סֵפֶר עָרוּךְ הַשָּׁלֵם

PLENUS ARUCH

Targum-Talmudico-Midrasch

verbale et reale

LEXICON.

Auctore

Nathane filio Jechielis

Rabbino saec. XI celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi, ita ex hujus cum editione princip. (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus V-Ecclesiis supremus.

Propriis sumptibus

VIENNAE 1878.

Buchdruckerei von Georg Brög in Wien, IX., Maria Theresienstrasse 19.

(Unter der Leitung von P. Smolensky.)

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ"י א"ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבנו נתן בן רבנו יחיאל ז"ל

ראש מתיבתא דרומי.

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז"ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל"ז) ודפוס ויניציאה (הרצ"א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות, כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו ודרשתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא"מ הר"ר ישראל קאָהוט

רב ואב"ד בק"ק פינפקירכען והגליל יצ"ו.

חלק ראשון.

Mit Unterstützung des Autors durch die kaiserliche Akadamie der Wissenschaften in Wien.

ווינן תרל"ח.

בדפוס של געאָרג בראָג

(תחת המנהל פ. סמאָלענסקין.)

הקדמה

בנימין צעיר מלין לצד עליא ימלל
ושפתי רננות יהלל

ביום ברא אלקים אדם שם שמות בארץ ויקרא
אדם שמות לכל כשמות אשר קרא להם
אב"רם ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים
שפת לשון הקדש יאמר לה אשר פי ה' יקבנה
קול שדי בדברו ויקרא שמים מעל והארץ היתה
קול אלקים חיים וקדוש מדבר שמע גוי בהשמע
דבר המלך ודתו בהגלותך מלכנו על הר סיני קול
ענות הגב"ורה פנים אל פנים כאשר ידבר איש
אל רעהו קל מין שמיא נפיל קול האופנים לעומתם
ושיח סוד שרפי קדש קול בעל כנפים המלאך
הדובר יגיד דבר אלקים בשמך לבן אנוש ותחשבהו.
זאת היתה דברת בני אדם וכל שיח תבל ויושבי
בה הן עם אחד ושפה אחת לכלם תרי קלי לא
משתמעי טרם יהיה בארץ פלג כי בימיו בלל ה'
שפת כל הארץ קול העם ברעה בנסעם מקדם שתו
בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ נוסדו יחד על
ה' נתנו עליו בקולם על כן שנאם בלע ה' פלג
לשונם אז ידבר עם ועם כלשונו להיות כל איש
סורר ומן היום ההוא והלאה בן סורר ומורה איננו
שומע בקול אביו. אז יחלק העם לא נשאר רק
היושב בארץ עבר הנהר שומר פיו ולשונו אל ירא
בפלגות לשונות הגוים ומוצא שפתיו לא ישנה
לישניה קמא לישניה בתרא חדא ולא פליגי. אחד
היה אברהם וירש את הארץ לו נתנה ארשת שפת
כנען למורשה ויתן אברהם את קול אשר לו
ליצחק ויאמר יצחק אל יעקב הקול קול יעקב ודברי
אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך קלא
דלא פסיק לעדה שמשיחה בלשונו של אל.
מצרים ירד עמי ולא שינו את לשונם היא העולה
עם העלות הגולה אל הארץ אשר יצאה משם.
בני ישראל יושבים על אדמתם אדמת קדש כעבד
כאדוניו כשפחה כגברתה מגדולם ועד קטנם
מכירים לדבר יהודית. בא הראשון מלך אשור
והאחרון מלך בבל ויגל ישראל מעל אדמתו ובאו
בה פריצים עם מאוסף מגוים מבבל ומכותה עמים
רבים עמקי ולעגי שפה ובל' אחרת ידברו ויתערבו
זרע קדש בעמי הארצות וילמדו לשונם דבר מכל
לשונות הגוים זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא
עתק מפיהם וכל פה דובר נבלה בשפתיו ינכר.
בשוב ה' את שיבת ציון ושבו בנים לגבולם כרשיון
כרש מלך פרס עליהם הוציאו את הגדה לשון
נכריה מן הקדש ושבה לאתנגה שפת יתר אשר
דברתי בימים קדמונים וקול התורה נשמע בארצנו:
והנה שר יון בא ונתן כסאו פתח שערי ירושלים
חלקו מחמאות פיו קל מליא רברבתא ממללא ויהי
שמעו בכל הארץ ואמרתם ביום ההוא כשמעכם את
הקול אנשי לשון מושלי העם הזה אשר בירושלם
מה נמרצו אמרי יושר וכיוני' הגה נהג' והי' מטיף
העם הזה לשון תורה לחוד ולשון יוני' לחוד ניב
שפתים פי שנים. אחרי כן באו הרומיים נשיאים
מקצה הארץ הלוקחים לשונם וינאמו נאם פימו
דברו בגאות ויפתו בפיהם בני ציון היקרים לבטא
בשפתים שיחה עמוקה פי זרות קול ברומה נשמע.
על פי שלשה עדים יקום דבר בין איש ובין אחיו
ובין גרו בשעריך ירושלים אחת דבר אלקים שתים
זו שמעתי שפת יון לשון רומיה שיחות אשר לא
כתורתך הן הנה היו לבני ישראל בדברי בלע למסר
מעל בשפה ברורה נעימה קדושה. ויהי כי ארכו
הימים וישכח ישראל את מקראי קדש אלה הדברים
אשר נקבו בשמות ובילדי נכרים ישפיק די מחסורו
אשר יחסר לו הנם כתובים על מדרש ספר סיפרא
וסיפרי גם היום מגיד משנה משיב לך דברים הרבה
לא מבני ישראל המה. יושב ירושלים ואיש יהודה
הנשאר בציון והנותר על הרי ישראל אשר היו
לחרבה הנה יביעון בפיהם בארץ ישראל לשון סורסית
שפת לשון כשדים והעיר שושן נבוכה בקול שכני
הרעים הנוגעים בנחלה קול הנמצא כתוב בספר התורה
הזאת מתורגם ארמית ובגמרא דבני מערבא הבת
ירושלים. ואיש ישראל יושב בבל מדבר בלשון
עמה הלא היא כתובה על ספר סופר מהיר בתורת
משה תרגום אונקלוס הגר ואת כל הערב אשר
בתוכה קבצת כסף ונחושת אמרת ה' צרופה ולהג
הרבה מכל לשונות הגוים אשר בכל מדינות פרס
ומדי נאם שומעי אמרי אל ויודעי דעת עליון קול
דודים הנה זה בא בספר כתב רב אשי ורבינא והם
לא ידעו ולא יבינו קול המונה של רומי ולשון
מדברת גדולות בני היונים למען התרחקם מעל
גבולם. בא העת הגיע היום ובאו עמים רבים ויעבירו
קול ביהודה קול דברים חדשים מקרוב באו המה
ישאו קולם וגם בא עליה על בבל שודד ואבד
ממנה קול גדול ושרו חכימיא וסיפריא למהוי כעמא
דארעא אזלי ונדלדלי ישוטטו לבקש את פשר
דבר הקשה ולא ימצאו וכל חכם לב מגמגם בלישניה
הוה אין ולא ורפי בידיה ותהי האמת נעדרת וחכמת
סופרים תסרח לולי ה' צבאות הותיר לנו שרידים
אשר ה' קורא להלל גאוני כל צבי כל נכבדי ארץ
המה הגאונים אשר מעולם אנשי השם אשר נתן
ה' חכמה ותבונה בהמה לדעת אז נדברו יראי ה'
איש את רעהו ודעת קדושים ימצאו לאמת יוציאו
משפט לשון סתר. ובחמלת ה' על עמו העיר את
רוח האדם שטוב לפניו רבינו נתן גאון עולם משוש
דור ודור לסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא

הקדמת ר"ב מוספיא

דברוותא הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ואת החתום בספר הגלוי הזה וכתבה דנא רשים לא יערכנו פטדת כוש. האיש הלזה האדם הגדול ידבר נפלאות ועשה והצליח עד בא עתו כי לקח אותו אלקים כן יתן לידידו שנא וישכב עם אבותיו בעל החבור ישלם ה' פעלו עד לא עשה כל מלאכתו והשתכחת הסירא. ואחריו כל אדם ימשוך לתקן את אשר עותו מגרעות נת"ן מורה צדק וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ונגרע דבר מערוכך וילאו למצוא פתח לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר להוציא את הכני"ם ולא יכלו ולא כהלין פשר מלתא להחויה וקטרין למשרא. דברי פי יון ורומה חדלו להשכיל חדלו פירושם בישראל חדלו עד שקמתי בינותי בספרים חיצונים משום עת לעשות לה' לא שקטתי ולא נחתי ותדד שינתי מעיני כאשר הייתי בימי הרפי מנעורי ועד הנה וגם עד זקנה על מצפה רעיוני אנכי עומד תמיד יומם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות למצוא דבר חפץ וכתוב ישר דברי אמת אך עשרתי מצאתי און לי הון יקר ונעים הון יוסיף חכמה וטוב אל השמועה. הלכה והגדה. ויהיו דברי אלה אשר התחננתי קרובים אל הדברים אשר דבר נת"ן סמוכים לעד לעולם איש באחיהו ידובקו וקרב זה אל זה והיו לאחדים ואומר לדבק טוב מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד במגילת ספר כתוב ויקרא שמו בישראל מוסף ערוך כי ערוך מאתמול כל שהוא עיקר ועמו טפלה אשר טפחתי ורביתי וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני ולמען ספר את כנוי שמי בכל הארץ. זה חלקי מכל עמלי יפרד והיה לשלשה ראשים הראש האחד ראש חדשים מלין יכביר והדשות אני מגיד אני אעביר כל טובי לפניך וקראתי בשם תבענה שפתי תהלה מערכה לקראת מערכה מחלקת לשון נכריה והקול נשמע עד למרחוק והין ערכו. והראש האחד יפנה דרך ישר לפני איש אני לפניך אלך והדורים אישר עיניך לנכח יביטו דבריך טובים ונכוחים לא נסתרו מלפני אשר העלה על ספר איש חי ר"ב ונעלם ממנו טוב טעם ודעת פשר דבר והוא לא ידע ואשים דברי בפיך להודיעך קשט אמרי אמת ושום שכל מפרש. והראש האחד הוא ראש השלישי והוא עורר רוב שנוי"ם יודיעו חכמה הלא הם כתובים על ספר לא ראי זה כראי זה כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים ואגיד לך את הרשום בכתב אמת על התמורה לקיים כל דבר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש ואם מעיני העדה נעשתה לשגגה שוא תהיה תמורתו לא תקום ולא תהיה. הלא כתבתי לך שלשה אלה במעצות ודעת יתנו עדי"הם ויצדקו ועל ספרך כולם יכתבו ושמתי בהם אות פס ידא מורה באצבע הרושה על לוח למען תהיה לי לעדה בנימין כי פי המדבר עליכם. ושבתי אני וארא. בספר הזה מראות נגעים שנים שהם ארבע חבלי"ם נפלו לי בנעימים כי גמר חסיד ה' נת"ן וה' לקח הצדיק אב"ד בעוד ידו נטויה לקיים את אגרת הפירושים הזאת את אשר החל לעשות ואת אשר כתב והוא לא ידע כי חסד יבואנו כי לא במותו יקח הכל במהדורא קמא הן חסר הן יתר. והנה מהרה קל יבא עט סופר מהיר לרחק המקורבים ויבתר אותם בתוך ובתוך אחים יחלק. שנייה לה באו לקרב המרוחקים וקרב אותם אחד אל אחד ושם להם ראש אחד. זאת ועוד אחרת מגיד מראשית אחרית ושרשיו מתחת האותיות לאחור קורא את המגלה למפרע קראה סירוגין ולא סדרים קרא ולא דקדק באותיותיה ולא יצא ידי חובתו. תחת שלש אלה רגזה ארשת ותחת ארבע לא תוכל שאת הלא את שרשיה ינתק והוציא אותה מבית לסדרו"ת ישנה דין כל בוני ענין אם זך ואם ישר פעלו ועודרי מערכה בלבב שלם. ולא זו בלבד אלא כל מה שאמר החכם וכתוב יושר זכרון בספר ירדו מחוקקים ומכתבים עמל כתבו יפרצוהו פרץ על פני פרץ עד שהפרוץ מרובה על העומד שגו בראה פקו פליליה ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ספר הישר. ואני אמרתי בחפשי כל הדברים האלה עת לכל חפץ עת לחבוק רחוק מה שהיה לשוות את המחלוקת ונגש איש באיש ואיש ברעהו יחדיו יהיו תמים. ועת לרחוק מחבק ולחלוק עלינו את השווין כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים. עת לטעת עיקרים כסדרן ומוספין כהלכתן. ועת לעקור נטוע ושורש דבר נמצא בו מעוות יוכל לתקון. עת לבנות גדר הדחויה ואלה תולדות פרץ אני שמרתי ארחות פריץ לכל אשר ימצא שם בדק ואני עמדי למחזיק וגדרתי את פרציהן. ופניתי אני בעמל שעמלתי לעשות ולבי שמח מכל עמלי מגלה עמקות מני חשך ומטמוני מסתרים מגיד לאדם מה שיחו ודעת שפתי ברור מללו. אמנם ידעתי כי כן כל האדם כוזב לו שוגג ומשגה לכן אתה אנוש בערכ"י קורא בצדק אלופי ומיודעי וכל עדתך הנועדים אליכם אישים אקרא רבנן ותלמידיהון דעסקין באורייתא קדישתא די באתרא הדין זאת העיר שיאמרו מרבה ישיבה מרבה חכמה וקולי אל בני אדם תופשי התורה לא ידעוני הקרובים והרחוקים די בכל אתר ואתר רואים את הקולות בספר ויחקו אתם ראו אם תדברנה שפתי עולה ומלה כדבה ושחיתה הורוני ומה שגיתי הבינו לי הן הוחלתי לדבריכם כל חסירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא בערתיה יהא בטיל אל נא תכחדו ממני דבר אם יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כי עוד אשוב אם אמצא חן בעיני ה' אוסיף עוד וכתבתי את כל הדברים כלם נכוחים למבין ואין בהם נפתל ועקש אשר היו על הלוחות הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד דבר בשם אומרו ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב.

אלה הדברים אשר דבר בנימין בר עמנואל המכונה מוספיא.

מבוא.

ישתבח הבורא ויתעלה הדרו אשר לא עזב חסדו ואמתו מעמי, אנכי בדרך נחני ה׳ בית מרנא הגאון רבינו נתן בעל הערוך זצ״ל. וזה רבות בשנים חקרתי ודרשתי חין ערכו והפעם אודה את ה׳ כי הביאני עד הלום לגשת מול גדולי חקקי לב במעשה ידי להתפאר לעשות אזנים לספר הערוך אשר ערכו בכתם אופיר לא יסולה; והאל הגומר עלי בחסדו הגדול להוציא מחדש את הספר היקר הזה עפ״י כתבי יד אשר הקרה ה׳ לפני הוא יענה את שלומי ואת שלום כל איש ואיש המשתאה לי מחריש לדעת ההצליח ה׳ דרכי אם לא.

ואתה עתה ברוך ה׳ אשר קדשת עתותיך לעמוד לשרת בתורה הקדושה ולשקוד על דלתי החכמה והמדע לכה נא אתי ואראך את אוצרי הטוב נחלת שפרה עלי, יגעתי ומצאתי צללתי במים האדירים של למודי הערוך ותהלה לאל הטוב החונן לאדם דעת העליתי מרגניתא בידי כאשר עיניך תחזינה מישרים בפנים הספר בהוספות ותיקונים ילדי חקירתי אשר נתן לי אלהים בזה.

אבל בטרם אביאך, קורא משכיל, אל הקודש פנימה, אמרתי נחוץ הדבר להתקן עצמך בפרוזדור המבוא הזה על כל הענינים הנוגעים לספרו של רבינו נתן ב״ר יחיאל איש רומי כדי שתכנס לטרקלין מזורז בידיעת דברים אלה אשר על ידם תוכל לרוות צמאון נפשך השוקקה לדעת איזה דרך ישכון אור ספר הנעלה הזה אשר באורו נראה אור תורה שבכתב ושבעל פה ולשון תרגומים ופירושי גדולי הקדמונים והגאונים ז״ל אשר מפיהם אנו חיים. ונהורא יוצא מעדן חקירתינו זו ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: שם האחד תולדות רבינו נתן וכל מעשה תקפו וגבורתו בספר הערוך, ושם הנהורא השני היא הבאר אשר חפרוה שרי תורה כרוה נדיבי רוח במחוקק במשענותם ומנחליאל מתנה כי יען ביען אשר בחר לנו בעל הערוך את נחלתם של הגאונים, רבנים, חכמים, דיינים, בתי דינין, וראשי ישיבות, חסידים, בעלי מקרא, פילוסופים ומדקדקים, נקובים ואינן נקובים בשמם אי לזאת לקחם טוב נתן לנו רבינו נ ת ן למתת אלהים בספר הערוך. ושם הנהורא השלישי להורות נָתַן בלב המשכיל מי ומי ילכו עם רבינו נתן ומי הם בעלי המחברים ומפרשים ראשונים ואחרונים אשר הביאו את ספר הערוך. ונהורא הרביעי הוא להתחקות על שרשי אנשי שם אשר יש את נפשם להשלים את ספר הערוך ולחקור האם שלמים הם אתנו. ואחרי הודעתי את כל זאת עוד תהיה ידי נטויה לחרוץ משפט על תכונת שבעה כתבי יד אשר תחת ידי וכנגדם על שבעה דפוסי הערוך אשר יצאו לאור עד היום ולהראות את מעלתן ומעילתן:

וזאת לדעת בטרם אקרב לראשי פרקים אלה להגיש עצומות כי על כמה וכמה פרטי חקירות אשר שמתים למגמת פני עיוני כבר הניף ידו החזקה הגאון שי״ר (שלמה יהודה ראפופורט ז״ל) במאמרו הנפלא תולדות רבינו נתן בעל הערוך וקורות ספרו (עיין בכורי עתים שנת תק״ץ) אפס קצת מחקירותיו תראה במלאכתי זו וכלן לא תראה כי לרוב הייתי מוכרח לפנות דרך לעצמי לרגל המלאכה אשר לפני וגם בדברים אשר אנכי מגיד אותיות לאחור יען כי בענינים אלה להגאון שי״ר משפט הבכורה בבחינה, אך הקורא ישפוט כי בכל זאת כמה וכמה חידושים הִנחלתי בסיעתא דשמיא גם בדברים אשר אין להגאון מענה בפיו. אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם לכן אמרתי שמעה לי קורא משכיל אחוה דעי אף אני.

ותהי ראשית מלאכתי:

א) תולדות רבינו נתן וכל מעשה תקפו וגבורתו בספר הערוך.

א׳) הגאון חיד״א בספרו שה״ג אות נו״ן סי׳ 33 דפ׳ ווילנא כתב וז״ל: רבינו נתן בעל הערוך היה משבט יהודה ממשפחת התפוחים כמ״ש בהקדמת ספר צמח דוד ספוליטי והיה שנת ד׳ אלפים תשצ״ח כנראה בע׳ עד זומם והוא תלמיד ר׳ חננאל ורבינו משה הדרשן וחבירו רבינו גרשון מ״ה. ורש״י שאיל שאלתא מהרב הערוך כמ״ש בספר אגודה ד׳ עק״ב ובנימין זאב סי׳ רג״ל וחיבר רבינו בע״ה תשובות

וזכרום לפעמים הפוסקים ומהם המרדכי פ' שלשה שאכלו והיתה מנוחתו שנת תתס"ו עכ"ל, וכתב עליו בעל המגיה בסוף ספר מערכת ספרים סי' נ"ו ר"נ בע"ה וכ' והיה בשנת ד"א תרצ"ח כנראה בע' עד זומם והוא תלמיד ר"ח ור"מ הדרשן ורגמ"ה עכ"ל. כל זה ליתא דמ"ש בע' עד זומם ד"א תשצ"ז ותשצ"ח הוא לשון הר"ח ז"ל ולא דברי הערוך וכן בראב"ן ד' ק"ע ע"א מובא כל הלשון ההוא בשם הר"ח ז"ל והוא מטעות היוחסין ואחריו נמשכו כל סופרי הדורות ומ"ש שהיה תלמיד ר"ח ז"ל ולעיל (10) כתב משם בעל צמח דוד שהיה ג"כ תלמיד רבינו נסים ע"ש לא יתכן בסדר זמנים קצת ובריחוק המקומות כלל, וכבר העיר על כל זה הג' ש"ר בתולדות רב נתן הערה א' וי"ט (צ"ל נ"ט), ובתולדות רבינו נסים הערה י"ח ע"ש. אבל האמת שרבינו נתן היה במאה התשיעית לאלף החמישי וזאת ידענו בבירור נכון יען שידענו כי הושלם ספר הערוך בזמן ההוא כמו שהראיתי לדעת בסמוך למטה. גם זאת ידענו כי רבינו היה ראש ישיבה בעיר רומה ושמה הריץ בן דורו הצעיר ממנו רש"י ז"ל שאלתו (עיי' פרק ג'). לעדות בעל שלשלת הקבלה היה ממשפחת עכו ולדעת החכם מהרי"ץ גרעטץ (קורות היהודים חלק ו' צד ע"ו מהדורא תנינא) ממשפחת ענוים dei Mansi ושניהם בלי ראיה, ומ"ש בעל שה"ג שהיה ממשפחת התפוחים נשען בזה על הקדמת הספר צמח דוד שכתוב שם וז"ל: אמר דוד בן יצחק בן אליעזר בן יצחק בן אברהם וכ' וכ' ממשפחת התפוחים משבט יהודה מארבעה בתי אבות המיוחסות שהגלה טיטוס הקיסר מירושלם ברומה. . . והיה אצלי ספר הערוך הגדול ישן נושן מטושטש ומקולקל בכתיבת יד ובקלף והכתב מכתב המחבר כמהר"ר נתן ז"ל שהוא היה ממשפחתינו לפי הקבלה ע"כ. אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש לומר אם הוא ר"ל בעל צמח דוד קבל אנן לא קבלנו מפי השמועה מישום קדמון ואולי ר' דוד בעל צ"ד תלה את עצמו באילן גדול. יתר ידיעותינו מקורות חיי רבינו מעט הן ואנו אין לנו על מי להשען אלא על מה שמסר לנו הוא בעצמו בשירי חרוזים הנדפסים בסיום ספרו בדפוס ראשון אשר באוצר הספרים בבית המדרש של רבנים בברעסלוי (עיי' מ"ע למהרז"ף ח"ד צד ש"ס והלאה) ויען שלא באו החרוזים האלה המתחילים בראשי תיבות משמו נתן בירבי יחיאל עד הנה בכור הבחינה אמרתי לרשום מהם מה שנוגעים לעניננו וכולם אדפים אי"ה בסוף החבור הזה. מתחלה נראה בעליל כי יגון ואנחה השיגו לרבינו ומחמשה בניו רק אחד ראובן נשאר לו בחיים ושאר בניו מתו בלא עתם. ואלה הם דבריו אשר שר במר רוחו שחובלה:

יגוני הורב בארבעה שחינני אזור בגבורה
חוצבי סימני אב המון ילדים להגבירה
ילדים סימני יחי ראובן ויחי עוד להישמרה
אותתי ילד ילד מה רב טובך להיטמרה
לריק הסימנין ואחד לא נתקיים בגמירה
שוכלתי מהם ורוחי חבלה עליהם להצמירה
ראשון היה בשלשים יום ויחיאל נקרא
השני בנימין כבשמונה שנים נותן בנקרה
השלישי שבתי בן שלש הכנסתיו לקבורה
הרביעי לא זכיתי למוהלו ונפשי שבורה וכ'

אחת דבר רבינו ושתים זו שמעתי כי בלידת בנו הבכור כבר הלך אביו של רבינו לעלמא דקשוט דאם לא כן בלי ספק לא היה קורא את בנו בשם אביו יחיאל בחיי אביו ואם שיערנו שבעת לידת הבכור היה רבינו כבן חמשה ועשרים שנה ואביו כבר נפטר אז נבין מדוע לא הזכיר רבינו בספרו שם אביו יותר מד' פעמים באמרו שמועה בשמו, וזה מפני כי לא זכה רבינו ללמוד ממנו משך שנים רבות ומה גם כשנוכל לברר כי בעת טל ילדות שחרותו לא היה רבינו נתן מעותד לתלמוד תורה רק לתגר הולך בסחורת כתנות בד ובאמת כן יש להוכיח מחרוזים הבאים:

טול ברוך (?) היבנתי בימי ילדות ושחירה
והרציתי להורי ומורי להטעים ישרו בסחירה
ואיסתברא ליה וקבעה לאתר משוב לאחורה
ניהגנו בכותנות בד להלביש מחופשי חירה

פעמים רבות אחת מהן להיחסרה
ומיאנו לקבל ונראה הדבר כעין בקירה
עד שנפטר אדוני ומנו התחלתי להבצירה
ומאז קבלו הכל ואין ממאן בפצירה
ואילו עמדנו בניהוג קדמון לתכריך צררה
מפני מחטטי שכבי היתה גדולה גדירה וכ׳

חרוזים אלה קשי הבנה הם וענן יכסם אבל בכל זאת בהיר הוא בישחקים כי רבינו נתן בילדותו עדיין לא קבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה והיה עובר לסחור בכתנות בד. ובמקום ברוך נלע״ד שצריך להיות כריך כמו בסנהדרין ס״ז: כריכי דשיראי (עיי״ע כרך ב׳) ושיעורו כי בימי ילדות ושחרות מוכרח היה רבינו להעמיס על כתפו כריך וצרור (בינדעל) וזה ענין המאמר של ת כ ר י ך צ ר ר ה בסוף החרוזים. ועל ידי סחורת כתנות בד אשר לפי הנראה התעסק בה ג״כ אביו ר׳ יחיאל ז״ל התפרנס עצמו גם רבינו עד פטירת אביו וזה מה שאמר עד „שנפטר אדוני" או י״ל שמובן בזה איש אחר ארון אשר סר למשמעתו וזה טוכח ג״כ מתיבות וקבעה לאתר משוב לאחורה ר״ל שאביו ר׳ יחיאל קבע המקום והעיר אשר יגור שם בנו נתן שלא ישוב לביתו. עד מתי יָשב רבינו בדד וידם כי נטל עליו עול דרך ארץ לא ידענו אבל בודאי לא ארכו ימים כל כך כי התורה לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים (עירובין נ״ה.) ואם גם טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו לגדולה אחרת בחר לו המקום להיות נס להתנוסס לכל באי שערי התורה אשר טוב סחרה מסחר כסף ולפני ד׳ יהיה סחרה לאכול לשבעה מלחמה של תורה ולמכסה עתיק זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין ומאי נינהו סתרי תורה וטעמי תורה (עיין פסחים קי״ח.) ויגדל הנער נתן וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאוד בתורה ומעשים טובים. על צדקתו וטהרת קדושתו מורה באצבע שיר תודה על כי זכה ה׳ אותו לכתוב לו ספר תורה (ע״י שמואל הסופר מן טרנטו העיר) וגם לעשות מקוה:

לטבול שם בצניעות כל צנועה וכשירה
מקור מים היים בשנת **דתמ״ה** ליצירה

אבל שבע עשרה שנה אחר זה עוד הגדיל לעשות להכין בית הכנסת מפואר. ואלה הם חרוזי מליצתו על זה:

ובעונינו (צ״ל ובְענינו) היכננו אבי (צ״ל אני) ואחי כנסת מפוארה
שם הנכבד והנורא במורא שָמָה לפארה
בירח אחד בד׳ **תתס״ב** נשלמה בהדירה

ובזה הזמן כבר נודע שמו לתהלה בשער בת רבים וגם התפאר הוא בעצמו כי איזה תקנה אשר תיקן בענין שחיטה היה מקובל מרבני בית המדרש כמאמרו:

בקיבוץ לעסק תשובה היפקתי זו הסברה
וקיבלו עליהם זו התקנה רבי החבורה

וגם היתה שנה אחת קודם בנין בית הכנסת כבר סדורה מלאכתו מלאכת שמים היינו ספר הערוך אשר עליו ישא משלו ויאמר בסיום חרוזיו:

והעירי אשר בידו הכל כל יוצר פחרא
לסדר ספר הערוך לכל רוכבי צחרה
תיבות הקשות מתורה שבעל פה לחברה
כל אשר יבקשנה ימצאנה במהרה לשברה
בלי עצבון ועמל במקום שהיא מובחרה
שבח הוד ותפארת לעימיה שרא נהורא
שיעצני והשכילי בדרך הטובה והישרה

מה ששמעתי וראיתי וסברתי בערך לשטרה
כתפוחי זהב במשכיות כסף בלי לסתורה
כשיזכירוני בזה הספר שפתי לדבב כדגורה (צ״ל בדגורה)
בסתר כנפיו להחסות באהלך עולמים אגורה

העתקתי תורף דבריו להראות לא לבד קורות חייו אבל גם יען שדעתי נאמנה אשר חרוזי רבינו נתן אלה הם המה הקדמת ספרו הערוך ולבי אומר לי שבדבריו מה ששמעתי וראיתי וסברתי וכ׳ מודעה רבה כמאה עדים דמי כי כל הנמצא בפירושיו רובא ככולא לקוחים הם מפירושי גדולי הקדמונים כמו שאוכיח עוד בפ׳ אחר זה והודאת עצמו זו התנצלות שלא יחשדוהו חו״ש כי גנובים הם מאתו ובכלל אמר שעפ״י מה ששמע וראה וגם סבר ברוחב בינתו סידר וְערך ספרו, ודברים כאלה נמסרו לאמירה דוקא בהקדמת ולא בחתימת ספר אי לזאת ראוים היו החרוזים האלה להקדימן בפתח ובשער הספר אבל מה נעשה אם נשמטו בכתבי יד שת״י ושם כתובים רק בחתימת הספר חרוזים אחרים אשר אודיעם בעה״י בסוף החבור הזה, ומחרוזים אלה אציג פה רק שלש שורות אשר יביעו לנו אומר זמן השלמת הספר, ואלה הן:

ריגום (נ״א ריגוגי, ריגוני) הושלם בשלישי בתשעה עשר לירח בוזה נמבזה דרוך
בשנת ״ד״ת״ת״ס״א ליצירה ל״ג ואלף לחרבן בית קדש החרוך
״י״ת״ג ואלף למנין שטרות לעם כבבש לפני גוזז פרוך

ארבעה כ״י ודפ״ר של ערוך הביאום חרוזי חתימת ספר אלה וגם בעל שלשלת הקבלה העיד כי בא לידו ספר הערוך כ״י ישן נושן עם שני שירין אחריו שחיבר זה הגאון ואף גירסא מוטעת נזדמנה לו בענין השלמת הספר וכבר תיקן קצת מזה בעל סד״ה, והג׳ שי״ר בתולד׳ ר׳ נתן הער׳ נ״ט קולע אל השערה ולא החטיא לתקן כיאות אף כי לא ראה השירים הנ״ל וחכם עדיף מנביא, אבל אחרים נמשכו אחר ג׳ המוטעת לומר שספר הערוך נשלם בד׳ אלפים תתס״ה ועל כן השאירו למחבר זמן לחיות רק שנה אחת והחליטו כי פטירת רבינו היתה בשנת תתס״ו והאמת כי לא ידענו בבירור מאומה מזמן פטירתו וזה לא מעלה ולא מוריד, כי זכר רבינו נתן לא יסוף ושמו טוב מבנים ומבנות לזכר עולם כתוב בעט ברזל ובציפורן שמיר על לוח לב כל לומדי תורה, חוקרי קדמוניות ודורשי לשון עם ועם אשר השתמשו בה רז״ל ורבינו עָרך עליהן מלין והוא בן אסף המזכיר שאסף מלא חפניו רוב התיבות הזרות הנמצאות בשני התלמודים ומדרשים רבים וגם בתרגומים וקצת גאונים קדמונים ז״ל כרב אחאי בעל השאלתות ורב יהודאי בעל הלכות גדולות. אבל ידוע תדע כי ספר הערוך לא רק אוצר מלים הוא לתיבות זרות וקשות או בודדות אבל גם אוצר ענינים (רעאַלווערטערבוך) ובבחינה הזאת כל ערך לא ישוה לספר הערוך אשר קבץ פירושי הקדמונים והגאונים ז״ל כעמיר גורנה ומלאו כל הגרנות בר ועל כל גרנות דגן, ברם זכור אותו האיש לטוב ורבינו נתן בר יחיאל שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורת רוב הקדמונים ז״ל מהן רבות בספוני טמוני חול של אוצרות הספרים ומיעוטא דמיעוטא מתעלומות יצאו אור, וגדולה מזו ראינו כי הוא הוא ולא אחר ראשון לציו״ן שמציין ספרים ועל ידו הוזכרו ראשונה ואלה הם: א׳) סדר אליהו רבא וזוטא עיי״ע סדר ג׳. ב׳) בן סירא עיי״ע פריש. ג׳) יוסף בן גוריון עיי״ע שבע א׳. ד׳) דברי הימים של משה עיי״ע אהרן, ה׳) פרקי דר׳ אליעזר ובעל הערוך מכנה אותן ברייתא דר׳ אליעזר (עיי׳ תוספ׳ כתובות צ״ט. ד״ה נתן) והובאו מהן אלה המקומות פ״ב בע׳ צין ג׳; פ״ג בע׳ קרקס ב׳; ספ״ז בע׳ כס ב׳ ע״ש; פי״ב בע׳ אדם א׳, בע׳ איש ע״ש; פי״ג בע׳ פלט ב׳, קדם; פי״ד בע׳ פלט ב׳; פכ״א בע׳ כלאים; פכ״ד בע׳ פלט ב׳ ובע׳ פניים; פל״ב בע׳ ינון; פל״ה בע׳ מקום; פל״ו בע׳ תרף ב׳, עור, מתג; פל״ח בע׳ מכר; פמ״א בע׳ טנדס, פרכיות; פמ״ב בע׳ אטפוטיות; פמ״ו בע׳ עזא; פמ״ח בע׳ חמש; פ״נ בע׳ נקראין, — ו׳) אבות דרב נתן והובאו מהן מקומות אלה פ״ה בע׳ בייתוסין, צדוק; פי״ד דמוס ג׳; פכ״א בע׳ סח א׳ ע״ש; פכ״ד כלנס א׳; פכ״ז כבד א׳; פכ״ה בע׳ ענג א׳ ע״ש; פל״ד בע׳ נקד ג׳, — ז׳) ספר הגדז בע׳ הגדז, ח׳) ספר הרפואות בע׳ וותן; והובא שנית ברש״י שופטים ט״ו, ט״ו, ט׳) ספרים של ארץ ישראל בע׳ לוף, י׳) ספר הגאון בע׳ פדס וכונתו על פירוש סדר טהרות לרה״ג אשר הרבה והרבה משתמש בו מבלי להזכירו כפעם בפעם, ושנית הובא פי׳ רה״ג לסד״ט מרש״י שבת קנ״ב: וברכות נ״ט. עיי״ע אובא טמיא ומ״ש, ועיי׳ עוד רש״י לגיטין ס״ח: וסנהדרין כ׳: ועיי״ע גנד א׳ ומ״ש.

ב׳) מאד מאד נעלה ספר הערוך מרוב השתדלות מחברו ז״ל לשמור לנו נוסחאות ישנות וגם שונות ולסדרן בערכים המיוחדים איש איש על בית אבותיו יחנו. וידוע למבין כי כבר הזהירנו מאורו של ישראל ר״ת בהקדמתו לספר הישר שלא למחוק נוסח ישן וז״ל שם: ואע״ג דלט רגמ״ה כל מאן דמשבש תלמודא הכי והכי תיהוי לא נמנע מלשבש ולא די להם בגירסות הנראין פירוש לשבש כי אם בדברי התנאים והאמוראים עצמן ולא יתכן כן לכל יראי שמים כי גם ר׳ שלמה זקיני זצ״ל אם הגיה הגירסא בפירושו הגיה, אך בספרו לא הגיה כי אם שותי מימיו הגיהו על פירושו אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו וכו׳ ועתה אודיע בשניים ושלשה מקומות שהגיה רבינו שלמה בפירושו שאי אפשר לעמוד בו כי אם בגירסות הראשונות ואם ח׳ו נשבש הספרים והגיהם לא ידענו עוד אמיתת הדברים ושרא ליה מרי׳ לרבינו שמואל אחי כי על אחת שהגיה רבינו שלמה הגיה הוא עשרים ולא עוד אלא שמחק הספרים וכו׳ ע״ש. ולכל מבין לאשורו יכאב בראותו כי נוסח שלנו בגמ׳ הרבה פעמים נשתבש אם בדפוסים בלי מדוייקים אם ע״י סופרים נמהרים או סופרים יהורי וזהוחי לב עד כי כמה פעמים אין אנו יכולין לעמוד על מובן של סוגיא מהעדר נוסח הנכון. ומה גם ששותי מימיו של רש״י ז״ל קפצו עד מהרה לראש להגיה ה״ג (הכי גרסינן) וע״י זה נפקד מקומן של הגירסאות הישנות ולא נכביר מלין להביא על זה ראיות שכל מי שמעיין היטב אף בדפים אחדים מספר הנעלה דקדוקי סופרים להג׳ מהור״ר רנ״נ ראבינאוויטץ יראה אמיתת דברינו. ומה מאד נחזיק טובה לפי זה לרבינו נתן בע״ה כי טרח בהפש מחופש אחר נוסחאות קדמוניות עיי׳ ד״מ בע׳ אבא, נשר ה׳, פרדשן ועוד רבים וגם שמר לנו בשקידה רבה הילופי נוסחאות וכמעט כל ערך וערך יתן עדיו על זה והמפורסם אין צריך ראיה. ובכלל אני אומר כי מספר המקומות אשר מביא רבינו ספר אחר ובדפוסים הרבה פעמים במקום ס״א אי׳ בט״ס פ״א היינו פי׳ אחרו, ספרים אחרים או יש ספרים ישנן יותר משלש מאות וחמשים. וכן שמר לנו הגי׳ האחרת אף אם אין נותן לה יתר שאת עיי׳ ד״מ ע׳ אגרדמין, ארכי, אספרי, בט ב׳, בכיאר, דלת, המר א׳, הרגי, זין, כף ט׳, משניתא, ספרק, פצל ע״ש, פרקלמן, ועוד כמה פעמים הביא בסתם שונין, היה שונה, יש מי ששונה, ומי ששונה, יש ששונין, אנו שונין, והשונה, שנה לנו, שלא היה שונה עיי׳ ערכים אב א׳, ארנדקי, אדר, אוחר, אימא, אלום, אלת, אמן א׳, אמן בתרא, אנבא, אפנדה, אצר, אקן, ארגס, ארנס, בן דינאי, בן ערל, גד ב׳, גס ג׳, גר א׳, זיידן, חמד א׳, טצהר, יחיד, כבכב, כד, כרת א׳, מדר ב׳, מל י״ג, מלען, מנת, מרכוף, משעכן ע״ש, מתי, נף א׳, סדן א׳, סדר, סכל א׳, סמד, עד א׳, על א׳, קדח ג׳, קפל א׳, קצר, קתל, רב, תווך, תך ב׳, בע׳ בן דינאי כתב אנו שונין בשם הגאון וכן בע׳ גר א׳ כך היה שונה הגאון ובע׳ זיידן אמר ורב האי גאון ז״ל היה שונה. וכל זה יַראה רוחב לבו כפתחו של אולם ופליאת בקיאותו של רבינו נתן בספרים וביותר ויותר אהבתו העזה אל האמת שלא הניחתו לשקוט עד שהעמיד הדבר על בוריו.

ג׳) וגם פליאה נשגבה ממנו תוקף גבורת בעל הערוך ז״ל בהזכרות לשונות שונות, לא לבד לשון עברית וארמית הכוללת ג״כ סורית אבל גם ערבית פרסית יונית ורומית. ואם נעמיק בשאלה האם ידע רבינו לשונות שונות אלה שהביא לפרש אותן או לפתור על ידיהן מאמרי רז״ל אז לא נכחד תחת לשונינו כי הן ולאו ורפיא בידינו כי בכמה וכמה דוגמאות הראה בקיאותו ובכמה וכמה דוגמאות פחיתותו בלשונות אלה ובכמה וכמה דוגמאות העדר ידיעתו בכלל. והנה הג׳ שי״ר הכריע כי כפי הנראה היה מהיר מאוד בלשונות קדם לא לבד מפי המגידים אך גם דרש והקר בהן הרבה מאד, אולם לא כן בשפת יונית אשר אם גם בה לא סמך עפ״י מגידים לבד כאשר יחשוב רמ״ל רק למדה מתרגומי התורה ואולי גם מתרגומי נ״ך בלשון ההוא בכ״ז לא בא עד תכונתה לדעת אותה באר היטב בכל שרשיה ודרכי חיבור מלותיה וכבד היה מאד על איש יהודי היושב ברומה ללמוד לשון יונית הבלתי נדברת עוד וגם לא לומדה בספר ע״כ תורף דיבורו בתולדות ר׳ נתן צד ח׳ והלאה, והוא גם הוא השיג בהערה י״ג על תלמיד ראב״ע שרצה לשלול מרבינו ידיעת לשע״ר (וחידוש שלא רמז הג׳ שי״ר על פי׳ והתנצלות של מזרחי לשמות כ״ה כ״ט ע״ש) ובאמת לא נמצא כלל בערוך שלפנינו אבל מה נאמר ומה נדבר לע׳ בדובר שהביא רבינו לפי גי׳ הנכונה עד מאד עם פי׳ יפה בע׳ ב״ת במקום שהיה לו להעריך בשורש דבר ועוד כמה וכמה דוגמאות כאלה עיי׳ ד״מ ע׳ בגרונדי ומ״ש. ואל תשיבני מע׳ בחנמל מע׳ בכושרות ומע׳ בעמדם שגם במלות אלה אות ב״ת שמושית ולא מן העיקר ובכ״ז הביאו רבינו בשרש ב״ת שיש לומר שדרכו להביא מלות, עבריות בעבור המדריש שקשור בהן ובפרט בעצם פרטי ד״מ ע׳ אברהם, אהרן, אחאב, אחז ב׳, גלית גמר ד׳ וזולתם אבל ע׳ בדובר לא ממין ומן השם הוא זה, ומה נאמר עוד למלות זרות אין ספורות אשר הניחם רבינו בלי כל פירוש (עיין פרק ד׳ במבוא למטה) תחת אשר היה יכול לפרשם על נקלה —

אם ידע מחצבן וגזרתן, ומה נאמר עוד להוכחה מבוררת שגם בפירוש מלות אלה אשר בהן קלע אל השערה ולא החטיא בעצם וראשונה כן הן מבוארות כבר בפירושי הקדמונים בפרט בסדר טהרות כמעט כל מלה ומלה הזרה אשר המצא תמצא מובאת בערוך, כבר מצאה קן לה בפי' סדר טהרות לרה"ג, והמלות הנכללות במסכת פסחים הועתקו מפי' ר"ח לפסחים והמלות הזרות במסכת ב"ב נלקחו מפי' רגמ"ה כ"י אשר ת"י כמו שאראך נפלאות בכל ענין הזה בערכים המדוברים בו בפנים הספר בהוספותינו. ואם נתבונן בכל פירושי רגמ"ה ור"ח ז"ל אשר עוד המה בכתובים (ובכל מאמצי כחי אשתדל שיעתיקום ברומה ובצפיתי צפיתי כי בעזרת החכם והחוקר מוהר"ר אברהם בערלינער אצליח אי"ה בזה) או אז יש לאל ידינו להוכיח בבירור כי פירושי המלות עם רוב פירושי הענינים נלקחים מפירושי הנ"ל אשר נטע אותן רבינו בנטע שעשועיו. ואם אשית כל זה אל לבי לא זחלתי ולא אירא מחות דעי כי הגאונים והקדמונים ז"ל הם אשר העתיק מהם רבינו נתן מלים ואם הם מלאו מלים הציק רוח גם בטנו ואם הם לא ערכו אליו מלין באמריהם גם הוא בל ידע השיב. ובמשפטינו הזה לא נוריד חו"ח גדולת רבינו ולא נגענו אף בקצה כבודו הרם ובהיפך נשתומם על המראה הגדול כי תושיע לו בינתו ויגיעתו העצומה לשקוד כל כך על ידיעת ואסיפת לשונות שונות עד כי הבין דבר מתוך דבר להשתמש בפירושי הראשונים ז"ל. וידוע כי רוב חכמי איטליא צרפת וספרד — ומהם התייר הגדול הרמב"ם זצ"ל — כולם אנשי חיל לא מצאו ידיהם בלשון יוני אבל בכ"ז לא יגרע גודל ערכם אפי' כחוט השערה וכבודם במקומו מונח. וכמו שהעתיק רבינו פירושי מלות זרות מכתבי הראשונים כן עשה גם בהזכרת ארצות שונות עיי"ע טפס א'. מלבן (ארץ אדום); ע' אסלא (ארץ יון); ע' דכן, טהר א', כסת א', לפד ועיי' עוד ע' בשש (ארץ ישמעאל); ע' אביי, גבל ב', חל ט"ז, לוף, מלבן, סווסטי, עססיות, פספס ג', צנר א', קטל, שמאי, שרון (ארץ ישראל); ע' נתר (ארץ מערב); סלת א' (ארץ משך); ע' גלחי (ארץ סדום) זנגביל (ארץ סין), ע' אמפליא (ארץ ספרד) ע' סרס ב' (ארץ סוריא), ע' מעפרת (ארץ פלשתים) ע' קרמן (ארץ קירמאן); ע' מרכוף (ארץ רומה כצ"ל כמו שאית' בפירוש בפי' סדט"ה לרה"ג ז"ל לכלים פט"ו מ"ו צד י"א דפ' בערלין תרט"ז, ומשם העתיק רבינו, אבל בדפוסי ערוך בט"ס ארץ רוחא!) [*] וכן סיפר לנו איזה פעמים רבינו ממנהגי ארצות שונות ד"מ מנהגי ארץ ישמעאל בע' גב י"א, עטף ג' ועוד בערכים הנ"ל, מנהגי יונים ע' אסלא, קמר, קעקע א'; מנהגי ארץ ישראל עיי"ע הנ"ל בע' ארצות שונות, מנהגי ערביים ע' גמד ב', טרש ג', יורב, קלב, מנהגי פרסיים ע' המנק, חרש ג', קווק, קרמן; מנהג בבליים ע' כש. היתכן לומר שרבינו שהוא תם ויושב אוהלים באוהל של תורה נסע הלוך ונסוע צפנה ונגבה קדמה וימה? ומה שאמר בעל היוחסין (דפו' לונדון צד קכ"ד.) ונראה לי דברי בעל הערוך ועוד כי הוא הלך לבבל וראה בעיניו וכן הוא ע"כ. דבר חדש זה לא נמצא בשום מקום עוד וכל כותבי הדורות לא העירו על זה כי רבינו נתן הלך לבבל עיי' בתולד' ר"נ הערה נ"ח אך הג' שי"ר קצת נראה לו להביא ראיה מערכים אחדים שהזכרנו אשר כמה פעמים סיפר רבינו נתן מארצות אלה כאיש הרואה בעיניו הכל ע"ש, אבל האמת כי כל סיפורים אלה מצא רבינו בספרי ופירושי רה"ג ור"ח ז"ל והעתיקם ומצא מין את מינו וניעור! ומה מאד תגל נפשי בקרבי הגם הלום ראיתי אחרי כתבתי כל זאת כי גם הג' שי"ר חזר מדעתו הראשונה והעלה בהקדמת ערך מלין צד י"א: אך כפי המתברר לנו עתה כי כל המנהגים והלשונות של ארצות קדם הנמצאים בערוך לקוחים מפירושים של חכמי בבל תפול כל הראיה הזאת ועמה בירור גוף הסיפור, ויצורף לזה כי לא היה לו לרבינו נתן שום ענין וסבה מספקת לנסיעה רחוקה כזאת וכו' ע"ש היטב.

ד') וכדי להראות כי לא יצא משפטי מעוקל וגם עד כמה יד רבינו מגעת בלשונות הנ"ל אציג כאן הערכים אשר בהם הביא הדוגמאות ואלה הן בסדר א"ב.

לשון אדומי ע' קמטר, ל' ארם צובה ע' סרס ב'.

לשון ארמי ע' אביי, אסטס, ארא, בטה, ברך ב', בתול, גגמי, המר, זן א', זק א', חג, חל, חלם ב', חמס, חצב ג', חרש ג', חתל, טלפח, טרסקל, יצול, ירמיה, כאורה, מטרפס, ממל, מנקטא, מעזב, נגסטר, נם ג', נצפה, סב ד', סליל, סר ב', סרח, ער ג', פאה, פדרא, פי כוש, פיים, פקע ה', צנית, קכסתן, קף, שבתא, שוור, שחלא ג', שף א', שנית, שרקד', תה, תלא, תמרא'. דרכי לשון ארמי מובא בערך כעך, מסותא, סנטר ב', סר ב', סרח, עקץ א', ער ג', תרת.

---

[*] עיי' הוספות ותיקונים לתולדות ר"נ בב"ע תקצ"א צד פ"ח שנדחק הג' שי"ר לפרשו יען שלא ראה אז פי' סדט"ה לרה"ג.

לשון טיית אג ע"ש, ברך ב', הסת, זן א', חזינא, חמט א', חמר א', כסת א', מטוטלת, סב ד', סרח, עב ג', פול, קטבל, קפל א', קתל, תבר.

לשון יון בע' אבדומה, אבלא, אבן שעות, אגומין, אגריפס, אהל א', אוגנסטטו, אותיאוס, אטימוס, אוכלוסא, אלון, אלייסטון, אליותרופולים, אלנטים, אלנסתין, אמגושא, אמר ד' ע"ש, אן ד', אנבקראות, אונוס, ע"ש מ"ש, אנקטמין, אנתרופי, אסטמה, אסטרט, אסטרופומטא, אסלא, אסימון, אספרגוס, אספרון, אסתניד, אפוטרופוס, אפכי, אפסניא, אפסנתין, אפיפורין, אפתק א', אצטבל, אקיוס, ארך, ארסטון, אתנסיאה, בז א', בית גליא, בליוט א', בולמוס, בנות שבע, גדרון, גיידר, גלסקס, גמס, גנס, גסטר א', גרט, דיופוטא, דייתק, דלטור, דנסטס, דסקס, דפן, דקא, דרמלים, הדר, הן, הנדוין, הנמא, זמית, זן א', זנר, טכן, טפס (צ"ל טפף), טר ד', טרטן, טרפיז, טרקסין, ככב, כליא, כרכד, כרומנקיא, לאיי, למס, לקוס, מגס, מגוש, מדי, מטרפלין, מכנה, מכר, מל ד', מלג, מלפפון, מנמבוס, מנפול, מס, מצטרא, מקולין, מקרילפרוס (צ"ל מקרילפדוס) מר ג', מר ה', מרוס, משמע, נטרין, נפס א', סבן, סטן, סליון, סלפידם, סמרון, סנוריא, סנתא, ספרק, סרס ב', עקרב, פול, פט, ב', פטס, פייל, פלאה, פלכין, פלנק, פלס ה', פלק, פנך א', פס ה', פסים, פרהדרין, פרוזדור, פרט, פרוכימטוס, פרכדיגמא, קבסתן, קזם, קזמקרטור, קטבל, קטדיק, קלד, קלון א', קלוס, קלקי, קלר ב', קמפון, קמקום, קנדא, קסיה, קסס, קפל א', קפלט, קפנדר א', קצע, קר ט"ו ע"ש מ"ש, קרדייקוס, קרטל, קרטין ע"ש, קרטים ב', קריה, קרקפל, שזף, שחז, תאטר, תלא, תרף ב'.

לשון ישמעאל אבוב רועה, אבזר, אבלא, אברוארי, אג ע"ש, אגס, אימא, אכסגרון, אכסר, אלה א', אילת בתרא, אפין, אצווא, ארנס, בכריא, בצית, בר שניא, בת ארעא, גד ח', גרגרניות, גחר, גלד, גלע, גס א', גמז, גסטר א', גרב ב', דבר א', דיוסק, דייסא, דכן, דל אחרון, דלמטיקון, דפן א', דר ד', דר ו', דרה, דרמסקן, הלך, הטיין, הנדי, הנדבי, הרהן, זבן א', זווד, זנגביל, זנין, זרדא, חזם, חכן א', חלד, חלף ב', חלתית, חסס, חסן, חפושית א', חפת, חרב ב', חרטום, טייר, טפה, טרש ב', יברוח, יילי, ככא, כמהין, כמר א', כנן, כסבר, כפר ד', כר י"א, כנרבאות, כרפס, כרש א', כש ג', כשות, לבד ב', לוף, לחם ב', לטם, לעין, לפסן, מגמר, מגוש, מדר, מזר ג', מזרן, מך ד', מלל, מלח, ממל, מנתא, מך, מקטורין, מרזב, משפל, משק, נגסטר, נחיל, נס ג', נתר, סבכה, סגוס, סטיו, סטלא, ספגן, ספט, ספן ד', סרק ו' עץ, עציץ, עקרב, ערס ב', ערקב, פגם א', פגר, פטיליא, פלק, פונדק א', פונדק ב', פס ה', פקא, פקע א', פרגיות, פרקלן, פריש, פשפש ב', צהל, צלבחא, צלף, צנון, צרצור א', קבסתן, קטן ב', קטף, קלמר, קלף, קלפה, קלקנתוס, קנתל, קסט, קפד, רד ב', רווק, רטב ג', רכפה, רקן, רקע ב', שזף, שחי, שחן, שכרבזאי, שמשם, שרח, תלתן, תפית ע"ש, תרבתר.

לשון כנען ע' פרגין והנה כבר רש"י ז"ל משתמש בה והביא לש' כנען בפי' לדברים ג', ט'; ע"ז כ"ח: ד"ה חיפושתא (ועיי"ע חפושית) ובע"ז נ"א: ד"ה דסחיפא. ובליקוטים לרש"י מהחכם החוקר מוהר"ר אברהם בערלינער הובאו צד קפ"ד כל המחברים אשר כבר נושאים ונותנים בענין הזה והעלו כי בל' כנען יכנו הקדמונים שפה סלאפית וביחוד שמדברים בה יושבי ארץ פיהם (בעהמען) וגם הג' שי"ר חזר בכ"ח שנת תר"א ח"ו צד קס"ה ממה ששיער בתולד' ר"נ הערה י"ח וגם הוא הביא ראיה מסוף מסעות ר' בנימין לאמיתת הדעה הזו שאיתא שם וז"ל: ומשם והלאה ארץ בהם והיא הנקראת פראגה היא תחילת ארץ אשקלבוניא (Sclavonia) וקוראים אותה היהודים הדרים שם ארץ כנען וכ' ע"ש וזה בלי ספק אמת ונכון הוא ויש לי ראיה מוכרחת על זה כי בהג"א חולין ו' יכנה הריא"ז ארץ מולדתו בשם ארץ כנען והוא היה מויען כנודע וגדולה מזו מצאתי באו"ז הלכות גיטין סי' תשי"ב שכתוב שם ועל דא סמכי בני מלכותינו. ארץ ששוניא ומו"ל הגיה שפנייא) ובפרגא וכ' ובלי ספק צ"ל ארץ שלוניא ובפרגא וכ' ועוד שם הזכיר הריא"ז רבי יצחק בר מרדכי וכתב בשמו ראיתי בארץ כנען וכ' ובאו"ז הלכות אבלות ססי' תל"ב קראהו מורי ה"ר יצחק בר' מרדכי מבהם זצ"ל ובאו"ז ריש הלכות ר"ה סי' רנ"ז מכנו ומורי ה"ר יצחק בר מרדכי מפרגא. נחזור לערוך שאמר בע' פרגין שנקרא פרגין מקום בל' כנען והוא באמת בל' שלאואניא Mak וכ"ה בלשון הונגרי שלקחה הרבה תיבות מלשון שלאואניא ובהמיא וכן מלת גונא שהביא רש"י שופטים ד' כ"ב לפרש בה שמיכה של מקרא שנקרא כן בלשון כנען גונא (עיי' ליקוטים. אבל שם שורה ה' בטעות מצויין בפי' המשנה לרמב"ם שביעית פ"ב מ"ז וצ"ל בפי"מ לר"ש וכ') ג"כ בלשון הונגרי guna נקרא כן מלבוש של מעלה לכסות בו הגוף ואכ"מ להאריך, וכבר הטיף מלתו בענין ל' כנען החוקר המהולל הרכבי בספרו הנכתב בל' רוסיא:

Объ языкѣ Евреевъ.

לשון סורסי סרס ב'.

לשון עבר הנהר עבר ג׳.

לשון ערבי אסטס, אספנך, אפנין, אפין א׳, אשכרע, בדובר ע״ש, בזר א׳, בצל, בק ג׳, גז, גנד, גשקר, דרד, דרצין, הזמת, חלגלוגות, חמר י׳, טרכסיד, טרש ג׳, טרתא, כלב ג׳, כנגר, כרסט, כש ה׳, מנפא, נקה, נקר א׳, נרדשיר, סבן, סך ה׳, סם א׳ ע״ש, סרגל, עד, עדלר, עויל, עזרד א׳, ענק, עפר א׳, פאה, פליטון, פן, פפייר, פרגין, פרהז, צלה, צלליבא, צנית, קטנית, קמטר, קן א׳, קפל ה׳ קקרי, קרד, קרקס א׳, קרתן, רגילא, שברא, שמאי, תלא, תרסית. ודע כי בכ״י ערוך אשר ת״י כמה פעמים נרשם זולת זה ל״ע או ל׳ ישמעאל כמו שתראה בפנים בערכים המיוחדים.

לשון פרסי (עיי׳ תור״ן הע׳ ו׳) אארא (ע״ש), אברוארי, אברוגני, אברזין, אונכרי, אוריא, אכנגרי, אפרייא א׳, בארג, זהרא, זיידן, טפף, טרז, מרזמא, סרם ב׳, פרפס, קבנאה, רנגר (צ״ל רוזגר).

לשון רומי אולון, אנדיטיקוס, ברדל, מטכס, מטר, סטרגליא ע״ש, סבוי, פטר פייל ע״ש, פסיפון, פקרין, פרמקוס, קמטר, קרטין, שרוול, תאטר. ודע שאיזה פעמים מוחלפה לשון יוני בלשון רומי עיי׳ אנדיטיקוס (וצ״ל אנטידיקוס) מגס ב׳ (מגרס) מטר ועוד ע׳ אחרים. ועיי׳ החכם החוקר מוהר״י דערענבורג במ״ע רא״ג ח״ה, קכ״ד.

והנה אם שגה רבינו לפעמים בפי׳ המלות של ערכים אלה נוכל להמליץ בעדו באשר תולה אותם בדעת אחרים ואפריון נמטייה לו כי השתדל להבין פירושי המלות אשר ביארו אחרים זולתו. אבל מה שעיניו ראו ולא זר הלא הם הלועזים ר״ל העתקות מל׳ איטלקית אשר היא היתה שפת ארצו ואותה ידע בתכלית השלמות. ולהיות התועלת עצומה הצומחת מל׳ לע״ז של רבינו אשר הוסיף נופך משלו להמתיק הפי׳ אשר העתיק ע״כ אמרתי אספרם כמו הנה:

לשון לעז: ע׳ אגס, אגריאון, אגירייסין, אזמל, אטבא, אימא, אכסגרון, אלה א׳, אלון, אלמוג, אלריא א׳, אלריא ב׳, אמבטי, אמבוניא, אמגושא, אמס, אמפליא, אמפולי, אמר ד׳, אמיתא, אנבקראות, אנגרון, אנדיפי, אנטגרפין, אנך, אנונה (אונוס ע״ש) אנקל, אנתיקי, אסטיוט, אסטטיון, אסטולי, אסטמה, אסטרט, אסכלה, אסכולא, אסלא, אסטומכא, אספטי, איספסתא, אסקטלא, אסקונדרי, אסקריטין, אסיתא, אפי ב׳, (אופי), אפוטרכא, אפוטרופוס, אפנין, אפנתא, אפסתקיתיה, אפסר, אפין א׳, אפר, אפרגיאה, אפרייא, אפרסק, ארא א׳, ארגסטוס, ארוס, אשויא, אשכרע, ביב, בבר, בביתא, בדד א׳, בדיא, בדס, בטח, בטן א׳, בולמוס, בלן ג׳, בלסטר, בלספימיסון, בנות שקמה, בס א׳, בסלקי, בעל, בר ז׳, ברגן, ברך ב׳, גב י״ג, גד ח׳, גהץ א׳, גז א׳, גמר א׳. גנבר, גס ג׳, גסטר א׳, גסטרון, גפנן, גפס, גרב ב׳, גרגתני, גרד א׳, גרדם א׳, גרזם, גרתיקון, דבק, דגם, דיופוטא, דל א׳, דלטור, דלמטיקיון, דנטיב, דסקס, דסקופלין, דפלון, דק, דקליקוס, דקר, דרדור, דרצין, המלטא, הנדבי, הנדא, הרדף, הרזפא, הרני, וטיב, ויל, זאזא, זבל, זן א׳, זנין, זרז, זרניך, זרף א׳, חבש א׳, חוור, חזינא, חזרא, חכן א׳, חל י״ז, חלגלוגות, חלד א׳, חלד ב׳, חלם ב׳, חלף ב׳, חלף בתרא, חלוק, חלתית, חמט א׳, חמתי, חסם, חפושית א׳, חרם א׳, חשאי, טבלא א׳, טבלא בתרא, טהר א׳, טמס, טנדס, טסקא א׳, טפיט, טפס ד׳, טרז, טרית, יבלת, ידקי, יילי, כבל, כבש ב׳, כביא, כן ב׳, כס ו׳, כסבר, כספא, כסיתא, כפה, כפל בתרא, כפת א׳, כרכשתא, כרנבאות, כרסט, כרפס, כרש א׳, כרשן, כרתי א׳, כש בתרא, כש ג׳, כשף, כתם, לבד ב׳, לח א׳, לח ב׳, לטם, לנך, לעין, לפסן, מגביא, מגור, מגרף, מזרן, מהגר, מחלץ, מטח, מטוטלת, מטרפלין, מל ד׳, מלאות, מנגנון, מנעל ב׳, מנפא, מנתא, מסא, מערוך, מפה, מק, מקולין, מר ו׳, מרמטא, מרעל, מרפק, משבזג, משק, נטף א׳, נטרין, נם ג׳, נניא א׳, נפט, נפס א׳, נץ ד׳, נתר, סב ד׳, סבכה, סבן, סגוס, סד ב׳, סדן ב׳, סט א׳, סליל, סליים, סם א׳ ע״ש, סמטא א׳, סמטא ב׳, סמך, סמניא, (סער) צ״ל שער, ספן ד׳, סקפט, סרט, סרך א׳, סרק ב׳, סרק ה׳, סרק ו׳, עדלר, עדש א׳, עזרד א׳, עטש, עכביות, עלש, עין, ערי ע״ש, ערב ו׳, ערס, ערקב, פארי א׳, פגם א׳, פגע, פדגרא, פהק, פטיליא, פטנג, פיל, פייל ע״ש, פירשע, פלטיא א׳, פליוס, פלם, פלסלוס, פלצור, פן, פנדה, פונדק, פנון, פסטל, פסיון, פקע, פרגין, פרגל א׳, פרגל ב׳, פרחא א׳, פרט א׳, פרט י׳, פרט בתרא, פרמביא, פרן א׳, פרף, פרפסט, פרק א׳, פשפש ב׳, פשפש בתרא, פתיא, צלבחא, צלף, צמר א׳, צנון, צפורן, צרוד, צרצור א׳, קבטין, קברנט א׳, קדה, קהת, קזז, קטבל, קטל, קטנית, קטף א׳, קטף בתרא, קטרב, קלגרפון, קלד, קלמר, קלן א׳, קלסטרא, קלקי, קלקנתוס, קלר ב׳, קם א׳, קמח, קמין, קומוס, קמפון, קמקום, קנבס, קנבק, קנטס, קנבי ע״ש, קנקל א׳, קסדור, קסוס, קף י״ד, קפד, קצה, קצח, קצר ג׳, קרדקיים, קרטל, קרטס ה׳, קרכין, קרמיד, קרמן, קרון, קרסטמל, קשט א׳, קתל, ראש, רד ו׳, רהטני, רט, רמי, רמץ א׳, רפן, רקן, רתח, שברא, שגדן, שהז, שחי, שחר ב׳, שמשם, שפי א׳, שפשף, תבליא, תבר ב׳, תפית, תרכוס, תרף ב׳, תת א׳ ת ת ר א׳ ועיין הערתי לקמן ברשימת בעלי תוספות לקמן נזיר נ״או.

ועתה אסדר הערכים אשר כתוב בהם סתם פי' ותיבת בלע"ז נשמטה ובקצת כ"י איתא ואלה הן ע'

אבט, אג, אסטס, אספנן, ארוס א', אשכרע, בית חין, ברסם, ברקא ב', בתול(ה), גדגדניות, גהק, גלל ב', גלבק, גלדן, גרגי, גרם ה', דבדבן, דביש, דפן, דקר א', דר ו', דרמסקן, דשר, הדר ג', הנדא, הרת, ורשכי, זמית, זנגביל, זרדתא, חזר ב', חזר ג', חלבין, חמס א', חמין, חפושית א', חצב ג', חצב בתרא, חתל, טבלא א', טפיט, טרקנין, טרתא, יניבא, ירבוז, כאר, כנגר, כסן א', כפר ד', כפת, כרמשא, כשות, כתב, לדנא, לולב, לוף, לשון א', מגביא, מל י"ב, מר ג', מריא א', מרתכא, משק, נגסטר, נניא א', נקלוגוס, נקמז, נר, נרמק, נשדור, סאה, סב ד', סבך ב', סבן, סד ב', סכין, סממית, סנר, ספגן, עדל, עזרד א', עכביות, עלש, עפר א', פגיון, פול, פטר ב', פטר ג', פוך, פלט ג', פלייטון, פלנין, פונדק, פפייר, פתיא א', צלצל א', צרף ו', קבנאה, קטה, קטן ג', קלא אילן, קלגרפון, קלינון, קם א', קמים, קפל א', קריוט, קרסטמל, קרסל א', קתידרא, רגילא, רשק, שבל ב', שבל בתרא, שבת, שט ה', שע א', שצנית, תאטר, תמכה, תפית.

ה') ואם נרד להחילוקים שעשה רבינו בשימושי לשונות לשון הקודש, לשון משנה, לשון גמרא וכדומה אז נחוץ הדבר להציג איזה כללים ועל קצת מהם התעורר כבר הג' שי"ר בתר"ן הערה ה' והוא לחלק יצא כזה: לרוב קורא רבינו לשון הקודש למלה הנמצאה במשנה או גם בלשון גמרא קדמוניות אך לפעמים מחלק גם לשון משנה מלה"ק אע"פ שגם מה שקרא לה"ק לא נמצא במקרא. ולישנא דרבנן קורא למלה הנמצאה רק בדברי האמוראים המאוחרים או גם רק בדברי הגאונים אם מקור התיבה הוא בלשון פרסית או ערבית. ולשון ארמי קורא לרוב לכל תיבה הנמצאה בתרגומים אך לפעמים ג"כ יכנה כך לאיזה תיבות מלשונות קדם הבנויות על משקל ארמי כמו שעשו כבר הגאונים. עיי' להנחה זו הדוגמאות בהערה הנ"ל. ואני עתה באתי להוסיף אם רצה רבינו לדקדק כי איזה מלה רק לשון הקודש של מקרא אז מכנה אותה לשון מקרא או לשון תורה או אם יש את נפשו להבדיל לשון המשנה מלשון הגמרא אז יכנה הראשון לשון משנה, והשני לשון רבותינו. לישנא דרבנן או לשון תלמוד. וזאת לדעת עוד כי בי"ג מקומות משתמש רבינו בלשון חכמים ולפי השקפה ראשונה דעתנו נוטה שכיון על לשון הנמצאה דוקא במשנה, וכן מוכח באמת מע' הפיא ב' ומע' רתח. אבל מע' דקר א', חמט א', חרחר א', טפיה, לכסן, סבן, ערק א', קלגרפין נראה שקאי גם על המלה שנמצאת רק או על רוב בגמרא. וגם בזה הלך רבינו בעקבות הקדמונים ובפרט נגרר אחר פי' המשניות לסד"ט של רה"ג ז"ל כמו שאוכיח בעה"י בפנים בהוספותי. וכדי שתוכל לעמוד על בורין של דברים אלה אציין לך כל לשונות אלה עפ"י סדר א"ב:

לשון גמרא: פתא.

לשון חכמים אבן שעות, אפותא, דקר א', הפיא, חמט א', חרחר א', טפיה, לכסן, נגסטר, סבן, ערק א', קטל ב', קלגרפון.

לשון מקרא אימא, אנין, אנך, אסטמה, אפקטפיזון, דקר א', הפיא, חרחר א', נפש, קר י"ג.

לשון משנה אברזין, בשש, גסטר א', ספט, קטף, רתח.

לשון קודש אסטס, אספנן, אפמא, גסטר א', חזינא, חסם, טטפת, טרסקל, יבל, מגמר, סט א', סמך, ענוה, ערב ו', צרצור א', קצע, שזף.

דרך לשון הקודש מובא בערך אלים, הנדז, חבר, מכל א', נטף, ספג, צארי, קדש ג', קסם.

לשון רבנן אזביון, אספנן, אשויא, מל ד', מלמד.

לישנא דרבנן אמפליא, בשש, גרד א', חרם ב', חתל, כפיש, מל י"ג, מנפא, עב ג', פצם, פקע ה', צנון, קשט א', רתח.

לשון רבותינו משנה.

לשון תורה אברוארי, אפותא, נגסטר.

לשון תלמוד אהן, אכסדרה, קרף, שגם.

עוד יש להעיר כי שלש פעמים הביא רבינו לשון גרמטיקו והוא בע' פרקופי, קרטין ובע' תאטר. ועל מובנו כבר העיר בצדק הרב בעל מוסף ערוך בע' קרטין וז"ל: וזה דעת בע"ה באמרו בל' גרמטיקין כי יש לשון יוני המוני ויש לשון יוני אשר בו נכתבו דברי חכמה והוא מיוסד על הדקדוק הנקרא גרמטיקין עכ"ל. והג' שי"ר בתר"ן הערה ט"ו ממרחק הביא ראיתו להנחה זו היינו מבעל מאור עינים הי"א פנ"ז וז"ל כי היוני יש לו לשון מיוחד להעלות על ספר ולשון ידבר בו איש אל רעהו וכ' ע"ש. וזה ההילוק נראה לעינים גם מציון (הובא מהחכם ר"י דוקעס נ"י במ"ע של מהרז"ף ח"ח, רל"ט) נכלל בפי' של פיוט „ארעא

רקדא" הנמצא בכמה מחזורים. ושם ישנו בזה"ל דולים לית ביה, אין בו דופי ונבל, אנשי רמיה ומרמה לשון יון ולעז גרמטקי דולוס וכן שם זונא ובלעז גרמטקי, ועוד בכ"י של מ"ג נמצא בבריטיש מוזעאום (גם זה נעתק מהחכם הנ"ל שם) איתא ביאור איזה מלות הגיוניות בלשון גרמטיקי ע"כ. אבל במחברת הערוך לר"ש פרחון ע' ברק, וע' שרף השתלשל והושאל כינוי לעז גרמטיקא לחכמות וידיעות של פילוסופיא בכלל עיי' הקדמת מו"ל החכם זלמן ז' כוכב טוב צד י"ט והלאה. אבל מ"ש שם כי הערוך השתמש הרבה פעמים בלשון גרמטיקא הוא קצת בלא דקדוק כי לא נמצאת רק בערכים המצוינים היינו ג' פעמים. ובע' אונוס הוכחתי כי בהוספות של סופר מבורך נמצא ג"כ לשון פוליטיקו והוא ג"כ כעין לשון גרמטיקי פי' פוליטיקו בל"י πολιτικός הוא הלשון שמדברים אנשי עיר להיפך מאנשי כפר. וזה מה שהעיר הסופר המוסיף לדברי רבינו היינו מבורך מפי ר' משה הנפוסי ז"ל כי אונוס בל"י של בני העיר, היינו בלשון חכמים נקרא חמור והשאר היינו כמו אינשו דאמרי קורין לאונוס גיידרו. עיי"ע אונוס ומ"ש להוציא מלב הקורא כי ר' משה הנפוסי היה בן דורו של רבינו נתן.

והנה מקום אתי להעיר פה גם על דרך דקדוק של רבינו בע"ה. ידוע למבין כי ר' יהודה חיוג תלמידו של ר' מנחם ן' סרוק היה הראשון בבעלי המדקדקים המשלשים פעלי להק — כדרך לשון ערבי — תחת אשר מלפנים רק אות אחת או שתים באו אל התיבה, והראב"ע בשפה ברורה צד רנ"ו הפליג לשבח את ר"י חיוג בזה"ל: דע כי כל המדקדקים הקדמונים החזיקו לשרשי ישב, ירד רק ש ב, ר ד, לשרש, עשה רק עש, לנגע—גע, ומן נזה נטה רק אותיות ז', ט' וכו', ויפקח ד' את עיני יהודה להכיר האותיות הנחים איך הם נוספים חסרים או מתחלפים ע"כ. ובעקבות ר' יהודה — אשר העתיק אהלו מפי"ץ בערבית לקרדאבא להיות שם מורו של ר"ש הנגיד — הלכו הספרדים להגביל לכל שרש ג' אותיות ולא כן האשכנזים ובני איטליא, שאצלם גם אות אחת דיה להיות שרש ועל ידי הוספת איזה אותיות יסתעפו ממנו הוראות שונות שנאצלו מן השרש בן אות אחת. וזה האחרון ג"כ מדרכו של רבינו נתן בע"ה להחזיק לפעמים אות אחת בשרש, אי לזאת ציין ע' ז' תחת אזה ותזה, ע' ד' כפי גי' אמיתית של כ"י וויען (וכמו ששיער על נכון בלי ראית הכ"י הג' שי"ר בהערה נ"ו ע"ש) להוראת שרש ודאי, ידה ודה, ע' ט' (אחר ע' ט ח) תחת שרש טט ונטה, וכן בשרש בן ב' אותיות ד"מ בט תחת נבט, גב תחת נגב, גבה, גבב! לד תחת ילד; לו תחת לוה; לק תחת לקה; פך תחת הפך והאות הנפל טפל והסר אצלו ומלות אלה יסדר תמיד בין המלות אשר תחילתן באות עקרית של מלה זו וכן כתב בע' נגה „והעיקר גה" ובע' נישק ב' כתב: „שק העיקר" ובע' נשר א': „שר העיקר" בנטף ב' כתב: מסתברא נטל, נטע, נטף אין הנו"ן עיקר; ובע' רת כתב: „מסתפקא לן אם ה' של הרת יסוד בתיבה או לא". וע' הדוגמאות הנ"ל בתולדות ר"א הקליר הערה ז'. ולפ"ז אף אם יהודה חיוג להורות שלח לפניו עזב רבינו דרך בעל המדקדקים של ספרד וידוע כי גם רש"י ראש המפרשים בצרפת ובן דורו של רבינו נתן אחז זה הדרך ועולה במסילה אחת עם רבינו בע"ה ואחריו נגרר כמה וכמה פעמים בפירושיו עיי' פ"ג סי' א' של המבוא לקמן.

ב) מי הם רבותיו אשר ממקור חכמתם שאב ושתה רבינו נתן.

א') כבר מלתי אמורה בפרק הקודם סי' א' שרבינו נתן בהקדמת ספרו העיד על עצמו: מה ששמעתי וראיתי וסברתי בערך לשטרה וכו' והדבר מובן מעצמו ששמיעה היינו לימוד מפי רבותיו וראיה היינו עדות מכתב ולא קבלה ע"י שמיעה, וסברה הוא מה שרוח מבינתו יענהו. ועתה נחזה מי הם אשר מפיהם שמע לימודיו. בראש כולם היה אביו רבינו יחיאל בר אברהם ז"ל הוא היה פייטן וחיבר כמה קרובות ושלש מהן העתיק החכם הגדול מהריט"ל צונץ בספרו זינאגאגאלע פאזיע (צד ר"ד והלאה ע"ש) מלשון עבר ללשון אשכנזי. והיה ג"כ מן החכמים ורבנים המפורסמים בישיבת רומי וראיה לזה ממה שהביא האו"ז הלכות ר"ה סי' ער"ה וז"ל: ואני הקטן מצאתי סמך לדבריהם בתשובת הגאונים רבינו אלעזר בר' יהודה ורבינו קלונימוס הזקן איש רומי בן רבנא שבתי בבואו למדינת גרמיישא אחר פטירת רבינו יעקב בר יקר זצ"ל שאלו ממנו דבר זה והוציא חותם עדות קודש והראה מכתב שכבר נשאלה שאילה זו במתא רומי וכתב בו שאל מר שלמה היצחקי מן רבנא מרנא רב נתן גאון שחיבר ספר הנקרא ערוך ומן מר דניאל אחיו ומן מר אברהם אחיו והשיבו גם הם שכבר נשאלה בבית מדרשו של אביהם מר יחיאל גאון והשיב בשם מר יעקב וגאון ריש מתיבתא דמתא רומי דמנהג כשר הוא להיות מלה לסוף לקה"ת ולתקיעת שופר וכו'. וכל זה הובא בקצת שינויים בתשוב' בניםין זאב סי' רל"ד ובשלטי גבורים בסוף מרדכי לשבת ובספר אגידה המובא בתר"ג הערה ב' ע"ש.

נשמע מזה שרבינו יחיאל ובנו הגדול ר׳ דניאל ובנו הצעיר אברהם (הנקרא על שם אביו של ר׳ יחיאל) היו תלמידי חכמים מפורסמים. אולם כנראה שלא זכה רבינו נתן ללמוד ימים כבירים מפי אביו ז״ל מטעם שהזכרתי למעלה בראש הפרק עיי׳ במקומו ובשעת כתיבת הערוך הלך כבר אביו לעולמו. וכן הוסיף בד׳ פעמים שהובא שמו היקר בערוך אצל הזכרתו תמיד ז״ל וגם אחי ר׳ נתן הגדול שהובא בערוך י״א פעמים הוזכר תמיד בהוספת ז״ל, אבל מאחיו הצעיר ר׳ אברהם לא הביא רבינו נתן שום דבר יען כי הוא הצעיר לפי השערת הג׳ שי״ר. אבל בתשובת מיימוניות ששייכין להלכות גירושין (פ״ג הי״ג) סי׳ י״ב איתא בזה״ל: ראיתי תשובת רב נתן שיסד הערוך ואחיו רב א ב ר ה ם בני ר׳ יחיאל ששאלתם וכ׳ וכן בהשאלה הנ״ל הוזכר ר׳ אברהם אצל אחיו הגדולים ממנו וכן הובאה שאלה באו״ז הלכות מילה רס״י ק״ד וז״ל: שאילתא דשאיל שלמה היצחקי מן מר נתן ומר דניאל ומר אברהם בני ומרנא (צ״ל בני מרנא) ר׳ יחיאל מן מתא רומא ז״ל על קטן שמת קודם שמונה ימים וכו׳.

ורבו השני אשר ממנו למד רבינו נתן היה ר׳ מ צ ל י ח ז״ל והביאו בז׳ מקומות (עיי׳ למטה) ומע׳ אנפקינון נראה בעליל ששמע מפיו כי הוא בעצמו מעיד וז״ל: ואני למדתי מפי ר׳ מצליח ז״ל. ודע כי החכם הכולל מהר״מ שטיינשניידער נ״י מצא מציאה גדולה בעקד ספרים של אוקספורד והוא כ״י בלשון ערבי ועברי כתוב מר׳ מצליח ומתוך הכ״י הזה ידים מוכיחות שהיה ר׳ מצליח ז״ל דיין בזיצילא וגלה לבבל לשבת לרגלי רה״ג ז״ל אחרון שבגאונים לשתות ממימי לימודיו ואחרי מות רה״ג שב ר״מ למקומו הראשון וסיפר עוד ר״מ בכ״י הנ״ל שאחרי שובו בא לר׳ שמואל הנגיד להגיד לו על אודות המראה הגדול אשר ראה בעיניו כי רה״ג ז״ל והקתוליקוס הנוצרי נושאים ונותנים זה עם זה ויושבים בשלום והשקט כשבת אחים גם יחד. וזה הפיין לנו אור מאין בא לרה״ג ידיעת העתקת ע, זקנים שהזכיר לכלים פכ״ג מ״ב בפירושו לסד״ט צד י״ז בלי ספק שמע כן מקתוליקוס עיי׳ הערת רא״ג במ״ע דייטשמארגענל. געזעללשאפט ח״ב צד שע״ג. ועתה לא אפונה כי ע״י ר׳ מצליח רבו שמע רבינו נתן רובי פירושיו של רה״ג בענין פתרון מלות ערביות ופרסיות כי היטב ידע לשונות אלה רה״ג כמוכח ברור כשמש מפירושו של סדט״ה וגם ידוע שרה״ג כתב בלשון ערבי ספר על הדקדוק המובא מאבן בלעם במלות נגד. אשש. וגם בספרו המאסף הוא מדרש מלים בדרך א״ב והשורש כפי האות האחרונה שלו כמו רצד תחת אות דל״ת באר רה״ג המלות עפ״י לשון המשנה ולש׳ ערבי ולפעמים העתיקה ללשון פרסי ועל ספר זה, חבל דמשתכחין ולא נמצא עתה. כתב ראב״ע בריש מאזנים: „מלא חכמה וכליל יופי״.

ועוד למד רבינו נתן מפי ר׳ מ ש ה ה ד ר ש ן מ ע י ר נ ר ב ו נ א שהביאו בערוך איזה פעמים (עיין למטה) ובע׳ אדנדקי כתב רבינו בזה״ל: שמעתי מפי ר׳ משה הדרשן ז״ל מעיר נרבונ״א ובע׳ נגד ב׳: ואני קבלתי מר״מ הדרשן מעיר נרבונא, ובע׳ צדק: כך קבלנו מר״מ הדרשן ובע׳ קצרא א׳: ר״מ הדרשן שנה לנו. וגדולה מזו מצאתי ביוחסין השלם צד קע״ד ע״ד שמכנה רבינו נתן בז״ל: ובערוך ר׳ נתן הבבלי מ נ ר ב ו נ א בע׳ שגש וכ׳ וכינוי הבבלי מובן לפי משפטו הנ״ל שהלך רבינו לבבל. וזה ללא אמת וכן מ״ש בעל היוחסין (שם צד רי״ז סע״ב והלאה) וז״ל: ור״מ הדרשן מנרבונא היה רבו (של ר״נ בע״ה) וכן רש״י ש ש מ ע מ פ י ו בפ׳ וישלח יעקב ע״כ ר״ל בבראשית ל״ה ח׳ אינו מדוייק היטב כי רש״י הזכיר תמיד ר״מ הדרשן בסגנון אשר מובן מתוכו כי לא למד מפה אלא מכתבי ר״מ הדרשן עיי׳ הציונים בתולדות רש״י לרי״ט צונץ במ״ע שלו צד שי״ח ובתולד׳ ר״נ הערה מ״ז ובליקוטים להחכם בערלינער בספרו רש״י על התורה צד קפ״ו. וממה שידענו כי רש״י הזכיר בשם ר״מ הדרשן כמה מלות אשר פתרונן מלשון ערבי ופרסי וגם ממה שידענו כי היתה לר״מ הדרשן חכמתא רבתי במקראות ומדרשים הוברר לנו כי פי שניים ברוחו של ר״מ הדרשן נאצל לתלמידו רבינו נתן שלמד ממנו לשונות שונות ופירושי המדרשים השונים.

ומן רבותיו של בע״ה היה כפי הנראה גם ר׳ משה כלפו מן בארי באשר השתמש בע׳ קרש א׳ וע׳ תתיא בלשון אומר, והיה אומר ע״ש. ועל תכונת עיר בארי עיי׳ תולדות ר״א הקליר הערה י״ז. אבל כבר הזכרתי שר׳ משה הנפוסי לא היה רבו של ר׳ נתן כי היה מדורו של מבורך הסופר.

ב׳) אחרי שראינו מי המה הגדולים אנשי שם אשר למד מפיהם רבינו נסורה נא ונראה מי הם אשר למד מכתבם ולא קבל מפיהם.

הראשון מן המצויינים המפורסמים היה ר׳ ג ר ש ו ם מ א ו ר ה ג ו ל ה שהובא בשמו הכבוד ל׳ פעמים (עיי׳ למטה). ודע שבהערה מ״ו כתב הג׳ שי״ר וז״ל: רגמ״ה מובא בערכים הרבה מאד. אולם בע׳ חלק ג׳ כתב ור״ג פי׳ וכ׳ ועוד א מ ר ל ן חלוקת נפש וכו׳ ו א מ ר ל ן משום רה״ג וכ׳ עכ״ל נראה מבואר שהיה

תלמידו ושמע ממנו פירושים ונראה שאליו כיון ג"כ בע' כפי במ"ש לשון אחר אמר לן רבי, ובע' מרכנתא ואמר לן רבי דאמר משמיה דר' יצחק האורלוני ז"ל עכ"ל, והנה הקדים כבר להשמיע ההשערה הזאת עוד לפני הג' שי"ר בעל קורא הדורות (צד ח': בהוצאת ר"ד קאססעל) וגם הנ"ל הביא גם הוא ראיה מע' חלק והוסיף לומר גם בע' גב כתב זה פי' רבינו גרשום ע"כ, וגדולה מזו היו יכולים להביא ראיה שהרי בע' סדן ג' סיים רבינו בזה"ל: וכבר פירשנו במקומו מ פ י רבינו גרשום ז"ל ע"כ, וכן בע' סיינא בזה"ל: וכבר פירוש הפרק מ פ י ר' גרשום ז"ל ע"כ. אבל בכל זאת נראה לי ברור שתיבות ו א מ ר ל ן ר ב י בע' חלק ג' ובע' מרכנתא שייכות לרגמ"ה כלומר הוא אמר כן על רבו ולא רבינו נתן על רגמ"ה, והראיה מוכרחת משיטה מקובצת לבכורות שנדפס בקרוב במזבח כפרה (לבוב) שהובא שם לבכורות דף ל', פי' רגמ"ה וכתב שם צד כ"ז עמוד ב' וז"ל ואמר לן ר' משמיה דר' יעקב האורגלי ז"ל ובבכורות ל"ד, צד כ"ח עמוד ב' בשם רגמ"ה פ"א משמיה דר' יצחק האורגלי ז"ל ע"כ. הרי מ"ש רבינו בע' מרכנתא בשם רגמ"ה הובא בשמו גם בש"מ הנ"ל באותו הלשון רק שם הנוסח האורגלי ואין לנו להכריע אם זו עיקר הגי' או גי' דערוך האורלוני ובכ"י קאהוט (עיי' פ"ה למטה במבוא) הגי' האורליני. וגם בע' חלק ג' שייכות התיבות אמר לן ר ב י (כ"ה בכ"י ערוך) לרגמ"ה הנזכר למעלה באותו הערך ופי' ואמר לן רבי משום רה"ג נמצא בסד"ט לרה"ג נדה פ"ט מ"ו צד ל"ב, ע"ש. ותיבות אמר לן רבי נמצאו ג"כ בע' לולב ב' אחר הזכרת רגמ"ה וזה שייך ג"כ לרגמ"ה ולא לרבינו נתן, וכן בע' כפי ב' פי' תלמיד חכם ממגנצא וכ' לשון אחר אמר לן רבי וכ' (הובא אות באות בש"מ לנדרים מ"ח: צד נ"ד סע"א בשם הרי"ץ והוא היה כפי הנראה בן דורו של הרשב"א, עיין הקדמת הרב החכם מו"ל ד"ו צאמבער) לא שייכות התיבות ל"א אמר לן רבי וכ' לרבינו נתן אבל לתלמיד חכם ממגנצא שהוא לפי השערתי רגמ"ה והראיה מש"מ לכתובות דף כ' ע"ב שכתוב שם בשם רגמ"ה פי' למצות מדות מה שהובא ממש בע' חב א' בשם פי' מגנצא. ורבינו כינה לרגמ"ה עוד לפי ישיבתו במגנצא: רב של חכמי מגנצא מורה של מגנצא (עיי' למטה), והנה החכם החריף ר"י רייפמאן כבר שיער בנפשו במ"ע של מהרז"ף ח"ג, רל"א כי התיבות ואמר לן רבי הן הנה מדברי רגמ"ה וחכם עדיף מנביא כי בכ"י רגמ"ה למ"ק י"ז, איתא כן בפירוש. עיי' מאמר על פירש"י למסכתות נדרים ומ"ק מר"ד צאמבער צד י"ח. ועתה הראיתי לדעת כי הוא דבר קצת מהראיות שהזכרתי לעיל בצד ב' וג' ע"ש. ומ"ש שם בהערה כי בע' דרבן שנעתק הפי' שם ג"כ מפי רגמ"ה צ"ל במקום שם כרע"א: ר ו ש ם כרעא כיון לאמת שכן הגי' בכ"י וויען עיי"ע דרבן.

והשני אשר פירושיו היו לרבינו נתן לעינים היה האדם הגדול בענקים ר' ח נ נ א ל ב ר ח ו ש י א ל ז"ל אשר כל דבריו קבלה מהגאונים ז"ל וממנו העתיק רבינו רובי תורתו והוא היה מקור היותר ברוך אשר ממנו שאב בע"ה, ולמטה אציין לך מאה וארבעים ושנים מקומות אשר בם הזכיר רבינו נתן את שם הכבוד ר"ח תמיד בהוספת מלה ז"ל, ובלי ספק היו מונחים לפני בע"ה פירושי ר"ח ז"ל לרוב המסכתות והוא השתמש בהם, ובענין זה יש לחשבו כתלמיד של ר"ח ז"ל, אבל רחוק הדבר שקבל פירושיו פה אל פה, ומה שכתב הרש"ל בתשו' סי' כ"ט „שבעל הערוך קבל מר"ח" כונתו רק ששקד על פירושי ר"ח ז"ל ולא שהיה עומד כתלמיד לפני רבו והראיה שתמיד הזכירו בע"ה לר"ח רק בשמו העצמי ולא בשם מורו או מרן עיי' תולדות ר"ח להג' שי"ר בב"ע שנת תקצ"ב הערה י"ט שהביא עוד ראיות ברורות על זה, ומע' רד ד' שכתב שם רבינו ו א מ ר ר"ח ז"ל קבלנו מרבותינו וכ' משמע קצת שדבר פה אל פה עם ר"ח, ומזה נ"ל ראיה למה ששיער הג' שי"ר (שם) שאולי ר"ח היה איזה זמן ברומי וישם למד ממנו ר"נ ולכן נקרא ר"ח בפי קצת איש רומי, ודע כי רבינו נתן נגרר כל כך אחר פירושו של ר"ח עד כי הרבה פעמים כתב פי' סתם והוא לקוח מפירוש ר"ח ז"ל והג' שי"ר בתולדות ר"ח הערה י"ט וכ"ג והחכם החריף ר"י רייפמאן במ"ע של מהרז"ף הנ"ל הביאו ראיות שהובאו פי' ר"ח בערוך בסתם מבלי הזכרת ישם אומרו, אבל מהמפרשים הוזכרו בשם ר"ח, ומגודל התועלת הצומחת מהדוגמאות הנ"ל אציגה אותן בתחלה ואחרי כן אציב הוספותי לבדהן, ואלה הן דוגמאות מהג' שי"ר (הערה י"ט) והן לקוחות ממסכת ב"ב. ע"ש ט: תוספות ד"ה אתיא בשם הר"ח ובע' שגש א' בסתם, וכן י"ב, תוס' ד"ה דוולא וע' דוולא, וי"ג, תד"ה חד וערך קרנזול, וי"ז, תד"ה כליא וע' כליא, וכ"א, תד"ה בסופר וע' אין א' וכ"ז: תד"ה בדהלילא וע' דחל וכ"ח: תד"ה כגון וע' צוף ג', ול"ו: רשב"ם ד"ה דקל נערה וע' דקל ג', וס"ז, רשב"ם ד"ה הולסאות וד"ה מצולה הכל בע' חלס, וס"ח, שם ד"ה בר מחוניתא וע' סנטר, וע"ג, שם ד"ה אסכלין וע' אסכלה, ופ"ו: שם ד"ה שנתות וע' שנתות, וצ"ט, שם ד"ה ודילמא שלחופי וע' שלחף, וקמ"ו, שם ד"ה ומצאתי גי' בפי' ר"ח וע' סבלונית, וקס"ד: שם ד"ה ובפירושי ר"ח וע' הן ג' בשינוי לשון המדריש וקס"ו: תוס' ד"ה ספל ב' פירושים בשם ר"ח ושניהם בע' ספל בסתם, ע"ע ספר הישר לר"ת (ל"ד:)

פי׳ ר״ח תאטר בל״י חרפה וקרקסאות בתי כסאות ע״כ ובע׳ תאטר כתב כן בסתם ובכלבו סי׳ קמ״ו בשם ר״ח זמית הוה מרק בל״י ובע׳ זמית כתב כן בסתם. ובהערה כ״ג הובא ש״מ על ב״מ י״ט. בשם הר״ח דייתיקי צואת שכיב מרע בל״י נקראת דייתיקי ע״כ ובע׳ דייתק בסתם. והחכם רייפמאן מציין שבת קכ״ט: תוס׳ ד״ה מאה בשם ר״ח וע׳ בגר בסתם, ורא״ש שם פי״ז סי׳ ג׳ [וכ״ה בטור בשם ר״ח] ובע׳ אסובי בסתם; עירובין מ״א: תד״ה הרשות וע׳ רשות ושם מ״ז: תד״ה חרם וע׳ חרם ג׳. ושם כ״ב נ״ב: תד״ה פגום וע׳ פגם ב׳; ושם נ״ג. תד״ה כי אצבעתא וע׳ אצבע, ושם נ״ג: תד״ה גבר וערך גבר ב׳ ושם ס״ה. תד״ה מסר וע׳ פק ד׳. פסחים ג׳: תד״ה שמץ וע׳ שמץ (עיי״ע שחין) ושם בתד״ה הקוקאה בע׳ חק ג׳. יומא ל״ד: בתוס׳ ישנים ד״ה פלוסין וע׳ הנדוין וע׳ פלס ה׳, נדרים מ״ט: תד״ה בחסיסי וע׳ חסס, ב״ב ב׳: תד״ה כאשר וע׳ גלל ב׳; ב״מ פ״ג: תד״ה בועל וע׳ כנס; ושם בהג״א פ״ה סי׳ ל״ד וע׳ שואל; ש״מ ב״מ על כ״ט: כ״ה כסא דחרשין וע׳ חרש א׳. ושם על ק״ה. באוללא וע׳ אללא. ושם על ק״ז: עבד מאי דעבד וע׳ עבד ב׳; ע״ז י׳: תד״ה שדר וע׳ כרת ב׳; הגהות מיימוני להלכות תפילין פ״ג סי׳ ש׳ וע׳ כל ג׳; תניא סי׳ ס׳ וע׳ תשע. וכן הפי׳ בע׳ רנגר [רוזגר] נלקח מפי׳ ר״ח כדעת הרשב״ם לב״ב קכ״ב. ופי׳ הארוך בע׳ ספקלר הוא פי׳ ר״ח כמוכח מחי׳ הרמב״ן ליבמות מ״ט. ועי׳ במקומו ומקום הניחו גם לי להתגדר בו בדוגמאות האלה: חולין ו׳: וגיטין ס״ו: תוס׳ ד״ה אשת בשם ר״ח ובסתם הובא בע׳ אשת. באו״ז הלכות ברכות המוציא סי׳ קמ״א ובהגה׳ מיימ׳ הלכות ברכות פ״ז הל״ג בשם הר״ח והובא בסתם בע׳ בשש לפי פי׳ השני. פסחים פ״ו: תד״ה נכנסין בשם ר״ח וכ״ה בהדיא בפירוש ר״ח לפסחים שם צד ק״ו ובע׳ דייל בסתם. ב״ב ל״ה: ברשב״ם ד״ה אי דלי בשם ר״ח וסיים ואין נראה בעיני ובע׳ דוולא בסתם. שבת קנ״ז. תד״ה הלקט וע׳ הלקט א׳. ב״ב כ׳: תד״ה ושל חמור וע׳ חמר ב׳. קידושין מ״ד. תד״ה כמין וע׳ טגן, ושם ל״ד. תד״ה טורטני וע׳ טרטן ב׳. יבמות ק״י: תד״ה וקמקוו וע׳ כה ג׳. ווע״ע תוספ׳ סנהדרין פ״ז: ד״ה ר׳ יהושע בשם ר״ח וכ״ה באמת בע׳ קה ב׳ בשם ר״ח]. ב״מ ק״ה: וע׳ כנס. ב״מ מ״ב: תד״ה בכיסי וע׳ כס ט׳, ושם ס״ח: תד״ה מקום בשם ר״ח לפי גרסתו וע׳ כתף. יבמות ק״ג. תד״ה מאן וע׳ לחת א׳. פסחים פ״ד. תד״ה ולא בשם ר״ח ומלה במלה כן בפירוש ר״ח לפסחים שם צד קל״ו ובע׳ מל ו׳ בסתם. ב״ב י׳: תד״ה עליונים בשם ר״ח ובע׳ נגד א׳ בשם הגאונים. [והפי׳ הראשון שם הועתק מהערוך לפי הענין מפי׳ כ״י ב״ב לרגמ״ה]. שבת קל״ח: תד״ה הא וע׳ סין. ב״ב צ׳. ברשב״ם ד״ה ועוכלא ובע׳ עכל א׳. יומא ס״ו: תד״ה פלוני וע׳ פלן א׳. סוטה י״א: תד״ה שהיתה וע׳ פע א׳. קידושין כ״ה. תד״ה המנונא וע׳ צנע ב׳. [ובד׳ ויען בט״ס אי׳ בתוספ׳ בשם ר״ת וצ״ל ר״ח]. ב״מ ק״ח: ברא״ש פ״ט סי׳ ל״ב וטור בח״מ בהלכ׳ מקח וממכר סי׳ קע״ה בשם ר״ח ובע׳ צר ב׳ בסתם. ע״ז ל״ט. תד״ה ה״ג. וע׳ קבר ו׳. סוטה ל״א: תד״ה אדם וע׳ רבע א׳. ברכות י״ד. תד״ה הטועם בשם ר״ח ובע׳ רבע א׳ בשם גאון סתם. וברא״ש ובטור ובב״י או״ח סי׳ ר״י ותקס״ז ג״כ בשם ר״ח. סוטה כ״ו: תד״ה שחוף הובא הגי׳ בשם ר״ח ובע׳ שחף ב׳ כה״ג מבכורות מ״ד: בסתם. ב״ב ל״ו. ברשב״ם ד״ה תפתיחא וע׳ תפתח. קידושין מ״ט. תד״ה המתרגם וע׳ תרגם. בש״מ על ב״ב מ״ב: בשם ר״ח ובע׳ שבח בסתם. ובפנים בהוספותי אראך עוד דוגמאות שבציונים מפסחים רובא דרובא נמשך רבינו אחר פי׳ ר״ח לפסחים. אבל בכל זאת הפריז ר״ת על המדה באמרו בספר הישר סי׳ תקכ״ה וז״ל: וכן מוכח בערוך והוא בר סמכא שכל דבריו נערכין על פי ר״ח ע״כ. וכונתו רק שרוב דבריו וכן מצאתי באמת בספר מנחת שי להרב נורצי פ׳ וישב על הפסוק והיא מוצאת וכתב וז״ל ידוע כי רוב פירושיו של ערוך הם כפי׳ ר״ח עכ״ל. ועוד כמה פעמים הובאו פירושי הערוך הנאמרים בסתם מהריא״ז באו״ז בשם ר״ח ז״ל כמו שאראך בפנים. (ועיי׳ עוד פ״ג במבוא אות י״ב.) אבל לא כל הסתם הוא מפירוש ר״ח כי לפעמים אמר גם מדעת עצמו וחולק על ר״ח. ד״מ בע׳ סלת א׳ שכתב וז״ל ור״ח פי׳ וכ׳ ואני אומר וכ׳ וכן בע׳ סמד פי׳ ר״ח ז״ל מלשון פירורין ואנו שונין דאפרוד בדלית וכ׳ ובע׳ הלקט ב׳ אחרי הביאו פי׳ רב שרירא ורה״ג סיים הערוך בזה״ל ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי שמועה. ובע׳ פרדשן כתב וז״ל: אם היינו מוצאין ספר שכתוב בו האי פרדשנא להאי דשנא הוה ניחא לן פרדשנא מנחה דשנא אדם גדול וכ׳ וזה ג״כ מסברת עצמו כתב. נשמע מזה שכנים דבריו בהקדמתו לספר הערוך הנזכרים לעיל מה ששמעתי וראיתי וסברתי וכו׳.

ועוד איש אחד אשר לבו כלב האריה (ולא לחנם היה חקוק על צורת חותמו אריה כמו שהעיד הראב״ד הלוי) היה לנוכח רבינו נתן, כי עיניו לנוכח הביטו על רבינו האי אחרון הגאונים ז״ל, אשר לאורו הלכו דורשי התלמוד ממזרח שמש עד מבואו. והנה בס״ג ערכים הביאו בשם וע״ה פעמים הביאו בשם

הגאון סתם בצירוף אביו ר' שרירא גאון ז"ל כמו שארשום למטה, ובפרט הלך בעקבות רה"ג בסדר טהרות שכמעט כל פירושיו נמצאים בערוך אע"פ שלא פירשו בשם תמיד, ועל ספרו זה מראה באצבע בע' פדם (עיי' לעיל עמוד IV) והרבה פעמים הביאו ג"כ הר"ש לסדר טהרות בשם גאון בצירוף הזכרת ספר הערוך או רק ביחידות כמו שארמוז בכל פעם ופעם בפנים בהוספות.

מלבד אלה שלשה גדולים חקרי לב רגמ"ה, ר"ח ורה"ג ז"ל הוזכרו עוד בערוך תשובות פירושים ועניניםמהגאונים הן בסתם הן בקריאת שמם כמו רב אחאי בעל השאלתות (הובא ח' פעמים, ועוד ד' פעמים שלי' בשאלתות שלפנינו) ורב יהודאי גאון (הובא ששה פעמים) ועוד מן הנקובים בשם מן הגאונים רב משה, מר אברהם, רב כהן צדק, רב שר שלום, ר' עמרם, ר' נחשון, רב סעדיה וזולתם מהחכמים כמו רבינו נסים ב"ר יעקב ור"מ בר קלונימוס ופירושי בעלי מקרא ועוד אחרים, כאשר עיניך תחזינה מישרים, מרשימת שמות וערכים, אשר אנכי מסדר בזה עפ"י א"ב למען ירוץ הקורא בו ואיש איש על מקומו יבוא בשלום.

א') אבינו ר' יחיאל הובא בע' קף; אבא מרי רבינו יחיאל ז"ל בע' רק א'; אבא מרי עד ע"ש, אבא מרי ז"ל בן ערל.

אביו של ר"ח: בר ד'.

מר אברהם גאון: סח א'.

רב אחאי גאון: לא א' ע"ש (והוא בשאלתות פ' נח סי' ד'); כרם ב' (פ' וירא סי' י"ב); רצח (פ' וארא סי' מ"ב); ענק (פ' קדושי' סי' ק'); גח ע"ש (פ' בהעלתך סי' קכ"ג); פרהז (פ' שלח לך סי' קכ"ט); בם ע"ש (פ' ואתחנן סי' קמ"ג); גרב ב' (פ' הברכה סי' קס"ח). בערכין אספרגוס, בניתא ע"ש, בסס, חמס א' מביא בע"ה שאילתות שלי' לפנינו, ועוד מבלי שהזכירו בע' זווק והוא בשאלתות פ' וארא ססי' מ"ב כמו שהעיר ר"י רייפמאן במ"ע של מהרז"ף הנ"ל.

אחי ר' דניאל ז"ל: טפיח, לוף, מתק, נקד.

ר' אליעזר הקליר: קלר ג'.

ב') בית דין הגדול של אדונינו שרירא וכ' לבי"ד הגדול של אדונינו האי וכ': אביי.

ג') רבינו גרשום זצ"ל: אדן, גב י"א, גרגתא, דגל א', דע, דרבון, ורשכי, חט א', חלק ג', חלק בתרא, טט ב', טרסית, טרקלין, כף ב', לולב, מהרק, מנת, נשר, סבן, סדן ג', סיינא, סלקנדרים, סר ב', עטר א', עין, על א', ענה, ערף, פיטמא, קף.

גאון ז"ל, הגאון זצ"ל, גאון אחד, גאונים, מקצת הגאונים, וצריך שתדע שבכל מקום שיאמר גאון בלי זכר שמו קאי רובא דרובא על רה"ג, וגאונים על ר' שרירא ורב האי בנו ועיי' ערכים: אכטא, אן ב', אספרגוס, ארא, בן דינאי, בס א', ברדניקוס, בתול(ה) גלגל ו', גנדל, גמז א', (ע"ש בפנים הע' בהוספותי ושם תראה שגאון קאי כאן על ר"ח) גר א', דגם, דם ב', דקל א', דר ג', דרדג, דרס, הלקט ב', הסת, זין, חבט א', חג, חלון א', חמס, חניו, טרז, טשטוש, ידקרת, כה, כמתא ע"ש, כף י"א, כפן, כפת, כר י"א, כשר ב', מכס א', מל ז', מסיפת, מקצה ב', מקצוע ב', נגד א', נגסטר, נער ע"ש, נשר ג', סבן, סבר, סדן, סכל א', סמך, סמניא, ספסר א', ספרק, סרד, עד א', עד בתרא ע"ש, ער ג', פדם, פדרא, פיים, פלס ד', פין א', פצם, פרדכש, קבל א', קתל, רבע א', רשבא, שב ב', שדך ב', שולנאי, שנץ, תבר, תה, תשע.

ד') רבינו דניאל ז"ל: בית רובע, דרך, טפח ב', לוף, נפס א', סתו, פרקופי.

רבינו דניאל ב"ר יחיאל: חסך, אחי ר' דניאל ז"ל עיי' אות א'.

דיין אחד פילוסופי גרמטיקו: פרקופי.

ה') רב האי, האי, היי גאון זצ"ל: אבן מסמא, אבני שיש, אברוגני, אהב, אלמנה, אמר ג', אמתו (וצ"ל אם ג' ע"ש), אנבא, אסטמה, אספרגוס, אספרי, אפתק א', אצווא, ארא א', ארבע, ארגז, בר פחתי, ברך א', בר שניא, בתול(ה), גבשוש, גז ה', גוזמא, גמר ב', דגם, דכסוסטוס, דל ב', דפן ג', הלקט ב', זיידן, זק א', חג, חד א', חזר ב', חי א', חל א', חלק ג', חלק בתרא, חרש ג', כסן א', כשות, לולב, לטיש א' לפת, מגוש, מתכלתא, נקמז, עשר בתר ע' עסק, פי כריסה, פרח ד', פרקד א', צץ ג', קבע א', קן א', קף, רב א', רת א', שב ב', שרק ג', שתק ע"ש, תיים, תתר א', אדונינו האי: אביי.

ו') רבינו חננאל זצ"ל: אב א', אוב, אבא ב', אבל, אברוורי, אדן, אזא, אזור, אחר א', אי, אכף, אלותא, אלל, אן א', אן ב', בר פחתי, גב ב', גב ז' ע"ש, גדף, גויה א', גט, גל ב', גלל ב', גם א', גם ג', גם ד', גן ד', גנדל, גס ב', גרב א', גרב ב', גרע, דבר א', דגם, דם ב', הדם, הדר ג', הנמא, ורשכי, זוו, זין, זנר, חוור, חט א', חלד א' וראה ר"ש עוקצים פ"א, מ"ד, חלק ג', חלק בתרא, חמר י', חן ג', טט, טנדו,

טרסית, יבם, כגני, כדי א׳, כהן, כל ד׳, כסן א׳, כף ב׳, כרע, כרת, למד, לפתא, מגל, מדי, מהה א׳, מהרק, מכנה, מל ח׳, מלתח, נבר, נגד ב׳, נהג א׳, נפס א׳, נר ד׳, נשר, סבן, סבר, סדן ג׳, סיינא, סכין א׳, סלע, סלת א׳, סמד, ספר ב׳, סר ב׳, עד ג׳, עויק, עטר א׳, עין, על א׳, ען, ענה, ערם א׳, ערף, פחם, פיטמא, פלג א׳, פס ב׳, פעל א׳, פצע א׳, פרח ד׳, צד ב׳, צנר א׳, צר ו׳, צרף, קב א׳, קבסתן, קבע א׳, קה ב׳, קף, קצר, קק ד׳, רב א׳, רד ד׳, רק א׳, רק ג׳, רתח, שב ב׳, שבע א׳, שד ה׳, שחף ב׳, שחר א׳, שלחן, שרש, תבר א׳, תיובתא, תכלת, תלמוד, תקל א׳, תרע. — רבינו חננאל בשם אביו ז״ל: בר ד׳; כתב רבינו ננאל שמענו: חמר׳; פירוש ר״ח ז״ל בקבלה: פרס ו׳. אמר ר״ח ז״ל קבלנו מרבותינו: רד ד׳; ר״ח בשם רב נחשון גאון: תפל ג׳, פי׳ ר״ח קבלה היא בידינו: הדר ג׳. ועיי׳ עוד אות ק׳.

ח׳) חכמי מגנצא: מרכנתא, נחר ב׳, תבליא, תקל א׳; פירוש חכמי מגנצא: הדר ג׳ ועיי׳ עוד אות מי״ם.

חכמי האומות, יש חכמים: צר א׳, חפר, סר ג׳, פרוה.

חסידי מגנצא: אב א׳.

י׳) יהודאי גאון בעל הלכות גדולות ורבינו הזכירו רק הלכות גדולות בלי שמו היקר בערכים אלה: גלמהרג א׳ (הלכות שבת פכ״ג); גרב ב׳ (הלכות יוה״כ), טנר (הלכות טרפות); נסן (הלכ׳ ברכות פ״ו); שבתא (הלכות יוה״כ); שחלא א׳ (הלכות שבת פכ״ג). ועוד נלקחו פירושיו של בעל הלכות אעפ״י שלא הוזכרו בערוך. בע׳ גרם ד׳ מתיבות אי נמי הוי מזא וכ׳ עד הגרמה שייכות לבעל הלכות גדולות הלכות שחיטה והובא גם בשם ה״ג בתוה״א לרשב״א פרק ב׳ שער א׳; בע׳ זמלסטר מתיבות כפא דפרזלא עד כדתנן ניטל. לקוח מהלכות גדולות הלכות שבת רפי״ז, כל הערך חרותא הועתקה מל׳ ארמי לעברי והועתק מבה״ג הלכות טרפה ואלה הם דבריו שם פירושי בידי שמים ממאי הואי מברקי ורעמי בידי אדם ממאי הוי היכא דנכיסה חברתה באפה וכ׳. בע׳ צרף ו׳ מתיבות פ״א עד א״ר זביד נלקה מבה״ג הלכות יין נסך עיי׳ על הדוגמאות הנ״ל ר״י רייפמאן במ״ע של מהרז״ף הנ״ל. בתשובת רב שר שלום משמיה דרב יהודאי גאון בע׳ שבע א׳. — ר׳ יחיאל עיי׳ אות א׳.

מר רב יעקב וכ׳: אביי.

גאון מר רב יצחק ראש ישיבה: עד ע״ש.

ראש ישיבת . . אב״ד ישיבת גאון יעקב: אביי. שתי ישיבות: נר א׳. ראש א׳ כ״ה בכ״י ודפ׳ וויניצ׳ אבל בדפ״ר בשני הימים. ראש ישיבה דד א׳.

כ׳) רב כהן צדק גאון אמן ב׳ ובדפ״ר אף בע׳ מגל וט״ס עיי׳ למטה בזה הפרק.

מ׳) רבי מצליח ז״ל: אמפליא, אמפולי, טלת, כחל א׳, מלבן, מתי. למדתי מפי ר׳ מצליח ז״ל אנפקינון. ר׳ משה הדרשן שמעתי מפי ר׳ משה הדרשן מעיר נרבונא: ארנדקי קבלתי מרבי משה הדרשן מעיר נרבונא: נגד ב׳, צדק א׳, קק ו׳. ר׳ משה הדרשן מנרבונא שנה לנו: קצר. רבי משה בר יעקב בר משה בר אבון מן נרבונה: פרקד א׳. רבי משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב: דד א׳. ר׳ משה בן בארי: קנבי ע״ש; ר׳ משה כלפו מן בארי קריש א׳; ר׳ משה כלפו ז״ל: תתיה. ר׳ משה גאון: תפל ג׳. ר׳ משה מפביאה עיי׳ ספ״ג של מבוא למטה. ר׳ משה הנפוסי עיי״ע אונוס ומ״ש. ר׳ משולם ב״ר קלונימוס ז״ל סעד א׳; רבינו משולם ב״ר משה ברבי איתיאל מעיר מגנצא: דל א׳. בני מגנצא: אזור; פירוש מגנצא: חב א׳, חן ג׳, מל ח׳, עדי, קלעילון, רק א׳, שב ב׳, שדף. רבני מגנצא: תווך; רב של חכמי מגנצא: שתק. מורה של מגנצא אצא א. כד, סמק. תלמידי מגנצא מפי המורה: אי. תלמיד חכם ממגנצא: כפי ב׳. חכמי מגנצא, חסידי מגנצא עיי׳ אות ח׳.

בעלי מקרא: מעפרת, סך ב׳ ופירושם הובא בסיגנון יש מפרשים, יש מפרש, ומפרשים אותו, ויש שפירש, אית מפרשי, ויש לפרש עיי׳ ערכים: אב א׳, אבוב רועה, אבזקת, אביק, אבן מסמא, אבן שעות, אבן כתף, אגן א׳, איגר, אגריפוס, אח ג׳, אוחר, אכורנקי, אכף, אכר, אלם א׳, אלתת, אנקל, אס, אסר א׳, אפנין, אפיפורין, אפקימא, אצטדינין, בז א׳, בט, בי מדרי, בי מפתקי, בלס, בעט, בעל, בצל, בק ג׳, בי המדודי, בר ז׳, גבח א׳, גגמי, גנית, גדגדניות, גדף, גדר א׳, גויה א׳, גזר, גזת, גמזו, גנסר, גסס, גרם, דלפח, דסקר, הרגני, זך א׳, זכר, זמית, זנס, זפת, זרף א׳, חלזון א׳, חמט א׳, המס א׳, חסס, הצב ג׳, חרב א׳, חרם, חרס א׳, הריע, חשך, טפיח, טרתא, יניבא, כגני, כה, כלך א׳, כן ב׳, כס ד׳, כסח, כפי, כפר ב׳, למד ב׳, מגביא, מגמר, מהה א׳, מחצל, מט, מסס.

מצולה, משמע, מתח, נכל א׳, נמר, נגר א׳, נחר ב׳, נייר, נעיץ, נתר, סחף א׳, סטיו, סממית, סרך א׳, עב ג׳, עזק א׳, עזרה, עפר א׳, ערקב, פגיון, פן, פסג, פצם, פקל א׳, פקועות, פרד א׳, פרן ג׳, פרקדא, פתא, צב א׳, צמר, צרע, קטה, קטל, קטרב, קלסטרא, קלסק, קן ב׳, קנבס, קס א׳ ע״ש, קסוס, קפאי, קפץ, קרח, קרחיים, קשקש א׳, רכפה, רתה, שבתא, שגדן, שך א׳, שע א׳, שפיר, שקט, שר ג׳, תפס, תפית. יש ספרים: מתה.

נ׳) רבינו נסים זצ״ל: אבן מסמא, אכף ע״ש, אמן ב׳, אסלא, גויה א׳, חבט א׳, טמא, כתבת, מהרק, מכל א׳, נקמז, פשט, רכב. רבי נסים בר׳ יעקב ז״ל: קבל א׳, תלת. רב נחשון גאון תפל ג׳.

ס׳) רב סעדיה גאון ז״ל: ענה; רב סעדיה: המר ב׳ ובדפ״ר הגי׳ בתשובת ר׳ סעדיה.

ע׳) רב עמרם: פסר.

פ׳) דיין אחד פילוסופי גרמטיקו: פרקופי.

צ׳) רב צמח גאון ע׳ מגל ג׳, עיי׳ בסוף הפרק הזה.

ק׳) קדמונינו: תיים, פירושי שהיה בידי גאונים בקבלה: אוני, בטרי, גט, דם ב׳, הדר, נגד א׳, נגד ב׳, פרס ו׳, צדק, קץ ו׳, רד ד׳, רתה.

ר׳) אמרו רבואתא: זג ח׳. אמרו רבותינו, פירושי רבותינו, קבלנו מרבותינו, למדונו רבותינו: גט, כוור, חוור, כשר א׳, שעיה, קבל א׳, קמר ב׳, רד ד׳. אמר רבינו יחי לעד: רב א׳ ע״ש ובע׳ אביי מ״ש. אמר לן רבי: כפי ב׳, לולב, מרכנתא, נחר ב׳. גורס הרב: אדק א׳, אמרו רבנים: חלון א׳, נכת, עת, תיובתא, רבני מגנצא, רב של חכמי מגנצא עיי׳ אות מ׳, בית רבי של בבל: נר א׳, רב מפי רב: אוני. ראשונים: פתרו הראשונים, פירשו הראשונים, שמעו מפי הראשונים: ברדניקוס, חלף, חפר ב׳, שבט א׳.

ש׳) פי׳ רב שרירא גאון ז״ל: גב י״א, גדף, טרף ה׳, ידיד, יוחני א׳, כוור, נחש א׳, קץ ג׳, קמר ג׳, רב שרירא ורב האי בנו הגאונים: הלקט, גוזמא. בית דין של אדונינו שרירא כו׳: אביי אמר רב שר שלום: חפר. פי׳ רב שלום ז״ל כלבוס א׳, כס, מגפיים, סר ג׳, קן ב׳ קרן א׳, תשובת הגאון רב שר שלום: ראש, תשובת רב שר שלום משמיה דרב יהודה גאון: שבע ב׳, שאלה לפני הגאונים: חלון א׳, שאלו לפני רב האי ז״ל: ארבע, דגם, דל ב׳, עשר בתר ערך עסק, שאל מר רב יעקב וכ׳ לבי״ד הגדול וכ׳ אביי, וששאלתם: אמתו (שייך לע׳ אם ג׳) אנדרטא, דקל א׳, הרסנא, טפל א׳, שאלה וכ׳ תשובה: נר א׳, שאלות הראשונות: בסס, שאילתות שלי׳ בשאלתות שלפנינו עיי׳ אות א׳.

ת׳) תשובה לרב האי: אמתו (ושייך לע׳ אם ג׳ ע״ש), תשובת רה״ג ואביו ר׳ שרירא ז״ל: אביי, גוזמא, צץ ג׳; תשובת גאונים: אכטא, סדן, דקל א׳, תשובת שאלות: אנדרטא, הרסנא, תשובה דר׳ גרשום ז״ל: דע, תשובת הגאון רב שר שלום: ראש, שבע ב׳, פירושי בתשובות: אודדא, אכנגר, אסטיסים, אספר, בת צידעא, הרסנא, כנגר, מגג, נבר, סדן, סח א׳, סלת א׳, עד, עכר, עססיות, פדרא, פנח, פצם, פצעל, צלליבא, קבל א׳, קבסתן, שברא, שבתא, שך א׳, שתות, תבליא, תלא אילן, תרמד, תלמיד חכם ממגנצא עיי׳ אות ח׳.

ג׳) בטרם אכלה לדבר ממקור מים חיים אשר ממנו שאב רבינו פירושיו הן מה שנוגע להמלות הן להענינים עצור במלין לא אוכל מלעמוד על חקירה אחת ויקרה היא בעיני, והיא: אם היה כבר ערוך אחד מסודר עפ״י א״ב קודם ספר הערוך של רבינו נתן ואם היה מול פני רבינו נתן בסדרו מלאכתו הנכבדה, ודע שהג׳ שי״ר בתר״ן צד ה׳ החליט משפטו בזה הענין וז״ל: ואף שכבר חבר רב צמח בן פלטוי גאון ערוך כזה הנה ברור שרבינו נתן לא ראהו גם לא ידע ממנו כמו שנאבד ג״כ מדורות האחרונים ועל זאת יתעצב לב כל מבין, ובהערה י״א כתב וז״ל: רבינו צמח בר מר פלטוי גאון בפומבדיתא בשנת ד״א תרל״ב (כפי איגרת רש״ג) ומלך י״ט שנים. והנפלא שכבר אז כמו ש׳ שנים אחר חתימת התלמוד ראה רב צמח הצורך לחבר עליו ערוך על סדר א״ב. ויען כי אינו נזכר ערוך זה בשום ספר מקדמונים רק בספר יוחסין אמרתי להעתיק משם כל המובא בו מספר ישן נושן ההוא. ע״כ. וגם הציג שם י״ט דוגמאות ולמשפט הגאון הסכים גם רא״ג במ״ע דייטשמארג. געזעללשאפט חי״ב צד קמ״ד רק הוסיף עוד ו׳ דוגמאות מספר עיקר התלמוד לר״א זכותו בעל היוחסין, ויען שמכתבי עתים אלה בלתי נמצאים ביד כל אמרתי להציג הדוגמאות הנ״ל לבדן, והדוגמאות אשר הקרה ד׳ לפני בחפשי בחפש מחופש כמו כן לבדנה, ואתם תלקטון לאחת אחת כזה:

אבא בר חם שם חכם ויוחסין דפ' קראקא ע"א ע"ד ושם כתב בפי' רב צמח בר פלטוי בערך שלו ובשאר המקומות קוראהו סתם רב צמח גאון).
אבא שאול אומר משמו משם נפשו (שם ל"א:)
אדא מרי כמו אבא מרי (ע"ו: ושם כתב בסתם בערוך, וכתב עליו בסדר הדורות לא מצאתי שם עכ"ל ר"ל בערוך של ר"נ. אולם בלי ספק כוונת בעל היוחסין לערוך של רב צמח ובפרט שכן מדרכו לפריש שמות עצמיים כמו אבא בר חם וגוריון והוני המעגל וחוכה אשת רב הונא עיי' לקמן).
באדן שם חכם (פ"ה: וגם שם כתב סתם בערך אמר מבלי קרוא שם הגאון, אך כיון ג"כ בלי ספק אליו שלא נמצא זה בערוך של ר"נ וגם זה מדרכו עיי"ע אדא).
בכור שטן פי' בכור האם (י"ד. והעיר עליו בעל היוחסין שם שאולי פי' זה כי התלמוד קורא לבכור האם בכור שוטה עכ"ל ובתנא דבי אליה ח"ב גרס בגמ' עצמה (יבמות ט"ז.) בכור שוטה ונראה שכן היה גורס גם רב צמח).
גוריון מאספורק, שם חכם הוא ושם עירו אספורק (פ"ו:).
דבר ארבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש פי' נתן רשות לרבנא עוקבא ודרש ברבים (ק"א).
המספר קומו פי' זה המספר בלשון מלכות שיש בה גדופין ולא התירו לר"ג לספר באותו לשון אלא מפני כבוד המלכות (נ': ובפירוש כתוב שם ביוחסין שהוא בערוך של רב צמח אות ה"א, ומזה נראה חסרון הסדור שמעמיד מלת המספר בעבור ה"א הוראה שבתחלתה בין אותיות ה"א של סדר א"ב וגם פירושו רחוק ודחוק ויפה כתב עליו בעל היוחסין וז"ל ולא נהירא וכו' ואח"ז ראיתי באות סמ"ך (בלי ספק בערך ספר ושם מקומו) שחזר לפרש כפי' רש"י עכ"ל).
חוכה בכ"ף הכי גרים בב"ק (פ'.) והוא שם אשת רב הונא ולא חובה בבית (פ"ח:).
טוביינא דחכימי פי' מופלא בחכמה (נ"ב. וכתב עליו שי"ר שהוא ל' פעהלווי ע"ש).
כוזביות מעות כוזבית פי' שם מדינה שנא' והיה בכזיב בלדתה אותו (ל"ה:).
כרבלתא דרב אדא בר אהבה שלא רצה ללבוש משום שעטנז עשה (ע"ו.).
מגלונאה קבא מגלונאה פירוש עיר ששמה מג"ל והיא ששרה בה חוני המעגל זכרו לטוב (נ"ו: והוא פי' קרוב וישר).
מעון הזה פי' בעבור שראה ר' זכריה בן הקצב את החרבן נשבע כן מלשון מעון אתה וכו' נ"ו.) וכתב עליו בעל היוחסין שם ואין זה אמת עכ"ל. ואני מוסיף שאינה מובנת ואולי כונתו ע"ש שנא' מעון אתה היית לנו לשון עבר קודם החרבן והוא רחוק).
ספר המספר קומי עיי' אות ה"א.
פרישתבינא דפומבדיתא פי' איש גבור גבוה מכל העם (ל"א: בלי ספק שהיא פרסית קדמוניות ורב צמח ידעה עיי"ע טוביינא).
צלותיה דאברהם פי' תפלת מוסף שהיא ג"כ מתפלת שחרית שתקן (מ':).
רחבה דדייק בשמות שנסתפק לו אם שמע מר' יהודה בר אלעא או מרב יהודה (ד'.).
שגש עולא משגש אורחתיה דאמיה פי' רב אחדבוי נקרא כן שגרם שתגלה אמו שדים כי היניקה לרב ששת (ק':).
ואחרי שהזכיר שי"ר שתשובת רב צמח הובאת בשערי צדק (דפ' שאלוניקו) ח"ה שער ז' סי' ד' בפי' המלה מגסתא דכסף וכן שער ב' ח"ד סי' כ"ו פי' מלת תוך ושם סי' כ"ח פי' מלת טרשא. ושער ד' ח"ד סי' ב' פי' מלת בקתיה ממנו חרץ משפט כזה: ורבינו נתן לא ראה זה הערוך בודאי שכן איננו מביאו בשום מקום ואפי' במקום הראוי והנה בע' חב מביא חובה אשת רב הונא ולא כתב פי' רב צמח חוכה בכ"ף וכן פרשתבינא לא נמצא כלל בערכיו רק גרים במקומו פשתיכנא וכן מגלונאה וכדומה ובערך רב מביא פירושו של ר"ח על רחבה דדייק בשמות ולא דברי רב צמח. וע' מגסתא ג"כ פי' אחר נראה שלא ראה גם תשובת הגאון, עכ"ל. ורא"ג במקום הנ"ל החזיק גם הוא טענת שי"ר שלא ראה רבינו את ערוך של רב צמח גאון והוסיף עוד מכ"י של ערוך חברו בעל היוחסין דוגמאות אלה (ועיין על כ"י זה בפ"ד של מבוא למטה).
קלני מראשי (סנהדרין מ"ו.) ורב צמח פי' קלני צער שלי מראשי.
קר י"ד (ע"ז מ'.) ורב צמח פי' כמו מזומנים לתורה.
רטן רטנין (שבת קמ"ז.) ורב צמח פי' חברים תרג' וחובר חבר ורטין ריטן. —
ומהוספות של בעל מחבר היינו של בעל היוחסין יש להביא:

ארזג בערוך רב צמח דעבד ארזג והוא בסנהדרין (מ"ו:) מנין קבורה מן התורה וא' רב אחא בר יעקב נמסר עולם לשוטים שאינם יודעים להשיב וכו' ובעל הערוך גורס ארגז ושם פי'.

גלמושין (צ"ל גימ"ל ושי"ן מגילה כ"ה:) בלשון ארמי בר גרריתא (צ"ל גיורתא) יבר שמא סריא לא בן גייפתא ובן שמא סריא זה מצאתי בערוך בר (רב) צמח.

גונדקא כיון שראה את בת שבע יושבת על הגג בתוך חלתה לקח צרור עגול וזרק בקשת על חלתה ונפלה מעליה והביט בה. מהו חלתה מחצלת של קנים שהיא עשויה כאהל זה מצאתי בערוך רב צמח. (עיי' בסנהד' ק"ז. אבל שם לי' מלת גונדקא ועיי"ע גנת בהוספות).

* * *

ועתה באתי אני מלקט אמרים אחר הקוצרים. כמו שמצאתי ביוחסין השלם (דפ' לונדון) אספרה כמו הנה ואסדרם עפ"י א"ב עם קצת הערות המעידות כי רבינו נתן ראה הערוך של רב צמח גאון והשתמש בו לפעמים. ראה זה דבר חדש.

ביבר ורב צמח פירש שחיה ראה נקראת ביבר (יוחסין השלם קצ"ז ע"א).

בר גרדי ורב צמח פירש עילא בר גרדי עיר בן אתונות (שם קפ"ד רע"א) ע"כ וא"כ לרצ"ג גי' אחרת היה לו בנדרים מ"א: עיי"ע גדרון שגם רבינו פי' שם גדרונא עייר וזה קרוב למה שפי' רצ"ג.

בר פחתי ורב צמח גרים רב (צ"ל בר) פאתי מתרגום פאתי מואב רברבי ע"כ (שם קפ"א רע"ב) ובערוך של ר' נתן ממש כפירושו בשם איכא דאמרי וז"ל שם איכא דאמרי בר פאתי כדכתיב ומחץ פאתי מואב ע"כ ולפי' ראשון פי' ג"כ רברבני וזה מראה באצבע שרבינו נתן השתמש בערוך של רצ"ג.

הג (הגיון) ואכתוב בכאן מה שפירש רב צמח גאון מנעו בניכם מן ההגיון מלהגות במקראות שהן נוטין למינות וכו' וכתב עליו בעל היוחסין ויש מפרשים ההגיון כפשוטו חכמת ההגיון ואמרו מנעו בניכם ולא עצמיכם אבל בפ' חלק נראה כפירוש רב צמח גאון ע"כ (שם קכ"ד ע"ב) כונת בעל היוחסין כי בברכות כ"ח: נראה כפשוטו. אבל בסנהדרין במשנה דפ' החלק (סנהדרין צ'.) נראה כפי' רצ"ג. ודע שרבינו נתן פי' ג"כ כרצ"ג וז"ל בע' הג א' בחלק ההוגה את השם באותיותיו (סנה' שם) ובפ' תפלת השחר בגמ' ר"נ בה"ק (ברכות שם) ובחלק בענין סנחריב (ק"א. בסנהדרין אבל לפנינו לי' ומבעל היוחסין לעיל משמע שלפניו היה עוד מונח) מנעו בניכם מן ההגיון פי' מפתרין פסוק כצורתו ע"כ וכ"ה ברש"י לע"י בשם הערוך (עיין בפ' שלאחר זה במבוא) וא"כ מי יכחיש שרבינו נתן נגרר אחר רצ"ג.

מונבז ורב צמח אמר מונבז בן הורדוס חסיד ועני ע"כ (שם צ"ג סע"ב).

נגב והנגיב למפיכושת. . ורב צמח גאון פי' ששאלו היכן ר' אבהו ואמרו נמלך בר' יוחנן והלך לדרום אצל ר' יהושע בן ר' גמליאל בנו של רבינו הקדוש ע"כ (שם קס"ה סע"א) וזה לשון רבינו נתן בע' כתר א' והנגיב למפיכושת (עירובין נ"ג:) הלך אצל חכמים שבדרום ללמוד תורה ע"כ. מי לא יראה שיווי הדעות בפירוש המאמר הזה?

נהרבלאי רב צמח פי' חכמים שם מקום אחד ושמו נהרבלי והוא רמי ברבי ע"כ (שם קס"ח סע"א) ובע' נהרבלאי אי' וז"ל בס"ג דפ"ק דסנהדרין (י"ז:) נהרבלאי מתנו רמי בר ברובי עכ"ל בכ"י הגי' ברובי וכ"ה בכ"י רש"י לביצה ח': עיי' דקדוקי סופרים צד ז'. שם. ואולי לא היה לפני רבינו רק הגי' נהרבלאי מתנו ובא רבינו לפרש מי הוא נהרבלאי ותירץ רמי בר ברובי שאל"כ מה בא לחדש בציון של מאמר בלי פירוש וא"כ שפיר ידע מרצ"ג שגם לפי פירושו לא היה מונחים תיבות רמי ברבי כמו שלי' בביצה ח': ע"ש וברש"י ובהגהות הגרי"ב לסנהדרין שם.

נחמני רבה בר נחמני . . ורב צמח פי' כי תלמידיו כולם חכמים ע"כ (שם קפ"ו.).

שפא ונתן לו שפא דדינרי ר"ל ארון כמו עאל אבריה לשפא כן פי' רב צמח גאון (שם ק"ס סע"ב) וז"ל רבינו נתן בע' שף ט"ו . . ובס"ג דפ' ואלו הן הגולין (מכות י"א:) עאל איבריה לשיפא פי' ארון כדגרסינן בס"ג דפ"ק דקידושין (מ.) מאן גרם ליה לאו עניותא יהב ליה שיפא דדינרי זה הפי' למאן דגרס לא הוה מעייל איבריה לשפא פי' זרועו היה עומד חוץ לארון ואח"כ נכנס ולמאן דגרס וכו' מי שיש מוח בקדקדו יראה שפי' ראשון זה ממש בעצם תומו כפי' רצ"ג ולפי' בי"ת של ערוך נמשך ריש' בפרק החובל (צ"ב.) עיין יוחסין שם. ובערוך של יוחסין כ"י הביא רק שני פירושיו של ר"נ בלי הזכיר פי' רצ"ג.

שהה שוהה ר"ל שעה או שתים. (חולין ע"ה:) . . ורב צמח בע' שהה אפילו מיטרא שהי ר"ל שהיה יגע באותה שעה ומיגיעתו לא יוכל לדבר ולפיכך ישתק שיגיעה זאת נקראת בלשונינו שהייה ע"כ (שם קצ"ה.) וכתב עליו בעל היוחסין ואני אומר כפי פי' זה היה בחסרון הלמ"ד כי תרגום ותלה ואישתלהי ע"כ ולא הוכרחנו לזה כי כוונת רצ"ג לפי דעתי על לשון ערבי سهل = שהי שענינו עזב ושכח דבר אחד עד שהוא מיגע ומתעסק בדבר אחר. אבל הדחק של פי' נראה לעינים ועל כן לא הביא רבינו נתן זה הפי' של רצ"ג בע' שה א' ע"ש.

שגש בערוך של רב צמח בר פלטוי גאון בע' האלף כ א י ל ע א ור"ל תחת עולאו זה לשונו: אילעא משגש ארחתא דאימיה. רב ששת מאור עינים היה וא"ל רב אחדבוי בר אמי מסיט נבלה ר"ל מניד ומניע את הנבלה בכלי או בקנה ואינו נוגע בה ועוד שכבת זרע שהיא טמאה ת"ל או איש ואחז ביד רב ששת והראה לו שחוק ובשביל שלא עשה כדרך ארץ צר לו הדבר לרב ששת ונעשה אלם ונישתתק אמרה לו אמו הביט לשדיים הללו שינקת מהם חלב ע"כ (שם קע"ד:) ציינתי הפי' הזה יען שהג' שי"ר קצר לפי דפ' קראקא. והנה בע' שגש א' כתב רבינו וז"ל פי' למה נקרא שמו משגש מפני שגרם לה להתגלות לפני רב ששת ואמרה לו ראה השדיים שלי שינקת מהם כלומר אני חשובה לך להתגלות לפני (כגי' דפ"ר) כאם מינקת ע"כ הרי שקרוב הוא לפי' רצ"ג לפי שמסיים אבל בתחלת המאמר יפה פירושו של רבינו מפי' רצ"ג כמו שהוכיח ג"כ בעל היוחסין ע"ש ועיד כתב שם וז"ל ואח"כ מצאתי חדוש בתרא מהר"ן ופי' כפי' הערוך ע"ש.

שק ת"ח כל שאין הלוקו נראה מתחתיו טפח ורב צמח פי' בע' שק שיעוריה דגלימי לגבי טומאה ע"כ (שם קצ"ד רע"א) וכונתו על ב"ב קי"א. ועיי' שם הרשב"ם וכבר פי' כן הרגמ"ה כ"י לב"ב שם וז"ל כלומר שיעורו של טלית זו כשק הוא שאין דבר חשוב ואין מקבל טומאה וכו' ובע' גל ו' הביא רבינו נתן רק חציו של מאמר ע"ש.

ועוד אני מוסיף להביא ראיה שהובא רצ"ג מבעל היוחסין אע"פ שלא הזכירו בשם:

אבוכרם אבוה דבר אבוכרם ואמרי ליה אחוה דבר אבוכרם. . והערוך פי' אבוכרם שם חכם ע"כ (שם ק"ג:) וכתב בעל סד"ה צד י"ב ע"ד לא מצאתי בערוך ע"כ ובאמת לי' ונ"ל שכיון לערוך של רצ"ג ועיי' פירש"י חולין ל"ט סע"א.

אושעיא ר' אושעיא זעירא דמן חברייא פירש"י ז"ל צעיר הישיבה . . והערוך פי' זעירא מפני שיש אושעיא רבה וכו' ע"כ (שם קי"ח ע"ב) ודע שרבינו נתן לא פי' בשום מקום מאמר ר' אושעיא זעירא וכו' (חולין ל"א. תענית כ"ד.) ולדעתי כיון גם בזה לערוך של רצ"ג.

בעל חוטם ובסוף תענית פירש"י בעל צורה כלומר גדול הדור ואני אומר בעבור שמיפה הפנים וכן מצאתי בערוך ע"כ (שם ס'.) וגם מאמר של תענית (כ"ט.) זה לא פי' רבינו בשום מקום ונראה שמובן כאן פי' ערוך של רצ"ג.

ביר גרמא דעשיראה ביר . . והערוך פי' שהיתה שן תלושה שאינה מטמאה שהיה אוכל חולין בטהרה. ולשון הערוך היא אדם קדוש כר' יוחנן היאך נושא עצם המת שמטמא אלא שהיתה שן תלושה בידו. פ"א שלא היה עמו וכו' (שם ק"נ סע"ב) ובאמת שני הפירושים האחרונים נמצאו בע' גרם א' אבל מה שהביא בעל היוחסין בתחילת מאמרו והערוך פי' נ"ל שכיון על רצ"ג שאל"כ מה בא להכפיל לשונו ועוד תיבות שאינה מטמאה שהיה אוכל חולין בטהרה חסרו בע' גרם א' ודברים אלה שייכים לרצ"ג.

חסיד וכן בכל אחד (מהשאר) כמו שזה בא בארוכה ערך חסיד בערוך ע"כ (שם ק"פ סע"ב) וכתב עליו בהגה חפשתי בערוך ולא מצאתי וכן בעל סד"ה ד"ג רע"ג כתב שלא מצא ונלפע"ד שכיון לערוך של רצ"ג.

לולייני ובערוך פי' לולייאני שם חכם (שם קל"ז ע"ב) וגם זה ליתא בערוך של ר"נ ונראה שכיון לרצ"ג בפרט שהוא מפרש שמות העצמיים כנראה מהדוגמאות של מעלה.

מן ומן ינצרוהו לשון מזונות בערוך (שם קי"ט ע"ב) ודע בע' ישב הביא רבינו נתן דרש מעירובין פ"ו. ופירש ומן ינצרוהו בענין אחר וגם בזה כיון על רצ"ג או אולי חסרו המלות אלה שהביא בעל היוחסין בע' ישב בנוסחאות שלפנינו.

ועתה אניף ידי על ההוספות שמצאתי בכ"י של ספר עיקר התלמוד אשר מחברו בעל היוחסין וגם היה נגד עיניו של רא"ג. והספר הזה (אשר אדבר בו בפ"ד של מבוא עיי"ש) נתגלגל ובא

לאוצר הספרים של הרב המנוח מוה"ר ליבש לעף נ"ע ובנו היקר מוה' עמנואל השאילו לי. בטרם כל אציין עוד שנית דוגמא שהוזכר כבר לעיל וז"ל בע' גלמושין: בלשון ארמי בר גררייתא ובר שמא סריא לא בן גייפתא ובן שמא סריא זה מצאתי בערוך בר (צ"ל רב) צמח עכ"ל. וזה הפי' כמו שאיתא לפנינו קשה להולמו ורא"ג שהגיה במקום גרייתא: גיורתא לא כיון יפה. אבל לפי דעתי אך תקון קטן יפיץ אור רב על ביאור המאמר הזה, והוא כי נשמט הציון מעל המלה לא ותחת לא צ"ל ל"א. פי' לשון אחר וע"י זה מובן הענין שלפי פי' רצ"ג גימ"ל ושי"ן נתבאר בשני אופנים או בן גרריתא כלומר בן גיותא או בן גייפא כלומר בן זונה ונואפת וזה מה שפי' כי גי"מל הוא ר"ת בלשון ארמי בר גרריתא, ושין ר"ת ובר שמא סריא, ול"א גימ"ל ר"ת בן גייפתא ושי"ן ר"ת בר שמא סריא. וידוע כי תרגום נואף ונואפת (ויקרא כ', י"ט) בתרגום ירושלמי א' גייפא וגייפתא ובתרגום ירושלמי ב' גיורא וגיורתא ועיי"ע גייף. ועתה זכינו להבין דברי רש"י במגילה כ"ה: ד"ה בגימ"ל ושי"ן בר גירתא [גי' הב"ח בר גיורתא וגי' כ"י רש"י בר גיותא עיי' ד"ס מגילה צד ס"ו:] זונה, [ושי"ן] שמא סריא שם מוסרה כך הוא בתשובת הגאונים וכו' ורבותי מפרשים גייופא וכ' והוברר הדבר שמקור הפי' הזה שמביא רש"י בשם תשובות הגאונים הוא פי' רצ"ג ובפי' זה נכלל גם פי' ששמע רש"י מרבותיו. ואחר הדברים והאמת האלה נראה אור בהיר גם בפי' רבינו נתן בע' סן א' שפי' שם: בג' וש' כלומר מי ששמעו רע מותר לבזותו בן זונה דגיירא דגיירתי וכ' ופי' בן שפחה בן גוי וכו' עכ"ל. והנה פי' ראשון מסכים לפי' שני של רצ"ג שהביא בל"א ופי' שני של רבינו נתן עולה יפה עם פי' ראשון של רצ"ג רק בערך חסרו איזה תיבות ולפ"ד כצ"ל בג' וש' כלומר מי ששמעו רע מותר לבזותו בן זונה [ותרגום נואף ונואפת] גיירא וגיירת (ופי') נ"ל שצ"ל: פ"א בן שפחה בן גוי. ואם נצדק במשפטנו אז נראה כי רבינו נתן הלך גם בערך זה בעקבות דרצ"ג.

קרם בפ' עושין פסין [עירובין כ"ב.] מי שלימו להו קרמי דאגמא . . . רב צמח פי' חטים שלא נתמלאו יפה עכ"ל בע' קרם ד'. ורבינו נתן בע' קרם ד' נגרר אחר פי' של ר"ח לפסחים ל"ה. (צד ס' דפ' פאריש). ופירש"י עיי' לעירובין כ"ב. ד"ה קורמי.

שבח שבח המגיע לכתפים [ב"ב מ"ב:] ורב צמח גאון פי' אילן או דקל שיש לו קומה ומגיע עד כתף איש עכ"ל ובע' שבח פי' רבינו נתן כר"ח כמוכח מש"מ למקומו ועיי' לעיל ורשב"ם פי' כרגמ"ה כ"י כמו שארך בע' שבח.

תהום קבר התהום: ורב צמח פי' באות החית קבר התהום עצמות של אנשי דור המבול נגערו לתהום לכך קרוי קבר התהום וי"מ כל ספק טומאה בתהום נקרא כן עכ"ל ואולי תיבות מי"מ שייכים כבר לבעל היוחסין וכן פי' גם הרשב"א בחידושיו לסוכה כ"א. ורבינו בע' קבר ב' פי' בענין אחר.

תרים אתריסת לקבלי [נ"ל שכיון לתמיד ל"ב. ובנוסחאותינו אי' שם מה דין אתריסתון לקבלין] ורב צמח פי' מתרים אינו פודה ע"כ. ורבינו לא פי' כלל את המלה.

יתר דוגמאות בשם רב צמח גאון לא מצאתי אבל הובאו עוד בראשונים משמו דינים עיי' רי"ף בסוגית כל הכלים הנטלים פי"ז בשבת וז"ל: ואמר בעל הלכות משמיה דרב צמח גאון דהלכתא כרבי יהודה דקיי"ל ר"מ ור"י הלכה כר"י וכו' וכן ברי"ף ספכ"ב בשבת בסוגי' ואין עושין אפיקטויזין בשבת וסיים וכן אמר בעל הלכות משמיה דרב צמח בר פלטוי גאון ז"ל.

ועוד מצאתי בסידור של ר' עמרם גאון (דפ' ווארשא צד י"ד) וז"ל: ושאילו מקמי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא מהו שיאמר אדם קידושא דסידרא, אם אינו קורא מ"ט והשיב כך אם ת"ח הוא יעסוק בשמעתא דגיד הנשה וכו' ע"ש והדין הזה הובא בשם רצ"ג בטור או"ח קל"ב. ודינים בענין סוכה הובאו בשם רצ"ג בהלכות סוכה לרי"ן גיאת צד ע"ח לספר שערי שמחה להגאון מהר"י באמבערגער, וכן ברא"ש לסוכה פ"ד סי' ג' והובא בטור או"ח סי' תרמ"ג בשם רצ"ג; ובדיני פסחים ברי"ן גיאת שם צד ק' עיי' ביצחק ירנן, והובא בשם רצ"ג בטור או"ח סי' תע"ג; בענין סדור קדושא הובא רצ"ג בטור או"ח תקנ"ט, ובענין מילה בטור יורה דעה סי' רס"ה. ועוד הובאו בשם רצ"ג תשובות כמו בתשובות הגאונים הנקרא חמדה גנוזה דפ' ירושלים מסי' ק"א עד קל"א ובספר שערי תשובה (דפוס לייפציג) סי' רל"ז, רל"ח רמ"ו, רמ"ז, רמ"ח, ש"מ ועיי' עוד הציונים בספר ענטוואורף איינער געשיכטע דער ליטעראטור דער נאך תלמודישען רעספאנזען ממהרז"ף צד 79. ועוד הוזכר רצ"ג בשיטה מקובצת לב"מ ס"ז. בענין פירוש מלת אודיק ובענין פי' מלות את ונוולא אחי בענין הראשון כתוב שם וז"ל: ומאי משמע דהאי אידיק כאדם שמביט ממעלה למטה דהיך שבוייתא דאתיין לנהרדעא איתבינהו בי רב עמרם חסידא אודיקא חדא מנייהו מפומא דאגרא וכו' ע"ש וסיים ה"ר צמח

בר פלטוי גאון ז״ל בתשובותיו סי׳ ש״מ, ובענין את ונוולא (כ״מ שם) וכן הגי׳ לפי ציון בש״מ ג״כ בנדה כ״ה: אנא ונוולא הוינא יתבי וכו׳ (ולפנינו שם אנא והוא) וכן בגיטין בר״פ ז׳ גורס יתב איהו ונוולא בביתא (ולפנינו בגיטין ס״ח: הגי׳ הוי יתיב בלחודיה) בכולם פי׳ רצ״ג הוא, והוא בלבד ע״ש שהועתקה התשובה של רצ״ג סי׳ של״ט ועל זו כיון רש״י ז״ל בב״מ ס״ז, ד״ה את ונוולא ועיי׳ עוד ע׳ גוולא ומ״ש. וגי׳ הישנה הזו הביא גם בעל היוחסין עם פי׳ הגאונים אבל גם נוסח שלנו כבר נודע לו עיי׳ יוחסין השלם צד קע״א. — נחזור לנידן דידן, אם לא ידעת קורא משכיל הלא שמעת כי ברוב דוגמאות שציינתי בשם רצ״ג נראה בעליל כי רבינו ראה וגם היה מספח פירושיו של רצ״ג ובמקומות אשר לא השתמש בהן יען שלא היו נכונים בעיניו לא הביאם מפני שנהג בו כבוד במדה יתרה, וממין זה רוב הדוגמאות אשר רשמתי מליקוטי הג׳ שי״ר ורא״ג ז״ל. ובאמת פירושי רבינו נתן ד״מ בענין מעון עיי״ע, שגש עיי״ע שהה עיי״ע שה א׳ ועוד אחרים יותר נהירא לכל מי אשר אזנו מלין תבחן, ובענין פי׳ איזה מלות אחרות ד״מ ארזג, קלני, רטן, באמת נמצאו בביאור היותר קרוב לפי׳ רצ״ג בע׳ ארגז, קל, א׳, ורטן ב׳, ודעתי נאמנה כי לוא הותיר לנו ה׳ שריד מעט יותר ממה שהובא על ידי ר״א זכותו זצ״ל בשני ספריו הנ״ל כי אז היתה הוכחה היותר מבוררת בענין שיווי פירושי רבינו נתן עם פי׳ ערוך של רצ״ג ז״ל. ואל תשיבני ממה שלא הזכיר בעל הערוך למי שמקדימו לו היינו רצ״ג רק פעם אחת (בע׳ מגל), כי כבר הקדמתי לך בראש הפרק הזה ובתחלת פ״ב למעלה כי בדרך התנצלות נתן לנו רבינו כלל גדול שמה ששמע וראה וסבר היה מעריך, אטו כי רוכלא ליחשב וליזל בכל פעם ופעם שהשתמש ולקח או התנגד, זה לא מדרך בעלי אסיפות ומסדרי אוצרי מילין כידוע, ובפרט בימים הקדמונים שלבם של הראשונים היה כפתחו של אולם והכל יודעין על מי כיון ומי בעל המאמר, ודי לנו כי רבינו נתן לכל הפחות פעם אחת פירש בשמו של רב צמח גאון. ויען שערך מגל ג׳ מקוטע הוא בדפוסים האחרונים אמרתי להשלימו מ ד פ ״ ר ו כ ת ב י י ד י וכצ״ל סיום הערך הלזה: מר רב צמח גאון כתב בשליח ציבור הקורא את המגילה שקורא וכורך כספר תורה ורבינו האי גאון אמר מנהגא דחזינא קורא ופושט כאיגרת אבל קורא וכורך כספר תורה לא חזי לנו ע״כ. ובדפוסי ערוך מקורא וכורך עד קורא וכורך נשמט. ועוד הנני ה׳ במציאה גדולה וכדי לסיים זה הפרק בדבר טוב זכור אזכרנו כי ב ד פ ו ס ר א ש ו ן ערך קטן ג׳ א׳ בחתימת הערך בזה״ל זה מצאתי בערוך אחד ולפי דעתי כיון רבינו בלי ספק על ערוך של רב צמח גאון ז״ל, ואולי בטעות הדפוס נשתבשה המלה אחד וצ״ל צמח. והנה זאת חקרנוה ואתה דע לך.

ג׳) מי הם גדולי הראשונים והאחרונים ז״ל אשר השתמשו בספר הערוך ואיה מקום כבודו של כל ערך וערך.

א׳) מימות רבינו סעדיה גאון ז״ל הראשון בין המדקדקים הרבנים אשר כתב ספר „אגרון״ או פתרוני ר׳ סעדי׳ בסדר א״ב וספר „פתרון שבעים מלות בודדות במקרא בעזר לשון המשנה והגמרא והתרגומים״ החלו סגולי יקירי יודעי בינה וחכמה לערוך מחברות עפ״י א״ב לבאר ולברר דברים זרים וסגנון לשונות שונות (עיי׳ רשימת המדקדקים הרבנים במאמר תולדות הדקדוק מאת ח״צ לערנער נדפס ב ה ש ח ר שנה שביעית יצא לאור מהחכם וחוקר הנעלה מהר״פ סמאָלענסקין נ״י), אבל אם גם רבות עשו חיל מן המחברות: ספר הערוך עלה על כולנה. ספרי כל אלה הנזכרים כמעט נבלו מרוב הדרך מאד אשר הלך חלף לו הזמן מאתם אל דורנו, רק ספר הערוך נשאר לנו שריד מפליטת המחברות הנ״ל ולא אכלוהו שני העת, ואדרבה אחרי בלותו היתה לנו הדרישה והחקירה בו לעדנה ותענוג נפש. ואם נשאל אחר הנסיבה מדוע נתעו מלתעות הזמן ולא יכלו לנגוע בספר הערוך? אז נשיב אשר מלבד גודל ערכו אשר היה לו כתרים נגד המזיקים הרבים, גם זה היה בעזרו כי כל גדולי דור ודור ודורשיו מנחל עדניו ישתו ויתר שאת ויתר עז נתנו למחברו לזכרו לשם ולתהלה, וביגיעת בשר ורוח וברב עמל טרחתי לקבץ על יד את הסופרים והספרים אשר על ידם ובהם הובא זכרון רבינו וחבורו, ובטרם אקרב לרשימת שמותיהם אמרתי נחוץ הדבר, לדעת פשר דְבַר יחוס רש״י אל ספר הערוך ולהאיר חשכת המבוכה בזה אחרי כי גם הוא היה מן המשתמשים בספר הערוך.

והנה כבר גלוי וידוע לפני המבקרים והחוקרים בשדמות קדמוניות ישראל כי רש״י אשר בימי חרפו הריץ שאלותיו אל הגאון בעל הערוך (עיי׳ רפ״ב במבוא וכן הובא שאלה אחרת באו״ז הלכות מלה רסי׳ ק״ד בזה״ל שאילתא דשאיל שלמה היצחקי מן מר נתן ומר דניאל ומר אברהם בנו ומרנא (צ״ל בני מרנא) ר׳ יחיאל מן מתא רומי ז״ל על קטן שמת קודם שמונה ימים וכו׳) בפה מלא הזכיר

פעם אחת את ספר הערוך והוא בשבת י"ג: ד"ה האוכל ושם כתב בזה"ל: מצאתי בספר הערוך וכ' ע"ש ובע' גויה, ואני בעזרת שדי מצאתי עוד און לי כי ברש"י לעין יעקב לברכות כ"ח: (ברכות פ"ד סי' ע"ז) כתוב לפרש מאמר של ר"א מנעו בניכם מן ההגיון בזה"ל: לישנא אחרינא משיחת הילדים ובערוך פי' בע' הג שפותרין פסוק כצורתו ומנעו בניכם ממנו עכ"ל, וכ"ה באמת בע' הג א' ולמעלה ברשימה מהדוגמאות מערוך של רב צמח גאון חוינו דעתינו כי גם רבינו נתן הלך בזה הפי' בעקבות רב צמח גאון, ובב"ק ט"ז, ד"ה צבוע זה אפא כתב רש"י בז"ל: אלמא צבוע זכר משתנה לכמה מינין הילכך קרי לה ברדלס ונפרזא ואפא כך מצאתי ע"כ, והוא בע' אפא א' ע"ש היטב, ועוד בכריתות ה', ד"ה המקום סיים רש"י בזה"ל פי' רומי וכיון בלי ספק לערוך בע' בד ב' שמסכים לכל מה שהביא פירש"י שם, וזולת זה לא מצאתי הזכרת הערוך יוצאת מפורשת מקולמסו של רש"י כי מה שהובא הערוך בכתב יד רש"י על התורה (בראשית מ"ט, כ"ב) בזה"ל א"ת עלי עין אלא עולי עין פי' הערוך כל מה שמעיין בך בעין רעה לא יזיקך אלא עולה תהיה ביותר (עיי' מ"ע של מהרז"ף ח"ד צד שפ"ו נומ' 16) ועוד שם נומ' 18) ובכ"י לשמות כ"א, ו' ר"ש היה דורש מקרא זה וג' פי' הערוך כמין חומר וכו' (שם נומ' 24) ועוד בכ"י לדברים א', א' ודי זהב פי' ה"ר נתן בערוך ל"י קורין ודי היינו ודי (עיי' לקוטים לרש"י מאת החכם בערלינער בספרו המפואר רש"י על התורה) כל אלה הוספות של מעתיקים הן ולא פלטתן קולמסו של רש"י, וכן מה שכתב רש"י לד"ה ה', ח' וז"ל כך פי' ר' נתן ע"ש אינו מרש"י כי ידוע שהפירוש לד"ה מזמן מאוחר הוא, אבל בכ"ז בלי כל ספק הרבה והרבה השתמש רש"י בפי' ר' נתן בעל הערוך אע"פ שלא הזכירו בשם, ובגליון הש"ס שלי כתבתי בצד פי' רש"י הגהות רבות שמורות באצבע כי הפירושים רבים וכן שלמים הם הנובעים מספר הערוך ולא אוכל להביאם פה כלם, אפס קצהם תראה מדוגמאות הפירושים שלקוחות הן מערוך אות אל"ף והנה תהיינה לך לעד לדין על פיהן גם על שאר האותיות, השוה את המקומות האלה אשר אסדר פה עפ"י א"ב של ערוך: סנהדרין ק"ב: פירש"י ד"ה אח וע' אחאב, ר"ה י"ז: ד"ה סימניות וע' אך א', ב"מ נ"ט: ד"ה אך וע' אך ב'; תענית כ"ד: ד"ה אבוורנקי וע' אכורנקי וע' כוורנק, ב"ב י"ד, ד"ה אוכלת וזבחים נ"ד, ד"ה אוכל וע' אכל ב'; גיטין ס"ט, ד"ה אכסא וע' אכסא; שבת ק"ו: ב"מ ל"ו: ע"ח, ד"ה אובצנא וע' אכצנא; קידושין ע"ח: ד"ה שאר כהנים ועיי' פירש"י ליחזק' מ"ד, כ"ב וע' אלמנה; גיטין ע', ב"ק פ"ד, ד"ה אלים וע' אלים; סוטה ל"ה: ד"ה מאן וע' פירש"י לאיוב ל"ט, י"ח וע' אימריא; חולין פ"ד: ד"ה לישמטו וע' אמר־ו'; חולין פ"ה: ד"ה יאניבא ושם כ"ח, ד"ה ליניכא ועיי' לנזיר ל"ט, וע"ז ג': ד"ה ביצי וע' אנכא; סנהדרין ק"א: ד"ה ואתה גדרת ע"ש היטב ל"א וע' אנגריא; גיטין כ', ד"ה אנדוכתרי וע' אנדכתרי; שבת מ"א, ד"ה בי דודי וע' אנטיכי וע' מוליאר; גיטין ס"ט, ד"ה אספריכא וע' אספדיכא; ב"ב ל"ג: ד"ה אכסדרא וע' אספלידא; שבת י"ח, ד"ה אספלנית וע' אספלנית; ביצה ל"ו: ד"ה באספרמקי ומנחות מ"ג: ד"ה מה וע' אספרמקי וע' מאה; תענית כ"ה, ע"ז כ"ח, ד"ה אסקוטלא וע' אסקוטלא; פסחים נ': ד"ה אפחזיהו וע' אפחזיהו, עיי"ע אפסר מ"ש בענין לעז של רש"י ועיי"ע אפקטפיזון מ"ש ג"כ בענין לעז של רש"י ובכ"י רש"י שבת י"ב, איתא כך מצאתי; גיטין מ"ד ד"ה פרהגג וע' אפרהגג; עירובין ק': ד"ה אץ וע' אץ; עיי"ע אצוותא מ"ש לשיטת רש"י כ"י שמסכים עם רבינו; עירובין כ"ד, ד"ה אצטבלאות וע' אצטבלאות; שבת קנ"ב, ד"ה אמר ליה ר' יהושע וע' אקא; שבת ע"ה: ד"ה דשקיל וע' אקופי; ב"מ פ"ט: ד"ה עודרין ופירש"י לתהלים פ' י"ג וע' אר א'; ב"מ ק"ג: ד"ה בוכרא וע' ארכבתא; כתובות ק"ג: ד"ה ואריכנא, וע' ארך א'; תענית כ"ד, ב"מ ס"ג: ד"ה אכלבאי וע' ארב ו' וע' כלך ב'; בכורות ל"ו: ד"ה ארפסינהו וע' ארפס; ב"ק נ': ד"ה אריסא וד"ה טרפיה וע' אריסא; יומא מ"ה: ד"ה אש מחתה ועיי' פי' רש"י לע"ז כ"ח, אש צמירתא וע' אש א'; עיי"ע אשוחי ומ"ש לפירש"י, — מכל הדוגמאות הנ"ל נראה עין בעין ששאב רש"י מפירושי הערוך, ואלה המקומות אשר יתנו עידיהם כי גם בהם הלך בעקבותיו, עיי' פי' רש"י ליומא כ': ד"ה לגרדאי וערך אבוב; פסחים ל"ט: ד"ה לא לימחי וע' אבשוני; שבת נ"ז: ד"ה חומרתא וע' אב א'; יומא כ': ד"ה אבוב וע' אבוב; שבת ק"ט: ד"ה חוטרא וע' אבוב רועה; ב"מ ע"ח: ד"ה אבזקת וע' אבזקת; סנהדרין ע"ד: ד"ה אבזריהו וע' אבזר; עירובין ל': ד"ה אבל אמת וע' אבל; שבת קכ"ג: (ועיין סנהדרין צ"ב, ק"ד, ד"ה אוכלא וע' אובלא; סנהדרין כ"ח: ד"ה אכלא וע' אובלא; שבת ס"ו: ד"ה אבן תקומה וע' אבן תקומה; נדה ס"ט: ד"ה כדכתיב ועיי' נדה נ"ה, ד"ה אי מה וע' אבן מסמא; סנהדרין קי"א: ד"ה עגה וע' עגא; ע"ז נ"ח, ד"ה אגרדמים וע' אגרדמים; כתובות צ"ט: ד"ה איגרת וע' איגרת א', ב"ב ד', וסוכה נ"א: ד"ה אידוותא וע' אדוותא; עירובין ק"ד, ד"ה ומטיפין וע' ארק; שבת קי"ג: ב"מ פ"ה: מגילה י"ב:

ע' אהורייר׳; חולין מ״ו: ד״ה דאושא וע' אושא; יומא ו': ד״ה כמאן, וכריתות י״ז: ד״ה אתיאום וע' אותיאוס; בכורות ל״א. ע״ז י״א: ד״ה עטלוזא וע' אטלס; פסחים נ״ה. ב״ב ע״ג. ד״ה אלתן אלותן וע' אלת; סוכה ו': ד״ה אם עיקר וע' אם ג'; גיטין נ״ו. כתובות ק״ה. ד״ה אובי וע' אמבר; גיטין נ״ט. יומא פ״ד: ד״ה אמגוזא וע' אמגוזא; ב״ב ח': נ״ב. ד״ה אמיד וע' אמד; שבת ק״ג: ד״ה מאמן וע' אמן א'; ב״מ ק״ט. ד״ה אומנא וע' אמן א'; ב״מ צ״ז. ד״ה ואומנא וב״ב כ״א. ד״ה אומן וע' אמן א'; מנחות ע״ז. (ועיי' רשב״ם ב״ב צ':) ד״ה עשרת שקלים וע' אן א'; יבמות ס': (עיי' רשב״ם ב״ב קי״א.) ד״ה דמפקינא וע' אן ב'; גיטין ח': ד״ה אוני וע' אן ה'; יומא ע״ב. ד״ה שרוקמין וע' אנדוכתרי (עיי' למעלה); מגילה ט״ו. ד״ה בולי וע' אסטרטליג; כתובות ח'. ע״ז ח': ד״ה אסינתא וע' אסינתא; גיטין ס״ט: ד״ה צמרא וע' צמר ד'; שבת ל״ט. ד״ה אספנין וע' אספנין; חולין מ״ד: ד״ה איסתירי וע' אסתירא; מנחות כ״א. ד״ה אסתרוקנית וע' אסתרוקנית; ע״ז כ': ד״ה לאשפירי וע' אשפר; גיטין י״ד. ד״ה אשרתא וע' אשרתא.

והנה מספר המקומות אשר השתמש רש״י ז״ל בפרושי רבינו נתן **באות אל״ף** הוא יותר **משבעים** ומאחר שסך הערכים באות אל״ף שבע מאות וחמשים וא״כ אחד מעשרה חלקים לקח רש״י מפירושי רבינו נתן צא ולמד מאות אל״ף על שארי אותיות של ערוך אשר העתיק מהם, ואם תקשה לומר אם כן אם ראה רש״י את הערוך למה זה כתב כמה וכמה פעמים לא ידעתי פירושו או נדחק לפרש איזה מלה במקום אשר רבינו נתן מגיה חשכה במקומה ומדוע לא עיין רש״י בספר הערוך ליישב ספקיו, ולמה זה כתב רש״י כמה וכמה פעמים **שמעתי** ובערוך מפורש נכון מה ששמע (ד״מ לחולין קל״ג. ד״ה נזיף וע' נזף; לשבת י״ב: ד״ה סועד וע' סר ג'; ב״מ נ״ט. ד״ה נקיש וע' קש; שם קי״ג: ד״ה שמסדרין וע' סדר; ב״ב י״ט. ד״ה דמשתכחי וע' שתך; שם כ״ה. ד״ה אוריה וע' אוריא; בכורות נ': ד״ה התוקע ועיי' ב״ק ל״ו: צ'. וע' תקע). להתיר כל הקושיות נקוט כלל גדול בידך כי דעתי נאמנה כי השיווי בין פירושי רש״י עם פירושי רבינו נתן נתבאר ע״י הנחה אחת וגדולה היא בעיני, **והיא כי רש״י לא ראה את ספר הערוך או לא שמע מפירושיו בעת אשר הערוך המהדורא הראשונה אבל במהדורא השנייה**[*]**, כשהשיג כבר את ספר הערוך או כששמע מפירושיו אז כשעבר רש״י על רוב פירושיו למסכתות הוסיף פירושיו של רבינו נתן**, והראיה על הנחה זו היא כי בודאי **פירש רש״י מסכת ברכות** עוד בימי חרפו ועל כן כל תמצא במסכת זו שיווי פירוש רש״י עם הערוך. עיין ד״מ ברכות ו': ד״ה כדו בר שפירש״י בענין זר מאוד ולוא ראה או שמע פירוש ר״נ בע' בדובר שהיא גירסא היותר יפה בודאי העתיקה רש״י עם פירוש של ר״נ היותר טוב. ועוד בברכות ל״ג: ד״ה רחבה פירש״י בענין אחר כמו בפסחים נ״ב: ד״ה ר' יהודה ופירוש זה הוא ממש כערוך ע' אביי בסוף הערך. ועיי' עוד מ״ש בע' הדרניקוס. וע' גבח א' ועוד בערכים אחרים בפנים הספר בהוספות. ועוד ראיה שאין עליה תשובה כי בברכות כ״ח: לא פירש״י כלום למאמרו של ר״א מנעו בניכם מן ההגיון אבל ברש״י שבע״י פירשה כמו בערוך וגם הזכירו **בשם הערוך** (עיי' למעלה צד XXII) וטעם לדבר בעבור שפירש״י לע״י הוא ממהדורא שנייה כמו שהוכיח בראיות ברורות הרב החכם מהר״ד צאָמבער במאמר: על פירש״י להמסכתות נדרים ומ״ק. תא וחזי עוד כי בע״ז נ״ח. ד״ה אגרדמים פירש״י ממש כערוך **אגרדמים** אבל בב״ק צ״ח. פי' בענין אחר. וזה בעבור שלא שמע אז מפירוש הערוך מאומה כי קרוב הדבר כי המהדורא השניה נעשית ע״י רש״י בעת זקנתו ולעת הזאת כבר נודע שמעו של ספר הערוך והראיה ממה שכתב נכדו הרשב״ם לב״ב נ״ב. ד״ה אבא וז״ל **כן מצאתי בספר הערוך** המובא מרומא עכ״ל. מזה, וגם מלשון ר״ת על השאלה אודות הערוך שנתמשכן מיד ליד וגם יד גוי באמצע (עיי' תשובת מהר״מ בר״ב סי' תשצ״ו)[**] נראה שהיה עוד ספר הערוך כספר חדש. ואם תקשה לומר לפי זה מהיכן בא לרש״י זכרון ופירוש הערוך לעת זקנותו? אשיב בהשערה קרובה לשכל, והיא כי ר' קלונימוס הזקן אחד מתופשי הישיבה ברומא **הביא עמו את ספר הערוך מעיר רומא לעיר גרמיזא**. וידוע כי רש״י כבר הזכיר את ר' קלונימוס בפי' לדברים י״ח, ב'; לש״א כ״ה, י״ח; לפסחים ע״ד. ובפרט לביצה כ״ד: ושם כתב בזה״ל: גם עתה (ר״ל אחר פטירת רבו רבינו יעקב בר יקר) בא אלי

---

*) ממהדורות האחרונות נמצאו ביד תוספות סמ״ג ורא״ש עיין תולדות רש״י מריט״ל צונץ במ״ע שלו צד שס״ז.

**) וז״ל שם: ועדיין היה ערוך של ר' דוד מכרינ״א ביד ר' שמואל מאנבילי״א שעכבו מפני שמיד גוי בא לידו אינו יודע אם החזיר לו עתה כשנפטר והערוך ניתן ע״י גוי לר' שמואל כאשר פי' בשביל אחי אשת ר' דוד והפקידו ר' שמואל לר' דוד ואחי ואשתו (צ״ל ואחי אשתו) אבד הכל והחזיר לו ר' דוד הערוך שהחזיר לו ועכבו עכ״ל.

מכתב מגרמיי"ש שבא לשם אדם גדול זקן וישב בישיבה מן רומא ושמו ר' קלונימוס ובקי בכל הש"ם והורה כן עכ"ל. וזה עולה יפה עד מאד למה שכתבתי למעלה (בראש פ"ב) שאחר פטירת רבינו יעקב בר יקר בא ר' קלונימוס הזקן מעיר רומא לגרמייש"א, ודעתי כי על כן שם לדרך פעמיו ר' קלונימוס מרומא לגרמייש"א כדי להפיץ מעיינות חכמתו ולימודו של רבינו נתן לחוצות גרמייש"א אשר שם הרביצו תופשי הישיבה תורה, וכל מגמת ר' קלונימוס היתה להודיע את ספר הערוך לבני הישיבה ולקדושים אשר בארץ המה. ולעת מצוא בכלות רש"י את פירושיו למסכתות הגיעה השמועה מפירושי רבינו נתן ע"י ר' קלונימוס הזקן, ואם גם אולי לא ראה רש"י את גוף ספר הערוך בכל זאת קבל פירושיו ע"י ר' קלונימוס ושאר תופשי ישיבה של גרמייש"א ורש"י מספח הפירושים בפירושיו של מהדורא תנינא ברוב ע"י ל"א או בדרך שמעתי או כך מצאתי, כשאמרתי. ואם כנים דברינו, שלא ראה גוף הספר סרה הקושיה העצומה מדוע לא הביא רש"י את רבינו נתן בשמו כי איככה יוכל לעשות כן אם אין לאל ידו לשפוט למראה עיניו בגוף הספר. ואם בכל זאת ראינו פליאת השיווי בין פירושי רש"י ובין פירושי רבינו נתן למסכת מ"ק כבר הוכיח בראיות נצחיות הרב החריף ר' יעקב רייפמאן במ"ע של מהרז"ף ח"ג צד ר"ל והלאה שפירש"י למ"ק הוא באמת פי' רגמ"ה הנמצא גם עתה בכתובים בין כ"י של עקד ספרים במינכען (עיי' הרב החכם בערלינער בהמזכיר של ר"מ שטיינשניידער משנת תרכ"ד נומ' מ' צד ע"ח) ולפי זה נתבאר היטב השיווי בין פי' למ"ק ובין פירושי רבינו נתן כי כבר מוכח למעלה (צד XI והלאה) שבע"ה נגרר לרוב אחר רגמ"ה, ואם ישנן עוד בפי' המיוחס לרש"י למסכת מ"ק מקומות אשר מתנגדים להנחה כי הפי' הלזה יהיה מפירוש של רגמ"ה בענין מקומות אלה נצדיק דין ומשפט של המבקר החכם צאמבער כי אלה המקומות לבד מקולמסו של רש"י ואו תלמידי רש"י יצאו. — ודי בזה ודו"ק ותשכח.

אחר הדברים והאמת האלה נטייל בפרדס הספרים מהשלמת ספר הערוך עד ספר תשובת זכרון יוסף כולל זמן יותר משש מאות וחמשים שנה, ואציג לפניך קורא משכיל מקומות בעלי המחברים פירושים ושו"ת ראשונים ואחרונים המביאים את הגאון רבינו נתן בעל הערוך, ומרוב השתדלותי שלא להאריך יותר מדאי ארשום רק המקומות אשר הובא בהם זכרון בעל הערוך עם הערך המכוון, ועליך לעיין בכל המקומות הנרשמים.

וזאת לדעת כי בעלי המחברים ומפרשים וכ' הוזכרו כאן איש איש לפי הזמן אשר חי בו.

ב') בפירוש רשב"ם ב"ב נ"ב. הובא הערוך (עיי' לעיל אות א') (ועיי' עוד בספר שארית יוסף נתיב שביעי) ועוד בהרבה מקומות פי' כערוך כאשר אראך בפנים במקומו המיוחד.

ג') בספר הישר לרבינו יעקב תם זצ"ל (דפוס וויען) במסכת גיטין סי' צ"ט עיי"ע שף י"ב; נדה סי' קנ"ז וע' רשון; סי' קנ"ח וע' גז ח'; שבת סי' קצ"ה וע' כנן; סי' קצ"ו וע' דבר א'; סי' רל"ח וע' פגר; יומא סי' רע"ח וע' שבתא, נגד ב'; ברכות סי' ש"מ וע' אחר א'; חולין סי' שס"ב ע"ש וראה מ"ש בסוף זה הפרק בחקירה האם שלם הוא ספר הערוך; חולין סי' שפ"ה וע' זויק; מנחות סי' ת"כ וע' קרסל א'; בכורות סי' תל"א וע' קבייסטום; ע"ז סי' תקכ"ה ושם כתוב על רבינו נתן שהוא בר סמכא שכל דבריו נערכין על פר"ח עיי' למעלה בפ"ב צד XII) וע' עדש. ובעניינים שונים צד ע"ט עמוד א' בד"ה וזאת התשובה השיב ר"ת כתב וז"ל . . . אבל מרומי שלחו שלא היו מחמירין בליבון קבלה היא בידם בלא טעם ולא יישר בעיני עכ"ל אולי כיון לרבינו נתן אבל בע' לבן ב' לא נמצא מאומה מזה ע"ש.

ד') בבעלי התוספות: ברכות י"ט ד"ה דוגמא וע' דגם. — שבת כ"ז: ד"ה אונין וע' אנין; נ': ד"ה מקצת וע' לפת; נ"ז: ד"ה ואין וע' אסטמא; ס"ו: ד"ה קישורי וע' אנקטמין; ע"ה. ד"ה אמגושא וע' אמגושא; צ'. ד"ה מכליא וע' כל ב'; ק"ג. ד"ה לא וע' סבר; קכ"ג. ד"ה בסיכי וע' זיירי; קל"ו. ד"ה צודניתא וע' צד ג'; קל"ט: ד"ה תלא וע' תל א'; קמ"ז. ד"ה הרטנים וע' רטן; ושם ד"ה מהו וע' מרזב א'; קנ"ב: ד"ה עד וע' גלל א'; קנ"ו. ד"ה מהו וע' פרק; קנ"ז: ד"ה באונא וע' אודנא. — עירובין י"ג. ד"ה קנקנתום וע' קלקנתום; מ'. ד"ה זכרון וע' חדש א'; נ"ג. ד"ה וגשרים וע' נפש ועיי' ס"ב. ד"ה מוהרקי ובב"י או"ח סי' שפ"ב ד"ה ומ"ש ואין צריך; ס"ב: ד"ה אפילו וע' כתח; צ"ז. ד"ה ונויהן וע' ניות. — פסחים מ': ד"ה רבא וע' חסס; מ"ו. ד"ה לגבל וד"ה ולתפלה וע' גבל א'; ק"ח: ד"ה שתאן וע' עשר בתר ערך עסק. — חגיגה י"ד: ד"ה נכנסו וע' אבני שיש; כ"ה. ד"ה בגלילא וע' כנן; כ"ז. ד"ה סלמנדרא וע' סלמנדרא. — מ"ק ו': ד"ה ואין וע' גרד ב'; י"ח. ד"ה ובגנוסטרי וע' נגסטר; כ"ז: ד"ה בכליכה וע' כלכה; כ"ח. ד"ה ספין וע' ספן ג'; ד"ה מאן וע' רקע ה'. — ר"ה ט"ז: ד"ה כרי וע' ערב א';

כ"ו: ד"ה של וע' יעל; ל"ג: ד"ה שיעור וע' ערב א'. — יומא ט"ו. ד"ה כמצליף וע' מצליף, נגד ב';
ל"ה. ד"ה בדף ל"ד: הני וע' סבר, פסק. ד"ה פרוה וע' פרוה; נ"ט. ד"ה משכוה וע' משך; ע"ט. ד"ה
כותבת וע' כתבת; פ"ה. ד"ה אבא וע' רשון. — סוכה י"ב: ד"ה באניצי וע' אניצי; י"ז: ד"ה כדתנן וע'
טל ב'; ל"ב. ד"ה קווץ וע' קווץ א'; ל"ו. ד"ה בדף ל"ה: נטלה וע' פיטמא; ל"ז: ד"ה כדי וע' נע; נ"ב. ד"ה
וכיון וע' אמן ב'. — מגילה ל"ב. ד"ה הלוחות וע' במות. — יבמות נ"ה: ד"ה לאחר וע' הרדוס; נ"ז: ד"ה
אמר וע' אבא; ע"ג. ד"ה ואסורים וע' טען א'; צ"ז: ד"ה דדלו וע' דל א'. — כתובות ד': ד"ה עד וע'
גלל א'; ו'. ד"ה האי וע' סבר, פסק; ס': ד"ה אפי' וערך כותח; ס"ב: ד"ה משתעה וע' קב א'; פ"ד. ד"ה
לכתובת אשה וע' חן ג'; צ"ו. ד"ה אלמנה וע' זג ח'; ק"ז: ד"ה הני וע' קניא. — קידושין כ"ב: ד"ה כמין
וע' המר. — גיטין י"ט: ד"ה קנקנתום וע' קלקנתוס; י"ט: ד"ה מיא וע' נר ד'; ל"א: ד"ה שריא וע'
אסתנא; ל"ד: ד"ה והוא וע' חנך א'; ל"ה. ד"ה לא שנו וע' הסת; ע"ח: ד"ה ואת וע' גט; פ"א. ד"ה
טרקסמון וע' טרכסון. — נדרים כ"ו: ד"ה כופרי וע' כפר א'; צ"א: ד"ה פרטי' וע' פרט א' וע' הץ
[ודע שתיבת „ובערוך" בדברי התוספות קאי לעיל על מה שכתבו התוספות וז"ל כתוב בספרים ובערוך,
ולא למטה כמחשבת בעל הגהה רבינו הגדול מוהר"ר יחזקאל ז"ל הנדפס בש"ס דפוס פראג שנת תקצ"ח
וגם בדפוס וויען החדש משנת תרכ"ב בטעות איתא הנקודה קודם תיבת ובערוך] נזיר נ'. ד"ה חוץ וע'
צפחת; נ"א. ד"ה שני וע' גלגל י"א. גנגיליון [ודע ששתי התיבות קוטריימא בלע"ז בדברי תוספות
אינן בערוך ע' גלגל י"א ע"ש ומ"ש]. — סוטה י"ג: ד"ה סמליון וע' סמליון; מ'. ד"ה על וע' דד א';
מ"ב: ד"ה מאה וע' בן ד'. — ב"ק נ"ח: ד"ה קשבא וד"ה דדאין וע' קשב א'; פ'. ד"ה לבי וע' ישע;
פ"א. ד"ה חוץ וע' גרפית; צ"ב: ד"ה דשרכי וע' שרך ק"ג: ד"ה יכול וע' גלם א'. — ב"מ כ"א:
ד"ה תאינה לפי עדות בעלי תוספות בע' נמסת (?) ולפנינו לי'. [וע' בסוף הפרק הזה] ס"ה. ד"ה ניחא וע'
סתר ב'; ק"ג. ד"ה שואל וע' שאל; ק"ג: ד"ה בוכרא וע' ארכבתא. — ב"ב ב: ד"ה הוה אמינא וע'
מסיפס; ז'. ד"ה איספלידא וע' אספלידא; י"ח: ד"ה ליגלוגי וע' בין א'; כ"ד. ד"ה בי קופאי וע' קפאי;
ס"ז: ד"ה ים וע' טלפח; ס"ט. ד"ה מחולקין וע' חלק א'; ק"י. ד"ה נשוט וע' נשט; קל"ט. ד"ה מתניתין
וע' שדך; קנ"ו: ד"ה כבינתי וע' ככליאר, רד ב'. — ע"ז י': ד"ה שדר וע' כרת א'; י"ב: ד"ה הבולע
וע' ערקא א'; י"ד: ד"ה חצב וע' חצב; ט"ז: ד"ה בימוסיאות וע' דמוס; כ"ב: ד"ה רגלא וע' דגל א';
כ"ו. ד"ה גירדנא וע' גרדון; ל"ג: ד"ה קוניא וע' קניא; ל"ד: ד"ה אכטא וע' אכטא; מ"ד. ד"ה מפליא
וע' פלא; נ"ב: ד"ה דינרי וע' הדריינא; נ"ט. ד"ה איקלע וע' גבל; ס"ד. ד"ה ר"ע וע' קם; ס"ט: ד"ה
מאי וע' שף א'. — סנהדרין כ"ט: ד"ה מר בר רב אשי וע' זג ח'. — מכות ד': ד"ה הא לא
קשיא וע' קם ע"ש. — שבועות ט'. ד"ה שעיר זה? [לא ידעתי מקומו בערוך ועי' סוף פרק זה]. —
זבחים ו': ד"ה סכין וע' משך; ל"ח. ד"ה כמצליף וע' מצליף; נ"ג: ד"ה וסימנך וע' משך; ס"ב: ד"ה
באמה וע' גרם; ע"ב. ד"ה נתערבו וע' חצר א'; צ"ד. ד"ה לשלשלת וע' לשלשלת; קי"ב. ד"ה פרת
וע' נת א'. — מנחות ל"ג: ד"ה איספלידא וע' אספלידא; ל"ה. ד"ה מעברתא וע' מעבר; ל"ה: ד"ה
וכמה וע' צרדה א', כף ח'; מ"ב: ד"ה ואלו ע' צץ; מ"ג: ד"ה בין וע' תכלת; נ"ב: ד"ה בודה וע' בד;
ס"ב. ד"ה כדי וע' נע; ס"ד: ד"ה אסיכרא וע' סך ט'; ע"א. ד"ה מרכיבין וע' נסן; ע"ה. ד"ה כמין וע'
כי א'; ע"ה: ד"ה חביצה וע' חבין ב'; פ"ד. ד"ה שומרי וע' עזק א'; פ"ה: ד"ה עזיק וע' עזק א'; פ"ו.
ד"ה שלשה וע' גרגר ב', גלגל ב'; ק"ז. ד"ה כליא וע' כל ב'. — בכורות ה': ד"ה תשעים וע'
לבדקם; מ"ה. ד"ה בעל וע' כסת; נ'. ד"ה דינרא וע' הדריינא. — חולין ל"ח. ד"ה איצטריך וע'
אביי; מ"ב. ד"ה דרוסת הנץ (צ"ל הגז) וע' גז א'; מ"ו: ד"ה אבל וע' אן ב'; מ"ז. בד"ה בדף מ"ו: היינו
עי' בסוף הפרק הזה ומ"ש; מ"ז: ד"ה אלא וע' כרת א'; נ"ז: ד"ה מטלית וע' טרסי א'; נ"ח. ד"ה ושוין
וע' כתח; ס'. ד"ה אל וע' צב א'; ס"ד: ד"ה גיעולי לי' לפנינו בערוך [ועי' בסוף הפרק הזה]; ע"ה. ד"ה
מאי וע' קרטע; צ"ח. ד"ה דנפל וע' דקל א'; ק"ט: ד"ה זויקו וע' זויק; קכ"ב. ד"ה לגבל וע' גבל א';
קל"ד: ד"ה דורשי וע' המר. — ערכין ו'. ד"ה כגון וע' כל ב'. — כריתות כ': ד"ה סבירא וע'
פסק. — נדה י"ד. ד"ה אפרקיד וע' פרקד א'; ט"ו: ד"ה אפילו וע' כ"ז; ט"ז. ד"ה שר וע' שר;
י"ז. ד"ה מקרקש וע' גז ח'; וישם בד"ה שורפין וע' שלש; כ"א: ד"ה זוזא וע' זווא; כ"ה. ד"ה פרשתבינא
וע' פשתיבנא; כ"ז: ד"ה גלגלין וע' גלגל; נ"ז. ד"ה בית הפרס וע' בך; נ"ח. ד"ה מקום וע' חבק;
ס"ב. ד"ה כבריתא וע' כבר ע"ש; ס"ג. ד"ה מעמשת וע' עטש; ס"ה. ד"ה הדפין וע' גרגי, טלפח, יקב;
ס"ו. ד"ה כי וע' דם א'; ס"ו: ד"ה אשה וע' כף ב' [ורמ"ל בהקדמה לא ידע מקומו]. צא והשוב ותמצא
סך כל המקומות שהביאו בעלי התוספות את הערוך מאה וחמשים ושלש ולאפוקי מבעל סדר

הדורות שמביא במפתחות רק זי"ן מקומות. ועוד צריכנא אנא למודעא שהתוספות פירשו באיזה מקומות כפי' הערוך ולא זכרוהו ד"מ לב"ב ע"ה: ד"ה טפף ושם ד"ה קפל והוא בע' טפף וע' קפל ב' ע"ש. בנדה ט"ו: ד"ה אפי' לא כתבו גי' הערוך בע' כז. ובתוספות יבמות ק"ה. ד"ה רבא פירשו כמו בערוך קטן א' רק הגירסאות מחולפות שרבינו גרס רבה ותוספות גרסו רבא. ועוד בב"מ ל"ג. ד"ה וזהו כוונת התוספות ממש כפי' רבינו בע' רוס ולא זכרהו רבינו נתן ועיי' מהר"ם ומהרש"א שם. וגם בפי' תאטריות לא הביאו התוס' במגילה ו'. ד"ה טראטריות את הערוך תאטר, וכבר תמה על זה הגרי"ב בהפשב"ע ח"ב ע' תאטר.

תוספות ישנים שבת מ"ה: ד"ה אין נראה וע' פצעל; יומא ט"ו. ד"ה כמנגדנא וע' נגד ב' וד"ה כמצליף וע' מצליף; נ"ו. ד"ה ומיחל וע' חל א'; ע"ז: ד"ה משום וע' שבתא; פ"ז. ד"ה קאזיל וערך אביי.

פסקי תוספות ר"ה כ"ו: ד"ה יעל וע' יעל.

ה') בספר אבן העזר שחיבר הרב רבינו אליעזר בר נתן הנקרא ראב"ן: סי' נ"ג וע' לוף. דף כ"ח וט"ס וצ"ל כ"ב עמוד ב' דף ק"א עמוד ד' ע"ש. עיין עוד בדף ע"ח ריש עמוד ד' ובע' מגל ובד"ף ע"ט סוף עמוד א'.

ו') בספר יראים שחיבר אחד מבעלי התוספות סי' ס"א מביא בעל המסדר ה"ה ר' בנימין בעל מחבר ס' ידידות את בעל הערוך.

ז') בספר רקח לרבינו אליעזר מגרמיזא: סי' רנ"ז וע' בית שאור. סי' של"ד מוזכר שם בתשובה שהשיב; סי' שע"ה וע' זבורית, קלמר, בע' ד'. סי' שע"ז וע' ספסל ע"ש; סי' תפ"א וע' זבורית ע"ש.

ח') בספר התרומה מרבינו ברוך מגרמיזא בעל תוספות (תלמידו של הר"י): סי' ט' וע' אן ב' סי' יו"ד (עיי' בסוף הפרק הזה), סי' קכ"ד וע' גט. סי' קכ"ח וע' חנך א'. סי' קצ"ג וע' דוכסוסטוס; סי' ר"ח וע' מעברה, תתר; סי' ר"ט וע' טבלא ב'; סי' רי"א וע' צרדה א', סי' רי"ב וע' ניות; סי' רמ"ד וע' אשש א', סבר, פסק.

ט') רבינו משה בר מיימון זצ"ל בפי' משניות לשביעית פ"ז. מ"א וע' מנתא, ועיי' עוד פירושיו המסכימים עם רבינו נתן פי"מ לשביעית פ"ב מ"ט וע' בצל; פ"ד מ"ד ע' גם א'; פ"ד מ"ח וע' אונשין; פסחים פ"ג לדף מ"ה: ד"ה בצק וע' בצק חרש; כלים פי"א מ"ב הפותה וע' פתא, צר ה'; ושם פט"ו מ"ב סרוד וע' סרד א' ע"ש; עוקצין פ"ג מ"ב וע' עכביות. וכן נגרר אחרי רבינו ביד החזקה פ"ז הלכה ח' מהלכת גנבות ועיי"ע גלם ע' ומ"ש. ובפ"ט מהלכ' פרה הל' ט"ו וע' גרגר ג' ע"ש מ"ש.

ובתשובות הרמב"ם בספר פאר הדור סי' קמ"ה ציין תורף ע' הסת בשם רבינו נתן וז"ל שם: וזו היא שבועת היסת זהו סדר השבועות שמשביעין בי"ד בזמן הזה כפי מה שסידר אותו הגאון רבינו נתן בעל ספר הערוך במלת הסת וכ' פי' גאון אחד מלת הסת לשון כבדות שהיסט בט"ת כבדות שהכבידו עליו להשביע ופירוש עוד וכו' וכו' ע"ש.

י') פירוש משניות להגאון רבינו שמשון משנצ"א ז"ל עיין לפאה פ"ד מ"א וע' חלק א'. דמאי פ"ו מ"ד וע' קרתן. כלאים פ"א מ"ד וע' קרסטמל; מ"ו וע' יעל; מ"ט וע' לפת. פ"ה מ"ח וע' ארוס א'; פ"ו מ"ג וע' אפיפיירות ע"ש; פ"ט מ"ז וע' בדס, פנון, זרד; מ"ט וע' פיף. שביעית פ"ב מ"ד וע' זבל; מ"ז וע' פרגין; מ"ה ע' תרמל; מ"י וע' תמר ב'; פ"ג מ"א וע' מתק; מ"ב וע' משפל; פ"ד מ"ו וע' זנב א'; פ"ה מ"א פרס ג'; מ"ז אדר; פ"ז מ"א וע' נין ב'; פ"ח מ"ו וע' קטב; פ"ט מ"ד וע' ספיח, דיופרא, סתו; מ"ה ע' סנר ב'; מ"ו וע' מתק. תרומות פ"ב מ"ה וע' פולטק. מעשר שני פ"ה מ"א וע' קזז. חלה פ"ג מ"א וע' טס ב'. ערלה פ"א מ"ד וע' מתה; פ"ג מ"ז וע' חלף ד'. כלים פ"ב מ"ד וע' פנס; מ"ה וע' רנק; מ"ו וע' מטרס; מ"ח וע' לפד; פ"ג מ"ו וע' יבל, פרס; מ"ז וע' חמר ד'; פ"ז מ"ו וע' כן ב'; פ"ח מ"ג וע' גף; פ"י מ"ו וע' שעם; פי"א מ"ב וע' פתא. מ"ג וע' אגן א'. מ"ד וע' פן, מ"ז וע' קב א', מ"ח וע' קסד, לחי, נקן; פי"ב מ"א וע' קר י"ג, חלזון א'; מ"ג וע' יתיכים; מ"ד וע' אבן שעות; מ"ו וע' תל א'; מ"ח וע' אלה, מטוטלת, עכר ב', כן ב', פירשע; פי"ג מ"ג וע' עשף; מ"ד וע' חסם, רקן; מ"ז וע' כדום. מעדר, מגב; פי"ד מ"א וע' לבס, חטפא; מ"ב וע' חזינא, מניך; מ"ג וע' קנתר א'; מ"ד וע' קטרב, סמך, מחגר, תמחוי; מ"ה וע' שעם; מ"ח וע' ארכובה, גם ג'; פט"ו מ"א וע' דרדור, קסט; מ"ב וע' ארב א', סרק ו', כרכום, מערוך; מ"ג וע' ים ב'; מ"ו וע' מרכוף ע"ש; פט"ז מ"א וע' אפיפורין; מ"ג וע' דר ו', צפר א', ערק א'; מ"ד וע' תרמל, קהת ב'; מ"ה וע' פטיליא; מ"ו וע' קסיה; מ"ז מלקט ב', חסם, מדף, מכבש, קמר ב', בית נגר; פי"ז מ"ג וע' גף; מי"ז וע' פקועות, ככר א'; פי"ח מ"ג וע' מלבן; פי"ט מ"ג וע' מזרן, חבק; פ"כ מ"א וע' רבצל; מ"ז וע' כי א', מעדן; פכ"א מ"א, וע' פקא; מ"ב וע' עין, ברך

ב׳; פכ״ב מ״י וע׳ טרסקל, קנקל א׳; פכ״ג מ״ב זרז ב׳, מדי א׳, קמפון; מ״ה וע׳ מדף; פכ״ד מ״ז וע׳ פנקס; מ״ח וע׳ סרג ג׳; מ״ט וע׳ פחלין; מי״ב וע׳ כרך א׳; מי״ג וע׳ צר ג׳; מ״ט וע׳ פרקלין; מט״ז וע׳ סבכה; מי״ז וע׳ מהה א׳; פכ״ה מ״א וע׳ תבר; פכ״ו מ״א וע׳ עמק ג׳; מ״ג וע׳ כף א׳, ברך, שרוול, פרקלמן, בית אצבע; מ״ד צר א׳; מ״ה וע׳ ער; פכ״ז מ״ה וע׳ נייר; מ״ו וע׳ מל ד׳; פכ״ח מ״ז וע׳ מל ד׳; פכ״ט מ״א וע׳ טרטן א׳, אפיקריסין, סגוס, רד ב׳, גמד ב׳, קלקלי, פרגד ב׳; מ״ב ע׳ ספרק; מ״ג וע׳ חט ג׳; מ״ה וע׳ פרגל א׳; מ״ו וע׳ מקר; פ״ל מ״ג וע׳ סרח. אהלות פ״ח מ״א וע׳ אדר; מ״ב וע׳ גזוזטר, גחר; פי״ב מ״ג וערך בטח; מ״ד וערך סנדל; פי״ג מ״א וערך אלקטיות; מ״ד וערך אספתי; מ״ה ככי א׳; נגעים פי״א מ״ט וע׳ סליל; פי״ב מ״ו וע׳ מדר; פי״ג מ״ב וע׳ ראש, פתין; פרה פ״ה מ״ד וע׳ ודם; פ״ט מ״ב וע׳ חפושית א׳; פי״א מ״ב וע׳ רף; פי״ב מ״ח וע׳ כיש ג׳, פקא, חרק א׳; מ״ט וע׳ קנתל, קרן א׳; טהרות פ״ו מ״ט וע׳ פרן ג׳; פ״ז מ״ה וע׳ מבל א׳; מ״ז וע׳ מגרף; פ״ט מ״ט וע׳ פרד א׳; מקוואות פ״ו מ״י וע׳ אביק; פ״ט מ״ב וע׳ קלקי [ועיי׳ מה שהגיה בטוב טעם ושכל בעל מעדני יום טוב הלכות מקוואות סי׳ כ״ה] וע׳ מלמלין, וע׳ מרק; מ״ד וע׳ כשיות; פ״י מ״א וע׳ זבורית; מ״ב כסת א׳; מ״ג חין א׳. מכשירין פ״ד מ״ט וע׳ קלון; זבים פ״ג מ״א וע׳ אסדה, גשש. טבול יום פ״ב מ״ח וע׳ בע ד׳; פ״ג מ״ו וע׳ נגס. עוקצים פ״א מ״ב וע׳ עמד א׳, נפס א׳, סכ ד׳, מנתא, סג ב׳; מ״ד וע׳ חלף ד׳; מ״ה וע׳ פסג; מ״ו וע׳ קרסטמל, עכביות; פ״ב מ״ב חתם; פ״ג מ״ב וע׳ שמרקע, נין ב׳, עכביות; מ״ד וע׳ עדל, פקועות; מ״ה וע׳ חלתית; מ״ו וע׳ פרץ; מי״א וע׳ חרחר ג׳.

חוץ מן המקומות הנזכרים עוד השתמש הר״ש בפירושי רבינו נתן כמה פעמים מבלי שהזכירו ונעיר על המקומות האלה בפנים בהוספותינו. ונחזיק טובה לר״ש ז״ל כי העתיק במקומות הנ״ל דברי רבינו ולפעמים בצירוף עם פירוש של גאון היינו רה״ג כפי פירושו בסד״ט כי ע״י התדמות דברי הר״ש עם ספר הערוך נוכל לברר אמיתת הניסח וכבר עמד על קצת מזה הרב החכם מוהרש״א לינדערמאן בספרו שריד בערכין ועל כמה דברים אמרנו לו יישר ובכמה וכמה פעמים גי׳ כ״י ערוך שת״י מסכים לגמרי עם נוסח הר״ש כמו שתראה בפנים בהוספותי.

יא) ראב״ד בפירושיו עדיות לפ״ה מ״ג וע׳ קצח; פ״ז מ״ה וע׳ קל ז׳; ראב״ד בפירוש המיוחס לו לתמיד (נעתק בפראג שנת תע״ה עם פי׳ הרא״ש על מס׳ תמיד קנים ומדות וחידושים אחרים אבל עיי׳ בדרכי המשנה למהרז״ף צד של״ג והלאה) פ״א דף כ״ה: לא ידעתי מקומו; דף כ״ז: וע׳ גמד א׳, סרט א׳, נחר ג׳; פ״ב דף כ״ח: וע׳ סנק; כ״ט: וע׳ נם, ל׳. וע׳ שרטון; פ״ג דף ל׳: וע׳ רבע, אנקל, כוון ג׳, גרף א׳; פ״ד דף ל״א. וע׳ ערקב; ל״א: וע׳ הרטום; פ״ה דף ל״ג. וע׳ מטוטלת, פסקטר. ראב״ד בהשגותיו על הרמב״ם: הלכות טומאת מת עיין פ״א השגה א׳ וע׳ כשות; פ״ו השגה ד׳ וע׳ גלסקם. הלכות טומאת אוכלין פי״ג השג׳ ג׳ וע׳ קסיה; הלכות כלים פ״ה השג׳ א׳ וע׳ ערק א׳ השג׳ ה׳ וע׳ ים ב׳; השגה ט׳ וע׳ אקן; פ״י השג׳ ג׳ וע׳ פרכין ע״ש ובתוי״ט דכלים פי״ב מ״ג ד״ה והפרכין; פי״א השג׳ א׳ וע׳ רקן; השג׳ ג׳ וע׳ קלגרפון; פי״ח השג׳ ג׳ וע׳ טטרס. — ועיי׳ עוד מ״ש בע׳ אספתי. — ועיי׳ עוד ציונים בתוי״ט שהביא לפעמים בשם הראב״ד פי׳ של ערוך.

יב) אור זרוע לרבינו יצחק בר משה מוויענא ב׳ חלקים (נדפס בזיטאמיר שנת תרכ״ב).

חלק א׳ סי׳ כ״ח וע׳ חזר ב׳; סי׳ מ״ט וע׳ אסדה, סדה; סי׳ נ״ד וע׳ גבל א׳ ע״ש; סי׳ ק׳ ועיי׳ ססי׳ ק״ד וע׳ תפלה, וע׳ סנטר; סי׳ ק״ה וע׳ פל א׳; סי׳ ק״ח וע׳ קב א׳; סי׳ קט״ז וע׳ הבהב; סי׳ קכ״ה וע׳ טרטן ב׳; רסי׳ קל״ז וע׳ קבל; ושם ובע׳ לקן; ושם: ובע׳ גרד; סי׳ קמ״א וע׳ בשש; סי׳ קמ״ב וע׳ צנם ב׳; סי׳ קמ״ג וע׳ שר ח׳ ע״ש; סי׳ קמ״ה וע׳ גבל א׳; ססי׳ קמ״ו וע׳ קבר ה׳; סי׳ קמ״ז וע׳ חבין ב׳; סי׳ קמ״ט וע׳ כסן סי׳ קנ״ד וע׳ דבר; סי׳ קנ״ט וע׳ פרפרת; סי׳ קס״א וע׳ ספל; ושם: וע׳ דדב וע׳ מרד; רסי׳ קס״ג וע׳ אביונות, צלף ב׳ ועיי״ע תמר ב׳; סי׳ קס״ו וע׳ טרימא ע״ש; סי׳ קע״ה וע׳ זמית; סי׳ קע״ט וע׳ משק ע״ש; ושם ובע׳ אפרסמון; ושם: וע׳ חלף ה׳ ושם וע׳ כספן; ושם וע׳ גרקם; סי׳ רט״ו וע׳ קרם ד׳; ושם ובע׳ שצנית; ושם: וע׳ טרקנין; ססי׳ רי״ז וע׳ חלט ב׳; רסי׳ רנ״ו וע׳ קרסטמל; סי׳ רנ״ח וע׳ יעל ב׳; רסי׳ רס״א וע׳ סדן א׳; ססי׳ רס״א וע׳ חלם ב׳; סי׳ ש״ב וע׳ פיף; סי׳ ד״ש וע׳ אסטמא; ססי׳ ש״ז וע׳ אספלנית; ושם וע׳ מלגמה; סי׳ שט״ז וע׳ מתה; סי׳ שכ״א וע׳ מי, וע׳ סמדר; רסי׳ שכ״ו וע׳ גזע; סי׳ של״ו וע׳ גלגל; סי׳ של״ז ס״ק י׳ וע׳ טיט; ושם: וע׳ גין ב׳; סי׳ שד״מ וע׳ רשון; סי׳ שס״ג ס״ק י״א וע׳ כשות; סי׳ שע״ד וע׳ בטרי; סי׳ שע״ו ע׳ איזמל? [עיי׳ סוף פרק הזה מ״ש]; ססי׳ שע״ז וע׳ גרם ד׳; סי׳ שע״ח וע׳ גרם ד׳; רסי׳ שפ״ז וע׳ גבל א׳; סי׳ ת״א וע׳ אוני; [ועיי׳ בסוף הפרק הזה] ססי׳ ת״ג וע׳ בטרי; סי׳ תמ״ח וע׳ חשל א׳; סי׳ תנ״ח וע׳ דקל א׳; סי׳ תקמ״ב

וע' קלקנתוס; סי' תקמ"ט וע' חטר ד'; סי' תקס"ח וע' צרדה, וע' כף; סי' תרע"ז וע' גנן א' ועיין עוד
בסוף הפרק הזה ומ"ש; ססי' תשמ"ה וע' טפס א'.

חלק ב' סי' ב' וע' מגמר; ושם: וע' קבל; ושם: וע' אספלנית; ססי' ד' וע' בצית; סי' כ"ח וע' נר א';
סי' מ' וע' צמר א', וע' קנבס; סי' נ"ב וע' תרגימא; סי' נ"ו וע' פרפס; ושם: ובע' סלקוסתא;
סי' נ"ט, וע' אשש; ושם: וע' סבר ה' וע' פסק; סי' ס' וע' פרם א', ועוד בע' סלת א'; סי' ס"ה וע'
בת ניר וע' נר ה'; סי' ע"ח סס"ק ה' וע' קלסטרא; שם ס"ק י' וע' סיין; ושם סס"ק י"ב וע' ברטיא; סי'
פ"ג רס"ק ג' וע' תתר א'; ושם ס"ק ה' וע' כבן; ושם ס"ק ט' וע' אגד וע' קש ב'; ושם ס"ק י' וע' גזר א';
סי' פ"ד סס"ק א' וע' קטל ב'; ס"ק ג' וע' כפה, וע' כל ב' וע' אסטמא; שם ס"ק ד' וע' ככליאר; שם ס"ק
ה' וע' נסך א'; שם ס"ק י"ד וע' חמר ט'; סי' ק"י וע' אמלתרא ע"ש; סי' קי"ג וע' נדל; ססי' ק"ל ע' ערסל
א' וע' פרא; סי' ק"מ ס"ק ג' וע' חדש; סי' רנ"ו וע' בית שאור; סי' רנ"ז וע' ראש; סי' ער"ה הובאה תשובת
בעל הערוך לרש"י ז"ל [עיין ר"פ ב' במבוא] סי' ש"ט וע' פיטמא; סי' שט"ו וע' אן; סי' שמ"א וע' בלר וע' גמד
א', וע' עדלר; סי' שמ"א וע' זרד ג'. מן התועלת היותר גדולה להתדמות ספר הערוך עם האור זרוע לברר
את עיקר הגירסא ועוד זאת לאו"ז כי כמה וכמה פעמים הביא פי' ר"ח והוא נשנה בערוך בשמו או
הרבה פעמים ג"כ בסתם ועתה אני מוסיף להביא דוגמאות למ"ש כבר בפ"ב אות ב' צד XII והלאה.
באו"ז ח"א סי' קמ"ב הובא פיר"ח ובע' צנם ב' בסתם; בסי' קמ"ה פי' ר"ח ובערך גבל א' בסתם; סי'
קנ"ד פי' ארוך לר"ח והובא בע' דבר בל"א בסתם ופי' רבינו נתן רק מדעתו מהו פאל ודג בלשון
ישמעאל. סי' קנ"ט פי' ר"ח והובא בע' פרפרת בסתם; סי' קס"א פי' ר"ח ובע' ספל בסתם; סי'
קע"ה פי' ר"ח בע' זמית בסתם; סי' רט"ו פי' ר"ח הובא בע' טרקנין בסתם; ססי' רי"ז פי' ר"ח בע' חלט
ב' בסתם. בח"ב ססי' ד' פי' ר"ח הובא בע' בצית בסתם. ויש עוד דוגמאות עיי' בפנים הספר בהוספותי.

יג) ברבינו יונה מעיר גרונדא בפירושיו למסכת ברכות סביב הרי"ף דף ט': ע' כרת א'. פרק תפלת
השחר כ"ח: וע' סדה; פרק כיצד מברכין ל"ז: וע' חבץ ב'; מ': וע' זמית; מ"ג. וע' כשר א'; מ"ג:
וע' נרקם.

יד) רד"ק בפירושיו ליחזקאל כ"ז, י"ז ע' קליא, א'; ט"א כ"ה ע' אסטרופומטא, אצרבמיטא. להושע ז'
י"א ע' שרח; לעובדי' א', א' ע' כף א' ובספר השרשים הביא את ספר הערוך בשורש דרדר,
נץ, פקע, שכר ע"ש. וכיון על הערכים עכביות, נץ ד', פקועות, שכרבזאי.

טו) בפירושי הרמב"ן על התורה פ' כי תשא פיסקא מר דרור ע' מר ג' בחידושי הרמב"ן למסכת גיטין
דף ל"ז: ע' תל א' ע"ש; קידושין ל"ב: ע' בר ג'; ב"ב דף כ"א: ע' סר ב'; שבת דף מ"ז: ע'
כנן; דף נ"ז. ע' קמר ג' [ועוד אציין בסוף פרק הזה מל' הרמב"ן להוכיח ממנו כי ערוך יותר שלם היה
לפניו]. בספר תורת האדם לרמב"ן ז"ל (דפ' וויניציא שנ"ה לפ"ק) שער קריעה הערוך ערך אפיקריסין;
שער אבל וההתחלה הערוך ע' גלל ז' ע"ש מ"ש; שער תספורת הערוך ע' נגסטר.

בשאלות ותשו' הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סי' קל"ט ע' שמים; תשוב' רפ"ג ע' כלדאי ובתשוב'
הרמב"ן סי' רמ"ב מוכח שמעתא כפי' הערוך עיי' הגרי"ב בהפשב"ע ע' כלדאי.

טז) בשאלות ותשובות מהר"ם מרוטנבורג סי' תל"ט הובא ע' בית שאור וסי' תת"ק ע' אנדיסקי. —
וקרובו מהר"י ווייל [עיי' סוף תשוב' מהר"י מינץ] בהלכות בדיקות בהגה"ה מוגלא ע' מגל ב'.—
בתשוב' מהר"ם לוי מינץ סי' מ"ו: ע' טל ה'.

יז) רבינו אשר (רא"ש) ז"ל בפירושיו למשניות. עיי' לשביעית פ"ב מ"ד וע' זבל; פ"ז מ"ב וע'
בכריא. חלה פ"ד מ"א וע' אספמיא. מדות ספ"ק וע' טדי; פ"ד מ"ו וע' כל ב'. כלים פ"ב
מ"ד וע' פנס; מ"ה וע' רנק א'; מ"ו וע' טטרם; מ"ח ע' לפד; פ"ג מ"ו וע' יבל, פדם; פ"ז מ"ו וע' כן ב';
פ"ח מ"ג וע' גף; פי"א מ"ג וע' אגן א'; מ"ד וע' פן; מ"ח וע' נקן; פי"ב מ"ג וע' יתיכים; מ"ד אבן שעות;
מ"ו תל א'; מ"ח וע' אלה, אכר ב', כן, פירשע; פי"ג מ"ד וע' חסם, רקן; מ"ז וע' כדום; פי"ד מ"א וע'
לבס, חטפא; מ"ד וע' תמחוי; מ"ה וע' שעם; פט"ז מ"א וע' אפיפורין; מ"ז וע' מלקט; פכ"ב מ"י וע'
טרסקל; פכ"ג מ"ה וע' מדף; פכ"ד מ"ח וע' סרג ג'; מט"ז וע' סבכה; מי"ז וע' מהה א'; פכ"ו מ"ג וע'
בית אצבע; פכ"ט מ"א וע' טרטן א'; מ"ב סוורק. אהלות פ"ב מ"ג בגליון וע' גיש א'; פ"ח מ"ב וע'
גהר; פי"ב מ"ג וע' בטח; מ"ד וע' סנדל. נגעים פ"ב מ"ד וע' מסק א'; פי"א מ"ה בגליון וע' שפץ;
פי"א מ"ט וע' סליל. פרה פ"ט מ"ב וע' חפושית א'; פי"ב מ"ח וע' כש ג', חרק א'; מ"ט וע' קנתל,
קרן א'. טהרות פ"ו מ"ט ע' פרן ג'. מקוואות פ"ו מ"י וע' אביק; פ"ח מ"א כבש ג'; פ"ט מ"ד וע'
כשות; פ"י מ"ב וע' כסת א'. מכשירין פ"ד מ"ט קלון. זבים פ"ג מ"א וע' גשש. טבול יום פ"ג

מ"ו וע' נגס. עוקצים פ"א מ"ב וע' עמד א', מנתא, סג ב'; מ"ד וע' חלף ד'; מ"ה וע' פסג; מ"ו וע' קרסטמל, קנרס; פ"ב מ"ב וע' חתם; פ"ג מ"ב וע' שמרקע, נץ ב' וע' עכביות; מ"ד וע' עדל, פקועות; מי"א וע' חרחר ג'.

פירושי גמרות והלכות לרבינו אשר. עיין ברכות פ"א סי' ט"ו וע' הזר ב'; פ"ה סי' י"ז וע' חזן; פ"ו סי' י' וע' חבץ ב'; סי' כ"ו וע' דייסא ע"ש וע' דבר ששם מפורש; סי' ל"ו וע' כשר א'. שבת פ"ו סי' י"א וע' ככליאר; פי"ב סי' א' וע' סבר, פסק; פי"ד סי' ט' וע' פסק; פט"ז סי' ז' וע' פסק. עירובין פ"ו סי' א' וע' מהרק; פרק בתרא וסי' בתרא וע' אנטל. פסחים פ"ב סי' ט' וע' בית שאור; סי' כ"ח וע' חסס. ביצה פ"ב סי' י"ח וע' קנב. מ"ק פרק בתרא סי' מ"ג וע' אפיקריסין; יומא פרק בתרא סי' ג' וע' שבתא. סוכה פ"ג סי' ד' וע' קווץ א'; סי' ט"ז וע' פיטמא. גיטין פ"ד סי' ז' וע' חנך א'. שבועות פ"ד סי' ב' וע' אנטלר. חולין פ"ג סי' י"ד וע' אן ב'; סי' י"ט וע' כרת א'; סי' ס"ב וע' געל? [עיי' ס"פ זה ומ"ש]; נדה פ"ה סי' א' וע' חבק; פ"ט סי' א' וע' פהק ע"ש ועיין בספר מעדני יום טוב.

הגהת אשר"י ברכות פ"ב הגהה ג'? ועיין מ"ש בסוף הפרק הזה]. עירובין ספ"ג וע' חדש. שבועות פ"ו הגהה ב' וע' שבע.

הלכות לרא"ש ז"ל הלכות תפילין סי' ז' וע' מעבר; סי' יו"ד וע' טבלא; וסי' י"א וע' צרדה; סי' י"ב וע' נִיות. הלכות חלה סי' ב' וע' פרגין. הלכות כלאי בגדים סי' י"ח וע' פיף. הלכות מקוואות סי' ל"ז וע' טשטק.

שאלות ותשובות לרבינו אשר ז"ל דפוס וויניציאה כלל שבעה עשר סי' י"א וע' חנך א'.

יח) במרדכי: פ' שלשה שאכלו סי' קס"ח הובא ע' אמן ב'; הלכות תפילין ע' מעבר, צרדה; שבת פרק ר"א אמר תולין סי' תכ"ח ע' סבר; פסחים פ' כל שעה סי' תקפ"ח? ועיי' מ"ש בס"פ זהו הסדר: ע' חרסת. ביצה פ' יו"ט סי' תרפ"ב וע' קנב; ר"ה פרק יו"ט סי' תש"ך וע' ערב א', חדש א'. סוכה פ' לולב הגזול סי' תשנ"ג וע' נע; גיטין סי' תנ"ו וע' ספל. חולין פרק גיד הנשה סי' תר"ס וע' אצבע; סי' תרע"ז? [לא ידעתי מקומו ועיין בספר התרומה שמביא זאת בשם תשובת הגאונים] הלכות מקוואות סי' תשמ"ה וע' אשבורן; סי' תשמ"ז וע' מלמלין.

יט) רבינו שלמה בן אדרת (רשב"א) בחידושיו: עיין שבת בפ' במה מדליקין דף כ"ז: וע' אנין; בפ' כל הכלים דף קכ"ג. וע' זיירי; פרק מפנין קכ"ט: וע' פגר; בפ' חבית קמ"ז. וע' מרזב א'. בל תשכח לעיין בש"ש דפ' קונסטנדין בהשמטות לסוכה ל"ו. והוא בע' תיים. ב"ק פ' מרובה דף פ"א. וע' גרפית; בפ' הגוזל ומאכיל דף קי"ג: וע' גלם א'. (ועיין עוד בסוף הפרק הזה).

בשאלות ותשובת רשב"א ח"א סימן ת"ט וע' ערקא; סימן אלף קע"ו וע' חנך א'. ח"ג סימן רל"ד וע' תה.

בתורת הבית הארוך לרשב"א: הלכות טרפות בית שני שער שלישי וע' גז א'; דיני כתמים בית שביעי שער רביעי וע' חבק. דיני טבילה בית שביעי שער שביעי וע' מלמלין.

כ) בחידושי הר"ן למסכת סנהדרין דף ס"ה: וע' כלדאי; גיטין ל"ז: וע' תל א' ע"ש.— ר"ן סביב הרי"ף למסכת שבת פ' במה אשה נ"ט: וע' קמר; פרק המוציא יין ע"ט: וע' דכסוסטוס; פרק ח' שרצים ק"י: וע' פסק; קי"א. וע' סבר; פרק כל הכלים קכ"ג. וע' זיירי; פרק חבית קמ"ז. וע' רטן א'; פרק שואל אדם קמ"ט. וע' פן א'. ר"ה פ"ק ט"ז: וע' ערב א'; פרק ראוהו ב"ד כ"ו: וע' יעל. סוכה פ"ק י"ב: וע' אנין. כתובות פ' אע"פ ס"ב: וע' קב א'. גיטין פ' שני דף י"ט: וע' נר ד'. קידושין פ' האיש מקדש מ"ט: וע' כל ד'; חולין פ' גיד הנשה צ"ב. וע' פקל. שבועות סוף הלכות נדה ד"ה והמלמולין פי' בערוך והוא בע' מלמלין. ע"ז פ' השוכר את הפועל ס"ו: והוא בע' תה.

כא) הגהות מיימוניות: הלכות יסודי התורה פ"ד הלכ' י"ג ע' אבני שיש, פרדס; פ"ה ה"ג ע' ערקא ב'; הלכות תפלה פ"ד ה"ב ע' גבל א'; פ"ה הי"ב ע' חזר ב'. פ"ז הי"ב ע' תפל ג'; פ"ח ה"י ע' אוש; הי"ב ע' פחח; פ"ט ה"א ע' אמן ב'; פי"ג ה"ה ע' הזיולך; הכ"ה ע' כל ד'; פי"ד ה"ח ע' חזן; פט"ו הל"ו ע' חלון א'. הלכות תפילין פ"א הי"ב ע' אמת; הי"ט ע' חטר ג'; פ"ג הי"א ע' חרץ א'; פ"ד ה"ה ע' שח א'. הלכות מזוזה פ"ח ה"ח ע' נגר א'. הלכות ציצית פ"ג ה"ה ע' סדן בתרא. הלכות ברכות פ"א הי"ד ע' אמן; פ"ג ה"ט ע' כסן; פ"ה ה"י ע' פרח ד'; פ"ו הי"ח ע' גבל א'; פ"ז ה"ג ע' בשש; הט"ו ע' עשר כתר ע' עסק; פ"ח ה"ז ע' המלתא; פ"י ה"ו ע' חתן א'; פ"ח ע' ארבע;

הי"ד ע' ככב א'; הי"ו ע' קשת; הי"ח ע' חמה. הלכות שבת פ"א ה"ד ופ"ח ה"ב ע' פסק; פ"ה הי"ג ע' נר א' [ובעל הגהות מיימ' כתב ערך ט']; פכ"ב ה"א ע' סיין; פכ"ג הי"ט ע' דיוקן. הלכות עירובין פ"ה הכ"ד ע' דקה. הלכות יום טוב פ"ד ה"ג ע' קנב; הכ"ג ע' סכם; פ"ח הי"ד ע' כסכס. קטר ב'. הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ג ע' חטף. הלכות שופר ריש פ"א ע' ראש; פ"ג ה"י ע' ערב א'. הלכות לולב פ"ח ה"ז ע' פיטמא. הלכות אשות פ"ב ה"ז ע' פצל; פ"ח ה"ה ע' כלד'; פי"ג הי"ח ע' בדק א'; פט"ז ה"ב ע' מלג. הלכות גירושין פ"ג הי"ג ע' חנך א' [ובתשוב' מיימוניות השייכין להלכות אלה סי' י"ב כבר ציינתי למעלה בריש פ"ב במבוא אות א']. הלכות מאכלות אסורות פט"ו ה"כ ע' געל? [ראה מ"ש בסוף זה הפרק]. הלכות שחיטה פי"א ה"ז ע' אן ב'. הלכות שבועות פי"א הי"ג ע' הסת. הלכות חובל ומזיק פ"ג ה"ט ע' סנוקרת. ותקע ב'. הלכות שכנים פ"א ה"ד ע' דול; ה"ה ע' מרן א'; פ"ג ה"א ע' אפריזא. לופתא. פ"ז ה"ד ע' מדר ב'; ה"י ע' אספלידא. פי"ב ה"א. ע' סרום; פי"ד ה"א צר ב' ע"ש. הלכות שלוחין ושותפין פ"א ה"ח ע' דיוקן. הלכות מלוה ולוה פ"ח ה"ו ע' שבש א'; פכ"ב ה"ט ע' אדרכתא; פכ"ז הט"ו ע' ספל. הלכות טוען ונטען פ"ג ה"ה ע' מרוקא; פ"ז ה"ג ע' זג ח'; פי"ב ה"ט ע' תפתח. ה"כ ע' בז. הלכות אבל פ"ח ה"ג ע' אפיקרסין; פ"ט ה"ג ע' אח א'.

כב) רבינו יעקב בן רבינו אשר בעל הטורים: טור או"ח סי' ר"ו ע' כשר א'; סי' רי"ט ע' ארבע; סי' ש"ג ע' ככליאר; סי' ש"כ ע' סבר. סי' תנ"א ע' בית שאור. סי' תקצ"א ע' כס ב'? סי' תקצ"ב ע' ערב א'. טור יורה דעה סי' ש"מ ע' אפיקרסין. בעל הטורים על התורה שמות כ"ח. ט"ז ע' אצבע.

כג) בספר תניא מרבינו יחיאל אחי רבינו יעקב בעל הטורים: סי' ב' בענין הזמירות בשם ר' משה גאון ע' תפל ג'; סי' פ"ה בענין אתרוג ע' פיטמא.

כד) בספר כלבו סי' ס"ד הלכות ר"ה וסדר תפלה ע' ערב א'; סי' ס"ט הלכות יוה"כ ע"ש ועיי"ע חפת; שם ד"ה תפלת נעילה ע' עזא; סי' קי"ד הלכות אבל ע' אפיקרסין.

כה) הריטב"א למסכת עירובין פ' בכל מערבין דף כ"ז. ע' טפיט. קמפון; לראש השנה לדף י"א. וע' צב א'; לדף כ"ה. וע' דוד; וליומא לדף ט"ו: עיי' בס"פ זה ומ"ש; לדף כ"ח: וע' שחר א'; ועיי' עוד בס"פ זה ומ"ש. לס"ו: וע' פלן א'; לס"ז: ע' קלע ב'. למ"ק פ' בתרא דף כ"ב: ע' אפיקרסין. חולין פ' כל הבשר דף ק"ט: ע' זויק. כתובות ו'. ע' סבר; דף י"ד. ע' עסה; דף כ'. ע' על ג'; מ"ד. לא ידעתי מקומו [עיי' מ"ש בסוף זה הפרק]. דף ס': ע' כתח. ב"מ ט"ו: ע' בדיא. רשק. בחיד' הריטב"א על נדה (יצאו לאור עפ"י כ"י מוהר"ר שז"ח האלבערשטאם נ"י) לדף נ"ח. וע' חבק —. ובחי' הריטב"א לברכות. יבמות ומכות בקשתי ולא מצאתי את שאהבה נפשי ר"ל זכרון בעל הערוך.

כו) בספר שו"ת ריב"ש [דפוס ריוא דטרונטו שנת ש"ט]: סי' צ' מביא ערוך ע' מרד. בשאלה סי' שע"ד ע' חי. בשאלה סי' שצ"ד ע' פסק. בשאלה תמ"ב ע' פרגין. טרקסין.

כז) בתשובות רדב"ז חפשתי ולא מצאתי.

כח) נמוקי יוסף ב"ק ריש פ' המניח ע' סנוקרת; פ' הגוזל ומאכיל דף קי"ג: ע' פלז.

כט) בספר אבודרהם: סדר שחרית של חול ע' אמן ב'. חלון א'. סדר תפלת פורים ע' שוור. סדר הגדה ע' דשר. תמכה. זכר א'. הלכות ברכות שער ראשון ע' חבץ ב'. שער שמיני ע' ברדניקום.

ל) בתשובות רשב"ץ: ח"א סי' כ"ח ע' נתר; סי' נ"ב בהגהה ע' אטלס. סי' ק"י ע' דפן א'; סי' קכ"א ע' גלל ג'; סי' קמ"ט ע' דכסוסטוס. ח"ב סי' כ"ט ע' אבקתא; סי' ל"ט. ע' חתן. סי' נ"א ע' מרד; פ"ז ע' גרף א'; סי' רע"ב ע' שד ה'; סי' רפ"ב ע' קדש א'. ח"ג סי' ד' ע' קדש א'; סי' ק"ד ע' קדש א'. ח"ד סי' נ"ה ע' נתר.

חידושי רשב"ץ: למסכת ר"ה פ"א ד"ה אמר רב יצחק ועיי"ע ערב א'; פ"ד ד"ה במוסף עיי"ע חדש א': ד"ה הילכך ע' ערב א'. בדיני והנהגות תשב"ץ הלכות ברכות ע' חבץ ב' ע"ש. תרת. המלתא.

לא) בשו"ת תרומת הדשן למהר"ר ישראל המכונה איסרלאן שאלה רס"ט בשם תוספות ב"ק פ'. ד"ה לבי וע' ישע; שאלה רצ"ז בשם או"ז הגדול והוא בע' אסטמה.

לב) בשו"ת הרשב"ש סי' רנ"ג ע' קד א'.

לג) בספר הליכות עולם (לר' ישועה הלוי מתלמסאן) שער חמישי פ"ג וע' תיובתא.

לד) מזרחי פ' תרומה ד"ה והחכם ראב"ע והוא בע' קסוה אבל מה שהביא ראב"ע או יותר טוב תלמידו בפי' לשמות כ"ה, כ"ט נגד ידיעת לש' ערבי של רבינו נתן לא נמצא כעת בערוך שלפנינו ועיי' למעלה בפ"א.

לה) בספר מנורת המאור לרבינו יצחק אבוהב הספרדי הקדמה לנר ראשון והוא בע' סח א'.

לו) בספר היוחסין להרב ר' אברהם זכות ז"ל:

ביוחסין השלם דפוס לאנדאן:	וביוחסין דפוס קראקא שנת ש"ם:
בהקדמה צד ב' עמוד א'	דף ב': והוא ע' אצל
ושם " ג' " "	" ג': ע' לשון א'
ושם " ג' " ב'	" ד'. ע' רב א'
בע' גביהה בן פסיס' י"א.	" י"ג: ע' גביע
בערך חנינה צד כ'.	דף כ"א. ע' אביי
בע' אבא צד ל"ג.	" ל"א. ע' דייל
בע' ר' יהושע צד ל"ד:	" ל"ג. ע' פחם
בע' ר' אלעזר בן ערך צד ל"ו.	" ל"ד: ע' קלר ג'
בע' ר"ע צד ל"ז.	" ל"ה: ע' גמזו
ושם צד ל"ח.	" ל"ז. ע' הרג. וע' צו
בע' ר' יהושע צד מ':	" ל"ט. ע' קרח
בע' ר' אלעזר חסמא צד מ"ב.	" מ': ע' חסם
בע' ר' שמעון צד מ"ה: ע' פטר	— — — — — — — — — — — — — —
בע' ר' נתן צד מ"ז.	" מ"ג: ע' קמר
בע' ר' יוחנן הסנדלר צד מ"ז. ע' סנדל	— — — — — — — — — — — — — —
בע' רבינו הקדוש צד מ"ח:	" " בע' אמת [ושייך לאם ג']
בע' ר' ישמעאל צד נ"ג:	" מ"ט. ע' מטרפס
בע' ר' גמליאל הזקן צד נ"ט:	" נ"ג. ע' כבד א' [ובדפוסי היוחסין איתא בע' בטל וט"ס הוא]
בע' ר' חנינא ב"ד צד ס"ה. ע' חברבר	— — — — — — — — — — — — — —
בע' ר' יהושע בן קרחה צד ס"ח:	" נ"ט. ע' קרח
בע' שמעון הפקולי צד ע"ה.	" ס"ו. ע' פקל ב'
בד"ה וששאלתם צד פ"ג: הובא השאלה בשינוים קצת בע' אביי	— — — — — — — — — — — — — —
בד"ה בספר קבלת החסיד צד פ"ד: ע' קצר ו'	— — — — — — — — — — — — — —
בד"ה ובצרפת צד פ"ה: ע' מסותא	— — — — — — — — — — — — — —
באותו הדבור צד פ"ו. ע' קזז.	— — — — — — — — — — — — — —
בע' אבא אריכא צד צ"ח: ע' אביי ע"ש	— — — — — — — — — — — — — —
באותו הדבור צד צ"ט.	" ע'. ע' סרבל
בע' אביי צד ק"ג:	" ע"ג. ע' עדן
" " ק"ד.	" ע"ג: ע' נזף
" " ק"ד: ע' מל ז', ממלא	— — — — — — — — — — — — — —
בע' אבימי גיותאה צד ק"ה.	" ע"ד: ע' נוות
בע' רב אדא צד ק"ו.	" ע"ו. ע' כרבל
בע' ר' אילס צד קי"א. ע' ולס	— — — — — — — — — — — — — —
בע' ר' ביבי צד קי"ט:	" פ"ה: ע' ביבי ע"ש מ"ש.
בע' בר הבו צד ק"כ.	" פ"ו. ע' בי בר חבו.
בע' גמרא צד קכ"ב:	" פ"ז. ע' גמרא
בע' דווא צד קכ"ג.	" פ"ז. ע' זווא
בע' ר' דימי צד קכ"ג: ע' על א'	— — — — — — — — — — — — — —

בספר היוחסין השלם	וביוחסין דפוס קראקא שנת ש"מ:
בע' בר המדורי צד ק"ל, בע' בר המדודי	— — — — — — — — — — — — —
בע' רב המנונא צד ק"ל: וקל"א,	" צ', צ': ע' צנע, וע' חרתא
בע' זוגא צד קל"א: ע' הדייב	— — — — — — — — — — — — —
בע' ר' יהודה צד קמ"ה: ע' נגד א'	— — — — — — — — — — — — —
בע' ר' יהודה בר חנינא צד קמ"ז: ע' לטר	— — — — — — — — — — — — —
בע' יוד קרת צד ק"נ,	" צ"ג: ע' ידקרת, דר
בע' יוחנן חקוקאה צד קנ"א: ע' חק ג'	— — — — — — — — — — — — —
בע' יעקב חרינא קנ"ו, ע' הדייב	— — — — — — — — — — — — —
בע' ר' מנחם צד קס"ה: ע' מחצלת	— — — — — — — — — — — — —
בע' אמר מרי טאבי צד קס"ז: ע' אביי	— — — — — — — — — — — — —
בע' ר' נחמן צד קס"ט:	" צ"ט, ע' הסת, בר אשפרתי
בע' ניותי צד ק"ע: ע' נוות	— — — — — — — — — — — — —
בע' ניילי צד קע"א, ע' נוולא ע"ש [וראה מ"ש לעיל]	— — — — — — — — — — — — —
בע' רב עוקבא צד קע"ה, ע' בצית	— — — — — — — — — — — — —
בע' בן ערל צד קע"ז,	" ק"א, ע' בן ערל
בע' בר פיילי שם, ע' בר פיילי	— — — — — — — — — — — — —
בע' רב קטינא צד קע"ט, ע' קהל	— — — — — — — — — — — — —
בע' רבא ב"ש צד קפ"ד, ע' גרדון	— — — — — — — — — — — — —
בע' רבה בר נחמני צד קפ"ו, ע' קטן א'	— — — — — — — — — — — — —
בע' שמואל הכהן צד קצ"ב, ע' שף ב'	— — — — — — — — — — — — —
באותו הדבור צד קצ"ב, ע' קר ט"ו,	— — — — — — — — — — — — —

ודע כי בכמה פעמים הגי' ביוחסין בפרט ביוחסין השלם עדיפה מגי' שאית' לפנינו בדפוסי הערוך וגם ע"י התדמות עם היוחסין נראה ברור כי כבר חלו בספר הערוך ידים, עיי' ד"מ ביוחסי' השלם צד י"ז, הביא בעל הערוך בע' אחר וז"ל בע"ה בע' אחר פי' לשון הטייה כלומר נטה מדרך הישרה. . אבל רבינו חננאל פי' שמספר גנאי ואחר מיתתן וזה הפי' הוא האמיתי. . וכן מצאתי אח"כ בע' דוגמא שחזר בו ופי' כן עכ"ל ביוחסין, אבל בערוך שלפנינו אית' כל הפי' הראשון בשם ר"ח ע"ש, ובלי ספק ידים עסקניות הוסיפו מלות „פי' ר"ח" בערוך, בע' אבא יוסי חליקופרי איש טיבעין כתוב (ביוחסין השלם צד ע.) וז"ל פי' הערוך כינוי לשם מקומו אבל הרמב"ם פי' חליקופרי הוא כינויו וטיבעין שם מקומו עכ"ל אבל בערוך שלפנינו אית' בעצם ראשונה כפי' של הרמב"ם וא"כ הוברר שלבעל היוחסין היה לו נוסח אחר מערוך, וכן היה לו גי' אחרת בערוך בע' גמדא עיי' היטב ביוחסין השלם צד קכ"ב, וצד קל"ו: וכן בע' הדייב עיי' היוחסים השלם צד קל"א: ד"ה זוגא וכן בע' כדי שלפנינו אית' שם בזה"ל: כדי נסבה. . בפי' ר"ח כתוב. . פיסוק ניסביה כלומ' חתוך זכרו מזו הברייתא עכ"ל וביוחסין השלם צד ק"ס: אע"פ שבעל הערוך פי' כדי נסבה עקור נסבה זבנה [ולפ"ד צ"ל זנבו] וכ', בע' אבא אריכא צד צ"ט, הביא בעל היוחסין בשם הערוך פי' נהירנא לשון זכירה כמו האי דבכוכב יהיה נהיר וחכים פי' זכרן וחכם כאשר פי' בערוך עכ"ל ולפנינו לי' לא בע' אביי ולא בע' נהר ד' ע"ש, בצד קצ"ב: כתב בעל היוחסין והערוך פי' קראי אדונים בל' יון ע"כ אבל לפנינו בע' קר ט"ו חסרו תיבות בל"י ובאמת נוסח הבעל יוחסין היותר טוב כי כן הוא בל"י ἀδουνα פי' ארון, וכן גי' בע' ביבי היותר נכון כדעת וכמסורת בעל היוחסין כמו שתראה בע' ביבי ע"ש מ"ש, וכן גירסת בעל היוחסין במלת נוולא נכון עד מאוד עיי' למעלה, וכן שמר לנו בעל היוחסין (צד ל"ז: בע' רבי עקיבה) גי' היותר נכונה וז"ל ובערוך בע' גמזו יש מפרשים שם מקום ובדברי הימים [ב' כ"ח, י"ח] יש שם אחד מן העיירות גמזו ורבינו נסים גאון פי' על שם שהיה אומר על כל צרה גם זו לטובה עכ"ל וכגי' זו ממש בכ"י ערוך פאריז אבל בדפוסי ערוך חסרו מלות מתיבות רבינו נסים עד גמירא והטעם כי איזה סופר נמהר לב חשב ההוספה הזאת אך למותר כי לא באה לנו להשמיענו יותר ממה שמפוריש בגמ' (תענית כ"א.) יען כן השמיטה ולא הניח רק היש מפרשים בלי טעם זריח כי עיקר חסר מן הספר ולא פי' מה באו להודיענו היש מפרשים אבל לפי גי' כ"י ערוך ויוחסין עולה יפה מאוד כי הי"מ סברו לכתב המלה במ"ם פתוחה ולדעת רבינו נסים הם ב' תיבות גם זו, ועיי' עוד ע' גם

זו (גמזו) קודם ע' גמגם ומ"ש. והג' ש"ר האריך בתולדות ר"נ צד ע"א והלאה ברשימת שמות לבאר בענין אחר ואגב חריפתו משבשו במח"כ.—

לז) ר' עובדיה מברטנורא בפי' למשניות הביא את ספר הערוך באלה המקומות לדמאי פ"א מ"א. לכלאים פ"א מ"ד ע' רמי; מ"הע' לפסן, פסחים פ"ב מ"ו ע' הנדבי, תמיד פ"ה מ"ד ע' מטוטלת, כלים פ"ב מ"ח ע' כן ב', נגעים פ"ג מ"ב ע' ראש, פתין. ועוד פירש כערוך מבלי זכרו כמו שאוכיח בפנים במקום המיוחד.

לח) המתורגמן לר' אליהו בחור הזכיר את ספר הערוך בהקדמה עיין בפ"ד ומ"ש. ובפנים בשרש בטן ג': ערך בטן א', ביירה שרש בעד ע' בעד; גלף ע' גלף; ש' גספן ע' דוב; ש' הלם ע' הלמן; ש' הנתך ע' הנתובין; ש' ותן ע' וותן; ש' זאד ע' זעטט; ש' השך ע' חסך; ש' טבע ע' טבע; ש' טנד ע' טנדו; ש' טסבר ע' תסוור; ש' טרס ע' טרסי ב'; ש' יסטר ע' דיוסטר; ש' כלן ע' ככלא; ש' כנשר ב' כתב בעל הערוך לא הביאו. ש' כער כתב בע"ה לא הביאו; ש' לקן ע' לקן; ש' מגלם כתב בע"ה לא הביאו; שרש מזמזם בע"ה לא הביאו; ש' מזמס ע' קלמזמס; ש' מינק: בע"ה לא הביאו; ש' מיית כתב גם זה איננו בערוך. ש' מסח ב': בע"ה לא הביאו; ש' מצטר ע' מצטרא; ש' נגד וע' נגד ד'; ש' נגר ג' וע' נגר ה'; ש' נצר לא הביאו בע"ה; ש' פרקט וע' פרקט; ש' סין וע' סן ב'; ש' ספפר וע' ספפר; ש' סרבק וע' סרבק; ש' סרד ג' וע' סרד ג', ש' עפר וע' מעפרת; ש' עצין בע"ה לא הביאו; ש' פגז וע' פגז; ש' פטק וע' פתק; ש' פיל בע"ה לא הביאו; ש' פרקט וע' פרקטן; ש' פתכמר וע' פתכמר; ש' פתק בע"ה לא הביאו. ש' צב וע' צב ד'; ש' צם וע' צם ג'; ש' צמרמר וע' צמר ה'; ש' צרב וע' צרף; ש' קקבט ע"ש; ש' קטרק בע"ה לא הביאו; ש' קלוזמס וע' קלמזמס; קלש בע"ה לא הביאו; ש' קמט וע' קמט; ש' קסם וע' קסם ד', קצין ובע"ה לא הביאו. ש' שגר וע' שגר ב'; ש' שגר וע' שגר א'; ש' שדך ובע"ה לא הביאו; ש' שדף, שדר, שוח, שכן שלט כולם לא הביא בע"ה; ש' שתף וע' שתפך; ש' תמה ג' ע' תמה; ש' תסוור ע' תסבר; ש' תרק ובע"ה לא הביאו.

בתשבי לר' אליהו בחור הובא הערוך בשרש אחריות, אלתר, אשכנז, בלמס, גגית, גדגדניות, גליון, גס, גימטריא, דרדק, הבל, וותק, זרת, הזן, חלק, יתוש, כמר, לכלוך, ממחה, נחתום, נטריקון, סנדק ע"ש; סרך, פטליא, פקר, פרקמטיא, צרב, קביא, קל, קלסתר, קמיע, קנוניא, קשקש, ראה, שרך, שהרר, שעל, שתף, תפלין, תרף.

לט) בספר תשובות גאון בנימין זאב (דפ' ווינציא שנת רצ"ט) דף ס"ב: סוף שאלה כ"א בשם תוספ' ערך כתח; בדף קי"ו, סוף שאלה נ"ד ע' פרט ג'; דף קע"א, שאלה ק"ג ערך סרס א'; דף רע"ט: שאלה קפ"ו ע' תפל ג'; דף שכ"ד, שאלה רל"ד ע"ש, דף שע"ח: סוף שאלה רס"ב ערך מלמד; דף שפ"ח: שאלה רע"ו ערך גוזמא; דף ת"ר: שאלה רצ"ב ערך צלא; דף תכ"ה: שאלה ש"א ערך פרגד.

מ) שו"ת מהגאון מהר"י מינץ דפ' ווינציאה ש"ג דף י"ג שאלה ו"ו ערך שפר.

מא) בספר מכלל יופי לר"ש בן מלך (דפ' אמשט' תמ"ה) בראשית ג', י"ח ערך עכביות; ויקרא י"א, ט"ז ערך נץ ד'; מלכי' א', ז', כ"ד ע' פקועות; מ"ב ד', ל"ט ע' פקועות.

מב) בספר המכריע לרבינו ישעיה מטראני הזקן בסי' ל"ג ערוך ע' פרש ד', סי' ס"ב ע' חפר; סי' פ"ה ע' אמת.

מג) באיסור והיתר שער נ"ט סי' י"א ערוך ע' לף א'.

מד) במגיד במשנה הלכות שבת פ"א הלכה ז' ערוך ע' גרד א'. הלכות יום טוב פ"ח הלכ"א ערך שבך. הלכות אשות פ"ח ה"ה ע' כל ד'. הלכות גזילה ואבידה פי"ח ה"י ע' אגרת א', פ"ו הי"ד חבל ג'.

מה) בספר תורת חיים מהגאון אברהם חיים שור אשכנזי. עירובין ח', ע' אזל; דף כ"ז. ע' צר ח'; דף כ"ח, ע' חזין; דף כ"ח ע' כשות; שם: ע' נסן; דל"ו: ע' פרק א'. סנהדרין ה': ע' בץ ג'; כ"ח: ע' אבל א' ע"ש; דל"ג: ע' קד ב'; שבועות די"ח, ע' וטיב; ע"ז י"ז: ע' סיף; חולין ז', ע' גדרה, דמ"ג: ע' תרבץ; מ"ט: ע' חס; צ"ז, קפל; קל"ח, ע' כף א'; קמ"א. ע' קם ב', ב"ק ל"ה, ע' חנך; פ"א, ע' גרפית; שם: ע' שביל; צ"ט, ע' בטש; ב"מ ט"ז, ע' פנס; ל"ג, ע' רוס נ"א, ע' צדרה, אמן כ'; נ"ו, ע' דפוס; ס"ה: ע' פעל א'; ע"ז, ע' אמר ב' ע"ש; ע"ח: ע' אבזקת וע' טלי א'; צ"ב: ע' של א' ע"ש: ב"ב ד', ע' אבני שיש; קס"ג, ע' דיו; קס"ח, ע' בר ג'.

מו) בעל שלטי הגבורים לחולין בפ׳ אלו טרפות דף מ״ו: ע׳ אן ב׳, ועוד הובאה תשובת רבינו נתן לרש״י בשלטי הגבורים למרדכי סוף מסכת שבת עיי׳ למעלה פ״ב אות א׳.

מז) הגאון מרן יוסף קארו זלה״ה, בבית יוסף לטור או״ח סי׳ כ״ז ע׳ ניות; סי׳ נ״ג ע׳ פחח; סי׳ צ״ה ע׳ סנטר ב׳; סי׳ קכ״ד ע׳ אמן ב׳; סי׳ קכ״ז בשם תוספ׳ ע׳ דד א׳; סי׳ קל״ג ע׳ פטם א׳; סי׳ קס״ב ע׳ מי; סי׳ קס״ג ע׳ גבל א׳; סי׳ קס״ז ע׳ בשש; סי׳ קס״ח ע׳ כסן א׳; סי׳ רי״ו בשם ר״י ע׳ נרקם; סי׳ רכ״ט בשם הגהות מיימון ע׳ חמה; סי׳ רל״ג ע׳ גבל א׳; סי׳ שי״ז ע׳ שלב; סי׳ ש״ך בשם הר״ן ע׳ סבר; סי׳ של״ו בשם סמ״ג והגהות ע׳ פסק; סי׳ שפ״ב בשם תוספ׳ ע׳ מהרק עיי׳ לעיל במראה מקומות בתוספות עירובין, סי׳ תס״ג ע׳ חסם; סי׳ תע״ג בשם רד״א ע׳ תמחה; סי׳ תק״ב בשם הרא״ש ע׳ קנב; סי׳ תקי״ד בשם הרא״ש ע׳ קנב; סי׳ תקכ״ג ע׳ קרד; סי׳ תקנ״א ע׳ גהץ א׳; סי׳ תרי״ג בשם הרא״ש ע׳ שבתא; סי׳ תרמ״ה בשם תוספ׳ ע׳ קווץ א׳; סי׳ תרמ״ח בשם ר״ח ע׳ פיטמא; סי׳ תרנ״א בשם מרדכי ע׳ נע.

בית יוסף לטור יורה דעה סי׳ כ״ח בשם הגה׳ אגור ע׳ שר ז׳? [עיי׳ בסוף זה הפרק] סי׳ פ״ו בשם התוספ׳, רא״ש, רשב״א, ר״נ ע׳ געל? [עיי׳ בסוף זה הפרק]; סי׳ ק״ח ע׳ תה; סי׳ קע״ח ע׳ קמר; סי׳ קע״ט ע׳ כלדאי; סי׳ קפ״ט בשם הרא״ש ע׳ פהק? [עיי׳ בסוף זה הפרק]; סי׳ ק״ץ בשם הרא״ש והרשב״א בתורת הבית הארוך ע׳ חבק; סי׳ קצ״ח שתי פעמים בשם סמ״ג ע׳ עדר א׳; סי׳ ש״ט ע׳ חט ד׳; סי׳ ש״מ ע׳ אפיקריסין; סי׳ שמ״ד ע׳ ספד; סי׳ שע״ה בשם הרמב״ן בתורת האדם ע׳ גלל א׳; סי׳ ש״ץ בשם הרמב״ן בתו׳ האדם ובשם תוספ׳ ע׳ נגסטר.

בית יוסף לטור חושן המשפט סי׳ י״א ע׳ אנטלר; סי׳ פ״ז בשם הגה׳ מיימ׳ ע׳ הסת [עיי׳ לעיל אות ט׳] סי׳ קנ״ז ע׳ לפתא; סי׳ קע״א שתי פעמים ע׳ דול, גד ב׳; סי׳ רי״ד וע״ש בחידושי הגאון מהר״ן חנליש ע׳ אפתא א׳.

בית יוסף לטור אבן העזר סי׳ ל״ח בשם הר״ן ע׳ כל ד׳; סי׳ קכ״א ע׳ קפץ ב׳; סי׳ קכ״ה ע׳ סם א׳ ע״ש, קומוס, קלקנתוס, אנדכתר; סי׳ קכ״ט בשם הגה׳ מיימ׳ בשם הרא״ש תשובת בעל הערוך; סי׳ קל״ט ע׳ גט; סי׳ קס״ט ע׳ חמר י׳.

בכסף משנה הלכות תפלה פ״ה הלכה ד׳ ע׳ סנטר ב׳; הלכות תפילין פ״א ה״ו ע׳ דכסנסטוס; פ״ג ה״א ע׳ מעבר; הלכות ברכות פ״ז ה״ג ע׳ בשש; הלכות ביאת המקדש פ״ח ה״ה ע׳ טרטות; ה״ח ע׳ זבלגן; הי״ג ע׳ טרף ה׳, כסת ב׳; הט״ו ע׳ גחר א׳. הלכות כלים פ״ה ה״א בשם ר״ש ע׳ ערק א׳; הי״א בשם ראב״ד ע׳ ים ב׳; הי״א בשם ראב״ד ע׳ אקן ב׳; פי״א ה״ז בשם ראב״ד ע׳ רקן; ה״כ בשם ראב״ד ע׳ קלגרפון; פכ״א ה״א בשם הר״ש ע׳ אפיקריסין. הלכות מקוואות פ״ג הי״א ע׳ קנישקין. הלכות שכנים פ״א ה״ב ע׳ גד ב׳. הלכות אבל פ״ח ה״ג ע׳ אפיקריסין.

מח) בתשובות ר׳ מנחם עזריה סי׳ נ״ט הערוך ע׳ שח א׳; סי׳ ק״ח ע׳ צף ט׳.

מט) בספר חכמת שלמה הנקרא גם בפי כל מהרש״ל [דפוס קראקא מצאתי בו הרבה דברים אשר לא נמצאו בדפוסים זולתו]: ברכות ו׳. ע׳ נהל א׳, י״ט. ע׳ חט א׳; כ׳. ע׳ כרבל א׳; ל״ו. ע׳ צלף ע״ש; נ״ח. ע׳ כגני. שבת כ״ה. ע׳ תלא; מ״ג. ע׳ מקורזלות; נ״א: ע׳ נקה; נ״ד. ע׳ כבן; ס״א: ע׳ גר ג׳; ס״ז. ע׳ מסמר; ע״ג: ע׳ גד ד׳; ע״ז: ע׳ סממית; פ׳: ע׳ סטכת; צ׳. ע׳ אשלג; ק״ד: ע׳ קומוס; קכ״ח. ע׳ סאה; קנ״ב. ע׳ חלף ג׳. עירובין ט׳. ע׳ גד ב׳, כ״ח. ע׳ גדגדניות; נ״ג: ע׳ כתר א׳; נ״ח. ע׳ מגג א׳; ס״ה. ע׳ קרץ ב׳ ע״ש סהר. פסחים ל״ט. ע׳ טרא; נ״ג. ע׳ אלפא א׳. ביצה ג׳: ע׳ חלף ד׳. סוכה ד׳: ע׳ גד ב׳ ע״ש; ה׳. ע׳ נחותה; י״ג. ע׳ בחל ג׳; כ״ח. ע׳ סח א׳; ל״ט: ע׳ קטב; נ״ב: ע׳ אטבח. יבמות י״ז. ע׳ חדיב; ע״ה: ע׳ גרד א׳; פ״א: ע׳ חלף ד׳; ק״ט: ע׳ שלף דוץ. כתובות ו׳. ע׳ סבר; נ׳: נ״א. ע׳ גד ד׳; ס׳: ע׳ גרדון; ס״א: ע׳ קסן ב׳; ס״ו. ע׳ סם ב׳. קידושין ס״ב. ע׳ אקושא; ע״כ. ע׳ תכלת. פ״ב: עיי׳ דפ׳ קראקא ע׳ תלמיותא. גיטין י״ד: ע׳ דבר ב׳; נ״ו: עיי׳ דפ׳ קר׳ ע׳ כלך ב׳. סוט׳ י״ג. ע׳ קלף; י״ט: ע׳ כלבוס; כ״ב: ע׳ שבט׳. ב״ק פ״א: ע׳ שרק א׳; צ״ט. ע׳ גרד א׳; ק״א. ע׳ קף י״ד; ק״ג: ע׳ פלז. ב״מ כ״א: ע׳ גד א׳; כ״ג: ע׳ קדח; ע״ט: ע׳ רפס ב׳; פ״ד. ע׳ קלביא; פ״ה. ע׳ גלו׳; פ״ה: ע׳ שטר א׳; פ״ו. ע׳ דר ד׳; פ״ט. ע׳ חתל, תחל ב׳; פ״ט: ע׳ גד ד׳; ק״ו: עיי׳ דפ׳ קר׳ ע׳ כדם א׳; ק״ח. ע׳ אוכלוסא ב״ב ח. ע׳ אוכלוסא. פס א׳; י״ז: ע׳ סלא א׳; כ״ד: ע׳ צוו; ל״ו: עיי׳ דפ׳ קר׳ ע׳ גד ד׳. סנהדרין י״ב. ע׳ זג ג׳; ס״ד: ע׳ שוור; ע״ד: ע׳ קווק; פ״ב: ע׳ שולגאי; ק״ז. עיי׳ דפ׳ קר׳. ע׳ פג ד׳. שבועות ד׳: ע׳ גסטרון. חולין מ״ג: ע׳ תרבץ, בלעם;

נ"א: ע' בזר א'; נ"ה, ע' קרקר ג'; ס', ע' צב א'; ס"ב: ע' כחל ג', ע': ע' תר; פ"ד: ע' סקב; פ"ח: ע' חרס א'; צ"ג, ע' חשל א', צ"ה: ע' אדק ג'; ק"י, ע' קדח. נדה י"ב, ע' עדן ב'; י"ב: ע' סרן ה'; י"ג, ע' שף ב'; ט': ע' מציק; ל"א, ע' חמר א'.

בספרי ים של שלמה להגאון מהרש"ל: ביצה פרק ב' סי' ל"ח ע' קרד. קידושין פ"ג סי' ב' ע' סר ב'. גיטין פ"ב סי' י"ז בשם תוספי' ע' נר ד'; פ"ד סי' ל"א אות שי"ן ערך שבתא. ב"ק פ"א סי' י"ג ע' שף י"ב; פ"ג סי' ד' ע' סנוקרת; פ"ו סי' כ"ו ע' ארם ע"ש; פ"ח סי' י"ד לא ידעתי מקומו [עיי' בסוף פרק הזה]; פ"ט סי' מ' ע' דיוקן; פ"י סי' י"ח ע' גלם; סי' ס' ע' נר. חולין פ"ג סי' ו' ע' תרבץ, בלעם; סי' ל"ט ע' כרת א', סי' ס' ע' צפא א'; סי' פ"ד ע' קרקר; סי' ק"ט? לא ידעתי מקומו [עיי' בסוף הפרק הזה]; פ"ד סי' ח' ע' קרטע; פ"ו סי' א' בשם הגהת אגור ע' שר ז'? פ"ז סי' יו"ד ע' חשל א'; סי' מ"ג ע' געל [עיין בסוף זה הפרק] פ"ח סי' כ' בשם סמ"ג וע' מי.

נ') בספר מאור עינים לרבי עזריה מן האדומים ז"ל: דפוס מנטובה שנת ישל"ד בחלק אמרי בינה פ"ב דכ"ט: עיי' ערך מרוס; פ"ט דף נ"א, ע' שלחף, פרג; פי"א דנ"ו: ע' קרקס ב'; פי"ב דס"ח: ע' דע; פט"ו דע"ו: ע' אצל; פי"ט דפ"ו, ע' כבד א', נקד ג'; פ"כ דפ"ה, ע' טג, פכ"ד דצ"ד: ע' אביי, פכ"ה דצ"ה: ע' לשון א' ושם דצ"ו: ע' סח א'; פכ"ח דק"ב, ע' תיובתא; פמ"ה דקמ"ה: ע' פליום? [עיי' בסוף הפרק הזה] ושם דקמ"ו, וע' הדרה, גר ד', גר ב', פלאה, פרן ו', אב א', חל י"ג, מהה א', ושם דקמ"ו: ע' חרס, פלקט, אסטומכא, ושם דקמ"ח, ע' דסקר; פמ"ו דקמ"ט: ע' כפה; פמ"ז דקנ"ב, ע' כפה, פמ"ט דקנ"ג: ע' שבין; פ"נ דקנ"ה: ע' כפה; פנ"א דקס"ד, ע' כל ב'; פנ"ב דקס"ז, ע' נם ד', פסט; ושם דקס"ז: ע' מל; פנ"ו דקע"ב, ע' רעץ; פנ"ז דקע"ג: ע' סריא וצ"ל סרס ב'.

נא) בספר מאיר עיני חכמים בנהורא הנקרא בפי כל מהר"ם לובלין (דפ' ויניציאה שנת שע"ט) ב"מ ל"ג, ע' רוס. שבת נ': ע' סלקוסתא; ק"ט, ע' מע, שרק ג'; קי"ג: ע' גרגשתא. פסחים פ"ח, ע' פתיא א', טפיח. סוכה ל"ה: בשם תוספות ע' פטם; ל"ז: בשם תוספות ע' נע. נדה כ"ז, ע' נצל א'.

נב) בשיטה מקובצת לר' בצלאל אשכנזי ז"ל: ביצה דף כ"ד, ערך מר ב'. כתובות דף ו', ע' סבר, פסק; דף ט"ו, ע' כלפי; ט"ז, ע' אר ג'; כ': ע' על ג'; מ"ה: ע' מרד; ס"א: ע' שרבט ב'; פ"א, ע' רב א'. למסכת ב"ק דף ט"ז: ע' דרס ב'; דף נ"ח: ע' קשב א'. למסכת ב"מ דף מ"ו: ע' טרפיז; ק"ז: ע' עבד ב'. למסכת ב"ב דף ו', ע' הרדי; דף ס"ג, ע' דייט.

נג) חדושי הלכות מהגאון מוה' שמואל אידלש הנקרא בפי כל מהרש"א ז"ל: שבת נ': בשם תוספות ע' לפת; ק"א, ע' בצית; קי"ד, ע' כל ד'; קנ"ב: בשם תוספות ע' גלל א'. יומא נ"ה: ע' רבע א'. סוכה ז', ע' ראש. מ"ק ו': ע' גמל ג', מצר א'; ח': ע' בקע ב'; כ"ח, ע' ספן ג', מגילה כ"ה, ע' ארם א'. חגיגה כ"ב: ע' בית צבע. כתובות י"ז, ע' חמס ע"ש; ע"ה: ע' תבר א', נדרים נ', ע' סרק א'; נ: ע' קלח א'. סוטה כ"א: ע' קפל; כ"ב, ע' שב ט'. גיטין פ"א, פעמים ע' טרכסמון, טרקסין. קידושין ד', ע' אן א'. ב"מ ל"ג, ע' רוס. ב"ב ו': ע' מצר ב'; י"ב, ע' רד; כ"ז: ע' דחל; פ"ח, ע' סטן; קל"ג: ע' חצצתא. ע"ז ע': ע' מצר ב'. סנהדרין נ"ט: ע' גבנוני. מכות כ"ג, ע' רז א'. חולין ל"ו, ע' כס א'; מ"ד, ע' דל ג', קפל ג'; נ"א, ע' טרח; ס', ע' צב א'; ס"ד: ע' געל [עיי' בסוף זה הפרק]. בכורות ל"א, ע' תכתק; מ"ד, ע' זוור, לפן, תמן; מ"ה, ע' כסת; מ"ה: ע' לווקן. נדה י"ד, ע' פרקד א'; כ"א: ע' זווא; ס"ד: ע' נהר ב'.

חידושי אגדות מהרש"א: ברכות ה', ע' דמדום; ה': ע' גרם א', תפל; ו': ע' טם א', ז', ע' מרד; כ', ע' כרבל א'; כ"ז: ע' תרס; כ"ט: ע' עבר ב'; ל"ג, ע' ערוד, חברבר; ל"ד: ע' טרף נ'; מ"ד, ע' ספל, נ"ה, ע' טות; ס"ב: ע' אסטמה. סוף פאה ע' חגר ב'. שבת ל"א: ע' הן, אטבח; נ"ה: ע' עט; ס"ב: ע' פלייטון; ס"ג, ע' צם א', ע"ז: ע' מתכלתא; פ"ח: ע' כרם א'. עירובין נ"ג: ע' שלף, עלת, גבר א', רקע. יומא י"ט: ע' צרדה א'; כ"ח: ע' שחר א'; כ"ט: ע' טמיון; מ"ז, ע' זרד א'. ביצה ט"ו: ע' פטס; כ"ה: ע' חצב ג', נטע, תרמוס. ר"ה ט"ז: בשם תוספות ור"ן ע' ערב א'; י"ז, ע' צף ב', כבש ד' ע"ש; י"ז: ע' אך א'. תענית כ': ע' שבתא; כ"ה, ע' גר א'; כ"ה: ע' פרט ז'. מגילה ו', ע' אחד, בית גליא; ז': ע' טסקא א'; י"ב, ע' חר ז'; י"ב: ע' זנב; י"ג, ע' סהר, סטכת, אנפקינון; י"ד: ע' פתיא א', טפיח, ט"ז: ע' כבן; כ"ה: ע' ש', סן א'; כ"ח, ע' חנך א', כ"ט, ע' שף ב'. חגיגה ג', ע' ארפכס; י"ד, ע' פרדס; ט"ו: ע' עמר א', דגם, אות.

מ"ק ט"ז. ע' הרדפה; ט"ז: ע' עדן א'; י"ז. ע' שמת; כ"ח. ע' הדר ג'; כ"ח: ע' גד ב'. עטף ג'. זווד א', זבזגי. יבמות מ"ט: ע' ספקלר. אספקלריא; ס"ג: ע' חבר ב'. כתובות י': ע' דרקט; י"ז. ע' חמס ב' ע"ש. כ"ז: ע' מעון; מ"ט: ע' ירוד; ק"ג. ע' קרן ג'. קידושין מ'. ע' קף א'; ס"ט: ע' אלמנה; ע"א. ע' היכל. נדרים כ': ע' חמר א'; מ'. ע' סר ב'; פ"א. ע' גדר א'. נזיר ל"ב: ע' היכל. סוטה י"ג: בשם תוספות ע' סמליון; ל"ה. ע' רש ב'. ב"ק ט"ז. ע' אפא; פ"א: ע' גזר. ב"מ כ"ג: ע' מסך א'; ע"א. ע' חי. ב"ב כ"ה. ע' אוריא. אסתנא. ע"ז י"ח: ע' תאטר. סנהדרין ל"ח: ע' מטטר; מ"ט. ע' מנוני. ס"ז: ע' לט ג'; צ"ד: ע' פרדשן; צ"ה. ע' שכר; צ"ח. ע' ברקא א', כאר; צ"ט: ע' סגל א'; ק"ח: ע' עקוב. גמזו; ק"ט. ע' ברסוף. שבועות מ"ז: ע' עקב א'. מנחות ס"ד: ע' זב א'. בכורות ל"ו. ע' תרס. חולין נ"ו: ע' הדר ג'. כן; קכ"ז. ע' חברבר. ערוד א'. תמיד כ"ח. ע' פלג; ל"ב. ע' חי. הכר ב'. נדה י"ג ע' שף ב'; ל"ו: ע' צנע.

נד) בספר באר שבע להגאון יששכר בער איילענבורג ז"ל: בהוריות דף י"ג: ע' קמר; י"ד. ע' אביי. תמיד כ"ה: ע' כר א'; כ"ח: ע' מכנה. סנק. תפוח; ל': ע' טן. כריתות ח'. ע' רבע א'. סוט' ט': ע' פייל; ל"ח. ע' חזן; מ"ו. ע' עד; מ"ט: ולוי אמר אף של קנים; ע' עטר א'; מ"ט: לשון סורסי ע' סרס ב'. סנהדרין צ"ג: אפי' כריבדא וכו'; ע' רבד א'. כסיל. פגר; צ"ה. גולמו הרג וכו' ע' גלמהרג; צ"ח: עתיד הקב"ה להעמיד וכו' ע' קסר; ק"ו: במגדל הפורח באויר ע' גוזמא; ק"ז. אבר קטן וכו' ע' אבר ב'; ק"ז. שאכלי פגה ע' פג ד' ע"ש. ק"ט. א"ר אויר מגדל וכו' ע' אויר. בשו"ת בספר הנ"ל סי' י"ח ע' פאה א'. פאה ב'; סי' מ"ח ע' חבץ א'.

נה) בספר פורת להרב מהר"י סאמיגה למסכת ביצה דף ט"ו: ע' פטס.

נו) תוספות יום טוב לר' ליפמאן העללער זצ"ל: ברכות פ"א מ"ב ע' נץ א'; מ"ה ע' זך א'; פ"ב מ"ה ע' גס; פ"ד מ"ג ע' שגר א'. פאה פ"א מ"א ע' קרן; פ"ד מ"א בשם הר"ש ע' חלק א'. כלאים פ"ב מ"ה ע' קנבס. שביעית פ"ב מ"ד ע' זבל. תרומות פ"ה מ"ו ע' פתק ב'; פ"ח מ"ה ע' תרף ב'. ערלה פ"א מ"ד ע' מתה; פ"ג מ"ז ע' חלף ד'. שבת פ"א מ"ג ע' חזן. פ"ג מ"ג בקע [ט"ס וצ"ל פקע] ה'; פ"ה מ"א ע' נקה; פכ"ג מ"ה ע' מתן א'. פסחים פ"ד מ"ז ע' שבך; מ"ח ע' נסן; פ"ח מ"א ע' אפוטרופוס; פ"י מ"ג ע' פרפרת. יומא פ"ג מ"י ע' מכנה; פ"ה מ"ג ע' צלף א'. ביצה פ"ד מ"ג ע' מגל א'. פ"ה מ"ז ע' אפר. תענית פ"ג מ"ח ע' חט א'. מגילה פ"ד מ"ח תפל ג'; מ"ט ע' ארם א'. מ"ק פ"א מ"א ע' בדד א'. חגיגה פ"ב מ"א ע' רת ב'. כתובות פ"ב מ"א ע' הנמא. מ"ט ע' מעון; פ"ה מ"ח ע' מחצלת פ"ז מ"ז ע' שם ד'; פי"א מ"ה ע' שם ג'. נדרים פ"ח מ"ז ע' גל ג'; סוט' פ"ז מ"ח ע' בם ב'; פ"ח מ"א ע' שפע. מ"ו ע' קפח א'. גיטין פ"ה מ"א ע' עדית. קידושין פ"א מ"ה ע' אחריות; פ"ד מי"ד ע' תלמיותא. אחריות. ב"מ פ"א מ"ד ע' סמטא ב'; פ"ב מ"א ע' סרט. ב"ב פ"א מ"ו בשם כ"מ ע' גד ב'; פ"ב מ"ה ע' שגר; פ"ו מ"ג ע' אשתקד. סנהדרין פ"ב מ"ד ע' אפסניא; פ"ו מ"ד ע' פרקד א'; פ"ח מ"ב ע' טרטימר. מכות פ"ג מ"ב ע' פטם א'; מי"ב ע' חזן. עדיות פ"ג מ"י ע' חר ב'; פ"ד מ"ו ע' מחל ב'; פ"ה מ"ג ע' קצח; מ"ו ע' דגם; פ"ח מ"ב ע' הרהן. אבות פ"ג מט"ז ע' טרן א'; פ"ד מי"א ע' פרקלט. תרס; פ"ה מ"ד בשם מתנות כהונה ע' זר ג'. בטן ב'. ע"ז פ"א מ"ג ע' קלנדס ע"ש. גנס. בלר א'; מ"ה בשם התוספ' ע' חצב. פ"ב מ"ו ע' קרט ב'. זבחים פי"ב מ"ד ע' תרבץ; פי"ד מ"א ע' גת א'. מנחות פ"א מ"ב ע' ברץ א'; פ"ה מ"א בשם תוספ' ע' בד; פ"ו מ"ג בשם תוספ' ע' כי א'; פ"ט מ"ה ע' ברץ א'. חולין פ"ג מ"א ע' מסס. בכורות פ"ז מ"ד ע' צמח; מ"ו ע' טרף ה'. כריתות פ"א מ"ז ע' דנר. תמיד פ"ג מ"א ע' עקץ א'; פ"ד מ"ג ע' עקץ א'. מדות פ"א מ"א ע' בית כפרת; מ"ג ע' טדי. כלים פ"ב מ"ג ע' דפן א'; מ"ו ע' טטרת; פ"ה מ"ז ע' צלק; מ"ט למד ב'. למד ג'; מ"י חכן א'. עכן; פ"ח מי"א ע' גרף א'; פ"י מ"ו ע' שגם ע"ש; פי"א מ"ג ע' אגן א'. הגן ב'; מ"ו ע' פן; מ"ז בשם הר"ש ע' קב א'. פי"ב מ"ג בשם ראב"ד ע' פרכין ע"ש; מ"ח בשם הר"ש ע' עכר ב'; כן ב'. פי"ג מ"ז ע' אנקל; פי"ד מ"ד ע' קטרב. תמחוי; פט"ו מ"ב ע' ארב א' בשם הר"ש ע' ארב ג' ע"ש; מ"ג בשם הר"ש ע' ים; פט"ז מ"ז בשם הר"ש ע' מלקוט; מ"ח ע' סקורטיא. פגש א'; פי"ח מ"ח ע' קין י"ב; פי"ט מ"ג בשם הר"ש ע' חבק; פכ"א מ"ב ע' ברך ב'; פכ"ב מ"י ע' אסלא. שגם. קנקל. א'; פכ"ג מ"ה ע' מדף. פכ"ד מ"ה ע' תרכוס; פכ"ו מ"ג בשם הר"ש ע' ברך. שרוול; פכ"ז מ"ו ע' אמפליא. אהלות פ"ח מ"א בשם כף נחת ובשם מהר"ם מר"ב ע' לבן ד', מ"ב בשם הר"ש ע' גחר; פי"ב מ"ג בשם הר"ש ע' בטח; פי"ד מ"א ע' גבלית. נגעים פ"ב מ"ד ע' מסק א'. עדר א'; פ"ו מ"ו ע' מבת; פי"ג מ"ב בשם מהר"ם מר"ב ור"ע מברטנורה ע' ראש פתין. פרה

פ"ג מ"ג בשם ראב"ד ע' קל ז'; פ"ז מ"ה ע' סל א'. פי"א מ"ג ע' גרגרת ב'; פי"ב מ"ט ע' קנתל. טהרות פ"ו מ"ט בשם הר"ש ע' פרן ג'; פ"ט מ"ו ע' גרגר ב'. מקוואות פ"ט מ"ה ע' מר ג'; פ"י מ"ב ע' כר א'. נדה פ"ז מ"ב ע' מרט א'; פ"ח מ"א ע' תרף ב'; מ"ד ע' עד א'. מכשירין פ"ג מ"ח ע' אץ. טבול יום פ"ד מ"ב ע' כפש. זבים פ"ד מ"ג ע' קלת; מ"ז ע' עקל א'; פ"ה מ"א ע' שטף א'. ידים פ"ד מ"ו ע' קבל ד'. עוקצים פ"א מ"ב ע' נפס א', מ"ג ע' מלען, מ"ו ע' קנרס, עכביות; פ"ג מ"ב ע' רגילא, עכביות; מ"ה ע' חריע; מ"ו בשם הר"ש ע' פרץ.

בספר מעדני יום טוב מבעל המחבר ספר תוספות יו"ט מצאנו ראינו הובא בעל הערוך במקומות אלו:
ברכות פ"ג סי' ל"ח ע' המר; פ"ה סי' כ"א ע' קרוב וע' קלר ג'; פ"ו סי' ט"ו ע' כרת א'. הלכות מזוזה סי' ט' ע' אסתוורא; שם סי' י"ז ע' ארטבון. הלכות תפילין סי' י"ח ע' אהן; שם סי' כ"ח ע' המר. הלכות חלה סי' א' ע' פרגין, שמשם. הלכות ערלה סי' ד' וע' מתה. חולין פ"ג סי' א' ע' גז א'; סי' ה' ע' תרבין; שם סי' י"ג ע' אן ב'; שם סי' ל"ה ע' פתק; סי' מ"ם ע' גז א'; סי' מ"ב ע' תלה; סי' ס"ב בשם תוספ' ור"ן [לא ידעתי מקומו עיין בסוף פרק הזה] פ"ו סי' יו"ד ע' חרס א'. פ"ז סי' כ"ח בשם תוספ' ע' דקל א'; פ"ח סי' ד' ע' מסא א'. בכורות פ"ו סי' ו' ע' חט ד'. הלכות פדיון בכור ס"ק ד' ע' טן ה'. מסכת נדה פ' הרואה כתם סי' א' ע' חבק; סי' וי"ו ע' תרמוס ע"ש [ובסוף פרק הזה]. פהק האשה בתר הלכות כלאי בגדים סי' א' ע' עטש פהק ע"ש, גהק, גס ג'. הלכות מקוואות סי' כ"ד ע' הפר, נתר, סי' כ"ה ע' קלקי; סי' ל"ז ע' טשטק.

בספר דברי חמודות ממחבר הנ"ל ברכות פ"ג ס"ק קכ"ב ע' סנטר ב'; פ"ו ס"ק פ"ח ע' כסן; ס"ק קי"ג בשם תלמידי ר"י ע' נרקם; פ"ז ס"ק ל"ט מ"ם ע' אמן ב'; חולין פ"ז ס"ק מ"ב ע' חשל א'; פ"ח ס"ק ע"ב בשם ב"ר ע' גבל א'.

בספר פלפולא חריפתא ממחבר הנ"ל ב"מ פ"ב סי' ה' ע' חלף ג'; סי' ח' ע' המנק; פ"ה סי' ס"ו ע' כף ז'. פ"ו סי' וי"ו ע' דקר א'. ב"ב פ"ג סי' ב' ע' כף ה'; פ"ד סי' י"ב ע' צני.

נז) בספר יד מלאכי למלאכי הכהן זצ"ל: (דפ' בערלין בשנת התורה) סי' ע"ו ע' תמה א' סי' קי"ג ע' בר ד'; סי' קל"ח ע' אר ג', ער, סי' רמ"ד ע' אזדא; סי' שכ"ט ע' שחט; סי' של"ב ע' כלפי; סי' ת"ם ע' קר ט"ו; סי' תס"ט ע' ער ג', סי' תק"ג ע' סתם; סי' תקמ"ז ע' מאה; סי' תקנ"ג ע' אביי; סי' תרכ"ה ע' שן ג', סי' תר"ל ע' תבר א'.

נח) בהוספות של הגאון מוה' ישעיה בערלין נדפס במשניות בשם ראשון לציון: אבות פ"א מ"ג ע' פרס ד', מי"ג ע' תג; פ"ב מ"ז ע' דו ב'; פ"ד מט"ז ע' פרוזדור; פ"ה מ"ו ע' כתב; ב"ק פ"ז מ"ז ע' נשב; ב"מ פ"ה מ"ה ע' פר ב'; ב"ב פ"ב מי"ג ע' מרדע א'. ע"ז פ"ב מ"ג ע' תרף; פ"ג מ"א ע"ש; מ"ז ע' כייר; פ"ה מ"א ע' לגין מ"ה ע' דלפק.

נט) בספר שו"ת זכרון יוסף לר"י שטיינהארט: גיסו של הגרי"ב שאלה ט', יו"ד, י"א, י"ב ע' רב א' וע' במות.

* * *

ואחרי שהבאתי ראיות אין ספורות לתפארת גדולת יקר הערך של ספר הערוך (מלבד אשר אביא עוד בעה"י מבעל מתנות כהונה בערכים המיוחדים וכאן חדלתי לספור ומזיו על ספר הערוך כי אין מספר) כי כל נ"ט לשבח מהספרים ובעלי המחברים הנ"ל נענו כלם להרים קרן רבינו נתן בע"ה ולתקעהו יתד במקום נאמן לתלות עליו כל כבד וכל כבוד בפירושים אשר קשה להולמן: אמרתי כי כבר חזון למועד לשלם נדרי במה שאמרתי אל הקורא לעיין בסוף הפרק הזה. ומגמתי היתה בזה לבאר ולברר כי הערוך שלפנינו איננו בשלמות כל כך כמו שהיה מסודר לפני הראשונים ז"ל. וכבר העיר בעל מוסף הערוך בהקדמתו ובפנים שנמצא כמה פעמים בערוך שמרשים לעיין בערך ולא נמצא שם אבל עמו הסליחה כי גם לרב בנימין מוספ"א ז"ל העתקה בלי מדוייקת נזדמנה לו כי בדפ"ר ובכ"י ערוך שתחת ידי לרוב איתא מה שציין רבינו לעיין (ראה ע' אספרון ועוד זולתו) וגם מה שהוסיף הגאון שי"ר בתר"ן הערה ס"ב להעמים על שכמו של רבינו נתן עון השכחה כבר קם איש מהיר זריז במלאכתו ה"ה בעל מחבר ספר היקר לימוד ערוך הרב החכם מוה' שלמה באמבערגער והמליץ בספרו הנ"ל למסכת שבת דף י"ג והלאה בעד רבינו נתן והוכיח בראיות חזקות כי שגגה יצאה מלפני הישלי"ט ראש המדברים

בחקירות קדמוניות הגאון שי"ר בהדוגמאות שציין. אבל בעיקר הדבר מוכרחים אנו להצדיק את הדין כי ספר הערוך איננו נמצא עתה בידינו בתכלית השלמות כי מלבד שבעל מתנות כהונה הרבה פעמים הביא את הערוך אשר כעת נעדר מה שכתב בשמו (וכמו שהורשם בכל פעם במקומו המיוחד בפנים בהוספותי) גם מציוני כמה ראשונים נראה בעליל כי ערוך שלנו קטוע הוא. ואני אצדד לך כל מה שעלה בזכרוני וכפרט מציונים הנזכרים לעיל.

א) בתוספות חולין מ"ז. ד"ה בדף מ"ו: היינו הובא בזה"ל והרב ר' משה דפונטייז"א ונזכר בערוך עם הגאונים עכ"ל וכתב עליו הג' שי"ר בתר"ן הערה מ"א וז"ל וט"ס הוא שר' משה מפונטייזא (Pontoise) שאל מרבינו תם עיי' ספר הישר (דף ע"ו:) וצ"ל כאן ר' משה מפאביאה כמו שהוא בספר הישר (דף ל"ז.) וסמ"ג עשין הלכות טרפות עכ"ל. ודעת שפתיו ברור מללו וכן הובא ר' משה מפביאה בספר התרומה סי' יו"ד ובספר המכריע פי"א וכן מצאתי בהגהות מיימוניות פי"א מהלכות שחיטה הלכה ז' ס"ק ה' וכתב בזה"ל וכן פסק רבינו משה גאון מפויא"ה הנזכר בערוך עם הגאונים עכ"ל ובאו"ז הלכות טרפות סי' ת"א ח"א צד 113 עמוד א' נשמט מלת מפויאה ואיתא שם רק בזה"ל: וכן מורי בי מדרשא תשובת הגאונים וה"ג ותשובת הרב ר' משה והוא נזכר בערוך עם שאר הגאונים עכ"ל והגי' היותר נכונה צ"ל כמו בספר הישר לר"ת ססי' שס"ב וז"ל שם וכן מורין בבי מדרשא בתשובת הגאונים והלכות גדולות ותשובת הרב ר' משה מפביאה והוא נזכר בערוך כשאר הגאונים עכ"ל. וכבר כתבתי זה שנתיים במ"ע הישראלי מו"ל הרב החכם בא"ק (שנת תרל"ו נומ' 6 צד מ"ד בהערה) זה משה האיש אשר העלו רבים וכן שלמים בשם הערוך לא ידעתי מה היה לו ופניתי לנבונים אשר כארץ המה תורה היא וללמוד אני צריך ויען ויאמר לי החכם והחוקר הנפלא ידידי מוהר"ר ש'. ז'. ח'. האלבערשטאם מביעליטץ בכתב אשכנזי מחודש פֿעבער וז"ל: (בהעתקתי) ועוד הוזכר ר' משה מפביאה בספר מקדש מעט לר' משה ריעטי דף ק"ה בזה"ל: ר' משה מפאביאה נהרג על קדושת השם בגזרת לומכרדיאה (ועיי' צונץ זינאג. פאֶעזיע צד י"ט בלי ראיה.) אבל בכ"י באוצר הספרים בפארמא מצאתי (לפי העתקת החכם ר' זלמן ן' כוכב טוב) וז"ל בשנת תתנ"ו עלה בלב המלך . . לעלות על ארץ הצבי . . בעיר מגנצה וקלקלו שם והחריב גלילות הרבה וכל הקהלות מלומבררדיאה ונהרג שם ר' מ ש ה מ פ א ב י א ה ור' קלונימוס איש רומי . . ולפי זה קרוב הדבר שר' משה עזב מקום מושבו Pavia בארץ איטליאה ללכת לארץ אשכנז ושם מת על קדושת השם בנסיעות הצלבים (קרייצציגען) וא"כ המקום והעת זה וזה גרמו שרבינו נתן בע"ה יש לאל ידו להזכיר את ר"מ מפאביאה ע"כ לשונו הזהב של המחקר הנ"ל. ובהיות שלא נמצא מאומה בערוך שלפנינו על כן בלי תפונה הערוך שלפנינו מקוטע.

ב) בתוספות ב"מ כ"א: ד"ה תאינה כתבו בסיום הדבור וז"ל אבל תאינה עם נפילתה נ מ ס ת כן גרסינן בערוך נ מ ס ת בלא אל"ף וכו' ע"כ אבל בערוך לי' ובלי ספק נשמט מעיקר מקומו שהוא בע' חז ב' וגי' רבינו שם הסכים בקצת גי' של התוספות שכתבו כי ברוב ספרים גרסינן הואיל וחזותו מוכיח עליו ואע"ג דמנתרא מידע ידעי דוכתא דאיניש אינש עכ"ל וכ"ה באמת בע' חז ב'. אבל מפי' הך מאמר וגי' נמסת נשמט מאמר אחד. ואני מצאתי און לי בש"מ ב"מ כ"א: שגם תוס' שאנץ כך גרסו דעם נפילתו נ מ ס י ת פי' מסמסת ומשתברת ואין נכר בה מראות שאר התאנים וכו' עכ"ל וחזותא מוכיח עליו שכצ"ל גם בערוך חז ב' ואולי תוספות שאנץ לקחו הפירוש הזה מערוך שהיה לפניהם בשלימות יתירה.

ג) בתוספות שבועות ד' ט. ד"ה שעיר כתוב וז"ל פי' ב ע ר ו ך שעיר זה כפרה לישראל ועלי לקבוע זמן כפרה זו וקבעתי בר"ח להפיס דעתה של ירח עכ"ל ובערוך שלפנינו לי' ועיי' ברי"ף שבועות ספ"ק ורשב"א בע"י ספ"ק דשבועות.

ד) בתוספות חולין ס"ד: ד"ה גיעולי האריכו למעניתם לפרש מאמר גיעולי ביצים (חולין שם) עפ"י פי' של ערוך ע"ש אבל לפנינו בע' געל לי' וכן הרא"ש בחולין פ"ג סי' ס"ב והגהות מיימוני' מאכלות אסורות פט"ו הלכה כ' והרשב"א והר"ן ומרן בית יוסף יורה דעה סי' פ"ו ומהרש"ל בים של שלמה בסי' קי"ט בפ"ג דחולין כלם הביאו פירושו של בעל הערוך ולפנינו לי'. ודע שבספר התרומות הלכות איסור והיתר סי' כ"ו מצאתי פי' של ערוך הובא בשם תשובות הגאונים וז"ל דתניא גיעולי ביצים מותרים מפרש בתשובת הגאונים בענין אחר כגון שהכה על התרנגולת ויצתה הביצה ממנה ואשמעינן אע"ג דיצתה הביצה קודם זמנה אין בה אסור אבר מן החי וכו' עכ"ל. וכן מצאתי בחי' הרמב"ן לחולין נדפס במזבח כפרה דף נ"א. וז"ל געולי בצים מותרות ושמעתי שנמצא בתשובה להגאונים ז"ל גיעולי ביצים כגון שהכה את התרנגולת ויצאה ממנו ביצתה שלא בזמנה מותרת וכ' והוא מלשון שורו עבר ולא יגעיל וכ' ועיין עוד בה"ג הלכות ביצים דף קל"א רע"ד. ועיי' עוד מעדני יו"ט לאלו טרפות ס"ק ס"ב,

שהביא גם הוא זה הפי' בשם הערוך. ובאמת ידים מוכיחות שכתוב כן בערוך שהרי ידוע שעיקר יסודת ספר כתר כהונה לר"ד די לארא בנוי על פירוש הערוך והוא בסתם פי' כן בע' נגעל וז"ל געולי ביצים (חולין ס"ד ר"ב) ביצים שהפילה התרנגולת כאשר הכו אותה על בית רחמה ולא נגמרו כמו שורו עבר ולא יגעיל עכ"ל וכן כתב המרדכי בחולין פ' ג"ה סי' תרע"ז בשם הערוך ע"ש ובלי ספק כן היה כתוב בתחלה בערוך והמעתיקים הנמהרים השמיטו ועליהם ליתן את הדין.

ה) באו"ז הלכות נטילת ידים רסי' נ"ד חולק על הערוך במה שפי' דברחיצת מים לתפלה עסקינן ע"ש כל הסוגיא אבל לפנינו בערוך לי' בע' גבל א' ששם פי' רבינו ממש כפי' ר"ח בפסחים מ"ו. והוא כתשובת הגאונים שערי תשובה דפ' ליפסיא סי' צ"ד ומתוך פי' ומחלקותו של או"ז נגד הערוך משמע שערוך היה גורס בברכות ט"ו. וה"מ לק"ש אבל לתפלה לא. וכן נראה מתוספות ברכות שם ד"ה אמאן וכתבו ונראה דלא גרסינן ע"ש ובאמת בכ"י מינכען לא גרים ליה עיי' דקדוקי סופרים במקומו. על כל פנים נשמע מאו"ז שהערוך שלו היה יותר בשלימות.

ו) באו"ז הלכות שחיטה סי' שע"ו כתוב וז"ל ופי' בערוך דהאי איזמל יש לו קרנים באמצעיתו כעין סכינים שגוררין בהן קלפים ויש להם קרניים שלא יחתוך טפי ממה שהוא רוצה וכו' ע"ש וכל זה לי' בע' איזמל לפנינו בערוך.

ז) באו"ז הלכות מיאון סי' תרע"ז כתוב וז"ל ופי' ר"ח וגם בערוך גוזמיזין בל' יון עדיין של זהב נתונין על הענק ותלויין על חזה שלה גננא פי' בערוך וכו' ודע שכל הפי' של גוזמיזין (ירוש' יבמות פי"ג ה"ב) לי' וגם המלה ההיא לי' בערוך!

ח) בסוגיא אמר ר' יהושע בן לוי כ ל ה מ ז י ק י ן נ ה ר ג י ן בשבת (קכ"א:) השיג הרמב"ן בספרו מלחמות על בעל המאור והביא ראיה מהערוך וכתב בזה"ל: כתב רבינו נתן בעל הערוך ז"ל ובכולן יש בהן סכנת נפשות ברצין אחריו שאין שיעור להיזקן וישמא מכה במקום שאין צריך אומד כגון מכה של חלל וכו' אבל בחידושיו בשבת בסוגיין סותר הרמב"ן פי' של רבינו נתן בזה"ל: ורב נתן בעל הערוך פי' מילתא דריב"ל ברצין אחריו וד"ה ומשום פיקוח נפש ובברייתא בשאין רצין וד"ה שה' אלו שאינן רצין כשאר המזיקין שרצין ו א י ן ז ה נ כ ו ן דמשום דמדין פ"נ אין להורגן אלא בשאין יכול להציל עצמו בענין אחר ובשאין רצין אחריו למה יהרג אותן אין זה פ"נ למי שנפשו פקוחה ועוד שאמר ז"ל ברייתא בשאין רצין וד"ה אינו בגמ' ומעצמו אמר כן דאילו היה המתריץ משנה הברייתא מכמות שהיינו מפרשים אותה בגמ' מתחלה לדברי ר"ש היה לו לפרש בגמרא עכ"ל. נראה בעליל שהרמב"ן ערוך יותר שלם היה לו ולפנינו בדפוסים חסר בע' דבר כי שם מקומו. איברא ק צ ת מזה מצאתי בע' דבר לפי ג' כ"י וויען, לײדען, ברעסלוי וכ"ה בדפוס ראשון וכתוב שם בזה"ל: שמואל כר' יהודה סבירי ליה מיהו היכא דאית ביה היזק לרבים כגון גחלת של מתכת ועקרוב שלא תישוך כגון הני פליג שמואל על ר' יהודה אבל לעולם במלאכה שאינו צריך לגופו כר' יהודה סבירי ליה ע"כ ובדפוסים נשמט מתיבות כרב יהודה סבירי ליה עד כר' יהודה סבירי ליה.

ט) ועוד נשמע מחידושי הרמב"ן בסוגיא דפסיק רישא (בשבת ק"א.) שערוך שלו היה מחזיק יותר מענינינו וז"ל שם ור"נ בעל הערוך כתב שכל מלאכה שאין אדם עושה אותה אלא להנאתו ואינו נהנה בה אע"פ שהיא פסיק רישיה ולא ימות מותר לר"ש דדבר שאינו מתכוין מקרי וכשהודה ר"ש לא הודה אלא באומר אפסיק רישיה לצרכי ולא ימות והוא נהנה בפסיקת הראש ומיתתו אלא שלא נתכוין אלא לפסיקת הראש וראוותיו וכו' ע"ש שהאריך יותר ועל ראיה אחת (מכתובות ו'.) כתב הרמב"ן ולפי זה הדעת פי' בע"ה ז"ל במסוביתא דנזיותא שהיא סתימה בפי הכד או סתימת נקב של מעלה כההוא דאמרינן בפ' תולין וכו' ע"ש וזאת הסברה לא הסכימה לדעתי וע"ש. וכן בחידושי הרשב"א בשבת קי"א ובכתובות דף ו'. הובאה שיטת רבינו בעל הערוך בשמו וכל זה ליתא באריכות כל כך לפנינו ואפס קצהו תראה ממנו בע' דבר ובע' פסק ע"ש. וכן הרגיש בזה כבר בעל לימוד ערוך כמו שראיתי אחרי שכתבתי כל זאת עיי' בהקדמה לברכות שם עמוד ו'. אבל מה שאמר שם בעל ל"ע וז"ל וכן מה שהביא הבעל המאור במס' סוכה פ"ק בסוגיין דראש התור בשם הערוך לא נמצא בערוך שלפנינו עכ"ל ואני מצאתיו בערך ר א ש ע"ש כל הענין.

י) ברא"ש לנדה פ"ט סי' א' כתב וז"ל ובערוך פי' קול היוצא מן הגרון מתוך שאכל מאכל וכו' בלי ספק כן היה כתוב בערוך פהק אבל עתה בל תמצא שם וכתב מעדני יום טוב למה שכתב הרא"ש בשם הערוך וז"ל ואינו כן בערוך שבידינו אלא כדפירש"י וכמו שכתבתי שם בפ"ג דברכות עכ"ל והוא

במעדני יום טוב לברכות פ"ג סי' ל"ט. ולא אכחד תחת לשוני כי בע' גס ג' כן כתב בע"ה באריכות קצת יותר לפי ג"י כ"י ועה"ק שנת שנ"ב ע"ש ונראה שכן היתה הגי' לרא"ש גם בע' פהק.

יא) בהגה"א לראש פ"ב דברכות סי' ה' כתב מאו"ז וז"ל ומה שנהגו שלא לומר הלל כי אם בשלשה מפורש בערוך עכ"ל ואני חפשתי ולא מצאתי בערוך ואולי היה כתוב בע' תפל ג' וכאן ראיתי להוסיף למה שהבאתי לעיל צד XVIII בציונים שהובא רב צמח גאון כי ראיתי בחידושי הרמב"ן לפסחים ד' קי"ז. וז"ל אבל הגאונים ז"ל הזכירו בשם רב צמח גאון ז"ל שאין מברכין עליו (ר"ל על ההלל בלילי פסח) מפני שחולקין אותו וכו' ועיין עוד ריצ"ג להלכות פסחים שהזכרנו למעלה. ולוא היה נמצא לפנינו בערוך מה שהביא הגה"א בשם הערוך לבי היה אומר לי שגם דעת של רב צמח גאון היה שונה שם בערך הנאבד ממנו וחבל על דאבדין ולא משתכחין!

יב) מצאתי במרדכי פסחים פ"ב סי' תקפ"ח וז"ל על כן נראה להתיר מאכל שמוכרין הבשמים שקורין רי"ז ופי' בערוך שהוא אורז וכו' אבל בקשתי ולא מצאתיה בערוך לפנינו.

יג) בטור הלכות ר"ה (או"ח סי' תקצ"א) כתב וז"ל . . . כן פירוש בערוך איזה חג שהחודש מתכסה בו שא"א ובראשי חדשיכם לא בתפלה ולא בזולתה פי' לא במוסף ולא בבקר כשקורין פרשת הקרבנות שיש מקומות שקורין בר"ח בבוקר לאחר שקראו פרשת התמיד ובראשי חדשיכם כמו שאומרים בשבת וביום השבת עכ"ל וכל זה לי' בערוך ובלי ספק נשמט מע' כס ב'.

יד) בית יוסף ליורה דעה סי' כ"ח ומהרש"ל בים של שלמה פ"ו דחולין סי' א' כתבו בשם האגור וז"ל (בבית יוסף שם) כתב האגור שור הבך שקורין בופיל"ו רבותינו הגאונים נמנו עליו שמכסין דמו ולא פשיטא אם חיה היא אם בהמה עכ"ל ובהגהות כתב אמת הוא כי הערוך פירש כן בע' שר עכ"ל אבל לפנינו בע' שר ז' ליתא.

טו) בים של שלמה פ"ח דב"ק סי' י"ד הביא פי' הערוך (לגמרא ב"ק פ"ו. כגון שגלחו) בזה"ל: נזק איכא דמום הוא ואפחתה מכספא וצער איכא כגון שהיה לו כבר חטטים ובקעים וחוזק הסם מכאיב ליה כך פי' רש"י והערוך עכ"ל אבל בערוך שלפנינו לי' ונראה לי ברור שנשמט מע' נש ע"ש.

טז) במאור עינים ימי עולם פמ"ה כתוב וז"ל וכן לרומיים נקרא (ר"ל מעיל למדיו) פאלי"או שכתב בעל הערוך אצלם שהוא מגזרת פאל"ם [palam] המורה בלשונם נגלה ומפורסם עכ"ל ובערוך שלפנינו לי' אבל נחשתי כי כצ"ל בע' פליום ע"ש וגי' זו כפי נוסחאות של כ"י ערוך ובדפוסי ערוך א' פליוס.

ועוד יש מקום אתי להראות כי ספר הערוך כבר היה מקוטע בזמן רב מוספיא ז"ל אבל לא אכביר מילין אחרי שאדבר מזה בפנים בערך מיוחד אי"ה. והדוגמאות שהזכרתי למבין די באר כי להקדמונים היה הערוך בשלמות יותר ממה שהוא עתה לפנינו. וגם הרבה הוספות אשר עד היום לא ראו אור אוציא אי"ה בהוצאה חדשה זו מתעלומות של כתבי יד ערוך שת"י. ועתה אסיים בכלל שבאלה הערכים נראה במקצתן בעליל שכבר עבר על ספר הערוך קולמוס של סופרים, ואלה הם: ע' גז ג', גף ט', דייציפי, חצב א', כבש ה', כחש א', כורדק, כפת, מפס, נער ע"ש, נשא ב' ע"ש, שא בערך סמ"ך, סכם, סבר ב', עליל, ער ד', ערם ג', פרמא ב', צבת, צרוד ע"ש, קויץ ב', קלע ג', קלף ב', קש ח', רם, שבת א' ע"ש, שף ז', שף ח', שר י"ד, תב ג'.

ד') מי היו אנשי השם שהשלימו את ספר הערוך ומה טיבה של פעולתם זו.

לגודל יקר תפארת של ספר הערוך ניתנים עידיהם לא בלבד הציונים של מחברים הנזכרים בפרק הקודם וזה מאנשים אשר מעולם המה אנשי שם בתורה ובתעודה אבל גם אנשים חדשים מקרוב באו אחרי חתימת ספר הנעלה הזה ולא היה די להם כי ערוך מאתמול פתוח לכל הוגי ודורשי הלשונות והענינים אשר בם מלא על גדותיו. אלה אנשים מבקרי מומים היו ויאמרו בלבם ד' נתן לנו לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר והיה את נפשם לתקן מה שעות (לפי דעתם) המחבר המישר מסילה לפניהם אבל אם גם כל גבר וגבר במסלתו ילכון כלם במסילה אחת הלכו להגדיל עשר מעלות קרימה יקר ערכו של ספר הערוך ונתן השכל במרומים ולפי שכלו יהולל איש רבינו נתן בן איש חי רב פעלים מקבצאל אשר קבץ כעמיר גורנה כל תיבות הקשות וענינים אשר צריכים ביאור אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו ורוחו הוא קבצן והוא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו עד עולם יירשוה דורשי התושיה. והבאים אחריו מקצתן יפלו אל ארץ נשיה ולמקצתן אפס לא

היתה להם תפארת מן תשלומים אשר עשו לערוך ורק לשני אריאל גדולי הספרד ה"ה לרב בנימין מוספיא ולר"ד די לארא ז"ל חפץ ד' בידם הצליח. — נחזה מי הם אשר היו יגעים להשלים את ספר הערוך במיטב רוחם; כי אם גם מלאכה שאינה תמה היא עבודתם בכל זאת לא נמנע טוב מבעליו בעד היגיעה והשקידה להגדיל תורה ולהאדירה.

הראשון מן משלימי הערוך היה ר' שמואל גמע בן ר' יעקב הנקרא ג"כ אגור (כי מלת גמע בלשון ערבי כמו אגור בעברי) והוא אשר נרשם בקבוצי כ"י אשר להחכם די ראססי בנומ' 140 ומובא בספר העטור ועיי' הקדמת ערך מלין להג' שי"ר. אבל מה שאותה נפשו להוכיח מהציון הזה כי ר' שמואל גמע חבר ספרו לכל היותר רק כארבעים וחמשים שנה ואפשר אשר רק שנים מעטות אחרי סיום ספר הערוך, בזה טעה במח"כ כי מתוך חריפתא לא עיין היטב כי קובץ יד די ראססי הנ"ל נכתב בשנת 1296 למספרם והמעתיק הזכיר שמו של ר' שמואל גמע בהוספת התיבות: שמ' צו' והיינו שמרהו צורו ומזה דן ראג במ"ע דמ"ג חי"ב צד קמ"ה דין אמת שר' שמואל גמע חי בסוף מאה השלש עשרה למספרם. ודע כי החכם הכולל רי"ל דוקעס ני' הפיץ איזה גרגרים מהעתקת החכם ר' זלמן שטערן במחברת אריענט משנת 1851 צד 357 ועוד הוסיף לדבר בקיצור נמרץ באוצר נחמד ח"ב צד קצ"ט ממנו לפי מה שהובא ר' שמואל גמע מבעל שבולי הלקט. לרגל העתקות אלה נחוצים אנו לחרוץ משפט כי הוספות של ר"ש גמע קטנות הן בכמותן ורקות באיכותן. אבל לעדות הקראי רש"ף, שהשיג עקסעמפלר. אחד מספר ר' שמואל, כולל הספר הלזה נוסחאות ישנות ומועילות.

והשני אשר הוקם על להשלים את הערוך לא ע"י הוספות אבל בחיבור בפני עצמו. אשר בו ליקוטי מלות זרות בפרט אשר תוצאותיהן בלשון המשנה ובחבור יד החזקה להרמב"ם ז"ל היה ר' תנחום בר יוסף איש ירושלים אשר חי מעט אחרי מות הרמב"ם ז"ל והיה מפואר בדורו ע"י פירושיו שחבר ונמצאו מהם באוצר אקספורד כ"י. והספר אשר שייך לענינינו נקרא בשם אלמרשד אל כאפי المرشد الكافي כלומ' המישר המשפיק והוא מדרש מלים על ספר היד החזקה ועל המשניות. ובהקדמה יאמר כי ספר הערוך נעשה יקר מאוד במציאות וספר משנה תורה הוא אשר ימלא מקום של כל ספר תלמודי ולכן חיבר מדרש מלים זה שיהיה המשלים לספר של הרמב"ם ז"ל ויקל הקריאה בו (עיי' הקדמת ע"מ.) ועל תכונת הספר הזה וגם על יתר פירושיו בכלל ראה דברי ידידי החכם והבלשן המפואר מוה"ר יצחק גאלדציעהער ושפתים ישק משיב דברים נכוחים (במאמרו חקירות על תנחום איש ירושלים). וזה המשפט אשר חרץ בעל מחבר אלמרשד אלכאפי על ספר הערוך:

הערוך יש לו חסרון בפנים: א) בהרבה ערכים הובאו מלים זרות בלתי מבוארות. ב) ספר הערוך אינו בתכלית השלמות כי נפקדו בו כמה וכמה תיבות ראויות לפרשן. ג) הרבה ערכים צלמות בלי סדרים ותיבות הנערכות בל תבאנה תחת ערכי השורש הראויים. עד כאן, קצרתי תורף דבריו אשר הועתקו מל' ערבי ללשי' אשכנזי במאמר הנ"ל צד מ"ז והלאה ע"ש. ואם גם אין איש אשר מלאו לבו לאמר כי המישר המשפיק הוא יישר ארחות לשונות זרות של חכמינו ז"ל אשר רובן נקבצות בספר הערוך וכי הוא מספיק למלא חסרון ספרו של רבינו נתן בכל זאת תועלת גדולה תהיה בהוצאת הספר המפואר שנדבר בו. וכבר הבטיחני חכם עמינו נודע שמו בשער בת רבים לשם ולתהלה ה"ה החוקר הגדול מהר"י דערענבורג בפאריז כי בלבו להריץ לי העתקות מפירושי ר' תנחום איש ירושלים ואני בכל מאמצי כחי אשתדל לספחם כנטע שעשועים לסוף חיבורי אי"ה.

ומשרידים אשר ה' קרא להשלים את ספר הערוך הוא ר' אברהם זכות אשר זכנו בספר המפואר נודע לכל דורשי וחוקרי קדמוניות ישראל בשם ספר היוחסין. והנה בהקדמת ספר היוחסין הנדפס בפעם הראשונה בקונשטנדינה שנת שכ"ו מאת החכם ר' שמואל שולם (היא נשמטה כלה ע"י המדפיסים המאוחרים) כתב שם (לפי העתקת הג' שי"ר בהקדמת ע"מ) בזה"ל: דע לך שזה המחבר (ר"ל בעל היוחסין) היה חכם גדול ובקי בחדרי התלמוד בבלי וירושלמי ספרא וספרי והמדרשים, כלם על לשונו. כאשר יבין שמועה מי שיעיין בספר הזה ועוד חבר ספר אחר בהשלמת מה שהשמיט בעל הערוך והוא ספר נפלא גדול עד מאוד נמצא בדמשק. מלבד זה מוסיף על חכמתו היה חכם שלם בלימודים, שלם בתכונה, למד קתדרא בסאלאמאנקא" עכ"ל. ועל זה כתב שי"ר והנה גם מספר הנפלא הזה יש לקבל תועלת גדולה לא לבד מביאוריו אך גם בנוסחאותיו בספרינו הקדמונים. . וכבר ידענו כי היה לפניו ערוך של ר' צמח גאון ומי יודע כמה וכמה ביאורים יבאו עוד ממנו בספר הגדול ההוא וכו' ע"ש. והנה עלי לבי דוי כי לא כן אנכי עמדי כי נגד עיני הוא הספר הזה מאות ק' עד גמירא אשר עליו הביע אומר החכ' ר"ש שולם כי הוא ספר נפלא גדול עד

מאוד! ועיני הרואות כי במקום גדולתו שם ענותנותו כי מיעוטא דמיעוטא מחיבורו הלזה הוא פרי תנובת שכלו ורובא דרובא מועתק מלה במלה מספר הערוך ומה שהוסיף נופך משלו הוא פירש"י ובעלי תוספות ועוד זעיר שם זעיר שם דעות שארי גדולי הקדמונים כמו רמב"ם וזולתו בעלי מחברים אשר בלעדו הם כבר ידועים. ומה שהוזכר מפירושי רב צמח גאון כבר אספנו כולם יחד הדוגמאות הנ"ל בצד XVII והלאה.

הכ"י הזה אשר כבר הגדתי שנתגלגל לאוצר הספרים של הרב המנוח מוהר"ל לעף והושאל לי, מתחיל בע' קייף וחותם בע' תתר כולל מאה ושבע עשרה עלים קטנים בדמות קווארט ועוד שבעה עלים הוספות. ובזה אעתיק שורות של חתימת כ"י וז"ל של המעתיק: „נכתב ונחתם זה הספר שנמצא בבית „גנזיו של בית רבי ומארי החכם השלם כמוהר"ר בצלאל אשכנזי יזי"א ונראה מתוכו שהוא מיסוד „הרב המובהק כמוהר"ר אברהם זכות ז"ל בעל ספר יוחסין ולא נמצא ממנו כי אם „אלו הקונדריסים של ארבע אותיות אחרונים מכתיבת יד המחבר זלה"ה. יהי רצון „מלפני אלהי השמים שיזכיני למצא דברי חפץ זה הספר מתחלתו לשם אחי וראש נשא ומאוד נעלה „איש נבון וחכם מה"ר משה פינטו נר"ו. כן יזכהו האל להגות בו הוא וזרעו וזרע זרעו כל הימים. „יום ששי פ' אל מול פני המנורה משנת החלש יאמר גבור אני יהודה פינטו"— וע' האחרון תתר סיים בתיבות אלה: ובזה נשלם ספר עיקרי התלמוד ש"ל [שבח לאל]. ואחרי שבח לאל כתב ואמר בעל מחברו וז"ל: אמר אברהם זכותו בראשונה עלה על דעתי לחבר שלשה ספרים שמם שם. פועל, ומלה ר"ל ספר יוחסין הוא שם התנאים והאמוראים. ואח"כ לפרש כל מלות הקשות שבתלמוד עם סיוע בעל הערוך ר"ל לפרש ביאור המלה לבד. ואח"כ פירוש הענין ההוא שבא עם ביאור המלה וזה אני קורא אותו פועל. וכן התחלתי לעשות בתחלת זה הספר באותיות הראשונות אלא שהבאתי עוד באיזה מקום מהתלמוד המלה ההיא כמו שאמרתי בהקדמה ועוד הוספתי הרבה מלות יותר מבעל הערוך באיזה גמרא כפי מה שנז' ל' ועודני מתעסק בזה ראיתי כי לפעמים להבין עיקר פי' המלה ההיא צריך להביא פי' הדבר ההוא שהוא הפועל כמו שהביא בעל הערוך ורש"י ז"ל ועוד תוספות ועל כן חברתי הכל ביחד מלה ופועל ונתחרטתי שלא עשיתי מתחילת הספר אעפ"י שלבי בטוח שדאי כמו שכתבתי ולפעמים תמצא בסוף כל אות ר"ל כשישתנה השורש והעיקר שישתנה לפעמים באות אחד עשרים פעמים או פחות או יותר שם עיקרים שלא הביאם בע"ה ולכן אלו לבד אינם באים כסדר ועתה בעה"ש מכאן ולהלן אביא כל מלה שלא זכרה בעל הערוך ולא זכרתי אני ר"ל כל מה שיבא לידי עם סיוע רש"י ותוספות עכ"ל.

אלה הדברים אינם צריכין ביאור כי פירושם בצדם. ומה שנוגע לעיקר החיבור לא חסתי על עתותי ואמרתי להעתיק לך ארבעה ערכים בסוף ספר עיקרי התלמוד ואח"כ כל אות אל"ף שהוסיף בעל המחבר בליקוטיו ועל ידי העתקה זו תכיר אמיתת משפטינו הנ"ל ותצדיק דברינו כי ערך ערכיו של המחבר לא יקר הוא ביותר ולא הגיע עד קרסוליו של רבינו נתן ז"ל. ואלה הם דבריו בערך:

תתר כפ' במה בהמה יוצאה מאי לבובין תותרי פי' רבינו האיי ז"ל תותרי אמרו שעושים לו חבלים וקושרים רגליו זו לפני זו כדי שיתקרבו פסיעותיו זו לזו ולא יתרחקו ויבא לידי ריצה ומן הכי מפיק ליה מלשון קירוב. פ"א תותרי סמרטוסין של רקמה ושל משי שמיפין בה את הבהמה. פ"א תותרי קשורים שנים שנים בלעז [חסר הבלע"ז]. וזה הפי' הוא ג"כ של רש"י שפי' קופלא ר"ל חבור שמחברין אותם בקשר שנים שנים שלא יברחו.

תתר בפ' איזהו נשך כי פליגי בסיובי ותותרי פי' הצמר שעל הירכים שגללי הצאן מסתבכין בשעת צאת הרעי החלוחלת והרועין תמיד גוזזים אותו הצמר כדי שלא יהו הגללים נתלים בו. „ופירש"י נסיובי מי פסולת החלב נק' בלעז שואירו [לפנינו אי' ברש"י משגא], תותרי שטיפות ומריטת הצמר מהרחלים תותרי תרג' של נושרין דנתרי ע"י שטיפה ומריטה".

תתר כפ' מי שמת מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תתרנית פי' חולי חוטם יש בה שאינה יכולה להריח.

תתר בפ' לא יחפור ואי איכא תיתורא ממטינן ובס"פ אין בין המודר מטא תיתורא אטטוים פ' גשר של קורות ונמלא קורות בלא עפר. ובפ' הקומץ בגמ' ארבע פרשיות א"ר חננאל אמר רב תיתורי דתפילי הלכה למשה מסיני פי' לאחר שהניח ד' פרשיות בארבע בתים כדי שלא יפלו לחוץ עושה תפירה אחת מלמטה על פני כל הבתים כעין נשר. ואני לא ראיתי לסופרים זה שאמר

הערוך כיון שמהדקין אותם בטוב ואח"כ ישימו מושב העור תחתיהן ותופרין אותו. ורב אלפס קרא תיתורא לרצועה שנותנים על הבית של יד למעלה כעין גשר ולא נהירא לרא"ש כי תיתורא ומעברתא שייך בשל יד ובשל ראש וכבר הארכתי בזה בהלכות תפילין והטוב שיצא ידי כלן ופירש"י שהיא מושב של תפילין שנראה כעין דף של גשר".

ממה שהביא בעל מחבר כבר חִבורו הלכות תפילין נראה ברור כי ספרו עיקרי התלמוד נכתב לא לבד אחר חיבור ספר היוחסין (נשלם ברס"ד) אבל גם קודם שנתיים לזה כי בע' תג כתב וז"ל וכבר הארכתי בזה בהלכות תפילין שעשיתי בכאן בתונס (Tunis) שנת רס"ו ליצירה עכ"ל. ועתה אתנהלה לאטי לרגל המלאכה של העתקה מהוספות של בעל המחבר וז"ל:

אידן בר"פ במה מדליקין הוא אחונה שהוא ערבה ויש צמר רך בין קליפה לעץ והערבה נקרא ג"כ ארבתא והערוך פי' בעיקר ארבא.

אלכסון בפ' הקומץ בתופרן ובאלכסונן פי' שהיה מרובע נכון שהאלכסון שלו יהיה אמתא ותרי חומשי ר"ל אם אמצע האחד יהיה חמשה האלכסון שבעה ר"ל במרובע שיצא הקו מקרן מזרחית דרומית לקרן צפונית מערבית והדומה לזה אבל בעגולה כל קו שיצא מכל מקום ויעבר במרכז שהיא הנקודה שבאמצע עד הקצה האחר נקרא אלכסון ונקרא קרנזל בלשון תלמוד ובלשון חכמה נקרא קוטר וכן נקרא אצטדין בפרק האומר לחבירו ובס' דמאי נקרא בלשון משנה לוכסן ושם פי' והעגול הוא שלשה טפחים אם האלכסון טפח כפי התלמוד וכפי ההנדסה העיגול הוא ג' טפחים ושביעית ערך שבע אל כב'.

אמר בפ' מי שהחשיך אין מאמרין העגלים ובערוך פי' בע' מר פי' מפטמין והוא שתוחבין להם המאכל עד מקום שאינו יכול להחזירו.

אבדר בר"פ כיצד מעברין אימר למאן ר"ל לא דבר בדקדוק אלא בשפה רפה וא"ל שלא היה מבין אם הוא אומר אימר שהוא כבש אם אמר עמר שהוא צמר או חמר ר"ל חמור.

אנגלין בפ' י"ו דכלים אנגלין של ס"ת ובית הנגר פי' ספסל שקורין עליו ס"ת פי' בית הנגר נרתק של ס"ת והערוך הביא בעיקר א נ ל ג י ן.

אנגרוטיגא מנדו בלו והלך זה אנגרוטיגא פי' מוכס.

אנקוטן כרעיה דסוסוותהון פי' ידבקו ונראה שזה בתעניות בענין ר' מני.

אנפרט אשר הוא שאול לה' אנפריט אמרה חנה לעלי פי' בכעס דברה לעלי.

אנקלוסין שבקיה עד ימלא אנקלוסין פירוש תנאי. . .

אנקמין הכטנים פירוש כלי שיר והערוך גרס נקטומין.

אנקום כל האנקום הזה בשביל זה פי' כל ההמון והרגש זה.

אנשי בפ' אלו דברים אנשאי יונה דדהבא פי' שכחתי תרג' לא שכחתי ולשון מקרא נשיתי טובה והרבה בתלמוד.

אסבר ליה אפיה פי' הפך לו פניו ר' יוחנן אסברא לי וכן אידי אסברא לי פי' פירש לי טעמו של דבר.

אסטיטיגום פי' אדון העיר.

אסטטיבא הקב"ה עושה אצטטיבא פי' עשה מנוחה.

אסטרבל בלא חטים פי' קש.

אסטרבל בטנך ערמת חטים וערמת פלפלין ערמת אסטרובלין פי' מין תבלין וי"מ פיניוניש ס"א אצטרובלין.

אסכספית של רוח רעה בעיקר אסתלוגליגית.

אסטריא כעומד לאסטריא פי' למטרה.

אסטרטים נפל זה ביד אסטרטים פי' נפל ביד שבאי זה שנשבה בידו ומכרו זה בקמח.

אססני בפ' מי שאחזו פי' סנה והוא בעיקר אסנא.

אסכרא ביבמות כולם מתו באסכרא פי' כמו כי יסכר פי דוברי און פי' מורסא בגרון שלא יוכלו לדבר וסותם הגרון וזה נמצא ג"כ בריש ברכות.

אספי ליה כתורא בריש כתובות פי' תן לו כשור שאוכל הרבה וי"מ הטען עליו משאוי ילמדהו תורה כשור הזה שסובל העול.

אליסרין והאספטיקין מי׳ שיעשו קליפה חייבים במעשר. מיני פירות.

אסקניתא נמלא [צ״ל גמלא] אסקניתא פי׳ עומד על לוח גשר קטן ופי׳ בעיקר גמל.

אסקופא בריש שבת ובפסחים למה נקוד על ה״א שברחוקה חוץ לאסקופא תרג׳ מפתן הבית אסקופא כמו המשקוף למעלה שמכה בה הדלת כן למטה.

אסרו חג בעבותים פי׳ שמגיעין ומקיפין המזבח לשון הקפה כמו אוסרי לגפן והתרג׳ ויסחר לשון סביב אסרייתא דחרדלא פי׳ חבילות פי׳ קנים גסים ונמכרין למנין.

אסתגר בקמתא ויש גורס אסתנות והוא בעיקר אפתנים. . . אביה לא צריכה לאפושי פי׳ לשון הבוי.

אפטר לא איפטר למעבד הכי פי׳ אפטר באמת אליטון פי׳ פרנס.

אפיפיור פי׳ קיסר וי״א פפא הכומר הגדול של נוצרים ולפעמים הוא ברומי ויש לפעמים באוינייון [Avignon].

אפר בסוף נדרים אין עפר מת בעפר אפר פי׳ כעפר שחפר והוא משל שאע״פ שיש שער בערוה לא יהיה הוא כרות שפכה ותימה שאמרו חכז״ל על תמר שעשתה את אמנון כרות שפכה אולי היא עשתה בחכמה ואין קושיא כי בנות ישראל אסור לגדל ערותן שנאמר ויצא לך שם בגויים ביופיך וכו׳ כי תמר היתה בת יפת תאר במלחמה ורבינו גורס בעפר פיר שהוא גומא לחפור פירות וכבר פירשתי בעיקר פירא. [ודע כי בנדרי׳ פ״א רע״ב הגי׳ משונה ועוד עיי״ע שעל ואולי גם כאן מלת אין ע פ ר ט״ס הוא וצ״ל אין שועל וכו׳].

אקרנא חייב במזוזה פי׳ פתח של קרן זויות.

ארמילגוס תר׳ וברוח שפתיו ימית רשע יקטל ארמילגוס רשיעא י״מ סיעת רשעים וי״מ שהוא ארמילוס הרשע שיקום באחרית הימים ויהיה משונה מאד בצורתו וימלוך ברומי ובכל העולם ויעשה שמדות וזו היא פיד ישראל ואפי׳ אומות העולם קראו לזה אנטיקרישט״ו ר״ל נגד המשיח ובירושלים יעשה מלחמה גדולה עם משיח בן יוסף ויהרוג למשיח בן יוסף כמו שהוא במדרש ורמז כל זה בפ׳ החליל וביום הצרה עצמו יתגלה משיח בן דוד ויהרגנו ברוח שפתיו ויחיה למשיח בן יוסף ואז אפרים לא יקנה את יהודה.

ארקפתא לסרוקי סוסיא ולמבני ארקפתא ס״א ארקפטא וכן בר״פ עשרה יוחסין והוא כדמות אצטווא שהיה בהר הבית לישב ובעיקר ארקפתא תמצא מפורש והקושיא על פי׳ רש״י שפי׳ ספסל ולא נהירא.

אשוורי כיסין אשוורי פי׳ כיסין של שירין.

אשטמיתיה הא דא׳ כל שהדיו עובר עליו אינו נקב בפ׳ העור והרוטב ר״ל נשמטה ונשכחה זאת ההלכה ונעלמה ממנו.

אתווס מסאני פי׳ לכלך מנעליו והוא בעיקר ווס . .

אתמהא במדרשות ובירושלמי פי׳ יש לתמוה על זה.

אתרמי בפ׳ כיצד מברכין כי אתרמי להו ריפתא דעירובא פי׳ דרך מקרה כמו איקלע בבני אדם וכן דאתרמי אתרמי והרבה . .

ארמוייה בפ״ק דפסחים בעכבר ר״ל חטפו ממנו.

אקלע לאתרין ר״ל קרה מקרה שבא לארצנו או נזדמן. רב איקלע לבי גניבא י״מ נכנס לביתו בפ׳ כל כתבי אי מקלעין ר׳ אמי ור׳ אסי וכן אי מקלע ר׳ יוחנן.

ארזג בערוך רב צמח דעבד ארזג הוא בסנהדרין בענין מניין קבורה מן התורה ואמר רב אחא בר יעקב נמסר עולם לשוטים שאינם יודעים להשיב וכו׳ ובעל הערוך גורס ארגז ושם פירש.

אטרא כתבי אטרא פי׳ שטר תנאים שהתנו ביניהם.

אגטין בעיקר לגטון שטר צוואה.

אריני כגון ערש למלונה שעשוייה לשמור פירות.

ארדלג פי׳ קמח הטרוף במים ומבושל.

אשת בפ״ק דקדושין וראית בשביה אשת ואפי׳ אשת איש תוספות ואעפ״י שאין אישות לגוי כדאיתא בפ׳ ד׳ מיתות מ״מ איכא עשה דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חבירו ע״כ ואם כן זה העשה התיר ביפת תואר וא״כ אין אישות לגוי לא נדרש מיפת תואר אלא מדרשא אחריתי והוא אשר ינאף את אשת רעהו פרט לאשת אחרים ר״ל גויים ופי׳ רש״י אשמעינן שאין קידושין לגוי וכן בתוספות פרט לאשת אחרים והיינו גוי וקמ״ל דאין אישות לגוי ואע״ג דאין מיתה ואזהרה איסור מיהא איכא

מדאצטריך למשרי יפת תואר דדרשינן בפ"ק דקידושין אפי' אשת והרשב"א כתב דהותרה אע"ג דכורתת ברית לגוי שעשאה כלי . . . ע"כ בליקוטי ההוספות באות אל"ף.

ב) אחרי הודעתיך כל זאת ארשום זכרון אנשים אשר עשו להם שם בביאור דברי ומלות רז"ל הן בחיבור בפני עצמו הן בהשענם על ספר הערוך להשלימו ולתקנו. נתחיל בגדול והוא החכם והנבון ר' אליהו הלוי בן אשר אשכנזי ונקרא בשם טוב ר' אליהו בחור. הוא היה הראשון אשר הבדיל בין המלות של תרגום ובין המלות המורגלות רק בדברי רז"ל תחת אשר רבינו בעל הערוך לא הפריד בין הדבקים. ור' אליהו חבר לשני מיני תיבות אלו שני חיבורים את ספר המתורגמן ואת ספר התשבי. בהקדמה לספר הראשון אמר בעל מחברו וז"ל: „חברתי את הספר וקראתי שמו מתורגמן כי הוא מתרגם לשון המקרא בלשון ארמי ולש' ארמי בלשון המקרא וזה שחלקתי כל תרגום המקרא לשרשים וכתבתים על ספר דרך אלפא ביתא כמו שעשה הר' דוד קמחי בשרשי לשון העברי וכו' אני יחדתי לכל לשון שרש מיוחד ודרכתי בזה דרך בעל הערוך והוא דרך יותר טוב מדרך ר' דוד קמחי עיי' בשרש כפר ובשרש ערב וכו'. וקודם לזה פתח ואמר כי לא די שלא היה איש שעשה הדקדוק כי אם אפילו לעשות חבור לפרש המלות לא היה איש חוץ מהרב רבי נתן איש רומי בספרו הערוך שחבר על מלות התלמוד ואגב גררא הביא קצת מלות מהתרגומים ורובם מלות של יון או רומי הנמצאים לרוב בתרגום ירושלמי. וכמה מהם הביא ולא ביארם וזאת היתה תלונתי עליו בספר מסורת המסורת ואחריו לא קם איש שהתעורר להחזיק בו לא בדקדוק ולא בביאור המלות וכו' עכ"ל. ויד ה' היתה על אליהו וכמה מלות של תרגום אשר חסר פירושם והיה מונח עד שבא אליהו נתבארו על ידו אבל בכמה וכמה מלות מונחות בתיקו וגם "תשבי„ אינו מתרץ קושיות ואבעיות. ובספרו השני הנקרא תשבי באשר באו בו ביאור שרשים כמנין תשבי רובם הם שרשים אשר מלפנים אינם מפורשים ומורגלים בדברי רז"ל בתלמוד ומדרשים. ובהקדמה הטיף מלתו על ספר הערוך וז"ל וכבר קם הרב רבי נתן בן הרב רבי יחיאל איש רומי שנת ד' אלפים תתקמ"ד (?) ליצירה וחיבר מהם ספר על סדר אלפ"א בית"א וקרא שמו ערוך כי הוא כשלחן הערוך לפני האוכל כי אדם גדול בתלמוד היה. אכן לא הביא הרב רק המלות החמורות הנמצאות בתלמוד ובמדרשים . . ורבים מהם הביא ולא ביארם ועל זה אני מתמיה הרבה מאוד על מה הביאם. גם יש שרשים הרבה שלא הביא כלל ואף אם הביא איזה מלה מהן לא הביאה רק לבאר איזה דין או פשט ולא לבאר המלה ההיא וכו' עכ"ל. ואחרי זאת הודיע לנו את אשר הוא עושה לספרו זה שהביא רק המלות שבעל הערוך ורד"ק לא הביאם אבל הוא בעצמו מעיד עליו שהרבה מלות שהן מורגלות בתלמוד אעפ"י שבעל הערוך לא הביאן גם הוא לא הזכירן „כי אין תועלת בידיעתם רק למי שמעיין בתלמוד ואעפ"י שמלאני לבי לבאר קצתם לא אבאר שום אחד מהם כדי שלא לבייש מי שאין לו ביאור אצלי". וכן הרבה שרשים הנמצאים בערוך גם בשרשי הרד"ק מ"מ הוא הביאם ג"כ אבל חידש בהם איזה דבר אם בפתרונם או בנקודתם או בקריאתם. ואם גם לא נכחד כי לפעמים קלע אל השערה בפירוש הנכון אבל בכלל נוכל להחליט כי זה החבור. אשר הוא לאליה בן זקונים. ממיעוט הערך הוא וגם קצרה ידיעתו בלשון יוני כמו שאמר הוא בעצמו וז"ל: גם יתמהו על לשון יון שהבאתי בהרבה מקומות בידעם שאיני מכיר בלשון ההוא אבל לא ידעו שמן הקרדינאל אשר עמדתי עמו שלש עשרה שנה קבלתי כל אלה וכו' עכ"ל. אבל בכ"ז עצור במלין לא יוכל בעל כתר כהונה לומר בע' אננקי על המתורגמן: לא ידע כי המלה יונית כי לא חלק לו בבינה עכ"ל ואף אם בפתח דבר וסוף דבר התפאר על עצמו ר' אליהו שכבר התנה שלא להביא שרש שלא חידש בו דבר מה בכ"ז מחידושיו רק מעט ילפינן.

אחר ר' אליהו קם החכם הנוצרי יוהנן בוקסטארף בא הגר וישפט שפט לערבב מה שר' אליהו הואיל לחלק והשיב מצב ביאור המלות לאיתנו לאיתן העולם של רבינו נתן בעל הערוך שממנו שאב כל למודיו ועל יסודו ערך ספרו הנקרא בשם: Lexicon chaldaicum talmudicum et rabbinicum ובנו של בוקסטארף הוציאו לאור עולם לאמר: ואקום תחת אבי ואבנה הבית הזה לשם ד' אלהי ישראל. ואם גם הכונה בלתי רצויה לשם ד' אלהי ישראל כי כמה פעמים התל וחרף מערכות בני ישראל וגם כמה פעמים הסכיל לבאר לאין אמת וצחוק עשה לנו בעזבו דרך פירושי רבינו נתן אבל בכ"ז נמטיה אפריון על גודל שקידתו ויגיעתו. אבל לזה החריד לבנו בראותינו לצרת נפשינו כי לא תלין אתו משוגתו כי בהחטיאו מטרת האמת החטיא גם את אחרים מחוקרי בני ישראל ובפרט את רמ"ל ופרש רשת לרגלו במקומות אין מספר כמו שהוכיח בראיות מוכרחיות בעל תולדות ר"נ.

ועוד קודם שיצא ערך מלין של החכם בוקסטארף לאור עולם חבר הרופא מובהק ופילוסוף ר' דוד די פאמים ממשפחת התפוחים את ספרו צמח דוד ופירש בו מלות של תלמוד הבאות בערוך בשלש לשונות וכן עשה בספר השרשים של רד"ק עם הגזרים וכן הוציא התוכן של ספר התשבי והמתורגמן לר' אליהו בחור ומכולם חבר ספרו צמח דוד כמו שמודה בהקדמת ספרו הלזה. אבל קלות של בחרות היתה בקרבו להוציא ספר כזה והשגיונות לדוד חדלתי לספור כי אין מספר וכבר דבר מהמחבר דברים קשים כגידים בעל כתר כהונה והדין עמו.

והרביעי אשר קם להשלים את ספר הערוך היה הרב הגדול ר' מנחם די לונזאנו (להשערת מוהר"ר יעללינעק מכונה כן ע"ש הנמל Longano), חבורו מ ע ר י ך קונטרס קטן הכמות ורב האיכות הוא ובו מבוארות כמה מלות קשות וזרות שלא נתפרשו כל צרכן בספר הערוך. נדפס פעם ראשונה בויניציאה שנת שע"ח לפ"ק והובא מחדש על מכבש הדפוס בלפסיא ומוגה ע"י הדורש המפואר מוה' אהרן יעללינעק עם הקדמה אשכנזית מאתו. והנה הרב חיד"א במערכת ספרים אות מ"ם נומ' 181 הרבה לשבח את מהר"ם די לונזאנו וסיים בזה"ל באופן הנדפס יש בו צורך לכל ת"ח להבין בעצם תיב"ה היכי סגיא כי המפרשים מוציאין את התיבה ממשמעותיה האמיתי עכ"ל. אבל לדעתי הקלושה הפליג הרב חיד"א בשבחו של מהר"ם ומכמה דוגמאות נראה בעליל שלא היה כלול בידיעות הנצרכות של לשונות שונות אשר עליהן באו פירושיו אשר על כן לפעמים יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן עיי' ד"מ ע' אדקולאון ופירושו הזר וגם בזה החזיק ידו הרב חיד"א בשה"ג סוף אות אל"ף! וכן בעל כתר כהונה בא כמה פעמים בתוכחת מגולה להשיג על מהר"מ עיי"ע אסתנס וז"ל והר"ם . . . כי כאשר לא למד בל' יון לא בא עד תכונתה ורעותיה עכ"ל ובע' אספקלריא ז"ל וכמה נשתבש הר"ם בפי' המלה הזאת . . ואציע לך הנה דבריו למען תדע ובחנת כמה ידיעת לשון יונית עושה עכ"ל ובע' אפיפארות כתב וז"ל לכן לא הלאיתיך בדברי הר"ם וזולתו מן הפירושים אשר אין להם שחר עכ"ל.

החמישי אשר בא להוסיף הרבה שרשים על ספר הערוך ותיבות קשות הנמצאות בכל מקום בעברי ותרגום וגמרא היה מיכאל ונעשה מומר ונקרא פ י ל י פ ו ס א ק ו י נ ו ס וספרו מעריך המערכות (דפוס פאריז שפ"ט) ברוב דברים לא יחדל פשע כי ברוב גנובים הם פירושיו מספרים אחרים בפרט מספר ה מ ע ר י ך להר"ם די לונזאנו, ומה ש ה ו א בא לחדש מעט ורע הוא, ולא בחנם נעשה-מומר כי המיר טוב ברע גם באמונתו גם בפירושיו, ובסודנו אל תבא נפשו כי כמו באמונתו משקר גם במדעיו עיני חכמים נקר. אבל את ישרים סודנו הלא הם: איש ב נ י מ י ן מהמערכה ו ד ו ד וירץ גם הוא המערכה, ודע כי הם ר"ל הרב ב נ י מ י ן מ ו ס פ י א ואחרון אחרון חביב ר' ד ו ד ד י ל א ר א בעל כתר כהונה שנים כאחד טובים בזה שבאו להוסיף כמה וכמה מלות עם תיקונים המועילים עד מאוד וגם תרו ובחנו מאיזה ארץ נולדו טבען וגזען של תיבות אשר ילדי נכרים ישפיקו והרבו לטרוח מה טיבן של זמורות זרות נטעו בנטעי נאמנים בדברי רז"ל, אולם באחת יבערו שלא כתבו המלות הנכריות האלה כהויתן וכצורתן איש איש בלשון עם אשר ממנו מחצבן הלא אותיות מחכימות ורק ע"י ציורי המכתב נבארו מצפוני המלות ונגלה הכונה הנסתרה והרצויה ומה בצע בדעתינו כי תלדנה המלות הזרות על ברכי רז"ל בכ"ז לילדי אסופי ושתוקי נדמו לנו ועוד אחרי שנתפרשו לנו נחוצים אנו לומר מעליהם כמאמר התנא (בר"פ ד' בקידושין) כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא את אביו ולא אמו ונצרכים לקרוא לשתוקי ב ד ו ק י ר"ל צא ובדוק אחר לידת המלה ומה טיבו של עובר זה, לזאת עוד שנית לבנימין מוספיא שלא ביאר והעתיק את המלה לשפה מדוברת וע"י זה הכביד לקוראיו למצוא פשר דבר, ור"ד די לארא רק קצת נשמר מזה, כי ברצותו לתקן המעוות ולהעתיק המלה המפורשת בלשון עמו בשפת ספרד החסרון גם אצלו בצדו בבארו בלתי ידועה ע"י בלתי ידועה וכן עשה בלשון יוני ורומי. אבל בזה האחרון מחוייבים לנו להמליץ בעדו כי בספרו הקטן ע י ר ד ו ד כתב באמת איזה מלות כהויתן וכצורתן באותיות נכריות וגם בספרו היותר נכבד אשר נקרא כ ת ר כ ה ו נ ה היה את נפשו היפה לסקל לפנינו את הדרך כי כן כתב בסוף הקדמת ספרו זה וז"ל: עוד זאת אעשה לך שני לוחות מלאות וטובות באותיות רומיות כסדר האל"ף בי"ת מכל המלות הרומיות והלועזות אשר נקבצו באו בו ולא תהיה לך לפוקה ולמכשול לבב קריאתן באותיות עבריות וכו' עכ"ל אבל על זאת יתעצב לב כל מבין כי אף שטרח ארבעים שנה בחבור הנעלה הזה לא עלה בידו רצונו וסתום חביון עוזו כי הלך לבית עולמו קודם שהיה ביכלתו לשלם נדרו כי אף שנעשה חבורו עד רי"ש לעדות עדודרוס בכ"ז בדפוס יצא רק עד אות כ"ף לדאבון נפשנו, ובכל מעשה תקפו וגבורתו של חבור זה אשר יקר הוא במציאותו נסה כבר חילו ארי שבחבורה מבית המדרש של רבנים בברעסלוי חברי

הנכבד מהר"י פערלעס נ"י במ"ע של מהרז"ף ח"ז, רכ"ד והלאה. וממהות ואיכות של הוספות של רב בנימין מוספיא אשר ספחנוה בהוצאה החדשה הזו כמעט כל ערך יתן עדותו על כן הייתי בכאן מקצר כי ברית כרתי לעמי לקצר בכל מה דאפשר. ועיי' עוד למטה בדברי מדפוסי ערוך דפ' אמשטרדם. וממשלימי ספר הערוך זכור אזכרנו עוד את רמ"ל מידי אדבר בדפוסי הערוך בפרק שאחר זה עיי"ש.

ה) תכונת שבעה כתבי יד ושבעה דפוסי ערוך, מעלתם ומעילתם.

ואלה הם שבעה כ"י מספר הערוך אשר הקרה ה' אותם לפני:

א) כתב יד וויען א' (ר"ת כ"י וי"ו א').

כ"י הזה הישן נושן בזמן מכל כתבי יד של הערוך אשר לו יתר שאת לפתרון הענינים ע"ד החקירה והבקרת המונח לפני לתועלת חבורי הוא הנמצא באוצר הספרים של הקיסר Franz Josef I. ירום הודו בוויען הבירה Cod. Nr. 60 (ולפי החלוקה החדשה Cod. 7). הכ"י הזה כולל שמ"ז דפים בדמות פֿאָליא גדול בלי סימני מספרי הדפים וכתובים על קלף בכתב רש"י יפה וגדול. הכ"י נחלק לשני חלקים בהלק הראשון מן דף א' עד דף קע"ב יש בכל דף ודף הנפלג לארבעה עמודים ל"ג שורות. ערכי דבר המתחיל [Schlagwörter] כתובים בצד הימין, ולמעט בצד השמאל, באותיות שמנות וגדולות בשולי היריעות אשר לפעמים נבדלים מן הערכים המובאים בגוף ובפנים הערך. להכ"י הזך והנבחר הזה, הנשאר עוד במצב טוב וכתוב מיד איש אחד. יש אנה ואנה בשוליו נקבים ובתוך הדפים שרטים אשר נהיו מפאת איכת הקלף בכ"ז הכתב אינו נשחת. רק אחר דף הרביעי חסרים עלים אחדים כי בסוף דף הרביעי תכלנה המלות פלחי כדכתיב כמו (הסיום מהערך אברווי) ודף החמישי מתחיל בתיבות מתניתין באודדו (ערך אדדא). השני חלקים הנגזרים מהחבלים הדקים יעידון כי ההעדר נִתַּק.

הכ"י החל בחרוז: בעזרת ששמו ברוך אכתוב ספר הערוך וכלו בכתב מרובע שמן: „ברוך השם שפטרני וזכני להשלים זה הספר ע ר ו ך ב א ל ו ל ב א ח ד ל ח ד ש ש נ ת ח מ ש ת א ל פ י ם ו א ר ב ע י ם ו ש ש ה ל ב " ע". לפי זה הכ"י נגמר בשנת ה' אלפים מ"ו, ולמנין הנהוג 1286. המעתיק לדאבון נפשנו לא השאיר אחריו ברכת זכרונו במה שהעתיק ולא את שם האיש אשר בעבורו נכתב לזכר עולם.

רק באיזה מקומות נראה עין בעין את השם צ ב י בראשי הטורים למשל בדף רע"ב ע"ב נמצא בע' צאן שלשה טורים האלה:

צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית אבל מקבלין צאן
ברזל מן הגוים בפ' החובל בגמ' חרש אם אמרו בנכסי מלוג
יאמרו בנכסי צאן ברזל.

בדף רע"ג עמוד א' בערך צב ג' נמצאה מלת צבי מדוגשת בהפסוק: ונתתי צבי בארץ החיים (יחזקאל כ"ו, כ') אשר הדגושים מורים ג"כ על השם צבי.

בדף רע"ז ע"א נמצא ג"כ את השם צבי בראשי הטורים:

צנון שבמערה גדה מדחתו והוא טהור
במים שבמערה ובלשנא דרבנן פוגלא ובלשון
ישמעאל פוגל ובלע"ז ארמרוצ"א.

עוד יש לשום עין חקירתנו על הדגושים במלת צ ד ו ק בע' אביי, וגם בע' זחל (דף ק"י ע"ב) ולפי זה לא נוכל לברר היטב אם שם המעתיק היה צבי בן ר' צדוק או שם האיש אשר למענו נעתק היה צדוק בן ר' צבי או רק צדוק ושם המעתיק צבי.

הערות אינן בשולי הכ"י זולת פעם א' בדף קי"ב מלמטה בקצה התחתונה ושם כתובים בזה: שמחתי בישועתך. גירסאות של כ"י טובות עד מאד ומביא יותר מבשאר כ"י מראה מקומות על סוגית הש"ס ברשימת לשון: כ ג מ ר א ד' . . . פסוקי התנ"ך אינם מקוצרים במלת וגו' כברוב ההוצאות אבל

למרות רוחינו מקובצים איזה פעמים ערכים רבים שונים תחת ערך ד"ה אחד. המעתיק שגה לפעמים ברואה ונעשתה מלאכתו בשגגה בכמה מקומות אשר מהם נשפוט על קוצר השגתו בתוכן הכ"י, אולם נוכל לרצות עמו באשר הוא מגן לנו משנוים ותיקונים כאשר יעלה על לב המעתיקים המתחכמים (עיי' בכתב יד ברעסלוי למטה) ולעון פלילי יחשב להם כי אינם מועילים בתקונם רק מועלים בקודש.

הצורות המצוינות מרבינו נתן לפרש הענין כמעט כולן נמצאות בכ"י תחת אשר נפקדו מקומן בהוצאות הערוך, וכמו כן החרוזים הקטנים והגדולים, הראשונים הם כתובים אחר כל פרק ופרק והאחרונים אחר כל אות ואות, כי לפי ההכנה העיקרית מסודר הערוך לפרקים הבאים אחר אות השנית של שרש ודע כי לאות: א' ישנם כ' פרקים, לאות ב' — כ"א; לאות ג' — ט"ז; לאות ד' — ט"ו; לאות ה' — ט'; לאות ו' — א'; לאות ז' — י"ב; לאות ח' — י"ח; לאות ט' — י"ב; לאות י' — י"ז; לאות כ' — י"ח; לאות ל' — כ'; לאות מ — כ"א; לאות נ' — כ; לאות ס' — י"ט; לאות ע' — י"ז; לאות פ' — כ'; לאות צ' — ט"ז; לאות ק' — י"ח; לאות ר' — י"ט; לאות ש' — כ"ב; ולאות ת' — י"ח פרקים. שלא להלאות את עיני הקורא ולא להרבות את דפי המבוא אביא רק אחדים מהחרוזים הקטנים הבאים אחרי הפרקים אם גם אין בהם יקר ונועם המליצה לחיך יטעם.

בדף ו' ע"ב אחר אהורייר נמצא את השם נתן בראשי החרוז כזה:

נשלם פרק ערך רביעי.

תפארת רון למקדש שביעי.

נאור ואדיר און ועוצם יחמשי להתחיל ולגמור פרק חמישי.

דף ק"ט ע"ב אחר זגתא: פרק זג הנשלם תהלה לנעל בתחל פרק זד ימגר לעט הנזד.

שם אחר זדריהון: סלק פרק שלישי ממני לאינשי הנה זה הרביעי בגזרת מושיעי.

דף ק"י ע"ב אחר זלית: סלק פרק רביעי רון לרוכב השביעי.

דף ק"א ע"ב אחר זייר: נשלם פרק החמישי רון למעוז ראשי בתחל זה הששי ידי יאמן קדשי.

דף קי"ב ע"א אחר זכר: בחסלת פרק ששי שולה רצון (צ"ל רצוץ) חפשי. בתחל פרק שביעי ישמחני ד' שמחות שבע.

כזה וכזה הולך וסובב בחרוזיו בשינוי קצת:

החרוזים הגדולים אחר כל אות ואות יבואו במקומו בפנים החיבור הזה. ושירי החרוזים בסוף אות ת"ו הלא המה בכ"י ו"ו א', ב', בכ"י ליידען והאלבערשטאם וברעסלוי ובדפוס ראשון של ערוך הנמצא באוצר ספרי ביה"מ של רבנים בברעסלוי אכתוב בסיום חיבורי זה אי"ה.

ב') כתב יד וויען ב' (כ"י ו"ו ב').

הכתב יד השני הנמצא באוצר הספרים הקסרי בוויען Cod. 60 ולפי חלוקה חדשה Cod. 10 הכולל ש"ז דפים בקלף דמות פֿאָליא גדול נכתב בכתב יפה והדר אבל עומד במדרגה שפלה תחת כ"י ו"ו א' ביתרונו ותועלתו. בהשקפה הראשונה נוטה להאמין שהכ"י הזה נעשה ונגמר מהכ"י הנ"ל, אולם אם נביט בעין חקירה השנויים העצמיים ע"י הוספות והשמטות בדבריו, כי פעם הוסיף ופעם גורע, מוכרחים אנהנו לעזוב את השערתינו זו להחליט בבירור שלא ממקור אחד נבעו ולגזור בצדק על חוסר דעת המעתיק שלא הבין כונת המחבר. לחטא הסופר יֵחָשֵב דרכו הנפסדה לקצץ המלה (אם גם היא גדולה) הבאה בסוף השורה בלי לחזור ולהשיבה שנית בתחלת השורה הקרובה אליה, כנהוג בשאר כ"י, גם מום רע בו אשר הוא לנו לצור מכשול, על כי משנה פעמים רבות המשקל מערך ד"ה העומד בשפת הירעה הימנית או השמאלית מאותם המובאים כפול ומשולש בגוף הכתב של אותו הענין ועי"ז תכבד העבודה להוגים בו לדעת איזה היא הקריאה הנכונה וגי' הישרה מהשורש המדובר בו באותו הענין, גם ימצאו בו פעמים רבות ערכים שונים בעצמותם מקובצים תחת משקל ד"ה אחד. — הדפים נחלקים ג"כ לארבעה עמודים וכל עמוד כולל ל"ד עד מ"ד שורות חוץ בדף קנ"ב ע"ב (מפני ששם נגמר חלק הראישון) נמצא רק עמוד הימין, והדפים מן רמ"ו עד רע"ח בחלק השני כתובים בלי פירוד העמודים.

החרוזים הגדולים מובאים בכ"י זה כמו בכ"י ראשון חוץ של אותיות ט', ל', מ', צ'; אולם נחסרים לגמרי החרוזים הקטנים אחרי הפרקים. הצורות ישנן בשינוי קצת מאותן הנמצאות בכ"י ראשון. אין בכ"י הזה שום רושם המודיע לנו את שם המעתיק או למי נעתק, והכ"י יש לו סיום ברוך שפטרני וכו' ממש ככ"י ו"ו א' אבל הסיום הזה מיד אחרת נכתב וסופר אחד דלא גמיר וסבר כתבו יען שראה כבר הכ"י ו"ו א' עם הסיום הזה וגמר בדעתו להוסיף על כ"י ו"ו ב' הסיום של כ"י ו"ו א'.

תקונים הנוגעים מהמעתיק אינם נמצאים בכ"י הזה רק פעם אחת בדף ט"ו ע"ב בע' א ל ם תחת השורה בסימן כזה ⁖. הביא איזה מלות הנשמטות. ואם גם נלך תועה בהליכת דרך הקריאה הנכונה אם לא נעמיד הכ"י הזה לעומת הכ"י ו"ו א' בכל זאת גם להכ"י הזה יש לו נוסחאות טובות והשגגות נוגעות מהמעתיק דלא גמיר. בהשער הכתוב באחורי הכ"י נמצאו דברי שבחים בכתב ולשון לטינא בזה"ל:

Lexicon Talmudicum explicans difficiliores voces in toto Talmud occurentes compositum a Rabbi Nathan filio Jechiel Romano A° condito mundo juxta Hebraeorum supputationem quater millesimo octingentesimo sexagesimo primo seu A° 4861 a diruto templo Hierosolymitano A° 1003 [1033 :ט"ס וצ"ל] vide epochas hasce in extremo libri. Est rarus et magni prety codex accuratissimo exaratus.

Ex libro Sebastiani Tengnagely Belgae
I. U. D. August. Cons. et Bibtiothecar.

ג) כתב יד ליידען (כ"י ל"ד).

באוצר הספרים המהולל אשר בליידען במדינת האָללאנד נכלל תחת סיגנון Mss. Hebr. Scaliger Nr. 5 Solior 490. שלשה ספרים יחדיו מדובקים וכולם מיד סופר אחד נעתקים ולארבע מאות ותשעים דפים משני עברים כתובים. כ"י ספר אחד כולל מחברת של אבן סרוק מדף א' עד דף ס"ד, וכ"י שני הוא בקרת על זה הספר חברה דונאש בן לבראט כולל מדף ס"ד עד דף פ"ג, והאחרון הכי נכבד והוא כ"י ערוך מדף פ"ה ע"ב עד גמירא. הכ"י הזה על קלף ישן נושן יש לו באמצע חורים ובשולי הקלף בקעים מבלי שהוזק הכתב בפנים. הכתב מעולה ומהודר עד מאד ועומד בין כתב רש"י ובין כתב מרובעת. ערך ד"ה בין בצדה הושם בין באמצע השורה. תיבת סוף השורה הנחתכת בכלות השורה נשנית עוד הפעם בתחלת שורה הקרובה אליה כמו בכ"י ו"ו א'. איזהו פעמים כמו בסוף חלק ראשון בדף רע"ו סוף ע"ב בע' כ ף. ערך המתחיל מצוייר בציורי חיות. איזה תיבות מוגהות מאותה יד כותבת, ונרשמות בצד היריעה. בדף רנ"ד ע' ט ר ט ן נוספה שורה שלמה ומחצה בסיגנון כזה ______| בקצה שפת הקלוף. ובדף תמ"ד ע' ר ם קודם תיבות אבל לעולם נכתבה שורה שלמה באלכסון. גם בכ"י זה נחלקים הערכים לפרקים כמו בכ"י וו' א' אבל באות ז' ישנם י"ג, ובאות ת' י"ז פרקים. [אבל ליו"ד יש לו כמו בכ"י ו"ו א' י"ז פרקים ולא כמ"ש החכם דערענבורג במ"ע של רא"ג ח"ד קכ"ד. ט"ז פרקים]. החרוזים הקטנים באו רק אחר ארבעה פרקים הראשונים ונעתיק כאן רק חרוז ר"ת של שם נתן וז"ל בספ"ב: נגמר הערוך פרק שני. תהלה למלבין אדום כתולעת שני. בגינות אגנן ועוז וכח ישלשי להתחיל ולחסול פרק שלישי. חרוזי שאר פרקים נחסרו. אבל חרוזים גדולים אחר כל אות ואות ישנם כמו שאעריכם במקומם הראוי. הדפים נחלקים לשני בקעים ושורותיו שלשים וחמשה. אבל בקרוב סיום חלק ראשון מדף רע"ז עד רפ"ד הכתיבה בצד שלם בלי פליגה. בכ"י הזה שולטת גם יד אחרת, לדוגמא בדף קכ"ז ע"ב יש הוספה לע' אשמאי בזה"ל: „ורש"י פי' אשמאי לשון אשם רשע ועם הארץ ור"ת פי' לשון שממה ועם הארץ, והארץ לא תשם תרג' לא תרוע" לע' אתון דף קכ"ט ג"כ מיד אחרת א" בזה"ל תרג' של אתם עכ"ל. בע' חלק ב' א": פ"ק דחולין לא חילק ולא בילק ידענו; לע' טם א' דף רמ"ז נתקן מלת ויוצא באלב"ם.

מי היה המעתיק ולמי העתיק לא ידענו אבל ראה זה מצאתי כי ערך ד"ה באג מנוקד כזה: ב"א"ג. הכ"י נכתב לכל הפחות קודם חמש מאות שנה וזה מוכח מהכתב ע"ג כתב נגרד באחורי הספר ושם נרשם הקונה וכתוב שם בזה"ל יעקב בר אליקום מטולידא חתן החכם ר' מרדכי בן מוה' משה הלוי המכונה ר' מולין, וקניתי זה הספר ערוך הגדול ביום י"ח אדר קס"ד בעד י"ז זהובים עכ"ל. וא"כ

בשנת קס"ד כבר נקנה הספר מאיש אחר, ושם ר' משה הלוי המכונה מולין בלי כל ספק היה אביו של ר' יעקב הלוי המכונה מולן ובשמו הנודע ביהודה לתהלה מהרי"ל. ומה מאד כנים דברי חיד"א בשם הגדולים ע' מהרי"ל שכתב שם וז"ל: ונראה שמכנין להרב מולן ע"ש אביו שנקרא משה כי משה מכנין אותו מולן כמ"ש בשמות הגיטין דף נ"א משה המכונה מולן וכו' ע"ש. וחכם עדיף מנביא כי מהכ"י נראה בעליל כי שם אביו של מהרי"ל היה משה: המכונה מולין. ובענין הנוסחאות, הצורות ושאר מעלות לא נופל הכ"י הזה מכ"י ו"ו א' ולרוב מסכימים זה לזה כאשר עיניך תחזינה מישרים בפנים בהוספותי. וכערך פ' נוסחאות משונות מדפוסי הערוך העלה החכם הכולל מהר"י דערענבורג במ"ע של רא"ג הנ"ל אשר למראה עיניו שפט בשבתו בליידען.

ד') כתב יד קאהוט (כ"י ק"ט).

כ"י ערוך זה קראתי על שמי יען ששייך לי וקניתיו בדמים יקרים מאיש תבונות עובר ושב אשר מעיד על עצמו שמים וארץ כי נחלת שפרה עליו להיות מוחזק בכ"י הזה מורשה למשפחתו מימים כבירים. צר לי מאוד כי הכ"י הזה מתחיל באות למ"ד והוא חלק שני של ערוך ושמעתי אומרים כי חלק ראשון בן זוגו מונח בקובץ כ"י באוצר הספרים בפארמא. החלק השני אשר ת"י כולל ר"ם דפים על נייר ישן נושן ועב בדמות פאליא קטן או קווארט גדול. הכתב על פני רוחב עמוד שלם בכ"ז שורות הוא כתב משיטא באותיות בלתי יפות והסופר היה לפי כתב ידו מספרד. עת כתיבת הכ"י הזה קרובה לעת של כ"י ל"ד, וזה נשמע מהערת כותבי אחד שהרשים באחורי הכ"י וז"ל: לקחתי אשה במזל טוב בשנת ר"א ועשיתי לה סימן רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה עכ"ל. וקצת למטה כתוב מאותה יד בדיו מעט יותר שחור בזה"ל: ביום שבעה עשר לחודש ניסן שנת ר"ז נולד לי בת שמה בילה ועשיתי לה סימן יפה כלבנה, ברה כחמה איומה כנדגלות עכ"ל. בהיות הדיו בפנים הכ"י יותר כסופה, קרוב לאמת כי הכ"י עתיק כערך חמש מאות שנה. להכ"י הזה היו בעלים רבים ושמותיהם נרשמו באחורי הדף ואחרון נקרא רפאל פרישק"ו. ערך ד"ה נכתב בצד או באמצע השורה. גירסאות ונוסחאות של כ"י הזה טובות הנה. וגם הכ"י הזה נפרד לפרקים אך בהבדל כי אות מי"ם כולל כ"ב; ואות נ' כ"א; ואות פ' י"ט; ואות ר' כ'; ואות ת' כ' פרקים. החרוזים הקטנים נשמטו, אבל החרוזים בסיום האותיות ישנם רק משונים מחרוזי כ"י ו"ו ול"ד. לדוגמא ארשום איזה מהם.

אחר סיום אות למ"ד: נשלם ערך הלמד, תהלה לאל דעת מלמד, אתחיל [אולי צ"ל בעבור ר"ת: נתחיל] ערך מי"ם.

אחר סיום אות נו"ן: סליק ערך נון, תהלה לאל רחום וחנון, אתחיל ערך אות הסמך.
אחר סיום אות סמך: נשלם ערך סמך, ברוך העוזר והסומך, ואחל ערך עין, בשם הבורא יש מאין.
אחר סיום אות עין: נשלם ערך עין, ברוך רחמנא דסייען, אחל ערך פ"א בשם אשר שם לאדם פה.
אחר סיום אות פ"א, צדי וכ' נשנו ג"כ החרוזים אלו.

ובסוף הספר כתוב וז"ל: נשלם ספר הערוך, תהלה לאל ברוך, ושולחנו לכל ערוך, ובו הענין מוצא, בכל אשר הוא רוצה, תיבות קלות וחמורות, ממשניות והגדות וגמרות, וכמה פירושין נמצאו בו, והכמות גדולות בקרבו. שכל האדם יחשף, בדברים שלש בתבונות, אם בכתיבות גם בשליחות, השלש היא המתסות, בכתב אמת מורה שכלו, טוב שכל יקר מהוסות, שליח מורה חכמתו אם להשות גם לענות, המתן אות על נדבתו, נדיב מימיו נאמנות.

המאמרים אשר נשמטו בדפוסי הערוך מֵחמת הצינזור ישנם בכ"י זה, ההגהות מיד אחרת מעטות הן ד"מ בע' פרדס ובע' צוו, הוספות מיד שלישי ישנן בע' תחל ב' ובע' תכלת אשר שם מצויין יד החזקה להרמב"ם, ועוד כמה וכמה פעמים ישנן בצד סי' כזה ⁰ או תבנית יד כזה ☞ להעיר את הקורא כי נשמטו שורות שלמות או ערכים שלמים.

ה) כתב יד האלבערשטאם (כ"י ה"ב).

בהגיע תור כ"י הזה רחש לבי דבר טוב להביע רננות ואלף תודות לבעל כ"י הזה הוא ידידי החוקר הנפלא מחזיק בידי לומדי תורה, החכם הכולל מוה' שלמה זלמן חיים האלבערשטאם נ"י אשר בחסדו השאילני את הכ"י הזה ותהיה משכרתו שלמה! הכ"י הזה נחלק לשני חלקים. ח"א כולל אותיות מא' עד

למ״ד בכלל ומכאן ועד גמירא ח״ב. ויש לשניהם שפ״א דפים בלתי נסמנים בדמות קווארט גדול כתוב על פני כל העמוד עם ל״ג שורות. דף א׳ נחתך במקצת ודף שע״ד למחצה על מחצה ועל כן נחסרו הערכים מתיבות כדמפרשינן פ׳ אין דורשין של ערך אובא עד תיבות בגמ׳ דכל שעה של ערך אבשונא. הכתב יד בסיום כולל רשימת שמות אנשים אשר היה ברשותם הכ״י. ובדף האחרון כתוב: וז״ל מודה אני יצחק בכמוהר״ר גרשון טרייבט זלה״ה איך מכרתי זה הערוך אל כמ״ה יוסף ממונצילצי יזיי״א תושב מודינא היום יום ד׳ ז׳ אפריל רס״ו והמעות קבלתי על יד כמ״ה עמנואל חי בנו יזיי״א ולמען יהיה בידו לעדות לזכות ולראיה כתבתי זה ביום וחודש ושנה הנ״ל לי״א. ואשאל את ידידי כש״ת מהור״ר שזח״ה האם יוכל לפתור את תוכן הכתב הזה והשיב לי בטובו באיגרת מיום ה׳ לסדר לך לך ב׳ר׳כ׳ת׳י׳ו לפ״ק וז״ל: — — והנני להעיר על זה כי טרייבט אולי הוא טראבית Trabotti עיי׳ מה שכתב על משפחה זאת החכם שטיינשניידער בהמזכיר שנה י״ב עמוד 117 ושנה ט״ו עמוד 5. ומה שכתב החכם בערלינער במאגאצין שלו שנה ב׳ עמוד 16 ועמוד 96. מונצילצי הוא Monselice גם ר׳ אברהם יגל חתם את עצמו בספרו לקח טוב: אברהם יגל בכמהר״ר חנניה ממונציליצי וס׳ מספרים תהלות ד׳ על פרקי שירה הוא מר׳ חנניה ממונצילצי. מודינה היא עיר Modena, לי״א הוא ר״ת לברכה יהי אמן עכ״ל. ומחרתו קבלתי עלה נדף כתוב בו וז״ל על מכתבי מיום אתמול הנני להוסיף כי בספר אלה הדברים ע״ד גט אשר נתן שמואל וינטורוזא לתמר בת הרופא יוסף התמרי (מנטובה שכ״ו) מצאתי הסכמת כמהר״ר יצחק ממונציליצי בעיר בולונייא. גם מצאתי בס׳ הנ״ל חתימת מרדכי בר׳ יצחק טריבוט גם יוסף בר׳ נתנאל טריבוט. אמנם כאשר ראיתי היטב בהכ״י נראה בעיני לקרות טרייביש באות ש׳ בסוף ולא באות ט׳ וגם לא נמצא ו׳ בין שני אותיות האחרונות כאשר נכתב תמיד שם טרבוט. ולכן נ״ל כי הוא באמת טריבש והוא משפחת Treves עיי׳ בתשוב׳ מהר״י קולון סי׳ ס״ג מביא את מוהר״ר יוחנן טרייביש. ובסי׳ ק״ב גרשום טרייביש ועיי״ש סי׳ י״ג, י״ד וצ״ט. גם על שער המכילתא (ויניציאה ש״ה) נמצא מהור״ר יוחנן יצ״ו איש טריביש וכן בהקדמת ר״ש עתיא לתהלים מביא החכם ר׳ יוחנן טרייבש עיי׳ מ״ש על משפחת Treves הנ״ל החכם ר׳ נחום ברילל רב בפפד״מ בספרו יאהרביכער שנה א׳ צד 87 והלאה. ע״כ לשונו הזהב.

ובסיום הספר כתוב בכ״י ה״ב בזה״ל והושלם מלאכת עבודת הקודש בשלישי בששה ימים לחודש אדר ראשון שנת חמשת אלפים ומאה וששה ושבעים לבריאת עולם ע״י משה בכ״ר אליהו ז״ל השם שזיכני להשלימו הוא יזכני להגות בו ובשאר ספרי הקודש אני וזרעי וזרע זרעי עד סוף כל הדורות ויקויים עלי קרא דכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל ע״כ. והסופר המעתיק הציב לו יד ג״כ בפנים הספר בנקדו תיבת משה הנזכרת בערכים זיו. פרקד. קרש א׳. תתיה. וגם נקדו שלש אותיות בע׳ סעד כזה ״מפרנס ״שנתנה ״התורה והוא ר״ת משה.

בענין פרקים יש להעיר כי אות ב׳ כולל כ״ב; ח׳—כ״א; ט׳—י״א; י״—ט׳; ל׳—ט״ז; נ׳—כ״א; ת׳—י״ז פרקים ומספר שאר פרקים הסכים לכ״י ו״ו א׳. חרוזי פרקים נשמטו אבל החרוזים הגדולים ישנם ואביאם אחר כל אות ואות. וגם איזה צורות של כ״י ו״ו א׳ נשמטו. מאמרי של הצינזור נמחקו בעברו קו עב בתוך התיבות אבל ע״י ההשוואתם עם כ״י ו״ו ול״ד וק״ט נוכל לפתרן על נקלה לדוגמא בע׳ און כצ״ל הטחק: פי׳ און נכתב על הגליון שהוא הנייר. בע׳ נצר ב׳ כצ״ל: בראשון אין מתענין מפני הנוצרים מפני שיום טוב שלהם הוא; בע׳ קדח ג׳ כצ״ל שמקדיח תבשילו ברבים כגון ישו הנוצרי. בע׳ קרב ב׳ כצ״ל. כפ׳ נגמר הדין בע׳ הפסח תלאוהו לישו הנוצרי. ושם כצ״ל: ישו הנוצרי קרוב למלכות היה. נוסחאות הכ״י טובות מאד וגם יש שתי הוספות גדולות בע׳ כמה ובע׳ כם ושם אביאן אם יהיה חלקי בחיים. אבל לא נכחד כי כמה וכמה פעמים טעיות פלטה קולמסו של הסופר המעתיק.

ו) כתב יד ברעסלוי (כ״י ב״ר).

הכ״י הזה אשר הושאל לי מרו״מ מהרז״ף נ״ע שייך לאוצר הספרים של בית המדרש רבנים בברעסלוי ונכתב באותיות רש״י קטנות על פני רוחב העמוד בלי הפלגה בדמות פֿאָליא גדול קצת על נייר קצת על קלף. הכ״י כולל ר״ט דפים וכל עמוד מחזיק מ״ה — מ״ז שורות. דף פ״ט חסר מתיבות בהמה טמאה ובעל של ערך טען עד ערך טפס וכן חסר דף קי״ג מתיבת ממחה של ערך מח עד תיבת מ״. שני דפין היינו דף ק״ס וקס״א נחתכו מתיבות משום בע׳ פרש עד ע׳ צבת ונייר חלק ממלא החסרון.

הסופר המעתיק אין חלק לו בבינה ובער היה עד כי לא הבין כלל תוכן העתקתו על כן מלא כ"י ב"ר על כל גדותיו מטעיות רבות ושגיאות גדולות מאד. וזאת שנית הסופר מעתיק מכ"י אחר שכתבו איש ששמו היה מבורך. על הסופר מבורך הזה הארכתי בראיות ברורות בע' אונוס כי מדרכו היה להוסיף בפנים לדברי בעל הערוך מבלי שהפריש והבדיל בין דבריו ובין דברי רבינו נתן והרבה פעמים הסכיל עשו אף כי הוא חשב לתקן ותיקונו זהו קלקולו ועתיד ליתן את הדין כי העמים לפעמים דברים שרחוקים מן האמת לרבינו נתן, בכאן ארשום איזה הוספות גדולות אשר נעדרו בשאר כתבי יד ערוך ואיזורו מוכיח עליו שהן הנה מן הוספות שבדה הסופר מבורך מלבו. ואלה הן: אחר תיבות כ פ י צורך השעה בע' הסת כתוב בכ"י ב"ר וז"ל: אבל שמעינן מחכמי מגנצא ז"ל כי אם תפול שבועת של גוי על תלמיד חכמים [!] פודין אותו ישראל ולא ישבע וגם לעמי הארץ אם תפול להן טענה על תלמיד חכמים [!] כדי להשביע אותו להוריד אותו מגדולתו כי עמי הארץ שונאין לתלמידי חכמים כיותר [צ"ל ביותר] כותב הדיין איגרת אחת מלאה כל עניני קללות שבתורה כולה וגם ברברי (?) [צ"ל בדברי] חכמים ונותן אותה ביד שלוחו ואותו למשביע אותה פלוני בן פלוני אם תעשה זה לפלוני שהוא תלמיד חכם כדי להבזותה בין ישראל בשמתא יהא שמו ויהיו בניו יתומים ואומר לשלוחו קרא האיגרת של קללות כדי שיפחד עם הארץ ולא ישביע אותו תלמיד חכמים כי אנו יודעים כי אין תלמיד חכם בעולם שרוצה לקחת פרוטה אחת משל עם הארץ כי הם אסורין וממונם אסורין והיאך יתנו זה הרשע שהוא ע"ה להוריד זה התלמיד [חכם] מגדולתו. ושמענו כי ישבע תלמיד חכמים לע"ה באונס בית דין מתענין שני וחמישי ושני וחמישי עד שיאבדו משפחת המשביע את ת"ח מתחת השמים כי השפלה גדולה היא שיבא ע"ה רשע טמא נואף בעל מדות רעה [צ"ל רעות] יטעין על תלמיד חכמים שימיו עסוק בתורה וישביעו. ובידינו סברה ממעשה שהיה בימי אבותינו ז"ל כי ת"ח אחד הטעין עליו ע"ה שבועה והיה אותו ת"ח נקיא. בא ע"ה בעזות פנים ואמר כי זה פלוני שהוא חשוב כך וכך עשה לי לקח לי כך וכך נבהל אותו ת"ח ונתחוורו פניו ובכה בכייה גדולה ולא הניח אותו ע"ה עד שהשביעו באותה שעה מתו בניו של ע"ה ולאחר ימים מועטים מת אותו רשע וכשרצו לקברו יצאת בת קול ואמרה אל תקברוהו והיו רואין האש דולק בעצמותיו עד לשמים והוא צווח ואמר אוי לי שהשביע אותו התלמיד הרי אשתו דנת אותי ונוקמת ממני ואמרו חכמים מה היא אשתו זו התורה שנא' צוה לנו משה מורשה א"ת מורשה אלא מאורסה כל הרוצה ליארס עם התורה יארס עם החיים חיי העולם הזה. עכ"ל. וכן מן הוספותיו של מבורך הסופר היא מה שכתוב בסיום נר א' וז"ל: מצאתי כתוב בערוך שהייתי מעתיק ממנו שאמר כך הספר: ואני מבורך הסופר יש בידי סברה ששמעתי מאיש ישמעאלי אמר כי סביבותינו אומה אחת שרוייה במדינה אחת והם הולכין ערומים זולתי הערוה מכסין ואין במדינה מות אמרתי לו ויהיה העולם כולו הולכין ודרין לשם אמר לי אני אומר לך כשיגיע אדם מהן לששים שנה או לשבעים יש להן קנה ארוכה ביותר שאורכה יותר ממאה אמה והיא נעוצה חוץ המדינה בארץ ותחתיה גומא אחת עמוקה ביותר ובה האש דולק יומם ולילה וכשרוצין לקרב לשכינתם אומרין מ' (?) בארצינו צדיק זה אומר פלוני ופלוני הולכין אחריהן והן שמחין ומרחיצין עצמן ועושה מיני בשמים בראשיהם והולכין ויש מהן שוטין הרבה באין עמהן ומתחננין להם ויאמרים להם אתם קטנים לא עשיתם עדיין זכות עמהן וכשמגיעין אצל הקנה יש להם שומרים והם הכומרים שמשרתין לאש ישקו אותם ויפשיטו העורות שעל אותו המקום ונהנין מאותן העורות ויש להם חבל גדול שהוא בראש הקנה שהוא באופן אחד קושרין אותן שלשה ארבעה חמשה ביחד ומדליק [וגי' אחרת מאיזה בעל מגיהה כתב שם ומדלין נראה לי] אותן למעלה בחבלים וכשיגיעו לראש הקנה מתירין החבלים מידיהן והן מיד נופלים לתוך הגומא של אש ומיד נשרפין וקרובי אותן הנשרפין בשמחה ובמשתה כי זכו לתת מתנה לאלוה שלהן. לאחר שלשה ימים יבואו כולן לקרוביהם וינשקו אותן אומרין להם אנה הייתם עונין ואומרים להם כמה שמחות יש בגן עדן ושמה פלוני ופלוני יושבין ואוכלין ושותין לא אתם בכאן אלא בחושך אשרי מי שעושה כמונו ומיד הולכין ולא נראין לעולם ומסתבר כי השדים נדמין להם כדי להתל בהם עד שישרפו עצמן בכל יום. וברוך המקום שבחר בישראל מכל האומות ונתן להם לב לדעת כי ד' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד עכ"ל. ואיזה בעל מגיה כתב על זה וכמעט מעשה כזה במסעות של ר' בנימין הנדפס בבאסיליאה דף כ"ה כ"ו. עכ"ל ובאמת קרוב לזה ספר שם רב בנימין מעובדי האש הנקראין דוגביין, ע"ש.

הסופר המעתיק כ"י ב"ר לא היה בר אורין ויען שלא הבין מה שכתב בעבור זה לא הפליג פעמים רבות באותיות מצוינות את ערך ד"ה רק כתבו בצירוף הערך ועי"ז נכללו כמה ערכים תחת

סוג ערך אחד וכן לא יעשה. וזאת שנית: מחסרון ידיעה פשט הסופר הראשי תיבות המורגלות ביותר— בטעות. ד״מ ת״ר שהוא קיצור מת׳בות תנו רבנן כידוע אפי׳ לתינוקות של בית רבן סופר של כ״י ב״ר פשטו כזה: תשובות רבותינו עיי״ע אותיא. אח. אהאב. אחמריה. את ה׳. בול א׳. בזר ב׳. בן הנפל. בעץ. בקר. ובע׳ בזבז פשט הקיצור ת״י (תרגום ירושלמי) לתיבות תשובות רבותינו אבל גם בפירוש כתב בכתיבה שלמה תנו רבנן תחת ר״ת המורגל ת״ר עיי״ע בר ב׳. גלגל וכדומה. ודע כי גם בדפוס ראשון (עיי׳ למטה) נמצאו הזרות האלה כי גם שם נכללו כמה פעמים ערכים שונים תחת ערך ד״ה אחד וגם שם ראינו הפשט הזר ת״ר בתיבות תשובת רבותינו! ד״מ בע׳ אות ועוד זולתו —. בכל זאת נמצאו גם בכ״י זה גירסאות נכונות אם נזקקן שבעתים מטעיות הסופר. המקומות הנופלים לפני הצינזור כבר נמחקו בקו עב. הפרקים מובדלים במספר מאותן של כ״י ו״ו א׳ כי לאות ג׳ יש י״ז, לד׳ ט״ז; לז׳ י״ג; לכ׳ י״ט; למ״ם כ״ב; לנ׳ כ״ב פרקים, ומאות קוף הפרקים בלתי מצויינים הם רק כתוב בזה״ל סליק פרק צ ר, סליק פ׳ צ ק, וכדומה. חרוזי הפרקים וגם של ערכים נהסרו. בדף האחרון כתוב בזה״ל: השלמתי אני ישועה כהן בר דוד נ״ע זה הערוך להחכם הרופא התוכן התלמודי משטרו אברהם דבלמש בעשרים ותשע לירח תמוז שנת חמשת אלפים ומאתים וחמשה עשרים לב״ע במדינת ליצי. הרחמן יזכהו שיהא בו (!) זרע הגון וקדוש ויזכהו השם להגות בו הוא וזרעו וזרע זרעו עד מאה דורות ויקיים ביה מקרא דכתוב ביה והגית בו יומם ולילה וגו׳ לא ימוש ספר התורה הזאת? (וצ״ל הזה עיי׳ יהושע א׳. ח׳) מפיך. עכ״ל המגומגם. ודע כי המדקדק ופילוסוף אברהם דבלמס בעל מחבר מקנה אברהם מעיר ליצי והוא Lecce מת בפאדוא בשנת רפ״ב (עיי׳ קורות היהודים להכם גרעטץ ח״ט. מ״ט ורכ״ה והלאה) וא״כ הכ״י אשר נכתב בעבורו ולצורכו בשנת רכ״ה נעשה נ״ז שנים קודם מיתתו ואז היה ר׳ אברהם די בלמס בימי חרפו ולכן בקש הכותב ישועה כהן שיזכהו האל שיהא בו זרע הגון וכ׳ ר״ל שיעמוד בן הגון מחלציו של ר׳ אברהם די בלמס.

ז׳) כתב יד גייגער (כ״י ג״ג).

הכ״י הזה, הושאל לי מהרב המנוח מוהר״ר אברהם גייגער (בר״ת רא״ג). כבר נודע ונידן ע״י רא״ג במ״ע שלו ח״ה, תי״ט. הכ״י הזה כולל צ״ע דפים קטנים בדמות אקטאו גדול וכל עבר של דף נחלק לג׳ עמודים. הכ״י נקצר עד מאוד ולא הביא רק דוגמא אחד בכל ערך. וגם נשמטו כמה ערכים וגם חרוזים נעדרו ובכ״ז נוסחאות טובות יש בו ומסכימות עם גירסאות של כ״י ו״ו ול״ד ולא נכביר מילין להביא ראיות על זה באשר העירותי לזה במקומו המיוחד בפנים בהוספותי. בדף האחרון מצאתי כתוב בזה״ל: וצורי וגואלי פעמי יאשר להחיות לפניו בכבוד ועושר והגיון לבבי יקובל כתשר ושלום לעמו מהרה יבשר, חזק חיים ברוך צורי שהגיעני הלום א״א א״ס.

בטרם כלותי לדבר מכ״י לא אמנע טוב מבעליו להודות מקירות לבבי להרב החכם והחוקר דוב בער גאלדבערג המכונה ב״ג בפאריז ששלח לי ערוך דפוס באסיליא וכמה הגהות מועילות כתובות בגליונו ובתוכם גם שינוי נוסחאות מכ״י פאריז ומכ״י ע׳ סאביאנעטטא וגם הגהות מחכם הקדמון אלטרא ומהגאון ר׳ צבי הירש אב״ד דק״ק בערלין וחתום בהגהות אלה כזה צב״א והוא ר״ת צבי בן אריה. ואחרון אחרון חביב והוא שני כתבי יד לספר הערוך עם כמה וכמה הגהות מועילות וציונים ולוחות ובעל מחברו היה איש מהיר במלאכת השמים ובקי בכל חדרי הש״ס ה״ה הרב החכם המנוח מוהר״ר אברהם מונעלעס זצ״ל. ולקחתי שני כ״י הנ״ל במיטב כספי מחתנו של הרב הנ״ל ה״ה כהר״ר יצחק משה סענדערס בפראג. וה׳ יברך את אברהם בכל ה״ה ידידי מוה׳ אברהם בערלינער נ״י כי הוא העירני על מציאת הכ״י היקר הנ״ל. והגהות ותיקונים שנמצאו בכ״י הנ״ל מזוקקים שבעתים באשר מצאתי אותן ג״כ בשאר כ״י אשר ת״י הנ״ל וחכם עדיף מנביא. ושפתי הרב המנוח ידובבו בקבר כי הערותיו כמה פעמים היו לי לעינים בפרט במפתח אשר אני נותן בעזרת האל לפני המחקרים בחתימת חיבורי זה.

ועתה אניף ידי על דפוסי הערוך. ודע שבספר שפתי ישנים אות עין נומ׳ 87 כתב וז״ל: ערוך הג״מ נתן ר״י ברומה בן מהו״ר יהיאל תלמיד ר״מ הדרשן קבץ ואסף כל המלות חמורות מכל התלמוד ופי׳ אותם עפ״י ערכי א״ב ור׳ שמואל ארקואלטי הוסיף בו מראה מקום מדפי התלמוד ד״ו (ר״ל דפוס ויניציא) הרצ״א 4: ד״ב (ר״ל דפוס באסיל) שנ״ט; ד״ו (ר״ל דפוס ויניציאה) תי״ג 2. ובנומ׳ 88 ערוך הנ״ל עם מוסף הערוך חכם מהור׳ בנימין מוספיא ספרדי כמה הגהות ותוספות הרבות שרשים הנמצאים בלשונות אחרים וציין בגליון בצורת יד דפ׳ אמשטרדאם ושק״ט. וכמו כן כתב בעל סדר הדורות בשמות כל הספרים באות עין דף רע״ה רע״ד דפ׳ קארלסרוה. שניהם שכחו לרשום דפוס ראשון ודפ׳ פיזרו

משנת זר"ע וגם טעו בזה שיש משמעות לשונם שר"ש ארקואלטי הוסיף מ"מ לד"ו בשנת הרצ"א וכן טעה הרא"ג במ"ע דייטש מ"ג חי"ב צד שס"ט והוא לא כן כי אם לד"ו שנייה שי"ג כצ"ל ולא כמו שנדפס על השער תי"ג וכן טעה במח"כ בעל הפלאה שבערכין שכתב בהקדמה שם 2 עוד שנ"ט לפ"ק בלתי מוסף עם הגהות הבחור ר"ש הארקוולתי בבאסיליאה, 3 עוד תי"ג לפ"ק בלתי מוסף בוויניציאה. והוא לא כן בשתי הפעמים. וכן בעל שריד בערכין צד 6 בהערה הפליא לקשות על מהר"ם שטיינשניידער שרוצה להוכיח שעשה ר"ש ארקוואלטי ציונים להוצאה שי"ג דפוס וויניציאה והקשה מדוע הוצאה תי"ג לא הוזכרה בין המנויים! ויותר מזה יש לתמוה כי גם הג' שי"ר בתר"ן צד י"ג נפל בטעות לומר שר"ש ארק' עשה רשימת מ"מ להוצאה הרצ"א. ושבשתא כיון דעל על. וכדי להאיר חשכת המבוכה ארשום ההוצאות ושבשתא ממילא נפקא.

ואלו הן ההוצאות:

א) ראשונה בלי רשימת עיר ושנה וקדמה אולי ארבעים שנה לדפוס פיזרו שנת זר"ע. והיה דפוס ראשון זה כבר ביד הרב החוקר המהולל מהור' ש' דוד לוצאטו עיי' סח"ב להפשב"ע. ודפוס ראשון זה אשר ממיעוט המציאות הוא ואולי רק ד' וה' באייראפא בעקדי הספרים ואחד בבית מדרש של רבנים בברעסלוי ושם ג"כ שני שירי החתימה בסוף הערוך אשר קצת משיר האחד הבאתי בפ"א במבוא ושני אביא אי"ה בסוף החיבור הזה בצירוף נוסחאות משאר כ"י ערוך אשר ת"י. ועוד עקס' מדפוס ראשון בעקד ספרים של החכם שזה"ה בביעליטץ וידידי לכבוד התורה ולתועלת מלאכתי השאיל אותו לי למשך ד' שנים ואני רשמתי לי כל שינויי נוסחאות ממנו. ודעתי נאמנה כי נעשה הדפוס ביסוד של כ"י ברעסלוי הנ"ל ויש לי לזה הוץ מה שכתבתי למעלה בענין ההערה של ת"ר וקיבוץ ערכים הרבה תחת סוג ערך אחד עוד ראיה אשר אין עליה תשובה והיא כי גם בדפ"ר אי' בע' אונוס: כן שמעתי אני מבורך מפי ר' משה הנפוסי ז"ל וכו' הרי שנדפס מכ"י ברעסלוי אשר נעשה ע"י סופר שהעתיק הערוך מכ"י של מבורך הסופר כאמרנו ובאמת בשאר כ"י ערוך חסרה הך הוספה בע' אונוס ע"ש ומ"ש. וגם הזמן אשר בו חי מבורך הסופר (אולי אחד הוא עם ברוך הסופר שהעתיק המרדכי עיי' מ"ש חברי ר"ש קאהן דורש בבודאפעסט במ"ע של מהרז"ף־גרעטץ הכ"ו צד ע"ד) ועת שיצא הערוך ראשונה ממכבש הדפוס מסכימים עד מאוד. כי דפ"ר בלי מקום הדפוס יצא כערך רל"ז והוא מ' שנה קודם דפוס פיזרו כאמרנו וכ"י ברעסלוי נכתב בשנת רכ"ה; ואם נחשוב כי הכ"י אשר ממנו העתיק הסופר ואשר כתבו מבורך הסופר לכל הפחות י' או י"ב שנה מקודם נעשה אז דעת למבין נקל כי יתכן שעל פי כ"י של מבורך נדפס הערוך בראשונה. והדפ"ר נדפס בנייר חזק ועב מאוד בדמות פאליא קטן באותיות גדולות מרובעות. ועוד קשה להבדיל הכ"ף מבי"ת ורי"ש מדל"ת וכדומה. והרבה הוספות יש בו ממה שלא נמצאו בשארי דפוסים ונוסחאותיו טובות מאוד כמו שאראך בפנים הספר בהוספותי.

ב) נדפס שנית בעיר פיזרו (שאול הוא בידי מהרב מהור"ר יעללינעק ני') וזה מה שכתוב בשער (חוץ מפסוקי של תמניא אפי בר"ת על שם ברוך) ספר הערוך חברו הרב ר' נתן בר ר' יחיאל מרומי באר כל מלה חמורה בתלמוד נדפס ע"י צעיר המחוקקים קטון התלמידים מבני שונצינו שנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ושבעה לב"ע במדינת איטליאה תהלה לאל יתעלה עכ"ל. ויש בו קע"ח דפים בדמות פאליא קטן בנייר חזק ועב וגם בו האותיות הדומות קשה להכירן, ובסוף הספר כתוב: ביום י"ג לחדש אדר למנין זרע ישראל ע"י צעיר המחוקקים קטון התלמידים מבני שונצינו והוא גרשום, פיזרו הקריה, ברוך השם לעולם אמן ואמן, עכ"ל.

ג) שלישית בויניציאה בשנת הרצ"א בדמות קווארט גדול ודפיו רמ"ה ובשער הספר כתוב וז"ל ספר הערוך נדפס ע"י דניאל בומבירגי יצ"ו בשנת הרצ"א לב"ע פה ויניציאה. ובסוף הספר כתב ישעיה בן לאדוני כמה"ר אלעזר פרנס זלה"ה מבני הגרשוני לעבוד ולמשא וז"ל בסוף הדבר . . ויען כי בהעתיק אשר היה לפני מצאתי בו כמה שבושים טרחנא ולאינא טובא ולא עצרתי כח מלתור ולחתור בכל התלמוד כפי יכולתי לברר וללבן כתם הטעיות כי ערו"ך מאתמול תפתה וכפליים לתושי"ה כי מה שהרב בעל הערוך ז"ל חשב להקל טורח המעיין למצוא מבוקשו וכתב בכל ערך וערך שם הפרק ושם ההלכה בהעתק הנדפס אשר קדמני המדפיס אותו חיסר ממנו רוב המורה מקום של ההלכות לקצר הספר כדי להקל מעליו הוצאת הדפיסה ולא הקפיד מלעשות מלאכת השם רמיה. ואני ביד ד' הטובה עלי כאשר השיגה ידי בקשתי וציינתי בכל ערך וערך ההלכה שלו לבד מעטים אשר לנחיצת הדפיסה נדחק לי הזמן ולא ציינתי אותם והיודע בטיב הדפוס לא יתמה על זה וכו' עכ"ל. ובסופו מאמר מבעל המגיה. ושם נותן מגרעת לבעל המעתיק בדפ' פיזרו בשיבושים וקלקולים ועשה לוח הטעיות אשר מצא אחריו

והמה יעלו במספר פ"ח ולבסוף כתב וז"ל: והרבה טעיות כאלה מצאתי בו והרבה דילוגים משורה אחת ומשתי שורות ולפעמים חסר כל הערך כולו ולפע"ד יגעתי ומצאתי והכל מתוקן לסעודה וכ' עכ"ל.

ד) **רביעית** בויניציאה ג"כ, בשנת שי"ג וכבר העיר שי"ר בתר"ן הערה ס"ו כי בדפ"ו זה אשר במצות השר מיסור אלויסי נרשם בשער שנת ה"א וארבע מאות וי"ג לב"ע ובעבור שנמצא בספרים שהערוך נדפס בויניציאה שנת ה"א שי"ג חשבו ששני דפוסים היו בשנת שי"ג ותי"ג אבל בשער הספר יש להגיה במקום וארבע מאות שצ"ל ושלש מאות. אולם בעל המדפיס הלז לא הלך אחר דפוס המעולה והמשובח ויניציאה אשר לפניו משנת הרצ"א כי אם אחר דפוס פיזרו המשובש וכן עשו כל בעלי המדפיסים אחריו ועל כל זאת בא הבחור ר' שמואל ארקוואלטי אשר משפטו הנאות לו כבר חרוץ מבעל המחבר תולדות ר"נ וכתב עליו כי מדקדק היה ולא רבני גם ילדות היתה בו אז ולא חפש היטב כראוי למורה מקום רק סמך על רשימת רבינו בכל מקום את הפרק והתחלת הגמרא ומשם רשם את הדף מבלי מצוא גם המלה הנרשמה ובמקום שרבינו לא רשם הפרק עשה גם הוא כמתעלם. ועיי' עוד הערה ס"ה ומ"ש הג' שי"ר. ונלאתי לכתוב המקומות אשר בהם יש לתפוס לר"ש ארקוואלטי רק דוגמאות אחדות ארשם בכאן ד"מ בע' גשר. דר פעמים, והבהב, ותר, זג ט', זווג, חבט א', חבץ ב', חמר ט', חסם, טנדו, טרש ב', כרכש א', כתח, מפוחא, מצוה, ענמלך, עמק, צל ה', קפל ו' שף ט"ז, תסס ועיין עוד בספר לימוד ערוך הקדמה לברכות צד ז'.

ה) **חמישית** בעיר בסיליאה שנת שנ"ט ובו רבו השבושים והשמטות, בשער כתוב ונוסף בזה על הנדפסים מאז המורה מקום על פיו יצאו ועל פיו יבואו דפי התלמוד ובאיזו מסכתא תחנותם וכל זה מסודר ע"י בחור הנחמד והמשכיל ר"ש ארקוואלטי וכ' וכ' ועתה נדפס שנית ביתר שאת ועוז מהראשונים שכבר היו לעולמים והוגה בעיון נמרץ מזוקק שבעתים כיד ד' הטובה ע"י האלוף הנבון הר"ר יצחק בן הזקן והנכבד כמר משה עקנדרף יצ"ו מתושבי אישטרייך ע"כ. אולם ר"י עקענדארף המגיה קלקל יותר מאשר תיקן כי נתחדשו בדפוסו שיבושים רבים מאוד ואם על הראשונים אנו מצטערים על האחרונים על אכו"כ ומה הועיל לנו אם הקדים התנצלות ופגיעה למגיה על השגיאה וכתב ואומר בזה"ל: אפס כי עז העם הזה לבלתי ישביתו ממלאכת' שבת ומועד עת קריאתינו דרור לשבת נפל בשבת קודש הייתי מוכרח לתת להגיה על יד יודעי לשונינו מחכמיהם! וכ' ע"ש.

ו) **ששית** באמשטרדם נדפס בבית עמנואל בנבנשתי שנת ושקט עם מוסף הערוך בתוספות והגהות והשנות של החכם הפילוסוף והרופא כמ"ר בנימין מוספיא. בהקדמה כתב וז"ל: דברי פי יון ורומה חדלו להשכיל הדלו פירושם בישראל חדלו עד שקמתי בינותי בספרים חיצונים משום עת לעשות לה' לא שקטתי ולא נחתי ותידד שנתי מעיני כאשר הייתי בימי חרפי מנעורי ועד הנה וגם עד זקנה על מצפה רעיוני אנכי עומד תמיד יומם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת אך עשרתי מצאתי און לי הון יקר ונעים הון יוסיף חכמה וטוב אל השמועה הלכה והגדה וכ' עכ"ל. אמת הרבה להוסיף ר"ב מוספיא בפרט ידיו רב לו בטבעי היצורים וברפואות עיי' ד"מ ע' אפיון, וסת וע' סרני ועוד הרבה. וכן ידע היטב לשון ערבי עיי' ע' אכרוע, גרגרת, זרניך, חשאי, טרגא, טח ב', מרתכא, פריש, שזף ועוד הרבה אבל בכ"ז לקח ר"ב את רוב דבריו מבוקסטארף והר' שי"ר בהערה ע"ג בתר"ן נתן לנו כלל גדול ומועיל הוא לקורא אם ירצה לדעת איזה פירוש בין פירושי בעל המוסיף הוא מר"ב בעצמו ולא מבוקסט. יראה בספר מערכי לשון של רמ"ל בכל אותם הערכים אשר כפי המוסף הם מלש' רומי או יוני ובכ"ז לא רשמם רמ"ל באותיות רומיות או יוניות כמנהגו אז ידע בלי ספק שהמה נתחדשו מר"ב בעצמו וזה בעבור שהחכם רמ"ל לקח כל רשימות כתב יונית ורומית רק מבוקסט. ובמקום שלא נמצא שם הפירוש רק במוסף שחדשם מעצמו לא יגע עוד רמ"ל לחפש בלשונות ההן ולציינן בכתבן והשאירן כאשר הן. ובהיות כי הלך ר"ב בעקבות של בוקסט. כמה וכמה שגיאות עלו השתרגו בפירושיו וגם לא עיין היטב ר"ב בדפוס המעולה של דפוס ראשון ודפ' ויניציאה ראשון וגם לא היה נגד עיניו שום כ"י מספר הערוך ועל כן כמה מהערותיו ללא הועיל וללא צורך הן. ובכלל אני אומר שיש לתפוס לר"ב מוספיא בע' דתאה, דקר בתרא, טפף, מחא', עמד א', פקתא, עלס, צב ו' שרייק, תמד. — ובדפוס אמשט. עם מוסף ערוך שם גם עין עיונו הגרי"ב בספרו הפלאה שבערכין ושמא גרים כי הפליא לעשות הן בדמיון ההגהות והן בכמה תקונים בעניינים שונים והרבה חידושי דינים אבל בכל נפלאותיו אשר עשה שגיאות מי יבין, ויש לתפסו בע' און, אגרדמים, אבטלאות, אבולאי, איצטגנין, בעיא, בר ב', גמד ב', דבק, הרזק ועוד אחרים.

ז) ושביעית בעיר פראג בחמשה חלקים בשנות תקע"ט עד תקפ"ד עם העתקת כל ערך בלשון ואותיות אשכנז ועם הערות הרבה בלשון ההיא ובלש' עבר גם ציון כל תיבה יונית או רומית באותיות יון או רומי מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה לאנדוי אשר קרא שם הספר בכלל מערכי לשון. והנה אם גם הרבה פעמים הטיב לדבר בהערות כל מבין דבר לאשורו יודה כי רוח עועים אחזו במלאכת של רמ"ל זו, שלא לבד שמכנים דבריו בין דברי רבינו נתן בלי היכר וסימן מובהק ולא לבד שהעתיק מדפוס אמשטרדם עם כל טעיות של דפוס ולהקל ולמהר עבודתו הלך ברובא ככולא בעקבות של בוקסטארף ואחריו היה כרוך כצייד יחרוך (עיי' עירובין נ"ד:) אבל גם זאת עשה כי קצר דברי רבינו בעל הערוך והפך הערכים ולא השגיח למלאות כל חסרון ברשימת המקור אשר השאיר ר"ש ארקוואלטי והוסיף להגדיל השבוש והערבוב. ועוד רבים הם חטאיו ופשעיו ונלאיתי לספרם יען שהג' שי"ר חבר בזה הענין קונטרס בפני עצמו בסוף תולדת ר"נ ע"ש היטב ובשתי רשימות הטעיות של רמ"ל שם. ושם בתוכחות על עון יסר הגאון את מערכי לשון ותמס כעש חמודו. ועוד יש לאל ידי ללקט אחר לקט קצירו של הגאון ולוא אספר כל שגגות וזדונות של בעל מערכי לשון אז נחוץ לבוא במגילת ספר גדולה כתוב עליה וגם לא רציתי לספר אחר מטתו של ת"ח.

ובכלל אני אומר שיש לתפוס את בעל מערכי לשון בערכין אלו: גסטרא, דקר, דף, דרס, הדריינא, הרזפא, זמר בתרא, חיל, חכם, חלק, חלתית, חמרתא א', חמרתא ב', חצצתא, חרס א', טב ב', טגן, טל ד', מצהר, טרכסמון, כוורת, כרו', לוליינית, מגניה, מכל ב', מצביתא, משך, נאמן, נגהקיהו, נחש ב', נפש ב', נקלווס. אבל בזה הודה חטאתו בע' קלוון, סרה, סתר, עקר, פארי, פסט, קיש, תבו', תמא, תר א', תר ג', תר ד', תרי.

ודע כי בכונה לא נדבר מהוצאה השמינית בעיר לבוב 1857 ועוד שם 1865 (בשער כתוב ארבעה ספרים נפתחים הערוך מהרב רבינו נתן זצ"ל . . ומוסף הערוך . . וספר המעריך . . וספר הפלאה שבערכין) כי המוציא לאור שפערלינג לא עשה מאומה לתפארת הערוך ואדרבא הוסיף שגיונות בלי ספורות עיי' בקרת על ההוצאה זו מרא"ג במ"ע דייטש מארגענלאֶנדישע געזעללשאפט חי"ב צד שס"ט והלאה. אבל זאת מחויבים אנו להודיע כי מלבד ההוצאות הנ"ל עוד יצא לאור עולם חמש פעמים ספר ערוך הקצור אשר חברו אחד מהקדמונים ולרוב ענותנותו לא הזכיר שמו עליו. יצא פעם ראשונה בקושטנטין תחת ממשלת המלך שולט"ן ביזי"ט בירח תמוז שנת אשובה ארע"ה צאנך. שנית בעיר קראקא שנת שנ"ב ע"י יצחק בן הח"ר אהרן איש פרושטיץ. שלישית ג"כ בעיר קראקא שנת שע"ו. רביעית בפראג שנת תס"ז ע"י הרב מהור"ר צבי ליברלש. וחמישית ג"כ בעיר פראג ע"י מאיר כהן ביסטריטץ בשנת 1863. בא וראה כמה גדול ערכו של ערוך הקצר שהרי בעל היוחסין ככר הביאו ד"מ ביוחסין השלם צד קי"ד ע"ב בע' אמי וז"ל אמר רבה אמר לי אמי פי' הערוך הקצר חכם שלא נסמך כמו רב נתן בר אמי עכ"ל. ועוד שם צד קי"ז ע"א בע' אריוך וז"ל: ובערוך הקצר אריוך נקרא כן לפי שהיה רופא מן אעלה ארוכה לך ויש אומרים על שם שהאריה מלך החיות. וי"א ארוך היה ע"כ ואני אברהם אמר שאינו כן וכ' עכ"ל. נשמע מזה ג"כ שערוך הקצר יותר שלם היה מונח לפני בעל היוחסין כי שני הציונים ופירושים הנ"ל בערוך הקצר שלפנינו אינם נמצאים. ואלה הם דברי בעל הקדמה בערוך הקצר דפ' קראקא שנ"ב והיה הקיצור ההוא מספיק לבני דורו אשר היה לבם ברי כאולם ולא העלה בספרו רק דברים החמורים בערכו, גם לא הביא זכרון המסכתא או הפרק על הרוב כי סמך על המעיין כערכו. ועתה מחדש נתוסף עליו מאיש אחד שהתאבק בעפר רגלי העדה הקדושה ק"ק פרנקבורט עיר שכולה ספרים וסופרים ומצא בה ערוך קצר שקצרו אחד מגדולי אשכנז והיה כתוב בכתב יד ישן ומיושן והקיצור ההוא לא יחסר כל בו מקלות וחמורות לא הניח אחריו מאומה להתגדר בו כי אף כמה תיבות חמורות שהביא הגאון רבי נתן בספרו בעל הערוך ולא פירשם הוא נתן לב לדעת ולהודיע פי' התיבה ההוא וכתב כנ"ל וכן עשה ג"כ בכמה תיבות חמורות שלא הוזכרו בספרו הרחב עלה זכרונם לפניו גם בכ"מ או ברוב מקומות שפי' הוא בלע"ז או בלשון ישמעאל או בלשון ערבי או לא פי' בלשון ההוא כלום: לגודל חכמת החכם ההוא ולחסידותו עשה חסד לבני דורו להפיק רצון המעיין לפרשם בלשון אשכנז. גם כמה תיבות אשר יגע המעיין למצא דברי חפץ וילאה למצא פתח מוצאו כי גרס' הערוך בכמה מקומות אינו כמו בספרים שלנו כמו אבורנקי של מלכים תמצא בערך אכורנקי וכן דוו וקנקנתום תמצא בע' קלקנתום, וכן עור האסלא בע' אסלא וכהנה רבים והושם ציון וסימן בערך האות ההוא לידע מבוקשו. ופעמים לא הביא כל המסכתות רק מסכתא אחת או ב' תדע כי כלם יש להם פי' א'. כללא דמילתא הספר הזה לא יפסל בשום שמץ ודופי ובקצור מופלג ומספיק

לכל מעיין עכ"ל ואם גם הפלינו המחוקקים בשבח יתרונות האלה בכ"ז לא מעטה היא התועלת הצומחת מהשואת והיקש של ערוך הגדול עם ערוך הקצר להסיר כל סיג ומכשול ולהעמיד את הקריאה על מכונה. ומן היותר המדוייקים מן דפוסי ערוך הקצר הוא דפ' קראקא שנ"ב ואליו תסוב אמרתי הרבה פעמים בפנים הספר בהוספותי.

ודע כי הוצאה היותר מעולה ומשובחת מכל הוצאות הערוך לר"נ היא הוצאת דפוס וויניציאה הרצ"א וגם ישנן בהוצאה זו תוספות על הוצאות אחרות ויען ששמתי הוצאה זו לפנת יקרת מוסד מוסד להוצאה החדשה שנעשתה על ידי אמרתי לצדקה תחשב לי בתתי — כדי להקל על הקורא — כאן קבוצת מקומות מן תוספות שישנן בהוצאה דפוס וויניציאה הראשון משנת הרצ"א על הוצאות דפוס אחרות וגם רשימה מגמגומי דפוס שישנן שם זולת הוצאה דפוס הנ"ל.

אבא באלו מגלחין אבא ממשפחת בריאן הוה. בגמ' דכיסוי הדם בשחיטת חולין, ובראשית הגז מאן ריש סידרא בבבל כו' ארדיא לי וגוזליא וכו'.

אביי יוסי בן [יועזר יוסי בן] יוחנן.

און און גליון [פי' נכתב עון על הגליון שהוא הנייר] ובעקס' אחר באותה הוצאה נדפס און בחולין פרק ג' לא יאונה לצדיק כל און וכו'.

אכפא פי' ר"ח ז"ל. [ורבינו נסים ז"ל] פי' כו'.

אמר 4 פי' אימירון בייתי בלע"ז דומיישטיק"ו ובהוצאה דפ' א"ד איתא ביתיי בל"י בלע"ז דומיישטיק"ו.

בזבנא ספר אחר בזבנא פירוש בהוצאה דפ' א"ד בובנא.

דנטיב בשר ודם נותן דונטיבו [והקב"ה נותן דונטיבו] הה"ד כו'.

זת בזבחים [כזית כזית תנן או] כזית כו'.

חוטף אפרתי שם [אדם] בערוגה כו'.

חל 2 מן הדרך [זבינך] זבון.

חמס 2 כתב גאון [דבר] שהוא כו'.

חסם דגרסינן [בברכות] בפרק וכו'.

טש 1 המניח נכרי [ההוא אריא דנהי' בי מאצרתא שמע] גוי טשא [בי דני. אמר רבא חמרא שרי מימר אמר] כי היכי כו' במגן. [ומצותי תצפון אתך וצפונך תמלא בטנם].

טשטוש דתניא התם נטשטשו [ואין עושין פירות מי חיישינן שמא יהא כסותר או כטוחן וא"ל אם היה רישומן של אבנים ניכר מותר לו ליטלן ולקנח בהן]. פ"א נטשטשו כו' על כל צרה [שכל זמן ש(אין שאין) הגשמים מרובין] מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות. [ובס"ג דפ' השותפין שאלמלא ב' טיפין יוצאין מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות] מטיט כו'.

יד 2 ויסמוך את ידיו עליו [לקיים מה שנא' טוב עין הוא יבורך למה כי נתן מלחמו לדל] ובריי' והיה עקב כו' באברהם אבינו [דכתיב ביה הרימותי ידי].

יציע בפ' המוציא כו' לא יחזיר [ובפ"ק דפסחי' בגמ' ובכל מקום שאין מכניסין חורי הבית העליונים והתחתונים והיציע] המוכר כו' התחתונה [ה' באמה רחבה וגומר] אלו לשכות כו'.

יקב בפ' המוכר כו' בית הבד [ת"ר המוכר את בית הבד].

יקטן בב"ר כו' ומה אם הקטן [על שהקטין עסקיו כך גדול המקטין עסקיו עאכ"ו].

יקר בפ' שני שעירי כו' היו מתנדבות [ומביאות הלבונה שמשקין ליוצא ליהרג כדי שתטרף דעתו].

ירדן בפ' ח' בפרה כו' שהן מי תערובות [ובר"ג דפ' המוכר את הספינה אלו ד' נהרות ירדן, וירמוך, קרמיון ופיגה].

ירק בפ"ה בעדיות כו' בפ"א דבכורות [בגמ' שהיוצא מן הטמא כי קמיבעיא להו מי רגלים של חמור].

ישב ברי גמר' כו' רבי יהודה אומר [אם יש שם תפוסת יד ור' עקיבא מכבד את העשירים].

יתום בפ' האיש מקדש כו' בחיי האב [ובס"ג דנדרים אבל חכמים אומרים ג' נערות נדריהן קיימין ואלו הן בוגרת ויתומה ויתומה בחיי האב בכתובות בפ' המדיר בגמ' המקדש את האשה מודים חכמים לר' אליעזר בקטנה שהשיאה אותה אביה ונתגרשה] היא יתומה בחיי האב והיא אינה

בוגרת שתקבל קדושים גמורים [וביבמות בפ' בי"ש מפורש קטנה שהשיאה אביה ונתגרשה כיתומה בחיי האב].

יתר — בפ"ק דקדושין [בגמ' וחכמים אומרים בכסף. ובפ' מומין אלו].

כב 1 — בר"ג כו' בסוף גמ' [גוי אדנא וישראל] אכובא וכו'.

כב 2 — בריש ב"ר [עד דהיא פגה] אפיקת כו' קוצי המדבר [קוצים כסוחים. הנני סך את דרכך בסירים].

כב 3 — בס"ג דפ' במה אשה כו' בגמ' מתרפאין [חוישש הוא] דלא הא כו' נמי חושש [קרי ליה] פי' [לישנא מעליא נקט והוא] ענין מכאוב.

כבד 3 — בס"ג דפ' הקורא כו' [ובס"פ ד' מיתות בגמ' הגודר].

כבד 5 — אין עומדין כו' האי גזירה [שוה] משום כו'.

כבר — בר"ג כו' כבריתא גפרית [אש וגפרית תרג' אשתא וכבריתא].

כבש 2 — בהפיגם כו' ולא שלוקין [ובפ' ב' דע"ז וכבשי' שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ. ובפ"א דמשקין וכל כבשים שיכול לאכול מהן במועד כובשין].

כבש 4 — בפ' בכל כו' אבל לא כובשין [בפ' ר"א אומר תולין פי' שני לוחות הם ומשימין ביניהן בגדים וקושרין בחבל אבל לא כובשין] ולא יכבשם כו' לפי שהוא מקנתרין [בראש: של ענין מזי רעב ולחומי רשף וגו' לפיכך הוא חוזר ומברכן בסופו שנא' אשריך ישראל] וגו'. וערפל כו' אעפ"י שכתוב [כבשין] בשין כו'.

כדון — תרגום כו' אשר לי [על כודנתא דילי].

כזית — בב"ר כו' שת לאמר [כי שת לי אלהים זרע אחר א"ר תנחומא בשם ר' שמואל].

כחל 1 — בפ' המוציא כו' תנא [הוסיפו עליהן].

ככר — בפ' כל כתבי כו' והא דתנן [בסוף פאה אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד' סאין בסלע. אע"פ שאמרו בגמ' המשרה מאי היא דתנן] בפרק כו'.

כל 1 — בפ' ראשון כו' שאין בו חבורה [בה חבורה] ופרט כו' ולא מה שבפרט [משכב ומושב אין מידי אחרינא לא. אמר אביי וטמא (ה) שבעת ימים הפסיק הענין הוה ליה כלל ופרט המרוחקין זה מזה ואין דנין אותו בכלל ופרט רבא אמר לעולם דנין] ובפרק כו'.

כל 2 — בפ' ד' במדות כו' וינהום עליו [ירעם מן שמים אכלי מן שמיא: כל בפ' השוכר את האומנין בגמ' או שנעשית אנגריא קסבר לא מכלינן קרנא].

כלדאי — בפ' כל כתבי כו' כלדאי וכו' [עד וצדקה תציל ממות].

כמה — בפ' הרואה כו' וקיימא להו כימה [ארישייהו פי' בשעה תשיעית דאתו אריסי מדברא וקיימא כימה].

כמהין — בפ' כיצד כו' נהיה בדברו [בר"ג דפ' כלל גדול].

כמר 1 — בפ' ד' במעשרות כו' כמו מכמר [דובב שפתי ישנים ככומר של ענבים מה כומר של ענבים כיון שאדם מניח אצבעו עליו מיד דובב. בס"פ האשה רבה בגמ' ופ"ב בשקלים].

כמתא — בפ' חבית כו' כומתא וסודרא פי' [גאון] כומתא כו'.

כפר 8 — בסוף גמ' כו' אפילו בכופרא. [בפ' הנודר מן המבושל שקל דיקולא רבה וחפייה כופרא וסחפיה על רישיה].

כרה — בפ"ק דשבת כו' כריהי דמערבא. [ובפ' חבית בגמ' חלות דבש זימנא חדא איקלעו להתם ועבדו כותחא דבבלאי ושאילו מינאי כל כריהי דמערבא].

כרכד — בפ' המוציא יין כו' ראש הכרכד [בפ' כל הכלים את הכוש ואת הכרכד. בפ' המצניע בגמ' דמוציא ככר].

כרכש — בפ' הרואה כו' שולח אדם [ר' חייא בר אבין איתבד ליה].

כרץ — בר"ג כו' אנפקא דחמרא [באטרפא דעיזא].

כרשתינא בפ' המוציא כו' כל המשקין [רשב"ג אומר דם כדי לכחול עין אחת שכן כוחלין ליארוד].

כש 2 — בפ' לולב כו' וכי כושיים שמם [והלא ישראל שמם].

כשף — רקמה כו' במכלולים [בגלומי תכלת ורקמה].

כתם — בפ' כל היד כו' מן הגוי' [טהורים].

כתן — בפ' אליעזר כו' כתניתא משלפי [לדידה].

כתית 2 בפ׳ במה אשה כו׳ בארכובותיו [הקבים].
לא 1 בר״ג כו׳ פאת שדך [וכלה].
לב 1 בית דין כו׳ לבכם [הרא אמר].
לבן 1 בפ׳ שני כי תזריע [בסוף פרשת אחור וקדם צרתני].
לגלג בפ׳ במה מדליקין כו׳ אותו תלמיד [אין כל חדש תחת השמש].
לדנה וישלפה כו׳ מלדנה [מצמדת על מתניו בתערה תרג׳ בלדנה].
לווי כפתגמך [ת״י לווי, אך אם אתה לו שמעני, מי יעלה לנו ת״י לווי הוה לן].
לזבז שאין לה לזביז מהו [תוך כלי בעינן והא ליכא אי דילמא אויר כלי בעינן והא איכא].
לן שהמקום צר: [לן כי תלינו עלינו].
לסת על ליסתיה [ושמתי חחי באפיך, ולחיי למורטים].
לקטיות פירשנו בע׳ א׳. [לוקטמין טהורין פ״א אנקטמין וכבר פי׳ בערך א׳].
לקן מים בולעין [מים].
לשון הוגנת [רומי].
מג כעפר הארץ [ובפ׳ ס״ט והיה זרעך כעפר הארץ].
מגדל בחלק [ת׳] בעיי.
מגר ויפול רכבו אחור [תרג׳].
מזחל עסיקינן פי׳ [כיון].
מטרפלין דמגילה בסוף [הלכה אבל זמן] עקרון כו׳ מלכים [בב״ר פ׳ צ״ג בסוף ויהי מקין מטרופולין של מלכים היתה ואת אמרת העירה].
מטר וברכתי אותו [ובפס״ד].
מטרתא שהוציאו [הפוכי].
מכם ת״ל מכסת הערכך [מכסן ותוכחת נעין לבי תרג׳ ומכסנותא אסלי לבי, ודרך חיים תוכחות מוסר תרג׳ ואורחא דחיי מכסנותא ומרדותא].
מל 6 בפ׳ במה מדליקין בגמ׳ [אין מדליקין בשמן שרפה ובפ׳ כיצד צולין בגמ׳ חל י״ו].
מל 12 בר״ג דשבת כו׳ שמכבנין אותו למילת [בר״ג דפ׳ על אלו מומין].
מלגז ואת המלגז [בפ׳ המצניע בגמ׳ המוציא ככר].
מלח 1 בפ׳ גיד הנשה [בגמ׳ ירך ובפ׳ כל הבשר בגמ׳ הכחל].
ממחה מן המומחה. [בפ׳ כיצד מעברין אין מודדין אלא מן המומחה].
מעפרת בריש ויקרא רבה [פרש׳ הבן יקיר ובריש קדושים פרש׳ ויגבה ה׳ ובפסיק׳ דכי תשא].
מפים 1 בריש גמר׳ דשבת. [ובס״ג דפ׳ ר״א אומר האורג. ובר״ כתובות. ובפ״ב בעדיות].
מפים אנשי מפים [וכן גם בני נוף].
מצוה דברי המת [יעשת שליש מה שהושליש בידו והילכתא כותיה וכל מקום שאמר ר״מ מצוה לקים דברי המת].
מקום וברכתיך. [שחזרה למקומם בהקומץ רבה בגמ׳ ב׳ פרשיות כבר פי׳ בע׳ חזר ובע׳ דמאי].
מר 2 דפ׳ כל שעה [ובפ׳ יוה״כ בגמ׳ דמי שאחזו. ובס״ג דפ׳ בן סורר] אמר לי כו׳ בנפיש פלוני [בר״ג בערבי פסחים ובפ׳ כירה בגמ׳ מעשה שעשה].
מרד פירוש [שרוצה לצאת כאדם שמורד].
מרזו בפ׳ החולין (שני) בגמ׳ המחזיר גרושתו [ובפ׳ א׳ ביבמות ט״ס וצ״ל (אחרון דיבמות) בג׳ אין מעידין].
מרח א״ר ישמעאל [בגמ׳ והישאר כפרה ט״ס וצ״ל (נפדה) אמר רב כהנא אומר היה ר׳ עקיבא].
מרקולית היא עבודתו [בע״ז פ׳ ר׳ ישמעאל אומר ג׳ אבנים זו בצד זו בצד מרקולים].
מרש פרק ה׳ בגיטין [ובפ׳ ז׳ בעדיות].
משח 3 וכרכן במשיחה [בפ׳ שנים אוחזין בגמ׳ זה ישבע מאי שנא מדרב חסדא דאמר רב חסדא].
משך לחזור המוכר [כך הלוקח אינו יכול לחזור].
משמע אפר הוא [שינה].
משניתא בפ׳ המוציא כו׳ כגון אילני סרק: [משעכן בפ׳ מומין אלו המשעכן ובעל גבר בגמ׳ תנא משעכן בבצים בעל גבר בגיד. ויש ששונין מאושכן].

מתן 4 במתנא קאמינא [ובסוף פרק (ט"ס וצ"ל: פרה) קנה ומתנא שלה ט' טפחים].
מתנונה בפ"ק בסוטה [בגמ' ואלו אסורות אינה יולדת ואינה משכחת אלא מתנונא והולכת והמשנה היא בפ' היה נוטל את מנחתה].
נאלא בפ' מומין אלו [רוח].
נב לא באלה [ובס"ג דפ' מרובה].
נבוכדנצר כו' בקולתא [נצר].
נבל 3 בפ' משילין כו' עליה מלקות [נבל].
נברזא ס"א נפרזא כבר [פירשנו].
נגאן בית כור [ובפ' האומר לחבירו צא וקדש בגמ' על מנת ובגמ' דפ' אין מקדישין].
נגהקיהו עם בית הבד [והא דמעלינהו בהני בתים לחוץ מבית הבד אין נמכרים בסתם עם בית הבד].
נדוניא הרואין לנדוניא [ופ' יתנו נדה].
נווסין למלכות [הרשעה הזאת].
נזה לא אמרינן ביה [ולא].
נחר בנחירוי [עד אשר יצא מאפכם].
נך 1 שלקח [מבעל].
נמק נמוקו עמו [ובפ' כיצד הרגל בגמ' איזהו מועד. ובבכורות בס"ג דפ' כל פסולי המקודשים].
נמש ממשמשין ובאין [וי"א מתאחרין ובאין וי"א כמו משש את כל כלי ממששות כל השדה מקצה לקצה ללקוט השבלים].
נער 1 בשבת [חייב חטאת] בפ' אלו מציאות מצא כסות מנערה [אחד לששים יום].
נף 1 ונפוותא [בר"ג דתעניות אפשר בנפוותא].
נפש 1 דפ' יו"ט [ובר"ג דפ' בשלשה פרקים שבת] וינפש כו' בכלים [ובכל הבגדים פי"א בנגעים].
נצל 1 בפ' ז' בנזיר [ובפ' ב' באהילות].
נצר אין מתענין [מפני הנוצרים].
נקט בב"ר פ' וכל צבאם [וביקרא רבא אחרי מות פרשת ויתרון ארץ].
נרג עשר אמות [בפ' אמר להן הממונה בגמ' מולבז בקתתא דנרגי וחציני. בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומה].
נש ואפי' סכו נשא. [בפ' החובל בגמ' בשבת כגון שסכו נשא דלא הדר. בפ' אלו הן הלוקין בגמ' הקורח לא צריכא דשף ה' אצבעותיו נשם ואתבינהו בכת אחת].
נשא בפ' השותפין כו' דבית אביהן. [זה מקומו בערך ש א. נשא בפ' החולץ בגמ' דסמוך ד' אחין נשואין ד' נשים נישואין בלא סעודה איכא שמחה אלא אירוסין בלא סעודה מי איכא שמחה. נישואין ומלקיות כרבי וסתות ושור המועד כרשב"ג מפורש בס"ג דפ' הבא על יבמתו. רבא אמר אדם נושא כמה נשים והוא דאפשר בסיפוקיהו. נושא כובש כבר פירשנו בע' כבש. בפ' מעשר בהמה בגמ' דסימן (ט"ס וצ"ל דסמוך) גרנות ומי שדיא לה והכתיב כנף רננים נעלסה. וגרסינן במנחות בפ' ר' ישמעאל בגמ' קצרוהו ובסיפרא בפרשת ואם תקריב נושא עולה ונתחטא (צ"ל ומנחתה) פי' נושא ומעלה לביצת' ומניחתה בתוך קן שלה וכשהיא רוצה להטיל ביצתה יורדת לארץ ומטילה בנחת שנא' כי תעזוב לארץ ביציה אלמא דלא שדיא לה שתשבר ההיא דנפלה מוזרת הואי ולא חששה לה. ויס"ג נושא עולה ומנחתא (צ"ל ונתחטא) פי' ענין טיול ותענוג כמו מתחטא לפני המקום. בן המתחטא לפני אביו שהם בערך חט].
נשב נשיבין ליונים [בהגדה דהשוכר את הפועלים ובס"ג דפ' הנושא את האשה].
נשם לחש ליה שום [ישו הנוצרי].
שא 2 בפ' הזהב כו' מאת פניו [אלו ב' שא בע' נון מקומן].
סדום ומחצה פי' [סדום].
סדן 1 וסדן השקמה. [בס"ג דפ' סדר תעניות אלו].
סדן 3 בפ"ק בחולין [בגמ' השוחט במגל השוחט במוכני שחיטתו כשרה והתניא שחיטתו פסולה].
סח 3 סולתא [סח הסח הדעת] בד' א"ד חסר ערך הלז.
סט ארבע מיתות [אמו סטרא סטת דא מבעלה].
סטרנליא ר' אלעזר [ברומי צווחין ליה סנטורייא דעשו].

סיים לא סיימוה קמיה [איכא דאמר סיימוה קמיה].
סיין תולין [ובסוף עירובין בגמ' נגר].
סך 3 ויכרת סוכת עצים [ויש כת (או בה) לפרש סוכי תאנים וסוכה כמו שיש לה חריות הרבה להצית בהן האש].
סכום בפ' הנודר מן הירק בגמ' [הנודר מן הסכום ת"ר].
סל לא יבטל [אשה רעה וכתובתה מרובה צרתה בצדה].
סלד אש וגפרית [ואיכא דאמרי אלו סדומיים].
סם 1 בערבי אל זרניך [ובלע"ז].
סמטא ממש סומיטא [חוזר לאסמכתא].
סמך בני סמיכו [למה נסמכה פרשה כבר פירשנו בע' מת].
סמן כל שהוא בן כ' [ולא הביא ב' שערות ואפי' הביא ב' שערות לאחר מכן הרי הוא כסרים לכל דבריו].
סמרטוט בסמרטוט [בפ' ח' בפרה פקקה בסמרטוט].
סמתר סמתר וחיי [בר"ג דפ' האשה שהלכה חזת דמחו ליה בגירא או ברומחא סברה ודאי מיית ואיכא דעבדי ליה סמתרי וחיי].
סנטר בפ' מי שמת כו' סטרו [ופירושו].
סנקלט ובאל תונו פרשת [מות].
סעד 1 ספקו יצר לו [כל יד עמל תבואנו].
סעד 2 שלא יפול לארץ: [סעד בב"ר פע"ג וימצא דודאים רבי יצחק אמר סעדין: סעד ויצא מיים].
שער מן אדיי [קיט על שפשטו].
ספג מרחיצין [תנו רבנן נותנין על גבי מכה].
ספן כל בריה סופנה [ואיכא דאמר ואין כל בריה סופדה].
ספן לא ברית [ולא מצוה].
ספסל על גבי ספסל [פירוש אינו טובל ע"ג ספסל].
ספר משוח מלחמה [ת"ר פעמים מדבר עמהם] אחת כו' לספר דמיא [תרג' נהרדעא].
סקב ואף השמלה [ובפ' האשה שהלך בג' אין מעידין].
סקר 1 בפ"ג במדות [חוט של סיקרא חוגרו באמצע. בפ"ט בבכורות והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא].
סקר סקריקין ביהודה [ובפ' חזקת הבתים בגמ' עדים (צ"ל ארוס) תנן התם בפ' הניזקין לקח מסקריקין וחזר ולקח מבעל הבית].
סר 2 אסתירא [בר"ג דפ' שום היתומים א"ל לפועלים סיירוה ניהלי].
סרג 1 ומתנמנם יצא [ת"ר קראה סירוגין יצא].
סרג 2 משיסרג בה ג' בתים [ובפ' י"ט החבל מאימתי חיבור לטומאה משיסרג בו ג' בתים] ובפ' כ"ב סירגן כו' באהילות [ובעשרה בתים פי"ג בנגעים הסריגות שבחלונות ובהעושה פי"ג] הסריגות כו' ילכד בפח [ונלכד אולי צ"ל ונתפש במצודתו].
סרדיוט מלכות [הרשעה].
סרהב לא ישב [נגה לצלויי].
סרט 2 [בפ' אלו הן הלוקין בגמ' הסורט סריטה].
סרף בפ"ק דנדה [בגמ' ר"א ובפ"ב בע"ז בגמ' השיאו].
סרק 2 ותרוממך [וכו'].
עב 2 בית הכוסות [ובגמ' המסס ובפ' המדיר בגמ' היו בה מומין מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות].
עבט בגמ' שיירא [בגמלין באיכופין].
עבר 1 פי' [חתימות הללו מוטלין באמצע].
עגל 1 עיגול של דבילה [בפ' המצניע בגמ' המוציא ככר בעיגול דבילה והוציאוהו לרשות הרבים בפ"ד בתרומה עיגולי דבילה הגדולים מעלים את הקטנים].
עד 3 פי' ר"ח זצ"ל [בפ' מרובה].
עד 8 [בפ"ק דר"ה בריש הלכה בד' פרקים כל הני הרפתקי עדו עלייהו אימת איתדן. ובפ"ק דקידושין בגמ' כל מצות האב ר' יוחנן קאי מקמי כבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו דהני].

עד 9 [אבא מרי] גאון מר [רב יצחק ראש ישיבה].

עדי במנחות בפ׳ ר׳ ישמעאל [בגמ׳ העומר מתיר חטים שירדו בעבים למאי אי למנחות וכ׳ עד ומי איכא כי האי גוונא אין].

עדק ערק בשמן [פי׳].

עדר 1 הגוזל ומאכיל [מנכשי].

עדר 2 יביא אחר [ועוד נשפך הדם יביא אחר].

עזק פי׳ [אינן פירו׳].

עטף 3 ואיתעטפת [וכל עצי השדה עליו עולפה כמו כיסוי].

עין אפי׳ זרע פסול [וזהו אין עיין עליה אם יש לה אפי׳ זרע פסול] זה פי׳ כו׳ ליתן להן נחלתו [ואחין נמי דקודמים לאחי האב צריך לעיין לכל הבאין מכח אחיו וליתן להן ירושתו] זה פירוש כו׳ מעין י״ח [ואית תנא תני י״ח מעין י״ח מאן דתני ז׳ מעין י״ח].

עלב דאסיה פטגריטוס. [עלה, עלז, עלט] בד׳ א״ד חסר.

עם אלו דברים [ובפסחי׳ בפ׳ כיצד צולין בס״ג אין צולין] איבעיא להו כו׳ כל רוחא [ועל שם כך קורין בור עם הארץ].

ענה שאע״פ שענה [בן צבעון] בן בנו כו׳ שלימה שלנו [פי׳ הכי כדין שאפטירך בכך שלא תהיה עולמית תורה שלימה שלנו].

עסה לארץ ישראל פי׳ עיסה אחרי שניטלה החלה היא קדש וכל העיסה חולין וכן פי׳ כל הארצות עיסה לארץ ישראל].

עצה או עשק את עמיתו [לא תעשוק את רעך. לא תעשוק שכיר. אך עשוק וגזול].

עקיבה מושכר לו [שהוא נתון כו׳].

ערב 1 בכרמא [עירובא].

ערב 4 ערבאי [כל צאן קדר כל ען ערבאי].

ערל שבטלה במאתים [פי׳ אפי׳ ערלה שחמורה על הכל אם עלתה מתוך החולין שנתערבה ונשתיירו שם מאתים מדות של חולין באותה מדה מותרין הן לו מכאן לערלה שבטלה במאתים].

ערקמא בהגדה דפ״א דמגילה ושמואל אמר מאי ויעבור מרדכי דעבר ערקמא] דמיא ביומא דפסחא כו׳ בפ׳ י׳ יוחסין [כי מטא ערקמא דמיא אתא זעירי ארכביה לר׳ יוחנן אכתפיה].

פאה 1 איידי דזהמא [לא ניחא ליה].

פאה 2 אבל לא לשבת [ובסוף הפר׳ בגמ׳ שיירה].

פג 3 בישולה באיסור [שהיתה אשת איש כשבעלה היינו דכתיב ואני לצלע נכון ומכאובי לנגדי תמיד].

פהק פי׳ פותח [פיו] בכל כחו ובלעז בלייר [וי״א].

פחז 1 והרהר לעבירה [משכב זכר].

פטר 1 לכו למים [ראשית מדון].

פל האחין והשותפין [שלא חלקו ירושת אביהן].

פלג 1 היך יקר פלגיסין [בפ׳ שתי מדות בגמ׳ אלא שחטאת ובפ״ק דחולין בגמ׳ הכשר בתורין דתנן בריש פרה הקריבו מביא עליו נסכי איל ואין עולה לו מזבחו וא״ר יוחנן או לאיל לרבות את הפלגס].

פלך 1 ויכר יהודה וג׳ [רחל שתפסה פלך שתקנות עמדו כל בניה בעלי מסטרין בנימין ישפה וכ׳].

פלמטות האחים שמינוהו [גבאי].

פלס 6 ירושלמי פילוסא [ויסעו בני ישראל מרעמסס . בארץ רעמסס. את פיתום ואת רעמסס].

פלפל לכולהו גופה [בפ׳ יוה״כ בגמ׳ אכל אוכלין ובג׳ דפ׳ כיצד מברכין עץ שטעם עצו ופריו שוין הוי אומר זה פלפלין].

פעוט פעוטות תינוקות [ואוקימנא כבר שית כבר שבע וח׳ וט׳ וי׳ ולא פליגי כל חד וחד לפי חורפיה].

פין 1 ואין לה תקנה [בפ׳ המדיר את אשתו בגמ׳ או שתהא ממלא על מנת שתהא ממלא ונופצת פי׳ אמר לה כשתשמשי מטתך תהפכי יפה כדי שלא תתעברי אלא תנפצי שכבת זרע].

פצל זרת זרתי [ויש שגורסין אביצול זרתא ודוגמתו בפ' האומר לחבירו בגמ' המקדש את האשה ואמר כסבור מאי משמע דהא אגם לישנא דבוצלנא הוא וכולן לישון פיצול הם ועל שם כך נקראו בצלים שממהרים לצמוח ולבצול מעצמן].

פרוזדור ספקו טמא [בפ' לא יחפור בגמ' ויפיל אף אנן נמי תנינא דם הנמצא בפרוזדור ספקו טמא].

פרס 1 בסוף פיאה [או מנה דבילה] ר' עקיבא אומר כו' בפסחי' [ובר"פ ג' מינין אסורין בנזיר] דתנן מקפה כו' בכותח הבבלי [א"ל] הנה לכותח הבבלי [דלית ביה] כזית כו' פחות פחות [מכזית ביותר שיעור כדי אכילת פרס בטל במיעוטו ואי גרף מיגרף ומאכיל בטלה].

פרס 8 פחות מי' [בשביל הקדושה כדמפרש בגמ' ונקדשתי בתוך בני ישראל ומקשינן בירושלמי מכיון דתנינן אין פורסין על שמע ולירדה מילה תנינן אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה].

פשל לתוכו חבלים [בפ"ג בזבין ומפשילין בזבין (ט"ס וצ"ל בחבלין), בפ' אלו הן הגולין בג' להיכן גולין ואין מפשילין בתוכן חבלים].

פתכא פתכא דאופי [בר"ג דפ' כל הבשר פגע ביה באריסיה דדרי פתכא דאופי].

צב 1 דתמימין באורחתהו [ועוד יש לפרש לצביונן בהמה לצביונה וחיה לצביונה גדולים להיות גדולים קטנים להיות קטנים וכן כל מין ומין].

צבת 1 דצבתא [מנגבן].

צהב 1 ובב' סימנין בשער [צהוב דק ובפיסיון. בס"ג דפ' הקומץ רב' לאפוקי בין עיניך דאיכא בשר ושיער] לבן כו' ואפי' [מן התמחוי].

צל 2 צלי קדר. בפ"ק דמגילה בגמ' קראו את המגילה בשולא בתרא הוה קרי ליה צלי קדר].

צל 4 בגמרא (צ"ל סמוך) יום טוב].

צלהב מצלהב [כילק סמר תרג' כזחלא דמצלהב].

צנר 2 מי שאחזו [ונגבי שב אומצי משב בתי].

צף 1 משבח בה קרא [דכתיב סדין עשתה ותמכור].

צר 6 הסובב את השחור. [צר במגילת איכה יועם זהב צרא דהבא].

צרף 1 דאורבני ואגניבו פי' [בית המסוכך בעצי הערבה. בפ' השותפין בגמ' סמך לו רב יוסף אמר אפי' צריפא דאורבני פי' צריף המקורה במורביות של ערבה צר מלמעלה ורחב מלמטה ומי המטר שותתין ויורדין במורביות הללו בחצר חבירו וי"א אורבני].

צרף 4 חיבר שנים יחד [בפ' ג' מינין בגמ' נזיר שהיה אלא א"ר אלעזר צירף ידו משום טומאה איכא משום ביאה ליכא צירף גופו טומאה וביאה בהדי הדדי קאתיין].

קבייסטס הוא הולך [ומשחק].

קבר 4 כי האי תנא [ובס"ג דפ' במה אשה כמאן תלינן בכסא].

קדה מין ירק [כמפורש בפ' בכל מערבין בגמ' נתנו בראש הקנה הקנים והקידין והאורבנין מין ירק].

קדח 1 של לשכה [ובפי"ג באהילות העושה מאור בתחלה שיעורו מלא מקדח גדול של לשכה].

קדח 2 ברבים כגון הנוצרי [פי' שהיה כו' כגון הנוצרי].

קט יחזיר לו [בנדרים בס"ג דפ' נערה המאורסה א"ר יוחנן הישותק על מנת למקט מפר אפי' מכאן עד עשרה ימים].

קלט כמו שהונחה [דמיא. בר"ג דשבת ובר"ג דפ' הזורק מרשות היחיד ת"ר מרשות הרבים לר"ה ורשות היחיד לאמצע ר' מחייב וחכמים פוטרי' פי' קלוטה כמו שהונחה].

קלון וטריחא מילתא. [קלנדס בריש ע"ז ואלו אידיהן של גוים קלנדס וסטרנליא גמר' מפרש מאי טעמא ירושלמי כיון דחזא איממא [ארך] אמר קלנדס קלון דיאו].

קלקי קליפה אחת [איזהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו רבן שב"ג אומר כל שאין לו אירס אלו הן גריסין הקילקין אלו גריסין המרובעין תני רבן שב"ג אומר אין לך מרובע כו'. זה בסוף תוספת מעשרות].

קמר 2 שש עגלות צב [כפסיקתא דבויהי ביום כלות].

קנטרינק ב' קונטרונקין [קונטרינק ב' פרוטות. קונטרס בסוף פ' מעשר בהמה בגמ' יצאו שנים אמר ר' יוחנן].

קנכי — רב הונא אמר קונכי [פי' לשון לעז הוא כלי שרוחצין בו פניהם ורגליהם. ורב משה בן (צ"ל מן) בארי פי' קונכי].

קנישקין — גוי מותר ואם פסק גוי קודם ישראל אסור לשתות שירי הגוי ומגע גוי שנגע בפיו].

קע — שמטיה לקועיה [בס"ג דיומא מחייה לקועיה].

קף 4 — דמא דכבדא קפי [פי' דמא דבשרא שכן וכי שדי ביה תרי תילתא גללי דמילחא שכן ליה אבל דמא דכבדא קפי].

קפל 3 — ומקפל ליה לטינא [בפ' הערל בגמ' אם נשתייר הני מילי קטן אבל גדול איקפולי איקפל].

קץ 6 — כולן ביחד [ע"א אל תקוץ כמו ויקוצו מפני בני ישראל לשון עקא כלומר לא יהא לך עקא מהם כי ממנו תוצאות חיים].

קיר — המוסר דין על חבירו [כלומר אני צדיק ומוסר דין להפרע ממך דא"ר אבין המוסר דין על חבירו].

קרב — ארבעים יום וכו' [עד דקרב למלכות הוה].

קרטין — פי' עת [בלשון יון].

קרייה — ומרחבת אותן [כדכתיב וכרקב בעצמותיו מבישה. וכתיב זנות יין ותירוש יקח לב].

קרם — והני מילי [באומה דלא מקום רבותא פי' שאינה נרבצת על הדופן אבל האונות שהן נרבצות].

קרן — מאצל הצדיקים [ויאצל מאורה שמעו לצדיקים כדכתיב כי קרן (עור) פני משה וכתיב במשה ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים].

קרץ 1 — קרץ מצפון בא. [קרץ בפ' ד' בנגעים וכ' עד כדי לקרוץ בזוג].

קרץ 4 — לא תלך [רכיל לא תיכול קורצין. קרץ בויקרא רבה קדושים תהיו אי קרצת לא].

רב 1 — עושה דברו [מה ענין זה לזה אמר הקב"ה הן שהמלאכים קשין ומי קשה מהן ומי עצום מהן עושה דברו].

רגש — ליה ימליל [בפ' האשה שהלכה בגמ' הכל נאמנים שאני התם דרגיש ליה צערא].

רטן — מגוש דאמ' [אנשי] רטין מגושא ולא ידע מאי אמר [תני תנא ולא ידע מאי אמר] פי' כמו כו' מאי רטין [כן].

רכב — ובנדה [בהמה].

רפט — תיבה שנתחלחלה [כמו מנעל המרופט].

רק 3 — חשובין כיבשה [ופי' רקק כמו רוק שלפה מה רוק מעט מכל ליחה שבגוף כך הרקק מעט מכל מים שבים].

רק 5 — והרק חנית וסגור [כמו שלוף חנית מתערה לקראת רודפי' ואחר הרצחנות סגור אותה בתערה כמנהג העולם מאחר שמכין לשונאיהם חוזרין החרב או החנית בתערה].

רקד 1 — דזמר זמרא [לא עייל באודנא דרקדא כל דזמר זמרא].

רש 1 — לשבט בנימין [פי' אחר ירושה פליטה לבנימין לאותה פליטה שנשארה לבנימין ראוי לירש נחלתן שלא ימחה שבט מישראל].

רש — ואל תתודע לרשות [וי"א הלואה כמו רשו מדעם כי תשה ברעך משאת מאומה תרג' ארי תרשה בחברך רשו מדעם].

רש — בתו בוגרת [פי' משהא בתו בוגרת].

רשות — רוחץ מיד מאי הרשות א"ר יצחק בריה דרב יהודה אם יש אדם חשוב שיש לו י' עבדים שמחממין לו י' קומקמין מים בבת אחת רוחץ מיד] בס"ג כו' פן אוריש וגנבתי [ותפשתי שם אלהי].

רתך — פי' ריתכן באור [ונדקדקו].

שבת 1 — שכר בטלה [והוא כפי' הראשון].

שד 5 — [בפ' חזקת הבתים בגמ' זה אומר של אבותי ומ"ש מהא דאתמ'].

שחם 1 — במים ומותרין וי"א [שחום שחור].

שחם 2 — שיחמא לולד [פי' כל היכא דסליק בולד שיחמא הוא מקום החלל לאפוקי ידיה ורגליה דלא סליק ביה שיחמא לולד].

של 3 — משלשלין [משחילין].

שמע — לא שמיע [לי הא שמעתא וא"ל אביי את אמרתה ניהלן מפורש בנדרים בגמ' דפ' אין בין המודר רב יוסף].

שע כי הכלאים [בג' מדות].
שף 2 משום מוחק [אעפ"י שאינו בונה ואינו סך חייב משום מחליק את הקרקע לפיכך חייב משום מוחק].
שפט בשפטני עסיקינין [בפ' המפקיד בגמ' רב יהודה אומר בשפטני עסקינן דיהבי בכיילא רבא וכו', בר"ג דפ' הזהב בשפטני עסיקינין].
שפר 5 א"ל הקב"ה בני [חדש חדשו מעשיכם שופ'].
שרבינא בע' שגא [בר"ג דפרק מי שאחזו לדמא ברישא שורבינא ובינה].
שרק 2 רגלי הכהנים אמה [אטו כהנים בין קרן לקרן הוא דמסגו].
ששל דדהב דכי [בת"י ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל שישלין מן צואריהון רתוקות זהב תרג' שישלן דדהב. ויאסרהו בנחשתים].
שת 3 לביני דקלי [בר"ג דפ' הדר מר עוקבא ביומא דשותא לא נפיק לדינא].
שת 4 דרך הכותל [בפ' תינוקות בגמ' ומודה ר' יהודה ר"ש אומר צלוב שהיה צלוב ע"ג העץ ודמו שותת לארץ].
שתי 1 ב' אותיות [פי' אותו קשר שהיו מכירין אותו באותו פרק שכותבין בו ב' אותיות].
שתק פ"א [למדתי מר' האיי].
תב 4 תרגומו ומתבב [על ידי מורניתא והגירם].
תחם באורתא בתחומא [בפ' חזקת הבתי' בגמ' ולא לאשה א"ל ר"נ לרב הונא לא הוית מר גבן באורתא בתחומא].
תלף בונה ירושלם [בקרית שמע הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם].
תלת כדגר' [בפ"א בקידושין בגמ' כל מצות].
תסיל ביצי תסיל [ותסיל ע"ג ביצי יונה].
תף ברוקא דהדדי תפיתו. [בפ' הזורק בגמ' כיצד שייליה לאביי א"ל מתניתין היא א"ל כולהו ברוקא דהדדי תפיתו].
תפח 1 פי' ענין נפיחה [והיסוד פח].
תיפח לא הוה דאיחלש [ואיתפח אתא אלישע בעא רחמי].
תק 1 תיק נבלים וכו' [פי' נרתק כלי זמר].
תקע בס"ג דפ' כל הכלים גזירה שמא יתקע [פי' שמא יתקע].
תר 1 בפ' כל הנשבעין בגמ' [חזרה שבועה].
תר 10 מרוב החמימות [ישלח משכיה כלום' שמתחכך בכותל ומשפשף ומצער ליה החמימות].
תרבץ המוכר את החצר [ר' אליעזר אומר המוכר את החצר וכו' עד].
תרגימא דתניא בתוספתא [דברכות].
תרמל מנעלו ותרמילו [בפ' י"ט בכלים התרמל שנפחת].

ודע כי רוב מן התוספות ויתרונות הנ"ל נמצא ג"כ בדפוס ראשון ועוד הרבה אשר לא בא זכרונם בכאן נמצאו בכתבי יד אשר ת"י אי לזאת הוכרחתי להשוות את דפוס וויניציאה לדפ"ר ולשאר דפוסים בפרט לכתבי יד מן ספר הערוך ועל פי כולם באתי בעה"י אל נקודת האמת. ועוד ראיתי חסרון מכפנים בהוצאת וויניציאה ויותר דפוסים כי בערכים: אנקל, בית אצבע, בית תבל, בקע, חלזון ב', מכחל, מלבן, מעדר לא נדפס הציור ואית' רק „זה צורתו" בלי הדפסתה רק בדפ' פיזרו נדפסה הצורה בע' בית תבל ועיי' עוד בע' כי א' ושם חסרו המלות וזה צורתו אבל בתוספ' מנחות ע"ה. ד"ה כמין כי ישנן בשם הערוך וכן ישנן בכ"י שלפני. וכן נשמטו הצורות בע' ברשני א. גם ג', כדום, כף י"א (ע"ש), צנר א', ראש. וכל הצורות האלו ישנן בכ"י שלפני ובמקומם אציירם בעה"י.

וכן הייתי מוכרח להקיש ולצדד נוסחאות של דפ' וויניציאה עם גירסאות של דפוס ראשון וכ"י מפאת זה ושניהם עם גירסאות כ"י ש"ס שהובאו בספר דקדוקי סופרים מפאת אחר וע"י השוואת הגירסאות העמדתי תהלה לאל הדבר על בוריו. ובקצת מהערכים היה לי מן הנמנע לידע בבירור אם גירסאות של רבינו נתן מוסכמות עם כ"י ש"ס באשר לא יצאו כל חלקי דקדוקי סופרים עד הנה. ולכן אשים לפניך בכאן רשימת מקומות מנוסחאות המובאין בספר בעל הערוך ומראה מקומן איה המה ולפנינו בש"ס ליתא וקצתם גם לי' בכ"י ש"ס:

אברושך בגמ׳ דחוץ מן היין בכיצד מברכין (ברכ׳ ל״ו).
אביונות כו׳ ובר״ג דבכל מערבין ע״ש מ״ש.
אבולא דמחוזא כו׳ ובגמ׳ דר׳ יהודה בעושין פסין לביראות ע״ש מ״ש.
אבשונא לא לימחי איניש קימחא דאבשונא בהגדה דמגיל׳ ע״ש מ״ש.
אגורא בר״ג דעירובין, ועיי״ע גצא.
בטן 3 איידי דצרעת וכ׳ ע״ש היטב מ״ש.
בל 3 ובס״ג דהקומץ רבה ע״ש מ״ש.
גד 3 בר״ג דפ׳ שואל אדם מחבירו (קמ״א, ע״ש תוספ׳ ד״ה אתקין) וע״ש מ״ש.
דבק א״ל רב יוסף האי דיבקא דידך הוא בעירובין בהלכה קמא דפ׳ הדר ע״ש מ״ש.
הג 1 ובחלק בענין סנחריב מנעו בניכם מן ההגיון עיי׳ למעלה במבוא.
חבס ובריש המפלת ע״ש מ״ש.
מח 3 בר״ג דפ׳ במה אשה דכי סלקן מנהרא כו׳.
מלפפון בחלק בגמ׳ עדת קרח כי מלפפונא ע״ש מ״ש.
מנעל בר״ג דפ׳ מצות חליצה ברזל ונחשת כו׳ ע״ש מ״ש.
סג 4 בפ׳ סדר תעניות האלה בגמ׳ על כל צרה מחיוה ולא סגיא.
סליון בתוספת׳ דמעשרות ע״ש מ״ש ובדפ״ר לי׳ כל הערך.
סלתרין ובשאר דפוסין סלרין בויקרא רבה וכי ימוך מעלין לו סלתרין.
פרזם ברפואות דמי שאחזו לצפרא וכו׳.
צר 7 במגילת איכה איכה יועם זהב צרא דהבא.
קדח 1 ובר״ג דפ׳ אלו טרפות ובגולגלת ב״ש אומר כו׳.
קלסטרא בחלק בגמ׳ ג׳ מלכים (סנהדרין ק״ד: ע״ש בגליון מר״י בערלין).
קפל 3 בר״ג דפ׳ כל שעה ומקפל ליה לטינא ע״ש מ״ש.
קרט בבראשית רבה כו׳ וביקרא רבה וכו׳.
קרים בתרגום ירושלמי דהאזינו בבנוי דקירים.
רבך במגילת איכה בכה תבכה בלילה כו׳.
רבע 3 בפ׳ אין עומדין רשב״ג אומר גשמים כו׳.
שלח 1 במגילת איכה שלחתי כו׳.
שגר 1 מלשון שיגר אחריו ?
תייר ובמגילת איכה שמעו ועיין מ״ש הרב החכם מוה׳ שלמה באָבער בפסיקתא דר״כ צד קל״ח הערה י״א.

וזאת רשימת מקומות מנוסחאות המובאות בספר הערוך בלי ציון מקומן ולא נודע איה המה ומי שלבו יותר שלם ממני הוא יורני וישא ברכה מן השמים.

אביי בר מרי מר ? אולי צ״ל רב מרי בר מר ושם: אמי מר אולי צ״ל אבא מר או אמימר ע״ש מ״ש בע׳ אביי.
" " וסבר אבא ?
אגוז אף האגוז של ספינה ע״ש ומ״ש.
אורי ואמברי כו׳ כדאמרינן ברישא עביד כוורי ע״ש מ״ש.
גשש בפיסק׳ דילמא לגיבור וכו׳ וצ״ל בפסיקתא דסליחות לגיבור וכ״ה בדפ״ר ובכ״י ע׳ וכן שיער על נכון הרב החכם מוה׳ ר׳ שלמה באָבער בפסיקתא דר״כ צד קס״ו.
דפן 1 מלשון דופן שהוא בצד היקב?
טקס 2 מלשון וסרי נהרא עיי׳ מ״ש בע׳ טר ג׳ שמשם נעתקו בטעות.
כרת 1 תרגום כרישין כרת?
מח 3 בריש גמרא דפ׳ במה אשה דכי סלקן מנהרא מחית ליה ברישייהו? ודאי טעות זאת נזדמנה מערך שאחריו שמתחיל בר״ג דפ׳ במה אשה (והוא שבת נ״ח.) אולם א״ה מקום מציאתו לא זכיתי עדיין לידע. ובכ״י קאָהוט לא גרס ליה כלל כל המאמר.
מל 13 שחורה היא כמילני.
מנפא ובלישנא דרבנן מרווחתא? אמת שכן כתב ג״כ רה״ג בפי׳ לסדר טהרות (כלים ט״ז מ״ז צד י״ג הוצאת בערלין) אבל מהיכן בא לידו לא זכיתי להבין.

נצל 1 בתוספתא בשר המת שקרש. ודע שבכ"י לי' ואולי ט"ס הוא.
סליל דתניא אלו הן קני המדה?
סעד 1 ואמרו חכמים אע"פ שכל מעשיהם כו'?
ספת כדתנן סופת באדמה? אולי צ"ל סופת באבטיח והוא בפ"ג מ"ט במעשרות ועיי' עוד מעשרות פ"ב מ"ז (ובדקדוקי סופרים לשבת קכ"ר: צד קמ"ב בטעות דפוס פ"ו מ"ב ע"ש וכן הביא שם רי"ף כ"י לשבת סופת באבטיח).
סתר 2 והעקר מן עת לסתור?
ערב 1 פי' אחר כתוב בירושלמי בלע המות לנצח? ועיי' ג"כ בתוספ' ר"ה ט"ז: ד"ה כדי.
קנמיה דמרי ביתא במגילת איכה?
שגר 1 מלשון שיגר אחריו?

והנה מקום אתי להעיר כאן כי הרבה שמות ונוסחאות באו בערוך בלי ציון מקומן מרוב מציאתן בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים. והא לך רשימתם לפי סדר אלפ"א בי"תא:

א) אבא, אבא אריכא, עיי"ע אב א', אביי.
אביי, אבא, אבין תכלא, אבין דסמכא, אחי, אבון, אבינא, אמי מר, אנטיגנוס איש סוכו, אריוך — כולם בע' אביי ע"ש היטב ומ"ש.
אבות הטומאות ע' אב א'.
אבק רבית ע' אבק א'.
אזדא פלוני לטעמיה ע' אזדא.
אינו דומה מי שיש לו פת בסלו וכו' ע' סל ג'.
אמרי בי רב, אמרי במערבא, אמוראי דפומבדיתא, אמוראי, אמוראי דנהרדעא, אמורין ע' אמר ו' ע"ש ומ"ש.
אחרים אומר ר"מ ע' אחר ג'.
רבי אלעזר חסמא ע' חסם.
איביא, איבעיא להו ע' סר ב'.
אותיות אהח"ע ע' תרת.
ר' אלעזר מרא דארעא דישראל ע' אלעזר ע"ש ומ"ש.
אמת המים ע' ארת.
אמר רב יוסף לא שמיע לי ע' שמע א'.
אנדרוגינוס ע' אנתרופוס.
אגוזי פרך ורימוני בדן ע' פרך א'.
אפי' פיגול טעון עבור צורה ע' צר ג'.
אשיתא ע' אשיתא.
אין פודין הקדשים להאכיל לכלבים ע' פד א'.
אצטגנין, אצטדין, אצטוה, אצטרובול, אצטלה, אצטמה.

ב) בדק הבית ע' סר ב'.
בנין אב ע' אם ב'.
ביבי בר אביי ע' ביבי ע"ש ומ"ש.
ביתוסין ע' ביתוסין.
ברור לו מיתה יפה ע' בר ב' ע"ש.
בר מרי מר ע' אביי ע"ש.
בגין כך וכך ע' בגין ע"ש ומ"ש.
בצלים ע' פצל ע"ש.

ג) רבן גמליאל ע' אביי.
גוד אחית מחיצתא = אסק מחיצתא ע' גד ב', נגד.

ד) דנין לפני חכמים, דייני גולה, דייני ארץ ישראל, = דפומבדיתא = דנהרדעא ע' דן א'.
דקארי לה מאי קארי ע' אר ג' ע"ש ומ"ש וע' ער ג'.

ה) הלל עלה מבבל, הונא מר, רב הונא ע' אביי.

הלכתא ע׳ הלך.
הסח הדעת ע׳ סח.
הר המוריה ע׳ מריה.

ז) זו היא שיבה זו היא ביאה ע׳ שב ג׳.

ח) חגי הנביא ע׳ אביי.
חזר לסורו ע׳ סר ד׳.
חמש חטאות מיתות ע׳ חמש.
חומת בית פאגי ע׳ פג י.
חרב הרי הוא כחלל ע׳ חרב ב׳.

ט) טבול יום ע׳ טבל ב׳.
טיח ע׳ מרח.
טלית, טליות ע׳ טלת.

יוד) יהודה מר, יוסי בן יועזר, יוסי בן יוחנן, ר׳ יוסי, ר׳ יוחנן בן זכאי, ר׳ יהודה הנשיא ע׳ אביי ע״ש.
ידות הכלים ע׳ יד ב׳.
יש אומר ר׳ נתן ע׳ אחר ג׳.

כ) כל מקום ששנה רשב״ג כו׳ ע׳ ערב ב׳.
כינוי מתניתא ע׳ כן ה׳.
כרם רבעי ע׳ כרם ב׳.

ל) לא עלה עזרא מבבל ע׳ אביי.
למדין לפני חכמים ע׳ למד א׳.
לבו גס בו ע׳ גס ב׳.
לסטים מזויין, ע׳ לסטים.

מ) מאי איריא ע׳ ער ג׳, מידי איריא הא כדאיתא והא כדאיתא ע׳ אר ג׳.
מדרס ע׳ מדרס.
מונבז ע׳ מלבז.
מזבח הפנימי = הזהב = הקטרת ע׳ מזבח.
מות בקדקדו ע׳ מח.
מחוסר בגדים = זמן = כפורים ע׳ חסר.
מצורע מוסגר ע׳ סגר א׳.
מסותא ע׳ סר ב׳.
מסוכן ע׳ סכן.
מפרקת ע׳ מפרקת.
מלאכה שאינה צריכה לגופה ע׳ מלאכה.
ממלאי ע׳ ממלא.
מר זוטרא = בר אמימר = בר רב אשי = יהודה = ינוקא = יוחני = עוקבא = קשישא = שמואל.
ע׳ אביי ע״ש ומ״ש.
מריחא, משיחא ע׳ מרח.
משוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים ע׳ רב א׳.
משכב ומושב ע׳ שכב ב׳.
משנה ע׳ משנה.
מקיש יציאה להויה ע׳ הויה.
מלך בו״ד בונין פלטין ע׳ פלט ג׳.

נ) נהרבלאי מתנו ע׳ נהרבלא.
נוסחא ע׳ פתשגן, רדד׳.
נחמני, ע׳ נחמני, אביי.
נתינים ע׳ נתן ב׳.

ס) סגי נהור ע' נ ג ה א', על א',
סבי דסורא = דפומבדיתא ע' ס ב,
סוד העיבור ע' ס ד א',
ספרא, ספרי ע' ספר ב' ע"ש מ"ש,
סתם מתניתין = תוספתא = ספרא = ספרי ע' ס פ ר ב',
סוכה ע' מ ר ח,

ע) ענל תילתא ע' עגל י',
עזרת הכהנים ע' ע ז ר ה,
עם הארץ ע' עם ע"ש,

פ) פזר שקורין לניקוד אחד ע' פ ז ר ב',

צ) צדוקין בייתוסין ע' ב י ת ו ס י ן,
צורבא מדרבנן ע' צ ר ב ב',

ק) קליפי אגוזין = רימונין ע' ק ל ף א',
קליות ואגוזים ע' א ב ו ב,
קשיא ע' ת י ו ב ת א,
קטנות נערות ובוגרות ע' ק ט ן א',

ר) רב ע' אב א', אביי,
רבינו הקדוש, ראבין, רבא, רבה, רבי, רבן, רב אבא, רב בון, רבינא, רבנא נחמיה, רבנא עוקבא, רבה בר נחמני, ראמי בר חמא, רבן גמליאל הזקן, רבן שמעון, רבן יוחנן בן זכאי, ר' יהודה הנשיא, רחבה, רפרם, רבי חמא, ר' א' בן יעקב, ר' צדוק, ר' עקיבא — כולם בע' א ב י י,
רבותינו שבבבל, רבותינו שבארץ ישראל ע' ר ב א',
ריבדא דכוסילתא ע' ר ב ד א',
רבי יהושע בן קרחה ע' ק ר ח,
ריפתא ע' ר ף א',

ש) שורא דדייני, שותיה דמר לא גמירנא ע' ס ר ב',
שיעה ע' מ ר ח,
שבור, שמואל, שמעון, הצדיק, ר' שמעון שקוד ע' א ב י י,
שפיר ע' ש פ י ר,
שלחו מתם, ע' ת ם,
שולחני ע' ש ל ח ן,
שלשה מן השכב שהן ד' מן הרכב ע' ש כ ב ב',
שכיבה וישיבה ע' ש כ ב ב',

ת) תיובתא דפלוני תיובתא ע' ת י ו ב ת א,
תיקו ע' ת ק ב', אבן תקומה,
תנאין ע' א מ ר ו',
תנא תונא ע' ת ן א',
תריץ ואימא הכי ע' ר ץ ד',
תרומה ע' ד ד א',
תשבו כעין תדורו ע' ד ר ב',
תנא דבי אליהו ע' ס ד ר ג',

אלה הדברים אשר ראיתי להקדים במבוא לערוך לפניך שלחן בסדר המערכה ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפצי כי תצמיח תועלת היותר גדולה לספר הערוך ע"י ההוצאה החדשה הזאת כי נפשי בשאלתי וחכמת עמי בבקשתי להחזיר עטרת הערוך ליושנה כיד ה' הטובה עלי ומלתי כבר אמורה בקול קורא המבשר צאת לאור ספר ע ר ו ך ה ש ל ם כי בכל מאמצי כחי השתדלתי לתת להוצאה החדשה הזאת יתר שאת על כל ההוצאות שהיו לפניה מעת צאת הספר היקר הזה, הנפלא באיכותו

ותכליתו, ראשונה לאור עד היום הזה, ואלה הן מעלותיה וסגולותיה על אחיותיה הבכירות אשר בהן עולה היא על כלנה:

א) מנוקה היא וצרופה בתכלית החקירה והבדיקה מהמון הטעיות והשגגות והזדונות של סופרים הנמהרים שהשחיתו כמעט מראה כל ערך וערך הן בכתיבת מלות זרות הן בסדר המאמרים בהקדם המאוחר ובאיחור המוקדם ועתה כל דבר ודבר יבוא על מקומו בשלום.

ב) יש במהדורה זו תשלום חסרונות של מאמרים רבים לפעמים ארוכים ורחבים ולפעמים גם ערכים שלמים הכל כפי מציאתם בדפוס ראשון ובדפוס וויניציאה הרצ"א היותר משובח ובפרט בשבעה כתבי יד של ערוך ואל מול פני הספר יאירו שבעת הנרות.

ג) ערכים רבים אשר הביאם המחבר זצ"ל שלא במקומם מאשר נעלם ממנו במח"כ מקור הלשון אשר ממנה מחצבן של מלות זרות: בהוצאה זו איש איש על דגלו לבית אבותיו יחנו מבלי למחוק גם את הערכים המוטעים רק בהורות את הקורא ע"י מראה מקום למצוא את תקון המעוות.

ד) נאספו ונקבצו פה כל זכרונות סוגיות הש"ס אשר על פיהן סימן המחבר ז"ל את מאמרי רז"ל מדי דברו בם והן הנה כיתד נאמן לתלות בהן הציון באשר בימי רבינו דפי הש"ס וקציבת הפרשיות של מדרשים לא היו קבועין וקצת מסוגיות הנ"ל וסימני הפרשיות נמצאו בדפ' ראשון ובד"ו ואני באתי ללקטן כעמיר גורנה כי כן מצאתי אותן בכ"י אשר ת"י.

ה) ערכים הרבה חדלתי לספור כי אין מספר הבאתי נופף משלי בקיצור נמרץ להשלים את ספר הערוך במה אשר מקום הניחו לי רבינו נתן בעל הערוך ור' בנימין בעל מוסף להתגדר בו.

ו) באו בהוצאה זאת רשימת פרשיות ופסוקי של כ"ד מקראי קודש ומ"מ לכל מאמרי של ש"ס בבבלי וירושלמי ומדרשים באופן מדויק מאוד מאוד תחת אשר לא הובאו עד עתה כלל או בבלבול ובטעות הובאו.

ז) רבינו לא חש למנינא ואני בעניי השתדלתי לצדד כל הדוגמאות של אותו ענין המדובר בו מש"ס בבלי וירוש' ומדרשים וגם לרבות מקום מציאתן בילקוט.

ח) השויתי נוסחאות של ערוך לא לבד עם גירסאות של ספרים הנדפסים אבל גם עם גירסאות כ"י ש"ס עפ"י ספר הנעלה דקדוקי סופרים להג' מוהר"ר ר"נ ראבינאוויטץ. ולפי מכסת הערכים וכתיבתם והסכמתם עם משפט הלשון אשר מהם גזירתם פלסתי וברותי אמיתת הנוסח המעולה.

ט) כל המלות הזרות מבוארות כולן יחד בעומק החקירה מזוקק שבעתים כפי חקות ונמוסי חכמת הפילאלאגיע והקלתי על המעיין בהמציאי לכל ערך תיבה אשכנזית המתאימה ומסכמת עמו וגם ברשימת אותיות נכריות ובנקודתן לפי משפט הלשון אשר ממנה נגזרה המלה ההיא.

י) הצורות שנפקד מקומן בדפוסי הערוך וכן חרוזיו של רבינו נתן שכתובים לפעמים על ר"ת לשמו, העתקתי מכ"י אשר ת"י אחר כל אות ואות.

יא) חפשתי בנרות הבדיקה בחפש מחופש בספרים עתיקי ימים למצוא מקור הפירושים אשר ממנו שאב רבינו נתן והשויתים עם פירושי המפרשים אשר מפיהם אנו חיים.

יב) בינותי בספרים חדשים גם ישנים בפרט אלה הנוגעים בעניני הערוך ופירושי המלות הזרות ד"מ מעריך לר"מ די לונזאנו, כתר כהונה לר' דוד די לארא, הפלאה שבערכין להגריי"ב, אור אסתר לאחים היקרים באנדי, ע"מ להג' שי"ר, בייטרעגע לרימ"ז, פסיקתא בהוצאת הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער, ספר עטימאלאגישע שטודיען למהר"י פערלעס, וספר המעולה חדש מקרוב בא נייהעברעאישעס ווערטערבוך להרב החכם מוהר"ר יעקב לוי ועוד ע"מ של תרגומים למחבר הנ"ל. ומספרים אלה ומרבים זולתם לקחתי ואכלתי הרימון וזרקתי הקליפה הכל הבאתי לכור הבחינה אם לזרות אם להבר, לברר התבן מתוך הבר. ומקמח סולת עשיתי מטעמים לשלחן „ערוך" וחך אכל יטעם לו.

יג) ואחרון אחרון חביב והוא חיבור לתוכן ולוחות לספר הערוך לענינים שונים ולוח לסדר כ"ד מקראי קודש ותרגומי בבלי וירושלמי מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתות וסדר המערכה וכל ש"ס בבלי וירושלמי וכל המדרשים אשר בא מהם איזה ציון בספר הערוך וכל זה אספתים בחלק האחרון אשר קראתיו בשם המפתח לספר הערוך כי הוא פותח כל מה שסגור וסתום היה ועל ידו נעשה הספר החתום פתוח לרוחה לכל הרוצה להתהלך בו.

והנה תמכתי יתדותי על שלש עשרה מדות ויתרונות האלה ועל ידיהן ההוצאה החדשה הזאת מוכשרת להתיצב לפני מלכים מאן מלכי רבנן וברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם (ר"ה

י"ז:) ואחרי אשר שמתי לפניך קורא משכיל את כל ונכחת ואני אעביר כל טובי לפניך, בצפיתי צפיתי כי בראותך ספר הערוך עתה, תעמוד ולא תכיר מראהו בלי משחתה בו, בלי קמשונים וחרולים אשר היו מקדם פניו מכסים, כמשה אל אליהו תגיד גם אתה לי: יפה נקדת, יפה כתבת, יפה מחקת! וענתה בי צדקתי ביום מחר בהיותך שוקד על מלאכתי והיה שבח של מבין שכרי, ועתה „צאי" אומר למלאכתי, את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים על כן בטובו הגדול אזרני חיל לעמוד על משמרתי בטרדות רבנות ביום ובלילה, ותדד שנתי מעיני להקדיש עתותי ללימודי הערוך, ברך ה' חילי ואמצני ללכת מחיל אל חיל! ויהי נועם ד' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו! ויהי רצון כי גודל יגיעת רוח ובשר אשר יצא ממני לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח באשר שלחתיו — להגדיל תורה ולהאדירה!

נאום המדבר לכבוד התורה והוגיה:

פה פינפקירכען יצ"ו לסדר כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים לפ"ק.

הק' **חנוך יהודה** באא"מ **ישראל קאָהוט.**

רב ואב"ד פה והגליל.

לוח ראשי התיבות.

א"ב אמר בנימין מוספיא.
א"ד איכי דאמרי.
אדר"ן אבות דרב נתן.
או"ז אור זרוע.
אחי"ה אמר חנוך יהודה קאהוט.
אי' איתא.
אמ"ד, אמשטרדאם.
א"ץ אהבת ציון למהרז"ף.
א"ת אל תקרי, אם תאמר.

ב"ב בבא בתרא.
בדפ"ע בדפוסי ערוך.
בה"ג בעל הלכות גדולות.
בויק"ר בויקרא רבה.
בט"ר ביטרעגע לר' יחיאל מ' זאקס.
ב"י בית יוסף.
בל"א, בלא"ר בלשון ארמי.
בלא"ש בלשון אשכנזי.
בל"ס בלי ספק, בלשון סורי.
בל"ע בלשון ערבי.
בל"פ בלשון פרסי.
בל"ש, בלשון שומרוני.
ב"מ בבא מציעא.
במ"ר, במדרש רבה.
במד"ר במדבר רבה.
ב"נ, בית נתן.
בנו"ג בנוסחאות גרסינן.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בראשית רבה.
בשד"פ, בשאר דפוסי ערוך.
בת', בתשובה.

גד"פ. גאטטעסדיענסטליכע פארטרעגע.
ג"', גירסא.
גמ', גמרא.

ד"א, דבר אחר, דרך ארץ.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
ד"ו, דפוס וויניציאה.
ד"ס, דקדוקי סופרים.
דפאמ"ש, דפוס אמשטרדאם.
דפ"ק, דפוס קראקא.
דפ"ר, דפוס ראשון.
דפ"ש, ד"ש, דפוס שונצין.
ד"מ, דרך משל, דרכי המשנה למהרז"ף.

הגרי"ב, הגאון ר' ישעיה ברלין.
הפשב"ע, הפלשב"ע, הפלאה שבערכין.

וז"ל, וזה לשונו.
וחכ"א, וחכמים אומרים.
וכ"ה, וכן הוא.
וכנ"ה, וכן נמצאה המלה.

ז"ל, זה לשונו, זכרונו לברכה.

ח"א, חלק א'.
ח"ב, חלק ב'.
חיד"א, חיים יוסף דוד אזולאי.

ט"ס, טעות סופר.
יוה"כ, יום הכפורים.
ילק', ילקוט.
ירו', ירושלמי.

כו"פ, כפתור ופרח.

כ״י, כתב יד.
כ״י א״ס, כתב יד אקספארד.
כ״י ב״ר, כתב יד ברעסלוי.
כ״י ג״ג, כתב יד גייגער.
כ״י ו״ו א׳, כתב יד וויען א׳.
כ״י ו״ו ב׳, כתב יד וויען ב׳.
כ״י ה״ב, כתב יד האלבערשטאם.
כ״י ל״ד, כתב יד ליידען.
כ״י מ׳, כתב יד מינכען.
כ״י פ׳, כתב יד פארמא.
כ״י פ׳, כתב יד פאריז.
כ״י ק״ט, כתב יד קאהוט.
כצ״ל, כן צריך להיות.
כ״כ, כתר כהונה לר׳ דוד די לארא.
ל״א, לשון אחר, לשון ארמי.
לי׳, ליתא.
למ״ד, למאן דאמר.
לפ״ז, לפי זה.
לש׳, לשון.
מ״א, מלכים א׳.
מ״ב, מלכים ב׳.
מבה״י, מבוא הירושלמי למהרז״ף.
מהרז״ף, מורי ורבי מהור״ר זכריה פראנקעל נ״ע.
מהרי״ל, מהור״ר יעקב לעוי.
מהרי״ף, מהור״ר יוסף פערלעס.
מהרי״ש, מהו׳ יוסף שווארץ.
מל״מ, מלשון מקרא.
מ״מ, מגיד משנה, מראה מקום.
מנוה״מ, מנורת המאור.
מ״ע, מכתב עתי.
מ״ע דמ״ג, מכתב עתי דייטש מארגענלענדישע-געזעללשאפט.
מ״ק, מועד קטן.
מ״ר, מדרש רבה.
מ״ש, מה שכתבתי.
מת״כ, מ״כ, מתנת כהונה.
נוס׳, נוסחאו.
נלפע״ד, נראה לפי עניית דעתי.
סד״ה, סדר הדורות.
סדט״ה, סדר טהרות לרה״ג.
ע״א, עמוד א׳.
ע״ב, עמוד ב׳.
עה״ק, ערוך הקצור.
עוה״ב, עולם הבא.

עוה״ז, עולם הזה.
עט״ש, עטימאלאגישע שטודיען למהרי״ף.
עיי״ע, עיין ערך.
ע״מ, ערך מלין להג׳ שי״ר.
עמת״ל, ערך מלין תלמודי לר׳ יעקב לעוי.
עמת״ר, ערך מלין תרגום להנ״ל.
ע״ש, עיי״ש, עיין שם.
פ׳, פר׳, פרשה, פרק.
פר׳, פראג.
פיז׳, פיזרו.
פ״י, פחד יצחק.
פי״מ, פירוש משניות.
צ״ל, צריך להיות.
צ״ע, צריך עיון.
צוק״מ, צוקערמאנדל מו״ל התוספתא.
ק״ע, קרבן העדה.
קלר״פ, קרוב לריש פרק, פרשה.
קלס״פ, קרוב לסוף פרק, פרשה.
ר׳, ריש.
רא״ג, ר׳ אברהם גייגער.
ר״ה, ראש השנה.
רה״ג, רבינו האי גאון.
רי״ה, ר׳ ישעיה דטראני.
רימ״ז, ר׳ יחיאל מיכל זאקס.
ריצ״ג, ר׳ יצחק בן ר׳ יהודה אבן גיאת.
ר״ל, רוצה לומר.
רמ״ל, ר׳ משה לאנדוי.
רס״ג, רבינו סעדיה גאון.
רע״ב, ר׳ עובדיה מברטנורה.
ר״ש, ר׳ שמשון.
רשד״ל, ר׳ שמואל דוד לוצאטו.
שה״ג, שם הגדולים.
שה״ש, שיר השירים.
שהש״ר, שיר השירים רבה.
שו״ת, שאלות ותשובות.
שי״ר, שלמה יהודה ראפופורט.
ש״מ, שמ״מ, שיטה מקובצת.
שמ״ר, שמות רבה.
ת״ח, תלמיד חכם.
תוי״ט, תוספות יום טוב.
תרג׳, תרגום.
תר״י, תי״ר, תרגום ירושלמי א׳, ב׳.
ת״כ, תורת כהנים.
ת״ל, תלמוד לומר.
תנח׳, תנחומא.

לבוב ג׳ אדר תרל״ח לפ״ק

לכבוד ידידי הרב הגדול, החכם המהולל, הבלשון הנפלא, מוהר״ר חנוך יהודה המכונה אלכסנדר דר׳ קאהוט נ״י שלום!

הן כל יקר ראתה עיני, בהופיע לנגדי העלים מחוברת הראשונה מספר **ערוך השלם**, אשר תוציא לאור עולם, עם מבוא גדול המפיץ אור על הספר בכלל ובפרט, ועם הוספות וביאורים ותקונים עפ״י שבעה כתבי יד ודפוסים יקרים, ותמכת יתדותיך על י״ג ענינים מדות וסגולות ההוצאה החדשה הזאת, כמבואר באר היטב במבוא צד 70. בעבודתך הלזו הראית את רוחב לבבך ושקידתך העצומה בדברי חז״ל וספרי הקדמונים והאחרונים, צללת במצולות הים הגדול, הוא ים התלמוד והמדרשים, והעלית פנינים בידך, בכל מלה ומלה דרשת והקרת לבוא עד היסוד בה לבארה מאיזה לשון נהצבה, ובהערותיך המחוכמות הארת לנו אור בהיר בהבנת דברי חז״ל, וגלית לנו חדישות ונצורות, והרבה פעמים תופיע לנו נוגה בהרבה מאמרים סתומים וחתומים, ודברי הערוך הגהת וצרפת כצרף כסף מזוקק, וכל דבריו יאירו לפנינו כשמש בצהרים, וערכיו אשר אין ערך למו, יהיו ערוכים בכל, ושמורים מכל סיג וחלאת השבושים, אשר החשיכו את יפי זהרם עד כה. בספרך זה יתענג כל מבין עם תלמיד, כי יהי לעינים לכל עוברי אורח ספרי חז״ל, ואור לנתיבתם. ותקותי חזקה כי לא לריק תהי יגיעתך, וכל חכמי לב ואוהבי תושיה יתנו כבוד למלאכתך היקרה הזו, ויאמרו לפעלא טבא יישר! גם יבואו רבים וגם שלמים על החתום לקחת את ספרך בכסף מלא, למען הביא את הברכה אל ביתם, כי באמת אוכל לאמר בלא שפתי מרמה — כי שפת חונף לא ידעתי — כי לא בא עוד כבושם הזה במחנה העברים. ואף כי לא הנחת אף דבר קטן להתגדר בו, בכל זאת מלאני לבי להביא לפניך איזה הערות קטנות, אשר העירותי בעברי בין בתרי דבריך, ואם ייטיבו בעיניך ישמח לבי מאד. —

ובטרם אסיים אני תפלה, יואל אלוה ויתן לך כח ועצמה, לכלה המלאכה עד תומה, להוציא ספר הערוך עד סופו לאור עולם, להגדיל תורה ולהאדירה, כחפץ ידידך מוקירך ומכבדך כערכך הרם.

שלמה באבער

(מבוא צד 2 שורה י״א) ושניהם בלי ראיה ע״כ. דברי החוקר הגדול דר׳ גרעטץ בודאי יש להם יסוד אבל לא הערה מקורו, שכתב סתם שהיה ממשפחת ענו Anaw אבל מה שהביא השלשלת ושם משפחתו ענו ברור אצלי שצ״ל בדבריו ענו במקום ענו כי מעולם לא שמענו שם משפחה שנקראת כן, רק היא שם עיר. ואולי מדברי השלשלת שאב החכם הגדול ד״ר גרעטץ לכתוב כן.

(שם צד 4) ובעל הערוך מכנה את פדר״א בשם ברייתא דר״א. יש להוסיף וכן רש״י מכנה כן בפירושו בראשית י״ז ג׳ וכן ר״ת בספר הישר סי׳ תקס״ח [אחי״ה ועיי׳ בליקוטים לרש״י על התורה מאת הרב החכם מוהר״ר אברהם בערלינער נ״י].

(צד 6 שורה כ״ב) בערוך ע׳ מרכוף בטעות ארץ רוהא וכו׳ גם אנכי העירותי כן בהמגיד שנה עשירית צד 199 ע״ש.

(צד 7 ש׳ י״א מלמטה) ויש לי ראיה מוכרחת כי בהג״א חולין יכנה הריא״ז ארץ מולדתו בשם ארץ כנען יש להוסיף שהאור זרוע הביא כן בספרו הלכות טרפות סי׳ תי״ג וז״ל במלכותנו בארץ כנען [אחי״ה ויש להוסיף כי הרבה פעמים הביא בעל או״ז ביאור המלות מלשון כנען. עיי׳ ד״מ בחלק ב׳ רסי׳ מ׳ ובלשונינו בלשון כנען; סי׳ ס״ז; סי׳ פ״ד ס״ק ד׳ וס״ק י׳ רסי׳ רנ״ט ועיי׳ עוד ע׳ פרגין, ואב״מ להאריך].

(צד י״א) ועוד למד ר״נ מפי ר׳ משה הדרשן מעיר נרבונא עיי׳ מ״ש אודותיו בהמגיד שנת שמונה עשרה בגליונות .18 .17 .16

(צד 12 שורה י׳) בענין ר׳ יצחק האורגלי. גם ר׳ שמואל ג׳מע בערך ארם הביא וז״ל החבר החכם ר׳ יוסף החסיד ברי׳ יהודה הדרשן ששמע מפי ר׳ יצחק בן מרגלוי ז״ל שממדינת נרבונא ואין ספק שצ״ל בן ארגלוי.

(שם שורי י״ב מלמטה) ודע כי רבינו נתן נגרר כל כך אחר פירושו של ר״ח עד כי הרבה פעמים כתב פי׳ סתם והוא לקוח מפירוש ר״ח כו׳ וסופר ומונה הרבה ראיות לזה ואביא עוד ראיה אחת. במבוא הירושלמי [למהרז״ף ז״ל] צד קמ״ח ע״ב הביא מאמר מהערוך ערך אבל והעיר שם כי פי׳ הערוך הוא מירושי׳ וכן רצה להגיה בערוך ולהוסיף ב׳ תיבות שלח מתם ע״ש. אולם פי׳ הערוך לקוח מפי׳ ר״ח והובא בהרא״ש גיטין שם ועיי׳ ג״כ בשירי קרבן בירושלמי גיטין פ״ג, ה״ד. [אחי״ה וראיה נצחת היא זו. ויש להוסיף עוד ראיה אחת וזו היא כי רבינו בערך על ב׳ כתב וז״ל עלין אין בהן משום רפואה (שבת ק״ט.) פי׳ עלי ירק לצנן בהן העין אין בהן משום רפואה ושרי עכ״ל ובחי׳ הרמב״ן לשבת כתוב כן בשם ר״ח וז״ל שם פירוש ר״ח ז״ל אם נתן עליו של ירק וכיוצא בהן בעין לצנן מותר והטעם שנראה כמיקר ויותר הוא נכון מדברי רש״י ז״ל וכו׳ ועיי׳ עוד מ״ש בע׳ בגר וע׳ נער האחרון. ועוד הרבה ארבה ראיות והשערתי כי פירושי רבינו נתן שהובאו בסתם בכמה וכמה פעמים לקוחים הם מפי׳ ר״ח וקצתם מפי׳ רגמ״ה בהגיפי את ידי בעה״י בסוף חלק ראשון של חיבורי בזה הענין כי ידידי הרב החכם מוהר״ר אברהם בערלינער נ״י השאיל לי בחסדו הגדול פירושי ר״ח ורגמ״ה

כ״י לכמה מסכתות הנעתקות מאוצר הספרים ברומי מאנגייליקא וכעת בזאת אני עסוק בהשוואת פירושים הנ״ל עם פירוש הערוך ותארנה עיני ותהלה לאל יגעתי ומצאתי מציאה גדולה וששׂ אנכי עליה כמוצא שלל רב].

(צד 14) הערוך הביא את השאילתות וד׳ מקומות הביא בשמו ולא נמצא לפננו בשאלתות ואלה הם בעי׳ אספרגוס, בנתא בסס חמס ע״כ כבר העיר על זה גם הגאון הרי״ב בהקדמתו לשאילתות [אחי״ה לא זכית לראות הוצאה זאת, ות״י היא השאלתות דפי׳ וויניציאה בשנת רנג״ו צדיקים] וז״ל הרבה חסר לפנינו וכן בערוך ערך בס בי׳ חמס ובעי׳ בניתא חסרים לפנינו. אולם לדעתי הסרון אין כאן כי כונת הערוך בע׳ אספרגס, בס, חמס לספרי שאלות ותשובות הגאונים וכמו שנמצא בערוך הרבה פעמים שכתב ״פי׳ בתשובות״ כמו שמונה המקומות ההן הרב בעל המבוא צד 16 אות ת׳ לכן הביא ג״כ פירוש בשאילות ר״ל בשאילות הגאונים כי רוב התשובות מתחילין בלשון ״ושאלתם״ [צ״ל ״וששאלתם״] ונשאר רק ערך בניתא כי שם ציין מקום המאמר בשאילתות בזה״ל במכות ט״ז ע״ב ההוא דאוכל ביניתא דבי כרבא נגדיה רב יהודה פי׳ בשאילתות גדולות בויהי ביום השמיני מי שאוכל דג שנמצא כשהורש הארץ לא מחייב אלא חד השלישי אולם לדעתי לא כיון הערוך שהפי׳ על המלות ביניתא דבי כרבא נמצא בשאילתות רק בערוך נשתבש הערך וצ״ל במכות דף ט״ז ע״ב. בהלכות גדולות ובשאילתות בויהי ביום השמיני. ההוא דאכל ביניתא דבי כרבא נגדיה רב יהודה. פי׳ מי שאכל דג כו׳ והפי׳ הזה הוא דברי הערוך מדנפשיה. וכן מפרש ר״ת מובא בתוס׳ מכות שם ד״ה ביניתא וזה לא כפי׳ רש״י ז״ל ואם היה השאילתות מפרש כן היה ר״ת מביא בשם השאילתות. והערוך הביא כן גם מן הלכות גדולות כי באמת המאמר הזה מובא בה׳ דגים. וכן בשאלתות פי׳ שמיני סי׳ פ״ד מובא המאמר ממכות ומבואר שם לענין מלקות ולענין שרץ הארץ. [אחי״ה ועוד הדבר צריך למוד. וקצת מזה כתבתי בע׳ בס ע״ש ועוד עיי׳ היטב בעי׳ בם מ״ש. ולהשערה כי פי׳ בשאלתות ר״ל בשאלות הגאונים כבר העיר הגאון שי״ר בתולד׳ ר״נ צד 34 הערה כ״ג ע״ש ושם בערך בת ט״ס וצ״ל בס. ואכ״מ להאריך].

(צד 17) כרבלתא וכו׳ וכפי׳ רצ״ג נמצא בתשוב׳ הגאוני׳ בערלין סי׳ ק״א ולא נזכר שם אומרו.

(צד 24) רש״י הביא פי׳ הערוך וכתב ״שמעתי״ או כך מצאתי וכיוון להערוך עיין בהכרמל שנה ג׳ גליון י״ח ומובא שם י״ד מקומות שכתב רש״י שמעתי על פי׳ הערוך וכן עיי׳ עוד בהכרמל יוצא לחדשים שנה שלישית צד 546 שהוסיף עוד הרב הגדול והוקר נפלא מוהר״ר מתתיהו שטראשון ני׳ איזה דוגמאות ושם הביא ג״כ כפי השערת הרב המו״ל כי מה שהביא היוחסין בשם הערוך ע׳ חסיד בענין מילי דהסידותא דרב ולא נמצאים בערוך לפנינו שאולי כיון היוחסין לערוך של רב צמח גאון.

(צד 27) על ספר שריד בערכין כתבתי מאמר בקורת ונדפס בהמגיד שנה עשירית צד 7, 30, 46, 87, 183, 199, 206, 215, 222.

(צד 40) בהגהת אשר״י פ״ב ה׳ ברכות סי׳ ה׳ וכו׳ אנכי מצאתי המאמר באו״ז בסוף פי׳ אלהי הרוחות סוף סי׳ רנ״ו וז״ל והלל המצרי פי׳ בשוחר טוב שיהיו הקוראים אותו שלשה כדי שיאמר האחד לשנים הודו. לכן יש לתקן בהגהת אשר״ שצ״ל מפורש בשו״ט.

(שם) במאור עינים פמ״ה כתוב וז״ל וכן לרומיים נקרא וכו׳ ולדעתי כוון לערוך רומי lexicon latinum.

(צד 41) הראשון מן משלימי הערוך היה ר׳ שמואל גמע וכו׳ והנה מן ההשלמות ההן גם מן ההקדמה שלו (הנדפסת בליקוטי קדמוניות) נמצא בידי העתקה עפ״י ב׳ כ״י הנמצאים בפארמא קובץ 140 גם 180 גם שלח אלי אב״י רש״ף העתקה מהקדמתו אשר מצא ואנכי ערכתי הערות עליהם אבל עודם מונחים אצלי בכתובים, ולא ראו אור הדפוס. אעיר כאן רק בקצרה אודות זמן חיין דברי הרא״ג אין להם יסוד ובנויים על כנפי השערה לבד כי יתכן אשר סופר זה העתיק תיבות שמרהו צורו מהעתקה אחרת שמצא לפנים בחיי המחבר כמו שהעיר בצדק ידידי הרב החוקר הגדול מהרמש״ש בהמזכיר ח״א עמוד י״א ואחריו החזיק ידידי החכם הגדול מהרשזח״ה בהכרמל שנה שלישית 215 ואשר חרץ משפטו הוא באמת משפט צדק ואי״ה כאשר אוציא השלמות ההן לאור עולם אדבר ברחבה אודותם.

(שם) עוד נמצא ספר מרי תנחום בר יוסף איש ירושלים וכו׳ גם הרב הגדול מוהר״ר יום טוב ישראל אב״ד במצרים כתב אלי שנמצא ת״י כתב יד הנ״ל. [אחי״ה ומי יתן ואראה איש ירושלים בצאתו ממצרים!]

(שם) אחר שחושב המחברים משלימי הערוך יש להוסיף שנמצא באוצר הספרים בקאמבריטש כ״י ״ערכי מלות קשות בתלמוד״ עיין רשימת ידידי הרב החכם הגדול ר׳ שלמה בן מאיר המכונה ד״ר שיללער סינעססי (צד 114) והחכם הנכבד הזה שלח אלי בטובו איזה דוגמאות מהן אבל לא מצאתי תועלת בהן ומי מחברם לא נודע.

(שם צד 65) צד ז׳ במגילת איכ׳ יועם זהב צרא דהבא ע״כ לא מצאתי זה בערוך שלפנינו [אחי״ה ונמצא בכ״י ובדפ׳ וויניציא הר״צא] והמאמר הזה מהערוך נמצא במדרש איכה כ״י אשר בידי נעתק למעני ממדרש איכה הגנוז ברומי ושם הגי׳ איכה יועם זהב ר׳ חמא בר נחמן אמר היך צרה דהבא המד״א עוה עוה אשימנה. ולזה כוון הערוך וכוונת המאמר נעלם ממני. ולפנינו במדרש רבי חמא בר חנינא אמר איך עמא דהבא הה״ד איכה יועם זהב.

(שם 66) בערוך ערך קרט הביא בשם ב״ר פט״ז וכו׳ וזה לא נמצא לפנינו יש להעיר שכן היה בב״ר לפני הפי׳ המיוחס לרש״י כי שם בב״ר פט״ז הביא וז״ל פישון זה בבל. נגסא קורטא קיטע פושכא ובסוף הפרשה מפרש המלות ההן נגסה אותו נבוכדנצר מלך בבל נגס היה וכו׳ ועיין מ״ש על זה בהערה מ״ב לפסקא דברי ירמיה.

(שם) קרים בת״י בהאזינו בבנוי דקירים. וזה לא ימצא אולי היה לפניו גם בת״י (דברים ל״ב כ״ב) כמו שהוא בת״י ארום קידום וכ׳ ולפני הערוך היתה המלה ברי״ש.

(שם) תייר ובמגילת איכ׳ שמעו וכו׳ הביא הרב המו״ל בשמי שכתבתי בהערה י״א לפסקא אנכי כי לא נמצא לפנינו במדרי איכ׳. כעת ראיתי במד׳ איכה כתב יד אשר בידי ומצאתי לנכון כמו שהביא הרב בעל הערוך.

אות האלף

א א (der reduplizirte 1. Buchst. des Alphab.) (אות א׳, הוא הראשון של אלפא ביתא, כפול.) בשבת בר״ג דפ׳ הבונה (ק״ג:) א א דאאזרך (ישעיה מ״ה, ה) איכא ביניהו ת״ק סבר לא מחייב ור׳ שמעון סבר כיון דאיתיה בגלאטורי [1]) בעלמא מחייב, פי׳ שתי אותיות שהן שם אחד איכי ביניהו דת״ק אינו מחייב ור׳ שמעון מחייב, אי הכי היינו ר׳ יהודה דהוא כמו [2]) ת״ק, דר׳ שמעון מחייב כי האי גוונא וכי תימא אין הכי נמי מיהו [3]) ר׳ יהודה אינו מחייב אלא בשתי אותיות שהן מלה ידועה כגון שש שהוא מן לשון ששה וכל דמיוניו. אבל א א שאין מהן מלה ידועה כלל אם נתכוון לכתוב אאזרך וכתב א א ר׳ יהודה לא מחייב בהני כיון דלא משכחת מינייהו שם ולא מלה ידועה, ור׳ שמעון אמר לך כיון דאיכא כתיב כי האי גוונא בגלאטורין ומתקיימין כשאר כתיבה [4])[שהיא מלאכה וצ״ל מלאכה שהיא] מתקיימת אני קורא בה וחייב, פי׳ גלאטורין (γλωσσάριον, glossarium, Wörterbuch) קמיעין שכותבין בהן אותיות כגון א א וכיוצא בהן, פ״א כותבין א״א במקום אמן אמן, [5]) (א״ב פירוש קְלֵטוּרִין [κλητήρ, κλητώρ, Herold, Gerichtsdiener] בלשון יוני שלוחי ב״ד וכרוזים והם להקהיל העם ולעוררם לשמוע קוראים בתחלת דבריהם בקול גדול א.א ובאה בל׳ חכמים אות גימ״ל תמורת אות קו״ף במלות נכריות הרבה).

אַאר‌ַא בל׳ פרסי آرای (das Geordnete, die Schichte imp. von آرائیدن=آراستن ordnen, schichten, anreihen) בר״ג דפרק משילין (ביצה ל״ו.) ובג׳ דפרק המביא כדי יין (שם ל״א:) ובפ׳ בכל מערבין בג׳ נתנו במגדל (עירובין ל״ד:) אארא ובנו״ג בכ״מ אוירא וכ״ה באו״ז הלכ׳ יו״ט סי׳ שס״ה אבל רש״י כ״י לביצ׳ ל״א: הגי׳ באוארא דלבני סדור של לבנים וכו׳ ולדף ל״ו. בכ״י רש״י אאוארא עיי׳ ד״ס שם ועיי״ע אוירא] דליבני פי׳ לבנים סדורים אחד ע״ג חברו ואינן בנויין וכל דבר שסדור זה ע״ג זה בל״פ קורין אוארך ואחי״ה כ״ה בכ״י ה״ב אבל בכ״י ו״ו וג״ג אוארג ובכ״י ל״ד אאורג וכצ״ל בכ״י ב״ר ושם בט״ס אנארג. ובדפ״ר אוארא והוא כגי׳ כ״י רש״י אבל בשדפ״ע אארא. ומלת אוארך או אוארג הוא בל״פ آراستكى פי׳ סדור וערוך ולא כמו שכתב בעל מח׳ ע״מ צד רנ״ח. ומפי הדרשן מוהר״ר אהרן יעללינעק שמעתי כי גם הוא התעורר על המלה הפרסית בהוספות למאמרו שפתי חכמים.

ועוד עיי״ע אַרִישְׁתָּאו.

אַב (מלה מורכבת מל״פ آب Geschmeide ומל״ס זַן, זְנֵי, זַיְנֵי Art, Gattung, וא״כ אבזייני Geschmeide-art בפ׳ במה אשה יוצאה (במשנה שבת נ״ז.) ולא בטטפת ובגמ׳ (שם ע״ב) פי׳ רב יוסף טטפת חומרתא דקטיפתא (יש מי שאומר כי הוא ממיני מרגליות שתולות הנשים בצואריהן משום עין רעה, ונדחו דבריו ואיתוקמא מאי טטפת אבזייני כלומר אב שיש בו מינין הרבה. אב הוא מין תכשיט זייני לשון מינין [6]) כי מינין תרג׳ זני כדכתיב (דניאל ג׳, ה׳) וכל זני זמרא. פי׳ מיני זמר והיא נקראת טטפת מפני שנתנת למעלה מן המצח במקום הטטפות כדתניא (שבת נ״ז:) יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ובטטפת ובסרבוטין ואוקמ׳ ר׳ אבהו טטפת המקפת מאזן לאזן, סרבוטין המגיעין לה עד לחייה, ויש מפרשין חומרתא דקטיפתא קשר שתולה בצוארה לקטף את העין שלא תשלוט בה וכיון דמשום

---

[1]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בכ״י א״פ לשבת עיי׳ ד״ס שם צד ק״א: ובנו״ג בגלטורי וכ״ה בדפ״ע ובכ״י ו״ו נפרדה לב׳ תיבות גל טורי ובערך גלטורי גי׳ הכ״י ו״ו גלסורי. [2]) בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב הגי׳ נמי. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ול״ד וב״ר רק שם בט״ס מיתו וצ״ל מיהו וכ״ה בדפ״ר וכן הגיה לנכון בעל מחבר של שריד שבערכין אבל בדפ״ע בט״ס הא. [4]) בדפ״ר גי׳ אותיות. [5]) ושני הפירושים האלה הביאו התוספ׳ בשבת שם ד״ה בגלטורי ע״ש. ורש״י פי׳ בגלטורי קמיעות וכתבים של מכשפות ושל שמות קורין בלי לטיי״ן של מינין קלוטרוס וכי׳ וג״ל שהוא ל״ר occultiores געהיימביכער, ספרים ותשבוצות אשר כותבים בלאט ובגניזה. — [6]) כ״ה בעה״ק ולישנא ישרה היא ובדפ״ע חסר.

הצלה היא תהוי כקמיע מומחה ותשתרי. עכ"ל). [ואחי"ה דברים אלו אין להם שחר וערבוב דברים ראיתי כאן וכן צ"ל: יש מי שאומר כי הוא ממיני מרגליות שתולות הנשים בצואריהן משום עין רעה. ויש מפרשין חומרתא דקטיפתא קשר שתולה בצוארה לקטף את העין שלא תישלוט בה ונדחו דבריו[1]) דכיון דמשום הצלה היא תהוי כקמיע מומחה ותשתרי ואיתוקמא מאי טטפת אבזייני[2]) (Geschmeidegattungen) כלומר אב שיש בו מינין הרבה אב הוא מין תכשיט זייני לשון מינין כי מינין תרג' זני כדכתיב וכל זני זמרא. פי' מיני זמר והיא נקראת טטפת מפני שנתנת למעלה מן המצה במקום הטטפות כדתניא יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ובטטפת ובסרבוטין ואוקמ' ר' אבהו טטפת המקפת מאזן לאזן, סרבוטין המגיעין לה עד לחייה[3]). (א"ב פי' קשר של מיני שרף חלבנה וחלתית ויוצאות בו כדי שלא תכפינה מחולאי הרחם כמו שיוצאות מי שריחן רע בחומרתא דפילון[4]). ועיין ע' אפזייני). אבזייני שניתן על המצח באותן הקבועין היא יוצאה משום דלא שלפא ומחויא. אבל בשאינן תפורין אינה יוצאה הואיל ונאין הן דלמא שלפא ומחויא.

אָב[5]) (Vater, Haupt) האב זכאי בבתו בקרושיה בכסף בשטר ובביאה בפ' נערה שנתפתתה (כתובי מ"ו: ועיי ס"ה: קדושי' ג': י. תוספתא סוטה פי ב') פי'[6]) אע"פ שמקדש אותה בשטר ובביאה [צ"ל בביאה] לא יתן אביה אותה לו עד שיקח ממנו הכסף. ולמדנו שהן לאביה וכסף מדכתיב ויצאה חנם אין כסף [ושטר וביאה][7]) כדכתיב והיתה. אבוהון דכולהון דם בר"ג דבמה מדליקין (שבת כ"ב.) פי' כל מצות מדם לומדות שלא יהו בזויות. אב טומאה מדברי סופרים ספקו טמא בפ' ד' בטהרות (הל' י"א) — וסדר טהרות היה לו לקרותו סדר טמאות או דין הטמאות אלא כינה סדר טהרות[8]) —. אב הטומאה דרבנן הוא דתניא בסיפרא (מצורע מכילתא דזבים סימן קי"ח דף קמ"ז: בהוצאת הי מ"ל מלבים ועיין שבת פ"ג. ונדה ל"ד.) בני ישראל מטמאין בזיבה ואין הגוים מטמאין בזיבה אבל גזרו עליהן שיהו כזבין לכל דבריהן. ובפ' כל היד המרבה (נדה ט"ו.) מעת לעת דרבנן, וכתמים מדרבנן, ודם תבוסה מדרבנן (שם ס"ב:), ואותן דראש מסכת כלים כולהו אבות הטומאה דאוריתא ומפרש טומאתן בסוף מקוואות [צ"ל זבים] פי' אבות הטומאה עיקר הטומאה כגון שנא' (בראשי ד', כ"א) אבי כל תפש כנור. אבות מלאכות מ' חסר אחת (שבת ע"ג.) ירושלמי (שם פי ז' הלי ב') מנין לאבות מלאכות מן התורה [רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן] כנגד מ' חסר אחת מלאכה שכתוב בתורה [וכו'] ר' יוסי בר' בון בשם ר' שמואל בר נחמני אמר כנגד מ' חסר אחת עבודה ומלאכה שכתוב במשכן (יעויין בשבת מט:), ר' יוסי בר חנינא אמר זה הדבר אין כתיב כאן אלא אלה הדברים (שמות ל"ה, א') דבר, דברי, דברים מכאן לאבות ותולדות, ר' חנינא דציפורין בשם ר' אבהו אמר "א"ל"ה: א' חד, ל' תלתין, ה' חמשה, דבר חד, דברים תרי מכאן למ' אבות מלאכות חסר אחת שכתוב בתורה. רבנן דקיסרי אמרין מן אתרא לא חסרה כלום א' חד, ל' תלתין ח' שמונה היינו ל"ט ארי לא מתמנעין רבנן דדרשי בין ה' לח'[9]) (עי' שבת ע'. צ"ז: מכילתא ויקהל). ושם (בירושי שבת) מפורש באותה הלכה אב הטומאה מטמאה [את] הכל ולד הטומאה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין וכלי חרש אוכלין ומשקין וכלי חרש[10]) אינן נעשין אב הטומאה לטמא [זיבה][11]).

אַבָּא (Abba E. N. des Rab) קיים א"ל אימא קיימת פי' בל' תימא השיבו כלומר ואימא קיימת? כלומ' נח נפשהון דתרוייהו. ר' חננאל פי'[12]) שאל ר' חייא לרב בן אחיו ובן אחותו כשעלה לא"י (שאלו)[13]) אבא[14]) קיים כלומר אבי חי הוא לא בקש רב לומר כי מת אמר לו אבי שלי חי הוא כלומר אביך אינו חי. וכן השיב לו על אמו כענין הזה. ומסתברא שלא היה שונה כמו שכתוב בספרינו אלא כך אבא קיים א"ל אבא קיים אימא קיימת א"ל אימא קיימת. פ"א מן חסידי מגנצ"א

---

[1]) שם בש"ס עי' קושית אביי. [2]) בנו"ג אפוזיינו ובכ"י מ' אפוזייני ובכ"י א"פ אפזייני וכ"ה בע' אפזייני ועי' טטפת ובריו"ף כ"י אפי זייני וצ"ל אפיזייני וברש"י בדפי הישני אפידייני והוא בל"פ פישאני, בל"א שטירנבינדע ובל"צ פרונטי"ל: frontail כמו שלועז על נכון רש"י ז"ל ועיי' עוד ע' אנדיפי. [3]) כ"ה על נכון בכ"י ו"ו ודפ"ר וכ"ה בע' טטפת אבל בדפ"ע בכאן בט"ס לחזה. [4]) עיי"ע חמר ח' וע' פלן ב'. — [5]) בדפ"ע נכלל בטעות לע' אב ראשון. [6]) מקור הך פי' הוא ירו' כתוב' פ"ד הל"ו ניהא בכסף ובשטר (האב צ"ל) היאך זכאי בביאה תיפתר שיאמר לו לכשתקנה לי בתך בביאה יהיה לך כסף זה ועיי' עוד תוספי קידושי' ג': ד"ה האב. [7]) כצ"ל ועי' תשלום זה סלקה תימת הפשב"ע ע"ש. [8]) כוונת רבינו לפרש שם ס' טהרות מדי דברו וציינו פ"ד בטהרות אבל בדפ"ע נסדר הך מאמר אחר המלות: תופש כנור וסירוס מאמר הוא בדפוסים. וכל המאמר צריך להיות כמאמר מוסגר. [9]) בכ"י ב"ר אי' עוד „כמו שמצינו משקין בית השלחין וקרינן השלחין ע"כ" (מ"ק ב'. ועיי"ע שלה) ונראה שהוספה מאוחרת היא ע"י מבורך הסופר עיי"ע אונוס. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בירו' שבת הנ"ל אבל בדפ"ע קיטוע. [11]) כ"ה בירו' שם ועיי' גליון הש"ס בדפ' זיטמיר. [12]) כ"ה בפי' ר"ח לפסחי' הוצאת פאריז תרכ"ח צד ד'. [13]) יש למחוק ולי' בפי' ר"ח ובכ"י ו"ו חסר שאל הראשון. [14]) וכ"ה במ"ק שם ובתוס' שם ובתוספ' פסחי' ובשני מקומות הביאו התוספ' ר"ח ז"ל אבל ברש"י ובפסחי' ובכ"י מ"ק הגי' איבו עיי' ד"ס שם צד ס"ו.

שאלו על איבו ועל מרתא שהיו אחיו ואחותו כדגרסינן בפ"ק דסנהדרין (ה' סע"א) איבו וחנה ושילה ומרתה ור' חייא כולהו אחי הוו. [1]) זה בר"ג דפסחים (ד'.) ובגמ' דהקובר את מתו באלו מגלחין (מ"ק כ'.). אבא ממשפחת בריאין הוה בג' דכסוי הדם (חולין פ"ד.) ובחולין פ' ראשית הגז (שם קל"ז:) מאן ריש סידרא בבבל אבא אריכא. ובר"ג דשלשה שאכלו כאחת (ברכות מ"ז. עי' פסחי' קי"ט:) ארדיא לי [2]) וגוזליא לאבא. ובאלו טרפות בג' דנקב הלב (חולי' מה:) אי הכי אמר אבא לא ידע בטרפות כלום. פי' אבא אריכא הוא רב ולמה קראו ארוך שהיה ארוך (בדורו) [3]) כמפורש במס' נדה (כ"ד:). אבותיכם איה הם בגמ' דג' מלכים בחלק (סנהדי' ק"ה.) אמר רב תשובה נצחת השיבתו כנסת ישראל לנביא א"ל נביא לישראל אבותיכם שחטאו איה הם א"ל והנביאים הלעולם יחיו (זכריה א', ה'). בר אבהן ובר אוריין [4]) בר"ג דכל המנחות באות (מנחות נ"ג.).

אֵבָ [א] (בל"ס אֵבָּא Frucht; מִפָּעַל אֲבַב = הֵבֵב (Frucht treiben קישות שהתליעה באיביה [5]) בגמ' דנשתברו רגליה (חולי' ס"ז. עי' נ"ח סע"א) בס"ג דפ' כל הכלים (שבת קכ"ה:) שקשורה באיביה [6]), פי' בקרקע מקום שמתגדלת [7]).

אוֹב (פיתום=בעלאוב, πύθωνες=Bauchredner (Beschwörgeist von אוב gehöhlt, bäuchig. ובעל אוב והמחלל את השבת בראש כריתות (ב'.) ובפ' ארבע מיתות (סנהדי' ס"ה.) ובעל אוב זה הפיתום והמדבר משחיו וידעוני המדבר בפיו. ובגמרא (שם ע"ב עיי' תוספ' מנחות ל"ז. ד"ה קיבורת) ת"ר בעל אוב זה המדבר מן הפרקים ומבין אצילי ידיו, וידעוני זה המניח עצם ששמה ידוע בפיו והוא מדבר מאליו (א"ב פי' פיתון בל' יוני מין רוח טומאה והוא אוב מגיד דברים נעלמים לבעל אוב ומכשף אשר הוא כאיש נבוב ומבולבל וקול הרוח נשמע כיוצא דרך אבריו).

אוֹבָא טַמְיָא (בל' שומרוני טמי, בערבי عظم=עצם (Beschwörer der Knochen [8]) d. h. Nekromant) בס"ג דשואל אדם (שבת קנ"ב:) ובגמ' דעל הזיקין בהרואה (ברכי' נ"ט.) פי' ר"ח ז"ל אובא טמיא שם ע"ז והיה שם שד והשד עונה לו ולשד היו עובדין כדכתיב (דברים ל"ב, י"ז) יזבחו לשדים לא אלוה, והשדים משיחין כדמפורש בפ' אין דורשין (חגיגה ט"ז. וע' אבות דר"נ פ' ל"ז) ו' דברים נאמרו בשדים [9]) וכו' ומצאנו סיוע לדבריו בר"פ קמא דכריתות (ג':) עולא א' בעל אוב דקתני במקטר לשד, דרשו אל האבות ואל הידעונים (ישעיה ח' י"ט) בארה [10]) נתנבא פסוק זה, בהגדת ילמדנו כי תשא (תנחומ' כי תשא דק"ס).

אַבָּא [11]) (Schilfgebüsch בל"ער غابة oder أباء = בל"ס עַבָּא [12]) Wald (Pesch. für hebr. יַעַר) כשלניא [13]) בגמ' דמי שהפך זיתיו במשקין (מ"ק י"ב:) פי' יער שנכשלין בו בני אדם, ויש שקורין בשילניא. [14]) פי' שם עיר כלומר יער היה לו באותו מקום: אבא אגודא דנהרה בג' דהמקבל (ב"מ ק"ז:) פי' ר"ח ז"ל [15]) אילן של ערבה. אבא זרדתא ופירא ודכוורין [16]) בר"ג דהאשה שנפלו לה נכסים (כתובי' ע"ט.) [אחי"ה ועיי"ע בי נורא וע' נר ב'].

אַבּוּב (בלשון סורי אֱבוּב, בלשון ערבי أنبوب בל' שומרוני אביב .Flöte) נתנוהו לאבוב ואבוב היה מנוקב במנחות בפ' ר' ישמעאל (ס"ו.) ובג' אבוב של קליות (שם:) ובמשנה דכלים בפ' כלי עץ וכלי עור (כלים ב', ג') ובספרא ואם תקריב (בי' י"ג סי' ק"נ דף ל"א.) אבוב של קליות „פי' כלי חרש כמין טיגן שקולין בו כמו שנאמר (ירמי' כ"ט, כ"ב) אשר קלם מלך בבל. וכך ואני,

---

[1]) כ"ה גם בדפ"ע גם בכ"י רק בכ"י ה"ב אי' כולהו אחי הוו מבני אבא בר אחא שלא מכופרי הוו ע"כ וצ"ל כמו בסנהדי' הנ"ל כולהו בני אבא בר אחא כרסלא מכפרי הוו. [2]) עיי"ע ארד א'. [3]) חסר בכ"י ו"ו אבל בשאר כ"י ובנדה אי' ועיי"ע אריוך. [4]) עיי"ע אורייא, ואוריין. [5]) וכ"ה הענין בב"ק פ"א. מן איבו של אילן וכ"ה ברש"י אבל רבינו בעי' חב ב' גרס חובו ופי' מענפין והוא ל"פ ע"ש, ולשבת שם פירש"י איביה: בגפן והוא ל"ס אביבא פרי הגפן. [6]) בנו"ג במחוברת באביה אבל בכ"י מ' ובהי' הר"ן באיביה. [7]) וכ"ה בפירש"י לחולי' וקרוב הדבר שגם רבינו כיון על ציון של חולי' ובזה נתיישבה קושית מהר"ם די לונזי. ע"ש. [8]) וכן פי' רש"י לבמדי' ה', ב' התרג' טמא נפשא: לי עצמות אדם ופותרו ע"י שחיק טמיא ובאמת אי' ג"כ שחיק עצמות ירו' מגילה פ"ג הל"ז, ב"ר פע"ח, איכ' רבי ג, כ"ב, וכן פי' רש"י בשבת בעל אוב שמשתמש בעצמות, ועיי' עוד ע' אגר. [9]) עיי' מאמרינו על המלאכים ושדים צד נ"ד. [10]) וכ"ה בויק"ר פ"ו וילקי' ישעי' רמז רפ"א אבל בתנחומא כי תשא סי' כ"ד הגי' מי מתנבא להם הפסוק הזה ישעיה בן אמוץ. [11]) בקצת כ"י ובדפ"ע נפרד הערך לג' ערכים ובלתי נכון הוא כי בכולן הוראת אבא יער. [12]) כן נמצאה המלה בפשיטה לדברי' י"ט, ה', ש"א י"ד, כ"ה, כ"ו; כ"ב ה'; מ"א ז', ב'; ישעי' ז', ב' ועוד במ"א וכן הבינו התרג' ורש"י עבים בירמי' ד', כ"ט וכנ"ה סנהדי' ל"ט:, נדרי' ס"ב: ב"ר פע"ה, ילקי' שמואל רמז קמ"ה, וילקי' עבדיה טיניה וביה אבא ליזיל בי נרגא. [13]) כ"ה לנכון בדפ"ע והוגה על מלת ונכשלין אבל בכ"י אי' בשילניא ובכ"י ל"ד בשלניא ובכ"י ו"ו ב' כשלגית. [14]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ודפ"ע ובנו"ג בשלנייא ובכ"י מ' בשילוניא עיי' ד"ס מ"ק צד י"ט. וכן במ"ק שם ר' שילא משילוניא. [15]) וקרוב הדבר שר"ח גרס במקום אבא: ארבא ופירשו ערבה. [16]) כצ"ל וכ"ה ע' זרדתא וע' פרא ב', ובדפ"ע אי' רק ופירא, ובדפ"ר פירא ונשתבש בדפי' פיזי' ווניצי' למלת פירש ובדפ' באסילי' פירשתא!

כ"ה בפי' רה"ג] אמר בכל מקום קליות ואגוזים והיה מנוקב כדי שתהא האור שולטת בכולו" [אלה דברי רה"ג לסד"ט ד"ד ע"ש]. כדתנן במנחות (שם, וספרא שם). וי"א אביב של קלאין [וכ"ה הגי' בילק' ויק' רמז תנ"ו וכ"ה בפי' רה"ג] דמות קנה מן ברזל להדליק בו האש. לא היה מכה באבוב של נחושת ולא באבוב של ברזל אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב במשנת ערכין בפ' שני (י.) ובגמ' (שם:) פתח בחליל וסיים באבוב א"ר פפא היינו חָליל היינו אבוב ואמאי קרו ליה חליל דחלי [1] קליה. ת"ר אבוב היה במקדש חלק היה ודק קטן היה ושל קנה היה ומימות משה היה והיה קולו ערב וצוה המלך וצפוהו זהב ולא היה קולו ערב נטלו את צפויו והיה קולו ערב כמו שהיה. ובר"ג דהחליל (סוכה נ:) חמשה וששה גמרינן מאבוב דמשה ומר סבר אין דנין אפשר משאי אפשר, כלומר אבוב אי אפשר לעשותו ממתכת כמו שאמרנו אבוב לחרי.[2] זמר לגרדאי ולא קבלוה בס"פ קמא דיומא (כ:), פי' כמו משל הוא אבוב שהיה לשרים גדולים זמר לאנשים פעוטים אינו ערב להון אלא [צ"ל ולא] מחזירין עליו. כנור ועוגב (בראשי' ד' כ"א) תרג' בבלי וירוש' כינרא ואבובא. כחלילים יֶהמה (ירמי' מ"ח, ל"ו) תרגומו כזמר אבובין דוי [אחי"ה צריך לנקדו אַבּוּב ונדגש הב' לחסרון הנ' ובתשלומו אנְבוב וכ"ה בל"ע ופ"א עיי' בע' בְּבְיָא].

אָבִיב (בעברי ובל"ש ;Aehrenreife) פירות האילן ותקופה ואביב בג' דר' שמעון בן גמליאל בפ"ק דסנהד' (י"א: תוספתא פ' ב').

אִבַּבִית (בערבי غُبّ، غُبُوب dreitägiges Fieber עבבית) בב"ר והנחש היה ערום פרש' י"ט שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא חַמה עליה אבבית עליה ובב"ר פי"ט אי' חככים ושם פל"ד חכאבית, ושם פנ"ג אכאבית לגי' בוקסט' אכאבית, ילק' וירא רמז צ"ד עכעבית, ילק' קהלת א', י"ח והרבית! ועיי' עוד ע' בית נפש. ועיק' הגי' אבבית או יותר טוב עבבית והוא ממש בל"ע קדחת וכן יגיד עליו ההמשך בב"ר פנ"ג שכן דרך החולה להיות שותה הרבה.] והיכן יסורין מצויין על בני אדם קור וחום חמה ואבבית (ב"ר פ' ל"ד), ס"א ועעית. ובפ' נ"ג ויקח לחם וחמת מים נכנסה בו חַמָה ועבעבית.

אֶבוּב רוֹעֶה (בערבי أُنْبُوب الرَّاعى Hirtenrohr, Pflanze) בשבת בפ' שמונה שרצים (ק"ט:) ושותה את אבוב רועה [3]. פי' עשב הוא ונקרא אַנְבוּב אַלְרַעִאי בל' ישמעאל [ולפי' גי' בעל כ"כ עצא אלרעי והוא ל' ערבי عصا الراعى בל' אשכנז קנעטעריך וכ"ה בפי' משניות לרמב"ם שבת פי"ד מ"ג ושם בט"ס עצאלדעי וצ"ל עצא אלרעי. והוא סגולה לבני מעים וכן משתמשים עוד היום לריפוי בני מעים בצומח שנקרא פּפעפּפערקנעטריך ונקרא בל"ר polygonum Hydropiper] ופי' בגמ' חוטרא דרעיא [4] ומפרשין אותו ענף שגדל יחידי שאין לו ענפים אילך ואילך וכוונתו למה שאמרינן בש"ס שם חוטרא יחידאה וכן פירש"י עץ הגדל יחידי בלא ענף].

אֶבְגֶינוּם (wohlgeboren, edel = εὐγενής) בריש מדר' ויקר' רבה (פ' ב') הבן יקיר: ר' יהושע בר נחמן אמר אבגינום פי' בל' יון איש מיוחס ובעל הערוך גרס אוגנוסטטו (עיי' שם).

אֲבַד (verlieren) חבל על דאבדין ולא משתכחין, בסמוך לאנשי עיר הנדחת בחלק (סנהד' קי"א.) פי' ווי לאביד שלא נמצא כמותה אחר שנאבדה כלומר שלא נמצא באבות.

* אַבְדָלָה, אַבְדַלְתָּא עיי"ע בדל ושם נסמן.

אַבְדוּמָה (Abramis Brama, Brachsen Αβραμίς אַבְרוּמָה) דרש ר' יהודה בר אילעאי אבדומא שריא בספ"ק דסוכה (י"ה.) פי' דג שמַניחין אותו בחמה עד שמבאיש ועושין צחנתו אבדומה [צ"ל צחנה ממנו] [5] והוא טרית. פ"א אבדומה הוא דג שמו ידוע ובל' יוני אבדומין (א"ב נראה שתתכן גירסת אַבְרַמִין באות רי"ש כי כן נקרא מין דג רחב גדל בבריכות מים בל' יוני) [אחי"ה ובאמת גירס' הש"ס בדפוסים ובקצת כ"י אברומה עיין דקדוקי סופרים לסוכה דף כ"ה:]

אַבְדַן (E. N.) אמר אבדן פעם אחת נתקשרו שמים בעבים בגמ' דתפלת המנחה עד הערב (ברכ' כ"ז:) פי' אבא יודן [6] שמו ולישנא דקלילא קרי

---

[1]) ובכ"י ו"ו דיחלי ובכ"י ב"ר דרוא ליקאליה. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בש"ס וכ"י ש"ס אבל ברפ"ע בט"ס לחראי. ועל זמרא דגרדאי עיי' סוטי מ"ג. [3]) בנו"ג אבוברואה וכ"ה בע' חטר ב' וכ"ה בירוש' שבת פי"ד הלכה ג' אבל במשניות אבוב רועה וכ"ה בירוש' שבת פי"ד די"ד ע"ג אבל בכ"י מ' אבובראה ובכ"י א"פ אבו ברועה וצ"ל אבוב רועה ועיי' ד"ס שבת צד ק"כ. אות ד' וצד קכ"א. אות ס'. [4]) כ"ה ג"כ בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס שם. וכ"ה בע' חטר ב'. [5]) כצ"ל וכן משמע מעה"ק רק שם חסרה מלת צחנה ועיי' עוד ע' צחן ב' וע' טרית וסוכי י"ח. [6]) ואם גם ביבמו' ק"ה: וירו' ברכו' פ"ד הל"ז ופ"ה הל"א הוזכר שם הפרטי אבדן פירושו של רבינו במקומו עומד כי בב"ר פ"י איתא אבא יודן. ולפי דעת המהרז"ף במבה"י צד נ"ח: כוונת התוספי ביבמות שם על ב"ר הנ"ל אבל לפי דעתי על רבינו כיוונו כנראה מלשונם ואבדן לישנא קלילא כמו שכתב ממש הערוך.

לה אבדן [1] [אחי״ה ואבא יורן נזכר הרבה פעמים בויק״ר פ״ה ודב״ר פ״ד ע״ש המעשה וכן בירו׳ הוריו׳ פ״ג הל״ז דמ״ח. ושם נקר׳ אבא יהודה].

אֶבְדוּקוֹס (glücklich geboren = εὔτοκος) ירושל׳ דמגלה פ׳ שלישי (הל׳ ב׳) שלח ר׳ אבהו וכתב להו כבר פייסנו לשלשה ליטורין לטוב ילד, לטוב למד, ותרשיש: אבדוקוס, אבמוסום [אבמסים] = εὐμαθής, leicht begreifend, gelehrig ותלסיום [2] = θαλάσσιος, zum Meere gehörig) פי׳ בלשון יוני אבדוקום טוב ילד, אבמוסום טוב למד, תלסיום דבר של ים ואבן טובה אשר עינה כעין ים וכן תרג׳ (שמות כ״ח, כ׳; ל״ט, י״ג; יחזקי כ״ח, י״ג; אסתר ח׳, ט״ו) תרשיש כרום ימא. ורב אבהו כתב בל׳ חכמה שאם תבא האגרת ליד נכרים לא תובן כוונתו והתלמוד פי׳ שמותן).

אַבְהוּנוּם (Waldesel מרכב מן אַבָּא Wald ומן ל״י ὄνος, Esel) ירוש׳ דכלאים פרק שמיני (הלכ׳ ג׳) מאי אבהונום חמור סלק כן גרס בעל הערוך בע׳ לבדקס. וגרסת נוסחאות שלנו אבחטום ובל׳ יוני חמור נקרא הונוס ופי׳ אבהונום חמור של ציה ומדבר חרב והוא הנקרא חמור סליק או סרק שהוא חמור יערי) [אחי״ה ודע דהצעת הסוגיא כך היא בירוש׳ כלאים הנ״ל: ולא הלובדקום אית תניי תני הניברקום — מ״ד ניברקום אבחטום מהו אבחטום חמור סלק. ובירוש׳ שבת פ׳ ה׳ הל׳ א׳: לובדקום אית תניי תני לגדקס . . . מאן דמר לגדקס אמבטום מהו אמבטום חמור סלק. ומזה תראה דעיקר המלה תחת אבחטום של דפוסים (או אבהונום של רבינו בעל הערוך לפי כ״י וקצת דפוסים עיי״ע לבדקס) כמו בירוש׳: אמבטום. ובאמת בדפוס ויניציאה תרצ״א בערוך לבדקס ג״כ הנוסחא אמבטום גם בירוש׳ כלאים. ואמבטום בל׳ יוני (der Aufsteigende ἐμβάτης) ממש כמו סלק בארמית וזה שאמר אמבטום חמור סלק. ומלת לבדקום (זה גירס׳ נכונה של בע״ה) הוא silvaticus בל׳ רומי der im Wald befindliche Wilde; ותחת הניברקום ולגדקס נ״ל לתקן: הָנַקְרוּם בלשון יוני ממש ὄναγρος Waldesel. ולפי זה הכל על מקומו יבא בשלום].

אִבּוּ (= אִיבוּ, אייבו בלשון ערבי يويو Raubvogel, smerrilus) תרגום בבלי (אונקלוס ויקרא י״א, י״ט; דברי׳ י״ד, י״ח) של והאנפה למינה ואבו לזנה. תרג׳ ירוש׳ (דברי׳ י״ד, י״ג ת״י ב׳) והדאה והאיה [צ״ל והראה ואת האיה]: וותא וית אבו.

אַבְזַקְת (בל״פ بَزَك Tausendfüssler, Insekt von gelblicher Farbe) מאי הבריקה ר׳ אבא [בנו״ג רבא ובהיות המלה מל״פ מחצבה נ״ל גי׳ הש״ס יותר קרוב כי רבא אמורא של בבל ור׳ אבא של א״י היה כנודע] אמר אבזקת בגמ׳ דהשוכר את החמור בפ׳ השוכר את האומנין (ב״מ ע״ח:) פי׳ אבזקת תולעת הנקרא עש ואוכל הבגדים שהן מילתא, וי״מ אַבְזְקת (Fäulniss, Schimmel בל׳ פרסי بوزك) רקב בעצמות מולאות שהן פרדות, כגון (שבת נ״ב.) מולאות של בית רבי [אחי״ה והתו׳ מדחין דעה זו, וכפי׳ ראשון אי׳ ג״כ ברש״י התולעים התליעו רגליה ועל זה יפה עולה ההמשך שאי׳ שם תיכף ההוא דאמר להו אבזקת במילתא דמלכא אמרו ליה במאי בטלי כסף או בטלי דהב איכא דאמרי בטלי כסף ואמר וקטלוה א״ד בטלי דהב אמר ושבקוה ע״כ ונ״ל להסבירו כי אבזקת היא תולעת האמורה למעלה והיא מסורקת בגוונים ירוקים ככרתי ובמקום במילתא צ״ל בטולתא והוא ל׳ סורי טולתא פי׳ כלי תבשיל שמבשלין בו וטלי הוא ל׳ פרסי تال וכ״ה בל׳ הונגרי tál כלומר קערה, עיי״ע טל א׳ בפי׳ הבית ושיעורו האי דאמר שנפל אבזקת תולעת ירק בכלי תבשיל של מלך ושאלו אותו באיזה קערה נפלה א״ד בקערה כסף אמר והרגו אותו עבד של מלך שבקערת כסף שהיא לבנה ניכרת היא התולעת הירוקה ולמה לא השליכה חוצה וא״ד בקערת זהב נפלה ופטרו את העבד מאחר שאינה ניכרת התולעת ואינה נבדלת גוונה מגוון של קערה שהיא ג״כ ירוקה] (א״ב ברק ובזק שמות נרדפים הם א״כ הבריקה אבזקת).

אַבְזַר (בל׳ ערבי أَبْزَار בלשון פרסי ابزار Gewürz) עולה וכל אביזרהא בר״ג דאלו מנחות נקמצות (מנחות ע״ג:). אינהו וכל אביזריהו בס״ג דפ׳ בן סורר ומורה (סנהד׳ ע״ד:). פי׳ כל מידי דשייך לאותן ז׳ מצות ובל׳ ישמעאל קורין אבזאר והוא תבלין של קדרה (א״ב בנוסחאות דידן גרסינן עולה וכל חברתה, וגרסינן אינהו וכל אברזייו) [אחי״ה הרב מוספיא גי׳ אחרת היה לו בסנהדרין ומלת אברזייו הוא ממש לשון פרסי ابزار אבל לפנינו איתא אבזרייהו. ומפירש״י נראה דהיה ג״כ במנחות הגירס׳ הזאת כערוך דפי׳ שם: אבזרייהו, לוד (צ״ל לור) אפרטנמ״נט leur appertement]

---

[1]) בנו״ג אבידן אבל לפי גי׳ כ״י אבדאן ואבדן עיי׳ ד״ס ברכו׳ צד ס״ט: ובכ״י ו״ו אבאדן וכ״ה בכ״י ל״ד. ובברכות שם אי׳ עוד והאמר אבדן וזו לפי גי׳ כ״י מ׳ ובכ״י פ׳ אבדאן אבל בנו״ג ר׳ אבין עיין ד״ס שם אות א׳. [2]) בירוש׳ מגילי בט״ס אבדוקים אבמסין תלתכים.

ודוגמתו במנחות עולה וכל ihr Zubehör) אבזרייהו. וכן הגירס' בילקוט במדבר פרש' ט"ו רמז תשמ"ו: אביזרהא.

אבחטום (עיין ע' אבהונום).

אַבָּט (בל' פרסי آبْزَه Wasserbehälter, Wasser-versammlung.) אבטאות של כרכים בגמ' דמעשה שעשו אנשי טבריה בפ' כירה (שבת מ. מ:) פי' בריכות [1] שעושין בבית המרחץ. וי"א עביט של מימי רגלים. וי"א אשטוב"א [בלע"ז it. stufa Schwitzbad) וכן פי' שמא באבטי [2] עיברה כששאלו את בן זומא בפ' אין דורשין (חגיגה ט"ו.) (א"ב בנוסחאות דידן כתוב אמבטאות ופי' מלה זו ἐμβατή Badewanne) בל' יוני כלי גדול לטבול ולרחוץ בתוכו).

*אֶבַטָא (בל"ע ערבי بَطَّة lederner Schlauch; בל"פ بَط Weinflasche) בע"ז ל"ד: הני אבטא דטייעי בתר תליסר ירחי שתא שרי. פי' בל' ערבי חמת מעור עשויה לשום שמה מים או יין. ונכון פירש"י חמת מעור עב וקורין אותו בוטין (fr. boute, ledernes Weingefäss) אבל רבינו בע"ה גרס אכטא בכ"ף. עיין מה שכתבתי שם וגם ר"ח גורס בכ' עי' תוספ' ע"ז הנ"ל ד"ה אכטא.

אַבָטֶלְיוֹת (= gr. ἀποτέλειοι, Stadtobrigkeit) בשני אבטליות [3] כגון של נמר ונמורי [4] בגמ' דמעשר בהמה מצטרף בפ' מעשר בהמה (בכורי נ"ה.). ס"א אבטלאות פי' כרכים גדולים דבמקום שיש שם גשר דמי ואין שם מים ביניהן ומצי למיזל הני להני.

אֶבְטִינָס (שעצ"פ Εὐτίνοος wahrsch. auch; Compos. von εὐ gut und θῦμα Räucherwerk) הוליכוהו לעליית בית אבטינס בריש משנה דיומא (י"ח:) ובר' תמיד (כ"ה:) פי' מוליכין אותו לבית אחד נקרא בית אבטינס שהיו ממונים על מעשה הקטורת כדי שילמדהו חפינה וכן אמר תנא ללמדו חפינה (יומא י"ט. ועיי' שם ל"ח. שקלי' ז':)

* אבטיגא ט"ס עיי' ע' אנטיניא.

אֶבְטְיוֹנָס [5] (εὔθυνος, Untersuchungsrichter, der Rechenschaft abverlangt) ירושל' דשבת פ' במה אשה (פר' ו' ד' ח') רבי אלעזר על לפוניה אתא אבטיונס דרומאי ואוקמיה מאחריו פי' בל' רומי שר שומרי העיר ופקיד על הצופים).

אַבַּיֵי (שע"פ או מל"פ آب بابا Würde geziemend, איש הראוי לכבוד או מל' ערבי שע"פ أَلْأَبِيّ Löwe) [6] שאל מר רב יעקב החבר בן מר ר' ניסים אשר ממדינת קירואן לב"ד הגדול של אדונינו שרירא ראש ישיבת גאון יעקב ולב"ד הגדול של אדונינו [רב] האי אב ב"ד ישיבת גאון יעקב זו השאילה [7] והשיבוהו כך: וששאלתם אית בפירושי דגבן כל רב מבבל כל רבי מא"י מ"ט מקצת תנאי ואמוראי בשמא גרידא כגון שמעון הצדיק (יומא ט. ל"ט. ושם: מגילה י"א. נדרים ט: י. נזי' ד: סוטי' ל"ג. אבות א, ב, מנחות ק"ט:) אנטיגנוס איש סוכו (אבות א' ג'), יוסי בן יועזר (פסחי' ט"ז. נדרי' י"ט. חגיגי' ט"ז. י"ח: כ'. סוטי' מ"ז. ב"ב קל"ג: ע"ז ל"ז. עדיי' ח', ד', אבות א' ד', תמורי' ט"ו: שבת י"ד: ט"ו.), יוסי בן יוחנן (חגיגה ט"ז. אבות א, ה') רב ושמואל אביי ורבא. ומקצתהון בשם ר ב י כגון ר' עקיבה, ר' יוסא, ר' שמעון, ומקצתהון בשם מ ר כגון מר עוקבא, מר ינוקא, ומקצתהון בשם ר ב כגון רב הונה, ורב יהודה. ומקצתהון בשם ר ב ן כגון רבן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי. ודאי כמו ששמעת כי רבי מחכמי א"י הסמוכין שם בסנהדרין שלהן דאמרינן לענין סמיכת זקנים (סנהדר' סוף י"ג:) דסמכין ליה וקרו ליה רבי ויהבין ליה רשותא למידן דיני קנסות. ורב מחכמי בבל הסמוכין בישיבות שלהן, והדורות הראשונים שהיו גדולים מאד לא היו צריכים לרברבם. לא ברבן, ולא ברבי, ולא ברב, לא לחכמי בבל ולא לחכמי א"י שהרי [אמר] ה ל ל עלה מבבל (פסחים ס"ו. סוכה כ'.) [וביוחסין השלם אי' עוד כאן הוספה: ולא נאמרה רבנות בשמו והנביאים היו חשובים אותם שאומרים חגי הנביא, לא עלה עזרה מבבל] ואין מרברבין אותן עם הזכרת שמותיהן ולא שמענו כי התחילה זו

---

[1]) כ"ה ישר בכל כ"י ובדפ"ר וויניצי ועה"ק שנת שנ"ב אבל בשדפ"ע בט"ס כריכות. [2]) וגי' באבטי אי' עוד ע' אודנא ועי' בטת אבל בכ"י וי"ו הגי' באמבטי וכ"ה בנוסחי וכ"ה בכ"י חגיגה צד כ"ו: בד"ס וכ"ה בתוספ' כתובי' ו': ד"ה רוב בקיאין. ועיין עוד ע' אמבטי. [3]) כ"ה בנוסחי. ובתוספתא בכורות פ"ז אבטילאות; ירוש' מגילי פ"א הל"א; ירו' ב"ב פ"ג הל"ג אבטגיות. [4]) כ"ה בבכורות ועיי"ע נמר ג' אבל בכ"י ל"ד של נמי ונמורי, ובכ"י ג"ג נמי וגומרי ובכ"י וי"ו נמודי, כ"י ב"ר שולנו ופטורי, ובדפ"ר בטעות גדולה כגון בהמה שולגמי ובשדפ"ע שולנמי ופטורי, תוספתא בכורי השולמי ומגרי, ירו' ב"ב שלומי ונבירא ועיי' עוד נייבויער גיאגרפיע תלמודית צד רמ"ח. [5]) לדעת מהרי"ף בספרו עט"ש צד ק"ג פתרונו בלי רומי ויוני האמצעי ὀπτίων Optio פירש ממונה על צרכי החיילות. [6]) כן נקרא ד"מ מחמד בן יעקב עיי' קסטיללוס היפטגלוטטון א', י"א. אבל היותר נראה שהוא שם פרטי פרסי ועיי' תולדות ר"נ מהגאון שי"ר צד ע"א ועיי' עוד ע' ביבי. [7]) כאן חסרה השאלה ע"י התרשלות הסופרים שהשמיטוה וראיתי בסי' יוחסין השלם צד פ"ג הובא כל הע' הזה בקצת שיבושים ע"ש.

אלא בנשיאים מרבן גמליאל הזקן ורבי שמעון בנו שנהרג בהרבן בית שני ורבן יוחנן בן זכאי כולן נשיאים ואף רבי התחיל מסמוכים מאותה שעה ר' צדוק ור' אליעזר בן יעקב ופשט הדבר מתלמידי ר' יוחנן בן זכאי ולהלן, וסדור בפי הכל גדול מרב רבי, וגדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו[1]) ולא מצאנו אדם שנקרא רבן חוץ מן הנשיאים ואע"פ שמפורש בסוף מסכת עדיות תוספת (תוספתא עדיות פ' ג') בלש' הזה מי שיש לו תלמידים ולתלמידיו תלמידים קורין אותו רבן, נשתכחו [ובתוספתא בט"ס נשתכחו] תלמידיו קורין אותו רבן, נשתכחו אלו ואלו קורין אותו בשמו. אעפ"כ לא מצאנו רבן אלא נשיאים, רבן גמליאל, רבן שמעון, רבן יוחנן בן זכאי (ברכי י"ז. כ"ח: ל"ד: שבת קכ"א. קמ"ו. קנ"ג. ערובי י"ט. פסחיי ג': כ"ו. צ"ד. ביצי ה'. שם: חגיגי ג': ה. י"ג. י"ד: ר"ה י"ח. כ"א: כ"ט: ל'. ל"א: יומי ל"ט: ע"א. סוכי כ"ו: כ"ח. ל"ב: מ"א. שם: שקליי א, ד, יבמות ק"ה. כתובי י"ד. כ"ב: ס"ו: ק"ה. ק"ז: קידושי כ"ב: גטין נ"ו. נדריי ל"ג: סוטי כ"ז: כ"ט: מ'. מ"ז. מ"ט. בבא קמא ע"ט: בבא בתרא י. שם: פ"ט. קט"ו: קל"ד. סנהדרין ט': ל"ב: מ'. מ"א. שם: מ"ה. פ"א: הוריי י: עדיוי ח', ג. ז. אבות ב', ח, מנחי כ"א: מ"ו: ס"ה. ס"ו. ס"ח. בכוי ה'. כריתי ט'. נדה ט"ו. כלים ב', ב; י"ז, ט"ז, ידים ד'. ג. ו. אדר"נ פרק י"ד. — ואלה המקומות אשר נזכר בהן בן זכאי ברכי כ"ה: שבת ל"ד. מגילי כ"ז: חוליי נ"ב. (ע"ש רש"י). ב"ב מ"ב: ערובי ט. נדה מ"א:) (רבינו[2]) הקדוש ואע"פ שנקרא ר' יהודה הנשיא ולא נקרא רבן בלשון הזה אלא רבינו ואעפ"כ כינה שמו) [אחי"ה ט"ס לפע"ד וצ"ל ורבינו הקדוש אע"פ שנקרא ר' יהודה הנשיא לא נקרא רבן בלשון הזה אלא רבינו אעפ"כ הוא בעצמו כינה שמו רבי וכן אמר רבי אומר] ויש בתנאים שקרואין רב במקומות ידועין כגון רב[3]) חמא אמר בשבת (קל"ה:). רב אבא אמר בהודאה תחילה וסוף בברכות (מ"ט.), רב אבא אמר שאלתי את סומכוס בכתובות (פ"א. עיי' ע' רב א'). אבל מר אחת משני דרכים או מי שזה עיקר שמו כגון[4]) מר בר אמימר, (שבת מ"ה: פסחיי ע"ד: ביצי כ"ז: סוכה ל"ב: מ"א: כתובות מ"ג: ב"מ ס"ח. ב"ב קע"ד.) מר בר רב אשי (ברכי כ"ו. ל"ו. ל"ח. מ"ד: [עיי רש"י] מ"ה: שבת קי"ז. קי"ט. ערובי ק"ב: פסחיי כ"ה: מ"ז: ע"ו: פ"א: ק"ו. מ"ק י"ד. יומי מ"ח. פ"ג. סוכי ל"ב: [עיי ר' אשר] כתובי ח. י"ט: כ'. ל"ט. נ"ד. ס': ס"ט. פ"ב. צ"ו. קידושי ד'. שם: ח'. ל"א: מ"ט. גטין ז'. כ"ט: נ"ט. ס. נדריי ד'. נזיי י"ז. ל"ח: מ"ג. סוטי כ"ז: ל"ח: מ"ח. ב"ק כ"א. ב"מ ל"ה: ס"ז: ב"ב ה': י"ב: כ"ו. מ"ח: מ"ט. פ"ו. קכ"ב: קכ"ח. שם: קכ"ט. קמ"ב: קמ"ג: קמ"ח: ע"ז כ"ח. ע"ה: סנהדרי כ"ז. כ"ט: ע"ז: שבועי מ"א. זבחיי י"ט. מנחוי י"א. ל"ז: ע"ח. בכורות ג'. ל"ו. מ"ד: חולין י"ח: ל"ז: נ"ח: ע'. ע"ו: פ"ד. צ"ג: צ"ז: צ"ח. ק"ה: ק"ח. קמ"א. נדה מ"ד: נ"ה.) או מי שזה חלק משמו כגון[5]) מר קשישא, ומר ינוקא בני רב חסדא (פסחיי ק"ז. סוכה ה'. תענית כ"ח. יבמות קט"ו: כתובות פ"ט: גטין ב': פ"ז. נדרים כ"ד. בבא קמא צ"ו: בבא מציעא י"ז: ס"ו: ק"ח. בבא בתרא ז': ל"ח. ס"ד. ע"ז ע"א: סנהדרין מ"ה: מנחות ק"ט: חולין י"ח: שבת קי"ד: [יעוין שבת צ"ה. צ"ו.] אלו דרך אחד, ודרך שנייה ראשי גליות שבבל והנשיאים המעותדים לנשיאות מבית דוד כגון מר עוקבא (ברכות י. שם: י"ג: כ"ט: מ"ד. שבת ל"ב. נ"ד: נ"ה. ע"ה: ק"ח: ק"ט. קט"ז: קי"ט: ק"מ. ערובין ס"ה. פ"א: פסחים מ'. ביצה י"א. מ"ק ט"ז: כ': כ"ו: ר"ה י"ט: כ"ב. תענית י"א: יבמות י"ב. ס"ג: ע"ו. כתובות מ"ח. ס': ס"ז:

[1]) וכ"ה בסדר תנאים ואמוראים. [2]) וביוחסין שם הוסיף לטעות לשום שתי נקודות אחר רבינו הקדוש וע"י תיקוננו דעת לנבון נקל ששיעורו אם גם ר' יהודה היה נשיא וראוי לקרותו רבן בכל זאת יקרא (בדרך כבוד) רבינו. והוא עצמו מכנה את שמו רבי כגון אם הוא מדבר בעדו בנסתר ד"מ אמר רבי נראין דברי פלוני וכ' עיי' מ"מ בר"מ למהרז"ף צד קצ"ה והוספות ומפתח צד י"ד. וגם נקרא בפי האחרונים רבינו הקדוש עיי' ד"מ צד קצ"א הערה ו'. [3]) וכ"ה בדפוי שונציגו בשתי הפעמים וכתב בעל ד"ס שם צד קנ"ת: אות ד' וטעות הוא דתנא דברייתא הוא ע"כ ופליאה שנעלם ממנו כי כן גרס ג"כ רבינו ובכ"י מ' בשתי הפעמים ר' אבא וכ"ה בעי' רב וכ"ה ביוחסין השלם שם, ובנו"ג רבי חמא ולא רב חמא כמו שכתב בעל הפשב"ע ח"ב ע' רב ע"ש. ובסי' העיטור הביא את שתי הנוסחאות ר' חמא ורב אבא. וביוחסין השלם צד ק"מ כתוב רב חמא בברייתא נראה שהוא אביו של ר' חנינא בר חמא. ושם נסמן כל רבי חמא ורב חמא ע"ש. [4]) ועוד יש להוסיף מר בר רב אדא (שבת ק"מ. ובכ"י מ' ליי רב ובכ"י א"פ ליי אדא. עיין ד"ס שם צד קס"ה:) והוא בן רב אדא בר אהבה כדעת היוחסין השלם צד קס"ו: מר בר רב אידאי (חולין ס"ג.). מר בר אידי (יבמות ק"ו:), מר בריה דרי אחא (מ"ק י"א:), מר בר המדורי או לגי' רבינו בר המדודי עיי"ע, מר בר ח'ייא (ב"ב קס"ה: חוליי מ"ה:), מר בר פופידתא (עירוי ס'. ועיי"ע בי תיבגא), מר בריה דרבינא (ברכות ד': י"ז. כ"ה: ל': ל"א. ל"ט: נ"ד. נ"ז: נ"ח. שבת ל"ח: ס"א. ס"ג. פ': צ"ד: ק"ח. קל"ו. קמ"א. קמ"ה: עירוי ס"ה. פסחיי ל"ג. מ'. ס"ח: ק"ג. יבמות כ"א: כ"ב. פ"ו. קידושי ל"ט. מ'. נזיי ג': ב"ק ל"ח. פ"ח. ע"ז ב': סנהדרין פ"ד: ק"ה. ק"ו: מנחוי ה': ל"ה: מ"ב. חוליי י"א. מ"ג: קי"ד: ערכיי ט"ז: כריתות ט"ו. ע"ש), מר בריה דרי יוסף (שבת מ"ה: קט"ז. ביצה כ"ז: גיטיי ע"ב: ב"מ ס"ז. עיי' רא"ש, ב"ב קמ"ב: בכוריי ד. מ"ז. חוליי מ"ח: נדה מ"ד.) מר בר יאידאי עיי' יוחסין השלם צד קס"ו: [5]) וכן יש להוסיף מר אחא (שבת קי"א. ע"ש ב"ק קי"ב: עיי' רש"י), מר הונא (ב"מ מ"ז.), מר ממשכי (מנחוי מ"ג. עיי' רש"י ויוחסיי השלם צד קס"ז.)

ס״ט. ע׳. ע״ט. פ״ז. צ״ד: [עי׳ ב״ב קנ״א.] ק״ה: קידושין מ״ד: ס״א. גיטין ז׳. ע׳. פ״ח. סוטה ה. ב״ק קי״ב: ב״מ ע. ב״ב י׳ כ״ד. קכ״ו. קמ״ד: ע״ז י״ז. כ״ב: כ״ז. ל״ד. [עי׳ תוספ׳] ע״ו. סנהדר׳ כ״א: כ״ח: ל״א: ל״ח. ע׳. זבחים נ״ה: חולין מ״ג. ק״ה. ערכי׳ ט״ו: כ״ה. נדה נ״ב. שם: ס״ז.) מר יוחנא (חולין קל״ג.) מר יהודה [וביוחסי׳ השלם שם נשמט בטעות] (עירובין כ״ד. ס״א: קידושין נ״ה. ע״ז ט״ז: ע״ו: חולין מ״ג: מ״ח.) ומר זוטרא (ברכות ה׳. ו׳: ח׳. כ״ג. כ״ה. כ״ו. כ״ט. ל׳. ל״ה: ל״ח. מ״ג: מ״ד: מ״ה: נ׳: נ״ג: נ״ד: נ״ה: שבת כ״ז: מ״ד. נ. שם: ע״ה. [שם ר׳ זוטרא אבל עיי׳ ברש״י ובאשרי] פ״א. פ״ח: צ״ו. קי״ג: [עי׳ באשרי] קכ״ט. קל״ט. ק״מ. קמ״ב: עירובין מ״א: פסחים ב׳: י׳: י״ז. כ״ג. ל״ט: מ״ב. ס״ב. שם: צ״ט: ק״ג: ק״ב. ביצה ו׳. ח׳. ט״ז. כ״א: כ״ה: ל״ד: ל״ה: ל״ח. חגיגה ג׳. ו׳: ט״ז. מ״ק ה׳. י״ב. י״ז. י״ח. כ״ח. שם: ר״ה י״א. יומא כ״א: כ״ז: כ״ח. כ״ט: מ״ט: פ״ו: [שם ר׳ זוטרא] פ״ז: סוכה ג׳. מ״ה. מ״ו. נ׳: מגילה כ״ו: כ״ח. תענית י״ב: ט״ז: י״ה: יבמות ט״ו. ל״ו: ל״ט: [לפי גירס׳ הרי״ף ואשרי] מ״ב. מ״ד. ע״א: ע״ד. ע״ה: ק״ו: כתובות ל״ג: ס״א. ס״ג: ס״ז: ס״ט: צ״א. קידושין ז׳. כ״א. ל״ה: מ׳. נ״ו: ס״ה: ע״ט: פ״א. גיטין ז׳: י״ד. מ״ט: נ׳: פ״ו: נדרים ד׳. ז׳. פ״א. נזיר כ״ב: מ״ז: נ״ז: סוטה י׳. כ״א. מ׳. ב״ק י״ג. כ״ט: מ״א. ע״א. פ׳. פ״א: קט״ו. ב״מ ד׳: ט״ו: כ״ב. כ״ד. כ״ה. [ע״ש] נ״ט. ס״ו: ס״ז: פ״ח: צ׳: ק״ו. קי״א. ב״ב ז׳: שם: כ״ט. שם: ס״א. ע׳: ע״א. ע״ה. פ״ו. קכ״ו: קכ״ח: קמ״ד. קמ״ז. קנ״א: [עי׳ אשרי] קנ״ה: קנ״ו. קס״א: ע״ז ל״ז: מ״ו: ע״ב: סנהדרין ה׳. ז׳: כ״א: כ״ט. שם: מ״ב. מ״ח: צ״ד. ק״ה. ק״ו. שם: שבועות ל: מכות י״ב. כ״ד. הוריות י״ג. זבחים ט׳. כ״ב. כ״ז. מ״ח: מ״ט: נ׳. מנחות ל״א. ל״ה: נ״ו. ק׳: בכורות י״ב. כ״ז: נ״ד: חולין י״ח. שם: מ׳: מ״ג. מ״ד: מ״ח. מ״ט. נ״א: ס״ב. ע״ד: פ״ד. צ״ג: [עיי׳ רש״ל] צ״ד: ק״ח. קי״ב. תמורה ח׳: י״ט. נדה כ׳. ל״ב. ל״ו. ל״ח: מ״ט. ס״א: ס״ז:). ויש בהם שמאחרין את מר אחר שמותיהן כגון [1]) הונא מר (כתובות י. קידושין ו: גטין י״ד. ב״מ פ״א. חולין מ״ז. מ״ט. נ״א: נ״ח: יהודה מר (כתובות פ׳:) בר מרי מר (לא מצאתיו. ראה זה מצאתי רב מרי בר מר מגילה ז׳: ערובין כ״א. יבמות ע״ו. גטין פ״ו. ב״ק כ״א. צ״ז סנהדרין ל״ח.) אמי מר (לא מצאתיו אולי הוא אבא מר ברכות מ״ה: כתובות ח׳. פ״ה. קידושין ל״ב: סוטה ל״ח: ב״מ ס״ט:) אלא רבינו שמואל שתלמידיו אמרו מר שמואל (ברכות י״ט. מ״ט: שבת ק״ח: ערובין ו׳: ע״ד: פ״א. ק״ב. ביצה י״ד: ט״ז: כ״א: כ״ה: מ״ק י״ח. סוכה י״א. כתובות כ״א. כ״ג. נ״ד. ס״א. פ״ט. קידושין כ״א. ל״ג: ס״ו. גטין ל״ח. מ״ד: נדרים נ״ה. ב״מ ח: י״ד. ט״ו. ט״ז: כ״ד: נ״א: ע׳: בבא בתרא ל״ח: ע״ז כ״ח: מכות ג׳: [עי׳ ב״מ נ״א:] מנחות ל״ד. בכורות ל״ט. חולין ל״ח. ס״ב: ק״ח. קי״א: ערכין כ״ט: נדה כ״ה. [עי׳ ע׳ זג חי׳] כ״ה: ס״ו.) ומבית דוד שקורין אותו [ורבנא כגון] רבנא נחמיה ורבנא עוקבא בני ברתיה דרב (ב״ב נ״א: [ע׳ שם] חולין צ״ב. גיטין נ״ב: ועיין עוד שבת כ׳: ב״מ צ״א: ורש״ל שם) ואמרינן (פסחים קט״ו: ביצה כ״ט. סוטה ל״ט.) אדבריה ר׳ חסדא לרבנא עוקבא ודרש—. אבל רב שכתבת כי הוא בקרואין בשמותיהן לא רב שמו אלא אַבָּא שמו ומפורש בכמה מקומות מן התלמוד דקאמר שמואל לא ידע אבא [2]) (שבת כ״ג. [עי׳ רש״י] עירובין ע״ח. בבא קמא ס״ב. חולין מ״ה: [עי׳ רש״י] וסבר אבא [3]) וכיוצא באלו (ברכות מ״ז. [עי׳ רש״י] ס׳: עירובין צ״ד. פסחים פ׳. קי״ט: [עי׳ רשב״ם] תענית ד׳: [עי׳ רש״י] יבמות נ״ז: [עי׳ רש״י ד״ה ומודה ותוספ׳ ד״ה אמר] כתובות ק״ז. בבא קמא י״א. בבא בתרא נ״ב. [עי׳ רשב״ם] נ״ג. חולין ל״ח. [עי׳ רש״י ד״ה לאבא ותוספ׳ ד״ה אצטריך] מ״ה: [עיי׳ רש״י ד״ה אבא] נ״ט. [עיי׳ ע׳ נקר א׳] ואמרינן בפ׳ ראשית הגז (חולין קל״ז:) כי סליק אסי בר הני [4]) א״ל ר׳ יוחנן מאן ריש סידרא בבבל א״ל אבא אריכא א״ל אבא אריכא קרית ליה נהירנא כד הוה יתיבנא (אחוריה) [5]) שבע עשרה שורין אחוריה דרב ורב קמיה דר׳ ונפקין זיקוקין דנור מפומיה דרב לפומיה דר׳ ומפומיה דר׳ לפומיה דרב ולית אנא ידענא מה אינון אמרין ואת אבא אריכא קרית ליה? אבל שמואל ודאי כיון דהוא רישא דאמוראי ליקאריה ומשום דכולהו שמעיה לא קריוהי רב ולא אסתמיך התם. [אחי״ה המאמר הזה קשה להבין ובלי ספק ידים רפות קלקלוהו בדפוס ולפי דעתי כך צ״ל: אבל [6]) שמואל ודאי כיון דהוא

---

[1]) ויש להוסיף רב אחא בר ביבי מר (יבמו׳ ח׳.) וביוחסין השלם צד פ״ד הגי׳ בר מרימר אמימר במקום בר מרי מר אמי מר. [2]) ונקרא עוד רב בשם אבא מרב כהנא (ברכות ס״ב. עיי׳ חגיגי ה׳:) מרב הונא (פסחי׳ ק״ז.) מרב המנונא (יומי׳ פ״ז.) מרי יוחנן (חולי׳ פ״ד.) ושיטת רש״י ידועה שאבא לשון חשיבות הוא (כמו אבי אבי רכב ישראל וגו׳. ובל״ר pater. עיי׳ סה״ד ע׳ אבא והפשב״ע ע׳ אביי. ונ״ל להביא ראיה מתענית י״ג. שנקרא ר׳ אידי: אבא ועיי׳ עוד ת״י יומא פ״ז ד״ה קאזיל, ומצאנו אבא שם פרטי ברכו׳ י״ח: תעני׳ כ״ג ואילך, פסחי׳ נ״ז. גיטי׳ נ״ו. חולין קי״א: תוספתא חולין פ״ד ירו׳ ב״מ פ״ב ד״ת ע״ג ב״ר פ״י ויק״ר פ״ה ועיי״ע אבדן. ועיי׳ עוד יוחסין השלם צד ק״א ואילך. [3]) לא ידעתי כעת מקומו. [4]) בנו״ג איסי בר היני וכ״ה ביוחסין השלם צד קי״א אבל צד פ״ד אי׳ אסי בר חגי. [5]) יש למחוק וכן לי׳ בדפ״ר ולי׳ ביוחסי׳ צד פ״ד ובחולי׳ הגי׳ אחר. [6]) כוונת רבינו: שמואל היה קורא לרב: אבא (עיי׳ לעיל) יען שהיה ג״כ ראש אמוראים וריש מתיבתא (בנהרדעא) כמו רב (בסורא) אבל תלמידיו של רב לא החציפו פניהם לקרותו בשמו אלא בכינוי הכבוד רב. — וביוחסי׳ שם ג״כ נדפס בטעות.

רישא דאמוראי ליקאריה בשמו וכולהו שמעיה לא קריוהי אלא רב [וכן נראה מבעלי תוספי בחולין ל״ח. ד״ה אצטריך ע״ש.] ולא אסתמיך שמואל התם דליקרי ר׳ (ב״מ פ״ו:) הלכך רב הוה מכני ליה לשמיה הכי ושמואל מכני אריוך (שבת נ״ג. ע״ש פירש״י. קידושין ל״ט. מנחות ל״ח: ע״ש פירש״י. חולין ע״ו: ע״ש פירש״י; ועיי״ע אריוך) ושבור [1] (פסחים נ״ד. [ע״ש פירש״י ד״ה שמואל ועיי׳ ע׳ שבור] בבא קמא צ״ו: בבא מציעא קי״ט. [ע״ש פירש״י ד״ה קמיה] בבא בתרא קט״ו: [ע״ש פי׳ רשב״ם ד״ה אמר רבה] אבל כינוי של רבנות לא. ואביי ורבא שכתבת הרי אנו מפרשין לך דאביי נחמני שמו [2] ומפרשא בכמה דוכתי מגמרא (שבת ל״ג. ע״ד. פסחים קי״ב: [ע״ש פירש״י ד״ה בנחמני] כתובות ס״ה. גיטין ל״ד: [ע״ש פירש״י ד״ה והילכתא] מ״ה. נדרים נ״ד: [ע״ש ר״ן ד״ה איתמר] ע״ז נ״ח. הוריות י״ד. [ע״ש] מעילי כ׳:) ונקיטי רבנן דבר אחוהי דרבה בר נחמני הוה ותלמידיה. וכיון דהוה שמיה נחמני כשם אבוהי דרבה לא הוה קרי ליה כל שעתא נחמני כשם אביו אלא הוה קרי ליה אביי בלשון ארמית כאדם שקורא אביו וסליק ליה אביי וכיון שהיה מן האבות והגדולה [3]. קריוה רבנן הכי. ורבה ורבא: אבה ואבא שמותיהן כאשר הוא ברור, דאמר רב נחמן דציית ליה לאבא [וביוחסי׳ השלם אי׳ עוד אכיל נהמא בהושיקי וצ״ל עיפושא] (פסחים מ׳. ע״ש בפירש״י). וזה רי״ש שבראש המלה סימן הוא לרב ולישנא קלילא. וכן ראמי בר חמא: אמי שמו ומפורש בתלמוד בכמה מקומות היינו דשמעינן ליה לאמי (יבמות פ.) ראבין: אבין שמו (ברכות ו. שם: כ״ב. ל״ז. מ״ד. שם: מ״ז. שבת ה׳. י״ב: כ׳: כ״א: נ׳. נ״ד. ס״ג: ע״ב. ע״ו. פ״ו: ק״א. ק״ח: קי״ב: קל״ד: קמ״ז. עירובין ח׳. ט׳: י׳: כ׳. כ״ב: ע״ה. ע״ח: צ״ט: פסחים י״ג. כ״ה. ל״ד: נ״ו: ע׳: ע״א. ע״ד: ק״ז: ק״ט: ביצה ל״ג: ל״ה. חגיגה ח׳: מ״ק י׳. י״א: כ׳. כ״ב: כ״ד. כ״ז. ר״ה ט״ו: ל״ה. יומא ג׳: י״ב: מ״א: נ׳. נ״ג: ס״ג. ע״ג. סוכה י״ב. כ״א: ל״ב: מ״ג: מ״ה: תענית כ״ד: יבמות י״ב: ל״ב: ל״ד: מ״ה. מ״ה: נ״ה: נ״ח: ע״ז. פ״ד: פ״ט: צ״ה: ק״ז: ק״ט: כתובות ז׳: ל״ה. מ״ט: נ״ג. נ״ו: נ״ז. ס״ב. פ״ב. ק״ז: קידושין י״ב. כ״ה. נ״ג: נ״ט. [ע״ש] ס״ז. שם: גיטין הז: ט׳: נ״ד: ס״ט: פ״ו: נדרים נ׳: ב״ק ל״ו: ע״ו. פ״ב. ק״ז. [ע״ש] ב״מ מ״ה. ק״א. ק״ה: ק״ז. קי״ד. קט״ז: קי״ח: ב״ב כ״ו. כ״ז: ל״ג. מ״ג. מ״ד. שם: נ״א: נ״ה. צ״ד. שם: ק״ד: קכ״ז. קכ״ט. קל״ה: קל״ט. שם: קמ״ד: קמ״ו: קנ״ב. קע״א: קע״ו. ע״ז י״ג: י״ד. ל״ג. ל״ו: נ״ד: ס״ז. ע״ג. סנהדרין כ׳. כ״ג: כ״ה. נ״א. ס״ג. ע״ד. פ״ב. שבועות כ׳: כ״א. ל״ח: מכות ט״ו. זבחים כ. ל״א. ל״ג: ס׳: ס״א: צ״ג: מנחות ז׳: כ״ו: ל׳: נ״ז: ע״א: צ״ה. בכורות כ״ב. כ״ה: נ״ב: חולין כ׳: ל״ב. מ״ח. מ״ט: ע״ה: פ״ה: פ״ו. צ״ז. ק״א: ק״ג: ק״ו. ק״י. קי״א: קכ״ב. קכ״ד. קל״ב. קל״ד: תמורה י״ב: כריתות ז׳: י״ד: כ״ה: מעילי כ״א: נדה י׳: י״ח: כ״ט. ל״ט: ס״ו: ס״ח. ס״ט.) אבין תכלא [4] (פסחים ע׳: חולין ק״י. [ע״ש דכתיב רבין]) אבין דסמכא (יבמות ס״ד: קידושין מ״ד.) אבון אחי (ב״מ ק״ז.) הרבה כן בתלמוד ראבון אבון שמו רבינא אבינא שמו. אשי ואבינא סוף הוראה (ב״מ פ״ו.), מאה פפי ולא חד אבינא (פסחים פ״ט:) וכן כל כיוצא כאלו כגון רחבה: רב אחבה הוא וכגון רפרם ורב אפרם הוא]. ויש בתלמוד ראבי [5] דמפרש בפסחים (י״ג: נ״ב:) אמר רחבה א״ר יהודה הר הבית סטיו כפול היה ושכח דאסתפק ליה רב יהודה אמרה או רבי יהודה אמרה ואמר הכי. ואית לן נמי חד [6] דזוטר מינייהו [אחי״ה גם המאמר הזה מן ויש וכו׳ אין לו שחר אבל נוכל להסבירו ממה שכתב רבינו בע״ה בע׳ רב א׳ וז״ל בפ׳ קמא בפסחים בגמ׳ ועוד (פסחים י״ג:) ובפ׳ לולב וערבה בגמ׳ מצות ערבה (סוכה מ״ה.) אמר רחבא אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול היה פי׳ הוה מספקא

---

[1]) בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ופאריז ובדפ״ר הגי׳ שקוד וכ״ה בכתובי׳ מ״ג: ועיי״ע שקד א׳. [2]) וכ״ה ברש״י גיטין ל״ד: ור״ן נדרים נ״ד: ועיי׳ יוחסין השלם צד ק״ג וכן שם אביי ר״ת ״אשר ״בך ״ירוחם ״יתום. וראיתי להעיר כי בל״ס אביא פי מנחם ונחמן. [3]) ברפ״ר והגדולים וביוחסי׳ השלם צד פ״ד: הגי׳: אלא הוי קרי ליה וכו׳ כאדם שקורא אבי וסליק ליה אביי בלא״ר הבי שלי ואחריו היו החכמים קוראין לו הבי. [4]) בדפ״ר אבין תכאלא וכן מצאתי בכ״י בי מינכען אבון תכאלא, ובכ״י ב״ר בט״ס אבין דבאלא וביוחסי׳ השלם קצר כאן בדברים. [5]) כ״ה לשון ישרה מאוד בכ״י ו״ו בי וכ״ה בפי׳ ר״ח עיי׳ בפנים ביאור הגי׳ זו, ובעל סד״ה אות ריש צד ר״ז ואילך האריך למעניתו ולא מצא ידו בפירושו ועיי׳ עוד תוספ׳ חולי׳ ס״ב סע״א ד״ה אמר רחבה ועיי׳ יוחסין השלם צד קפ״ח. ובע׳ רב בדפ״ר נשמטה מלת ראבי מפני שלא היה הסופר יודע לפותרה וכתב אמר רחבה אמר — יהודה. [6]) לבאר מאמר הסתום הזה עלה בדעתי לומר שרבינו כיון כי חד ג״כ תואר של ת״ח רק זוטר מכל התוארים כמו שמצאנו בברכות ל״ד: אמר רב ספרא משום חד דבי רבי (ובכ״י מי ר׳ ינאי ובכ״י פ׳ הגי׳ דבי ר׳ אמי עיי׳ ד״ס ברכו׳ צ״ג: וצ״ד. וגי׳ דבי ר׳ ינאי אי׳ באשר״י וגי׳ ר׳ אמי ברי״ף ובעל ד״ס לא רמז עליהם) וכתב היוחסין השלם צד קע״ג וכל היכא דתני רב ספרא משום חד דבי רבי [וכ״ה הגי׳ בב״י או״ח סי׳ ק״א] הוא ר״ג בנו של ר׳ יהודה הנשיא ע״כ. ואולי צ״ל במקום חד: רב וכוונת רבינו על זמן הגאונים ואילך ותואר הכבוד רק רב כגון רב יהודה גאון רב סעדי׳ גאון וכדומה. ובכ״י ו״ו א׳ וב׳ הגי׳ ואית לן נמי רוור מיניה. ולית ליה פיתרא. וביוחסי׳ השלם פ״ד: נגרר לגי׳ המשובשת ויש בתלמוד רבים . . ואמרינן הכי יאית לן נמי וכ׳ וצ״ל ואית וכ׳ — ולא ראיתי מי שהתעורר על העתקת הך ע׳ מספר היוחסין השלם אבל לבקרת גי׳ אמיתית של רבינו לא נצמחה ממנה תועלת גדולה.

ליה אי משום רב יהודה אי משום רבי יהודה והיה מדקדק שלא יחליף השמועות והיה שונה רבי ואמר רבינו יחי לעד אינו כן אילו היה אומר רבי ולא היה אומר לא רב ולא רבי ואינה מלה כלל ואינו אומר טעם ולא כבוד לו וכך אמר יחי לעד כי רחבא לא ראה רבי יהודה מעולם ולא ראה אלא רב יהודה וסופר טעה וכתב רבי יהודה, וראו הגאונים בזמן הזה שאין באותו הדור רבי ואמרו כך אלו דברי רבי חננאל זצ"ל. עכ"ל. וגם דברי רבנו אלה כדברי ספר החתום ונראה בעליל שהמאמר מָלֵא קמשוני טעיות ועד עתה לא בא המאמר בכור הבחינה וגם בעל סדר הדורות העתיק באות ריש (דף ר"ז ע"ד דפוס קארלסרוא) דברי הערוך מלה במלה ומסיים „לא הבנתי דבריו ואולי יש איזה ט"ס והעתקתי ומי שלבו שלם יתקנו וישא ברכה" ואני לע"ד ראיתי אור בהיר בפירוש רבינו חננאל לפסחים נ"ב: (דף פ"ח דפוס פאריש) וז"ל — הוא האמת שמדקדק דברי רבותיו ועומד בהן על בוריין כרחבא דהוה דייק בין ר' לרב שלא תתחלף לו שמועה ויאמר אותה בשם זולתי האומרה וכיון שנסתפק לו בעל השמועה מיהו [צ"ל: מי הוא] אם ר' יהודה אמרה אם רב יהודה היה גורסה בשם שניהן דאמר רחבא אמר ראבי יהודה הר הבית סטיו כפול וכו' וכו'. ולפי זה נראה שמקור דברי רבינו בע"ה בפי' הראשון מפירושו של ר"ח הנ"ל נובע ולפי דבריו נוכל עתה לתקן מעות הדפוס של ע' רב וז"ל בפ"ק בפסחים וכו' אמר רחבא אמר ראבי יהודה הר הבית וכו' והיה מדקדק שלא יחליף השמועות והיה שונה ראבי ואמר רבינו יחי לעד (נראה שכיון על רב האי גאון) אינו כן אילו היה אומר ראבי לא היה אומר לא רב ולא רבי ואינה מלה כלל ואינו אומר טעם ולא כבוד לו (ר"ל דמאחר שמלת ראבי אין לה הבנה לא הסביר רחבא דייוק לשונו וגם אין מכבד רבו בכינוי בלי־דעת) וכך אמר יחי לעד כי רחבא לא ראה רבי יהודה מעולם (וזה ג"כ דעת רש"י ברכות ל"ג: וביצה י"א:) וכו' וראו הגאונים בזמן הזה (ר"ל בזמן ר"ח) שאין באותו הדור רבי (ר"ל שאין באותו הדור שחי בה רחבא) ואמרו כך [צ"ל רב] ר"ל שהתקינו בדברי רחבא תחת רבי: רב) אלו דברי ר"ח זצ"ל. ובפירושו של ר"ח לפסחים הנ"ל לא האריך כל כך. ודע דהמוציא לאור אע"פ שהביא (בדף קצ"ב) שדברי הארוך מגומגמים בלשונם לא מצא ידיו בפירוש נוסחא ישרה של ראבי שהביא ר"ח להאיר בו נתיב הערוך ועיין ג"כ תמיהות של מוציא לאור הפלאת שבערכין חלק ב' סוף העמוד. יצא לנו מכל זה דגם בע' אביי נראה אור דמאחר שרבינו כתב שלפעמים רי"ש הוא סימן לרב נדבק בשם הפרטי כגון רחבא תחת רב אחבא וכגון רפרם תחת רב אפרם (או רב אפרים) הפליא לחַוֹת בקיאותו שפעם אחת תחת רב ורבי נמצא קיצור במלה אחת ראבי ר"ל האל"ף אחר ר' סימן שהבי"ת רפה וכיון על הֲבָרַת רַב והמלה עצמה רַאבִּי כיון ג"כ על רַבִּי ובזה יצא רחבא מידי ספקו אם רב יהודה או רבי יהודה בעל שמועתו. ומאד נשגבו ידיעתו וכח זכרונו של הרב בעל הערוך שהביא דוגמת הקיצור הנ"ל מיניה וביה דהיינו מרחבא מידי דברו בו. ואמת תורה דרכה כי עיקר הנוסחא ראבי, דמלבד מה שהעירנו מפירושו של ר"ח הנ"ל ג"כ בכ"י וויען בע' אביי הגירסא ויש בתלמוד ראבי וכו' ובכ"י וויען אחר בטעות הסופר רחבי וצ"ל ראבי אבל בכ"י ב"ה, ל"ד אשר בידי וגם בדפוס ראשון של הערוך כתבו הסופרים רבי מפני שלא הבינו לשון משונה ראבי. ובדפוסים אחרים הפליאו לטעות ולכתב ר ב י ם ![1]).

*אַבָּיָה (=אַבְעָיָה das Bitten, Beten; בַּר אַבָּיָה, Mann des Betens, Vorbeter, vom Verb. בְּעִי) בירושלמי פסחים פרק ה' הלכ' ז' דף ל"ב ע"ג חד בר אבייה עבר קמא תיבותא. ובסוף ירוש' תענית פ' ג' דף ס"ז ע"א וירוש' שקלים פ' א' דף ל"ג ע"ב כתיב חד בר אביי. פי' בעל תפילה, משרש בעי עיי' ערכו.

*אַבְיוּ עיי' ערך בר אביו.

אֶבְיוֹן (בל"ס אֶבְיוֹנָא Armer, Dürftiger) כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה (תהלים ס"ט, ל"ד) בב"ר פרש' ע"א אמר ר' בנימין בן לוי לא ראשו של פסק זה סופו, ולא סופו ראשו וכו' אביון לא כסיף למתבעיה בפ' המקבל בגמ' דאחד שכר האדם (ב"מ קי"א:). פי' אביון דחוק יותר מן העני. ובויקרא רבה בפ' משכיל אל דל בהר סיני (פרש' ל"ד) ז' שמות נקראו לו: עני, אביון, מסכן, דל, מך, רש, דך. עני כמשמעו. אביון שהוא רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה ו ת א ב לכל[2]). מסכן שהוא בזוי לפני כל,

---

[1]) וזמן רב אחר שגמרתי לכתוב מ"ש למעלה ראיתי בד"ס לביצ' י"א ואילך שכבר התעורר החכם ב"מ ד"ס על גי' ראבי ואף כי בקצת באופן אחר ועיי' עוד יומ' ע"ב: וד"ס שם צד ק"ז. ובכ"י רש"י לפסחי' נ"ב: הגי' „רבי" עיי' ד"ס שם צד ע"ו. וא"כ קרוב הדבר שע"י נקודות אלה הרשים רש"י ג"כ גי' ראבי ר"ל אלף רפוייה ובי"ת רפוייה. [2]) ולפי זה גוזרו משרש אבה (שמות י', כ"ז; דברי' י', י') ובויק"ר הגי' שמתאב לכל.

היך כמה דאת אמר (קהלת ט׳ ט״ז) וחכמת המסכן בזויה. דל שהוא מדולדל מנכסיו. דך שהוא מדוכדך. רש שהוא מתרושש. מך שהוא בפני כל מך כאסקופה התחתונה [1].

* אֶבְיוֹנֵי עיי׳ ערך בי אבידן.

* אֶבְיוֹנוּת (אביון Dürftigkeit, deriv. von) סוף מדרש תהלים מזמור ע׳ (דף ל״ח ע״ג) אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע חשוב לעניותי ואביונותי וגאלני חושה.

1 אֶבְיוֹנוֹת (אֲבִיּנוֹת Kapperbeeren, Kapper, phön. s. h. Lex.) תמרות אביונות וקפריסין בפ׳ הכובש במעשרות (מעשר ד׳, ו׳) ובפ׳ משניות לרמב״ם נקרא בל״ע פ ר ו ס אולי צ״ל רסוף ותהיה גדיף אילן קפריסין או יותר טוב להגיה כרוס והוא בל״פ كبر פרי הקפריסין וכן לדעת ר״ש נקרא כן הפרי וכן משמע מברכות הנ״ל מפני שהוא פירא. ועיי׳ ירו׳ מעשרות ספ״ד דנ״א רע״ג אביונות נתנו עליהן חומרי אילן וחומר זרעין] ובגמ׳ דחוץ מן היין בכיצד מברכין (ברכות ל״ו.) ובר״ג דבכל מערבין (עירובין כ״ח:) לפנינו ליתא אבל שמעת מיניה שהיה לפני בע״ה סוגיא שלמה כמו שהיא לפנינו בברכות ל״ו. ובשגגה נעשה זאת למעתיקים או למדפיסים שדלגו כל מה שנכתב בין דיקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא הראשון לדיקלא לא נטעי כו׳ השני. ותמיה כי גם בכ״י של תלמוד ליתא דלא העיר הרב החריף והשנון בדקדוקי סופרים שלו בעירובין כ״ח: מאומה] פי׳ אביונות פרי עצמו קפרים היינו שומר הפרי והוא נץ של אביונות שנקראין בוטיתא [2] כמו הנץ לרימון.

* 2 אֶבְיוֹנוֹת (Wasserschläuche) רבנו בע״ה הביאו בנוסח משונה בע׳ חבית ע״ש.

אֲבִיין ([צ״ל אֲנִיין] ὕννις, ὕνις, ὕννη Pflugschaar) וכתתו חרבותם לאתים (ישעי׳ ב׳, ד׳) תרגומו לאבויין [צ״ל לאנויין־לאוּניין] בבמה אשה ירוש׳ [3] (שבת פ׳ ו׳ דף ח׳).

* אֶבְכָּא (כל״ם אבכא Hase,) עיי׳ ערך אככא כי כן גירס׳ הדפוסי׳ וגם יש לו פתרון.

1 אֲבָל (כל״ער بَلْ، بَلَى gewiss; sicherlich. affirm. Part. = hb.) אמר להן אבל בגמ׳ דבכל מערבין (עירובין ל׳: נדה ג:) פי׳ [4] אבל אמת ותרג׳ (בראשית י״ז, י״ט) אבל שרה אשתך בקושטא (א״ב [5] מדרש ב״ר פרש׳ ויירא יעקב כי יש שבר (פרש׳ צ״א. אבל אשמים אנחנו (בראשית מ״ב, כ״א) ר׳ אבא בר כהנא אמר לשון דרומי הוא אבל ברם [in Wahrheit, wirklich, verum] ובכל התלמוד כן פי׳ מלה זו [6].

2 אֵבֶל (בעברי וערבי trauern ולפי ר. נ. מל״ם: אבולא Trauerhaus אֲבוּלָא Thor, Vorhof; אֵבֶל רַבָּתִי der von Trauergebrauch handelnde Tractat, eig. grosse Trauer) האבלתי כסיתי עליו את התהום (יחזקאל ל״א, ט״ו) בב״ר פרש׳ ל״ג א״ר יהודה הובלתי כתוב אין עושין כסוי לגיגית לא מכסף ולא מזהב אלא מן החרס ממינה וכו׳. מאבולא ועד סיכרא בר״ג דהאשה שנתאלמנה (כתובות י״ז.) ובגמ׳ דעוד א״ר יהודה בפ׳ בני העיר במגילה (כ״ט.) בבא דאבולא בגמ׳ דהקובר בפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ב.) ובס״ג דחזקת הבתים (ב״ב נ״ח.) פי׳ מאבולא ועד סיכרא מבית האבל ועד הקבר שסוכרין בו המת. אבל רבתי (מ״ק כ״ו:) בגמ׳ דהקובר את מתו באלו מגלחין. פי׳ מסכת היא ויש בה הלכות אבלות ורוב הלכות אלו מגלחין בה שנויות. וב׳ הן אחת גדולה ואחת קטנה. [אחי״ה וכ״ה בתש׳ גאונים חמדה גנוזה סי׳ צ׳ מהו אבל רבתי. אבל מסכת ומשנה היא ויש בה וכ׳ ממש כדברי רבינו. (ואולי תחת מסכת ומשנה צ״ל מסכת משנה) — מן השרש הזה נגזרה אִיבּוּל (ירוש׳ פסחים ח׳ דף ל״ו: ירוש׳ מ״ק פרק ג׳ דף פ״ב ע״ג, ירוש׳ יבמות פ״ד. דף ו׳:) אֶבְלָא (ב״ר פרש׳ כ״ז), אֲבִילָה (מדרש איכה פתיח׳); אֲבִילוּת (יבמות מ״ג: ירושלמי יבמות פ״ג פ״ב: מ״ק כ׳.)]

3 אַבְל [? אַלְבָא] (gelöchert, Walkerkorb, Wäschermulde per meth. alveus, alveare) אובלי [7] דקצרי בגמ׳ דר׳ יוסי בכל הכלים בשבת (קכ״ג:) ובר״ג דחלק (סנהדרין צ״ב.) ובג׳ דג׳ מלכים (שם ק״ד.) פי׳ כלי של ברזל הוא ובריתו כעציץ של קנקן ושיעורו כחצי קנקן של יין ומנוקב נקבין דקין וכשמתגפרין הכלים כופין אותו ומניחין תחתיו גפרית על הגחלים ופורסין על אותו אובלא הבגדים ומתגפרין ומתלבנים. פ״א [8] של ר״ח ז״ל

---

1) וביק״ר מונה חי שמות ובתוכם גם הלך אבל במדי׳ משלי חשב רק ז׳ עיין מ״ב לויק״ר. 2) עיי״ע. 3) ושם אי׳ בט״ס לאטין ונשתבש מן לאניין כן הורה בעל כ״כ ועיי׳ ג״כ במ״ע של מהרז״ף ח״ג צד תכ״א וכן נשתבש אבחטוס ממלת אבהונוס עיי״ע. וארגטמון במקום אגרנמון. עיי״ע אגרינומון. 4) וכ״ה בפירש״י עירו׳ ל״ה. ד״ה אבל. 5) בדפוס אמ״ש כאן ערך בפני עצמו ולא ידעתי למה. 6) ויש אבל בהוראת ל״מ ד״מ לא אמרן אלא... אבל וכי ברכו׳ מ״ג: לא שנו אלא.. אבל וכי שם ט״ו. ט״ז. אבל התם שם כ״א: כ״ב. 7) וכ״ה ברי״ף דפי׳ קושטי׳ ובריף כ״י ובבה״ג עיי׳ ד״ס שבת צ״ד ק״מ: ובריי״ף כ״י מפורש כפי׳ אחרון של ע׳ וכפי׳ ר״ח. 8) וכן היבא פי׳ ר״ח באו״ז הל׳ שבת סי׳ פ״ו ס״ב וכן הובא שם בשם י״א בלישנא דר״ח ממש כפי׳ ראשון של ע׳ ע״ש. ורש״י בשבת פי׳ כפי׳ ראשון ואחרון של ע׳ ובשני מקומות אחרים כפי׳ האחרון של רבינו ובנו״ג אוכלא וכ״ה באו״ז שם.

אבן גדולה שנותן . הכובס עליה הבגדים והיריעה שרוצה ללבנה והיא שרוייה במים ומכה עליה במזור מכה ומתהפך ומכה ועוד שורה ומכה ואחר שישלים שוטחה ומיבשה ועוד חוזר ושורה ומיבש פעם אחר פעם עד שתתלבן היטב. פ״א ערבה של כובסין שהיא מנוקבת ויוצאין המים ומשיירין הבגדים כמו שעושות הנשים שלנו שמכבסות הבגדים. וי״א כלי של כובסין שהוא מנוקב ומזלפין בו מים על הבגדים, ומסתברה דמנוקב הוא כמפורש בריש חלק (סנה׳ צ״ב.) מנקבין אותו ככברה אמר אביי כי אובלא דקצרי. ובית קבול יש לו מדגרסינן בענין אחז בג׳ מלכים (שם ק״ד.) אובלא דקצרי סחוף על רישיה.

אַבְלָא (בל״פ بالا (die Decke, eig. das oberhalb Befindliche אמר רב חסדא אבי חתן ואבי כלה מעידין זה לזה ולא דמו להדדי אלא כי אובלא לדנא. ובנו״ג אכלה וכ״ה בבכורות מ״ג: כילן דדמיה רישיה לאכלא אבל רבינו בע׳ בלן ב׳ גרס בילן ולפע״ד נגזר מל״פ بالند פי׳ חד למעלה ובטוב טעם פי׳ רבינו בע׳ שם: משופע וחד למעלה וכ״ה ברש״י לאכלא וצ״ל לאבלא] לכסוי של חביות מלמעלה וחבירו בסנהד׳ (כ״ו:) ולפנינו בש״ס שם מלת מלמעלה מוסגרת וזה מפני שבעל הגהה הלזו לא הבין מוצאו.] בגמ׳ דבעל אמו בגמ׳ זה בורר [1] (סנהדרין כ״ח:) פי׳ אובלא כסוי החביות שאין בהן דיבוק אלא הנחה בלבד.

אָבוּלֵי (על בולי (auf die Rathsherren βουλῆς מסכ׳ ב״ב פרק מי שמת (קמ״ג.) אאבולי ואאסטרטיגי פי׳ [2] בולי בל׳ יוני בעלי עצה ואות אלף נוספת.

אַבוּלָאֵי (בל׳ סורי אַבוּל Eingang, Stadtthor, vestibulum) דמחוזא בר״ג דעירובין (ו׳:) ובגמ׳ דר׳ יהודה בעושין פסין לביראות (שם כ״ב.) וש״מ שהיה לפני רבנו בע״ה סוגיא שלמא בתר והאמר רבב״ח אר״י ירושלמי וכו׳ ואמר עולא הני אבולי וכו׳ כמו שהיא לפנינו בד׳ ו׳:] פי׳ אבולא תקרה של מבואות לחיזוק מפני כובד הכובי שעושין אותה הכובי עליה דירה לשומר המבואות [3] ולא משום צורת פתח. ובל׳ יון אנבולי (ἔμβολή ... (Eingang ובל׳ ישמעאל אלדרוב (دروب .pl درب Thür). ובגמ׳ דלשכת פרהדרין (יומא י״א.) אמר ליה אביי לרב ספרא הני אבולא דמחוזא מ״ט לא עבדי וכו׳ ובגמ׳ דראת בפ׳ תינוקת (נדה ס״ז:) אתקין רבה [4] במחוזא משום אבולאי פי׳ שהיו סוגרין המבואות בלילה ולא היו יכולות לצאת בלילה בבית הטבילה התקין להם שיהו טובלות ביום ח׳. פתחו מאבוסיה (ירמי׳ נ׳ כ״ו) תרגומו פתחו אבולהא (א״ב פי׳ בל׳ יוני תקרה, גדר, שור וחומה. ת״י עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות (דברים כ״ה, נ״ב) די יחתון אבוליכון רמיא ותליליא.) [אחי״ה ואיתא ג״כ במ״ק כ״ב. מבבא דאבולא אתחילו מנו. בב״ב נ״ח. הוה כתיב באבולא וכו׳. תוספ׳ בבא מציעא פרק י״א אין חולקין את האבולים.]

* אַבְלַט (בל״פ آبليه (Ablat, N. p. viel. Sämann, Ackersmann (ע״ז ל. וירוש׳ שבת פ׳ ג׳ דף ו׳.)

אַבְלִינָא (Ebenholz, ἐβένινος-ἐβέλινος) מטות של אבלינא בבהעלותך באגדת ילמדנו [5] (בתנחומא בהעלותך דף רס״א ליתא. ושם איתא מטה של הדיוט) (א״ב פי׳ בל׳ יוני כלים עשויים ממין ברוש לא ירקבנו).

* אַבְלוֹנִים (Ἀβιληνή Landschaft in Syrien, deren Einwohner Ἀβιληνός) בב״ר ל״ג ויסכרו מעינות תהום אבל לא כל מעינות חוץ ממעין טבריה ואבלונים ומערת פמיים. אבל בסנהד׳ ק״ח. כתיב א״ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם בלועה דגדר וחמי טבריה ועינא רבתי דבירם).

אַבְלוּמוּס (בל״ע فيلم (aus Leder geflochten מי לא עסקינן בכלי אבלומוס [6] בגמ׳ דאחד הבגד בפ׳ דם חטאת בזבחים (צ״ד.) פי׳ כלים של עור קשין ועבין (א״ב בנוסחאות דידן גרסינן אכסלגס ולא יתכן כי אכסלגס בלשון יוני [von Holz gefertigt = ξυλικός =] (מין צ״ל) מן עץ ופי׳ אמבוליסמוס בל׳ יוני [ἐμβολισμός] כלים עשויים מחתיכות עורים או בגדים).

* אַבְמַכוּס (N. pr. Eumachos, εὔμαχος= der tapfer Kämpfende) (ירושלמי סנהד׳ פ״ג דף כ״א ע״ד) רבי אבמכוס.

אַבְמוּסוּם (εὐμουσος der gut Unterrichtete; אַבְמַסִים εὐμαθής der Gelehrige, Verständige) עיין ע׳ אברוקוס.

---

[1] כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ר, ובשדפ״ע אי׳ עוד בפ׳ דיני ממונות וט״ס הוא. [2] והפי׳ הזה הוא יותר שאת לו על פי׳ רבינו בע׳ אסטרטיג ואחריו נגרר הרשב״ם ז״ל בב״ב קמ״ג. [3] בכ״י ב״ר בלתי נכון פירות ושם ג״כ הגי׳ מוטעת אנבולאי. [4] בדפ״ע רבא וכ״ה בנוסחאות. [5] ונגזר מן הבנים (יחזק׳ כ״ז, ט״ו) עיי׳ רימ״ז בט״ר ח״ב, מ״ז, וכבר הקדימו בזה הפי׳ הרב בעל כ״כ וכ״ה בל״ע, פרי׳ וסו׳ וכולם נאצלין מלי פיניקיא הבן, ובפסיקתא רבתי סי׳ ל״ג מפורש אלמגים עי׳ אבליגא וצ״ל אבלינא וכנ״ל לתקן מבלינא במקום מבליגא בר״ה כ״ג. וסנהדי ק״ח: של דפוסי׳ וכ״י ר״ה עיי׳ ד״ס צד כ״ו: וגי׳ רבינו עיי׳ בע׳ אדר אי׳ וע׳ זמבליגא. [6] כ״ה בדפ״ר אבל בדפ״ע אבלוכמוס וכפי׳ רבינו אי׳ ג״כ ברש״י אבל בחגיגה כ״ו: ובמנחות צ״ז. צ״ל אכסלגוס פי׳ בל״י ξυλικός כל דבר עשוי מן עץ וכ״ה בכ״י קורוניל ובזה נסתלקה קושית התוספות לחגיגה ומנחות ד״ה כלי וכן תמיהת של בעל הפשב״ע ע״ש.

אֶבֶן תְּקוּמָא

אֶבֶן תְּקוּמָא (Erhaltungstein) [ואוליֵ הוא לשון בקטרי׳ taokhma ובלשון פרסי חדש תּוּקְמַה פי׳ זרע אנושי (עיי׳ יוסטי צינד ליקסיקן צד קכ״ט.) ואבן הזאת לדעת מושג של ההמון הועיל לקיים זרע האדם ולהגין בעדו נגד השעות רעות המתרגשות לבוא בעולם, וכעין זה נאמר בל״ע על מי שגדל תחת השגחת של פלוני :- נצמח תחת אבנו نشأ في حجره]. בס״ג דבמה אשה (ס״ו:) פי׳ יש אבן ידועה כשתהיה תלויה על אשה הרה אינה מפלת ומותר לצאת בה בשבת, וגם המשקל שכנגד אותה אבן תקומה מועלת ומותר לצאת בה בשבת, אבל משקל דמשקל עלתה בתיקו וכל תיקו דאיסורא לחומרא ואין יוצאין בה[1].

אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת

אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת Magnetstein מל׳ שאב וכן בל״ע سَأَب ענינו משך וגורר לעומת עצמו. [אחי״ה ובזהר לשמות ג׳, א׳ נקרא האבן הזאת: אבן דמקבלא פרזלא ולע״ז מ״ד. אבן שואבת היתה בה דהות דרא ליה פירש״י היטב: דרך אותה האבן להגביה המתכות ולתלותם באויר ע״כ]. תלה לה לחטאת ירבעם בגמ׳ דד׳ הדיוטות בחלק (סנהד׳ ק״ז:) ובג׳ דזקני בעגלה ערופה בסוטה (מ״ז.) פי׳ אבן ששואבת הברזל ומושכתו אצלה שם לנגדו של עגל ירבעם ושאב את העגל והעמידו באויר.

אֶבֶן מְסַמָּא

אֶבֶן מְסַמָּא (בל״ע حَجَر أَصَمّ (ungeformter Stein, Steinblock, בפ״ק דכלים (א׳ ג׳) ובר״ג דאמר ר״ע בשבת (פ״ב:) ובגמ׳ דהזהב בתינוקת בנדה (ס״ט:) פי׳ [2]) כל היכא דמסיט ליה זב לכלי חרס אפי׳ על גב אבן מסמא הרי הוא טמא מחמת הסיטו ותניא בספרא (ויקרא ט״ו, ט׳ מסכתא מצורע תחילת פ״ג סימן קל״ח) מנין לעשרה מרכבות זה ע״ג זה אפי׳ על גב אבן מסמא ת״ל כל המרכב פי׳ אפי׳ שמו אבן על עשרה מרכבות ורכב הזב ע״ג האבן כל המרכבות שתחת האבן טמאות זה פי׳ אבן מסמא, וכיון שאם רכב הזב עליהן מטמאן ע״ג אבן מסמא ה״נ טהור אם רכב עליהן ע״ג אבן מסמא נטמא דתנן באבות הטמאות (כלים א׳, א׳ וכו׳) למעלה מהן מרכב שהוא מטמא תחת אבן מסמא ותניא בסיפרא (ויקרא ט״ו ו׳ פרק זבים ספ״ג. סי׳ קל״ד) והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב מקום שהזב יושב ומטמא ישב הטהור ויטמא זה פי׳ ר׳ נסים זצ״ל. ורב האי גאון ז״ל פי׳ בפרק אמר ר״ע לענין ע״ז אבן מסמא כמו אבן שומא על מושב ועל האבן ע״ז וניטלה ע״ז וניטלה האבן ובא אדם וישב על אותו המושב והאי הוא דכתיב והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב ותני עלה אפי׳ ישב על עשרה מצעות זה ע״ג זה אפי׳ ע״ג אבן מסמא אע״ג דהא בזב אמורה נדה נמי ומושב נדה מטמא באבן מסמא וקאמר רבה (שבת פ״ב. ועיין ירושלמי שבת פ״ט די״א רע״ד.) דקסבר ר״ע ע״ז כנדה, פ״א [3]) אבן מסמא כדכתיב (דניאל ו׳, י״ח) ושומת על פום גובא שאם יש אבן על משכב זב או זבה וישב אדם על האבן אע״פ שלא נגע אדם במשכב שהאבן חוצצת טמא אע״פ שהאבן אינה מקבלת טומאה כדתניא. אפי׳ ישב על עשר מצעות זה ע״ג זה ואפי׳ על אבן מסמא. פ״א [4]) אבן מסמא דריש פרק דם הנדה (נ״ה.) אבן גדולה שאינה מטלטלת דכתיב ושומת על פום גובא, והנדה יושבת עליה מה שתחת האבן טמא [5]) (א״ב וכן פי׳ מכסימא (maxima) בלי׳ יוני (צ״ל רומי) גדולה מאד). ובית אבן היתה נקראת בפ׳ ג׳ בפרה (משנ׳ א׳) ופי׳ בר״ג דיומא (ב.) למה נקרא שמו לשכת בית אבן לפי שכל מעשיה בכלי גללים ובכלי אבנים וכלי אדמה, ויש מפרשים כמו (בראשית מ״ט, כ״ד) משם רועה אבן ישראל. [אחי״ה, [illegible] הפי׳ הזר הזה יובן רק עפ״י הוראת מלה ערבי׳ [illegible] פי׳ מה שראוי לרעות שם. ובענין תרגום העזרה (יחזקאל מ״ג, י״ד) עיי״ע מסמתא, מסמסתא]

אֶבֶן שָׁעוֹת

אֶבֶן שָׁעוֹת (die Steinplatte des Stundenanzeigers) בעדיות בפ״ג (משנ׳ ח׳) כל המטמאין באהל ובכלים בפ׳ י״ב (משנ׳ ד׳, וה׳) בטבעת אדם: [6]) פי׳ אבן שעות. צל המעלות: תרגומו (מלכים ב׳ כ׳, י״א; ישעי׳ ל״ח, ג׳) טול [7]) אבן שעיא [אחי״ה ונקרא ג״כ בל״ס אַבְנָא דְשַׁעָא, ובענין בנינו ותכונתו של מראה השעות עיי׳ בפיה״מ לרמב״ם לכלי׳ ועדיות. ובכלים שם קורא אותו הרמב״ם ז״ל אל בלאט״ה בל״ע ובעד׳ البلاطة אלבנאטה ואולי צ״ל אלמקנטרה והוא בל״ע الْمُقَنْطَرَة פי׳ מראה שעות של חמה.] וארולוגין (ὡρολόγιον) בלשון חכמים [8]) בפיסקא [9]) דהחודש (פסיקתא דרב כהנה [10]) דף נ״ג. בהוצאת מוהר״ר שלמה בובער) וכן בל׳ יון. ויש מפרשין מאזנים שיודעין בהן כמה שעות הלכו מן היום. [אחי״ה ועיי׳ עוד ע׳ ארלוגין.]

---

[1]) כלשון הזה הובא באו״ז בשם ר״ח ז״ל. [2]) יעויין היטב בחי׳ הרמב״ן ומ״ש בשם ר״ח ז״ל ועיי׳ גם בחי׳ הר״ן ובתוספ׳ בסוגיין ועפ״י הדברים האלה יובנו דברי רבינו. [3]) וכ״ה בפי׳ של רה״ג לסדר״ט צד ג׳. ועיי׳ ג״כ רש״י לנדה נ״ה. ד״ה אי מה ולשבת פ״ב. ד״ה אבן ופיה״מ לרמב״ם ז״ל לכלי׳ פ״א מ״ג. [4]) וכ״ה ברש״י נדה ס״ט: ד״ה כדכתיב. [5]) ועיי׳ עוד ירו׳ שבת פ״ט די״ד ע״ד. [6]) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד ובדפ״ר, אבל בשדפ״ע אי׳ בטעות בפי״ב בטבעות טבעת אבן. [7]) כ״ה בדפ״ר, ובשדפ״ע טולא ועיי׳ הראב״ד לעדיות שם ור״ש לכלים שם. [8]) הועתק מפי׳ רה״ג לסדר״ט צד ח׳. [9]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע אי׳ בפסיקא, ובדפ״ר בפסוק. ועל שבושים רבים כאלה עיי׳ הספר הנעלה גר״פ מהרב החוקר הנפלא מוהר״ר יו״ט צונץ קצ״ב, קצ״ח בהערה ג׳. [10]) ה״בא בילק׳ בא רמז קי״ן ועיי׳ בירו׳ ר״ה פ״א סהל״ג.

אֶבֶן טוֹעִין (Stein des Reclamirens eines verlorenen Gegenstandes) בפרק סדר תעניות (י״ט.) ובפ׳ אלו מציעות (ב״מ כ״ח:) פי׳ אם נמחית מלשו׳ וימח את כל היקום (בראשית ז׳, כ״ג:) כלומר אם כסהו המים כאלו נמחית מן העולם. בירושלמי (תענית פ״ג הלכה י״א דף ס״ו:) מפרש כשם שאי אפשר לאבן הזאת להמחות כך אי אפשר להתפלל על הגשמים שילכו ואבן טועין אבן גדולה היתה בירושלם כדגרסינן באלו מציאות בגמ׳ דעד מתי הייב להכריז (ב״מ כ״ח.) ת״ר אבן טועין היתה בירושלם כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה נותן סימניה ונוטלה וזו היא ששנינו צאו וראו אם נמחת אבן הטועים [1].

אֶבֶן הַמְנוּגַעַת (Aussatzstein) בפ׳ אחרון דזבין (פ״ה, מ״ה) אבן הברד (Hagelstein) כמים [2] בפרק יש מעלין במקואות (פ״ז מ״א).

אֶבֶן כָּתֵף (Schulterstein) בשביעית בפ״ג (מ״ט) ומפרש אלו הן אבני כתף כל שאינו יכולה לינטל באחת יד [3] דברי ר״מ, ר׳ יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן ניטלות שתים ושלש על הכתף והיינו אבני דאכפי דגרסינן בפ׳ המוכר את הבית (ב״ב ס״ט.) אבני כתף שהן גדולים ואין אדם יכול לנשאם ביד אלא בכתף ונותנין אותם על העמרים כדי שלא יפזרם הרוח [4]. וי״מ אכפי עמרים כדגרסינן בס״ג דכל שעה (פסחים מ׳.) להנהו דמהפכי כפי [5].

אַבְנֵי שַׁיִשׁ טָהוֹר (die reinen Marmorsteine) בגמ׳ דאין דורשין בחגיגה (י״ד:) ת״ר [6] ארבעה נכנסו לפרדס זהו המפוריש בהיכלות רבתי ובהיכלות זוטרתי שהיו עושין מעשים ומתפללין תפילות בטהרה ומשתמשין בכתר וצופין בהיכלות ורואין היאך משמרות המלאכים במעמדם והיאך היכל אחר היכל ולפנים מהיכל וקאמר להו ר״ע כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים פי׳ כי מי שהוא מגיע בצפייתו לאותו מקום נראין לו שם מים רבים ואין שם מים כל עיקר אלא דמות בעולם (צ״ל בעלמא) נראה לו ואם אמר הרי אלו מים נהדף [7] לפי כי שקר הוא אומר. וכן מפורש בהיכלות רבתי בלש׳ הזה מפני ששומרי פתח היכל שיש מטילין אלף אלפי גלי מים ואין שם אפי׳ טיפה אחת אלא אויר זיו אבני שיש טהור שהן סלולות [8] בהיכל שהיה זיו פניהם דומה למים ואם אמר מים הללו מה טיבן וכו׳. ברייתא ולא שהן עולין למרום אלא בחדרי לבן רואין וצופין כאדם הרואה וצופה בעיניו דבר ברור ושומעין ואומרין ומדברין בעין הסוכה [9] ברוח הקודש. זה פי׳ ר׳ האי גאון [אחי״ה עיי׳ בע״י לחגיגה פ״ב. ד״ה לר׳ האי ז״ל, ובתוספות חגיגה שם ד״ה נכנסו, ועיין הספר גנאסטיציסמוס להחכם גרֶאטץ צד נ״ו, וצ״ה].

אַבְנֵי בֵּית קוּלִים [10] (Stein des Merkurtempels; Beiname des Merk. κυλλός, gelähmt) בגמ׳ דואלו חייבין להכריז בפר׳ אלו מציאות (ב״מ כ״ה:) פי׳ בע׳ מרקולים.

**אַבְנֵי בַּלִיסְטְרָא* (Wurfsteine) עיין ע׳ בלסטר.

* **אֶבֶן טָבָא** (Edelstein) בב״ב ט״ז: וב״ר ט״ז אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם וכו׳ מגלה י״ב. ודר אבן טובה ודרה [בל״ע درة Perle] שמה. ב״ב ע״ד: אבן טבא דהוה הדיר לה תנינא וכו׳. יומא ע״ה. ירדו אבנים טובות. שקלים ט. משה מחצב אבנים טובות. ב״ב ע״ד. חזא קרטליתא דמקבע בה אבנים טובות. שם ע״ה. עתיד קב״ה להביא אבנים טובות וכו׳. אבות פ״ו אלף אלפי דנרי זהב ואבנים טובות ומרגליות.

* **אֲבָנִים מְפוּלָמוֹת** עיין ע׳ מפלם.

* **אֲבָנִים מְקוּרְזָלוֹת** עיין ע׳ מקורזלות.

---

[1] וכ״ה בירו׳ תעני׳ שם אבל בב״מ הגי׳ אבן טועין, וציון של ירו׳ בתוספות ב״מ כ״ח: ד״ה אבן הסיום לא בדקדק הוא ע״ש. ומוציא אני המלה או מל״מ טען וכ״ה בל״ס פי׳ העמים משא ונקרא כן האבן מפני שטוענין אותו בדברים שנמצאו או י״ל שנגזרה מלי חכמים טען פי׳ שבאו אנשים לאבן זה לטעון שם טענותיהם בענין הדברים שנאבדו להם. ועיי׳ ירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ו ע״ד. [2] כ״ה בדפו׳ וויניצי׳, אבל בשדפ״ע לי׳. והקבוץ בע״ז כ״ה. אבני ברד ועיי׳ עוד ע׳ ברדא. [3] כ״ה בדפו׳ וויניצי׳ וכ״ה בשביעי׳ אבל בשדפ״ע ביד אחת. [4] בב״ב הגי׳ רק ברמז אבל בפי׳ הרשב״ם הגי׳ כרבינו. [5] וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס פסחי׳ צד נ״ז: ובנו״ג כיפי וכ״ה בכ״י א״פ. ובכ״י ל״ד גי׳ של רבינו אפכי וצ״ל אכפי ופירש״י כיפי עמרים כלי רבינו ועיי׳ עוד ע׳ כפי. [6] בכ״י ב״ר אי׳ במקום ת״ר איזהו פעמים תשובת רבותינו וכ״ה גם בעי׳ שלנו וכ״ה בדפ״ר ע׳ אות. ועיי׳ עוד במבוא לזה החבור בפ״ה. [7] בכ״י ב״ר נדחף. [8] כ״ה לנכון בע״י מפי׳ רה״ג, ובדפ״ע בט״ס כלולה ובעה״ק שנ״ב גי׳ היותר טוב צלולות ושם ג״כ גי׳ הישרה דמות בעלמא. [9] בכ״י ו״ו ודפ״ר הסוכן. [10] והוא קיצור תחת מרקולים וי״ל עוד שהוא שם פרטי בפני עצמו כי תואר של אליל מרקולים הוא כמו שכתבנו בתחילת הע׳ וגם נקרא Κυλλήνιος מעיר הולדתו Κυλλήνη עיי׳ סערויאום לאיניאס ח׳, קל״ח. והאליל נעבד בתבנית אבנים מרובעים אשר בראשם הושם עוד אבן ולפ״ד על זה כיונו רז״ל (ב״מ שם וע״ז נ׳.) אלו הן אבני בית קולים אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן. — ובעל כ״כ טעה במח״כ לפרשו בל״י ἐκκλησία וכן לא בדקדוק בתוספי ב״מ וע״ז שם ושם ד״ה אבני ע״ש.

* אֶבֶן שְׁתִיָּה (Grundstein) ביומא ה', ב' ופי' בגמ' שממנו הושתת העולם. עיין ויקרא רבא פרש' כ' ובמדבר רבה פרש' י"ב.

* אַבְנָתָא (Einsicht, Vorstellung) מגלה כ"ד: התם אבנתא' דליבא תליא. ע"ז כ"ח: באובנתא דליבא תליא. מלש' הבנה עיין תוספות ע"ז ד"ה שורייני ולפרש"י שם (הובא בתוספות טרפשא דלבא ולפי זה המלה (Kammer, Wohnung) פי' בסורי' לשון חדר ודירה. עיין ע' אַוְנָן.

☜ אַבְנִיתָא (بِبَاجَاء بَبَّغَة שם עוף ואולי אבגיתא (Papagei [1] תרג' ירו' (דברי' י"ד, י"ח) והאנפה למינה: אבניתא.

* אֶבְנִימוֹס (E. N. der gesetzlich Handelnde εὔνομος) בב"ר פרש' ס"ה, שמות רבה ריש פרש' י"ג, מגילת איכה ריש פתיחה, רות רבה פ' ותאמר נעמי אבנימוס דגרדי. ובחגיגה ט"ו: אי' נימוס הגרדי. וכבר האריך למעניתו ד"ר גרעץ בקורות היהוד', ח"ד תס"ט.

אָבַס (בלע"ר ابس هبس (füttern, mästen, אין אובסין את הגמל בפ' מי שהחשיך בשבת [2] (קנ"ה:) [גמל [3] שראשו ורובו מבפנים אובסין אותו בעירובין (כ:)] פי' אובסין מפטמין כדכתיב (מלכים א', ה' ג') וברבורים אבוסים והוא שמאכיל את הגמל הרבה. [אחי"ה וכן איתא (בב"מ פ"ו:) מאי ברבורים אבוסים אמר רב שאובסים אותן בעל כרחן ושמואל א' שאבוסים ועומדים מעליהן. מגלה ט. וירוש' מגלה פ"א דף ע"א ע"ד כי באפס הרגו שור וברצונם עקרו אָבוּס (Gemästetes) וכן בב"ר פרש' צ"ח עקרו אָבוּס זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך].

אֵבוּס (Raufe, Krippe, Trog) שלפני פועלים בנדרים בפ' אין בין המודר הנאה (מ"א:) פי' כך קוראין לכלי שאוכלין בו פועלין [4]. [אחי"ה וכן איתא (שבת ק"מ:) איבוס של כלי. שם: איבוס של קרקע. וירוש' דמאי פ"ג דף כ"ג: במאכילו מן האבוס].

*אֶבִיסְנָא עיין ע' אכסן.

* אבסקטא עיין ע' שבא אחריו.

☜ אַבַסְקַנְטָה [5] (unberufen) ירוש' דע"ז פ"ק (דף מ:) מי (צ"ל מה) אמר אבסקנטה לא אמר אלא ברוך שככה לו [בריות נאות בעולמו] פי' בל' רומי דברים המורים על חילוק כבוד). [אחי"ה ר"ב כיון על מלה רומית [6] obsequentia, Gehorsam; אבל כבר הקדימני הרב החכם ובלשון גדול די לארא בעל כ"כ שהיא מלה יונית ἀβάσκαντα בהוראה שרשמנו. ובירוש' ברכות פ"ט דף י"ג ע"ג ט"ס אבסקטא בהשמטת הנו"ן].

אַבַע [צ"ל אַבְעָיָה] (Nachsuchung, Nachforschung מל' סורי בְּעַי, בְּעָא (suchen שלש אבעיות ביום בפיאה בפ' הפאה ניתנה (פיאה ד' ה'), פי' אבעיות עִתִּים וי"א אבעיות חפישות [7] כדכתיב (עובדיה א', ה') נבעו מצפוניו, בשחר, [ובחצות [8] ובמנחה, בהשחר מפני המניקות, ובחצות] מפני התינוקות, ובמנחה מפני הנמושות שנכנס בה בע"ה באלו ג' זמנים ומחפשה שמא ילקטו [והמניקות התינוקות, והנמושות לא אמרו ג' אלא שלא יפחתו הא אם רצה להוסיף מוסיף לא אמרו אלא שלא יוסיפו שאין מטריחין אותו להוסיף הא אם רצה לפחות פוחת. וכן בירושלמי (פאה ד', ג' דף י"ח.) מהו אבעיות א"ר אבון כמה דאת אמר איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו. בשחר ובחצות ובמנחה וכו'.

אָבָץ (Zinn מלשון ערבי بَاضَ weiss sein أَبْيَضُ (plumbum album את הבדיל ואת העופרת (במדבר ל"א, כ"ב) תרג' ית אבצא וית אברא.

* אוּבְצָנָא עיין ערך אכצן.

1 אָבָק (בעברית, ובסורי אַבְקָא (Staub שעל רגליו בסוף משנה דברכות (נ"ד.) ובמקואות בפ' אלו חוצצין (ט' ב') לא יטבול אדם באבק שעל רגליו. פי' שמא ישרה במים ונעשה טיט והוצץ. לא יטמננו בחול ובאבק דרכים. בשבת בכירה שהסיקוה (ל"ח:). כתב במשקין ובמי פירות ובאבק דרכים ובאבק סופרים בפ' הבונה (בשבת ק"ד:) פי' הכותב באצבעו בתוך אבק דרכים ובאבק סופרים ועושה שם אותיות. פי' אבק סופרים אם הסופר מכתש סממני הדיו ועף מהן אבק על הקלף וכתב באצבעו על האבק. פ"א אבק סופרים שמשימין

---

[1]) ועיי' מלה זו נעתקה בתרג' ערבי מלה אנפה. [2]) ועיי' עוד ב"ר פס"ג במ"ר פכ"א. [3]) כן השלים על נכון הגרי"ב בהפשב"ע ע"ש. [4]) וכן פירשו רש"י ור"ן לנדרי'. אבל בירוש' שבועו' פ"ז דל"ז רע"ד היתה עומדת באבוס ענינו מל"מ מקום מאכל הבהמה ששם מפטמין אותה. ובירו' תרומות פ"א ד"מ: סימוק גו אבוס אבוס גו וכו' צ"ל אֵבוּס וכ"ה בירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג אכים גו כמיק. [5]) במו"ע בתחילת ובאמצע הע' בטעות אבסקנטיה. [6]) עיי' רומ"ז בט"ר ח"א, ס"ד. [7]) ובפה"מ ג"כ שלש בקשות ופי' רבינו ע"י עתים רק בדרך העברה כי החפישות בעתים שונות הנה כמוכח במשנה, שם. [8]) השלמנו עפ"י ירו' ור"ש לפיאה, ובדפ"ע חסר.

על הכתיבה להשחירה (א"ב פי' בלשון רומיי [abacus, ἄβαξ Tischchen] לוח שכותבים עליו לא בדיו כי אם בעט מתכת ואינו מתקיים)[1]. עלה בה אבק פסולה במנחות בפ' קרבנות צבור (מנחות פ"ה.). מאבקין מעשנין[2] בפ' ב' בשביעית (משני' ב'). אין מאבקין בר"ג דמשקין (מ"ק ג'.). פי' מסירין האבק מעליהן. בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית (eine im 7. [Brach-] Jahr minder verbotene Beschäftigung) בפ"ק דקדוש' בגמ' יתירה עליו אמה העבריה (כ'. עיי' י"ד:) בסוף תוספת ערכין (תוספתא פ"ה עיי' פסיקתא בהר). בר"ג דהמוכר שדהו (ערכין ל':) ובגמ' דהלוקח לולב בלולב הגזול (סוכ' מ':). פי' אבקה כמו ריח אסור שביעית שעיקר אסור שביעית האוצר פירות שביעית עד שמינית וסחורה אינה עיקר אסור אלא מדרשה לאכלה ולא לסחורה כמו אבק רבית (ב"מ ס"א: ס"ז. תמו' ו':) שאינו רבית גמור[3].

*2 אֲבַק (=חָבַק verflechten, ineinander schlingen) אביק להו מיבק (מנחות מ"ב.) בתר דאביקו בהו (סנהדרין ס"ד.) מיבק הוא דאביק בעבודה זרה (ע"ז י"ד:) אביק בה טובא (שם י"ז.) [ורבנו בע"ה הביאו בע' בק א' בלא דקדוק, כי אבק כמו חבק ענין חִבֵּר ואִדּוּק ומזה הענין נֵאָבֵק (בראשית ל"ב, כ"ה) עיין רש"י ורמב"ן שם וגם מזה הענין ערך שבא אחריו].

3 אֶבֶק[4]) = (אֲבוּקָה Fackel, fax, das Zusammenfassen der Reiser) אבוקה כשנים וירח כג' בפ' כיצד מברכין בג' דבא להם יין (ברכות מ"ג:) [אחי"ה וכן במשנה סוכה (ה', ד') אבוקות של אור[5]) בסוטה כ"א. אבוקה של אור. ירושלמי פסחים פ"א דף כ"ז. אור האבוקות].

אַבִּיק בל"פ (آبك Wasserbehältniss, Rinne) באביק של מרחץ, במקואות בפ' כל המעורב (ו' משנ' י') פי' כמו ביב שהמים נמשכין לתוכו ויורדין מן האמבטי לאביק שהוא ביב (بيب Canal). וי"מ האביק שהמים חמים וקרים נמשכין בה ויורדין אל אמבטי [אחי"ה: הר"ש אחרי הביאו כל הערך פירש אביק לשון חקיקה כמו אבקתא וכבר סתר פירושו בעל ערך מילין צד ה' והעלה לנכון כי נשאר עוד מלשון עברית קדמונית וגוזרו מפעל בוק ונרדף עם פוק וממנו אביק על משקל אפיק ע"ש באריכות והרמב"ם בפה"מ כתב אביק הוא אלנבי"ק וכו'. ונ"ל שהוא ל"ע النباق פי' מגירת והמשכת מים על ידי צינורות וכדומה, או יותר טוב שהוא ל"ע الانبيق פי' קנה למשיכת המים, וכן פי' רה"ג לסדר"ט צד ל"ד וז"ל עם קצת תיקונינו: האביק פי' אלקנה אלדי וכרג (צ"ל יכרג) נינה (צ"ל מנה) אלימאפי (צ"ל אלמאי פי') אלוון והוא פי' אותו האמה שיבאו המים החמים והקרים בה ויורדים אל האמבטי שמו אביק ע"כ והוא בעצם תומו הי"מ של רבינו רק הוא השמיט כדרכו מאמר ערבי (וכה צ"ל: اَلْقَنىُّ اَلَّذى يَخْرُجُ منْهُ اَلْمَاءُ فى اَلْوَاء, פי' האמה שירדו ממנה המים אל האמבטי. ואני גוזר אומר שהמלה ממש ל"פ צינור וביב מים).

אֲבַקְתָּא בל"ע (an der Thürschwelle) Höhlung بوق ובלשון פרסי پوك بك پك Hohles Ausgehöhltes) ובלש' צינד Grube, Loch, avakana בפ' הנודר מן הירק בגמ' מותר בדרגש (נדרי' נ"ו:) דרגש אעולי ואפוקי באבקתא. בפ"ק בעירובין בגמ' אם יש לו (עירובי' י"א:) ובקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחות ל"ג.) מאי הכר (צ"ל היכר) ציר אמר רב אויא (א"ב בנוסח' שלנו גרסינן א"ר אדא) [אחי"ה ר"ל בעירובין אבל בכ"י תלמוד עירובין ובדפוסים במנחות הגירס' כערוך] אבקתא. פי' חֲלַל המשקוף שמכניסין בו ציר הדלת שכל דבר שהוא נקוב להכנים בו דבר אחר קורין אותו אבקאתא. וכן לענין רצועה של מלקות (מכות כ"ג.[6]) אבקאתא אית בה מקום שמכניסין את הרצועה כי בעי מרפי לה מפקי לה לגבא אריכא וכי בעי מקלטיי לה לפום גבא קצירא. [אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ב' ובכ"י ו"ו א' אקלטי והוא ל"ע قلص כלומ' קלט, ובדפ"ע בט"ס מלקטי].

*אֶבְקוּלָס (בלש' יוני Εὔκολος = N. p. Eukolos der Genügsame, Anspruchslose) בגטין נ"ו. ובמדר' איכה רבתי פרש' ד' ב' פ' בני ציון: ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל. פי' שלא רצה לנהוג שררה וזו ממש הוראת המלה בל' יוני.

1 אַבָּר (בל"ש אבר בל"ס ܐܒܪܐ בל"פ آبار בל"ע أبار = Blei) כתבו באבר בשיחור בס"ג דהבונה (שבת ק"ד:) פתילה של אבר בפ' ד' מיתות (סנהד' נ"ב.) בר"ג דמצות הנשרפין. דאברא שאיב

---

[1]) וכן פירשו בעל כ"כ והירושי' שבת פי"ב הל"ג די"ג רע"ד „כתב . . על הלוח" בא לעוזרו. אבל בכ"ז לא הוצרכנו לזה שבכ"מ עניינו עפר ועפרורית. [2]) וכן בירו' שבת פ"ז ד"י. המאבק המעשן ובירו' ביכורי' פ"א דס"ג סע"ד ענבים מאובקות ומעושנות ובנו"ג בט"ס מאונקות. [3]) וכן אבק לשון הרע ירו' פיאה פ"א דט"ז. [4]) והוא כמו חבוקה כי ה"א וח' מתחלפות. עיי' כ"כ וגייגער לעהרבוך די משנה צד ק' ורימ"ז בט"ר ח"א, ס"ב. [5]) פי' אבוקות דולקות ובירו' סוכ' פ"ה הל"ד הגי' אבוקות של זהב! [6]) בנו"ג אבקתא אי' ליה כי בעי מיקטר ביה כי בעי מרפה בה.

קליה בר"ג דבא לו כ"ג ביומא (ס"ט:). פי' אבר עופרת כדמתרגמינן ואת העופרת וית אברא וכמו כן האבר שבצד צוארי בהמה בפ' כלי מתכת בפ' י"ד בכלים (הלכ' ה') [אחי"ה וכן איתא בחולין ח. אבר מעיקרו. וירוש' שבת פ"ז דף י': המתיך אבר; בגטין י"ט. במיא דאברא].

2אֵבֶר (1 בל"פ پر,پار,پاره Glied, Stück, Theil, 2 בל"פ ابر בלע"ר ابر pl. ابور männliches Glied) כיצד מאברין את הערים בפ"ה בעירובין (נ"ג.) [אחי"ה בפ"ה מ"א דעירו' הגי' מעברין אך בגמ' נ"ג. שם בגי' אחת מאברין וכ"ה בירושלמי עירו' פ"ה דכ"ב: ועיי' ירו' ברכו' פ"ח די"ב ע"ג, ירו' ע"ז פ"א דל"ט רע"ג. ובשבת צ': תלי לה באיברא דשמאלא פי' כמו בעבר השמאל ורש"י פי' בזרוע שמאלי, ואולי י"ל לפי זה כי עיק' הגי' איבזא והוא ל"פ بازو זרוע ועוד ר' ול' בל"פ אות אחת להם ונבדלות רק ע"י נקודת עוקץ] פי' שבולטין מן החומה אבר אבר כאבריו של אדם שבולטין מן האדם. מאן דתני מעברין כאשה מעוברה שבולט כרסה. מטה מטמאת איברים ומטהרת איברים בכלים בפ' השידה (פ' י"ח, ס') פי' אע"פ שהיא פרודה איברים ופרוקה. מה נדה אינה לאיברים אף ע"ז אינה לאיברים בר"ג דפ' א"ר עקיבא (שבת פ"ב:). פי' אם נחתך אבר מן הנדה אינו מטמא בנדה אף ע"ז אבר ממנה אינו מטמא. אבר אחד יש באדם בגמ' דד' הדיוטות בחלק (סנהדרי' ק"ז. סוכ' נ"ב: עיי' ירוש' כתובי' פ"ה דף ל':) פי' ויקם דוד מעל משכבו שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום שהיה משמש מטתו אפי' ביום שיהא שבע מאותו מעשה כדי שלא יתאוה לאשה אחרת נתעלמה ממנו הא דר' יוחנן דאמר אבר אחד יש באדם משביעו רעב ומרעיבו שבע, כלומ' כל זמן שאין אדם מונע עצמו מתשמיש המטה ומשביע האבר הוא רעב ולהוט אחריו ביותר ואם מרעיבו שאינו משביעו ביותר הוא שבע ואינו להוט אחר אותו מעשה. איבריה דר' ישמעאל בר"ג דהשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד.) [אחי"ה וכן איתא בענין הראשון בהוראת חלק: שבת פ"א. פ"ב: ע"ז לאיברין; אבר מן החי חולי' ק"א: ק"ב. וכו'; אהלות פ"ב הל' א, ג'; ירוש' נזיר פ"ז דף נ"ו ע"ג; ב"ר פרש' ס' וס"ט והרבה בתרגום].

אַבִּיר (כל' עבר stark, mächtig,) שבאבירים בס"ג דפ' אם אינן מכירין אותו (ר"ה כ"ה: וכן בקהלת רבה א' ד') [אחי"ה וכן בירוש' ר"ה פ"ב דף י"ח: ג' אבירי עולם. ברכו' י"ז: אבירי לב נינהו (starken, d. h. harten, verstockten Herzens.)

אַבַּרָא (בל"פ اور,آور,اوار,اوارہ,آباره wahrhaftig, gewiss) את הוית בגמ' (Wahrheit, Gewissheit) דכותבין גט בפ' גט פשוט (בבא בתרא קס"ח.) אברא בעי רחמי בגמ' דסימני בהמה באלו טרפות בשחיטת חולין (נ"ט:). [אחי"ה וכן בב"מ ח': אברא ודכרנן נמי. ויש מהן הנוסחא איברא בי' כגון בב"מ קי"ד. בב"ב מ"ו. וגיטין נ"ו: ובדפוסים שלנו גם בחולין ובב"ב נ"כ בי' אבל יותר נכונה בלא י' כבערוך והוא ממש כל' פרסי אמת. ועיין ג"כ פירש"י בחול' נ"ט: ב"מ הנ"ל ובב"ב מ"ו.] (א"ב פי' באמת וודאי ומלה זו מל' ברי).

* אִיבָּרָא (= אִבָּרָא = עִבָּרָא Fährmann) בירוש' מ"ק פ"ג הלכ' ג' דף פ"ב: איבריו וספניו ונמליו אינן עושין. פי' כמו עובריו.

אֲבַרְוָאִרִי [צ"ל אֲבַרְוָאדִי] בל"פ (بَراوَرده Mauer Festung,) אבל בקושקי ואברוארי [צ"ל ואברואדי] לית לן בה. [אחי"ה וכ"ה באמת ברש"י דפ' שונצ' ואברודי ובנו"ג ואברורי ובכ"י א"פ בקושקי ואברוארי והוא כגי' רבינו כאן ובע' קשק. ולולא פי' רבינו חומת העיר (ואז צ"ל כמו שתקנתי) הייתי אומ' שהוא ל"פ برباره, پرواره, وروارہ פי' בנין גבוה וכ"ה ברי"ף כ"י הגי' ברברי ובכ"י מ' ואורורי (עיי' ד"ס שבת צד חי.) ולפי זה יפה עולה למה שכתוב בצדו כי קושקי ג"כ בנין גבוה ומבצר]. במימרות דרבה[1]) בר מחסיא ביציאות השבת (י"א.) פי' אברוארי [צ"ל אברואדי] חומת העיר ולשון[2]) פרסי הוא. קושקי[3]) [ל' פרסי کوشك hohes Gebäude, Castell.] בלשון ישמעאל הוא אַלְגַוְאסְק[4]) [בל' ערבי الجواشق] ולאחר יקרא גוסק [בל"ע جوسق] ובל' תורה יקרא מגדל. מגדל עוז (תהלי' ס"א ד') תרגום גושקא עשונא. [אחי"ה וכ"ה גושקא בל"ס מגדל ומבצר Festung, Thurm]. ומן מלת ערבי' جوسق جوسق ומל' פרסי הרשומ' נאצלה ג"כ מלה אשכנזי' Kiosk. ורש"י פי' קשקושי ואברורי בירניות ומגדלים ויותר טוב להגיה מגדלים ובירניות כי תרג' מגדל קושקי

[1]) וכ"ה בגי' הרי"ף וכ"ה בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס שם צד ז': אבל בנו"ג רבא. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע בלשון.
[3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בע' קשק ובכ"י א"פ ובכ"י רי"ף (ד"ס שם). ובדפ"ע וקצת כ"י ע' הגי' קשקי וקישקי. [4]) כ"ה בכ"י ל"ד וג"ג אבל בט"ס בכ"י ו"ו אלגוכאק ובכ"י ב"ר אלגוצק ובפעם הראשונה בט"ס כצק.

(תהלי' הנ"ל וד"ה בי כ"ו, ט"ו) ופי' בירניות שהוא ביאור של אברורי העיד על אמיתת פירושינו לעיל. ומהרי"ל בעמת"ל כתב בשם החכם ובלשן גדול פליישער כי برواره בל"פ חומת העיר ופליאה איך יצא דבר בלתי אמת מפיו].

אֲבַרְוַגְנִי [צ"ל אֲבַרְוַנְגִי] (בל"פ پروانجی Secretair königlicher Gerichtsdiener, בר"ג דהדר (עירובי ס"ב.) בריאה: במוהרקי [בל' פרסי مهرک Siegelinhaber] ואברוגני [צ"ל ואברונגי] פירוש רב האי גאון ז"ל בל' פרסי שלוחים. [אחי"ה ובע' מהרק כתב כן בשם ר' נסים ואם כפירושם נפרש אז צ"ל הגי' אברונגי כלו' בל"פ שליח ועבד המלך וכותב וסופר המלך; ומוהרקי הוא חותם המלך. ובע' מהרק פי' עוד רבינו בשם ר' נסים מוהרקי כתיבה וחתימה (ועיי' תוספ' עירו' בלי הזכרת ערוך ורא"ש בשם הערוך) ור' גרשום פי' (שם) כלי בית; וקרוב לזה רש"י: ספסל. ור"ח פי' בנין. וכולם יש להם על מה שיסמכו, כי בל"פ برك (ברג) כלי בית, برك (ברך) ספסל, برج (ברג) מגדל ובנין. ומהרי"ף בספרו עט"ש צד קי"ב פירשו ע"י מלה פרסית پروانك שליח ומורה דרך אבל המלה זו נכתבת בדרז"ל פרונקא עי"ע. וכתב בפי' תלמיד הריטב"א והרא"בד ז"ל גרים במוהרקי ופרהגבני ופי' כמו שפי' הע' מוהרקי שטר ופרהגבני חתימת אדון ע"כ עיי' ד"ס עירובין קכה: אבל לפ"ד ההיפך הוא האמת].

אַבְרָהָם (Abraham) עודנו עומד לפני ה' (בראשית י"ח, כ"ב) בב"ר פרש' מ"ט א"ר סימן תיקון סופרים זה שכינה היתה ממתנת לאברהם. ובויקרא רבה ראש ויהי ביום השמיני (ויקרא רבה פרשי י"א) [אחי"ה ועיי"ע בת עין].

אֲבְרַוארִי (בל"פ برابری Gleichheit, Gleichgewicht) באברוורי הוו יתבי [1] בגמרא דלא יתפור (ב"ב כ"ד:) פי' אי אשתכח רברבי וזוטרי כולהו שרו אימור דהני זוטרי לתקוני טעונה אגבא דחמרא הוו יתבי כגון דהוו הני זיקי חד רב וחד זעיר והוו מטרטן יהב האי זיקא זוטרא בהדי זיקא זעירא לשוויי ביניהו. וזהו פירוש באברוורי הוו יתבי זה פי' ר"ח ז"ל.

אַבְרוּיֵי (fett machen בל"ע ورى ,ورأ düngen, בל"פ بار Dünger) אילני בס"ג דלולב וערבה (סוכ' מ"ד:) ובר"ג דמשקין (מ"ק ג'.) ובר"ג דר' ישמעאל בע"ז (נ'.) פי' אברויי אילני מניחין זבל תחת האילנות להברותן, מזבלין האילנות שהן בריה להן כלומ' מאכל כמו (שמואי בי ג', ל"ה) להברות את דוד. לסתומי פילי פלחי כדכתיב (תהלי' קמ"א, ז') כמו פולח ובוקע בארץ.

☞ אַבְרַז (בל"פ ابرز Gewürz) אינהו וכל אברזייהו עיין ערך אבזר).

אֲבְרֶזִין (ל"ס אברוזון, ל"ע ופר' إبريزل"י φβρυζον geläutertes Gold, Probegold, obryzum) ומפז רב (תילי' י"ט, י"א) תרגומו אבריזין סגי. (א"ב כן בל' יוני ורומי קוראים לזהב אופיר ואולי נעתק השם להם ממלת אופיר והחליפו אות פ"א לאות בי"ת כי הם ממוצא אחר).

אֲבַרֶזִין (בל"ע بردعة برذعه בל"פ برزغة Pferdedecke, richtiger Zend. barezis; huzv. barashn, Decke) מעיקרי משכא והשתא אברזין. בר"ג דפ' מרובה בב"ק (ס"ו:) פי' והלא עוצבא (בל"ע غشوة Pferdedecke) שנו כאן דתנן בפ' כ"ו בכלים (מ"ז) כל מקום שיש חסרון מלאכה כלומר שעדיין חסירה מעשה ואחרי כן תתקיים מלאכה אין המחשבה מטמאתן אלא העוצבא שאע"פ שחסירה מלאכה מחשבה מטמאתה ועוצבא היא מכסה המרכבה שהוא בל' משנה טפיטין של סוס. (כלים כ"ג, ב'). [אחי"ה: עיי"ע עצב ב' ופי' רה"ג לסדר"ט צד י"ט וגם שם נרמזה מלה ערבית גושא והוא غشايه מכסה סוס, ורמב"ם פי' בפה"מ חיפוי העור והיא היא. והחכם פליישער פי' בפי' בלתי נכון אברזין ע"י ל"פ החדשה يزين. (בהוספות לעמת"ר של מהרי"ל ח"ב, תקע"ט:) כי טעם מלה ההיא רוכב]. ועוד [2] גותנין אותה על המטה ונותנין עליה כסתות ואינה צריכה קיצוע כלומר כיון שהוא עשוי למכסה אינו חושש לקיצוע ואחריה שנינו זו המשנה שהקשה ממנה אביי על ר' יוסף ועמדה זו הקושיא על רב יוסף כ"ב שנים (ב"ק שם) כמו שעמד עליו דין נ' כסף שלא זכתה התורה לאב אלא משעת נתינה והיא מפורש בתחלת תלמוד נערה [שנתפתתה] (כתובות מ"ב:) ומפורש בכאן אע"פ שלא עשה בה מעשה קנאה זו העוצבא בשנוי השם כי בעת הגזילה היתה נקראת משיכה עשאה עוצבה נקרא אברזין והוא מכסה טפיטין של סוס, ובלשון פרסי

---

[1]) בנו"ג באברורי הוה מנחי. ובכ"י ו"ו א' בבארוארי ובכ"י ו"ו ב' בברואר כ"י ב"ר אברוארי ובדפ"ע בשני ווי"ן ודע שבל"פ בראברי (והוא קרוב מאוד לכתיבת גי' כ"י ו"ו) טעם המלה ההשואה ועושים כן כאשר צד האחד של משוי כבד והאחר קל ומוסיפים ומשוים ע"י זה המשוי. וכן גם כוונת הע' ופירש"י ע"ש. — [2]) ובר"ש שכתב כן בלי הזכרת הערוך, בט"ס ועור.

נקרא אברזין, וכפ׳ דם חטאת בגמ׳ ניתז מן הצואר (זבחים צ״ד.) עוצבא שחישב עליה לקצותה איכא בינייהו [אחי״ה: פי׳ רבינו בענין אברזין ועוצבא (עיי״ע עצב ב׳) לוקח מפי׳ רה״ג סדט״ה צד. י״ט עיי״ש].

* אַבְרָאִי (בל״ס ברא פי׳ חוץ ומה שבחוץ ausser-halb, draussen) בברכות י״ח: יתיב אבראי; ר״ה ח׳: למיקם מלכא אבראי; ע״ז ב׳: למיתב מלכא מאבראי; ב״ב ס״ח. הוו הנהו חנוותא אבראי; גיטין נ״ו. הוה מיתחזי מאבראי; תמורה כ״ב: אבל אבראי דאיכא דחזי לה וכו׳; מ״ק י״ח. ושדו להו אבראי; יומא ע״ו: מה שמן מאבראי אף מים מאבראי; כתובות כ״ג. אוקמן לשבויינהי מאבראי; במדרש חזית ב׳ י״ג פי׳ יונתי: מתלא אמר פסחא כבייתא והַלַּילה מתברא א ב ר י י א ה. ט״ס הוא ועיקר הגירסא בירושלמי פסחים פ״ז הלכה י״א דף ל״ה: דמתלין מתלא פיסחא כִזיתא והלילה מתבר א ג ר י י א. פי׳ לקול המולה ההמון שאמרו הלל דומין כאילו הגגין משתברין.

* אַבְרְיָיתָא (בל״ס בְּרְיָתָא Dörfer) ירושלמי ברכות פ״ו הלכה א׳ דף י׳. רבנן רברביא עלון לאברייתא. פי׳ כפרים בלש׳ סורית, והמפרשים טעו לסבור שהוא מענין הבראה או איברייא של ערך אחר זה.

*אִיבְרַיָּא (ﺑﺮﺍ=ﻭﺭﺍ=ברא פי׳ בל״ע סעודה Mahl עיי׳ אוצ׳ השר׳ לפירשט) בירושלמי מ״ק סוף פ״ג דף פ״ג ע״ד. עבדין ליה איברייא (ב׳ פעמים) פירוש סעודת הבראה.

* אִיבִּירִיתָא [אַבְרִיתָא] (Glanz, Helle آب ورى aram. Form. des Pers.) בירושלמי יומא ריש פרק ג׳ הלכה א׳ דף מ׳: וירושלמי ר״ה ר״פ ב׳ דף נ״ז ע״ד מטלטל על פום איביריתא דזהרא פי׳ על פי נוגה הלבנה ולש׳ פרסי הוא אברוא נוגה. והמפרשים בל ידעו.

אַבְרֵךְ (Ausruf der Aegypter vor Joseph) ויקראו לפניו אברך (בראשית מ״א, מ״ג) בב״ר (ר״פ צ׳) אב בחכמה ורך בשנים. [אחי״ה וכבר ערכתי הדעות השונות בפי׳ זו המלה בחבורי על העתקה פרסית לריב״י טאווס צד קמ״א ע״ש].

* אַבְרַנֵי (בל״פ ابرانه Wasservogel, eig. Wasser wathend) בילקוט אסתר ג׳, רמז ו׳ תתרנ״ג משל לאברני שקינן על שפת הים, עלה הים והציף את קנו וכו׳. פי׳ בל׳ פרסי הולך דרך מים.

אֲבַרְנִים (בל״פ ראוי להֵאכל חֵציו — بار + نيم halb geniessbar) כדאמרי פרסאי אברנים בס״ג דכל שעה (פסחים מ״א.) פי׳ אברנים היינו נא כגון שנצלה מעט.

*אֱבוּרְנְקִי (בל״פ بارنكو Citronenbaum או بورنك Riechpflanze בל״פ) כן גירס׳ הש״ס וקצת כ״י של ערוך ובערך א כ ו ר נ ק י של וי״מ. ושם אחוה דעתי בעה״י.

אַבְרוּצִי [1] (בל״פ اب روغن flüssige Fettigkeit) שמו בגמ׳ דועל הירקות בכיצד מברכין (ברכות ל״ט.) (א״ב בנוסחאות דידן גרסי׳ אברוטי והוא זית אגורי).

אַבְרַקִין (בל״פ برك Beinkleider, Pluderhosen בל״ע بركات weites Derwischkleid בל״ר braca, bracca בל״י βράκκαι, בלש׳ שפאניא bragas בל׳ איטליא brache) ירושלמי [2] דשבת פרק כתבי הקודש (ט״ז, ה׳) שני סבריקין ושני אברקין בלשון רומיי מכנסים עיין ברקין. תרגום ירושלמי II (שמות כ״ח, מ״ב; ויקרא ו׳, ג׳) ומכנסי בד: אברסקין [צ״ל אברקסין braccae] דבוץ. ויש נוסחאות שכתוב בהן א ו ו ר ס ק י ן [3].

*אֶבְרוּקְלִין (βουριχάλια, burichalia Pferdedecken) בירושלמי ב״מ פ״ד ריש הלכה א׳ דף ט׳ ע״ג המחליף אברוקלון [צ״ל אברוקלין] באֶמְבּוּרוּקְלוֹן, ἐμβουρίκλον = Pferdedecke imburuclum] קנה. פי׳ מכסה של סוס ורבינו ב״ה גורס אנבקראות ע״ש.

אַבְרוּשַׁךְ (בל״פ أفروشه ein Gericht von Mehl, Butter und Honig) בגמ׳ דחוץ מן היין [4] (ברכות ל״ו:) פי׳ אברושך הוא חביץ קדירא ומפורש במקומו דהוא קמחא ודובשא ומשחא (א״ב כן פירש״י חביץ קדרה אבל אני לא מצאתי מלת אברושך בגמ׳ [5]) [אחי״ה אבל באמת נמצא בכ״י גמרא עיין דקדוקי סופרים לברכות דף ק״א: וכן איתא בהלכות גדולות בברכות פ״ו דף ז׳ ע״ג בסוף: ה״מ דווקא דעבידא חביצא או א ב ר ו ש ג או מינין אחרים וכו׳ ועיי׳ עוד ע׳ ברושיא].

---

1) כ״ה בעה״ק, ובעה״ק שנ״ב אברושי ובכ״י מ׳ אברוסי ובדפ״ע הגי׳ בט״ס אברושך וצ״ל אברושי וכ״ה בב״נ ובכ״י פ׳ (עיין ד״ס ברכות ק״ו.) או אפשר שצ״ל אברושן והוא בל״פ הנ״ל שמן זב וקצת סיוע מפירש״י שאינו נבלע בפרי . . . אלא אגור כמשקה ענבים עיי״ע אגר בי. 2) כצ״ל כי כ״ה בירו׳ פט״ז דט״ו: ולא בבבלי שבת ק״כ. ושם אי׳ ספריקין עיי״ע ספרק. 3) וצ״ל אוורקסין עיין תרגום ירושלמי אי׳ שמות שם ול״ט, כ״ח; ויק׳ שם וט״ז, ד׳. 4) ועיי״ע חבין בי. 5) בנו״ג אברושדי וצ״ל אברושך וכ״ה בדפי׳ הישני׳ עיי׳ ד״ס שם אות ל׳. והע׳ נדפס בדפ״ע בט״ס עם ע׳ אברוצי (או אברושי).

אַבְרָתָא (כל"פ إِبْرُنْبَل בל"י ἀβρότονον בל"ר abrotanum (Eberraute [אחי"ה הצומח ההוא נקרא בל"ר artemisia abrotanum ובל"א Schlafraute והוא מר מאוד וריחו נודף ועלין שלו כדמות שער והמג הוא ל"ע هَيْخ והוא ג"כ צומח ממין שעליו כשער, עיי' ערש וגרובער ח"ג צד רכ"ב ומלת הנג הוא ל"פ هَنْج ופירושו מיץ כי מיץ של אברתא הוא המר ומסוגל ברפואה, ועיי"ע אזביון]. בר המג בגמ' דאזוביון [1]) בפ' ח' שרצים (שבת ק"ט:) אזוב אברתא בגמ' דחבילי קש במפנין (שם קכ"ח.). צתרי [בל"ע ופר' صعتر = سعتر Satureia] ואברתא [2]) בגמ' דמתרפאין באין מעמידין (ע"ז כ"ט.)

אַבְשׁוּנָא (מל"פ افسانيدن zerreiben וא"כ אבשונא zeriebene Körner גרעינין מלולין) לא לימחי איניש קימחא דאבשונא [3]) בגמ' דכל שעה (פסחי ל"ט:) קמחא דאבשונא בהגדה דמגי' (ז':). נוטלין שעורין שלא הביאו שליש ונותנין אותן לתנור ליבש וכיון שיבשו מוללין [4]) אותן בין ידיהם ומלבנין בו הקדרה. ויש אומרים [5]) שבלי דשערי רטיבתא.

אוּבְשִׁין (Herlinge. wilde Beeren, transp. für בְּאוּשִׁים) הענבין והאובשין משיבאישו בראש מעשרות. יש מפרשין תפוחין קטנין הן. ירושלמי [6]) (מעשרות א' ב' דף מ"ח ע"ד) משיקראו באושא. ועוד אחר והוא שתהא חרצינא שלהן נראית מבחוץ. ומסתברא הענבים והבאושים משיעשו חרצן. וסבירא לי שהן באושין [7]) שכתב במקרא (ישעי' ה', ב') ויעש באושים. [אחי"ה עיי"ע באושה ומש"כ שם וכפי' רבינו אי' ג"כ בפי' הרמב"ם לשביעי' פ"ד מ"ח ע"ש היטב].

אֹג (בל"ם אוּגא die rothe Beere des Gerber- (sumach, Essigbaumes האוג והחרובין בפ"ק בפיאה (א' ה') והאוג והחומץ והכסבר בפ"ק בדמאי (א', א'). האוג והתותים משיאדימו בפ"ק במעשרות (א', ב'). מפני שהיא מקבלת את האוג בכלים פ' כ"ו (מ"ג) סנדל עמקי. פי' אוג אילן ושמו כל' ישמעאל [8]) בטיית [9]) אלסו"מאק [בל"ע السماق בל"פ سماك] ובעלין שלו מתקנין העורות לבנים [10]) שקורין קורטביש [צ"ל קורטבינו Corduanleder = Saffian בלשון איט. cordováno] ואילן העולה מאליו ביער הוא ופריו דומה לשני תולעת ומבשלין אותו וחמוץ הוא ומאדים התבשיל [11]) והוא כמו זרע כנבוס.

אֲגָא (1 lästern בל"ש אגצ בל"ע هجا beschimpfen בל' צינד aka, agaha, בל"פ החדשה آك 2; ungeziemend עגה בל"ע عاج verdreht, unge- formt sein) אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיות (סנהדר' צ'.) תנא בגבולין ובלש' אגא [12]) (שם ק"א:). פי' בגבולין חוץ לירושלים בלשון עגא בלשון ליעוג שאינו צריך לכך. ויש אומרים אגא [כמו עגה] כל לשון שאינו עברי הוא עגה והוא הדין בירוש' אבל משום הכי בגבולין שבירושל' לא משתעי בלשון עגה [13]) (א"ב פי' אגא בל' יוני ἄγη [Ehrfurcht und Neid, Hass לפעמים הוא ענין טומאה ולפעמים ענין קדושה וחשיבות ויצטדק שבשום ענין מהשנים אין חלק להוגה השם בגבולים) [אחי"ה אגא ממש לש' שומרוני דמתרגם ויקב . . . את השם (ויקרא י"ד, י"א) ואגא . . . ית השם עיי' מ"ע של דמ"ג חט"ז, ת"א ובעל כ"כ סבר שהוא ל"ע عجم עגאם בחסרון המ"ם וענינו כמו לועז ודבר בשפת ברבראי. ולפי גזרתינו בתחילת הע' לא הוצרכנו לפי' זה. ועל מלה שומר' הנ"ל כיוון הירוש' סנהד' פ"י הל' א' בסוף, דף כ"ח: אף ההוגה את השם באותיותיו ר' מנא אמר כגון אילין כותאי דמשתבעין, ולפי' שני אגא כמו עגה הוא בל' ישמעאל דבר המגומגם ומעוקל כמו שרשמנו.

*אֵגָה (הֵיגָא, בל"ם חגתא (Distel, Dorn (ἄκανθα ירוש' שביעית פ"ז הלכ' ב' דף ל"ז: ועיקר האגה. ירוש' כלאים פ"ה הל' ח' דף ל' סע"א הקנים

---

[1]) כ"ה בכל הדפוסי' הישנים עיי' ד"ס שבת צד ק"כ: [2]) בנו"ג בט"ס אברתא אבל בשבת על נכון. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר ורפ"ר ועה"ק שנ"ב, אבל בישרפ"ע הסר מן אבשונא עד אבשונא. [4]) וכן מורה אבשאנידן בל"פ מולל, וגזרת המלה מל"י עסטאפֶּ֫ע כרעת כ"כ או עסטֿאֿ ולא עססטאוֹ כרעת בעל המשביר הרחוקה ודחוקה. [5]) וזה כפי' ר"ח שפי' חצבא דאבישנא (פסחי' מ'. ולגי' כ"י ק"ט ע' סחף א' דאבישונא וכ"ה ברש"י פסחי' ל"ט: ובריי"ף) שיבולי דשערי רטיבתא. [6]) כ"ה לפי גי' כ"י ו"ו ודפ"ר ועה"ק שנ"ב, אבל בשרפ"ע בלי מובן אי' בזה"ל: ברי מעשרו' ירו' תפוחין קטנין הן י"ם משיקראו וכי' ובירו' שם הגי' כ"ה הענבין והאבשין משיבאישו ר' זעירא בשם ר' יסא משיקראו באישה, ר' איבו בר נגרא וכי' והוא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ. ועיי' בר"ש למעשרו' כמה שינויים. [7]) ובל"ם בהיפך אבש במקום באש. אתאבש במקום אתבאש ועיי' עוד גיזוניאוס פי' ישעיה ב', שס"ד. [8]) חסר בכ"י ו"ג, ה"ב ודפ"ר. [9]) חסר בדפ' אמש' ועיי' כ"כ שהיטב הרה לו שהשמיטו מלת בטיית וע"ש. [10]) ובל"ם נקרא מטעם זה סומקא סוריא דבורסיא (עיי' פה"מ לפיא', קאסטיללוס היפטגלוטטון ב' אלפים תקס"א, ורימ"ז בט"ר ח"א, צ') ובל"ר נקרא coriaria ῥοῦς rhus. [11]) ובפה"מ לדמאי כתב הרמב"ם והאוג נקרא סמא"ק של א"י והם אילנות עושין אשכולות אדומות ויאכלו ע"כ ובפיאה כופל דבריו בהוספת פי' שיעבדו בו העורות ור"ש שם חולק על י"א שזהו אילן שקורין קורנליי"ר בלע"ז והוא בל"א קארנעלקירשבוים, ורמ"ל בכ"ז העתיק ככה. [12]) בסנהדר' הגי' עגה וכ"ה בעי' עגה. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר אבל בדפ"ע אגא.

והאגין והוורד והאטדין מין אילן, עיי' בתוספות ברכות מ', ד"ה איתיה שהביאו הירושלמי הנ"ל בזה הלשון ההגין והאטדין, וכן איתא בעירובין ל"ד: והאטדין וההגין ובכ"י וההיגין ובד"ש והאיגין עיי' דקד' סופרים עירובין ד' ס"ד ע"ב אות צ' ובערך הג ב'.

* אֱגַב = על גב עיי' ערך גב ט"ז.

אגבאסטס [צ"ל אַבְגָאסְטָס] (1] (Augustus. Titel röm. Kaiser seit Caesar Octavian) במדינה ממונה (אגבאסטס) [צ"ל על בית שלו] (2] בב"ר פרש' י"ב אלה תולדות השמים וכ'. (א"ב בנוסחאות דירן גרסינן אווגוסטוס עיי' ע' אגוסטולא).

*אַגַבִּין [צ"ל אַגַטִין] (בל"ע اجاص (Baumwolle בירוש' כלאים פ"ט ריש הל' ב' דף ל"ב רע"א השירין מטכסה [Seide μέταξα, μάταξα] והכלך אגבין קיסריי. גי' הרא"ש אצבין והרא"פ גרס אַגטין, וזה העיקר שהוראת המלה בל' ישמעאל אגאס צמר פשתן, ודע שגם הרמב"ם לכלאים הנ"ל פי' כלך, שעיר כמו צמר, וז"ל של הגאון ר' אליהו מוילנא בס' שנות אליהו כלך כמו צמר וגדל על אבנים שבים המלח ודומה לצמר וכ' ולפי זה אין ספק שעיקר הגירסא אגטין. וצ"ל ג"כ בירוש' שבת רפ"ב הל' א' דף ד' רע"ג ולא בכלך אגטין קיסריי תחת אנבין. וגם אנטין בירוש' כלאים דפוס זיטמיר צ"ל אגטין.

☞ אוּגְבִּין (עיי' ע' גבן bauschiges Trink-gefäss) תרג' ירוש' (I. בראשי' מ"ד, ב') ואת גביעי גביע הכסף וית אוגביני אוגבין דכספא).

אַגוּגֵי (ἀγωγός Wasserleitung) דמיא במגילת איכה מי יתן ראשי מים (איכה א', י"ז) (3] (א"ב פי' בל' יוני[4]) צנור ואמת מים).

אַיְגָיְאָה[5] (Ziegenfell = αἰγείη d. h. δορά) בב"ר בסוף פ' כ' כתנות עור שדבקים לעור ר' אלעזר אמר איגיאה (א"ב פי' איגיאה בל' יון עור עזים).

1 אָגַד (binden; אֲגוּדָה Gebund, Bündel; אֶגֶד Band, Verband) באגודי השום ואגודת השום בפיאה בפ' ו' (מ"י). ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט', ו') בס"ג דפ' ל"ו כריתות (ו' :). כל האגודות של בית השווקים טמאות בהמעלה פ"ו במכשירין (מ"ב), פי' אגודות שנמכרין בשוק טמאין שמנהג החנווני לזרוק מים על הירק. הותר אוגדו[6]) באגודה של ירק בגמ' דואין ממעטין בי"ט בפ' לולב הגזול (סוכה ל"ג:) הותר אינודו בי"ט שוזר שני קצוות של הוצא ונועצו בהושענא עצמה כדי שלא יתפזרו וכן דרך אוגדי הירק. אבל יוצא הוא באגד שעל גבי המכה בגמ' דחמור יוצא בפ' במה בהמה (שבת נ"ג. ירושי' פ"ה דף ז' ע"ג) פי' אגודת פתיתין[7]) שעל גבי המכה. לא נתנו לאגד יתירה קא מיפלגי בר"ג דהחובל בב"ק (פ"ה.) פי' צריך לקשר המכה אבל לא קשירה חזקה ויתירה ר' יהודה סבר אם עבר הנחבל ועשה אותו אגד יתירה פטר החובל. אוגדת[8]) בה שערה בגמ' דולא במחט נקובה בפ' במה אשה (שבת ס'.) [אחי"ה מזה הענין ג"כ: ירוש' מעשרו' פ"א דף מ"ט. אם אגדו צינק גדול; מעשרו' א, ה', ירוש' עירוב' פ"ג דף כ' ע"ג ירק הנאגד משיאגד . . . סוכה ל': לולב צריך אגד. שם ל"ג: איגד מעלייתא; עירוב' ק"א: ק"ב. ניטל באגדו; ירוש' יבמ' פי"ב, דף י"ב ע"ד, וירוש' שבת פ"ו, דף ח'. אגוד מלבינקי; ירוש' תרומ' פ"ב דף מ"א: אגד שנטמא. ב"מ פ"א, ח' אגודה של שטרות. ברכ' ד'. יושבין אגודות אגודות בכבודן. יבמות י"ג: לא תעשו אגודות אגודות. ב"ר סוף פ"ח שיהיו כל העולם אגודה אחת. ויקרא רבה פרש' ל' יוקשרו כולם אגודה אחת. וכן רבים].

* 2 אָגַד (= נְגַד anhalten, andaueren, lang halten) ירוש' כתובות פ"ה, דף כ"ט ע"ד הרי אני מיגדת אלמנותי. ומזה הענין פסחים פ"ז. עירוב' כ"א: בנות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן פי' מושכות עיי' ע' גד ב'.

☞ 3 אָגַד (בל"ס גד מל"ע جد abschneiden, ומזה جداد das Abgeschnittene eines Zweiges, Stock, Stab) תרג' ומחזיק בפלך (שמואל ב',

---

1) בצ"ל ובכ"י ודפוסי' נשתבש הרבה מאד בכ"י ו"ו ודפ' פיזי ווינציא, באסיי ואמש' אגבאסטס, ובכ"י ה"ב ודפ"ר אגבא בסטס, ובכ"י ל"ד ב"ר אגאבאסטס. 2) וכ"ה בב"ר ובעי' אגריקוס (אגדיקוס), ועה"ק הוסיף במעות לפרש המלה ע"י ממונה, ובאמת כן נקראו קסרי רומי בדרך כבוד מימות אקטאויאן ואילך. 3) ושם הגי' געגע ומכ"ב שם במשמע כי ערוך יותר שלם היה מונח לפניו, ובילקי תהלי' מ"ב רמז תשמ"ב הגי' חוגגים ועל געגע עיי' רומ"ז בט"ר ח"א, נ"ו ומה שהשיג בנכון על הגי' שו"ר בתולדי' ר"נ צד ס'. 4) ובילקי שם אי' בפי' לשון יוני חוגגים של מים ובמדרש תהלים מזמור מ"ב הגי' ומהו המון חוגג (פסוי ה') לשון יוני חוגים של מים. וצ"ל חוגג כמו אוגג כי בהברת הירוש' כמה פעמים נתחלפו אותיות הגרון (ועיי"ע אבוקה ועי' אגד ועי' אוגן) ואוגג הוא ל"י הרשומי' בפנים. 5) ובכ"י ב"ר ודפ"ר הגי' אאגאה, ובכ"י ל"ד ה"ב ועה"ק שנ"ב אגאה. 6) וכ"ה בנוסחי' ובכ"י ה"ב אגודו ובכ"י מ' אגדו, וכן בסמוך. 7) כ"י ה"ב כתישין. 8) בנו"ג אוגרת ובכ"י מ' חוגרת.

ג׳, כ״ט) ומתקיף באגיד [אחי״ה ומזה: כ״מ פ״ג, הנו דדרו באגדא וכו׳ ביצה ל׳. דדרו בדיגלא ופי׳ בדגלא אולי מל״י δίκελλα גרזן פיפיות zweizackige Hacke או מלשון ערבי دخل ענפים משולבים ineinander geflochtene Aeste, לידרו באגדא וכ׳, עיי׳ ע׳ גד ג׳ וכף ה׳].

*אֲגָדָה (Agada) משרש נָגַד שטעמו כמו משך בעברי עיי׳ ע׳ בעל אגדה. בירושלמי ובמדרש רבות רוב פעמים אגדה ובבבלי הַגָּדָה, לדוגמא עיין ירוש׳ פסחים פ״ה דף ל״ב. ירוש׳ שבת פ׳ ט״ז דף ט״ו ע״ג. ירוש׳ תענית פ״ב דף ס״ה: ירוש׳ פ״ד דף ה׳ ע״ג ופ׳ י״ב דף י״ג. ירוש׳ ב״ב פ״ה, ט״ו ע״ג. ירוש׳ סנהדרין פי״א דף ל׳. ירוש׳ גיטין פ״ד דף מ״ה ע״ג — ב״ר פ׳ ל״ג, צ״ד; ויקרא רב׳ פ׳ א׳, כ״ב, ל״ו, ולפעמים ג״כ בבבלי עיי׳ פסחים קט״ו: קט״ז: ב״ק ס׳: מ״ק כ״ג, סוטה מ״ט. עיי׳ עוד ע׳ בעל אגדה.

*אֲגוּדָל (der Daumen, eig. Dickfinger) בל״ע جدال) יומא ב׳ א׳ אין מוציאין אגודל במקדש ופי׳ בירו׳ מפני הרמאין. במדרש חזית (ג׳ ו׳ פ׳ מי זאת) היה נועץ אגודלו בתוך פיו ואגודלו אחר בקרקע וכו׳. כן נקרא בל״ע אצבע העב שביד.

אֲגְדְנָא [1] (בל״פ انگدان, انكدان, Laserkraut, בל״ע انجدان בל״ס אֲגְדְנָא Absynth, Wermuth) צתרי ואברתא בע״ז בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ דמתרפאין (ע״ז כ״ט.) (א״ב תרג׳ ואחריתה מרה כלענה (משלי ה׳ ד׳) וסופי׳ מריר כאגדנא דמותא) [עיי׳ ע׳ גניא א׳].

*אֲגְדִיקוֹס (Staatsanwalt ἔκδικος) עיי׳ ע׳ אגריקוס, כי כן גרס רבינו וט״ס הוא ויש לתקן הר׳ לאות ד׳.

*אוּגְדוֹר (Ogdor samar. Stadt) בירו׳ ע״ז פ״ה, הל׳ ד׳ דף מ״ד ע״ד יינה של אוגדור למה הוא אסור מפני כפר פגש וכו׳ ובבבלי ע״ז ל״א. בראשונה היה אומר יין של ... ושל זגדור מפני כפר שלם. עיי׳ בע״מ ד׳ י״ג וכ״ח ח׳ כ״א.

*אַגְוָאֵי (בל״ס גויא מן שרש גו innerhalb) היפך מאבראי עיי׳ חולי׳ ק״ל ע״א וע״ב. עיי׳ ע׳ גו.

*אֲגוּף (= גוּף Körper, das Wesentliche) בירוש׳ גיטין פ״ז הל׳ ג׳ דף מ״ח ע״ד לאי זה דבר כתב בה לאחר מיתה לשייר לו אגופה פי׳ עצם הדבר.

*אֱגוֹז (בל״ס גַוְזָא בל״פ گوز בל״ע جوز Nuss) גיטין ס״ד: ירוש׳ גיטין פ״ה דף מ״ז: צרור וזרקו אגוז ונוטלו. שבת פ״ב משנ׳ ב׳ שמן אגוזים. ערלה ג׳ ז׳ אגוזי פרך. ירוש׳ שבת פ״א דף ג׳ ע״ג מליאה אגוזין. ובתוספתא שם פ״ב היו כורכין פתילה ע״ג אגוז. עיי׳ עוד ע׳ אמגוזא וע׳ לדנא.

אַגוּז (בל״פ کژه = اکنج, اکوج = Schiffshaken) בתוספתא שבת בפ׳ בראשונה [2] (פ׳ ט״ו) רבן שב״ג אמר אף האגוז של ספינה [אחי״ה לפנינו איתא אף העוגן [3] של ספינה וצ״ל אגוז. או פי׳ עוגן כמו מלה פרסית שרשמנו اکنج או בל׳ רומי Haken, uncus].

*אֶגַטִין (לֶגַטִין legatum, testament. Geschenk) בסנהד׳ צ״א. אב שנתן אגטין לבניו וצ״ל לֶגַטִין כגירס׳ הערוך בע׳ גט.

*אֲגַטַרְגַטְיָיא (Wasserfall, καταῤῥάκτης, cataracta) בירוש׳ מ״ק פ״א הל׳ א׳ דף פ׳ ע״ב אילין אגטרגטייא מה את עביד לון כמי קילון [Kanal, αὐλών] או אינן כמי קילון. פי׳ אגט׳ בל״י ורומיי המים היורדים בזעף ממקום גבוה ואשבורן.

אֲגַיָא (בל״ע اغية Furche eig. Einschnitt, Ritz) ליהוי הדין אגיא פיאה בר״ג דנדרים (ו׳:) ככסלי [4] (בל״ס כַּסוּלָא die emporrag. Pfeiler] לאגיא בפ״א דברכות (ו׳.) [5] פי׳ כתלמים לשדה. וי״א החורש שדה עושה אותה מישרים מישרים [6] מקומות גבוהין שהזרע לצדדיהן ומקומות עמוקים שהמים הולכים. הגבוהים נקראו כסלי והעמוקין נקראין אגיא. ועל השדים אומרים (ברכו׳ שם) כי הם רבים מבני אדם וסובבין אותן ככסלי לאגיא ככסלי שסובבין לאגיא [7]. (א״ב פי׳ אגיא בל״י [ἀγυιά] שביל בשדה אשר בו ילכו ואין מקום לנטות ימין או שמאל כי בצדיו תקועים עצים והם נקראים בל״י כסלא) [Holz ξύλον]. [אחי״ה ואין דעתי נוחה

---

[1]) בכ״י ה״ב ודפ׳ וויניצ׳ ובאס׳ נכלל בעי׳ הקודם אגד, ובדפ״ר ובד׳ פיזי הובא ע׳ אגוז תחת סוג אגדנא. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב אבל בשאר כ״י ודפ״ע אי׳ בפ׳ שני בראש וכונה על תוספתא שבת פ״ב ושם נמצא רק ציון שהובא בע׳ אגוז. [3]) בעל כ״כ הביא גם גי׳ הוגין וכ״ה בירו׳ שבת רפי״ז דט״ז. ופי׳ אגוז או אגונז בל״פ ו״ו של ספינה לקשור בו חבלי הספינה. או אולי צ״ל אגון ועיי״ע אוגן. ורמ״ל פותרו כמו אגוז והעתיקו בל״א Nuss! ובהתעסקי עתה בהגהת הדפוס בא לידי תוספתא הוציא לאור הרב צוק״מ ומצאתי כי גם בכ״י תוספ׳ שבת פט״ו הגי׳ אגוז. וגם החי׳ שלמה באבער הריץ לי אמש איגרת ותיקן בפ׳ בראשונה במקום פ׳ שני בראש. וכיון לגי׳ אמיתית של כ״י ה״ב. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב וכ״ה בכ״י פאריז לברכו׳ עיי׳ ד״ס שם צד ק״צ: וכן משמע מכ״י מי ד״ס שם צד ח׳. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו ועה״ק ובדפ״ע נשמט הציון. [6]) בכ״י ה״ב רק פעם אחת. והחזקנו בכל הע׳ בגי׳ דפ״ר כי שרפ״ע בטעות נדפסו. [7]) ושיעורו השדים סובבים בני אדם כיתדות ועמודים (Pflöcke, Pfeiler) את חפירות השדה.

הימנו אלא אגיא הוא בעצמו בל' ערבי' גומא ובור סביב השדה ובענין זה פי' הר"ן לנדרים וז"ל: אגיא. ערוגה וקרי לה אוגיא על שם חריץ שעושין סביבות הערוגה מל' עוגיות לגפנים במ"ק ב'. ותחת עוגיות גרסו רש"י לברכות ורבינו אשר לנדרים: אוגיות בא' וגם הילקוט תהלים צ"א גורס במימרא דברכות: עוגיות. ועוגיות הן הפירות קטנות סביב עיקרי האילנות יתקבצו שם המים כמו שפי' הרמב"ם למ"ק. וכן תרג' ערוגה (יחזק' י"ז, ז') לאשקיאה יתה מעוגית נצבתה ועיי' עוד ע' בדד וע' עג.]

*אַגִים (בל"ם אַגִיסָא (Schwager, בירוש' סנהד' פ"ג הל' ז'. ושם הלכ' ז' בגמ' דף כ"א: ובמשנה דבבלי ובמשניות הנוסחא גיסו פי' בעל אחות אשתו עיי"ע גס ט'.

*אִיגְלָא (Thüre, Pforte) ב"מ ק"ח. הכל לאיגלי גפא (Verschlussthüren) ואפי' מיתמי וכן ב"ב ח'. וגירס' הערוך אגפא עיי"ע גל ב'.

אֲגָלִ[ים] (בל"ע ماجل اجل (Teich, Wasserbehälter) ועליית אגלים [1] בר"ג דאין דורשין בחגיג' (י"ב:)

אֲגַם (בל"ע اجمة, اجم Schilf, Binse, Schilfgebüsch מאי משמע דהאי אגם לישנא דבוצלא [2] Staude ומל"ע بصل (schälen הוא א"ר אלעזר מאי קראה הלכוף כאגמון ראשו (ישעי' נ"ח, ה') פי' כגון אגמון שאין לו ראש זקוף וכן פי' בוצלא שהוא בְּצֵל ולא ראה את החמה. ופי' אכל באגם דלא הוכט ולא הוכר [3] לא שהרי אין בידו כלום. זה בקדוש' בפ' האומר לחבירו בגמ' דהמקדש את האשה (קידוש' ס"ב:). [אחי"ה וכן איתא בע"ז ל"ח. הצית את האור באגם; בתעני' כ"ב. שדה הסמוכה לאגם; בירושלמי שבת פ"ז דף י' רע"א המצית את האור בחישת קנים ובאגמא תמרים. וכן בע"ז פ"ב הלכ' ט' דף מ"א סע"ד מעשה שנפלה דליקה באישת (צל בחישת) קנים ובאגמא תמרים].

1 אַגְמָא (Trauer בל"ע غم עַגְמָה Betrübniss; ועוד בל"ע اجم (Eckel, Ueberdruss empfinden, מקרעין לקטן מפני אגמת [4] נפש כדי להעגים נפשות הגדולים ולא מפני שהוא אבל זה בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק י"ד:) (א"ב פי' בל"י קריעה ושבר [ἄγμα, ἀγμός Bruch] תרג' דלפה נפשי (תהלי קי"ט, כ"ה) אגמת נפשי ולי נראה שהוא מל' עגמה נפישי לאביון (איוב ל', כ"ד) עיי' ע' עגם). [אחי"ה מלשון מקרא אגמי נפש (ישעיה י"ט, י') עיי' רד"ק וכן בל' ערבי כמו שתרגם ר' סעדיה גאון اجمه كل امر لنفسه עיי' פוילוס העתקה ערבית לרס"ג צד ק"ז].

* 2 אַגְמָא (בל"ם אגמא (Wiese ב"מ ל"ו: הבלא דאגמא; שם פ"ו. אזיל לאגמא. שבת ע"ז: דדייר באגמא (עיי' ע' ב"ק ג') שם צ"ה. רבך קטיל קני באגמא. וכן סנהד' ל"ג. אטו אנן קטלי קני באגמא אנן (עיי' ע' קטל א) נדה נ': תרנגולתא דאגמא (עיי' ע' גרתא, תרנגול).

אַגְמָא דְיוּקְרָא [5] ואולי הוא אַקְרָא דְאַגְמָא (E. N. eines Ortes, Vorgebirg des Schlechten ἄκρα akoman) בסנהד' פר' אחד דיני ממונות בגמ' להגיד גדולתו (סנהד' ל"ח:) לפי שהעגביות שם הנקבים שמוציאין המיאוס לפיכך בראן מאגמא דיוקרא שאינו מקום יפה וראשו שהוא מלך מארץ ישראל שהיא משובחת.

*אַגְמוֹן עיי' ערך בעל אגמון, ובעל זמורה.

*אֶגְמוֹן עיי' ערך הגמון.

אֲגוּמֶין (ἄγωμεν (lasset uns gehen! אמר תעלה אנא ידע ש' [6] מתלין ואנא מפיים יתיה אמרין ליה אגומין בב"ר פרש' ע"ח בוישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו. פי' בל' יון [7] אגומין: נלך [8]. [אחי"ה והמיוחס לרש"י פי' כן יהיה בל' יון ולפי זה אַגֶמֵין — ובאמת כך גירס' כ"י ערוך ה"ב — בל' יון = ἄγε νῦν (age vero) wohlan denn!

אֲגוֹן (בל"ם אגונא אגון (Kampf ἀγών, agon נעשה במדינה בהגדת ילמדנו בולקחתם ביום הראשון. (א"ב פי' בל' יוני שמחה וצחוק גדול נעשה ביום

---

[1]) ובאה"ת ועליית אגלים רעים ובכ"י ב' מינכען ועליות אגלין עיי' ד"ס חגיגה צד כ'. ובענין מושג ההוא עיי' מאמרינו במ"ע דמ"ג חב"א, תקס"ח. ובעל כ"כ פירשו ע"י דמי לעיגלא בתעני' כ"ה. ובלתי נכון הוא ועיי' מאמרינו על המלאכים ושדים צד מ"ו והלאה. [2]) בנו"ג בוצלנא אבל בתוספ' חולין נ"ט: ד"ה והרי הגי' לישנא דבוציל ובנכון נרמז שם על שרש פצל ובע' בצל שתק רבינו מפירושו הזר בוצלא שהוא בצל משמע שחזר בו. [3]) כ"ה בדפי' וויניצי' אבל בכ"י ודפוסי' משובש ד"מ בכ"י ו"ו דלא נבט דלא הוכבה, כ"י ה"ב דלא נבט דלא הזכר ודפ"ר דלא נבט ולא הוכר. [4]) וכן הוא ברוקח סימן ש"ג, וכן הוא בכ"י מ' ובנו"ג עגמת. [5]) בכ"י ל"ד וב"ר דויקרא. בנו"ג אקרא דאגמא עיי' בע"י וגם רבינו היה יודע הך נוסחא עיי"ע אקרא. לדעת רש"י הוא בבל ופי' ועמוק מאד מפני שחשב כי הוא ל"ס אגמא עמק ורפש טיט. ובענין מושג הזה עיי' מאמרינו במ"ע דמ"ג חב"ה צד פ"ג. ומורכב מל"י ומלשי' צינד ופי' הר של רעה. [6]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו אבל בשדפ"ע חסר המספר. [7]) בכ"י ו"ו וה"ב אי' רומי נכמה פעמים נתחלפו רומי ויוני ועיי' עוד ע' אנטידיקוס, מגס (מגרס) מטר ועוד דוגמאות אחרים. [8]) כ"ה בדפי' אמש' ובשדפ"ע לך ובמ"כ לב"ר בשם הערוך לכי לך.

נציחת אויבים וכיבוש מדינות או ביום חג. [אחי"ה וכן בתנחומא פ' משפטים א"ל עקילס נתת לאסטטלירוס (צ"ל לאסטרטלידוס) אגונה אלא א"כ נטל זיינו שלו. כן הוא בתנחומא דפ' וירונא דף ל"ב ע"ג אבל בדפוס שטעטין (דף קכ"ט) וכן בערוך ע' איסטרטיגוס הנוסחא אגונא. ועיי"ע איסטרטיגוס].

* 1 אָגִין (בעברי גַן, בל"ס אַגַן Garten) ב"ר ס"פ נ"ו אחד ששמר [צ"ל שֶׁשָּׁמַד] את אגינו שבלת נהר והקפיץ גם בנו עמו. פי' ששטף הנהר את גנו והציל הוא ובנו עצמן משבולת הנהר כך אברהם בקש רחמים גם על בנו שלא יבא לנסיון. והפירושים יפ"ת, מ"כ, ידי משה, ומשנת דר"א הרבה יגעו למצא פי' ולא עלה בידם.

* 2 אָגִין (E. N. eines Ortes) ירוש' שבת פ"ב הלכ' ב' ד"ה ע"ב ר' יוסה בריה דר' תנחום דכפר אגין. ובב"ר פ"ק ר' תנחום בר חייא דכפר אגין. אולי הוא כפר אחים דמנחות פ"ה. עי' ע' כרזים. ובתוספתא דמנחות (פ"ט) בט"ס כפר אחום.

* 3 אַגִין (ἄγνυμι (zermalen, zermalmen בירוש' שבת פ"ז ד"י סע"ב ההן דאגין גירקרדין משיח כילוס (צ"ל מסך בולוס) . . . חייב משום מבשל. פי' מי ששובר גיר ר"ל סיד של קרדין (creta, weisse Erde) ושם משותף הוא כמו גירגבסין (ירו' שבת שם) סיד של גפסום עיי' ע' גורגבסין, או מוסף ר"ל מציק בולוס (עיי' בלס ב') שע"י זה נגמר מלאכתו חייב משום בישול. והמפרשים שגו ברואה. ובדפוס זיטמיר תחת אגין בטעות דאין! וכן בטעות גירקדרון.

אֹגֶן 1) בל"פ اكنج Haken, Henkel בל' ציגד anku בל"ר uncus; 2 בל"ע هجن אֹגן הוגן Krümmung, (Biegung, Rand אוגני כלים ביומא א"ל הממונה בגמ' דמונבז (ל"ז.) הכי במאי עסקינן דאית ליי אוגנים[1]: בעירוב' בר"ג דחלין (עירו' ע"ז.). בימא של טבריה הואיל ויש לה אוגנים בס"ג דכיצד משתתפין (עירובי פ"ז.). מחוסר כן או אוזן או אוגן בס"פ הכל שוחטין בגמ' דטהור בכלי עץ (חולי' כ"ה.). בין מלמטה בין מתוך אוגנו במשנה דכיצד משתתפין (עירובי פ"ו.). ובר"ג דנדה (ג':) אוגנו ואוזנו בר"ג דחומר בקודש (חגיג' כ"ב:). הא דאית ליה אוגנים לצנא בפ' אילו מציאות בגמ' דאילו חייבין להכריז (ב"מ כ"ה.). מאוגני כלים בכלים פי"א (מ"ג) ויש ששונין הוגני[2] "פי' כמו אזנים יש לכלי אלא שהאוזן יוצא מגוף הכלי והאוגן הוא דבר שאין מן הכלי אלא מסובב עליו ויצא פי' (צ"ל פירושו) מן מחולות (שמות ל"ב, י"ט) דמתרגמינן חינגין ויש הרבה דברים הפוכין והוא גג הכלי שהאזנים קבועין בו"[3] ויש מפרשין הונגיהון (כלים כ"ה. מ"ו) שפשותיהון.[4] וי"מ מסגרת של כלי וכולן ענין אחד הן. [אחי"ה ובהוראה אחרונה המלה גם בל"ע. וכנ"ה בב"ר ר"פ פ"ג הוגנון כלומר וו כפוף שנקרא בל"א אנקער ורש"י שם לועז ג"כ אנק"ר. ועי' עוד ב"ב ע"ג. לגי' מ"כ לב"ר גם בב"ב הוגנין ועיי"ע עגן. וגזרת הוגנין מל"ע هجن כפף וכן גזרת צואר מל"ע صار כפף ונטה כי אולי על כן פי' הרמב"ם לכלי' כ"ה, ו' הוגנין, על ידי צואר].

אֹגֶן (בל"ס אַגְנָא בל"ע اجانة (Schale, Becken, אבל שוחט הוא לתוך אוגן[5] של מים בחולין פ' השוחט (מ"א.). אשיפתא דאגנא בגמ' דואילו עוברין בפסח (פסחים מ"ה:) פי' כגון ספל שלשין בו מלש' וישם באגנות (שמות כ"ד ו'). בויק' רב' פ' אל תהי עד חנם והוא עד. (צ"ל והוא עד אל תהי עד חנם (ויקרא ר' פ"ו) רב הונא בשם ר' אבין אמר [וישם[6] באגנות באגנת כתיב] לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה אלא חצי הדם זרק על העם וחצי הדם זרק על המזבח [אחי"ה וכן איתא בברכו' כ"ב. באגנא דמיא (אבל לפי כ"י באורנא עיי' ד"ס ברכות נ"ד: הערה י' וכן בע' אורנא) שבת ק"י. אגנא דתחלי. ע"ז ל"א. אגנא אפומא דחביתא; תעני' כ"ה. אגנא מלא לישא. פסחי' ל': אגני דמחוזא. ב"מ ס"א: באגני דארעא. שם ס"ט: אוגני דקירא (Wachskuchen, Raschi das. κηρός, cera) ירוש' מגיל' פ"א הל' א' ד"ע ע"א אגנייא דקדש (Wasserteiche, Sümpfe von K.)].

אַגְנִינָה (was vom Lamme ist, Lammfell. Agninus, a) ב"ר פר' ויאמר ה' אלהים אל הנחש (כ' בילקוט בראש' רמז ל"ג ליתא) ר' איבו אומר אגנינה פי' בל' רומיי עור כבש בעודו צמרו עליו.

אָגָס (בל"ע إجّاص إجاس (Birne, האגסים והקרוסטמלין[7] בראש כלאים (א' ד') ומעשרות

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס עירו' צד קנ"ג: ובנו"ג אוגניים אבל בעירו' פ"ז. ושם: בנכון. [2]) כ"ה בפי' רה"ג לסד"ט צד ז' וכ"ה בע' הגן ב' ועיי' ר"ש לכלי' כ"ה, מ"ו. [3]) ע"כ פי' רה"ג. [4]) וכ"ה בפירש"י לעירו' וחולי' שם ושם. [5]) בנו"ג עוגן לפי גי' הרא"ש ורע"ב ותוי"ט אבל לפי' המיוחס לרש"י סביב לרי"ף ולרי"ף ור"ן וכ"מ להלכ' שחיט' פ"ב ה"ה הגי' אוגן וכ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע בלי וי"ו. [6]) כצ"ל וכ"ה בויק"ר ובילק' משפטים רמז שס"א. [7]) וכ"ה בירו' כלאי' פ"א מ"ד ובגמ' שם דכ"ז. וכ"ה במעשרו' פ"א מ"ג בירו' וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס כ"א. ובנו"ג במעש' קריסטומלין ובכלאי' קרסתמלין, אבל ברמב"ם, ברא"ש הל' כלאים ובטוי"ד סי' רצ"ה ובאו"ז הלכ' כלאים כי' רנ"ו וברע"ב בכולם בט'. וכ"ה בע' קרסטמל ובפי' רה"ג לסד"ט צד מ"ג.

(א, ג׳) ועוקצים (א׳, ו׳). פי׳ אנסים בלש׳ לע״ז פירא [בלאי״ט pera ובל״ר Birne = pyrum] בל׳ ישמעאל איגאס [אחי״ה جاص כ״ה בכ״י ו״ו. ובכ״י ל״ד אינס, כ״י הב׳ אגאס, כ״י ב״ר אגאץ ובדפ״ר אגץ. וכתב הרמב״ם לכלאי׳ שם אנסים נקראים בל׳ ערב אגוץ וההמון קורין לה ברקוק = برقوق והוא תפוח ארמוני בל״י praecox ורו׳ προκόκκιον, ועיי״ע פריש במ״ע]. (א״ב לדעתי הוא הפרי הנקרא בל׳ ישמעאל אגם והוא רך מלא מיץ ובתוכו גרעין ארוך וכשהוא יבש וצמק יועיל לשלשל עיי׳ ע׳ פריש).

אֲגִיסְטוֹן (בל״פ اجستن Baumanpflanzer, Feld-Beauftragter, או אולי בל״פ آغيشته besteller ומן הפעל آغوشتن اغيشتن Bediensteter) יכול לומר אגיסטון [1] אני לתוכה בפ׳ דיני ממונות בגמ׳ אר״ש (סנהדרי׳ כ״ו.) פי׳ אגיסטון אנגריא. פ״א אריסה [2] אמר להן כהן והריש כלומ׳ כמדומה אני שזה החורש כהן הוא כי הכהנים חשודין על השביעית א״ל יכול לומר אגיסטון אני בתוכה כלומ׳ שדה של גוי ואני אריס בתוכה.

אֲגוּסְטַלָא (ein von Tiberius eingeführt. Titel, auch der aeg. Statthalter = Augustalis (praefectus,) αὐγουστάλιος) בריש ב״ר ועִנותךָ תרבני (פ׳ א׳ עיי׳ ילק׳ רמז ב׳) בו״ד מזכיר שמו ואח״כ קטיזמא [das Gegründete, Schöpfung, κτίσμα] שלו. ס״א שבחו פלן אגוסטלא. פלן פרוטאטא [προστάτης Geschäftsführer des Volkes od. πρόστατος, πρώτιστος Rang vornehmster] אבל הקב״ה אינו כן אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו בראשית ברא ואח״כ אלהים. מלך בשו״ד אין נקרא בשמו קיסר אוגוסטא [kaiserliche Majestät Caesar augusta] ואם נקרא בשמו ממיתין אותו והק״ב קרא שמו למשה שנאמר (שמות ז׳, א׳) ראה נתתיך אלהים לפרעה. בהגדת ילמדנו ראה נתתיך אלהים: ביום שנעשה אגוסטוס [Αὔγουστος, Augustus, בל״ם אֲגוּסְטוּס, Kaisertitel] בו ביום הקים את המשכן (א״ב הרומיים קראו לשלטון שלהם קיסר על שם המושל ראשון כי כן שמו ולמושל שני קראו אוגוסטוס וטעם המלה מוסיף ומגדל [3]) ועל שמו קראו כן לבאים אחריו. ולאשת הקיסר קראו אוגוסטא [בל״ם אגוּסְטָא kais. Hoheit, Augusta, Αὐγούστα] במד׳ תילים מזמור למה ה׳ תעמוד מרחוק (מזמ׳ י׳, א׳) יתומה אחת נשתיירה לי זו וַשתי עשיתה אגוסטא במלכות שאינה שלה (מדר׳ אסתר ד״ה גם ושתי) [אחי״ה וכן איתא בירוש׳ ברכו׳ ר״פ ט׳ די״ב סע״ד כאיניש דאמר בסילאוס, קיסר אגושטוס [βασιλεὺς, Καῖσαρ, Αὔγουστος] עיי״ע בסילאוס. ובב״ר פ״ח ט״ס בסילגוס קיסר אגוסטוס קיסר, וצ״ל: בסיליוס, קיסר, אגוסטוס. ושם פי״ב אגוסטוס במדינה ממונה על בית שלו עיי׳ ע׳ אגבסטס, אגריקום —. שמות רבה בר״פ כ״ג אגוסטוס א״ל עד שלא עשית המלחמה היית מלך עכשיו עשינוך אגוסטוס מה יש כבוד בין המלך לאגוסטוס וכ׳ ועוד עיי״ע הבא.

*אָגוּסְטְיָאנֵי (die kaiserlichen, von Nero eingef. Leibgardisten, Augustiani) אסתר רב׳ ס״פ א׳ ד״ה פרתמים: אלו שני לגיונותיו של מלך [Truppen, legiones] שאין המלך נקרא אגוסטוס (פי׳ קיסר) עד שקורין אותו הם תחלה ואלו הן א״ר יצחק דִיקוּמַייָנֵי [Militair der 10. Legion = Decumani] ואָגוּסְטְיָאנֵי ובב״ר פ׳ צ״ד בט״ס דיקומניית וגאוסטייני.

☞ אֶגְסְטֵרְיוֹן (Abschiedsrede ἐξιτήριος λόγος = ἐξιτήριον) מדרש תהלים מזמור מה ידידות משכנותיך (פ״ד) ומזמור (פ״ו) הטה ה׳ אזנך א״ר לוי אגסטריון זה נתן משה ליהודה פי׳ בל״י ברכת הנפטר לדרכו ונתינת שלום לחבירו אבל במזמור (ק״ב) תפלה לעני כי יעטף כתב איסטורין והוא טעות). [אחי״ה לפנינו בטעות אגיסטרון וצ״ל אֶגְסִיטֶרְיוֹן וזאת המלה נשארה לנו גם במדרש תהלי׳ מזמר כ״ז ד״ה בזאת אני בוטח א״ר לוי אכסיטורין וצ״ל אֶכְסִיטֶרְיוֹן שכתבת בתורה בזאת יבא אהרן. ודע דמאמר קטיע הוא ומקורו בויק׳ רבה פכ״א ובפסיקת׳ אחרי מות וְשם בט״ס בסקווטרים שהכתיב לנו משה וכ׳ וצ״ל בְּאֶקְסְטֶרְיוֹן כמו שהעיר החכם ר׳ שלמה באבער בהוצאת פסיקתא שלו דף קע״ה. הערה קנ״ח. ועיי׳ ג״כ ערך סקבטר.]

---

[1] כ״ה בנוסחי׳ וכ״ה בכ״י ה״ב אבל בכ״י ו״ו ול״ד ודפ״ע אגכסטון. [2] כ״ה לנכון בעה״ק שנ״ב וכן נראה מסיום הע׳ אבל בדפ״ע חסר. וזה הפי׳ נ״ל עיקר כי אריס הוא כמו בל״ע ערס כלומר נוטע אילנות ובעצם ראשונה כן טעם מלת פרסי׳ אגיסטן, וגם י״ל שהיא ל״פ אחרת הרשומה ופתרונה משולח ועבד ויכול לומר אנוס אני והכריחוני להרוש בשביעית ואני עושה מחמת אונס והעד ירוש׳ שביעי׳ פ״ד דל״ה. וירוש׳ סנהדר׳ פ״ג דכ״א: בראשונה כשהיתה המלכות אונסת הורי ר׳ ינאי שיהו חורשין וכ׳. וריב״ז בט״ר ח״ב, קמ״א רוצה לפרש המלה מל״ר האמצעי׳ ע״ש. ובעה״ק שנ״ב סיים פ״א משתה וטעות הנראה לעינים היא והחליף הסופר אגיסטון עם מלת אריסטון עיי״ע. [3] תואר הכבוד אוגוסטוס Augustus Semper מוסיף תמיד היה כינוי של כל מלך רומי ותואר קיסר מפאר רק קרובי המלך הזכרים ומימות אדריינוס היה כינוי למי שהיה מוחזק שישב לכסא המלכות. ובכינוי אוגוסטא היתה ג״כ מוכתרת אמו ואם אמו ואחיות של מלך עיי׳ ראפאפ ע״מ רומיים עתיקים ח״א אלף רצ״ד.

1 אֲגַף Thürschloss — schluss, (מל"ע جفا جاف
בל"ס גְּף ethp. אֶתְגַּיף Thür schliessen)
מן האגף ולפנים במשנ' נדרים פ' הנודר מן הירק
(נדרי' נ"ו:) ובפ' כיצד צולין (פסחים פ"ה:) פי' מלש'
יגיפו הדלתות (נחמי' ז', ג') (א"ב פי' מקום סגירת
הדלתות עיי"ע גף ב').

2 אגף (1 בל"ש גנפה, בל"כ גנפין, בל"ס גֵּף גֵּפָּא
פי' כמו בעברי כָּנָף Flügel, ובמספר זוגי
אֲגַפַּיִם פי' בעלי כנף Geflügel .2 בל"ס גַּפִּיף זרוע
.Arm .3 הושאל ליד ולחוף הנהר (Stromarm, Ufer
והקיף להם ראשי אגפיים בנגעים פר' אחרון (פי"ד
א') בעופא ר' ינאי אמר עד בין אגפים בפ' אלו
טרפות בגמ' דנשברה השדרה (חולי' מ"ו.) עולת העוף
שנמצאת בין אגפיים (Geflügel) בס"ג דלולב הגזול
(סוכי' מ"ב.) (א"ב מלי' מקרא (יחזקי' י"ב, י"ד) וכל אגפי'
אזרה, תרג' שחורות כעורב (ש' השירי' ה', י"א) אוכמין
כאגפי עורבא). נושאות אותה באגפיה בגמ' דמילדין
בשבת בפ' מפנין (שבת קכ"ט.) (דלוסקמא [1])
גלוסקמא הניטלת באגפיים בפ' ואילו מגלחין בגמ'
דר' אליעזר (מ"ק כ"ד:). באגפיה ולהחליף בס"ג
דכיצד משתתפין (עירובי' פ"ז.). להכשיר אגפיה
לזריעה בפ' משקין בגמ' דראב"ע (מ"ק ד':) אמה
מכאן ואמה מכאן אגפיה בב"ב בפ' המוכר פירות
בגמ' דמי שיש לו גינה (ב"ב צ"ט:). פי' אגפיה
גדותיה כדכתיב (יהושי' ג', ט"ו) והירדן מלא על כל
גדותיו. אגפיים: ראשונים בעופות, ושניים באדם,
ושלישים בנהר ופתרון אחד להן. [אחי"ה ועיי"ע
גף ה'. ועל כל אחד ואחד יש להוסיף, לראשונים:
טהרות פ"א, ב' הכנפים ראשי אגפיים וכ'. בב"ר
פל"ט אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה
קופצת בא' מאגפיה ופורחת באחת מאגפיה. מדר'
חזית ב', י"ג פ' יונתי: מה עשתה היונה התחילה
צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל
השובך. בב"ר ר"פ ע"ה מנערא אגפה מן קיטמא —.
לשניים ירושלמי סנהדר' פ"ז הל' ג' דכ"ד סע"ב
יכול יטלנו מבין האגפיים. לשלישים ב"ק דס"א.
אמת המים שמהלקת שלל לאגפיה. עיי' ע' שלל ג'].

*אֲגַפָּא = אֲגַף א' עיי' ע' איגלא.

1 אֲגַר (בל"ס אַגְרָא בל"ע أَجْر Lohn, Verdienst)
אגרא דפירקא ריהטא בפ"ק דברכות (ו':)
פי' כדי שישמע מתחילה, אגרה דכלה דוחקא,
[פי'] שכר ישיבת החבורה דוחקא, אגרא דבי טעמא
שתיקותא. [אחי"ה כ"ה כ"י ו"וב"ר וכ"ה בדפ"ר ובתש'
גאוני' קדמו' (דפ' בערלין) סי' ע"ד ובריצ"ג הל' אבל
עמוד ס"ז ובתש' ג"ק פי' רה"ג מה טעם קורין לבית
האבל בי טעמא כך מנהג בבית האבל . . . ששליח
ציבור מכריז לישילו רבנן טעמא כלומ' שאילו
אלה המתעטפים העטויים על שפה מה טעם עשיתם
כן והכל משיבין ברוך דיין האמת וכ' ע"ש ובריצ"ג
שם ואמאי קרו ליה בי טעמא דהכין רגילין למימר
נשיילו ביה רבנן טעמא ואבילות (צ"ל ואבל) אומר
בד"א. ועיי' עוד עמוד מ"ג וטוי"ד סי' שע"ו וכן
מצאנו ראינו שורש דבר שהיה כן המנהג גם בזמן
חכז"ל עיי' מ"ק י"ח רע"א שמואל איתרע ליה
מילתא בפנחס אחוה עייל שמואל למישאל טעמא
מיניה (עיי' ד"ס מ"ק צד כ"ט. כי תפסנו גי' הכ"י
מ') ופירש"י לדבר על לבו דפנחס. ובסנהד' קי"ג.
אתא איהו ואליהו למישאל בשלמא בי טמיא ופירש"י
בי טמיא וי"א בי טעמא בית האבל שמטעימים
אותו בדברים לנחמו וכ' והוא כפי' רה"ג. ואשר
נ"ל שמלת בי טעמא בהיפך אותיות בי עטמא בל"ס
עטם ובל"ע أعظم פי' בית עצמות וכן פי' רה"ג
מלטמיא (אהלו' י"ז, ג') בית מלא עצמות וכ"ה בע'
מלטמיא וע' טמיא וכ"ה ברש"י ברכו' נ"ט. ושבת
קנ"ב: בשם רה"ג בפירושו לטהרות (והוא צד כ"ה.)
ועיי' עוד תולד' רה"ג הערי' י"ט. וא"כ הערת הגליון
בברכו' ו': בי טמיא [צ"ל בי טעמא] י"א בית עצמות
של מתים ע"כ טובה מאוד. ובנו"ג בי טמיא וכ"ה
בדפ"ע (חוץ מדפ"ר) אבל בכ"י מ' ג"א בי טעמא
ועיי"ע אובא טמיא ומ"ש]. שכר האבל שתיקותא
ולקבל באהבה. אגרא דהספדא דלויי שמגביה קולו
בהספד שנאמר (בראשי' כ"ט, י"א) וישא קולו ויבך.
אגרא ופגרא בפ' איזהו נשך בגמ' דשמין (ב"מ ס"ט:).
פי' אגרא שכירותא. פגרא פחיתותא כלומ' נוטל
שכירותא ואם נשכרה נוטל כל הדמים שפחתה
ופגרה כמה ששוה בשעת שכירותא דלא כמתניתא
והוא מלש' אשר פגרו (שמואל א', ל', י', כ"א) (א"ב תרג'
שכר שכיר (ויקרי' י"ט, י"ג) אגרא דאגירא). [אחי"ה
וכן איתא ב"מ ס"ג: אגר נטר ליה. שם ס"ח: פלגא
באגר ופלגא בהפסד. ירוש' מעשר שני פ"ה בסוף
דנ"ו ע"ד: הב לי אגראי. ירוש' ב"מ פ"ב הל' ד'
ד"ח ע"ג בעי הוה שמעון בן שטח משמע בריך
אלההון דיהודאי מאגר כל הדין עלמא. ירוש' מ"ק
ריש פ"ב דפ"א ע"ב אגרא וקרנא].

*2 אֲגַר (בל"ע أَجَرَ בל"ס אַגַר miethen) גיטין ע"ג.
אגור מלחי לעבורינהו. סנהדר' ע"ג. מיטרח
ומיגר אגורי. ירוש' תעני' פ"א הל' ד' דס"ד סע"ב
מיגר זנייתא פי' שוכר זונות. ובויקר' רב' פ"ג

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' דלוסקמא הניטלת על אגפיים ובנוסחי' בקצת שינוי ע"ש וכ"י ו"ו וג"ג גרסו גלוסקמא וכ"ה בע' גלסקם
וגם בע' דלוסקום רומז על גלוסקום וכ"ה העיקר ע"ש.

בראש (ועיי׳ קהלת רבי׳ ד׳ ה׳ פ׳ טוב מלא כף) במתלא אמרין דאגר גינה אכל צפרין דאגר גינין ציפרין אכלין ליה. ובתרגומים יש הרבה מן השרש הזה. ועיי׳ ג״כ ע׳ אוגורי, ואגירא.

3 אָגַר [1] אגורי (Nach R. N. sammeln, jedoch אוגרי = ὑγρός, ά- feucht, flüssig, saftig) אגורי שמו בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ דועל הירקות (ברכו׳ ו׳ :). אלא בינוני זה אגורי בכלים פי״ז (מ״ח) פי׳ בגמ׳ דכיצד מברכין למה נקרא שמו אגורי ששמנו אגור בתוכו. ירושלמי מסכת ביכורים [2] (פ״א הל׳ ג׳ דס״ג ע״ר) ולמה נקרא שמו איגורי שאוגר שמנו לתוכו וכל הזיתים מאבדין שמנן? א״ר חנינא (למה נקרא שמו אגורי) [3] כל הזיתים היורדים עליהן גשמים פולטין שמנן וזה גשמים יורדין עליו ואוגר שמנו לתוכו. — אֲגוּריאות של גוים בס״ג [Volksversammlungen = ἀγοραί] דגיטין (פ״ח:) (א״ב פי׳ בל״י רחוב ומקום וועד) — אָגוּר (Sammler) בן יקא (משלי ל׳, א׳) בהגדת ילמדנו בר״פ וארא (תנחומ׳ צ״ד: וילקוט משלי ל׳) למה נקרא שמו אגור שאגר החכמה והתורה. יקא שהקיאה. נאום הגבר לאיתיאל שהיה אומר אתי אל ואוכל שארבה נשים ולא יסור לבבי [4]. [אחי״ה שלשה ערכים לפי דעת בה״ע יחדיו ידובקו אבל לפי האמת יפרדו לשלשה ראשים. איגורי כמו שרשמנו בל״י לח ועיקר הגירס׳ בי׳ אחר א׳ כדאיתא בירו׳ ביכורים. וכן בתוספתא דנזיר ר״פ ד׳ מביא כזית איגורי ונותן לתוכו ושופע. וכן בב״ר ס״פ צ״א חמר קטף ומור איגורי (frische, saftige Myrrhe) ומזה הענין במדב׳ רבה ר״פ ד׳ אבל ישראל צדיקים הם כולם חטים אגודיהם (וצ״ל אגורי) הם (עיי׳ מעריך של די לונזאנו) פי׳ ישראל דומים לחטים רכים ולחים כמו חלב כליות חטה. אבל הש״ס פירש איגורי מל״מ אוגר בקיץ לחמו וכן מצינו ירוש׳ נדה ר״פ ג׳ ד״נ ע״ג דם אָגוּר (gesammeltes Blut) וכן פי׳ אגרטלי (עזרא א׳, ט׳) כמו אגר — טלי ואמרינן עלה בירוש׳ יומא פ״ג דמ״א. מקום שאוגרין בו דמו של טלה. וכן דרשו במ״ר ר״פ כ׳ הן נאגרים (sie sammelten sich) לעריהם שאין ויגר (במדבר כ״ב, ג׳) אלא לש׳ אסיפה]. ועיי׳ היטב מ״ע למהרז״ף ח״ג צד תכ״ד והלאה ומ״ש הח׳ הגדול ר״מ וויענער.

אַגָּר (Altar, eigentl. die dazu verwendbaren Backsteine, בל״פ آگور آجور בל״ע ,اجر اجر، آجور، כמו יגר בל״ס יְגַר (Steinhaufen ויקרא על המזבח (מלכי׳ א׳, י״ג, ב׳) תרגומו וקרא על אגורא. ויעשו גל (בראשי׳ ל״א, מ״ו) תרג׳ ירוש׳ [I] ועבדו אגורא [5] [אחי״ה וכן תרג׳ קרנות המזבח (עמוס ג׳, י״ד) קרנות אגורא].

אוגורי (= אוֹגִיר vermiethen אַפְעֵל מש׳ אֲגַר) אוגרי אגיר לה בהגוזל בגמ׳ דהמכיר [6] כליו (ב״ק קי״ד: וקט״ו.) פי׳ מכרו לו בד׳ זוזי קמאי דהוה מסיק ביה והוה ליה גנב ופרע בחובו [אחי״ה לפנינו ליתא נוסח׳ רבינו בע״ה. ונמצא עוד משקל אַפְעֵל משרש אגר בב״מ ע״ז. מאן דאוגיר אגירי לדוולא. סנהד׳ כ״ט. סהדי שקרי אאוגרייהי זילי. עירו׳ ס״ג : אוגר לך רשותך. ירוש׳ דמאי פ״ו הל׳ א׳ דכ״א: בגין דלית ישראל שכיחי ואנן מוגרין לעמים כו׳. ירוש׳ תענ׳ פ״א הל׳ ד׳ דס״ר: הד זמן אוגרית חמרי להדה איתה וכ׳].

1 אוֹגֶרֶת (Scharte, wahrsch. vom ar. اجر ver-wunden, wundritzen, od. حجر aufhalten, behindern) פסולה בפ׳ הכל שוחטין בגמ׳ דחוץ ממגל קציר (חולי׳ י״ב :) ומפורש משני צדדים היא האוגרת. [אחי״ה בל׳ ערבי שרש אגר וחגר הוראתו דבר המחבל או מעכב וע״י הפגימה זו אשר על ידה הסכין כפצירה פים האצבע נחבלה ונעכבה והצפורן נאחז בפגימה ולא יוכל לעבור מבלי עכוב].

2 אוֹגֶרֶת (?) בשבת ס׳. הואיל ואשה אוגרת בה שערה ט״ס הוא וצ״ל אוגדת כגירס׳ הערוך עיי׳ ע׳ אגד.

אֲגוּרָה (בל״ע حاجور befestigte Vorrichtung, Damm. סוללה) בנצא [צ״ל בגצא] ואגורה [7] בר״ג דעירובין שהוא בנין חזק ואטיין. [אחי״ה לא נמצא כזה בכל הש״ס. ואת אשר נראה לי הוא כי יש לתקן בזה״ל עושין אגורה בר״ג דעירובין

---

[1]) רבינו כולל תחת סוג זה שמות נפרדים בהוראתם יען לכולם (חוץ מלת אגורי וצ״ל אוגרי) יש סמך בהוראת אגר היינו קבץ וכנס. [2]) כ״ה לנכון רק בכ״י ו״ו ובדפ״ע חסר ועפ״י גי׳ אמיתית צ״ל ג״כ בע״מ ע׳ איגר. צד י״ד כי הירו׳ אי׳ בביכורי׳ ולא בברכות. [3]) כ״ה ב׳ פעמים בכ״י ו״ו ולשון מיותר הוא ובאמת לי׳ בירו׳ ביכורי׳, ובדפ״ר בט״ס הוא. [4]) ועיי׳ עוד בקצת שינויים שמ״ר פי״ב, קהל״ר בתחילה, במ״ר פי״ב, ילקי׳ משלי ל׳. — [5]) כ״ה בכ״י ב״ר אבל בדפ״ע ובתרג׳ הגי׳ אוגה, ובכ״י ל״ר איגר וגם זה מצוי בתרג׳ עיי׳ עמת״ר של מהרי״ל ח״א ד״ט: ול״נ שגי׳ אוגר ואוגרא צ״ל אגורא והוא מל״ע ופי׳ הרשומה, וגי׳ איגר הוא ל״ס הרשומי׳ וטעמו גל של אבנים וכן טעם של דגורא מפעל דגר ענינו אסף וקבץ. [6]) כ״ה בדפ״ר ועיי׳ ג״כ הגרי״ב בהפש״ב. ובדפ״ע בט״ס המוכר כי על כן מצויין ב״ק צ״ט אבל האמת כי הכונה על ב״ק קט״ו. מעשה של אבימי בר נאזי ולגי׳ הרי״ף אביי בר נאוי. [7]) ועיי׳ תוספ׳ עירו׳ ד״ה תגורה ונתפרש ע״י מחיצה ולגי׳ רבינו אגורא טעם המלה בל״ע ג״כ מחיצה וסוללה ותל עפר לבצר החומה.

(הוא דכ"ב:) ושם איתא: ושאר עושין חגורה וכן הוא בע' חגר ג': ושל שאר עושין לה חגירה (עיי' ג"כ בה"ג ערובין כ"א ע"ד) ובאמת בע' גצא כתב רבינו, לפי גירס' כ"י ברעסלוי, בזה"ל גצא וחגירה כבר פי' בע' אגר. נשמע מזה כי חגירה ואגורה שתי נוסחאות הן שהביא רבינו כדרכו אחת בע' אגורה ואחת בע' חגר ג'. וא"כ שתיהן שוות בהוראה וכיוונו למאמר אחד ובעבור זה יש לתקן ערך שלנו תחת נצא או גצה ואגורה בזה"ל: עושין אגורה בר"ג דעירובין, וסופר אחד טעה לכתוב תחת עושין: נצה או גצה, והביאו המלה בערך מיוחד גצה! שאין נמצא כמותו בש"ס.]

אִיגָר (בל"ש אגר בל"ס אֶגָּרָא בל"ע اجار Dach) חומה ולא שור איגר בר"ג דמגילי' (ה' :) ובס"ג דערכין (ל"ב.) פי' שלא יהא לחומת העיר גג כלומ' שאם יש כותל של בית חומה לעיר לא חשיב חומה. פ"א שור איגר שעושין גגין לצריף עד: שמגיעין לקרקע ואם בענין זה יש חומה לעיר לא חשב חומה. וי"מ איגר חומה שמתקבצת מעט מכאן ומעט מכאן ואינה מסבבת כל העיר מלש' אוגר (א"ב תרג' גג המגדל (שופטים ט', נ"א) איגרא מגדלא). [אחי"ה וכן במד' רות פ' באשר תמותי איגר פלטיך. מדרש איכה בפתיח' ולאיגריא סלקין. פסחי' קי"א: דבי איגרי רישפי פי' שדים שלנו בגגות שמם רישפי עיי' רשף. וירוש' פסחים ע' ע' אבריה].

*אַגְרָא (N. p. Schwiegervater des R. Abba) בחול' ק"ד: אגרא חמוה דר' אבא. וכתוב ביוחסין השלם (צד ק"ו.) נוסחא אחרינא חמוה דרב דימי ואעפ"י שאומר תני הוא אמורא עכ"ל. שם קל"ד. ונדה נ"ג. ר' יהודה בן אגרא.

*אָגְרוּ, אָגְרוֹן (= ὠχρός, όν blass, blassgelb) ירוש' מעש' ש' פ"ד הל' א' דנ"ד רע"ד פודין מן החטין על השעורין כו' אפילו מן האגרו על השמתית ומן השמתית על האגרו. ירוש' פיאה פ"ב הל' ה' די"ז: קצר חצי איגדו [צ"ל אגרו] וחצי שמותית [צ"ל שמתית] לעשותן גורן אחד. ירוש' תרומות פ"ב הל' ד' דמ"א רע"ד אפי' מאגדון [צ"ל מאגרון] על שמתית ומן שמתית על אגדון [אגרון]. בכולם צריכים אנו לתקן שחמתית כדאיתא בב"ב ה' ו' שחמתית ונמצאת לבנה. וכן הגירס' בירוש' נזיר פ"ה הל' ג' דנ"ד. שחמתית ונמצאת אגרון. ושחמתית הוא תרג' חום: שחים. שחום (בל"ס שְׁחַם dunkel, schwarz) ואות חית מובלעת כמו מסותא במקום מסחותא (עיין תלמ' ירושל' לפיאה בפירוש אהבת ציון מאת המאור הגדול מוהר"ר ר' זכריה פראנקעל).

אַגְרִיאוֹן (= ἄγριος, ον wild, ungebändigt) כלב אגריאון וארי אימירון [1] [zahm, ἥμερον] בב"ר פע"ז ויותר יעקב לבדו. פי' אגריאון בלע"ז סלבטי"קו [wild, unbezähmt, it. salvatico]. פי' [2] בהמה ביער שאין לה אדון וזה בפסיקא דהחודש (פסיק' דר"כ דמ"ד:) (א"ב אגריאון פי' בל"י יערי ולמוד מדבר. אימירון בייתי ומורגל בין אנשים). [אחי"ה בב"ר אגריון — ונמורין וכן בע' בדפוסים וט"ס הוא ונכון בע' אמר ד' וכן נשנה במ"ר פי"א. ובאגדת שמואל פי"ז הפך הסדר. עד שלא חטא היה שומע את הקול אגריון וכיון שחטא היה שומע את הקול נימורין [צ"ל אימירון]. וצריך להחליפם בראשונה אימירון ובשניה אגריון. וכן הוא לנכון במ' הזית פ' מי זאת. ובפ' הנה מטתו בטעות אדימון ובמ"כ אדיבון וצ"ל אמירון ועיי' הערת הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער ומ"ש בעומק ידיעתו].

אַגָרַדֶמִין, אַגָרַדֶמִים (Markthäscher ἀγορα‌δημόσιος od. Marktschätzer, Censor = ἀγορατιμητής) מעמידין אגרדמין למדות ולשערים בס"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב פ"ט.). ויש גורסין בסמ"ך אגרדמים [3]. גוי שקדח במינקת בפ' ר' ישמעאל בע"ז בגמ' דלוקחין גת (ע"ז נ"ח.) ובפ' הגוזל עצים בגמ' דגזל מטבע (ב"ק צ"ח.) [4] אגרדמין שיצא לשער המדות בפסיקתא דעשר תעשר (רצ"ו.) [5] והגדת ילמדנו בקח את המטה (בתנחומ' ליתא). פי' אגרדמין שוטר ממונה לתקן המדות איפה והין וכיוצא בהן ולתת בהן חותם במטבע ולצוות שלא יהא אדם רשאי למכור ולקנות אלא בהם ואם

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וכ"ה בילקי' משפטי' רמז שס"ג. [2]) ובדפ"ע עוד מלת אימירון ויש למחוק וכן ל"י בע' אמר ד' עיי' תולדי' ר"נ צד נ"ח ובע"מ צד י"ד וגם בע"מ שם במקום נומירין צ"ל אימירון וכבר הרגיש בזה הרב שלמה באבער בפסיקי' שם אות נ"א. [3]) כ"ה בדפ"ר ופיזי' וכ"ה בב"ק וגי' היותר נכון ברש"י שם אגרדימוס והוא ל"י הרשומי' ἀγορα‌δημόσιος אבל בע"ז שם פירש"י אגרדמים גרסינן במ"ם ורצונו לדחות גי' הע' (עיי' באבער שם אות י"ט) ועיי' במבוא פ"ג אות א' והדין עם רבינו. ובדפ"ע וויניצי' באסי' ובב"ב וילקוט תהלים ל"ז רמז תשכ"ט וספרא קדושי' הגי' אגרדמין, בספרי ס"פ כי תצא ובתוספתא ע"ז פ"ח אגרדמים, ובכלם צ"ל אגרדימוס (ובדפי' אמש' ופראג ביתר טעות אגרדסין!) ובמקום אגרדמין אי' עוד הגי' אגרנימין, אגרנימוס עיי"ע אגרינומין וזו הגי' רק בירו' וגי' אגרדמין רק בבבלי. [4]) פליאה גדולה על בעל הפשב"ע איך כתב וז"ל לא ידעתי מקומו בכל מסכתא ב"ק ובשאר דוכתא. [5]) בפסיקתא הגי' להגרונימוס שיצא וכו' ובילקי' תהלי' שם כגי' רבינו. ובתנחומא אי' בהעתקת עברית בעל השוק ועל שאר שבושי' עיי' הרב שלמה באבער שם.

יעבור אדם על גזירתו יעשה בו כפי מה שיראה אם לענש אם למכות ולא יהיה מי שימחה בידו. ואין מעמידין אגרדמין על השערים פי׳ לפסוק שער שבשוק לגזור שתמכר האיפה כך וכך או ההין כך וכך ואסיקנא ואפי׳ לשערים מפני הרמאין וכדאשכחן ביומא (ט׳.) שהיו מעמידין פרהדרין שהיו מכין בעלי חנויות והיו אומרים להן מכרו בזול.

אַגְרַטוֹן (ungemischter, reiner Wein ἄκρατον) מדר׳ קהלת פסקא כי ברב חכמה (א׳ י״ח) ושתה יין ישן ומיני אגרטון פי׳ אַקְרַטוֹן בל״י כוס יין חי בא בקנוח סעודה ובאה אות גימל תמורת אות קו״ף).

אגירייסין ([צ״ל אַגְרִיסָיִין] ἄγριος wild, ungezähmt, von der Leidensch. gebr.) סוסים מזוינים (ירמיה ה׳, ח׳) סוסון אגריסיין מסתברא סוסים שאינן בני תרבות כמו שפי׳ למעלה [ע׳ אגריאן]. כלב אגריאן. וכן קורין (לשדה) בל׳ לע״ז אג״רו [wild, rauh, it. agro].

*אֲגַרְמָא (γραμμάριον = Skrupulus $^1/_{24}$ der Unze) בירוש׳ דגיטין פ״ה הל׳ ח׳ דמ״ז: קרקע דינר אגרמא רביע מעות סרימסין והמפרש (פני משה) טעה במ״חכ לפרש לשון נכוי וחסרון כמו לגרם עצמות בפ׳ לא יחפור עכ״ל. ועוד עיי״ע גרמס.

אֲגַרְמִי (בל״ע غرامة מכס, Tribut) (בריש ויק׳ רבה)[1] ר׳ לוי אמר הלך ונטל אוגרמי[2] ממצרים אמר אין יכלת ליה הא טיבות[3] ואי לא אנא אמר ליה איתי מכס ומן גו כך אנא קטיל ליה[4] בב״ר וישלח יעקב (פ׳ ע״ה — עיי׳ ילק׳ בראש׳ ל׳ רמז ק״ל) רשות להיות מוכס (א״ב פי׳ בל״י [ἀγερμός[5] das Sammeln sc. der Steuern,

אַגְרִינוֹמוֹן[6] (ἀγορανόμοι Marktmeister, Marktrichter) של מדינה בריש ויקרא רבה ויקרא אל משה (פ״א וילק׳ ריש ויקרא) למה הדבר דומה למלך שנכנס למדינה עם מי מדבר תחילה לא עם אגרינומון של מדינה למה שהוא מתעסק בחייה של מדינה כך משה מתעסק בטרחותן של ישראל א״ל זה אכלו וזה לא תאכלו. את זה תאכלו מכל אשר במים (דברים י״ד, ט׳) וזה אשר לא תאכלו (שם פסוק י״ב) (א״ב פי׳ בל״י פקיד ממונה על דברי מאכל ועל שער השוק). [אחי״ה הרבה מקולקל בדפוס שמלבד השבושים שציינתי בהערה נמצא ה׳ פעמים אנגרמוס תחת אגרנומוס. וזה בירושלמי ב״ב פ״ה הלכה י״א דט״ו סע״א, ורע״ב: מנה לך אנגרמוס על כך — רב מנייה ריש גלותא אנגרמוס.. א״ל אנגרמוס שאמרו למדות ולא לשיעורין (ב׳ פעמים) אבל בתוספתא כלים ספ״ו אי׳ על נכון.. מפני שֶׁאִיגְרַאנָמִין בודקין את היין].

* אַגְרְסְטֵים עיין ע׳ ארגסטוס.

אֶגְרוֹף (מל״מ ,Faust) אוי לי מאגרופן בס״ג דמקום שנהגו (פסחים נ״ז.) אגרופן[7] של בית דוד בפ׳ כהן גדול בגמ׳ ולא ירבה לו נשים (סנהד׳ כ״א.) ובפ׳ י׳ יוחסין בגמ׳ דמוכתב (קידושין ע״ו:). אגרופא של חנופה[8] בס״ג דואלו נאמרין בכל לשון (סוטה מ״א:). ענין זרוע וכח חמה. אגרוף גדול זה אגרופו של בן בטיח[9] בכל כלי בעלי בתים בכלים[10] (י״ז, י״ב). פי׳ אדם גבור היה בימי בעלי המשנה[11], והאגרוף שלו היה גדול וישנו כראש גדול של אדם (כלים שם, ובכורות ל״ז:). מודה ר׳ יהודה כמלא אגרוף בר״ג דהישן (סוכה כ״א.). פי׳ פס יד כפופה בטפח בלא בוהן ועשויין בני אדם להכות כדקאמרינן (סנהדרין כ״א. מ״ט. קידושין ע״ו: פסחים נ״ג: ירושלמי פיאה ז׳ ח׳ ד״כ ע״ג) [אחי״ה ופליאה על בעל הפשב״ע ע׳ אגרוף שכתב וז״ל ודע שלא מצאתי אלא בפסחים נ״ג: ע״כ ועיי״ע בעלי אגרופין. ויש להעיר על הוראת המלה הערבית جرف שענינו חטף. וכן מפורש בעלי אגרופיא (קידושין ע״ו: דאזלי ל ב ע ו ת י עלמא] בעלי אגרופין וכתיב (ישעי׳ נ״ח, ד׳) ולהכות באגרוף רשע.

*אַגְרִיפָּס (בל״ס יו׳ ורו׳ ,Agrippa, Ἀγρίππας 1. herodian. König. 2. heidnischer Feldherr) בסוט׳ ז׳, ח׳ אל תתירא אגריפס אחינו אתה,

---

[1]) יש למחוק ונ״ל שבא מראש ע׳ הבא אח״ז. [2]) ובילקוט שם בלא וי״ו ואולי צריך להיות אגרומי והוא לשון יון ἄγερμα, ἀγρεῦμα פי׳ בזה ולכידה. [3]) כ״י ה״ב סבאות וצ״ל טבאות וכ״ה בילק׳ ובב״ר אי׳ טב. [4]) בב״ר אנא קאים עלווי. [5]) משורש ἀγείρω אבל לא משתמשין בל״י במלה זו לאסיפת וגביאות כמון של מכס. כי על כן אמרתי שהוא ל״ע הרשומה וטעמה מכס. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו ה״ב וג״ג וכ״ה בויק״ר אבל דפ״ע גרסו אגריגימין ובפסיקת׳ דר״כ הגרינימוס וצ״ל אגרינימוס וכ״ה בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ג אבל ירו׳ ע״ז פ״ד דמ״ד: משובש עוד יותר אגרניסום ובתוספתא ב״מ פ״ו איגרי ממון, ובילק׳ ריש ויקרא רמז תכ״ז אגרטמון ונתחברו אותיות נו׳ ונעשתה מהן ט׳ עיי׳ עוד ע׳ אוביין וע׳ אגרוף ועיי׳ הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער בפסיקי׳ דר״כ רצ״ו: הע׳ י״ט אבל מה שרצה לתקן גם אגרדמין בכ״מ להיות אגרנימון לפ״ד לא נחוץ כי גם למלה זו יש לה פיתרא עיי״ע אגרדמין. [7]) בסנה׳ הגי׳ בעלי אגרופין עיי״ע. [8]) כ״ה בכ״י ל״ד ה״ב וב״ר וכ״ה בקצת דפוסי ע׳ אבל ברפ״ר ופיז׳ במקום חנופא הגי׳ הטפא. [9]) בבכו׳ גרס אבטיח ובכ״י ה״ב בית אבטית צ״ל אבטיח אבל לקמן ב ן ב ט י ח עיי״ע ומ״ש. [10]) בדפ״ע עוד פרק קמא ויש למחוק. [11]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב ובדפ״ע הגי׳ בבעלי משנה.

ויקרא רבה אגריפס המלך בקש להקריב ביום אחד אלף עולות. בכורים ג׳, ד׳ אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתיפו וכ׳ כתוב׳ י״ז. אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה. פסחים ק״ז: אפי׳ אגריפס המלך שהוא רגיל לאכול בתשע שעות וכ׳ ושם כמה פעמים. והרבה בש״ס — ע״ז נ״ה. שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל. ובתש׳ ג״ק דפ׳ בערלין צד מ׳. כתוב וז״ל בשני אגריפס המלך בן הורדוס היה אחד ששמו אגריפס ושר צבא שלו היה לפי׳ היה קורין אותו אגריפס צבא שלא יתחלף באגריפס המלך עכ״ל.

אַגְרַפּוֹס (umgeschrieben ἀγράφως) בויקרא רבה בריש אם בחקתי תלכו (בפ׳ ל״ה ליתא בדפוסי׳, ועיי׳ בע׳ בסיליאוס, נמס ב׳) אמר רב אלעזר בסיליאוס בר סיליאוס נומוס אגריפס (צ״ל פַּרַא בַסִילֶיאוּס או נוֹמוּס אַגְרַפּוּס[1]) [für den König ist das Gesetz umgeschrieben (παρὰ) πρό βασιλέως ὁ νόμος ἀγράφως] יש מפרשים בסיליאוס: מלך, סיליאוס [? ἠλίθιος thöricht, dumm] שוטה,[1] נומוס דת, אגריפס סופר והכל ל״י הן כלומר מלך בשר ודם כותב וגוזר גזירות ואינו מקיימם אבל הקב״ה אינו כן (א״ב בירושלמי דר״ה פ״ק (דנ״ז.) פרא בסיליאוס נומוס אגרפוס[3]) פי׳ המלות בל״י אצל המלכים דת לא נכתבת, כלומר המלכים עוברים על דת שהם גזרו).

אֶגְרִיקוֹס ([צ״ל אֶגְדִיקוֹס] Staatsanwalt Ἔκδικος) במדינה ממונה על בית שלו בב״ר פי״ב (א״ב פי׳ בל״י [roh, bäuerisch ἀγροῖκος] פרזי ואיש שדה). [אחי״ה ולא היא אלא כמו שרשמנו ונוסח׳ מוטעת אירעה גם לרבינו בע״ה גם לר״ב. וכן בטעות בילקוט תהלים ס״ח ריש רמז תשצ״ד מהו ביה שמו א״ל אין כל מקום ומקום שאין ממונה על ביא שלו אנגיטום [Lebensart, Gewerb, פי׳ מחיה βίος] [צ״ל אוגוסטוס עי׳ ער׳ אגבאסטס] במדינה ממונה על ביא שלו אגריקוס [צ״ל אֶגְדִיקוֹס] במדינה וכ׳. ובב״ר איתא אנדיקוס ויש לתקן אגדיקוס וכן בית שלו יש לתקן ביאת ובילקוט חסר קו על א׳ של ביא וצ״ל ביא׳. ועיי׳ ג״כ ע׳ אנדיקין].

* אִיגְּרָא, אִיגַּרְתָּא (בל״ס אֶגַּרְתָּא Brief, Edikt, אִגֶּרֶת .sp. hb) בס״פ כל כתבי (שבת קט״ו.) אתא איגרתא ממערבא. סנהדרין פ״ב, צ״ו. ב״מ פ״ג: (ילקוט בלק תשצ״ה, מלכים רמ״ד) קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא (עיי׳ ע׳ פרוונקא). ירוש׳ נדרים פ״ו הל׳ י״ג ד״מ. וירוש׳ סנהדרין פ״א די״ט רע״א שלח ליה רבי ג׳ איגרן. ירושלמי סוטה פ״ט הלכה י״א דכ״ד סע״א תלתא אִיגְּרָן הוי יהיב מדיליה. ירושלמי כתובות פ״ב הלכה ג׳ דף כ״ו סע״ב כאילין איגראתא.

* אִיגְּרָא דְאִיקָר (וכ״ה בל״ס Ehrenschreiben d. i. Empfehlungsschreiben) ירושלמי דחגיגה פ״א הלכה ח׳ דף ע״ח רע״ד יכתוב לי חדא איגרא דאיקר ניפוק לפרנסתי לארעא ברייתא. וכן בירושלמי מ״ק פ״ג הלכה א׳ דפ״א ע״ג וירוש׳ נדרים ספ״י דמ״ב ע״ב. פי׳ א ג ר ת ש ל כ ב ו ד לצאת לחוצה לארץ לבקש פרנסתי.

אִיגֶּרֶת בִּקּוֹרֶת (Versteigerungs—Verlautbarung) אלא א״כ עשו אגרת בקורת במשנה בפ׳ אלמנה ניזונת בכתובות (צ״ט:) פי׳ כְּתַב הכרזה שכותבין ומכריזין שדה עומד לימכר בכך וכך ממון כל מי שירצה ליתן יותר יבא ויתן. [אחי״ה מקור פי׳ זה בלי ספק בירושלמי מגילה פ״ד הלכה ד׳ דע״ה ע״ב מהו איגרת ביקורת? רבי יודה בר פזי אמר אכרזה. וכן בירושלמי כתובות פי״א הלכה ו׳ דל״ד ע״ג. וירושלמי סנהדרין פ״א די״ט ע״ב. וכן פירש״י בכתובות צ״ט: במשנה אגרת בקורת: הכרזה ולשון ביקורת שמבקרין את בני אדם ע״י הכרזה].

* אִיגֶּרֶת מֶרֶד (Gerichtliches Dokument über die Wiederspenstigkeit) בכתובות ס״ד. כותבין אגרת מרד על ארוסה ואין כותבין אגרת מרד על שומרת יבם. בירושלמי קידושין פ״א דנ״ט ע״א המורדת על בעלה כותבין לו איגרת מרד על כתובתה. שם ובירושלמי כתובות פ״ה הלכה י׳ ד״ל ע״ב ארוסה וחולה נדה ושומרת יבם כותבין לה איגרת מרד על בעלה.

* אִיגֶּרֶת רְשׁוּת (Freundschaftsbrief) במשנה מ״ק פ״ג, הלכה ג׳ ואילו כותבין במועד ואיגרות של רשות. ופי׳ שם בירושלמי (מ״ק דפ״ב ע״א) [זו] שאילת שלום. עיי׳ ע׳ הבא אחריו.

אִיגְּרוֹת שׁוּם (gerichtl. Schätzungsurkunden) וְאִיגְּרוֹת מָזוֹן (Alimentations-urkunden) ואיגרות של רשות [s. oben] במ״ק במשנת ואלו מגלהין (מ״ק י״ח:)[4] פי׳ אגרות שום [בל״ש שׁוּם בל״ע سوم سوم Schätzung] היתומין

[1]) ובגי׳ אגרפוס אחז רבינו ג״כ בעי׳ בסיליאוס ועי׳ נמס ב׳. וכאן פי׳ אגריפס סופר וכיון על ל״י גְרַאפֶעאוּס. [2]) בְּכ״י ג״ג ובעה״ק שנ״ב שוטר. [3]) בנו״ג פרא בסיליוס או נומוס או גריפוס ויש להעתיק ג״כ כזה: פַּרַא בַּסִילֶעאוֹס אוֹ נוֹמוֹס אַגְרַאפוֹס כלומ׳ בשביל המלך הדת אינה נכתבת. ועיי׳ פרעמדשפראכל. רעדענסארטען להחכם בריל צד י׳ח. [4]) רש״י ורע״ב לפי׳ שני למ״ק פ״ג מ״ג פי׳ לענין מזונת בת אשתו ומקשה התוי״ט מי גרע ממתנה ומאי קמ״ל. והירוש שלא הזכיר פי׳ הערוך ומקורו הירו׳ אע״פ שהביא התוי״ט בדיבור הקודם ד״ה אגרות שום הך ירו׳, ע״ש.

(עיין ערכין דפ"ו וירושלמי מ"ק דפ"ב ע"א), איגרות מזון מזונות אלמנה (ירושלמי שם) איגרות של רשות [זו] שאילת שלום.

אַגְרַת (Agrath, z. agra, sehr böse, E. N. eines weibl. Dämon) בערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לן (פסחים קי"א.) אַגְרַת אַזְלַת אוסִיא [E. N. eines weibl. Dämons im Z. A. Ucij] בלוסיא מין לחש ושמות של שדים[1]. [אחי"ה בכ"י א"פ הגי' היותר נכונה אזלת אגרת בת מחלת אוסיא בלוסיא מתקטלין וכ' וכ"ה בע"י ובכ"י הרשב"ם בלוסיא אוסיא עיי' ד"ס פסחים צד קס"ט: ושיעורו הלכה השדה אגרת המרקדת ושדה אוסִיא המטעת כי בלוסיא בל"פ بلوس ענינו מטעה ומאחז את העינים; ומתקטלין בחיק קבל (כ"ה בגי' רש"י ורשב"ם) כלומר נהרגין ע"י מורה בחצים וקשת וכן משמע מפי' רש"י ורשב"ם כי בכ"י רשב"ם אי' בחיצים בחיק קבל ארכו לישטרא וכן פירש"י בחיק קבל אר"ק בלישטר"א והוא בלאי"ט arco balesrta ובפי' ליחזקאל כ"ו, ט' לועז שארבליטא ונ"ל להגיה ארבליט"א והוא ל"צ arbalète פי' מורה בחיצים ורד"ק שם ובס' השרשים ע' מחה גורס בפסחים בחי קבלו והוא הקשת שקורין ארק"א באלישטר"א ומורים בו חצים ע"כ ע"ש. וא"כ קו"ף של בחיק באה מראש מלת קבל וזה כפתור ופרח. וכן שם: אגרת בת מחלת היא ושמונה עשר רבוא של מלאכי חבלה יוצאין. במ"ר פי"ב אגרת בת מחלת ומרכבתה, פי' אגרת הרוקדת וכן נקראת רוח הרוקדת בל"ס חַנְגָא עיי' מ"ש במאמרי על המלאכים ושדים צד פ"ז והלאה].

אֲגַשְׁתּוֹן (בל"ע جس חזק וקשה ,fest, hart וממנו הפעל) במג' איכה אגשתון אפיכון שמעו כי נאנחה אני פי' החצפתם ס"א אקשיתון אפיכון. אגישת אפיך בפסיקתא דאנכי אנכי הוא מנחמכם עכ"ל. [אחי"ה[2] הדברים האלה אין להם שחר וחלו בם ידי המעתיקים או מדפיסים וכך צ"ל: במגילת איכה שמעו כי נאנחה אני (א', כ"א) ובפסיקתא דאנכי אנכי הוא מנחמכם (דקל"ח:) אגשית אפיך, אגשיתון אפיכון פי' החצפתם. ס"א אקשיתון[3] אפיכון.

1* אַד . . (עד .bis, während) ברכות ל"ח. סנהד' ל"ג: אַדמוקדך [= עד דמוקדך] יקיד זיל קוץ קרך וצלי. עיי' קד ב'. פסחים קי"ג. אדחלא אכרעך [= עד דחלא על כרעך] זבינך זבין. עיי' ע' חלב'. קידושין ל'. אדידך על צוארי דבריך וכו'. ע"ז נ"ח: אדמקטורך עלך זיל הדר. עיי' ע' מקטור. גיטין ע'. חולין ק"ה: נדה כ"ו: אדהכי = עד דהכי. גיטין נ"ו. ב"מ פ"א. ועוד הרבה אדתני = עד דתני.

2* אַד . . . (= עַל ד . . . auf, über, an) כתובות כ"א. ואסהיד. אחתימת ידיה ואדחד [= ועל דחד] דעמיה. בב"ב קנ"ט: קשיא דרבא אַדרבא [= על דרבא]. ב"מ י"ח. קשיא דרבה אדרבה.

3 אַד (= אַדִי (בל"ע ادى ,wegwerfen, abweisen zurückstossen) המוציא שלהבת לרשות הרבים פטור היכי משכחת לה דאדייה אדויי בפ' משילין בגמ' דהגחלת (ביצה ל"ט.), פי' המוציא שלהבת לרשות הרבים כגון שנפח בפיו וכיוצא בזה ודחף השלהבת מרשות היחיד לר"ה פטור וזה פי' דאדייה אדויי. ובפ' כיצד הרגל בגמ' התרנגולין (ב"ק י"ט:) מתניתין דאדייה אדויי. ובגמ' דהכלב (שם כ"ב.) אמר לך ר"ל הכי במאי עסקינן דאדייה אדויי. ובפ' הגוזל עצים בגמ' גזל מטבע (שם צ"ח.) ובמים צלולין לא אמרן אלא דאדייה אדויי אבל מטא לידיה מגזל גזליה והשבה[4] בעי. פי' שגלגלו ולא הגביהו אבל הגביהו קנאו וכן לענין תרנגול שדידה את הכלי בדליל[5] שברגלו וכן הכלב לא שהגביה החררה אלא בדרך דידויי הביאה.

*** 4 אַד** (אַדָא בל"ע اد bewaffnet, gerüstet sein) בסנהדרין ז'. וילקוט תהלים תשמ"א גברא דרחיצנא עליה אדייה לגזיזא וקם עיי' ע' גז י'.

אֵד (.Dunst, Gewölk hb) בב"ר פי"ב (לפנינו י"ג[6] וילקוט בראשית רמז כ') ה' שמות נקראו לו: אד, ענן, נשיא, חזיז, עב. אד: ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב', ו') שהוא שובר[7] לבעלי שערים[8]. עב: שהוא מעבב את פני הרקיע שנא' (תהלים י"ח, י"ב) עבי שחקים. ענן: שהוא עושה בריות ענוים אלו לאלו וכתיב (דניאל ז', י"ג) וארו עם ענני שמיא. נשיאים: מעלה נשיאים (תהלים קל"ה, ז') אלו על אלו. חזיז: ודרך לחזיז קולות (איוב כ"ח,

---

[1]) כ"ה בכ"י ל"ד ודפ' אמש'. [2]) ועיי' הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער פסדר"כ שם אות ט"ו. [3]) וכ"ה במדרש איכ"ר וכגי' ראשונה של רבינו בפסיקתא כ"ה גם בכ"י א"פ ופי' של פסיקתא. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ה"ב ודפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס והמשכה. [5]) כ"י ה"ב בדלי וט"ס הוא. [6]) בענין חלוקת הפרשיות של ב"ר עיי' ספר הנפלא גד"פ ממהור"ר יו"ט צונץ צד קע"ח הערה ד' והרב החכם דירינבורג במ"ע ג"ג ח"ד צד קכ"ד וכבר רמזתי על זה בכמה ערכים. [7]) וכ"ה בילק' אבל בב"ר אי' עוד מלת אידן. [8]) עיי' ירו' תעני' פ"ב הל"א דס"ה: ואד יעלה מן הארין עלה שבר מלמטן מיד הגשמין יורדין. ונראה בעליל שרש אד בענין הוראת המלה שוד ושבר (עיי' משלי א'. כ"ו. כ"ז; י"ז. ה' ומקומות זולתו).

כ"ו; ל"ח, כ"ה) שעושה חזיזות ברקיע ומשרה רוח הקודש על הבריות היאך כמה דאת אמר (ישעיה א', א') חזון ישעיה בן אמוץ.

*1 אָדָא (=הָדָא וכ"ה בל"ס פי' אלה, הם (diese, jene, ירושלמי ברכות פ"ג בסוף ד"ז. הדא אמרת היא הדא היא אדא. ירושלמי עירובין ספ"ד כ"ב. אשכח תנא היא אדא היא אדא (ב' פעמים).

*2 אַדָּא (שם הפרטי) רבי אדא (אידי) דקיסרין. אדא שמשא. אדא ברבי. ר' אדא בר אהבה (אחבה). ר' אדא בר בימי (אבימי). ר' אדא (אידי) בר שמעון. עיי' בכל זה מבוא הירושלמי מהגאון מהר"ז פראנקל (דס"א וכו'). אדא דיילא בב"ק קי"ט. ובמ"ר פ"ט אדא דיאלא.

אוּד (בל"ס אוּדא Ofenkrücke, Schürholz, בל"ע اُود עץ כפוף) שנשבר אסור להסיקו בי"ט בפ' המביא כדי יין בגמ' דאין מנהיגין את הבהמה (ביצה ל"ג. ושבת מ"ג.) פי' אוד כלי שגורפין בו התנור.[1]) [אחי"ה אבל הא דאמרינן בסנהדרין צ"ג. וילקוט ירמיה ש"ט תרי אודי יבישי וחד רטיבא אוקידו יבישי לרטיבא מל"מ הוא (אוד ישעי' ז', ד', עמוס ד', י"א, זכריה ג', ב') ורבינו בע"ה בע' ק ס א' גרס קיסי].

☞ אִיד (בל"ס עִידָא, בל"ע عيد ,Fest) משנה קמא דע"ז לפני אידיהן של גוים (ע"ז א', א') פי' כנוי לחגי הנכרים ותרגום על פסוק בשנת שלש למלכו (אסתר א', ג') ואית דאמרין יומא דאידא הוה ליה[2]).

☞ אִידָא (=אֵי דָא [בל' עברי אֵי זֶה] בל"ס אַיְדָא (welcher, e, es, תרגום באיזה דרך הלך (מלכים א', י"ג, י"ב) באידא אורחא אזל. איזה יכשר (קהלת י"א, ו') אידין מנהון יתבחר ובלשון תלמוד (פסחים ל"ט: חגיגה ו':) אידי ואידי פי' זה וזה. [אחי"ה וכן במ' איכה (א', א') אחמא לי אידא היא חובצא דעיזא חיוורתי ואידא היא דעיזא אוכמתי (עי' חבין א') שם: אידא היא ביעתא. ירושלמי פסחים פ"ב דכ"ח ע"ג ואיידא אמר דא. ירושלמי סוטה פ"ה ד"כ סע"ג איידי חובתא עבדית].

* אֵידֵין (אֵי דֵין [בל' עברי אֵי זֶה] בל"ש אֵידֵי (wer, wo? בתמיד ל"ב. אידין מתקרי חכים — אידין מתקרי גבור — אידין מתקרי עשיר.

במדרש איכה ג', ז' באידנא אסטרטיא [Weg, strata] אתית.

* אַדְבֵּאל [צ"ל אַרְבֵּאל] בירושלמי מעשר שני רפ"ד דנ"ד ע"ד . . . ובאדבאל בתרין אלפין ילקן. הוא ארבל שם מקום עיין ארבל, וארכל.

* אַדִיבוֹן וְאַדִימוֹן. ט"ס תחת אימירון עי' ער' אגריאון.

☞ אַדְבְּעָא (בל' עברי אֶצְבַּע, Finger) תרגום כתובים באצבע (שמות ל"א, י"ח) כתיבין בארבעא.

אוּדְדָא (בל"ס עוּדוּדָא, עודדא, בל"ע عثا Alles (zum polstern Verwendbare, pilositas vestis מבי סדיא נפק בחלומות דרבא בפ' הרואה (ברכות נ"ו) פי' הנוצה היוצאה מן הכסת שלך[3]). ובר"ג דבמה טומנין (שבת מ"ה.) רב חסדא שרא לאהדורי אודרא[4]) בשבתא. ובס"ג דחזקת הבתים (ב"ב נ"ח.) ההוא דא"ל חביתא דעפרא לחד בראי וחביתא דגרמא לחד בראי וחביתא דאודרי לחד בראי. פי' ר' בנאה אודרי מצעות הן כגון כרים וכסתות וכיוצא בהן ועפרא הוא קרקע שלו וגרמי הן עבדים ושפחות ובהמות וחיות וכיוצא בהן. ובפ' אלו מציאות בגמ' דמצא בגל (ב"מ כ"ו.) מתניתין באודרא ונסכא. ובר"ג דמי שאחזו (גיטין ס"ט.) וליתי אודרא דעמרא. ובר"ג דהתכלת (מנחות מ"ב.) קלינן לאודרא. ובפ' אין מעמידין בגמ' דמרפין (ע"ז כ"ח:) אודרא דנדא דלא משקף. פי' בתשובות חתיכה של צמר שאינו מנופץ והיא צבועה. קול עלה נדף (ויקרא כ"ו, ל"ו) תרגום קל טרפא דשקיף. אל ידפנו (איוב ל"ב, י"ג) אלהא ישקפיניה (א"ב בנוסחא גרסינן אודרא). [אחי"ה בכ"י הש"ס אורדא וצ"ל אודדא וכן בכ"ג ל"ה. ובע"י דפ' ראשון וברש"י ד' שונצינו עי' ד"ס ברכות קנ"ה. וכ"ה בכ"י א"פ ובריי"ף כ"י עיי' ד"ס שבת צד מ"ו: ואודדא כמו עודדא בל' סורי וערבי וכן פעם אחת בירושלמי שבת פ"ו ד"ח סע"ב ר' ינאי זעירא נפל עודרי [צ"ל עודדי] דאודניה. ועי' ג"כ ער' א ר א ב', והוא אֶרָא אצלינו. וע' אוּרְדֵי].

אָדְדָא [צ"ל אָדְרָא[5]) (בל"ס أدرة ,Fischgräte eig. Spitziges) ולאדרא לימא הכי בס"ג דבמה אשה (שבת ס"ז.) פי' שני עצמות יש בצוארו

---

[1]) וכן הבינו תנחום ירושלמי עיי' גיזיניאוס תיזויורס ח"א דל"ו. ובל"ס אודא מחרקא (גם שם) ורש"י לביצי' לועז פורגון fr. fourgon פי' אוד של תנור. [2]) ובתרגי' משלי ז', כי עידא וכשתי נוסחאות גם בע"ז ב'. ירו' עירו' פ"ה דכ"ב. [3]) כ"ה בכ"י ג"ג ודפ"ה. ובשרפ"ע נשלך. [4]) ובעי' ארא ב' ג"כ הנוסח אורדא ותהיה אז המלה ל"ס אוררא תקוה וחוט של פשתן או צמר אבל גזרת המלה מל"ר ornamentum עיי' רימ"ז בט"ר ח"א, קע"ה, אין נראה. ועיי' עוד עט"ש למהרי"פ צד ז'. [5]) כ"ה לנכון גי' דפ"ר.

של דג ועקומין הן ושני צידי ראשיהן דקין ואם חס ושלום נכנס לתוך פיו של אדם אינו נמשך עם האוכלים מפני עקמומיות שבו אלא ינעץ בגרונו. והיכא דננעץ נימא הכא ננעצת כמחט ננעלת כתרים שח שיאה שיאה[1]. ס"א שוח שיאה שיאה [בל"פ شوك سياه schwarzer, unglückseliger Spitzdorn] (א"ב בנוסחאות גרסינן אדרא).

* אַדְהִי [צ"ל הָדָא] (וכ"ה בל"ס פירוש הם jene) בירושלמי כלאים פ"ד דכ"ט: אדהי תנא צ"ל הָדָא כאיתא בירושלמי עירובין פ"א די"ט סע"ג.

* אַדְּהָכִי פי' כמו עד דהכי עיי' ע' אד.

אֲדְוָותָא (בל"ס אוּדָיָה Wasserbehältniss, בל"ע واد לרבים اودية, اوداية Fluss, Flussbett = אוּדַיְיתָא Wogen, Wellen von der Z. Wurz. ud, vad, fliessen, aodha, Gewässer, vaidhi Fluss) דמיא בר"ג דהחליל חמשה וששה (סוכה נ"א:) ובר"ג דהשותפין (ב"ב ד.) פי' אדוותא כגלי הים שהן כגון תכלת כמו הרקיע בטהרתו מן העבים. וכל השדמות עד נחל קדרון (ירמיה ל"א, מ'.) תרגום וכל אדייתא. וי"א בענין הזה בדידיוני נפל בנדה בפ' תינוקות בגמ' דראתה (דס"ז.). [אחי"ה גירס' הש"ס בסוכה אדותא דימא אבל בכ"י אידותא דמיא (ד"ס דפ"ב ע"ב) וכן בב"ב אידוותא וכך גירס' כ"י ו"ו ל"ד ב"ר אדוותא אבל בערוך דפוס ראשון אדיותא וצ"ל אודייתא וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ח הלכה ב' דל"ח ע"א (ועיי"ע אַשְׁן) ר' חזקיה על מסחי יהב צלוחיתא לזוסימי אודייתא פי' לשומר המרחץ, כי שומר בלשון ישמעאל سادن ומרחץ בלשון ישמעאל اداوة, اداوى. ותחת בדידיוני של גירסת הערוך בנדה גרסינן ברדיוני ופירש"י טיט, וכן הוא העיקר שמלה פרסית היא برذين Schmutz. יעויין בתוספות נדה ס"ו: ד"ה אשר וע' כף ב'].

* אַדְיָא (מל"ע آضية eine Art Dattelgericht) ירושלמי מעשרות פ"א הלכה ו' דמ"ט ע"ב פינכא דאריא ובירושלמי שבת פ"ג ריש הלכה ג' ד"ו: כתוב במקומו: פינכא דאורזא (Schüssel mit Reis) ולפי זה נראה לתקן בירו' מעשרות הנ"ל פינכא דדייסא עיי' א' פנך א'.

* אוּדְיָא (בל"ע ادا Schlauch, Gefäss) בב"מ כ"ח. רבי אמא אשכח אודייא (רש"י: אודיא) דדינרי. פי' בלשון ישמעאל כלי וחֵמַת: אִידָא.

☞ אֲדַיִן (damals, alsdann) בדניאל (ב' י"ד, ט"ו, ט"ז, י"ז, י"ט) ובתרגום כמו אז בל' עברי והוא בל"ש אדין פי' אֱזַי.

* אֲדַיִין (= עֲדַיִין (zur Zeit, noch immer adv. ירושלמי ברכות פ"ד הלכה ג' ד"ח. א"ל ואדיין אין את לזו. ובירושלמי תעניות פ"ב הלכה ב' דס"ה ע"ג איתא א"ל ואדיין את לזו. וכן בירוש' מגילה פ"ד הלכה ה' דע"ה: ירושלמי גיטין ספ"ט הלכה י' ד"נ ע"ד ואדיין את ליי. ירושלמי פיאה פ"א הלכה א' דט"ו ע"ג וירושלמי קידושין פ"א הלכה ז' דס"א: אפי' עושה כן אלף אלפים אדיין לחצי כבוד שאמרה התורה לא הגיע. ירושלמי סוטה פ"א הלכה ב' דט"ז ע"ג אדיין היא מותרת לביתה.

1 אֲדַךְ (בל"ע دكا, داك, دق, دك bewältigen, (unter—erdrücken (das Feuer) ausblasen) אתי כולי עלמא לאדוכיה בס"ג די' יוחסין (קידושין ס"א.) פי' לכבותו כמו דעכו כפשתה כבו (ישעיה מ"ג, י"ז) (א"ב בנוסחאות גרסינן באתכא). [אחי"ה משנה הוא ביד ר"ב מאחר שגירס' הספרים לא כערוך שבקידושין הגירס' כך היא כי מטא לפלגא דרגא איפשח רמא קלא גורא. (צ"ל נורא) בי עמרם אתו רבנן אמרי וכ'. ועוד שם מעשה אחר דסיים . . האידנא כולי עלמא אתכא ואנא וכ' ועל זה כיון ר"ב וסבר כי אדך כמו אתכא ושגגה היא כי אתכא (עיי' ערכו) לשון ישמעאל [تكأة Tisch] שלחן. ופליאה שבעל הפל' שבערכין גם נוסחת הרב המוסיף לא מצא בש"ס]!

* 2 אֲדַךְ (תְּקֵל Permutation = א"ת ב"ש, Nach (entsp. = Dan. 5, 25) בסנהדרין כ"ב. אמר רב בגימט' איכתיב להון יטת יטת אדך פוגחמ"ט מאי פריש להו מנא מנא תקל ופרסין (עי' רש"י שם) ובמ' חזית ג', ד' בטעות יטת אנם אנם פוגחמט, וצ"ל תחת אנם: אדך (ע' מ"כ שם).

☞ אִידֵךְ (אִי דֵךְ dieser, e, jener, e) בכל התלמוד תניא אידך (יבמות ס"ב. ועיי' שם כ"ב: כ"ו. כתובות ק"ח: ב"מ כ"ה. ועוד הרבה פעמים) פירושו:

---

[1]) כ"ה לגי' כ"י ל"ד. ובכ"י ו"ו שח שח שיאה, ובכ"י ה"ב שח שיאה ובכ"י ג"ג שח שיחא שיאה ובדפ"ר ושדפ"ע משובש עוד יותר והגי' היותר נכוני' כפנים והוא בל"פ קוץ שחור ורע וכן אדרא בל"פ קוץ עקוץ וחד ובדפי' שונצי' אי' במקום לאודרא: לעצם של גר לאידי והוא פי' והובא בפנים עיי' ד"ס שבת צד ע"ג: ועיי' שם השינויים. ועיי' עוד ג"י ופי' רבינו בעי' שח ג'.

אַחַר ולי נראה שמלה זו מחוברת מן ואי דֵךְ). [אחי״ה ויותר נ״ל שנתקצרה המלה משתי תיבות אִי כמו אית ומן דָא בהוספת ךְ דאך = בל״ע ذاك כלומר זה ולפ״ז אידאך = אידך י ש ז ה].

אֲרַכִּי (בל״פ رخ ,Reihe, Ordnung) אמר שמואל האי סכינא ביני ארכי [1]). יש גורסין ארכי (בל״י Reihe ὄρχος) בפ׳ במה טומנין בגמ׳ דר׳ אלעזר בן עזריה אומר (שבת נ׳:) סכין שנועצין אותה בין נדבכי הבנין כדי לשומרה, בי גזירתא [2]) דקני שפיר דמי „שאם יש בין נדבכי הבנין קנים או שהיה בנין בקנים מותר לטלטלה לכתחלה שאין עושה גומא בקנים״ [3]) ובר״ג דהשותפין (ב״ב ג׳.) טפח יתירה לביני ארכי, פי׳ בין שתי ש ו ר ו ת [4]) שורה של אריח מכאן ושורה של אריח כנגדה וטפח חלל באמצע [אחי״ה ועיי״ע אורבי ומ״ש].

*אַדְכְּרָה (= אַזְכְּרָה .Erwähnung Gottes, d. i (der göttliche Name ירוש׳ בְּרכו׳ פ״ד הל׳ ג׳ ד״ה רע״א אית לך מספקא לכל חדא וחדא מינהון אדכרה.

*אַדְכַּרְתָּא (dasselbe) ר״ה י״ה: בתלתא בתשרי בטילת אדכרתא מן שטרייא.

*אֲדַל (כל״ם אַדְלָא ,Gartenkresse, Pfefferkraut (lepidium persicum תוספתא שביעית פ״ה האטרין והאדל. שם האדל שנידן כירק. עי׳ ע׳ ע ד ל.

אַדִילֵי (בל״ע ادل Ungeheuer eig. plump (und schwerfällig Einhergehender דימא בר״ג דמוכר את הספינה (ב״ב ע״ד:) פי׳ זה לויתן. (א״ב בנוסחאות דידן גרסינן ארזילי). [אחי״ה לפנינו איתא ויברא אלהים את התנינים הגדולים הכא תרגומו ארזילי דימא ר׳ יוחנן אמר זה לויתן וכ׳ ופי׳ הרשב״ם ארזילי דימא ראמים שבים (ורבינו חננאל פי׳ לויתן) ורש״ל מוחק זה. וכתב בעל הפ״שב הנה הטעם שרש״ל מוחק נגלה לעין כל דהא ר׳ יוחנן אמר לויתן משמע להדיא דהא דהכא תרגומו ארזילי פליגי אמור מעתה דברי רבנו שכתב פי׳ זה לויתן צע״ג עכ״ל. ואני באתי לפרשו דר׳ יוחנן לא על תנינים גדולים קאי לפרשו שהם לויתן אלא על הא דמתרגמינן ארזילי דימא קאי ואמר שהוא ר״ל ארזילי דימא אינו אלא לויתן וזה מה שמדקדק ר״ח ז״ל לומר ארזילי פי׳ לויתן. וידוע שרבינו בע״ה נגרר בכ״מ אחר רבו ר״ח ז״ל לכן גם פה פי׳ ארילי (לפי גרסתו) זה לויתן ועיי״ע אֲרְזַלָא ועיי׳ שריד שבערכין].

אָדָם (Mensch) על שם אדמה שלוקח ממנה בפ׳ י״ב בברייתא דר׳ אליעזר. אׄדׄםׄ אפר, דם, מרה, בר״ג דסוטה (ה׳.) אדם דאית ליה מזלא בגמ׳ דבמה בהמה (שבת נ״ב:) ובר״ג דב״ק (כ׳:) והמה כאדם עברו ברית (הושי ו׳, ז׳) כאדם הראשון וכ׳ בב״ר בס״פ י״ט [5]). על כרם אדם חסר לב זו חוה אמר רב הונא היכן מצינו שנקראת אשה אדם דכתיב (ישעי מ״ה, י״ג) כתפארת אדם לשבת בית ומתרגמינן כתשבחתא דאתתא [6]) דיתבא בביתא בב״ר פכ״ב (כ״א). ובפ׳ י״ב (י״ג) אמר רשב״ג ד׳ שמות נקראו לה [7]) כנגד ד׳ תקופותיה ארץ, תבל, ארקא, אדמה. [אחי״ה בירוש׳ תעניות פ״ב הל׳ א׳ דס״ה סע״ב א״ר אבהו אם יאמר לך אדם אֵל אני מכזב הוא, בן אדם („der „Menschensohn) אני סופו לתחות (צ״ל לתהות) בו, שאני עולה לשמים ההוא אמר ולא יקימנה, נראה בעליל כי על אותו האיש מכוון ר׳ אבהו וגם היה לר׳ אבהו הרבה פעמים ויכוחים עם המינים שהם היו אנשי אמונה החדשה עיי׳ במבוא הירושלמי דנ״ט: ופלא שלא ציין הגאון אשר כל רז דירוש׳ לא אנים ליה ההוא מימרא דר׳ אבהו הנ״ל].

אָדֹם (לדעת הערוך צבע אדום ועיי׳ למטה) בכוורי דאדימי ופירי דכבישי (ביצה כ״ד:) כגון שנתנן בדבש וכיוצא בו, ופירי דכבישי בירקא [8]). פ״א דגים לאלתר שניצודין הם לבנים ומיום שני הם מתחילין להתאדם ופרי דכבישי שנכמשו דודאי לאו בני יומן נינהו. [אחי״ה ולי נראה שמלת אֲדַם כמו הֶדַם בל״ע هدم، هدم ,zerstückeln, gliedweise] [zerreissen שהוראתה בל׳ סוריי׳ וערבי׳ מנתח לנתחים וכן פי׳ רש״י בשם רבותיו בביצה, וכן

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ב״ר ודפ״ע אבל כ״י ל״ד כמו בשבת א ו ר ב י וב״ב אורכי. ובכ״י ה״ב אי׳ „רבינו יצחק הוי גרס ביני ארכי באות רי״ש״ ונראה בעליל שהגהה זו מסופר כ״י ערוך (משה בכ״ר אליהו עיי׳ במבוא צד I) באה לפנים וכיון על רש״י שגרס באמת ברי״ש אך לא ארכי גירסתו אלא אורבי ואולי כ״ה יש גורסין של ערוך ובאמת בכ״י ל״ד במקום ארכי הגי׳ ארבי וכ״ה בשבת (רק שם בוי״ו אחר אל״ף) וכן משמע מעי׳ טח אי ששם ציין רבינו גיטיי ס״ט: לגי׳ כ״י ו״ו ודפ״ע ביני ארביה דביתא חדתא. ובנו״ג ביני אורבי. אך גזרת המלה בגי׳ בי״ת לא תצלח. [2]) עיי״ע בי גזרתא ומ״ש. [3]) כל זה הביא הרשב״א בחיי בשם רה״ג ע״ש. [4]) וכ״ה בפירש״י לשבת וב״ב. [5]) במאמרי במ״ע דמ״ג חכ״ה, ע״ו והלאה עסקתי בהרחבת ביאור על כל מאמרי רז״ל בענין אדה״ר ומי שרוצה לעמוד בדברים אלה יעיין שם. [6]) בב״ר פכ״א לוי ובעל מ״כ פי׳ כן בשמו מבלי שהזכירו רבינו. [7]) בב״ר הגי׳ לארץ. והך ציון היה שייך לעי׳ אדמה, אבל אצל רבינו לא נסדר. [8]) עיי׳ הפשב״ע שהעלה כי מלת ירקא חסרה בגי׳ רבינו ע״כ בא להוסיפו כדי לפרש כוונת דכבישי. ואמת ויציב הוא וכן לוי בכ״י מי עיי׳ ד״ס שם.

בע"ז ל"ח: אדמוייה אדמוה פירש"י נתחוה לאיברים. ורבינו בע"ה גרס הדומי הדמי עי' ע' הדם וכן הוא בכ"י ובדפ' שונצינו ווינציא עיי' ד"ס לביצה ל' :].

*אָדַם (roth sein; אִדֵּם rothmachen, ; הֶאְדִּים rothwerden) ירוש' שבת פ"ז ד"י ע"ג הַמְּאַדֵּם אודם. חולי' נ"ג: משיאדים בשר; ושם עד שיאדימו סימנים. ירו' ברכות פ"א ד"ב סע"ב כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום עיי' שבת ל"ד: ירוש' מעשרות רפ"א דמ"ח ע"ד משיאדימו פניהם. ירו' יומא פ"ו דמ"ג ע"ג פעמים מלבים פעמים מאדים. במ"ר פ"ט היתה מאדמת עושין אותה ירוקה. שם פ"ד עובד אדום . . . . שהאדים פני דוד. ונגזר משורש הזה כוכב מַאְדִּים (Mars).

*אוֹדֶם (rothe Farbe) נדה ל"א. אמו מזרעת אודם. ירוש' כלאים פ"ח דל"א ע"ג האודם מן האשה שממנו העור והבשר והדם. ירוש' שבועות פ"ב דל"ג ע"ג אודם ולובן ראה. ביכורים ד', ג' מטמא באודם כנשים.

*אֲדָמָה (בל"ם אדמתא Röthel zum siegeln בל"ע ادمة, ادم) שבת פ': אדמה כחותם המרצופין. עיי' ע' חתם, מרצף.

*אֲדַמְדָּם (hochroth, bh.) שבועו' ו'. אדמדם . . . כיין המזוג במים. ירוש' סוכ' פ"ג דנ"ג סע"ר אדמדם שבאדומים.

אֲדַמְדְּמָנִי (eine Art Trauben, rothe und essbare Pastinaken = بل"ע pl. دمدام) וטשין מוחיה דלא ליכלוניה [1] יתושיא בב"ר צא מן התיבה בס"פ לח' (צ"ל ל"ה) [לפנינו ל"ד]. פי' אותו העיר אוירה רע וכד מתילד שם ינוקא גבלין שם אדמדמני שהן סממנין וסכין מוחו שלא יאכלוהו היתושין. [אחי"ה ועיקר הפי' בע' דברבן ודמדמניות במוספיא. עיי' ג"כ בע' מ"כ בשם רש"י].

*אַדְמוּמִית (röthliche Farbe) חולין פ"ז: קי"ב. מראה אדמומית והוא כמו אַדְמוֹנִי בירו' נזיר פ"א דל"ו ע"ד אדמוני עם יפה עינים. מל"מ.

אַדְנֵי הַשָּׂדֶה (fabelhaftes Geschöpf, Waldmensch) Bergmännchen) חיה בכלאים בפ' ח' (מש' ה') פי' בני אדם הגדלים ביערים. וי"א חיה דומה לבני אדם. [אחי"ה מחיי השדה שדומים קצת לבני אדם הרבו לספר גם כותבים ערביים ופרסיים ונקראו نسناس ובפיה"מ להרמב"ם בכלאי' בט"ס אלנאנס וצ"ל אלנסנס. ויש מהם שלשה מינים ואחד מהם נקרא ناس ואין אצלי ספק שהוא בר נש של ירו'. ובל"פ נקראו ديو مردم כלו' שד אדם ועיי' מ"ש עליהם ע"מ פרסיים הובאו אצל ואולערס ח"א קל"ד וח"ב אלף שי"ג. ועיי' עוד הרב החכם לעוויזאָהן על תולדות החיות צד ס"ד ואילך וצד שנ"ו ואילך]. ירושי' (פ"ח, הלי' ה' דל"א ע"ג) אדני השדה חיה. ייסי ערקאי: בר נש דטור [2] הוא והוא חי מן טיבוריה איפסק טיבוריה לא חי [ר' חמא בר עוקבא וכ' טעמא דר' יוסי] וכל אשר יגע על פני השדה בגדל על פני השדה [אחי"ה ונזכר ג"כ בקהל' רבה ו' י' פ' כי יש דברים: מגדלי קופות והתולות וחולדות הסנאין ואדני השדה וכלב הים מה אית להון הנייה מנהון. אבל בילק' קהל' תתקע"ב לא גרס אדני השדה. ור"ע מברטנורה אמר שהיא חיה ששמה ידוע (עיי' כלאים ח', ה' וסנהד' ז', ז'). ועל זה כיוון איוב (ה', כ"ג) כי עם אבני השדה בריתך].

אַדַן (1 Sitz, Aufenthalt בל"ע عدن; 2 Mörser, Hammer בל"ע معدن; 3 Brunnen, Grube בל"ע معدن) ונטה את שפרירו (ירמי' מ"ג, י') תרגי' ויגוד ית אורניה (א"ב בנוסחאות דידן גרסינן ית אפדניה) על גבי כסא או על גבי אודייני בס"פ ואלו מגלחין בגמ' דהקובר (מ"ק כ"א.) [אחי"ה בכ"י מ' ובכ"י ב', בספר המנהיג סי' קנ"ה הגי' אורייני וכ"ה בילקוט ש"ב י"ג רמז קמ"ט. ובהלכה הריצ"ג עמוד מ"ו הגי' אריצו ומשובשת מן אוריינו ונתחבר היו"ד השני עם הנו"ן ונראה כמו צד"י ד"ס מ"ק דל"ה. והגרי"ב בהפשב"ע היה גורס בב"ב ובמ"ק כ"ז. אורייני ותיקן בדל"ת אבל לפנינו בדפוסי' בכ"מ אודיינו אבל גי' ברי"ש אי' בכ"י ש"ס להלן וכ"ה במ"ק כ"ז. לגי' כ"י מ' וכ"י ב' עיי' ד"ס שם. ובעלי תוספ' לב"ב קמ"ר. ד"ה אודייני הביאו גי' יש ספרים אידווני כמו דוי להכא ולהכא (תמיד כ"ו: ועיי' עוד דוגמאות בע' דו א') וא"כ טעם המלה מל"פ הישנה di ופרסי החדשה ديدن פי' ראה וזה מה שאי' בב"ב שם אודייני דלנטירותא הוא דעבידא וא"כ אודייני הוא משמרת אשר משם רואין לכל רוח. וזה עולה יפה עם פי' ר"ת בתו' ב"ב שם]. ובפ' מי שמת בגמ' דהניח בנים גדולים וקטנים (ב"ב קמ"ד.) שני אודייני דלנטורא הוא דעבירא. פי' ר"ח ז"ל אודייני שהוא מכתשת [3]. עשויה מעצמה לשכירות ואין בה משבח ממון אביהן. ורבינו גרשום זצ"ל פי' אפי'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ב' ודפ"ע אבל בשאר כ"י שיבושי הסופרים הרבה כאן ולא נטרית את הקורא בהן. [2]) ולפי פי' זה אולי י"ל שעיקר הגי' אדני השדה והוא לי' ὀρεινός יושב בהר. [3]) כ"ה גם בפירש"י למ"ק. אבל בכ"י רגמ"ה למ"ק איפכא אי' עיי' מ"ש רב ד"ב צאמבער במאמרו על פירש"י מ"ק צד י"ז ועיי' ג"כ במבוא הספר הזה בפ"ג אות א'.

לא הניח להם אביהם אלא אודייני בור[1] וכסוי השכר לאמצע והא אודייני מחמת עצמן הוא שצריכין תדיר לנקות הבור ולכסותו שלא יפול בו זבל כדי שיקנו בני אדם מים נקיים ואע"פ שאין הגדולים טורחין בו השכר לאמצע שאני אודייני דמשום הכי השכר לאמצע דאפי' קטן מצי לנטוריה ולכסותו ומצי למימר ליה מלאכה כזאת אנו יכולין לעשותו.

אֻדַן (אֹזֶן בל"ס אֶדְנָא, Ohr) תרג' על תנוך אזן (שמו' כ"ט, כ') על כרום אודנא.
[אחי"ה וכן בסנהדר' ק"ו. אודני דהוו ליה גזוהי מניה, עיי' ע' גמל ב'. ירוש' מעש' שני פ"ד דנ"ה סע"ב ארבע אודנין. ושם ובמדר' איכה בראש: אודנוי (Henkel) דגרבא. בירוש' שבת פ"ו ד"ח סע"ב נפל עודריה [צ"ל עודדיה עי' ערך אודדא] דאודניה. ושם באמצע הדף ע"ג יוצאין בביצת החרגל (שבת ס"ז.) טב לאודנא עיי' ע' חרגול. ולאחר העדרת הד': אונא עיי' ע' אן ב'].

אִידָן בל"ע إضاءة, בל"ס אִיטה = ἰτέα, Weide; ἰτέϊνον, von Weide geflochten) משנ' שבת פ' אין מדליקין (שבת כ':) ולא בפתילת האידן פי' כמין צמר המתהוה במין ממיני העץ). [אחי"ה ופירשה בגמ' אחוינא (עיי' ע' אח ג') ובירוש' עירניתא].

אוּדַנָא (آبدان בחילוף האותיות בל"פ آوند Wasserbehälter) דמיא בפ' מי שמתו[2] בגמ' דר' יהודה (ברכות כ"ב.) ובס"ג דשבת (קנ"ז:) פי' אודנא אבטי של מים ויש [בל"פ آبزه Wasserversammlung] ספרים כתוב בהן אוונא[3] דמיא [בל"ס אוּנִיתָא בל"פ آون, آوند Wasserbehälter,].

*אִידָנָא (עִידָן, עִידָנָא Zeit ; הָאִידְנָא adv. jetzt) ברכ' ד': כי האידנא. יומ' י"ט: האידנא יומא דכפורי הוא. קידוש' ע"א. והאידנא דאיכא רמאי. ב"מ פ"ד: מאי קא עביד האידנא. גיטין נ"ו: עד האידנא.

אַדְנִי (הרני Malve s. Art.) בס"ג דבמה מדליקין (שבת ל"ה:) אי נמי ארני[4]. בע"ה גרם הרני עיי' שם).

אדנדקי[5] [צ"ל אֲדְוַנְקִירֵי] (בל"פ توانگر Macht-haber ; אֲרוּנְקֵי Fürst, Regent (Tlm.) בל"פ آرنك) זיל כתוב אדנדקי באגרתך בפ' אלו טרפות בגמ' דסימני בהמה (חולי ס':) פי' ענין אדונים הוא ושמעתי מפי ר' משה הדרשן ז"ל מעיר נרבונא[6] זיל כתוב אדנדקי בהגדה שלך שכן דרך לכתוב בהגדות תיבות קשות. ויש ששונין באיגרתך שכן דרך לכתוב באיגרת תיבות חמורות (א"ב בנוסחאות דידן גרסינן אדונקי) [אחי"ה בחול' גורס ארונקי ונ"ל שהוא העיקר ובל' פרסי ממש שר ומושל. ותחת אדנדקי של ערוך או אדנדיקי לפי גירס' הילק' יהוש' י"ג רמז כ"ב הגירסא ברש"י ורד"ק (יהוש' י"ג, ג') אידונריקי וט"ס הוא וצ"ל אדונקירי והוא ממש בל' פרסי אנשים חשובים ומכובדים אשר יש לאל ידם. וזה שפרש"י בחול' וביהוש' חשובים].

אַדַק [צ"ל אֲרַק] (Wasseruhr, eine Art Spritze eig. Räuber, Murmler) בל"ע اراج מעלין בדיופי ומטיפין מאדק[7] (גורס הרב בדיופי ומטיפין מארק) בס"ג דעירובין (ק"ד.) (א"ב בנוסחאות דידן גרסינן ארק). [אחי"ה דע דבכ"י הש"ס עירובין כתיב מי ארג וכן הוא בד"ש בגמ' וברש"י. כ"י וברי"ף. ובראש מיארג. ובכ"י ברי"ף כתיב מאדק (עיי' בד"ס עירובי' ד"ה:). ולפי דרכו של בע"ה ציין שינוי הנוסחאות במקומות השייכות ובאמת גרס רבינו בע' ארפכס, טטרם], ודיופי מארק באות רי"ש. וזה מה שהגיה איזהו סופר כ"י הערוך "גורס הרב בדיופי ומטיפין מארק" ר"ל הרב ר' נתן בע"ה גרס בערך דיופי מארק ברי"ש אבל חבל! מהגליון באה ההגה הזו לתוך פנים החיבור והמעתיקים ומדפיסים לא הרגישו בזה. ראה זה חדש ונעלם ג"כ מעיני הרב מוספי' ורי"ב. ועוד נ"ל דעיקר הגירסא מֵי אֲרַק (או מֵי ארג) ונראה שהנוס' הזאת היתה ג"כ לפני הרב

---

[1]) וכ"ה בפי' הרשב"ם לב"ב ויסוד שעליו נבנו הפירושים האלה לפ"ד מלה ערבי' עדן (וע' ואי נתהלפות) שפתרונה מקום ישיבה ועוד מכתשת ועוד באר והפירה. ולדעתי ע"י הוראה הראשונה מקום ישיבה יובן מאמר בב"ר רפ"נ עד שלא הגיע לבית אוריין . . כיון שהגיע לבית אודיין וצ"ל לבית אוריין ופי' מ"כ בשם רש"י מקום גדולתו וישובו. וגי' רבינו הובא בעי' מתרין ובעי' פגן ב'. ועיי' עוד ע' אוריון אחר ע' אריוך. [2]) כ"ה בדפ"ר אבל בדפו' החדשי' במ"ס בכתובו' בפי' מי שמת. וגי' אורנא אי' ג"כ בכ"י פ' עיי' ד"ס ברכו' צד נ"ד: ובשבת כ"י מ' אדנא עיי' ד"ס שם בסוף הספר ובב"נ לברכו' צד י': הגי' באוזני דמיא וצ"ל באודני או באווני. [3]) וכ"ה בנוסחי' סוף שבת אבל בברכו' שם הגי' מוטעת אגנא וכ"ה ברי"ף ברכו' וסוף שבת ובר"ן וברש"י סביב לרי"ף שבת. ולשתי נוסחאות של פנים יש להן פתרון אחד כי בל"פ מורים מקוה מים. [4]) כ"ה בכ"י מ' ובנו"ג אראני אבל ברש"י דפי' שונצי' ובראש"ש ובר"ן בדפי' הישני' אראני וזה קרוב לגי' רבינו עיי"ע הרני. [5]) ומנוסחאות שונות הובאו בעמת"ל של החכם בוקסטי' היותר קרוב לאמיתת גזרת המלה גי' של פנים לפי תיקונינו. [6]) עיי' עוד ע' דד א', נגד ב', פרקד א', צדק א', קץ ו', קצר. [7]) כ"ה בגי' דפ"ר וכ"ה בר"ש כלי' פ"ב, מ"ו ובתוספתי' שבת פ"ב משובי' מן האידק ובדפ"ע באדק ובעה"ק שנ"ב במאדק, ושם נעתק פי' רבינו שהובא בדפ"ע בעי' דיופי.

מוס׳ מאחר שגורם ארק והשמיט תיבה מי. ומלה ארק הוא ממש אַרַג בל׳ ישמע׳ גַנַב ומשמיע קול ומקשקש. ונקרא הכלי כן בדמיון ארפכס שהוא ג״כ בל״י ורומי גנב כאלו גנב המים שיש לו שתי פיות (עיי׳ ע׳ דיופי) ומנוקב בתחתיתו נקבים נקבים וממלא מים ואם סותם פי׳ העליון אין המים יוצאין בנקבים התחתונים ויהיה כאלו גנבם ואם נוטל הפקק העליון המים יוצאים בלאט טיף אחר טיף ומשמיע קול ומקשקש. ואשמעינן דמותר להטיף מים מאותו כלי ששמו ארק בשבת לצורך חולי ולא חיישינן לאולודי קלא —. וכלי אחד מלא מים ויוצא טיף טיף ולפי ירידת המים משערין העת נקרא ג״כ בל״י ורו׳ κλεψύδρα, clepsydra כלומ׳ גונב מים והוא מין אבן שעות ששמו בל״א וואססעראוהר. ומדי דברי בו זכר אזכר פי׳ הרשב״א לברכו׳ ג׳: ד״ה כנור וז״ל שהיה לדוד סימנא. בכינור לידע חצות לילה כגון פ נ א ג ן שהוא אבן שעות ע״כ ובלי כל ספק צ״ל פנגאן והוא בל״ע فنجان ובל״פ پنگان בהוראה שוה למ״ש].

אַדַק (sich وثق בל״ע = anschliessen, anhängen) **אַדוּקְיָא** בל״ם anschliessen, sich annähern, (daher übtg. Ecclesia Anschluss. שנים אדוקין בטופס ושנים אדוקין בתורף בגמ׳ דשנים אוחזין (ב״מ ז׳:). צפד עורם על עצמם (איכ׳ ד׳, ח׳) תרג׳ אדיק משכיהון על גרמיהון. [אחי״ה וכן שם: אדוקין בשטר. אדוקין בטלית. בב״ב ע״ז: אדוקין בו. ושם ע״ח: כשאין אדוקים בו. וזה הענין בשרש הדק עיי׳ ערכו].

אֶדֶק ([=אַדִיק, אוֹדִיק [אַאֱדִיק [ctrh. aus בל״ס דָק משקל אפעל אַדִיק .hinschauen, eig אודיק[1] hinwenden, die Augen) בדשא בפ׳ גיד הנשה בגמ׳ דשולח אדם (חולי׳ צ״ה:) וישקף על פני סדום ועמרה תרג׳ ירוש׳[2] (א׳ בראש׳ י״ט, כ״ח) ואודיק. וכן וישקיפו על פני סדום (שם י״ח, ט״ז) השקיפה ממעון קדשך (דברי׳ כ״ו, ט״ו) ותמצא מהן בלא א׳ מפורש בע׳ דק [ה׳].

***אֲדַר** בל״פ آذر = schätzbar, werthvoll) דאדר ליה למריה בטעינה פי׳ בל׳ פרסי׳ יקר ונכבד ולא כן דעת רבינו בע׳ אדרמלך.

***אֲדָר** (בל״פ آذر .der 9. Mon) (der 12. Monat (A d a r במג׳ פ״א מש׳ ד׳ אדר ראשון, אדר שני. וכן בנדרי׳ ס״ג. שני אדרים. בר״ה י״ט: אם בכיר ולקיש כחדא ייניין הוא אדר עיין ע׳ לקיש (סנהד׳ י״ח:) ירוש׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: בכיר לקיש באדר מינין.

אֶדֶר (בל״ם אֲדְרָא אֶדֶר Eiche או κ-έδρος (Ceder בר״ג דאם אינן מכירין (ר״ה כ״ג.) ד׳ מיני ארזים הן: ארז, קתרום[3] (κέδρος, Ceder) עץ שמן וברוש. מאי קתרום אמר רב אדרא, דבי ר׳ שילי אמרי זבלינא ואמרי לה גולמיש. ס״א כולמיש. ובחלק בגמ׳ דדור המבול (סנהד׳ ק״ח:) עשה לך תיבת עצי גפר מאי גפר רב אמר[4] אדרא, דבי ר׳ שילי אמרי זבלינא. ס״א זמלינא. ואמרי לה גולמיש. ותרג׳ גפר קתרוס. — טרף אדרא ברפואות דמי שאחזו (גיטי׳ ס״ט:). [הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר. [שנאמ׳ אדיר במרום ה׳. אי נמי] אדרא כשמה. בביצה בר״ג די״ט שחל להיות בערב שבת (ביצה ט״ו:) פי׳ אדיר במרום ה׳ יעשה מהן צדקה שהיא חשובה לפני ה׳ במרום כדכתיב (תהיל׳ פ״ה, י״ב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. פי׳ אדרא כשמה הוא מאילני סרק והוא גדול ומשלח פארות וענפים הרבה ואם מסייג בה הכרם אין חיה יכולה ליכנס בתוכה ומשתמר לעולם[5]. (א״ב פי׳ בל׳ יון מין ארז ואות א׳ נוספת [δρῦς = Eiche] ופריו מאכל חזרים. תרג׳ על פסוק (אסתר ז׳, ט׳) ויאמר חרבונא אדרא אמר יצטלב ברישי). [אחי״ה זבלינא או זמלינא נ״ל שט״ס הוא ובע׳ זמבליגא רמז בע״ה כבר פירשנו בע׳ אדר. ולפי זה צ״ל בערכנו תחת זמליגא: זמבליגא. ונראה לי ברור שט״ס תחת זו מבליגא כדאיתא בסנהדר׳ ובכ״י ר״ה ג״כ זו מבליגא (עיי׳ ד״ס דכ״ו: ובדפוסים חסר זו), ועיקר הגי׳ זו בליגא (תחת זבליגא) ומלת בליגא بلخية בל׳ ישמעאל הוראת עץ רימון ובל״פ: גולמיש [کلموش] עיי״ע גלמוש].

---

[1]) בחולי׳ אי׳ עוד בבזעא. [2]) כן מכנה רבינו התרג׳ המיוחס ליונתן שאנחנו מכנים בכ״מ בזה החיבור תרגום ירושלמי א׳ להבדילו מתרג׳ ירו׳ ב׳ שהוא כעין מהדורה של תרג׳ ירו׳ הראשון, ועוד דוגמאות לכינוי התרג׳ המיוחס ליונתן בשם ירושלמי עיי״ע פתרון, צם ג׳ ועיי׳ תולד׳ ר״נ דמ״ה. [3]) וכ״ה בע׳ קתרום וכ״ה בתוספ׳ סוכ׳ ל״ז. ד״ה מאי ארז. וכ״ה בכ״י א״פ פעמים לר״ה ובכ״י ב׳ מינכען קדרוס עיי׳ ד״ס לר״ה צד כ״ו. ושם: ובדפוסי׳ הישנים קרדום קורדם קורדוס וצ״ל קדרוס וכן בתר״י א׳ לבראשי׳ ו׳, י״ד קדרונא בט״ס ובנכון בתר״י ב׳ לשם קדרונין והוא תואר מן קדרוס ובל״י κέδρινος. וגם במכלל יופי הביא גי׳ בתרג׳ קדרום עיי׳ הפשב״ע. [4]) בסנהד׳ הגי׳ מוטעת אמר רב אדא אדרא עיי׳ הגרי״ב בהגהות שם וכן בכ״י מ׳ לר״ה אי׳ א״ר אדא אדרא והוא תיקן הסופר שמצא אדרא פעמים עיי׳ ד״ס שם.
[5]) כיון על ביצ׳ ט״ו סע״ב:

אֲדָרָא (בל"פ دارویش Schiffsflagge, בל"ע آزرة (Vorhangtuch, בר"ג דמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) מאי נס: אדרא וכן הוא אומר (יחזק' כ"ז, ז') שש ברקמה ממצרים היה מפרשך[1]) להיות לך לנס. והוא הקלע של ספינה.

אַדִיר (.Mächtiger, hb) בר"ג כל המנחות באות (מנחו' נ"ג:) יבא אדיר[2]) ויפרע לאדירים[3]) מאדירים[4]) באדירים[5]) יבא אדיר זה הקב"ה וכ'.

*אֲדִירָא בל"ע ازر (Seite, Rücken, בירוש' שבת פ"ג הל' ב' ד"ה סע"ד תנור שהסיקו וכ' אפי' לסמוך לו אסור. ר' שמי סמיך: לאדירא דתנורא. פי' בל' ישמ' צלע, דופן, גב. וכן פי' רש"י בשבת ל"ח: אבל בסמוך: אצל דופן.

*אִידְרָא (Lanze, δόρυ zend. dru) בקהל' רבה (ד', א') פי' ושבתי אני ואראה הכל תחת השמש זו אידרתו של מלאך המות פי' בל"י ופרסי' חנית. וכן כפי דמיונות הפרסיים מלאך המות חרב שלופה בידו וחנית וכידון לחבל בני אדם[6]).

אֲדַר (אַדַּרֵי إدری מל"ע دری درا دره auf etwas (stürzen, herbeispringen בע"ז בס"פ ר' ישמעאל (ע"ז נ"ט:) ההיא חביתא דאישתקיל ברזא אדרי גוי נקטה. ההיא חביתא דאיסתדיק לארכה אדרי גוי חבקה פי' קפץ. [אחי"ה לפנינו איתא ההוא אתרוג דנפל לחביתא דחמרא אידרי נכרי ושקליה. ובסוף העמוד: ההוא חביתא דחמרא דאישתקיל לברזא אתא נכרי אידרי אנח ידיה עילוהי. ונראה דעירבוב הגירסות יש כאן עיי' הפש"בע. וכן התוספ' ד"ה ה"ג. נשמע מיניה דאיכא ג"כ גירסאות אחרות].

אֲדַר (בל' סורי אֶדְרָא, אֲדַר Haufe, Schichte, בל"ע كر (Menge דתבן ואדר דעליה[7]) בחלומות דמגילת איכה (ד"ה תר כותאי ושם איתא ודור דתבן) ובשבועות בס"פ (כ"ט:) ובגמ' דאם לא ראיתי בפ' ד' נדרים (כ"ה.) ולא והא ההוא דהוה בשני דשבור מלכא דאחזיק תליסר אודריתא תבנא פי' אודריתא עורות [Fell, Haut, δορά, δέρας, δέρος פי' זה המעשה בילמדנו בפרש' ויסע משה (תנחומי קי"ו: בשינוי לשון עיי' לקמן) מעשה בשבור מלכא שהיה עובר במדבר כוב שהיה ת' פרסה על ת' פרסה ועברו כרוכין[8]) das Gefolge, eig. Umgebung] בל"ס כרוכיא] שלו ראשונה ובלעה וכן שניה וכן שלישית אמרו לו חכמיו הבא עורות של בהמות[9]) [אחי"ה ולי נראה שכך צ"ל הבא אדרות פי' עורות של בהמה. עיי' רש"י לשבועות הנ"ל ד"ה אורוותא . . . לישנא אחרינ' גרסינן ארידתא. ולי נראה להגיה אדירתא] מלאות תבן ויסבור הנחש שהן בהמות ויבלעם וינפח כריסו ויבקע וכן עשו. ועוד מפור' בע' פחלץ (א"ב בנוסחאו' דידן גרסינן אורוותא ופירש"י אצטבלאות מלאות תבן מל' ארוות) [אחי"ה סיגנון הלש' של תנחום' כך היא מעשה בשבור המלך שהיה עובר שם [ר"ל במדבר כזב וכן במכילת' בשלח. וצ"ל כוב (יחזק' ל', ה') כדאיתא בשמו' רבה ס"פ כ"ד ובילק' בשלח רמז רנ"ה] ועברה קרובים שלו ובלעה נחש. [בירוש' נדרים פ"ג רה"ל ב' דל"ז ע"ד בלע גמלין בלע קברין אבל בירוש' שבועות פ"ג הל' ט' דל"ד ע"ד בלע קרונין וכולם צ"ל כרוכין כגירס' רבינו בע"ה בע' פחלץ ובילק' אית' עברה שיירא ראשונה ובלעה הנחש] היה שבור המלך מיצר . . . אמרו לו חכמיו [בילק' ארכילסטוסין ἀρχιλῃστής הבה עשרה גבורין [בל"ע جبابر ,Bund, Gebund] וימלאו סדירות תבן (בילק' סררות!) ובירושי הנ"ל: פחלץ דגמלין בל"ע محولة محلة [geflochtene Strohdecke. ובמסכת שביעית בפ' בנות שוח הלכה ז' אמר ר' עולא אדרא דאילן חכימה [ואדרא דאילן חכימא]. [אחי"ה כן הוא בכ"י ערוך ה"ב לסוף ע' אדר הראשון ועיקר מקומו כאן. ובשער כ"י ודפוסי' חסר. פי' אדרא עור של אלה ועור של אלה נכרים הם ולא חיישינן שמא נתחלפו כדי יין עם כדי שמן. ופני משה לירושל' טעה ועיי' ג"כ הר"ש לשביעי' פ"ה הל' ז' שהביא האי ירוש' ופי' נכון אדרא לשון עור כמו אדרייתא דתבנא דפ' ד' נדרים. ופירוש בערוך שהביאו עורות של בהמות וכ'. ומזה תראה ג"כ כי דעת שפתינו ברור מללו בהגהת הבא אדרות פי' עורות וכ' תחת הבא עורות של בהמות. וכן הענין בירושלמי מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג אדרא תורתא. ושם אדרא ברא דתבנא ופי' פ"מ דחוק].

---

[1]) ורש"י ליחזק' כתב בל"א [בלי אשכנז] סיג"ל [Segel וכן בעה"ק שנ"ב ועגי"ל] ובלשונינו בווייל"א [fr. voile].
[2]) סובב על תהילי צ"ג, ד'. [3]) שם ט"ז, ג'. [4]) שמות ט"ו, י'. [5]) תהילי צ"ג, ד'. [6]) עיי' ספרנו על המלאכים ושדים צד ע"ג. [7]) כ"ה בדפ"ר ועה"ק שנ"ב אבל בשדפ"ע עוד בטעות מלה תבן. [8]) וכ"ה בע' פחלין וכן מוכח מכ"י ו"ו וה"ב רק שם בט"ס כדוכין וצ"ל כרוכין ובדפ"ר קרוקין, אבל בשדפ"ע קרובין וכ"ה בתנחומי ובפי' רה"ג לסט"ה צד י"ת ובכולם צ"ל כרוכין וכן בירו' שהובא בפנים. וטעם המלה בל"ס אחחת מרעהו. [9]) ומפירש"י לשבועו' ונתנו בהן בהמות מוכח שגם לפניו בילמדי' היה הגי' כגי' רבינו.

אַדֻוֶרָה[1] (Aas, Gefallenes, = Cadaver der Buchst. C abgeworfen) בפ״א דב״ק (י״א.) פי׳ יביא הנבלה לבית דין לשומה לניזק בתשלומין שמע מיניה שכל מה שפחתה הנבלה בין מיתה לתשלומין על המזיק. יש מפרשין עיקר הנבלה עורה על כן קראת אדורה [Fell, Balg, g. δορά]. וביש מביאין פ״ח באהלות (מ״א) ועדר[2] בהמה טהורה וטמאה. ויש ששונין ארורה בשני רי״שין ועל כן נקראת ארורה שמתה בלא ברכה [וכן כתבו התוספ׳ ב״ק ד״ה יביא מבלי הזכרת המקור של ערוך] (א״ב בנוסחאות דידן גרסינן עדורה לפירש״י מן יאכל עד כלום׳ שלולה מחיים בלא שחיטה. ואית דגרסי עדורה לדעת תוספות כמו אחת מהנה לא נעדרה (ישעיי ל״ה, ט״ז) ולדעת בע״ה מן עור ולפי פי׳ זה גרסת אדורה תצטרך כי בל״י קוראים לעור דורה ואות א׳ נוספת). [אחי״ה עיין עוד ע׳ ארב׳, עד ב׳].

אֶדְרָ[א] (אוּדְדָא .S. oben Art) בפ׳ הרואה אודרא מביא סדיא נפק. בע״ה גרס אודדא עיין שם). [אחי״ה וגירס׳ בע״ה עיקר].

אֶדְרָ[א] (אֶדְדָא .S. oben Art) בס״ג במה אשה ולאדרא לימא הכי. בע״ה גרס אדדא עיין שם). [אחי״ה וגירס׳ ברי״ש עיקר כהוכחנו לעיל].

אִדַּר (בל״ע اندر בל״ס אֶדְרָא, אֲדַר ,Tenne (Garbenhaufen, תרג׳ כתבואת גורן (במד׳ י״ח, ל׳) כעללת אדרא). [אחי״ה כבר נאמרה בדניאל ב׳, ל״ה. וכן בב״ר פס״ג (עיי׳ ע׳ עתר ב׳) עתרא דאפיך אִדרא. ושם: וכקש מאדרא. רות רבה ג׳, ג׳ הן אקימתא אדרא. וממנה בי דרי (Scheuer בל״ע بيدر[3]) מי בית אדרא. תעני׳ ג׳: ב״ב נ״ד].

אֶדְרַ[א] (אִידְדָא=Sitz ἕδρα; wahrsch. jed.) מדרש שיר השירים אגן הסהר (ז׳, ג׳) אדרא דאזהרא פי׳ בל״י כסא ובית מושב) [אחי״ה ויותר נכון שהוא מן אדרא שהוא גורן דאמרינן בחולין ה׳. וסנהדר׳ ל״ו: סנהדרין היתה כחצי גורן עגול. וכן בתרגום שה״ש ז׳, ג׳ ושבעין חכימין מסחרין יתיה כ א ד ר ס ג ל ג ל].

* אִידוּר (בל״ע ابدر בל״י קְשׂ ὕδωρ Wasser) עיי׳ ע׳ הדרד׳.

אַדְּרַבָּא (= אַד דְּרַבָּא = עַל דְּרַבָּא vielmehr noch, ein Grösseres noch! (d. h. im Gegentheil בפ׳ כל הכלים בשבת (קכ״ב:) אדרבא בשבת מוכנים ע״ג אביהם פי׳ מכח רב וגדול יתכן דבר אחר). [אחי״ה וכן בשבת כ׳. פסחים כ״ח. ב״ק קי״ד. אדרבא איפכא מסתברא. ב״ק ס״ה: אדרבא רחמנא ליצלן מרעתא דידך. וכן אדרבה בה״א כר״ה ל״ה סע״א אדרבה הני אניסי הני לא אניסי. ובירושלמי פאה פ״א ט״ו ע״ד א״ר לוי והוא דרבה מנה. וכן במעשרות ירושלמי פ״א מ״ט ע״א א״ר חיננא דרובא אתא אימור לך עיין במבא הירושלמי מהגאון מהרז״ף ד׳ י״א. י״ד: ואהבת ציון לפיאה דנ״ט: ודע עוד שתיבת דרבא או אנדרבא [اندرباى=دربا=درباى umgekehrt בל׳ פרסי׳ בהיפך. ולפי זה צריך לנקד אותה אַדְּרַבָּא].

אַדְרִיבָא (ארדב .S. weiter u. Art) בגמרא דהשוכר את הפועלים אדריבא לעריבה בע״ה גרס ארדב ע״ש).

* אֶדְרַבְלָא (Orgelspieler ὑδραύλης) (עיי׳ ע׳ הרדולוס וערדבלין וצ״ל הדרולוס ועדרבלין) בבראשית רבה פ״נ אדרבלין וכרבלין [Tänzer Χοραῦλαι] במדינה ומדינה נהפכת! בב״ר פכ״ג כל תופש כנור ועוגב אדריכולין ובורבלין ט״ס וצ״ל אדרבלין וכורבלין. עיי׳ הרדולוס.

אַדְרְגָזְרָיָא (Oberrichter מלה מרכבת מן אֲדַר Herrlichkeit, ומן גזר entscheiden[4]) בדניאל (ג׳. ב׳, ג׳) אדרגזריא [גדבריא] דתבריא תפתיא פי׳ שרים ומדרגתם זו למעלה מזו).

אַדְרַזְדָא (בל״פ درازدا ,verständig klug, אָסְפַּרְנָא syn. mit בל״פ ازفوبان (klug בעזרא (ז׳, כ״ג) יתעבד[5] אדרזדא פי׳ בזריזות נחוצה).

*אַדְרִיאַס (das adriatische Meer=mare Adrianum בל״ס אדריאס, בל״י Ἀδρίας = אַדְרִינוּס) בתנחומא ר״פ בראשית בין אדריאס לאוקינוס. בילקוט תהלים צ״ג רמז תתמ״ח מעשה באדרינוס שבקש לעמוד על סופו של אדרינוס נטל חבלים וכ׳ אבל במדרש תהלים צ״ג הגירס׳ אוקיינוס.

---

[1]) עיי׳ ע״מ צד ט״ז וצד ר״ס וריט״ז בט״ר ה״א, קל״ו והרב החכם מהור״ר רפאל קירכהיים במ״ע דמ״ג הי״ג צד רפ״ג שעלה ללהום בעד הגאון שי״ר ונראים דברי אמת, וכנים דברי הג׳ שי״ר בענין גזרת המלה מל״ר הרשומי וראיה כתיבת אדורה בוי״ו כ״ה בכל כ״י ודפ״ע (ובדפי׳ פי״ז אודרה וצ״ל אדורה) ואות כי או ק׳ נשמט מתחילת המלה ועיי״ע אטלס. [2]) ועיי׳ ר״ש לאהלו׳. [3]) בזו המלה ערי העתיק רס״ג גרן עיי׳ ספרנו על העתקה פרסית של ריב״י טאווס צד ס״ו. [4]) במו״ע בט״ס אדרגזיא. [5]) במו״ע בט״ס תעביד. וגזרתו מפעל זרז אין נ״ל ולפ״ד הוא מל״פ הרשומי וטעמו בחכמה ובמבינות ונרדף עם המלה אספרנא פי׳ בל״פ רחוק מן שטות היינו בחכמה ובדעת והחכם גיזיניאוס בתיזוירוס ה״א קל״ב מעה מהסרון ידיעת מלת היחס از בל״פ שטעמו שלילה עיי׳ וואלירס דקדוק לשי׳ פרסי ה״א כ״ו וח״ב של״ה ואילך. ועיק׳ נקודת המלה אדרזורא.

אַדְרַייְנְטִים (Bildsäule, Statue) בל"ס אנדרטא = אַנְדְרַיַנְטָא, אדרינטא עיי"ע. לדעת בע"ה=ἀνδρωνῖτις (Wohnzimmer אני עושה אותה בב"ר פ"ח נעשה אדם בצלמנו. ובילמדנו פרשת אלה פקודי (תנחומא קע"ד:) מתוך שאני מפיל את הבסים (Postament, βάσις) האדריינטים [1]) נופל ענין היכל הוא (א"ב פי' בל"י ἄντος, Bildsäule ἀνδριας) צלם וצורת אדם ומשפט התולה? (צ"ל המלה). אנדריאנטוס, וגם בנקודות אחרות בל"י ענין היכל ואז משפט המלה אנדרוניטים (Männerwohnzimmer, Ανδρωνῖτις = andronitis) [אחי"ה והדין עם ר"ב וכן איתא באמת מדרש שמות רבה פרשה נ"א מתוך וכ' אנדריאנטוס נופל. ובדברים רבא פ"א וישם באדום נציבים . . . רבנן אמרי אנדריאנטין. ועיי' עוד ע' אַר ב' בענין אדורי מה שכתבתי שם].

* אַדְרִיַינוּס (Kaiser Hadrian) ירושלמי יומא פ"ד דמ"א ע"ד, ירושלמי חגיגה רפ"ב דע"ז ע"א, מד' חזית ד"ה עמודיו: אדריינוס שאל לעקילס הגר. ירושלמי תענית פ"ד דס"ח ע"ד, ב"ר פע"ח, דב"ר פ"ג אדרינוס שחיק עצמות. ב"ר פס"ג וקהלת רבא פ' כנסתי אדרייאנוס באומות שלמה בישראל. ש"ר פ"ל פעם אחת א"ל עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר. תנחומה פרש' משפטים עקילס הגר בן אחותו של אדרינוס היה. ועיי' ע' אנדריינות. וכבר הניף ידו בזה הענין בעוצם רוחו הרב הגדול שי"ר בע"מ י"ז והלאה.

* אַדְרִיַינִי (hadrianisch) עיי' ע' הדרייני.

אַדְרַכְתָּא [2]) Verfolgungs = Ergreifungsurkunde בל"ס אַדְרֵךְ בל"ע دارك s. auch درك (verfolgen) אנכסיה בר"ג הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ב:) ובר"ג דהמפקיד אצל חברו (ב"מ ל"ה:) אדרכתא אמטלטלי בגמ' דאין הגונב בפ' מרובה (ב"ק ע'.) ובפ' יש בכור לנחלה בג' דאחת ביכרה [3]) (בכורות מ"ט.) ובפ' שבועות העדות בגמ' דמשביע (שבועות ל"ג:) פי' אדרכתא דהמפקיד סדר הדין מוציא המלוה שטרו בבי"ד ומקיימו ומחייבין הלוה לפורעו לא פרע קורעין לו שטר חובו וכותבין למלוה אדרכתא על נכסי הלוה ומכריזין ואחר ההכרזה שמין נכסי הלוה ומחליטין למלוה לא מצא נכסין בני חורין כותבין לו טרפא ואחר שיטרוף קורעין הטרפא וכותבין אדרכתא על הנכסין הללו ואח"כ קורעין האדרכתא וכותבין לו שומא על שדה זו ומחליטין אותה למלוה. אביי אמר בחתימת העדים על האדרכתא מיד זכה המלוה בשדה רבא אמר מכי שלמין יומא אכרזתא [4]) וק"ל כרבא.

* אֲדַרְכַּן בע"ז י': אדרכיאן בר"מ אסתר רבא ט"ס וצ"ל ארדבן או ארטבן עיי' עָרכם.

* אַדְרַכַל בב"ר פכ"ז וצ"ל ארדכל עיי' ערכו.

* אַדְרִיכוּלִין בב"ר פכ"ג ט"ס וצ"ל אדרבלין עיין לעיל ע' אדרבלא.

אַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ (Assyr. Gottheiten; אדרמלך לפי התלמוד אדר בל"פ استر Maulesel; ענמלך לפי התלמוד סוס, כפי הנראה בל"ע عانة Esel; בל"פ عنان Pferd) אלהי ספרוים בפ' ד' מיתות נמסרו לבי"ד בגמ' דהנודר בשמו (סנהד' ס"ג:) אדרמלך זה פרד דאדר ליה למריה בטעיניה שנושא לרבו כל טענותיו ומשאותיו אדר כמו (ברכות ס"א. עיי' ע' טן ד') דרי טונא. ירוש' בפ' כל הצלמין (ע"ז פ"ג הלכה ב' דמ"ב ע"ד) עדרמלך וענמלך טווסא ופסיוני [אחי"ה בל"פ וערבי طاوس; ταῶς בל"ס טושא Pfau, φασιανός, Fasan כל אלה פירושים רק באסמכתא בעלמא דרשו רבז"ל ואני טרחתי למצא סעד לדבריהם. ובענין פי' הירושלמי אולי י"ל שהסמיכו פי' פסיוני על ל"ע تدرج ובל"פ تذرو וענינו פסיוני וראש התיבה אדר־מלך דרשו כמו מלה תדר. והרב החכם ברילל במ"ע יאהרביכער ח"א, קל"ז שיער שע"י מלת פסיוני רצו רז"ל להעתיק תרתק (מ"ב י"ז, ל"א) והוא ממש בל"פ פסיוני. וכל הפרושים האלה לא רעים הם מפירושים שהביא גיזיניאוס בפי' ישעי' ח"ב צד שמ"ז בכל זאת לעג על דברי רז"ל בע"מ ערש וגרובער ח"א, ת"מ. ומדוע לא גלה את ערות עצמו ?]

* אֶדְרֵיימוֹן צ"ל אֶרֵיימוֹן עיין שם.

אִדְרוֹן [=אֶנְדְרוֹן בל"פ اندرون בל"ס אנדרונא אדרונא Wohnzimmer, Kammer] תרג' ויבא החדרה (בראשית מ"ג, כ"ט) לאדרון בית משכביה. בחדר המקרה (שופטים ג', כ"ד) באדרון בית קייטא. ובל"י קוראים לחדר אנדרון [Männer- ἀνδρωνῖτις gemach,] וכן כתוב בפ' הקומץ דמנחות (ל"ג: עיי' ב"ב י"א:) אכסדרא דבי רב באנדרונא מעליתא היא.

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ה, ל"ד, ה"ב וב"ה, ובכ"י ג"ג אנדריינטים ובדפ"ע אדריונטים וט"ס הוא. [2]) פי' בל"ע וסורי רדיפה וא"כ שטר רדיפה טעמו שרודפין את בעל חוב לגבות ממנו הפרעון ובכתובי' ק"ד: פירש"י פסק דין לגבות נכסיו בכל אשר תמצא ועיי' עוד בב"ק הנ"ל ותוספ' שם ד"ה אמטלטלין, ורשב"ם לב"ב קס"ט. ד"ה והאמר פי' אדרכתא שיהא שליט ודורך על נכסיו של זה לגבות. [3]) משני בכורי מ"ח: ובדפ"ר ביכירה ובשדפ"ע בכרה. [4]) בכ"י ה"ב אדרכתא, ובדפ"ר חסרה מלת יומי.

[אחי"ה וכן איתא במגילה כ"ו: אידרונא דהוה מחית ביה מת; ב"מ פ"ו. עייליה לאידרונא, חולין נ"ב: על לאידרונא; ב"ב ז'. השתא משוית לי אידרונא. וגירס' הב"ח אינדרונא וכן העיקר עיין ע' אנדרון וכן בלי' פרסי וממנה בלי' סורי'].

*אִידְרוֹן (E. N. eines Talmudlehrers) בשבת ירושלמי פ"ג הלכה א', ד"ה-רע"ד ר' אמי ואידרון חבריא בעון מחזור עליהן. פי' שם חכם. וקרבן העדה פי' ונתפזרו. ובגליון פי' ואידרון ואהדרון.

אֶדְרַע (בל"ע اذراع pl. ذراع בל"ס דְרָעָא בלי"עב אֶזְרוֹעַ, Arm) תרגום זרוע עיי' דרע. [אחי"ה וכן בירושלמי ברכות פ"ב הל' ג' ד"ד רע"ג לא הוה לביש (התפילין) אלא דאדרעיה. בב"ר פס"ה תרין אדרעין דאבונן יעקב כתרין עמודין דפרוסופא (עיין ע' פרספא. ובנוס' דידן בב"ר ט"ם ריפרא (דיפרא) סופא); קהלת רבה פי"א, ב' פ' תן חלק ר' אלעזר בר' שמעון איתשיש ואיתגליאת אדרעיה].

אַדְרוֹפִיקוֹס (ὑδρωπικός, wassersüchtig, l. hydropicus) ויקרא רבה פרשה אדם כי יהיה בעור בשרו (פרשה ט"ו) פעמים שהמים רבים על הדם ונעשה אידרופיקוס פי' בלי' יוני ורומי בעל חולי המים. [אחי"ה בנוס' כתוב ארדיפוקוס וט"ס וכן בילקוט איוב כ"ח רמז תתקי"ו אנדרופיקוס צ"ל אידרופיקוס וטובה הגירס' בילקוט תזריע רמז תקנ"ד מויקרא רבה הנ"ל: נעשה אדרופקוס. ורבינו בע"ה גירס' אחרת היתה לו עיי' ע' קטרטון א'. וע' רמתיקוס].

אִידְרוֹרוֹסְטוֹן (ὑδρορόσατον Rosenwasser) אסיר. ירושלמי פ' כלל גדול דשביעית [1] (פ"ז הלכה ב' דל"ז:) פי' בלי' יוני משקה עשוי מוורדים ודבש עם מים ויש תקונים שונים כפי דעת הרופאים.

*אָדַשׁ (schweigen, eig. unbekümmert sein בל"ס אדש) עיי' הציונים בע' דש א' כי שם הביאם רבינו בע"ה. וטוב ונכון להציגו כאן באשר א' שרשית היא וכן בלי' סורי.

אָהַב (lieben) ואהביו כצאת השמש בגבורתו בגמ' דשותפין (ב"ב ח':) פי' תלמידי חכמים עתידין להיות כצאת השמש בגבורתו גבורתו העתידה להיות שמ"ג חלקים יתר על אורו המאיר עכשיו כמדתרגמינן ואור החמה יהי' שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל', כ"ו) על חד שמ"ג פי' שבעתים ז' פעמים ז' הרי מ"ט עתיד להוסיף בכל יום באורו על מה שהוא עכשיו מ"ט חלקים ואור של צדיקים הוא עתיד להיות כאור ז' ימים ז' פעמים מ"ט הרי שמ"ג כמה שהוא עכשיו. מאהבה ומיראה בר"ג דכריתות (ג'.) ובפ' ד' מיתות (סנהדרין ס"א:) בגמ' העובד ע"ז ובגמ' דפ' כלל גדול (שבת ע"ב:) פי' כגון שראה צורה הנעבדת ואהבה ונשק לה או אדם שהעמיד עצמו ע"ז כהמן והשתחוה לו מאהבה בשגגת אלהים אחרים או בשגגת עבודות זה פי' רב האי ז"ל.

אֲהוּבָה (die Geliebte) אהובה בנשואיה בפ' כיצד אשת אחיו בגמ' מי שיש לו אח (יבמות כ"ג.) אמר רבא חייבי לאוין תפשי בהו קדושי דכתיב (דברים כ"א, ט"ו) כי תהיין וגו' עד שנואה שנואה בנשואיה ואמר רחמנא כי תהיין ואיזו זו חייבי לאוין. ומי אוהב בהמון למי נאה להלל בהמון מי שכל תבואה שלו וכו' בגמ' דפ' אלו הן הגולין (מכות י'.).

*אֱהוּ, אִיהוּ (er, derselbe; אִיהִי sie, dieselbe =הוּא, הִיא = ὁ, ἡ) ירושלמי ע"ז פ"ה דף מ"ה, אהו דמרגל זיקא מעיל לרע. קידושין ב': לאו איהו קא מקני. כתובות ג'. איהו הוא דאפסיד אנפשיה. שם ק"ב: איהו דליתא. נדה ע"ב: איהו דלא שכיחי וכ' איהי דשכיחי. כתובות ק"ב. איהי דהואי בשעת קנין. קידושין ס"ה. אבל איהי אימא וכ' וליתסר איהו וכו'. ע"ז כ"ז. אתי איהי ואתחלה. ובמספר רבים נוסף אות נ' למין זכר אינהו ולמין נקבה אינהי ד"מ כתובות ב': דקא מעכבי אינהו . . . דקא מעכבן אינהי. ביצה י': הני אינהו נינהי. ובתוספת אות כ' אינך (jene) בכורות ה'. ואינך בי גזא. חול' נ"ג. אינך בדכוותייהו. כתובות קי"א. אינך שלא יגלו את הקץ. ובתוספ' אות נ' אינון ב"ב קס"ה: זוזין מאה דאינון סלעין עשרין. נזיר נ"ז: לאו טמאין אינון. ירושלמי מגילה פ"א דע"א. אינון דקיקין. ירושלמי ביכורים ספ"ב דס"ה: אינון אמרין, ושם: דינון מרין, וכן ירושלמי ב"ב פ"י הל"ב דינון. בהבלעת א'. ובל' נקבה אינין עיין ע' אִינָא.

אָהָל [= אוֹהָל, אוֹהֲלָא] (בל"ס אוּחְלָא אַהְלָא, Aloe, ἀλόη; oder auch Kalikraut, בס"ג דפ' קמא בתעניות (י"ג.) ובפ' ואלו מגלחין

---

1) ובנוי' אידרוטירון. ונראה שמלה אורוסטי בירו' שם ג"ב צ"ל כגי' ר"ב.

בגמ' דנזיר (מ"ק י"ז:) ובפ' תינקת בגמ' ראתה (נדה ס"ו:) לא בנתר ולא באהל[1], כפ' החובל בגמ' רפוי (ב"ק פ"ה.) אוהלא קירא [Wachs, cera] וקלבא[2], בס"ג דפ' שמונה שרצים (שבת ק"י:) וג' קפוזי אהלא[3] תולענא[4] פי' אדום כתולעת שני. כפ' אין מעמידין בגמ' אין מתרפאין (ע"ז כ"ח:) שב[5] ביני אהלא ותולענא ברפואות דפרק מי שאחזו (גיטין ס"ט:) למורסא אנפקא דחמרא באהלא תולענא פי' אדום כשני תולעת. בס"ג דפ' א"ר עקיבא (שבת צ'.) מאי בורית אוהלא והא תניא הבורית והאהל תרי גווני אוהלא. והזיכותי בבור כפי (איוב ט', ל') תרגום ודכיית באוהלא ידי ש"מ אוהלא ענין בורית וענין נתר הוא. והזיכותי בבור כפי בבורית מבעי ליה וזה בורית ונתר מכבסין בו בגדים ורוחצין בו ידים ושמעתי כי עיקרו מין עשב — הני אֲהֲלוֹיֵי (Aloehändler) דכל יומא הוה אפי' לה חד מינייהו בפ' שוכר את האומנין בגמ'[6] כל האומנין (ב"מ פ"א.), בס"ג דנדרים צ"א: א"ל א"כ חד מן גוים[7] אהלויי. פי' הגוים המוכרין בושם מור ואהלות. ובלשון יון אקסילאלואי[8] [Aloeholz, ξύλαλόη] ותרגום מירא דכיא ואקסילאלואין.

אֹהֶל (Zelt) בגמ' דפ' חומר בקדש (חגיגה כ"ה.) ובס"ג דפ' כ"ג ונזיר (נזיר נ"ו:) אהל זרוק הוי אהל, פי' הוא שדה תיבה ומגדל שהרי נושאין את האדם כשהוא בתוכן ר' דמטמא סבר שמיה אהל וכמו שהאהיל עליו ועל הקבר דמי ור' יוסי דמטהר סבר לא שמיה אהל ולא האהיל על הקבר. ואיתא בפ' בכל מערבין (עירובין ל':) ובפ' ג' מינין (נזיר ל"ח. ובנוס' ליתא) אסורין בנזיר אמר רבא כגון שנכנס בשדה תיבה ומגדל ובא חבירו ופרע עליו את המעזיבה דטומאה וביאה בהדי הדדי קאתו. בס"ג דפ' לא יחפור (ב"ב כ"ז:) תנא מפני אהל טומאה פי' שלא יבא עוף ובפיו כזית בשר מת וישב על אותו ענף שנוטה לרשות הרבים ויבא אדם תחתיו ויאהיל עליו. ויתגל בתוך אהלה (בראשית ט', כ"א) אהלה כתיב כשיצא נח מן התיבה הכישו ארי ושברו ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו ונתבזה בב"ר פ' ל"ז (ל"ו.) ויט אהלו א"ר חוניה אהלה כתיב שנטה אהל שרה ואח"כ נטה אהלו בב"ר בס"פ מ' (ל"ט.).

* אֲהוּלִיוֹת = אֲהָלִיוֹת (Aloehölzer, Schwefel-hölzer) בילקוט תהלים ב' רמז תרכ"ג נשקו ברה של תשובה . . . ולא תהיה סבורים שמא אהוליות (ובמדרש תהלים איתא אהליות) וצוצריות אני צריך אלא ניצוץ א' אני מסיק ומאבד עלמא (ובמדרש תהלים עלמא דבראי). ובעל המאמר דרש נשקו מלשון ואש נשקה (תהלים ע"ח, כ"א). ועיי"ע גסטר ג'.

* אֲהָלִיוֹת (Schlösser, Burgen, Paläste, αὐλή, aula = aulaeum) בתנחומא תרומה (דקמ"א:) ויקרא רבה פ"א שה"ש רבה פר' ב' פס' ג' ד"ה כתפוח באהליות וקסטריות (castra) היו מקיפין אותו (ר"ל אהל מועד) לשמרו עיין ע' קסטרא' וגסטר ג'.

* אוּהֲלַיָּא, אֲהֲלַיָא (Hyle, Hyla Ὕλη, Ὕλαι, Stadt in Karien, s. Mela 1, 16) בזבחים כ"ה: זה היה מעשה באוהלייא ובא מעשה לפני חכמים וכ' ובעדיות פ"ז מ"ד באהליא, ולפי דעתי עיר שרשמנו. ובעל ע"מ דכ"ה משער שהיא Helio אחת מערי בית שמש. וצ"ע.

* אֲהִילָאִי (E. N. einer Person) בפסחים ל'. רבא בר אהילאי.

אֲהִין=אֲהִינָא (unreif, eig. schlecht, unansehnlich בל"ע هين; verächtlich إهانة oder اهونا pl. إهان das Harte (Stengel) der Dattel) בר"ג דפ' בכל מערבין (עירובין כ"ח:) ובר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ג.) אהיני דטובינא[9], בפ' אין מעמידין

---

[1] בתעני' שבת ונדה הגי' חול וכ"ה בשאילתות פ' ויחי ובהרי"ף ובראש"ש למ"ק פ"ג ובהלכ' אבל לריצ"ג עמוד מ"ט וברמב"ם מהל' אבל הי"ג ובאו"ז הלכו' אבילות סי' תמ"א ובטוי"ד סי' רפ"ט, וכ"ה בתעני' י"ג. אבל גי' רבינו היותר טובה וכ"ה לפנינו בשבת צ'. זבחי' פ"ח. נדה ס"ב. וכ"י ל"ד כאן גרס קהלא והוא עשב kali וצומח בחוף הים בחול ואולי יען כן נמצא הרבה בש"ס ופוסקים תחת אהל: חול. וגי' החול אי' ג"כ בכ"י א"פ לשבת צ'. עיי' ד"ס צד צ"ז: [2]) בכ"י ה"ב קרבא. [3]) כ"י ו"ו אי' ובי' ודפ"ר אחלה. [4]) בכ"י כ"י תילאנא ובכ"י א"פ תולאנא עיי' ד"ס שבת צד קכ"ב: וכ"ה בגיטי' ס"ט: [5]) הך ציון רק בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע נשמט. ופי' של רבינו הוא כדברי תשובו' הגאוני' לר"י ט"ע ז"ל (בסוף הספר) שכתב וז"ל שב ביני אהלא תולאנא יש באוהל שהן מכבסין כלים יש בו כמה גוונין ויש בו דומה לתולעת לוקח ממנו שבע נימין מזה שדומה לתולעת עכ"ל אמנם ראה ע' אסנא ב' ועיי' עוד במו"ע ע' תלן. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע אי' ובגמרא כי ע"כ לא ידעו המדפיסי' מקור הציון. [7]) בנו"ג נכרים ובכ"י ה"ב גרים וצ"ל כמו בכ"י ג"ג תגרים. [8]) כ"ה בדפ' וויניצי' ובדפ' אמש' אקסילאלוא ובדפ' פיזו' בשתי תיבות, ובכ"י ל"ד אקסילואי כ"י ו"ו אקסיללואי. [9]) כ"ה בכ"י ב"ר (ושם בט"ס במקום אהיני: אקא) ובדפ"ע וכ"ה בעירו' ובכ"י א"פ לפסחי' רק שם וטובינא עיי' ד"ס שם צד ע"ו: ובד' פיזו' של ערוך אי' דטובניא וכ"ה בה"ג לברכו', ובפסחי' נ"ג. וכ"ה בתוספתא שביעי' פ"ז, ובכ"י ו"ו רטוביניא ופי' ר"ח לפסחי' צד פ"ט רטובניא וצ"ל דטובניא ועיר אחת במויריטאניא Tubunae רחוקה מלהשותה בעיר שנזכרת כאן והרב בע"מ שאליען לעירו' והחכם נייבויער גיאגראפיא שיערו שהיא עיר Taibiyeh, Taiba ע"ש. ועיי' עוד מהרי"ש ספר תבואות הארץ צד צ"ג: שסבר שהיא עין טוב.

בגמ' השלקות (עבודה זרה ל"ח:) הני אהיני שליקי. בפ' לולב הגזול בגמ' ניטלה פטמתו. (סוכה ל"ה:) ופ' אלו טרפות בגמ' הריאה שניקבה (חולין מ"ו:) אהינא סומקא. בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ה'.) קיבורא דאהיני (בל"ע قنبرة [ein Kamm woran unreife Datteln hängen] פי' מכבדות של תמרה. ופי' אהיני פרי של תמרים שאינן מבושלין. [אחי"ה וכן בה"ג לברכות פ"ו (עיין קול מבשר מהר"י רייפמאנן י"ז) פירש דקרו ליה גיסואן והוא ל"ע جيسوان ובל"פ كيسوان מין תמרים] וכל בוסר בל' תלמוד אהיני. בפ' המקבל בגמ' המלוה (ב"מ קי"ג:) מאן דאכיל אהינא מרירא אליבא ריקנא פי' האוכל פגי תמרה קודם שיטעום כלום. [אחי"ה וכן בירושלמי ב"ק פ"ו סה"ל ב' ד"ה סע"ב כבשה דאהיני הוה. ובירושלמי ב"ב ספ"ה הלכה י"ג דט"ו ע"ב כבשה דאהינו [צ"ל דאהיני] חבשין ליה. וכבשה לפ"ד מלה ערבי׳, كباسة = אשכל פי' אשכל של תמרים שלא בישלו כל צרכן ועיין פ"מ לירושלמי ב"ק שם ושם בט"ס שבישלו וצ"ל שלא בישלו].

אֲהַן (בל"ס הָנָא הֵן dieser, jener, Jemand בל"ע ها هنا هنا dieser da) כבב"מ דירושלמי פ' אילו מציאות (פ"ב הלכה ו' ד"ח ע"ג) דזבין הות מר קיקילתא זבנית סימא לא זבנית. פי' זה ולפעמים פי' הוא). [אחי"ה הרבה בירושלמי ד"מ ברכות פ"ב ד"ד ע"ג אהן חזירא. שם פ"ו ד"י ע"א וע"ג אהן דאכל. ירושלמי חלה פ"א דנ"ז ע"ב אהן קרייא (dieser Bibelvers). ירושלמי שקלים פ"ב דמ"ז ע"א אהן דהכא; ירושלמי סוטה פ"ו דכ"א ע"א כאהן תנא. ירושלמי סוף נזיר דנ"ב ע"ד אהן דמר. ירושלמי ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג אהן קרפיפא. שם אהון להן לי אהן מהו חשוב. ירושלמי סנהדרין פ"א די"ח ע"ג בעיין מיעקר אף אהן סימנא. במדבר רבה פ"ט אהון זיין ומפרנס. ירושלמי שביעית פ"ג דל"ד ע"ד ואהן אפילו. ירושלמי ברכות פ"ט די"ג ע"ב כל אהן דאת אזיל [wohin (hier בל"ע هنا) du gehst].

* אֲהַנְיָיתָא (= הֲנָיָיתָא, Genuss, Nutzen) כתוב' ס"ז: מקרבן אהנייתי. ע"ש פירש"י ובתענית כ"ג: כתיב ומקרבי הנייתא.

אֲהָרֵי (=אוּחֲרֵי, Flechtwerk, בל"ע حار flechten) כס"נ דמשקין (מ"ק י"א.) למגדל אוהרי. בס"ג דפ' הנזקין (גיטין ס':) איזלי ואוהרי פי' כמו אוחרי הן עשויין מן חריות של דקל כדכתיב (בראשית מ' ט"ז:) סלי חורי. והם רחבים מלמטה וצרים מלמעלה ועשויין כמין מסגרת כפיה וכשמתנדנדים הדגים או העופות בתוכן נסגרים וכיון שהן כלים קנאום בעלים ויש בהן גזל. [אחי"ה במ"ק ברי"ף וברש"י גיטין וכן בכ"י ערוך וו' ובדפוס ראש' של ערוך באמת הגי' אוחרי. ובמ"ק בדפוסי' אוחרא (רש"י אוחרי) ובכ"י מ"ק אוהרי עיי' ד"ס ט"ו: הערה ד'. וכן בכ"י הערוך ה"ב. ובירושלמי מ"ק פ"ב הלכה ב' ריש דפ"א: איתא הוהרא שרי מיעבדינה במועדא לצוד בה דגים במועדא. וצ"ל אוהרא].

אַהֲרֹן (Ahron) בספר דברי הימים של משה[1] ותקרא את שמו אהרן כי בימי הירונה[2] החל פרעה לשפוך דמי זכריהם ארצה ומהן להשליך אל יאור. [אחי"ה וכן איתא במדרש שמות רבה ר"פ כ"ו והעמיד הקב"ה גואל זה אהרן על שם ההריון].

*אַהֲרֹנִית (כל"ס אַהֲרוֹנָיתָא ahronidisch) בעירובין נ"ג: עלץ בנערה אהרונית. ובכ"י מ' לי' עיי' ד"ס שם צד ק"ג.

אַהוּרְיָיר (מרכב מל"פ آخور Stall ומן يار Herr Stallmeister) בס"ג דפ' ואלו קשרים (שבת קי"ג:) ובר"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה.) אהורייריה דרבי עתיר משבור מלכא [אחי"ה בדפ"ע בתחילה הע' אהורייריה. ומלה מורכבת היא פי' אהור בל"פ אורית סוסים ומזה ג"כ בל' הונגרי akol. וסוף התיבה يار בל"פ כמו בעל בלשון חכז"ל ועיין החכם פליישער בהוספות לעמת"ר למהרי"ל ח"א, ת"ח; ובל"פ נקרא בעל אורית סוסים: آخور سالار ובל"ר comes stabuli, stabulationis וכ"ה באסתר א', י"ב קומים איסטבלאטי]. בהגדת מגילה (י"ב:) בר אהורייריה דאבא. פי' שומר ארוות הסוסים. וחמור אבוס בעליו (ישעיה א', ג') תרגום וחמרא אוריה[3] דמריה.

* אֲהוּרְמִין (Ahriman, das p. böse Prinzip, z. angrômainyu, = اهریمن اهرمن آهرامن בל"ס אהורמן) בסנהדרין ל"ט. מפלגך לעילאי דהורמיז [בל"פ اورمز ازمزد ارمز Ormuzd z. ahuramazda] מפלגך לתתאי דאהורמין א"ל א"כ היכי שביק ליה אהורמין להורמיז לעבורי מיא בארעיה. כבר הוכחתי במאמרי על המלאכים ושדים (צד ס"ה. ועיי' ע' הורמיז) שכוונת האמגושי לברר מבנין גוף של אדם שיש שתי רשויות טוב ורע

---

[1]) עיי' גר"ס למהור"ר יו"ט צונץ צד קמ"ה. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב', אבל בדפ"ע הורתה. [3]) כ"י ל"ד אורייה, כ"י ב"ר ארוייה, כ"י ו"ו וג"ג אוריא דמרוהי.

דחלק אנוש ממעל טוב מחלקו של תחת ועל ראשון שולט רוח ואלוה הפרסיים ששמו [א] הורמיז ועל אחרון רוח רע ושלטון השדים אהורמין, ועל זה השיב אמימר בטוב טעם ודעת ובלעג לשונו א"כ היאך מניח רוח רע לאעבורי מים סרוחים ר"ל מי רגלים דרך נקבים התחתונים שהם חציו ולמה לא חש להשגת גבולו. והמפרשים שגו בפירושם. ועיין עוד ע' איפרא.

* אוֹ (בל"י ὁ ,er, es, der, das) אוֹ נומוס אגריפס עיין ע' אגרפוס. ירושלמי ברכות פ"ב ד"ה: או מקשי. ירושלמי ב"ב ספ"ג די"ד: מגחך הוינא באוֹ גברא. ירושלמי סנהדרין ר"פ י"א ד"ל: באוֹ דאמר. ושם: באוֹ דמר. ובל' נקבה אֵי = ἡ ירוש' עירובין פ"ג דכ"א: אֵי אידא אֵי אידא (es ist eins und dasselbe).

אָו (= אָוָה [1] (wünschen, begehren hb. בר"ג דפ' ערבי פסחים (צ"ט:) כדי שיכנס לשבת כשהוא תאו [2]. בפ' בן זומא (אבות ד', כ"א) הקנאה והתאוה. [אחי"ה ויש מן השורש הזה בנין פִּעֵל והתפעל כמו בלשון מקרא. ד"מ ע"ז נ"ג: שֶׁאִיְּוּ לאלוהות הרבה (בסנהדרין ס"ג. כתיב אלהות). ב"ר פנ"א לוט נִתְאַוָּה לבנותיו ובנותיו לא נתאוו לו. שמות רבה ס"פ כ"ד שנתאו ישראל ליעשות בו שורות . . . במדבר רבה פ"ב נתאויתם לעשות דגלים].

אֶוּגְנֶסְטַטוֹ (Hochedelgeborener εὐγενέστατος) בריש ויקרא רבה (ריש פ"ב) הבן יקיר כן בל' יון מיוחס הרבה. אוגינים [εὐγενής] מיוחס [3] (א"ב בנוסחאות דידן גרסינן אבגינוס). [אחי"ה וגירס' רבינו בע"ה מבורר ג"כ במדרש שמואל קרוב לסוף פ"א דדרש אפרתי: ר' יהושע ב"ר נחמיה אמר אֶיוּגֵינֵיסְטַאטֵי (ובילקוט שמואל ,חסר) וכן דרש במדרש רות ר' ד"ה ושם האיש. אפרתים . . . אֶבְגֶנֵיסְטֵי. ובע' אפרתי אטיף מלתי באריכות קצת על מאמרינו זה עיי"ש].

אַוָּז וְאַוָּז בַּר (בל"ע وَزّ اِوَزّ Hausgans u. wilde Gans בל"ם וָזָא בל"פ آوازيدن (schreien בס"ג דפ' שור שנגח את הפרה (ב"ק נ"ה.) ובפ' הלוקח עובר בגמרא דדג טמא (בכורות ח'.) ובגמרא (בכורות שם) מפרש מאי טעמא (א"ב עוף ידוע ובשרו נאכל אך יגבר המרה שחורה. בר אוז (Ente) מין עוף אחר דומה לראשון אבל קטן ממנו ושט בנהרות. תרגום אסתר על פסוק ישנו עם אחד (אסתר ג', ח') בתשעה ביה נכסין חיוין ואוזין ואוכלין). [אחי"ה נוסח' הישרה אוז ואוז בר פי' אוז היישוב ואוז המדבר (ובירושלמי כלאים ח', ו' וירושלמי ב"ק ד', י' אוז ים ואוז יישוב) כן איתא נכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר, אבל בדפוסים אחרים בט"ס אוז ובר אווז וכן לא יעשה, דבר אוז הוא אוז קטן בל"א Ente כמו שאיתא בביצה ל"ג. וב"ק צ"ב: שפיל ואזיל בר אווזא (צ"ל בר אוזא) ועינוהי מטייפי. עיין ע' טף ג' ושפל כי שם הביאו רבינו בע"ה. ובענין הרואה אוז בחלום יצפה לחכמה (ברכות נ"ז.) עיין ע"מ כ"ו: והיותר טוב גו' כ"י ו"ו אוז בוי"ו אחד וכן מורה משפט לשון ע' ופ' אשר ממנו הוצבה המלה ואולם הש"ס לא נחית להך שמירה. עיין ציונים הרבה בענין אוז בתולד' חיות להרב לעוויז' צד ק"צ].

*אִיוְיָא (= חִוְיָא = עִוְיָא (Schlange עיי' ע' עוים.

*אֲוָיִם אֲוָיִים (Gesinnungsgenossen, Gleichgesinnte בל"ס אָוָיָא אֲוָיָא) בירוש' סנהד' פ"ו הל' ז' דכ"ג ע"ג בהאי מעשה דשמעון בן שטח דתלה פ' נשים באשקלון: כיון דעאל למערת אשקלון אמר אוים אוים פתחון לי מן דידכון אנא. ובירו' חגיג' פ"ב הל' ב' דע"ח רע"א א"ל אויים פתחון לי וכ' פי' בל' סורי בני דעת אחת. ובעל המעריך וע"מ טעו בפתרון המלה, וגם בעל קה"ע טעה בפירושו אוים אוים קומו קומו!

אַוָּל (בל"ע أَوَّل Anfangs = (Anfang, ויועציך כבתחלה (ישעי' א', כ"ו) ומילכי מילכיא כד מן אוולא. מי הגיד מראש (שם מ"א, כ"ו) תרג' מאן חוי מן אוולא. וקדמוניות אל תתבוננו (שם מ"ג, י"ח) ודמן אוולא לא תסתכלון תשבן לקדמתן תרג' יתובין לאיולהון ביחזקאל (ט"ז, נ"ה). ובל' ערבי קורין תחילה אַוָּל [4].

*אוּלָם (Ulam. E. N. eines Ortes viell. Αλλεμος, ירוש' Αλαμος; od. Οὐλαμμός; od. Alma) שביעית פ"ו דל"ו ע"ג ותוספתא שביעי' פ"ו בין תחומי א"י כל שהחזיקו עולי בבל ג"כ אולם רבתי (ובספרי סוף עקב ובילק' שם רמז תתע"ד

---

[1] כ"ה בכ"י ה"ב ואם גם טוב ונכון הוא בכל זאת מסדר האל"ף בי"ת נראה שגי' כל כ"י ודפ"ע רק אָו. [2] כ"ה בדפ' אמ' אבל בדפ"ר ופיז' וויניצ' הגי' תאב וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד קנ"ז. וכן מצאתי בכ"י א"פ לפסחי' עיי' ד"ס שם. ובנו"ג תאוה וכ"ה בכ"י ו"ו. ולשון שאינו יפה הוא ויותר טוב לגרוס בתאוה וכ"ה בכ"י שהביא ספר העתים (ד"ס שם צד קנ"ג). [3] כ"ה בדפ"ר ולש' יפה הוא אבל בשדפ"ע מגומגם: מיוחס הרבה אוגנסטטו הרבה. וכונת רבינו אוגנסטטו בל"י כמו בעברי מיוחס הרבה והוא בערך ההפלגה, וערך השווי בל"י אוגינים והוא מיוחס. [4] כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ומן מלת ובלשון וכ' גם בכ"י ג"ג.

בט"ס לולא רבתא) ובירוש' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד מעשה בסובתא מאולם; בספרי בלק בסבטיא מאולם. בסנה' ס"ד. בסבטא (בפס"ז בסרבטא) בן אלם! שם מקום אח' משמות שרשמנו. עיי' ספרי המקביים א' ה', כ"ו. אייזיביאוס אנאמסטיקן ע' אולממוס. ראָבינזאָהן נייערע פארשונגען פ"ט. נייבויער גיאגראפיא י"ח.

*אוּלְפַּן, אוּלְפָּנָא (בל"ס יוּלְפָּנָא, Lehre, Belehrung) ירוש' מגיל' פ"א, דע"א ע"ד שרון ליה דלא מן אולפן. ירוש' ר"ה רפ"ד דנ"ט: דלית אפשר דהוא מפיק פרשתיה דלא אולפן. ירוש' ברכו' פ"ו ד"י ע"ג נישבוק אולפנה וניתי לן למתניתא. ירו' יבמות פ"ד ד"ו: רבה דמתניתא רבה דאולפנא. ב"ר פר' פ' אולפן קביל. ויק' ר' פ"ט חמין אולפני מה נהיר. שם פר' ג' בר אולפן עיי' ערכו. בעירובי' ס"ז. א"ר נחמן בר אמי משמיה דאולפנא. ויותר נכון נוסח הכ"י משמיה דאילפא וכ"ה בס' העתים עיי' ד"ס עירוב' קל"ו:

*1 אוּם (בל"ע أُمّ, Mutter) ירוש' יבמו' פ"א ד"א ע"ד נעשה אום זכר כאום נקבה. פי' בל"ע ממש כמו אם בל' מק'. ומזה ג"כ ע' הבא אח"כ.

2 אוּם בל"ע أُمّ = Ursprung, Wurzel) בפ' זתים דטהרות (פ', ח') ואם היה נוגע באום. בע"ה גרס אום עיי' שם.

*אוּמָא (מעמא, ζύμη, Sauerteig) בפסחי' מ"ב. ומכחיש את הגוף משום קומניתא דאומא (Klumpen, Kügelchen, [[illegible]] von Sauerteig) עיי' ע' כפת ד'. וקומניתא. ורש"י פי' בענין אחר.

אוֹן (אַוְנָא בל"ס אַוָנָא Station, Nachtlager, Lager-stätte αὐλή Sachs Btr. 1. 91.) בפ' השוכר את הפועלים בגמ' שכרו (ב"מ צ"א:) מאוונא לאוונא. בפ' השוכר את האומנין בגמ' או שנעשית (שם ע"ט:) ובס"ג דפ"ק דנזיר (ז' .) וליהוי כל אוונא ואוונא. פי' מקום ששם שומרי הדרכים ומוכרי חפצים (א"ב פי' בל' יוני חדר (?). תרג' על פסוק (ישעי' י', ל"ב) עוד היום בנוב לעמוד: ועבד תלת אונין). [אחי"ה ואיתא ג"כ בע"ז ס"ה. למיטרח ולמיזבן מאונא לאונא (עיי' שם רש"י ותוספ' שהביאו ג"כ תרג' הלז) ותעני' י"א. דקאזיל מאוונא לאוונא. ומה נעים פירושו של רש"י מקום מלון התגרים. ועיי' ג"כ פירש"י ב"מ ע"ט: ממלון דלילה למלון דלילה ולפנינו ב"מ צ"א: הגירס' מאומנא לאומנא וכן גרס בעצמו רבינו ע' אָמָן ע"ש].

אַוְנָא דמיא כבר פירשנו בע' אַוְדָנָא.

אָוֶן גִלָיוֹן (eig. das Unheil des leeren Papieres, kakohpemisch fur εὐαγγέλιον Evangelium) בשבת בר"ג דכל כתבי (קט"ז .) און גליון פי' און נכתב על הגליון שהוא נייר. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד כ"ר ג"ג רק בראש הע' אי' רק און אבל מע' גליון מוכח שצ"ל און גליון. ובדפ"ר נמחקה תיבת גליון ובדפ' וויניצ' נשמט כל הע' ובשדפ"ע נשמט מקצתו וגם חסר מערך שלנו כנראה מע' גליון ע"ש. ובדפוסי הש"ס אי' הגליונים וספרי הצדוקים אבל בכ"י מ' הגליון וספרי מינין. ובכ"י מ' אחר בעו לספוניה (סוף העמוד) אי' עוד דר' מאיר קרו ליה און גליון ור' יוחנן קרי ליה עון גליון וגי' עון גליון בעמוד ב' פעמים בכ"מ' עיי' ד"ס צד ק"ל: ואילך. ורש"י בדפוסי' הישני' פי' ר"מ קרו ליה לספרי המינין און גליון לפי שהן קורין אותו אונגילא ע"כ].

אַוָנָא [1] (Endsilben eines Ortsnamens; oder Ortsnamen) בר"ג די' יוחסין (קידוש' ע"א:) עד אכברא ואונא [2] פי' מקומות הן. [אחי"ה בתחלה עלה במחשבתי לומר כי שתי המלות אחת הנה ותחת אכברא ואונא צ"ל אֶבַבְרַאוַאנָנָא והוא Bagravanene; ובקצת נוסחאות אכברא ואניא וצ"ל אֶבַבְרָאוַאנִיא Bagravané [3] שהיא עיר כמותה ומונחת בשפת קיצונה של מי מעיינות דנהר חידקל (טיגרים) וזה מה שאמרינן בגמ' קידוש' הנ"ל לעיל בדיגלת (Tigris) עד היכא [ר"ל גולה ליוחסין] רב אמר עד בגדא ואוונה [צ"ל בַּגְרַאוַאנָנָה] ושמואל א' עד מושכני. והיא עיר ששמה Moxoene ג"כ בשפת קיצונה מזרחית של נהר טיגרים. והגאון שי"ר בלכתו בעקבות רמ"ל במח"כ טעה בזה עיי"ע בגדא. אבל לא אמנע טוב מבעליו והוא כי רבינו נכונים דבר כי שני מקומות הן (וכ"ה בפירש"י) וגם יזכר שמו לטוב בגירסתו הישרה עד מאוד כי אכברא ואונא הם ממש בעצמם ותומם Ocbara, Avana שני מקומות על חוף טיגרים בצד מזרח ויסופר לנו (עיי' די סאסי כרעסטאמ'. ח"א צד שנ"ח ואילך) כי ע"י אשדות הטיגרים הוכרחו יושבי אכברא לעזוב את העיר וישבו בעיר אונא שמונחת ממול אכברא ואין אצלי ספק שעל ב' ערים אלה כיון רב ודו"ק ועיין עוד ריטטער ערדקונדע חלק יוד צד רל"ז].

---

[1] כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע אניא. [2] כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר, אבל בכ"י ל"ד ושדפ"ע אכבדא ואונא ובנו"ג בגדא ואוונא.

[3] פתלימיאוס ה', י"ג ולדעתי נגזר כינוי של עיר מנהר בגרדה Bagrada [וכ"ה בל"פ נהר] הנזכר אצל פתלימיאוס ו', ו' ואממיאנוס כ"ג, ו'. והנהר הזה מגביל את ארץ פרס בצד דרומי מערבי ומעתה מה טוב ומה נעים פירש"י בדברי רב לעיל בדגלת: לצד דרום עד היכן ע"כ ושמואל מגביל בבל לצד מזרח (וזה לא כדעת רש"י ע"ש) ובאמת כך תכונת מושכני Moxoene עיי' אממיאנוס כ"ג, ג', ה'].

אֲוּנְכָּרֵי (1 (Arbeiter, Handlanger Z. hankar בל"פ هنكار vollbringen, beschliessen אֲהַנְכָּרֵי انكاره (verw. mit) בר"ג דפ' לולב הגזול (סוכ' ל'.) אמר להו רבא (2 להנהו אוונכרי. פי' לשו' פרסי עושי מלאכת הנשיא.

(אום) אום (3 בל"פ اوام ایام Wurzel; בל"ע ام Wurzel (Grund) בריש טהרות בפ' זיתים (ט', ח') ואם היה נוגע באום פי' עיקר הזתים שהן בקרקע המעטן ונדבקו ונעשו אחת כדתניא (תוספתא טהרות פ"י) היתה לה אום של זיתים ועתיד להפכה כיון שתקע בה יתד אע"פ שיש בה גושין הרבה. ועוד אמרינן (שם) גרגרים שנשרו במים ונעשו אחת [ט"ס וצ"ל] אום (4 או שהלכה [לה] האום בפ' מראות נגעים (נגעי' א', ה') ובפ' יש בשער לבן (שם פ"ד הל' ט') פי' האום עיקר המכה ושרשה (א"ב בל' רומי פֶּה [Mund, os] וכל דבר שהוא פתוח כפה וכן קוראים מה שנראה תוך שפתי הנגע ובגרסאות שלנו כתוב אום). [אחי"ה באמת גם בערוך לפי כ"י כך היא הגירס'. ומאחר שרבינו נגרר אחר פירושו של ר' האי גאון (לסדר טהרות ד' ל"ו) שפי' ממש כמו בע' שלנו יש להוכיח ג"כ שגרס אום יען שר' האי גורס ג"כ במ"ם ר"ל אַם וכן הוא בתוס' דטהרות הנ"ל. וגי' הירוש' מ"ק פ"א הלי' ה' ד"פ ע"ג ג"כ אום].

☞ אֲוּקֵי (ὀπτικ αὐγή (Licht, Strahl במדר' שה"ש זאת קומתך (ז', ח') ר' שמעון או' כמין אוקי פי' אוגי בל"י אור זהר ונהרה והוחלפה אות גימ"ל לאות קו"ף.

*אוּנְקְיָא, οὐγκία = בל"ע اوقية، وقية = (Unze (בל"ם אונקיא בשמ' רבה פמ"ג א"ר אסי אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל פי' אוקיא בל' ערבי כמו אונקיא — עיי' ערכו — ובאמת בירו' תענית פ"ד דס"ת ע"ג הגירס' אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל. ובע' גלגל א' הביא רבינו בע"ה מברכ' מ"ד: טבא ביעתא מגולגלתא משיתא אוקיי סולתא. ופירשו כמו אונקיות. ולפנינו בדפוסים ובכ"י ש"ס (עיי' ד"ס ברכו' שם ובי"ג כ"ח.) איתא משיתא קייסי וכן הוא בע' קס א'.

אֲוִיר בל"ם אאר ἀήρ (1 Luft, 2 leerer Raum = בל"פ اوار; اوروایور (verw. Eurus) בל"ע ایار warme Luft מל"ע ار erhitzen, davon اوار Flamme) חרש באויר בריש משנת כלים (א', א') דירה שתשמישה לאויר בגמ' דר' יוסי אמר רחבן ג' טפחים בפ"ק דעירובין (ט"ו.) ובפ' הישן תחת הסוכה (כ' ה.) בגמ' העושה סוכתו מן האלנות. אוירא של חצר בסוף אהילות (פי"ח, י') פי' אויר תרביצא. (der leere Raum des Hofes =(בל"פ כرباس، כرواס) והיא מילוסא (בל"ע املس der leere, öde Raum) של חצר. אויר מגדל משכח את התלמוד בחלק במעשה דדור הפלגה (סנהדרין ק"ט.) פי' מגדל שעשה נמרוד קאמרינן כיון שמרדו בהקב"ה ובנו אותו להכעים מי שישן באוירו משכח תלמודו. מגדל הפורח באויר בגמ' דאין דורשין בעריות (חגיג' ט"ו:) ובגמ' דד' הדיוטות בחלק (סנהד' ק"ו:) פי' כיון שיצאו דואג ואחיתופל לתרבות רעה לא אדכרינהו (6 רבנן לבעייהו ולא פירשו לטעמייהו (א"ב פי' בל' יוני ורומי (aer) רוח, כי כל חלל מלא רוח. תרג' על פני רקיע השמים על פני אויר רקיע) [אחי"ה וכן איתא פסחי' ל': שליט בהו אוירא. ב"ב קנ"ח: אוירא דא"י מחכים. ירוש' ר"ה פ"ב דנ"ח. היה אוירא מעונן. ב"ר פל"ד היה להם אויר יפה . . . וש ם: אוירא בישא. במד"ר פי"ד האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר וכו'. ובענין דבר חלל עיי' ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד אוירא דתנורא. ב"ב קס"ג. שני שיטין ושלשה אֲוֵירִין (Zwischenräume). גיט' כ': אוירא דמגילתא. מנחו' ל"ה. אוירא דימין . . . אוירא דשמאל].

*אֲוִירָא (Schichte, Ordnung) גירס' הש"ס. הנוסח' אמיתית עיי' ע' אארא. וכ"י ביצ' אוארא. ובר"ף כ"י אורא. ובתש' הרשב"א סי' רע"ז אאוירא עיי' ד"ס ביצה דמ"ב: ומ"ט.

*אוֹר (עור בל"ם עוּרָא Spreu) בירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד אור דשערין. פי' כמו עור מן אדרי קיט (דני' ב', ל"ה).

אֲוַרְיָא ובל"פ خاوران, خاور, ایوار ובלש' פעהלוי אורוראן (West, Abend, Abendseite, מאי אוריא אויריה בפ' לא יחפור בגמ' דהנבלות

---

1) כ"ה בכל כ"י ערוך (חוץ מכ"י ב"ר ששם בט"ס אוטכרי וצ"ל אוונכרי) ובנוס' הש"ס וכ"י ש"ס וכ"ה בתוספ' גיטי' נ"ה. ד"ה מ"ט ובתש' הרשב"א סי' תתקס"ה ובכולם בשני ווי"ן חוץ מהלכ' לולב של הריצ"ג עמוד ק' ששם בלי נכון בוי"ו אחת ולפ"ד הוא ל"פ הרשומה וקו העליון מעל ראש וי הראשון נשמט ותחת אוונכרי צ"ל אהנכרי. ועיי' יוסטי צינדלעקי' שי"ז הויג בספרו גאתאס ח"ב, צ"ט ובספר על מצב הפילאלאגיע של צינד צד כ"ג. ורש"י פי' תגרי כל דבר להשתכר בו וקורין מ ר צ י " ש [mercier] כ"ה בדפ' הישני' ובדפ' החדשי' בט"ס מרני"ש. וא"ב לדעתו אוונכרי ל"י ἀγοραῖος. 2) כ"ה בכ"י רש"י ותש' הרשב"א שם אבל בנו"ג רב הונא וכ"ה בתוס' גיטי' שם ובהריצ"ג שם. ועיי' ד"ס סוכ' צד מ"ה: 3) כ"ה בכל הכ"י ערוך אבל בדפ"ע בט"ס אוס. 4) כ"ה בפי' רה"ג לסד"ט צד ל"ו. 5) בכ"י ה"ב בט"ס מילונא. 6) בדפ' ווניצ' בט"ס ארברונהו.

(ב"ב כ"ה.) שהדי[1]) באוריא. בגמ' בפ' האשה נקנית בכסף ב"ש אמרו בדינר (קידוש' י"ב:) פי' בל"פ שם המערב אוריא[2]) [אחי"ה ולולא מיסתפינא הייתי אומר שמלת אור ואורתא שענינה לילה (עיי"ע אר א') נגזרה מל"פ אויר פי' ערב].

אַוְוְרֵי (1 der Träge, Lässige; 2 Umherirrende = בל"פ اوارہ (Vul. 156 a) וְאַמַבְרֵי[3]) (an der Fähre, Ueberfahrt) יזיפתא יזיף. בסוף משקין (מ"ק כ"ח:) פירשו ראשונים כשהיה אדם עצל[4]) מת ואין לו תכריכין מקוננות עליו זה. אורי (כדאמרינן, ב"מ ק"ג: ארישא עביד ביורי [צ"ל בי יאורי]) [פי'] שלא טרח בחייו ועשה [צ"ל ולא עשה] לו תכריכין, ואמברי במעברתו מן העולם הזה לבית עולמו הוצרך יזיפתא למיזף וליקח לו תכריכין[5]). פ"א רהיט ונפל בי אוורי [כדאמרינן, ב"מ ק"ג: ארישא עביד בי יאורי] ואמברי יזיפתא יזיף. פי' רץ ונפל בין האובדים ועל המעברות מלוה לוה. כמו משל הוא כלומר אע"פ שאדם רץ בכל כחו כל ימיו כשנופל בין העובדים הן אובדי דרכים. או כשיגיע לעבור הנהר מתחנן למי שיעבירוהו ואם אין לו נוטל בהלואה כדי שינצל וכל שכן מי שהולך לבית עולמו שמבקש לתת את כל אשר לו וליטל בהלואה ואינו מוצא. [אחי"ה ודע דלרבינו נתן ב' פירושים למלת אוורי. א' עצל ופירשו שלא טרח בחייו. וב' (לגירסתו בי אוורי) פי' אובד והוא תועה בדרך כמו ארמי אובד אבי. ולשני הפירושים טוב טעם ודעת וידיעת לשון פרסי להם כי באמת הוראת מלה אַוורי בל' פרסי: עצל, ותועה בדרך. ולפי' השני הציג איזה כותב שלא הבין משמעת בי אוורי ההגה כדאמרינן ארישא עביד בי יאורי. וזה בב"מ ק"ג: אבל חבל! איזה סופר כ"י ערוך אחר הביא ההגה הזו תוך פנים החיבור וגם במקום לא נכון ר"ל לפי' הראשון. וגם גירסת בי יאורי (או ביה יאורי כמו שגרס רבינו בע' יאור) בהשוותה עם בי אוורי דערך שלנו קלקלו הסופרים ומדפיסים ביורי[6]), כיורי[7]), כוורי[8]) וביזורי[9]). ובענין אמברי יזיפתא יזיף (בנוס' כ"י מ"ק איתא ונפל בר זיירא [צ"ל בר או בי אוורי] יזפתא יזיף) בדו הפרסיים שחשבון דין של נפש על מעבר גשר (צינבאט או לערביים סִרַאט)[10]) וכל המתעצל במצותיו של אהורמיז תועה ורץ ושב במעבר גשר ונפל לגיהנם. ומזה תבין מה שספר מדרש ילקוט ישעיה רמז ש"ס: — ומוליכים אותם על עמק יהושפט ונקבצין כל הגוים שם . . . ונותן בהם רוח ונשמה ואומר יעברו על גשר גיהנם ועוברים וכיון שמגיעים שם יהיה לפניהם כחוט ונופלים לגיהנם . . יעוי' ג"כ באלי' זוט' פכ"א].

*אוירַיָא (Stadt in Medien Ὠὔερα) רב אשי מאוירא כן נקראה עיר במדי עיי' שטראבו ספי"א צד תשצ"ד, ובמ"ע של מהרז"ף חי"ז צד ר"ע נכתבים שם בענין זה דברים בלתי נכונים ע"ש.

*אֻוּרִים [צ"ל אוורום] בירוש' ביכורי' פ"א ה"ג זית שמן זה אגורי ר' אסי בשם ר' יוחנן זה אוורים. פי' כמו אברוצי עיי' ערכו לעיל.

אֻוּרְשָׁנָא בל"ע ورشان (Vogelname, entwed. Waldtaube (Z. varesha, Wald) od. richtiger בל"פ ارژانی unantastbar, sicher u. z. weil dieser fabelhafte Vogel (Phönix der Gr.) unsterblich sein soll) אשכחיה אבא בגמ' דדור המבול בחלק (סנהד' ק"ח:) (א"ב עוף ושמו חול ומרבה ימים) [אחי"ה הצעת הסוגי' כך היא: אורשינה אשכחיניה אבא דנגני בספנא דתיבותא א"ל לא בעית מזוני א"ל חזיתיך דהות טרידה אמינ' לא אצערך א"ל יהא רעוא דלא תמות שנא' (איוב כ"ט, י"ח) ואמר עם קני אגוע וכו'. ודע כי בל' פרסי ארשאני (ارژانی) הוראתו הגון ונכבד וגם בטח ושאנן ונראה לי מאחר העוף המשלי זה דִבֵּר כהגון ובחכמה (וגם בל' פרסי אַרִשׁ = אַרְשַׁן: נבון ובעל שֵׂכֶל) ולכן הרכיב המשל גם הוראת המלה שנית: בטח ושאנן להורות שלא ימות וירבה ימים, וכענין זה משלו ספרי יונים[11]) מעוף פעניקס

---

[1]) בדפ"ע בט"ס שהרי ובנו"ג סהדי באידית וצ"ל באורית עיי' תוספי' שם. וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ג"ג בסוף הע' אבל בכ"י ב"ר ובעי' אסתנא הגי' אוירא וכ"ה נכון ובכ"י ה"ב אוריין וזה קרוב לפי' המלה פעהלוי' ופרסי'. [2]) וכן מוכח מפי' ר"ח ז"ל עיי' תוספי' שם ובתוספי' גיטי' ל"א: ד"ה שדיא. ורש"י לב"ב פי' אני שמעתי כך קורין למערב בל' פרסי וכיון לרבינו וכן פירושו לב"ב שם ד"ה מעורפו של עולם. כיון לעי' ערף ע"ש. [3]) בכ"י ה"ב והמברי. [4]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר וכ"ה בעה"ק אבל בשדפ"ע בט"ס אצל ועיי' ע"מ צד כ"ו. [5]) וגם לדעת הפרסיים העתיקים הגדולה שבבושה אם לא תתלבש לעתיד לבא הנשמה בבגדי תפארת ואם תגיש ערומה לפני קונה ארמוזד עיי' בכל המושג זה במאמרינו מ"ע דמ"ג חכ"א, תקפ"ד ועי' אצטלא. [6]) דפ"ר. [7]) כ"י ו"ו ול"ד. [8]) דפוי' פזי' וויניצי' ובאסי', ובדפ' פראג אוורי! [9]) כ"י ו"ו ובמקום בי אוורי של פי' אחר הגי' בדפ"ר ופיזי' בי אוירא; דפ' וויניצי' ואמש' ובאסי' בי אוורא, כ"י ו"ו אי אוורי, כ"י ו"ו בי ה"ב, ג"ג בר אוורי וכ"י מינכען (עיי' ד"ס מ"ק צד נ"ג.) בר זיירי וצ"ל בי אוורי. [10]) עיי' מהרי"ף במ"ע של מהרז"ף ח"י, שפ"ה. ועיי' עוד ספרינו על המלאכים ושדי' צד ע' ומ"ע דמ"ג שם תקנ"ז ואילך. [11]) עיי' קרייצער סימבאליק ח"ב קס"ג, קס"ז, שכ"ג. ובנו"ג אורשנא ופתר אותו באכארט היעראזאיקאן ה"ב, תתי"ז מל"י φοῖνιξ פי' צפור ועיי' עוד פי' שלישי בזאאלאגיע של הרב לעווינזאהן צד שנ"ג ודחוקו שם.

והוא עוף חול עיי' ב"ר פי"ט ורש"י לאיוב כ"ט, י"ח. ובעל מפרש המלות בילקוט איוב רמז תתקי"ז פי' חול בגליון "הוא הנקרא דינ"צי בלע"ז" וצ"ל וינצי או פינ"צי (Phönix) ובעל צמח דוד פי' אוורשנא שם מקום!]

אַוַשׁ = (lärmen, schreien, Geräusch machen Lärm, آواز، آوازه .Sbst ; בל"פ اوازيدن Geräusch) אוושי כולי עלמא בפ' ג' שאכלו בגמ' דאמ' ר"ע (ברכו' נ׳ .). אווש ביני קני בהגדה דשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ו .) פי' קול הברה של רבים וכענינו אוושי קראי [1] בס"ג. די"ט של ר"ה (ל"ה .). ריאה דאוושא בפ' אילו טרפות בגמ' דהריאה (חולי מ"ו : מ"ז:) פי' בעת שנופח הטבח זו הריאה כגון נשיבת הרוח מנשבת ויוצאת [2]. [אחי"ה וכן איתא בברכו' שם אוושו כ"ע ברכו. ובברכו' נ"ח. חלף גונדא . . כי קא אוושא (ובכ"י שמעו קול אוושא, ד"ס דק"סג .) עירובי' צ"ז: מ"ק סי"ב : אוושא מלתא (die Sache macht Lärm, verbreitet sich) נדרי' ב' : חלין משום דאוושו ליה. ומזה הענין גם בירוש' מגילי פ"א ע"א : ראת שתים בשופי ואחת באושי סותרת ואינ' מביאה קרבן, פי' בקושי ואונס].

*אוּשָׁא (Ort in Galiläa, zeitweiliger Sitz des Synhed. u. Schauplatz wichtiger Verordnungen) לא נאריך במקום שיש לקצר מאחר שמבקרי זמנינו גדולי חקרי לב האריכו למעניתם בדבר זה ובתוכם הגאון בעל ע"מ עיי' ערכו דרל"ב וכ' וכן בדרכי המשנ' דר"ד מהגאון מהרז"פ וכן ספר בקורת התלמוד מהרב ר' יעקב יחזק' הלוי ע' אושא ועיי' עוד הרב החכם גרעטץ במ"ע של מהרז"פ ח"ב, קמ"ט ואילך.

*אֶוְשַׁר (möglich) עיי' ע' אפשר.

אוּתִיא (Ohreule, Nachteule ὦτος, ὠτός, lt. otus s. Bochart Hier. 3. 23. S. 31) תרג' ירוש' [א'] ואת התנשמת ואת הקאת (ויק' י"א, י"ח). (ו') את הכוס ואת הינשוף והתנשמת (דברי' י"ד, ט"ז). (א"ב כן נקרא מין עוף טמא בל"י. ויש לדקדק כי תר' ירו' של ואת התנשמת ואת הקאת הוא וית אותיא וית קקא, אבל תרג' את הכוס ואת הינשוף והתנשמת הוא : וית קיפופא וית שלינונא מן ימא וית צדיא. והמדקדק יבין שגירס' זאת אינה נכונה כי יש לגרוס וית צדיא וית קפופא וית אותיא וקקא וית שרקרקא וית שלינונא, דוק ותשכח).

אֶוְתְיָאוּם (sogleich, εὐθέως) בר"ג דספק אכל חלב בכריתות (י"ז :) ובנדה בכל היד המרבה (י"ד .) פי' לשון יוני הוא והוא לאלתר מיד בעונתו והמשל שלו בגמ' (שם עמוד ב') ת"ר איזהו שיעור אותיאום משל לשמש ועד שעומדין בצד השקוף עם יציאת השמש נכנס עד הרי אותיאום שאמר לקינוח ולא לבדיקה, פי' השמש אברו של אדם שמשמש בו תשמיש המטה, עד סמרטוט שמקנח בו באותו מקום. [אחי"ה בנוסחאות שלנו בגמ' ובמשניות אתיום ואותיום וכן גורס רבינו האי בסדר טהרות דל"א ופי' ל"י לאלתר. אבל נוסח' רבינו בע"ה טוב ונכון וכן הוא במשנ' דנדה בירוש'. ובגמ' הל' ב' דמ"ט ע"ד הרבה פעמים היותאיום, ורש"י אע"פ שפי' ביומ' ו'. ד"ה כמאן והוא לשון מיד בלי יוני (עיי' ג"כ לכריתות) בכ"ז גורס אותיום, ורמב"ם בפירושו לנדה כתב בקצת הנוסחאות אותיום נשמע מיניה דהיה לפניו גם נוסחא אחרת. אולי שהיה לפניו גירס' מיד]

אַוְתֶינְטֵין [3] (mächtig, stark, Beherrscher. αὐθέντης) של נהרות בב"ר (פט"ז) והנהר הרביעי הוא פרת. [אחי"ה וכן שם : אובל אוותינטין של נהרות. ומזה הענין ע' אומות אוותנטיאות בויק' רבה רפ"ב עיי' ע' הבא].

אַוְתֶינְטִיַא (בל"ס אַוְתַנְטְיָא, Gewalt, αὐθεντία, Macht, [עיקר]) אוותינטיא שלו בב"ר מן האדמה אשר אררה ה' (פרי כ"ה, וכן ר"פ מי ור"פ ס"ד וברי מדרי רות). ע' אומות אוותנטיות בפסיקתא דכי תשא (ט"ו :) ובראש ויקרא רבה (פ' ב') (א"ב פי' אוותנטיא בל"י מלכות ושררה ופי' אוותנטין מלך ומנהיג) [4] [אחי"ה וכן איתא ריש קהלת רבה ורייש שה"ש רבה עיקר אוותנטייה שלהן ידידיה קהלת שלמה וכמרב' רבה בט"ס אוותינגיה וצ"ל אוותנטיה. וכן בטעות בילק' תצו רמז שע"ו איוונטיאות וצ"ל כמו בויק' רב' אוותינטיות. והנה בילקוט שם רשום בצדו פי' אומות בלי לטי"ני וכן בצמח דוד פי' אוותינטין : לאמים! והטעות באה לידם מפני שהיתה לפניהם גירס' משובשת בע' שלנו מאחר שבדפוסי הערוך האחרונים אי'

[1]) וכ"ה בכ"י מי ובכ"י רש"י עיי' ד"ס לר"ה צד נ"ג. [2]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע ויוצא ממנו ועיי' רש"י לחולי' ד"ה דאוושא. [3]) בדפ"ר בתי"ו במקום טי"ת אבל לנכון בעי' הבא את"ז, ובכ"י ו"ו ל"ד ג"ג ודפי' אמש' בלי יו"ד אחר תי"ו, ובכ"י ה"ב דפי' וויניצי' בסיל ועה"ק בהשמטת התי"ו גרסו בט"ס אוונטי. [4]) וטעות היא ביד ר"ב וגזרת המלה מל"י הנ"ל וטעמה עוז וגבורה. ובימי קדם חשבו ששבעים אומות הן עיי' מאמר הטוב והנכבד של הרב החכם הגדול מוה"ר משה שטיינשניידער במ"ע דמ"ג. ח"ד צד ק"נ ואילך.

כזה: פי' אומות אוותנטיות ונראה דהיה כתוב בתחילה פ' אומות אוותנטיות והמעתיק שיער בנפשו שתחת פ' צ"ל פי' ולא היא שאות פ' נשתבש מאות ע' עיי' הגהת ר' שלמה באבער בפסיק' שלו דט"ו הערה ק"י. ובאמת בכל כ"י ובדפוס ראשון של ערוך הגירסא נכונה ע' אומות וכ' ובויק' רב' ר"פ ב' כתוב בשם המספר שבעים אומות אוותנטיאות ורמ"ל בהוצאת ערוך שלו עשה תרתי לריעותא שהציג מאמר השני אוותנטיא בראש יען שהוא על המקרא מן האדמה המוקדם לפני והנהר הרביעי והדביק שני ערכים יחד אבל הדבק אינו טוב שרבינו בע"ה הביא המאמרים ע"פ סדר מקומם במדרש, הראשון בפ' ט"ז והשני בפ' כ"ה. וגם הפליא לטעות שנית כי כאשר הגיע למלות "פי' אומות" ונעלם ממנו פתרונם השמיט באפו ובחמתו כל סיום הע'. עיי' עוד תולדות רבינו נתן דנ"ה הערה פ"ה.

אַוְתֶנְיָא (gewaltig, mächtig αὐθέντης, das ט elid.) תרג' עוזרי רהב דייתין (איוב ט', י"ג) אותניא דמסייעין בסונעא פי' בל"י שרים והוא כמו אוותנטין). [אחי"ה וכן בתרג' איוב ל"א, כ"ו לפי כ"י: וסיהרא אוותן מהלך (עיי' עמת"ר של מהרי"ל.]

*אותוּנִית עיי' ערכו אחר ע' אתנן.

אָז (dazumal und dermaleinst) אז ישיר משה וכ' (שמו' ט"ו, א') לשעבר אז יבקע כשחר וכ' (ישעי' נ"ח, ח') [לעתיד] בהגדת ילמדנו (תנחומ' בפ' בשלח דקי"ב:) ובמכילתא (בשלח פרש' שירה).

אָזָא [1] (= עוּזָה = עוּזְיָא Meeradler, Flussadler) תרג' ירוש' [א'] העזניה (ויקר' י"א, י"ג, דברי' י"ד, י"ב) [אחי"ה ונראה שנגזר מלש' עוז (Stärke) וכמו עוזא תרג' ירו' א' למלת הפרס, ועוזיא תר' אונקלי' למלת העזניה. והוא בר גזא תרג' ירו' א' למלת עזניה].

אָזִיָא [2] מל"ע وزن ein bestimmtes Gewicht vgl. wägen, مل"עופ' ازن gleichmässig, einanderentsprechend d. h. bestimmter Theil des Ganzen, aber nach Ar. ein sechster Theil, Sechstel viel. ἑξᾶς, ἄντος, sextans, parsi sas, südoss. akhsaz, sechs) אוזיא ופלגו אוזיא בס"ג דאין צדין (ביצה כ"ט.) פי' אוזיא ששית הבהמה ופלגו ששית. חולקא חמישית, ריבעא רביעית, טריטא [3] (τρίτος, ἡ, Drittel) שלישית. סבירא לי חולקא חציה. אוזיה הומשא. ור"ח ז"ל פי' היכי עביד בסורא אמרי כי תרטי כו' נותן לזה כי תרטא והוא דבר ידוע באותו מקום ולזה פלגו תרטא, ובנרש אמרי כי חילקא ופלגו חילקא וכן אוזיא וכן ריבעא כולם [4] שם אותו כלי הידוע במקומם. [אחי"ה ולי נראה שטעם המלה כמו שרשמתי אוזיא בל' ערבי ופרסי דבר ששקול איש אל אחיו וערכם ומדתם שוה ומה נעים פירש"י ד"ה בסורא: דרכן לומ' לטבח תן לי טרתא . . . כל הטבחין היו מנתחין בהמותיהם בשוה כך וכך נתחים מן הבהמה ולאותן הנתחים קרו להו בסורא תרטא ובפומבדיתא אוזיא. ועיי' עוד ע' איזי].

אָזָא (= אֱזִי Feuer anzünden, heizen, כל"ע ازّ) תרג' כתנור בערה מאפה (הושי' ז', ד') כתנורא דאזי ליה נהתומא. [אחי"ה וכן בקהל' רב' ב' ח' פ' כנסתי; ושה"ש רב' ג', ו' פ' הנה מטתו; ובמד' רב' פי"א שידה ושידתה דהוון אזיין בהון (ר"ל במרחצאות). ובילקוט קהלת ב' רמז תתקס"ה שדה ושדתין תוין יתהון, ט"ס וצ"ל אזיין יתהון. ובילק' תהלים ס"ח קרוב לס' רמז תשצ"ה חסר הדרש. — ירוש' תרומו' קל"ס פ"ח דמ"ו ע"ג הוה ההיא בי בני אזייה שבעה יומין ושבעה לילוון, ובב"ר פס"ג, עיי' ע' זזא', ספר ג"כ מעשה דיקליטיאנוס [Diocletianus) בשינוי קצת ושם איתא: קלוון אנא (ich befehle, κελεύων εἰμί) דיתזון בי בני תלתא יומי . . . אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין, ואתזון כמו אתאזון (וא' נבלעת) שהוא אתפעל משרש אזי, ורבינו בע"ה בע' זז ב' גורס דתאזין והוא ט"ס תחת אתזין או אתאזין, וראיה שהוא פי' כמו אזה יתירה (דניאל ג', כ"ב) עכ"ל. וכן עוד בדני' שם, י"ט למזיה, ורבינו סעדיה גאון טעה להעתיק ג"כ מזי רעב (דברים ל"ב, כ"ד) מזה הענין. וכן רד"ק בס' השר' צד תתל"ג וכן הראב"ע כמו שהוכחנו בספרנו על העתקת פרסי' של ריב"י טאוום צד ר"י.]

אֵזוֹבְיוֹן [5] (Wahrsch. zu lesen אזוב יון grich. Ysop, ὕσσωπον hyssopum, nach R. N. Majoran) אין אוכלין אזביון בשבת בפ' שמונה שרצים (שבת

---

[1]) ועי' זקנים העתיקו העזניה: ἁλιαίετος פי' נשר של ים וכ"ה בוואלגאטא aquila marina ואולי אזא הוא ל"י ἄετος נשר, אבל יותר קרוב לגזרו מן עוז וכן בל"ר aquila valeria וכן העתיק תרג' שומרוני עזניה ע"י עוזה ועיי' באכארט היעראזאיקאן ח"ב תשע"ד והלאה ולעווזאן צד קס"ז. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב, בלי נכון כ"י ל"ד ג"ג אזה, ובדפ"ר וויניצי' ובסילי' המשך מעי' הקודם, רי"ף כ"י אוכי עיי' ד"ס לביצ' צד ל"ז: אות צ'. [3]) בנו"ג תרמא ובכ"י מ' תירטא וצ"ל תריטא וכ"ה בעי' הרט ב'. [4]) בכ"י ב"ר במ"ס כלומר. [5]) וכ"ה בעי' אברתא (עי"ש) מר ו', שמשק. ועל אזוב יון עיי' פליניאוס כ"ה, פ"ז, ה' וכן היה אזוב של עיר יוני' סמירנא מפואר עד מאד עיי' הירארט א' ק"נ.

קי"ט:) ובפ"ק דסוכה בגמ' דחבילי קיש (סוכ' י"ג.
ובפי"א בפרה (מ"ז) ובס' נגעים (פכ"ד, ו') "פי'
אזביון שומשוק [בל"י σάμψυχον, בל"ע شمشق
בל"ר sampsuchum, בל"א Majoran] בל' רבנן כדאמ'
(שבת הנ"ל) רב יוסף אמר אזוב אברתא (עיי' ע' לעיל
בר המג, אזוביון אברתא בר הנג, עולא אמר
מריא [marum, Katzenkraut [1] oder ἀμάρακον,
amaracum, Majoran)] חיורא. ומסקנא רב פפי אמר
שומשק אמר רב ירמיה כוותיה דרב פפי מסתברא.
וכולי בשמונה שרצים.„ [אחי"ה זה בעצמו פי'
של ר' האי לסדר טהרות בנגעי' הנ"ל דכ"ח אבל
דבריו דא' רב יוסף איזוב באברת אבר
מת אזוב! ט"ס, ויש לתקן כפי הערוך. וגם ר'
האי גרס בב' מלות אזוב יון וכן בגמ' וכן בכ"י
א"פ לשבת עיי' ד"ס שם צד ק"ב. אבל בכ"י
סוכ' (ד"ס די"ז.) ג"כ במלה אחת וכן בשבת
ובדפוס וויניציי' רפ"ו. אבל ידים מוכיחות דנוסח
אזוב יון יותר טוב דיגיד עליו רעו אזוב רומית,
אזוב מדברית, אזוב כוחלית (זה הסדר לפי כ"י
סוכ' הנ"ל; ותחת כוחלית נ"ל לתקן כולחית והיא
Cilicium אשר שָׁם אזוב טוב מאוד). ורש"י
פי' הא דעולא מריא: שלוי"א והיא (Salbei,
salvia) נטע אשר עשבו מריח טוב. ורמב"ם בפי'
לנגעי' כתב דשמו הארנגים וצ"ל הָאֳרִיגַנֻם
(Origanum, origanum Majorana) אבל בפי' בשבת
כתוב בטעות ששמו אחטוברום והוא ט"ס תחת
אסטנכדוס והיא בל' ערבי lavand. استخودس]
(stoechad) וכבר הקדמני בזה בעלכ"כ. וזה ג"כ דעת
תנחום ירושלמי כ"י אזוב اسم الصعتر وقرنيت
اسطوخدس وهو صنف من الصعتر ראה גיזיני' אוצר
השרש' א' נ"ו:]

אַזָּגָא, זַגָּגָא (לפי' אחד Glas והוא
בל"ע زجاج) פ' המדיר בכתובות
(ע"ז:) א' אביי פילא ולדנא וגירדא דאזגא
(Glasstücke) פי' בעל הער' בע' לדנא: חתיכות
זכוכית. ולפי דעתו אזגא וזגגא אחד הם.
ורש"י גרס וגירדא דאגוזא ופי' קליפי עץ אגוז)
[אחי"ה ונעלם מעיני הרב מוספי' דזה ג"כ פי' של
רבינו בע"ה בע' גרד א', ששם גרס ג"כ גירדא
דאזגא ואמר "ופי' י"א קליפה של אגוז"
ולדעתי לא משום חילוף התיבות אזגא וזגגא אלא
יען גם בל' פרסי אַזְךָ [ازك] טעמו אגוז חקוקה.
ולולי דברי בע"ה ורש"י דגירדא דאזגא קליפי עץ
אגוז הייתי אומר שמלת אזגא ממש לש' פרסי
אַזְג [ازغ] קליפת עץ.]

אִיזְגַדָּא בל"פ اسكدار (reitender Bote
nach Abwerf. des r daraus ἀσκάνδης
Eilbote; בל"ס אִיזְגַדָּא; s. auch בל"פ اسغده
der Ausgerüstete) תרג' וציר אמונים (משלי י"ג י"ז)
ואיזגדא מהימנא) [אחי"ה ולפי מסורת הנהרדעאי
המלה נכתבת אסגדין עיי' אוצר נחמד ד', קס"ה
וזה לפי הברה פרסית].

(אִיזְגַדִּין) אִיזְגְּרִין (בל"ע صخير صخر Steine,
Hügel,) ב"ר (ע"ד) פרש' שוב אל
ארץ אבותיך ולמולדתך: מתלא אמר בחקלא
דאית ביה איזגרין לא תימר מילי דמסטרין
(μυστήριον, Geheimniss) פי' גלים [אחי"ה ספר
מוטעה אירע לו לר"ב, וגירס' ישרה בר' כמו
שהעיר כבר במ"כ וכן בב"ר דפוס אמשטרד' תפ"ה.
והענין בשדה שיש שם מקום גלים ובשושית
אל תגלה סודך כמו כן אמרינן בויק' רב' פל"ב
אזנים לדרך אזנים לכותל. ובב"ר דפ' פירדא הָגִי'
איזגדין ואם אמיתית היא תהיה ל"פ אזגד = اژند
גוש עפר לח. ועוד יש להעיר כי בל"ע ארץ
מלא' לחלוחי' וטיט נקראת زغار]

אַזְדָא (nach R. N. = אֲזַל gehen) נפק אזדא בגמ'
דס"פ קדשי מזבח במעיל' (י"ז. ולפנינו אית'
אזל) פי' יצא והלך כמו (דניאל ב' ה', ח') מילתא
מני אזדא [אחי"ה ואזדא בדניאל כבר הכירו
בעלי וחוקרי לשון עבר כי לא נוכל לגוזרו מפעל
אזל ולדעתי הוא בעצם וראשונה אחת עם מלה
פרסי' אזאדה ازاده וענינו בלי מום ובתכלית האמת
והטעם מילתא מני אזדא: דברי בתכלית האמת,
הן שרירין וקיימין וכן העתיקה הפשיט' שְׁרִירָא
הי מִלְּתָא דאֶמְרֵת. ובזה נבין מאמר הסתום בב"מ
קט"ז: (לגי' התוספי' שם ד"ה אי) ה"ד אי דאמר עלייה
זו ונפל אזדא אלא דא"ל עלייה סתם לוגיר
ליה אחריתי פי' אם אמר המשכיר עלייה זו אני
משכיר לך ונפל אזדא כלומ' נקי ובלי מום הוא
השוכר ופי' תוספ' ויתן לו שכרו כלומ' המשכיר
יחזיר שכר הלקוח כי מזלו של המשכיר גרם לו
שנפלה העלייה או י"ל בהיפך המשכיר בלי מום
ונקי אחרי שבפירוש א"ל לשוכר עלייה זו כלומ'
כמות שהיא ואם נפלה יתן השוכר למשכיר שכר
עלייה ומזלו של שוכר גורם לו וכן משמע
מפירש"י ואם אמר המשכיר עלייה סתם סלקא
דעתך שהוכרח המשכיר לשכור עלייה אחרת.
ועוד יש להעיר על פי' מיוחס לרס"ג לדניאל ב',
ה' אזדא כמו אזלא וי"א אזדא ל' תוקפא כמו
זדון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה ל' חוזק. ואם גם

[1]) וסגולה זו כנגד התולעים (עיי"ע קקני) הזכיר ג"כ פליניאוס כ"ה, לי"ה, י".

יצדק בדברו כי אזדא נאצל מלי זדון בכ״ז קרובים דברי המפרש]. וכן בכל מקום שיאמר אזדא פלוני לטעמיה (עיי׳ בברכו׳ י״ג: ל״ו:; שבת ה׳: כ״ט. ל״ד: ס״א. פ׳. קט״ז: קכ״ד: קכ״ה ע״א ועיבי קנ״ו; עירובי מ״ט. ע״ד. ע״ז. פ״ז: פסחי׳ ו׳. ט״ו: כ״ט. ל׳. פ״ב: צ״ג. ק״א. ק״י.; ביצי ח׳: ל״ו. מ׳. חגיגי כ״ב. ר״ה י״א:; יומי י״ב: מ׳.; סוכי. כ׳. ל״ד:; יבמות י״ח: נ״ו. ס״ב. ע״ב:; כתובי ל״ד: ק׳:; קידושי ס״ג: פ׳.; גיטי׳ כ״ד: כ״ה. מ״ז: פ״ד:; ב״ק כ׳. מ״ח. נ״א: ע״ז:; ב״מ כ״ו. ע״ש רא״ש. מ״ז: ק״ח ע״ש רש״ל; ב״ב מ״ב: נ״ו. ס״ה. פ״ז:; סנהדרי ע״ד: שבועי׳ כ׳.; מכו׳ ט׳. ט״ו: זבחי׳ ט׳: מנחות נ״ז: צ״ב. ק״ט.; בכורי כ״ב. מ״ז. נ״ז.; חולי׳ כ״ה: ל״ט. ס״ט: ע״ה. ע״ט. פ״א. פ״א: קכ״ד:; תמורי י׳.; כריתו׳ ו׳:; נדה כ״ה. כ״ז. כ״ז: מ״א:) [אחי״ה וכן איתא ביצ׳ י׳: הנך אזדו לעלמא אבל בכ״י ביצ׳ (ד״ס ט׳.) אזלי וכן ביצ׳ י״א. אזלו לעלמא. ע״ז מ״ז. קמאי קמאי אזדו. נדרי מ״א. שיתא אזדו. פי׳ שש הלכות אזלו (וכן גירס׳ רש״י שם בהדיה) היינו ששכחם.]

אִזְדְּקַר (אתפעל משרש זקר = סקר בלש׳ צינד çkar ובל״י σκαίρω springen) ואכול ושתו בהגדה דהנזיקין בגיטין (ג״ז.) ענין ריקוד [1] וקפוץ הוא כמו (סוכה י״ד:) כדי שיזדקר הגדי בבת ראש. [אחי״ה נראה שצריך לתקן בתיב׳ אחת בבתראש עיי׳ ע׳ בת ראש. ועניננו בבת אחת (בל״י. ובאמת כ״י סוכ׳ יד״ס כ׳:) הגירס׳ שיזדקר הגדי (ראשו) בבת אחת. ומלת ראשו משבוש הגליון היא].

אִזְדַּרְבוּיֵי (Ethp. von זרב = زرب בל״ע herab-fliessen) מ״ט משום דאתי לאזדרבויי [3] בגמ׳ דאסור באכילה בפ׳ יוה״כ (ע״ח.) פי׳ משום דמזדרבי כשמתנענעים הכלים נתזים מן המים שבתוכן [4] ונופלין על בשרו של אדם המצטנן בהן. פ״א שמא יעלה המים ויצאו לחוץ לפי שכלי כסף שיעי [5].

*1 **אַזְהָרָה** (Glanz = hb. זוהר oder Verwarnung, s. nächst. Art.) בשה״ש רבה ז׳, ג׳, אגן הסהר אדרא דאזהרה עיין ערך אֶדְרָא פי׳ מקום הסנהדרין שמשם זוהר יוצא לעולם. אולי מע׳ הבא אח״ז.

*2 **אַזְהָרָה** (Verwarnung, Verbot, denom. von זהר im Nif. u. Hif. warnen, mahnen) שבועו׳ י״ט: ואזהרתיה מהכא. ירוש׳ פיא׳ פ״א ט״ז. אזהרה ללשון הרע. ירוש׳ שבת פ״ז ד״ט. בנדה שיש בה שתי אזהרות . . . בשבת אין בה אלא אזהרה אחת. במ״ר פ״ז דורש לזרא (במד׳ י״א, כ׳) בזה״ל והיה לכם לאזהרה שמיכן ואילך יזהירו לכם. וכן בקיצור הלשון ויק׳ רב׳ ספ״ח. ומ״כ פי׳ מלי׳ זיהרא: סם. והרבוי אַזְהָרָן, ירוש׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה. תלת אזהרן.

☞ **אִיזְיָא** = אוּזְיָא Dorn, eigentlich spitzi-ges ὀξεῖα, ירוש׳ דמעש׳ שני פ׳ המוליך פירות (פ״ד, הל׳ ח׳ דנ״ה:) את מיית איזייא. המפר׳ פי׳ קוצים ולי נראה מדורות אש מערך אזא). [אחי״ה והדין עם המפ׳ שהוא פני משה ופי׳ המלה בל״י כל דבר חד. וראיה שהוא קוצים ממדר׳ איכה רב׳ רפ״א פ׳ רבתי דשם נשנה האי מעשה דחלומות ואמר בזה״ל תיפח רוחיה דההוא גברא מ נ ב ב כ ו ב י ן (כּוּבָא בל״ס קוץ Dorn,) הוא וכ׳ וכן פי׳ שם בעמ״כ.]

***אַזִּילָא** (ausgeschieden, entfernt d. h. verwerfen = [إِزَالَة] בל״ע) ירוש׳ ברכות פ״ח די״ב. הא אזילא ההיא דרב ושמואל. פי׳ וכי מרוחק הילכתא ואינה נחשבת כלום. ירוש׳ סנהדר׳ פ״י דכ״ח. הא אזילא הדא. יבמו׳ פ״ח ד״ט ע״ג הא איזלא (צ״ל אזילא) האי דר׳ הונא. אולי יש לתקן בכ״מ איזלא ויהיה לש׳ ערבי إِزل שקר וכזב.

אַזְכִּיר (ich lasse erwähnen bh.) את שמי (שמות כ׳, כ״א) [ירושל׳ ברכות פ׳ תפלת השחר] (פ״ד הל׳ ד׳ ד״ח:) צריך אדם שיתפלל במקום שהוא מיוחד לתפלה מ״ט בכל מקום אשר תזכיר לא נאמר אלא א ז כ י ר [אחי״ה בירוש׳ הנ״ל אשר ציינתי מקומו, ובדפוסי הערוך חסר, איתא באריכת לשון קצת ע״ש. ומהמלה הזאת נגזר לפי דעתי א ז כ ר ה להוראות שם של ארבע. עיי׳ בשבת קט״ז. הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותן מפני הדליק׳ ר׳ יוסי או׳ בחול קודר [צ״ל קודד = כל״ע قد בל״ס כַּד aus,- abschneiden עיי׳ ע׳ קד א׳ שהוא גירס׳ רבינו] את ה א ז כ ר ו ת שבהן וכ׳. וכן בתוספת׳ שבת פי״ד . . . ר׳ יוסי או׳ בחול קודר את אזכרותיהן. וכן בירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ג הגיליונים וספרי מינין אית תני קודר׳ [ר״ל קודד; ובדפוס זיטאמיר קורא!] אזכרותיהן ושורפן אית תניי תני שורפין הן ואזכרותיהן, מ״ק

---

[1] והראיה שנגזר מל״פ çkar (עיי׳ יוסטי צינדלי רצ״ז ומהרי״ף בספר עט״ש צד ס׳.) נראה מגי׳ סקר עיי״ע. [2] ברפ״ר וויניצי׳ וכ״י ו״ו בט״ס דיקור. [3] וכ״ה ברא״ש (עיי׳ בקרבן נתנאל) ובפסקי רי״ד וכ״ה בכ״י א״פ עיי׳ ד״ס צד קכ״ה. ובנו״ג דמזדרב. [4] ובגוף הדבר פי׳ כן גם רש״י ע״ש. [5] כ״ה ברפ״ר ובכ״י ו״ו ול״ד. ובשרפ״ע בטעות.

כ"ו, מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש (ובכ"י מ"ק נוסח' משובשת מיד קרע, עי' ד"ס שם מ"ה:) וכן בסנהד' ק"ב: שהיה קודר אזכרות, יומ' ח', שיש בהן אזכרות הרבה, ירוש' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג ובלבד שלא יזכיר אזכרות (ושם: כיון שהגיע להזכרה), ברכו' כ"ח: הני י"ח כנגד מי . . . כנגד י"ח אזכרות שא' דוד בהבו לד' (בתוספ' ברכו' ספ"ג ובויק' רב' רפ"א איתא הזכרות) וכן בירו' תעני' פ"ב דס"ה רע"ג עיי' במד"ר רפ"ב, סנהדר' ס', השומע אזכרה מפי העכו"ם אינ' חייב לקרוע, ב"ר רפ"כ מתחלת הספר ועד כאן (ר"ל עד פרש' ג', ט"ו] שבעים ואחת אזכרות, במד"ר רפ"ב התינוקות הולכים לביה"מ ומראים את האזכרות באצבע, ושה"ש רב' לפסוק ב' ד' ד"ה הביאני אל בית היין: עכשיו אדם מניח ידו על האזכרה . . . שם: התינוק מדלג על האזכרה —, בענין אזכרה נשאל הרדב"ז והשיב בתש' ח' א' סי' ק"ב (דפו' וויניצ') בטוב טעם ודעת, וראה מה שהעיר כנגדו יד מלאכי כללי האלף סי' ס"ט ולא צדקו דבריו ועיין בציון ירושלים לתעני' פ"ב ד"ט בדפוס זיטאמיר, ואין להאריך פה].

*1 אֲזַל (gehen = bh. übtg. weg — von dannen gehen, sterben) מל"מ הרב' בש"ס, וכהשאלה אזל כמו הלך לבית עולמו, ואולי נגזר מל"ע ازل עולם ועד וממנו בית עולמים, מ"ק כ"ח: ווי לאזלא ווי לחבילה, פירושו עיי' בע' וה, ירוש' חגיג' פ"ב הל' ב' דע"ז ע"ד כעס עלוי ואזל, ושם: דין עבד חדא הובא ואזל בה ודין עבד חדא טיבו ואזל בה, ירוש' כלאים פ"ט הל' ג' דל"ב: וירוש' כתוב' פי"ב הל' ג' דל"ה, וב"ר רפ"ק ר' אמ' לא כמה דבר אינש אזל הוא אתי ורבנן אמרין כמה דבר נש אזיל הוא אתי (עיי' תוס' כתו' קי"א:)

2 אֲזַל (כמו עזל וכ"ה בל"ס בל"ע غزل פי' טוה flechten, spinnen: אִיזְלָא = עִיזלא, פי' בל"ס מטוה ורשת Geflecht, gesponnenes Netz; אֲיַזְלְוָיָא (Spinner Weber, מרימר פסק ליה [1] בסורא [2] באזלי [3] בר"ג דעירובין (ח'.) פי' כגון שהיו מבואות שמפסיק ביניהן לשון הנהר אי נמי בין רשה"ר והמבוי והיו פורסין לשם איזלי שהן מצודות עשויות מן חוטין של טווי, תרג' מטוה (שמו' ל"ה, כ"ה) עזלן [4] [אחי"ה צ"ל עזיל שהוא תרג' של מטוה או צ"ל תרג' טוו (שמו' שם) והוא תרג' אונק' עָזְלָן], וחשב מרימר הלשון של נהר שמפסיק בין המבואות כמחיצה החולקת בין ב' מבואות א"נ בין המבוי ובין רשה"ר ומתיר אותו מבוי בלחי וקורה ואינו חושבו כמפולש אלא כסתום ולא חשש שמא יעלה שירטון ויתערב עם רשה"ר ויעשה כמפולש, אזלי [5] מקרבי קיטרי באלו טרפות בגמ' דנפלה מן הגג (חולין נ"א:), אזלי וגיפי[6]) בס"ג דמשקין (מ"ק י"א, ושם ובכ"י ש"ס ליתי מלת גיפי.), קיבורי דאזלי בי (ה) [7] אזלויי באלו מציאות (ב"מ כ"ד:) פי' פקעיות של הוטין עבים טווים במקום מטווין, כמלוא איזולתא [אחי"ה צריך לתקן או איזלתא או אוזילתא עיי' חילופי נוסחאות כ"י עירוב' בד"ס דנ"ה.] דאיכרי ואמרי לה כמלא מהולתא בר"ג דבכל מערבין (עירו' כ"ח:), פי' איסורייתא והן חבילות של הוצין [8] שקושרין אותן האיכרין הן עובדי האדמה [אחי"ה איזלי ואוהרי עיי' ע' אהרי.]

* אִיזְמָא (בל"ס איזמא Mäusedorn, wilder Spargel) בתוספתא דכלאים רפ"א אין מרכיבין קישות על גבי האיזמה ולא תרד [בל"ע ترج] ע"ל גבי ירבוז [בל"ע يربوز עי' ערכו] מפני שהוא ירק בירק, ובקצת נוסחאות בטעות ע"ג האזמאזמא וכבר תיקן הגר"א המלה וגרס האיזמא וכן הוא בתוספ' הש"ס דפוס וויען, והיא ממש לשון סורי וטעמה כמו שרשמנו.

*אוּזְמִיאוֹת [צ"ל אוּזוּניוֹת] (Leinwandstückchen, ὀθόνιον) בתוספתא כלים ב"ב ספ"ה שירי הקרפן ואוזמיאות כדי לכרך על אצבע קטנה נראה כי יש לגרוס קרפז (והוא קרפס = κάρβασος, Baumwolle עיי' ע' איירינן) ואוזוניות כמו אותונית עיי' ערכו ושתי אותיות ו"נ נתקלקלו לאות מ' וקרה למלה הזאת כמקרה לאטים תחת לאונים, ואבהנוס תחת אמבטס כי דבקו הנ"ו ונעשה ט' עיי' ע' אבויין וע' אבהונוס.

אִזְמִיל (בל"ע ازميل Kneif, kleines Messer, σμίλη בל"ס זמיליא, זמלא, זמילא) של

---

[1]) והגי' ליה גם בדפי' וויניצי' רפ"ת וברש"י וכ"ה בכ"י מ' ושם אי' פסק ליה באוזלי וא"כ כובב ליה על אוזליה אבל לגי' רבינו שסובב על סורא וכ"ה בנוסחאות פסק לה לסורא גי' לה עדיפא עיי' ד"ס עירובין י"א. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"י ה"ב בט"ס בפירא. [3]) בנו"ג אוזלי ובדפי' הישנים באיזלי ועוד באזלי כגי' רבינו עיי' ד"ס שם זבעל ד"ס לא התעורר על הערוך. [4]) כ"ה בדפ"ר וכן בנוס' התרגום ובדפ"ע אזלן. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ב"ר, ובדפ"ע בטעות התחיל ע' מיוחד. [6]) כ"ה בדפ"ר פיזי אמשי, בכ"י ל"ד גייפי ובכ"י ב"ר בט"ס וגעי. [7]) כ"ה בדפ"ר ובנוסחי אבל בכ"י ודפ"ע הגי' בי אזלווי ופי' מקום שמטווין וכן פי' רבינו וא"כ עיקר הג' בי ולא ביה ועיי' פירש"י. [8]) בכ"י ו"ו וב"ר חזין ובכ"י ל"ד חזיז וט"ס הוא.

והיטני בגמ' דבמה אשה (שבת נ"ח:) ברזל שהוא דבוק בעץ ושפים בו נגרים כלים ומיישרים בה לוחות החביות ובלע"ז קורין אותו (דיריטורא [1]) ט"ס וצ"ל כמו בע' רהטני) רדי טורא Abschabsel) (Geraspel, raditura = raschiatura. המעצד והאיזמל במשנ' כלים בפ' הסיף והסכין (פי"ג, ד'), ובפ' ב' במשנה חולין (ל':), תרג' חרבות צורים (יהושי' ה' ב') איזמלוון [2]) חריפין, יקרעה בתער הסופר (ירמי' ל"ו, כ"ג) תרג' באזמל ספרא, יעשהו במקצועות (ישעי' מ"ד, י"ג) תרגו מגזי [3]) ליה באיזמליא (א"ב פי' בל"י תער וסכין קטן וחרב הרצענים) [אחי"ה וכן איתא בשב' י"ג: אין בשר המת מרגיש באיזמל. ובירו' תעני' פ"ג סה"ל ח' דס"ו ע"ד שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באוזמל. בירוש' שבת ר"פ ט"ז הל' א' דט"ז ע"ד בתינוק ובאיזמל, ושם בסוף העמוד: אנשון מייתי אוזמל . . . . מישחוק קונדיטון (arom. Gewürz-wein κονδῖτος conditum) לא אנשיתון ומייתי אוזמיל אנשיתון. שמ"ר פכ"ו ובויק"ר ס"פ י"ח בו"ד מכה באיזמל ומרפא ברטייה אבל הקב"ה וכ'. ועיי' מ"ש במבוא צד ל"ט אות ו'.]

אִזְמַרְגְּדִין (= זְמַרְגְּדִין בל"ש זמרגדו בל"ס זְמַרְגְדָן (Smaragd, σμάραγδος, smaragdus, קבע בה בפסיקא [4]) כי תשא [פסיקתא דר"כ די"ז. ושם אית' לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות, אבל בכ"י פסיקת' איתא עיי' הערות ר' שלמה באבער הער' קכ"א] ובריש ויק' רב' (פרש' ב'). וכן תרג' נופך ספיר ויהלום (שמות כ"ח, י"ג) ויש ספרים שכתוב בהן זמרדין [5]) ולשון ערבי הוא [6]) [בל"ע ופר' زبرجد، زمرد Smaragd] (א"ב בל"י ורומיי מין אבן יקרה והיא ירוקה). [אחי"ה וכן אית' בסיגנון ערבי אִזְמוֹרַד בתרג' ירוש' א' שמו' כ"ח, י"ח, במד' ב', י' שה"ש ה', י"ד.]

אֱזֵן (Köcher בֵּית אֱזֵינָא ; Waffe, Rüstung, ; bh.) (Gahäuse der Waffe אשפתו כקבר פתוח (ירמי' ה', ט"ז) תרג' בית אזיניה (א"ב לש' מקרא — דברי' כ"ג, י"ד — ויתד תהיה על אזניך).

אֹזֶן (Henkel (ansa ?); henkelförmig an den Magenmund sich anlegender Knorpel) מעלים אזנים בשבת (ע"ז כ"ט.) פי' בע' מעל. [אחי"ה וכן גורס בע' מעל ד' ופי' גידים! ורש"י פי' תנוך שכנגד הלב. ולפ"ז אזן כמו תנוך אזן. ובש"ס הגירס' אונקלי וכן הוא בע' אונקלי ובס"א של ע' מעל ד'. ובענין הרשום ג"כ בעירוב' כ"ו: לכפיפה שאין לה אזנים. ירוש' שבת פ"ח די"א: לעשות אוזן לקפיפה. שם פ"ז ד"י ע"ג אזנים של דיסקיא. ירוש' תרומות פ"ח דמ"ה ע"ד אזן חבית. מקואו' י', ג' אזני החמת ואזני התרמיל, עי' ע' חבט ב'. מדר' איכ' רב' פ' בכה: קופה של ארבעה אזנים. ריש מד' חזית ולא היה לו אוזן להטלטל ובא אחד ועשה לו אוזן (דרש לשון אִזֵּן בקהל' י"ב, ט')].

*אַזְנִיּוֹת (בל"ע ופ' خزنة רבים خازن Vorrathskammern, Magazine) בתוספתא שביעי' ספ"ז עד שיכלו אזניות של מען, פי' בל' ערבי ופרסי בית האוצר. ומזה בל"מ חוסן (ישעי' ל"ג, ו') עיי' ע' חסן ב'. ומזה בלי ספק תרג' אסתר ז' ד' ורווחא באוזינקא [7]) דמלכא. פי' אוצר [خازن=خزانة] ודרש בנזק בחילוף האותיות.

אוּזִינְקָא [8]) (Ausgaben, eig. و ـ das Zugewogene) בל"ע وزن ומזה وزن ברבים اوزان) שקול אוזינקא ועבדיה את [כוליה] בהשותפין בגמ' דכותל חצר (כ"ב ו':) פי' הוצאת בנין הכותל. [אחי"ה פי' אוזינקא בל' ערבי אוזאן דבר שבמשקל ובמנין כלומר הוצאה וכן פירש"י ואולי צ"ל אַוּזִינְךְ פי' הוצאתך].

* אֲזַק (בל"ס חֲזַק בל"ע حزك، حزق schnüren, verbinden,) קהלת רב' ח', א' פי' מי כהחכם אזיק לרישי מן פתחא לעצרת ובירוש' שקלים פ"ג הל' ג' ובירוש' פסחי' פ"י הל' א' דל"ז ע"ג איתא וחזיק רישיה ובירוש' שבת רפ"ח הל' א' חזק רישיה וכן גרס רבינו בע"ה בע' הגרני גם בירוש' פסחי'. וילק' קהל' ח' א' רמז תתקע"ז גרס דחיק (ולפי מ"כ גירס' הילקוט אדיק). ובבלי נדרי' מ"ט: איתא וחוגרני צדעי מן הפסח עד העצרת ורבינו בע"ה גרס הוגרני ועיי' תשו' הרשב"א סי' רל"ח ושם בט"ס וחורגני.

☜ אִיזְקַפָּא (Schleppkahn, σκάφος, σκάφη, scapha) תוספתא דב"ב פ' המוכר את הספינה (פרק ד') ולא את האיזקפא ולא את הבצית פי' בל' יוני ורומיי ספינה קטנה).

אֵזוֹר (Gurt, Gürtel, bh.) ואזורו מוכיח עליו בר"ג ואילו מגלחין (מ"ק י"ד.) ובפ' כל הבשר (חולי'

---

[1]) כ"ה בכ"י ודפ"ע, ובכ"י ו"ו וג"נ דרייטורי וצ"ל כתיקונינו. [2]) כ"ה בדפ"ע ובנוסחא התרגום ישעיה מ"ד, י"ג לרש"י שם. ובכ"י ו"ו איזמילון ובכ"י ב"ר אוזמילוון. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והוא כידוע כמו בפסיקתא אבל בדפ"ע בטעות פרשה וזה הטעה לריו"ט צונץ בספרו גד"פ קצ"ג הערה א'. [5]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר ובאמת כ"ה בל"ע אבל בשדפ"ע ועה"ק זמרגדין. [6]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ל"ד ג"נ. [7]) ובטעות בעמת"ר של מהרי"ל ח"א, י"ת. [8]) בכ"י ל"ד ג"נ אוזינקא.

ק״ח.) בגמ׳ דרשב״ג. פי׳ מי שאין לו אלא חלוק אחד פושטו ומתעטף במקטורין [1]) שלו וחוגרו באזורו ומכבס חלוקו ומודיע לכל שאין לו אלא חלוק אחד. זה פי׳ מבני מגנצא. ור״ח פי׳ כלומר היה עומד ערום ואזורו במתניו ורוחץ היה אזורו מוכיח עליו שאין לו חלוק אחר [2]). [אחי״ה וכן ירוש׳ פיאה פ״ז ד״כ. ובמד״ר פ״ט נסבית אזורי ואזוריה דברי ואזוריה דחמריה ובירוש׳ סוט׳ פ״א ד״ז: איתא בטעות נסבית איזורא דברי ואיזורי דחמוי. ב״ר פ״ק אֵזוֹרֵי מתניהם התירו].

אוּזְרָד (=עוּזְרָד=עוּזְרָר בל״ס עזררא Mispel, Apfelmispel) בתוספתא כלאים פ״א היו מרכיבין תפוח על גבי אוזרד. פי׳ מין אילן תפוח והוא כמו עוזרד עיי׳ ערכו. ולדעת רבינו בלע״ז שורב״א [Erlsbeer,-Spierlingsbaum, it. sorbo] ובל׳ ערבי גוברי [3]) [غبيرا, Brustbeerbaum].

1 **אַח** (=אֶחִי בל״ע اخا verbinden, zusammen-nähen, übtg. vereinigen) אלו קרעין שאין מתאחין בפ׳ אלו מגלחין (מ״ק כ״ו רע״א, עיי׳ שם רש״י) פי׳ בגמ׳ (שם ע״ב) אמר רב חסדא אבל לא לאחותן איחוי (Naht) אלכסנדרי [פי׳] שהוא כמין אריגה. ת״ר רשאי להופכו למטה ולעשות לו איחוי. פי׳ להפוך החלוק לחתכו ולעשות בית צואר שלו שולי החלוק והשולים יעשה בית שפה. ובב״ר בריש לך לך פ״מ (פל״ט) ר׳ ברכיה פתח אחות לנו קטנה זה אברהם שאיחו את כל העולם כולו בר קפרא אמר [4]) כזה שמאחה את הקרע. (א״ב תרג׳ ועת לתפור (קהל׳ ג׳, ז׳) ועדן בחיר לאחאה). אח נפשע מקרית עוז (משלי י״ח, י״ט) זה לוט, בב״ר פנ״ג (פנ״ב) ויסע משם אברהם. וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי (בראשי׳ כ׳, י״ב), כשיטתן השיבן שבת אב [5]) מותרת להם ובת אם אינה מותרת לפיכך השיבן כמנהגן בב״ר באותה פרשה. [אחי״ה מל׳ אָח, ובהשאלה: התדבק והתחבר. וכן איתא במד״ר פ״ג שיהיו אֱחוּיִים (sie seien geeint), שמ״ר פ״מ שאיחה את ישראל להקב״ה. וכן בהתפעל: ירוש׳ כלאים פ״א דכ״ז ע״א וע״ב הן נתאחין ונעשין כלאים; ירוש׳ שביעי׳ פ״ב דל״ד. אם נתאחה; ערלה פ״א דס״א. עד שלא תתאחה מן (? עם) הזְקֵנָה. ב״ר פס״ח אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו וכ׳ שה״ש רב׳ פי׳ אני ישנה: שנתאחו לי במצרים בשתי מצוות. ובדרך השאלה ענינו ג״כ תפר, והשם איחוי ופירש לה בירוש׳ מ״ק פ״ג דפ״ב. ודפ״ג: אי זהו איחוי כל שאין מקומו ניכר (עיי׳ בתוספות מ״ק ק״ו: ד״ה ובאיחוי).

2 **אָח** (Bruder) **אָחוֹת** [6]) (Schwester, bh.) אחותו מה ת״ל בר״ג דכ״ג ונזיר (מ״ח:) ובר״ג דמגלה (ג׳:) ובר״ג דמי שמתו (ברכות י״ט:). פי׳ ולאחותו מה ת״ל בנזיר, כלומר לאחיו אינו מטמא לאחותו לא כ״ש א״כ מה ת״ל ולאחותו הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו שבשתיהן אע״פ שהן מצות עשה שהוא חייב עליהן כרת כדתנן בכריתות (ב.) הפסח והמלה מצות עשה והן בכרת דכתיב (בראשית י״ז, י״ד) וערל זכר אשר לא ימול וגו׳ וכתיב (במדבר ט׳, י״ג) וחדל לעשות הפסח ונכרתה וגו׳ ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא דייקינן מדכתיב (שם) והאיש אשר הוא טהור וגו׳ ומן ערל זכר אשר לא ימול כלומר [7]) איני רשאי להטמא למתו ולבטל המצוה, יכול אף למת מצוה לא יטמא שאם נטמא נמצא בטל מן המצוה ת״ל ולאחותו אינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה אע״פ שמבטל העבודה, ע״א ולאחותו מה ת״ל מופנה הוא דלא הוה צריך ליה ומה אם לאביו ולאמו ולאחיו אינו מיטמא לאחותו לא כ״ש למה בא לומר לך הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא כשם שאינו מטמא הנזיר בימי נזרו שהוא מוזהר בהן כדי ליטמאות שאם יטמא נמצא נגרע מלעשות פסח או מתעכב למול את בנו ביום שמיני לפיכך יתעסק במצוה ואל יטמא למתו כמו הנזיר שמשמר טהרתו ואינו מטמא לאחותו, יכול כשם שאינו מטמא למתו כך אינו מטמא למת מצוה ת״ל ולאחותו לאחותו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה. — אחותו הגדולה בגמ׳ דכשר בהמה טהורה בפ׳ כל הבשר (חולין קי״ד.) פי׳ אחותו הגדולה בת שנה אחת ומה אמה שנכנסה עמה לדיר להתעשר כלל גדייה עם בניה כדגרסינן בבכורות פ׳ הלוקח בהמה (בכורות כ׳.) ת״ר גדייה שילדה ג׳ בנות ובנותיה ג׳ ג׳ נכנסות לדיר להתעשר ובלבד שיהיו כולן בני שנה אחת. כרכתו אחותו בפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ דהמבכרת (חולין ע׳.) [אחי״ה בחולין איתא לפנינו כרכתו

---

[1]) וכ״ה ברש״י שם ועיי׳ מהר״י רייפמאנן במ״ע של מהרז״ף ח״ג. רל״א ושם במקטרינו ט״ס וצ״ל במקטורין, ובכ״י ש״ס במקטורו עיי׳ ד״ס למ״ק צד כ״ב: אות י׳. [2]) בדפוס וויניציה בט״ס אחד, ובדפ״ר לי׳ בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וכ״ה בדפ״ר אבל בשדפ״ע בט״ס גונרי. [4]) כ״ה בכ״י ב״ר, אבל בכ״י ו״ו ול״ד ובדפ״ע לי׳. [5]) בכ״י ל״ד אם, ובדפ״ר שבת אח ואב. [6]) הוספנו לראש הערך הך מלה יען שמדובר בה בערך. [7]) בדפוס וויניציה אמשטרדם ופראג כלום וט״ס היא.

ואחזתו ובתוס׳ אחזתו אבל וודאי ט״ס היא תחת אחותו כנראה מפי׳ של ר״ח שם דז״ל כרכתו אחזתו [צ״ל אחותו] והוצאתו שילדה נקבה עמו כדאמר נמי בפ׳ כל הבשר אין לי אלא אחותו הקטנה וכו׳ ובאמת בתוספות סוכה ל״ז. ד״ה כי היכא ובבכורות ט׳. ד״ה אמר רב הגירסא נכונה כרכתו אחותו. ובדפוסי הערוך בט״ס כ ד כ ת י ב ו א ח ו ת ו !]. פי׳ היו תאומים מבטנה זכר ונקבה ונתבכרה הנקבה בזכר והוציאתו הנקבה והוא פטר הרחם ואם יצא ראש הנקבה תחילה פטרה. מעשה באחד שהיה מצטער אל אחת בס׳ כתובות (קי״א.) פי׳ על אשה אחת שבחוצה לארץ כיון ששמע דיעקב מפחד ממחילות לא יצא. [אחי״ה בכתובות איתא כזה״ל: מעשה באחד שהיה מצטער על אשה אחת וביקש לירד וכיון ששמע כזאת גלגל בעצמו עד יום מותו].

3 אָח (Feuer=Kohlenbecken, bh. s. heb. Lex.; nach tlm. Deutung=אחוונא בל״פ خوان (Tisch, eig. flache Metallplatte) בל״ע إخوان ואת האח לפניו מבערת (ירמיה ל״ו, כ״ב) בס״ג דפ״ק דשבת (כ׳.) מאי אח אמר רב אחוונא. פי׳ כי האי דאמר מאן דבעי אחוונא ואשתכח ערבתא וערבתא של לולב כדאמרינן (שבת ל״ו.) צפצפה [Bachweide בל״ע صفصاف صفصافه ,Flussgewächs] ערבה ערבה צפצפה. ונתנו חכמים שיעור סימן של ערבה שהיא אחוונא [עיי׳ ערכו. ורבינו ר״ל ערבה שהיא אחוונא היא ערבה למקדש ולא ערבה של לולב עיין רש״י לסוכה ל״ד. ד״ה אבא שאול, ושם ד״ה ערבה] קנה שלו לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל (סוכה ל״ד.), ושמואל אמר עצים שנדלקין באחוה [1] (שבת כ׳.) פי׳ עצים שדולקין מעצמן בלא טורח ובלא נפיחה. וי״מ עצים שאין נשרפין אלא ביחד שנים או שלשה. [אחי״ה הצעת הסוגי׳ בשבת כ׳. כך היא: והאח [2] לפניו מבערת מאי אח אמר רב אחוונא ושמואל אמר עצים שנדלקו באחוונא. ההוא דאמר להו מאן באי אחוונא אשתכח ערבתא. ולפי זה רב ושמואל תרוייהו אמרי שמלת אח כמו אחוונא והוא בל׳ פרסי כעין שולחן ולוח של מתכת כמו שהעתקנו ובאמת לפי עדות נוסעי דרכים [3] בארצות בני קדם התנורים כעין לוח ושלחן ממתכת אשר תחתו האש בוערת ואנשים ונשים וטף יסבבו הלוח של מתכת בעת גחלי אש בוערות תחתיו ומחממין עצמן בימי החורף. ורב אמר האח של מקרא הוא כלי של לוח מתכת כאחוונא דפרסיים וערביים ושמואל אמר לא כלי עצמו אלא עצים שנדלקו באחוונא. ומה דסמיך לה בש״ס ההוא דא״ל מאן בעי אחוונא וכו׳ אגב גררא נקטיה ולא מענין ההוא אלא כעין ערבה עיין ערכו. אבל רבינו טעה בזה במח״כ דסבר שהוא מענין אחוונא של רב ומאחר שגרס לדעת שמואל עצים שנדלקו באחוה (וכ״ה באמת עיקר הגי׳ כהזכרנו בההערה) הסמיך רבינו מימרא מאן דבעי אחוונא וכ׳ תיקף לדברי רב, לאשמעינן דזה וזה שוין בהוראת הטעם. וצע״ג. וכן משמע בס׳ השרשים של רד״ק].

4 אָח (Wiese, Aue, bh.) כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח ה׳ (הושע י״ג, ט״ו.) בס״ג דכל הגט [4] (ל״א:).

אַחְאָב מלך ידוע. ולפי הדרוש מורכב מן אַח (בל״ע أخ !weh! ach) וממלת אָב Vater) אח לשמים ואב לע״ז בחלק (סנהדרין ק״ב:) פי׳ אח לשון צרה כאדם שאומר האח על צרה כמו (מגילה י״א.) כל הזוכרו אומר [5] אח לראשו. — ואב לע״ז שהיה מרחם עליה כאב על בן.

☞ אָחָב (בל״ס אַחַב ,Vaterbruder, Oheim) תרגום דוד אהרן (ויקרא י׳, ד׳) אחבוהי דאהרן כמו א ח של א ב. [אחי״ה עיין ע׳ בי אבא].

1 אֲחַד (בל״ס, בל״ע أخذ אחז = .ergreifen, bh) אחידת מגדל שו׳ [6] (die Besitzergreifung ברישׁ מגיל׳ (ו׳.) (des Fürsten [?Stratons] Burg) פי׳ אחזנו מגדל ששורין לפנים שרים. פ״א מגדל שהוא מוחזק בשר. [7] (א״ב תרגום ולכוד לא ילכוד (עמוס ג׳, ה׳) ומיחד לא אחיד. תרגום אחזת נחלה (במדבר כ״ז, ז׳) אחידת אחסנתא).

2 * אֲחַד (verschliessen) ענין סגר, הרבה בתרגום. וכן ע״ז ע׳. וסנהדרין כ״ו. אחדיה לדשא. חולין נ״ב: איתחיד (בל״ס אתתחד דשא באפיה. ב״ר ל״ח דרש אחדים (בראשית י״א, א׳) ודברים אחדים (verschlossene d. h. verheimlichte Dinge).

---

[1]) וכ״ה בילקוט ירמיה ל״ו רמז שכ״ג והגי׳ שנדלקין באחווה ג״כ בכ״י א״פ ובדפוסים הישנים עיי׳ ד״ס שבת צד י״ז: וכ״ה ברש״י ורד״ק לירמיה ובס׳ השרשים. [2]) ובאמת לי ישרה מאוד היא אבל בפסוק אי׳ ואת האח. [3]) עיי׳ ד״מ ניעבוהר רייזעבעשרייבונג ח״ב, שצ״ד. [4]) בדפי אמש׳ ובסלוי׳ נסמן בטעות חולין. ובכ״י ג״ג סיים: ורש״י פי׳ בהושע לשון ותרעינה באחו, וזה הגהה של סופר כ״י. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר, ובדפ״ע נשמט. — [6]) כ״ה בכ״י ו״ו ג״ג ודפ״ר, ובשדפ״ע שד ובנו״ג שיר ובע״י צור וכן מכונה מגדל נשיא (מהרי״ש ראס הייליגע לאנד צ״ב) ובענין השערה כי הוא קיצור של מגדל ש ר ש ן עיין בן מתתיהו הקדמוניות י״ג, ט״ו. די ראה מ״ע של מהרז״פ ח״ט, קי״ב קצ״ו והלאה. [7]) בכ״י ב״ר בשם!

* אֲחַדְבוֹי (E. N. eines Amoräers, eig. Vaters-bruder) שם אמורא אחד עיין שבת כ"ה. ל"ז: ס': פ"ג: פסחים ע"ה. ב"מ צ"א. ב"ב ט': סנהדרין נ"ה. ע"ז ל"ד: קידושין ס"ה: חולין קי"ג: מעילי י"ג. בכורות ל"ט. זבחים צ"ז.

* אַחְוָא (אחייא ?) (E. N. eines Amoräers) שם אמורא עיי' ירושלמי ברכות פ"ה הלכה א' ד"ח ע"ד במה היו עוסקין (אליהו ואלישע) רבי אחווא בי ר' ועירא א' בקרית שמע. ובירוש' שם פ"א הל' ט' ד"ג סע"ד בעון קומוי ר' אחייא ברבי זעירא. והוא ר' אחווא. ואביו של ר' אדא היה וזה ר' אדא בר אחווה או רב אדא בר אחוה דירוש' (עיין מראה המקומות במבוא הירוש' דס"א: וגם ירוש' יבמות פ"ח הל' ב' ד"ט ע"ב וג') הוא ר' אדא בר אהבה דבבלי בחילוף ה"א בחי"ת ובי"ת בו"ו.

☞ אֲחָוְנָא(=אֲחָוְינָא σχοῖνος (Ried, Binsen [nach Wechsel des Hauchlautes a und s] ברכות דירושלמי פ' כיצד מברכין (פ"ו ד"י.) הב אחונא לתוריא יש בו משום הפסק ברכה. פי' אחו בל"מ (בראשית מ"א, ב') [אחי"ה ואשר נראה לי כי בל"י סחיינוס קנה אגמון וחילוף א' וס' נמצא בל"ר בתיבות מגזע ל' יוני הרבה פעמים. ועיקר המלה אחיינא. וזה מה שפי' הש"ס (שבת כ':) פתילת האידן: אחוינא וצ"ל אחיינא והוא האגמון אשר מתוכו נעשה הפתילה. ובירושלמי שבת רפ"ב מפרש פתילת האידן: עורניתא ואין ספק אצלי שהוא עמרניתא, דגם בבבלי שבת כ': פי' אידן (עיין ערכו לעיל) עץ בעלמא הוא קלף ואחוי ליה עמרניתא דביני ביני (עיי' ע' עמר א').]

* אֲחוּנְיָיא (?Gartenmelde) בירושלמי ברכות פ"ו הל' ב' ד"י ע"ב וע"ג אפיק קומיהון פרגן ואחונייא וקפלוטין אמרי נברך על קפלוטה דו פטר אחונייתא ולא פטר פרגיתא נברך על אחונייתא לא פטר לא דין ולא דין וכ' מזה תראה שאחונייתא או אחונייא מין ירק. ובבלי ברכות ל"ט. איתא הביא לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות ופירש"י דורמסקין: אף הן ישלקות מעשב שקורין אקדלשי"ט בלע"ז כך ראיתי בפי' ב"ק של רבינו יצחק בר' יהודה. ודע דבב"ק קט"ז: פי' דורמסקנין: ל"א אדרופיי"ש ועשב הוא הנאכל בשלקות קדירה עכ"ל. ונראה לי כי גם אקדלשי"ט ט"ס תחת אדרופיי"ש והיא בל' איטליא atrepice ובל"ר atriplex ובל"א Gartenmelde והוא מין כרוב (κράμβη) כמו שפירשו תוספות בברכות הנ"ל (ועיי' ג"כ חיד' הרשב"א לברכות שהביא האי ירושלמי והוכיח שדורמסקין מין עשב). והשתא דאתינו להכי נראה לתקן מלת אחונייא למלת אחושא (עי' המשכת תו החיבור מיו"ד לנו"ן) ואחושאן خوشان באמת בל' ערבי עשב ירק שרשמנו (Gartenmelde).

* אַחִינִיּוֹת ירושלמי דמאי פ"ב קל"ס הל' א' דכ"ב ע"ד אחיניות הבכורות אולי מענין ערך.

1 אָחַז ergreifen, befallen, übertragen von Blut) אֲחוּזַת דַּם (Blutandrang, B. Ueberwallung אחוזת דם במשנת אלו טרפות (חולין נ"ח: ירושלמי פסחים פ"א דכ"ח:). בכור שאחזו דם במשנה בפ' כל פסולי המוקדשין בבכורות (ל"ג: פסחים י"א. וירוש' פסחים הנ"ל), פי' חולי יש לה שאם לא יקיזו ממנה דם מתה.

* 2 אָחַז (festhalten verb. mit עין übtg. blenden) בסנהד' ס"ה, דרש מעונן (דברים י"ח, י', י"ד.) זה האוחז את העינים וכן בתרגום פשיטה מאחד עינא. וירוש' ספ"ו דסנהדרין דכ"ה ע"ד והאוחז את העינים פטור. והשם אחיזת עינים (Blendwerk) ירושלמי שם. וסנהדרין בבלי ס"ז: חולין נ"ז. (באחוזת צ"ל באחיזת עינים). וכן נאמ' בל"פ בסתן פי' קשר ואחז ממיני כשפים ולחשים. ועיי' ספרינו על העתקה פרסי' של ריב"י טאוום צד קמ"ז.

* 3 אָחַז (erfassen vom Feuer=anzünden) שבת י"ט. מאחיזין את האור, וכן בפשיטה תבער אש (תהלים ל"ט, ד') אחדת נורא. וירושלמי שבת רפ"ב ד"ד ע"ג הגירס' ומחזין את האור וכן הוא בע' חז א' וא"כ הא"לף נבלעת.

אָחָז (Achas, jüd. König) בסוף ויקרא רבה (פרש' ל"ו) מפני מה לא מנו את אחז ע"י שנתייסר בבנו בכורו. [אחי"ה בס' ויקרא רבה ובירושלמי סנהדרין פ"י הל' א' דכ"ז ע"ד חסר מפני מה לא מנו את אחז. ובסנהדרין בבלי ק"ד. כתוב אבל חסר המימרא ע"י שנתייסר בבנו בכורו. והילקוט ישעיה ז' רמז רע"ו חיברם שניהם ביחד. אולי רבינו בע"ה גירס' יותר שלמה היה לפניו בויקרא רבה].

אֲחִיָּה (Achijja, ein Gelehrter, Priester, bh.) יבנה המזבח חנניה ינגן בכנור בס"ג דברכות (ס"ג:) פי' יבנה מזבח בבבל ויהיה זה כהן וזה לוי. [אחי"ה וגם אחרים נקראים בשם זה כגון בנגדה ס"א. סיחון ועוג בני אחיה בן שמחזאי. שקלים ה', א'. אחיה על הנסכים. מ"ק כ': ר' חייא לחוד ור' אחייה לחוד].

אֲחִילוּ (בל"ע, حك حلو פי' קדחת Fieber, Fieber-ausschlag) מאי אחילו א"ר אלעזר אש של עצמות בר"ג דאין עומדין (ברכות ל"ב.) וברפואות

דמי שאחזו (גיטין ע'.). הממלא כריסו מכל דבר אוחזתו אחילו (גיטין שם).

אֲחִימַן (E. N. eines heidn. Anakiten) ששי ותלמי (במדבר י"ג, כ"ב) בפ' אלו נאמרין (סוטה ל"ד:) אחימן מיומן שבאחיו. ששי שמשים את הארץ בשחתות [1] תלמי שמשים את הארץ תלמים תלמים [אחי"ה וכן ביומא י'.].

אֶחַמַר (Rubin, Edelstein, בל"ע احمر roth אוֹדֶם) תרגום על פסוק לחייו כערוגת הבשם (שה"ש ה' י"ג (י"ר) ראובן גליף על אחמר פי' אבן יקרה הנקראת אודם.

אֶחַמַרָא [2] (אמאר Zählung, Rechnung = hzv. בל"פ همارة=شمارة=امارة פי' חשבון) ומשכח ליה לאחמריה, בלפני אידיהן בגמ' דקרטיסים (ע"ז ט'.) (א"ב בנוסחאות דידן גרסינן מומריה (ט"ס וצ"ל הומריה) ופירש"י קשר כלומר סכום וחשבון) [אחי"ה והדין עם רש"י ז"ל שהמלה בל' פרסי' כך פתרונה עיי' ג"כ ע' אמרכל. ומזה דורשי חמורות או המורות עיי' ע' המר ב':]

* **אֲחָמִיתָא** (Behältniss, בל"פ خمت Gefäss zum Aufbewahren) בתרגום אסתר א', ד' ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשה מלין דהב טוב וכ'. פי' בל' פרסי כלי לגנוז בו דבר מה.

אַחְמְתָא (Ecbatana, Ἐγβάτανα (bei Her. Ἀγβάτανα) in Bisutuninschrift Hagmatâna) בעזרא (ו', ב') והשתכח באחמתא. פי' חמת בל' עברי. [אחי"ה וכן דעת ראב"ע ופי' המיוחס לרש"י. אבל העיקר כמו שרשמנו והוכחנו במ"א [3] באריכות לשון כי היתה קרית בירה של מדי וכן תרגום הפשיט' אחמתן ובכתבי רעץ של ביזוטון כתיבתה האגמאתאנא.]

* **אח"ם בט"ע** (eine Buchstabenpermutation wonach der 1. mit dem 8. u. 15.; der 2. mit dem 9. u. 16. Buchstaben u. s. w. vereint erscheinen) בשבת ק"ד. (עיין ע' גי"ף) נתן לה סימן אח"ס בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגיף. ע"ש רש"י. וחילוף האותיות כך היא אח"ס בט"ע גי"ף דכ"ץ הל"ק ומ"ר ז"ן ש"ת.

* **אַחְסַנְתָּא** (חְסַן (Besitz, Erbschaft ch. בב"ב קל"ג: עבורי אחסנתא. מל"מ (דניאל ז', י"ח, כ"ב) והרבה בתרגום.

אַחַר (nach, hinter) המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים בר"ג דמי שמתו (ברכות יט.) פי' אחרי מטתן לשון הטייה הוא כלומר נטה מדרך הישרה וכדתנא דבי ר' ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי חזר בו ועשה תשובה לפיכך אסור לספר בזה ואסיקנא ה"מ בעבירת הגוף אבל בגזילת ממון עד שיחזיר לבעליו. [אחי"ה בש"ס איתא וה"מ בדברים (כ"י בעבירה) שבגופו אבל בממונא עד דמהדר למריה] זה פי' ר"ח ז"ל. [אחי"ה עיי' הפשב"ע והביא ראיה לפי' של ר"ח ממה דסמוך שנא' והמטים עקלקלותם יוליכם ה' וכ' ועיי"ע מ"ש במבוא צ"ד ל"ד.] ההוא דאשכח ר' אליעזר א"ל לדוגמא השקוה (שם, ועדיות ה' ו') אהר מטתן הוא. ופי' שמספר ממנו גנאי לאחר מיתתו. ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו. [אחי"ה וכן הוא בע"י והוא ממקרא ד"ה, א' כ"ז, ל"ד. אבל בברכות וסנהדרין ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ט"ס ונתחלף לו משמואל ב'. כ' כ"ג עיין שמואל ב' ח', י"ח ואזלה קושי' התוספות ברכות ד'. ד"ה בניהו ותוס' סנהדרין ט"ז: ד"ה ואחרי] ואביתר ושר צבא למלך יואב בר"ג דברכות (ג':) ובפ"ק דסנהדרין בגמ' דואין מוציאין למלחמת הרשות (סנהדרין ט"ז:) אחיתופל זה יועץ. וכן הוא אומר (שמואל ב', ט"ז כ"ג) ועצת אחיתופל וגו' יהוידע בן בניהו זה סנהדרין, וכן באביו. [אחי"ה זה לפי גירס' הישר' של רבינו אבל לפי גירס' מוטעת של ש"ס דגורס בניהו בן יהוידע תיבות וכן באביו לית להן פירוש ובאמת הגירס' בש"ס וכן הוא אומר!] הוא אומר (שמואל ב', כ' כ"ג) ובניה בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, שהיה בניהו ממונה עליהן ובנו עומד במקומו. ולמה נקראו סנהדרין כרתי ופלתי: כרתי שכורתין את דבריהן פלתי שמופלאין בדבריהם ואביתר אלו אורים ותומים. — ולמה נקראו שמם אורים ותומים וכ' ת"ר כיצד שואלין באורים ותומים וכ' בס"ג דבא לו כ"ג (יומא ע"ג: ושם אי' לפנינו ובכ"י כיצד נעשית. ועיי' עוד ע' אר).

אַחַר אַחַר [4] (nacheinander, nachdem) בר"ג דיומא (ו'.) פי' עד כאן לא פליגו רבנן עליה דר' עקיבה דלא מטמאה את בועלה אלא א"כ נמצאת נדה בספק באחר אחר שכבר עברו שני זמנים כדי שתושיט ידה תחת הכר או תחת הכסת ותטול ותבדוק בו זהו חד. אחר וכדי שתרד מן המטה ותדיח את פניה זהו אחר אחר. וכן מפורש בפ' ב' דנדה (י"ד:). אחר [5] עורי נקפה זאת

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ב"ר ודפ"ר אבל בכ"י ל"ד כסוטה כשחתות וביומא כשחיתות וכ"ה בילקוט שלח לך כשחיתות ובדפ"ע בט"ס נשחתת. [2]) בדפ"ע אחמריה. [3]) עיי' מאמרנו על ספר טוביה במ"ע ג"ג ח"י צד ס"ו. — [4]) בדפ"ע בט"ס רק אחר. [5]) המשך הערך לגי' כ"י ה"ב אבל בדפ"ע התחלת ע' מיוחד עד ע' אחריות!

(איוב י״ט, כ״ו) בב״ר פ׳ מ״ט (מ״ח) וירא אליו ה׳ אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו להדבק לזאת אות [לפנינו איתא בזאת הברית]. ומבשרי אחזה אלוה (איוב שם) אילולי שעשיתי כן מהיכן היה נגלה עלי הקב״ה. ואחר נדרים לבקר (משלי כ׳, כ״ה) אם איחר אדם נדרו נתבקרה פנקסו בב״ר פפ״ב (פפ״א) קום עלה בית אל. אחר כבוד שלחני (זכריה ב׳, י״ב) בילמדנו רב לכם (בתנחומא ליתא). אחרי קול רעש גדול (יחזקאל ג׳, י״ב) בילמדנו שמע ישראל (בתנחומא ליתא אבל איתא בילקוט דברים רמז תתכ״ה). אחר חיתום שטרות במשנה דגט פשוט (ב״ב קע״ה:) ובגמ׳ דבכל כותבין בהמביא גט שני (גיטין כ״א.)

אַחֵר (ein Anderer, der Andere bh.) אחרים אומרים: ר׳ מאיר, יש אומרים ר׳ נתן מפורש בס׳ הוריות (י״ג:) כל המעשה. מאחיך (דברים כ״ד, י״ד) פרט לאחרים בהמקבל בגמ׳ דאחד שכר האדם בב״מ (קי״א:). פרט לאשת אחרים בס״פ ד׳ מיתות (סנהדרין נ״ב:) פי׳ אשת אחרים גוים. אחרי ה׳ אלהיכם תלכו (דברים י״ג, ה׳) בספ״ק דסוטה (י״ד.) [אחי״ה וכן נקרא אלישע בן אבויה רבו של ר״מ אַחֵר משום שקיצץ בנטיעות ויצא לתרבות רעה עיין חגי׳ י״ד: ט״ו. לכן האי אשה מאחר שראתו מחלל שבת קראתו אחר כדאיתא שם: עקר פוגלא ממישרא בשבת . . אמרה אַחֵר הוא (er ist ein Anderer geworden) אפילו הכי א״ר מאיר (ירוש׳ חגיגה פ״ב דע״ז רע״ג) מצילין לאלישע אחר בזכות תורתו. ר״ל לאלישע אע״ג שהיה אַחֵר כלומר נהפך לאיש אחר ע״י השתנות רעיוניו בכ״ז מגין עליו ומצילין אותו בזכות תורתו].

אָחוֹר (Rückseite, Hinterseite hb.) אחורים [1] ותוך . . . בתרומה אבל לא בקדש. בפ׳ חומר בקדש (חגיגה כ׳:) [פי׳] אם נפלו משקין טמאין באחורי כלים תוכו של כלי טהור לתרומה אבל לא לקודש. כל הכלים יש להם אחורים ותוך בפ״ק דפסחים (י״ז:) פי׳ כגון הכרים והכסתות שמשתמשין באחוריהן שיושבין על גבן ובתוכן נותנין נוצה חשובין כשני כלים וכן השקין והמרצופין פעמים ישן [2] עליהן ופעמים טוען בתוכן וכן מפורש בכלים בפ׳ כל הכלים (פט״ו, א׳). כל שאין לו תוך בכלי חרש אין לו אחורים בפ״ב בכלים (הלי ג׳.). [אחי״ה ומזה מלת היחס אחורי, מאחורי, לאחורי (hinten, hinter, בל״ע اخر) ב״ק ק״ב. יתיב ר׳ יוסף אחורי דר׳ אבא. חולין קל״ז: אחורי דרב. ירוש׳ פסחים פ״ו דל״ג. נשים מאחורי הקוריין. ירושלמי מעשרות פ״ג ד״נ ע״ג לאחורי הגנות. רות רבה פ׳ ובעז לאחורי תרעא הוי קאים].

***אוֹחֳרִי** (die Andere [f. von אחר] בל״ע اخرى) ירושלמי ברכות פ״ט די״ג. שיטה אוחרי. ויקרא ר׳ רפי״ד ופכ״ו אמר אוחרי [שיטה]; תרגום ויקרא י״ח, ט׳ וירושלמי שבועות פ״ד ל״ה ע״ד איתא אוחרי. וכן בדניאל ב׳, ל״ט; ז׳ ה׳. ו׳ אָחֳרִי. וכן אָחוֹרִי בירושלמי מגילה פ״ב דע״ד. אינון זכנין להון אחורי [אורייתא]. ב״ד פע״ו אנא אמר אחורי [מלה].

***אַחֲרָיָא** (בל״ע آخر 1 ein Anderer; 2 der Letzte) ירושלמי תרומה פ״ח דמ״ה ע״ד אחריין ומייתון. ירושלמי פסחים ספ״א דכ״ח: ר׳ יושוע אחרייא. — ירושלמי ברכות פ״ב ד״ה: פירקא אחרייא. ורבים לשון זכר אַחֲרַיָּיא. ולשון נקבה אַחֲרַיְיתָא (בל״ע اخريات בל״ס אחרייתא) בירו׳ מגילה פ״ג דע״ד: תומנתי פסוקייא אחרייא. ירוש׳ תענית רפ״א דס״ג ע״ג היא דעתיה אחרייתא. ירושלמי שבועות פ״ג סוף הלכה ח׳ דל״ד ע״ד מסתברא כאחוי דחיפה באחרייתא.

אוֹחֵר (Af. v. Ver. חרר בל״ע حر erglühen, in Brunst, nach R. N. wüthend, grimmig sein בל״ע وحر) גמל האוחר בין הגמלים בר״ג המוכר פירות בב״ב (צ״ג.) ובפ׳ אחד דיני ממונות (סנהדרין ל״ז:) בגמ׳ דכיצד מאיימין על העדים. ובפ׳ שבועות העדות בגמ׳ משביע אני (שבועות ל״ד.). פי׳ האוחר נוחר בנשיכה והורג וי״מ ענין מחרחר ריב. ויש ששונין גמל היחיד בין הגמלים. [אחי״ה והגירס׳ דיש ששונין ראיה לפי׳ פתרון המלה אשר נתתי דל׳ מיחד כינוי לתשמיש. אבל לגירסת דפוסי הערוך אחרים היהיר והוא ל״ע [هار] ממית כמו שפי׳ רבנו פי׳ האוחר . . . הורג. מענין תשמיש הבין המלה ג״כ רש״י ז״ל ופי׳ (בסנהד׳ ובשבועות) מלשון אחור כמו ששנינו בבכורות ח׳. גמל אחור כנגד אחור (עיין ב״ר רפ״כ). ונראה שראה ג״כ רש״י ערך שלנו מאחר שפי׳ בסנהדרין האוחר: נושך שמעתי. ומה שפי׳ בשבועות האוחר: בועט ברגליו אולי כיון להך פי׳ די״מ של ערכנו].

אַחֲרָיוּת (בל״ע اخريات das zuletzt Folgende, übtg. Bürgschaft) נכסים שיש להם אחריות בפ״ק דקרושין במשנה (קידושין כ״ו.) פי׳ אחריות נכסי קרקע. ואחריתך תאכל באש (יחזקאל

---

[1] כ״ה בפי׳ ר״ת צד כ״ח ומשם נלקח פי׳ הערוך, ובמשנה הגי׳ אחוריים וכ״ה בפי׳ רה״ג. [2] כ״ה בכ״י ל״ד ב״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח, אבל ברפ״ע ישב ובכ״י ו״ו בט״ס יש.

כ״ג, כ״ה) תרגום ושפר ארעך תתוקד בנורא. אין אנו אחראין (בל״ע أخر (der zuletzt Folgende, Bürge לרמאין בפ״ג בדמאי (ג׳ ה׳) [אחי״ה מהא דאמרינן קדשים שחייב באחריותן (ב״ק ע״א: ע״ד: ב״מ נ״ו: שבועות מ״ב:) לפיכך אם א ב ד ו חייב באחריותן (ב״מ כ״ח: עיי׳ מ״ג.) כל נכסיו אחראין לכתובתה (כתובות פ״א: ירושלמי כתובות ספ״ח דל״ב:) נשמע בהדיא שלאו דוקא נכסי ק ר ק ע אלא כל דבר במשמע אשר חייב לפרוע הנתבע ואם אין לו הערבא. וזה הערב לרעהו הבא באחרונה נקרא אַחֲרַאי וברבוי אַחֲרָאִין ובקבוץ אַחֲרָיוּת. ולפעמים הוראתו תשלום הפרעון, בל״א Haft, Verpflichtung, Ersatz, כמו ב״ק ח׳: אחריותו עליו, מנחות ק״ט. נתחייב באחריותו].

* אַחֲרוֹנִית (בל״ס אַחֲרָנִיתָא (die andere, zweite [Frau] בעירובין נ״ג: נערה אהרונית אחרונית. פי׳ שנייה לראשונה כי מתה.

* אוּחֲרָנִית (eine andere s. vor. Art.) במדבר איכה רבתי פ׳ בני ציון: ומקרבין אוחרנית בחילופייהון. ובמספר רבים שה״ש רבה פ׳ גן נעול: אילין תלתי אחרניאתא. ומין זכר אוחרן הרבה בתרגום. וכן אחרינא (בל״ס אחרין אחרנא (ein Anderer ביצה כ״ח. מידי אחרינא. שם י׳: הני אחריני נינהו. יבמות מ״ה. אחריני יהבי ליה.

* אֶטָא (= אַיְטִי) עיין ערך בנות שוח, ברת, כלב ג׳.

אֵיטַא (Nach Muss. ἧτα = geht von dannen, oder ἧττα, = Untergang) ב״ר פ׳ וייצר ה׳ אלהים את האדם (פי״ד עיין במ״ר רפ״ד וירוש׳ יבמות פ״ד הלכה ב׳ ד״ה ע״ד) זיטא אפטא איטא אוכטו פי׳ בל״י השחתה ואבדון עיי׳ זיטא). [אחי״ה ולפי גירס׳ רבינו בע׳ זיטא [1]) עיקר הנוסחא תיטא והיא בל״י [ϑῆτα] אות ח׳ וגם ראש האות Θ סי׳ למיתה באשר המיתה בל״י θάνατος מתחיל בזה האות ובדיני הרוגי מלכות השופטים כתבו ת׳=תיטא על הכדורים סגלגלים כשרצו לחייבם במיתה. [2]) ובזה תובן תשובת ר׳ אבוהו בטוב טעם ודעת. ועיין עוד ערך זיטא. ושם אציין שינוי נוסחאות].

אֲטַבָּא eigentlich בל״פ تابه (Kluppe, Beisszange Theiler, Spanninstrument) כמלא אטבא דספרי בפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ דשתי פרשיות (מנחות ל״ב.) פי׳ עץ שאוחזין בו הקלף שלא יתהפך וקורין אותו בלע״ז מור״דקלא [3]) (Kluppe, Beisszange (it. morsa, morsacolo = fr. mordache [אחי״ה וכענין זה פי׳ רש״י ז״ל: גלו״עין צ״ל (גלואו״ן כפירוש רש״י בשבת צ״ח: ד״ה אמר שמואל) gland, Kluppe, Klemme עץ ס ד ו ק הנושק (צ״ל כפירש״י בשבת שם הנושך) דפי הקונטרס שלא יכפלו עכ״ל. ולשון שלא יכפלו של רבינו ורש״י כיון להך דכל ספרי הקדמונים היו עשוים כמגילות עיין רש״י שבת ה׳: ד״ה היה קורא בספר].

אֲטַבֵּי [4]) drehen, מל״פ تاب (Schnürband, Wickelseil تابى (Wickelseil אמר רב כהנא [5]) באטבי בעגלות בהזורק (שבת צ״ח.) פי׳ אטבי הם המסגרות שמשימין למעלה סביב כשהיא טעונה ובלע״ז אישטריט״ורא [6]) (Zieheisen, Schnürband ital. strettora) [אחי״ה לפנינו איתא: אמר רב כהנא באטבעי אטבעי היכא מנח להו אגבא דעגלה וכו׳ אבל התוספות שם גרסו אטבי וכן הוכיח רש״י ד״ה אמר שמואל שם: ופי׳ מע׳ הראשון והתוספות פירשו שני עצים נקובים בשני ראשיהם . . . אטבעי טבעות ומסגרות. ע״ש. וכן נמצא בבמ״ר פ״ו אבל הקרשים היו עושים א ט ב י ש ל ב ר ז ל שבהם מחזיקים הקרשים שלא יפלו מעל העגלות.]

אטב״ח (eine Art Buchst. Zusammensetzung wornach der 1. Einer mit dem letzten Einer, der 2. Einer mit dem vorletzten Einer u. s. w; ferner der 1. Zehner mit dem letzten Zehner u. s. w. endlich (nach R. N. u. Raschi) bei den 5 Finalbuchstaben (ך = 500; ם = 600; ן = 700; ף = 800; ץ = 900) der 1. Hunderter mit dem letzten Hunderter verbunden, in der ersten Zusammenstell. je. 10; in der 2. jeder 100 in der 3. je 1000 ergeben u. der Punckt zur Permutation der Buchstaben dienen) שכן באטבח קורין לסהדה מנון (משלי כ״ט, כ״א) בר״ג דהחליל חמשה וששה (סוכה נ״ב:) פי׳ כגון א״ת ב״ש כן א״ט, ב״ח, ג״ז ד״ו; י״צ, כ״פ, ל״ע, מ״ס

---

[1]) כ״ה ברפ׳ וויניצי׳ ואמש׳ ועיי׳ בעל מ״כ לבמ״ר הנ״ל אבל ברפ״ר וכ״י ערוך גם שם איטא. [2]) עיי׳ רימ״ז בט״ר ח״א ק״ט ועיין עוד מארטיאל ז׳, ל״ז. ב׳, פערסיאוס ד׳, י״ג וכן היה אות Θ מצבת יד על נפשות של בית החיים עיי׳ ע״מ יונית של פאססאָו ב׳, אלף ל״ז. — [3]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב, ובכ״י ב״ר מודרא קאלא. [4]) בעה״ק היטב ע׳ מיוחד, וכגי׳ רבינו אי׳ ג״כ בתשובת הגאונים שבסוף חי׳ הר״ן ובחי׳ הרשב״א וכ״ה בגליון כ״י מ׳ ועיי׳ ד״ס שבת צד ק״ו: ובנו״ג בט״ס בטבעי ועיי׳ עוד הפנים. [5]) בכ״י ה״ב רבא ובכ״י מ׳ לשבת ר׳ נחמן. [6]) בכ״י ב״ר שטרי טורא וצ״ל בתיבה אחת. והוא לאי״ט הרשומה.

ק"ץ, ר"ף, ש"ן ת"ם. כת ראשונה י' י', כת שנייה מאה מאה, כת שלישית אלף אלף. נשארו הנ"ך שאין להם זוגות. סהדה: מנון [1] במקום ס': מ'; במקום שני ההי"ן: שני נונין, במקום ד': ו' [2] [אחי"ה כפי' רבינו ממש פי' ג"כ רש"י ז"ל אבל הרש"ל שדא בה נרגא והוכיח דפי' רש"י במנחות זהו לאו פי' רש"י אלא פי' של רבינו ובאמת בע"י ראשון לא מנה רש"י אותיות הכפולים שהוא אלפים וגם לא נמצא עוד בש"ס ובמדרשים וגם קשה להולמו פי' של ר' נתן עיי' ברש"ל. ונמצא עוד אטב"ח בשמו' רב' פט"ו כז"ל: הן עם לבדד ישכון (במד' כ"ג, ט') מהו הן כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה' לעצמה וכן האות הנ' אין לה זוג י"צ הרי ק' כ"פ הרי ק' ל"ע הרי ק' מ"ס הרי ק' נמצא נ' לעצמה אמר הקב"ה כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן כך ישראל וכ' וכן הובא בילק' ראובני פ' בלק דקמ"ז ע"ב. אבל בילק' שמעוני רמז תשס"ח (בשם ילמדנו) דורש הן בל"י (ἕν) אחד אינן מתחשבין עם אומה אחר' ואח"כ הביא דרשה של אטב"ח, ובתנחומ' בלק רצ"ג: בענין אחר. ובענין משלי כ"ט, כ"א הובא הדרש ג"כ בילק' משלי רמז תתק"ב יהיה מנון שכן בא"ט ב"ח קורין לסהדא מנון. ועיין במנו"המ נר א' כלל ב' ח"ג פ"ז. ועוד שם דבי רב אחא בר חנינא אמרי שכן בערביא קורין למנון סהדה. וכן הוא בילק' כ"י ושם ר' אחא בר חמא א' במערבא קורין לסהדה מנון וגי' המנוה"מ עדיף עיי' ד"ס סוכ' פ"ד: ודע דבש"ס בדפוסים כתיב באטב"ח של ר' חייא, אבל בכ"י שם באטב"ח דבי ר' אחא בר חנינא. וכן עיקר. אבל בע' שלנו השמיטו המעתיקים תיבות "דבי ר' אחא בר חנינא" אחר מלת אטב"ח וכן בע' מנון. אבל שם בכ"י שלי ובשני כ"י אחרים איתא באטב"ח דבי רבי וצ"ל דבי רבי אחא בר הנינא].

אָטָד (bh; בל"ס הַטָּטָא = אַטְדָא, אֶטָּטָא =Tg. (Stechdorn, اطد בל"ע אַטְדָא בל"ס Ἀτάδιν בל"י הבוטנה והאטדין יש להן שביעית במס' שביעית פר' כלל גדול (ז', ה') פי' אטדין הן עכביות. ומיני הדס הן (א"ב לשון מק' זה ויבאו עד גורן האטד (בראשי נ', י'). [אחי"ה ירוש' כלאים ספ"ה הלי ח' ד"ל. הדמוע והאטד, וכן בירו' ברכ' פ"ו סה"ל א' ד"י: סוטי י"ג. ויבאו עד גורן האטד וכי גורן יש לו לאטד . . . כגורן זה שמקיפים לו אטד. ובב"ר פ"ק וכי יש גורן לאטד אלא אלו הכנעניים מלמד שהיו ראויין לדרוש כאטד . . . ירוש' נדרי' פ"ז הלי י"ד ד"מ. שלח ליה רבי (לר' חנניה שרצה לעבר בח"ל עיי' ברכו' ס"ג. וירוש' כתוב' פ"ב סה"ל ו' דכ"ו ע"ג) אם אין את מקבל עליך צא לך למדבר האטד ותהא שוחט ונחוניון זורק—ושם מדבר אחד קרוב לירדן נקרא אטד. ואולי מושב השומרונים היה ובזה מובן הענין. וראיה מברכו' ס"ג: (עיי' ע' אחיה) ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין (שלא לעבר כחנניה) מוטב ואם לאו יעלו להר אחיה יבנה מזבח חנניה ינגן בכנור ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל. ובלי ספק הר הזה הר גריזים הוא הר הקודש של שומרונים (כותים) עיי' סוט' ל"ג: ירוש' סוט' פ"ז הל' ג' דכ"א ע"ג. ספרי ראה פיסק' נ"ו].

☞ **אַטּוּ** (nur im babl. Tal. 1 dann, d. h. wegen eines anderen Falles; 2. fragend: denn dann, alsdan=bkt. at. atha, adha) גזרינן הא אטו הא פי' בעבור. ואטו ואמטו, ואמטול ומטול ד' תיבות אלו מענין אחד הם). [אחי"ה ולי נראה כי אטא בל' פרסי הוראתו עוד, גם כן. ובלי תימה אם כן, וטעם גזרינן הא אטו הא גזרינן בזה ג"כ ענין אחר עוד דבר אחר. ובלי תימה וכי, אם כן זה. לדוגמ' ראה ביצה כ"ג. גזרינן קרצוף אטו קרוד. שבת קכ"ה. גזירה י"ט אטו שבת. גיטין נ"ג: קנסו שוגג אטו מזיד. קדושי' ב': ותני תרתי אטו חדא. — סנהדרי' ל"ג. אטו אנן קטלי קני באגמא (עיי' ע' קטל א') יומ' ו'. יבמו' ל"ג. כתוב' ק"ה. קידושי' ל"ג. גיטין ל'. אטו ברשיעי עסקינן. קידושי' י"ג. אטו כולהו נשי דיני גמירי. פסחי' מ"ב. חולי' נ"ח: אטו כולהו חדא מחיתה מחיתינהו (עיי' רש"י חולי'). כתוב' פ"א: אטו ר' חנינא בר פפי כיפי תלי לה (עיי' ע' כפי א'). ברכו' י"ח: אטו כולי עלמא בני מתא נינהו (עיי' ע' איש). סנהד' כ"ט. אטו בקבא דקירא אידבקנא בכו. ב"מ פ"ד. אטו לא ידענא דשפיר קאמינא. שם צ"ג: אטו יעקב אבינו חזן מתא הוה. שם ע'. אטו במנהגא תליא מילתא. ב"ק ל"ו: ערכי' כ"ג. גיטין ל"ג. נזיר כ"א. אטו תנא כי רוכלא ליחשב וליזיל. ובעל כ"כ גוזרו מל"י φῶτ על כן, והרב החכם שטיין טערמינאלאגיע מל"י ὅτι ורשד"ל בכ"ח ב' קס"ו ובדקדק של לשון כשדי נעתק לל"א מהח' קרינגער צד ק"ה גוזרו מקיצור על טעונא.]

---

[1] כצ"ל עיין פירוש רש"י. בדפ"ר ופיזי ב' ה' ובדפ' וויניצי' ובכ"י ע' בשני ההי"ן. [2] ובכ"י ה"ב בלי ספק מהגהת הסופר נמצא הסיום: ובספר אחר מצאתי כר"ג ס' ומ' מכת שניה ה' נ' מכת הניך ד"ו מכת ראשונה.

אֲטִיטָס (Titus, Τίτος röm. Familienname, prosth.) א. העלה בכורות מבבל בס' חלה (ד' י"א) ובתמורה [1]) בפ' אלו קדשים בגמ' דאם באו תמימים (כ"א.) פי' שם איש (א"ב בנוסחאו' דידן כתוב במש' חלה בן אנטינוס ובתמו' בן אנטיגנוס) [אחי"ה גירס' רבינו קב ונקי דכן הוא בירוש' מש' חלה ובכ"י חלה ובכ"י תמורה (ד"ס חלה הנ"ל) בן אטיטס וכן הביאו תשוב' הרשב"א סי' תכ"ז ובס' היוחסין ע' ניתאי הארבלי.]

אֲטִיפֵי (בל"פ תֹּוב Höhlung im Käse, Auge, בל"ס טְפָיא; Falte Verbor- genes, Inneres) ביני אטיפי [2]) בע"ז בפ' אין מעמידין בגמ' דואלו דברים (ע"ז ל"ה:) פי' כיון שיש כפילות בתוך הגבינה י"ל חלב טמא שם ומכוסה מן העין ואינו ניכר. [אחי"ה למלה זרה זו יש לה שני פירושים כי תֹּוב בל"פ עין וכפילות ר"ל קמטות ובל"ס טְפָיא טעמה מה שמכוסה מן העין].

☞ **אַטֵל** (werfen, steigen והוא אפעל משרש נטל וכה בל"ס) תרג' לסקול [צ"ל לרגום אותם באבנים (דברי' י"ד, י') לאטלא יתהון באבניא. [אחי"ה ועיי' ג"כ תרג' שמו' ח', כ"ב, ויקרא כ"ד, י"ד, ט"ז; דברי' י"ג, י"א, כ"א, כ"א].

☞ **אַטְלֵיטִין** (Kämpfer, fechter) כן בנסחאו' שלנו. הערוך גרס אתליטין ע"ש.

אַטְלִים (κατάλυσις Herberge, Wirthshaus, wo die Zugthiere ausgespannt werden, Markt עטליז=קטליז [s. das.]) נמכרין באטלס במשנת תמורה בפ' אלו קדשים (כא.) ובבכורו' בפ' כל פסולין (ל"א.) [3]). עטליזה של עזה בלפני אידיהן בגמ' דעיר שיש בה ע"ז (ע"ז י"א:) פי' אטלס קצבות ויש שם עצים מתוחים וברזלים נעוצין בהן ותולין בהן הבשר. בב"ר פר' ויחן את פני העיר (פ' ע"ט) התחיל מעמיד אטליסין ומוכר בזול הדא אמרן שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו פי' אטליסין שווקין כמו עטליזה של עזה (א"ב פי' בל"י דבר נקי מן המכס [frei von Staats- abgaben ἀτελής] והירידים קבועים מדי שנה בשנה במקומות רבים היו חפושים). [אחי"ה ולא היא אלא אטלים, אטליז, עטליז כמו קטליז עיי' ערכו הוא בל"י כמו שרשמנו וכן הוכיח בטוב טעם ודעת בעל ע"מ [4]). וכן חולי' צ"א: אטליז של אמאוס. ערכי' כ"ד. אם ממתינין אותה לאיטלס. פסיקתא דר"כ עשר תעשר דצ"ח: לאחד שהיה מוכר טלית באיטלס . . . בב"ר פע"ט וילק' וישלח רמז קל"ג שהיו עושין איטליסין ומוכרין בזול. ובקהל' רב' י', ז' פ' הופר גומץ ובמד' אסתר פ' גם ושתי שהיה עושה אתלים ומוכר להם בזול עשו אתלים ומכרו בזול עיי"ע אתלים. בב"ר ל"ז היו מעמידין הוטלסין (צ"ל אטלסין). במ"ר פ"כ ויבאו קרית חוצות שעשה שווקים של מקח וממכר ועשה לו אטליז. ובתנחומ' בלק דרצ"ב כתיב אטלים. ובע' אסלטין אזכיר לך בעה"י גירס' מוהר' רשב"י סירילאו שגורם אטלסין].

אִיטַלְקִי (italisch, l. italicus, a) ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי בריש שביעית (א', ב'). איסר האיטלקי בריש קדושין (ב'.). ובפ' אלו טרפות (חולי' נ"ד.). בפונדיון האיטלקי בכלים בפ' כל בעלי בתים (פי"ז, י"ב). לוג יין באיטלקי [5]) בפ' בן סורר ומורה (סנהד' ע'.). פי' איסר האיטלקי שהיה בימי משה רבינו כמפור' בגמ' בקדושין (י"ב.) כמה פרוטה אחד מח' באיסר האיטלקי ואמ' וכ"ת הני מילי בדורו של משה. ואיטלקי הוא איטליא (Italia) [אחי"ה כלומר תואר השם של שם עצם פרטי איטליא]: מאי אלישה היה מכסך (יחזק' כ"ז, ו') תרג' ממדינת איטליא. מאי כתיים (שם כ"ז, ז') תרג' ממדינת איטליא. כתים ודדנים (בראש' י', ד') תרג' ירוש' איטליא. וכן בב"ר [6]) פל"ח (ל"ז). וצים מיד כתים [7]) (במדבי כ"ה, כ"ד) תרג' ירוש' איטליא דהיא רומי. יושבת בארץ עוץ (איכי ד', כ"א) תרג' דמתבניא באיטליא. [אחי"ה וכן בב"ר פס"ז משמני הארץ יהיה מושביך זו איטאליא. וכן בילקוט. ודע שחסר מלת יון. אבל רש"י בפי' על פסוק (בראש' כ"ז, ל"ט) הביאו מאמר שלם זו איטליאה של יון וכן בתשבי ע' אטליא: וסיים אמר לי הקרדנאל שהיא המחוז הנקרא קלאברייא שהיא ארץ שמנה מאד עכ"ל. וכבר העיר בעל ע"מ [8]) שכוונת המדרש על כל חלק מאיטליא הדרומית הנקרא אצל הקדמונים ארץ יון הגדולה (Magna Gräcia) בעבור שישבו בה היונים מימים כבירים והיתה אדמתה

---

[1]) בדפ"ר פיזו, וויניצי' בט"ס בתרומה. [2]) כ"ה בכ"י ג"ג ב"ר ודפ"ע האחרונים אבל בדפ"ר ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב אטייפי והיותר נכון בנוסחי' אטפי. [3]) בנו"ג שם איטלז ובע"ז עטלוזא בב"ר הטלסין. [4]) צד רנ"ט ועיי' רומ"ז בט"ר ח"א קל"ו. [5]) כ"ה לנכון ג"כ בירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ב, ובבבלי הגי' האיטלקי. וכן בויק"ר קלס"פ ל"ז רביעית יין באיטלקית כלומר במדת איטלקית ועיי' עוד ירושלמי שבת רפי"ח דט"ז ע"ג וירו' שקלים רפ"ג דמ"ז: יין איטלקי. ירושלמי נדרים רפ"ג דל"ז ע"ד כגרים האיטלקי. [6]) ובנו"ג שם: איטלייה דדרנייא צ"ל דורדניא וכ"ה בתי"ר אי' לשם והוא שם עיר המפוארת Dardanien שנקראת Troja עיי' ע"מ של ערש וגרובער חכ"ג צד ק"ט. [7]) עיי' ספרנו על העתקת פרסי' של ריב"י טאווס צד רכ"ב והלאה. [8]) צד מ"ג והלאה.

משובחת מאד. ובמגיל' ו': (דפוס וויניציאה) ובע"י שם: אמר עולא איטליא של יון זו כרך גדול של רומי וכ' והוכיח הגאון שי"ר שהיא העיר (Constantinopolus) ר"ל עיר של קאָנסטאנטין והיא נקראת רומה חדשה ובפי הסוריים רומי חדתה ובעבור שבעיר ביצאנץ היו מדברים יונית קודם שלכדוה הרומיים וגם אח"כ ע"כ קרוה איטליא של יון ועיי"ע ארם א'].

אוֹטֶם בל"ס אַטִּימָא (verschlossen verstopft, והוא מל"מ, ובל"ע اطم (verdecken, בריאה כפ' אלו טרפות בגמ' דהריאה (חולי' מ"ז:) פי' מקום עמוק יבש שאין הרוח מהלכת בו קורעין אותו מקום קרע [1]), אם יש בו שחין מחמת שחין הוא ואם לאו נותנין עליו רוק או דבר קל כגון קש וכדומה לו, ונופחין אם מבצבצת כשרה ואם לאו טרפה. פי' אוטם סתום כמו (מלכי' א' ו', ד') שקופים אטומים. האוטם [2]) (verstopfter Ort, Grundbau (בל"ע اطم Mauerwerk ו' אמות במדות פ"ד פתחו של היכל (משני' ו'). רואין את הטומאה כאילו הוא אוטם באהלות פ"ו אדם וכלים (משני' ה'). כיפה (Gewölb) כנגד האוטם, בפרה בפ"ג שבעת ימים [3]) (משני' ו'). וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה כיפין על גבי כיפין כיפה כנגד האוטם מפני קבר התהום שבו כ"ג שורף את הפרה ופרה וכל מסעדיה יוצאין להר המשחה (פרה ג', ו'). פי' היה עושה כיפה אחת ועושה לה ירך עד שיגיע להר המשחה והירך יקרא אוטם ואח"כ עושה כיפין על אילו הכיפין ולא היה מכוונין כיפין ע"ג כיפין ואוטם כנגד אוטם אלא כיפה כנגד אוטם ואוטם כנגד כיפה כדי שיהא תחת כל הכבש חלול ואם היה אוטם לא היה תחתיו חלול והיתה טומאה בוקעת ועולה (א"ב פי' איטום בל"י (αἴθουσα, d. i στοά (bei Hom.) = oben bedeckte nach vorn offene, der Sonne ausgesetzte Vorhalle) בנין עשוי על עמודים ואולם אשר גגו סתום וצדיו פרוצים בנוי לטייל בו). [אחי"ה הרב מוספי' שגה ברואה ואין לשבש הנוסחאות לקרא איטום, שנגזרת מל"מ אטומים כדעת רבינו ואטם וטמם שוים. וכן נדה כ"ד. גוף אטום. ירוש' נדה פ"ג ד"נ ע"ד טיבורו אטום . . . ירכתו אטומה . . . נקובתו אטומה, גולגלתו אטומה וכ'. ירו' ב"ב קרוב לספ"ב דיי"ג ע"ג כותל אטום. זבחי' ס"א: מזבח אדמה שיהא אטום באדמה. סנהדר' מ"ד: אוטם עוונותיהן של ישראל. עיי' ע' איטמון.]

אַטְמָא (כל"ס אַטִּימָא Schenkel, Hüfte, Flanke alles Dichte, Compacte; aber auch = בל"ע = معظم (Schenkel אי דדפנא [4]) אי דאטמא באלו מציאות (ב"מ כ"ג:). קם אטמא (die feste Masse) בנהר מלכא בר"ג די' יוחסין (קדושי' ע':). אטהמתא דשורה (die Flanken, Vorsprung der Mauer) בכיצד מעברין בגמ' דאין נותנין קרפף (עירובי' נ"ז:) פי' ירכות של חומה. [אחי"ה וכן חולי' מ"ב: בוקא דאטמא (עיי' ע' בקא). שם ח'. אטמי דקיימין לקורבנא (עיי' ע' קרבן) שם צ"ז: הנהו אטמהתא. סנהדר' נ"ט: תרתי אטמתא. מדר' איכ' פ' רבתי נסב תרין אטמתא ויהב לתרין בנוהי. ב"ב ע"ג: חדא דלי אטמא. שבת מ"ט. ביני אטמי. פי' אטמא בל' סורי כל דבר עב וחזק ומזה גם בהשאלה ירך וכן אטמא בל' צאבי ירך וכ"ה בל"ס וע' [5]) וכ"ה בתרג' שני א' ב' בקצת דפו'].

*אַיטַם (בל"ע آوَانم רבי' מהיחיד اِنمّة (Eingang, Portal מדר' איכ' רב' פ' העיר אזיל אשכחינין לההוא דיראתא דאיטם קמייתא נסבין מן אונקא דאיטם תנייתא נסבין מן פלגא אונקא דאיטם תליתאי לא ארגשון כלל לקיים מה שנאמ' העיר רבתי עם. כלומר מספר יושבי ירושלים כל כך גדול היה שהיה מעשה דסוחר אחד עלה לירושלים ועמו מאתים גמלים טעונין פלפלין ומכר כל הפלפלין בדירה אחת שהיה לה ג' פתחים כלומ' ג' חלקים. אנשי פתח או חלק ראשון של אותה דירה לקחו כל אחד ואחד במשקל קטן אונקיא (Unze). ואנשי של פתח שני מאותה הדירה לקחו כל א' וא' רק פלגא מהך משקל ואנשי של פתח שלישי לא מצאו ליקח רק לכל א' כל כך מעט עד שלא הרגישו בו כלל במשקל ע"י מיעוטו עיי' במ"כ.

*אִיטְמוֹן (פי' إِثْم בל"ע פשע Vergehen וא"כ איטמון der Engel, der über das Vergehen gesetzt ist) בסנהד' מ"ד: וילק' יחזק' רמז שנ"ג לך אמור להם לישראל אביך האמורי ואמך החתית (ביחז' ט"ז, ג' כתיב חתית) אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה רבש"ע אם יבא אברהם ושרה . . . ומכלים אותם וכ' ומי אית ליה

---

1) כ"ה בדפ"ר ופיזו', ובשדפ"ע הסר. 2) בכ"י ל"ד בהיטב המשך של ערך וכן הבין פיה"מ לרמב"ם שגזרו מלשון קשה וסתום עיי' לפרה שם ועיין עוד המפרש למדות. 3) בדפ"ע כאן התיבות אשר הדפסנו לעיל אחר ואם לאו טרפה פי' אוטם וכ' וכ"ה ישר בע"ק, ובדפ"ע סירוס וערבוב המאמר הוא. 4) בכ"י ה"ב בט"ס דארפקא ועיי' עוד ע' אמץ ב' הערה ד' ונראה שהוא כנוסח דדפקא כמו שאי' לפנינו אבל גי' הפנים יותר טוב ורש"י לפי' ב' בב"מ הנ"ל לועז פלוק"ן והוא בל"ע Flanke, flanc ומבנין נאמר בהשאלה flanc d'un bastion ובזה הענין ג"כ ציון בקידושין. 5) עיי' גיזיניאוס תיזוירוס ע' עטן.

רשותא כולי האי (רש"י: להטיח דברים כלפי מעלה) אין דא' ר' יוסי בר' הנינא ג' שמות יש לו פיסקון איטמון סיגרון (ובילק' וכן בע' פסק כתיב פסקון אטמון סגרון). פיסקון שפוסק דברים כלפי מעלה, איטמון שאוטם עונותיהן של ישראל. סיגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח (רש"י כיון שסוגר שאין לו רשות לבקש רחמים כיון שגברה חימה. שוב: אין מלאך אחר פותח בבקשה כי לא יועיל). זה המאמר הקשה בהשקפה ראשונה אין לו הבנה כלל כי במה יוצדק הקושי' העצומה, ומי אית ליה רשותא כולי האי, במה שתירץ שיש לו ג' שמות ומה ג' שמות הללו. רש"י ז"ל פי' שרוח פסקנית גבריאל הוא. וכן פי' הרשב"א לב"ב ע"ד: חכמינו ז"ל כנו בכל מקום מדת הדין לגבריאל כאמרם בא גבריאל וחבטן בקרקע, גבריאל בא להפוך את סדום עב"ל וכבר נסיתי את חילי בזה הענין במאמרי במ"א [1] בכל זאת במקומנו קשה הדבר להולמו אדרבה נראה בברור שרוח פסקנית שמו ג"כ אטמון שאוטם עונותיו של ישראל. ועוד שנינו ביומא ע"ז. (לפי דפוסים ישני' וע"י, ובדפוסינו נשמט) אמר הקב"ה מי הוא זה שמלמד זכות על בני אמרו (לפניו רבש"ע) גבריאל. (עיי' ד"ס יומא קכ"א.) ומזה לכאורה ראיה לפירש"י שמלאך גבריאל הוא רוח פסקונית דגם הוא מלמד זכות על בני ישראל וכן מצאנו במנח' כ"ט. גבריאל חגור כמין פסיקיא היה והראה למשה מעשה מנורה. אבל ידע תדע שג' שמות אלו מל' ערבי נגזרו. אטמון כמו שרשמנו עון; פסקון הוא فضاح כלימה ובזיון; וסגרון הוא ضجر כאב וצער. ולפי זה המלאך ההוא ממונה על עונות, על כלימה ועל צער ומאחר ששפך הקב"ה בוז וכלימה על גזע של ישראל אמר רוח פסקנית הוא פסקון מלאך הממונה על הבזיון: רבש"ע אם יבא אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה אומר להם ומכלים אותם? והקשה הש"ס ומי אית ליה רשותא (להתרים דברים כאלו כלפי מעלה) ותירץ אין דיש לו ג' שמות כדאמרן והמלאך משגיח על עונות ובזיון וצער ובודאי הקב"ה לא עביד דינא שלא כהוגן, וטעם המלות נעלם מלפני בעל המאמר ודרש מה שדרש. ובמ"א [2] הרחבנו אמרנו בזה הענין באופן אחר. וזה נראה לי יותר קרוב לאמת.

אַטִימֵטוֹן (unschätzbar, ἀτίμητον) ב"ר פר' ויאמר אלהים אל נח ואני הנני מקים (ס"פ ל"ה) ארטבן שלח לרבינו (צ"ל לרב) מרגליות אטימטון פי' בל"י דבר אשר אין לו ערך. [אחי"ה ובירוש' פיאה פ"א הל' א' דט"ו ע"ד איתא ארטבן שלח לרבינו הקדוש חד מרגלי טבא אַטִימֵיטוֹן. ותחת רבינו הקדוש צ"ל ג"כ רב דרב היה נקשר בקשר אהבה עם ארטבן שהיה סוף של מלכות של פרסיים עיי' ע' ארטבן וכן נראה מע"ז י': אדרכן (צ"ל ארדבן) שמשיה לרב . . . כי שכיב אדרכן (ארדבן) א' רב נתפרדה חבילה, כלומ' חבילת אהבה וריעות. וכבר דברנו בזה במ"א [3] — ובשאלתות דר' אחא ר"פ עקב איתא בטעות מרגליתא אנטימיטון וצ"ל אטימיטון כבירושלמי הנ"ל.]

אֶטָֽימוּם (bereit, gegenwärtig, ἑτοῖμος, ἕτοιμος) בב"ר ברי"ש וירא אליו פמ"ט (מ"ח) אלהים נצב בעדת אל (תהלי' פ"ב, א') ר' חגי בשם ר' יצחק אמר עומד אין כתיב כאן אלא נצב אטימוס הד"א ונצבת על הצור (שמות ל"ג, כ"א). וכן בפסיקת' דהחודש (דמ"ט.) ר' חגי בשם ר' יצחק וכו'. פי' איטימוס מוכן בל"י. תרג' גלוי לכל העמים להיות עתידים (אסתר ג', י"ד) אתגלי לכל עממיא דיהוון איטימוס עבידין ליומא הדין. [אחי"ה וכן במדר' חזית, ב' ט' פ' דומה מהו נצב איטימוס. בב"ר פ"ק דאם איתבעית אנא קאים אוטמים צ"ל איטימוס. ובסוף כלאים בירוש' (פ"ט הל' ב' דל"ב:) איתא: אנא מעתד וזה ממש העתקה עברית של איטימוס].

אֶטָֽימַסִיאָה [4] (vorbereitete Stelle, Station, ἑτοιμασία ἑτοιμότης) ומתקן לו אטימסיאה בשלח לך בילמדנו (בתנחומ' ליתא) (א"ב מצאתי גירס' זו במדב' רב' אבל בילמדנו לא מצאתיה.) [אחי"ה וכן אית' במ"ר קרוב לס"פ ט"ז בנוהג שבעולם אדם קונה עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם ומתקן לו איטימסייה ואני לא עשיתי כן אלא אתם עבדי ואני הייתי מתקן איטימסייה].

אֵטֻן (Seil, Strick, aeg. W. (s. Ges. th. 1 77) vgl. בל"ע أصن Zeltstrick, בל"פ تونه unverarbeitete Fäden) תרג' וחבלים בראשיהם (מלאכי' א', כ' ל"ב) ואטונין ברישיהן ובל"מ אטון מצרים (משלי ז', ט"ז). [אחי"ה וכן בר"ה כ"ג. ואטונא דכיתנא. תוספתא מעשרות פ"ג אטונין והוצני פשתן].

אִיטְנִי (בל"ם אוּדְנָא Gefäss, Behältniss, nach Raschi Schlauch = בל"פ تون prosth. א) גמ' דסוט' פ' עגלה ערופה (מ"ח:) ומניחין אותו באיטני של אבר, פירש"י גובתא והיא שפופרת. [אחי"ה כך הוא פירש"י גובתא מש"א בלע"ז והוא

---

[1] עיין על המלאכים ושדים צד ל'. [2] עיי' מ"ע אונגארישע יודישע וואָכענשריפֿט ח"א צד שע"ה. [3] עיי' מאמרנו על המלאכים ושדים צד ט"ו. [4] בכ"י ו"ו אטימיסיאה ובכ"י ה"ב איטמוסיא.

(Schlauch, fr. manche) ולפי זה גובתא ט"ס תחת
קופסא (Kästchen, capsa) עיי' ע' קפסא וכן טון
בל"פ חמת. והרב מוספי' טעה לפרש גובתא מענין
קנה הלול ובעבור זה מוסיף על פירש"י והיא שפופרת
והוציא המלה מל"י (Trichterchen, ἠθάνιον) ולא
היא דסמך ליה "מלאה סובי שעורין" וזה לא שייך
כלל להוראת גובתא. ורבינו בע' טן ז' גורס בטני.
וזה ראיה לפירושנו שהמלה מל"פ נגזרת והאל"ף
נוספת. וגם יתכן להיות מלה סורית כמו שרשמנו].

*אַטְנַס ([צ"ל אַנּוֹנַס] (Getreidevorrath, annona
במגיל' אסתר רב' א' ט"ו פ' והקרוב:
אדמתה שהיה ממונה על אטנס. המחוקקים הדביקו
הנ' והו' ועשו מהם ט' כמו באבהטס וצ"ל תחת
אטנס (ולפנינו בטעות אטנים!) אנונס (עיי' ע'
אנונה) פי' ממונ' על אוצר הטים ויבול אדמה וכיוון
על שם הפרטי אדמתה מלשון אדמה. וכבר
התקינו מעוות הדפוס בעל כ"כ ח'. ורימ"ז בט"ר
ח"א, ל"ה.

☞ אֶטוּנָס (Thunfisch, Θύννος, thynnus) חולי'
בפ' אלו טרפות (ס"ו:) וע"ז בפ' אין
מעמידין (ל"ט.) אקונס ואפונס כספתיאס ואכספתיאס
ואטונס אך בע"ז גרס כסספטיאס. [אחי"ה לפנינו
בע"ז איתא כטספטיים ואכספטיים ואוטנס] פי' טונס
בל"י ורומי מין דג גדול ושמן נכבש בציר עיי' טונס).

אִטַּפַּח ([צ"ל אִתְפַּח] בל"ס נפח בל"ע نفخ =
zu Kräften kommen; eig. anschwellen,
(d. i. an Kraft, ר' זירא בר"ג דג' שאכלו
(ברכו' מ"ו.) פי' קם מחליו (א"ב אתפח עבר סעודתו
לכולהו רבנן גרסינן בנוסחאות). [אחי"ה וכן הוא
בכ"י ברכו' (עיי' ד"ס קכ"ב:) ובכן כל איתפח ומיתפח
דש"ס וכן הביאו רבינו בעצמו בערך תפח ג' ועיקר
השורש נפח וּבְאִתְפְּעֵל: אִתַּפַּח כתרג' איוב י"ט,
כ"ו לפי גירס' כ"י. וגם יש לדקדק ולקרא אִתְפַּח
משורש פוח (sich ausdehnen, weit werden, d. i. an
Kraft) فاح בל"ע שהוראתו בל"ע מתרחב ומרויח
ועוד ענינו כל"מ נשף=נשם (blasen) כמו שמצאנו
ג"כ אינשם בענין בריאת הגוף עיי' ירוש' קידוש'
א' ב'; ירוש' כלאים פ"ט הל' ג' ועיי' ע' נשם.]

*אֶטַפְּתָא עיי' ע' ארכבתא וע' בכרא.

אֶטַקְטִיקְיָא- (unmässig, ausschweifend, ἀτακτικός-
ἄτακτος) בפסיקתא דאיכה שריך סוררים
(דקכ"ב:) בר קפרא אמר ארכי בריונם [1]) [צ"ל ארכי
בריונים] (Erzplagegeister, ἄρχι u. βαρυνέω,
plagen, belästigen) דהוון אינון אטקטקיא. פי' שרים
כסוסים [2]) האוכלים בלא תרבות. [אחי"ה זה לי'
פסיקתא: בר קפרא א' אדני מדיונים צ"ל ארכי
בריונים] דהוו זיינים אטקטיא עכ"ל ובלי ספק
שגם רבינו גרס זיינים תחת אינון של דפוסים
ושל כ"י, וראיה לדבר מהך דפי' רבינו.. האוכלים
בלא תרבות ודרש זיינים כמו סוסים מוזנים (ירמי'
ה', ח') ובכ"י ודפוס ראשון נשמט "מוזנים" וכתיב
רק סוסים ובדפוסים האחרים נשמט ג"כ מלת סוסים!
אברא בערך שלנו אשר בעכרנו ידים רפות קלקלוהו
כצ"ל: בפסיקתא וכ' בר קפרא אמר ארכי
בריונים (עיי' ע' בריוני) דהוון זיינים אטקטקיא
(או אטקיא). פי' שריך (כערוך הקצר) כסוסים
מוזנים האוכלים בלא תרבות.] (א"ב פי' בל"י
אנשי מלחמה בלי סדר ואינם שומעים לקול שרים).
[אחי"ה ול"נ בל"י הרשומ' הפריז על המדה באכילה
ובמשגל].

*אִטֵּר (gelähmt. eig. gebunden s. die h. Lex.)
מנחו' ל"ז. אטר מניח תפילין בימינו שהוא
שמאלו. שבת ק"ג. איטר יד. תוספת' ברכות פ"ה
איטר ברגליו. מל"מ שופטים ג', ט"ו, כ', ט"ז.

*אֲטַרַבּוּלִים (Tripolis, Tarablus, Stadt am
Fusse des Libanon, בל"ע طرابلس)
בירוש' שבת פ"ג ד"ו ע"ג רשב"ל הורי באטרבולים
מנורה קטנה מותרת לטלטלה. ובבלי שבת מ"ה:
איתא הורה ריש לקיש בצידן מנורה הניטלת וכ'
ושני הנוסחאות שוין דעיר טאראבלוס נחלקה לג'
ראשים השייכים לצידון, לצור, ולאראדוס. וכעת
נקרא טאראבלוס ג"כ סיני וזה מה שתרגם ר' סעדי' גאון
הסיני (בראשי' י', י"ז) אלטראבלשיין [الطرابلسيين]
אולי הוא טרפליא של עזרא ד', ט'. ועיי' ע"מ
של ווינער ח"ב צד תרל"ג.

☞ אֶטְרֹג (בל"ס אטרוגא, בל"פ ترنج, בל"ע اترج
Orange) תרג' כתפוח בעצי היער (ש"ש
ב', ג') אטרוגא ביני אילני סרק. [אחי"ה וכן בירוש' ע"ז
פ"ב דמ"א. ולמיצע סכינא גו איטרוגא וסכינ' גו פוגלא.
פי' כמו אתרוג (סוכה ג' ב') אתרונגא (קידושי' ע'.) ועיי'
ע' תרג ב'. וע' אֶתְרֹג.]

אִטְרוֹן (בל"ס טרוּנָא, אוּטְרָנָא Herrscher,
Tyrann, τύραννος) כפה ואגמון יום אחד
(ישעי' ט', י"ג) תרג' שלטון ואטרון. וכן תרג' ראש
וזנב כפה ואגמון (שם י"ט, ט"ו) (א"ב פי' בל"ר טירון
(tiro) איש איננו מלומד מלחמה והוא נער בה עיי'

---

1) כ"ה בכ"י ל"ד ודפ"ר ובכ"י ו"ו הג"י ברינוס וצ"ל בריונים עיי"ע בריוני. 2) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד דפ"ר ועה"ק אבל בשדפ"ע נשמט.

ע' טירון [צ"ל טֹרן ג'] ובנקודה אחרת (tyrannus) פירשו אגמון כמו מושל ומקצתם פירשוהו איש נבזה. [אחי"ה ודרש אגמון מל' הגמון בל"י ἡγεμών ובל"ס הֶגְימוֹנָא Anführer].

אִיטְרִין (Gericht von Fadennudeln בל"ע إِطْرِيَه בל"ס איטרין אטרין) ירוש' דחלה פרק חמשה דברים (פ"א הל' ו' דנ"ז ע"ד) איטרין מהו [צ"ל בגין דאנא בעייא למיעבד אצוותי אטרי מהו] דינסבנה ותהא פטורה מן החלה פי' בל"י ורומיי מין מאכל עשוי מן עיסה כמו חוטים ארוכים ודקים אבל הטריות דבר אחר הוא ע"ש). [אחי"ה הרב מוספי' כיוון על מלת ἴτριον, (itrium Kuchen, Opferkuchen ולא נכון דִבֵּר אבל הוא בבירור מלה שרשמנו ומל' ערבי נגזרה וכן ממש בירוש' ביצה פ"א סהל' ח' ד"ס ע"ד הרא א ט ר י ת א ליבש אסור לקדירה מותר. וכתב רבינו יונה לברכות פ"ו ברי"ף דכ"ז: על מה דאמרינן לחם העשוי לכותח פטור מן החלה וכתב וז"ל: ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבצק שנקראין בל' המשנה אנטרי"ה [צ"ל אטריה] ובלע"ז וירמזלילמ"ש Fadennudeln it. vermicelli, fr. vermicelles) ו ב ע ר ב י א ט ר י ה, וכ' עכ"ל. ולפי זה מה שכתב ר' אשר לפסחי' ל"ז. סי' ט"ז אבל ווריזו"ש שקורין לטריי"א ט"ס הוא וכצ"ל וורמיזללי"ש שקורין [בערבי] אלאטריה].

אטורנגא צ"ל אֲכוּוְאַנְגַּר) Essenaufseher, Tafelmeisters. Vul. 1,739 خوانكر=خوالكر מסכת כתוב' פ' אע"פ (כתובי ס"א. חליף אזיל אטורנגא דמלכא פירש"י מושיב המנות לפני השרים). [אחי"ה לפי תיקון הרש"ל מושיב ה מ ז ו ן לפני השרים וזה יותר נכון ולזה מסכים מה שאמר רש"י בלשוננו שינישקלאקו"ש -Tisch) servierer, fr. sénéchal, mittell. senescalcus) והמלה אטורנגא יש למחות מע' מילין של ש"ס, שאות ט' משובשת תחת כו והמלה אכוואנגר בל' פרסי כמו שרשמנו איש הממונה על השולחן וכן במ"ק י"ב. רב חמא שרא להו לאבונגרי (וצ"ל לאכוונגרי) דבי ריש גלותא וכ' כן גירס' כ"י ש"ס ורש"י ד' וויניציאה (עיי' ד"ס מ"ק י"ח הערי ת') וכן בע' אכנגרי ע"ש. ופירש רבינו ורש"י במ"ק מסדרי שלחנות. ובע' כ ו א נ ג ר, כי כן גרס בטוב טעם רבינו תחת השיבוש של א ט ו ר נ ג א, פי' רבינו ת ב ש י ל וצ"ל מ ס ד ר תבשיל. ועוד י"ל שמלת אטורנגא ט"ס תחת אכורנגא ובאמת בע' כואנגר ציין רבינו שינוי נוסחא כ ו ר נ ג א לפי כ"י ו"ו או כוורנקא לפי כ"י ה"ב (ובדפוסי' וקצת כ"י כונדק) וזה ממש המלה פרסי' خورنكاه פי' איש שממונה על כל דבר אכילה. ובל' סורי כורנקס טעמו מבשל (Koch) ועיי' עוד ע' אכנגרי].

*אֶטָרָף (טָרָף = Blatt, bh.) גיטי' ס"ט: אטרף אדרא (ובע' אדר א' גרס טרף) ושם אטרף דעראי (ובע' ער ז': טרפא דערא). ב"מ קי"ד: הני אטרפי.

*1 אִי־ (א = 1 Vorschlagssilbe zu י; 2 prosth.) בא לפני י בראש התיבה כגון אימּמא, איקר, איקוטטא (עיי' ערכו), וכן תחת א' נוספת כמו: איהו, איהי, איפומא, איזקפא ועוד זולתם.

2 אִי (= אין abgeworf. wenn, wann) אי, דלמא, אלא. דהאי בפ"ק דתעניות (ט'.) ובר"ג דר"ה (ג'.) ובס"ג דגיטין (צ'.) ובס"ג דשבועות (מ"ט:) פי' כולהו צריכי דלא סגיא דלא לימא כהני לשני דאי מתרגמינן כי יקרא (דברי' כ"ב, ו') ארי היה משמע דצריך לחזור אחריו ואנן מפרשינן (חולי' קל"ט: עש"י רש"י) לכשיקרא לו ולא שיחזור אחריו להכי צריך לתרגם א י יערע [1]. כי תאמר בלבבך (דברי' ז', י"ז) צריך לתרג' ד י ל מ א, דאי אמרינן ארי הוי משמע דמצוה להרהר זה הדבר קמ"ל דילמא כלומ' הזהר בלבבך שלא תאמר זה הדבר. כי פתח תפתח (דברי' ט"ו, ח'.) הכי נמי אי הוה אמר ארי מה הוה משמע [2] כלומ' היכי מיתמר הדבר הזה לא תקפוץ את ידך מאחיך (דברי' ט"ו, ז') מאי כי פתח תפתח ארי תפתח אדרבה אם מיפתח לא הוה קפיצה ואי קפיצה לא הוה פתיחה אלא להכי מתרגמ' א ל א מיפתח תפתח דהכי מיתמר לא תקפץ אלא מיפתח תפתח. כי גוע אהרן (במדבר כ', כ"ט) נמי אי הוה אמרינן ארי משמע דעדיין לא הוה מית אלא מיית והולך להכי אמר ד ה א מית אהרן שכבר נסתלקו ענני הכבוד על שכבר מת אהרן. ובאלו לשונות פליגי דבית שמאי ובית הלל (גיטין שם) מתרגמי' להאי כי מצא (דברי' כ"ד, א') כגון כי גוע אהרן, ור"ע הוה מתרג' ליה כמו כי יקרא. כך פירשו תלמיד מגנצא מפי המורה. ור"ח פי' בי"ש סברו האי כ י מצא בה ערות דבר א ל א אם מצא [3] בה ערות דבר הוא [4]. ובי"ה סברי האי כי א י הוה כלומ' אי מצא אי לא מצא.

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו בי' ובדפ"ע, בכ"י ו"ו אי הגי' אי יארע, כ"י ה"ב אי תיערי ובנו"ג בתרגום ארי תערע ויערע עיי' דוגמאות בעמת"ר של מהרי"ל ח"ב רמ"ו. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס אי הוה אמר ארי מיפתח תפתח. [3]) בדפי' וויניצי' בט"ס אצא. [4]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע ערות דבר ערוה הוא ולי' אינו הגון הוא.

(א"ב [1]) בל"י [εἰ] אם). [אחי"ה אי כמו אין וכן ברכ' ב'. ג'. פסחי' ט"ו. חגיג' ה'. שבת נ"א: נ"ג. ס'. עירוב' מ"ח. ס"ה. יומ' י"ז: י"ח. ב"מ מ"ז. ס"ט: פ"ד. צ"ח. ב"ק י"ו. ס': צ"ח. ב"ב ג'. ד'. מ"ק י"ח: כ"ח. תעני' ט'. י'. יבמו' ס"ד. כתוב' י"ז: ע"ז. ק"א. גיטי' נ"ח. נדרי' ג': נ'. סנהד' מ"א: ס': ק"ב. חולי' ד'. מ"ה. ק"ו. ק"י. ערכי' ו'. מנחו' נ"ג: מכות כ"א. (יבמו' צ"ב. ב"מ י"ז.) יומ' ע"ז. קידוש' ל"ג].

3 אִי (= אַי וכ"ה בל"ע اى ובל"י ἀί, αἶ ובל"ם אוֹ והיא מלת הקריאה! ach! weh) אי שכר (משלי ל"א ד') או כתיב בוי"קר [2]) בויהי ביום השמיני (פי"ב). [אחי"ה וכן ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: אי לי. ירוש' כלאים פ"ט דל"ב: אי לכם חיות.. אי לכם עוברות. ירוש' שקלי' פ"ה דמ"ט: אי לי שאני רואה אותך כן. ירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג. ירוש' יבמו' פי"ג די"ד. אי לו על אשתו ואי לו על אשת אחיו].

*4 אִי [בל"פ اِيا, اى ei! oh! ĕ, εἶα =] ר"ה י"ט. אי שמים. תעני' ז'. אי חכמה מפוארה בכלי מכוער. שמו' רב' ר"פ מ"ו אי להם לבני אדם. מדר' איכ' פ' רבתי' אי פלן! קהלת רב' פ' מעות אי שוטה שבעולם! אסת' רב' פ' בהראתו: אי רבי!

*5 אִי (אַיִן = nicht, bh.) ריש ספרא אי אתה יכול. כתוב' י"ב. ג' נזיר כ"ח. אי אפשי. — אי אפשר גיטין מ"א. ושם: חגיג' ג': קידוש' פ"ב. ב"ב ט"ז. אי אתה זקוק לעשותה ילק' תהלי' סרמ"ז תשי"א בשם ויק"ר. מל"מ אי כבוד. אי נקי עיי' רש"י לשמואל א' ד' כ"א.

*6 אִי (ת', es ist, abgew.) ירוש' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג אי בי עבד (ירוש' חגיג' פ"ב דע"ח. את מה אית בך עבד) ושם מה אי בך עבד.

*אִיבָּעִית (wenn du willst) מורכב מן אִי ומן בָּעִית משורש בְּעִי) יומ' כ"ח: איבעית אימא... כמו אי בעית אימא (ב"ק די"ו. חולי' ד'. [3]) ועוד הרבה).

אַיְיבוּ (אַבוּ. Raubvogel, s. Art.) ודייתא תרג' ירו' ואת האיה ואת הדיה.

*1 אִיידִי (weil, wegen 1) מלה מרכבת מן אַ = eig. auf der Hand ידי ומן המלה על ומזה (durch 2) איידי דבעי למיתני סיפא.. תנא נמי רישא פסחי' ז': שבת ל'. עירובי' ט"ז. יבמו' צ"ח. ק"ב. כתובו' צ': נדרי' כ"ח. ע"ב. ב"ק מ"ט. צ"ד: ב"מ ס"ב. זבחי' צ"א: חולי ס"ח. ק"ט: סנהדרי' נ"ז. בכורו' מ"ו: נזיר כ"א: איידי דאמור רבנן מתוכה אמר איהו נמי מתוכה. עירוב' צ"ד. איידי דקבעי למיתנא עיבור שנה תנא נמי עיבור חודש. סנהדרי' י': איידי דתנא התרת יבם אחד וכו' איידי דתנא שתי יבמו' וכו'. איידי דתנא הא תנא נמי הא קדושין ס"ה. איידי דמיא יקירא חולין כ"ו: איידי דתני יבמות כ"ב. פ"א. חולי' קי"ג. איידי דקא בעי למיתני... תנא נמי. סנהדרי' י"ח. כולם לשון על ידי הם (עיי' ג"כ י"מ כללי הא' סי' ז'.) ומזה הענין בהשאלה דילמא נפקא איידי פומא שבת ק"ט: כלו' מתוך פיו. דרך פיו.

*2 אַיְדִי (= אֵידֵי ובל"ם אֵיְדָא welcher e, es) עיי' ע' אֵידָא לעיל צד ל"ב.

*3 אַיְידִי = אדי (hinneigen, zuwenden, Af. von (בל"ע ادى בירוש' ב"ק רפ"ה הל' א' ד"ד ע"ד ואהן אמר לא לדין בעית איידי לי קומך. כלומ' לא לזה הוולד אתה רוצה לגבות שאחזיר לך רביע הנזק המשתלם מגופו נטה עצמך למה שמוטל לפניך היינו לנבלה. כלומ' בעל הפרה הוא המפסיד שאינו יכול לחזור ולגבות מן בעל הוולד. עיי' פני משה. ושם מפורש איידי "הריני משליך" מלש' אדוי עיי' ע' אד ג'. ופי' ליקומך כמו לקרומך.

*אִידִי (אדא R. Idi,) עיי' במבוא הירוש' דס"ב. ובמדר' קהל' רב' פ"ד. ובירוש' יומ' ר"פ ז' ר' אידי בשם ר' יצחק. ובבלי סנהדרי' ל"ח. ר' אידית. ועיי' ע' אביי צד ז' בהערה ד'.

*אִיָּה (E. N. Beiname eines Acha) בגיטין ל"ה. אחא בר הידיא דמיתקרי איה מרי.

*אִיהוּ. אִיהִי עיי' ע' אהו.

*אִיהִי (E. N. einer Pers.) ב"מ ע"ה. א"ל שמואל לאבוה בר איהי. כתובו' ס"א. אבוה בר איהי ומנימין בר איהי.

*אִיהִי דְקִירָא (בל"פ چشمه قير = آهو قير Eig. Erdpechquellen, Erdpechquelle war der Name der Stadt Hit (= Is, Her. 1, 179) auf dem rechten Euphratufer u. ident. mit Idikara (des Ptolem. oder Diakara des Ammianus ברכות נ"ט: קידושי' ע"ב. נזכר' שם העיר ההיא ובב"ב כ"ד. איתא הא י דקרא וכן הוא בכל המקומות

---

[1]) בדפ' אמש' נדפסו דברי ר"ב בטעות בעי' א י ב'. [2]) והפשוטה העתיקה כן מלת אם (משלי ו', כ"ח; שה"ש ב', ז') ובווק"ר הנ"ל איי אוי. [3]) ובכ"י ר"ח לשבועות וסנהדי' הרבה פעמים כתוב איבעיתימא במלה אחת.

הללו לפי גירס' רבינו בע' דקר ג' (ובכ"י רגמ"ה לב"ב ההיא דקירא) וכן בכ"י ברכות וקידושי' (ד"ס ברכו' קס"ט. הער' כ') ונוסחא ישרה איהי או איהו והוא בלש"פ [اهو، اهوی] עַיִן שהוא כמו בלש' עברי וערבי عين ג"כ להוראת מקור ומלת קירא היא בל' פרסי' [قير] חֵמָר Erdpech וכן תירג' פשיט' בארות בארות חמר (בראשי' י"ד י') בארין בארין דקירא כמו שהעיר כבר בעל ע"מ (דלי"ד) מבלי שידע שנגזרה מל' פרסי. ומזה הענין בלי ספק ב"מ מ', באתריה דמר חפו בקירא פי' טחו בחמר ולא בשעוה כמו שפירש"י, ולפי זה איהי דקירא בלי פרסי עֵין הַחֵמָר וכן נקרא באמת עיר הית או אית ונקראה כן בעבור מעינות חמר שנמצאו שמה. ועיי' באריכות מזה הענין ע"מ ל"ג וכ' ועיי' שפיעגעל קדמוניות של איראן ח"א קס"ח, גרעטץ מ"ע של מהרז"ף ח"ב, קצ"ד, וניבויער גיאגרפיא שנ"ג.

*איו שם חכם עיי' ביצ' ל"ז: (E. N. einer Pers.) עירובי' ל"ז. יומ' נ"ו.

*אֵיזֶה, אֵיזָהוּ (= אֵי זֶה, אֵי זֶה הוּא wer, was, (welcher, e, es בירוש' ברכו' פ"ו ד"י: על איזה מהן שירצה יברך, ירוש' מגיל' פ"ד דע"ד ע"ד איזה מהן חביבים. במדב' רב' פ"ד באיזה צד היו עושין, שהש"ר פ' מי זאת ובאיזה צד נדמה לו — איזהו חכם אבות ד', א'. איזהו מקומן של זבחים, זבחי' ה', א'. ובלי נקב' איזו כמו אי זו בעברית: איזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה במ"ק כ'.

*אִיזִי, אִיזוּ (פי' בל"ע إزاء בל"פ ازا מול זה dem או מל"ע entsprechend, demnach إذا פי' אם כן הוא wenn dem so ist; או מל"פ انگه (alsdann) באלו המקומות נזכרה המלה ב"מ ע', אימא לי איזו גופא דעובדא היכא הוי.[1] בכתובו' ס"ט. ע"ט. ק"ד: גיטי' ל"ט: ב"מ ל"ב: נדה מ"ב. איתא אימא לי איזי וכ' ב"מ צ"ח: אשתבע לי איזו מיהת וכו'. שבת קל"ח: אימא לן איזי הנך מילי מעליית' דאמרת לן וכו', סנהדרי' ל': א"ל ר' שמעון בן אליקים דין ידע א"ל לימא איזו. יומ' ל': לדידכו אודו לי איזי מיהת (ובכ"י יומ' ז' צ"ל איזי). אם תשים עין הבחינה תמצא כי בכל המקומו' הנ"ל השתמש הש"ס בזאת המלה תיכף אחר מחלוקות הדעות ואח"כ אמר נחזיר ונראה היכא היה הדבר וטעם המלה אם כן הוא, מעתה. וכן הוא בל' ערבי' ופרסי' כמו שרשמתי בתחילה, ובעל ע"מ (דמ"א ודרס"א) טעה בזה במח"כ. וגם ראיה שמלה פרסי' היא מאחר שלא נשנה בירושלמי אלא רק בבבלי. אולי שהוא כמו איטה של ע' הבא אח"כ.

*אִיטָה (= בל"ס אִיטָא, εἶτα, Demnach, somit (ita, itaque בירוש' סנהדרי' פ"א די"ח ע"ד איטה עבדתני מבזה רבנן.

☞ אִיכָא (= אִית — כָּא es ist da, auch (mancher, פי' אית כא (= כה bh. בל"פ کا، کاه (Ort, Zeit והפכה ליכא לית כא. וכן איתא אית הא [אחי"ה ולא היא עיי' ע' אית] ליתא לית היא וגם לית היא מלה מחוברת מן לא אית) [אחי"ה ולרוב פעמים איכא הוראתו כמו יש ד"מ עיי' איכא דמתני לה אהא, נדה ע"ב: איכא דניחא ליה בחלא ואיכא דניחא ליה בחמרא, קידושי' מ"ח: התם איכא . . . הכי ליכא עירובי' כ"ב. איכא חד גברא ביהודאי וכ', ברכו' נ"ח. איכא למאן דאמר גיטין נ'. (פי' כמו יש לזה, שבת ל"ד.) איכא בינייהו חולי' ד', ע"ו, עירוב' כ"ב, מי איכא מידי חולי' ע"ו. איכא דאמרי חולי' ג': ע"ה: שבועו' מ', מ"ה: מאי איכא למימר חולי' י"ב. ועוד הרבה בש"ס].

*אֵיכוּ (wenn, falls. = εἴκε, αἴκε) ברכו' כ"ה: איכו השתא לא אתיא סכנתון לברי. ביצ' ד: איכו השתא אשתלאי. ב"מ ע"ג: יבמות מ"ו. השתא איכו שכיבא לא אמרי לכו הא מלתא. שבת קנ"ב: איכו שכיבנא לא אמרי לכו האי מלתא ובע"ז נ"ה, איתא אי הוי שכיבנא וכ'. חולי' צ"ה: איכו השתא ספיתו להו איסורא לבני ברת. וגם טעם המלה לשון בקשה כגון סנהדר' ק"ז, איכו זממה נפל בפומיה (εἴκε, wenn doch, möchte doch) דמאן דסני לי. יבמו' ס"ה: איכו ילדת לי חדא כרסא אחריתי. תעני' כ"ה, מה שמך אמרה ליה איכו (E. N. Jku) אמר איכו (möchte doch!) נמטו כשוריך.

*1 אֵיכַן (בל"ס אֵיכָן Frgpt. wo da, wo denn אֵי כַּן = כָּאן (relat. wo; zusammeng. aus הרבה פעמים בירוש' והוא היכן דבבלי. עיי' ירו' ברכ' פ"א ד"ג: איכן יצאת בת קול (עיי' בת קול שם פ"ג ד"ו, אם יש לו מאיכן ללמוד (בל"ס מֵן אֵיכָן (von wem wo, שם רפ"ד ד"ז, מאיכן למדו תפלות, שם פ"ה ד"ח ע"ד איכן הוא מצוי. ירוש' תרומו' פ"ד דמ"ג, איכן דרתה. ירו' שבת פ"ג ד"ו:

[1]) בב"ק כ"ז: אי' רק איכא לי גופא, וגי' איזו קרוב למלה הרשומה שעגינו בל"פ אם אפוא כן, וכתב הרשב"ם לבראשי' כ"ז, ל"ג מי אפוא תיקון לשון הוא כמו איזו שבתלמוד וכ' ובכ"מ הנ"ל נשתמשו לתשלום ולמלואים בתוך הדבור וכ"ה בעצם וראשונה בלי הונגרי בהוראת מלה izé.

שאין היד שולטת עד איכן. שם פט"ז דט"ו ע"ג לאיכן מצילין אותן. ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: אלא מיכן שהמקבל פני חברו וכ'. ירו' פסחי פ"ז דל"ה: אין לו איכן להגן . . . יש לו איכן להגן . . . ירוש': חגיג' פ"ב דע"ז: איכן היא טובתו של זה, איכן היא אריכת ימיו של זה. שם ע"ד: לאיכן יצא. ירו' מ"ק פ"א ד"פ: שהש"ר פ' יפה את: עד איכן היו קיימות.

*אִיכֵן (מלה מרכבת מן אי=אין בל"ס אִין Ja ומִן כֵּן ja wohl) באסתר רב' פ' בהראותו: אמר להון איכן דכן הוית בדעתי למתני לכון. פי' הן כן מלה מורכבת מאין וכן ושניהם מורים על קיום ואמיתת הדבר וכפל במלות שונות לחזק הענין. ובס"פ ד' דפסחים בירוש' חסר זה ע"ש.

אַיִל [1] (Widder, bh.) בן יומו קרוי איל בר"ג דמרובה (ב"ק ס"ה:)

אַיָל קַמְצָא (בל"ס קוּמצא die langgestreckte Heuschrecke (Laub-Baum Heuschreke) בל"ע ايل langgestreckt + قمص[2]) דכי בפ"ק דפסחי' (ט"ז.) ובפ' אין מעמידין בגמ' דשמן (ע"ז ל"ז.) ובגמ' דואילו מותרין (נדרי' י"ט.) ובפ"ח בעדיות (מ"ד) פי' איל קמצא הוא שושיבא והוא סוסביל ממיני חגבים וראשו ארוך. [אחי"ה בע"ז הנ"ל כך היא הצעת הסוגי' מאי אייל קמצא ר"פ א' שושיבא ורב חִייא בר אמי משמי' דעולא א' סוסביל ר"פ א' שושיבא וקמיפלגי בראשו ארוך וכ' רב חייא בר אמי משמי' דעולא א' סוסביל. בראשו ארוך כ"ע לא פליגי דאסור [צ"ל דמותר עיי' תוספ' ד"ה בראשו] והכא בכנפיו חופין את רובו ע"י הדחק קמיפלגי וכ'. ודע דהמלה שושיבא או מל"ע שושב [= شوشب Scorpion] עקרב או מל"פ ששבא[3]) ششپا [Sechsfüssler, übtg. Heuschrecke] נגזרה, וטעם לכינוי זה או מנשיכה חדה כעקרב או מ ש ש ר ג ל י ם שיש לחגב. וסוסביל[4]) ממש ל"פ סוסה ביל [شوشه بيل] בעל כנפים ארוכים וזה מה שאמ' עולא בכנפיו חופין את רובו וכ'.]

*אַיְלָא (אַיָל Hirsch, bh. בל"ס אַיָלָא) בכורו' ז': זרעא דאילא הוא דאזיל בתר אילתא. עיי' ע' חלי ו'. ושם הגירס' בשני יו"ד.

*אַיָלָה, אַיֶלֶת, אַיֶּלֶת (1 Hirschkuh; 2 übtg. Morgenröthe, Frühleuchten, vgl. בל"ע غزالة Hindin u. Frühröthe) ב"ב ט"ז: אילה רחמה צר. בכו' ז': עיי' אילה. שהש"ר פ' דומה דודי: אורזילהון דאיילתא. ושם פ' עד שיפוח: עורזיליהון דאיילתא (die Jungen der Hindin; בל"ע غزالة das Junge der Hindin,) יומא כ"ט. מה איילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג. ירו' יומ' רפ"ג ד"מ: הדא איילתא דשחרא. ירו' ברכ' שם מאיילת השחר עד שיאור המזרח וכ'. שהש"ר פ' מי זאת ראו אילת השחר שבקעה אורה. פי' כמו אַיֶלֶת השחר תהלים כ"ב, א' ראה שם הפירושים.

*אֶיְלֶא (ἡ εὐλή Wurm, Made) בשבת צ'. ורבינו גרס אלה ע"ש.

*אִילָא אילי, אילעא, יילא, לא, לייא שנוי ההברה לשם אילא ובירושי' הילא והוא אמורי ראש המדבר בדור השלישי עי' מבוא הירושי' דע"ה:

אַיָלָה (E. N. einer Pers.) אלא א"כ היה מומחה כאילה ביבנה בפ"ד דבכורות (כ"ט.) [פי'] שם האיש. [ובנו"ג כאילא].

אֶיְלָה בל"פ ايلوس (Höhle, Schlupfwinkel = ἰλεός, ἰλυός, εἰλεός, ileus) דספינתא בפ' הנודר (נ'.) היה מנהג הספנים לעשות כמין איל של עץ וממלאין אותו מן הממון פעם אחת עשו כך ושכחוה גוים על שפת הים ומצאה ר"ע. [אחי"ה ול"נ שהוא חור ומקום טמון בל"פ יוני' ורו'].

אַיֶלֶת[5]) (Hindin s. Art. אילה) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות (שה"ש ב', ז') בסוף כתובות (קי"א.) ובילמדנו ברב לכם סוב (תנחו' דברי' ש"י סי' ד'.).

אֱיְלַת (Elath, Ἐλαίς Stadt, eine Tag Reise südl. von Jeru.[6]) מן הדרום במשנת מ"ש בפ' כרם רבעי (פ"ה, ב') ובר"ג דביצה (ה'.) ובר"ג דפ' י"ט בר"ה (ל"א:) פי' שם מקום. [אחי"ה בדפוס ראשון של הערוך ובכ"י ו"ה, ל"ד וב"ר וכן בכ"י ביצה (עיי' ד"ס ד"ג:) הגירסא נכונה איילת ובכ"י ר"ה עיילת (ד"ס ר"ה מ"ה.) ותחת זה בביצה ה'. בטעות עלת. וזאת שנית בביצה ובר"ה נוסח' משובשת אילת מן הצפון ועקרבת מן הדרום וצ"ל כמו במ"ש הנ"ל אילת מן הדרום וכ' וכן בכל המקומות

---

[1]) בדפ"ר הגי' אייל וכ"ה בע"ז ל"ז. אייל קמצא אבל עיי' בע' הבא אח"ז. [2]) ולפי' הגזרה הזו שמלה מרכבת מן איל בל"ע ארוך וקמץ פי' הגב הבינו המאמר על בוריו ובפי' לרמב"ם לעדיות נאצלה המלה מן איל של מקרא וכן החכם בוקסטו' והרב לעווינזאהן זאאלאגיע רצ"ד נדחקו. [3]) ותואר יפה הוא בעל ש ש ר ג ל י ם למספר הרגלים שיש לחגב. [4]) בכ"י ה"ב שיסתבל ובכ"י ב"ר שושבינה! [5]) בכ"י ה"ב חסר כל הערך, ובדפ"ע נכלל עם ע' קודם לזה. [6]) עיין נייבויער געאגר. צד קי"ט, ודעת אחרת בלתי נכונה כל כך עיי' בע"מ צד נ"ה והשגת החכם גרעטץ במ"ע של מהרז"ף ח"ב קי"א.

לפי גי' הישר' של רבינו, ונראה שבאה להמעתיקים הטעות מהא דשנינן בפסחי' צ"ד, ועירובי' נ"ו, עגלה בצפון ועקרב בדרום ובאמת הוגה בכ"י ר"ה תחת עילת: עגלת, עי' ד"ס ר"ה הנ"ל].

*אִילְטִים ט"ס עיי' ע' אלסוס.

*אִילֵימָא (wenn man sagen sollte, d. h. in dem Falle, contr. אִין=אִי u. לֵימָא) ב"ק י"ג, אילימא למעוטי. ב"מ י"ב: אילימא כשחייב מודה, קידוש' ע"ד, אהייא אילימא וכו'. יומא נ"ב, אילימא משום דכתיב וכו' עירובי' כ"ט, אילימ' משום דקא תני וכו', וכן נמצא ג"כ אלימא עיי' שבת ק"נ: אהייא אלימא, פי' מלה מורכבת מן אי ר"ל אין ומן לימא ר"ל לימר, כלו' אם לאמר.

*אִילָן (Vorhang, αὐλαία aulaeum=וילון velum) ספ"ה דכלאים קלע ואילן . . . אין בהן משום כלאים, בל"י כמו וילון עיי' ערכו.

*אִילָן, (אִילוֹן, אֵלוֹן (Baum, s. bh. ברכות מ', במשנה: בירך על פירות האילן, ושם בגמ' נקצץ האילן, ושם וסנהד' ע', אילן שאכל ממנו אד"ה וכו', ושם מ"ד, אילן היה לינאי וכו', פסחי' קי"א, ג' אין ממצעין אילן וכו', ר"ה י"א, אילן מלא פירות, תעני' ה': אילן אילן במה אברכך וכו', שקלי' י"א, בעוה"ז אילן עושה ליב"ח וכו', פסחי' קי"ב, התלה באילן גדול (עיי' ע' אשל, וחנק) חולי' ע"ז: אילן שמשיר פירותיו, בכורות ח', אילן לוז, אבות ג' מ"ז מה נאה אילן זה, ובמספ' רבים אילנות עיי' שביעי' א', ב', שבת ל': עירוב' נ"ו, סוכה כ"ט, תעני' ח': ביצה כ"ח: סנהד' נ"ה, חולי' ס', וכן אילני ברכו' מ"ג: כתוב' ק"ב: ב"ב ט"ו: ב"ר פט"ז, ובנפרד אִילָנַיָא ויקר' פ"ה, פי"ב (עיי' ע' אמבוניא), פי' אילן: עץ, כבר בדניאל ד', ז', י"א, י"ז, כ"ג והרבה בתרג'.

*אֵילֵין (welche ?) ירוש' ברכות פ"ב ד"ה: איילן רבנן.

אֵילוֹנִית, (אִילָן (Die Baum-(Holz-) ähnliche (von nach Tlm. (=אַיִל deriv.) Widder-ähnliche, d. h. Unfruchtbare) דכרנית אדלא ילדה: כפ"ק דכתובות (י"א.) קטנה לא תתיבם שמא תמצא אילונית ונמצאו פוגעין בערוה בר"פ אחרון דיבמות (קי"ט.) בת כ' שנה שלא הביאה שתי שערות היא אילנית לא חולצת ולא מתיבמת במשנ' נדה פ' יוצא דופן (מ"ז:) [אחי"ה גם בירוש' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג (וכן בתוספ' פ"א ובבלי כתוב' ל"ו.) איילונית יש להן טענות בתולין, ירוש' יבמו' פ"א ד"ב ע"ג איילונית קידושין תופסין בה, גירס' המלה בשני יודי"ן אחר א' בעבור שנמשך הש"ס אחר הדרוש (כתוב' י"א.) איילונית דוכרנית מן אַיִל אבל זה אינו אלא דרש כמו דשא שדורש ג"כ דרך שם דרגא: דרך גג וכו' (כתוב' י' :), אבל האמת תורה דרכה שהמלה מן השם אִילָן נגזרת ולפיכך הגירס' היותר נכונה בחד י' כגירס' רבינו וכן הוא בכתובו' ל"ו, וביבמו' קי"ט, ודברי' רב' פ"ג עקר ועקרה סריסין ואילונית, ופי' אילונית כמו אשה מוכת עץ שאינה יולדת וראיה להגזרה הזאת מלת דורקטי שהיא בל"פ درخت עץ ואילן ושוה עם הוראת אילונית, ועוד אם נאצלה מן אַיִל למה לא כינה את האשה שאינה יולדת רק בתואר דכרניתא שהוא לש' זכר ולי' איל].

יאֵלוּפִיסָה (E. N. einer Pers. Ἐλπίας, Elpias) בירוש' תרומ' פ"א ד"מ רע"ג אילופיסה יהב לר"ש בר אבא מעשר, ושם: אילופוסה אחינו נאמן הוא, אולי צ"ל אילפיסה שם עצם פרטי כמו שרשמנו או אלופיסה Ἀλόπιος, Ἀλοπεύς ג"כ עצ' פרטי אצל היונים.

אִימָא (Spinnrockenstock, eig. das längliche Holzstück, בל"פ أمه בל"ס אָמִיתָא, אַמִּיתָא Pfahl. Holzbündel) הכוש והמקל והאימא בפ' י"א בכלים (מ' ו') כלי מתכת, ובפ' כ"א (מ' א') הנוגע בצמר שעל האימא, יש ששונין עימא, פי' בל"מ כישור (Rockenstock) ובל' ישמעאל לקאטא [בל"ע كلاز [kleine Stange] ובלע"ז קונוקלא[1]) [צ"ל קונוקיא =Spinnrocken, it. Conocchia] [אחי"ה פי' אימא כמו שרשמנו מקל ארוך או קנה ארוך וכן פי' ממש הר"ש לכלים כ"א, א', ורמב"ם ז"ל פי' ואימה (וכן הוא במשניות) הכלי אשר יתחבר עליו הפשתן או הקו"טון (mitt. lat. cotonum, cottonus it. cotone Katun) אצל הטווי, ושמו המפורסם אצלנו פילוד"א בלע"ז עכ"ל וצ"ל פילוכא בל' ערבי והוא, فلكة פי' פלך וכן כתב ר' האי גאון לכלי' י"א, ו' וכ"א, א' העימה א"ד והאימה פ י ל כ א בטיית ועיי' עוד ע' ארנם ואשוויה].

אִיֵּם (in Angst versetzen, bh.) מאיימין עליה במשקין בפ"ק דסוטה (ז' .) [אחי"ה וכן ר"ה כ', מאיימין על העדים, יומא ד': לא בא הכתוב אלא לאיים עליו, סנהדרי' ד', ה' כיצד מאיימין את

---

[1]) וכ"ה בעי' אשווה ובעה"ק שנ"ב קטקל"א וצ"ל כמו בעי' אשויה: קונוקלא והוא לאיי"ט הרשומה. ובעה"ק שם בל"א ראקן Rocken.

העדים על עדי נפשות. ירוש' פ"א דסוט' דט"ז ע"ד וכשם שמאיימין עליה שתחזור בה כך מאיימין עליה שלא תחזור בה וכן במד"ר פ"ט. ונגזר מל"מ איום ונורא, חבק' א', ז' ומזה אימה, אימים].

*אֵימָא עיי' ערכו אחר אם.

*אֵימָה עיי' ע' אם א'.

*אִימוֹס עיי' ע' אמקסירוס.

*אֵימוּרִים עיי' ע' אמר ו'.

*אֵימְּירוֹן עיי' ע' אמר ד'.

*אִימְמָא (יְמָמָה בל"מ וכן בל"ס אִימָמָא heller Tag,) ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד וירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד דאילו הוה אימטא הוינן חמיין מה קומינון. ירו' ברכ' פ"ד ד"ז: ושמשא בריש דיקלי תמן אימטא הוא' הכא. ירו' ר"ה פ"ד נ"ט ע"ג וירו' תעני' פ"ד דס"ח: עד דו אימטא (während es noch Tag ist) ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג (עיי' ע' דיאו) כיון דחמא אימטא ארך.

*אִימוֹנִים ט"ס תחת אימאוס עיי' ערכו.

אִמִיקַנְטְרוֹן (E. N. einer Pers.) בקהל' רב' ב', ט"ו פ' ושנאתי: אמיקנטרון היה כותב לאדריאנוס קיסר וכו'. פי' שם איש יהודי.

אִיֵּין (entweder = עַיֵּין genau nachsehen; oder בל"ע أين n. a. sich nach, um etwas bemühen) עליו בר"ג דהאשה נקנית (קידו' ד'.) וביש נוחלין בגמ' דסדר נחלות (ב"ב קט"ו.) (א"ב בנוסחאות כתוב עיין). [אחי"ה בע' אן א' ובע' עין א' גירס' רבינו ג"כ עיין עליה ובסמ"ע לחו"מ סי' רע"ו תוי"ט ליבמות ב', ה' ד"ה פוטר שקלו וטרו לקיים הגירס' בעיי"ן או באל"ף בלתי להשגיח על ערך שלנו, ואם גירס' באל"ף אמיתית אזי המלה ערבית כהוכחנו. ועל גירס' זו מעיד הדרש ממלת אֵין ויק' כ"ב, י"ג ובמדב' כ"ז, ח'].

*אַיִן עיי' ע' אן א', ולאחר ע' אנא, עיי' ע' אִין.

*אִינְהוּ, אִינְהִי, אִינוּן, אִינִין, עיי' ע' אהו וע' אינא במוספיא.

*אַיְנוֹי (= הַיְנוּ ? ist es der) שהש"ר פ' חכו איינוי בְּרֵיךְ.

*אַיְנוּנִיתָא ([צ"ל אַיְנוּיוּתָא] בל"ס אַיְנָיוּתָא Werth, Qualität,) בב"ר רפכ"ט ונח מצא חן בעיני ה' כתיב (איוב כ"ב, ל') ימלט אִי נקי ונמלט בבור כפיך א"ר חנינא אינוניתא אונקיא אחת היתה ביד נח א"כ למה נמלט אלא בבור כפיך. ודע שבע' תתיה גרס רבינו אין תתיה אונקיא אחת וכו' ולגירס' הב': אוון תיניה אונקיא אחת (לפי דפוס ע' ראשון ובש"ד משובש וכן ביפה תואר לב"ר כ"ט, וראה הגירס' יותר נכונה במ"כ). והב' נוסחאות ופירושים אינן עולות יפה אבל על כל פנים נשמע מנה שמלת אינוניתא היתה ג"כ לפני בע"ה בטעות הגירס' או על אופן אין תתיה או על אופן אוון תיניה (או תניא לפי מסורת הבעל מ"כ) אבל הילקוט בראשי' רמ"ז מ"ז ואיוב רמז תתק"ח השמיטה מחסרון הבנת המלה וגרס א"ר חיננא אונקיא אחת וכ' וכן השמיטה הרב מוספי' בע' אונקיא ובמד' רב' דפוס ווארשא תרל"ד לפ"ק השמיט אונקיא ולא יעשה כזה! והמפרשים והחוקרים [1] נלאו למצא פתח הפתרון ואשר נראה לי כי תחת אינוניתא צ"ל אינויותא שטעמו בל"ס מהות וערך כלומר ערך אונקיא אחת מן העון היה ג"כ ביד נח ובכל זאת היה נמלט בבור כפו של הקב"ה, ובעל המימרא דרש אִי נקי בלשון נופל על לשון אונקיא. ובזה הכל על מקומו יבא בשלום.

*אֵינִי עיי' ע' אִין אחר ע' אנא.

*אִינִי (E. N. eines Tlm. Lehrers) בשה"ש פ' כרם: רבי יודן בשם ר' איני.

*אִינַיָּיא (E. N. eines Tlm. Lehrers) בירו' גיטין פ"א הל' ו' דמ"ג ע"ד ר' איניא בשם ר' יוחנן ובלבד בשטר, ובבבלי גיטי' מ': איתא אמר ר' יוחנן וכולן בשטר. ובירו' ב"ב פ"ח דט"ו ע"ג: איתא: ר' חייא בשם ר' יוחנן ובלבד בשטר ובתוס' ב"ב ספ"ט חסר כולה.

*איניני, אנייני, אניניא עיי' ערכם במבוא הירוש' דס"ד:

*אֱיְנוּם (mager, matt, kraftlos = jejunus) בירוש' דמאי פ"ז הל' ד' דכ"ו: לא ירעיב עצמו ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט במלאכתו של בה"ב ר' יוחנן אזל לחד אתר אשכח ספרא איינום (כן גירס' אמית' בדפוס זיטאמיר, ובדפוס קראטאשי' בטעו' איינים! ומעריך גורס איינים) [2] א"ל מהו כן א"ל ציים א"ל אסור לך מה אם מלאכתו של בו"ד את אמר אסור מלאכתו של הקב"ה לא כ"ש. ומהמשך המאמר הנחמד הזה נראה בעליל שמלת איינום טעמה חלש ועיף ובאמת זה פתרונו בלי רומי'. אבל בהגה"מ להל' שכירות פי"ג הל' ו' הביא זה הירוש'.

---

1) עיי' ריכ"ז בס"ר ח"א, כ"א, בכ"כ ובעמת"ל של בוקסטי בל תמצא המלה. 2) ובהגהת הגרי"ב לר"ש דמאי שם אי בט"ס אייגוס.

בזה הלשון: ר' יוחנן אזל לחד אתר חמא ספרא אטימום פי' מלמד תינוקות שהיה חלש כעין חולה וכ' ופי' אטימוס בל"י ἄθυμος muthlos, niedergeschlagen עיי' ע"מ דרס"א בשם הרב החכם רימ"ז. ולי נראה מאחר שפי' שהוא חלש כעין חולה וכן כתב הר"ש לדמאי ז', ג' שהביא הך ירוש' בז"ל . . . ספרא אטימויי' ופי' אטימויי' [ר"ל אטימויים] "כך קורין לחולה בל"י" על כן אמרתי שיש לתקן אטימום ואטימויים למלה אטומוס והוא בל"י ἄτονος matt, schlaff ומעתה בין בל"ר בין בל"י הוראת וטעם המלה שוה.

*אָיִם עיי' ע' אם וע' אליאס.

*אִיסָא (E. N. eines Tlm. Lehrers) שם אמורי תלמידו של ר' יוחנן ירו' תרומ' פ"א ד"מ ע"ג.

*אִיסִי (E. N. einer Pers.) איסי בן יהודה חולי' קט"ז: נדרים פ"א. גיטין ס"ז. אדר"נ ספי"ח. איסי בן עקיבא, איסי בן גור אריה עי' סה"ד דכ"ט: הוא יוסף . . . הוא איסי יומ' נ"ב: והוא יוסי בירו' עיי' מבה"י ממהרז"ף צד ק':

*אִיסְדָּא (Jzed) עיי"ע איסרא קודם ע' אסרי שם תמצאנו ושם אדבר עליו.

*אִיסָק (E. N. ein. Pers.) ב"מ ל"ט: מרי בר איסק.

*אִיקוֹטְטָא (Staar stecher,) משורש ערבי قط, قض, قص בל"ע קטט κεντέω stechen (den Staar, בויק' רב' פ"ה וילק' ויק' פ"ד רמז תס"ט עלובה היא מדינתא דאסיא פודגרים (Podagra) ודאיקוטטא [1] בחדא עינא. פי' או לה לעיר שהרופה חולה את רגליו בפודגרא שלא יוכל לילך להחולים ואם הרופא שאומנתו לנקר את חוורור (Staar) בעצמו סומא בעין אחת הוא. ויפה פי' במ"כ אומן החוטט עורון העין ע"ש ויפה תואר פי' בטעות הצופה! ובע' עלב הביא רבינו מימרא קטיע מהמדרש הזה. ומאמר זה כמו משל אסיא אסי חגרתך (עיי' ע' אסי) וכן זה אם כהן המשיח יחטא היאך יוכל לכפר בעד אחרים אם לא כפר בעדו ועל זה אמר המשל קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים (ב"מ ק"ז סע"ב).

*אִיקְלִין עיי' ע' הבא איקר.

*אִיקַנוּם עיי"ע אקיום.

*אִיקָר, אִיקָרָא (בל"ס אִיקָר Ehre, Ehrenbezeugung, im pl. Ehrengeschenk) ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד איקרי לא חשיב כלום מן קדם איקריה דבריי. שם פ"ב ד"ד: מה איתפליג ליה איקר. ירו' תעני' פ"ד דס"ח. פליג ליה איקר. ירו' פיא' פ"ח דכ"א: וירו' שקלי' פ"ה דמ"ט: פרנסה דאיקר. ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ד איגרא דאיקר. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: עבד ליה איקריה. ירו' קידוש' פ"א דס"א: מה אנא מזבנא לכון איקרא דאבהתי בפריטין, פי' איקרא כמו יקר בל"מ. ובאמת בהוצאת ברכו' ירו' עם פי' מוה' שלמה בכר יוסף סיריליאו דפוס מגנצא לברכו' ב' ע"ד הגירס' יקרי תחת איקרי. והריבוי איקרין איתא בירוש' בב' מקומות בשבת פ"א ד"ג ע"ג כד הוה חמי (ר' יונתן) בר נש רב עליל לקרתיה הוה משלח ליה איקרין . . . וכן בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד פי' איקרין כמו בל"ס איקרא דורנות. ובדפוס זיטאמיר בע"ז איתא איקלין וט"ס הוא [2].

*אִיָּיר (בל"ס וערי' ایار בל"ס אִיָּר בל"י Ἰάρ [Jos. Ant. VIII 3, 1, der zweite Monat der Hebr.) בתרג' ירו' א' לשמו' י"ב, ל"ט. במדב' א', א'. אסת' שני ג', ז', ד"ה א' כ"ז, א'. וכן בגמ' ר"ה ג'. וכ' והוא חודש שני ובל"מ חדש זִו (מלכי' א', ו', א', ל"ז) ובתרג' ירח זיו ניצניא (Blüthemonat).

☞ אִיַּרְיָא (והוא אִתַפְעַל משרש ירא ובעברי ירה, ופי' אִיַּרְיָא es ist Gelehrt worden,) בפ' אין מעמידין דע"ז (ל"ד:) [בגמ'] וגבינות בית אונייקי: מאי איריא רוב עגלים אפי' מיעוט נמי. פי' [3] אית ראיה כלומ' מה ראית לומר כן. או מלש' איירי כלומ' מה הוראה.

☞ אַיְרִי (Af. von ירא = lehren) פ"ק דב"ק (ט"ז.) אי אמרת בשלמא איירי בה משום הכי קתני כיצד אלא אם אמרת לא איירי בה מאי כיצד פי' הורו ופי' מיירי מורים. [אחי"ה וזה האחרון עיקר ושני ערכים יחדיו ידובקו ומגזע אחד יוצאים ר"ל משרש ירא כמו ירה בל"מ ובבנין אפעל אַיְרִי תחת אורי (כמו שמצינו בעירו' ס"ב:) ומיירי בינוני כמו מורה בעברי וגם אִיַּרְיָא בנין אִיתַפְעַל משרש ירא. ומוספי' וגם רבינו בע"ה בע' אר ג' לא דקדקו היטב. הא לך ציוני מקומות מכל מידי איריא, מאי איריא, או מאי אריא וכ'. שבת ק"א. שם קמ"ד: עירו' ע'. פסחים ס'. ס': ס"ח. סוכה מ"ג: יבמות מ"ד: פ"ד: ק"י: גיטין ל"ג. ע"ט. [ע"ש] נזיר נ': ב"מ י"ד: ב"ב כ"ו: ס"ח: ע"ז מ"ב: סנהד' פ"ג. שבועות כ':

[1]) ובעמ"תל של בוקסי' הובאת המלה בסוג דקט יען שטעה לסבור כי ד' שהוא בלא"ר כמו ש' בעברי' מן השרש הוא.— והברת א' בראש התיבה כמו א' נוספת עיי"ע אי א'. — [2]) בכ"ז הכניס עצמו רימ"ז בט"ר ח"ב, קצ"ט בדחק לקיים גי' המוטעת. וגם לפי פירושו הנ"ל שיעור המאמר אינו מן המובחר. [3]) כ"ה בפי' רש"י בפסחים ס'. ועיי' ביד מלאכי כללי המ"ם סי' תס"ט.

זבחי' י"א: ל"ה: ס"ו: צ"א: ק"ד: ק"ה: קי"ג: מנחו' י"ח: ק"ד. בכורות כ"ד. חולי' קכ"ז: תמורו' ח'. כריתות ח'. נדה ל"ה. ובע' ער ג' הביא רבינו לשנא מאי איריא והיא שנויה במקומו' אלה: ברכ' ט"ז. ט"ז: כ"ה: נ"ג. שבת כ"ט: ס"ו: צ"ד. קמ"א: קמ"ב: קמ"ו. ק"ג. קנ"ה: עירו' ס"ט: ע"ה. פ': פ"ח: פסחי' ז'. י"ד: י"ז. י"ח: ל"ז. מ'. נ': ע"ד: צ"ט: ביצה ז': ח'. י"ג. ט"ו. ט"ו: כ"ב: ל"ב. ל"ד: ל"ה. מ"ק י"ז: תענית י"ח. סוכה י"א: מגילה ד'. ט'. כ"ב: יבמות ג'. ט'. כ"ד: ל"ג: נ"ט. נ"ט: ס"ז. פ"ד. פ"ו. צ"ה. כתוב' פ"ד. קידוש' ב': ח'. כ"ב. ל"ב. מ"ו. ס"ג. ס"ט. ס"ט: ע"ג: גיטי' י'. י"ג. ל"ד: ל"ה. מ"ב. מ"ט: נ"ה: ס"ב. פ"ז. נדרים י"ט: ל"א. ל"ט: ע"ב. ע"ז. נזיר ט': ט"ז. כ"ה. כ"ז: כ"ח. סוטה מ"ה. מ"ה: ב"ק כ"ז: כ"ט: מ"ה: מ"ח: מ"ט: ס"ח: פ"ד: ק"ג: ב"מ י"ז. כ': כ"ב. כ"ד. כ"ה. כ"ו: כ"ט: מ"א. מ"ג. נ"ג: ס"ב: ע"ז: צ"ג: ק"א. ב"ב ג'. ו': י"ג: י"ט: ל"ב. ל"ו. נ"ט: ע"ז כ"ב. ל"ד: ל"ח. נ"ב. ס"ד. סנהד' כ"ה: מ"ח. נ"א. פ': קי"ג. שבועות כ"ז: הוריות ב': זבחים י"ג: י"ט. כ"ח. קט"ו. מנחות ט': י"א. צ"ה. ק"ג. ק"ח: ק"ט. בכור' י': י"ג. כ"ג: מ"ז. מ"ח: ס"א. חולי' י"ט: כ'. מ': מ"א. ס"ד. ס"ח. ס"ח: ס"ט. פ"ו. ק'. ק"כ. ערכי' ו': כ"ב. כ"ז. ל"ג. תמור' ח'. כ"ב: ל'. כרית' ג': [ע"ש] י"ח. מעילי' ו'. י"ב: ט"ז. כ'. נדה ח': י"ג. מ"ד. נ"ח. ס"ו. ועוד נמצא איזה פעמים אי משום הא לא איריא עיי' שבת מ"ח. יומא ע"ד. יבמות קי"א. קידושין ח'. גיטי' מ"ב: ב"ק צ"ח: ב"מ ק'. קי"ג. ב"ב קנ"ד: ע"ז כ': [עיי' ע' אשפר] מנחו' ל"ט: בכור' ס': חולי' צ"ח. קי"ג. — ובענין דקארי לה מאי קארי לה עיי' מ"ש בע' אַר].

*אִירָאֵ ([צ"ל אִירָאֵי] אי Fluss, Strom ῥοή, ῥοά, (Vorschl. Silbe, s. Art. 1 אי) ירו' מ"ק פ"א דפ': איירא דציפורין איתפחת במועדא . . . פי' בל"י רָאֵי נהר. ועיקר הנוסח' איראי ואי הברה נוספת בראש המלה עיי' ע' אי א'.

☞ אַיְרִינוּן (himmelblau, luftfärbig, ἀέρινόν, aerinum) מדר' אסתר (א' ט"ז) חור כרפת ותכלת תרג' עקילס[1] איירינון קרפסינון טינון. עוד היום בהעתקות יוניות נמצא איריון [צ"ל איירינון, ἀέρινόν] קרבסינון καρπάσινον [von feinem Flachs, dunkelroth] יקינטינון [hyacinthfarbig ὑακίνθινον, hyacinthinum] ופי' המלות איריון [צ"ל איירינון] בגד שיש לו גוון אווריי קרבסינון בגד דק עשוי מפשתן נקי יקינטינון דבר אשר לו גוון תכלת.

*אֶיְרָמֶה (Stadt in Karien, Euromus, Εὔρωμος, auch Eurome) בירו' ביצ' ספ"ב דס"א ע"ד א"ר קירים דאירמה ללמדך שכל מי שיש ספקו בידו למחות ואינו ממחה קלקלה תלויה בו וכן בירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג ושם בט"ס א"ר קיריא דידמא תחת דירמא והוא דאירמא. ועל מאמר נחמד זה ראה ציונים בהגהה י"ז לביצה דפ' קראטאשין. ועל עיר הלזו עיי' פליניאום ה'. כ"ט. ליויאוס ל"ב. ל"ג. ל"ג. ל'; מ"ה כ"ב ועיי' עוד ע"מ של ווינער ח"א תר"ן.

*אֶירֵמִיאָה עיי' ע' ארימון.

*אַיְרוֹנִיּוֹת (luftdicht, verschlossen, eig. luftig luftgefüllt = ἀέρινος, aerinus) בעדיות פ"ב הל' ה' על לפסין (λοπάς) אירוניות (luftdicht-verschlossene Näpfe) שהם טהורות באהל המת וכ' פי' כלי מחבתות שמלאות אויר ואין להם אויר סביב בחוץ ומפני שהן כמוקפות צמיד פתיל טהרות באהל המת עיי' פי' הראב"ד ועיי' ג"כ הרמב"ם שם: באלו הלפסין . . . כיון שאין להם אויר ולא דרך פתח אלא כמו כדור נבוב. ותחת אירוניות איתא בביצ' ל"ב. אלפסין חרניות ומפרש שם חרניות ערניות. וערניות מפר' אביי צעי חקלייתא. ולפי זה סבר אביי שערניות כמו עירניות (städtisch, urbana) עיי' שבת פ'. וכן פירש"י בביצה חרניות: קערות של בני עיירות. ובמחילת כבודו קשה להלמו עיי' ג"כ פי' ר"ת, תוספ' ד"ה אלפסין, ובאמת חרניות ט"ס וצ"ל הירניות כגירס' כ"י ביצה (ד"ס דמ"ג) וכ"י ערוך ע' אלפס ובדפוסי הערוך חירניות. אבל בע' לפס גרס רבינו עירניות בעדיות הנ"ל וכן גרס ג"כ הרמב"ם וכתב עירוניות ואירוניות שוה מיוחסות אל עירות עיי' ג"כ ע' ערן. ובכל המקומות האלה מוכרחין אנו לפרש עירניות כמו אירוניות והוא בל"י ורומיי כשרשמנו (עיי' ע' איירינון) וכן הוא באמת בירו' ביצה פ"ד הל' ג' דס"ב ע"ג ובירו' שבת פי"א סה"ל ב' די"ג. לפסים ארוניות צ"ל אירוניות.

*אִישׁ (Mann, Mensch, Jemand) סוט' י"ז. איש ואשה זכו שכינה ביניהן לא זכו אש אוכלתן עיי' ע' איש אחר ערך אש וכל הענינים השייכים בזה.

---

[1]) בקיבוץ של אריגענעס הנקרא Hexapla נעדרת העתקת עקילס לאסתר אבל האמת כי נמצאו תיבות הערך בהעתקת ע' זקנים במקום המצויין בע'. ועיי' עוד ע' יקנטין וע' טיינון.

אִישִׁי (פי' כמו אדוני והוא לשי' כבוד mein Herr! וכן בל"צ monsieur) כהן גדול במשנה בפ"ק דיומא (י"ח.) ובתמיד פ' החלו עולים (ל"ג.) [עיי' ע' איש].

*אִישׁוּת (Ehe, Ehestand) ע"ז ל"ו: דאורייתא אישות דרך חתנות. יבמו' ע"ו. פנוי הבא על הפנויה שלא לשום אישות עשאה זונה (וביר' יבמו' פ"ו הל' ה' ד"ז ע"ג ובפ"ז הל' ה' ד"ח: הרי זו בעילת זנות) סנהד' ק"ח: איש ואשתו אישות לבהמה מי אית לה (עיי' ע' איש). ירוש' קידוש' פ"א דנ"ט ע"ג שפחות אחר אישות.

*אִישַׁת (חִישַׁת = בל"ע جيشة خيس, Gebüsch) עיי' ע' חישת כי שם מקומו.

*אִישִׁית עיי' ע' אָשְׁת.

אִישַׁר, אִיְשַׁר עיי"ע אחר ע' אָשֶׁר.

אִית (יֵשׁ בל"ע ايس בל"ס אית, es ist, es giebt) דאית ליה תורא נרעי [1] חד יומא דלית ליה [תורא] נרעי תרי יומי. בחלק בגמ' דאנשי סדום (סנהד' ק"ט.) ובנדה בפ' תינוקת (ס"ט.) [2] (א"ב תרג' אולי יש חמישים צדיקים (בראשי' י"ח, כ"ד) מאים אית חמשין, ולית כמו לא אית.) [אחי"ה וכן מצאנו: ב"מ ג'. מה אית לי גבי שכיר. שם ה'. אם איתא. יומ' מ"א. מאי אית לך למימר. סנהד' צ'. מר כדאית ליה ומר כדאית ליה. ר"ה י"א: כדאיתא. פסחי' נ'. כי היכא דאיתו אנן הכי איתינן התם. יבמו' קט"ז. כי איתנכו בשילי. ירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ד וירו' חלה פ"א דנ"ז: אית תניי תני ואית תניי תני (ובירו' ע"ז פ"ד הל' ד' עד דהוה חיילך עלך כן א י ת תניי תני וצ"ל את עיי' במבוא הירו' ד"כ.) ירו' שביעי' פ"י דל"ט ע"ג שלשים יום לא א י ת י י צ"ל איתי וכן הוא בירו' מכו' פ"א דל"א. ירו' דמאי פ"ו הל' ב' דכ"ה: אית בר נש. ירו' סוט' פ"ה הל' ז' ד"כ ע"ג מאן דית לי וכו' כמו דאית לי. ושם הל' ו' ואית דבעי מימר. — איכא, ליכא תחת אית כא, לית כא עיי' ע' איכא.]

*אִיתָא (צווי משרש אתא komme!) עיי' ע' אֲתָא.

*אִיתֵּימָא (מורכב מן אית ומן יֵמָא = אֵמָא sagt mancher; או מורכב מן אִית ומן תֵּימָא (es ist wenn du sagst, d.h. wenn du willst ביצ' ו'. שמואל ואיתימא ר' יוחנן אמר. יומא כ"ו: א"ר אבא ואיתימא רמי בר חמא ואיתימא ר' יוחנן. שם כ"ח. ע"ג;

*אִיתָן עיי' ע' אתן.

1 אַךְ (מלת היחס להוציא דבר מהכלל וענינו זולת nur, aber) אכין ורקין מיעוטין הן בספ"ק דר"ה פי' אך פדה תפדה כלומר מיעט בכור בהמה טמאה מפדיון רק קדשיך מיעט בעלי מומין הכי נמי עשה בתילי' נונין הפוכין כדין רק ואך. אך חלק בריש פסחי'. אכין ורקין מיעוטין ובא זה אך וחלק יום י"ד חציו מותר וחציו אסור. [אחי"ה ול' רבינו מגומגם מאוד ובלי כל ספק נתקלקל בדפוס. ולבי נכון בטוח שכך צ"ל: [3] אכין ורקין מיעוטין הן (שבועות כ"ו. תוספתי' שם פ"א ירו' ברכו' פ"ט דו"ד: ירו' סוטה פ"ה ד"כ ע"ג, ב"ר פ"א פכ"ב פנ"ג וילק' נח רמז נ"ז) כגון אך פדה תפדה (במדבר י"ח, ט"ו) כלומר מיעוט בכור בהמה טהורה (וכ"ה לנכון בדפ"ר) מפדיון (עיי' בכורו' ד', י"ג), רק קדשך (דברים י"ב, כ"ו) מיעוט בעלי מומין (בכורו' י"ד.). [עשה להן סימניות כאכין ורקין שבתורה] בספ"ק דר"ה (י"ז: ועיי' עוד שבת קט"ו: ב"ר פס"ד וילקי' בהעלתך רמז תשכ"ט) . . . הכי נמי עשה בתילים נונין הפוכין כדין רק ואך. אך חלק בר"ג דפסחי' (ה'. ועיי' ע' גלם א') [„כדקיימא לן (ירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ג)] אכין ורקין מיעוטין ובא זה אך וחלק יום י"ד חציו מותר וחציו אסור". [4]

2 אַךְ (בל"ע أكة בל"פ اك בל' צינד Unglück, agha Unheil, =aka,) גדול בס"ג דהזהב (ב"מ נ"ט:) פי' מכה גדולה היתה באותו היום שבירכו את ר' אליעזר דומיא [5] דהוה על הוה (יחזקאל ז', כ"ו). (א"ב פי' בל"י כאב ועצב). [אחי"ה ר"ב כיון לל"י ἄλγος אבל פי' של רבינו וכ"ה ברש"י נ"ל יותר כי בל"פ וע' אך פתרונו מכה ושבר גדול. ובירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד אי' חכ'ך גדול נעשה והא ג"כ בל"ע أكة מכה גדולה וא' וח' מתחלפות בפרט בירו' כידוע.]

*אֲכָאבִית ט"ס עיי' ע' אבבית.

אֲכָאטִים (בל"ס אַכָאטִין, אכאטים Edelstein, Achat, ἀχάτης, achates,) שמות רב' פ' וזה הדבר אשר תעשה (קל"ס פ' ל"ח) דן כוחלין נפתלי אכאטים פי' בל"י ורומי מין אבן

---

1) בכ"י ו"ו ולי"ד נִירעי, בכ"י ב"ר לי רעי וצ"ל לירעי וכ"ה בנוס' הש"ס. 2) וכ"י ג"ג סיום במאמ' יש לאל ידי תרג' אית חילא בידי. 3) עיניך הרואות שאני בישע עליון תקנתי מעוות הדפוס ושמתי העקוב למישור והענין כ"ה: בתחילה הציג רבינו הכלל כי אכין ורקין מיעוטין הן ואח"כ הביא דוגמא לכל אחד ואחד מן המקרא עפ"י מדרש הלכה, ואח"כ הביא מאמר של ר"ה רק בדפ"ע נשמט מאמר שלם אשר הצגנו בין שתי עגולות מרובעות, ואיי רק פי' של רבינו. וקרוב לפיי זה כתב ג"כ רש"י שם ועיי' עוד לשבת הנ"ל ועיי' תוי"ט לאבות פ"ה מ"ד ד"ה עשר, ובסוף הע' הביא הוראת אך חלק והם דברי ר"ח לפסחי' צד הי. וצ"ל בערוך ג"כ כאי' בר"ת כ ד ק י י מ א לן ובדפ"ע נשמט. ובענין נונין הפוכין שנקראין מבעלי המסורה נונין מנזרות מלי נזורו אחור העמיק לדבר בהרחבת ביאור בעל מנחת שי לבמדבר חי, ל"ה ולתהילי' ק"ז, כ"ח עיי"ש היטב ואכ"מ להאריך. 4) עה"ק סיים: י"מ בחלוף אח"ס בט"ע ע"כ. וכן מצאתי בפחד יצחק ע' אכין וז"ל אך פירושו בכ"מ למעט ויש מקום שהוא לחלק הדבר בריש פסחי' אך חילק ופירוש דבאלפ"א בי ת"א דאח"ס בט"ע אך מת הלף והוא חץ ע"כ. 5) כוונת רבינו שביום שבירכו את ר"א צרה גדולה היתה ושבר על שבר יהדיו ירובקו וזהו דהוה על הוה.

טובה אינה יקרה אבל יש לה סגולות ונמצאת בשנוי גוונים. [אחי"ה עיי' פליניאוס ל"ז, נ"ד.]

*אֲכַבְרָא בקידושין ע"א: איתא בגדא עיי' לעיל ע' אונא.

אֱכּוּזוֹ בל"ע ופ' كس, בל"י κυσός; בל"ס כוזא, פי' בית הבושת Schamtheil. וכן בל"פ كوت, كوت פי' אחור (After תנן או עכוזו תנן [עכוז בל"ע عجز Hinteres Gesäss] בר"ג דכיצד מערבין (עירו' נ"ג:) ובפ"ו בבכורו' על אילו מומין (מ'.) פי' בערך הרגז [1]. (א"ב פי' בל"י עגבות עיי' ע' הרגוזו [צ"ל הרגז]). [אחי"ה וכמו שפי' הרב מוספ' כן פירש רש"י ז"ל בעירו' ובבכורו', ובע' הרגז פי' הר"ב הורכום בל"י פי' הטבעת עכ"ל וצ"ל ארכוס או הרכום והוא בל"י [2] ἀρχός After או לפי פי' רש"י עגבות ויהיה כן בל"י (Hoden ὄρχις), ורבינו פי' אליה ויהיה כן בל"י הרגוז κέρκος Schwanz, ופי' עוד וזהו אכוזו, ויהיה כן בל"ע عحص Schweif ואל"ף נוספת. אבל פירושי שרשמתי בתחילת הערך נראה לי יותר שטעם המלה אחור ואותו מקום, ובזה ניחא שגירס' כ"י עירובי' וברש"י דפו"ש אבוזו או עבוזו (ד"ס עירו' ק"א:) והוא ממש בל"ע بوص, After] והשתא דאתינא להכי גזור אשר הרגוז היא מלה מרכבת פרסית, ממלה הרה וממלה גוז ששתיהן מורות אחור וזה כתיבתם هره كوت [3] ואתה קורא מבין תבחר כטוב בעיני שכלך.]

*אֲכּוּזָא לפי נוסח כ"י תעני' כ': ולפנינו בדפוסי' איתא כוזא וזה יותר נכון עיי' ע' כוז הציונים אע"פ שרבינו לא הביא מאמר דתעני'.

☞ אֲכְדֵין ([=אֵיכְדֵין] Frgprtk. wie denn, auf (w. Weise? תרג' ואיך אמרת (בראשי' כ"ו, ט') ואכדין אמרת מלה מורכבת איך דין.) [אחי"ה וכן הוא לרוב פעמים בתרג' איכדין ביו"ד ובלא יו"ד רק בשופטי' י"ה, ט"ז תרג' ולך אגיד? וליך אכדין אחוי] ולפעמים כתוב בתרגום היכדין: איך תאמרו לנפשי (תילי' י"א, א') היכדין תימרון לנפשי.) [אחי"ה ועיי' דוגמאות בעמת"ר של מהרי"ל ח"א קצ"ז:]

*אֲכְוַנְגְּרֵי הרחבנו דיבורנו בזה בע' אטורנגא ועיי' עוד ע' אכנגרי.

*אַכְוָור ט"ס תחת מכוור עיי' ע' הר א' וע' מכבר ושם נדבר בזה.

אֲכוּרְנְקִי [צ"ל [4]) אבורנקי] (בל"פ بارنكو Citronen-baum; או בל"ע بورنك נטיעה של בשמים Riechpflanze بوىرنك פי' וורד (Rose ההוא אכורנקי דהוה ליה לריש גלותא בבוסתניה (עירובי' כ"ה:) פי' כורנקי נטיעה כדגרסינן (תעני' י"ד: מגילי' ה':) אי זו היא נטיעה של שמחה זה הנוטע אכורנקי של מלכים. ויש מפרשים אבורנקא [5]). ובע' כ"ף יש מהן. [אחי"ה גירס' בכ"ף איתא נמי בכ"י עירובי' (עיי' ד"ס מ"ז:) ותעני' (עיי' ד"ס ל"ט.) וחילוף הנוסחאות רק או גרסינן אכוורנקי או אכורנקי או אכוורנקא. אבל בדפוסים של הש"ס בכולם הנוסחא בבית אבורנקא או אבוורנקי. ונראה לי לקיים נוסח' של דפוסים שהיא ג"כ נוסח' של ויש מפרשים שזוכר' רבינו אע"פ שבע' כוורנק גורס בכ"ף וטעם הדבר שלא הבין מקור המלה. ופתרון המלה בל' פרסי' כשרשמנו אילן ששמו כן וענפיו מרובים וצמח רק בארץ פרס. או תהיה נטיעת של בשמים וגם הוורד נקרא כן בל"פ. ולפי זה יפה פי' הרמב"ם ז"ל לתעני' הנ"ל שטעם המלה נטיעת הבשמים, וביד החזקה הלכ' תעני' פ"ג הל"ח כתב בנטיעה של שמחה כגון מיני הדס ומיני אהלים (ע"ש מ"מ שפי' בטוב טעם ודעת שמאבורנקי יצא לו לרמב"ם זה ומה שמשיג על הרב מ"מ מרן הרב ב"י באורח חיים סי' תקע"ה אינו מוצדק וגרם לו במחילת כבודו חסרון ידיעת המלה אבורנקי). והנוסח אבוורנקי נמצא ג"כ בתרג' ירו' א' לדברי' ל"ב, נ' נציב אבוורנקי דמלכיא. והנוסח בכ"ף אין לו פתרון אע"פ שיש תיבה בל"פ خورنكه ובל"ע [6]) خورنق (Speisesaal שהוראתה היכל שאוכלים ושותים שם. ואין לומר שהיא המלה אשר דברנו בה דהיאך שייך לומר ממנה פעל הנוטע אכורנקי או אי זו היא נטיעה וכ'. ואין כ"מ להאריך].

*אַכְזִיב (Seestadt in Galil. Ecdippa (Plin) (בל"ע زيب (Jos.) Ἐκδίππων' ירו' שביעי' פ"ה ל"ו: המהלך מעכו לאכזיב, ובבבלי גיטי' ז': תוס' אהלות פי"ח מעכו לכזיב, ובמשנ' שביעי' ו', א' וחלה ד', ח' איתא ג"כ כזיב ובירו' גזיב עיי'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד וכן קיים רבינו מאמרו בע' הרגז אבל בדפ"ע בכאן נשמט בטעות וא"כ נשארה המלה בלי פרוש ובעה"ק הביא קרימה פי' אליתו והוא בע' הרגז בדפוסי' וזה מדרכו של עה"ק להקדים הפירושים מערכים הבאים אח"כ. [2]) ובזה עולה יפה גי' כ"י ב"ר ארגוז. [3]) עיי' עמ"פ של וואולירס ח"ב תתק"ו. ואלף ת"ג. [4]) וכ"י ה"ב גרס כן באמת בכל מקום רק בתחילת ע' אבוורקא בט"ס תחת אבוורנקא. ובאמצע הע' אבורנקי. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ב"ר. [6]) עיי' עמ"פ של וואולירס ח"א תש"נ ומהרי"ל בעמת"ר ח"א, כ"ו ולפי פי' זה עולה יפה פירש"י לעירו' כ"ו. ד"ה להרע שפי' בשם תשובי הגאונים אבוורנקא (ויותר טוב בפי' זה גי' כ"י רש"י אכוורנקא עיי' ד"ס עירו' מ"ח. אות נ') כמין אכסדרה או קובה בונין המלכים בתוך פרדס וכ' ועיי' תוספי' שם כ"ה: ד"ה אבוורנקי.

ע' גזב. והיום נקראת בל"ע זיב, עיי' נייבויער רל"א.

*אַכְזָרִי (ל"מ grausam; אַכְזָרִיּוּת ל"מ Grausamkeit) ירו' פיאה, פ"א דט"ו ע"ד תנחומ' וילק' משלי ל' רמז תתקס"ג יבא עורב שהוא אכזרי... ויבא נשר שהוא רחמן (רחמני). עירובי' כ"ב: מי שמשים אכזרי על בניו. ב"ק צ"ב. מניין שאם לא מחל שהוא אכזרי. ב"ב קמ"ה: ילק' משלי ט"ו רמז תתקנ"ג כל ימיו עני רעים זה רחמן וטוב לב זה אכזרי. סנהד' ל"ט. אם אכזרי הוא הורג כולם. קהל"ר פ' אל תהי צדיק: כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן. והנקבה אכזראה. מדר' איכ' פתיח' קטולא אכזראה וכן אכזרית, ב"ב ט"ז. יעלה זו אכזרית על בניה. והשם אכזריות. סוכה י"ד. במ"ר פ"י מדת אכזריות. במ"ר פ"ט מדת אכזרית, צ"ל אכזריות. אסתר רב' פ' כדת שלא כדת אלא באכזריות. וכולם מל"מ אכזר, אכזרי, אכזריות.

אֲכַטַא [צ"ל אֲבַטָא עיי"ע.] (בל"ע بطّة lederner Schlauch) אמר ר' חביבא האי אכטא דטייעא בתר תריסר ירחי שתא שרי. בפ' אין מעמידין בגמ' דהחרצנין (ע"ז ל"ד:). מצאנו בתשובת גאונים אכטא טייעא בכ"ף ופי' הכי מביאין קמח ועשבים ושורין אותן בחלב ומזלף יין נסך עליהם. [אחי"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובדפוסי הש"ס הגירס' בבי"ת אבטא והיא הנכונה וכן גרס ר"ח עיי' תוספ' שם דהשיגו על פי' של ר"ח ולא על הגירסא, ובאמת אם היתה כוונתם להתעורר ג"כ נגד הגירסא בבי"ת, מדוע לא הקשו גם על רש"י ז"ל דהוא גורס ג"כ אבטא. ופירושו: חמת מעור עב וקורין אותו בוט"ין (ledern. Weingefäss, בל"צ boute) .. הולכי דרכים נושאין אותו מלא יין למרחוק .. וכ' נחמד ונעים וטעמו ונמוקו עמו דבל"ע תיבה שרשמנו בתחלה ובע' אבטא הורה ג"כ חמת מעור והולכי דרכים למרחוק משימים בו מים או יין. ומה שלא הביא רבינו ג"כ נוסח בבי"ת אבטא נ"ל משום שהיה נוהג כבוד ברבו ר"ח ולא נראה לו פירושו מטעם של תוספות ע"ז הנ"ל ושם יד על פה מבלי להזכיר שמו לגנאי אבל הסמיך דברו על גירס' הגאונים. ואם נחזיק הגירס' בכ"ף אולי אכטא תחת אכטים או ט"ס תחת אכטם שהוראתה בל"פ [كتيم] ג"כ חמת. ואם המלה ל"י אז צ"ל אכטא כמו אטכא שהוא (ἄσκος) ג"כ חמת. ומה שהביא רבינו מביאין קמח וכ' (לא לפירוש המלה אלא לפי' הענין היאך יוכל להתיר חמת עור מאיסור יין נסך) גרם טעות נפלאה לבעל צ"ד שפי' אות אכטא בזה"ל: מטעם עם קמח עשבים חלב ויין! וטעותיו של ר"ד די פמים בצ"ד שלו נודעים וחדלתי לספור כי אין מספר.]

☜ אוּכְטוּ (acht, ὀκτώ, octo) פי' בל"י שמונה עיי' ע' זיטא.)

☜ אֲכָכָא (בל"פ كك, Henne; ויותר טוב לגרום בהיפך אותיות אֲבַכָּא והוא ל"ס Hahn) תרגום זרזיר מתנים (משלי ל', ל"א) ואככא דמזדרביל [צ"ל ואבכא דמזדרכל] בינת תרנגולי). [אחי"ה והוא ממש כתרגום של פשיטה ואם נוס' הדפוסי' עיקר אז מל"פ כַּךְ: תרנגולת נגזרת].

1 אָכַל (מל"מ essen, verzehren) ר' אליעזר אומר האוכל אוכל ראשון וכ' בפ' ב' בטהרות האשה שהיתה כובשת ירק (משני ב') והא מתניתא מפורשת [1] בפ' השוחט אחד בעוף (חולין ל"ג: עיין שבת י"ד. סוטה ל'.). אכלו ארי אין לנו בפ' מי שאחזו בגמ' הרי זה גיטך מהיום (ע"ג.). פי' כיון דאמר אם מתי מחולי זה אע"פ שאכלו ארי ומת לא נתקיים תנאו שהרי לא מת מאותו חולי והוא הדין נפל עליו הבית או נשכו נחש אבל אם התנה אם לא יעמוד מחליו ונשכו נחש הרי נתקיים התנאי כי לא עמד לפיכך זה גט וזה אינו גט. כל מצד אחד כמאכל בן דרוסאי [2] ולא כלום הוא בגמ' דכל המנחות באות בהלכה דוחייב על לישתה (מנחות נ"ז.). [אחי"ה וכן ירושלמי שבועות פ"ז דל"ח. כשרבית אוכלת בו. ירושלמי תרומות פ"ח דמ"ו. הוה אכיל קופד. ושם: כד אתון ייכלון... מיכל מיניה. ובבנין אַפְעֵל אוֹכֵל וְאַיְכַל. ירושלמי תרומ' פ"י דמ"ז: אוכליה ליה. ב"ר ס"פ מ"ח אכלית [צ"ל אוכלית] אשקית לוית. עירובין נ"ג: תאי דאוכליך חלבא אמרת לה שלוכתי תיכלוך לביא (ובכ"י עירובין [ד"ס ק"ב.] ואמרי' שלוותי תיכלוך לבא) עיי' ע' שלך וע' תא. ירושלמי קידושין פ"א דס"א: הוה מייכל לאבוי. — ובהשאילה טעם אָכַל: תשמיש המטה (עיין משלי ל', כ') כתוב' ס"ה: מאי אוכלת ר' נחמן א' אוכלת ממש ר' אשי א' תשמיש... מאי אוכלת לישנא מעליא. ירושלמי כתובות פ"ה ד"ל: אוכלת... בלשון נקיה —. אכל בחבור עם השם קרצא טעמו הִלְשִׁין עיין ע' קרץ ג'].

---

[1]) ובדפ"ע איי עוד בט"ס: בסוף חולין. [2]) וכן בירו' שבת פ"א ד"ד. אכילת בן דרוסאי. ועיי"ע בר דרוסיי.

2אֲכַל (=עֲכַל verbrennen (verzehren, (verdauen) כדי שיתאכל המזון בפ' אלו דברים בברכות (נ"א: נ"ג:) אמרו חכמים כמה שיעורו כל זמן שאינו רעב ואמר הכא כל זמן שהוא צמא למים ולאכילה מרובה כדי הילוך ארבעה מילין (א"ב בנוסחאות דידן כתוב כדי שיתעכל). [אחי"ה ובמשניות ד' נאפולי וכ"ה בירושלמי איתא כגירס' רבינו. עיין עוד ירושלמי ברכות פ"ד ד"ז: ובב"ר פס"ח שהיו מתאכלין ע"ג המזבח. תמיד כ"ח: שלא נתאכלו מבערב. ובהשאילה טעמו נִתְאַבֵּד: קידושין נ"ט. נתאכלו המעות (verzehrt, d. h. ausgegeben). ירושלמי שבת פ"א ד"ד. מתאכל צבעו. ירושלמי סנהדרין פ"ו דכ"ג ע"ד נתאכל הבשר. שהש"ר פ' כמגדל: שלא נתאכלה אחת מהן. וּבְאִתְפְּעֵל: קא מתאכל קידושין נ"ט.] מן הַמְּאוּכָּלוֹת בפ"ק דתמיד (א' די דכ"ח:) [אחי"ה וכ"ה במשניות וביומא ירוש' פ"ב ל"ט ע"ג, אבל בדפוסי הש"ס בתמיד את המאוכלות וט"ס הוא עיי' המפרש שם].

אָכְלַת[1]) Raumumfang, d. h. das Verzehren,) אָכְלָה בסמיכות: אָכְלַת Absorbiren des Raumes) הגפן והקבר [והסלע] בכלאים בפ' כל סאה (ב', י') פי' ת פ י ש ת הגפן כמו שתופש מכל צד. וי"א הקפת הגפן. וי"א ש ו ר ש הגפן צריך להרחיב לו בית רובע. זה פי' ר' מ צ ל י ח ו ל א מ ס ת ב ר ד ה כ י ת נ ן א כ ל ת ה ג פ ן וכ' (ל א? יש למחוק) ע ו ל י ן ב מ ד ת ב י ת ר ו ב ע ד א ל מ א ת פ י ש ת[ו] ו כ ן ה ס ל ע ע ו ל י ן ל מ ד ת ב י ת ר ו ב ע[2]) וכן הקבר צריך להניח לו בית רובע. [אחי"ה פי' אכלת או אוכלת או מלשון אכל (verzehren, absorbiren) או מלשון כּוּל (umfassen) שלקח לו לעצמו מקום התפשטות ותפיסה, עיי' פי' הרמב"ם לכלאי' ב' י': ואוכלת הגפן ר"ל מה שיתפשטו ענפיו על הארץ ומלת אוכלת מליצה ר"ל מה שאכלה מן הארץ כשנתפשטו ענפיה, עכ"ל. וכן הענין כמה לוחות אוכלות בארון י"ב טפחים ב"ב י"ד. במד"ר פ"ד. ופירש"י אוכלות: תופסות כך לשון המשנה (מדות פ"ג מש' א') אוכל בדרום אמה אחת [עיין ג"כ זבחים נ"ד. ורש"י שם] . . . ואף בל"מ כי יוכלו אתיקים (יחזקאל מ"ב, ה' עיי' ג"כ רד"ק שם). וכן הענין אוכלות מתחום טבריה. ירושלמי עירובין פ"ד דכ"א ע"ד].

1 אוּכְלָא (פי' כליון עיי' החולי das Umsichfressende d. i. die Krankheit. בל"ע اكال בל"ס אֲכוּלְתָא פי' (Krebskrankheit תחלת אוכלא וסוף אוכלא בפ' אין מעמידין בגמ' דמתרפאין (ע"ז כ"ח:) ובר"ג דהנודר מן הירק (נדרים נ"ד:). פי' תחלת אוכלא תחלת החולי מותר לכוחלה[3]) בשבת לאפוקי סוף אוכלא, פי' כשעבר הכאב ונשתייר מעט שאוכל לו. ופצוחא עינא (ע"ז שם) היינו לבסוף לפתח את העיין לברר את המאור.[4])

☞ 2 אוּכְלָ[א] (Mist, Excrement, eig. das Essen sc. im Darm) תרגום ואת פרשו (ויקרא ח', י"ז) וית אוכליה.) [אחי"ה וכן בתרגום ויקרא א', ט"ז, במדבר י"ט, ה', שופטים ג' כ"ב. ונראה לי שהוא אוכל המונח בבני מעיים.]

*3 אוּכְלָא (בל"ע اكل אֹכֶל מל"מ בל"ס אוּכְלָא (Speise שבת קמ"ה: מעיקרא אוכלא ולבסוף אוכלא. יומא פ': כל אכשורי אוכלא אוכלא הוא.

* 4 אוּכְלָא (בל"פ كيله בל"ס כילא בל"ע كيل pl. اكيال (ein bestimmtes Maass ירושלמי סוטה פ"א די"ז. מניין לרבות תרקוב וכ' ותומן וחצי תומן ואוכלא. בבבלי סוטה ח': תוספ' סוטה רפ"ג וילקוט ישעיה ט' רמז רפ"ה איתא עוכלא וכן גרס רבינו בע' עכל א'. ויותר נכון באל"ף שהיא נוספת משורש כיל או כול פי' מודד וכן השם כיל בערבי. ומזה נדרים נ"א. ליכיל לי מר פי' ימוד לי. וברות רבה בריש: תקום אֱכוּל. ונמצא השם כְּלָה ביוצר של הפייטן הגדול ר"א הקליר לפרשת שקלים וז"ל: וכל עמר שבעת רבע וּכְלָה והכלה אחד ממאה ועוד בסאה.

* 5 אוּכְלָא ט"ס תחת אובלא עיי' ערכו לעיל.

* אִיכּוּל (das Verzehren, Verbrennen) ירושלמי ברכות פ"ד ד"ז: איכול איברים וכן ירוש' שבת פ"ב ד"ה: וירושלמי יומא פ"ד דמ"א ע"ד. איכול בראש המזבח. ירושלמי סוטה פ"ג די"ט:

☞ אַכְלִ[י] (laut rufen, lärmen, Af. von כְּלָא = כְּלִי בל"ע قال καλέω) תרגום וירעם בשמים (תהלים י"ח, י"ד) ואכלי בשמיא. שאגו צורריך (שם ע"ה, ד') אכלין מעיקיך.) [אחי"ה

---

[1]) כ"ה בכ"י ב"ר ובעה"ק שנ"ב וכ"ה בירו' במשני' אבל בירו' גמ' כלאיי דכ"ח. אוכלת ובמשניות אי אכילת. [2]) כ"ה רק בכ"י ה"ב ולא נסתפק באמיתת הנוסח כי ר' מצליח בן דורו של רבינו היה ומפיו למד עיי"ע אנפקינון וכן הביא פירושו משמו בעי' אמפליא, אמפולי, מלת, כחל א', מלבן, מתי. ועיי' במבוא אצלינו פ"ב, אבל רבינו חולק על דעת האחרונה שלא ש ו ר ש בלבד אבל כל תפישת הגפן וכן הסלע השייך לגפן הכל עולין למדת בית רובע. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ודפ"ר ועה"ק (ועיי' רש"י לע"ז שם ד"ה ופצוחי) אבל בשדפ"ע בט"ס לכתחילה. [4]) בכ"י ב"ר בט"ס המאוס.

והשם אַכְלְיוּתָא עיי' דוגמאות בעמת"ר של מהרי"ל ח"א כ"ז.]

* אַכְלָן (בל"ע اكال (Vielesser ירושלמי מעשרות פ"ג ד"נ ע"ד עי' דהוה אכלן.

☞ אַכְלְבָאֵי (בל"פ كلبك = Getreideschoppen כלכא בל"פ كرچ בחילוף האותיות ל' ור"ש עיי"ע כלך ב'. ולדעת ר"ב מל"י ηκαλύβη (Hütte) ב"מ פ' איזהו נשך (ס"ג:) דאמר ליה חיטי דקדחי באכלבאי פי' בל"י כַלִיבֵי [ηκαλύβη] אוצר.) [אחי"ה זה אינו שוה לי כי פתרון מלה יונית חדר ובית קטן, וכן בל"פ כָלְבָה [كلبه]. אבל הוא כָלְבַּך בל"פ אוצר חיטים וגורן חיטים וזה ג"כ הוראת המלה כ.ר י ך. ובזה מובן גירס' רבינו בע' כלך ב' שגרס כלכא ואכלכי ול' ור' מתחלפים ברוב פעמים. ולפנינו בש"ס תמיד אכלבא ובקבוץ: אכלבאי. עיי' תענית כ"ד. זבין ליה [צ"ל ביה עיי' ע' כלך ב'] חיטי ואסיק שדייה באכלבא. שם: כל מאי דאייתי באכלבא שדיתי' אתיא למיפתח בבא דאכלבא חזת אכלבא דמליא חיטי. גיטין נ"ו. אכלבא דחיטי בעי שיתין אכלבי דציבי. ב"מ ע"ב: בחיטי דאכלבי וארבי. עיי' ע' א ר ב ו' ששם גורס רבינו בעצמו כך. נשמע מינה שנוסח אכלבא ידוע לפניו ג"כ.]

אוּכְלוּסָא (בל"ס ,Schaar, Menge, Haufen, ὄχλος) בפסחים בגמ' דהפסח ששחטו כפ' אילו דברים [1]) (ע"ב.) ובפ' אלו הן הגולין (מכות י'.) ובפ' הערל (יבמות ע"ו:). תרגום ירושלמי יש לאל ידי (תר"י בי בראשית ל"א, כ"ט) אוכלוסין סגיאין צ"ל אית לי חיל ואוכלוסין.] וכן ונפל ממנו רב (תר"י בי שמות י"ט, כ"א) אוכלוסין סגיאין. [וצים מיד כתים (במדבר כ"ד, כ"ד) [ויפקון באוכלוסין סגיאין]. פי' המון עם בל"י אוכלוסא. תנא בפ' הרואה (ברכות נ"ח.) אין אוכלוסא פחותה מס' רבוא. — ואי נפקי באוכלוסא, רבנן לאו בני מיפק באוכלוסא נינהו. ס"א אכלוזא. פי' ואי נפקי בחפירה זו בהמון עמי הארץ, [2]) לא נפקי רבנן בהדייהו. שאין דרך החכמים לצאת עם עמי הארץ ירודים ונבזים. זו השמועה בגמ' דהמקבל שדה (ב"מ ק"ח.) ובגמ' דהשותפין (ב"ב ח'). [אחי"ה וכן בירושלמי ברכות פ"ט די"ג ע"ג ראה אוכלוסין בירושלם אמר ברוך שברא כל אילו לשמשני — שם: הרואה אוכלוסין או' ברוך חכם הרזים. וכן בתוס' ברכות פ"ו. ירוש' דמאי פ"ד הל' ב' דכ"ד. וחמית אוכלוסא עלך. ירושלמי ביכורים פ"ג הל"ג דס"ה ע"ג כיני מתניתין באוכלוסין וכ'. ירושלמי עירובין פ"ה דכ"ב ע"ג לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה. ירושלמי סנהדרין פ"י הל"ב דכ"ט ע"ב לא אסחין אוכלוסיא דתלמידייא דהוון תמן. ירושלמי הוריות פ"א הל"ז דמ"ו: מחצית שבטים ובלבד רוב אוכלוסין . . . מחצית אוכלוסין ובלבד רוב השבטים. פסיקתא דר"כ בחודש השלישי (דק"ח.) הובא בילקוט תהלים ס"ט רמז תשצ"ז בשם פסיקתא רבתי [והוא פכ"א] במקום שיש אוכלוסין יש דוחק אבל בסיני וכ' (עיין שמ"ר ר"פ כ"ט והלשון שם משובש' ויש לתקן ע"פ פסיקתא). ב"ר פ"ו כל אוכלוסא יוצאת עמו. בב"ר פל"ט ביום חילך (תהלים ק"י, ג') בעת שכנסת אתה לי כל החיילות והאוכלסים. במ"ר פ"ו נתרבו באוכלוסא].

* אַכְלוֹנָם (=כלונם eig. Alles was hölzern ist, (Holzstück, entw. ξύλινος, oder καλινός בזבים פ"ג משנה א' וג' על האכלונם. ורבינו האי בסדר טהרות (דל"ט.) גרס כלונם. וכגירסתו כתב ופירשו ג"כ רבינו בע' כלנס.

* אֶכְלְסִין (essbare Eichel ἄκυλος) ס"א אלכסין בע"ז י"ד. וזה הגי' עיקר עיין ע' אלכסין. ובלא אל"ף: כלסין נמצא ג"כ עיי' ע' כלס.

אַכְלוּשֵׁי ([צ"ל אַבְלוּשֵׁי] בל"פ ابلیسه (Feldarbeiter אכלושי [דמחוזא] דאי לא עבדי חלשי בר"ג דהשוכר את האומנין (ב"מ ע"ז.), יש ספרים שכתוב בהן אבלושי בבי"ת [3]). פירוש הַכַּתָּפִים (die Schulterträger? bajulus) שהן נהוגין למשא [4]) ואם יבטלו חלשי אבל שאר פועלין אמר להן אינו דומה הבא טעון לבא ריקן עושה מלאכה ליושב ובטל. ומה שראוי להן לפי חשבון זה [5]) נותנין להן. (א"ב פי' בל"י יוני סבל הטוען משא במוט [Hebel, ὀχλεύς] ול"נ בפט"ו בכלים (משני ד') שיש לגרום מקל הכלשין ולא מקל הבלשין [6]), כי יש

---

[1]) ברפ' וויניצי' בטעות בפ' אלו עוברין. ברפ"ע מבוכה גדולה בציון פסוקי התרגום וצ"ל כמו שסדרנו בפנים. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ן ל"ד ה"ב וב"ר אבל ברפ"ע ואי נפקי רוב עמי הארץ, ובנוסחי אי' אבל באכלוזא לא דרבנן לאו בני מיפק באכלוזא נינהו וטעות של בוקסי' הערה מהרי"ל בעמת"ר ח"א כ"ז: ע"ש. [3]) בכ"י ב"ר אי' כן גם בתחילת הערך. [4]) וכן בפירש"י הרגילים לשאת משאות. [5]) בכ"י ה"ב ומה שראוי לתת בין זה לזה. [6]) עיי"ע בלשת.

לסבלים מוט ומקל אשר בו מניעים דברים הכבדים) [אחי"ה ודע דמרא דשמעתתא רבא שמלך במחוזא עיר של בבל ובעבור זאת המלהפרסי' היא ואבלישה בל"פ זורע וחופר אדמה הוא. ומה מאד טוב ויפה פי' של הרמב"ם ז"ל שפי' המלה חופרי אדמה, וגם הענין מורה על זה כמו שפי' הרא"ש בהסוגיא סי' ה' וז"ל האי מאן דאגיר אגירי לעבידתא פי' למלאכה ידועה שהזכיר להם או ניכוש או עידור וכ' ואיכאוכלוסי דמחוזא נינהו וכ' ואוכלוסי ברי"ף ואוכלוסי בראש גירס' מוטעת היא.

אֻכָּם (=אוּכָּם בל"ם אוּכָּמָא schwarz) אוכמי אוכמי בפ' אילו טרפות בגמ' דהריאה (חולין מ"ו:). א"ר יוסף לא קשיא הא באוכמא הא בציריא בבכורות בפ' על אילו מומין [בגמ'] דמנה איילא (מ'.), ובנדה בפ' המפלת כמין בהמה (כ"ג.) א"ר חסדא אוכמא בחיורא לקיא חיורא באוכמא לקיא, בנזיר בפ' ב"ש אומר (ל"א:). פי' שור שחור שימצא בין לבנים אותו שור גרוע הוא ופחות מלבן חיורא באוכמא לקיא כתם לבן שימצא בעור שחור מכה בעור שחור היתה ולפיכך נעשה שם כתם לבן. אמר רבא לא שנו אלא שלא נתאכמו ס"א לא שנו אלא שלא נתפחמו. פי' שנתאכמו מלשון אוכם, נתפחמו מלשון פֶּחָם, בפ' היה מביא את מנחתה (סוטה ט"ו:) (א"ב תרגום ושער שחור (ויקרא י"ג, ל"א) ושער אוכם). [אחי"ה וכן בפסחים פ"ח, פתיא אוכמא (עיי' ע' פתיא) ובל' נקבה אוכמתא עיי' ערכו.]

* אִכּוּמָא (השֵׁם מע' הקודם, Schwärze) בירושלמי שבת פ"ב הל' א' ד"ד ע"ד מה דמר מדליקין בההן איכומא, ר"ל בנפט ע"ש ובבלי שבת כ"ח:

* אִכּוּם (E. N. eines Dorfes) ירושלמי סנהדרין פ"י הל"ו דכ"ט ע"ג ר"ש בן ר' יהודה איש כפר אכום. וי"ס שכתוב אכום [1].

* אָכִים (אָכֵם בל"ם schwarz) בירושלמי גיטין רפ"ז דמ"ח ע"ג סמיק גו אכים . . . אכים גו סמיק (עיין בבבלי ס"ט:) ובירושלמי תרומות רפ"א ד"מ: איתא בט"ס. סימוק גו אבוס . . . אבוס גו סימוק. וצ"ל אָכִים או אכּוּם ואם הגי' בבי"ת עיק' אז צ"ל אבים והוא ל"ע ابيض פי' לבן.

אוּכָּמָתָא (=בל"ם בל' נקבה schwarz) מ"ק ט'. רב ביבי הוה ליה ברתא אוכמתא (לפי כ"י מ"ק, עיי' ד"ס שם י"ג:) גיטין ס"ז: תרנגולתא אוכמתי, שם ס"ח: אוכמא בחיורא וחוורא באוכמתא לקותא היא. ברכות ו'. אוכמתא בת אוכמתא. ובמספר רבי' שבת קכ"ט. שב תמרי אוּכָּמָתָא. פי' שחור בל' נקבה מן אוכם של ל' זכר.

* אוּכָּמוּתָא (בל"ם, Schwärze) תרגום שחרות (קהלת י', י"א) יומי אוכמות שער. תרגום שחר משחר תארם (איכה ד', ח') חושך מן אוכמתא דגלותא ריוהון (ל"פ رو, روى ihr Gesicht) פי' ריו=רוי בל"פ אפיים עיי' ע' רוא. ובעמת"ר של מהרי"ל ח"ב ת"י: בטעות.

אֻכַּמוּוּתָא (בל"ע خامة das Weiche, Grünliche) דארבי. [פי'] כשהספינות שוהין במקום אחד ימים הרבה גדל עליהן ירקרקות ויכול לעשות ממנו פתילה. אכמוותא דחריצי בר"ג דבמה מדליקין (שבת כ':) פי' אכמוותא כשהמים שוהין בחריצין גדל עליהן עשב ירוק. [אחי"ה הצעת הסוגי' לפנינו כך היא: ולא בירוקה וכ' מאי היא אילימא אוכמתא דחריצי (רש"י: מקום כנוס מים גדל עליהן כמו ירקרקת) . . . אלא א"ר פפא אוכמתא דארבא (רש"י: ספינה המתעכבת במקום אחד במים גדל ירקרוקת סביב שוליה מבחוץ). ומזה נשמע שידים חלו בערוך שלנו וצריך להפוך הסדר [2]) מאחר שהך של רב פפא מסקנא דש"ס היא וכצ"ל: אכמוותא דחריצי בר"ג דבמה מדליקין פי' אכמוותא כשהמים וכ' אכמוותא דארבי [פי'] כשהספינות וכ'. ובאמת כן נראה ג"כ מערוך הקצר ע"ש (ותחת חריבי צ"ל אריבי) וכן הוא באמת בכ"י ו"ו ול"ד. אבל זה שהפרידו הסופרים והמעתיקים בין הדבקים וכתבו בשני ערכים אינו נכון. ובכ"י ב"ר ובע' הקצר שניהם ערך אחד! והמלה ל"ע.[3]) והוראתה ירקרוקת של פירות וכדומה וכן הוא בפי' של רבינו ורש"י ז"ל] [4]).

אַכְמַר (rülpsen, Speichel auswerfen נבנה מהשֵׁם של סורי גמרא Auswurf) א"ל תיב שפיר וכו' אכמר שדא ביה [כיחו] במ' קידושין (פ"א:) פי' רָקַק בתוך הכוס נחרו ביה [פי'] גערו בו. [אחי"ה ובע' נחר ג' פי' בענין אחר. ובל"ם גמרא=כמרא הוצאת רוק וכיח וממנו נגזר הפעל כְּמַר, ואכמר הוא בנין אַפְעֵל. וכן יפה פירש"י ז"ל אכמר: שוטי"ר וט"ס תחת טושי"ר sich räuspern, husten בל"צ tousser].

---

[1]) ומהרי"ש בספרו תבואות הארץ צד ס"ה גרס כפר אבים ולדעתו הוא כפר אבים הנזכר ביוסיפון מלחמי יהודי' ה', ח' שהוא בארץ יהודה העליון וכן אי' בהעתקת אשכנזי, דאס הייליגע לאנד צד פ"ט אבל ביוסיפון במקום הנ"ל לי' מאומה וכן לי' ב מלחמי' ג, ג' ה, כמו שמצויין בלוח התיקונים צד י"ג. ולדעתי אולי הוא שוה עם כפר אחים מנחו' פ"ה. [2]) ולפי תיקון של דפ"ע כמו שאי' ג"כ בכ"י ערוך ניחא ג"כ שרבינו נתן היה מראה מקום רק לאכמוותא דחריצי. [3]) ועפ"י גזרה זו נות גי' רבינו בבי"ת ווי"ן שהם טי' להברה ארוכה ובאמת הגי' היותר נכונה תהיה אכוומתא. ובכ"י א"פ לשבת אי' אוקמתא עיי' ד"ס שם צד י"ט. [4]) ובעל כ"כ כתב ירקרוקית שגדל בדופני הספינה כששוהה זמן רב במקום. בש וכ"ה ב ל"י ע"ב ונראה שכיון על ל"י [illegible] פי' ליכלוך הכלים וכל דבר.

*אָבֵן, אָבִין (הָבֵין=בֵּין, בֵּן בל״ס אָבֵן, (so, also ירושלמי ברכות פ״ג ד״ו. אבן בר נש עביד לחבריה. ירושלמי פיאה רפ״ב דט״ז ע״ד וכה אמר אבן. ובירושלמי פסחים פ״ה דל״ב: ובירושלמי שביעית פ״ב הל״ב דל״ג ע״ד וכא הוא אמר אבין. ירושלמי כתובות פ״ב דכ״ו ע״ג אתמול אמרת אבין ויומא דין אבין. ירושלמי נדרים ספ״ה דל״ט: אבין הוה עובדא. שם ספ״י דמ״ב: אבן כתב לי. ירושלמי שקלים פ״א הל״א דמ״ה ע״ד אבן השכימו השחיתו.

אַבְנְגָרִי, אֲבוּוֹנְגְרִי (Essenaufseher, Tafelmeister. מל״פ. עיי״ע אטורנגא) דבי ריש גלותא בר״ג דמי שהפך (מ״ק י״ב.) ס״א אבוונגרי. [אחי״ה כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וג״ג ולזה מעיד ג״כ הערוך בסמוך באמרו: פי׳ בתש׳ אבוונגר. וכ״ה בל״פ ממש (עיי״ע אטורנגא) וכ״ה בדפ״ר רק שם נשמט הנימ״ל ואי׳ אבוונרי וצ״ל אבוונגרי וכ״ה ברש״י דפ׳ ויניצ׳ ובכ״י ה״ב אבורנגרי וכ״ה בדפ׳ פיז׳ ויניצ׳ רק בהשמטת וי״ו וכ״ה בכ״י מ׳ רק שם בבי״ת וי״ן אבוורנגרי (עיי׳ ד״ס מ״ק צד י״ח.) ואם הנוסח הזה אמת אז נוכל לגזרו מל״פ خورنگران פי׳ מושיב המזון וממונה על התבשיל וזה כדעת רש״ל בתיקונו של רש״י הובא בע׳ אטורנגא. וגם י״ל שבמקום אבוורנגרי צ״ל אבוורנגי והוא כורנגא שהביא רבינו בע׳ כואנגר ועיי״ע אטורנגא. ובדפ׳ אמ׳ ופ׳ אי׳ בט״ס אברנגרי וכ״ה בד׳ בסיל. ובנו״ג אבונגרי וכ״ה ברש״י שם אבל במ״ק י״ח סע״ב ד״ה לעצמו אי׳ ברש״י אונכרא וקרוב לזה מצאתי בריצ״ג הלכ׳ הוה״מ עמוד י״ט אינכארי ע״ש גם יצחק ירנן. אבל מכ״י רש״י למ״ק י״ח נראה בעליל (עיי׳ ד״ס שם צד ל״א) שנשמט כל הענין מן ואני שמעתי עד סוף העמוד וא״כ הגהת איזה סיפר היא]. פי׳ מסדרי שולחנות למעבד עבידתייהו ואם נשברה רגל השלחן שרי לתקנה. פי׳ בתשובות אֲבוּוְנְגַר הוא הממונה על שלחן המלך. ששלחן בל״פ אֲבָוָאן [1] [Tisch خوان בל״ע خوان בל״פ s. Vul. u. Ftg. s. v.] והמלך גאר. [אחי״ה צ״ל גרא והוא בל׳ פרסי گراى שם של מלכי טרטריא. אבל באמת אבוונגר = خوانگر מלה אחת שאבואן הוא שלחן וגר گار הוא הברת הדמיון בסוף התיבה. עיי׳ עוד ע׳ אטורנגא שהוא ט״ס תחת אבוורנגא, וכפי׳ רבינו אי׳ ג״כ בפירש״י למ״ק].

אֶכְסָא (בל״פ هاژهاژه או هوازى bethört, närrisch, (unvernünftig, dumm, אשא כלבא אכסא תרנגולה בר״ג דמי שאחזו (גיטין ס״ט.) פי׳ זקן כלב שוטה תרנגול. [אחי״ה עיי״ע אשא].

אַכְסְגָרוֹן (Brühe von Essig, Salz und Fischen ὀξύγαρον) אנגרון מיא דשלקי, אכסגרון מיא דכולהו שלקי בריש כיצד מברכין (ברכות ל״ה:), ובפ״ג דשבועות בגמ׳ דשבועה שלא אוכל (שבועות כ״ג.) פי׳ סילקי בלע״ז בלוטי [2] [צ״ל ביטו׳לי = בלאי״ט Mangold, bietola] ובלשון ישמעאל אלשליק [בל״ע السلق Mangold עיין ע׳ אנגרון א׳] כולהו שלקי [פי׳] של כל העשבים השליקים. [אחי״ה וכן פירש״י כל מיני ירק שלוק עכ״ל וכן בלש׳ ישמעאל سلق ירק. ונמצא עוד בירושלמי מעש׳ש׳ פ״ב הל״א דנ״ג: אין מחייבין אותו לשתות לא אניגרון ולא אכסיגרון. ובירו׳ שביעית פ״ח הל״ב דל״ח. איתא איקסגורין. צ״ל אוקסיגרון עיי׳ ערכו].

אֶכְסֶדְרָא (bedachter Gang vor dem Hause, Halle, ἐξέδρα, exedra) תבנית אולם בגמ׳ דשבעה קנים בפ׳ הקומץ רבה (מנחות כ״ט.), אכסדרה לאורה נבדקת בפ״ק דפסחים (ח׳.), ובספ״ק דסוכה (י״ח.), ובפ״ג דכל גגות העיר (עירובין צ״ג. צ״ה.) סיכך ע״ג אכסדרה שיש לה פצימין, ובגמ׳ בסוב׳ באותה הלכה (י״ח: עיי׳ עירובין כ״ה. צ׳: צ״ד:) אכסדרה בבקעה. ובג׳ דאין חולקין בהשותפין (ב״ב י״א:) ובגמ׳ דשני פרשיות בהקומץ רבה (מנחות ל״ג:) אכסדרה דבי רב אכסדרה רומיתא. [3] פי׳ אכסדרה הוא איספלידה [עיי״ע ומ״ש.] בלשון תלמוד והוא בית שיש לו שלוש דפנות ודופן רביעי שמעמידין בו דלת אינה מגופפת כל עיקר אלא ברחבו של בית כולו ופעמים שעושין לו אמה אחת פצים מכאן ואמה אחת פצים מכאן הן חסר הן יתר כדקאמ׳ בהקומץ (מנחות הנ״ל) אותן פצימין חיזוק לתקרה הוא דעבידי ולא מיקרי בית ופטור מן המזוזה. אכסדרה דבי רב יש לה פצימין רחבין הרבה עד שנעשה כמו בית ולכן אמרינן דבי רב אידרונא [צ״ל אנדרונא עיי׳ ע׳ אדרון] מעליא הוא

---

[1]) כ״ה בכ״י ל״ד, ובכ״י ו״ו וב״ר ועה״ק שנ״ב אכוון, ובדפ״ע בט״ס אבון. ועה״ק סיים הובמיינש״טר וכיון ללא Hofmeister. [2]) כ״ה בכ״י ל״ד וצ״ל כתיקונינו ובכ״י ב״ר בלים ובשכ״י ודכ״ע בליטי. [3]) בדפ״ר בט״ס רופיתא ובנוס׳ הש״ס בבי״ת יודי״ן ופי׳ של רומיתא תואר השם משם רומי.

אלא אכסדרה רומיתא דאין לה אלא פצימין קטנים שיעור אמה אחת ותניא (ב"ב כ"ה. כ"ה:) העולם הזה כמין אכסדרה הוא דומה ומצפון אינו מסוכך. פי' סיכך ע"ג אכסדרה שיש לה פצימין כגון שעשה שתי דפנות אחת ברוח מערבית ואחת ברוח דרומית על פתח האכסדרה וסיכך עליהן אם יש לפתח האכסדרה פצימין נחשב אותן פצימין כדופן שלישי וכשרה אין לה פצימין אביי א' כשרה פי' תקרה יורד וסותם שבראש אכסדרא. פי' אפחיתא לה דופן אמצעית של אכסדרא. פי' אחר [1]) סוכה זו בחצר לפני אכסדרא כגון שיש לה שתי דפנות כהלכתן אחת במערב ואחת בדרום ואכסדרה ברוח צפון ויש באכסדרה זו פצימין ושני לחיין אותן שני לחיין נחשבין כטפח שוחק וכשרה אין לה פצימין אלא פתח אכסדרה פתוח לגמרי אביי א' כשרה רואין פי תקרה שבראש האילן כאלו הוא יורד על הארץ והוא דופן וכשרה, רבא א' פסולה וכו' אפילו נפחת דופן האמצאי תאמר כי היא מן החשבון וכשרה וכו'. תרגום המסדרונה (שופטים ג' כ"ג) אכסדרה. [2]) (א"ב פי' בל"י אולם והדר גדול מוכן להושיב שם כסאות). [אחי"ה וצורת אכסדרה כמין ה' היתה כדאמרינן במנחות כ"ט: מפני מה נברא עוה"ז בה"א מפני שדומה לאכסדרא שכל הרוצה לצאת יצא וכ' עיין בירושלמי עירובין פ"א די"ח ע"ג . . כפרוץ למלואו הוא נעשית כאכסדרה. ירושלמי סוכה פ"א דנ"א ע"ד אכסדרה שנפרצה במלואה. ירושלמי ב"ב ספ"א די"ג. אכסדרא לפי אדם. ובמספר רבי' אכסדראות של בנין, תמיד כ"ח: ועיי' שם כ"ח. המפרש.]

☞ אַכְּסִיוּמַא (Würde, Ehrenbezeugung ἀξίωμα) מדרש תהלים מזמור אל באפך תוכיחני (ו', ב') מלך בשר ודם אחרים מקבלים אכסיומא שמושיטים לו [אני איני מבקש אלא אכסיומין שלי ה' תפלתי יקח] פי' בל"י מעלה גדולה וכבוד). [אחי"ה ובנו"ג בט"ס אנסיומא אבל בנכון במזמור ק"ב אל תתן אכסיומא שלי בתוכה וכו'].

* אִכְסְיוּם ט"ס תחת אִסְכְיוּם (stark, ἰσχύων) ורבינו גורס אקיום ע"ש.

* אֶכְּסִיטוּרִין צ"ל אֶכְסִיטֶרִיוֹן (Abschiedsrede) עיין ע' אגסיטריון.

אַכְּסְלְגָס (hölzern, ξυλικός) לא שנו אלא בכלי אכסלגס בס"ג דחומר בקודש בגמ' דשתי הלחם (חגיגה כ"ו:) פי' עצי אכסלגס דזילי עצי מסימס דיקירי. [אחי"ה עיי"ע מסמס ב' בל"ע مصامص geschätzt] וכן במנחות צ"ז. כלי אכסלגוס. ובכ"י קורוניל בחגיגה הגירס' כלי אכסלגים וצ"ל אכסלגוס ובדפוסים בט"ס אכסלגים ובכ"י מינכ' אבלוגסין! ע' ד"ס דמ"ז, ועיי' עוד ע' אבלומוס].

*אַכְּסַלוּ (vielt. Korallenbinde) בל"ם כַּסַּלַא (Koralle תוספתא ספ"ה כלאים האכסלו והאסטמא [Kopfbinde, στέμμα]. . . אין בהן משום כלאים. ועתה חדש מקרב בא לידי התוספתא הוציא לאור עפ"י כ"י הרב צוקערמאנדל ושם הגי' בזה"ל המת והבהמה אהולין והכליסים הגרגים והאיצטמא וכ' אין בהן משום כלאים וגי' אחרת שם הכליסים ועוד שם הגרגים. וראיתי אור בהיר בגי' זו כי לפי זה אהולין והכליסים ענין אחד והגרגים והאיצטמא ענין אחר ומלת אהולין נ"ל ברור שהוא ל"פ أخور פי' רפת בקר ואורית סוסים ובהמות וכ"ה בלשון הונגרי עיי"ע אהוריר, וכן ממש כליסים או כליסים בל"י κλίσιον פי' רפת בקר וגדר לבהמות וכל דבר בל"א Viehstall, Schuppen, וראיה כי כ"ה ממה שפתח הבהמה אהולין והכליסים; וגרגים או יותר טוב גרגים לפ"ד ל"י κίρκος, κρίκος פי' חוג וכל דבר עגול וא"כ עולה יפה עם איצטמא שהוא תכשיט סביב הראש בעגולה.

*אָכְסֶן (לְאָכְסֶן=ל mit ὀξύς, rasch, schnell) רבינו הביא מויק' רב' פ"ל א"ל לאכסן וכ' פי' לאלתר ול"י היא ע"ש ר"ב וכאן מקומו שהל' אינה שרשית.

אַכְּסָן (בל"ם אוּכְסָנָא, Stange, Axe, ἄξων) בפ' שואל בגמ' דאין מעמצין (שבת קנ"א:) אפי' מלא כאכסנא דגרדאי אוקומי קא מוקים. פי' אפי' עושה המכחול כמנור אורגים. ותרג' היתד הארג (שופטי ט"ז, י"ד) אכסן דגרדאי. וכן תרג' כמנור (שמואי א', י"ז, ז', ד"ה א' י"א, כ"ג, כ', ה') אכסן דגרדאי. ועץ חניתו כמנור אורגים (שמואי ב', כ"א, י"ט) מרזופיתיה כאכסן דגרדאי (א"ב וכן שמו בל"י). [אחי"ה מן ועץ וכ' מצאתי כתוב בכ"י ב"ר ובשאר כ"י חסר אבל לפנינו בתרג' כתיב אעא דמורניתיה. ותחת אכסן כתוב בשבת לפנינו כַּאֲבִיסְנָא והוא בל"ע وَنَّة כלו' כובד וכן פי' רש"י ז"ל כובד של גרדיים אינשו"בלש בלע"ז Weberbaum, fr. ensuple, ensoupleau אבל בכ"י רש"י אי' כגי' רבינו כאכסן וכ"ה בכ"י א"פ כאכסנא דגרדאי (ד"ס קפ"ד:)].

---

[1]) כ"ה לנכון ברפ"ר, וברפ"ע חסר. [2]) ועה"ק שנ"ב סיים בל"א זאל Saal.

*אַכְסָנָא, אַכְסְנָאי (בל"ס אַכְסַנְיָא Gast, Fremdling בל"י ξένος,) ירו' עירו' פ"ב ד"כ: ייעשה כאכסנא ויהא מותר. תוספתא שביעי' ספ"ה מאכילין את אכסנא פירות שביעית (עיי' ע' אכסניא). והקבוץ חולין פ"ח, ב' במשנה שני אכסנאין . . . כל אכסנין שיש כאן ויק' רב' פכ"ז. — ערכין ט"ז: אַכְסְנַאי דאקראי. ומזה נגזר הפעל אִכְסֵן (als Gast auf-nehmen, ξενίζω) מדר' תהלי' מזמ' קט"ז ד"ה את קולי: נתאכסן אצל בעל הבית.

1 אַכְסַנְיָא (Miethsoldat, ξένος=μισθωτός) לפי בני אדם מתחלקין אותה כפ' השותפין בגמ' דאין חולקין (ב"ב י"א:) פי' זבל של אכסניא לכל אדם אין יכול למחות על חברו אלא הקודם זכה אבל זבל שבחצר מתחלק לפי פתחיה. [אחי"ה פירוש של רבינו הוא כפירוש של ר"ח ז"ל עיי' תוספ' ב"ב שם ד"ה אכסניא שסובבת מלת זבל של מאמר ראשון (זבל שבחצר מתחלקת לפי פתחים) ג"כ על מאמר שני אכסניא לפי בני אדם וכ'. וכן מוכח מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. ופי' המלה בל"י אנשי מלחמה השכירים. וכן הענין בדמאי ג', א' מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי. ורמב"ם ור"ש ז"ל נדחקו בפי' המלה. ואולי מענין הנ"ל תוספת' שביעי' ספ"ה עיי' ע' אכסנא].

2 אַכְסַנְיָא (1 Gastliche Aufnahme, Herberge. 2 Gast, Fremdling) בס"פ יש בערכין (ט"ז:) עד היכן לא ישנה אדם באכסניא רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד שיפשיל לו כליו לאחוריו וכ' וכל כך למה דאמר מר אכסנאי פוגם ונפגם. פי' אם ישנה אדם אכסניא שלו יאמרו מכוער בעל הבית שלא היה יכול לסובלו וגם את האכסנאי יפגמו ויאמרו מכוער היה שלא סבל את בעל הבית. (א"ב פי' בל"י ξενία [וכ"ה בל"ס אַכְסַנְיָא] הכנסת אורחים. ואכסניא נקרא המארח והמתארח. תרג' דלתי לאורח אפתח (איוב ל"א, ל"ב) דשיי לאכסנאי פתחית). [אחי"ה וכן הרבה. ברכו' ס"ג: פתחו בכבוד אכסניא. פסחי' קי"ח: קבל מהם אכסניא. פסיקת' רבתי פי"א בנימין בעל אכסניא שלו. ילק' בראש' ויגש רמז ק"נ בא בעל אכסניא של הקב"ה. עיי' עוד ע' בעל אכסניא. ב"מ פ"ה. תורה מחזרת על אכסניא שלה. ירו' ברכות פ"ד ד"ח: כד הוה נפיק לאכסניא. ב"ר פ"נ הב לאילין אכסניא. שמ"ר פל"ה אכסניא נעשו לבני. — ירו' ברכ' פ"ט די"ג: ההן אכסניא עלובה. ירו' עירו' פ"ו דכ"ג: אכסנייא אינה אוסרת. ויק"ר ר"פ ל"ד הדין נפשא עלובתא לאו אכסניא הוא בגו גופא. מדר' איכה פ' רבתי: כד אתא בר נש אכסניא לביניכון.]

3* אַכְסַנְיָא (Wirthin, Gastgeberin) ב"מ פ"ז. ישאל אדם באכסניא שלו. עירוב' נ"ג: פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת. שמ"ר פ"ד מסר נפשו על אכסניא שלו. פי' הנקבה המכנסת אורחים.

*אַכְסְנָיוֹת (Fremde) עירו' ל"ו: גר באכסניות מכילתא ויהי בשלח פ"ד ד"ה ד' איש מלחמה: אינו יכול לזון ולא לספק אכסניות וכן בילק' בשלח רמז רמ"ו ט"ס תחת אפסניות כמו שאיתא נכון במ' חזית א', ב' מחלק אפסיניות, ובספרי דברים ל"ב, ל"ח סי' שכ"ח וילק' האזינו רמז תתקמ"ו דש"ח ע"ד נותנים להם אפסוניות. עיי' ע' אפסניא ושם ארחיב דיבורי ביותר אי"ה.

*אַכְסַנְדְּרִיָּה בנגעים פי"ב, א' במשניות גירסת ס"א, אבל ט"ס הוא תחת אסקדיא או אסכריא עיי' ע' אסקריא.

☞ אַכְסְנַאי פַּרְכָא (Quartiermeister, ξενο-πάροχος) ירו' דב"ק פ' המניח את הכד (פ"ג הל"א ד"ג ע"ג) הדין אכסניא פרכא עד לא ייתון רומאי שרי מישחדוניה. פי' בל"י פקיד המחלק בתים ומלון לאנשי הצבא. [אחי"ה בנו"נ בט"ס מיחשדוניה.]

☞ אַכְסִיפְתִיַּאס (Schwerdtfisch, ξιφίας Lewy-sohn Z. d. T. S. 259) מין דג טהור עיי' ע' אטונס. [אחי"ה עיי' ג"כ ע' כספתיאס.]

אַכְסָרָה [1] (א' פי' כמו אסכרה בל"י =ὁλοσχερῶς; in Bausch = באומר ובהשערה σχερῶς und Bogen ב' בל"ע خسارة (Verlust, Schaden כל זמן שהוא מוכרן אכסרה פטור בדמאי בפ' אלו דברים (פ"ב, ה' וכן ירו' דמאי פ"ג דכ"ג ע"ג). אין פודין מעשר שני אכסרה במ"ש בפ' המוליך פירות (מ"ש פ"ד, ב'). בסוף ספרא [2] (ויק' כ"ז, י"ב פ"ט סי' פ' ורפ"י סי' פ"ה, וילק' ויק' רמז תרע"ז דקצ"ט ע"א) אין פודין את ההקדש אכסרה. פי' דבר שאינו לא מדוד ולא שקול הוא נקרא אכסרה. וי"א הפסד. ובל' ישמעאל קורין ההפסד כַּסָּארָה (خسارة). [אחי"ה וכפי' ראשון

1) בכ"י ה"ב וב"ר בט"ס אכסדרה. 2) ובדפ"ר נשמטה המלה הזאת. ובשרפ"ע בט"ס ספרי.

בְּאר ג"כ הרמב"ם לדמאי ולמ"ש ובעל גליון של ילק' הנ"ל והרע"ב. וכנ"ל עיקר וצ"ל אסכרה שהוא קצור מתיב' אֲלָסְכֶּרָה שטעמה בל"י באוטד, בלא חשבון].

☞ אֶכְּסוֹרְיָא (Verbannung, Exil, ἐξορία) ויק"ר פ' איש כי יהיה זב מבשרו (פי"ח) בשו"ד נותן אכסוריא [1]) והקב"ה נותן אכסוריא. פי' בל"י גלות ושלוח.

אֻכָּף (אוּכָּף, אִיכָּף בל"ע وكاف, إكاف, أكاف Esel — Pferdesattel בל"ס אוּכָּפָּא Sattel) אבל לא באוכף בגמ' יוצא במרדעת בבמה בהמה יוצאה (שבת נ"ג.). שיירא שחנתה בבקעה והקיפוה בגמלין (באכופין) [צ"ל באוכפין] בעביטין בפ"ק דעירובין בגמ' דשיירא (עירו' ט"ו:). אכפא [2]) מושל גביך בס"ג דהחובל בחבירו (ב"ק צ"ב:). [אחי"ה לפנינו איתא דאמור רבנן חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש. ומלת מוש קשה להולמה ורש"י ז"ל דוחק לפרשה אבל דע דגירס' הילק' לך לך רמז ע"ט דכ"א ע"ד כך היא דאמרי אינשי חברך קרייך חמרא אוכפא מוש לגביך. וכה"ג בהמאירי ובשט"מ לב"ק שם. ואין ספק אצלי שאות ל' מתיבת לגביך שייך לתיבת מוש וכצ"ל אוכפא מושל גביך וזה גירס' רבינו. כלומ' אם חברך קורא לך חמור כבר שולט בך האוכף]. חמור בסימני אוכף באלו מציאות בגמ' דאף השמלה (ב"מ כ"ז.) ובר"ג דהאשה שהלך בעלה ביבמות (ק"כ:) ובפ"ק דקדושין בגמ' דעבד כנעני (כ"ב: עיי' ב"ב ע"ה:) פי' אוכף של עצים נתון על המרדעת של חמור כדי למנוע חיכוך המשאוי ע"ג החמור ובל' ישמעאל נקרא לכאף [2]) [אחי"ה והוא ל"ע لكاف, إكاف, اكاف, כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, ובכ"י ב"ר אי' בל' ישמ' נקרא [א]לסרג והוא בל"ע السرج אבל יש למחוק מכאן ושייך לסוף הע' לביאור לשון רבינו והוא הסרגה, ובלי ספק הגהת של סופר כ"י היא וראיה הנקודה על ג' כמו באמת בלש' ערבי והסופר ידע היטב נימוקו של לשון ערבי]. ובר"ג דבכל מערבין (כ"ז.) אלא מרכב גברא דאכפא דבהדי דרכיב מנח ידיה עליה. [אחי"ה לפנינו אית' והא איכא גבא דאוכפא דתניא האוכף טמא מושב והתופס טמא מרכב. וכתב בפי' תלמיד הריט"בא גי' ר"ח ז"ל ה"ד אי דיתיב עילויה היינו מושב ולי'טעמיך מי לא כתיב מושב וכתיב מרכב אלא מאי אית לך למימר גבא דאוכפא ה"נ גבי דאוכפא] ותנן בתוספתא דכלים [ב"ב בפ"ב] האיכוף מטמא מושב (והתפוס) [צ"ל והתפות] שלו מטמא מרכב ושאר כל התפיות שבצדדין אם היה רחבות טפח טמאין. [אחי"ה לפנינו ב"ב כלים פ"ב איתא והתופו' שלו וכ' וצ"ל ותפות שלו וכצ"ל תחת תפום של רבינו וכ"ה בכ"י ה"ב וכן איתא בדפ' שונצינו בעירו'. והתפות שלו מטמא מרכב ושאר כל התפיות שבצדדין אם היו רחבות טפח טמאים (זה חסר בדפוסים שלנו בעירוב') וכן הביאו הריט"בא האי תוספתא וכן העיד הראב"ד בפי' לספרא פ' זבים פ"ד דכאן הנוסח תפות עיי' כלים פכ"ג, ג' וע' תפית ור"ש לכלי' שם גרס תחפית ונ"ל להגיה תאפית והוא כמו תפית פי' מכסה של אוכף ורה"ג לסד"ט י"ז פירשו ע"י ל"ע מרשחא והוא בלי ספק مرشح פי' מכסה של אוכף וכן פירש רבינו בע' תפית בל' ישמעאל (לגי' כ"י) לבד והוא, لبد מכסה של סוסים ורש"י לעירו' כ"ז. לועז ארצ"ון arçon זאטטעלבוים, והוא העץ שאוחז בידו בעת שעולה לרכוב והוא כפירש ר"ח בע' דכאן]. ויש שמפר' התפיות הזונות והם העצים הנתונים עליו שמאחור ושמלפנים כדכתיב (מלכים א' כ"ב ל"ח) והזונות רחצו והם עצי [3]) המרכב שנטפו מן הדם. פי' האיכוף העץ שהוא אחורי הסרג (והתפום) [צ"ל והתפות] העץ שלפניו שאוחז בידו בעת שעולה לרכוב זה פי' ר"ח ז"ל. ור' נסים ז"ל פי' והקשינו למאן דסבר דמרכב היינו מושב דהא באורייתא כתוב מרכב וכתיב מושב (דאמר) [צ"ל דאלמא] מרכב לאו היינו מושב ואינו איכוף אלא גברא דאוכפא דבהדי דרכיב מחית ידיה עליה והוא הסרגה [בל"ע سرج Sattel] שהוא סומך בו כשהוא רוכב על הסרגה או על האיכוף ונקרא גברא דאוכפא. [אחי"ה וכעין זה דורש התנא בספרא פר' זבים פ"ג סי' קל"ח אשר ירכב עליו הזב יטמא יכול אפי' רכב על המשכב ועל המושב ת"ל מרכב ולא משכב ולא מושב אוציא את אלו ולא אוציא את האוכף ת"ל מרכב מרכב המיוחד. — איכוף ואוכף אחת היא כמו בערבי ונמצאו שניהם יחד כמו בירו' שבת פ"ה הל"ג ד"ז: אף לענין איכוף כן תני יוצא הוא החמור באוכף שלו (עיי' בבלי שבת נ"ג.) וכן ירו' עירו' פ"א די"ט: בין איכוף לאיכוף כמלא איכוף. ובבלי עירוב' ט"ז. בין אוכף לאוכף כמלא אוכף. והקבוץ איכופין ירו' עירו' פ"א די"ט: ובבלי עירו' ט"ו: אוכפות (ורבינו גורס לעיל באכופין צ"ל באוכפין).

---

[1]) בנו"ג אכסיריה וצ"ל אכסוריה וכ"ה בל"ס אכסוריא ועיי' עוד ר"ד די לארא בעיר דוד ורימ"ז בט"ר ח"ב ס"א ורבינו גורס כסוריא ע"ש. [2]) ברפ"ר ופיזי וויניצי בטעות התחילו ע' חדש. [3]) כ"ה בדפי אמשי ובדי וויניצי אי' פיני.

הא לך דבירו' איכוף ובבבלי אוכף הוא המורגל. ולרוב פעמים נשתמש מַכַּר של גמל או חמור כנראה מציונים שבאים בערכנו עיי' עוד ב"מ כ"ז: לא שאילי אינשי אוכפא משום דמסקב ליה לחמרא. בכלי' פכ"ג הל' א', ב' אוכף של נאקה (בל"ע גמל נקבה ناقة עיי"ע נקה). אבל בלי' ערבי לא נשתמש אכאף מכר הגמל כי אם נשתמש עביט (غبيط) והוא עביט של גמל עיי' ע' עבט ב'].

*אָכַף (בל"ע اكف, Sattel auflegen, anbinden ונבנה מן השם אוכף) נדה י"ד. הא דמיכף הא דלא מיכף. כך גירס' רבינו בע' טרטן ב' ע"ש ובדפוסי' בטעות מכף.

*1 אַכְפָּא בב"ב ס"ט. אבני דאכפא כמו כפא עיי' ערך כף ג'.

*2 אַכְפָּא (Schulter) בביצ' ל'. דדרו באגדה לידרו באכפא דדרו באכפא וכ' עיי' ע' אגד ג', גד ג', כף ה'. ובכ"י רי"ף אכיתפא ובכ"י בערלין באכתפא עיי' ד"ס ביצה מ'. — שבת ס"ו: המרא דאכפא עיי' ע' אנקטמין.

☞ אִיכְפַּת (um etwas sich bekümmern, an einer Sache Jemandem gelegen sein, בל"ע وكف [1]) אבל לפי דעת ר"ב הוא מפעל כפה (Zwingen) משנת דב"מ פ' המקבל (ק"ה.) מה איכפת לך הואיל ואני נותן את חיכורך פי' מה כפייה יש לך בדבר או מי כופה וקושר הדבר לך. [אחי"ה ואשר נראה לי אמרתי שהוא מלי' ישמע' וַכַּף עם ל' של גוף, ובעתיד יַכִּף והוראתה דואג בדבר ושוקד על מה. ובזה הענין בכל המקומות עיי' ב"מ מ'. וכי מה אכפת להן לעכברים. סנהד' ק"ו. ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור. ע"ז נ"ג: אבל האי לא איכפת ליה. תעני' כ"ה. מאי איכפת לך. מגיל' ט"ו. לא איכפת לי. ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד אתם מה איכפת להם (ובבבלי ב"מ נ"ט: איתא מה טיבכם) ב"ר ר"פ מ"ד וכי מה איכפת ליה להקב"ה. שם פנ"ג ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה. שם ר"פ צ"ג אנו מה איכפת לן (ג' פעמים). קהלת רב' פ' ושבתי זה מה חטא זה מה איכפת ליה. מד' חזית ח', י"א פ' כרם: וכי מה איכפת לכם וכ'. פסיק' רבתי פי' אם יחסר העולם איסטרובלית [צ"ל איסטרובלים] ופלפלין איכפת להם אבל וכ'. — ונמצאה התיבה ג"כ בלא י' אכפת ב"מ מ'. עיי' לעיל. וכן ש"ר פכ"ז לא אכפת לו בצבור... לא אכפת לי בצבור. ויק"ר פ"ד מה אכפת להם לא תחתי אני קודח. ירו' סוטה פ"ה ד"כ: וביתא מה אכפה ליה אולי צ"ל אכפת ליה. גיטי' ס"ב: מכבת לא אכפת ליה.]

*אִיכְפִּית. אוכייפי ט"ס תחת איפכית, איפכיי עיי' ע' אפוכי.

אֶכְצַן (בל"ס אֲכַץ Müdigkeit, Mattigkeit, belästigt sein) בחולה מחמת אוכצנא [אחי"ה כ"ה בכ"י, ובכ"י ב"ר אכצאנא וקרוב הוא למלה פרסי' خراں הליכה עיפה. אבל בדפ"ר ופי"ז ובנוסח' הש"ס הגי' בבי"ת וכ"ה בתר"י א' במדב' י"ט, ב'] בג' דר' אליעזר א' האורג (שבת ק"ו:). אוכצנא קטלה בפ' המפקיד בג' דהשוכר (ב"מ ל"ו:). ובפ' השוכר את האומנין (שם ע"ח.) בג' דהשוכר את החמור. פי' עייפות (א"ב בנוסחאות דידן כתב אובצנא). [אחי"ה ועיי"ע אש א' שגם שם הגי' בכ"ף.]

אִכָּר (בל"ס אַכָּרָא בל"ע اكار, Pflüger, Landmann, וכן בל' סאנסק' ובקטרי' karsha, karshu, פי' תלם Furche וממנו בל"פ החדשה کاریدن säen בל"י ורו' ואשכנ' ἀγρός ager Acker) א"ר טרפון אקפח את בני שהלכה זו מקופחת היא ששמע השומע וטעה שהאיכר עובר ומרדע על כתיפו באהילות בפ' כל המטלטלין (פט"ז, א') ובפ"ק דשב' בג' די"ח דברים גזרו בו ביום (שבי י"ז.). איכר [2] נותנין [3] לו צמדו בערכ' בפ' שום היתומים (כ"ג:). תרתי ריפתא [4] איכריאתא [5] בר"ג דכיצד משתתפין (עירו' פ"ב:). יש מפרש שם מקום הוא כמו שהוא מקום [ריפתא] נהר פפיאתא [6] (שם). ויש מפרשין ככרות כמו שאכלו הרועים כמו אכר וצמדו (ירמי' נ"א, פ"ג). [אחי"ה וכן אוזילתא דאיכרי עירו' כ"ח: עיי' ע' אזלי].

*אַכְרוּב (כְּרוּב = κράμβη (Kohl) בירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד אכרוב ואפונים. ירו' ב"מ פ"ה דס"ג. קולסי אכרוב. וכן גירס' רבינו בע' חלף ד' (דפוס ראשון) ועיי' ע' קלס א'. ובעוקצ' פ"א, ד' קולסי הכרוב. במדב"ר פ"ז אכרוב נאה ומשובח.

*אַכְרָגָא (כַּרְגָּא בל"ע خرج רבי' اخراج Kopfsteuer) ביומא ע"ז. (לפי דפוסים ישנים. אבל בדפ' אמשטרדם עד הדפוסים שלפנינו חסר עיי' ד"ס שם

---

[1]) והגזרה הזאת נ"ל יותר קרובה לאמת ממה שכתבו חוקרי הלשון ד"מ מהרי"ל בעמת"ר ח"א שפ"ג, מ"ע ג"ג ח"ת, קפ"ג מהרי"ף במ"ע של מהרז"ף ח"ז, רס"ג; שטיין טערמינאלאגיא צד ה'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו המ"שך מע' אבל בדפ"ע ע' הרש. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר ובנוסחי' אבל בדפ"ע טוענין. [4]) כ"ה בכ"י ב"ר וכ"י מ' ובגר"ג רפתא ובכ"י ו"ו ול"ד רפאתא וצ"ל רפתאה וכ"ה בדפ' שונצי. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכצ"ל בכ"י מ' ושם בט"ס איבריאתא וכ"ה בדפ' פיזי ובמרדכי עיי' ד"ס עירו' צד קס"ג: ורומז על ב"מ פ"ד. איבריה דר"י מלשי' הבראה (עיי"ע בר האחרון) אבל בשיטת רבינו ודאי עיק' הגי' איכריאתא. [6]) וכ"ה בכ"י מ' ובדפ' ווניצי' רפ"ת וקושט' עיי' ד"ס שם.

דק"כ:) אמר כתיבו לי לישראל באכרגא כתבו ליה כתיבו לי רבנן באכרגא כתבו ליה וכ' עיי' ע' כרג.

* אַכְרָזָה, אַכְרַזְתָּא (כמו הכרזה Verlautbarung, מפעל כרז ובל"י κηρύσσω aus- Licitation, rufen,) ימי אכרזתא עיי' ע' אדרכתא. כתוב' ק': נכסי דאכרזתא. שם: לכרגא ולמזוני ולקבורה מזבנינן בלא אכרזתא עיי' ע' כרג. וירו' מגילה פ"ד דע"ה: וירו' סנה' פ"א די"ט: פי' איגרת בקורת: אכרזה עיי' לעיל ע' איגרת בקורת.

*אַכְרְזִיאֵל (der Herold, κήρυξ, Engel der ausruft) ילק' וילך ד"ה הן קרבו רמז תתק"ם דש"ד ע"א אותו מלאך הממונה על ההכרזה אכרזיאל שמו. ובקצת דפוסי' בט"ס אכזריאל וכן הוא בדב"ר פי"א.

*אַכְרְמוֹנְיָא (Karmania, Καρμανία, die grosse Provinz von der Südspitze des pers. Meerbusens bis zum Flusse Bagrada vgl. Plin. h. n. VI, 25. 27; XII, 40) מדרש תהלים י"ט ד"ה ולשמש . . . ר' ברכיה אמר כספינה שהיא באה מאכרמוניא שיש בה שס"ה חבלים כמנין ימות החמה. ובעל ע"מ (דנ"ט) כתב: ולא ידעתי למצוא ארץ או עיר כזאת ואולי צ"ל אכרנניא עכ"ל. ושגגה יצאה מלפני השליט בידיעת קדמוניות שהוא מחוז כרמניא שרשמנו וסביב מים לו. ואולי אכרמוניא ט"ס תחת אברטוניא והיא Britannien, Bretania ובאמת בילק' תהלי' י"ט ורמ"ז תרע"ג גרס מברטניא!

אֶכְרְוַע (בל"ע خروع ובל"י κρότων, ricinus frutex, Wunderbaum, aus dessen Frucht ein abführendes Oel κίκι gepresst wird) ירו' פ"ק דמעשרות (הל' א' דמ"א ע"ד) המקיים מלאה של אכרוע לזרוע בטלה דעתו. פי' בל' ישמעאל כרוע [خروع] מין עשב אשר היא ושרשה נאכלין וזרעה חם ויבש כמו זרע כמון. [אחי"ה עיי"ע קק' א' וע' צלליבא.]

*אַכְרַעְתָּא (Sinken der Wagschale, Wage von כרע gleichzeitig anspielend auf Χρέος abzubüssende Schuld. Vergehen) בפסיק' ויהי בשלח דפ"ב. באכרעתא דאכרעתון בה אתכרע להון. מובא בע' כ ר ע ב' ע"ש. ור"ש באבער בפסיקת' שם פי' המלה מן הכרעה של כף מאזנים (ובאמת בכ"י כרמולי נוסח' בהכרעה) עיי' ע' מט ב'. וגם נ"ל שהוא לשון נופל על לשון שמלת כְרַעַת בל"י עון ואשמה. כלומ' באשר זדו עליהם.

אַכְּתִי (בל"ע حتى solange bis, d. h. immer noch. ואולי י"ל עוד (immer noch ابدا) כי נשתבש במקום אכתי בל"ע ריש מסכ' מגלה (ב':) ואכתי מבעי' ליה זמנו של זה לא כזמנו של זה. פי' עדיין. ומלת אכתי כמו אך תו כלו' אך עוד. [אחי"ה ואין דעתי נוחה הימנו ואשר נ"ל כי היא כַּתַי בל' ישמ' מלת תואר הפעל ויחס הזמן עד. עוד. ונמצא הרבה פעמים בש"ס. עיי' יומ' י"ד. אכתי עבדי אחשורש אנן. יומ' כ"ז ואכתי אצטריך. שבת ק"ד. ואכתי אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה. פסחי' ק"ח. דאכתי עבדים היינו. ד"ה י': מדאכתי יום א' הוא דעייל בשנה וכ'. שם: מדאכתי יום א' הוא דעייל בחדש וכ'. כתוב' פ"ח. ואכתי יכולה למימר. סנהדר' ל': אכתי בתרא ידע קמא לא ידע שם פ"ו: ואכתי מאי למימרא. וגזרת המלה מרשד"ל דקדק לש' כשדי בהעתק' אשכנ' מקליגער צד צ"ה) דחוקה ורחוקה היא!]

*אַכְתַר (בל"ע أخضر grün, schwarz,) ירו' דמאי רפ"ב הל"א דכ"ב: והא אורז בחולתא? אכתר הוא. טימוק הוא נ"ל שכך צ"ל והא אורז שבחולת אנטוכיא (עיי' ירו' שם עמוד ד' בריש: האורז שבחולת אנטוכיא [1]) מותר במקומו ובתוספת' דמאי רפ"ב ט"ס שבתחילת אנטכיא ור"ש לדמאי פ"ב א' גרס שבחלתא ושבאנטוכיא ומשובש הוא שכך אמרינן ג"כ בירו' הוריות פ"ג הל"ז דמ"ח. מעשה בי ר' אליעזר ור' יהושע ור"ע שעלו לחולת אנטוכיא ובויק"ר פ"ה לחולות אנטוכיא ודב"ר פ"ר לחולתי' של אנטוכיא) אכתר הוא. סימוק הוא. וכן גרס ר"ש לדמאי. וכן הוא בדפו' זיטאמיר אלא ששם גרס אכתר וכן הוא הגירס' לפני בעב"כ שפי' נרקב ונפסד ובודאי כיון על מלת יוני' φθαρτός verdorben, schadhaft, ולי נראה עיקר אכתר שבל' ישמ' הוראתה שחור וירוק וראיה שהוא מין גוון כי יגיד עליו רעו: סימוק הוא.

אַל (nicht, nimmermehr) אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש בשבת בר"פ ר"ע (פ"ג:) וכפ' אין צדין (ביצה כ"ד:) אל בני כי לא טובה השמועה וכ' (שמוא' א' ב', כ"ד) בס' קידושין (פ"א.). אל תהרגם פן ישכחו עמי (תהלי' נ"ט, י"ב) בב"ר פל"ט (לפנינו ל"ח) ויהי כל הארץ. אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו

---

[1] עיי' ע"מ צד קמ"ח ונייבויער גיאגר. ש"ב.

בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו כפ"ד באבות כפ' בן זומא (משני' י"ח) מפורש בהגדת ילמדנו (המחלת) [צ"ל המתחלת] סנדל יחיד בפ' שלח לך. [אחי"ה כן הוא בדפ' ראשון של ערוך. ומקור הדרש באמת ילמדנו עיי' ילקוט במדב' רמז שתמ"ד לפסוק עד אנה. ופליאה שבעל הפשב"ע מראה על רע"ב לאבות ד', י"ח ונעלם ממנו הילק'. ובתנחומ' שלנו חסר]. אל תרצה את חבירך בשעת כעסו מנין אתה לומר ממשה בשעה שעשו ישראל את העגל כעס הקב"ה ואמר למשה לך רד (שמוא' ל"ב, ז') אמר משה שעה של כעס היא איני צריך לדבר עכשיו ירד מן ההר ודנם ובדקם בג' בדיקות כמפורש שם [עיי' בילק' שם עד כבר עשיתי לך מידת הדין סלח להם] ואחר שהמתין כל כך שב להק"ב והרצה לו; ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו מנין אתה למד מן הקב"ה כשגלו ישראל לבבל כביכול היה כאילו מתאבל שנא' (ישעי' כ"ב, י"ב) ויקרא ה' אלהים ביום ההוא בקשו המלאכים לנחמו א"ל אל תאיצו לנחמני (שם פסו' ד') מהו אל תאיצו אין אילו ניחומין אלא ניאוצין הן לפני; ואל תשאל לו בשעת נדרו ממשה כשאמ' לישראל שמעו נא המורים (במדבר כ', י') נשבע הקב"ה שלא יכנס לארץ שנא' (שם פסו' י"ב) לכן לא תביאו את הקהל הזה ואין לכן אלא שבועה שנא' (שמואל א', ג', י"ד) ולכן נשבעתי לבית עלי. אמר משה שעת שבועה היא איני מדבר עכשיו המתין מ' שנה ואח"כ התחיל להתחנן לפניו שנא' (דברים ג', כ"ג) ואתחנן אל ה' א"ל הקב"ה על שהמתנת עלה ראש הפסגה (שם פסו' כ"ד); ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו מאדם הראשון כשאכל מן האילן ונתקלקל שנא' (בראשי' ג', ז') וידעו כי עירמם הם באותה שעה לא נגלה עליהם הקב"ה בשביל שהיו מקולקלים שנא' (שם) ויתפרו עלה תאנה ואח"כ וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן (שם פסו' ח'.).

☞ אֶלָּא (בל"ע إلا בל"ס אֶלֶא בל"י ἀλλά ונתקצר מן אן לא ובל"מ אם לא ופי' wenn nicht (nur, aber, תרג' כי מי אל מבלעדי (שמוא' ב', כ"ב, ל"ב) לית אלהא אלא. והמלה מורגלת בל' התלמו'. וכן ענינה בל"י ובל' ישׁ'. ותרג' בלתי לה' לבדו (שמות כ"ב, י"ט) אלה לה' בלחודוהי [לפנינו אית' אלהן לשמא דיי בלחודוהי]. מלה מורכבת מן אלא הן. [אחי"ה וכן ברכ' ה'. אל תיקרי תלמדֶנו אלא תלמדֵנו עיי' ע' בעל. שם ל': חולי' מ"ו: אלא לא שנא. שם. אלא אמר. ב"ק ע"ט: אלא אם כן. חולי' ב'. אלא מעתה. וכן קידושי' ע"ג. ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד שאין להן אלא שמן אגוזים. ולתשלום הנו"ן של אן לא נכתב ג"כ אֵילָּא ירו' שבועות פ"א דל"ג: לא מסתברא דאילא חילופין. ולפעמים נשתמש התלמוד במלת אלא אם מתרץ תירוץ אחד וסתרינן ליה והדר בעי לפרוקי פירוקא אחרינא כתירוצה בתרא עיי' באריכו' בפ"י ערך אלא וגם י"מ כלל י"ג.]

*אַלִיבָּא (=אַל לִיבָּא, עַל לִיבָּא nach dem Herzen, (n. d. Ansicht, d. h. nach, gemäss, ב"ק י"ב: י"ג. אליבא דמאן. שבת כ"ח: אליבא דר' יהודה. סנהדרי' פ"ו. סתם מתניתין ר' מאיר סתם תוספתא ר' נחמיה וכ' וכולהו אליבא דר"ע (עיי' על זה ד"מ ש"ו:) שם פ"ז. מתניתא אליבא דר' מאיר. סוט' כ"א. אליבא דהלכתא.

*אל"בם (die Buchstabencombination des Alph. wornach der 1. mit dem 12.; der 2. mit dem 13. Buchst. u. s. w. verbunden wird) בשבת ק"ד. א"ל א"ל ב"ם ג"ן ד"ס להיכן אוליכן לגן הדס ה"ע ו"ף אמר גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע עיף אנכי ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק ט"ר י"ש כ"ת טר יש לי כתות וכ' עיי' ע' טר א'. במד"ר פי"ח טבאל באלב"ם רמלא. (ישעי' ז', ו', עם פסוק ד', ה', ח' ו').

*אַלְבִּינָא (צ"ל אלכינא=מכינא Kehrbesen עיי' בפנים הערך; או מלת אלבינא תהי' ל"י βάϊον (Besen aus Palmzweig ירו' מגיל' פ"ב דע"ג. אמרה לה אתייא מטאטא איתת אלבינא. משמע שהיא מכבדת שמכבדין בה הבית. וכן תרג' במטאטא (ישעי' י"ד, כ"ג) ואי הממינא כמא דמהממין במבינא לפי גירסת רבינו בע' מבן וכן ב"ר פע"ט אשאיל לי מבנייך וכ', ורבינו גרס מבאניך. ודע דבדפוסים שלנו בתרג' ישעי' הנ"ל הגירסא מכינא וזה נראה לי עיקר ולדעתי הוא לשׁ' ישמ' מכמה ܡܟܡܡܐ Kehrbesen משורש כַּמֵּ = ܟܡ kehren והוא בלתי ספק מהממין של תרגום אשר עדנה אין לה פתרון. ומזה תבין מד' איכה פתיחה נ"א. והאחרון הכביד הממם [ܟܡ] כבמכבד. ודרש הכביד מלש' מכבדה. ומלת אלבינה צריך לתקנה אלכינא ואות מ' ונו"ן מתחלפות. וגם י"ל שמלת מכינא ט"ס תחת מכיכא והוא ג"כ בלי' יש' ܡܟܘܩܐ Kehrbesen. ועוד י"ל שמלת אלבינא, בקיום הגירס' בב', לשׁ' יוני היא כפות תמרים בַּאִין βάϊον (עיי' ע' ביין). ומכבד נעשה מכפות תמרים וכן באמת בעוקצין פ"א, ג' מכבד של תמרה (עיי' ע' מכבד). ובזה מובן שהש"ר פ' אמרתי אעלה בתמר: הדא תמרתא וכ' לא פחיתא דלא עבדא מן ג' (אילנין, יש למחוק) אלבנין אבון בר חסדי א' באתרין צווחין לאלבנייא

סנסנייה (Zweig). נשמע מזה שאלבנייא [צ"ל אלבאנייא] וסנסינים שוים בהוראתם ומהם נעשו מכבדות ומדרש ערוך הוא בב"ר ר"פ מ"א על פסוק צדיק כתמר יפרח . . . מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה, ולולבין להלל, חריות לסיכוך, סיבים לחבלים, סנסנים לכבדה [צ"ל לכבד וכן הוא בילק' תהלי' צ"ב רמז תתמ"ה, ובמ"ב ררפ"ג ט"ס סנסנים לכברה!]. ובמב"ר שם: מה תמרה זו אינה עושה פחות משלשה אנבונין כך אין ישראל חסרים מג' צדיקים בעולם מאברהם יצחק ויעקב וכ' ובילק' שם: אנבובין, ובמד' תהלי' צ"ב: אוכוכלין! וכולם צ"ל אלבונין או אלבינין, "ואל" בראש כדרך לש' ערבי והוא כה"א הידיעה בעברית כידוע לכל ועיי' ע' אליקי, אלקטיות, אלתוסברא.

☞ אֶלְבָּן (כל"מ לבנון מל"ע لبان כל"ס לבונתא, בל"י λίβανος פי' (Weihrauchbaum, תרג' כריח לבנון (שה"ש ד', י"א) כריח אולבנין וכן נקר' בל"י ורומיי (libanios) וכלל זה תעלה בידך רוב לשונות של בשמים מל' עברי נעתקו אל לשונות נכרים: נרד, קציעה, אהלות, קנמון, חלבנה; וכן שמות מדות: הין, כור, בת, קב, וכן שמות כלי נגון כנור נבל. וזה ידוע לבקיאים בל"י ורומיי אבל קתרוס, סבכא, פסנתרין, וסומפוניא הנזכרים בדניאל (ג', ה', ז', י', ט"ו) הם כלי נגון אצל היונים מהם נעתקו לכשדים.

* אלגוסין בתוספ' מעשרו' ספ"ג אלו הן גריסין הקלקין אלגוסין המרובעין. ט"ס תחת אלו גסין כן גירס' רבנו בע' קלקי ע"ש. וכ"ה בכ"י תוספ' צד פ"ה של הוצ' צוק"מ.

1 אַלָּה (בל"ע الّة והרבים ألّ Wurfspiess mit Spitznägeln Keule. ובל"פ ألّ פי' דָקָר בחנית) לא באלה ולא בקשת בפ' במה אשה (שב' ס"ג.) חפוי האלה והקשת בכלים בפ' כ"כ עץ שנחלק (ט"ז, ח'). פי' בגמ' דשבת (שם) מאי אלה קופל [אחי"ה פי' בל"ע قفلة Stück Holz, Kolben, auch Peitsche וכ"ה בע' קפל ד' ובמ"מ ר"פ י"ט מהל' שבת וכ"ה בכ"י א"פ לשבת עיי' ד"ס שם. ורש"י ד"ה באלה פי' מציאה (כ"ה לנכון בדפ' שונצי' ובנוסח הדפ' המאוחרי' מצוקה) והוא לפ"ד בל"צ massue וכ"ה מפורש ברש"י סביב לרי"ף מאשוא והוא לאי"ט של רבינו דכאן. ובנוס' בשב' נרסינן קולפה והוא לדעתי ל"ע خلوف פי' גרזן ועיי' עוד ע' קלף שהובאו שם שתי נוסחאות. ובעה"ק שנ"ב פי' בל"א קולבא Kolben.] ודומה למקל והוא של ברזל והוא כאמה ומחצה וראשו עגול כמו כדור ויוצאין בו יתדות שדומות לשקדים ושמו בלי' ישי' דבום [1] [פי' בל"ע ופרסי دبوس ,Keule mit Metallknopf] ובלע"ז מצא [Keule, it. mazza], צליבה [2] clava] [Herkuleskeule, (א"ב תרג' על פסוק מי זאת עולה (שה"ש ח', ה') הכמא דרמי גבר אבנא באלה, עד יפלח חץ כבדו (משלי ז', כ"ג) ואיך אלה דמפריח גירא בכבדיה) [אחי"ה בירו' שבת פ"ו ד"ח: ואי זו היא האלה ופי' שם דייקרן δίκρανον ,Spitzpfahl ומזה הענין או לי מאלתן בפסחי' נ"ז. עיי' ע' אלת ומזה הענין ג"כ ערך הבא אחר זה ע"ש.]

2 אַלָּה (לדעתי הערך הזה הוא מערך הקודם Spitzkeule, Pfahl, Gabel אבל לדעת רבינו א) גורן, והוא בל"י ἅλωα; ב) כמו עללה בל"ס עַלְלָתָא Getreide בל"ע عيالة معالة Pferdefutter עיי"ע על ו') בתוספת תרומות פ' קמא [3] מאימתי תורמין את הגרון משיתהפך הגורן אלה כמו עללה משתעקר האלה ר"מ [אחי"ה כן הוא בדפוס ראשון של ערוך ובכ"י ה"ב, ו"ו חסר, ובדפוסי' אחרים חסר סוף התיבה: ר"מ, ובאמת אין לה הבנה ולדעתי ט"ס תחת י"מ כלומ' יש מפרשים, וכל הערך משובש הוא וכצ"ל: בתוספת דתרומה בפ' ג' מאימתי תורמין את הגורן משתעקר האלה פי' משיתהפך הגורן. וי"מ אלה כמו עללה [4]. הא לך שרבינו נָתַן ב' פירושים למלת אלה, א') גורן, וב') כמו עללה ושני פי' נמצאו ג"כ בכ"כ וראשון מל"י ושני מל"ס נגזר כאשר רשמנו. אבל אמת יורה דרכו שהמלה כמו אלה א', וניכרין דברי אמת מירו' שבת פ"ו ד"ח: כתיב וחמושים עלו ב"י מארץ מצרים מלמד שהיו מזויינים בחמשה עשר מיני זיין ואיזו היא האלה מן מה דתני ר' יעקב בר סוסי ר' יוסה מאימתי תורמין את הגורן משתיעקר האלה הדא אמרה כמין דייקרן [עיי' לעיל ערך אלה א'] וכן בירו' תרומות פ"א הל"ו דמ"ט. תבואה משיתמרח [חייב במעשרות] וכ' והא תני ר' יעקב בר סיסין מאימתי

---

1) כ"ה על נכון כ"י ו"ו ובדפי אמשי' ובשדפ"ע וכ"י נשתבש דכוס, רכום רבוס ובכ"י ה"ב דבנס וצ"ל דבוס. 2) כ"ה בכ"י ה"ב ובשב"י ודפ"ע ועה"ק סליבה. 3) צ"ל פי' גימל. 4) ובעה"ק שנ"ב אי' בזה"ל תוספתא דתרומי' משתהפך האלה פי' כמו עללא. ובכ"י תוספ' צד כ"ט להוצי' צק"מ הגי' מאימתי תורמין את הגורן משיתעשר האלה.

הוא תורם את הגורן משתיעקר האלה כאן בשיש דעתו לימרח כאן בשאין דעתו לימרח. כלומ' אלה הוא דקר של ברזל שתוחבין אותו בקרקע לסמוך עליו את הגורן סביבותיו. אלמא לאו במירוח תליא מלתא אלא משינטל אותו הדקר ורוצה לפנות הגורן כבר נקבע לתרומ' ומעשרות ומשני כאן במתניתין בשיש בדעתו למרח אז אינו נקבע עד שימרח וכאן בברייתא' דר' יעקב בשאין בדעתו למרח ומשעוקר האלה ועושה כרי נקבע למעשר. עיי' בפי' פ"מ. ורבינו בע"ה פי' בע"א יען אשר לא שם לבו אל הירוש' הנ"ל].

אֵלָה (מל"מ ,Eiche) לולבי האלה והבוטמא [1] בשביעית [2] פי' כלל גדול (פ"ז, ה') הוא כמו כאלה נובלת עליה (ישעי' ו', י"ג) [אחי"ה ונכון פי' הרמב"ם ז"ל בפה"מ שהוא בל"ע בלו"ט بلوط [Eiche.

אֱלָה (אֵילַה, אֱלָהָא אֱלָהּ (Gott, göttl. Macht בל"ע إله, إلاه בל"ס אַלָהא אַלָה) (רב שביק לחובין רברבין א' דוד ונקתי מפשע רב את אלה רב ואנא חובין רברבין. משובש הוא וכצ"ל) ונקתי מפשע רב אמר דוד [לפני הקב"ה רבש"ע את אלה[3]) רב ואנא חובין רברבין יאי לאלה רב דשביק לחובין רברבין, בויק"ר ואם הכהן המשיח (ספ"ה) [אחי"ה וכן ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג בריך אלההון דיהודאי (ג' פעמים עיי' דב"ר פ"ג באותו מעשה של רשב"ש). ירו' סנהדר' פ"י דכ"ח: בריך הוא אלההון דצדיקיא. וברבים אֱלָהַיָּא. ב"ר פכ"ו ויראו בני האלהים (בר' ו', ב') רשב"י קרא להון בני דייניא רשב"י מקלל לכל מאן דקרי להון בני אלהיא. . ושם: כומריא גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב. (עיי' ע' כמר ב'). ויק"ר פל"ג תמן קריין למלכיא אלהייא—. והמלה ג"כ בארמי' עיי' דניאל ג', כ"ח; ב', כ', ל'; ו', ח', י"ג. ורבים אלהין שם: ב', י"א; ה', ד'; ואלהיא: ירמי' י', י"א].

אֱלָהוּתָא (الوهة, إلاهة ,Göttlichkeit, Stärke) בב"ר פס"ז [4] (לפנינו ס"ו) ויתן לך האלהים [5] (בר' כ"ז, כ"ח) ויתן לך אלהותא פי' כח ומעוז. [אחי"ה וראיה לפירושו מניה וביה במדרש הה"ד (שופטי' ט"ו) ויאמר ה' אלהים זכרני נא וחזקני נא אמר לפניו רבון העולמים וכו'. וכן ב"ר פ"ד פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו פעמים שהוא מדבר עם האדם מבין שערות ראשו. שם פמ"ו אני הוא שאין העולם ומלואו כדי לאלהותו. שם רפ"ו מלמד שצפה הקב"ה שעתידין או"ה לעשותן אלהות. שם פמ"ו אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. ירו' ברכו' רפ"ט די"ב ע"ד המינין שאלו את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם. וב"ר פ"ח אית' כמה א ל ה ו ת. ויק"ר פ"ד עשו שהוא עובד לאלוהות הרבה כתי' ביה נפשות וכו'. ובהשאילה נקראו אלוהות פסוקים שנא' בהן השם אלהי אלהינו וכיוצא. ירו' ד"ה פ"ד הל"ו דנ"ם ע"ג אלוהות עולין לו לשם מלכיות . . ושם: אלוהות ומלכיות עולין לו משם שניים וכו'. — האלהים! לש' שבועה הוא עיי' שבת קמ"ה, עירו' י"ד: מגיל' י', חולי' נ"ד, שבועו' י"ז: ובב"ק ק"ו. אית': האלקים !bei Gott].

אֱלֵה (אִילֵה (Wurm, Made, εὐλή richtiger דעינבי בשבת בגמ' דאר"ע (צ':). פי' תולעת שמתליעין ענבים כשישנן בגפן (א"ב וכן נקרא בל"י מין תולעת) [אחי"ה אולם הגירס' אמיתית אילה כמו בש"ס שם וברש"י ז"ל בשני יודי"ן.

☞ **אֱלוּ** (Prtkl. des Ausrufes sieh, da! oh! בל"פ إلّا בדניאל (ב', ל"א, ד', ז', י') ואלו קרן אחר (שם ז', ח') פי' הנה והוא כמו ארו (שם ז'. ב', ז', י"ג) [אחי"ה ולא נראה בעיני ולדעתי אלו ל"פ כלומ' הנה, וארו (ע"ש) ג"כ ל"פ כמו הרי בל' תלמוד].

1 ☞ **אִלּוּ** (=אִילוּ. בל"מ אִלּוּ וכ"ה בל"ס ובל' שמרוני אֵלוּ ונתקצר מן אִן לא=,wenn ;wenn doch אִילוּלֵא = אִילוּלֵי כמו בל"מ לוּלֵא, לוּלֵי וכן בל"ס אֵלוּלָא. נתקצ' מן אילו ומן לא—לֵי תחת לית !wenn nicht! wenn doch) תרג' לו חכמו (דב' ל"ב, כ"ט) אלו חכימא. ואלו לעבדים (אסת' ז', ד') ואלולי לעבדים. תרג' לולי ה' (ישעי' א', ט') אלולי מימרא דה' ענין הראשון כמו אלו. וענין השני אלולא. והפרש כזה יש במלת אלמלא ע"ש. תרג' לולי כעס (דב' ל"ב כ"ז) אלולפון). [אחי"ה ההפרש לא טוב הוא וכן הענין באלמלא ע"ש. אילו (אלו) ואילולי הרבה בש"ס עיי' גיטי' י"ב: ומה אילו עבד כהן שברח וכו'. חולי' ט':, י'. ואילו ספק מים מגולים. יבמו' ס"ג: כאילו שופך דמים . . . כאילו ממעט הדמות. נדרי' כ"ב. אילו לא חמאת בה וכו'. שם: אלו הוי ידעת דפתחין פינקסך. ירו' שבועו' פ"א דל"ג: אילו מי שאכל. ירו' מ"ש פ"ה דל"ו ע"ר כאלו

---

[1]) וצ"ל בוטנא וכ"ה בעי' בטן אי' ע"ש ומ"ש. [2]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע בט"ס בשבת. [3]) בויק"ר הגי' אלוה וגי' רבינו עדיף בהיות המאמר בלא"ר. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב אבל בדפ"ע בט"ס מ"ז. [5]) ודורש כמו א ת האלהים.

לפניו שינה — ירו׳ כלאים פ״ה הל״א והל״ב דכ״ט ע״ד הרבה פעמים: כילו והוא קיצור תחת כאילו. ע״ש. ועיי׳ ע׳ אמלתרא —. ירו׳ ע״ז דל״ט ע״ג: אילולא ר׳ בא וכ׳. ירו׳ נדה פ״א דמ״ט ע״ב אילולי דתניתה. מכילת׳ בשלח ויבא פ״א. אילולי שאמר משה וכ׳. ויק״ר פ״כ אילולי המלאך כבר היית שחוט. במ״ר פ״ב אילולי הוא מגדיל עלי אהבה. ילק׳ תהלי׳ ל״א רמז תשט״ו אלולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו.]

* 2 אִלּוּ, אִילּוּ (כל״מ אֵלֶּה diese הרבים מן יחיד זה) הרבה בש״ס כגון: ברכו׳ ב׳ מ״ב אלו הן בין הפרקים. אלו חייבים בקולבון שקלים פ״א מ״ו. סנהדרי׳ פ״ח מ״ז אלו הן שמצילין אותו בנפשן. פי״א במשנ׳ אלו הן הנחנקין. פ״ט במ׳ אלו הן הנשרפין פ״ג דמכו׳ במ׳ אלו הן הלוקין. ע״ז פ״ב מ״ז אלו דברים של גוים אסורים וכ׳ פסחי׳ פ״ב מ״ה אלו דברים שאדם יוצא בהם י״ח בפסח. ושם מ״ו אלו ירקות שאדם יוצא בהם י״ח בפסח. מכשירין פ״ומ״ז אלולא מטמאין ולא מכשירין. שבת י״ג: אלו תנן . . . ואלו תנן. ב״מ כ״א. אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז. ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ט. וירו׳ קידו׳ פ״א דנ״ח ע״ד כקולי אילו וכקולי אילו נקרא רשע. ושם: אילו ואילו דברי אלהים חיים הן.

* אִילֵּין (כל״מ אֵלֶּה diese, jene) ירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט ע״ג אילין דמתרגמין. ירו׳ סנהדר׳ פ״י דכ״ז ע״ד אילין רבנין. ירו׳ תענית רפ״ב דס״ה. אילין תענייתא. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ד ונדון אילין לאילין. ירו׳ ב״ק רפ״ב ד״ב ע״ד אילין פרדתא — ונמצא כבר בדניאל ב׳, מ״ד; ו׳, ג׳; ז׳, י״ז; וכן אִלֵּן, שם: ו׳, ז׳. ועם הוספת—ך: אילך שם ב׳, י״ב; ו׳, ו׳; עזר׳ ד׳, כ״א; ה׳ ט׳; ו׳, ח׳. עיי׳ ע׳ אלך, וע׳ אִלֵּן.

אַלְוָא[1] אַלְוָא בל״ע الوة בל״פ آلوا (Aloe, ἀλοή, l. aloe) ואספדיכא ומרתכא בגטין בסוף דמי שאחזו (ס״ט:) (א״ב פי׳ בל״י ורומיי מיץ עשב מר ובולעים איתו עשוי כמין כדורים קטנים להריק הגוף ומועיל לרפאות הפצעים ולחנוט את המתים [2]).

אוּלוּגְלָגִין, אוּלוּגִיָּם [3] (= אֶלוּגִיָּם elogium richterliche Sentenz über Verbrechen, Sündenverzeichniss) בהגדת ילמדנו בולקחתם לכם ביום הראשון (בתנחומא אמור דרל״ב ליתא) ובפרש׳ שלח לך בפסוק לו מתנו בארץ מצרים (תנחומי׳ דרס״ט:) הניח המלך האולוגים [אחי״ה בתנחומ׳ יותר טוב האלוגין ובמש״ר פט״ז האילוגין עיי׳ ע׳ הבא. במ״ר פט״ז האליגון ובילק׳ שלח רמז שתמ״ד האיגולין וצ״ל האילוגין] שלו ודנו מפיו. ובב״ר פכ״ט (כ״ח) אמחה את האדם: אין הקב״ה נפרע מן האומה עד שהוא קורא אנלגין [נ של אנלגין ט״ס תחת ו ומלת אולגין צ״ל אלוגין] שלה מלמעלה ואח״כ נפרע ממנה הה״ד לכן יכיר מעבדיהם (איוב ל״ד, כ״ה), פי׳ ענין שטר חוב ודין. (א״ב בנוסח׳ דידן כתוב אנאלוגין [4]) וכל אלו הגרסאות לפי דעתי משובשות ויש לגרוס אלוגין). [אחי״ה והדין עם ר״ב וכן במ׳ איכ׳ פסוק (א׳, י״ד) נשקד עול פשעי: בשעה ששמעתי שאנוליגין שלי נקרע מלמעלה וכ׳. צ״ל אלוגין עיי׳ במ״כ שם. וכ״י ג״ג גרס בתחילת הערך אולונגון, ועיי׳ ע׳ אלנלגין.]

☞ אֶלוּגִין (wie oben) מד׳ ש״ר פ׳ החודש הזה (פט״ו) הקריבו לי דורון שאם תעלו לפני לבימה (βῆμα) אעביר אלוגין שלכם פי׳ בל׳ רומיי ספר זכרון אשר בו ישובח או יגונה דבר וגם ספר עדות. עיי׳ ע׳ אולוגלגין שלמעלה). [אחי״ה וכן במש״ר פר׳ ל״א משל לאחד שהיה אלוגין שלו נקרא לפני הדיין. ובמ״ר פט״ז הניח המלך את האליגון שלו וחייבו מפיו.]

☞ אַלְוַוי (=לווי בל״ם לוי oh! wenn doch! möchte doch!) תרג׳ מי יתן (שמו ט״ז ג׳) אלווי ובקצת נוסחאות כתוב הלווי.) [אחי״ה וכן במ״ר פ״ב אלואי אנו נעשין דגלים כמותן. אלווי (פי׳ לווי עיי׳ ערכו) כמו לו בעברי׳. וכן תרג׳ ירו׳ א׳ במד׳ כ׳, ג׳ ואונקלס שם. תרג׳ תהלי׳ פ״א, י״ד; איוב ט״ז, ד׳ בכולם תרג׳ של לו ותרג׳ הלוואי (או הלואי עיי׳ ערכו) תחת אולי בעברי׳ עיי׳ ת״י א׳ שמו׳ ל״ב, ל׳.]

* אַלְוַיְתָא (לוי von לויה = Begleitung) ירו׳ מעשרו׳ פ״ב דמ״ט ע״ד ושאר בני אדם דלית אלוויתיה שכיחא ליה.

אֲלוּוַם בל״ע الوة בל״פ آلوه (Adlerholz, Aloeholz, = אַלְוָתָא עיי״ע) בב״ר פרש׳ ויטע ה׳ אלהים גן בעדן (פט״ו) אלונים בלוטים אלמגים אלוום. (א״ב פי׳ בל״י מין עץ וחשבו הקדמונים

---

[1]) כ״ה הסדר במו״ע אבל בשדפ״ע נסדר אחר ע׳ אלווס. [2]) ורש״י פי׳ ע״י אלוי״ן והוא ל״צ aluin פי׳ לענה. אבל יותר טוב כפי׳ ר״ב מיץ של Aloe הנקרא בל״א Aloebitter וסגולה היא כנגד השלשול וכן משתמשין בה לפי ציון הנ״ל לרושחהא או כגי׳ רבינו לשיהתא פי׳ תחתוניות עיי״ע שחתא. [3]) והוספתי גם המלה הזאת יען שבאה בפנים הע׳ ועיק׳ הגי׳ הוא לפי כ״י ג״ג. ובכ״י ב״ר אי׳ האולגים ובכ״י ה״ב האולוגוס. [4]) בנו״ג אנאליגין וצ״ל אנאליגין וכ״ה בכ״י ה״ב וג״ג ודפ״ר ובכ״י ו״ו אנאגלין. וגי׳ אלו משובשות הן.

שגדל בגן עדן והוא גדל בארץ הודו [1] ויש לו ריח טוב ומועיל לחזק הראש והלב והאסטומכא ונקרא גם אקסילאלואין [= ξυλαλοή עיי"ע אקסל] וטעם מלה זו עץ אלווס. תדג' מר ואהלות (שה"ש ד', י"ד) מירא דכיא ואקסילאלואין). [אחי"ה לפנינו בב"ר איתא אלמגים אלונים וצ"ל אלווים או אלוים וכן הוא בירו' ספ"ז דכתובו' דל"א ע"ד אלמוגים אלוים והוא קבוץ ממלת אלוא (עיי' ערכו), ואולי גם אלווס ט"ס תחת אלוים. ובירו' שביעי' פ"ד דל"ה: ומקיימין את האבלווין בראש הגג ובתוספתא שביעי' ספ"א הגירס' העלווים. ובכ"י תוספתא צד ס"ב בהוצ' צוק"מ הגי' העלואין].

* אֱלוּל (אֱלוּל. בל"ס אֱילוּלָא בל"ע ايلول der sechste Monat der Hebr. (ungef. Sept.) ר"ה פ"א, א' באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה. ועיי' שם בגמ' ד"ז: ושם י"ט: וביצ' ו', כ"ב: מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר. ירו' רפ"ג דשקלים דמ"ז: והן מתעשרין עם בני אלול. פי' שנולדים באלול. והם האלוליים שנאמרו שם ובירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד.

1 אַלּוֹן (מל"מ Eiche) הרמון האלון והאגוז בכלים בפ' כל כלי בעלי בתים (פי"ז, ט"ו) כמו כאלה וכאלון (ישעי' ו', י"ג).

2 אַלּוֹן (ein Anderer, Zweiter= ἄλλον (=alter) אלון בכות (בראשי' ל"ה, ח') בב"ר (ס"פ פ"א) ר' שמואל בר נחמני אמר לשון יוני הוא אלון אחר — ובלע"ז אליאון alius, um. — עד שמשמר אבלה של דבורה באת לו בשורתה של אמו. [אחי"ה וכן הביאו הילק' וישלח רמז קל"ה בשם הפסיקתא: ותמת דבורה מינקת רבקה וג' לשון יוני הוא אלון אחר עד שהוא משמר אבלה של דבורה באתה לו בשורה של אמו. ובפסיק' שלנו פרש' זכור דכ"ד איתא מהו אלון בכות א"ר יונתן לשון יוני הוא אלון תרי שתי בכיות בכו עד שיעקב יושב ומשמר וכ'. וכן הובא בילק' תצא רמז תתקל"ח ושם תחת ל' יוני איתא בטעות לש' אוני. ותיבות ל' יוני וכ' חסרו בתנחומ' תצא דשל"א: הובא בילק' תהלי' ק"ט רמז תתמ"ח ובקצור מעט ילק' וישלח שם. ויקרא שמו אלון בכות שבכו שתי בכיות עד שיעקב וכ' (עיי' רש"י ז"ל לבראשי' ל"ה, ח' ותהלים ק"ט, י"ד). וכן בקהלת רבה פ' טוב ללכת: מהו אלון בכות עד שמשמר אבלה של דבורה מניקתו באת לו שמועת רבקה אמו ובכה ב' בכיות. ועוד נמצאה מלה בדרוש הלזה (בראשי' כ"ד, ס"ח) נפרדת בשתי תבות אלון זה ר"ל אלון = ἄλλο = ἄλλον וזה כב"ר פ"ס, וילק' חיי שרה רמז ק"ט ד"ה ותשא רבקה.

אוּלוֹן (בל"י ganz ὅλος, ον ובצירוף עם מלת כרוסון בל"י ורו' ,ὁλόχρυσον (ganz golden, holochrysus מרגליות בפסיקת' בויהי ביום כלות משה (פסדר"כ ד"ד:) ס"א אולון מרגליטין. [אחי"ה במד' במ"ר פי"ב איתה למלך שהיה לו לבוש משובח עשוי במרגליטון ובמ' חזית פ' צאנה וראנה: למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה של מרגליטין. ובילק' תרומה רמז שס"ט בלבוש לבן מרגליטין.. מנין לי לבוש אלו מרגליטין. וברקנטי ריש תרומ' הביא בלבוש שכולו מרגליטין. מאשר לא ידע הוראת מלת אלו עיי' על זה הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער בפסיקתא שם]. פי' אולון בלש' יוני [3] כולך, מרגליטין בל' רומי [4] [פנינים] [עיי"ע מרגל א'] — לפי שבעולם הזה יש בהם פסולת אבל לעתיד לבא [אמר זכריה] אנא חמיתיה אלון כרוסון הה"ד (זכרי' ד' ב') והנה מנורת זהב כלה. [פי'] בעה"ז יש פסולת לישראל אבל לע"ה כולו כזהב טוב בלי פסולת. פי' כרוסון בל' רומי [chrysus וכן בל"י χρύσον] זהב. בויקר' רב' שם אמו שלומית. [אחי"ה זה בויק"ר ספל"ב המתחלת ויצא בן אשה. וראש הפרש' ג"כ היא. ואמצע הפרש' היא ושם אמו אולי לפי ספריו של רבינו כאן מתחלת הפרש'. והמדרש הלזה נשנה עוד במ' חזית פ' כולך יפה (שה"ש ד', ז') אמר זכרי' אנא חמיתא אולוכורסין וכ'. ובמ' קהל' רב' פ' ושבתי אני ואראה איתה: אלו כורסין, ודע דבויק"ר ס"פ ל"ב וכן שם פל"ג איתא אחר אילו כורסוון ואילוכורסון גם המלות „כולו דהב (דדהב) נקי" וכבר הוכיח ר' שלמה באבער שהובא פנימה מאיזה מפרש אשר רשם בצדו הפי' מן מלת אולוכורסין וראיה לזה שרבינו הביא המדרשים בלי הוספת מלות אלה וכן חסרו במ' חזית וקהלת הנ"ל]. ובויקר' רבה וכי תמכרו ממכר (פל"ג) אמר נבוכדנצר ע"ז שלכם כסף ושל זהב הה"ד (הושע י"ג, ב') ויעשו

---

[1] עיי' דיאסקארידים א, כ"א וגם כינוי מלת יונית אלואי עי' ἀγάλλοχον נאצל מלי הודו aghil וממנו בל"ר lignum aquilae ובהיות עץ אלווס או אלוא אדום לכן פי' ב"ר וירו' כתוב' הנ"ל ע"י אלמגים שהוא ג"כ אדום ומטעם זה נקרא בל"ע אלבקם וכן נבין הנוסח בילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד אלמגים סכביתא וצ"ל כסיתא כאי' בר"ה כ"ג. והיותר נכון בביתא (עיי"ע) שהוא בל"ע ופי' עץ של קאראללען שהוא ג"כ אדום (עיי"ע אלמוג) ועיי' עוד ספרינו על העתקת פרסיי של ריב"י מאווס צד ס"ד. [2] כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב ול"ר הוא, ובשרפ"ע אליא"ו. [3] בקצת כ"י רומי, והחלוף הזה מורגל. [4] כ"ה ברפ"ר ושם גם הוספה ס"א אולון כרוסין.

להם מסכה מכספם, אבל שלי אולון כרוסא (לפנינו איתא אבל שלי אינו אלא אלו כורסין כולו דדהב נקי) דכתיב (דניאל ג׳, א׳) נבוכדנצר מלכא עבד צלם די דהב.

אולוסריקון עיי׳ ע׳ אלוסריקון.

אַלוּוָתָא (לפי׳ ר״ח הוא מל״ע الوة Räucherholz ולפ״א הוא ל״ע ألة (Stück. (spitziges,) Holz מפשח ויהיב לן אלוותא פשחי פשחי בפ׳ המביא כדי יין בגמ׳ דר׳ אליעזר (ביצה ל״ג:) פי׳ עצי קציעות שמעשנין בהן ואע״ג דהוו קשין חזו לקתתא דנרגי וחציני. זה גמרא ופירוש דר׳ חננאל ז״ל. [אחי״ה לפנינו אית׳ הוה מפשח ויהיב לן אלותא אלותא אע״ג דחזיא לקתתא דנרגי וחציני. ומדיוק של רבינו „זה גמרא ופי׳ דר״ח" נשמע שהיה לפניו ג״כ נוסח שלנו. ובע׳ חצן א׳ גרס נגרי וט״ס היא תחת נרגי וכן בטעות כ״י מ׳ עיי׳ ד״ס ביצ׳ מ״ה, ויומ׳ מ״ט: הערה ח׳ ועיי׳ ע׳ נרג שגם שם גורס רבינו היטב נרגי והוא העיקר ע״ש]. ולפי פי׳ זה אלו ג׳ אלוא, ואלווס, ואלוותא ענין אחד להן. פ״א מפשח: קוטם. אלותא: חתיכות אע״ג דקשין כל כך דחזו לקתתא דנרגי וחציני. [אחי״ה ולפי פי׳ זה יש לנקוד אַלְוָתָא והוא קבוץ מֵאֲלָה או אַלַת עיי׳ ערכם].

* אוּלְוָתָא בירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ו ע״ג ט״ס תחת מולוותא עיי׳ ע׳ מולא.

1 אֲלוֹת [1] (בל״ע ألة (die Stützen, Pfeiler וינעו אמות הספים (ישעי׳ ו׳, ג׳) תרג׳ אלות ספיא. [אחי״ה בדפ״ע הגי׳ אמות סיפי היכלא ובנוס׳ התרג׳ אי׳ אילות ספי היכל׳ וברד״ק אי׳ אלנות וצ״ל אלוות. והחכם גיזיניאוס בפי׳ לישעי׳ ח״א ר״ס בל ידע לפתור מלה תרגומי׳ אבל היא לפ״ד בל״ע כמו אמות בל״מ והוא בעצמו בל״ע أُمّ פי׳ יסוד הבנין ועיי״ע אם ד׳].

* 2 אֲלוֹת בפסיקתא רבתי פכ״ב ט״ס תחת בוליות עיי׳ ע׳ בליות.

1 אֶלְטִין (בל״י ἐλάτη, = Fichte, Tanne) בהגדת ילמדנו פרשת ויקחו לי תרומה (דקמ״ב: ברוש: אלטין (א״ב פי׳ בל״י מן ארז ועץ שמן). [אחי״ה עיי׳ ע׳ אספנדמון].

2 אֶלְטִין (die Frucht des jungen Palmtriebes בל״ס אליטיא בל״פ الاطينى בל״י ἐλάτινος Palm) בב״ר פצ״ה (צ״ד) והקול נשמע בית פרעה ר׳ יוחנן כד הוה אכיל אליטין. [אחי״ה לפנינו איתא חליטין (Gericht von Butter und Milchmischung = בל״ע خليط] אמר לא אכילת מזון יומא דין, פי׳ פירות גינוסר כדמפורש בס״פ כיצד מברכין (ברכו׳ מ״ד.) (א״ב פי׳ בל״י ורומי לולבים של דקל בעודם רכים והמלה הזאת אחת ועניניה מרובים גם בל׳ תלמוד גם בל׳ נכרים.)

* אַלְטִינוּן בל״י (purpurroth, ἀληθινόν) במ׳ קהל׳ רב׳ א, ט׳ (י״א) פי׳ מה שהיה: עורות תחשים . . ר׳ יהוד׳ אומר אלטינון.

* אִילְטִים בב״ר ספל״ד ט״ס תחת אלסוס ע״ש.

אֲלֵטֵיכְסִיַּא בל״י (ἀλήθεια ἀξία würdige, werthvolle Wahrheit) ב״ר פ׳ נעשה אדם (פ״ח עיי׳ ילק׳ תהלי׳ פ״ה רמז תתל״ד) בשעה שבא הקב״ה לבראות אדם חסד אמר יברא שהוא גומל חסדים אמת אמר אל יברא שכולו שקר נטל הקב״ה אמת והשליכה לארץ אמרו מלאכי השרת מה אתה מבזה אלטיכסייא שלך תעלה אמת מן הארץ הה״ד (תהלי׳ פ״ה, י״ב) אמת מארץ תצמח (א״ב פי׳ בל״י [ἀλήθεια τάξις] אליטיטכסיא אמת נדגלת). [אחי״ה והדין עם פירוש בעל כ״כ שהיא מלה מרכבת כמו שרשמנו. ולפנינו במד׳ איתא מה אתה מבזה תכסים אלטיכסייה שלך וגם לזה יש פתרון [2]].

אֱלִיאָם (בל״י ἥλιος, Sonne) שמ״ר פ׳ החודש הזה לכם (רפט״ו) ברה כחמה (שה״ש ו׳, י׳) במלכות יון סנדריאוס אם איליאס פי׳ בל״י שם רחוב בעיר הנקראת אַתִּינַס (Athen) אשר שם תחת השמש והשמים בלי גג ואחל היו יושבים הדיינים לשפוט. בל״י אליאוס הוא השמש סנדניאוס [צ״ל סנדריאוס] [σύνεδρος εἰς ἥλιον] אים איליאם ופי׳ מקום העצה באותו רחוב). [אחי״ה פי׳ של ר״ב קשה להולמו עד מאוד. ודע דהצעת המדר׳ כך היא: . . . יפה כלבנה במלכות מדי ברה כחמה במלכות יון סנדריאוס אם אוליאוס [צ״ל אָם איליאוס] חמה שמה ושמש גבור נקרא שנא׳ ישיש כגבור לרוץ אורח בתקופת תמוז מי יוכל לעמוד כנגד השמש הכל בורחים ממנו שנא׳ ואין נסתר מחמתו כך במלכות יון הכל ברחו ממנה ומתתיהו הכהן ובניו עמדו באמונתו של הקב״ה וברחו מפניהם האוכלוסין של אנטיוכוס וכו׳. הא לך שבעל המאמר מגדולי הערך של בני החשמנאים דבר ולא מרחוב של בעלי עצה עיר

---

[1] ברוב דפ״ע הע׳ המשך מע׳ אלוותא רק בדפ׳ אמשי׳ וכ״י ג״נ (ושם בט״ס אלווס) ע׳ מיוחד. ובדפ״ר חסר כלל הע׳. [2] כלומ׳ למה מבזה (בהשליכך את האמת לארץ) את מקום כבוד (τάξις) אמת של יקר הערך. ועיי׳ עוד היטב מאמרי במ״ע דמ״ג חכ״א צד פ״ה והלאה.

אתינס! „סנדריאוס אם איליאוס" הוא בלתי ספק תרג' יוני (אולי של תרג' עקילס) מהך ברה כחמה וצריך לתקן תחת סנדריאוס: סְדֶנַרָאוֹס והוא בל"י σθεναρὸς = בריא ודורש ברה כבריא, וכל המאמר: σθεναρὸς ὡς ἥλιος = stark wie die Sonne דורש על החשמונאים שהיו בריאים וחזקים כחמה בתקופתה שאע"פ שהכל בורחים מגבורת זריחתה הם עומדים בחזקם בימי השמד של אנטיוכוס הרשע. והמלות „חמה שמה", ר"ל בל"י, באו מגליון כותב אחד לפנים שאיזה סופר פי' המלה איליאוס שהוא חמה בל"י. ועיי' מ"ע ב"ח ח"ז, ק"ז].

אֵלָיו (zu ihm) במגילת איכה יעיב באפו (ב', א') ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר (יחזק' ט', ד') אלו כתיב אמר ר"ל למלאך הקשה שבהן זה גבריאל [עיי' ע' איטמון]. ויאמרו אליו איה שרה אשתך (בראשי' י"ח, ט') א י ו נקוד כשם שאמרו לאברהם איה כך אמרו לשרה איו אברהם (בראי' רבי' פמ"ח עיי' תוס' ב"מ פ"ז. ד"ה למה) [אחי"ה מֵאֵלָיו כמו מעצמו עיי' ערלה א', ב' העולה מאליו. ירו' פיא' פ"ז ד"כ: מאליו למדו. ירו' ב"ק פ"ב ד"ב ע"ד בשנקשר מאליו].

1 אַלְיָה (בל"ס אַלְיְתָא בל"ע الية Ohrläppchen (eig. das Fleischige, Wulstige מפני מה אזן כלה קשה ואליה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה בס' הלכה קמא דכתובות (ה:) [אחי"ה פי' בל"ע תנוך האזן והוא הרך והבשר של אזן וכ"ה בפירש"י ועיי"ע אליון].

* 2 אַלְיָה (מל"מ Fettschwanz) ע"ז כ"ה מאי והעליה (שמואל א', ט', כ"ד) ר' יוחנן אמ' שוק ואליה מאי והעליה דמסמכא שוק לאליה וכ'. — כלפי אליה זה גירס' רבינו בע' כלפי ע"ש. ובל' ארמי אליתא ע"ש.

אֵלִיָּהוּ (der Prof. Elias, Eliahu) בב"ר פע"ב (ע"א) בגד (בראי' ל', י"א) זה אליהו. אליהו משל מי ר' אליעזר אמר מבנימין ר' נהוראי אמ' מגד [1] [אחי"ה מאמרים ודרושים אחרים על אליהו נמצאו ברכו' ג', ד': ה': כ"ט: נ"ח. שבת ק"ט: עירו' מ"ג: פסחי' נ"ד. ע': יומ' י"ט: סוכ' ה'. נ"ב: תעני' כ"ב. מגיל' ט"ו: י"ט: מ"ק כ"ו. חגיג' ט"ו: שקלי' ז'. יבמו' ק"ב. כתוב' ס"א. ע"ז: ק"ו. נדרי' נ'. גיטין ו': ע'. קידוש' מ'. ע'. ע"ב: ב"ק ס': ב"מ נ"ט: פ"ד. פ"ה: קי"ד. ב"ב ז': סנהד' ס"ג. צ"ח. קי"ג. מכו' י"א. עדיו' פ"ח. ע"ז י"ז: י"ח: מנחו' מ"ה. ירו' שביעי' ספ"ג, ב"ר פי"ב, כ"א, כ"ד, כ"ה, כ"ו, ל"ג, ל"ה, ע"א, צ"ד צ"ט; שמ"ר פ"ד, ז', י"ח, כ"ט מ', מ"ד; ויק"ר פ"ט, י"ט, כ"ז, ל', ל"ד, ל"ו; במ"ר פ"ג, י"ב, י"ג, י"ד, י"ח, י"ט, כ"ג; דב"ר פ"ב, ג', ה', י'; שהש"ר א', רות רב' א', קהל"ר ה', שוחר טוב (תהלי' י"ח, ח', צ', א'). ועיי' עוד מאמר מיוחד על אליהו מאת הרב הח' קאהן במ"ע מהרז"ף חלק י"ב].

* אֱלִיהוּא (Elihu einer der Freunde Hiobs) ירו' סוט' ספ"ה ד"כ ע"ד אליהוא זה בלעם.. הבוזי שהיתה נבואתו בזויה נופל וגלוי עינים... אליהוא זה יצחק.

☞ אֵלְיָיה (בל"ס אֵלָיָא, אֱלָיָא Trauer, Klage, מִפָּעַל העברי ילל, אלה ובל"ע ال ובל"ס אֱלָא ועוד עיי"ע אליתא) מדר' אסתר וישלח ספרים (א', כ"ב) לעז לומר (צ"ל לזמר) פרסי לאלייה פי' לקינה ונהי עיי' ע' אלית ובל"י ורומיי אומרים אלגיה = ἐλεγεία, elegia). [אחי"ה תחת פרסי צ"ל סורסי כן הוא באמת ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג, וירו' מגיל' פ"א הל"א דע"א: סורסי לאילייא. וטעם הדבר ברותי במקום אחר [2] שיש ללשון ארמית וסורית הברות מרכבות רבות שמוכשרות לקינה ונהי. ובזה נתברר לנו מאמר קשה בסוט' ל"ג. (עיי' שבת י"ב:) על הא דאמרינן במשנה ל"ב. אלו נאמרין בכל לשון... תפלה וכ' ואמרינן בגמ' שם תפלה ר ח מ י היא כל היכא דבעי מצלי ומקשינן ותפלה בכל לשון והא' ר' יהוד' לעולם אל ישאל אדם צרכיו בל' א ר מ י ת דא' ר' יוחנן כל השואל צרכיו בל' ארמי אין מ"ה נזקקין לו לפי שאין מ"ה מכירין בל' ארמי וכו'. ונ"ל הטעם שמאחר שהתפלה רחמי היא לא נאה ויאה להשמיע הקול בילולות ונהי ובעצבון רוח כמאמר חז"ל ברכו' ל"א. אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות וכ'. בעבור זה אל ישאל אדם צרכיו בל' ארמי שהוא על דרך יללה וקנות שאין מ"ה והם מלאכי רחמים מכירין ר"ל אין מסייעין אותו].

אַלְיוֹן (Daumen בל"ש אליון בל"ע اليان הזוגי מן الية, בל"ס אליה) אטופרא דאליונא בגיטין ברפואות דמי שאחזו (ס"ט.) פי' צפורן בוהן. [אחי"ה וכן בפסיק' רבתי ותאמר ציון ומדר' תהלי' מזמ' קל"ט, ד' וילק' תהלי' שם רמז תתפ"ד בסוף: עמדו כולם ושלטו בעצמם ונתנו אליוני ידיהם לתוך פיהם וכ'] (א"ב תרג' ועל בהן ידו (ויק' ח', כ"ג ועיי' כ"ד; י"ד, י"ה, י"ז) ועל אליון ידיה).

---

[1]) ברפ"ע אי' בלי סדרים בזה"ל אליהו משל מי וכ' עד מגד בב"ר בא גד זה אליהו. [2]) עיי' מאמרי במ"ע Jzr. Közlöny ח"ז שצ"ב הוציאו לאור הרב החכם מוהר"ר חיים בר"ש כהן המכונה הייגריך דייטש בבודאפעשט.

אֱלַיְסְטוֹן (בל״י ἡλιαστής der sich Sonnende, אין מביאין (der Sonne Ausgesetzte אלייסטון[1]) במנחות פ׳ כל קרבנות הצבור (פ״ו: פ״ז.) ובגמ׳ דהמוכר פירות (ב״ב צ״ז:) פי׳ השמש בל״י אליאוס [ἥλιος], אין מביאין במקדש יין שנעשה בשמש שאינו מן המובחר. פי׳ א ח ר[2]) יין שחור שיש בו טעם שמש. (א״ב פי׳ בל״י דבר אשר השמש זורח עליו זמן ארוך הן שיהיה הענבים כדעת הר״ע מברטנורה הן היין כדעת הרמב״ם[3]) ז״ל הוא יין עשוי מענבים צמוקים בשמש).

אֱלִיוּפוֹלִים[4]) (die am Ostufer des Nils geleg. Stadt in Unterägypten Heliopolis, Ἡλιόπολις) בפסיקתא דויהי בחצי הלילה[5]) (פסדר״כ דס״ג.) ועיר שמש אליופולים פי׳ אליו׳ [אליאוס] שמש. פולים [πόλις] עיר. [אחי״ה לפנינו בפסיקתא דר״כ איתא עיר שמש ז ה פולים. וזה טעות המעתיק שלא הבין מלת אליו וסבר שהוא אילו = ז ה ולכן העתיק ז ה פולים (עיי׳ הדוגמא לעיל בע׳ אולון) ובודאי הנוסח הישר כגירסת רבינו וכן בפסיקת׳ רבתי פי״ז ועיר שמש אילו פולים וצ״ל איליופולים (כי כל הפסיק׳ ויהי בחצי הלילה הובאה בעצם תומה לתוך הפסיקת׳ רבתי פי״ז עיי׳ הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער דס״ב, הער׳ ב׳ בפסיק׳ שלו). והעיר הידועה הזאת היתה בארץ מצרים התחתונה ונקראת כן על שם ההיכל הגדול הנבנה שם לשמש ונקראת במקרא און ובית שמש[6]) (ירמי׳ מ״ג, י״ג) ובערבי עין שמש [عين شمس] ובל׳ תרג׳ ותלמוד (מנחו׳ ק״י.) קרתא בית שמש. והיכל שבנה שם חוניו Onias נקרא בית חוניו (מנחו׳ ק״ט:) עיי׳ על זה במתתיהו הכהן במלחמות פ״ז, י׳ ובקדמוניו׳ פי״ג, ג׳, א׳. ושם סתירת דברו אם לשם שמים בנה חוניה ההיכל או לא וזה נ״כ פלוגת׳ של ר״מ ור״י במנחו׳ שם. ועיי׳ עוד ע״מ מ״ז.]

אֱלֵיוּתְרוּפוּלִים[7]) (בל״ס אלותרופלים Ἐλευθερό-πολις, Freiheitsstadt, Stadt in südl. Pal. an der Strasse von Jer. nach Ascalon u. (Gaza בב״ר פר׳ מ״ב ואת החורי (בראשי׳ י״ד, ו׳) אליותרופולים ולמה קורא אותה אליותרופולים [לפנינו אית׳ במד׳ בטעות: ואת החורי מטריפולין ולמה קורא אות׳ חורי וכ׳] שברור אותה ויצאו להן לחירות בדור הפלגה[8]) פי׳ בל״י אליותרו [ἐλεύθερος frei,] חירות, פולים, עיר. [אחי״ה העיר הזאת לא נמצאה במתתיה הכהן ולא בספרים הקדמונים רק מתחילת מאה השלישית למספרם, וראבינזאהן, בנסיעתו לא״י, טרח ביגיעה רבה למצא תכונת המקום ולדעתו היתה בדרך מירושלי׳ לחברון ולעזה ואישקלון, ולהשערתו עיר זו ועיר בית גוברין Bei-geberin אחת היא[9]) (פאלעסטינ׳ כרך ב׳ צד תרי״ח), וגם הרב החכם ר׳ יוסף שווארץ (תב״א ס״ד דאס היילינגע לאנד צד פ״ח) מסכים לו בזה מדעת עצמו. ועיי׳ באריכות על כל זה וכל השייך לו בע״מ מ״ט.]

* **אֲלָסִים, אִילְסִים** (בל״י κλάσμα das (abgebrochene Stück, Splitter בקהל׳ רב׳ פ׳ בעצלתים והכה את הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים (עמו׳ ו׳, י״א) . . מה הדין בקיעה לית מיניה אילסים והדין רסיסי אית מיניה אלסים. ובויק״ר פי״ט הגירס׳ מה הדין רסיסה אית מיניה אליסים והדין בקיעה לית מינה אליסין ובמ׳ חזית פ׳ נרד: לא דמי הדין ריסה להדין ביזעה הדא ריסה אית מינה אליסים והדין ביזעה לית מינה אליסים. ובע׳ בז ה׳ ובע׳ ר ס א׳ הביא רבינו גירסא אחרת ע״ש. פי׳ המלה בל״י עצים דקים מאוד שכל כך נשבר עד שלא נשאר ממנו דבר ראוי מה שאין כן עץ הבקוע שיש ממנו עצים גדולים אשר יצלח לכל דבר. ואות ק׳ מתחילת התיבה חסרה לפעמים (עיי׳ ע׳ אדורה, אטלז ועיי׳ עוד ע׳ בורדיקיא) וגם כאן אלסים תחת קלסים. והרב הגאון בעל ע״מ שיער שהוא אילוס ἧλος Pflock ולא נראה לי אבל בזה צדקו דבריו שדברי המעריך שהביאם שם בטלים הם. ע״ש.

---

[1]) במנח׳ הליסטיון, ב״ב היליסטן ועיי׳ עוד ע׳ הילייסטון ובתוספ׳ מנחו׳ פ״ט אליסטון. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר ודפ״ר, אבל בשדפ״ע חסר. [3]) שניהם כתבו שמש בל״י יסטון! וזה הפי׳ לא, אמת בא להם ע״י חסרון ידיעת ל״י. ועיי׳ עוד ערך אח״ז. [4]) בדפ״ע וכן בכ״י המשך מע׳ הקודם. [5]) כ״ה בכ״י ל״ד וכ״י ו״ו וכ״ה בדפ״ר ופיז׳ ווניצי׳, ובדפ׳ החדשי׳ אי׳ בסירוס ויהי הלילה עיי׳ צונץ גד״פ צד קצ״ט בהערה. ודירינבורג במ״ע ג״ג ח״ד, קכ״ו. [6]) וכן העתיקו ע׳ זקנים און בבראשי׳ מ״א, מ״ה, יחזקי׳ ל׳, י״ז ובית שמש ירמי׳ שם Ἡλιούπολις. [7]) בכ״י ג״ג אלאתריפולים בכ״י ב״ר אלוותרו פולים וצ״ל כפנים וכ״ה בכ״י ו״ו ודפ״ע. [8]) וכן היה מקובל להיעראנימוס בפירושו לעבדיה פסוק א׳. [9]) וראיה לזה כי כן נמצא במקום אחד (עיי׳ רילאנד פאלעשטינא צד תס״א, תרכ״ז Βαιθογαβρὴ τῆς Ἐλευθεροπόλεως) ולדעת מהרי״ש הדרש (בב״ר פס״א) מטל השמים מעל זו בית גוברין כיון להורות שעיר זו מקדם קדמתה היתה ביד עשו כאלו יצחק אבינו יעד אותה לעשו.

1 אָלֵיֵּרִין (בל"י 1 dunkel, trüb ὀλερός, ον. (2 Ortsname Olearos, 'Ωλέαρος-'Ωλίαρος (1 בכלים האוליירין הבאים ממדינת הים וכ' פי' בגדים הן ודרכן המלבושין כגון מיני כסותא לבנים והגלימא כגון מיני דמתעטפי סומקי בס"ג דואילו קשרים (שבת קי"ד.) וכן בס"ג דכל היד (נדה כ'.) בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים אלא באוליירין הבאים ממדינת הים וכ' פי' בגדים כדלעיל [2] [אחי"ה התיב' אמרה דרשוני ועד עתה אין איש פותר אותה בטוב טעם עיי' ע"מ בהך ערך. ואני בעניותי באתי לפותרה יגעתי ומצאתי ברוך חונן דעת שהיא בעצמה ובתומה מלה יונית אָלֵירִין מרא' דיהה כעין שחור ולא שחור ממש. והנוסח הישר אוּלֶירִין וכן הוא באמת בנדה כ'. ומהצעת הסוגיא שם נראה בעליל כי דעת שפתי ברור מללו, כי שם פי' הגמ' לשון המשנ' (י"ט:) מה היא ש ח ו ר כחרת, על זה הביא מעשה: עולא אקלע לפומבדיתא חזייה לההוא טייעא דלבוש לבושא א ו כ מ א א"ל שחור דתנן כי האי וכ' ר' יוחנן אמר אלו כלים האולירין הבאין ממ"ה. למימרא דאוכמי נינהו והא' להו ר' ינאי לבניו אל תקברוני לא בכלים שחורים ולא בכלים לבנים . . . אלא בכלים האולירין הבאים ממ"ה אלמא לאו אוכמי נינהו וכ'. מזה נשמע שאולירין מין גוון קרוב לשחור והוא מראה דיהה ולא שחור כחרת או דיו. אלא הוא מראה בין שחור ובין לבן, ומעתה זכינו להבין מלה אשר עד הנה חושך ישופנה והיא נשנית בד' מקומות בירו' כלאים פ"ט הל"ג דל"ב: ר"י מפקד מלבשוני ב י ר י ק א לא חוורי ולא אוכמין וכ' ובירו' כתוב' פי"ב הל"ג דל"ה, איתא אלבישוני בורדיקא לא חיורין ולא אוכמין, וב"ר פ"ק לא תלבשוני לא חיורין ולא אוכמין אלא מאנין דבריקא. וב"ר פצ"ו .. קברו אותי ב כ ל י ם צ ב ו ע י ם דבריקא לא לבנים ולא שחורים. ואחרון אחרון חביב שמשם נלמד הוראת המלה שאין ספק אצלי שמלות בכלים צ ב ו ע י ם באות מגליון לפנים ואיזה סופר הגיה לעצמו מה היא מלה זרה דבריקא ולע"ד הגירס' נכונה בַּרִ י קָ דָ א והוא בל' רומי variegatus פי' בגד צבוע. ובע' בורידקיא אנסה את חילי בעי"ה לחקור כי גם אם נגרוס בורדיקא הוראת המלה בל"ע וסו' צבוע ושם אטיף מלתי עוד בענין אליירין.]

2 אָלֵיֵּרִין Badediener eig. olearius, Oelhänd-) ler, der das beim Baden nöthige Oel (u. die Salbe zum Einreiben verabreicht. ואין עושין פחמין אפי' למוכרן [3](צ"ל למוסרן) לאוליירין. בפ' המביא כדי יין (ביצי ל"ב.). ובס"ג דחבית בשבת (קמ"ז:) לא ימסרנה לאוליירין. ובפ"ז בטהרות (משני' ז') המניח כליו בחלון של אוליירין. פי' שַׁמָּשִׁים שמשמשין בני אדם שמו כן. ופי' לא ימסור האלנטית [4] לאותן השמשין שהן חשודין בזמה שמא יטמאו לונטית זו בשכבת זרעם. [אחי"ה לפנינו אית' בש"ס מפני שחשודים על אותו דבר]. וי"א חשודין לסוחטה [5] ונותנין אותה לאחרים. ויש ספרים שכתוב בהן דטהרות [בחלון] של אורירין [6] „ופי' חלונות מפולשות אחת לאחת כדתניא (תוספתא טהרו' פ"ח) א"ר יהודה מודה היה ר' אליעזר בן עזריה בחלונות של אורורין [7] שהן נפתחות זו לתוך זו." [אחי"ה אלה דברי ר' האי ז"ל עיי' בפי' של טהרו' דל"ו ושם הגירס' חלון של אולירין . . ובלשנ' דתוספתא דטהרות חלון של אוליירין וגירס' רבינו בודאי אורירין באות רי"ש היתה דאם לא כן מה באה להוסיף גירס' של „יש ספרים" ועיקר הגירס' כמו שהיא לפנינו בתוספ' דטהרות הנ"ל חלונות של אוּלֶיאַרִין [olearii] ו כ מ ש נ' דטהרות לפנינו אודיארין וצ"ל נמי או אוליארין דתוספתא או אוריארין ברי"ש כגירס' רבינו דבלשון יוני ורומי ל' ור' נתחלפות ואוריארין ואוליארין אחת היא. והגירס' אוליירין או ביחיד אולייר נמצא עוד בירו' מעש' שני פ"א דנ"ב ע"ד מעות הנתונות לאולייר עיי' ב"מ מ"ז: מעות הנתונות בסימן (eine Art Marken) לבית המרחץ) ושם: הדא דתימר כדרך

[1]) ותכונת מקום המפואר הזה היתה באהד מאיי ים אֶיגיא ובני צור יסדוה עיי' שטראבו י', תפ"ה; שטיפאנוס ביצאנטי. הך ערך. פתלמיאוס ג', ט"ו; פליניאוס ד', י"ב. כ"ב וסמך קצת מלשי' הבאים מ מ ד י נ ת ה י ם ובגדי אליירין היו אולי מכונים על שם מקום אליירוס ואז הכתיבה בשני יודי"ן נכונה וכ"ה בשבת. ואם נפרש כלים אוליירין מל"י הרשומה או מל"י אחרת שאביא בעה"י בעי' בורידקיא ע"ש אז תתכן כתיבה ביו"ד אחת וכ"ה בנדה. וראיתי את הלחץ זה הדחק בפתרון המלה בע"מ צד נ"ט ועיי' רימ"ז בט"ר ח"א צד ק"ל ולפי פירושנו הכל עולה יפה. [2]) בכ"י ו"ו ול"ד נשנה עוד הפעם מאמר שהובא למעלה מן ודרכן המלבושין וכ'. [3]) וכ"ה בט"ס בכ"י מ' לביצה עיי' ד"ס שם צד מ"ג. [4]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ודפ"ר ודפ' פיז'; וכ"ה בדפ' ווינצי' בעי' לנטית וכ"ה בכ"י בעי' אלנטית ע"ש ובכ"י ל"ד כאן אלונטית וכ"ה בדפ"ע כאן ובעי' אלנטית וכ"י ק"ט בעי' בנטית וכ"ה בדפוסי הש"ס בשבת מ': וקמ"ז: אבל בכ"י ב"ר כאן בט"ס אלונתית וכ"ה בכ"י מ' לשבת שם ושם ובריי"ף. [5]) וכ"ה ברש"י ופליאה על הפשב"ע שכתב שרש"י כאן לא פי' כלום. [6]) כ"ה בנכון בכ"י ג"ג, ובכ"י ו"ו ול"ד אי' וירירון וכ"י ב"ר וורירון, ובדפ"ע אולרירון, אלרירון. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו וצ"ל אורירין ובדפ"ר בפעם ראשונה אורידון ובפעם שני' יודידין ובכ"י ה"ב וידידין וכל גי' הללו משובשות וצ"ל אורירין או אוריארין, ובמשני' דטהרו' אי' אודיארין ואולי יש לקיים הגי' עיי' ע' אוריר.

שהן יפין אצל האולייר אבל כדרך שהן יפין על התורמסר. (בל"י Bade-ϑερμαντήρ = ϑερμάσιος wärmer) וירו' ברכ' פ"ב ד"ד ע"ג: כיון שהיה מגיע אצל האוליירין היה חולצן (התפילין) א"ר יצחק עד יעקב תרמוסרא [אולי צ"ל תרמנטרא] היה לובשן פי' בל"י מחמם מים למרחץ ופ"מ שגה בפי' ועיי' עוד ע' תרמוסרא. פסיקת' רבתי דמ"ד. כיון שהיה מגיע אצל האולייר היה חולצן א"ר יצחק עד יעקב תורמוסא לבשן, תוספתא כלים ב"מ פ"ב מגרדות של אולורין (צ"ל אוליריז). ועיי' עוד ע' בלר ב'. וע' אורייר.]

אַלְיָת[1]) אַלְיָית (עי' אלייה בל"ס אַלְיָתָא, Klageweib) ר' יהוד' א' הארוס טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו בכלים בפט"ו כלי עץ כלי עור (משני' ו') (פי' אמרו ארוס בתלמוד סוטה) [אחי"ה סירוס המאמר הוא וכך צ"ל פי' ארוס אמרו בתלמוד סוטה] (מ"ט:) מאי ארוס טבלאי דחד פומא (Pauke mit einer Schlagseite) אביי אמר כובא[2]). [אחי"ה בל"פ كوبه Handtrommel עיי"ע בבוייא ומ"ש, ולפנינו בסוט' חסר מאמר זה וכן חסר בע' א ר ו ס ב'. ובדפוס ראש' אית' דבובא וצ"ל כמו בכ"י וו' בע' ארוס שגורס דבוכא והוא בל"פ חלילים دبوقه Sackpfeife, Flöthe או דבובא ל"ע תוף دف רבים دفوف Pauke, Trommel] ובל' ישמ' ד ב ד ב ה [אחי"ה והוא دبداب בל"פ دبدبه Pauke) ועושין כלי חרש עגול ארוך אמה והוא חלול ובפתחו האחד משימין יתרים של מעים ועל גבן מכסין עור ומכין עליו וקולו ערב ועושין אותה לחופה ולמת כמו החלילין. ופי' אליית [בכלים ט"ו, ו' בטעות אליות אבל ברמ"בם ובר"ש נכון אלית ואליית ובכלי' ט"ז, ז' איילת וצ"ל אליית] מל' אלי כבתולה חגורת שק (יואל א' ח') והיא אשה שמלאכתה לכך לקונן[3]) ופעמים יושבת על אותו הכלי. ובפ' י"ו כל כלי עץ שנחלק (הל"ז) מרכוף של זמר ורביעית של אליית. ופירושו כמו כן כלי הוא שמזמרת בו האשה העושה בכי עם חברותיה.

☞ אֵלֵּךְ (עיי' אוצ"מ של פירשט diese) עזרא [צ"ל בעזרא ו', ח'] עם שבי יהודה [צ"ל יהודיא] אלך פי' אלה. [אחי"ה לדעתי הוא ממש ל"ע اولئك פי' אֵלֶּה].

* אֵילֵךְ (A d v. später, ab und weiter, da dort, von הלך, ילך die Richtung anzeigend) ברכ' א', ב' הקורא מכאן ואילך. נדרי' מ"ג: מכאן ואילך וכן רבים. מנחו' כ"ח: שני קנים יוצאין ממנו אילך ואחד אילך. עירו' נ"ה: אילך ואילך.

* אַלֶכְּסָא, לֶיכְּסָא (E. N. der Person Ἀλεξις) ירו' כתו' רפ"ה דכ"ט ע"ג ר' אלכסא בשם חזקיה. שם פ"ט הל"י דל"ג: כהדא אלכסא אמר לו ר' מנא [צ"ל אמר לר' מנא] אנן אבדין טבות סגיא מנכון. ובשבוע' פ"ז הל"ט דל"ח ע"ג ליכסה אמר קומי ר' מנא אנן עבדין וכ' עיי' בע"מ דס"ג ולב חכם ישכיל פיהו.

אֶלְכְּסִין[4]) (Steinreiche = ilex, dessen Frucht) אכלסון עיי"ע ἄκυλος) ואיסטרובלין ומוכססין [אחי"ה עיי"ע מכססין וע' מוכססין] בפ"ק דע"ז בג' דואילו דברים אסורין למכור לגוים (ע"ז י"ד.), פי' מיני פירות חשובין הן ממיני ארזים ותולין אותן לפני ע"ז כדי ש י ר י ח ו ן א ו ת ן [זה חסר בד"ר ובכ"י הערוך]. (א"ב פי' בל"י פרי עץ ארז אשר הוא מאכל חזרים ופעמים מעט נאכל לאדם). [אחי"ה לפי גירסת ד"ר כ"י ו"ו ל"ד, ה"ב וב"ר וע"ז המלה אלכסין ובדפוסי הערוך בטעות אכלסין עיי' ערכו. ודע שאלכסין הוא העץ ואכלסין פריו. ובע"ז פי' פירי דארזא ופירש"י ז"ל גלנ"ט Eichel, fr. gland ובעקבותיו הלך הר"ב].

☞ אֶלְכְּסוֹן (בל"י λοξόν, schräg, schief) מסכ' ב"ב פ' המוכ' את הפירות (ק"א:) כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסין [לפנינו בש"ס באלכסונא] עיי' לוכסן). [אחי"ה וכן במנח' ל"ה. תרי באלכסון. תוספת' כליי ב"מ פ"ח גדר ב' לשונות אלכסון או ב' כרעים אלכסון (כליי י"ח, ה' אית' לוכסן עיי' ע' לכסן)]

* אֲלַכְסוֹנָא (Hypothenuse im Viereck, vom vor. Stamm) ב"ב צ"ט. ודילמא באלכסונא הוו קיימי. עירו' נ"ט. ובלבד שלא ירבה יות' ממדת העיר באלכסונא (עיי' רש"י ז"ל).

* אֲלֶכְּסַנְדְרוֹס (Alexander, Ἀλέξανδρος) שם עצם פרטי ובכינוי מוקדן (מקדן) הוא מלך יון המפורסם אשר כבודו מלא כל עמי אסיא וכבר דובר ממנו בספר דניאל (ח') ושם נקרא צפיר העזים עם קרן חזות בין עיניו ובשם בעל קרנים ובאמת ذو القرنين נקרא ג"כ אצל ערבים ופרסיים. ונודע

---

[1]) כ"ה בכ"י ב"ר ביו"ד אחת, או בשני יודי"ן לפי גי' כ"י ו"ו ה"ב ג"ג ודפ"ר בע' ארוס ב' אבל דפ"ע בכאן בט"ס איילת ודפ"ר אילת. [2]) וכ"ה בפי' רה"ג לסד"ט צד י"א ושם אי' דכובא וצ"ל כובא או דבוכא, או דבובא כמו ששיערנו בפנים, אבל גי' כ"י ל"ד רכובא וכ"י ב"ר רכובא ט"ס וצ"ל ג"כ כמו שתיקנתי. [3]) וכן המנהג גם היום אצל בני קדם עיי' ראזענמיללער ארץ בני קדם הישנה וגם החדשה ח"ד צד רע"ג. [4]) כ"ה בנכון בעה"ק שנ"ב וכ"ה בדפ"ר וכל כ"י רק שם אלבסון בוי"ו וצ"ל ביו"ד ועיי"ע מכססין אבל בדפי' פיז' וויניצ' בסיל ואמש' אכלסין ויש לקיים גם גי' זו רק האחרונה היא ל"י וראשונה ל"ר וסדר האל"ף בי"ת מעיד שבאן צ"ל אלכסין.

ספורו עם חכמי נגב בסוף תמיד (ל"א והלאה) אשר בו כבר הרחיב דבורו הרב הגאון בע"מ ולשון חכם תיטיב דעת. ונראה שחכמי נגב הם חכמי מצרים תחתונה שהוא נגב. וראיה מהא דאמרינן בירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג, ב"ר פל"ג, ויק"ר פכ"ז אלכסנדרום מקדון סליק גבי מלכא קציא (קצייא). וקציא בלתי ספק מקום והר במצרים התחתונה בנגב ששמו Casium Κάσιον Künstenberg in Unterägyp. am syrbon. See עיי' הירודוט ב', ו' ודיאניז' מעניני הפרסיים ר"ס. ושם היה אליל מפורסם הוקדש לזיים (Ζεύς) והרי חושך הם הרי קציא. ופליאה שהר' הגאון בע"מ ששיער ג"כ ברוחב בינתו שכוונת בעל אגדה בס' תמיד היה לספר נסיעת אלכסנדר למצרים אל היכל אליל אמון (עיי' ע"מ דע"א) לא חש להשערה הנ"ל אשר הצגתי בקצור, כי ברית כרתי עם עמי שאין להאריך במקום שיש לקצר. — ואלכסנדרוס שם פרטי גם לאחרים כגון בירו' ברכ' פ"ט די"ג: עובדא בחד ארכון דהוה שמיה אלכסנדרוס.. א"ל מה שמך אלכסנדרוס א"ל אלכסנדרוס פנה אלכסנדריאה (צ"ל אלכסנדרוס והרב סיריליאו בהוצאת הרב הח' לעהמאן גרס אלכסנדריי).

* אֲלֶכְּסַנְדְּרִי (1 nom. gent. ein Alexandriner; 2. E.) (N. eines Gelehrten. ספרא בחוקתי פ"ה (צד קי"א ע"ד בהוצ' וויים) ושברתי את גאון עוזכם אלו הגיאים שהם גאונם של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס (יוליינוס Julianus) אלכסנדרי וחביריו. ויק"ר פל"ב לא היו קורין ליהודה רופוס... ולא לבנימין אלכסנדרי. וכן במ' חזי' ד', י"א פ' גן נעול ליהוד' רופוס.. ולבנימין אלכסנדרה (צ"ל אלכסנדרי). מנחו' ק'. אלכסנדריים. ושם כ"ח: כוסות אלכסנדריים. וכן שם א' מהאמוראים היותר קדמונים. ירו' ברכ' פ"ב ד"ד ע"ד, ושם פ"ט די"ג: ירו' ר"ה פ"ד הל"ח דנ"ט ע"ג ר' אלכסנדרי עיי' מבה"י ממהרז"ף צד ס"ד. ע' זה וע' אלכסנדרא דצדוקא.

אֲלֶכְּסַנְדְּרְיָא (בל"י (Alaxandrien, Ἀλεξάνδρεια, תרג' והכרתי את המון נא (יחזק' ל' ט"ו) [ואעביד פורענות דינין באלכסנדריא]. [אחי"ה וכן תרג' נא (ירמי' מ"ו כ"ה; יחזק' ל', י"ד, ט"ז) ונא אמון (נחו' ג', ח') אולם שם העיר ההיא ת י ב י ן (Theben) היתה אשר שם היכל גדול לאליל אמון היה. ועל שם שנסע אלכסנדרוס מקדון שמה נקראת על שמו [1]). ושם העיר אשר י ס ד ה אלכסנדרוס נקראת בפי כל אלכסנדריאה (של מצרים) עיי' ע"ז ע"מ צ"ח: וכ'. סוכ' נ"א: (תוספתא פ"ד) מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל (עיי' ע' דיופלוסטון). ובירו' סוכ' רפ"ה דנ"ה ע"א כל שלא ראה דיפלי איסטבא של אלכסנדריאה וכ'. כתוב' כ"ה. בראשונה ב"ד קבוע באלכסנדריא. מנחו' ק"ט: הלך (חוניו) לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח (עיי' ע' אליופולים). תוספתא רפ"ג דמכשירין (עיי' בר"ש רפ"ו דמכשירי') ר' יהושע בן פרחיה א' חטין הבאות מאלכסנדריא טמאות. ור"י ב"פ ברה מירוש' לאלכסנדריא עיי' סוט' מ"ז: בדפוסי' ישנים. ובירו' חגיג' פ"ב, דע"ז ע"ד, וירו' פ"ו דכ"ג ע"ג ספרו כן על יהוד' בן טבאי: ערק ואזל ליה לאלכסנדריאה והיו בני ירוש' כותבין מירושלם הגדול' לאלכסנדריאה הקטנה עד מתי ארוסי (בעלי) יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו. תוספת' מגיל' פ"ב בית הכנסת של אלכסנדריאה שהיתה בירושלים. ב"ר פכ"ג אלכסנדריאה על שם אלכסנדרוס. מד' חזית ג', ו' פ' מי זאת: ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריאה והיו בקיאים במעשה לחם הפנים. מד' איכ' רב' פ' היו צריה: דוכום דאלכסנדריא.]

אֲלֶכְּסַנְדְּרִית (alexandrinisch) נתר אלכסנדרית [2]) ונתר אנטיפטרית [3]) בג' דנתר באמר ר' עקיבא (שבת צ'.) [אחי"ה וכן כלים ט"ו, א', אהלו' ח', ג' ספינה אלכסנדרית (כן לגירס' המשניות ורבינו בע' כור אבל במשנ' של ש"ס ובשבת ל"ה. ספינה אלכסנדריא). תוספתא נדה ספ"ד מעשה בגלופטרא (ובדפ' וויען בקלעאפטרא ועיי' נדה ל': בקלפטרא) מלכת אלכסנדרית וכ'.

1 אֲלַל (בל"ע الل das Verdorbene מפעל ال verderben ואל"כ אלל abgestandenes, (verdorbenes Fleisch בספ"ג [4]) דזבח' (ל"ה.) מן הקופה ומן האלל. ובפ"ק דטהרות (א, ד') [וברפ"ט דחולין (קי"ז:) העור והרוטב והקופה והאלל. ובגמ' דחולין (קכ"א.) מאי אלל א"ר יוחנן מרדקא. [אחי"ה כך גירס' ישרה לפי כ"י ערו' ו"ו, ל"ד וה"ב, ובדפוסים מדרקא בטעות ובדפוסי הש"ס מרטקא ובפי' של ר' האי לטהרו' הנ"ל דל"ו מורטקא]. פי' מרדקא כגון בשר מ ת. [אחי"ה והוא בלש' בקטרי' ופרסי' مردكى=marthaka פ' מיתה והתואר בל"פ مرده בל"ר todt, mortuus]. ר"ל אמר בשר שפולטתו סכין מעל

---

[1]) ולא כדעת בעל ע"מ צד ק"ג. ועיי' עוד מ"ע דמ"ג ח"ו קי"ג; ח"ז, תקנ"ג. [2]) והוא Νίτρον Ἀλεξάνδρινον שמפואר היה בימי קדם. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וב"ר וכ"ה בכ"י מ' לשבת, ובדפ"ע כאן ובנדה הנ"ל אנטפטרית ושאר שינויי נוסחאות עיי"ע אנטיפטרס. [4]) בדפ"ע בט"ס בסוף גמרא.

הכבש [1] ו נ ש א ר בכלל העור. [אחי"ה וכן היא דעת הרמב"ם לפי' חולי' ט', א' ואלל הוא הבשר ה נ ש א ר בעור כשמפשיטין הבהמה. עיי' בפי' לטהרות ויד החזק' הל' פסולי המקדשי' י"ד, ז'. ולדעתי לפי זה המלה היא מל"ע ע ל ל ה علالة כלומ' מה שנשאר]. ואמרו (בחולין שם) אליבא דמאן דאמר מרדקא כי איכא כזית מאי הוה עץ בעלמא הוא. וסוגיא כר"ל זה פי' ר"ח ז"ל [עיי' תוספות חולין קכ"א. ד"ה מרטקא] (ס"א) [ט"ס וצ"ל פ"א] בשר שפלטתו סכין ומעט בכאן ומעט בכאן בכל העור. ותרג' מרגלים (בראשי מ"ב, ט', ל"א, ל"ד) אלילין שחופרין כל הארץ בכאן ובכאן לא ינוחו במקום אחד. רופאי אלל כלכם (איוב י"ג, ד') תרג' כמאסי אלל דמורדקא [2] דפלטיה סכינה הכדין כלכון. [אחי"ה נראה בעליל שבעל תרג' ראה כבר גמ' חולין והשתמש בה ובפרט שהביא הש"ס מקרא ההוא בעצמו וגם אֱלַל חסר הוא בלא יו"ד ודרש כמו אֱלַל כלומ' בשר מת עיי' ע"מ ק"ד: וכנ"ה בחולי' שם האלל המכונס. ובמעיל' ז'. אלל . . דלית ביה משש]א.

* 2 אֱלַל (קרב לל"ס עלל hin u. hergehen והושאל לענין חקירה ותיור Auskundschaften) רבינו גוזר עליו בע' הקודם שהוא מענין א ל ל א' ודעתי לא נתקררה בו. אבל הוא פעל נרדף עם עָלַל יוצא ונכנס כמו מרגל משם רֶגֶל ונשתמש רק בְּפָעֵל כמו ריש קהלת רב' אחר דברי תורה איללת. ודרש לתור מן תור ומן תורה. וְשֵׁם: אלילה [וכ"ה בל"ס Kundschaftung] בתרגום בראש' מ"ב, ט', ל"א, ל"ד. ועוד י"ל שנגזר בל"ע ال = אלל ופתרונו הלוך ושוב וזה מדרך התרים.

3 אֱלַל (= עָלַל kommen, eingehen ; אֱלָלָא (was in die Kelter kommt, übtg. Kelter תלתא כורי באללא [3] בר"ג דהמקבל (ב"מ ק"ה.) תנן התם בעוקצין (פ"ג, ו') בפ' אחרון: פריצי זתים וענבים ב"ש מטמאין וב"ה מטהרין. פי' פריצי זתים הזתים הקשים שאינן נפרכין בבית הבד ב"ש אומרים אעפ"כ אוכל הן ומקבלין טומאה וב"ה אומרים לאו אוכל הן. וכמה פריצי זתים ר' אליעזר אומר ד' קבין לכור דבי ר' ינאי אמרי סאתים לכור שיעור סאתים י"ב קבים ואמר לא פליגי הא דמעלי ג' כורא באללא והוא אתרא דר' ינאי. פי' אללא: עללא. כדמתרגמינן והיה בתבואות (בראשי מ"ז, כ"ד) ויהי באעולי עללתא [עיי"ע א ל ָ ה ב']. פירוש א ח ר [4] כגון שטוענין בקורה ג' כורין של זתים ויש בהן סאתים פריצי זתים שהן י"ב קב נמצאו ד' קבין לכל כור וכור ובאתריה דר"א מעיילי כור לקורה ואמרינן ד' קב בקורה שאין בה אלא כור נמצאו דברי שניהן ד' קבין לכור דבי ר' ינאי אמרי סאתים לכור ולא פליגי הא דמעיילי כורא חד לבית הבד ששמו אללא [אחי"ה בל"י ἅλωα = Tenne או ἅλων Haufen] נמצא ביניהן ד' קבין אי מעיילי ג' כורין בבית הבד נמצא ביניהן סאתים פריצי שמגיע לכל כור ד' קבין.

*אַלְלָא, אַלְלַי (בל"ע الل Das Aechzen, Wehe, כמו יללה בל"מ). אסתר ד' פי' בימים: אללא ווי היו אותן הימים. מד' איכ' רב' פי' על אלה: אללי עליך קיסר. ויק"ר רפ"כ ר' לוי הוה צווח להון (ר"ל להוללים) אללייא שמביאין אללי לעולם. ילקוט שמיני רמז תקכ"ד בשם פסיקתא רבי [צ"ל ר' לוי] קרי להון ויי וייה אלו שמביאין אללי לעולם. ובפסיקתא דר"כ (דק"ע.) איתא ר' לוי וכ' ווי נייה וכ'. ונראה שיש לתקן ז ה י י נ א וכן גרס רבינו בע' זהיין ושם ז"ל: בויק"ר בריש אחרי מות (והוא פ"כ) ובפסיקת' באחרי מות . . . ר' לוי קרא יתהון זהיינא אלו שמביאין אללי לעולם פי' שמחים בכל עת עכ"ל. וכן מראה המלה שהוא בל"ע زها שמח וטוב לב. ומזה תכיר שלפני רבינו היה ג"כ בויק"ר פ"כ הגירסא ז ה י י נ א והמדפיסים שבשו וכתבו ויי וייה כגירס' הילק' או ווי נייה כגירס' הפיסק' ואיזה כותב הגיה תחתיו אללייה שסבר שהוא ג"כ מענין ויי ונהי אבל עיקר הגירס' זהיינא. וראיה שהדין עם רבינו מהא דאמרינן בויק"ר רפי"ז . . ר' לוי קרי להון ז ה ו נ י ם [צ"ל זהיינים] אלו שמביאים אללי לעולם. ובתנחומ' ר"פ אחרי מות (דרי"ד.) איתא ר' לוי קורא להון הוללים אלו שהן מביאין אלילי' [צ"ל אללי] לעולם עכ"ל. והשמיט תיבת זהיינים או זהיינא מחסרון ידיעת איזה סופר ועיי' דעת החכם מוהר"ר שלמה באבער בסדר"כ שם שתיקן ז ה נ י י א.

---

[1]) תיבות מעל הכבש ליי' בנוסחי' שלנו. [2]) כ"ה בנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י תרגי' בעמת"ר של מהרי"ל ח"א צד ל"א: ומורדקיא ועיי' עוד עט"ש למהרי"ף צד מ"ה, אבל בדפוסי' בע' ובתרג' בט"ס מודרקא. [3]) בדפ"ר באוללי ובנו"ג באוללא. ורש"י לב"מ פי' באוללא בתפוחה אחת שקורין ש"ק ובע"ז נ"ה. ד"ה ונותן לתפוח פי' אסיפת גל הענבים שתחת הקורה קרי תפוח ובלע"ז ש"ק, ולדעתי היא מלת צרפ' s o i x a n t a i n ובל"א S c h o c k וכ"ה בלשונות שונות shok פי' אסיפה וקבוץ עיי"ע תפוח ואולי צ"ל בפירש"י תחת בלע"ז בל"א והוא בל' אשכנז. ולפי פי' זה תהיה המלה ל"י εἰλάς ἐλλάς פי' אסיפה וגל. ובעל כ"כ פותרו מל"י ἀσπάλ בית הבד ולדעתי יותר קרוב ל"י הרשומי' בסוף הע'. שענינו גורן ו ג ד י ש וכן העתיקו ע' זקני' גרן (בראשי נ', י', י"א, במדבי ט"ו, ח') וגדיש (שמות כ"ב, ו'). [4]) כ"ה לנכון בעה"ק.

אֱלָלְיָיא בויק"ר רפ"כ צווח להון אללייא ט"ס עיי' ע' שלפני זה.

אִלֵּם (מל"ם stumm) למנצח על יונת אלם לדוד מכתם (תהלים נ"ו, א') בגמ' דשמשון בפ"ק דסוטה (י':) א"ר יוחנן בשעה שנתרחקו סימניה מתמר נעשה כיונה אלמת. ובפ"ג דכסוי הדם (חולי' פ"ט.) א"ר יצחק מאי דכתיב (תהלי' נ"ח, ב' ועיי' ילק' תהלי' שם רמז תשע"ו) האמנם אלם צדק [תדברון] מה אומנתו של אדם בעה"ז ישים עצמו כאלם וכ'. פי' תולה ארץ על בלימה (איוב כ"ו, ז'). ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם (שמות ט"ז, ח') ואנכי עפר ואפר (בראשי' י"ח, כ"ז) ואנכי תולעת ולא איש (תהלי' כ"ב, ז') שם מפורשין. [אחי"ה כן לפי גירס' האמיתית של דפ"ר אבל בדפוסים האחרים של ערוך איתא יש מפרשין ואין לו מובן. וכוונת רבינו בפסוקים האלה יען כי נדרשים ג"כ שם בחולין; ודע שהם נדרשים קודם למאמרו של ר' יצחק אבל רבינו לא השגיח בזה אחרי שמגמת פניו רק פי' השורש אלם וציין הפסוקים הנ"ל אגב גררא יען שהביאם ג"כ הש"ס שם]. תאלמנה שפתי שקר (תהלי' ל"א, י"ט) בג' ענינים מפורש בב"ר (רפ"א) אתפרכן אתחרשן אשתתקן. [אחי"ה ובירו' פ"ב דחגיגה דע"ז רע"ג איתא יתחרשן יתפרכן ישתתקן] בילמדנו בר"פ אלה הדברים. [אחי"ה בתנחו' ליתא אבל הובא בילק' ישעי' נ"ו רמ"ז שמ"ו בשם הילמדנו בקיצור מעט]. צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים (ישעי' נ"ו, י') [1] וכי יש כלב אלם וכלב פקח אלא א"ר שמואל בר אמי אין לך פקח מן הכלב וכך שנו רבותינו ר' אליעזר בן יעקב מטהר משום שהוא פקח והוא אומר אלמים ומה אלמים אלא מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל. [אחי"ה וכנ"ה: תרומ' א', ו' האלם. פי' שאינו יכול לדבר, וחרש בכ"מ שאינו יכול לדבר ולשמוע. סנהדר' ע"א. במשנ' ואמרו (דברי' כ"א, כ') ולא אִלְמִין. ושם ק'. להתיר פה אילמין. ברות רב' פ' ובעז עלה דרש אלמני: אלם היה מדברי תורה אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותה וכ' ולא ידע שכבר נתחדשה הלכ' עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. במ"ר פ"ט ואמרה האשה (במדבי ה', כ"ב) ולא אלמת. חולי' ע"ט. במאי עסקינן באלמת וגידמת. חגיג' ג'. הנהו תרי אִילַּמֵי].

*אֶילְם (die Landschaft Elymais, Ἐλυμαΐς zwischen Medien, Susianna, u. Persis.) בירו' קידוש' פ"ד דס"ה ע"ד מישא מתה מדוי חולה אילם וגבביי גוססות. ובבלי קידושי' ע"א: איתא מדי חולה עילם גוססת וכן היא הגירס' אצל רבינו בע' בר ה' וגסס ב'. ואילם הוא בלתי ספק אֶלְימַיִס המפורסמת בסופרים קדמונים ותכונתה היתה בין מדי וזיאננא ופרסים. ולדעת שטראבו ודיאדארוס גובני Gabene, Gabiane, Γαβιανὴ תחשב גם היא למחוז אלימים. ולפי זה אין ספק אצלי שמלת גבביי או גווכאי בספ"א דיבמו' ירוש' ד"ג ע"ב או גובכי (גיבבי) בספל"ז של ב"ר כלם ט"ס תחת גוּבַּנֵי או גַבַּנֵי ועיי' עוד ע' עילם ומאננערט גיאגרפיא כרך ה' ח"ב, שנ"ה.

אֲלַם (כלי"ם אֲלַם stark, mächtig בל"ע الم בסוף (vom Schmerz, Zorn bewältigt sein. הל' ראשונה דחזקת הבתים (ב"ב ל"ד:) זה אומר של אבותי וזה אומר של אבותי א"ר נחמן כל דאלים גבר. ובגטין פ' הניזקין בג' דבור הקרוב[2] לאמה (ס':) אתמר בני נהרא רב א' תתאי שתו מיא ברישא ושמואל אמר עלאי שתי מיא ברישא ומסקנא השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר כל דאלים גבר. בפ' ר' אליעזר אומר אם לא הביא כלי בגמ' אין עושין לה חלוק (שבת קל"ד.) ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דקטין לייתו לסילתא דאמיה ולסרקיה[3] עילויה מקוטנא לאולמא [ואי אלים מאולמא לקוטנא]. פי' סילתא שיליא[4] מקוטנא לאולמא ממקום הדק לעבה. (א"ב תרג' חזק ואמיץ תקיף ואלים)[5]. [אחי"ה וכנ"ה בחולי' ל"ט: איניש אלמא פי' כמו אלים גבר. ב"מ ל"ד. מי אלימא ממתניתין. קידוש' מ"ד: מי אלימא כיד אביה. ושם נ"ט. באגא דאלימי. כתוב' י"ד. אלים ליה בריא. חולי' מ"ח: וה"מ באלימתא פי' מחט עבה. שם ע"ו. אלימי הוו צומת הגידים. ב"מ פ"ט. משליף קטיני מביני אלימי. יבמו' מ"ג. הא בקטינתא הא באלימָתָא. ב"ב קכ"ד. דיקלא ואלים].

אַלֵּם מענין הלזה בפַעֵל: חַזֵּק עיי' קידו' מ"ג. אַלוּמי קא מאלימנא למילתיה. שבת קנ"ו: אלמיה יצריה. פי' תקפו יצרו. ב"ק צ'. אלמוה רבנן לשעבודא דבעל.

---

[1]) וכבר חויתי דעתי במ"ע דמ"ג ח"ל צד תשי"ז בפי' נפלא לפסוק זה וידידי הרב החכם השלם מוהר"ר יוסף לעוו מעיר קאנישא העירני עוד לתשלום ולאמיתת פירושי הנ"ל לעיין בשבת ל', ואקרא לו יישר חילו באורייתא. [2]) בכ"י ב"ר הקבור, ובדפ"ר הקוצב, דפי' פיזי הקזבור! [3]) בנו"ג ולישרקיה. [4]) וכ"ה בע' סלתא ב' ובכ"י א"פ לשבת גרס בהדיא לשלייתא עיי' ד"ס שם צד קנ"ו: [5]) יעויין תר"י א' בראשי' כ"ה, כ"ג, תרג' איוב ט', ד' וככה העתיק בריא תהלי' ע"ג ד'.

*אוּלְמָא (Macht, Stärke, übtg. Vorzug) נדה ח'. כריתו' ד'. חולי' ע"ג: מאי אולמיה האי מהאי. עירו' כ"ט. מאי אולמיה דהאי מהך.

אֲלֻמָּה (=אֲלוּמָּה בל"מ Gebund, Garbe) תרג' ואספתי בעמרים (רות ב' ז') ואכנש שובלין באלומיא[1]) מלי עברי והנה קמה אלמתי (בראש' ל"ז ז'). [אחי"ה וכן ב"מ כ"ב: רפ"ב דתוספת' ב"מ. ירוש' ב"מ רפ"ב הל"א ד"ח: אלומות בין בר"ה בין ברשות היחיד נוטל ומכריז (ובירו' ובתוס': חייב להכריז) והם עמרים גדולים. וכריכות הם קטנים. וביחיד: אלומה בש"ר פל"א מכרו לו אלומה אחת].

*אִלֵימָא (wenn ja, wenn nicht; מורכב מן אִין ומן לֵי=לֵית, ובהוספת מא) במד"ר ספי"ח מפני מה מי אזנים שמנים שכשאדם שומע שמועה קשה אלימא תופשה באזניו מתקשרת ומת וכו'. ושם: מפני מה מי החוטם סרוחים שבזמן שאדם מריח ריח רע אלימה מי החוטם סרוחים שמעמידין אותו מיד מת. פי' כמו אלמלא עיי' ערכו.

*אֲלָמָּא, אֲלָמָּה (כמו לָמָּה בל' עברי בל"ע لما ואל"ף בראש נוספת) warum, weshalb ברכו' י"א. וכי תימא ה"נ אלמא אמר ר' אבא וכו' ופירש"י אלמה ... כמו למה. עירו' ג'. אלמא אמר ר' אילעא וכו' שבועות י"ג. אלמא לא? עיי' שם רש"י ז"ל ושם רע"ב. שם י"א. ונד' כ"ב. ב"מ ל"ד. אלמה תניא וכו' יומ' ב': אלמה לא ניבעי וכו'. ובירו' אית' לפעמים תחת אלמה: על מה תניא.

אַלְמָא (=על=אל עם מָא dadurch, über das was, also, folglich,) פרק שואל דשבת (קנ"א.) אלמא מספקא שרי הכי נמי מספקא שרי. פי' למה ויש שפירושו אלא מה. פסחי' פ"ק (ב'.) אלמא אור יממה הוא. [אחי"ה ולא היא אלא מרכבת מן אל והוא כמו על ומן מא. וכן יומ' י"ד: אלמא קטרת ברישא].

(אֲלוּם) אֲלִים[2]) אִילוּם (ירק מלוח Melde בל"ם אֲלִימוֹן, אֲלִימָא atriplex halimus (Linné) בל' עברי מ ל ו ח (איוב ל' ד') העתקת השבעים (ἄλιμος, ἄλιμα, ἄλιμα) התיאה והחלתית והאלום [צ"ל והאלים כן גירס' ר' האי ז"ל לט"י] בפ"א דטבול יום (משני' ה'). ויש ששונים והאילום פי' בושם נכתש עם המלח. [אחי"ה המלה כמו שרשמנו מלשון יוני' וסורית נגזרה והוא עשב מלוח ותרגום ע' זקנים אלימוס. ורבינו נגרר אחר ר' האי כדרכו בכל סדר טהרות. והא לך לשונו לפי' ט"י דמ"ב: והאילום פי' יש שונים והאלים ופי' מ ל י ח ול' יוני הוא שנידוך עם המלח שמו מוחדת בטיית. ר"ל μαγυδαρίς محروث והוא שורש מן חלתית laserpitium עיי' ערכו. וכעין זה פי' הרמב"ם ז"ל למשנה וז"ל: והאלום בל' ערב אנגרבי צ"ל אנגדני בל' פרסי انگدان בל"ע الجدان laserpitium והוא שרש מין [צ"ל מין שרש] מן החלתית ואינו מאכל ואמנם מצרפין אותו מעט במזון כמו שמצרפים המלח הנקרא אלבו"רק = בל"ע البورق das Speisesalz, borax].

אַלְמוֹג (Sandelholz, wegen seiner rother Farbe auch Korallenholz) היא של מתכת וחותמו של אלמוג בגמ' דבמה אשה[3]) (שבת נ"ט:). טבעת של אלמוג בפי"ג בכלים בהסייף והסכין (מ"ו וכן בירו' שבת בפ"ו ד"ח:) אלמוגין כסותא [צ"ל כסיתא עיי' ערכו והוא ט"ס תחת בסיתא שהוא בל"פ וערבי بسد Koralle עיי"ע אלווס. ותרג' של פשיטה (למלכי' א' י' י"א) אלמגים כיסותא ואין ספק אצלי שהוא ג"כ ט"ס תחת ביסותא והיא מלה ערבית ופרסית. והבלשי הגדול געזעניאוס בתיזוירוס שלו ע' אלגומים טעה בפירושו ע"ש] בגמ' דואם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.). פי' אלמוג כמו עצי אלמגים (מלכי' א' י' והוא אלגומים ד"ה ב', ב' ז'; ט', י' י"א) בל"י קור"ל (κοράλλιον) ובלע"ז (it. corallo, lat. corallium) [אחי"ה וכן דעת רש"י ז"ל ורד"ק ז"ל בפי' למלכי' וד"ה ששניהם לועזים קוריי"לי. ובד"ה ב', ב', ז' כתב עוד הרד"ק והוא העץ האדום הנקרא בערבי אלבקם [البقم] ובלע"ז בר"זילי (Brasilienholz) וי"מ קוריילי. ובב"ב פ': ופ"א. איתא ג"כ אלמוגים כסיתאופי' רשב"ם אילן שגדל בים ויקר הרבה וקורין קוריי"ל. וכן בכ"י רגמ"ה לב"ב לועז קורלו. ורבינו האי גאון ז"ל כתב בכלים הנ"ל אלמוגים פי' בטיית מראי' מרגאנאן. והוא ט"ס וצ"ל מרגאנאן = בל"ע ופ' مرجان Koralle,].

אִלְמָלֵא[4]) אִלְמָלֵי (כמו לוּלֵא, לוּלֵי בהוספת מ' באמצע ופי' wenn nicht, wenn ja,) תרג' לולי משה בחירו (תהלי' ק"ו כ"ג) אלמלא משה בחיריה. ובמס' מגילי' (ל"א: וכן תעני' כ"ז:) אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ פי' א ל ו א ם ל א. ויש שפירושו א ל ו א ם ל ו. פר' כל כתבי (שבת קי"ח:) אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות.

---

[1]) במו"ע במ"ם באולמיא. [2]) כצ"ל אצל נ"א אילום וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ר ה"ב ב"ר ודפ"ר ע' חלתית ולא כגי' דפ"ע כאן הלום וגי' אלים היא העיקר ובענין ἄλιμα עיי' סוידאס ובאכארט היעראזאיקאן ח"ב רכ"ד דעות סופרי ערביים. [3]) בדפ"ע בט"ס בהמה. [4]) כצ"ל ובמו"ע בראש הע' אלמלי אעפ"י שאינו מביא דוגמא להמצאו.

[אחי"ה כבר קדמו לר"ב בחילוק זה התוספות מגיל' כ"א. דכתב שם ר"ת ד"ה אלמלא וז"ל: דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אלו לא, והיכי דכתיב אילמלי ביו"ד ר"ל אילו היה. עכ"ל. אבל ניכרין דברי אמת שאין לעשות הפרד בין הדבקים אחרי שאלמלא ואלמלי ממש כאִלּוּלֵא ואִלּוּלֵי (עיי' ערכם) ומ' באמצע נוספת ובין נכתב אלמלא בין אלמלי הוראתו אם לא או אם לו כנראה מציונים האלה: ברכ' ו'. אלמלא נתנה רשות לעין לראות וכ'. ז'. שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל וכ' י"ט. ותעני' י"ט. וכ"ג. ואלמלי חוני את וכ'. כ"ז: אלמלא אני חי והוא מת וכ'. ל"ב. אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך וכ'. ל"ד: אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו וכ'. נ"ח: אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם וכ'. עירו' כ"ב. אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רש"ה. ק': אלמלא לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול וכ'. פסחי' נ"ג. אלמלא תודוס אתה וכ'. מגיל' ג'. מ"ק כ"ח: אלמלא תרגומיה דהאי קרא וכ'. ר"ה י"ז: ב"ב י'. ט"ז. אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו. יומ' כ': אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר ואלמלא קול המונ' של העיר וכ'. מגילה כ"ד: אלמלי אתה לוי פסול אתה מן הדוכן. שם י"ב: אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. כתוב' ל"ג: אלמלא נגדוה לחמו"ע פלחי לצלמי. ושם ס"ב: שאילמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו. קידוש' ל"ט: חולי' קמ"ב. אילמלי דרשיה אחר להאי קרא וכ'. סנהדר' מ"ב. אילמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן וכ'. שם מ"ט. אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה ואילמלא יואב וכ', שם ס"ג. אילמלא וי"ו שבהעלוך וכ'. שם ק"ה: אילמלא כעסתי אותן הימים וכ' (עיי' לעיל בברכות ז'.) ערכין ח': אילמלא צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמוד וכ'. ומדוגמאות האלה נתברר ונתלבן הדבר שאין כאן שום חלוק בין אילמלא ואילמלי.]

אַלְמִין (גי' λιμήν = לימן בל"ס אלמין אלמאין (Hafen ירו' דסוכ' פ' הישן (פ"ב הל"ד ד' נ"ב ע"ד) אלא כן אנן קיימין בנתונה באלמין. הוא למין אשר פירושו [בל' יוני] חוף ים בתוספת אות אל"ף. [אחי"ה ועיי"ע למן ורמ"ל הדפים בטעות הוא לשון וצ"ל למין.]

* 1 **אַלְמוֹן** (אַלּוֹן Eiche mit eingeschob. מ עיי"ע אלמלא) בר"ה כ"ג. וב"ב פ': ילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד כי אתא ר' דימי אמר הוסיפו עליהן (ר"ל למיני ארזים) אלונים אלמונים אלמוגים. אֲלונים בוטמי (ב"ב בוטני ?) אלמונים בלוטי (ילק בולטי ?) אלמוגין כסיתא (עיי' ע' אלמוג). ורבינו בע' בטם גרס: אלמונים בוטמי. ובע' בלוט גרס אלונים בלוטי. ונראה לי לקיים גירס' הש"ס וכן צריך לנקד אֲלונים בוטמי שהוא טערעבינטע עיי' ע' בטם ואַלונים הם בלוטי Eiche עיי' ע' בלוט. ואלמונים כמו אֲלונים ואות מ' נוספת. ועוד נראה לי שעיקר הגירס' בש"ס כן היה: אלונים ואלונים ואלמוגים וצריך לנקד אֲלונים ואַלונים ואלמוגין ואיזה כותב מאחר שלא היה נקוד ולא ראה חילוק בין שנים הראשונים תיקן תחת אַלונים אלמונים אולי מדי ראה שרש"י ז"ל פי' בר"ה בוטמי: אולמ"י Ulmen, Ulmi. ובאמת לפי כ"י הערוך רבינו לא ידע ממלת אלמונים שגרס בע' בטם לפי גירס' כ"י ו"ו ול"ד אלונים בוטמי (ובדפוסי הערוך איתא אלמוגים וצ"ל אלמונים כמו שציינתי בתחילת הערך) ובע' בלט גרס רבינו אלונים בלוטי. ולפי זה נראה שגם רבינו גרס ונקד אֲלונים ואַלונים ואין חולק על גירסא של ש"ס והכל מיושב. ואחר הדברים והאמת האלה תיבת אלמונים יש למחוק מע' מילין של ש"ס דשבשתא כיון דעל על. וראיה לדברי שאין לאלמונים שורש בע"מ של תלמוד ויש לקעקע ביצתו שהרי בכ"י ב' מינכען במקום אלמונים כתוב בשתי הפעמים אלגומים, וגי' זו אצל אלמוגים נתאמתת מל"מ עיי"ע אלמוגים.]

*2 **אַלְמוֹן** (מל"מ Witwer) כתוב' ז'. אי באלמן . . . באלמון יום א' לברכה. ושם: אלמנה שנשאת . . . לאלמון. ירו' כתוב' פ"ה דכ"ט ע"ד הוא אלמון והיא בתולה. ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ד אלמון שנשא ריבה. ומהשֵם נגזר פִּעֵל ונתפעל. פסחי' מ"ט. מְאַלְמֵן את אשתו. ירו' כתוב' רפ"ב דכ"ו. האשה שנתאלמנה. ובמשנה שם ובמשניות של בבלי בל' ארמי: שנתארמלה. ירו' כתוב' פ"ה דכ"ט ע"ג נתאלמנו או נתגרשו. ועיי"ע ארמלא.

אַלְמָנָה (מל"מ Witwe) והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקח (יחזק' מ"ד, כ"ב) בי' יוחסין בגמ' דרא"בי אמר ישראל שנשא גיורת (קידוש' ע"ח:) מכהן אין מישראל לא הכי קאמר מכהן יקחו משאר כהנים לא [1] (לא, יש למחוק) יקחו כלומר מכהנים הדיוטים יקחו האלמנה ותרג' וארמלתא דתהא ארמלתא משאר כהניא יסבון. [אחי"ה וכן פירש"י ז"ל ע"ש ובביאור יותר בפי' ליחזק' וכתב שם:

[1]) כ"ה בכל דפ"ע וש"ס הוא וכן בטעות בדפ' וויניצי' משאר וכהנים לא יקחו' וכן היה מוחק לנכון מלת לא מהר"אס ז"ל בכ"י אשר ת"י

אבל יש מִן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהן שמותרין באלמנה. מ צ א ת י. ולפי דעתי כיוון בזאת מצאתי על ערך שלנו שגם רבינו פי' כן[1]. עיי' ג"כ הרד"ק ליחזק' הנ"ל]. העיד ר' יהושע ור' יהושע בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשרה לכהונה בספ"ק דכתובו' (י"ד.), וכן בפ' י' יוחסין בגמ' ר' אליעזר אומר וודאן בוודאן מותר (קידוש' ע"ה. עיי' עדיו' ח', ג'). פי' ר' האי [אחי"ה ולזה מסכים פי' של ר"י וריב"א עיי' תוספו' כתוב שם ד"ה אלמנת] עיסת משפחה או עיר שיש בה ספק פסול שפוסל מן הכהונה ואין ידוע איזו היא אותה משפחה כולה אותה עיר נקראת עיסה כלומר שדומה לעיסה של שאור שהיא מגובלת ונפל בה[2] כלום שאין ידוע איזהו כענין שאמרו (כתובי קי"א. קידושי ס"ט : ע"א.) כל הארצות עיסה לא"י וא"י עיסה לבבל ועיקר הדבר כי יחסי בבל יחסים מבוררים וכל ממזר ונתין וחלל וגר ועבד[3] שבהן ידועין הן מדור לדור ומאז לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקייה (קידו' שם), לפיכך כל הארצות כעיסה מגובלת הן כנגדה כי הן בחזקת ספיקות[4]. ופי' אלמנת עיסה כל אחד ואחד מאנשי אותה משפחה ואותה העיר שנשא אשה שאינה ממשפחת עיסה ומת היא אלמנת עיסה וידוע כי אישה[5] שבא עליה פוסלה מן הכהונה כגון כ"ג שבא על האלמנה אע"פ שמת הוא פוסלה מן ההדיוט וכדבר הזה (פ"ק דכתובות, [צ"ל פ"ז דיבמות] (ס"ח.) ובפר' בתרא דקדושין (עי"ד : תוספתא נדה פ"ו) גרסינן ת"ר בן ט' שנים ויום אחד גר עמוני ומואבי וכ' עד סוף הלכה. וזה העיד ר' יהושע ור"י בן בתירה משנה היא במסכ' עדיות בפ' אחרון (ח', ג'). [אחי"ה דלת אלמנה בעירו' ק"א. עיי' ע' דלת.]

*אַלְמָנוּת (מל"מ Witwenschaft) יבמו' מ"ה. אלמנות וגירושין. ושם ס"ו. באלמנותא לא פליגי רבנן. ב"ב פ"ו משנ' ד' בית אלמנות לבתו ובגמ' שם צ"ח : אית' ארמלות. ירו' כתוב' פ"ה דכ"ט ע"ד הרי אני מיגדת אלמנותי בבית בעלי.

*אַלְמוֹנִי (מל"מ Jrgendeiner) ברות רב' פ' ובעז עלה : פלוני אלמוני שמו. עיי' ע' אלם.

אִלֵּין (diese) תרג' אלה תולדות אלן תולדות. [אחי"ה וכן בדניאל ו', ז' ועוד נכתב אִלֵּין עיי' ע' אילין וכן הוא לרוב פעמים בתרגומים והוא בל"ס אַלֵין פי' אֵלֶה].

אֲלֶנְטִית (Leinenes Tuch, Leintuch, l. linteus linteum, λέντιον, λίντιον) בשבת בפ' כירה (מ' :) בגמ' מעשה שעשו אנשי טבריה: ת"ר מיחם אדם אלנטית[6] ומניחה על בני מעים בשבת (וכן בירו' שבת פי"ט די"ז. ותוספתי שבת פ"ד). ובס"ג דכיצד משתתפין (עירו' פ"ה . עיי' שבת קמ"ז:) מסתפג אדם באלנטית ומניחה בחלון. ובס"ג דר' ישמעאל במנחות (ע"ב.) היו [לפנינו אית' היינו וכן בתוספת' עירובי' ספ"ה היינו מוליכים שמן באלנטיאות] מעלין לו שמן ואלנטית מחצר לגג. פי' בגד שמסתפגין בו לאחר שרוחצין ובל' יוני [λίντεον] לְנְתוֹן[7]) ויש מהם בע' למ"ד. [אחי"ה בב"ר פ"פ מחמם אדם אלונתית (צ"ל אלונטית). ירו' עירו' פ"ח דכ"ה : הבאות אלונטית. ובקבוץ בבלי שבת קמ"ז. נסתפג אדם אפילו בעשר אֲלוּנְטָיוֹת ובמשנה שם קמ"ז. אלונטיאות. ומה שלא הביא רבינו ציון של שבת קמ"ז : מסתפג וכ' נ"ל שגורם לונטית וע"כ הביאו בע' לנטית ע"ש. ובאמת במשנה ירוש' שבת פכ"ב מ"ה הנוסח כך וכ"ה במשניות נעאפולי ופיז' לשבת קמ"ז : עיי' ד"ס שם צד קע"ו].

אָלֻונְתִּית[8]) (Oelsalbe, oleiunctus, das c ausgestossen) בריש שחיטת חולין (ו'.) הלוקח יין מבין הכותים לתת לתוך המוריים או לתוך אלונתית. ובתוספתא בריש מס' דמאי ובגמ' דהחומץ של גוים בפ' אין מעמידין (ע"ז ל'.) אי זו היא

---

[1]) ותמיהת הרב המנוח ציפסער בספרו על יוסיפון נגד אפיאון (הוציא לאור אחר פטירת המחבר הדרשן מהור"ר אהרן יעללינעק) בענין חליצה (צד ל"א) שרוצה לתקן חלולה נתיישבה היטב עפ"י פירש"י ליחזקי הנ"ל אשר תהיה אלמנה פרט לגרושה ו ח ל ו צ ה אע"פ שפנוייה היא אסורה. ועיי' פי' של מצודת דוד שם וא"כ איסור חלוצה במדרגה אחת עומד עם איסי' חללה עיי' יבמו' פ"ד. כתובי ק': ועיי' מכות י"ג. [2]) בכ"י ה"ב מעבות וגבל בה. [3]) בדפ"ר ופיזי עוד מלת משוחרר. [4]) כ"ה בכ"י ל"ד וקרוב לזה כ"י ו"ו בחזקת של הספקות. ובכ"י ב"ר בט"ס בהיקש לה וממנו נשתבש עוד יותר בחיק, בחוק שלה. [5]) בדפ"ר בט"ס אשה. [6]) כ"ה גם בעי' אליירון ב' לפי גי' כ"י ע"ש וכ"ה בדפ"ר ודפי פיזי כאן אבל בשדפ"ע אלונטית וכ"ה בשבת ועירו' ובכ"י מ' לעירו' עיי' ד"ס צד קע"ג. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וב"ר ודפ"ר פיזי וויניצי' וכ"ה בעי' לנטון רק שם בטוי"ת אבל בכ"י ל"ד כאן בט"ס אינתיו ובדפי בסילי אמשי ופראג אנתון וט"ס הוא וכבר התעורר על זה בעי' ע"מ. [8]) כאן התחלת העי' וכ"ה לנכון בכ"י ע' ודפי אמשי ועה"ק, ובכ"י ודפ"ר הגי' נכונה בתי"ו. אבל בדפ"ע בטוי"ת וט"ס הוא וכן בטעות שם המשך מעי' הראשון וזה הטעה ג"כ בעל ע"מ בפתרון המלה ובנכון איי הגי' אלונתית ג"כ בכ"י מ' לשבת ק"מ. וכ"ה בע"ז הנ"ל ובבה"ג ובריי"ף. אבל בדפי ש"ס בשבת בט"ס אלונטית.

אלונתית כדתניא גבי שבת בפ' תולין בג' עושין יינמילין בשבת (קי"ט.) אי זה אלונטית (צ"ל אלונתית) יין ישן ומים צלולין ואפרסמון דעבד לבי מסותא. בתוספתא דמעש' שני פ"ב אין עושין את היין אלונתית ואת השמן ערב. המרבץ אלינתית[1] [צ"ל אלונתית וכן גרס הרב סיריליאו בירוש' שלו] בתוך ביתו אינו צריך לברך בסוף כיצד מברכין ירוש' (פ"ו ד"י ע"ד). [אחי"ה וכן תוספת' שבת פי"ג עושין אלונתית לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפה בע"ש (עיי' בשבת קל"ד.) ובירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג סכין אלינתין לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפו מע"ש. וצ"ל אלונתית. וכן הוא בירו' ברכו' פ"א ד"ג. סכין אלנתית לחולה בשבת וכו' (כן לגירס' הרב סיריליאו ובפירושו גרס אלונתית אבל בדפוסים אחרים אלוונתית) ירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ד העושה אלונתין בשבת חייב משום מרקיה . . . ושם העושה אלינתין וכ'. וירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: יצאת אלינתין (דפ' זיטאמ' אלינתון) שאינה אלא לתפילין. פי' לתפילין כמו לטפלין (Kinder) ומשום שאין שוה האלונתית לכל אדם אלא לקטנים לא הותרו פירות שביעית לכך. והטעם של אלונתית או אלוונתית מלה מרכבת משתי מלות רומיות אֲלְיוּם שמן ואונכתית משיחה ובקצור אֲלֶוּנְתּוּת וכ' נשמטה. ודרכם של רומיים היה למשוה את בשרם בשמן ותמרוקים אחרי הזיעה במרחצאות ובעתות אחרות. והרב הגאון בע"מ (דנ"ט וכ') הרבה לטרוח להוציא המלה מהושך לאור ההבנה. אבל לפי דעתי הקלוש' לא עלה בידו וכן מה שהביא הרב מוספי' בלתי נכון הוא]. (א"ב פי' בל"י שמן ויין מעורבים יחד ותערובי יין ישן ושמן אפרסמון מועיל לסוף בו האסטומכא וכל הגוף לחזקו) [אחי"ה כיוון על לש' יון אליון=ἔλαιον שמן, ואינטום=οἰνωτός מעורב עם יין. ולא נמצא מלה מרכבת כמוה.]

אֲלֵנִסְתִּין (hellenisch, griechisch, ἑλληνιστί) בסוטה ירוש' בפ' ואלו נאמרין (הל"א דכ"א:) ר' לוי בר חזותא[2] על[3] לקסרין שמע לון (צ"ל קלון) דהוו קרו[4] שְׁמַע אלנסתין (ופירושו לשון יון). [אחי"ה נראה שהוא מגליון בא לפנים ור"ב עוד לא ראה הגה זו דא"כ מה בא להוסיף] בעי לעכבינון שמע ר' יוסף אקפד אמר[5] מי שאינו יודע לקרותה אשורית לא יקרא? אלא קורא אותה בכל לשון שיודע ויוצא ידי חובתו (א"ב פי' בל"י: שפת ולש' יון). [אחי"ה ור"מ די לנזאנו הפליא לטעות בפי' המלה הזאת (עיי' ע"מ רס"א) ומשנאתו של פי' רבינו בא לידי שגגה וכבר אמרו רז"ל שנאה מקלקלת השורה. ונמצא עוד המלה בתנחומ' פ' צו דקפ"ח. אהי קטבך שאול (הושע י"ג, י"ד) לשון אלנסטי קטבך: קאטאבא. פי' בל"י רד κατάβα steige hinab, שאול.]

אֲלוּנְכֵי (= לוּנְכֵי, λόγχη, Lanze) מסכ' גיטין פ' מי שאחזו (ע'.) באלונכי דפרסאי. פי' לונכי בל"י רומח עיי' ע' לונכי.

אֲלֻנְקִי (אֲלוּנְקִי = אוּלַנְקִי Thronsessel בל"פ אורנג, אולנג Tragsessel) מכתפי להו בשבתא דרגלא באלנקי' כפ' אין צדין (ביצה כ"ה:) בגמ' דשחטה בשדה לא יביאנה [במוט]. פי' אלונקי מרדעת של כתפים. פ"א דבר שמנהג הכתף לעשותו על כתפו עת שנושא ומתקן בו המשוי. פ"א א"ר אמי ובלבד שלא יכתף (ביצה שם) שלא יניח זה ידו על כתף חבירו וחבירו על כתפו ונושאין אחד על ידיהן, וזהו פי' אלונקי. שאני איתתא[6] דבעיתא (שם) דלמא נפלה להכי שרי לכתף שסומכת ידיה על ראשיהן דלא נפלה. ומרימר ומר זוטרא[7] שרי להו לכתף משום דוחקא דציבורא דלא יכלי לאפוקינהו בכסא. [אחי"ה בגירסאות שלנו איתא אלונקי וכן בכ"י ערוך ה"ב וערוך הקצר ונ"ל שיש לתקן אולנקי והוא בל"פ כסא שנושאין בו בני אדם וכן משמע מהצעת הש"ס דבעי חמא בר אידי לר' זריקא כ ס א מה אתון ביה וכ'[8]. ועיי' ג"כ פירש"י ז"ל שם ד"ה אלונקי].

אלנלגין כבר פי' בזה הפרק למעלה (א"ב לא הביאו ולא פירשו ואין כאן מקומו).
[אחי"ה והדין עם ר"ב שאין כאן מקומו אבל רבינו כיוון על ע' אולוגלגין שגם זה בטעות תחת אֲלָגִים (אַלוּגִים) עיי' ערכו ולפי זה צריך לתקן תחת אלנגלין (כפי כ"י ו"ו, ל"ד, נ"ג. ובדפוסים אלנגלין) שבראש הערך הגירסא אֲלֻגְלְגִין. ותחת זה גרס כ"י ג"נ לעיל אולוגגון, וכן כאן בערך שלנו סיים כ"י ג"נ „פירשנו בע' אולוגגון". ומזה ראיה מופתית שכנים דברנו שרבינו כיוון על ע' הנ"ל אבל מה

[1]) בכ"י ה"ב אליטין. [2]) בירו' הגי' היתה ובירו' שבת ספ"ו ר' לוי בר חיותא וכ"ה בשהש"ר פי' עד שיפות ואולי גם בעי' כצ"ל. [3]) בירו' אזל. [4]) בירו' קלון קריין. [5]) בירו' כך אומר אני. [6]) וכ"ה ברא"ש ובכ"י מ' עיי' ד"ס לביצ' צד ל"ב: ובנו"ג ילתא. וגי' אלונקי אי' ג"כ ברא"ש ובאו"ז הלכו' יו"ט סי' שנ"ד ושם ג"כ הגי' איתתא. [7]) וכ"ה בכ"י מ' וברא"ש ובאו"ז שם ועיי' ד"ס שם אות ח' והראיות שהביא שם הגאון מהרנ"ן ראבינאוויטץ לאמיתת הנוסח אבל בנו"ג א מ י מ ר ומר זוטרא. [8]) וכן יש להביא ראיה מירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ג רב הוני הורי לריש גלותא לצאת ב כ ס א. וכ' וכן הביא האו"ז שם ראיה מירו' זה למלת אלונקי.

נעשה לסופרים ומעתיקים המשחיתים נוסח רבינו מחסרון ידיעת מלות נכריות.]

אֲלַם [1]) (beissen, kauen בל"ע لاس mit der Zunge berühren נרדף עם המלה لعس beissen ראה ערך עלם) אלם בגמ' בסוף רפואות [2]) דמי שאחזו (גיטין ע'. ושם אית': ר' פפא אליס ובלע ליה ר' פפי אליס ושדי ליה). ההוא תורא דאלם ידא דינוקא בר"ג דהחובל (ב"ק פ"ד.) פי' דאלם [כמו] דלעס שכססה [עיי' ע' לעס א']. [ומתחלף [3])] כגון כשב וכבש.

אֱלִים [4]) (die Landschaft E l i s, ἡ'Ηλις im Peloponesos) תרג' ירו' (א' לבראשי' י', ד') אלישה אלס. ובב"ר פל"ז אלישה ותרשיש כתים ודדנים (שם) אלים וטרסום איטליאה ודרדניא [אחי"ה וכן בתרג' ד"ה א', א' ז': ובנוי דמוקדן אלסו וטרסוס וכ' ג"א ובנוי דיון אלישא א ל ס תרסס וכ'. ובת"י ב' לבראש' וירו' מגיל' פ"א, א' דע"א: וכן בב"ר הנ"ל בט"ס כתוב במלה אחת אלסטרסס וב"ר אליסטרום (צ"ל אלס טרסוס). ובענין פי' כתים ע' איטליאה עיי' ג"כ ספרנו על העתקה פרסי' של ריב"י טאווס צד רכ"ג.]

*אָלָם, וולם, חלים שינויים משם עצם פרטי והוא אבוה דר' הלל עיי' ציונים במבוא הירו' מהגאון מהרז"ף דע"ו. והוא ג"כ שם אבוה דאיש יהודי עיי' סנהדרי' ס"ד. מעשה בסבטא בן אלם עיי' פירש"י.

☞ אַלְסוּם (לדעת ר"ב Wald, Hain ἄλσος) מדרש קהלת פסקא מה יתרון (ג', ט') בהדא אלסום דטבריא פי' בל"י יער) [5]) [אחי"ה ר"ב נטה בזה מדרך האמת שלא זו שאין יער קרוב לטבריה, ולמה ילמד ר"ל תורה ביער. אלא אף זו יש לתמוה שאינו מעתיק התיבה ככתבה עיי' ג"כ בע"מ נ"ד: אבל גם הגאון שם נתן טעם לפגם להמלה ואין דעתי נוחה הימנו. אולם המשכיל על דבר ימצא טוב. אבל בתחילה נעריך המקומות אשר תמצא בם התיבה. והם בקה"ל הנ"ל וז"ל רבש"ל הוה לעי באורייתא כל צרכיה בחדא [צ"ל בהדא] א ל י ס ם דטבריא והוה פיילן נהיג מעתיד ליה משקויי המים בכל יום וכ'. וברות רב' פ' באשר תמותי: דלמא [פי' בל"י δήλωμα הודעת דברים כלו' מעשה עיי' במה"י ד"י:] ר' חייא רב' ור"ש בן חלפתא הווי יתבון לעיין באורייתא וכ' נפק וצלי בהדא אילוסים דטבריא וחזא חד ידא מושטא ליה חדא מרגליתא וכ'. ובב"ר ספל"ד רשב"ל הוה יתיב לעי באורייתא בהדא א י ל ט י ס דטבריא נפקין תרתין נשין מן תמן אמרה חדא לחברת' בריך דאפקין מן הדין אוירא בישא וכ' ותחת אילטים צ"ל אילסים. וילק' יחזק' ח' רמז שנ"א ספר האי מעשה מב"ר וגרס בהדא א ל פ ט ס בטבריה. וצ"ל אלסים או אלוסים. והנה בשני מקומות הראשוני' מפרש במ"כ מ ע ר ה ובציון של ב"ר פי' בשם רש"י ר ח ו ב ויהיה אז ל"י דרך וחוץ אשר יוצאים ובאים בני אדם ἤλυσις וזה ראיה לפי' של הגאון בע"מ. אבל ההמשך אין סובלתו ומה שפי' מ"כ מערה יהיה בל"י כן: Höhle, ἰλυός-εἰλεός. וזאת שנית יראה הרואה שבשני ציונים הנ"ל צריכין אנו לומ' שהמלה תראה מקום בקרוב מים אשר אין יכולין מים לשתות משם והביא הפיילן לר"ל מים לשתות ממ"א וכן הושיט איש אחד מרגליתא מתחת מים על כן אמרתי גם אני הוית משכחת מרגניתא בפי' המלה שהיא בל"י אגם מים ובריכת מים שאינן נוזלים ἕλος, εος [6]) Wiese, Sumpf, feuchte Niederung, auch Teich ובזה עלה יפה שרשב"ל אשר היה מעיין בתורה על שפת אגם מים לא היה יכול לשתות מים הרעים ואיש אחד היה רגיל להביא לו ממ"א וגם שוב היה מעשה שאחד מושיט לו מרגליתא משם שהפנינים בלב מים וימים נמצאים, וגם ב' נשים נתנו שבח שהק"ב הוציאן ממקום שאינו בריא. [6]) ובא וראה מה טוב פי' זה שעל ידו נראה אור בהיר במאמר אחד אשר עד עתה חושך ישופנו, וזה מה שאמרינן בירו' שביעית ספ"ד דל"ה ע"ג ר' חיי' בר בא מתעגל בהדא אליפים דטיבריא. וצ"ל כמו שגרס באמת ירו' דפ' זיטאמיר, א ל י ס ו ס. ופי' פ"מ מחוז של טבריה ולא היא אלא כמו שאמרנו ἕλος, ἕλεος או ἰλυόεις, ἰλύς, Sumpf, Schlamm, Morast, פי' רפש וטיט אשר באגם ובברכת המים. ולפי זה חיבת הקרש של ירושלי' עולה מעלה מעלה שר"י ב"ח מנשק לכיפתא דעכו, ר"י עבר ירדנא במנוי (בלבושיו) ור' חיי' בר בא מתעגל בהדא אליסום דטברי' פי' שהיה מתגלגל ברפש וטיט של טבריה, וזה מה שאמרינן באותו המאמ'

---

[1]) כ"ה בעה"ק שנ"ב, ובדפ"ע אחרים בראש הע' בט"ס אלים. [2]) בדפ"ע בט"ס ב ס פ ר רפואות. [3]) כצ"ל. [4]) לגי' כ"י ו"ו וב"ר כאן מתחיל הע' וכ"ה בדפ' אמש' ובשרפ"ע הוא בט"ס המשך מע' הקודם. ומחוז Elis היה גדול מאוד עיי' שטראבו ח' שנ"ח. והלק אחר ששייך לאלם נקרא Ἀλεἴσιον' וכבר בא זכרונה בהומירוס (איללאידע ב', תרי"ז) ולדעתי הוא אלישה של מקרא. [5]) ותכונת טבריא היתה בעמק וכן אי' בפירוש וטבריא עמוקה מכולן (עיי' נייבויער גיאגר. צד רי"ב) על כן לא היה אוירה בריא. [6]) וע"י מלה זו העתיקו ע' זקנים אגם (שמות ז', י"ט; ח', ה'; ישעי' ל"ה, ז') אחו (בראשי' מ"א ב': איוב ח', י"א) גמא (ישעי' ל"ה, ז').

בכתובי קי״ב: ר׳ חיי׳ בר גמדא מיגנדר ב ע פ ר ה פי׳ מתגלגל בעפרה, ובזה הכל על מקומו יבא בשלום והמלה יש לנקוד: אֱילוּסַיָּם ולא אלסום כר״ב מוספ׳, ואין להאריך עוד, רק על זאת נעיר כי למה שפי׳ מ״כ שהוראת המלה הזרה: מערה יש להביא סעד מירו׳ עירו׳ פ״ה הל״א דכ״ב סע״ב יכול אני לעשות שיהו מהלכין . . מ ט י ב ר י א לציפורין ע״י מ ע ר ו ת וע״י בורגנין, הן לך שבטברי׳ היו מערות הרבה.

☞ א[וּ]לוּסֵרִיקוֹן (ganz seiden=ὁλοσηρικόν=holosericum) מדר׳ קהל׳ פס׳ כל הנחלים הולכים (א׳, ז׳) יומא דין סמיסריקון למחר אולוסריקון פי׳ בל״י [ורומיי] כלו משי ופי׳ סמיסריקון חצי משי. [אחי״ה ומורכב מן semi בל״ר חצי ומן ל״י σηρικόν משי ובל״י המאוחרת נמצא השיתוף σεμισηρικά והוא כמו ἡμισηρικόν halbseiden] וכן בירו׳ שבת פ״ו ד״ח: והחריטין (ישעי׳ ג׳, כ״ב) זונרין מציירין ואילוסריקא מציירין. ילק׳ משלי רפ״ד סי׳ תתקל״ה זה לוקח מטכסין (Seide μεταξα) וזה לוקח אוליסירקא. ובמד׳ קהל׳ רב׳ הנ״ל מה דין דכתיב (ישעי׳ כ״ג, י״ח) . . למכסה עתיק א״ל יומא דין ארסקינון ולמחר אילוסריקון והמלה ארסקינון (עיי״ע) קשה לפרשה ולא ראיתי מי שמטעימה, ובע״מ של משביר שפירשו יפה לו שתיקותו מדיבורו כי מלבד שתפס גי׳ מוטעת של קצת ספרים דגרסו אלוסתקון תחת אילוסריקון, פירש ארסקינון בענין שאין לו שחר ע״ש ע׳ אלוסתקון הער׳ כ״ט. וגם בעכ״כ לא הבין מוצאו אף שהוא מעתיק המלה בטוב טעם ודעת בצמר גפן. וזה ג״כ דעתי והוא בחילוף האותיות א ר ק ס י נ ו ן בל״י ἐριόξυλον [Baumwolle, צמר גפן. ונ׳ ול׳ מתחלפת כידוע לכל מבין, והמושג שבני אדם בעה״ב בבגדי משי ילובשו בא למדרש מהפרסיים כאשר הוכחתי ברה כחמה במ״ע דמ״ג כ״א, תקפ״ג].

אֶלְעָזָר (והוא ר״א ב ן פ ד ת תלמידו של ר׳ יוחנן בן נפחא) ר׳ אלעזר מרא דארעא דישראל (גיטי׳ י״ט: יומי מ׳:) מפורש בס״פ כל היד פ״ב דנדה (כ׳:) אמאי קרו ליה מרא דארעא דישר׳ דההיא איתתא דאיתית דמא לקמיה דר״א הוה יתיב ר׳ אסי [1] קמיה [2] א״ל דם חימוד הוא וטהור בתר דנפקא איטפל לה ר׳ אסי אמרה ליה בעלי היה בדרך וחימדתיו קרי עליה דר׳ אלעזר סוד ה׳ ליריאיו (תהלי׳ כ״ה, י״ד). [אחי״ה ונרא׳ שנקרא מרא דארעא דישראל אחר מות ר׳ יוחנן ור״ל ואז היה אורו גדול מאור כל אנשי דורו. ובבבלי נדה שם אית׳ טעם אחר חלוש מאוד ואפשר שהיא הוספה מאוחרת ע״כ לשון זך ונקיא של מורי ורבי הגאון מהרז״ף במבה״י קי״ב: וע״ש כל הערך שמתוק מדבש. ר׳ אלעזר בן עזרי׳ ירו׳ כת׳ פ״ה דכ״ט ע״ד (ובבבלי אליעזר). קידוש׳ ס״ו. אלעזר בן פועירה —. ועל ר׳ אלעזר בן אנטיגנוס, אלעזר בר אבינא, אלעזר בי ר׳ ינאי עיי׳ מבה״י ס״ה.]

* אַלְעִיקִי עיי׳ ע׳ אליקי כי שם הביאו רבינו ועל פי גזרת מוצאו כאן מקומו.

* אֱלַף (lernen, וכ״ה בל״ס אֲלַף ויותר מורגל יְלַף) ענין למד ול״מ הוא עיי׳ באוצ׳ השר׳. ב״ב לית דין צבי למילף תעני׳ ד׳. מיבעי ליה לאינש למילף נפשיה בניחותא. מ׳ חזית פ׳ כשושנה: צבי רבי דייליף. בק״ה רב׳ פ׳ כל אשר: לא אלפת אוריתא כוותיה ושם: את הוית גלי למילף והוא גלי לְאַלָּפא. פַעֵל: אַלֵּף [בל״ס אַלֵּף בל״ע الف] ירו׳ דמאי פ״א דכ״ב. וירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב ע״ד ולא כן אַלְפָן. ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ג זגגייא לא אלפין. מ׳ חזית פ׳ כשושנה: א״ל אין ואלפיה. ויק״ר פ״כ לא כן אלפין בי מדרשא אסור לתלמיד להורות לפני רבו עד י״ב מיל. אַפְעַל: אוֹלֵף ויק״ר פ״ל מולף עלי זכו. ומזה נגזרה אולפן, אולפנא עיי׳ לעיל ערכם. ועיי׳ ע׳ ילף.

אָלֶ״ף (בל״ע الف בל״ס אָלַף והוא אות א׳ שלאל״ף בי״ת (der 1. Buchstab des Alfabet בס״פ הנזקין בגיטין (ס׳.) אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוט׳ כתובה עליה אמר ר״ל משום ר׳ ינאי באל״ף בית. פי׳ [3] מכל מלה אות אחת, א׳: מאים, ל׳: מלא, ש׳: משכב (במדבי׳ י״ט עיי׳ יומי ל״ז:) והכותב רואה האות וכותב המלה כולה. [אחי״ה ונמצא עוד אל״ף, אלפי״ן, ואל״ף בי״ת כמה פעמים בש״ס ובמדרשי׳. ירוש׳ גיטין פ״ט ד״נ. ע״ד (עיי׳ בבלי פ״ז:) ר׳ אבהו כתב אל״ף, ר״ל בחתימתו מתחילת שמו. שקלי׳ פ״ג מ״ב וכתוב עליהן (על ג׳ קופות) אל״ף בי״ת גימ״ל ובגמ׳ ירוש׳ שם דמ״ז: מפני מה כתוב עליהן אל״ף בית גימ״ל לומר אין מסתפק מן הראשונה קודם לשניה וכ׳. שבת ל״ג: אלף אלף דאאזרך, עיי׳ ע׳ א א. ושם: שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין. ברכו׳ לב. מגיל׳ כ״ד: קורין לאלפין עיינין ועיינין אלפין, עיי׳ ע׳ בשן. ירו׳ סנהד׳ רפ״א די״ח. אל״ף רשי׳ דאלפא ביתא מ״ם באמצעותה תי״ו בסופה וכן ב״ר פפ״א מהו אמת אר״ל אל״ף בראשון של אותיות מ״ם באמצע תי״ו בסוף. בשב׳ נ״ה. וחותמו של הקב״ה

[1]) בנו״ג ר׳ אמי. [2]) בנו״ג עוד מלת ארחיה. [3]) וכ״ה בפירש״י ליומי ל״ח. ד״ה סירוגין.

אמת רשב״נ אמר אלו ב״א שקיימו את כל התורה כולה מאל״ף ועד תי״ו. פסחי׳ נ׳. לא כעוה״ז עה״ב העוה״ז נכתב ביו״ד ה״א ונקרא באל״ף דל״ת. ירו׳ סנהדרי׳ פ״י הל״א דכ״ח: נכתב ביו״ד ה״א ונקרא באל״ף דל״ת. ירו׳ יבמו׳ פ״ד ד״ו. כל שהוא בה״א רבה באל״ף רבא [צ״ל רבה] עיי׳ ירו׳ נדה פ״א דמ״ט: וב״ר פ״כ כל שהוא בהרבה הרי הוא בארבה. ומלת הרבה ארבה (בראשי׳ ג׳, י״ו) קדריש כלומ׳ הרבה בגימ׳ רי״ב שהן ז׳ חדשים והוא סי׳ שהוא חי וכעין דרש זה עיי׳ ע׳ איטא וערך זיטא. שבת ק״ד. אל״ף בי״ת אלף בינה. ירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ג אלף בית אחד. ב״ב קס״ח: אלף בית בעלמא קאמינא. ב״ר ל״א האלף קראה תגר לפני הקב״ה וכ׳. שם ר״פ ל״ח ואמאסאך (הושי׳ ד׳, ו׳) ג׳ אלפי״ן. מד׳ איכ׳ פ׳ שרתי ופ׳ רוח אלפא ביתא אחת. ושם בפתיחה כ״ז. קינות שהוא שבע אלפא ביתין איכה. כלומ׳ זכור ה׳ השיב ליה ג״כ באל״ף בי״ת לפי שיש בו כ״ב פסוקים.]

אֶלֶף (ל״מ tausend) יפול מצדך אלף (תהלי׳ צ״א, ז׳) בהגדת ילמדנו בותדבר מרים: א״ר אבהו מה יפול שהקב״ה משלים לכל אחד מישראל אלף ורבבות מלאכים שיהו משמרין אותו כענין שנאמר (ד״ה א׳, י״ב, י״ט) וממנשה נפלו על [1]) דוד ואחד [2]) מהן קורא לפניו תנו כבוד לצלמו של הקב״ה. [אחי״ה לפנינו בתנחומ׳ בותדבר מרי׳ ליתא אבל מצאתי ראיתי בתנח׳ פרש׳ ויצא מ״ט: ובתנחו׳ פר׳ משפטי׳ קל״ח. בזה״ל ומהו יפול משלימין לו כענין שנא׳ וממנשה נפלו על דוד. ובילק׳ תהלי׳ צ״א ס׳ רמז תתמ״ב בשם מדרש [ילמדנו] ד״א מהו יפול שהקב״ה משלימין לך כענין שנא׳ ממנשה נפלו על דוד.]

אַלְפָא (Alfa'Ἄλφα der 1. Buchst. übtg. das Vorzüglichste) לסולת במנחות בפ׳ כל קרבנות צבור (מנחו׳ פ״ג:). פי׳ ראשונה כדי להביא ממנה סלת למקדש שהוא מובהרת [3]) כמו אלפא שהוא ראשונה לאותיות של יון והיא כמו אלוף נעורי (ירמי׳ ג׳, ד׳). [אחי״ה מקור של דרש זה נובע לפ״ד ממדר׳ תהלי׳ ק״ה: דבר צוה לאלף דור א״ר חיי׳ בר אבא לאלוף שבדור למעולה שבדור כדתנינן (מנחו׳ ח׳, מ״ג) תקועה אלפא לשמן. עכ״ל וכן שם מ״ו אלפא ליין. וכעין זה הדרש ב״ר פכ״ח אדם אחד מאלף מצאתי כהדא דתנן אלפא ליין]. אלופינו מסובלים (תהלי׳ קמ״ד, י״ד) פי׳ בס״ג דהיה קורא בתורה (ברכי׳, י״ז.). [אחי״ה וכן בשקלי׳ ג׳ ב׳ יונית כתוב בהן אלפ״א ביט״א גמלא (במשניו׳ ביתא?), ירו׳ שבת פי״ב די״ג ע״ג אלף אלפא]. (א״ב ועוד אלפא בל״י כבוד ויקר וסלת זה ראש ומבחר הסלתות [4]) הוא).

אֱלְפָא (Schiff וכ״ה בל״ס) כאילפא דאזלא בימא בר״ג דכיצד מעברין (עירו׳ נ״ג:) כלומ׳ שהולך העולת על הַשֶׁכֶר בכד מלא כספינה בים. [אחי״ה כן גירס׳ אמיתית של דפ״ר ושאר דפוסים בטעות גמורה שהולך בעלה ככד מלא! ועיקר גירס׳ העלת עיי׳ ע׳ עלת ב׳ והמעתיקים לא הבינו העלת ותיקנו והוא שעוותוהו למלה בעלה וכן בכד למלת: ככד ובנוסח שלנו איתא: ותתקפו עלת בכד כאילפא דאזלא בימא. ובכ״י מ׳ [ד״ס עירו׳ דק״ב:] יותר נכון ותיקפי פי׳ צף משורש קפא עיי׳ ע׳ קף ד׳. ופי׳ יָצוּף הדלי בחביות שהוא כד (κάδος) כאשר צפה אניה בים וזה ג״כ כוונת רבינו]. כאילפא דמיטרפא בפילגוס [See] Meer, die hohe πέλαγος דימא. בויק״ר ויהי ביום השמיני (פי״ב) [על פסוק] והיית כשוכב בלב ים (משלי כ״ג, ל״ד). [אחי״ה ובמגלת אסתר רב׳ רפ״ה איתא והיית כשוכב בלב ים . . כהדא אילפא דדמכא בפילגוס. ופלא שבעמ״כ מתקן תחת דדמכא: דרמיא. ומשג׳ הוא דתרג׳ שכב: דמך וכאן במשלי ג״כ תרגם והיך מלחא דדמך באילפא. וה׳ יצילנו משגיאות!]. והשיבך ה׳ מצרים באניות (דברי׳ כ״ח, ס״ח) ת״י באילפא, וכן וימצא אניה באה תרשיש (יונה א׳, ג׳). [אחי״ה וכן ע״ז י׳ וילקו׳ תצוה שפ״ד ועיי׳ ילק׳ תהלי׳ תשנ״ד ווי לה לאילפא דאזלא בלא מיכסא. ירו׳ שבת ספי״א די״ג: מאן דבעי מיעבד תקנה לאילפא מוציא נסר חוץ לשלשה וכ׳ (עיי׳ בבלי שבת ק׳:) קהלי׳ רב׳ פ׳ עת ללדת: ומה נצלי עלך הן דאת קטר לולבך קטר אלפך. ובב״ר פ״ו אית׳ קטור רגלך. מד׳ איכ׳ רב׳ ד״ה רבתי בגוים: נסבית אנא הדן אילפא באילפא אתינא באילפא אנא איזל וכ׳.]

* **אִילְפָא** (E. N. eines Talmudgelehrten) חברו של ר׳ יוחנן כנראה מסיפור בתעני׳ כ״א. אילפא ור״י הוו גרסי באורייתא דחיקא להו מילתא

[1]) ברפ״ע בט״ם אל. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו, ל״ד ב״ר ודפ״ר אבל בשדפ״ע חסר מן ואחד עד גמירא. [3]) ועיי׳ פירש״י למנחו׳ ורע״ב למשנה הנ״ל. [4]) ואם כונת ר״ב על ל״י ἄλφα אז לא דקדק כל צורכו כי טעם מלה הנ״ל קנין וריוח. והכמי הלשון כבר חקרו כי אלף, אלפא ובל״י ἄλφα נגזרת מלי פיניקיא וטעמה (כמו בל״מ) שור כי A מצוייר בראשונה כזה V או כזה ⊲ וזה דמות ראש של שור ובהיות מזל שור בהתחלת השנה (ווירגיל גיארג. אי רי״ז) לכן מתחיל ציורו ג״כ את סדר האותיות.

טובא אמרי ניקם ונזיל וניעביד עיסקא וכ' עד דאתי אילפא (ר"ל ממקום שהלך לשם לסחורה) מלך ר' יוחנן א"ל אי אתיב מר וגרים לא הוי מלך מר אזל תלא נפשיה באסקריא דספינתא אמר אי איכא דשאיל לי במתניתא דר' חייא ור' אושעיה ולא פשיטנא ליה ממתנית' נפילנא מאסקריא דספינתא וטבענא וכ'. והובא בקיצור בכתוב' ס"ט: ובשינוי קצת ירו' כתוב' ספ"ו דל"א. וירו' קידוש' פ"א דנ"ח ע"ד ושם איתא חילפי (חילפיי) אמרי איתבון (איתבוני) על ג י ף נ ה ר א דלא אפיקת מתנייה דר' חייא רבה מן מתני' זירקוני לנהרא. והנה עיקר שמו חילפי או חילפיי (עיי' במבה"י להגאון רז"פ פ"ג: וכעין זה אמרינן בבבלי ר"ה י"ז: אילפי ואמרי לה אילפא) ונ"ל ע"י שאירע לו מעשה הנ"ל שתלא (פי' נשען) נפשיה על אסקריא (עיי' ערכו) של ספינה קראוהו בני דורו אילפא, או אולי שקראו לו על שם שהלך לסחורה עם הספינה.

ואילפא נזכר עוד בכתוב' קי"א. ובתמור' כ"ה.

* אַלְפַבֵּיטָא וקבוץ אַלְפַבֵּיטָרִין עיי' ע' הבא.

☞ אַלְפַבֵּיתָא (Alphabeta, ἀλφαβητικός, alphabetarische Verse) מדר' קהל' פסקא ונתתי את לבי (י', י"ד) הדין פייטנא כד הוא עביד אלפביתין. ובפסק' טוב אחרי' דבר (שם ז', ח') אלין אמרין מזמורין ואלין אלפביתין פי' בל"י ורומיי שיר או קינה מיוסדת ע"פ אלפא ביתא). [אחי"ה בקהל' רב' שם איתא בזה"ל הדין פייטנא כד הוה עביד אלפביתין זמנין חשל לה וזמנין מחסר לה אבל שלמה כד הוה עביד אלפביתין הוה מותר לה ה' אתואן. ועיקר המקור במד' חזי' א, א': לתור ל ה ו ת י ר הדין פייטנא כד עביד אלפא ביתא זמנין מחסל לה וזימנן דלית מיחסל לה ברם שלמה עבד אלפא ביתא וחמשא אתין יתרין עליו דכתיב (מ"א, ד') ויהי שירו חמש' ואלף וכ' ובתנחו' פ' חקת דרפ"א: וילק' מ"א רמז קע"ח הגירס' נשתנית. — ובקהל' רב' ז' ח' וכן ברות רב' פ' ליני הלילה איתא בט"ס . . אלין אמרין אלפנטרין וצ"ל אלפבטרין אולי היא alphabetarium ענין alphabeta השיר או כל דבר העשוי באותיות הא' וב' כסדרן וכהלכתן וזה המעשה באבויה נשנה ג"כ בשינוים קצת בירו' חגיג' פ"ב דע"ז:]

* אליפים ט"ס תחת אלוסים עיי' ע' אלסוס.

אֶלָפַס (בל"י λοπάς Flaches Ess- oder Trinkgeschirr wie Tiegel, Pfanne) אין עושין ממיני [צ"ל מיני] אלפסין הירניות [1] כפ' המוכר כדי יין בגמ' דאין פוחתין (בצ' ל"ב.) פי' אלפסין הירניות סתומות. [אחי"ה עיי' ע' אירוניות] דתניא (תוספתי ביצי ספ"ג) אין פוחתין [2] אלפסין סתומין בי"ט מפני שהוא מכשיר [3] כלי רבן שב"ג מתיר ויש ספרים שכתוב בהן לפס והנם בע' לפס. [אחי"ה בתוספת' ג"כ זו הגירס'. וז"ל שם אין פותחין לפסין סתומין ורבן שב"ג מתיר. אבל בירוש' פ"ד דביצ' הל"ג דס"ב ע"ג אית' תני לפסים סתומות עשאן מערב י"ט לא יפתחם בי"ט מ פ נ י ש ה ו א מ כ ש י ר כ ל י ב י"ט. ומזה נשמע שלפני רבינו גם בתוספת' זאת הגירס' היתה. וגם אין פותחין הוא עיקר הגירס' וכן נראה מגירס' הרמב"ם הלכו' י"ט פ"ד הל"ח וכן הוא בנוסחאות המשניות. — ונמצאה המלה עוד בפסחי' ל"ז: מעשה אילפס. נדרי' נ"א. כבר ירד לקדירא קודם שירד לאילפס. חולי' צ"ז. כילכית באילפס הוה. שם ק"ד: אילפס רותח. ירו' חלה פ"א דנ"ח. באילפס ובקדרה. פסחי' מ': ושבת מ"ב. (במשנ') האילפס והקדרה. שבת פ': (במשנ') ונתונה באילפס. תוספתא דמעשרות ספ"א ומאלפס לאלפס ומקדרה לקדרה. ב"ר ספ"א ויק"ר פל"ה שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויו].

אוּלְצָנָא (בל"ס Bedrängniss) לשום שפלים למרום (איוב ה', י"א) תרג' מטול לשואה מכיכי אולצנא לרומא. לשוד ולכפן תשחק (שם כ"ב) לחבל סיחון ולאולצן מדברא תנחך. ובימי רעבון (תהלי' ל"ז, י"ט) וביומי אולצנא. [אחי"ה ועיי' עוד בתרג' משלי, י"א, ל"ו; איוב ל', ג; ד"ה ב', ו' כ"ח; ל"ב, י"א.]

אֱלָצָרִין (בל"י ורו' ὁλόκυρον Erdfrüchte, holocyron או בל"ס אַלְסָרָא (eine Pistacienart, ובאפיקרסין ובאיצטרובלין משיעשו קליפה התחתונה חייבין במעשר בירוש' בפ"ק דמעשרות (הל"ב דמ"ח ע"ד) ובראש פ"ב דדמאי (הל"א דכ"ב:) ובראש תוספת מעשר ראשון (א"ב בנוסחאות דידן גרס במקום ובאפיקרסין אפיסטקין [4]). [אחי"ה תחת אפיקרסין נ"ל לתקן ובאפריסקין כן הוא בתוספת' הנ"ל האלסרין האפרסקין והאסטרובלין. וכן בתוספת' שם ספ"ג אבל האלרסין [צ"ל האלסרין] [5]

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ב"ר ודפ"ר וכ"ה בכ"י רש"י עיי' ד"ס לביצ' צד מ"ג. ובכ"י מ' חירגיות עיי"ע אירוניות, ודפ"ע ודפ' ביצי' חרגיות. [2]) בדפ"ע אין פותחין אין עושין וצ"ל אין פותחין א ת ה נ ר ואין עושין ולי' מיותר הוא וצ"ל כבפנים וכ"ה בתוספתא. [3]) בדפ"ע בט"ס במכשיר ובדפ"ר אי' מכשיר פ י א ח ר רבן שב"ג וט"ס הוא. [4]) ובאמת כ"ה בכ"י וי"ו ול"ד, ובכ"י ב"ר אי' ס"א והאפיסתקין והאפיקרסין וצ"ל והאפיסתקין. ס"א והאפיקרסין ולא ידעתי אם רבינו או איזה סופר ציין הך ס"א. [5]) וכן מצאתי אח"כ בכ"י תוספתא ושם האילסרין, וכן שם תני' הפרסקין עיי' הוצאת צוק"מ צד פ"א, ובס"פ ג' צד פ"ו הובאה ים הגי' האילאסרין, וזו קרובה לכתיבה סורית.

והאפרסקין והאצטרבילין. עיי"ע אפסטקין וע' פסתק.

* אלקולאין, אדקולאין עיי' ע' אספולין ושם אפרשו בעה"י.

* אַלְקוּם ([עיי' משלי ל', ל"א] Nichtbestand) ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. ומלך אלקום עמו לא בעו תקום על דידיה ובילק' משלי סרמ"ז תתקס"ג אית' אדידיה. עיי' פי' קרבן עדה לירו' ר"ה שם.

* אַלְקְטֵי ([צ"ל אלקיט] Schlafgemach, בל"י κοίτων, κοίτη, = Wohnzimmer, δίαιτα, s. [דייט]) בתוספת' עירובין ספ"ה חמש דיאטות פתוחות לאלקטי ושכחו ולא נשתתפו מותרין בדיאטות ואסורין באילקטו [צ"ל באלקיטן=κοίτων] פי' בל"י חדר המשכב. "ואל" הוראת של ה' הידיעה.

אַלְקְטְיוֹת ([צ"ל אַלְקִיטְוֹת] Sommerhütten, בל"ס קיטא בל"ע قيظ (Sommer הצריפין והבורגנין והאלקטיות במעשרות, פ"ג במעביר תאנים (מ"ז וסוף אהלות). פי' בתים העשויים מחוץ לעיר להתקרר בהן בקיץ. ותרג' בחדר המקרה (שופטי' ג', כ"ד) בבית קייטא. [אחי"ה עיין ע' קיט. ומזה השורש קטינא בירו' שביעי' פ"ה הל"ד דל"ו. פי' בצלי הקיץ ובמשנה שם וגם כאן עיקר הגירס' קַיְטָנָא.]

* אֱלֵיְקָה (eine ausländische Flachsart die zum Tauwerk gebraucht wird = λευκαία, λευκέα) בירו' שבת פ"ז הל"ב ד"י ע"ג ההין דמגפר עאל מני נחבלין אליקה . . . חייב משום מלבן ע"כ. הך מימרא אין לה שחר וק"ע ופ"מ לריק עמלו לפרשו ושוין בזה שמלת אליקה שם מקום ופ"מ גם נחבלין לשם מקום מכנו כמו נהרבלאי. ומה מאוד רחוק הוא מן האמת אבל אנא מפרשא ליה היטב בתיקון קצת וכצ"ל "ההין דמגפר עא למני וחבלין אליקה . . חייב משום מלבין" כלומ' מי שמגפר משחיר בכופר עצים לצורך כלים או חבלים אליקה שהוא בל"י מין פשתן או קנבוס הבאים ממ"ה לעשות ממנו חבלים קשים ושמו בל' רומי spartum עיי' ע' אספרטון על זה חייב משום מלבין.

אַלֵיקִי (=אלאיקי=אלעיקי=על איקי בל"ס אִיקִי בל"י εἰκῆ, ἐικῆ, umsonst, aufs Geradewohl) אני תובע בה בפסיקת' דבהחדש השלישי (א"ב פי' בל"י [אלקי = ἀλκή] עזר) [אחי"ה ואני אומר כשל עוזר ונפל עזור שהוא בל"י וסורי' בחנם ובאומדנא. וכבר הראה בכ"ב עוצם חריפותו בפירושו הנכון וז"ל תחת ערך אלעיקי (ומן הפלא שתחת אליקי גם הוא שגה כרואה כמו בעל מוסיף) מד' חזי' א', ד'. בעל ב' ידות פתר אותו הביאו לי ואין נראים דבריו לפי הענין שם ואני מפרשו מגזרת איקי בל"י שטעמו אינקונסולטו (inconsulte), טימירי (temere) פרוסטרא (frustra) ומלת אל נוספת וכ'. ולא נצרך לזה כי יש לומר אליקי כמו אלעיקי וזה בחילוף תחת על איקי. וכן במ' חזי' הנ"ל אמר להם הקב"ה אלעיקי אני נותן לכם את התורה? אלא הביאו לי ערבים טובים וכ'. פי' בחנם אני אתן לכם בתמיה. והרב בע"מ (דק"ו) טעה בזה, עיי' ג"כ הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער פסדר"כ שם, ועיי' מהרי"ף בספרו עט"ש צד ס"ט.

* אֱלְיָקִים (שם פרטי) ע"ז נ"ח. רב אליקים שמעיה (דרבא).

אַלְקַפְּתַּא (= ארקפתא[1]) בל"י ἀργαπετης וממנו Arzabades והוא הפרשת יקר הגדולה אצל הפרסים ולדעתי מורכב מן ارج בל"פ יקר ומן پاد שומר וא"כ ארכפתא (Würdenhüter בר"ג דשבועות (ו':) מלכא ורופילא אלקפתא וריש גלותא. [אחי"ה לפנינו בש"ס אית' מלכא ואלקפטא ורופילא ור"ג ובירו' שבועו' פ"א דל"ב ע"ד מלך ורב חיליה וארקבטא וריש גלותא. ורב חיליה בלי ספק ט"ס תחת רופילא ומאחר שהוא לש"פ — روی پیل והוא פנים של שלטון כלומר ראי פני המלך היושבים ראשונה במלכות (אסתי א', י"ד, עיי' מ"ב כ"ה, י"ט) — והמעתיקים לא מבינים שנו המלה וכתבו רב חיליה. ומהך ירוש' נראה שסדר מדרגת נשיאותם כמו שהביא רבינו. ובירו' ברכו' פ"ב ד"ה. מקשינן מאן עליל קומי מלכא קדמאי ארקבטא או ריש גלותא (זה לפי גירס' מוה' סיריליאו (ועיי"ע ארקפטא) ובשאר דפוסים בטעות קדמי ארקבסא] פי' אלקפתא ממונה על ריש גלותא וחשב מרופילא [נ"ל שצ"ל וחשוב ממנו רופילא) שממונה תחת המלך הכי נמי (ר"ל בשבועות שם) שאת עדיף מתולדה דבהרת (א"ב עיי' ארקפתא. תרג' משנה למלך אחשורוש (אסת' י', ג') אלקפתא למלכא ובקצת נוסחאות כתוב פתשגר. [אחי"ה פתשגרה, עיי' ערכו. הוא ל"פ پادشاه كرا = עבד מלך והוא רופילא עיי' ב"מ מ"ט: ק"ז: פרזק רופילא פי' רש"י משנה למלך. ואולי גם ארקפתא מזה הענין שמלת

[1]) והרב המגוה ר"מ לעוי הערה מקור המלה על נכון שמצויה בכותבת של רעץ כזה: ארגבטא ובלי ספק הוא ארקפתא או ארקבטא של הירו' וכ"ה בתרג' ד"ה ב' כ"ח, ז'. וכ"ה בגי' דפ"ר בע' ארקפטא במקום אלקפתא של נוסי הש"ס בזבחי' צ"ו: ועיי' מ"ע דמ"ג חי"ה, פ"ט ואילך ומהרי"פ עט"ש ק"ה.

ארק [أرج] פתרונה בל״פ יָקָר, וקפת [خفت] חבר כלום׳ יקר של חבר ר״ל חבר המלך והוא משנה למלך].

(אָוּלַר) [1] אוּלַד (Schneidinstrument) בטבעת אדם פי״ב בכלים (מ״ח) האולר והקולמוס פי׳ עץ שחותכין [2] בו הקולמוסין ומערב בו הדיו. ויש אומרים כלי הוא דומה למספרים והוא לקציצת הקולמוסין. [אחי״ה עיי׳ ברמב״ם ור״ש למשנה. ומקור הפי׳ הראשון של רבינו מפירושו של רבינו האי לטהרות ד״ח. נובע וכתוב שם בזה״ל: האולד פי׳ עץ שבתוך העץ לערב בו הדיו ולחתוך עליו ראש הקולמוס המשופה שמו אולד עכ״ל. ולפי זה נ״ל לגוזרו מלש׳ יוני εἰλητή שטעמו מגולגל וכרוך וכל דבר בתוך דבר ובעבור זה יש לגרוס אֻ ו לַ ד].

אֲלַרְיָא [3] (לדעת רבינו Gähnsucht ולפע״ד מל״פ لر، لری (Abzehrung, המשמש מטתו מעומד אוחזתו עועית [4] מיושב אוחזתו אלריא בגיטין בסוף רפואות מי שאחזו (ע׳.) פירושו מפהק [5] ובלעז הוא אל ר י [6] [אחי״ה אולי קצור מתיבה איטלית gähnen, sbadigliare ובעכ״כ תיקנו האלייר שהוא בל׳ צרפ׳ (haler, exhaler) שאיפת הרוח לקוצר הנשימה. ודע דבנוסח׳ שלנו אית׳ דלריא וגירס׳ בע״ה נכונ׳ יותר שאם לא כן המשמש מיטתו מיושב וכן היא מלמעל׳ והוא מלמטה בשניהם אוחזתו דלריא ולא היא אלא בראשון צריך לגרוס אלריא ובשני דלריא עיי׳ ערכו וע׳ גם ה׳].

אֳלְרְיָא (בל״ר collyris פי׳ תכשיט ראש של נשים (Kopfbinde Kopfschmuck für Frauen ירו׳ בבמה אשה (פ״ו, אי ד״ח:) הצניפות (ישעי׳ ג׳, כ״ג) אולריא כמה דאת אמר (זכרי׳ ג׳, ה׳) הצניף הטהור. וצניף בלע״ז אולרי [7] [verschleiern, velare] (א״ב פי׳ אוולריא [?εὔληρα Zaum, Zügel] בל״י צניפות. [אחי״ה והרימ״ז שיער שהוא בל״י ורומי סדינים של זיע [8] ולדעתי אין ספק שהיא המלה שרשמתי בתחלה, וק׳ חסר בראש. עיי׳ ע׳ אטלז, וע׳ אלסים, אדורה, ארון].

אֲלַרְיָא (Freudenfest ἱλάρια (ἱερά) = hilaria) בפסיקתא דביום השמיני עצרת (קצ״ג:) למלך שבאת לו שמחה כל שבעת ימי המשתה מטרונה מרמזת לבני פלטרין עד שהמלך עסוק באלריא שלו שאלו עסקיכן. ענין שמחה הוא (א״ב כן בל״י ורומי ימי ששון ושמחה). [אחי״ה וכן במד׳ חזית ד׳, ג׳ . . עדר שעמדו על הר סיני לא היו עומדים באלירא . . . ולא היו עמדין באלירא אלא ביראה ורתת וזיע וכ׳ צ״ל אלריא -ἱλαρία Heiterkeit] ἱλαρότης = hilaritas]

1 אָלֻשׁ (שם פרטי והוא מקום מחנה במדבר) ששי בנה אלוש (במדבר ל״ג, י״א) בפ״ק דיומא (י׳.).

2 אָלֻשׁ (כמו חלוצה בל״ע الخلوص בל״י Ἐλουσα) בב״ר בריש וירא אליו (פמ״ח) הוא מדבר סין (?) הוא מדבר אלוש מאי זה זכות זכה ישראל שנתן להם המן בשביל לושי ועשי עוגות (בראש׳ י״ח, י׳). [אחי״ה ובירו׳ ביצ׳ רפ״ב דס״א. אי׳ באלוש ניתנה השבת. ודע שכבר היאראנימוס (בפי׳ ישעי׳ ט״ו, ד׳) חוה דעתו היפה שאלוש Ἐλουσα הוא חלוצה ובמלת חלוצא העתיק ת״י ב׳ בראשית ט״ז, ז׳, ות״י א׳ וב׳ בראשית כ״ה, י״ח גם את שם מקום שור. ובה העתיק עוד ת״י א׳ בראשי׳ ט״ז, י״ד ות״י ב׳ שמו׳ ט״ו, כ״ב ברד; ורבינו סעדיה גאון תרג׳ גרר (בראש׳ כ׳, א׳; כ״ו, א׳) ג״כ בחלוצא [الخلوص]. ומזה תבין שכל המחוז מערבית דרומית של א״י נקרא חלוצא הוא אלוש (עיי׳ מהרי״ש ד׳, ה׳, לאנד פ׳, הער׳ ב׳). ואחר הדברים והאמת האלה דעתי נוטה לדעת הרמ״ל שתחת מדבר סין של ערכנו וב״ר (ועיי׳ ילקו׳ בראשי׳ י״ח רמ״ז פ״ב) יש לתקן מדבר שור. וכן אי׳ מפורש בב״ר פמ״ה בדרך שור . . . באורחא דחלוצא וכן הוא בת״י (עיי׳ ע׳ חלץ ב׳)].

*אֱלִישָׁע (א) הנביא הידוע. ב) שם פרטי של חסיד אחד. ג) שם פרטי של תנא אשר פנה עורף לדת יהודית). אלישע הנביא ראה מה שדרשו עליו חז״ל בברכו׳ י׳: נ״ה: ס״א. (עירו׳ י״ח:) שבת נ״ה. פסחי׳ ס״ו: ס״ח. מגיל׳ כ״ז. כתובו׳ ק״ה: ק״ו. סוטה י״ג. מ״ו: מ״ז. (ב״מ פ״ז. סנהדר׳ ק״ז:) סנהדר׳ י״ב. מ״ז. (חולי׳ ז׳:) צ״ד: ב״ר כ״ה, ל״ה, ע״ז, שמ״ר פ״ד, ויק״ר פכ״ז דב״ר פ״י, קהל׳ ר׳ פ״ה פ׳ כי ברוב. — אלישע בעל כנפים ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ג ובבלי שבת מ״ט.

---

[1]) הגי׳ ברי״ש אי׳ בכל הדפוסי׳ אבל בלי ספק בדלי״ת עיקי׳ כמו בפירה״ג והגזרה מל״י הרשומה מסכמת עם דברי רה״ג עץ שבתוך העץ. והרב המנוח לי״ף ז״ל נלאה לפתור אותו וזה ממה שתפס הגי׳ ברי״ש וגם המלה יוני׳ ἐλατήρ שמצויני׳ בב״ח ה״י סי׳ ט״ו צד רי״ח ובמ״ר ב׳ קמ״א אין מן הענין המדובר בו כאן. [2]) וכ״ה ברי״ש אבל בדפ״ר במ״ס שחותרין. [3]) בכ״י וי״ו חסר הע׳ הזה. [4]) בגו״ג עוית. [5]) בכ״י ל״ד מפהג, כ״י ב״ במ״ס מהחק. [6]) כ״ה בכ״י ל״ד ב״ר ודפ״ר, אבל בשדפ״ע אלריא. [7]) כ״ה בכ״י ב״ר וג״ג; בכ״י וי״ו ול״ד אורלי ובדפ״ע אורלו. [8]) orarium, ὠράριον במ״ר ח״ב, נ״ה.

ק"ל.—אלישע בן אבויה הוא אחר עיי' עליו חגיג' ט"ו. מ"ק כ'. אבות ד', כ' רות ר' פ"ו, קהל' רבי' פ"ד, פ"ו ועיי' ע' אחר. וע' אלפביתא.

אַלַת (א) כמו אַלָּה Keule, Kolben. ב) בל"י ἐλάτη אוי (Ruderstange aus Fichtenholz לי מאלתן בס"ג דמקום שנהגו (פסחי' נ"ז.). פי' הוא כמו אלה כמו שפירשנו למעלה [עיי"ע אלה א']. מחינא ליה באליתא דחקיק עליה שֵׁם [לפנינו בש"ס איתא אהיה] וכ' בר"פ המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) וגם זה כמו כן מקל. ויש ששונין מחינן ליה באלוותא [וכן הוא לפנינו] ומפרשינן לוחות. ויש מפרשין שהן עצים ארוכים שמנהיגין בהן את הספינה והן מורדיא[1]) דלברות. [אחי"ה מגיל' ט"ז: ב"מ פ"ז. עיי"ע מרדיא ורש"י לש"ס שם. מורדיא ל"ע הוא مردى עץ שמנהיגין בו הספינה ותחת לברות (ובכ"י ל"ד וכ"י ק"ט ע' מרדיא הנוסח' בט"ס לבדות) נ"ל לתקן לברנות (Schnellsegler, λιβυρνίς) פי' ספינות קטנות והן קלות ללכת על פני המים. עיי"ע לבורניא].

אַלִיתָא (כמו עַלִיתָא פי' תולעת אש Feuerwurm בל"ע علث غلث פי' מעכב את האש ועומד כנגדו) בגמ' דדור המבול בחלק (סנהד' ק"ח:) יש לנו מין אחד ואליתא שמו. פי' מין חיה שהיה מכבה את האש וכיון ישגלו [אחי"ה כן הוא בדפ"ר ובשד"פע שבאו ובכ"י ו"ו, ל"ד וב"ר שגאו ונ"ל לתקן: שיגיעו] נסתלק (א"ב בגרסאות דידן גרסינן עליתא). [אחי"ה ובילק' איוב י"ב רמז תתק"ו אית' עילית א. ולפע"ד נגזר משורש עלת שטעמו בל"ע מעכב האש. פי' חיה שאין אש שולט בה וכן פירש"י ז"ל וכעין זה סיפר לנו פליניאוס[2]), ועיי' ג"כ ע' סלמנדר].

אַלְיָתָא (פי' בל"ע כמו בל"מ זנבות אודים להצית בו האש Holzstummel) שהיו מציתין את האליתא משם בפ"ב בתמיד (כ"ט. ל'.). הצתת האליתא בס"ג דטרף בקלפי (יומי מ"ה. ירו' יומי פ"ב דל"ט ע"ג), ובסיפרא ונתנו בני אהרן הכהן אש (ויק' א', ז' פרש' ד' פרק ה' בהוצאת וויס צד ז'.). והצית את האש באליתות בפ"ג בפרה (משנה ט') „פי' עצים קטנים להלהיב בהם עצי המערכה כדכתיב (ישעי' ז', ד') משני זנבות האודים העשנים האלה. ואליה [اليّة] הוא זנב ובאותן הזנבים הקטנים שהן אליתות מציתין את האור בעצים גדולים[3]) כאותה ששנינו (תמיד שם, ועיי' סיפרא שם, ויומא כ"ו:) לענין מערכה וריוח היה בין הגיזרים[4]) שהיו מציתין את האליתה משם". [אחי"ה אלה דברי ר' האי ז"ל לסדר טהרות דכ"ט ע"ש קצת שנויים]. (א"ב אלתא כמו אלטין פי' לולבים רכים של דקל ור' עקיבא פליג עליה (פרה שם) ואומר בחריות והן זמורות ישנות של דקל). [אחי"ה והדין עם רבינו וכ"ה ג"כ פירושו של רה"ג ז"ל, ור"ש בפה שם בלי הזכרת המקור. ואליתא כמו אליה בעברי, וכן חולי' קכ"ז. בשמתא גרש תרביה משכיה ואליתיה. פסחי' קי"ד. דאכיל אליתא (עיי"ע טש א', קקל א' ובע' האחרון פירשו רבינו ומקור פירושו נובע מפי' של ר"ח לפסחי' דקס"ז). שבת נ"ד: כי היכי דלא לחמטן אלייתיה (עיי' ע' חמט ג' עם שינוי קצת). ורמב"ם ז"ל פי' אליתות של פרה כמו אלותא דביצ' ל"ג: עיי' ע' אלוותא ועיי' ג"כ פי' רש"י לביצ' שם ולפסחי' נ"ה. וב"ב ע"ג.].

אַלְתּוּסְבְּרָאוֹת (והוא הקבוץ בל"י θησαυρός ובל"ר thesaurus פי' אוצרות Schätze, Magazine) במדר' ש"ט מזמ' ט"ו מי יגור באהליך זש"ה (ישעי' ל"א, ט') וסלעו ממגור יעבר . . זה אלתוסבראות שלו וכו'. פי' בל"י ורומי אוצר ואל בראש ה' הידיעה ערבי' היא והמלה נכתבת גם טסבר ותסוור עיי' ערכם.

אַלְתַּר (קיצור מן אל (=על) ומן אתר פי' בל"ע على اثره sofort, auf der Stelle) פ"ק דר"ה (ט"ז:) נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים. פי' תיכף ומיד. ואולי טעם מלה זו אלתור[5]) כלומ' בלי זמן, או טעמה אל אתר כלומ' במקום זה בלי הפסק ובא לעולם בלמ"ד שמושית וכן למפרע וכן לאפרש. [אחי"ה והאחרון חביב וכבר קדמו לר"ב רש"י ז"ל[6]) בנדרי' ג': ד"ה הכא נמי: מן אלתר באותה שעה כלאלתר דגרסינן היינו על אתר באותו מקום וכן מפרש בידות ע"כ. וט"ס הוא וצ"ל בירושלמי. וכן אמרו התוספות ברכו' י"א: ד"ה שכבר בפירוש: בירושלמי יש הא דאמרינן שכבר נפטר באהב' רבה והוא ששנה על אתר פי' לאלתר שלמד מיד באותו מקום עכ"ל. והתוספ'

---

[1]) בכ"י ג"ג מודריא, בכ"י ב"ר מורסא. [2]) י"א, סמ"ב ושם פ"ו כתב בפי' מן סלמנדר שכל כך גדול הוא הקרירות אשר בו כי מכבה את האש בנגיעה בעלמא, וזה מסיע למה שתקנתי וכיון שיגיעו. וגזרת המלה מל"ר או מלשי' עלה טעות הוא עיי' הרב החכם לעויזאהן זאאלאגיא שנ"א. [3]) גי' רה"ג בקורות. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר וכ"ה בפי' רה"ג אבל בדפ"ע נשמט בטעות. [5]) אולי כונת ר"ב היתה על מלה יוני' עסקωטὐθὺς פי' תיכף ומיד ודחוק ורחוק הוא. [6]) ועיי' עוד פי' המיוחס לרש"י ד"ה ב' כ"ב, י"א.

כיוונו על ירו' ברכו' פ"א הל"ח ד"ג ע"ג: א"ר בא והוא ששנה על אתר (ועיי' הרשב"א בחידושיו שגורס בשם ראב"ד והוא שקרא על אתר). ושם פ"ב הל"א ד"ד: קרע וחזרה בו נשמה אם על אתר אינו צריך לקרוע . . . וכמה הוא על אתר כדי דיבור. בירו' יבמות פט"ז ד' ט"ו ע"ד איתא איזהו על אתר ר' יוחנן אמ' כל שלא עברו שם ג' בני אדם. וביר' גיטין פ"ג רהל"ג דמ"ד ע"ד אי זהו על אתר ר' יוחנן א' כל שלא עבר שם ברייה ר' יעקב בר אידי . . . כל שלא עברו שם ג' ב"א (עיי' בבלי גיטין כ"ז: איזהו שלא לאלתר ר' נתן א' ששהא כדי שתעבור שיירא וכ' ובמשנה שם כ"ז. איתא מצאו לאלתר ובירו' במשנ' אם מצאו על אתר). ונמצא עוד לאלתר ר"ה ו'. מיחייב עלה לאלתר ב"מ נ': לאלתר הויא מחילה. ב"ר פ"ל פעם אחת חזר (מרדכי) ולא מצא לאסתר לאלתר מניקה והיה מניקה הוא].

אֶלְתִית[1] (פי' שם מקום ונהר באטיקא-Ἐιλισσός ’Ιλισσός, ’Ιλισσίς) בסוף מכשירין (ו' ג') ר' יהודה אומר חתיכה אלתית. [אחי"ה לפי גירס' כ"יערוך ומשנ' ודפוסי' אלתת. וערו' הקצור אלתות] פי' דג נצוד במקום אלתית „ויש מפרשין דג קטון ששמו כן". [אחי"ה כן דעת ר' האי ז"ל בסד"ט דל"ח. ואולי צ"ל דג גדול מאחר שחתכוהו לנתחים קטנים. ודע דמין דג אחד נקר' בל"ע اول ובל"פ ال אבל נראה יותר שמכונה הדג ההוא על שם נהר הנ"ל או מקום הנ"ל ויגיד עליו רעו קולים האיספנין ודג המצרי, שם].

1 אֵם (= אֵימָה מל"מ אֵימָה Furcht, Angst) אימת מלכות עליהן, בגמ' דשתי הלחם (מנחו' צ"ח.). [אחי"ה אין כאן מקומו והיה לרבינו לסדרו תחת ע' אֵימה וְאֵימְתָא. וכנ"ה ר"ה י"ז. פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור וכ'. גיטי' ו': אל יטיל אימה יתירה בתוך ביתו וכ' סנהדרי' ח'. אזהרה לצבור שיהא אימת דיין עליהם. מנחו' צ"ח. וזבחי' ק"ב. לעולם תהא אימת מלכות עליך. חולי' ז': למה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות. אבו' פ"ו התורה נקנית באימה ביראה וכ'. שבת ע"ז: אֵימות הן וכ' (עיי' ע' יתוש, כלכית, טפגיע, סממית, סנוגית). בירו' סוט' רפ"א דט"ז: שלא יקנה לה לא מתוך שחוק . . . אלא מתוך דבר של אֵמה וכד' זיטאמיר יותר נכון אימה (וכן גירסת הרמב"ם ז"ל בהלכ' סוט' הלי"ח עיי' כ"מ). ויק"ר פכ"ז קראוה באימה וביראה. שם פ"ל ליתן אימתך על הבריות. במד"ר פ"ט כדי להטיל אימה עליה. — שבת ל': יתב באימתה ופתח בשמעתא. שם ק"ה: למרימא אימתא אאינשי ביתיה. שם קנ"ו: כסי רישך כי היכא דתיהוי עלך אימתא דשמיא. ב"ק כ"ח. אימתא דרביה עליה, ושם ל"ג. אימתא דרביה. ומזה מסכת ד"א רפ"ב האימתנין (die Furchtbaren).

אִם (wenn) במכילתא ואם מזבח אבנים תעשה לי (שמות כ', כ"ב פרשי' י"א) ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה ועוד שנים ואם תקריב מנחת בכורים (ויקר' ב', י"ד) חובה כיוצא בו אם כסף תלוה את עמי (שמות כ"ב, כ"ד) חובה. וכן בסיפרא (ויקרא שם ריש פרשי' י"ג פרק י"ד צד י"ב ע"ג) ואם תקריב מנחת בכורים [לה'] ר' יהודה אומר עתידה מנחת בכורים לפסוק ולחזור וכ' עד זו היא מנחת העומר מנין היא באה מן השעורים. [אחי"ה כך נוסח' ישרה של כ"י ב"ר וכן הוא בסיפרא שם ובדפוסי הערוך חסר מרוב השתדלות המעתיקים לקצר, אולם בדפ"ר ניכר מקומו עוד שכתוב שם מנחת בכורים חובה וכ' ואם תקריב מנחת בכורים לפסק ולחזור וכו'. — ועיי' עוד סוכה נ"ג. אם אתה תבא אל ביתי אני אבא אל ביתך אם אתה לא תבא אל ביתי אני לא אבא אל ביתך (ועיי' מכילת' קרוב לס"פ יתרו) ושם: אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן, (וגי' היותר טובה עיי"ע אן ד'.)— ירו' גיטי' פ"ז דמ"ח ע"ד בגין דאמר אם. ירו' פסחים פ"ו דל"ג. אם יש תוחלת מבבלי].

2 אֵם (בל"ע ام והקבוץ امهات פי' עקר ושרש Wurzel, Grund) יש אם למקרא ויש אם למסורת בפ"ק דסוכה (ו':) ובר"ג דסנהדרין[2] (ד'.) ובר"ג דאלו הן הגולין[3] (מכות ז':) ובגמ' דהקונה את עצמה בהאשה נקנית (קידוש' י"ח:) ובס"ג דכיצד צולין (פסחים פ"ו:). פי' אם למסורת דסוכה רבנן סברי יש אם למסורת וכיון שכתבו שנים חסרין ואחד מלא נצרך לדורשן בסכת אחת [בסכת אחת] בסכות שתים נמצאו ארבעה ור' שמעון סבר יש אם למקרא ונצרך לדרוש על פי הדבור הקרוי ונקרא בסכות בסכות בסכות ונמצאו שש. פי' אם למקרא דכיצד צולין ר' יהוד' אומר יש אם למסורת יאכל כתיב (שמות י"ב, מ"ו) בבית אחד יאכל „יש לו רשות לאוכל לאוכלו ולאוכל קא מזהיר רחמנא שלא יֵאָכל אותו אלא במקום אחד ולא בשנים. ור"ש סבר יש אם למקרא יֵאכל קורין על הפסח קא מזהר רחמנא להאכל

---

[1]) עיי' הירודאט ז', קפ"ט; אפאללאניאוס ג' ט"ו. ב'; שטראבו ח'; פליניאוס ד', כ"ג. ועיי' עוד זאאלאגיא של הרב הה לעוויזאהן צד רע"ב ואילך. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד כ"ר אבל ברפ"ע הסר. [3]) ברפ"ע במ"ס הלוקין.

בחבורה אחת ולא בשתי חבורות אבל חבורה אחת בשני מקומות רשאין". [אחי"ה אלה דברי ר"ח ז"ל לפי' פסחי' קל"ט]. ועיקר הדבר ושורש הוא פי' אם, כמו שאמרו (ר"פ ספרא) זה בנין אב מבנין אב ומכתוב אחד[1]. כל שניער משנתו ואינו קורא אִמָּא בס"ג דהישן בסוכה [כ"ח: ועיי' עירו' פ"ב. הך ציון איתא רק בכ"י ו"וב"ר, ובדפוסים חסר ובעבור זה לא חש בערך שלנו הרב החריף ובקי מהר"נ ראבינאוויטץ בעל ד"ס סוכה דמ"ב: הער' ד' וד"ס עירובי' דקס"ב. הער' ו']. כאן בעלין כאן באִמָּהות [امهات Wurzeln וכן פי' רש"י ז"ל שרשין] בר"ג דבכל מערבין (עירו' כ"ט.) ובכיצד מעברין (נ"ו.) בגמ' דהיה שם גדודיות. האמהות של בצלים (Stammzwiebeln) בפאה (ג', ד') [פי'] ראשי בצלים גדולים ומניחין בארץ לעשות מהן זרע. ובילמדנו באם בחקתי (בתנחומ' ליתא) א"ר אחי רביעה אחת יורדת מיד האמהות עולות. [אחי"ה ובירו' סנהד' פ"ב ד"כ: וירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ג דרש האמהות (ש"ב ו', כ"ב) שאינן אֲמָהוֹת אלא אִימָּהוֹת. קידושי' פ"ד מ"ד צריך לבדוק אחריה ארבע אִמָּהות שהן שמנה. ובדרך השאילה נקראה אם ארץ ישראל שהיא עיר ואם בישראל וגם נקראה תורה: אם. עיי' ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג אחיו של אותו האיש הניח חיק אמו (כלומ' א"י). וחיבק חיק נכריה (כלומ' ח"ל). במד"ר פ"י: זו היתה שמיסרת לשלמה שנקראת אם לומדיה כמה דתימא כי אֵם לבינה תקרא (משלי ב', ג') וכעין זה הדרש בברכות נ"ז. (ילקי משלי ב' רמז תתקל"ב) הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנא' כי אם לבינה תקרא].

3 אֵם (פי' בל"ם אֲמָא, אמא דמיא (Wasserleitung אמה בית השלחין אני מוכר לך בגמ' דהמוכר פירות לחבירו (ב"ב צ"ט:). פי' אמת המים להשקות ממנה נטיעים כדכתיב (שה"ש ד', י"ג) שלחיך פרדס רמונים. אלו ואלו מתערבין באמה בר"ג דכל שעה (פסחים כ"ב. עיי' יומא נ"ח: ע"ז מ"ד.) אמת המים שאינה יכולה להקצר בפ"ב בפאה (משני ב'). ופי' בגמ' דהמוכר פירות אמת בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שתי אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן לצורך אגפיה. אמה בית הקילון אני מוכר לך (ב"ב שם לפנינו איתי סילון וכן גרס רש"י בפסחי' יומא וע"ז הנ"ל עיי' עוד בע' קלון) נותן לו אמה אחת לתוכה וחצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן לצורך אגפיה. פי' אמת המים כדי להשקות ממנה בית השלחים צריכה שתהא גבוהין אמה בית הקילון [κοῖλον Wasser-höhlung, Wasservertiefung] שעוברת בחצר שרוחצין שם כלי הבית דיו בחצי אמה בית השלחין.— אמה דריחיא (der Unterbau der Mühlsteine) בר"ג דמי שמתו (ברכות י"ח:). פי' כל תפיסת הריחים של יד קרוי אמת הריחים. [אחי"ה ולפי זה גם בפעם ראשונה צריך לגרוס אמת דריחיא וכן לפנינו בברכות ובכ"י אמתא דריחיה וא"כ בסדר ערך אמתהיה רבינו צריך לציין המלה ושם אאריך בזה אי"ה]. באמה ובסניפין בהנוגע בככד פכ"א בכלים (מ"ג) „כמו ששנינו (שבת ל"א.) במעשה שמאי שדחפו באמת הבנין שבידו" [אלה דברי ר' האי ז"ל לסד"ט דט"ז ועיי' ע' אמה]. פ"א באמת העץ המעמיד את המגירה. [אחי"ה וזה נ"ל עיקר שבלש' ערבי' אם [ام] נקרא כל דבר שאחז ומעמיד ומקשר דבר אחר]. (א"ב אמה אשר פירושו אצבע אמצעי עיי' בע' אצבע).

4 אֵם (=אַמָּה das männliche glied בל"ע ואות הראשונ' נשמט') אוחז באמה ובולע את התרומה בנדה בפ' יוצא דופן (מ'.). המטיל טיפין עבין מתוך האמה בפ"ת במקואות ארץ ישראל (משני ג'.) יד לאמה תיקצץ בגמ' דשמנה שרצים (שבת ק"ח:). זב צריך בחתימת פי האמה בר"ג (דכיצד צולין) [ט"ס וצ"ל דאלו דברים] (פסחים ס"ז: עיי' נדה כ"ב. מ"ג: ושם ובפסחי' איתי כחתימת). פי' האבר המשתין מים נקרא אמה. [אחי"ה וכן ב"ק י"ט:

[1] זאת אחת מזי מדות דהלל עיי' תוספתי סנהדי פ"ז ואבות דר"נ פל"ז וריש סיפרא. וכן הדוגמאות אם יש אם למקרא או למסורת עיי' סנהדי ד'. מכות ז': ועיי' פחד יצחק ע' יש אם למקרא ונלאיתי לכתוב כל הציונים שהובאו שם ברוחב בינת ושום שכל בעל המחבר ומי שרוצה לעמוד בזה הענין יעיין שם. ועיי' עוד ע"מ להגי' שי"ר והשערה החדשה שם שהוא מן אמות הקריאה (matres lectiones). וכתב לי באיגרת מחדש אייר שנת תרל"ז ידידי הרב החכם מהו"ר אברהם האכמוט רב ואב"ד בק"ק וועספרים יצ"ו וז"ל לפי דעתי נטה מאור דורנו (שי"ר) זאת הפעם מנקודת האמת. סנה' ד'. מתקיף לה ראב"י מי איכא דלית ליה יש אם למקרא והתני' בחלב אמו יכול בחלב אמו אמרת יש אם למקרי' ע"ש והנה לפי המקרא מנוקד החי"ת בחטף שוא ואחר שוא אין מקום לאם הקריאה דהיינו לנח נסתר! ומכאן נסתר כל הבנין של רבינו ראפופורט. והשאלה אל רי"פ (עיי' ע"מ) מפני מה לא אמרו: א ב למקרא כמו אבות הטומאה, גם זאת לפ"ד לא קשה כלל וכלל כי העקר או הכלל אז נקרא א ב אם יש לו תולדות כמו בנים שהם ילודי האב, ד"מ אב מלאכה הוא בשול באש, ותולדתו בשול ברמץ או בחום השמש אבל לקריאת חֲלֵב אמו אין שום תולדה הנגזרת ממנו ואיך יקרא אב? ואשר נ"ל בפי' המלה אם למקרא ואם למסורת הוא כי א ם הוא ר"ת א מירה מ סיני למקרא או למסורת וזה פירושו: משה רבינו כתב את התורה מפי הגבורה והנה יש לספק אם קרא הקב"ה למ"ר ע"ה כל מלה ומלה כקריאתה או אמר לו האותיות אחת אחת. ד"מ אם אמר הקב"ה מלת בחלב בפעם אחת כקריאתה או שאמר למ"ר שיכתב „חית" „למד" „בית" או סכת אם אמר הקב"ה שיכתב סכת בפעם אחת או שיכתב סמ"ך כ"ף תי"ו וא"כ אם האמירה מסיני היתה כפי הקריאה אז היא

כשכשה באמתה, מ"ק י"ז. טרקיה אאמתא]. תשובה לרב האי (וענין) [צ"ל לענין] האוחז באמתו (נדה י"ג. שבת מ"א.) וששאלתם הא דאמ' רבנן (שבת קי"ה:) ברבינו הקדוש שלא הכנים ידו למטה באבנטו היכי מפרשינן, ובקינות ובמילי אחרינֵי היכי עביד בין הוא [אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב, אבל בדפ"ע הגי' בט"ס הא, אולם גם מלת הוא של כ"י ט"ס הוא ונ"ל לתקן בין לרב הונא עיי' נדה י"ג:] ובין ההיא דר' טרפון דמתרצא הכי: ר' טרפון א' כל המכנים ידו למטה מטבורו תקצץ א"ל לר"ט ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו א"ל לאו [אחי"ה רש"ל מוחק זה בנדה שם אבל עינינו הרואות שהית' הגירס' גם לפני ר' האי ז"ל] א"ל והלא כריסו נבקעת א"ל מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת: [תשובה] כבר מוקמינן שלא בשעת קינוח בצרור ובחרס שפיר דמי אבל במים [נ"ל לתקן: בידו] אינו צריך ליגע, ועוד שאין מכנים ידו כדי שתגע באמה אלא כשידו מלובשת מטלית עבה דתנן (נדה ב', א') כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ ותנא (שם בגמ' י"ג.) בד"א לענין שכבת זרע אבל לענין זיבה אף הוא משובח כנשים ואפי' בשכבת זרע[1]) אם בא לבדוק עצמו בצרור ובחרס בודק אבל במטלית לא והתניא בודק עצמו במטלית ובכל דבר שירצה כדאמ' אביי במטלית עבה ודברים הללו מפנים אבל מאחור לית לן בה וכל כך למה מפני החימום שלא יבא לידי הוצאת שכבת זרע לבטלה ועוד מוקמינן בפנוי אבל נשוי שאני שיש לו פת בסלו [אחי"ה משל הדיוט הוא אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, יבמו' ל"ז: כתובי' ס"ב: ס"ג, יומ' י"ח: ס"ז, ע"ד: ובשפתי נבון תמצא חכמה ובמשל זה רוצה לומר ר' האי בנשוי לית חשש הוצאת ש' זרע לבטלה] ולא במהרה בא לידי חימום, וכמו מדה זו קאמר[2]) (נדה שם בס' העמ"ד) שמואל ורב יהודה הוו קיימי על איגרא דבי כנישתא דשף [ו]יתיב בנהרדעא א"ל רב יהודה צריך אני להשתין מים א"ל שיננא אחוז באמה והשתן לחוץ ומקשינן והיכי א"ל הכי והתניא א"ר אליעזר כל האוחז באמה ומשתין מים מביא מבול לעולם ופרקינן בה כמה פירוקין, וכולהו איתנהו בהד[3]) מנייהו, איבעית אימ' נשוי שאני דא' ר' נחמן ואם היה נשוי מותר[4]). [אחי"ה ודע שכל לשון של תשובת רה"ג בעצמה ובתומה הובאה בדפוסי ערוך בע' בפני עצמו אחר ע' אמתנטין וקודם ע' אן ר"ל בס' פי"ב. ואין ספק כי איזה סופר ומעתיק של ערוך השמיט הך תשובת רה"ג מע' אם ג' וכתב אותה לאחר סיום הפרק. וראיה לדבר שבדפ"ר ובכ"י ערוך אין להך תשובה ערך דבור המתחיל מיוחד (Schlagwort) אבל בדפוסי ערוך האחרונים נסדרה התשובה בלי נכון בע' מיוחד ר"ל בע' אמתו! וכד' אמש' מרוב השתדלותו לסדר הערכים על פי א"ב עזב הסדר וכתב ערך אמתו אחר ע' אמיתא והך תיקון עוות הוא. שעל ידי זה אין נראה לעינים שגיאת הסופר ששכח התשוב' מערך אם ג'. וראיה מופתית שדברי התשובה שייכין לערכנו ממה שגם ערוך הקצור כתבם ביחד וז"ל אם: אוחז באמה וכ' וכן יד לאמה תקצץ בפ"ח שרצים (ק"ח) ופי' ר' האי האוחז באמה שלו עביד כְּלִיה אבל לקנח בצרור וכיוצא בו מותר ולאחריו אפי' ביד דלפניו חיישינן בידו משום ש"ז. עכ"ל בקיצור נמרץ כדרכו. עכ"פ יראה כל מבין שדברי רה"ג משולבים יחד עם ע' אם וגם עה"ק אמר לדבק טוב הוא. ובאמת בע"הק ער' אמתו חסר כלל ונכון הוא אחרי שהביאו בע' אם. ובענין גזרת המלה י"ל כי אמה פי' זרוע ויד, ובדרך השאילה נקרא כן אבר התשמיש כמו אצבע עיי"ע, שמורה ג"כ אבר המוליד, וכ"ה בל"פ دست פי' יד ואבר המוליד וכן انكشت פי' בל"פ אצבע ואבר המוליד].

5 אֵם (פי' אום בל"ע פי הרחם Muttermund) ניטלה האם שלה כשרה בפ' אלו טרפות (חולי' פ"ג מ"ב) ובגמ' (נ"ה:) תנא האם היא טרפחת היא שלפוחית. פי' אם הרחם כדתנן בבכורו' (כ"ח: עיי' סנהד' ל"ג. צ"ג.) אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים עד שחותכין האם שלה בשביל שלא תלד. אום [= ام] של אשה לעולם מלא דם בויק"ר אשה כי תזריע (פי"ד). [אחי"ה אום כדרך לשי'

העקר, אבל אם האמירה מסיני היתה רק מסורת האותיות ולא הקריאה נוכל לעשות המכורת לעקר ולפ"ז הפלוגתא אם יש אם למקרא או למסורת היא סובבת והולכת על עקר גדול בענין כתיבת התורה ע"י מ"ר. ובזה מיושרים היטב דברי התוספ' סנה' ד'. ד"ה כולהו ע"ש שאם נוכל לדרש שניהם נדרש שאעפ"י שרק המסירה לאותיות היתה מסיני אבל על כל פנים גם הקריאה היא כמו הלכה שבעל פה בעבור שקבלה איש מפי איש. עכ"ל הזהב. [1]) כ"ה בכל כ"י וכ"ה בנוסחי הש"ס אבל בדפ"ע חסר מאמר זה. [2]) כ"ה בדפ"ר ושם בט"ס דקאמר, בלתי נכון בכ"י ו"ו ומאי ולא מדה זו, בכ"י ל"ד בכמה מדה זו, כ"י ב"ר דמדה הזו ובדפ"ע חסר כלל וכלל. [3]) בכ"י ה"ב הגי' ו ת ר. ובדפ"ר כאן מסיים, ובלתי נכון הוא כי השמיט התשובה. [4]) מכל כ"י ע'רק בכ"י ב"ר יש כאן עוד סיום הע' בזה"ל: ויש אומרים כך אמ' שמואל לרב יהודה שיננא בתמיהה אתה שיודע המשנה ע"פ תאמר לי כך אחוז באמה והשתין מים לחוץ כלומ' אם תעשה כך תצא מן כבודך ע"כ. וקרוב הדבר שכן מגיה הסופר כ"י ב"ר (עיי"ע אונוס) וממנו לקחוהו דפ"ע. ובאמת לשון מיותר הוא ולא ראיתי בזה הפי' שום יתר שאת. לכן אחרי שאר כתבי יד הלכתי ומשכתי ידי מלהביא הלש'ן ווי"א בפנים בערך שלנו.

ערבי וכן בירו' יבמו' פי"א די"א ע"ד נעשה אום
זכר כאום נקבה. כלומ' אם זכר וכ'].

☞ אֵימָא, תֵּימָא, יֵימָא, נֵימָא (ich, du, er möchte ; wir möchten sagen) בלש' בבלי כמו אימר תימר יימר נימר לימא כמו לאמר אמינא כמו אמר אנא. [אחי"ה הא לך עוד קצת ציונים: אֵימָא סוכ' כ"ו: מ"ב. חולי' כ': אֵימָא (=אֱמוֹר) ברכות י"ח: עירו' ל"ב., תימא סוכה י"ג: לימא שם, נימא תעני' ג'. אמינא עירו' ל"ב. ע"ד: ע"ה. יומ' פ"ה: ובהוספת קָא בתחילה קאמינא גיטי' מ"ז: מאי דקמא (דקאמר) פסחי' ג': (לפי גירס' רבינו בע' קמא א' ולפנינו אית' מאי האי דקמן), ב"ב ק"מ: (עיי"ע הנ"ל) כתו' ס"ז: ותשלום של ר' בסוף הוא א' וכן כנמא עזר' ד', ח'; ה', ד', ט'; ו', י"ג].

*אִימָּא (כמו אֵם בעברי ובל"ס אֵמָא Mutter) ברכו' י"ח: אֵימָא לה לְאִימָּא. מגיל' כ"ז: אימא זקינה (Grossmutter) ב"ר פמ"ז איזו היא זקינה כל שקורין אותה אימא פלונית ואינה מקפדת. ירו' נדה פ"א מ"ט: כמו כן. ושם אבא פלוני ואימא פלונית — אבא טבי ואימא טביתא. ויק"ר רפ"ה גליג לאימא דאימך (עיי' ע' גלג). ירו' שבת פט"ו דט"ו: אימא שובתא היא. ירו' מגיל' פ"א דע"ב: שמעון אחי אימא. שם פ"ג סהל"ד דע"ד. הוה אִימָּהֶן, ירו' שביעית פ"ו דל"ו סע"ג עיי"ע בוצרה. שבת קמ"ג. חזיין אגב אימן. אימא קיימת עיי' ע' אבא. אִימָּא שָׁלוֹם דביתהו דר' אליעזר אחתיה דר"ג עיי' שבת קט"ז. ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג אמר (ר' ליעזר) לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו. ובויק"ר פ"כ ר' אליעזר אמר לאימא שלום אי לאשתו של זה אינו מוציא שבתו.

*אַמַּאי (weshalb, warum) פי' אַלָּמָה שאלת טעם הדבר והורכבה מן א = אל = על ומן מ א י והוא מה. הרבה פעמים בש"ס עיי' ברכו' כ"ט. שבת מ"ח. פ'. עירוב' ע'. צ"ז.

*אַמַּאן (auf wen) פי' על מי הורכב מן א = אל = על ומן מאן ברכות ט'. ט"ז ועוד רבים זולתו.

*אֶמְאוּם (שם הפרטי לכמה מקומות Ἐμμαούς, Ἀμμαούς Emmaus, Ammaus) יש כמה מקומות שנקראים בפי הסופרים בשם זה וכן בתלמוד ובמדרשים. ירו' שביעית פ"ט דל"ח ע"ד מבית חורון ועד אמאום הר מאמאום ועד לוד שפלה. חולי' צ"א: באיטליז של אימאום ובכריתו' ט"ו. ומכו' י"ד. איתא עימאום והיא היא וכן בסופרים יוני' Ἐμμαούμ מד' קהל' רב' פסוק כי העושק והלך ר"א בן ערך אצל אשתו לאמאום מקום מים יפים ונוה יפה ושכח תלמודו. ובשבת קמ"ז: וכן באדר"נ פי"ד איתא לדימסת (עיי' ע' דמוס ג') וצ"ל לאימאום או אולי הוא ל"י δημόσιος כלומר כל דבר שהוא גלוי ופרהסיא ולצורך העם והם נקראין מרחצאות שהיו לצורך ההמון וגם בעיר אמאום היו מרחצאות חמים כעין של טבריה והמלה אמאום נשתנה בלי ספק בפי יונים ממלה ארמית חמא, חמתא. מד' קהלת רב', פ' טובה חכמה: מעשה בר"י שאחזו בולמוס והלך לאימונים וישב למזרחה של תאנה וביומ' פ"ג: נשנה ג"כ הך מעשה בלא הוספת והלך לאימונים וכן חסר בילק' זאת הברכ' רמז תתקנ"ט ובהלכ' יום הכפורים של הרי"ץ גיאת נ"ז. ואין ספק שתחת אימונים יש לגרוס אימאום עיי' בע"מ באריכות ושום שכל על כל זה דקי"א וכ'. ועיי' עוד מ"ע של מהרז"פ ח"ב קי"ב ונייבויער גיאגר. ק'.

אַמְבּוּהָא (פי' בל"פ انبوه המון Volksmenge Menschenmasse) כי הוה חזי אמבוהא בתריה בס"ג דיומא (פ"ז.) ובס"ג דסדר תעניות [ט"ס וצ"ל דסוכה] (נ"ה. עיי' עוד סנהד' ז'.) פי' המון. [אחי"ה ויפה פי' וטעמו ונמוקו עמו שכן הוא בל"פ כמו שרשמתי].

אֶמְבַּטֵי (כמו אבטי ואות מ' נוסף, או ל"י ἐμβατή Behältniss zum Baden) ורוחץ עמו באמבטי גדולה בנדרים בפ' אין בין המודר הנאה (מ"א:), אם מקבלת את האמבטי רביעית פ' כל המעורב במקואות (פ"ו, מ"י) ובמכשירין בפ' זיעת[1] בתים (פ"ב מ"ה) ר' יהודה אומר באבטי [כ"ה בגי' דפ"ר, ובשאר דפוסי' באמבטי] קטנה אם יש בה רשות רוחץ מיד. אמבטי מלאה מים בב"ר ויכלו השמים (פ"י), ובילמדנו ויאמר משה לחובב בן רעואל (בתנחומ' ובילק' שם ליתא) לים[2] רחוקים א"ר ברכיה למה בים לא במעין ולא במקוה אלא האבטי (בדפ"ר, ושאר דפוסי' אמבטי) הזו האב והבן אין יכולין לרחוץ בו כאחת וכ'. אמבטי רותחת בפסיק' דזכר (דכ"ז. ועיי' פסיקת' רבתי פי"ב). פי' אמבטי בלע"ז סוליי"ו[3] (lat. solium, it. solio) ואמבטי הוא אבט של מעלה (א"ב פי' בל"י כלי גדול מיוחד לרחיצת אדם וכלים). [אחי"ה וכן בשבת מ'. אמבטיאות של כרכין (עיי' ע' אבט)[4]. שם מ"ב. כאמבטי. ובכ"י מ' באבטי ירו' שבת פ"ג ד"ו. היו שם שתי אמבטיות. שם פ"ח די"א ע"ג ההן דמשזג אמבטיתא. ובילק' תהלי'

---

[1]) כ"ה בגי' דפ"ר. [2]) כ"ה בגי' דפ"ר ובשרפ"ע יום. [3]) ועיי"ע בטת א'. [4]) ברגע זו הגיעני איגרא דאִיקר שלוח אלי מידידי החוקר הנעלה ר' אברהם אליהו הרכבי נ"י וגלה את אזני כי יותר נראה לרגוש את הבית אבט=אבבט במקום אמבט. ואם גם כנים דבריו כי הבלעה כזאת מצויה היא לרוב בכ"ז אולי יש לקיים גזרת אבט מל"פ (עיי"ע בצד ו') יען שאינה מצויה מלת אבט בירושלמי.

ס"ג רמז שתפ"ו צמאה לך נפשי כאמבטאות ט"ס וצ"ל ככמהות כדאית' בב"ר ר"פ' ס"ט. אמבטיות ירו' פסחי' עיי' ע' הבא. אמבטי ב"ר פס"ח ט"ס עיי' ע'. בט ה'].

*אֶמְבַּטְיוֹת (פ"מ ἐμβάτης = embates = Teigmodel) בירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד וקולן של סופרין: ובאלכנדריא עבדין (Leim κόλλα) אמבטיות של בצק, כלומר דפוסים וציורים וכן המל' בל"ר, והמפרשים בל ידעו, ובבבלי פסחי' מ"ב: פי' קולן פרורא דאושכפי, כלו' כדורים עגלגלים מדיבוק של אושכפי והמל' ל"פ היא ... (Leim, Klösse).

אַמְבָּטִים[1] (מל"י ἐμβάτης der Aufsteigende או מל"י ἀναβατός-ἀμβατός der Ersteigbare) ירו' דשבת פ'[2] במה בהמה יוצאה (פ"ה הל"א ד"ז:) אמבטים חמור סלק פי' בל"י שאינו סובל רוכב עליו, ובכלאי' דירוש' גרים אבהונום ושם פירשתיו. [אחי"ה ושם גם אנכי חויתי דעתי שמלה אמבטים בל"י הוראתה עולה והיא העתקה ממש מהך חמור ס ל ק, ע"ש באריכות בענין שינוי נוסחאות. ואולי אמבטים ט"ס תחת אנובטים (פ"מ βάτης ὄνος Bespringer) וגם זה העתקה של חמור סלק].

אֶמְבֹּל (בל"י ורו' ἔμβολος Klöppel, Schlägel, embolus) זוגי שעשה להן אמבלי מקבלין טומאה בריש במה אשה ירושי' (שבת רפ"ו ד"ז ע"ד) פי' הן הענבולין עי"ן ואל"ף בחדא נינהו. (א"ב פי' בל"י כל דבר מונח ותקוע תוך דבר אחר והוא המשמיע קול בזוג עיי' ע' ענבל) [אחי"ה וענבל ממש ל"ע عنبلة ועיי' ע' אנבל].

אַמְבּוֹנְיָא (בל"ס אַמְבּוֹנָא Berggipfel, Anhöhe ובל"י ἄμβων) כי הוה קאים איניש על אמבוניא דסדום לא הוה יכול למחמי[3] ארעא מן חיליהון דאילניא פי' בלע"ז מירל"ו (it. merlo Zinne, Giebel, Spitze) כמו (ב"ב ע"ג.) קובנאה דישורא. [אחי"ה עיי' ע' קבנאה ושם פי' רבינו ע מ ו ד בל"פ והוא בלצ"נ (Säule çkemba, çkanba) ובכ"י ו"ה, ל"ר ונ"ב אית' קובנאה (קובנעה) ובדפ"ר, פיז' ווינציא' קומבנאה וצ"ל קונבאה או קומבאה ואות ס' בתחילה חסר ולפי' שני שם המלה חומה בלע"ז מירולי ע"ש] זה בויק"ר והוא ישקיט (פ"ה) ובריש אחרי מות. [אחי"ה לפנינו בריש א"מ ליתא אבל לפני בע"ה כ"ה הני' כנראה עוד מע' בר הדיא] (א"ב פי' בל"י מקום גבוה ונשפה ובנוסחאות שלנו כתוב [כיון דהוה קאי על] א י ל נ י א.

אַמְבַּר (פי' בל"ע الأنبار בל"פ انبار ובל"ס אַמְבְּרָא ובל' הונגרי hambár אוצר של חטין (Kornboden קלנהו לכולהו אמברי הוה כפנא בהגדה דהנזיקין [גיטי' נ"ו. וכן כתוב' ק"ה. אמברא דחמרא] פי' אוצרות.

*אֶמְבִּירוּקְלִין [צ"ל אֶמְפּוּרִיקְלוֹן] (פי' מכסה ואוכף של סוס בל"י האמצעי -ἐμβουρίκλον ובל"ר ἐμβουριχάλια imburuclum (Pferdedecke, Sattel יר' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג המחליף אברוקלין באמבירוקלין צ"ל אבוריקלין באמבוריקלון פי' טפיטות של סוס ועביטה ורבינו גירס' אחר' הית' לו עיי' ע' אנבקראות וזה נ"ל יותר עי"ש. ואשר כתבתי פה זה דעתו של החו' רימ"ז ב"ט, א', קל"ג.

אַמְגוּזָא (פי' כמו, אֱ ג ו ז והמ"ם נוסף ובל"ע جوز ובל"פ گوز ובל"ס גוֹזָא ובל' ארמניא enguz; או י"ל שהוא ל"פ مغز פי' גרעין של אגוז (Nusskern ופלגו אלגוזא בגמ' דהפעוטות (גיטי' נ"ט.) פי' אגוז ממש. [אחי"ה וכן שם ס"ט. ונינקוט כאמגוזא בפומיה, שבת ק"ט: מאמגוזא אליבא ריקנא. מנחו' ל"ה. דעבידא כי אמגוזא. ב"מ ס'. אנא מפליגנא אמגוזי. חולי' נ"ט. ארבעה אמגוזי יומ' פ"ד: ומשביש ליה באמגוזי (עיי"ע שבש ב'.)].

אַמְגוּשָׁא, — שׁי[4] שם פרטי לשבט מדי אשר הרביץ תורת צורואסטיר ונאצל ממלת בקטרית maga, môghu פי' ג ד ו ל ובל' הונגרי magas; ועוד נקרא כן מכשף וקוסם Wahrsager Zauberer,) ההוא אמגושא [בל"ע مجوس مجوسی Mager, Magier] דהוה מחטט שכבי בחזקת הבתים בגמ' דהיה מעמיד בהמה (ב"ב נ"ח.) פי' גוי מכשף שהיה מפשיט מתים. [אחי"ה הך גוי פרסי הוא ובימי רב ושמואל נתיסדה ממלכת השאשאנידען מבית שאשאן ומבית זה עלה ארדשיר באבעגאן אחד מן ההדיוטים וקופץ בראש המלכות אחרי הכהו מלך של פרתיים הנקרא בשם ארטבן (עיי' ערכו וע' ארדשיר) והוא היה ידידו של רב ועל מותו נשא קנה "נתפרדה החבילה" ושמואל נושא חן בעיני הממלכה החדשה של שאשאנידען ומיום הוסדה מלכותם נקראים הפרסיים: פרסיים חדשים או חברים (עיי' ע' חבר ב') ובעת הראשונה הקילה ואחריו הכבידה הדת החדשה של חברים על היהודים וגזרו גזרות שאין היהודים יכולים לעמוד בהן ובכלל הגזירות היה ג"כ שהיו חופרים וכוקעים בארמה להוציא ישני עפר שכבר הלכו לעולמם

[1]) במוס"ע אי' בווי"ו אחר ט' וט"ס הוא שבנו ג ביו"ד ואם תיקן בכוונה ר"ב בוי"ו י"ל שהוא מלשון מליצת הומירוס עיי' איליאס ו' רל"ד; אודיססע י"א, שט"ז. [2]) בדפי' אמשי' ופראג בטעות: במה אשה. [3]) בדפי' אמ"ש ופרי' למהוי. אבל בנו"ג כגירי' רבינו בפנים. [4]) שתי הנוסחאות באות בפנים ע"כ הצגתי אותן ג"כ בראש הע'.

שלפי דעתם הרעה והנמבזה: טומאת מת עולה ויורדת עד התהום ומטמא' אדמה לכן חופרים באדמה והשליכו הפגרים מקברם להלאה לדומן על פני האדמה לאכילה לחית השדה ולצפרים. וזה טעם מחטט שכבי. וכן אמרינן ביבמו' ס"ג: גזרו (החברים) ג' . . . קא מחטטי שכבי (מוציאים הנקברים מקבריהם. רש"י) וקרא ר"י על החברים בגוי נבל אכעיסם. ועוד הרחבנו דבורנו בזה הענין במ"א [1] פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה בפ' ואלו מגלחים (מ"ק י"ח.) בס' הלכה ראשונה. פי' אמגושי כמו אותו דס"פ כלל גדול (שבת ע"ה.) דגרסינן אמגושתא [צ"ל אמגושא] רב ושמואל חד אמ' חרשי הוא והוא מכשף שכן בלי"י קורין למכשף מגוס [2] [= μάγος, Zauberer magus] ובלע"ז מג"ו [פי' בלאי"ט Magier magio; Zauberer mago] ולהכי יוצא ליאור בשביל מכשפת וחד אמר גידופי והיינו כופר בעיקר ולהכי יוצא ליאור שאמ' לי יאורי ואני עשיתני (יחזק' כ"ט, ג'). [אחי"ה וממש כזה פי' ג"כ רש"י למ"ק הנ"ל ותלה מימרא של אביטול ספרא משמיה ד ר ב (זה עיקר הגירס' עיי' ע"מ קי"ד, וד"ס מ"ק כ"ט: ובזה מיושבת תמיהת התוספ' שבת ע"ה. ד"ה אמגושא) על פלוגתא דרב ושמואל בשבת. ושם אמרינן עוד תסתיים דרב דאמר גדופי דאמ' רב זוטרא וכ' ומסיק תסתיים. ולפ"ז צ"ע שרבינו בע' גדף בהיפך נקטה וכתב. . מאי אמגושתא רב אמ' חרשי ושמואל אמ' גידופי וכ' וצריך לתקן מאי אמגושתא רב ושמואל חד אמ' חרשי וחד אמ' גידופי וכ' ועט סופר הנמהר קצר ותקן והיא עותתו.] ואמגושא הוא מגושא והנם בע' מגוש. [אחי"ה וכן יומ' ל"ה. פרוה אמגושא (כן גרס ג"כ רבינו בע' פרוה. אבל בע' מגוש גרס מגושא וכן הוא בכ"י מ', ד"ס יומ' מ"ד. ובכ"י ערוך ק"ט גרס גם בע' פרוה כן) סנהדרי' צ"ח. ושבת קל"ט. אי בטלי יהירי בטלי אמגושי (עיי' ע' יהיר)].

* אֲמֶגַיְירְתָא (Proselytenthum) בירו' ע"ז פ"ב ד"מ. ולא הוון אלא אמגיירתיה והוה יודאי אזל בעי מיספרה גביה קטיל ליה. פי' חד גר שהיה סַפָּר וחזה בכוכבים שהיהודים יהיו שופכין את דמו וסבר שיהרגו אותו ובאמת הראו לו שעתיד להתגייר ויהו שופכין את דמו והוא לפי טעותו היה הורג כל היהודים הבאים להסתפר ממנו. — והמלה המופשטת נגזרה מפעל גייר.

אֲמַד (abschätzen) או מפעל מדר בהוספת אלף בתחילה, או בל"ע امد הִגְבִּיל be—abgrenzen והיינו שׁוּם ומשַׁעֵר) הרוח שפזורה את העמרים אומדין אותה בפיאה פ"ה (מ"א) באומד [3] חמש סאין גדולין בפ"ב בתמיד (כ"ט.). אל תרבה לעשר אמדות בפ"ק דאבות (מט"ז). עמד והלך בשוק אומדין אותו בפ' מי שאחזו (גיטי' ע"ב.) ובר"ג דכל המנחות באות (נ"ד: עיי' ביצ' י"ג: בכורו' נ"ח: גיטי' ל':) אבא אלעזר בן גמול [4] [אחי"ה נ"ל לתקן גומל וכן הוא במנחו' הנ"ל ובכורו' הנ"ל ובביצ' אית' בן גימל וכ"ג שם רש"י וצ"ל בן גומל כמו ברש"י כ"י גיטי' ובדפוסי' שם בן גמלא עיי' ד"ס ביצ' י"ג:] אמר ונחשב לכם תרומתכם (במדבי' י"ח, כ"ז) אחת תרומה גדולה ואחת תרומת מעשר כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד (Abschätzung) ובמחשבה [וכ']. (Muthmassung) פי' שנותן עיניו מצד זה של גורן ואוכל מצד אחר ויכול לאמוד בדעתו כמה סאין יש בו כך תרומת מעשר שנותן הלוי נימלת באומד ובמחשבה. הא דאמיד (abge-schätzt) הא דלא אמיד בפ' השותפין בגמ' דכמה יהא בעיר (כ"ב ח':). אי אמיד כייפינן ליה בכתובו' בפ' נערה בגמ' דהאב אינו חייב (מ"ט:) א"ל אי אמידא לך עשה כפירושה בפ' חזקת הבתים בגמ' דולא לאישה (כ"ב נ"ב.), כלומר [5] אם היא עשירה דאית לה כי הני כיפי עשה כפירושה [6]. [אחי"ה וכנ"ה בבכורו' ס"א. כתוב' ק', להכי אמדתיך. שם ס"ח. הא דאמידניה הא דלא אמידניה. חולי' נ"א. אמדה נפשה. סנהדרי' ע"ח. ושם עמוד ב' וירו' סנהד' פ"ט-דכ"ז. ירו' דנזיר פ"ט דנ"ח. אמדוהו לחיים . . אמדוהו למיתה (ירו' סנהד' עמדוהו). ירו' נזיר פ"ד רהל"ג דנ"ג. אומדין אותו אם יש מלקין אותו וכ'. ירו' ב"ק רפ"ז ד"ו. אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול. ב"ר פס"ד דורש מאה שערים (בראש' כ"ו, י"ב) שהאמידוהו אותה ועשתה מאה כמה שהאמידוהו. אָמִיד הוא בינוני פָעִיל ערכין כ'. הא אמיד וקאי. ב"ק ס"ב. איניש אמיד. כתוב' פ"ה: ידענא ביה דלא אמיד. גיטי' נ"ב: ולא אמיד. ופירש"י שם וב"ב ח': נ"ב. עשיר.

---

1) עיי' ספרנו על המלאכים ושדים צד י"ב והלאה ומאמרנו על ספר טוביה במ"ע ג"ג ח"י צד ס"ז והלאה, ובמ"ע גייציג הוציאו לאור החכם הכולל ר"ש סאנטו ח"א נומי מ"ה ומ"ז. 2) כ"ה לנכון בכ"י ב"ה. ובכ"י ו"ו אי' אמגוס ועה"ק שנ"ב אמגוש אבל בדפ"ע בט"ס: שכן בל"י ובלע"ז קורין למכשף מג"ו. 3) בנו"ג בעומר עיי"ש המפרשים. 4) כ"ה בדפ"ר, ובדפי' פיז' וויניצ' ואמש' אי' גמליאל. 5) בדפ"ר אי' כלו' והוא קיצור במקום כלומר אבל בשדפ"ע בט"ס כלום. 6) הפי' הזה הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב נ"ב. וז"ל בכ"י אשר ת"י: אי אמידה לך שאותה שהיא אומרת עשירות ומפקרת פקדונים עשה כפירושה. עכ"ל וכ"ה ממש בפי' הרשב"ם.

והשם אוֹמֶד וְאוּמְדְּנָא סנהד' ל"ז. מאומד ומשמועה. ישם ע"ח: אין אומד אחר אומר. ושם: הלך אחר אומד האמצעי. והקבוץ אומדות, אבות הנ"ל וירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ג מיכן שלא יהא אדם דן אומדות.—ב"ק מ"א. אומדנא לאו כלום הוא. ב"ב כ"ז: דבנזקין בתר אומדנא דהשתא אזלינן. ערכי' י"ט: נחית לאומדנא. גיטי' ע"ב: למה לי אומדנא ועיי' ע"ג. סנהד' ע"ח: תרי אומדני למה לי.]

אֲמַדְלָא (פי' בל"ע كاليه אריגת עלי תמרים תלויה בענפי האילן ובהשאילה ע ר ס ל ש ל נוצרים (an den Aesten befestigtes Hängebett דרגא דאמדלא לא נינחיה [1]) אדיקלא בפ' מי שהחשיך בגמ' דהגיע (שבת קנ"ה.) פי' סולם העשוי לעלות בו ב ע ר ס ל והוא שכתוב (ישעי' א', ח') כמלונה במקשה והוא מלונה לשומרי פירות ודקדק ר' אשי מזו הלכה שאסור להניח הסולם על הדקל ולעלות בו שנמצא משתמש בו ב צ י ד י ה א י ל ן ואסור (ופי' שאם) [צ"ל ואם] יחקק באילן ויניח באותה חקיקה גואזי [2]) [לפנינו אית' א ג ו ו א ז י וזה היותר נכון והוא בל"ע اجوز Querholz] שהן עצים ויניח באותן העצים הסולם נמצא הסולם נתון בעצים כמין הכלכלה ביתד שרי וגם אסור להניח רגלי העולה באותו סולם בעצים הנעוצים באילן מפני מעלות הסולם והן שליבותיו הן ודאי צדדי צדדין. [אחי"ה וכן רש"י פי' סולם שעולין בו ל ס ו כ ת נ ו צ ר י ם שעושין ע"ג קונדיסין (בל"ר Stange, contus) והיא ס מ ו כ ה ל א י ל ן. ורמ"ל ואחרי' פירשו ס ו ל ם וטעות גמור' היא ודברי רבינו בע"ה שפי' ס ו ל ם העשוי וכ' הטעו אותם אבל באמת „סולם" פי' של ד ר ג א הוא. ואולי גם י"ל שמלת אמדלא כמו אמדלעה או בחסרון א' מדלעה שבא ממנו הקבוץ מדלעות פאה פ"ב מ"א ומ"ק ג': במקשאות ומדלעות וכ"י מ' מדלאות (ד"ס שביעית) ובירו' שביעי' פ"ב, א' דל"ג ע"ג איתא מקשה ומודלה ואות ע' מובלעת. ולפי' זה יפה עולה מה שמביא רבינו ראיה מהפסוק כמלונה במקשה. ודע שכל פי' רבינו נלקח מפי' ר"ח הובא בא"ז סהל' יו"ט סי' שס"ו.]

* אמדרוֹמָה ט"ס תחת או מדרומה בירו' סוף הוריות מאיכן הן ממנים (זקנים) מטבריה אמדרומה ופ"מ גרס בטוב טעם ודעת או מדרומה וזה עיקר ויגיד עליו רעו דכתיב תיכף שם: א"ר סימון יהודה יעלה (שופטי' א', ב') ובאמת חלק יהודה ב נ ג ב של א"י היה מונה.

* אַמוּדָאִי (פי' בל"ס עַמוּדָא, עַמִידָא Taucher, Schwimmer אדם היודע לשוט וצולל במים) ב"ב ע"ד. נחית בר אמוראי וצ"ל אמודאי, וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י. ר"ה כ"ג. ונחית בר אמוראי צ"ל אמודאי וכן גרס רבינו בע' בר אמודאי לפי' גירס' ע' הקצ' ובע' מד ב'. וכן בכ"י מ' (ד"ס ר"ה כ"ו:) ובע"י הראשון. ור"ב בע' מד ב' סבר לפרשו מל"י ולא היא אבל הוא לפ"ד כמו עמודא שטעמו בל"ס הרוחץ ושט במים וכן פירשו רבינו בע' מד ב' ע"ש. ורש"י לר"ה וב"ב.

* אַמָּה (מל"מ זרוע התחתון, ושיעור אמה בת ששה טפחים וכ"ה בל"ס 1 Arm; 2 Ellenmass, Ellenbogen) תמיד ג', ו' ב"מ ל"ג. אמת השחי (עיי' ע' שחי). ירו' פ"ג הוריו' דמ"ח: אמת בית השחי (נזיר נ"ט. בית השחי). יומ' ל"א. פסחי' ק"ט: אמה על אמה ברום שלש אמות יומ' נ"ב. אמה טרקסין (עיי' ע' טרקסין.) זבחי' ס"ב: אמה גדומה ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ג אמה גמודה ורבינו גרס בע' ג ר ם ה' אמה גרומה ועיי' ע' גמד ג' וכן בב"ר פי"ב והוולד יוצא ממעי אמו באמה גדומה (עיי' מ"כ שם). ירו' שקלי' ספ"ו ד"נ: עובין באמה שוחקות וארכן באמה גרומה. עירוב' ג': כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (עיי' ע' סחק וע' עצב א' ששם גרס רבינו סוחקות) והפרש בין אמה ובין אמה שוחקות עיי' ש"ך יו"ד ר"א סק"א. כלי' י"ז, ט' האמה שאמרו באמה בינונית. וב' אמות היו בשושן הבירה וכ' עיי' מנחו' צ"ח. בכורו' ל"ט: פסחי' פ"ו. — וכלי' שם מ"י (מנחו' צ"ד.) ר"מ אומ' כל האמות היו בינונית חוץ ממזבח וכ'. אמות הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה. ירו' סוט' פ"ח ה"ג דכ"ב ע"ג וירו' שקלי' פ"ו דמ"ט ע"ד א"ר יוחנן באמה של ששה טפחים היה הארון מאן תנא אמה של ששה טפחים ר"מ היא דתנן ר"מ אומ' כל האמות היו בבינוניות. ע"ש היטב וכן במד"ר פ"ד, אבל בתוספת' כלי' ב"מ פ"ו אית' בטעות ואיזו היא אמה בינונית זה אמה של ה' טפחים וצ"ל ו' טפחים. —עירובי' מ"ח. וחכ"א אין לו אלא ארבע (משני' שם מ"ה.) בעי מניה ארבע אמות שאמרו ב א מ ה ד י ד י ה יהבינן ליה או

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ולי"ד ובנו"ג לינחיה וכצ"ל גם כאן וכ"ה בעי' גז א'. אבל ברפ"ע מנחיה. וגי' דרגא דאמדלא אי' ג כ ברש"י דפ' שונצ' ובכ"י רש"י עיי' ד"ס שבת צד ק צ. ובנו"ג דמדלא ובכ"י מ' תרגא דאמידלא. [2]) כ"ה בכ"י ל"ד, ובכ"י ו"ו אי' גוזי. ובדפ"ע גוזאי והיותר נכון כגי' הפנים וכ"י מ' אגוזי והוא ממש ל"ע הרשומה. וכן נראה באמת מעי' גז א' ע"ש. אבל גם לגי' האו"ז הנ"ל בשם ר"ח גואזי ובמקום בערסל הגי' שם בדקל אבל גי' רבינו עדיף. אבל לגי' או"ז במקום ופי' שאם ששמנו בין חצאי עיגולי' אי' ו א ם וזה יותר נכון.

ב א מ ה ש ל ק ד ש יהבינן ליה וכ'. ב"ר פל"א דרש אמות של ת י ב ת נח ואמר: ולמה הוא קורא אותה אמה תביקין ר' הונא א' שהיו מתביאות בה (עיי' ע' תבקיון) ומ"כ שם פי' בשם הר"ן ש א מ ה ב י ת ה מ ק ד ש קורא תביקין ע"ש. ופליאה מאין ידע זאת ויותר נכון שהיא אמה של עיר תיבין (thebäisch = ϑηβαϊκόν) והיא היתה אמה גדולה של מצריים [1]) שמשתמשין בה בבנינים ואולי היא אמת הבנין שבת ל"א. (עיי' א ם ב') וכלי' י"ז, י'. גיטי' י"ד: אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה ומדברין מחצייהן וכ' (עיי' ע' דבר ב') ובירו' גיטי' ספ"א דמ"ג ע"ד ראיתי אותן בני אדם הן אמה וכובעיהן אמה ומדברין מחציין ויוסי' אחי כפות ורצועה עולה ויורדת. מ"ק י"ח. ילק' וארא רמז קפ"ב, ילק' דניאל ספ"ג פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה (עיי' ע' פרמשתק; כ"י מ' (ד"ס מ"ק צד כ"ט:) ילק' וארא הגירס' פרמשתו).

* אַמְהָא, אַמְהֲתָא, אַמְתָא (בל"ס כמו בעברי אָמָה Magd) ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד הדא אמהא. עירו' נ"ג: אמהתא דבי רבי. מגיל' י"ח. אמתה דבי רבי. ירו' קידוש' פ"א דנ"ט ע"ד ארמלתא תפסת אמתא.

* אמְהוּתָא (בל"ס Dienstverhältniss der Magd) מכילתא שמות כ"א, ז' ילק' משפטי' רמז שי"ט קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קידוש ואצ"ל אמהות אחר אמהות

☞ אַמְטוּל (מל"ס מְטֵל, ואל"ף נוספת deshalb wegen,) ויסף אלוה בעדו (איוב ג', כ"ב) [תרגום] וטליל אלהא אמטולתיה). [אחי"ה וכן בכתובי' ס"ז: הוו מפסדי חיותא אמטולתיה. ול' בסוף חסר לפעמים ברכו' נ"ו סע"א. אמטו זוזא דידך. ויק"ר פכ"ז אמטו בעירא דקיקא וכ'. וכן עם התקשרות במלת הכי ולהכי: אמטו הכי תמיד ל"ב. אמטו להכי פסחי' ל"א. ל"ב. ב"ק ע"א. שבועו' י"ב. נדרי' כ"ט:. ע"ז ט'. נזי' כ"ה. (לפי גירס' נכונ' של רש"י, ובגמ' אמטי!) שם כ"ט].

☞ אָמִיטְתָא (בל"ס עָמוּטְתָא. בל' שמרוני עמוטה: חושך אפילה dicke Finsterniss ונגזר מן אָמַם=עָמַם) תרג' ענן וערפל (דברי' ד', י"א) עננא ואמיטתא). [אחי"ה המלה נגזרת כמו שרשמתי משרש הנ"ל וכן היא בתרג' פשיטה לעמוס ה', כ' תחת אפל ובתרג' שומרוני בראשי' ט"ז, י"ז תחת עלטה ועיי' ע' הבא.]

* אִימְטִין (בל"ס עַמְטָנָא פי' עלטה Finsterniss, Dunkel) רשב"ל היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דשחירון ודקרין בלילה ור' יוחנן היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דאימטין אלא אעפ"כ מודה היה ר' יוחנן שאין רנה של תורה אלא בלילה שנא' קומי רוני בלילה וכ'. וכתב הגאון בע"מ דרס"ב וז"ל: האמנם זה נראה כמו סותר למדרש אחר (ויק"ר רפי"ט) ר"י ור"ל ר"י אומ' אין רנה של תורה אלא בלילה שנא' קומי רוני בלילה כו' ואולי יש שיבוש במדר' הראשון וצ"ל מודה היה רשב"ל וכמו שנראה ממ"ש בסמוך במדרש ויק"ר שם ואעפ"כ הדבר בספק עוד עכ"ל. ויפה עשה הגאון שהטיל ספק בהשערה שלו ולא נצרך לזה וקשה לשבש כל מדרשים שבא בהם הך מימרא אין רנה של תורה וכ' ובכ"מ מיוחס לר"י עיי' ג"כ מדר' חזית (ה', ט') פ' ראשו: ר"י ורשב"ל ר"י אמר אין גרנה של תורה אלא בלילה וכ' הוא בסמ"ג עשין י"ב וגירס' מוטעת היא וצ"ל אין רנה וכן הוא בילק' משלי ל"א בשם ויק"ר. ומויק"ר נראה ג"כ להיפך ממה שכתב הגאון ואין ספק מוציא מידי וודאי שהך מימרא נתלה באילן גדול של ר"י ועל זה מעיד סיום הדרוש בזה"ל: ר"ל . . כד הוה מטי באילין קראי ותקם בעוד לילה (משלי ל"א, ט"ו) קומי רוני בלילה (איכ' ב', י"ט) היה אומר י פ ה ל מ ד נ י ר"י וכ'. ועתה נחזור למדר' שמ"ר. רשב"ל היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דשחירין, כלומ' בשחרית ודקרין בלילה נ"ל לתקן וְדְקְדִין והוא (כל"י σκότιον-σκότος Dunkel) אפל של ערב; ור"י היה אומ' לתלמידיו בואו ולמדו תורה דאימטין פי' בעלטה וכן ממש מלה סורית ובה תרגם הפשיטה עלטה של בראשי' ט"ו, י"ז, אבל בכל זאת מודה ר"י שאין ר נ ה של תורה אלא בלילה ר"ל שאין עיקר קביעת הלימוד והעיון בתורה אלא בלילה שלבו של אדם פנוי מטרדות העולם. ואי קשה הא קשה מה. אעפ"כ שאמר ר"י וכנגד מי אמרו אם כנגד עצמו מי שייך לומר מודה ואם כנגד רשב"ל בעל פלוגתיה והא הוא סבר אף ביום צריך לעסוק בתורה אשר על כן אמרתי לתקן קצת אלא אעפ"כ מודה היה לר' יוחנן שאין רנה ש"ת אלא בלילה ובזה מובן המאמר ביותר טוב שר"ל היה אומר לתלמידים שיהו מעסקין בתורה בשחרית וערבית ור"י היה

---

[1]) עיי' רימ"ז בט"ר ח"א, קל"ה והחכם בעק (Böckh Metrolog.) רל"ב והלאה.

אומר שיהו מעסקין בה באפל ובערבית והיה מודה (ר"ל) לר"י שאין ר נ ה של תורה כלומ' שאין עיקר לימוד אלא בלילה שלבו של אדם פנוי מכל טרדות. והשתא דאתינו להכא מצאנו נחת במימרא דויק"ר: ר"י ור"ל ר"י אומ' אין רנה וכ' ר"ל אמ' ביום ובלילה שנא' והגית בו יומם ולילה ר"ל הוה פשיט קראי וכד הוה מטי באילין קראי ותקם בעוד לילה, קומי רוני בלילה היה אומר יפה למדני ר"י (כלומ' מודה היה ר"ל לר"י שאין רנה ש"ת אלא בלילה) חזר ואמר לית אתון חמין אולפני מה נהיר באפי ולמה דהוה דלילי ו ד י מ מ א. פי' אעפ"י שאני מודה לר"י שעיקר העיון בלילה בהעדרת טרדות העולם בכל זאת מה שהאירה התורה פני זה היה לי מלימוד בלילה ו ב י ו ם. ובזה הכל עולה יפה ובלעדי הפי' הזה לית נגר ובר נגר דיפרקנה. וברוך חונן לאדם דעת שעזרני להעמיד דברי חז"ל על בוריין!

* אֲמַטִיתָא (בל"ע مظاطة קשיות לב ואכזריות או מל"ע مطيطى stolzes Einhergehen פי' הליכה בגאוה ובזדון לב). בפסיקתא דויהי בשלה (פ"ב.) אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם וגו' (ש"א ב', ג') ר' אלעזר וריב"ל ורבנן חד אמר באמטיתא דאמיטון בה איתמט להון באכרעתא דאכרעתון אתכרע להון וחרינ' אמר וכ' ומובא בערוך ע' כרע ב' וע' מט ב'. ו ש ם אית' במטה דאמיטון אתמיט להון (כן לפי גירס' דפ"ר, ובשאר דפוסים ובכ"י ערוך ק"ט אמיט להון וכד' אמש' בטעות אמיטלהון). פי' במה שרצו להמיט נתמוטטו וי"ל במה שרצו להכות בו הוכו עכ"ל. ועל זה כתב בעל תולדות ר"נ הערה כ' דל"א (בבכה"ע תק"ץ) „והכונ' נ"ל שהוא מעין מאמר הקודם (ר"ל באכרעתא וכ') ועשה פעל מן מוט שהוא קנה של מאזנים ור"ל ג"כ במשקל ששקלו ולא כפירושי הערוך." אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה דא"כ אמוטיתא בוי"ו צריך להיות. וגם נראה מפירושו של רבינו שלפניו בפסיקתא נוסח' אחרת היתה שמתחלת הדרשה הזאת על המקרא כי בדבר אשר זדו עליהם (שמו' י"ח, י"א) וזה ממה שפי' במה שרצו להמיט וכ' ר"ל הטו דין משפט וזדו ולזה כיוון ג"כ פי' של י"מ. ואמת תורה דרכה שבכ"י כרמולי מתחלת הדרשה הזאת על המקר' הנ"ל כי בדבר וכ' והיא יותר נכונה לענין הדרוש עיי' הרב החכם מוה"ר ר' שלמה באבער הערה מ"א. ומזה הטעם נלע"ד שמלת אמטיתא מלה ערבי' והוראתה כאשר רשמנו זדון ויהירות וקישוי הלב, ולפ"ז דורש ממש אשר ז ד ו במלת ערבי' אמטיתא. ומזה הענין במאמר הבא אחריו באכרעתא דאכרעתון אתכרע להון שהוא ג"כ מל"ע כרע= كرع איש זר וכראע =كراع הבר לאיש משחית עושה בזדון, ושני המאמרים הורו ענין אחד בשינוי לשונות וכיוונו על הדרוש אשר ז ד ו עליהם. ובזה הריני מבטל אמירתי בע' אכרעתא. וראיה שכל ג' דרושים מגמת פניהם לדרוש אשר ז ד ו ממה שבא בסמוך בפסיקת' והרינא אמ' בתבשילא דבשלין בא איתבשל להון כמר"א ויזד יעקב נזיד. ורבנן א' במחשבה דחשבון איתחשב להון הה"ד וכי י ז י ד איש על וג' (שמו' כ"א, י"ד) וכו'. הנך רואה שדעת חרינא לדרוש אשר ז ד ו מענין נ ז י ד (וכן דורשה הש"ס סוט' י"א. וסנהדרי' ס"ט.) ודעת רבנן מל' וכ' י ז י ד איש— — ב ע ר מ ה מאחר שיש זדון אשר עוד לא יצא בפועל והוא זדון לב (ירמי' מ"ט, ט"ז, עובדי א' ג') ולכן אמרו ב מ ח ש ב ה דחשבון וכו'.

אַמִיַנְטוֹן (בל"ס אמינטוס, אמינטון בל"י amiantus בל"ר, ἀμίαντος [λίθος] (ein grünlicher Stein, A m i a n t) במדרש שה"ש פסקא נופת תטופנה (ד', י') צא ולמד מן אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור פי' בל"י ורומי מין אבן הנטויה ונארגת לבגד ובהיותו מלוכלכת מגהצים אותו באור [1]). [אחי"ה וכן בפסיקת' ויהי בשלח (צ"ב.) שמלתך לא בלתה מעליך . . . ולא היו צריכין תכבוסת . . ואל תתמה אמיטון הזה (וכן הוא בילק' עקב רמז תת"ן ודב"ר ספ"ז אסיטון ומד' שו"ט כ"ג ד"ה בנאות דשא: הסיטון וילק' תהלי' כ"ג רמז תרצ"א סלמנדרא ה ט ו ט ו ן, ומלת סלמנדרא נוספת בטעות מאיזה מעתיק, וכולם צ"ל א מ י נ ט ו ן (וכן גירס' כ"י אקספארד, עיי' הערה רט"ו של מוהר"ר שלמה באבער), או א מ י י נ ט ו ן וכן הוא בתניא רבתי סימ' מ"ח בשם הפסיקת') אין מגהיצין אותו אלא באור וכו'. ובאגדת בראשית ספ"כ איתא א"ה אומרים גיהנם של ישראל וג"ע שלהם וישראל אומרי' גיהנם של א"ה וג"ע שלנו משל לשנים שהיו מוכרין א' מהן מוכר פשתן וא' מהן אמינטון זה שהיה מכר [פשתן] אמר אמינטין שלי וזה אור [ט"ס וצ"ל אמר] משלי הוא א"ל בעל הסחורה את אומר אמינטון שלי וזה אומר אמינטון שלי הרי אש לפניכם, הוא בודק איזה פשתן ואיזה אמינטין כך אמרו א"ה וכ' והרב מהר"ם די לונזאנו הכנים בפנים לפי' אמינטון תיבה קנבוס ושגגה יצאה מלפני השליט בלשונות שונות שהוא אמיינטון כדקאמרן והמוציא

[1]) עיי' מזה הענין דיאסקארידים ה', קכ"ו ופליניאוס ל"ו, ל"א, ועיי' עוד שם י"ט, א., והיעראנימוס ליחזקי' מ"א.

לאור של מד' אגד' בראשי' (לבוב תרכ"ה) טעה בתרגומו האשכנזי אמעטיס"ט ור"ל אסבעסט. עיי' ר' שלמה באבער שם. וגם הוא העיר בצדק ששגה הרב בעל קה"ע בפי' המלה הזאת בירוש' שבת פ"ז סה"ב ד"י ע"ג רב כהן בשם רבנן דקסרין המיינטין חייב משום מלבן וע"ז כתב בקה"ע המיינטין אותן שעושין המיינות והם הכתונות עכ"ל, אבל האמת עדה נאמנה לעצמה שכוונת הירוש' על המיאנטון המדובר פה וע"ז חייב באמת משום מלבן כי שרפתו היא כבוסו. ועל שגיון אחר של הרב בעק"ה באותו ציון מירו' שבת העירותי לעיל בע' אליקה ע"ש.]

* אַמְכּוּתִי (פי' בל"ר incussus ההכאה, מכה (das Anschlagen, der Schlag במ' קהל' רבי' (ו', י') פ' כי יש דברים: מה אית להון הנייה מנהון או חד אמכותי או חד מעקיצי. פי' בל"ר מכה.

☞ אוּמוֹלוּגְיַיאָ[1]) (בל"י ὁμολογία הסכמה והודאה כי קבל הבעל חוב את ממון שבשטר Zugeständniss die Wechselschuld empfangen zu haben) ירו' דמ"ק פר' ואלו מגלחין (פ"ג הל"ג דפ"ב.) שוברים אומולוגין. ובפ' הכותב בכתובו', (פ"ט הל"ג דל"ג ע"ג) (איתרב) [צ"ל אית רב] אומולוגיא. פי' בל"י שטר הודאה והסכמה. [אחי"ה הצעת הסוגי' בכתוב' כך היא: והא תני גובה גיטה ומטמנת כתובתה וחוזרת וגובה (כלומ' ואי.ס"ד דבמקום שכותבין כתוב' איירי ניחוש שמוציאה עכשיו הגט ומטמנת שטר הכתוב' והיא גובה סך הכתוב') ואין שם ב"ד (כלו' משני הרי יכול לשלם לה ע"פ ב"ד והם יעידו שכבר שילם לה) באינון דמתון (כלו' פריך באותן ערים שאין שם ב"ד ושם יש לחוש, ומשני) ואין שם עדים (בתמיה והרי יכול לשלם לה לפני עדים, ותירץ) הבו בשהלכו להם למדינ' הים. אין שם אומולוגייה (בתמיה וכי אין שם שטר הודאה והסכמה ויברר מתוכו שכבר ניתן לה, ועוד הקשה) ולית רב אומולוגייא (כלו' וכי אין שם איש הממונה על שטר הודאה ההוא שיודע להעיד על השילום, ופריך) אית רב אומולוגייה (כלו' אם יש ממונה על השטר ההוא יש לחוש שתוציא ממנה העתקה מהגט) כָּהֵן דמר אבד כרטיסין עבד חורן (כלו' כמאן דאמר אבדתי שטרי ועשה לי אחרינא). ועיי' ג"כ הפלוג' בבבלי כתוב' פ"ט].

אַמְלִין (כל"ע ملاة Uiberwurf; בל"ס אֲמָלָא Toga; בל"י מין אדרת עיי' בערך) תרג' בגלומי תכלת ורקמה (יחז' כ"ז. כ"ד) אמלין דזהוריתא. [אחי"ה תרג' אדרת בפשיט' (יהושע ז' כ"א, כ"ד) אמלא ונגרר תרגום זה אחר העתקת ע' זקנים שתרגמו אדרת (מ"א י"ט, י"ג, י"ט; מ"ב ב', ח', י"ג, י"ד) בתיבת מֵילָתֵי [μηλωτή] והיא אסטל דאמילתא סנהד' מ"ד. (לפי גירס' הע' ד"ר בע' אסטלית. ובדפוסים: דמילתא ועיי' ע"ד ע' מַל י"ד. ובעל כ"כ פי' כריכות וכבר הקדימו בזה הפי' רד"ק ליחזק' ע"ש וא"כ כיונו לל"י ἄμμα ורחוק הוא.]

* אֻמְלָל (פי' רכות לב, ואנוש schwach, hinfällig) סנהד' ס"ו. לא תקלל חרש (ויק' י"ט, כ"ד) באמללים שבעמך הכתוב מדבר (עיי' רש"י שם לפנינו איתא אומללים) מן ל"מ (נחמי' ג', ל"ד) היהודים האמללים. סיפר' קדושים פ"ט באמללין של אדם.

אֲמֶלַתְּרַא (כל"י μέλαθρον, והקבוץ μέλαθρα פי' קורה הנתונה באלכסון הבנין לחזקו Querbalken) בר"ג דעירובי' (ג'.) אלא מעתה לא תיהני ליה אמלתרא. ובמדות פ' המזבח (ג', ז') חמש אמלתראות של מילת היו שם. [אחי"ה צ"ל של מילה וכן הוא בדפוסי הש"ס ובע' מל י"ג אבל עיקר הגירס' של מילא כדאיתא במדות שם ובתוספו' מנחו' כ"ח: ד"ה אכסדרה וכ"ה בכ"י מ' עירובי' עיי' ד"ס שם וטעם התיב' מַילָא ל"י [μελία] מין עץ הנק' בל"א Eschenholz]. פי' בגמ' (עירו' שם) מאי אמלתרא חמא בריה דרבה [בר אבוהא] אמ' קיני. פי' קורה ועליה כמין קיני העופות לקנן עליהן כעין הא דכתיב (בראש' ו', י"ד) קנים תעשה את התיבה. [אחי"ה וכעין זה פירש"י ז"ל לעירובי' לפי גירס' הב"ח. קיני: כמין קיני עופות היו בולטין מתחת האולם למעלה. והרמב"ם ז"ל בפי' חמש' למדות כתב וז"ל מלתרא: הקורה המפותחת . . . והיא שקורין לה הבנאים בל"ע מקרני"ן [المجر Querbalken] ואומ' במערב מקרבי"ן וכבר זכרנו זה בעירובי' וכ' ובעירובי' בפ' המשנ' הראשונה כתב . . כמו אותן שאנו קוראין אותן בערבי מ ק ר ב ץ והם שקורין אותן החכמים אמלתרא וכ'. ועיקי הגירס' מקרבץ ולפע"ד הוא מל"ע [كرنة Tragpfeiler], עץ שעליו נשען כל הבנין]. במערבא אמר פיסקי[2]) דארזא. פי' לוח ארז רחבה ד' טפחים. פ"א קיני הן לוחים שעשויין תחת הקורה ועשויין כצורת הקן עשויין להם פתחים קטנים מן הגנואזא. [אחי"ה בדפ"ר הניאזור וט"ס. עיי"ע אמדלא וע' גז א'.] כדי

---

[1]) כצ"ל כמו בירו' כתוב' בסמוך, ובמו"ע לא דק היטב. [2]) בדפ' פיזי אי' בקצור פיסי.

לנאות כהן הפתחים ופעמים שם צפרים יקננו. פסקי דארזא קורות של ארז משוקעין בכותל ונראין בולטין ארוכין ומשוכין עד שמגיעין לצדו של פתח וכן מצדו האחר ומועילין למעט הגובה ורואין אותן במקום קורה העומדת בתוך עשרים אמה. (א"ב פי' בל"י מלתרא קורות גדולות מונחות באמצע התקרה). [אחי"ה ובע' מ ל"ג פי' רבינו „קורות לאחיזת הקיר." יצוע (מלכי' א' ו', ה') ושקופים (שם ז' ד') תרגמו ע' זקנים מֶלַתְּרָא (μέλαθρα) והוא זיז שהיה בהיכל ותרג' יצוע: זיזא וכן אמרינן בעירובי' ג', היכל אמלתרא הויא ליה, ועיי' עוד בירו' עירובי' רפ"א סהל"א די"ח ע"ד והדא היא אמלתרה אילו מלתרה שמא אינו מותרת (כלו' ומאי מדמית לה תחת הקורה לאיסקופא ולא תהא אלא כאמלתרה ושמא אינו מותרת להשתמש תחתיה). ירו' עירובי' פ"ח דכ"ה. היה שם אמלתרה את רואה אותה כילו יורדת וסותמת].

* אָמוּם, אוּמְמוֹת (כמו עָמַם ענינו כהות אור גחלים (verglimmen, verlöschen ברכו' נ"ג: גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן. ושם. ושבת ע"ז: ופסחי' ע"ה: אוממות או עוממות. פי' מל"מ עממהו (יחזק' ל"א, ח') עיי' ע' עם.

אָמוּם (בל"ס אֲמוּמָא ובל"י ὁμοίωμα פי' טפוס וצורה (Bild, Form מנעל שעל גבי האמום בס"ג דר' אליעזר (שבת קמ"א:) ובפ"ד מיתות (ס"ח.) ובכלים פכ"ו סנדל עמקי (פכ"ו, ד'). [אחי"ה ועיי' עוד ירו' ביצה ספ"א דס"א. מנעול מעל האימום. ושם מנעול מן האמום. ירו' מ"ק פ"א ד"פ: מנעל מעל גבי האימום]. הכדור והאמום פכ"ג בכלים (משנ' א') פי' אמום דפוס (Typus) של מנעל. אמום של גודלי מצנפות . . . אמום של עושי סבאות בפ' כל כלי עץ (כלים ט"ז, ז') פורמ"א בלע"ז (Form, Leisten, it. forma; עיי' ע' טפס ד') וגודלי מצנפת עושין להם צורת ראש אדם וגודלין עליה המצנפת כדי לראותה אם היא נאה ואח"כ משימה על ראשו. פירוש[1] „של עושי סבאות תיכי חלילאתא שהן נעשין באמום". [אחי"ה אלה דברי ר' האי גאון ז"ל, רק שהוא גורס, בסט"ה צד י"ג, סאיכות א"ד הסיאות י"א תיכי חלילאתא שהן נעשין כאמום[2]) שהוא קאלב [قالب Form] בטיית. וכן בערו' כ"י ל"ד כעין זה גרס תחת סבאות [ובדפ"ר פעם א' טבאות] בכ"ף סכאות וצ"ל סאיכות כגי' רה"ג וכן בר"ש גרס אצל נוסח סבאות ג"כ שיאגות וצ"ל סיאכות. ואולי הוא ל"ע سياخ טעמו חנית. אבל פי' תיכי חלילאתא לא משמע כן שפירושו שרשרות וגדילים עיי' ע' חל י"ב ותיכי כמו אריג עיי' שבת נ"ז: ב"ק קי"ט: וע' אריג, אשר על כן אמרתי שיש לגרוס סבכות [בל"ע شباك בל"ס סביכא ,Geflecht] פי' רשת ושבכה והוא דמיון שלשלת אשר בה תסובכנה שערות נשים ולפנינו בכלים הגירס' סותות. ובדפוסי' הע' בטעות המעתיקים הטבעות!].

*אֶימְמֵרְיָא (בל"י ἔμμηρος = Geissel פי' תערובה) כן גרס ערו' דפ"ר עיי' ע' אמר ז'.

אֻמָּן (= אומן, אומנא, בל"ס מופלג במלאכה, חרש וחושב Künstler, Handwerker ואצל רז"ל גם מי שיש לו הרגל יד בעסקי מילה והקזת דם (Beschneider, Aderlasser האומנין קורין בראש האילן בפ"ב בברכות (ט"ז.) לא יעשה עמו באומן בנדרים בפ' אין בין המודר הנאה (פ"ה, מ"ד דמ"א.), פי' הנודר הנאה מחברו לא יעשה עמו באומנות מלאכת חפירה לבעל הבית לפי שכשמדיר חופר ומכה בארץ מרפה את הארץ ונוחה היא לחפור למודר שחופר אצלו ומהנהו וחכמים מתירין ברחוק שלא יהנהו בחפירתו. [אחי"ה והמפרשים רובם ככולם פי' בענין אחר עיי' ע' אמן ג']. לא עשה לרעהו רעה (תהלי' ט"ו, ג') שלא ירד לאומנות חבירו בס"ג דאלו הן הלוקין (מכות כ"ד. סנהדרי פ"א.). מפני שמאמן את ידו בר"ג דהבונה (שבת ק"ג. עיי' עוד ירושי' תרומ' פ"א ד"מ: אביו הוא שאימן על ידו. ושם עמוד ג': מאמן על ידיו) פי' מלמד ידו אומנות וקשו בה בני רחבה עליה ונדחית ופשיט אביי ורבא שכן מרדדי טסין[3]) עושין. [אחי"ה וצ"ל שכן מרדדי טסי המשכן עושין כן כ"ה בשבת, וכן גורס רבינו בע' רד א']. פי' מאמן מרגיל ידו לאותה מלאכה שכן מנהג מרקעי פחים כשמניחין הטס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן כשמתחיל במלאכה ולדברי רשב"ג מלאכה גמורה ולא דמי לנוטל מגל לקצור ולא קצר ולנוטל קורנס לרדד ולא רדד אלא אותה הכאה מלאכה חשובה היא. [אחי"ה כפי' הערוך זה נמצא בחיד' הרשב"א לסוגי' בשם רה"ג ז"ל ע"ש[4]) ועיי' בירוש' שבת פי"ב סה"א]. מוריים אומן בגמ' דהמוריים בפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ד: ת"ר מוריים אומן מותר ר' יהודה בן גמליאל משום ר' חנניה בן גמליאל אף חילק אומן. פי' מוריים שמן היוצא מן הדגים ומוכרין אותה ללפת בו את הפת ושל גוי אומן מותר לקנות דכיון שדרכו

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [2]) כן הגיי ג"כ בסנהי ורש"י שם ולפי זה הוא ל"י ὁμός פי' דומה והשם ὁμοίωμα דמות ודמיון אולי הוא בעצמה אמום של ע' שלנו. [3]) בכ"י ב"ר בט"ס גמורי שכן מדר דרי נוסן! וכן בסמון לרי דרי ולא ברד! צ"ל לרדד ולא רדד. [4]) וכן העיר בעל לימוד ע' וע"ש צד צ"א היאך מיושב עפ"י רבינו קושיי הר"ן בהי.

למכור לישראל אין מערב בו יין דמתיירא שלא יקנו ממנו. חילק אומן [פי'] דגים קטנים ביותר והן טהורין וכיון שהוא אומן העשוי למכור לישראל אין מערב בו מין טמא דלא זבין ישראל מיניה [עיי' ע' חלק ה']. תני אבימי בריה דר' אבהו (ע"ז שם) המוריים אומן הוא תני לה והוא אמר לה פעם ראשון ושני מותר ושלישי אסור. פי' פעם ראשון ושני נפיש שמנייהו של דגים ולא מערבב בהו חמרא פעם שלישי דלא נפש שמנייהו מערב בהו חמרא ואסור. ויש ששונין מוריים אומן פי' השמנונית היוצא מן הדגים הכבושים במלח שני חלקים דגים וחלק א' מלח. ופי' מוריים אומן המתמצה מן הכלי דיוצא ראשון ושני כשהן כבושין בו מותר ששמנן של דגים ודישונן חזק מאוד אבל אחרי כן מכחיש בה הדגים ומתמעט שמנן וצריך להטיל עליהן יין לחזקם. [אחי"ה כפי' יש ששונין פירש"י ז"ל והתוספו' שם ד"ה מוריים פירשו כפירוש א' של רבינו מבלי הזכרת שמו]. אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ (תהלי' נ', א') [שלשתן שם אחד כאינש דאמר] אומנין, בניין, ארכיקטונס [צ"ל ארכיקטונים [1]] בירוש' בראש הרואה (פ"ט הל"א די"ג.). שתלא, טבחא ואומנא וספר מתא בפ' לא יחפור בגמ' דחנות שבחצר (ב"ב כ"א:) ובר"ג דהשואל (צ"ז. וב"מ שם ק"ט.). פי' שתלא דלא ידע למשתל ויבשו נטיעותיו. [אחי"ה ובזה הפי' מתורצת קושית התוספו' ב"ב שם ד"ה שתלא ופי' של נ"י עיי' הפשב"ע ז':]. וכן הטבח שהגרים או הטריף הבשר. וכן אומן המוהל דלא מאיץ מילה כדבעי לה, כדאמרינן בשבת בפ' ר"א אומר (קל"ג:) אמר ר' פפא האי אומנא דלא מאיץ סכנה. [אחי"ה רבים וכן שלמים ובתוכם אמ"ו מהרז"ף [2]) ומהרמ"ס בעל חתם סופר עמדו וצווחו ככרוכיא על מציצה בפה בימינו וברור דעתם שדעת התורה והדעת נוטה היכי דיש סכנה כגון בזמנינו ודאי לא אמר ר' פפא דינא ואדרבא הוי אמר האי אומן דמייץ סכנתא הוא ומעברינן ליה, אולם עיי' מה שכתב הרב הגאון מוהר"ר שמעון קוניטץ (סידאן) בעמ"ס אות ברית די"ז ס"ק ט'] וכן ספר מתא פי' לבלר שכותב שטרות של כל העיר שמפסיד בכתב הני כולהו מעברינן להו מיד דפסידא דמפסדי תוב לא הדר. אחספא דאומנא בגמ' דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.). קרנא דאומנא בר"ג דאלו הן הלוקין (מכות ט"ז:) פי' קרן של מקיז דם. [אחי"ה רע דב"מ צ"ז. ב"ב כ"א: סנהד' י"ז: פירש"י ז"ל אומנא ואומן: מקיז דם, ובב"מ ק"ט. פי' מוהל תינוקות]. (א"ב ל"מ זה מעשה ידי אמן, שה"ש ז', ב'). [אחי"ה אומן, אומנא ואומנות נזכרים עוד בב"ר רפ"א (הובא בילק' משלי תתקמ"ב) בנוהג שבעולם מב"ו בונה פלטין אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן והאומן אינו בונה אותה וכ'. סנהד' כ"ט. (ילק' מלכי' רכ"ב), שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף. ברכ' מ"ג: כל אחד ואחד יָפָּה לו הקב"ה אומנותו בפניו. ברכו' ס"ג. (קידוש' פ"ב. עיי' ע' תלמיותא) לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה וכ'. פסחי' ס"ה. (קידוש' פ"ב: ב"ב ט"ז:) אשרי מי שאומנתו בסם אוי לו מי שאומנתו בורסי. קידוש' כ"ט. כל שאינו מלמדו אומנות מלמדו ליסטות. ושם פ"ב. לא ילמד בנו אומנות הנשים וכ' שאין אומנות שאין בה עניות וכ' ראיתי חי' ועוף שיש להם אומנות וכ' לא ילמד חמר גמל וכ' שאומנתם אומנת ליסטים. שם: אין לך אומנות שעוברת מן העולם . . . אשרי באומנות מעולה או באומנת פגומה וכ'. ערכי' ט"ז: לא ישנה אדם מאומנתו ומאומנות אבותיו. סנהדר' פ"א. שלא ירד לאומנת חבירו. חולי' פ"ט. מה אומנתו של אדם בעה"ז ישים עצמו כאלם. ב"ב קמ"ד: נפל לאומנות. ירו' סוכ' קל"ס פ"ה דנ"ה ע"ד דרש באמונתם (ד"ה א' ט', כ"ב) באומנותם. והקבוץ אומניות בכורי' פ"ג מ"ג בעלי אומניות. עיי' ע' בעל אומן. ב"ר קלס"פ כ"ד כל האומניות אדה"ר למדם. ש"ר פמ"ז כל הצדיקים באו באומניות על הקב"ה. במ"ר רפט"ו והיה קורא אומניות וכן תנחומ' בהעלתך. — אומנותא כמו אומנות. עיי' מכו' ח': גמר אומנותא אחריתי. ירו' גיטי' פ"ד הל"ז דכ"ח ע"ד בעי דא אמנותא צ"ל כעין דא אומנותא. ושם פ"ה דמ"ז: באילין דיהבון בניהון לאומנותא וכ'. קהל"ר פ' מה יתרון: הואיל ועתים עתים הן מהני אומנה באומנותיה וכשירה בכשרותיה].

אָמֵן (מל"מ תואר הפעל ועוד מלת הקריאה לחיזוק התקוה ולקיום הַשבועה wahr! wohl! Amen! בל"ס אמין ובל"ע آمين) אין עונין אמן יתומה בר"ג דשלשה שאכלו (ברכות מ"ז. תוספו' מגילי פ"ג).

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר רק שם נפרדה המלה בט"ס ארכי קט:נים וכן נפרדה בדפ"ע וכ"י ב"ר ארניק טונס ובירו' ברכו' יצא לאור ע"י הרב החכם ר"מ לעמאן גי' המהרש"ס ארכי טקטנן צ"ל ארכיטקטון כגי' רבינו בע' ארך, ע"ש. וכ"ה בכאן רק בקבוץ ארכי[ט]קטונים ואות ט' נשמט בט"ס או בטעות מדפיסים מחסרון ידיעת הלשון. [2]) עיי' מ"ע שלו הנקרא צייטשריפט ח"ב רצ"ב והלאה וכן במ"ע מאנאטשריפט ח"ב קנ"ג ועיי' עיד תשובי מהרמ"ס ז"ל בבוכבי יצחק שנת 1862. ועתה בא לידי מ"ע איזרי' וואכענשריפט מוציאו לאור הרב החכם טרייענפעלז ושם בסי' י, י"ד, ט"ו, ט"ז דבר הרב המו"ל נכוחות בנידן שלנו.

קשיא ליה לר' נסים ז"ל אהא דגרסינן בהחליל (סוכה נ"א:) כיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודרין והני לא שמעי הברכה אלא בהנפת הסודרין יודעין עונת אמן ועונין אמן יתומה. ופריק הא דתניא (ירוש' ברכו' פ"ח הל"ם ד"ב ע"ג) אין עונין אמן יתומה מפרשי בני מערבא שעל מי שחייב באותה ברכה קאמר ובעניתו אמן יצא ידי חובתו וצריך שישמע הברכה ואח"כ יענה אמן והא דעונין אמן במניפת הסודרין בקריאת ספר תורה ולא בתפלה ולא בדבר ששליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן [והובאה דעה זו בשם רבינו מהגמיי"מ עיי' בשלטי גבורים לברכו' פ"ז] וכך מפורש בגמ' דסוכ' דבני מערבא (ירו' סוכה פ"ה הל"א דנ"ה ע"ג) בימא של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה ועומד אחד מהן לקרות בתורה. [אחי"ה ר' נסים ז"ל תפס לשון דירו' סוכ' כיבבבלי סוכ' נ"א: חסר לקרות בתורה] והיה הממונה מניף בסודרין והן עונין אמן. [אחי"ה ועיי' תוספות סוכה נ"ב. ד"ה וכיון וברכו' מ"ז. ד"ה אמן ושם לא הזכירו את רבינו]. ובברכו' [ירושלמי] בס"פ אלו דברים (ירוש' ברכו' שם ועיי' תוספו' סוכה נ"ב. ד"ה וכיון) איזו היא אמן יתומה רב הונא אמר הן הן דמחייב למברכה ולא ידע מה הוא עני. [אחי"ה דברי ר' נסים ז"ל עיי' בספר המפתח לברכו' צד י"ג והרב המו"ל פי' כונתו עפ"י הערוך. אבל שם הלשון של ר' נסים קצרה מאוד. וברוחב ביאור הובא באו"ז הלכ' סעודה סי' קצ"ג. ע"ש שהביא לש' ירו' דיתיב מברכה וכתב על זה: ולא אתברר לי. ועיי' גם הרא"ש ברכו' פ"ז סי' י"ז. אבל ברי"ף ברכו' פ"ז הגי' בירו' דמחייב]. רב כהן צדק גאון אמר חייבין הציבור לשתוק ולשמע כל ברכה וברכה מפי החזן ואח"כ יענה אמן כי העונה אמן ולא שמע הברכה היא אמן יתומה. חטופה שחטף ואמר אמן קודם שתכלה הברכה מפי המברך. קטופה שפסק אמן לשתים. [אחי"ה עיי' ברכות בבלי וירוש' הנ"ל ובסדור ר"ע גאון דט"ו: ובטור סי' קכ"ד וברבינו בחיי פ' בשלה דכ"ה דפ' ווארשא — ובהגהות לרא"ש ברכות פ"ז סי' י"ז כתב ר"ח וז"ל וכתב רב' האי מי ששמע רבים מישראל שאומרים אמן בוודאי שמעו הברכה כתקנה ואין חוששין לאמן יתומה וכ"כ אם שמע קדושה וקדיש וברכו אבל לא אם שמע מיחיד. — ונזכר עוד אמן: ברכו' מ"ה. לעונה אמן שלא יגביה קולו וכ' ושם: העונה אמן אחר ברכותיו. שם נ"ג: גדול העונה אמן יותר מהמברך . . . אחר הכל עונין אמן חוץ מתנקות של ב"ר. שם ס"ג. אין עונין אמן במקדש. שבת קי"ט: ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ושם כל העונה אמן בכל כחו וכ'. כתובו' ס"ו: כך תפסקו לבנותיכם וענו אחריה אמן. שבועו' ל"ו. אמן בו שבועה בו וכ'. שם כ"ט: כל העונה אמן אחר שבועה כמוציא שבועה בפיו דמי דכתיב וכ'. ע"ז ס"ה. אמר רבא אמן. במ"ר פ"ד כל העם עונין אחר העובר לפני התיבה אמן הללויה. אמן הזה יש בו ג' אספליות עיי' ע' אספליא. קהל"ר פ' עיר קטנה: שבשעה הזקן יושב ודורש ועונין אחריו אמן יהא שמו הגדול מבורך וכ'. מדר' משלי פ"י . . שבשעה שהן עונין אמן יהא שמיה רבה . . ושבת הנ"ל כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו קורעים לו גזר דינו].

אַמֶן (אומן כמו אַמִין בל"פ أمون פאה ושפה והגבלת איזה דבר Rand, Umgebung, Umkreis) ונותנין פיאה מכל אומן ואומן בפ' הפיאה ניתנת (פ"ה, מ"ה). הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן בב"מ בפ' השוכר את הפועלין (צ"א:), פי מאומן לאומן משורא לשורא והן אוציאתא דהשותפין (כ"ב י"ב.) ת"י פאת שדך (ויק' י"ט. ט') אומניא סחריא [אחי"ה בל"פ أمون صحرا Rand des Feldes כן הגירס' היותר נכונה של כ"י ערו' ב"ר; ושאר כ"י ודפוסי' אחריא. דפ"ר אחדיא וגם תרג' ירו' חרא. וכל אלו הנוסחאות אין להן שחר ובלי ספק מחסרון ידיעת המעתיקים שבשו סחריא שטעמו בל"פ וערבי' صحراء שדה וכתבו אחריא] ת"י פאת ראשכם (שם פסו' כ"ז) אומניא דרישיכון. [אחי"ה ולפע"ד בכל המקומות האלה צ"ל אמון תחת אומן והוא ממש ל"פ כדאמרן. וכן ב"מ פ"ט: ראשי אומניות ופירש"י ז"ל ראשי שורות הכרם בלי' ארמי אוצייתא [עיי' ע' אצי] והוא ממש כפי' רבינו. וכבר העירותי בע' אוון שגירסת רבינו כאן כמו בב"מ מאומן לאומן אולי לעיל ט"ס הוא מאוונא תחת מאמנא כי נקל הוא להשתבש מן מ"ם לשני וואוין. או י"ל שב' נוסחאות היו לפני רבינו ויאחז צדיק דרכו להציגם בשינוים לפני קורא המבין. אבל מה שהביא רבינו בע' אמן א' לא יעשה עמו באומן (נדרים מ"א:) מל' אומנות משגה הוא וטעמו ג"כ שורה ופיאה כמו שפירשו שם כל המבארים רמב"ם, מיוחס לרש"י, [מענה] רא"ש. ור"ן. עיי' באריכו' ע"מ דקכ"א].

אָמַן (מל"פ آمنه אֲסיפה וקביצה, חמרים Haufen ותואר השם أمون gehäuft) האגוזים שאמנן בעוקצים פ' זיתים שכבשן (פ"ב מ"ה) פי' אמנן קיבצם. ויש ששונין „האגוזים שחמרן והבצלים שעמרן ופי' חמרן כמו חמרים (שמות ח', י') עמרן כמו קבצם כעמיר גרנה" (מיכה ד', י"ב). [אחי"ה וזאת דעת רה"ג ז"ל בפי' לסט"ה דמ"ד, ועיי' ר"ש לעוקצי' שם. והרמב"ם ורע"ב פי' מל' ויהי אומן

את הדסה (אסתר ב׳, ז׳) ויותר טוב לגזור מל״מ יתר האמון (ירמי׳ נ״ב, ט״ו) פי׳ המון כתרגומו ועיי׳ פירש״י שם, אבל ניכרים דברי אמת שהוא ל״פ כאשר רשמנו וטעמו קבץ לחמרים].

1 אָמוֹן (שם הפרטי Ammon וכינוי לעיר Theben ושם השלם נֹא אמון עיי״ע אלכסנדריא) התיטבי מנא אמון בנחום [1] (ג׳, ה׳) תרג׳ הַאַת טבא מאלכסנדריא רבתא. ובב״ר (רפ״א והובא בילק׳ משלי ח׳ רמז תתקמ״ב) פי׳ אמון בד׳ ענינים אמון פדגוג, אמון מוצנע, אמון מכוסה, אמון רבתי. [אחי״ה לא אכחד תחת לשוני אם גם ד׳ ענינים נשענים על מקראות שונים לדעתי על ענין אחד כיוונו. דע שחוקרי קדמוניות בררו ולבנו שעיקר הוראת שם אליל אמון או מל״י ἄμμος חול, או מלשון קופטית נגזרה וטעמה ספון וטמון ומכוסה. ונ״ל שהיא היא כוונת ב״ר אמון מכוסה אמון מוצנע. ואין כאן מקום להאריך [2]].

*2 אָמוֹן (עיר בתחום צור אולי חמון של מקרא) בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ד מנה בין עיירות אסורות בתחום צור: אמון ומזי. ונשנה עוד בתוספת׳ שביעית פ״ד ויש שם כמה שנויים בנוסחאות תחת אמון: בית מזל כריא (ובכ״י ו״ו עומק), ותחת מזי: ועמק מזל (וכ״י ו״ו ומזין) — ושם עיר שוה לדעת מהרי״ש (דאס ה. לאנד קנ״ג.) עם עיר חמון (יהושע י״ט, כ״ח, ד״ה א׳ ו׳, ס״א) שמונחת בחלקו של נפתלי או אשר וקרובה לתחומה של צור ונקראת ג״כ חמת דאר (יהושי כ״א, ל״ב) ודעתי נוטה לדעת החכם הנ״ל רק יש לי בה השערה אחרת וזאת היא כי אמון ממש ל״י [ἀμνός] איל דיכרין (männl. Schaf, Widder) ונקרא כן בעבור שהיה שם מקדם היכל לאליל אמון שהאליל זה ג״כ בדמות תיש ואיל דיכרין היה מצוייר כנודע לכל מבין קדמונית. וראיה שתחת אמון גורס תוספת׳ דשביעית הנ״ל בית מזל כריא (לפי גירס׳ אמיתית שזכרנו) וכריא הוא ג״כ ל״י κριός איל דיכרין וזה מה שאי׳ בתמור׳ כ״ח: בית גדיא קורין אותו בית כריא (לגירס׳ רבינו בע׳ בית גליא ע״ש), פי׳ בית גדיא מל׳ גדי Ziegenbock; או מל׳ גד: מזל, וזה השני עיקר ובתוספתא דשביעית שני השמות יחדיו ידובקו בית מזל כריא. ויהיה בית מזל הוראת טעם למה שבני חמת דאר או חמון כורעים ומשתחוים לאליל אחד מוקדש לאמון שנופל על לשון חמון, וצורת האליל היתה כְּרְיָא ר״ל κριός איל דיכרין כצורת אליל אמון Ammon שדברנו בו בע׳ הקדום. ועתה נראה אור בהיר במאמר א׳ אשר עדנה חושך ישופנו והוא בסנהד׳ ס״ג: אנשי חמת עשו את אשימא (מ״ב י״ז, ל׳) ומאי ניהו ברחא קרחא עיי׳ ע׳ אשימא ושם פי׳ רבינו ברחא תיש. וכן הוא בל״פ ופרסי עיי׳ ע׳ ברחא. וראה עד כמה תתאמת חקירתנו שהוכחנו ברור כשמש מה שהיתה קבלת אבותיהם בידיהם בענין זה לפני חז״ל, כי לשני שמות אמון, ומזי מקדים עוד שם עיר אחרת והיא בירו׳ דמאי שם ראש מיא תוספתא שביעית כ״י ו״ו ריש מיא ובדפוסי׳ אשמיא והנוס׳ האחרונה חביבה ולפ״ד נקרא׳ העיר על שם אליל אשימא שעשו לעצמן אנשי חמת ובהיותה קרובה לעיר אמון (חמון = חמת דאר) ששם האליל בדמות תיש נעבד כדאמרן על כן יחסו רבותנו בעלי תלמוד לאליל אשימא ג״כ דמות תיש ואמרו ומאי ניהו (כך גירס׳ ישר׳ של רבינו בע׳ אשימא) ברחא קרחא. וכן מפורש אשימא בירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ד ע״י אימרא עיי״ע אמר א׳.

1 אֲמָנָה [3] (מל״מ ופי׳ קיום והבטחה Vertrauen, Glaubhaftigkeit וכ״ה בל״ע امانه שְׁטָר אמנה בל״ע امان Sicherheitswechsel) אמנה היו דברינו בגמ׳ (דעדים) [צ״ל דארים] בפ׳ חזקת הבתים (ב״ב מ״ח: כתוב׳ י״ט:) שטר אמנה בגמ׳ דמי שמת (ב״ב קנ״ד:) ובגמ׳ דהאשה שנתאלמנה בכתובות (י״ט. ירו׳ כתוב׳ פ״ב דכ״ו:). ובגמ׳ דבכל כותבין בהמביא גט שני (גיטי׳ י״ט:). הנושא והנותן באמונה בגמ׳ מי שהוטל בפ׳ הזהב (ב״מ נ״א:). אמנה [היתה לי] ביני לבינו בס״ג דהכותב לאשתו (כתוב׳ פ״ז:). עושין אמנה בפירות ואין עושין אמנה בדמים בגמ׳ דאיזהו נשך ואי זה הוא תרבית (ב״מ ס״ג.), ובגמ׳ דסמוך להגוזל את חבירו בס׳ הגוזל עצים (ב״ק ק״ג.). פי׳ שטר אמנה: כתוב לי שטר חוב על עצמך והאמן לי עד זמן פלוני ואתן לך הממון פי׳ אמנה היה דברינו מר בר ר׳ אשי אמר אפי׳ מעידין עדי מודעא עדות ע״פ מגו דאי בעו כתבי למודעא השתא נאמנין ומרעי ליה לשטרא דמקנא מ״ט כיון שמעידין כי אנסיה במכירה כי האי גוונא ניתן להכתב שטר מכירה וכיון שניתן להכתב נאמנין ולא דמי לשטר אמנה דשטר אמנה לא כתבי אנשי וכיון שלא ניתן להכתב אע״ג דאמרי עדי השטר אמנה היו הדברים ביניהן אין נאמנין דקיימא לן כוותיה. [אחי״ה עיי׳ ב״ב שם, וכתוב׳ י״ט: בתוספות ד״ה אמר ששם פי׳ ר״י כערוך]. פי׳ הנושא והנותן באמונה

[1] הך מלה ברפ״ע בט״ס אחר מלת רבתא. [2] ומי שרוצה לעמוד על הענינים האלה יעיין סערויאוס לאיניאם ד׳ קצ״ו: גיזיניאוס תיזוירום ח״א קט״ו: קרייצער סימבאליק ח״ב, ר״פ והלאה. [3] בכ״י ו״ו ול״ד ובקצי דפ״ע הערך זה נכלל בע׳ אמן אבל בדפי׳ וויניצי׳ ופיזי׳ כאן התחלת ערך חדש וכ״ה נכון.

וכ' באמונה כגון שא"ל אני [1]) מאמינך הודיעני בכמה קנית חפץ זה [עיי' בתוספו' ב"מ שם ד"ה הנושא שפי' כרבינו נגד רש"י ז"ל] ואני מרויחך כך וכך אמרו חכמים כגון זה אם קנה י' יריעות בי' דינרין ויש בהן שאין שוות דינר אלא פחות ויש ששוות יותר מדינר לא יחשוב הרעות באמנה ויאמר לו י' קניתי בי' דינר ויחשוב לו כל אחת בדינר והיפות בשמותם לפי ששוות יותר מדינר אלא או כולם באמונה או כולם בשומא ואם יחשבם לו באמונה מעלה לו יתר על הריוח שנתרצה לתת לו שכר כתף ושכר חמר ושכר פונדק וכוללם בדמי הקניה כי אלו כולם על דמי הסחורה הן חשובין אבל שכר עצמו אינו מעלה לו שכבר נתן לו שכרו משלם בעל הסחורה. עושין אמנה בפירות פי' המוכר כשעומד באמונתו ונותן לקונה חטים כשהתנה עמו אע"פ ששוה עכשיו יותר ויותר אבל אם נתן לו מעות כמו ששוות עכשיו לא יטול מפני מראית העין וזהו אין עושין אמנה בדמין. [אחי"ה וכן נמצא אמנה בב"ר פל"ב, מ"א, נ"ב, ק' ע"ש].

2 אֲמָנָה (שם פרטי לנהר נובע מהרי Banias ונקרא הנהר ג"כ Banas) ועד הנהר ועד אמנה בפ' שלש ארצות בשביעית (פ"ו מ"א) כמו תשורי מראש אמנה (שה"ש ד', ח'). [אחי"ה וכן בחלה ד' ח' מן הנהר ועד אמנה ולפנים שתי חלות וכ' ובירוש' גרס מאמנום ועיי' בפי' הרא"ש וכן בשביעית הנ"ל גרס הרמב"ם אצל הנוסח אמנה ג"כ אמנום וכן בר"ש. וכן אית' בכ"י מ' (ד"ס שביעי' י"ד:) ובאמת גם בערוך דפ"ר, וניצ' ופיז' איתא אמנם ובע' סמנים גרס הערוך דפ"ר ג"כ בחלה אמנם. ולדעתי בא לגירס' זו מהתחלפות נהר אמנה עם טור אומנום (אומנום. ע"ש). ומקום מבוע נהר אמנה הוא אצל כפר בית אל גֹאנא בין הרי באנאס ונקרא הנהר ג"כ בפי היושבים אלבררי [البردى] ר"ל הקר משום קרירות מימיו ובפי חכמי יונים נקרא Χρυσοῤῥόας כלומר נהר זהב ואצל כפר דומר נפרד לשלשה ראשים שם האחת בַרַאדַא ושם השני באנאס והוא אֲבָנָה (מ"ב ה', י"ב לפי כתיב, והקרי אמנה) ועל ידי נהר זה תתגדל הדרת דמשק ונאדר יפיה ונתהוה כגן ד'. עיי' מהרי"ש דה"ל צד ל"א. וויענער רוו"ב ח"ב צד קצ"ד].

*3 אֲמָנָה (שם פרטי להר שנקרא Amanus) בש"ר פכ"ג דרש שה"ש ד', ח' מראש אמנה הר הוא ושמו אמנה עד אותו ההר א"י וכ' עיי' ע' אמונם.

אומוֹנְיָא (בל"י ὁμονία Gleichheit, Einigkeit) עיי' ע' הומוניא. [אחי"ה ושם לא הביא ר"ב מאומה מגירסת אומוניא אבל נמצא באסתר רב' פ' גם ושתי: וכולן עשו ישראל אומוניאה ועבדו אותן, פי' דעת והסכמה אחת].

אוּמְנוּם (הר Amanus) ת"י מהר ההר (במדב' כ', כ"ב, דברי' ל"ב, נ') מטוורוס אומנוס. [אחי"ה בירו' חלה ד', ח' ד"ס. איתא טוורס אמנם וצ"ל אמנס. בתוספתא תרומו' פ"ב ותוספתא חלה פ"ב וגיטי' ח'. איתא אַמַנוּן [וכ"ה בל"ס]. ורבינו בערך סמנים גורס אמנים ונ"א סמנים. והר אַמַנוּס חלק ההר טוורוס Taurus מצד צפונית מערבית נמשך עד סוריא ונקרא ג"כ גֹיבל נור, דורדון וגיאור דאגה ומחבר הרי טוורוס עם הרי א"י וסוריא. ולדעת החכ' שווארץ (ה. ל'. ד"ו) כפר קפלדיא (ירו' שביעי' ו', א' דל"ו ע"ד, ושם וגיטין ח'. איתא באות רי"ש) שוה בעיר קפלדיא אשר תכונתה בגיבל נור].

*אִימוֹנִים ט"ס תחת אמאום עיי' ערכו.

*אִימְנוּן (בל"י ὕμνος שיר של שבח Feiergesang, Hymmus) בילק' תהלים פ"ד ד"ה נשקו רמז תרכ"ג ובמד' תהלים פ"ג הלכו בני המדינה ואמרו אימנון (נ"א הימנון) למלך וכו' עיי' ע' המנון.

*אָמוּס (שם כפר אחד) בירו' סוטה פ"ז דכ"א ע"ג ר"ש בן יהודה איש כפר אמוס אולי הוא כפר אימי דירו' נדרים פ"ד הל"ט דל"ח ע"ד.

אִמְפִּלְיָא (בל"י האמצעי ἐμπίλια, בל"ר impilia נעלים הנעשים מצמר עב, מן השם πῖλος Filz Filzschuhe) חלצה באמפליא חליצתה פסולה ביבמו' בפ' מצות חליצה (ק"א.). אמפליא פימלניא ס"א אנפליא בפ' הבגד מטמא (כלים כ"ז, ו'). פי' בגמ' דמצות חליצ' (שם ק"ב: ועיי' בירו' יבמו' פי"ב הלי"א די"ב ע"ג ושם איתא אמפילייא . . . אנפילייא' וירו' יומא פ"ח הל"א דמ"ד ע"ד איתא אמפליא) כאן באמפליא של בגד כאן באמפליא של עור והן מנעלים קטנים שחופין את רוב הרגל. ורב מצליח [2]) פי' עור הוא ועושין אותה בארץ ספרד מכניסין בו רגליהן ומגיע עד הקרסלים וכשהן מבגד צמר נקראו עדילרין [אחי"ה כן גרס רבינו ג"כ בע' סוורק ובע' עדלר אבל הנכון ערדלין. וכ"ה בגמ' וברש"י לביצ' ט"ו. ועיי' שם פי' של תשוב' הגאונים. ומלת נמטי שם ויומ' ס"ט. הוא בל"פ نمد פי' בל"א פילצוואללע ויפה פירש"י ליומ' שם לבד ולועזו פלטר"א והוא בל"צ Filz, feutre.

[1]) בדפ"ר איני. [2]) עיי"ע אכלת והערה שם.

וגי' ערדלין אי' עוד בכ"י ערוך ו"ו בכאן וכ"ה בכ"י מ' לביצ' אך שם אי' ערדילין (עיי' ד"ס שם צד ט"ו: אות ג'.] בלישנ' דרבנ' ובלע"ז פידו"לי. [אחי"ה ובענין מלות הזרות הנ"ל דע שתיבת ערדל כמו ערדר והוא ל"י האמצעי [1] ἀρτάριον ὀρτάριον פי' Pantoffel, unter die Füsse gebundene Sandallen ותיבת פידו"לי הוא בלאי"ט pedúle מן ל"י האמצ' πεδοῦλια, πέδιλον; ובל"ר Sohle, Sandale, fascia pedules, pedales (ועיי' עט"ש למהרי"ף צד ל'.), ובע' גרב ב' הביא רבינו ג"כ הלעז פדו"לי ועוד שם ל' ישמ' גורב. וכן פי' ממש הרמ"בם לכלים כ"ז, ו': „אלגורב בל"ע" והוא الجورب וכמו כן בל"פ جرب. ורה"ג לכליי שם (בסד"ט צד י"ט) אמפליא: פי' הן עדרילין [וצ"ל ערדילין] ופי' בטיית גואריב עכ"ל, ומלת גואריב הוא קבוץ מהיחיד גורבה בל"ע ופי' Socken]. (א"ב פי' בל"ר מנעלים של צמר שוע ופעמים מחפים הצמר בעור). [אחי"ה וכנ"ה בירו' תענית פ"א דס"ד ע"ג אנפיליא שלבגד . . . אנפיליא של עור. גיטי' כ"ה, אנפיליא פסולות. נדרים נ"ה: אנפליא ופליניא עיי' ע' פלניא וע' פמלנייא על עיקר הגירס'. וש"ר ר"פ נ"א . . לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא באנפליא. וביבמות ק"ב: באנפיליא. ובשקלי' פ"ג הל"ב איתא לא בפרגוד חפות ולא במנעל. עיי' ברכו' ס"ב: והקבוץ אנפילאות שבת ק"כ. ואנפלאות ב"ר פס"א, אמפליות ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד. ועיי' ע' אנפליא].

אֲמַפּוּלִי (בל"ר mappula מטפחת קטנה לתת בה מעות לשמור (Tüchlein, Mäntelchen נתתיו לך ונתתו באמפולי [לפנינו אית' באונפולי ἀναβολή Umwurf, Mantel ?] שלך בשבועות פרק כל הנשבעין (מ"ה.). פי' רב מצליח נתתיו בדמי הסמיכה מלשון ותכסהו בשמיכה (שופטי' ד', י"ח) ובלע"ז פרגל"א [eine Sorte weisser Baumwoll-zeuge = percale] וי"א כלי שנותנין בו החנוני מעותיו. [אחי"ה וכן פירש"י ז"ל תיק [Geld-kasse θήκη] העשוי למעות. ורמ"ל הכנים דברי רש"י ז"ל בלי הזכרת שמו לפנים בדברי רבינו בע"ה.] ובלע"ז מפול"ו.

אֶמְפּוּמְיוֹת [2] [צ"ל אֶמְפּוּטֶיוֹת] (בל"י ἔμφωτον ἐμφώτειος פי' ברור ובהיר licht, hell, klar) בברייתא דר"א פמ"ב וחלונות אמפומיות בין שביל לשביל והיו רואין אלו את אלו פי' וכ'. [אחי"ה סירוס מאמר ראיתי כאן, ודע שכך גירס' ברייתי' דר"א ראוך מים יחילו ר"א אומר ביום שנקוו המים בו ביום נקפאו ונעשו לי"ב שבילים שהם כנגד י"ב שבטים ונעשו חומות מים ובין שביל ושביל חלונות והיו רואין אלו את אלו עכ"ל. ותיבה שלנו חסר בדפוסים מחסרון הידיעה ורבינו הביאו וכן צ"ל: „בברייתא דר' אליעזר פרק מ"ב בין שביל לשביל חלונות אמפומיות [3] והיו רואין אלו את אלו. פי' חלונות פתוחות מצד לצד". ונראה לי ברור שתחת אמפומיות צ"ל אמפוטיות שהוא בל"י ברה ומאיר. וראיה שרבינו בע' אפומטא שונה בעצמו בנ"א (לפי כ"י ו"ו וה"ב) אמפוטמא וכן הוא באמת בילק' שמואל רמז קנ"ב מפסיקת' ויהי בשלח ונרשם שם בגליון פי' חלונות פתוחות מעבר לעבר; ופי' המלות לקח בלי ספק את דבריו אלה מערוך ע' שלנו. ועיי' עוד פירושינו לע' אפומטא. וראיה מופתית לתיקונינו מהך שדרש בילק' יונה רמז תק"נ שעיני הדג היו „כחלונות אמר פטיות מאירות" ובלי ספק צ"ל אמפוטיות [4] ἐμφώτειος פי' מאירות. ותיבה זרה עם פירושה הטובה מתוך הגהת איזה חכם באה מגליון לפנים רק משובשת מלת אמפוטיות ע"י הדפוס].

אֶמְפּוּרִין [5] (בל"י ἔμφρων Verständiger, Scharf-sinniger) ולטושם ולאמים (בראשי' כ"ה, ג') תרג' (ת"י א') אמפורין ורישי אומין, וכן בב"ר (פס"א ושם אית' לופרין). (א"ב פי' בל"י ἔμποροι, סוחרים). [אחי"ה ואחרי שתרג' אשורים: תגרין. אינו נראה לי להיות כר"ב].

☞ אֶמְפֶּרַטוֹר (מלך ומושל בל"ר Imperator) מדרש איכה היו צריה לראש (פ"א, ה') ביבי דומיני אמפרטור [vive domine Jmperator!] פי' בל"ר תחיה אדון מושל, ובלשון זה היו נוהגים ליתן שלום לקיסר. [אחי"ה ורבינו הביאו בע' דמיני עי"ש ונוסח הדפוס משובש וביבי מארי אפלטור! וכן טעה הרב מ"כ וכתב אמפר ואמפטור. וכן משובש הוא בתנחומ' פ' מקץ דס"ו. מה עשה רבינו הקדוש השכים אצלו (ר"ל אצל אנטונינוס) א"ל קירי ברא [צ"ל קירי כירא = χαῖρε κύριε sei gegrüsst oh Herr] לאחר שעה נכנס אצלו א"ל אמפורטור [צ"ל אמפרטור וכו'].

אֲמַץ (כמו עמץ וטעמו בל"ס ובל"ע غمض סתם את העין ובל"מ עצם עין verschliessen, die Augen zudrücken) אין מאמצין את המת וכל

---

[1]) עיי' באוצ' מולי' רו' ובאו"מ יו' אמצי' מדוקאנג'ע ומיורסיאוס הך ערך שכתבו ממש כן: ἀρτάρια παρ᾽ ἡμῖν οἱ τῶν ποδῶν πῖλοι ועיי' עוד פליניאוס י"ט, י'. [2]) בע"מ קכ"ב ובהמשביר הך ע' ובעט"ש צד ט' מפורשת המלה באופן אחר ע"ש. [3]) בדפ"ר אמפיביות. [4]) עיי' על זה מאמרנו במ"ע דמ"ג הכ"א, תקצ"א. [5]) כ"ה לנכון בעה"ק אבל בשדפ"ע אי' רק אמפר. ועל גזרת המלה עיי' עוד ספרי על העתקת פרסית של ריב"י טאווס צד פ"ה.

המאמץ עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים בפ' שואל אדם בשבת (קנ"א:). פי' סותמין עיני המת. לאחר המיתה כדי שלא יהו עיניו פתוחות כענין שנא' (בראשי' מ"ו ד') ויוסף ישית ידו על עיניך. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב מעמין). [אחי"ה לפנינו בדפוס אית' אין מעצמין . . . והמעצים וכן בגמ' ת"ר המעצמו אבל לפני הר"ב היה נוסח מעמצין וכן הוא בכ"י מ' וכ"ה במשניות וברי"ף אבל במשנ' דירוש' שבת ובמשניות נאפולי ופיזרו וברי"ף כ"י הגירסא אין מאמצין כגירס' רבינו וכן בשבת ע"ז: איבעיא להו מאמצין תנן או מעמצין עיי' בהגהות הגרי"ב וד"ס שבת דקפ"ג. ועיי' ע' עמץ. וגירסת אמצין נשנית ג"כ בתוספת' שבת פי"ח הרוצה לאמץ את עיני המת בשבת נופח יין בחוטמו ונותן שמן בשני ריסי עיניו והן מתאמצות מאליהן. ונמצא שורש אמץ בהוראת טעם אִמֵּץ בעברי לדוגמא סנהדרי' מ"ד: וירו' תעני' פ"ג הל"ו דס"ו ע"ד הַכֹּל יהו מְאַמְּצִין כחך. ובהשאילה מאמצי הלב סוטה מ"ז: ואומצי הלב תוספת' סוט' פי"ד. ועיי' עוד ע' עמץ].

אֻמְץ (= אֻומצא בל"י ὠμός ובל"פ خام خاميز ובל"ע أمص، أميص בשר חי ואינו מבושל roh, ungekocht) בר אוזא דחזי לאומצא בגמ' דחבילי קש במפנין (שבת קכ"ח.) אי בעי למיכל באומצא שפיר דמי בפ' כל הבשר בסמוך[1]) המעלה את העוף (חולי' קי"ג.). פי' להיאכל נא.° [אחי"ה רבינו גירס' הרי"ף היתה לו שגרס ואיבעיא לן הואיל ואיבלע דם באיברים מי שרי למיכל מיניה באומצא או לא. וכן גירס' הרא"ש ז"ל אבל רש"י ז"ל לא גרס לאומצא אלא גרים למיכל מיניה שרי או למיכל מיניה אסור. ולפי גירס' זו אפי' ע"י צלי ומליחה מיבעי' לן ועיי' פי' הר"ן ז"ל. ול"נ שאזל רש"י לטעמיה שפי' אומצא בשבת קכ"ח. קמ"ב: במלת חי; ובחולי' נ"ט. בההוא בר טביה . . . סבר למיכל מיניה באומצא: פי' רש"י ז"ל אינו צלי כל כך בתנור אלא מולחו מאוד וצולהו כל דהו. ונ"ל לחלק בפי' רש"י ז"ל דבבשר עוף כגון בשבת קכ"ח. קמ"ב: שרי אומצא היינו חי ולא בבשר בהמה שדווקא במליחת היטב וע"י צלי קצת שרי. והשתא אתי שפיר שלא גרס רש"י ז"ל בחולי' קי"ג. באומצא שמאחר בשובר מפרקת בהמה עסקינן בודאי לא שרי בחי בלא מליח' וצליאת קצת. ובזה הכל על מקומו יבוא בשלום]. אומצא ביעי מזירקא [בש"ס מיזורקי] בפ' גיד הנשה בגמ' נוהג בשליל (חולי' צ"ג:) בר"ג דכיצד צולי' (פסחי' ע"ד:). פי' אומצא דאסמיק [צ"ל אומצא דאסמיק פי'] „התיכה של בשר שהאדימה חתכיה ומלחיה אפי' לבשל בקדרה מותר שפדה בשפודא מידב דייב אחתיה אגומרי מישב שייב וכן הלכתא. ביעי[2]) פי' בצים בקרמיהו חתכינהו ומלחינהו אפי' לקדרה שריין תלנהו בשפודא שרי מידב דייבן, אחתינהו אגומרי מישב שייבן ושרו. וכן הלכה. מזירקי[3]) חתכינהו בדופקא[4]) ומלחינהו אפי' לקדרה שריין תלנהו בשפודא מידב דייבן ושרו אנחינהו אגומרי מישב שייבן ושרי". [אחי"ה כל אלו דברי ר"ח ז"ל הם בפי' על פסחי' דקכ"ב אבל בסיום פירושו כך הוא: תלנהו בשפודא בית שחיטה לתתאי מידב דיבן ושרו. וכגירס' ר"ח על סוגי' פסחים נמצא ג"כ בכ"י בֹּ' מ' עיי' ד"ס פסחי' קי"א: שלפנינו בדפוסים חסרו מילות בקרמיהו ובדופקא ואית' בכ"י פסחי' ועיי' עוד תוס' פסחים הנ"ל ד"ה וכן ביעי. וכן גרסו רי"ף ורא"ש בחולי' צ"ג: ומחלוקת ראשוני' בהך דינא הובאה בב"י י"ד סי' ס"ז—. עיי' עוד המלה ברכו' מ"ה. חנקתיה אומצא. חולין מ"ד: אומצא מעליתא. גיטי' ס"ט. שב אומצי].

*אִימְצִי כמו מצי וכן גרס רבינו בע' סג ד' תחת לא אימצי נכרי וכ' כתוב' ס"ב. ומזה הענין ולא אמצי למיתנא נדרי' פ"ט:

אֶמְצַע (= מְצַע בל"ס מְצַעְתָא בל"י μέσος תוך Mitte) פרק שבעה (צ"ל שבעת) ימים (יומא ט"ז.) ר' יהוד' אומר המזבח ממוצע ועומד באמצע העזרה פי' בל"י תוך וחצי עיי' ע' מצע. [אחי"ה וכן ב"ב פ"א מ"א ומ"ב בתין את הכותל באמצע. ושם קע"ב. השכר לאמצע. ב"מ ע': יד נכרי באמצע. ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. יהלך באמצע. ירו' ע"ז פ"א מ'. אצבע הגוי באמצע].

*אֶמְצָעוּת (μεσότης = Mitte) ירו' סנהד' רפ"א די"ח. מי"ם באמצעותה. ופן אֶמְצָעִית שביעי' ג', ד' האמצעית. ירו' ב"ב קל"ס פ"ג די"ג ע"ד אמצעיתה ירו' קידו' פ"א ד"ס ע"ד אמצעיתן. ירו' ב"ק קל"ס פ"ד ד"ד: ברישא ובסיפא ובאמצעיתא. והקבוץ אמצעיות ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ד, ירו' כלאי' רפ"ד דכ"ט ע"ד, ירוש' נזיר פ"ט דנ"ז ע"ד.

---

[1]) כ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס ב ג מ'. [2]) ובדפ"ע בט"ס וכן הילכתא פי' ביעי. [3]) פעם אחת כך אי' גם בפסחי' אבל בפעם ב' מיזורקי וגי' ר"ח בלי יו"ד וגי' כ"י מ' בט"ס מוריקא (עיי' ד"ס פסחי' קי"א: אות א') ועיי' עוד ע' מזרק א'. ומשם נצטרק ג"כ גי' כ"י ו"ו ול"ד שגרסו כאן כפנים אבל בדפ"ע חסר כאן מתיבות וכן הלכה עד סוף הע'. [4]) ובכ"י ב' מינכען (עיי' ד"ס שם) אי' בט"ס ברפק וזה קרוב לגי' כ"י ה"ב בע' אטמא עיי' שם הערה ד'.

*אֶמְצָעִי (תואר השם וכ"ה בל"ס מֶצְעָיָא das mittlere) ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג ההנו אמצעי. ושם: היידנו אמצעי. ירו' פיאה פ"ב די"ז. האמצעיים שם פ"ג די"ז ע"ג האמצעיין.

☞ אֶמִיקְסִירוּס (בל"י ἡμίξηρος יבש חציו halbverdorrt) מדר' שה"ש פסקא אמרתי אעלה בתמר (ז' ט') ונעשה נבוכדנצר אימיקסירוס. פי' בל"י חציו שרוף. [אחי"ה לפנינו איתא אימוס שירוף. ויהיה אימוס = המיסו = ἥμισυ חציו בל"י עיי' מ"כ. ובתנחום' פ' צו דקפ"ז: גירס' משובשת אימת שירוף. ובתנחומ' נח די"ט: ששה נסים נעשו וכ' ונפרץ הכבשן ונמק יסודו, ילק' דניאל רפ"ג ונומק סידו וסנהדרי' צ"ב: והומק סורו ופירש"י ז"ל והומק סידו סיד הכבשן וסיים: כך שמעתי ואולי מערוך ע' סר ג' יצא לו זה שפי' הומרק סידו כמו נימק סידו לפי גירס' ערוך דפ"ר. ובמדר' תהלי' מזמור כ"ב אית' בט"ס נעשה אמכירוס וצ"ל אמקסירוס. ועיי' עוד מ"ש הרב החכם מהר"ש באבער במ"ע ישורון להרב קאבאק ח"א צד ל"א].

אִמַּר (=אִמְּרָא, אִימְּרָא פי' בל"ע امر בלש' שמרוני אמאר, בל"ס אֶמְּרָא: שה Lamm) כפ"ק דר"ה (י"ח.) מאי כבני מרון (שם במשנה ט"ז.) כבני אימרנא. פי' כבני כבשים העוברים ע"י מונה. [אחי"ה אימרנא הם בל"ס אֶמְרוּנָא כבשים קטנים וכן משמע מירו' ר"ה פ"א ה"ג דנ"ז: כבני מרון . . כהדין דירין]. כאימרא כדירים כעצים כמזבח כהיכל כירושלים בפ"קדנדרים (י': וירו' נדרי' פ"א הל"ג דל"ז. ושם ובבלי כדיריים אבל בקידו' ביוד א') ובפ' האיש מקדש בגמ' דמקדש (צ"ל דהקדש) במזיד קידש (קידושי נ"ד.). פי' הנודר בדבר ואמר הרי הוא עלי כאימרא ככבש של תמיד שהוא עולה כדירים כדיר של בהמות של קרבנות או כעצים של מערכה או כאשים של עולות הרי זה נדר כקרבן, כירושלים פליגי בה תרי תנאים אליבא דרבי יהודה (נדרי' י"א. קידו' נ"ד:) יש תנא שסבר כירושלים מקדשא אם נדר בה כמו שקידש המזבח כשנדרו בו ויש תנא שסבר לא מקדשא. [אחי"ה כן הוא לפי גירס' אמיתי כ"י ו"ו ול"ד ועיי' רש"י נדרי' י"א. ד"ה תרי. ובדפוסי הערוך בשינוי קצת]. (א"ב תרג' כל שה כל אמר). [אחי"ה וכן בעירוב' נ"ג: אמר למאן אמר למאן . . . או אימר לאתכסאה. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד ואנשי חמת עשו את אשימא (מלכי' ב' י"ז, ל') אימרא [1]). וברבים: אִמְּרַיָּא ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד אימריא רכיכין. ובמד"ר פ"ב כד אינון עתירין באילין אִמְּרַיָּא וכד אינון מסכינין וכ' עיי' ע' בזק. ובל' נקבה אִימַּרְתָּא וכ"ה בל"ס. חולי' נ"א. ההיא אימרתא. ב"ר קל"ס פמ"ד חזירתא רעיא בי' ואימרתא לא בחד וכ"ה בתרג' ויק' ה', ו': במדב' ו', י"ד—. ירו' תעני' פ"א הל"ח דס"ט. שמונים חנויות של מוכרי טהרות היו בכפר אִימְרָא. פי' שם מקום והוא כמו בית טלאים (שמוא' א' ט"ו, ד') וכן כפר דיכריא בירו' תעני' שם. ועיי' שם פי' של הש"ס. — וְאִמַּר ואִמְּרָא מל"מ (עזרי ו', ט'. י"ז; ז' י"ז) הוא].

אֶמַּר=אִימְּרֵי ענינו כמו מרה, ומרי בל"מ כלומר מרד וכן בל"ע مرى heftig anregen, וקרוב לזה הענין מרח שפירושו בלש' שמרוני וסורי אמיץ וזד לב heftig, kühn sein) אמראי בקתא לבקא בגמ' דנשתבר רגליה באלו טרפות (חולי' נ"ח: ושם אית' אימרא בקתא מבקא. והדין עם רבינו עיי' ע' בק ג'). איקר [2]) עבידתא ואימרו פועלים [וכ'] . . דזל עבידתא ואימרי בעל הבית בר"ג דהשוכר את האומנין (ב"מ ע"ז. כן לפי גירס' ישרי' של כ"י ו"ו ל"ד, וב"ר, ובדפוסי הערוך בטעות השוכ' את הפועלים). אמריא [3]) אזלא לבי נשא בגמ' דהשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד:). מאן [4]) אימרייך דאימרת (ובדפ"ר דאימריית) (סוטה ל"ה: ושם אי' אמריך). פי' מי הכעיסך. [אחי"ה לפנינו ב"מ פ"ד: אית' אימרדה ועיי' פירש"י איוב ל"ט, י"ח כלתיה דרב זביד אימראי והוא בכתוב' ס"ג: ושם אי' אימרדה. ובסוט' שם פי' רש"י כרבינו וכן בעמ"כ במד"ר ספ"ה בלי הזכרת מקור הערוך].

אִמְר (=אִימְּרָא, אוּמְּרָא בל"ע انيار והוא הקבוץ מהיחיד نير Franse שפת הבגד עיי"ע נר ה', או מל"ע مارى חוטין שזורין לאריגת הבגד gedrehte Fäden zur Umsäumung) במה שימש משה כל ימי המילואים בחלוק לבן שאין בו (בגמ' לו) אימרא בפ' מאימתי מזכירים גבורות גשמים (תעני' י"א:), ובגמ' דנודות הגוים בפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ד. עיי' יומא פ"א הל"א דל"ח: ובויק"ר פי"א). על פי מדותיו (תהלי' קל"ג, ב') תרג' על אימרא דלבושיה. כל שאין יכול לכוין אימרא בחפת [כ"י מ"ק בשפת עיי' ד"ס מ"ק י"ג: ועיי' ע' חפת] חלוקו בפ' משקין בגמ' דההדיוט (מ"ק י'.) (חלק לבן שאין בו אימרא פי' אלו) [אחי"ה ואין ספק אצלי שחסר כאן ציון אחד

[1]) ודעתי נאמנה כי נדרש כאן אשימא בהיפוך אותיות כמו מישא והוא בל"צ mâesha שה ואימרא; ומזה ראיה למ"ש הרב ההכ' ברילל בספרו יאהרבוך ח"א, קל"ז. [2]) בנו"ג ובעה"ק שנ"ב דאייקרא. [3]) בכל כ"י ערוך על נכון המשך של ערך וכ"ה בעה"ק שנ"ב אבל בדפ"ר ופיזו' ווניצי' כאן בט"ס התחלת הע' ובדפ' בסיליא אמש' ופראג נסדר אחר ע' אימרא וטעו גמורה היא. [4]) כ"ה בדפ"ר ועה"ק שנ"ב וכ"ה בסוט' אבל בדפ"ע הגי' מאי.

מנגעים ועליו מוסב האי פי' והוא ממש פי' של ר' האי גאון בסדר טהרות דכ"ז וכן צ"ל:] מציל את האומריות (ור' האי גאו' גורס מציל על האמריות) שבו אפי' הן ארגמן „פי' חלוק לבן שאין בו אימרא ופי' אלו בני אדם חשובין כשתופרין את הבגד מחפין את התפר בבגד נאה בארגמן (צ"ל כארגמן)". על הגם [לפנינו בש"ס ושבת תוספתא רפי"ג אית' הגס וירו' שבת רפי"ג די"ד הגב. ובמי"ם גרס ג"כ רבינו בע' גם ג'] ועל האימרא בר"ג דר"א אומר האורג (שבת ק"ה.) פי' ר' האי על הגם הוא מקום מעוקם כמין גמ"א יונית חוט אחד לכאן וחוט אחד לכאן צבוע שנמצא בו סימן או על האימרא או על הציור כלומר שמציירין בבגד כשהוא אורגו כמין אותיות שנמצא כמו כותב. וכן פי' בראש חגיגה (ג'. עיי' ברכות ו'.) את ה' האמרת (דברים כ"ו, י"ז) חטיבה אחת בעולם ציור אחד בעולם כלומר דבר הניכר שאין כמותו. [אחי"ה ובמכילת' בשלה פ' עזי אי' הנוסח עשאני אימרה ועשיתיו אימרה. ובילק' בשלח רמז רמ"ד הגי' היותר נכונה אמירה ונראה שהוא ל"ס אמירא ובל"ע امير Emir. פי' שליט וגדולה ועיי' ג"כ הראב"ע לדברי' כ"ו, י"ז. ותרג' אונק' העתיק כחגיג' הנ"ל]. וכן פי' חטובת אטון מצרים (משלי ז', ט"ז) מצויירין בחוטי מצרים. ותרג' מיתריהם (במדבר ג', ל"ז, תהלי' כ"א, י"ג) אטוניהן. בצע אמרתו (איכי ב', י"ז) מבזע [1]) פורפירא במגיל' איכה (שם), ובפסיקת' דאיכה (דק"כ.) פורפירא ארגמן. ובויק"ר והוא עד פרש' אל תהי עד חמס (פ"ו) בצע אמרתו פשורי מפשר ר' יעקב דכפר חנן אמר בזע פורפירא. כולהו שרי ואסרי אימרא [2]) בחד זימנא. בחלק בענין משיח (סנהדרי' צ"ח.). פי' כולן מתירין הקשרים שעל מכותיהן ביחד ואח"כ קושרין כל אחד ואחד בפני עצמו איהו שרי חד וקטר חד כלומר מתיר נגע אחד וקושרו וכן לכל אחד ואחד, ואינו מתיר כל הנגעין ביחד [אמר] אי [3]) בעיין לי [לגאולה] אהיה מזומן ולא אתעכב עד שאשרם [4]) כולם. [אחי"ה וכן בירו' כלאי' פ"ט דל"ב. ותוספת' כלאי' פ"ה אימרה מפורסמת. ירו' קידו' רפ"ד דס"ה: פירסמו עצמן כאימרא בחלוק. ירו' מגיל' פ"א דע"ב. ירו' הוריו' פ"ג דע"ג ע"ד. ירו' יומא פ"א הל"א דל"ח ע"ד אימרת חלוקי. ירו' מ"ק פ"א הל"ח ד"פ ע"ד כל שהוא מזויג את האומריות זהו הדיוט. והמלה מל' ערבית כאמרנו או מלשון רומי' ומ' נוספת עיי"ע אמנוזא, פרומביא. וכתיבת אומרא כוי"ו אחר א' ראיה לזה ואורא כל' רומי' שפת דבר אחד [אחי"ה ורמב"ם ז"ל בפיה"מ לנגעי' פי"א מ"י פי' המלה ע"י מצנפת וא"כ פותר אומריות כמו בל"ע عمارة cidaris וזה נראה רחוק, ורבינו פותרו מל' עמר והוא בל"ס כמו צמר בל"מ וזה נראה ממה שציין איכ"ר ופסיקתא פורפירא. וגם זה נ"ל רחוק].

אֵמֶר (= אֵימֶירוֹן פי' בל"י ἥμερον zahm) בן תרבות בב"ר ויותר יעקב לבדו פע"ח (לפנינו פע"ז) למלך שהיה לו כלב אגריאון ואריה אמירון [בב"ר נמורין בט"ס עיי' לעיל ע' אגריאון ובשאר שבושים שם]. שומע הקול אימירון בפסקתא דהחודש [דמ"ד: ובפסקתא רבתי פט"ו הנוסחא עד שלא חטא אדה"ר היה שומע את הקול בנחת אמירין וכיון שחטא היה שומע את הקול ועומד בזעף אגראן. וכבר העיר החכם המושלם מוהר"ר שלמה באבער כי שתי המלות בנחת בזעף נוספו מאיזה מעתיק לפי' על אמירא ואגראן. עיי' הוצאת פסדר"כ שם הער' נ"א. ובכ"י ו"ו ול"ד הנוסח' משובשת איזמרון וכ"י ג"ג אזמירון! וקודם המלות בפסקתא דהחודש אי' בכ"י ו"ו ול"ד אגריון לשון ישמעאלים איזמרון לשו' פלשתים ואיזה סופר הסכיל עשה ככה]. לעתיד לבא עושה הקב"ה את הבהמה ואת החיה כולן אימירון ועושה שלום ביניהן ואין מזיקין שנאמר (ישעי' ס"ה, כ"ה) זאב וטלה ירעו כאחד בהגדת ילמדנו בפ' בראשית (בתנחומי' לית'). פי' אימירון: בייתי בלע"ז דומישטיק"ו (zahm it. domestico, dimestico).

[אחי"ה עיי"ע אמירה].

אֱמֹר (= אֱמוֹרִי תואר השם מהשם אֱמוֹרָא emorräisch) תני תנא בפ' אמוראֵי בס"ג [5]) דבמה אשה (שבת ס"ז.). פי' פרק הוא בשבת [6]) בתוספתא (והוא פ"ז) שכל משניות שלו שנויות על דרך אמוראין. דבר זה יש בו משום דרכי האמוראי ודבר זה אין בו. [אחי"ה ב"ר פמ"ב אין לך בעממים קשה מאמורי כשאדם קשה הן קורין אותו אמורי. ועיי' תוספתא שבת פ"ח אין לך . . . מתון יותר מאמורי. כתובו' קי"ב. א"ל ההוא בר אמוראה לבר ישראל. סנהדרי' מ"ד: אביך האמורי וכ' עיי' ע' איטמון. של אֱמוֹרִיִּים הן ב"מ כ"ה: שמ"ר רפכ"ה וכשפרע מן האמוריים. — דרכי האמורי עיי' שבת ס"ז. חולי' ע"ז. ודברנו בזה במ"א [7]). ועיי' תשוב' הרשב"א סי' תי"ג ורי"ף ספ"ו דשבת ושלטי גבורים שם ולשון ריא"ז שהאריך בזה].

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר, ובכ"י ב"ר מבצע ובשדפ"ע בצע וצ"ל בזע ועיי"ע בזע במו"ע ומ"ש. [2]) בנוסחי לוי וכן לוי בכ"י ו"ו. [3]) בדפ"ר אמאי. [4]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע שאקשרם. [5]) כ"ה על נכון בדפ"ר ובכל כ"י, אבל בדפ"ע הסרה מלת בס"ג על כן נעדר המראה מקום בדפוסים ושם ג"כ בטעות אמוראה במקום אמוראי. [6]) כ"ה לנכון בכתבי יד ובדפ"ר אבל בשדפ"ע חסר. [7]) בספרנו על המלאכים והשדים צד ט"ז והלאה.

אֲמַר (פי' דַּבֵּר; והשם אֲמוֹרָא בל"ם אַמוֹרָא Lehrer; בלש' עברי מוֹרֶה, וַאֲמוֹרָאִין, אֲמוֹרָאֵי נקראו חכמי הגמרא) ואמר להרגך ותחס עליך (שמו' א', כ"ד, י"א) ואמר ואמרתי מיבעי ליה וכ' בסוף הוראה (ברכות ס"ב:). אמרי בי רב (ברכות ג'. שבת פ"ה. קמ"א. קנ"ב. עירובי' פ"ט: צ"ד: ביצי' מ'. ר"ה כ"ג. סוכה ל"ז. נ"ב: מגילה ז': י"ד: יבמות פ"ג. ושם: כתובי' פ'. קידושי' כ"ד: מכות כ"ג: ב"ק י"ח: ב"מ ק"ב: ב"ב פ': ק"ה: קנ"ב. ע"ז כ': ע"ה. סנהדי' נ"ז. ע"ד: צ"ז. זבחי' פ"ז. וכן נמצא דבי רב אמרו שבת ט"ו:; אמרי דבי רב ב"ק כ"ז:; בי רב אמרי חולי' ל': מ"ה: פסחים מ"ב.). אמרי במערבא (ברכו' ח'. י"ד: שבת קנ"ב. עיי' ע' חלף ג', עירובי' ג'. ביצה ח': הגיגה ט"ו: יומא נ"ה: ס"ד. פ"ו: מגילה י"ח. תעניי' ו'. סוכה י'. יבמו' כ"א: כתובו' ק"ו. סוטי' י"ח: נזיר כ': ב"ק כ"ז: צ"א. ק"ב: ב"מ צ"ד: ב"ב ט"ו: פ'. סנהדי' י"ז: כ"ג. ס"ט. ע'. ק'. הוריו' י"ג. זבחי' פ"א: צ': צ"א: ק"ה. מנחו' מ': עיי' רש"י שם. ק"ב: בכורו' ח'. י"ג. ט"ו: מ"ה: חולי' ל"ב. נ': נ"ה. שם: נ"ז. קי"ט: ק"כ. תמורי כ"ד. כריתי כ"ד:; במערבא אמרי אי' ברכי' ח'. שבת י"ג: ק"נ: מ"ק ח'. תענית ב': ח': י': יבמו' ס"ב: ס"ג: ע"ז. כתובו' י"ט: ע"ש. גיטי' כ"ד: ס"ח. נדרי' ג': ל"ח: מ"א. ב"ק ט': ק"ג. סנהדי' ק"ג: זבחי' פ"ט: בכורו' ל"ג: ערכי' ט"ו: מ"ז:; כדאמרי במערבא שבת ק"ח. ב"ק ס"ד: שבועו' ה'. זבחי' מ"ד. בכורו' כ"א. חולי' ס"ו:). אמוראי דפומבדיתא, אמוראי דנהרדעא כולן מפורשין בספ"ק דסנהדרין (י"ז:). [אחי"ה וכן אית' איזהו פעמים אמרי נהרדעי עירובי' מ"א: ב"ב קמ"ז. קנ"ג.] פי' [1]) אמוראי נקראין בעלי תלמוד שאחר רבי, חכמי המשנה שהיו קודם ר' שדברו במשנה נקראין תנאין ואותן של אחריו נקראין אמוראין שהן בעלי מימרות. לישמטוה לאמוריה מיניה בר"ג דכיסוי הדם (חולי' פ"ד:). פי' ניפסקוה ללישניה דכל אמירות בלישנא נאמרות. פ"א לישמטוה לאמוריה ישתקו המתורגמן שמתרגם דברים שדורש שלא כהלכה. [אחי"ה עיי' ג"כ פירש"י ז"ל]. לחד נמי תנא אמרו בכריתות בר"פ א"ל אכלת חלב (כריתי י"א: ושם אית' אמרו לי נמי חד קרי ליה) כדתנן (שם ויבמו' פ"ו:) האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך וקיימא לן דאפי' בחד. [אחי"ה וכן תעני' ט"ז: אוקים רב נחמן אמורא עליה ודרש. סוטה מ'. דאמר איהו (ר' אבא) חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ועי"ש פירש"י ד"ה אמוריה. חולי' ט"ו. אט: כולי עלמא לתנא צייתי לאמורא צייתי. סנהדרי' ז': מתורגמניה דר"ל קום עליה באמורא קם גחין עליה וכ'. ש"ר ספ"ח ואהרן אחיך יהיה נביאך כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא אומר לפנינו כך אתה תדבר את כל אשר אצוך וכ'. ועיי' עוד בענין אמורא יומא כ': ביצ' ד', זבחי' י"ח. צ"ר: עירובי' ק"ד. תעני' ח'. ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ג, ירו' מגיל' פ"ד דע"ה ע"ג, ירו' גיטי' פ"א דמ"ג: גדולי הדור וראשי מתיבתא היו להם אמוראין מיוחדין ומהם נודעים לרבים לשם ולתהלה אבא, אבידן, אבא בר זוטרא, בר ישיטה, הונא בר סחורה, חוצפית, יהודי' בר נחמני, פדת. כשנמצאו שני חכמים תלמידי רב אחד אומרים בשמו איזה מאמר ונראים סותרים זה את זה יאמר עליהם אמוראי נינהו ואליב' דפלוני עיי' שבועו' מ': ובירו' (ברכו' פ"א ד"ב ע"ג, סוכי פ"ה דנ"ה: סוטה פ"א די"ז:) אית' על זה: תרין אמורין. הכללים השייכים בענין אמוראים עיי' פח"י ע' אמוראים וי"מ סי' י"ח, מ', נ"ג. ועיי' עוד ע"מ דקט"ו וכ'. ואין כאן מקום להאריך].

אֱמֶר [2]) (הקבוץ אֲמֵרִים, אֵימוּרִים בל"י μηρία, μῆρα פי' חתיכות הקרבנות הנשרפות בחלביהן (Opferstücke mit ihren Fetttheilen) בסוף משנה דסוכי (נ"ה:) בג' פרקים בשנה היו כל המשמרות שוין באמורי הרגל [כ"ה ג"כ בכ"י מ', ובנו"ג באימורי הרגלים]. פי' בגמ' (שם) מה שאמור ברגל [כנו"ג ברגלים]. פי' אמורי הרגלים בקרבנות הרגלים כגון חטאת צבור וכיוצא בהן דתנן בהן נאכלין לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים (עיי' קלע א') וכן כל ההובות הבאות מחמת הרגל ברגל, אבל עולות דגבוה נינהו (שם) והיינו מה שאמרו ברגל. ולמה שמם [של החלבים] [כצ"ל עיי' ע' מר ב' וע"מ נ"ו:] אמורים מפורש בע' מר. [אחי"ה וכן ביומ' פ"ו מ"ה קרען והוציא את אימוריהן. ובפסחי' פ"ה מ"י קרעו יהוציא אימוריו. זבחי' כ"ז: ק"ט. אימורי אשם ואימורי חטאת וכ'. ב"ר פנ"ו הוי רואה אימוריו כאילו אימורי דיצחק ברי. ובויק"ר פ"ט ואימורים למזבח וכ'. ופי' הרע"ב לפסחי' שם אמוריו החלבים הקרבים ע"ג המזבח וכתב עליו הרב בעל תוי"ט שם ונקראו אימורין שאלו הן הדברים האמורים בתורה להקטירן. כן פי' הרמב"ם לסדר קדשים כו' ע"ש. ולפי זה עיקר הכתיבה בלא יו"ד אחר האל"ף וכך גירס' כ"י סוכ' עיי' ד"ס שם צ"ב. וכ"ה בפסחי' ס"ג: וכן גרס רבינו כאן בע' ובע' מר ב' לפי גירס' כ"י ק"ט. ושם כתב למה נקראו החלבים אמורים שהם מורים ואדונים על כל האיברים וכ' ולפי זה דעתו שהאל"ף הוא נוסף עיי' ג"כ משנ' למלך הלכ' מעש' הקרבנו' פ"א הל' ח. וגם דעתי

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע בקיצור ובלא דקדוק. [2]) בדפ"ע המשך מע' הקודם ובלתי נכון הוא.

נוטה לזה שהאל״ף נוסף וצריך לנקד אֲמָרִים או אמירים והוא מלה יונית כשרשמנו וטעמו החלבים הקרבים ע״ג מזבח[1], ודו״ק].

אֲמַר (= אֲמְּמַרְיֵי[2]) בל״י ὅμηρος-ἔμμηρος תערובה (Pfand, Geissel במגילת איכה (ג׳, י״ג) בני אשפתו[3]) בני אמריי [ובמדרש מגילת אסתר פ׳ ויהי בימי ובני אמריי] שהן תמורות של אבותיהן. [אחי״ה השלמתי מאמ׳ של מג׳ אסתר כי רק שם נמצא שהן וכ׳ אבל בדפוסים וכ״י של ערוך נשמט] (א״ב פי׳ בל״י בני שרים נתונים לערבון למלך שלא ימרדו בו והם נקראים בני אמרנא ,ὅμηρον ובני מרון העוברים מידי זמן בזמן לפני המלך ובני אפוכי ,ἐποχή אנשים חשובים אשר נשבו במלחמה והם נעצרים ולכודים).

☜ **אֲמַר** (= אֲמוֹרָאָה (Lehrer, Vorgesetzter תרג׳ קול נגש (איוב ג׳, י״ז) קל אמוראה. [אחי״ה לפי דעתי הוא בלש׳ ארמית כמו מורה בעברית (ישעי׳ ג׳, י״ב; י״ד ב׳; ס׳ י״ז) וכל הפסוקים מפס״ו עד פי״ז דורש התרג׳ בהשאילה בענין אורייתא. והגאון בע״מ דקט״ז לא השגיח בזה].

☜ **אֵימָרָא** (פי׳ בל״י יום : ἡμέρα (Tag ירוש׳ דע״ז פ׳ לפני אידיהן (פ״א הל״ב דל״ט ע״ג) מילני[4]) אימרא פי׳ בל״י (μέλαινα ἡμέρα) יום שחור כלו׳ יום שאירע בו צרה גדולה. [אחי״ה עיי׳ ג״כ סמרון, ובע״ה ארחיב דיבורי בהך ירוש׳ בע׳ יינוברים וקלנדם ע״ש].

***אֵימָרָה** (בל״י ἡμερότης דבר פיוס ורצון Sanft-muth, Friedfertigkeit) ש״ר פכ״ט מלך בו״ד יוצא לאמירה יוצא יחידי נלחם יוצאין עמו רבי רבבות וכ׳. ובלתי ספק הוא שֵׁם מתואר השם אימירון עיי׳ ע׳ אֲמַר ועל זה כיון במ״כ. ופי׳ מלך יוצא בהשקט ובשלום יוצא יחידי. ובאמת במדב״ר פי״א אית׳ כשהוא הולך לשלום וכו׳.

***אֲמִירָה** (בל״ס אֲמִירָא ובל״ע أمير מושל Herr-scher, Emir) מכילי׳ בשלח ד״ה עזי דורש האמרת . . . האמירך (דברי׳ כ״ו, י״ז) עשאני אימרה ועשיתיו אימרה ובילק׳ על הפסוק הנ״ל (בשלח רמז רמ״ד) היותר טוב אמירה ועיי׳ ע׳ אָמַר בהער׳ א׳.

אֲמַרְכָּל (בל״פ آماره كر = أماركر[5]) פי׳ מחשב וסוכן Rechnungsrath, Rechenmeister (Schatzmeister, Hamarakar ובלי׳ ארמניא בגמ׳ דכל התדיר [צ״ל האיש קודם לאשה] בכהן משיח (הוריו׳ י״ג.) וחתניהן אמרכלין, בס״ג דמקום שנהגו בפסחים (נ״ז.) אין פוחתין מי״ג (כן בתמיד אבל בשקלי׳ ובתוספתי שקלי׳ אי׳ שלשה=ג׳) וזי״ן אמרכלין בשקלי׳ פ״ה (משנה ב׳) אלו הן הממונין, ובר״ג דתמיד (כ״ז.) ס״א מרכולין, שומר[6]) הסף (ירמי׳ ל״ה, ד׳) תרג׳ אמרכליא. ונשיא נשיאי הלוי (במדב׳ ג׳ ל״ב) תרג׳ ואמרכלא. ירו׳ פי׳ המצניע (פי׳ הל״ג ד״ב ע״ג) ובתוספתא שקלים בפ׳ איזהו (פ״ב). [פי׳] אמרכל שהוא מר על הכל[7]). [אחי״ה נתינת טעם זה מצאנו בויק״ר פ״ה למה הוא קורא אמרכל שהיה מר לכל, ובהוריו׳ שם, אית׳ מאי אמרכל . . . אמר כולה. במד״ר פ״ג מהם גזברין ואמרכלין, ושם אליעזר היה אמרכל על הלויים. ושם רפ״ו ראש בית אב קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר, ומלה פרסי׳ היא כאשר רשמנו, ויתיחס יפה מאד לגזבר שנזכר עמו שהוא ג״כ לש׳ פרסי׳ עיי׳ ערכו, ובירו׳ נמצא אצל אמרכולין עוד מרכל והוא ג״כ נכון ששורש המלה מר, מרק וטעמו חִשֵּׁב וחשבון עיי׳ יוסטי צינדליקסיקאן רכ״ז : ; ומ״ע דמ״ג ח״ט, ק״פ. ועיי׳ יתר הציונים בהערה ה׳].

***אֲמַרְלַי** (שם רוח ומלאך אחד עיי״ע בזביזיה ושם אאריך בעה״י).

***אִימְרָנָא** (צעירי הצאן (junge Lämmer עיי״ע אִמַּר.

אַמְרָפֶל[8]) (שם פרטי) בע׳ אספרון. [אחי״ה עה״ק יש לו עוד: על שאמר והפיל אברם לאש עכ״ל. ומקורו בב״ר פמ״ב אמרפל שהיתה אמירתו אפילה דאמרי ואפלי בעלמא דאמרי ואפלי

---

[1]) כטעם זה תואר של ὠμὴν אצל הומירוס (אילליאס א׳, מ׳; אדיססע ד׳, תשס״ד) הוא: ἀσσῶσαι פי׳ השמנים ונשרפין עם הלביהן עיי׳ אילליאס א׳ ת״ם; אדיססע ג׳, תנ״ו. וכן פי׳ רבינו כאן ובע׳ מר ב׳ כי החלבים נקראין אמורים ובאמת במקום החלב בפסחי׳ ס״ג: גי׳ הכ״י א״פ האימורין עיי׳ ד״ס שם צד צ״ג: וכ״ה בפי׳ ר״ח לפסחי׳ שם צד ק״ו. ודעת הגאון בע״מ צד נ״ו: קשה להולמה ועיי׳ עוד עמת״ל להרב ההכם כהרי״ל צד ק״ב. [2]) כ״ה לפי גי׳ דפ״ר. [3]) בדפ״ע עוד בט״ס תרגום, ובאיכ״ר הגי׳ בני אמורים. [4]) כ״ה בנכון בירו׳ אבל במו״ע חסר יו״ד אחר המ״ם ובע׳ מלן בט״ס מ ל כ י וכ״ה אצל רמ״ל כאן אבל בע׳ מלן נכון. ובענין גוף הדבר עיי׳ רימ״ז בט״ר ח״ב, קכ״ה. [5]) עיי׳ עמ״ס של וואולירס ח״א קכ״א: ומאברנו במ״ע ב״ח ח״י נומי י״ח ובהרי״ף עט״ש ק״ו ומ״ע ג״ג ח״ה, רי״ד ועפ״י זה יש להשיג על מ״ע דמ״ג חכ״ג תרפ״ו. [6]) בדפ״ע בט״ס שומרי, ובדפ״ר שומרי הסף דיאשיה וצ״ל דמעשיהו. והוא מגליון בא לפנים. [7]) ועה״ק שנ״ב סיים בל״א רענטמייסטער Rechenmeister, Rentmeister [8]) בהתחלת הע׳ אי׳ היטב בכ״י ו׳ו ל״ד וג״ג וכ״ה בדפ׳ אמשי אבל בדפ״ר המלה מסומנת בראש הע׳ נכלל בע׳ אמרכל ובכ״י ב״ר ושדפ״ע בלי מלה מסומנת רק המשך מע׳ אמרכל וט״ס הוא.

באברהם שאמר שירד לכבשון האש. ורבינו בע"ה ציין לקמן ראש המאמר ע"ש].

אֶמֶשׁ (ערב של יום שעבר verwichene Nacht, gestern) בטלתם תמיד של בין הערבים בר"ג דהדר (עירוי ס"ג:) ובר"ג דנגמר הדין (סנהדי מ"ד:) ובר"ג דמגילי (ג'.). פי' שלא הקים המשכן אותה הלילה ולא הקריבו תמיד ונאסרו ישראל אותה הלילה בתשמיש המטה דגמירי (עירוי שם) דכל זמן שארון ושכינה שרויין חוץ ממקומן פי' חוץ ממשכן ישראל אסורין בתשמיש המטה. [אחי"ה וכן ביצ' י"ב: שנשחטו מהיום . . . שחיטתן מאמש. ב"מ ס'. שמרים של אמש. סנהד' מ': אמש הרגו. ירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ד, ירו' נדרי' רפ"ח ד"מ ע"ד אמש הייתי יותב ושונה. פסיקת' רבתי פי"ז מאמש ועד חצות. בענין גזרת המלה עיי' ספרנו על העתקה פרסי' של ריב"י טאווס צד שמ"ד].

אֱמֶת (Wahrheit) אמת תפשיה להאי כפ' היה קורא בגמ' ואלו הן בין הפרקים (ברכו' י"ד:). פי' דומה זה כאילו שיחת אמת אמת אוחזתו כדרך ששיחת המלה אוחזת השוטים כדאמרינן במי שאחזו קורדיקוס (גיטי' ע':) ודילמא שיחה (לפנינו שיחיא) דלאו נקטיה א"נ דהין הין נקטיה. באמת החזן רואה מהיכן התינוקות קורין (שבת י"א.). באמת אמרו האשה החוגרת בסינר בפ' המצניע (שם צ"ב:) כל באמת הלכה למשה מסיני (שם בגמ') כמפרש בס"פ הזהב בגמ' באמת ביין התירו לערב קשה ברך מפני שמשביחו א"ר אלעזר עדה [כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ועיי' רש"י ב"מ ד"ה עדה, ושאר דפוסי הערוך וכ"י ב"ר הדה] אמרה כל באמת הלכה למשה מסיני הוא (ב"מ ס'.) ובפ"ק דירו' בשבת (פ"א הל"ו ד"ג: ועיי' עוד ירו' שבת פ"י הל"ד די"ב ע"ב, ירו' תרומ' פ"ב הל"א דמ"א: ירו' כלאי' פ"ב הל"ב דכ"ז ע"ד; ירו' נזיר פ"ז הל"ג דנ"ו ע"ג) ובפ"ב בכלאים (משני ב'). [אחי"ה ושם אית' באמת אמרו אבל רבינו בלי ספק כיוון על ירו' כלאי' פ"ב הל"ב דכ"ז ע"ד. וראיה לדבר שבכל ערך נגרר רבינו אחר הירושלמי. שלפנינו בבבלי שבת י"א. אית' באמת אמרו החזן רואה היכן וכ' אבל ביר', וכן במשניות נאפולי ופיזרו, כגירס' רבינו וכן בשבת צ"ב: ובב"מ שם אית' לפנינו כל באמת הלכה היא ורבינו לפי גירס' כ"י[1]) גורס הלמ"מ כגירס' הירו' בכל מקו' שציינתי. ופליאה שבעל חות יאיר שהאריך בתשוב' קצ"ב בעניינינו לא הרגיש בזה שרבינו נגרר אחר הירו' בערך שלנו וגם לא הרגיש בזה מהרז"ף במבה"י קמ"ח: וכבר כתבו המפרשי' שהך הלמ"מ לאו דוקא עיי' רש"י ב"מ ס'. וברע"ב תרומ' פ"ב מ"א. והרמב"ם בהקדמתו לס' זרעי' מנה הנך דתרומו' פ"ב, שבת י"א. וב"מ שם בין הדינין אשר נא' בהם הלמ"מ ובלי ספק מאשר הלך בדרך הירוש'. ועיי' עוד הליכות עולם שער ה' פ"ג ד"ה עדות הלכה, כללי גמר' למהר"י קארו על הליכו' עול' יבין שמוע' דצ"ג.] אמת מלבנן לבוני בשבת בגמ' דהבונ' כמה יבנה (שם ק"ד. ושם אי' מלבן לבוניה. ועיי' עוד ע' לבן ד' שגם שם גורס ככאן וכן בכ"י מ' מלבן לבני, ולבוני עיי' ד"ס שבת ק"ב:). פי' רחב מלמטה כמו לבינה שקר כל אות אחדא כרעא קאי. אמיתה[2]) של תורה בספ"ק דמגילי' (ט"ז: ירו' מגילי פ"א ד"ע.). פי' לכן כתיב (אסתר ט', ל') ואמת, ללמדך שצריכה שירטוט כאמיתה של תורה. פי' כמזוזה שהיא אמיתה של תורה כדגרסינן בהקומץ רבה בגמ' דשתי פרשיות של מזוזה (מנחו' ל"ב:) אמר רב כל מזוזה שאינה משורטטת פסולה ועוד (לפנינו אי' ורב בנימין בר חלקיה דידיה אמר) שרטוט של מזוזה הלכה למשה מסיני. [אחי"ה פי' של רבינו כפי' ר"ח ז"ל הוא עיי' תוספות גיטי' ו': ד"ה אמר ותוספ' סוט' י"ז: ד"ה כתבה שכתבו כן בשם ר"ח ז"ל ובמנחו' שם ד"ה הא לא הזכירוהו בשם. — ובענין אמיתה עיי' שבועו' ירוש' פ"ו דל"ז. אמיתן דברים. במ"ר פי"ב אמיתה של תורה זיין הוא לבעליה]. ורבנן היכי (אמרי) [וצ"ל עבדי] א"ר יצחק א"ר אליעזר מתוך שיודעין בהקב"ה שהוא אמיתי[3]) לא כזבו בו בר"ג בא לו כהן גדול (יומי ס"ט:). [אחי"ה וכן ירו' ברכו' פ"ז הל"ג די"א ע"ג וירו' מגי' פ"ג הל"ז בסוף דע"ד ע"ג ובמקומות אלה וכן בכ"י מ'. עיי' ד"ס יומ' ק"ב. כתוב א"ר יצחק א"ר אלעזר כגירס' רבינו אבל ביומ' אי' בדפוסי' א"ר אלעזר]. פי' רבנן ירמיה ודניאל היכי עבוד שלא אמרי גבור ונורא לא כזבו בו ולא רצו לומר בו אלא אמת. [אחי"ה מאמרי הש"ס בענין אמת ראה ברכו' ה': י"ב. י"ד: שבת נ"ה. ק"ד. פסחי' קי"ח: יבמו' ק"ה. סוט' ט': ל"ה. קידוש' ל"א. ב"ק ל"ח. ב"מ ע"ה: ב"ב ע"ד. סנהדר' קי"א. אבות פ"א, פ"ה. אדר"נ פט"ו, פל"ח].

* **אָמַת, אַמְתָא** (= امات בל"ע פי' יסוד Fundament, Unterbau) ברכו' י"ח: זיל שקלינהו באמתא דריחיא וכ"ה הגי' בכ"י עיי' ד"ס ברכו' צד מ"ד: ורבינו הביאו בע' אם ד' (ואצלינו בע'

---

[1]) בציון לב"מ אי' גם בדפ"ר ופיז' ווניצי' כדפוסי הש"ס בבלי. [2]) המשך הע' וכ"ה לנכון בדפי' אמשי' ופראג אבל בשרפ"ע בטעות התחלת הע' [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בנוסחאות הש"ס בדפוסי' ובכ"י אבל בדפ"ע בט"ס הגי' אמת.

אַם כ׳) ופירשו תפיסת הריחים ול״נ שהתי״ו שרשית היא ומל״ע נגזרה וטעם המלה יסוד הבנוי והוא מל״מ (ישעי׳ ו׳, ד׳) א מ ו ת הסיפים. ורס״ג העתיק בטוב טעם ודעת ملابن = מלאבן כלומ׳ יסוד הבנוי תחת המשקוף ולזה כיון רש״י ברכו׳ שם בפרושו: כל בנין מושב הריחיים קרוי אמת הריחיים ע״כ וכן קרוב לזה פי׳ רד״ק בס׳ השרשים סוף ע׳ אם: אטות הם הפנות אשר על המזוזות מַזה ומזה והמשקוף נשען עליהם ע״כ. ואמת היא בסים ויסוד שבו מונחים הריחיים שנקראו אסטרוביל (עיי״ע) ולזה מסכים פי׳ רה״ג לסד״ט ד״מ שפי׳ ועל האיסטרובל (זבים ד׳, מ״א) פי׳ כבר פירשו בשאילות איצטרוביל אמת הריחיים הוא מקום שנופל בו הקמח ומשום הכי כשיחשב עליהן הרי הן כקרקע ובטלין הלין מי גשמים לגבי האיצטרוביל כי ה י א בסים ל ר י ח י י ם ה ת ח ת ו נ ה עכ״ל. ועיי׳ עוד ע׳ חמרא וע׳ אסטרוביל. ובע׳ אריא גרס רבינו ג״כ במ״ק י׳: אמתא דריחיא ע״ש.

אַמְתָא (פי׳ בל״ם כמו גֹּמֶד בל״ט = Ellenbogen) סוכ׳ ח׳. גברא באמתא יתיב, וב״ב ק״א: עיי״ע אלכסון. יומ׳ ט״ז. פלגא דאמתא. ירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ב ע״ג אמתא אישתא ופלגות אמתא תלתא. וקבוץ חולי׳ נ״ט: אמהתא ועיי׳ עוד ע׳ אַמָּה.

* אֲמִיתִּי (wahr, wahrhaftig) עיי׳ ע׳ אֱמֶת וב״ר פ״ע אין אתם אומרים יעקב אמיתי, שם פע״ח אפשר יעקב אמיתי ומרמה בו.

אֲמִיתָּא (בל״ר ויו׳ מין עשב וריחו נודף ונקרא Münze, פי׳ בלא״ש mentha = μίνθα-η, Minze) וכן באמיתא וכן בפיגם [πήγανον עיי״ע פגם א׳] ס״א מינתא והוא בע׳ מ׳. [אחי״ה בכ״י א״פ ובה״ף הגירס׳ אמינתא אבל כ״י רי״ף אמיתא עיי׳ ד״ס שבת קמ״ז. וכן בשבת ק״מ. מאי אמיתא ניניא עיי״ע נ נ י א א׳ וע׳ נענע. ובכ״י א״פ ברי״ף כ״י ובהא״ש דפ׳ וויניצי׳ אית׳ ג״כ אמינתא עיי׳ ד״ס שם קס״ה.]. פי׳ בלע״ז מינטא [בלאי״ט menta] כמשמעו. [אחי״ה וכן פי׳ רש״י שבת קכ״ח. ד״ה נינא מינטא״י ובדפ׳ שונצינו וקראקא מינטא והוא בל״צ menthe ועיי׳ ג״כ פ״ה מ״ח כלאים שפי׳ שם הרמב״ם . . . . ו נ ע נ ע רחב העלין ובלע״ז מינטא.]

* אֵימָת, אֵימָתַי (בל״ם אֵמַת, אֵמַתִי כמו מתי בל״מ מלת השאלה לדעת הזמן wann, wenn; wann?) ירו׳ ב״ק פ״ג ד״ג ע״ד אימת דמתיבין ומסייעין ל״ר יוחנן, ע״ז נ״ג: כל אימת דבעינא לה. נדה ס״ו. כל אימת דהות סלקא וכ׳. חולי׳ י״ז. אימת אילימא וכ׳. שביעי׳ פ״ב, מ״א עד אימת. שם פ״א משנה א׳ עד אימתי; ברכו׳ פ״א מ״א מאימתי קורין וכ׳ עיי׳ ע׳ מתי.

אֲמַתְלָא (פי׳ مثل וברבים امثل בל״ע פנים לדבר וטעם ועיקר Aussehen, Form, Begründung) אי זו היא אמתלא בס׳ משנה דגיטין (פ״ה:) ובפי׳ האשה שנתארמלה בכתובות (כ״ב.). פי׳ בגמ׳ דסוף גיטין (פ״ט:) רב זביד אמר במקום אמתלא חוששין לאמתלא כלומ׳ יש פנים לדבר שיצא עליה קול שהיא מקודשת א ע״פ ש א י נ ה [כ״ה בכ״י ה״ב] כגון ההוא מעשה באשה אחת שהיתה גדולה בנוי וכ׳ בכתובו׳ בפ׳ האשה שאמרה אשת איש הייתי עד כיון שנתנה לדבריה נאמנת (כתו׳ שם וירו׳ כתובי פ״ב הל״ה דכ״ו ע״ג) ולא תאמר שכל אמתלא צריך הדבר להישמע ולהיאמר אלא א״כ יש מקום שמראה הדבר שיש שם אמתלא כגון זה המעשה וכי בעבורו יצא הקול אע״פ שלא נשמע אמתלא בהדיא אמתלא היא. א י ת י ב י ה [1]) ובלבד שלא יהא שם אמתלא דבעינן אמתלא להישמע בהדיא. ופריק אימא שלא יהא שם מ ק ו ם א מ ת ל א [2]). וסייעתא דסייעיה רב כהנא לא קמא ולא דמ״א לנתקדשה ואח״כ בא בעלה וכ׳ למקום אמתלא. וביון דמקשי ומפרק על דרב זביד ש״מ הילכתא כוותיה. [אחי״ה נשמע מזה שרבינו הלך בשיטת הרי״ף דס״ל דרב זביד פליג עליה דרבה בר רב הונא דלא כפי׳ רש״י ז״ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליג וז״ל של הרי״ף אמר רבה בר רב הונא וכ׳ ורב זביד א׳ במקום אמתלא חוששין לאמתלא והאי דקתני ובלבד שלא יהא שם אמתלא מקום אמתלא קאמרינן ומסתברא כותיה וכ׳ וגם הרמב״ם על דרך הרי״ף פי׳ עיי׳ הר״ן שם.—ובירו׳ בכל מקום הגירס׳ מתלא וזה ראיה לפי׳ שכתבתי. ועה״ק פי׳ אמתלא ט ע ם ל ד ב ר י ה וזה ממש הוראת המלה בל״ע אולם י״ל שמחבר של עה״ק מעצמו פי׳ כן שראה פירש״י לגיטי׳ וכתוב׳ שפי׳ אמתלא: משל ו ט ע ם.]

* אַמַתְלָאֵי (שם פרטי לאשה אולי ל״י באותיות הפוכות Ἀμαλθεία) ב״ב צ״א. אימיה דאברהם אמתלאי בת קרנבו אימיה דהמן אמתלאי בת עורבתי ובפדר״א פכ״ו: ושם מת תרח אביו ואמתלאי אמו. והרב המנוח ר״י בעער חיי אברהם צד צ״ו והרב החכם מוהר״ר משה גידעמאן בספרו

[1]) כ״ה רק בכ״י ה״ב ובדפ״ר אבל בשרפ״ע נשמט ועי״ז זה אין להמאמר מובן. [2]) כצ״ל וכ״ה בכ״י ה״ב וכן הוא בסמוך קרוב לסוף הע׳ וכ״ה שם בגיטין.

היקר רעליגיאנסגעשי. שטודיען צד מ"א האריכו בדבר.

אֶמְתָּנְטִין = אֶפְּתָּנְטִין (צ"ל אֶפְּתָּכְטִין siebzig = ἑβδομήκοντα) בילמדנו אספה לי שבעים איש (במדי י"א, ט"ז. בתנחומי ליתי, וכן ליתי בילקי שם במדי רמז שתל"ו שכן אי' כנגד ע' נפש שירדו למצרי') למה שבעים כנגד אמתנטין של ישראל של שבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה (עיי' דברי' י', כ"ב) ס"א אפתנטין. [אחי"ה וכתב בעכ"כ גם בו היתה יד הטעות וצ"ל אפתכטין שבל"י ענינו שבעים וכן ישנו בשאלתות ובא מפורש בפסיקת' על הפסוק הנז' שבעים כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. עכ"ל. אפתכטין צ"ל אפתמכטין [1] ומ' נשמט.]

* (אַמָתוֹ כבר דברנו בה בע' אם ג' כי שם מקומו ומעתיק אחר או רבינו בעצמו מצא תשובת ר' האי גאון אחר גמר כתיבת ע' אם וציין מקום הע' אחר פרק אם ושבשתא כיון דעל על.)

אַיִן (nicht, nichts) אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר בפ' נערה שנתפתתה בגמ' האב זכאי בבתו (כתו' מ"ו:) ובר"ג דקידושין (ג': ד'. ירו' דקידו' פ"ב הל"ב) בכסף מנלן שהוא לאב שנא' (שמו' כ"א, י"א) ויצאה חנם אין כסף, מכדי כתב ויצאה חנם אנן ידעינן דבלא כסף משמע אין כסף דכתב רחמנא למה לי אלא ללמד אין כסף לאדון זה כשיוצאה מרשותו אבל יש כסף לאדון אחר ומנו אב, ואסיקנא (כתו' שם וקידו' ד'.) האי קרא יציאה דכוותה קא ממעט לה לזו הבת שלא תזכה בקדושיה. פי' כשם שיוצאה מרשות אדון בימי הנעורים יוצאה וחוזרת לאביה כי עודה קטנה ואינה יוצאה וכשיוצאה בימי הנעורים ואין לאדוניה כסף כך כשיוצאה ברשות אביה בימי הנעורים כסף קדושיה לאביה. ואקשינן והא לא דמיא יציאתה מרשות אדון היא יוצאה לגמרי לא נשארה לו רשות כלום ויציאתה מרשות האב בקדושין עדיין נשאר לאב בה רשות מסירה לחופה ופרקינן מיהא מלתא כבר נפקא לה לגמרי דאמר מר אין אדם מוכר בתו לשפחת אחר אישות. [אחי"ה לית' בזה הלש' לא בכתו' ולא בקידושי' אבל כך אית' בירו' קידושי' פ"א דנ"ט ע"ג תני מוכר הוא אדם את בתו לאישות ושונה לשפחות ושונה לאישות אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר אישות. ומקורו בבבלי קידושי' י"ח.].

וי"א מהפרת נדרים מיהא נפקא לה מרשותיה דתנן (כתו' ל"ט. מ"ו: יבמו' כ"ט: קידו' ד'. נדרי' ס"ו: ע"ד:) נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה והאי אין כסף מיבעי ליה לכדתניא (קידו' ד'. ירו' קידו' פ"א הל"ב) ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות ודייק רבינא מדכת' קרא אין ביו"ד ולא כתב אן הסר בלא יו"ד דרשינן ליה לאו והין. [אחי"ה והיותר קרוב שדרוש אֵין כמו אִין בל"ס פי' הן עיי"ע אִין ב' ובאיכ"ר פ' אין לה מנחם ופ' פרשה נקט ר' לוי הכלל „כ"מ שנא' אין הוה לה" ושם אי' דוגמאות ע"ש. ועיי' בב"ר ס"פ ל"חובמ"כ] .לאו אין כסף לאדון זה הין יש כסף לאדון אחר ומנו אב. וכי האי תנא דתניא וזרע אין לה (ויקי' כ"ב, י"ג) אין לי אלא זרע כשר יש לה זרע פסול אין לה עיין עליה אם [2] יש לה אפי' זרע פסול. [עיי' ירו' סוט' פ"ד הל"ב די"ט ע"ג ותוספ' קידוש' ס"ו: ד"ה ולזרעו ועיי' לעיל ע' איין.] זה פי' ר' חננאל זק"ל. [אחי"ה הביאו התוספ' כתוב' מ"ו: ד"ה יציאה וקידו' ד'. ד"ה יציאה וכן הזכירו רש"י לכתוב' שם ד"ה יציאה דכוותה בשם „ואני שמעתי" וכן בקדושי' ג': ד"ה ויצאה חנם ע"ש]—. אין לו מוח בקדקדו בהלכ' ראשונ' ביבמות (ט'. ירו' יבמי' פ"א הל"א ד"ב ע"ג) ובמנחו' פ' התודה היתה באה בגמ' דולד תודה ותמורתה (מנחו' פ':). בשתיהן רבי אומר לו ללוי. אין מוסיפין על המדות יותר משתות בס"פ המוכר את הספינה (ב"ב צ'.) וכן כל המימרא בר"ג דכל התודה באה ה' סאין ירושלמיות שהן ששה מדבריות (מנחו' ע"ז.) ומסקנא מנה מאתן וארבעין הוו כיצד עשרים שקלים כ"ה שקלים חמשה עשר שקלים הא ששים שקלים וכל שקל ארבעה דינרין הא מאתן וארבעין ומנה אינו אלא מאה דינר אלא ש"מ מנה של קודש כפול היה והוא ר' דינר והוסיפו עליו שתות מלבד הקרן ועולין מאתן וארבעין. [אחי"ה כ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב שם עיי' ג"כ פירש"י למנחו' הנ"ל שפי' שוה לפי' זה]. אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא בפ' שלשי' שאכלו כאחת בגמ' דנשים ועבדים (ברכו' מ"ח:) [עיי' יומ' ל"ח: מ"ק כ"ח. שבת ל'. ילק' שמוא' רמז ק"ה ילק' תהלי' רמז שתל"ה ועיי' עוד ירו' יומ' פ"ג הל"ט דמ"א: ואין אדם נונע במוכן לך]. פי' שהיו מדברות אליו כל כך כדי שלא יהא אצל שמואל עדיין ויקבל המלכות לפי שעדיין לא נפסקה מלכות שמואל ולא חלה מלכות שאול. תניא א"ל ר' אליעזר לר' יהושע אתה לא שמעת אלא אחת אני שמעתי ארבע [בנדה אי' הרבה בט"ס אבל

[1]) ופי' של רימ"ז בט"ר ח"א, קס"ו אין נ"ל. ובעל צמח דוד מצדד שתי נוסהאות ופותרם: מ י ו ח ס י ם, ויפה היתה לו שתיקתו. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס אבל אם.

היטב סיים הלכ' כר"א בארבע] אין אומרין למי שלא ראה את החודש יבא ויעיד בפ"ק. דנדה בגמ' דר' אליעזר (ז':). ובפ"ק דסוט' בגמ' דאבשלום (י"א.) [כי אמר] אין לי [1] בן בעבור הזכיר שמי (שמואי ב', י"ח, י"ח) ולא הוו להו בנין והכתיב (שם י"ד, כ"ז) ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת א"ר חִסדא בר אבדימי שלא היה בן ראוי למלכות. [אחי"ה בנו"נ בסוט' שם בן הגון למלכות. ובכנויים נמצא הרבה מאוד בש"ס לדוגמא ברכו ט"ז. א י נ י שומע לכם: ב"מ צ"ז: איני יודע (כמו אין אני). סוט' פ"ה מ"ה או איני מצפה. גיטי' נ"ד: א י נ ו נאמן (=אין הוא). ירו' נזי' פ"ו דנ"ה. אינו דין שנעשה וכ'. סוט' פ"ו מ"ג אינו דין שלא תתקיים. ושם: א י נ ה (=אין היא) מתקיימת. ירו' ב"ב ספ"ח דט"ז ע"ג וירו' גיטי' פ"ז דמ"ח ע"ד אינה היא איסרטה (איסרתה!). סוט' פ"ח מ"ג ואלו ש א י נ ן חוזרין. ושם מ"ד אינן מספיקין מים ומזון (כמו אין הם)].

אָן (Ohr פי' אוּנָא כמו אוּדְנָא שאות ד' נבלעת) מפיקנא לך ר' יעקב מאוניך בפ' הבא על יבמתו בגמ' דאנוסת חבירו (יבמ' ס':) מפיקנא לך רב חיננא מאוניך בר"פ (המוכר את הספינה) [צ"ל יש נוחלין] (ב"ב קי"א.). פי' אם אינך מקשיב לדברי אלא נתלה אתה ברב חיננא אנא משמתנא לך עד שתסיר דברי ר' חיננא ולא תהיה מטה אזניך לדבריו. פ"א אני מיסרך שלא תזכיר שמו לעולם. [אחי"ה וכן חולי' ק"ה: כי אותביה באונאי. שם ל"ח. לאזוזי אוני. ב"ר פמ"ה אם אמר לך חד אוניך דחמר לא תיחוש תריין עתיד לך פרובי עיי' ע' עתר ג' וילק' לך לך ע"ט. — ובהשאילה אזן ל כ ל י (כמו מקואו' י', ג'. עיי' ע' אזן) גיטי' ס"ט. אונא דזיקא. שבת ק"ח. אונא דחצבא (עיי"ע פטר ג')] (א"ב מאונך כמו מאודנך ואות ד' מובלעת). אוני (Lungenläppchen) דסריכן להדדי בגמ' דהריאה (חולי' מ"ו:) פי' ר"ח (שלא כסדרן). [אחי"ה וכ"ה באו"ז הלכ' טרפות סי' תי"א ח"א צד נ"ד ע"ד בשם הערוך אבל מתוספו' חולי' ובחי' הרש"בא שם נראה שצ"ל כסדרן] קבלה רב מפי רב אפי' סריכי תרתי אוני באמצע ועיקרן מפרקי מהדדי טרפה וכש"כ אם דבקות זו ע"ג זו הראשונה [2] עם השלישית דודאי טרפה והגאונים כתבו כיון דחרא סריכה על חברתה היא מרביצה ומרבעתה [עיי' תוס' שם ר"ע מ"ז.] ולא אכפת לן בהאי סרכא דהיינו רביעתיהו וכן אית' לבהמה בחיים ואפי' בדלא סריכן דחקן אהדדי וכשרה. [אחי"ה וכן חולי' מ"ו: מ"ז. ה' אוני אית לה לריאה. שם נ"ט: בין אונא לאונא. פי' אונא כמו אודנא של מעלה ואוני הם כנפי הריאה שדומות לאזנים וה' אונות יש בריאה ושתי א ו מ ו ת. ושם זה אין נזכ' בש"ס עיי' רש"י ותוספ' ד"ה היינו וחדו' הרשב"א בסוגי', וכתב בעע"מ קט"ו „ל"ב אומות היה באבנט והיה מעקמו לכאן ולכאן, שהש"ר פסוק מבעד נראה מלש' אומה של ריאה" וכשגגה יצאה מלפני השליט וגיר' מוטעת אירעה לו וצ"ל ל"ב אמות. עיי' ירו' יומ' פ"ז דמ"ד: ויק"ר פ"י אבנט ל"ב אמה היה בו].

אָן (=אֲנִי ich) אני והוא הושיעה נא בפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ה.) פי' הדברים אמורים כדכתיב (ישעי' ס"ג, ט') בכל צרתם לא צר ומפורשין במגילת איכה בסוף גדע בחרי אף (ב', ג') אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני עמו (צ"ל עמי) אנכי בצרה (תהילי' צ"א, ט"ו) בדין הוא שאהא עמהם בצרה הה"ד (איכי שם) השיב אחור ימינו, ואמ' (תהלי' קל"ז, ה') אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני ובסוף גילה לדניאל הה"ד (י"ב, י"ג) ותעמוד לגורלך לקץ הימין עד קץ נתתי לימיני כל זמן שימיני משועבדת בני משועבדים גאלתי ימיני גאלתי בני הוא שדוד אמר (תהלי' ס', ז'; ק"ח, ז') למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו. [אחי"ה בנוסח אני והוא הושיעה נא הרבה שינויים הן. בירו' סוכ' ד', ד' אני והוא הושיעה נא אני והוא הושיעה נא. וכן בגמ' שם דנ"ד ע"ג ובויק"ר פ"ל וילק' תהלי' קי"ח רמז תתע"ה גרס רק פעם אחת. במשניות ובמשנ' של תלמוד בבלי אני והו הושיעה נא פעם אחת ובכ"י מ' שני פעמים (עיי' ד"ס שם ס"ט:) וכן גרס רש"י ז"ל ופי' בגימטרי' אנא ה' ר"ל יהוה ועוד משבעים ושתים שמות וכ' וכתב עליו הרשב"א בחי' אינו נכון שא"כ הל"ל אני והו בלא אל"ף ובכל המשניות חדשות גם ישנות ובכל הספרים כתוב באלף וכ'. ונ"ל שהדין עם רש"י ז"ל שגם בלא אל"ף הגירס' כמוכח. ושני הפירושים האלו נמצאים ג"כ בפי' של רע"ב. ובענין הפי' עצמו שמעתי מפי ידידי מהר"ר יחיאל יוסף גאלדבערגר נ"י וז"ל: אם ננתח הו' מן והו לא' וה' (העולות ג"כ למספר ו') והא' נקרא עם האנ' שלפניו בלי י' כלומר אנא. והי' מן אני עם הה' מן הנתוח לוה של אחריו נמצא מפורש את השם הנכבד במלואו אשר חשבונו בצירוף אותיותיו עולה למספר ע"ב כי הי' = 10; י"ה = 15; יהו = 21; יהוה = 26 עולות לחשבון במספר ע"ב. וזה כונת השם של ע"ב. עכ"ל. אבל לרבינו דעת אחרת היתה בו ודרש כמו בירו' סוכ' שם: אני והוא הושיעה נא אני והוא הושיעה נא א"ר אבהו לך לישועת' לנו. ובשמואל רבתי ספ"ד אית' כי שמחתי בישועתך א"ר אבהו זה אחד מן

[1]) בדפ ע הגי' אין לו... שהזכיר שמו. [2]) בכ"י ה"ב הגי': או הראשונה עם השלישית וכן הובא באו"ז הלכ' טרפות סי' תי"א.

המקראות שישועתן של ישראל ישועתו של הקב"ה. וכעין זה דרש הוא (ירמי' מ', א') ואני (יחזק' א', א') על הקב"ה עיי' ילק' ירמי' רמז שכ"ז והוא אסור באזיקי' כביכול והוא . . ודכוותה ואני בתוך הגולה . . כביכול אני והוא עיי' תוספות סוכ' שם ד"ה אני. ובפ"א של רע"ב נמצא ג"כ הך דרש שעליו סובב רבינו. אבל לפנינו במגיל' איכה נוסח' אחרת היא עי"ש. וכן מורה אני על הקב"ה במאמרו של הלל בסוכ' נ"ג. אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן זאת היא גירס' אמיתית בכ"י מ'.
עיי' ד"ס שם דפ"ו הער' ה'].

1 אָן (= אוֹנוֹ, אוֹנֵי, אוֹנָה, אוֹנִיתָה פי' בל"י ὤνησις, ὦνος, ὤνη מכירה ושטר מכירה (das Kaufen, der Kaufpreis, Kaufbrief. כותבין עליו אונו אפי' בשבת [בפ"ק דגיטין] בגמ' דר"מ אמר (גיטי' ח':) ובר"ג דקידושין (ו':) בד"א בשלא כתב עליו אונו [אבל כתב עליו אונו] זה שחרורו. ובס"ג דמי שמת (ב"ב קנ"ד:) [והוציא זה את אונו]. אונות ושטרות יוצאות על שמו בחזקת הכתים בגמ' דולא לאב (שם נ"ב.). שניהם באוני [1] אחת ובטימי אחת (כ"ה בד' אמ' וכ"ה בע' טם ג') בב"ר בוהארץ היתה תהו ובהו (רפ"ב). [אחי"ה וכן ירו' ב"מ רפ"א ד"ח. נכתבה אונו. גיטי' מ"ג: פ"ה: מאי אונו . . . לכשתברח ממנו אין לי עסק בך. ירו' פסחי' פ"ד דל"א: מיסתיוסים (μίσθωσις פי' שכירה) כאוני. ירו' קידוש' פ"א ד"ס ע"ג בכסף על מנת לכתוב לו אוני לא קנה עד שעה שיכתוב אוני . . ב"ר ספע"ט ומי כותב את האונה יו"ד ה"א כותב את האונה ומי מעיד על האונה י"ה מעיד על האונה.]. אוניות וזימיות בפסיקתא דר"ה (דקנ"א.) ובתי"ר בנפתלי אילה שלוחה (בראשי' מ"ט, כ"א) אוניתא דחקלא [2]. [אחי"ה כ"ה בכל כ"י ודפ"ר, ובשדפ"ע בט"ס ע"ש. ודע שבפסיק' דר"כ שם אי' הוניות וכן בילק' ירמי' רמז שי"ב בשם הפסיקת' ובתנחו' וילק' ויצא רמז קכ"א אי' ארנוניות וכן רוצה לתקן הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער בפסיק' שם הערה כ"ג ועיי' עוד במבוא הפסיקתא צד י"א סי' ה' וזה כשגגה שיצא מלפני השליט יען נגרר אחר שגגת הדפוסים. אבל במ"ע השחר (מוציאו לאור הרב החכם מהור"ר פרץ סמאלענסקין) שנה שלישית צד נ"ט התקין הרב החכם ר' שלמה באבער בעצמו עפ"י הערת מהרי"ל שעיק' הגי' בפסיקתא כגי' רבינו לפי נוסח דפ"ר ע"ש ובאמת כן אי' בב"ר קל"ס פפ"ד כמה אוניות נכתבו לו, ובמד' תהיל' ק"ד פסוק כ"ו אלו האוניות שהן עושין לישראל שהן מכתיבין עליהן בכל יום. וכן ביחיד אי' בירו' תעניו' פ"ד דס"ט. והוון משלחין אוניתא לבר ביתיה וכן באיכ"ר פ' בלע והוה כותב ומשלח אוניתיה וכ']. פי' אונו שטר המכר בל"י קורין אותו אונו [כ"ה גי' אמיתית של עה"ק, ובדפ"ע בט"ס ע"ש וכפי' של רבינו אי' ג"כ בפירש"י לגיטי' שם ורשב"ם לב"ב נ"ב. (אך הרמז על אוני בראשי' מ"ט, ג' דחוק) ובקידושי' שם פירש"י רק שטר].

2 אָן (פי' אֻנַן בל"ס עָיֵף ויגע abgemüdet; בל"ע أنّ, ‌أنين כמו אנח בל"מ ächzen והיינו אָבֵל; והשם אנינות בל"ס אונתא Trauer) האונן והמפקח עליו את הגל בפסחי' בפ' האשה בזמן שהיא בבית בעלה (פסחי' צ':). [אחי"ה וכן פסחי' פ"ח מ"ח אונן טובל ואוכל את פסחו לערב וכ'. חגיג' פ"ג מ"ג האונן ומחוסר כפורים צריכין טבילה לקדש. זבחי' פי"ב מ"א אונן נוגע (בקדשים) ואינו מקריב. יומ' י"ג: הורי' י"ב: זבחי' צ"ט. מ"ק י"ד: ב"ק ק"י. כ"ג מקריב אונן ואינו אוכל. ירו' יבמו' רפ"ח הל"א נשנה הרבה פעמים אונן. והנקבה אוֹנֶנֶת כתובו' נ"ג: והפעל אוננין סנהדרי' מ"ז: לא היו מתאבלין אלא אוננין שאין אנינות אלא בלב. ירו' חגיג' פ"ב דע"ח. והיו כל ישראל אוננין עיי' תוספ' חגיג' י"ז. ד"ה אף עצרת]. אנינות לילה לא שמיה אנינות בזבחי' בר"ג דטבול יום (צ"ט:). [אחי"ה וכן קידוש' פ': שעת אנינות. סנהד' ק"ט: עיי' במ"ר פי"ח אונן שישב באנינות. ירו' סנהדרי' פ"ב הל"א ד"כ. שאין אנינות לילה תורה . . והרי אמרו אנינות תורה וכ' —. דיני אנינות עיי' י"ד סי' שמ"א ושע"ה]. פי' [כמו] לא אכלתי באני ממנו (דברי' כ"ו, י"ד), ראשית אונו (שם כ"א, י"ז) בגמ' דהמפלת בנדה (כ"ג:). ומפרשינן מי שלבו דוה עליו אם ימות הרי זה בכור לאפוקי מן בהמה חיה ועוף דאין לבו דוה עליו אם ימות. [אחי"ה ומזה הענין השם אנינה. ירו' סנהדרי' שם וירו' פסחי' פ"ז דל"ה. אנינת לילה תורה. ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד מה בין אנינה ומה בין טומאה. . טומאה מצויה אנינה אינה מצויה. ירו' הוריו' פ"ג דמ"ח. אין אנינה אלא למת בלבד. ושם: איזו היא אנינה משעת מיתה עד שעת קבורה. ב"ר פפ"ה אונן שהביא אנינה לעצמו. מד' איכ' פתיח' אנינה מבפנים ואביל' מבחוץ. וגם מענין הזה ברכו' כ"ד: ב"ב כ"ג. אנינא דעתאי. חולי' קי"ב. אנינא דעתיה.

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס שנים בנים באו עם אחת ובכ"י ב"ר נשתבש ג"כ שנים בנים באונים אחת. [2]) בקצי' דפוסי' בט"ס דחקל, ובקצי' דהלק, וכ"ה בנוסח' התרג' ירו' ב' לבראשי' שם ועוד הפעם שם כ', י"ג.

פסחי' קי"ג: אניני הדעת. פי' מי שקצה נפשו ברבר ופי' תוספ' בב"ב שם ד"ה לדידי איסטנית [ἀσθενής] ולא היא אלא מלי אֲנַן שהוראתו בל"ס טרח ונלאה].

☞ אָן (בל' שומרוני לשון שאלה על המקום או הגוף והדבר wer, was, wo? ובלי שאלה wo, da wo) תרג' איה שרה אן שרה. [אחי"ה וכן ירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ד ההן סב לאן ליך . . הדה סבתא לאן ליך. ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד א"ל אן מן הדה צ"ל מן אן הדה כלומ' מאיזה כמו דאי' קודם זה מה הוא דין ב' פעמים. ויק"ר רפכ"ז אן דאת יהיב את משפע אן דאת מחי את מדקדק].

* אֶנָא (בל"ס אֱנָא, בל"ע انا ich) כמו אני בעברי הרבה בש"ס כגון ברכו' כ'. ב"מ פ"ד. אנא מזרע' דיוסף קא אתינא. ב"ק י"ז: אנא שנאי חדא ואת שני חרא. ב"מ ס'. ב"ב כ"א: אנא מפליגנא אמגוזי ואת פליג שיסקי. עי"ע שסקי. חולי' ב': נ"ד. כי אמרי אנא. ושם י"ט. אנא לא חילק ידענא ולא בילק ידענא. עיי' ע' חלק. ערכי' ל"א: אנא קדים אכיל ירוקה וכ' אנא לא נחיתנ' לעיבור'. ושם לימ' לי' אנא קדים שחין נורא וכ' עיי' ע' שחן א'. ע"ז נ': אנא לא נגר אנא ולא בר נגר אנא. חולי' צ"ג. אנא לאו טבחא אנא ולאו בר טבחא אנא. פסחי' ק"ה: אנא לא חכימאה אנא ולא חוזאה אנא. עיי' ע' חז. ובירו' נמצא עוד א נ נ א לחיזוק ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד דאננא משלים מדינתא. והקבוץ אנן. ברכו' ח'. אנן בדידן ואינהו בדידהו. מ"ד. אנן תברינן לה בבשרא וחמר' אתון וכ'. שם כ'. אנן דלא מתרחיש נים' . . אנן קא מתנינן בעוקצין . . אנן קא מצערינן נפשין . . אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם. עירובי' נ"ג. אנן כי סיכתא בגוד' לגמרא וכ' עיי' סך ט'. שם ס"ה. אנן פועלי דיממא אנן. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: דאנן הכא מאן הכא. ובהבלעת א': נ ן ירו' יומ' פ"ח הל"ג דמ"ה. מה נן קיימין . . אלא כי נן קיימין.

☞ 1 אִן (בל' שומר' אִן, בל"ס אֵן ובל"י אן כמו אִם בל' עבר wenn; אִינִי = אין הי=אין אִי פי' אִם היא wenn es ist, ist dem so?) תרג' ירו' של אם אין. אין ואיני מלה מורגלת בתלמוד כמו אם היא בתמיה או כמו לא היא). [אחי"ה ובפרט מורגל בתלמוד ירו'. עיי' מבוא הירו' ט'. ועיי' עוד ירו' גיטי' פ"ה דמ"ז ע"ג. ירו' מכו' פ"ב דל"א: אין תימר. ירו' כתוב' פי"ב דל"ה. אין אתי משיחא. מ"ד איכ' רבה פ' בלע אין אתי גבר פלוני. ירו' נזי' פ"ו דנ"ד ע"ד אִין כֵּינִי (=כֵּין אִי, כין הִיא). וגם אִן בלא יו"ד כמו אִין. עיי' מד' איכ' רב' פתיח' אִן את יתיב הכא . . ואן את אזל עמהון. קהל"ר פ' יש רעה: אן אתת ענתה מה אית בה ואן אתי מלאך המות וכ'. אִינִי הרבה בש"ס בבלי עיי' לדוגמ' ברכ' כ"ז. שבת ק"א: קכ"ז. חולי' צ"ו: מ"ק כ'.].

* 2 אִין (בל"ס אִין=הִין ja, jawohl!) כמו הן בעברי מלה מורה על קיום אמיתת הדבר והרבה בש"ס על דרך משל שבת קכ"ד: מעין מלאכתן אין מעין מלאכה אחרת ל א. שם קכ"ז. חמש קופות א י ן טפי ל א. ש ם: הני א י ן מידי אחריני ל א. כתוב' ס"ה. השתא אין מעיקרא לא. ב"מ צ"ח. חדא אין בעידן שאלה מתה. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג א"ל אין, וכן שם פ"ו ד"י: וירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד.

☞ אִינָא (נאצל מכינויי הגוף הָא, אֶהָא, איהא בהוספת הנו"ן אִנָא, אִינָא er, derjenige עיי"ע אֶהוּ) תרג' של הוא. שונא בצע יאריך ימים (משלי' כ"ח, ט"ז, עיי' ג"כ תרג' שם י"א, כ"ו) ואינא דשני טולמיא. ובל' רבים בדניאל (ב' מ"ד) די מלכיא אינון; ובירו' בכורי' פר' תרומ' והבכורי' (ב', ח' דס"ה:) דנון [לפנינו אי' דינון עיי' ע' אהו] מרין פי' דאינון אמרין ובל' נקבה אינין. [אחי"ה וה"א כמו בסורית אֵנִין, הֵנִין עיי' ירו' מגיל' פ"א דע"א. אילין אינין ועיי' עוד ע' הנון. ובמין זכר בל"ס אֵנוּן כמו הֵנוּן].

* אוֹנָאָה (מהפעל יָנָה בעברי לשון נגישה ולחיצה ובהפעיל הונה (עיי' יחזק' מ"ו, י"ח) וממנו אונאה Bedrückung, Uebervortheilung) ב"מ מ"ט: במשנ' האונאה ארבע כסף מעשרים וכ' עיי' ע' שתות. ושם נ"ח: במשנ' כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. ובגמ' שם ת"ר לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר אתה אומ' באונאת דברי' או אינו וכ'. ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד כל הנושא ונותן במנת שאין לו אונאה יש לו אונאה. הלכות אונאה עיי' ש"ע חו"מ סי' רכ"ז. בל"מ הפעל ינה נשתמש רק בקל והפעיל (הוֹנָה) אבל בתלמוד ג"כ בפיעל: אִינָה, בְנִתְפַּעֵל: נִתְאַנָּה ובירו' בְהִתְפָּעֵל: מִתְאוֹנָה על ד"מ ב"מ מ"ט: נ': תן לי מה שאיניתני. שם כ"ט: המאנה את הגר —. שם מ"ז: נתאנה לוקח נתאנה מוכר. שם נ': שנתאנה חוזר וכ'. ב"ב פ"ג: מי נתאנה לוקח וכ'. ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות.

* אוֹנִיתָא (מהוראת ערך הקודם לזה) ב"ב כ"ב, אוניתא דמלכא דאדום. שם: אוניתך. ויק"ר רפל"ג דרש אנך (עמו' ז', ז') על שורא דאוניתא.

* אוֹנוֹ (שם עיר בבנימין Ὠνώ) שם עיר בחלק בנימין בקרב לוד כנראה מד"ה א', ח', י"ב, נחמי' י"א ל"ה וכן שהש"ר פ' כשושנה ומד' איכ' פ' פרשה: לוד לאונו. מגילי ד'. (עיי' ערכיי ל"ב.) לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומ' מימות יהושע בן נון הוו. ובירו' מגילי פ"א הל"א ד"ע. לוד ואונו הן הן גיא החרשים. כתובו' קי"א: א"ר יעקב בן דוסתאי מלוד לאונו שלשה מילין [1]) פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים. מזה ראיה מופתי' שאונו ואוני אחד הוא וזה מה ששנינו בתוספת' שביעית פ"ז פגי בית אוני, עיי' ע' ביתיוני ששם אציין נוסחאות שונות ובתוכן בית ואני, בית ווני ונ"ל שצ"ל בית אוני. ומזה ניכרין דברי אמת של החכ' רעדיגער [2]) ששיער ששם עיר אונו היא בית אוניא [بيت اونيا] של ערביים. וכן בלא בית רק אוני נזכרה העיר ירו' גיטין פ"ד דמ"ו. אוני אסור (למסור את העבד שברח) אנטרים [3]) שרי אפרכורים צריכא. ועי"ש. ומן העיר הזאת היה חנניה ונקרא חנניה איש אוני סנהדי' י"א: עיי' ע' הבא.

* אוּנְיָא, אוּנְיִיא, אנייא (שם הפרטי לאמורא שבא"י) ירו' ערלה פ"א דס"א. תני ר' יהושע אוניא. ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג אי' אונייא ושם ע"ד אנייא. אולי היה מעיר אוני ומיוחס על שמה כמו חנניה איש אוני עיי"ע שלפני זה.

אֶנְבַּא [4]) (צ"ל אֲנִיכַּא, יַנְכַּא פי' בל"פ ينك תולעת של פשתן Flachswurm ונגזר מן ל"פ يانه זרע פשתן Flachssame) ת"ש אינבא חיה בגמ' דסתם נזירות בפ' שלשה מינין (נזיר ל"ט.), מיתחזי ליה כי אנבא בגמ' דמתריעין בסדר תעניות אלו [כ"ב: ושם אי' מתחזי איניבא, אבל בכ"י מ'— ד"ס ס"ו: — ומחזי כי אינבא ובכ"י ב' ומתחזי כחיטא!]. ס"א נבא פי' ביצי כינים כגון הא דר"ג ח' שרצים (שבת ק"ז:) הטפויים [כן גירס' כ"י מ' שבת הטפויין עיי' ד"ס שם ק"ח. ובדפ' טפויי] וביצי כינים. ופי' רב האי גאון זה דתעני' הגירס' כך היא כינבא והביא לו דומה אותו דנזיר ואמר שהן ביצי כינים האמורים בשמונה שרצים. ויש ששונים יאניכא ומפרשינן תולעת כדגרסינן בכיסוי הדם (חולי' פ"ה:) ר' חייא נפיל ליה יניכא בכיתניה וזהו העיקר. [אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר, אבל בכ"י ג"ג בט"ם ואניבא ולגי' רבינו האי גאון ז"ל י"ל כי מלת כינבא בהפוך אותיות ניבאך הוא ל"ע نباغ ביצי כינים של ראש. וגם לי נראה האחרון עיקר. וגירס' אמיתית יאניכא או יניכא בכ"ף כי כן גרסו כ"י ערו' ו"ו, ל"ד, ה"ב ג"ג וב"ר וכן אית' יניכא בחולי' כ"ח. וכן גרסו כל כ"י ערוך שלי יניכא בע' יניכא ובדפוסי' ט"ס יניבא. ובע' יניכא סיים ע' דפ"ר וכל כ"י „ועוד מפורש בע' אנכא" מכל זה תראה שעיקר הגירס' בכ"ף. וכן הוראת טעם יַנְכַּא בל"פ תולעת בכיתנא. וכן פי' רש"י ז"ל הולי' פ"ה: איניבא תולעת האוכלת פשתן טיי"ש בלע"ז צ"ל טיינ"ש Motten, teignes וכן פי' בהדיא חולי' כ"ח. ליניכא: לתולעת הגדלה בבגדי צמר שקורין טִינ"א. ובתעני' שם פי' רש"י ג"כ כפי' ראשון של ערוך וז"ל איניבא: תולעת ל"א כי אנבא לינדנא בלע"ז [Nisse, lentes] וכן לועזו התוספ' והן ביצי כינים עיי' רש"י לנזיר שם ולע"ז ג': ד"ה ביצי כינים ומזה תראה בעליל שרש"י ז"ל ראה דברי רבינו והשתמש בהם].

אִנְבָּא (פי' אֵבָא: פרי Frucht עיי"ע. ואות נו"ן נוספת) בדניאל (ד' ט', י"ח) אנביה שגיא, פי' פריו רב. [אחי"ה ועיי' אונקלס ויק' י"ט כ"ג; תרג' איוב ל"א, י"ב—. ובמ"ר רפ"ג אנבונין ט"ס עיי' ע' אלבינא].

אֶנְבַּג (בל"ס אַנְבַּג ובל"ר ambiga והוא כמו אנפק בל"פ نفاغ פי' כלי גדול לשתות בו grosses Gefäss) אנפק, אנטל בס"ג דחזקת הבתים (ב"ב נ"ח:) כתיב אפיתחא דקפוטקיא אנבג, אנפק אנטל זו היא רביעית של תורה. [אחי"ה וכן קידו' ע', לישתי מר אנבגא (עיי' ע' אנפק) ורש"י פי' שם: לשון אנפק היו שגור בפיהם. וגם כ"י ע' ה"ב גרס בע' שלנו אנפג וזה ראיה לפירושי מלש' פרסי'.

---

[1]) והחכם רילאנד בספרו פליסטינא תתקי"ג ציין כן בלי מראה מקום והחכם רוימער בספרו פלסטינא קל"ו הטיל בו ספק יען שלא מצא מקור לפי' של רילאנד ובל ידע שמקורו היה בכתובי' הנ"ל. [2]) במ"ע האללישע צייטונג 1842,566 עיי' ראבינזאהן פאליסטינא ח"ב שמ"ט. שנ"א. שס"ט. [3]) בלי כל ספק צ"ל אנטיפטרים וראי' שאין עליה תשובה מצאתי ברילאנד (שם צד רט"ו) שציין שתי ערים הסמוכות Ὀνοῦς, Ἀντιπατρίς והן הנה אונו ואנטיפטרים של ירושלמי. [4]) ויותר טוב היה לסדר המלה בע' אניכא ע"ש נוסח הכ"י ודפ"ר בפנים שגרסו ועוד מפורי בע' אנכא אבל בע' יניבא ובנבא ג"י הדפוסי' ג"כ בבי"ת.

והתוספ' ב"ב שם ד"ה אנבג במחילת כבודם טעו לפרש דאנבג ואנפק הם משקים! (א"ב עיי' ע' נבג).

אֲנְבַּטָאוֹת (לדעת ר"ב צ"ל אנטכאות = ל"י ἐντείχιος לפנים מן החומות (innerhalb der Mauern) שמ"ר פר' הן אל ישגיב בכחו (קל"ס פי"ב) ירד הברד והיה עשוי אנבטאות אנבטאות, המפרש פי' כתלים ואֶנְטֶיכִיאוֹת-בל"י כתלים וחומות. [אחי"ה ויש להביא ראיה לפי' זה מילק' תהלי' ע"ח רמז תת"כ (ועיי' שו"ט ע"ח) כיון שבא הברד נעשה ככתל הזה. וכן ילק' שמו' רמז קפ"ה סרט לו סריטה אחת בכותל. ולי נראה שהוא ל"י ἀνάβαθρον Treppe, Stufe מקום מדרגה גבוה ואות רי"ש נשמטת וכן אית' ילק' אסתר ו' רמז אל"ף נ"ח ד"ה למי אפיקת כרוז . . . כל עמא יפקון להדין אנבטי דיהודאי דהוה נפיק למצלבא פי' כל אחד יעלה למקום גבוה לראות היאך יתלו את מרדכי. ולענין ש"ר ראה ע' פרטח' דרש מפסיקת' ושם אבאר אי"ה].

אֶנְבָּל (עֶנְבּוֹל = אֶמְבּוֹל = ἔμβολος der Klöppel (in der Schelle בזבחים בס"פ המזבח מקדש [בגמ'] מעיל כולו של תכלת (זבחים פ"ח:) ומביא ע"ב זונין ובהן ע"ב אנבולין ותולה [בהן] ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה. פי' אנבול כמו (פרה י"ב, ח') הזוג והענבול. [אחי"ה וכן אי' בזבחי' עינבלין עיי' ערכו וע' זג א' שגם רבינו גורס כך. ובירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד עשה להן אמבולי עיי' ערך אמבל. אבל כגירס' רבינו אית' בתוספתא כלים, ב"מ פ"א עשה לה האנבילים טמאין ניטלו אנביליהן טהורים וצ"ל אנבולים, אנבוליהן].

אַנְבַּקְרָאוֹת (= אַנְבַּקְלָאוֹת[1]) פי' בל"י ἀναφάκελος (Bündel, Pack כריכות של כלים על כתפיהן בגמ' המכיר כליו בפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ד: ושם אי' אנבורקראות). ס"א אנביקלאות. [אחי"ה כך היא גירס' אמיתית של כ"י ל"ד וב"ר. ושאר כ"י ודפוסי' גרסו אנברקלאות וט"ס היא כי אות י' ראשונה נתהוה בקולמוס איזה כותב לאות ר' ושבשת' כיון דעל על. ובבבלי ב"ק גרס גם באות ויו גם באות רי"ש! ושניהם היינו דפוסי ערוך וש"ס הקדימו לק' אות ר' מחסרון ידיעה]. תלמוד[2] ירושי' בהזהב (פ"ד א' ד"ט ע"ג) המחליף אמבורקלין באמבורקלין קנה [לפנינו אי' אברוקלון באמבירוקלין ושטה מקובצת על ב"מ מ"ז. הפליא לטעות בלישנ' דירו' שהביא אמכורו קלון באמכורו קלון]. פי' כריכות של יריעות נקראות בל"י אמבורוקלין וכן בלע"ז קורין אותו ברוקלי ויש שקורין טרצילו. [אחי"ה כ"ה בדפ"ר ונ"ל לתקן פרצי"לו = Bündel בלאי"ט כריכה fardello ובשאר דפוסי' טורנילו וכ"י ג"ג טורינלו ואות י"נ בהעדר קו האמצעי ט"ס וצ"ל צ' וכן כ"י ו"ו תורצלו. כ"י ל"ד תירצלון כ"י ב"ר תירצילו, עה"ק שנ"ב תריצלו. ומה שאי' בכ"י ה"ב תרכלו ט"ס תחת תרגלו — פי' של רבינו כריכות וכ' הם דברי ר"ח ז"ל עיי' בשט"מ הנז'. וראיה לפירושינו שמלה ל"י כרשמנו והוראתה חבילה שגם רש"י ז"ל פי' חבילות. וחחכם רימ"ז חקרו ממלת יונית ἐμβουρίκλον, כהוכחנו לעיל ע' אמבירוקלין, ואמ' שענינו מכסות של סוסים. אבל לשון אנבקראות של כלים יראה ששגגה היא, וכן שגג בענין אחר הרב הגדול שי"ר בע"מ קכ"ב ואין להאריך].

אִינְגַּד (פי' בלע"ע نكد מעט, קטן, ויותר טוב כמו אינדג בל"פ اندك (klein, wenig מסכ' גיטי' פ' הניזקין (נ"ח.) כמה מרחיקנא. [אחי"ה כן לפנינו בגיט'. ור"ב כתב רחיקנא ובע' פסתא ב' ארחיקנא] מדוכתא פלון [ר"ל מדברי' כ"ח, ס"א] א"ל אינגד פי' מעט. [אחי"ה כן הוא בלע"ע. אבל יותר טוב לתקן אינדג והוא בל"פ מעט וגם יגיד עליו רעו שגם פוסתא ל"פ היא עיי"ש. ושם אבאר אי"ה. ועיי' ע' אפוטיין, וע' אפסיין. ועיי' מהרי"ף עט"ש ט"ז].

*אַנְגְּטוֹם (שם פרטי לשר צבא רומי) ירו' סנהדרי' פ"א ד"ט: אנגטום הגמון ושם ע"ג אנטונינוס הגמון, ושם ע"ד אנטיגנס, ובמד"ר פ"ד הונגטים הגמון ובכורו' ה'. קונטרוקוס השר. והוא היה בן דורו של ריב"ז.

*אנגיטום בילק' תהלי' ס"ח רמז תשצ"ר ט"ס וצ"ל אוגוסטום עיי' ע' אגריקוס.

*אנגיטרים ירו' תרו' פ"ח דמ"ו ע"ג ט"ס עיי' ע' ארגנטין.

אַנְגְּלֵי (Engel, ἄγγελος, angeli) ושמים לא זכו בעיניו (איוב ט"ו, ט"ו) תרג' ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוהי. [אחי"ה וכן תרג' שמים (תהלי' נ', ד'; צ"ז, ו') אנגלי מרומא]. ובני עליון כולכם (תהלי' פ"ב, ו') תרג' היך אנגלי מרום כלכון. אין כמוך (באלים) [צ"ל באלהים] ה'. (שם פ"ו, ח') תרג' לית כר מינך באנגלי מרומא ה' (א"ב פי' בל"י ורומי' מלאכים).

*אנגלין ט"ס עיי' אנלגין.

[1]) וכן גרס באמת כ"י ל"ד גם בראש הע'. [2]) כ"ה לנכון בדפי' אמש', אבל בשדפ"ע וכן כ"י הגי' בט"ס תרגום.

*אֶנְגְרָא (פי' נהר Fluss בל"ס נְגַר ובל"מ נגר בנפעל ענין נזילה וכן בל"ע جرى fliessen) עירובי' ק', אניגרא. ב"מ ק"ז: ד' גרמידי דאניגרא דבני ניגרא כך היא לגירס' רבינו בע' נגר ה'. ב"ב י"ב: תרי ארעתא אתרי אניגרי כ"ה בדפ"ר ע' נגר ה'.

אַנְגָרָא (או מל"י ἀναγείρω = אָסַף einsammeln או מל"י ἀναγορά מה שאינו לשוק וא"כ אנגרא eingezogene, ausser Brauch gesetzte Münze) בר"ג דהזהב (ב"מ מ"ו :) תרג' ר' אבא (לפני' ר' אחא) בדינרי ניאקא ואנגרא חד שפסלתו מלכות וחד שפסלתו מדינה (א"ב בנוסחאות דידן כתוב אניקא). [אחי"ה בנוסחאות שלפני אנקא ובע' אנקא גורס ר"ב ג"כ אניקא אולי כך היה גירס' שלפניו כנראה מתוך פי' רש"י ד"ה תרגמא, שהזכיר אניקון, ורבינו גורס ג"כ נייקא עיי' ע' זה ושם סיים ככר פי' בע' אנגרא אולם פה לא פי' מאומה רק הביא דברי הש"ס. ולפ"ד היא מלה יוני' והוראתה מטבע שאינה עוברת לסוחר בשוק וכבר נאספה מהמון עם. וניאקא או נייקי נ"ל שהוא ל"פ ناك פסול ומזוייף ועתה נכון מה שאמ' הש"ס חד כלו' אנגרא פסלתה מדינה מאחר שאין לה ערך וחד כלומר ניאקא פסלתה מלכות מאחר שהיא מזוייפת. והרב דר' צוקערמאן במאמרו על מטבעות של תלמוד צד ל"ד פי' בע"א.

☞ אַנְגַּרוֹטִינָא (ἀγγαρευτής Frohneintreibung) פי' מין מס עיי"ע פרבגרון. [אחי"ה ספפ"ד בב"ר פי' הלך (עזרי' ד', י"ג) אנגרוטינא ובילק' תולדות רמז קי"א אנגרוטונ' והוא תואר מן השם אנגריא. פי' דבר שצריכין לאנגריא. ובריש אסתר הלך זו אנגריא. וב"ב ח'. פי' בארנונא].

אַנְגְּרֶבְטִים (לדעת רבינו סַבָּל Lastträger; ולפע"ד מערך הקודם לזה גבאי מס Frohneintreiber) ר' אלעזר בר ר' שמעון איתמני אנגרבטים. [אחי"ה כך גרסת כ"י וי"ו, ל"ד ה"ב וג"ג וכ"י ב"ר אנגברטים וצ"ל אנגרבטים וכן הוא בפסיק' דר"כ אנגרבטוס ובדפוסי הערו' ובכ"י אקספארד של פסיקת' בט"ס אנגרכטים. וראיה שגירס' אמיתית בבי"ת שהרי בדפוסים ראשונים של הערוך נסדרת המלה אחר אנגרא וקודם אנגרון] הוה מפיק עובדיה בפסיקת' דויהי בשלח (רצ"ב :) פי' כתף והיה סובל כל דבר על כתיפו כמו ארגטים דויקח קרח בילמדנו. [אחי"ה עיי' ע' ארגטים. ואין דעתי נוחה מפי' רבינו שלשון איתמני תורה שהיה ראב"ש באיזה פקודת ומשמרת של מלך ע"כ חויתי דעתי שהמלה ל"י כשרשמתי, פי' איש הממונה על אנגריא של מלך שהיא עבודת משא עיפה מוטלת על בני אדם לתקן דרכים וכיוצא וראיה לאמיתת דברי מב"מ פ"ג: ראבר"ש אשכח לההוא פרהגונא דקא תפיס גנבי וכו' אתיוה לראבר"ש וקא תפיס גנבי וכו' ומזה נשמע שהיה בעבודת מלכות רומית. ועיי' בפסיק' דר"כ להרב החכם מוהר"ר שלמה כאבער שם].

אָנְגָרוֹן (=אֶיְנָגָרוֹן בל"י οἰνόγαρον מין טבול מציר הדגים ודגים קטנים מעורבים ביין mit Wein gemischtes Garon von Salzbrühe und kleinen Fischen) אנגרון מיא דסילקא. [אחי"ה הוא سلق Mangold עיי' ע' סלק ג'], אכסיגרון מיא דכולהו שלקי בגמ' דחוץ מן היין בכיצד מברכין [ל"ה: ושם אי' בט"ס אנסיגרון וכבר ציינו הגרי"ב שצ"ל אכסיגרון שכ"ה ביום' בשבועו' ובערוך וכן העתיק הר"ש מהא דברכו' בפ"ח דשביעי' מ"ב], ובגמ' שבועה שלא אוכל בפ"ג דשבועות (כ"ג.), ובגמ' דאסור באכיל' בפ' יה"כ (יומא ע"ו.). פי' סילקי בלע"ז בליטי [וכ"י ל"ד בליט"ו ונ"ל לתקן ביטולי בלאי"ט Mangold=bieta,bietola כמוכח בע' אכסגרון] דכולהו שילקי פי' של כל העשבים השלוקים. [אחי"ה עיי' עוד ירו' מ"ש פ"ב דנ"ג: וירו' שביעי' פ"ח דל"ח. והובא בע' אכסגרון, ושם אית' אניגרון וכן בבבלי בכל המקומות וצ"ל אינגרון וכן הוא בירו' ביצ' קלם פ"ב דס"א ע"ד הביאו לפניו אֵינִגּוּרִין ובתוכן פלפלין שחוקים] (א"ב פי' בל"י מין מרק מזוג ביין וציר והוא נאכל). [אחי"ה וכד' אמשי' דברי ר"ב אלה נדפסי' בטעות עם ע' הבא אח"ז].

אַנְגִּירוֹן (לדעת רבינו מערך הקודם לזה, ולפע"ד מין פקועות בל"פ انجیر ادم eine Art Coloquinten) כנגר ותורייקי בגמ' דאבוב רועה בח' שרצי' [שבת ק"ט: ושם אי' אניגרון ואבנגר ותירייקי ובכי מ' (ד"ס שם קכ"א.) אי' אניגרון כנגד סילקי אניגרון דחד סלקא ונ"ל שיד איזה מעתיק חלה בו ואירעה לו טעות מהא דאמרינן אניגרון מיא דסילקא עיי' ע' קודם לזה ופלא שהרב החריף מהור"ג ראבינאוויטץ אשר כל רז לא אניס ליה לא הרגיש בזה. ורש"י בדפ' שונצינו גרס כנגדי וצ"ל כנגרי וגם כ"י ה"ב וערו' דפ"ר בערך זה ובע' כנגר גרסו בטעות כנגד אבל בע' תריק אי' בדפ"ר ג"כ הגי' כנגר], פי' מים של אותו עשב הנקרא כנגר ואמרינן שכנגר הן פקועות (א"ב וגם מועיל נגד סם המות). [אחי"ה בדפ' אמשט' דברי ר"ב גם לע' הקודם גם לע' זה יחדיו ירובקו וי"ש להפרידם כאשר עשיתי. ודע שדעת רבינו שמלת ערכנו ומלת ע' הקודם אחת היא ולא כדעת רש"י ז"ל לשבת שם והדין עם רש"י. וכל שלש תיבות אלה קרובות לענין אחד והוראתן מין פקועות, וזה

הוברר לנו מפירושו של רבינו עצמו מערכים שונים על כן אמרתי לצדד אותן ביחד. והנה בע' פקועות פי' המלה כגון אבטיחין קטנים והן מרין . . . . וי"מ דילועי מדבריות עכ"ל. ואלה שני הפי' מצינו ג"כ באפרים הסורי למלכי' ב' ד', ל"ט ופי' פקועות של מקרא דילועין קטנים או אבטיחין מדבריות והן בלא"ש Coloquinten ובל"ע حنظل וכן העתיק תרג' ערבי. ועוד אומר אפרים הסורי שי"מ ששמם כפי ההמון קתי חמר (Eselsgurken) וגם בל"ע כן שמם قثاء الحمار. וגם הרמ"בם ז"ל למשנ' א' פ"ח דאהלות פי' ירקות חמור: שהם קתא אלחמאר. וכן פי' ר' האי ז"ל לסדר טהרו' כ"ד. וירוקת חמור. פי' קישואי המורים יקראו אותם קיתל חימאר [צ"ל קתא אלחימאר] בטיית עכ"ל. וכן נקראו בל"פ כרכיאר [خرخيار] קישואי חמור ובהיותם מרים מאוד יש להם עוד כינוי חרזהרג [خرزهرج] סם של חמור. הרחבנו אמרנו באשר האירו דברי רבינו בע' כנגר וז"ל: פי' בתשובות יש במקומנו דבר שיוצא מאיליו ויש שקורין אותו כנגר [ויש שקורין] חרזוק לאלי (כגירס' ערי' דפ"ר ובשאר דפו' לאילי) והוא מר ובל"ע חנטל . . . והן הן פקועות עכ"ל. והשתי דאתינו להכי י"ל שתחת כנגר יש לתקן כרגר והיא מלה פרסית خرخيار כרכיאר שקורין ג"כ חרזהרג והוא חרזוק צ"ל חרזרק ומלת לאלי הוא ממש ל"פ لاله פי' „דבר שיוצא מאיליו." וגם אנגרון מלה פרסי' כהוכחנו והוא פרי שבא מארץ הודו ותוארו כפקועות. ואחרי שמיץ הפקועות מר מאוד ואם טחין בהן הכתלים מתים היתושין כידוע לכן נכון אמר הש"ס (שבת שם) שאניגרון וכנגר ותירייקא מעלן לגילויא. — ואם לא שויתי נגד עיני דברי רבינו בע' כנגר הייתי אומ' שזה לא ממיני פקועות הוא אלא ל"פ כנגר [كنجر Pfefferknöterich, polygonium] והוא עשב אבוב רועה ששמו ג"כ בל"ע עצא אלרעי (עיי' ע' אבוב רועה) ומר מאוד. ואולי על זה כיון רבינו בע' בבריא „בל"י כנגר". בבריא הוא בל"ע לפ"ד בכור [بخور Saubrod, cyclamen] ומר עד מאוד ופסול מאכילת בהמות וחיות וגם יש לי בזה פי' אחר ובהגיעי לשם אחוה דעתי אי"ה].

* אַנְגְּרוֹן (בליש' צינד anaghra אור בלי הגבלה das unendliche Licht) בפסחי' קי"ב. לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות וכו' ואי לא לימ' הכי לול שפן אניגרון אנירדפין בין כוכבי יתיבנא בין בליעי שמיני אזילנא ע"ש פירש"י ורש"בם שכתבו מין לחש הוא. ורבינו בע' לול ג' הביאו ולא פירשו. וגירסתו לול שפן אניגרון [עה"ק אנגרון] אנדיפין בינ' כוכבי יתיבנא בי בלועי שמ ׳ נ י (לפי גירס' כ"י ק"ט; ובד"ר שמיה). וגירס' כ"י מ' (ד"ס קע"ב.) כך היא: ליל שפן אניגרון אנדריפא בי כוכבי בי בלועי בי שמיני. ובמנה"מ נר ו' כלל א' ח"א פ"ב אי' לולשפן אניגרון אגירדפי בי כוכבי יתיבנא בי בלעי שמנו (שמנה). ול"נ לתקן לול שפז אנגרון אנדריפא צ"ל דריפאנא ביני כוכבי יתיבנא בֵי בְלוּעֵי שְׁמַיָּה. וד' מלות הראשונות מלשון פרס' נגזרו לול = لولو אבנים יקרות ומרגליות; שפז (=ṭhwasha, spâsh der unendliche Raum, Himmel) רקיע השמים; אנגרון כאמרנו בתחילת הע' אור על פני הרקיע; אנדריפא צ"ל דריפאנא (=זרואנן, זרואנא die unendliche Zeit, Zrvâna) זמן בלי חקר. וטעם הלחש הזה: בליל ד' (או שבת) יקרא לשמים ולרקיע אשר כלבנת הספיר לאור ולעת עתיק ימין ומלאכי רחמים האלה ישמרני מרוח רעה בשבתי בין הכוכבים בין בלועי השמים כלומר בין נֶאֱסָפֵי השמים כמו שמובלע בין אנשים (ברכו' ל"א:). ולחש זה בעצמו ותומו בא להמון עם מהפרסיים אשר ידם רב בדמיונים ורעיוני הבל כאלה וכבר דברנו בו בספרנו על המלאכי' ושדיי צד צ"ג.

אַנְגַּרְיָא (בל"ס אַנְגַּארְיָא, בל"י ורו' ἀγγαρεία angariae העבודה באונס והטלת מס (Frohndienst „Robot") בס"פ ארבעה נדרים (ל"ב.) מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו ר"י שנים מפני שעשה אנגריא (בש"ס בשני יודי"ן) בתלמידי חכמים שנא' (בראשי' י"ד, י"ד) וירק את חניכיו. [אחי"ה בתרג' שמרוני תרג' וירק, לפי גירסתו וידק, ושרי ית עלימיו מפעל דוק, דקק. אולי גם בעל המאמר בש"ס דורש כעין אסמכתא כן]. או שנעשית אנגריא בפ' השוכר את האומנין (ב"מ ע"ה. עיי' ירו' ב"מ פ"ו דל"ג ד"א.). ובגמ' דבשחר היה לובש בפ' א"ל הממונה (יומ' ל"ה:) מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא. ובחלק בג' דג' מלכים (סנהדרי' ק"א:) א"ל דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה. פי' שהיתה היא יושבת בשער ולא היה לעם מקום אחר לכנס בעיר אלא באותו השער ומשעבדן ומביאין לה דורון. [אחי"ה וכן כפי' רש"י סנהד' שם ד"ה ואתה בל"א]. וכפ' המקנא בגמ' דשמשון (סוט' י'.) דרש רבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנא' (מלכי' א' ט"ו, כ"ב) והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי א"ר יהוד' אמ' רב אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. פי' כש"כ תלמידי חכמים. [אחי"ה המהרש"א בח"א נדחק

לפרש מקור הדרש ובעל הפשב"ע משיג עליו וז"ל וחידוש אחרי שתורתו של ערוך ערוכה בפיו של הגאון מהרש"א שלא זכר כאן פי' נכון עכ"ל. ואני נפלאתי על הגרי"ב שלא העיר עליו שפי' של רבינו בע"ה נובע מירו' סוטה ספ"ח דכ"ג. שזאת דעת רבנין שם שר' סי' סבר אין נקי לביתו שעה אחת ורבנין אמרין ל י ת ר ב י ב ר י ב י עיי' קה"ע ופ"מ שם —. וכנ"ה בירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד איתצדית באנגריא מובל הדס לפלטין. ויק"ר פי"ב עיי' מד' אסת' רב' פ' אל תרא שמעון אנגריא במדינתא. ויק"ר פכ"ג הן נגבין אונניות ואנגריות עיי"ע דְמס ג' ששם גירס' אחרת. מד' תהלי' קי"ב לא עשו את המצות בנגריא אלא בשמחה. ילקוט תהלי' ל"ג רמז תש"ך עלי הגיון בכינור ר"ל א' בשמחה ורבנין אמרי שלא באנגריא. ובפסיק' רב' פכ"א בט"ס באנגרים. ילק' אסת' ב' רמז תתרנ"א ד"ה ויפקד כמה טרחות נתן זה בעולם כמה אנגריות של נשים באות לשושן. — ופי' אנגרא בל"ס אונס Zwang].

* אַנְגַּרְמוֹת ט"ס תחת אגרנומוס ע' אגרינומון.

אַנְדַּכְתַּרִי (בל"פ دخدار تحت دار בגד מצוייר בצבע färbiges Tuch בהוספת הברת אן) אבל לא בכתב שעל גבי כיפה ואנדכתרי. [אחי"ה כן גירס' כ"י ב"ר ודפ"ר. ובש"ס וכ"י ערו' וכן דפ"ר ע' כפה א' אי' אנדוכתרי] בפ' המביא גט שני בגמ' דבכל כותבין (גיטי' כ.). פי' אנדכתרי מביאין הוצים וצובעין אותם ומציירין בהן כתב כמו שעושין הישמעאלים במחצלאות כותבין אותיות (ונקראות) [נ"ל שצ"ל ומקראות] וכגון אם כתב ברקימה או מעשה מחט כגון זה אינו גט. [אחי"ה בע' כפה א' פי' רבינו שכיפה היא בגד שמשימה על ראשה האשה וכ' ולפי זה גם אנדכתרי מין בגד והוא מלה שרשמנו בתחלת הערך; אבל י"ל ג"כ שכיפה היא מן לשון אפקיד כיפי ב"מ ל"ה. הוי נקיט כיפי וכ' שם נ"א. שפירשו רבינו ורש"י נזמים עיי' ע' כפי א' ואז יהיה אנדכתרי ג"כ מן תכשיט וכן פי' בגיטי' שם רש"י בעצמו וז"ל שם: אנדוכתרי. תכשיט ורוקמין עליו צורות במחט כעין ברושדי"ר בלע"ז ע"כ והיא בל"צ broder פי' בלא"ש שטיקען, ובגוף הדבר הוא כפי' רבינו בעל הערוך וכן נגרר אחריו כפי' כיפה עיי"ע וכן פירש"י לשמות כ"ו. א'. ל"ו רוקם ע"י מעשה מחט וכן פי' ביומ' ע"ב: ר' נחמיה מעשה רוקם ע"י מעשה מחט. ומעשה מחט לפי זה קרוב ענינו למעשה רוקם והיא ראיה לפירושנו לגזרת המלה הרשומ' ותהיה אנדכתרי שבוש ממלת אנדר דכתן, פי' תפר במחט וזהו מעשה מחט. והרב החכם יעללינעק בשפת חכמים נדחק לפותרו בל"פ انداختن שענינו השליך וזרק. [1]) ואולי לפירש"י הנ"ל היא מלה רומי' [אנדכתרי=dextrale dextrae Armband] אצעדה. וזה עולה יותר יפה במכילתן שכתב על גבי כיפה ואנדכתרי הוא דחק תוכות ודו"ק. ורבינו לא פי' כאן ובע' כפה א' גזרת המלה רק המושג ואני לפע"ד גזר אומר שמל' אנדכתרי היא ל"פ אנדר דוכתן [اندر دوختن = دردختن mit einer Nadel stechen] שהוראתה תפר ותחב במחט ולפ"ז אנדכתרי ט"ס תחת אנדרדכתן תפירת ותחיבת מחט ועל זה הכיון רבינו באמרו מעשה מחט כגון זה"—. ובירו' גיטי' פ"ד הל"ד דמ"ה ע"ד אית' מניין היוצא בכיפה ובהרגירק טיאונים וכ' ת"ל לחפשי ישלחנו מ"מ. ולא איתפריש לי טעמו ואולי ט"ס תחת אנדכתרי].

אַנְדִּיסְקֵי ([עה"ק אַנְדּוּסְקֵי] פי' اندوزای מאסף ממון, גבאי מס Steuereinnehmer, Geld-sammler ולפי' ר"ח סיוע=בל"פ اندخسو Schutz פי' מגן וסיוע) אבל אצלוה [לפנינו בש"ס חסר' המלה וכן חסר כרשב"ם ב"ב שם אבל אית' בתשוב' ריב"ש סי' קל"ב ע"ש] אנדיסקי סייעתא דשמיא בגמ' בפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ה.), פי' אמר אביי (לפנינו ר' אשי) פרדכת [פי' בל"פ پردخته=پرداخته der Geschäftslose, eig. Müssiggänger] מסייע מתא [פי'] א ד ם ב ט ל דיתיב בביתיה ולא קא עביד מידעם מסייע בכרגא ולא הזכיר קצבה אלא כל שהוא יכול לסבול וה"מ דבני מתא אצלוה מן מלכותא דלא תבעו יתיה בכסף גולגלתיה אבל אצלוה אנדיסקי ש ה ן ב ע ל י ה מ ס ה מ ש ר ת י ם א ת ע ו ש י ה מ ל א כ ה. [אחי"ה על פי' פירוש זה י"ל ג"כ שהמלה בל"פ דסתקי=دستکی משרת של עושה מלאכה] כי אמרו יודעים אנו שזה בטל ואין עוסק במחיה סייעתא דשמיא הוא ופטור מכלום. פ"א של ר' ח נ נ א ל [כך גירס' אמיתית של כ"י ודפ"ר ועה"ק, אבל בדפוסי הערוך נשמט] אנדיסקי אם נמצאו בני אדם שאינם מבני המקום ואמרו לשלטון כי זה פרדכת עני הוא ונתרצה השלטון ו כ ת ב לו השלטון אנדיסקיש ה נ י ח לו והמס שעליו אינו נותן לבני העיר כלום. [אחי"ה מל"פ הנ"ל בתחלת הערך ופירושה כתב מחסה Schutzbrief. והתוספות בב"ב שם כתבו אנדיסקי כותבי שטרות המלך דדיסקיא הוא

---

1) עיי' על זה השגת הרב ההי' לי' איזלער בט"ר צור רבינישען שפראכקונדע צד י"ז, אבל הוא עצמו לא פתר את המלה הזרה ועיי' השחר ח"ג, תקמ"ו. ולפי מה שכתבנו בפנים נתבטלה הגהת החכם רי"מ זאבלודאווסקי שהגיה (בהשחר ח"א חוברת חמשית צד ט"ז ועיי' ח"ג, ת"כ) תחת כיפה ואנדוכתרי: ח י פ ה א ו ד י פ ת ר י!!

שטר וכ'. ויותר נראה פי' של ר' האי (עיי' נ"י לב"ב) שהוא מלי' דיסקא כלומ' חותם המלך (עיי' ב"י ח"מ סי' קס"ג קרוב לסוף) והמלה אז מל"פ دستك כתב עם חתימת המלך. עיי' ע' דסק. ורש"בם פי' יפה אנדיסקי: ממונין של מלך הרגילין לגבות מכל בית ובית וכ'. והיא הוראת מלה שדברנו בה בתחילת הערך. ורגמ"ה לב"ב כ"י פי': אנדוסקי היינו שר העיר עכ"ל. ומלת פרדכת פי' לנכון כפי' הערוך ורבינו נגרר אליו בזה].

אֲנֶדִיפִי (בל"י μετώπιον, μέτωπον מצח, ורקה Stirne, Schläfe. מ"ם ונו"ן מתחלפות ואות א' בראש נוספת) ר' יהודה אמר כדי לסוד כלכול ר' נחמיה אמר כדי לסוד אנדיפי בשבת כפ' המוציא יין [ע"ח: ושם במשנ' אונדפי וג"ל שצ"ל אֲנְדוּפִי, אבל בגמ' פ': ובירו' ובמשניות אי' אנדיפי וכן בע' בת צידעא. כלכל א', ערע א' שנתות לדפ"ר. אבל בתוספתא דשבת פ"ט אי' אנדפי ובמשניות גאפולי אנטפי ובמשניו' פיזרו אנטיפי וכ"ה בריף (עיי' ד"ס פ"ג:) וזה ראיה להשערתנו שהיא מל"י הנ"ל. ועוד י"ל אולי אנדיפי בהיפך האותיות פידאני ואז תהיה ל"פ پیشانی כלומ' מצח עיי"ע אב א']. גמרא (פ':) מאי כלכול ומאי אנדיפי אמר רב צידעא ובת צידעא. פי' כלכול צידעא שקורין בלע"ז טימפל"א. [אחי"ה כ"ה לפי גירס' כ"י ה"ב והוא בל' איטלי' Schläfe, tempiale רקה. ובשאר דפוסי' וכ"י טינפל"א וכן לועז רש"י. בשבת פ': ד"ה כלכול צדעא ובנזיר ג'. ד"ה כדי לסוד ובודאי מן הערוך בא לידו כי בלע"ז צרפ' tempe רקה ואין שם נון ובשופטי' ד' כ"ב פי' ברקתו: בצידעיה ניל"ה טימפי"ה וזהו לש' איטליא nella tempia בבירור אבל בשה"ש ד', ג' פי' רקתך היא גובה הפנים שקורין פומילי"ש בלע"ז פומיטי"ש Backe, pommette וכן רש"בם ב"ב ס': ד"ה בת צידעא לועז טנפ"ל וגם זה מתוך הערוך אנה ד' לידו. וכן לועז הרד"ק בשורש רקק וכבר העירו בעל אור אסתר ע' אפרסק ושי"ר בתולדות ר"נ בכורי העתים תק"צ"ג. הער' ס' בענין איסתומכ"א שרש"י ז"ל בלע"ז שתי המלות אלה כיון לדברי הערוך זעתה יבא השלישי ויכריע ביניהם]. אנדיפי בת צידעא לסוף הפדחת סכין שלא יהו שערות שיהו מצחן גדול. פ"א צדעא הוא מקצוע הפנים מן הצד מן סוף שער של בנות עד סוף הפנים סדין אותו בסיד ונקרא כלכול וסדין מקום אחר רק כמו חוט ונקרא בת צדעא נראין דברי ר' יהוד' במוציא חבוט שהוא הדק לפיכ' מרבה השיער ודברי ר' נחמיה בביצת הגיר שהוא אב כאבני גיר (ישעי' כ"ז, ט'). [אחי"ה ודע דבשבת אי' בביצת הסיד וכן הביאו רבינו בע' גר י"ב לדעת ס"א. אבל בירו' שבת פ"ז הל"ד די"א: אי' בהיפך נראין דברי ר' יהוד' בעשוי כביצה ודברי ר' נחמיה בחביט וכן בתוספת' שבת פ"ט נראין דברי ר' יהוד' בזמן שהיא כביצה ודברי ר' נחמי' בזמן שהוא כחבוט], ואי סלקא דעת צידעא ובת צידעא אידי ואידי חבוט הוא שצידעא ובת צידעא שניהן זה בצד זה הן כמו שצריך זה חבוט כך צריך זה חבוט. אלא א"ר יצחק דבי ר' אמי (מאי) [אחי"ה צריך למחוק וכך הוא לפי גירס' ערו' דפ"ר, ובשאר דפוסים א"א ר' יצחק מאי אנדיפי'. ומלת מאי ט"ס תחת ר' אמי, ובשבת ובכ"י ערוך ה"ב ג"כ בטעות א"א א"ר יצחק אמר דבי ר' אמי אאנדיפא וצ"ל אמר ר"י דבי ר' אמי וכן הוא באמת בכ"י מ' עיי' ד"ס פ"ה: ועיי' עוד ד"ס ברכו' קע"א הער' ת' שגם בנדה כ"ה: ול"א. לפי גירס' כ"י אית' כן] אנדיפא. פי' כל הגוף. [אחי"ה וכן פירש"י שם בשם רבותיו ודבריו שוים עם דברי הערוך עי"ש היטיב —. ואם תקשה לומר מֵאַיִן משמע אנדיפא כל הגוף נ"ל לומר שמלת אנדיפא כמו אנדימא ואותיות בומ"ף מתחלפות והוא ל"פ اندام = גוף] וסלקא דעתך ליטפול כולה ביחד, ומתקיף ליה רב כהנא וכי אדם עושה מעותיו אנפראות ומאי אנפראות הפסד והכי קאמר וכי אדם עשוי להוציא מעותיו להפסד שיודע שמתה בתו בטפילה ומוציא מעותיו לאיבוד וטופל אותה כמו שעושה הגוי א"א רב כהנא שנתות לא שסך כל גופו ביחד אלא אבר אבר כעין שנתות [עיי' רש"י שם] כדק אמרינן [במנחו' פ"ז: במשנ' ע"ש תוספו' ועיי' עוד ב"ב פ"ז. בפי' הרש"בם ותוספ' מנחו' שם מה שמקשו על פי' הרש"בם, וכתב הגרי"ב בהפלשב"ע ע' שנתות: אמנם על הערוך שהביא הא דר' כהנא ולא מייתי' המשנ' דמנחות צ"ע קצת ואולי יש חסרון וצרי' להיות בע' כמו דאית' בסוגיא עכ"ל. והנה חכם עדיף מנביא שבערוך דפ"ר אשר עינו של הגרי"ב לא שזפתהו וכן בכ"י ק"ט באמת בגירס' שלמה מביא רבינו משנה דמנחו' עי"ש הך ערך וכן מראה על ערך אנדיפי ובשאר דפוסים גם זה לית'. ואי קשה הא קשה על הפשב"ע שרבינו בע' זה שפיר מייתי' משנה דמנחות ועל זה כיון במלת כדקאמרינן ונעלם מן הגרי"ב] שנתות היו בהין עד כאן לפר עד כאן לאיל. פ"א שנתות שהוא משים סימנים בכלים למדות ומכייר [כך לפי גירס' אמיתי' של כ"י ודפ"ר, ובדפוסים חדשים לעדות ומציירו!] בתוכן בביצת הגיר רושם וזהו שיעור הוצאת הסיד לר' נחמיה ולכן נראין דברי ר' יהודה בחבוט ודברי ר' נחמיה בביצת

הגיר [כך לפי גירס' כ"י ו"ו ל"ד וה"ב וכן היתה גירס' כ"י לפני הרב החכם שד"ל עיי' סוף ח"ב של הפלשב"ע קט"ו: ובדפ"ע חסרון בפנים הוא] [ואי בעית אימ' מאי אנדיפי] אפותא [פי'] מצח. [וכי הא דההוא בר גליל וכ' עד ונפקה] ערעיתא [פי'] צרעה [בדפוסים צדעא שנתערב פה מכמה מלות צדעא הנשנות בע' זה עכ"ל הזך של בעל ע"מ דקכ"ג וכן היה בנכון לפני שד"ל ע"ש, ועיי' עוד בע' צרע ופי' רה"ג במכשירין ו', ד' דל"ח] [מן כותלא מוחתיה באנדיפי ומית אמר ליה, (ובכ"י מ' יותר נכון אמרי)] מן דיליה דא ליה (שבת פ':) כלומ' ממעשיו נשתלם כלומ' מידו היתה זאת לו למה הכניס עצמו לדרוש במרכבה [וכמו כן בפירש"י].

☞ אֶנְדִיקִין (לדעת ר"ב ἀνδρια, שופט Richter ולפע"ד צ"ל אגדיקוס עיי"ע) מדר' שה"ש פסקא אמרתי אעלה בתמר (ז', ח') לרבות דוכסין ואנדיקין והגמונים פי' בל"י שופטים). [אחי"ה כבר דברנו בו בע' אגדיקוס וע' אגריקוס, והוכחנו שגירס' מוטעת נזדמנה לפני רבינו].

*אנדראי, אנדריי (ἀνδρία E. N. einer Person viel. Muth, Tapferkeit) ירו' כתובו' פ"ט דל"ג. אילין דבר אנדראי, פי' של חזקה ותקיפות ואימוץ הלב ומקש' על ר' יוחנן שא' שיתנו הפיקדון או מלוה לכושל שבגופו ופריך הגע על עצמך אם יהיה זה חלש שבגופו בר אנדראי פי' איש אמיץ רוח ואמיץ לב ויוציא הלקוחות בכח למה יתן לו יותר משאר בני אדם — וגם המלה כינוי השם של ר' חיננא בירו' מגיל' פ"ד דע"ה: ר' חיננא בר אנדריי בשם ר' זכיי. ובירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג ר' חנינא בר אנדריי בשם ר' שמואל בר סוטר (ובד' מגנצ' בר סיסרטאי) המלאכים אין להן קפיצין, ובב"ר פס"ה בשם ר' שמואל סתם נאמר הדרש הזה עיי' עוד ע' קפץ].

אַנְדְרוֹגִינוֹם (ἀνδρόγυνος, Mannweib, Zwitter) בפ"ק דבכורים (א', ה') טומטום ואנדרוגינוס מביאין ולא קורין וברי' חגיגה (א', א' ד"ב.) ובפ' הערל בגמ' (פ"ג.) אמרי דבי רב משמיה דרב הילכתה כר' יוסי באנדרוגינוס ובהרכבה ושמואל א' בקושי ובקדושין ושם מפורשין ר' יוסי אומ' אנדרוגינוס בריה בפני עצמו הוא ולא הכריעו בו חכמים אם זכר ואם נקבה הוא. הרכבה דתנן בשביעית (ב' ו' דל"ו.) ר' יוסי ור' שמעון אומר שתי שבתות ומפורשין בפ"ק דר"ה (י': ועיי' עוד ירו' מ"ש פ"א דנ"ב ע"ג, ירו' ערלי' פ"א דס"א.). קושי דתנן בנדה פ' בנות כותים (נדי' ל"ו: עיי' ירו' יבמו' פ"ד הלי"א וירו' נד' פ"א הל"ג) כמה היא קישיוה וכ' עד ר' יוסי ור' שמעון אומרים אין קישיו יותר משתי שבתות. קידוש דתנן בכלאים בפ"ז (הל"ד, יבמו' פ"ג. ב"ק ק'.) המסכך גפנו ע"ג תבואתו של חברו ה"ז קדש וחייב באחריותו ור' יוסי ור' שמעון אומרי' אין אדם מקדש דבר שאינו שלו [אחי"ה וביבמו' הגי' אין אדם אוסר וכ' עיי' ירו' כלאי' פ"ב הל"ה, פ"ד הל"ה פ"ה הל"ה ועיי' ע"ז פ"ג הל"ה, וכנ"ה בירו' שבועו' פ"ב ל"ג ע"ד אנדרוגינוס ראה לובן ונכנס למקדש פטור (עיי' זבים פ"ב מ"א). ירו' נדה פ"א הל"א דמ"ח ע"ד (זבי' שם תוספת' נד' פ"א) טומטום ואנדרוגינס שראו דיין שעתן, ב"ר רפ"ח ויק"ר רפי"ד אנדרוגינוס בראו עיי' דיופרצוף]. (א"ב פי' בל"י ורומי' אדם שיש לו ערות זכר ונקבה).

אַנְדְרִיטָא (בל"ס אַנְדְרִינְטָא מל"י ἀνδρίας, ἀντος פי' צורת וצלם אדם Bildsäule, Statue) אלא דחזא אנדרטא וסגיד ליה בשבת כר"ג דכלל גדול (ע"ב:). [אחי"ה ובכ"י מ' (ד"ס שם ע"ז:) אינדריטא וביות' טוב בד' שונצינו אנדריטא ויש לדגוש הט' לתשלום הנו"ן שחסר תחת אנדרינטא] ובר"ג דכריתות (ג'.), ובגמ' דהעובד ע"ז בד' מיתות (סנהדי' ס"ב:), ובפ' אלו מגלחין בגמ' דאין קורעין (מ"ק כ"ה:) [בדפוסים החדשים ט"ס קוראין] כי נח נפשיה דר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו איתעקרו כל אנדרטיא [כ"ה ג"כ בכ"י מ' (עיי' ד"ס שם מ"ד:) לפנינו בדפוסי' אי' דר' תנחום בר חייא איתקצצו, ועיקר הגירס' ר' תנחו' בריה דר' חייא איש כפר עכו אית' ג"כ מ"ק ט"ז: ברכו' ס"ג: תעני' ז': וכן הוא בטנוה"מ נר ג' כלל ח' ח"ג פ"ה], ובר"ה בפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ד:) בי כנישתא דשף יתיב בנהרדעא דאוקימו בה [וכ"ה בכ"י מ' ד"ס שם ל'. ולפנינו בדפ' אי' דהוה ביה] אנדרטא פי' אנדרטא צורת איש וכתוב בשאלות תשובות [כ"ה בד"ר ובשאר דפוסי' בתשובות שאלות! ובעה"ק הובא הפי' הזה בשם ר"ח] אנדרטא דכנישתא צלם היה והיו עובדין אותו הפרסיים והקשה ליה מפני מה מצוי בבית הכנסת גזר המלך העמידוהו על כרחם של ישראל וכשבטלה הגזירה סלקוהו ואות מלכות עצמה בטלה. (א"כ פי' בל"י צלם וצורת אדם עיי' אדריאנטוס [צ"ל אדריינטים]. תרג' בפסוק (אסתר ג', ב') כורעים ומשתחוים להמן לאנדרטא די הקים בהדיה וסגידים ליה להמן). [אחי"ה ועיי' עוד תרג' לפסוק ד' וה' שם. וכן ע"ז מ': אנדרטי' של מלכים, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג כד דמך ר' חנן איתכפון אַנְדְרִיטַיָא. ב"ר פ"ח אמר המלך אינדרטין אני עושה אותה עיי"ע אדריינטים גירס' רבינו שם. ועיי"ע הבא אחר זה].

* אַנְדְּרִיאַנְטוּס (מענין ע' הקודם לזה) ש"ר פכ"ז איתן מושביך ושים בסלע קנך א"ל קני עמנו היית בעצה מי הושיבך אצל איתני עולם משל לצפור שברח מן הצייד ונפלה לתוך ידו של אנדריאנטיא וכ' ושם פנ"א ודב"ר פ"א עיי"ע אדריינטים.

* אַנְדְּרַיְינוּת (Hadrian) ש"ר פנ"א בשעה שנכנס אנדריינות לבית קה"ק עיי"ע אדריינות.

אַנְדְּרוּלְיְמוּס (ἀνδρολοιμός - λοιμία) (Menschenseuche כמ"ר פ' ויקח קרח (פי"ח) משלח שם לגיונותיו ועושה בם אנדרולימוסיא, פי' בל"י מגפת אנשים. [אחי"ה וכנ"ה בב"ר פכ"ו ויק"ר פכ"ג במ"ר פ"ט אנדרולומוסיא (ונירסת הערוך בע' הבא אנדרומוסיאה) בא לעולם והורגת טובים ורעים. ובבמ"ר פ"ה אי' אנדרולומוסיא (רש"י בראשי ו' י"ג אנדרולומוסיא), ילק' במדב' רמז תש"ן אנדרולומסיין, ירו' סוט' פ"א ד"ז. אנדרולומסיה. ועיי"ע הבא אחר זה].

אַנְדְּרוֹמוֹסְיָא (מענין ע' הקודם לזה בהשמטת הלמ"ד, או ל"י ἀνδρονοῦσος מחלת אנשים (Menschenelend) בב"ר פרכ"ו ויהי נח בן חמש מאות שנה א"ר שמלאי כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרומסיאה בא לעולם והורג את היפים ואת הרעים. [אחי"ה לפנינו בב"ר (עיי' רש"י נח ו', י"ג) ובויק"ר פכ"ג, במ"ר פ"ט ותנחומ' נח די"ג, אדרולומסיא, ובע' דרלמוס הביא רבינו ב"ר ספל"ב למלך שקבע דורלמוסיא וכ' ופי' שהוא אנדרומסיא. ובאמת הוא ט"ס תחת אנדורלמוסיא צ"ל אנדרולמוסיא. וממלת המצויינת בראש הערך נשמטת האות ל' או י"ל כי מ' תחת נ' ואז תהיה מלה יונית אשר רשמתי] ובויק"ר בסוף (זרעים) [והוא בסו' אחרי מות אולי צ"ל ע ר י ו ת]. פי' אנדרומסיא דֶּבֶר כמו דרמסיות שבע' דל"ת [עיי"ע דרלמוס].

אֲנְדְּרוֹנָא (בל"ס חדר, מל"פ اندرون תוך ופנים של חדר das Innere des (Zimmers אכסדרא דבי רב כאנדרונא מעלייתא (מנחו' ל"ג:), פי' בע' אדרון. [אחי"ה וכן ב"ק פ"ה: דהרזקיה באינדרונא וכן גרס רבינו בע' הרזק א' לפי כ"י ה"ב ובדפוסי' אידרונא. תעני' כ"ה. עיילא לאינדרונא].

אַנְדַּרְפַּתָא (בל"פ دارڤژ, دارپاژه שם עוף הנקרא בל"אש Finke בהוספת הברת: אַן) אמר רב שבור אנדרפתא שרי. פירוז אנדרפתא אסור וסימניך פירוז רשיעה בפ' אלו טרפות בגמ' דסימני העוף (חולי' ס"ב:). פי' כמו (חבקו' ג', י"ד) נקבת במטיו ראש פרזיו והן הרשעים כן זה אנדרפת הנקרא פירוז אסור. [אחי"ה ואשר נ"ל הוא כי שם העוף על שם המקום מכונה כהרבה פעמים גם אצלינו. ודע שמלות שבור ופירוז אינן שמות מלכים Schahpur, Peroses כי פירוז חי הרבה שנים אחרי רב בעל מאמר הזה. אבל אמת תורה דרכה שפירוז היתה עיר فیروز (עיר הולדת של בעל המחבר המפואר של ע"מ קאמוז) ושבור עיר شابور בטורקיסתאן. ואנדרפתא עוף ממין הפינקען יש מהן אסור ויש מהן מותר והכל כמנהג המדינה שימצא שם וסימן פירוז שהוא אסור מראה ג"כ על מלה פרסית فروز שטעמה מ א ו ס. ו נ ב ז ה; ושבור הוא ג"כ בפרסית شبر, شپیر כמו שפיר בארמית ופי' ט ו ב ו י פ ה. ובש"ס אי' אנדרפטא. והרב החכם לעוויזאהן בספרו תולדות החיות קס"א פי' באופן אחר ע"ש].

* אַנְדְּרוּפִּיקוֹס ט"ס וצ"ל אדרופיקוס ע"ש.

* אינהו, אינהי עיי"ע אהו.

* אַנְוַיְין היא גירס' יישרה תחת א ב ו י י ן ע"ש.

* אנלוגין ט"ס וצ"ל אלוגין עיי"ע אולוגלגין.

* אָנַח (seufzen) כמו בל"מ אָנַח וּבְאִתְפָּעַל אִתְּנַח בל"ס אֲתַנַּח אֶתְתַּנַּח ברכו' נ"ט. אִתְנוּחֵי מתנח (לפי כ"י מ', ד"ס שם). פסיק"ר ס"פ בשלח ופסיקת' העומר דע"ב. שרי מיתנח. פי' החל להתאנח. וְשֵׁם אנחה, ברכו' נ"ח: אנחה שוברת חצי גופו של אדם. מ"ק כ"ה: שהיא למנוחה ואנו לאנחה.

אֲנָחוּתָא (نحاتة בל"ע לוח (Bretchen, Täfelchen קוצה לה הימנה חלה ומנחתה בכפישה או באנחותא בפ"ק דנדה בגמ' דכיצד דיה שעתה (ז', טבול יו' ד', ב') הוא נחותא המפור' בע' נו"ן. [אחי"ה ושם פי' חתיכה של לוח שנופל מן הנגרים הן הן דברי רה"ג לט"י שם שגרס אינחותא (עיי' ג"כ ע' כפש): פי' כמין נסר שנפל מן הנגרים. וכן פי' רש"י בנדה ו כ ת ש ו כ ת ר ב ה א י י ראיתי אנחותא נסרים לוותין שמנסרים הנגרים וכ' עיי' ר"ש לט"י בלי הזכרת מקור פירושו. אבל בגיטי' ס"ב: פי' רש"י אנחות, כלים של בלאי חמתות ושוה עם פי' של רבינו בע' כפש ע"ש. ותהיה אז המלה ל"ע خبيث Verschluss. — תוספתא כלים ב"מ פ"ו מנורה ואנחותא].

* אַנְטְבִּילָא (שם פרטי לאיזה משפחה) ירו' פיאה פ"ח כ"א. משפחת אנטבילא היתה בירושלים. ובתוספתא שם פ"ד אי' בית גבלתא. ובין שינויי הנוסחאות שהובאו בהוצאת צוק"מ (תוספת' פיאה צד כ"ג) נמצא' ג"כ ני' אנטיבלאי.

☜ אֶינְטוּבִין (בל"ס אַנְטוּבִין בל"י ורו' ἐντύβιον עיי"ע Endivie = intubium, הנדבי) כלאי' דירו' פ"ק (ה"ב דכ"ז.) חזרת וחזרת גלים . . . שמעון בריה דר' אבין אמר אינטובין (לפנינו אנטוכין צ"ל אנטובין) פי' בל"י ורומי [1] מין ירק הנאכל ואם לא יטמן תחת הארץ הוא מר ובל' ישמ' נקרא הנדיבי = هندبا).

אַנְטִיגְרַפִּין (ἀντιγραφή = Gegenschrift, schrift-liche Antwort) בב"ר פס"ח (כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד. ובשאר דפוסי' וכ"י משובש, ולפנינו פס"ז) ויחרד יצחק חרדה א"ל ה ב ל י (כ"ה בכ"י ובב"ר אבל בדפוסי הערו' חסר ובדפ"ר חסר עד א"ל לא את וכ') אנטיגרפין, א"ל לא את צריך. פי' כתב הנכתב בקולמוס הנקרא בלע"ז גרפי"או [2] (בלאי"ט Griffel, grafio). (א"ב תרג' פתשגן הכתב (אסתי ג', י"ד) אנטיגרפין וכן בל"י ורומי. [אחי"ה לפנינו בב"ר אי' אנטיגרפא (בהוצאת ב"ר עם יפה תאר) וכן בסמוך שָׁם: סליק לגביה א"ל דין הן אנטיגרפא וכ' והיא בעצמה בל"י המלה שרשמנו פי' ת ש ו ב ת ה כ ת ב וכן פי' נכון מהר"מ לנזאנו במעריך. אבל אנטיגרפין ת ר ג' של פתשגן שהזכיר ר"ב ט"ס היא וצ"ל מ ד ר ש של אסתר שם (שת ר ג' דיטגמא עיי' ערכו) הוא מל"י ἀντίγραφον וכן בל"ס כלומ' משנה הכתב Abschrift, Copie].

אַנְטִידִיקוּס [3] (בל"ס אַנְטִידִיקָא מל"י ἀντίδικος מי שהוא כנגדו ובעל דין der gericht-liche Anwalt; Gegner) בב"ר פפ"ג (פפ"ב) וירא אלהים אל יעקב: משהק"בה דן את האומות יושב ומדקדק בדין ומאריך ואח"כ עומד ונעשה אנטידיקוס, ובפסיקתא דאיכה (דקכ"ב:) א"ר לוי מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה של כסף והלך אנטידיקוס שלה וכבדו סיח של זהב וכי' עד כיפה סיח את המנורה. [אחי"ה עיי' הסיפור בשינויים בשבת קט"ז: וע' בטש ורמזים על המשל הידוע הזה נמצאו ג"כ בירו' יומ' פ"א הל"א דל"ח ע"ג, ויק"ר פכ"א (עיי' ע' כף ח'), פסיקתא אחרי מות דקע"ז, ספרי ריש פנחס, ילק' ישעי' רמז רנ"ח]. ובפסיקתא דנחמו (קכ"ו.) אמ' להן יוסף לאחיו מה אני נעשה אנטידיקוס של אבא אבא מוליד ואני קובר ועוד אמר [מה] אני נעשה אנטידיקוס של הקב"ה הקב"ה מברך ואנא מסייף. [אחי"ה לפנינו בפסיקת' חסר מאמר שלם עיי' ר' שלמה באבער פסיק' שם הערה ס"ח, וכגירסת רבינו אי' בב"ר פ"ק, ילקו' ס"פ ויחי רמז קס"ב ובילק' שם בנכון אנטידיקוס ובילק' ישעי' שם אנטידיקון אבל בב"ר בשתי פעמים בטעות אנטירוקוס. וכן בדב"ר פ"ה שאם רוצה הדיין להושיב האנטריקון יושב וכי' וצ"ל האנטידיקין, וכן גורס מ"כ שם על פי הערוך]. פי' בל' רומי כך קורין לבעל דין. [אחי"ה צ"ל בל' י ו נ י וסופרים הרבה פעמים החליפו לש' רומי ביוני ויוני ברומי כידוע. וממ"כ לב"ר ודב"ר שם נראה שג"כ היתה לפניו הצעת הלשון כערך שלנו אמור מעתה שמה שהביא בדפוס אמשט' „פי' בל"י בעל דין ומטה לצד חובה" הוא תיקון של ר"ב ובדפו' אמש' אין נסמן בתבנית יד].

אַנְטוּכִי (בל"ס אַנְטוּכְיָא איש מעיר הזו Antiochi-enser) בפ' השולח גט בגמ' או לחוצ' לארץ (גיטי' מ"ד:) מכרתיה לפלוני אנטוכי לא יצא לאנטוכי שבאנטוכיא יצא. תרג' ירו' חמת (במדב' י"ג, כ"א ועי' תרג' ד"ה א', י"ג, ה'; י"ח, ט') אנטוכיא. מהר ההר תתאו לבא חמת (במדב' ל"ד, ח') אנטוכיא. ואת החמתי (ברי' י', י"ח) וית אנטוכיא. [אחי"ה אנטוכי, או אנטיוכי ירו' גיטי' דמ"ו. הוא איש שדר או נולד באנטוכיא עיי' רש"י גיטי' שם. וכן בגמ' שם אנטוכי השרוי בלוד. ו א נ ט ו כ י א וכ"ה בל"ס ובל"י ורו' Ἀντιόχεια Antiochia עיר המפוארה ימים רבים קרית מלכים סיריים מיוסדת ע"י סיליוקוס ניקאטר וקראה על שם אביו או בנו אנטיוכוס (ראה ספרי של חשמונאי א' ג', ל"ז; ד', ל"ה). ועל זה כיונו דברי רז"ל בב"ר רפכ"ג אנטוכיא על שם אנטיוכס, אבל במד' תהלי' ט' אי' אנטיוכס ב נ ה אנטוכיא וכן בסדר עולם זוטא אנטוקי בנה אנטוכיא. העיר היתה במדינת אנטיוכיני Antiochene אשר היקפה היה גדול מאוד וזה מה שאמרנו בעירובי' ס"א: (עיי' ד"ס שם דקכ"ג:) שבת בעיר אפי' היא גדולה כאנטוכיא, וכן ויק"ר פ"ב השבות במדינה אפי' היא גדולה כאנטוכיא. תנחומ' במדבר: כאנטוכיא שהיא מדינה גדולה. וכן מדובר מחולת שהוא ה י ק פ ה של אנטוכיא עיי' ב"ר פי"ט, ירו' נדה פ"ג דמ"ח. חולת אנטוכיא, דב"ר פ"ד חילתא של אנטוכיא. ושי"ר בע"מ דקמ"ט לא דק היטב בענין חולה ע"ש. ואנטוכיא היתה בצפונה של א"י ובאשר גם חמת גבול צפוני של א"י (במדבי י"ג, כ"א, יחזקי מ"ז, ט"ז) על כן תרג' חמת אנטוכיא, וכן ויק"ר פ"ה ובמדב"ר פ"י חמת של אנטוכיא. בשכנה של אנטוכיא היתה אשרת דפני (Daphne, Δαφνή) ובעבור זה העיר

---

[1]) ובל"י עתיקה נקראה κιχόρια, κιχώρα או σέρις ועיי' דיאסקארידיס בי' קי"ב ומלשונו שם (σέρις ...) ראיה כי גם למאכל שנקרא בל"א Salat משתמשין בו וכן משמע'מציון של הפנים. [2]) והלע"ז הזה הביא עוד רבינו בעי' דגל א'. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וב"ר ובדפי' אמש' אבל בשרפ"ע אנדיטיקוס, ובכ' י ו"ו אנדריקוס, בכ"י ה"ב אנטריקים ובעה"ק אנטירוקים ובכולם צ"ל אנטידיקוס.

נקראת אנטיוכיא אפידפנים (Antiochia Epidaphnes; ἡ ἐπὶ Δαφνῄς) עיי' מקביים ד', ל"ג; יוסף בן מתתיהו בקדמוניו' י"ז, ב', א'; פליניאוס ה', י"ח, סטראבו ט"ז, ב', ד' וכן נקראת אצל רז"ל דפני של אנטוכיא, ראה ירו' סנהדרי' פ"י דכ"ט ע"ג, ירו' שקלי' פ"ו ד"נ, ויק"ר פי"ט, במד"ר פט"ז. בקרב השנים עיר אנטוכיא היתה רבתי בערי סיריא ע"כ בנו ויסדו מלכי סיריים שלש ערים אחרות אצלה, והשלישית בנה אנטיוכוס אפיפנים וזה האיר לנו מה שאמרו חז"ל בב"ר פל"ז ואת החמתי פ י פ נ י ובודאי ט"ס תחת אפיפנים ר"ל אנטוכיא אפיפנים ותרג' שנזכ' לעיל תרג' ואת החמתי וית אנטוכיא היא היא, וככה דרש ר' אבהו ג"כ בסנהד' צ"ו: על ר ב ל ה זו אנטוכיא, בהיות רבלה בארץ חמת (מ"ב כ"ג, ל"ג) וגם רבלה (נקרה היום בפי הערביים Ribleh אשר רחקה מחמת (Hums) כי"ב שעות עיי' ראבינזאהן פאלעשטינא ח"ג דשתמ"ז) מונחת על שפת אלאסי (Al-Âsy) והיא ארנטים (Orontes) כמו אנטוכיא שהיא ג"כ על שפת הנהר ההוא. באנטוכיא ישבו הרבה יהודים (עיי' ביוסף בן מתתיהו קדמוניו' י"ב, ג', א'; י"ד, י"ב, ו'; במלחמו' ב', י"ח, ה'; ז', ג', ג') וגם בימי אמוראים חיו בה יהודים ודייניהם עיי' כתוב' פ"ח. מעשה בא לפני ר' יצחק באנטוכיא, ועיי' יבמו' מ"ה, ר' אחא שר הבירה ורב תנחום פרוק הנהו שבוייתא דאתו מארמון צ"ל מארמאי (לטבריא) [צ"ל כמו שגורס רש"י ז"ל לאנטוכיא] (עיי' ע"מ דקמ"ח). וגם בב"ר פי"ט סיפר ר' ת נ ח ו ם א השאלה הזו שאלוני באנטוכיא [והייתם כאלהים יודעי] אמרתי להם כי יודעים אלהים אין כתיב אלא כי יודע אלהים ע"כ, וכיון על בעלי ברית חדשה אשר היו שם רבים (עיי' ווינער רוו"ב ח"א, דס"א). אורז ובשמים של אנטוכיא מפוארים היו עיי' ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד אורז שבאנטוכיא מותר. וכתובו' ס"ז בשמים של אנטוכיא. — סוטי' ל"ג. נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא, ובירו' שם פ"ט ובמדר' שה"ש פ' אני חומה אי' באנטוכיא, ובתוספתא סוטי' פי"ג באנטוכת והגיה הרב הגאון שי"ר באנטיוכס עיי' ע"מ דקמ"ז שהרחיב דיבורו בטוב טעם ודעת בזה הענין].

* אֶנְטוּכִין ט"ס תחת א נ ט ו ב י ן עיי' לעיל ערכו.

* אַנַטוּלֵי (שם פרטי למוכר וסוחר חטים או אולי ל"י ἀντολή, ἀνατολή אחד מבני קדם (Morgenländer ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד אבא אנטולי זבין פירי מן דארמאי אתא לגבי דר' יהודה וכ'. פי' שם האיש ואולי נקרא על שם מלה יוני' שרשמנו שהוראתה ארץ קדם, מזרח כלומר אבא מזרחי.

* אַנְטוֹלִינוּס (כמו אנטונינוס עיי"ע (Antoninus, ירו' כלאים פ"ט דל"ב: ירו' כתובו' פי"ב דל"ה, אנטלינוס שאל לרבי. ירו' סנהדרי' פ"י דכ"ט ע"ג אית מילין אמרין דלא איתגייר אנטולינוס ואית מלין אמרין דאיתגייר אנטולינוס. אנטולינוס אתי גבי רבי וכ' ובירו' מגילי' פ"ג דע"ד. אי' אנטונינוס עי"ש. מדר' קהל"ר פ' כל אשר אנטלימוס הוה גזיר ט"ס וצ"ל אנטולינוס.

*אַנְטוֹנִינוּס (שם המכונה לכמה קיסרי רומיים, ורע של רבי יהודה השני הוא א נ ט ו נ י נ ו ס ב ן אֶ ס ָ וֵ י ר ו ּ ס (Antonius (Alexander) Severus ירו' מגילי' פ"א דע"ב: אנטונינוס שאל לרבי מהו לבנות מזבח, ושם: אית מילין אמרין דאיתגייר אנטונינוס וכ' עיי' ע' קודם לזה, ע"ז י', אסוירוס בר אנטונינוס דמלך א"ל אנטונינוס לרבי וכ' ושם ע"ב אנטונינוס בן אסוירוס. נדה מ"ה, מעשה ביוסטני בתו של אסוירוס בן אנטונינוס שבאת לפני רבי, ועוד כמה פעמים נזכר הקיסר אנטונינוס ידידו של רבי בשני תלמודים ובמדרשים והרב הגאון ראש המדברים בחקירת קדמוניות של יהודים שי"ר הודיע לנו עוצם חריפותו כי הקיסר היה מארק אוריליאוס והאריך בראיות נגד הסופרים אשר חשבו כי הוא מקסרים המאוחרים בזמן הזה והנקראים בחייהם ג"כ בשם אנטונינוס עיי' ע"מ דקכ"ג — קמ"ו, רס"ב וכ' וכ"ת ח"ד מכתב כ"ד, וח"ז מכתב ח' וט', ורבים וכן שלמים ובתוכם החכם דר' גרעטץ דחו ראיותיו בשתי ידים וזה האחרון הכי נכבד ברר ולבן כי הקיסר היה אלכסנדר סוירוס אוהב של היהודים ורבי שהיה ידידו הוא נכדו של רבינו הקדוש ר' יהודה נשיאה שנקרא ג"כ רבי כידוע, וזו השערה כיתד נאמן לתלות בה כל מאמרי הש"ס ומדרש בענין הנזכ'. ובאמת אם אנטונינוס יהיה הקיסר מארק אוריליאוס ידיד של רבי לית נגר ובר נגר דיפרקי חרצובות המבוכה במאמרים הנ"ל, עיי' על כל זה מכתב עתי של מהרז"ף ח"א ת', ת"ל וכ' וקורות היהודי' ח"ד דרכ"ג וכ' רמ"ב, תפ"ה, ועיי' עוד ד"מ דקצ"ב, ואין כאן מקום להאריך.

* אַנְטִיגְנוֹס (שם פרטי יוני ורומ' Ἀντίγονος, (Antigonos אבות א', ג' אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק עיי' עליו ד"מ דכ"ט, ל' ועל מאמרו שם ד"ט. — ב) רבי אלעזר בן אנטיגנוס ביצ' ל"ד. חולי' נ"ה: נ"ו: גיטין ל"א. ירו' ברכו' פ"ה הל"ט: ירו' גיטי' פ"ג הל"ח דמ"ה. רבי לעזר בן אנטיגנוס ירו' מעשרו' פ"ד הל"ב דנ"א: ירו' ב"מ פ"ז הל"ו די"א:

* אַנְטִיטְיָה ט"ס צ"ל אנטינייא עיי' ע' אנטיניא.

* אַנְטִיוֹכָס (בל״ם אַנְטְיָכָס. אנטיוכוס (Antiochus, ב״ר רפכ״ג עיי״ע אנטוכי.

* אנטיירים ט״ס עיי״ע אנטרדס.

אנטיכי (או בהיפך האותיות ל״ע قطانة דוד נחושת Kessel, או ל״י ἐνδοχεῖον Wasser-behälter) אע״פ שגרופה אין שותין הימנה בשבת בפ׳ כירה (מ״א. ירו׳ שבת פ״ג ד״ו.) ובס״ג דהמביא כדי יין בי״ט (ביצי׳ ל״ד. תוספ׳ ביצי׳ פ״ג) אופין בפורני ומחמין חמין באנטיכי. [אחי״ה כן הוא ברוב דפוסי׳ וכ״י אבל בדפ״ר ובדפ׳ וויניצ׳ אי׳ אנטוכי וכן גרס רבינו בע׳ גד ב׳ מהך של מ״ק כ״ח: וכן הוא בכ״י מ׳ שם דנ״ב: ובדפוס גם שם לאנטיכי. ואם השערתנו נכונה אז תהיה המלה יונית וגירס׳ בוי״ו יותר טובה. ואם היא ל״ע בהיפך האותיות (עיי״ע אנדיפי) אז הגירס׳ ביו״ד יותר נכונ׳ והמשכיל יבחור]. פי׳ אנטיכי בע׳ מוליור. [אחי״ה ושם פי׳ אנטיכי בי דודי והוא כלי של נחושת. וכן פירש״י יורה של נחושת. וכן ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס ע״ג כהדא אנטיכי נפלת על ר׳ ירמיה בשובתא].

* אַנְטִיכְרֵיסִים (ἀντίχρησις wechselseitige Benützung, Gegengebrauch) בירו׳ ב״מ פ״ו הל״ז ד״א. הדא אנטיכריסים רבית היא. פי׳ בל״י שאלת דבר איש מרעהו כסף או כלים להשתמש כל אחד בשל חברו.

* אַנְטִימִיטוֹן ט״ס תחת אטימטון עי״ש.

* אַנְטִינוּס ט״ס תחת אטימס עי״ש.

* אַנְטַכְנוּן ט״ס תחת אסטכטון עי״ש.

אַנְטַל (א׳) ל״ע ناطل מין כלי למדת יין Weinmass ב׳) ל״י ἀντλίον, ἄντλον, ἄντλος, ἀντληθής דלי Schöpfeimer) אנבג. אנפק בסוף חזקת הבתים (ב״ב נ״ח:). פי׳ שיעור כל אחד ביצה ומחצה וכמו כן שיער אספרגוס והוא רביעית של תורה —. ובסוף ויק״ר בפרש׳ משכיל אל דל (פל״ר עיי״ע גלגל ד׳ וכן ברות ר׳ פסוק ותאמר לה חמותה) בר קפרא אמ׳ העה״ז דומה לגלגל [דאנטליא] דמתמלי ומתרוקן, מתרוקן ומתמלי. פי׳ גלגל שמשימין הבנאין על הבנין כשבונין בגובה ומשליכין על הגלגל חבל ארוך ושני ראשיו למטה וקושרין בשני ראשיו שני כלים ושמם אנטלין המלא עולה וריקן יורד וחוזר (חלילה). [אחי״ה וכ״ה במ״כ לויק״ר בשם הערוך ופי׳ המלות לילקו׳ בהר תרס״ה שהביא כל ערך שלנו וכן מורגל בפי רז״ל עיי״ע חל י׳ אבל כאן בלי ספק ט״ס וכן צ״ל ועולה] וכן בני העולם אחד עולה ואחר יורד. (א״ב פי׳ בל״י דלי וגם ערמנות (ἄντλος = Pumpe) להריק מים ממקום עמוק עשוי כוסות זה מלא וזה רק). [אחי״ה ובענין האחרון יש להבין ג״כ תוספתא מכשירי׳ פ״ג חיטין הבאות מאלכסנדריא טמאות מפני אנטליא שלהן, עיי׳ ר״ש מכשירין פ״ו, מ״א. והרב החכם רימ״ז במ״ר ח״ב דק״ע. וכן במקואו׳ בתוספתא פ״ד מים . . העולין באנטיליא פוסלין המקוה. ופתרו׳ המלה גלגל גדול ויש סביבו כמה כלים ודליים אחוזים נקובים בתחתיהם וכשהאחד מריק האחר מתמלא ומשקין בו את הגנות מן הבור ויש בתמורתו בשי״ר פל״א למה דומה העה״ז לגלגל שבגנה כלי חרס שבו התחתונים עולים מלאים והעליונים יורדין ריקנין כך וכ׳ עיי׳ ג״כ הרא״ש סוף עירובי׳ ד״ה המשמר פירותיו וז״ל . . והן אותן גלגלים הקבועין בהן דליים הרבה סביב סביב וכן מפרש בערוך בע׳ אנטל דאמרי בפסיקתא רבתי עלמא דומה לגלגלא דאנטל האי מתמלא והאי מתרוקן האי מתרוקן והאי מתמלא, נשמע מזה דבע׳ שלנו חסר מאמר הנ״ל. — והמשל: עלמא דומה לגלגלא או גלגול הוא שחוזר בעולם שבת קנ״א: או אתהפיך עלוהי גלגלא ילק׳ רות רמז תר״א בא לרז״ל מרעיוני רומיים שבדו מלבם שמלכת מזל פַּרְטוּנָא (Fortuna) עומדת על אופן או גלגל ותמיד יורדת ועולה עליו].

* אנטולימוס ט״ס תחת אנטולינוס עי״ש.

אֶנְטָלַר (פי׳ בל״י ἐντολεύς ובל״י האמצעי ἐντολικάριος שליח שיש לו און והרשאה Bevollmächtigter ,Mandatar) ירו׳ בפ׳ כ״ג דן ודנין אותו (סנהד׳ פ״ב הל״א ד״ט ע״ד) אמאי וימנה אנטלר הגע עצמך שנפלה שבועה ואנטלר בשבועה, פי׳ בתימה השיבו ואנטלר הוא אפיטרופים כלומ׳ אפיטרופוס יכול לישבע מיהא שמעינן דיכול הנתבע למנויי אנטלר ולא תני במתניתין דנין אותו אלא היכא דאיכא עליה שבועה דאי לא הוה מתמה עליה וכי אית ליה לנתבע למנויי אנטלר אלא מדקא דחי הגע עצמך שנפלה עליו שבועה ש״מ כדאמרינן הוא. [אחי״ה עיי׳ פ״מ לסנהד׳ ופי׳ של ר״ן וריטב״א לשבועו׳ פ״ד ב״י לטור ח״מ סי׳ קכ״ד].

☞ אַנְטִינַיָּא (מיני בגדים מצויירין בגוונין הרבה בל״י ἀνθινά ויש להשלים ἱμάτια buntgefärbte Kleider) ירו׳ דמ״ק פרק ואילו מגלחין (פ״ג הל״ב דפ״ב.) מהו בלנרי נשים [אחי״ה בדפ׳ אמשט׳ ורמ״ל בלנרגשי!] רבנין דקיסרי אמרי אנטיניא.. ובפ׳ בתר׳ דכלאים (פ״ט הל״ג דל״ב.) גרס אנטיטיא [אחי״ה כמו אבחטום תחת אבהונוס;

לאטון תחת לאנויין עיי' ערכם]. פי' מטפחות מיוחדות לנשים בהיותן בבית המרחץ). [אחי"ה ויותר טוב שהמלה יוני' הרשומ' פי' בגדי נשים צבועים שלובשות הזונות ובעת מאוחרת כאשר החלו נגעי הבגדים (Kleiderluxus) אצל רומיים בבית המרחץ הנשים מתלבשין בבגדי צבועים יקרים כאלה והם בל"ר vestes anthinae, ובמ' תהלים פט"ו וסלעו ממגור יעבר (ישעי' ל"א ט') במלכ' הרשע' הכתו' מדבר וסלעו זו אנטינייא שלו (ופי' המפרש תכשיט) ממגור יעבר זו אלתסבראות שלו, ונ"ל שדרש סלעו כמו המסלאים בפז (איכ' ד' ב') והם בגדים יקרים הצבועים. ובספרי פרש' ראה סי' פ"א פן תדרוש לאלהיהם שלא תאמר הואיל והן יוצאין באבטינגא אף אני אצא באבטינגא ט"ס וצ"ל אנטינא פי' בלבושים יקרים צבועים ובעל ע"מ (ג'.) לא כן שיער. ועיי' רימ"ז ח"א ק"ל מבלי שהזכירו ציון הנ"ל].

אָנְטוֹם (בל"ס וכן בל"י ὄντως מלה לקיים הדיבור (in Wahrheit! wirklich! מהו הצדא (דניאל ג' י"ד) אמר ר' אבא בר כהנא אנטום [1]) ר' שמואל בר נחמני אמר צדו בסוף ויק"ר פרש' מות וחיים ביד הלשון (פרי ל"ג). (א"ב פי' בל"י אמת ויציב). [אחי"ה וכן אי' במד"ר פט"ו (אנטום) [צ"ל אנטום] אתמול אתם אומרים כל מי שהוא מבקש ליקח לו ע"ז . . . ועכשיו באתם לעשות ע"ז שלי צדו הצדא. וכן מועתק ללה"ק בתנחומ' פר' נח האמת אתם אומרים כך. וכ"ה בהעתקות הישנות בפשיט' בקושטא, וואולגאטא verene ובתרג' ערבי احقا פי' האמת הוא וכ"ה בראב"ע ובפי' המיוחס לרס"ג אי' בודאי וכ"ה במ"כ לויק"ר ע"ש. אבל בבמד"ר הנ"ל בלתי נכון אטומים צ"ל אטומוס ἕτοιμος ורש"י פירשו צדו וזה כדעת ר"ש בר נחמני במדרש].

אַנְטִיפַּטְרִית (שם התואר מערך הבא אח"ז anti- (patrinisch נתר אלכסנדרית [νίτρον 'Αλεξανδρῖνον] ולא נתר אנטיפטרית. [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד, ב"ר וכ"ה בכ"י מ' שב' (עיי' ד"ס שם דצ"ז:) ובדפ' הערו' אנטיפטרין ובשבת אנפנטרין ובנד' אנפנטרית ובכ"י נדה אפנטרון וצ"ל כגירס' רבינו ועיי"ע אלכסנדרית] כפ' א"ר עקיבא בגמ' דנתר בשבת (צ'.), ובנדה בפ' האשה בגמ' דשבעה סממנין מעבירין על הכתם (ס"ב.). [אחי"ה פי' נתר הובא מעיר אנטיפטרים עיי"ע הבא].

אַנְטִיפַּטְרָס=אַנְטִיפַּטְרִית (בל"ס אנטיפטרוס בל"י 'Αντιπατρίς עיר שתכונתה בין יפה לקיסרי בנוייה ע"י הורדוס לכבוד אביו) כפ' מ, שאחזו (גיטי' ע"ו.) היה הולך מיהודה לגליל הגיע לאנטיפטרס. [אחי"ה כ"ה במשניות וירו', אבל בבבלי אנטיפרס, וט' נשמט וכן נשמט בירו' תעני' פ"ד דס"ט: ירו' מגיל' פ"א ד"ע, מדר' שהש"ר פ' הנך יפה ופ' נפת ובמד' קהל"ר פ' בבקר זרע: מגבת ועד אנטיפרס וצ"ל אנטיפטרס וכ"ה בגיטין שם אנטיפטרים ביהודה, וירו' ביצ' פ"ז די"א ע"ג אנטיפטרים כיהודה]. פי' אלו שני מקומות הן אלכסנדר' של מצרים וכן תרג' נא [עיי"ע אלכסנדריא] ואנטיפטרית [כן גרסו כ"י ו"ו, ל"ד, ב"ר ובדפוסי' בסמ"ך]. עיר שהיתה ביהודה כמפורש בגמ' דמי שאחזו. [אחי"ה המלך הורדוס בנה את העיר וקראה על שם אביו אנטיפטר ולפנים נקראה כפר סבא (נדה ס"א. ירו' דמאי פ"ב הל"ב) כמוכח מדברי יוסף בן מתתיהו בקדמוניו' י"ג פט"ו, א' ועיי' שם ט"ז פ"ה, ב'; מלחמו' א' פכ"א, ט'. ומדבריו נראה כי מקום העיר בין קסרי ליפו, ולפי זה צ"ע על מה שנסתפקו בגמ' אם היא ביהודה או בגליל הלא העיר בגבול מערבי של א"י היתה וכן נשמע מסנהד' צ"ד: בימי חזקיה בדקו מדן ועד באר שבע (כלו' מגבול צפוני מזרחי לא"י עד דרומי מערבי) ולא מצאו ע"ה מגבת ועד אנטיפרס (כלומ' מגבול מזרחי עד מערבי) ולא מצאו וכ', וגם מתוספתא דמאי פ"א נשמע שאנטיפטרס בין יפו וקיסרי מונחת או קרובה לה שכן אי' שם: הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקיסרי חייב ר' יהודה א' כיפת היישוב וכיפת אנטיפטרס וכ' עי' ע"מ הך ע' ונייבויער פ"ו; רוימער קל"א וראבינזאן רנ"ם].

אַנְטִיפַתָא (פי' בל"ס אנטופטום בל"י ἀντύπατος (Proconsul ממלא מקומו של מושל דקיסרין בגמ' דאפי' המלך שואל בשלומו בירוש' [ברכות [פ"ה הל"א ד"ט. ושם אית' אנטיפותא, ובירו' מגילי' פ"ג דע"ג. אנטיפיטא. וקהל"ר פ' עת לבקש אי' אנטיפותא, ושם פ' שלח (י"א, א') אנטיפיטי. ושם בט"ס אוטפיטא וכולם צ"ל כגירס' רבינו]. ובריש ואתחנן בילמדנו (בתנחומ' לית') אשר מי אל בשמים ובארץ. פי' שליט הוא אנטיפתום עושה דבר ומתירא מן איפרכוס ואיפרכוס מן המלך אבל המלך ממי מתירא אשר מי אל בשמים ובארץ. פי' שליט הוא שתחת איפרכוס והוא שלישי למלך. (א"ב פי' בל"י שר ממונה על מדינה וברומי שני שרים היו נבררים מדי שנה בשנה והמשרה על שכמם והם נקראים איפתום והמשנים שלהם

[1]) בויק"ר הגי' אונטוס.

הנשלחים תחתיהם למדינות נקראים אנטיפתוס וכן אנטיקיסר משנה לקיסר).

* אַנְטִיפְּרָס ט"ס תחת אנטיפטרס עי"ש.

אַנְטִיקֵיסַר (Anticäsar, ἀντικαίσαρ, Stellvertr. des Kais.) בב"ר פנ"ד (נ"ג) וה' פקד את שרה, מלך יריחו אחד (יהושי י"ב, ט') אין ת"ל אחד אלא הוא ואנטיקיסר שלו. ובס"פ פ"ו (כ"י ו"ו ל"ד, ובדפוסי' מ"ו צ"ל פ"ו והוא פ"ה לפנינו) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו, וארא בשלל אדרת שנער אחת (יהושי ז', כ"א) ר' חיננא בר יצחק (לפנינו ר' הונא) אמ' פורפירא (לפני' פורפריא) בבלאה ומה בבל עבדא הכא אלא כל מלך שלא היה לו שלטון בארץ (כ"ה במדר' ובדפ"ר של ערו' ובשער דפוסי' בארץ ישראל עיי' ג"כ מ"כ וללא צורך הוא) אין מלכותו כלום ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו ומשלח זה לזה (כותבות) [וצ"ל כדאי' בכ"י ו"ו כ ו ת נ ו ת] וזה לזה דוריות. [אחי"ה ובעל מ"כ כתב „פי' דוריות דורונות ואדרת שנער שלח לו לדורון." ולפנינו בע' לית' וגם לית' בע' דריה, נשמע מזה שחסר כאן בערוך שלנו]. (א"ב פי' בל"י משנה לקיסר).

אַנְטִיקִירוּס עיי"ע אפקירוס.

* אַנְטִירוּקוּס, אַנְטִירִיקוֹן ט"ס תחת אנטידיקוס עי"ש.

* אַנְטַרַדָס בל"ם אַנְטְרָדוּס, בל"י Ἀντάραδος שם מקום מול אי' Arados) בירו' ביצ' פ"ג, הל"ב דס"ב. חד תלמיד מן דרבי סימיי אזל לאנטרדס אייתון ליה דורמסקנא ואכיל, ובירו' שבת פ"א, הל"ב ד"ד. אי' אזל לאנטיירים וצ"ל לאנטרדס והוא אי אחד בים פהעניצי, מצפונו של אי אראדוס והוא תרג' ירו' של הארודי (בראשי י', י"ח) אנטרידנאי וכן בב"ר פל"ז פי' הארודי זה ארווד עיי' ערכו. ועיי' עוד וויענער רוו"ב ח"א, צ"א.

☜ אַנְטַרוֹן (פי' בל"יורו' מערה ועמיקה ἄντρον = Höhle, Vertiefung, antrum) ירו' דשבת פ' כלל גדול (פ"ז הל"א ד"י.) [כד] משקע באנטרון משום בונה פי' בל"ר חפירה). [אחי"ה וכן בפסיקת' רבתי פכ"ג ר' ינאי ור' יונתן הוו מטיילין באנטרי פי' חפירת אדמה כלו' מ ע ר ה].

* אַנְטַרִים (Ortsname) פי' שם מקום חוץ מא"י עיי"ע אונו.

אָנִין (בל"י ἴνιον Faden, Faser מן ἴς, ἰνός פי' חוטין וגידים של פשתן וכדומה של צומח) בריש שבת אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור (י"ז:). בפ' במה מדליקין בגמ' דר' ישמעאל (שם כ"ז:) ובנגעים בפ' י"א (מ"ח) השתי והערב מטמאין בנגעים מיד ר' יהודה אומר השתי משישלק [אחי"ה ובשבת אי' משישלה וצ"ל כמו בנגעי' משישלק וכ"ה בכ"י מ', ד"ס שם דכ"ה: וכן הביאו תוספו' בסוכ' י"ב: ד"ה אונין, ובספרא פ' תזריע וכ"ה בדפוסים הישנים של ש"ס]. והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו. [אחי"ה וכן אונין של פשתן בירו' שביעי' פ"ה דל"ו. ירו' גיטי' קרוב לספ"ה דמ"ז ע"ג פי' אונין בל"מ תקוה[1]) והוא[2]) חוטין כמו (יהושי ב', י"ח) את תקות חוט השני. (א"ב וכן בל"י). [אחי"ה רה"ג בסדר טהרו' (לנגעי' כ"ז) פי' אונין בירינה בטיית אולי צ"ל כירינה = [illegible] חוטים עבים, חבל].

אַנִיצֵי (פי' בל"פ آنيسه כריכה Bündel וכן בל"ע نوصة Gebund) בפ' אלו מציאות (כ"א.) ואניצי פשתן ולשונות של ארגמן, ובנדרים בפ' הנודר מן הירק (נ"ה:) פשתן [וכ"ה במשניו' של ירו' אבל בבבלי הפשתן] עולה עלי מותר לכסות באניצי פשתן, ובגמ' דחבילי קש בפ"ק דסוכה [י"ב: סיככה באניצי פשתן וכן בירו' סוכ' פ"א הל"ד נ"ב: ועיי"ע השני וע' ענץ]. פי' פשתן דדייק ונפץ העומד לטויה.[3]) [אחי"ה התוספו' בסוכ' י"ב: ד"ה אונין — עיי' עוד בשבת כ"ז: תוס' ד"ה אונין — האריכו בפלפול לקיים דברי רבינו כנגד רש"י אמנם מדבריהם משמע דגרסתם היה בערוך מ ט ו ה של פשתן היינו שכבר נטוה אבל לישנא דרבינו, "העומד לטויה" סיוע לפי' רש"י בסוכ' ושבת אבל מע' השני יש להוכיח כפי' של התוספות עי"ש היטב. וכן הביא הרשב"א בחי' לשבת בכ"ז: שם הערוך פי' אונין שנטוה עכ"ל. ר"ת בס' הישר סי' קפ"ה כתב נ"כ: אינו קרוי אונין עד שיהיה טווה מפי' ב ע" ר ע"כ וצ"ל בע"ה ר"ל ב ע ל ה ע ר ו ך. ומציון של ר"ת נראה ברור שערוך יותר שלם היה מונח לפניו בע' אונין. ואולי אונין ואונייץ נכללו אצלו בע' אחד. ואולי

---

[1]) וכתב בעל שריד שבערכין כי מגליון בא לפנים ע"ש באריכות ובאמת לשי' מיותר וארוך הוא. [2]) ובכ"י ה"ב ובעה"ק שנ"ב הגי' ו ה ן חוטין וא"כ סובב על מלת א ו נ י ן ועפ"י זה יש ליישב לשון הערוך. [3]) ובלשון איכרים נקראה חבילת וכריכת פשתן מנופץ בל"א Reiste, Riste וכ"ה מפורש בפירש"י ז"ל לב"מ הנ"ל לפירש אניצי פשתן: רישטא בלי א ש כ נ ז (ועיי' תוי"ט לב"מ פ"ב מ"א) וכ"ה בפירש"י לסוכ' אבל שם לי' בלי אשכנז. ובכ"י רש"י לי' נמי רישטא (ועפ"י הדברי' האלה יש לתקן במרפא לשון שבת ל"ז. וב"מ כ"א) וכן הסיום בעה"ק שנ"ב: רוישט"א.

גם התוספ' בסוכ' שם היו להם משני ערכים רק ע' אחד ע"ש היטב ומלת אונין נתחלפת באוניץ. ובאמת בכ"י רש"י בסוכ' הגי' אונין במקום אוניץ של דפוסים עיי' ד"ס לסוכ' שם.]

* אִינָךְ עיי"ע אהו.

אֶנִייקִי (= בֵּית אֶנִייקִי בִּיתאוּנִיקִי = Bithynia Bithynica (civitas) והוא שם מחוז באסיא הקטנה על יד Propontis, thracisch. Bosporus ועוד על יד Pontus Euxinos) תובל זו [בית] אנייקי בגמ' דלשכת פרהדרין בראש יומא. [אחי"ה יומ' י'. ושם ובע"ז כ"ט: ל"ד: אי' בית אונייקי ומלת בית נשמטה בערוך ובציון מע"ז אי'. ודע דעיקר הגירס' בית איניקי, בית אינקי, בית אוניקי כ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת (עיי' ד"ס יומ' י': הע' ו'). וכל המאמר ביומ' כן הוא תובל ומשך ותירס (בראשי' י', ב') תובל זה בית אונייקי משך זה מוסיא תירס . . . בית תרייקי. ובכ"י מ' זו טראקי וכ"ה בילקו' כ"י או טרקי וכ"ה בע' טרקי וכ"ה באה"ת (עיי' ד"ס שם). ובירו' מגיל' פ"א הל"ט דע"א: אי' וותנייה מוסייא תרקא ובת"י א' ויתיניא ומוסיא ותרקי (וכן בתרג' ד"ה א' א', ה' מוסייא ולא אנסיא כתרג' ירו' ב' לבראשי' י' ב' ולא איסניא כב"ר רפל"ז שהוא ט"ס). נשמע מזה ששתי מלות בית איניקי, או בית אוניקי צ"ל מלה אחת ביתאוניקי והוא ויתיניא של תר"י או וותנייה של ירו' מגיל' או ותוניה של ב"ר רפל"ז והיא מלה שרשמנו בתחילת הערך Bithynica. וראיה מפורסמת שבתוספתא דע"ז ספ"ה אי' בית היניקאי ובתוספת' שביעי' פ"ו בית הוניקו וכ"י תוספתא (צד ע"א להוצ' צוק"מ) ביתיאני, ביתייני, ביתאוני. ופלא שבעל ע"מ (דכ"ז) שהביא הך תוספ' דע"ז בכל זאת שגה ברואה ונעלם ממנו מקור המלה. ודע שמדינת ביתהוניקא נקראה על שם יושביה הדרים לפנים בטראקיא (Thracien) ומשם השמידום וגרשום עם של מוסיים (Mysier) (עיי' תוקידידעס ד' ע"ה; קסענאפאן אנאבאסים ו' ד'; הירודוט, ז' ע"ה; שטראבו י"ב, ג', ג') והן הנה השמות שנזכרין כאן: ביתהוניקא (ביתוניא) טראקיא ומוסייא]. והוא דגרסינן בע"ז בפ' אין מעמידין (כ"ט:) גבינת בית אנייקי. [אחי"ה כבר הוכחנו שיש לתקן ביתאוניקי או ביתהוניקי. ובמשנ' ה' פ"ב דירו' ע"ז והגבינה ותירייקי ואין ספק אצלי שצ"ל ותינייקי. וגם חכמי יוניים ורומיים מסכימים לזה שגבינות ביתהוניקי מפוארות היו עיי' שטראבו י"ב, ד', ז'; פליניאוס י"א פצ"ז].

אָנֶךְ (בל"ס אנכא, אונוכום בל"י ורו' Onyx, ὄνυξ מין אבן טובה Edelstein) וספר תורה איזה מהן יעשה בסים לחברו בגמ' דקרטסים בלפני אידיהן (ע"ז ח': ושם אי' אינך וצ"ל אניך. ושם אבן טבא ואינך. ושם י"א: ומחפין את השווקים באינך]. פי' בלע"ז כמשמעו אונכינא [בלאי"ט onichino] והוא שוהם בל"מ. (א"ב פי' בל"י ורומי' אבן טובה מבהקת כצפורן). [אחי"ה והקבוץ אונכין בת"י א' במדב' ל"ג, ח'. ופעל אָנַךְ בתוספת' כלים ב"מ רפ"א כלים הטהורים שאנכן באנך].

* אֲנָךְ (Bleigewicht, Senkblei) ויק"ר רפל"ג אנך (עמו' ז', ז') זה סנהדרי גדולה . . מנין אנך. והוא מל"מ ובידו אנך (עמוס שם) והוא שם למשקלת הבדיל מהבונים.

* אָנֹכִי (ich) שבת ק"ה. אנכי נוטריקון אֹנכי נַפשי כְּתבית [כ"ה בכ"י מ' ובילק' כ"י עיי' ד"ס שם דקי"ד. ובדפוסי' כתיבת] יְהבית. רבנין אמרי אֲמירה נְעימה כְּתיבה יְהיבה א"ר אנכי למפרע יְהיבה כְּתיבה נְאמנין אֲמריה. ובפסיקת' בחודש (ק"ט.) אנכי בל"נ הוה אנא נפשי כתבית יהבית רב אמר יהיבה כתיבה נעימים אמריה א"ר ברכיה אֲנא נֹהורך כְּלילך יְאותך. ושם ע"ב: מהו אנכי לשון מצרי הוא וכן בפסקית' רבתי פכ"א וילק' יתרו רמז רפ"ו בלשון מצרי אנכי אנוך ובשנויים הובא המאמר בתנחומא הנאבד ממנו ר"ל בילמדנו יתרו עיי' הערת ר' שלמה באבער לפסקתא דר"כ צד ק"ט: אות קפ"ב. ובאסתר רב' פ' וישלח ספרים אנכי לשון יחנך והרב בעל יפ"ת כתב שם לשון אנוך גרסי' וכן גרס בעל כ"כ בע' אנכי והוא לשון מצרי [=ich anok].

* אֲנַכַּר עיי"ע אוונכרי.

אַנַלְגֶּין (בל"י ἀναλογεῖον Lesepult) בכלים בפ' כל כלי עץ שנחלק (ט"ז, ז') ואנלגין [בדפוסי' אנגלין וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב אבל דפ"ר ושאר דפוסי' וכ"י נכון ל' קודם ג'. וכן בטעות ירו' מגיל' פ"ג א' דע"ג. אינגלין צ"ל אנלגין אין בו משום קדושת ארון] של ספר ובית הנגר. פי' ספסל שמשימין עליו הספר לקרות בו. פ"א „כמו נרתק של עור שמכניסין בו הספר" [אחי"ה הן הנה דברי רה"ג לסדר' טהרי' די"ג. [1]) ושם יש ג"כ נ"א אלוננין. ור"ש פי' אות באות כרבינו בלי זכרון מקורו וגורס אנליגין וא"ד אנליגני' ובתוספת' כלי' פ"ב אלו לגין ובכ"י אור גגוז או

[1]) ובגוף הדבר פי' כן גם הרמב"ם ז"ל לכליי שם.

לולגין וכלם ט"ס]. (א"ב יתכן פי' ראשון וכן בל"י).

* אֲנוּלוּגִין ט"ס תחת אלוגין עיי"ע אולוגלגין.

* אֲנִים ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג ומה אנים ליה ט"ס תחת אגיב עיי' ע' גיב.

* אֲנָם (באותיות הפוכות של מנא, בדניאל ה', כ"ה) סנהד' כ"ב. שהש"ר פ' כמעט מנא מנא תקל ופרסין . . ר' יוחנן א' אנם אנם לקת ניסרפו. פי' כך היו כתובין לכותל ודניאל קראם משמאל לימין ופתר אותם.

אֲנָמֶלִין (בל"י משקה עשוי מיין ודבש οἰνόμελι וכן בל"ע اونومالى בל"פ اونوملى Weinhonig) בפ' ר' אליע' או' תולי' (שבת קל"ט:) ועושין אינומילין בשבת. ס"א יינומילין ופי' בע' יוד. [אחי"ה לפנינו בש"ס ובע"ז ל'. אי' אנומלין ובמשניו' נאפולי ופיזרו וברי"ף יינמילין, ד"ס שבת קס"ד. הע' כ'. ובירו' שבת פי"ד יהל"ב די"ד ע"ג. ושם פ"כ הל"ב די"ז ע"ג יינימילין ויינומילין. כלם צ"ל אינומלין כגירס' ערו' דפ"ר ורש"י לשבת].

☞ אֲנָמִירִינוּן (οἰνομυρίνης Myrrhenwein (μυῤῥίνης)= potio murrhina) מדר' שה"ש (ד', י"ד) נרד וכרכום מר אינמירינון (לפנינו אינמרנון) פי' בל"י יין מעורב עם מר ובשמים).

אֲנוֹנָא (בל"ם ובל"י האמצעי ἀννώνα ובל"ר annona יבול השדה ועוד ספוק ופרנסה jährl. Feldertrag, Mundprovision) בב"ר פמ"ח (מ"ז) ויאמר אלהים אל אברהם אבל שרי אשתך א"ר יהודה בשם ר' יודן (לפנינו ר' יודן בשם ר' יהודה) משל לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו אנונא א"ל המלך אני מבקש לכפול אנונא שלך. ובב"ר פפ"ח (פ"ז) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו (בראשי' ל"ט, ז') היתה אומרת לו אני חותכת אנונא שלך. [ולפנינו פ ר נ ס ה שלך, אבל כגירס' רבינו אי' ג"כ ילק' וישב רמז קמ"ו] אמר לה (ה', ט"ס מן ה' של לה) נותן לחם לרעבים (תהלי' קמ"ו ז'). ובויק"ר בסוף אשרי משכיל אל דל בהר סיני (פל"ד) ואן היא אנונא גבי מרן דוד הוציא לו ספר תלים והראהו פסוק (קי"ב, ט') פזר נתן לאביונים וגו' [ולפנינו נוס' אח' אי' אית בר נש הב מנן אפיכי דידה הן הוא א"ל גבי דוד מלך ישראל דכתיב ביה פזר נתן וכ' עיי' ע' אפכי]. ועשרים וארבע אנונים את נסיב אלו כ"ד מתנות [בויק"ר כפ' אהבת צדק [פ"י, כ"ה בדפ"ר ובשאר דפוסי' בטעות ועשרים וארבע מ ת נ ו ת אנונים את נסיב. ולפנינו בויק"ר אי' אנונס. וכן בויק"ר ספי"ח בשו"ד נותן אנונס והקב"ה נותן אנונס. וכן מד' שהש"ר פ' הגידה מיני אנונס והיא ל"ס אַנוּנַס כמו אנונא. ובש"ר פמ"א הוא נזקק ליתן להם דונטיבא [עיי' ערך זה] לחלק להם א נ ו נ י ת . . . אלא פוסק אנונית וג"כ צ"ל אנונס]. פי' אנונא פ י ר נ ו ס.[1]) ובלע"ז קורין למאכל הסוס אנונה [בלאי"ט annona Getreidevorrath, Proviant]. וברי' ויק"ר (פ"א) יהיב אנונא ושתיק [ומהר"ם לנזאנו בערך א נ ן גורס כאן ארנונא]. פי' יהיב כל מה שצומח בארץ לעניים ושותק. [אחי"ה וכן פי' מפרש המלו' בילק' פ' כי תשא רמז שצ"א וגם גורס א נ ו נ ס אצל א נ ו נ י ם ונמצ' גם תחת אנונא תואר אוננא: דב"ר פ"ו התחילה (מרים) לערב אוננא של מלך. והקבוץ אונניות עיי' אנגריא].

* אֲינוּנִיתָא (והוא ממש ל"ס פי' איכות Qualität) בב"ר פכ"ט ימלט אי נקי ונמלט בבר כפיך (איוב כ"ב, ל') א"ר חיננא אינוניתא אונקיא אחת היתה ביד נח א"כ למה נמלט אלא בבר כפיך. ור"ב בע' אונקיא וכן ילק' נח רמז מ"ז השמיטו המלה אינוניתא אבל מע' תתיה נראה שהמלה אית' בב"ר אבל רבינו גירס' אח' היתה לו עי"ש. והרבה הטריחו לפרשו עיי' יפ"ת ורימ"ז בט"ר ח"א דכ"א ולא עלה בידם. ולדעתי היא מלה סורי' אינויותא פי' מהות וערך כלומ' ערך ומהות אוניקא אחת ר"ל משקל קטן אחד של חטא היה ג"כ בנח ודרש אי נקי אונקיא אעפ"כ נמלט ולא בזכות עצמו אבל בבר כפיו של הקב"ה והלשון כמו אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל עיי' ע' אוקיא.

אֲנַנְקֵי (כ"ה בל"ס ועניגו צרה וצוקה מל"י ἀνάγκη Noth, Bedrängniss) בת"י היא מוצאת [ת"י א' לברא' ל"ח, כ"ה ועיי' ת"י לברא' כ"ב, י"ד, תרג' אסת' שני ה', א'] שעת אננקי דעני לאננקי [לפנינו בשינויים עי"ש בת"י]. פי' שעת הדחק. ובב"ר פי"ג (י"ב) אלה תולדות השמים בשו"ד מותח אהל אננקי ע"י שהות הוא רפה כמעט [לפנינו הוא רפי קימעה] ברם הכא תרקיע עמו לשחקים (איוב ל"ז, י"ח) וא"ת שהן רפין ת"ל חזקים כראי מוצק (שם) רשב"ל א' בשו"ד מוסך בולס אננקי

[1]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס פירכוס. וכ"ה בעה"ק שנ"ב ובעה"ק דפי וויען משתבש עוד יותר פי' פרכוס לשו' שלטון אפרכוס ובע' פרכוס לשו' פרנסה ולית ליה פיתרא.

[עיי"ע בלס ב'. ובמדר' מוצק כ ל י ס. ובירו' אדם נוסף כלים] ע"י שהות הוא מעלה הלודה ברם הכא חזקים כראי מוצק נראין כמין תרקיא (לפנינו תרקיע) וכן ישנו בברכ' ירו' פ"א [הל"א ד"ב ע"ד ובדפוס מגנצ' נכון כגירס' רבינו נוסף ב ו ל י ס . . נראין כמן ת ר ק י א. ומוהר"ר שלמה סיריליאו כתב „בערוך פי' מראה של זכוכית" עיי' ע' בלס ב']. (א"ב פי' בל"י דוחק ואונס) [אחי"ה וכנ"ה ש"ר פ"ה פהדתי דהוית אחי באננקי ופלטת ממנה. מדר' שהש"ר א'. לית בר נש מתני אננקי אלא בשעת רווחיה. ובקהל"ר פ' אני קהלת ט"ס אנוקי בשה"ש ה', א' פ' מי יתנך: לית דא מבדה (עי' במ"כ) לי דהוא אחי באננקי ונתפלט ממנו. — ור"א בחור במתורגמן ע' אננק פי' המלה „לישן צרה וצער ועקרו מלש' בכי ואנקה" וכתב עליו בעל כ"כ והוא לא ידע כי המלה יונית כי לא חלק לו בבינה!]

* אָנַס (מל"מ אסתר א', ח' וענינו הכרח וכ"ה בל"ס (drängen, zwingen, nöthigen חולי' מ"ה. אנס בסימנים. ושם אנסה עצמה. ויק"ר פל"ד אנסינון. חולי' קל"ג. אנסה ליה עידנא עיי' ע' הבא. ב"ב נ"ז: למינס נפשיה. ר"ה ל"ה. הני אניסי הני לא אניסי. נדה כ"ז: כתוב' ג'. לא אניס. שם כ"ז. אנוס רחמנא פטריה. ושם פ"ג. מ"ד האונס (der Nothzüchtiger). ירו' יבמו' פ"ו ד"ז ע"ג אנוסה (die Genothzüchtigte) בנפעל: ברכו' י"ג: נאנס בשינה; חולי' ל"א. נאנסה וטבלה. כתובו' י"ב: נאנסתי. אתפעל: שבת קמ"ה: אתנסי, כתוב' ט"ז: אתנוסי הוא דאתניסו. שם ב': איתניס [בל"ס אֶתְאַנַס]. נדה כ"ז. הא מינס אתניס. ושם אונס עיי' ע' הבא. ברכו' ח'. וירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו. ירו' כתוב' פי"א דל"ד: התובעת כתובתה בב"ד איבדה מזונותיה . . ובלבד מן השופי הא מאונס לא. נדרי' כ': כ"ז. נדרי אונסין עיי' רא"ש ור"ן שם.

אֹנֶס, אוֹנֶס (Zwang) אין אונס בגיטי' בר"ג דהשולח גט (ל"ד. שם ל'. כתוב' ב':). פי' כיון שנתן הגט על תנאי כך וכך כלומ' אם לא אבא מכאן עד שלשים יום ונאנס ולא בא וטוען אנוס הייתי ובטל הגט אין ממש בדבריו אע"פ שנאנס כיון שלא נתקיים התנאי הגט גט והגירושין גירושין גמורין. שאני רבא דאנסו ליה עידניה בס"פ במה מדליקין (שבת ל"ג.) פירשנו בע' עידן (עדן ב'). ובפ' הזרוע והלחיים בגמ' דהשוחט לכהן ולנכרי (חולי' קל"ג.) ולפרום ידיה אנסי ליה עידניה. פי' אביי היה לו חולי ולא היה לו לשהות נקביו והיה מתירא לעבור לפני התיבה לפרוס כפיו שמא ידחקוהו נקביו ובא לידי כיסופא. [אחי"ה דברי רבינו בע' זה סותרים דבריו שבע' עדן ב' ששם ציין רבינו ג"כ שני מאמרים משבת וחולין, הך דשבת בלי פי' ועל הך דחולין כתב פי' „לא היו מניחין אותו לעמוד לפי שהיה לומדם" עכ"ל. וכן פי' רש"י עתים שקבע לתלמידיו היו טורדים אותו מלישא את כפיו שהיה עוסק לתלמידיו וכו'. והגרי"ב בהפלשב"ע הגיה בע' זה ובע' עדן ב' הך סתירה בצ"ע ולא זו בלבד קשה לי אלא אף זו שבע' זה מראה בענין פי' מאמר של שבת על ערך עדן ב'. ושם לא פי' רבינו כלום אבל פי' מאמר של חולין אע"פ שפירשו פעם אחת בערכנו זה ועוד מפרשו בענין אחר. על כן אמרתי שבע' עדן פירושו של רבינו על מאמר של שבת סיבב ומאמ' של חולין לא פי' שכבר נכלל בפי' של ערכנו. ובערך אנס לא פי' הך של שבת דנתפרש בע' עדן. ובזה הכל עולה יפה ולית כאן סתירה אלא השמטה קצת כאשר אוכיח בעה"י בהגיעי לשם. ודע דרי"ף פי' ג"כ הך דחולין כרבינו שכתב וז"ל: אנסי ליה עידניה כלומר חולה במעיו היה ולא היה יכול לשהות את נקביו ולפיכך לא היה פורש ידיו עכ"ל. וכעין זה פי' רש"י לשבת ל"ג. ד"ה דאנסי ליה].

* אַנָּס (מערך הקודם, Gewaltthäter) סנהדרי' מ"ה. סתם עכו"ם אנס הוא. ירו' קידוש' פ"א ד"ס ע"ג האנס והגוזלן. ירו' כלאים פ"ז דל"א. מאימתי נקרא אנס משישקע. ירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: אין הבקר אַנַּסִים הבקר.

אוּנוּם (פי' انوشا בל"פ כומר ועובד האש Feuer-anbeter) למדין תרג' ירוש' (א', שמו' ב', ט"ז; י"ח, א') כהן מדין. פי' (חמור) [כך בדפוסי' ובכ"י ונ"ל שצריך לתקן כָּמָר או חֵבֶר] של מדין, [1]) דיבר המתרגם בגנותו (שכן בל"י קורין לחמור אונוס בלשו' פוליטיק"ו והשאר קורין לו

[1]) עיי' רומ"ז בט"ר ת"א, קס"ג ומהרי"ל בעמת"ר הך ערך ובמ"ע דמ"ג הי"ד צד רע"ג. ועיי' עוד הרב החכם ל"ט (לעב־רעכט) במ"ע של מהרז"ף הי"ז רצ"ה והלאה וכל המאמר הארוך ההוא כולו ממתקים אך בכ"ז אין דעתי נחה ושקטה בפירושו ותיקונו של החכם הנ"ל כי מה יועיל לנו אם נגרוס במקום אונוס: אורוס ומפרשים אותו ע"י ל"י ἱερεύς פי' כהן הלא הסדר א"ב יתן עדו שעיקר הגי' א ו נ ו ס אחרי תחת סוג אונ . . ולא אור . . נכללה המלה, וזאת שנית אם גם נגרוס במקום חמור: כומר כדעת החכ' הנ"ל מה יעשה עם מלת גיידרון שהוא בלי כל ספק מין חמור ושם אי אפשר לתקן. אבל לפי פירושנו הכל עולה יפה. וכן הוכחנו במ"ע נייציים שנת י"א נומ' מ"ה ומ"ז כי ע"ד הפעם נשתנה מלת חבר למלה משובשת חמור. ע"ש.

גיידרון וכן שמעתי אני מבורך מפי ר' משה הנפוסי ז"ל כי כן קורין לחמור אונוס). [אחי"ה אף כי ברית כרתי עם עטי להחליט דיבורי בקיצור נמרץ עצור במילין מי יוכל כראותי כמה חלו ידים רפות בערך שלנו לשום דופי בהתרשלות ושפלות ידים כותבות בתרג' ירו' וברבינו נתן לכזב כי הם מעידים עדות שקר שחותן משה אשר כנהו תורתינו הקדושה כהן מדין היה חמור של מדין! הם מלהזכיר מי ראה כזאת מי שמע כאלה הלא דרכי של תרג' ורבינו דרכי נועם. אשר על כן רבים וכן שלמים מחוקרי ובַלְשָׁנֵי זמנינו עמדו לתקן המעוות ולפרש טעם המלה שרשמנו ולא עלתה בידם בהיות המלה ל"פ כשציינתי ולא ל"י ὄνος, ἄναξ, ὦναξ, כמו ששערו עד עתה. εὐγενής, εὔνους, ἱερεύς ודע שבכל הדפוסים חסרה המלה המבורך רק בדפ"ר אי'. ומי היה זה אני מבורך? על זה השיב לנו כ"י ערוך ב"ר אשר כתבו יהושע כהן בן דוד ובכ"י זה הרבה פעמים מצינו השם הנזכר לדוגמ' ראה ע' נר א' שבגליון יש הוספה גדולה המתחלת: „מצאתי כתוב בערוך שהייתי מעתיק ממנו שאמר כך הסופר שכתבו ואני מבורך הסופר יש בידי סברה" וכ', ע' חמץ ה' אחר סיום הע' יש עוד הוספה בפנים אחר דברים „מעשה ידי אומן" וז"ל „ואני מבורך אומר שהן חולין מרוב צערן ביום ובלילה מחלין עצמן." ע' חסף א' יש לו הוספה ג"כ בפנים בזה"ל „ואני מבורך אומר הני מילי בדרך כחום בימי הקיץ." ע' חשק יש הוספה בפנים בזה"ל: „ואני מבורך שמעתי אחר מבעלי מקרא מצא לפני נזיקים ראה בו כתוב השוכר חמור ומתה בחצי הדרך אמ' רבא והטעין וכי לו [צ"ל לא] היה יור' א"ל אני אתה בעל למקרא גדול לא אמר מפני בושת אחבשה לי החמור וארכב עליה מיד שתק". ע' טטרם יש לו הוספה וז"ל„ ואני מבורך אמרתי מסננת היא עשוייה כמו קערה ומנוקבת נקבים הרבה והיא של בשמים לסננות בו דבר הלח ורפואות —." והוספות בלי שם רק בציון ואומר אני נמצאו בע' אפריקי, אפזתא, יון א' עיי' ערכם. ואמ' ר"ל ואמר או ר"ת ואני מבורך נמצא בסוף ע' אפופסין עיי"ש. ואחר הדברים והאמת האלה המלות וכן שמעתי אני מבורך וכ' בודאי ג"כ שייכים למבורך הסופר כ"י ערוך, אשר לא השאיר לנו ברכה בהוספותיו שלא כתבם בגליון אבל להמשך של ערך בפנים! ובזה ערבב לנו דברי רבינו כמה פעמים, וגם עתה הסכיל עשה שלא לבד שהביא דבריו שלא בטעם לתוך דבריו של רבינו אלא שבש, בכונה או שלא בכונה לא נברר, ג"כ דברי רבינו תחת כמר או חבר לגרם חמור. והטעות הזו נזדמני' לו בקראו דברי רבינו „דיבר המתרג' בגנותו" ופלל בעצמו שגנותו בתרג' אונוס שהוא ל"י ὄνος חמור, ולא היא שהוא ל"פ וטעמו כמר או חבר (עיי' ערכו). וכן דעתם של רז"ל בש"ר פ"א יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש וכ' וכן מכילת' ד"ה כהן מדין: ר' יהושע א' כומר היה. וא"כ כשל עוזר ונפל עזור שמה הועיל לו לסופר מבורך ששמע מפי ר' משה הנפוסי ז"ל כי כן קורין לחמור אונוס וכי מה שקורין בל' פוליטיקי (זה נוסח אמיתי של ערו' כ"י ה"ב ועה"ק; ובדפוסי' פוליטין. ול' פוליטיקו πολιτικός הוא לשון עיירית והוא לש' חכמי הכתב כמו לש' גרמטיק"ו עיי' ע' פרקופי קרטין וע' תאטר עיי' מה שכתבתי בעה"י במבוא לזה החיבור פ"א סי' ה'.) כך קורין השאר ר"ל בלש' הדיוט גיידרון (כך גירס' ישרה כ"י ב"ר ובד"ר גידרו ובשאר דפוסי' גירדון עיי' עוד ע' גיידר וע' גדרון) מה יתן לו ומה יוסיף לו לשון רמיה אחרי שאין אונוס ל"י כלל וכלל. וכל דברי מבורך הסופר מן „שכן בל"י" עד גמירא בדויין מלבוולא כתבן רבינו מעולם. וראיה ברה כחמה שגם מן „שכן בל"י" עד סוף לא שייך לרבינו היא שבע' גיידר מראה רבינו על ע' גדרון ומע' גדרון מראה על ע' גיידר שבל"י קורין לחמור גיידרון [=γαῦδαρον] ועל ע' אונוס שקדם בסדר הערכים לא מראה, וזה בעבור שלא הזכיר רבינו בע' שלנו שום דבר מזה הענין, ובזה אעריך לפני קורא מבין עיקר דברי רבינו: „אונוס דמדין תרג' ירו' כהן מדין פי' כומר (או: חבר) של מדין דבר המתרג' בגנותו." [1]) וברוך חונן דעת שהצדקתי את הדין ודנתי דין אמת לאמיתו להסיר קמשוני טעות ולהאיר חושך אפלה ואתא שרגא של חקירה ובטש לחמרא שהעמיסו על שכם של ת"י ורבינו נתן, הלא חמור נשאתי מכם!]. (א"ב פי' בל"ר כבוד [honor = honos]).

[1]) כבר העיר הרב החכם הגדול מהרי"ל בעמת"ר ובמ"ע דמ"ג הנ"ל, כי בדפ"ר אי' מלת מבורך וכי יש כאן הוספה בדפ"ע אבל אני העמקתי החקירה להודיע שההוספה זו כבר התחלה מתיבות „שכן בל"י" עד סוף הע'. וכן לי' בכ"י ערו' חוץ מכ"י ב"ר שנכתב ע"י מבורך הסופר (ועיי' גם במבוא הנ"ל.) וא"כ גם על הג' שי"ר בתולדות ר"נ צד כ"ה הערה ט"ו וצד מ"ב הערה ל"ט יש להשיג כי באמת לא רבינו נתן הזכיר שם ר' משה הנפוסי כי אם בן דורו הסופר מבורך.

* אַנְסִיוֹמָא ט"ס תחת אכסיומא עי"ש.

* אֶנִיסְכָּא (ein Metallgeräth, weibl. Putzsache) בשבת נ"ט; עיי' פירושו בע' ארקתא א', נסך א', קמר ג'.

אַנְפֵּי (הקבוץ מהיחיד אנפא, פי' בלא"ר וסו' אפיים (Gesicht תרג' פני משיחך (תהל' פ"ד י') אנפי משיחך). [אחי"ה סמיכות מאנפין (דניא' ב', מ"ו; ג', י"ט) וגם כמו בפני בעברי מלת היחס; אנפי נפשי ת"י א' דברי' א', ט"ז עיי' תרג' אונק' במדב' י"ג, ל"ד וב"מ כ"ב: באנפי נפשה (=באפי נפשה נדה ס"ח.) חולי' קכ"א. באנפי נפשיה, כתובו' ז': באנפייהו. ב"מ פ"ו. טרקיה לבבא באנפיה].

* אנפטי ט"ס תחת אפנטי עיי"ע אפנתי.

* אַנְפִּילוֹן ט"ס תחת אפיליון עיי"ע אפליון א'.

* אונפלי ט"ס תחת אמפולי עי"ש.

אֶנְפְּלְיָא (=אמפליא עיי"ע (Filzschuhe ופמלניא [עיי"ע פלניא ופמלניא וצ"ל לתקן פמנליא עי"ש] ומכנסים בפ' הנודר מן הירק בגמ' הנודר מן הכסות (נדרי' נ"ה: ובירו' נדרי' פ"ז הל"ג ד"מ ע"ג אי' בשינויים ע"ש) ובר"ג דכל הגט (כ"ה.) קטן ואנפליא פסולין, שני אנפליאות בגמ' כל כתבי הקודש (שבת ק"כ.), שני אנפליאות בב"ר ולבני הפלגשים (פר' ס"א) והוא כמו אמפליא שפירשנו למעלה. [1]

אֶנְפִּילוּגוֹס (לדעת ר"ב הוא ל"י ἀμφίλογος ;zweifelhaft לפע"ד ἐπίλογος (Ueberlegung, Berechnung חכמה וחשבון מדר' קהל' פסקא אי לך ארץ (י', ט"ו) אותה שעה התחיל אנפילוגוס בחכמה [לפנינו אי' בחכמתו], פי' בל"י דבר של ספק). [אחי"ה ולי נראה יותר שהוא ל"י שרשמנו פי' מזימה וחשבון, ומצאתי און לי שמד' ש"ט הביאו הילק' מלכים ג' רמז קע"ה אי' התחיל פיונובע בחכמתו וכו'. ואות נו"ן נוספת ועיקר הגי' אֶפִּילוּגוֹס].

אֶנְפְּלֵין (לדעת ר"ב מל"י πυλεών ;Zimmer לפע"ד ἐν πύλῳ (an der Thüre תרג' פסוק גן נעול (שה"ש ד', י"ב) ובתוליך טמירן וגניזן באנפלין פי' בל"י בית וחדר). [אחי"ה לפע"ד שתי מלות יוניות שרשמנו ענינן אצל ואחורי הדלת, המלה שעליה כיון ר"ב נכתב אפליון עי"ש ועיי' עוד פלן ג', וד'].

אֶנְפַּק (בל"פ نفاغ (grosser Weinbecher אנבג אנטל בס' חזקת הבתים (נ"ח: עיי"ע אנבג), אנפקא דחמרא בר"ג דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:). אנפקא א"ל לאשקוי' ואשקייה חמרא מזיגא . . . אנפקא חמרא חייא משמע בפ' גיד הנשה בגמ' דשולח אדם (חולי' צ"ד). לישתי מר אנבג א"ל מי סני ליה למר למימר אספרגוס כדאמור רבנן או אנפק כדאמרי אינשי בר"ג דעשרה יוחסין (קידו' ע'.). [אחי"ה וכן שבת ק"ט: עד דקיימא אאנפקא ובדפ' שונצינו אנפקא. אסת"ר פ' והשתיה: אין איש באנפקא [אונס]].

* אֶנַפְקוֹת (= נפקות, בל"ע ופר' = نفقة (Ausgaben, Auslagen ב"מ ק"ה. ובאנפקות ידי, כן גרס רש"י. ובדפוסי' ובנפקות פי' בל"ע ופרסי' הוצאות ודברנו בו בספרנו על העתקת פרסי' של ריב"י טאווס צד מ"ח.

* אנפקיטן ט"ס תחת אנפקינון עיי"ע הבא אח"ז.

אֶנְפַּקִינוֹן (בל"ע ופי' انفاق ובל"ס אמפקינון וכן בל"י ורו' (ἔλαιον) omphacium ὀμφάκινον; (Oel unreifer Oliven במשנה דמנחות פרק כל קרבנות הצבור (פ"ה:) אין מביאין אנפקינון [כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ובמשנ' ח' ג' של ש"ס אנפקטן ט"ס תחת אנפקנון וכן הוא במנחו' פ"ו. במגיל' אנפקינון, בשבת אנפיקנון וכ"ה בכ"י פסחי' (ד"ס שם דס"א:) ובדפוסי' אנפיקנין ובמ"ק אנפיקינין וכ"ה בעה"ק שנ"ב וילק' עמוס ו' רמז תקמ"ה אנפיקינן] ואם הביא כשר. ובגמ' דעושה אשה תכשיטיה במשקין (במ"ק ט':) ובהגדה דמגיל' (י"ג.) ובפ' המוציא יין בגמ' [סיד כדי לסוד] (שבת פ':) ובר"ג דאלו עוברין בפסח (מ"ג.), תניא ר' יהודה אומ' אנפקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין בו שמשיר את השער ומעדן את הבשר. ואני למדתי מפי ר' מצליח ז"ל שהשחיר את השיער. [אחי"ה לית' בכ"י ו"ו, ל"ד ב"ר. בויק"ר פ"ה ובמד"ר פ"י מפורש ראשית שמנים (עמו' ו', ו') שמן אנפיקנון. וב"ר פצ"ח כפליות ואנפקיטן וצ"ל אנפקינן. ובמ' שהש"ר אתי מלבנון בט"ס

---

[1] רש"י לגיטי' ושבת הג"ל לועז קלצנו"ש ולשבת י'. ד"ה רמי קאלצנו"ס והוא בל"ר calceus ובלאי"ט calzini בל"א שטרימפפע ואַקקען ובנדרי' לועז הוש"ש = houseaux בל"א קאמאשען אי"ל שהוא ט"ס תחת שוה"ה והוא בל"א Schuhe וכן הביא ביבמו' ק"ב: אונדרשו"ך Unterschuhe עיי' מ"ע של ר' יו"ט צונץ רפ"ט ועיי"ע אנקטמין ועה"ק שנ"ב כיים י"א הוזן = Hosen וא"כ לפ"ד הבין קלצנו"ש של רש"י מל"צ caleçons מין מכנסיים התחתונים = Unterhosen.

איפקינון]. (א"ב פי' בל"י שמן עשוי מזיתים בעודם פגים).

אֲנַפּוֹרָא (בל"ס אנאפורא, אנגאפורא ובל"י ἀναφορά הודעת דברים ועוד רשימות של חיילות Berichterstattung, Militairverzeichniss) במד"ר (לי', בדפי אמשי ופראג) פרש' וידבר ה' אל משה ואל אהרן (פ"ב) אם מספר למה מפקד (עיי' שמואי ב' כ"ד, ט') ואם מפקד למה מספר אלא עשה שתי אנפריאות גדולה וקטנה. פי' בל"י חשבון ומספר דבר מה). [אחי"ה וז"ל רש"י לשמואל שם: מספר מפקד שני א נ פ י ר א ו ת עשה גדולה וקטנה אמר (ר"ל יואב) אראנו את הקטנה ואם יקצוף אראנו את הגדולה לכך נאמ' מפקד לש' חסרון כך נדרש בפסיקתא עכ"ל, עיי' בפסיק' רבתי פי"א ותחת אנפיראות של גירס' רש"י (ובמ"ר אי' אנפריאות ובפסיק' רבתי אי' אפונראות (צ"ל: א נ פ ו ר א ו ת) וכ"ה בפסיק' דשקלים דף י"ח: הובא בילק' שמואל שם רמז קס"ה . . אלא עשה שתי אנפוראות גדולה וקטנה וכ' וכונת המאמר על השנות המלה פְּעָמִים, מספר ומפקד, ודרש שתי אנפוראות עשה גדולה וקטנה כלומ' אחת מרובה ואחת מועטת. ופי' אנפורא כמו שכתבתי רשימה של כתב בענין חשבון הצבא ומפורש היטב במדר' שמואל פ"ל ויתן יואב את מספר מפקד וגו' כיון שנמנו תשש כחם כנקבה הכא את אמר ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש ולהלן (ד"ה א', כ"א) את אמ' ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש? אמור מעתה שני פתקין [בל"ס פֶּתקא ובל"ר pittacium, עיי"ע פתק א' כלומ' כתב וספר קטן] עשה יואב א' מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל וכי [1]). בתנחומ' בסוף פ' שלח בעל הבית שהיה שוקל ארנוניות וכותב אנפריות . . בני הוי זהיר באנפריות וכ' וצ"ל באפכיות עיי"ע אפכיות].

אֲנַפּוֹרְיָא (לפי' הגמ' ענינו Zweifel, Ungewissheit וי"ל ג"כ שהוא ל"י הנזכרת למטה בערך (Werkzeug darauf zu hängen, Tragband במשנת אלו מציאות (ב"מ ב', א' דכ"א.) כל כלי אנפוריא אינו חייב להכריז, פירשוהו בגמ' (כ"ג: כ"ד.) כלים חדשים שלא שבעתן העין, (א"ב פי' בל"י ἐμπορία [Handelswaare] סחורה והם כלים חדשים). [אחי"ה לא זכיתי להבין דברי ר"ב ולא ירדתי לסוף דעתו מדוע יהיו כלי סחורה ח ד ש י ם דוקא. אבל לפע"ד נראה שפירושו של הש"ס כלים חדשים שלא שבעתן העין כלומ' „שלא נשתמשו ביד הבעלים בענין שיוכלו להכירם" (רמב"ם פי' המשניו' שם) וכפי' רש"י כ"ג: ותיו"ט ד"ה כל כלי לשו' נוטריקון אין פה ראיה כיון על מלה יונית שרשמנו ἐναπορία שטעמו ספק וחסרון ידיעה כלומר כלים שהבעלים לא ידעו ולא הכירו בבירור אותם מתוך שלא נשתמשו בידם כל צרכן. אבל י"ל ג"כ שהיא מלה יונית ἀναφορεύς כלומ' דבר שיש לתלות בו דבר מה. וזה נלמד ממה ששנינו ב"מ כ"ד. כלים חדשים שלא שבעתן העין . . כגון בדי מחטין וצינוריות ומהרוזות של קרדומות . . . ואמאי קרו ליה בדי דבר ד ת ל ו ביה מידי בד קרו ליה (עיי"ע ב ד ד'). וכן בתוספתא ב"מ רפ"ב ואלו הן כלי אנפוריה בדי מחטין וצינוריות ומחרוזות של קרדומין, וכן בירו' ב"מ רפ"ב ד"ח. כלי אנפוריה אינו חייב להכריז . . ותני לה ואלו הן כגון בדי מחטין וכ'].

* אֶנְפּוֹרֶיאַ (בל"י ἐμπορεῖα Reisezehrung) מדר' ש"ט מזמור קי"ח, משל לאחד שהתקין אנפוריא שלו [ופי' המפרש כלים החדשים יקרים, וזה באה לו שהסבירו מערך של מעלה ואין לו שחר פה] לצאת בדרך וכ'. פי' בל"י צידה לדרך, עיי' כ"כ בע' זה.

אֲנַפָּרוֹת (ἀναφορά = Gewalt das Abtreten seines Besitzthumes durch) אם באנפרות פטור מלעשר בפ' השולח גט בגמ' דהמוכר את עבדו (גיטי' מ"ד.) ובר"ג דהזרוע (חולי' קל"א.). פי' אנפרות דהזרוע שלקח אַנָּס גוי באונס שלא כדין כדגרסינן בפ' הנזיקין שמין להם בעידיות בגמ' דלקח מן הסקריקין (גיטי' נ"ה:) ת"ר הבא מחמת חוב ומחמת אנפרות אין בו משום סקריקון אמר רב יוסף אין אנפרות בבבל. [אחי"ה ורבינו קצר שקלא וטריא דש"ס עי"ש ובירו' גיטי' פ"ה הל"ו דמ"ז: ועיי' עוד ירו' כתוב' קלספ"י דל"ד. הנהיג רבי בארנונא ובגולגולת ובאנפרות כהדא דבן ננס. ובענין המלה פי' רש"י לגיטי' נ"ח: ו א נ ס הנכרי באנפרות וכן פי' הר"ן לגיטי' שם אנפרות: אונס. אבל לחולי' ולגיטי' מ"ד. פי' רש"י המלה בהפסד וכן פי' רבינו בע' אנדיפי' הך דשבת פ': וכי אדם עושה מעותיו אנפרות. ופי' רבינו מאי אנפרות ה פ ס ד עיי"ע הבא אחר זה. וטעם המלה בל"י מסירת נכסיו לאחרים ובהשאילה הפי' באונס וחזקה. וכיון על הענין ההוא] — ובילמדנו ועתה יגדל נא כח ה'

---

[1]) וכן הדרש בשהש"ר לפ"ו פסוק ט' אבל שם נשמט' המלה הזרה.

(במד׳ י״ד, י״ז) ואולם חי אני לגבות שלי לפיכך אני נוטל אנפריות מהן בכל שנה ושנה ואני מאריך להם ואיניס כלים [אחי״ה בתנחומ׳ לפנינו לית׳ אבל אית׳ בסוף שלח וכותב אנפריות ועיקר הגירס׳ אפכיות עיי׳ אנפורא וע׳ אפכיות. ופי׳ אנפריות של ילמדנו בל״י מס = ἀναφορά כלומ׳ השי״ת נוטל מס בכל שנה ושנה והם תשובה ותפלה וצדקה וכענַין זה אי׳ בילק׳ אמור רמז תרנ״ד אבל בחג לפי שנטלו הנפשות ד י מ ו ס ביה״כ כמו שנאמ׳ כי ביום הזה יכפר עליכם . . . לפיכך כתב שלש שמחות וכ׳. ומקור הילק׳ נובע מויק״ר פ״ל (עיי׳ קהל״ר פ׳ לך אכול) משל למדינה שחייבת ליפס [קה״ר ליפסין = πεῖσις עיי״ע זמיון] למלך והלך המלך לגבותה בתוך עשרה מילין יצאו גדולי הדור וקלסוהו התיר להם שליש מ ד מ ו ס א שלהם בתוך חמשה מילין יצאו בינוני המדינה וכ׳ כך בערב ר״ה גדולי הדור מתענין הקב״ה מתיר להם שליש מעונותיהן ומר״ה ועד יוהכ״פ היחידין מתענין וכ׳. והך דימוס, ודמוסא ג״כ מס בל״י עיי״ע דמס א׳].

* אַנָפָּרוֹת (בל״י ἀνωφελῶς בלי תועלת ובנזק ונזק בל״פ انفت ; unnütz, schädlich בהוספת רי״ש) שבת פ׳: וכי אדם עושה מעותיו אנפראות פי׳ רבינו ורש״י ה פ ס ד עיי״ע שלפני זה. והמלה או ל״י או ל״פ כמו שרשמנו בהוראת ענין הפסד ונזק. ורבינו לא ציינו בער׳ מיוחד וגם ר״ב לא מוסיפו.

☞ אֲנַץ (בל״ע نص ובל״י ὠνίζω ענין עוקץ ומעורר (an=aufstacheln, antreiben תרג׳ הפסוק דברי חכמים כדרבונות (קהלת י״ב, י״א) דאנצין לאלפא חוכמתא. ולהציב הדרבן (שמו׳ א׳ י״ג, כ״א) ולאנצא זקת. זו גירסת בע״ה בע׳ זקתא אבל בנוסחאות כתוב ולאנצבא). [אחי״ה או מל״ע נַץ או מל״י כנִץ ששניהם מורים: מעורר, והרבה פעמים נשמטה במלות זרות של ש״ס אם מל״י נגזרו האות כ׳ מתחילת התיבה עיי׳ ע׳ אטלז, אדור].

* אֲנַק ט״ס תחת אבק ירו׳ בכורי׳ פ״א דס״ג ע״ד ענבים מאונקות ומעושנות וכ׳ צ״ל מאובקות עיי׳ אבק א׳ הערה ב׳.

☞ אוּנְקָא (= עונקא, בל״ע عنق פי׳ צואר (Hals מסכת שבת פ׳ תולין (ק״מ:) אונקא דאית בה תלתא מיני בשרא. פי׳ צ ו א ר ועורף ובלי׳ ישׁ׳ עונקא). [אחי״ה ובכ״י מ׳ (ד״ס שבת קס״ו:) אי׳ עוזקא וצ״ל עונקא וכ״ה בכ״י רש״י ובדפ׳ שונצינו וכן גרס רבינו בע׳ ענק עי״ש; ושם הביא רבינו ג״כ ציון מברכו׳ מ״ד: ואי׳ בברכו׳ שם כל הקרב לנפש משיב את הנפש אמר ר׳ אהא בר יעקב עונקא. אבל בכ״י מ׳ (ד״ס שם ק״כ.) אי׳ אונקא. והחכם בוקס׳ פי׳ מל״י ἀγχόνη כלו׳ ע ו ר ף וטעות היא].

☞ אֲנְקָא תואר השם בלש׳ נקבה מערך הקודם בל״ע عنقاء מי שיש לו צואר ארוך langhalsig והוא שם מכונה לעוף (G r e i f תרג׳ בפסוק בימים ההם כשבת המלך (תרג׳ שני לאסתר א׳, ב׳) ולקבלה אנקא דדהבא [ולפנינו אי׳ אינקא די דהבא] עיי״ע נקה). [אחי״ה ר״ב סובר שהיא נאקה עיי׳ ע׳ הבא אחר זה פי׳ ג מ ל נקבה וכן בא בתמורתו קודש בפתשגן הכתב שהוא העתקה עברית מת״ש וז״ל: על המעלה השלישית רובץ נמר זהב ולעומתו ג מ ל זהב. ולא היא אבל בל״ע המלה מין נשר אשר שמו במיטהאלאגיא „גרייף" ובלשון ערבי אנקא = ענקא. ובזה מסכים הספור שם המתחיל: וזה מעשה הכסא עומדים עליו שנים עשר א ר י ו ת זהב ולעומתם שנים עשר נ ש ר י זהב וכ׳].

* אַנְקָא (בל״ע ناقة (weibliches Kameel מגילּ׳ איכ׳ רבה פ׳ רבתי אית קומינן אנקא חדא עוירא. ורבינו בע׳ נקה גורס נאקה = נקה וזה יותר נכון פי׳ גמל נקבה.

☞ אֲנַקָא (בל״פ ناك שוא וכזב falsch וא״כ פתרון המלה falsche, ausser Curs (gesetzte Münze בר״ג דהזהב בב״מ (מ״ו:) בדינר ניאקא ואניגרא בעל הערוך גרס ניאקא בע׳ אנגרא ופי׳ המלה מטבע שנפסל). [אחי״ה כבר חויתי בה דעתי לעיל עיי״ע אנגרא].

אֲנְקַטְמִין (פי׳ בל״י ὄνος κατ' ὤμον פי׳ צורת חמור שנושאין אותה הלצנים על כתפם (Eselsfigur, auf der Schulter der Possenreisser) טהורין ואין יוצאין בהן בשבת בפ׳ במה אשה (ס״ו. כ״ה במשניות וירושׁ׳ ובראׁ״ש ורי״ף כ״י אבל במשׁנ׳ של תלמוד בבלי אי׳ כגירס׳ ס״א). ס״א לוקטמין [1] [אחי״ה כ״ה בשבת במשנ׳ ס״ו. ובגמ׳ ס״ו: וכן ברש״י וכן הביא רבינו לפי כ״י ו״ה, ל״ד, ב״ר וק״ט ובדפ׳ וויניצ׳ בע׳ מיוחד גירס׳ של ס״א. ונ״ל ששוה עם מלת לוקטמין ג״כ נקטמין עיי״ע נקטמון ושם (וכן בע׳ בטן ב׳) ג״כ הגירס׳ הנקטמון ומראה על ע׳ אנקטמון ומשם נראה ג״כ שעיקר הגיס׳ בוי״ו אחר מ׳ ולא כמו שאי׳ כאן ובע׳ חמר א׳. ובע׳ פראמי

[1]) ור״ת גרס אלוקטומין עיי׳ תוספ׳ מנחו׳ ל״א. ד״ה שידה.

וע' קשר שאית' אנקטמין. ומה שפי' הר"ש בכלי' ט"ו מ"ו הנקטמון אין זה לוקטומין (צ"ל לוקטמין) דפ' במה אשה דקאמרינן התם חמרא דאכפא דהכא טמא והתם טהור וענין אחר הוא עכ"ל, יש לתרץ דיש חילק בין שבת ובין טומאת כלים וראיה שזה וזה שוים ממה שפי' רה"ג לסדר טהרו' די"א "הניקטמון א"ד הנקיטמון כ ד א י ת ' ב ש ב ת ר' אבהו אמר חמרא דאוכפא פי' חמור כלומר אלו הקטעין יש להם עץ בידיהם ומהלכים בהם" נשמע מזה שמלת הניקטמון ומלת אנקטמון (כן יש נ"כ לגרוס תחת א"ד הנקיטמון) אחת היא. יוצא לנו מזה שגירס' ס"א לוקטמין בהוראתה שוה עם נקטמון והוא הניקטמון של כלים ט"ו]. פי' בגמ' (שבת ס"ו :) מאי לוקטמין חמרא דאכפא כמין חמור עץ חלול הוא ותולה בו כל מיני צבעונין ומרכיבו על כתיפו ושוחק בפני רבים בשוק וגובין מהן מעות ואין תורת כלי עליו לפיכך טהורין ואין יוצאין בהן בשבת. רבא בר פפא אמר [אחי"ה כ"ה בדפוסי' בשבת. אבל בכ"י א"פ אי' רבה בר פפא וכ"ה בע' קשר וכ"ה ברי"ף כ"י ובהרא"ש בדפוס ויניצ' עיי' ד"ס שם ע'. הערה ע'.] קישורי. [אחי"ה וכ"ה בכ"י מ'. ובדפוסי' קשירי ובע' קשר אי' קישרי ורש"י והתוס' ורא"ש גרסו ג"כ קישורי]. ופי' מביאין ב' עצים ארוכים דקים ה' אמות ויש בהן בד' אמות מקום הרגלים ואמה העליונה אגודה עם שוקיו ועומד עליהן למעלה ומהלך בהן ומרקד בהן. [אחי"ה ועיי' עוד בע' חמר א'. כתית. סמך. קב א'. קטע. ובתוספות שבת שם ד"ה קישורי הביאו דברי רבינו בזה הלשון : ובערוך פי' דקישורי היינו אשקצ"ש (Stelzfuss=schiaccia ; וכן פי' רש"י ז"ל ד"ה קישורי ועיי' עוד ביומ' ע"ח : ד"ה יוצא בקב אשקצ"א והוא בל"צ Stelze = échasse ; וביבמו' ק"ב : ד"ה בקב הקיטע : ולמשענת הליכה יש לו אשקינ"א וצ"ל אשקיצ"א . . . ומשענת ידיו שקורין קרוק"א והיא ל"א Krücke וגם באותה עמוד כתב רש"י ל"א אונדרשו"ך עיי' לעיל ע' אנפיליא בהער') שעושין הליצנין והן גבוהין מאד ואינן אלא לרקד עליהן ולא להילוך עבידי עכ"ל ועיין עוד בתוספ' מנחו' ל"א. סוף ד"ה שידה שקרוב לזה פי' ר"ח. ושם אשקינ"ש בלע"ז צ"ל ג"כ כלעיל אשקיצ"ש]. רבא בר רב הונא משמיה דעולא אמר [אחי"ה לפנינו בשב' חסר משמיה דעולא אבל אי' בכ"י מ' ושם אי' רבה בר הונא (צ"ל בר רב הונא) א' משמיה דעולא וכן בע' ע' פראמי] פראמי. [אחי"ה כך היא גירס' נכונה כאשר אוכיח בהך ע' אי"ה. והוא ל"פ עי"ש. וכ"ה בע' כ"י ה"ב אך שם ב ד מ א י. ובכ"י ו"ו ול"ד ובכ"י ש"ס א"פ (ד"ס ע"א. הער' פ') ורי"ף אית' פ ר א מ י. ובילק' תלי' רמז תר"ע פ ר ו א מ י ובדפו' ערוך ד"ר, פיז', ויני', אמש' פ ר מ א י, ובדפו' שבת וכן במ"ר פ"ד פ ר מ א וכבר דברנו בה במ"א[1]]. ופירושו חתיכה של בגד שקושרין לזקנים על פיהם למען וירם מפני ששפתותיהן מתרפטות. — פ"א חמרא דאכפא גידם שידיו קצוצות עושין לו יד של עץ ונקרא חמרא דאכפא. [אחי"ה והוא פי' של רה"ג שנזכ' לעיל]. ירושלמי (פ"ו הל"ח ד"ח ע"ג) מהו אנקטמין טהורין אמר רבי אבהו אונוסקטמין [כ"ה גירס' כ"י ו"ה, ל"ד כ"ר אבל בדפוסי' אינוסקטמין. ובירו' שב' ט"ס הונים קטמין וצ"ל הונוסקטמין.] חמרא די ידא [כ"ה בכ"י ו"ה. ובשאר כ"י ובד"ר וירו' שבת אי' דיידא] ואונוס הוא חמור בל"י[2] (א"ב פי' בל"י חמור בגוי או עשוי בידי אדם). [אחי"ה וכיון על מל"י ὀνοκτίμενος].

אוּנְקִיאַ (משקל קטן ein kleines Gewicht, Unze οὐγκία, uncia) בב"ר פ' ונח מצא חן (פכ"ט) אונקיא אחת היתה [אחי"ה כבר ברנו בע' אינוניתא שצ"ל אינוניתא אונקיא וכ'] פי' בל"י ורומי שם משקל אשר משקלו שני שקלי הקודש או שמונה דרכמנין). [אחי"ה וכן בב"ר פי"ז אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי וכ'. ושם ס"פ ע"ט דרש קשיטה (בראשית ל"ג, י"ט) במאה אונקיות. מדר' איכה פ' העיר נסבון מן אונקא נסבון . . . מן פלג אונקא. ירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ג עיי"ע אוקיא].

אוּנְקִיוֹת (בל"י ורו' Haken= ὄγκος, uncus) בכלים בפי"ב (מ"ב) טבעת אדם : קנה מאזנים של סרוקות טמא מפני אונקיות. [ו] של בעלי בתים אם יש בו אונקיות טמא. פי' שהאונקיות תלויות בקנה מאזנים ולפיכך כלי קבול הוא (א"ב פי' אונקי בל"י וו וזו עקום וכפוף לתלות בו דבר מה).

אַנְקוּל[3] אונקל (פי' וו עקום וכפוף Hakenstange, מל"י ורו' ἀγκύλος-ὄγκινος Widerhaken uncinus, פי' כפוף) אונקלי של כַּתָּפִים טהורה ושל רוכלים טמאה ר' יהודה אומ' של רוכלים של פניו טמאה ושל אחריו טהורה בכלים בפ' טבעת (י"ב, ב') פי' אונקלי של כתפים זו צורתו[symbol]. [אחי"ה

---

[1]) במ"ע ב"ח שנה עשירית סי' ט"ו צד רי"ט. [2]) ובדפ"ע אי' "עוד כמו שכתבנו למעלה" ואני לא הבאתיו שכבר בע' אונוס הוכחתי בראיות ברורות כי הוספה הזאת מבטן מבורך הסופר יצאה וא"ס כי גם כאן הוא היה מוסיף הסיום הנ"ל לרמוז על פירושו של מעלה בע' אונוס. [3]) כ"ה בדפ"ר אבל בע' כדום גם שם אונקליות.

כ"ה בכ"י ה"ב, ובדפ' הסר' הצורה אבל עיי' הצורה בפיה"מ לרמב"ם] כשרוצין לסבול על כתפיהן שק גדול שוקעין ראשן בשק ותופשין בידיהן מקצתו שלא יפול השק, ושל רוכלים מלש' אבקת רוכל (שה"ש ג', ו') של פניו טמאה שיש בה בית קיבול והן נוטלין בהן המשוי ואחד מאחריו ואין בו בית בית קיבול ולפיכך הוא טהור. אונקלי שבכותלין (שם מ"ג) קובעין אותם בכתלים ותולין בהן כל דבר. ואונקלי בלע"ז הוא אונצינ"א [Haken, uncino] וכענין הזה בפ' הסייף והסכין בכלים (י"ג, ז') ובסוף טבול יום (פ"ד, מ"ו) הכדומים [כ"ה גירס' רבינו ג"כ בע' כדום ע"ש ושם בכ"י ג"כ הצורה, אבל בדפ"ר כאן ובע' אשקלון ובסדר טהרו' של רה"ג ד"י אי' הכרומים] והאשקלונים שנשברו ואונקלי שלהן קיימת הרי אלו טמאין. פי' עץ גדול ארוך ויוצאין בו יחורין אילך ואילך ומנהגם לתלות באותן יחורין בקבוקים מלאין מים באויר כדי שיתקררו ומנהגנו לתלות בהן קדרות ויש מפרשים [אחי"ה זה פי' של רה"ג לס"ט ד"י. עי"ש] כלי שצורתו כך[1]

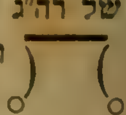

ומעלין בו דלי כשנופל בבור או שום כלי וזהו אונקלי והכלים עצמן נקראו כדומין, האשקלונים שהן מאשקלון [ועיין מ"ש שם בהך ערך]. וכענין זה בפ"ג בתמיד (ד"ל:) ובפ"ג במדות (ל"ו.) ואונקליות של ברזל קבועין בהן, ותרג' (יחזקא' מ', מ"ג) והשפתים טפח אחד ועונקלין [נפקין] פשך חד. התשים אגמון באפו (איוב מ', כ"ו) אפשר דתשוי אונקלא בנחיריה, (א"ב אונקי ואנקלי ענין אחד להם ופירושם בל"י ווים כפופים וחחים). [אחי"ה וכן פי' רש"י ז"ל ווי העמודים (שמות כ"ז, י') הם האונקליות ועיי' רש"י ורד"ק ליחזק' שם].

אוּנַקְלִי (אַנְקוּלִי פי' בל"י ἀνάκωλος (χιτωνίσκος (kurzes hemdartiges Kleid בגד כחלק קטן בפ' כל כתבי הקודש בי"ח כלים (שבת ק"כ.) מקטורין [עיי' ע' מקטור] אונקלי ופונדא פי' בגד דקיק [כ"ה בדפ"ר ובשא' דפוסי' רקיק ובגליון שבת רקוק] שלובש אדם על בשרו. וכן שנינו בסוף [פ"ג] דמגילה (כ"ד:) לענין תפילין של יד צפהו זהב ונתנו על בית אונקלי שלו [כ"ה במשניות ובמשנ' של ש"ס בבלי אבל במשנ' של ירו' פ"ג הל"ט דע"ד ע"ג אי' בית יד אונקלי וכ"ה בכ"י ערוך הל"ב בכאן וכ"ה בדפוסי ערוך בע' בית יד ב'] הרי זה דרך החיצון [לפנינו החיצונים]. וכן בפ' אלו הנשרפים בגמ' דהגונב את הקסוה (סנהדרי פ"ב.) שלף שיננא והניחה באונקלי. ובפ' אלו מגלחין בגמ' דסמך ר' אליעזר אומר משחרב (מ"ק כ"ד.) אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו ומפרשים שהיא מצנפת כגון מצנפתו של כהן באונקלי בסוף מנחות במעשה בחוני [לפנינו בחוניו] ושמעי (מנחו' ק"ט: ושם הרבה פעמים אי' אונקלי ע"ש) הלבישו באונקלי של אשתו וחגרו בצלצל. [אחי"ה דעת של „מפרשים" מצינו ג"כ ברי"ץ גיאת הלכ' אבל עמוד ס' (בהוצ' מוהר"ר ידה"ב) „באונקלי פי' מצנפתו" וזה דעת של ר"ח הביאו הרמב"ן בשער שבתות וימים טובים (ע"ג) והרמב"ן מסייע לדברי רש"י וז"ל: והדברים מטין כדברי ר"ש שהאונקלי קרוע הוא ומהלך בו בצינעה וקרעו לפניו וכשבאין אחרים להראות לו פנים לובש בגד שלם עליו שבגד תחתון הוא, אבל יכולנו לפרש וכן נראה שהוא מלבוש שמחברין אותו בשפה של מעלה באונקלי של כסף וכ'. עיי' יצחק ירנן שם שלא ראה דברי רבינו בכאן]. ומסתברא אונקלי דחונה כאותו די"ח כלים. (א"ב פי' בל"י הזרוע מן פרק האמה עד בית השחי ובית אנקלי הוא לבוש הזרוע וכן אנו אומרים בתי ידים בתי רגלים והרגילו חז"ל לומר אנקלי לבד במקום בית אנקלי). [אחי"ה דברי ר"ב בלתי נכונים הם שאם יאמנו דבריו שהמלה ל"י ἀγκάλη פי' זרוע היאך מצי הש"ס לשמוט תיבת בית מן המלה הנזכ' וכי יש לומר ידים ורגלים תחת בתי ידים ובתי רגלים? ועוד קשה להולמו טעם המלה בית זרוע ר"ל לבוש הזרוע בכל הציונים הנ"ל אבל יתרון לדברי בעל כ"כ כיתרון האור מן החושך ואלה דבריו: אונקלי היא מן המלות הקשות שמצאתי ראיתי בדברי רז"ל וחזרתי על כל מפרשי המלות הזרות למצא דבר חפץ ומתישב ואין גולה את אזני ואחר הטורח ורב החקירה אורו עיני ומצאתי הון לי כמוצא שלל רב תהלה לאל חיי המאזרני חיל מל"י לקחה זאת כמו שארך ב"ה בס' מצודת ציון, וענינה כתונת קצרה מאוד עכ"ל. שפתים ישק משיב דברים נכחים, כי המלה אשר רשמנו בתחילת הע' בודאי עליה נתכוון בעל כ"כ ואני מסכים לדוד משכיל וכתבתי התיב' כלשונה[2]) וכן פי' רש"י בכ"מ המלה מלבוש או לבוש ובמ"ק לועז אונקלי: שייפינ"ש [בל"צ Kittel, Unterkleid, jupon] ובשבת שם שירניש"א ולא איתברר לי אולי ט"ס תחת שיפיניש"א והוסיף שם ובלש' ערבי מחשיא"ה ונ"ל שהוא مخط (kurzes Kleidungsstück) פי' חלק קצור. ובירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד אי' מקטורן ניקלי ופונדא והוא כמו נקלה = אונקלה ששניהם

---

[1]) כ"ה בכ"י ב"ר אבל בכ"י ה"ב הצורה כזה:

ל"ד אבל כבר הקדימו

[2]) וכן שיער החכם ברילל במאמרו על מלבושי היהודים צד הרב בעל כ"כ כמו עינינו הרואות.

יחדיו נועדו בירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד והלבישו אונקלה וחגרו צלצל... אלבש נקלה שליך ואחגור בצלצל שליך... והלך והלבישו נקלה וחגרו צלצל. ובמנחו' בבלי שם אלבוש באונקלי שליכי וכ', ובמד' איכ' רב' פ' בני ציון... שלא היה אחד מהן הולך לסעודה אלא א"כ הופך יד אונקלי שלו וכל כך למה כדי שלא יטעננו אחר טענת חנם. פי' כל אחד מבני ציון היקרים לא הלכו לסעודה אלא א"כ שראו שבעל הבית הופך בית יד (Aermel) של חלוקו והוא היה היכר שיכירו הכל וידעו שמוכן ומזומן לסעודה ולא גונב דעתו של חבירו ולא מחזיק לו טובה בחנם עיי' מ"כ שם שהאריך בזה ובהגיעי לע' אפסחתיה אעריך לך דעתי בזה אי"ה].

אַוּנְקְלֵי (מל"י ἀγκύλος כפוף ונקרא כן סכום שבסוף החזה der schwerdtähnliche Brust-knorpel) בע"ז בפ' אין מעמידין בגמ' דמתרפאין (כ"ט.) אמר ר' יהושע בן לוי מעלין אונקלי בשבת מאי אונקלי א"ר אבא אסטומכא דלבא. [אחי"ה וכן ברי"ף אבל לפנינו אי' איסתומכא דליבא]. (א"ב אנקלי זה שייך בערך ראשון [ר"ל בע' אונקל של מעלה ולא לע' אונקלי שלפני הערך הזה אעפ"כ בדפוסי' נדפסו ביחד בע' אחד. אבל בכ"י אי' ע' מיוחד בפני עצמו וכ"ה בדפ' אמש'] וע"פ האסטמכא (στόμαχος) יש סכום (Knorpel) כמו פי חרב וכופף עצמו כלפי האסטומכא ומעלין אותו ע"י רפואה עיי' אסטומכא דלבא). [אחי"ה וקרוב לזה פי' רש"י בל"א תנוך שכנגד הלב שקורין ניבלא ופעמים שנכפף לצד פנים ומעכב את הנשימה עכ"ל. וניבלא אין לו שחר ופתרון בשום לשון אולי הוא ט"ס תחת קנרבל"א = Knorpel! ולפי זה אונקלי הוא דבר מה שכפוף ועקום וקוראין בזה צפור נפש והוא סכום שבסוף החזה ששמו בל"י ורו' cartilago ensiformis, χόνδρος ξιφοειδής ועל שם שכפוף נקרא גם אזן וכ"ה לפי גירסתו של רבינו בע' אזן ובע' מעל ד' ובאמת תחת אונקלי אי' בירו' שבת פי"ד דיי"ד ע"ד ויור' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד בנות אזנים. ולולי מסתפינא הייתי אומר נגד דעת ר"ב אף כי הוא היה רופא אומן ובר סמכא בענין רפואות שמלת אונקלי הוא ל"י ἀγκύλη חלי שמכביד (Lähmung, die krumm macht) וכופף האברים ובזה על נכון מפורש אונקלי באסטומכא דלבא שהוא ἀσθμασικός כובד נשימה וקצר רוח].

* **אַוּנְקְלֵי** (בל"י ἄγκαλος = ein Arm voll, Bündel) בתוספת' מעש' שני פ"ד בין שהיא ביד המוכר בין שהיא באונקלין, פי' באגודה וראיה מענין שבא אחריו שם: לקח הימנה עשר אגודות של ירק לא יפריש על כל האונקלי אלא על אחת מהן, א"כ יגיד עליו רעו שאגודה ואונקלי ענין אחד הוא ופי' אונקלוס בל"י אגודה ומלא יד.

* **אונְקְלוֹס, אֻנְקְלוֹס** (שם פרטי למתרגם התורה לשפת ארמי) מגילה ג'. תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע. ע"ז י"א. אונקלוס בר קלונימוס איגייר הביאו רבינו בע' גנד ב. ע"ז שם: שרף עליו אונקלוס הגר שבעים מנה צורי. ב"ב צ"ט. אונקלס הגר אומר כרובים מעשה צעצועים הן עיי' ע' צעצע ששם הביאו רבינו. תוספת' חגיג' רפ"ג אונקלוס הגר היה אוכל על טהרת הקדש. והך דמגילה הובא בירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג תרגם עקילס הגר התורה לפני ר' אליעזר ולפני ר' יהושע ועיי' עוד ירו' קידוש' פ"א סהל"א דנ"ט. תנחומ' משפטי' עקילס הגר בן אחותו של אדריינוס... בא לא"י ולמד תורה לאחר זמן מצאוהו ר' אליעזר ור' יהושע וכ' ותרגום של אונקלוס הביאו תלמוד בבלי ומדרשים כמה פעמים בשם כדמתרגמינן (ולא כדמתרגם אונקלס) עיי' מגיל' י': (ועיי' חולי' קל"ט: וילקי' שמו' ל', כ"ג) ר"ה ל"ג: ב"ב י"ב: גיטי' ס"ח: בכורו' נ', סנהדרי' ק"ו: חולי' פ'. שבת י': כ"ח. ס"ד. נדה ל"א: ע"ז י"ז: ערכין ט"ו: מ"ק ב'. ב"ק קט"ו: רק פעם אחת אי' בברייתא' דר' אליעזר פל"ח ותחי רוח יעקב אביהם ותרג' אנקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהן. וידוע שבריי' דר"א מאוחר בזמן היה. וכן במדרשים נשנה איזהו פעמים כדמתרגמינן וכיוון על תרג' של אונקלוס עיי' הציונים בספר הנכבד והיקר גד"ם מהחכם הגדול דר' צונץ ס"ג. ובענינו רבים וכן שלמים חיוו דעתם היפה ואציגם בקיצור נמרץ בהערה [1].

☞ **אֶנְקְלְווֹסִים** (ἔγκλησις gerichtliche Vorladung, Schuldmahnug) ירו' ב"מ בפ' השואל את הפרה (פ"ח הל"א דיי"א ע"ד) עד

---

[1]) מלבד ספר הנעלה הנ"ל עיי' עוד אוהב גר מרשד"ל, מהרז"פ בספרו המפואר א"ינפלוס דער פליסטי' אֶקסיגיזע ט"ו צ"ב ק"א; ובספרו ד"מ ק' ואילי, גייגער בספרו אורשריפט קס"ג ובמ"ע שלו ה"ה קע"ה ועיי' עוד ח"ד קכ"ד, גרעץ קורות היהודי' ח"ד ב' צד תל"ז; מהר"צ חיות באיג' בקורת הוציאו לאור הרב הגדול מהר"י ברילל ועיי' עוד קאהוט על העתקה פרסיי של ריב"י טאווס צד קס"ב והלאה.

ימלא אנקלווסים דידיה פי' בל"י צווי). [אחי"ה ר"ב כיון על מלה יוני' ἐγκέλευσις אבל המשך הענין מראה שהיא המלה שרשמנו וטעמה הזמנה לפני ערכאות הדיינין, וגם טעמה הזמנה לפרעון; ובזה הענין בהתוספתא דב"מ רפ"א אונקילוסיא בזמן שהלוה מודה יחזיר למלוה ואם לאו לא יחזור לא לזה ולא לזה, ובתוספת' דב"ב פי"א אונקלסיא . . אין כותבין אלא מדעת הלוה. פי' הודאת הלוה שנטען בפני הדיינים או עדים לפרע החוב. ועיקר הגירס' אֶנְקְלֵיסִים].

אַנְקְלִיטוֹן (= אַנְקְלִיטִין בל"י ἀνάκλησις = An (Zu = Hilferuf = Appellation

בב"ר פ"נ [1]) (לפנינו מ"ט.) וה' אמר המכסה אני מאברהם: א"ר יהוד' בר סימן בשר ודם (לפנינו בב"ר וכן בילק' וירא רמז פ"ג א' מלך בו"ד ומ"ס הוא) תולין לו אנקליטון [2]) מדוכוס לאפרכוס מאפרכוס לאסטרטוליטים ואתה בשביל שאין לך מי יתלה לך אנקליטון לא תעשה משפט. [אחי"ה וכן דב"ר פ"ב וילק' פ' לך לך רמז ע"ז והוא נתפס באנקליטון הלכו ומצאו לפטרונו וכ'. ושם פ"ט אין אדם יכול ליתן לפני אנקליטין אין אדם יכול לומר לפניו אנקלומא עי"ע הבא. וכן בקהל"ר פ"ח פס"ח פ' אין אדם: אין מי שיתלה אנקליטין אין מי שיאמר אנקלימא'. ובמ"כ פי' לדב"ר פ"ט אנקליטי' פי' הערוך „כשהוא רואה שיוצא חייב בדינו אמר אלך אל משה גדול מכם והוא ישפוט את משפטי" ולפנינו בערוך לית' ועיי' עוד במ"כ לקהל' שם, ושם לא הזכיר רבינו. תנחומא פר' תזריע פ' אדם כי יהיה: הוא מתיירא ממי שהוא גדול ממנו שלא ירננו עליו אונקליטין לקומום קומום מתירא מן הפרכוס וכ']. (א"ב פי' בל"י קריאת מבית דין תחתון אל עליון ממנו להפוך הגזירה).

☞ אַנְקְלֵימָא (ἀνάκλημα = das Anrufen, Appellation) דב"ר פ' וילך (פ"ט) אין אדם יכול ליתן לפניו אנקליטין אין אדם יכול לומר לפניו אנקלימא. פי' בל"י קריאת גזר דין. [אחי"ה וכן בקה"ל פ' אין אדם: אין מי שיאמר אנקלימא. ועוד י"ל שהוא ל"י ἔγκλημα Anklage. וכן בד"ר פ"ב וזה מה שכתוב שם תחת נתפס באנקליטין . . . והוא נתפס בחטייה שלו. ובאמת גורס ר"ב תחת אנקליטון אנקלימון עי"ע הבא].

☞ אַנְקְלִימוֹן (כ"ה לפי גי' ר"ב והוא ל"י ἔγκλημα Anklage, Verbrechen) דב"ר פ' ואתחנן בשר ודם עושה לו פטרון שהיא מתקיים עליו והוא נתפס באנקלימון פי' בל"י חטא ועון). [אחי"ה לפנינו אי' באנקליטון עי"ע אנקליטון וע' אנקלימא. ובל"י המאוחרת נקראת ונכתב' התיב' ג"כ ἀνακάλημα = Klage והוראתה קריאת גזר דין, עיי' עמ"י של מיורסיוס הך ע'].

אַנְקַלְמוֹס (לדעת רבינו סופר עיר מל"י κάλαμος פי' עט סופר) בפ' המוכר את הבית בגמ' דהמוכר את העיר (ב"ב ס"ח:) ר' יהודה אמ' סנטור מכור אונקלמוס אינו מכור. פי' עבד שהוא סופר לעיר שיודע לכתוב כל שדות העיר וכל הצריה וכל המס וכל המכר [3]). [אחי"ה כפי' רבינו אי' בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל: אונקולמוס מכור וזהו סופר העיר שכותב כמה יוצאין ופורעין מס למלך מבתים ושדות ע"כ ועיי' עוד הרשב"ם לב"ב שם. וכגי' רבינו אי' ג"כ בתוספת' ב"מ פ"ט עי"ע בייר. ובירו' ב"ב פ"ד ד"ד ע"ג אי' מכר את הסנטר אבל לא האיקומנס וכן בירו' ב"מ פ"ה הל"ג ד"א ע"ד וצ"ל האיקונומוס וכן הוא בירו' ב"מ פ"ט הל"א ד"ב. שומרי העיר והאיקונומוס (עיי' במוספ"א בהך ערך) והוא ל"י וסורי (אִיקוֹנוֹמָא οἰκονόμος Hausverwalter, Oekonom = פי' בן משק בית. ואין ספק שגם בבבלי ב"ב כצ"ל והרבה מלות יוניות ורומיות שנכתבין כהוגן בתלמ' ירוש' נתקלקלו בכתיבתן בתלמ' בבלי כידוע].

אוּנְקוֹס (כובד בל"י ὄγκος schwere Masse, Last בסוף [1]) הגדת ילמדנו בפ' ויקחו לי תרומ' (תנחומ' תרומה דקמ"ג.) החיות של איש והרקיע שעל ראשם מן המים והן עומדות טעונות כל אותו אונקוס של מים שעביו של רקיע מהלך ת"ק שנה ואף הן אונקוס גדול של איש [פי' לשון משוי] [כ"ה בערו' הקצ' וכ"פ בעמ"כ לב"ר פי"ב על הך דאי' שם: כל האונקוס הזה בשביל מה לפי גרסת הילק' בראש' רמז י"ח אבל בב"ר האונקים] (א"ב פי' בל"י כובד גדול ועצום).

*אִנְקוֹס ט"ס תחת אִקְנוֹס ע' ש.

*אנקקתא ט"ס תחת אקנקיתא עי"ש.

*אֲנַקוּרֵי (פי' نقار בל"ע מין עוף הנקרא בל"א Sperling) בחולי' נ"ה. צנא דאנקורי פי' סל מלא עופות הנקראים כך והמל' ערבי' היא ורבינו גורס בלא אל"ף עי"ע נקר א' וכן פי' רש"י ז"ל שפי' בשני ענינים.

*אנירדפין ט"ס תחת אנדרפא עי"ע אנגרון.

---

[1]) כ"ה לנכון ברפ"ר אבל בשרפ"ע נ"ת. [2]) בילק' שם לפעם ראשונה אנקלוטי. [3]) ועה"ק שנ"ב מסיים "שאר וועכטר וצ"ל טארוועכטר Thorwächter. [4]) כ"ה לנכון ברפ"ר אבל בשרפ"ע נשמט.

*אֱנָשׁ, אֱנָשָׁא, אִינְשָׁא (בל״ס אנשא, אנָשׁ ומל״מ אֱנוֹשׁ (Mensch, Mann, Jemand

בדניאל ג׳, י׳; ה׳, ה, ז׳; ז׳, י״ג, ירו׳ ברכו׳ פ״ח ד״ב. אנשא רבא, ירו׳ סנהד׳ פ״ג דכ״א ע״ד אינשא רבא. שם פ״ז דכ״ה. כאינש דמר. ירו׳ נדה פ״א דמ״ט: באינש דשמע מילה ומקשי עלה. ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ה: ירו׳ יבמו׳ פ״ד ד״ו. ירו׳ יומ׳ פ״א דל״ח: פ״ב דל״ט ע״ד. ירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ג. כאינש דאמר מוסיף אני וכ׳. והקבוץ אינשין גיטי׳ מ״ה. ולא ליתו אינשין. והרבה פעמים אי׳ אינשי עיי׳ תעני׳ כ״א: בני אינשי כתובו׳ כ״ג. עבידי אינשי. ושם אינשי דלא מעלי. וכמה פעמים אי׳ אמרי אינשי. ומגודל התועלת שיוצאה לנו להבין ולברר משלי הדיוט של עם בזמן חז״ל אמרתי לצדד כל המקומות שמצינו היינו דאמרי אינשי, אמרי אינשי, כדאמרי אינשי. והא לך סידור יפה מכולה הדרא״א א״א, דא״א, וכדא״א המפוזרות בשיתא סדרי תלמודאי בבלאי על סדר האל״ף בי״ת. וגם נסמן הערך אשר בו הובא המאמר או גירס׳ אחר׳ בערוך, וזה במה שחנני אלהים אחר שקידה עצומה.

א׳) אר״פ הדא״א אגב אורחך לבעל דבבך אישתמע. סנהדר׳ צ״ה: כמאן דאמרי אינשי אדמקיפנא אדרי איעול בהא. ברכו׳ ס״ב: (לפי גרסת כ״י מ׳ עיי׳ ד״ס קפ״ב: ובדפוסי׳ אי׳ דאמר אינש ובמגיל׳ כ״ט. אי׳ כמאן דאמר אדמקיפנא וכ׳). הדא״א או חברותא או מיתותא. תעני׳ כ״ג. עיי׳ ב״ב ט״ז: מה״מ דא״א אי דלית דורא דלינא כו׳. ב״ק צ״ב: (עיי״ע דל ב׳); הדא״א אי בר אחתיך דיילא וכ׳. יומא י״ח; א״א אי תגרת לי׳ פוץ עמריה. יומא כ׳: ; הדא״א אידלי יומא אידלי קצירי. ב״ב ט״ז: ; הדא״א איהו בקרי ואתתיה בבוציני מגילי׳ י״ב. סוט׳ י׳. (עיי׳ קר ו׳); כד״א איערב שמשא ואדכי יומא ברכו׳ ב׳: ; כדא״א אישתקיל מילוליה חגיג׳ ב׳: גיטי׳ ע״א. ; הדא״א איתתא בהדי שותא פילכה. מגילה י״: ; והא א״א איתתך גוצא גחין ותלחוש לה. ב״מ נ״ט. (ע׳ גץ ג׳); הדא״א אסא דקאי ביני חילפי וכ׳. סנהד׳ מ״ד. (ע׳ חלף ג׳); הדא״א איסתירא בלגינא קיש קיש קריא. ב״מ פ״ה: (ילק׳ משלי תתקנ״א. תתקנ״ג עיי״ע כש ה׳); דא״א אעבור פרשתא דא ואתניה. מגיל׳ ד׳. ; א״א ארבעה לצלא ארבעה לצללא ב״ב ה׳. (עיי״ע צלא); וא״א ארעא מכבלא דלא עבד פירי. שבת נ״ד. (עיי״ע כבל); דא״א אזנים לכותל (כפירש״י ברכו׳ ח׳: ד״ה אלא בשדה עיי׳ בויק״ר רפל״ב ובמד׳ קהל״ר פ׳ וגם במדעך).

ב׳) הדא״א באתרא דמריה תלא ליה זיניה סנהד׳ ק״ג. (ועיי׳ ב״מ פ״ד: ע׳ קלבאי); הדא״א בדיל (בשביל. ע״י) רבה אכיל תלמידא. יומ׳ ע״ה: (לפי גירסת כ״י א״פ עיי׳ ד״ס יומא דקט״ז. הער׳ ט׳ וע״י); מה״מ דא״א בהדי הוצא לקי כרבי. ב״ק צ״ב. (ע׳ הץ); הדא״א בוצין בוצין מקטפי׳ ידיע. ברכו׳ מ״ח. (עיי״ע בצין א׳); כדא״א בוציאתה דמיאשן ב״ב ע״ג. ; דא״א בחברתא ולא בסילתא יבמו׳ ס״ג: (ע׳ סל ד׳); והדא״א בחייך דילדת שיתין וכ׳ ב״ב צ״א. ; מה״מ דא״א בירא דשתית מיניה מיא וכ׳ ב״ק צ״ב. ילק׳ כי תצא תתקל״ג (ע׳ קלא א׳) עיי׳ במ״ר פכ״ב ילק׳ מטו׳ תשפ״ה; והדא״א בין קני לאורבני שוילנאי מאי בעי׳. סנהד׳ פ״ב: ילק׳ פנחס תשע״ב (עיי״ע שוילנאי); הדא״א בכיי ליה למר דלא ידע וכ׳ סנהד׳ ק״ג. (ילק׳ מלכי׳ רל״ד); והא א״א במפתח בבי מיטרא תעני׳ ו׳: ובכ״י מ׳ (ד״ס שם ד״ג) אי׳ מיטרא במפתח בבא. וכ״ה בע׳ מך א׳ ובכ״י מ׳ ברכות נ״ט. (ד״ס שם קס״ח.) ובדפוסי׳ שם כד מפתח בבי מטרא וביל׳ הושע תקכ״ב מטרא כד מפתח בבא וכ׳; דא״א במתא שמאי בלא מתא תותבאי. שבת קמ״ה: (ע׳ תב ב׳); הדא״א בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. ברכו׳ ה׳: ; דא״א בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא מ״ק ט׳: (ע׳ טבלא א׳); מנה״מ דא״א בתר עניא אזלי עניותא ב״ק צ״ב. ב״ב קע״ד: חולי׳ ק״ה: ערכי׳ כ״ג. ילק׳ תזריע תקנ״ג; מה״מ דא״א בתר מרי ניכסי ציבי משך. ב״ק צ״ג. ; הדא״א בת דינא בטל דינה. סנהד׳ צ״ה. ילק׳ ישעי׳ רפ״ד (ע׳ בת).

ג׳) דא״א גביל לתורא גביל לתורי. ב״מ ס״ט. (עיי׳ ע׳ גבל א׳); הדא״א גיורא עד עשרה דרי כו׳. סנה׳ צ״ד. ילק׳ יתרו רס״ח; הדא״א גירדנא דלא טייזן שתא בציר משניה. ע״ז כ״ו. ילק׳ וישלח קל״ב (עיי״ע גרדן); הדא״א . . גירא בגיריה מקטיל וכ׳ פסחי׳ כ״ח. ילק׳ בא ר״א; א״א גמלא במדי אקבא רקדא. יבמות מ״ה. (ע׳ גמל ב׳); הדא״א גמלא אזלי למיבעי קרני וכ׳. סנהד׳ ק״ו. תנחומ׳ מטות. ילק׳ מטו׳ תשפ״ד (ע׳ גמל ב׳); הדא״א גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. ברכות ס״ג. והיינו לפי גי׳ ע״י. ובכ״י מ׳ (ד״ס קפ״ד.) אי׳ גנבא על פום דאיגרא וכ׳; הדא״א גרירתיה לארמאה שפיר ליה וכ׳. סנהד׳ צ״ו. ילק׳ ישעי׳ רע״ו (עיי״ע גרע).

ד׳) והדא״א דזקיף ליה זקיפא וכ׳ ב״מ נ״ט: ילק׳ משפטי׳ שמ״ט. קרושים תרי״ו; דא״א דמלפי תכלי לא בהתא. כתובו׳ ס״ב. (ע׳ לף. תכל ב׳); הדקא״א דנפיק מינך טעמא וכ׳ יבמו׳ ס״ג. ; הדא״א דפרע קיניאה מחריב ביתיה. סנהד׳ ק״ב: ילק׳ מלכי׳ רכ״ב (עיי׳ קן ד׳).

ה') כדא"א הוה מרחשן שפתותיה, מנחו' ס"ג. ; דא"א הני צניתא דבבל איתנהו וכ', ברכו' ל"א.

ז') דא"א זבנית קנית ב"מ נ"ט. ושם : דא"א זבין אוביד. הדא"א זוזא לעללא לא שכיח וכ', חגיג' ה'. (ע' זוז).

ח') מה"מ דא"א חברך קרייך חמרא, ב"ק צ"ב : ילק' לך לך ע"ט (עיי"ע אכף) והיינו לגי' בעל ספר תורת חיי' ע"ש ; הדא"א חברך מית אשר וכ', גיטי' ל' : (ע' אשר ב'); הדא"א חלופי שופרא כיבא, שבת ס"ב : ; מה"מ דא"א חמרא למריה וטיבותא לשקיא ב"ק צ"ב : ילק' פנחס תשע"ו ; הדא"א חמרא אפי' בתקופת תמוז קרירא ליה, שבת נ"ג.

ט') הדא"א טבא חדא פילפלתא חריפתא ממלי צנא דקרי, חגיג' י'. יומא פ"ה : מגילה ז'. ילק' משפטי' שכ"ו, מטות תשפ"ה מד' אסת' תתרנ"ט. (ע' פלפל); כדא"א טהר טיהרא פלגא דיומא, יומ' ט"ו. נ"ט. זבחים ל"ח : (ע' טהר ב').

י') הדא"א יאה עניותא לישראל וכ' חגיג' ט' : (עיי' ילק' בהקתי תר"ע, ישעי' רנ"ז, שה"ש תתקפ"א, ע' ברז ב').

כ') הא א"א כד מפתח בבי מטרא עיי' לעיל אות ב'; מה"מ דא"א כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי, ב"ק צ"ב : ילק' בשלח רכ"ט ; הדא"א כזוזא מלעיל כאיסתיר' מלתחת, סוכ' כ"ב : ; א"א כחשא ארעא ולא ליכחוש מריה, ב"מ ק"ד : ; והא א"א כי מיא דביעי בעלמא, חולי' צ"ז : ; מנה"מ דא"א כלבא בכפניה גללי מבלע, ב"ק צ"ב : ילק' משלי תתקס"א ; הדא"א כמשלם שערי מכדא נקיש וכ', ב"מ נ"ט. (עיי"ע קש א'); הדא"א כפא רחטא נגרא בגוויה נשרוף חרדלא, פסחי' כ"ח. ילק' בא ר"א (ע' כף א' ושם אי' דחט וכ"ה בכ"י מ' וברש"י בדפוסי' ישנים עיי' ד"ס פסחי' ל"ח. ובפי' ר"ח אי' חטט עיי' פי' ר"ח דמ"ו); הדא"א כפין עניא ולא ידע וכ', מגיל' ז' : א"א כשורא במתא בזוזא כו', ב"ק י"א. ; הדא"א כרכושתא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש גדא, סנהד' ק"ה. ילק' בלק תשס"ה (ע' כרכשתא א').

ל') לאו עכברא גנב אלא חורא גנב, קידוש' נ"ו : גיטי' מ"ה. ערכי' ל'. ראה פירש"י פסחי' פ"ט : ד"ה אמר רבא (ע' חר א'); הדא"א ליבעי איניש רחמי וכ', ברכו' ח'. ילק' תהלי' תשי"ט ; א"א למתא ירקא ירקא שקול, מנחו' פ"ה. ילק' וארא קפ"ב (עיי"ע יוחני, וע' מת א'); כדא"א לפום גמלא שיחנא, כתוב' ס"ז. (קי"ד.) סוט' י"ג : ילק' ואתחנן תתי"ט, קהל' תתקס"ז. (ע' שחן ב'); א"א לשתמש איניש בכסא דמוקרא (ועי' בע' כס ד' גרס דמינקרא והרבה שינוים בגירס' עיי' ד"ס ברכ' ע"א.) דהיינו לפי גירס' ע"י ובמנה"מ נר ב' פ"ב כלל ז' ח"א וכ"ה באה"ת ובתו' הר"י ובתו' הרא"ש.

מ') כד"א מאי אדרא דקיימא לדרי דרי, ביצה ט"ו : ובכ"י מ' אי' והדא"א (ד"ס ביצה י"ז :) ; כדא"א מאן דאית ליה דינא ליקרב לגבי דיינא, סנהד' ג' : ילק' משפטי' שמ"ו ; א"א מגמלא אונה, שבועות י"א : מנה"מ דא"א מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קני דשרכי, ב"ק צ"ב : ילק' תולדו' קי"ז, שופטי' ס"ז (עיי"ע שדך ב', שך א') ; הדא"א מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא, סנהד' ל"ט : נדרי' ס"ב : ב"ר ע"ד ילק' שמואל קמ"ו, עובדיה (עיי' לעיל ע' אבא בהערה) ; הדא"א מכתבא גללא בזע רגלא בחבריה ידע, ע"ז כ"ב : (עיי' בספ' בן סירא כ"ז, ב' וע' גלל ב', דגל א', מכתב) ; הדא"א מלי כריסיה זני בישי, ברכו' ל"ב. ילק' דברים תשצ"ז (ע' זן ג') ; מה"מ דא"א מילתא גנאה דאית בך קדים אמרה, ב"ק צ"ב : ; דא"א ממרי רשותיך פארי אפרע, ב"ק מ"ו : ב"מ קי"ח. ב"ב צ"ב : (ע' פארי א') ; כדא"א מנבה נבוחי, מנחו' ס"ג. ; הדא"א מסגני ושליטי הואי אייזן לגברי נגרי, סנהד' ק"ו. ילק' מטו' תשפ"ה (ע' סגן) ; כדא"א מעיני דפלניא, הוריו' ה'. ; הדא"א מתון מתון ד' מאה זוזי שוה, ברכות כ'. (לפי גירס' כ"י מ' ד"ס מ"ח :, וע' מתן ב').

נ') דא"א נבך בך כלבא עול נבח בך גורייתא פוק, עירו' פ"ו. (ע' נבח, גר י"א) ; הדא"א נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני, סנהד' נ"ב. ילק' משפטי' שס"א שמיני תקכ"ד (ע' הגן א' ; ועיי' ב"ר ס"ז בת קול אומרת הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן ע"ג אמותיהן) ; ברכות נ"ו : כדא"א נפל לבירא ולא אשתכח כ"ה בכ"י פ' עיי' ד"ס ברכ' צ"ד קנ"ד :

ס') א"א סבא בבית' פאחא בביתא וכ' ערכי' י"ט. ילק' בחוקתי תרע"ו ; הדא"א . . סדנא בסדני יתיב מדויל ידיה משתלים, פסחי' כ"ח. ילק' בא ר"א (ע' סדן א') ; א"א סתם אריסא למרי ארעא וכ' ב"מ ס"ט. ; כדא"א סומקא גיחיא לבקן חיוורא, בכורות מ"ה : (ע' גחר א', לווקן).

ע') והדא"א עד דלא שכיב שיכבא קיימא מנו בייתיה, ב"ב צ"א. ילק' רות תר"א (ע' מנובית) ; דא"א עשיק לגביך ושוי לכרסיך, ב"מ נ"ב. (ע' עשק).

פ') הדא"א פוץ מלחא ושדי בשרא לכלבא, נדה ל"א. (ע' פץ א').

ק׳) והדא״א קבא רבא וקבא זוטא מיגנדר ואזיל וכ׳, יבמות י״ז. (ע׳ גנדר); דא״א קדרא דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא, עירובי׳ ג׳. (עיי׳ ב״ב כ״ד: ע׳ קדר ב׳); הדא״א קמי דשתי חמרא חמרא קמי רפוקא גרידיא דובלא, סוטה י׳. במד״ר פ״ט. (עיי״ע גרד ב׳ וע׳ רפק): מה״מ דא״א קרית חבירך ולא ענך גודא רבא שדי ביה, ב״ק צ״ב: ילק׳ יחזקאל שס״ד; כדא״א קרתויי פסולים . . . קרתויי פסילי יבמות ט״ז.

ר׳) והדא״א רבי רבי בר ברתך אנא, סוטה מ״ט. הדא״א רהיט ונפל תורא וכ׳ סנהד׳ צ״ח: (עיי״ע אַרְיָא); דא״א רווחא לבסימא שכיח, עירו׳ פ״ב: הדא״א רווחא וכ׳ מגילי ז׳: (ע׳ בסם); והדא״א רחילא בתר רחילא אזלא, כתוב׳ ס״ג., ילק׳ משלי תתקמ״ח; הדא״א רחמי דאבא אבני וכ׳ סוט׳ מ״ט.; דא״א רטין מגושא ולא ידע מאי רטין, סוט׳ כ״ב. (ע׳ מגוש, רטן); כדא״א רכיך וטב ב״מ פ״ו:

ש׳) דא״א שב שנין הוה מותנא וכ׳ יבמו׳ קי״ד: עיי׳ סנהד׳ כ״ט. ילק׳ מלכים רכ״ב; והא א״א שב שני אמרא וכ׳ חולי׳ נ״ח: (עיי״ע אמר ב׳ בק ג׳); כדא״א שותא דינוקא בשוקא או דאבא או דאמיה, סוכה נ״ו:; מה״ט דא״א שיתין תכלי מטייא לככא דקל חבריה שמע ולא אכיל, ב״ק צ״ב: ילק׳ חיי שרה ק״ט, מלכי׳ קס״ו (ע׳ תכל ג׳); מה״מ . . . וא״א שיתין רהוטי רהוט ולא מטו לגברא דמצפרא כריך, ב״ק צ״ב: ב״מ ק״ז: ילק׳ משפטי׳ שנ״ט, ישעי׳ של״ה (עיי׳ ע׳ דר ג׳); הדא״א ישיתין מני פרזלא תלו לבקא בקורנסיה, חולי׳ נ״ח: (עיי״ע קרנס ב׳). כדא״א שליח ערטילאי וסיום מסאני, סוט׳ ח׳: עיי׳ כתובי׳ ס״ה: ילק׳ נשא תש״ז (ע׳ שלח ב׳); מה״מ דא״א שפיל ואזיל בר אווזא ועיניה מטייפי ב״ק צ״ב: הדא״א שפיל וכ׳ מגילי י׳: (ע׳ טף ב׳, שפל); כדא״א שקיל פיסא, בכורו׳ מ״ג:; א״א שרי ליה מריה לפלניא, יומא פ״ו.

ת׳) כדא״א תא נעביד פלוגת׳ ב״ב ג׳.; הדא״א תהא לוטא וכ׳ סנהד׳ מ״ח:; כדא״א תלא סילתא תלא מזוניה, פסחי׳ קי״א: (ע׳ סילתא א׳ תל א׳); הדא״א תלה ליה קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד, ברכות מ״ג: (ובכ״י מ׳ שם והיא בדידה הוה ידע, ובערו׳ בעי קר ד׳ גירס׳ אחר׳ עי״ש): הדא״א תעלה בעידניה סגיד ליה, מגילי ט״ז: ילק׳ ויחי קנ״ג; הדא״א תרי אודי יבישי וחד רטיבא אוקידו יבישי לרטיבא,

סנהד׳ צ״ג. ילק׳ ירמי׳ ש״ט (ע׳ קס א׳ גירס׳ רבינו); הדא״א תרי קבי דתמרי וכ׳ יומ׳ ע״ט: (ע׳ קשייתא).

אַנְשֵׁי מִשְׁמָר וְאַנְשֵׁי בֵּית אָב (Männer des Priesterpostens und Männer der Priesterabtheilung) בפ׳ סדר תעניות כיצד (ט״ו:), פי׳ כהנים נחלקים לכ״ד חלקים וכן הלוים וכן ישראל ויודעין היו הכהנים והלוים וישראל שבכל משמר ומשמר הגיע זמן המשמר כהניו ולויו עולין לירושלים וישראל שבאותו משמר שאינן יכולין לעלות לירושלים מתקבצין בעריהן וקוראין בענין הקרבנות ובענין מעשה בראשית ובטלין ממלאכהכל אותה שבת (שם כ״ו.), וישראל שבמשמר נקראין אנשי מעמד [1] בשביל שעומדין בתפלה ומתענין ד׳ תעניות בשבת כמפורש בגמ׳ דעל כל משמר ומשמר בפ׳ ג׳ פרקים בשנה (שם כ״ז:) —, אנשי בית אב נקראין אותן שעובדין באותו יום שמגיעין, אנשי משמר נקראין אותן שעובדים באותו שבוע [2] ובין אנשי משמר ובין אנשי בית אב אסורין להתענות.

*אַנְשׁוּן ירו׳ תרומו׳ רפ״ב עיי׳ ע׳ נשי.

אַנְתְּ (= אַנְתְּה, בל״ס אנת בל״ע أنتَ מלת הגוף נוכח, du.) בדניאל (ב׳, כ״ח) אנתה הוא רישיה, כמו אתה בלשונינו. [אחי״ה וכן בדניאל ב׳ כ״ט, ל״א, ל״ז, ל״ח; ג׳, י׳; ה׳, י״ג, י״ח, כ״ב, כ״ג; ו׳, י״ז, כ״א, שבת ל. אנת שלמה אן חכמתך אן סכלתנותך. רי״ף ונ״י לב״ק ד״ו: גרסו אנת מהימנת לי בשבועה וכ׳ אבל בב״מ ל״ו: אי׳ את וכ׳].

אַנְתָּא (Kuchen, runde Brötchen) עיי׳ בפנים הערך במנחות בר״ג דהתודה היתה באה (מנחו׳ ע״ח.) אנתא דמשחא, פי׳ אנתא שמן קרוש עגול כמין לחם היינו לחם שמן. [אחי״ה והמלה קשה לפתרה עד מאוד ואומר׳ דרשוני ולפע״ד היא קטיעה תחת פלכ־נתא (placenta) עיי׳ לדוגמ׳ ע׳ טיינון תחת היא קי נטינון. או תהיה ל״פ אנונה לחמים קטנים עגולי׳ ואות ת נשתבש׳ מאות נו. ורש״י פי׳ חתיכה עיסת עבה ואז תהיה המלה ג״כ ל״פ ענתה (عَنجة geknetcter Teig) אבל בל״א פי׳ ממש כרבינו].

*אִנְתְּתָא, אִנְתּוּ (בל״ס כמו כן ופי׳ אשה Frau Gattin) ת״י של אשה עיי׳ ת״י א׳ לבראשי׳ י״ב, י״ט; כ׳, י״ב; תרג׳ אונק׳ ב׳, כ״ד

---

[1]) כ״ה בנכון בדפ״ר, ובשרפ״ע אי׳ משמר. [2]) כי על כן נקראו בל״ו ἐφημερίαι עיי׳ בבן מתתיהו על הקדמוניו׳ ז׳, י״ד, ז׳; חייו פ״א; נגד אפיון ב׳, ז׳; מקביים ב׳, א׳ ועיי׳ ספרו של הרב המנוח ר״מ ציפסער נ״ע על בן מתתיהו נגד אפיון צד קכ״א, וקאהוט על העתקה פרסית צד רס״ד, שנ״ו.

ב"ה; י"ב י"ט; שמו' כ"א, ג', ה'. יבמות מ"ה: אטבלה . . . לשם אנתתא. שם צ"ז: ברתיה דאנתתיה. כתוב' ק"ד: אינתת אחוה; ויק"ר רפל"ז יהיב ליה אינתתיה עשרה פולסין וכ' ובחסרון הנו"ן אתתא עיי' ערכו.

*אִנְתּוּסָאִי ט"ס תחת ארתוסאי עי"ש.

אִנְתֵּיקֵי (=ἐνθήκη (Einsatz, Eingelegtes, Ladung, ולא את האנתיקי בפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.), פי' בגמ' (שם ע"ז:) עיסקא דבגוה הוא הממון שבתוך הספינה ול' לע"ז ממש הוא אנתיקא. א"ב פי' בל"י דבר הנוסף על דבר אחר ואינו מעצם הדבר).

אַנְתְּרוּפִּי (=אַנְתְּרוּפּוּס, פי' בל"י ἄνθρωπος איש Mann) בב"ר פי"ט (י"ח וע"ד פל"א) ויבן ה' אלהים את הצלע, ובריש אלה תולדות נח לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת מכאן אתה למד שנתנה תורה בלה"ק וכשם שנתנה בלה"ק כן נברא העולם בלש' הקודש שמעת מימיך גוני [כ"ה בדפ"ר של ערו' ובשאר דפוסי' וב"ר י"ח גיני, ובפל"א גונו צ"ל בל"י גוּנֵי γυνή Frau] גיניא, איתא, איתתא אינתרופי' [ובפל"א בנכון אנתרופי] אינתרופיאה, גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלש' נופל על הלש' הזה. ר' יודן בשם ר' אסי (פל"א) ישמע חכם ויוסף לקח (משלי א', ה') זה משה כשנא' לו (במדבר כ"א, ח') לא נתפרש אמר אם אעשה אותה של זהב או של כסף אין הלש' הזה נופל על הלש' הזה, אלא הריני עושה של נחושת זה נופל על הלש' הזה: נחש נחושת, מכאן אתה למד שנתנה תורה בלה"ק כך העולם נברא בלה"ק שמעת מימיך וכ']. פי' גוני אינו [כ"ה בדפ"ר ובכ"י ל"ד וב"ר; אבל בדפוסי' חסרה המלה הזאת!] לשו' זכר, [אבל] גינייא לשו' נקבה — בל"י[1]) קורין לאשה גיניקא[2]) = Frau] — [γυνή, γυναικός; weiblich = γυναικεῖος = אנתרופוס איש בל"י ולזכר קורין אנדרו [ἀνήρ, ἀνδρός] — ולכן קורין למי שיש לו זכרות ונקבות: אנדרוגינוס, אנדרו זכר, גונס נקבה — לנקבה אין קוראין אנתרופיאה. לזכר אין קוראין איתא [כ"ה גירס' דפ"ר של ערו' ובשאר דפוסי' בלתי נכון: ג י נ י ק א אחרי שרבינו בא לפרש המדרש קריאת איתא ואיתתא]. ולזכר קוראין גברא לנקבה אין קורין גברתא, אלא איש ואשה למה שהלש' הזה נופל על הלש' הזה (א"ב פי' אנתרופוס בל"י איש. גוני אשה).

אָם (= אָסֵי בל"ם אָסְיָא, בלש' ישמרוני אסאיה, בל"ע آسى פי' רופא Arzt והפעל אָסִי בל"ע اسى בל"ס אַסִּי heilen) אמרי ליה נשי למך לאדם אסיא אסי (heile) חיגרתיך כלום פירשת מחוה הרי ק"ל שנה [עיי' עירובי' י"ח: ב"ר פ"כ, ילק' שמואל ב' רמז קמ"ו] אלא שלא תעמיד זרע בב"ר פכ"ד (כ"ג) ויאמר למך לנשיו. וכהגדת ילמדנו בבהעלותך בפ' קח את הלוים (במדב' ח', ו', בתנחומי לית') משה בא להוכיח את ישראל על המילה והם רואין את בנו ערל והם אומרים לו אסיא אסי חיגרתיך אלא מיד בא המלאך לחנקו עד שלקחה צפורה צר ומלה אותו. אסיא רחיקא עינא עויר בר"ג דהחובל (ב"ק פ"ה.; ושם מ"ו:) פי' ר ו פ א שבא ממקום רחוק עד שיבא מתעוור העין. [אחי"ה וכנ"ה ב"מ פ"ה: שמואל ירחינאה אסייה דרבי הוה. סנהד' צ"ט: בנימין אסיא. ע"ז כ"ח: מניומי אסיא. ירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג בר גירנטי אסיא. ב"ק פ"ה. אסיא דמגן במגן מגן שוי. ירו' יומא פ"ג ד"מ ע"ד חד אסי בציפורין אמר וכ'. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד. ילק' איוב תתק"ך אוקיר לאסיא עד דלא תצטריך ליה. והוא מבן סירא י"ח, י"; ל"ח, א' ובתמורתו קודש בש"ר פכ"א המשל אומר כבד את רופאך עד וכ'. ויק"ר פ"ה, ילק' ויק' רמז תס"ט עלובה היא מדינתא דאסיא פודגרים עיי' ע' איקוטטא. במ"ר פ"ט ושהש"ר דכ"ב: תרעא דלא פתיח למצוותא פתיח לאסיא. והקבוץ אָסַיָּא, ירו' נזיר פ"ט דנ"ח. אמרין אסייא (ירו' סנהד' פ"ט דכ"ז. אי' אמר אסיא) אין מקטעה היא חייה הוא. ובגיטי' נ"ו: אי' הקבוץ אסוותא והיא ל"ס אָסְוָתָא פי' רופאים. וכלם נגזרו משורש אַסִּי (בנין פַּעֵל) נדרים מ"ט. על לגביה ההוא אסיא לאַסיוה. ושם לאַסָּאָה יתיה. שבת קי"א. איכא מכה מַסִּי. גיטי' נ"ו: אסוותא דמַסִּיין ליה לר' צדוק. ויק"ר קרוב לסוף פט"ז ואסיניה ליה לגרמי. ובבנין אִתְפַּעַל: אִתַּסִּי; שבת ל"ג. אִיתַּסִּי; גיטי' י"ב: דבעי אתסויי. יומא פ"ד. ולא איתסאי, ושם ואיתסאי, ושם ואיתסי. כתובו' ס"ב: ואיתסיאת. קהל"ר פ' כל הדברים אזל . . . מִיתְאַסְיָה. אסת"ר פ' גם ושתי: ניחות ונתסאי בהדין מי מוקד דטבריה. — וממנו יוצאות מלות אסו, אסיותא, אסותא, אסיינא עיי' ערכם].
(א"ב תרג' וירפא (בראשי' כ', י"ז) ואסי).

אֻם (לדעת רבינו ודעמיה פירושו נחירים, ולפע"ד הוא ל"י οὖς ובל"פ غوش گوش פי' אוזן Ohr) אקרקפי דארי ואאוסי דגוריתא [כ"ה גירס'

[1]) מאמר מוסגר הוא מן בל"י עד אנתרופוס, וכן מאמר מוסגר מן ולכן עד לנקבה. ולהקל על הקורא שמתיו בין שני קוין. [2]) בדפ"ע יוניקא ובכ"י ו"ו ול"ד ינקא וט"ס הוא.

אמיתי' עיי"ע קרקף וכן בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב. אבל
בדפוסי' דאריוא אוסי וט"ס הוא. ובכ"י מ' שבת
(ד"ס ע"ג.) תחת אקרקפי ט"ס אקד קפי.] בס"ג דבמה
אשה (ס"ז.) ובר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:)
ההוא כוורא דסליק עליה טינא (לפנינו בש"ס אכלה
טינא) אכליה באוסיה ומית. „יש מפרשים שנכנס
לו שרץ קטן שנקרא טינא בנחיריו." [אחי"ה
הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב וז"ל בכ"י שם: שנכנס
לו אותו שרץ קטן שנקרא אכלה טינא בנחיריו
עכ"ל]. ובס"ג דאלו טרפות (חולי' ס"ז:) והילכת'
קוקיאני [כ"ה בכ"י ל"ד וב"ר ועיי"ע קקני] אסירי
[מאי טעמא] מינם ניים כוורא ועיילי באוסיה.
[אחי"ה וכן בפסחי' קי"ב. ידא אאוסיא דרגא לפחדא
ידא אפותא דרגא לשינתא. ובע' פג ה' גרס רבינו
ידא לפגא דרכא לפחדא וכו' וכ"ה בפי' ר"ח
דקס"ה. ובכ"י מ' (ד"ס פסחי' קע"ב.) אי' ג"כ ידא אפגא.
והמל' נ"ל שהיא מל"י או פרסי אזן; אבל לרבינו
וגם לרש"י ורשב"ם חוטם או נחירים. ולפי פי' זה
תתכן גזרת המלה מל"י Nase ῥίς ואות ראשונה
נשמטת].

אָסָא (בל"ס פי' הדם וכן בל"ע آس Myrthe) אסא
דרא [אחי"ה כ"ה בדפ"ר וכ"ה לפנינו אבל
בע' רד ג' אי' רדא כמו בדפוסי הערוך כאן וכ"ה
בכ"י א"פ ובכ"י רש"י עיי' ד"ס פסחי' פ"ב: וגי'
אמי' דרא והוא בל"פ تر או בל"י διερός וטעמו
לח כפי' רש"י] בר"ג דששה דברים בפ' מקום
שנהגו (פסחי' נ"ו.) ובר"ג דמי שאחזו (ס"ט.). פי'
הדם רענן וי"א הדם לח וי"א מרודד ורחב. (א"ב
בנוסחאו' גרסינן דרא. תרג' תחת הסרפד יעלה הדם
(ישעי' נ"ה, י"ג) וחלף אורביא יסק אסא). [אחי"ה
בר"ה כ"ג. מפורש הדס: אסא; ברכות ט':
דאמטיית אסא לבי מלכא. ובירו' ברכו' אי' מובל
הדם וכו' עיי"ע אנגריא. סנהד' מ"ד. כתוב' מ"ג.
ילק' יהוש' י"ז אסא דקאי ביני הילפי אסא שמיה
ואסא קרו לה (עיי' חלף ג'). והקבוץ אָסַיָּא נדה
ל"ז. פרהא אסיא].

☞ אָסָא (alt) כלבא בע"ה גרס אשא עי"ש.

אָסוּבִי (בל"ע صواب das Zurechtlegen, = Zurechtsetzen) ינוקא רב נחמן אסר ור'
ששת שרי בר"ג דכל הכלים (שבת קכ"ג.). פי' כשנפלה
ערלת הגרון של תינוק משימה החיה אצבעה בפיו
ומסלקת אותה הערלה ופעמים שמקיא התינוק על
כן הקישה לו והא אין עושין אפיקטפיזון. [אחי"ה
ורש"י ז"ל פי' „להחליק סדר איבריו כשהוא נולד
מתפרקים וצריך ליישבן". ובענין זה העתקנו
המלה מל"ע. אבל רבינו דעת אחרת יש לו ומה
שכתב רבינו היא דעת ר"ח ז"ל כנראה מדברי רא"ש
בפי"ז סי' ג' שהביא דבריו אות באות שוים עם
פי' של רבינו, וכן הביאו הטור א"ח ס"ס ש"ל, ור"ן
לסוגי' כתב וז"ל: פר"ח ז"ל דאסוכי ינוקא היינו
אסוקי גרמא דפומא דנפלי' לינוקי ומגביהין אותו
ביד עכ"ל. וגירס' אסוכי אי' ברא"ש ורי"ף ור"ן ובכ"י
א"פ של ש"ס (עיי' ד"ס שבת קכ"ג.). ופי' המיוחס
לרש"י ברי"ף הביאו דברי הערוך בזה"ל ואני הכותב
מצאתי בערוך כשנופלת ערלת הגרון שקורין ליאט'
בלעז משימה חיה וכו' עכ"ל. ונ"ל שכיון ללשון
איטליא Halszäpfchen, glottide, ורמב"ם
בהלכ' שבת פכ"א הל"א כתב: ואסר לדחוק כריסו
של תינוק וכו' מ"מ זה לא מצאתי מבואר אא"א
יהיה פירוש לאסוכי ינוקא שזכרו בכל הכלים
עכ"ל. ואני מצאתי סעד לדבריו שבלש' ערבי סוך =
سوك פי' דחק. ובענין שקלא וטרי' אליבא
דהלכת' עיי' בהפלש"ב ערך אסובי. ואכ"מ להאריך
יותר].

אַסְבּוּהָ[וּ] (או מל"ס אַסְבָּא פי' מוסר Züchtigung
וממנו הפעל פי' יסרהו. או הוא אפעל
מפעל נסב פי' יקבל המקלות lasset ihn nehmen
Schläge) כופרי. פי' הכוהו במקלות שמכין בהן,
זה בר"ג דבתולת נשאת (כתו' י"ט.). פ"א בחריות
שמכין בהן. [אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב וכן מוכח מע'
חבט א' שפי' שם רבינו מלת כופרי כפי' גי' כ"י זה
בשם „פירוש גאון" והוא רה"ג כנראה משט"מ לכתו'
שם שהביא כן מליקוטי הגאונים בשם רה"ג].

*אַסְגְּמוֹס עיי' ע' מסא ב', ועי' סגמוס.

*אסגנטרין (או בט"ס תחת אנגנטרין בל"י ἐγγενέτης
Eingeborener תושב ואזרח. או מל"ר
Edler, Ausgezeichneter, signatus, signatorius)
מדר' אסת"ר פ' ויהי באמרם: אלא שאני איסגנטירין
של הקב"ה שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ וזקני
נולד בארץ ישראל וכו' נ"ל שהוא ל"י שרשמנו
וצ"ל אנגנטרין והוא נולד בארץ, ועוד י"ל שהוא
לשי' רומי' וענינו מיוחס וראיה לזה ילק' אסתר
רמז תתרנ"ד שסיים וכי איסגנטרין משתחוה להדיוט.

אַסַד [1]) (פי' בל"ע أسدة עצים מורכבים זה בתוך
זה והוא רפסודות Floss) בזבין רפ"ג (ס"א)
הזב והטהור שיש בו בספינה או באסדא. ובנגעים
בפ' כל הבתים (י"ב, הל"א) בית בנוי בספינה או
באסדא. [לפנינו אי' אסקריא וכ"ה בע' אסקריא
אצל הגירס' אסדא. אבל נ"ל שם לתקן אסקריא

[1]) כצ"ל בראש הערך וכ"ה בעי' סרה ולא כנגי' דפ"ע שגרסו אסדה שאם כן היאך נסדר אח"ז ע' אָסָה.

והיא אסכדיא של ירוש׳. ורע״ב לנגעי׳ הזכיר עוד גירס׳ אכסדיא וצ״ל אסכדיא]. פי׳ עצים מורכבים זה על זה שתי וערב [וצריך כאן להשלים כמו בע׳ סדה: כמו דובר] כדכתיב (מלכי׳ א׳, ה׳ כ״ג) ואני אשים דברות בים ומפור׳ עוד בע׳ סדה. (א״ב פי׳ אסדה בל״ר [essedum, esseda] מין עגלה וקרון קל [1]). ותלמ׳ ירוש׳ (ברכו׳ פ״ד הל״ה ד״ה ע״ג עיי״ע סדה) מפור׳ היא אסדא היא אסכדיא (לפנינו בירו׳ ברי״ש) היא רפסודות ופי׳ אסכדיא [σχεδία] בל״י רפסודות). [אחי״ה פי׳ של ר״ב אין נ״ל אבל המלה כמו שרשמנו ל״ע וטעמה עצים מרכבים זה על זה כפי׳ רבינו והוא אסכדיא בל״י ורפסודות בל״מ מלש׳ ערבי׳ רמת = رمث עצים מרכבים זה אל זה. ורה״ג לסד״ט כ״ז פי׳ הך דנגעים ובאיסקדיא — בר׳ כאשר תיקנתי — יש שונים באסדה רפסודות ודוברות שבמקר׳ והוא אסדה וכ׳ ובמיית טיף [צ״ל טוף = طوف [Floss כגון מעבר דמה דספינה קטנה עכ״ל. ורמב״ם לזבים שם פי׳ "אסדה בל״ע מעריה [צ״ל טאריה = طيارة [Schnellsegler והיא ספינה קטנה מאוד עוברים בה הנהר״].

אַסַד (בל״ם אֲסָדָא בל״ע اسادة = وسادة) וממנו בל״ם בִּסְדְיָא ובדרז״ל בט״ם בי סדיא (עיי״ע) פי׳ כסת שתחת מראשותיו (Kopfkissen פטר חמור [בנו״ג בר חמרא, בכ״י מ׳ חמרא; ובכ״י פ׳ ובב״נ אי׳ כגי׳ רבינו, עי׳ ד״ס ברכ׳ קנ״ד:] דקאי איסדן בחלומות דרבה בהרואה (ברכות נ״ו.). פי׳ כסת שתחת מראשותיו ומפור׳ עוד בע׳ סד [ג׳]. (א״ב תרג׳ מראשותיו. בראש׳ כ״ח, י״א, י״ג, איסדוהי) [אחי״ה וכן תרגם הפשיטה לבראשי׳ שם ולשמוא׳ א׳, י״ט, י״ג; כ״ו, י״א, י״ב; מלכי׳ א׳ י״ט, ו׳ ועיי׳ עוד ע׳ בי סדיא שצריך להיות ביסדיא].

*אַסְהֲדָתָא (פי׳ עדות מפעל שהד ובל״ע شهد ובל״ם סַהֵד: מֵעִיד וא״כ השֵם בד״ה של ערך (Zeugniss ברכו׳ י״ד: מאי אסהדתיה דרב חייא. תמור׳ י״ח: מאי אסהדותיה. יבמו׳ ס״ד: אסהדותיה דר׳ חייא.

*אָסוּ, אָסוּתָא (השם מפעל אָסִי. Heilung, Heilmittel) ב״מ פ״ו. ואסו דרבי על ידו תהא; ב״ק פ״ה. כתו׳ נ׳. גיטי׳ ס״ז: ע׳. פ״ו. מאי אסותיה; שבת ק״י. ע״ז כ״ז: דלית ליה אסותא; תעני׳ כ׳: כי ה״ל מלתא דאסותא. והקבוץ ב״ב נ״ח: בראש כל אַסְוָון אנא חמר. ב״מ קי״ג: ידענא אסוותייהו. ויק״ר פל״ז אסותך אכול מן אילין אתרוגין.

*אַסֵוִירוּס (Severus) ע״ז י׳, י׳: נדה מ״ה. עיי״ע אנטנינוס.

אַסוּט (בל״ם אָסוּטְיָא, אָסוּטָא בל״י ἄσωτος (liederlich, ausschweifend) תרג׳ סובא וזולל יורש (משלי כ״ג, כ״א) דרוי ואסיט [מתמסכן] פי׳ בל״י גרגרן. [אחי״ה לפנינו אי׳ אסיט ובפסוק כ׳ אסיטון וגי׳ נכונ׳ אסוט וכ״ה בתרג׳ פשיט׳ משלי ז׳, י״א; כ״ג, כ׳. כ״א].

אִסְתַּבְלָ[א] עיי׳ ע׳ אצטבל.

*אִסְטַבְלָאט (פי׳ בל״ם אֶסְטַבְלַט ובל״ר stabulum (Stallung, במד׳ אסת״ר א׳, י״ב פי׳ ותמאן: קומוס (Oberster = comes) אסטבלאטי של בית אבא היית. פי׳ ראש וממונה על אורוות סוסים וכן נקרא בל״ר stabularius = Oberstallknecht עיי״ע אהוריר.

*אִיסְטִיב, אִסְטַבָּא, אִצְטַבָּא (פי׳ בל״ע مسطبة مصطبة מושב ומיסב מאבנים בגבוה של בנין (Altan, Estrado) עיי״ע אסטוא) ירו׳ ב״ב פ״ב י״ג: פני חד חליטר מן איסטיב לאיסטיב. שם ספ״ג די״ד: חלון שהוא פתוחה לאסטיב. ירו׳ עירו׳ פ״א די״ח: עושה איסטבה על פתח המבוי. עירובי׳ ס״ח. איצטבא ע״ג איצטבא. קידוש׳ ע׳. איצטבא דאמרי אינשי וכ׳. שו״ר פל״א בונה בימסאות ומרחצאות ואיצטבאות. פסחי׳ ס״ה: דמסגי אאיצטבי ועיי׳ עוד ע׳ אסטוא ב׳.

אִסְטְגְיוֹת (פי׳ בל״י στέγη כמו מְיָּגָה, ובל״ר tectum (Dach גג בכלים כפ׳ תנור שחצצו (פ״ח מ״ט) ר׳ יהודה אומר אסטגיות רבן גמליאל אומ׳ אם יש לה ספיות. פי׳ אסטגיות כמו גג ולא גג ממש אלא כעין כיפה. [אחי״ה זה פירושו של רה״ג לסד״ט ד״ו אסטגיות גג כמין כיפה]. וי״א כעין קובה. פ״א אסטגיות (ולובין) [כ״ה בדפוסים ובכ״כ די״ג: וט״ס הוא וצ״ל וליזבז] ושפיות כולן ענין אחד שהן שפות. [אחי״ה גי׳ פ״א היינו פי׳ אחר אי׳ רק בכ״י ה״ב. ובדפ״ע אי׳ פי׳. ועיי׳ ג״כ פי׳ רע״ב לכלי׳ הנ״ל שכתב כב׳ פירושים. וראיה לפ״א של רבינו מירו׳ ספ״ב דע״ז דמ״ב. הן איסטיגיות הן ספיות. כ״ה גירס׳ אמי׳ דפ׳ זיטמי׳ ובשאר דפוסי׳ ובר״ש כלי׳ שם בט״ס איסטיות. ועיי׳ עוד תוספתא כלים ב״ק פ״ו פורנא ה״ז טהורה . . . אם יש לה הליזביז טמאה . . . אם יש לה ספינאות וכולן שם אחד הן]. (א״ב פי׳ בל״י גג).

---

[1]) ממה שהוזכרה המלה אצל ספינה משמע שאין ענינה כפי ר״ב ועוד מלה רומי׳ הרשומה מורה על עגלה כבדה ודרכם של הלוחמים להשתמש בה.

אַסְטַגְנִין (פי' תוכנים וחוזי בככבים Sterndeuter, Astrolog והשם מופשט אַסְטַגְנִינוּת Sternkunde, Astrologie ונגזר מן השם açtgh פי' בל' ארמניא כ ו כ ב) הסתכלתי באסטגנינות שלי.. צא מאסטגנינות שלך אין מזל לישראל, בסוף שבת [קנ"ו. ושם אי' איצטגנינות, אבל בכ"י מ' ובילק' לך לך רמז ע"ו הגיר' כרבינו. אבל גם רבינו ידע מהך גירס' בצ' עי' סוף הערך וע' אצטגנין]. עדין אסטגנינות של דוד עומדת בס"ג דנגמר הדין (סנהד' מ"ט.), ובס"ג דארבעה נדרים (ל"ב.) הסתכלתי במזל שלי (ואין לי אלא בן אחד על) [ט"ס וצ"ל כמו שגרס הב"ח ואין לי בן אחר אלא] ישמעאל אמר לו א ב ר ה ם! (לפנינו לי') צא מאסטגנינות שלך אין מזל לישראל. פי' ענין מ ז ל הן. [אחי"ה דע מן אסתר aster, ἀστήρ, ἄστρον בל"פ çtâre שפי' מ ז ל נגזר בל' ארמיניא א ס ט ג ואין ספק אצלי שממנה יצאה התיבה שלנו]. שמא יטעו אסטגניני פרעה בר"ג דברכות (ד'. ושם ובילק' בא קפ"ו, ובילק' תהלי' קי"ט רמז תתע"ו חסר). ובפ"ק דסוט' בגמ' וכן לענין הטוב' (י"ב:) המה מי מריבה (במדב' כ' י"ג) המה שראו אסטגניני פרעה וטעו [לפנינו אי' איצטגניני אבל בילק' חקת תשס"ד איסטגניני. וכן בסוט' ל"ו: אמרו איצטגניני פרעה וכ' וביל' מקץ קמ"ח אמרו אסטגנינין לפרעה] (בגמרא) [צ"ל ובגמ'] דמי לנו גדול מיוסף (סוטה י"ג:) אל תקרא הורד (בראשי' ל"ט, א') אלא הוריד שהוריד אסטגניני פרעה מגדולתו [לפנינו בצ' אבל ביל' וישלח קמ"ה אי' איסטגניני]. פי' שביישן שלא ידעו לפתור החלום והוא ידע. [אחי"ה כן פירש"י ז"ל ג"כ] ובפ' אלו נאמרין בגמ' דישישה שבטים (סוטה ל"ו:) אמרו אסטגנינין לפרעה עבד שלקחו רבו בכ' כסף תמשילהו עלינו. [אחי"ה ופירש"י כטוב טעם. אצטגנינות וצ"ל א צ ט ג נ י נ י: חכמים וחוזים בכוכבים ויודעים בחכמות המזלות עכ"ל. וזה מסכים למה שפירש רבינו כאן וגם למה שפירשתי בענין התיבה]. ובס"ג דהשותפין (כ"ב ט"ז:) אסטגנינות היתה לאברהם אבינו בלבו. ובר"ג דאמר להם הממונה (יומא כ"ח:) שאני אברהם דאסטגנינות גדולה היתה בלבו. פי' ח כ מ ת ה מ ז ל ו ת היתה לו והיה יודע לבוין השעות. אי נמי זקן ויושב בישיבה היה דאמר מר (יומ' שם. ולפנינו אי' אמ' רב חמא בר חנינא) מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהן, כלומר זקנים ויושבים בישיבה ושכינה ביניהן. וי"ם שכתוב בהן אצטגניני. (א"ב תרג' ועצת נפתלים (איוב ה' י"ג) ומלכות אסתגננות) [אחי"ה לפנינו אי' אסטגנינוהי].

אַסְטַדְיָה, אִסְטַדְיָן, (=אִצְטַדְיָן, אִצְטַדִּינִין פי' בל"ם אֵסְטָדִיוֹן, אִסְטַדִּין בל"י ורו' στάδιον, stadium הוא מדת ארץ באורך שש מאות פסיעות (עיי' היראדאט ב', קמ"ט) והוא מקום מיוחד לשחוק השוורים המנגחים ובני אדם מתאבקים עמהם) אין בונין עמהן בסילקי וגרדון אסטדיה בפ"ק דע"ז (ט"ז: ושם אי' גרדים איצטדיא ועיי' ע' גרדם א' וע' בס ב'). פי' בית השחוקות נקראת אסטדיה ואסור לבנות עמהן לפי שהן שופכי דמים כמפורש בגמ' שלה. [אחי"ה כונת רבינו על ע"ז י"ח: אין הולכין לאיצטדינין מפני שהן שופכי דמים. כן גורס הפי' כ"י לר"ח לע"ז שתחת ידי (הושאל מידידי מהר"א בערלינער) ובלי כל ספק כן היה גורס רבינו. ולפנינו אי' בש"ס בבלי מפני מושב לצים. וכגי' ר"ח וערוך מוכח ג"כ מגמ' ירושלמי ע"ז פ"א הל"ז ד"מ. היושב באצטדין הרי זה שופך דמים]. ובפ' שור שנגח ד' וה' (ב"ק ל"ט.) שור האסטדין אין חיב מיתה שנא' (שמו' כ"א, כ"ח) כי יגח ולא שיגיחוהו. פי' שמגדלין אותה לקוביה ומלמדין אותה לנגח ויביאו שוורים אחרים וינגחו עמו, המנצח את חבירו לוקח התנאי שביניהן וכיון שילמדוהו ליגח אם הרג אדם אינו חיב מיתה. י"ס שכתוב בהן אצטדינין. [אחי"ה וכג"ה בע"ז י"ח: ההולך לאצטדינין ולכרכום (circus). ובספרא אחרי פי"ג אי' קרקסאות והאסטדיות. ירו' עירו' פ"ה דכ"ב: את רואה את האצטדין כילו מליאה בתים. ובענין איצטדינין של ב"ב עיי' ע' אצטדינין ופי' של ר"ב שם]. (א"ב פי' בל"ר [ובל"י] מקומות מוכנים בנוים בהוצאה גדולה לרוץ אנשים ובהמות ולהתאבק שם בעלי זרוע לשמח העם ובעוד יום זה מכניסים שם פרים ומשסים בהם ופעמים הרבה מנגחים האנשים והורגים אותם). [אחי"ה וכענין זה פי' רבינו בעצמו בע' אצטגנין ופי' של ר"ב לפי זה ללא צורך הוא].

1 אִסְטְוָה (=אסתוונית בל"ם אִסְטְוָא בל"י στοά Säulengang מן ל"ס אַסְטוּנָא בל"ע اسطوانه, اصطوان בל"פ اُستون, ستون פי' עמוד Säule) בריש משנה דפסחי' (י"א:) על גג האסטוה. [אחי"ה בכ"י ערו' וי"ו, ל"ד ובעה"ק בחד וי"ו ובדפוסי' בשני וי"ו. וכגירס' רבינו על גג האסטוה אי' ג"כ במשניו' נאפולי ופיזרו, אבל במשניות שלפנינו ובירו' אי' על גג האיצטבא וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס פסחי' ט"ז, ובמשנ' של ש"ס בבלי גב]. אסטוה שבמרחץ בנדה בפ' האשה (נ"ט: ושם אי' האיצטבה). האסטוונית רשות היחיד לשבות בטהרות בפ' מקום (פ"ו, מ"י). אבל ים ובקעה והאסטוונית והכרמלית בריש שבת (ו'. ושם אי' ואיסטוונית אבל שבת ו': והאיסטוונית ובכ"י מ' והאסטוגית וברע"ב והאיסתונית עיי' ד"ס שבת ג':). אסטוה שלפני עמודים בראש שבת (ז'. ושם אי' איצטבא),

האסטוונית אין בו משום מדיר גוים כפ׳ [י״ח] באהלות (מ״ט, ושם אי׳ האצטווניות, ורה״ג גרס כרבינו), פי׳ אסטוונית [ד]אהלות דומה לבקעה (באותה) [צ״ל כאותה] ששנינו אבל הים והבקעה והאסטוונית והכרמלית אינן לא רשות היחיד ולא רה״ר [אחי״ה הן הנה דברי רה״ג לסד״ט דכ״ה — וכנ״ה בירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ב ע״ג תנם (הלוחות) לאיסטווה, עיי׳ במ״ר פי״ב אלו שני עמודין של כסף שהיו עומדין לפניו כמין איסטווה, ובמד׳ שה״ש״ר פ׳ תורי אי׳ כמין אצטווין ועיי׳ ב״ב י״ד: — פסחי׳ י״ג: איסטוונית (גדולה, כ״ה בכ״י א״פ עיי׳ ד״ס פסחי׳ י״ח: ושם נוסחאות שונות) היתה נקראת סטיו לפנים מסטיו עיי״ע אבי. ועיי׳ סטיו או סטין לגיר׳ערו׳ דפ״ר. תנחומ׳ משפטי׳ דמוסיות ומרחצאות ואסטווניות שבמדינה]. (א״ב פי׳ בל״י בנין כמו אהל מפוליש מצדיו בנוי לטייל ולמכסה מזרם ושרב עיי״ע סטיו).

2 אִסְטְוָה (=אִצְטְוָה=אִצְטְבָה=אִסְטְבָה מענין ע׳ הקודם. ובכ״י ה״ב נכלל עמו בע׳ אחד ופירושו Altan, Erker וכ״ה בל״ם ועיי״ע איסטיב) בנה אצטוה ע״ג אצטוה בגמ׳ דכותל בפ׳ חלון (עירובי ע״ז: ושם לפנינו איצטבא). אלא מעתה בנה אצטוה בי״ט דלא קא עביד אוהלא ה״נ דשרי בגמ׳ דאין מקיפין, בפ׳ המביא כדי יין (ביצה ל״ב: שם אי׳ איצטבא). רב שרי למיבני אקרפיטא ולמיבנא אסטוה בספ״ק דמשקין (מ״ק י׳:) [ושם אי׳ רבא, וכ״ה בכ״י ערוך ה״ב וכ״ה בה״ג, אולם בכ״י מ׳ ובר״ף ובראש רב וכ״ה בע׳ אקרפטא, אבל בע׳ סרק ב׳ ג״כ רבא וכ״ה בכ״י ע׳ אקרפטא וברפוסי הערו׳ אקרפתא אבל בעי׳ אקרפטא בט׳; ודפ״ר אסטוה ובע׳ אקרפטא אצטוה ובמ״ק איצטבא]. דמסגו אאסטבא בס״פ תמיד (ס״ה:) [ושם בצ׳ וכ״נ מפירושו של ר״ח דק״ז]. דעבוד מעשה אצטבא בר״ג (דהביאו לו) [צ״ל דהוציאו לו] (יומא מ״ט.). היכי אזלי דמסגו אאצטבי בגמ׳ דקיבל, בכל הפסולין בזבחים (ל״ה.) [ושם אי׳ אזלי אאיצטבא ורבינו גרס כגירס׳ דתמיד הנ״ל], פי׳ [כמו] אסטוה שלפני עמודים (שבת ז׳.) [עיי״ע שלפני זה] מקום צר באמה וגבוה כ״ד כ״ה טפחים וכן עושין בפני כל החניות. והוא סטיו [כ״ה בדפוסי׳; ובדפ״ר סטין וצ״ל אסטוה וכ״ה בל״ם [Erker, wohin man sich hinaussetzt והוא אקרפיטא [gemauerte Anhöhe, crepido, κρηπίς [Vorsprung am Gebäude, ופעמים עושיז אותה לישיבת בני אדם. [אחי״ה ובזה הענין נשתמשת המלה הסורית שרשמנו ושוה עם מלת סורית אֶסְטִוין והיא היא סטין של דפ״ר ואסטונא של תרג׳ שהזכיר ר״ב. ומה שפי׳ רבינו וכן עושין בפני כל החנוית כיון למלת ערבי׳ שרשמנו בע׳ איסטיב ר״ל مسطبة مصطبة שכך טעמו]. פי׳ דעבוד מעשה אסטוא כולן עומדין בשורה כאסטוה זה מושיט לזה וזה מושיט לזה. וי״ס שכתוב בהן אצטוה. [אחי״ה וכעין זה פי׳ ר׳ אליקום וז״ל דכתיב ויזרקו הכהנים ולא כתיב ויוליכו ויזרקו הכהנים אלמא דלא אצטריך כהן להולכה דעבוד מעשה אצטבא שכשם שסטיו עומד לפנים מסטיו כך עמדו הכהנים בשורה ממקום השחיט׳ ועד המזבח ונתנו זה לזה וכ׳ עיי׳ ד״ס יומ׳ ס״ו, הער׳ ה׳.] (א״ב תרג׳ והנה המלך עומד על העמוד (מלכי׳ ב׳ י״א, י״ד, עיי׳ כ״ג, ג׳; ובד״ה ב׳ ל״ד, ל״א אי׳ עָמְדוֹ) על אסטונה). [אחי״ה וכנ״ה בירו׳ סוכ׳ פ״ה, דנ״ה, דיפלי איסטבא והוא כמו איסטוא στοά או תחת איסטונא שהוראתה בשתי פעמים עמוד עיי״ע סטין וע׳ אסטיו ובאמת בבלי סוכ׳ אי׳ דיופלוסטון עיי׳ ערכו ור״ב שם. ובענין הראשון מקום גבוה בראש הבנין נמצ׳ התיבה בירו׳ שבת פ״א ד״ב ע״ד איסטווה ואסקופה. וגם המפרש הגדול רש״י ז״ל פי׳ איצטבא כסא של בנין אבנים (ביצ׳ שם) או בנין אבנים (מ״ק פסחי׳ שם; ובכ״י מ״ק אי׳ ברש״י תחת בנין אבני׳: כסא אבנים עיי׳ ד״ס שם י״ד:) אבל בשבת שם פי׳ שהיו עומדים ברחבה ותולין בהם התגרים פרגמטיא וגם איצטבאות היו לפניהם לישב שם התגרים" וזה מסכים עם פי׳ של רבינו דלעיל, ובמסכת שבת כמה פעמים נשתמש רש״י בפי׳ של רבינו].

* 3 אִסְטְוָוא (Gewebe, Decke ἱστίον) בירו׳ מ״ש פ״ד דנ״ה: איסטווא דההוא גברא אי׳ ביה תרי עשר מרקען פי׳ בל״י מסכה.

* אִסְטוּ (בל״ר Jener פי׳ הוא iste) בירו׳ שביעית פ״ד הל״ב דל״ה. (עיי׳ ירו׳ סנהד׳ פ״ג הל״ו דכ״א:) בראשונה כשהיתה המלכות אונסת הורי ר׳ ינאי שיהו חורשין חרישה ראשונה (חד משמר הוה אני עבר ט״ס וצ״ל כירו׳ סנהד׳) חד משומד הוה איעבר בשמיטתא (לפי גירס׳ אמית׳ סנהד׳ דפ׳ זיטאמ׳) חמיתון (דמיין) [צ״ל כירו׳ סנה׳ רמיין] קובעתה אמר לון האסטו שרא לכון מירדי (ירו׳ סנה׳ שרה מרדה!) שרא לכון (דמיין) [צ״ל כירו׳ סנה׳ מרמין] קובעת, ובירו׳ דפ׳ זיטאמ׳ יותר נכון הנוסח האיסטו. המפרשים נלאו לפרש המאמר הקשה ולא עלה בידם. ובעל כ״כ נקד אִסַטִי ופי׳ השנה הזאת בל״י וכיון על מלה ἔτος וטעם בלי מלת הוא. אבל אמת תורה דרכה שהיא מלה רומי׳ שרשמנו וטעמה

הוא בה"א השאלה, כלומר המשומד שראה שחורשין בשביעית מטעם היתר של ר' ינאי (שמוכרחים היו לפרוע מנת המלך אף בשביעית) שאל הָאִיסְטוּ פי' הֲזֶה ר"ל ר' ינאי שהתיר לכם לחרוש ההתיר לכם בשמטה ג"כ לסדר ולתקן השבלים לכרי ולעשות עמרים? — קובעתה כמו המעמר לכובעות פיאה פ"ה מ"ח עיי"ע כבע. ופי' מתוק מדבש הזה קבלנו מאדוננו רבינו הגאון מהרז"ף זצ"ל ועיי' מ"ע כרך ט"ו דשצ"ה.

אִסְטַטִיבָה (פי' בל"ר stativa (castra) ב"ר (Standlager, Ausruhort פר' ויכלו השמים (ספ"י) בשר ודם שהוא עושה אסטאטיבה אינו נותן דונטיבה פי' בל"ר בנינים מוכנים לאנשי המלחמה בזמן שהם שוקטים ופי' דונטיבה [donativa] בל"ר מתנות). [אחי"ה רבינו הביאו ופירשו בע' דנטיב ובע' סטטיבה ולא כמו שאי' בדפ' אמש' סטטיאה. והמלה רומי' מורגלה בכתבי רומיים עיי' ליויאוס פל"ז, כ"ג, ל"ג וכיוצא בזה].

* אִסְטַטְיָא (בל"ר (Aufenthalt, Station, statio פסיקת' רבתי ותאמר ציון לא עשה אסטטיא בכל א"י. ושם עשה אסטטיא פי' מקום מנוחה ועמידה.

אִסְטַטְיוֹן (לדעת רבינו עמידה ומושב בל"ס der Aufenthalt, statio אֶסְטַטְיוֹנָא בל"ר (das Verharren בב"ר פס"ז (ס"ו) ויתן לך: השולמית (שה"ש ז' א') אומה שהיא משלמת אסטטיונו של עולם הן הן בעה"ז הן הן בעה"ב. פי' משלמת עמידתו של עולם כלומ' שהן קיימין בעה"ז ולעה"ב ולש' לעז הוא אסטציאו [it. stazio ובעה"ק איסטסיאן. ובכ"י ה"ב אצטנציאו וזה יוכל להיות Bestand, it. costanza כלומ' קיום. ודע דנוסח בר' אישטטיונה. אבל בילק' שה"ש ז', א' בשם ב"ר גרס כרבינו אסטטיונו של עולם ובב"ר עם פי' יפ"ת אי' אשטטיונו. אבל הנוסח היותר נכון בשהש"ר ז', א', אי' איסטטיונרון של עולם (דפ' אמשטר') ופי' בל"ר stationarii = (Posten, Soldaten die auf P. ausgestellt sind) צופים שעמדו על המצפה עיי"ע סטטיונר. אבל גם מלת סטטיאה statio טעמה בל"ר מצפה.] (א"ב וכן בל"ר).

* אִסְטָיו (= סטיו בל"י Säulengang στοά) ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה. אסטיו לפנים מסטיו היתה. וכ"ה בירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד ובפסחי' י"ג: ותוספתא סוכ' פ"ד גרס סטיו לפנים מסטיו.

* אִיסְטַיָּא (E. N. einer Pers.) ירו' יבמו' פ"א ד"ב ע"ג יצחק בר איסטייא א"ר שב"ל בעי וכו'.

(אסטיוט) [1] אִסְטְוִיט, אִסְטְוִים (מלש' צינד sich fürchten מפחד thwish עיי' יוסטי צינדליקסיקאן צד קמ"א, קמ"ב) בס"ג דאין בין המודר הנאה (נדרי' מ"א.) מטא תותירא אסטוים שריא [2] [כ"ה גירס' כ"י ה"ב וכ"י ל"ד ו"ו אסטוים ובש"ס אסתיוט. ונוסח הדפוסים בערו' אסטיוט ט"ס]. פי' תותירא גשר אסטוים לשון הסיט ול' לעז הוא אֲסַיְיטַרֵי [וכ"ה בע' סט א' לפי כ"י וד"ר והוא לש' איטלי' beunruhigen, esagitare] פי' פָּחַד ונבהל. [אחי"ה ובע' גדרון פי' רבינו אסטוים או איסטויט לפי כ"י ה"ב ול"ד ו"ו נזדעזע והיא היא ודעת שפתיו ברר מללו כי המלה בעצמה ותומה ל"פ ישנה כשרשמנו. והשם סְוַיטָא יומ' כ"ב: ילק' שמואל ב' י"ג (עיי"ע סייט א') הוא ג"כ ל"פ thwâesha פי' פחד, או dwâetha עיי' בפי' של רא"ש שמראה על יומ' כ"ב: חזא סיוטא וצ"ל סויטא. וגם רש"י ז"ל פי' איסתוים: נתפחדה. ועיי' עוד ע' אסתקרה, וע' סוי].

* אֶסְטְיוֹן (שם הפרטי) ב"מ פ"ו: גוריון בן אסטיון בשם רב.

* אִסְטִיוֹת ט"ס תחת אסטגיות עי"ש.

אִסְטַכְטוֹן (בל"ס אֶסְטַקְטָא בל"פ اصطقى בלי ספק משובש מן اصطقى ונעתק מל"י στακτή שמן המור (Myrhenöl, Zimmtöl ויק"ר פר' ואם כהן המשיח יחטא (פ"ה) וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו', ו') זה שמן אסטכטון פי' בל"י שמן המור). [אחי"ה לפנינו אי' אסטקטון והביאו רבינו בע' ובגירס' אסתקטון וגם אי' סטכת עיי' שם. ובמד"ר פי' שמן אנטכנון וילק' עמוס רמז תקמ"ה בשם ויק"ר אנטכנין ובשהש"ר פ' אתי מלבנון שמן אפיקסנין וכולם צ"ל אסטכטון או אסטקטון. ושבעים זקנים תרגמו לוט (בראש' ל"ז, כ"ה; מ"ג, י"א); נטף (שמו' ל', ל"ד); מור (שה"ש א', י"ב) בתיבת: στακτή [3]].

אִסְטְכִיוֹן [4] (בל"י στοιχάριον, στίχιον; בל"ר stica stigia מין מלבוש עליון eine Art (Tunik, Oberkleid בב"ר פר' והנחש היה ערום

---

[1] כ"ה בדפ"ע אבל בכ"י באמצע הע' אסטוים וכצ"ל בראש הע'. [2] כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע שריא אמנם הנכון בע' גדרון. [3] עיי' דיאסקארידים די קנ"ד; תיאפרסטוס על הצמחיי ה', ד'. ב'; פליניאוס י"ב, ל"ה; י"ג, ב'. [4] עיי'

(פי"ט) ויעשו להם חגרת (בראש' ג', ז') אסטכיון גולין [1]) סדינים כשם שעושין לאיש כן עושין לאשה צלצולין קולוסין סבכים. [אחי"ה וכן הביא רבינו התיבה בע' גל ו' לפי כ"י ו"ו ל"ד ה"ב ודפ"ר ובשאר דפוסי' ט"ס אסטריון. ובל"ר ויוני טעם המלי' כתונת ונקרא כן כתונת של כומרים נוצריים ועיי' ג"כ ערך הבא].

* (איסטרכין) אִיסְטְכַרִין (פי' בל"י στοιχάριον στιχάριον בל"ר stoccharium מן (Tunik, weisser Chorrock לזה הקודם ערך הוראת בירו' ב"ק פ"י הלי"א ד"ז ע"ג והוה עביד ליה חדא (איסטרכין ובדפ' זיטאמ' איסטדכין) [וצ"ל איסטכרין] מן חד עמר וכ'. פי' מין לבוש עליון ואין בינו ובין ע' הקדם הבדל.

אִסְטוּלֵי (פי' בל"י στήλη וכן בל"ר stela, stele מצבת אבן Denksäule mit Inschriften, Verträgen beschrieben) בב"ר פע"ה (ע"ד) בסמך וישלח יעקב: בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה (שמוא' ב', י', ז') פגע באדומיים בקש לזנבן הוציאו לו אסטליאות שלהן רב לכם סוב את ההר הזה (דברי' ב', ג') וג' פגע במואבים בקש לזנבן הוציאו את אסטליות שלהן אל תצר את מואב (שם פסוק ט'). [אחי"ה לפנינו ובילק' שמוא' רמז קמ"ז אי' אפיסטולי כ"ים של רבינו]. ובהגדת ילמדנו בפסוק רב לכם [בתנחומ' לית' ועיי' עוד ע' פסטל שהביא רבינו הך ילמדנו בגי' אפיסטולין לפי גירס' דפ"ר, ובכ"י ק"ט פסטולין] כתוב כל זה הענין. ובפ' בצר לך (דברי' ד', ז' בתנחומי ל"י) ועשה אסטולי וכתוב עליה אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלם (מ"א י"ב כ"ז) וי"ס שכתוב בהן אפסטולי [Schriften Urkunden ἐπιστολή, epistola] והוא העיקר ול' לעז קורין ל כ ת ב י ם אפישטולי [בלאי"ט epistola, pistola]. (א"ב פי' בל"י ורו' מ צ ב ת א ב ן. נצבת לעדה וכתובים בה דברי ברית שלום או צווי המלך או דבר אחר. וגיר' זאת יותר נכונה מגי' אפיסטולי). [אחי"ה והדין עם ר"ב וראיה מבמד"ר פכ"ג העמד להם אסטליות מכוננות לערי מקלט שיהא יודע לילך לשם ובכל אסטליות רשום עליה וכ' ועוד ירו' סוט' פ"ז הל"ה דכ"א ע"ד (עיי' תוספו' סוט' ל"ה: ד"ה שלשה) שלשה מיני א ב נ י ם הם . . ואיסטליות שנתן להם משה. הרי שמין מצבת אבן הוא וכן תרגמו ע' זקנים מצבה, מצבת (בראש' כ"ה, י"ח. כ"ב; ל"א, י"ג; ל"ה, י"ד), - נציב (שם י"ט, כ"ו). והמכתב על מצבת אבן לזכר דורות נקרא στηλογραφία ובמלה זאת תרגמו ע' זקני' מכתב (תהלי' ט"ז, א'; נ"ה א': נ"ו, א'). ובע' אַרְךְ גרס רבינו הקיבוץ איסטלים].

אִסְטְלִית (אִסְטְלָא, אִצְטְלִית, אִצְטְלֵי בל"ס אֲסְטְלָא בל"י στολή, στολίς בל"ר stola לבוש ארוך Faltenreiches Kleid, Mantel) ביומ' כפ' בא לו (פ"ז מ"א דס"ח:) ואם לאו קורא באסטלית לבן משלו [לפנינו אי' באצטלית אבל בירו' וכן בכ"י א"פ עיי' ד"ס יומ' צ"ה. אית' באיסטלית]. ובפ' מי שאחזו (גיטי' ע"ד.) א"ר שב"ג מעשה בצידן באחד שא' לאשתו ה"ז גיטך על מנת שתתני לי אסטלתי ואבדה אסטליתו [לפנינו ובירו' במשנ' פ"ז הל"ה ובגמ' שם דמ"ט. אי' איצט']. אסטלא דמילתא בר"נ דנגמר הדין (סנהד' מ"ד.) וארא בשלל אדרת שנער (יהוש' ז', כ"א) ר' אסי אמ' אסטלא דמילתא [וישם ובילק' יהוש' ז' איצטל']. כל ישראל ראויין לאותה אסטלא בגמ' דולא את הלוף במפנין (שבת קכ"ח). י"ס שכתוב בהן אצטלא. [אחי"ה וכנ"ה בשבת שם ובכ"י א"פ איצטלית. ושם איצטלא בת מאה מנה. ב"מ י"ז. אותה איצטלא. מ"ק כ"ח: איצטלא דמילתא עיי' ע' שיול. והקבוץ: ירו' ברכו פ"ג ד"ו ע"ד דרקק איצטלין. ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג אצטלי של זהב (ובתוספ' שקלי' פ"ב אסטראות של זהב והוא ל"ס אֲסְטְרָא לבוש תחתון] מ"ק כ"ד. תליסר אצטלי מילתא. ירו' סנהד' פ"י כ"ט: אסטלוון ולבושין. קהל"ר פ' שלח אצטלוון דלבושין]. תרג' ירו' שמלה. ויקח שם ויפת את השמלה (בראש' ט', כ"ג וכן תרג' חליפות שם מ"ה, כ"ב) ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דברי' י', י"ח). אדרת שנער (יהוש' ז', כ"א) תרג' אצטלי בבלאי. [אחי"ה כ"ה דפ"ר וכ"י ו"ו, ל"ד ב"ר ובדפוסי' אחרי' בבלאה וכ"ה ברש"י ורד"ק יהוש' שם. ובתרג' שלפנינו בבלי]. (א"ב פי' בל"י ורומי מין לבוש ובפרט מן המיוחד לנשים ונעתק ללבוש אנשים). [אחי"ה אולי מטעם זה שנינו ביומ' הנ"ל באסטלית לבן ולא לבנה להגיד שהוא בגד שמשתמש בו זכר ר"ל כהן].

* אִיסְטִילִין (מל"ר stilus spitziges Eisen, Spitzpfahl) מדר' שמואל פי"א ד"ה ויהי

עמ"י אמצי של מיורסיאוס צד תקל"ט ועמר של דוק"נ ערך stica ועיי' עוד מלבושי היהודים להחכם ברילל צד נ"ז. ויפה שיער בפתרון המלה כבר בעל כ"כ. והחכי בוקסמי טעה במראה מקומו' וגם ג"י שהביא שם איסטרכין ט"ס הוא וצ"ל איסטרוין של דפוסי ערוך בעי' הבא אח"ז. [1]) עיי"ע גל ו' ומ"ש. וכגי' הפנים אי' בכ"י ערוך אבל בדפ"ע אי' הגליונים.

בהזכירו וכ׳ א״ר יהושע בר ר׳ נחמיה הכן לא הוה לי ממחינון המשה טופרין או חמשה איסטילין אלא מפרקת שבורה על הארון. ולא ראיתי מי שפירשו ומקום הניחו לי. באור המלה כמו שאמרנו כל דבר חדוד כגון אבן, ברזל וכדומ׳ ושיעורו חמשה צפרנים או כלי ברזל חדודים לא יכלו להכות את עלי בחזקה כל כך שימות במהרה אבל שמועה רעה על הִלָּקח ארון ה׳ הסבה מיתתו פתאם. והזכיר זאת בעל המאמר מתוך שכחו עיי׳ פי׳ של רלב״ג לשמוא׳ ד׳, י״ח.

* אסטליסטקין ט״ס תחת אסכוליסטקין עיי׳ ע׳ אסקולוסטיכא.

אִסְטָמָא (פי׳ בל״ם אִסְטָמָא ובל״י στόμωμα עשת ברזל מוצק Stahl) שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא בגמ׳ דלא יקל בפ׳ הרואה (ברכו׳ ס״ב:). פי׳ אסטמא הוא דבר שבו מצפין את פי הקרדומות ומרופסל [כ״ה בכ״י וד״ר, ושאר דפ׳ ומר ופסל!] כדי שיהא חד וחזק ובלע״ז שמו אַצִירו [פי׳ בלאי״ט Stahl = acciáro]. ולפי ששינת שחרית נעימה מאוד כללוה (אבו׳ ג׳, י״ד) עם דברים שמוציאין את האדם מן העולם ודאי דרך ארץ שלא ללמד אדם את עצמו בכך אבל בעמוד השחר מותר. [1] [ובעל מגן אבות רשב״צ דוראן הביא הך פי׳ של רבינו באבו׳ שם]. ואותו (הנשבר) [נ״ל לתקן שלא נשבר] מהרה בלי לעז אצירו ובל״י קורין אצטוממא. וי״א לש׳ מקרא נקרא ברזל עשות (יחזק׳ כ״ז, י״ט). וי״ס שכתוב בהן כאצטמא ויש שכתוב בהן כצטמא בלא א׳. [אחי״ה ובכ״י פ׳ אי׳ כסטומא ד״ס ברכ׳ קפ״א: ובב״נ דל״ט, כיסטומא].

אִסְטֶמָא (בל״פ استم בל״י στέμμα בל״ר stemma מין עטרת ותכשיט של ראש, Kopfbinde Kranz ums Haupt) ג׳ דברים נאמרו באסטמא אין בהן משום כלאים דלא אריג הוא אלמה נעשית מצמר ופשתים, ואינו מטמא בנגעים דלא שתי וערב הוא, ואין יוצאין בה בשבת כיון דלא אגידא בה חיישינן דלמא נפלה ואתי לאתויי, ופי׳ אסטמא מין תכשיט לא של כסף ולא של זהב הוא אלא של מיני צבעונים ואבנים טובות ומרגליות קבועות בה. [אחי״ה ותוס׳ שבת שם ד״ה ואין הביאו בשם הערוך הנוסח פי׳ איסטמא חתיכה של בגד מוזהב וקבועין בה אבנים טובות ומרגליות] ומטילה אותה על ראשה, כר״ג דבמה אשה [נ״ז. עיי׳ ירו׳ שבת פ״ד ד״ז ע״ד, תוספתא שבת פ״ה] וי״ס שכתוב בהן אצטמא. [אחי״ה וכ״ה בכ״י מ׳ ובריי״ף, ובכ״י א״פ איצטומא, איצטימא; בבבלי ובירו׳ איסטמא; בתוספ׳ שבת שם ובתוספ׳ כלאים פ״ה אסטמא. ובשבת שם מקשנין מאי איסטמא.. ביזיוני (ובכ״י א״פ בזייני עיי׳ ד״ס שבת ד״ס:) מאי ביזיוני . . כליא פרוחי (ובכ״י מ׳ בלייא פריחי וט״ס הוא ובכ׳ גרס ג״כ רבינו בע׳ כל ב׳ עי״ש). וביזיוני או בזייני (= אפוזייני כ״י מ׳ שם עיי׳ ע׳ אפזייני) הוא ל״פ پیشانی פי׳ חוט רחב שקושרין הנשים על מצחן עיי׳ אב א׳. וכליא פרוחי ג״כ בל״פ کلاه כמין כיפה כובע של נשים לכסות בו השער ופרוחי ל״פ فرخال השערות שיוצאין לחוץ מן קישור מצנפתה ועיי׳ פי׳ רש״י שעולה יפה עם מה שפירשנו, ודעת רבינו בע׳ כל ב׳ והיא ג״כ דעת הרי״ף ורא״ש עי״ש קשה להולמה, וריב״א פי׳ בתוספ׳ שבת שם „דאיסטמא דבר קשה" ושגגה באה לידו שהחליף התיבה עם אִסְטָמָא של ע׳ הקדם]. (א״ב כן נקרא תכשיט של ראש בל״י).

אִסְטוּמַכָא (פי׳ בל״י ורו׳ στόμαχος stomachus, בל״ם אִסְטוּמְכָא פי הכרם Magen, Magenmund אבל עיי׳ בסוף הערך) אסטומכא דלבא בגמ׳ דמתרפאין בפ׳ אין מעמידין (ע״ז כ״ט.), ובגמ׳ דכרס באלו טרפות (חולי׳ נ׳:) אי זה הכרם הפנימית איסטומכא דכרס בלעז אסטומכו [בלאי״ט stomaco וריש״י פי׳ בחולי׳ וז״ל אני שמעתי איסתומכא בלעז ואיני יודע מה. ובלתי ספק מספר הערוך בא לידו זה עיי׳ תול׳ ר׳ נתן מהגש״ר—בבה״ע תק״ן ד״נ הער׳ ס׳—ועל כל פנים לשון איני יודע קשה להבין מתוך שקרב לזה גם בלי צרפת estomac וגם מויק״ר וקהל״ר, עיי׳ לקמן, נראה בעליל טעם המלה]. (א״ב פי׳ בל״י ורומי פי הכרם לבדו ונעתקה מלה זו לפעמים לכל הכרם ויען כי רופאים הקדמונים היו קוראים לפי הכרם לב כי בחליו יפוג ויתעלף הלב אמרו חכמינו לפי הכרם אסטומכא דלבא וכן אמרו חולשא דלבא (ערובי׳ כ״ט: עיי׳ ברכו׳ כ״ח: תעני׳ ז׳.) ויוקרא דלבא (גיטי׳ ס״ט:) לחלישות ולכבדות פי הכרם). [אחי״ה אמת הדבר כי אסטומכא פי כרס וכן נראה מויק״ר פ״ג . . יצא מאכלה ממנה מפומא לוושטא מוושטא לאיסטומכא מאיסטומכא להמסיסא מהמסיסא לבית כסיא וכ׳, ובקהל״ר פ׳ החכמה א׳ מקיבתא לאסטומכא ומאסטומכא לכרוכא קטינא וכ׳ עיי״ע כרוכה א׳, וע׳ פטטרכה. אבל מה שאמר ר״ב מענין אסטומכא דלבא אע״ג שהוא היה רופא מומחה לא נוכל להסכים עמו שאסטומכא של ע״ז

---

[1] עיי״ע שן וי׳ במו״ע שפי׳ בענין אחר.

בנכון אסתומכא צריך להכתב כאי' בש"ס והיא מלה יוני' ἀσθματικός Athembeschwerde, כובד ויוקר הנשימה וזה אונקלי' (עיי' ערכו) שדברנו בו לעיל. ואם לדקדק היה צריך להסדיר המלה בע' מיוחד אבל מה אעשה כי גם בפי' כ"י לר"ח לע"ז אי' וז"ל: אסטומכא דליבא פי' אסטומכא בל"ע אל מעדה עכ"ל והוא معدة פי' כרס].

אִסְטוּמַכְּרִיא (פי' בל"י στομαχοκηρία, στομαχ-κηρία, Magenbinde כי תכשיטי בתי נפש נקשרין לפי הכרס) (ובמה אשה, כ"ה בד"ר ובישא' דפוסי' גם זה חסר וצ"ל) בירוש' בפ' במה אשה (פ"ו הל"ד ד"ח: ושם אי' בט"ס אסטומוכריא) ובתי הנפש (ישעי' ג', כ') תרג' עקילס אסטומכריא [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ב"ר ה"ב וד"ה, ובדפוסי' חסר ר'] דבר שניתן על בת הנפש. [אחי"ה כ"ה בירו' ודפ"ר, ושאר דפוסי' בית. ועה"ק מגמגם בלשונו שנרם תרגום! ירו' ובתי הנפש עיקולס אסטומכי דבר שנותן על בית הנפש! ודע שבקובץ תרגם של עקילס לא נמצא העתקה זו אבל לפ"ד היא מלה שרשמנו וטעמה קישור על הלב שבתי הנפש כנגד הלב נתלו עיי' רש"י ורד"ק שם וכן העידו חכמי העמים ראה געזעניאוס פי' ישעיה ח"א רי"א. ומהמשך והקשרים ובתי הנפש של פסוק נשמע ג"כ שבתי הנפש ע"י קשרים היה אנודות, וזה טעם אסטומכריא].

אֶסְטְמְמִיתַּיָה (צ"ל אֶסְטְתְּמַתְּיָה לדעת רבינו ענין חותם, ולפע"ד היא כתיבה אחרת תחת אשמדאי בל' צינד Aêshmadâo פי' שם שד אחר) בס"ג דבמה אשה (ס"ז) בישם מוריגז ומוריפת ואסטממתיה, נראין הדברים ענין חותם כמו האי' סיטומתא דקניא (ב"מ ע"ד). [אחי"ה וקרב לגירס' זו אי' בכ"י א"פ בישם מרגיז מוריפת ואיסטתמתיה ובכ"י מ' בשם מוריגן [צ"ל מוריגז כמו בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר ודפ"ר של ערוך] ומוריפת ואיסתמי מייתי; ובדפ' ווינ' שונצ' ר"פ ור"צ אי' ואיסטמא. ולפנינו בשב' גירס' הדפוסים כך היא: כשמגז מריגז ואיסטמאה. ואשתומם כשעה חדא היאך יוכל רבינו לפריש התיבה בסיטומתא שהיא טבעת ההתימה והלא כל השמות שנמנו כאן שמות של שדים הן ולחש הוא וכן פירש"י ז"ל. וכאשר מעטים דרשו במופלא כזה אמרתי להציג פה כל המאמר ולפריש הלחש וז"ל: ליש ידא לימא הכי הוית דפקיק דפקיק הוית ליטא תבור ומישומת בר טיט בר טמא בר טינא כשמגז מריגז ואיסטמאה. פי' כנגד השדים יאמר הלחש מקולל ונשבר ומנודה יהיו השמות בר טיט צ"ל נזיט = Nasatya = ناكايث = [1] Naoghaithya; בר טְמָה Çaeni; כַּשְׁמָגְז Chaschmogs; Asmogs Ashemaogha; מַרְגִּיז = Marakaçça [2] die zum Tod Führende; מוריפת [בדפ' הש"ס חסר] Mrava [3] ein weiblicher Dämon; אֶסְטְתְּמַתְּיָה (כמו אשמדאי) Aêshmadâo. ואשמדאי נקרא בל"פ חדשה כשם خشم ואולי ת' בשם בתחילת הלחש לגירס' רבינו וכ"י צ"ל כשם. אבל נוסח הדפוס נראה יותר. ואין להאריך באשר הרחבתי דבורי בספרי על המלאכים ושדים צד צ'. ולחש הזה בא לחז"ל מהפרסיים וכעין לחש זה נמצא אצל פרסיים [4]].

*אִסְטַן ליש' פר' גמורה היא آستانه (Begräbnissplatz במסכ' שמחות פי"ג המוציא (ר"ל עצמות המת) בכוך הן באסטן לא יזיזם ממקומן. פי' מקום שמקברין את המתים בפרט גדולים וחשובים נקרא בל"פ אסטנה או אסטן. וגם מלת כוך (עיי' ערכו) ל"פ کوخ בית שאין לו חלונות. וראיה שאסטן בית הקבורה מכובדת היא ממה שבא אח"כ בשמחו' שם . . . אין מפנין . . . ממקום מכובד למקום ביזוי.

* אֲסִיטוֹן ט"ס תחת אמיינטון עי"ש.

* אסטנדרא עיי"ע אסתנדרא.

* אֶסְטְנִינוּתְיָא (אם לא משובש הוא במקום אסטפנינותא אז תתכן להיות מל"י στέλις, ἀστυλίς צומח הנקרא Mistel) ירו' הלה פ"ד ד"ס. תורמין מצלי איסתפניני על האיסתפניני . . אינשי מתקנה איסטנינותיא אולי ט"ס תחת איסתפניני או אסטפניני (עיי' ערכו) שמדבר בה מקודם. וי"ל עוד שהיא מלה יוני' שרשמנו ואות ל' ונ' מתחלפות.

☞ אֲסְטֵנִים (schwach, kraftlos) תרג' מאנה לנגוע נפשי (איוב ו', ז') סריבת למקרב נפשי הינון עבדין אסטנים כמו אסתנים עי"ש).

אַסְטִים (פי' בל"ם אסאטים, בל"י ורו' ἰσάτις isatis (tinctoria) עישב של צבעים Waid

---

1) עיי' שפיעגעל בהקדמוניות הפרסיות ח"ב, קכ"ט וספרי על המלאכים ושדים ס'. 2) יוסטי צינדלעקסיק' צד ר"ל. 3) שם ר"ל. וצידה נקבה היא אצל הפרסיים וכ"ל כי יען זה תבא גם כאן ת"ו בסוף המלה להוראה מין נקבה. 4) עיי' שפיעגעל הקדמה לכתבי הקבלה של פרסיים ח"ב קכ"ז.

(Farbepflanze) וקוצה בשביעית בפ׳ כלל גדול (פ״ז מ״א) [ובירו׳ בגמ׳ שם דל״ז: אי׳ אסטים ובתוספתא שביעי׳ פ״ה סטין ובשניהם צ״ל אסטים עיי׳ הגהות הגר״א שם]. ובר״ג דכלל גדול אמרו בשבת (ס״ח.) ובפ׳ אר״ע בשבת (צ׳.) ובגמ׳ דנתן צמר בהגוזל עצים (ב״ק ק״א:) ובגמ׳ דו׳ דברים במקום שנהגו (פסחי׳ נ״ו:) ובגמ׳ בא סימן (נדה נ׳, רק בדפ״ר נסמן ובשא׳ דפו׳ חסר הך ציון), וי״ס שכתוב בהן סטים. [אחי״ה כ״ה בדפוסי׳ בש״ס אבל בכ״י אקספ׳ בשבת ס״ח. איסטים ופאה (עיי׳ ד״ס שם ע״ד:) וכ״ה במשניות מגיל׳ ד׳, ז׳ אסטים ופואה ובגמ׳ שם כ״ד: סטים; ופואה חסר ובכלאי׳ ב׳, ה׳ אסטס. וכן כמה פעמים סטים בט״ס תחת סטים ועוד אי׳ סטי׳ עיי׳ ד״ס שבת צ״ז:] פי׳ אסטים אינדיקום [כ״ה בדפ״ר והוא ל״ר indicum בלאי״ט indaco בל״צ indigo] ובל׳ ערביני״ל [אחי״ה ר״ל نيله נקר׳ בל״פ מיץ של אסטים Indigosubstanz, sogen. Indican והעשב עצמו נקר׳ בערבי ניל״ה = نيلة ומיצו נקר׳ נילג = نيلج ועיי׳ פי׳ משניו׳ הרמב״ם לכלאי׳ ב׳, ה׳ ופי׳ אסטס הוא הניליגה והוא אינד״ו בלע״ז שצובעים בו תכלת. ועיי׳ שם לעיל ויש מן הצמח מה שיזרעוהו ויקצרוהו ואח״כ יצמח פעם שנית ופעם שלישית כגון העשב הנקר׳ ניליגה וניליגה הוא אינד״י בלע״ז (ועיי׳ רש״י לשבת ס״ח. להכי נקיט ספחים וכ׳) וגם לשביעי׳ שם הזכיר הרמב״ם שאסטים הוא הצבע שצובעי׳ בו תכלת. וצ״ע שהרמב״ם בספרו מ״נ ח״א פע״ג כתב שאלנילג הוא צבע שחור וז״ל בל״ע (דק״י. בהוצ׳ מונק) . . . אלדי אנזל פי כאביה אלנילג פאנצבג ליס אלנילג סודה לאן אלסואדעץ פיגסם אלנילג לא יתעדי לגירה וכ׳ וזה העתקת רשבר״י ן׳ תבון (דצ״א דפ׳ זולצב׳) . . אשר הושם (ר״ל הבגד הלבן) ביורת האיסטים הנצבע, לא האיסטים השחירו כי השחרות מקרה בגשם האיסטים לא יעבור לזולתו וכ׳. אבל כבר הביע החכם הגדול ר׳ שלמה מונק ז״ל בהעתקתו הצרפתי׳ בח״א דשצ״ב בהער׳ שהדעה הזאת לפי סברת המדברים, הנק׳ מותכללימון, שסוברים שצבע תכלת מין צבע שחור. ובאמת גם הראב״ע זוכר כעין זה בענין תכלת בשם יפת לשמו׳ כ״ה, ד׳ כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים.] (ובלש׳ ארמי מוריקא). [אחי״ה נ״ל שג׳ תיבות אלה מפירוש אחר נלקחו וצריך למחקן מכאן ובאמת בכ״י ה״ב לית נהו ג׳ תיבות אלה]. פ״א הוא ורד של קורטמי [בלע״ר = قرطم ובל״ר Safran, Saflor carthamus tinctorum] ולו שם אחר בלה״ק חלות חריע [עיי״ע חריע וע׳ מרקא ג׳] ובל׳ ארמי מוריקא [פירושו בל״ס צבע אדום ועוד Safran וכמו כן פתרון המלה مريق וכן פי׳ רה״ג בעוקצי׳ ג׳, ג׳ „וחלות חריע פי׳ מוריקא . . ובטיית קורטים״ = قرطم]. ובל״ע עצפור [= عصفر Safran] וצובעין בו בגד פשתן ובגד עמר גפנא [ובכ״י ו״ו אי׳ בגדי מילת; ובכ״י ליידען בגד צבע] לכלות בבית חופתן. (א״ב פי׳ בל״י ורומי מין עשב של צבעים כמו שפי׳ בע״הבפי׳ ראשון כי פי׳ אחרון משגה הוא). [אחי״ה וכפי׳ א׳ פי׳ רש״י שלועז לפי׳ סטים: ווישד״א (שבת ס״ח:) וכ״ה בכ״י רש״י לפסחי׳ שם, אבל בדפוסי׳ ט״ס וויישרא (עיי׳ ד״ס פסחים דפ״ד) והוא ל״א Waid או ט״ס תחת גווד״א בל״צ Waid, guède כדא׳ בב״ק ק״א: לפי׳ קוצה. אבל ב״ק שם פי׳ רש״י סטים קרוג״א בלעז כרכו׳ וכן בפסחי׳ שם פי׳ סטים: מוריקא קרו״ג, ובנדה כתב לבד קרו״ג והוא בל״צ Safran, crocus וזה הפי׳ עולה לפי׳ ב׳ של רבינו. ועיי׳ עוד מרפא לש׳ לפאה פ״א].

☞ אִיסְטִים (או ל״י Sitz ἑστία או ל״י στάσις (Stand שמ״ר פרש׳ החודש הזה לכם (פט״ו) ואח״כ התקין מרכבותיו עננים ואח״כ האיסטים [לפנינו אי׳ האסטית] שלו על סערה פי׳ בל״י מושב).

אִסְטַסִּים (כ״ה בל״ם וכן בל״י στάσις מועצה ודעת להזיק böswillige Verabredung (zum Schaden ר׳ יהודה אומר [אסטסים כצ״ל] היא זו בפ׳ כיצד העדים. [אחי״ה כ״ה גירס׳ אמיתי׳ של כ״י ו״ו; וכ״י ל״ד, ודפ׳ וויני׳ ואמש׳ אסטיסים; כ״י ב״ר אסטס; דפ״ר אסטים אבל בפנים נכון אסטסים; ובמשנ׳ מכו׳ ה׳. איסטטית וכ״ג התוספ׳ בשם רי״ף אבל במשניות ובפי׳ המיוחס לרש״י לרי״ף אי׳ איסטסים]. פי׳ בתשובות אסטסים היא זו קובסית [כ״ה בכ״י ב״ר; ובדפ״ר קובסות צ״ל — סית והוא ל״י κούφισις, κουφότης, Leichtsinn; כ״י ו״ו, ל״ד גרסו קובסתית ובשאר דפוסי׳ קובסיתית ותהיה אז κυβίστησις, Gaukelei, Gaukelstückchen] היא זו הללו עדים שמזימין את העדים שהעידו בהורג זה עשו עצה ועמדו באסטוסיא [כ״ה בדפ״ר ובכ״י ליידען באסתיזיא, ובכ״י ה״ב באסטזיא ומזה נשתבש בדפוסי׳ אחרונים באיסתויא], שכל מי שיבא ויעיד בהורג זה הן מזימין אותו והקשו את לבם לעשות דבר זה. ור״ח פי׳ לא נכון הוא זה. [אחי״ה וכ״ה באמת בפי׳ ר״ח למכות והביאו הפי׳ הלז׳ בכ״י מעיר רומא הרב החכם מוהר״א בערלינער עיי׳ מגדל חננאל עמוד ו׳ ונראה שכיון ר״ח ז״ל בפי׳

זה על מלת יוני' ἄστατος unsicher, unbeständig ועל מלה זו מראה גירסת הרמב"ם בפי' המשנ' שגרס אסטיסית והוא שם ממלה יוני' שזכרנו ר"ל ἀστασία Unsicherheit, Unbeständigkeit אבל פירושו „גזר מן אסטים והוא צבע שצובעים בו כעין תְכֵלֶת ונקרא בערבי נל"ג „וכ' (עיי' ע' הקדם). אין דעת סובלתו. ומזה בא הפי' לרע"ב שפי' בפי"ב „יורה של איסטסית! היא שצובעת כל הנוגע בה" ושניהם הלכו בעקבות הרי"ף שפי' כן עי"ש. ופי' ראשון של רע"ב מסכים עם רש"י שפי' נ ט ל ו ע צ ה ב י נ י ה ם ל ה ז י ם . . וזה שוה עם רבינו בשם פי' התשובות]. (א"פ פי' בל"י מחלוקת ערעור קטטה ומהומה והנשים אסטסיאנות [עיי"ע הבא] הומיות וסוררות. ואין אנו צריכין לגי' רב אלפס שגורס אסטטית.) [אחי"ה ובר"ף שלפני אי' אסטסים. ועיי' לעיל גירס' התוספו' בשם רי"ף וכן נראה מתוספתא מכות פ"א שגרס אצטניסית ואותיות נ"י נתהוו מאות ט' (עיי"ע הבא) וצ"ל אצטטסית. ושתי גירסאות ברי"ף היו מונחות ג"כ לבעל מ"כ דב"ר פ"ו ד"ה איסטסיוניות, עיי"ע הבא].

אסטסיאנות (בל"י στασιώτης או מל"ר seditiosa בעלת מחלוקת ומורדת (Aufwieglerin בב"ר פמ"ו (מ"ה) ושרי אשת אברם ר' יהושע בר נחמני א' אף אסטסיאנות ודברנית [לפנינו אי' ר' יהודה בר נחמיה א' אף אוסטטניות ודברניות. ובדב"ר פ"ו אי' איסתסוניות ופטטות. נראה גירס' רבינו עיקר וגם כאן אותיות נ"ו נתהוו מאות ט' וצ"ל אסטסיאטת. פי' בל"י ורומי בעלת מחלוקת וערעור. וראיה שהביא בעל המאמר „אסטסניות (ואסטטניות וצ"ל אסטסיאטת) מנין ותאמר אל אברם חמסי עליך" סעד לדברי.] ובהגדת ילמדנו בפסוק ותצא דינה. ובפ' ותדבר מרים (בתנחומ' בראש' ל"ד, א' ובמדב' י"ב, א' חסר) וי"ס שכתוב בהן סטיסיאנות [וצ"ל סטיסיאטת].

* **איסטסטולאטין** ט"ס תחת אסטרטוליטי: עיי' ערכו.

* **אִסְטוּפִיטָא** (בלש' רומית stupidus, stuptius, bewunderungs-staunenswerth, zum Erstaunen) מדר' רות ר' פ"ג קרוב לפ' ותרא כי מתאמצת: א"ל הדא (ר"ל מרגלית) מנא אית לך הדא מילה דאיסטופיטא היא. פי' בל"ר דבר של תמיה ופליאה עי"ש כל הענין שמסייע הדבר. ועיי"ע אלסוס.

* **איסטפלינית** עיי' ע' אספלנית.

אֶסְטַפְנִינִי (פי' בל"ס אֶסְטַפְלִין בל"י σταφυλῖνος צומח הנקרא Pastinak) לעולם והקפלוטות מן עצרת ועד חנוכה בפ"ב בדמאי ירושי' (הל"ב דכ"ב ע"ג). [אחי"ה ובכ"י ה"ב יש כאן הוספה וז"ל ובפ"ב בדמאי בגמ' זרנון ולפת מה נפוק מנון אסטפניני ובתוספתא בפ' ראשון שורשי החזרים והאסטפנינון והצנון והנפוס מטמאין ומטמין ומצרים ובמס' ערלה פ"א בגמ' ואתייכיי דמר שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן שתורמין מעלי אסטפניני על האסטפניני במקום שאוכלין בהדא גמלא זוגא וכ' עכ"ל. ולשון מגומגם וחטא חטא הסופר הנמהר שלא ציין מקומות בנכון ועוד שנית שלא דק בכתיבה תמה ואני באתי לתקן קלקולו. יגעתי הרבה ומצאתי שדברי רבינו כך צריכין להיות: ובפ"א דכלאים ירושי' (הל"ד די כ"ז.) בגמ' זרגון ולפת מה נפוק מינהון אסטפניני [ודע שלפנינו בירו' אי' מה נפוק מינהון פטר פיטרא סולינון אבל מצאתי ראיתי שר"ש בכלאים א' מ"ד גרס בשם ירו' גדין ולפת מה נפיק מביניהון א ס ט פ ל י נ ן שומא וכרפס מה נפיק מינהון פטרוסילנון, עכ"ל הרי שחסר בירו' חצי המאמר וגירס' רבינו מדוייק שאסטפניני ואסטפלינן חדא היא.] ובתוספתא ד ע ו ק צ י ן פ"א שורשי החזרים והאסטפנינין והצנון והנפוס מטמאין ומיטמין ומצטרפים. [כך נ"ל לתקן אף כי לא אכחד תחת לשוני כי בדפוסי' שלנו תוספתא טבול יום פ"ג המתחלת העוקץ והיא היא ר"פ תוספתא של עוקצין כ"ה הגירס': שורשי השב' וצ"ל העשבין [וחסרו כאן החזרים והאסטפנינין הצנון והנפוס] מיטמאין ומטמאין ומצטרפין עכ"ל. ועיי' בעוקצין פ"א מ"ב ושם לי' האסטפנינין ועיי"ע חזר ג' נפס א', סב ד']. ובירו' חלה פ"ד (הל"ו ד"ס.) בגמ' ואתיי כיי דמר רב שמואל בר רב נחמן בשם ר' יונתן שתורמין מעלי איסטפניני [לפנינו אי' בת' תחת ט'] במקום שאוכלין אותו וכ'. ודע שמלבד הציונים האלה אשר צרפנו שבעתים מזוקק אי' עוד פעם אחת בירו' מעשרות פ"ב ד"נ. ר' מנא מיכלון איסטפניני]. (א"ב פי' בל"י אסטפני מן עשב וריחו נודף חם ויבש במעלה שלישית והוא מתבלין של קדרה). [עיי' החכם והלבשן הגדול רימ"ז בייטר' ח"א דקכ"ט מה שהשיג על זה, וראיה שהמלה ל"י וסורי' שרשמנו שר"ש בכלאי' הנ"ל גורס אסטפלינן].

* **אִסְטַקְטוּן** עיי"ע אסטכטון.

* **אִסְטְרָא** עיי"ע אסטלית.

1 **אִסְטְרוּבִיל** (פי' בל"י στρέβλη עיגול וסיבוב של ריחים Kreisel, Walze des Mühlsteins מהתואר στρόβιλος כל דבר עגול וגלגל) מכר את האסטרוביל [בש"ס בב"מ חוץ

מב"ב כ': אי' בצ'] אבל לא את הקלת בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ה, עיי' כ':) ובפ' לא יחפור בגמ' דמרחיקין (שם כ':) ושל חמור שלשה מן האצטרוביל שהן ארבע מן הקלת [לפנינו אי' בס' אבל ברש"י ותוספ' שם וכן בירו' ב"ב פ"ב הל"א די"ג: אי' כגי' רבינו]. ובס"ג דמציאת האשה (כתוב' ס"ט, ושם אי' איצטרובלא ומל' דריחיא חסרה) אגביה עישור נכסי מאסטרובלי דריחיא (ובפ' המוכר את הבית וכג' דהמוכר את הבית. כ"ה בדפוסי' וט"ס היא על השנות הך ציון פעמים שכבר נסמן לעיל בתחיל' הערך). ובזבין בפ' א"ר יהושע (פ"ה, מ"ב) על הים ועל האסטרוביל. ובב"ר פכ"ט (כ"ח) ויאמר ה' אמחה את האדם אפי' אסטרובילי של ריחים נמחה. ובריש אלה תולדות נח פל"א (ל'). [אחי"ה וכן בויק"ר פל"א אסטרובלין של ריחים ובשה"ר פ' הנך יפה אצטריבולין של ריחים ועיי' פי' הרמב"ן נח (ה' י"א)]. פי' אסטרוביל יש מי שאמר ריחים התחתונה הקבוע בקרקע ויש מי שאמר אמת הריחים והוא מקום בית קיבול. [אחי"ה וזה האחרון דעת רה"ג לסד"ט דמ'. וז"ל פי' כבר פירשו בשאילות איצטרובל אמת הריחיים הן מקום שנופל בו הקמח וכ' עי"ש ועיי' ע' אַמַּת. וכן פי' רש"י לכתוב' שם: מושב אמת הריחים וכן פי' לב"ב כ': והוסיף עוד שנקר' צרק"א והוא בל"צ Reif, cerceau פי' הוא העגול שסביב הריחים וכן פי' הרשב"ם לב"ב ס"ה. איצטרוביל: עגול שסביב הריחים צרקיי"א בלע"ז ודבר קבוע הוא ואין מזיזין אותו ממקומו. ורמב"ם לזבי' שם פי' אצטרובל סיבוב של עץ שהוא תחת הריחים כדי שינשאו מן הקרקע בעת טחינה והיא ג"כ בנויה בקרקע. ובע' חמרא הוסיף רבינו עוד לפרשו . . עשויה כמין כסא ועליה הריחים וזה אצטרוביל. ומקור של דעה זו הוא פי' של ר"ח ז"ל כנראה מתוספ' ב"ב כ': ד"ה ושל]. (א"ב פי' בל"י אבן הדורכת או טוחנת בגת או בריחים).

2 אַסְטְרוּבִּיל (פי' בל"ס אֲסְטְרוּבּוּלוֹס, בל"י Fichtenäpfel, Zerbernuss, στρόβιλος עיי"ע עץ ושם פי' רבינו) בפ"ק דע"ז (י"ג:) אלו דברי' אסור למכור לגוים אסטרובילין ובנות שוח. פי' בגמ' (שם:) פירא דארזא. [אחי"ה עיי"ע אִילְכְּסִין, ובירו' ע"ז פ"א הל"ה דל"ט. ע"ג לא פירשה הש"ס]. ובילמדנו ריש כי תשא בטנך ערמת חטים (שה"ש ז', ג') א"ר אידי והלא ערימת של אסטרובילין יפה משל חטין וכאן הוא אומר ערימת חטים. [אחי"ה וכ"ה תנחומ' כי תשא דק"ג: וכ"ה שהש"ר פ' שררך. ובפסיק' רב' פ"י ערמת איסטרובלית (צ"ל איסטרובלים). וכן שם אסטרובלית (צ"ל א . . . לים) ופלפלין. ירו' דמאי פ"ב כ"ב: האפסטקין והאצטרובלין. ירו' מעשרו' פ"א סהל"ב ובאיפסטקין ובאיצטרובלין, עיי"ע אלצרין וע' פסתקא ב']. וי"ס שכתוב בהן אצטרוביל. (א"ב פי' בל"י מין פרי ארז הנאכל ויש בו גרעינין הרבה נתונים אחד אחד במדור שלו בתוך קליפה קשה וגדולה מרימון).

* אִסְטְרִיבוּלְיָא (פי' שם פרטי) ירו' כתוב' פי"ב דל"ה: ר' ראובן בר איסטריבוליא. ובירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ד ר' ראובן בר איסטרובילו. אולי ט"ס תחת אריסטובולוס (Aristobolus, Ἀριστόβουλος). ובאבדר"נ פט"ז אי' ר' ראובן בן אצטרובלי. וביוחסין השלם צד ק"פ אי' ר' ראובן האיצטרובלי תנא דבריתא ע"כ.

* איסטרוגי ט"ס תחת אסטרטיגי עיי' שם.

אִיסְטְרוּגוּלִין, איסטרוּגִילָא ט"ס עיי"ע אסטרוליג.

* אִיסְטְרִידָא עיי"ע אסתדירא כי כן גרס רבינו בשבת קי"א: ושם אחוה דעתי בעה"י.

אִסְטְרַט (פי' בל"ר strata (via), ובל"י האמצעי στράτα דרך סלולה והוא דרך המלך (geebneter Weg, Strasse שבט ושבט בתרג' ירו' [א'] דואלה הדברים (דברי' א', א') ובהגדה ילמדנו בויסע משם אברהם (בראשי' כ', א'; ובתנחו' חסר) כיון שחרבה סדום בטלה אותה האסטרטא פי' דרך בל' יון [= רומי] אסטרטא וכן בלע"ז [= Strasse, it. strada אשטרדא כן לועז רבינו בע' סרט ג' לפי גיר' כ"י ק"ט] וכן בל' ערבי סראט [= صراط כ"ה בנכון בכ"י ו"ו; ובכ"י ל"ד ט"ס טראט ובשאר כ"י ודפוסי' חסר המאמר הזה] וכן פי' סרטיא ופלטיא (שבת ו':) [אחי"ה עיי"ע סרט ג' ופלטיא א' והיא בל"ע ובתמורתו בירו' שבת פ"א ד"ב ע"ד איסטרטיא ופלטיא פי' בל"ס ויוני דרך סלול' ורחוב הדרך והוא דרך המלך, וכן אי' עירובי' כ"ו. אסטרטיא של מלך, ובמנחו' ק"ג: אסטריא של מלך. וכן גרס רש"י בד"ש ג' פעמים בעירובי' י"ז: (ולפנינו אי' אסרטיא וסרטיא) ואות ט' נבלעת, וכן בירו' שבת פ"ו ד"ח. הוון מטיילין באסטרטין אבל בירו' כלאים פ"ט דל"ב ע"ד וירו' כתוב' פי"ב דל"ה: שהש"ר פ' לחייו אי' אסטרין, וגם כאן ט' נבלעת או י"ל שהוא ט"ס תחת אסרטין עיי"ע אסרט = סרט שהוא בל"ע דרך כשהזכרנו ועיי"ע אסטרין, ונמצא' המלה בנכון עוד ירו' גיטי' רפ"ד דמ"ה ע"ג אשכחיה באסטרטא. ירו' סנהד' פ"ב ד"כ. גו איסטרטה, וכן ירו' הוריו'

פ"ג דמ"ז ע"ד (וגם כאן בתמורתו נמצאה בתמונה ערבית איסרטא עיי"ע אסרט.) ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד אסטרטא דציידן וקהל"ר פ' כל הדברי' באסטרטא של צפורי. ושם פ' כי העשק הוינא עקים אסטרטי (עיי"ע אסרט). איכ' רבתי פסוק רבתי פ' חד מאתינם ב' ונסב לאסטרטא. ושם ג', ג' פ' גדר באידנא אסטרטייא אתית. ובהשאילה: אורח חיים באבדר"נ פכ"ח דומה לאיסטרטיא עוברת בין שני דרכים אחת של אור ואחת של שלג וכ' ובירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. אי' דומה לשני שבילים וכ' והקבוץ: אִיסְטַרְטְיָאוֹת מ"ק ה'. לפי גי' כ"י (עיי' ד"ס שם ד"ה: ובדפוסי' אסטרטאות) וכ"ה במכילת' בשלח פ' שמעתי פ"ג אסטרטיאות מקולקלות].

אִסְטְרַטְיָא (פי' בל"י στρατία, στρατιή חיילות (Kriegsheer בפר' י' יוחסין (קידושי' ע"ו. במד"ר פ"ט) אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך פי' בגמ' (שם) מאי אסטרטיא של מלך א"ר יהודה א"ר שמואל חיילות של בית דוד וכ'. ובמגילי' איכה יעיב באפו (ב', ב') אל תכתבהו באסטרטיא שלך. [אחי"ה וכן במגילי' איכ' פ' בלע: אל יכתב באסטרטיא שלך. ובירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד נשמטה הט' ואי' באיסרטיא. במ"ר פי"ב כנתון באסטרטיא של מעלה. ירו' גיטי' פ"ג דמ"ה, אִסְטְרַטְיוֹת המקיפין את העיר. ירו' נדרי' פי"א דמ"ב ע"ד איסטרטיות נכנסו לעיר. ושם אסטרטיות חבקני ט"ס וצ"ל אסטריוט (עיי' ערכו). ירו' נזי' פ"ז דנ"ז. איסטרטיוטות ושומרי צירין, ובירו' פסחי' ספ"ח דל"ו: אי' בט"ס אסרטיוטות היו שומרי צירין בירושלם ועיי"ע אסרטיוט ועיי"ע בסטיא]. (א"כ פי' בל"י צבא, ואסטרטיוט איש מלחמה וחז"ל בקצור קראהו סרדיוט, אסטרטיגוס וגם אסטרטילטים שר צבא. תרג' אהשדרפני המלך (אסתר ג', י"ב ועיי' ח', ט'; ט' ג') אסטרטילוסי מלכא) [עיי' הערכים המיוחדים].

* אַסְטַרְטְיָאוֹת (פי' כמו טרטיות במקום טאטריות בל"י θέατρον (Theater, בריש תנחום' בראשית הולכין לאסטרטיאות ולקרקיסאות לפקוח על עסקי רבים בשבת. פי' כמו טרטיאות ואס הברה נוספת בראש המלה עיי' אספרמקי, אספינקי, אסקריא. ובשבת ק"ג. אי' הולכין לטרטיאות ולקרקסאות וכ' עיי"ע תאטר עיקר הגי'.

* אִסְטְרַטְיוּט, אִסְטְרַטְיוֹטִין (בל"ס אֲסְטַרְטְיוֹטָא, בל"י στρατιώτης איש צבא ושר צבא (Krieger, Kriegsoberster ירו' שקלי' פ"ה הל"ב דמ"ט. מעשה בכהן אחד שהלביש לאיסטרטיוט אחד (ועיי"ע אסטרטיג). ירו' כתוב' פ"א דכ"ה ע"ג גזרו שיהו אסטרטיוס [צ"ל — יוט] בועל תחלה (ובבבלי כתוב' ג': אי' תיבעל לטפסר תחילה, ובב"ר פכ"ו גדול נכנס ובועלה תחלה). תנחומ' האזינו: בא אסטרטיוטין של אותה מדינה אצלו. וגם הקבוץ כן ויק"ר פי"ח דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיוטין (ובשהש"ר ז', ז' פ' אמרתי בט"ס איסטטרטי). תנחומ' בריש בחקותי: היו מעמידין להן ב' איסטרטיוטין לכל אחד ואחד מישראל. שמ"ר פט"ו ב"ו מכתיב לו סטרטיוטין גבורים בריאים . . . והקב"ה הכתיב סטרטיוטין שלו שאינן נראין. ובירו' ב"ק פ"ד ד"ד ע"ד מעשה ששליה [צ"ל ששלחה] המלכות שני אסטרטיוטות ללמד תורה מרבן גמליאל. וברוב פעמים נשמט' הט' עיי' אסרדיוט, אסרטיוט. ועיי' עוד ע' אסטרטילוס.

אִסְטְרַטֵּיגֵי (אִסְטְרַטֵּיג, אִסְטְרַטֵּיגוּס בל"ס אֲסַטְרְטִיגָן = בל"י ורו' στρατηγός strategus, (Heerführer שר צבא בר"ג דמי שמת (ב"ב קמ"ג.) ההוא דמי כלילא דשדו בי מלכא אבולאי ואסטרטיגי. [אחי"ה וכגי' וכפי' רבינו אי' בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב, אבל לפנינו בב"ב אי' איסטרוגי ובירו' יומ' פ"א דל"ט. כולי ואסרטיגי צ"ל בולי ואסטרטיגי]. פי' בולי ואסטרטיגי עשירים ושרים כדגרסינן (מגילי' ט"ו.) במרדכי והמן זה בא בפרוסבולי וזה בא בפרוסבוטי. [אחי"ה ופי' הנכון עיי' בע' אבולא ורשב"ם כב"ב ורש"י במגילי' שם פירשו ג"כ כרבינו ועיי"ע בל ב']. בב"ר ויקרא אלהים לאור יום (פ"ג) ר' יוחנן ור"ל ויבדל אבדלה ממש למלך שהיה לו ב' אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה. [ועיי' ירו' ברכו' פ"ח די"ב ע"ג] תרג' מציב [כ"ה בנכון ערו' דפ"ר ושם ג"כ נכון פי' בולי ולא כגי' הדפוסי' אבולי ובפעם ראשונ' גם בדפ"ר בטעות אאבולאי תחת אבולאי כגי' כ"י ו"ו, ל"ד] פלשתים (שמוא' א' י"ג, כ"ג; י"ד, א'. ד'. י"א) אסטרטיגין פלשתאי. ויישם דוד נציבים (שמוא' ב', ח' ו' ועיי' תרגי שמוא' א', י' ה'; מלכי' א' ד'. ה'. ז'; ד"ה ב', ח', י') אסטרטיגין. [אחי"ה וכן דב"ר פ"י לאסטרטיגין ששמש בב' מדינות. וצ"ל אסטרטיגוס. שהש"ר פ' מי זאת אלבש אסטראטיגא עיי"ע אסטרטיוט]. בילמדנו והכהן הגדול מאחיו (ויק' כ"א, י'. בתגהו' לי'.) לאסטרטיגוס [כ"ה בכ"י ה"ב ובשאר כ"י ודפו' בט"ס אסטרטינוס. ובכ"י ב"ר מסודר הע' בהמשך ע' הקודם וזה נכון הוא] גבור שבקשו למנותו על אסטרטיא. ובוקחתם לכם (שם כ"ג, מ') והלך אותו אסטרטגוס [דפ"ר אי' אתטרנוט, ובשאר דפו' אסטריוט] ערום. [אחי"ה וכן שמ"ר פל"א מינוהו אותו היום אסטרטיגוס

(וב"ר פנ"ח אי' ארכיסטראטיגוס עיי' ערכו). ושם רפל"ז ובקש לימנות קתליקוס . . . . לאחר ימים בקש לעשות אסטרטיגוס. ובט"ס אי' ארטיגום עיי"ע].

אִסְטְרַטִילוּס (=אִסְטְרַטְלִיטוּס בל"ס אֶסְטַרְטִילַטִּים אֶסְטַרְטִילִיטָא, בל"י στρατηλάτης שר צבא (Heerführer [בילמד'] בסוף שור או כשב (ויק' כ"ב, כ"ז בתנחו' לי', ובדפוסי הערוך מסודר בהמשך ע' הקודם) למלך בשו"ד שהיה הולך במדבר הוא ואסטרטילוס שלו עמו. ובב"ר פמ"ה (מ"ד) ק"ב (כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע בט"ס ק"ב) איפרכין וק"כ אסטרטליטין. וביוק"ר בזאת תהיה תורת המצורע (פט"ז) איפרכוס רואה אותו ונוטל אותן אסטרטילוס [צ"ל אסטרטליטוס וכ"ה ביוק"ר] רואה אותן ונוטל אותן. פי' אלו כמו אסטרטיג וכן זה בילמד' באלה המשפטים [ובתנחומ' שם אי' אסטרטלירוס וצ"ל אסטרטלידוס] אמר לו אונקלוס (נתתי) [צ"ל נתת] [וכן בתנחו' שם, ושם עקילס] לאסטרטולוס אנונה אלא א"כ נטל זיינו שלו. [אחי"ה הובא בכמה פעמים בשיבוש וצריך לתקנו. בנכון אי' בירו' ע"ז פ"א דל"ט. דוכוסין ואיפרכין ואיסטרטליטין וכן בויק"ר רפ"א ואסטרטליטין וכן בפסיק' דר"כ פרש' פרה(דמ"א.) ואסטרטליטים וכן בפסיקת' דזאת הברכה (עיי' ע' דכוס) וילק' שם רמז תתק"ן ובילק' שמוא' רמז קנ"א. אבל בב"ר פמ"ט ובויק"ר פט"ז אי' אסטרליטוס צ"ל אסטרטליטוס וכ"ה בנכון ילק' וירא רמז פ"ג. ב"ר פע"ח אסטרלטי ובילק' וישלח רמז קל"ג בנכון אסטרטליטוס. ויק"ר פל"א איסטרליטין וכן מדר' איכ"ר פ' סורו טמא איסטרטולים צ"ל איסטרטוליטוס וכ"ה בנכון בויק"ר פט"ז ושהש"ר פסו' ישקני איסרטלין ובפסיק' רבתי פכ"א איסרטילוס וירו' סנהד' פ"י דכ"ח: אסרטליטיה בכולן חסר ט' קודם ר'. ובשהש"ר פ' שובי ואיטרטלין וצ"ל ואיסטרטיליטין וכ"ה בנכון שהש"ר פ' מי זאת. —וגם נתחלפה המלה לפעמים עם מלת אסטרטיוטין שפירשנו לעיל כמו בילק' לך לך רמז ע"ז ק"כ דוכסין . . ק"כ אסטרטיוטין וכן ביוק"ר פי"ט ואפרכין ואיסטרטיוטין ובסוף קהל"ר פ' גם מגבוה: אי' בשבוש איסטסטולאטין וצ"ל ואסטרטולאטין. ועיי' עוד ע' אפרכוס].

אסטרולוג (=אַסְטְרוּלוּגוּס, אצט . . . . וכ"ה בל"ס ובל"י ἀστρόλογος חוזה בכוכבים (Sterndeuter בריש ב"ר (פ"א עיי"ע מלן) המלך אסטרולוג גדול הוא ובפ' פ"ו (לפני' פ ה) ויהי בעת ההיא וירד יהודה רואה היתה באסטרולוגיא שלה שעתידה להעמיד ממנו בן [בדפוסי הערו' אי' רק הציון ולא המאמר אבל אי' בכ"י ו"ו ל"ד), ובפ' פ"ח (פ"ז) ותשא אשת אדוניו ווסתן של אומות העולם כיון שהיה אחד מהן לוקח לו עבד הולך אצל אסטרולוגוס וא"ל חנא [כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר אבל בכ"י ל"ד וב"ר בט"ס הנה, ובדפוסי הערו' סימנא] טבא נהשא טבא. ובילמד' בפסוק כי מראש צורים אראנו (בתנחו' לית' ואי' בילק' במדב' כ"ג רמז שתס"ו בשם ילמד') למלך שלא (בילק' לית') היה לו בן וראה באסטרולוגיאה שהוא עתיד להוליד. פי' חוזה בככבים. [אחי"ה וכנ"ה בירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ד חמתין חדא אסטרולוגוס. ושם חד גיור הוה אסטרולוגוס. ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א. הוה איצטרולוגוס. ב"ר פמ"ד נביא אתה ואין אתה אסטרולוגוס. דב"ר פ"ד ראה אותו אסטרולוגוס וכ' שם פ"ט הרי אתה איסטרולוגוס וגדול בתורה א"ל לא הייתי מביט באסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה. קהל"ר פ' את כל לאסטרולוגוס שהיה יושב על פתח הלמן וכ'. והקבוץ: שמ"ר פ"א שהיו אסטרולוגין אומרים לו גואל ישראל נתעברה ממנו וכ' עיי' ילק' שמות רמז קס"ד בשם תנחומ' ושם בט"ס איסטרוגולין. ויק"ר פל"ו צפה אותו השלטון באצטרולוגים שלו. במד"ר פי"ט כנס כל אצטרלוגין שלו ובקהל"ר פ' כל זו (ז', י"ט) אסטרולגין שלו. ובפיסק' דר"כ פ' פרה (דל"ד) בט"ס איצטרוגלין שלו. ובפדר"א פמ"א למלך שהיה לו אסרגלוס ובילק' ואתחנן רמז תתל"א בשם פדר"א איסטרוגלוס וכ"ה בפדר"א פ"ג וצ"ל אסטרולוגוס, ויפה הגיה מהור"ש באבער פסיק' שם. דב"ר פ"ה אין התורה מצויה באסטרולוגין. ושהש"ר פ' אמרתי אעלה והדברי מלכא (דני' ג', כ"ז) איסטרולוגיסי (ובדפוסי' חדשים ט"ס איסטרוקוניסי) — והשם אַסְטְרוּלוּגִיאַ וכ"ה בלשון סורית ולשון יונית ἀστρολογία Sterndeuterei] ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. הוה חמי באסטרולוגיא דידיה. דב"ר פ"ט מביט באסטרולוגי עיי' לעיל ובלי ספק נשמט הקו על י' וצ"ל אסטרולוגיא. ובפסיקת' רבתי פי"ר סי' ט' מהו חכמת בני קדם אלא שכל בני קדם בקיאים במזל וחכמים בכל דיעה באיסטרוגילא צ"ל באסטרולוגיא ועיי' הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער בפסדר"כ ל"ד. בהערה ס"ב שדבר בזה בטוב טעם ודעת. ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ד גברא שקר דאַסְתְּרוֹלוֹגַיָּא דידיה שקרין].

* אסטרין (=אסטרטין, עיי"ע: (Strasse. שהש"ר פ' לחייו והוינן נפקין ולעיין באורייתי' כהדא אסטרין [צ"ל בהדא אסטרטין או אסרטין] עיי"ע אסטרט. ואולי צ"ל אַסְטִכֵרִין ואז תהיה המלי' ל"י στιχηρόν = in Reihen und Gliedern

כשורה ודרש בעל המאמר כערוגת ואז הגי' כהדה יותר נכון ודו"ק.

* אִסְטָרָן (בל"י ὑστέροι Gefolge eig. die hinter-her kommen) בילק' קהל' ג' רמז תתקס"ט אמר המלך לאסטרון שלו טולו אותו וטפחו אותו על פניו וכ'. פי' בל"י לאנשים שבאו אחריו באגודת המלך וציום אנדריינוס שיתפסו את האיש ויכו אותו עי"ש כל המעשה.

*איסטרטוקולין (Befehlshaber) במדב' תהלי' ק"ד ד"ה חיות קטנות דוכסין ואפרכין ואיסטרטוקולין ס"ט תחת אסטרטיגין או אסטרטליטין וכ"ה בנכון בילק' תהלי' ק"ד קרוב לסוף רמז תתס"ב.

* אַסְטְרוּנְגִילוֹן (פי' בל"י στρογγύλον עגול rund, gerundet יען כן נקרא הכתב הסורי העגול אֶסְטְרַנְגֵלָא) בפסיקתא רבתי ריש פ' כי תשא: שררך אגן הסהר (שה"ש ז' ג') אבין בר חסדא אמר קורין לירח סהרא זו סנהדרין שלא היו יושבין בוטרגונין [צ"ל בטריגונין = τρίγωνον Dreieck עיי"ע טרגון], שורה ארוכה, אלא אסטרונגילון כחצי גורן עגולה, כדי שיהיו רואין זה את זה שאם היו יושבין בטרגונין היו יושבים בזויות מצטערים לראות אלו את אלו ואינם יכולין לשאול זה את זה הוי אגן הסהר מה אגן זה הספל כדכתיב (שמו' כ"ד ו') ויקח משה חצי הדם וישם באגנות מה הספל הזה, עגול, אסטרונגילון כך היו יושבין עכ"ל. ויסוד הפסיקתא רבתי (ולא של פסיק' דר"כ כדעת בע"מ דקנ"ג) בהררי קודש של משנה סנהדי' דל"ו: סנהדרין היתה כחצי גורן העגולה כדי שיהו רואין זה את זה ועיי' שם בגמ' ל"ז. מה"מ [דבעגולי' היו יושבים א"ר אחא בר חנינא דאמ' קרא שררך אגן הסהר וכ' ועיי' ירו' סנהדי' פ"א הל"ד די"ט ע"ג. וטעם המלה בל"י עגול והרב שי"ר ז"ל הטיב לשער שהמלות „כחצי גורן עגולה" הן הוספה מאיזה סופר וכן שתי המלות „שורה ארוכה" אצל בוטרגינין נוספות הן עי"ש. ובמלה יונית שרשמנו העתיקו ע' זקנים עגול מלכי' א' ז', כ"ב. ד"ה ב', ד', ב'. ואצלי אין ספק כי גורן אינו מל"מ (Tenne) כי אם בל"י γυρός, ον פי' עגול.

אסטרופומטא = אִצְטְרַבָּאמִיטָה (בל"י האמצעי στραβομάτια הוסבה das sich dreh — Wenden וכן נקראו מוסבות דלתות wendbaren Thürflügel) בב"ר פס"ו (קלס"פ) ויתן לך ויהי אך יצא יצא יעקב (בראש' כ"ז, ל') וכ' רבנן אמרי אסטרופומטא [לפנינו בב"ר כמין איסטריפומיט' ובילק' ברא' רמז קט"ו איסטדומוטא!] הדלתות היו נכפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יעקב אך יצא אינו אומר אלא אך יצא יצא נראה יוצא ואינו יוצא. פי' אסטרופומטא הוא כענין אצטרבאמיטה [כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר; ובשאר דפו' בשתי תיבות אצטרבא מיטה ורד"ק ליחזק' מ"א, כ"ד הביא בשם הערוך הגי' איצרכה מטה וט"ס תחת איצרבה מיטה וכ"ה בכ"י ל"ד וג"ג ובכלם צ"ל בתיב' אחת כמוכח מע' אצרבמיטא עי"ש] שבמדות (פי') [צ"ל פרק] פתחו של היכל (פ"ד מ"א) (ושם אי' איצטרמיטה) ר' יהוד' אומר בתוך הפתח היו הדלתות עומדות וכמין אצטרבאמטא היו נכפלות לאחוריהן אלו ב' אמות ומחצה ואלו ב' אמות ומחצה, ובספר אחר מצאתי זה של מדות אסטרופומטה [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד, ה"ב, ג"ג וב"ר; אבל בדפוסי' בט"ס אסטרופוטמטא] ובל"י קורין למהופך אסטרפו. [אחי"ה כיון על στρέφω. ובשרש הזה העתיקו ע' זקנים מלת הִפֵּךְ עיי' שמות ז', ט"ו; יהוש' ח', כ'; תהלי' כ"ט, י"ד; ע"ז, י"ב. וכן העתיקו שרש סבב מלכי' א', ב', ט"ו; תהלי' קי"ג, ג'; משלי כ"ו, י"ד. ובאמת במלה זאת נפקחו עינינו בענין טעם התיבה. שבמשנה מדות הובא' ראיה מפסוק (יחזק' מ"א כ"ד) מוסבות דלתות שפתחו של היכל כמין אצטרבאמיטה או אסטרופומטה (לגי' הערו') היו. וגם שם העתיקו ע' זקנים מוסבות סְטְרוּפוּטָאי στροφωτοί ובתמורת מוסבים אי' במלכי' א' ו', ל"ד גלילים והעתיקו ע' זקנים: סטרפומינא = στρεφόμενα. ואם לא תעשה מלה יונית שרשמנו בתחילת הע' לקורא נחת רוח אז אמרנו שאות ט נשתבש' מאותיות נ' ובמקום גי' הנ"ל צ"ל הגי' אסטרופומינא שהוראתה ממש מוסבות או גלילים של מקרא. וביחזק' שם פירש"י . כנגד חציין היו (הדלתות) נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחר זו כו'. ולפי' זה כיון הר"ש למדות באמרו פי' רבינו זכר לטוב יפה יפה במשכנות יחזקאל על המקרא עכ"ל. וכן הרמב"ם למדות פי' מוסבות דלתות ר"ל שנקפלות כמו שנקפלות הדלתות המחולקות. אבל בעל מ"כ פי' לב"ר ספס"ו איסטריפומיטא פי' הערוך מהופך וכפול לאחוריהם וציר הדלת היה באמצע הפתח למטה ובאמצע המשקוף למעלה ופותח וסוגר לימין ושמאל וכ'. ואם כל זה פי' של רבינו אז חסר בדפוסי' ובכ"י שלנו ואם מעורבבים בו ג"כ דברי הרב במ"כ אז י"ל שמלת יוני' היא סטרופומטיאן στροφωμάτιον שטעמה בל"י ציר הפתח. ותרג' עקילס (Aquila) צירה (משלי כ"ו, י"ד) ἐπὶ στροφέα].

* אַסְטְרַקְלִילָא עיי' ע' טרקליל.

אַפִּי (שם אמורא הידוע לשם ולתהלה) בפ' ערבי פסחי' (קי"ג.) בגמ' דאפי' מן התמחוי: א"ל רב לרב אסי לא תדור במתא דרישא אסי. [אחי"ה ושם אי' ואל תדור בעיר דריש מתא אסיא. אבל בכ"י מ' גרס כרבינו אבל גם שם אי' א ס י א]. פי' אל תדור בעיר שראשה תלמידי חכמים כמוך למה שתלמידי חכמים אין להם אימת ממשלה ומקום שהוא מנהיגו אפי' שועלים פורצים, כי ההוא דאמר רב (שבת י"א.) תחת גוי ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת תלמידי חכמים וכי ההיא דת"ר (פסחי' קי"ב.) שבעה דברים צוה ר"ע את בנו ואחת מהן אל תדור בעיר שראשה תלמידי חכמים. [אחי"ה גם רש"י גם רשב"ם פי' וגרסו אסיא כלו' רופא אבל ר"ת פי' בב"ב ק"י. ד"ה ו ל א ת י מ א כרבינו וז"ל „כלומר שאתה בעצמך תהיה ראש ששמך ר' אסי וכ' ולא כמו שפי' רבינו שמואל דרישי אסי רופי" עכ"ל. והגרי"ב הקשה בהפלש"ב ולכאורה היה לו לכתוב ולא כמו שפי' רש"י ויש ליישב עכ"ל. והתשובה נ"ל שרש"י בפי' ב' גם הוא מסכים עם רבינו לפרש אסי תלמידי חכמים. ובענין עצת רב לר' אסי נ"ל לשער כי בעת שהסיע ר' אסי ממקומו לדור בא"י (עיי' קידושי' ל"א:) נתן לו רב עצה טובה אבל בתר עניא אזל' עניותא שכאשר בא לא"י „ובעי מסחי באהן דימוסן דטיבריא פגע ביה חד ליצן ויהב ליה פ ר ו ק ד ל הד (ירו' ברכי' פ"ב כר"ה ע"ג.), וגם ביש גדא דההוא גברא רבא שנשבה בספסופא ונתיאש ממגו ר' יונתן אבל רשב"ל מסר נפשו עליו להצילו עיי' ירו' סוף פ"ח דתרומו' דמ"ו: ועיי' עוד עליו ועל חין ערכו במבוא הירו' למהרז"ף ד"ק. — ועוד נקרא איש אחר אסי שמפורסם לכותב ספרים עיי' ירו' כתוב' פ"ב דכ"ו: למידין מספר מוגה כגון דאמרין אילין ספרוי דאסי ועיי' פי' של פ"מ ושירי קרבן].

* אַסִּי (heilen) שענינו רפא עיי' למעלה ע' אָס ומזה אסיותא, ואסיינא.

* אָסְיוּתָא (שם מפעל הקודם: רפואה (Heilung תרג' מרפא (משלי ג', ח'; ו', ט"ו) אסיותא.

* אַסְיָינָא (בל"ס מַאסְיָנָא: רופא (Arzt ירו' שבת פ"ו הל"ה ד"ח ע"ג שאל לאסיינא דר' יעקב. והנו"ן נוספ' וכמו אסיא והקבוץ: אָסַיָּה = בלש' שמרוני אסאיה, תרג' שמרוני הרופאים (בראש' נ' ב'). שהש"ר ו', י"א פ' אל גנת: תרעא דלא פתיח למצוותא יהא פתיח לאסייה. ובמד"ר פ"ט היחיד ולאסיא. ועיי' עוד ע' אָס.

* אוּסִיַא (בל' צינד שם השד הנקרא Uçij עיי' יוסטי צינדליק' ס"ט:) בע' אגרת כתב רבינו אגרת אזלת אוסיא בלוסיא (פסחי' קי"א.) ושם פירשתיו.

1 אַסִיַא (חלק אחד מארץ אסיא הנקרא Asia cis Taurum והיה אחוזת הרומיים ונקרא בשם הכולל (pergamenisches Reich אביך ברח לאסיא ואת ברח ללודיקיא. [כ"ה בגמ'. ובדפוסי הערו' ללדקיא] בר"ג דהשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד.). [אחי"ה בדפוסי הערוך יוכללו ד' ערכים בע' אסיא ובעבור זה המבוכה גדולה בין המפרשים. אבל המעיין יראה שמע' אסיא יפרד הערך והיה לשלשה ראשים שם האחד אַסִיַא (וכ"ה בל"ס) והוא חלק מאסיא קטנה ונקרא עם עָרֵי ומחוז ל י ד י א פריגיא ו ק א ר י א ועוד אחרות: א ס י א חשובה ו ע י ק ר י ת [ἡ ἰδίως καλουμένη 'Ασία = Asia propria], ומזמן ממשלת אוגוסטוס היתה תחת דגל רומי ונקראה אסיא פראקונזולארים [Asia proconsularis], ובזה נבין מאמר בע"ז ל'. ק ר י נ א אין בו משום גילוי מאי קרינא א"ר אבהו חמרא חליא דאתי מעסיא. ורבינו בע' קרינא גרס יותר טוב מאסיא. ו ק ר י נ א הוא בלי ספק קאריא Caria, Carien עיי' ר"ב בע' הנ"ל. וגם לידיא [Lydia; Λυδία] נחשבה גם היא למחוז אסיא (פטאלעמיאוס ה', ב', ט"ז; פליניאוס ה', ל') וישבו בלידיא יהודים רבים כמוכח מקדמוניות ליוסף בן מתתיהו י"ב, ג' ד'. ולכן יעץ אליהו לר' ישמעאל בר' יוסי שיברח ללודיקיא וזו היא לידיא ולא לאאודיקיא (Laodicea) שרחוקה ממנה עד מאוד כדעת מהרז"ף (מ"ע שלו ח"ד דר"ו בהערה), ומאנשי לידיא מפרסם היראדאט (א', כ"ה, נ"א. צ"ד) שהיו בקיאים באומנת יד מאוד מאוד ובזה נבין השבח בענין סנדל ל ד י ק י (כלים כ"ו מ"א עי"ש רמב"ם ור"ש וע' לדיק), ממקומות אחרים (עיי' שבת ק"ט. יבמו' קכ"א. ירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ג ב"ר פ"ו) נראה שאסיא (עסיא) היתה מונחת על חוף הים והיא העיר אשר בה נסע ר' מאיר לעבר השנה עיי' מגילי' י"ח: ב"ר פל"ו והיא העיר אשר מת שם (ירו' סוף כלאים), וז"ל שם: ר' מאיר הוה אידמך ליה באסייא אמר אימורין לבני ארעא דישראל הא משיחכון דידכון אפי' כן אמר לון יהבי ערסי על גיף ימא וכ'. ופירושו של פ"מ משיחכון משיח שלכם א"א לשמוע. ומהרז"ף בדרכי המשנ' קנ"ה בהער' ובמ"ע ד' קכ"ח פי' משיחכון מל' שיחה כלו' ע"י דבור ודבה שלכם. ול"נ שהוא ל"ע משיח = مسيح מי שתועה הרבה בדרך. כלו' אמרו לבני א"י פה נח מי שהרבה תעה בדרך ועבר ושב

מארץ לארץ ואם כל זה גם לאחר פטירתו לא יוכל לשקוט עד בא למקום מנוחתו מנוחת כבוד לא״י. ע״כ ציוה שעד עת הובל לקבר יושם ארונו לחוף הים באסיא דכתיב כי הוא על ימים יסדה וכ׳ —. ועל תכונת אסיא הלזו עיי׳ שטראבו י״ב, תקע״ז; פליניאוס ה׳, כ״ח. מ׳ ועוד אחרים ואסיא זאת מובנת ג״כ בסנה׳ כ״ו.].

2 אַסִיַא (עיר בתחומת א״י בצד צפונה מזרחית ונקראה על שם הנהר (Asi, Assi בב״ר פמ״ד אחר הדברים האלה היה דבר ה׳: דרמסקום אסיא ואספמיא [=ואפמיא]. [אחי״ה בנו״נ בב״ר שם ואיזה מהם הג׳ שלא ניתן להם . . . דרמוסקום ואסייא ואספמייא. ובירו׳ שביעי׳ רפ״ב דל״ו: אי׳ אסיא אספמיא ודמשק, ובירו׳ קידוש׳ פ״א דס״א ע״ד אסיא אספמיה ודרמשק. ובבבלי ב״ב נ״ו. אי׳ בין עיירות העומדות על הגבולין וחייבין במעשר לאפוקי קני קניזי וקדמוני ערדיסקום [צ״ל דרמסקום=דרמשק, ד״ה א׳, י״ח.ה׳ ועיי״ע ארדקסם] אסיא ואספמיא. ואיזה עיר שנקראת אסיא היתה מונחת בגבול א״י? העיר ששמה היום Asias חצי שעה מבניאס כמו ששער הרב רי״ש (דאס הייליגע לאנד רע״ז) לית מאן דכר שמה, שאינה היתה בגבולין. וכן בלתי נכון להיות סארדעש כמו ששיער בע״מ שהרי בתוספתא פרה פ״ז (מובאה בר״ש פ״ז הל״ז) אי׳ בענין מי חטאת הלכה זו עלו עליה בני אסייה ג׳ רגלים ליבנה ברגל השלישי הכשירו להן הוראת שעה אחת. ואם כדברי הרב שי״ר אסיא היא סארדעש קשה והלא דיני מי חטאת לא שייכו לתושבי חוצה לארץ. אבל בלי ספק אסיא הזו היתה בגבול א״י והוא עססי׳ צ״ל אסיא שהוזכ׳ בא״י (גיטי׳ ד׳:) ולאו דווקא בא״י אלא בתחומה. על כן דעתי נוטה שאסיא היתה נקראת על שם נהר אסי [Asi, Assi, Axius ששמה ג״כ [1] [Oriens, Orontes והולך בין אפמיא Apamäa ואנטוכיא Antiochia ועל שם אסי או אססי נקראת עיר על חוף נהר ההוא אסיא או עססיא. ובזה עולה יפה שהזכירו הציונים הנ״ל אסיא אצל אספמיא שהיא אפמיא. ובספרי פ׳ בלק הזכיר ג״כ אסיא אצל אנטוכיא. וזאת שנית ככר אמרנו שנהר אסי נקרא ג״כ Oriens פי׳ קדמון, ובזה נכיר דברי אמת שבציוני׳ הנ״ל כך צריך להיות הסדר הנכון קני קניזי והקדמוני דרמסקום אספמיא (או אספמי׳ ודרמסקום) ואסיא. ומלת אסיא, שהיא עיר ונהר שוה, תתכן לקרא אוריענס, Oriens, פי׳ קדמוני על כן דרש על מלת הקדמוני: אסיא. ודו״ק].

3 אַסִיַא (פי׳ ארץ הקדושה של אנשי גרמניא הראשונים Asaland ותכונתה על חוף ים מזרחי של Mäotis) תרג׳ ירו׳ אשכנז אסיא. [אחי״ה כ״ה בת״י ב׳ לבראש׳ י׳, ג׳; תרג׳ לד״ה א׳, א׳, ו׳. וכן מפורש בב״ר רפל״ז אשכנז וריפת ותוגרמה: אסייא והדייף וגמנייא [צ״ל גרמנייא]. וכ״ה בירו׳ מגיל׳ פ״א הל״א דע״א: אסייא והדיית [צ״ל והדייף] וגרמניקיה. ותחת הדייף אי׳ בתרג׳ ירמי׳ נ״א, כ״ז הדיב והיא בל״י Ἀδιαβήνη ופי׳ המלה שאי אפשר לעבור עליה באשר מונחת בין שתי נהרות גדולות: פרת וחדקל (עיי״ע הדייב, חדיב). וגבול צפוני של הדיב ארמיניא, גבול מזרחי מדי, גבול דרומי זוזיאנא. וכן בתרג׳ נזכרה הדיב אצל ארעא דקרדו. (וכן נקראת הדיב בזמן מאוחר קורדישתאן Kurdistân = Armenien והורמיני וזה, ולפי זה תכונת אשכנז שהוא לדעת התרג׳ הדיב בסמוך מדי וזוזיאנא היתה. וכן דעת יוסף בן מתתיהו [2] שמושב אשכנזים היה בריגא שהיא עיר ואם במדי. וגם העיר והאיר החכם הגדול והחוקר הנפלא ריטטער [3] שאבות קדמונים של גרמניים לדעות ולאמונת מדיים השפיקו, והשתחוו לאל עליון של מדיים ובקטריים ר״ל למיטרא שכנו שמו אסי כלומ׳ המשובח ואחריו מכנים את עצמם עם של אסיים. וגם כן נקראים יושבי הרי קויקאזוס אשר משרש גרמניא יצאו. וזה פתרון וקשר הדבר שבתרג׳ ובש״ס ובמדרש מפורש אשכנז ע״י אסיא ובמלת אשכנז כללו הקדמונים יושבי גרמניא. [4] הלא דבר הוא!]

4 אַסִיַא (פי׳ בל״י οὐσία ממון ורכוש Vermögen ויותר נכון כי הוא ל״פ اسه שדה Feld, Acker) בב״ר פ״נ (מ״ט) [ושם אי׳ אוסי] וה׳ אמר

---

[1] עיי׳ שטראבו ט״ז תשנ״ה, פליניאוס ה׳ י״ח. ב׳ ועיי׳ מ״ע דמ״ג חי״ת תנ״ד והלאה. [2] ואלה הם דבריו בקדמוניו׳ א׳, ו׳, א׳: Ἀσχανάξους ᾤκισεν οἱ νῦν Ῥηγῖνες Ἑλλήνων καλοῦνται. ועיר Ῥηγῖνες ולא כמו ששגו לכתבה Ῥητῖνες היא Ragha עיר ואם במדי עיי׳ מאמרי על ספר טוביה במ״ע גייגער ח״י תנ״ד ואילך. [3] עפ״י ספורו של שטראבו ח׳, תקס״ח יסד החכם הנ״ל בנינו החזק ומי שרוצה לעמוד על הענינים האלה יביט בעינים פקוחות ספרו פארהאללע צד ש׳, ועררקונדע ח״ב תתמ״ב. והרחבנו דבורנו בזה הענין במ״ע אוגג׳. איזראליט (שנה שלישית) הוציאו לאור הרב החכם באק. ואכ״מ להאריך. [4] והחכם ראזענמיללער בספרו הקדמוניות ח״א א׳ צד רל״ט. וגיזעניאוס בתיזוירוס ה׳ א׳, קנ״ט. ומהרי״ש בספרו תבואות הארץ קמ״ד ובהעתק׳ אשכנזי׳ רנ״ג לא מצאו מנוח לכף רגל להשערה אשר לפיה מורגל בפי כל האנשים כי אשכנז היא גרמניא (דייטשלאנד) ועפ״י פירושנו בפנים אמת ויציב זה הכנוי.

המכסה אני מאברהם: למלך שנתן אסיא לאוהבו אחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכה ה׳ אילני סרק. ובריי׳ ויק״ר (פ״ג) טוב מלא כף נחת (קהלי ד׳, ו׳) רעותיה מתקרי מרי אסיאן. [ובקהל״ר פ׳ מלא כף אי׳ מרי אוסייאס, ובילק׳ שם רמז תתקע״א מרי אופיא צ״ל אוסיא]. ובסוף ויק״ר (פל״ד) וכי ימוך אחיך: ר׳ טרפון יהב ליה לר״ע שיתא [ובמד׳ אי׳ עוד: מ א ה!] קינטרין דכסף וא״ל זבין לי אסוונן דאנן לען באורייתא ואנן מתפרנסין מנהון. ובילמדנו בכי תבאו בשלח לך אנשים (בתנחי׳ לי׳) כל מלך שלא היה לו אסיא [ובדפוסי׳ הערו׳ אוסיא, אבל בכל המקומו׳ הנ״ל בלא וי״ו וזה העיקר] בא״י לא היה יפה כלום. ובמגיל׳ איכ׳ באיכה יעיב (ב׳, ב׳) כגון דשמעינן עלך דאת בעי מיזבנא אסי אדידך. פי׳ (ובדפי׳ אמשי׳ אי׳ ג״כ מלת „בל״י״ וזה חסר בדפוסיי הישנים) אסיא שדה. [אחי״ה וכ״ה בל״פ ונוסח בלא וי״ו לפי זה יותר טוב. אבל במדרש א׳ בוי״ו ועיי׳ עוד ירו׳ תעני׳ פ״ד ס״ט. (כמו בילמדנו שזכר רבינו) דאת בעי מזבנא אוסיא דילך. ושם: מיעול לאוסיא דידיה. וכ״ה מגילי׳ איכה פ׳ צדו בשינוי קצת. שמ״ר פ״כ היו לו י׳ אוסיות; במד״ר פכ״ג והיה משיא לעבדיו שפחות מן אוסיא אחרת ולשפחותיו עבדים מן אוסיא אחרת. ולפי גי׳ זו י״ל שהיא מלה יונית כשרשמנו וכ״ה בל״ס אוסיא].

☞ אַסְכַדְיָה (פי׳ בל״י σχεδία ובל״ס אסכדיא Floss רפסודות עיי״ע אסד) ירו׳ דברכות בפ׳ תפלת השחר (פ״ד ד״ח ע״ג) הוא אסדא הוא אסכדיה הוא רפסודות מלה יונית היא ופירושה רפסודות). [אחי״ה וכ״ה אסקדיא בנזיר נ״ה, ובנגעי׳ פי״ב, א׳. עוי״ע אסד וע׳ אסקריא].

אִסְכַּלָה (פי׳ בל״י σχαλίς ובל״ר scala (navis) Schiffsleiter כבש שעולין ויורדין בו מן הספינה) בר״ג דהמוכר את הספינה (ב״ב ע״ג.) ת״ר המוכר את הספינה מכר את האסכלה [לפנינו אי׳ האיסכלה אבל בירו׳ ב״ב רפ״ה דט״ו. כגי׳ רבינו האסכלה ובתוספתא ב״ב פ״ד אסקלא]. פי׳ אסכלה כ ב ש. כדתנן (שבת קכ״ב.) עשה גוי כבש לירד בו והוא עץ ארוך וחקוק בו הבקים מקום נתינת פרסת הרגל ומושיטין אותו מן הספינה ליבשה ויורדין ועולין עליו ובלע״ז אסקלה [בלאי״ט scala]. [אחי״ה וכן פירשו ר״ח ורה״ג עיי׳ רשב״ם ב״ב ורגמ״ה לב״ב כ״י יש לו שני פי׳ וז״ל האיסכלה היינו הכירה שמתקנין בספינה כדי לבשל עליו צרכיהן. ואי׳ דאמרי סולם שיורדין בו מן הספינה עכ״ל. ופי׳ האחרון כפי׳ הערוך, ופי׳ הראשון מן גזרת המלה של ערך הבא אח״ז].

אֶסְכַּלָה (בל״י ἐσχάρα Bratrost כלי ברזל עשוי כעין מעלות לצלות בו) אין צולין את את הפסח לא בשפוד ולא באסכלה בפ׳ כיצד צולין [פסחי׳ ז׳, א׳ במשנה ושם וברש״י אי׳ ע ל שפוד . . ע ל אסכלה, אבל בירו׳ פסחי׳ ז׳, א׳ וכ״ה בכ״י מ׳ ובמשניו׳ נאפולי ופיז׳ (עיי׳ ד״ס פסחי׳ ק״י:) אי׳ כגי׳ רבינו]. השפוד והאסכלה מלבנן באור בסוף ע״ז (ע״ו.). [אחי״ה וכנ״ה כפסחי׳ ע״ה. אסכלה מנוקבת. ירו׳ פסחי׳ פ״ז הל״ב דל״ד. לא צלי אסכלה]. פי׳ אסכלה בלע״ז גַרְטִיגוּלַא. [אחי״ה כ״ה בדפ׳ פיז׳ והוא לאי״ט graticola; ובדפ״ר, כ״י ו״ו, ול״ד גרטגלא והיא היא; ובכ״י ג״ג גרטיכלא וכ״ה ישר ובעה״ק בט״ס גרטיבלא וצ״ל בכ״ף; אבל בדפ׳ ווניצ׳ ואמש׳ גרדילא וכמו כן בלאי״ט gratella וכן לועז רש״י כ״י פסחיי גרטיל (ד״ס שם) ובדפוסיי גראילש והוא ל״צ gril]. וגם זו עשויה כמין מעלות. (א״ב פי׳ בל״ר סולם וכל כלי אשר לו שלבים כמו כלי מיוחד לצלות עליו מיני מאכל). [אחי״ה והנכון כי בל״י מקור המלה].

אַסְכוּלָא (בל״י σχολή = schola וממנו בל״ס אַסְכּוּלֵי בית הספר Schule) בפסיקתא דבחדש השלישי (ק״א:) א״ר לוי לבן (מלכים) [צ״ל כמו שאי׳ בשהש״ר פ׳ סמכוני ובילק׳ יתרו רמז רע״ב בשם הפסיקת׳ ובילק׳ שה״ש רמז תקפ״ו בלי מקור: מ ל ך] שעמד מחליו אמר פידגוגו [וכ״ה בשהש״ר וילק׳ שם ושם ובפסיקתא פידגוגו וכן אי׳ שם בקהל״ר פ׳ את הכל ל מ ל ך וצ״ל לבן מלך כמו שתיקן ג״כ הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער בפסיק׳ שם אות כ״ו ועיי׳ עוד אות כ״ז] ילך לאסכולי אמר המלך עדיין לא בא זיוו של בני מחליו [וכ״ה בקהל״ר שם אך חסרה מלת מחליו ואי׳ בילק׳ קהלת שם, אבל בילק׳ יתרו חסרה ג״כ ובשניהם אי׳ זיו וצ״ל זיוו וכ״ה בפסיקת׳ ובשהש״ר] והוא הולך לאסכולי? וכו׳. ובילמדנו באספה לי [בתנחו׳ י״א לי׳, אבל אי׳ בילקו׳ בהעלתך רמז תשל״ו בלי ציון המקור] למלך שהיה לו בן ועשה לו פידגוג והיה אותו הפידגוג מוליכו לאסכולי. [אחי״ה וכנ״ה בשמ״ר פ״ט: שלח והביא תינוקות מן אסכולי שלהם. ושם רפ״כ הולך ללמוד באסכולי. ובשהש״ר פ׳ אחזו: מביאין בניהם מן האיסכוליות שלהם]. פי׳ כנסת שמלמדים בו הנערים קורין אותו בלע״ז אשקולא [scuola]. (א״ב פי׳ כן בל״י ורומי ובמד׳ שה״ש פסקא אמרתי אעלה בתמר (ז׳, ט׳) דתבריא אסכולסטיקי פי׳ בל״י ורומי למדניים עיי״ע אסקולסטיקא) [ועיי״ע אֶשְׁכּוֹל ב׳].

* **אַסְכְּילִי** (= אַסְכְּלִי, אַסְקָלִי בל"ר asscela (Anhang, einer aus der Suite
אחוזת מרעהו דב"ר פ"ב א"ר יהושע ראה נסים שעשה הקב"ה למשה כל אסכילי פרעה מהם נעשו אלמים מהן נעשו חרשים וכ' זכור מה שעשיתי לאסכילי פרעה. ובשהש"ר פ' צוארך כל איסקולין של פרעה נעשו באותה שעה מהן אלמין וכ' נ"ל לתקן אסיכלי, ואסיקלי. וכמד' תהלי' מזמ' ד' ד"ה בקראי ענני ובירו' ברכו' פ"ט די"ג. ט"ס אוכלוסין של פרעה, ואוכלסין שלו. ובש"ר פ"א א"ר יהב"ל נעשו כל הסנקליטין וכ'. פי' אסכילי או אסיכלי בל"ר סיעתו ואחוזת מרעהו הסרים למשמעתו. ובעל מ"כ החליף המלה בשל ע' הקוד' ועיי"ע ארקולאין.

* **אַסְכָּלְיוֹת** עיין ר"ב בע' אספליא.

אַסְכִּימָא (בל"י σχῆμα ובל"ם אֶסְכְּמָא (Gestalt, Miene צורה ותמונה
תרג' שית זונה (משלי ז', י') באסכימא [1] דזניתא פי' בל"י צורה (ותקון) [צ"ל ותכונה].

אַסְכּוּפָּה [בכ"י ה"ב וב"ר ועה"ק אסקופה עיי' ערכו] (בל"ם אַסְכּוּפְּתָא פי' משקוף ובל"ע سكف Schwelle سكفة משקוף העליון; משקוף התחתון) בשבת בפ' המצניע (צ"א:) קופה שהיא מלאה פירות ונתונה על האסקופה החיצונה. ובפ' מי שהיה טמא (פסחי' צ"ג:) לפיכך נקוד על ה' דרחוקה (במדי' ט', י'; עיי' ע' נקד ג') לומר לך לא מפני שהיא רחוקה ודאי אלא מאסקופת העזרה ולחוץ. ובאהלות בפ' ארובה (פי"ו ז') היתה נתונה בצד האסכופה (לפנינו אי' בקו"ף). ובגמ' דיציאת השבת (ו', וגם שם בקו"ף) אסכופה משמשת שתי רשויות. פי' אסכופה מפתן [אחי"ה עיי' פי' רש"י לשמוא' א', ה', ה', ובגמ' בכל מקום בקוף עיי"ע אסקופא אבל אי' בכ"ף ירו' מגיל' ספ"ד דע"ה ע"ג הן דו דרס אסכופתא ארעייתא (ובירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג אי' אסקופתא ארעייתא) ובירו' מגיל' פ"א דע"ב ע"ד עד אִיסְכּוּפָּה דשילה].

אַסְכָּרָה (פי' בל"י ἐσχάρα מן כויה ואבעבוע שנולדה brandartiger Schorf
בחולי הנקרא Scharlach) פרק קמא דברכות (ח') אסכרה דמיא כחיזרא אגבבא דעמרא דלאחורי נשרי. פי' מין חולי הגרון המחנק ואולי מלה זאת נגזרה מל' יסכר פי דוברי שקר (תהלי' ס"ה, י"ב) או עיקרו מל"י ופי' עיפוש נולד בושט ובפה ובהדיא גרסינן במסכת שבת פר' במה מדליקין (ל"ג:) מכה זו מתחלת בבני מעים וגומרו בפה עיי"ע סרנקי [צ"ל סרנך]. [אחי"ה ובאלה מקומות נזכרה מכה זו. ברכ' שם אי' קשה שבכלן (מיני מיתה) אסכרה. ושם: אסכרה דמיא כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרי וא"ד כפיטורי בפי הושט (ועל גי' רבינו עיי"ע גב. ח') שם מ'. בלילה ידאג מפני אסכרה. שבת ל"ג. אסכרה באה לעולם על המעשר . . על לשון הרע . . מאי קראה והמלך וכ' כי יסכר פי דוברי שקר . . . מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיים וגומר בפה וכ'. פסחי' ק"ה. חזייה לההוא גברא דשתא מיא קודם הבדלה א"ל לא מיסתפי מר מאסכרה דתנא משמיה דר"ע כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרא. תעני' כ"ז: (מסכ' סופרי' פי"ז איכ"ר פ' על אלה) אנשי מעמד מתכנסין לביה"כ ויושבין ד' תעניות . . . ברביעי על אסכרא שלא תיפול על התינוקות. ירו' תעני' פ"ד דס"ח: ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם. ושם פ"ג דס"ו ע"ד תני אסכרה כל שהו שנים בדבר ואחד באסכרה (כלומ' אז מתריעין) איתא חמי אסכרה כש"ה ואת אמר הכין וכ'. ויק"ר פי"ח וכמד"ר פ"ז מפרש לזרא (במדי' י"א, כ') לאסכרא. קהל"ר פ' כי גם אסכרא עלתה בגרונם ונחנקו ומתו. מכל ציונים אלה יראה וישפוט המעיין המשכיל שאסכרא מין חולי הגרון המחנק שנפל על התינוקות אבל כאב הגרון לא תחילת אבל סוף החולי הוא ונ"ל שהיא מכת התינוקות שנקרא בל"א Scharlach וככחה אז ככחה עתה בענין סכנה ורובם של תינוקות שנפלה עליהן מתו. והמחלה לאין מרפא זו מתחלת בחמה עזה ובאש של עצמות ובשלשול המעיים וגם בקיא האכילה וזה מה שאמרינן מתחל' בבני מעיים וזהו מה שדורש בעל המאמר לזרא: לאסכרה. ולא ארכו הימים שעלו שחין ובעבועות בושט ובגרון ומעכבים הנשימה ומחנקי' החולה וזה מה שאמרנו וגומר בפה; ומה שאמרינן כפיטורי בושט או דמיא כחיזרא בגבבא וכ' (עיי"ע גב ח', נשר ה', פי' טורי) היינו שמעכב הנשימה. ובעבוע ושחין המכה נקר' בל"י אֶסְכָּרָה וממנה מכונ' המכה. וְדָרַשׁ כי יסכר דברי שקר אסמכתא בעלמא. ופלא על ר"ב שאמר

---

1) כ"ה רק לפי גי' האמיתית של פוליגלי לונדון, ובדפוסי' אחרי' בט"ס עיי' עמת"ר של מהרי"ל בהך ערך.

אולי מלה זאת נגזרה מל' יסכר וכ' ונעלם ממנו שכ"ה בפירוש בגמ' בשבת שם. ובע' סרנך פי' רבינו שסרונכי (יומי פ"ד.) פי' אסכרה. וסרונקי היא בל"ע וסורי' חניקת הגרון וכן תרג' מחנק (איוב ז' ט"ו) סרנוקא וכן תרג' יסכר פי (תהלי' שם) יסרניק פומהון. וכן פירש"י כתובי ל': סרונכי פי' אסכרא והוא בגרון מלנ"ט; ובסוט' ח': ד"ה סרונכי לועז בומלנ"ט ופי' והוא חולי בגרונו. ובשניהם ט"ס וצ"ל בונמלאנ"ט וכ"ה ביומ' פ"ד. ד"הלסרונכי חולי ששמו אשטרנגיליון הוא בון מלנ"ט; ובברכ' ח'. לועז אסכרה אישטראנגולמנ"ט; ושם מ'. ד"ה אסכרה בון מלאנ"ט. ובשבת ל"ג. ד"ה אסכר' פי' חולי המתחיל במעיים וגומר בגרון הנקרא בונמלא"ן. והנה נ"ל לתקן בכל המקומות האלה שצ"ל בובן מלאנ"ט ובל"צ bubons malignes bösartige Drüsengeschwüre; פי' מורסא בחיך והוא כעין אֶסְכַּרָא מל"י. ובהך מלה מפרש מלה צרפי' אחרת אשטרנגיליו"ן כל"צ etranguillon Bräune, Kehlsucht. ובע' סמטא א' פי' רבינו הך מלה בזה"ל פי' שחין ובלעז בונ"ו וצ"ל או בוזו בלאי"ט Beule, bozza או בובנו Beule, bubbone ושבשתא כיון דעל על. — והשערתי בענין החולי העמדתי לכור הבחינה לפני ידידי רופאי' מומחין ה"ה מוה"ר יוסף ליגעטי מאַלְבַּא ומוה"ר אברהם שולהאף מפה ונענו לי ראשם בזה. ועוד עיי' רימ"ז בט"ר ב', מ"א. ודע כי המלה הזרה הזאת נמצאה ג"כ בל"ר האמצ' כזה scara, escara, scara vulnerum, עיי' ערך מ"ר של דוקנגע ח"ג, ק"ג ואולי מזה נאצל גם שם המחלה אצל הרופאים החדשים scarlatina, scarlatum ונקראה כן יען כי נצמחו בגוף החולה שחין ואבעבועות שנקראו בל"ר scaria. ודעות אחרות בלתי מקובלות לחוקרי האמת הציגו המבקרים בכ"ח ח"ב צד ק"ע וצד שכ"ב והלאה. ועוד יש להעיר כי בל"פ شرك מין חולי של תינוקות שנקראה בל"א מאזערן עיי' וואולירס עמ"פ ח"ב, תכ"ג: וגם בצינדאפיסטא (פינדידאד כ', כ"ג) נקרא ishîrê מין חולי מסוכן אחד].

* אַסְכָּרְיָאַ ירו' ברכו' פ"ד ד"חע"ג ט"ס תחת אַסְקָדְיָאַ עי"ש.

אַפָּל (פי' בל"י ἄσιλλα עצים שמונחים על הכתפים ובסוף אותן העצים סלים וכדומה das auf den Schultern ruhende Tragholz woran Körbe u. s. w.) בכלים בפ' כל כלי בעלי בתים (פי"ז מ"ז, ובקהל"ר פ"ט, פ"ט פי' גם זה ראיתי אי' הנוסחא ישי' אסיל) האסל שיש בה בית קבול מעות. ובפרה בפ' חמשה שמלאו (פ"ז מ"ה) הממלא לו ולחטאת ממלא את שלו תחלה וקושרו באסל. פי' אסל מוט. וישאהו במוט (במדי' י"ג, כ"ג) מתרג' [ירוש'] [עיי' צונץ ג"פ צד ע"א הער' ג' וע' אוקיינוס] באסלא. (א"ב פי' בל"ר נסר עב וצר כמו מוט). [אחי"ה דעת ר"ב שהיא מל"ר Stange, asser Latte וכ"ה בל"פ اطرة פי' מוט אבל מלה יוני' שרשמנו בתחילת הע' נ"ל יותר נכון].

אֶסְלָא (פי' בל"י ורו' σέλλα, sella ובל"י אמצעי σέλα כסא Sessel, Stuhl) בהשלחן בפ' כ"ב בכלי' (מ"י) האסלא טמאה מדרס וטמא מת. כסא טרסקל ואסלא בפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ח.) עור האסלא וחלל שלו. בפ"ק דעירובין בגמ' והרחב מעשר אמות [עירו' י': ושם אי' עסלא ובכ"י שבת שם ערסלא ובריי"ף כ"י והאסלא אבל בדפוסי' והאיסקלא! עיי' ד"ס שבת קס"א:]. פי' אסלא דשבת הגוד והמשמרת כילה וכסא גלין לא יעשה ואם עשה פטור אבל אסור (שבת שם) כלומ' איסורא דרבנן. משמרת [אחי"ה רבינו עזב הסדר וג"ל מטעם שנשנה במשנ' שם פ"כ תולין את המשמרת וכ'] [כדתנן] וחכמים אומרי' אין תולין את המשמרת בי"ט (משנ' שם) והוא מסננת של יין [וכן פירש"י במשנ'] גוד [אחי"ה עיי"ע גל א' ובכ"י מ' וא"פ ובחי' הרשב"א אי' והגוד עיי' ד"ס שם] הוא חמת מים [כההיא] דפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ח:) משכיה דההוא גברא דעבדינן ליה גודא [אחי"ה ושם ובע' גד י"א אי' משוינן תחת דעבדינן ובכ"י מ' סוכ' שם עיי' ד"ס ע"ו: אי' נודא] ומלינן ביה מיא. והולכי דרכים נועצין ארבעה יתדות בקרקע וקושרין חמת זה בחוטין עבין. [אחי"ה נ"ל שכוונת רבינו על שבת קל"ח: גוד בכיסנא וצ"ל בכיסכא או בכיסכיו כ"ה בע' כסך ובריי"ף ובפי' המיוח' לרש"י שם. וכ"י א"פ אי' בכסכסיו (ד"ס שם). ופי' הר"ן שם גוד בכסכיו עור ברצועותיו . . . מותר לנטותו בשבת והא דאמרינן לעיל פטור אבל אסור היכא דלא הוי מתוקן עכ"ל ועיי"ע כסך: הגוד בכסכיו כבר פירשנו בע' אסל עכ"ל וכיון להך שכתבנו ור"ב ובע' הפשב"ע לא הרגישו בזה] ותולין אותו באלו היתדות להצטנן מימיו [ועיי' פירש"י קל"ח. ד"ה הגוד]. כילה שיש בגגו טפח. כסא גלין הוא של חוליות טוענין עליו קרשים ויושבין עליו וכשעומדין פורקין עליו. [אחי"ה כן כתב ממש הרב המאירי בחי' שבת רפ"כ מבלי שהזכיר את הערוך]. מטה היא מטה גיליתא [כיון על שבת מ"ז: ושם אי' גללניתא ובריי"ף כ"י גלניתא, ובכ"י מ' וכ"ה ברש"י דפ' שונצ' גלילתא (ד"ס מ"ו.) אבל בע' גל

א׳ גרס רבינו כמו כאן גיליתא. ורש״י פי׳ בד׳ קל״ח. [1]) כרבינו עי״ש ועי׳ בד׳ מ״ז:]. והכרעים שמחזירין רפויין הן כדאמרן (שבת מ״ז:) אם היה רפוי מותר. ולגובה היא עשויה [וכוונת רבינו ע״כ אינ׳ חשוב׳ כאהל כפי׳ בעצמו בסמוך]. ויש מי שאומר מטה שהיא עשויה במסמרים והיא זקופה ומרכינה [עיי״ע רכן] לישן עליה הואיל ולגובה עשויה אינה חשובה כאהל. וכן כסא לישב בו וזה שאומר (ביצ׳ כ״ג: ושם נסמן) גורר אדם מטה כסא וספסל שלשתן טעם אחד הן. טרסקל היא קערה פשוטה כגון שולחן קטן וכדתניא (שבת ה׳. ק״א. עירו׳ ל״ג:) ר׳ יוסי ב״ר יהוד׳ אומר נעץ קנה בר״ה והניח בראשו טרסקל וזרק ונח על גביו גם זה לגובה [2]) עשויה לאכול בו ולתת בו חפצים. — פי׳ אסלא הוא ספסל של ברזל דתנן (כלי׳ שם) האסלא טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור [כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובכלי׳ שם. ובדפ׳ הערוך ט״ס וכן אי׳ האסלא. ובדפ״ר הסלא. טמאה טמא מת פרשה היא. ובדפ״ר בטמא פרש היא!] טמאה מדרס והברזל טמא מת. וספסל זה של ברזל ועליו עור נטוי לישב עליו. דתנן (עירו׳ י׳:) עור האסלא [לפנינו עסלא וכן הגי׳ בפי׳ רה״ג לסד״ט] וחלל שלו מצטרפין לטפח [וכ״ה בש״ס דפ׳ שונצ׳ אבל לפנינו בטפח וט״ס הוא] ואמר בתחילת עירובין (שם) מאי עור אסלא אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן עור כסא של בית הכסא והוא שאמרנו ספסל של ברזל נטוי עליו עור נקוב באמצע כשיעור סיט הן חסר הן יתר ויושב עליו אדם ותחתו גרף כדי לקבל בו הרעי לפיכ׳ נקרא עור כסא של בית הכסא אלו כולן מותרין לנטותן לכתחילה. פ״א שפי׳ רבי נסים בעירו׳ בעור האסלא תנן התם עור האסלא וחלל שלו מצטרפין לטפח. פי׳ כדי להיעשות אוכל לטומאה לא אשכחן במתניתין כלל אלא בתוספתא דכלים פי״ו [בכ״י ה״ב בפי״א לפנינו אי׳ בתוספ׳ דכלי׳ ב״ב פ״א] מאי עור האסלא אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן עור של בית הכסא. וכך שמענו כי בארץ יון יש להן כסא של ברזל ועושין לו שתי רצועות רחבות אחד מצד זה ואחד מצד זה כדי לתפוש הרגלים של ברזל שלא יפלו ויהיו מוכנים ליושב ולעשות צרכיו לישב עליהן ולפיכ׳ עושין אותן באצבעים או פחות מכאן ונשאר בין שתי הרצועות שהוא אמצע הכסא מגולה ועושין עור גדול שהוא מכסה את כולו ותופרין אותו ברגל אחד של כסא ופורשין אותו על הכסא ונראה ככסא שהוא מלא ומכוסה בעור וכשרוצה לישב עליו לעשות צרכיו מגלה העור באמצע ומחזירו לרגל שתפור בו ונשארו שתי רצועות בלבד ואמצע הכסא פתוח ונפנה לשם וכשהוא נפנה מחזיר העור ומכסהו ובל״י קורין אותו סֶלַא [3]) (σέλλα). וי״ם שכתוב בהן הסלא טמאה. [אחי״ה וכן גרס רבינו בע׳ סל ג׳; וכ״ג רה״ג בסד״ט די״ז [4]) אצל הנוסח אסלא. וכן פי׳ האי דעירו׳ פי׳ של כסא ושל בית הכסא שיושבין עליו ונפנין עליו ונקוב באמצעיתו כדי שיצא הרעי ופורשין עליו עור עכ״ל]. ובלע״ז קורין לכל כסא: סֶלַא [sella בלאי״ט].

אַסְלְ[י] (מל״מ סלה פי׳ ענין בעיטה וביזוי verachten, verschmähen וכ״ה בל״ס ס ל א ובבנין אפעל: א ס ל י) ותוכחת נאץ לבי (משלי ה׳. י״ב) תרג׳ אסלי לבי. ושבע תועבת נפשו (שם ו׳, ט״ז) תרג׳ ובשבע אסליית נפשיה. מוסר ה׳ בני אל תמאס (ג׳, י״א) מרדותא דאלהא ברי לא תסלי. [אחי״ה לפנינו אי׳ בש׳ אבל בפשיטא וכ״י תרג׳ כגי׳ רבינו ול״מ הוא תהלי׳ קי״ט, קי״ח; איכ׳ א׳ ט״ו; ועיי׳ ר״ב בע׳ סל ה׳].

☜ אֶסְלַטִין (לדעת ר״ב מל״ר saltus יער Wald, Forst ולפ״ד אסלט=אסרט פי׳ דרך Weg, Strasse) ירו׳ דברכו׳ פ׳ אין עומדין (פ״ה הל״א ד״ט.). ר׳ ינאי ור׳ יונתן הוו מטיילין באסלטין פי׳ סלטון בל״ר יער של עצים). [אחי״ה ויותר נכון שהוא בחילוף הל׳ עם ר׳ באסרטין עי״ש ובתמורתו אסטרטין עי״ש. אבל בדפ׳ ירו׳ מגנצא אי׳ הגירס׳ באטלסין ופי׳ מוה״ר רשב״י סיריליאו באטלסין: בשוק היכא דאיכ׳ חניות עכ״ל ולפי זה כמו אטליז, ו א ט ל י ס עיי׳ לעיל ערכו].

☜ אֲסִימְטָא (בל״ר semita Fussweg, Pfad) ירו׳ ברכו׳ פ׳ מי שמתו (פ״ג הל״ד ד״ו ע״ג) הוה אתי באיסמיטא עיי׳ ע׳ סמטא [ב׳] אשר פי׳ בל״ר שביל צר). [אחי״ה ומוה״ר רשב״י סיריליאו גרס ב א י ס ר ט א. והמפרש שפי׳ איסמטא

---

[1]) ושם לועז רש״י פלודשטוויל״י ובכ״י רש״י פלודשטו״ל ובאו״ז הלכ׳ שבת סי׳ ע״ח ס״ק ח׳ הובא בשם רש״י ז״ל הגי׳ פלדשטו״ל ולדעתי נאמנה כי הוא בלא״ש Feldstuhl וכן פירש״י לביצ׳ כ״ה: ד״ה בגלודקי: פלדוי״סטול ובאו״ז הל׳ יו״ט רסי׳ שנ״ד פלדשטו״ל ואולי בכל מקומות האלה צ״ל כמו בפירש״י לשבת ע״ט. ד״ה בקירטבלא ששם לועז פושדטויי״ל והוא ל״צ fauteuil בלא״ש Armsessel. [2]) בכ״י ה״ב הגי׳ בכל הפעם: ל ג ב ה. [3]) וכן נקרא בל״ר sella ג״כ כסא להפנות לשם לצרכיו ומתואר אז sella pertusa, familiarica עיי׳ ענ״ר של שעללער. [4]) ובר״ש לכלי׳ בט״ס סלע וצ״ל סלא.

באפילה טעה, והטעות באה לידו מהמלה בליליא הסמוכה לאיסמטא].

1 אַסְמַכְתָּא [1] (משרש סמך פי' בל"מ ובל"ס ענין סעד ותמיכה anlehnen, stützen וממנו השם הבטחה בעלמא Anlehnung, mündliche Zusicherung) בפ' גט פשוט בגמ' דמי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו (ב"ב קס"ח.) במאי קא מפלגי ר'יהודה סבר אסמכתא לא קניא ור' יוסי סבר אסמכתא קניא ואסיקנא אסמכתא לא קניא מאי טעמא שסומך בדעתו שיכול לפורעו עד הזמן ולא גמר להקנותו. ואעפ"כ אי קני מיניה בבית דין חשוב בדלא אנוס קניא דהכי גרסינן בפ"ד דנדרי אונסין (כ"ז:) והתנן מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו וכו' עד דאמר ר' נחמן אמר רבה בר אבהו אמר רב אין הלכה כר' יוסי דאמר אסמכתא קניא והוא דלא אנים והוא דקני מיניה בבית דין חשוב. [אחי"ה ועיי' עוד ב"מ ס"ו: ק"ד: בענין אסמכתא ודיניה עיי' בפחד יצחק ח"א דפ"ח: וכו' ובספרים המצוינים שם. ורבינו נגרר אחר פי' רגמ"ה שפי' לב"ב כ"י וז"ל אסמכתא היא שסומך בדעתו שיכול לפורעו עד הזמן ועל כן מקנהו לו עכ"ל וסיום פירושו היפך מפי' רבינו].

* 2 אַסְמַכְתָּא (Anlehnung an einen Schriftvers) פי' סמיכת דברי רז"ל להכתוב לראיה ולזכר) כתוב' ס"ז. אסמכתייהו אארעא הוא. ובהשאילה נאמר לפעמים אסמכוה אקרא מענין דרבנן עיי' חולי' ס"ד: ע"ז. יומ' ע"ה. ב"מ פ"ח: יבמו' ע"ב. מ"ק ג'. . . . . מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. עיי' מענין הזה יד מלאכי סי' י"ט.

אַסִימוֹן (פי' בל"י ἄσημον מטבע בלי צורה ungeprägtes Geld, או יותר טוב בל"י ופ' כסף עיי"ע למטה בפנים) בפ"ק דמעשר שני (מ"ב עדיו' פ"ג מ"ב תוספת' מ"ש פ"א ירו' מ"ש פ"א דנ"ב ע"ג) אין מחללין מעשר שני על אסימון. ובפ' הזהב (ב"מ מ"ז:) אסימון קונה את המטבע. ובגמ' דמעשר שני בפ' ג' שאכלו (ברכו' מ"ז: כגון שפראו ע"ג אסימון) ובגמ' דמערבין בדמאי בפ' בכל מערבין [עירו' ל"א: וכנ"ה בב"מ מ"ז: מאי אסימון אמר רב מעות הניתנות בסימן (Marke) לבית המרחץ . . . א"ר יוחנן מאי אסימון פולסא (בל"ע فلوس והיחיד فلس = Obolus עיי"ע פלס ב' וע' פלר) ובירו' מ"ש פ"א דנ"ב ע"ד מטבע שנפסל והמלכות מקבלתו ר' יוסי בשם ר' יונתן כאסימון; ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד היתה יוצאה על אסימון בסלע . . על אסימון בשקל וכו']. פי' אסימון כסף שאין עליו צורה. [אחי"ה וכן פירש"י ועיי' תוספ' ב"מ מ"ד. ד"ה אסימון ושם נסמן] מלש' סומא שאין לה עינים ובל"י קורין לכסף ולכלי כסף אסימי [צ"ל אסימין, בל"י ἀσήμιον וכן בל"פ כסף سيم או سيمين ובל' פעהלוי סימינן]. (א"ב פי' בל"י דבר שאין בו סימן וכסף או זהב אשר עדין חסר צורת המטבע ומלת אשמאי מענין זה עיי"ע אשמאי). [אחי"ה וזה האחרון משגה הוא כאשר אוכיח אי"ה בהגיעי לשם].

אָסְמָן (חוסמניא=خصمان בל"ע אויבים Widersacher, Feinde) תרג' יאתיו השמנים (תהלי' ס"ח, ל"ב) ייתו בנו דחם אסמנא דמצרים). [אחי"ה לפנינו אי' ייתון בנוי דחם חוסמניא ממצרים לאתגיירא. ואי' דגרסי אוכמנא וא"ד אוסמנא. וכ"ה לגי' ר"א לויטא בס' מתורגמן וכתב וז"ל „אוסמנא פי' כסף כן בל"י קורין לכסף ולכלי כסף אסימי" והן הנה דברי רבינו בע' אסימון כי ממנו נלקחו. וכאן אין להם שחר וגם לפי פי' זה צריכנו לומר שמלת ייתון כמו אִיתוֹן כלו' הביאו. ול"נ שמלת חשמנים ותרג' חוסמניא היא מל"ע שרשמנו וטעמו אויבים כלומ' גם אויבי ושונאי ישראל יבואו להכיר גדולת ישראל וגם י"ל שהוא עצם פרטי כפי' ר' מנחם בן סרוק עיי' רש"י לתהלי' שם ושם העיר בכוש נקרא أشمونين Hermopolis (ועיי' חשמונה במדבי' ל"ג, כ"ט), עו' זקנים תרגמו כסלחים (בראשי' י', י"ד; ד"ה א', א', י"ג) Χασμονιείμ. ויושבי העיר היו תושבי מחוז מצרים כדעת החכם באָכארט. ועיי' עוד פסחי' קי"ח:].

* אַסְמַרְגְּדִין (= אִזְמַרַגְּדִין = Smaragd) שמ"ר פל"ח זבולן אסמרגדין והוא מין אבן יקר וכ"ה בל"ס איסמרגדא ועיי"ע אזמרגדין.

אַסָּנָא (הַסְּנֶה, בל"מ = Dornstrauch) תרג' מתוך הסנה (שמו' ג', ב') מגו אסנא. [אחי"ה ובס"כ בנקודים שונים אָסָנָא, אֶסָנָא, אַסְנָא, אֶסְנָא, ובע"ז כ"ח. גירדא דאסנא פי' רש"י סנה ועיי' ע' גרד א' וע' אסיסנא. ולפר"ע הוא מענין ע' שבא אח"ז].

---

[1] העתקנו עפ"י פירש"י לב"מ ס"ו. ד"ה אני אומר: אסמכתא היא הבטחה בעלמא לסמוך על דבריו, ובפי' לנדרי' שם נוטה לפי' של רבינו ע"ש.

אֶסַנָּא (בל"ע ופ' سنا Sennesstaude ופריו נקרא Sennesbälglein) בפ' אין מעמידין בגמ' דמתרפאין (ע"ז כ"ח:) נַיְתֵי קשייתא דאסנא ונינח פיקא להדי פיקא [ולפנינו פיקעא וכ"ה בע' פקע ו']. פי' גרעיני של דקל ושמו אסני [ובעה"ק אסיני והגי' הזו ג"כ נכונה ונקראת בל"ר senna ומטבעו לשלשל המעים וגם בע"ז שם הוא אסותא למי שחש בפיקעה עי"ש פירש"י ובאשר נסתמו המעים אחר שתית עֲלֵי הַסֵּינָּא ע"כ דרך הרופאים לערבב בתוכן גרעיני אהלות סומקות (Aloe lucida) וזה מה שאמרנו בע"ז שם ליתי שב ביני אהלה תולנא. ומהך צמח לפ"ד גירדא דאסנא של ע' הקודם ושוה עם אסינתא שבת ק"ט: ובמלה זאת פי' רש"י אסיסנא עיי' ערכו. והקבוץ בפסחי' ק"ז. תאיני ואסנֵי].

אֶסִינְתָּא (פי' בל"פ קערה: سینی ، سنی Schüssel) מכי רמו שערי באסינתא בר"ג דבתול' נשאית (כתוב' ח'.) ובפ"ק דע"ז בגמ' דואלו הן אידיהן (ח':). פי' מעט שנותנין שעורים במכתשת לפצלן לאכול בשמחת חתן. פ"א משעה שמתחילין לשרות שעורין באותו הכלי הנקרא אסינתא לעשות שכר צורך סעודת חתן. איכא דאמרי כשרוצה לעשות חופה נותנין שעורין בעציצין עד שיצמחו ומוציאין אותן לפניהם כלומ' כשם שצמחו אלו כך יפרו חתן וכלה. [אחי"ה בג' פירושים האלה — ולשנים האחרונים נוטה ג"כ דעת רש"י בכתו' ובע"ז — אין דעתי נוחה הימנו בענין גזרת המלה כי בפ' ראשון סבר רבינו שמלת אסינתא היא מכתשת והשוה המלה עם מלת אסיתא ו (עיי' ערכו). ובענין פי' השני לכאורה יש להקשות כמו שהקשו התוספו' בע"ז שם ד"ה מכי על רש"י וז"ל וקשה דבכל התלמוד לא מצינו שהיו עושין שכר משעורין אלא מתמרים וכו' אבל באמת הא לא קשיא דבהדיא אמרינן בב"ב צ"ו: אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ופליאה גדולי על בעלי התוספות שנעלמ' מהם גמ' ערוכה זו. ול"נ שהמלה ל"פ כשרשמנו וטעמה קערה וממנהגי פרסיים [1] היה שתיכף קודם החופה ילך החתן עם כלתו לכומר וקודם אמירת ברכת אירוסין נטל הכומר ידיו ולקח מן האורז וחטין ושעורין אשר בקערה המונחת לפניו וזרק ממנו על ראש חתן וכלה, והמנהג הזה נתפרסם ג"כ בישראל כנראה מתוספו' ברכו' נ': ד"ה ולא בימות וכתבו שם וז"ל עכשיו שדרכן לזרוק חטים בבית חתנים וכו'. ולרב פפא (שחי בין הפרסיים) זמן תחילת שמחת חופה לברך שהשמחה במעונו (עיי' רש"י ד"ה מאימתי) היא מכי רמי שערי באסינתא כלומ' מזמן זריקת שעורים מתוך קערה. וזה נ"ל ברה כחמה. — ודע כי פירושי רבינו הובאו בשט"מ לכתוב' בסוגין בשם הגאונים ע"ש היטב].

* אסנגרין ט"ס וצ"ל אכסיגרון עי"ש. תוספת' שביעית רפ"ו אנגרון ואסנגרין.

* איסניא ט"ס תחת ויתיניא או ותניה (עיי"ע אנייקי) בב"ר רפל"ז.

אַסִיסְנָא (בל"ר מין צומח sisymbrium ובל"פ سيسنبر auf den Hederich) יבישתא ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:). (א"ב אם פירושו סנה יש לגרוס אאסנא יבישתא ואם הערך הוא סיסנא פי' כמו סיסין וע' זה לא יתכן). [אחי"ה והדין עם ר"ב שצריך לציינו תחת סוג סיסנא שאל"ף בראש כמו על ונ"ל שמלת סיסנא היא מל"פ ורומי' כשרשמנו וצמח הנזכר מועיל לחולי צמרא שהוא מכת אבן במקום זכרות (עיי"ע צמר ד' ורש"י לגיטי' שם); ועל זה אמרינן בגיטי' שם לצמירתא ניתי וכ' משתין נשתין אסיסנא יבישתא. [2] ורש"י פי' אסיסנא יבישתא על סנה יבש. ובפסחי' ד'. גרס רש"י בשם תשובת הגאונים תחת אסיסני ביראתא: אסנא בראתא ופי' . . סנאים שעל שפת הים ברושים הם במקומות אחרים . . . סנה בל' ארמי אסנא וכ' ועיי' ע' הבא].

* אַסִיסְנֵי (פי' בל"ע יסוד: اسيس ، اسس = Fundament) פסחי' ד'. אכיף ימא אסיסני ביראתא בדקו ואשכחוהו דמזבולון קאתי דכתיב זבולון לחוף ימים ישכון. ופירש"י בלש' ראשונ' אכיף וכ' אתקן בירונות אם היה לי פלטון לבנות לא הייתי קובעה אלא על שפת הים וכ'. ומלות אתקן בירונות לי' בכ"י ובדפוסים הישנים והוסיפן המרש"ל בד' הראשון עיי' ד"ס פסחי' ד': ונ"ל לקיים הגי' שכן פי' רבינו בע' כף ב' אכיף ימא אסיסנא בירתא פי' על החוף הים איסד בירה עכ"ל. ויפה פי' כי בל"ע אַסִיסַן טעמו יסוד. פי' בחוף הים אשים יסוד ביתי. ובילק' ויחי רמז קס"א הגי' אכיף ימא אנא

[1] עיי' העתקת אפיכטא מהח' שפיגעל ח"ב בהקדמה צד ל"א ומהרי"ף במ"ע של מהרז"ף ה"ט, שמ"ח ושם המלה לא נתפרשה כ"כ היטב. [2] והמין היותר מפואר נקרא herba erysimi ומשתמשים בו לסגולה נגד כובד השתן עיי' תיאפרסטים ח', א', ד'; דיאסקארידים ב', קפ"ז.

יתיב. ומכאן נשמע שלש' ופי' אחר של רש"י פסחי' קשה להולמו.

אָסְף (=אֲסוּפִי Findling, ein von der Strasse (Aufgelesener, Eingesammelter נתיני שתוקי ואסופי בפ' י' יוחסין (פ"ד, מ"א דס"ט.) [ושם] אסופי כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא את אביו ולא את אמו. [אחי"ה וכן שם ע"ג. אלא מעתה אסופי אסופית לא ישא וכ'. ב"מ פ"ז. פסיקת' רבתי פמ"ב אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו . . מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק וכ'].

* אָסִיף, אֲסִיפָה (מל"מ (die Ernte, das Einheimsen ירו' שביעית פ"ב דל"ד. ששה זרעין וששה אסיפין, חגיג' י"ח. חג הבא בזמן אסיפה.

* 1 אֲסִיפָה 1 das Eingesammelt werden,) Sterben der Frommen; 2 das (Tödten (Nichtschlachten) der Fische ב"ב ט"ז: גויעה ואסיפה והוא מל"מ ונאסף אל עמו. — חולי' כ"ז: באסיפה בעלמא סגי להו. דבר"ר פי"ט אלו טעונין שחיטה ואלו טעונין אסיפה. מל"מ יאסף (במדי' י"א, כ"ג).

* 2 אֲסִיפָה (Volksversammlung; אֲסוּפוֹת (Versammlung der Weisen ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג אסיפת עם. ב"ר פצ"ח תהון כולכון אסיפה אחת. חגיג' ג': במדר"ר פי"ד בעלי אסופות (קהלי' י"ב, י"א) אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. בעלי אסופות אין אסופות אלא סנהדרין כמה דתימר אספה לי וג' ד"א בעלי אסופות שנאמרים באסיפה. סנהד' בבלי י"ב. אבל בעלי אסופות נאספו וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן עיי' ע' זג ג'.

* אֲסִיפָה (בל"מ סַף ובל' ארמי סִיפָּא=Schwelle) ב"ק ק"ד. אקנינהו . . אגב אסיפא דביתיה פי' מפתן ביתו עיי' רש"י שם וע' סף ז'.

אַסְפוּגִית (פי' ספוג ובהשאילה עוגה מלאה חורים כספוג בל"י σπόγγος poröser, schwammiger Kuchen בְּל"ס אספוגא בל"ע ופ' اسفنج, اسفنجة = سفنج עיי"ע ספוג) בפרס' המוציא יין בגמ' דהמוציא חבל [אספוגית קטנה (שבת ע"ח: וכן גרס רבינו בע' רבב וכ"ה בריי"ף ובכ"י מ' (ד"ס שבת פ"ג:) ולפנינו אי' אספגין). פי' ככר קטן [כ"ה בכ"י ה"ב ובער' דפ"ר ועה"ק; ובדפוסי' ט"ס דבר!] כדכתיב (שמו' כ"ט, ב') ורקיקי מצות ומתרג' אספוגין פטירין ושיעורה כסלע (שבת שם). [אחי"ה ז"ל של הרי"ף אספוגית קטנה וכמה שיעור' כסלע פי' אספוגית רקיק כדכתיב ורקיק מצות ומתרגמינן איספוגין פטירין עכ"ל ומזה נראה שגם בע' שלנו צ"ל פי' רקיק ועל זה שפיר מביא ראיה כדכתיב ורקיקי וכ'. וכן פירש"י שבת שם: אספוגין. רקיק]. (א"ב כל דבר קל מלא חורים ונקמט אם ידחק ביד נאמר אספוג על שם האספוג הגדל בים מהקצף הנקפה וכן שמו בל' ישמ' ואספונג בל"י ורומי). [אחי"ה עיי"ע ספוג וע' ספגן. ור"י ן' תיבן העתיק במ"נ ח"ב פכ"א (ד' מ"ז: בהוצ' החכ' מונק) לישנא דהרמב"ם אלכתאפה ואלתכלכל בזה"ל הספוגיות והפכו (עיי' בהעתק' צרפ' לה' מונק ח"ב דקע"א)].

* אִיסְפַּגְנִית (תואר השם מע' הקודם das בעוקצין (schwammartige Brod פ"ב, מ"ח פת האיספגנית כן גורס רה"ג בסד"ט דמ"ד ורבינו גרס בלא אל"ף עיי"ע ספגן.

אִסְפְּדִיכָא (צ"ל אִסְפִּידַכָא] בל"ס אספידכא אספדכא, בל"ע اسفيداج = اسبداج =اسفيدباج, בל"פ سپیدکی Bleiweiss Frauen-schminke ועוד כסף חי) ומרתכא [עיי"ע. Bleiglitte] ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט: ושם ובכ"י ה"ב ובכ"ר אי' ברי"ש תחת ד' אבל בכ"י ל"ד ובדפ"ר ובעה"ק בנכון). פי' כסף חי [וכן פירש"י] והוא אזוק בל' ערבי. [כ"ה בכ"י ה"ב והוא בל"ע زِئبق = בל"פ ژيوه Quecksilber]. פ"א מטיפולי נשים. (א"ב פי' בל' ישמ' מין טפול הנשים ורפואה עשויה מעופרת נתך בחומץ ונהפך לעפר לבן). [אחי"ה והוראת המלה הרשום' בל"פ מים לבנים ובהשאילה כסף חי וסגולתו נגד התחתונים (עיי"ע שחתא) וגם עוד היום משתמשים הרופאים בכסף חי מעורב עם חלה שנקרא acetum lithargyrii נגד שחין ומכוה של התחתונים].

אִסְפַּטֵי (= אִסְפָּתֵי, בל"ס אֶסְפַּתָא, בל"י ורו' spatha, σπάθη breites חרב רחב (Schwerdt בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (דפ"א: וילק' בשלח רמז רכ"ז, ובילק' ישעי' רמז ש"ב ושם אי' באיספקטי ואות ק' יש למחוק) [ר' יהודה ור' נחמיה] (ר' נחמיה) [צ"ל ר' יהודה] אמר במקל שהכו מצרים את ישראל בו לקו [ור' נחמיה אמר] באספטי שהכו מצרים את ישראל בו לקו שנא' (ישעי' כ"ז, ח') בסאסאה בסאה סאה [כ"ה לפי' גי' כ"י כרמולי עיי' ר"ש באבער בהערה ל"ט]. פי' חרב קורין בלע"ז אִסְפַּדָא [כ"ה בעה"ק והוא

בלאי״ט spada ובדפו׳ איספטא]. (א״ב אספטי ואספתי מלה אחת ופירושה בל״י חרב וכלי רופאים ומבשלים ואורגים להפוך ולדחק מלאכתם. מדר׳ שה״ש פסקא אחזו לנו שועלים (ב׳, ט״ו) משל למדינה שמגדלת אספתרין פי׳ אנשים מלומדי חרב). [אחי״ה עיי״ע אספתי וע׳ אספתרין].

אִסְפַּטְיָה (בל״ר Zeitraum, Frist=spatium) בב״ר פמ״ה (מ״ד) אחר הדברים האלה אמר ר׳ יודן גירות עבדות [ו] ענוי בארץ לא להם לת׳ שנה לאספטיה שלהן. פי׳ אספטיה שם עיר. [אחי״ה לע״ד חסר כאן בערוך ויש להשלימו מפירוש המלין של ילקוט שנלקח מערוך כנודע והילק׳ לך לך רמז ע״ז גורס ממש כרבינו ופי׳ לאספטיה ל ה ש ל מ ת ח ש ב ו נ ם ויש אומרים ש ם ע י ר. ובערוך הוא מאמר קטיע וכצ״ל פ י׳ ל א ס פ ט י ה ל ה ש ל מ ת ח ש ב ו נ ם וי״א ש ם ע י ר. ודע שבעל מ״כ בב״ר היתה לפניו גי׳ אחרת בערוך וז״ל "לאספטיא שלהם פי׳ הערוך ב ע י ר ה מ ו כ ן להם" וכו׳. ובענין פי׳ ראשון נ״ל שהמלה רומי׳ שרשמנו וטעמה משך העת כלומ׳ ממשך הזמן שנגזר שעבוד וגירות היתה ת׳ מאות שנה. ולפי י״א לגי׳ המ״כ נראה שהוא ל״י האמצ׳ ורומי (ὀσπήτιον, ὀσπίτιον hospitium=Wohnung, Behausung) ושיעורו כבר נגזרה הגזרה בהיות להם מכון שבת בתים וישיבת מנוחה. ועיי׳ רש״י לבראש׳ ט״ו, י״ג. ובשני הפירושים אלה זכינו להבין דברי רבינו בע׳ פלטיא ב׳ שכתב וז״ל פסיקתא דהחודש עבדות וגירות בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אפי׳ על פלטיא שלהם ס״א אספלטיא פי׳ מנוחה עכ״ל. ונ״ל שמלת פלטיא היא ל״י πλῆθος פי׳ משך הזמן, Zeitdauer וס״א אספלטיא היא ל״י ἀσφάλισις Festigkeit, Sicherheit ושני פירושים מסכימים לשני פירושים שנזכרי׳ ר״ל ת׳ מאות שנה נמנה לפי כל משך הזמן ולס״א לפי זמן אשר עוד היו במעמד נכון ובטוח. ולשון אפי׳ (כאי׳ בדפ״ר או אפילו בדפוסי׳ חדשים) קשה להולמו ונ״ל שצ״ל אפי׳ והוא ל״י ἐπὶ כלומ׳ לפי. ובב״ר מ״ד אי׳ המאמר בשינויים עי״ש]. (א״ב פי׳ בל״ר גירות, והמלה כמו אושפיזא שענינו מלון גר. ובמד׳ שה״ש פסקא עד שיפוח היום (ב׳, י״ז) גרים לאוספיטליה והענין אחר). [אחי״ה ר״ב כיון על מלה רומי׳ hospitium, hospitalitas וכן אי׳ בפסיקת׳ החודש (מ״ז:) לפי גירס׳ כ״י א ק ס פ א ר ד ארבע מאות שנה אפי׳ על א י ס פ י ט ל י ת שלהם ובפסיקתא רבתי פט״ז אפי׳ של א י ס פ ט ל י א שלהם. ובמד׳ שהש״ר פ׳ קול דודי חסר זה אבל בפ׳ עד שיפוח איתא אפי׳ ב א י ס פ ט ל י שלהן עיי׳ הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער פסדר״כ שם הער׳ צ״ו ומ״ש. ובכולם נ״ל לתקן כגי׳ רבינו אֶפִּי (על) פְּלַטְיָא או אַסְפַּלְטְיָא ותיבת על באה מגליון לפנים לפרש מלת היחס יונית אפי=ἐπὶ וא״כ עיק׳ הנוסח לגי׳ רבינו אפי פלטיא שלהם ס״א אפי אספלטיא ובל״י ἐπὶ πλήθει, ἐπὶ ἀσφαλίσει כלומ׳ לפי משך זמן שלהם ולס״א לפי מעמד מנוחתם, ושתי דעות אלו מקבילות בעצם וראשונה עם שתי הדעות של ע׳ בכאן, ודו״ק ותשכח].

אָסְפּוּטַמְיָא [=מְסָפּוּטַמְיָא] בל״י μεσοποταμία (Mesopotamien) ב״ר ספ״ל עד שאתה (ר״ל אברהם) מאיר לי מאספוטמיא ומחברותיה, ובב״ר רפ״ס מאספמיא ומחברותיה. ובילק׳ נח רמז נ׳ אי׳ ג״כ בציון ראשון מאספמיא אבל למ״כ גרס בילק׳ מאספוטמיא וצ״ל ממספוטמיא פי׳ ארם נהרים וכן מפור׳ במפרש מילין בילק׳ שם ובילק׳ ישעיה רמז נ׳ ושם הגי׳ מאספוטמיא. ועיי״ע מספוטמיא ששם גרס רבינו בב״ר ל׳ וס׳ ממסופוטמיא, וזה העיקר.

אַסְפַּלְיָא (בל״י ἀσφάλεια (sc. λόγον) Versicherung, Unerschütterlichkeit (eines Beweises) דב״ר פ׳ כי תבא (רפ״ז) א״ר יהודי׳ בר סימא אמן הזה יש בו שלשה אספליות שבועה, קבלה ואמונה. לא ידעתי פי׳ המלה. אולי אסכליות גרסינן ופי׳ בל״י [Erklärung σχολία] דקדוקים ופירושים). [אחי״ה והמלה בל״י כשרשמנו. וכן העיר הרימ״ז (כט״ר א׳ קס״ט)].

אֶסְפְּלִידָא (פי׳ בל״י σπήλαδιον Grotte, Höhle והוא לש׳ קלילה מל״י σπήλαιον מערה. פ״א בל״ס אֶסְפְּלִידָא Säulengang, Halle) בפ׳ השותפין בגמ׳ דסמך לו כותל אחד (ב״ב ז׳.) הנהו בי תרי אחי [כ״ה בב״ב ובכ״י ערוי ובדפ״ר לי׳] דפלגו בהדי הדדי חד מטייה אספלידא וחד מטייה תרביצה. פי׳ אספלידי׳ מערה. פי׳ אחר אכסדרה. פי׳ תרביצה [בל״פ ברואנה freier Raum] חצר. — מפני שאול במערה (תהלים נ״ז א׳) תרג׳ מן קדם שאול באספלידא (א״ב בל״י ורומי spelaeum מערה). [אחי״ה התוספות לב״ב חלקו על הערוך ומפרש ר״י דאספליד׳ דהכא הוה אכסדרא וקשה דהל״ל ונראה כפי׳ אחר של ערוך שגם הוא פי׳ כן, וכן בע׳ אכסדר׳. וכן טעם המל׳ בל״ס ובזה הענין במנחו׳ ל״ג: איספלידי דבי מר וכ׳ וכאן חולקי׳ התוספו׳ ג״כ על הערוך וכן יש לדקדק בדבריהם עיי׳ בהפשב״ע. ובמנחו׳ שם פי׳ רש״י אכסדראות והוא כפי׳ אחר של רבינו ובזה הענין בב״ב שם קאבני אשיתא אפומא דאספלידא. ובמי׳

אסת"ר פ' גם ושתי: נתנה אותן בבית אספלידא שלה וכ'].

*איספליטון ט"ס תחת אספרטון עיי' שם.

אֶסְפְּלָנִית (בל"ס אֶסְפְּלָנְיוֹתָא, אֶסְפְּלָנְיָא ובל"י σπλήνιον רטייה Pflaster, Verband)

בכלי' בפי' כ"ח שלש על שלש (מ"ג) העושה אספלנית בין בבגד בין בעור טמאה ובגמ' פ"ק דשבת (י"ח.). פי' רטיה שעושין מן חלב ודונג "כדאמר אביי (שבת קל"ג:) אמרה לי אם אספלניתא דכולהו כאיבי שב מאני תרבה וחדא קירא ומנהג אלו להנתן על מטלת של בגד ואח"כ ממרחין אותו על המכה". [אחי"ה עד כאן לשונו של רה"ג בסד"ט די"ט ושם אי' ואח"כ מ נ י ח י ן אבל לישנ' דרבינו, וכ"ה בר"ש כלי' שם, מדוייק יותר וכן אי' לישנ' בירו' שבת קלספ"ז ד"יע"ד ה מ מ ר ח את האיספלנית. ובירו' עירו' פ"י דכ"ו ע"ג לא יקנח אדם את האיספלנית שלא יבא לידי מירוח והממרח בשבת וכ' ושם ב' פעמים. — ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד יהיב עליה אספלניתא. יר' יבמו' רפט"ז דט"ו ע"ג יהיב אספלני על נחיריה עיי"ע ארסקינס. וירו' סוף כלאי' דל"ב ע"ד יהב סיפלני [צ"ל ספלני] דסמרטוט דעמר על חדא וספלני דסמרטוט דכיתן על חדא (כך גרס דפו' זיטאמ' ובד' קרט' סיפלני דמרטוט! וט"ס הוא וכן גרס לקמן ר"ב בע' ספליני). ירו' ערל' רפ"ג דס"ב ע"ד העושה אספלנית משור הנסקל וכ'. ילק' וש"ט תהלים רפנ"א ד"ה חנני ולפי שהמכה גדולה תן איספלנית גדולה. פסיקת' רבתי פ' שובה פמ"ד נתן להם אספלנים [צ"ל אספלנית] והקבוץ: תוספת' ב"מ כלים פ"ב נותן עליה איספלניאות וכ', ובתוספת' סוף כלאים: אסטפלינית [צ"ל איספלנית וכן מצאתי אח"כ בכ"י תוספתא עיי' צוק"מ צד פ'.] מלוגמ' ורטייה אין בהן משום כלאים]. (א"ב פי' בל"י ורומי מזור נפשט על בגד צר וארוך כמו צורת טחול אשר שמו אספלנין [Milz, σπλήν, splen]. ותרג' בקצת ספרים [1]) בפידו להם שוע (איוב ל', כ"ד) ישוה להן אספלניתא). [אחי"ה וזה כשגגה שיצאה מלפני הר"ב אבל היא מלת יוני' וסורי' כהוכחנו, וטעמהרט ייהו ת חב ו שת וכן פירש"י, ור"ש, ורמב"ם ורע"ב לציוני' הנ"ל [2]) ומה שהקשה הגרי"ב על פי' של רע"ב לכאורה גם לפי' הרמב"ם קשה שבעקבותיו הלך רע"ב ופלא שנעלם זה מעיני הגאון בהפלש"ב ואכ"מ להאריך].

1 אִסְפַּמְיָא (בל"ס אֶסְפַּנְיָא בל"י Ἱσπανία, Spanien, pyrenäische Halbinsel) וגלות ירושלים אשר ב ס פ ר ד (עבדי' פס' כ') תרג' וגלות ירושלים די באספמיא. [אחי"ה וכן תרג' הפשיטה ושביתא דאורשלם דבאספניא וכן פירשו ר' יונה ן' גנאח ורד"ק. וחשבו רז"ל ארץ אספמיא לרחוקה מאוד מא"י עיי' ברכו' ס"ב: בן עזאי אומר אפי' עושים כשפים באספמיא כו'. נדה ל'. ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא. [3]) ב"ב ל"ח. ל"ט. כדי שיהא באספמיא יחזיק שנה ילכו ויודיעוהו שנה ויבא לשנה אחרת (עיי' רשב"ם שם במשנ'). בפסיקת' רבתי הובא בילק' ישעי' מ"ט רמז של"א הנה אלה מרחוק יבאו וכ' אלו שנתונים במקומות רחוקים באספמיא וכ' ובפסיק' דר"כ רפ"ס בחדש השביעי ואת זרעך מארץ שבים (ירמי' ל', י') מגליא ומאספמיא ומחברותיה. והובא בשם הפסיק' בילק' ירמי' ל' רמז שי"ב וכ"ה בויק"ר פכ"ט ור"ב הביאו בע' גליא א' בשם ילמדנו ויצא וכ"ה לפנינו בתנחומ' ויצא ובילק' ויצא רמז קכ"א ונרשם בצדו פי' צרפת וספרד, ובאמת כן הוא וכן אי' ביבמות ס"ג. ספינות הבאות מגליא לאספמיא. ובויק"ר פ"ג הרי שהביא מנחתו מגולה מאספמיא ובשו"ט גרס מגליא עיי' מ"כ ויפ"ת שם. ול"נ שצ"ל מ א פ מ י א שהיא עיר סורית Apamäa, עיי' למטה, שאם לא כן מה ענין הבאת קרבן לבני גלות של אספמיא Spanien ובכמה ענינים מיחסים סוריא לא"י וראיה לפירושנו מחלה פ"ד מי"א ארסטון הביא ביכורים מאפמיא וקבלו ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריא כקונה בא"י עיי' ע' אפמיא. ועיי' ע' הבא וע' גליא ב'. (א"ב מחוז מערבי נקרא אספניא וספרד בו ישבו כסאות ליהודים והם היו שרים ויועצי ארץ עד כי באף ובחמה נסחנו משם) [4]).

2 אִסְפַּמְיָא ([צ"ל אַפַּמְיָא] שם הפרטי לעיר בסיריא ובארם נהרים הנקרא Apamäa) בב"ר פמ"ה (מ"ד) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם דרמסקום אסיא ואספמיא. [אחי"ה עיי' ציונים אחרי' בע' אסיא ב' ששם חוינו דעתינו, והיתה עיר בסוריא ויפה פי' הרמב"ם במשנ' חלה ד', י"א אפמיא שם מקום בסוריא. ואירע עוד הך ט"ס בב"ר ספ"ה אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעולה מאספמייא. (עיי' ג"כ ע' אספנין). ובב"ר רפצ"ט תבור בא מבית אלים וכרמל

---

[1]) עיי' עמת"ר של מהרי"ל הך ע' ובנו"ג אספלעיתא וט"ס הוא. [2]) וכן מסיים עה"ק שנ"ב פלאסטרא, ר"ל Pflaster.
[3]) ועיי' ג"כ הסיפור בסד"ע זוטא הובא ומפורש בע"מ קנ"ז: ע"ש. [4]) וידוע שהרב ר' בנימין מוספיא היה ג"כ אחד ממגורשי ספרד

מאספמיא. ובשניהם צ"ל אפמיא. ומלבד אפמיא הסורית [1]) נמצא' עוד עיר אפמיא בארם נהרים ונקראת [2]) Ἀπάμεια ותכונתה על מעבר פרת בצד מזרח שלה וגם אפמיא זאת נכתב' אספמיא והיא היא אספמיא וחברותיה של ב"ר עיי"ע אספוטמיא. ורבינו גורס מספוטמיא, אבל השתא דאתינו להכא גם אספמיא ר"ל אפמיא שהיתה עיר במספוטמיא נוסח' ישרה היא. ולע"ד עיר זאת או מחוז זה נזכר ביבמות קט"ו: שאי' שם יצחק ריש גלות' בר אחתיה דרב ביבי הוה קאזיל מ ק ו ר ט ב א לאספמיא ושכיב שלחו מהתם יצחק בר אחתיה דרב ביבי הוה קאזיל מקורטבא לאספמיא ושכיב מי חיישינן לתרי יצחק או לא וכ'. והגאון שי"ר האריך למעניתו בענין הדבר הזה בע"מ קנ"ז ושפתים ישק משיב דברים נכוחים כי כל מי שיש מוח בקדקדו יראה שעיר קורטבא א"א להיות עיר Corduba ובערבי' قرطبة שהיתה בממלכת אספמיא Spanien מטעמי הגאון הנ"ל ע"ש. אבל גם השערתו שצ"ל קרטרא תחת קורטבא דחוק' היא. ול"נ שקורטבא צ"ל קורטנא [3]) Korduene = Γορδυηνή עיר בממלכת ארמיניא. וארמיניא היא בצפונו של מסופוטמיא. ויצחק בר אחתיה דרב ביבי [4]) הלך מעיר קורטני לעיר אפמיא במסופוטמיא. וגם דיו קסיאוס פל"ז, ה' סיפר לנו שקיסר פומפיוס שלח שר צבאו אַפְרַאנִיאוּס לעיר ומחוז קורטני Gordyene לכבוש הארץ תחת ממשלתו ולאחר כיבוש נסע והלך לדרכו בארץ מסופוטמיא. נראה מזה שדרך מסלול היה מקורטני לאספמיא צ"ל לאפמיא. ומשיבוש מלת אספמיא תחת אפמיא יצא שיבוש שני לכתוב תחת קורטני: קורטבי וכונת סופר מתחכם היתה להשוותה עם מלת אספמיא שחשבה לארץ ספרד וקורטבי עיר בתוכה. אבל לא אכחד תחת לשוני שתחת חיטי קורדניתא (פסחים ז. כ"א: ועיי"ע קירן) גרס הירו' פסחי' פ"א הל"ד דכ"ז ע"ג חיטים קורטבניות במדבר, אבל י"ל שכאן קרטבניות לא מן שם עיר הלז הוא כמוכח גם מהוספת מלה במדבר אבל לפ"ד נגזר מל"ע قرطب זרק ופי' חטים הנזרקים ומונחים במדבר כלו' צומחין שם].

אַסְפֶּנְדַּמוֹן (בל"י עין אחד σφένδαμνος, ον Rüster, Ahorn) בהגדת ילמדנו בויקחו לי תרומ' ברוש אלטין תדהר אספינדמון. [אחי"ה כ"ה בנכון בכ"י ל"ד ובד' אמש' ובשאר כ"י ודפוסי' ברי"ש תחת ד' והוא ט"ס ובתנחו' ריש תרומ' אי' אספו נרמוז !]. (א"ב פי' בל"י מין ארז).

אַסְפַּנִין (Spanier, Hispanus ; קוֹלְיָס הָאַסְפַּנִין [5]) בל"ר הדג הנקרא spanische Makrele (colias hispanus) בשבת בפ' חבית שנשברה (קמ"ה:) חוץ מן המליח הישן [וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס שבת קנ"ג: ובדפוסי' ממליח] (וקילוס) [צ"ל וקוליס] האספנין. ובמכשירין פ' המעלה (פ"ו מ"ג) ר' יהוד' אומ' חתיכת אלתית ודג המצרי הבא בקופא וקוליס האספנין הרי אלו בחזקת טהרה. ובפ' כירה בגמ' [דאין נותנין] (שבת ל"ט.) וברב"ג די"ט שחל להיות בשבת (ביצה ט"ז:). פי' קוליס האספנין דג שבקומות האספניא ושמו בל"ע אלשבוט [الشبوط] ובל' הקדש שיבוטא [עיי"ע שבטא] ובלש' רבנן כופיה כדאמרינן (פסחי' ל"ט.) מררתא [כ"ה בכ"י ו"ו, ב"ר ורה"ג בסד"ט ל"ח ורש"י לפסחי' ובדפוסי' מרירתא ועיי"ע מר ו'] דכופיא, וי"א שהוא טונינא. [אחי"ה כתב רה"ג שם וז"ל וקוליס האיספנין: פי' כופיא בל' רבנן כדאמר מררתא דכופיא ומפרש' שכופיא הוא שבוטא והוא קוליס האיספנין עכ"ל. ובע' מר ו' כתב רבינו מררתא דכופיא פי' מרה של דג ששמו כופיא והוא שיבוטא והוא קוליים האספנין עכ"ל. והן הן דברי ר"ח ז"ל אות באות שכתב כן בשם יש מי שאומר עיי' פי' לפסחי' דס"ז. וכן נראה מירו' תעני' פ"ד הל"ח דס"ט: שגרס תחת "כולן חזרו חוץ מקוליים האיספנין" של בבלי שבת קמ"ה: כז"ל כולהם הזרו עמהן חוץ מן הדג הנקרא שיבוטא. וכן הוא בסוף פתיחתא איכ' רבתי פ' על ההרים (הובא בילק' ירמי' רמז רפ"א בשם איכ"ר) וכשחזרו חזרו עמהם חוץ מדג אחד ששמו שיבוטא. ובפסיקת' דר"כ דברי ירמיהו דקי"ד: אי' חוץ מן הדג הנקרא [צ"ל קולים] האספנין שיבוטא, וכן פי' הרמב"ם למכשירין וקוליס האספנין מין דגים ועורו רך מאוד ונודע אצלנו במערב וקורין לו אלשבוטא עכ"ל.

[1]) ועיי' עליה ועל תכונתה שטראבו ט"ז, ב' י'; פתלימיאוס ה', ט"ו ונקראה גם כעת Phamia עיי' מהרי"ש דהי"ל צד כ"א, ל"ד ועיי' הרב החכם יואל במ"ע מהרז"ף הט"ז שפ"ד ונייבויער גיארגאפיא שכ"ו. [2]) עיי' מאננערט גיאגרי' כרך ה' ח"ב קצ"ת ואילך. [3]) ושם צד ק"ס ואילך. [4]) וזה השם רק כינוי שלא היה ראש גולה ועיי' תשובי הרא"ש סי' נ' ויוהסין השלם צד קנט: [5]) ומין אחד של דג זה הנקרא בל"ר scomber והוא בלא"ש Makrele הלך ונסע על יד חוף אי בריטניא וצרפת צפונית עד א ס פ נ י א להטיל שם ביצותיו על פני המים ומרוב הביצות מראה פני המים כ ק צ ף. ומעתה נבין כינוי של דג זה שמתואר האספנין באשר חלף הלך לו על יד חוף אספמיא וגם מתואר כופיא פי' בל"ס كف ק צ ף באשר הזותא דימא כמראה קצף מרוב ביצות המוטלות על פני המים כמו שאמרנו וזה הפי' נ"ל יותר ראוי לקבלו מפירושו של הרב החכי לעויזאהן בתולדוי החיות צד רנ"ג ע"ש.

ובאמת כן משמע מביצי' ט"ז: וקוליית האספנין שנתן עליו חמין וכ' עיי' שם רש"י דג מליח הוא ורך ונאכל כמו שהוא חי אלא שנותנין עליו חמין וזה בישולו כדתנן במ' שבת ד' קמ"ה: שהדחתו זו היא גמר מלאכתו עכ"ל. ובכ"י מ' אי' בביצה (עיי' ד"ס י"ח:) תחת שנתן עליו חמין הגי' שהדיחן צ"ל שהדיחו וכ"ה ברי"ף וברא"ש. הקדמונים חשבו למנות את הקולים האספנין למיני דגים הנקראים טונס Thunfisch (עיי' ערכו) ובעבור זה גם בל"י נקרא קולים = κολίας מין דג טונס וכ"ה דעת של י"א בערוך ושל רש"י בשבת ל"ט. ואולי על דגים קולים האספנין כיוון הב"ר ספ"ה עיי"ע אספמיא ב'. וכן נבין שמ"ר פ"ט בנוהג שבעולם בנ"א מוליכי' פרקמטי' למקום שצריכין לה כלומר (צ"ל כלום) מביאים מוריים לאספמיא ודגים לעכו. עיי"ע אמן א' וע' מרים].

*אַסְפַּנְיָא ט"ס תחת אפסניא עיי' שם.

אֶסְפַּנִיק (פי' בל"ס אֶסְפַּנִיקָא חגורה אדומה rother Ledergurt ונגזר מל"י φοινικός אדום) עשרה כסף וחגורה אחת (שמואל ב' י"ח, י"א) תרגומו ואֶסְפָּנֵיקֵי חדא. והוא חגור חדשה (שמואל ב' כ"א ט"ז) תרגום איספניקי חדתא. [אחי"ה כ"ה בעה"ק ובדפוסי הערוך חסר התרג'. וכן תרג' חגור חרב (שמואל ב' כ' ח') אספניקי חרב מזרזא. בחגרתו אשר במתניו (מלכי' א' ב' ה') תרג' באספניקיה די בחרציה. פי' המלה בל"ס חגורה מעורות מאדמים ונגזר מל"י שרשמנו וטעמה אדום. עיי' בר עלי הוציאו לאור החכם האפמאן צד ל"ט ועיי' עוד רימ"ז בט"ר ח"א צ"ח].

אִיסְפַּסְתָּא בל"ס אַסְפֶּסְתָּא ונגזר מל"פ اسپست, اسفست = מאכל בהמה הנקרא Luzern Klee וממנו בל"ע فصفصه כרפת בקר דמיא בגמ' דבאמות בפ' לא יחפור (ב"ב כ':) ובר"ג דחזקת הבתים (שם כ"ח:) אכלה תלתא פירי בתלתא ירחי כגון אספסתא. פי' אספסתא מאכל בהמה [וכן פירש"י ב"ב כ"ח:] ובלע"ז פריני [צ"ל פריגי = בל"ר farrago בלאי"ט Futter, forrágio] וכן תרג' אם יגעה שור על בלילו (איוב ו' ה') יגעה [אחי"ה לפנינו אי' ינזה וכן הגי' בע' נזה] תורא על אספסתיה. [אחי"ה וכנ"ה ביבמו' קכ"א: קטול אספסתא עיי"ע קטל א'. ב"ק כ'. פתילא דאספסתא עיי"ע פתל. ע"ז כ"ח: משחא דאספסתא. סנהד' צ"ג ביזרא דאספסתא עיי"ע בזר א'. ומלה ל"פ היא כהוכחנו ורמי"ז בט"ר ב', כ"ו טעה בזה במח"כ ובל"ע נקרא פספסה ועיי' פי' הרמב"ם לכלאי' ב' ה' . . ופספסא הוא הנקרא אספסתא בגמ'].

* אספוסין ט"ס תחת אִיפּוּפסין עיי' שם.

*אַסְפַּסִיאַנוּס, אַסְפַּסְיַינוּס (וכ"ה בל"ס והוא קיסר רומי הידוע (röm. Kaiser Vespasianus הוא הציר לירושלים ובנו טיטוס כבשה כידוע ועל זה כיון מדרש תהלי' י"ז וילק' י"ז רמז תרע"א ישבעו בנים (תהלים י"ז, י"ד) זה אספסיינוס וחבריו ר"ל חבריו הם בניו כלומר טיטוס ודאמיטיאן שהצירו ליהודים כי טיטוס בצע מה שהתחיל אביו אספסיאנוס ודאמיטיאן העיז פניו נגד עם סגולת אלקינו. סוט' ט', י"ד פולמוס של אספסיינוס (עיי' רש"י סנהד' צ"ז:) גיטין נ"ו. אספסיינוס קיסר אתא צר עלה תלת שני. איכ' רבתי פ' היו צריה ד"א היו צריה לראש זה אספסיאנוס אויביה שלו זה טיטוס שלש שנים ומחצה הקיף אספסיאנוס את ירושלים. ובפתיחתא שם ובירו' מגילי' פ"ג דע"ג ע"ד וכולן (וכולהם) עלה אספסיאנוס (ירו': אספסיינוס) והחריבן. אבדר"נ פ"ד וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלים אמר להם וכ' ושם היו לאספסיינוס אנשים שרויין כנגד חומותיה של ירושלים וכ'. ובגיטין נ"ז: קול יעקב זה אספסיינוס קיסר שהרג בכרך ביתר וכ' (וכן בילק' תולדו' רמז קט"ו) צ"ל אדריינוס תחת אספסיינוס וכן צריך לתקן במד' איכ"ר פ' פרשה אספסיינוס קיסר הושיב שומרים . . . והיו שואלים לעולי רגלים ואומ' להם למי אתם והיו אומרים להם אספסיאני טרכיני (צ"ל טרייני) אדרייני וכ' ג"כ צ"ל אדריינוס במקום אספסיינוס. ושם פ' דוב אורב ד"א דוב אורב זה אספסיאנוס ארי במסתרים זה טרכינוס (צ"ל טריינוס). ספרא בחוקתי פ"ח וריש מד' אסת"ר לא מאסתים בימי אספסיאנוס וכ' (ובמגילי' י"א. דרש בענין אחר). ספרי האזינו סי' שכ"ח (עיי' גיטין נ"ו:) טיטוס בן אשתו של אספסיינוס נכנס לבית קה"ק וגידר את הפרוכת וכ'.

*אֶסִיפּוּסוֹרִיאוֹן (בל"פ سپسار, ובל"ע سفسير פי' בין משק Verwalter. וגם ענינו סוכן וסרסר (Unterhändler בויק"ר פ"ה לך בוא אל הסוכן (ישעיה כ"ב, ט"ו) . . א"ר ברכיה מן הדא סכנין הוה ועלה ונתמנה קומית איספוסריאין בב"ה. ובילק' ישעי' רמז רצ"א אי' מהדא סיכני הוה ועלה ונתמנה קומוס ואיפרכוס בירושלים. נראה בעליל שמלת ואיפרכוס כתב איזה סופר במקום מלה שרשמנו מחסרון ידיעת פתרונה. ובע' קומים גרס רבינו מן הנסכני היה ועלה ונתמנה קומוס אספוסוריאון בירושלם וזה לפי ני' אמיתית של כ"י ק"ט ובשאר דפוסי' בט"ס בירושלמי וכ"ה בדפ"ר ושם בנכון מן הנסכני ובשא' דפוסי' מן הדא סיכנין. ורבינו לא פירשו ונ"ל שנסכני מל"ע ناصح כלומר

יועץ ומלת אֶסְפְּסִיראוֹן (כצ"ל) ממש בל"י נגיד ופקיד אשר על ידו ישק כל צרכי עיר; ושיעורו בתחלה היה שבנה הסוכן רק יועץ על הבית ולבסוף נתמנה פקיד ומצוה על כל ירושלים. ולולא דמיסתפינא הייתי אומר שמלת אספוסוריאון משובש' תחת אסטסוריאון והוא כמו טסורא, טסבר, תסוור (עיי' הערכים האלה) בל"י או צר. וקומס אסטסוריאון (או אפשר אלטסוריאון עיי"ע אלתוסברא בל"י κόμης θησαυρῶν Schatzmeister ממונה על האוצרות (עיי"ע קומים). וגם זה נכון שסוכן טעמו אוצר מן ערי מסכנות וכן תרג' יונתן פרנסא, ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיה וזה ואשר על הבית ר"ל שממונה על בית המלך עיי' פי' רד"ק, ולבסוף נתמנה על האוצר שבירושלים או בית המקדש. ועיי' עוד פי' רש"י ורד"ק בפסוק הנ"ל שפירשו בענין אחר מלת סכני. של ויק"ר, ורימ"ז בט"ר ח"א קכ"ג שגה בפירוש המלה.

אַסְפָּקָא (באותיות הפוכות בל"ס אֶסְקָפָה מל"י σκύφος כוס וגביע Pokal, Trinkgefäss)
בסוף פ"ג דגיטין (י"ד.) ר' אחי בר יאשיה הוה ליה אוספקא דכספא בנהרדעא. פי' צלוחית של כסף ותר"י צנצנת (ת"י אי שמות ט"ז, ל"ג) איספקא. [אחי"ה לפנינו אי' בתרג' צלוחית ומלת אספקא פי' כמו אסקפא וזה עיקר הגי' וטעמו בל"י וסורי' גביע וכן תרג' הפשיט' סורי' גביע שמות כ"ה, ל"ג, ל"ד. ועיי' עוד ע' גסא].

*איספקטי ט"ס עיי"ע אספטי.

*אַסְפִּיקוּלָא=סְפִּקוּלָא (פי' בל"ר spiculum שבט מוסר ודרבן Ruthe, Stachel; או בהיפך אותיות supplicium פי' עונש) ש"ר פט"ו בו"ר שהוא קונה עבדים ואומר עשו אספתין (עיי' ערכו) א"ל למה כך א"ל שאם ימרדו ישמעו אספיקולא כך אמר הקב"ה בורא אני גיהנם וכ', ובתנחום' ר"פ חיי שרה אי' ספקלא. והמלה שגורה בפי חז"ל עיי"ע דמס ז' וע' ספקל ופי' ר"ב שם. ול"נ שהיא מלה רומי' שרשמנו וטעמה מקל או דרבן או מלה רומי' אחרת פי' עונש.

אַסְפַּקְלַטוֹר (בל"ס אַסְפּוּקְלַטְרָא ובל"ר speculator ובל"י האמצעי σπεκουλάτωρ Spion, Trabant) ויש ספרי' שכתוב בהן ספיקולטור ומפור' בע' סמך. [אחי"ה ושם ציין רבינו שבת ק"ח. אבל לפנינו אי' אספקליטור ובכ"י מ' אספקלטור. ובמ"ר פי"ט ואין אדם מקלם לאיספקלטור שלו]. (א"ב תרג' ויהי כראות המלך (אסתר ה', ב' תרי' שני) וקמו אספקלטורי דמלכא).

אַסְפַּקְלַרְיָא (בל"ר specularis ובל"י האמצעי σπεκλάριος Spiegelglas והוא אבן שקופה המשתמשין בה במקום חלונות) יש ספרים שכתוב בהן ספקלריא והוא בע' סמך. [אחי"ה ושם הביא רבינו כלי' ל' ב' וסוכ' מ"ה: ולפנינו אי' באל"ף אספקלריא וכ"ה בסנה' צ"ז: דמסתכלי באיספקלריא המאירה הא דמסתכלי באיספקלריא שאינ' מאירה. ב"ר פצ"א שראה באספקלריא שסברו במצרים, ויק"ר פ"א כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת.. משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת. ושם מתוך ט' אספקלריות היו הנביאים רואים ומשה ראה מתוך איספקלריא אחת]. (א"ב תרג' זהב וזכוכית (איוב כ"ח, י"ז) דהבא ואספקלריא).

☞ אַסְפַּקִיסִין (לדעת ר"ב מל"ר anselmlich, speciosus) אסת"ר (א', י"ד) ממוכן זה היה איספקיסין שבכולם פי' בל"ר נכבד וחשוב). [אחי"ה במד' אי' ממוכן זה היה איספקסיטין שבכולם שהיתה אשתו מתקנת להן כל מה שהיו צריכין אמרו מ"ה לפני הקב"ה.. ממוכן מי מכין לפניך את המזבח (ובילק' אסת' רמז אלף נ"א כלום הכינו מנחה שולחן ולחם הפנים לפניך), נראה שדרש ממוכן מלש' מֵכִין על כן נ"ל לגרוס איספיטיקסין והוא σπιτικός leutselig freundlich פתרונה בל"י המאוחרת רצוי וטוב לב לכל או י"ל שהוא ל"ר adspectatus vortrefflich, hervorragende) פי' חשוב ונכבד ובאמת ממוכן בל' בקטרית הוראתו: גדול (Grösse = mahmahan וחשוב שבכולם כהוכחנו במ"א[1])].

*אספקרפסטי עיי"ע אספקטי.

אַסְפַּר (= אספור בל"ס אֶסְפִּיר כמו בל"י σπεῖρα Cohorte, Legion, gewisse Anzahl Schwerbewaffneter ועיי' עוד בפנים) בחלק בגמ' דד' הדיוטות (סנהד' ק"ו.) וצים מיד כתים (במדבר כ"ד, כ"ד) מאי צים [חסר בסנהד' ובילק' בלק רמז תשע"א ושם אי' אמר רב לא לגיון אספר ומלת לא ט"ס] אמר רב לכין אספר. [אחי"ה בסנהד' אי' לבון ובדפוסי הערו' לבין, אבל בנכון בכ"י ו"ו, ה"ב, נ"ג וכ"ה בע' דפ"ר וכן משמע בערך לכין אחר ע' לכלוך]. פי' אותו מלכות צים נקרא לכין אספר. ובתשובות פי' לא כך הוא אלא לגיון אספור [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ובע' דפ"ר לא כך הוא ליגין אספור ובדפוסי' חדשי' אלא ליגין אספור

---

[1]) עיי' מאמרי במ"ע געמיינדע — שולציייטונג (נומ' כ"א שנה שנית) הוציא לאור החכם ר' נתן פישער.

ובע"ה אלא אספר לגיון ובילק' שם לא לגיון אספר וצ"ל אלא לגיון אספר] מחנה של רומיים שבאין עד אשור והורגין מכאן ואילך משעבדין. (א"ב פי' בל"י מספר ידוע מאנשי מלחמה של רומיים ובלי רומי' לגיון [legio] והענין א' במלות כפולות כמו פיילי פטירין [עיי"ע פטר ה']. [אחי"ה וגם לפע"ג שענין אחד במלות כפולות ולא לבד בלישנא של תשובות ששם הגי' לגיון וכ' אלא אף ללישנא קמא שהגי' לכין והוראתה בל"ע لجنة צבא מאנשי מלחמה נקבצה במקום אחד. ומלת אספור (כן גי' הישרה) ג"כ בל"פ اسوار ובפעהלוי اسوبر חיילות של בעלי מלחמה. ורב (ולא רבא כעה"ק) עצה טובה קמ"ל שיש לאל ידינו לתרגם מלת צים או ע"י ל"ע לכין או ע"י ל"פ אספור. ורב שחי בבבל בודאי אלישנא של המון עם ערבי' ופרסי' כיוון ולא אלישנא יוני' או רומי' שאינה שגורה בפי העם. אבל פי' וגי' של תשובות (וילק' להך גי' נגרר עם פי' של רבינו בלישנא קמא שנכתב בצדו "פי' כך שמו של אות' המלכות") בודאי אלשון רומי legio כיוון וכן תרג' הפשיט' צים לגונא. ולפ"ז יש לתקן בלישנא דרב לכין או אספור כלומ' אם רצית לומר בל"ע (לכין) או בל"פ (אספור). ובלישנא של תשובות אספור או לגיון. ורבינו סעדיה גאון העתיק בתר"ע שלו וצים מיד כתים: ואלדראמין מן פרסה קברס [والدرامين من فرضة قبرس]. פי' באו בפסיעה דקה מן חוף קברס (Cypern). ובספרי על העתק' פרסי' [1]) הויתי דעת הקדמונים שהוראת כתים או רומי ואיטליא (וכן תרגמו אונקלוס וולגאטה ור' יעקב בן יוסף טאווס) או קברס. וכן דעת יוסף בן מתתיהו (קדמוניות א', ו', א') והיעראנימוס בפי' על בראשי' י'. ומה שהעתיק רס"ג ואלדראמין פי' באו בפסיעה דקה נ"ל עתה שהלך בעקבות הפי' של רב ודרש לכין או לגין והוא בל"ע לגאן لجان פי' הלך בפסיעה דקה וזה ברור כחמה. ובפי' של רס"ג נראה אור בהיר שבצדק נוכל לפרש מלת אספר ע"י האי צפרוס Cyprus, Κύπρος ועניינו צים . . . כתים הוא לכין אספר פי' צבא של צפרוס או ספרוס; ולפי' התשובות לא כך הוא אלא צים . . . כתים הוא לגיון (כלומ') מחנה של רומיים. ושני הפירושים באו כפירושי הקדמונים הנ"ל רציתי לומר או נפרש כתים ע"י ספרוס או ע"י רומי. ובזה הכל על מקומו יבא בשלום. והמבין יבחור].

☞ **אֶסְפֵר** (והוא ספיר בל"מ ונעתקה לל"י Saphir=σάπφειρος ובל"פ سپهر Lasurstein ענינו שמים ואבן טובה כמראה הרקיע (v. himmelblauer Farbe תרג' על ידיו גלילי זהב (שה"ש ה', י"ד) נפתלי חקיק (לפני' גליף) על אספור פי' ספיר). [אחי"ה וטעם החקיקה על אבן זו נ"ל מדיוק מלשון מקרא (בראשית מ"ט, כ"א) נפתלי וגו' הנתן אמרי שפר. ושפר לשן נופל על לשון אספר. וגוזר אני אותה מל"פ ספהר שטעמה בל"פ והוצוארש שמים כלומ' אבן ממראה שמים והיא תכלת ולדעת הפרסיים הקדמונים השמים[2]) מן אבנים יקרים הם ואסמן (? שמים) בל"פ אבן יקר. ושמים. וכן נמצא קשור לבנת הספיר וכעצם השמים (שמות כ"ד, י') וכן (יחזק' א', כ"ו) וממעל לרקיע. כמראה אבן ספיר וכן פליניאוס [3]) מדמה ומקשר מראה שמים וספיר].

אַסְפַּרְגּוּס Spargel, Spargeltrank [eine Art Kräuterwein] בל"י ורו' ἀσπάραγος asparagus בל"ע ופ' اسفراج) בנדרים בפ' הנודר מן המבושל (נ"ג:) מן הכרוב (מותר) [צ"ל אסור] באספרגוס. מן האספרגוס מותר בכרוב. ובג' דלא יפחתו לו בפ' ערבי פסחי' (ק"י:) אספרגוס מצטרף ואמרי לה אין מצטרף. ובס"ג דשלשה שאכלו (ברכות נ"א.) ת"ר ששה [כ"ה בברכו' ובכל דפוסי הערו' עשרה ובלי ספק בתחלה היה נכתב ו' ונשתבש לי' וממנו עשרה וצ"ל ששה] דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו מזוג וכו'. פי' רה"ג ז"ל אספרגוס גופו ממיני כרוב והיו שורין אותו ביין וקורין אותו אספרגוס ובל"י אספרגוס יין של בקר כלומר ששותהו בבקר. ואמר הגאון הני מילי [ר"ל בענין זוגות שם בפסחי'] דאמירן ביה משום סכנת מזיקין דהוי נהיגי ביה והשתא לא נפישי כי ההוא עידנא. ושאלו בשאילות [כ"ה בדפ"ר ובשד"ע חסר שאלו ועיי' ברכו' שם והתשובה הובאת בתה"ג קדמונים דפ' בערלין צד ג':] אספרגוס שאמרו חכמים סומכו במינו והתני' סומכו בפת ומשני הא בדחמרא הא בדשיכרא הי מינייהו בדחמרא והי מינייהו בדשיכרא רק אחריו לוקה והתניא לא רק אחריו לוקה הי מינייהו בעי רקיקה. אספרגוס של יין סומכו במינו ביין ושל

---

[1]) עיי' צד רכ"ב ואילך. ומעתה אני חוזר מן פירושי שם בענין ליבון אספר הגם הלום ראיתי כי עיקר הגי' לכין.

[2]) עיי' מ"ע דמ"ג ח"א רנ"ב; עמ"ס של וואולירס ב', רי"ד. העתקת אפיסטא מהחי' שפיעגעל ח"ג צד ל"ט; יוסטי צינדליקסי' ל"ח: [3]) עיי' ל"ז, ל"ט.

שכר סומכו בפת אספרגוס של יין רק אחריו לוקה ושל שכר לא רק אחריו לוקה. [אחי"ה וכנ"ה בתוספתא דמאי רפ"ד כרוב שלקטו לקנב את האספרגוס שבו ולהשליך וכו׳. קידושי׳ ע׳. איספרגוס דקריוה רבנן עיי׳ ע׳ אנפק]. (א"ב פי׳ בל"ר משקה מעורב עם רפואה טחונה עד אשר דקה כעפר). [אחי"ה וגם מדברי פליניאוס (י"ד, י"ט) נראה שאספרגוס מעורב עם נענע ושאר עשבים מין משקה של רפואה הוא. ומועיל להריק הליחות הרעות ולשלשל את בני מעיים ואם שתה הרבה מזיק את הגוף ומשתין דם וזה מה שאמרינן בברכו׳ שם והמשתכר ממנו קשה לכל גופו].

אַסְפַּרְגְלִין (בל"ס אֶסְפַּרְגְלָא ובל"ע ופ׳ سفرجل פי׳ חבישין cidonische Aepfel, Quittenbirne) ירו׳ בר׳ כלאים (פ"א הל"ד דכ"ז.) פרישין א"ר יוסי אספרגלין. [אחי"ה לפנינו אי׳ א"ר יונה אספרלגין וט"ס היא. כנראה מירו׳ מעשר׳ פ"א דמ"ח ע"ד הפרישין איספרגלין וכו׳ ושם לי׳ ר׳ יוסי אבל לפני ר׳ נתן בע׳ פריש והר"ש עוקצין פ"א מ"ו אי׳ הגירס׳ גם כאן ר׳ יוסי וכן גרם בכלאי׳ כר"ב]. פי׳ בל׳ ישמ׳ חבושין אך אני אומר שפרישין פרי הנקרא כן בל"ר ואיני חולק על דברי תנא שאין אנו כדאים ללחוך עפר רגליו אך יש שמות של פירות שהוחלפו ענינם ופירושם ואולי אספרגלין בזמן ר׳ יוסי שם פרי הנקרא בל"ר פ י ר ו ש עיי"ע פריש. [אחי"ה ושם כפל ר"ב דבורו כמו כאן עיי"ש. אבל מן התימה לפני שלא ידע אדם גדול ובלשן כמותו כי טעם פריש הוא בל"ר פירום צידאניא Quittenbirne, pyrus Cydonia! וזה באמת ג"כ דעת ר׳ יוסי בירו׳ בפירושו ולמה נקרא שמן פרישין שאין לך מין אילן פריש לקדירא אלא מין זה בלבד עכ"ל. כלומר שאינו יכול האדם לאכלן בלא בישול שאין דרך ב"א לאכול אותם חי והוא פרי חבוש Quitte ואספרגל ממש בל"ע חבישין או פירוס, ר"ל פירום צידאניא והוא בלישנא דרבנן פריש וכן פי׳ הרמב"ם בעוקצין א׳ מ"ו ופרישין בל"ע אספרגל].

אַסְפָּרְוָה (בל"פ سپار המשואות וכריכות Gepäck. או אולי מל"פ سپارس משולח ומצווה Bevollmächtigter) דידיה בשלישי אתי בר"ג כתובות (ג׳ :) פי׳ המשואות (Gepäck) שלו עם הפקיד שלו [ובעה"ק הגי׳ יותר נכון ה מ פ ק י ד וכן גרם עה"ק אספרוה בחד וי"ו ובדפוסי׳ של ש"ס וערוך בשני ווי"ס] מקדים לפניו יום אחד. [אחי"ה רבים אומרים שהמלה היא כמו אָסְפָּר של מעלה ולא היא אלא היא מלה פרסי׳ כשרשמנו ופירושה ממונה על המשואות ומכין צרכי בעלי מלחמה שבא קודם שר צבא לעיר. ולזה כיון רש"י בפי׳ איספרווא דידיה: חיל משרתיו המכינים לו צורכי סעודה בל׳ לע"ז הירניי"ש. ולפ"ד בל"צ Ordner, arrangeur].

אַסְפַּרִיטָן (פי׳ מיתר וחבל בל"ר spartum ובל"י σπάρτον Seil, Strick,) בויק"ר זאת תהיה תורת פרש׳ רפאני ה׳ וארפא (רפ"ז). [אחי"ה ודע שלפנינו ס ו ף פט"ז סיים רפאני ה׳ וארפא והפרש׳ הבאה מתחלת כי תבואו. אבל לפני רבינו היה הגי׳ רפאני ה׳ וארפא (ירמי׳ י"ז, י"ד, ולא כגי׳ של דפוסים רפאנו ה׳ ונרפא שהוא מנוסח של הש"ע) מהמשך של פרש׳ ט"ז וא"כ פט"ז ופרש׳ י"ז היו דבוקות לפרש׳ אחת. וראיה מע׳ חל י"ג שציין רבינו פרש׳ רפאני ה׳ בזאת תהיה ובע׳ שקע זאת תהיה פרש׳ רפאני ועיי׳ עוד ע׳ פרסטגמא] אשה זו טווה מעה אחת דקה ומעה אחת עבה. [וכ"ה בילק׳ תהלי׳ ע"ג רמז תת"ח ובויק"ר אי׳ תחת מעה מ פ ה ובמד׳ תהלי׳ מזמ׳ ע"ג אשה הזאת טווה במטוה אחת מקוטפת ואחת מעוסא] אלו לציבין ולעינות ואלו לאיספריטן [וכ"ה בע׳ צב ה׳. ובויק"ר אלו הציבום לעונות ואלו לאיספליטון. ובילק׳ שם אלו לצביתים ולענות ואלו לאיספיטין ובשניהם ט"ס הוא. ומלות זרות ציבין ו ע י נ ו ת לפי גי׳ אמ׳ ובסי׳ (ובשד"פ ולעונות), נ"ל שמקורן ל"י כי ציבין היא בל"י στήμων Faden ובי"ת ומי"ם מתחלפין; ועינות ἰνίον =Faser כמו אונין עי"ש; ושיעורו: אשה טווה ממעהר"ל מחוטין ששוה מעה או י"ל שהוא ט"ס תחת מפה או מטוה וטווה אחת דק מאוד לחוטין ואחת למיתרים]. (א"ב פי׳ בל"ר חבל ומיתר).

אַסְפְּרֵי (פי׳ בל"ע ופ׳ מטבע קטן וחלול ממיעוט היקר اصفر ובצינדאפיסטא נקרא המטבע ההוא acperenô ועיי׳ עוד בל"י האמצ׳ ורו׳ ἄσπρον =asprum פי׳ Weisspfennig λευκόν (δηνάριον) במעשר שני בפ"ב (מ"ט) ובפ"ק דעדיות (מ"י) ר׳ טרפון אומר ד׳ אספרי כסף. פי׳ הכסף נחלק לה׳ חלקים [כ"ה בכ"י ועיי׳ ר"ש למ"ש ורע"ב למ"ש ועדיות ובדפוסי הערוך אי׳ לח׳ חלקים וט"ס הוא] ד׳ חלקים נקראו אספרי ורב האי אמר אצברי [כ"ה בכ"י ו"ו, ג"ג דפ"ר, והוא ל"ע صبارة חתיכות קטנות של אבנים, ברזל ובדומה. ובדפוסי׳ אי׳ אצפרי. ובכ"י ב"ר וכ"י מ׳ מ"ש אי׳ אצטרי עיי׳ ד"ס דכ"ר] גורסין והן חתיכות של כסף. [אחי"ה ובכ"י ה"ב מסיים הע׳ בזה"ל: ד׳ מיני׳ קשיא דבר שיש עליו צורה בעינן וחתיכת של כסף אין עליו צורה

עכ"ל. נ"ל שהיא הגהת איזה סופר שקשה לו הא דתניא ב"מ מ"ז: וצרת הכסף וכ' לרבות כל דבר שיש עליו צורה ועיי"ע אסימון. ובענין פי' של המשנה עיי' ראב"ד לעדיות שם. והוא וגם הרמב"ם למ"ש שם [1]) פי' אספר מעה, וקשה להולמו שה' חלקי אספרי הם סלע אחד וד' דינרי הם סלע וו' מעה הם דינר אחד (עיי' תוספתא ב"ב פ"ה, קידושי' י"ב. ירו' קידושי' נ"ה ע"ד). אבל רע"ב למ"ש ועדיו' סבר שה די נ ר ה' אספרי ומטבע הוא בארץ יון ועד היום קורין לו אספרו נמצא הסלע כ' אספרי וכשהוא מחלל הדינר יחללנו על ד' אספרי כסף ואספר אחד נחשת וכו'].

*אספרלג ט"ס תחת אספרגל עי"ש.

אִסְפַּרְמַקִי (פי' בל"י τὰφάρμακα בשמים Gewürz) בפרק משילין [בגמ'] דנותנין כלי תחת הדלף (ביצה ל"ו:) ההוא עכברא דאשתכח באספרמקי דר' אשי אמר להו נקטוהי בצוציתיה ואפקוה לבר [ולפנינו אי' ההוא עכברתא . . . בי אספרמקי . . בצוציתה ואפקוה. אבל שבת קכ"א: אי' עכברא . . באיספרמקי וכ' ובכ"י רי"ף אי' כרבינו עיי' ד"ס ביצה מ"ט: הער' נ' אבל גם שם חסר' מלת לבר. וכן חסר בע' צץ ג']. ובפ' התכלת (בסוף) [צ"ל בגמ'] תניא היה ר' מאיר אמר (מנחו' מ"ג:) חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא' (דברי' י', י"ב) ועתה ישראל מ ה ה' אלהיך שאל מעמך מאה ממש. רב חייא בריה דר' אויא [בשבתא וביומי טבי] טרח וממלי להו באספרמקי ומגדי. [אחי"ה ושם בגמ' אי' בט"ס באיספרקמי אבל בילק' עקב רמז תתנ"ה בנכון איספרמקי. ותיבות מאה ממש או אל תקרא מה אלא מאה עיי"ע מאה אינן בגמ' שלנו וכן פירש"י במנחו' מה קרי ביה מאה. ולפי זה מה שמורגל בפי רבים עד שג"כ שלחו ידם והדפיסו בנוסח מעמדות לשבת א"ת מה אלא מאה בודאי לא מלבם בדו המעתיקים וסופרים כי מרבינו באה לידם גי' זו וכן ראיתי הגי' בסידור רב עמרם גאון הנדפס מחדש עמוד א' ע"ש. ומצאתי סמך לדבר מתוספתא דברכו' ספ"ז וירו' ברכו' ספ"ט ר"ד ע"ד תני בשם ר' מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום וכ']. פי' אספרמקי מיני בשמים הן. (א"ב פי' פרמקי בל"י בשמים ורפואות).

אִיסְפְּרוֹן (לדעת רבינו ἄσπρον=לָבָן. ולפע"ד הוא ל"ע اسبريون דג מצורעת Krätzfisch) בב"ר פ"ו (פ"ז) ישרצו המים מביא שני דגים אחד אספרון ואחד מורון [אחי"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר מוורון וחד ובכ"י ל"ד מוזרון וצ"ל מוורון. ובב"ר חד מיירין וחד אספרון] וקושרן בגמי. ס"א אחד חיוור ואחד לכים [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ודפ"ר ושם חסרו מלות וקושרין בגמי ובנכון אי' בב"ר. ועל ס"א כיון רבינו בע' לכים עי"ש לפי גי' דפ"ר, ובדפ' אמשט' בט"ס אחד חמר וצ"ל חיור. וכתב שם רבינו פירשנו בע' אספרון וטוב ונכון הוא. אבל ר"ב השיג "ולא מצאתיו" וזה אירע לו בעבור שלא עיין בדפ"ר ובכ"י. וחידוש שנעלם הך ציון מהגאון שי"ר בתר"נ דנ"א הערה ס"ב. ונ"ל שהית' כך הגי' בדפוסי' הראשונים של ב"ר, וראיה לדבר ממה שגרס הילק' בראשי' רמז י"ב בשם ב"ר חד אוכם וחד חיור]. פי' לבן בל"י אספרון (ἄσπρον); מורון בל"י [=ἀμαυρὸν, μαυρὸν] חשוך. וכן בב"ר (פמ"ב) אמרפל לשון חושך אמרה אפילה [עיי"ע אמרפל כמו (חושך ואופל) [נ"ל שצ"ל חשך ואפלה] (יואל ב', ב'; צפני' א', ט"ו. או י"ל חשך אפלה, שמות י', כ"ב). [אחי"ה ולפי פי' זה גם לשון ס"א אחד חיור ואח' לכים הוראתה שוה עם א' אספרון וא' מורון כלומ' לבן ושחור. ומלת לכים ל"י λυγαῖος שחור ואוכם. ובירו' כלאי' פ"א הל"ו דכ"ז. אי' מייתי חוט וקטר באודניה דלכים א ובאודניא דירוקא—ועיי' בירו' ב"מ פ"ב הל"א מחרוזות של דגים ובתוכן ירק אחד או לכים אחד חייב להכריז]. (א"ב פי' בל"י ורומי' מין דג טמא צורתו כמין קורנס והוא מאכל עניים ובלש' גמרי' (ע"ז ל"ט.) נקרא שפר נונא [בדפ' אמש' בט"ס נוגא! עיי"ע שפר ב'] ומורון בל"י ורומי' מין דג טמא ארוך ודק עולה על שלחן מלכים). [אחי"ה ר"ב כיון על ל"י σφύραινα Hammerfisch, ועל μύραινα, muraena Flussaal ואין נ"ל שדג σφύραινα מין דג גדול מאוד מן התנינים ובולע אדם וחיה והיאך שייך לומר קושרין בגמי! אבל לפ"ד נראה שהוא ל"ע כשהוכחנו מין דג ושמו דג מצורעת ומטעם שקלפי הדג הזה אינם ניכרים לעינים נראה עורו כצרעת. ומורון הוא כדעת ר"ב Aal. וידוע שגם לזה אין לו קלפים וצמחים ועורו חלוק עד מאוד ומשום זה סד"ל ששני מיני דגים אלה ממין אחד הם על כן

---

[1]) ולעדיות הנ"ל פי' הרמב"ם המלה עיי ד ר ה ם וכן פתרון של מטבע בקטרית acperno ומפורש עיי Dirhem עיי גלאסבאך למבוא של ספרי הקבלה דפרסיים מאת החכ' שפיעגעל צד ש"ע, ופירושו לאפיסטא ח"א קמ"ו. קפ"ח: ויוסטי צינדליקי ל"ת. ועיי' עיד על המלה הזה בע"מ קס"א, ועל המטבעות ומשקלות של ציקערמאן, ומאמרו של הרב החכם הירצפעלד ביטראלאג. אונטערזוכונגען קס"ג.

אמר ר' יונא שכלאים זה בזה (עיי' ג"כ תוספות ב"ק נ"ה. ד"ה המרביע). ועוד נ"ל ששני דגים הנ"ל נזכרים בע"ז ל"ט. בהך מעשה ר' אשי איקלע לטמדוריא אייתו לקמיה ההוא נונא דהוה דמי לצלופחא [פירש"י דג ושמו אנגיל"א. בל"צ Aal, anguille ועיי"ע צלבחא ופי' רבינו שהוא ל"ע וכנים דבריו שהוא صلباح Aal] נקטיה להדי יומא [נגד השמש] חזי דהוה ביה צומחי [קשקשים דקים] ושרייה. רב אשי איקלע לההוא אתרא אייתו לקמיה נונא דהוי דמי לשפרנונא חפייה במשיכלי חיורי חזי ביה קלפי ושריה. ואין ספק אצלי שדג צלופחא הוא מין מורין muraena שזה הדג ממיני צלופחא כי על כן נקראת בל"ר Flussaal, muraena anguilla והיו נשמרין בזמן קודם בביברים שבשרם מתוק לאכילה. ושפר נונא הוא ממש אספרון Krätzfisch, וזה מה שאמר חזי ביה קלפי והוא קשקשים דקים ועוד טעמו צרעת. עיי"ע קלף א' וד'. פי' ע"י שאינם נראין הקשקשים לעינים דומה העור לצרעת. ומעתה י"ל שמיני דגים לכים וירוקא של ירו' שוים ג"כ לאספרון ומורין שי"ל מלת לכים היא בל"י λευκή-λευκός צרעת כשלג, וירוקא הוא ל"ע يرق gelb ירוק ככרכום וזה גוון של מורין muraena, ודוק ותשכח שדעת שפתינו ברור מללו].

אַסְפַּרְנָא (בל"פ ازفرنان entfernt von Thorheit = weise עיי"ע אדרזדא; או בל"פ فرزانه weise) בעזרא (ה', ח') ועבדתא (דא. ט"ס) [צ"ל דך] אספרנא פי' במהרה. [אחי"ה וכן פירשו המפרשים והמעתיקים, אבל לפ"ד נגזרה המלה מלשון פרסי' אזפרנאן כלומר רחוק משטות פי' בחכמה; או היא מלה פרסי' אחרת שרשמנו פרסאנא בחילוף האותיות וטעמה בחכמה וזה נ"ל עיקר. ורבים וכן שלמים עמלו למצא פתרון המלה ולא עלה בידם].

אַסְפִּירָם (בל"י Umwurf, σπεῖρος, σπεῖρον eng anliegendes Kleidungsstück) במדב"ר פסקא פקוד כל בכור זכר (פ"ד) שהיה דוד הופך אספירום [ומשויר] פי' בל"י כפות הרגלים.) [אחי"ה ר"ב כיון על מלת יוני' σφυρόν ולא היא אבל היא המלה שרשמנו שטעמה בגד נתון על בשרו, וכתונת דבוקה. ודוד המלך הסיר הבגד העליון, ועל התגלות בשרו חשבה מיכל בת שאול את דוד כאחד הריקים. וזה מה שאמרינן במדרש מכאן את למד שהיה הופך אספירם ומשויר שכן היא אומרת לו אשר נגלה היום.. כהגלות נגלות אחד הריקים (שמואל ב' ו', כ'). ובעבור כי רק העבדנין לבשו בגד העליון (עיי"ע סקורטיא) על כן ראתה מיכל בהתגלות דוד פחיתת הכבוד. וקרוב לזה שיער בעל מ"כ שפי' אספירם ומשוייר מיני בגדים ארוכים וכו' אבל בענין הוראת המלות טעה במחילת כבודו. שמלת ומשויר פי' קפץ עיי"ע שוור, וע' ארכיסטרים. ובעבור שפזז ורקד הפשיט בגד עליון מעליו].

אַסְפַּרִיתָא (בל"ר Speer, Lanze, sparus פי' חנית. ובל"פ سپری חץ Pfeil) במגילת איכה דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ (איכ' ג', י"ב) רבנן דתמן אמרו לאספריתא [כ"ה בכ"י ולפנינו במדר' אי' חד אמר בורמא לאספריסא וחד אמר כקורת חצים]. (א"ב פי' בל"ר מין חנית קטן ונירס' הספרים היא כפרמא לאספריסא [כ"ה לפי תיקונו של ר"ב ועיי"ע פרמא ד', אבל לפנינו אי' בורמא ועיי"ע ברמא], ופי' פרמא בל"ר [= parma וכן בל"י πάρμη Schild] מין צנה ומגן וטעם המאמר כי הפרמא מגינה נגד החצים אך ממכתם נקובה ונפסדת לא כן קורת ותיק החצים שאע"פ שהחצים נתונים בתוכה אינה נפסדת עיי' כל המאמר).

*אַסְפּוּרְק (Stadt am Mäotischen See, deren Volk Ἀσπουργιανοί) בתמור' ל': ר' יוסף אמר בשם גוריון מאספורק ובב"ק צ"ד. א"ר יוסף תני גוריון מאספורק. ודעתי נוטה שהיתה עיר בים של מָאָטים ששם יושב עם של אספורגיאני לעדות שטראבו.

*אַסְפַּרְקְמֵי ט"ס תחת אספרמקי עי"ש.

אִסְפַּתִּי (א) בל"ע לשון מַנעול شباة Riegelzunge ב) = צבת בל"ע شبات כלי של אַבוקה Feuerzange. ג) בל"ע شبث קבע במסמרים דבר מה לתלות בו) העושה מקום לקנה ולאספתי [ולנר]. באהלות כפי העושה (פי"ג, ד') ס"א ולאצבתי פי' כגון שמניחין חור בדלת להדליק (ממנו). [ט"ס וצ"ל כמו בפי' רה"ג בסד"ט דכ"ה ור"ש לאהלו' שם: בו] הנר ולהוציא מאותו החור קנה או עץ שדומה לקנה שהוא למנעולים ושמו אספתי וי"א אספתי אבוקה וי"א יתר לתלות בו כלים. [אחי"ה עד י"א הראשון הוא דעת רה"ג בסד"ט שם. ודע שדעת הרמב"ם כדעת רבינו וי"א האחרון, ודעת ראב"ד כדעת י"א הראשון דהנה הרמב"ם כתב באהלו' שם: מי שנקב בכותל נקב עובר (ופירושו: מפולש עיי' רע"ב) להגביה בו קנה לענין מה או מסמור ינעול בו הפתח הוא אשר יקרא אספתי לכל השערים או לשום שם כלי ישימו עליו הנר וכו', וכן כתב בהלכת טומאת מת ביד החזק' פי"ד. הל"ז וז"ל העושה חור בכותל כדי להניח

בו קנה או מסמור גדול [1] וכ׳. וראב״ד שם כתב: העיקר כאשר מצאתי אותו בל׳ התוספתא לקנה ולאצבתי ולגר וכלם מענין המנורה קנה קני מנורה אצבתי מלקחים וכ׳ ולפ״ד על ענין זה כיון י״א ראשון של הערוך ולג׳ פירושים יש להם על מה שיסמכו כשהוכחנו בתחילת הערך בענין גזרת התיבה. שלפי׳ א׳ הוא מסמר ולפי׳ הב׳ אספתי [של] אבוקה הוא מלקחים בל״ע ולפי׳ הג׳ מל״ע שבת = ספת פי׳ חָזָק דבר מה. ובעל כ״כ הודה ולא בוש שלא הבין דברי ופירושי רבינו ואמר אולי קלקול הדפוס גרם זה ע״כ אבל לפי מ״ש הכל נכון].

אִסְפַּתִּין (= אִסְפַּטֵי breites Schwerdt) שמ״ר פר׳ החודש הזה לכם (פט״ו) בשו״ד שהוא קונה עבדים ואומר עשו אספתין פי׳ סייף עיי״ע אספטי) [אחי״ה ובעל מ״כ פי׳ כפי׳ האחרון כמו אספתי ש׳ל ע׳ הקודם ומשנה הוא].

*אִסְפַּתְּרִין (בל״י האמצעי σπαθάριος ובל״ר Satelit, Leibwache, spatharius) שהש״ר פ׳ אחזו משל למדינ׳ שמגדלת איספתרין למלך והיתה שם אשה אחת וילדה בן ננס [νάννος ,Zwerg] אחד והיתה קוראת את בנה מיקרי ליפארוס [צ״ל מקרוליפארוס = μακρόλιπαρος = schnellfüssiger Riese] אמרה להם בני מיקרי ליפארוס ואין אתם עושים אותו איספתרין [צ״ל איספתורין] וכ׳. ובב״ר פס״ה א׳ תחת אספתרין הגירס׳ ענקמון עיי״ע שם. ופי׳ אספתרין בל״י האמצעי׳ ובל״ר הרשומ׳ אחוזת מרעהו של מלך ואנשי משמרתו: עיי׳ מיירזיאוס הך ערך ורימ״ז בט״ר ח״א צד קכ״ג.

*אסקבטירי ט״ס תחת איסקריטרי עיי׳ ערבו וע׳ סקבטר.

*אִסְקַדְיָא עיי״ע אסכדיא. בית הבנוי בספינה ובאסקריא בכל הבתים פי״ב בנגעים (מ״א), ס״א בספינה ובאסדה עכ״ל רבינו בע׳ אסקריא ושם הגי׳ אסקריא וצ״ל אסקדיא.

*אֶסְקָזִית (בל״י ἔσχατος das äusserste Ende, Untergang) במד׳ אסת״ר פ׳ והקרוב אליו (א׳ י״ד) וכי היכן היתה איסקוזית של כולן מתוקנות״. בל״י פי׳ קצה וגמר דין עיי׳ במ״כ אבל סמיכתו על ע׳ סקט צ״ע ולפנינו לי׳.

*אִסְקוֹטָה (בל״ר מגן = Schild, scutum) מדר׳ ש״ט מזמ׳ א׳ מגן זה תרים אסקוטה, כ״ה לגי׳ בכ״כ ולפנינו אי׳ זה תרים טארג״א פרסאה ובילק׳ תהלי׳ פ״ד רמז תתל״ג בשם ש״ט הגי׳ הנכונה זה התרים אשקוטה פרסא ונכתב בצדו ״הוא לשון לועזי מטש״ ונ״ל ששתי שמות באו מגליון לפנים לבאר מלת תרים [θυρεός kleiner Schild] ופי׳ איזהו מעתיק שהוא בלע״ז אסקוטה = אשקוטה scutum ופרמא (כצ״ל תחת פרסא) שהוא parma פי׳ מגן עיי״ע אספריתא.

1 אִסְקוּטְלָא (בל״י ורומי קערה σκουτάλη = scutula = scutella Schüssel) בסוף משנת אלו מגלחין (מ״ק כ״ז.) אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון אלא בסלים. ובסוף כלים (פ״ל, מ״א) הטבלא האסקוטלא של זכוכית טהורין. פי׳ טבלא כמין שלחן בין של כסף בין של זהב בין של זכוכית. אסקוטלא כמין קערה קטנה. [אחי״ה אלה דברי וה״ג בפי׳ לסדט״ה דכ״א ושאר דבריו שם הביא רבינו בע׳ ש ל י עי״ש]. וכן שמם בלע״ז טבול״א [בלאי״ט tavola, ובל״ר tabula] אסקוטלא: איסקידילא [scodella בלאי״ט] וקנון כלי שעושין משרש קנה [2] (א״ב בל״ר כך שמו). [אחי״ה רש״י למ״ק פי׳ תמחוי ור״ש לכלי׳ קערה פשוטה. ורמב״ם פי׳ . . והוא מין לוח אשר יעשו בו מיני המתיקות. ועיי״ע אופסים].

2 אִיסְקוּטְלָא (בל״י σκυταλίς Fingerglied) וכן מכת אצבע צרדא מדביקה בגודלו שהוא הבוהן (Schnalzen mit dem Daumen) טרק (לי׳ ט״ס וצ״ל כמו בע׳ טרק ד׳) ל י ה באסקוטלא אאפותי׳ בסוף פ׳ חסידים [3] (תענית כ״ה.) [ושם אי׳ כגי׳ רבינו וכ״ה בע׳ טרק ד׳]. א׳ מחיין באיסקוטלא אפותאי. אבל בכ״י ב׳ מ׳ (עיי׳ ד״ס תעני׳ צד ע״ז). ובג׳ דמתרפאין בפ״ק אין מעמידין (ע״ז כ״ח.) סימטא פרוונקא דאישתא היא מאי תקנתיה (נמחייה) [צ״ל למחייה] שיתין אסקוטלי ונקרעיה שתי וערב. פי׳ כשכופף אדם אצבעו על בוהנו ופושט׳ בכח ומכה בו. (א״ב פי׳ בל״י σκυτάλη-ίς] שבט ורצועה וגם נקראו כן ראשי הפרקים שביד). [אחי״ה בע״ז שם אי׳ בט״ס איתקוטלי].

*אִיסְקַלָה עיי״ע אִסְכַּלָה.

*אַסְקְלֵי עיי״ע אַסְכִּלֵי.

אַסְקוֹלַסְטִיקָא (בל״ס אֶסכּוֹלִיסְטִיקא בל״י ורו׳ σχολαστικός scholasticus

---

[1]) המסמורים לא היו בימי קדם קבועים וקצובים בדלת אבל היו נוטלים אותם ביום מן הדלתות עיי׳ ווארא וי׳ וי׳; פעטראניאוס ט״ז. [2]) כ״ה רק בכ״י ה״ב, אבל בענין גזרת המלה דע שהוא לי׳ ὑσκάνη = ὑπόσκανον סל Korb עיי״ע קנון. ובגוף הדבר בצדק שפט רבינו כי גם מלה יוני׳ זאת נבנתה מהשם κάννα, κάνη פי׳ קנה ואגמון וא״כ ὑπόσκανον ענינו סל עשוי מקנים ואגמון aus Rohr, Binsen geflochtener Korb. [3]) בשם זה מכנה רבינו את הפרק השלישי דתענית ועיי׳ עוד ע׳ נס ב׳, כלך ב׳, מפא א׳.

Schullehrer, Lehrer der Beredsamkeit) בב"ר ויהי רעב בארץ (פס"ד) ייעול ר' יהושע בן חנניה שהוא אסקולסטיכא דאורייתא[אחי"ה ובמד' ארכילוסטקיא. ובמ' שהש"ר פ' אמרתי אעלה: איסכלוסקקי צ"ל איסכולסטיקי הוא קורא להם דתבריה שהם שוברין את הדברים. שמ"ר פמ"ג קתדרה [καθέδρα] עשה לו בקתדרה של אסטליסטקין [צ"ל איסכולסטקין] הללו בשעה שהן נכנסין לפני השלטון וכ'. פי' המלה בל"ר מי שנשא ונתן בדין הן בדיני משפט הן בדיני חכמת הדת]. (א"ב פי' בל"י ורומי' למדן ושקוד בבית המדרש. ובירו' ברכו' פ' תפלת השחר (פ"ד הל"ב ד"ז ע"ד) ר' תנחום בר אסקוליסטיכא [לפנינו אי' איסכולסטיקא] אולי היה בנו של ר' יהושע).

אַסְקוּנְדַּרֵי נשתבש מן אֶסֶנְקַדַּרֵי פי' השלכת אבנים בל"פ سنكسار Wurfsteinspiel בפרק קמא דקדושין בגמ' הנרצע נקנה ברציעה (כ"א:) א"ל ר' נחמן לרב ענן כי הויתו בי רב [צ"ל מר] שמואל באסקונדרי [כ"ה ג"כ ברש"י אבל בגמ' באיסקומדרי] איטלליתו. וי"ס שכתוב בהן סקונדרי [עיי' ערכו] בלא אל"ף. פי' ר' חננאל בגורי כלבים הייתם שוחקים. [אחי"ה ר"ח כיון על מלת פרסי' סק = سگ כלב אבל בנדרי' ושבועות א"א לפרש כך]. פ"א שחוק ששוחקין בו תינוקות מביאין שברי חרש ועושין אותן כמין סלע עגול ועושין ממנו עד שלשים ומשחקין בהם הלכך א"ל כשהייתם בי [מר] שמואל באסקונדרי הייתם משחקים שלא למדתם טעם שמועה זו ואמר ששמם בלע"ז בריצ"י [כ"ה בדפוסי' הישני' וצ"ל בריצל"י, בלא"ט brincoli Spielmarken]. וכן פי' האי דנדרים בפ' ד' דנדרי' בגמ' דנדרי הבאי (כ"ה.) ובשבועות בספ"ג (כ"ט.) לאו לאפוקי דאי יהיב ליה אסקונדרי ואסיק להן שמא זוזי. [אחי"ה רש"י לקידוש' פי' פספסין = ψῆφος כלומר אבנים קטנים ולשבועו' פי' חתיכות עץ קטנות, וכן פי' הר"ן לנדרי' ושוה לפי' של רבינו שברי חרש וכ' אבל פי' ר"ח בלתי נכון אף אם הוזכר בכתובו' ס"א: מין שחוק גורייתא קיטניית'. ובכ"כ פי' שהוא כמו קינדלום בל"י [κύνδαλος hölzerner Nagel] והל' תמורת רי"ש והוא קונדליסמום κυνδαλισμός. וכבר הביע דעתו בזה אחד מן הבלשנים הגדולים, והוא מהרי"ף במ"ע של מהרז"ף ח"ז, ר"ס. ועוד נ"ל לגוזרו מל"פ سنكزور סנקזור מין שחוק אבנים ששוחקים בו התינוקות עיי' עמ"פ של ווּאולירס ח"ב של"א:

ולפי זה אסקונדרי במקום אֶסֶנְקְדוּרֵי. ולפי פירושנו זה עולה יפה הסוגיא בשבועות ובנדרים מה שאין כן לפי פי' כ"כ הנ"ל].

*אוּסְקְנִיתָא (פי' בל"י ξύλινος hölzern או מל"י ξόανον = von Holz geschnitzt) סנהדרי' ס"ז: זכן חמרא כי מטא לאשקוי מיא פשר וקם אגמלא דאוסקניתא כ"ה בע' גמל ג' ופי' רבינו על לוחות של גשר קטן, ובדפוסי הש"ס אי' וקם גמלא דוסקניתא. ופירש"י סקוניתא. מין [צ"ל מן] עץ הוא עכ"ל, ונ"ל שהיא מלת יוני' קסולינוס וג' תמורת ל' או קסוניתא פי' מן עץ באותיות הפוכות.

☞ אִיסְקַפָּא (בל"י σκάφη, σκάφος בל"ר scapha Schleppkahn) ירו' דב"ב בפ' המוכ' את הספינ' (פ"ה הל"א דט"ו.) האיסקפא [לפנינו בירו' ט"ס האיסקופא] והבוצית [עיי"ע בצית] פי' בל"י ורומי' ספינה קטנה. ובתוספתא (ב"ב פ"ה) גרס איזקפא).

*אֲסְקָפָּא (Pokal) עיי"ע אֲסְפָּקָא.

*1 אִסְקוּפָּה (פי' כמו אסכופה בל"ע המשקוף התחתון Unterschwelle) שבת ח'. אדם עומד על האסקופה. שם ט' אסקופת מבוי.. אסקופת בית. ירו' שבת פ"א ד"ב ע"ג היה מוטל על האסקופה. ירו' עירובי' פ"א די"ח ע"ד ובין לחיים נידון כאסקופה. ושם: כאיסקופה מותרת או כאיסקופה אסורה. ושם: איסקופה הגבוהה י' וכ', ירו' פסחי' פ"ו דל"ג ע"ב מאסקופת עזרה ולחוץ. ושם ע"ג מאסקופת ירו' ולחוץ. שם פ"ט דל"ז. מאן דאמר סף אסקופה וכ'. עיי' עוד ע' אסכופה.

*2 אִסְקוּפָּה (Ziel, Zielscheibe = σκοπός, scopus) ירו' סנהדרי' פ"ו סהל"ה דכ"ג: אם בקשת לבוא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה ובילי' תהלי' כ"ב ריש רמז תרפ"ח חסר אותי פי' בל"י ורומי' מטרה שיביטו אליו מורי חצים כלומ' אל תחום לדמי.

☞ אִסְקֶפֵּי (פי' בל"י σκέπη, σκέπας, τος ענין כיסוי וחיפוי וממנו σκεπαστή (ἅμαξα) Deckwagen) עגלת צב מדר' תלי' מזמ' בברחו מפני אבשלום (ג' א') אסקפי של בת שבע מהלכת לפני דוד. פי' בל"י עגלת צב (במדבר ז', ג') עיי"ע סקפסתי). [אחי"ה וכבר הוכחתי במ"א [1] שכן תרגם עקילס עגלת צב ἅμαξας σκεπαστάς עיי"ע סקפסט (לפי' גי' ישרה של דפ"ר) ושם נסמן פסיקתא דבחדש השלישי (דק"ג.) סקופסטי של מטרוני'

[1]) עיי' ספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד קמ"ה.

ולפנינו בפדר"כ שם אי' בט"ס סקופוטי של מטרוניא ובילק' משלי רמז תתקמ"א בשם פסי' כתוב סקופטי.. ובמדי' תהלי' מ"ז ג' כאדם שהוא נתון בתוך האיסקופת וצ"ל האיסקפי או האיסקפטי. ובמד' קהל' פ' הבל הבלים: דומה למלך נתון באיספקרפסטי וצ"ל באיסקפסטי. ובמד' תהלי' מ"ז ק"ג כתוב איסקספסת וצ"ל איסקפסטי ובילק' יתרו רמז רע"ב סקופוסטי ובמדב"ר פי"ב ר' אומר אין צב אלא קמורות וכמנסקי פסקאות וצ"ל וכמין סקיפסטאו' עיי' ר"ש באבער לפסדר"כ ד"ח: ועיי"ע הבא].

☞ אֶסְקֶפַּטֵי (מערך שקודם לזה ע"ש) מדר' איכ' פסק' גלת' יהוד' (א', ג') אומות העולם שהם מהלכים באיסקפטיות שלהן אין גלותן גלות פי' בל"י כסות ולבוש). [אחי"ה ועיקר שהוא כע' הקודם איסקפסטי· וס' לפני ט' נשמט' ופי' עגלת צב ומכוסה. וכן רות רבה פ' ותלכנה: לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות שלה ועכשיו היא מהלכת יחיפה. ובילק' תהלי' רמז תשמ"ב כי אעבור בסך כשעולי' ברגלים לראות פניך בסקפסטאות, ונרשם בצדו "סוכה" וכן פירש"י לתהלי' מ"ב, ה' ד"א סך ל' סכן וסוכה כלו' בעגלת צב שהיו מחופות כמין סוכה ושמן בל' אגדה סקפסטאות ואסקופיטים].

*1 אִסְקוּפְתָּה (=אִסְקוּפָּה Unterschwelle) ירו' מגיל' פ"א דל"ח ע"ג הן דו דרס אסקופתא ארעייתא (עיי"ע אסכופה) והקבוץ: יומ' נ"ג. מיתווסן אסקופתא. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג אתעקרון שובעין איסקופין מבעלי בתים. ובהך ע"ז אולי היא ל"י ורומי' σκᾶπος, scapus. עמוד ובמ"ק כ"ה: אי' איחתרין שבעין מחתרתא עיי' שם פירש"י.

*2 אִסְקוּפְתָּה (חלקי הגוף כגון רגלים או בני מעיים, בל' ערבי' سقوب Füsse; בל"פ شكم Eingeweide) ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד חד בר נש אזיל בעי משזגא אסקופתה גו נהרה. ירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג בעי משיזגה אסקופתיה (כ"ה בדפ' זיטאמיר ובשד"פ ט"ס משיגא). ושם בבבלי שקלי' ז', ד' בשר אסקופתיה ופי' פ"מ זהו הראש והרגל ובני מעיים וכ'. ובל' ערבי' סקופתא. ואולי הוא ל"ע סקוב כלו' רגלים או בל"פ סקם (ומ' ופ' מתחלפות) פי' בני מעיים.

אַסְקַרָא (מין חגב הנקרא בל"א Schnarrheuschrecke ונקרא כן על שם צעקה ורעש. בל"פ زغاره Lärm) כפ' אלו טרפות בגמ' רוב חגבים (חולי' ס"ה.) מאי זחל אמר אביי אסקרא. [אחי"ה וכ"ה ברש"י אבל בדפוסי הש"ס כתוב אסקרין. ובכ"כ ורמ"ל חשבו שהוא מין ממיני התולעים וכיונו על מלת יוני' ἄσκαρις Springwurm וזה בלתי ספק טעות הוא שבהיפך אמרנו שם אין לו (ר"ל קרצולים) עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הזחל. וגם דעת של החכם לעויזאהן [1]) שהמלה ἀσκαρής nicht hüpfend שאין יכול לקפוץ אין נראה בעיני. וזאת שנית אביי היה מורה בבבל ובל ידע לשון יונית והיאך משתמש בה. אבל נ"ל שהוא מל"פ כשרשמנו שטעמו צעקה וקול שואן וידוע שמין חגב אחד נקרא בעבור זה Schnarr-heuschrecke שנשא קול צעקה והמית יללה. ובאמת זחל (زحل) נקרא בל"ע קול אנחה ויללה. וזחל מין חגב הוא עיי' ערכו. וגם אסירק آزيراك טעמו בל"פ קול שואן וצעקה ואפשר שהיא תיבה שלנו באותיות הפוכות].

אִסְקְרִיטָאִין (בל"פ سقراق، سغراق Krug mit einer Giessröhre) דדהב תרג' צנתרות הזהב (זכריה ד', י"ב). [אחי"ה לפנינו אי' אסקריטון ונ"ל שהוא ט"ס תחת אסקריכון והוא ממש ל"פ הרשומה וטעמה כמו צנתרות של מקרא].

אִסְקְרִיטִין (בל"פ شكرينه Marzepan, Zuckergebäcke) וחלת המסרת בפ"ק דחלה (פ"א, מ"ד) ובפ' כל שעה בגמ' דואלי' דברים (פסחי' ל"ז, קי"ט:) תרג' כצפיחת בדבש (שמות ט"ז, ל"א) כאסקריטון בדבש ואמר כי בלע"ז שמם קרוסטולי [בל"ר crustulum, kleines Backwerk, Zuckerbrod]. (א"ב בל"י אסכריטין [ἐσχαρίτης auf dem Rost gebackenes Brod] מין חלה נאפה עם [צ"ל על] גחלים או במחבת בלי שמן). [אחי"ה ולי נראה שהיא מל"פ שטעמה חליטין דקין משוקר וזה מה שאמרינן בירו' חלה פ"א הל"ג דנ"ז ע"ד האיסקריטין חליטה דשוק וחלת משרת חליטין דמוי. ונ"ל שקו העליון חסר וכצ"ל חליטה דשוקי' ר"ל דשוקר. ובמכילת' ט"ז, ל"א פי' כצפיחית ג"כ כעין אסקריטי. ובפסחי' שם נסתפק אם מעשה חמה או מעשה אלפס וזה ג"כ שלא כדעת ר"ב. אבל לפי פירושינו ניחא. וכן טעם מלת רומי' שציין רבינו ופירושו חלת שוקר או רקיק דבש וזה טעם המלה פרסי' סקרינה شكرينه ואולי כצ"ל ג"כ במקום אסקריטין, וט' נשתבש' מאותיות נו וצ"ל אַסְקְרִינִין].

*אַסְקוּרְטִיָא (בל"ר scorteum בל"י האמצעי' σκουρτζία aus, von Leder Verfertigtes) נדרי' נ"ה: מאי אסקורטיה אמ' רבה בב"ח כיתונא

---

[1]) בספרו תולדות החיות צד רצ"ז.

דצלא עיי׳ ע׳ סקורטיא לגי׳ עי׳ דפ״ר. פי׳ בל״י ורומי׳ מן עור מעובד.

☞ אֶסְקְרֶטוּרֵי (secretarius ובל״י האמצ׳ σεκρετάριος Geheimschreiber) ירו׳ דכתוב׳ פ׳ הנושא את האשה (פי״ב הל״ג דל״ה:) אליחרף ואחיה (מלכי׳ א׳ ד׳ ג׳) תרי אסקריטורי דשלמה פי׳ סקרטרי בל״ר סופרי סוד. [אחי״ה ובבבלי סוכ׳ נ״ג. כתוב בתמורתו סופרים דשלמה ואולי י״ל ג״כ שהמלה ט״ס תחת אסקרבטורי פי׳ בל״ר scriptores סופרים ובירו׳ כלאי׳ פ״ט הל״ו דל״ב ע״ג אי׳ איסקבטירי וצ״ל איסקרבטיריי].

אִסְקַרְיָא (בל״ס אסקריא תורן של ספינה וכ״ה בל״י ἱστοκεραία=κεραία Segelstange) תלה נפשיה באסקריאה בר״ג דסדר תעניות (כ״א.) ובפ׳ איזהו נשך בגמ׳ דשמין פרה (ב״מ ס״ט:) ספינה לעשות לה אסקריא. (בית הכנוי בספינה ובאסקריא בכל הבתים פי״ב בנגעים (מ״א.) ס״א בספינה ובאסדה). [אחי״ה שמתי הך ציון בין שני עגולים שאין כאן מקומו וצריך להציג לו מקום בע׳ אסקדיא שכצ״ל כשהוכחנו בע׳ אַסִיד וכן גרס רה״ג בסד״ט צד כ״ז והמלה כמו אכסדיא עיי׳ ערכו]. אדאתא אילפא אימלך ר׳ יוחנן תלה נפשיה באסקריא דמכותא (כתובות ס״ט:). [אחי״ה עיי״ע אילפא וע׳ מכותא ולפנינו בש״ס איתא באיסקליא דמכותא. וצ״ל כגירס׳ רבינו והוא לפי גי׳ דפ״ר וכ״י ו״ו ובדפוסי׳ אי׳ דמטתא וצ״ל דמכותא. וכ״ה בתוספ׳ נזיר נ״ה, ד״ה ואי. וילק׳ ראה רמז תתצ״ר נסמן רק תעני׳ הנ״ל. ורש״י לתעני׳ ד״ה תלא כתב ״מ כ ס ה וילון״ ובכל הדפוסי׳ הישנים אי׳ מכותא וילון והיא הגי׳ האמיתית שהיתה לפני רש״י באסקריא דמכותא כמו שהוא בכתובו׳ והוא דבר בפ״ע ובד׳ פפד״מ שלא ידעו מה הוא שבשו והגיהו מכסה עיי׳ ד״ס תעני׳ דנ״ט. ולא רמז על ע׳ שלנו ואולי מטעם שבדפוסי׳ חדשי׳ חסר ציון של כתובו׳ ובאמת שייך לציון של ראשון וכצ״ל תלה נפשיה באיסקריאה בר״ג דס״ת (כ״א.) אדאתא אילפא אימלך ר״י תלה נפשיה באסקריא דמכותא]. ובס׳ פ׳ כהן גדול ונזיר (נזיר נ״ה.) בקרון ובספינה ובאיסקריא. ובר״ג דהמוכר את הספינה (ב״ב ע״ג.) תורן אסקריא. וכן הוא אומר (יחזק׳ כ״ז, ה׳) ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך. (א״ב אסקריא באות דל״ת [הוא כמו] אסכדיא פי׳ רפסודות אבל אסקריא באות רי״ש הוא תורן). [אחי״ה עיי׳ רש״י ליחזק׳ שם: תורן הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש שקורין בוייל״א בלע״ז [voile] ובו נקבים וכ׳ נכנס ויוצא בו מש״ט בלע״ז [Mastbaum, mât] ובנזי׳ ט״ס פוש״ט; ובנכון ברשב״ם לב״ב שם: אסקריא: משט [צ״ל מש״ט] שפורשין עליו את הוילון בראש הספינה. ובתוספ׳ נזי׳ שם: ובאיסקריא גוט״א בלע״ז מש ו״ט הספינה וכ׳ משובש הוא וצ״ל תחת גוט״א: רומא והוא כמו ריימ״ש של רש״י כתובו׳ פ״ה, ד״ה ממלח והוא בלאי״ט remo ובל״צ Ruder=rame וכ״ה ברש״י יחזק׳ כ״ז, ו׳].

* אִסְקְרַנְדָה ([צ״ל אִסְקְנְדַּרָה] בל״פ اسكدار Courier, Bote וממנו נאצל אִיזְגְדָא בל״ס וארמי פי׳ שליח) בפ״ק דע״ז ירו׳ הל״ד דל״ט ע״ד ר״ש בן יוחנן שלח שאל לר״ש בן יוצַדק לית את בדיק אהן דירידה דצור מהו א״ל אין יהב תרתין ליטרא דפילפלין לאיסקרנדה עאל ואשכח כתיב תמן אנא דיקלטיאנוס מלכא שכנית אהן ירידה דצור לגדיה דארקלים אחי תמניא יומין. והגאון שי״ר בע״מ דקס״ב ודר״ל הרחיב דבורו בענין זה ושיער שטעם המלה הורה אסקרנדה היא בל״י ἐσχάριον כירה קטנה ופי׳ המאמר הוא רשב״י שלח לשאול לו על יריד של צור אם יש בו חשש ע״ז היינו אם נוסד היריד לשם איזה נעבד והשיבו הן יש שם חשש ע״ז ולכן נתן ב׳ ליטרין פלפלין שקנה משם לכירה קטנה של אש לשרוף אותם. ובע׳ ארקלים הטיף הגאון מלתו ששם העצם הזה הוא Heraclius וכיון על Heraclius Maximianus שהיה רֵעַ לקיסר דיוקליטיאנוס להיות גם הוא עמו לקיסר וזה מה שכתב ארקלים אָחִי. ופי׳ של הגאון מופרך מכמה טעמים: א) שקשה להלמו שר״ש לקח בקנין ב׳ ליטרין דפילפלין מיריד של צור שרחוקה מא״י; ב) ששאל ר״ש אם יש חשש ע״ז ביריד של צור ור״ש בן יוצדק משיב אין, אין הטעם שבודאי יש חשש ע״ז שא״כ מאיזה סיבה הלך לצור לבדוק אחריה אם מתחלה ידע ששם ע״ז; ג) שעיקר שאלת רשב״י היה אם יוכל לבדוק ועל זה השיב אין כלו׳ הֵן יש לאל ידי; ומכל הטעמים הללו נלפ״ד לפרש המלה אסקרנדה באותיות הפוכות אסקנדרה שהיא בל״פ שליח ואות נ׳ הוספה ובל״ס וארמי נשמט הן, ותמורתו איזגדא (עיי׳ ערכו). ושיעור המאמר כך הוא רשב״י שאל יש בידך לבדוק יריד של צור? והשיב הן כלו׳ יכול אני לבדוק. ונתן ר״ש בן יוצדק תרי ליטרין דפלפלין לאסקרנדה: לשליח בשכר הליכה. והשליח עלה לצור ומצא שם כותֶבֶת Jnschrift רשומה בה שקיסר דיוקלטיאנוס יסד יריד של צור. ועל ידי כותבת שמצא שם השליח הוברר הדבר ששם יש ע״ז, ומה ע״ז היה שם? דע שארקלים הוא גבור אלוהי של יונים שנקרא

Ἡρακλῆς Heracles, ונעבד בימים קדמונים במצרים ובפעניציען ובפרט בארץ יון, ועל שם זה נקרא ארקלים אַחִי=Ἡρακλῆς ἀχαιός archivischer כלו׳ ארקלים היוני. griech. Heracles = ובעבור שהיה אליל של התגרים והרוכלים עבדוהו הפעניציים עם של רוכלים. ועיקר וראשית ממלכתו היתה בעיר גדית Gades Γαδῆς ושם היה היכלו. ולפי מעשיות פענצים של קלודיאוס יוליאוס היה ארקלים מיסד ובונה של איגדית. וכן נמצאו במטבעות שיחסו לקיסר אדריינוס צורת ארקלים עם רשימה אֶרק. גדית [HERC. GADIT = Herculi Gaditano], ומעתה נבין הכותבת: לגדיה דארקלים אחי כלו׳ לכבוד ארקלים היוני של גדית כלו׳ לכבוד הערקלים היוני של אי גדית. ועוד י״ל שמלת אחי הוא אָחִי ממש שכן נקרא ארקלים אח וֵרע של עוברים ושבים שמגין עליהם וכן כתב הראטיאוס.[2] ויחוס זה נאה ויאה לו שמגין על עוברים ובאים לירִיד צור. ועוד י״ל שאחי הוא בל״י ἀχαία Hirscheber פי׳ הזיר יער ויחוס הוא לארקלים על שם שהרג חזיר יער וזה אחד מי״ב מעשיו הנפלאים. וזה האחרון חביב ובאמת ספר מקרביאוס (סאטורנ. ג׳, י״א) שהביאו לכבוד ארקלים של צור חזירי יער לקרבן! ומעתה נבין מדוע הציב יד וזכרון הקיסר דיוקליטיאנוס בפרט לאליל ארקלים, שגם הקיסר הזה היה כידוע מספרי הרומיים אוהב לצוד חזירי יער והיה באומנות זו ציד גבור (ולדעת רז״ל היה רועה חזירין עיי׳ בב״ר פס״ג וירו׳ ספ״ג של תרומה דמ״ו ע״ג עיי״ע ארגנטין). וגם זאת תסופר לנו שאהב לצוד חזירי יער בעבור שע״י קסמים נתנבאה לדיוקליטיאנוס שלא יגיע לכסא של מלוכה עד שיהרג חזיר יער אחד. ולא ארכו הימים וישלח ברקים וילכו והמיתו את הקיסר קארוס בשנת רפ״ד למספרם ובנו נומעריאנוס חשב להנשא על כסא המלוכה ויהי היום והרגו חמיו אררינאנוס אפער Aper שזמם לישב תחתיו על הכסא וכאשר ראה זאת דיקליטיאנוס שר צבא של רומיים שהיה מקדם עבד משוחרר זכר ברמיוניו ושרעפי לבו שבהרגו חזיר יער יעלה למלוכה וישנס את מתניו והרג את אפער שטעמו בל״ר חזיר יער ובאמת לא נבצר ממנו כל אשר זמם לעשות. ואחר ששלח ידו נגד אפער גדלו בעלי מלחמה את דיוקליטיאנוס וינשאוהו ושמו את כסאו מעל כל השרים אשר אתו וימליכוהו תחת קיסר קארוס. ונ״ל שמטעם זכר עולם יסד דיוקליטיאנוס יריד של צור וצוה לרשום כותבת הנ״ל לכבוד ארקלים שגם הוא הרג חזיר יער ואולי ע״ז כיון במלת אָחִי. ודו״ק.

אֲסוּרִיתָא [3] (פי׳ מאסרתא בל״ס כריכה וחבילה Bündel מפעל אָסַר ובל״ע اصر) דהרדלא בגמ׳ דאין מוליכין בביצה (י״ב: י״ג.), [אחי״ה וכן בחולי׳ נ״א: אסורייתא חיישינן פירש״י חבילות של קנים. עירובי׳ כ״ח: אסורייתא דאיכרי עיי״ע אזל ב׳. שבת קי״ב: תרתי איסרי פירש״י שני חבלים]. (א״ב פי׳ חבילות אסורות).

1 אָסַר (Verband anlegen) אסר והתיר בגמ׳ דמעשה בהשוכר את הפועלין [4] (כ״מ פ״ו:) [ובדפוסי הע׳ אי׳ איסור והתר וט״ס הוא וצ״ל אסר והתיר וכן הוא בב״מ שם אולם כתוב שם אסר ושרי ועיי׳ רש״י בראשי׳ י״ח, ב׳ דהוי שרי ואסר ומקורו בב״מ הנ״ל ונעלם מהחכם ר׳ אברהם בערלינער שצ״ל אסר ושרי. ועיי״ע אמר ג׳].

* 2 אָסַר (מל״מ אָסַר binden übtg. verbieten) שבת פ״א: אסרתה לארבא פי׳ קשרה הספינה ע״י כישוף. ויק״ר רפכ״ג אלולא שאסר הקב״ה עצמי בשבועה וכו׳. והיפך מן התיר עיי׳ עירו׳ פ״ח מ״ה, מ״ה אוסר עליו. חולי׳ מ׳. אסרה. שם: אין אדם אוסר. שם ק״ט: כל דאסר לן רחמנא שרא לן כותיה. ויק״ר פכ״ב דרש ה׳ מתיר אסורים (תהלים קמ״ו, ז׳) מה שאסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה וכו׳. ירו׳ מגיל׳ פ״א ד״ע ע״ג מה בא לאסור. ושם: לוסר לפניו. ע״ז ל״ז: יוסף אָסְרָא מיבעי ליה. נפעל: נאסר חולי׳ ק״י: אתפעל: יבמו׳ ל״ג. קא מיתסר במלאכה. חולי׳ ק״א. מהאי שעתא ליתסר. ושם קט״ו. מעשה שבת ליתסרו. בינוני פעול אָסוּר ברכו׳ כ״ח: חולי׳ צ״ח. וכן אָסִיר שם קי״א. ושם: קי״ב.

אַסַר (שם הפרטי ונדרש מן אַסִיר בל״ס ובל״מ נחבש Gefangener) בפ׳ אחד דיני ממונות בגמ׳ דואילו הייתם יודעים (סנהד׳ ל״ז:) ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו (ד״ה א׳ ג׳, י״ז) אסיר שעברתו אמו בבית האסורין שאלתיאל ששתלו אל שלא כדרך הנשתלין גמירי דאין אשה מתעברת מעומד והיא מתעברת מעומד. דבר אחר [שאלתיאל] שנשאל אל באלתו. [אחי״ה בסנה׳ אי׳ שנשאל

---

[1]) ואלה הם דברו Ἀρχαλεὺς υἱὸς Φοινικῆς κτίσας πόλιν Γαδὲν. [2]) סאטירו ב׳ ו׳ — י׳. [3]) בדפ״ר בט״ס אסורידא. אבל בשרפ״ע בתהילת הע׳ אסר. [4]) בכ״י אי׳ כאן עוד ציון בזה״ל בגמ׳ מעשה בפ׳ המוכר את הספינה ובלי ספק נשתבש מציון הראשון.

על אלתו אל ועיי' ויק"ר פ"י פי"ט ושהש"ר ח', ו'] זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו. ולמה נשאל אל באלתו ומחל לו על כל עונותיו מפור' בויק"ר בס"פ זאת תהיה [פי"ט. כ"ה כ"י וע' דפ"ר ובדפוסי' החדשים חסר מאמר זרובבל וכ'].

אִסָּר (=אִיסּוּר=Verbot; אִיסּוּר כּוֹלֵל Collectiv-verbot, Erlaubtes u. Unerl. zus. fassend אִיסּוּר מוֹסִיף ein vermehrendes Verbot, das relativ Unerl. zum absolut Unerl. verwandelnd איסור עולם perennirendes Verbot איסור בבת אחת (ein zusammeneintreffendes Verbot איסור כולל בפ' אלו הן הלוקין בגמ' דיש חורש (מכות כ"ב) ובפ' ג' בשבועות בגמ' דשבועה שלא אוכל ואכל אוכלין (כ"ג: כ"ד. ושם:), ובפ' י' יוחסין בגמ' כהן שנשא חללה (קידושי' ע"ז:) איסור מוסיף אית ליה. ובפ' ד' אחין (יבמו' ל"ג. ושם:) בגמ' שני אחין איסור כולל ואיסור בת אחת. ובכריתו' בפ' אמרו לו אכלת חלב בגמ' יש בא ביאה אחת (כרית' י"ד:). ובר"ג דשלשה מינין אסורין בנזיר (ל"ז.) מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה מנזיר מה נזיר שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסר הנאה ויש היתר לאיסורו נתנה בו תורה טעם כעיקר. ובר"ג דואלו עוברין בפסח (מ"ד:) פי' „[ומה] נזיר שאין איסורו איסור עולם אלא עד מלאת ימי נזרו בלבד ואין איסורו איסר הנאה ולא התנה עליו אלא עד שתיתו בלבד דהא תנן מערבין לנזירביין ויש היתר לאיסורו שאפי' זה היין בעצמו שנאסר לו בשתייה עכשיו אחר מלאת ימי נזרו מותר הוא ביין עצמו שנא' (במדב' ו', כ') ואחר ישתה הנזיר יין עשה בו משרת ענבים שאין בו אלא טעם יין כענבים עצמן כלאים שאיסורן איסר עולם שנא' (ויק' י"ט, י"ט) את חקותי תשמרו חוקים שחקקתי לכם כבר תשמרם באיסורן לעולם. פ"א כלאי הכרם שאיסורן איסר עולם שלעולם אסור לזרוע כלאים ואיסורן איסר הנאה דכתי' (דברי' כ"ב, ט') פן תקדש המלאה [הזרע] דרשינן ליה (קידושי' נ"ו: חולי' קט"ו.) פן תקדש תוקד אש ואין היתר לאיסורו לעולם דלשרפה הוא הולך [אינו דין שהיא בו טעם כעיקר] והוא הדין לערלה בשתים שאיסורו איסור הנאה [שנא' (ויק' י"ט, כ"ג) ערלים לא יאכל ודרשינן ביה (פסחי' כ"ב: קידושי' שם, ב"ק ק"א.) אחד איסור הנאה ואחד איסור אכילה] ואין היתר זה האילן (כ ו ל ו. ט"ס וצ"ל כמו שאי' בפי' ר"ח) ב א ל ו שני ערלה כלל לא בו ולא בפירותיו כלל אבל לאחרי כן מותרין הפירות והאילן." [אחי"ה כ"ה בפי' של ר"ח לפסחי' דף

ע"ד וע"ה וכן תקנתי אבל שם ג"כ יש לתקן לפי ערך שלנו לדוגמא מן פ"א עד ואיסורן איסר חסר והמו"ל לא הרגיש בזה ועוד שנית אחר הוא הדין הציג נקודים ולא השגיח בע' שלנו שממנו יוכל לתקן המעות ולהשלים מלת ל ע ר ל ה שנשמטה בדפוס] —. אסרי לגפן עירה (בראשי' מ"ט, י"א) אין לך כל גפן וגפן שבא"י שאינה צריכה עיר אחת לבצרה. [ולשרקה בני אתנו] אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו עושה פרי משאו שני בני אתונות וכ' בסוף כתובות (קי"א:).

* 1 אִיסּוּר (1 Anfügung, Anhängsel 2 Verbot) סוכ' מ"ה: איסור לחג באכילה ושתיה פי' לשון קישור ופירש"י אסור: אגודה. וכן בל"ס אסורא לשון קישור ועוד טעמו מה שאוסר על עצמו ובזה הענין יכמו' כ'. איסור ערוה. ושם איסור מצוה ואיסור קדושה. חולי' ק"א. איסור חל על איסור . . איסור חמור . . איסור קל. שבועי' כ"ד. ושם: איסור הבא מאיליו . . איסור הבא ע"י עצמו. חולי' קט"ו: איסור אכיל' איסור הנאה איסור בישול. שם צ"ח. כל איסורין שבתורה בס'. ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ב דברי תורה יש בהן איסור ויש בהן היתר. ירו' מגיל' פ"א דע"א. שבת אין לה היתר אחר איסורה אף יהכ"פ אין לו היתר אחר איסורו. ב"ר פפ"ב איסור במות.

* 2 אִיסּוּר (Gefesselter) שמ"ר פ"ל בעט בפילקי [Gefängniss φυλακή] והוציא איסורין. וכן שם הוציא אִסָּרִין (עיי"ע בריון) וטעמו כמו אֲסוּרִין ובלש' משנ' קורות . . של אֲסִירִין. כלי' י"ב, א'. והשם אֲסִירָה Gefängniss ב"ר פצ"ב אין כולן באסירה. פי' בית האסורים.

* 3 אִיסּוּר (N. P. eines Mannes) בע"ז ע'. ב"ב קמ"ט. איסור גיורא פי' שם אדם והוא בעל בת שמואל שנשבית לבין הגוים ונולד ממנו ר' מרי ואותו גוי הנקרא איסור נתגייר אחרי כן.

* אֲסוּרִין (Bänder, Bündel?) ירו' ב"ב רפ"ד דו"ד ע"ג מכר את היקבין ואת האסורין. ונראה שט"ס תחת הנסרין וכ"ה בבבלי ב"ב ס"ז: עיי"ע יקב וע' נסר ב'. ורשב"ם גורס ג"כ י צ ר י ם.

* אֲסָרָה (das Binden Anspannen,) ב"ר פנ"ה תבא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה (עיי' בראשי' מ"ו כ"ט. ושמו' י"ד, ו').

* אִיסּוּרָא, אִסּוּרָא (Verbot, Verbotenes, Unzucht) חולי' ט'. צ"ח. ק"א: ב"ב צ"ב: כי אזלינן בתר רובא באיסורא בממונא לא. שבת ס':

בבלאי שרי אִיסוּרֵי. נדה כ"ד: הלכתא כרב באסורי, ובהשאילה זנות ע"ז י"ח. עבדה איסורא. שם: איתעביד בה איסורא. גיטי' ל"ח. הוו קא מעבדי בה אינשי איסורא.

* אִיסְרָא [צ"ל אִיסְדָּא] (כל"פ הישנה yazata ובל"פ החדש' ایزد מלאך Engel, ומן הקבוץ ایزدان נגזר בל' הונגרי isten פי' אלהים) כ"י יומא ע"ז. דוביאל איסרא דפרסי כ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס ק"כ. ולפנינו אי' דוביאל שרא דפרסאי. ובפסחי' קי"א: איסרא דמזוני נקיד שמיה איסרא דעניותא נבל שמיה. ופירש"י איסרא מלאך ועל נקיד פי' לש' מנקר חצירו, ורשב"ם: לש' נקיות. ועל נבל פי' רשב"ם ליכלוך. ובחולי' ק"ה: אי' שרא דעניותא וכ' ופירש"י שר הממונה על העניות. ובכ"י חולי' אי' שדא. וכ"ה בכ"י פסחי' הנ"ל עיי' ד"ס שם קע"א: ושם אי' שרא דמזוני בקור [צ"ל נקור] שמיה ובקור [ונקור] קרו ליה דעניותא נביל שמיה ונביל קרו ליה. ובכ"י ב' וילק' כ"י אי' שידא ובכ"י ב' ובילק' כ"י וברשב"ם כ"י אי' נקיר. ולע"נ לקיים הגירסא של דפוס נקיד ותחת נביל של כ"י נ"ל לתקן נכיד ודע שמלאך הממונה על נקיות ועל המתנות נקרא אצל פרסיים [1]) اناهيد, ناهيد Anâhita, Nahîd ושד הממונה על אנשים כפויי טובה ושוכחין המתנות נקרא אצל פרסיים [2]) ناكايت Nâoghaithya, Bund. Nâkâit = ולפי זה מלאך הממונה על אנשים שראוים למתנות נקרא נקיד = ناهيد ומלאך שממונה על אנשים שבלתי ראויים לטוב ומתנות נקרא נכיד = ناكايت ולשון נופל על לשון היא. ומעתה נוכל לתקן תחת איסרא מלה איסדא [3]) שטעמו בל"פ מלאך. ושיעורו מלאך של מזונות ר"ל מתנות וטובות נקרא נקיד ומלאך של עניות והיא מניעת מתנות נקרא נכיד. ועי' ע' נכל ג' נקד ב'. סר ה' שגרס שרא, ונקיד.

אִסָּר (= אִיסָר בל"ם אסר ובל"י ἀσσάριον, ונגזר מל"ר as מטבע רומי, ומנחושת היה römische Kupfermünze) בריש משנת קידושין (ב'.) פרוטה שאמרו א' מח' באיסר האיטלקי [ἀσσάριον ἰταλικόν das italische Ass =. נמצא עוד איסר (איסור) האיטלקי בב"מ פ"ד, מ"ה; עדיות פ"ד, מ"ז; בכורו' פ"ד, מ"ה; ערכי' פ"ח, מ"א; מקואו' פ"ט, מ"ה; חולי' פ"ג, מ"ב; תוספתא מ"ש פ"ג ופ"ד; תוספת' כ"ב פ"ה כתובו' ע"ה. ירו' כתובו' דל"א ע"ג; ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד; ספרי כי תצא סי' רצ"ה].

ובפ' איזהו נשך בגמ' דכיצד לקח הימנו חטים (ב"מ ס"ב:) דלאו כאיסרו בא לידו [דמי]. פי' בשעה שאמר הלוה למלוה יש לי חטין שאתן לך במה יקנם המלוה אותה העת לא נתן ללוה איסר שיאמר מעותי קנו לי והחטים לא משך לפיכך לא קנה —. עד שיראה איסר שכנגד לבו בגמ' דרבן גמליאל בתפלת השחר (ברכו' כ"ח: ושם אי' כ"ד י שיראה וכ' וכן לי' בכ"י מ' ופ' עיי' ד"ס ע"ד: וכגי' רבינו אי' ברי"ף ורא"ש בספ"ה בברכו' וכן נראה מפירושו של רה"ג עיי' לקמן). פי' כשכופף אדם מתקפל טבורו בתוך מעיו ונראה הסחוס והוא ציפור נפש שבשילהי החזה באמצעיתו בולט והוא כשיעור איסר ויש מפרשין עד שיכוף קומתו ויראה איסר מוטל בארץ כנגד לבו מפני שהאיסר מטבע קטן ואם לא ישוח ויעיין אין מביטו בארץ בעת שהוא מכוון ומוטל כנגד לבו. (א"ב פי' בל"י מין מטבע רומית של נחושת והיה כפל המטבע הנקראת בל"ר דיפונדיון [dupondium] וחכמינו קראוה פונדיון). [אחי"ה ושני איסרין היו חד פונדיון עיי' מ"ש פ"ה, מ"ח, תוספתא מ"ש פ"ד. ירו' מ"ש פ"ד דנ"ה: קידושי' י"ב, ירו' קידושי' דנ"ח ע"ד, ומשם נראה ג"כ שהאיסר אחד מכ"ד בדינר כסף —. ובענין מאמר של ברכות עד שיראה וכ' נ"ל שמלת איסר אינה מלה שלנו כלומ' מטבע אבל היא ל"ע اطل = ايطل der weiche Theil des Leibes unter dem Brustknorpel hypochondria והוא מקום מישופע של צלעות אשר בו דבוק הסחוס Knorpel והוא צפור נפש שבשילהי החזה ומלת צפור (עיי' צפור א') נ"ל ג"כ ל"ע صفار Rippenknorpel סחוס של צלעי החזה. ושיעור המאמר המתפלל צריך שיכרע עד שיֵרָאֶה איסר והוא איסל (ל' ור' מתחלפות) כלומר סחוס תחת הצלע כנגד הלב. ושני פירושים של רבינו נובעים מפירושי של רה"ג ובאו בר"ן לברכו' ספ"ה וז"ל: ורה"ג ז"ל פי' שצריך שישחה כ"כ שאם היה איסר עומד בקרקע כנגד לבו שהשוחה עצמו יראה אותו. ועוד פי' שישחה כ"כ עד שהטיבור שעומד כנגד לבו יעשה גומא ויראה כמו איסר שכן הוא בשעה שאדם שוחה שהטיבור נכנס כלפי פנים ונעשה גומא קטנה כמו איסר שהוא קטן עכ"ל. וזה האחרון ראשון לפירושו של רבינו ופירוש שני של רבינו ראשון לפי' רה"ג וכ"ה באשר"י ספ"ה בברכות. ועיי' עוד תוספות הרא"ש בספ' ברכה משלשת צד י"ח].

---

[1]) עיי' העתקת אפיסטא מהח' שפיעגעל ח"ג בהקדמה צד י"ח, וקדמוניות פרסיות ח"ב צד נ"ד. [2]) ושם צד קכ"ט וספרי על המלאכים ושדים צד ס. [3]) עיי' מהרי"ף בס"ע של מהרז"ף הכ"א, רנ"ח.

* אִיסָּר (אִסָּר, בל"מ Enthaltungsgelübde, Angelo-bung) ירו' נדרי' רפ"א דל"ו ע"ג אי זהו איסר ככר זה עלי כיום שמת בו אבא עיי' בבלי שבועו' כ'. ושם איסור זו שבועה. ושם בבבלי איסור איסר. ושם בירו' ובירו' נזיר רפ"א דנ"א. אין לוקין על האיסרות, ובירו' יבמו' פי"ג די"ג ע"ד אי' בט"ס על האסורות וצ"ל האיסרות. ובירו' נדרי' שם רע"ד אי' על האיסרין.

* אִסַרְדִיוֹט, אִסְרַטְיוֹט (בל"י στρατιώτης Soldat (Kriegsbefehlshaber קהל"ר פ' שלח בהדי אסרדיוט חד. שם: שמע ההוא אסרדיוט וכ'. ירו' פסחי' ספ"ח דל"ו: איסרטיוטות היו שומרין צירין בירושלם (עיי"ע איסטרטיא). במ"ר פ"ז כלים ובסטיא לאיסרטיוטות עיי' גי' ר"ב בע' בסטיה. ופי' אסרטיוט כמו איסטרטיוט וט' מובלעת עיי' ערכו לעיל ועיי' עוד ע' סרדיוט. — בירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג זבנין חד כרי דחיטין מאילין דאיסרטוס ט"ס וצ"ל דאיסטרטוס.

אִסְרַט (והוא כמו אסטרט עיי"ע או ל"ע صراط Weg דרך) בס"ג דפ"ק דעירו' (י"ז: עיי' נוסחאות שונות בע' אסטרט) המוציא מת מוטל באסרטיא [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ובדפ"ר] מפנהו לימין אסרטא או לשמאלה וכן בס"ג דמרוב' (ב"ק פ"א:). הזורק מן הים לאסראט [כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו אסרטאא וצ"ל אסראטא וכן בל"ע כשרשמנו] בגמ' (דחיילות) [צ"ל דחולית] תכור בפ' הזורק (שבת ק'.), ובילמד' בר' קדושים תהיו (בתנחו' ליי) ואם מהלך את עמי באסרטא בסיליקי [Königstsrasse] הריני עמך ומשמרך. פי' אסרטא כמו אסטרט של מעלה. [אחי"ה ושם בפי' אמר רבינו שמלת סראט ל"ע היא עיי' שם לפי גי' כ"י. וכן נמצאה המלה ירו' שקלי' פ"ג ד"נ ע"ג אשתכח באסרטא דגופתא (ובבבלי אי' בט"ס באיסרקא דגרפתה) ושם: איסרטיא גדולה. תוספתא ב"מ רפ"ב באסרטיא ובפלטיא גדולה. ובתוספת' שבת רפי"א זרק מן האסרטא לדיר. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. היה מתפלל באסרטיא. ירו' תעני' פ"א דס"ד: הוות בכייה בגו איסרטא. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: הוה מהלך באיסרטא. ירו' ב"ב ספ"ח דט"ז רע"ג אינה היא איסרטה. ובירו' גיטי' פ"ז דמ"ח ע"ד בט"ס אינה איסרתה. ירו' תעני' פ"ד דס"ח. הוינא עקים אסרטין, ובירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ד אסרטן. ויש מן הציונים האלה בע' אסטרט לראיה שפעמים אות ט' נבלעת. ועיי"ע הבא]. (א"ב תרג' ארחות תימא (איוב ו', י"ט) אסרטא תימא).

אִיסְרַטְיָא ט"ס תחת איסטרטיא עיי' שם לעיל. וכן במד' תהלים סוף מזמ' צ"ב נכתב באיסרטיא של מעלה פי' בתוך חבורה וט' נבלעת עיי"ע הבא אח"ז.

אִסְרַטְיוֹן (כמו אסטרטיא בל"י στρατία Schaar או מל"ע صرة Schaar גדוד וחבורה) בב"ר פפ"ח (ס"ז) ויהי אחרי הדברים: הן אדוני אמר מתירא אני מאדוני אמרה אהרגהו א"ל לא דיי שאֻמָּנה באסרטיון [לפנינו בב"ר באסרטין] של נואפין אלא שאמנה באסרטיון של רוצחין, פי' חבורה לפי הענין. (א"ב פי' בל"ר כתב קיים). [אחי"ה והדין עם רבינו שאות ט' נבלעת והמלה כמו אסטרטיון או ל"ע כשהוכחנו. ור"ב כיון על מלה רומית assertum = Bestätigung; ורימ"ז בט"ר ח"א קע"א סבר שהוא exercitus ובלתי נכון הוא.

* אסרטיגי ט"ס תחת אסטרטיגי עי"ש.

* איסרטום עיי"ע אסרדיוט.

* אסרטליטיה עיי"ע אסטרטילוס.

* איסרקה, אסרתה עיי"ע אסרט.

אָסִיתָא (בל"ס אסיתא פי' מכתשת Mörser ובהשאילה כף הירך mörserartiger (Knochen, Pfanne חסירתא בפ' המוציא יין בראש (שבת ע"ז: כ"ה לפנינו ובכ"י ל"ד, ו"ו, אבל בכ"י ב"ר ובכ"י שבת מ' ובכ"י א"פ ובילקוט כ"י אי' חסידתא ושתי נוסחאות מונחו' לפני רבינו עיי' בסוף הע' ועיי' ד"ס פ"ב:) ובגמ' דנגר בהמוציא תפילין (ועירו' ק"ב.) ההיא דאסיתא דהוה בי מר שמואל דהות מחזקה ארדבה [כ"ה גי' ישרה כנראה מע' ארדב אבל בדפוסי הערוך בכאן אדרבה ובדפ' פיז', ווינ' כ"י ב"ר אדרגא ובכ"י ו"ו ול"ד אדרבא וכ"ה בדפ' שונצ' בעירו' ובריף כ"י אבל ברי"ף כ"י בשבת אי' לנכון ארדבא עיי' ד"ס עירו' ר"א] והוו שקלי בה בי עשרה ושדו לה אדשא אמרו הרי תורת כלי עליה [לפנינו בעיר' אי' שרה מר שמואל למשדייה אדשא אמר תורת כלי עליו. ובכ"י א"פ אדריבא דהוו שקלי ליה בי עשרה ושרה למשדייה אדשא ואמר וכ' וכ"ה בבה"ג וברי"ף ובראש, עיי' ד"ס שם], ובפ' אלו מגלחין (מ"ק כ"ב:) נשיאה שכיב א"ל רב חסדא לרב נחמן בר אמי (לפנינו לרב נחמן בר רבא) כפו ליה אסיתא בצבורא [במ"ק אי' כפו אסותא ומלת בצבור' לי' אבל אי' בכתוב'], ובפ' נערה שנתפתתה בגמ' דהאב אינו חייב במזונות בתו (כתובי מ"ט:) כפו אסיתא בצבורא וליקום עלה ולימא הכי עורבא בעי בני וההוא גברא לא בעי'

בני. ובפ' אלו טרפות בגמ' ונשתברו רוב צלעותיה (חולי' נ"ב.) אמרי התם בוכנא בלא אסיתא הכי דרב כהנא ורב אסי בוכנא ואסיתא. ובפ' בנות כותים (ובגמ' דהמשקה נדה ט"ס) [וצ"ל דהמקשה נדה] (ל"ו:) אסיתא דנחשא. פי' אסיתא חסירתא כלי שסובל המכות כחסיד הנעלב. [אחי"ה וכעין זה אמרינן בסוט' כ"ב: פרוש מדוכיא . . . דמשפע כי מדוכיא עי"ש פירש"י]. פ"א אסיתא חסירתא שחסירה מבפנים והיא מדוכה והיא מכתשת ובל' לע"ז מורטר"ו [בל"ר mortarium; בלאי"ט mortajo Mörser; וכן פירש"י לשבת ועירובי' מורטיי"ר בל"צ mortier].

אֲסִיתָא (בל"י ἀσυνέτος dumm, unverständig או ל"י ἄξεστος rauh, roh) בב"ר פי"ח (י"ז) לא טוב היות האדם לבדו: אמרין ליה תלמידוהי [רבי] שבק הדא אסיתא מינך, ובויק"ר בכי ימוך אחיך בס"פ אשרי משכיל אל דל (פל"ד). פי' מכעסת לפי הענין. [אחי"ה בב"ר אי' אנתתא ובויק"ר איתתא בישא ובילק' בראשי' רמז כ"ג כתוב רק שבקה ומחסרון ידיעת המלה הגיהו הסופרים כך ונ"ל שהיא ל"י אסינתא פי' שוטה ואות נ' נדגשת או י"ל שהיא מלה אחרת יוני' שכתבתי פי' שאינו מן היישוב ודרך ארץ. ורמ"ל סבר שהיא מל"י ἀσωτός אבל כתיבתה בתרג' אסיט עי"ע אסוט].

אֶסְתְּדִירָא (= אסתקירא בל"י ἱστοκεραία או ל"פ كشتير פי' תורן הספינה Schiffs-mastbaum) בר"ג דואלו קשרים (שבת קי"א:) קטרי דקיטרי באסתדירא [לפנינו אי' באיסטרידא ובר"ף באצטרידא ובר"ף כ"י באסתרידא אבל בכ"י שבת א"פ באיסטדירא בג' פעמים וכ"ה ברש"י בדפ' ויני' ובסיל' וברש"י דפ' שונצינו אי' כגי' הערו' איסתדירא וכ"ה העיקר והובא בספ' יראי' ובספ' התרומ' עיי' ד"ס שבת קכ"ד]. פי' אסתדירא הוא אסקריא והוא תורן שקושרין בו חבל קטן והוא קשר של קיימא שהוא כמין טבעת ואינו ניתר לעולם והחבל אחד שקושרין באותו טבעת דעיילי ביה נגרי. פי' מושכי [כ"ה בכ"י ה"ב] הקלע כשבאין להרימו על הספינה והוא קטרא דקטרין (באסתרא) [כ"ה בדפ"ר ובשאר דפוסי' חסר וצ"ל כמו בכ"י ה"ב: באסתדירא]. פי' [בדפ"ר ופיז' חסר] כך היו עושין לספינה מנקבין בה ועושין לה כמין טבעת ואינה זז משם מעולם וחבל אחד ארוך פעמים קושרו בו ופעמים מתירו ואינו של קיימא. [אחי"ה נ"ל שהמל' ל"פ פי' תורן של ספינה ואות כ' נשמט כמו במלת אדור אטלז עיי' ערכם; או י"ל שצ"ל אסתקירא ואזי ל"י הרשומה].

אִסְתַּהַר (בל"פ הישנה çtâre, בל"פ החדש' ستاره = استاره בל"י ורו' ἀστήρ, ἄστρον = Stern aster, astrum) פי' כוכב ובפרט כוכב הנוגה) תרג' אם אראה אור (איוב ל"א כ"ו) אין אחמי אסתהר פי' כמו' אסתרא). [אחי"ה וכן במגילי' י"ג. אסתר ע"ש אסתהר. וילק' לאסתר ב' ז' כוכב הנוגה [Venus ע"ש אסתהר]. ורש"י, ראב"ע ורלב"ג פי' אור באיוב: שמש אבל יגיד עליו רעו (וירח יקר הולך) שהוא כוכב והוא כוכב הנוגה שזריחת ותקופת אורו עולה על כל הכוכבים].

*אַסְתּוּמְכָא (בל"י ἀσθματικός Athembeschwerde) בע"ז כ"ט. כבר חוינו דעתינו בזה בע' אסטומכא עי"ש.

אִסְתַּוְּרָא (א) בל"י σταυρὸς Spitzpfahl, kreuz-weise über einander gelegte Sache ובהשאילה עצם היורד מן השוק עד העקב Schienbein. ב') בל"י ὀστάριόν קרסול Knöchel) עד ארעא נחית בר"ג דמצות חליצה (יבמות ק"ג.) ובגמ' דשתי פרשיות בפ' הקומץ רבה (מנחו' ל"ג.) הא דעבידא כי אסתוורא [לפנינו כי אסתוירא; ובערכי' איסתורא, יבמו' ובר"ף איסתוירא], ובגמ' דפ' האומר משקלי עלי בערכין (י"ט:) א"ר פפא האי אסתוורא עד ארעא נחית. פי' אסתוורא הוא עצם היורד מן השוק עד העקב עד ארעא נחית. ויש מפרש אסתוורא גבולא. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ובדפ"ר, ובשאר דפוסי' חסר] עד ארעא נחית ואין בו פסוק עד סוף העקב. פי' הא דעבידא כי אסתוורא כעין [דפ"ר אי' מבין!] השוק עד פיסת הרגל שחציו זקופה וחציו שכובה. באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג, י"א) תרג' באסתווריה אחרת רגלי. (א"כ פי' בל"י עץ זקוף והר כיתד ובפרט אם בראשו עץ אחר כמו לחי וקורה). [אחי"ה וגם דעתי נוטה לזה והיא המלה שרשמתי בתחלה וחיבור השוק עם הרגל יש לו דמיון לעץ זקוף ובראשו עץ אחר ארוך ברוחב ועל זה כיון רבינו בפירושו חציו זקופה וחציו שכובה. וכן פירש"י במנחו' שם בל"א וז"ל: איסתוירא: כי היכי דמקום חיבור השוק והרגל הוי השוק זקוף מלמעלה והרגל שוכב כזה ⌊ . . . ומה שפירש"י בלש' ראשון איסתוירא: היינו מקום חיבור השוק והרגל הוא ג"כ שוה עם מה שפי' רבינו בשם י"מ אסתוורא גבולא. כי גבולא ל"ע حبل וטעמו חבור וקרסול נקרא בעבור זה בלש' ער' محبل כלומ' חיבור השוק עם הרגל. ובאמת בערכי' וביבמו' פירש"י אסתוירא עם קבילא וצ"ל קביל"א בלע"ז והיא מלש' צרפ' cheville = Fussknöchel עיי' בתוספו' מנחו' שם

ד"ה הא שלועזין כן, וכן רש"י בעצמו פי' כן בחגיג' י"ג. שפי' קרסולי אסתוירא שקורין קבילי"א בלע"ז, וכ"ה בברכו' נ"ד: ד"ה בקרסליה קבילי"א בלע"ז].

אַסְתְּלַגֵינִית ([צ"ל אַסְתְּלַגֵינוֹת] [1]) מורכבת מל"פ astra חרב ודקר Dolch ומן ל"פ haêna צבא (Schaar של מלאכי חבלה ותכספית [צ"ל ותבסכות] (בל'צינד ṭbaêsha עינוי Peinigung והוא בקיבוץ עברי) של רוח רעה יושבין ושומרין לאדם מתי יעבור על אחת מאלו ויכשל בס"ג דג' שאכלו (ברכו' נ"א). [אחי"ה ושם אי' מפני. שתכספית וא"ל איסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד. ובכ"י מ' אי' מפני שאיסתלתנות של מלאכי חבלה וא"ל דוככסו' של רוח רעה מצפה ואומרת מי יתן שיבא אדם לדברים אלו וילכד. ובכ"י פ' אי' איסטגליליתא. איסטכסיסית ובמנוה"מ נר ו' כלל א' ח"א פ"ו הגי' אסתכסופית. ובע"י הראשון תספי' עיי' ד"ס ברכו' קל"ה: ובב"נ לברכו' ל': אי' קרוב לכ"י פ' מפני שאיסטגלילית של מ"ח וא"ל שאיסטגסיסית של רוח רעה. ובע' דפ"ר וכ"י גרסו אסתלגיגית ושאר דפוסי' ועה"ק אסתלגינית ושם סיים פי' כ ת. ורש"י פי' תכספית: שם חבורת שדים; אסתלגנית: שם חבורת מ"ח—והנה כבר ידעת שאמונת המלאכים ושדים מדת הפרסיים הבא להמון של יהודים וכן אמרו רבותינו בב"ר פמ"ח וירו' ר"ה פ"א הל"ד שמות המלאכים עלו עמהם מבבל. וכבר בארתי וברותי ברוחב ואריכת דברים כל הענין במאמרי על המלאכים והשדים עי"ש. ודמו ובדו הפרסיים מלבם שהשדים עוברים ושבים בחרב מלוטש ומחבל וראש של השטנים אֶשְׁמַא (עיי"ע אשמדאי) יש לו תמיד חרב מחבל בידו וכת שלו נקראת הינא haêna וזהו אסתלגינה כלו' אסתר: חרב חד וגינה וקבוץ גינות פי' כ ת. ומלת תכספית צ"ל תבסכות והוא קבוץ מיהיד תְּבַסְכָה [2]) שטעמו בל"פ מכה בלתי סרה והבלים. ואם נחוש לגי' כ"י מ' אז צריך לתקן איסתלתות [3]) של מ"ח וא"ל דוכסות כלומ' בל"ר Helfershelfer = satelites = Anführer; duces].

אֶסְתָּנָא (בל"ם פירושו רוח צפונית Nordwind. וכמו כן בל"י ἐτησίαι (βορέαι) ובל"ר Etesiae) בפ' הרואה בגמ' דעל ההרים (ברכו' נ"ט.) אימתי מתחזי רקיע בטהרתו אמר עולא בזמן דאתי מיטרא כוליה לילה ובצפרא אתי אסתנא ומגלי לשמיא. ובהלכה דהדר עם הנכרי (עירובי' ס"ה.) אמר רב נחמן אמר דבה בר אבוה צריכה הלכתא צילותא כיומא דאסתני. ובמגיל' כפ' בני העיר בגמ' ועוד אמר ר' יהודה בית הכנסת [שחרבה] (מגילי' כ"ח:) האי דקא עיילינן לבי כנשתא לאו משום מטרא אלא משום דבעיא שמעתא צילותא כיומא דאסתנא. ובפ' כל כתבי הקדש בגמ' דמצילין תיק הספר (שבת קט"ז:) אי בעית אימא דמנח אפתורה דדהבא אי נמי יומא דאסתנא. ובכתוב' כפ' האשה שנתאלמנה (כתובי' כ"ג.) עידיה בצד אסתן ותאסר. ובפ"ק דקדושין בגמ' דב"ה אומרים פרוטה (י"ב:) ובפ' יש נוחלים בגמ' האומר זה בני נאמן (ב"ב קל"ה.) לאו היינו ד"ר חנינא דאמר עידיה בצד אסתן ותיאסר. [אחי"ה הך ציון אי' רק בכ"י ושם בט"ס אי' בגמ' דהאי זה נאמן]. פי' עדים אלו בצד צפון ותיאסר [עיי' ג"כ ע' אַוְרְיָא]. פי' יומא דאסתנא יום שמנשבת בו רוח צפונית. ולארבע רוחות יש להן שמות רוח מזרחית שותא, רוח מערבית אוריא, רוח צפונית אסתנא, רוח דרומית שדיא. [אחי"ה בדפוסי הערוך בט"ס שריא וצ"ל שדיא כנראה מע' שד ג' ומגיטין ל"א: ותוספו' שם ד"ה שריא. וגם בצענדאפיסטא (ווענדידאד י', כ"ד; יאסט ארדיביהיסט י"ב) נקרא רוח צפונית vâtô daêvô כלומ' רוח שדיא Dämonen-wind ומטעם שלדעת הפרסיים מציאת השדים המשחיתים הם בצד צפון ומצפון תפתח הרעה, עיי' ספרי על המלאכים והשדים נ"ז וגם התרג' הסורי העתיק מקטב ישוד צהרים (תהלי' צ"א, ו') רוחא דשידא בטהרא. ובע' שד ג' מפורש שדיא רוח קדים וצ"ל רוח דרומית כמו בע' שלנו]. (נשיב כמו משיב). [אחי"ה מאמר קטיע הוא וחסורי מחסרא. וצ"ל כמו בספ"ג דגיטין (ל"א:) שדיא נשיב ונשיב כמו משיב]. מצפון זהב יאתה (איוב ל"ז, כ"ב) תרג' מן צפונא אסתנא ייתי. [אחי"ה זה נ"א של תרג' ועי' עוד פי' ראב"ע שם. ואשר נ"ל הוא שהתרג' הלך בעקבות האגדה ב"ב כ"ה, שכתוב שם: תזל כטל אמרתי זו רוח צפונית שמזלת את הזהב. ורש"י פי' שמחממה ומביאה שרב ורעבון בא והזהב זל עכ"ל ובמחילת כבודו נ"ל בהיפך שהרי אמרינן בגיטי' ל"א: וכ"ב שם ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבות עם כולן שאלמלא כך אין העולם מתקיים אפי'

---

[1]) ועיי' צינדאפיסטא (יַשְׁנַה ל"ו ו') ועיי' יוסטי צינדליקסי' מ"ד. שי"ב: וחיבורי על המלאכים והשדים צד ע"ג. [2]) עיי' יוסטי שם קל"ז. והלאה. [3]) ולגי' איסטגסיסית י"ל שהוא ל"י τάξις צבא והברת א ס בראש התיבה נוספת בהרבה פעמים. ובין נהזיק בגי' זו בין בגי' זו הכל עולה בקנה אחד. ובזה יצאנו ידי חובת ביאור.

ישעה אחת, וגם מברכו' נ"ט. נראה שרוח אסתנא מביא מיטרא [1]) הרי שהרוח צפונית מביא טוב ושנת זול וזה מה שאמר תזל כטל וכ' שמזלת את הזהב וכן תרגם מצפון זהב וכ'].

אִסְתַּנִיד (לדעת רבינו כמו בל"י ἀσθενής אסתנים krank, אבל לפע"ד נראה שהוא ל"פ استגن פי' אחז ולכד festhalten, ergreifen) שבקן דאסתניד בקמיתא בפ' שור שנגח בגמ' דשור של פקח (ב"ק מ'.) [ושם אי' אסתגר ובדפ' אמש', בסילי' אי' ג"כ „ויש ספרים שכתוב בהן שבקן אסתגר" אבל ברפוסים הראשוני' וכ"י לי']. פי' חליתי מזאת השאלה כ נ ו ן א ס ת נ י ם אני שהוא בל"י חולה. ו י ש ר א ל שבין היונים [כ"ה בכ"י ובזה יש להביא ראיה לדברי הגאון שי"ר בתולדות ר"נ דכ"ח הערה ט"ו; ובדפוסי' אי' י ש שהן . .] לועזים והנה אביך חולה (בראשי' מ"ח, א'.) אסתנס; ויש לועזים אַרוסטוס [אחי"ה והוא ל"י ἄῤῥωστος kränklich, וכן העתיק תרג' עקילס בראשי' שם. וכן העתיקו ע' זקנים התחלות, שמוא' ב', י"ג, ה', ו'; והשם ἀῤῥοστία,—τεία הרבה פעמים בע' זקנים לשורש חלה עיי' תרגומם לקהל' ה', י"ב, ט"ו; מלכי' א' י"ז י"ז; מלכים ב', א', ב'; תהלים מ', ג'; ד"ה ב', כ"א ט"ו, אבל בענין אסתניד (ולפי כ"י ה"ב ועה"ק גם בראש הערך הגי' אסתגים) אינו כמו אסתנית, אבל הוא ממש ל"פ כהוכחתי כלומר נאחזתי ונלכדתי גם בקושיא ראשונה ואין לך להוסיף קושיא אחרת. ובעל ע"מ (דקס"ב:) טעה בזה, ובע' הכא עי"ש].

אַסְתַּנְדְּרָא (בלש' הוצואריש שַׁתַּנְדָאר [2]) פקיד העיר Statthalter; או מל"ע ופ' استاد الدار = استادر، استاددار בן משק בית. שומר הבירה Verwalter, Palasthüter) דמישן בר"ג די' יוהסין (קידושי' פ"ב:) ובפ' הזורק בגמ' היה במזרח (גיטי' פ':) ההוא גיטא דהוי כתיב ביה לשום אסתנדרא דכשכר. [אחי"ה כ"ה בע' דפ"ר ופיז' וכ"ה בכ"י ב' ולי' ביומא י'. וכ"ה באה"ת וילק' כ"י עיי' ד"ס יומ' י': וכן העיקר כי עיר אחת היתה בצד מערב של נהר טיגרים ושמה בל"ס כשכר, ובל"ר Cascara, עיי"ע כשכר. ובדפוסי' החדשים של ערוך ובש"ס בציונים הנ"ל וכן ביומ' י', ושבת קל"ט. אי' בשכר]. פי' שלטון של אותו העיר. (א"ב פי' בל"י איש ואדון העיר). [אחי"ה ר"ב כיון על ל"י ἀνήρ, ὅρος פי' איש ועל ἄστυ פי' עיר ובצירוף הזה לא נמצאה המלה. וגם פי' של ר"ד די לארא בעיר דוד שהיא ἀστάνδης ש ל י ח אינו נכון אבל היא המלה הפרסי' שרשמנו. ובזה עולה יפה פירושו של רבינו ורש"י].

* אֶסְתּוּנִיַא (=וֶסְתּוּנִיַא וקרוב לי שהוא Bethaunia בארץ מסופוטמיא דרומית) כתובו' קי"א. ההוא דנפק מפומבדיתא לאסתוניא ואולי הוא וסתניא של תעני' ט', ר' חייא מווסתניא ונ"ל שהיא עיר שרשמתי במסופוטמיא דרומית, ואולי היא היא מה שאמרנו ביבמו' כ"א: ר' משרשיא מתוסנייא וצ"ל מוסתנייא ותחת זה אי' בזבחי' קי"ב. ר' חייא מיוסתיניא וצ"ל מוסתיניא, עיי' מאננערט גיאגרפיא כרך ה' ח"ב, רל"ו.

אַסְתֶּנִים (בל"י ἀσθενής schwach, kränklich והושאל לאדם מעונג ומפונק והפכו שדעתו יפה) בפ' שני בברכו' (ט"ז:) איני כשאר כל אדם אסתנים [בגמ' ברוב מקומו' הגי' איסתנים] אני. ובפ' אמר להם הממונה ביומ' (ל"א:) אם היה כ"ג זקן או אסתנים מחמין לו חמין, ובגמ' דמסכת תמיד (כ"ז:) מעשה באחד ששתה מים ונתן לתלמידו ולא שפך מהן ואותו תלמיד אסתנים היה ומת בצמא, באותה שעה אמרו ולא ישתה אדם מים ויתן לתלמידו אלא א"כ שפך מהן, ובפ' מי שמת בגמ' דהשושבינות (ב"ב קמ"ה:) ר' ינאי אומר כל ימי עני רעים (משלי ט"ו, ט"ו) זה אסתנים, וטוב לב משתה תמיד (שם) מי שדעתו יפה, ובפ' ערבי פסחי' בגמ' דסמוך למנחה (ק"ת.) ולא היא ר' ששת אסתנים הוה. ובפ' המקנה לאשתו בגמ' דוכן לענין הטובה (סוטי י"א.) כלום אתה אסתנים יותר מפרעה, ובגמ' דר"ע בחלק (סנהדי ק':) ר' ינאי או' כל ימי עני רעים זה אסתנים, [אחי"ה וכנ"ה בירו' ברכו' פ"ח די"ב, ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד; ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג; ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג; ירו' קידוש' פ"א דס"א, ירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד], ובב"ר פי"א ויברך אלהים מפני האסתנוסים [לפנינו האיסטניסין, ומ"כ גרס האיסטנים]. פי' אדם שיש לו נפש רעה ואינה מקבלת כל דבר לראות דבר מאוס קורין לו אסתנים. (א"ב פי' בל"י איש חלש ומזגו רע). [אחי"ה ורש"י לפסחי' פי' מענג, ולסוט': מפונק. ורשב"ם לפסחי' קרוב לדברי רבינו: מי שדעתו קצה ולבו נמאס בכל דבר מגונה שהוא רואה עכ"ל. ופליאה פי' של הרמב"ם לברכו' אסטנית קר הגוף גזור ממלת צ נ ת שלג ואע"פ שנכתב בסמך וזה

---

[1]) וגם לעדות סופרים יונים ורומיים רוח צפונית מביא מטר עיי' אוצרי השרי' יוניים ורומיים ע' ἐτησίαι ועי' Etesiae.

[2]) עיי' שפיעגעל גלאססער הס"ד ומהרי"פ בספרו עמ"ש ק"ד.

נמצא הרבה בלשונות! ובעקבותיו הלכו רע"ב ותיו"ט — ומהשם גזור הפעל בניטי' נ"ו. איתניסא ומתה].

* אִסְתְּנִיסְיָה (בל"י ἀσθένωσις Kränklichkeit והושאל לגיעול נפש Ekel) במד' איכ' ד', ב' פסוק בני ציון: מפני איסתניסיה (אסטניסיה) כדי שלא יהא אחד אוכל דבר שרע לו.

אִסְתּוּנָנִיסִין (בל"י ἀστυνόμοι Strassen-vögte, Strassenpolizei) ירו' דמ"ש פר' כרם רבעי (פ"ה הל"ד דנ"ו:) ר' הושעיא מפק תלתא איסתוננסין ומפרק על פומון. פי' המפרש מין מטבע ולא דקדק. פי' איסתונומוסין בל"י ממונים על דברי העיר.

אִסְתַּקְטוֹן (Zimmtöl, Myrrhenöl) בר"ש ויק"ר פר' והוא ישקיט (פ"ה) וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו', ו') ר' יהודה בר יחזקאל א' זה שמן אסתקטון ס"א אנתכטון. [אחי"ה נ"ל מ"ס תחת אסתכטון], ס"א סטכטון. (א"ב פי' בל"י שמן הנוטף מעץ של מר עיי"ע אסטכטון).

אִסְתְּקַר (בל' צינד çkar ובל"י σκαίρω פי' קפץ hüpfen, springen ואתפעל אסתקר = אזדקר עיי"ע זקר) בפ' אע"פ בגמ' דהפועלים (כתוב' ס"ב:) דל עינה חזיתיה אסתקר פרח רוחה. ס"א סוי לבה פרח רוחה. [אחי"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר ופיז' לי' ס"א אבל בש"ס לי' אסתקר ורק ס"א ול"נ שצ"ל אסתקר לבה כס"א סוי לבה ושיעורו קפץ לבה מרוב שמחה שראתה בעלה. וטעם סוי בל' צינד = thwi פי' פחד ובהלה. ושיעורו פחד לבה מהרדת ראיה ודאגה בלב איש ישחנה ומתה שראתה בעלה פתע פתאום (ועיי"ע אסטויט). ור"ב בע' סוי יפה שיער שנכסה ונדחק לבה עכ"ל אבל גזרתו מל' מסוה משגה הוא. ורש"י פי' סוי לבה: ראה לבה וכן בכתובו' ס'. מסוי לאפה פי': מביט וכן פי' מסוה בשמו' ל"ד, ל"ה עיי"ש. ולפי זה י"ל שמלת סוי היא ל"פ הישנ' dî ובל' סאנסקריט dhi וממנו בל"י ורומי ואשכנז schen, tueor, θεάομαι. ומעתה י"ל שג"כ אסתקר מלש' סקר פי' ראה (עיי"ע זקר. סקר blinzeln (eig. çkar Hin—u. Herspringen des Auges) (א', ב') ובעל החלוץ (ח"ח ק"ח.) בל ידעו].

* אֶסְתֵּר (וגזרתו מל"פ ستاره ועיי"ע אסתהר) שמ"ר פט"ו בימי אחשורוש שגזרו על ישראל להשמיד להרוג ולאבד ובאה אסתר והאירה לישראל וכו' בעל הדרש גוזר המלה מל"פ שטעמה כוכב נוגה עיי"ע אסתהר, וע' אסתרא.

אַסְתִּירָא (מטבע רומי הנקרא stater ובל"ע استار = اسطير، اصطاتير ובל"פ استير ובל"י στατήρ, ובל"ס אַסְטִירָא) מאה מעי מאה מעי [מאה מעי אסתירא] אסתירא בס"ג דהשואל (ב"מ ק"ב:). פי' מאן דאמר ליה להבריה אסתירא מאה מעי יהיבנא לך יהיב ליה מאה מעי דתפוס ליה לשון אחרון, מאה מעי אסתירא יהיב ליה אסתירא. [והוא] סלע קטן דהוה פלגא דזוזא. ובפ"ק דקידושין בגמ' דכסף בי"ש אומרים בדינר (י"א:) תניא התוקע לחברו ונותן לו סלע ולא תימא סלע ד' זוזי אלא מאי סלע פלגא דזוזא דעבידי אינשי דקרו לפלגיה דזוזא אסתירא וזו הלכה כלה בפ' יש בכור לנחלה בגמ' דה' סלעים של בן (בכורו' נ':). פי' סלע זו פלגא דזוזא וקרו אינשי פלגא דזוזא אסתירא דהיינו סלע והאי סלע הוי אחד משמונה בסלע דאוריתא. [אחי"ה ביאור דברי רבינו כ"ה: הך דאמרינן אסתירא סלע היינו סלע מדינה (ב"ק ל"ו:) שהוא שמינית מסלע צורי שסלע צורי ד' זוזים וסלע מדינה שמינית שבסלע צורי והוא חצי דינר עי"ש רש"י וזה מה שא' רבינו אסתירא דהיינו סלע ר"ל סלע מדינה והאי סלע הוי אחד משמונה בסלע דאוריתא ר"ל סלע צורי. ומה שאמ' סלע זו פלגא זוזא היינו שסלע מדינה שמינית של ד' זוזים שסלע צורי ד' זוזים וסלע מדינה שמינית שלה והוא פלגא זוזא (= היינו פלגא דינר) ואחרי שאסתירי (פשיטי) נקראו סלע מדינה (חולי' מ"ד.) נבין דעבידי אינשי דקרו פלגא דזוזא אסתירא עיי' סוכ' כ"ב:, גיטין מ"ה: ב"ב קס"ו: וזה מה שפי' רש"י בצחות לשונו בחולי' הנ"ל ד"ה בתליסר: איסתירי סלעי מדינה שהם פשוטים וקלים. איסתירי סתם היינו סלעין צוריים שהסלע ד' דינרין ואיסתירי פשיטי הם סלעי מדינה שמינית שבסלע צורי דהיינו חצי דינר כדאמרי' בהחובל את חברו (צ':) איסתירא פלגא דזוזא וקרי ליה התם סלע מדינה]. ובזו הלכה יש אסתירא סורסיא [der syrische Stater] פי' סלע של אותו מקום שהן קלים. [אחי"ה וערכו היה שמינית של דינר זהב שכן אמרינן בבכורו' מ"ט: איסתירא סרסיא דמזדבנא תמנא בדינרא]. פ"א סורסיא הוא כסרסור שבו עושין סחורה [עיי"ע סרסור]. ובפ' מי שהיה נשוי בגמ' דוכן שלשה (כתוב' צ"ג:) אמ' רבה בר אבוה הותירו זוזי חדתי ופחתו אסתירא דציניתא, פי' לא הותירו זוזי חדתי שלא נשכרו יותר על קרן שלהן אלא שנתחלפו מעותיהן רעים בחדשים וטובים לפיכך נוטל כל אחד לפי מעותיו שנתחלפו אבל אי משתכרי יותר על קרן שלהן חולקין לאמצע וכן פתחו שהיו מעותיהן שהטילו טובים ועשו בהן

סחורה והפסידו שלא לקחו מן הסחורה אלא פשיטים רעים בחשבון הטובים שנתנו. אסתירא דצניתא [פי'] זוזא מכה; צניתא מכה שיש לאדם ברגלו ומשימין עליה סלע [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ודפ"ר, אבל בשאר דפוסי' נשמטו קצת תיבות] שאינה יוצאת לרפואה כדתנן (שבת ס"ה. עיי"ע בת ארעא, וע' צנית) יוצאת בסלע שעל הצינית. (א"ב פי' בל"י אסתירא מין מטבע משקלה שקל הקדש חצי אונקיא והוא סלע גדול ושוה ארבעה זוזים וסלע קטן שוה חצי זוז וסלע ואסתירא אחד הם ומשקל בקע לגלגלת שנים דרכמים כמאמר יוסיפון [אחי"ה בקדמוניות ג', ח'. ב' Ὁ δὲ σικλὸς νόμισμα Ἑβραίων ὤν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρες וגם בהוצואריש פתרון מלת Jçtîr ד' דרכמין עיי' שפיעגעל גלאססאר פ"ז ובל"פ הורה استير משקל אשר שויו ששה דרכמין]. כי באונקיא שמונה דרכמים ובכל דרכם שלשה גרמסין יונים וזה תרג' ירו' (א', בראשי' כ"ד, כ"ב) בקע: שתא גרמסין. [אחי"ה ת"י בקע משקלו דרכמונא מקתליה]. והפרסיים עשו גם הם מטבע בשם אסתירא כמו היונים).

אַסְתִּרָא (Esther, Venusstern) תרג' על פסוק ויהי אומן את הדסה (ת"ש אסתר ב', ז') איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית אסתירא. פי' בל"י קורין לכוכב המאיר אַסְתֵּיר, ובע"ה מביא בע' סהר מימרא דהגדת מגילה (י"ג.) ולמה נקרא שמה אסתר על שם אסתהר. [אחי"ה עיי' מה שכתבתי לעיל ע' אסתהר וע' אסתר ונ"ל לתקן בת"ש תחת נוגהא יונית שצ"ל פרסית שבל"י ἀστήρ רק כוכב אבל בל"פ ענינו כוכב נוגה ובל"ר Venus וכן בסורי' נקראת כוכבתא (עיי' געזיניאוס תיזוירו' ח"א קל"ד)].

אַסְתְּרוֹקְנִית[1] (תואר השם מהשם פרטי Astrachan) בפ' לא יחפור בגמ' דמרחיקין מי רגלים (ב"ב כ':) לא קשיא כאן במלח סדומית כאן במלח איסתרוקנית. ובפ' משילין פירות בגמ' דוכן האשה (ביצ' ל"ט. ובכ"י מ' אי' אסקלודנית ואולי צ"ל סלקונדית עיי' ד"ס ביצ' נ"ב:). פי' מלח סדומית ומלח איסתרוקנית מקומות הן, ומלח סדומית אינו נימוח במים עד שישחק. ובפ' הקומץ רבי (מנחו' כ"א.) לא תשבית מלח (ויק' ב', י"ג) הכי מלח שאינו שובתת [כ"ה בכ"י ל"ד, ובש"ס אי' שובתא] ואיזו זו מלח סדומית מנין שאם לא ימצא מלח סדומית שמביא מלח אסתרוקנית ת"ל תקריב. [אחי"ה אין ספק אצלי שהמלה היא שרשמנו שם מדינת אַסְתְּרַקָן על יד ים כספי, ונהרות וואלגא ואוראל ובערי הארץ ההיא אף בהרחוקות מן הנהרות הנ"ל בכל זאת מימיהן ואגמיהן משפיעות מלח הרבה מאוד. והראיה שמלת אסתרוקנית שם פרטי יגיד עליו רעו מלח סדומית. ויפה פי' רבינו מקומות הן. אבל בע' בן ב' פי' איסתרוקנית מין (ר"ל מלח) אחר שנעשה ע"י בני אדם . . . פ"א אסתרוקנית שמתבטל לאלתר. ורש"י למנחות שם פי' אסתרוקנית מן הקרקע נעשית ובידי אדם . . . אסתרוקנית גסה. הרי פירש"י ופי' רבינו בפירוש ראשון שוים. ובענין פ"א של רבינו י"ל שהמלה ל"פ ستورك (סתורק) פי' בָּטֵל ולא הועָל. ובענין פי' רש"י: גסה י"ל שהמלה ל"פ ستارك (סתרק) פי' עבה וגסה. ובענין מלח סדומית, ושובתת עיי"ע בן ב'].

אַסְתְּרַתֵּגִין (תרג' הפרתמים אסתרתגין עיי"ע אסטרטיגי).

אָע (פי' בל' ארמי כמו עץ בעברי בחילוף עי"ן לאל"ף וצד"י לעי"ן. ונמצא כבר בדניאל ה', ד'; עזרא ה', ח') תרג' כל כלי עץ (ויקרי י"ט, כ"ג) מכל מן דאע. [אחי"ה וכן תרג' אישנב (שופטי' ה', כ"ח) אַעֲיְתָא (Holzwerk), ובירו' הקבוץ: אָעִים וירו' עירו' פ"א, ד"ט ע"ג וירו' סוכ' פ"א דנ"ב, נוטל אעים. וירו' פסחי' פ"ד ד"ל ע"ד אעין דשיטין, עיי"ע אליקה].

אַף (בל"מ = auch) במנחות בס"ג דשתי הלחם (מנחו' צ"ט:) מדת בשר ודם [אדם] מסית את חברו מדרכי חיים לדרכי מיתה והקב"ה מסית את האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים שנאמר (איוב, ל"ו ט"ז) ואף הסיתך מפי צר מגיהנם שפיה צר [עיי' פירש"י שם] שיהא עשנה צבור בתוכה ושמא תאמר כשם שפיה צר כך כולה צרה ת"ל העמיק הרחיב ושמא תאמר למלך לא הוכן ת"ל גם היא למלך הוכן (ישעי' ל', ל"ג) ושמא תאמר אין בה עצים ת"ל מדורתה אש ועצים (שם) ושמא תאמר זהו שכרה ת"ל ונחת שלחנך מלא דשן (איוב שם). [אחי"ה ותחת אף אי' בירו' אוף וכ"ה בלש' סורי עיי' ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג; שם פ"ב דכ"ב ע"ד; ירו' תרומ' רפ"ז דמ"ד ע"ד; ירו' ביכורי' פ"ב דס"ה; ירו' יבמו' פי"ג די"ד; ירו' גיטי' פ"ו דמ"ח. — וצירוף אף על פי (אע"פ), obgleich ואף על גב (אע"ג), trotzdem, הרבה פעמים במשנה

---

[1] עיי' ערש וגרובער ע' Astrachan.

וש"ס וחרלתי לספור כי אין מספר. — ובענין אף ברי עיי"ע בהר ומ"ש].

1 אַפָּא (כמו אפעה [1]) וכ"ה בל"ס ופי' צבוע Hyäne ובל"י ὄφις ὕαινα) משכא אפא דיכרא בפ' יה"כ בגמ' מי שנשכו (יומי פ"ד.) [ושם אי' אמשכא דאפא דיכרא. אבל בכ"י מ' (ד"ס יומי ק"ט:) אי' כגי' רבינו ועיי' הלכו' יוה"כ לרי"ץ גיאת דנ"ח ותש' רשב"א סי' תי"ג] ובספ"ק דב"ק (ק"ט.) צבוע זה אפא [בל"ע ضبعة Hyäne]. פי' מפרקיה דרב יוסף שמעינן דנפרזא וצבוע תרוייהו אפא נינהו מיהו נפרזא שם הנקבה וצבוע שם הזכר. [אחי"ה כ"ה בש"ס וכ"י ו"ו. ול"ד וכן נראה מע' ברדלס ונפרזא. אבל לגי' דפ"ר וד' וויני' בט"ס נפזרא. וטעם המלה נפרזא מל"פ نبراس פי' עז וחזק וכן טעם ברדלס בל"פ پردل]. גיא הצבועים (שמוא' א', י"ג, י"ח) תרגי' מישר אפעיא. אפעה מוליד לע' שנה וכנגדו באילן חרוב בפ"ק דבכורות (ח'. עיי"ע ברדלס). (א"ב וגם פי' המלה בל"י נחש). [ר"ב כיון על ὄφις ולא היא והנכון כשכתבתי שבל"ס ובל"י צבוע וכן מוכרח מהמשך של ב"ק וכן פי' ר"ש דוראן במ"א דמ"ג. ועיי"ע אפעה].

* 2 אַפָּא (פי' אפים Gesicht והושאל על צד ואופן Seite, Art u. Weise וכן ענין המלה בל"פ روى) מ"ק כ': באפה נהוג אבילותא בלא אפה לא תנהוג אבילותא (עיי"ע אבל ב'). פי' בפניה ובהל' רי"ץ גיאת הל' אבל ד"ל אי' באנפי צ"ל באנפה נהוג אבלותא בלא אנפיה וכ'. ב"ר רפל"ה למחמי סבר אפאי. שם פפ"ז יאות הדין אפא כסאי. ובהשאילה א') צד ורוח של דבר. סנהד' ע"ב. קאי לאפאי. חולי' מ"ז. אַפָּהּ; פסחי' קי"א: קא אתי לאפיה דשמאליה. ב') אופן. נדרי' מ"א. תלת עשרי אפי הלכתא; ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ג ולא אמרון לה לכל אפין. מד' איכ"ר פ' בלע דרש שיתי אפין. ועיי"ע אַפַּיָא.

אַפַּדְנָא (מל"מ אַפֶּדֶן, בל"ע افدان ובל"ס אָפַּדְנָא ארמון גבוה hoher Palast. ולדעת רבינו חצר ואז מל"פ بدنه והקבוץ ابدان ריוח פנימי של חצר) בחלומות דרבא בהרואה (ברכו' נ"ו.) אפדניה דאביי דנפל. ובר"ג דמי שהפך (מ"ק י"ב.) מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת. ובפ' ראשון דב"ק בגמ' דחכתי בתשלומי נזקו (ב"ק י"ב.) א"ל רב נחמן זילו אהדורו [בב"ק בלתי נכון אהדור] ואי לא מגבינא לכו לאפדנייכו מנייכו [חסר' לפנינו הך תיבה]. ובר"ג דהמפקיד (ב"מ ל"ה.) אזל רב נחמן אגביה לאפדניה מניה. פי' אפדנא חצר. [אחי"ה וכן כתוב' ס"ב. גני בטולא דאפדניה. ושם צ"ז. זבנינהי לאפדנייהו; כריתו' ו'. אפדני דפומבדיתא]. (א"ב והוא ל"מ ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א מ"ה) ותרג' ונטע את שפרירו (ירמי' מ"ג, י') ויגוד ית אפדניה אך בה"ע גרס אדניה עיי"ע אדן). [אחי"ה ואולי מל"פ ابدان נחצבה מלת ביאבידן Hof עיי"ע].

אֶפְּדַיינִי (Stirnbinde) א"ר יהוד' משמיה דאביי אפדייני (שבת נ"ז.) כן כתוב בנוסחאות דידן ופירש"י תכשיט כמו ציץ של זהב נתון במצח. ובע"ה גרס אבזייני עיי' ע' אב קמא. ותימא שהוא גורס ג"כ אפזייני עי"ש). [אחי"ה וכתב הגרי"ב בהפשב"ע אפדייני ליתא לפנינו וכן בפירש"י לא מצאתי כמו שהעיד הרב המוסיף אלא לפנינו ברש"י אי' אפוזייני. עכ"ל. אבל הדין עם ר"ב שבכל הדפוסים הישנים בגמ' אפידיינו וברש"י אפדייני והמרש"ל הגיה כלפנינו עיי' ד"ס שבת ס': ומה שמתמיה ר"ב על בע"ה פליאה בעיני שהרי אחז צדיק דרכו לצדד שינוי נוסחאות ברם זכור אותו האיש לטוב ור' נתן בן יחיאל שמו שאלמלא הוא נשתכחו הנוסחאות הישרות. — ולולא מיסתפינא הייתי אומר שמלת בית אפי (תרג' עינים דברי' י"ד, א' ותרג' מצח ד"ה ב', כ"ו י"ט) צ"ל ביתאני והוא پیشانی שדברנו בה בע' אב ובע' אפיזייני ופי' בל"פ מצח, ודוק].

* אפידרא, אפודרא עיי"ע פדרא כי שם הביאו רבינו ושם מקומו.

אֲפֻדָּה (Der metallene Ueberzug des Götzenbildes) אפדת מסכת זהבך (ישעי' ל', כ"ב) תיפתר בחקוקין [כ"ה בנכון בדפ"ר. ובשדפ"ע החקוקין. ולמשתחוה] על גופה ר' יעקב דכפר חנן אמר תיפתר במשתחוה לאפוד עצמו כענין שנאמר (שופטי' ח', כ"ז) ויעש [בדפוסי הע' וישם !] אותו גדעון לאפוד בפ' א"ר עקיבא בירוש' (שבת פ"ט הל"א די"א ע"ד). [אחי"ה וענין המלה צפוי של מסכת לאליל ולדעת ר' יונה בן גנאח נקרא כן האליל עצמו. עיי' כתאב אלאסול צד ס"ר בהוצאת נייבויער].

אֶפִּזַיינִי (בל"פ پیشانی Stirnbinde או בל"ע ابزين עיגול לשער הראש Haarreif) בר"ג דבמה אשה (נ"ז:) כבר פירשנו בפרק א' [ר"ל בע' אב א']. (א"ב כאן גרס אפזייני ובע' אב גרס

[1]) כן מתואר הצבוע שמנומר כנחש עיי' רימ"ז במ"ר ח"א קנ"ד ועוד אֶפְּפִיאַן א', ג'. י"א; איליאן א', כ"ה ועיי' עוד ע' ברדלס.

אבזייני ובנוסחאות דידן כתוב אפדייני עיי"ש),
[אחי"ה לפנינו אי' אפוזיינו אבל ברש"י וכ"י מ'
אפוזייני עיי"ע אפדייני. ובכ"י א"פ וע' טטפת
ובאו"ז סי' פ"ד ס"ק ב' ובריי"ף אי' אפזייני ובריי"ף
כ"י אפי זייני עיי' ד"ס ס': והמלה ל"פ היא
כשרשמנו ועיי"ע אב א', וע' אנדיפי, וע' אסטמא,
ועוד י"ל שהיא ל"ע שהוכחתי פי' עגיל Reif לחבק
ולרבק האזור ובהשאילה לדבק שערי הראש וזה
מה שאמרנו בשבת שם: מאי איסטמא א"ר אבהו
בזיוני מאי בזיוני . . כליא פרוחי עי"ש פירש"י
ול"נ כליא מפעל כָּלַל bekränzen ופרוחי הן
השערות היוצאות לחוץ עיי"ע אסטמא].

* אפו ט"ס עיי"ע אפי ב'.

אֲפַזִּים (מל"מ פזז וכן בל"ע فز ענינו קלות
כתנועת האברים והיינו קפץ hüpfen,
springen) בב"ר פס"ט (ספס"ח) ויצא יעקב: עולים
ויורדים בו (בראשי' כ"ח, י"ב) מעלין בו מורידין בו
אפזים בו קפזים בו ס ו נ ט י ם בו [כ"ה כ"י ו"ו,
ג"נ דפ"ר עיי"ע סנט, וכ"י ל"ד סובטים וצ"ל
סונטים ובדפוסי' חדשי' בט"ס סוטנין וכ"ה בכ"י
ב"ר ובב"ר שוטנות. ועוד עיי"ע גת ג' — ופי' המלה
מל"מ מפזז (שמואל ב', ו', ט"ז) וכ"ה בל"ע. ומי
שסבר שהיא ל"י ἐψία שחק כל השומע יצחק לו
— והאל"ף בראש התבה נוספת וגם בל"ע תבוא
בראש המלה בהיותה שם כי קפיצה בל"ע افز
Sprung].

1 אַפְחֲזַיְהוּ (ihr Gewinn) מל"פ فحت ריוח. ולס"א
נפחיהו הוא ל"ע نفع תועלת Nutzen)
בר"ג דמקום שנהגו (פסחי' נ':) ת"ר המשתכר בקנים
בקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם מאי טעמא
כיון דנפיש אפחזיהו שלטה בהו עינא ב י ש א
[כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בכ"י ב' וא"פ ובע"י ובכ"י מ'
עיי' ד"ס פסחי' ע"ג: ובדפוסי הע' נשמט], ס"א
נפחיהו. [אחי"ה כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בכ"י ב' עיי'
ד"ס שם. ובדפוסי הע' תחת ס"א אי' פ י ר ו ש
ועיי' עוד שינויים בעני' אפחזיהו בד"ס שם. ובפי'
המלה נ"ל שהיא ל"ע שרשמנו כלומר תועלת
וריוח של מסחר וכן משמעה של מלה נפח לגי'
ס"א פי' בל"ע תועלת. ורש"י פי' אפחזייהו: נ פ ח
ש ל ה ן. ובע' עתר א' פי' רבינו עתיר נכסין (כ"ב
קמ"ה:) עשיר בסחורות שיש בהן נפח כגון צמר
גפן. ורשב"ם פי' עשיר משדות כרמים וזיתים
ה נ ר א י ם ל ב ר י ו ת וגם עתיר פומבי עושר
ה ג ל ו י . . . ש ה כ ל י ו ד ע י ן ב ה ן עכ"ל.
נראה שנגזר נפח של רבינו מלשון נפיחה מה
שנראה לעינים ובזה פי' אפחזיהו. ומצאתי סעד
לדבריו שבל"פ فخر דבר רחב מה שנראה
לעינים].

* 2 אַפְחֲזַיְהוּ (בל"ע فخر ihr Uebermuth,
ihre Ausgelassenheit) בסנהד'
צ"ז. גרס רבינו בע' פחז א פ ח ז י ה ו דקא מגלי
פי' א ר ח י ה ו דקא מגלי ולפנינו אי' רק ארחייהו.
מל"מ פחז כמים שנגזר מל"ע שהוראתו גם לב
ורוח גאה.

☞ אֶפְּטָא (ἑπτά sieben) פי' בל"י שבעה עיי"ע
זיטא).

* אֲפַטַּט (בל"ע فطوطى Höcker ובהשאילה
כענין גבהות וכן בכירה לסמיכת הקדרה
Gestell, Aufbau) תוספתא כלים ב"מ פ"א אפטט
שיש בו מתכות. פי' בל"ע גבשוש. וכן פי' רבינו
בע' פטפוט . . פי' גבשוש העולה מן הכירה
שהוא עשוי לסמיכת הקדרה וכו' עי"ש. ובתוספתא
דנדה רפ"ז אי' שפתיו של אפטי וצ"ל אפטט.

* אִפְּטֵי עיי"ע הבא.

אִפַּטְיָא (בל"י ὑπατεία Consulat, epochale Aera
Hypatus) וממנו בל"ס אפטו וכן בל"ר
בפסיקתא דבחדש השלישי [פסדר"כ דק"ד. עיי'
ילק' בא רמז ק"צ והתיקונים עשיתי לפי הגי' שם]
למלך שנשבה בנו [ולבש המלך נקמה והלך ופדה
את בנו] ואמר היו מונין אפטיא [כ"י ו"ו איפטיא,
ילק' שם איפטיה במ"ר פ"א אופטיאה וזה האחרון
חביב] לפדיון בני כך אמר הקב"ה היו מונין
אפטיא ליציאת מצרים. [ר' חמא בר חנינא] למלך
שהוא משיא את בתו אמר היו מונין אפטיא
לנשואי בתי כך אמר הקב"ה היו מונין אפטיא
למתן תורה שנא' (שמות י"ט, א') ביום הזה באו
מדבר סיני. ובפסיקתא דהחודש (שם נ"ב:) כענין
הזה. [אחי"ה גם בפסי' דבחודש השלישי גם בפסי'
דהחודש (ועיי' בילק' שם ובילק' אסתר רמז אלף
נ"ג) יש שינויים דבפסי' בחודש הפסוק שמות
נדרש לדרשה אחרת ובפסיק' דהחודש לא נדרש
כלל וכתב שם אחר „למלך שנשבה" וכו' וז"ל:
ר"ל בש"ר חייא ב"ר חנינא א' משל למלך שנשא
נשים הרבה ולא כתב להן לא גמיקן ולא איפטיה
כך מכל נשים שנשא אחשורש לא כתב להן
לא גמיקן ולא איפטיה וכיון שנשא אסתר, בת
טובים בת גינוסים כתב לה גמיקן וכתב לה איפטיה
וכו' עיי"ע גמס. ועיי"ע גנים ועיי' הערה קע"ט של
הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער בפסיקתא דר"כ
נ"ב: וכן נמצאה המלה הזאת בתנחום' ריש פ'
במדבר ובמ"ר רפ"א אי זה חרש איזה שנה איזו

איפטיאה אבל שם במ"ר ספ"א תמורתו באיזו איפרכיאה וצ"ל איפטיאה וכמו שסיים אח"כ בכמה לחדש הרי נכתבה אופטיאה ונאמר לנכון בתנחומ' אשר ממנה נעתק למב"ר. ומדברי מ"כ שם נראה בעליל שערוך יותר שלם היה מונח לפניו בע' שלנו עי"ש היטב ועיי"ע אפרכיא. וכן נאמרה תחת איפטיא מלת איפרכיאה במ"א שהרי בילק' ריש פר' ואתחנן כתוב: וכתב לו אפטי [= אפטי' = אפטיאה] ובספרי ר"פ ואתחנן אי' איפרכי. ובירו' סנהדרי' פ"י הל"א אי' הרי הוא נמנה ב פ ט י י ה של מלכים והוא כמו בויק"ר פל"ו איפטיא של מלכים. ופי' פ"מ בפטייה: בפיתקא ובחשבון וכ' וטעות הוא שהיא מלה יוני' שלנו ואות בי"ת תחת וי"ו וצ"ל ופטייה = אופטייה עיי' רימ"ז ב"ט ח"א צד קי"ז]. (א"ב פי' בל"י שררה ושלטון של שני שרים רומיים הנבררים מדי שנה בשנה למשול בכיפה ובכל ספרי הזכרונות היו כותבים בשעת שררת פלוני ופלוני לכוון הזמן ולקבוע מנינו).

* אֱפּוּטְיָין (או משובש מן אפוטמן בל"ר putamen או מל"פ پوست פי' בשניהם חריות וקליפה (Rinde, Schale ילק' תהלי' צ"א רמז תתמ"ב כיצד הוא [קטב] עשוי ראשו דומה לעגל וקרן אחד יוצאה מתחת מצחו והוא עשוי אפוטיין אפוטיין, ובתמורתו בשו"ט ובמב"ר פי"ב עשוי ק ל י פ י ן ק ל י פ י ן. פי' חריות של דקל נקראו כן בל"ר והוא קליפין בל"י κελύφη Schale; ועוד י"ל שהיא ל"פ מאותו טעם. ובאמת כן הוא בתנחומא פ' נשא דרנ"ו: ד"ה ויהי ביום כלות: והוא עשוי א פ ס י י ן וצ"ל אפוסטיין = پوست או ט' נבלעה, ונ"ל שדרש קטב מלש' קצב = قطب einschneiden ושיעורו בקרנו היו קצובין ופיצולים.

☞ אִפֶּטוֹנִיּוֹת (=אִפֶּיטוֹנוּת בל"י ὑπεύθυνος verantwortlich, des Verbrechens (schuldig מדרש קהלת פסקא כל הדברי' יגעים (א', ח') אזל ואשכחיה עֲבַד בן אפטוניות [zog ihn zur Rechenschaft, er machte ihn verantwortlich] פי' בל"י רשע ושנגמר דינו. ויש מפרשין שהיה מסרס ויש סמך לפי' זה מן פוטינון עי"ש). [אחי"ה ושם הביא רבינו ב"ר פפ"ו נעשה פוטינון סרים פרעה שנסתרת בגופו עכ"ל, ולא פי' רבינו כלום. אבל מפי' של בעל יפה תואר לב"ר שם נראה שמונח לפניו פי' סרים ולפי זה תהיה המלה ל"י ἐπίτομος כלו' סרים. ומ"כ פי' בשם רש"י ע ש י ר ותהיה אז ל"י ἄφθονος in Ueberfluss vorhanden ולבעל מ"כ לקהל"ר מונח ג"כ ערך יותר שלם שפי' ומשמע בערוך ע' אפטון שהיה מסרס עופות ובהמות. אבל בע' שלנו ל"י. ול"נ שהיא ל"י שהוכחנו כלו' ר' יונתן ברח אחר תלמידו שהלך אצל מינים ואחר שמצאהו בקש ממנו ליתן דין וחשבון על מעשיו הרעים. ועוד י"ל שמלה זרה היא ל"י המאוחרה πουτάνα Buhlerin, putana. פי' זונה ולפ"ז בן אפטוניות בן הזונות. עיי' כל המאמר שעולה יפה מאוד].

☞ אַפּוּטֵנִיתָא ([צ"ל אַפּוּטֵכִּיתָא] ἀποθήκη (Behälter, Vorrathskammer תר"י בפסוק עשה לך תבת עצי גפר (בראשי' ו', י"ד) וחמש אפטניתא בימינא פי' אוצרות כמו אפוטיקין). [אחי"ה ונ"ל שט"ס היא וצ"ל כשרשמנו, וכן בל"פ נקרא אוצר پوته וי"ל שכינוי בסוף התיבה — ניתא למשפט ל' ארמי הוא].

☞ אַפּוּטֵיקוֹן (מענין ערך הקודם לזה) שמ"ר פ' ויסע משה הצאן (פכ"ד) אין מתקנין ליה אפוטיקון פי' בל"י אוצר כמו אפותיקון עי"ש). [אחי"ה וראיה לדבר שתחת דברי המדרש שם: מה הצאן אין מתקנין לה אפטיקון אלא רועה בכל יום כך ישראל לא התקין להם אפוטיקון .. אי' במדב"ר פכ"ג מה הצאן אין כונסין לה א ו צ ר ו ת אלא רועים אותה במדבר כך ישראל כל מ' שנה שהיו במדבר ניזונו בלא א ו צ ר ו ת. ובש"ט מזמ' ע"ח בסוף אי' איפוסיהן ואולי הוא כמו אֲבוּסֵיהֶן].

*אפוטנקריק הינטון בפסיקתא זבתי כ"ה ואמר לו ראה כבוד שנתן לך אוהבך נאה בבית האסורים שאתה בתוכו אפוטונקריק הינטון שאני בתוכו. בלתי ספק משובש הוא כעת ואין לאל ידי לפרשו ומי שלבו נכון בטוח יבא ויפרשו וישא ברכה מאת ה'. ואני אמרתי כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה (ב"ק מ"א:) ובהוצאת לבוב אי' בפסיקת' שם צד ס"ה סע"ב נאה (ב) בית האסורים שאתה בתוכו אפוטונטריק לינטון שאני בתוכו. ופי' הג' מהרז"ם לפי הענין ר"ל שר בית הסוהר ע"כ. ועל פי פי' זה אולי עיקר הגי' אפרוטרום פי לכטין פי' בל"י φυλακτήρ, πρότερος oberster Wächter.

*אִיפִּטִיקוֹם (= אִיפַּטִיקוֹם, בל"י ὑπατικός (Consularis, Oberst במכילתא מסכתא דעמלק רפ"ב דנ"ה (הוצאת מאיר איש שלום ווינא תר"ל) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שמא דרכיך כדרכי בשו"ד אפטרופוס [= ἐπίτροπος Verwalter, Statthalter] גוזר גזירה קלידיקוס [צ"ל קליריקוס = clericus Notar, Gerichtsaktuar] ובילק' ואתחנן רמז תתי"ג אי' פלירכוס וצ"ל כלירכוס או י"ל שהיא = φύλαρχος Tribun] מבטל על ידו; קלידיקוס

גוזר גזירה דיקוריון [Befehlshaber, Decurio] מבטל על ידו ; דיקוריון גוזר גזירה הגמון [Feldherr, ἡγέμων] מבטל על ידו; הגמון גוזר גזירה איפיטיקוס [ὑπατικός] מבטל על ידו; איפיטיקוס גוזר גזירה בא המושל הגדול [Oberhof- ἄρχων μέγας marschall] ומבטל על ידי כולם וכ׳. ובספרי האזינו סי׳ ש״ט אי׳ אם היה הפתקס גדול משניהם [ר״ל מן בלייוסטוס βουλευτής Rathsherr, ומן קטרון Centurio] ובילק׳ האזינו אי׳ בט״ם הפתכר. ועיי׳ מהרי״ף עט״ש צד י״ב.

אַפְטָרָא Abschiedsspruch ברכה או דרשה בשעת נטילת רשות מגדול הדור או מכנסיה של רבים. אולי י״ל עוד בהיפך אותיות= אפרטא והוא בלש׳ פרסי הישנה âfriti (וממנו בל״פ החדש׳ آفرين Segenswunsch). במדב׳ רבה מאשר יקרת בעיני נכבדת (פ״ד) ר׳ יוסי עבד ליה אפטרא פי׳ ראיה מופתית). [אחי״ה ר״ב בלי ספק סמך על החכם בוקסטארף שפי׳ המלה בערך מילין שלו argumentum a fortiori וזה מובן לפי דעתו משיגרא דלישנא מה אם . . . עאכו״כ ; וגם י״ל שכיון ר״ב על ἐπιθεωρία-θεώρημα Betrachtung ואז צריך לנקד רְאָיָה מופתית. אבל אמת תורה דרכה שנגזר מל״מ (ד״ה ב׳, כ״ג, ח׳) כי לא פטר יהוידע ובגמ׳ הרבה פעמים ל׳ איפטרו, מיפטרו הנפטר וכדומה עיי׳ ע״מ צד קס״ג וכ״ח ח״ג צד מ״ג, מ״ד ודעת שפתיו ברור מללו, ועיי׳ עוד מ״ע של מהרז״ף ח״א צד שנ״ב. וברכות ונחמות הנאמרות בעת שנפטר אדם מחברו או מכנסיה שדרש החכם במקהלות נכלל בשם המיוחד אפטרא. מלבד הציון הנסמן לעיל מבמד״ר נמצא עוד במקומות האלה : ב״ר פ״ס ר׳ יוחנן דבית גוברין עבד ליה אפטרא ומה אם אליעזר ע״י ששרת את הצדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך ישראל שעושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם ורגליהם עאכו״כ. ושם ספס״ט ר׳ ינאי ור׳ ישמעאל עבדי ליה אפטרא מה אם זה . . לא הלך אלא הראה להם באצבע ניצל מן הפורענות, ישראל שעושין חסד וכ׳. ירו׳ סוט׳ פ״א סהל״ז דף״ז. ר׳ אבא בריה דרב פפי עבד לה אפטרה מה אם מדת הפורענות מעוטה אבר אחד לוקה ושאר כל האיברין מרגישין מידת הטובה המרובה עאכו״כ. ואולי המלה באותיות הפוכות אפרטא והיא בעצמה ובכתיבתה ל״פ וטעמה ברכת השבח והודייה (עיין יוסטי צינדלעקסיקאן צד נ״א) —. אפטרתא der Profetenabschnitt, der die Verlesung des Sabbath = Festabschnittes beschloss פסחי׳ ק״ז: תעני׳ י״ב : ספר דאפטרתא גיטי׳ ס׳. עיי׳ על כל זה באריכות ע״מ קס״ז].

*אַפְטְרוֹן (Schutzherr, Patron) ילק׳ תהלי׳ כ״ב רמז תש״ב למלך שעשה סעודה גדולה ואמר לאפטרון שלו וכ׳. פי׳ בל״ר פטרון (עיי״ע) מליץ טוב איש מגן ומחסה. ובש״ט שם תמורתו אפטרופוס וקרובים בטעם.

אֶפַּטְרְכָא (Kirchenoberhaupt der Samarit. Patriarch πατριάρχης, patriarcha) בב״ר פצ״ה (צ״ד) והקול נשמע : אלין שמריא [כ״ה בדפ״ר] אזל לגבי אפטרכא [כ״ה בכ״י, ובדפוסי׳ אפוטרכא, ובמד׳ אפטיריקא] דידהון אמר ליה [בדפוסי הע׳ להון !] רבהון [במד׳ סבהון ר״ל ר״מ] דיהודאי אמר [לי] חדא מלה והוא תימא וכ׳. פי׳ נשיא שלהן ובלע״ז פטרי״ארכא [בלאי״ט patriarca].

*אֶפַּטוּרִיקָא (Eigenname) ב״מ ה׳. אבוה דר׳ אפטוריקא והוא שם פרטי עי״ע פטרוקי.

*אֶפַּטְרוֹפּוֹלִין (Statthalter) מורכב מן πατήρ פי׳ אב ומן πόλις עיר) ילק׳ בראשי׳ רמז ט׳ משל למלך שהיו ב׳ אפטרופולין וכ׳ פי׳ בל״י אב של עיר ובב״ר פ״ו תמורתו אפיטרופין עיי״ע.

אֶפּוֹטְרוֹפּוֹס (=אֶפִּיטְרוֹפּוֹס בל״ס אפיטרופא, בל״י ἐπίτροπος Vormund, Verwalter) בפסיקת׳ דעשר תעשר (צ״ה:) אילן אֶפּוֹטְרוֹפַּיָּא דנפקין לקרייתא. ובפסחי׳ בפ׳ האשה (פ״ז.) יתום ששחטו עליו אפוטרופין [כ״ה בירו׳ ובמשניות נאפולי ופיז׳ וכ״ה בכ״י ב׳ ואקספ׳ עיי׳ ד״ס פסחים קל״ב. אבל לפנינו בדפוסים אפטרופסין. וכן הגי׳ אסת״ר פ׳ בימים ההם : ביד אפיטרופסין רעים. ועיי״ע הבא] אין אפוטרופין לעריות בספ״ק דכתוב׳ (י״ג : ושם ובחולי׳ י״א : ונדה ל׳: הגי׳ אפטרופוס) (פירוש) [בלי כל ספק ט״ס וצ״ל: בירוש׳] (והוא בירושלמי כתובי פ״א דכ״ה ע״ד) אפי׳ חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפוטרופוס לעריות. תרג׳ יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ (בראשי׳ ל״ט, ד׳) אפיטרופין על ארעא. [אחי״ה וכן נקראו פקידי המלכות אצל הערואדאט ג׳, כ״ז; ז׳, ס״ב. ק״ע. עיי׳ שם א׳, ק״ח ; ג׳, ס״ג]. אתה תהיה על ביתי (בראשי׳ מ״א, מ׳) [את תהא אפוטרופוס על ביתי]. פי׳ אפיטרופוס. אבי ילדים בל״י פטירא פידיאה [צ״ל פטיר פידאן παιδῶν πατήρ וכן בלע״ז אב פטר [בלאי״ט pater, padre בל״ר]. (א״ב פי׳ בל״י ורומי ממונה ופקיד). [אחי״ה וכנ״ה ב״מ ל״ט. מעמידין אפיטרופוס וכ׳, וזה כמו אפיטרופא. בל״ס, ב״מ שם אפיטרופא לדיקנני לא טוקמינן. וירו׳ ב״מ פ״ג ד״ט. לעשות בה אפיטרופא. איכ״ר פ׳ שרים הוה אפיטרופא עליל לקרתא. וכן בגיטי׳ נ״ב :

כתוב הרבה פעמים אפיטרופא אצל אפוטרופוס עי"ש. ובסוכ' כ"ז. אפוטרופוס של אגריפס המלך. שבת קכ"א. אפיטרופוס של מלך היה. ירו' תרומות פ"א ד"מ: אפיטרופוס . . לעולם . . אפיטרופוס לשעה. תוספת' ב"מ פ"ה ישראל שנעשה לו לגוי אפיטרופוס או סנטור. ועיי"ע איפיטיקוס. ש"ר ספמ"ו יתומה שהיתה מתגדלת אצל אפוטרופוס וכו'. והקבוץ אַפּוֹטְרוֹפַּיָא עיי' ריש הערך. וכן אפיטרופין ירוש' ב"ק ד"ד: כמה פעמים וב"ר פ"ו שהיו לו שני אפיטרופין. ולשון נקבה אפיטרופא אַפִּיטְרוֹפָּא בל"ם אַפִּיטְרוֹפִּי Vormünderin, Verwalterin כתובו' פ"ו: פ"ז. פ"ח: אפיטרופיא. ירו' כתובי פ"ט דל"ג: עשה אפיטרופא בחיי בעלה. ב"ב קמ"ד. עשאה אפיטרופא].

*אֶפִּיטְרוֹפְּסוּת (שם מופשט Vormuudschaft בל"ם אפיטרופותא, בל"י ἐπιτροπή-πία) תוספתא ב"ב פ"ב אפיטרופוס כל זמן שאפיטרופוס יצא מאפיטרופסותו הרי הוא כאחד מכל אדם.

אֶפִּי (=אוּפִּי בל"פ چوب = צובי עיי"ע צב ו' פי' עץ וענף עץ Holz, Baumzweig; או אופי= אוּפְתָּא ל"פ پوته Holzstengel, پوزه فوز Holzstrunk) בס"ג דכיצד מברכין (ברכו' מ"ד:) שגרא ליה בשיתין אופי פרסייתא [כ"ה ג"כ בכ"י ב"נ דכ"ח, וכ"י מ' גורס שריא וצ"ל שגרא עיי"ע שגר ב' ולפנינו בדפוסי ברכו' אי' תברא עיי' ד"ס ברכ' ק"כ.], ובס"ג דהנזקין בגיטין (ס"א.) חזייה לההוא גברא דהוה קא שדי אופי ונתרן תמרי. ובפ' אין מעמידין בגמ' דבת ישראל לא תיילד (בע"ז ט"ס) [צ"ל בת ע"ז (ע"ז כ"ו.)] נפישא בישתא דההוא איתתא דקא משפלגא [בדפ' אמש' ופראג בט"ס משכלנא וכן בהפ"שבע] מינייהו כי אופי בנהרא. פי' אופי עיקר חריות של דקל, בישתא כינוי זכות הוא כלומר [כ"ה בכ"י ו"ו] רבות זכויות של אותה אשה שהיא הורגת בהן כי אופי בנהרא. פ"א בישתא רעות כלומר יהי רצון שירבו רעות לחברתה כמו שאני הורגת מהן כחתיכות של עצים השטים בנהר. [אחי"ה שני פירושיו של רבינו עולים יפה עם גזרת המלה הפרסי' שכתבנו בתחלת הע'. הפירוש הראשון בא לרבינו מר"ח עיי' תוספות גיטי' שם ד"ה שדי. וכלישנא ב' פירש"י שפי' מקלות. אבל מה שפי' בע"ז אופיא: אשקומ"א בל"צ écume =Schaum נ"ל שהשוה עם מלת הפיא (עיי"ע הפיא ב') שהיא באמת ל"פ کف Schaum פי' קצף וכן בל' הונגרי hab] ובהוראה זאת אי' ע"ז ע': הוה נקיטא אופיא בידה; חולי' ק"ה: דלא שתא אופיא משוא מאיסותא. ודע שמלת אופי של מעלה, וכן פתכא דאופי חולין ק"ה. ב"מ ל': ועיי"ע פתכא, הוא קבוץ ממלת אופתא ושני ציונים של סוכה וחולין מע' הבא שייכים לכאן ועיי"ע אופתא. וער' הבא. — ובכ"י ה"ב ל:ז תיבות פי' אופי עיקר חריות של דקל וכו' אבל לפע"ד גי' דפ"ע יותר טוב ואדרבה לכאן שייכו הציונים מסוכה וחולין של ערך הבא ע"ש].

אֶפִּי=אֶוּפִּי (בל"י εὐφυΐα Beschaffenheit, Naturanlagen) בפסיקתא דסוכ' (פסדר"כ ק"פ:) פנה אל תפלת הערער (תהלי' ק"ב י"ח) א"ר ראובן [ויק"ר ר' ראבין] אין אנו יכולין לעמוד על אופו של דוד פעמים קורא עצמו מלך ופעמים קורא עצמו עני וכו'. כל זה בויק"ר באמור אל הכהנים בפ' קחו מוסרי (פ"ל). פי' אופו עיקרו. [אחי"ה אולי המלה לפי' זה כמו אום בל"ע أم פי' עיקר ואות פ' ומ' מתחלפות. עיי"ע אם א']. וי"א אופי בנהרא (ע"ז כ"ו. עיי"ע הקודם) כמו זה שורש של דקלים. (וכן אופתא דפ' לולב הגזול והיבש בגמ' דר' יהודה (סוכה ל"ב.) אימא אופתא כפות מכלל שהוא פרוד והאי כָפות ועומד הוא ובלע"ז צִיפּו [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד, ה"ב, ג"נ ודפ"ר והוא לאי"ט ceppo, Baumstrunk], ובגמ' דהריאה באלו טרפות (חולי' מ"ז:) ריאה דדמיא לאופתא טרפה אית דאמרי פחוזה כאופתא [עיי' חולי' שם נוסחאות אחרת]. פי' פחוזה קלה כדכתיב (שופטי' ט', ד') אנשים רקים ופחזים. אית דאמרי דנפיחי כאופתא נפוחי מחולה אית דאמרי דשיעא חלקה כלומ' אין בה [כ"י ו"ו] קמט כאשר הקיר כשטוחין אותה). [אחי"ה מן וכן אופתא עד כשטוחין אותה יש להשים בין עיגולים שרבינו אגב גררא נקטה לרוחב ביאור דבריו שורש של דקלים ושייכים הציונים מסוכ' וחולי' לע' ראשון או לע' אופתא]. ובהגדת ילמדנו (בתנחומי' ל"י) מי גוי גדול: א"ר הושיעה מי כאומה זו שהיא יודעת אופו של אלוהיה יודעין מה הוא מבקש והן עושין יודעין היאך הוא מחבבן. [אחי"ה וקרוב לזה אי' בילק' ואתחנן ריש רמז תתכ"ה ד"ה מי גוי גדול: ר' חנינא ורב הושעיא ומי גוי גדול וג' איזו אומה כאומה זו שיודעת אופי' של אלוה בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים וכ' וכ"ה אות באות ילק' תהלים קמ"ח קל"ס רמז תתפ"ח. ופעמים נסמן בילק' ירו' ר"ה. והוא ירו' ר"ה פ"א הל"ג דנ"ז: אבל שם אי' ר' חנינא ורב הושעיא חד א' איזו אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם אדם יודע וכו'; וכן בדב"ר פ"ב אי' מי גוי גדול א"ר חמי בר חנינא איזה אומה שגידלה אלוהיה כאומה זו בנוהג שבעולם

אומה מבקשות לעשות מלחמה וכ׳, נראה בעליל שהמעתיקים דלגו על מלה זרה אופו. וכפי׳ המלו׳ דהילק׳ נכתב בצדו אופיה מנהג ומשער זה מן הענין בנוהג שבעולם. אבל מצינו ראינו בירו׳ רפ״א שקלי׳ דמ״ה ע״ד אין את יכול לעמוד על אופי של אומה הזאת נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין]. פ״א אופו דעתו. [אחי״ה שייך לציון הראשון אופו של דוד ס״א דעתו של דוד וכן גרס הילק׳ תהלי׳ ק״א רמז תתנ״ה ד״ה תפלה לעני א״ר פנחס בשם ר׳ ראובן אין אני עומד על דעתו של דוד פעמים וכ׳ וכ״ה בשו״ט ק״ב א״ר פנחס בשם ר׳ ראובן איני יכול לעמוד על דעתו של דוד וכ׳. ואולי גי׳ הילק׳ ושו״ט מפי׳ של ערוך נובעת וגי׳ פ״א הוא לנכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע בט״ס ס״א, וראיה שפי׳ המיוחס לרש״י פי׳ אופי בב״ר ספי״ד: דעת וכן הביא מ״כ שם האופי: פירש״י וערוך עיקרו ודעתו. ובענין ב״ר הנ״ל דע כי אי׳ שם: נשמה זו האופי (וכיפה תואר הגי׳ האופה) דברייתא אמרין האופיתא טבא. כבר הרחבתי דיבורי על אודותו במ״ע דמ״ג חכ״א תקס״ג והוכחתי שהיא מל״פ שטעמה ידיעת עצמו Bewusstsein, ועתה מצאתי שגם י״ת פי׳ קרוב לזה ״שהנפש יודעת טוב והוא ראיה שראוי שיקבע לה שם על שם הידיעה עכ״ל. ובאמת יש להביא ראיה לפי׳ זה כי בל״פ אפתה آفته ענינו ידיעה. ומהרי״ף בספרו עט״ש צד ז׳ התעורר נגדי לאמר שבודאי ל״י היא ואם כדעתו כ״ה אז בצדק אוכל לומר שהיא ל״י הרשומה בתחילת הע׳ ר״ל εὐφυΐα פי׳ כח טבע אנושי ומדות הנפש. יצא לנו מזה ששיעור המאמר של ב״ר כ״ה: נשמה זו האופי כלומ׳ במלת נשמה מובנת ידיעה או כח טבע אנושי ומדות הנפש ועל זה הביא ראיה מלש׳ העם האופיתא טבא כלומ׳ ידיעה טובה או מזג טוב). (א״ב פי׳ בל״י קול ודיבור). [אחי״ה ור״ב כיון על ל״י ὄψ, ἔπος].

אַפְּיָא (הקבוץ מן אַפָּא פי׳ אופן Art und Weise או הוא=אופי של מעלה פי׳ מהות (Beschaffenheit [בירושלמי] (ונשמט׳ המלה בדפוסי׳ ונעלמה ג״כ מהגרי״ב בהפשב״ע עי״ש) בחלק בגמ׳ דסמוך שלשה מלכים (ירו׳ סנהד׳ פ״י ה״ב דכ״ח, ע״ג) אמר קמיה רבונא דעלמא אי ענית לי ענית לי ואי לא אמינא כל אפיא שוין [כ״ה גי׳ הדפוסי׳ הישנים וכ״י ה״ב וע״י. אבל בירו׳ אי׳ אם עונה אותי מוטב ואם לאו וכ׳ וכ״ה בכ״י ו״ו וילק׳ מלכי׳ כ׳ רמז רמ״ו ובדפוסי׳ חדשי׳ של ערוך כתוב חד ענית לי]. ובפסיקתא דשובה (דקס״ב:) אם עונה אותי הרי יפה ואם לאו כל אפיא שוין. ובריש מגיל׳ איכה (פתיחה ט׳) ראו [מה מצינו להם ומה] היו עוכדים הא (חזרו) [ובמדרש בנכון חסרה המלה הזאת] כל אפיא שוין. פי׳ אפיא דמנשה [כ״ה בנכון בכ״י ובדפ״ר ובדפוסי׳ חדשים בט״ס דמעשה והרב החכם מוהר״ר שלמה באבער בפסיק׳ שם הערה ק״ט פי׳ המלה מל״ר opes מפני שנגרר אחר גי׳ מוטעת של דפ״ע החדשים ויש לתקן עפ״י מה שכתבתי]. כל אלוהות שוין. אפיא דעמון ומואב כל האומות שוות. [אחי״ה אפיא הוא קבוץ מן אפא עי״ש כלומר מין ואופן; או מערך אפי עי״ש טבע ומהות הדבר. ובדב״ר פ״ב כתוב תחת ציון ראשון בזה״ל התחיל קורא לקב״ה אמר לפניו רבש״ע . . . את הוא אלוה על כל אלהים ואם אי אתה עונה אותי אני אומר שמא ח״ו כל הפנים שוות עכ״ל. וזה ראיה שגזרת המלה מלש׳ אפא. ובענין זה יש לפרש המגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אבות ג׳, י״א, ירו׳ פ״ח דמ״ה: ירו׳ שבועו׳ פ״א דל״ג: ובהיפך שמראה פנים בהלכה סנהדרי׳ צ״ג: ושם ק״ג: מנשה היה שונה נ״ב פנים בת״כ].

*אָפֵי (בל״ס אֲפָא פי׳ אָפָה backen) מנחו׳ צ״ד. כיון דאפי לה, שבת ס״ג: למיפא. ירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ג אתת מופה [צ״ל מיפה] גו תנורא. ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ה. אפה שלשה תנורים. נפעל נאפה, מנחו׳ צ״ד. נאפות אחת אחת. שהש״ר פ׳ נפת מי איפה (בראשי׳ כ״ז, ל״ז) מי נאפה בתנור זה. ב״ר פס״ז ברם לן פיתך אפויה. והשם אֶפִּיָּה ירו׳ שבת פ״ז ד״י: אפייה תולדה לבישול. ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ה. וירו׳ ערלה פ״ב דס״ב: של אפייה. ירו׳ פסחי׳ פ״ג ד״ל: שתי אפיות. — אַפְיָיתָא (בל״ס הרבוי בל׳ נקבה Bäckerinnen) ברכו׳ נ״ח: שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא.

*אֶפָּיָה (בל״י ירק עשב ποίη, πόη, πόα, Gras, Kraut) ירו׳ נדרי׳ רפ״ז ד״מ: הנודר מן אפייה אסור בקישואין וכ׳.

☞ אִפִּיַּטְרוֹס (בל״ס אִפּוּיַאטְרוּס ל״י ἱππίατρος Pferde=Thierarzt) מדב״ר פ׳ איש איש כי תשטה אשתו (פ״ט, ושם אי׳ האפייטרים) חמורה [שהיתה] חולה והוליכה אצל אפייטרוס פי׳ בל״י רופא הסוסים והבהמות).

☞ אַפְּיוּטוֹת (בל״י παῖδες בל״ר Kinder puti ובל״פ بوته das Junge פי׳ גור אריה) ירו׳ דגיטין פ׳ הנזקין (פ״ו הל״ה דמ״ז:) על משנת הפעוטות (גיטי׳ נ״ט. גיטי׳ פ״ה, משנ׳ ח׳) אפויוטות פיידיא [παιδία junge Leute, die Jugend] לפנינו בירו׳ ט״ס פרייא ור״ב הגיה פדייא וצ״ל פיידיא]. פי׳

בל"ר פוטי ובל"י פיידיא תינוקות גדולים). [אחי"ה וכן בירו' מ"ש פ"ד, הל"ד דנ"ה. פתר לה בשיטת אפיוטות דתנינן תמן אפיוטות מקחן מקח].

אַפִּיַּן (בל"ר aphya, aphye, apua ובל"י ἀφύη (dünner, grossäugiger Fisch, Sardellen בס"פ אלו טרפות (חולי' ס"ו.) ת"ר אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הסולתנית והאפיין. (א"ב פי' בל"י ורומי' מין דג קטן לבן ועיניו גדולות). [אחי"ה לפנינו כתוב בחולי' עפיאן ובע' סלתנית וע' עפיין ועיי"ע אקונס גרס רבינו עפיין ובע"ז ל"ט. כתוב עפיץ וצ"ל עפיין].

☞ **אוֹפִּיוֹן** (בל"פ بيون, ابيون, ابيون, افيون בל"ע כמו כן, ובל"ס אופיון בל"י ὄπιος ובל"ר (Mohnsaft, opium ירו' דע"ז פ' אי' מעמידין (פ"ב הל"ב ד"מ ע"ד) אהן אופיון סכנה. פי בל"י ורומי' מין נקפא מזרע ועשב הפרגין [עי"ש] ולו סגולות נפלאות ברפואה כאשר נסיתי ואם לא יותן בכמות הראוי סם המות הוא). [אחי"ה עיי' פ"מ שהביא דברי ר"ב בשם הערוך. ומפרש בירו' פי' רירין של הוטם!].

אַפֵּךְ (בנין אַפעל מן אֲפַךְ בל"ע افك בל"ם הפך (umdrehen, umwenden תרג' וינוסו וינגפו יהושע וכל ישראל [צ"ל וינגף ישראל וינסו. שמואל א' ד', י'] ואַפָּכוּ והוא לשון דמחזרו לאחוריהן ומערקין [אחי"ה כ"ה בדפ"רוכ"יב"ר. אבל בדפוסי' חדשי' מחזרי תיכין. נראה מזה שיד הסופרים חלתה בערך שלנו ובאמת בכ"י ו"ו ול"ד כ"ה נוסח הערך תרג' וינגף ישראל וינוסו (שמואל א' ד', י') ואפכו. ושורש אֲפַךְ כמו הָפַךְ בל"ם ונמצא כמה פעמים במשנה ובגמ' לדוגמ': כלאי' פ"ב מ"ג לא יאמר אזרע ואח"כ אופך אלא הופך ואח"כ זורע. ושם מ"ד לא יאמר אטע ואח"כ אופך אלא הופך ואח"כ נוטע. (עיי"ע פך ב' ור"ב שם). תרומו' פ"ט. מ"א שוגג יופך . . . מזיד יופך. ותוספתא ספ"א דשביעי': ובשביעית יופך. ובתוספתא ספ"א דכלאים: לא יזרע עד שיופך. וכן נמצא בבנין פַּעל ואַפְעֵל בטעם שוה לדוגמא: שבת ל"א. אפיך ליה. יבמות ס"ג. אפיך לה. ושם: אנא הוא דקא אפיכנא לה. תעני' כ"ה. ניחא לך דאפכיה לעלמא מרישא. גיטי' ס"ז: כל דאמינא מיפך אפכי. כתובו' ס"ו. חולי' ק"א: וכרית' ג'. איפך. חולין שם למאי דאפיכן. שבועות מ"א. מיפך שבועה . . . בדאורייתא לא מפכינן שבועה בדרבנן מפכינן עיי' על הענין זה בפחד יצחק ע' גלגול שבועה. גיטי' ס"ט: ונפכיה. מנחו' כ"ה: ומי מצית אפכת ליה. ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ג אתאמר ליה אפיך אפיך. ירו' שביעית פ"ט הל"א דל"ח ע"ד מה אפכה לה (ובדפ' זיטאמי' גי' אפכן) פתילה גבי ביצה. ובירו' ביצ' פ"א הל"א ד"ס. מה אפכן לה פתילה גבי ביצה. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו. מה אפך לן מצות גבי ניקורין. ובע' פך ב' גרס רבינו בע"ז ל"א: וכיון דקא אפכי כוליה עלמא מירתת אמר השתא אתו ומדרכו לי [כ"ה לפי גי' כ"י ל"ד, ובכ"י ו"ו ומדכרו צ"ל ומדרכו וכ"ה בדפ' ווינצי' רצ"א, ובדפ"ר בט"ם ומרבו לי (עיי' עוד ע' אֲרַב) ובדפ' חדשים ובכ"י ב"ר מרכולי !]. ופי' אפכי חוזרים ושבים כלומ' מצויים בדרך ופי' מַדְרְכוּ בל"ם אַדְרֵךְ רָדַף ודלוק אחר איש; ובנוסח' הש"ס אי' השתא אי חזו לי' מפסדו לי'. ובכ"י ק"ט חסרה המלה בטעות המעתיק].

***אִיפְּכָא** (das Umgekehrte, Gegentheil) ר"ה כ'. מתני איפכא. שבועו' מ"ט: איפכא שמעינן. חולי' כ': אדרבא איפכא מסתברא. בכורו' ה'. אנן איפכא מתנינן לה.

אַפָּכֵי (= אַפּוּכֵי בל"י ἀποχή בל"ר apocha Quittung, Urkunde der bezahlten (Forderung בב"ר פמ"ב ויהי בימי אמרפל: ויהי כאשר נלכדה ירושלם (ירמיה ל"ח, כ"ח) א"ל עוד היא שמחה שבו ביום נטלו ישראל אפכי [במד' אופכי וצ"ל אפוכי כאי' בויק"ר] על עונותיהם דאמר רב שמואל בר נחמני אפכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש [שנא'] תם עונך בת ציון (איכי ד', כ"ב) וכל זה הענין במגיל' איכ' בפסק' תם עונך. ובויק"ר ויהי ביום השמיני בסמוך ולזקני ישראל. [אחי"ה והוא פי"א וחסר בדפוסי הערוך וז"ל המדרש שם: ויהי כאשר נלכדה ירושלם א"ל אף היא אינו צרה שבו ביום נטלו ישראל איפופסין על עונותיהן דאמר רב שמואל בר רב נחמן איפופסין שלמה נטלו ישראל על עונתיהן ביום שחרב ביה"מ הה"ד תם עונך בת ציון. ובילק' תהלי' מזמ' מ"א רמז תש"מ אי' איפופין וצ"ל איפוכין=איפוכי וכ"ה באמת במד' איכ"ר פ' תם וכ"ה במד"ר פי"ג אפוכי שלימה. ובמ' רות ר' פ' ושם האיש אופכין שלימה וצ"ל אפוכין]. ובויק"ר וכי ימוך אחיך בפ' אשרי משכיל אל דל (פל"ד) א"ר לוי בשם רב חמא ב"ר חנינא אמר כ"ב פעמים כתוב כאן (בתהלי' מ"א) אשרי ומכלן לא נטל אפכי [לפנינו אפוכי] אלא זה בלבד ומה אפכי נטל אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'. ואין לך יום רעה אלא יום דינה של גיהנם [חסר בויק"ר אבל ביל' תהלי' שם אי' אין לך יום רעה כיום המיתה יום יציאת הנפש . . .] שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהלת י"א, י'), ואומר

אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת (תהלי' ק"ו ג'). פי' בל"י קורין להנחה אפכי כלומ' מוחה להם עונותיהם. (א"ב פי' בל"י ורומי' שטר פרעון כמו שובר).

אַפָּכִיוֹת (הריבוי מע' הקודם Quittungen) בילמדנו פר' ציצית (בתנחו' לי' אבל אי' במדב"ר ספי"ז) [משל] לבעל הבית שהיה שוקל בארנוניות וכותב אפכיות א"ל אביו הזהר באפכיות האלו שכל חייך נתונין בתוכן כך א"ל הקב"ה לישראל הזהרו במצות האלו שהן חייכם שנא' (דברי' ל"ב, מ"ז) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ענין ספר זכרונות. (א"ב גם זה מענין הקודם). [אחי"ה בתנחו' ס"פ שלח לך דרע"ב אי' בט"ס וכותב אנפריות . . . זהיר באנפריות והיא ל"י ἀναφορά עיי"ע אנפרות. ושיער רבינו שמלת אפכיות היא ספר זכרונות מדרוש של וזכרתם האמור במדר' שם עיי' שם].

אֶפּוּכֵי (בל"י ἐποχή das Zurückhalten der Geisseln) מדר' איכ' (ג' י"ג) בני אשפתו בני אומירי [Geissel ὅμηρος] בני אפוכי פי' בל"י מסגר ולכידה וטעם המלה אנשים חשובים שבוים נעצרים בבית כלא עיי"ע אמריי [אמר ז']. [אחי"ה לפנינו אי' בני אופיכייה. וברי' אסת"ר אי' בט"ס אוכייפי ופי' מרוצצין בארכוף! ועיי"ע ארכוף ששם תמצאנו ושם אדבר בו].

אָפֵל (מל"מ spätzeitig) הא בחרפי הא באפלי בר"ג דתעניות (ג':) באַפְלָתָא דהוו בניסן בפ"ק דר"ה בגמ' דאחד באלול (ח'.). [אחי"ה ועיי' ספרי על העתקה פרסי' של ריב"י טאווס צד של"א. ור' יונה ן' גנאח בספרו כתאב אלאצול צד ס"ד (בהוצ' החכם הגדול נייבויער). פי' אפילות של מקרא ג"כ בל' המשנה וכתב עישר צ"ל עשה הבכור הותר האפל وفي תלמוד בחרפאתא דהויין מאדר באפלאתא דהויין מניסן ע"כ והנוסח הזה קרוב לגי' כ"י ב' הובא בד"ס ר"ה צד ז'. וכנ"ה בר"ה ירו' רפ"ג דמ"ז: הבכירות . . . האפילות. מ"ק ו'. בכיר . . אפיל. ירו' תענית פ"א דס"ד. הבכירה . . והאפילה. קהל"ר י"א, ו' וב"ר רפס"א אם זרעת בבכיר זרע באפיל. שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר. מ"ק ו': אפלא משוי ליה חרפא. ירו' שביעי' רפ"ה דל"ה ע"ד פעמים שהשנים מַאְפִּילוֹת. ב"ר פצ"ט בית אל שהיא מַאֲפֶלֶת. ובמדב"ר רפ"א דורש ארץ מאפליה (ירמיה ב', ל"א) אין מאפליה אלא הלקשה].

אֲפִילוּ (נתקצר מן אף ומן אילו wenn auch, obschon) תרג' אף בל נטעו (ישעי' מ', כ"ד) אפילו יפשון ומלה זו מורגלת בל' תלמוד ומורכבת מן אף אלו. [אחי"ה דרך משל ר"ה כ"ה. אתם אפילו שוגגים אתם אפילו מזידים אתם אפילו מוטעין ועיי' עוד ברכות ט'. י'. י': ג'. נ"ד: נ"ח. שבת קי"ט: פסחים פ"ז: יומ' ל"ח: יבמו' ס"ג. כתובות ק"ה: קי"א. קדושי' ל': מ': פ': יומא ל"ח: ר"ה כ"ה: תענית ח': ב"ק צ"ב. ב"ב צ"א. קי"ט: סנהדרי' ל"ז. נ"ט. צ"ב: ק"ז. ק"ח. ע"ז ד'. י"ט: נדה ל"א. ל"ח: חולי' ס': מנחו' צ"ט: אפילו כמאן דאמר ירו' פסחים פ"ט ל"ו ע"ד ועוד רבים. ירו' גיטי' פ"ט ד"נ ע"ג ולית בר נש אמר אפילו אלא דו מודה על קדמייתא. שהש"ר בסוף אפי' להחריב ט"ס ועיי"ע אַפֶּלְיוֹן].

אֶפְלְיוֹן (בל"י πυλών, ἐπαυλεών Vorsal, Vorzimmer) נכנס לאפליון [לפנינו בברכ' אנפילון עיי"ע. בד"ס ברכו' דע"ד גי' מוטע' לבית מרחץ] נכנסו אחריו בפ' היה קורא בגמ' כשמת טבי עבדו (ברכו' ט"ז). פי' חדר לפנים מטרקלין כמו (ישעיה ל"ב, י"ד) עופל ובחן. ויבא אל העפל (מלכי' ב', ה' כ"ד). [אחי"ה פי' בל"י עזרה וחצר ודברי ר"ב בע' הבא שייכים לע' זה].

אַפֶּלְיוֹן (ἀπώλεια בל"י אבדון Untergang) בריש ילמדנו (בתנחו' לי') כשהקב"ה רואה בתי ע"ז יושבין שלוין וביתו שמם ועשוי דייש לערלים ולשועלים שנא' (איכה ה', י"ח) שועלים הלכו בו אותה שעה מסתכל אפוליון [כ"ה גי' אמית' וכ"ה בעה"ק] של עולם והוא מזדעזע שנא' (תהלי' ק"ד, ל"ב) המביט לארץ ותרעד. (א"ב בל"י עזרה וחצר). [אחי"ה דבריו שייכים לע' הקודם. אפוליון בל"י כליון והשחתה. וכן שיעור המאמר שהש"ר ד"ה ברח ובשעת שאו"ה אוכלין ושותין וכ' אותה שעה חושב הקב"ה אפי' [צ"ל אפוליא=אפוליון] להחריב לעולמו וכ' ועיי"ע הבא].

***אֲפֵילוֹן** (בל"י גער ἀπειλέω והבינוני ἀπειλῶν drohend) ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג בשעה שהקב"ה מביט בבתי תיטריות ובתי קרקסיאות יושבות בטח ושאנן ושלוה ובית מקדשו חרב הוא אפילון לעולמו להחריבו. פי' בל"י גוער (עיי' אהבת ציון למהרז"ף שם ומפרש בעל מאיר נתיב בהוצאות ירו' דפ' מנגנצא דף ל"ו. טעה בזה). ובשו"ט מזמ' י"ח פס' ח' אי' בשעה שהקב"ה מביט בעולמו ורואה בתי טרטיסאות (צ"ל טרטיראות) וכ' ובה"מ חרב ובניו מצער מחרה אפו בעולמו להחריבו. ובילק' שמואל ב' כ"ב רמז קנ"ח אי' (חרם) [צ"ל חרה] אפו בעולמו להחריבו. ונראה בעליל כי זה תמורתו קודש תחת מלה יונ' הנ"ל. והחכ' בוקסטארף הפלא לטעות להשותה עם מלת פפליון עיי"ע.

אֶפַּלְיוֹן (Mantel, pallium, fallium πάλλιον) ומעפורת בפ' כל כתבי בגמ' די"ח כלי' [שבת ק"כ. ירו' שבת פט"ז הל"ה דט"ו ע"ד ושם אי' פיליון וכ"ה בכ"י מ'; ובדפוסים בבבלי אפיליות. ובדפוסי' שונצינו וויני' וקרק' אפיליון ובכ"י ע' ובכ"י א"פ וכ"ה בבה"ג וברש"י אפליון עיי' ד"ס שב' קל"ו:]. פי' (אוסי. צ"ל כמו בדפ' אמש' מסוה.) (א"כ פי' בל"ר פליון מעיל ומעטה עיי"ע פליום). [אחי"ה ולדעתי ג"כ שמחו' פי"ב התירו תכלת מאפלוני צ"ל מאפליוני Mantel. ומעפורת הוא ל"ס מעפרא וכה העתיק' הפשיט' אדרת (מלכי' א', י"ט, י"ג, י"ט; מלכי' ב', ב', ח', י"ג, י"ד). בכ"י ו"ו, ל"ד ובדפ' אמ' ערך שלנו הוא ערך בפני עצמו ונכון הוא, ולא כבשאר דפוסי הערוך ששם בטעות נכלל בע' הקודם לזה].

אֶפִּילְיוֹן (= פִּלְיוֹם, פִּילְיוֹם πιλίον, pileus, pileum (kleiner Hut, Filzhut בפכ"ט בכלי' (מ"א) ואפיליון של ראש עיי"ע פליום כי היא גי' אמיתית). [אחי"ה בכלי' אי' והפיליון וזה הנכון שאות ה' היא ה' הידיעה וגי' רבינו פליום לפי גי' כ"י ו"ו, ה"ב, ב"ר ודפ"ר והיא היא המלה שרשמנו].

*אִיפּוּלִין (בל"י ὀπώρα Kernobst, ורי"ש ולמ"ד מתחלפות) תוספתא דתרומות רפ"ב כל מין אופילין ואגוזים ושקדים ורמונים אחד תורמין ומעשרין מזה על זה. פי' אופילין בכ"י איפולין (בהוצ' צוק"מ כ"ז) והוא כמו אֶפּוּרִין בל"י מיני פירות שיש להם חרצן קשה כגון אגוזים ושקדים וכדומה וגם י"ל לקיים הגי' בו' אחר א' ואז תהיה אופילין כמו אופירין בל"י ὀπώρα Baumfrüchte פירות עץ עיי"ע אפוריא.

*אֶפּוּלִים (בל"מ פול ובל"ע فول (Erbsen, Bohnen תוספתא דתרומו' ספ"י אין מערבין תרומ' תבואה וקטנית כאחד אבל מערבין שומשמין באפולים בעדשים וכ' פי' כמו פול בל"מ שמואל ב', י"ז, כ"ח; יחזק' ד', ט' ומאחר של' ון' מתחלפות נגזר ממנו גם אפונין עיי"ע.

*אַפּוּלְיָא (Stadt in Italien, Apulia) תרג' מאיי כתים (יחזק' כ"ז, ו') ממדינת אפוליא והוא חלק מארץ איטליא עיי' ע"מ קע"ט ורבינו גרס איטליא עיי"ע. ובהשמטת א' כתוב פוליא עיי' מד' תהלי' ט' וכן היום נקרא Puglia בל' איט'.

אַפְלַיִית (בל"י φλυάσσω, φλουάσσω Possen treiben) א"ל למה אפליית בי [כצ"ל ובדפוסי' נשמט] א"ל לא אפליית בך בירו' בפ' ג' שאכלו (פ"ז הל"ב ד"א: ועיי' ירו' נזיר פ"ה הל"ה דנ"ד:) ובב"ר פצ"ב (לפנינו אי' פ"צ) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. פי' ענין שחוק וליעוג. [אחי"ה והמלה יוני' אשר רשמנו נ"ל ג"כ למצא בהך של ב"ר ספל"ח מה אתה מפלא בי וכן דרש בע"ז מ"ד. מפלצות (מ"א ט"ו, י"ג, ד"ה ב', ט"ו, ט"ז) מפליא ליצנות ועיי"ע פלא, ב' ותוספות ע"ז שם].

*אפלטור ט"ס תחת אמפרטור עי"ש.

☞ אפליקתא ([צ"ל אֶפִּיקְלְתָּא] ποικιλτά = (gewirktes, buntfärbiges Kleid מדר' שה"ש פסקא גן נעול (ד', י"א) [ואלבישך רקמה] תרג' עקילס אפליקתא עיי"ע פליקט כי היא גי' אמיתית). [אחי"ה במדרש אי' אפליקטא ובדפ' חדשי' אפליגתא. ובמדר' שם פסק' נפת אי' איפליקת' וכולם צ"ל אפיקלתא. ובפסיקתא דויהי בשלח (דפ"ד:) אי' תרג' עקילס פילקטון צ"ל פיקלטון וכן גרס רבינו בעצמו בע' אפקליטון עי"ש גי' הכ"י. והמלה יוני' נמצאה הרבה פעמים בהעתקת ע' זקנים. וגם היום נמצא בהעתקת עקילס, Aquila. רקמה (יחזק' כ"ז, כ"ד) מתורגם פיקיליא = ποικιλία וכן בספ' בן סירה ל"ח, ל"א; מ"ג, ל"א. ודעת ר"ב שהיא ל"י πλεκτός פי' נארג. ועיי' עוד ע' אפקלטורין, פליקט, פוקלטון].

*אֶפַּלְסַמוֹן (=אפרסמון Balsam, למ"ד ורי"ש מתחלפות) מדר' איכ' פ' סורו טמא: שהיתה מביאה זפק של תרנגול וממלאה אותו אפלסמון ונותנת אותו בין עקיבה למנעלה. והמלה כמו אפרסמון עיי"ע.

*אֶפּוּלְמוּטוּס (Kämpfer, Krieger πολεμιστής) תוספתא ב"ב פ"י גבאי או אפולמוסטוס עיי"ע פולמטוס.

אֶפְּמָא (בל"ע فم בל"ס פומא Mund, Oeffnung והשואל לארובה וחלון של גג ובל"פ بام (Dach, Licht ההוא דיקלא דהוה ליה לאביי [כ"ה בדפוסי הערו' החדשים וכ"ה בעירו' כ"י מ' (ד"ס קצ"ה.) ובע' דפ"ר אי' דהוה לבי רב ביבי, וכ"י ה"ב לר' ביבי בר אביי] דהוה סליק באיפומא בעירו' בפ' המוציא תפילין בגמ' דשרשיו (ק'.) ובס"פ י' יוחסין (קידוש' פ"א.) נפל זיהרא באיפומא [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ה"ב וכ"ה בע' זהר ב', ובדפוסי' סיהרא ובקידוש' נהורא]. ובפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"א.) ההוא גדיא דהוה ליה לרבינא חזא חושלא [כ"ה בכ"י ועיי"ע חשל א' ובדפוסים ט"ס חולשא ובענין גירס' של ש"ס עיי"ע דגר ב' במו"ע]. מאיפומא נפל מאיגרא לארעא. פי' איפומא ארובה בתוך הבית פתוחה לגג והוא לול בל' קודש. פי' דיקלא דהוה סליק באיפומא היתה עולה אותה

תמרה על הגג ובגג היה לול ויוצאת מן הלול ויוצאת באויר הגג והיו עכשיו ענפיה בפחות מג' טפחים לגג אתא לקמיהו דרבה ור' יוסף ושרו ליה לישב עליו.

אפומטא (צ"ל כס"א אֶמְפּוּטְמָא] בל"י ἔμφωτος · פי' מראה Erhellendes מפעל ἐμφωτίζω ועניינו חלון) בפסיקתא דויהי בשלח (פ"ו: ועיי' ילק' שמואל רמז קנ"ב) כיצד היו המים עשויין לישראל כחומה דרש ר' יוחנן כאילין קנקליא [בלש' יונ' κιγκλίς ובל"ר cancelli עיי"ע קנקל א'] (ארקת) [וכ"ה בכ"י כרמולי אריקת וצ"ל כמו בילק' וע' דק ד' אודיקת] סרח בת אשר ואמרת תמן הוינא ולא הוון אלא כאילין אפומטא. ס"א אמפוטמא פי' מראות. [אחי"ה גי' ס"א אי' רק בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בילק', ובכ"י כרמולי אי' אמפומטא ואין ספק אצלי שצ"ל כגי' ס"א. והרב החכם מוהר"ר שלמה באבער. בפסדר"כ שם הע' קכ"א. העיר על גי' הילק' שלקחו מע' אמפומיות וצריך לתקן עפ"י נוסח אמיתי של כ"י ומערך שלנו לֶקח והוא ממש ס"א. לפיכך גם גזרת המלה אחרת היא. ונ"ל שהיא מלה יונ' שרשמנו שרבי יוחנן פי' קנקליא פי' שבכה כפולות היו החומות וסרח בת אשר ראתה אותן ואמרת שהיו כחלונות פשוטות. ועוד נ"ל לפרש בענין אחר כי לולי דברי רבינו הייתי אומר שמלת קנקליא היא ל"י κίγκλισις =Hin- und Her-bewegung) פי' תנועת הנה והנה ומלת אמפוטמא= אמפיטא (וכן צ"ל אפומטא שיש לתקן אמפוטא) בהפך: מוצק בלי תנועה בל"י ἔμφυτος ,festgewurzelt starr כלומ' לדעת ר"י המים אשר עומדים כחומה היו הולכים ונוזלים הנה והנה ולעדות סרח ב"א היו עומדים וקפאו במקום אחד. והמכילת' פ"ו, ח' פי' קפאו: כמין כלים של זכוכית. וזה ראיה לפי' של רבינו: מראות ונראה שדרש חֵמָה (חסר) כמלת חֲמָה, ולפי' ראשון יש להעיר ג"כ על מלת יוני' ἔμφασις ,Abspiegelung].

אַפַּמְיָא (א Apamea בסוריא, וכ"ה בל"ם אַפַּמְיָא, אַפַּאמְיָא ב) Ἀπάμεια Apamea, Apamia' בבבל על יד הטיגרים. ג)=פמים (Paneas) אריסטון הביא ביכורים מאפמיא בסוף חלה (ד"י י"א עיי' ע' אסיא ב', אספמיא ב'): —ובר"ג ד"י יוחסין (קידושי' ע"א:) לתתי [לתחתית] בדיגלת עד היכא אמר רב ספא בר שמואל [כן גי' אמיתית ובקדושי' בט"ס השמיטו שתי מלות פפא בר. ושם הגי' אמר רב שמואל ובלתי נכון הוא כי לשמואל אין לו לא כינוי רב ולא רבי עיי"ע אביי] עד אפמייא [בשני יודין להבדילו מאפמיא של סורית עיי' ע"מ ק"פ:] תתאי, תרתי אפמייא הויין [חדא עיליתא וחדא תתייתא חדא כשרה וחדא פסולה ובין חדא לחדא פרסה— כ"ה בקידו' ובע' חסר, ומצאתי סעד לדברי חז"ל בדברי שטעפאנוס ביצאנטינוס בע' אפמייא] [1]— תרג' ירו' שפם (במדבר ל"ד, י"א) אפמיאה (Paneas) וירד הגבול משפם [תרג'] ויחות תחומה מאפמיאה, [אחי"ה דע שתרג' ירו' א' כתב אפמיאה ות"י ב' אפמים ובשינוי זה ג"כ בש"ס ובמדרש שנזכרים בהם ז' ימים שמקיפין את א"י שבילק' תהלי' מזמור כ"ד אי' ימה של פמאים ובתמורתו בירו' כתובות פי"ב הל"ג ימא דאיפמייא, ובירו' כלאים פ"ט הל"ה ימא דאפמיא ובמד' שו"ט כ"ד ימא דאספמייא, ובב"ב ע"ד: ים אספמיא וצ"ל אפמיא (עיי"ע אספמיא ב'.) ואפמים או פמיאס (או פניים עיי"ע) היה מקום מבוע מי ירדן כנראה מבכורות נ"ה. ירדן יוצא ממערת פמיים וכו' וזה ג"כ דעת בן מתתיהו [2], אייזעביאוס [3] ופליניאוס [4], ולזה מסכמת העתקת תר"י א' לבמד' ל"ד, י"א, שמגביל צפונית של א"י והוא שפם בתחומה של אפמיאה, וז"ל ויחות תחומא מן אפמיאה לדפני מן מדנח לעינוותא ויחות תחומא למערת פניאס וממערת פניאס יחות תחומא לטור תלגא . . . ודפני שנזכר כאן קשה להולמו שאין לומר שהיא רבלה בחמת אשר העתקה דפני (עיי' למלכי' ב' כ"ה, כ"א; ירמי' ל"ט, ה'; נ"ב, ט'), אבל י"ל שהיתה ג"כ רבלה אצל פניאס (עיי' מהרי"ש דאס הייל. לאנד צד מ', שמ"ט), ומצאתי ראיה שדפני אחד מונח אצל פניאס בדברי בן מתתיהו שכתב במלחמות ד', א', א' שָׁם סעמאכאניטים (והוא מי מרום שנקרא ג"כ ים פמיים, פניים, בניים עיי' מהרי"ש שם צד כ"ה) נמשך עד מקום דפני [5]) לקרוב מקור מי ירדן. ועל פי הדברים והאמת האלה יש לתקן דברי הגאון שי"ר בע"מ ק"פ, שסבר שפם = אפמיא היא אפמיא סורית, בתמיה!].

אֶפִּימֵילְיָה (בל"י ἐπιμηλίς Apfelmispel) ירו' דנדרי' פ' הנודר מן הירק (פ"ז, הל"א ד"מ:) מהו שיהא מותר במיני אפימיליה כגון נבעה ומסרולה ופילוליה [וקלוקסי'] לא יכלתי

---

1) עיי' מאננערט גיאגרפיא כרך ה' ח"ב צד רס"ז. ועיי' עוד פתלימיאוס ה', י"ח ועיי' עוד ע' אספמיא ב'. 2) במלחמו' א, כ"א, ג'. 3) Hist. Ecl. 7, 17 4) ה', ט"ו ועיי' עוד בקדמוניות לבן מתתיהו י"ז, ח'. 5) והחכם ראבינזאהן פליסטינא ח"ג תרי"ח הגיה בדברי בן מתתיהו במקום . . Δάφνης μέχρι τῆς הנוסח Δάνης ולא הזכרנו לזה אע"פ שגם רז"ל אמרו בכורו' נ"ה. למה נקרא שמו ירדן שיורד מדן ע"כ, וזה רק מטעם לשון נופל על לשון.

לפרש מלות אלו. [אחי"ה ובלי ספק משובשים בכתיבתם ואני בא לפרשם אפימליה כבר בארנו והוא בל"י. מה שהעתקנו בל"אש Mispel וכ"ה מסרולה שצ"ל מספולה=μέσπιλον Mispel; ותחת נבעה צ"ל נענע או נניא (עיי' ערכם) Münze; ופילוליה היא בל"י Laubwerk von Gewächsen = φυλλεῖον וקלוקסיא; z. B. Zugabe von Raute, Münze die essbare Wurzel der ägyp. Bohne κολλοκασία עיי"ע קלקס. וע' קרקס א' וכולם מיני נטע ועשבים הם. ואולי י"ל שמלת נבעה היא ל"ע نبع ופילוליה ל"ע فلول אבל הם שמות מיני עצים ולא נטעים].

אִיפוֹמְנֵימָא (ὑπόμνημα Denk- Anklage-schrift) דב"ר פ' ואתחנן (פ"ב) הרי איפומנימה שלו נקרית פי' בל"י ספר זכרון וגזר דבר). [אחי"ה ועוד שם וביל' לך לך רמז ע"ז אי' הרי איפומניטא שלו נקרין וצ"ל איפומנימא. והקבוץ איפומנימאטא = ὑπομνήματα והמלה הזו אי' בש"ר רפכ"ח בט"ס משל למלך שביקש לעשות אופימטמאטא חוץ מדעתו של אפרכוס וכ' ונ"ל שט' ראשונה נשתבשה משתי אותיות נ"י, וט' שני' מאות מ' ורימ"ז סבר (בט"ר ח"א, ק"ע) שהיא אפיטגמאטא = ἐπιτάγματα Verordnungen פי' צווים. ודוחק הוא].

אֲפֻנְדָּה (פי' אבנט. ובל"ר funda ובל"י אמצעי φοῦνδα Gurt, Geldbeutel ובל"ע فوطة ובל"פ بند) בפי' הרואה (ברכות ס"ב:) לא יכנס אדם להר הבית [לא] במקלו [שבידו ולא] במנעלו [שברגלו ולא במעות הצרורים לו בסדינו] ובאפונדתו [וכ"ה בב"נ ובכ"י פ' ולפנינו אי' בפונדתו. ועיי"ע פנדה, ראה ד"ס ברכ' קפ"ג.]. פי' כלי שהוא חלוק קטן ויש בו הרבה מקומות תפורים ונותנין שם דבר המאורע להם, וראיה בשבת בפ' המצניע (שבת צ"ב. במשנה ובגמ' שם צ"ב:) בין אפונדתו להלוקו [לפנינו אי' כפונדתו אבל בירו' שבת באפונדתו. וכ"ה במשניות נאפולי, פיזרו ובריי"ף ובהרא"ש וברע"ב וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס שב' קפ"ג, וכן בע' פנדה ושם יותר נכון פי' רבינו בלע"ז פונד"א והוא לאי"ט Geldbeutel, fonda]. ויש ששונים פונדתו והוא מפו' בע' פ"ה. [אחי"ה ובאל"ף נמצאה עוד המלה בירו' ברכו' פ"ט די"ד ע"ג אפונדתו עליו מבחוץ. ירו' שבת פ"י והל"ג די"ב ע"ג כמין צלוחית קטנה היה לו באפונדתו ובמד"ר ספ"ד כמין צלוחית קטנה היה תולה באפונדתו, מפני שהיה חגור מתניו בזינו [Gurt ζώνη, zona]. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ז ע"ד הרי מאתים זוז קשורים באפונדתו. ירו' ב"מ פ"ג ד"ט: נתנן באפונדתו. וכהשאילה בתנחו' תזריע סי' ג' דר"ג: מעשה נסים עשה הקב"ה עם התינוק כיצד האפונדיה שהיא מלאה ופיה למטה מה שיש בתוכה מתפזרין אבל האשה הזאת אפונדיה שלה למטה והקב"ה משמר את הולד].

*אַפַּנְטֵי עיי"ע אפנתי ועיי"ע הבא.

*אַפַּנְטֵיסוֹן (ἀπάντησον gehe entgegen, begegne) והוא הציווי מפעל (ἀπαντάω) פסיקת' רבתי ותאמר ציון דרש קדמה פניו (תהלי' י"ז, י"ג): אינו שלנו להזווג אליה אלא את אפנטיסון לה. כלומ' אין בידינו לצאת לקראתה אבל אתה מקדים וצא לה עיי' רימ"ז בט"ר א', כ"ו.

אֲפַנְטוּר (כל"י ורו' πάνθηρ, panthera וממנו Jaspis, Pantherstein = pantherinus (lapis)) תרג' על פסוק ידיו גלילי זהב (שה"ש ה', י"ד) בנימין גליף על אפנטור [עיי"ע פנתר] פי' פנטר בל"י ורומי' אבן טובה מלאה חברבורות כעור נמר הנקרא פנטירא). [אחי"ה וכן נקרא אבן ישפה = ἴασπις וכן תרגמו אונקלס שמות כ"ח, כ'; ל"ט, י"ג ותרג' ליחזק' כ"ח, י"ג].

*אוֹפְּנָא ([=אֶפּוֹנָא = ἐπώνιον Zugabe an den Kauf) בירו' דמאי פ"ו דכ"ה: אמר ליה [צ"ל אמרו ליה ר"ל רבנין לר"א] אופנא לית לון אופנא לית לסתמא. ופי' המהרז"ף באהבת ציון דכ"ח: אופנא מלה יוני' ופתרונה הוספת חנם על המקח א"ת שהמעשרות שלהן כתורת אופנא אנן לא סבירא לן דמן הסתם אינו נותן לו אופנא ולא שייך אופנא אא"כ מפרש שנותן לו אופנא. ואפשר דצ"ל לית לן אופנא לסתמא. וכעין זה פי' הגאון במ"ע שלו חלק ט"ו, שצ"ה. וזה נ"ל ברה כחמה.

*אוֹפַּנְיָה (כל"ר Meinung, Ansicht, opinio) ילק' יהושע ב' רמז ז' בשם מד' רות"ר מהו חרש (יהושע ב', א') . . . ר"ש אומר חרש כמשמעו א"ל עשו עצמכם חרשים אתם עומדים על אופניה שלהם. ובמדר' רות פ"ב בטעות על אופניים; או י"ל שהוא קבוץ מיחיד אופניה פי' בל"ר דעת וסברה וכן בסמוך במד' שם רשב"י חרש כמשמעו א"ל עשו עצמכם חרשין ואתם עומדים על רזיהן עיי' רש"י ורד"ק ליהושע שם. ובעל מ"כ פי' מנהגם וענינם. וגזור המלה מל' אופן!

אֳפַנִּים (פי' גלגלים Räder ושם כנוי למלאכים כנראה מיחזק' א' ט"ו. מלש' צינד upamô פי' עליון der Höchste והוא כינוי למלאכים עיי' יוסטי צינדליקס. ס"ג) ושרפים ומלאכי שרת [1]

[1] ובענין המושג עיי' ספרנו על המלאכים והשדים צד י"ח.

בר"ה בסוף פ' אין מכירין אותו (כ"ד:). [אחי"ה בחגיגה י"ג: והנה אופן אחד בארץ (יחזקאל א', ט"ו) . . מ ל א ך אחד שהוא עומד בארץ וראשו מגיע אצל החיות במתניתין תנא סנדלפון שמו הגבוה מחבירו וכ' (עיי' ע' סנדלפון) נראה שכיון על מלת פרסי' שרשמנו שטעמה עליון וגבוה וכינוי למלאכים פרסיים. ולזה מסכים שבערבות (והוא רקיע שביעי ועליון מכולם) שם א ו פ נ י ם ושרפים וחיות הקודש ומ"ש (חגיגה י"ב:) (וזה ג"כ דעה פרסית כשהוכחנו במ"א.) [1]), ובכ"י מ' חגיגה אי' ושם שרפים ואופנים. וכן הסדר בזמר אל אדון. וזמר האופנים אחר קק"ק הובא בירו' ברכו' פ"ה ד"ט ע"ג במיטיי אישתתק באופַּנַיָה וכ' פי' נשתתק אחר קדוש דיוצר אצל והאופנים].

אֱפְנִין (בל"ע فوم Kichererbse או תהיה כמו אפולין עיי"ע) בפאה בפ' מלבנות (פ"ג, מ"ג) וכן באפונין וכן בכרם. ובכלאי' בפ' ערוג' (פ"ג מ"ב) אפונין השופין מין זרעים, אפונין הגמלונין מין ירק [וכ"ה בכ"י מ' ובמשניו' דפ' נאפולי ובר"ש וכ"ה בירו' כלאי' פ"ג דכ"ח ע"ג ובשביעי' פ"ב, מ"ח, אבל בדפ' האחרונים בכלאים: הגמלנים], ובשביעית פ"ב (מ"ח) ר' שמעון אומר אפונין הגמלונין כיוצא בהן, ובשבת בפ' נוטל אדם (קמ"ג.) שיער של אפונין ושל עדשין [כ"ה ג"כ בכ"י מ' ובכ"י א"פ ובמשניות נאפ' ופיז' ובירוש'. ולפנינו בשב' בדפ' ושער עדשים], ובפ"ק דט"י (פ"א, מ"ה) ר' יהודה אומר אף אפונין לבנים טמאין בטבול יום. פי' אפונים בלע"ז צִיצֵירִי [בלאי"ט cicérchia בל"ר Kichererbsen, Zisererbsen, ciceres ובדפ"ר בט"ס ציצי] ובלש"ע אַלְחִמַּץ [الحمص]. פי' הגמלונין גדולים, שופין קטנים. וי"מ שופין [כ"ה בכ"י וי"ו. ובדפוסי' חסר] חלקים. [אחי"ה וכן פי' הרמב"ם לכלאי': אפונים השופי' הם הזרעים ה ח ל ק י ם והאפוני' הגמלנים הם ה ג ס י ם. וכן פי' רע"ב ועוד פי' השופים קטנים. ותמה אני שלא העלו זכרון רבינו שמקדים בפירוש הזה, וקשה ג"כ על התי"ט שהזכיר לפיא' פי' הרמב"ם ושתק מפי' ר"נ — ועוד נמצאה המלה בירו' פיאה פ"ז ד"כ: מעשה באחד שזרע סאה של אפונים. ושם פ"ח ד"כ ע"ד אפונין חיין, וירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד אפונים חיים. ירו' תרומ' פ"ב דמ"א ע"ג איזהו תבשיל שהוא מצטמק ויפה לו כרוב ואפונין, ובירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד אי' כגון אכרוב ואפונים. ירו' נזיר פ"ז הל"ב דנ"ו: ענל כאפון. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג. בעל ראש גויה היה וכאפון היה, ובירו' שבת פ"ט די"א ע"ד בט"ס ונאפון היה וצ"ל וכאפון היה (וכ"כ בחי' רמב"ן פ"ג: ובראב"ן סי' רפ"ח). ירו' יומא פ"ו הל"ג דמ"ג ע"ג משמת שה"צ ניטלה ברכה משתי הלחם ומלה"פ והיה נופל לכל אחד ואחד מהן עד כאפון, הצנועים היו מושכין את ידיהם והגרגרי' היו פושטין את ידיהן מעשה בכהן א' בציפורין שנטל חלקו וחלק חבירו והוא היה נקרא בן האפון [כ"ה לגי' האמי' בדפ' זיטאמיר ובדפוסי ויני' בט"ס בן חאפון] עד היום הוא שדוד אמר אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול ו ח ו מ ץ. ודע שנשתנה גי' הבבלי ביומא ל"ט. שכתוב שם משה"צ . . מכאן ואילך נשתלחה מארה בעומר ובשתי הלחם ובלה"פ וכל כהן מגיעו כ פ ו ל [בכ"י מ' אי' שמגיעו כפול עיין רש"י לקידושי' נ"ג. וד"ס ליומ' נ"ג:] הצנועין מושכין את ידיהן . . . ומעשה באחד שנטל חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו ב ן ח מ צ ן עד יום מותו אמר רבה בר שילא מאי קרא [קראה] אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ עכ"ל. הרי שתחת כאפון של ירו' אי' בבבלי כְּפוּל ותחת בן האפון: בן חמצן ולפי' של רבינו נתן שאפון בל"ע חִמַּץ (וידוע שכל שם בערבי בנון בסוף ולפי זה חִמַּצָן) מה טוב ומה נעים מה שמכנהו בן חמצן כלומר בן אפון, ושם לעג הוא כמו בעל הפול כינוי של ישמעאל בן פיאבי עיי' ע' בעל פול. אבל לא אכחד תחת לשוני שאם גם לפי פי' זה שפיר שייך ב ב ב ל י על מאמר והיו קורין אותו בן חמצן סעד מקרא מכף מעול ו ח ו מ ץ שלשון נופל על לשון היא, ר"ל בן פול בל"ע בן חמצן ועוד מלי חמסן וגזלן (עיי' רש"י ליומי וקדושין), אבל היאך שייך הקרא ב י ר ו ש' על הך והוא היה נקרא בן האפון? אשר על כן דעתי נוטה שגם בירו' יש לשון נופל על לשון בין אפון ובין בן האפון, שראשון הוראתה פול, והשני בל"ע افين איש משחית ועל זה שפיר הביא ראיה על מה שנקרא בן האפון מקרא . . מכף מ ע ו ל וחומץ, ולולי מיסתפינא הייתי אומר שצ"ל בירו' היה נקרא בן האפון ו א י ת ד א מ ר י ב ן ח מ צ ן ועל זה מביא ראיה מהפסוק . . . מכף מעול ו ח ו מ ץ. — ולענין פי' המלה אפון כבר רשמתי מלה ערבי' فوم = פום ון' ומ' מתחלפות או י"ל שהיא כמו פול ון' ול' מתחלפות כנראה מהך ציון של ירו' ובבלי יומא, ובאמת תחת אפונין בשבת קמ"ג. אי' בכ"י עפונין ובגליון פולין וכ"ה בד' שונצ' ובמאירי ובראש עיי' ד"ס שם דק"ע העי' נ', וצ', ודי בזה].

[1]) עיי' מאמרנו במ"ע דמ"ג חכ"א, תקס"ח.

אֱפוּנָם (בל"פ ابنوس آونوس Gattung wohl-
(schmeckender Fische שם דג טהור
עיי' ע' אקונס). [אחי"ה נקרא כן בל"פ מין דג טוב
למאכל].

אֲפַנְקְרִיסִין (או מל"פ پنك ریزه kleine Datteln
או יותר קרוב שמשובשת המלה או מן
אפרסיקין = פרסיקין = فرسك בלש"י τὸ Περσικόν
Pfirsich או מן קפריסין (Kappern בירוש' בר"פ
כירה (פ"ג הל"א ד"ה ע"ד) הביאו לפנינו בצים קטנים
כחוזררין [כ"ה על נכון כ"י ודפ"ר פיז', וויני' וירו'
אבל בדפ' אמש' ופר' כחוזרדים וט"ס הוא עיי"ע
חזור והוא ל"ס חזורא תפוח = עזרד וכ"ה בבלי
שבת ל"ח. כעוזרדין אבל מן וטעמן וכ' חסר]
וטעמן יפה כאפנקריסין. ס"א פנקריסין. [אחי"ה
וכ"ה בירו', ועיי' ע' פנקרס, ורבינו לא פי'. ונ"ל
שהיא מלה פרסי' מצורף מן פנק = פרי תמרים;
ורים, ריסה פי' קטן, או י"ל רים = ریز wünschens-
werth נחמד ונעים. ושיעורו הביאו לפנינו בצים
קטנים כתפוחים וטעמן כתמרים קטנים או כפרי
תמרים נעים. אבל מה שאחזה לי ועיני ראו ולא
זר שמלת אפנקרסין ט"ס תחת אפרסיקין ומצאתי
און לי וראיה מופתית מירוש' עצמו שבירו' פיא' פ"ז
הל"ג ד"כ. א"ר יוחנן יפה סיפסוף שאכלנו בילדותינו
מפרסקין שאכלנו בזקנותנו. ובירו' סוטה פ"ט
הלכה י"ד דף כ"ד: תמורתו כתוב א"ר יונתן יפה
שפשוף שאכלנו בנערותינו מפנקרסין שאכלנו
בזקנותינו הרי עיניך רואות שתחת פנקרסין
של סוטה כתוב פרסקין בפיא' ושיעורו: יפה ספסוף
[= سفساف = kleine Körner] פי' בל"ע חרצנים
קלים שאכלנו בנערותינו מאפרסקין Pfirsiche
שאכלנו בזקנותינו. אבל מודה אני שבכל זאת לא
נתקרר רוחי אחרי רואי שמלת פנקריסין נשנית מלבד
בפיא' עוד פְּעָמִים בירו' והוא בירו' שבת פ"א הל"ד ד"ג
ע"ג וירו' ע"ז פ"ב הל"ח דמ"א ע"ד התיבון הרי
מוטלייה ופנקריסים (ופנקריסין) וקובטיות וכ' ותחת
זה אי' בבבלי ע"ז ל"ח: ובתוספ' דע"ז פ"ה הקפריסין
והקפלוטות והמטליא וכ' והן הנה המקומות שהביא
רבינו בע' פנקרס בשיבוש ציון קצת (עיי"ע). נראה
מזה שתחת פנקריסין של ירו' אי' בבבלי קפריסין
ועל זה נשענתי לתקן מעות שגם תחת פנקרסין
של ירו' סוטה וגם תחת פרסקין של פיא' צ"ל
קפריסין. וזה האחרון חביב ונ"ל שמלת אפנקרסין
יש למחוק מערך מילין זרים ויש לתקוע כיתד
במקום נאמן בע' קפריסין. יר"ד די פומים בצ"ד
פי' אפנקריסין: כולו מזהב! ובלי ספק כיון על
מלה יונית παγχρύσεος וזאת טעות גמורה ומי יוכל
לספור שגיון לדוד חדלתי לספור כי אין מספר].

אֶפֶּנְתָּא (פי' בל"פ پنجه חלק העליון בפרט במנעל
(der obere, vordere Theil כפ' כיצד מברכין
בגמ' והוא אומר על המוגמר (ברכות מ"ג:) ת"ר ששה
דברים גנאי לתלמידי חכמים וזה אחד מהן אל יצא
במנעלים המטולאים ואמר מר זוטרא בטלאי ע"ג
טלאי ולא אמרן אלא באפנתא [בגמ' אי' בפנתא
וכ"ה בע' ארקתא א', ובע' פנתא, ובכ"י פ' אי'
אפתא, ד"ס ברכ' דקט"ז:] אבל בגילדא [בל"ע
جلد Leder] לית לן בה. ובפ"ק דתעניות בגמ'
דסמך ואסורין במלאכה (תעני' י"ב:) אביי ורבא
מעיילי [כי מסיימי] אפנתא. [בכ"י מ' אי' פנתאי
וט"ס וצ"ל אפנתא וכ"ה בכ"י ב' וכ"ה בפי' רגמ"ה
וכתוספ' ובִרי"ף וברא"ש ובאו"ז], ובר"ג דמצות
חליצה (יבמו' ק"ב.) משום דהוה ליה אפנתא מעל.
[כ"ה בכ"י ובע' פנתא דפ"ר, וכאן גרסו הדפוסי'
מנעל וצ"ל מעל ועיי"ע ארקתא]. ס"א פנתא. ופי'
אפנתא פנים של מנעל מלמעלה [כ"ה בכ"י ו"ו,
ל"ד, ה"ב ודפ"ר, וויני']. גילדא הוא של מַטָּה
ובלע"ז סול"א. [אחי"ה והוא בלאי"ט suola ובל"ר
Sohle, solca וכן לועזין התוספ' בתעני' שם ד"ה
אביי לענין פי' אפנתא ולא היא שלע"ז זה שייך
על גילדא כפירש"י בברכו' לנכון וכן פי' לשבת
ס': ד"ה אלא לחזק: העקב שקורין שולא
עם הפנתא שקורין איפיינ"א וכן פירש"י ליבמו'
ק"א. ד"ה עקב. שולה בלע"ז ושם ק"ב. ד"ה עקב
שלו"ן. ובברכו' פי' פנתא אנפיני"א והוא ל"צ
Oberleder empeigne ובתעני' שם לועז רש"י
אפנתא: אישקריפי"ט ודפ' פיז', וויניצ', וקושט'
אישקרפוט והיא בל"צ escarpin Schuhe ohne
Sohlen und Absatz].

אַפַּנְתִּי (בל"י ἀπαντίον = entgegen, gegenüber)
בילמדנו בהעלתך (בתנחו' ל"י) בא המלך
ליכנס למדינה יצא אוהבו לאפנתי שלו. ובאתחנן
בעשרת הדברות היה הדבור קורא מן השמים והן
הולכין לאפנתי שלו והוא חוזר וקורא להן מן
הארץ והן הולכין לאפנתי שלו שכן הוא אומר
(דברי' ד', ל"ו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך
ועל הארץ הראך את אשו. פי' ענין מתנה. (א"ב
פי' בל"י לקראת פניו). [אחי"ה וכנים דברי ר"ב
והיא המלה אשר רשמתי. ונמצאה עוד בתנחומ'
פ' אמור התהילו גדולי המדינה יוצאין לאפנטי
של מלך, שהש"ר פ' עד שהמלך ומוציאן
לאפנתי של מלך (ב' פעמים) ובילק' שהש"ר א',
י"ב רמז תתקפ"ג אי' בט"ס לאנפטי, וכן שם ד',
ז' רמז תתקפ"ח והשכינה תצא לאנפטי שלהם

צ"ל לאפנטי, וכן גורס המעריך (דפ' וויען צד י"ב) וכן צ"ל בילק' אסתר רמז תתרנ"ח תחת א נ ב ט י דיהודאי א פ נ ט י. ובפסיקתא רבתי פ' עשרת הדברי' דמ"א: ל א פ ט י של מלך אביו וצ"ל לאפנטי. ועל א פ נ ט י ס ו ן בפסי' רב' עיי' ערכו למעלה. ובירו' ע"ז פ"ב הל"ד דמ"א: ר' יוחנן נפק ל פ ג ט י דר' יודן נשייא לעכו ופי' פ"מ לפגטי: גן ופרדס אילנות וכ' אבל בלי ספק צ"ל לפנטי, פי' לקראת פניו. ובמ' שמואל פ"ז אי' לאפרכיא דידיה וצ"ל לאפנטא דידיה ובקצ' דפוסי' אי' לאפי דידיה ובילק' שמוא' רמז פ"ט הובא ל א פ י ה, ובירו' סנהד' פ"ב ד"כ. ובירו' הוריו' פ"ג דמ"ז. אי' נפק ל ק ד מ ו ן].

אַפֶּס (בל"י ἄφες lass' los! lass' gehen! והוא הציווי מפעל ἀφίημι) זכריה בר"ג דיש נוחלין (ב"ב קי"א.). (א"ב פי' בל"י עזוב). [אחי"ה כלומר עזוב ר' זכריה שאין הלכה כמותו. ובירו' ב"ב פ"ח הל"א דט"ז. כתוב בפי' אין הלכה כר' זכריה. ובש"ר פמ"ה ובמ' איכ"ר פ' בכה ועיי' ילק' תהלי' ע"ז רמז תתט"ז דרש בעל המאמר האפס (תהלי' ע"ז, ט') לשון יוני הוא כמה דאת אמר ואמר אפס (עמוס ו', י') ובש"ר ובילק' הגי' ל"י אפס ה נ י ח. ובלי ספק מלת הניח מגליון באה לבאר מלה יונית. ובב"ר פ"מ אפס כי לא יהיה תפארתך (שופטי' ד', ט') א"ר ראובן ל"י היא אפס אמרה ליה מה את סבור וכ' ובילק' שופטים רמז מ"ג חסרו התיבות „ל"י היא אפס א"ל," וכן חסרה מלה זרה בשו"ט סס"י מזמור ע"ז].

* איפום עיי"ע אפוטיקין.

אַפִּים (Apis) עיי"ע ס ר א פ י ס שהוא סראפס כמו שגרס ביותר טוב רבינו בע' מניק ע"ש.

*אַפְּסַטְיָא (אולי היה מבצר Ἀβούζαθα, Abuzatha על יד טיגרים בצד מזרח בקרובה של קטיספון) עירובי' ק': רב איקלע לאפסטיא. נראה שהוא שם מקום שרשמנו עיי' צוזימוס ג', כ"ו.

*אַפְּסְטִיתָא (אולי היא מל"י πτύον Wurfschaufel) ירו' שבת פ"ז ד"י. באפסטיתה משום זורה, פ' המכה במרא החיטים בשבת חייב משום זורה, מרא בל"י פטיון ואות ס' נוספת. ופ"מ פי' כלי שמגרר בו הקש ולפי' זה יש למלה מוצא מל"י [illegible] Getreideenthülser כלי שמסירים בו קליפות השבלים.

* אִיפַּסְטַלִין עיי"ע אפיצטלין.

אֶפְּסְטוֹלֵי (Schreiben, Brief, epistola עיי"ע פסטול). [ועיי' עוד מה שכתבתי בע' אסטולי].

אֶפִּסְטִילְיוֹת (ל"י ἐπιστύλιον ול"ר epistylium Bindebalken, Architrab) ירו' דסוכ' (פ"א הל"א דנ"ב.) בארבעה עמודים ועליהם ארבעה איפסטיליות בל"י ורו' כותרות וראשי העמודים). [אחי"ה לפנינו אי' פיסטליות וכן אי' בירו' כלאי' פ"ד דכ"ט: וכן הביאו ר"ב בע' פסטולי וצ"ע שאם באל"ף בראש גורס, והדין עמו, מדוע לא הביא ר"ב גם ציון של ירו' כלאי' בע' שנדבר בו עתה].

*אֶפּוֹסְטוּמוּס=פוסטומוס (Postumus (Posthumus) ein nach des Vaters Tod Geborener N. pr.) בתעני' פ"ד מ"ו ובירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ג וע"ד וילק' מלכי' רכ"ה רמז רמ"ט שרף אפוסטומוס את התורה; בכ"י ב' מ' גרס פסטמוס [ד"ס תעני' פ"ב.] ופי' פוסטומוס בל"ר מי שנולד אחר פטירת אביו. על מי כיוונו רז"ל לא נודע בבירור וידידי הרב הח' ד"ר האכשטעדטער שיער שכוונת רז"ל על אליקים (עיי"ע אשכול) הנזכר לפעמי' לגנאי ולקללה בספרי החשמנאים ובבן מתתיהו. ותחת אפוסטומוס הגיה חחכ' הנ"ל אפוסטטוס = ἀποστάτης עיי' על כל זה מ"ע ליטעראטורבלאט (הוציאו ד"ר ראהמער) שנה ז' סי' כ'.

* אֶפְּסְטַקִין (= פסתק בל"ע فستق, בל"פ پسته בלש' שומרוני ביצטקין ובל"י πιστακία Pimpernüsse, Pistacien=) בירו' דמאי רפ"ב דכ"ב: האלצרין והאפסטקין. ירו' מעשרו' פ"א סהל"ב דמ"ח ע"ד באלצרין ובאיפסטקין. ובע' אלצרין גרס רבינו לפי גי' הדפוס אפיקרסין וצ"ל אפרסקין אבל כבר הזכרנו שם שני כ"י ו"ו ו"ל אפיסטקין וגי' כ"י ב"ר יש לו ס"א אפיסתקין ובאמת בע' אפסתק גרס רבינו במעשרו' אפסתקין ובענין המלה כבר דברנו ברוחב בספרינו על העתקה פרסית של ר"י בן יעקב טאווס צד רצ"ח.

*אַפְּסִיּוֹת (בל"י ὄψιος spät, langsam gereifte Datteln) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג תמרים אפסיות ונ"ל שהיא ל"י שרשמנו תמרים שמאחרין בבישולן. והוא כמו המסוייפות ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג וסייפות של ב"ר עיי"ע סף ה' וע' בכור. ופ"מ הפליא לטעות בפי' המלה אפסיות להשוותה עם מלת אפיזייני הנזכרה בשבת נ"ז: (עיי"ע למעלה), וכן לא יעשה!

* אוּפְּסִים (לפע"ד הוא קבוץ מן אופסא = קופסא בל"ר capsa ובל"י המאוחרת ϰάψα (Behältniss, Kiste במכילתא פרש' ויסע משה פ"ג ד"ה ובבקר: ר' טרפון אומר אינו יורד (ר"ל המן) אלא על האופסים. והמלה קשה להבין ואומר' דרשוני. בתחלה עלה במחשבתי לומר שהיא ל"י ὕφεσις פי' הנחה ומחילה ודרש ככפור מלשון כ פ ר ה וזה מה שסיים: כביכול פשט הקב"ה ידו ונטל תפלתן של אבותינו שהיו שכובין בעפר והוריד המן כטל לישראל שנא' (איוב ל"ה, כ"ד) ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כ ו פ ר ושיעורו על מחילת עון וכפרת וזכות אבות ששכובים בעפר ירד הטל לישראל. אבל אח"כ מצאתי בז"ר פי' על הילק' פ' בשלח צד י"ט: וז"ל כביכול וכ' הוא ענין בפני עצמו. וכן פירשו החכם וויס במכילת' (דפ' ווין תרכ"ה צד נ"ז:) וכן פירשו החכם פריעדמאן במכילת' (דפ' ווין תר"ל צד מ"ט.) ודע שגי' הילק' בשלח רמז ר"ס על האוספי' והזי"נ כתב ובילק' גרס על הקופסא ופירושו ארגז ותיבה וכ'. וזאת ג"כ דעתי והמלה בל"י ורו' כשרשמנו ארגז ותיבה והוא ממש ג"כ אופסא (והקבוץ אופסים) ואות כ' או ק' נשמטה במלות זרות הרבה פעמים מראש התיבה עיי"ע אטליז, אדור. וראיה לפירושי מספרי בהעלתך פיסקא פ"ט ד"ה וברדת: כגליד היה יורד תחלה ונעשה לארץ כמין סק בקוטלא! והמן יורד עליו. וזאת גי' מוטעת וצ"ל כמו שאי' בילק' בהעלתך רמז שט"ו כמין אסקוטלא. נרשם בצדו „קערה והוא לשון לועז ממש" וטוב ונכון הוא בל"י ורומי' σκυτάλη, scutella Schüssel עיי"ע למעלה. הרי שגם ספרי מוכיח שהמן יורד בכלי קערות שפני האדמה נעשה כגליד כמים שנתקרש וזה נעשה להמן כמו בסיס כמין קערה. ובזה אני יוצא ידי חובת ביאור ומקום הניחו לי מפרשי המכילת' להתגדר בו.

* אֶפְּסַיְּין (אִפסטיין = בל"פ پوست (Rinde עיי"ע אפוטיין וע' איננד. וע' פסתא ב'.

אַפְּסַנְיָא (בל"ס אַפְּסַנְיָתָא. בל"י[1] ὀψωνία Ratio Anschaffung der Lebensmittel bes. (Sold, Verpflegung, der Soldaten בסנהדרי' כפ' כ"ג וכסף וזהב לא ירבה לו (דברי' י"ז, י"ז) אלא כדי ליתן אפסניא שלו (סנהדר' כ"א:), ובר"ג דכ"ג אין מושיבין [מלך בסנהדרין] ולא מלך ולא כ"ג בעיבור השנה מלך משום אפסניא כ"ג משום צנא [שם י"ח: ובירו' סנהדר' פ"ב ד"כ ע"ג על הא דאמרינן אלא כדי ליתן אפסנייא מוסיף ריה"ש בן לוי „ובלבד אפסנייא של שנה זו בלבד"]. פי' ההוצאה שנותן לחיילותיו חדש בחדש והוא נוטל המס בשנה ומפזר להן בכל חדש וחדש ואם יוסיפו חדש צריך ליתן משלו לפיכך דוחה את העיבור. כ"ג אם יעשה מרחשון תשרי מתירא מן הצנה שהוא בתר ירחא אזיל ובמרחשון לעולם הצנה מצוייה אע"פ שנקבע בשם תשרי [וכן פירש"י סנהדר' י"ח: אבל פירש"י לכ"א: יש לתפוס עיי' הפשב"ע] ובל"י קורין להוצאה אפסוניא. [אחי"ה כ"ה לפי גי' אמיתי' של כ"י ו"ו ול"ד. והקבוץ אפסניות, אפסניאות מד' שהש"ר א' ב' למלך שהיה מחלק אפסניות ללגיונותיו (עיי' מ"כ שם), ובילק' שה"ש רמז תתקפ"א בט"ס אספניות. ספרי האזינו סי' שכ"ח נותנים להם אפסניות, וכן בילק' האזינו רמז תתקמ"ו בשם ספרי שהיו נותנין להם אפסוניאות. מכילת' מסכתא דשירתא פ"ד ד"ה יי' איש מלחמה: ולא לספק אכסניות לכל חיילותיו וט"ס (ולא הגיהו הח' וויס במכיל' צד מ"ה: אבל הגיהו הח' פריעדמאן במכילת' צד ל"ח.) וצ"ל אפסניות וכן בילק' בשלח רמז רמ"ו ט"ס ולא לספק להם אכסניות אבל בילק' תהלי' קל"ו רמז תתפ"ג אי' על נכון אפסניות. וכן בנכון ספרי שופטי' סי' קנ"ט יכול אפי' ליתן לאפסיא . . . . אבל מרבה הוא כדי שיתן לאפסניות (ומזה נבין ירו' סנהדר' הנ"ל) אבל בילק' שופטי' רמז תתקי"ג ד' פעמים דאכסניא תחת לאפסניא ובסנהדר' כ"א: לאספניא וכן ברש"י. אבל שם י"ח: בנכון לאפסניא וכן ברש"י]. (א"ב פי' בל"י שכר אנשי מלחמה). [אחי"ה וכן פירש"י שם כ"א: שכר חיילות, ושם י"ח: מחלק ממון לחיילותיו].

* אֶפְּסוּנוּן, אוּפְּסוּנִין (מערך הקודם לזה בל"י ὄψον . (1 Bedarf an Fleisch. 2 leckere Speise בתנחומ' ר"פ צו דקפ"ו: את שבע המזבחות ערכתי (במדב' כ"ג, ד') למה היה אותו רשע דומה לטבח שהיה מוכר בשוק והיתה חנותו מלאה בשר ועבר הליגסטים ומסתכל בבשר ראה אותו טבח שהיה מסתכל בבשר א"ל מרי כבר שלחתי אפסונין לבית ביד העבד. ובילק' ריש פרש' צו רמז תע"ט כתוב בנוסח יותר טוב למה היה אותו רשע דומה וכ' וראה הלוגוסטוס . . כבר שלחתי אופסונון לביתך. פי' הלוגוסטוס בל"י λογιστής, Marktmeister

---

[1] פי' המלה וכן מלת רומי' obsonium בהוראה הראשונה כל דבר שנאכל עם הפת בפרט דג והרבה בזה הענין באונגליון, אבל בזמן מאוחר ענינו כפי' ר"ב ועיי' עמ"י של מיורסיאום צד שצ"ג.

Polizeicommissair מי שהוא ממונה על תקנת השוק שלא יעשו עול במדה ובמשקל, ופי' אופסונון הוצאת אכילה בפרט צרכי אכילת בשר ועוד הורה מלה יונית: מ ע ד נ י ם ט ו ב י ם. ושיעור המאמר הוא: אדוני! כבר שלחתי לך חלק יפה וחתיכה ראויה להתכבד ובזה פייסו. ובילק' מיכה רמז תקנ"ה נתקלקלה הגי': רואה את ה ל ו ג ט ו ס מסתכל . . . כבר שלחתי א ו פ ס י ט ן, וצ"ל הלוגוסטוס . . . אופסינון. ובתנחו' בלק סי' י"ב צד רצ"ב: ד"ה ויקר, ובמד"ר פ"כ, ובילק' בלק תשס"ה כתוב תמורתו משל לשולחני שהיה משקר משקלות בא בעל השוק הרגיש בו א"ל מה אתה עושה מעולה ומשקר במשקל א"ל כבר שלחתי דורון לביתך.

אַפְסְנְתִּין (בל"ס אַפְּסִינְתָן, אפסינתוס; בל"ע ופרסי افسنتين; בל"י ורו' absinthium, ἀψίνθιον (Wermuthwein, Absinth= בע"ז בפ' אין מעמידין בגמ' והחומץ של גוים (ע"ז ל'. עיי' ירו' ע"ז פ"ב הל"ג דמ"א. ירו' תרומ' פ"ח, הל"ה דמ"ה). א"ר יהושע בן לוי ג' יינות אין בהן משום גילוי ואלו הן ח ד, מר, מתוק וכ' עד חד (מר) [צ"ל ח מ ר] ופלפלין; מר אפסנתין [בכ"י ל"ד בט"ס אפסתנין, וירו' ע"ז פסינתוון עיי"ע פסינטון; ובירו' תרומ' בט"ס פסתיגון!]; מתוק מי בארג [אחי"ה והוא ל"פ می پاره Süsswein, פי' בל"פ ממש יין מתוק כמו חוליא = حلوى פי' מתיקות ובדפוסי' חדשים יש להם באמת הגי' מי בארג ח ל י א, אבל בדפ"ר וכ"י חסרה מלת חליא, ואין אצלי ספק שמהגהת איזהו כותב משכיל באה מהגליון לתוך הפנים המלה הזאת. ובע' בארג נחוה דעתנו שגם גי' הכ"י בארג יש פתרון טוב עי"ש]. פי' ל ע נ ה בל"י אפסינתין. [אחי"ה ורש"י לע"ז לועז אוליישנ"א והוא ל"צ aluin, Wermuth וכן לועז בפסחי' ל"ט. ד"ה הרדופנין: אלישנ"א. והוא כמו אלואיי"ן לגיטין ס"ט: ד"ה אילוא, ואלויי"ן לשבת ק"י: ד"ה אהלא].

* אפוספים עיי' ע' אפופסין.

☞ אֶפַּסְקִימָא (נראה שנשתבש מן אפיסטקא עיי"ע, או מן אפסקטא בל"ע فستقة Kern, Bast der Nuss פי' כמין צמר בקליפת של אגוז) בחבל של אפסקימא בעל הע' גרס אפקימא עי"ש). [אחי"ה בעירו' נ"ח. הקשה הש"ס מאי אפסקימא . . ר' אבא א' נרגילא. וזה האיר עינינו בענין מלה זרה אפסקימא, שאין ספק אצלי שמלת נרגילא (הובאה בע' נבר ולא פירשה רבינו וגם לא ייחד לה ערך בפני עצמו) היא ל"ע نارجيل ול"פ نارگيل אגוז של הינדו [1] coccus indische Nuss ובקליפתו חיצונה יש כמין צמר וממנו מפשילין חבלים (עיי' כ"כ בע' המלה), וגם אפסקימא צריכנו לפרש כך. ונ"ל שהיא ט"ס תחת אפיסטקא ותחת זה גרס רבינו פסתקא ופי' בע' סבן א ג ו ז ה ב א י ם מ ה י נ ד י ובאמת אפסתקין אילן צומח בהינדי כידוע או י"ל שהיא ל"ע אפסקתא קליפת אגוז. ובע' אפקימא פי' רבינו המלה חבל שעושין אותה מן ק ל י פ ה א י ל ן ש ל א ג ו ז. ודע דכל כ"י גרסו בע' אפקימא קרוב למה שאי' בע' אפסיקימא וכ"ה בכ"י א"פ וכ"ה באו"ז סי' קס"ג עיי' ד"ס עירו' ק"ז. הערי ת'. אבל אם גם כגי' הדפוסי' אפקימא גרסינן יש לה פתרון עי"ש. כל זה שפירשתי הוא לשיטת רבינו אבל לולא דבריו יש לי פי' יותר ראוי להתקבל והוא שמלת אפסיקימא ט"ס וצ"ל אסקיפימא והוא ל"י σκίφινον כל דבר שנארג מעלי דקלים (was aus Palmblättern geflochten ist) וגם נרגילא הוראתו בל"ע نارجيلة: ת מ ר י ם. ומה מאוד עולה יפה פירושו של ש"ס אין מודדין אלא בחבל של אפסקימא מאי אפסקימא א"ר אבא נרגילא מאי נרגילא א"ר יעקב דיקלא דחד נברא. פי' אפסקימא וצ"ל אסקפימא חבל של תמרים א"ר אבא זהו נרגילא כלומר תמרים בל"ע, ור' יעקב פי' דיקלא וזהו בלישנא דש"ס תמרים [دقل = ובל"ס דיקלא Palme] ומלת נברא הוא בל"פ نوار ח ב ל נ א ר ג ופירוש דיקלא דחד נברא: תמרים שצריכים לאריגת חבל אחד. ולעדות פליניאוס [2] החבלים נארגו בימים קדמונים מעלים של תמרים ובחבלים אלה נחנקים הרוגי מלכות וגם השתמשו בהם למדידה שחבלים נארגים מעלים של דקלים לא נצטמקו בחמה, ולא נתפשטו בימי גשמים. וגם ע' אשלא מעיד לדברינו עיי' שם ס ו ף ה ע ר ך].

אַפְסַר (בל"ס אַפְסָרָה מן ל"פ افسار, فسار Halfter) כפ' במה בהמה יוצאה (פ"ה כ"א דנ"א:) הגמל באפסר. ובפ"ק דקידושין בגמ' נכסים שיש להן אחריות (כ"ז.) שאני שטר דאפסרא דארעא הוא. [אחי"ה בש"ס בט"ס דאפסידא אבל ברש"י דאפסר ובקידוש' פ"א. הגיה רש"י אפסירה לאפסרה ובירו' ביצ' פ"ב הל"ח דס"א ע"ד אי' אפסרו ובירו' שבת במשנ' ובגמ' שם ד"ז: איפסר

[1] עיי' אביסננא א', קנ"ג. קס"א. נ'. [2] ט"ז. ל"ז ועיי' י"ג, ט'.

וזה על דרך משקל ל"ס אבל בירו' שם ז' ע"ג בשביל שלא לאכול א פ ס ר ו . . וכן בבבלי ב"ב נ"ג: מצר אפסרא דארעא]. פי' אפסר ר ס ן ובלע"ז קפיסטר"ו [בלאי"ט capestro, בל"ר capistrum = Halfter ובכ"י כתוב קבישטר"א ו כ ן ל ו ע ז רש"י לשבת וקדו' כ"ז, ופ"א, ובל"צ chevêtre]. (א"ב פי' אפטל בל"י מתג ורסן והוחלפה אות הל' לאות ר'). [אחי"ה ועיקר כמו שכתבתי שגזרתו מל"פ וסורי' ור"ב כיוון במלת אפטל צ"ל אפסל על ל"י ψάλιον Kinnkette ובלתי נכון הוא].

אֲפַסְתְּקִיתֵיה (פי' بستكي בל"פ כריכה Bündel, או בל"פ پشتا Pack משא בגב האדם Last auf dem Rücken) ב"ב פע"א (ע) ויהי כשמע לבן: אליעזר פסול הבית היה וכתיב ביה (בראשי' ל"ד, י') ויקח העבד עשרה גמלים זה שהוא אוהבו על אחת כו"כ וכיון דלא חמא אפסתקיתיה [1] ויחבק לו וכו' ובלע"ז אפליצטקאו. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ונ"ל לתקן אֶפֶּצְטַלֶּקִיאו ובלאי"ט fastellaccio, grosses Bündel, Packet ובכ"י ה"ב אפליציקאו, ובדפוסי' ובמ"כ לב"ר פ"ע כתוב אפלינצקיאו. עם תקונינו מסכמת מלה זרה של ערכינו שהיא ל"פ וטעמה חבילה או משא שהעניק אדם על כתפו ושם בנפרד אֲפַסְתְּקִי ובאמת כ"ה בילק' ויצא רמז קכ"ד וכיון דלא חמי אפסתיקה וכן הוא פתרון המלה פתכא דאופי (ב"מ ל':) פי' מ ש ו י של עצים כמו שפי' רש"י או ח ב י ל ה של חריות של דקל כפי' רבינו בע' פתכה א' ויש לתקן פ ס ת כ א, ובעל כ"כ פי' מלה זרה מאפסון ותיקי תיק של מחיה שהוא אפסון שטעמה כל מאכל או מאפום והוא היפופירא עכ"ל וכיון על ὀψοθήκη Brodsack ועל מלת θήκη ἵππος Mantelsack, ורימ"ז בט"ר ח"א קנ"ג גזרו מל"י = ἐπισίτια Mundvorrath].

* אפסחתיה (מלה משובשת) במסכ' דא"ר רפ"ח אי' ובירושלים היו הולכין את אפסחתי' למפלא שלהן וס"א כתוב הופכין אכסניא לטפלא, ושתי נוסחאות אלה אין להן שחר ומובן כלל ובלי ספק ידי סופרים נמהרים שלטו בהן, ובעל מ"כ למד' איכ"ר ד', ב' הביא הך ציון ממסכ' דא"ר בזה הסיגנון: ובירושלים היו הופכין אפסחת' למפלא שלהן, והרבה לטרוח למצא פתרון ולא עלה בידו וגם מה שכתב ותיקן בעל כ"כ נשאר מעל, ולא ידעתי נחת לזה מזה, ובעניי הרבה יגעתי בהבנת מאמר הסתום הזה וזה חלקי מכל עמלי: במדר' איכ' פ' בני ציון אי' מה היתה יקרותן (של בני ציון) שלא היה אחד מהן הולך לסעודה אא"כ הופך יד אונקלי [בל"י ἀνάκωλος Art eng-anliegendes Hemdkleid עיי"ע אונקלי] שלו וכל כך למה שלא יטעננו אחד טענת חנם, ד"א . . . רשב"ג אומר זה מנהג גדול היה בירושלים פורשין מטפחת על גבי הפתח כל זמן שהמטפחת פרושה אורחין נכנסין וכו'. ומעתה זכיתי להבין ששתי נוסחאות של דא"ר עולות לשני דרושים של מדר' איכ"ר, שס"א הופכין אכסניא לטפלא צריכין לתקן הופכין אכטניא למפלא פי' אכטניא היא כתֹנת בל"מ ובל"י וסורי' כֵּתָנֵא χίτων, מעיל קטן שלובשין על בשרו ו מ פ ל א הוא: אמפולי של מעלה (עיי"ע והוא mappula פי' בל"ר מטפחת הידים קטנה (Handtuch) שקושרין סביב לצואר שלא יתלכלכו הבגדים בתוך האכילה וכן המנהג בימינו, ושיעור המאמר בירושלים הפכו וקשרו אכטניא במפלא (וזה עיקר הגי' ולא למפלא) וזה עולה עם „הופך יד אונקלי שלו" שהזכיר במדר' איכ' (ועיי"ע אונקלי וע' בית יד), ולגי' שנית „בירושלים היו הולכין את אפסחתי' למפלא" צריכנו לתקן ה י ו פ ו ר ס י ן ע ל ה פ ת ח י ם מ פ ל א וזה מה שאמר רשב"ג היה פורשין מטפחת על גבי הפתח, ובאמת כ"ה בב"ב צ"ג: בירושלים מפה פרוסה ע"ג הפתח, ובתוספתא ברכו' פ"ד במקום זה הגי' רשב"ג אומ' זה מנהג גדול היה בירוש' פורסין מ ט פ ח ת ע"ג הפתח כל זמן וכו' כמו באיכ"ר הנ"ל, וזאת שנית מדי דברי בו אזכרנו שבירו' דמאי פ"ד דכ"ד, אי' ובירושלים הוה מפיך פילכיה דשמאלא לימינא, ותחת זה אי' בירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ובירושלים היה הופך עיכליה דימינא לשמאלא, והמפרשים פ"מ ומ"פ פירשו באופן של מעלה שפורשין מטפחת ע"ג הפתח אבל לפירושם מלות זרות פילכיה ועיכליה לא נתכוונו, ולפי גי' משובשת באמת גזרת המלה לא תצלח, אמנם בעל מ"כ לאיכ"ר כתב הגי' היה הופך פ י ב ל ה והך גי' מצא בירו' כתיבת יד על קלף ישן מאוד, והנה בענין פי' המלה טעה במחילת כבודו, אבל הגי' בודאי נכונה עד מאוד והיא מלה רומית = fibula, Schnalle פי' מחט או דבר מה אשר על Heftel, Agraffe

---

[1]) והרב החכם ברילל במ"ע שלו ח"א צד קצ"ה כיון לל"י משא ἐπισάξις על הגב ושיעור המאמ' אחד הוא אבל גי' המהר"ם די לונזי במעריך א פ י ס ת ו ק ט י א וכמדומה לי שמזייף הנוסח לתלות בו פירושו הזר עד מאוד ואין ראוי למי שאומרו ע"ש.

ידו נתחברו שתי קצות אשה אל אחותה ויחדיו יהיו תמים ונקשרים. ושיעורו: בירושלים היו הופכין ומחברים במחט וקישור שתי קצות המעיל מימין לשמאל ומשמאל לימין וזה היה היכר מובהק שהוא מזומן לסעודה ושלא יזמינוהו לסעודה אחרת שמאחר שנראה עין בעין שבבגדו נשלבות שתי קצותיו לסימן שמוכן לסעודה שוב לא מסרבין בו וחטא גניבת דעת לא בא על ידו. — אחר להג הרבה יגיעת רוחי שאזנתי חקרתי ותקנתי מעות וקלקול הדפוס הכל יבא על מקומו בשלום ובצפיתי צפיתי שכל מי שאזנו מילין תבחן ימצא נחת בפירוש זה. ובכל° זאת לא אבהל על פי אחרי רואי שאדוני מו"ר הגאון מהרז"ף מצדר הציונים בדמאי פ"ד הל"ו וכתב באה"צ שם „ואין לעמוד עכ"ז ומשכנו ידינו מלפרשה" ומה אני שאבא אחרי המלך, אשר חרץ משפטו ככה!

אַפְעֶה (פי' מל"ם אֶפְעָא: צבוע Hyäne עיי"ע אפא א') מוליד לשבעים שנה בר"ג דבכורות (ח'.)
[אחי"ה עיי"ע אפא א'. ושם תמכתי בעד רבינו שמלה זו בל"ם ויוני' הוראתה צבוע וערכתי מילין נגד ר"ב שדעתו שאפעה נחש ואין חולקין בזה כבוד לר"ב וראיה שאין להשיב עליה ממה שאמרינן בב"ר פ"כ והנחש (יולד) לשבע שנים והאפעה לשבעים שנה וכ"ה בבכורו' שם. ומאחר שבעל המאמר לחלק יוצא מכלל דאפעה לאו נחש הוא וכן בב"ק ט"ז. פי' ר"י ברדלס של משנה אפא (= אפעה) ור"ט מוסיף אף הצבוע ור"א מוסיף אף הנחש וזה מעיד ג"כ ששני מינים הם והגלוי אין צריך ראיה].

אַפִּיפוּדְיָן ([= אֶפּוּפוּדְיָן] בל"י כסא של רגלים, הדום רגל Fussbank ובהיות שהשתמשו בשטה העליון לחשבונות נקרא כן גם לוח החשבונות (Rechentafel) של בעה"ב בפי"ו בכלי' כל כלי עץ שנחלק (מ"א) ובפכ"ד שלשה תריסין (מ"ז) ג' פנקסאות הן האיפופודין טמאה מדרס [וכ']. ובר' ב"ר (פ"א ועיי' ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ג) למלך שעשה כסא ואח"כ אפיפודין, ובפי"ח (ספ"ז) ויסגר בשר תחתנה (בראי ב', כ"א) עשה לו מנעול ואפיפודין כבוש עליה כדי שלא יהא מצטער בשעה שיושב. ובויק"ר באם בחקתי בפ' לפנים הארץ יסדת (פל"ו) למלך שעשה כסא ומשעשאו עשה אפיפודין שלו תחתיו. ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר תר"י (כי' לשמו' כ"ד, י') אפיפודין דריגלוי. — פי' אפיפודין דפי"ו בכלי' עושין שתי יתדות של ברזל כל אחד מרובע והעור בינתים וכופלין אותו וכשרוצין לישב עליו פושטין אותו „ויש מפרשין זה כסא שמניחין עליו הספרים והוא עגול של עץ ומתכפל ונסגר ומתפשט ונפתח ויש שעושין ממנו שלחן ועוד יש כורסיא קטן כשיושבין מלכים בקתידרא מניחין אותו כורסי קטן תחת רגליהן ושמו במקרא הדום רגל כדכתיב (ישעי' ס"ו, א') והארץ הדום רגלי וכן יש לפני תיבת ספר תורה וזה שם נופל באידך פרקין (ר"ל בכלי' כ"ד, מ"ז) שלש פנקסאות הן האפיפודין" וכ'. [אחי"ה מן וי"מ עד כאן הם בעצמם ותומם דברי רה"ג לטהרו' בכלים פי"ו דייב בשינוי קצת. ותיבו' „ויש ששונין ממנו שלחן ועוד יש" חסרו בפי' רה"ג ויש להשלימן עיי' דברי מו"ל בסדט"ה שם דמ"ט ומה שאמר וזה שם נופל באידך פרקין הם ג"כ דברי רה"ג. ובגליון של ערוך דפ' באסיליא אשר תחת ידי (עיי' מבוא צד LIII) מצאתי כתוב על הך וזה שם נופל וכ' וז"ל בע' כ"י פרים כל ע' משתי אותיות נקרא אצלו פרק דרך משל אסתרוקנית הוא סוף פרק וע' אפא הוא ראש פרק ור"ל הבעל ע' בכאן וזה שם נופל באידך פרקין ר"ל בע' קתידרא, עכ"ל, וזאת טעות גמורה במ"כ הכותב שכבר הוכחנו שדברי רה"ג הן]. ובל"י קורין לכסא שתחת רגלי המלכים אפיפודין. [אחי"ה בל"י ὑποπόδιον וכ"ה לגרום ולנקד בכל הערך וכ"ה בכ"י ובדפ"ר ונסדר קודם ע' אפיפיירות להודיע קשט אמרי אמת שעיקר הגי' בד' ולא בר' ובדפוסי' אחרונים נסדר בטעות אחר אפיפיירות ובגי' אפיפורין, וכ"ה בטעות ברה"ג ובילק' בראש' רמז כ"ג ובילק' ישעי' ס"ו רמז ש"ע וכ"ה במד' קהל"ר פ' כי מקרה. ובכולן יש לתקן אפופודין כגי' הכ"י ודפ"ר. ובזה לרבינו יתר שאת בערך זה על רה"ג שמתוך פירושו הועתק, שבפ' רה"ג חסרו סוף התיבות ובל"י קורין וכ' אבל אין ספק אצלי שתחת וכ' שכתבו הסופרים אחר „שלש פנקסאות הן האפיפודין" צריכים אנו להוסיף מה שכתב עוד רה"ג בהמשך פירושו וז"ל: האפיפורין (צ"ל — דין) אלתבת [צ"ל אלתכת שהוא בל"פ التخت =] לוח שיכתבו בו עליו כתב חשבון הודו אלדי יכתבון פיה כתאב אל הינדי עכ"ל. פי' באותיות ערביות التخت الذى يكتبون فيه كتاب الهند או י"ל שמלת אלתבת היא ממש בלש' ערבי الثبت Katalog ובכלי' ב"ה, ו' די"ח נדפס בטעות האפיפורין: פי' לוח הוא ויכתבו עליו כתב הודו פי' אחר תביא לידי יכתבון עליו להצדה, וצ"ל בלי"ע תבת., אלהינדו והמוציא לאור לא הרגיש בזה. ואין ספק אצלי שגם רבינו כתב קודם ובל"י וכ' כדברים האלה: „לוח שיכתבו בו עליו כתב חשבון הודו" כדברי רה"ג ומעתיקי' דלא גמרי וסברי השמיטוה.

וראיה לדבר שבע' פנקס פי' רבינו אפיפודין של כלי' כ"ד וכתב „פי' לוח עשוי על אבק של עפר וכותבין בו חשבונות". ומזה תראה שכנים דברינו שרבינו גם בע' שלנו כתב כן והסופרים תחת שיכתבו כתיבה תמה ושלמה השמיטו וכתבו ו כ' וא"כ סלקה קושית התוי"ט לכלי' כ"ד מ"ז ד"ה האפיפורין עי"ש היטב ודו"ק ותשכח].

אֶפִּיפְיַרוֹת [אפיפיידות] (לדעת ר"נ מל"מ פארה, ולפע"ד נ"ל לגרוס אפיפיידות בל"י בכלאים בפ' (Setzling, Absenker ἐπιφυάδες איזהו ערים (פ"ו, מ"ג) המדלה את הגפן על מקצת אפיפיירות. [אחי"ה, כ"ה, ג"כ בירו' במשנה ובכ"י מ' אי אפיפיורות וצ"ל אפיפיירות וכ"ה בכ"י מ' כלאי' פ"ז מ"ג ולפנינו בדפ' פעמים אפיפירות וכ"ה בירו' פ"ז, מ"ג, ובגמ' שם כלאי' ד"ל ע"ג שתי פיפרות . . ושם: בין פיפור לפיפור, ושם ע"ד הפיפיירות. ובכלי' כ"ב תוספתא פ"ה מותר אפיפירות וכ' ובכלים פי"ז מ"ג אפיפיירות, וגי' הרמב"ם ור"ש פיפיירות והובא' בר"ש גי' התוספתא פיפיארות ורה"ג לטהרות די"ג גרס בכלי' שם עפיירות עיי' פירושו בע' פפייר]. פי' אילן שעושה (פירות) [צ"ל פארות] הרבה כמו מסעף פארה (ישעי' י', ל"ג). (א"ב פי' בל"י אילן שאינו עושה פירות עוד מפני הזקנה או מפני סבה אחרת ולא יתכנו דברי בע"ה בפי' המשנה). [אחי"ה ר"ב כיון על מלה יוני' ἄφορος, אילן שאינו עושה פרי וכי קא מנמנם אמר ר"ב הכי שהרי המשנה בתחלה בנפן מתעסקה ואילן סרק נזכר למטה מזה וגם לא הכין ר"ב לבו לפי' של רבינו שמלת פירות (כאי' בכל הדפוסים) ט"ס הוא וצ"ל פארות (ועיי' ג"כ ע' אדר) ועל זה מביא ראיה מפסוק, ובאמת פי צדיק ינוב חכמה ששיעור המאמר כפי' רבינו אך ביותר שאת אם נגרוס בד' אפיפיידות שהוראתה בל"י חוטר ונצר מגזע הגפן, וגם נקראים כן עצים או קנים ארוגים שתי וערב (Querlatten) ומדלים עליהם שריגי הגפנים וכן פי' רע"ב כלאי' ו', ג' ומקורו הרמב"ם שם ויד החזקה הלכ' כלאי' פ"ח הל"ח וכן פי' בכלי' י"ז, מ"ג וז"ל פיפיירות הוא כלי ארוג מקנים ישימו בו קלחי הכרמים כמו שבארנו בכלאי' (פ"ו) והוא אשר יקרא במצרים אלמנעב [المناعف Querlatten zwischen den senkrecht stehenden Weinpfählen].

* אַפִּיפָיירוֹת (בל"י ἀμφορεύς = ἀμφιφορεύς (Tragbahre, Sänfte בירו' סוט' קלספ"ט דכ"ד. ע"ג אבל עושה הוא אפיפירות ותולה בהן כל מין שירצה והוא בל"י כסא שנושאין בו נשים חשובות כמו אפריון בל"מ ויוני φορεῖον עיי"ע אפריון ואות מ' נבלעה ועקר הגי' אמפיפיירות, ובבבלי סוט' מ"ט: אי' פפירית בט"ס ורש"י גורס פריפרי' ועיי' שינויים אחרים בע' אפריון.

* אֶפִּיפְיוּרָא (פי' بافرهى חשוב ושר Angesehener, Fürst והפכו نفر עבד (Diener בע"ז י"א. ניפרא נקיט נורא קמא אפיפיורא קמי דוכסא דוכסא להגמונא הגמונא לקומא וכ' כ"ה לגי' רבינו בע' נפר. ובע"ז כתוב ניפיורא . . פיפיורא ובע"י ניפורא . . אפיפיורא ופי' רבינו ורש"י שלטונים זה על זה, ול"נ ששתי התיבות פרסיות הן נפר : עבד, ופאפרהי: ח ש ו ב ו ש ר, או י"ל שט"ס אירע להם ונפרא כמו ניכרא = נקרום = Tempeldiener νεωκόρος (ירו' ברכו' פ"א הל"ח ד"ג ע"ג אי' בט"ס נקדים ובעל ע"י גרים נקרים וצ"ל נקרים וכ"ה באמת לפי גי' מהרש"ס, והמו"ל שכח לציין שינוי הנוסח של דפ' ויניצ' וכ"ה במדרש כהדין נקריסא עיי' רימ"ז בט"ר ח"א צד קס"ו) — ומלת פיפיורא תיקן החכם מהרי"ף למלת פרפיורא = πύρφορος פי' מי שנטל אש קודש והוא העתקת נקיט נורא. אם השתי תיבות לשון יוניות הן אז תשוינה עם מלות אחרות דוכסא (dux, δοὺξ) הגמון (ἡγεμών) קומא (κόμης comes) ולא צריכנו להטיל בין תיבות יוניות שתי תיבות פרסיות אבל לפירושינו יתר שאת שבלי תיקון נוכל לפרשן על בורין. והחכם הנוצרי בוקסטארף ור"ד די לארא ור"ד די פומים שגו כרואה לומר שמלת אפיפיור ראש הכומרים (Papst, παπᾶς ἱερεὺς) כינוי שלא תמצא עדיין בדרז"ל.

* אֶפִּיפוֹרִין ([צ"ל אפיכורין] ἐπίχειρον Lohn, Belohnung) ילק' ריש בשלח רמז רכ"ה מיד נתן לו איפיפורין. לפי הענין שכר והוא בל"י שרשמנו מלת אפיכירין וכצ"ל.

* אַפִּיפְסְרוּם ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: לא מטון אפיפסרום עד דאזלן כולהון עיי"ע פיפסרום.

☞ אוּפּוּפַּלְסַמוֹן (= בל"ס אפובאלסמון בל"י ὀποβάλσαμον der durch Ausschwitzen des Balsamharzes gewonnene Saft der Balsamstaude) בב"ר פ' כי רבה רעת האדם (פכ"ז) היה מביא אפופלסמון, פי' בל"י ורומי' אפובלסמון שרף נטף מעץ בלסמון הגדל בעיר יריחו אשר נקרא שמו על שם ריח. ול"נ שמלת בלסמון אצל העמים נעתקה מלשוננו בעל שמן והעד עץ שמן אפרסמא (ר"ה כ"ג.)

עיי״ע אפרסמון), [אחי״ה נראה מפירש״י ברכו׳ מ״ג. ג״כ כפי׳ ר״ב, שרש״י פי׳ שם שמ ן ארצנו: שהיה גדל ביריחו ועל שם הריח נקראת יריחו.. כך ראיתי בספר יוסף בן גוריון, וביחזק׳ כ״ז, י״ז פי׳ פנג: ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיה מצוין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו כאלסמ״א בלעז עכ״ל, ודע כי החכם הגדול ריו״ט צונץ [1]) והקודמו ראש ורבן של המבקרים בעל מאור העינים החליטו בראיות ברורות חזקות ומזוקקות אשר מבטן נוכל אחד בימי הגאונים האחרונים יצא זה היוסיפון לעברים עיי׳ תולדות רש״י נעתק ללה״ק מאת החכם המפואר ר״ש בלאך, צד ט״ו: אבל בענין זה עצמו גם יוסף בן מתתיהו מעיד בכמה מקומות [2]) ששמן אפובלסמון היותר מפואר נמצא ביריחו. ואולי נקרא שם יריחו על ריחו הטוב ובל״ע ג״כ שמו ريحا (die Duftige) ומלת אופובלסמון שם משותף ממלת יוני׳ אופוס=ὀπός פי׳ מיץ וממלת בלסמון βάλσαμον ונקראת ג״כ בל״ע ופרסי بلسان. ועד עתה לא הוברר מוצא וגזרת המלה שפי׳ של ר״ב שנעתקה מלשוננו ב ע ל ש מ ן קשה להלמו ולא נמצא בספרי קודש. ול״נ ששורש ב ל ס מוצאו ועיקר טעמו נקר וחתך ritzen, kneipen וידוע מסיפורו של יוסף בן מתתיהו [3]) ואחרים שחותכין ונוקרין בעץ אפרסמון וישימו בקליפתו פרץ על פני פרץ ומתחתוכי ומנקרות הקליפה מזיע העץ מיץ יקר לא יסולה בכתם אופיר. אשר על כן נקרא לפע״ד ב ל ס מ ן והוא קטיע משתי תיבות ב ל ס ש מ ן פי׳ מיץ מן ב ל ו ס י עץ ש מ ן. ונמצא׳ עוד המלה בירו׳ מ״ש פ״ה סהל״א דנ״ה ע״ד כך היו אנשי דור המבול עושין היו רושמין באפובלסמון ובאין וגונבין בלילה (ובבבלי סנהד׳ ק״ט. אי׳ בשינויים עי״ש ואי׳ גי׳ אפרסמון). ירו׳ הוריו׳ פ״ג דמ״ז ע״ג באפי בלסמון נמשחו וצ״ל באפובלסמון. ובב״ר רפל״ט לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל (כ״ה בדפוסי׳ ישנים אבל בדפ׳ חדשים בט״ס פופילסיטון ובילק׳ לך לך רמז ס״ב אי׳ צלוחית של א פ ר ס מ ו ן וכ״ה בב״ר ספ״ל. ובב״ר פל״ד בט״ס צלוחית של פפולסמון וצ״ל אפופולסמון)].

* אִיפוּפִי, אוּפוּפִי (מלת הקריאה בל״י Ὦ ποποι oh Gott! ויותר טוב כי הוא בל״י ППІІ עיי׳ במו״ע ע׳ פופי) ירו׳ נדרי׳ פי״א הל״א דמ״ב ע״ג א״ל איפופי ישראל לא עללה לביתי א״ל איפופי ישראל ולא עללה לביתך. וק״ע ופ״מ טעו בפי׳ המלה דראשון פי׳ עיקרן של ישראל ושני לדוגמא כל אפיא שוין (עיי׳ לעיל ע׳ אפי, וע׳ אפיא) ובאמת בל״י הוראת המלות שרשמתי הה אלהים! והרבה פעמים נמצא בספר הומירוס. אבל בכל זאת פי׳ של ר״ב בע׳ פופי נ״ל יותר טוב ושם ארחיב דבורי בו אי״ה.

☞ אֶפְּפוּן (פי׳ בל״י ἐπυφή Einschlag beim Weben מפעל ἐπυφαίνω hineinweben) מד׳ תהלי׳ (מזמ׳ י״ח אבל בילק׳ י״ח ובילק׳ ש״ב כ״ב רמז קנ״ז חסר) אפפוני חבלי מות (תהלי׳ י״ח, ה׳) כשהאשה אורגת בתרי חוטים כפולים הן נקראים אפפון פי׳ בל״י מוסיף חוטים באריגה). [אחי״ה ושומעין לדברי ר״ב ושיעור הדרוש הצרות באות על ישראל כפולות וכן נשנו בארבעה מלכיות שנים שנים יחדיו ידובקו בבל ומדי, יון ואדום וכן אמר דוד המלך אפפוני יבעתוני, סבוני קדמוני. ופי׳ המלה הרשומ׳ בל״י שתי וערב באריגה].

* אַפָּפוּן (בל״ע افوف eilen, fliehen) ושם במ׳ תהלים ובילק׳ ש״ב רמז קנ״ז בשם שו״ט א״ת אפפוני אלא עפפוני טסות הצרות עלי כעוף שנא׳ ועוף יעופף. ודע שגזרתו בל״ע שטעמו ימהר, יחיש, ודרש אפפוני כמו עפפני מפעל עוף (עפף).

* אֶפְּפוּן (בל״י ἐπιπόνος Leiden, Mühsal או מל״ע افف Seelenangst) ושם במ׳ תהלים: אפפוני . . . ד״א פניא אני מעקיא. ול״י הוא וטעמו עמל וצער ופניא אני כמו בל״י πονέω אני נתון בצרה. או ל״ע צרת נפש ודאגת לב.

אַפּוּפַסִין (= אַפּוּפַסִים = בל״ס אפופאסים = בל״י ἀπόφασις וגי׳ כ״י ב״ר אפופנסין = בלשון יוני׳ ἀπόφανσις Urtheil, gerichtlicher Ausspruch) בילמדנו והנחש היה ערום (בתנחו׳ לי׳) פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (משלי י״ח, ז׳) כל מה שהכסילים מוציאין מפיהן על עצמן הן נותנין האפופסין שלהן ואלו הן מרגלין וכ׳. [אחי״ה ותחת זה אי׳ בילק׳ שלח רמז תשמ״ג הניח המלך את האיגולין שלו וחייבו בפיו וצ״ל האילוגין עיי״ע אולוגלגין]. ובפסקא ומשה היה רועה [בילמדנו] (תנחו׳ שמו׳ סי׳ י״ג דפ״ה:) ולא עוד אלא שנטלו אפופסים תם עונך בת ציון (איכ׳ ד׳, כ״ב)

---

[1]) במ״ע שלו צד ש׳. [2]) בקדמוניו׳ ד׳. ו׳. א׳; י״ה, ד׳, א׳; ט״ו ד׳. ב׳; על המלחמו׳ א׳. ו׳. ו׳; א׳; י״ח. ה׳ ועיי׳ דיאסקארידים א׳, י״ח; יוסטיניאן ל״ה, ג׳ ויותר מהם הפליג פליניאוס י״ב, נ״ד בשבחו של אופובלסמון. [3]) בקדמוניו׳ י״ד, ד׳. א׳; על המלחמ׳ א׳. ו׳. ו׳ ועיי׳ דיאסקארידי׳ במקום הנ״ל ופליניאוס י״ב, כ״ה.

וכ'. וכו' וידבר ה' אל משה במדבר סיני. [תנחו' צד רמ"ב: במד"ר פ"א ובשניהם הנוסח נשנאו אבל בילק' ישעי' רמז שס"ג הביא הגי' בשם ילמדנו נשתנאו כגי' רבינו, ובמ' חזית ריש פ' כמגדל הובא הדרוש בקיצור והגוים חרוב יחרבו מחורב נחרבו נטלו אפופסים שלהם למיתה. ובירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד אי' ר' אבא בר כהנא בשם ר"י והגוים חרוב יחרבו מחורב נטלו איפופסין שלהן מיתה]. הר סיני שבו נשתנאו אוה"ע להקב"ה ונתן להם אפופסין והגוים חרב יחרבו (ישעי' ס', י"ב) א"ר אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן והגוים מחורב יחרבו שנטלו אפופסין משם. ובוישלח ישראל מלאכים (בתנחו' ובילק' לי"ו) ולא בקשת ליתן להן אפופסין. וביפקד ה' אלהי הרוחות (בתנחו' ובילק' לי"ו) משה נטל אפופסין בשביל בניו. ובריי' אלה הדברי' (בתנחו' לי"ו) כשהרגת את המצרי והוציא עליך אפופסין. [אחי"ה ובדב"ר פ"א, הביאו ילק' ריש דברי' רמז תשצ"ה. אי' אלא הדברים מה הדבורה הזו דבשה מתוק ועוקצה מר כך הן דברי תורה כל מי שעובר עליהן נוטל איפופסין שנא' מות יומת הנואף וכ']. ובויק"ר (פ"ו) אל תהי עד חנם פרש' והוא עד או ראה או ידע והלא כבר נתנה תורה אפופסין אם לא יגיד ונשא עונו (ויק' ה', א'). ובריש אחרי מות. [פ"כ, והך ציון אי' בדפ"ר ובשאר דפוסי' חסר]. ובפסקתא דאחרי מות (פסדר"כ צד קע"ג:) במדבר סיני וכי במדבר סיני מתו אלא מלמד שמסיני נטלו אפופסין שלהן למיתה. [וכן אי' בילק' שמיני ריש רמז תקכ"ה בלי מקור]. [ובויק"ר] פרש' לדוד ה' אורי וישעי (פכ"א) אין הרשע יוצא מן העולם עד שמוציא אַפּוּפְסִיוֹת שלו (לתוך, ובמדר' על נכון) מתוך פיו הה"ד (שמו' ט"ו, ט') אמר אויב ארדוף אשיג. פי' אפופסין גזר דין. (א"ב וכן בל"י). [אחי"ה ובכ"י ב"ר סיים אחר גזר דין בזה"ל ואמ' אפו פנקסין נשלמו שנותיו עכ"ל ואין אצלי ספק שהוספה זו שייכת למבורך הסופר אשר חין ערכו הקטן הראיתי למעלה בע' אונוס עיי"ש. ומ"ש גם כאן: ואמ' ר"ל ואומר אני, או ר"ת ואני מבורך הוא ופי' הך מלה בא לו מערוך שהיה מעתיק ממנו שנמצאה בו הגי' אפופנסין ובעצמו ובתומו כ"ה בל"י עיי' מתחלת הע' הזה ומתחכם מבורך הסופר להפרידו לשתי תיבות אפו פנקסין! והוסיף מדעת עצמו הפירוש נשלמה שנותיו! והפי' הזה אין לו שחר כלל ולא אטריחך בדברי כסיל אשר בחשך הלך. ואולי ראה ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. (עיי' בבלי ר"ה ט"ז:) שלש פינקסיות הם . . . זהו של צדיקים גמורין ככר נטלו איפופסי של חיים מר"ה וכ'. ואחרי רואו הירו' זה דמה בנפשו שמלת אפופסין שיעורו אפו פנקסין! ובויק"ר פ"כ בקצת דפוסי' חדשי' בט"ס אפוססין וצ"ל אפופסין. ובתנחו' דפ"ה: ויק"ר פכ"א, במ"ר פ"א, מד' חזית פ' כמגדל וילק' ישעי' רמז שס"ג הגי' אפופסים וצ"ל אפופסים או אפופסין וכ"ה בכ"י ודפ' אמש' אבל בדפ"ר ובשד"פ בט"ס בראש הערך אפפוסין. ובפסיק"ר פ' שובה אי' משמוציא איספוסין . . לאחר אפוספים וצ"ל איפופסין וכ"ה בשמות רב' פ"ב התחיל משבח את הדיין שיוציא איפופסין].

אַפְּץ ([=אַפְּצָא, עַפְּצָא] בל"ס אַפְּצָא, בל"ע عفص Gallapfel; וממנו הפעל אֶפַּץ mit Gall-apfelsaft zubereiten) בס"ג דהכונה (שבת ק"ד:) הא דתני רב חנניא [ובגיטי' אי' ר' חנינא] גט שכתבו במי טריא. [וכ"ה בע' טריא ובדפו' הש"ס האחרוני' אבל בדפ' שונצי' וויני' ר"פ יוסט', ובסילי בגמ' וברש"י במיטריא במלה אחת ולע"ד ע"ז כיון רש"י לגי' לפרש מי גשמים ובאמת בכ"י ו"ו אי' גם בע' הגי' במיטרא ובכ"י ו"ו ב' במטריא] ואפצא כשר, וגם זה בהמביא גט שני בגמ' דבכל כותבין (גיטי' י"ט.), ובפ"ק דגיטי' בגמ' דבכל השטרות (שם י"א.) הא בעינא כתב שאינו יכול להזדיף וליכ' בדאפיצן. הא דאפיצן והא דלא אפיצן בפ' הקומץ רבה בגמ' דשתי פרשיות (מנחו' ל"א:) ובפ' הקורא את המגילי' למפרע בגמ' דעל הדיפתרא (מגילי' י"ט.) מליח וקמיח ולא עפיץ. עפצים בלע"ז גַלֵי [בלאי"ט ורומי galla] ובל"ע עַפְּץ. [וכ"ה בשבועו' מ"ב. עיי"ע עפץ וירו' שבת פ"ב י"ב די"ג ע"ד וירו' גיטי' פ"ב ד"מ: ועיי' עוד תוספ' גיטי' י"א. ד"ה בדאפיצן. ובתוספ' מנחו' ל"א: ד"ה הא. ובשבת ע"ט: ד"ה קלף גרסו התוס' גם מנחו' שם דעפיצן בע'].

אָפַץ (= עפץ = בל"ע عفص פי' דחק וסתם (verschliessen, zusammendrücken באהלות בפ' כוורת (פ"ט מ"ג) היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה אי זו היא אפוצא כל שאין לו טפח במקום אחד וכ'. פי' אפוצה דחוקה. כסוי [כ"י ל"ד ודפ"ר חסר] בל' ישמ' עְפַאץ. [כ"ה בדפ"ר פיז' וויני' אמש' וכ"ה בל"ע عفاص = Verschluss; ובכ"י ו"ו עיפץ; אבל בכ"י ה"ב בטעות עפוץ] כלו' כיסוי של כוורת דחוק בו. בירושלמי בפ' כירה (כאן ברפין כאן באפוצין). [אחי"ה יש כאן חסרון מבפנים וכצ"ל: בשגררו עכברים את הפתילה באפוצה . . ואפילו תימא שלא באפוצה כשיש בתוכו שמן (ירו' שבת פ"ג ד"ו ע"ג). ובפ' במה בהמה (ירו' פ"ה הל"א ד"ז:) כאן ברפין כאן באפוצים.

וגי' זו אי' בדפ"ר ובשאר דפ' דרפין, וכן בירו' שבת פ"ג ד"ו ע"ג גחלים אפוצות הן, ירו' שבת פט"ו הל"ב דט"ו, מאן דא' מותר ברפין מאן דא' אסור באפוצים. ושם בפי"ז דט"ז: כיון שהיא אפיצה לה כגופה היא. ירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ג הדא דתימר במחוללות אבל באפוצות וכו'. וז"ל של רה"ג בפי' לסד"ט דכ"ד או אפיצה: פי' תמור כפה אפוצה ופי' דחוקה ותניא בתוספה איזהו אפוצה כל שאין לו טפח מרוח אחת עכ"ל. וכל משכיל יראה שחלו ידים בהך כתיבה. והמו"ל רצה לתקנה צד נ"ב וז"ל במקום תמור כפה צ"ל כמו מכסה. ומ"ש ותניא בתו' הוא תמוה הלא כתבו כן במשנה במקום הזה עכ"ל. ול"נ לתקן או אפיצה. פי' סתומה כמו אפוסה ופי' דחוקה ותניא בתוספה (אהלות פ"י) איזהו אפוסה כל שאין וכ'. והמלה אפוצה כלומר סתומה פי' נ"ב רע"ב. ומעתה הכל בנכון מתחלה רצה לפרש רה"ג מהו אפיצה (ולפנינו אי' אפוצה) ואמר שהוא סתומה והוסיף לומר שכך היא טעמה של מלת אפוסה בתוספתא, והיא לשון דחוקה].

☞ אֶפִּיצְטַלִין (בל"ר pastellus, pastillus ובל"י πάστιλλος, παστῖλος האמצ' (kleine, wohlriechende Brötchen מד' שהש"ר פסקא ישקני למלך שהיה אוכל אפיצטלין פי' בל"ר פצטלין מין פת קטן ומין רקיק. [אחי"ה לפני' אי' איפסטלין, ובש"ר רפמ"א אי' איני מבקש אלא מן הפוצטלין שבתוך פיך. ובעל מ"כ לא הבינו. ופיצטלין הנ"ל הם רקיקים נלושים במי ביצה סוקר וקנה בושם, עיי' מיורסיאוס עמ"י אמצעית צד ת"ט].

* אַפֵּק (הוא אַפעל משרש נָפַק — herausbringen, tragen הציווי אַפִּיק, מקור לאַפּוקי) ויק"ר פל"ז ואפקנתהון למצוותא. קידושי' ע': אפיק דיסקא דהזמנותא פי' הוציא שטר הזמנה. שבועו' מ"ו: ב"מ קט"ז. ב"ב צ"ב. אפיק זוגא דסרבלא (עיי"ע זוג). שבת מ"א. אפיקו הבלאי, סנהד' ז': אפיקו לי מאני חנותאי וכ'. ב"ב כ"ג. אפיקו לי קורקיר מהכא (עיי' קרקר א'). ירו' גיטי' פ"ו דמ"ח. אתאַפַּק למקטלא. ירו' ביצ' פ"ג דס"ב. אמר לאפק לבר . והוא כמו לאפוקי. והוראתה ג"כ להוציא כלומ' למעוטי חולי' מ"ג. לאפוקי לקותא. ורש"י גורס שם למעוטי לקות. והוא כמו בחולי' מ"ב: אַפִּיק, הרבה פעמים. נדרי' מ"א. לאפוקי מאי לאפוקי הא דתניא וכ'. סנהד' צ"ח: לאפוקי מדר' הילל.

* אַפּוּקֵי (שם מופשט משרש שלפני זה ופי' יציאה der Ausgang) פסחי' ק"ה: אפוקי יומא. ירו' פסחי' פ"ד ד"ל ע"ד, ב"ר פס"ג, באפוקי שובתא. ירו' פיא' פ"ז ד"כ: אפוקי שמיטתא ושם: בפוקי ריש שתא.

* אַפִּיקָדוֹנָא (בל"מ פִּקְדוֹן Aufbewahrtes Depositum) ירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד מריה דאפיקדונא.

אפקטפיזון (לפע"ד נשתבש או מן אפופטיזון בל"י ἀπόπτυσις, או מן אקפטוזין בל"י ἔκπτυσις das Ausspeien, Erbrechen. ועוד נ"ל שהורכב משתי מלות פרסיות افكنده افزونی פי' השלכת העודף das Auswerfen des Ueberflüssigen) בשבת בפ' חבית שנשברה (קמ"ז.) אין עושין אפיקטפיזין בשבת. ובס"ג דפ"ק בשבת (י"ב. וכ"ה בתוספתא שבת ספי"ז) אין עושין אפיקטפיזין ברשות הרבים מפני הכבוד. ובר"ג דכל הכלים (קכ"ג.). ובפ' לולב הגזול בגמ' דהלוקח לולב (סוכ' מ'.) לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטפיזין. וגם זה בפ' הגזול עצים בס"ג ר"י אומר (ב"ק ק"ב.). פי' אפיקטפיזין בל"מ היא הקיא ושמעתי שהוא ג' מלות אפיק, טפי, זון: הוציא עודף המזון כי כן דרך האיסטומכא כשיעדיף עליה האוכל ולא תקבלנו ואז תתגלגל. [כ"ה בכ"י ו"ו ב' ובשאר כ"י ודפוסי' תתבלבל] האיסטומכא ויקיא האדם. [ובדפ"ר חסרה שורה שלמה]. שורו עבר ולא יגעל (איוב כ"א י') תרג' ולא יפקטין. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ה, ו"ו ב', ל"ד ובדפ' תרג', ובכ"י ג"נ יקפטין וצ"ל יפקטין ובדפ' הע' אי' יפקטיז וכ"ה בעה"ק. ובענין כתיבת מלה זרה זו יד ליד לא ינקה רע בכ"י ו"ו ל"ד הגי' אפיקטפיזין כ"י ב"ר—זון; כ"י ה"ב אפיקפיזין, כ"י ג"נ אפקטיזין. ירו' שבת פכ"ב מ"ו אפוקטפיזין, ובכל מקומו' הבבלי ובילק' בהר רמז תרנ"ח אפיקטויזין. וגוזר אני המלה או מל"י שרשמתי שענינה בשינוי אותיות קצת: הקיא. או מל"פ ששתי תיבות אפכנד אפזוני (או אוזוני = اوزونی) הוראתן השלכת הקיא העודף, ושתי תיבות נתחברו לאחת כדרז"ל אַפְקַטַפזון או אַפְקְטויזון. וצריך לדגוש הטי"ת לתשלום הנו"ן, ורבינו על דרך דרוש בשום שכל הפריד בין הדבקים וכן פי' רש"י לסוכ' שם: [1]) אפיקטויזין להקיא והוא בנוט' אפיק טפי זין מזון האוכל יותר מדאי מוציא ומקיא. ורמב"ם בפי' המשנ' לשבת כ"ב

[1]) ושם לועז רש"י כ"י בומיטו"א ונ"ל שהוא לאי"ט vomito דבר המביא להקיא כי בל"צ נקרא vomitif, ואולי כן

מ״ו פי׳ אפיק טוי זין: הקיא והיא מלה מורכבת וכ׳ עיי״ש וכן פי׳ רע״ב. ובה״ג הלכ׳ שבת ספ״כ פי׳ „מאי אפיקטויזין ס ר א ב ר ג׳״ וכ״כ לא ידע לפרשו וכן נעלם מהח׳ ר׳ יעקב רייפמאן בקול מבשר צד כ׳ וכמעט גם אני סבותי ליאש את לבי עד אשר נפקחו עיני וקראתי האח אור לי, והוא לפ״ד ל״ע جوار برج פי׳ הקיא של עודף המזון].

אפקלטורין פליקטא ([נ״ל להגיה כזה: אפיקל [= פֶּיקְלָא] טו רֵיוֹפִילֶבְטָא [=רֵיפִילֶבְטאוּ] וזה ממש העתקת עקילס (Stickerei = ποικιλία τοῦ ῥαφιλευτοῦ) בר׳ מד׳ איכ׳ ואלבישך ר ק מ ה (יחזק׳ ט״ז, י׳) תר׳ אונקלס [צ״ל עקילס. עיי״ע אפליקתא] אפקלטורין פליקטא בע״ה גרס פוקרטון פליקטון עיי״ע פלקטון. ויש במדרש שה״ש (ד׳, י״א) גי׳ אחרת עיי״ע אפליקתא. ול״נ שיש לגרוס תרג׳ עקילס כי הוא תרג׳ כל המקרא בל״י ואונקלס תרג׳ התורה בל׳ בבלי ואם לא אונקלס ועקילס איש אחד היה והוא עשה תרג׳ בבלי על התורה ותרג׳ יוני בכל המקרא). [אחי״ה דעת לנפשי תנעם כי בשתי המלות שכתבנו בראש הערך סירוס התיבות יש כאן וצ״ל אפיקל טו ריופליבטא ואולי תחת פליקטא כתוב בתחלה פליבטא וכתבו המעתיקים בכ״ף ואח״כ בקו״ף. וכל המלה ריופליבטא תיבה אחת. ואפיקלטו שתי תיבות וראשי אותיות ר י ו של ריופליבטא משכו הסופרים לא חלק להם בבינה לסוף תיבת אפקלטו וגם שבשו לתמונת ר י ן וקצרו לתיבה אחת! ודע ששלש המלות אֲפָיְקל טו רֵיוֹפִלֶיבְטָא הם בל״י כמו שכתבנו העתקת ע׳ ז ק נ י ם לדבור מ ע ש ה ר ק ם (שמות כ״ו, ט״ז). וגם רבינו (בע׳ פלקטון) מצא גם הוא שבוש הנוסח וכתב פוקרטון [צ״ל פוקלטון עיי״ע אפקליטון] פליקטון. ועוד י״ל שעיקר הגי׳ אפקליטון (עיי״ע) תחת אפקלטורין. ומלה אחרת פליקטא היא תיקון המגיה להוציא פי׳ πλεκτός, plectus כלו׳ נ א ר ג ששגר בפי המגיה יותר ועתה הסכיל עשה להגיה תיבה המורגלת לו תחת אפקליטון אך אח״כ נתחברו התיקון ועיקר הגי׳ בפנים בשגגת המעתיקים. ובע׳ פוקלטון כתב ר״ב בריש איכ״ר תר׳ עקילס פוקלטון פלקטון פי׳ בל״י רקמה מעשה חושב עכ״ל. והך ציון הוא אשר דברנו בו. הרי לפני ר״ב בעצמו היה הנוסח פוקלטון (= אפקליטון) תחת השיבוש אפקלטורין, ומלת פלקטון הוספת המגיה היא. ועד נאמן לדברי שבפסיקתא ויהי בשלח צד פ״ד: הביא רק תרג׳ עקילס פילקטון וטעות הדפוס היא וצ״ל פיקלטון כמו שכתב הרב הח׳ ר׳ שלמה באבער בעצמו בהערה פ״ח סוף צד פ״ד ע״ב ושכח לתקן בלוח התיקונים צד ר״ב: וראיה אחרת תמצא בע׳ אפקליטון עי״ש].

אֲפַּקְלִין [1] בל״י φάκελος ובל״ר Bündel fasces (Bündelträger) בילמדנו לכה ארה לי יעקב (בתנחומי׳ ל״י) לאשה שהכעיסה בנה וקבלה והיתה סבורה שמא בדברים הוא מיראו שלח אפיקלין ובלשיין [כ״ה בכל כ״י וכן משמע מע׳ בלש אבל בדפוסי׳ בע׳ שלנו חסר]. כיון שראתה אפיקלין הפליגה בדבר. ובויק״ר (פכ״ז וכ״ה במד״ר פ״י) לאלמנה שקובלת על בנה לדיין [כיון] חמיתיה דדאין במרזובתא [עיי׳ ערכו וכ״ה בכ״י ו״ו, ו״ו ב׳, ה״ב, ג״ג אבל בדפוסי׳ מרזופתא] ובמגלבין [ובאפקלין] [כצ״ל ובדפוסי׳ ובע׳ מגלב חסר] וחלת ואפכת מיליא. מרזובתא היא מרזפתא דנפחי (ברכו׳ ל״ד. עיי״ע מרזב ב׳). מסתברא אפיקלין בני אדם שבידם מרזפתא ומגלבין. [אחי״ה פי׳ בל״י אגודת מקלים ושבטים שבהם היו מיסרים את הענושים בדין. וגם היתה אגודת שבטים סיגנון של הקאָנזולים הם היו שני שרים הנבררים מדי שנה בשנה (עיי״ע אפטיא) וכשהולכים בשוק אז נושאי כליהם הולכים בראש ואגודת שבטים הנקראים פאסצעס בידיהם. — ותחת מרזבתא של גי׳ רבינו אי׳ בויק״ר שם ובמד״ר הנ״ל ב נ ו ר ו ב ז פ ת ובודאי בנור נשתבש תחת במר ואחר כתיבת טעות בנור התחכם איזה סופר לפרוד אותיות ז פ ת א ולעשות מהן תיבה בפ״ע. ובילק׳ מיכה ו׳ רמז תקנ״ד משונה הנוסח והשמיט מלות זרות ואי׳ שם כיון דחזית לדיין לבריתא ל ק ט ל א אמרה אם וכו׳].

אֲפַּקְלִיטוֹן ([צ״ל אֲפָיְקְלְטוֹן]=ποικιλτόν, ποικιλτά (buntgewirktes Kleid) במגילת איכה. [אחי״ה והוא בריש מד׳ איכ״ר עיי״ע אפקלטורין. ודע שבכל כ״י הוא ערך בפני עצמו וכן הוא בנכון שאחז רבינו דרכו הישר לציין החילופים איש איש על דגלו ומאחר שמונח לפניו ג״כ נוסח פוקרטון [צ״ל פוקלטון] פלקטון כמו שזכרתי

מצא רש״י בערוך ולפנינו לי׳ וראיה להשערה זו מפירש״י לשבת י״ב. שאי׳ שם לגי׳ שוגצינו (עיי׳ ד״ס שבת צד ט׳:) — אפיקטויזין בומיט״א בלעז כך מ צ א ת י ובדפי׳ אי׳ בט״ס גומיט ולב״ק שם וושי״ט וצ״ל וומי״ט.

[1] עיי׳ רימ״ז בט״ר ח״א קפ״א; ח״ב, נ״ו. ועיי׳ על סיגנון של הקאנזולים תאציטוס אנגאל. י״ג, ט׳. ה׳; ציזאר ממלחמות ג׳, ע״א ואחרים.

בע' אפקלטורין הביא רבינו הך נוסח בע' פלקט ועיי' בר"ב בע' פוקלטון, ומאחר שגם מונח לפניו נוסח אפקליטון הביאו הגי' בערך זה. אך המדפיסים חשבו שתיבות „אפקליטון במגי' איכה" הם סיום לע' אפקלין על כן כללו אותן בטעות לע' הנ"ל. וכבר העיר על זה בלי ראות כ"י ערוך החכם ר' שלמה באבער בפסיקתא דר"כ פ"ד: הערה פ"ח וחכם עדיף מנביא].

אֶפָּקִימָא (לרבינו אולי הוא ל"ע ופרסי بقم עיי' ערכי מילין ערביים eine Art Nussbaum; ולפע"ד אפקימא = אפסקימא aus Palmblättern geflochten עיי"ע אפסקימא) בפ' כיצד מעברין בגמ' דאין מודדין (עירו' נ"ח.) א"ר אמי [לפנינו אי' ר' אסי] אין מודדין אלא בחבל של אפסיקימא [כ"ה בכל כ"י ערוך וכ"ה בכ"י עירו' עיי"ע אפסקימא. אבל בראש הערך גם בכ"י ערוך אפקימא וכ"ה באמצע הע' בכל הדפוסים]. יש מפרש חבל שעושין אותה מן קליפת אילן של אגוז. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב אפסקימא). [אחי"ה כבר חוינו דעתנו שבאמת עיקר הגי' אפסקימא וזה ט"ס תחת אסקיפימא וטעמו דבר קלוע מעלי תמרים. אבל גם לשיטת רבינו פירשתיו עיי"ש. ובענין נוסח אפקימא י"ל שהיא ל"ע ופרסי' מלה שרשמתי מין אילן אגוז ופירותיו נקראו בל"ר datura ובל"אש Stechapfel אבל פי' שלי נ"ל יותר קרוב לאמת].

אַפִּקוֹמַן (או מל"י ἐπιγεῦμα Nachgekostetes או מל"פ ابكامه (Nachtisch) Knoblauch, Rettig u. s. w. alles was nach der Mahlzeit gegessen wird) בפ' ערבי פסחים (קי"ט:) אין מפטירין אחר הפסח אפקומן. [אחי"ה בכ"י ו"ו א' וב' ובכ"י ל"ד בראש הע' גרסו אפקמן ובאמצע אפקמון; כ"י ה"ב אפיקימן ואפיקומן; ובדפוסי' אפיקימון ואפיקומן וכ"ה במשנ' וגמ']. פי' לשון כלומר אין עושין סילוק לאכילה ממיני מגדים כמנהג כל הסעודות כמפורש בגמ' [ר' חיננא בר שילא] ור' יוחנן אמרו כגון תמרים קליות ואגוזים וכן מפורש בסוף תוספת פסחים (קל"ס פ"י וכ"ה בפסחי' קי"ט: ובאמת גי' כ"י ה"ב אי' וכן מפורש בסוף מסכת פסחים). [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"י ל"ד ובדפ"ר. ובשד"פ אי' פי' לשון כלום כלומר וכ' ונ"ל שט"ס היא אבל לא אכחד שגם רש"י ידע כבר הך גי' ופי' שבספר פרדס הגדול פי' סי' קל"ב צד כ"ז ע"א וז"ל: ד"א בל"י אפיקומן כלומר שום דבר אין מפטירין גרסינן. ובדפ' אמש' אי' פי' לשון אוכלים כלומר וט"ס תחת לשון כלום כלומר וכ'. — ובכ"י ו"ו ול"ד חסר מן וכן עד סופו]. (א"ב פי' בל"י מיני מגדים ופירות הנאכלים בקינוח הסעודה). [אחי"ה אולי כיון ר"ב על מלת יוני' שרשמתי וכן דעת המשביר. ועיין מ"ש בעל התשבי שהוא ל"י ממש אפיקומוס נקרא סעודה גדולה ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומין ע"כ. וזה בלי דקדוק ול"נ שהיא מלה פרסי' אבקומה ובקיצור בל"ע קומה [= كامه, كامخ] כל דבר שנאכל בקינוח הסעודה כגון חזרת ולפת וכדומה [1]. וכן פי' הרמב"ם לפסחי' י' מ"ח הפרפראות שאדם אוכל אחר סעודתו כגון מיני קטניות והזרעים הקלויים וביד החז' הל' חו"מ פ"ו הלי"א פי' אין מפטירין אחר מצה כלום ואפי' קליות ואגוזים. ורש"י לפסחי' פי' אפיקומן לשון נוטר' הוציאו והביאו מיני מתיקה ובפרדס שם: הוציאו והביאו מינין של מאכל בקינוח סעודה וכ'. ורשב"ם פי' אפיקו מנייכו! (עיי' רע"ב שהביא פי' שניהם) ומצאתי תנא דמסייע לפי' רש"י ורשב"ם ז"ל מירושלמי פסחי' פ"י סהל"ו מאי אפיקומן רבי סימון בשם ר' אינייני בר רבי סיסיי מיני זמר ר"י אומר מיני מתיקה. ופ' פ"מ מיני זמר הן מיני כלים שמשתמשין בהן לאכילה ומלש' המקרא הוא (מלכי' א' ז', מ"ט) והספות והמזמרות וכ'. הרי שרש"י פי' כר"י ורשב"ם כר' סימן. והרב לעף ז"ל פי' בספרו היקר (לעבענסאלטער שי"ח) מיני זמר כמשמעו מיני שיר וכן מלת אפיקומן מל"י ἐπίκωμος, וזה דעת רמ"ל אבל קשה הדבר להלמ' שבל"י מלה ההיא יש לה הוראה אחרת וגם עיי' ספר הנחמד דאס מאהל לידידי הרב החכם מוהר"ר שפיטצער צד ט"ז. ומהרי"ל פותרה מל"י ἐπικωμάζω hinzutragen].

☞ **אפפקסינן** (לר"ב מוספיא מל"י πύξινος Buxbaum אבל לפע"ד ט"ס תחת אסטכטון) מדר' שה"ש פיסקא אתי מלבנון (ד' ז') זה שמן אפפקסינון. פי' בל"י מין עץ אשר לא ירקב עיי"ע פקסינון ונראה שיש טעות בגי' והנכונה היא אנפקינון עיי"ש). [אחי"ה ושגגה היא שהרי זאת דעת ר' ינאי היא שהוא שמן אנפקינון משמע שדעת ת"ק (והוא ר"י בר יחזקאל)

[1] עיי' וואולירס עמ"ס ח"ב צד אלף ומאתים פ"ז. ועיי' עמ"ע של פרייטאג ח"ד צד נ"ח. — וגם ידידי הרב החכ' האכשטערטער (במכתבו אלי) פתר המלה מל"י הרשומ' בתחלת הערך.

לאו שמן אנפקינון ונ"ל שהוא ט"ס תחת אסטכטון או אסטקטון עיי"ע למעלה. ודע שעץ אפקסינן (ובירו' יומי' פ"ג הל"ח דמ"א. בט"ס פסקינין) עץ קשה עד מאוד ואין לו חלקי שמן כלל.

* אֲפַקִיעַתָּא (בל"ע فاقعة Verhängniss, Edict ועיי"ע פקע) ב"מ רל"ט. והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא ופירש"י מצות המלך. ושם ק"ו. שביעית אפקעתא דמלכא היא. ושם ק"ט. ויובל אפקעתא דמלכא היא. פי' בל"ע כליון וגזרה רעה.

אֶפִּיקוֹרִין (בל"י האמצ' ἐπικάριον [1]) פי' מטפחת ועניו עטיפה Mantel, Ein = Verhüllung עיי"ע אפיקרסין) עוף וגבינה נאכלין באפיקורין [בחולי' אפיקורין] בר"ג דכל הבשר (חולי' ק"ד:). ס"א אפקילים. [כ"ה לגי' הרי"ף וכ"י ו"ו אי' אפוקלוס, כ"י ה"ב אפיקולוס. דפוסי הע' אפוקולים [2] [Bündel, φακελός (מפורש) [צ"ל פ י ר ו ש] מטלית [ומפורש] בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידים והני מילי בימטא אבל בלילה לא. [אחי"ה וכל זה פירשתי לדעת רבינו שפי' מטלית אבל לפ"ד נראה שמלת אפיקורין [3] יש הגזור מלש' יוני ἐπικεράννυμι beimischen, hinzumischen פי' מערב עם דבר מה. ועל זה מעיד ג"כ ס"א אפיקולים צ"ל אפיקולים=ἐπικόλλημα Anklebung, Anfügung פי' התדבקות והתקשרות. ובזה נבין תוספתא חולי' פ"ח ר"א בר צדוק או' העוף עולה עם הגבינה אפקולוס [כלומ' בדבקות יחד] (אומר) [צ"ל אבל] אין נאכל, אחרים אומרים משמו [ר"ל משם ראב"צ] אף נאכל, ובעדיו' פ"ה מ"ב, ושבת י"ג, וירו' תרומ' פ"א הל"ה אי' העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל וכ'].

אֶפִּיקוּרוּס (בל"ם אֶפִּיקוּרְיָא Epicurus, übtg. Freigeist, sodann wer ein freies zügelloses Leben führt) בחלק (סנהד' פי"א, א'), ופי' ב ג מ ר א [כ"ה בכ"י ודפ"ר, ושאר דפ' חסר] רב אמר זה המבזה תלמידי חכמים וריב"ל אמר זה המבזה את חברו בפני ת"ח (סנהד' צ"ט:). המשומדין והאפיקורסין בפ"ק דר"ה בגמ' דד' פרקים (ר"ה י"ז.). [אחי"ה שם אי' הנוסח המינין והמסורות והאפיקורסים והתוספ' ע"ז כ"ו: ד"ה סמי העתיקו המינים והמומרי' והמסורות, ובילק' זכרי' י"ג רמז תקפ"ב הגי' המסורות ואפיקורסי' אבל בכ"י מ' וכ"ה בכ"י א"פ ול' ובר"יף דפו' קושט' ווניצ' וכן בדפ' ווניצ' וקראקא בגמ' ובראו"ש אי' כגי' רבינו עיי' ד"ס ר"ה דט"ז: ופלא שלא רמז ה"כ על ע' שלנו]. ובר"ג דנדרי' (כ"ג.) שביחי אפיקורי דמצערי רבנן, ובר"ג דהדר (עירו' ס"ג.) [כי האי גוונא מי מתחזא כאפיקורתא]. פי' אפיקורותא חציפותא. (א"ב שם פלוסוף יוני כופר בהשארת הנפש וחכמינו העתיקו מלה זו למבזה חכמים ודבריהם נאמרים באמת). [אחי"ה ודעת לנבון תמצא כי צדקו דברי ר"ב שחכמינו ז"ל השתמשו במלה זו למבזה ת"ח וראיה מירו' פ"י הל"א דכ"ז ע"ד שפי' שם האפיקורוס ר"י ור' לעזר חד א' כהן דאמר אהן ספרי, וחרנא אמ' כהן דאמ' אילין רבנין! ומהשם הזה נאצל פעל פקר ואמרו במגיל' כ"ה: ירו' ברכו' רפ"ט הל"א דיי"ב ע"ד (לפי גי' הטוב' של המהרש"ם) כל מקום שפקרו המינים (עיי"ע פקר ב') וסנהד' ל"ח: הנ"מ אפיקורוס נכרי אבל אפיקורוס ישראל כש"כ שפקר טפי. ורמב"ם למשנת חלק כתב וז"ל: ומלת אפיקורוס ארמית וענינה מי שמפקר ומבזה את התורה או לומדיה ולפיכך קורין בשם הזה כל מי שאינו מאמין ביסודי התורה ע"כ. ונראה שדעת הרמב"ם בהיפך שהשם אפיקורוס בא מל' הפקר בארמית (ועיי' עוד רע"ב לאבות פ"ב, מי"ד ותי"ט לחלק) אולי שלא ידע בימי חרפו בעת כתיבתו את פי' המשניות שם עצם הפרטי אפיקורוס (עיי' ע"מ קפ"ב: כי בזמן מאוחר במו"נ כבר כתב טעם ונימוקו של כת האפיקורוס (עיי' מו"נ ח"א פע"ג צד ק"ה: ח"ב פי"ג צד כ"ט. ח"ג פי"ז צד ל"א: בהוצאת מונק). ודע שחכמי העמים כתבו ג"כ על אפיקורוס שהיה מבזה רביו ומלמדיו [4] וכן נודע ממנו דעתו שהנשמה יש לה חלקי הגוף דקים [5] אחת היא על כן אמר גוף ונשמה תלכנה לאבדון ולכליון, ומזה הטעם גם חז"ל הזכירו אצל האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים (סנהד' פ"י מ"א וירו' פיא' פ"א דט"ז:) גם את אפיקורוס. ובילק' חקת כ"א רמז תשס"ד ימחה שמן של אפיקורסין שהרי אומרים אין תחיית המתים. ומאשר כפרו דברי רז"ל לכן אמרו (אבו' פ"ב' מי"ד) ודע מה שתשיב לאפיקורוס. ובחגיג' ה': כי קאי ניחא נפשיה דר"י ב"ח א"ל רבנן מאי תיהוי עלן מאפיקורסין (ופירש"י על נכון שאינם מאמינים

---

[1]) עיי' עמ"י אמצעי' של מיורסיאוס הך ערך. [2]) עיי' בט"ר של רימ"ז ח"ב, נ"ו וכבר הקדימו בזה הפי' בעל כ' כ. [3]) והחכם בוקי' והחולך בעקבותיו החכם רמ"ל פתרו עיי' ל"י ἐπικοσμητα, והגי' שי"ר בע"מ קפ"א. עיי' ἐπικώμιον כלומ' רשיון, ובעל המשביר עיי' ἐπικαίριος וכל השערות האלה רחוקות ודחוקות הן. [4]) עיי' Cicero de nat. deor. 1,26 ושם אי, ל"ג. [5]) דיאגיניס לאערטיאוס ס"ג, ושם ס"ה ועיי' שם י', קכ"ד.

לדברי רז"ל). ומזה נגזר אפיקורסות קידוש' ס"ו: ואפיקורתא מ"ק ט"ז. ואפקרותא, סנהד' ק'. ועירו' ס"ג. שהביא רבינו למעל' ובדפוסי הע' חסר הציון ופי' הציפותא וכן פירש"י לעירוב' שם: חוצפא. ותרג' משאכם (דברי' א', י"ב) טרחות אפקרסותכון. וכן פי' הספרי שם שהיו אפיקורסין. ובב"ר פי"ט דורש והנחש היה ערום . . . רב ירמיה בן אלעזר אמר אפיקורס היה ופי' המיוחס לרש"י פי' עז פנים מפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיא עיי' מ"כ שם].

*אֶפִּיקַרוּס. אפיקרס (שם הפרטי לעיר Ἐπίκαιρος בל"ר Epicacron (עיי' רילאנד פאליסטינא ח"א, ק"ב; וח"ב תשס"ו) והשם כללי ענין מ ע י כ א das Zurückstossen ἀπόκρουσις ושוה עם מלה יונית ἀντίκρουσης Anstossen, (Widersetzlichkeit המעכתי תרג' אונקל' (דברי' ג', י"ד) אפקירוס ותר"י ב' אפיקרס וכן תרגם ליהוש' י"ב, ה'; י"ג, י"א. י"ג. ולדעת החכ' באכארט היא עיר אשר זכר פתלמיוס ותכונתה במזרח ים המלח (עיי' ע"מ קפ"ב, והחכ' רילאנד הנ"ל). ול"נ שהתרג' בא להראות דמיון שם העברי עם היוני בהוראה ולא כדעת הגאון שי"ר אלא בתיבה שרשמנו שבל"י אפקרוסית פי' כתישה ומרידה וכן הוראת מעכה בעברי וכן פי' בב"ר פנ"ז ל ש ו ן מ ר ד ו ת. וזה ממש בעצמה ותומה בל"י אנטיקרוסית כשרשמתי; ובאמת תי"ר א' תרג' המעכתי (לדברי' שם) אנטיקירוס. וזה כשחר נכון מוצאו. — ועיי"ע אפרכורים.

אֶפִּיקַרְסִין (= אפקרסות) (בל"ס אַפְּקַרְסָא, בל"י ἐπικάρσιον Mantel, Hülle האמצ' eng anliegendes ובדרז"ל חלוק צר ודבוק בבשר (Kleid, Hemd צורר אדם מעותיו עם תפיליו באפיקרסתו בפ' מי שמתו בגמ' דהיה עומד בתפלה (ברכו' כ"ג.) [ושם אי' תפיליו עם מעותיו באפרקסותו וכ"ה שם כ"ד: מבליעו באפרקסותו וט"ס וצ"ל באפקרסותו או באפקריסותו וכ"ה בכ"י מ' בשני מקומות עיי' ד"ס שם צד נ"ח: וס'; וכ"ה בכ"י פ' ובאו"ז הל' תפילי' סי' תקצ"א ובר"ש ריש פכ"ט דכלי' וכ"ה במ"ק כ"ב: ובחגי' כ"ו. ובכ"י פ' אי' כני' רבינו הסדר מעותיו עם תפיליו. וכגי' שכתבנו אי' בכ"י ע' ו"ו, ל"ד, ה"ב ובדפ"ר בפנים הע' אבל בראש הע' כבשאר דפו' אפיקריסין]. ירוש' בריש פר' היה קורא (פ"ב הל"ג ד"ד ע"ג) אפיקרסין היה לבוש מכפנים [בירו' אי' לובש]. אפקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה בגמ' דואלו מגלחין (מ"ק כ"ב:) [ובירו' מ"ק ספ"ג דפ"ג ע"ד אי' אין אפיקרסין מעכבת. ובכ"י ב' בט"ס עיי' ד"ס מ"ק צד ל"ח. ושם נסמן שינוי הנוסח]. ר' יוחנן אמר אפי' מלאין ואפי' אפיקרסותו לתוכו [בפ' חומר בקודש בגמ' מן המודיעים] (חגיג' כ"ו.) [ובדפו' הע' חסר ציון הך מאמר והגר"ב בהפלש"ב ובהג' לכלי' שגה ברואה ע"ש ועיי' עוד מה שהשיג עליו בעל שריד שבערכין צד ט"ו]. ובכלים בפ' (נזמי) [צ"ל גומי] הסדין והסודרין והטרטין והאפיליון של ראש שש אצבעות של אפקרסין עשר. פי' "לבוש התחתון והוא פתוח בכתפיו וכשלובשו קשרו כדאמר (בסוף מקואות) באידך פרקין הקשר של אפקרסותו שבכתף". [אחי"ה לפני' אי' שבפרקסים! הפירו' הזה נלקח מרה"ג לסדט"ה ד"כ וז"ל שם ושל אפיקרסין: לש' יוני וא"ד אפיכרסית פי' לבוש תחתון שיש לו איתיקה . . . . והוא פתוח בכתיפיו וכשלובשו קושרו כדאמר באידך פרקין הקשר וכ' עכ"ל. ומה שאי' בע' שלנו "בסוף מקואות" נ"ל שאיזה כותב הגיה לעצמו שאידך פרקין הוא בסוף מקואות, וכ"ה באמת, ולאח"כ בא מהגליון לפנים]. ותניא אידך בדרך ארץ (פ"י) הנכנס למרחץ כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק כובעו וטליתו ומתיר חגורו ופושט חלוקו ואח"כ מתיר אפקרסו [לפנינו בד"א פרקסו! ובר"ש למקואות פ"י מ"ד הביא כל הענין בלי ציון מקור הערך וגרס בנכון מתיר אפקרסותו] התחתונה וכשיוצא ללבוש מניח אפקרסו [בר"ש אפקריסו] התחתונה ולובש חלוקו וחוגר אזורו ומתכסה בטליתו ומניח כובעו ונועל מנעלו. ובריש ויק"ר (פ"ב) ובפסיקתא דכי תשא. [אחי"ה בע' פקרס כתב רבינו בזה"ל ברי' ויק"ר ובריש קדושים (והוא ויק"ר פכ"ד) ובפסק' דכי תשא (והוא פסדר"כ ט"ו: וכן מובא בנכון בילק' תצוה רמז שע"ו בשם הפסיקת' וכ"ה בילק' ירמי' רמז שט"ו בלי ציון המקור) למלך שהיה לו פקריסין כו' עד שאני מדביקו לגופי פי' מלבוש שלובש על הבשר עכ"ל. ולפנינו בויק"ר פ"ב בטעו' פרקסין אבל בפכ"ד ובילק' שם אפקרסין ובפסיק' אפיקריסין ובפסיק"ר פכ"ב בט"ס אפקרייתס! ובע' פקרס ב' הביא רבינו ציון של נדה מ"ח: צד ימין ממהר לבוא שנישוף באפקריסותן. וכן הגי' לפנינו אבל. אצל רבינו היא ס"א וגי' ראשונה בפיקרסותן וסיים כבר פי' בע' א'. וכיון על ע' שלנו ובענין הפי' עצמו גם התייר הגדול הרמב"ם ז"ל היה נגרר אחר פי' רבינו שהוא פי' רה"ג כשכתבנו וז"ל בהלכ' אבל פ"ח ה"ג וקורע כל הבגדים שעליו ו ב ג ד ה ז י ע ה ה ד ב ק ל ב ש ר ו אינו מעכב' עכ"ל. ומקור הדין במ"ק הנ"ל והכ"מ הביא שם בטעו' אפרקסותו והביא פי' הערוך ועיי' בהגהו' מיימוני' שם ועיי' בש"ע י"ד סי' ש"מ סעי' י' ששם

ג"כ בטעו' אפרקסותו . . י"מ שהוא כנגד הזיעה וי"מ שהוא כנגד העליון. ודע שתרג' פשיטה העתיק' סדינים (שופטי' י"ד, י"ב) א פ ק ר ס י ן. ולפ"ז י"מ שהוא בנגד העליון יש להם על מה שיסמכו וכ"ה פתרון ל"י שרשמתי בתחלת הע'. אבל בכ"ז בדרז"ל הוא חלוק צר (רמב"ם לכלי') דבוק בבשר וכן נראה מירו' פסחי' פ"ח הל"ח דל"ו: וירו' מ"ק פ"א הל"ה ד"פ ע"ד איזהו ליקוטי עצמות המעבירן באפיקריסין ממקום למקום [ובירו' סנהד' פ"ו הל"א דכ"ג ע"ד חסר עיי"ש]. ורש"י פי' בענין אחר שפי' לברכו' כ"ג: וכ"ד: באפקרסותיה [צ"ל באפרקסותיה] סודר שעל ראשו וכן במ"ק כ"ב: פירש"י ואפיקרסותו שעל ר א ש ו. ולכאורה יש להביא ראיה לפירושו מכלים פכ"ט מ"א שהזכיר אפיקרסין אצל פ י ל י ו ן של ראש (עיי"ע פליום) וכן י"ל שהיא נגזרה מל"י auf dem Kopf, kopfüber, ἐπικάρσιος, ἐπίκαρ אבל באמת רש"י בעצמו חזר מפירושו ופי' במקומות אחרים מ ע פ ו ר ת והוא סודר וזה מסכים עם מלה סורי' ויוני' שכתבנו בתחלת הע'. ועיי' פי' הר"ן לברכו' כ"ד:].

* אֶפִּיקַרְסִין ט"ס עיי"ע אפסטקין.

אֶפְּקוּתָא (אֱפּוּקְתָּא והוא א') ל"ע فوق העליון ובהשאילה אמיר של דקל Wipfel ; ב') ל"ע فوقاء מפרקת וצואר (Hinterhaupt=Gelenk דדיקלא בגמ' דחבילי קש בפ"ק דסוכה (י"ג.) ובפ' המפלת בגמ' וחכמים אומרים (נדה כ"ד.) פי' ר א ש הדקל שיש בו חריות הרבה. פ"א הצואר של דקל שנחתך מן הדקל והחריות עמו דבוקין. [אחי"ה מקור הפי' האחרון נ"ל הוא הל' של רי"ץ גיאת שכתב בהלכ' סוכה דע"ו וז"ל אפקותא דדיקלי והוא צואר הנחתך ובו חריות הרבה דקיקין וכו' עכ"ל. ונ"ל שהיא מלה ערבי' שכתבנו שטעמה מ פ ר ק ת והטיב הביא רבינו ראיה מתרג'. ורש"י לסוכ' פי' מ ו צ א הדקל ונראה שגזרו מל' נפק באפעל das Heraus, Her-vorkommen (עיי"ע הבא). ובנד' הגי' אפקתא ועיי' פירש"י שם]. ותשבר מפרקתו (שמואל א' ד' י"ח) ואתברת פקותיה. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו' א' וב'. ל"ד ה"ב וכ"ה על נכון בתרג'. אבל לגי' רש"י שמואל שם אפרקותיה וכ"י ע' גרס פרקתיה ובדפוסי הע' אפקותיה וכ"ה בתר"י ויקר' ז' ל' לקביל אפקותא ועיי' ג"כ ע' אפתקא].

*אַפְּקוּתָא (מן אפעל אַפֵּק (עיי"ע) נאצל השם das Heraustragen, המופשט הזה ופי' Hervorbringen=gebrachte) תר"י א' לויק' כ"ו, ה' אפקות בר זרעא. ותרג' מוצא (במדבי' ל', י"ג ; דברי' ח' ל' ; ירמיה י"ז, ה') אפקות.

אֵפֶר (Asche) ; אפר מְקֻלֶּה Asche der Verbrennung=verbrannte Asche) מניחין אפר מקלה ע"ג התיבה בפ' סדר תעניות (ט"ו. במשנ') [ושם אי' נותנין וכ"ה שם בגמ' ע"ב וט"ז. וכ"ה בירו' שם ובב"ר פמ"ט] ובס"ג דחזקת הבתים (ב"ב ס' :) מאי על ראש שמחתי (תהלים קל"ז, ו') זה אפר מקלה שבראש חתנים (וכ"ה בילק' שם מזמור קל"ז רמז תתפ"ה). ובגמ' דכתובות קעקע בפ' אלו הן הלוקין (מכות כ"א.) אמר רב מלכיו א"ר אדא בר אהבה אסור לו לאדם שיתן אפר מקלה ע"ג מכתו מפני שנראה ככתובת קעקע. פי' אפר שעושין גחלים הקליות הלוחשות לאחר שהן עוממות. באהלות בפ"ב (מ"ב) [כ"ה בכ"י ע' אבל בדפוסי' חסר הציון] אפר שרופין ר' אליעזר אומר שיעורו כרובע וחכמים מטהרים. פי' אפר בני אדם הנשרפין. [אחי"ה וכן פירש רמב"ם ור"ש. ודע שתוספות לתעני' ט"ו : וט"ז. פירשו כענין זה גם אפר מקלה. ובירו' תעני' פ"ב הל"א דס"ה. נתן טעם למה נותנין אפר מקלה ע"ג התיבה עיי"ש].

אָפָר (או מל"י ποιηρός das Grasreiche, die Trift או מל"פ پَر unbebautes Feld ונרדף עם מלה פרסית ישנה awîrân, הוצואריש אפיראן. בל"פ חדש' ویران بیران (Wüste) בס"ג דכירה (שבת מ"ה :) אלו הן מדבריות כל שיוצאות ורועות באפר ואינן נכנסות ביישוב. ובס"ג דמשילין (ביצה מ' .) ובפ"ק דפסחי' בגמ' דכל מקום שאין מכניסין בו חמץ (ח' :) מלמד שתהא פרתך רועה באפר. [אחי"ה וכן בב"ב קכ"ג : רועה באפר (ד' פעמים). ירו' ביצ' ספ"ה דס"ג : אילו הן המדבריות הגדילות באפר]. פי' אפר הוא אחו. ובלע"ז פראטו [בלאי"ט prato, בל"ר pratum]. תר"י ותשם בסוף על שפת היאור (שמות ב', ג') ושויאת יתיה באפרא על גיף נהרא [בתר"י א' אי' ושויתיה באפרא על נהרא ; ובתר"י ב' ושויתיה בגו גומיא על גיף נהרא]. ותרא את התיבה בתוך הסוף (שם פס' ה') וחמת ית תיבותא בגו אפרא ס"א בגו ג ו מ י א [וכס"א אי' לפנינו]. וכן ותרעינה באחו (בראשי' מ"א, ב') תר"י והות רעיא בגו גומיא [תר"י א' ורעיין ; תר"י ב' והואה רעין]. (א"ב פי' מלה בל"י מקום דשא). [אחי"ה אם היא ל"י אז תהיה מלה שרשמנו אבל יותר נראה לגזרה מל"פ שהוראתה ארץ לא זרועה].

*אֶפֶר (כלש"פ ابر, بر ; בל"י ὑπέρ ; בל"ר super drüberweg, drüberhinaus) ירו' פ"ב דביכורים הל"א דס"ד ע"ג אפר חמשים ועשה דבר שהוא בהכרת . . אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה. פי' בל"י ופ' מלת היחס וטעמה כמו על

בעברי כלו' אם על חמשים וששים שנה שכבר עברו וחלפו. ופ"מ הרבה לבאר ודבר שפתים אך למחסור.

*אָפְרָא (בל"ע افرو Unglück, Unheil ודורש בחילוף אותיות בדרך א"ת ב"ש) ירו' תעניו' פ"ג סהלי"ב דס"ז. מהו תוגת אמו (משלי י', א') . . . לישון גימטריון הוא אפרא בעייני אמיה. פי' תוגת באת ב"ש היא אפרא; וביל' משלי י' רמז תתקמ"ד בשם התנחו' אי' בפירוש וז"ל תוגת אמו א"ת ב"ש אפרא. אפרא בעיני אמיה. וכן פי' קה"ע בירו' עיי' במבוא הירו' למהרז"ף קמ"ז: ופליאה ממני שלא עורר על הילק' הנ"ל. אבל לי נראה שהמלה בל"ע רעה ויגון.

*אִיפְרָא (שם פרטי לאמו של שבור המלך ובשם כולל הוא ל"פ افری, افر die Gepriesene או ל"פ فری טובה והגונה) Benedicta איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא תעני' כ"ד: זבחי' קט"ז: ב"ב ח'. נדה כ': ובכ"י מ' בכל הני מקומות הגי' איפרא הורמין (ד"ס תענית ע"ד.) וטעות היא עיי' תוספ' גיטי' י"א. ד"ה הורמין ובב"ב שם ד"ה איפרא. וכבר הוכחנו בע' אהורמין שזה רוח רעה וראש השטנים אצל פרסיים. ואהורמיז או הורמיז הוא רוח טוב ואליל עליון אצלם. ואיפרא בודאי מכנה עצמה בשם אל עליון ולא בשם מלאך רע ושמה נאה לה והיא נאה לשמה שבל"פ הוראת המלה ברכה ושבח (עיי"ע אפרייא). וגם איפרא זכר לטוב שאילמלא היא בנה שבור מלכא היה רודף היהודים והיא הגינה בעדם כמה פעמים כנראה ממקומות המצוינים [1]. ורש"י שגרס ג"כ בז': הורמיז פי' בכל זאת איפרא חן יופי שדים היה לה (תענית שם; ובנדה שם) ואיפכא מסתברא לי. ועיי' עוד תוספות הנ"ל. ויפה העיר הגאון שי"ר ע"מ קפ"ב שהורמיז Hormisdas היה אבי שבור ושם בעלה של איפרא. אבל בענין מלת איפרא טעה במח"כ.

אַפְרַגְיָאה (= אפרגזיה בל"י ἀπαργία-ἀπραξία Billigkeit, Geschäftslosigkeit) בפסיקתא דביום השמיני עצרת (פסדר"כ קצ"ג.) [נשמט המאמר אבל נמצא בכ"י כרמולי עיי' הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער הערה ס"ו שם וכן נמצא במד' שהש"ר ז', ב' ובילק' פנחס רמז תשפ"ב] כתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם (במדבר כ"ט, כ"ה) וכתוב אחד אומר (דברי' ט"ז, ח') עצרת לה' אלהיך א"ר חמא בר חנינא [כ"ה כ"י ו"ו. ה"ב. ילק' פנחס. אבל בשהש"ר אי' ברבי] לשני פְּרַגְמַטֶיטִין πραγματευτής Handelsmann כ"ה בכ"י. ושהש"ר ווילק' פנחס. וכ"ה בדפ"ר. אבל בשאר דפו' בט"ס פרגמטין] שנכנסו למדינה אמר אחד מהן [שהש"ר ענה א' מהם; ילק' פנח' אמר א' לחבירו] אם פותחין אנו באחת אנו עושין אפרגיא [ושהש"ר אפרגיים וט"ס וצ"ל אפרגייה ובכ"י ו"ו ל"ד. ג"ג בראש הע' אפרגייאה] במדינה. ס"א אפרגיזה [כ"ה בכל כ"י הע' וצ"ל אפרגזיה ובדפ' הע' בט"ס אפרגינה[2]] במדינה. אלא פתח שבתך ואני שבתי. פי' ענין זול [ועפ"י פי' זה שנה הילק' פנח' הגי' וכתב אנו עושין זול במדינה]. ויש לומר לשון לע"ז דֶפְּרַפְּרֵי [כ"ה בכ"י ב"ר והוא לאי"ט depravare = verderben [den Preis] schlechtmachen ובדפ' אי' בט"ס דפרניירי]. (א"ב פי' בל"י זול ומיעוט ריוח בסחורה).

*אַפְרַגֵּים (בל"י ἀπραγής unverkäuflich) פסיקת"ר תקעו פרגמטיא בידו והיתה אפרגים פי' בל"י שלא יוכל למוכרה ובאמת בתמורתו קודש כן הוא בילק' תהלי' מזמור מ"חרמז תשנ"ה פרקמטיא בידו ולא היה יכול למוכרה.

*אֲפַרְגֵּל (בל"י האמצ' φλαγέλλιον, φραγέλλιον בל"ר flagellum ובלשון ערבי חדשה فرقلة Geissel, Peitsche) מכילתא מסכתא דבחדש ספ"ו דיתרו ד"ה לאוהבי: מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי המצה מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב. ובילק' הגי' מאה פרגל ובויק"ר פל"ב מה לך לוקה בפרגול וכן גרס רבינו בע' פרגל (לגי' כ"י) ולועז שם גורדילו [והוא בלאי"ט cordella או cordiglio = Knotenstrick] אבל מד' תהלים מזמור י"ב הגי' מה לך יוצא לידקר בפורא גון נכתב בצדו פי' חרב וכידון. ולי נראה שהיא ל"י האמצ' φοῦρκα ובל"ר furca פי' מזלג ברזל. ומלת אפרגל בל"י ורומי' רצועה ושוט לרדות עיי' ר"ב בע' פרגל ב'. ועיק' כתיבתו בלא אל"ף.

אַפְרֵד (אַפְעֵל מפעל פרד פי' בלשון סורי ברח ובלשון ערבי فرط vorüber-wegziehen) בר"נ דהתכלת (מנחו' מ"ג.) ואשתני למעליותא ואפרד חזותא [במנחו' אי' ואיפרד חזותיה . . ואישתנאי למעליותא]. פי' נפסל מראיהן. [אחי"ה בל"ס וער' טעמו: עבר והלך].

1) ועיי' קורות היהודים מדר' גרעץ ח"ד בי צד שנ"ב. שס"ג. שס"ד. 2) והגזרות σκευαφά (בוקס) או ἀγγαπηνές (כ"כ בעיר דוד) וכצ"ל המלה בפסיקת' שם אצל הרב החכ' מוהר"ר שלמה באבער וכן התיקון של רמ"ל ἀλυσίς בלתי נאותין הן. ובמקום אפרגיים כדאי' בשהש"ר כבר גרס או הגיה בעל כ"כ אפרגציא וזהו ממש אפרגזיה של גי' כ"י ערוך.

אַפְרוֹדִיטִי (כ"ה בל"ס ובל"י Ἀφροδίτη' ובל"ר Aphrodite והיא האלילה של אהבה הנקראה Venus וכן שם כוכב) בע"ז בפ' כל הצלמים (מ"ד: ילקי ראה רמז תתפ"ח) מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי. פי' שם ע"ז היא. (א"ב פי' בל"י אשת זמה נעבדת במספר הצלמים והיא מצלחת הנשואים והרומיים קראו אותו בשם כוכב נגה). [אחי"ה אליל נקבה זה שולט לדעת המיטאלאגיא על המים וימים [1]) כי על כן נעבד במרחצאות. וכן אי' בירו' שביעית ספ"ח דל"ח: רשב"ל הוה בבוצרה חמתון מ ז ל פ י ן להדא אפורדיטי [צ"ל אפרודיטי] וכ'. וגם נקראה כן צורת הככב הנקרא נוגה וצורתה היא ♀ וז"ל של פי' הרמב"ם לע"ז שם: אפרודיטי שם הככב הנקרא נוגה וכן כתוב שם נוגה הנקרא בערבי אלזהרא [= الزهرة] בספרי הצלמים הנקראים בערבי טלאסי' [טלאסים = طلسم] אפרודיטי והיה באותו המרחץ צורת נוגה. — ועיי' עוד ע' פרקלוס].

☞ אֲפַרְדוּכְסוּם (παράδοξος - auffallend, sonder-bar) עיי"ע פרדכסום). [אחי"ה ובע' דשם שכח ר"ב להציג מקור המלה והיא במד"ר פ"י ולרבקה אח ושמו לבן ר' יצחק אומר אפורדוכים [צ"ל אפרדוכסום] וכ', ורבינו ציין מב"ר פס"א (פ"ס) פרדוכסום ולפנינו אי' שם פרדוכוס וכן הביאו ילק' חיי שרה ריש רמז ק"ט וכ"ה ברות"ר רפ"ד פ' ותשב נעמי ובמ"כ שם גרם בשם הע' פרדוכסים וצ"ל פרדוכסום וכן יש לתקן במ"כ לב"ר פ"ס. וילק' וארא סרמ"ז קע"ו גרם על נכון פרדכסום].

אֲפַרְהַנָג (רבינו פירש לפי הענין אבל הנכון כי הוא ל"פ فرهنكدار Magistratsperson, Richter) בפ' השולח גט בגמ' דהמוכר עבדו (גיטי' מ"ד.) [המוכר עבדו] לאפרהנג [בכ"י כך הנוסח אבל בכ"י ו"ו אפרהנך וגם זה נכון והח' בוקסט' הביא בשם רבינו גירסא מוטעת אפרנהג! ובגיטי' אי' פרהנג] גוי יצא לחירות. פי' עלילה כלומר גוי שיש לו עלילה על ישראל. [אחי"ה וכן פירש"י פרהנג: מציק ו ש ם ע ל י ל ו ת ועיי' תוספו' גיטי' שם ד"ה המוכר שהשיגו על פירושו. ופי' המלה בל"פ שופט. וכתיבה תמה תהיה (א)פרהנגדר והברת דר נשמטה וכאלה רבות במלות פרסיות עיי"ע איזגדא תחת איזגדר גשקרא תחת גשקרארד, סרכא תחת סרכאר].

אֲפַרְוַרִין (לדעת ר"ב מל"י φρουρά, φρούριον Wache, Besatzung ולדעתי הוא ל"פ פרוַר מלאך מגין ומחסה Sutzengel, Beschirmer) תרגי' ושים עליה כרים סביב (יחזק' ד', ב') אפרוורין סחור סחור. לשום כרים על שערים (שם כ"א, כ"ז) למנאה אפרוורין. (א"ב פי' בל"י פְרוּרִין שומרים וצופים שלא יצא ויבא איש לתוך עיר אשר היא במצור והגי' תתכן אפרורין ולא אפרודין לפי פי' זה). [אחי"ה ובאמת בכל כ"י ערו' הגי' ברי"ש ובדפוסי' בד', ובדפוסי' התרג' אי' איפרוון ואיפרוורון לפי גי' מהרי"ל באוצר מילין של התרגומים ח"א, נ"ו וגי' בתרג' שמונח לפני אי' אפרורון ורש"י גורס איפרורון, ור"ב כיון על מלה יוני' שרשמנו שטעמה בל"י אנשי המצבא והם הנציבים. ול"נ שמלה פרסי' הרשומ' היא והוראתה מלאכים הצופים ושומרים בעת מלחמה (עיי' צענדאפעסטא יאשט י"ג, ס"ט — ע"ב, ושם י"ג ל', ל"א, ל"ד ועיי' עוד יאסנא א', ט"ז — י"ט; ד', י"א; וויספערד י"ב, ל"ג) ורבים המקומות אשר בהם יפנו אל קדושים ושומרים האלה. ואם נשים עין בקורת מדוע העתיק התרג' ככה מלת כרים אז עינינו רואות שהלך בעקבות דרז"ל שפירשו כרים נגידים שרי חיילות (ורד"ק ליחזק') וז"ל מד' איכ"ר פתיח' כרים אלו טורנין וכן ילק' ליחזק' רמז שס"א כרים על שערים טירנין [= τύραννος, Fürst] ועוד שם כרים: פלמרכין [= πολέμαρχοι Oberfeldherr] וגם אפרוורין Farvar הם שומרי אנשים הגונים וטהורים וצופים על עיר ושעריה מבית ומחוץ (יאסנא כ"ו, כ"ח. כ"ט) וגם הם מערכי מלחמה מול אויבי הָעיר ויושביה. ובמאמרי על המלאכים ושדים צד צ"ב הוכחתי שדמיוני הפרסיים בענין אפרוורין ידועים לרז"ל. ודעת רש"י ליחזק' ד', ב' בלי ספק מקור לפי' ר"ב עיי"ש].

אַפְרִיזָא (בל"פ افريز = پرواز Unterbalken או מל"פ افرسب Dachbalken ואות האחרון נשמט) וקבעתא דכשורי בפ' השותפין בגמ' חצר (ב"ב ו'.). פי' אפריזא בע' למ"ד בלפתא. [אחי"ה ושם פי' שהן קרשים מוכנים לתת עליהם קורות התיקרה, וקרוב לזה פירש"י עץ ארוך ועב על פני כל אורך הכותל להניח עליו ראשי קורות, וכ' והמלה ל"פ כשרשמתי. ובענין כשורי (Balkenhut, Capitäl) עיי"ע לפתא].

*אַפְרַזְתָּא (בל"פ فرز، فرز ein sehr bitteres Kraut או כמו ארזפתא (עיי"ע) Johannis-kraut) ב"ק מ"ז: ואיבעית אימא סם המות נמי באפרזתא דהיינו פירי. ב"ב כ'. והא עשבין חזו לבהמתו? באפרזתא. פי' עשב מר מאוד נקרא כן

[1]) ובעבור זאת מתוארת אפרודיטי εὔπλοια, ποντία, λιμενία כזה עיי' קרייצער סימבליק ח"ג. רע"א.

בל"פ. ובע' ארזף ב' הביאו רבינו כן בגי' ס"א. והביא עוד שם (פ"א) [צ"ל ס"א] הרזיפא כגי' אמיתית של ע' הרזפתא (ופסחי' ל"ט. אי' הרזיפו אבל בכ"י מ' ב' הרזיפתא כגי' רבינו), ופי' בע' שם: פי' הוא ארזפתא ושמו בלע"ז פילאטרו [pilatro Johanniskraut] ותחת הרזיפא אי' בדפ' הערוך בע' ארזף הגי' הרדפיא, ובאמת כ"ה בכ"י ה"ב שגרס ארדפיא, ובכ"י א"פ בד"ס פסחי' נ"ה: הדרוף וצ"ל הרדוף וכן השוה פי' ר"ח לפסחי' צד ס"ז הרדוף עם מלת הרזיפא, ותהיה הרדפיא או ארדפיא מלה פרסי' اردفنانی Bohnenkapper צמח מר עד מאוד ואין החיות יכולין לאוכלו מתוך מרירותו. ובענין ארזף אחוה עוד דעתי בהגיעי לשם אי"ה. ור"ד די לארא הגיה תחת אפרזתא הגי' אפרותא ורוצה לפרשו בל"ר pyrethrum ומשגה הוא, ור"ד די פומים גם הוא הבל הביא ואיני מטריחך בדבריו לא כדין.

*אֶפְרוֹחַ (Vogel) ביצה ו': אפרוח שנולד בי"ט. והקבוץ שם אפרוחים. ובירו' ביצ' פ"ב ד"ה. אנא מנית אפרוחייא. ובהשאילה ב"ר פל"ו אתמול אפרוח ועכשיו ביצה.

*אפרחי ירו' סוט' פ"ג די"ח ע"ג עיי"ע פרח.

☞ אֶפֵּירַטִין (בל"ר pirata בלש' יוני' πειρατής Seeräuber) ויק"ר פ' ונטעתם כל עץ מאכל (פכ"ה) מתיירא אני בדרך מפני הליסטים ובים מפני אפירטין. פי' בל"י ורומי שודדי אניות בים. [אחי"ה ולפנינו אי' אפורטין ובע' מ"כ פי' היושבין על נמל ים. וטעות זו אירעה לו בהחליפו המלה עם ל"ר Hafen, portus. ובילק' קדושי' רמז תרט"ו הגי' מפני אפרטין, ונ"ב פי' גזלני הים, ועיי"ע פירטון].

*אַפֵּירִיטִים (בל"י ὑπηρέτης Diener) באגדת שמואל פ"ה ד"ה אל תרבו די שלח מלאכיה (דניאל ג', כ"ח) א"ר ראובן אפיריטים משלו היה. וכמ' שה"ש פ' אמרתי אעלה אי' הקיבוץ פריטין משלו היו. פי' בל"י שליח ומשרת ובמ"כ שם טעה במח"כ אבל פי' של המפרש ריצ"ה שפירא שפיר באר אפיריטום [צ"ל אפיריטים] שליח מיוחד שלו היה וכ'. והחכ' בוקסט. פירשו imperitus ἀπείρετης ולא דק.

☞ אַפְּרָטוּסוֹת (לר"ב הוא ל"ר Zurüstung apparatus ולפע"ד כמו אפרטוטי' προστάτης, πρώτιστοι Vordermänner in der Schlacht) ירו' דכתובות פרק האשה שנתארמלה וכלבים ואווזים ותרנגולים ואפרטוסות פי' בל' רומי' דברים מוכנים למלחמה). [אחי"ה בירו' כתוב' פ"ב הל"י דכ"ו ע"ד אי' הגי' אי זהו כרקום .‥ כגון דוגין ושלשליות וכבלים ואווזים ותרנגלין ואפרטוטות מקיפין את העיר וגי' מוטעת היא ויותר נכון אי' בירו' גיטי' פ"ג הל"ד דמ"ה. כגון זוגין ושלשליות וכלבים ואווזין ותרנגולין ואיסטרטיות המקיפין את העיר וכן גרס רבינו בע' כרקום. ומעתה אם הגי' אפרטוטום נכונה אז המלה יוני' כשרשמתי וטעמה אנשי החייל שעומדים במערכה ראשונה במלחמה ואם הגי' איסטרטיות [=στρατιώτης] טעמי' ג"כ בעלי מלחמה (עיי"ע אסטרטיוט) ושיעור המאמר: מאחר ששמו סביבות העיר זוגין ושלשלאות של ברזל שישמיעו קול כשירוץ איש עליהם או ששמו סביב כלבים ואווזים ותרנגולים שיזעקו בבוא בן אדם לצאת חוצה הילכך כל כהנות בעיר שכבשו' כרקום פסולות דאינן יכולין לשמוט מהם ולברוח (עיי' ק"ה ופ"מ) ור"ב טעה בפירושו ובגירסתו].

אַפְרַיְיָא (א) בל"פ افرى, افراى, فرى פי' אשריך Heil dir! wohl dir!; (ב) בל"פ הישנ' âfri וכן בל"פ החדש' افراى, افرين âfrîna Segen, Lobpreisung) בסוף ב"מ (קי"ט.) הבו ליה אפרייא לריש לקיש פי' חֲזַק בלשון פרסי [נ"ל להשלימו: ובלשנא דרבנן] יישר כחו, יישר חילו (עיי"ע אַיְשַׁר). פ"א אפרייא לריש לקיש: ברכתו מלשון (בראשי' מ"ט, כ') בן פורת יוסף, כלומ' יפרו וירבו חכמים ונבונים בישראל כמותו. [אחי"ה כ"ה לגי' אמיתית של דפ"ר ווניצ' ופיזרו וכ"ה בעה"ק אבל בדפוסי' חדשים אי' תחת פ"א הגי' ס"א וכן נקט הגאון בע"מ קפ"ג. וא"כ אין הפרש בין גיר' ראשונה ובין ספרים אחרים אשר על כן הוצרך להגיה ס"א איפורייא, אבל בזה ג"כ אין הפרש גדול אולם אמת תורה דרכה שעיקר הגי' פ"א ולא ס"א, ודע דשני פירושיו של רבינו טובים כאחד ומדוייקים ע"פ הוראת המלה הפרסית שרשמתי, שמלת אפראי (או פרי) טעמה בל"פ [1]) חֲזַק כדברי רבינו (וגי' חוזק בדפ' אמש' ועה"ק ט"ס הוא ובעה"ק שנ"ב אי' לנכון חזק) וגם טעמה ברכה ושבח. ותיבות "בלש' פרסי" שייכות ג"כ לפי' שני אך רבינו מדעת עצמו הוסיף נופך שלו גזרת המלה מלש' בן פורת וכ'. ופי' השני מסכים עם פי' ר"ח הובא בשטה מקובצת וז"ל הבו ליה איפורייא לר"ל פי' ברכה עכ"ל. וכבר הוכחנו במבוא ועוד במקומות אחרים

---

[1]) ומר ידידי מוהר"ר יוסף לעווי מעיר גראס קאנישא העיר את אזני כי גם היום הורגלה המלה הזאת אצל הפרסיים בהוראת השבח כמו ! Bravo אצלינו.

כי רוב פירושי ונוסחאות הערוך נלקחו מר"ח. וראב"ד (בשט"מ שם) פי' הבו ליה איפרייא לר' שמעון בן לקיש תנו לו שבחו כי יפה אמר ואיפרייא משום אפריים ע"כ, ר"ל שלשון נופל על לשון והיינו לחבר איפרייא לשם אפרים ספרא שאמר משום ר"ל הלכה כר' שמעון. ועיקר הגי' הבו וכ' לר"ל או לר' שמעון בן לקיש כגי' רבינו ור"ח וראב"ד וכן נראה מציון הגמ' ביוחסין השלם אות אל"ף צד קי"ז רע"א ודס"א סע"א לדפ' אמש' וז"ל שם: ופי' ר' ברוך מה שאמר שם שבור מלכא אפורייה הבו ליה לר"ל הוא לגנאי שלא הודה לו ומפני ששמו אפרים אמר תנו האפר שלו לר"ל וכ' ע"כ, ובמח"כ טעה שלשבחו אמר כן שבור מלכא שהיה בקי בדינים (עיי' רש"י ותוספי' לב"מ שם) אבל על כל פנים נשמע מזה שגי' ר' ברוך היה אפורייה בה"א בסופה, וכ"ה בע' דפ"ר אפרייה (בראש הע') וי"ל שכינויי הגוף הוא ואפרייה פי' ברכה ושבח שלו כמלה פרסי' א פ ר י ובכינויי הגוף נסתר א פ ר י י ה. ובגמ' אי' גי' אחרת אפריין נמטייה ל ר' ש מ ע ו ן. וגי' אפריין היותר נכונ' שהוא בעצמו ותומו ל"פ אַפְרִין âfrîna آفرين פי' ברכה ושבח הודיה, אבל גי' לר' שמעון בלתי הגונה עיי' ע"מ שם. ויפה העיר בספר היוחסין שם ר' שמואל שולם וז"ל: אמר ש"ש וכ"ה האמת כי אפרין אומרים בל' פרס על מי שאומר דבר נאה ומתקבל ע"כ. ורש"י פי' אפריין חן שלנו וכן פי' ר' ברוך ביוחסין שם וי"א לשון חן ע"כ. וקרוב לזה פירש"י איפרא עיי"ע ועיי' פירושנו שם ובע' אפטרא].

אַפְּרַיָּיא (=אָפּוּרַיָּא בל"י ὀπώρα Sommer-Baum-früchte) בב"ר פע"ג (ע"ב) וימצא דודאים הלך בשעת הקציר בשעת ביכור כל מיני אפורייא ולא הביא אלא ממה שהוא מופקר ללמדך כמה היו שמורין מן הגזל. פי' אפורייא פירות פרו"טא [בלאי"ט Baumfrucht frutto] (כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"י ל"ד וג"ג אבל בכ"י ה"ב פרויטא, כ"י ב"ר אפריטא, עה"ק פריטא ובדפ' הע' פרוייטא ובכולם צ"ל פרוטא]. (א"ב פי' בל"י כל מיני פירות הנשמרין בקליפה רכה כגון חבושים וענבים ותאנים). [אחי"ה וגי' הילק' ויצא רמז קכ"ט איפורי'. ובב"ר פע"א אי' בדרש לא יגרע מצדיק עיניו (איוב ל"ו, ז') כאינש דאמר עינוהי דפוריא (ובילק' ויצא סוף רמז קכ"ו וילק' איוב ל"ו רמז תתק"כ ובמ"ר רפ"ו חסר) כלומר מראית הפרי ואות א' נשמט' וצ"ל עינוהי דאפוריא. ובמד' שמואל גרס עינייהו קפיריהי וכתב בעל מ"כ לב"ר ע"א ולא מצאתי פירושו ע"כ ואני מצאתיו שצ"ל קרפיהי שטעמו בל"י κάρπος פרי. ועיי' עוד בע' אפוריא במערכת לר"מ לונזאנו].

אֶפְּרְיוֹן (בל"מ אַפִּרְיוֹן, בל"י φορεῖον Tragsessel für die Braut) בפ"ק דסוטה בגמ' וכן לענין הטובה (י"ב.) הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה [וכ"ה ש"ר פ"א וילק' שמות רי' רמז קס"ה]. פי' מטות שנושאות בהן כלות. (א"ב בל"מ אפריון עשה לה המלך (שה"ש ג', ט') ובל"י פי' פָּרֶיוֹן כסא שנושאים בו נשים חשובות). [אחי"ה וצדקו דברי רבינו שבמלה זו נשתמשו רז"ל למטות של כלות עיי' ירו' סוטה פ"א די"ז ע"ג למלך שהיה משיא את בנו ובא איפרכוס לטעון באפריון וכ'. שמ"ר פ"כ למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה באפריון וכ'. במד"ר פ"כ לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון. סוט' מ"ט. גזרו שלא תצא הכלה באפריון (באפיריון) בתוך העיר. במד"ר פי"ב למה קראו אפריון שלא בראה אלא לפריה ורביה. עיי"ע פוריא וע' כילה. וריש פ"כ לפסיקת"ר אי' אפיריון. שהש"ר ג' ט' פי' אפריון פריומא והיא מלה יונית φόρημα וירו' כתוב' פ"ב דכ"ו. רבנין דהכין אמרין פוריומא עיי"ע במוסף הערוך ופי' שם מעיל דק (φόρημα Kleid, Tracht) ובלתי נכון הוא. ורבינו הביא ב"מ ע"ה: בע' פרייפרין הך מלה ופירשה, וכ"ה כרש"י ב"מ שם. ול"נ שהיא ט"ס תחת פרייטרון והוא שם הנרדף עם פריומא ובל"י =φέρετρον. בענין פיפירית (סוטה מ"ט:) ואפיפיירית עיי"ע למעלה. וכן נשנית ע"ז י': כתוב' י': ומד' שהש"ר ד', י' פוריא והיא מל"ס פּוּרְיָא ועיי"ע פוריון. וע' זקנים העתיקו בש"ה ג' ט' אפריון במלת φορεῖον (עיי' ביוספ' ב"מ מלחמו' ז', ה', ה') ונגזר מל"י ורומ' φέρω, fero והחכ' געזעני' בתסוירום ע' פרא הקישו למלה ערבי' فر، نفر וטעות היא].

*אֶפַּרְכַּת, אֶפַּרְכֶּסֶת עיי"ע ארפכס.

אֶפַּרְכוֹס (= אֶפַּרְכָא בל"י ἔπαρχος Stadtpräfect, Stadthalter =אִיפַּרְכוֹס= ὕπαρχος) של זה למעלה מאפרכו של זה בר"ג דשבועות (ו': ירו' שבועו' פ"א דל"ב ע"ד). למה הדבר דומה למלך יוצא ואפרכוס נכנס בר"ג דערבי פסחים (ק"ג.). בב"ר פ"ח נעשה אדם למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין [כ"ה גם בע' דומינו ובע' קרכין וכ"ה העיקר ופי' בל"ר עגלת צב carruca אבל בויק"ר רפט"ז אי' בקרון (עיי"ע קרוכין) ובב"ר: בקרונין וכ"ה בקהל"ר ו', ט' פי' מה שהיה. ושם ובב"ר אי' והיו מבקשין בני המדינה לומר למלך דומינין — ובב"ר דומינו וכ"ה בע' דומינו — ופירוש המיוחס לרש"י פי' ש י ר ה וכן מ"כ לקהל"ר פי' שבח ובלי ספק צ"ל הומנון (עיי"ע) פי' בל"י שירה, וכן הביאו הילק'

קהלת סוף רמז תתקע"ב בקשו מ"ה לומר לפניו ש י ר ה ולאחר זמן מצאתי שילק' ישעי' רמז רס"א באמת כן גרס כמו שתקנתי . . שהיו נתונין בקרונין [וצ"ל בקרוכין] והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך הימנון. ובילמדנו בסוף אם בחקתי (תנחו' ל"י) מלך ששלח אפרכוס שלו מי מספיק לאפרכוס צרכי בני מדינה אמר הקב"ה אפרכין שלחתי והן מספיקין להן מן, באר, וענן. [אחי"ה בדפוסי הע' אי' אפרכון שלחתי וצ"ל א פ ר כ י ן שהוא הקבוץ וכ"ה ירו' שבועו' פ"א דל"ב ע"ד ב' מלכים וב' איפרכין, ושבועו' ו' : אפרכי, ב"ר פמ"ד גדולה זו יון . . ק"כ אפרכין ק"כ אסטרטליטין (עיי"ע איסטרטילוס). וכויק"ר פי"ג אי' מאה ושבעים ואחד אפרכין ועשרים ושבעה אסטרטליטין, ב"ר פע"ח ואין אתה מתיירא מדוכסיא ומן אפרכיא ומן (אסטרלטי) [צ"ל אסטרטילי] עיי"ע איסטרטילוס, ושם נסמן עוד. והיחיד איפרכוס ואיפרכא. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד, ירו' יומ' פ"ח דמ"ה : ירו' נדרים פ"ד דל"ד ע"ד ולאיפרכוס שלהן נ' דינר . . ירו' סוט' ספ"א די"ז ע"ג עיי' לעיל ע' אפריון, במ"ר פ"ד אמר לאפרכוס שלו הוציא אותו והכנס אחר תחתיו (עיי"ע זיטמא). ושם פט"ו היום הוא אפרכוס למחר סגן (signatus) למחר קומוס למחר סרדיוט . . ב"ר פי"א . . הוא וטליא דאיפרכוס קיימין עילויה . . אמר איפרכוס לטליא וכ' עיין בילק' בראשי' רמז ט"ז בקצת שינויים. מד' שהש"ר ז', ד', פ' מה יפית תמן הינון צווחין ליה לאיפרכא נבוזבזתאך וכ' בעל המאמר דרש נבזביתך (דניאל ה', י"ז) ונ"ל שהיא מלה מורכבת נבו שהוא כינוי לשמות נבוזראדן נבוכדנצר וכדומה עיי' געזיניאוס תיסוירוס ח"ב צד תתל"ו ובזבן הוא בל"פ ממונה על המכס עיי"ע. — קהל"ר ח', י"ד, פ' וראיתי איפרכא ביש וברות"ר רפ"ג ט"ס איפרכיא ביש וצ"ל איפרכא ובילי' קהל' ט' את משכח איפרכיא באיש וכ' וצ"ל איפרכא.—ובע' אסטרטיגוס ובע' דוכס כתב רבינו איפרכוס ביו"ד נגד כתיבתו בע' שלנו ושתי גירסאות הן נכונות כנראה מציונים הנ"ל ועולות בקנה אחד עם שתי תיבות יוניות בריש הערך.(א"ב פי' בל"י שר העיר ופי' אפרכיא ממשלת מדינה וגם נקראה כן המדינה עצמה). [אחי"ה עיי"ע הבא. אפרכס של ב"ר פ"ד ט"ס תחת ארפכס עיי"ע, וארפכוסיא (תחת אפרכוסיא) עיי"ע להלן].

אֶפַּרְכִיָּא (בל"ם אִיפַּרְכִיָּא בל"י ἐπαρχία von einem Eparchen verwaltete Provinz) כב"ר ברי' לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך (פל"ט) [א"ר יוחנן לך לך מארצך] זו אפרכיא שלך. [אחי"ה ובב"ר פנ"ה אי' א"ר יוחנן לך לך זו אפרכיא שלך וחסרה תיבת מארצך וברות"ר . . פ' ויען בועז ארץ מולדתך זו איפרכיא שלך]. ובריש פסיקתא דנחמו (קכ"ג: ובמדרי רות"ר הנ"ל וילקי רות פ"ב סרמ"ז תר"א) ותעזבי אביך ואמך (רות ב', י"א) זו ע"ז [שלך] . . וארץ מולדתך זו אפרכיא [שלך]. ובילמדנו בריש וידבר ה' אל משה במדבר סיני כתוב לך [דפ"ר וכ"י ו"ו וה"ב בטעות כתוב לך כתובה!] באי זו שבועה באי זו שנה באי זה חודש בכמה בחודש באי זו אפרכיא. [אחי"ה וצ"ל שחסר כאן וכ' ומאמר קטיע הוא כנראה מתנחו' ריש במדבר צד רמ"ב : ועיי' במ"ר רפ"א וספ"א ועיי' על כל זה מה שהעירותי בע' אפטיא]. בני יפת גומר ומגוג וגומר [ר"ל וכ' כלומר עד סוף כל הענין עיי"ע אפריקי], תר"י (א' וב' לבראשי' י', ב') ושום אפרכיותהון. [אחי"ה בריש רות"ר פ' ויהי בימי ובר' אסת"ר פ' ויהי בימי א"ר לוי כל מקום שאתה מוצא שדה עיר, עיר מדינה מדינה איפרכיא, עכור בתוך העיר בתוך ירושלים (יחזק' ט', ד') מדינה אפרכיא, ירו' ברכו' פ"ט די"ג : ירו' ע"ז פ"ב דמ"ב ע"ג שולט באיפרכיא אחת ואינו שולט באיפרכיא אחרת. וגם אי' הפרכיא בילק' ואתחנן רמז תתי"ד איפרכוס יושב על הפרכיא וכ' עיי"ע הפרכוס. והקבוץ ב"ר פפ"ט שבע שבלים הרעות שבע אפרכיו מורדות בך וכמ' אסת"ר בריש פ' ויהי בימי והלא מאתים וחמשים ושתים אפרכיות הן בעולם . . . ושם אלא יש אפרכיות שהיתה קשה וכ'].

*אפרכל (Traubenkamm) שבת מ"ה. אפרכלי של ענבים. ובדפ' שונצינו לי' וכן לי' בכ"י מ' ואולי בעבור זה לא ציינו רבינו בע' פרכל אבל בכ"י א"פ אי' ופרכילי ענבים (ד"ס שבת מ"ד :) ועיי' ע' פרכל.

*אפרכורים (נ"ל להגיה אפיכורים אֶפִּיכַיְרוּם עיר ביהודה שנקראה Ἐπίκαιρος Epicaerus) ירו' גיטי' פ"ד מ"ו. כבר הצגתי הציון בע' אונו ול"נ שהיא העיר שהזכרתי בע' אפקירוס בשם החכם רעלאנד ושם לחמתי כנגד הדעה הזאת אבל כאן בירו' גיטי' נ"ל שם זה עיקר ויגיד עליו רעו אנטרים בירושלמי גיטי' שם והוא בלי ספק שיבוש תחת אנטיפטרים וראיה שדעת שפתי ברור מללו שהרי החכ' רעלאנד צד תס"א הזכיר בין ערי יהודה אנטיפטרים ואפיכורים ביחד.

*אַפְּרוֹמְבִּיאָ (= פרומביא, בלש' יוני' φορβεία רסן Halfter) תוספתא כלים ב"מ פ"ד אפרומביא טהורה . . שלשלת שעשאה אפרומביא טמאה. פי' כמו פרומביא עיי"ע ומי"ם באמצע נוספת.

*אֶפַּרְסְכָיֵא, אֲפַרְסַתְכָיֵא (E. N. einer assyrischen Völkerschaft zwischen Medien und Persien: Parãtaka — kene) בעזרא ה', ז'; ד', ט'

שם עם אשור בהרי פרס ומדי שנקרא לדעת הערארדאט (א׳ ק״א) ; שטראבא (ט״ז, תתר״ע, תתרע״ד, תתרע״ט) אררינאנום (ג׳, י״ט) דיאדארוס (י״ט, ל״ד) פליניאום (פ״ו, ט״ז) בשם Παραιτακηνοί, Παραιτάκαι Paraetaceni.

אֲפַרְסְמוֹן (=אפרסמא=אפלסמון ל״ס אֲפוּרְסָמָא Balsam) בפ׳ במה מדליקין בגמ׳ (דהלב מבושל) [1] [צ״ל דאין מדליקין בשמן שרפה] (שבת כ״ו.) זיל איקשט במשחה דאפרסמון [לפנינו אי׳ אפרסמא] לכרמים וליגבים (ירמי׳ ל״ט, י׳) [כרמים תני רב יוסף (שם) אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא [2]. יגבים אלו צדין חלזון מסולמא דצור [3] [וכ״ה בעירו׳ פ׳. ביצה כ״ה: ובשבת שם אי׳ מסולמות של צור ובכ״י מ׳ מצלמא דצור וצ״ל מסולמא דצור וכ״ה בילק׳ סוף מלכים רמז רנ״א] ועד חיפה [4] [ובע׳ כתיב חיפת וט״ס הוא וצ״ל חיפה וכ״ה בע׳ חלזון ד׳ וכ״ה בילק׳ שם ובתוספתא יבמות פ״ו ובשמ״ר פי״ד]. ובפ׳ במה אשה בגמ׳ לא תצא אשה (ס״ב:) וברגליהם תעכסנה (ישעי׳ ג׳, ט״ז) . . שהיו מטילות [וכ״ה בכ״י מ׳ ובילק׳ ישעי׳ רמז רס״ד ובדפ׳ שבת שמטילות] מור ואפרסמון במנעליהן. ובפ׳ ר״א אומר תולין בגמ׳ דעושין יינומלין [בשבת] (ק״מ.) (אלנטית) [ט״ס וצ״ל כמו שאי׳ בכ״י מ׳, ד״ס קס״ה. וכ״ה בע״ז ל׳. ובבה״ג ובריי״ף ורש״י כ״י, אלונתית] מים צלולין ישן ואפרסמון. ובס״ג דאמר להם הממונה (יומא ל״ט.) בא למדוד אפרסמון א״ל המתן עד שאמדוד לך. [וכ״ה בכ״י מ׳ ובשאר כ״י עיי׳ ד״ס יומ׳ ג״ג, הערה ט׳, ובדפוסי׳ אי׳ המתן לי . . עמך] ובס״ג דסדר תעניות אלו (תעני׳ כ״ה.) (הדם אסא עץ שמן אפרסמא). [אחי״ה כ״ה בכ״י ובדפוסי׳ ואין ספק אצלי שנלקח הציון מר״ה שהביאו רבינו למטה ועיקר הציון נשמט וכצ״ל: תליסרי נהרוותא דמשחא אפרסמון ובכ״י מ׳ אי׳ תליסר נחלתא דמשכא משחא דאפרסמון עיי׳ ד״ס תעני׳ ע״ז. ובירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג ר׳ אבהו מי דמך [צ״ל כד דמך] עברון קומי י״ג נהרין דאפרסמין וכ״ה בב״ר פס״ב ובקצת שנויים בתנחומ׳ בראשית ד״ז ועיי׳ פרש׳ ויחי דע״ד: ועיי׳ במקומות שציין בעל ד״ס שם הערה ש׳]. ובפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ והוא אומר על המוגמר (ברכו׳ מ״ג. ושם יותר ארוך המאמר ורבינו מקצרו) משחא דאפרסמון מברכין עליו בורא שמן ערב. ובר״ג דפ׳ אם אינן מכירין אותו (ר״ה כ״ג. ילקי ישעי׳ מ״א רמ״ז שי״ד) הדס אסא, עץ שמן אפרסמא. ובפ׳ המוכר את הספינה בגמ׳ דסמך הקונה ב׳ אילנות (ב״ב פ׳:) [כ״ה לגי׳ כ״י ודפ״ר, ובשדפ״ע דסמך י׳ אילנות ט״ס]. ובפ׳ אין מעמידין בגמ׳ דהחומץ (ע״ז ל׳.) אלונתית יין ישן ומים צלולין ואפרסמון, ובחלק בגמ׳ דאנשי סדום (סנהדי׳ ק״ט.) נותנין עיניהן בבעלי ממון ומפקידין אצלן אפרסמון ומניחין אותו לבית גנזיהן ולערב באין וחותרין את בתיהן והיו מריחין ככלב שנא׳ (תהלי׳ נ״ט, ז׳, ט״ו) ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר [ובירו׳ מ״ש פ״ה דנ״ה ע״ד אי׳ היו רושמין באפובלסמון וכ׳ עיי״ע]. ובב״ר פכ״ה [לפנינו כ״ז ובדפוסי׳ תחת כ״ח של גי׳ כ״י אי׳ בטעות פכ״א] רבה רעת האדם בארץ: היה מביא אפופיליסימון [וצ״ל אפופלסמון] ושף באבן ובא בלילה [ומריה] וחותרה. פי׳ שמן אפרסמון הוא צרי ואילן שלו קטף שמו כדכתיב (בראשית ל״ז, כ״ה) נכאת וצרי ולוט, ותרג׳ שעף וקטף ולטום ואמרינן (כריתו׳ ו׳. עיי׳ תוספות נדה ח׳. ד״ה קטף ועי׳ קטף א׳) צרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטוף כלומ׳ שרף של קטף שהוא עף ואם מעמידו כנגד הנר אע״פ שמרוחק מיד עף ובא הנר ודולק בו. וי״א כרמים מין גפנים שממנו יוצא אפרסמון. [אחי״ה רבינו קאי בפירושו האחרון על ציון שבת כ״ו. ועיי׳ שם לישנא לימא מר מפני שהוא עף ויעויין בפליניאום ח״א ספר ב׳ פק״ב. וביאור של י״א וכ׳ נ״ל ממה שספר החכ׳ בורקהארד (במסעיו בסיריא דתקס״ד) שעץ אפרסמון בטבריה הוא שיח נמוך ועליו דומים לעלי גפנים ועיי׳ ראזענמיללער בקדמוניות כרך ד׳ ח״א צד קמ״ח. ויש מין עצי פרסמון שהוא אילן גדול כמו עץ רימונים וזה כונת הש״ס ר״ה וב״ב הנ״ל לפרש עץ שמן הנזכר אצל ארז שטה (ישעי׳ מ״א י״ט) באפרסמ׳. ונמצאה עוד המלה בברכו׳ מ״ג. אפרסמון של בית רבי אפרסמון של בית קיסר. כריתו׳ ה׳: אפרסמא דכיא. ירו׳ סוטה פ״ח דכ״ב ע״ג, וירו׳ שקלי׳ פ״ו דמ״ט ע״ג באפרסמון משחו. ונמצא׳ עוד גי׳ אפלסמון עיי״ע ותחת זה אי׳ בויק״ר רפט״ז על נכון גי׳ אפרסמון]. (א״ב מלה זו ארמי׳ נעתקה מל״י אופובלסמון עי״ש וכן מלה הרדפני נעתקה ממלה יוני׳ רודודפני (ῥοδοδάφνη) וכבר בימי דניאל נעתקה לכשדים מלות שבכה [דניאל ג׳, ה׳ σάμβυξ]. פסנתרין

[1] זו משנה שקודמת לה. [2] זהו בית רמתא של ירו׳ עיי״ע. [3] זהו κλίμαξ Τυρίων אצל בן מתתיהו על המלחמ׳ ב׳, י׳, ב׳ ועיי׳ מקביים א׳, י״א, נ״ט. [4] אצל בן מתתיהו שם ג׳, ג׳. אי׳ ἱππέων πόλις עיר סוסים שנקראה ג״כ Γαβὰ וחיפה Hippo היתה גם אצל הרומיים מפוארת מרוב החלזון אשר היה בת ומפני כן נקראה purpureon.

[שם ג׳, ה׳, ז׳, י׳, ט״ו = ψαλτήριον], סוּמְפּוֹנְיָה [דני׳ שם = συμφωνία מלשון יוני].

*אִיפְּרָסָן (בלש׳ יוני׳ ἄπορος ον רש arm והפעל ἀπορέω, ήσω (arm werden ירו׳ קידוש׳ פ״ג דס״ד. איפרסן לוי. פי׳ בל״י נתרושש.

אֲפִרְסְק (לדעת רבינו = Pfirsich בל״י τὰ Περσικὰ בל״פ فرسق, فرسك ולפעד״נ שהוא Pers. Nuss p. Mandel בל״י αἱ Περσικαί בל״פ فرسك) בריש כלאים (מ״ד) האפרסקין והשקדים. ובראש מעשרות [פ״א מ״ב הך ציון אי׳ רק כ״י ו״ו א׳ וב׳ ובדפ״ר ועליו מראה רבינו בע׳ פרסק א׳; ובדפ׳ אחרי׳ לי׳] ובפ׳ כירה בגמ׳ דמטלטלין נר (שבת מ״ה.) ובפ״ק דסוכה בגמ׳ דפרס עליה (סוכה י׳.) תלה בה אגוזים אפרסקים שקדים. ס״א פרסקין, פי׳ בל׳ לעז פִּירְסְקָא. [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וכ״י ה״ב והוא בלא״ט Pfirsich, persica; ועה״ק גרס פרסקא וגם זה נכון אבל בדפ״ר פריסקא, וצ״ל או פרסיקא או פירסקא אבל בשד״פ פירסיקי, וכן לועז רש״י בשב׳ מ״ה, וכבר העירו בעלי מחברי אור אסתר צד ר״ג שרש״י הלך כאן בעקבות רבינו שאם על מלה צרפי׳ כיון persiques אז היה לו לכתב פרסקס עי״ש. אבל אמת תורה דרכה שברש״י דפ׳ וויניצ׳ ר״פ ור״צ כתוב פירק״ש ואין ספק אצלי שצ״ל פירש״ק או אולי צ״ל פייק״ש והוא ל״צ Pfirsich, pêche ובאמת ברש״י בד׳ שונצינו אי׳ פיקש. ועיי׳ בפירושו לבראשי׳ מ״ג, י״א שפי׳ בטנים בשם ר״מ פשט״ציאס (Pistazien Pistaches) ודומה לי שהם אפרסקין עכ״ל. נראה מזה שדעת רש״י שאפרסקין מין שקדים ואגוזים. וגם דעתי נוטה שבכל המקומות שהצגנו בע׳ שלנו וכ״ה בביצה ל׳: ותוספתא סוכה פ״א ועיי׳ מעשרו׳ פ״א מ״ב שנזכרים אפרסקין בסמוך לשקדים ואגוזים הם מיני אגוזים או שקדים פרסיים שנקראים בל״י ופ׳ כשרשמתי ומאשר קריאתה קרובה במבטה ג״כ למין אגסים הנקראים בל״א Pfirsich על כן לא דקדקו יפה רבינו ורמב״ם ורע״ב והשוו זה לזה. דעת רבינו הרי מונחת לפניך ודעת הרמב״ם בפי׳ המשנה כלאי׳ הנ״ל כ״ה וז״ל: פרסקין בערבי אלפוך [וצ״ל אלכוך = الخوخ Pfirsich] ובלע״ז פירש״גש [= persigo בלש׳ אספמיא Pfirsich; Pfirsichbaum pexego] שקדים: בערבי אללוז [اللوز Mandeln] ובלע״ז אמינדל״ס [samendras בלשון אספמיא Mandeln]. והפרסקין: [צ״ל והשיזפין] כשהן קטנים בתחלת צאתם דומים לשקדים וכשיהיו נגמרין סופן נקראין בערבי ענאב [عناب Brustbeere] עכ״ל. ותחת השיזפין של משנה שלא פירשה הרמב״ם בא על פי טעות הסופרים הפרסקין! שכבר פירשו הרמב״ם פעם אחת וראיה לדברינו שהרי השיזפין הוראתם בל״ר Brustbeere, zizyphum וכן טעם המלה ענאב בל״ע שלועז בו הרמב״ם וזה שייך דוקא על השיזפין (עיי״ע) ולא על אפרסקין, וטעות זו כבר מצא רע״ב לכלאי׳ והלך בעקבותיו, עכ״פ נראה שהרמב״ם פי׳ הפרסקין כרבינו נתן ולא נ״ל לפע״ד ומצאתי סעד לדברי שמין שקדים הוא כדאית׳ בירו׳ כלאי׳ פ״א הל״ד דכ״ז. גוי שהרכיב אגוז ע״ג פרסק . . . מה נפק מינהון קדריה פרסקיה (ור״ש בכלאי׳ א׳ ד׳ הביא הגי׳ קירדו פרסיקיא) ורבינו בע׳ שזף הביא הירו׳ בגי׳ שלפנינו אבל בדפ׳ אמש׳ גרס קריה פרסקה ונ״ל שר״ב הגיה כן וכ״ה במוסף הערו׳ ע׳ קריה ב׳, ואמת יהגה חכו שכצ״ל והוא ל״י καρύα פי׳ אגוז ושקדים וכן העתיקו ע׳ זקנים אגוז (שה״ש ו׳, י״א) ולוז (בראשית ל׳, ל״ז) ושקדים (בראשי׳ מ״ג, י״א; במדבי׳ י״ז, ח׳). וקריה פרסקיה היא בל״י καρύα-περσικά. ובכ״י ערו׳ שלי על קלף ישן נושן גרס רבינו קבריא פרסקיה ונ״ל שצ״ל קרביא ובי״ת תחת ו׳ הרבה פעמים. נראה מ״מ שאפרסקין מין אגוז ושקדים הוא. ובזה יצאתי ידי חובת ביאור. (א״ב עיי״ע פרסק).

*איפרפוס ([צ״ל אִיפְּדְרָמוֹס] בל״י ἱπποδρόμος = (Rennbahn ילק׳ מז׳ ט״ז רמז תר״ע מה נעימות בימינך נצח (תהלים ט״ז, י״א) א״ר אבהו זה הלולב כמי שהוא נוצח ונוטל בימין בנוהג שבעולם שני הנדיוסים באין באיפרפוס מי נוטל בימין מי שהוא נוצח כך בר״ה וכ׳. ונ״ב מקור המדר׳ פסיקתא וט״ס וצ״ל מדר׳ שוחר טוב וכ״ה בש״ט מז׳ י״ז מהו נעימות בימינך נצח זה הלולב כמי שנוטל ונוצח ובא (?) בנוהג שבעולם שני הנדיוסין רצין בא הפרכוס (!) מי שנוטלו בימין ובא הוא נוצח כך בר״ה וכ׳. ובע׳ הנדיוסין הביא ר״ב הך מאמר מדר׳ תהלים בסיגנון זה: שני הנדיוסין רצין בהפרכוס וכ׳. פי׳ בל״י בעלי ריב עכ״ל. ובלי ספק כיון על מלה יוני׳ = ὁ ἐνάντιος = Gegner ותיבת שני אינו נופל על הנדיוסין מאחר שה״א בהנדיוסין ה״א הידיעה יונית וטעמה יחיד. וגם טעה בגי׳ הפרכוס, וכן טעו בזה הגי׳ ובפירושו המעתיקים שסברו שהיא מלה יוני׳ אפרכוס (עיי״ע) והסופרים העתיקו בעברי דיין או מלך. וראיה מויק״ר פ״ל וז״ל א״ר אבין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין מאן הוא נצח אלא מאן דנסיב באיין בידיה אנן יודעין וכ׳. ופי׳ מ״כ ביין פי׳ הע׳ כידון עכ״ל עיי״ע ביין. ובמנו״ה נר ג׳ פ״א כלל ד׳ חלק ו׳ סי׳ קמ״ו הביא בשם ויק״ר מהו נעימות וכ׳ כמו שהוא נוצח ונוטל באיין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית וכ׳ אלא מן דנסיב כידון וכ׳, הציג מלת כידון תחת באיין

ע"פ פי' הערוך. ובתנחומ' פ' אמור צד רל"ב: מלה"ד לשני בני אדם שנכנסו לדין לפני המלך וכ' עד ובידו אגין וכ'. וכבר הגיהו החכ' בעהמער בכ"ח ח"ח ק"ל ור' שלמה באבער בפסקדר"כ דק"פ שצריך לתקנו באיין תחת אגין, וכ"ה בט"ס ג"כ בפסיקתא שם. אבל רבינו בערךביין גרס שפיר בשם הפסיקת' וילמדנו: ביין, והיא ל"י כף תמרים ומנהג ליתן ביד המנצח עיי' ר"ב בע' ביין. ובענין שתי מלות זרות נ"ל שצ"ל תחת הנדיוסים: סנריסים פי' בל"י συνωρίς צמד סוסים במרוצת סוסים (Zweigespann beim Pferderennen) ותחת איפרפום צ"ל איפדרמוס בל"י ἱπποδρόμος Renn-bahn מקום מרוצת סוסים באסטדיא או בקרקוס. ודרש בעל המאמר נצח בל' נצחון ומלת בימין בל"י βάϊον או בל"ר vimen פי' חוטר קלוע מענפי אילן. ושיעורו בנוהג שני בעלי מרוצת סוסים רצין במקום מרוצת סוסים כדי לנצח זה את זה ומי שנוצח בא ונוטל הבאיין או בִּימָין (Gerte) כך בר"ה עוברין לפניו כבני מרון ואין אדם יודע מי נוצח אם ישראל אם או"ה כיון שהגיע יום ראשון של חג וכל אחד ואחד נוטל לולביהן בידם מיד הכל יודעין שנצחו ישראל. ובזה תעלומה נוציא אור להאיר נתיב אגדת רז"ל אשר עד עתה חושך ישופנו ואקוה כי מלקטי אורות ישמחו בפי' זה שמאור עינים ישמח לב!

*אפרוסות ט"ס תחת אפקרסותו בתוספת' ברכות פ"ב ואם היתה אפרוסות חגורה לו מכפנים וכ' ובאור הגנוז הגיה אפרקסות וצ"ל אפקרסות ובכ"י ערפורט הגי' לנכון אפיקרסתו עיי' תוספ' הוצאת צוק"מ צד ד' ועיי"ע אפקרסין.

*אַפַּרְקִיד (בלש' צינד rücklings, parsti, parasta (auf dem Rücken ברכות י"ג: ונדה י"ד. ריהב"ל לייט אמאן דגני אפרקיד. ב"ב ע"ד. וגנו אפרקיד. ופי' רש"י פניו למעלה שיפינ"ש בלע"ז [בל"ר rücklings, supinus]. ובנדה י"ז: ד"ה אזדקרא פירש"י נזקפה לצד אחורי כגון פרקדנית שקורין שובינ"א עכ"ל. והוא לאי"ט supino וכן פירש"י בכל המקומות (ורשב"ם לפסחים ק"ח.) פניו כלפי מעלה ועיי' תוספ' לנדה י"ד. וב"ב שם ד"ה וגנו. אבל מה שכתבו שם ולא כמו שפי' ר"ח.. פניו למטה דא"כ וכ' צ"ע דר"ח לפסחי' ק"ח. פי' פרקדן "פי' רובץ לאחוריו" (עיי' פר"ח דקס"ב) ובפסחי' שם ד"ה פרקדן פירשו התוספ' ג"כ: ולא כמפרש פניו למטה וכ'. נראה שכיונו על פי' ר"ח ולא היא. ואולי יש לתקן תחת ר"ח מלת "ערוך" שהרי בע' פרקדן פי' רבינו בשם וי"מ המלה על פניו ועי"ש. וגוזר אני המלה מל"פ כמו שכתבתי שהוראתה גב ומי ששוכב על גבו פניו למעלה. ולולי מיסתפינא הייתי מגיהו אפרסיד ועיי' צינדליקסיקאן של יוסטי צד קפ"ז וע"מ פרסי לואולירס צד שס"ב בה"א.

אַפְרִיקִי 1 Nordafrika, nam. Africa vera, propria) der Römer (Carthago) Ἀφρίκη. 2 Phrygien (=Φρυγία בס"ג דמסכת תמיד בעינא דאזיל למדינת אפריקי (תמיד ל"ב. ועיי ויק"ר רפכ"ז). בני יפת גמר ומגוג [ומדי] (בראשי' י', ב') תר"י ושום אפרכיותהון אפריקי וגירממי ומדי וכן בב"ר (רפכ"ז). וכן תרג' אניות תרשיש (יחזק' כ"ז, כ"ה, מלכי' א' כ"ב, מ"ט, עיי' תרג' שם י', כ"ב) [ספינת אפריקא]. (א"ב שליש העולם אפריקי אשר בו מדינת ברבריא מרטניא כוש וכמה ארצות). [אחי"ה כ"י ב"ר סיים ואומר אני על פסוק ובני יון אלישה ותרשיש כן תרגומיה. והם בלי ספק דברי מבורך הסופר שהוסיף דעתו הקלושה לדברי רבינו ותלה עצמו באילן גדול ודבריו פטפוטי מלי בעלמא נינהו עיי"ע אונוס, וע' אפופסין. וגם כאן בדה מלבו שתרג' על פסוק וכ' ועטו עשה עט שקר סופרים. וגם דברי ר"ב צריכין תיקון שלא נוכל להחליט ולומר שאפריקי שליש העולם על כל מקומות שהובאת מלת אפריקי או אפריקא. ודע א): שאַפְרִיקִי היתה נקראת צפונית של אַפְרִיקָא ששם היתה עיר וארץ קרתגה ובפי הרומיים נקרא אפריקא פרופְּרִיאַ [1] (= המיוחס) ובתמיד הנ"ל יש להבין צפונית של אפריקא. ואלכסנדרוס מוקדן רצה לילך למצרים תחתונה לעם שיושב בהר קצייא עיי"ע אלכסנדרוס. ובויק"ר פכ"ז אי' אלכסנדרוס מוקדן אזל לגבי מלכא קציא לאחוריה הרי הושך אזל להדא מדינתא דשמא קרטיגנא וכ' עד אנא אלכסנדרוס מוקדן שטי הוינא עד דאתי לקרטיגנא מדינא ואלפית עצה מנשיא אזל למדינה אוחרי דשמא אפריקי וכ'. ותחת זה אי' בתמיד ל"ב: אלכסנדרוס מוקדן הויתי שטייא עד דאתיתי למדינת אפריקי. וא"כ מה שקרא התלמוד אפריקי נקרא בויק"ר קרטגינא והך מאמר בויק"ר אזל למדינא אוחרי וכ' אולי מגמ' תמיד לוקח. ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג עי' ויק"ר פי"ז, במ"ר פי"ז, דב"ר פ"ה שלש פרסטיגיות (צ"ל כמו בויק"ר פרוזדיגמאות או כגי' רבינו בע' פרסטגמא: פרסגמאות = πρόσταγμα פי' צווי ועוד

[1]) עיי' פליניאוס ה', ד', ג'.

עיי"ע דיטגמא) שלח יהושע לא"י וכ' גרגשי פינה . . והלך לו לאפריקי וכ'. וכן דרש שם ארץ כארצכם: זו אפריקי. בלתי ספק ג"כ ארץ קרטגינא יש למשמע מיניה, שהגרגשי ולתוספתא ספ"ח דשבת האמורי (וקראם כך בשם כללי להכנענים) גלו בימי יהושע כשבאו ב"י עם רב ממצרים ולחצו את יושבי הארץ הרבה מהם עד שפת הים והוכרחו לבקש להם מקומות מפלט מרוח סועה וסער של דחק הוא לחץ המלחמה והלכו ונדדו עד אפריקא. וזה מה שאמרנו בסנהדרין צ"א. כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מקדון א"ל ארץ כנען שלנו היא וכ'. ובאמת ספר לנו פראקאפיאוס שיש עיר גירגיש באפריקא צפונית על יד הסירטע ובזה יוצדקו דרז"ל. ומה שתרג' תרשיש במלת אפריקא מסכים עם דעת הח' פאטער בפירושו לפ' נה שמביא בשם אבן אידריס הערבי כי העיר טוניס באפריקא הצפונית היתה נקראת מלפנים תרשיש (עיי' ע"מ צד קפ"ד). אולם השערה בענין תרשיש מופנה לפי קביעת מקום של אופיר אשר שמה שלח שלמה אניותיו להביא עצי אלמגים ואבן יקרה (עיי' מלכי' א' ט', כ"ח; י', י"א; כ"ב, מ"ט) ובימינו הרבה טרו ושקלו המחקרים הנוסעים שאופיר היא Sofala בצד חוף אפריקא מזרחית מול אי מדאגסקר ומטרם לזה מקדים הח' הועטיאוס [1] השערה זו. ואם כנים דברי המחקרים האלה אז תהיה תרג' של תרשיש ר"ל אפריקא הר אפורא Afura ששם הזהב ואבן השוהם. ב) ובענין אפריקי תרג' של גומר שהביא רבינו וכ"ה בד"ה א' א', ה' יש להעיר שהיא ארץ פריגיא באסיא קטנה; והנה כבר חשב באכארט [2] ככה על גומר בעבור כי גומרא בארמית גחלים ושטרבו ושטיפאנוס הביצאנצי יקראו למחוז אחד בפריגיא κατακεκαυμένη פי' הנשרף. וכן נקרא פריגיא בל"י הנחרכת מאש; ואף אם צוה ראזענמיללער [3] כנגד דעה זו ככרוכיא יש רגלים לדבר אחרי שגם היעראנימוס [4] מעיד כענין זה, וכן יש להביא ראיה מבן מתתיהו הכהן [5]. ואם דעת ראזענמיללער [6] ידה על העליונה אז יצא לנו דבר חדש בענין דרז"ל. והנה הח' הנ"ל הישוה גומר לעם של קימערי Κιμμέριοι, Cimmerii ולסיפור של הירודאט (א', ק"ג; ד', י"א) נדחקו הם מעם של סקותיים (Scythen) ממקום ישיבתם והלכו ונעו לאסיא קטנה. ומעתה תפקחנה עינינו בענין תרג' גומר ומגוג. בתחלה נישוה הנוסחאות. תרג' ירו' א' וב' גרס אפריקא וגירמניא וכ"ה בב"ר פל"ז ותחת זה גרס רבינו כאן ובע' גרממיא אצל ס"א גרמניא ג"כ נוסח גרממיא, ובירו' מגיל' פ"א הלי"א דע"א: גומר גרממיה מגוג גותייה, ובבלי יומא י'. גומר זה גרממיא מגוג זו קנדיא (ובכ"י מ' א' תחת קנדיא הגי' קונתא ובכ"י ב' גינתיה ובערו' ע' גרממיא א' גינתא). ועוד יש להעיר שבע"י הראשון הגי' גומר זו גמרמיא. בעבור זה נ"ל שבכולם צריך לתקנו גומר זו גִּמְמֶרְיָא ומגוג זו סְגוּתַיָּא תחת גרממייא וגותייא של ירו' מגילה שקרוב לגי' האמיתית יותר משאר הנוסחאות. ושמות העמים גממריא וסגותיא נ"ל שהם קימערי וסקיתי=Σκύθοι, Scythen. וידוע [7] שמגוג מכונה בשם Scythen ומאחר שהלכו הקימערי לאסיא ובפרט לארץ פריגיא כנגבר לכן התרג' וב"ר יש להם פי' מיוחד לכינוי של גממריא שישבו באפריקי. ונראה שמלת גותייא נשמטה מדפוס וכצ"ל גמר ומגוג זו אפריקא גרמניא (=אפריקי גממריא) וגותיא (=סגותיא) —. ועוד מכונ' ארץ פריגיא בשם אפריקי בר"ה כ"ו. א"ר עקיבא כשהלכתי לערביא . . לגליא . . לאפריקי. ובירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג א"ר לוי בערביא קורין וכ' באפריקיא (גי' המרש"ס אפריקא). מד' איכ"ר פ' היו צריה: דוכוס דערביא דוכוס דאפריקא. ובע' גליא ובע' זיפרין אראך שטעה במה"כ הג' ש"ר בבכ"ע תקפ"ד דע"א וגם הם מקומות באסיא קטנה כמו פריגיא ששם ישבו יהודים הרבה. ודי בזה להשלים ולתקן דברי רבינו ור"ב והוכרחנו לצאת מגדר הקיצור האפשרי וההכרח בכאן לא יגונה אבל ישובח].

*אפרקסות ט"ס תחת אפקרסות עיי"ע אפיקרסין.

אֶפַּרַשׁ (לדעת ר"ב מל"י ἄπειρος unbegrenzt ולפעד"נ מל"פ فرَاز wiederholt, fort u. fort) תרג' הלנצח תאכל חרב (שמואל ב', ב', כ"ו) הלאפריש תאכל חרבא [לפנינו תקטל ח']. פי' בל"י בלי תכלית ומלה זו באה לעולם באות למ"ד שמושית וכן לאלתר וכן למפרע). [אחי"ה וכן תרג' ירמי' ט"ו י"ח למה היה כאבי נצח: למא הוה כיבי לאפרש; ועברתו שמרה נצח (עמו' א', י"א) תרג' וחמתיה נטרא לאפרש. ולא לנצח אקצוף (ישעי' נ"ז, ט"ז) תרג' ולא לאפרש יהא רוגזי. אם ישמר לנצח (ירמיה ג', ה') תרג' אם תתקף עלך מחא לאפריש. ולא יצא לנצח משפט (חבק' א', ד') תרג' ולא נפיק לאפרש

---

[1] בספרו de nav. Salom. פ"ב. [2] בספרו פלג ג', ה' צד קצ"ה. [3] בקדמוניות כרך א' ח"ב צד רל"ז. [4] בפירושו ליחזקי' ל"ח, ו' ועיי' עוד היעראנימוס בפירושו לבראשי' י', ג'. [5] בקדמוניו' א', ו', א'. [6] שם צד רל"ו הערה ב'. [7] עיי' בן מתתיהו במקום הנ"ל והיעראנימוס ליחזקי' ל"ח, ב' וראזענמיללער במקום הנ"ל צד רמ"ב הערה ד'.

דינא ועיי' תרג' צפניה ג', ה'. ונ"ל שהמלה ל"פ כשכתבנו והוראתה שוב. עוד וכל דבר שנעשה בהמשך מאין הפוגות.

*אַפְרָשָׁה (מל"מ פָּרַשׁ 1 das Absondern, 2 das Abgesonderte, Hebe) ירו' יומא רפ"א דל"ח. זה אפרשתו בטהרה וזה אפרשתו בקדושה (וביומא בבלי ח': אי' פרישתו, ובתוספתא פרה רפ"ב הפרשתו) ירו' שקלי' פ"ב דמ"ו ע"ד שלש אפרשות.

אֶפְרָתִי (תואר מהשם אפרת, der Ephratite) בפ"ק דסוט' בגמ' דוכן לענין הטובה (י"א:) דוד נמי ממרים אתי דכתיב (ד"ה א', ב', י"ט) ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וכתיב (שמואל א', י"ז, י"ב) ודוד בן איש אפרתי. וברי' ויק"ר (פ"ב) פרש' הבן יקיר לי אפרים (ירמי' ל"א, כ') א"ר פנחס עטרה זו נתעטר אפרים (מבני) [צ"ל כמו שאי' במד' מאבינו] יעקב בשעה שנפטר לעולמו א"ל אפרים ראש השבט, ראש ישיבה יפה ומעולה שבבני יהא נקרא על שמך בן תחו בן צוף אפרתי (שמואל א', א', א'). וירבעם בן נבט אפרתי (מלכי' א', י"א, כ"ו) ודוד בן איש אפרתי. [אחי"ה במד' ויק"ר חסר ציון וירבעם וג' אולי מפני שלא רצה לצרפו עם דוד, אבל ברי' רות רבה פ' ושם האיש וכן במד' שמואל פ"א אי' כגי' רבינו. ותחלת מאמר של ויק"ר הביא רבינו בע' אוגנסטטו עי"ש גירסתו. ולפנינו אי' לי אפרים ריב"ל אמר פלטיאני וריב"נ אמר אבגינוס ובילק' ירמי' רמז שט"ו אי' בקצור כל מקום שנא' לי קיים לעולם אפרים פלטני עכ"ל. ובמ' רות"ר דרש כן על מלה אפרתים (רות א', ב') ריב"ל א' פלטייאני ור' בר נחמיה וצ"ל כמו שאי' בויק"ר ובמד' שמואל פ"א ור' יהושע בר נחמיא א' אבגניסטי (מ"ש איוגינסטטי). וזה המד' נ"ל עיקר שדרש אפרתים כמו פרתמים של מקרא שהוא חשובים וראשונים בל"פ ויוני προτομος ובל' צינד frathema, ועל זה דרש ריב"ל פלטיאני פי' palatinus, παλατῖνος מי שעובר ושב בביתו של מלכות ורואה פני המלך. וריב"נ דורש הרמתים (שמואל א', א') מן לשון רום על כן נתן טעם אבגינוס εὐγενής כלומ' מיוחס. ועיי' פירש"י לרות שם וכן תרג' אפרתים: רבנין —. ובירו' כתובו' פי"ב דל"ה. מי שניטפל בחיי יטפל בי במותי . . . כגון יוסף אפרתי, ובירו' כלאי' קלספ"ט דל"ב: אי' יוסי אפרתי ובב"ר פ"ק אי' הפרתי. אולי שם מקום Forath על יד חוף טיגרים במקום שנבנתה עתה עיר באסרא Basra[1]. או י"ל אפרתי כדרוש של ריב"ל פלטיאני מי שנשא ונתן בביתו של ר' יהודה הנשיא ועל זה עלה יפה לשון מי שנטפל בחיי וכ'].

אַפְשַׁח (לדעת רבינו נפל מל"פ افتادن בינוני افتا fallen, ולענית דעתי נראה מלשון ערבי فشج = فحج die Beine auseinandersperren) נורא בי עמרם בס"ג די' יוחסין (קידושין פ"א.). פי' נפלה אש בבית עמרם. [אחי"ה לפירוש רבינו בפרט לגי' ער' הקצ' אפשא תהיה המלה פרסית בינני מפעל אפתאדן ופי' אפתא = אפשא נופל. אבל לפנינו אי' הנוסח בזה"ל כי מטא (ר"ל רב עמרם) לפלגא דרגא איפשה רמא קלא: נורא בי עמרם אתו רבנן וכ' ופירש"י איפשח: הרחיב ופסק רגליו לעמוד במקומו בחזקה עכ"ל. ונ"ל שהיא מלת ערבי' שרשמתי בהוראת טעם שפי' רש"י].

אֶפְשִׁי (פי' רצוני[2]) מל"ס אֵפֶשׁ חפץ ורצון Wille) משנת דנזי' פרק מי שאמר הריני נזיר (כ"ת. ירו' נזי' פ"ד דנ"ג ע"ג) אי אפשי באשה מנוולת. פי' רצוני). [אחי"ה וכן פירש"י בחולי' ל"ט: אי אפשי בהן: אין רצוני. ונמצא עוד נזי' שם: אי אפשי באשה מגלחת צ"ל מגולחת כאי' בירו' נזי' במשנ' ובגמ'. כתובות פי"ב מ"ג (דק"ג.) אי אפשי לזוז מבית אבא. ושם מ"ה. האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובה. ירו' יומא פ"ה דמ"ה: אי אפשי שיכפר לי וכ'. ירו' יבמות רפי"ג די"ג: אי אפשי לא בנישואיך. ושם אפשי בנישואיך. גיטי' פ"ו מ"א ובגמ' שם ס"ב: ס"ג. אי אפשי שתקבל לה וכ', ושם אי אפשי אתי לאשמועינן. ירו' כתוב' רפ"ז דל"א: אי אפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי. ושם בסוף העמוד אי איפשי אשה נדרית. ירו' פסחי' פ"ח דל"ה: אין רשות לרבו לומר לו איפשי שתימנה על הפסח אבל אומרי' לו איפשי שתמנה על זה אלא על זה ובשניהם צ"ל אי איפשי וכן פירשו קה"ע ופ"מ שם. במד"ר פי"ג מאי ועתה (בראשי' ג', כ"ב) אלא שאמר לו הקב"ה אפי' עכשיו עֲשֵׂה תשובה ואני מקבלך ואמר אדם אי אפשי, הקב"ה אמר ועתה ואמר אדם פן אי אפשי ודרש פן בלשנא לאו וכ"ה בב"ר פכ"א עיי"ש. ולרבים אפשינו כלומ' רצונינו כ"ה בב"ר פל"ח הובא בילק' בראש' רמז ס"ב ויהי בנסעם מקדם (בראשי' י"א, ב') . . הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי אפשינו לא בו ולא באלהותו].

---

[1]) עיי' מאננערט גיאגראפיא שם ח"ב צד שי"א.[1]) מי יודע אם יש קישור בינה ובין ל"י ἔφεσις פי' הפיץ, ולדעת הרב ג"ג (מ"ע שלו ח"ת, קפ"ב) אי אפשי כמו אין נפשי ואין דעתי נוחה ממנו.

*אפשלתא ט"ס עיי"ע אשפלא.

אֶפְשַׁר (=איפשר מל"מ פשר, פתר בל"ע فسر והוא תואר הפעל möglich (eig. deutbar תרג' היהברך כסא הוות (תהלי' צ"ד, כ') האפשר דאתחבר עמך [כורסי שקרא]. ויש ספרים כתוב בהם אוושר ומלה זו מורגלת בלי' חכמים). [אחי"ה וכן בתרג' ירו' א' לבראשי' י"ח, כ"ה; תרג' לתהלי' ל', י'; צ"ד, ט'; איוב י"ד, י"ד; יחזק' א', כ"ז — ובתר"י א' לבראשי' י"ח, ב', י"ז אי' אושר ואוושר וכ"ה לתהלי' מ', ו' לגי' כ"י. אבל בדרז"ל בכ"מ אפשר או איפשר: חולי' י"א: נדה ס"ז: היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר. תעני' כ"ה. אפשר דמתילד וכ' ושם ואפשר אמרי ליה וכ'. פסחי' כ"ה: אפשר וקא מיכוין. ושם הרבה פעמים. יבמו' ס"א: ס"ב. אין דנין אפשר משאי אפשר (ועיי' פחד יצחק ע' אפשר). שבת קכ"ט. לא איפשר ליה; ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג אי איפשר לומר וכ' נ"ל לגזור המלה מל"מ פשר או פתר והוא שיש לפתור דבר בשני אופנים כלומ' יכול להיות כזו או כזו].

אִפַּתָא (בלי' ὑπάτη Oberkammer, Dachzimmer או מל"ס אפתא (Anbau, Seitenbreite בס"ג דחזקת הבתים (ב"ב ס'.) א"ר הונא מאי חדר שחלקו לשנים מאי עלייה אפתא (ב"ב גרס בפעם ראשונה אפתאי, ובערוך דפ"ר חסרה מלה זו). ובר"ג דהמוכר את הבית (שם ס"א.) מאי יצועה הכא תרג' אפתא רב יוסף א' ברקא חלילה. פי' ר"ח ז"ל מאי חלק שחלק חדרו לשנים מאי עלייה אפתא ביתו שהוא פתוח לחצר השותפין הולקו לשנים וסותם ביניהם בגובה הבית שנעשה כמו אפתא. עד כאן פי' ר"ח ז"ל. ואשר נראה לנו [אחי"ה כ"ה גי' כ"י ו"ו א' וב' וכ"י ל"ד, אבל בכ"י ה"ב אי' פ"א שפירשנו אנו ובשאר כ"י ודפ' אי' רק פ"א ועה"ק וס"א וט"ס הוא וכבר הזכרתי לעיל במבוא צד XIII שרבינו הולך לפעמים על פי' רבו ר"ח ע"ש]. כי אפתא הוא שמקרין באמצע הבית תחת הקירוי של מעלה וטחין אותו ומשתמשין בו. פי' ברקא חלילה כגון גוזטרא שאחורי הכותל ופתוח לבית והוא כגון היציעה שהיה סביב בית המקדש וזה של בתים חלול מלמטה ואין משתמשין אלא מלמעלה. [אחי"ה ועיי"ע ברקא ג' והמלה ל"י כשהוכחנו פי' בנין וחדר העליון. ועוד י"ל שהיא ל"ס וטעמה אריכת הצד כלומ' בנין ארוך ונמוך אצל הבית מצידו או מאחוריו והוא ממש בלש' צרפתי אפנטי"ץ ובמלה Anbau, appendice או Schirmdach, appentis זאת לועז רש"י ז"ל תיבת יציע (מלכי' א', ו', ה'; וביחזק' מ"א, ה'). וכן פירש הרשב"ם לב"ב אפתא אפנטמן בנין נמוך אצל הבית מצידו או מאחוריו עכ"ל. ובלי ספק צ"ל אפנטיץ וכ"ה ברש"י פסחי' ח'. ד"ה יציע אנפרי"ץ וצ"ל אפנדיץ וכ"ה באמת בכ"י רש"י עיי' ד"ס פסחי' י'. ובב"ב גי' מוטעת בדקא. בחולי' צ"ב. תותי אפתא עיי"ע תת ב' ובפירש"י יציע].

אֲפִּתָא (בל' עבר פַּת, בל' שומרוני פתית, בל"ס פַּתָּא, פַּתְּתָא, בל"ע فتات (Stück Brod בריך מריה דהאי אפתא בפ' כיצד מברכין בג' דבירך על פירות האילן (ברכות מ':) ענין אחר פיתא. [אחי"ה וכ"ה בנוס' שלנו ובכ"י אי' ריפתא וכ"ה בב"ג ובכ"י פ' ובאו"ז סי' קע"ג עיי' ד"ס ברכ' דק"ט:] והוא פת ממש.

*אֲפִתָּא (בל"י φυτεία, φύτευμα die Pflanze, das Gepflanzte באיכ"ר על פסוק היו בני שוממים (א', ט"ז) קרוב לפסוק פרשה ציון: כהדא אפתא דקרא דכמה דהיא רבייא היא קטנה. פי' בל"י נטע וצמח. ובעל מ"כ כתב: קליפין של דילועין ועיי' בערוך אפתא כל כמה שהחיצון גדול הפנימי נתמעט עכ"ל. נראה בעליל שערו' יותר שלם מונח לפניו וחבל דאבדין ולא משתכחין בע' שלנו!

אֲפּוּתָא (בל"פ يافوخ מצח, ואל"ף שמושית היא וא"כ אַפּוּתא כמו על פותא auf die Stirne, (Schläfe בפ' אין מעמידין בגמ' דבת ישראל (ע"ז כ"ו.) זימנין דמנחה לה [בע"ז ליה וט"ס היא] ידה אפותיה וקטלה ליה. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' ב', כ"י ג"ג; ובכ"י ה"ב אי' אפוותא, אבל בדפוסי הע' אי' אאפותיה ועיי' עוד ע' איסקוטלא ב', ועיי' רשד"ל סח"ב בהפש"ב ובע"ז אי' אפותא]. טרק באיסקוטלא אפותא בסוף גמ' דסדר תעניות אלו (כ"ה.) [כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב. אבל בדפ' הע' בטעות בראש גמ' ועיי"ע איסקוטלא ב']. פי' בלי' חכמים פרחת ובל' תורה מצח. [אחי"ה ובכ"י ב"ר סיים הע' "ואומר אני אאפותאי אב אפי תאי אב אפי הוא המצח תאי נאה וכן תרג' מסוה בית אפי ויש לפנים אב ובן ובית אופתא באלו טרפות" עכ"ל לשון עט סופר הנמהר הוא מבורך הסופר אשר למד לשונו דבר שקר ותמיד ישוב לכסלה כי לא יחפץ כסיל בתבונה כמו שהראיתי לדעת בכמה פעמים ראה בע' אונוס, אפופסין, אפריקי. ונמצא' עוד המלה בפסחי' קי"ב. ידא אפותא דרגא לשינתא עיי"ע אס ושם ציינתי נוסח רבינו מע' פג ה' שגרס בענין אחר וכ"ה בפי' ר"ח. ושניהם גרסו עוד תחת דרגא הנוסח יותר טוב דרכא, ובפי' ר"ח דירכא

וכן גירסת ר"ח "ידיו אפגא דירכא לשינתא". ובע' פג לא הביא רבינו הציון רק הפירוש בזה"ל ודרך בני האדם כשישן ידיו על פדחתו. ומתוך פירושו ניכר שגרס אפותא ואם הגי' ג"כ אפגא אז תהיה המלה פרסי' שרשמתי פנגה פי' פדחת ונ' נדגשת. בע' דרב ובע' שרק ב' הביא רבינו מברכו' מ"ד. ר' אבהו אכיל עד דהוה יתיב דודבא אפותיה ושריק וכ"ה בכ"נ ובאו"ז הל' סעודה סי' קס"א אבל לפנינו בברכו' אי' בענין אחר עי"ש; ובכ"י מ' אי' בט"ס עיי' ד"ס דקי"ז: תענית כ"ה. נפק צוציתא דנורא מאפותיה עיי"ע צץ ב'. יבמות ק"ב. דבק באפותיה עיי"ע (כלתא) בליתא ששם פירשו רבינו בלי ציון המאמר. ורש"י ליבמות לברכות, לתענית, לע"ז ורשב"ם לפסחי' במקומות הנ"ל פירשו המלה: מצח].

אוּפְתָּא (Holzstrunk עיי"ע אֻפִּי ומ"ש). באלו טרפות (מ"ז:) ריאה דדמיא לאופתא כבר פירשנו בראש זה הפרק. [אחי"ה ר"ל בע' אֻפִּי. ושם הביא ג"כ רבינו סוכ' ל"ב. אימא אופתא. וכ' ציונים שייכים לע' של כאן כמו שהעירותי שם. וכן חולי' ט"ז. וי"ו דכתיב אאופתא קאמר עיי' פירושו בע' וו. והקבוץ אופי עיי"ע אפי הציונים. וכן פתכא דאופי חולי' ק"ה. ב"מ לי: וע' פתכא].

אֲפַתִי (בל"ע افد bestimmte Zeit افادة Ankunft וא"כ בהרכבת מלת רמשא (Ankunft des Abends, Abend-dämmerung ירו' דב"ב בפ' לא יחפור (פ"ב הל"ד די"ג ע"ג) באפתי רמשא. בב"ר פר' ויאמר שלחני כי עלה השחר (פע"ח) בפתי רמשא פי' לפנות ערב). [אחי"ה וכ"ה ירו' ע"ז רפ"א הל"א דל"ט. אתון כל ישראל לגבי בפתי רמשא . . אמר לון אפתי רמשא הוא אשתי וכ'. ובויק"ר פכ"ה באפתי רמשא פנון יתיה וכ'. ובקהל"ר פ' וסבותי אי' באפתיה רמשא וכ'. ובב"ב ס': אי' בליליא תחת באפתי רמשא של ירו' ב"ב הנ"ל. ופי' אפד בל"ע עת קבועה ואפדת ביאת עת ופי' אפתי רמשא בעתותי ערב].

אֲפַתְּיסִים (לר"ב אולי מל"י ἐπίθεσις ובל"ם אֲפִיתַסִים Angriff, ולפעד"נ היא ל"י ὑπόδυσις (Zuflucht, Rettung מדר' שה"ש פסקא לסוסתי (א', ט') אפתיסים נעשית לכם בים פי' בל"י נפילת אויבים פתאום מכל מקום מסביב ואין מקום לנוס). [אחי"ה לפנינו אי' איפתוסים וכן גרס המעריך ופי' מערות וקברות וכ"כ בעל כ"כ בשם י"מ ונ"ל שצ"ל איפתוסים פי' בל"י מקום מפלט ומנוס מהיפך לפי' ר"ב ועל זה מראה ההמשך עי"ש ובעל מ"כ נלאה לפרשו ולא תצלח בידו].

*אפתנטין עיי"ע אמתנטין.

אֲפָתֵק (אַפּוּתֵיק=בל"ם אַפּוּתִיקָא ובל"י ἀποθήκη בל"ר Speicher, Vorrathskammer apotheca) בע"ז באין מעמידין (ל"ט:) החגבים מן הסלולה אסורין מן האפותק [אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב, ובדפוסי הע' כתוב האופתק, בכ"י וי"ו ל"ד ובמשנה הפתק אבל זה ניחא רק לס"א שהזכיר רבינו בסמוך. ודע כגי' רבינו אי' בירו' ע"ז אבל בבבלי ע"ז במשנה ובמשניות אי' החגבים הבאים וכ' וכן בתוספתא בסמוך] מותרין. ובפ' במה טומנין בגמ' דגיזי צמר (שבת נ'.) רבינא אמר משנתנו בשל אפותיק כדתניא גיזי צמר של אפותיק אין מטלטלין אותן. [אחי"ה לפנינו אי' רבינא א' בשל הפתק וכ' אבל בירו' שבת פ"ד הל"ב ד"ו ע"ד אי' . . בנתונין באפותיקי]. ס"א הפתק. פי' אוצר העשוי לסחורה ובל"י דבר שמכניסו לקיום אפותיקין. ואוצרות ברד תראה (איוב ל"ח, כ"ב) תרג' ואפותיקי ברדא תחמי. ורב האי גאון פי' הפתק [בדפו' הע' חסרה הך תיבה] כלי גדול שמשמרין בו כמו ששנינו החגבים מן הסלולה אסורין מן האפותק מותרין. ובחיצונה תניא הקפלוטות הבאין מן ההפתק ומן האוצר ומן הספינה מותרין והנמכרין בסלים לפני החנוני אסורין. [אחי"ה כונת רבינו על תוספתא ע"ז פ"ה ולפנינו אי' שם: חגבין והקופרין מן הפתוק וכ' עד והמוכר בסלילא לפני חנוני אסורין ועיין בע"ז מ': ת"ר החגבין והקפריסין והקפלוטות וכ' עד והנמכרין בקטלוזא לפני חנוני אסורין. ובהרא"ש גרי' סלים תחת קטלוזא ובריי"ף אי' בסלולה ופי' הר"ן סלים. ובע' קטליזא גרס רבינו וציין הך ע"ז מ': נשמע מיניה דכאן כיון על התוספת' ע"ז. ועוד פעם אחת מכנה רבינו בע' כבד א' התוספתא בשם חצונה וכיון שם על תוספתא ע"ז פ"ו. ועיי"ע מד א' "משניות החיצונות" ולפי זה החיצונה בעברי ממש כמו ברייתא בל' ארמי'. ותרג' החיצונה (ד"ה א' כ"ו, כ"ט) ברייתא ולדעת רבינו לפי זה ברייתא ותוספתא שוות. וחידוש שהג' מהרז"ף בד"מ שי"א כתב וכבר זכרנו דעת רש"י שהתוספתא היא הברייתא וכ'; (עיי"ע דַּחֲוָן) ולא כתב שרבינו נתן מקדים לו בדעה זאת, וגם על מה שכתב אמו"ר שם ש"ו לדעת רש"י עירו' י"ט. כתוב' ס"ט: ב"מ פ"ה: מתניתא היא תוספתא עכ"ל יש להשלימו שכ"ה כבר דעת רבינו: נתן עיין סוף ערך בא]. (א"ב פי' בל"י אוצר של סחורה ושל מאכל ומשקה). [אחי"ה וכש"ר פכ"ד אי' בט' אפטיקון ואפוטיקון עיי"ע למעלה. והקבוץ בירו' נדרי' פ"ט הל"ד דמ"א ע"ג קירקסיא דאַפּוֹתֵיקֵי דידי, ובשמ"ר פ"ל יש לך אַפּוֹתֵיקָאוֹת ליתן אותם בהן. ומל"י נגזרה ג"כ לפ"ר מלה פרסי' پوته = פותה פי' אוצר. ורש"י לשבת

שם פי' מערכה גדולה שעורכין ומשיבין להקצותן לסחורה ט"ש בלע"ז [בל"צ Haufen tas] ובע"ז ל"ט: פי' הפתק: מקום כינוסן וכ'. ועוד עיי"ע אפתיקרייא].

אֲפָּתֵק (=אַפּוּתֵיקִי בל"ר hypotheca ובלש' יוני' ὑποθήκη (Unterpfand, Pfandbrief בפ' השולח גט (פ"ד מ"ד ד"מ: וכ"ה ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט.) עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים. ובפ"ק דב"מ בגמ' דייתיקי (י"ט.) מצא דייתיקאות אפותקאות. ובר"ג דב"ק (י"א:) הכא במאי עסקינן כשעשאו רבו אפותיקי כדרבא דאמ' רבא עבד שעשאו רבו אפותיקי. [אחי"ה ושם צ"ו. שוית ניהליה אפותיקי דא"ל לא יהיה לך פרעון אלא מזו ועיי' תש' הרשב"א סי' תתקמ"ב]. פי' אפותיקי אפו תהא קאי [צ"ל כמו שאי' ברש"י ב"ק י"א: ובפי' רע"ב ותו"ט לגיט' שם אפה תהא קאי], כלומר שהראה לו שדה וא"ל לא יהא לך פירעון אלא מזה. ס"א הפתק (א"ב פי' בל"י משכון ושעבוד קרקע) [אחי"ה. וכן שטר משכון כמו בב"מ י"ט. ובשמ"ר פל"א כתוב לי אפותיקי על שדך או על כרמך. תוספתא שביעי' ספ"ח שטר שיש בו אפותיקי. ולפום הריפתא שבשתא פי' רבינו מלה יוני' בג' מלות ארמיות כמו שפירשו רז"ל מלת דייתיקי דא תהא למיקם ולהיות ב"מ י"ט. ב"ב קל"ה: ובירו' פיאה ספ"ג די"ז ע"ד אי' אי זהו דייתיקי תהא לי להיות ולעמוד וכ'. והרמב"ם למשנה גיטי' פי' אפותיקי פה תקנא! ובע' דייתק פי' רבינו על נכון שמלה יוני' היא, ופליאה שנעלמה ממנו גזרת מלת אפותיקי אחרי שגם בלאי"ט נקרא אפותיקי = ipoteca].

*אפתקא (בל"פ پتك (Hammer, Schlägel בסנהד' ל"ט. מחא ביה באפתקא פי' בל"פ מקבת וגם י"ל שהיא ל"פ پتّه פי' חרב כלומר הכהו במקבת או בחרב ורש"י פי' הכהו על צוארו ונראה שגוזר המלה כמו אפקותא עיי"ע למעלה.

*אפתיקרייא (ἀποθηκάριος (Magazininhaber בירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד הדא דתימא באילן אידתיקרימא וכו' וכתב מו"ר מהרז"ף באה"צ לדמאי שם בזה"ל מלה משובשת ותלמידי החכם המובהק מוה' יוסף פערלעס אמר שצ"ל אפתיקרייא ופתרונו בל"י המאוחרת וכן בל"ס חנוני אשר יש למכור מרתוף של יין ואין לחוש שמערה מחבית לחבית וכו' עב"ל.

אַפְּתַּרִין (=פתרן (עיי"ע) φθαρτός, ον abgemagert, (eig. verderbt תרג' ירוש' [והוא תר"י א' או תרג' של יונתן עיי' ר"ב בע' פתרן] רזה: ומה הארץ השמנה הוא אם רזה (במדב' י"ג, כ') [תרג' אפתרין] [וכ"ה בע' פתרן ולפנינו בתרג' אי' אין פתרנין].

אָצֵץ (בל"מ אִיץ, בל"ע عصى ובל"ס עצא drücken, pressen והשם אצצא, איצצא בל"ע أزز בל"ס עֲצָצָא (Druck, Enge בפ' בתרא דעירובי'. בגמ' דאילן שהיה מיסך [כ"ה בנכון בכל כ"י ודי' אמש', ובדפ"ר ופיז' אי' אילן המסיך ובדפ' ווינ' ובסי' אילן הסמך!] על הארץ (עירו' ק': וילק' משלי י"ט רמז תתקנ"ט ובמנו"ה נר ג' פ"ב כלל ו' חלי ה' ריש סי' קע"ה) אסור לו לאדם לכוף אשתו לדבר מצוה שנא' (משלי י"ט, ב') ואץ ברגלים חוטא. פי' כמו ובשליתה היוצאת מבין רגליה (דברי' כ"ח, נ"ז) וכן בין רגליה כרע (שופטים ה', כ"ז ועיי' פירש"י לעירו' שהביא לפירוש אץ ברגלים פסוק משופטים), כלו' כל מי שאיץ אשתו ומכריחה שלא ברצונה חוטא וכן פי' גם בלא דעת נפש לא טוב (משלי שם ועיי' עירו' שם) אם יבא אדם על אשתו שלא לדעתה ולרצונה אלא על כרחה נפש היוצא מביניהן שהוא הולד לא טוב ולא יהא הגון. שאני התם אגב איצצא מזקי בפ' אין עומדין בגמ' דאפי' נחש כרוך על עקבו (ברכות ל"ג.). ובפ' בתרא דיבמו' בגמ' נפל למים (קכ"א:). ובפ' חבית שנשברה בר"ג (שבת קמ"ד:) איכ' בינייהו דאתי בתר אצצא [ובכ"י א"פ וכ"י רש"י ובדפוסי' ברש"י עד לובלי' אי' איצצא עיי' ד"ס שבת קע"ב אבל בדפוסי' שלנו אי' בגמ' איצצתא ובכ"י מ' איציצא]. הני מיתכלי (לפנינו מתאכלי) אגב איצצא בפ"ג דפ' משקין (מ"ק י"א.) [ושם אי' הני נמי ומלת נמי מיותר ולי' ברי"ף וראש ובמ"מ פ"ז מהל' יו"ט הל"ז ובכ"י ו"ו אי' הני מילי]. ובפ' המפקיד בגמ' דסמך יוציא לו שתות ליין (ב"מ מ'.) אי בעית אימא משום אצצא דחיק. [אחי"ה וכגי' זו נראה מפירש"י אבל לפנינו בגמ' הסרי מלת דחיק]. פי' אגב אצצא דוחק. פי' אגב איצצא מזקי אגב שדוחקין הנחשים זה בזה מצער שיש בהן נושכין.

אִצָּא, אוּצִּיָא (בל"ע أزا הפסד ומיעוט Schaden, (eig. Verminderung בפ' אלמנה ניזונת בס"ג [דשום הדיינין] (כתוב' ק':) שהייה עד ריגלא אע"ג דהוו ביה איצא מייתי זוזי חריפי [לפני' אי' איצצתא וברש"י איצצא]. פי' אע"ג דהוי ביה אצא הפסד דבריגלא מזבני כולי עלמא שכר, זוזי חריפי: דברגל מצויה הוצאה ומזונות בזול ליקח משאר ימות השנה דמה שפחת ממכירת השכר משתכר בזוזי חריפי שיקח מזונות בזול זה פי' המורה של מגנצא [הובא ג"כ בע' כה, וסמך ועיי' ע' אי ב']. פ"א לא מפי המורה [כ"ה בכ"י ו"ו א' וב', ל"ד וה"ב] אוציא שמרים זוזי הריפי דמאן דאית ליה זוזי גריעי

והשיבי מפיק להו כולה שתא וזוזי טבא מצנע לרגל. [אחי"ה כ"ה גי' כ"י ו"ו ובשאר דפוסי' פ"א איצא וכ' והנכון אוציא ונ"ל שהיא ל"י ὀξεῖα scharfer Geschmack וכן נכון לפי זה גי' הש"ס איצצתא = ὀξύτης Säure ומה מאוד נכון פירש"י: טעם הקרוב להחמיץ איגרו"ה [Stich, Säure, aigre] בלע"ז, וכן פירש"י כתובו' ס"א. קיוהא איגרו"ר בלע"ז, ושם ע"ה. ד"ה בקיוהא דחמרא: ביין קהה איינגרא בלע"ז, פסחי' ל': ד"ה בית הרוסת . . . קיהוי איינגירו"ש בלע"ז וצ"ל איינגרור"ש [aigreurs Säure]. ובזה הפי' יפה עולה לישנא דש"ס נפיל ביה איצצתא. ופי' זוזי חריפי כמו פריטי חריפי ב"מ מ"ד:].

אִצָא (בל"ע اصاء indische Weiden או מל"ע اطا בל"י ἰτέα = οἶσος, οἰσύα (Weide ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:) וסימנך אצא רטיבא דסכר נהרא (לפנינו אי' איצא). פי' אצא עשב שגדל בנהר סוכר נהרא בעלים שלו. [אחי"ה איצא נשתמשו בה לרפואה כנגד שילשול וכמה גדולים דברי חכמינו ז"ל שגם היום עלים של עשב זה שנקרא בל"ר Weide, salix השתמשו בו רופאים כנגד השילשול. וזה חמשים שנה נודע לרופאים סם רפואה ששמו salicina ונעשה מחריות של צומח זה והועיל כנגד אשתא צמירתא ואכ"מ להאריך].

אֶצְבַּע (מל"מ וכן בל"ע اصبع ובל"ס צֶבְעָא Finger) ובהשאילה מדמיונו לאצבע נקרא כן אבר המוליד das männliche Glied וכ"ה בל"פ انگشت אצבע ואבר המוליד) בר"ג דכיצד מעברין (עירובי' נ"ג.) אמר רבא ואנן כאצבע בקירה לסכרא. ס"א אוצבתא [לפנינו בג' אי' אצבעתא] פי' כאצבע בקירא קרושה שלא יכנס בה א"ר אשי ולשכחה כאצבעתא בבזרא. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד, ה"ב, ב"ר וכ"ה בע' בזר ע"ש וכ"ה באה"ת כן בתוס' רי"ד וכ"ה בתוס' בדפ' ישני'; ובד' בסילי' הדפיסו בבזר' בקו על הרי"ש ופשטו לה בד' בנבנשתי בשיבוש בביזרע וכ"ה בתוס' עירובי' נ"ג. ד"ה כי בשם ר"ח. ובש"ס גרס בכירא וברש"י ותוספ' בבירא ודפי' הע' בברזא וכ"ה בכ"י ו"ו בע' בזר. ונ"ל שגם הנוסח בביזורא וגם הנוסח בכירא יש לו מובן. ודע כי אצבעתא פי' אבר של תשמיש (עיי' סוף הערך) וביזר = بيظر בל"ע אותו מקום של אשה וגם כיר = كير בל"פ אותו מקום עיי"ע בזר ושיעורו לפ"ד אנחנו מהירין לשכוח את משנתנו כשם שנוח להכנים האצבע בפי הביזר או הכיר ודבר בלשון צחה. וראיה שכן הוא מהמשך שיבא אח"כ שאמר רב בני יהודה שהקפידו על לשונם (לדבר בל' צחה ולא בל' מגונה) נתקיימה תורתם בידם וכ' ויגיד עליו רעו שגם מאמר שקודם לזה כאצבעתא בביזרא או בכירא בל' צחה דבר, אבל רבינו דעת אחרת יש לו ופי' בביזרא = بزر בל"ע זרעונים]. פי' כאצבע שישים אדם בתוך זרעים שילך לו מהרה. ס"א [צ"ל פ"א] כי אצבעתא בקירא רבב [כ"ה עיק' הגי' בכ"י ו"ו ה"ב ודפ"ר וכ"ה בשבת כ': ועיי"ע רבב אבל בדפ' ע' אי' בט"ס רכה!] כשמניח אצבעו לתוכו נעשה גומא ובשמגביה מפעפע ועולה ומתמלאת הגומ' כאילו לא נשקעה בתוכה אצבע ולא היתה גומא בתוכה, ולשכחה כאצבעתא בבזרא פי' ששוקע אצבעו בזרעונים כגון חרדל וכיוצא בהן נראה כאילו עושה גומא וכאשר מרים אצבעו חוזרת ומתמלאת הגומא מיד כך אנו כשמשלימין המסכתא ומתחילין אחרת מיד שוכחין הראשונה. [אחי"ה זה פירושו של ר"ח כנראה מתוס' עירו' שם ד"ה כי], פי' כסיכתא בגודא לגמרא [עירו' שם ושם ובע' סך ט' כי סיכסא בגודא ועיי' אגרת רש"ג הוצאת ב"ג דפ' מאינץ צד כ"ו ושם גרי' כסיכתא. . . ובברזא לשכחה, ובאה"ת בט"ס כסיבתא לגודא] כמו היתד בכותל שאינו מעלה ולא מוריד כך אנו בגמ'. פ"א כמו שיכולין להכניס יתד בכותל שאין בו נקב כך אנו לא נוכל להכנס בעמקה של הלכה [התיבות כך וכ' אי' רק בכ"י ה"ב, וזה הפי' הובא ג"כ בע' סך ט' ע"ש]. — בבכורו' כס"ג דפ' מומין אלו (בכו' מ"ה:) נגס לא ישא נגנסת שמא יצא מהן אוצבתא [ובכ"י ו"ו א', ב' וכ"י ה"ב אי' אוצבא אולי צ"ל אוצבעי ובבכורו' אי' אצבעי]. פי' ולד קצר כאצבע. [אחי"ה וכן נקראת בלא"ש Däumling]—. בנדה בפ' יוצא דופן (מ"ד: וכן בכתובו' י"א: ירו' כתוב' פ"א הל"ב דכ"ה:) פחות מכאן כנותן אצבע בעין. פי' הבא על נערה פחותה מג' שנים אינו חייב כלום שהוא כאדם שנותן אצבעו בעין דמה עין מדמעת וחוזרת ומדמעת אף זו אע"פ שמוציא בתולין באים בתולים אחרים [אחי"ה עיי' נדה מ"ה. ס': ובירו' כתוב' שם אי' למה זה דומה לעושה גומא בבשר וחוזר ומתמלא . . . לעוכר את העין וחוזרת וצוללת עיי' פי' קה"ע שם] ולא הויא ביאתו ביאה. — בר"ג דכתוב' (ה':) ובפ"ק דמנחו' (י"א.) בגמ' מפני שאמרו הקומץ: זו זרת זו אמה זו אצבע זו גודל. פי' [וממש כ"ה ברש"י] זו זרת אצבע קטנה שמה למדוד ממנה עד גודל למדידת החשן דכתיב ביה (שמו' כ"ח, ט"ז; ל"ט, ט') זרת ארכו וזרת רחבו; זו קמיצה שעד אצבע שלמעלה מן הזרת היה קומץ

מן המנחה; זו אמה שבאותו אצבע האמצע היא מדת האמה ושל מעלה הימנו הוא אצבע האמור בתורה וטבל הכהן את אצבעו (ויקרא ד׳, ו׳, י״ז) גודל הוא בוהן על שום בהן ידו הימנית (שם ח׳, כ״ג י״ד, י״ד). [אחי״ה ועיי׳ ירו׳ יומ׳ פ״ה הל״ב דמ״ב. ותור׳ כהני׳ פרק י׳ פרש׳ ט׳ דף י׳ בהוצאת הרב החכם וויים —. יומ׳ י״ט: במשנ׳: אצבע צרדה ופי׳ שם בגמ׳ צרדה צרתא דדא מאי היא גודל ופירש״י באצבע הסמוכה לגודל וכ׳. ומשיג עליו ר״ת בתוספ׳ ישני׳ ד״ה צרדא עי״ש, ובתוספ׳ יומ׳ פ״א פי׳ אי זו היא אצבע צרדה זו אצבע גדולה של ימין עיי״ע צרדה אי׳ ושם הובא מנחו׳ ל״ה: שכן משמע וכן פי׳ הרמב״ם ליומ׳ שיכה בגודל עם האצבע ה א מ צ ע י וכ׳. וכתב בפסקי רי״ד צרה דדא פי׳ האצבע הארוכ׳ הנקראת אמה שהיא שלישית לגודל היא צרתה של גודל שהכופה אצבעו לתוך אצבעותיו יבא הגודל מכוון כנגדה והיה מכה שניהם ומוציא קול מביניהן. ועיי׳ עוד תנחו׳ כא בסוף: עד אצבע צרדה ומאי צרדה אצבע א מ צ ע י ת]—. בתמיד כפ׳ לא היו כופתין (ל״א.) הפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד, פי׳ היא יתרת הכבד. בפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ ואפי׳ מן התמחוי (קי״ב:) ואי בעית אימא באלמנה לפי שאין כל האצבעות שוות. ובר״ג דתינוקת שלא הגיע זמנה (נדה ס״ו.) ותבדק עצמה (בביאה ראשנה של בעל שלישי). [וצ״ל כמו בנדה: ב ב י א ה ש ל י ש י ת ש ל ב ע ל ה ר א ש ו ן] לפי שאין כל האצבעות שוות. פי׳ א ב ר של איש. [אחי״ה וכנ״ה בירו׳ יבמו׳ רפ״ו ד״ז: שתהא אצבע נראית בין השפיות עי״ש ונקרא כן אבר התשמיש מדמיון האצבע וכן נקרא בל״פ אנגשת פי׳ אצבע ואבר התשמיש וגם בל״ע נקרא אצבע = اصبع זנב של עופות, אבל אצבע יתירה (בחולי׳ ס״א. ס״ה.) גבי סימני עוף אינו מענין זה והוא כפי׳ היותר נכון מה שכתב הר״ן וז״ל שהאצבע שלפניו גדולה ויתירה מחברותיה קרויה אצבע יתירה ואין אצבע זו בנשר שאין לו אלא ב׳ אצבעות שלפניו שהן שוין ואחת לאחריו עכ״ל עיי׳ טי״ד סי׳ פ״ב. ובענין א צ ב ע ה כ ב ד של תמיד שם נ״ל שהוא חתיכת בשר מקטא כבד בצד עליון ושורשו מחובר עם שני הכליות ודמיון הך חתיכת בשר כאצבע אגודל אשר על כן נקראת בפי השוחטים בלא״ש Däumel ונ״ל שגם רבינו כיון לזה בפי׳ יותרת הכבד כלומר היותר של כבד מה שנראה כמיותר ושוכב ע״ג הכבד וכן פי׳ הרשב״ם (ויק׳ ג׳, ד׳) ה י ו ת ר ת: שמייתר וגדל על הכבד עכ״ל. וזה האצבע הכבד נמצא רק בבהמות דקות וגסות. ואם תראה בעינים פקוחות בתמיד תמצא שכנים דברינו—. ותחת יד אי׳ אצבע בפרט ב י ר ו ׳ פסחי׳ פ״ד דל״א. ירו׳ ע״ז פ״א ד״מ. תוספת׳ בכורו׳ פ״ב הואיל ואצבע העכו״ם באמצע נפטרה מן הבכורה, ובבכורו׳ ב׳: וב״מ ע׳: אי׳ יד נכרי באמצע —. והקבוץ אצבעות פסחי׳ קי״ב: ונדה ס״ו. עיי׳ לעיל, כתוב׳ ה׳: אצבעותיו של אדם דומה ליתידות כו׳; חגיג׳ ט״ו. אין בין זה לזה אלא ג׳ אצבעות ובב״ר פ״ב אי׳ כשתים ושלש אצבעות. אבל גם במין זכר אֶצְבָּעִים שהש״ר פ׳ כרם גידם אצבעים. ושם: אינה נקנית אלא באצבעים. ובמספר הזוגי אֶצְבַּעַיִם פסחי׳ ק״ט. רביעית של תורה אצבעיים (כגי׳ רש״י ד״ה ברום ותוספ׳ ד״ה רביעית, וכגי׳ הרשב״ם ד״ה דהיינו ועיי׳ הוספת הרשב״ם, ברי״ף כ״י, נדפס בד״ס לפסחי׳ קס״ה:) על האצבעיים ברום אצבעיים ועיי׳ בירו׳ שקלי׳ פ״ג דמ״ז ע״ג כמה הוא שיעורן של כוס . . . אצבעיים על דום אצבע ומחצה ושליש אצבע ועיי׳ תוספ׳ ד״ה רביעית ופי׳ ר״ח לפסחי׳ דקס״ג ואכ״מ להאריך].

* אֶצְבַּתִי (Licht,=Feuerzange) כגי׳ רבינו בס״א בע׳ אספתי. ורה״ג באהלו׳ פי״ג מ״ד גרס וא״ד ולאייצבתי עיי׳ מה שפירשתי בע׳ אספתי פי׳ מלקחים ועיי״ע צבת.

אֶצְוָוא (נ״ל להגיה אצונא מל״ע اشنة der sich um den Baum windende E p h e u) בפ׳ כל שעה בגמ׳ ואלו ירקות (ל״ט.) הרחיבנא [= בל״ע كركب] א״ר לקיש אצווא דדיקלא [כ״ה בדפ׳ ש״ס וויניצ׳ ר״פ ובסילי׳ וכ״ה בכ״י א״פ, אבל בכ״י ב׳ אי׳ אצוא ובכ״י מ׳ אסיסא עיי׳ ד״ס פסחי׳ נ״ד: ובפי׳ ר״ח לפסחים דס״ז אי׳ אסוא ובדפ׳ חדשי׳ בש״ס אצוותא] ובס״ג דעושין פסים (עירובי׳ כ״ו:) מאי ערקבלין [כ״ה בכ״י ו׳ו א׳, ב׳ ל״ד וכ״ה בע׳ ערקבל, ובכ״י ג״ג אי׳ בנכון עקרבלין והוא בל״ע عقربان עקרבאן Skorpionkraut עיי׳ פי׳ הרמב״ם ועיי׳ בפליניאוס כ״ב, י״ז ובדפוסי הע׳ אי׳ ערקבנין וצ״ל אקרבנין עיי׳ שביעי׳ פ״ז, מ״ב ועיי׳ הגה׳ הגרי״ב לעירו׳ כ״ג.] א״ר לקיש אצוותא חרזייתא דדיקלא. [אחי״ה לפנינו בעירו׳ אי׳ אצוותא חרוזיתא וברש״י חרזייתא ובתופס׳ חרוזייתא וכ״ה בכ״י א״פ (ד״ס עירו׳ ג׳.) ובכלם חסרה מלת דדיקלא. ומלת חרזייתא לפע״ד ל״ע היא حرزة והרבים حرزات ein um die Palme sich windend. Epheu פי׳ סיב של דקל]. פי׳ אלו הן ירקות שיוצאין בהן בפסח ו ה ן י ו צ א י ן ס ב י ב ה ד ק ל. ורב האי גאון פי׳ צמח עבה מאוד ויש בו כמו ראשי המחטין (ומהרז) [כ״ה בכ״י ודפ״ה, ובד׳ באסי׳ אי׳

ומחר! ודפ׳ אמש׳ ופר׳ חסר ונ״ל שצ״ל במחר ז] והוא אטן בל׳ ישמע׳. [אחי״ה לפע״ד הוא ל״ע אטנה = اثنة והרבים اثن והוא מין צמח עב ממיני אקאציא ובראשי עליו יש שני קוצים זה לעומת זה ועל זה כיון רה״ג ויש בו כמו ראשי מחטין במחרז עיי׳ אוצר השרשי׳ ערבי לפרייטאג ערך طلح. ומה שפי׳ רה״ג צמח עבה נ״ל שסבר דאצווא הוי מין זרעים כדרש הש״ס מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים וזה כשיטת התוספ׳ פסחי׳ ל״ט. ד״ה אצוותא וסוכ׳ י״ג. ד״ה אפקותא ושם ל״ו: ד״ה הסיב. ומצאתי און לי לפרושי בדברי רה״ג שמלת אטן מין צמח קוצים מהך שפי׳ הרי״ף וז״ל אצוותא דדקלא ויש שפירשו אל קוצעינה (ובפי׳ הרמב״ם לפסחי׳ בשם רבי׳ יצחק אי׳ אלקרצינה) וצ״ל אלקרצעינה וכ״ה בכ״י רי״ף (עיי׳ ד״ס פסחי׳ שם) וכ״ה בר״ן. וברא״ש אי׳ אלקרצינעה וצ״ל אלקרצעינה והוא בל״ע قرصعنة (Stechdistel, Mannstreue, eryngium) והוא ממיני קוצים ומשתמשים בו לחולי החזה ועיי׳ ג״כ בר״ן שמשיג על י״א של פי׳ הרי״ף. ושיטת רש״י היא כשיטת רבינו בע״ה שעי׳ בפסחי׳ אצוותא דדיקלא: סיב הדקל [כ״ה בכ״י רש״י] הגדל ונכרך סביב הדקל שקורין ודילא [כ״ה בכ״י] ונ״ל שצ״ל ורילא Ranken, vrille פי׳ לולבי גפנים וכן פירש״י בעירו׳ שם: סיב עבה הגדל סביב הדקל ונכרך ועולה בו כלולבי גפנים וכ״ה ברש״י סוכ׳ ל״א. ד״ה אפי׳ בסיב. ובשבת ע״ח. ד״ה סיב לועז ודיליא (כ״ה בדפ׳ שונצ׳ ויניצ׳, ולפני׳ ודלית) ובברכו׳ נ״ה ד״ה לולבי גפנים וידילי״ש בלע״ז צ״ל וורילי״ש וכצ״ל בהולי׳ צ״ב. ד״ה קנוקנות וכצ״ל בכתוב׳ נ׳. ד״ה אצותא דדיקלא עי״ש. ופי׳ אצווא נ״ל לתקנו אצונא והוא בל״פ וער׳ סיב של דקל וכ״ה חרזיית בל״ע כשרשמתי].

אַצְוָתָא (בל״ם אָצוּתָא Brotteig, Backtrog לדעת מהרי״ף (עמ״ש נ״ט) ט״ם תחת אפצוותא והוא ל״פ). افرون نان Sauerteig ועוד י״ל שהוא ל״ע خشفة שאור) ס״א אצו [כ״ה בכ״י ו״ו א׳, ב׳ וכ״י ל״ד ועה״ק, ובדפ״ר אי׳ עוד אסוותא ובשד״פ חסר ס״א] בפסיקתא [כ״ה על נכון בעה״ק, אבל בכ״י ו״ו א׳, ב׳ אי׳ בט״ס פסחים; ובדפ׳ הע׳ בפרש׳ ודע כי המעתיק ראה בערוך בפ׳ וחשב שהוא ר״ת בפרשת וט״ס היא תחת בפסיקתא ונעלמ׳ טעות זו מעיני בעל סד״ה אות שי״ן ע׳ ר״ש בן יוסי בן לקוניא וכתב שם אינו לא ברבה ולא בילמדנו. וכיוצא בזה טעו המעתיקים בכתיבת הקיצור פס׳, ראה הדוגמאות בספר גאטטעסד. פארטר׳ מהחכם ומבקר הגדול דר. צונץ צד קצ״ח הע׳ ג׳, וד׳ ועיי׳ צד קצ״ג על הך ציון של ערכינו; ובכ״י ל״ד אי׳ בפס׳ והוא קיצור תחת בפסיקתא ובכ״י ה״ב אי׳ בס׳ וצ״ל בפס׳] ויהי בשלח פרעה (פדר״כ דצ״א) ר׳ אליעזר ב״ר שמעון אזיל לגבי ר׳ שמעון בן יוסי בן לקוניא חמוי [אחי״ה כך הגיה בטוב טעם ודעת בעל סד״ה שם וכ״ה על נכון בכ״י ו, ה״ב וכ״ה בפסיק׳ אבל בדפ״ר של הערוך אי׳ ר׳ אליע׳ בר שמואל (ובדפ׳ אחריי׳ שמוע) [אזל] גבי ר׳ שמעון בן יוסי בן פקוניא, ובד׳ אחריי׳ אי׳ לגבי ר׳ שמעון בן יוחי לקוניא ואחר טעות זו נמשך גם הרב בעל בן יוחאי מענה ק״ל דקכ״א. ובנה עליו מגדל הפורח באויר עיי׳ הגאון שי״ר בתולד׳ ר״ג צד ל״ג ורב׳ שלמה באבער בפסדר״כ שם הע׳ קצ״ו שסתרו בנינו של ר״מ קוניץ שקורי עכביש יסודו] נכס ליה חד תור ואפה חד אצו דפיתתא. [בפסיק׳ אי׳ לפני׳ אצוותא וכ׳] ופסח ליה חד (כוב) [ט״ס וצ״ל כמו בע׳ כב א׳ כובא] דחמר. פי׳ אצו דפיתתא בלע״ז קוטורא ללחם. [אחי״ה כ״ה בעה״ק וכ״י ו״ו; וכ״י ה״ב אי׳ קוטריה ודע שבדפ׳ ערו׳ חסר בלע״ז וגם אי׳ בחסרון ידיעת המעתיקים קיטורא וטעות היא שהמלה היא איטלקית cottura = Gebäck, Gebackenes ובדפ״ר של ע׳ אי׳ קיטורה דלחם בל״ע וצ״ל בלעז קוטורא דלחם וכ״ה בעה״ק רק שם אי׳ קוייטורא] כלומ׳ תנור מלא אצו כמו הצתת אליתא [עיי׳ בע׳ אליתא, וכ״ה בכ״י ודפ״ר אבל בשד״פ כט״ס אצתת). (א״כ פי׳ מלה זו עריסה וכן תרג׳ ראשית עריסותיכם (במדי׳ ט״ו, כ׳, כ״א) אצוותכון). [אחי״ה וכן הבין ר״מ ד׳ לונז׳ במעריך והביא ג״כ פסיקתא דויהי בש׳ אמרו כך הוה יתיב קמי תנורא אימיה אפיא והוא אכיל אימיה אפיא והוא אכיל עד דאכל כל אצוותא דפיתא עכ״ל. וכיון על מאמר שלפני הפסיקתא המצוי בע׳ שלנו ועיי׳ בפסד״ר ובמ׳ שהש״ר פ׳ ידיו בקצת שינוים. וגם נשנה מאמר הפסיקתא שהובא בע׳ שלנו בירו׳ מעשרו׳ פ״ג ה״ד אך נחסר שם בחפזון המעתיק מאמר באמצע עיי׳ ר״ש באבער שם בהערה. וכנ״ה עוד בירו׳ חלה פ״א הל״ו דנ״ז ע״ד בגין דאנא בעייא למיעבר אצוותי אטרי עיי״ע איטרין, וגוזר אני המלה או מל״פ כדעת מהרי״ף כמו שכתבתי בתחילת הערך ותהיה אז אצוותא תחת אפצוותא מחמצת או מל״ע השפתה פי׳ חמץ ושאור].

* איצטבא, איצטוה עיי״ע איסטוה ב׳ וע׳ איסטיב.

אִצְטַבְּלָ[א] (בל' סורי' אִצְטַבְלָא, אֶסְטַבְלָא, בל"ע اصطبل اسطبل בל"י σταβλίον בל"ר 1 Standort (in den Gartenanlagen) stabulum 2 Standort für's Vieh, Stallung) בעירובי' בפ' עושין פסין בגמ' דר' אליעזר (כ"ג:) ניטע [כ"ה בכ"י ה"ב, ובכ"י ו"ו א' נינטע ובכ"י ב' נטוע ובדפ' הע' בט"ס נטל] רובו הרי הוא כחצר ומותר (שם כ"ד.) אמר יהודה [כ"ה בדפ"ר ונרא' שחסר מר אחר אמר ועיקר הגי' אמר מר יהודה עיי' ד"ס עי' מ"ד. וכ"ה בכ"י ובג' בסמו' ובחולי' מ"ח. ובדפוסי' ישנים בעיר' אבל בדפ' הדשים וכן בדפ' הער' אי' אמר ר.ב יהודה] אמר אבימי והוא שעשויין אצטבלאות אצטבלאות [לפני' אי' רק פעם א' אבל בדפ' שונצינו שתי פעמי' ובכ"י א"פ אי' אסטבלאות אסטבלאות עיי' ד"ס שם]. פי שורות שורות [וכן פי' רש"י] הרי הוא כחצר דאין מונין ממנו דריסת הרגל דהא יכולין להלך בין שורות האילנות אבל אם אין עושין שורות שורות אין יכולין להלך בין האילנות הוי כמי שנזרע ואסור. פ"א [ובכ"י ה"ב אי' רק פירוש] עיקר המלה אורוות סוסים הוא בל"י [וכ"ה בל"ר סוי' וער']. ופירושו כי נוטעין האילנות זה בצד זה כגון העמדת סוסים בתוך אורוותיהן זה בצד זה ואסיקנא אע"ג דאינה עשוייה אצטבלאות מותר כרב נחמן. ובסנהד' בפ' כ"ג בגמ' לא ירבה לו סוסים (כ"א: ועיי' במ"ר קלספי"א) ר' יהודי' רמי כתיב (מלכי' א', ה' ו') ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו [בדפ' הע' ובסנה' אי בט"ס במרכבתו] וכתיב (ד"ה ב' ט', כ"ה) ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות (בדפ' הע' ארוות בט"ס וכ"ה בסנה') סוסים ומרכבות (בדפ' הע' למרכבתו) הא כיצד אם ארבעים אלף אצטבלאות היו לו כל אחת ואחת יש בה ארבעת אלפים סוסים ואם ארבעת אלפים אצטבלאות היו לו כל אחת ואחת יש בה ארבעים אלף סוסים. [במד"ר פי"א אי' כיצד יתקיימו שני כתובים הללו ד' אלפים אסטבלאות ארבעים אלף סוסים. ובסנה' אי' בשינוים עי"ש].

אִצְטַגְנִין, אצטדין, אצטוה, אצטרובל, אצטלה אצטמא כבר פירשנו בפ' אס. [אחי"ה כ"ה בכ"י ערוך אבל בדפ"ע בט"ס בע' ר"ל בערך אס וכונת רבינו על ע' אסטגנין, אסטדין וכ' והידוש נפלא מה שכתב הגרי"ב בהפליש"ב וז"ל לפי שעה לא מצאתי בע' אס ולא בשאר ערכים וזה כשגגה יצא מלפני השליט יען שטעות הדפוס ב ע' אס התעהו ועיי' רשד"ל בסוף ח"ב בהפשב"ע].

פ"א של אצטדין [כצ"ל וחסר בדפ"ר, פיז' ויני'] שלא פירשנו למעלה [צ"ל בע' אסטדיה] מושב ששוחקין לפני המלכים שמביאין בהמות מלומדין למלחמה כגון אריות ונמרים ונחשים ושורים ומשסים זה על זה להלחם אלו עם אלו וכולם עם אדם ואדם עם כולם ותניא בפ"ק דע"ז [ירושלמי, עיי"ע אסטדיה ואולי כן גי' רבינו גם בע"ז בבלי י"ח:] אין הולכין לאיצטדינין מפני שהן שופכי דמים, רבי נתן מתיר מפני שני דברים אחד מפני שצווח ואחד מפני שמעיד על האשה להשיאה: אצטדינן (stadionähnliches, länglich-gebogenes Feld) ענין אחר בר"ג דהאומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך (ב"ב ק"ג:) באיצטדינין מהו דרך עקלתון מהו. פי' איצטדינן אלכסון וי"מ כגון שליבת הסולם. (א"כ פי' איצטדין בל"י ורומי' מדת ארץ באורך מאה ועשרים וחמש פסיעות. [אחי"ה עיי' פליניאוס ס"ב פכ"א] ובכל מיל שמונה אצטדין וטעם הבעיא אם בית כור אינו מרובע כי אם ארוך וצר עד שיתפשט ארכו לאיצטדין). [אחי"ה הך בבא של ב"ב שייך לע' שלנו וכ"ה נסמן בדפ' ערוך הישנים אחר ערך אצטדין וכן פי' ר"ב ופלא שבכל זאת בד' אמש' נתפרדה חבילת ערכים השייכים והצריכין להיות משולבים יחד ואי' ע' אצטדויי [צ"ל אצטרויי] בין ע' אצטדין ובין ע' אצטדינין והיא טעות גמורה, וזאת שנית שלפי פי' רבינו האמיתי פי' של ר"ב כמיותר הוא עיי"ע אסטדיה].

☞ אִצְטַטִיבַה (עיי"ע אסטטיבה).

אצטרויי (לדעת רבינו ור"ב הוכרחנו לגזרת המלי' מל"י στεῖρα, στερά, στερεά, στεῤῥά בל"ר sterilis פי' עקר starr, unfruchtbar ולפע"ד הוא אתפעל מן צרא פי' בל"ס zerreissen, spalten עיי"ע צר ד') בספ"ק דיבמו' (י"ז.) גמירי דבנתא דההוא דרא אצטרויי אצטרי. פי' בנות דההוא דור דחרבן הבית נעקרו ונעשו עקרות ולא קבלו הריון. (א"ב אם זה ל' תרג' שייך לע' צדא תרג' תהו ובהו (בראי' א', ב') צדיא ורקניא, ואם זה ל"י יש לגרום אִצְטָרִי באות רי"ש שפי' עקרות ושכול בנים). [אחי"ה ובריי"ש גרס נ"כ כ"י ה"ב וכ"ה בש"ס וכן פירש"י אולם גוזר המלה מל' דמצרי זיקי (ע"ז ל'. עיי"ע צר ד') וזה נ"ל עיקר והוא ל"ס. פי' נבקע רחמן מלקלוט ונעשו עקרות].

* אִצְטַרְבָאמִיטָה עיי"ע אסטרופומטא ורבינו גרס נ"כ אצרבאמיטא עי"ש.

* אצטרותיא עיי"ע אצרות רוח.

אֶצְטַרְכִיָא (אתפעל בל"ס אֶצְטַרַךְ מן צרך was Bedürfniss וממנו השם nothwendig ist (necesarium). בב"ר פס"א (ס׳) ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב וג׳ רב הונא אמר קונכי (= ἀγγεῖα וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ד, ג"ג וכ"ה בע׳ קנכי ובדפוסי הע׳ אי׳ קתני וכ"ה בכ"י ה"ב וט"ס היא וכן בטעו׳ במד׳ קונבי] רבנין אמרין קליות ואגוזים. וקליות היו חביבות מן הכל? אלא ללמדך שאם יצא אדם לדרך ואין אצטרכיא [וכ"ה בראש הע׳ בכ"י ובע׳ סנף אבל בקצת דפוסי׳ בט"ס איצטריכא] עמו מסתגף. פי׳ ואין צרכיו עמו מתענה. [אחי"ה וכן במד׳ קהל"ר פ׳ שלח בואו ונשתתפינון באצטרכיא שלנו. וכשניהם פי׳ בעל מ"כ בשם רבינו צרכי מ ז ו נ ו ת].

אַצִי (בל"פ آژنه דבר שסדור בשורה das in Reih' u. Glied_Geordnete או אולי מל"י ἑξῆς (der Reihe nach בפ׳ השותפין בגמ׳ לא את השדה (ב"ב י"ב. עיי"ע אַמָן) ג׳ אצייתא די"ב י"ב גופני. פי׳ ג׳ ש ו ר ו ת וכל שורה ושורה י"ב גפנים. ובפ׳ חזקת [הבתים] בגמ׳ כל חזקה (שם מ"א:) חד אמר ב׳ אוצייתא. [אחי"ה וכ"ה בש"ס אבל ב"ב י"ב. אי׳ שם אצאיתא ונ"ל דעיקר הגי׳ אַצִינְתָא או ג׳ נבלעת ונשלמה בדגש ואז צריך לנקד אַצִיתָא והוא ל"פ שורה או י"ל שהוא ל"י כשרשמנו וטעמו לפי שורה].

* אֶצַל (abnehmen, befreien) ב"ב נ"ה. וה"מ דאצילתיה מתא אבל אנדיסקי סיעתא דשמיא ובע׳ אנדיסקי תמצא נוסח יותר טוב.

אָצֵל (שם פרטי) בפסחי׳ בפ׳ תמיד בגמ׳ שחטו שלא לאוכליו (ס"ב:) בין אצל (ד"ה א׳ ח׳ ל"ח) לאצל (שם ט׳, מ"ד) טעון ארבע מאה גמלי דרשא. [אחי"ה וכ"ה בכ"י מ׳ ובדפ׳ אי׳ טעינו . . . דדרשא ובע"י הראש׳ אי׳ בין פרשה לפרשה ובין אצל לאצל. ובפי׳ המיוחס לרש"י לד"ה א׳ ח׳ כ"ט אי׳ אמרו חכמים (בספר וצ"ל) בפסחים ולאצל . . . ת ל י ס י ר א ל פ י גמלי].

* אַצִיל (מל"מ Achsel, Handknöchel) ערכי׳ י"ט: מכנים בידו עד האציל (עיי"ע קדש א׳). זבחי׳ י"ח: י"ט. אצילי ידיהם. ירו׳ יומ׳ פ"ה דמ"ב: ירו׳ סוכ׳ פ"א דנ"ב: באצילי ידיו. ויק"ר רפ"ח דין עינו שמוטה ודין אצילים פריך. והוא מל"מ אצילי ידים (יחזק׳ י"ג, י"ח) ואצילות ידיך (ירמי׳ ל"ח, י"ב) וכ"ה בל"ס עיי׳ גיזיניאום תיסוירו׳ ע׳ אציל.

אַצְפָא (בל"ע سفة 1 ein Geräth aus Palmzweigen או מל"ע حشفة 2 Kern תמרים שאינם מבושלים (unreife Datteln) בסוף גיטי׳ (פ"ט.) ההיא דנפק עלה קלא דאיקדשא באצפא [בגי׳ באציפא] דתוחלא. [ובדפ"ר חסר אבל אי׳ בע׳ תחל ב׳]. פי׳ כלי מלא שחלים [= سخل]. פ"א גרעינה של תמרה. [אחי"ה ושני הפירושים יתכנו שהמלה הערבי׳ שרשמתי מורה כלי קלוע מעלי דקלים וגם גרעינה וכן מלה ער׳ שנית מורה תמרים בלתי מבושלין ובזה עולים יפה דברי רש"י שפי׳ באציפא דתוחל׳ הם תמרים שלא בשלו כל צרכם ומניחין אותן בחותלות [וצ"ל בתוחלות] כלים העשוים מכפות תמרים ומתבשלים קצת וכ׳].

אָצִיץ (בל"ע اصيص 1 irdenes Geschirr, 2 Kessel (Nachttopf) עיי"ע עציץ). בהגדה דמגיל׳ (ט"ו.) שקילא אציצא דבית הכסא שדיא ליה ארישיה. ובפ׳ מי שמת בגמ׳ דואם אמרה ראו מה הניח לי בעלי (ב"ב קמ"ד.) רב פפא א׳ אפי׳ אציצא דהרסנא. פי׳ אציין [ולפני׳ בש"ס עציין עיי"ע] ועציין וגסטרא אחד הן ופי׳ בע׳ ג׳ [והוא בע׳ גסטר א׳].

* 1 אוֹצֶר (כמו עוצר בל"מ מפעל עצר (herrschen תוספת׳ דמאי פ"ו וירו׳ דמאי ספ"ו דכ"ו. לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר הוא לו פרשיני מן האוצר פי׳ כמו ע ו צ ר וכ"ה באמת בבבלי ע"ז ע"א. ע"ש עם שנוים ופירש"י שם השוטר כמו זה יעצור בעמי (שמוא׳ א׳, ט׳, י"ז). ל"א לשון אוצר שממונה על אוצרות יין וכ׳. ועיי׳ מהרז"ף בפי׳ אהבת ציון לדמאי שם. ורבינו הביא הך מאמר בע׳ פל ה׳ ע"ש גירסתו ופירושו. ועיי"ע איצרא.

2 אוֹצָר (מל"מ Vorrathskammer, Magazin) מטה של עם הארץ דומה לאוצר. בלום בפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ ואלו דברים שיש לה חזקה (נ"ח.). פי׳ אוצר מבולבל שמניחין בו רוב מינין. ובס"ג דהאומר התקבלי גטיך (גיטי׳ ס"ז.) ר"ע אוצר בלום כלו׳ בקי במשנה, בתלמוד בהלכות באגדות ובמדרש ובכל דבר. ויש ששונין אוצר בלום עיסה בלוסה (שבת ע"ו:) כלומר מעורב שהיו מעורבין בו כל מיני חכמה. [אחי"ה בב"ב אי׳ בלום וכ"ה בב"ר פכ"ח אוצרות בלוסים אבל בגיטי׳ אי׳ בלום ועיי׳ תוספ׳ ב"מ ק"ג: ד"ה בלמא ועיי"ע בלם א׳ וע׳ בלם א׳ ויש לקיים שתי הנוסחאות כי בלום בל"י πλεῖον ובלום בל"י βλύζω טעמן מלא עד כי יעבור על שפת כלי ובע׳ בלם א׳ אראך פי׳ אחר].

* **איצרא** (כמו עצרא בל״ע عصير, عصار, عصارة (Ausgepresstes, Saft) בגיטי׳ ס״ט: תלת ניטופייתא איצרא דכרתי. פי׳ עצירת וסחיטת הכרישין ובע׳ עצר גרס ופי׳ רבינו כן ע״ש. בכורו׳ כ״א: אצר חיותא פי׳ נ ע צ ר רחמה ונימוק העובר וגם כאן א׳ וע׳ מתחלפות עיי״ע א ו צ ר א׳.

* **אצרות רוח** ([צ״ל אִצְטְרוּת רִזָּה] בל״י Seifenkraut zum στρουθός ῥίζα (Reinigen) בירו׳ שבת פ״ט הל״ה די״ב: אשלג רבי יוסי בי רבי בון אמר אצרות רוח. וז״ל של בעל כ״כ לא יאמן כי יסופר וכי ידובר כמה מהקלקול נפל במלה הזאת וכ׳ ואני באתי להבינך מה היא צ״ל אצתרותיא והוא אשלג שיבא בקרוב והיא יונית ב״ר ראדיקולא סיאו לאנאריא הירבא [radicula sive lanaria herba] עכ״ל. ושפתים ישק משיב דברים נְכוחים אבל גם הוא מגלה טפה ומכסה טפחים בפירוש זה אשר ממנו אפס קצהו נראה ועתה באתי להשלימו כי תיבה שניה ר ו ח (ולא רוחא כגי׳ כ״כ) ט״ס תחת רִזָּה ודעת לנבון נקל כי היא ל״י ῥίζα פי׳ שורש. וא״כ פתרון στρουθός ῥίζα הוא שורש עשב אשלג אשר בו מנקים הצמר והבגדים ובל״ר strouthion. ופליניאוס הרחיב בו דיבורו י״ט, י״ח; כ״ד נ״ח; כ״ו ע״ו; ועיי׳ צעלזיאוס ה׳, י״ח, כ״ב. וקה״ע הפליא לטעות בפי׳ המלה הזאת ע״ש.

אִצְרַבְּאמִיטָא ככר פירשנו בע׳ אסטרופומטא.

אַקָא = **אַיְקָא** (בל״י עֵז = αἶγα, αἴξ, Ziege) בפ׳ שואל אדם בגמ׳ אין מאמצין (שבת קנ״ב. ועיי׳ על גי׳ מאמצין ע׳ אמץ א׳) איקא שליפא בתמניא זוזי פי׳ כל אלה דברי סרים הן שבקש להודיעו כי השלוף ביותר יוקר מן הקרח, ברחא קרחא: עוד כבש גדול בארבע כספים איקא שליפא בתמניא עוד תיש נתוק הבצים בשמונה לצורך נוד של שמן. וי״א הבשר של איקא מותר מברחא. [אחי״ה וכעין פי׳ ראשון פירש״י ודע שלפנינו הגירס׳: אמר לי׳ (כלו׳ ר״י ב״ק) עיקרא שליפא בתמניא ובכ״מ עיקרא שליפא בזוזא ותיבות א״ל לי׳ בב״י ט׳ וכן לי׳ בכ״י א״פ כמו שלי׳ לפני רבינו שפי׳ כל אלה דברי ס ר י ס הן (עיי׳ ד״ס קפ״ה.) וזהו עיקר, והנוסח יות׳ טוב א י ק א והיא ל״י עז, עיי״ע ברהא, קרחא, גואז, שלף ב׳].

* **אַקְהָתָא** ביבמות ק״י: וקמקוו אקוותא ורש״י גרס בל״א קמקהו א ק ה ת א ובע׳ קה ב׳ גרס רבינו וקא מקהו קהייתא וזה העיק׳ ושם אפרשנו בעה״י.

☞ **אַקוּבִּיטוֹן** (כמו כן בל״ס וכן בל״ר accubitum בל״י האמצ׳ ἀκούβιτον Sopha, Tisch, (eine niedrige Lagerstelle beim Essen ויק״ר פר׳ זאת תורת העולה (פ״ז) משל למלך היה מסב על אקוביטון שלו הכניסו לו תבשיל ראשון אכל פי׳ בל״ר [וכ״ה בל״י וסו׳ חדש׳] מסב מוכן לאכול בו והיה מנהג קדמונים לאכול מוסבים ואינם יושבים בכסא). [אחי״ה גי׳ ופי׳ של ר״ב שניהם כאחד טובים. ורבינו גרס בע׳ קבטין נוס׳ קובטין ובילק׳ צו סוף רמז תע״ט אי׳ בט״ס קנבטין].

* **אקובנאה** (בל״פ كنبدة Kuppel; או מל״י האמצ׳ χαμοβούνιον (kleiner Hügel, Zinne בע׳ קנבאה ציין רבינו ב״ב ע״ג. בזה״ל דהוה נקיטה אקובנאה דשורא דמחוזא פי׳ עמוד בל״פ, פ״א אקובנאות [כ״ה בכ״י ק״ט ובדפו׳ אי׳ אקובאות] וכיפאות של חומה ושמן מירולי [= בלאי״ט Spitze, Zinne, merlo] עכ״ל. לפנינו בב״ב אי׳ גי׳ אחרת עיי״ע אקופיא. והמלה הזרה לפע״ד או מל״י מאוחרת או מל״פ וטעמה ראש וכיפה ונמצא׳ עוד בתוספתא כלי׳ ב״מ פ״ב אקובניאות שבמגדלים ושבקניפות . . הרי אלו טהורים (עיי״ע נקלט וע׳ קנוף).

☞ **אַקְטוּרִין** (Verwalter=actor, oder Schnell- (schreiber = actuarius תר״י ויגד למלך מצרים (שמו׳ י״ד, ה׳) ותנון איקטוריא פי׳ בל״ר שרי מלחמה). [אחי״ה כן דרש המכילתא שמו׳ י״ד, ה׳ מי הגיד לו האקטורין ורש״י לשמו׳ שם איקטורין שלח עמהם. וילק׳ בשלח רמז ר״ל גרס האוקטורין, והחכ׳ בוקס״ט ורמ״ל סברו שהוא octuriones ויותר נראה שהמלה מל״ר אקטורין פי׳ פקידים או ל״ר אקטוארין סופרים ממהרים לכתוב וזה האחרון חביב ולזה עולה יפה מלת ו י ג ד שהסופרי׳ היוצאים עם ב״י וראו מוצאם ומסעם היו ממהרים לכתוב למלך. ועיי׳ עוד ע׳ דרכאות].

* **אַקְטֵיסְפוֹן** (= קְטֵיסְפוֹן בלש״י Κτησιφῶν die bekannte ass. Stadt am Ostufer (des Tigris יומ׳ י׳. רסן זה אקטיספון, גיטי׳ ו׳. מאקטיספון לבי ארדשיר. עירו׳ נ״ז: בני אקטיספון, ומן העיר ההיא ר׳ חייא קטוספאה ביצ׳ ל״ח: ב״ב צ״ג: יבמו׳ ק״ד. וביוחסי׳ השלם בט״ס ר׳ חייא קושטפאה. ועיי׳ עוד ע׳ קטיספון.

* **אַקְטַרְתָּא** (שם מופשט מפעל קטר Dampfendes, (was Dampf aufsteigen lässt בתעני׳ כ״ד: הוה רגילא דביתהו למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא משום כיסופה; ובכ״י

מ' וכמ' קומו' המצויינים בד"ס שם דע"ה. הע' מ' אי' דהוה שדיא אקטרתא בתנורא פי' דבר שמעלה עשן כקיטור הכבשון. ובאה"ת ובילק' מלכי' (ד"ס שם) ציבי ואקטרתא.

אַקִי (אֶיְקִי והוא בל"י εἶκε machc Platz! ציווי מפעל εἴκω zurückweichen, Platz machen) בילמדנו כי אם שמור תשמרון (תנחומ' קרוב לזה עיי' למטה) המלאכים שמסר הקב"ה לאדם [בכ"י ה"ב אי' לא' הראשון] מהלכין לפניו כדרגון [כ"ה כ"י ו"ו וכ"ה בע' דרגון וכ"ה בש"ר פ"א במ"ר פ"ד, ובירו' הוריו' פ"ג הל"ב דמ"ז. אי' דורגון והיא מל"י δροῦγγος Heeresabtheilung ובכ"י ובדפ"ע אי' כדירגין בט"ס] כשם שהטכסים [בל"י = τάξις Escorte; ובדפ"ר בט"ס הסטכסים] הזו של מלכות מהלכת לפניו והן מכריזין לפניו אקי! שיתנו לו מזיקין כבוד שלא יעמדו לפניו ויזיקו אותו. (א"ב פי' בל"י התרחקו). [אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ἑκάς ורמ"ל הבין ἀκή ושניהם לא חשו למשפט ל"י ויותר נכון לגזור ἄκη, ἀκήν שפירושו הס! ולשון קריאה היא, אבל לפע"ד היא מל"י שרשמנו בתחילת הע' וטעמה הסתלקו ועמדו ממקומכם; ובאמת בתנחו' עקב צד שט"ו: תמורתה אי' הסתלקו לצדדין, ולפי' זה מסכים שלא יעמדו לפניו. ועיי"ע איקונין. בשח"ט י"ז וילק' ודב"ר שם אי' תנו מקום וזה ממש העתקה של אקי].

☞ אוֹקִי (man setzt, nimmt an) מסכת מכו' פ"ק (ד'.) אוקי גברא אחזקיה פי' אוקים וכן קאי = קאים). [אחי"ה מבנין אַפְעֵל: אוֹקִים ומ' בסוף קטיע ועיי' עוד סנהד' כ"ט: קידוש' מ"ה: כתוב' י"ב: ב"ק י"ח. ועיי' עוד על תמונת בנין אפעל: דמוקים כתובו' ק"ט:. ואוקימנא פסחי' י"א.; אוקמי קא מוקים ע"ז ל"ה. ואוקמיה... לוקים ברכו' ה': וכן רבים וחדלתי לספור כי אין מספר ועיי' תרג' תהלי' ע"ח, י"ג איוב ט"ז, י"ג].

* אוֹקְיֵי (Unzen) עיי"ע אוקיא למעלה קודם ערך אויר.

אִקְיוּם (= אִסְקִיוּם = אִסְכְיוּם בל"י = ἰσχύων der Starke, Mächtige) בב"ר פמ"ז (מ"ו) ויהי אברהם בן תשעים ותשע שנה: אני אל שדי (בראשי' י"ז, א'; ל"ה, י"א) תרגי עקילם אקיום ואקנום וכן לועזין בל"י. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א', ב' ה"ב ב"ר ודפ"ר, אבל בדפ' אחרי' בטעות אקיום, ובמד' אי' אכסיום ואנקום וצ"ל אסכיום ואקנום והן הנה בל"י ἰσχύων, ἱκανός פי' גבור ושדי כלומ' אשר די מי שמספיק בעצמו, וכן דרש ב"ר שם בפירוש אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די וכו'. וכן בחגיג' י"ב. שדי אני הוא שאמרתי לעולם די ועיי' רש"י בראשי' מ"ג, י"ד. ובענין אסכיום או כגי' רבינו אקיום וצ"ל אסקיום נ"ל שהיא העתקת אל כלומ' בעל הגבורה וכן העתיקו ע' זקנים גבור (ישעי' ג', ב'; ה', כ"ב) חזק (יהושי' י"ד, י"א) חיל (ירמי' מ"ח, י"ד; ד"ה ב' י"ז, י"ג). ובמלת ἰσχυρός העתיקו ג"כ ע' זקנים: אֵל (שמוא' ב' כ"ב, ל"ב, ל"ג; כ"ג, ה'; מלכי' ב', כ"ד, ט"ו; נחמי' א', ה') ובה העתיק עקילס אֵל בישעי' ט', ה'; תהלי' פ', י' מיכ', ב', א'. ובמלת ἱκανός העתיקו ע' זקני' שדי רות א', כ', כ"א; איוב כ"א, ט"ו; ל"א, ב', ל"ט, ל"ב, יחזק' א', כ"ד, וכן העתיק עקילס שמו' ו', ג', יחזק' שם. ולולי מיסתפינא הייתי אומר לקיים גי' רבינו אקיום ואז תהי' ל"י ἐγώ εἰμι בשיבוש שתי תיבות יוניות. ודע שע' זקנים כך העתיקו אני אל שדי ἐγώ εἰμι Θεός σου וחסר' מלת שדי בהעתקה אשר על כן בא עקילס להשלים ההעתקה כעין זה אקיום אקנום ἐγώ εἰμι ἱκανός. ומלת איקנום נמצא' פעם א' בכתיבה תמה בילק' איוב ל"ב רי' רמז תתקי"ט שאל מטרונה את ר"י בח"ל הרי הוא כל שבחו של מקום שהוא נותן את החכמה לחכמים וכו' א"ל יש ליך קוזמין [=κόσμιον, Frauenschmuck] וכ' א"ל קוזמין שלך אי את משאלת אלא לאדם איקנוס חכם והקב"ה יתן החכמה לטפשים. ובקהל"ר פ' כל הנחלים נשנה כל זה ובא בתמורתו עשיר!]. (א"ב פי' בל"י בלתי נפסד ופי' איקנום שסופק בעצמו). [אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ἄκιος פי' בלי תולעת כי קים היא תולעת וא' שלילה ולא יתכן. וגם לשון אינה הגונה כלפי מעלא וכן לא ימצא בשום מקום שהעתיק עקילס בזאת המלה וגם רמ"ל ובעל המשביר ואחרי' לשוא עמלו לפתור את המלה ולפי פירושי תו לא קשה מידי. ומדי דברי בו אזכרנו שרבינו סעדי' ג' העתיק שדי الكافى פי' שמספיק לעצמו].

* אַקִילוּס (N. pr.) בב"ר פ"א רב יודן בשם אקילוס אמר. שע"פ אולי הוא עקילס שתרג' ספרי קודש לל"י, עיי"ע הקודם לזה וע' אפקלטורין.

אוֹקְיָינוּס (= אוֹקְיָאנוּס בל"ע اوقيانوس בל"ס אוֹקִינוּס, אוֹקְיָאנוּס, בל"י Ὠκεανός' הוא הים הגדול וגם הים התיכוני) וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול (במדב' ל"ד, ו') [וכו'] תר"י ותחום [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ה"ב, אבל בדפ"ע בט"ס ע"ש וגם חסר מלת ירושי וכהנה רבים עיי' מ"ע ג"ג

ח"ג צד רמ"ח הערה ג') ימא רבא הוא אוקיינוס. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו, ה"ב ותר"י א'; ובכ"י ב"ר ודפ"ע ובתר"י ב' אי' אוקינוס ובתר"י א' לבראשי' א' ז' בט"ס אי' אונקיינוס. וכנ"ה בגיטין ח'. ועדים אוקיינוס וביר' חלה פ"ד ד"ס. מנחל מצרים ועד אוקינוס. בב"ר פ"ד נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם הציים ברקיע וחציים באוקיינוס. כ"ר פי"ג מי אוקינוס מה הינן וכי ושם ומהיכן הארץ שותה ר"א אומר ממימי אוקיאנוס . וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הם וכו'. וישם פכ"ג אוקינוס גבוה מכל העולם. ספל"ב אלא שברחו (ר"ל הדגים) לים הגדול לאוקיינוס. קהל"ר א', ז' (ח') כל הנחלים הולכים אל הים זה אוקינוס והים איננו מלא זה אוקינוס ושם: מי אוקינוס מה הן וכו' כמו בב"ר פי"ג. תנחומ' חיי שרה צד מ"א: וכך נקרא אוקיאנוס ים המות. ושם בעט הקב"ה באוקינוס וכ"ה הסיפור ב"ר פ"ד. שמ"ר פט"ו. ילק' תהלי' ק"ד רמז תתפ"א. ילק' איוב כ"ו רמז תתקי"ג ועיי' ב"ב ע"ד: וכבר הרחבנו דיבורנו בענין זה במאמר מיוחד על אוקיאנוס עיי' מ"ע אונגאר. יידישע וואכענשריפט הוציאו הרב החכ' ד"ר קייזערלינג והרב החכ' ד"ר קאהן שנה שניה סי' ה'].

* אקיקא עיי"ע אקקיא.

אַקְלִיבוּסְתָא פירשנו בע' קו"ף.

אַקְלִידָא (בל"ס אכלידא, בל"ע اقليد , בל"פ كليد בל"י κλείς, δος בל"ר clavis בל' הונג' Schlüssel, kulcs) וגם כן פי' בע' קו"ף.

אֶקְלֵיטָא (ἡ ἔκκλητος ἔσκλητος der Volks-ausschuss) בילמדנו בריש ואתחנן האחרון (כ"ה כ"י ו"ו ה"ב ועדפ"ה. ובשדפ"ע חסר אחרון. ובתנחו' לי"ן זהו שאמר הכתוב (תהלי' צ"ד, ט"ו) כי עד צדק ישוב המשפט משל לאיפרכוס שהיה דן את הכל כל מדינה ומדינה עולה באקליטא שלא לדון אלא לפניו וישב משה לשפט את העם (שמו' י"ח, י"ג) איקליטא עולה לפניו. (א"ב פי' אקלסיא (ἐκκλησία) בל"י ורומי קהל אנשים). [אחי"ה וכ"י נ"נ סיים הערך נ"ל שהיא אסיפת עם. ובלי ספק הגהה של מעתיק היא ובאה לפנים הערך מגליון. ובעל ההגה כיון ג"כ על ל"י שכתב ר"ב ויותר טוב כמו שכתבתי וראיה לדברי שב"י ה"ב גרס פעם א' אספליטא והיא היא מלה יונית הרשומ'].

* אקלס, איקלס עיי"ע קלס.

אַקְלִפֵּרִין (Aquiliferi=Fahnenträger, die den Adler auf der kaiserl. Standarte trugen) מדר' תהלי' מזמר למנצח על ששנים לבני קרח (מז' מ"ה) אחר ימים ראתה אקלפרין [לפני' בט"ס אלקפרין] טעונים קנטבריא של מלך. פי' בל"ר (נוסעים) [צ"ל נושאים] הדגל הנכבד אשר בו היה מצוייר נשר). [אחי"ה אקליפרין היו נושאי הדגל [1]) וקנטבריא הם היו הדגלים היותר נכבדים אשר טעוניו נשאו קול יחדיו בזמר ושיר] [2]).

אֶיקוּמֶנִי (בל"י (ἡ γῆ) ἡ οἰκουμένη die bewohnte Erde) עיי"ע יקומיני.

אַקְמָתָה (היא אנקה של מקרא ובל"ס אֲמַקְתָא, או אולי הוא ל"ר agama, kletternde Wandeidechse עיי' עריש וגרובער ח"א כרך ב', קס"ב) תרג' שממית בידים תתפש (משלי ל', כ"ח) ואקמתא דמסכבא בידהא. [אחי"ה וצ"ל אמקתא דמסבכא בידהא וכן העתיק תרג' פשיטה ואמקתא דמסבכא באידיה וכ"ה כ"י תרג' עיי' ע"מ למהרי"ל. ופי' המלה בל"ר אַגַמָא מין לטאה או י"ל שהיא ל"ס בחילוף אותיות אמקתא לטאה והיא בעברית אנקה שהוזכר (ויק' י"א, ל') אצל כח והלטאה; ובאמת העתיק' הפשיטה סורית אנקה ג"כ אקמתא. והיא שממית של מקרא וראיה ממה שהעתיק תרג' שמרוני אנקה על ידי סממיתא. מזה נראה בעליל שמלות אנקה, אמקתא (אקמתא) ושממית הישוו יחד בטעם ובהוראה אחת. ושממית מראה על שורש סם וכן נקרא בל"ע מין לטאה سام ابرص (עיי' ע"מ ערבי' של פרייטאג ח"א ק"ס. וראזענמיללער בקדמוניות כרך ד' ח"ב דרנ"ט) ומלת אנקה נגזר' משורש אנק = אנח כי ע"כ תרג' אונקלס וְיַילָא לגי' אמיתית של רבינו בערך יילי ונקראת בל"ע אַלְוַרַל (الورل) עיי' ראזענמיללער שם צד רנ"ו. ואיבה הישת בינו ובין עקרב בעדות סופרים ערביים עיי' החי באכארט היאראזאיקאן ח"ב ספר ד' פ"ג צד תצ"ג. וזה מה שאחז"ל אימת שממית על העקרב. (שבת ע"ז) והעד ששממית מין לטאה

---

1) עיי' ציואר ח"א ה', ל"ז; ח"ב ג' ס"ד; שפיטאניאוס חיי אוגוסטי. י'; חיי יולי. ס"ב. 2) ונגזר משתי תיבות canto ספר ועוד labrum, ספקלאַבּ(ρος) עיי' שאואמיני. א', ד'. ורימ"ז פותר אותו באופן אחר עיי' בט"ר ח"ב, קע"ח ועי' של דוקאנגע ח"א צד ק"ב.

ממה שהעתיקו ע' זקנים ל ט א ה ו ש מ מ י ת
בתיבה אחת והיא καλαβώτης = Wandeidechse
ומצוים בבתי ארץ בני קדם וצדים זבובים ויתושים
עיי' ווינער רעאלווערטערבוך ח"ב תצ"ח. וזה מה
שאמר הכתוב בידים תתפש. ובזה הכל מיושב
ודורשי מלות טעו בזה].

אַקְן (בל"י ἀκμής frisch, kräftig או ἀκμηνός
(in die Höhe gewachsen לא צריכא דהדר
אקון [כ"ה בכל הדפוסי' הישנים והגיהו המהרש"א
ע"פ פי' רש"י ותוספ' וכ"ה בכ"י ב' עיי' ד"ס תעני'
נ"ג]. מהו דתימא אקנתא מילתא היא קמ"ל בר"ג
דסדר תעניו' (י"ט.) ובפ' כל גט שנכתב בג' בהמלוה
מעות (ל"ו.). פי' אקון חזרו לירוקתן כלומ'
חזרו לחיות. פי' אחר אקנתא לשון חזקה.
[אחי"ה ול"נ שפי' בל"י נעשה לח וגדל וצמח וע'
זקנים העתיקו גדל (יחזק' ט"ז ז') ובחל (זכרי' י"א. ח')
ἀκμάζω ועיק' הגי' אקמון. ורש"י פי' עלה בקנה
ואות וי"ו אחר הק' לא יתכן לפי' זה. ובאג'
בראשי' פ"ה אי' אם יגדל ויעמוד על אַקְמֵי
שלו פי' על חזקו ותוקפו והיא מענין הראשון
בל"י ἀκμή].

אֲקָן = עִיקוֹן (לדעת רבינו וסייעתו רשת דגים
בל"י σαγήνη בלי ס' בראש Fischfangnetz.
ולפע"ד מלש' פרסי' آکج בל"י ὄγκος בל"ר
Angel, Haken, uncus עיי"ע אונקיות). בפ' טבעת
בכלים (פי"ב מ"ב) [דפ"ר, פיז' וויניצ' בט"ס בכלאים]
של אקון טהורה. ובפ' הכדור (שם כ"ג, ה') האקון
הר טוב והכלוב טהורין ויש ששונין של עיקון.
פי' כלי שצדים בו דגים והרטוב ממינו ואמר [נ"ל
להשלים רה"ג] שדומה לכלוב. [אחי"ה מקור הפי'
נובע מפי' רה"ג לסט"ה די"ז וז"ל האקין א"ד
העקון מכלי הציידים שצדים בו הדגים ודוגים בו
ודומה (לכלב) [צ"ל לכלוב] ושמן בטיית לחלוח
זיסמעה [צ"ל ויסמעה] איצא אלסלהה = السلة
ويسموه اذا السلة ein Gewebe, welches man
auch Netz nennt. וגם י"ל לחלח צ"ל אל חלח
الحلج = Holzkistchen פי' תיבת עץ ובאמת
הרמב"ם בפי' המשנ' כלי' י"ב. ב' פי' אקון: והוא
תיבה מעץ בו אונקליות יתלו בים יכנס הדג
בו ולא יכול לצאת ממנו. ובכלי' כ"ג מ"ה פי'
אקון: והוא הסל אשר יצודו בו הדגי' והוא מפורסם
אצל הכל. ובהלכ' כלי' פ"ה הל"י כתב בלי פירוש
האקון וכתב הראב"ד ע"ז „פי' בערוך כלי של
מצודת דגים" (ועיי' עוד ע' רטוב). ולפי פי' זה
י"ל שהמלה ל"י שרשמנו וטעמה רשת של מצודת
דגים ואות ס' נשמט' בראש. ופעמים הוסיף ס'
בראש כמו ססגונא σάγινος, סלמנטון = ἔλμινς
וכדומה. או י"ל שהמלה כמו אונקיות של מעלה
פי' בל"י וכן בל"ס אוּקִינָא כלי ברזל כפוף כמין
וי"ו זקוף למעלה וצדין בו דגים].

אֶקוֹנוֹמוּס (Hausverwalter, Wirtschafter)
ירו' דב"ב פ' המוכ' את הבית
(פ"ד, הל"ז די"ד ע"ג) המוכר את העיר מכר את
הסנטור אבל לא את האיקונומוס. פי' בל"י ורומי'
פקיד על הוצאת העיר). [אחי"ה לפנינו אי' בט"ס
האיקומנס ועיי' לעיל ע' אנקלמוס מה שכתבתי].

אֶיקוֹנִין (בל"י εἰκών ובלש' קלילא εἰκόνιον Bild,
(Potrait בב"ר פמ"א (פ"מ, ובכ"י ל"ד ו"ו
בט"ס פמ"ב) ויהי רעב בארץ: איקונין של חוה
נמסרת לראשי דורות. ובויק"ר וכי ימוך אחיך פ'
אשרי משכיל אל דל (פל"ד) מה אם איקונאות
של מלכים וכ' [לפנינו אי' איקונין] ובילמדנו
פקוד כל בכור זכר (תנחומ' במדב' צד רמ"ו:) אמר
הקב"ה ליעקב הרבה יקר בעיני אתה כביכול שקבעתי
את איקונין שלך תחת כסא הכבוד. [אחי"ה וכ"ה
בב"ר פע"ח את (יעקב) הוא שאיקונין שלך חקוקה
למעלה ועיי' רפ"ד במד"ר. ובכ"י ה"ב הגי' יקר
אתה בעיני כביכול כמו דבר שאתה (? אולי:
שאי אתה) יכול לומר בו זה הדבר
שקבעתי וכו']. ובמגיל' איכה באיכה יעיב (ב' א')
אמר הקב"ה כלום הן מכעיסין אותי אלא בשביל
איקונין של יעקב אביהן החקוק בכסאי. [אחי"ה
וכ"ה בתרג' ד"ה א' כ"א. ט"ו איקונין דיעקב דקביע
בכורסי יקרא. והרבה פעמים אי' עוד המלה ירו'
ברכו' פ"ג ד"ו. איקונין אחת טובה היה לי בתוך
ביתך. וכ"ה ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. — ובירו' הוריו'
פ"ב דמ"ו ע"ד תלה (יוסף) עיניו וראה איקונין
של אבינו . . . אף איקונין של רחל ראה (עיי'
סוט' בבלי ל"ו:) ב"ר פנ"ג דרש לזקניו: שהיה זיו
איקונין שלו דומה לו. שמ"ר פט"ו צר איקונין שלו
על הטבלא של עץ הטבלא גדולה מצורתו האלהים
יהא שמו מבורך הוא גדול ואיקונין שלו גדולה.
שם פכ"ז וירא את הקיני משל לצייר וכו'.
וישבה לה על איקונין של מלך . . מתיירא אני
שלא יגע באיקונין של מלך. ושם פ"ל עיי"ע
בריון. ושם פל"ה איקונין נאה. ובפסיק' רב' פי"ז
אי' אוקונים ובשהש"ר פ' צאנה אי' בט"ס אותונין.
ובמד"ר רפ"ד איקונים. ובשהש"ר פ' אם חומה:
אם אין מלך במדינה איקונין שלו שם אלא שאין
איקונין עושה. שמ"ר פ"ל משל לאדם שקפח
איקונין של מלך ועלה לבימה אמר המלך לא
קראת בדיוטגמא שלי שכל מי שנוגע באיקונין

שלי הוא אבד. והקבוץ: ירו׳ ע״ז רפ״ג דמ״ב: אִיקוֹנִיוֹת למה הן אסורין וכ׳. ושם המהלך תחת הצורות ותחת האיקוניות וכ׳. (ובבבלי שבת קמ״ט. אי׳ הדיוקנאות עיי״ע דיוקן) ושם: אין מסתכלין באיקינות וְצ״ל באיקוניות. ושם רע״ג כד דמך ר׳ יוחנן איתכפון איקונייא אמרין דלא הוות איקונין דכוותה (עיי׳ בבלי ב״מ פ״ד.). שם וקהל״ר ט׳, א׳ חפון איקונתא מחצלן. מד׳ תהלי׳ מ״ז י״ז ד״ה הפלא בשעה שהולך מדרך איקוניא של מלאכים מהלכין לפניו ומכריזין ואומרי׳ תנו מקום לאיקוניא של הקב״ה. ובילק׳ תהלי׳ י״ז סרמ״ז תר״ע ובד״ר פ״ד אי׳ . . תנו מקום לאיקונין של הקב״ה (ועיי״ע אֶקי). מכלת׳ יתרו פ״ח ד״ה לא תחמד משל למלך בו״ד שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים . . לאחר זמן כפו לו איקונות וכ׳]. פי׳ איקונין (דיוקנין כמו) [צ״ל כמו דיוקנין] צורה וצלם ודמות. [אחי״ה בכ״י ה״ב בראש הע׳ אי׳: ע י י ״ע ד י ו ק ן פ י׳ ה ג א ו ן ז צ ״ל ע״כ אולי מהגהת הסופר המעתיק הוא אבל בכל זאת לבי מפקפק בו כי בכ״י ה״ב באמת בסוף ע׳ דיוקן תחת פי׳ דיוקני הוא הצורה וכו׳ הגי׳ פי׳ ג א ו ן דיוקני וכו׳ וכן בכ״י ו״ו אי׳ פי׳ ג א ו ן י ע ק ב וא״כ היטב נוכל לקיים גי׳ כ״י ה״ב גם בכאן ועל כל פנים לזה פי׳ כיוון סופר הכותב כ״י ה״ב]. (א״ב וכן בל״י תרג׳ המסלאים בפז (איכ׳ ד׳, ב׳) דמתילין איקוניהן לדהבא).

אַקוֹנָס (פי׳ בל״י ἄκομος קרח kahl ואולי מין דג הוא שנקר׳ Kahlfisch) ואטונס וכספתיים ואפונס ואכספתיים [ועיי״ע אטונס על שינוי נוסחאות] בס״ג דאלו טרפות (ס״ו:) ובס״ג דאין מעמידין (ע״ז ל״ט.). פי׳ שמות של דגים הן וכל מי שיגיע בידו דג כבר יש בידו מסורת מקרא ומשנה אם יש בו שני קשקשים וסנפיר אחד טהור ועיקר הקשקשים לפי שיש דגים טמאים שיש להם סנפירין אבל קשקשים לא תמצא אלא בדג טהור וכל דג שעולה מן הים ועדיין לא הגיע לעשות קשקשים ולכשיגדיל יהיו לו קשקשים והוא מוחזק בכך מותר וכן הדג כשעולה מן הים יש לו קשקשים ועד [כ״י ו״ו ה״ב בט״ס ועם] כשהוא עולה משירין מותר. דתנו רבנן (חולי׳ ס״ו.) אין לו עכשיו ועתידין לגדל לאח״ז כגון הסולתנית והעפיין מותר יש לו ועתיד להשירן כמו אקונס כ׳. ודוקא דידעינן ומוחזקין ביד דייני ישראל שמשירין קשקשותיהן בשעה שעולין מן הים. [אחי״ה לפי פי׳ זה שקשקשי של אקונס משירין כשעלה מן הים י״ל שהמלה ל״י שרשמתי פי׳ חלק וקרח. ובכ״י ב״ר בראש הע׳ אי׳ אקרנס וט״ס היא וכ״י ה״ב גרס אקונס ואפונס ואכספתיים פי׳ שמות וכו׳. ועוד גי׳ כ״י ה״ב ביד דייני צ י י ד י ישראל וכו׳. ואולי כן הגיה הסופר בראותו בחולין ס״ג: ע ו ף טהור נאכל במסורת נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי וכו׳. יען כן תקן ככה גם אצל ה ד ג י ם].

* אַקְנֵתָא (das in die Höhe Schiessen) עיי״ע אקון.

*אַקְנִיתָא בְּחֶנְוָנִי („Einkauf beim Krämer“ (ein babyl. Fest בע״ז י״א: דבבלאי מאי מוהרנקי ואקניתא בחנוני ועשר באדר, ובירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג אי׳ תחת זה: ג׳ זמנים בבבל מחורי ו כ נ ו נ י ו כ נ ו ו ת א. ושמות של חגים הללו קשה להולמן עד מאוד בלבד שהמלות נשתבשו וכבר ערכתי מאמר מיוחד בהרחבת הביאור בענין זה במ״ע ישורון מוציאו הרב החכם ד״ר קאבאק ח״ח. צד מ״ט והלאה ושם צד נ״ט בררתי שם של חג הפרסיים אשר נקרא کوسه بر نشین פי׳ „נער (בלי זקן) רוכב על הסוס“ והמון עם היה מושיב שוטה אחד על הסוס ומרכיבין אותו ונתנו תמרוקים חמים על בשרו ובכלות הוללות הלך הנער רוכב מחנוני לחנוני לקבץ כסף וקנה מזונות בחנות ולדעתי זה היה אקניתא בחנוני כלומ׳ קנין אצל חנוני. ועתה מצאתי קצת ראיה להשערתי מ ג י׳ ר ״ח כ ״י ל ע ״ז שגרם וז״ל ימי אידיהן דארמאי ב א ל א איזו הן פי׳ גויים שבשדות ופשיט מהרקי ואקניתא כנוני ועיסרי פאדר ע״כ. ולפי זה לא מהג של בבליים דבר ולדעתי ב א ל א הוא ל״פ بل שוטה או بالا סוס המנהיגים אותו וכונה על חג הפרסיים או ארמיים הנ״ל ששוטה אחד רוכב על הסוס והעם מנהיגו מחנוני לחנוני. ובע׳ ואקניתא אציג לך עוד השערה אחרת. ומהרי״ף במ״ע מהרז״ף כ״א, רנ״ט שיער כי תחת אקניתא צ״ל אנקיתא והוא אליל פרסי Anâhita אבל אליל זה נקרא אצל רז״ל נקיד עיי״ע איסרא. והרב החכ׳ ברילל (יאהרבוך ח״א, קס״ח) שער כי בחנוני הוא או Abân או Bahman שמות שני חדשים פרסיים ולדעתי יותר נכון בפרט לגי׳ הירו׳ כי כנוני וכנוותא הם כנון וכנון אחריא פי׳ חודש Dezemb. וחודש Januar אצל הסוריים וזה נכון בפרט לגי׳ ר״ח שמחג של א ר מ י י ם עסק הש״ס. ויתר שמות חגים הנזכרים בע״ז הנ״ל אפרשם בעה״י איש איש על מקומו ושם קריאה נכונה תבוא בשלום.

* **אַקְנַיְיתָא** (= הַקְנָאָה, Zahlungsverpflichtung, Güterverpfändung) ב"מ י"ג. שטרי אקנייתא והוא שטרי הקנאה שם פי' שמקנה לו נכסיו מהיום בין ילוה בין לא ילוה יגבה מהן לאותו זמן מהיום ואפי' לא ילוה שעבר עצמו לשלם. ושם ט"ז: שטרי אקנייתא דמשתכחי בשוקא וכו'. ב"ב קע"ב. שטרי אקניאתא ע"ש פירשב"ם. ורש"י לב"מ. אבל הרי"ף פי' שטר הקנאה „פי' שטר שיש בו ק נ י ן שמשעה שקנו מידו של לוה שיש בידו למלוה כך וכך שעביד ליה למלוה נפשיה." וכתב הר"ן: וכתב ר"ח ז"ל דאע"פ דאמרינן בשטרי אקנייתא אע"פ שלא לוה קנה ה"מ היכא דמטא שטרא לידיה אבל היכא דלא מטא שטרא לידיה דמלוה לא וכן דעת הרי"ף ז"ל בתשובה והביא ראיה וכו' ע"ש. ועיי' עוד רא"ש ב"מ פ"א סי' ל"ו.

* **אַקְנַקִיתָא** (בל"י κνηκίας, der Falbe, Fahle, והוא כינוי של זאב) ילק' תהלי' ק"ד רמז תתס"ב ד"ה מה רבו: אריא וכלבא ואקנקיתא הוו קיימי בעא אריא למיזק כלבא והוא חמי אקנקיתא וצרי ליה מניה והוא סעדא דאריא וכלבא סעדא דאקניקתא ולא הוו מזקי דין לדין התחיל ר"ע רואה ואומר מה רבו מעשיך ה'. פי' בל"י זאב. ובשו"ט מז' ק"ד הגי' אנקקתא ובזי"ר גרס גם בילק' ואנקיתא.

אוּקְסִיגַרוֹן יְוו' פר' כלל גדול שני (פ"ח הל"ב דל"ח.) אין מחייבין אותו לשתות אֵינוגרון ולא אוקסיגרון [לפנינו אי' איקסגורין] עיי"ע א כ ס י ג ר ו ן.

אַקְסִיל (מלמ ξύλα, Holz; אַקְסַלַאלָאוֹן = ξυλαλόη, Aloeholz) תרג' מור ואהלות (שה"ש ד' י"ד) מירא דכיא ואקסיל אלאון פי' בל"י עץ אהלות. [אחי"ה יש לכתוב בתיבה אחת אקסלאלאון וכ"ה בע' אהל א' ע"ש. ור"ב הפריד בין הדבקים וכן עשה הרמב"ן לשמות ל', ל"ד, וזאת שנית כי הפריד כזה אקסי וליאלואין וכבר בקש בעל כ"כ מחילה רבה משלמות חכמתו כי אינני כמו שאמר כי המלה אחת או מלה מורכבת מאקסיל ומאלוא: והקבוץ אלואון פי' בל"י עץ אהלים].

אַקְפָּדָה (שם מופשט מפעל קפד ובל"ע ܚܦܕ, die Uebereilung, Ueberstürzung ܚܦܕ) במ"ר פ"י בני אדם מתוך אקפדה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך אקפדה סופן לתהות. פי' בל"ע פחיזה ומהירת מעשה עיי"ע קפד ב'.

אָקוּפֵי (κομβία die Fasern, Fransen des Kleides) כמ"ג דכלל גדול (שבת ע"ה:) האי מאן דשקיל אקופי מגלימיה חייב משום מכה בפטיש. פי' אקופי כגון נימין הניתקין מן האריגה ונתלין בבגד או בחתיכת עצים קטנים הנסבכין בצמרן של בגדים חדשים וכשמשלים האומן מלאכתו כל ראשי הנימין התלויין בו וכל קיסם וקליפה שנסתבכו בבגד נוטלין ונקראין אקופי ומנקה הבגד ודומה למנקב דתנינן בכמה מקומות ואם נשארו כגון אלו בבגד קפיד עלייהו ושקיל להו בשבת חייב משם מכה בפטיש. פי' כל דבר שהוא גמר מלאכה נקרא מכה בפטיש. [אחי"ה בל"י המאוחרת נקראו ראשי חוטין התלויין בבגד קומביא וזה היא אקופיא בהשמטת המ"ם; ולפעמים המ"ם נוספת כמו פרומביא, אפרומביא. ויפה פירש"י ראשי חוטין התלויין ביריעה במקום קשורים כשניתק בה חוט וקשרוהו וכן קשין וקסמי' וכ' ועיי' עוד ע' קף י"ג. ומן פי' כל דבר עד גמירא חסר בכ"י ו"ו].

* **אַקוֹפְּיָא** (מל"ם Kuppel ܩܘܒܐ, ܩܒܐ מל"ע قُبّة בלא"ט cupola בל' הונג' kupola) ב"ב ע"ג. אמר רבה [ב ר ב ר ח נ ה כ"ה גי' אמית' בע"י] לדידי חזי לי הורמין (כ"ה גי' אמית' ולפנינו אי' הרמיז) כי קא רהיט אקופי דשורא דמחוזא. פי' בל"פ גג עגול וכן עליונות וראשי הבנין. ורגמ"ה כ"י פי' א ק ו פ ק י ד ש ו ר ה ע ל ש י נ י ה ח ו מ ה ו כ"ה מ מ ש כפי' הרשב"ם ועיי"ע אקובנאה.

אֲקָפַח פירשתי בע' קו"ף.

אוּקְצֵי (= אוּקְסֵי = עוּקְסֵי בל"ם עוקסא, בל"י ἄκις, Spitze, Spitzwinkel) בע' עקס ג' הביא רבינו מביצ' כ"ד. ושבת ק"ו: כל היכא דאית ליה אוקצי עוקסי ביבר גדול פי' זויות וכ' ולפנינו אי' עוקצי עוקצי וכ"ה בכ"י מ' ב' פעמים. אבל בכ"י א"פ שבת אי' כל היכא דאית ליה אוקסי וכ' (ד"ס שבת קט"ז. הערה ע'). פי' בל"י וסו' כל דבר חד ובהשאילה זויות.

אַקָקְיָא (בל"ע ופי' اقاقيا מל"י ἀκακία (עיי' דיאוסק' א', קל"ג) Akazie, Saft der Akazien-schotten ור"ב כיון על ל"ר Acacia vera) ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:) לשיחתא [וכ"ה בע' שחתא א' ולפנינו אי' לרושחתא] ליתי אקקיא [לפנינו בט"ס אקיקא] ואילווא. פי' אקקיא בל"ע הוא מין בושם אלווא נמי בלע"ז אלויי [Aloe, aloe] בושם. [אחי"ה מין פי' עד גמיר' לי' בדפ"ע אבל אי' בכ"י ו"ו א', ב' ל"ד, ה"ב וכן נראה מעה"ק. ומה שאמר רבינו אקקיא בל"ע מן בושם אולי כיון על מין אקקיא שנקר' בל"י ἄκανθος λευκή Theoph.)

(hist. 4, 3 ובל"ר Acacia Senegal וריחו נודף ויש לו נצנים של בושם. ופלא שמשך ידו רבינו מלפרשו בלע"ז acácia כמו שפי' אלווא. ועיי' עוד ע' אצווא דברי רה"ג. ורש"י פי' המלה עשב ששמו קקולי ובע' קקל א' אראך שהוא ל"ע قاقلى עשב מלוח, ועיי"ע פעפועין. ומלת אילוא פירש"י אלואיי"ן Wermuth, aluin עיי"ע אפסנתין]. (א"ב פי' בל"י ורומי וישמ' פרי עץ ומיצו עב הנקרא הוח המצרי, ויש דעת אומרי' שהוא סנה בל"מ וגדל בהר סיני ויש לו סגולות ברפואה לרחוק השלשול לעצור דם יוצא דרך מכה או דרך קיא).

אַקְרָא (בל"י ἄκρα Vorgebirg, Burg, Castell) בר"ג דמגילי' (ו'.) ובס"ג דכתובו' (קי"א: סוף העי') אמר רבה בר בר חנא לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דארץ ישראל והויא כמבי מ כ ס י ועד אקרא ד ת ו ל ב נ ק י [אחי"ה כ"ה בכתוב' אבל במגיל' אי לפנינו כמבי כובי עד אקרא דתולבקני ותחת כובי צ"ל כוכי עיי"ע אקרא דכוכי. אבל עיק' הגי' במגיל' כגי' רבינו כמו שאראך בע' ב י מ כ ס י והוא שם מקום ماكسين וכ"ה כתוב' ס"ז, ע"ז ל"ג: אמנם נוסח דתולבקני יותר טוב וכן גרס רבינו בע' בי מכסי בשני המקומות וכ"ה בקידושי' ע"א: ובב"ר פי"ז אי' תרבקנה ונתחלף ל' באות ר'. ותלבקני נ"ל שהיא Telladecum, Thillacama, Thilaticonium ראה מאננערט כרך ה' ח"ב, ר"ב ולדעת בעל ע"מ דק"צ היא Thelbencane ובאמת הזכיר פתלמיאוס (ה' כ') שם העיר והיא מצד צפוני' של בבל וכבר שדא בה נרגא כנגד השערה זאת חכם אחד עיי' ערש וגרובער ח"א כרך כ"ז דקע"ט]. ובפ' אי זהו נשך גמר' אין פוסקין (ב"מ ע"ג:) רבינא הוי יהיב זוזי לבני אקרא ד ש ו נ י ת א. [אחי"ה ונ"ל שהיא עיר שינא שנקראת Syna Judaeorum על צד הר Sina מאזיאוס במסופוטמיא וגם יש עוד עיר שינא בין בגדד וואשיט ועוד שין על חוף נהר זב [1] (Zab) ובעל ע"מ דעת אחרת יש לו] ושפכי ליה טפי כופיתא. פי' בני אקרא דשוניתא דהוו זבני פירי דהנהו דערקי ושבקי ארעיהו והוו בני מצרא דידהו זבני פירי דארעא דידהו ופרעי לטסקא דארעא וטפו ליה לרבינא כופייתא כיון דלאו פירי דידהו אינון שרי או אסור ואמר כי האי גוונא כדידהו הוא דמלכא [אמר] מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא ואינהו מוזלי וזבני דידהו. בספ"ק דמשקין (מ"ק י':) רבינא הוה מסיק זוזי לבני אקרא דשוניתא [כ"י מ' אי' דשונרואתא ונ"ל שצ"ל דשונוואתא ובדפ' אי' שנואתא, וב"מ הגי' שנותא ורש"י גרס בכ"מ דשנוותא ופי' שם הנהר והוא ז"ל הלך לשיטתו שפי' מלת אקרא (במגילי ו'.) מקום מעבר הנהר] אתא לקמיה דר' אשי א"ל מהו למיזל עלייהו האי דנא א"ל כיון דביומי אחריני לא משכחת להו כפרגמטיא האבוד דמי ושרי. שלחו ליה בני אקרא דאגמא [אחי"ה נ"ל שהיא עיר על פרת ושמה Agamana (Agamina) הובאת בפתלמיאוס ה', י"ז והושיבה לצד דרומי' של מסופוטמיא וגם אממיאנוס כ"ה, י"ב מזכיר אקרא אגבנא Agabana ויתכן שהיא היא. ובאקרא דאגמא נולד ר' אדא בר אהבה (קידו' ע"א.) וב"מ פ"ו. אקרא ואגמא שני מקומות הן ע"ש] לשמואל ילמדנו רבינו היו מוחזקין בו שהוא בכור ואמר אביו על אחר וכ' בפ' יש נוחלין בגמ' דהאומר איש פלוני (ב"ב קכ"ט.). פי' אקרא שם מקום, ס"א עקרא. (א"ב פי' בל"י מגדל ומבצר].

* **אַקְרָא דְהַגְרוּנְיַא** (Ptol., Castell Agránum Plin. 6, 26) רבינו הביאו בע' אקרוקיתא ולא פירשו והוא שם עיר גדולה בבבל על יד פרת דרומי', הביאו פתלמי' ופליניאוס וזה האחרון אמ' שהיא עיר ואם בבבל ונחרבה ע"י פרסיים (צ"ל פרתיים). והוזכר הגרוניא באלה המקומות ב"ב ע"ג. יומ' ע"ח, תעני' כ"ד: סוט' מ"ו: שבת י"א.

* **אַקְרָא דְסֶלֶיקוּס** (Σελεύκεια Burg Seleucia, 1 Makk. 11, 8) מכו' י'. אמר רב יוסף תרתי קדש הואי אמר רב אשי כגון סליקוס ואקרא דסליקוס. והנה היו כמה מקומות הנקראים סליקיא על שם מיסדם סיליקוס ניקאטור (פליני' ספר ו' פכ"ו) ואקרא פי' מבצר. סליקוס היתה מצפון לאשדות נהר אראנטעס בים והיתה עיר מבצר עד מאוד עיי' שטראבו ט"ז תשנ"א ויש לה הוספה פיעריא Pieria פליני' ה', י"ח או ἐν Πιερίᾳ (פתלמ' ה', ט"ו, ב', שטראבו י"ד, תרע"ו, תשמ"ט) להבדילה מערים אחרות הנשוות בשמן ולזה כיון רב אשי ברשימת שני שמות ויש עוד סליקוס שעל נהר טיגרים אצל קטיסיפון עיי' ע"מ שם.

* **אַקְרָא דְכוּבֵי** (Festung von Coché = Χωχή Κωχή bei St. B. am Tigris) בפ"ק דיומא י"א. הנהו חזוק לאקרא דכובי [צ"ל דכוכי] הוא דעבידי א"ל ואקרא דכובי [צ"ל דכוכי] גופיה תבעי מזוזה וכ'. ועיקר הנוסח כ ו כ י וכ"ה בכ"י מ', ב' עיי' ד"ס יומ' י"ב. והיתה מבצר ששמה

[1] עיי' בכל זה ריטטער ערדקונדע ח"י ר"י והלאה, רל"ג.

כוּבֵּי על שפת טיגרים. קטיספון וכוכי מקבילות אשה אל אחותה רק טיגרים מבדיל ביניהם עיי' מאננערט ה', ב' רצ"ו. והיתה קרוב' למחוזה (ריטטער ה"י דס"ט) וכן הוא ביומ' שם בראש המאמר הנ"ל. ובדפוסי הש"ס נתחלף בשיבוש עם בי כובי ששכיח יותר מבי כוכי עיי"ע בי כובי.

* אַקְרָאִי (מפעל קרא zufälliges Eintreffen) ר"ה כ"ט: בי דינא דאקראי. יומ' כ"ג. ע"ז ל"ג: סנהד' כ"ה: אקראי בעלמא הוא. תנחומ' בלק צד רצ"א: אשר רכבת עלי אקראי בעלמא.

אַקְרַפְּטָא (א') בל"י κρηπίς, בל"ר crepido בנין בולט gemauerte Anhöhe, Vorsprung

ב') בל"י κράββατος, κράβατος בל"ר grabatus (Ruhebett רבא [כ"ה בכ"י ו"ו א', ב', כ"י ה"ב וש"ס ובע' סרק ב', אבל בע' אסטוה ב' אי' רב וכ"ה בכ"י מ' ובריי"ף ובראיש ועיי' בהגהו' הגר"א למ"ק] שרי לסרוקי סוסיא ולמיבני אקרפיטא [כ"ה בש"ס ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע אי' אקרפטא, ובהל' רי"ץ גיאת הל' חו"ה ט"ו בטעות ולמבעי אקרופיטא] ולמיבני אצטוה [ובמ"ק ובריי"ץ ג' שם אי' אצטבה עיי"ע אסטוה ב'] בפ"ק דמשקין (מ"ק י':) בגמ' (דמכשירין). [כ"ה בדפ"ר וצ"ל כמו בשדפ"ע דמכבשין] ובר"ג די' יוחסין (קידושי ע'.) ליתיב מר אקרפיטא א"ל מי סאני ליה למר למימר ספסל. [אחי"ה לרבינו פירוש של שני הציונים האלה עולה בקנה אחד אמנם יש להבדיל כי הך במ"ק פי' בנין צר וארוך בולט מהבנין העליון כעין גזוזטרא ועשוי לישב שם להביט הנה והנה והיא מלה יוני' ובה העתיקו ע' זקנים אולם (יואל ב', י"ז). והך דקידושי' הוא ל"י אחרת שרשמתי ובה העתיק עקילס ערש (עמוס ג', י"ב) ופירושו ספסל כמו שפי' רבינו ורש"י, אבל בפי' המיוחס לרש"י למ"ק פי' אקרופיטא מה שמשימין התבואה לתוכו לפני הסוס שקורין מנייטור"ה בלע"ז [בל"צ mangeoire Krippe או בלאי"ט mangiatora], ובפי' המיוחס לרש"י לרי"ף מ"ק פי' קרפיטא ספסל נראה שלקוח מפירש"י לקידוש' שם. ופי' זר של מ"ק נ"ל להסבירו מהך דאי' קודם לזה במ"ק למיבני אוריא פי' רפת בקר וכן שם. שרי לסרוקי סוסי וסבר רש"י שמלת אקרפיטא ג"כ אבוס לסוסים. ובע' קרפטא הביא רבינו ציון של קידוש' בלי פירוש].

אַקְרוּקְתָּא (בל"ע قر , قرّة Frosch ובל"פ או غوك ג"כ צפרדע ובין כך ובין כך המלה נשתבשה בכתיבתה) בריש [כ"ה בכ"י אבל בדפ"ע בט"ס בסוף!] גמר' דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההיא אקרוקתא דהוי כי אקרא דהגרוניא [כ"ה בכ"י ערו' וגמ' אבל בדפ"ע אי' אגרומיא, ובכ"י רגמ"ה לב"ב הגי' כאקרא דהגרוניא, ופי' באותו כרך של אגרונייא] ואקרא דהגרוניא כמה הוי שיתין בתי, ובפ' אין בין המודר בגמ' המודר הנאה מחבירו (נדרי' מ"ב.) שמואל חזייה לההוא עקרבא דיתיבא על אקרוקתא ועברה נהרא [וכ"ה בע"י ובילק' תהלי' קי"ט סרמ"ז תתע"ז אבל בגמ' בט"ס ההיא קרוקיתא דעקרבא. ודע שהך ציון חסר בדפ"ע ואי' בכ"י ו"ו]. פי' אקרוקתא צפרדע נקבה אקרוקא צפרדע זכר [ורגמ"ה פי' בכ"י שם ג"כ אקרוקתא צפרדע וכן פירש"י ורא"ש לנדרי' ורשב"ם לב"ב ומציונים שאביא בע' ארדענא נראה בעליל שאקרוקתא ענינו צפרדע וכן אי' שם].

אֲקוּשָׁא (כמו קְשֵׁי פי' קשה fest, hart מהשם קושיא = בל"ס Härte) בר"ג דכל הבשר (חולי' קי"ה.) לא אמרן אלא ברכיכא אבל באקושא לית לן בה והלכתא בכל מילי הוי קינוח הפה [ובדפ' וויני' אי' הפת ובגמ' חסר' התיבה] לבר מקימחא תמרי וירקא. ובפ' אלו נערו' בגמ' דסמך האונס נותן מיד (כתובי' ל"ט:) רב פפא אמ' אמרה לי בת רבי דוסא [כ"ה בכ"י ל"ד ובגמ' אי' בת אבא סוראה ובדפ"ע בת ר' אבא] כי נהמא אקושא בחינכי, ובפ"ק דסוט' בר"ג (ד' :) ברכיכא או באקושא פי' כמו קשה. [אחי"ה וכנ"ה לחמא אקושא עיי"ע גלל ד', ובשבת ס"ה. מידי דאקושא. אבל בכ"י א"פ אי' דקשי (ד"ס שבת ד"ע.) וקבוץ שבת קנ"ה. חרובין דאקושי ובע' אשן א' גרס רבינו דאשינא וכן הגי' בכ"י מ' וא"פ דאשוני (ד"ס שם ק"צ)].

אֹר (= אור א') מל"מ Licht. ב') אש ולהב בל"ע أوار והקבוץ أور מהפעל أرّ brennen Flamme

ג') אור של ערב ובהשאילה ערב ולילה Abendlicht, Abend ועיי' בע' בפנים) בר"ג דברכות (ב'. וב' :) ביאת אורו מעכבתו. פי' ממאי דהאי ובא השמש וטהר (ויקי' כ"ב, ז') ביאת אורו ומאי וטהר טהר היום כלומר פנה היום והוא יציאת הכוכבים ועונה וטהר ליום ודילמא ביאת שמשו ומאי וטהר טהר גברא ועונה וטהר לגברא ועדיין לא פנה היום. [אחי"ה דברי רבינו צריכין ביאור ונתבארו ע"י פירוש וגי' של גאונים הובא בספר המאור וחי' הרשב"א. הא לך לשון מאור הקטן לתחלת ברכו': ה"ג וכן נמצא בגי' הגאונים ז"ל: ומאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא פי'

שהוא שעת צאת הככבים דילמא ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר גברא כלום' שהוא טהור לאכול בתרומה משעת שקיעת החמה ועל מה דאמרינן מכדי כהנים מאימת אכלו תרומה משעת צ"ה עלה דייקינן דהאי ובא השמש וטהר הוא שעת צ"ה שמא אינו אלא שעת שקיעת החמה. ואית דמפרשי לה אברייתא דתניא ביאת שמשו מעכבתו מלאכול ואין כפרתו מעכבתו וגרסי' הכא ממאי דביאת שמשו היא ומאי וטהר טהר יומא שא"א להביא כפרה מבערב דילמא ביאת אורו הוא שהוא לפנות בוקר למחר ומביאין ראיה לדבריהם מדכתיב קומי אורי כי בא אורך שפי' לדבריה' כי זרח אורך ומאי וטהר טהר גברא כלו' שהביא כפרתו וא"כ הרי כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומ' וזאת הגי' עם פירושיה אינם דברים נכונים כי הראיה שהביא מן כי בא אורך אינה ראיה ופי' אחר יש למקרא ההוא ועוד וכ' עד הלכך מחוורתא גי' ופירושה כדברי הגאוני' ז"ל וכמו שפירשתי עכ"ל. ודע שאית מפרשי שהזכיר בה"מ פי' וגי' רש"י היא עיי' חי' הרשב"א שפי' דברי רש"י באריכות ובנעימת לשונו ומשיג עליו וסיים „אלא ודאי ה"ג וממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא דלמא ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר גברא וכן גי' הגאונים ז"ל ואמאי דאמרינן לעיל הא קא משמע לן דכהני אימת אכלי משעת צ"ה קא מהדר כלו' וממאי דלא אכלי בתרומ' עד צ"ה וקא דרשת ובא השמש ביאת אורו שנסתלק אורו לגמרי מחללו של עולם דהיינו סוף השקיעה ומאי וטהר טהר יומא שנטהר היום לגמרי מן השמש דילמא ביאת שמשו הוא כלו' תחלת השקיעה שבא השמש בעוביו של רקיע בלבד ואע"פ שאין יציאת הככבים עד לאחר מכאן כשיעור ארבעת מילין ומאי וטהר טהר גברא כלו' שטבל והערב עליו השמש וכ'. הא לך שגם הרשב"א פי' כבה"מ וכשיטת וגי' הגאוני' ז"ל וכן פירשו התוספו' ברכ' ב': ד"ה דילמא אף אם גרסו כגי' רש"י ע"ש היטב. וכל מי שיש עין לראות ישפוט שגי' ופי' רבינו בע"ה כגי' ופי' של גאוני' ויש להביא ראיה שטעם טהר כלו' פנה ועבר ממה ששנינו בשבת צ"ה: טהור מלקדש בו מי חטאת ופירש"י טהור לאו דוקא אלא כמו טהר יומא (ברכו' ב':) כלומר בטל לו וכ' וכ"ה טעם שורש דכי בארמי' וזה מה שאמרינן בברכ' ב': ואדכי יומא ופירש"י לשון עבר נתפנה השמש מן העולם —. ומה שכתב רבינו בע"ה ב' פעמים ועונה טעמו בל"ע כמו ועניינו בלא"ש es bedeutet והך גי' ופירושו של רבינו הובא ג"כ בתוספות הרא"ש עיי' ספר ברכה משלשת על מסכ' ברכו']. — אור נר בברור חיל משתה שם בר"ג דאחד דיני ממונות (סנהד' ל"ב:). [אחי"ה בכ"י ו"ו א', ב' ה"ב, ל"ד מן אור הנר עד גמי' המשך של ערך הוא אבל בדפ"ע ע' בפני עצמו והעיקר כגי' כ"י]. פי' בימי השמד לא היו יכולין לעשות חופה ומילה בפרהסיא והיו עושין בצינעה וכל מי שהיו לו נרות דולקין באסקופה יודעין שבאותה חצר סעודת הכנסת כלה, וקול ריחים מילה שם בחצר והכל נכנסין. ובפ"ק דכתוב' בירוש' (פ"א הל"ה דכ"ה ע"ג עיי' מגיל' תעני' פ"ו) יש להיפך אור נר בברור חיל שבוע בן קול ריחים בבורני משתה שם. [אחי"ה בירו' אי' לפנינו כך: קול מגרוס בעיר משתה שם משתה שם אור הנר בברור חיל שבוע בן שבוע בן ועיין תוספ' סנהד' שם ד"ה קול]. אור של כבש ושל תנור ושל כירה בברכות בפ' אלו דברי' (נ"ג.) תני חדא אין מברכין עליו וכ' קשין אהדדי לא קשיא כאן לכתחילה כאן לבסוף. פי' לכתחילה עד שלא אחז האור ברוב העצים דסליק קוטרא ולא ציל נהוריה אין מברכין, לבסוף דציל נהוריה מברכין. [אחי"ה פי' אור בל"מ (עיי' ישעי' מ"ד, ט"ז; ס"ז, י"ד; נ', י"א; יחזק' ה', ב') וכן בל"ע אש ולהבה וכן פי' ירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ד סופגנין שנעשו באור עיי"ע דבש. ובל"מ פעל אור בהפעיל פי' הצית אש והבעיר anzünden, brennen במדב' ח', ב'; ישעי' כ"ז, י"א; מלאכי א', י']. — אורים ותומים (Urim, Licht d. h. geistiges; Erleuchtung) בר"ג דברכו' (ג':) ובפ"ק דסנהד' (ט"ז.) כבר פירשנו בע' אחרי אחיתפל. [אחי"ה עיי"ע אחר א'. נראה מזה כי שם הרחיב רבינו דיבורו ביתר שאת ובדפוסי' קצרו ע"י וכ' ע"כ באנו כאן להוסיף דברי גמ' מיומ' ע"ג: למה נקרא שמן אורים ותומים אורים שמאירין את דבריהם [בתר"י א' שמות כ"ח, ל' אי' אוריא דמנהרין מיליהון ומפרסמין טמירן דבית ישראל], תומים שמשלימין את דבריהם. ועל מאמר זה כיון רבינו. וכ"ה בירו' יומ' ספ"ז דמ"ד ע"ג ולמה נקר' שמם אורים שהן מאירין לישראל ותומים שהן מתימין לפניהם את הדרך —. מן אורים ותומים עד גמי' בכ"י המשך הע' אבל בדפ"ע ער' בפני עצמו וגוס' הכ"י עדיף שכל הע' על שורש אחד הוסד]. באהילות פי"ג (הל"א) העושה מאור (Lichtöffnung) בתחלה שיעורו מלא מקדח גדול של לשכה שירי המאור רום אצבעים על

רוחב גודל. ובסוף שבת (קנ"ז.) פוקקין את המאור. פי' מניחין בגג או בכותל מקום פתוח כגון זרת הן חסר הן יתר ליכנס ממנו אור ונקרא מאור. בפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיג' י"ג:) והחיות רצוא ושוב (יחזק' א' י"ד) א"ר יהודה כאור היוצא מפי הכבשן. פי' אינו מפרש שהן רצות וחוזרות אלא שנוצצות ברבר שנראה כאילו הולך וחוזר כברקים כענין שנאמ' (נחו' ב', ה') מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו מאי כמראה הבזק (יחזק' שם) א"ר יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים. פי' כשסותמין הכבשן בחרסים ויש ביניהן כמין נקבים ולשון האש יוצאה משם זהו כמראה הבזק [עיי' פירש"י ד"ה מבין]. בר"ה בר"ג דפ' אם אינן מכירין (כ"ב: וכן בפסחי' ב':) ת"ר אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ומאימתי משיאין [ובכ"י מ' אי' עוד משואות וכ"ה בכ"י ב' וא"פ וכ"ה כדפ' פסחי ב': ומיותר הוא עיי' ד"ס ר"ה כ"ו.]. לאור עיבורו (Intercalationsabend). פי' נראה בזמנו הוא ליל ל' כלומ' נולד בכ"ט ונראה ליל ל' ונתקדש ביום ל' משיאין משואות ליל ל"א כלו' היום שיצא ר"ח היה והוא עיבור. ובפ' בן סורר ומורה בגמ' ד א כ ל ב ע י ב ו ר ה ח ד ש (סנה' ע': כ"ה בכ"י וע' דפ"ר) ת"ר אין עולין לעיבור החדש פחות מעשרה בני אדם ואין עולין לה אלא בפת דגן וקטנית ואין עולין לה אלא לאור עיבורו ביום שלשים ואחד. [אחי"ה וקרוב לזה פי' רש"י לר"ה ופסחי' עיי' הפשב"ע די"ג: וכ"ה בכריתו' ז': פסחי' ג'. עדיו' פ"ד מ"י המפלת אור לשמונים ואחד כו' ופי' ר"ח לפסחי' ב'. יפה יפה ע"ש. ולשון נקבה אוֹרְתָא בפסחי' ב'. וב': אור אורתא. שם ד'. באורתא דתליסר דנגהי ארביסר. ברכ' ג': ודוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי. שבת קי"ז: הני תלתא היום לבר מאורתא ורבנן סברי בהדי דאורתא. ושם קי"ח. אוכליה לאורתא. ב"מ פ"ה: ולאורתא דמיין כדמיקלין בנורא. בכל אלה המקומות ענינו לילה הוא, והעד נָגַה בל"ס שהוראתה אור יום וגם חשכת לילה. וז"ל הראב"ע על פסוק ו י א ר את הלילה (שמו' י"ד, כ') א"ר מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמהו ולילה אור בעדני וכדברי חז"ל אור לארבעה עשר והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והופכו אם לא היה ע"ד כינוי.. גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לשנא מעליא הוא והנה הוא כמו כינוי וכ' עכ"ל. וכעין זה פי' רבינו בע' נגה א' ע"ש. אבל מחוורתא כמו שכתבנו שענינה בל"ס לילה ונשף יום כמו נגהא בארמית (דניאל ו', כ') ליני הלילה (רות ג', י"ג) העתיקה הפשיטה ב ו ת י ע ד נ ג ה ונקרא הלילה: אור באשר הלילה הולך אחר היום וכן משפט הלשון במלת אֶמֶש שטעמו תמול וגם לילה שעבר. ובע' אוריא רמזתי שאולי אור ואורתא ל"פ اوّل פי' ע ר ב היא, ובאמת בירו' ובמדרשים ישנים כל תמצא המלה ואל תשאלני מאשר תמצא ב מ ש נ ה שהרי אפסר (שבת פ"ה מ"א) והמיין (סוכ' פ"ה מ"ג) וכדומה זולתן מעידות שגם תיבות פרסיות משוקעות במשנה. וכ"ה בענין א ו ר לארבעה עשר שפליגי בה תרי אמוראי רב הונא אמר נגהי ורב יהוד' אמר לילי ומסיק בפסחי' ג'. כ"ע אור אורתא הוא ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה באתרא דרב הונא קרו נגהי ובאתרא דרב יהוד' קרו לילי הרי י"ל שגם רב הונא גם רב יהוד' ידעו שמלת אור של משנה ענין לילה הוא אלא לרב הונא תחילת לילה כלו' ע ר ב או בין הערבים והוא בל"ס נגהא ובל"ר vespera prima. ולרב יהוד' זמן אחור והוא לילה ממש. אבל בירושלמי שלא ידעו האמוראי' שמלת אור של משנה ל"פ ערב היא משכו ידיהם מלפרש ענין של אור והבינו מ א ו ר ש ל נ ר אשר ע"כ הקשה רב ירמי' א"ר שמוא' ב"ר יצחק מהו לבדוק לאור ה א ב ו ק ו ת. ואם תקשה לומר למה לא רצה להתחיל תנא דמשנה ע ר ב או ל י ל של ארבעה עשר י"ל שבחר לשון ערומים (עיי' פסחי' ג'.) ודבר בלשון נקיה ותנא דמתניתין ארכביה אתרי רכשי שמתחיל ב א ו ר ומגמת פניו ל"פ אויר כלו' ערב. דו"ק ותשכח שדעת שפתי ברור מללו].

אָר (= אָרָה בל"מ pflücken (Feigen); אוֹרֶה Abpflücker) כמלא אוֹרֶה וסלו ברי' שביעית (פ"א, מ"ב וכ"ה ירו' שביעי' פ"א ה"ב דל"ג:) ובפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין מן התורה (ב"מ פ"ט:) פועלין שהיו אורין בתאנים. [אחי"ה וכ"ה בע' גר ד' אבל לפנינו אי' בגמ' עודרין וגי' מוטעת היא]. ובפ' המוכר את הספינה בגמ' קנה שלשה קנה קרקע (ב"ב פ"ב. וכ"ה בירו' ב"ב פ"ה דט"ו.) א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הרי זה קנה תחתיהן וביניהן וחוצה להן כמלא אורה וסלו. פי' אורה שם ה ל ו ק ט תאנים מן התאנה, כגון קוצר בתבואה ובוצר בענבים וגודר בענבים ומוסק בזיתים. [אחי"ה עיי' ב"מ שם, ושם חסר קוצר בתבואה אבל גי' רבינו עדיף וכן נראה משיגרא דלישנא שבת ע"ג: הקוצר הבוצר והגודר והמסיק והאורה כולן מלאכה אחת הן. ובכ"י מ' אי' יותר טוב.. הגודר והמוסק וכ' וכ"ה בירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג ור"י ע"א הקוצר הבוצר המוסק הגודר התולש

האורה כולהן משום קוצר. ונאמ' ארה מן תאנים כנראה מב"ר רפמ"ו התאנה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת . . . עד שאורים אותה בסלים ובמגרפות. ובמד"ר פ"כ דרש ארה (במדי כ"ב, ז׳) כאדם שהוא אורה את התאנים]. מלשון וארוה כל עברי דרך (תהלי׳ פ׳, י"ג) [וכן פירש"י שם ובב"מ. וכן רשב"ם לב"ב. ורמב"ם בפי׳ על שביעי׳].

אַר (= אַיְרֵי = אוֹרֵי הוא אַפעל משרש ירא ובל"מ יָרָה. אַיְרִינָן er lehrt uns; בינוני מַיְרֵי; אִתְפְּעַל אִיַּרְיָא ist gelehrt worden עיי"ע איירי ומ"ש). מדקא אירינן גלל בפ׳ המניח את הכד בגמ׳ דכל הקודם זכה (ב"ק ל׳:). מידי איריא הא כדאיתא והא כדאיתא [שבועו׳ כ׳: עיי"ע איירי ושם נסמן כל מידי איריא. ומאי איריא ואי משום הא לא איריא ע"ש. ועתה באתי להוסיף כי איירי ומיירי (בנין אפעל משורש ירא) נמצא עוד שבת נ"ז: ב"ק ט"ז. ל׳: ר"ה ז׳. פסחי׳ ו׳: נדה ב׳: כריתו׳ י"ד. ועוד רבים]. ודקארי לה מאי קארי לה (עיי׳ יומ׳ ל׳: יבמו׳ י"א. י"ד. ע"ב. כתובו׳ ט"ז. (ע"ש מראה מקומו׳ מהג׳ רע"א בש"ס דפ׳ פראג) ל"ו. (ע"ש פירש"י) גיטי׳ ס"א: ב"ק מ"ז: ב"ב ב׳:, י"ז:, קמ"ז. בכורו׳ ר׳: נדה ס"ד.) ענין קושיא. [אחי"ה כ"ה בדפ"ע ובכ"י חסר ואי׳ תחת זה כזה"ל פי׳ למה ערב זה עם זה מלש׳ אריתי מורי (שה"ש ה׳, א׳) ונוסח הכ"י עדיף כנראה מע׳ ער ג׳ שסיים רבינו בזה"ל אם היו מעורין מגידין אסורות (ביצי׳ ז׳.), פי׳ גאון מאי איריא דקא ארי [כ"ה בדפ"ר, ובשד"פ אי׳ דקארי, ודקרי] לה לש׳ עירוב כדאמ׳ בט"י (פ"ג מ"א) ונשאר מעורה [לפנינו אי׳ אוכל שנפרס ומעורה מקצת וכ"ה בע׳ פרס א׳] ויש מהן הרבה בתלמוד ובמשנה והרבה בל׳ ארמי מחליפין א׳ בע׳ כלומ׳ מידי מערבא עכ"ל. ורבינו כיון על פי׳ רה"ג שכן פי׳ בט"י (פי׳ לסר"ט דמ"ב) ומעורה פי׳ כמו מעורב עכ"ל. ופי׳ רחוק הוא. ול"נ שמעורה בט"י ענינו קישור וחיבור וכן פי׳ הרמב"ם שם ושורש ערה (עיי"ע אֶשְׁכּוֹל ב׳) והוא ל"י ἔιρω = verbinden אבל אין לה התיחסות למידי איריא שהוא אפעל משורש ירא ולא לדקארי לה מאי קארי לה שהוא כמו קרי לה מענין קְרֵי ובעברי קרא ובאמת בעל פחד יצחק כתב בע׳ דקרי בזה"ל דקרי לה מאי קרי לה. ובכללי הגמ׳ למהר"י קארו בס׳ יבין שמועה על הליכות עולם ד"ט. כתב בזה"ל ובערוך מצאתי דקארי לה לשון עירוב ואל"ף מתחלף לעי"ן עכ"ל. והשתא הוי פירושא הכי מי שעירב זה עם זה מה ראה לערבם וכ׳ עכ"ל. וכתב על זה בעל יד מלאכי סי׳ קל"ח ואינו כן שהרי יגעתי ומצאתי בע׳ ער שפי׳ כן בשם גאון יע"ש אך ליה לא ס"ל הכי אלא שהלשון בעצמו הוא לש׳ קושיא כמ"ש בע׳ אר וז"ל אר מדקא ארינן וכ׳ עכ"ל. הרי שבעל י"מ היה גורס כדפוסי הערוך ואלו היה לפניו הנוס׳ של כ"י שהבאתי לעיל היה מודה על האמת שרבינו גם הוא ס"ל כפי׳ הגאון. וכפי׳ וגי׳ הערוך גרים ג"כ שט"מ על כתוב׳ כרפ"ב ד"ג: ובשני לוחו׳ הברית תורה שבע"פ כלל דקארי לה י"א שהוא מן התוספות רבנן סבוראי. ופירש"י עיי׳ לכתוב׳ ל"ו. ויומ׳ ל׳:] (א"ב עיי"ע אייר).

אַר (= ארורה das Verfluchte פי׳ ענין קללה וכינוי לנבלה ולע"ז. או י"ל שהוא ט"ס במקום אדורה א׳) = c-adaver נבלה. ב׳) בל"ס אַדְרִינָא ובל"י ורו׳ (Götzenbild, idolum, εἴδωλον יביא ארורה לבי"ד בפ"ק דב"ק בגמ׳ דח בתי בתשלומי נזקו (י"א.). פי׳ הנבלה שמתה בלא ברכה וכבר פירשנו בע׳ אדר. [אחי"ה ואצלינו בע׳ אדורה והיא כמו גי׳ יש ששונין שהביא רבינו בע׳ הנ"ל וכן גרסו ופירשו התוספ׳ ב"ק ד"ה יביא בלי הזכרת מקור הער׳. וכן גרם רבינו בע׳ עד ב׳ לפי גי׳ ס"א, ושם אי׳ עוד גי׳ עדורה והיא גי׳ רש"י בב"ק ופירושו מן יאכל עד הוא ממש כפי׳ רבינו בע׳ עד וגם זאת נעלמה מעיני התוספ׳ שם ונקראה נבלה ארורה שמתה בלא ברכה ויש להביא ראיה מברכו׳ מ"ד: שנקרא מקום שברכו שם על השחיטה כלומ׳ צואר של בהמה: ביברוך עיי"ע]. ובע"ז בר"ג דר׳ ישמעאל (נ"א.) אילימא בדוקין שבעין השתא לבני נח חזייא לגבוה בבמה דידהו לארורה מיבעיא. פי׳ ארורה ע"ז. (א"ב בנוסחאו׳ דידן גרסינן ע"ז). [אחי"ה בע׳ דק ו׳ גרם רבינו ג"כ לארורה. וכן אי׳ המלה ירו׳ שקלי׳ פ"ב הל"ז דמ"ז. (ע׳ תוספתא שבת רפי"ח) מהו למיעבר קמי דארורא צילמא. וכ"ה בירו׳ ברכו׳ פ"ב ד"ד: קומי ארורא צילמא לפי גי׳ אמיתית של מהרש"ם ולפנינו אי׳ קומי אהדורי צילמיה, ובירו׳ ע"ז פ"ג הלי"ג דמ"ג: ובירו׳ מ"ק פ"ג הל"ח דפ"ג ע"ג אי׳ ארורי. ויש לקיים שתי גירסאות או מלש׳ מק׳ אֲרוּרָה או מל"ס ויוני׳ כמו שרשמנו בחילוף אות ל׳ באות רי"ש וטעמו צלם ועיי׳ עוד ע׳ אדריינטים].

אַרְאַ (בל"ר area (בל"צ aire (Lockherd, Vogel- herd ונאצל מל"י ἐπαίρειν (anlocken בפ׳ דיני ממונו׳ בגמ׳ זה בורר [צ"ל בפ׳ זה בורר בגמ׳] מפריחי יונים (סנהד׳ כ"ה.) [מאי מפריחי יונים] הכי תרגומ׳ אי תקדמה יונך ליון חמא בריה דר׳

הושעי' אמר ארא [כ"ה בש"ס ובכל כ"י ודפ"ר אבל בשדפ"ע אי' אדא]. פי' רה"ג ארא ברי' שופי' ארא שבשא [כ"ה בכ"י אבל קצת בדפ"ע שבאשי]. מנהג מפריחי יונים שמעמידין שובכין ופתגמין ומציבין בהם יונים שבשא שמשבשין בהן יונים של בני אדם אחרים כדי שיעמדו עם יוניהם ויצודו אותם ויהיו כגזלנים ואעפ"כ מן האויר הן נוטלין אלא שנאסר לעשות כך מפני דרכי שלום ובלע"ז קורין למטעה אַרַאטוּרִי. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א', ב', ל"ר ובלאי"ט locken allettare; ובדפ"ר אי' אירטור"י ובדפ' חדשי' אירטור והוא בלאי"ט reizen, irritare. ודע דלפי' רה"ג יש לומ' שהמלה ל"ע אֲרוּ = ارو Täuschung, Verlockung. ורי"ף פי' מפריחי יונים אלו הממירים ביונים פי' מרגיזין עיי' ר"ן שם והוא כפי' בלע"ז אירטור"י של ערוך דפ"ר. ורש"י פי' ארא פשתליון מלומד להביא יונים ממקומן לבית בעלים על כרחן ועיי' כ"מ בהל' עדות פ"י ה"ד ומלת פשתליון תתכן שהוא Vogellocker, appatelant ואולי שאינו בלע"ז אלא ט"ס וצ"ל מפתה ליונים וענין אחר הוא כ"ה בדפ' פראג עיי' מ"ל שם. אבל בדפ' וויען תקנ"א אי' אראליו"ן ונ"ל שצ"ל בשתי תיבות אר"א ליון פי' בל"צ aire ומלה אחרת ליון היא עברית פי' ליונים. ובדפ' אחרי' אי' ברש"י אשתליון ותתכן המלה בל"צ stellionat = betrügerischer Verkauf.]

ארא (= אִירָא = עִירָה בל"י εἴριον, ἔριον, ἐρέα, ἔρι Wolle) בפ"ק דשבת בגמ' לא יצא החייט (י"א:) ולא גרדא באירא שבאזנו. ובפ' המוציא יין בגמ' עור כדי לעשות קמיע (שם ע"ט.) ובס"ג דאמ' ר"ע (שם צ'.) הא איתמר עלה א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה [בדפ' שונצינו אי' בטעות א"ר נחו' אמר רבה בר נחו' וכן הביאו היוחסין השלם באות נ' וטעה בדבר] לפי שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא לאירא. פי' הגאון אידא בדלי"ת ונקרא עירה [אחי"ה וכ"ה בכלי' פכ"א מ"א ובעירה שאינו עתיד להחזירו עיי"ע ער י' ופי' של רבינו שם ממש דברי רה"ג לסר"ט ע"ש ועיי' ב"ק קי"ט: ושם אי' אירין אבל רבינו בע' נר ה' גרס עירין] בל' ארמי אודרא (כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ועיי' עוד ע' אודרא. אבל בדפ"ע בכאן בט"ס אורוא) והוא כמין מוך חתיכה קטנה מן הצמר ומן הפשתן או מצמר של גפני' שאורגין אותן בתוך מטפחות כמו מילת. [אחי"ה ודע כי בדפ"ר ופיז' ועה"ק אי' עוד מלת ספג קודם מלת כמו אבל בעה"ק שנ"ב ובשדפ"ע וכן בפי' הר"ש לכלי' כ"א א' הלקוח מרבינו לי' מלת ספג ובאמת אין לו שחר ונ"ל שנשתבש מן כמו הכתוב בצדו או י"ל כי יש לתקנו לנוי וכ"ה בפי' הר"ש שם ובפי' רע"ב ע"ש). (א"ב פי' בל"י צמר).

* אַרָא (Schaden, Verderben ἀρά) במד' שהש"ר ב', ט"ז פי' עד שיפוח על הרי בתר ר' יודן אמר כדי שיתלו [צ"ל שיטלו] המלכיות בתר אריהון א"ר לוי בר חיתא כד תתב מלכותא בתר סולא. ובעל מ"כ מודה שלא מצא פירושו. ול"נ שהוא ל"י השחתה והפסד; וסולא הוא ל"י Raub, Beute σῦλον פי' גזילה ועד; ושיעורו צריכין אנו להתמהמה בגלות עד שישאו ויטלו מלכיו' ואומות שכרן כפי השחתה שהריעו והשחיתו ודרש הרי בתר כמו בתר הרי, ור' לוי בר חיתא דרש נסו צללים כמו סולא ופי' עד תסוב כס המלכות ר"ל לאבדון ויטול שכרו כפי גזילה אשר גזל ושניהם כיוונו לדבר אחד במלות שונות. ובירו' סוף פ"ו דשבת דרש ר' ירמיה עתידה בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו . . א"ר לוי בר חיותא ולא כבר עשה כן בעוה"ז ע"ש. הרי שסבר ביום פקד הש"י עון של או"ה וישלם תגמולות מעשיהם הרעים על חיקם כבר הפליא לעשות כן בעוה"ז.

* אָרָא (בל"י ὄρκυς eine Art Thunfisch בהשמטת אות ק' באמצע) בע"ז מ'. בארא ופלמודא פי' מין דגים של אטונים ובל"י נקראים אקרוס ופלמוס ואות ק' נבלעת וכ"ה כתיבת פיסין = fiscus ורבינו בע' פלמוד גירס' אחרת יש לו ע"ש.

אֶרְאֵל (הרבים: אֶרְאֶלִּים die Heldenmüthigen Engel) בכתובי' פ' הנושא את האשה ופסק עמה (לפנינו ופסקה עמו) (כתובי' ק"ד.) אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש. [אחי"ה ואי' עוד המאמר בירו' כלאי' פ"ט דל"ב: ירו' כתוב' פי"ב דל"ה. קהל"ר פ' טובה ושם פ' כל אשר תמצא בקצת שנוים ע"ש. אראלים מל"מ ישעי' ל"ג, ז' ע"ש רד"ק. ומצוקים (ובירו' הגי' יצוקים) מל"מ מצקי ארץ (שמוא' א', ב', ח') וכינוי הוא לצדיקי' עיי' יומ' ל"ח:]

אָרֶב (א') = אֲרֵבָה כמו עֲרֵבָה בל"ע غراب Schiff übert. Mulde עיי"ע ארב ו', ב') ארבות כמו אֲרוּכוֹת die langen Bäckerbretter עיי"ע ארך ג', ג') = עֲרִיכוֹת (Anrichtbretter בכלים בפ' כלי עץ כלי עור (פט"ו מ"ב) אריבות של נחתומין [לפנינו אי' ארובות וכ"ה בעדיו' פ"ז מ"ז וכן גרס הרמב"ם שם

ולכלי׳ שם] טמאות. פי׳ עריבות [כ״ה בר״ש לכלי׳ בשם הערו׳ ולפנינו אי׳ בערבות ועיי״ע ערב ו׳] שלשין שם הלחם. ס״א ארוכות בכ״ף [וכ״ה בע׳ ארך ג׳] ופי׳ לוחות ארוכין שמקרצין [כ״ה בעה״ק וכן לישנא דמשנה כלי׳ שם להיות קורץ עליו פי׳ לערוך עליו הלחם עיי״ע קרץ ב׳ ובדפ״ע בט״ס שמקצרין. ובכ״י ו״ו אי׳ שמצריבין נ״ל שצ״ל שמקריבין וכן הגי׳ בר״ש כלי׳ בשם הע׳ ועיי׳ עוד פי׳ הרא״ש שם] עליהן הלחם. ס״א עריכות שמעריכין עליהם הלחם.[אחי״ה בכ״י ה״ב אי׳ ס״א אריכות שמעריכין עליו הלחם. וס״א הראשון חסר ובדפוסי הערו׳ אי׳ עוד אחר ס״א עריכות: מלשון עריכות ואין ספק אצלי שמאיזה מעתיק הע׳ הוגה כך ובא לפנים מגליון וכן לי׳ בפי׳ ר״ש לכלים ואולי כיון בעל ההגה על הירו׳ שבת פ״ז הל״ב ד״י: הלש.. והעורך חייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה, ועיי׳ פי׳ הראב״ד לעדיו׳ שם שכתב וז״ל ויש שגור׳ ערוכות . . . כמו ששנינו אחת לשה ואחת עורכת עכ״ל. וכן הענין בספרי במד׳ י״א, ח׳ כלייש זה שעריך בשמן. ורע״ב לכלי׳ גרס ג״כ ארוכות ופירשו בעדיו׳ כמו ערוכות ועיי׳ תוי״ט לכלי׳ שהביא דעת רבינו נתן בע״ה. ועיק׳ הגי׳ ארוכות וכ״ה ארוכות המטה (שבת מ״ג: קנ״א: סוכ׳ ט״ו. והיחיד ארוכה של מטה, תוספת׳ כלי׳ פי״א וע׳ כלי׳ י״ח מ״ה) וכבר נזדמן גם בזה ט״ס לְהִכתב ארובות וכ״ה ברוב דפוסי׳ ישנים בשבת מ״ג. כ״ה ברא״ש דפ׳ וויניצ׳ לשבת קנ״א: וכ״ה ברמב״ם ובר״ף דפ׳ וויניצ׳ וברש״י ובר״ן לסוכ׳ ט״ו. וכ״ה בס׳ התניא סי׳ פ״ב, ובס׳ האגודה וברבינו ירוחם נתיב ח׳ ח״א ועיי׳ בתוי״ט לסוכ׳ פ״א, מ״ח].

אָרַב (אָרְבָּא מל״מ, ובינוני אָרְבָא (auflauernd בפ׳ החובל בגמ׳ דריפוי (ב״ק פ״ה.) אי א״ל אנא מסינא לך [ב״ק בקצת שינוים] א״ל את דמית עלי כאריא ארבא. ובפ׳ השואל בגמ׳ דסמך ר״ש אומ׳ (ב״מ ק״א:) לכ״ע ניחא לי לאגורי דידך לא ניחא לי לאגורי דדמית עלי כאריא ארבא. [כ״ה בכ״י ובדפ״ר אבל בדפ׳ חדשי׳ חסר כל המאמר]. ובפ׳ נמ פשוט בגמ׳ רשב״ג (ב״ב קס״ח. ושם בשינוי קצת) לא ניחא לי דתהוי זכותאי גבי זכותך דדמית עלי כאריא ארבא. פי׳ כזאב ערבות (ירמי׳ ה׳, ו׳) שהוא בעל טריבות [וכן פי׳ הרשב״ם לב״ב]. פ״א כארי אורב. [אחי״ה וכן פירש״י לב״מ ול״מ הוא כאריה . . יארב (תהלי׳ י׳, ט׳ ועיי׳ איכ׳ ג׳, י׳), כשבת ק״ו: וביצה כ״ד. אי׳ הני עבידי לרבויי, וע״ז ל״א: מרבו לי לגי׳ ערוך דפ״ר ע׳ אפך י״ל שא׳ נבלעת תחת לארבויי ומארבו. אמנם כ״י ל״ד גרס יותר עדיף מדרכו לי עיי״ע אפך. אך בביצ׳ ושבת כ״י מ׳ לדבויי בדלית וכן גרס רבינו בע׳ דב ב׳ וע׳ כלב ב׳ וכ״ה בחי׳ המאירי. ובע׳ כלב פי׳ רבינו מדקדקין ומתחבאין; ובע׳ דב פי׳ דבויי שאורב להן . . . ומצפה להן, ולפי׳ זה י״ל שמלת דבויי ל״ע דבא כִּبا שכב ומתחבא, אמנם רבינו סיים ע׳ דב „ושמא רבויי ברי״ש". וכן פי׳ הר״ן בחי׳ הני בעי לרבויי י״מ צריכין לאורוב וכ׳ ורש״י ז״ל לא פי׳ כן עכ״ל. ובע׳ דב אטיף מלתי על פירש״י ע״ש שאראך שגם הוא גרס דבויי].

אֶרֶב (= אוּרְבֵּי בל״ע اربية die Wurzeln מפעל רְבִי בל״ע ربا (wachsen מר בריה דרבינא מנקטא ליה אימיה באורבי [כ״ה בעה״ק וכ״ה בכ״י ב׳ עיי׳ ד״ס פסחי׳ נ״ז: ולפנינו אי׳ בגמ׳ ובע׳: בארבי] בפ׳ כל שעה בגמ׳ אין שורין את המורסן (פסחי׳ מ׳:). פי׳ היתה זהירה הרבה בעיקריהן והיתה משמרת אותן לשם מצה. [אחי״ה כן פי׳ ר״ח לפסחי׳ דס״ט וז״ל פי׳ בעיקרתם היתה משמרת אותם לשם מצה מתחלה עכ״ל. ורש״י פי׳ מלא עריבה עיי״ע ארב ו׳. והמלה בל״ע ממש עיקר ושורש].

אֶרֶב (בל״ע غرب פי׳ שחין עינים Augenentzündung ועיי׳ עוד בפנים הערך) בפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ דלא יפחתו לו (קי״א:) א״ר יוסף חני תלת מילי יהבין ארבונא בנהורא. פי׳ מחשיך מאור העינים ענין ערב. [אחי״ה ור״ח בפי׳ לפסחי׳ קס״ה גרס יהבי ערבונא בנהורא, ולא פי׳ כלום ויש לְקיים גי׳ של ר״ח ותהיה המלה ל״ע עַרְבָּן = غرب פי׳ כאב ושחין עינים ורש״י ורשב״ם פי׳ המלה עיורון, ובאמת בכ״י א״פ ובמנו״ה הגי׳ עוורונא עיי׳ ד״ס קע״א: אבל כ״י מ׳ אי׳ יהבן צוורא אדמנא בנהורא וכתב על זה הגאון בעל ד״ס „ולית ליה פיתרא" ונ״ל שתחת ארמנא צ״ל ארבונא שאותיות ב״ו נתחברו בקו ותחת ר׳ נשתבש ד׳ ומלת צוורא צ״ל עֲוורא = בל״ס עֲוִירָא והוא תרג׳ של עִוֵּר ואין ספק ששתי נוסחאות עוירא ואורבנא נשתבשו כאן ועוירא בא מגליון לפי׳ נוסה של דפוסים ארבונא. ולולא דמיסתפינא הייתי אומר ששתי מלות זרות ל״ע הן צוורא = ضور פי׳ חשכת עננים. ואדמנא = ادمان ליכלוך כלומ׳ חשיכה ולכלוך בא לעינים. ובכ״י ב׳ גרס בפירוש יהב׳ חשוכא לנהורא (ד״ס שם), וגי׳ לנהורא בל׳ אי׳ ג״כ בע׳ טף א׳]. (א״ב פי׳ בל״י חושך ואפילה). [אחי״ה אמנם כן הוא וכונתו על מלה

ἐρεβεννόν אבל מלה יוני׳ זו באה רק במליצה ושיר דרכי משל בהומירוס איליאס ה׳ תרנ״ט, תתס״ד].

אָרָב (= אַרְבְתָא והקבוץ אַרְבָאתָא כמו ערב וערבה בל״מ, בל״ע عرب Bach = Trauerweide; אַרְבָנָא, אוּרְבָנָא בל״ס פי׳ גֹּמֶא Binsen) אמר רב טולא דארבתא בגמ׳ דלא יפחתו לה (פסחי׳ קי״א:) [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו ערוך, וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס ק״ע. ובדפ׳ אי׳ טולא דארבא וטולא דערבתא ובדפ״ע אי׳ טולא דארבא וטולא דארבאתא וכ״ה בסוף הערך וגי׳ כ״י ו״ו וכ״י מ׳ עדיף ונ״ל שהגי׳ טולא דארבא בא מגליון לפנים לפרש מהו ארבתא]. ובגמ׳ דהלכה קמא בניטי׳ (ו׳.) ורב יוסף א׳ מחלוקת ליוחסין אבל לגיטין עד ארבא תנייתא [כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד, ובכ״י ה״ב וגיט׳ אי׳ תניינא (ועיי׳ למטה) ובדפ״ע תניינתא] דגישרא. ובהלכ׳ קמא די׳ יוחסין (קידושי׳ ע״ב.). ובס״פ הזורק (שבת ק״א.) ואי מלינהו קני ואורבני לית לן בה [וכ״ה בע׳ גד ב׳ וכ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ובכ״י מ׳ שבת עיי׳ ד״ס ק״ח: ובדפוסי׳ אי׳ ארבני אבל ברש״י ותוספ׳ ד״ה הני אי׳ אורבני ובדפ״ע בט״ס אורבי]. ובר״ג דבמה מדליקין (שם כ׳:) רבין ואביי הוו שקלי ואזלי [וכ״ה בכ״י מ׳ ד״ס י״ח: ובדפ׳: הוו קאזלו] בפקתא דטמדוריא [כ״ה בכ״י ו״ו וקרוב לזה בכ״י א״פ דטמדירא (ד״ס שם) ובכ״י מ׳ אי׳ דתרמודיא (וכן שבת ל״א. תרמודיין ובכ״י מ׳ תרמודיים) ובכ״י ל״ד ע׳ דטמרודיא. ובדפ״ע דטמרוריא ובדפ׳ שבת טמרוריתא. ובע״ז ל״ט. אי׳ ג״כ טמדוריא, עיי״ע] חזנהו להנהו אַרְבָאתָא דקיימין [ולפנינו בש״ס רק להנהו ארבתא והגרי״ב הגיה ערבתא וכ״ה באמת כ״י מ׳ וכ״ה בכ״י א״פ ושם ערבתא ד ק י י מ ן] א״ל רבין לאביי היינו עידן [כ״ה כ״י ו״ו א׳, ב׳, ול״ד וצ״ל א י ד ן כבגמ׳, אבל בדפ״ע בט״ס היינו א ר ב א] דתנן (שם במשנ׳ כ׳:). פי׳ ערבה ממש [כונת רבינו שארבאתא, כפי מה שנרס, הוא ערבה]. ארבא תנייתא דגישרא [פי׳] ערבה שניה העומדת בצד הגשר. פ״א מקום שקושרין בו ספינה שניה. [אחי״ה וזה האחרון יותר טוב ונקרא כן גשר של טיגרים קרוב למחוזא ובאמת גרס רבינו שרירא בתש׳ שערי צדק דט״ו סי׳ ל׳ עד ארבא תנינא דגישרא ד מ ח ו ז א. וגישרא דמחוזא הוזכר בסד׳ עולם זוט׳ דכ״ג ומחוזא קרובה לטיגרים היתה עיי׳ תעני׳ כ״ד: מ״ק כ״ה: וגם היה גשר מפורסם על פרת ועל זה אחז״ל (ברכו׳ נ״ט:) הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית. ונקרא גשרא דבבל Ζεῦγμα פי׳ בל״י מעבר וגשר וזהו מעברתא דגיזמא (קידו׳ ע״ב.) וצ״ל דזיגמא Zeugma וצורת הגשר היתה כספינה (ריטטער י׳, תתק״צ) וזה מה שאמר רב יוסף בבל לענין גיטין מושך עד ארבא תנינא דגשרא כלו׳ עד ספינה שניה של גשר והיא זיגמא שזכרנו ויש להביא ראיה לדעה זו מאממיאנוס כ״ג, ג׳, ה׳ [1]) ואין להאריך]. פי׳ טולא דארבא צל של ספינה; טולא דארבאתא צל של ערבה ואית דאמרי חילוף [כבר אמרנו בתחילת ע׳ דיש למחוק תיבות ט ו ל א ד א ר ב א מפנים ובאמת דוחק גדול לפרש כאן צל של ס פ י נ ה מאחר שחמש׳ צלי של א י ל נ ו ת הזכיר רב וצל של ס פ י נ ה מאן דכר שמיה!]. ויהי אומן את הדסה (אסתי׳ ב׳, ז׳) תרג׳ [כמו] תחת הסרפד יעלה הדם (ישעי׳ נ״ג, י״ג) חלף ארבניא [לפנינו בתר׳ אורבינא] יסק אסא [עיי״ע ארבנא].

אֶרֶב = עֲרִיבָה (פי׳ غراب בל״ע ספינה Schiff עיי״ע ארב א׳) בהלכה קמא דחזקת הבתים (ב״ב ל״ד:) ההיא ארבא דהוו מינצו עלה בי תרי. פי׳ כלי קטן של כסף דומה (לערבה) [צ״ל ל ע ר י ב ה]. ובפ׳ איזהו נשך בגמ׳ אין פוסקין על הפירות (ב״מ ע״ב:) בחיטי דאכלבי [עיי״ע אכלבאי ומה שכתבתי שם ובע׳ כלך ב׳ גרס רבינו חיטי באכלכי וע״ש]. אכלכי אוצרות, ארבי ספינות. [אחי״ה וכ״ה ב״מ ק״א: ארבא דחמרא: פ ס ח י׳ מ׳: ההוא ארבא דחיטי דטבעא עיי״ע חש ג׳. ושם קי״א: טולא דארבא ועיי״ע קודם לזה. ב כ ו ר ו׳ כ״ז. הוו קאזלי בארבא. ע״ז מ׳. ארבא דצחנתא עיי״א צחן ב׳. ושם ל״ד: ארבא דמורייסא].

אֶרֶב (= אֶרְבָה Gitterfenster מפעל ارب , ارق binden, flechten) בפ׳ י׳ [כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ב׳, ל״ד ודפ׳ פ״ר, ושדפ״ע בט״ס בפ׳ א׳] באהילות (מ״א) ארובה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח וכ׳. ארובה לול. [אחי״ה ועיין בע׳ לול ב׳ דאזל רבינו לשיטתו שפי׳ לול: ארובה והאמת עד לעצמה שפי׳ המלה ח ל ו ן על ג ג הבית וכן פי׳ רש״י לסוכ׳ י״ח. ולביצ׳ ל״ה. על הא דאמרינן במשנ׳ שם משילין פירות דרך ארובה. וכן פי׳ הרמב״ם לאהלו׳ שם. וכן מעיד׳ המשנה ב׳ בפ״ה אהלות ארובה שבין הבית ל ע ל י י ה. יומ׳ ע״ו. ותנא כמה ארובות בדלת ארבע ארבע וארבע הרי

---

[1]) ואלה הם דבריו . . pontiumque quod Zeugma et Capersana ולעדות של שטראבו ט״ז צד תקי״ד היתה תכונת זיגמא מתחת S a m o s a t a והיא שוטמישוט בקידושי׳ ע״ב.

כאן שמונה לפי גי' אמיתית של כ"י מ' ועיי' ד"ס יומ' צד קי"ח. נדה כ': ב"ב י"ב: כסומא בארובה. כלומ' מקרה בעלמא הוא כ ס ו מ א שרואה דרך ארובה! ואין ראיתו ראיה].

* אוֹרְבֵי (ט"ס הוא Reihe, Schichte) שבת נ': האי סכינא דביני אורבי וצ"ל אורכי וכ"ה בב"ב ג'. אבל רש"י גרס אורבי וכ"ה בגיט' ס"ט: נטחייה ביני אורבי. ורבינו בע' טח א' גרס ארביה אבל גם שם עיקר הגי' אורכי או אדכי עיי"ע אדכי. ותהיה אורכי או ל"י ὄρχος שורה או ל"ע عرق שורות לבנים בבנין וגי' ארבי בבי"ת מוטעת היא ואין לה פתרון ויש למחוק מערך מילין זרים. וגם רשב"א בחי' שבת נ': גרס ארבי ויש לתקנו או אורכי או אדכי וראיה לדבר מב"ב ד': סניפי י ר כ י לבר והוא כמו אורכי ורבינו גרס בע' סנף דיכי והיא היא שבל"פ טעמו [illegible] שורה עיי"ע א ד כ י.

☞ 1 אַרְבֵּל (עיר בגליל שמה בל"ס אַרְבִּיל, בל"י Ἄρβηλα Arbela) כלי פשתן הגסים הבאים מארבל, בע"ה גרס ארכל ע"ש). [אחי"ה ושם הביא רבינו הך ציון ב ס"א בשם ב"ר רפי"ט אבל לפנינו אי' כזה"ל: אבל כלי הארבליין וכו' וכגי' רבינו אי' בקה"ר א', י"ח פ' כי ברוב חכמה: כלי פשתן הגסין הבאין מ א ר ב ל. וזה כנגד גי' הע' שגרס ארכל. ובאמת בב' עיקר הגי' כדאי' בירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ד ר' אבהו על לארבל. ומזה נתאי הארבלי (אבות א', ו', ז') וסאה ארבלית (ירו' פיא' פ"ז, ד"כ. וירו' סוט' פ"א די"ז: ופ"ט דכ"ד: אולם עיי"ע הבא אח"ז). ובירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג אי' בקעת ארבל וכצ"ל בירו' תעני' פ"ד דס"ט: (ולפנינו בט"ס ארכל). וגם לפי ספור בן מתתיהו היו סביב ארבל מערות וגם בקעה עמוקה בין סלעים גבוהים (קדמוניו' סי"ד פט"ו סי' ד', חייו סי' ל"ז, ועיי' בקדמוני' י"ב, י"א, א'; מלחמו' ספ' א' פט"ז סי' ב' עד ד'. וספר א' של מכביים ט', ב'). ותוספתא פרה פי"א כוש הארבלי והוא כלי מטוה מפני שטוים שם כלי פשתן. (אבל בפרה פי"ב מ"ח אי' הגי' כוש של ארבן ועיי"ע ארבנא) וארבלא היתה עיר קרובה לציפורין. ועוד יש עיר ארבילי (ירו' סוט' ספ"ד די"ט ע"ד) והיא עיר באשור עיי' בכל זה ע"מ קצ"א, קצ"ב ומאננערט כרך ה', ח"ב דשל"א וכו' והחכ' הכולל נייבויער בספרו היקר געאגרפיא תלמודי' דרי"ט].

* 2 אַרְבֵּל (= עַרְבֵּל = כַּרְבֵּל בל"ע غربل sieben מַהַשֵּׁם שהובא בע' אח"ז) ב"מ כ"ו: ומְאַרְבֵּל כ"ה לגי' רבינו בע' הבא אח"ז ובדפוסי' אי' וקאמַרְבֵל ואי' נבלעה, וכן באתפעל נבלעה: חולי' מ"ט. מִירְבַּל הוא דרביל. ובע' רבל גרס רבינו מירבל הוא דרבילא ביה ופי' ככר פ י ר ש נ ו ב ע' א ר ב ל ולפנינו בע' ארבלא לי' ולא פי', והחידוש שגם ר"ב גם הפשב"ע לא הרגישו בו. ופתרונו מנענע בכברה עיי"ע הבא אח"ז.

אַרְבָּלָא (= עַרְבָּלָא כ"ה בל"ס וכן בל"ע غربال פי' כברה וכן בל"ר cribrum ,Sieb) [דאיתי] ארבלא ומארבל בפ' אלו מציאות בגמ' דמצא בגל (ב"מ כ"ו: ועיי"ע קודם לזה). כאשר ינוע בכברה (עמוס ט', ט') תרג' כמו דמחזרין בערבלא. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו' וא', ב', ה"ב ודפ"ר וכ"ה בתרג' אבל בדפ"ע חדשי' אי' ארבלא ועל הנוסח הזה נשען ר"ב בע' ערבלא ע"ש. ובגי' אליף אי' עוד סנהד' ל"ט. שדינהו בארבילא ופי' רש"י קרובי"ל בלע"ז והיא ל"צ crible ובלאי"ט crivello ובל"ר cribellum פי' כברה קטנה. ושם פ"ט: מאן דאכיל תמרא בארבילא (כ"ה לגי' רש"י) וכ"ה במכו' כ': פי' תמרים בכברה, ועיי"ע תמר א' ששם ג"כ הגי' בארבלא. ובע' אַרְבֵּל א' ציינו המקומות בענין סאה ארבלית ואפשר שאינו שֵׁם מקום ארבל מלה"מ (הוש' י' כשוד שלמן בית ארבאל) אלא הוא מלשון ארבלא של ע' שלנו כלומ' סאה שמנענעין בכברה, ועל זה יפה סיים היתה מוציאה סאה ס ו ל ת. ומאמר זה חסר בכתוב' בבלי קי"ב. ואי' שם סאה ב י ה ו ד ה היתה עושה חמש סאין סאה קמח וכו' נשמע מיניה שסאה א ר ב ל י ת של ירו' תמורת של סאה ב י ה ו ד ה של בבלי ולפי זה ארבלית· שם מקום]. (א"ב פי' בל"ר כברה).

* אַרְבָּנָא, אוּרְבָּנָא, אַרְבָּן (כ"ה ג"כ בל"ס ופירשו בלא"ש Schilf, Binsen עיי"ע ארב) ב"מ מ"ב. ב"בו'. צריפא דאורבני. סוכ' י"ג. צריפי דאורבני עיי"ע צרף א'. שבת ק"א. קני ואורבני, סנהד' פ"ב: בין קני לאורבני שוילנאי מאי בעיא וכ"ה ילק' פנחס תשע"ב ועיי"ע שולנאי. קנה וסוף (ישעי' י"ט, ו') קנה וגמא (שם ל"ה, ז') העתיק' פשיט' קניא וארבנא. אחו (איוב ח', י"א) העתיק' אַרְבָּנָא בע' ארב ובע' צרף א' פי' רבינו אורבנא ערבה ויותר טוב בע' שולנאי ששם פי' גומא וכ"ה ברש"י סוכ' בגומא שקורין יונק"ש (בל"צ jonc בל"ר Binsen, juncus) ובכ"י רש"י סוכ' (עיי' ד"ס שם י"ח.) אי' מן גומא שהוא מין גמי. וכ"ה בע' כש ג' שהביא שם רבינו פרה י"ב מ"ח כוש של רובן . . . פי'

כוש שטוין בו אורבני והוא גמי הצומח במים וכ' וזה פי' של רה"ג בסד"ט ד"ל כמו שאראך בע' כש נ' עם קצת תקון ע"ש.

* אוּרְבָּנִין (בל"י ὄροβος=ἐρέβινθος בל"ר (ervilia) ,ervum בלש' פרסי' ارونيس die grüne Pflanze der Kichererbse) עירו' ל"ד: הקנים והקידין [כ"י מ' והזירין] והאורבנין מן ירק הן. ונ"ל שהיא ל"י ופרסי שרשמנו ירק נטע של מן אפונין. ורש"י פי' אורשרי"ש בכ"י אי' אוריש ובד"ש אוששיי"ש וכולם יש להם פתרון בתיקון קצת שנטע הנ"ל נקרא בל"צ ers=erres והיא אורשרי"ש צ"ל אוררי"ש וכן צ"ל אוזרי"ש של כ"י, ועוד נקרא chiches והוא אוששיי"ש Kichererbse.

אַרְבַּע (שה"מ לנקבה ולזכר אַרְבָּעָה) במשנה בספ"ק דעירו' (י"ז.) ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום, ופטורין מרחיצת ידים, מדמאי ומלערב, פי' בגמרא (שם ע"ב). ובפ' בכל מערבין בגמ' דר' אליעזר (שם ל"ח:, ביצ' ד'.) אמר רב הלכה כארבעה זקנים. ארבעה דברים היה ר"ע דורשן ואין אני דורש כמותן בפ"ק דר"ה בגמ' דועל ששה חדשים (י"ח:) [ושם אי' היה ר"ע דורש ואין אני דורש כמותו וכ"ה בילק' זכרי' ח' רמז תקע"ד וכ"ה במנו"ה נר ה' פ"א כלל א' חל"ג רסי' רפ"ו, ובספרי ואתחנן סי' ל"א אי' קרוב לגי' רבינו היה ר"ע דורשם ואין אני דורשן כמותו]. פיר' אלו ארבעה דברים מפורשין בספרי דבי רב [אחי"ה ובע' ספר ב' מכנה רבינו הספרי גם במד' וישלחו עיי' מ"ש שם. ונקרא הספרי: סיפרי דבי רב ג"כ ברי"ף ספ"י דפסחי' וברש"י הושע ב', א' וביומ' ע"ד. ובב"ב קכ"ד: אי' שאר סיפרי דבי רב עיי' רש"י שם ורשב"ם לב"ב ועיי' עוד ערך בי רב] בפרש' שמע ישראל (פ' ואתחנן הנ"ל) ובמסכ' סוט' בתוספתא (פ"ו) ר' שמעון בן יוחאי אמר ארבעה דברי' היה ר"ע דורשן ואף אני דורשן. [אחי"ה וכ"ה בכ"י מ' לר"ה שם עיי' ד"ס כ': ועיי' הער' כ' שכתב בעל ד"ס וט"ס ואולי היתה הנוסח' כמו בספ' תניא סי' נ"ח ואף אני דורש ואין אני דורש כמותו ונשמט מן דורש עד דורש עכ"ל. ואין אנוג צריכין לכך, שהרי גם זה גי' רבינו היא, ויש לה מובן, ובסיפרי ותוספתא סוט' וילק' חסר] ודברי נראין מדבריו הרי [כ"ה בדפ"ר וכן בספרי] הוא אמר (בראש' כ"א ט') ותרא שרה את בן הגר המצרית [אשר ילדה לאברהם] [וכ"ה בתוס' סוטה וספרי ודפ"ע חסר] מצחק שעבד ע"ז [בתוספ' אי' ברוחב דיבור] ואני אומר שלא (היו צרים) [צ"ל כמו בספרי לענין הזו צריך] אלא לענין שדות וכרמים [בתוספ' אי' לענין ירושה, ובספרי לענין שררה] שכשבאו לחלק היה ישמעאל אומר לו [בספרי בהוצא' החכ' פריעדמאן דע"ב אי' כט"ס לא והמו"ל לא דק לתקן המעוות ע"פ ע' שלנו] אני נוטל שני חלקים שאני בכור וכן שרה אמרה לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש וג' (בראש' כ"א, י') ורואה אני דברי מדבריו. כיוצא בו [אתה אומר] [וכ"ה בספרי וכן בע' קצת למטה] הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם וג' (במדב' י"א, כ"ב) שוה להן [בספרי ותוס' סוט' אי' וכי הוא מספיק להם ובילק' בהעלותך סרמ"ז תשל"ו בשם ספרי: ספיקים הם להם] דברי ר"ע ואני אומ' אפי' אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופך לדון אחריך. (כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בספרי. ובדפ"ע הגי' סופן לרנן אחריך ובספרי בהעלותך סי' צ"ה וכן ילק' שם אי' הן מתרעמים] השיבהו רוח הקודש עתה תראה היקרך דברי אם לא (במדב' י"א, כ"ג). כיוצא בו אתה אומר [בן אדם] יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל (יחזק' ל"ג, כ"ד) והלא דברים קל וחומר ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שעובדין אלוהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ ואני אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצות יחידות [כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר וכ"ה בתוס' סוט', ובילק' יחזק' סרמ"ז שע"ג אי' אלא מצות יחידה, ובספרי אי' מצוה אחת, ובדפ"ע אי' יעודות וצ"ל יחידות] ירש את הארץ אנו שנצטוינו מצות הרבה אינו דין שנירש את הארץ, מה נביא משיבן על כך כה אמר (ה') [צ"ל אדני ה'] על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם [וג'] עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו (יחז' ל"ג, כ"ה, כ"ו) רואה אני דברי מדברי ר"ע. כיוצא בו אתה אומר כה אמ' ה' [צבאות] צום הרביעי וג' (זכרי' ח', י"ט עיי' ילק' שם סרמ"ז תקע"ד, וירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ג) זה שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר, ולמה נקרא שמו רביעי שהוא חודש רביעי, צום החמישי זה ט' באב שבו חרב הבית בראשונה ובשנייה. [בר"ה י"ח: אי' קצת בשנויים ע"ש] ולמה נקרא שמו חמישי שהוא חודש חמישי, צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה ללמדך שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כחורבן ביה"מ. [בירו' תעני' שם לי' כל המאמר], צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנא' (יחזק' כ"ד א', ב') ויהי דבר ה' (אל ירמיהו) [צ"ל אלי] בשנה

התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלם, ואני אומר צום העשירי הוא צום (ה ח מ י ש י) [וכ"ה בספרי וצ"ל כמו שאי' בר"ה, תוספתא סוטה וירו' תענ' ח מ ש ה ב ט ב ת] אלא שביהודה מתענין על המעשה ובגולה על השמועה שנא' (יחזק' ל"ג, כ"א) ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט וג' ושמעו ועשו יום שמועה כיום שרפה ודברי אני רואה מדבריו. — ארבעה צריכין להודות בר"ג דהרואה מקום (ברכו' נ"ד: וכ"ה ילק' תהלי' ק"ז רמז תתס"ו בבה"ג ובפסקי רי"ד ובמנו"ה נר ג' כלל ג' ח"ג פ"ד רסי' קכ"ב) שאלו לפני רב האי ז"ל [אחי"ה וכן הובא תשובי' רה"ג בס' חפש מטמונים לרב החכם בער גאלדבערג צד ט"ו אך קצת שלא בדקדוק ויש לתקן ע"פ הערך דכאן] הא דאמר רב יהודה ד' צריכין להודות מאי טעמא לא אמרינן רבנן כסידורא דקראי? והשיב הכי אית לפרושי דקראי סדירין לפום דשכיח טפי דהולכי דרכים ומדברות הרבה מצויין א פ י ל ו [כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע חסר] הולכין מעיר לעיר ואחריהן מי שהיה חבוש בבית האסורין דמעיטי מנהון והרבה מצויין אפי' על אכרגא וטסקא [אחי"ה ועיי' ס' ברכי יוסף מהגאון חיד"א א"ח סי' רי"ט, ובחומ"ט בט"ס אפי' על אבבקא ושקטא ועוד חסרה שורה מאפילו עד אפילו] ובתריהון מי שהיה חולה ונתרפא דמעיטין מן מאן דמיחכשין לשלטונא ושכיחין נמי טובא, ובתריהון יורדי הים דמעיטין מן כלהון. דשמעתא סדירין [צ"ל ו ש מ ע ת א ס ד י ר ן וכן מוכח מציון התשובה אצל רש"י שהביא בחופש מטמ' שם ושמעתא סידרה] לפום הקרובים לסכנה. יורדי הים טפי קרובים לסכנה דבחד רינעא אובדין, ובתריהן הולכי מדברות טועים ולא משכחי מאכל ולא משקה וקרובין למיתה יותר מן החיים ובתריהון מי שהיה חולה ונתרפא אפי' חושש בראשו ואפי' חושש בגרונו. [אחי"ה מפי' רא"ש לברכו' פ"ט סי' ג' נראה שגי' רבינו בע"ה חש בראשו ו ב מ י ע י ו ובברכי יוסף שם אי' רק חש בראשו עיי' שיורי ברכה שם ססי' רי"ט]. ובתריהן מי שהיה חבוש בבית האסורין דמרחיק מן הסכנה טפי מכולהון וכל חד מן הני עדיף נ י ס י ה מדבתריה. [אחי"ה כ"ה בכ"י, דפ"ו ואמ', אבל בדפ"ר ט"ס מסיה. ונ"ל להגיה ט פ י וכ"ה בחופש מטמונים. — ובענין פי' של רה"ג פליאה שבעלי התוספ' כתבו בהיפך מסברת רה"ג עיי' התוס' ברכ' שם, שבת ב', ד"ה יציאות השבת, ב"ק ב', ד"ה השור וגם הגרי"ב בהגהותיו לש"ס ובהפש"ב כבר התעורר ע"ז ועיי' הקדמת ת' שתי הלחם ועיי' עוד בחומ"ט צד ס"ו ומ"ש הרב החכם ב"ג שם בענין פי' התוספ' שכתבו בברכו' שם להיפך מדברי הגאון בענין חולה ונפק' מניה לדינה—. והקבוץ מארבעה: אַ ר ְ בְּ ע ִ י ן, פסחי' ע"ב, תני מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחא בכיסיה (עיי"ע כס ו'). ירו' גיטי' פ"ו דמ"ז ע"ד ולעתה בתריה ארבעין זימני. סנהדר' כ"ו: ארבעין בכתפיה ומספר סדורי: אַרְבַּעְתָּא (der vierte), ב"ר פ"א חד בשבתא, תרי תלתא ארבעתא וכ'. אַרְבֵּיסָר (der vierzehnte) במגיל' ב':].

☞ אֲרָג (בל"ס אַרַג = רָג כמו ערג בל"מ ובל' פרסי ارزو Wünschenswerthes (Wunsch) תרג' כל כבודה בת מלך (תהלי' מ"ה, י"ד) כל שפר ארג ניכסי. [וכן תר"י א' בראשי' מ"ה, י"ח שפר ארג כל ארעא] והוא לשו' חמדה, ותרג' ויתאו המלך יפיך (תהלי' מה, י"ב) ויִרגג מלכא שופריך).

* אֲרוּגָה (מל"מ אָרַג Gewebe) ירו' סוכ' ספ"א דנ"ב ע"ג ארוגה טמאה מל"מ אָרַג. והרבה בתלמוד ובמדר' עיי' ירו' שבת פי"ג די"ד, ירו' תעני' פ"ד דס"ט, במ"ר פ"ד, פי"ב (עיי"ע ארגמן) ובריש רות"ר. נִפְעַל: נֶאֱרַג ירו' תרומו' פי"א דמ"ח: ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג; שמ"ר פ"מ, במדב"ר פ"ד ובינוני פעול: אָ ר ו ּ ג (Gewebtes) ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ד, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג, שם פ"י די"ב ע"ג, שם פי"ב די"ג., ירו' פסחים פ"ו דל"ג: ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ד. אֲרִיגָה (das Weben) סנהדר' מ"ה. ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג.

* אָרִיג (Geflecht besond. der Haare) שבת נ"ז. תיכא הלילתא מאי א"ל אריג [בכ"י מ' ובכל הדפוסי' הישני' אי' ארוג] פי' מן שורש ערך הקודם לזה ואריג הוא כמין שרשרות של חוטין חלולות ועגולות לקלוע בה השער. ורבינו בע' חל י"ב דעת אחרת לו ועיי"ע תכי. וראיה לפי' רבינו שהוא א ז ו ר ח ל ו ל מצאתי בירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד מהו מיפק באילין תיכייא? א"ל כן אמרין אסור לו לאדם לצאת בהמיינו. והמיין הוא ל"פ همیان פי' א ז ו ר (עיי"ע) ודוק ותשכח.

אַרְגַּבְלָ[א] (או בהפך אותיות מל"י ἐργόλαβος Bauunternehmer) או מורכב מל"פ آهك סיד ומפעל סורי גְּבַל וא"כ ארגבלא בל"ס ארגובלא (Kalkrührer = Maurer) ויפסלו בוני שלמה ובוני חירם והגבלים (מ"א ה', ל"ב) תרג' ופסלו ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירם ואַרְגוּבְלַיָּא.

ולגודרים ולחוצבי האבן (מ"ב י"ב, י"ג) (דשלמה ודיואש) [נ"ל שהיא הגהת איזה סופר ובאה מגליון לפנים]. [תרג'] ולארגבליא ולפסלי אבניא. [אחי"ה הפשיט' העתיקה גודרים וגובלים של מקרא במלת ארגובלא. ומעם המלה או לי' שרשמתי פי' מקבלים קבולת וזה דעת ר"ד די לארא בכ"כ או מלה מורכבת משתי תבות מל"פ ארז פי' סיד וממלת גבל. ונמצאה מלת ארז טמונה ג"כ במלת ארדיכלי והוא ארדיכרי בל"פ עיי"ע].

* אַרְגְּוָן (בל"ם אַרְגְוָנָא. בל"פ ارغون ובל"ע ارجوان (rother Purpur והוא כמו ארגמן בעברי ונמצא במקרא (דניאל ה', ז', ט"ז. כ"ט; ד"ה ב', ב' ו') פסיקת"ר פל"ג ארגוונים היו מלבשים אותם. איכ"ר פ' זכר עניי: כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך.

אַרְגָּז (ובל"ר area וכן בל"י האמצ' Kiste, ἄρκα (Kasten בג' דנגמר הדין (סנהד' מ"ו:) איבעי ליה למימר כי קבור (דברי' כ"א, כ"ג) הוה א"ל דעבד ארגז פי' מצי אמר ליה דעבד ארון [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע חסר ולדפ"ר חסר בט"ס מא"ל עד א"ל] וקבריה ביה אבל קבורה בקרקע לא חזינן. ורה"ג היה שונה ארזג (Verschluss מל"ע رزج פי' סגר). פי' רב חמא סבר כי לא למצוה נאמר דבר זה אלא לעשות על ההרוג סימן [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ר חסר לעשות ושדפ"ע הגי' שלא לעשות להרוג ארון] ארזג עראי ולא קבע. ופי' ארזג כמו ארגז [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר] כיסוי שמכסין אותו אבל עפר אין במקרא זה. [אחי"ה קושית שבור מלכא קבורה מן התורה מנין נבין ממה שברנו לעיל בע' אמגושא שמנהג הפרסיים הישנים שלא לקבר מתיהם בעפר בהיות נתקדשה להם אדמת עפר ונזהרו עד מאוד בל יגע הפגר באדמה אשר על כן הניחו אותו למקום גבוה שקורין בל"פ דַּגְמָא (dakma) בגלל זה נתוכח שבור מלכא מלך פרס אם קבורה נצטוה מן התורה].

* אַרְגִיזָא (Eragiza (Ptol.) am Euphrat in der syr. Landschaft Chyrrhestica, das (heut. Razek זבחי' י"ח: רב הונא איקלע לארגיזא. גיטי' ז'. רב גביהא מארגיזא ושם ר"ג מבי ארגיזא. ושבת י"ט: ועירו' ס"ג. אורי בחרתא דארגיז וכן גרס רבינו בע' חרתא (כלי מראה מקום בתלמוד) וכתב עיר הסמוכה לבגדד כרחוק פרסה ע"כ. ובכ"י מ' בב' מקומו' שבת ועירו' גרס בחדתא דארגיז וכ"ה ברי"ף דפ' קושט' ורא"ש דפ' וויניצ' וכ"ה בת' מהרי"ק שרש קס"ט וכ"ה בד' פיזר' שאלוני' באסיל' וויניציא וקושט' בגמ' ברש"י ותוספ' ורא"ש אבל בד' בנבנשתי אי' ברי"ש. ונ"ל לקיים הנוסח ברי"ש שעיר אֲרַגִיזָא בעצמה ותומה היא עיר שרשמתי בתחילת הע' והיתה לדעת פתלמיאוס על יד הפרת מערבית במחוז חירסתיקא (עיי' ריטטער ח"י צד י' תתר"י) והיתה שם ג"כ עיר חירם Chyrrus ואין אצלי ספק שהיא היא חרתא. וחרתא דארגיז שני המקומות הסמוכים זה לזה. ומעתה נתבטלה שערת הג' שי"ר בע"מ קצ"ב שהיא עיר Argesa אצל ים וואן! ואף כי שם היתה עיר ששמה אַרגִיש כעדות אססימאני ח"ב צד רנ"ב ועיי' הירבילאט צד קכ"ו. ומאשר נעלם מעיני הראשונים מוצא דבר של חרתא וסברו שהיא מלה ארמי' חרתא פי' חרשא=מכשף לכן היו משערים שאיש אחד אמגושי בנא אותה העיר עיי' רש"י לשבת ועירובי' בשם תש' הגאונים.

* ארגוטדייא מ"ס עיי"ע ארגנטין.

אֶרְגַּטִים (בלי' ἐργάτης בל"ם אֶרְגָטָא Arbeiter) בילמדנו ברי' ויקח קרח (בתנחו' וילק' לי' המלה, ועיי"ע אנגרבטים) משה נטל לעצמו את המלכות ועשה אותו ארגטים. פי' כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדי' ז', ט') פי' כַּתָּף שהיה טוען את הארון. (א"ב פי' בל"י פועל ובעל מלאכה). [אחי"ה והדין עם ר"ב. וסומכום (-Sym machus) העתיק פועלי און (תהלי' צ"ד, ט"ז) ארגטים (πρὸς ἐργάτας ἀδικίας)].

* אַרְגִּיָּא בירו' ב"ק פ"ג הל"א עיי"ע כריסו ושם אפרשנו בעזרת האל.

אֶרְגַּלְיָא (בל"י ἐργαλεῖον Werkzeug) בילמדנו בהעלתך את הנרות בפסוק קח את הלוים (בתנח' לי') מי שמכר לחבירו ספינה ולא פי' כלי ארגליא שלה מהו שיזכה בהן הלוקח כך שנו רבותינו (ב"ב ע"ג.) המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת ההוגן. [כ"ה בכ"י ו"ו. ה"ב ודפ"ר ועיי"ע הגן ד' ושם אי' עוד ס"א עגינין עיי"ע עגן וכן גרסו כ"י ל"ר כאן ומשנ' ב"ב עוגין וגמ' ב"ב שם בט"ס עונין, ובדפ"ע אי' אוגן]. פי' ארגליא כלים אלו המרגילים אותה. (א"ב פי' בל"י כלי אומנות ופעולה). [אחי"ה אֶרְגַלְיָא היא קבוץ מיחיד יוני אֶרְגַלְיוֹן ובזאת המלה העתיקו ע' זקנים כלי (שמו' ל"ט, מ"ב) משא (במד' ד' כ"ז) עבודה (שמו' כ"ז, י"ט). וכן נמצא' המלה בירו' סוכ' פ"ד הל"ג דנ"ד ע"ג, ויק"ר פכ"ג, מד' חזי' ד', ה' פ' אתי מלבנון מעשה אין כתיב כאן אלא כמעשה (שמו' כ"ה, י')

היא וכל אֶרְגַּלֶיָיא שלה. ובתנחומ' כי תשא ד"ה ויתן צד קנ"ח: (וילק' שה"ש ד' פ' נופת תטופנה הביא תנחו' בקיצור ונשמט' המלה שדברנו בה) כשם שקראתי אתכם כלה אף התורה קשטתיה ותקנתיה ככלה היא וכל כלי ארגליא שלה וכו'. שמ"ר רפ"מ כל נגר שאין בידו ארגליא שלו אינו נגר].

אַרְגָּמָן (Purpur) טוב [בש"ס ליי] כל שהוא בפ' אר"ע בגמ' דמיני בשמים (שבת צ'.), ובכלי' פכ"ז (מי"ב) הבגד מטמא חוץ משל ארגמן ושל זהורית. ובנגעי' בפ' כל הבגדים (פי"א מ"י) חלוק שנראה בו נגע מציל את האמריות שבו אפי' ארגמן. [אחי"ה ארגמן וארגון, עיי"ע. העתיקו ע' זקנים בכל מקום פּוּרְפּוּרָא πορφύρα וכ"ה במד' איכ"ר ובפסיק' איכ' פורפירא ארגמן עיי"ע אמר [אימרא] ובמד' דורש ארגמן אָרַג מָן במד"ר פ"ד למה בארגמן שהוא היה א ו ר ג את ישראל מ ן החטא. ושם פי"ב מרכבו ארגמן (שה"ש ג', י') זה הקב"ה . . . והוא א ו ר ג את העולם שיצאו כולם למיניהם ולא יתערבו. אודות ארגמן הארכתי בספרי על העתקה פרסית של טאווס צד רנ"ב ושנ"ד].

אַרְגָּנַטֵּין (ἀργός ναύτης schnellsegelnder Schiff-mann) בב"ר פס"ד (ס"ג) ויצא הראשון: אתא הדין ארגנטין מגחיך ומרקד קומוי . . ועל ארגנטין ומזגא קדמיהן (שם). פי' שד של מרחץ. (א"ב פי' בל"י מלאך או רוח העוזר להולכים באניות אמנם אֵל הרוחות הוא העוזר והוא עושה מלאכיו רוחות). [אחי"ה בילקו' תולדו' רמז ק"י אי' ארגינטין ונ"ב שד של בית המרחץ והוא כפי' רבינו (ועיי' רימ"ז ב"ט ח"ב, קט"ו) ובירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו ע"ג הגי' אנגיטרים ועיי' פי' של פ"מ אבל יותר נכון לפרש שהמלה מורכבת וטעמה בל"י מַלח שט בקלות ומהירות].

1 אַרְגֶּנְטִין (בל"ר argentum כמו argentaria (vasa) והוא כס"א שהובא בערוך. ופירושו כלי כסף לאכול בהם Silbergeschirr für die Tafel) כספא בסוף פיאה ירוש' [פ"ח הל"ט דכ"א: ושם אי' בהדין אנגטין צ"ל ארגנטין או ארגנטורין אנן אכלין יומא דין בארגנטורין דהבא [או] בארגנטורין כספא ועיי' אה"צ למהרז"ף שם]. ובפסיק' דבהדש השלישי (ק"ו:) [ושם ביתרון דיבור וגם צריך לתקן ע"פ ע' שלנו גי' מוטעת אנגיטירין] למלך שהיה משיא את בתו והיה לו ארגנטין ישנה אמר המלך אם אני ממתין עד שאני עושה ארגנטין הדשה הרי אני משהא שמחת בתי מה עשה צחצחה ומרקה ונתנה לה וכו'. [בפסיק' וילק' יתרו רמז רע"א אי' מה עשה המלך הביא נפחים ואומנים והיו מצחצחים אותה וכו' ובילק' אי' ארגניטין]. ס"א אַרְגֶּנְטֵרִין [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ודפ"ר, אבל בדפ' חדשי' אי' אגינטירין. ועה"ק אגנטרין ובכ"י ה"ב ס"א ארגנטין וצ"ל ארגנטרין שאם לא כן במה יודע אפוא החלוק בין שתי הנוסחאות]. פי' כ ל י ח ש ו ב שמשתמשת בה בת מלך. [אחי"ה וכן נ"ב בילק' כלי השוב אולם הילק' עצמו בגוף הספר הכנים בפנים מלת חצר יען שנתעה אחר פי' המוטעה שאי' בכ"י אקספ' ששם נרשם בצד אנגנטרין „פי' חצר" עיי' מ"ש ר' שלמה באבער. ובאסת"ר פ' בהראותו אי' איתקנו לו כל הדין ארגוטדייא וצ"ל אַרְגַּנְטָרַיָּא. ושם: חמא כל הדין ארגנאטאדייא וצ"ל אַרְגַּנְטַארַיָּא]. (א"ב פי' בל"ר כסף וכלי כסף ונעתקה מלה זו גם לכלי זהב, ירו' דפיא' פרק מאימתי יומא דין בארגנטרין דהבא). [אחי"ה הירוש' אשר הביא ר"ב הוא הוא המובא מרבינו בע"ה בעצמו בראש הערך].

* 2 אַרְגֶּנְטִין ט"ס עיי"ע הבא אח"ז.

אַרְגֶּסְטוּם ([צ"ל אַרְגֶּסְטֵים] בל"י Ἀργέστης כינוי לרוח דרומית Südwind אצל הומירוס (Jl. 11, 306; 21, 334); לרוח מערבית אצל Hesych. ; לרוח מערבית צפונית אצל אריסטו (1, 515) בויק"ר פ' צו זובח תודה (פ"ט) לפי שבעוה"ז בזמן שהרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת ובזמן שהרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת אבל לעתיד לבא אמר הקב"ה אני מביא רוח ארגסטום לעולם שמשמשת בו שתי רוחות הה"ד (ישעי' מ"ג ו') אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. ס"א אגרסטום וכן מסתברא כלו' אַגְרֶסְתּוּ סַלְבַטִיקוּ בלע"ז. [אחי"ה agresto, salvatico בלאט"י wild, unbezähmbar עיי"ע אגריאון וע' אמר ד'. וכס"א גרס במ"ר רפי"ג אני מביא רוח אגריסטים לעולם וכו' ובילק' ישעי' מ"ג רמז שט"ז אגריסטום ונ"ב שלוזטיקו בלע"ז והוא נלקח מפי' הערוך וצ"ל שלווטיקו. אבל בשהש"ר פ' עורי צפון ובאסת"ר פ' והשתיה אי' הגי' ארגסטים; ובילק' אסתר ד"ה ויין סרמ"ז תתרמ"ח בט"ס רוח ארגנטין וצ"ל ארגסטים. וזה עיקר הגי' אבל גם אַגְרֶסְטֵים בל"י ἀγρέστης schnell, reissend תואר לרוח]. (א"ב פי' בל"י רוח מערבית צפונית).

* אַרְגַּסְטֵירִין (או מל"י ἀκρατέστερον ganz ächt, ungemischt ואות ט' נשמטת, או הורכב מל"י γαστρίον was zum Magen gehört

ומן מלת אר = אל ועיי' בפנים). קהל"ר פ' שמח: תן לי בשר שמן ויין ישן ומיני ארגסטירין אכל ושתה ונתכסם וכ'. יש לי ב' פירושים או באותיות הפוכות פי' בל"י ערך ההפלאה מאַגְרַטון (עיי"ע כלומ' שאינו מזוג כלל והוא יין חי. או י"ל גסטירין פי' בל"י כרם ואר כמו אל והיא ה' הידיעה בל"ע ונצמד לתחילת התיבה כמו ארטבלא, וכדומה. ומיני ארגסטירין כלו' מיני מאכלים לכרם. ותמורתו בילק' קהלת פ' שמח (ילק' נביאי' דף קפ"ט:) אייתי צמירא וחמר טוב וקופר (צ"ל וקופד) שמן. עיניך הרואות שתיבות ומיני ארגסטרין של קהל"ר מקבילות עם אייתי צמירא. והוא כמן סמידא (עיי"ע) פי' בל"י σεμέδαλις פת נקייה סולת. ועוד יש לי השערה והיא היותר נכונה כי בל"י ἀραιά γαστήρ פי' כרם עם בני מעים ופירושו מיני מאכלים הממלאים כל הכרם.

* אַרְגּרוֹן (בל"י ἀργύριον בל"ם ארגורא Geld, Silbergeld) ירו' פיא' פ"ח הל"ז דכ"א. המסבבין על הפתחי' אין נזקקין להן לכל דבר.. ובלהוד דלא יפחות ליה מן ארגון דיליה (עיי' ב"ב ח', תוספתי פיא' פ"ד). פי' ארגרון בל"י מטבע כסף קטנה שנותנים לעני.

אַרַד (= עֲרַד בל"ע عرد והרבים غراد Erdschwamm) בר"ג דג' שאכלו (ברכו' מ"ז.) ובס"ג דערבי פסחיי (קי"ט:) ארדיא לי וגוזליא לאבא. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע, וכ"ה בע' אבא לפי' ג' כ"י ו"ו, ל"ד ודפ"ר אבל שם בשדפ"ע ארדיליא וכ"ה בברכ'. ובפסחי' אי' אורדילאי לי ובדפ"ר בע' שלנו קרוב לזה ארדילאי ורי"ף לפסחי' (וכ"ה בתוס' יבמו' נ"ז: ד"ה אמר) ארדליא ובקצ' דפוסי' ע ר ד י א י ל י וירו' פסחי' פ"י הל"ו דל"ז ע"ד ערדילו צ"ל ערדילי או ערדי לי; בכ"י מ' ברכו' ארדיליא וגוזליא לאבא מי לא א כ ל י נ ן (לפנינו בדפ' אי' א כ ל י נ א); ומלשון אכלינן מוכח דצ"ל ארדיא ל י וגוזליא לאבא וכ"ה בכ"י פ' לפסחי' ארדא לי (עיי' ד"ס שם דקצ"ב.) וכ"ה בכ"י פ' לברכו' מייתו לי ארדייא (ד"ס שם קכ"ה.) ובטעות העתיקו הגה' מיי' בפ"ה מהלכ' ברכו' וכן בס' האגודה מי לא א כ י ל וזה עשו בעבור שגרסו ארדילי או ארדילייה בתיבה אחת. אבל בדפ' שונצינ' וויניצ' אי' אכלינן (ובברכ' בדפ' שלנו גם רש"י גרס כן) ומדפוס בסילי' והלאה כתוב אכילנ' בקו על הנו"ן ופשטו ליה בטעות א כ י ל נ א]. פי' ארדיא כמהין [וכ"ה בל"ע ובפרט לגי' רי"ף וירו' בעי"ן] נראין הדברים שהיה שמואל מתאוה להן וכן גוזליא ל ר ב [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע חסר]. בפ' אין מעמידין בגמ' דשלקות (ע"ז ל"ח.) איכא בינייהו דגים קטנים וארדי ודיסא וכ'. ובפ' אע"פ בגמ' ארבע יושבות בקתידרא (כתובי ס"א.) איתו לקמיה תבשילא דארדא. [אחי"ה וכן רש"י פי' בברכו' ארדליא כמהין ופטריות ובע"ז שם לועז בולי"ץ והוא ל"צ bolet בלאט"י boleto בל"ר boletus = Löcherschwamm ובתעני' כ"ג. ד"ה כ מ ה י ן ו פ ט ר י ו ת כתוב בולי"ץ ובשבת ק"ח. ד"הפיטרא ט"ס בוליון וצ"ל בולי"ץ. ומעתה י"ל שגם גוזליא שאכל רב אחר קינוח הסעודה מענין פירות הוא ונ"ל שהיא ל"ע גזל = جزل פי' פרי תמרים. ומעתה נבין לשון חז"ל כריתו' כ"ח. אמרו על בן נרבאי שהיה אוכל ד' ס א ה גוזלות בקינוח סעודה, וסנהד' צ"ד: וילק' משלי ג' רמז תתקל"ה פקח בן רמליהו שהיה אוכל מ' סאה גוזלות בקנוח סעודה. ושם י"ג רמז תתק"ן שהיה אוכל שלש מאות גוזלות בקנוח של סעודה. ואם אמרינן שגוזלות בני יונה ממש אז הענין הכריח לנו לפרש ג"כ ארדיא או א ר ד ל י א שאכל שמואל כמין עוף ואז אולי היא ל"י ורומי' ardeola ἀρδιόλη Fischreiher, פי' שחף בל"מ ואף אם מין עוף טמא הוא אפשר שמכנין בזמן שמואל מין עוף טהור בשם זה, אבל פי' ראשון נ"ל עיקר].

אָרֹד (עָרוֹד מל"מ וכ"ה בל"ם עָרְדָא ובל"ע عرد Waldesel) בפ"ק דע"ז בגמ' דאין מוכרין להן דובין (ט"ז:) חיה גסה מאי מלאכה עבדא אמר אביי אמר לי מר יהודא דבי ר' יוחנא טחנא רחיא בארודי [לפני' אי' בערודי, אע"ג דערוד מלומד מדבר מושכין אותו לישיבה ולעבודה עיי' באכארט היערזאיקאן ח"ב צד רכ"א], האי מאן דאחזיק מגודא דארדי ולבר לא הויא חזקה בפ' חזקת הבתים בגמ' חזקתן שלש שנים (כ"ב ל"ו. ושם אי' ערודי). פי' ארודי חיות כמו (איוב ל"ט, ה') ומסרות ערוד מי פתח. ובאות ואוכלות הזרעים [עיי' איוב ו', ה'; ירמיהו י"ד, ו'] שבקצות השדה ויש עושין קירות וגדרות לשדה ומניחין קרקע מעט חוץ לקיר ומשליכים שם זרע ומה שצומח באות החיות ואוכלות ואינן נכנסות לשדה ואם החזיק אדם באותו קרקע שהוא חוץ לגדר אינה חזקה דיכול למימר כיון דכל דזרע ערודי אכלי ליה לא איכפת לי עלה. [אחי"ה כן פי' הרשב"ם מלה במלה מבלי שהזכיר מקור פירושו. ולפי הענין פי' ג"כ רגמ"ה ו ז"ל ב כ"י ל ב"ב: האי מאן דאחזק מגודא דערודו ולבר כגון שרגילין בני אדם שיש להם שדות סמוך ליער משמרין מקצת

משדה סמוך ליער וכונסין בשדה ועושין מחיצה בין השדה ליער בשביל שאם יצאו חיות ערודין מן היער כדי שירעו באותה הרחקה שיש מן המחיצה ליער ולא יבואו לשכור המחיצה ולאכול התבואה ואם החזיק אדם באותו שיור שהניח בשביל הערודים אפי' לאחר שעמדה ברשות ג' שנים מ"ט דאמרינן האי דלא מיחה זה בעל הקרקע בתוך ג' שנים דקסבר הואיל וכל מאי דזרע האי ערודי אכלי ליה ומשום הכי שתיק ולא איבד שדהו בשתיקתו עכ"ל].

* אֲרָד (בל"ע ارض פי' ארץ Erde) ירו' סוט' פ"ב הל"ב די"ח: מֵי (במדבי ה', י"ח) יכול מראה מים ת"ל ארד (כלומ' עפר במד' שם פס' י"ז) או ארד יכול מראה דיו ת"ל מי הא כיצד מראה מים ומראה ארד ובבלי סוט' ט"ז: אי' עפר ע"ג מים.

* אַרְדָּא (= אַרְטָא שם הפרטי פרסי בל"פ ارد עיי' בפנים) בגיטי' י"ד: ושמותיהן מבוהלין ארדא, וארטא, ופילי, בריש. רש"י ז"ל מעמיד המלות בלי פירוש, ורצה רק להציג הגי' הנכונה, ולע"ד המלות פרסיות הנה ומהן שמות פרטיים ומהן שמות כלליים. ארדא וארטא הוראתן נורא ואיום והורכבו הרבה פעמים עם מלות אחרות לשם אחת כידוע למבין (עיי' ע"מ פרסיות) כגון ארדבן, ארטבן, ארדשיר וכדומה, ודע כי הוראת ארד בל"פ כעס; ארטא פי' בל' צינד areza ובל"פ ارز = מהומת מלחמה; פילי = فيل, پيل חיה נוראה, בריש = پريش בהלה ועל כולן סובבין והולכין התיבות: ושמותיהן מבוהלין. והגאון שי"ר בכ"ח כרך ז' צד קצ"ט פי' בענין אחר ע"ש. ובירו' גיטי' ספ"א דמ"ג ע"ד וירו' קידושי' פ"ג הל"ד דס"ד, (עיי"ע דבר ב') אי' כל הספור של בבלי גיט' בלי הזכרת השמות האלה וזה באשר פרסיות הנה. — ושע"פ ארד בא כבר בבראשי' מ"ו, כ"א, במדב' כ"ו, מ', ועוד י"ל כי ארדא וארטא הוא לש' צינד areta, ereta פי' מושלם vollkommen.

* אוּרְדְּיָא (אם לא שם מקום עיי' פנים אז בל"ר hordeum שעורים Gerste) בכתובי' ס"ז. הני שקי דאורדיא ואשלי דקמחוניא אשה גובה פרנה מהן כן גרס רבינו בע' אשלא. ופי' בל"ר שעורים ויגיד עליו רעו קמחוניא. אבל בכ"י ו"ו וג"ג הגי' שם שקי דאדוריא ובס"כ לפנינו רודיא ואפשר שם מקום Ῥόδος, Rhodus וכן פי' הארודי (בראשי' י', י"ח) בירו' מגיל' פ"א הל"א דע"א: רודוס. או י"ל שאי של פעניקיים Aradus הוא ושמו בל"ע ارواد, اراد, ارواد עיי' ע"ז שטראבו ספר ט"ז, ב', י"ג, ופליניאוס ספר ה' ל', ל"ג, ועיי"ע הבא אח"ז.

* אוֹרְדֵּי (אודרי = עודרי alles zum Polstern Verwendbare, Wolle u. s. w.) בקידושי' י"ב. ההוא גברא דאקדש בזוורא דאורדי וצ"ל דאודרי עיי"ע אודרא ושם בברכ' גי' כ"י ג"כ אורדא וצ"ל אודרא וכ"ה בכ"י שבת ובריי"ף כ"י עיי' ד"ס שבת צד מ"ו: אבל רבינו בע' זווד ג' גרס ג"כ דאורדי ותהיה זוודא דאורדי לפי דעתי כמו שקי דאורדיא של ערך הקודם לזה.

אַרְדַּב (בל"י ἀρτάβη בל"ס ארטבא, ארדבא בל"ע اردب והוא מין מדה נגזר מל' קופטית ПIЕРТΩВ עיי' בעקה מיטראלאגיע רמ"ב והמאמר דאס יידישע מאאסזיסטעם להחכ' צוקערמאן צד מ"ז) בפ' השוכר את האומנין (בגמ' להביא חטים) [צ"ל בגמ' השוכ' את החמור להביא עליו חטין] (ב"מ פ':) ת"ר קב [כ"ה בכ"י ודפ"ר ושם תנו רבנן קב, אבל בשדפ"ע ט"ס תרקב כתיב'] אחת ובהשממת הקוים] לכתף ארדב לעריבה [ולפני' אדריב וכן בעירו' אדריבא וכ"ה בכ"י א"פ ובכ"י רי"ף אבל בכ"י רי"ף בשבת על נכון ארדבא עיי' ד"ס עירו' ר"א.], ובפ' בתרא דעירו' בגמ' דנגר הנגרר (ק"ב.) ההיא אסיתא דהוי בי מר שמואל דהוה מחזקת ארדבא [בדפ' שונצי' וברא"ש דפו' וויני' אי' אדרבא ולפני' אדריבא ועיי"ע אסיתא]. פי' ארדב חצי לתך [ולרש"י לתך]. (א"ב פי' בל"י ארטב מין מדה פרסי' ובנוסח' דידן גרסי' אדריב). [אחי"ה צ"ל אדרב, ואדריבא, וע' זקנים העתיקו חמר (ישעי' ה', י') אַרְטַבַּא].

☞ אַדְרַבְלָם (בל"י ὕδραυλος — λις Orgel, Wasserorgel ובל"ס ארדבנא וצ"ל ארדבנא Cymbel) בירו' בפ' החליל (פ"ה הל"ו דנ"ה ע"ג) רשב"ל אמר עוגב זה ארדבלם תני רשב"ג לא היה אדרבלים [לפני' אי' ארדבלים] בירושלים מפני שהוא סורה את הנעימה והביא רבינו המלה בע' הרדולוס ע"ש).

* אָרְדָּךְ (לפע"ד בל"פ רחיים آرد Mühle) אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי (משלי כ"ז, כ"ב) תרג' אין מחית ליה לשטיא במכתשי בגו סיעתא ובאורדך. רבים וכן שלמים נלאו למצא פשר דבר. ראשון היה בעל מתורגמן שהודה ולא בוש „לא ידעתי מה הוא" והרב הה' לעויזאהן בספרו היקר זאאלאגיע צד

קמ"ג. ור"ש באבער במגד ירחים כרך א' צד מ"ח. מהרי"ל בע"מ של תרגומים ע' ארדך הרבו לטרוח לפרשו ולא עלה בידם להאיר כל המאמר. והנה החכ' לעוויז' השכיל לתקן בגו סיעתאן באור דך. ומודה אני על האמת אי לאו דדלא לי חספא לא הוית משכחת מרגניתא תותיה. שגם אני נכון לבי בטוח לגרוס סיעתאן או יותר טוב אסיעתן שוי"ו הראשון ממלת ובאורדך שייך למלת סיעתא כזה סיעתאו וצ"ל סיעתאן באריכת הוי"ו לנו"ן. ודע שמלת אסיעתן בל"פ בעצמה ותומה آسیازن אבני הרחים העליונים אשר עליהם הושלכו הגרעינים ונכתשים שם ונקרא בלא"ש Mühlläufer. ומלת ארדך או אורדך ממש בל"פ רחים ושיעור המאמר אם תכתש את האויל במכתש בתוך אבני הרחים העליונים של רחים. ומלת הריפות ל"ע رفت דכה במדוכה (עיי' סוט' מ"ב. ורש"י שם). ובעבור שנכתשין החטין באבני הרחים העליונים עד אשר יהיו דקין מן הדקין ע"כ תרגם ככה. וגם אם נגרס כר"ש באבער תחת סיעתא אסיתא (Mörser עיי"ע) יש למאמר פתרון: אם תכתש את האויל במכתש בתוך אסיתא ובאורדך פי' או ברחים. ור"ש באבער גרס תחת זה ובמדוך ואין זה לפע"ד מהנחוץ. ופירושי נראה לי יותר טוב ומקום הניחו לי להתגדר בו].

אַרְדַּכַל (גודר וחרש אבן בל"ס ארדִיכְלָא, אַרְדִיכַר ולפע"ד מל"פ آرزكر Baumeister eig. Steinmetz) בס"ג דעושין פסין (עירו' כ"ו.) האי מחיצא דארדכלי לא שמה מחיצה ובס"ג דב"מ (קי"ח: וירו' ב"מ ספ"י די"ב ע"ג) בנאי שמסר לארדכל ארדכל חייב. ובב"ר פכ"ח (פכ"ז וכן פ"ח) ויתעצב אל לבו למלך שבנה פלטין ע"י ארדכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי להתרעם על ארדכל. בני שלמה ובני חירום (מ"א כ"א, ה', ל"ב) תרגומו ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירם. לחרשי העץ ולבנים (מ"ב, י"ב. י"ב) [תרג' לנגרי אעיא ולארדיכליא]. [אחי"ה וכן הרבה בתרג' עיי' מהרי"ל בע"מ של תרגומים. וכן העתיקה הפשיטה הסורית במלה זאת לגדרים (מ"ב כ"ב, ו'; ובמ"ב י"ב, י"ב בט"ס אדרכלא כמו בתלמוד ובמדרש) חרשי אבן (ד"ה א' כ"ב, ט"ו), חרשי קיר (ד"ה א' י"ד, א'), ובחרשת אבן (שמות ל"ה, ל"ג), ובאפרים הסורי הגי' תחת ארדיכל: ארדיכר והוא ממש ל"פ ארזהכר פי' חורש אבן, והוא הוא ארדיכל וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובריש"י כ"י ובמ"מ פט"ז מהלכ' שבת הלט"ו עיי' ד"ס עירו' שם. ולפנינו אי' אדרכלין, ובב"ר פכ"ז אדרכל. וכ"ה בטעות בילק' ירמיה סרמ"ז רצ"ו משל לאדריכל שבנה את המדינה וכו', ובתמורתו במדב"ר רפ"ט משל לארכיקיטון וצ"ל לארכיטיקטון עיי"ע אַרְךְ].

* אַרְדַּלְג (בל"פ آردهاله , اردوله Mehlgericht) בה"ג הלכ' ברכו' פ"ו ד"ז. וכל מיא דקימחא וארדלג. פי' בל"פ מין מזונות מקמח ודבש.

☞ אֻרְדְּעָנָא (עוּרְדְּעָן בל"ס אורדעא. בלש' שומרונ' ארדען. פי' צפרדע ועוד מין חולה הלשון rana βάτραχος, Frosch, Zungen-krankheit) ירו' דשבת פ' שמונ' שרצים (פי"ד הל"ד די"ד ע"ג; ובירו' ע"ז פ"ב. הל"ב ד"מ ע"ד אי' בתחילת ע' בראש המלה) הדא אורדענא סכנה. תרג' צפרדע (שמות ז', כ"ז וגו'; ח', א', ב'; תהלי' ע"ה, מ"ה) ארדענא). [אחי"ה לפני' אי' עורדענא אבל גי' ה"ב אי' בקהל"ר פ' ויתרון ארץ: חמא חדא אורדעה טעונה חד עקרב, ובויק"ר פכ"ב חדא אורדען טענא ובב"ר פ"י אי' עורדען ובמד"ר פי"ח אי' צפרדע ועיי' עוד ע' אקרוקתא]. ויש מין חולה הנקר' צפרדע מהיוני' ורומיי' והוא מורסא חם הגדל תחת הלשון בין הוורדים].

* אַרְדְּפוֹי (המלה נשתבשה או מן אדרפוי = אדלפוי בל"ס דולבא. או מל"פ ארדכו = ارنج (Ahorn, Platane) תרג"י א' בראשי' ל', ל"ז ערמון, ואונקלס ופשיט' תרגמו דדלוב = בל"ס דדולבא והוא מין עץ עיי"ע דלב שנקרא בל"ע دلب ובלא"ש כמו שכתבתי. ויתכן שתחת ארדפוי צ"ל אדרפוי ומאחר של' ור' ואות ב' ופ' מתחלפות היטב נוכל להשוותו עם אדלבוי והיא מל"ע. או י"ל שאות כ נשתבש' לאות פ וצ"ל אַרְדְּכוֹי והיא ל"פ ערמון. ולא כן דעת מהרי"ל בעמת"ל.

☞ אַרְדַּפְנֵי (Lorbeerbaum) תר"י (שמו' ט"ו, כ"ה) ויורהו ה' עץ: אילן מריר דאורדפני עיי"ע הרדפני.

* אַרְדַּקְסַם ([צ"ל ארדסקם = ערדסקם = דרמסקם = דרמשק בל"ס דרמסקוס Damaskus) בירו' עירו' רפ"ג ד"כ ע"ג מעשה ששבת ר"מ בארדקסם. ואין ספק אצלי שצ"ל בארדסקם והוא ערדסקם וכן אי' בבבלי עירו' כ"ט. פעם אחת שבת ר"מ בערדיסקי ובכ"י מ' וא"פ הגי' בערדסקים ובדפ' שונצ' אי' בעדרסקום וכבר הוכחנו לעיל ע' אסיא ב' שמלת עדריסקום וכ"ה ב"ב נ"ו. או ערדסקי' וכ"ה בנזי' נ"ו: תוספת' נזי' פ"ה תוספת' אהלו' פ"ד ט"ס תחת דרמסקם שהורה שם ר"מ. ובעירו' י"ט דומסקנין פתחו צ"ל דורמסקנין

וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובע"י ובכפתור ופרח פ"ז דכ"א וכ"ה בד' שונצ' ועיי' ד"ס שם. ועיי"ע דרמסקן.

* אַרְדְשִׁיר (בל"ס וכן בל"פ اردشیر Ardeschir היא העיר המהוללה על הטיגרים בקרובה של קטיזיפון) גיטי' ו', ר' חסדא מצריך מאקטיספון לבי ארדשיר ומבי ארדשִיר לאקטיספון לא מצריך וכ'. עירובי' נ"ז: בני אקיסטפון [צ"ל אקטיספון ובכ"י מ' אי' קטיספון ועיי"ע וע' אקטיספון] דמשחינן להו תחומא מהאי גיסא דארדשיר ובני דארדשיר משחינן להו תחומא מהאי גיסא דאקיסטפון [צ"ל דאקטיספון] וכ' עיי' ע"מ צד קצ"ה, ובכ"י מ' אי' בט"ס אדרשיר וביבמו' ל"ז: אי' רב כי איקלע לדרשיר וביומ' י"ח: אי' לדרשיש וכולם צ"ל ארדשיר ונקרא כן ראשון למלכי הפרסיים החדשים מבית שׂאשׂאן שחידש ממלכת הפרסיִים אחרי שהציקו למלך של פרתיים במלחמה (עיי"ע ארטבן), ונקראת שם העיר על שמו ארדשיר אולם Seleucia שם העיר בראשונה על שם מיסדה שר הצבא היוני סיליקוס ניקאטור. וכן נוסף לעיר הורמיז [هرمز] כינוי ארדשיר ונקראת הורמיז ארדשיר ב"ב נ"ב. ועל עיר סליקיא שהיא ארדשיר עיי' מאננערט כרך ה' ח"ב צד רצ"א. והאמזא (Isp. Ann. 33. 34).

☞ אָרוּ (בל"ס آرا fürwahr! או אולי מל"ע ارا siehe והוא ציווי מפעל رای) בדניאל (וארו ארבע חיון) [צ"ל ארו חיוא רביעיא] (דניא' ז', ז' ועיי' עוד ו', ז'; ז', ב'; ח' י"ג) פי' הנה. [אחי"ה והיותר נכון שהוא כמו הרי בדחז"ל והוא מל"פ או מל"ע כשרשמנו ובהוספת מ' ארום בתרגו' ונמצא ג"כ תחת הרי בתרג' ארי עיי' ציונים בעמ"ת למהרי"ל].

*אַרְוַוד (שם הפרטי לעיר Ἄραδος", בל"ר Aradus בל"ס ארוַדוּס בלש' ערבי' ارواد) ב"ר פל"ז פי' הארודי (בראשי' י', י"ז) ארווד והוא אי של פעניקיים שמדובר בו בבן מתתיהו על הקדמוניות א', ו', ב'; ושטראבו עיי"ע אורדיא; שם ציינתי ירו' מגילי' שפי' ארודי: רודוס ואם לא Rhodos היא אז תהיה ג"כ Aradus שנקרא בל"ס ארודוס ועיי"ע אנטרדס היא העיר שחברה לה יחדיו עם אנטרדוס ומונחת באלכסון מול פניה ומקבילות אשה אל אחותה עיי' החכ' רעלאנד ח"א צד רט"ז, שי"ח.

* אַרְוִיסָא (בל"פ اريس gedrehter Strick) יבמות מ"ו. רמו ליה ארויסא בצואריה פי' בל"פ חֶבל נארג מחוטים עבים, ורש"י פי' קבישטר"י בל"צ capistre = Halfterbinde נבא ולא ידע מה נבא ורבינו גרס בע' ארוסה לפי גי' כ"י ארווסה ופי' שלשלת ע"ש. ועיי' מהרי"ף עט"ש צד כ"א.

* אֱרוּמָה (Ruma = Ῥουμά Stadt in Gallien) עירו' נ"א: מעשה באנשי בית ממל ובאנשי בית גוריון בארומ'. ובתוספתא עירו' ספ"ג אי' ברומא וכ"ה בדפו' שונצ' וברש"י שם ברומה וכ"ה בכ"י עירובי' ברומ' ובירו' עירו' פ"ד דכ"ב, אי' מרומה. ודע שיש ארומה קרוב לשכם (שופטי' ט', מ"א) ובמקר' יש רומה (מ"ב כ"ג ל"ו) ולכאורה נראה שהיא היא שהרי בן מתתיהו על הקדמו' ספ"י פ"ה הל"ב כתב תחת רומה Ἀβοῦμα' וט"ס היא תחת Ἀρουμα" וכן כתב במ"א (על המלחמ' ג', ז', כ"א) Ῥουμά' שהיא עיר בגליל ועד היום יש עיר רומה Ruma בבקעת זבולון עיי' ראבינזאהן נייע פארשונגען צד קמ"ב.

אֶרֶז (מל"מ וכ"ה בל"ע ופי' ارز, ובל"ס ארזא ונגזר משרש ارز fest, zäh sein כי הארז יעמוד ימים רבים עיי' פליניאוס מ"ו, ע"ג, ע"ט). בס"ג דשבת (קנ"ז, עיי"ע אִשוּחֵי) אבל לא בעצים שבמוקצה התם בארזי ואשוחא דמוקצה מחמת חסרון כים נינהו דאפי' ר"ש מודה, ובר"ג דהמביא כדי יין (ביצ' ל'.) כולה ר"ש היא וסיפה בארזי ושוחי עסקינן דמוקצה מחמת חסרון כים אפי' ר"ש מודה. [אחי"ה הך ציון באותיות נפרדות הביא רק כ"י ו"ו א', ב' וכ"י ל"ד ובדפ' חסר. בביצ' אי' בשינויים אבל כ"י מ' גרס כרבינו עיי' ד"ס מ':]. פי' ארזי ואשוחי עצי ארזים וברושים העשויין לקורות דאין דעתו של אדם להסיקן וגמר והקצה אותן. [אחי"ה וכן פי' רש"י לביצ', ונמצא' עוד המלה בתמיד פ"ג מ"ה רביעית של ארז וצ"ל רביעין עיי"ע רבע ד' ועיי' תוי"ט מדות פ"ג מ"ח ושם וכלונסות של ארז כ"ה במשנ' וכ"ה בע' כלנס ב' ע"ש. ר"ה כ"ג, ארז ארזא, ע"ז י"ד. פירי דארזא עיי"ע אלכסון. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ג ערק לארזא ובלעיה ארזאי . . אזלון ונסרון ארזא ונסרו לארזא ואיתחמי דמא נגד עיי' בבלי יבמו' מ"ט: ומאמרנו על אדם הראשון (במ"ע דמ"ג, כרך כ"ה צד ע"ח ופ"ו). ר"ה כ"ג, עשרה מיני ארזים הן. ובהשאילה על אדם גדול וחשוב מ"ק כ"ה: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי הקיר. שבת קי"ח: נטעתי חמשה ארזים בישראל. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג איתעקרון ארזַיָא דארעא דישראל. וזה כמו כארז

בלבנון ישגא (תהלי' צ"ב, י"ג) שבת קנ"ה, זירין דארזי . . . כיפין דארזי ובכ"י מ' וא"פ הגי' זירין סוכי דארזי . . כיפין סוכי דארזא פי' ענפי ארז شاخ בל"פ ענף עץ והוא כמו שוכא דארזא עיי"ע שך ג'. ורבינו בע' זר א' פי' בענין אחר ע"ש. — בן ארזא תל ארזא עיי' ערכם].

* אוֹרֶז, אוֹרְזָא, אַרוּזָא (בלשון ערבי' ارز בל"ס ארוזא בל"י Reis ὄρυζα) ברכו' ל"ז. אורז ודוחן וכ"ה פסחי' ל"ה. ושם אורז מין דגן הוא. ב"מ מ'. במשנה לחטים ולאורז. ושם בגמ' אורז קלוף . . אורז שאינו קלוף. שביעי' פ"ב מ"ז, ר"ה י"ג: האורז והדוחן בכולם פי' רש"י מי"ל והיא ל"צ mil ובל"ר Hirse, milium ועיי"ע דוחן. ותוספו' ברכו' שם פירשו ריז"ו והוא לאי"ט riso Reis וזה העיקר וכ"ה בל"ע סו' יוני' ורומי' oryza וכ"ה ארוזא פסחי' נ': מפרשי חלה מארוזא. שם קי"ד: סילקא וארוזא עיי"ע סלק ב'. ירו' שבת פ"ג ד"ו: פינכא דאורזא. ירו' דמאי פ"ב עיי"ע אנטוכי ועיי"ע ארזן. גד (שבת ט"ז, ל"א) העתיקו ע' זקני' ὄρυζα וכן תרג' שמרוני כארז קליף עיי' ספרנו על העתקה פרסי' צד שמ"ד.

☞ אַרְזוּבִין (= מַרְזוֹב בל"ע مرزبة = ارزبة Hammer, eig. eiserne Keule) תרג' ומקבות והגרזן (מ"א ו', ז') וארזובין וחלילין ובלי' תלמוד (ארזעתא) [צ"ל ארזפתא] ויש מרזב, ומרזף ע"ש).

* אֲרְזְבוּנִית (= הֶרְזְבְנִית בל"י ἐρυσίβη Heu-schreckenart) ספרא פרק ג' פ"ה למינהו . . ואת הערצוביא ואת הארזבונית ובחולי' ס"ה. אי' והערצוביא והרזבנית וכן גרס רבינו בע' רזבנית. וכ"ה בע' יוחנא לגי' כ"י ו"ו ובדפ' בט"ס הזרבונית וכ"ה בע' ערצביא בדפוסי'. ע' זקני' העתיקו חסיל (יואל א', ד') וארבה (שם ב', כ"ה) וצלצל (דברי' כ"ח, מ"ב) ע"י מלה יונית הרשומה.

אַרְזְלָא (= ערסלא בל"ס ערזלא בל"ע عرزال Hängebett, Schwebelager) בס"ג דעושין פסין (עירו' כ"ה:) הכא במאי עסקינן דעבידא כי ארזלא. [אחי"ה וכ"ה בכ"י א"פ וכ"ה ברש"י כ"י וברש"י בדפ' הישני' חוץ מדפ' וויניצ' רפ"ח ובנבנ' ששם ארזילא עיי' ד"ס, וכן הביאו התוספ' ד"ה הכא וברש"י לפנינו אי' כבגמ' כי אורזילא]. פי' ערסלא כדמתרגמינן (ישעי' א', ח') כמלונה במקשה: כערסל מבתותא [במקשיא] [כ"ה לפי גי' כ"י ו"ו ה"ב ודפ"ר ובכ"י ל"ד בט"ס מבתוניא וצ"ל מבתותא וכ"ה בע' בע ג' ובדפ"ע בט"ס מכתותא וגם יש להשלי' במקשיא וכ"ה בע' בע ג'. ועיי' תר"י א' בראשי' מ"ב, כ"ז; מ"ג, כ'; שמו' ד', כ"ד]. והוא חבלים מתוחים מאילן לאילן כמין מטה לשכב עליה השומר בלילה ולישב תחת צילה ביום ותחתיה פתוח כולו. [אחי"ה וכן כתבו התוספ' שם בלי הזכרת רבינו. ועיי' פירש"י לישעי' א', ח' והחכ' ניעבוהר בעשרייבונג פאן אראביען קנ"ח וקאמוז אצל געזיניאוס פי' ישעי' ח"א צד תשע"ב]. (א"ב תרג' והתנודדה כמלוני (ישעי' כ"ד כ') ותהי אזלא ואתיא כארזלא). [אחי"ה ולפני' אי' כערסלא ועיי"ע הבא אח"ז].

אֶרְזַלָא (= אוּרְזִילָא והוא ממש ל"ס ובל"ע غزال הנקרא במבטא של ערביים באפריק' צפונית R g a z a l = das Gazallenjunge) בר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) אמר רבה בר בר חנה [וכ"ה בע"י ובזבחי' אבל בב"ב אי' בטעו' א' רבה] לדידי חזי לי אורזילא דרימא בר יומא [וכ"ה בזבחי' ושם אי' בת יומא ובב"ב ובכ"י רגמ"ה לב"ב חסר' מלת דרימא ועיי' תוספ' בב"ב ובזבחי' על שינוי נוסחאות והעיקר גי' של רבינו] והוי כהר תבור והר תבור כמה הוי ד' פרסה. ובזבחי' בר"ג דפרת חטאת (קי"ג:) בשלמא למ"ד לא ירד מבול לא"י רימא התם קאי אלא למ"ד ירד היכא קם [א"ר ינאי] גוריאית קטנה הכנים לתיבה והאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא וכ'. לעופר האילים (שה"ש ב', ט') תרג' כאורזילא דאיילא. [אחי"ה במד"ר פי"א אי' אורזילא דאיילתא ובשהש"ר פ' דומה דודי וכן בפסיקת"ר פט"ו אי' אורזיליהון דאיילתא]. כשני עפרים תאומי צביה (שה"ש ד', ה') כתרי אורזילין תאומי טביא. פי' אורזילא דרימא בר יומא אפרוח ראם בן יומו. ותרג' ודישן (דברי' י"ד, ה') ורימא. (א"ב בריש מסכ' דהמוכ' את הספינ' (ע"ד:) ארזילי דימא בע"ה גרס אדילי ע"ש). [אחי"ה רבים חקרו ודרשו בענין ראם של מקרא ודעת החכ' באכארט (עיי' ספרינו על העתקה פרסי' צד שמ"ו וכ') עולה על כולנה שהיא חיה מין גאצעללע וכן הוראת המלה בל"ע رئم , ريم ועל זה רמז ג"כ טעם המלה אורזילא בל"ע וסורי' ור' נוספת. ויש לומר שגם אדילי של גי' רבינו היא מל"ע וסו'. וא' וע' ור' וז' מתחלפות ואדילי שוה עם עדילי = غزال בל"ס עוזילא. אבל חדש מקרוב בא חכם איטלקי ברם זכור אותו האיש לטוב וברזילי שמו ודעתו שראם של מקרא הוא חיה שנקרא בלא"ש Renn-thier וקרניו הדר לו והם מתפצלים כענפים וזה מה שאמר המקרא כתועפות ראם לו וג"ל

שהוא כעופא בל"ס ענף ועפאים בתהלי' ק"ד, י"ב ולא כמו שפירשו המפרשים (ועיי' ג"כ החכ' גרעטץ במ"ע שלו כרך כ' צד קצ"ז). והשתא דאתינו להכא י"ל שמלת אורזילא שהוא תרג' של ראם היא מל"ע عرزال שטעמה ענפי עץ פי' חיה שקרניה מתפצלים כענפי עץ והיא ראם ואוּרזילא דרימא פי' בן ראם ובלא"ש das Junge des Renn-thieres ראה זה חדש. ולפי זה י"ל ג"כ שמלת ארזלא של ערך הקודם לזה היא ל"ע عرزال = ערסלא פי' מטה על גב ענפי העץ וזה עולה עם סיפור החכ' ניעבוהר וקאמוז שהבאתי שבני ארץ קדם שוכבים במטות ע"ג ענפי עץ לשמור השדות וכרמים]. ·

1 אַרְזָן (לדעת רבינו כמו אוֹרֶז, ולפע"ד הוא ל"פ ارزن Hirse) בפ' סדר תעניות האלו (כ"ד:) למחר אתו ארבי דארזנאי פי' ספינות מלא אורז. [אחי"ה כ"ה באה"ת ושם אי' דארונאי וצ"ל דארזנאי אבל בגמ' אי' אתיין ארבי דחיטי דפרזינא. ובכ"י מ' ובכ"י ב' אי' אתיין חיטין דפרזינאי עיי' ד"ס ע"ג: ופירש"י דפרזינא: מקום. וכן נראה מע"י שאי' שם השתא אתו חיטי מפרזניא למחר אייתו חיטי מפרזניא. ודע שיש שם מקום במסופוטמיא ששמו לדעת פתלימיאוס Bersima וגם נהר אחד בפערזים ששמה Brizana, Βρίζανα, Βρισόανα עיי' אממיאנוס ספ"כ, פכ"ג. ואם גי' רבינו נכונה אז המלה מל"פ הנ"ל וטעמה ד חַ ן וכן פתרון המלה בירו' מע"ש פ"ב הל"א דנ"ג: אילין אורְזַנְיָיה וגמזוזיניה. פי' אלה חיטים של דוחן ופרי שקמים (כל"ע جميز עיי"ע גמז ב'). ובירו' יומ' פ"ח דמ"ה. בט"ס אורזנייא וגומנני. ובירו' שבועו' פ"ג דל"ד: גמרייא ואורזרייה ובשניהם צ"ל כאי' במע"ש ועיי"ע אח"ז ועוד ע' גמרייה ומ"ש].

2 אַרְזָן (לדעת רבינו פי' גדול, ולפע"ד מל"פ ارزون von guter Qualität) ברפואות דמי שאחזו (ע'. עיי"ע חזז) לחזזיתא ליתי שב חיטי ארזניי אתא וניקלינהו אמרא חדתי אדנפק מישחא מינייהו ונשוף. פי' שבע חטים ג ד ו ל י ם. [אחי"ה וכן פירש"י חיטין גסים ואפשר שהמלה ל"ע ارز פי' גדול וחזק ויותר נכון שהוא ל"פ פי' גדול הערך וטוב האיכות. ועוד נ"ל לומר שהמלה מע' של קודם ארזן פי' דוחן].

1 אַרְזַף (= אַרְזַפְתָּא וכ"ה בל"ס ובל"ע ارزبة Hammer עיי"ע ארזבין. ס"א מרזפתא, מרזבתא וכ"ה בל"ע مرزبة) בהגדה פ' הניזקין (גיטי' ס"ז:) יומא חד חליף אבבא דנפחא שמע קול ארזפתא ושתיק. ועוד זה בויק"ר פ' אחרי מות כפ' ויתרון ארץ [ויק"ר פכ"ב לי' וכן לי' המלה בקהל"ר פ' ויתרון ארץ וכן לי' בילק' קהלת רמז תתקע"ב אבל אי' בתנחו' חקת סי' א' דרע"ח: ושם אי' מרזפתא]. ותשם את המקבת בידה (שופטי' ד', כ"א) [תרג'] ושויאת ית ארזפתא. (פי' ארזפתא דנפחי) [צ"ל בס"פ אין עומדין (ברכו' ל"ד.) ובס"פ הקורא עומד (מגילי' כ"ה.) מחינן ליה בארזפתא דנפחא. פי' ארזפתא דנפחא] קורנס של נפחים. [אחי"ה נראה מזה שבדפ"ע נשמט מן ארזפתא עד בארזפתא ויפה כתוב בע' מרזב ב' ע"ש. ובנו"ג בש"ס במרזפתא וכ"ה ס"א בע' מרזב ב', ועוד שם נרשם לעיי' בערך ארזפתא והוא ערך דכאן ובאמת בכ"י מ' וא"ם אי' כגי' רבינו ארזפתא]. ס"א מרזפתא, ס"א מרזבתא. [בדפ' אמש' ופרג ט"ס מרזנתא]. ס"א רזובא [כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"י ל"ד, ובדפ"ר אי' רזובתא ובדפ' פיז' בט"ס רובתא וצ"ל רזובתא ועיק' הגי' ארזובא והיא ארזובין שהוסיף ר"ב בע' ארזובין ובשדפ"ע חסר הך ס"א וכן חסר בע' מרזב] והנם בע' מי"ם [ר"ל בע' מרזב ב'].

2 אַרְזַף (= ארזפתא = הרזפה (עיי"ע) לדעת רבינו פילטר"ו בלאי"ט pilatro ובל"פ هرزفدك Johanniskraut. צמח מר מאוד. ס"א אפרזתא לדעתי בלשי' ערבי' اوفاريقون = hypericum) ארזפתא דהגי [בב"ק אי' דהיינו!] פירי בר"ג דשור שנגח את הפרה (ב"ק מ"ז:) (פ"א הרדפי). [אחי"ה כן הוא לגי' דפ"ר וצ"ל כמו בכ"י ה"ב ס"א א ר ד פ י א. או יותר נכון הרזיפא וכן מוכח מע' הרזפא וכבר הצגתי הנוסחאות השונות ועיקר הגי' לעיל בע' אפרזתא ע"ש]. בארזפתא בגמ' דמי רגלים בלא יחפור (ב"ב כ'.) [ובדפ"ע כטעות בא בארזפתא]. ס"א אפרזתא והוא סם המות של בהמה. [אחי"ה חסר בדפ"ר וד' פיז', ובשד"פ אי' וכ"ה על נכון וכ"ה בש"ס שלנו. ודע שבע' הרזפא פי' רבינו ארזפתא בלע"ז פילטר"ו והיא pilatro שכתבנו בתחילת הע'. ולזה עולה יפה ג"כ ס"א אפרזתא שהוא ל"ר וערבי שכתבנו בהוראת טעם פילטר"ו או בילאטר"ו לגי' דפ"ר. ואם ארזפתא עיק' הגי' אז מוצא וטעם המלה בל"פ שרשמתי והוא צמח מר. ופי' אחר כתבתי בע' אפרזתא ע"ש והמבין יבחן. ודע שרש"י בב"ב שם פי' אפרזתא והוא סם המות לבהמה וכן פי' בב"ק שם. והן הן כדברי רבינו כאן אבל במה שסיים רש"י בב"ב וז"ל ומאן דגרס בארזפתא טועה שהוא קורנס של נפחים עכ"ל. אין ספק אצלי שט"ס נפל בה וצ"ל מאן דגרס

באַרזפתא. וכן פי' רש"י לברכו' ל"ד. וגיטי' נ"ו: ארזפתא (מרזפתא) במלת קורנס ולמגיל' כ"ה. בלע"ז מרטיל = martel והוא בל"צ ג"כ קורנס. ומעתה בא רש"י לחלוק על מאן דגרס בב"ב בארזפתא ונ"ל שכיון על גי' דפוסי הערוך שבכולם נכלל מאמר של ב"ק וב"ב עם ציונים של ע' הקודם לזה לערך אחד, וזה ראיה לכאורה שספר הערוך כבר היה מונח לפני רש"י, אבל בכ"י ו"ו וה"ב ארזף שני ערך בפני עצמו הוא ולאחר נוסח' ישרה זאת נגררנו, ובזה הכל מיושב היטב וגם לא קשה מידי על רש"י ותמיהת הגרי"ב סלקה ולית כאן צ"ע, „ומצוה ליישב" כאשר צוינו מהגרי"ב זכינו לקיים].

* אורזריה ט"ס עיי"ע ארזן א'.

אָרַח (= אריח, אַרְחָא בל"י χάραξ Latte בהשמטת אות הגרון מראש התיבה) כפיסין ארחי בר"ג דב"ב (ג'.) ובפ"ק דעירובין (י"ג:) הקורה שאמרו רחבה לקבל אריח ואריח חצי לבנה של ג' טפחין [וכ"ה במשניו' נאפ' ופיז' ובריי"ף דפי' קושט' אבל בשאר דפי' וכן בירו' אי' כדי לקבל וכו'], ובפ' המביא כדי יין בגמ' דאין גורפין (ביצ' ל"ב: ועיי' ירו' ביצ' פ"ד הל"ה דס"ב ע"ג) דביתהו דר' חייא נפל לה ארחא בתנורא ביומא טבא א"ל ר' חייא חזי דאנא רפתא מעלייתא קא בעינא כלו' התיר לה להחזיר האריח למקומה. (ס"א) [צ"ל פ"א] נפל לה ארחא בתנורא כלו' נפל אריח שממקום אחר בתנור והתיר לה לגורפה ולהוציאו משם. [אחי"ה וכעין זה פירש"י לפי גי' כ"י כלו' גרוף התנור והוציא האריח שלא יגע בפת הנדבק בדפנות התנור וכ"ה ברש"י המיוחס לו על הרי"ף ובאו"ז שם עיי' ד"ס מ"ג: אבל קשה לי שלפי פי' הירו' ביצ' שם אסור לעשות כן שאי' שם ברתא דר' חייא רבה אחת מיפה גו תנור אשכח' כיפה בגויה אחת שאלה לאביה א"ל איזלין גרפין אמרה לינא יכלה א"ל איזלין כבשין ידעה הוות אלא דהוות בעי מישמע מן אבוה עכ"ל, הרי שאסור לגרוף התנור וצע"ג. וכן נמצאה המלה שבת קכ"ט סע"א שב לביניא וארחא . . בדק וחסר חד ארחא (בכ"י מ' שב ליבני וארחא וכו' ד"ס קמ"ט.) ירו' עירו' פ"א די"ח ע"ד הקורה ואריחיה, ושם ד"ו:ט, דומוס של אֲרָחִין וכן גרס רבינו בראש הע' בב"ב כפיסין אַרְחֵי ולפנינו אי' כפיסא אריח, ואפשר בירו' ביצ' הנ"ל תחת כיפה צ"ל ג"כ כפיסא. ועיי"ע כפס א'. ובהשאילה נקרא' שורה קצרה אריחא ושורה ארוכה לבינה כמו שכתובה שירת הים ושירת דבורה ונקרא כתב אריחא ע"ג לבינה אם נכתבת חצי שורה מכאן וחצי שורה מכאן מפאת אחרת ותחתיה שורה שלמה ותחתיה חצי שורה וכן כולם. ונקרא כתב אריח ע"ג אריח כלו' כל השורות שלפניהן ושלאחריהן שורה שלמה ע"ג שלמה וזה מה שאמרינן בירו' מגיל' פ"ג דע"ד: שירת הים (שמות פט"ו) ושירת דבורה (שופטים פ"ה) נכתבים אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח; עשרת בני המן (אסתר ט', ז') ומלכי כנען (יהושע ט', ז') נכתבין אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה. ועיי' מסכ' סופרי' פי"ב הל"י ונקרא אריח ע"ג אריח שהכתיבה נשענת זו ע"ג זו כעין מוט ע"ג מוט והיא מל"י χάραξ פי' מוט; או מל"ע ערח = عَرق פי' בד בבד שוכב זה על זה בשתי וערב]. (א"ב תרג' בדי עצי שטים (שמות י"ג, י"ד) אריחי דאעי שיטין). [וכן תר' שם כ"ה, כ"ז, כ"ח; כ"ז, ו' וכן תרג' מוט במדבר ד', י'; י"ג, כ"ג].

* אַרִיח, אֲרִיה, אריא (Tarichäa) תוספת' כלאי' פ"א בתחום אריח היו מרכיבין תפוח ע"ג אוזרד, וכ"ח בירו' כלאי' פ"א הל"ד דכ"ז, ע"ש. ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד מעשה במנחם איש גופתא אריח שהיה מגלגל בחביות וכו' ובדפ' זיטאמיר אי' אריה וכ"ה בילק' בלק כ"ד פי' וישב ישראל מעשה בפנחס בן גבתא דאריא שהיה מעגל בחביות וכו' ומקור הילק' הוא ספרי סוף בלק ושם אי' מעשה בפנחס בן גובתא דאריח וכו' (ובאסת"ר פ' בהראותו שם מקום אחד ארי) עיי"ע גובת אריח ומ"ש.

אֹרֵחַ = אוֹרֵחַ (שם התואר לעובר דרך הנוטה ללון ובל"ס אָרָחָא der Einkehrende, Gast ובהשאילה (Menstruation) בפי' הרואה בגמ' דמקום שנעקרה [ממנו] ע"ז (ברכו' נ"ח.) אורח טוב מהו אומר כו', אורח בזמנו בא בפ' כל היד בגמ' דכל הנשים (נדה ט"ז.) [אחי"ה ובענין זה אי' בויק"ר פ"ד משל לאורח שהיה רגיל לבא עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנ"ח; ובסוף קהל"ר חסרי' מלת אורח ועיי' ילק' משלי רמ"ז תתקנ"ג פ' כל ימי; עיי' אונקל' לבר' י"ח, י"א; ל"א ל"ה, ורמב"ן שם: והוא מלש' אורח כנשים, דרך נשים]. פי' לענין דם נדה הוא אומר שבא לעת הקבועה כאורח, ובפ' אע"פ בגמ' דהכניסה לו שפחה (כתוב' ס"א.) משום דא"ל קמי ארחי ופרחי מאן טרח [ושם עוד ב' פעמים ע"ש], ובגמ' דהמשרה (שם ס"ד:) דל תלת לארחי ופרחי, פי' עוברין ושבין היורדים וחונים בבית רעיהם. פ"א ארחא, אורח; פרחא רוכל המחזיר בעיירות. בילמד' בסמך שור או כשב או עז (בתנחו' לי' אבל אי' בילק' משלי ט"ו רמז

תתקנ"ג בשם ילמדנו בקצת שינויי' ע"ש). ארח חיים למעלה למשכיל וג' (משלי ט"ו, כ"ד) סלק עצמך מדבר שאינו שלך א"ת מהו שכרו אמר הקב"ה דייך שאתה ניצל משאול שנא' (שם) למען סור משאול מטה. [אחי"ה והפָעל אי' בברכו' י': ס"ג: המְאָרֵח ת"ח בביתו וכ"ה בויק"ר פל"ד; דמאי פ"ב מ"ג ולא מארחו אצלו; ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג לארחו בשעה שאינו רוצה. נתפעל: שבת י"ג: נתארחתי אצלה, שם ל"ה. נתארחתי אני ורבי. עירו' נ"ג: נתארחתי אצל אכסניא. איכ"ר פ' רבתי: נתארח אצל אשה אלמנה. ירו' ברכו' פ"ו ד"י: נתארחו אצל בע"ה. דמאי פ"ב מ"ג מתארח אצל ע"ה. ירו' חל' פ"ד ד"ס. מתארח אצלו].

* אוֹרַח (מל"מ, ובל"ס אוֹרְחָא Weg, Lebensart, Art u. Weise) יומ' ל"ז. אורח ארעא כמו בל"מ דרך ארץ עיי' אונקלי בראשי' י"ט, ל"א. גיטי' כ"ט. אורחא דמילתא עיי' כללי גמ' למהר"י קארו על הל"ע יבין שמוע' דק"ג: ברכו' ב'. סוכ' מ"א: מלתא אגב אורחיה קמ"ל.

* אַרְטָא עיי"ע אררא.

אַרְטַבְלָאֵי (קרוב הדבר שנשתבש תחת אֶטַבְלָאֲרֵי בל"ס טַבְלָרָא, בל"ר tabularius ובל"י האמצ' ταβουλάριος (Courier, Briefbote, האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח', י', י"ד) תרג' ארטבלאי בני רמכיא. (א"ב בנוסח' דידן כתוב ערטילעי ובעל ס' המתורגמן גרי' ארטבלאי). [אחי"ה וכן גרס ג"כ הערוך דפ"ר אך בראש הע' אי' בט"ס ארטלאי ואות ב' נשמט' ולפנינו בתרג' אי' ערטוליי' ובאסת' שני ערטילי. ופתרון המלה או מורכבת מתיבת אר שהוא אל בל"ע ה"א הידיעה או יותר נכון שצ"ל בהיפך האותיות אטבלארי והוא ל"י רומי' וסורי'; וכן תרג' כאיש מגן (משלי כ"ה, ל"ד) כגברא טבלרא (עיי' ר"ב ע' טבלרא) וכ"ה בהעתקת הפשיטה וגם ע' זקני' העתיקו ἀγαθὸς δρομεύς = guter Läufer פי' איש מטיב לרוץ].

אַרְטָבוֹן (פי' מתקן ובודק בל"י ὀρθεύων, ὀρθόων (Ver — Ausbesserer) בפ"ק דיומא בגמ' דלשכת פרהדרין (י"מ' י"א) [והובא בילק' ואתחנן רמז תתמ"ה. ובילק' שמואל ט"ו רמז קכ"ד] מעשה בארטבון אחד שהיה ב ו ד ק מזוזות בשוק העליון של ציפורי. פי' ארטבון היה קורין אותו על שם עירו. (א"ב הוא שם אדם אצל הפרסיים והיה נקרא בשם זה מלך ובנה עיר על שמו). [אחי"ה ושגגה יצאה מלפני השליט כי המלך של פרתיים נקרא ארטבן או ארדבן (עיי"ע הבא אח"ז) בלא וי"ו ואם גם אמת הדבר שעיר אחת נקרא' ע"ש ארטבן (עיי"ע ארטוניא) אין הדעת סובלתו שהמלך יבדוק המזוזות! אשר ע"כ לבי נכון בטוח שהמלה ל"י כשרשמתי וארטבון תחת ארטוון כהרבה פעמים שהבי"ת עומדת במקום הברת וי"ו עיי"ע אבגינוס. וכנוסח רבינו אי' ג"כ בילק' שם ושם ולפנינו בט"ס אי' ארטבין. לפי זה מלה יונית ממש תרגומה של ב ו ד ק מזוזות. וראיה שהמלה ל"י מהך דכתוב בסמוך מצאו קוסדור (כ"ה גיר' אמיתית בילק' שמואל) אחד ונטל הימנו אלף זוז. פי' קוסדור בל"ר Quaestor עיי"ע קייסטור].

* אַרְטַבַּן, אַרְדַּבַּן, אַרְדַּבָּאן (כלש' סורי' אַרְטַבַן, בלשון פרסי' اردوان, בל"י Ἀρτάβανος (der letzte Partherkönig Artaban בירו' פיא' הל"א דט"ו ע"ד וב"ר פל"ה ארטבן שלח לרבינו הקדוש (ובב"ר לרבינו ובשניהם צ"ל לרב עיי"ע אטימטון) חד מרגלי טבא אטימיטון. ירו' כלאי' פ"ב דכ"ז ע"ד פוק חצוד מן דחצד ארטבן. והיה מלך פרתיים האחרון הזה ידידו של רב ועל זה אמר בע"ז י': כי שכיב אדרכן וצ"ל ארדבן אמר רב נתפרדה החבילה ובמד' ילק' זכרי' י"א רמז תקע"ט ואכחיד שלשת הרועים זה רבינו ואנטונינוס וקרבן מלך פרסי שמתו בירח אחד וצ"ל תחת קרבן ארטבן או ארדבן וכבר עמד על זה הג' שי"ר בע"מ צד קצ"ו (ועיי' כ"ח הנסמן שם) וצד רס"ד, ובמ"ע של מהרז"ף ח"א, תל"ז והלאה. וכן יש להגיה במד' אסת"ר ספ"א אחד בימי אדרכואן וצ"ל ארדבאן וכן נכתב באמת שע"פ בל"פ.

* אַרְטַנְיָא, אַרְטַבַנְיָא (עיר אצל פומבדיתא ונקראת בלש' פר' اردوان (Ardavân בעיר' נ"א סע"ב רבה בר רב חנן הוה רגיל מארטוניא לפומבדיתא כ"ה גי' כ"י מ' (ד"ס שם דצ"ז.) וכ"ה בריטב"א, וברש"י בדפ' שונצי' אי' מארטבניא וגם זה נכון אבל בדפ' שאלוניק' וויניצ' רפ"ח אי' מארטבינא ובדפ' החדשי' מארטיבנא וצ"ל מארטבניא. והיא העיר שרשמתי ובלי ספק על שם ארטבן מלך פרתיים נקראת כן עיי' ג"כ ע"מ פרסי לוואולירס ח"א צד ע"ח. ואם טעות סופרים נפלה בג' אז תהיה ארטכניא עיר Ἀρτακάανα עיי' על זה מאננערט כרך ה' ח"ב צד ס"ו.

* ארטיגום (נשתבש מן אסטרטיגום (Feldherr ילקו' אסתר סרמ"ז תתרנ"ג עשה אותו ארטיגום ואח"כ עשה אותו הגמון וט"ס הוא וצ"ל אסטרטיגום עיי"ע. ובאסת"ר רפ"ז תמורתו טרוכנוס

ובעל מ"כ גרס טריכונוס וצ"ל טריבונוס Tribunus
וכן הגי' אצל ר"ב עיי"ע.

* ארטיקנס ט"ס עיי"ע ארסקינס.

☞ ארטסים (כנראה גוזר ר"ב המלה מל"י ἀραίωσις, ἀραιότης Schwammiges, Lockeres ולפערל"ג נשתבש מן אסטרסים בל"י στεῤῥότης Härte עיי' בפנים) שמ"ר פרשת בא אל פרעה (פי"ג) מהו הכבדתי (שמות י', י"א) שעשה המקום ככבד הזה שמתבשלת שניה וארטסים נכנס בתוכה. פי' בל"י דבר נפוח ובו נקבים מלאים רוח וזה כינוי לגאוה. [אחי"ה ר"ב כיון על ל"י שרשמתי ואין נראה לי ואולי כיון על ל"י οἴδησις ופירושו נפיחה וכינוי לגאוה Aufgeblasenheit ואות רי"ש נוספת או צ"ל אֶיטסים. ור"מ די לנז' במעריך כתב וז"ל ארטסים בר"פ בא נ"א ארסיסים לשון ארס של נחש כלו' נתקשה ולא נתרכך עכ"ל. ואם נ"א אמיתית אז י"ל שמלת ארסים בל"י ἄρσις פי' נפיחה אבל בלי ספק בעל הדרוש דורש הכבדתי בטעם כָּבֵד Leber ועוד מן כָּבֵד פי' חזק וקשה. אשר ע"כ דעתי שנ"א של ר"מ דיל"נ צ"ל סטרסים או אסטרסים פי' קישוי בל"י כלומר עשה הקב"ה לב פרעה ככבד שדרך הכבד כשנתבשל יותר נתקשה ולא נתרכך וכן פי' במ"כ „לשון קישוי". והח' בוקסט. גרס בטעות שהוא מתלבשת וצ"ל מתבשלת. ופי' המלה בל"ר durities].

אַרְיָא (א') דיר בהמות מל"מ ורק ברבוים אבל ביחיד בל"ס אוּרְוָיָא ובל"ע אֻרְוָה Krippe, Raufe. ב') אוצר חטים בל"ס אורויא Getreide-behältniss) במ"ק בפ' משקין בגמ' דמכבשין (י':) למיבני אמתא דריחיא [לפנינו אי' אמת ריחיא אבל כגי' רבינו אי' ג"כ בברכ' י"ח: עיי"ע אַמַּת] ולמבני אוריא [ובהל' רי"ץ גיאת דט"ו גרס בזה"ל ולאוקמי ריחייא ולמבני אוריא פי' אבוס. ופי' זה אי' ג"כ בטור א"ח סי' תק"מ ועיי' ב"י שם ורמ"ה פי' אוצר עיי' ב"י שם. וגם זה יש במשמעת המלה כנראה מהך ציון של עירו'. ובענין נוסח דמ"ק יש לשונות שונות עיי' ד"ס שם י"ד]. אוריאות והאוצרות בגמ' דהיו שם גדודיות בכיצד מעברין (עירוב' נ"ה:) [ושם אי' והאורוות אבל בדפ' פיז' ויניצ' רפ"ב, יושטינ' באסיל"י וקוש' וכן ברי"ף וברוקח סי' קפ"ו אי' והאוריות ובכ"י ב"ר אי' אוראות וצ"ל אוריות] כבר פירשתי בע' אהוריירי. [אחי"ה וכן אי' בסנהד' צ"ח: הרא"א והיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה עיי' פירש"י שם. תוספת' מע"ש פ"ב האוריות והאוצרות שבשדה. תנחום' בראשית סי' ז' ד"י: והיא (ספינה) מטורפת בים וכל אוּרְיָא שלי בתוכה. פי' אוצר וכן העתיק' הפשיטה אוצרות (יואל א', י"ז) אוּרְוָתָא. ומסכנות (ד"ה ב' ל"ב, כ"ח) תרג' אורייאות. ובד"ה א' כ"א. י"ג אוריאייא. והקבוץ בשני פנים אֲרִיות (ד"ה ב. ט. כ"ה) ואֻרוֹת (מ"א ה', ו'; ד"ה ב' ל"ב, כ"ח). ועיי"ע אצטבל. וע' אקרפטא].

אַרְיָא (כ"ה בל"ס, ובל"מ אַרְיֵה, אֲרִי Löwe) ארבא בס"ג דהשואל (ב"מ ק"א:) ובפ' החובל (ב"ק פ"ה.) כבר פירשתי בע' ארבא. [אחי"ה עיי"ע ארב ב' ומ"ש שם. ובהרבה מקומות ידובר בש"ס בהארי או אריה עיי' לדוגמ' ברכות ג'. ג': ל"ב. נ"ז: שבת ע"ז: ק"ו: ק"י. קנ"א. פסחים מ"ט: קי"ב. חגיג' י"ג. ב"ק ט"ז: מ'. יבמו' קכ"ב: קנ"א. סנהדר' ט"ו: נ"ט: ס"ד. צ': ק"ב. ק"ו. חולין ג': נ"ג. בכורות ל"ב. מדו' פ"ד מ"ז. ע"ז ט"ו. ובהשאילה אריא הוא דרביע עליה עירו' ע"ח. שבועות כ"ב: פי' איסור רובץ עליו. וגם נאמר על האדם כגון נדרים ס"ב: לאברוחי אריא מיניה פי' להסיר מעליו גבאי מס. וגם על מי שלבו כלב האריה יבמו' קכ"ב: אריה יישר כחך. ונאמר על מופלג בתורה שבת קי"א: קידוש' מ"ח: סנהד' ח': ב"ב פ"ח. ארי שבחבורה. ונאמר ב"ק קי"ז. על ר"ל ארי עלה מבבל. ושם ארי שאמרת נעשה שועל. ב"מ פ"ד סע"ב הוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל. ונאמר על ר"א אין משיבין את הארי לאחר מיתה גיטי' פ"ג: ירו' גיטי' פ"ט ד"נ. ונאמר איזה פעמים בר אריה ע"ז ל"א: וחגיג' י"ד. ובאה"ת אי' בר ארי אבל בכ"י מ' אי' בר איריא וכ"ה בע"י הראש' לחגיג' ואפשר שהוא כמו בר אוריא עיי' בע' אוֹרְיָין. וגם בהשאילה נשתמש באבות ד', כ' הוי זנב לאריות וכ' ובירו' סנהד' פ"ד דכ"ב: אי' בהיפך מתלא אמר הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות. ובקבוץ ירו' שבת פ"א הל"ה ד"ד. מעלה רישא בין אַרְיְוָתָא. ירו' שביעי' פ"ט דל"ט. מה אריוותא קמך ואת שאיל לתעליא. ובמדבר' איכ"ר פ' טומאתה: אַריותא דאוריתא. ובילק' ישעי' כ"ח ד"ה והיה כאוב: קמי אלין תרין אריותא את פתח פומך? — וגם אי' הקבוץ בדרך לשון עברי אריות ב"ר רפכ"ח אריות גסטריות אבל בילק' בראש' פ"ו רמז מ"ז הגי' חיילות גיסטריות עיי"ע גסטר ג'. ועל אריא דבי עילאי עיי"ע בי עילאי וע' טגרוס — ואריה הוא אחת מצורות המזלות הוזכר כבר בילק' פקודי רמז תי"ח וילק' מ"א ז' רמז קפ"ה. נקרא חמישי אריה פסיקת"ר קלספב"ז. ילק' אסתר רמ"ז תתרנ"ט במזל אריה].

* אוֹרַיְיָא, אוֹרַיְיתָא (פי' תורה וספר תורה Lehre, (Belehrung, Gesetz, Gesetzrolle ירו' ב"ב פ"ח דט"ז. בעי מישמע מילא דאורייא. ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג אפלגינון במילי דאורייא, ושם י"ט ע"ד אמר לן מילא דאורייא, ירו' הוריות רפ"ג דמ"ז. עתיד לך מילה דאורייא דנשייא נפיק לקדמיכון; ובלש' נקבה: אורייתא ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג שמעין מילה דאורייתא ומתכנעין, ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג מאי אורייא חדתא שמעת, ירו' יבמו' פ"ב ד"ד: מן הדה אורייה. והמלה בנין אפעל מן ירא (עיי"ע איירי, וע' אר א'), ואורייה בירו' כמו הוראה בבבלי (ב"מ פ"ו. סוט' כ"ב. כריתו' י"ג: אבות פ"ד, מ"ז) ובתרג' יחזק' ז', כ"ו אוראה, וכן בבבלי לשון נקבה מורגלת תעני' ד'. אורייתא דקא מרתח ליה. שבת פ"ח. מכאן מודעה רבה לאורייתא, שם קט"ז: אתנטלית אורייתא דמשה ואיתיהבית אורייתא אחריתי . . אנא לא למפחת מן אורייתא אתיתי ולא לאוספא על אורייתא דמשה (עיי' ברית החדשה, מתתיה ה' י"ז) פסחי' פ"ח. תעני' ט': עיי"ע בבל. קידושי' ע"א: אורייתין כשרה בנתין לא כשרן, אסת"ר פ' בהראתו: אי רבי [يا = oh] אתון אורייתכון מוקרא לכון וכ'. — כד דהיא חדא אוריא ירו' יומ' פ"ז. דמ"ד: ירו' מגיל' דע"ה: ובירו' סוט' פ"ז דכ"ב. אי' בט"ס כד חזרה אורייה. ושם תמן מייבלין אורייתא גבי ריש גלותא. פי' ספר תורה (ועיי"ע אוריין) והרבה בתרג' עיי' עמת"ר למהרי"ל.

אַרְיוֹךְ (בל' צינד airya בל' סאנסקריט arya בפעהלוי arjok פי' נאמן רוח treuergeben והוא כינוי של עם Arier) מנו שמואל, בפ' במה בהמה בגמ' דחמור יוצא (שבת נ"ג.) ובר"ג דהתכלת (מנחו' ל"ח:) א"ל לוי לשמואל אריוך לא תיתב אכרעך עד דמפרשת לי להא מילתא התכלת אינה מעכבת את הלבן, ובפ"ק דקידושין בגמ' כל מצוה שאינה תלוייה בארץ (ל"ט.) לענין ערלה א"ל לוי לשמואל אריוך ספק [כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד אבל בדפ"ע בט"ס פסק] לי ואני איכול. [אחי"ה וכ"ה בחולי' ע"ו: ודע שבענין כינוי זה נדחקו רש"י ותוספות ומפרשים ז"ל הובאו בהפלש"ב ובע"מ צד קצ"ו ע"ש, וגם תשובת הגאון שי"ר נשארה מעל במח"כ. אבל אין ספק אצלי שכינוי אריוך אצל שמואל ירחינאי וכינוי א ר י כ א אצל ר' אבא, הוא רב, על אדני ייחוסם מעמדם ומצבם לעומת ממלכה חדשה של פרסיים הטבע שכבר הזכרתי (עיי"ע אמגושא וע' ארטבן ועיי"ע אטימטון) ששמואל ורב היו בזמן הוסדה ממלכת פרסיים חדשים ושמואל היה אוהב אותם ורב שונאם אשר ע"כ קוראים תנאי ד א ר ץ י ש ר א ל: ל ו י (קידושי' ומנחו' שם ושם) ור' ז י ר א (שבת וחולי' שם ושם) לשמואל בכינוי אריוך כלומר בל"פ נאמן רוח ואוהב דת הפרסיים וגם הפרסיים החדשים מכנים עצמם Arier. וארדשיר ראשון של מלכי פרסיים מבית שאשאן בהגיעו למלכות הוסיף לשמו ג"כ כינוי אריון Ἀριανός, עיי' די סאסי על קדמוניות של פרסיים (Memoires sur divers. ant. de la Perse) צד נ"ט. ונקרא שמואל או בדרך שבח או יותר נראה בדרך לעג: א ר י ו ך מהשתדלותו לעומת פרסיים, ובדרך זה נקרא ג"כ שבור מלכא מאוהבו אותו (עיי"ע שבור) עד כי באמרו לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ו ל א ק ר ע (מ"ק כ"ו.) ולא מתאבל על יהודאי בהלחמם נגד שבור מלכא ואמ' אינהו גרמי לנפשייהו. ול"ד נקרא שמואל ג"כ שקוד (עיי"ע וע' אביי) בעבור ששוקד על דת ונימוסם של פרסיים וגם הוא היה בעל המאמר דיני דמלכותא דינא (ב"ב נ"ד: ושם נסמן). אבל רב שהיה שונא הדת החדשה של שאשאנידען ואוהב מלך הפרתיים (עיי"ע ארטבן) נקרא אריכא שטעם המלה araêka בל"פ ב ל ת י נ כ ו ן, ו ש ו נ א. וכ"ה בל"פ اريغ ונקרא רב: א ר י כ א לעומת כינוי של שמואל א ר י ו ך שלשון נופל על לשון הוא. ובני דורם מבינים טעם שתי מלות הללו אבל לבני דור אחר נעלמ' הוראת המלות הנ"ל עד שאמרו (נדה כ"ד: ובמ"ר פ"ט וילק' סוף חקת) ר' חייא א ר ו ך בדור הוה . . רב א ר ו ך בדור הוה ונכללים שם בין תנאים שארוכים היו, אבל באמת נ"ל שנתחלפו תחת ר' ח י י א א ר י כ א (כ"ה בכ"י מ' ובבה"ג לברכו' ל"ג. אבל בשבת קי"א. מנחו' ל"ה: ויק"ר פ"י ושהש"ר פ' שמני אי' רב א ח א אריכא) ורב אריכא, והח' דר' פירשט גם הוא הניף ידו על ביאור מלת אריוך קרוב לזה כמו ששערתי אבל בענין אריכא דעתו שהיא עיר אחת על יד הטיגרים בין זוזיאנא ובין בבל (עיי' קולטורגעשיכטע צד רצ"ה ועוד צד ק') ובאמת Arakia היה א י אחד ולא עיר עיי' מאננערט צד שצ"ג. ואם מן העיר או מן אי ההוא היה רב י"ל שגם ר' חייא ד ו ד ו נולד שם ולזה יקרא גם הוא אריכא; ואם כדעתינו כן הוא אז י"ל ש ר ב חייא אריכא הוא ב נ ו של רב (עיי' יוחסין השלם ע' אבא אריכא צד צ"ח ע"ד) ונקרא כן על שם כינוי של אביו אבל לא נכחד שבפירוש אי' בשבת קי"א. וקי"ג. רבי אחא אריכא דהוא רבי אחא בר פפא. ודעת התוספו' חולי' ל"ח. ד"ה אצטריך שפירשו אריכא הוא לשון

גנאי ונראה שגם הם פתרין המלה מל' ארוך כרבינו בע' א ב א ע"ש. אולם בשבת נ"ט: נקרא לוי גברה רבה א ר י כ א.

* אוּרִיאֵל (der Engel Uriel) הרחבתי דבורי בו במאמרי על מלאכים ושדים צד ל"ג והלאה.

אוֹרִיוֹן (בל"י ὅριον Grenze; בית אוריון צ"ל מֵיתוּרִיון μεθόρια Grenzscheide) ב"ר ויבאו שני המלאכים (רפ"נ) עד שלא הגיע לבית אוריון שלו, פי' בל"י גבול עיי"ע מתורין. [אחי"ה וגי' בית אוריין אי' ג"כ בילק' בראשי' רמז פ"ד ובויק"ר פכ"ו אי' מיתורין וזה עיק' הגי' ורבינו בע' פגן ב' ציין שתי הנוסחאות אלה ובע' מתרין הביא רבינו רק גי' מיתורין, ומיתורין נשתבש לגי' בית אוריון ור"ב היה לו להביא המלה בע' בית א ו ר י ו ן. ותיקון של רימ"ז לגרוס ברתאוריון = πραιτώριον Palast; בלתי נכון הוא ושיעור המאמר עיי"ע פגן ב' וע' קלמין א'. ובע' אדן א' הצגתי השערה אחרת בענין גזרת המלה ע"ש].

* אוֹרְיוֹן אוּרְיָין. (שם הפרטי) אסת"ר רפ"א אבא אוריין אולי הוא כמו אבא גורין קידוש' פ"ד מ"ג. ירו' שבת פ"י די"ב ע"ד יצחק בר אוריון אולי הוא יצחק בן מריון, ירו' סוכ' פ"ב הל"ה דנ"ג. לפום ריהטא נ"ל לומר כי גוריא וגוריון היה שם הרגיל ב ב ב ל ובשם זה נקראו כמה אמוראי דבבבל כגון גוריא אבוה דרב חמא. גוריא בר חמא גוריון בן אסטיון גוריון מאספורק ועוד. ועיי' יוחסין השלם צד קכ"ב ע"ג. ולמבטא של אנשי ירושלים נקרא השם אוריא אוריון אבל עיי"ע בן גוריון.

* אוֹרְיָין, אוֹרְיָן (= אוֹרְיָא, אֵיָרְיָא [עיי"ע אוֹרַיְיא] Gesetzlehre) שבת פ"ח. בריך רחמנא דיהיב אורין תליתאי לעם תליתאי וכו' כ"ה לפי גי' מנוה"מ סי' רל"ח ובכ"י מ' אי' אורין אבל לפנינו בד' וכן באה"ת אוריאן. גיטי' ל"א: ס"ב. ניקום מקמיה דבר אוריין הוא. מנחו' נ"ג. אי בר אוריין הוא יאי אי בר אוריין ובר אבהן יאי וכו' עיי' הגהה של הגרי"ב ועיי"ע אבא. שבת ל"א. גבר בר אוריין הוא. סוכ' מ"ג: בר אוריא תא ואימא לך, וכ"ה בברכו' י"ב: לפי' גי' כ"י מ' וכ"ה בבה"ג פ' אין עומדין. אבל בדפ' אי' בברכו' בר אוריאן, ובב"ג אי' בר איריא וכ"ה בכ"י פ' עיי' ד"ס ברכ' דקצ"ה. וכ"ה בכ"י מ' סוכ' שם וכ"ה בכ"י מ' לחגיג' י"ד. ובע"י הראשון שם. אולי בכל הנוסחאות של כ"י אלה צ"ל תחת בר איריא נוס' בר אוריא וכן גי' כ"י א"פ ור"ף ורא"ש ליומ' ע"ח. (עיי' ד"ס שם) אבל לפנינו שם בדפ' אי' בר אריא וכ"ה בע"ז ל"א: וכ"ה בדפ' בחגיג' י"ד. ובאה"ת אי' בר ארי וזה ראיה למ"ש בע' אריא; אכן השתא דאתינו להכא י"ל שעיק' הגי' בר אוריא, והוא כמו בר אוריין כלו' בן תורה וכן פירש"י לגיטי' ס"ב. ולמנחו' נ"ג. וצ"ע שעל בר אוריא לא פי' כלום ועיי' שי"ר בתולד' ר"נ צד כ"ג הער' ו' שרצה לפרש מהך טעם בר אוריא בר מערב ולפ"ד לא נצרך לזה שאוריא הוא כמו אורייא עיי"ע. ואפשר שבעבור זה לא הוכרח לרש"י לפרש מה הוא בר אוריא שמלה ידועה היא משא"כ מלת אוריין. אבל בזה שצ"ל אוריא תחת אוריאן בברכ' י"ב. כנים דברי הג' שי"ר וכ"ה בכ"י מ' כמו שכתבתי וחכם עדיף מנביא. והר"ד אפפענהיים במ"ע של מהרז"ף (י"ז, רס"ט) פי' בר אוריא, ובר אוריין מי שהוא ישב או שכן ימים רבים באֵירַאן היא ארץ פרס ומָדי ואגב חרפתא משבשתא, וקשה לי בה טובא מדוע נקראים בש"ס ככה רק ג' אמוראים והלא כמה מאות רבים וכן שלמים ישבו שם בארץ בבל בכסא הוראה וג' אלה (הם רב יוסף בריה דריב"ל, חייא בר רב, רב יצחק בריה דרבה בב"ח) מה מעלתן לעומת אחרים זולתם, אבל אם כפירושי בן ארי לא קשה מידי שריב"ל ורב ורבב"ח היו עומדים ברומו של דור התלמוד לכן נקראו בניהם בני הארי (עיי"ע אריא) שכל אחד מהם היה חמרא בר חמרא, וארי בן ארי או כפי' שני י"ל שכל אחד מהם היה בר אוריא (אוריין) ובר אבהן כלישנא דש"ס במנחו'. וגם בענין איכא סהדי באוריא (קידוש' י"ב:) וגם בענין רב אשי מאוריא וצ"ל מאויריא (שבועו' כ"ד:) לא כלכל החכ' הנ"ל דבריו במשפט עיי"ע אוריא וע' אויריא.

* אוּרֵייר (= אוּלֵייר עיי"ע אליירין Badediener) ירו' ב"ב רפ"ד ד"ד ע"ג מקום הבלן (עיי"ע בלן א') מכור ומקום האורייר אינו מכור. והקבוץ שם בית האורורין ובדפ' זיטמי' יותר נכון בית ה א ו י ר י ן וצ"ל האוריירין פי' כמו ה א ו ל י י ר י ן ור' ול' מתחלפות. עיי"ע. וטהרו' פ"ז, מ"ז אודיארין צ"ל אוריארין, או י"ל לקיים הגי' שהמלה ל"ר odorarius (der sich mit Salben beschäftigt) פי' מי שעוסק בתמרוקים לצורך המרחץ.

* אורכתא ב"ק ע', ט"ס וצ"ל אַדְרַכְתָּא ע"ש.

אֵרֵיוּסְטוּ (בל"י ἱεριστής = ἱεροβοτάνη Heiligenkraut והוא אשר נקרא ג"כ Eisenkraut ובל"ר verbena = herba sacra) ירו' דשביעי' פ' כלל גדול (פ"ז, מ"א דל"ז:) איריוסטו

[לפנינו אורוסטי] שרי, קטרפון שרי, מורסינטון שרי, רודומירון [לפני' אי' דרמינון] שרי, אידרורוסטון [לפנינו אי' אידרוטירון] אסיר, דיומירון [לפני' אי' דיומדין] אסיר. פי' בל"י איריוסטו רפואה משלשלת הנקרית אירא כלומ' קדושה מפני תועלתה ותקנה יוסטו הרופא). [אחי"ה פליאה נשגבה ממני פי' זר זה ולפ"ד נראה שהיא ל"י שרשמתי וטעמה המטהר. או יש לתקן (ἱερωσύνη) אֶירוּסִנְיוּ כלו' עשב של קדושה ואותיות נו נשתבשו לאות ט' (עיי"ע אבהונוס וע' אביין)]; פי' קטרטון [καταῤῥηκτικόν שם כללי לרפואה den Durchfall befördernd המשלשלת; פי' מורסינטון [μυρσινίτης mit Myrr-tensaft angemachter Wein] רטייה נעשה מהדס; פי' רודומירון [ר"ב שנה הנוסח' להקל מעליו לפתור מל"י ῥοδομυῤῥόν = Rosenduftöhl, ובאמת לפנינו הנוסח יותר טוב דרמינון והוא בל"ס דרימג בלש' פעהלוי: darmne, בל"פ درمنه = Absynth] מן משחה עשויה בשמן וורד וכל אלו לרפואה ושרו. אבל אידרורוסטון [עיי"ע] שפי' בל"י מן משקה עשוי מוורדים דבש ומים [ובירו' אי' אידרוטירון וצ"ל אידרומירון והוא או מור עשויה עם תערובת מים = ὑδρομυῤῥόν Myrrhenwasser או משקה ממים ודבש של חבישין = ὑδρόμηλον Quittenhonig] ודיומירון [עיי"ע דיומדין ושם אוכיח בעה"י כי הוא Maulbersaft] שפירושו מין משקה עשוי ממיץ תותים ודבש אסורים מפני שהם לא לרפואה לבדה כי הם משקים ערבים לחיך ואוכל אדם הם).

* אוֹרִיכוּת (= אוֹרֶךְ (Ptol. 5, 20. 7) Ὀρχόη südlich von Babylon in der Nähe des Euphr. gelegene Stadt) יומ' י'. ארך (בראשי' י', י') זו אוריכות, ואכד זה בשכר. ובכ"י מ' אי' ארכת ובכ"י ילק' ארכתא בכ"י ל' ארכית ובכ"י ב' אורך וזה הנוס' היותר טוב והיתה עיר על ים אחד מהימים הנעשים מהמשכת מימי פרת ויושביה הנקראים Ὀρχηνοί Orcheni (ואולי הם הנקראים בעזר' ד' ט' אַרְכְּוָיֵ) היו מפורסמים לחוזים בכוכבים (שטראבו ספט"ז צד תתרע"ד; פליניאוס ו', כ"ו) ויותר מענין זה ראה בראזענמיללער קדמוניות כרך א' ח"ב צד כ"ה, קס"א ועיי' עוד פירשט ע"מ באוצר השרשים ושם נסתרה דעת מי שאומר שאוריכות היא בל"ס אורהוי (Edessa) אשר יושביה נקראים אָרְכָיֵא, ודעת מי שאומרים שהיא עיר Arecca על חוף הטיגרים, והיא היתה עיר בתחום זוזיאנא ובבבל עיי' פתלימי' ו', ג', ד'; אממיאנוס כ"ג, ו', כ"ו ועיי"ע אריוך. אבל יש לי סעד שאוריכות או אורך היא העיר הנזכרת, וזה ממה שפי' הש"ס ואכד זה בשכר ועיקר הגי' היא כשכר וכ"ה בכ"י ב' ול' וכ"ה באה"ת (עיי' ד"ס יומ' י':) והיא העיר Cascara בל"ס כַּשְׁכַּר (עיי"ע כשכר וע' אסתנדרא) וגם תכונתה היתה בצד מערבי של טיגרים ולפי זה שפיר י"ל שיגיד עליו רעו שגם אוריכות הנזכרת אצל כשכר היתה מונחת בסמוך לה, ואם כנים דברינו אז יאה יתר שאת לגי' ארכת, ארכתא, ארכית בלא וי"ו אחר אל"ף שקרובה להברת אַרֶכַה, אבל רבינו בע' ארך ג' גרס ג"כ אוריכות ע"ש.

אָרִךְ (= אֲרִיךְ בל"ע آرك geeignet, passend או בל"פ ريك gut, schön) בס"ג דאיזהו נשך (ב"מ ע"ה.) הלויני מאה פלפלין במאה ועשרים ואריך. ובר"ג דלולב וערבה (סוכ' מ"ד:) אתאן [וכ"ה בכ"י מ', ובדפ' אי' ואתו] בני קרייתא מקשקשין בכרמיא ואכלין זיתיא אריך או לא אריך. פי' כ ש ר לי להנות מאותן הזיתים שנתקשקשו בשביעית כדכתיב (עזר' ד', י"ד) לא אריך לנא למחזא. ובס"ג דבמה מדליקין (שבת ל"ג:) עייליה לבי בני והוה קא אריך ליה אבישריה כלומר עורך בשר גופו ומתקנו. [אחי"ה וכן בכתובו' ק"ג: ואריכנא מגילתא ממשכי דטבי ופירש"י אריכנא לש' ת י ק ו ן וגם ציין שם ובסוכ' ובב"מ פסוק מעזר' ובב"מ וסוכ' פי' אריך טוב ושפיר וכ"ה טעם ריך בל"פ ואלף נוספת].

אֲרַךְ (בל"ע ارك heilen, wiederherstellen; ארוכה = בל"ע اريك וכן בל"מ Heilung, Ver-harrschung der Wunde) בפ"ק דכלים (מ"ה) בשר כדי להעלות ארוכה ראש המשנה [כונת רבינו לא על התחלת המשנה דוקא אלא על מה שקודם למאמר הנזכר] פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי, פי' אם נחתך יד ממנו או רגל מחמת חולי או דבר אחר אם יש על אבר החי שנשאר בשר חי אלו היה כמותו באבר הנחתך והיה דבוק בגופו היה מתרפא מטמא במגע ובמשא ובאהל ומפרש בסיפא ר"י אומ' אם יש במקום אחד כדי להקיפו בחוט ערב יש בו לעלות ארוכה כדכתי' (ירמי' ל', י"ז) כי אעלה ארכה לך. [אחי"ה וכן בחולי' ע"ז. קכ"ה. מעלה ארוכה, ב"ק צ"א: תעני' כ"ג: זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה].

אָרֵךְ (lang, gestreckt sein; אֲרוּכָה das Seitenbrett [nämlich das längere] des Bettes) בס"ג אם אינן מכירין (ר"ה כ"ה.) פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה ו כ ש ב א ב ק צ ר ה א י נ ו מ ת כ ס ה א ל א י " ב ש ע ו ת. [אחי"ה תיבות מן וכשבא

עד גמירא לי׳ בר״ה וכן לי׳ בירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: ובילק׳ תהלי׳ ק״ד רמז תתס״ב. וכן לי׳ בכ״י ש״ס ועיי׳ עוד ב״ר פ״י ויד החזק׳ הל׳ קיד׳ החדש פי״ז הלכ״ד. ופי׳ בארוכה ובקצרה בדרך ארוך או קצר וכ״ה בירו׳ הוריו׳ פ״ב דמ״ו ע״ד בא לו בארוכה. ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה ע״ג ומשהש״ר פ׳ דודי ירד: היה מטייל עמו ארוכות וקצרות]. בר״ג דסדר תעניות (ט״ז:) מאי שביעית שביעית לארוכה [בכ״י מ׳ ובאבודרהם הגי׳ לאריכות וברש״י דפ׳ פיזרו ד״ה שביעי׳ אי׳ לארוכות], פי׳ שביעית לגואל ישראל שהיא ארוכה והיא משמנה עשרה ולא יבא התום׳ אלא ששה [וכן פירש״י], ובספ״ק דברכו׳ ירו׳ (פ״א הל״ח ד״ג ע״ג) תני צריך להאריך בגואל ישראל בתענית הא בשש שהוא מוסיף אינו מאריך [וכן הפי׳ ש י ת א ר י כ ת י כתוב׳ ח׳, עיי׳ פירש״י]. ארך אפים לצדיקים ולרשעים בפסיקתא דשובה (קס״א:) וסליחות (קס״ז.). [אחי״ה כן אי׳ רק בדפ״ר ובד׳ פיזרו ובעבור זה נעלם ג״כ מעיני הח׳ הכולל אשר כל רז לא אנס ליה הח׳ ריט״ל צונץ ג״פ צד ר״ד הער׳ א׳ וה׳ וגם נעלם מר״ש באבער בפסיק׳ שם. הא לך הדרושים על פסוק זה: בעירו׳ כ״ב. אי׳ ארך אפים ארך אף מיבעי ליה אלא ארך אפים לצדיקים ארך אפים לרשעים. ובכ״י א״פ הגי׳ ארך אפים ולא כתיב ארך אף ארך אפים לצדיקים ולרשעים וזה כגי׳ רבינו וכ״ה בב״ק נ׳. ובילק׳ כי תשא רמז שצ״ט. ובסנהד׳ קי״א. אי׳ א״א לצדיקים א״ל אף לרשעים. ובירו׳ תעני׳ פ״ב הל״א דס״ה: ארך אף אין כתיב כאן אלא ארך אפים מאריך רוחו עם הצדיקים ומאריך רוחו עם הרשעים וכעין זה בפסיק׳ שוב׳ שם ארך אף אין כתיב כאן אלא א״א מאריך רוחו עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט. והוא קטיע וצ״ל כמו שהובא בילק׳ יואל רמז תקל״ה בשם הפסיק׳ ארך אף אין כתיב כאן אלא א״א מאריך רוחו עם הצדיקים ועם הרשעים מאריך רוחו עם הצדיקים וגובה מהם וכ׳ ובפסיקת׳ שם הרבה לדרוש על מאמר א״א ועיי׳ עוד סנהד׳ קי״א סע״א ומשו״ט מזמ׳ צ״ג, ירו׳ ביצ׳ פ״ג הל״ט ירו׳ שקלי׳ פ״ה הל״ב, מכילת׳ בשלח, וילק׳ שלח רמז תשמ״ד]. — ארך זו אוריכות בפ׳ ז׳ ימים לג׳ דללשכת (יומי י׳.) [כ״ה בדפ״ר ובד׳ פיז׳ ובשד״פ חסר וכבר קבעתי לו ערך מיוחד בע׳ אוריכות ע״ש ורבינו פתר אֶרֶךְ מלש׳ אריכות וכן המלה אוריכות (בל״ס אריכותא) בתרג׳ תהלים צ״א, ט״ז; צ״ג, ה׳: ישעי׳ ל״ח, י״א; ירמי׳ ל״א, ו׳]. — ארוכות של נחתומין בכלי׳ בפ׳ כלי עץ כלי עור (פט״ו, מ״ב ובעדיות בפ׳ העיד (ר׳ יהודה) [וצ״ל ר׳ יהושע] (פ״ז, מ״ז). וככר פירשנו למעלה בזה הפ׳ (בענין) [צ״ל בערך] ארב [א׳]. קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכת המטה בפ׳ שואל אדם (שבת קנ״א:) [ובע׳ אֶרֶב הוכחתי שכ״ה הגי׳ האמיתית וכן נראה מע׳ גשש ע״ש. ורש״י לשבת מ״ג. פי׳ ארוכות המטה לימונ״ש. פי׳ בל״צ limons בדים ומוטות של עגלה או אולי ט״ס תחת ליגנוו״ש ligneux פי׳ עצים. והיפך מארוכת המטה נקרא קצרה (סוכ׳ ט״ו: ט״ז.) והוא הדף אשר לרוחב המטה לצד מראשותיה ומרגלותיה].

אֹרֶךְ = אוֹרִיךְ (אפעל מן אָרֵךְ בל״ע ارك בל״ס יְרַךְ ועיי׳ säumen, verweilen התרג׳ לירמיה ד׳, י״ד) תרג׳ וידם השמש (יהוש׳ י׳, י״ג) ואוריך שמשא; ויחל עוד (בראש׳ ח׳, י׳) ואוריך עוד). [אחי״ה הוא אַפעל משורש ארך וכ״ה בל״ע בטעם כַּתֵּר, וכן אי׳ בירו׳ יומ׳ פ״ו דמ״ג ע״ד אורכין צבחר (ב׳ פעמים) פי׳ כתר זעיר (ובד׳ קראט׳ אי׳ בט״ס צבחד). ירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז. הוות מורכה כל שתא. ושם: הוון מורכין. ירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ז. אוריך שמא ימלכו להשלים. פי׳ המתן שמא ימליכו רוב הציבור להשלים התענית לגמרי יעויין בירו׳ נדרי׳ פ״ח הל״א. ירו׳ מ״ק פ״ב דפ״א: ואילפא מורכא לך. וחכינו (מ״ב ז׳, ט׳) תרג׳ ומוריכין והשם תוחלתי (תהלי׳ ל״ט, ח׳) תר׳ אוריכות. כולם המתנה כי הממתין מאריך וצופה מתי יבא מה שקוה. ומשרש הלזה נסתעפו השמות האלה: א) אֲרִיכוּת לדוגמא אריכות ימים קידוש׳ ל״ט: ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז: ב״ר פס״ד. דב״ר פ״ב. אריכות פנים (כ״ר פ״ע) אריכה שהאריך שמואל קהל״ר פס׳ טוב אחרית. ב) אוּרְכָא (וכ״ה בל״ס) שבת ק״מ: טונא כי טונא ואורכא ממילא. ושם אריכא כישא ואריכא ממילא (כן גי׳ אמיתי׳ עיי״ע כ ש א׳). ג׳) אַרְכָּה (Länge der Zeit, Frist) בדני׳ ד׳, כ״ד; ז׳, י״ב. במ״ר פי״ד. נתן להם ארכה ולבסוף פרע מהן. וממנו ד׳) אָרְכָּן מי שהוא מאריך בדברים יותר מדאי ברכו׳ ל״ד. מכילת׳ בשלח פ׳ ויסע, ילק׳ בהעלתך רמז תשמ״ב ובמנוה״מ סי׳ ק״ט כמה ארכן הוא זה א״ל כלום מאריך יותר וכ׳ ובכ״י מ׳ אי׳ כלום ארכן הוא יותר וכ׳ וכן בהיפך כמה קצרן א״ל כלו׳ ק צ ר ן הוא יותר וכ״ה במנוה״מ שם ולפנינו אי׳ כלום מקצר וכ׳].

אַרְךְ (נשתמשין בו רק בהרכבות עם תיבות זולתו כמו בל״י ἀρχι ובלא״ש ..Erz) בב״ר פל״ט (ל״ח) ויהי בנסעם מקדם א״ר לוי כ״מ שאתה מוצא אכילה שתיה אַרְכִילֵיסְטֵים [Räuberhauptmann ἀρχιληστής] מקרטע [וכ״ה בע׳ קרטע אבל לפנינו בב״ר וילק׳ אי׳ השטן מקטרג]. ו ב י ל מ ד נ ו א ל

תצר את מואב (בתנחו׳ לי״) א״ר לוי בכ״מ שאתה מוצא אכילה ושתיה ארכיליסטים מקרטע [כ״ה בדפ״ר וכ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע חסר] זה יצר הרע שהוא מַשְׁגֶה [כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב, ובדפ״ע בט״ס משנה] את הבריות כיצד עמון ומואב עשו איסטלים [הוא אסטולי בל״י στήλη מצבת אבן עיי״ע לעיל, ובדפ״ע בשיבוש איסטלים] וכ׳. ובב״ר פמ״ט (מ״ח וסוף המאמר עיי״ע פרקופי) וירא אליו: לארכיליסטים שמרד במלך. וברי׳ וישלח יעקב פע״ו (ע״ה) לארכיליסטים שישן בדרך. [לפני׳ אי׳ בפרשת דרכים וגם נפרד בטעות לב׳ תיבות]. ובפע״ח (ע״ז) ויותר יעקב לבדו: לארכיליסטים נדמה לו [ויש להשלימו מב״ר שם: לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים] א״ל העבר את שלי ואני אעבר את שלך. פי׳ [ארכיליסטים] שר של ליסטים. [אחי״ה ונמצא׳ המלה עוד בשהש״ר פ׳ מי זאת: לארכיליסטים שהיה מתגושש עם בנו של מלך. ובילק׳ בשלח רנ״ה אי׳ ארכילסטוסין עיי״ע אֲדַר ב׳]. בב״ר פנ״ט (נ״ח) בריש ויהיו חיי שרה ועפרן ישב א״ר יצחק ישב כתיב אותו היום מינוהו אַרְכִיסְטְרַטֵיגוּס ἀρχιστρατηγός [obers-ter Heerführer ובמד׳ שמ״ר ספל״א אי׳ אסטרטיגוס עיי״ע אסטרטיגי], דלא יהא בר נש רב זבין מדבר נש זעיר פי׳ שר השרים. ל״י [שרי] שרים נקראין אַרְכוֹן סְטְרַטֵיגוֹן [ἄρχων στρατηγῶν Oberhaupt der Feldherren פי׳ ראש של שרי צבא וע׳ זקנים העתיקו כן שר צבא בראשי׳ כ״א, כ״ב. ל״ב. יהושע ה׳, י״ד. ט״ו; שמואל א׳ י״ב, ט׳; דניא׳ ח׳, י״א ועיי׳ בן מתתיהו על קדמוני׳ ו׳, י״א, ט׳]. ובילמדנו פ׳ סוטה (בתנחו׳ פ׳ נשא דרנ״א: והובא בילק׳ ירמי׳ רמ״ז ש״ה ובמ״ר רפ״ט ועיי״ע קטדיקוס) אם יסתר איש במסתרים וג׳ (ירמי׳ כ״ג, כ״ד) משל לארכיטקטון [וכ״ה בל״ס ובל״י ἀρχιτέκτων Bau-meister] שעשה מדינה ובנה בתוכה מחילין מערות ומטמוניות וכ׳ פי׳ אומנין שעשה קִיטוּנוֹת [עיי׳ דב״ר פ״ג וע׳ קטן ז׳ והוא בל״י וסורי׳ חדר = בל״ס קיטונא ובל״י = κοιτών] וחדרים. [אחי״ה וכנ״ה ב״ר ר״פ כ״ד לארכיטיקטוס שבנה את המדינה ועיי״ע אדרכל. ובמ״ר רפ״ט בט״ס ארכיקיטון ובירו׳ ברכו׳ פ״ט ד״ג. בנין ארכיטקטנן וגי׳ רבינו עיי׳ בע׳ אָמָן. וע׳ זקנים העתיקו כן מלת חָרָשׁ (שמו׳ ל״ח, כ״ג, ישעי׳ ג׳, ב׳) וממנו הפעל שמו׳ ל״א, ד׳; ל״ה, ל״ב]. בפסיקת׳ דויהי בשלח פרעה (צ״א: רבי אליעזר ב״ר שמעון איתמני ארכוליפורון (בל״י ἀρχιλάφυρον Häscher eig. Haupt der Ergreifung, Erbeutung) קטיל בני אינשא דהוו (חזייה) [צ״ל כאי׳ בפסי׳ חייבין] קטילין. פי׳ ארכוליפורין שר הטבחים. [אחי״ה כן הוא לגי׳ כ״י ו״ו דפ״ר ופיז׳ וויניצ׳. ובכ״י ל״ד, ב״ר אי׳ ארכוליפורין ובכ״י אקספ׳ לפסיקת׳ ארכן ליפרן ובכ״י כרמ׳ ארבולפילון ועיי׳ רש׳ באבער לפסיק׳ שם שתיקן על נכון כגי׳ שלנו אבל פתרון המלה ἀρχολιπαρυ וכ״ה בבוקסט׳ ובתולד׳ ר״נ צד ל״ב הערה כ׳, אינו נמצא בע״מ של יוניים. ולפע״ד היא מלה יוני׳ שרשמנו וטעמה ראש של לוקחי מלקוח ושלל וכן העתיקו ע׳ זקנים שלל (ד״ה א׳, כ״ו. כ״ז) וכן העתיק עקילס שלל (בראשי׳ מ״ט, כ״ז) ושולל (איוב י״ב, י״ז) ועיי״ע לופר וכדי שיעלה יפה פירוש של רבינו: שר הטבחים אולי י״ל שעיק׳ הגי׳ ארכומכורין והוא ל״י ἀρχιμάγειροι ובזה העתיקו ע׳ זקנים שר טבחים (בראשי׳ ל״ז, ל״ה, ל״ט, א׳; מ״א, י׳. י״ב) ורב טבחים (מ״ב כ״ה, ח׳, י׳. י״א; ירמי׳ ל״ט, ט׳; מ׳, א׳. ב׳. ה׳ ועיי׳ בן מתתיהו קדמוני׳ י׳, י׳, ג׳). ועוד י״ל לקיים הגי׳ ארכוליפורין שהיא מלה מורכבת מתיבת ארכו ומתיבת יפורין ἔφοροι פי׳ שומר ופקיד המלך והל׳ בתיבת ליפורין ל׳ היחס ותהיה ארכוליפרין ראש הפקידים שיעמידו במשפט הרוגי מלכות. וע׳ זקני׳ העתיקו להלך.. במשפט (איוב ל״ד, כ״ג) ἐφορᾷ, על כל פנים נראה שר״א ב״ר שמעון איתמני ראש של פקידים תופסי גנבים שיוצאים להרג. וזה מסכים עם ספור בב״מ פ״ג: אתיוה לר״א בר״ש וקא תפיס גנבי שלח ליה ריב״ק חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה וכ׳ ועיי׳ רש״י שם פ״ד: ד״ה רשעה זו. ועיי״ע פרהגבן שהיתה לפני בעל הערוך נוסחא אחרת ובירו׳ מ״ש פ״ג ד״נ ע״ד נשתנה הספור הזה וחסר שם מאמר שלם אולי מפני שחסו בכבודו של ר״א בר״ש. וגם אבי אביו של ר״א בר״ש היה אחד מן פקידי מלכות רומי׳ וזה נראה מפסחי׳ קי״ב. שאמר (בלי ספק על דרך בדיחותא) ר״ש בן יוחי לר״ע, אם אתה מלמדני (תורה) אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות, ודי בזה. ורמ״ל דלג כל מאמר זה של פסיקתא מחסרון ידיעת של מלה זרה ארכוליפורין עיי׳ הגי׳ שי״ר בתולד׳ ר״נ שם]. בב״ר פע״ז (ע״ו) ויירא יעקב מאוד פלן עתיר נעבדיניה אַרְכוֹנְטוּס [בל״ס ארכונטא בל״י Ἄρχων, οντος Archon,]. ובמגיל׳ איכה יעיב באפו (פ׳ בלע וכ״ה פ׳ צדו) הוה בר נש מן ביתר נפק לצלותא בירושלם וא״ל כגון דשמעינן עלך דאת בעי מתעבדת ארכונטוס [ובב״ר בט״ס ארכוננם] או בלווטים וכ׳ [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו והוא כמו בליוטים וכן גרס רבינו בע׳ בליוט ע״ש, וכ״ה בב״ר פע״ו וכ״י נ״ג גרס בולבוטים וצ״ל בולבוטים, ודפ״ר הגי׳ בולבטים וכ״ה בד״ר פ״ג

בלביטין ובירו' תעני' פ"ד דס"ט. בעי מתעבדה ארכונטס ובולבוטס ועיי' עוד ע' בולבוטס]. בר"ג דגט פשוט (ב"ב קס"ד:) ההוא שטרא דהוה כתוב ביה בשנת פלן ארכן מנהגא של אומה זו שנה ראשונה של מלך קורין לו ארכן. ובילמד' שתי חצצרת כסף (בתנחו' לי) ויתא ראשי עם (דברי' ל"ג, כ"א) שעם כל חבורה חבורה הוא בא ונוטל שכר לפרנסים בפני עצמן ולארכונים בפני עצמן. איה בית נדיב (איוב כ"א כ"ח) תרג' האן בית אַרְכוֹנָא [אחי"ה וכ"ה בל"ם ובל"י ἄρχων Fürst, Archon, וב"ב שם: יבדק אימתי עמד ארכן בארכנותיה. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. עבד ארכונא ולא קם ליה מקמיה. ירו' פיאה פ"ח הל"ז דכ"א. מקים ארכונין. ירו' יבמו' פ"ח הל"א ד"ח ע"ד אורכנים וצ"ל ארכונים. ושהש"ר פ' אמרתי אעלה: אַרְכוֹנוֹת ובאופן הראשון הקבוץ גם בתרג' ארכונין (תרג' איוב כ"ט, י'; ל"ד, י"ח; ד"ה ב', י"א, י"א שה"ש ד', ג')]. בפסיקתא דזכור (כ"ז. הובא בפסיקת' רבתי פי"ב סי' י"ג ובתנחו' תצא סי' ט' דשל"ג: ילק' סוף תצא רמז תתקל"ח) אשר קרך בדרך ר' נחמיא אמר קראך ודאי מה עשה עמלק ירד לבית ארכיון [בל"ם בֵּית אַרְכֵי = אַרְכֵיאָוֹן, בל"י ἀρχεῖον Archiv וגם בלא בית: ירו' מ"ק פ"ב דפ"א: חותם ומעלה לְאַרְכָיִים = ἀρχεῖον, ואפשר שהוא קבוץ מיחיד אַרְכֵי עיי' סוף הע' —. אסת"ר ריש פ"א הדא ארכיון דגדר וכ' והגי' ארכיון אי' בכ"י ו"ו וכ"ה בתנחו' תצא וכ"ה בתרג' ירו' א' לדברי' ג', י"א ובדפ"ע ארכוון וכ"ה בילק' תצא, ובפסיק' בט"ם ארמון (עיי' ר"ש באבער שם)] של מצרים ונטל טימוסיהן [צ"ל כמו בתנח' טומוסיהון עיי"ע טמס] של שבטים Liste, Register, τόμος שהיה שמן חקוק עליהם. קרית ספר (יהוש' ט"ו, ט"ו. ט"ז; שופטי' א', י"א. י"ב) תרג' קרית אַרְכֵי [בל"ם ארכי בל"י ἀρχή Spitzen der Behörde, Magistrat ואולי הוא כאן כמו בית ארכיון והעתקה של ספר וכן נקרא בל"י πόλις τῆς βίβλου עיי' רימ"ז ב"מ ח"ב ק"צ ועיי"ע דביר ב' ומ"ש]. בפ' י' יוחסין (קידושי' פ"ד מ"ה) חתום בארכי ישנה של ציפורי [במשנ' ובמשניות אי' חתום עד בערכי הישנה ובירו' במשנ' חסר עד. אבל כגי' רבינו ממש אי' במדב"ר פ"ט]. פי' ערכאות של ישראל. פ"א מי שהיה חתום בבי"ד הקבוע בעיר ששמה ישנה והוא בצפורי דלא מוקמי דיין כי אם מיוחס ישנה עיר שבצפורי כעין עיר חדשה שביהודה במסכ' עירובין (נ"ט.). [אחי"ה וכן פירש"י לקידו' שם ועיר ישנה נזכרה בד"ה ב' י"ג, י"ט (לא אשנה יהוש' ט"ו ל"ג, מ"ג ועיי"ע אשנה) ולפי בן מתתיהו היתה כפר Ἰσάνα κώμη עיי' הקדמוני' י"ד, ט"ו, י"ב ועוד שם ח', י"א, ג' ותכונתה היתה בשומרון והיתה מבצר וכן נראה מערכין ל"ב. קצרה הישנה של ציפורי ובשבת קכ"א. אי' קסטרה של צפורי פי' בל"ר castra מבצר עיי"ע קצר ה'. וחדשה נקראת בספר החשמונאי' א', ז', ל"ט. מ' ובקדמוני' של בן מתתיהו י"ב, ח', ה' Ἀδασά והיתה ל' שטאדיא רחוק מבית חרן ונזכרת ביהוש' ט"ו, ל"ז]. (א"ב פי' אַרְכֵי בל"י נגידות ושררה). [אחי"ה לדוגמ' ריש קהל"ר פ' דור הולך: אלו נכנסין לארכי ואלו נשמטין מן הארכי. ד"ר פ"ב הגיע ארכי ליהושע. ושם: איפרכוס שהיה בארכי שלו. ובילק' ואתחנן רמ"ז תתי"ג אי' תמורתו איפרכות שהיה באפרכוסיא שלו. ושם: משה כל ימים שהיה בארכי שלו. רות"ר פ' וימת אלימלך: ארכי של בנך דוחקת (ובשבת ל'. הגיע מלכות שלמה בנך). ושם אַרְכָיוֹת ארכיות הן. ואולי מענין זה חותם ומעלה לַאַרְכָיִים פי' למושלים]. וארכיליסטים ראש השודדים; ארכיסטרטיגוס ראש ושר צבא. ארכיטקטון ראש הבונים והאומני'; ארכונטוס וארכון שר; אבל ארכי וארכיון פירושו מקום ועד השרים והשופטים ושם נשמרים כתבי העיר).

☞ אַרְכִיאַטְרוּס (כ"ה בל"ם מן ל"י ἀρχίατρος (Hauptarzt, erster Arzt שמ"ר פרש' פסל לך (פמ"ו) משל לבן ארכיאטרוס פי' בל"י ראש הרופאים). [אחיה ובדפוסי' אי' ארכיאטוס וכתב מהר"ם די לונזי „בדפ' צריך תיקון" וגם הוא גרס בר' אחר ט' וכן גרס ר"ב בע' סמדרקוס ואולם זה בלתי נכון ויותר טוב גי' הדפוס סמרדקוס והוא בל"י σαμάρδακος Gaukler איש מהתל ובעל מרמה].

* אַרִיכָא (פתיחה=Anfang=Einleitung=ἀρχή) בריש מד' תהלי' רב פנחס עבד לה אריכא פתח מזקנים אתבונן וכ' פי' עשה למקרא פתיחה כדרך כל הפתיחות של דרוש והמלה ל"י פי' ראש והתחלה; ובילק' ריש תהלי' גרס תחת זה בשם המדר' ר' פנחס פתח מזקנים וכ' ואולי אריכא מלשון אריך עיי"ע כלומר תיקון ועריכת דבר.

אַרְכּוּבָה(Schlüsselkrümmung, Schlüsselbard; von Knie 'א) פי"ד בכלים [בפרק] כלי מתכות כמה היא שיעורן (פי"ד מ"ח) מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובה פי' „כדרגסינן (מנחו' ל"ג. עיי"ע אסתוורא) מזוזתא דבי רבי דעבידן כמין נגר ומפרש לה כנגר המוטל לגמרי אלא (כאיסתוירא") [צ"ל, כמו בפי' רה"ג בע' אסתוורא, כי אסתוורא] כי שקא וכרעא דאדם דדמיא

לנו"ן כפופה דמיניה כייף ומיניה זקיף וכן מפתח שמתכפל בארכובה עם השוק שמו מפתח של ארכובה". [אחי"ה כל זה הועתק אות באות מפי' סדט"ה לרה"ג צד י' ועיי' עוד ע' גסג'—. ונגזרה המלה (עיי' דניאל ה', ו') מן ארכובה בל"ע ركب, ركبات פי' ברכיים כמו ארכובא הנמכרת עם הראש, חולי' ע"ו. ארכובה דיעלא, ירו' נדרי' רפ"ג דל"ז ע"ד. (אביבא) [צ"ל ארכובה] דפילא וגם נקרא בל"ע ركوب ענף כפוף ושרוק מפארות הגפן המתפשטות וזה מה שאמרנו כלאים ז', א' הארכובא שבגפן der Schössling einer (Weinrebe, den man einsetzt. ירו' מגילי פ"א דע"א ע"ג ארכובתו של למ"ד פי' כפיפת קו תחתון של ל', ב' אציליו על ב' ארכבותיו וכו', נדה ל': עיי' רוחב ביאור מאמר זה ביתר שאת מהרב החכם מהר"ם גידעמאן במ"ע של מהרז"ף וגרעטץ חכ"ה, קפ"א].

אַרְכַּבְתָּא (שם נגזר מפעל רכב בל"ע ركب aufsetzen, anfügen וא"כ השם טיט הושם למעלה ראשונה der An-Aufsatz, d. i. die (oberste Lehmschichte בר"ג דהמקבל (ב"מ ק"ג:) אמר רב יוסף בוכרא טפתא [כ"ה גי' אמיתי' של כ"י ג"ג וכ"ה בב"מ וכ"ה בע' טפתא ע"ש ובע' בכרא הגי' אטפתא, ובדפ"ע כאן בט"ס טופסא ובל"ע נקרא طاقة כל שהוא יותר גבוה מחבירו או طفافة עליון של דבר ועיי"ע טפף] וארכבתא וקני דהיזרא דבעל הבית. פי' היו נוהגין לעשות גבולין סביבות שדותיהן כעין חומה נותנין טיט כשיעור אמה בקרקע סביב השדה ולכשייבש מוסיפין עליה כשיעור אמה אחרת ולאחר שייבש מוסיפין אמה שלישית. ראשונה קורין לה בוכרא שהיא כעין בכור; שנייה טפתא שהיא אמצעית כדגרסינן (יומי מ"ח.) לא גדושות ולא מחוקות אלא טפופות [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד, ה"ב ג"ג וכ"ה בע' טפף, ובדפ"ע כאן כטעו' טפוסות]; שלישית ארכבתא שהיא על כולן. [אחי"ה וכעין זה פירש"י לב"מ ועיי' תוספ' ד"ה בוכרא והתוספות הביאו שם שיטת ר"ח אבל בהרחבת ביאור הובא ר"ח מן הריטב"א לב"מ ובשט"מ שם, והראב"ד משיג על פי' ר"ח ואמר כי אין בוכרא נופל על הטור התחתון וכו' ע"ש. ולכאורה זה קשה גם לפי' רבינו בעל הערוך כי גם לשיטתו בוכרא טור של הטיט התחתון אבל בכל זאת רבינו נשמר מזאת הקושיה בפרש בוכרא: ראשונה „שהיא כעין בכור" וכונתו ראשון בטורי הטיט אבל לענין תכונתו הוא התחתון. ובוכרא הוא בל"ע بكر was zuerst ist והיינו טיט התחתון המגיע ראשונה את הקרקע]. ולמה אינו עושה שלשתן בבת אחת? שלא היה יכול לעמוד שהוא טיט בלא אבנים. קני דחיזרא [כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר אבל בכ"י ל"ד דחירזא ורבינו בע' חזר ב' הביא שתי הנוסחאות ע"ש]. פי' יתדות שנועצין בקרקע לגדור סביבותם גדר קוצים.

* אַרְכֵי בַּרְיוֹנִים Erzplagegeister כמו ריש בריוני גיטי' נ"ו. עיי"ע בריוני ועיי"ע אטקטקיא.

☞ אַרְכִידִיקֵי (בל"ר archijudex בל"י ἀρχίδικος (Gerichtsvorsitzender, Oberrichter ב"ר פ' ולוט ישב בשער סדום (רפ"נ) ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכידיקי זו גי' הערוך בע' ידרק [צ"ל ידקי ושם הגי' ארכי יודיקי]. ופי' מלה בל"י ראש השופטים, ובל"ר אומרי' ארכי יודקי, ובקצת נוסחאו' כתוב ארכיקריטים [ἀρχικριτής Oberrichter עיי"ע קרטים ב', כי כן גי' רבינו] והיא מלה יוני' והכל אחד, ובקצת נוסחאו' כתוב ארכי הדיינים. [וכגי' אחרונה כתוב בדפוסי' שלנו].

אַרְבֵּל (לדעת רבינו ור"ב היא עיר ששמה Ἀρχέλαος (בן מתתיהו על הקדמוני' י"ז, י"ג, א'; י"ח ב', ב') ובל"ר Archelais (עיי' פליניאום י"ג ט'. י') ולפע"ד עיקר הגי' ארבל עיי"ע) בב"ר והנחש היה ערום (פי"ט וכ"ה במד' קהל"ר א', י"ח) אבל כלי פשתן הארכליים [אחי"ה כ"ה עיקר הגי' של כ"י ה"ב וג"ג, ובכ"י ל"ד אי' הארכליין מארבל ונשתבש בדפ"ע הארכליין מאובל, אבל נ"ל שתיקון איזהו כותב הוא שראה גי' הספרים בב"ר הארבליים ובקהל"ר שם הבאין מארבל והגיה כך ובא לפנים. וכ"י ו"ו א', וב' גם כאן גרסו הארבליים ובאמת זו הגי' אמיתית כהוכחנו בע' ארבל אבל רבינו בלי ספק גרס בכ"ף כנראה מסדר האותיות שנערך המלה תחת סוג ארכ . .] אם פיחתו אחד מהן ומהן דמיו. ס"א כלי פשתן הגסין הבאין (מאובל צ"ל כמו בקהל"ר) מארבל. פי' בגדים עבים שהן בזול. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב מארבל ול"נ שהדין עם בע"ה כי היתה עיר נקראת ארכל על שם ארכלאוס). [אחי"ה ר"ב כיון על העיר שרשמתי בתחילת הע' וגם היתה עיר אחרת בקאפפאדציא בשם זה עיי' פתלימי' ה', ו'; פליניאו' ה', ו' בכל זאת מעלה יתירה יש לגי' ארבל עיי"ע וכ"ה לס"א של רבינו].

* ארכולסטקיא ט"ס וצ"ל אסכולסטיקא עיי"ע וע' אסקולסטיקא.

אַרְכּוּנִים (אולי צ"ל ארכונים הקבוץ מן ארכון עיי"ע ארך, או ל"י ἀρχῶνης) ירו' דיבמו' פ' הערל, (פ"ח הל"א ד"ח Hauptpächter ע"ד) אפי' כבנו של ארכונים פי' שר וארכון וארכונטים וארכונים אחד הוא. [אחי"ה ארכונים אין לה תואר מלה אלא או קבוץ ארכונים עיי"ע אֶרֶךְ בענין ארכונא או י"ל שהיא ל"י כשרשמתי פי' ארים ראשון, ולפנינו בירו' הגי' אורכנים ואולי צ"ל אורכטם ותהיה כמו ארכיאטוס בל"י ἀρχέτας ראשון של מנהיגין, שר. ומעתה נוכל לקיים הגי' בשמ"ר פמ"ו תחת ארכיאטרום של גי' ר"ב].

אַרְכִיסְטְרִים (בל"י ὀρχηστής, ὀρχηστήρ ובל"ם אַרְכִיסְטָא Tänzer) מדרש שמואל פסקא כהגלות נגלות אחד הרקים (ש"ב ו', כ' ומדרש שמוא' ספכ"ה) א"ר אבא בר כהנא כאילין ארכיסטרים פי' בל"י מרקדים ומכרכרים. [אחי"ה לפנינו במ' שמו' אי' מחסרון ידיעת המעתיקים ארכיליסטוס וכ"ה במ"ר ספ"ד אמר ר' אבא ב"כ הריק שבריקים זה ארכלסטים, אבל בירו' סוכ' פ"ה דנ"ה ע"ג אי' בטוב טעם ודעת זה ארכיסטים ובירו' סנהד' פ"ב ד"כ: זה ארכסטס ובדפוסי' ישנים של במ"ר אי' ג"כ ארכסיטס, ועל פי ג' עדים יקום דבר כי המלה כשרשמתי ובכל אלה המאמרים נתפרשה מלת רק של מקרא על ידי תיבה מצויינת ומן הפלא שגם ע' זקנים העתיקו רק של שמואל שם ὀρχούμενος כאילו כתוב המרקד ובלתי ספק נמשכו אחר אגדה זאת].

* אַרְכְּסָא (צ"ל אוּכְסָא = ὀξύ scharf, מנחו' מ"ג, חמירא ארכסא דשערי פי' שאור ק ש ה ונ"ל שאות וי"ו נשתבשת באריכת הקו לצד ימין לאות ר' וצ"ל אוכסא וכעין זה ראינו בע' ארכל בהיפך תחת ארבל נשתבש בכתב אובל בקיצור הקו, והעד ג"כ ע' הבא אח"ז.

* ארכוף (או ט"ס תחת אוכף Sattel עיי"ע אֻכָּף או מל"ע ركاب Steigbügel) מד' אסת"ר פי' ויהי בימי: בני איכפיה . . רבנן אמרי בני אוכייפי שהיו מרוצצין בארכוף, ומ"כ נלאה לפרשו, ונ"ל שגם כאן אות ריש נשתבשה מאות וי"ו וצ"ל באוכף או באיכוף ודרש איכפיה ואוכייפי מלש' כייף פי' כפופים ורצוצים ומלשון אוכף וטעמו שהיו מרוצצים ונדחקים תחת יד נבוכדנצר באוכף ששם עליהם. או אולי יש לקיים גי' הדפו' ותהיה המלה ל"ע וטעמה בית אחיזת רגל על כר הגמל ובאוכף הסוס אשר בו שם הרוכב רגליו להקל מעליו ברכבו ולדחוף בטן הבהמה בצפרן שמיר ובמחט ברזל אם מתרשלת בלכתה, ושיעורו שנקראין בני אוכייפי שהיה נבוכדנצר מכייף אותם כסוסים בארכוף פי' בבית אחיזת רגליו אשר שם על גביהן וכן אי' בפירוש בב"ר פס"ט אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה מה היו עושים להם היו מרביצים אותם בפלטריות (פי' בחוצות) ומעבירים כרים עליהם (פי' מלש' כר הגמל) וכן מצאנו בנבוכדנצר עצמו ונטלו (את יהויקים) והחזירו בכל ערי יהודה וישב עליו וכ' (ויק"ר פי"ט) ונוסח יותר טוב במאמרנו עיי' בע' אמר האחרון וע' אפוכי.

* אַרְלָא (בל"ע اُرلة = غُرلة Vorhaut) בתר"י ב' בראשי' ל"ד, ל"א ארלין סאיבו בתולה, ושם ארלין אתקטילו פי' בל"ע כמו ערל בעברי.

אָרְלוּגִין (בל"י ורו' ὡρολόγιον horologium Stundenzeiger, Uhr) בפסיקתא דהחודש (נ"ג, והובא בילק' בא רמז קי"ץ וירו' ר"ה פ"א דנ"ז:) משל למלך שהיה לו אורולוגין [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ר ה"ב ודפ"ר אבל בתחילת הע' בדפ"ר בט"ס ארגולין וכ"ה בילק' שם, אבל בירו' על נכון אורלוגין] וכיון שעמד בנו מסר לו אורולוגין שלו, פי' סימני השעות וכבר פירשנו בע' אבן שעות (א"ב כן פירושו בל"י ורומי).

* אירם ט"ס עיי"ע אֶרֶם.

1 אֲרַם (Aramäa, Syrien אֲרַמְיוּתָא Aramäerthum (Heidenthum אֲרַמִית aramäisch, heidnisch אֲרַמַּאי ובל"ם אֲרַמָּיָא (Aramäerin, Heidin בסוף משנה דמגילי (ד', ט' דכ"ה.) האומר ומזרעך לא תתן להעביר למולך (ויק' י"ח, כ"א) ומזרעך לא תתן לאעברא בארמיותא [ובכ"י ו"ו יותר נכון ב א ר מ י י ת א פי' אשה או אומה ארמית], פי' לא תתן מזרעך באומה ידועה שמעבירין זרעם למולך כ ג ו ן א ר מ י י ם שאתה גורם להעביר זרעך למולך ומכלל דבריו משמע ששאר האומות שאין מעבירין מזרעם למולך מותר לפיכך משתקין אותו בנזיפה אלא פי' הכתוב כדתנא דבי ר' ישמעאל בישראל הבא על הגויה (במגיל' אי' הכותית) והוליד בן לע"ז הכתוב מדבר דלא שנא מולך משאר בתי ע"ז. [אחי"ה וסייעתא לפי' הערוך תר"י א' להך פסוק: ומן זרעך לא תתן בתשמישתה לציד בת עממין למעבדא לפולחנא אוחרא. ועיי' תוי"ט למגיל' הנ"ל שפי' היטב דברי רבינו בע"ה ולזה מסכי' פי' של מהרש"א מגילי כ"ה, ובחיד' אגדות ד"ה בישראל הבא וכ' ועיי' ספר היקר פארשטודיען צד קפ"ד וספר פאלעשטינ'

עקסעגעזע צד קנ"ה למהרז"ף. ומהרי"ל בעמת"ר הקיף פי' רבינו בקושיות ותשובתו נשאר מעל לפי פי' של תוי"ט בדברי רבינו ע"ש. ואם קשה הא קשה האי תנא דבי ר"י פליג אר' ישמעל גופא שבירו' מגילי' פ"ה, הל"י דע"ה ע"ג תני ר' ישמעאל זה שהוא נושא ארמית ומעמיד ממנה בנים מעמיד אויבים למקום, ובירו' סנהד' ספ"ט דכ"ז: תני ר' ישמעאל זה שהוא נושא ג ו י ה ומוליד בנים מעמיד אויבים ממנה למקום וכן בספרי דברים י"ח, י' קדריש מעביר בנו ובתו באש זהו הבועל ארמית ומעמיד ממנה בן אויב למקום ע"כ. ועיי' על כל זה בקושיתם ובתירוצם מאמר של מהרי"ל בישורון מוציאו ד"ר קאבאק ח"ד ד"ו וכ' אבל קושיא שם ד"ז שר"י אוסר רק נשואין וספרי אף ביא' אחת אפילו שלא לשם אישות יש לתרץ בנקל שר"י אוסר ג"כ ביאה בעלמא כנראה בפי' מירו' סנהד' הנ"ל דאיתי שם ה ב ו ע ל א ר מ י ת תני ר"י זה שהוא וכ' ומהרי"ל דלג הך ירו' דסנהד' ואין כאן מקום להאריך]. ובפ"ק דברכות (ח':) א"ל רבא לבניו אל תחתכו בשר על פיסת היד ואל תשבו על מטה ארמית [לפנינו אי' כשאתם חותכים בשר אל תחתכו ע"ג היד וכ' ובכ"י מ' אי' כגי' ר ב י נ ו. ובענין מעשה דר"פ עיי' למט' בסמוך] ובפ' ע"פ (פסחי' קי"ב:) ד' דברים צוה רבינו (ה ק ד ו ש) את בנו. [אחי"ה וכ"ה בפסחי' ובמנו"ה רסי' ל"ב אבל בפירוש ר"ח על פסחי' דקס"ה גרס רק ר ב י נ ו. אכן גם זה לא ניחא אלא יש לתקן ר ב וכבר נזדמן בדפוסים הך שיבוש לרפוס תחת רב: ר ב י נ ו או ר ב י נ ו ה ק ד ו ש (עיי"ע אטימטון וע' ארטבן) ובזה נתיישב תמיהת המקשה (הובא בבית נתן לברכו' ד"ג:) „שהרי ר"פ היה בדור אחרון של אביי ורבא ואיך שייך לומ' שרבינו הקד' ידע מעשה דר"פ וכ' ע"ש והוברר הדבר שט"ס הוא וצ"ל רב או יותר נכון לגרוס ר ב א שהרי רבא צוה ככה לבנו כאי' בברכו' שם. והגירסא א ת ב נ ו נמצא' ג"כ בכ"י ב' וא"פ ובפי' ר"ח ובמנו"ה עיי' ד"ס פסחי' קע"ג: אבל לפנינו אי בט"ס ל ב נ י ו] ואחד מהן אל תשב במטה ארמית ומשום מעשה דרב פפא שהיה נושא בארמאי מעות אזל למיתבעינו כיון דעל לביתיה א"ל תיב על ערסא והוה ביה ינוקא מית אייתי סהדי אשכחיה לרב פפא דיתיב אערסא א"ל אנת קטלתיה באותו שעה (אמר) [וצ"ל אמרו] (כלומ' חכמים) אל תשב במטה ארמית. [אחי"ה לפנינו בפסחי' ובמנו"ה שם לא נתפרש מה היה מעשה דר"פ וכן לי' בכ"י ש"ס אבל רש"י ורשב"ם פירשו קרוב לענין שפי' רבינו אבל בברכו' שם פי' רש"י מעשה דר"פ כמו שאי' בברכו' שם וכבר הניח רי"פ בהגהותיו והגרי"ב בהפש"ב בצ"ע שהביאו רש"י ורשב"ם המעשה בכמה שינוים ממה שמסופר בברכו'. ועוד קשה לי שרבינו בע"ה לא פי' בציון ברכו' מה הוא מעשה דר"פ אבל בפסחי' פי', בעבור כל זה אין ספק שספור מדר"פ לא הובא בשום פנים לא בברכו' ולא בפסחי' ואע"פ שהובא בכ"י מ' ברכו' מעשה דר"פ אבל בכל זאת הוא מוקף וכתוב בגליון „אינו מלשון התלמוד ופירוש הוא." ורבינו נסים גאון כתב בספר המפתח שקבלה בידו זאת המעשה מרבינו חושיאל. מוכח שגם לפניו לא היה כתוב בגמ' וכן הראב"ן בסי' קל"ד פי' מעצמו כל הסיפור עיי' ד"ס שם. ומן ר' חושיאל קבלו בנו ר"ח שפי' לפסחי' שם בזה הסיגנון: מדר"פ שהיה נושא בארמאי ממון ובא לביתו לפרעו והיה לאותו ארמאי בן ומת והיה מוטל על המטה כיון שנכנס ר"פ א"ל שב על המטה כיון שישב על המטה צעק כי אתה הרגת את בני כו' ומהך כו' של ר"ח נראה שקיצר הסיפור וכל אחד מהראשני' הביא כפי מה שהיה בקבלה בידו וחד מעשה הוא. ובשני הציונים (בברכ' ובפסחי') צ"ל רבא ובזה נתיישבו כל הקושיות ולא הוכרחנו לתירוץ דוחק של בעל ב"נ ע"ש]. ארמי אובד אבי (דברי' כ"ו, ה') מכאן שאמירה כמעשה כשרדף לבן ליעקב והשיגו א"ל יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשי' ל"א, כ"ט) והעלו עליו הכתוב כאילו עשה וכן לענין הטובה וכו'. בילמדנו ויאמר ה' לנחש [בתנח' לי' אבל קרוב לזה אי' בספרי סי' ש"א ארמי אובד אבי מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא ל א ו ב ד ומעלה על לבן האמרי כאילו איבדו, ובילק' ריש כי תבא בשם הספרי גרס שלא ירד . . אלא לאבדם וצ"ל ג"כ לאובד אלא נקט הכי משום ביש גדא ובז"ר נדחק בפירושו עד מאוד ועיי' הח' פריעדמאן לספרי דקכ"ח הער' ד', ונ"ל שזאת כונת בעל אגדת של פסח ולבן בקש לעקור את הכל שנא' ארמי אובד אבי וכ']. שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ (איכ' ד' כ"א) תרג' בארע ארמניאה. [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר ודפ' פיז' וויניצי' ובכ"י ה"ב בט"ס בארע מינאה וצ"ל בארע ארמינאה והוא ארמנייא Armenien שאפרשנו במקומו, ובדפ' אמש' ופראג אי' בארעא א ר מ א ה ולפום ריהטא כ"ה נוסח האמיתי שבעבור זה ציינו לו רבינו מקום בע' זה וכן בבראש' י', כ"ג כתוב ובני ארם עוץ ובד"ה א' י"ח וארם ועוץ, וגם היו עוץ ואבי ארם בני נחור (בראשי' כ"ב, כ"א, וד"ה א' א', א' מ"ב עוץ וארן) אבל בכ"מ אין משמעות של ארמאה ארץ ארם אלא איטליא של יו

קושטנטינא שנקראת רומה חדשה עיי"ע איטלקי שהביא רבינו תרג' יושבת בארץ עוץ תרג' דמתבניא באיטליא והוכחנו שם שמובן בזה איטליא של יון ובאמת תרג' דפ' ויניצ' אי' קושטנטינא קרתא דאדום רשיעא דמתבניא בארע ארמינאה. אשר על כן לבי נכון בטוח שצ"ל תחת ארמניאה של כ"י ודפו' ישנים, או ארמינאה של תרג' ויניצ', הנוסח: ארומאה והיא ארמאה של דפוס אמש', ושוה עם איטליא של יון או רומה חדשה וכן תרג' שם פסוק כ"ב (דפ' ויניצ') רומי רשיעא דמתבניא באיטליא ומליא אוכלוסין מבני אדום (ותרג' זה הובא בקיצור בע' איטלקי) ודרש בעל התרג' בת אדום כמו בת אֱרוֹם Rom עיי"ע ארם ג'].

2 אֲרַם (=אֲרַמָּא, אֲרַמָּאָה, והקבוץ אֲרַמָּיָיתָא בל"ס אֲרַמָּיָא = aramäisch, syrisch) בבמה מדליקין בגמ' פתילת הבגד (שבת כ"ט.) מאי לאו אפרסייתא לא בארמייתא [כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר, אבל בדפ' חדשים וגם בשבת אי' בפרסייאתא . . בארמיאתא] הואיל וחזיין אגב אימיהו. ובס"ג דנוטל אדם (שם קמ"ג.) הני גרעינין דתמרי ארמייתא שרי לטלטולינהו הואיל וחזיין אגב אימייהו [כ"ה בכ"י ו"ה, ל"ד אבל בדפ"ע חסר הך ציון וראיה שבטעות נשמט מן אגב אימייהו של ראשון עד אגב אימייהו של אחרון שהרי תיבות ודפרסייתא אסירן שייכות לציון האחרון] ודפרסייתא אסירן, פי' תמרי ארמייתא גרעיניהן רכין ונאכלין עם תמרים עצמן. [אחי"ה זהו כפי' הראשון שברי"ף שבת פכ"א והביא הרי"ף שם עוד פ"א וכאותו הפי' נמצא בס' המפתח לר"נ בר"י ז"ל. ומה שיש להקשות נגד פי' רבינו ומה הכריח לרש"י לפרש בענין אחר עיי' בהפל"ש]. ובפ' הכונס צאן לדיר בגמ' דכיצד משלמת (ב"ק נ"ט.) דיקלא ארמא דיקלא פרסא. פי' הלכתא כרב פפא דשם בששים בדיקלא ארמא דחשוב הוא. [אחי"ה רש"י ז"ל שפי' בשבת שתמרי פרסייתא הן תמרים טובים אזל לשיטתו גם כאן ופי' דיקלא פרסאה חשוב הוא מאוד] דאילו שיימיה באנפי נפשיה פוגם ומזיק והילכתא כריש גלותא דשם באנפי נפשיה בדיקלא פרסא שהן כפניות מין בוסר שאינן מתבשלין דלא חשיב ולא פגים ומזיק כולי האי. [אחי"ה וכן התואר זכר אֲרַמִּי: שבת י"ב: סנהד' ל"ח: סוטה ל"ג. מ"ט: ב"ק פ"ג. שהש"ר פ' אם חומה: לשון ארמי, ובירו' מגילה פ"א דע"א ע"ב לשון ארמית].

*3 אֲרַם, אֲרַמִּי, אֲרוֹמִי, אַרְמַאי, אַרְמָיָא (=רוֹמִי, רוֹמָאִי) בל"ס אַרְמָיָא = Rom, römisch (heidnisch פסחי' פ"ז: יודע הקב"ה את ישראל שאינן יכולין לקבל גזירות אכזריות ארם לפיכך הגלה אותם לבבל. ובילי' הושע רמז תקכ"ט וילק' איוב כ"ח רמז תתקי"ו הגי' גזירות רומיים גיטי' י"ז. גזירו' ארומיים ובאנ"ה גזירות רומי הרשעה ובע"י הראשון גזירות של עשו וישמעאל. ועיי' תוספ' פסחים ד"ה והגלה. ירו' שביעית פ"ד דל"ה, ע"א וע"ב, ובירו' סנהד' פ"ג, דכ"א: או יהודיי יהודאי או ארמאי ארמאי. ירו' שביעית שם: חד ארמאי ברומי. ירו' ע"ז פ"ג דמ"א ע"ג ארמייא אתבזעת זיקיה. בבלי ע"ז ל"א: אַרְמָאֵי זוקאני. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד סע"א ארמאיי נפל לגובא וכו'. מנחו' מ"ב, רופא (מוהל רש"י) ארמאי רופא כותי. יבמו' מ"ה: בר ארמאה. ושם בר ארמייתא. גיטי' י"ז. למימרא דארומאי מעלו מפרסאי. ב"ר פס"ג מינך יהודאין וארמאין. קהל"ר פ' טובה חכמה: חנותא דארמיין — ע"ז ל'. בי ארמאה עיי"ע הכא אח"ז.

אַרְמְלָה (בל"ס אַרְמְלָא ולנקבה אַרְמַלְתָּא ובל"ע ارمل ולנקבה ارملة פי' אלמן והפעל رمل פי' נעשה אלמן verwitwet werden) תרג' שבי אלמנה (בראשית ל"ח, י"א) תיב' ארמלא). [אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים בירו' לדוגמ' ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד דיין דארמלה; ירו' ע"ז פ"ג דמ"א ע"ד דין דארמלא; ירו' כתוב' פ"א דל"ג. האי ארמלתא. ירו' קידו' פ"א דנ"ט ע"ד וירו' כתוב' פ"ט דל"ג. ארמלתא תפסת אמתא (אמהתא). ירו' כתוב' רפ"א דכ"ד ע"ד. ירו' יומא פ"א סהל"א דל"ח ע"ד אילין דכנסין ארמלָן; ירו' מגילה פ"ג דע"ד. למפלגה ליתמייא ולארמלָאתא. וממנו הנתפעל: האשה שנתארמלה כתוב' פ"ב, מ"א; פ"ה, מ"א (אבל בירו' כתובו' פ"ב דכ"ו. הגי' שנתאלמנה. ושם פ"ה דכ"ט ע"ג נתאלמנו או נתגרשו ועיי"ע אלמון ב'), יבמות מ"ב: נתארמלו או נתגרשו. — ע"ז ל'. בי ארמלתא (הרבה פעמים) וטעמו אצל, עיי"ע בי'].

*אַרְמְלוּת (שם המופשט מע' הקודם וכן בל"ס Witwenschaft) ב"ב צ"ח: בית ארמלות בקצת נוסחאות עיי"ע אלמנות. ירו' נדרים פ"ה דל"ט: בית ארמלות לבתי. כתוב' ע"ה. יבמות קי"ח: קידושי' ז'. מ"א. ב"ק קי"א. טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו עיי"ע טנדו. ארמלו כמו ארמלות.

ארמילוס (לפע"ד הוא כמו ארמינוס Ahriman, Ἀρειμάνης ראש השטנים אצל הפרסיים ובל' צינד נקרא Agromanus וזהו ארמלגוס וט"ס תחת אגרמנות). תרגו' וברוח פיו ימית רשע (ישעי' י"א ד') ארמילוס רשיעא. מלך ראשון של רומי רומולוס שמו עיי"ע רמוס). [אחי"ה וכן בתר"י א' דברי'

ל"ד, ג' פורענות א ר מ ל ג ו ס רשיעא. ונראה שתרג' ירו' לישעי' הנ"ל נוסף מאיזה כותב כי כן אי' במדרש ויושע (נדפס ראשונה בקושטנטינה) בלי זכרון תר"י עיין ריט"ל צונץ ג"פ צד רפ"ב וסיפור על ארמילוס כבר נודע לר"ס גאון שכתב בספר אמונ' ודע' פ"ח סי' ב' ד"ה וכיון . . ואח"כ יעלה עליהם מלך ששמו ארמילוס וילחם בה (בית המקדש) וילכוד העיר ויהרג וישבה ויענה וכ'. והאריך למעניתו הספר המאוחר אבקת רוכל מר' מכיר דף ה' אות שביעי . . אמרו שיש ברומי א ב ן של שיש דמות נערה יפת תואר והיא אינה עשויה ביד אדם אלא הקב"ה בראה כן בגבורתו ובאין רשעי או"ה בני בליעל ומחממין אותה ושוכבים אצלה והקב"ה משמר טיפתן בתוך ה א ב ן ובורא בה בריה ויוצר בה ולד והיא מתבקעת ויוצא ממנה דמות אדם ושמו ארמילוס ה ש ט ן זה שהאומות קורין אותו אנטיקרישטו וכ' וכ' עד אות השמיני. ובנסתרות ר' שמעון בן יוחי (בית המדרש לר"א יעללינעק ח"ג צד פ') אי' וז"ל . . אם לא זכו משיח בן אפרים בא ואם זכו יבוא משיח בן דוד ויעמוד מלך רשע ושמו א ר מ י ל א ו ס הוא קרח ועיניו קטנות וצרעת במצחו ואזנו ימנית סתומה השמאלית פתוחה ואם ידבר לו אדם טובה יטה לו אזנו סתומה אם ידבר לו אדם רעה מטה לו אזנו פתוחה, ו ה ו א ב ר י ה דסטנא ודאבנא ועולה לירושלם ויעורר מלחמה עם משיח בן אפרים וכ' וכ'. ודע שבענין פי' המלה הן ולאו ורפיא בידי החוקרים ובעל כ"כ סבר שארמילוס הוא רומולוס ועוד שיער "ואם הוא עיקרית (ר"ל א') ענינה בל"י מ ח ר י ב ע ם, מורכבת מאירמוס ולאוס" Volksverwüster = ἐρημόλαος. וכן היא דעת מהר"ם די לונז'. במעריך ע"ש. ולפע"ד המלה נשתבש' מל"פ אגרמינוס שהוא ראש השטנים של פרסיים עיי' ספרי על השדים (צד ס"ב וכ') וקצת ראיה לדבר נוסח של תר"י ארמלגוס שצריך לתקנו אגרמינוס. וגם אצל הפרסיים האמונה שבעיקבתא דמשיחא צרות רבות וגזירות קשות באות לעולם והאליל העליון אורמוזד יעמיד לעמו שני משיחים אושעדר־מה ואושעדר־בַּאמִי וכעת הראשון הקל ואחרון הכביד עד שיכלו כמעט כל הנשמות שבגוף ואחר להג הרבה יגיעת רוח מעמיד להם משיח האמיתי זוזיאָש עיי' על כל זה באריכות וישום שכל מאמרי על משיח ת"ה ועו"ה של פרסיים ויהודים (מ"ע דמ"ג חכ"א צ"ד תקע"ג וכ'). וגם ספרי הצענדאפעסטא ספרו כי צאראתושטרא קרב לאישתו לדעת אותה אבל בכל פעם ופעם שחת זרעו ארצה ומהזרע השפוך נולד הגואל בדרך נס ושם אשת צאראתושטרא לדעת קצת אַרְנַיי (עיי' על כל זה ווינדישמאן מיטרא צד פ', שפיעגעל קדמוניות פרסיות ח"א, תש"ה, בונדעהעש פל"ג צד פ') וארמילוס קרוב לשם א ר נ י י. וגם נתערב בדמיון פ ר ס י הלזה דמיון אחר של נוצרים שארמילוס מגזע רומי יצא ולידתו מאבן שיש ברומי ולפי דעתי בא להמדרשים המאוחרים סברה זרה זאת בהפרידם מלת ארמילוס או ארמילאות לב' מלות אֲרֹמִי — לָאוֹס = Romae lapis פי' א ב ן ש ל רומי. ומכל אלה ישפוט הרואה שאגדת ארמילוס נולדת מצירוף מאמרי הפרטים הנזכרים האלה אשר מבטן דמיונות נכריות יצאו ובלי ספק זה שורק גפן נכריה נטע בימי גאונים אחרונים בעת אשר כבר הדרשנים בילדי נכרים ישפיקו. ואכ"מ להאריך יותר. ועיי' עוד לעיל במבוא צד XLIV מ"ש בשם בעל מחבר ספר כ"י עיקרי התלמוד.

*אֲרִים עיי"ע בית ארים.

אֲרוּם (dass, wenn) תרג' ירו' כי [בדפ' אמשטי' ופר' חסר הך ערך. ועיי"ע ארו].

אֲרִימוֹן (כל"ר eremus בל"י ἔρημος verlassen, einsam) בויק"ר אם בחקותי (פל"ה) [מקום] ארימון שהיה משגש בנייסות. [אחי"ה כ"ה בכ"י ג"ג ועיי"ע שגש א' אבל בדפ"ע אי' מגשש וכן מונח לפני מ"כ בויק"ר ואין לו פתרון ובדפוסי' בויק"ר וכ"ה בשהש"ר פ' אל גנת אי' מ ש ו ב ש וכן מורגלא בש"ס עיי"ע גיים] אמר המלך וכ'. (א"ב בריש מדר' קהלת (א', א') ולמה נקרא שמו ירמיה שבימיו נעשית ירושלם אֶרֵמִיָּה פי' בל"י נקרא מדבר שממה וחרב אֲרֵמִיָּה, ואֶרְמוֹן (בל"י ἐρημία והתואר ἔρημον ובל' ערבי' ارماء Steppe) ובנוסחאו' דידן כתוב אדרימון והיא טעות). [אחי"ה וראיה ממדרש שהש"ר שגרס על נכון ארימין וצ"ל ארימון. ובילק' ירמיה א' רמז רנ"ז אי' שבימיו נעשה בית המקדש א י ר מ ו ן].

* 1 אַרְמוֹן (=עַרְמוֹן Platane) ב"ר רפט"ו הוסיפו עליהם (ר"ל על מין ארז) עוד ג' אלונים ארמונים אלמוגים . . . ארמונים (דילבון) [צ"ל דולבין]. ובירו' כתו' ספ"ז דל"א ע"ד אי' הוסיפו עליהן אלונים ערמונים אלמוגין . . ערמונים דולבי. ובר"ה כ"ג. אי' איכא דאמרי ארונים ערמונים אלמוגין וכ"ה בב"ב פ"א. רק שם הגי' ערונים וכ"ה בע' ער ז' ועיי"ע אֹרֶן. אבל בילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד אי' א' רבי (ובקצת דפוסי' א"ר ונלע"ד בשניהם ט"ס וצ"ל א"ד ר"ל איכא דאמרי) ארמונים ערמונים אלמוגים ארמונים ערובים ערמונים דולבי וכ'. ותחת ערובים נ"ל לגרום ערונים (עיי"ע ער ז') והוא בל"ע عرنة Platane עיי"ע אֹרֶן, וגם דולבי בל"ע וסורי

עץ פלאטאנוס עיי"ע דלב וא"כ ארמון או ערמון שנתפרשו במלות ערונים ודולבי כך הוראתם. אולם רש"י לסוכ' ל"ב: שפי' דולבי עץ ארמון קסטנ ייא [כ"ה בכ"י עיי' ד"ס שם] וכן פי' בר"ה דולבי: קשטאנייא Kastanienbaum משגה הוא במח"כ כמו שהשיגו כבר התוספ' לר"ה וסוכ' שם ושם. ועיי' עוד מה שאכתוב בעה"י בע' בנות שקמה.

*2 אַרְמוֹן (מל"מ Palast) בע"ז כ"ד: והובא בילק' שמואל א', ו' רמז ק"ג בשם תניא דבי אליהו: רני השיטה התנופפי ברוב הדרך המשוחק' בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון וכ'. שמ"ר פ"ה נכנס לבית ארמון שלו וכ' ובפסיק' זכר דכ"ז ירד לבית ארמון ט"ס ובכולם צ"ל לבית ארכיון עיי"ע אַרְךְ.

*3 אַרְמוֹן (שם מקום אולי Ἀρίμανον עיי' בן מתתיהו על הקדמוני' ד', ז', ד') יבמות מ"ה. הנהו שבוייתא דאתו מארמון לטבריא ורש"י גרס לאנטוכי וכ"ה בכו"פ פי"א רק הוא גרס מ א ר מ א י לאנטוכיא וארמאי אין לה הבנה כלל עיי' ע"מ ר"ו ע"ג. ולפ"ד ארמון היא שם מקום שרשמתי והיה אחד משלשה ערי מקלט לפי עדות בן מתתיהו שם. ובעל ע"מ שם סבר שהוא ארמיניא עיי"ע הבא אח"ז.

*אַרְמִינְיָא (בל"ס ארמניא ובל"ע ارمينية Ἀρμενία das bekannte Hochland des westl. Asiens, Armenien) במד' איכ"ר על פסוק נשקד עול פשעי (א' י"ד) אמר אם אני מגלה אותם דרך מדבר הם מתים ברעב אלא הריני אני מגלה אותם דרך ארמיניא שהם כרכין ומחוזות ומאכל ומשתה מצוי להם. ועיי' מה שכתב בזה הגאון שי"ר בכ"ח ח"ה, תקי"ב וכ' וח"ו קע"ב ובע"מ הך ערך וספרי על המלאכים ושדים צד ד'. ועיי"ע הרמן.

*אַרְמְנָיָא (בל"ס ארמניא ותואר מערך הקודם aus Armenien) ירו' גיטי' פ"ו דמ"ח. ר' יעקב ארמנייא וכ' ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג ר' מנא הורי לר' ארמנייא וכ'. ואולי נשמט שע"פ ר' יעקב והגאון מהרז"ף במבוא הירו' לא הרגיש בזה.

אָרֹן, אָרוֹן (בל"ס אֲרוֹנָא בל"ר urna ובל"ע اران Kasten, Lade, Sarg) בעדיות בפי' כל המטמאין (פ"ג מ"ח) ובכלי' בפי' טבעת אדם (פי"ב מ"ה) מסמר של שלחני וארון של גרוסות. פי' ארון של מוכרי פולים טחונין שבתוכו טוחנין הפולים מלש' ויגרס בחצץ שני (איכה ג', ט"ז וכן פי' הרמב"ם לעדיות שם). בבמה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"ב. והובא באו"ז בתש' סי' תשמ"ה ובמנו"ה סי' ה') וי"א על שקורין לארון קודש ארנא לשון בזוי כדרך שקורין למגדל של עץ שבבתיהן. [אחי"ה וכן פירש"י וז"ל: ארנא. כך היו קורין מגדלות שלהם פריט"י ובלשוננו משטי"ר ע"כ ודע שכן לועז רש"י בביצה כ"ד. ד"ה הצד צפור למגדל פי' של עץ שקורין משטי"ר. ולפסחי' ח'. ד"ה גג המגדל משטיי"ר של עץ. והיא בל"צ נושנת mestier = Gestell. אבל בענין פריט"י לא יאומן כי יסופר מה שנלאה רמ"ל במ"ל שבת לחפש אחריה לדעת מאי זה עם לועז היא באה ולפ"ד נראה שהיא לאי"ט = Kasten, forziere וצ"ל פריטי"ר ואולי היה מונח לפני רש"י בערך שלנו הך מלה בלע"ז. וציור של ארון שהוא כתיבת מגדל עיין בפה"מ לרמב"ם אהלו' פ"ד מ"ב]. בב"ר פנ"ו [כצ"ל אבל בכ"י ו"ו וה"ב בט"ס נ"ז ובכ"י ל"ד בט"ס פ' ט' צ"ל נ"ו ולפנינו אי' נ"ה, ובדפ"ע ל"ז!] לך לך אל ארץ המוריה (בראשי' כ"ב, ב') ובירו' בס"פ תפילת השחר (פ"ד הל"ה ד"ח ע"ג) הר המוריה רב חייא רבה ור' ינאי חד אמ' שמשם הוריה יצא לעולם וחד אמ' שמשם יראה יוצאה לעולם. ארון ר' חייא רבה ור' ינאי [כ"ה בירו' וכ"ה בע' דפ"ר אבל בדפ' אחרוניי ר' יוחנן] חד אמר שמשם אורה [כ"ה בירו' וכ"י ו"ו, ובדפ' אי' אור, ובדפ"ר חסר מאמר שלם מן חד אמר הוריה וכ' עד חד אמר שמשם דיברות וכ'] יוצאה לעולם וחד אמר שמשם אירה יוצאה לעולם. דביר [כ"ה על נכון בכ"י ו"ו; ובדפ' בטעות דבור ובכ"י ה"ב דבי ר' וצ"ל דביר] חד אמר שמשם דבר יוצאה לעולם וחד אמ' שמשם דיברות יוצאות לעולם. [אחי"ה בענין אחר נדרש בתעני' ט"ז. ועיי' שהש"ר פ' כמגדל דוד. וכנ"ה ברכו' י"ד: לוחות ושברי לוחות מונחו' בארון. כתו' ק"ד. ארון הקודש עיי"ע אראל. ירו' מגילה פ"ג דע"ג ע"ד כילה דעל ארונא ובירו' שבת רפ"כ די"ז ע"ג אי' דעל ארונה. ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. והוה ארונא טעין כהגיא לרומא וטריף לון לארעא. ושם: ארונא דו טעין וכ' ועיי' במ"ר פ"ד, פי"ב ופכ"א. ירו' כלאים פ"ט דל"ב: וירו' כתובות פי"ב דל"ה. ותהא ארוני נקובה בארץ (לארץ). ובב"ר פ"ק אי' נקופה לארץ, סנהדרי' צ"ח: אין לך כל ארון וארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן. והקבוץ יומא ע"ב: (הובא בילק' תרומ' שס"ח) שלש ארונות עשה בצלאל אמצעי של עץ תשעה וכ' (עיי' זר ה'), ירו' סוטה רפ"ח דכ"ב: שתי ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר אחד שהיתה התורה נתונה בו, ואחד שהיו שברי הלוחות מונחין בתוכו וכ' וכ"ה שקלי' פ"ו הל"א ועיי' ספרי בהעלותך סי' פ"ב עיי' תוספ' עירובין ס"ג: ד"ה כל זמן וב"ב

י"ד. תוספתא סוטה פ"ז ועיי' יומא נ"ג סע"ב, אבל בסוטה י"ג. אי' שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה והיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו אמרו א' של מת וא' של שכינה וכי מה דרכו של מת להלך עם שכינה אמרו קיים זה כל מה שכתוב בזה. ובקצת שינויים אי' בירו' ברכ' פ"ב ד"ד ע"ג שני ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר ארונו של חי העולמים וארונו של יוסף וכי' ע"ש. ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד ר' ברקיריא ור' לעזר (ובירו' כתובות פי"ב דל"ה: אי' דבר, וצ"ל כמו בדפוס זיטאי' רבה, בר קריא ור"א) הוון מטיילין באיסטרין ראו ארונות שהיו באין (שהן באות) מחוצה לארץ לארץ וכי'].

*אָרֹן בירו' כתובות פ"ו הל"ו ד"ל ע"ד ואין קמון יתמי וארון אנא יהיב להון, ובדפ' זיטאמ' אי' על נכון הגי' וערון פי' מלש' ערער עיי"ע ערר ושיעורו אם יבאו היתומים הזכרים ויערערו בדבר אטול מהן ואחזור להם משלי.

אֹרֶן (=אֳרֹן כמו ערון בל"ע عرن (=ארמון בהוספת מ"ם באמצע) (Platane בפרה בפ' ז' ימים (פ"ג מ"ח) העצים היו מסודרין שם עצי ארזים וארנים [רה"ג בסד"ט גרס ארגן] וברושים. פי' ארנים [כמו] נטע ארן וגשם יגדל (ישעי' מ"ד, י"ד). ובר"פ אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) ארונים ערי. [אחי"ה ובכ"י כ' אי' ערונים וכ"ה בב"ב פ"א. וכ"ה בע' ער ז' וכ"ה בל"ע כמו שרשמתי, ובהוספת מ': ארמון, וראיה מילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד שגרס ארמונים ערובים וכי'; וערובים צ"ל ערונים (עיי"ע ארמון א') הוא פי' של ארמונים וא"כ שניהם שוין בהוראתם. והש"ס פירש ארונים או (לגי' כ"י ר"ה ודפ' ב"ב שם) ערונים במלת ערי והוא בל"ע غارية Lorberbaum וכן פי' רבינו בע' ער ז' ורש"י שפי' בר"ה (ועיי' רשב"ם לב"ב שם) ערי: לויר"ו [laurier] שם האילן ואת פריו קורין ביי"ש [Lorberbeeren baies] עכ"ל, וכן פירש"י פסחי' נ"ו. שיכרא דדפנא. ועה"ק פי' ארן: ארז כלומר מין ארז וזה עולה יותר מפירוש ערי שהוא עץ דפנא ואינו מין ארז שאיירינן בו בר"ה ובב"ב ע"ש].

*אַרְנְבָא, אַרְנֶבֶת, אַרְנַבְתָּא (מל"ט וכ"ה בל"ס ארנבא Haase) נדרים ס"ה. אשכחיה צדקיה לנבוכדנצר דהוה קאכיל ארנבא חיה, ובאיכ"ר פ' ישבו לארץ אי' דתליש בשר ארנבא ואכל כשהוא חי. שבת כ"ז. צמר אַרְנָבִים. במגילה ט': וכתבו (ע"ב זקנים) לו את צעירת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת (ויקרא י"א, ו'; דברים י"ד, ז') מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה וכי' ובירו' מגילה פ"א דע"א ע"ד אי' אמו של תלמי המלך ארנתא [צ"ל ארנבתא] הוות שמה. ובמכילתא בא פי"ד אי' רק "וכתבו לו את צעירת הרגלים" וכ"ה במסכ' סופרים פ"א ובאמת כן העתיקו ע"זקנים במקום מלת ארנבת שהעתיקו δασύποδα (עיי"ע דייציפי') פי' שעירת הרגלים וזה כונת הש"ס באמרו צעירת הרגלים שלא רצו להעתיק' λαγώς באשר שם אבי תלמי Ptolemaeus היה לַאגוּס פי' בל"י ארנבת (ועיי' על כל זה פארשטודיען למהרז"ף צד כ"ה וכי') ועל זה כיון בעל המאמר בויק"ר קלספי"ג הארנבת זו יון.

☞ אַרְנַטְס (בל"ר Schmuck, Zierrath, ornatus) מד' איכ' פסקא איכה יועם זהב (ר' א') שהוא דומה לארנטס של זהב פי' בל"ר תכשיט. [אחי"ה וכן שם: אנשי ירושלים שהיו דומין לארונטום של זהב וכי' צ"ל אָרְנַטוּס, או אולי יש לתקן אריטס והוא בל"ר אבן טוב orites עיי' פליניאוס ל"ז, ס"ה].

אָרְנוֹן ([צ"ל אָרְמָן] בל"י ὅρμος Halsschnur) בילמדנו פקוד כל בכור זכר משל לאדם פְּרַגְמַטֶיוּטֵים [πραγματευτής Geschäftsmann] שהיה לו ארנון של זכוכית מוציאן לשוק ומכניסן בלא מנין וכי'. [אחי"ה בתנחו' במדב' סי' כ' צד ר"מז. הגי' משל לאדם שהיה לו פרקמטוטים של זכוכית וכי' ובילק' במדבר רמז תרצ"ב אי' בשם תנחו' משל לפרגמטוט אחד שהיו לו אבנים של זכוכית והיה מוציאם לשוק וכי' ובילק' שה"ש ו', ח' רמז תתקצ"ב קטיע המאמר ע"ש. ונ"ל שמלת אבנים ט"ס תחת ארננים שהוא קיבוץ מיחיד ארנון אבל ארנון עצמו נשתבש תחת ארמן על ידי השמטת קו הקישור מעל אותיות נו ומלת ארמן בל"י ענק של גרגרת עיי' הומירוס איליאס י"ח, ת"א; אודיססע ט"ו, ת"ס; י"ח, רצ"ה ודרכו להעשות מזכוכית מזהב וכסף וקארallין. ושיעורו אם תכשיטי ענק מזכוכית הם אין מכניסן אותן הסוחר במנין ולא היה משגיח עליהם ואם היו ממרגליות נאות נוטלם ומוציאם במנין].

אֶרַנּוֹן (בלש"י ἔρανος ובלש"ר Steuer, eranus (Beitrag zur Verpflegung der Truppen בר"ג דפסחים (י"ב.) בעו מיניה מרבא בהמות ארנונה חייבת בבכורה או לא [כ"ה בכ"י א"פ לפסחים עיי' ד"ס שם וכ"ה בת' רשב"א סי' ש"מ] פי' "שיש בה שותפות לגוי פטורה מן הבכורה [דבהדיא קיימא לן] [כן יש להשלים מפי' ר"ח לפסחים שממנו נלקח הפי' אות באות] דכל יד דגוי באמצע פטורה" (בכורו' ב': עיי"ע אצבע בסוף הע'). פ"א מי

שיש לו בהמות שהמלך לוקח מהם מס חייבות בבכורה אם יש בכור ביניהן אלא כל היכא דמצי לסלוקי בזוזי למקבל המס לא מבעי דחייבת דאמר ליה כהן הא אשתייר לך הבכור תנהו לי כי קא מבעיא לי דלא מצי לסלוקי בזוזי מצי א"ל כהן שמא אחרת יקח המלך ותן לי הבכור או מצי בעה"ב אומר שמא הבכור יקח ממני. ובפ"ק דב"ב בגמ' דכופין אותו לבנות לעיר [כ"ה על נכון בכ"י ו"ו ול"ד, אבל ברפ"ע בטעות דכופין אותו להעיד!] מנדה (עזרי ז', כ"ד) זו מנת המלך בלו זו כסף גולגלתא והלך זו ארנונא (ב"ב ח'.) ובסנהדרין (בפ' דיני ממונות בגמ' ט"ס וצ"ל) בפ' זה בורר בגמ' א"ר שמעון (סנהד' כ"ו.) פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא. אייתי ארנוניך אייתי דימוסיך [δημόσιον öffentl. Steuer = publicum עיי"ע דמס ב'] בפסיקתא דכי תשא (פסיק' שקלים די"א : והובא בילק' כי תשא רמז שפ"ה, וילק' משלי רמז תתקנ"ג ורמז תתקנ"ט בשם מדרש רות). פי' מנדה זו מנת המלך, בלא זו כסף גולגלת המס שעל בני אדם והלך זו ארנונא ארוחת דורון לשלטן העובר ממדינה למדינה נותנין לו כל עיר שעובר בה ארוחה ופי' מלש' (שמואל ב', י"ב, ד') ויבא הלך. [אחי"ה התוספות לב"ב ח'. ד"ה והלך כתבו פי' זה בשם ר"ח אולי פי' כן ר"ח בב"ב ויותר נ"ל להגיה תחת ר"ח פי': ערוך פי'. שהרי ר"ח לפסחי' פי' ארנונא שותפות וכן פי' הר"ן לנדרי' ס"ב: בל"א ע"ש וכן פי' השואל בתשובת רשב"א סי' ש"מ אבל הרשב"א ז"ל עצמו סותר הך פי' וכתב וז"ל: אלא שנ"ל דארנונא היא ארוחת המלך כדאמרינן והלך זו ארנונא והוא כשהמלך הולך ממקום למקום מצוה לבני המדינה להכין צרכי סעודה לחיילותיו של מלך וכ' הרי שפי' כרבינו בע"ה. — וכנ"ה פסחי' ו'. וירו' חלה פ"ג דנ"ט. עיסת ארנונא. ירו' כתוב' ספ"י דל"ד. הנהיג רבי בארנונא ובגולגולת ובאנפרות (עיי"ע אנפרות). ושם פי"א דל"ה ע"ד כארנון וכגולגולת. ירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג אלא בארנון וגולגולת, וריש ויק"ר ויהבי ארנונא ושתיק. במד"ר פ"י כשם שמדבר אין מעלה ארנון כך בני תורה בני חורין בעוה"ז. והקבוץ ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: אתם מגלגלין עלינו פיסים (בל"ר האמצ' pisa או בל"ר (Steuer, pensus וזימיות (Strafgeld ζημία) גולגוליות ואַרְנוֹנִיּוֹת; ובירו' ע"ז דמ"ד: אי' ארנונית אבל ירו' שביעי' פ"ה דל"ו. ירו' פיא' פ"א דט"ו: ירוש' גיטי' קלספ"ה דמ"ז ע"ג ויק"ר פכ"ט ופל"ג אי' ארנוניות אכן בירו' סנהד' פ"ג דכ"א: אי' ארנונין]. (א"ב פי' בל"י מה שקובצים אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלטון ושר). [ועיי' התוספ' לסנהד' כ"ו. ד"ה משרבו והשגת הראב"ד פ"א דשמטה ויובלות הי"א].

אֶרְנַס (= עֶרְנָס בל"ע عرناس Spule, וס"א אירוסי והוא בל"ס ארס ובל' ערבי' ارس wohlrie-chende Wurzel) בר"ג דהמצניע (שבת צ"א:) הב"ע בארנסי [בש"ס אי' באורנסי ובכ"י מ' באברנסי וגי' רבינו עדיף]. פי' יש בקופות הרוכלים חפצים קטנים כגון חליות ומרגליות דציירין בצררי דדמו לאגוזים לתאנים ולחרדל, זה פי' צררי. ופי' ארנסי שהן דומין לקישואין ולדלועין והם עצים או קנים שכורכים עליהם צמר או פשתן וקורין האחת מהן בל' יש' עֶרְנַאסָה [عرناسه כ"ה בדפ"ר ווניצ'] ולשון רבים עֲרַאנִים. [כ"ה בכ"י ה"ב, ובכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר אי' והרבה ארנים ודפ' ויני' עדנים! וצ"ל ערנים] והאשה נושאה אותה בידה ומושכה מהן חוטין לפילכא והיא קופת הרוכלים שמלאה מהן ומוכרין לנשים והיא האימה ששנינו (בב"מ דכלים) [וצ"ל בב"ב דכלים] (פ"א) [ושם הגי' ובעימא או יש לתקן בפכ"א דכלים (מ"א) ושם אי' אימא אבל בר"ש וברע"ב הגי' ג"כ עימא ועיי"ע אִימָא וע' אשוויא וגי' כ"י ג"נ שם]. ויש מי ששונה אירוסי ומפרש קופת הרוכלים שמלאה עצי האלוותא שהן קציעות וכיוצא בהן ודומין לקישואין ודלועין. [אחי"ה גם בחי' המאירי נמצאת הגי' ארוסי ופי' שהן עצי קנמון ודומיהן מן השרשים הארוכים, ובל"ע וסו' הוראת המלה שרשי עץ בשמים, אבל כ"י ו"ו ה"ב ל"ד, וג"נ הגי' אודוסי ותהיה המלה בל"ע عودة = Aloe וזה עולה יפה עם מה שפי' רבינו כאן עצי האלוותא שהן קציעות עיי"ע אלוותא וע' קצע ד'].

אַרְנַקִי = אַרְנָקָא (בל"י ἀρνακίς ובל"ר arnacis Schafpelz ובהשאילה כיס (Beutel בפ' זה בורר בגמ' דגמרו את הדבר (סנהד' ל':) אמר רבא מסתברא מילתא דרב יהודה באחד אמר בארנקי שחורה. פי' בא רבא לפרש דברי רב יהודה ואמר מסתברא מילתיה כשמכחישין זה לזה עדותן עדות בזמן שאחד אמר בארנקי שחורה הלוהו מנה ואחד אמר לא אלא בארנקי לבנה הלוהו אבל במנה שניהן שוין אבל אם נחלקו במנה עצמו זה אומר במנה לבן הלוהו וזה אומר במנה שחור הלוהו כלומר ישן [וכן פירש"י מנה שחור: סלע ישנה וסעד לפירושן מב"מ מ"ה:] אין מצטרפין, ואקשינן עליה דרבא והכחשה בכלים כי האי גוונא בדיני נפשות לא מצטרפין והאמר רב חסדא אחד אמר כלים שחורים וא' אמר כלים לבנים הרי זה נכון. פ"א [וכעין זה פירש"י ג"כ] זה אומר מנה שהלוהו בארנקי שחורה היה מונח וא' אומר בלבנה כיון

דלאו גוף מעשה ההלואה הוא לא מסקי אדעתייהו אלא באומדן דעתא קאמרי הלכך מצטרפי אבל אם מכחיש במנה עצמה לא מצטרפי דכל גוף מעשה מידכר דכירי אינשי ושקרי נינהו, א' אומר כלים שחורים וא' אומ' כלים לבנים הרי זה נכון אלמא דעדות דומיא דארנקי שחורה בדיני נפשות כשר. ובר"ג דפ' הזהב (ב"ב מ"ה:) אלא אימא בכל שהוא כי היכי דא"ל [לפנינו בב"מ אי' ומאי בכ"מ שהוא כמות שהוא כדא"ל] דאי א"ל מארנקי חדשה יהיבנא לך אע"פ דקא יהיב ליה מארנקי ישנה דעדיפי טפי מצי א"ל לישנן בעינא להו להטמינן בקרקע ולהכי ניחא ליה בחדשות שעדיין לא נחסרו ביושנן. ו ב ע י א למבזעיה לארנקא דמוחא [אחי"ה כ"ה ג"כ בכ"י מ' ובב"נ ברכות ד"ח ע"ד וגי' ישרה היא מאוד ובדפוסי' אי' בברכ' ו ב ז ע א וח"ו לומר שמת ר"פ במיתה משונה ועיי' ב"ב י'. מה שאירע לר"פ ושם על נכון אי' ב ע י למיפל ע"ש] בר"ג דמי שמתו (ברכות י"ט.) [אחי"ה ובדפ"ע בטעות דמי שמת. — וכנ"ה בב"ב ח'. ארנקא דדינרי, שם י': ארנקי של צדקה. ירו' פיא' פ"א דט"ו סע"ג השלך את הארנקי לים, וירו' קידושי' פ"א דס"א. אי' את הארנקי זו לים. ויק"ר פי"ד ארנקי של מעות. וקיבוץ ב"מ פ"ד: שיתין ארנֵקי, כתוב' ס"ז. ארנקי דמהוזא. ופי' ארנקא דמוחא (ברכ' שם) כיס שהמוח מונח בו והוא כמו חייתא דמתנח ביה מוחא עיי"ע הת ג']. (א"ב פי' בל"י עור כבש בעוד צמרו עליו ונקראו כן הכיסים הנעשים ממנו).

*אַרוּנֵקִי (Fürsten) בחולי' ס': כבר פירשנוהו בע' ארנדקי ע"ש ולגי' רבינו תקנתי שם הנוסח שצ"ל אדונקירי אולם אשים לפני קורא מבין השערה אחרת ותהיה לפי זה ארנדקי ל"פ تندهى distinguirte Persönlichkeit פי' איש חשוב אשר לו סרים למשמעתו, והבוחן יבחן.

אֶרֶס, אִירָס (בל"י ἰός סם ויותר נכון מל"ר virus Gift ומזו התיבה נאצלה גם מלה היוני' הנ"ל והראיה כי בל' צינד הסם נקרא ג"כ vis, visha עיי' יוסטי צינדליק' רע"ז עט"ש למהרי"ף י"ט. ל"ט) בפ' במה אשה בגמ' ב כ ו ב ל ת [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע חסר] וברגליהם תעכסנה (ישעי' ג' ט"ז) ומכניסות בהן יצר הרע כארס בכעוס (שבת ס"ב: הובא בילק' ישעי' רמז רס"ד). פי' רוקו של נחש בכעס הוא ממית כמו שאנו אומרים (סנהד' ע"ח.) ארס של נחש בכעס בשיניו הוא עומד לפיכך מכיש בסייף ונהש פטור [התיקון של רי"פ שצ"ל מ ש י ך יותר נכון וקאי אלישנא דמשנה (שם ע"ו:) השיך בו את הנחש אבל נוסח מכיש ג"כ יש לו מובן עיי"ע כש ו']. פ"א ארס בעכוס כמו שתכעוס החיה ותכה בכעס ומכתה קשה [כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע חסר] שמשלכת ארס. [אחי"ה כ"ה גי' דפ"ר, ובשדפ"ע פ"א ארס ב כ ע ו ס ובלתי נכון הוא שא"כ אין הפרש בין נוסח הראשון ובין נוסח השני וצ"ל לפ"ז תחת פ"א: ס"א ומלת עכוס הוא ל"י ἔχις. פי' נחש ובאמת באה"ת אי' הגי' כארס נחש ובדפ' שונצ' אי' כארס נחש כעוס ואין ספק אצלי שצ"ל כארס נחש עכוס ומלת נחש בא מגליון לפי' של עכוס וראיה שכ"י א"פ אי' כארס של ע כ נ ה ומלת כעוס לי' (עיי' ד"ס שבת ס"ו.) ומלת עכנה או חכינה ג"כ ל"י ἔχιδνα פי' אפעה (עיי"ע הכן א' וע' עכן). ובע' חכן א' כתב רבינו וז"ל בפסיקתא כי תשא חסר שאו"ה עושין הוא להם כאירסה של חכנאי פי' ארס של נחש ע"כ. ובפסיק' דר"כ פ' שקלים די"ג: אי' כריסה של עכנא ובכ"י א"פ כריסה של חכינה ובשניהם צ"ל כאירסה (עיי' ר"ש באבער שם הע' ס"ח) וכ"ה בטעות בירו' סנהד' פ"י הל"ג דכ"ח ע"ד ככריסה של חבינא ושם: ככריסה של עכנא וצ"ל כאירסה וכ"ה על נכון בירו' חגיג' פ"ב הל"א דע"ז: כאירסא של חכינה, ובב"ר קלספס"ה, ויק"ר רפט"ז כארס של עכנה, ובתנחו' כי תשא כאירסה של נחש. ומכל הראיות האלה ברה כחמה שגי' פ"א ר"ל ס"א ארס ב ע כ ו ס נוסח אמיתי הוא ודרש בעל המאמר ת ע כ ס נ ה בדרך לשון נופל על לשון ממלת זרה עכוס. ורש"י לשבת פי' קרוב לאמת תעכסנה . . והוא ארס של נחש וקרי ליה עכס על שם שאינו מטילו אלא ע"י כעס וכן פירש"י שם לפי' דפוס שונצ' ווניצ' ר"צ ארס בכעוס: נחש כעוס וצ"ל עכוס, ועיי' מ"כ לויק"ר הנ"ל. וכנ"ה ירו' תרומ' רפ"ג דמ"ב. הטיל בו אירס. ירו' סנהד' פ"י הל"ב דכ"ז. מה טעמא דר"י (ר"ל במשנה סנהד' פ"ט, מ"ב) מפני הארס הנתון בין הנקבים מה טעמן דרבנין לעולם אין הארס נתון בין הנקבים עד שיחזיר ויקיא (עיי' בבבלי סנה' ע"ח.), ירו' מעשרות ספ"ה דנ"ב. אי זהו בצל של רכפא . . . כל שאין לו אירס, ובתוספתא מעשרות פ"ג אי' ארס עיי"ע בצל וע' רכפה. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד מפני שאירס נחש כלה באור. ושם הקבוץ ג' אירסין הן ארס שוקע ואירס צף ואירס עומד כסבכה מלמעלה (עיי' בבלי ע"ז ל': הסוגיא דגלוי). ושם סע"ג כל הארסין מעלין חטטין ואירס נחש ממית. ועיי' עוד ע' רים]. חמת עכשוב (תהלי' ק"מ, ד') תרג' אירסא דעכוביתא.

*אֲרַס (וכ"ה בל"ס מל"מ ארש ובל' ערבי عرس verloben) הרבה פעמים ב פ ע ל כמו במקרא

עיי' יבמו' פ"ו מ"ד ושם מ"ג. כתוב' פ"א, מ"ו; פ"ג מ"ו וכ'; פ"ה, מ"ב. בינוני פ ע ו ל ב ק ל: אָרוּס, ונקבה אֲרוּסָה כתוב' י"ג: ירו' פסחי' רפ"י דל"ז: ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד עיי"ע אלכסנדריא. ירו' יבמו' פ"א ד"ג. נדרי' ס"ז: גיטי' נ"ז. עירו' מ"ז. יבמו' מ"א. ושהש"ר פ' גן נעול. ובינוני פעול ב פ ו ע ל: מְאוֹרָסָה שמ"ר פל"ג דרש מוֹרָשָׁה (דברי' ל"ג, ד') מאורסה מלמד שהתורה ארוסה היא לישראל. ו ג ם נ ש ת מ ש ב ק ל: ירו' ביצ' פ"ה דס"ג. אסור לארס אשה בערב שבת . . הא לארוס יארס. ושם: בט' באב יארס; נ פ ע ל: יבמו' מ"ב: לֵיאָרֵס ולינשא; עירובי' מ"ז. עיי' יבמו' מ"ב: ד"ה ר' יוסי; ה ת פ ע ל יבמו' מ"א. ועירו' מ"ז. יתארסו. כתוב' פ"ג, מ"ג שנִתְאָרְסָה; אתפעל: בת אִתְרוּסֵי וא' נבלעה תחת איתארוסי גיטי' מ"ג. (ויק"ר פל"ד הוינא ידעין דאינון מ א ר ס ו ו ן שית מאין דינרין וגי' מוטעת היא וצ"ל מארמאין וכ"ה בסמוך קודם לזה: אתון מארמאין שית מאה דינרין פי' לקח מאתם ברמיאות ובעל יפ"ת תיקן מרכסוון ולא צריכנו לזה ותלה הספק בדבר תלוי וגם מ"כ דוחק עצמו ע"ש וילק' ישעי' רמז שנ"ב הביא כל הספור בכמה שינוים ותחת מארסוון או מארמאין גרס מזדמיין) —. והשם אירוסין כתוב' פ"א מ"ב; פ"ה, מ"א; יבמ' מ"ג. ובהשאילה שמ"ר פט"ו העוה"ז אירוסין . . אבל לימות המשיח יהיו נישואין.

1 אָרוּס, אִירוּס (א') בל"י ἶρις; בל"ר iris; בל"ע ارسا בל"פ ايرسا , اورسا Iryspflanze Veilchen (ב' Iris, prismatischer Krystall) והקיסום ושושנת המלך בכלאי' בפ' כרם שחרב (פ"ה מ"ח) [לפנינו בכלאי' אי' הקיסום אבל בדפ' ויניצ', בסילי' וקראקא בפי' הרמב"ם ובר"ש אי' כגי' רבינו לפי גי' כ"י אבל לפי דפוסי' קיסום בט"ס ועל נכון גרסו גם הדפוסי' בע' קיסום ע"ש וכן בטעות בפי' סד"ט לרה"ג באהלו' ופי' הילכאנא והוא בלי ספק ל"י ἑλξίνη ובל"ר helxine ועיי' עוד ע' קיסום] ובאהילות בפ' יש מביאין (אהלו' פ"ח, מ"א) האירום והקיסום וירקות חמור. פי' ארום סיסימבר"ו [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד וג"נ וכ"ה בר"ש בשם הערוך ובדפ"ע בט"ס סוסבירו ובכ"י ה"ב שיסמברו והוא בלאי"ט sisimbro ובל"ר sisymbrium Kresse וכן פי' הר"מ במז"ל ששנבר והוא ל"ע سيسنبر ובכלאי' בט"ס אי' בפי' הרמב"ם הסנבר וצ"ל ססנבר] והם מיני מרקחת שמשימין בתבשיל. וי"א הוא עשב וכשמזריע מקיש הזרע כמין זוג. [אחי"ה וע' זקנים העתיקו קדה (שמו' ל' כ"ד) ἶρις. (א"ב פי' בל"י ורו' מין פרח אשר בו גוונים הרבה כעין הקשת אשר בענן ועל שמו נקרא). [אחי"ה וכן דעת דיאוסקורידים ספר א' פ"א ועיי' עוד תיאפראסטוס ספר א', ז', ב'; ד', ה', ב'; פליניאוס כ"א, י"ט, פ"ג —. ובירו' כלאי' ד"ל. פי' האירום אירסיה והוא ממש בל"פ ايرسا נקרא כן]. ובדב"ר פ' עקב (פ"ג, והובא בילק' וירא ורמ"ז פ"ג) למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסים [וצ"ל שני אריסין וכ"ה בילק' שם] פי' בל"י מין אבן טובה ובה גווני הקשת].

2 אֵרוּס (פי' התף שמכים עליו בשמחת א י ר ו ס י ן עיי' בספר א' של החשמונאים ט' ל"ט. ובל"פ ارايش כלי ניגון ועוד בל"ע ارزيز vibriren-der Ton) בסוף משנה דסוט' (מ"ט.) בפולמוס של אספסיאנוס גזרו על עטרות חתנים ועל הארוס. ובר"ג [דגטין (ז'.) ובפי' האשה] דנדה (ס"א:) ובכלי' בפ' (כל) [צ"ל כלין] עץ (כל) [צ"ל כלי] עור (פט"ו מ"ו) ר' יהודה אומ' הארוס טמא מושב מפני שהאליית יושבת עליו. פי' אע"ג דאמ' ר' אלעזר טבלא דחד פומא והוא כלי שיר אפי' רבוכה [כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וצ"ל דבוכה והוא ל"פ دبوقه עיי"ע אלית ובדפ"ע וכ"י ל"ד אי' רכובה וצ"ל או ד ב ו כ ה עיי"ע אלית או ר ב ו ב ה והוא ל"ע رباب, Musikinstrument] אסיר וכש"כ יותר מזה ואינו מותר אלא אפומא דחצבא או אפומא דקפיזה (סוט' שם) ובלע"ז טימפנו (בלאי"ט timpano, בל"ר tympanum בל"י τύμπανον) ויש שקורין טַנְבּוּרָא = בלאי"ט tamburo בל' בריטניא tabour בל"צ (tambour, Trommel ו כ ן ק ו ר י ן ב ל " ע [כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ג"נ, והוא ל"ע طنبور, וכן פי' ר' תנחום ירו' כנורות (שמו"א ב' ו', ה') طناير]. ויש עוד פ"א כ א ל י ת, ו ב ט ב ל א. [אחי"ה ורמב"ם בפי"מ לסוט' וכלי' פי' ארום אלתאר והוא ל"ע الطار das runde Tamburin mit bewegl. Metall-scheiben) וירו' סוט' פ"י הלט"ז דכ"ד ע"ג פי' האירום רסיסה והוא או מלש' רסס עיי' מ"ב לויק"ר פי"ט או צ"ל רביבה והוא רבובה לפי תיקון שלנו בע' כאן או ל"ע שרשמנו בראש הערך. וגם י"ל שנקרא כן הכלי שיר כאשר השתמשו בו באירוסין ובזה עולה יפה כתיבת אירום ביו"ד לגי' ירו' ופי' המשנה לרמב"ם].

☞ אָרִים (בל"ע اريس , اريسى Gärtner ובהשאילה עובד אדמה וכן בל"ס אֲרִיסָא, או מל"ע غرس נוטע אילנות) משנת

דבכורים פ"ק (הל"ב) האריסין והחכירות והסקריקון והגזלן, ובמשנ' דפאה פרק גדיש (פ"ה מ"ה) שנים שקבלו את השדה באריסות, פי' אריס בל"י [οὖρος] שומר והוא המקבל את השדה ליתן חלק מהפירות לבעל השדה והשאר שלו). [אחי"ה כתב רבינו בע' חכר א' וז"ל: פי' אריס הנוטע שדה חברו ויש לו חציו ע"כ, וזה הפי' עיקר והמלה לא מל"י מחצבה כדעת ר"ב אלא מל"ע וסו' כמו שכתבתי וטעמה איכר ועובד השדה או היא כמו עריש בל"ע נוטע אילנות (עיי' הציון מדב"ר למטה) והראיה שרבינו בע' ערס ד' גורס שם תחת באריסי בתי אבות (ב"ב מ"ו:) בעריסי בתי אבות, וכן פי' הרשב"ם ב"ב מ"ב. על נכון אריסין: שיורדין לתקן הקרקע, וכנ"ה ב"מ ע"ד: אריסא יהיב ביזרא עיי"ע בזר א'; ע"ז כ"א: אריסא אריסותיה קעביד. חגיג' כ"ה: דינא הוא דעילוי אריסא וכ', ירו' ביכורי' ספ"א דס"ד: אריס לשעה . . אריס לעולם; ירו' ב"ב פ"ג די"ד. אָרִים שהוריר אריס. שמ"ר פמ"ג הלך האריס ופרנס אותה שדה; ויק"ר פ"א אין גנאי למלך לדבר עם אריסו. ושם פ"ה בסוף הפ' אית אריס דחכים למשאל ואית אריס דלא חכים למשאל דחכים למשאל חמי בגרמיה דשקע באריסתיה, ושם: דוד מֵאֲרִיסא טבא הוה וכ' ובסנהד' ק"ז. וילק' תהלי' י"ח רמז תרע"ז אי' סוחר כות י. והקבוץ אריסין ביכורי' הנ"ל. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: אריסיו וחכיריו; דב"ר רפ"ז שני אריסים אחד היה נוטע אילנות ומקצצן ואחד לא היה נוטע כל עיקר ולא מקצצן וכ' והשֵם: אֲרִיסוּת פאה הנ"ל, שמ"ר רפמ"א אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרעה וכ'. ב"ב קס"ח. שטר אריסות עיי"ע בר ג'. והקבוץ ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. שטרי אֲרִיסִיּוֹת, ירו' בכורי' ספ"א בעלי אריסיות וחכורות—. ויק"ר פכ"ח אריסיא ט"ס עיי"ע אריסטא. אריסותא (מ"ק כ"ב: ב"ב נ"ה.) ט"ס עיי"ע אריש, וע' ארישתא].

אַרְוָסָא (לדעת רבינו שלשלת, ולפע"ד מל"פ עיי"ע ארויסא חבל קלוע gedrehter Strick) בפ' החולץ בגמ' המחזיר גרושתו (יבמו' מ"ו.) רמו ליה ארווסא [כ"ה בכ"י ל"ד וצ"ל ארויסא וכ"ה בנמ' ארויסה, אבל בדפ"ע בטעות ארוסיה] בצואריה פי' שלשלת. [אחי"ה כבר דברינו בו בע' ארויסא ע"ש. ועתה באתי להוסיף שבל"ע عراس נקרא ג"כ חבל. והגזרה מל"פ היא העיקר].

* אֲרִיסְטָא (בל"ס אריסטאטא מל"י ἀριστητής Tischgast) פי' מי שאוכל את הסעודה קהל"ר פ' מה יתרון א"ל (רבי לבר קפרא) למה את עביד כן שבק אריסטון דיכלון, פי' הנה לאורחים דיאכלו ולמה תפריע אותם בספור המשלים מלאכל סעודתם ובויק"ר פכ"ח בט"ס לא תשבוק אריסיה דיגסון צ"ל אַרִיסְטַיָּא. איכ"ר פ' בני ציון: אשכחיה ביני אריסטייא. אכל לחם (בראשי' מ"ג, כ"ה) וסעד (מלכ"א י"ג, ז') העתיקו כן ע' זקנים ועיי"ע הבא אח"ז שממנו נאצלה המלה.

אַרִיסְטוֹן (בל"ס אַרִיסְטוֹן מל"י ἄριστον Frühstück, Mahlzeit) בויק"ר זאת החיה פרש' רב פנחס [ורב ירמיה] פתח (פי"ג) אזן שומעת תוכחת חיים (משלי ט"ו, ל"א) א"ר ברכיה [בשם רבי יצחק] אריסטון [כ"ה בכ"י אבל בדפ"ע בשני ווי"ם וכן באיכ"ר עיי' למטה] גדול עתיד הקב"ה לצדיקים לעתיד לבא. ובמגילי' איכ' (שרתי במדינות) [צ"ל העיר רבתי אם] (איכ' א', א') בפלגיה דיומא עבד ליה ארסטון [לפנינו במד' אי' דאית לי אריסטון יומא דין. [ובירושלמי] לגמ' נגמר הדין (ירו' סנהד' פ"ו הל"ט דכ"ג ע"ג וכן ירו' הגיגה פ"ב דע"ז ע"ד. בדפ"ע הישנים הסרה מלת ירושלמי ואי' בדפ' אמש') אריסטון עבד לבולווטיא [עיי"ע בליוט] דמלכא. [אחי"ה וכנ"ה ויק"ר פי"א ענתא דאריסטון (ואיכ"ר פ' רבתי אי' ענתיה דאריסטוון) ושם פכ"ח למחר אנא עביד אריסטון בגופיה עביד אריסטון וצווח ליה וכ' (וקהל"ר פ"א, ג' פ' מה יתרון הגי' עשה סעודת משתה); ירו' ברכו' פ"ד ד"ז: וירו' ביצ' פ"ד ד"ז: אין הוה לכון אריסטון ומטא יומא לשית שעין עד דלא תסקון לאריסטון; ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג עבד ליה אריסטון אפיק קומוי קופד דדהב וכ'; ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ג למיגס גו אריסטון. שו"ט מזמ' י"ח ד"ה כי בך ארוץ: חייכם שאריסטון גדול מתוקין לכם לעוה"ב]. פי' סעודה של יום בל"י אריסטון, וסעודה של ערב דיפנון. [אחי"ה לפי כ"י ערוך שמונח לפני החכם בוקסט'. תרג' ירו' עד בא יוסף בצהרים (בראשי' מ"ג, כ"ה) באריסטונא, וכן העתיקו ע' זקנים עת מועד (שמוא' ב' כ"ד, ט"ו) עת מועד לסעודה ἕως ὥρας ἀρίστου ודיפנון הוא ל"י δεῖπνον והיא היתה הסעודה הגדולה אצל היונים עיי' הומירוס איללאס ח', נ"ג; י', תקע"ח; אודיססע ט"ו, שט"ז; י"ז קע"ו].

☞ אֲרִיסְטוֹן (שם הפרטי לאיש בזמן בית שני ויש להקישו עם שמות עצמיים Aristion = Ἀριστεῖον, Ἀριστόνοος, Ἀρισταῖος (Aristaeon, Aristeas) הביא ביכורים מאפמיא בסוף משנת חלה (פ"ד מי"א עיי"ע אספמיא א' וע' אפמיא) פי' שם האיש והיה סורסי). [אחי"ה ובירו' שביעי' קלספ"ו דל"ז. אי' אספמיא וכבר הוכחנו

שהגי' אספמיא מוטעת ונתחלפה כמה פעמים תחת אפמיא שהיתה עיר בסוריא].

* אֲרִיסְטוֹן (ἄριστος der Vornehme, Beiname der von Kais. Julian eingesetzten jüd. Primaten) ירו' יבמו' ספט"ז הל"י דט"ז. חד אריסטון בעי קומי רב מנא לית הדא פליג על רשב"ל וכ' ע"ש. פתרון המלה בל"י אדם חשוב וכבר הפיץ אור על ענין זה המאור הגדול מהרז"ף נ"ע במ"ע שלו חט"ו צד תע"ד ובמבוא הירו' צד ס"ה והעלה שהאריסטונים „החשובים" הוקמו ע"י יוליאנוס הקיסר אשר היה טוב ליהודים וחי בימי רב מנא או קצת קודם לו. ויוליאנוס חלק בזה כבוד ליהודים שע"י החשובים האלה יחרץ דין ומשפט ע"ש היטב.

* אֲרִיסְטוֹבְלוֹס (Aristobulus II, Bruder Hyrkans II, hasm. Fürst) הוא ואחיו זקן ממנו הורקנוס היו בני המלכה שלומית וצוררים זה לזה ועשו ישראל לשני מחנות עיי' סוט' מ"ט: מנחו' ס"ד: ב"ק פ"ב: בכל יום ויום משלשלין דינרין בקופה ומעלין להם תמידים היה שם זקן אחד וכ' ע"ש והירו' ברכו' פ"ד ד"ז: סיפר הענין באופן אחר ועיי' עוד הפי' אהבת ציון דכ"ו. ד"ה בימי ועיי' בן מתתיהו בקדמוני' י"ד, ב', ב'; ושם ג' ד' ועיי' רש"י לשה"ש ו', י"ב וקורות היהודים מה' ד"ר. גרעטץ ח"ג במהדורה ב' צד ק"ל וכ'. ואין כאן מקום להאריך. ובעל כ"כ הפליא לטעות שסבר שאריסטובלוס שנזכר בציונים הנ"ל היה אחד מע' זקנים ועיי' עליו ד"ר גרעטץ שם צד תל"ב וכ'.

* אֶרִיסֶנְדְּבִי (לפע"ד הורכב מן ל"ר ויוני' σέρις seris, Art Endivie ומל"ר (intybus) Endivie = endivia) וז"ל של מהר"ם די לונזאנו במעריך בהך ערך: אירסנדבי מרירן בסימא חמיע במד' איכ' פסוק נחנו פשענו ה"ג בספר כתיבת יד. פי' עולשי שדה שהן אינדיויא ארסיית [צ"ל ארסיות] הן מרין וההומן (?) חמוץ כלומ' כמו שאנו עשינו רעה במה שפשענו ומרינו כך אתה הרעות במה שלא סלחת וכ' עד אירסנדבי בלע"ז ציקוריאה [בל"ר cichorium בלאי"ט cicoria בל"י κιχόρια] ביוני פיקרו מרולה [πίκρις wilder Lattich] ודרך לאוכלם עם החומץ ולכן רז"ל הזכירום יחד ע"כ. וכן הביא המלה ר"ד די לארא בכ"כ. אבל לפנינו במד' איכ"ר אי' הגי' מוטעת אית כרנכי [צ"ל כרנבי κράμβη Kohl,] מרירן בסימא דסימא חמיע. ורבינו בע' עלת א' הביא הגי' בזה"ל אין דעולתיא מרירן בסימא חמיע וכ' ע"ש. ועולתין כמו עולשין עיי"ע עלש וטעמו ג"כ אינדיויא. ואם גי' כ"י עיקר אז המלה מורכבת מב' מלין שרשמנו.

* ארסקינון (לפע"ד ט"ס תחת ארקסינון בל"י ἐριόξυλον פי' צמר גפן Baumwolle, או תחת אמסריקון עיי' בפנים). מדר' קהל"ר פסוק כל הנחלים (א' י"ז) יומא דין סימיסריקון מחר אולוסריקון א"ל מה הוא דין דכתיב (ישעי' כ"ג, י"ח) לאכל לשבעה ולמכסה עתיק א"ל יומא דין ארסקינון ולמחר אולוסריקון. המלה משובשת בכתיבתה או מתיבת אמסריקון שהיא כמו סימיסריקון והוראתה בל"י ורומי σημισηρικόν = ἡμισηρικόν [semisericum] חצי משי. או יותר טוב שצ"ל ארקסינון כשהוכחתי בע' אולוסיריקון ע"ש ועתהבאתי להוסיף טעם של דרוש שפירש כן בעל המאמר, וזה מטה שהבין מלת מכסה כמו מטכסה בל"י μέταξα rohe Seide.

אֶרְסְקִינָס (Ursicinus, Legat des Gallus, der 3 Jahre Judäa bedrängte, s. Grätz G. IV, 2,339) ירוש' פ' אין עומדין בגמ' אפי' המלך (ברכו' פ"ה הל"א ד"ט.) רב יונא ורב יוסי עלין קומי ארסקינס באנטוכיא חמתון וקם ליה מן קומיהן א"ל מן קומי אלין יהודאין את קם לך אמר לון אפיהון דמלאכין אנא חמי בקרבא ונצחי. פי' שלטון. [אחי"ה צ"ל שלטון ששמו כך, ובאמת היה רק שר צבא של קיסר גאללוס והיה איש אכזר ורע מעללים ועלה ארסקינס מסוריא לא"י להלחם נגד היהודים בדרום אשר מרדו אז ברומי, ומהרז"ף במבוא הירו' צ"ח: שיער על נכון שארסקינס הפקיד עיקר המלחמה ביד אחד משרי צבאו והוא בעצמו לא הלך לדרום אלא ישב בא"י ועל העת ההיא בא הסיפור שביעית פ"ד הל"א דל"ה. וירו' סנהדרי' פ"ג הל"ו דכ"א: רב יונה ור' יוסה הורון מפי לארסקינוס (ירו' סנה' למפי לארטיקנס צ"ל לארסיקנס) בשובתא וזה ג"כ שיעור המאמר של ירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ג הורי פיתא לארסקינס בשובתא שמא יצרכו לו הרבים פי' התיר לאפות פת לצורך חיילות של ארסקינס (ומהרז"ף במבוא הירו' צד נ"ו. פי' בענין אחר ע"ש) ובעזות מצחו שרף ג"כ ספר תורה בעיר צנבר Sennabris והיא עיר סמוכה לטבריה עיי' ירו' מגיל' פ"ג הל"א דע"ד. הדא ארסקינס אוקיד אוריתא דצנבראי (זו עיקר הגי') וכ', ועיי' עוד מבוא היר' צ"ח: שמציל בזה כבוד ארסקינס והעלה שלא שרף כלל ספר תורה להאדיב היהודים כ"א

במלחמה אשר היה אז לארסקינס עם היהודים נשרפה ס"ת באיזה דפים. ירו' יבמו' רפט"ז דט"ו ע"ג כהדה ביומי דארסקינס מלכא [נ"ל להשלים ש"ר צ ב א ש ל מלכא] הויין ציפוראי מתבעין והוון יהבין איספלני על נחיריהון ואינון לא מתחכמין ובסיפא איתמר עליהון לישון ביש ואיתצידון כולהון מן בידו ובאמת זה ראיה להשערת מהרז"ף שלבו של ארסקינס לא היה כל כך קשה נגד היהודים שהרי לא רצה להשחית היהודים וכאשר מרדו בו איזה ציפוראי והיתה ידם עם הקושרים בדרום לא זרה העיר כעפר לדוש כדרך שרי צבאי רומי מאז. וגם ציון ראשון של ערך שלנו מראה כי נהג כבוד נגד חכמי ישראל (וספור טעם של דבר כעין ספור של בבלי יומ' ס"ט. בענין אלכנדרוס מוקדון ושמעון הצדיק וכספור בן מתתיהו בקדמונ' י"א, ח', ה' בענין אלי מוקד' וידוע) ועיי' עוד מהרז"ף במ"ע חט"ז, קמ"ג וע"מ צד ר"ו וקורות היהודי'! מהכ' ד"ר יאסט (כתות ח"ב, קס"ח)].

אַרַע (בל"י κάρα, ἡκάρη בהשמטת האות הראשון וקרוב למלה יוני' κρᾶνον, κρανίον -Hirn schale, Schädel) בכתובות בס"ג דהמדיר (ע"ז:) מעייל ליה לביתא דשב [כ"ה בש"ס וכ"י ו"ו, ל"ד ה"ב, אבל ברפ"ע דשבע ודפ"ר דישבע!] ליבני ואריחא ונטיל ליה תלת מאה כסי ו ש ד י [חסר בכתו'] ארישיה עד דרפיא ארעיתא דמוהיה וקרע ליה למוחיה. (א"ב תרג' לארץ תחתי' (יחזק' כ"ו, כ') לארעא ארעיתא). [אחי"ה ויותר נ"ל שהיא ל"י שרשמתי ואות ק' נשמט' לדוגמא איטליז. ואולי ארנקא דמוחא (עיי"ע ארנקי) יש ג"כ לפרשו במלת κρανίον באותיות הפוכות ופי' ארע, או בתמונה ארמית ארעיתא, כמו קרע בל"י גולגלת ואות ק' נתחלף לא' ועיי' גם מלת ארע או ערע שהיא כמו קרא או קרה בל"מ עיי"ע הבא].

אֵרַע (בל"ס ענינו כמו קרה, קרא בל"מ begegnen) תרג' ויפגעו את משה (שמות ה', כ') וארעו ית משה ואנקלוס תרג' וערעו). [אחי"ה והרבה כן בדרז"ל ברכו' פ"ד, מ"ב, ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד שלא תארע תקלה על ידי, יומ' א', א' שמא יארע בו פסול, ויק"ר פל"ז ארעת שעתא וקהל"ר פ' שלח אי' ארעת ענתה, אסת"ר פ' ויהי אומן שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל ו ב פ י ע ל אִירַע מ"ק פ"ב מ"א ומ"ב אירעו אבל, ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ג וכשאירע אותו מעשה, ירו' קידו' פ"א דנ"ה ע"ד וירו' יבמו' קלספ"א ד"ג ע"ב ולא אירע מעשה מעולם, ירו' דמאי פ"א דכ"ב.

כך וכך אירעון (צ"ל אירען), ב"ר פפ"ד כל מה שאירע לזה אירע לזה. א ת פ ע ל: אִתְאֲרַע ירו' סוט' פ"א, י"ז. במ"ר פ"ט אחת מִתְאַרְעָא לאחת והחשבון מתמצה. מ"ק י"ח. כ"א. כ"ו: שבת קל"ו. אִיתְּרַע ביה (ליה) מילתא, א' נבלעה תחת איתארע. בינוני פ ע ו ל בפיעל בב"ר פל"ז הראשונים . . . היו מוציאין שמם לשם המאורע (שם כמה פעמים עיי' פי' יפ"ת). וממנו נגזר אוכל מהן אַרְעַי תוספ' מעשרו' פ"ב ובקצת דפוסי' ערעי. פי' מעט מה שאדם אוכל בדרך מקרה והוא כמו אכילת עראי היפך אכילת קבע עיי' ירו' ברכו' פ"ב ד"ד סע"ג ועיי"ע ערע ב'].

אַרְעָא (בל"ס ארץ Erde, Acker) תרג' את הארץ ית ארעא). [אחי"ה וכן בש"ס ב"ב כ"ט. הדרא ארעא וכ' ושם הדא ארעא בכוליה באגא וכ' עיי"ע בר ג', ב"ק ז'. הוזל ארעתא . . . אוקר ארעתא, ב"מ כ"ב: באגא בארעא עיי"ע באג. בכורו' כ"ה: דיתבי בארעא דהשוכא עיי"ע בבלי. סוט' פ"ט, מט"ו חזנא כעמא דארעא ועמא דארעא אזלא וכ' ויק"ר פכ"ז בארעכון (ה' פעמים). וקבוץ ב"ב י"ב: ס"א: תרתי אַרְעָתא —. שבת ס"ה: בת ארעא עיי"ע, וע' צנית].

אוּרְעִיתָא (כמו צרעה בל"מ Horniss מפעל ארע begegnen, anfallen) תר"י וגם את הצרעה (שמו' כ"ג, כ"ח) ולחוד ית מחת אורעייתא עיי"ע ערעיתא). [אחי"ה רס"ג, ראב"ע וטאווס העתיקו הצרעה בענין מ כ ה עיי' ספרי על העתקה פרסית צד ר"ג. ונגזרה המלה מלש' ארע או ערע וטעמה חיה שעומדת לקראת האדם ומכה אותו וכן פי' על נכון רבינו בע' צרע ודברי רבינו נלקחו מפי' רה"ג לסד"ט דל"ח ע"ש. ובירו' שבת פ"א מ"ג ד"ג: אי' תולעתא דסוסיא מתעבדי אורעי, דתורתא דברי, פי' מתולעי סוסים נתהוו צרעים ומתולעים של שוורים נעשו דבורים (ופ"מ פי' מיתעבדא אורעי נעשית צפרדע תרג' של צפרדעים עורדעניא וטעה במח"כ). ודע שסברה זו לא בדו חו"ח רז"ל מלבם אבל היתה כך מפורסמת בזמן הקדמונים ובעצמה ותומה סיפר לנו זאת על הויתן של גזין (Wespen) ודבורים אֵלִיאַן בתולדות החיות א' כ"ה; ב', נ"ז].

* אַרְעִית, אַרְעָיָה (מל' ארמי אַרְעָא פי' מתחת das Unterste, was unten ist (auf der Erde) ירו' כלאי' רפ"ז ד"ל ע"ד וירו' שבת רפ"ד ד"ו ע"ד ארעיתו של כותל, ירו' שביעית פ"א דל"ג: ארעיתו של בור, יומ' מ"ח. מנחו' י"א. ארעיתא דמנא. ירו' כלאי' קלספ"ט דל"ב ע"ד דלא שלח

עילייא לא שלח ארעייה, ירו' ב"מ רפ"י די"ב ע"ג דלא יכיל ארעייא כאני עד דבני עילייא, שהש"ר פ' משכני: שוקא עילאה . . שוקא ארעיתא. והקבוץ מד' איכ"ר פ' על אלה ושם פ' קלים עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי, וירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: אי' בהיפך מה דעבדת בארעייא עביד בעילייא. והמלה נמצאת כמה פעמים בתרג' עיי' מהרי"ל בעמת"ר].

אַרְפַּכְס (= אַרְפַּקְס, אַרְפַּכְסְת, אַרְפַּכְתְּ מל"י ורו' der Räuber, פי' חוטף harpax, ἅρπαξ והושאל לכנוי המשפך Trich- an sich=Fassende ter) בפי"ד בכלים כלי מתכות (פי"ד מ"ח) ארפכס של מתכת טמאה, ובסוף כלים (שם ל' מ"ד) והארפכס של זכוכית טהורה, ובר"ג דהגיגה (ג':) אף אתה עשה אזנך (כאפרכסת) [כ"ה בגמ' וע"י ובדפ"ע וצ"ל לגי' רבינו כארפכסת) וקנה לך לב לשמוע, ובס"ג דכיסוי הדם (חולי פ"ט.) א"ר יוחנן משום ר' אלעזר ב"ר שמעון כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך כארפכסת [כ"ה בדפ"ע וכ"י וכ"ה בסד"ט לרה"ג דכ"א וברש"י לחולי' שם ורשב"ם לב"ב ס"ה, ד"ה הקלת —, ובירו' ספ"א דס"א ע"ד אי' נקב אזנך כאפרכס הזו ושמע, ובפסיקת' רב' פי' הרעישה אזנך כאפרכס הזו לקבלו מיד] שהיה דורש לא מרבכם (דברי' ז', ז') וכ'. ובב"ר פ"ד יהא רקיע הבא לי ארפכס [הביא לו ארפכס] נתן עליו טס של זהב ולא עמדו המים, טס של כסף ולא עמדו המים כיון שנתן אצבעו עמדו המים, ס"א ארפקס [כ"ה בכ"י ו"ו דפ"ר, וויני' ופיז', ובכ"י ג"ג ארקפס וצ"ל ארפקס], ס"א ארפכת [כ"ה בכ"י, אבל בכ"י ג"ג ארכפס וצ"ל ארפכס ובכ"י ה"ב בס"א ראשון אפרכס ובס"א שני אפרקס ובדפ"ע בס"א שני אפרכס וכ"ה בש"ס בבלי וירו' עיי' בסמוך] ופירושו דלי [צ"ל לפ"ד ד ל ו והוא כל"ע دلو Mühlentrichter ועיי' בסמוך] של ריחים, שהוא מכנים הרבה ומוצא קימעא. [אחי"ה ז"ל של רה"ג שם: ו ה א ר פ ק ס א"ד עשה אזנך כארפכסת פי' כמין כ ל י שעל הריחים (וכ"ה בפי' הרמב"ם לכלי' י"ד, מ"ח וברע"ב ותוי"ט שם ואפשר שכך צריך להגיה ג"כ בדברי רבינו לעיל תחת ד ל י) שהוא מכנים הרבה ומוציא קימעא ושמן [צ"ל ושמו] דלן [צ"ל דלו] וזהו האגנה שעל הריחים ובו מניחין התבואה ויש בו חור ותחת יש לו כלי של עץ שממנו נופלת התבואה והיא נקראת ארפכסת עכ"ל. ורש"י לחגיג' פי' טירמוי"א שעל הרחים ובחולי' פי' רק: טרמוי"א וכן לועז הרשב"ם לב"ב הנ"ל והוא בל"צ Mühltrich- tremie ter ובענין פי' המלה יפה פי' מהר"ם די לונזי במעריך וז"ל עשה אזנך כארפכסת ענין ח ט י פ ה הוא בל"י ונקרא כן המשפך של ריחים לפי שהוא רחב מאוד מלמעלה וחוטף הרבה בבת אחת וכן ראוי שיעשה השומע דבר תורה שימהר לחטוף ולקבל הכל עכ"ל. ועיי' עוד ע' אדק שהוכחנו שעיק' הגי' ארק ונקרא כן בל"ע וטעמו גנב וחוטף. ופי' ארפכס בב"ר הוא ארק ומפורש בדיופי. (א"ב פי' בל"י כלי גננים אשר אם ישים אדם אצבעו על פיו אחד לא יורקו המים מצד אחר). [אחי"ה ואם אפרכס, אפרכסת הנוסח אז תהיה המלה ל"י ἐπίχυσις, πρόχοος פי' כלי שע"י יצקו בכלי את המשקים או סל שעל הרחיים שע"י תעבור התבואה לטחנה ויותר טוב לגרוס אפוכסת עיי' המשביר].

* ארפכוסיא ([צ"ל אֶפַּרְכוּסְיָא] בל"י ἐπαρχία בהוספת הסמ"ך באמצע Eparchie) ילק' ואתחנן ררמ"ז תתי"ג משל למה הדבר דומה לאיפרכוס שהיה בארפכוסיא שלו וכ', ובספרי ואתחנן פסקא כ"ז ד"ה אשר מי אל אי' אפרכוס יושב על הפרכיא שלו. אות ס' נוספת, ואות ר' מוקדמת לאות פ' בט"ס.

אַרְפַּס (בל"ע رفص die Augen weit öffnen, erweitert sein) בבכורו' בס"פ כל פסולי המוקדשין (ל"ו:) א"ל בכור זה נתן לי ישראל במומו ארפסינהו לעייניה. פי' פקח עיניו רפרם ביותר והכיר שהיה הבכור שנתון לו הוא. [אחי"ה וכ"ה בפי' רש"י „פתח עיניו בכח" והוא ל"ע כשרשמתי והחכ' בוקסט. טעה, והמלה יש לסדרה בע' רפס כי א' סי' של בנין אַפעל].

אֶרֶץ (Land, Erde) בכתובו' בפ' אלו נערות בגמ' הבא על בתו (כתובי ל"ז:) ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה (במדבי ל"ה, ל"ג) למה לי מבעי לכדתניא מניין שאם נתערפה העגלה ואח"כ נמצא ההורג מניין שאין פוטרין אותו שנא' ולארץ לא יכפר וג'. [אחי"ה ונקראה ארצנו ארץ ישראל (גיטי' ב'. כלי' פ"א מ"ו) ושאר ארצות חוץ לבבל (עיי' גיטי' ו'. עירובי' כ"א.) חוצה לארץ (גיטי' ח'. ירוש' פיאה פ"ה די"ח ע"ד ועיי' ע"מ ע' ארץ ישראל)].

* אַרְצוּתָא (שם מופשט מן רצה das Zureden, Besänftigen) סוט' ד'. כדי טומאתה וארצותה . . . כדי הערואה וארצותה (ועיי' ירו' יבמו' רפ"ו ד"ז: וירו' סוט' פ"א הל"ב דט"ו ע"ג תוספת' סוט' פ"א וערך ער ג').

אֲרַק (Wasseruhr, Spritze) מעלין בדיופי ומטיפין מארק בע"ה גרס אדק ע"ש).
[אחי"ה וכבר ברורנו שעיק' הגי' ברי"ש עיי"ע אדק ומ"ש].

* 1 אַרְקָא (בל"מ והוא בל' ארמי כמו ארעא בל"ס (Erde אחד משמות אשר בהן נקראה הארץ ונמצא כבר בירמי' י', י"א ובב"ר פי"ג ד' שמות נקראו לארץ, ארץ, תבל, אדמה, ארקא עיי"ע אדם. ושם בב"ר ארקא כנגד תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה, עיי' מ"כ שם. ובמ' משלי פ"ח עשרה שמות לארץ, ארץ, אדמה, הרבה, יבשה, ארקא, תבל, חלד, ראשית, גיא, שדה, ויק"ר פכ"ט פסיקת' דר"כ פ' בחדש השביעי קנ"ה. הובא בילק' שמות רמז רע"ו בארצות שביעית חביבא ארץ אדמה, ארקא, גיא, ציה, נשיה, תבל. שהש"ר (ו' ד') ד"ה יפה את רעיתי ובמ' אסת"ר ד"ה בימים ההם שש ארצות ארץ, אדמה, ארקא, גיא, ציה נשיה, תבל; וכ"ה בפסיק' דר"כ ויהי ביום כלות משה בכ"י כרמולי עיי' ר"ש באבער שם ד"ז: הערה קל"ח.

2 אַרְקָא (בל"ע عرقة عرقا בל"י Ἄρκη, Arka (Stadt am nordw. Fuss des Libanon ב"ר ספל"ז ואת הערקי (בראשי' י', י"ז. ד"ה, א', א' ט"ז) ארקא דליבנן והיא העיר שרשמנו והוזכר' בקדמוניו' של בן מתתיהו א', ו' ב' ובתלמיאו' ה' ט"ו ופליניאוס ה' ט"ז ותכונתה היתה בצפונית מערבית של לבנון, ואצל אחרונים נקרא' Caesarea Libani ועתה נקראת בל"ע ערקה עיי' ראבינזאן פאלישטינא ח"ג, תתקל"ט. ואצל היאראנימוס (לפי' בראשי' י', ט"ז) נקראת ארקת והיא אולי ערקת לבנה צ"ל לבנון בכור' נ"ז:

* ארקבטא (ארקבסא) עיי"ע אלקפתא וע' ארקפטא.

אַרְקַל (לדעת ר"ב מל"י εὐρυκλεῖς Bauch- (redner או מל"ר oraculum תרג' [שני] על פסוק כשבת המלך אחשורש (א', ג') ארקילין דאזל בריש כולהון ובמד' שה"ש ישקני מנשיקות פיהו (א', ב') נושקו על פיו לאורקולאון בן הדימה. פי' בל"ר דבור רוחניי ומענה אלקי וגם בל"י נקרא כן אך בשינוי נקודות. ובפסקא תורי זהב (א', י") גרס זו תורה שלמד אלקולאון.
[אחי"ה רבים וכן שלמים נלאו למצא פתר דבר ובמח"כ לא עלה בידם. ושי"ר בע"מ רכ"ט מתוך חריפתא שבשתא פירש ומי ירהיב בנפשו עז לבא אחר המלך לפרש דברים עמומים וסתומים אם ראש המדברים בכל מקום בחקירות קדמוניות יהודיים העמיד רק השערה בכל זאת אמרתי אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם ואענה אף אני חלקי. ודע שיש לחלק ערך שלנו לב' ערכים ור"ב מקרב בזרוע מה שיש לרחק בזרוע וז"ל של תרג' שני: מתיבה וא"ל מהו ארקלין אזיל ברייש כולהון וצוה צוחה רבא ומרירא ריישי כאגמון שבח לחורין וכ' עד ואמר לה כיתנא ולפע"ד ארקלין או ארקלון היא ל"ר oraculum בטעם המלה חידה ודבר ר ז dunkler Ausspruch, Räthsel ומלכה שבא נסתה שלמה המלך בנ' חידות ואחר שפתר שתיים ראשונות אמרה לו מהו ארקלין אזיל בריש כולהון פי' מהו חידה שהלכה בראש כולם, כלומ' שהיא החידה היותר סתומה; והחידה מתחלת: צוח צוחה רבא ומרירא וכ' והכונה על הקול היוצא בשעת ניפוץ הפשתן, ופתשגן הכתב העתיק מאמר של תרג' בזה"ל רוח סערה הולך בראש כלם וכ' וזה לכאורה ראיה לדעת מהרי"ל שפי' המלה מל"י εὐροακύλων, בל"ר εὐρακύλων Nordostwind = euroaquila. פי' רוח גדולה צפונית מזרחית ופירושי נ"ל יותר. ובענין פי' ר"ב עיי' רימ"ז בט"ר ח"ב ק"ע שהסביר דבריו בענין אחר. והנוגע ציוני המדרש הנכללים בערך זה עיי"ע הבא, ששם מקומן].

* (ארקולאין) אַדְקוּלְאִין = אַסְקוּלְאִין מל"ר (Nachfolger, Anhänger, = assecla שהש"ר פ' ישקני: הדיבור עצמו היה מחזיר על כל או"א מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי כך וכך דינין יש בי וכ' והוא אומר הן והן מיד הדיבור נושקו על פיו לאדקולאין בן הדומה ולמדו התורה וכ' ובקצת ספרי' אי' לארקולאין ונ"ל שהמלה ממש אסכילי או אסקלי שפירשנו לעיל בערך אסכילי וטעמה אחוזת מרעהו ופי' בן הדומה בל"י εὔθυμος (wohlgesinnt) נאמן רוח כלומ' הדיבור היה מנשק כל אחד ואחד מישראל סר למשמעתו של הקב"ה בנאמן רוח ונפש חפצה. וכך שיעור המאמר בשהש"ר פ' תורי זהב נעשה לך זו התורה שלמד אלקולאין צ"ל אסקולאין בדעתו של הקב"ה כלומ' שלמד כל אחד שבא בברית רעות עם הקב"ה. ודע שמפרש ידי משה תיקן כבר בטוב טעם ודעת תחת ארקולאין הגי' אסקולאין אולם פירושו הכם אחד וגירסתו בן הדימה טעות היא במח"כ ולפי מה שפירשתי הכל עלה יפה, ובמ"כ לא מצא ידיו ורגליו בפירושו. ולא רציתי להעמים עליך פירוש זר של מהר"ם די לונזו.

שאינו ראוי למי שאמרו ובסיפור מעשה בלי מקור ובלי טעם יפה שתיקתו מדיבורו עיי״ע אדקולאון במעריך, ומלת ארקלין בתר׳ שני לא פי׳ כלל וגם המתורגמן משך ידו מלפרשו ואומר לא ידעתי מהו שאינני חכם כשלמה, וגם בעל הילק׳ דולג מאמרי המדרש הנ״ל אולי לא היו לפניו. ומקום הניחו לי להתגדר בפירושי].

* ארקוליאני ארקוריאני עיי״ע ברקוריאני.

☜ אַרְקוּלֵס (Halbgott der Griechen) בל״ר Hercules בל״י Ἡρακλῆς = (Heracles ירו׳ דע״ז פ׳ לפני אידיהן (פ״א הל״ד דלי״ט ע״ד) [שכנית] אהן ירידה דצור לגדיה דארקולס [בירו׳ אי׳ אֲרַקְלֵים]. פי׳ בל״ר [ויוני] שם שר גבור הפליא בכחו לכבוש ענקים אריות וארצות הוא נמנה בין האלילים. [אחי״ה כבר הרחבתי דיבורי בזה הענין בע׳ אסקרנדה ע״ש].

אַרְקַפְּטָ[א] (עיי״ע אלקפתא) בזבחים בפ׳ דם חטאת בגמ׳ אחד שבישל (צ״ו:) רב יצחק בריה דרב יהודה הוה רגיל קמיה דרמי בר חמא שבקיה אזל לקמיה דרב ששת יומא חד פגע ביה א״ל ארקפטא נקטו ביד ריח אתי ליה ליד [כ״ה בדפ״ר ובזבחי׳ בטעות אלקפתן נקטן חיחא וכ׳] משום דאזלית קמיה דרב ששת הוית לך כרב ששת. ובירו׳ כתב בפ׳ היה קורא בגמ׳ קרא וטעה (פ״ב הל״ד ד״ה.) מאן עליל [כ״ה בכ״י ג״ג ודפ״ר ובירו׳ עיי״ע אלקפתא, ובשאר דפ״ע אי׳ עייל] קדמוי דמלכא (קדמוי) [צ״ל כמו שאי׳ לגי׳ המהרש״ם קדמאי] [כלומר תחילה] ארקפתא [או ריש גלותא] (עיי״ע אלקפתא). פי׳ ארקפטא הוא אלקפתא שפירשנו למעלה. (א״ב פי׳ בל״י ראש המושלים שברומי ובכל מדינה היה נשלה מרומי ואנשי המדינה לכבדו היו קוראים אותו בשם חשוב עיי״ע אנטיפתוס). [אחי״ה כוונת ר״ב על ל״י ἀρχύπατος ובלתי נכון הוא אע״ג דגם מהר״ם די לונזי על הך מלה כיון ועוד כתב וז״ל כתב הערוך הוא אלקפתא . . . ושם כתב כי אלקפתא ממונה על ראש גלותא ואני אומר אילו היה הדבר כן איך היה החכם הזה מסתפק מי מהם יכנס ראשונה פשיטה שהאלקפתא יקדים כיון שהוא ממונה על ר״ג וכ׳ ע״כ. לכאורה הקושיא הזאת על הירו׳ עצמו קשה שבברכו׳ שם מסופק בדבר מי בראש ובירו׳ שבועו׳ (עיי״ע אלקפתא) חחליט שכך הסדר . . ארקבטא וריש גלותא גשמע מיניה שארקבטא קודם ועל זה סמך רבינו בפירושו ואין להקשות מירו׳ ברכו׳ על ירו׳ שבועות די״ל גברא אגברא קרמית!].

1 אַרְקְתָא (= עַרְקְתָא בל״ע عَرَقَات, בל״ס ערקא, ערקתא פי׳ רצועה (Riemen (der Schuhe ועוד רצועה לקישור תכשיט של ראש Binde (zur Befestigung des Kopfschmuckes בר״ג דמצות חליצה (יבמו׳ ק״ב.) מאן דאמר (מצות חליצה, יש למחוק) מנעל [כ״ה בכ״י ודפ״ר ובשדפ״ע בט״ס מועיל] לכתחילה לא מ״ט אילימא משום דהויא ליה פנתא מעל וארקתא מעל דמעל [כ״ה בכל כ״י ודפ״ר ועיי״ע אפנתא, ובדפ״ע בטעו׳ אי׳ מנעל דמנעל]. פי׳ כל מנעל עור ע״ג עור הוא, התחתון שעל גבי הרגל נקרא פנתא והעליון שעליו נקרא ערקתא [ונקרא בל״ע عراق החתיכת עור לתפור בו עליון של סנדל] נמצא ערקתא מעל אותו העור שעל רגליו והתורה אמרה (דברי׳ כ״ה, ט׳) מעל רגלו ולא מעל דמעל. [אחי״ה פי׳ ארקתא כמו ערקתא בל״ע וסו׳ רצועה וכן תרג׳ שרוך (בראשי׳ י״ד, כ״ג, ישעי׳ ה׳, כ״ז) ערקת וכפי׳ רש״י ליבמ׳ שם וגרם גם בתרג׳ ארקתא ועיי״ע ערקתא ב׳]. ארקתא בר״ג דבמה אשה (שבת נ״ט:) פירשנו בנסכא [נסך א׳] ובקמרא [קמר ג׳]. [אחי״ה ובכ״י ודפ״ע יש לציון האחרון ערך מיוחד ובלתי נכון הוא שנגזרת המלה משורש אחר שדברנו בו].

2 ☜ אַרְקְתָא (לדעת רבינו = ערקתא כמו עלוקה (עיי״ע ערק א׳) Leberegel, לדעת ר״ב בל״ר Gelbsucht, aurigo, arquatus ולעפ״ד מל״ע ارق פי׳ ירקון) במסכ׳ שבת פ׳ שמונה שרצים (ק״ט:) מאי יועזר פותנק. [אחי״ה ובע׳ פונתק גרס ר״ב פונתק וטעות היא וצ״ל פותנק ובכ״י מ׳ ובכ״י א״פ ובד׳ שונצ׳ ובשד״פ אי׳ פוטנוק (עיי׳ ד״ס שבת קכ״א.) ובע׳ פטנג גרס רבינו פוטנג והוא ל״פ فوتنج, בל״ע فودنج, Flöhenkraut, pulegium עיי״ע פטנג] למאי אכלי לה לארקתא פי׳ רש״י תולעים שבכבד, ול״נ שהוא חולי ירקון וכן נקרא בל״ר ונולד חולי זה מסתימת שלפוחית המרה אשר היא בכבד). [אחי״ה ונעלם מעיני ר״ב שגם רבינו ב״ע פי׳ בעצמו בע׳ ערקא א׳ שערקתא תולעת שבכבד. ובכ״י מ׳ הגי׳ ארקאתא ובכ״י א״פ אורקתא והמלה או ל״י או יותר טוב ל״ע וטעמה ירקון ונאמן ר״ב שהיה רופא מובהק להעיד על מיהות החולי הזה. ובאמת רפואת החולי ע״י פותנק שהיא סגולת השלשול תורה על פי׳ ר״ב מאחר שלרפואת החולי הזה השתדלו הרופאים להפריד לח המרה הרע ע״י דבר המביא לידי שלשול. ולפי׳ רבינו צ״ל שערקתא כמו עלוקה].

* אַרַקְתָּא בסוכ׳ כ״ו. גנו ארקתא דסורה וכ״ה בע׳ רקתו ע״ש ואות א׳ כמו על ובע׳ שם ארשים השינויים בעה״.

* אָרַר, אָרַר (פי׳ קלל verwünschen) מגילי ל״א: קא מגמגם . . בַּאֲרוּרֵי. וקהל״ר פ׳ אל תבהל קרא את ארוריא מגמגם בהון. ירו׳ מגיל׳ פ״ג דע״ד: אילין אֲרוּרַיָּיא פי׳ קללות ותוכחות של ויק׳ כ״ו, י״ד — כ״ו, ודברי׳ כ״ח, ט״ו — ס״ט. ב״ק י״א, יביא ארורא לבי״ד, ע״ז נ״א, ארורא מיבעיא עיי״ע אדורה וע׳ אַר ב׳. ב״ר קלספנ״ט אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך. ירו׳ מגיל׳ פ״ג דע״ד סע״ב צריך לאמר (בפורים) ארור המן ארורים בניו. ובמגיל׳ בבלי ז׳: א״ מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ועיי׳ תוספ׳ שם ד״ה דלא ידע ומה־שמואל פכ״א. ירו׳ סנהדרי׳ פ״ו דכ״ג ע״ר גירים ארורים. ירו׳ שקלי׳ פ״ב דמ״ז. קמי דארורא צילמא עיי״ע אַר ב׳. בִּפְעַל: ב״ר פל״ו אני מְאָרֵר בן רביעי שלך, שהש״ר פ׳ נפת: יריחו שארורה יהושע. פסיקת״ר פכ״ו שאירו וקיללו את יומן, בנפעל, ובנתפעל: במד״ר פי״ד שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם ע׳ פסוקים. ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד: תוספ׳ סוט׳ פט״ו נִתְאָרְרוּ הטללים.

* אֲרִירָה (השם מערך הקודם Verwünschung) ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ח ע״ג ושהש״ר פ׳ כמגדל שמשם ארירה יוצאה לעולם עיי״ע ארן. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ג, ב״ר פ״א בבי״ת נברא העולם . . ולא באל״ף שהיא לשון ארורה . . . שלא יהו כל באי העולם אומרין היאך העולם יכול לעמוד ונברא בלשו׳ ארירה. שמ״ר רפמ״א הופכין דבר ארירה לברכה.

אָרֶרֶן (לדעת רבינו גרזן Axt ולפע״ד מל״י ἡ κορύνη Keule, Kolben בהשמטת אות κ) (בס״ג דדיני ממוני׳ בגמ׳ זה בורר) [צ״ל בפ׳ זה בורר סמוך אחד דיני ממונות] (סנהדרי׳ ל׳: מ״א.) אחד אמר בסייף הרגו ואחד אמר באררן הרגו. פי׳ כעין איזמל וי״א כמין גרזן. [אחי״ה וכן לעז רש״י ארירין ובדף מ״א. ארירן יושרמ״א והוא ל״צ guisarme, zweischneidiges Beil, פי׳ חרב פיפיות. ובקצ׳ דפ״ע אי׳ ג״כ הגי׳ אריריין אבל בכ״י ג״ג בראש הערך ארדן ובאמצע ארידן ואולי הוא ל״פ ارژن מקל עב מעץ שקדים או יותר טוב לקיים נוסח׳ שלנו שהיא ל״י כשרשמתי ואות ק׳ נשמט׳ בתחילת התיבה עיי׳ אדורה, איטליז וכדומה רבים].

אַרִישׁ (בל״פ ارايش Einrichtung, Gewohnheit, Gesetz עיי׳ עט״ש למהרי״ף צד י׳) בפי׳ חזקת הבתים בגמ׳ דבד״א במחזיק (ב״ב נ״ה.) ארישן [כ״ה בדפ״ע ויותר טוב בעה״ק ארישי, ובש״ס ט״ס אריסותא. וברשב״ם דאריסא] דפרסאי עד ארבעין שנין, פי׳ חזקה דפרסאי בלא שטר מ׳ שנים. [אחי״ה וכן פי׳ בכ״י רגמ״ה לב״ב בארישתא דפרסאי דהזקה של פרסיים וכו׳. והמלה פרסי׳ היא ופירושה: חוק, מנהג והלכה. והחכ׳ בוקסט׳ ורמ״ל גזרוה מל״מ ירש וטעות גמור׳ היא. ובב״ב שם ישנן עוד מלות פרסיות אחרו׳ עיי״ע אנדיסקא, זהרא, פרדכת. ובענין חזקה של פרסיים ודיני׳ של פרסיים עיי׳ מהרז״ף בספרו היקר דער געריכטליכע בעוויס צד נ״ה].

* אֶרֶשֶׁת (מל״מ ענין דבור ואולי ג״כ מלש׳ יוני· ἐρώτησις (das Verlangen, Anfragen, עירו׳ נ״ד. והובי בילק׳ תהלי׳ כ״א ררמ״ז תרפ״ג וארשת שפתיו בל מנעת סלה (תהלי׳ כ״א, ג׳) אימתי תאות לבו נתת לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת סלה . . זכה תאות לבו נתת לו, לא זכה ארשת שפתיו בל מנעת סלה. ופירש״י ספירת· שפתיו וכו׳ ע״ש. ורד״ק וראב״ע פירשו ג״כ בתהלים שם: לשון דבור, מה שידבר בפיו. וכ״ה בפייט של ר״ה ארשת שפתינו וכן בתפילת טל אֲרֶשֶׁה אֶרוֹשׁ רַחֲשׁוֹן בְּאֶרֶשׁ ניב ולשון. והפעל ממנו ג״כ בב״ר רפ״ט כי אין מלה בלשוני הן ה׳ וגו׳ קודם עד שלא יֶאֱרשׁ לשוני דבור כבר הן ה׳ ידעת כלה ונ״ל שהוא לשון נופלת על לשון שהוראת מלה בל״י ענין שאלה ודיבור ודרישה וכ״ה בל״ע فرش.

אַרִישְׁתָּא (בל״פ اراسته geordnete Mahlzeit, Pickenick) בפי׳ אלו מגלחין בגמ׳ הקובר את מתו (מ״ק כ״ב:) [כ״ה בכ״י, אבל בדפ״ע בט״ס הקוב׳ את אשתו] הא בארישתא הא בפורענא. פי׳ במשתה שמחת מריעות בפורענא לאלתר אבל בארישתא כלומ׳ [אם] הוא אינו פורע [כ״ה לנכון בכ״י ה״ב] אלא מתחיל הוא [אז] לאחר ל׳ יום אבל על אביו ואמו אינו נכנס עד י״ב חודש. [אחי״ה וכן פי׳ המיוחס לרש״י למ״ק בצחות לשונו ביתר שאת ע״ש. וכן הביא בה״ג הל׳ אבל דמ״ב ע״ד וז״ל לא קשיא הא בארישאתא הא בפורענותא ע״כ ונ״ל שעיק׳ הגי׳ בַּאֲרַאשְׁתָּא והוא ל״פ וטעמה סעודה מוכנת ומזומנת מפעל אראשתן: מכין סעודה, וממנה נגזרה השם אארא עיי״ע ועיי׳ עט״ש של מהרי״ף י״א. וכפי׳

רבינו אי' ג"כ ברי"ץ גיאת הל' אבל עמו' נ"ד וז"ל על כל המתים נכנס לבית השמחה לאחר ל' בין לשמחה בעלמא בין לשמחה דמריעות המתחיל בה אבל שמחת מריעות שקדמה אצלו יש עליו לפורעם ולשלמה ומותר ליכנס לה לאחר ז' מיד ע"כ. ויי"ש בעל החלוץ ח"ח, ק"ט פי' בהיפך ומשים מישור לעיקש — ובנוסחאות שלנו במ"ק אי' אריסותא ובריי"ף וברש"י כ"י ארישותא ובת' מהר"ם בר ברוך ח"ג סי' רכ"ט אי' רשיותא ובכ"י מ' ארשיותא (עיי' ד"ס שם) וכולם צ"ל אראשתא או בקבוץ אַרַאשְׁיָאתָא].

ארוּת (מל"מ והוא גרגיר בל"ע. ובל"ר eruca = Senfkohl, Rauke) בפ"ק דיומ' (י"ח: והובא בילק' מ"ב ד' סרמ"ז רכ"ח) בג' כל ז' ימים לא היו מונעין ממנו מאכל: ויצא האחד אל השדה ללקט ארות (מ"ב ד', ל"ט) מ א י א ו ר ו ת זה גרגירא ולמה נקרא ש מ ה אורות שמאירין את העינים והוא גרגירא מצראה. [אחי"ה כ"ה ממש בכ"י מ' וא"פ ול' ובאה"ת ובילק' שם; ובדפ' חסר מ א י א ו ר ו ת, ותחת שמה וכ"ה בכ"י מ'; או שמו וכ"ה בכ"י א"פ וילק' אי' בדפ' ש מ ן, ושם אי' מ צ ר נ א ה, אבל בכ"י מ' כגי' רבינו והוא העיק' פי' שגדל על המיצר עיי' רש"י ליומ' או נוכל לפרש גרגר המצרי שהוא ל"ע جرجير (עיי' די שאצי כרעשטאמאטיא צד פ"ב). ואורות של מקרא כבר פי' רש"י למלכי' שם גרגיר שקורין אורג"א וצ"ל אורוגא או אירוגא כאי' על נכון בפי' רד"ק שם וכן פירש"י ליומ' ארוג"א ובסוכ' ל"ט: ד"ה והגרגיר א ו ר ו ג א הגדילה באחו (ורש"י הלך לשיטתו של יומא לפרש מצראה מלש' מיצר) וכ"ה לשבת ק"ט. ד"ה גרגירא: אורוגא, וכ"ה בר"ש שביעי' פ"ט, מ"א. ודע שבכל המקומות האלה חסרה בפירש"י מלת ל ע " ז ובאמת אינה מל"צ éruca = Raute שהיא פיגם בל' משנ' אבל המלה בל' אספניא oruga וכן נראה מפי' הרמב"ם מעשרו' פ"ד סמ"ה „וגרגירא ג"כ בערבי גרגיר ובלע"ז אירוגא." וידוע שלע"ז של הרמב"ם לשו' אספניא, ונקרא ג"כ בל"ר eruca, ובלאי"ט ruca ruchetta ובל"צ roquette. ויפה היה לעינים אשר ע"כ אמר רב ששת (בשבת ק"ט.) גרגירי אפי' לדידי (שהיה סגי נהור) מעלי. ובעבור זה אמרינן (ביומ' שם) ואם לאו (אם אינו יכול לאוכלו) מעבירו ע " ג ע י נ י ו. ומאחר שמלת ארות ומלת אירוכא (eruca) לשון נופל על לשון הוא דורשו שמאירות עינים ואפשר שידעו רז"ל מצומח שנקרא בל"ר Augentrost, euphrasia שהיה סם הרפואה של עינים. ומדי דברי בו אזכרנו שתרג' ארות: ירוקנין ובאמת נקרא צומח eruca בל"י εὔζωμον בעבור שדרכו לֵיאָכל כדרך הירק עיי' תיאפראשט. תולדות הצמחים א', ו', ו'; ודיאסקאריד. ב', ס"ט. ומזה פתרון המלה שאורות מין ירקים יש לפרש ג"כ ב"ר ספ"כ כתנות עור (בראשי' ג', כ"א) בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות א ו ר אלו בגדי אדה"ר שהם דומים לפיגם = πήγανον Raute].

אורתא (בליש' צינד Fluss, urud בל"פ החד' رود, בהוצואריש rôt מלש' סאנסקריט rodha עיי' יוסטי צינדליקס' רנ"ז) בפי' שור שנגח את הפרה בגמ' דחופר בור ברשות הרבים (ב"ק נ':) ההוא תורא דנפל לאריתא דדלאי שחטיה מריה טרפיה רב נחמן [אמר רב נחמן אי שקיל מריה דהאי תורא קבא דקמחא ואזיל תנא בי מדרשא אם שהיה מעת לעת כשירה לא אפסדיה לתורא] [כן יש להשלים מב"ק ועליו סמך רבינו בפירוש ובדפ"ע אי' וכ' וקטיע הוא]. פי' [אריתא] אמת המים שמושכת מים מן הנהר והיא עמוקה י' טפחים [ובדפ"ע אי' ו' טפחי' וט"ס כנראה ממכילתן ועיי' תוספ' חולי' ק"ז. ד"ה האי] דהיינו אמה ומשום הכי נקראת אמת המים ודולין ממנה מים להשקות את השדה. ותרג' יאורים אריתיא (שמו' ח', א' ועיי' עוד לשם ז', י"ט, ולתהלי' ק"ז, ל"ה). [ופי'] אי שקיל מריה דתורא קבא דקמחא ל ה ו צ א ה ואזל וגמר בבי מדרשא (וכ') (יש למחקו) הוי משהי ליה להאי תורא מעת לעת דחיישינן לריסוק איברים ולא אפסדיה. [ועיי' פירש"י שם שהסכים לפי' רבינו. וכן אי' שם דנ"א. אריתא דדלאי כמה הוה שיתא וכ'], ובר"ג דכל הבשר (בסימן) [צ"ל בסמוך] ואמר רבא (חולי' ק"ז.) האי אריתא דדלאי אין נוטלין הימנה לידים. פי' י א ו ר י ה מ י ם שדולין להשקות הגנות אין מטבילין בהן את הידים דהוו להו שאובין ואין נוטלין ממנו לידים דלא אתו מכח גברא. פ"א כיצד היו עושין דולין מן הבור וממלאין צנורות סביביו להשקות השדות והכי קאמר כשממלאין הצנורות אין נוטלין מן הצנורות ואין מטבילין בה ידים. (א"ב תרג' לאגם מים (תהלי' ק"ז, ל"ה) לאריתא דמיא). [אחי"ה והוא ל"פ יאור ובתרג' ירמי' ל"א, מ' אריתא ט"ס תחת אודייתא וגם היא ל"פ עיי"ע אדוותא].

* אֲרְתּוּסִיָּה (Orthosia = 'Ορθωσιάς, 'Ορθωσία phön. Seestadt südlich von der Mündung des Eleutherus) ב"ר ספל"ז את הסיני (בראשי' י', י"ז) ארתוסייה, ונזכרת כבר בספרי החשמונאים (א' מ"ה, ל"ז) והיא העיר אשר שמה

גם טריפון מפני נוגשו אנטיוכוס אייערגעטעס. וכבר העריך למעניתו הג׳ שי״ר בע״מ רל״א ועיי׳ עוד וויענער רו״ו וערש וגרובער הך ערך, ובתרג׳ ט״ס אנתוסאי וצ״ל ארתוסאי תרג׳ של הסיני (בראשי׳ שם וד״ה א׳ א׳, ט״ו) ובאמת גם שטראבו (ט״ז, תשנ״ה) גם היאראנימוס (פי׳ לבראשי׳ שם) הזכירו מבצר קטן על לבנון הנקרא Syn, Σιννᾶ והוא הסיני של מקרא. ויש עוד עיר אחרת ששמה ארתוסייה והיא בקאריא Carien עיי׳ ערש וגרובער שם.

אַרְתּוּקוּפֵּיוּן (בל״י ἀρτοκοπεῖον Bäcker-laden) מדר׳ שמואל פסקא אל ישי בית הלחמי (שמ״א ט״ז, א׳) בית ארתוקופיון שלו. פי׳ בל״י חנות של אופים ובית לחם. [אחי״ה ודרש לחם. ובילק׳ שמואל רמ״ז קכ״ד בט״ס בית ארנקפאן].

אֵשׁ (= אֶשָּׁא, אִישָּׁא Feuer; אֶשָּׁתָא, אִישָּׁתָא = בל״ם אֶשָּׁתָא Fieberhitze וכן בלש׳ ערבי׳ حمام, ובל״פ تافته, ובל״י πυρετός כולם נגזרו מן מושג אש וענינם אש של עצמות כלו׳ קדחת) אש מחתה ומנורה בגמ׳ דטרף בקלפי (יומי מ״ה: פי׳ אש מחתה דכתיב (ויק׳ ט״ז, י״ב) ולקח מלא המחתה גחלי אש, מנורה דכתיב (שמות כ״ז, כ׳; ויק׳ כ״ה, ב׳) להעלות נר תמיד. [אחי״ה מפירש״י ד״ה אש מחתה נראה שהוא ג״כ מוציאו מהך פסוק ע״ש. וכתב רבינו אליקים במנורה לא כתיב אש ממש אלא מסתמא׳ אש היא שהרי הנרות דולקות בה ואית דמפקי אש דמנורה מבהעלותך וגו׳ דמתרג׳ באדלקותך וכ׳ ע״ש. והובא בד״ס יומא ס״א: וכפי׳ של רבינו נראה ג״כ מירו׳ יומ׳ פ״ד הל״ו מה מקיים רבי יהודה אש תמיד אש שאמרתי לך תהא תמיד ופי׳ הק״ע והיינו של מנורה שנאמ׳ בה להעלות נר תמיד ע״כ]. לאשתא בת יומא [בל״ם אֶשָּׁתיוֹמא täglichcs Fieber], לאשתא תלתא, לאשתא צמירתא בס״פ במה אשה (שבת ס״ו: ס״ז. ועיי״ע צמר ג׳). פי׳ אשתא בת יומא שאחזתו בכל יום. פ״א שהוא יום ראשון שאחזתו אשתא, תלתא שאחזתו משלישי לשלישי. פי׳ אחר [כ״ה על נכון בדפ׳ אמש׳] שלשה ימים יש שאחזתו אשתא צמירתא חמה שאחזתו שלשה ימים רצופין ואין נחלצת מן הבינים קשה היא הרבה [אחי״ה וכן פירש״י בע״ז כ״ח, אשתא צמירתא. חולי חמה בלע״ז מלווי״ד וצ״ל לתקן מלדווי״י ובל״צ Fieberhitze, mal de feu פי׳ אש של חולים והוא קדחת וכן פירש״י לדברי׳ כ״ח, כ״ב ע״ש ושם ולפסחי׳ כ״ה: ד״ה אישתא צמירתא אי׳ מלווי״י בלעז או יש לתקן מלוויר והוא כמו מולייר ברש״י לברכו׳ ל״ב. ד״ה אשתא דגרמי ובל״צ Hirsenfieber = miliaire] נוטלין סכין שכולו ברזל והולכין למקום שיש שם סנה וליתתי למטה מכל החדקים, וליפסקיה: וליהתוך ואותן חתיכות יחתכם קרוב לארץ. [אחי״ה כ״ה בדפ״ר, ובדפ״א אי׳ ולותתו ולפנינו בשבת אי׳ וליתתיה וכן הביאו ר״ב בע׳ תת ב׳ ע״ש. ורבינו לא ציין המאמר מלה במלה אלא בא לפרשו אך מפירשו נראה שגרסתו כגי׳ כי״מ דאי׳ שם ליחדוק וכ״ה בילק׳ כ״י שמות עיי׳ ד״ס ע״ב. ולפנינו ליחרוק ותחת ליתיתיה אי׳ בילק׳ כ״י ליתתי וליפסקיה וכ״ה ברש״י בדפ׳ ישנים ופירש״י קרוב לפי׳ רבינו ע״ש]. אשתא דסיתוא קשה מדקיטא וסמנך תנורא קרירא בר״ג דא״ל הממונה (יומי כ״ט.). פי׳ החמות של סתיו אלולי שהוא חזקה לא היה מתגברת על הקרירה שיש בעולם כמו התנור הצונן אלולי שהבעירוהו בעצים הרבה ואש חזקה אינו מתחמם [וגם בזה הסכים פירש״י]. ובהלכ׳ קמא דכל שעה (פסחי׳ כ״ה:) אמר [ליה] האי אשתא צמירתא נמי כשעת הסכנה דמיא. ובס״ג דר״א אומר האורג (שבת ק״ו:) לא קשיא הא בחולה מחמת אשתא הא בחולה מחמת אוכצנא [עיי״ע אכצן]. פי׳ חולה מחמת אשתא יכול לרוץ מחמת אוכצנא משום עייפות אינו יכול לרוץ. פ״א מחמת אישתא שחולה ממש הוא דלא יכול למרהט מחמת אוכצנא שנטרח הרבה ונצטנן רהיט. [אחי״ה וכנ״ה ברכו׳ ל״ב. מאי אחילו . . אש של עצמות מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי עיי״ע אחילו; ע״ז כ״ח. האי אישתא צמירתא כמכה של חלל דמיא עיי״ע צמר ג׳; יבמו׳ ע״א: דזנתיה אישתא; סנהדר׳ ק״ח: אישתא זינתיה. תר״י א׳ בראשי׳ כ״א, ט״ו ולקה ישמעאל באישא צמירתא ועיי׳ ב״ר ס״פ נ״ג נכנסה בו חמה ואכאבי׳ צ״ל ואבאבי׳ עיי״ע אבבית, ושינויים שם]. (וברי׳ משנה דנדרים) [צ״ל ובמשנה דריש נדרים] (י׳:) כאימרא כדירים כאישים כבר פירשנו בע׳ אִמַּר [ועיי״ש ובפירש״י לנדרי׳]. ובפ׳ כל המנחות באות בגמ׳ ואם החמיצו שיריה (נ״ז:) ת״ר מנין למעלה מבשר חטאת ומבשר אשם ומבשר קדשים קלים וממותר העומר ומשתי הלחם ומלחם הפנים ומשירי המנחות שהיא בלא תעשה ת״ל (ויק׳ ב׳, י״א) כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה׳ כל שהוא ממנו לאשים הרי הוא בבל תקטירו. [אחי״ה ועיי׳ בשנויים ירו׳ שבת פ״ז הל״ב ד״ט ע״ג, ספרא ויקרא פי״ג] ובפ׳ נושאין על האנוסה בגמ׳ כהנת שנתערב ולדה (יבמו׳ ק׳. עיי׳ יומ׳ מ״ז:, זבחי׳ ע״ו: סוט׳ כ״ג.). פי׳ היה יכול למימר כל שאור וכל דבש לא

תקטירו. ממנו למה לי לומר לך כל שממנו לאשים שיריו הרי הן בבל תקטירו. [אחי״ה והקבוץ אישים נדרי׳ י״ג. זבחי׳ פ״ה מ״ד אבל הקבוץ ממלת אש: אשות יומ׳ כ״א: שש אשות הן וכ׳, עיי׳ ספרי על המלכים והשדים צד ל״ב ואילך; שמ״ר פ״ב אותן אשות. ובשהש״ר פ׳ סמכוני באשישות: בשתי אשות באש של מעלה ובאש של מטה.. בשתי אשות תורה בכתב ותורה בפה . . באשות הרבה באש של אברהם ושל מוריה וכ׳ ועיי״ע הבא אח״ז].

אֻשׁ (בל״ע اس = اسس יסוד Grundfeste, Fundament) בפ׳ שור שנגח את הפרה בגמ׳ החופר בור ברשות היחיד (ב״ק נ׳.) כגון אלו החופרים לאושים [בנו״ג לאושין] פי׳ יסודות כדכתיב (עזרא ד׳, י״ב) ואושיא יהיטו. ותאכל יסודתיה (איכה ד׳, י״א) תרג׳ ואכלת אושוותהא. [אחי״ה ונמצא׳ המלה עוד בעזר׳ ה׳, ט״ז, ו׳, ג׳. ופי׳ אֻשׁ בל״ע יסוד הבנין וכן פי׳ רש״י לב״ק וראב״ע לעזר׳ ד׳, י״ב (וקרוב למשמעותה המלה אשיתא עיי״ע). ותרג׳ הוסדה (שמות ט׳, י״ח) דאשתכללו אנשהא וצ״ל אושהא ותרג׳ מהקרקע עד הקרקע (מ״א ז׳, ז׳) מאושיא עד אושיא. ושם: מקרקע הבית עד קירות (ו׳, ט״ו, ט״ז) מן אושיא עד כתליא. והפעל ממנו במקרא (ישעי׳ מ״ו, ה׳) התאוששו (עיי״ע אֻשַׁשׁ) ותרג׳ אִתַּקְפוּ ופירש״י התחזקו וכן בב״ר ספס״ז ובב״ר פע״ה לפי שהברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו לו כאן מִן דא״ל אחי יהי לך אשר לך. ובילק׳ וישלח רמז קל״ג ובערוך ע׳ אשש הגי׳ היותר נכונה והיכן נתאששו וכ׳. פי׳ נתחזקו כיסוד שעליו הבנין עומד. ובפיעל: שהש״ר ב׳ ה׳ ובפ׳ נופת ובפסיק׳ בחדש ק״א: סמכוני באשישות אלו ההלכות המאוששות כלומ׳ חזקות וכן נרשם בצדו בילק׳ יתרו רע״ב ושחש״ר רמז תתקפ״ו ועיי״ע אֻשַׁשׁ כמו הלכתא גברוותא (ברכו׳ ל״א.) הלכתא רבתי (שבת י״ב.); ואשישות כמו אשישי קיר חרשת (ישעי׳ ט״ז, ז׳)].

אִישׁ (Mann, Gatte) אִשָּׁה (Frau, Gattin) בפ׳ י״ב בבריתא דר״א נקרא שם אדם איש ועזר שלוקח ממנו [בנו״ג ומשבנה לו עזר] נקרא אשה מה עשה הקב״ה נתן שמו י״ה [כ״ה בנוסח׳ ובדפ״ר ועיי׳ רש״י סוט׳ י״ז, ד״ה שכינה ובדפ״ע הסר] ביניהן אמר אם הולכין בדרכי הרי [בדפ׳ אמש׳ ופראג בט״ס הרב] מוטב, ואם לאו אני נוטל שמי מביניהן נשארו אש ואש ואש אוכלת אש שנא׳ (איוב ל״א, י״ב) כי אש היא עד אבדון תאכל. ובגמ׳ דפ״ב בסוט׳ (י״ז. ועיי׳ ירו׳ ברכו׳ פ״ט הל״א די״ב ע״ד) דרש ר״ע איש ואשה זכו שכינה בינהן לא זכו אש אוכלתן אמר רבא ודאשה עדיף מדאיש האי מצרף והאי לא מצרף. פי׳ אש דאשה אין הפסק בו (וכ״ה בפירש״י ע״ש). איש חרבו (על ירכו) (יש למחוק שדרש פסוק בראשי׳ ל״ד, כ״ה ולא שה״ש ג׳ ח׳) בב״ר פפ״א (פ״פ והובא בילק׳ וישלח רמז קל״ה) אמר רשב״א בני י״ג שנה היו. ואיש בא מבעל שלשה וגו׳ (מ״ב ד׳, מ״ב) וכי אלישע אוכל בכורים היה אלא לומר לך כל המביא דורון לתלמידי חכמים מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב בכורים בר״ג דשני דייני גזלות (כתובי׳ ק״ה; ילק׳ מלכי׳ רמז רכ״ט). אשה בעלה משמחה בפ״ק דקידושי׳ בגמ׳ כל מצות עשה (ל״ד: ר״ה, ו׳:), פי׳ מכין הבעל כל צרכי הסעודה ואינה שמחה עליה וכאן מפורש השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה וכן לדינין וכן למכות [ורש״י פי׳ באופן אחר ועיי׳ תוספ׳ קידו׳ ור״ה ד״ה אשה]. איש מקדש את בתו ולא האשה איש מוכר את בתו ולא האשה בסוט׳ בס״ג דהיה נוטל את מנחתה (כ״ג. ושם בשינוי קצת). אישה הפרם וה׳ יסלח לה (במדב׳ ל׳, י״ג) באשה שהפר לה בעלה [והיא לא ידעה] הכתוב מדבר שהיא צריכה כפרה וסליחה וכשהיה מגיע ר״ע אצל פסוק זה היה בוכה וכ׳ כיוצא בדבר אתה אומ׳ (ויק׳ ה׳, י״ז והוא לא, וצ״ל) ולא ידע ואשם ונשא עונו ומה מי של נתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר כתיב ונשא עונו וכ׳ בפ׳ מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו (נזיר כ״ג. וירו׳ נזי׳ פ״ד הל״ג דנ״ג:) ובס״ג די׳ יוחסין (קידושי׳ פ״א:). ובפ״ג בפרה (מ״ה) ובפ׳ טרף בקלפי (יומי׳ ל״ט. וירו׳ יומי פ״ג הל״ח דמ״א רע״א) אישי כהן גדול. פי׳ אדוני וכן במקרא אבי אבי רכב ישראל ופרשיו [מ״ב ב׳, י״ב; וכונת רבינו כי כמו אבי כנוי לכבוד (ועיי׳ תרג׳ ומפרשים שם) כך מלת אישי ואולי הוספת איזה חכם הוא ובא׳ מגליון לפנים ובאמת בכ״י ה״ב לי׳ מלות הללו מן וכן במקרא וכו׳ עד ופרשיו]. [בן] איש חיל רב פעלים (שמואל ב׳ כ״ג, כ׳) חי כתיב (עיי׳ תוספ׳ ברכ׳ שם ד״ה בן) וכי הוא איש חי וכולי עלמא בני מיתי נינהו אלא בן איש חי [שאפי׳] במיתתו קרוי חי וכ׳ בר״ג דמי שמתו (ברכו׳ י״ח: הובא בילק׳ מ״ב כ׳ רמז קנ״ב וילק׳ קהל׳ ט׳ רמז תתקפ״ט, ובמנו״ה נר א׳ כלל א׳ ח״ב פ״ב ונר ד׳ כלל ב׳ ח״ב פ״ד). שבעה שבעה איש ואשתו (בראשי׳ ז׳, ב׳) אישות לבהמה מי אית לה בחלק בגמ׳ דדור המבול (סנהדר׳ ק״ח:). פי׳ בשביל שאינן מינן עשה להן כבוד וכתב להן אישות כבאדם [ורש״י נתן טעם אחר ובצירוף דברי הערוך ניחא למאוד עיי׳ בהפש״ב]. אשת חבר הרי היא כחבר בר״ג דשבועות העדות (ל׳:). דביתהו דרב הונא הוה לה דינא לקמיה דרב אמר היכי אעביד איקום מקמה איסתתמן

טענתיה [דבעל דינא] דהיאך לא איקום מקמה אשת חבר הרי היא כחבר. אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו אפשר דמשהי לה בגיטא, בגיטין ר"פ הניזקין (מ"ט: יבמו' פי"ד מ"ב וירו' כתוב' רפ"ה ד"ל ע"ג). ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע י"ב י"ג) אמר להון דוגמא שלכם דומה ליעקב מה יעקב עד שלא נשא אשה נשתעבד משנשא אשה נשתעבד אף אתם עד שלא נולד גואל נשתעבדתם משנולד גואל נשתעבדתם [כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בב"ר ובילק' הושע רמז תקכ"ט אבל בדפ"ע בטעות עד שלא נשא אשה לא נשתעבד . . שלא נולד גואל לא נשתעבד] בב"ר פע"א (פ"ע) ויבא גם אל רחל. איש אינו מיטמא באודם אלא בלובן ואשה מיטמאה באודם אבל לא בלובן בר"ג דבנות כותים (נדה ל"ב: ושם אי' למעוטי איש מאודם ועיי' תוספ' שם). (ובספרי) [צ"ל ובספרא] וזאת תהיה טומאתו בזובו (ויק' ט"ו, ג' פי' קכ"ז) (טומאתו) (יש למחוק) בלובן הוא מטמא ואינו מטמא בדם [כ"ה בכ"י וספר' וערוך דפ"ר אבל בשדפ"ע באודם] הלא דין הוא וכ' עד טומאת האיש בלובן וטומאת האשה [בספר' אי' הזבה] בדם. [אחי"ה ועיי' תוספ' נדה ל"ב: ד"ה למעוטי ובענייי לא זכיתי להבין דקארו להו מאי קארו להו שדרשה למעוטי איש מאודם לא מו"ו של ואשה נקט אלא מלשון טומאתו בזובו ומדלא כתיב טומאת זובו ע"כ פירושו טומאתו אינו כי אם בזובו היינו מראה לובן אבל לא בדם יוצא מפי האמה].

אִשָׁא (כל"פ هوش، هش بהוצואריש: איש בלש' צינד aosho פי' מות והתואר todesreif, aoshan) כלבא. אכסא תרנגולא כבר פירשנו עם אכסא. (א"ב בנוסחאו' דידן גרסינן אסא כלבא). [אחי"ה וגי' רבינו יותר טוב ולפ"ד המלה לפ"ש שרשנו וטעמה מות כלומ' כלב זקן הולך למות ולא ראיתי מי שפירשו וגם המהרי"ף במאמרו עטים'. שטוד. צד ע"ט שיער רק לפי הענין וגם מלת אכסא לא פתר כהוגן ועיי"ע אכסא].

אַשְׁבּוֹרֶן (כל"ע مشاب im Thale Pfütze, Wassersammlung) באהילו' בפ' כל המטמאין (פ"ג מ"ג) היה אשבורן או שקרש טמא. ובטהרות בפ' הדר עם הנכרי (פ"ה, מ"ט בנוי"ג עם הארץ) הניצוק והקטפרס (schräge, καταφερής) ומשקה טופח אינן חיבור לא לטומאה ולא לטהרה והאשבורן חיבור לטומאה ולטהרה. ובפ"ק דמקואות (פ"א, מ"ז) שוה למקוה לטהר באשבורן. ובס"ג דכל שעה (פסחי' מ"ב. וירו' פסחי' ספ"ב הל"ז) שופכן במקום מדרון ואין שופכן במקום האשבורן. [בנו"ג האישבורן אבל בירו' פסחי' וכן בכ"י ב' וא"פ אי' כגי' רבינו וכ"ה בפי"ה לרמב"ם אהלו' וטהרו' וכן בפי' רה"ג לסד"ט צד כ"ג.] ובע"ז פ' השוכר את (הפועלים) [צ"ל הפועל] בגמ' נטל את המשפך (ע"ב.) תנן התם הניצוק והקטפרס וכ' פי' „במקום הישר יש מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו מקום העמוק אשבורן". [אחי"ה אלה דברי רה"ג ומלה במלה נלקחו מפי' לסד"ט הנ"ל וקרוב לזה פי' רע"ב לטהרות הנ"ל מקום עמוק שנקוו בו מים. ולאהלו' פי' מקום המכונס כמו בתוך גומא. ורמב"ם פי' לאהלו': והאשבורן מקום אשר יהיה בו קרקע כאשר ירד בו דבר יעמוד וינוח ולמקואות פי' במקום מקושר ינוחו המים בו ויעמדו הוא אשר יקרא אשבורן. ולכל הפירושים אלה עולה יפה טעם מלה ערבית שרשמנו. שפירושה מקות מים במקום נמוך אשר בה יקוו המים. ורש"י לפסחי' שם פי' אשבורן מל' שבירה שמשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים וכ'; ובע"ז פי' ביקוע ארץ מליחה שנתבקעה ונקוו שם מים וכ'. הפי' הזה הובא בשם קונטרס מר"ש לטהרו' אכן מצויין שם תחת פסחים הנ"ל פ"ב דגיטין (ט"ו.) ולפנינו לית' פירש"י שם אולי נוסח יותר שלם מונח לפני הר"ש].

אַשְׁגָּרַת (Geläufigkeit) ירו' מגיל' פ"ב דע"ג. באשגרת לשון היא מתניתא פי' ברהיטת הלשון עיי"ע שגר א'.

אָשִׁיד (מל"מ אֶשֶׁד ובל"ס אֵשַׁד Vergiesser) שבת קנ"ו. האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא פי' שופך דם כלומר רוצח.

אֲשֶׁדֶת (die Axe eig. das hin- und her sich Bewegende) וידות האופנים (מ"א ז', ל"ב) תרג' אשדת גלגליא. [אחי"ה נ"ל לנוזרו מפעל הסורי שדא שטעמו נוע וכן תרג' נוע (ישע' ז', ב') אשדוות עיי"ע שד ג'. ונקראו כן ידות וסרני האופנים מתנועתן תמידית. וידות תרג' (מ"א ז', ל"ג, ל"ו, ושם י', י"ט, ד"ה ב' ט', י"ח) אשדת אולי שצ"ל בהיפך אֲדַשְׁתְּ פי' בל"פ دست יד].

אֲשׁוֹוְיָה (א') בל"ס שׁוּוְיָתָא Spuhl, Spindel. ב') כתרגום שיוויא ובל"ס תַּשְׁוִיתָא Lager-stätte. ג') מל"פ چوبه Weberholz) הנוגע בצמר שעל האימה ובאשווייה [כ"ה בכ"י ע' וכ"ה בדפ' של משניו' אבל בדפ"ע ופי' רה"ג בוי"ו אחד] טהור בכלים בפ' הנוגע בכובד (פכ"א, מ"א). פי' צמר העץ שכורכין עליו צמר גפן ובלע"ז קונוקלא ובלש' רבנן אורנאסי שמו בגמ' [כ"ה

בכ"י ג"נ ועיי"ע אימא וע' ארנס], ותניא הנוגע בצמר שעל גבי האֶשְׁוָה (בתוספת' אי' האשה אבל לגי' ר"ש לכלי' פכ"א. א' אי' על נכון אשויה) ובטווי שע"ג הפלך (תוספתי כלי' ב"ב פ"א), ויש שמוציאין זה הדיבור מתרג' יצועי עלה (בראשי' מ"ט, ד' דתרג' אנקלוס אחילתא לשיווי). [אחי"ה וכ"ה בפי' רה"ג לסדר"ט צד ט"ו וז"ל באושיא א"ד ובשוה אורנסאי [ויש לתקנו כדברי הערוך בלי' רבנן בגמ' (עיי' שבת צ"א:) ובדתניא הנוגע בצמר שע"ג האושא ובטוי שע"ג הפלך ויש מוציאין זה הדיבור מן תרג' והשפיל גאותו עם ארבות ידיו ומן תרג' ועל בגדים חבולים ומן תרג' יצועי עלה ע"כ. הרי שרבינו לוקח פירושיו מרה"ג אך בקיצור קצת ולא נראה לו לציין תרג' של ישעי' כ"ה י"א אשות ידוהי ותרג' עמוס ב', ח' ועל שוין דמשכון ובאמת לא ראי זה כראי זה]. ויש שלועזין למקצת אומנות נשים אֶשְׁבָה והוא עץ ארוך ובראשו שני עצים וכורכין עליו את הצמר. [אחי"ה כ"ה רק בכ"י ו"ו, ל"ד, ה"ב ובדפ"ע חסר מן ויש עד גמירא וכיוון רבינו לפי דעתי על מלה פרסי' چوبه שובה שטעמה עץ ארוך וכורכין עליו האורגים הצמר וכיוצא בזה, ומה מאוד מסכים עם פ' זה לשון המשנ' כלים פי"א מ"ו הכוש והאימה והמקל ואצלי אין ספק שזה והמקל היא העתקה מלת אשובה פרסית שטעמה מקל של אורגים. ובכלי' פכ"א מ"א אי' תחת זה האימה ואשויה ומלת שוויתא בל"ס הוא כישור של מקרא. ודעת ראשונה ואחרונה כמעט שוה בטעם ועיקר אולם דעת מי שמוציאין מן תרג' יצועי לא נהירא].

אֶשׁוּחֵי (כל"ס אשוחא מין ארז ונ"ל מל"ע شَخ קשה כארז; או י"ל שהוא ל"פ ساج indische Platane) וארזי כבר פירשנו בע' ארז. פ"א אשוחי עץ הוא והוא נקרא בל"ע שוח ומהן עושין תרני הספינות הטובות והוא כמין ארז אלא שיאריך עצו יותר מן הארז והוא יותר סובל מהארז. [אחי"ה כ"ה לגי' ישרה של כ"י ל"ד ו"ו וה"ב אבל בדפ"ע אי' בשנויים וז"ל: פ"א אשוחי וארזי' עצים מין אילן ששמו שוח והן יפין ומתוקנין למלאכה דומיא דארזי. פ"א אשוחי ארזים נקבות ארזי ארזים זכרים ע"כ. וכל מבין יראה שגי' כ"י עיקר, ופי' האחרון אי' גם ברש"י בדפוסי' וז"ל בארזי ואשוחי: ארז זכר וארז נקבה שעומדין לבנין אבל בכ"י רש"י (עיי' ד"ס שבת קצ"ג:) לי' ואולי מפירש"י של דפוס" בא לדפוסי ערוך פי' אחרון. ובע' ארז פי' רבינו אשוחי ברושים וכנ"ה בעה"ק כאן בע' אשוחי אולם פי' רבינו בע' שלנו לפי גי' כ"י היותר טוב ואילן שאח בל"ע היא אילן פְלַטַאנע ויש לו כל מדות אלה שהזכירן רבינו].

אַשְׁחוּר (שָׁחָר = Schwarz והוא כנוי לשם הפרטי) בפ"ק דסוטי' (י"ב., וילק' ד"ה א' ב' רמז אלף ע"ד) בגמ' וכן לענין הטובה: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה (ד"ה א' ד', ה' ועיי' שם א' כ"ד) אשחור זה כלב ולמה נקרא שמו אשחור שהושחרו פניו בתענית. [אחי"ה עיי' פי' רד"ק שם].

* אִישְׁטַטְיוֹן עיי"ע אסטטיון.

* אַשִׁי (Name mehrerer Talmudgelehrten vorzüglich so genannt R. Asche b. Simaï (352—427) ב"מ פ"ו. רבי ור' נתן סוף משנה ר' אשי ורבינא סוף הוראה וסימנך עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם ע"ש פירש"י וכתב רש"ג באגרת (בהוצאת הרב גאלדבערג צד ל"ז) ונהג ר' אשי ריש מתיבתא קרוב לשיתין שנין רשוותא במתיבתא והיינו דאמרינן במי שמת (ב"ב קנ"ז:) מהדורא קמא דר' אשי אמר לן הכי ומהדורא בתרא דר' אשי אמר לן באנפי אחרי דהכין תקינו רבנן לתנויי בכל כלה תרתי סרי מתיבתא שתא ושתא תרתין מסכתין הן חסר והן יתר חסר ויתר דהדר תלמודא כוליה בתלתין שנין וכיון דר' אשי מלך קרוב לשתין שנין הוה להון במהדורא וכ' (עיי"ע הדר ג'). סנהד' ל"ו. גיטי' נ"ט. מימות רבי עד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. נדרי' ס"ב: רב אשי הוה ליה ההוא אבא (יעו' עיי"ע וכ'. שבת י"א. א"ר אשי אנא עבדי למתא מחסיא דלא חרבה וכ'. וגדולה מזו עשה שלא חרב בנין תורת משה שע"י חתימת הש"ס אשר מפיו אנו חיים ובצלו נחיה בגוים ברית כרותה עם ישראל ונקשרה קשר של קיימה ועד בלי ירה לא תתפרד החבילה. ודע שרבים וכן שלמים נקראו בשם אשי לכבוד ולתפארת של תורה בעו"פ ויותר ממאה שנה קודם רב אשי חי רב אשי שהורה משמיה דריב"ל (שבת ע"ה:). ועוד רב אשי תלמידו של רב וחבירו של רב הונה ורב יהודה עיי' שבת ל"ז: ס': ס"ו: ב"ק קי"ד. ע"ז ס': נדרי' נ"א: סוט' ל'. — ובב"ב כ"ה: אמר רב אשי כי הואן בי רב כהנא. ובירו' שבת פ"ק ד"ב סע"ג רבי חסדא בשם אשי. ונקרא זה רב אשי מהבדל של רב

אשי האחרון: רב אשי הקדמון עיי' סד"ה ערך רב אשי צד מ"ז, ובזמן רב אשי האחרון חי רב אשי מאוריא (עיי"ע אוריא) שבועו' כ"ד: ואין כאן מקום להאריך והרוצה לעמוד על פרטיות עיי' בקורות של יהודיים מד"ר גרעטץ ה"ד במהדורא תנינא צד שע"ה והלאה ועוד בסד"ה הנ"ל וקולטורגעשיכטע להחכ' פירשט צד קצ"ז והלאה ובספ' בקורת התלמ' להרב לעוי ז"ל צד תי"א והלאה.

* אשיאן, אשיין, אשייאן נגרא, רב אשיאן בר יקום, אשייאן בר נידבה עיי' ערכים אלה במבוא הירו' למהרז"פ (צד ס"ה ע"א וע"ב).

אֲשְׁיוֹת (עֲשׁוֹת = בלש' ערבי عسود = اصوص (Platten, eig. die starken, festen Stücke בחלק בגמ' דדור המבול (סנהד' ק"ח: הובא בילק' איוב י"ב רמז תתק"ו) ואם מן הארץ הוא מביא יש לנו אשיות ברזל שאנו מחפין את הקרקע פי' כמו עששיות של ברזל. [אחי"ה וכ"ה באמת הגי' בסנה' וילק' ועיי"ע עשת] והן חתיכות של ברזל ויש מפרשין אותו מלשי (יחזק' כ"ז, י"ט) ברזל עשות. [אחי"ה מן ויש עד גמירא כתוב רק בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בע' עשת והן הנה דברי רה"ג לסד"ט ד"ז, וביותר אריכות הביאם רבינו בע' עשת ע"ש. ודע שמלת אשיות הרבים מיחיד אֶשֶׁת וקרוב להוראת המלה עשות כלומ' בל"ע כל שנעבד חזק וקשה וממנו בהשאילה התיכות עבות וחזקות].

אֶשֶׁךְ (ובל"ס אֶשְׁכָּא Hoden מל"מ, ובלש' ערבי בהפוך אותיות خصى, خصية. בפ' מומין אלו בבכורות (מ"ד: במש', הובא בילק' אמור כ"א ורמ"ז תרל"ב) אין לו אלא ביצה אחת זהו מרוח אשך האמור בתורה (ויק' כ"א, כ'). ותרג' ירו' או דחסיר כוליא. [אחי"ה נ"ל שהוא כמו כליא עיי"ע בל"י בטן Unterleib, κοιλία ולא כדעת המהרי"ל בעמת"ר] ר' ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו. פי' כמו נמכו, נמעכו ביציו ר"ע אמר כל שרוח באשכיו כלומ' נתנפחו. [אחי"ה ולכל דעה יש סעד בתרגומים הישנים עיי' ספרינו על העתקה פרסית צד שמ"ה ואילך]. ור' חנינא בן אטיגנוס אמר כל שמראיו חשוכין, קסבר גורעין ומוסיפין ודורשין וקרי ביה מראו חשך והיינו כושי [עיי' בכורו' פ"ז, מ"ו, פי' אשך פחדין וכן התרג' איוב מ', י"ז פי' ביצי ההולדה והפעל ממנו הַמְאוּשְׁכָּן (בכור' שם סע"ב עיי"ע בעל) תואר למי שביצי ההולדה שלו גדולות ביותר ובנו"ג המאושכן ועיי' גי' רבינו בע' שעבה, ועיי' עוד ע' גרבתן, חשך ב', קיין וזקק ג', ופי' אשך ואשכול ב' עיי"ע שם].

☞ אַשְׁכַּבְתָּא (Schlachter, Metzger) לפע"ד מפעל פרסי شكافتن, شكوفيدن (schlachten, tödten) מסכ' שבת פ' כל הכלים (קכ"ג:) חרבא דאושכפי וסכינא דאשכבתא. פי' של קצבים שחותכים בו בשר. [אחי"ה וכנ"ה ב"מ קט"ז, ההוא גברא דחבל סכינא דאשכבתא מחבריה עיי"ע סכין א', והציון משנת הביא רבינו בע' אשכף א' ע"ש וע' חרב ד' וע' חצן ב'. ופי' ר"ב נלקח מפי' רש"י שכתב בשבת: אשכבתא. סכין של בית המקולין שהקצבים מקצבים בו בשר. ולב"מ כתב של בית המטבחים שמקצבים בו בשר ובתוספ' שבת ד"ה וסכינא פי' וי"מ סכין ששוחטין בה וכ' וכן פי' ג"כ רבינו בע' סכין וז"ל סכין המיוחדת לשחיטה והיא החלפה ע"ש ט"ש ונ"ל שכצ"ל בתוספתא שבת פט"ו חבלים של טבחין וצ"ל חלפים של טבחין ולפע"ד אין ספק שהמלה ל"פ כשרשמתי וטעמה שחט, וחותך בשר או דבר מה. ובגוף הדבר אין כאן חלוק בין פירוש רבינו ובין פירש"י כי זה אמר חדא וזה א' חדא ולא פליגי].

* אַשְׁכַּבְתָּא (שם מופשט מפעל שכב והושאל לפטירה (das Liegen = Sterben כתוב' ק"ג: ההוא יומא דאשכבתיה דרבי נפק בת קלא ואמר כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העו"ה. ובירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וירו' כתוב' פי"ב דל"ה. אי' כן לענין הספד ע"ש.

* אוּשְׁכְּבִי, אוּשְׁקִי = בּוּשְׁכְּבִי = בּוּשְׁקִי (בל"פ شكوه, بشكوه (Macht, Ansehen שבת ס"ז רע"ב האומר גד גדי וסנוק לא אשכי ובושכי. וז"ל רבינו בע' גד א': פי' התמזל מזלי כלומ' התגבר מזלי וס'נוק לא: אל תייגע . . אושכי ובושכי [כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב, וכ"ה בכ"י של רשד"ל ובדפ"ר אבל בשדפ"ע א"י אושכי ובושקי, ובכ"י מ' אושקי ובושקי אולם בכ"י א"פ בט"ס אושכי וכושכי עיי' ד"ס ע"ג:] שיכול בשיכול כלומר בכח בכל יכולת ע"כ. וכתב רשד"ל בסח"ב של הפלשב"ע כ"ה בכ"י, והמדפיס הראשון טעה וכתב בלא יכולת וכל הבאים אחריו הדפיסו: בכח בלא יכולת! וגם רבינו ישעיה לא הרגיש בזה עכ"ל. ויפה העיר רשד"ל אף כי לא פי' טעם מלה זרה ומקום הניח לי להתגדר, שמלת שְׂכְוּה או שְׁקוּה שוה ממש עם מלת בִּשְׂכְוּה או בִּשְׁקְוּה וטעמה בל"פ כח, יכולת, וגבורה וא' בראש נוספת יען

שמתחלת המלה בשתי אותיות שאינן יכולין
להקרא בלי אלף בראש שהיא אֵם הקריאה. ומה
מאוד נעים פירושו של רבינו התגבר מזלי ואל
תיינע (ומלת סנוק ל"ע سنك פי' נעשה חָלַש)
בכח בכל יכולת התאזר! ומי שאמר כך יש בו
משום דרכי האמורי שאין מזל לישראל. ובלי ספק
פי' רבינו זה קבלה היה בידו וברוך לחונן אדם
דעת שעשיתי אזנים לקבלה זו ע"י פירוש מלה
זרה. ורש"י ז"ל רוח אחרת עמו שפי' אושכי ובושכי:
יום ולילה וגם פירושו נתאמת ע"י תוספתא
שבת רפ"ח שאי' שם: האומר ימיא ומציא
ה"ז מדרכי האמורי ר"י אומר אומרין ימיא ומציא
וכ' ולבי נכון בטוח שאות מ' במלת מציא,
שאין לה מובן כלל, נשתבש' משתי אותיות נו וצ"ל
ונוציא והוא ל"י ורו' νύξ, nox ובכ"י תוספתא הגי'
ביציא ועוד בוציא ובודאי צ"ל נוציא מל"י ורו'
הנ"ל. כלומ' לילה. ושיעורו מי שאמר יום ולילה
ה"ז מדרכי האמורי מפני שאצל הפרסיים יום ולילה
תחת ממשלת שתי רשויות היו עומדים כידוע ומי
שברא יום לא ברא לילה והאמינו הפרסיים בפועל
טוב ובפועל רע. באלהי האור ובאלהי החשך. לא
כאלה חלק יעקב וכנגד אמונת שקר זו אמר ישעי'
(מ"ה ו', ז') כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד יוצר
אור ובורא חשך וגו' אני ה' עושה כל אלה.
ואחר דרישה וחפישה מצאתי שֶׁכֵּנים דברי רש"י
בפירוש המלות אושכי ובושכי כלומר יום ולילה
אולם יש לגרוס כגי' ערו' דפ' אמ' אושבי
ובושקי או יותר טוב כגי' דפ' שונצי' בשבת שם:
אשבי (ובושבי) [צ"ל ובושכי]. ושתי המלות הן
פרסיות شب לילה, بشيدن פי' האיר
והבריק כשחר ולפי זה שפיר פירש"י שתי
מלות רק צריך להפוך הסדר אשבי ובושכי: לילה
ויום ולפי זה פירושו עולה יפה גם עם תוספת'
הנ"ל גם עם פי' המלות פרסיות. ודוק ותשכח כי
אמת יהגה חכי ועיי' עוד מ"ש בעה"י בע' דרגי
דרגיבת.

אַשְׁכּוֹל (לפי דרוש של רז"ל קצור מן: איש
שהכל בו; לפי' ר"ב ἡ σχολή Schule. אבל
לפע"ד הוא ל"י σχόλιον Auslegung) בסוף משנה
דסוט' (מ"ז ע"א וע"ב) ובתמור' בגמ' דיש בקרבנות
(ט"ו:) משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן
יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות. [אחי"ה
במשנ' סוט' אי' עוד שנאמר (מיכ' ז', א') אין
אשכול לאכול וג'. ובתמו' שם ציין עוד אחר
מאמר של משנה סוט' בטלו האשכולות גם מאמר
איש שהכל בו וכ' כאלו היו גורסין במשנה בעצמה
שלש המלות איש שהכל בו והג' שי"ר בע"מ
רל"ח והלאה הביא ראיות מוכיחות שהיא הוספה
מאוחרת ע"ש] מאי אשכולות אמר רב יהודה אמר
שמואל איש שהכל בו כלומ' תורה יראה וענוה
וכיוצא בהן. (א"ב בל"י ורו' בית הלימוד עיי"ע
אסכולא). [אחי"ה פי' של ר"ב קשה להולמו. כי
באמת לא בטלו בתי לימוד אחר מיתת שני יוסי
אדרבא שמעון בן שטח הבא אחר שני יוסי הוא
תקן בתי ספר שהתקין שיהו התינוקות הולכין
לבית הספר ירו' כתוב' ספ"ח דל"ב ע"ג ועיי' עוד
בבלי כתוב' רפ"ג. ועוד קשה בירו' סוט' (עיי'
בסמוך) מבואר שלא עמד אשכול עד שעמד ר"ע
ואם אשכול הוא בית הלימוד מדוע דוקא ר"ע
אדרבא בימי ר"ע היו ביטול מדרשות הרבה. וגם
הג' שי"ר הלך בעקבות ר"ב ומסכים עם פירושו
אך בהרחבת ביאור ע"ש. ומהרז"ף בד"מ מ"א העלה
שאחרי מות יוסי בן יועזר עמד בי"ד של חשמונאים
והנהגת המדינה ביד ראשי החשמונאים ולא שבה
עוד ליד הסנהדרין גם בימי הזוגות הבאים ולא
נשארה להסנהד' כי אם משמרת הקודש התורה
ומשפטיה. וזה שאמרו משמת יוסי וכ' ע"ש. בכל
אלה הפירושים אין דעתי נתקרר' בהם במח"כ אבל
אם נקדים הנחה אחת קטנה וקרובה לאמת שמלת
אשכלות היא רבים עברית מיחיד אַשְׁכּוֹלְיוֹן
שהוראתה בל"י פירוש וביאור. הן פירוש
תיבות, הן פירוש הָענין (Wort = und
Sacherklärung) אז תוציאנו הנחה זו מכל המבוכות
אשר נבוכו בהן חכמי לב. וידוע שראשית לימוד
של הלכות ע"י חכמים הנקראים סופרים
(שריפטערקלערער) היתה. ודרכם בקודש לברר ולבאר
להעם משפטי התורה ואיך ולאיזה כוונה נאמרה
מצוה פלונית וההוראה זאת היתה קשורה עם
לימוד המקרא כלומ' בכל פעם אשר לימדו
את העם את התורה פירשו מיד המצוה ומהתעסקותם
זאת בפירוש הספר ר"ל ספר תורה נקראו סופרים
(עיי' בכל זה ד"מ ג') והם נקראים בל"י γραμματεῖς
והוזכרו במקביים א', ז' י"ב, י"ג; ב' ו', י"ח. וגם
נשמע מסיפור שם שכת החסידים (Ἀσιδαῖοι)
וסופרים נכנסו אצל אליקום (שהיה כ"ג ויצא
לתרבות רעה) לבקש מעמו ברית שלום ולכד
חכמים בערמה והמית ששים נפש מהם. ועל זה
המעשה רמז ב"ר ספס"ה יקום (קיצור של
אליקום = Ἄλκιμος) איש צרורות (נ"ל שצ"ל
צרידה ובדפ' ישני' בב"ר אי' בנכון צרידות) היה
בן אחותו של ר' יוסי בן יועזר איש צרידה ע"ש
כל הסיפור איך מסר עצמו יבי"ע על יד יקום
הרשע לקידוש השם (ועיי' מהרז"ף מ"ע שלו ח"א
ת"ו) ואין ספק שיבי"ע היה ג"כ מחכמי הסופרים

שלדעת החוקר רי"ל (מ"ע שם ה"ד, רס"ו והלאה) נמשכה זמן הסופרים מזמן והלאה של חברת אנשי שם קריאי מועד הנודעה בשם כ.נ ס ת ה ג ד ו ל ה ועוד בימי ינאי המלך נזכרו פליטת סופרים (מגיל' תעני' פי"ב). ובלי ספק יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן היו מגדולי הסופרים שבארו וברו לעם מצות התורה מלימוד המקרא, ובימיהם לא היתה עדנה מחלוקת הדעות ולא נעשה תורה כשתי תורות ע"י מפלגות הסברות; ומפרשי המצות, אילו ה ס ו פ ר י ם, העלו הדינים להלכה ולמעשה בלי קנתור ומחלוקות וזה היה סיגנון של סופרים להוציא ההלכות למעשה על פי הסכמת דעת כולם. ומה מאוד נחמד פירוש רש"י לסוט' האשכולות: מפ' בגמ' שהכל בהן עד ימיהן לא היה מחלוקת בהכמי ישראל כולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני והן הראשונים שנחלקו בסמיכת קרבנות ביו"ט כדאמרינן בחגיג' (ט"ז.) והיא היה מחלוק' ראשון שהיה בישראל בדברי תורה עכ"ל הזך והבהיר. ולפירושנו שאשכולות הוא באור ופירוש של מקרא ולימוד בדרך הוצאת ההלכה מפסוק של מקרא ניהא פירש"י ביתר שאת שעד יבי"ע ויבי"ח לא היתה מחלוקת שמאחר שיצא הדין ל ה נ ה ג ת ה מ ע ש ה לא נגמרה ההלכה על פי ה י ח י ד ונתבטלה דעתו בפני דעת אחרים הרבים. ואף אם הורה היחיד ל ע צ מ ו לא נתפשטה חוצה אבל בימי יבי"ע ויבי"ח נמצא מחלוקה ראשונה ועל זה כיון בטלו האשכולות פי' בטלו דרך לימוד פירוש המקראות ע"י הסכמת כולם כדרך לימוד הסופרים. ואם כדברינו כ"ה אז זכינו ע"י דברי רש"י אלה להבין מאמר חז"ל אשר עד עתה חשך ישופנו, שאית' בירו' סוט' פ"ט הל"י דכ"ד. משמת יוסי בן יועזר וכ' עד סוף המשנ' ואמרינן בגמ' שם: ולא עמד אשכול עד שעמד ר"ע וכל הזוגות לא היו אשכולות. אלא אילו שימשו פרנסות ואלו לא שימשו פרנסות. תני כל הזוגות (ובתוספתא ב"ק פ"ח הנוסח יותר נכונה ה א ש כ ו ל ת) שעמדו משמת משה ועד שעמד יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם איפשר (צ"ל אי אפשר וכ"ה בתוספ' שם) ליתן בהן דופי עד שעמד ר' יהודה בן בבא אי איפשר ליתן בהן דופי (וצ"ל אפשר ליתן בהם דופי, וכ"ה בתוספ' שם כ"י ו"ו) אמרו על ר"י בן בבא וכ'. וראיתי את הלחץ זה הדחק של פירושים קה"ע ופ"מ על כן אחוה דעי גם אני בפירושי, שטעם דופי שמצאו מזמן יבי"ע ויבי"ח הוא ד ו פ י ש ל מ ח ל ו ק ו ת ה ד ע ו ת שבכל האשכולות משמת משה עד יבי"ע והבירו לא היה פלוגתא

וההלכות נאמרו בנפש שלמה בלי פקפוק ונדנוד של דעות המתנגדות וזה היה אפשר מאחר שהוציאו ההלכות מפירוש של מקראות ע"פ קבלת המצות שבע"פ ופירושן המשולשלים. איש מפי איש. עד משה רבינו ע"ה, אבל מימות יבי"ע ויבי"ח שנחלקו כבר בענין סמיכה (חגיג' שם) יש ליתן בהם דופי בפירושם שנתפרדה אחדות הדעת. ואם תקשה לומר מדוע מזכיר ר"ע בפרוטרוט אטו הני גדולי התנאים אחרים קטלי באגמא הוי נ"ל לפתוח שער התשובה בתירוץ של אמת שהרי מהרז"ף ד"מ קי"ב ואילך הוכיח בראיות ברורות שבדור של ר"ע נתחדש דבר: החכמים של דור זה חוזרים לרוב על המקרא או מוציאים ההלכה מדברי הקרא או מביאין ראיה מן הקרא ומגמת פניו של ר"ע היתה לכונה מיוחדת למען לא תתרחקנה ההלכות יותר מדי מן המקרא ובגודל שכלו בנה ר"ע בנין משוכלל להיות הבית אחד ולמצוא לרוב ההלכות יסוד ומראה מקום בתורה ע"י דרשת איזה מלה או תיבה. וכבר הזכרנו שזה ממש עיקור לימוד הסופרים באשכולות (Scholien) שלהם כלומר בפירוש מקראי התורה באופן שכל פסוק ופסוק וההלכות היוצאות ממנו יחדיו זה בזה ידובקו, ומעתה שיעור הירו' (ותוספ' ב"ק) כן הוא ולא עמד אשכול עד שעמד ר"ע כלומ' משבטלו האשכולות והן הנה דרכי לימודי פירושים של סופרים לא עמד שום תנא עד ר"ע שהחזיר עטרת לימוד הסופרים מפרשי המקראות עם ההלכות משולבות על ישנה ובעבור זה נקרא ר"ע אשכול בל"י Scholiast, σχολιαστής וזה תואר של דרך לימודו. ומקשינן וכל הזוגות לא היו אשכולות? והא זוגות אחרות ג"כ בעקבות הסופרים הלכו שעדיין זמן הסופרים לא חלפה ועברה, ותירץ אילו שימשו פרנסות: הזוגות אילו היו נשיאים ואב"ד ועמדו בראש הסנהדרי' לתורה ולתעודה ואין יכולין לחשוב להם לצדקה ויתרון כל כך אם כל מטרת חפצם היתה שלא נתפשטו הדעות ולא יהיו החכמים אגודות אגודות שאל"כ מי יוכל לשפט את עם הכבד הזה, אבל אילו לא שימשו צ"ל אבל איהו ל א ש י מ ש פרנסות כלומ' ר"ע לא היה מתלבש בגדולת נשיא או אב"ד צדקה יחשב לו כי לא נ פ ש ו בשאלתו רק ע מ ו בבקשתו בקרבו למעגלי הסופרים להיות אשכול, כלומר לחבר ולקשר ההלכות עם המקרא ויחדיו יהיו תמים, ועל זה שפיר מביא ראיה שמשמת משה ועד שעמד. יבי"ע ויבי"ח לא היו באשכולות דופי כמו שפירשנו למעלה וכמו שפירש"י הנ"ל בדיוק לשונו כולן היו אומרים כנתינתן למשה מסיני וכ' —. אבל בדור האחרון

הן ולאו רפיא בידם מה היה דופי וחשבו שהוא
דופי איזה עבירה שיש בידם ועל זה הביאו סיפור
מר"י בן בבא ואולם האמת כי דופי היה מחלוקת
הדעות; וגם סיגנון הלשון אמרו על ר"י בן
בבא מראה באצבע שמזמן אחרון נולדה
ההוספה בזמן שכבר נשתכחה הוראת מלת אשכול
ובזמן קודם בודאי קא ידעי רבנן מה היא ולכן
לא מצאנו ראינו בירו' קושיה: מאי אשכולות,
אבל בבבל שלא ידעו טעם מלת יונית הקשו
כן, ואמרו בדרך דרוש כדרכם: איש שהכל בו,
וכ"ה הדרוש בשהש"ר פ' אשכל: אשכל איש שהכל
בו מקרא ומשנה תלמוד תוספתות ואגדות, ד"א
אשכל בן גזירה אמר זה הקב"ה (!) איש שהכל
בו וכ', ומזה תראה עד כמה טעות של חסרון ידיעת
המלה מגעת עד שגוזר בן גזירה איש שהכל
בו זה קב"ה. ולישריה ליה מרא שהטיח דברים
כלפי מעלה, והשם ישמרנו משגיעות, ויצליח
בידינו היגיעות, להגות ולדרוש באמיתתו של תורה,
והיא תהיה לעינינו לאורה].

* אֶשְׁכּוֹל (Weintraube übtg. Gelehrter) ירו'
פיאה פ"ז הל"ד ד"כ, (תוספתי פיאה פ"ג)
עם הנקרצות עם האשכולות (בראב"ר פ"ר מהל'
מ"ע הגי' מן הנקרצות וכ' ועיי' פירושו בא"צ
ובתוס' של מהרז"ף דף פ"ה: ד"ה עם) ופיאה שם:
יותר מיכן (ר"ל שנים שלשה גרגרים) אשכול
והוא ל"מ ובל"ס סגולא עיי"ע. וכ"ה בפיאה שם
ע"ב חמי לי ההוא סגולה דגו כרמך א"ל הדין
תורא דאת סבר הוא סגולה, פי' מה שאת מדמי
שהוא שור הוא האשכול, ועיי"ע גפן—. ובהשאילה
כנוי לתלמידי חכמים חולי' צ"ב. אשכולות שבו
אלו תלמידי חכמים (עיי"ע אתכליא), ויק"ר פל"ו
מה הגפן הזה העלים שלהמכסין על האשכלות כך
הם ישראל עמי הארץ שבהם מכסין על תלמידי
חכמים מה הגפן הזה יש בה אשכלות גדולות
וקטנות וכ' ונראה לי לתת טעם להך השאילה וזה
שלשון אשכול משתמע לב' אפי סגולא שהוא
אשכול ועוד סגולה מלש' עם סגלה (דברי' כ"ו, י"ח)
ועוד נופל על לשון אשכול σχολαστικός עיי"ע
הקודם וע' אסכולי וע' אסקולסטיכא. ומזה נ"כ
ספרי האזינו פ' שכ"ג ד"ה כי מגפן: אשכלות
מרורות למו שהגדולים שבכם וכ' ואין אשכל
אלא גדול (ב' פעמים):.

* אֶשְׁכּוֹל (Eierstrang) ביצ' ז'. מן האשכול של
בצים טמא . . . אם היו מעורות
בגידין אסורות . . ממאי דאשכול מהנך דתליא
באשכול דילמא אשכול גופיה וכ' ופירש"י אשכול
בשר השדרה שבצים אדוקים בו ועיי' עוד
ד"ה מאשכול, ויפה פי' שמלת שכל = شكل
טעמה בל"ע חבר דבק ואדק וזה מה שאמרינן אם
היו מעורות פי' דבוקות ואדוקות (עיי"ע אר א'),
ועוד י"ל האשכול של בצים פירושו בצים קטנות
כענבים באשכול או נגזרה המל' מלש' אֶשֶׁךְ עיי"ע
ול' נוספת משום לישנא קלילא כמו חרגול, קרסל
גבעל (מן חרג, קרס, גבע). וראיה מופתית שבצים
נקראו בל"ע خصية ובל' קטינה حسكلة וזה
ממש אשכולות.

אֶשְׁכָּף (בל"ס אושכָפָא בל"ע اسكاف = سكاف
(Schuhmacher חרבא [כ"ה על נכון
בדפ"ר וכן הביאו רבינו בע' חרב ב', חצן ב'
סכין א', וכ"ה בשבת שם ובר"ף כ"י אבל בר"ף
דפ' ויניצי' חרתא וכ"ה באו"ז סי' פ"ו ס"ק ב'
וטעות היא משום שהחליפו בחרתא דאושכפי
שאי' בשבת ק"ד: מגיל' י"ט. גיטי' י"ט. ועיי"ע
חרת א', ומשיגרא דלישנא זה הדפיסו ג"כ בערך
כאן (חוץ מדפ"ר) בהך ציון משבת קכ"ג: בטעות
חרתא ובעל ד"ס שם לא הרגיש בזה] דאושכפי
בר"ג דכל הכלים (שבת קכ"ג:) [עיי"ע אשכבתא
ובע' חרב ב' פירשו רבינו]. בפ' ערבי פסחים בגמ'
אפי' מן התמחוי (קי"ג:) כגון רב חנניה ורב הושעיה
דאושכפי נינהו. [אחי"ה בנו"נ רב חנינא ורב
אושעיא דהוו אושכפי בארעא דישראל
אבל בכ"י א'א"פ ובע"י הראשון ובמנוה"מ ססי' כ' חסר
בארעא דישראל ובכ"י ב' אי' כגי' רבינו עיי' ד"ס
שם ולר"ה י"ג: די"ב: דהעלה שתחת רב חנינא ורב
אושעיה (סנהד' י"ד. ס"ה: ס"ז:) בקצת נוסחאות הגי'
רב חנניה ורב אושעיה (ילק' שמואל א' ב', ב"מ ו':)
ובחולי' מ"ה. אי' בפירוש בעי רב חנינא ואיתימא
רב חנניה ועיי' עוד שם בד"ס; ובפי' ר"ח לפסחי'
קס"ז. אי' כגון רב הושעיא ורב חנינה, ובמנו"ה
שם רב חנינא ורב אושיעא ובכ"י מ' רב חביבא
ורב יהושע ונראה שצ"ל רב חנינא ורב אושעיא
או הושעיה]. פי' אומנין של מנעלים. [אחי"ה
וכן הוראתו בל"ע וסו'. וכנ"ה בגיטי' ס"ח: דהוה
קאמר לאושכפא עביד לי מסאני לשב שנין
ועיי' ציונים בע' חרת א' ולעיל —. הקבוץ
אוּשְׁכָּפֵי ועוד שבת קי"ב. בדמייעי דקטרי אושכפי
עיי"ע מייע, פסחי' מ"ב: פרורא דאושכפי עיי"ע
פרורא. ובעל כ"כ ציין נ"א בב"מ קמ"ז. תחת
אשכבתא הגי' סכינא דאשכפתא וזה באמת
סעד לפירושינו בע' אַשְׁכַּבְתָּא שהוא ל"ס
וכתיבה בכ"ף תחת ב' מעידה. אבל בזה אינני מסכים
עם פי' בעל כ"כ שטעם דאשכפתא כמו
אושכפי].

אֶשְׁכָּף (בל"ע ופ' اسقف ובל"י ἐπίσκοπος ובל' הונגרי Bischof, püspök והוא כנוי למין ארבה) בפ' ואלו טרפות בגמ' ובחגבים למינהו (חולי' ס"ה:) להביא את האשכף. [אחי"ה נ"ל שהמלה ל"ע ופרסי ונגזרה מל"י ורו' וטעמה כומר עליון בישאף ונקרא כן מין ארבה Bischofsheu-schrekc ואצל החכ' לינע נקרא mantis religiosa שבשעת לכידת היתושים קרצוליו פרושות כידי אדם שמתפלל ויש לארבה זה קרצולים וכנפים חופין את רוב גופו לכן היטב אמר הש"ס שמין ארבה כשר הוא ועיי' חולי' נ"ט. במשנה —. ויש מין עוף שמו (Tangara Episcopus) ומין שבלול שמו (Bischofsmütze, Voluta episcopalis) ונקרא ג"כ על שם אשכף].

אֶשְׁכָּר (בל"ס אֶשְׁכָּרָא Joch, Morgen Landes מל"ס אַכָּרָא בל"ע اكار Juchert Pflüger, (Landmann צמדי כרם (ישעי' ה', י') תרגומו אשכרין דכרם. [אחי"ה וכן העתיק' הפשיטה וכן העתיקה חלקת (שמוא' ב' כ"ג, י"א). ולדעתי נגזרה מלש' אכרא פי' עובד אדמה, בהוספת ש' באמצע לדוגמא בשקר משרש בקר (עיי"ע) ונקרא אשכרין (והוא כמו בל"ר jugerum) מדת ארץ שנחרשה כדי עבודת יום אחד ע"י צמד בקר עיי' פליניאוס י"ח ג' וזה ג"כ הוראת צמד עיי' רש"י ורד"ק לישעי' שם].

☞ **אֶשְׁכָּר** (בל"ע شكر (Geschenk, Gabe על פסוק בימים ההם כשבת (ת"ב אסתי א', ב') אשכרין ומרגלין פי' צמידים). [אחי"ה ר"ב הוסיף הך ערך לע' של קודם ומשגה הוא והמלה ל"מ (תהלי' ע"ב, י'; יחז' כ"ז, ט"ו) ופירש"י דורון ורד"ק מנחה ובאמת כ"ה בל"ע].

אֶשְׁכְּרַע (בל"ס אֶשְׁכְּרָעָא (Buchsbaum ביומא בפ' אמר להם הממונה (ל"ז.) ובה שני גורלות של אשכרע [לפנינו אי' א ש כ ר ו ע ותמיד בוי"ו ובלתי נכון הוא, ובקצת דפוסי' ביומא וב"ב פ"ט: אי' בט"ס אשברוע וכ"ה בסמ"ג עשין ר"ט בדפ' ויניצ'] היו ועשאן בן גמלא של זהב. ובנגעי' בפ' בהרת (פ"ב, מ"א) בית (בנגעי' אי' בני) ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרע לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים, ובס"ג דהמוכר את הספינה (פ"ט:) אבל הוא עושה המחק של זית של אגוז של שקמה של אשכרע. תדהר ותאשור (ישעי' מ"א, י"ט) תרג' מורנין [רה"ג ורמב"ם ור"ש לנגעי' ט"ס מוריגין וצ"ל מורינין עיי"ע מרן ד'] ואשכרעין. פי' בל"ע בקס ובל' לעז בוש"ו [כ"ה בכ"י ו', ל"ד וב"ר, ובכ"י נ' ג' בקש והיא היא אבל בדפ"ע בט"ס בקס ועיי' בסמוך] והוא (פיקסונין) [צ"ל פוקסינון] עץ שהוא לא לבן ולא שחור ולא אדום אלא בינוני. [אחי"ה נלקה מפי' רה"ג סדט"ה כ"ו: באשכרוע פי' ברוש תדהר ותאשור ומתרגמינן מרון מוריגין ואשכרועין [וצ"ל בירון מורינין, ובפי' הרמב"ם אי' התרג' בירוק מוריגין וצ"ל בירון מורינין עיי"ע ברתא] והיא פיקסי בין [וצ"ל פוקסינון, והמו"ל טעה בתיקונו] עץ שהוא לא לבן ולא שחור אלא בינוני ע"כ. וצריכנו להשלים ו ל א א ד ו ם כגי' רבינו וכ"ה בר"ש נגעי' בלי מקור של ערוך. וכתב המעריך וז"ל „כתב הע' בושו בלע"ז והוא עץ לא לבן ולא אדום בערבי בקם עכ"ל. ואני אומר אינו בקם כי הבקם אדום מאוד עד שצובעים בו אדום ונקרא בלעז בראזיל" וכו'. ומזה תראה שגי' מוטעת של דפוסי הערוך מונחת לפניו, כי באמת בקם היא ל"ע بقم עיי"ע אַלוּוַס בהערה, אבל עיקר הגי' לפי כ"י בקס שהוא ל"ע بقس Buchsbaum ובלאי"ט בוש"ו bosso, busso ובל"י פוקסינון πύξινον (עיי"ע פקסן ב' ועי' פירשע) ופי' רבינו מזוקק שבעתים וכן פי' ב"ר רפט"ו תאשור: פקסינין, ובירי' יומ' פ"ג, הל"ח דמ"א. מפורש אשכרוע פסקינין וצ"ל פקסינון. ותרג' בת אשורים (יחזק' כ"ז, ו') דפין דאשכרועין יען שגרס התרג' בתיבה אחת בתאשורים, עיי' רד"ק שם, ועוד כתב שם ואשכרוע הוא הנקרא בושו"ת בלע"ז. והרחיב הרד"ק דיבורו לישעי' מ"א, י"ט וז"ל עם קצת הערתי אשר הסגרתי בין קוים: ובדברי רז"ל תאשור שורבינא [ל"ע شربين וכן תרג' רס"ג תאשור וכ"ה בר"ה כ"ג. עיי"ע שגא א'; ובל"ס שַׁרְבִינָא ובה העתיק' הפשיט' ברוש ישעי' שם וישעי' ל"ז, כ"ד; נ"ה, י"ג] וכתב ר' יונה כי כן נקרא בערבי שורבין, [עיי' דברי ר' יונה בספרו כתאב אלאסול (עפ"י כתב יד של אוקספרד יצא לאור פעם ראשונה ע"י החכם הגדול נייבויער נ"י) ערך אשר צד ע"ד וכתב שם: תדהר ותאשור: نوع من الارز يقال له الشربين . . وقال فيه الترג' אשכרועי: وهذا العود يقال له عندنا بقس بالسين ע"כ והעתקתה: תדהר ותא' מין ארז וקורין אותו אלשרבין . . ובתרג' אשכרועין והוא עץ וקורין אותו אצלנו בקס בשין. וכוונתו לא בשין: בקש שהוא שמו בל"פ או כוונתו שלא יטעו לאמר בקס, ורד"ק בשרשים הביא דברי ר' יונה ושם בטעות בקסבסין בתיבה אחת וצ"ל בקס בסין ובעל כ"כ בע' אשכרוע שגה ברואה]. ובעל הערוך פי' אשכרוע בע' בקם והוא שקורין לו בלעז בוסו אם כן לדבריו ברוש אינו בוי"ש עכ"ל הרד"ק.

וגם לפניו היתה גי' מוטעת בקס, וברמב"ם לנגעי' אי' בט"ס בקע וצ"ל בקס, אבל לשביעי' פ"ז, מ"ב שאי' ברמב"ם בקס ט"ס וצ"ל בקס שהוא עץ ברזי"ל. ובויי"ש שהזכיר הרד"ק ל"צ Buchsb., buis ורשב"ם לב"ב פ"ט: לועז בויישב"ל וצ"ל בויי"ש בל' כלומ' בלעז ורשב"ם לב"ב פ': לועז ברתי: בויי"ש ורש"י לר"ה כ"ג, ד"ה ברתא: בוס"ו בלע"ז והוא לאי"ט וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב פ"ט: אשכרוע לועזין בוס"ו עכ"ל. — וט"ס בר"ש כלים י"ב, מ"ח אַראך בע' פירשע כי כן צ"ל במשנ' שם תחת אשכרוע ובנכון אי' ברה"ג ובר"אש].

* אֶשְׁכָּרְתִּי (בל"פ اشكر، اشغره، اشغر، اسغر בהולי' ס"ג, (Igel, Stachelschwein (באות) [צ"ל בואת] (עיי"ע) שבשרצים קורפדאי וצ"ל קרפדאי כ"ה בע' באות ובע' קרפדאי. ושם הביא רבינו ס"א אשכרתי ולא פירשו, והנוסח הזה הוא הנכון ובל"פ הנ"ל פתרונו: אנקה Igel, ושוה עם מלה פרסית אחרת خارپشت ואין אצלי ספק שהוא קרפדאי. ואולי ל"ר hystrix ובל"י ὑστριξ מההוראה הנ"ל נגזרה ג"כ מל"פ הנ"ל בהיפך האותיות.

אֵשֶׁל (א) מל"מ ובל"ע اثل Tamariske מין אילן חשוב וא"כ קבוץ אילנות הללו (Tamarisken) Baumpflanzung; ב) ענין מלון נופל על ל"י ἄσυλον ול"ר asylum; ובל"ר אמצ' asyle פי' מקום מקלט Asyl; ג) בל"ע השיבות ופרשת הגדולה اثلة Ansehen, Autorität והושאל אצל רז"ל לכינוי של סנדרין) בב"ר פנ"ה (כ"ה בכ"י ולפנינו נ"ד) בסוף ויטע אשל ר' יודן אמ': פרדס שאל מה תשאל תאנים ענבים ורמונים; רב נחמיה אמר [אשל]: פונדק, שאל מה תשאל קופד [כ"ה בכ"י וכן בע' קפד א' והוא בל"ס קופדא חתיכת בשר ובילק' רמז צ"ה נכתב בצדו בשר אבל הגי' שם קופר וכ"ה בטעות בדפ"ע] חמר, ביעין; ר' עזריה בשם ר' יהודה אמר: אשל סנהדרין ההד (שמו' א', כ"ב, ו') ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה. ובפ"ק דסוט' בגמ' דשמשון (י'.) ויטע אשל בבאר שבע (בראש' כ"א, ל"ג) אר"ל מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים רב יהודה ורב נחמיה חד א' פרדס וחד א' פונדק למאן דא' פרדס היינו דכתיב ויטע אלא למ"ד פונדק מאי ויטע כדכתיב (דניאל י"א, מ"ה) ויטע אהלי אפדנו. — דתליא באשלי ורברבי בפ' אין צדין בגמ' בכור שנפל לבור (ביצ' כ"ז), ובהלכ' קמ' דחזקת הבתים (ב"ב ל"א:) ובפ"ק דע"ז בגמ' וחכ"א לפני אידיהן אסור (ז':), פי' אשלי ורברבי חכמים גדולים כדכתיב (יחזק' ל"א, ג') הנה אשור ארז בלבנון [ועיי' ילק' יחזק' ל"א רמז ש"ע בשם פסיק"ר] וכדאמרן (פסחי' קי"ב. ועיי' פירושו בע' הנק) אם רצית ליהנק התלה באילן גדול. [אחי"ה הרי לפניך ג' פירושים במלת אשל. א) קיבוץ אילנות והוא פרדס, ב) פונדק ודורש ויטע אהלי וגם י"ל שדורש אשל בל"י ורומי' שכתבנו וטעמו מקום מקלט והפי' הזה שמעתי מפי ידידי הרב החכם קליין מפאפא. ורש"י לסוטה שם דרש ר"ת אכילה, שתיה, לויה וכן מצאתי בילק' תהלי' ק"י ורמ"ז תתס"ט. וג') דרש לפ"ד אשל בל"ע חשיבות ויקר ובדרך השאילה על סנהדרין וגם רש"י פי' לשמואל שם: בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו ע"כ ועיי' תעני' ה': ומלשון אשל ערבית יש לפרש ג"כ ירו' ב"מ פ"א הל"ח ד"ח. אשלי דיינין שבגליות גזלי דיינין שבא"י כלומ' החשובים ותקיפים שבחוצה לארץ הם לערך דייני של א"י קטנים ונמוכים והוא ל"ע حوزل קטן ומאוס או מל"ע غزل חלש, וכעין זה אי' בירו' נדרי' פ"ו ד"מ. חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרין גדולה שבח"ל, ואם פירוש אשלי לשון אילן אז תהיה גזלי ל"ע جزال עץ יבש (והמפרשים והג' שי"ר בע"מ רכ"א. לא בארו כהוגן במח"כ) ויותר מזה חרץ משפטו ר' ירמיה שהלך מבבל לא"י (סנהדי כ"ד. ועיי' כתובי ע"ה.) על גדולי חכמי בבל עיי' פסחי' ל"ד: זבחי' ס': מנחו' נ"ב, בכורו' כ"ה: יומ' נ"ז. —. תואר לגדול אחד בשם רבינו אשל הובא בהג"מ הלכ' חמץ פ"ה, הלכ"א והוזכר שם אצל רבינו שמריה ורבינו תם, ועיי' עוד הפרדס צד נ"ט ע"ד].

אַשְׁלָ[א] (בל"ס אַשְׁלָא ובל"ע اشول חבל למדוד בו Längenmass nach Stricken עיי' קסטיללוס ע"מ ערבי הערך) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' שטף נהר (ב"ק קט"ז:) [והך ציון אי' רק בכ"י וי"ול"ד, ובדפ"ע הסר בטעות מראה מקום] לא צריכה דבניסן מרחקו מהאי דוכתא [בש"ס חסר] חד אשלא וביומא דתשרי [מרחקי] תרי אשלי. בפ' השוכר את האומנין בגמ' דהבריקה (ב"מ ע"ט:) א"נ לאשלא יתירא, ובפ' הישן תחת המטה [כ"ה על נכון בכ"י, אבל בדפ"ע בטעות הסכה] בגמ' דהעושה סוכתו בראש האילן (סוכ' כ"ג.) דמתיחא באשלי מלעיל. ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.) אשלא דפוריא עתיקא. ובפ' מציאת האשה בגמ' דסמך המשיא את בתו סתם (כתובי ס"ז.) רב פפי אמר הני שקי דאורדיא [עיי"ע לעיל ושם נסמן

שינויי הנירסאות של כ"י] ואשלי דקימחוניא אשה גובה פרנא [כ"ה בכתובו' וערוך דפ"ר אבל בשדפ"ע אי' פרנסתה, ובכ"י פונדא וצ"ל פורנא עיי"ע] מהן. ובפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות תלושין (שם פ"ה.) [ממתח לה באשלא]. פי' אשלא חבל שעושין מפשתן או קנבוס ויש שעושין חבלים מן חריות של דקל [עיי"ע אפסקימא ומ"ש שם] ומושכין בהן את הספינה. (א"ב תרג' ובחבל תשקיע (איוב מ' כ"ה) ובאשלא תקדח). [אחי"ה יש למלה מוצא מל"ע שעיקר הוראתה חבל ודבר מה כדי למתוח ולמדוד בה כי על כן תרג' אלמדד (בראשי' י', כ"ו) משח ית ארעא בְּאַשַׁלְוָן; ובד"ה א', א', כ' תרגמה באוּשְׁלַיָא והוא ממש תמונת המלה בל"ע הרשומה —. וכנ"ה בקבוץ: סוכ' ט"ז. משדא אַשְׁלֵי, בכו' ח׳: אייתו אשלי ומשחו. ודע שבדפ"ע ובעה"ק אי' ערך זה בהמשך של ע' הקודם אבל על נכון בדפ' אמש', פראג ובכ"י ו"ו ול"ד בע' מיוחד].

* אוּשְׁלָא ביומא ע"ט. ט"ס תחת חושלא וכ"ה בכ"י מ', א"פ ולי' וכ"ה בע' חשל א'.

*אֶשֶׁל (= Σίλλας [Steph. Byz. v. Apamia] ein Fluss in Assyrien = Δέλας) בסנהד' צ"ב: אמר רבי יוחנן מנהר אשל עד רבת בקעת דורא ובילק' יחזק' ל"ז רמז שע"ו בט"ס מנהר אשור עד דוכתי! בקעת דורא. והג' שי"ר בע"מ רמ"א הגיה מהר אשל עד רבתי וכוונתו על בבל רבתא (דניאל ד', כ"ז) והשערתו הציג בלי ראיות מוכיחות. ואני יגעתי ומצאתי נהר אשל אצל עיר רבת באשור, שהרי נהר שרשמנו ששמו אצל איזידור (א)שְׁלַת. ודע כי אבי שירואן (כלומר מֵי שירואן מחוז בפרס) שמו בראשונה, והולך בעמק ארוך והרים גדולים סביב לו ובהגיע הנהר אצל עיר קיציל רָבַת (Quizil — robât) פסקו ההרים הגבוהים, ואצל עיר רָבַת יכונה שם הנהר שְׁלַת ואין ספק שהוא הנהר אֶשֶׁל שנזל עד רָבַת ועד אותו מקום עמק גדול ודעת של ר"י שהוא עמק דורא ובאמת עמק ובקעה גדולה זו אשר בתוכה נזל נהר אשל נקרא בקעת דַרַאן עיי' בכל זה החכם שפיגעל עראני' אלטערטומסקונדע ח"א צד קי"ד וקט"ו, וגם נ"ל שבקעת דורא נקרא על שם נהר שְׁלת ששמו אצל צאזימוס (ג', כ"ה עיי' מאנערט ח"ה צד של"ז) דורום ועל שם הליכת נהר (אֶ)שְׁלַת או דורות בתוך העמק נקרא בקעת דורא, ראה זה חדש.

אשלג (בל"ע غاسول באותיות הפוכות ענינו Seifenkraut. או אולי אשלג בהיפך האותיות אשגל ובחילוף למ"ד ור"ש מל"פ اشغار Seifenasche ועוד עיי' בפנים בענין גי' אשלך) במשנ' שבת פרק אמר ר"ע (צ'.), ובנדה בפ' האשה שהיא עושה צרכיה ס"ב.) ובר"פ ארבע מיתות (סנהד' מ"ט:) [הך ציון אי' רק בכ"י ל"ד וה"ב]: מי רגלים נתר ובורית קימוניא ואשלג. פי' בגמ' קימוניא [וכ"ה בכ"י א"פ וכ"ה במשניות נאפולי ופיז' וכן העתיק הרע"ב והתוי"ט וכ"ה בירו' וברי"ף ובראי"ש; אבל בכ"י מ' בט"ס קמומא וצ"ל קמוניא עיי' ד"ס שם, ובע' קמוליא א' הביא רבינו עוד נוסחא קימוליא וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובדפוסי' ישנים תחת קימולי של דפ' אמש' ועיי' ד"ס שם. ועיקר הגי' קימוליא והוא ל"ר cimolia (terra) פי' אדמת אי קימלוס Κίμωλος, Cimolus (פליניאוס ד', כ"ג) קרוב לאִי קרֵיטא וישתמשו בה ללבן ולנקות הבגדים, פליניאוס ל"ה, נ"ו, נ"ז] א"ר יהודה שלוף דוץ [נ"ל לנקר שְׁלוּף דוּץ פי' הוצא מה שדץ ונעץ כלומ' מוציא הזוהמא או י"ל שהוא לש' פרס' سلب כּוּז פי' קליפת עץ לאק (لاك Gummilak) שהשתמשו בו לנקות הזוהמא] „ועשב הוא [ברה"ג לסד"ט ל"ב, שממנו נלקח פי' רבינו אות באות, אי' עוד שמו בטיית עשב=عسب ,Heu] שמיבשין אותו וטוחנין אותו ורוחצין בו את ידיהם והוא מוציא הזוהמא". אשלג [בכל כ"י ובעה"ק המשך של ערך, וכ"ה על נכון עיי' הפשב"ע ותולד' ר"נ צד נ"ח ודלא כדלא כדפוסי הע' שהפרידו בין הדבקים] אמר שמואל שאלתינהו לנחותי ימא ואמרו לי שולגא [כ"ה בעה"ק וכ"ה בכ"י א"פ עיי' ד"ס צ"ח. ובדפ"ע ובנדה אשלגא וברה"ג אי' אשלאגא; ובסנהד' אי' אשלך, ועיי' בסמוך סוף הע'] שמיה ומשתכחא בנוקבא [ברה"ג בי נקבי] דמרגניתא ומפקי לה ברמצא דפרזלא [עיי"ע רמץ א']. (א"ב בנוסחאות דידן גרסינן שונאגא שמיה). [אחי"ה וכ"ה באמת בנסחאות בדפוסי' הישנים עד לובלין וט"ס הוא וצ"ל כמו שאי' לפנינו שנאנא והוא ממש בל"פ شنان או اشنان, ובל"ע اشنان נלקח מל"פ. ועיקר שמו בלש' ערבי الغسول ובזו המלה פי' הרמב"ם לנדה! בורית וז"ל מפורסם באלגאסול, ולפ"ד גאסול הוא אשלגא באותיות הפוכות או י"ל שצ"ל אשגאל והוא ממש בל"פ اشغار Seifenasche אפר של שורש עשב ההוא וגם ספר לנו רויוואלף שבני בלקא על שפת ירדן מזרחי סוחרים באפר של שאנן (עיי' ראזינמ'. קדמוניות כרך ד' ח"א צד ק"ג). ואשלג פי' הרמב"ם בנדה

אלצעדו"ן ונ"ל שצ"ל אלשאנון=אלאשנון الا شنان וכצ"ל בה"ג שהביא אצל אשלג ג"כ גירסת א י ש ו ן. וצ"ל אישנון. ולפנינו בסנהד' אי' אשלך ואולי הוא ל"ע اسليخ, اسليح וטעמה בל"ע עשב שמעלה קצף כבורית (schaumhaltige Pflanze) —. ופי' של נחותי' ימא שאמרו לשמואל ששולגא או שנאנא (או כגי' הע', או כגי' הש"ס) נמצא בנקבי דמרגליות קשה להבין עד מאוד וברוך לחונן דעת שזיכני להסביר הטעות של נחותי ים שדרשו מלת שולגא בלישנא דמשתמע לב' אפי. שמלת שולגא בל"ע سلج טעמה עשב. וטעמה ת ו ך ופנימית ש ל מ ר ג ל י ו ת; וכן בל"פ אשנאן (اشنان) טעמה עשב לכבס הבגדים כנ"ל, וגם הוראת אשנא (اشنا) מ ר ג ל י ו ת, ומזה שגו להוכיח שעשב ההוא ימצא בנקבי דמרגניתא ובזה גלותי חרפת הטעות מגמ' להעמיסו על נחותי הים. ופי' של ירו' בענין אשלג עיי"ע אצרות רוה].

אָשָׁם (מל"מ Schuldopfer; אָשָׁם תָּלוּי -schweben des, ungewisses Aschamopfer wegen eines (Zweifels ob die Sünde begangen wurde בפ' הורה כהן משיח (הורוי' ט'.) אשם תלוי היחיד והנשיא הייבין ומשיח ובי"ד פטורין. ובכריתות בפ' ספק (י"ז:) [כך מביא] אשם תלוי על כל אחד ואחד. ובפ' דם שחיטה (שם כ"ב.) ר"ע מחייב על ספק מעילות [כ"ה על נכון בדפ"ר ואמ"ד אבל ברפ' וויני' בעילות!] אשם תלוי [ובמשנ' האשה שהביאה] (שם כ"ב:) חתיכה של חולין וחתיכה של הקדש אכל את אחד מהן וכי' [ר"ע מחייב אשם תלוי]. ובפ' המביא אשם תלוי (שם כ"ה.) ר"א אומ' מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה (בכריתי אי' עת) שירצה והוא היה נקרא אשם חסידים. אמרו עליו על בבא בן בוטא שהיה מתנדב בכל יום אשם תלוי חוץ מאחר יוה"כ יום אחד אמר המעון הזה אילו היה מניחין לי הייתי מביא אלא אמרו לו המתן עד שתכנס לספק (בכריתי לבית הס' . :), וחכמים אומרי' אין מביאין אשם תלוי אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. ובסוף משנ' תמורה (ל"ד.) אשם תלוי ישרף ור' יהודי' אמר יקבר. חטאת העוף הבאה על הספק תשרף ר' יהודה אומר [כ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' חט ז' בדפ', ובשדפ"ע כאן אי' רבי י ר מ י ה וכתב ר"ב ר' יהוד' כתוב] יטילנה לאמה פי' בע' חט. [אחי"ה כ"ה בדפ"ר והוא ע' חט ז' ובכ"י ו"ו אי' חטאת וגם זה נכון, אבל בדפ"ע חדשי' אי' בע' ח י " ת! — בריש דב"ר דרש ואשימם (דברי' א', י"ג) ואשימם בראשיכם ואשמם כתיב אריב"ל אמ' להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם. ובספרי פ' י"ג מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דייניהם והביאו רש"י לדברי' שם ועיי' פירש"י בהוצאת הרב החכם ברלינער שם הערה כ"ט ומנחת שי לפסוק שם].

אֲשִׁימָא (לפע"ד הוא לש' צינד Aêshma אחד מגדולי השטנים הפרסיים והושאל לאליל של בני חמת) בפ' ד' מיתות נמסרו לבי"ד בגמ' דהנודר בשמו (סנהד' ס"ג:) ואנשי חמת עשו את אשימא (מלכ"ב, י"ז, ל') ומאי ניהו ברחא קרחא. פי' ברחא תיש, קרחא שאין לה צמר והוא כקרח ולכן נקרא אשימא שהוא שמם מצמר. ירוש' בפ' כל הצלמים (ירו' ע"ז פ"ג, הל"ב דמ"ב ע"ד) אשימא א מ ר א (Schaf) כמה דתימר (ויק' ה', ט"ז) והכהן יכפר עליו באיל האשם. [אחי"ה ודע שאנשי חמת ישבו בקצה צד צפונית של א"י שגבולה צפונית היה חמת (במדב' י"ג, כ"ב; ל"ד, ח'; מ"א ח', ס"ה; מ"ב י"ד, כ"ה; עמוס ו', י"ד) ולדעתי האמונה באליל אשימא באה לאנשי חמת מאנשי א ח מ ת א בירתא די במדי מדינתא (עזר' ו', ב'), וכבר הוכחתי במ"א (עיי"ע אחמתא ומ"ש בהערה ג') שבעיר הלז ובכלל במדי אמונת של צראתושטרא הוחזקה, ואישמא הוא אשמדאי עיי"ע ראש השטנים של פרסיים. ואם תקשה לומר איך דעת סובלת שהאמינו באליל רע ומלאך אכזרי כבר הוכיחו רבים וכן שלמים שקודם פרידת הפרסיים העתיקים מאנשי הודו היו השטנים של פרסיים מלאכי רחמים בהודו וכן בהיפך. ואין ספק שלאנשי חמת באה האמונת באשימא מזמן ישן נושן בעת שהיה אישמא עוד אליל טוב. ונרא' שמלת אשימא (וכן גרס רבינו בירו' ע"ז על נכון ולפנינו אי' אֲשימה) שוה עם אישמא או י"ל שהיא ל"פ اسيمه פי' מי שאחזו שד ונגזר משם עצם פרטי אישמא (עיי"ע הבא). ומה שאמרו חז"ל שנעבד בתמונת ברחא שהוא תיש או בתמונת אמרא שהוא שה בלי ספק כך היה קבלה בידם ויש להסבירה מספרי צענד שיסופר שם (יאסט י"ד, כ"ד, כ"ה) שמלאך אחד (Verethragna) נעבד ב ד מ ו ת ת ַי ש (bûzahê kehrpa) ותיש נקרא בלש' קרדו ב י ש י ם (b-izim) ולשון נופל על לשון הוא וב' נבלע, או י"ל שמלת אשימא באותיות הפוכות מישא (maesha) הוראתה בל"פ ש ה עיי"ע אִמַּר בהערה א' ואולי גם אשמת שמרון (עמוס ח', י"ד) יש לפרש ממלת אשימא. ובין הערים שבתחום צור יש ג"כ עיר אחת אשמיא וכבר הוכחנו בע' א מ ו ן ב' שנקראת כן על שם אליל

אישמא, ובאמת חמת קרובה לתחום צור היתה, ועוד עיר א מ ו ן (ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד), ותחת זה לגי' תוספ' שביעי' פ"ד בית מזל כ ר י א, שהיתה בתחום צור, נקראת גם כן על שם אליל שנעבד בדמות תיש ע"ש בעי' הנ"ל, כי בל"י כריא = κριός טעמה איל דיכרין].

אַשְׁמָאי (בל"פ שוטה וסכל bethört, dumm או מל"פ הישנה asmôi טמא ורע unrein, (schlecht בפ"ק דקידושי' בגמ' כל מצות האב על הבן (ל"ב:) ת"ר מפני שיבה תקום (ויק' י"ט, ל"ב) יכול אפי' מפני אשמאי [לפנינו אי' אפי' מפני זקן אשמאי אבל בספרא קדושי' שם ג"כ חסר זקן ואי' בזה"ל יכול מפני אשמיי אבל בילק' קדושי' תרי"ז וריש"י לויק' שם גרסו כנוסח שלפנינו] ת"ל זקן, איסי בן יהודה אמר מפני שיבה אפי' כל שיבה במשמע א"ר יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה, פי' בור, תרג' והאדמה לא תשם (בראש' מ"ז, י"ט) וארעא לא תיבור. [אחי"ה כ"ה בדפ"ר אולם שם בט"ס אי' ס"א פי בור ומלת ס"א יש למחוק ותחת פי צ"ל פי' וכ"ה בעה"ק, ובשדפ"ע חסר מן פי' עד גמירא. ודע שהוראת המלה בל"פ פתי וכסיל או בכתיבה אחרת מי ששורה בו רוח טומאה. וריש"י פי' רשע ועם הארץ ויפה פי' בכללו שתי הוראות מלת אשמאי שטעמה כסיל כלומ' עם הארץ או בור כפי' רבינו, וגם טעמה טמא כלומ' רשע שמטמא את נפשו, ומצאתי און לפירש"י מירו' ביכורי' פ"ג הל"ג דס"ה ע"ג ר"מ חמי אפי' סב עם הארץ ומיקם ליה מן קמוי וכ"ה ביד החזק' הל' ת"ת פ"ו הל"ט מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומדים לפניו ע"כ. ובעירו' י"א. פי' רש"י שימאי ג"כ ע"י זקן אשמאי ופי' לפי גי' כ"י רש"י אשמאי שפל ובד"ש אי' סכל עיי' ד"ס עירו' צד ט"ו: וזה כ"ג סמך לדברינו. בב"ר ספמ"ט פי' זקננו (יהוש' ט', י"א) זקני א ש מ ה היינו סבי דבוהתא ופי' במ"כ זקני אשמה כמו זקני אשמאי רקים ושוטים [וזה ממיש כפירושינו בענין טעם המלה] וכדמפרש סבי דבהתא פי' זקנים של בושה וחרפה ע"כ. ובסנהד' ק"ב: פיהש"י סבי דבהתא: זקנים שפלים שהיו רשעים ועיי"ע בהת. ובילק' יהושע ט' ד"ה ע"ג רמז י"ט מביא הגי' זקננו כתיב סבי דבתהא ונ"ב פי' זקני אשמאי ונ"ל להביאו מגליון תוך פנים וכ"ה באמת בעי' זקן ב' ע"ש]. (א"ב פי' בל"י איש נבזה בלי שם). [וכוונתו על ל"י ἄσημος וכן דעת רימ"ז בט"ר ח"ב, פ' ובלתי נכון הוא].

* אַשְׁמְדַאי (לפע"ד הוא ל"פ Aêshma daoya = ולגי' Aêshma der betrügbar ist. אחרת אשמדון צ"ל אֶשמדוו בל"פ Aêshmadava Aêshma der betrügerische עיי' יוסטי צינדליקסי' קמ"ט). בערך שד ו' הביא רבינו ב"ר פל"ז (ל"ו) ויק"ר פ' והוא ישקיט (רפ"ה) שידה אשמדון רבהון דרוחתא, ולפנינו בב"ר אי' בט"ס שמרון (ובמדרשים חדשים ובספרי קבלה שומרון עיי' מאמרי על המלכים ושדים צד צ"ה) ובויק"ר לפנינו חסר' המלה. ודע שרבינו עוד לא הכיר תמונת מלת אשמדאי שאף גם ציין הרבה פעמים אגדת של גיטין ס"ח. וס"ח: (עיי"ע גב ז', גז ב', גשפנק, חף ה', ככא ב', טנר, מק ג', שדה ב', שר י"ב שסתמיה) שיסופר שם באריכות מעשה דאשמדאי בכל זאת לא ציין מלת אשמדאי וכן לא ציינו מפסחי' ק"י. עיי' למטה) ובאמת לי' ג"כ בכ"י ש"ס עיי' ד"ס שם צד קס"ז. מזה נראה בעליל שבעבור זה לא נרשמה המלה ע"י רבינו יען לא מונחת לפניו בזמנו במדרשים וגם תרג' ארמית קהלת א', י"ג ושדר לותיה אשמדאי מלכה דשידי וכ' לא ציין הערוך בשום מקום, ומאמר במד"ר פי"א כיון שבנה (שלמה) ביהמ"ק וכל המעשה של אשמדאי וכיון שחטא מרד אשמדאי וכ' ע"ש לא יוכל רבינו לציין שידוע שבימי רבינו עוד לא היה נודע מדרש במד"ר ולי' הספור לשהש"ר בפ' הנה מטתו ובקהל"ר פ' כנסתי ובפסיקתא אחרי אי' ירד מלאך בדמות שלמה וישב לו על כסאו וכ' —. והנה כל הסיפורים אלה בענין אשמדאי (ועיי' עוד תוספ' מנחות ל"ז. ד"ה או) נבעו ממקור אגדת הבבליים על כן לא נמצא שם אשמדאי באגדת ירו', ותרג' ארמי' קהל' הנ"ל ובמד"ר הנ"ל, ועיי' באריכות כל הסיפור על אשמדאי במד' תהלי' (ש"ו ט') מזמור ע"ח, ובילק' מ"א, ו' רמז קפ"ב בשם גמר' גיטי' הנ"ל, לקוח בלי ספק מסיפור של גיטי' ס"ח. ועל זה מראה לשון של במ"ר ושו"ט וכל המעשה וכ' עיי' ע"מ חך ערך, והרבה חקר בענין זה הגאון שי"ר ובלב נבון תנוח חכמה, אך בכמה דברים השלמתי דיבורו הן במלת הן בענין אשמדאי בספרי על השדים צד ע"ב והלאה, והחכם ד"ר שפיענעל ראש המדברים בקדמוניות של פרסיים בפה מלא קלס חקירותי (עיי' קדמוניות של פרסיים ח"ב, קל"ב) וגם מהרי"ל והחכם הגדול מהר"ר גרעטץ (קורות היהודים ח"ב הערה ט"ז) הסכימו עמי ונענעו לי ראש וזה ינחמני מחירופים וגידופים של שור (בהחלוץ ח"ח) ומפטפטוי מלין של גרינבוים (במ"ע רמ"ג ח"ל). —

ויען שבירית כרתי עם עטי לקצר לא אשנה דברי פְּעָמִים ומי שרוצה לעמוד על כל פרטיות של סיפור גיטי' בענין אשמדאי יביט בעינים פקוחות ספרי הנ"ל, רק בזה אבוא פה להגיד חדשות בענין גזירת המלה, כי גי' אשמדאי צ"ל אשמדאו וכצ"ל מלת אשמדון שהג' נשתבש מוי"ו וצ"ל אשמדוו והוא צירוף שתי מלות פרסיות אֶשְׁמָא (= אישמא של מעלה עיי"ע) בצינד הרבה פעמים כמעט בכל פרק נזכר לראש השטנים של אגרמינות פועל רע, ומלת דַאו או דַוו הוראתה כוזב ומתעתע, ושם זה נאה ויאה עד מאוד למעשי אשמדאי כהוברר מסיפור של גיטין אבל אם גם נדקדק בשמו של אשמדאי יש לו פתרון וצריך לנקדו אֶשְׁמְדַאָי וטעמו בל"פ אשמא שמרמין אותו, וכאמת רמהו בניהו בן יהוידע ועשה בו בלבדו מעשה תעתועים כמסופר באריכות בגיטי'. ועוד מאמר אחד אמר דרשוני והוא בפסחי' ק"י, שאי' שם בענין סכנת הזוגות אשמדאי מלכא דשידי ממונה הוא אכולהו זוגי. ודע שרש"י ורשב"ם ור"ח בפי' לפסחי' קס"ד לא ציינו המאמר ואולי לא גרסו וכן לי' בכ"י ש"ס ורציתי לומר בספרי הנ"ל צד ע"ט שמאמר זה עיקר מקומו בגיטי' ופי' ממונה אכולהו זוגי כלומ' על כל זיווגים אסורים שאשמדאי הוא שר של תאות המשגל האסור וכן יסופר ממנו בגיטין וקא תבעי להו (נשי שלמה) בנידותייהו, וכן נראה מסיפור של ספר טוביה (ג', ח' ועיי' עוד מאמרי בזה במ"ע של ג"ג ח"י, נ"א) שמרוב השקתו אל שרה הרג שבעה ארוסיה ומעתה י"ל שמדי דבר הש"ס בענין זוגות זכר הזכיר ג"כ מאמר הלזה שאשמ' ממונה על זוגי (ובזה עולה יפה שלא כתב זוגות) אבל קצת קשה שנעדר המאמר הזה בגיטי'. ואם נאמר שמלת זוגי כמו זוגות כלומ' מספר שיוכל להתחלק להצאים שוים יש לפרש אֶשְׁמדאי בל"פ Aêshma duyê (Justi 164 a) Aêshma der Zweien, פי' אשמא של מספר הזוגי וכן דאי בל"י ורומי' duo, δύο שנים. ומזה דרשו כן שאֶשְׁמְדָאֵי ממונה על מספר הזוגי ודמיון זה בענין אמונת מספר הזוגי בדו היונים והרומיים מלבם כשהוכחתי בספרי (צד פ' בהערה) ומהם ומהמנם באה גם לחכמינו ז"ל.

* אַשְׁמוּרָה, אַשְׁמֹרֶת (מל"מ; vigilia, φυλακή (Nacht) Wache, übtg. Tagzeit (abschnitt ברכו' פ"א מ"א עד סוף האשמורה הראשונה, (בירו' האשמורת) וירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד ר"א ארבע אשמורות ביום וארבע אשמורות בלילה . . ר' נתן אומר שלש ועיי' בבבלי ג'. וג': ול"מ הוא הראשון נקרא ראש אשמורות (איכה ב', י"ט); האמצעי אשמורת התיכונה (שופטי' ז', י"ט); והשלישי אשמורת הבקר (שמו' י"ד, כ"ד). וגם אצל הפרסיים והיונים נחלקה הלילה לשלש אשמורות אבל אצל הרומיים נחלקה לארבע. ובזה תבין פלוגתא של תנאים ועיי' וויעזנער שאליען לריש ברכות.

אֹשֶׁן = אַשִׁין (או כמו עשן עיי"ע. בל"ס כח והזוק; או מל"ע وشن، اسينة، اثين כולם ענין חזקה וקישוי stark, fest) בפ' מי שהחשיך בגמ' דמתירין פקיעי עמיר (שבת קנ"ה.) מה חרובין דאשינא אף שחת דאשינא. [אחי"ה וכ"ה בכ"י מ' ובכ"י א"פ אבל שם הגי' אשונא ובוי"ו אי' ג"כ בכל מקום בש"ס וכ"ה בשבת קנ"ה: אבל שם עמוד א' אי' חרובין דאקושי אף שחת דאקושי ועיי' ד"ס ק"צ הער' ר' ושם ע"ב הער' ב']. ובר"נ דהנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט.) הא ברכיכי הא באשיני. ובפ' בהמה המקשה בגמ' בהמה שנחתכו רגליה (חולי' ע"ו.) אשיני הוו צומת הגידים רכיכי לא הוו צומת הגידים. ובהלכה קמא דראשית הגז (שם קל"ו:) ליתיב ליה מהאי דרכיך ומהאי דאשין פי' אשין קשה. [אחי"ה וכ"ה בל"ע, וכן פירש"י ועיי"ע עשן ב'. והפכו של אשון רך עיי"ע גשתא א' דברי רבינו].

אֹשֶׁן = אישון, אשון (או כמו עידן שענינו בל"ס עת או מל"ע احيان קבוץ מן حين עת קבועה festgesetzte Zeit) כי על כן עברתם על עבדכם (בראשי' י"ח, ה' עיי' סוף הער') תר"י ארום ברם כדין באשון שירותא. וכמו השחר עלה (שם י"ט, ט"ו) תר"י וכאישון מסק. בן לזקוניו (כ"א, ז') תרג' ירוש' [כ"ה בכ"י ו"ן] לאשון סיבותא. לא עת האסף המקנה (כ"ט, ז') לא אישון למכנש בעירא. ויצא יעקב (כ"ה, י' עיי' סוף הער') תר"י וטמעת שמשא בלא באשונא. והיה בתבואות (מ"ז, כ"ד) [תר"י ויהי באשוניה] ויהי עוד כברת הארץ (ל"ה, ט"ז) [תר"י והוה אשון כרוב ארעא]. במועד שנת השמיטה (דברי' ל"א, י') [תר"י באשוני שתא דשמיטתא]. יאכלו האנשים בצהרים (בראשי' מ"ג, ט"ז) [תר"י יילכון גובריא באישון שירותא דטיהרא]. בלא עת נדתה (ויקי' ט"ו, כ"ה) [תר"י בלא אשוני ריחוקה]. ולפי העלות הענן (במדי' ט', י"ז) [ולפום אישון אסתלקות ענני]. (א"ב בנוסחאות גרסינן עלו למיבת תחות טלל כשורא חדא [צ"ל הדא] די לי. [אחי"ה מדפיסי הערוך, חוץ מדפ"ר חטאו והחטיאו את ר"ב שלפניו היתה גי' מוטעת של דפוסי' כי על כן באו בצל קורתי (בראשי' י"ט

ח׳) אבל בדפ״ר על נכון כי על כן עברתם וג׳, וכן היה לפני ר״ב נוסחא מוטעת ויזרח לו השמש (ל״ב ל״ב) תחת ו י צ א י ע ק ב של ציון דפ״ר וכ״ה בעה״ק]. ודע שלפי דעת בע״ה התרג׳ שאנו בלי המוני קוראים לו תרג׳ יונתן בן עוזיאל הוא תרג׳ י ר ו ש ל מ י והפסוקים שנאמרו בתרג׳ ירו׳ לא נאמרו מבעל תרג׳ אחד אלא נמצאו נוסחאות שונות ולכן הביאום [אחי״ה ובקיצור כתב כן ר״ב בע׳ פתרן ובע׳ צם -ג׳, ודעתו מזוקקה שבעתים וכן הסכימו עמו גדולי המחקרים בימינו עיי׳ ספר היקר ג״פ מריט״ל צונץ צד ע׳ ועיי׳ ציונים מהערוך שם צד ס״ז והלאה ובעקבותיו הלך הרב ג״ג במ״ע ח״ג, קט״ו והלאה ועיי׳ ספרו אורשריפט צד תנ״ה ומה שערך כנגדו המהרז״ף במ״ע שלו צ י י ט ש ר י פ ט ח״ג, ק״י וְהלאה ועיי׳ עוד מאמרו היקר על התרגומים של נביאים (בפרגראם 1872) שהפליא לחוות דעתו ברה כחמה שכינוי תרג׳ יונתן ר״ת ת״י הוא קיטוע של ת ר ג׳ י ו ס ף ושבשו הסופרים ר״ת ת״י ליחס בו תרג׳ יונתן בידעו שיונתן בן עוזיאל תרגם הנביאים (מגיל׳ ג׳. ועיי׳ חיד׳ אגד׳ של מהרש״א שם, ועיי׳ רש״י לקידושי׳ י״ג, ד״ה כדמתרגם. ועיי׳ עוד החכם היקר האברך ב א כ ע ר במ״ע דמ״ג הכ״ח שדבר נכוחות למבין בענינינו]. ובע״ה קרא לתרג׳ אונקלוס ת ר ג׳ ב ב ל י. [אחי״ה עיי״ע אבוב וכן קראו בעלי התוספ׳ במנחו׳ מ״ד. ד״ה כל, ובע׳ בעץ ובע׳ בקר ג׳ קראו רבינו ת ר ג׳ ש ל נ ו, וכ״ה בכלבו סי׳ ל״ז]. ולאחר קרא ירושלמי והראיה שזו היא סברת בע״ה שבע׳ זה אמר בן לזקניו ל א י ש ו ן, המלה זו לא נמצאת בתרג׳ ירושלמי הנמצא אצלינו כי אם בתרג׳ המתיחס אל יונתן בן עוזיאל. ולפי דעתי יוב״ע לא תרג׳ ה ת ו ר ה כי מלבד אשר חז״ל לא הזכירו דבר זה יש ראיה עצומה כי בתרג׳ התורה נמצא זכר עיר קוסטנטיני בפסוק וצים מיד כתים (במדי כ״ד, כ״ד) אשר לא היתה בימי יוב״ע ונבנית אחר מותו כמה שנים. [אחי״ה ויש עוד ראיות אחרות לדוגמא כי כבר הזכיר לומברדי״א Lombardei (שם); וגרמניא ותרקי = Germanien u. Türkei (בראש׳ י׳, ב׳); ועדישא ופטימא (שם כ״א, כ״א) וידוע שהראשונה היתה אשתו של מחמד והשניה בתו Chadyga, Fâtima (עיין חיי מחמד להחכם הנוצרי Sprengel צד קמ״ט, קצ״ט); תקופות ו מ ח ז ו ר י ן של שנה (בראי א׳, י״ד ועיי׳ י״ז, ושם ז׳, י״א); שית סדרי מתניתא (שמו׳ כ״ו, ט׳). ומהראיות הברורות האלה וכדומה להן (עיי׳ ג״פ ע״ו — ע״ז) יש לשער קביעת זמן חיבור התרג׳ מיוחס ליב״ע לד׳ אלפים וד׳ מאות לבריאה, ורמ״ל אף כי הכיר זמן איחורו של תרג׳ יב״ע על התורה (עיי׳ הקדמה למע״ל אשכנזית) בכל זאת הכנים בפנים תיבה הנותנת מקום לטעות בדבר גדול, שבע׳ גד א׳ (ולא בע׳ גיא כדאי׳ בט״ס בתולד׳ ר״נ למטה אבל בנכון נתקן כבר בכ״ח ח״ו צד קצ״ד ע״ש) כתב רמ״ל בלש׳ הערוך תרג׳ י ו נ ת ן והקורא יחשבו לפי״ז שכבר מוזכר תר׳ יונתן בערוך וזה שקר מבורר (עיי׳ תולד׳ ר״נ צד מ״ה הער׳ מ״ד) והרבה פעמים בהיפך נשמטה מלת ירושלמי בדפ״ע עיי״ע אסל וע׳ אוקיינוס ועוד רבים כאשר אראך בסוף חבורי זה ב מ פ ת ח ל ס פ ר ה ע ר ו ך]. ודע עוד כי בין נוסחאות שבאו לידי בע״ה ונוסחאות דידן יש הפרש גדול ובנוסחאות דידן תרג׳ ויזרח לו השמש: ודנח ליה שמשא קדם זמניה. [אחי״ה כבר אמרתי שגי׳ מוטעת נזדמנ׳ לר״ב ואתה תלין משוגתה כי בדפ״ר על נכון הוא]. — ופי׳ אישון עת וזמן קבוע וגם מקום).

אַשֵׁן = אַשׁוּנָא (נ״ל ברור שהוא ל״פ آشنا, آشناه שחיה das Schwimmen ומקום ששוחין בני אדם Schwimmplatz) בב״ר פל״ד (ל״ג) ויזכר אלהים את נח: רבינו הוה מתני שבחיה דר׳ חייא רבה קומי ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי א״ל יומא חד חמיתיה בי בני [כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בב״ר אבל בדפ״ע בט״ס ביבנה] ולא אתכנע מן קמיי אמרי ליה ולמה לא אתכנעת מן קומי אמר לי מסתכל הוית באגדה דתילים כיון דשמע כן מסר ליה תרין תלמידין והוו עלין עמיה לאשונא דלא ישהי ותזער [כ״ה בב״ר וכ״ה בכ״י ו״ו, ובדפ״ר אי׳ תועד וצ״ל תזער ובשד״ע אי׳ ותגער, ופי׳ ותזער תצטער] נפשיה. פי׳ לאשונא כמו (משלי כ׳, כ׳) באישון חשך כלומ׳ ב ח ד ר ש ל מ ר ח ץ. [אחי״ה וזה האחרון עיקר שבל״פ הוראת המלה שחה במים ובהשאילה בית מרחץ, ודברי רבינו הביאו מ״ב באריכת קצת בזה״ל פי׳ הערוך לכל מקום חשך וסתר של בית המרחץ] שלא יהא עומד יחידי. [אחי״ה כוונת רבינו לפרש ותזער נפשיה מלש׳ זעיר תרג׳ ימעט (במדי י״ב, ד׳) ואם יזעיר, ומזה תראה שגי׳ כ״י עיקר]. ומעשה זה [צ״ל כזה עיי׳ הפשב״ע להך עֶרך] בפ״ק דקידושין בגמ׳ כל מצות האב על הבן (קידו׳ ל״ג.) [ובכ״י ו״ו אי׳ בכתוב׳ פ׳ אלמנה ניזונת. אבל לפנינו לי׳ בכל הפרק שם ונראה שט״ס הוא] ר׳ חייא הוה יתיב בי מסותא [בקידוש׳ בי מסחותא ועיי״ע מסותא] חליף ואזיל ר״ש ב״ר יוסי (בקדו׳ בר ר׳) ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא וא״ל לאבוה

שני חומשין שניתי לו בספר תהלים ולא עמד מפני וכ׳ עד א״ל שמא בהן יושב ומהרהר. [אחי״ה וכנ״ה בירו׳ שביעי׳ פ״ח הל״ב דל״ח. (ועיי״ע ארוותא) ר׳ חזקיה על מ ס ח י יהב צלוחיתא לזוסימי אודייתא א״ל אעלליה לי לאשונא. פי׳ הבא לי הצלוחית לבית המרחץ מקום ששוחין וכן השיעור בירו׳ נדרי׳ פ״ד הל״ה דל״ח רע״ד תני רוחץ עמו במרחץ קטנה די נסב אשונא. כלומ׳ מי שמודר הנאה מחבירו רוחץ עמו במרחץ קטנה שזה לוקח ממנו מקום השחיה לפי שאין רוח לשניים לשחות במים לפיכך לא מהנהו ויפ״מ פי׳ אשונא: חמימות ולא ירדתי לסוף דעתו. ופי׳ המיוחס לרש״י פי׳ בב״ר לאשונא: ב כ ל ע ת. והוא מערך של קודם וקשה להולמו].

* אֲשִׁינָא עיי״ע שן ג׳ ובהגיעי לשם בעה״י אפרשנו.

* אֻשְׁנָה (Isana=ישנה in der Nähe von Sephoris) אסת״ר פ׳ בהראותו: רבי חייא הוה ליה חד רחים באשנא. וקרוב לאמת שהיא עיר מבצר סמוכה לציפורי ששמה ישנה שדברנו בה בע׳ ארך. וראיה לדבר שבאסת״ר קודם מעט אי׳ בר לופיינו הוה משיא את בתו מן צ י פ ו ר י לעכו וכ׳ ועל זה הביא מאמר הנ״ל רבי חייא וכ׳ מכאן יש לדון שאשנה וציפורי קרובין היו. ובסיריא יש עיר אשנא. ואשנו עיי׳ בר הבריאוס תקמ״ז, י״ז; ואסימאני ב׳ שנ״ו, ד׳.

אַשְׁף = אַשְׁפָּה (Mist, Düngerhaufen) נ״ל לגזרו מלש׳ ערבי سفاة (aufgeschichtete Erde בשביעית תחילת פ״ג (מ״א) מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות כמו אשפה מאשפות ירים אביון (תהלי׳ קי״ג, ז׳). [אחי״ה כוונת רבינו שבמקרא רק הקבוץ ובלשון חז״ל גם היחיד לדוגמא ב״מ פ״ב מ״ג מצא כלי באשפה. ושם: פ״ה מ״ז אין פוסקין על הזבל אלא א״כ היתה לו זבל באשפה; ב״ב פ״ה, מ״ג מכר אשפה מכר זבלה. ובהשאילה כתובו׳ פ״ז, מ״ה שתהא ממלאה ומערה לאשפה ופירשו בגמ׳ ע״ב. שתמלא ונופצת כלומ׳ לאחר שתשמש וימלא רחמה שכבת זרע תנפצנו שלא יקלט ותתעבר עיי׳ פירש״י ורע״ב לפי׳ ראשון ואית דמפרשי של ר״ע ברטינורא הוא ממש פי׳ של ברייתא כתוב׳ שם. שבת ט״ו. שער האשפה שבירושלם (ועיי׳ נחמי׳ ב׳, י״ג; ג׳, י״ג. י״ד; י״ב׳ ל״א); חולי׳ י״ב. אשפה שבשוק . . . אשפה שבבית פסחי׳ ח׳: מנקר באשפה. ירו׳ שביעי׳ פ״ג דל״ד ע״ג מגריפו מוכיחין עליו שהוא עושה אשפה; ירו׳ שבת פ״ב ד״ד סע״ד בין שהכינה לתוך הבית בין שהשליכה לאישפה. ירו׳ פסחי׳ פ״ג ד״ל סע״א וישליכנה לאשפה ויקדשנה . . ויקדישנה וישליכנה לאישפה. ירו׳ כתובו׳ פ״א דכ״ה ע״ד ראו אותה מושלכת לאישפה. ושם פ״ג דכ״ז סע״ג לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה. והקבוץ ביו״ד גם בבלי סוט׳ מ״ב: אישפתות אישפתות של חללים . . אישפתות אישפתות של זבל. ירו׳ שביעי׳ פ״ג דל״ד ע״ג משפלות . . אשפתות (הרבה פעמים) וגם הקבוץ עברי בב״ר פפ״ה שהיה חורש בגנות ומערה לאשפות. שמ״ר קלספ״י היה עושה ארבע אשפות. באיכ״ר פ׳ הביא פי׳ בני אשפתו (איכ׳ ג׳, י״ג) בני אדם שאוכלין הרבה ומוציאין אשפות הביאן עלי].

אַשָּׁף (נרדף עם כַּשָּׁף ונגזר מפעל הסורי אַשַּׁף ומל״מ אָשַׁף=נשף hauchen, leise flüstern וממנו בל״ס אָשׁוּפָא (leise Flüsterer, Zauberer בדניאל (ב׳ י׳) לכל חרטם ואשף פי׳ חוזה בככבים). [אחי״ה המלה וכן בל״ס אשופא נגזרה מל״מ אשף וכשף מתפלל בלחש כי דרך החובר שרטין עיי׳ סוט׳ כ״ב. וע׳ רטן ונזכר׳ המלה בדניאל עוד א׳ כ׳; ב׳, ב׳ והקבוץ ד׳ ד׳; ה׳, ז׳].

* אִשְׁפָּה (או ט״ס מן אשנה בל׳ צינד izaêna Thierfell (עיי׳ יוסטי צינדליק׳ נ״ה: או אולי ל״ע اشفا (Schusterpfrieme גרדא דאשפה (כתובי׳ ע״ז:) וכן הגי׳ ג״כ בע׳ גרד א׳ לפי גי׳ כ״י ודפ״ר. ופי׳ רבינו שם מה שאשכפין גורדין מן העורות וכן פירש״י מה שגוררין העור וכן הגי׳ בכל הדפוסי׳ בע׳ לדנא. ולולי מיסתפינא הייתי אומ׳ שצ״ל אשנה ופי׳ בל״פ עור מעובד. או אם נוסח אשפה היא נכונה תהיה המלה ל״ע אֶשְׁפָּא מרצע של אושכף כלו׳ מה שנגרדין מהעור ע״י מרצע של עושי מנעלים.

אֶשְׁפֵּז = אוּשְׁפִּיזָא (האורח והמארח ומקום בית ללון מל״ס אֻשְׁפָּזָא 1 Gastwirth, 2 Herberge ונגזר מל״ר hospitium, hospes ובל״י האמצ׳ ὀσπίτιον, ὀσπήτιον בפ״ק דיומ׳ בגמ׳ דלשכת פרהדרין (יומ׳ י״ב.) אורח ארעא למישבק איניש גולפא (κάλπη (Krug, ומשכא לאושפיזיה. בריש תוספתא מע״ש (פ״א) עורות של מוקדשין בעלי אושפיזין [באין] ונוטלין אותן ב ז ר ו ע. [אחי״ה כ״ה בע׳ דפ״ר ומע״ש ובשדפ״ע חסרה מלה אחרונה וט״ס היא ועל נכון אי׳ במגיל׳ כ״ו. בעלי אושפיזין (כ״ה בכ״י ב׳ עיי׳ דיס י״ג:) נוטלין אותן בזרוע. ואולי רבינו לא גרס לי׳ ב א י ן בתוספת׳ מע״ש כנראה ממגיל׳. וכנ״ה בברכו׳ נ״ה. מאושפיזאי לבי מדרשא.

עירובין נ"ג: הוה שאיל באושפיזא. ושם אושפיזנא עיי"ע גבר א'. גיטי' מ"ד: אית ליה אושפיזא בארעא דישראל. ב"מ כ"ד. איגניב לי כסא דכספא מאושפיזא. זבחי' ס"א: אושפיזא הוה נקט וזימנין הכא וזימנין הכא]. (א"ב פי' בל"ר בעל הבית והאורח נקרא אושפיז (hospes) והמלון אושפיזא.

* אוּשְׁפִּיזְכָּן (מערך הקודם ורק על משקל הסורי אֻשְׁפִּיזְכָּנָא. אשפיזכיא Gastwirth) מגיל' כ"ו. נעשה אושפיזכן לשכינה (בזבחי' נ"ד. אי' להקב"ה. בסוט' ל"ז. ויומ' י"ב. וילק' מצורע תקס"ד. וזאת הברכ' תתקנ"ז אי' לגבורה). יומ' י"ב. בעלי אושפיזכנין וכ"י יותר טוב אושפיזין עיי"ע הקודם. ברכו' י"ח: (ע"פ כ"י מ' ברכו' מ"ד. בד"ס) אפקיד זוזי גבי בת אושפיזכניה (ובדפ' גבי אושפיזכתיה). זבחי' י"ח: בר אושפיזכניה, סנהד' ז': אושפיזכניה דרב. יומ' ע"ח. (ד"ס קכ"ה.) אושפיזכניה דרב אמי, ושם (לפי גי' כ"י ב', ד"ס שם) ואושפיזכניה דכולהו רבנן. ביצ' ד'. אושפיזכניה דרב אדא . . . . ושפיזכניה דרב פפא (ולגי' כ"י אושפיזכניה וכ' עיי' ד"ס ביצ' ב': הער' ז').

* אושפזתי שם אמו דרב נחמן כן פי' רבינו בע' בר אושפרתי וכ"ה הגי' עיי' מ"ש שם.

* אֶשְׁפָּלָה (או מל"ע הרשומ' בפנים או מל"י σπυρίς runder, geflochtener Korb) בירו' דמאי פ"ב, הל"א דכ"ב ע"ד אייתי חדא אשפלה דקפלוטין . . ושם באילין אפשלתא וצ"ל אַשְׁפַּלְתָּא וכ"ה הגי' בא"צ של מהרז"ף ופי' כמו משפל עיי"ע, שפי' רבינו קופות ובלי' יש' אלמשפל (עיי' ר"ש לשביעי' פ"ג מ"א) ול"נ שצ"ל אלזבל והוא ל"ע الزبيل סל מחריות דקלים להוציא בו זבל ודבר מה והוא ממש אשפלה או שהוא ל"י שרשמתי ואות ל' ור' מתחלפות כידוע.

* אַשְׁפְּנַז (כינוי של סרים זה יש לגזור אמר מל"פ اسپند מלש' צינד der Heilige, çpeñta der Reine ועוד עיי' בפנים) בדניאל א', ג' לאשפנז רב סריסיו פי' בל"פ קדוש וטהור וזה עולה יפה ע"ש מניעתו מתשמיש המטה או י"ל שהוא באותיות הפוכות אשפזן çpaçan פי' בל"פ שומר ונקרא כן רב סריסים שהוא שומר נשים וזה הכינוי ג"כ במלת שעשגז עיי"ע.

* אֶשְׁפָּר (לפי' רז"ל טעם המלה אחד מששה והוא מן شش בל"פ ein sechster Theil ששה, ומן پاره בל"פ חֵלֶק) פסחי' ל"ו: הובא בילק' שמואל ב'. וסרמ"ז קמ"ג אשפר אחד מששה בפר וכן פי' רש"י ורד"ק לשמו' ב' ו', י"ט וכן תרג' (לד"ה א' ט"ז, ג') פלג חד מן אשתא. ותרג' לשמוא' אי' פלוג חד. ונ"ל שכוונת הש"ס על תיבה מורכבת שֵׁשׁ פַּר וטעמה בל"פ אחד מששה הלקים.

אַשְׁפָּר (בל"ס ממש ענינו מתקן מלבושים Flick-schneider, Kleiderausbesserer) בספ"ק דע"ז (כ':) מאני [ב"ה בכ"י ו"ו ועה"ק, ובדפ"ר מני ובע"ז מנא אבל בשרפ"ע בט"ס הני] לאשפרי היכי יהבינן להו הא קא מסתכלי וקא עברינן משום לפני עור לא תתן מכשול [וכ' עד] אי' משום הא לא איריא אומן באומנתו טריד [בע"ז אי לאשפורי, וגי' רבינו יותר נכונ', ושם עוד שינויים אחרים]. פי' אשפרי אומנין שמתקני הבגדים. [אחי"ה וכ"ה בל"ס, ועיי"ע בר אושפרתי].

* אַשְׁקוּטָה כבר פירשנו בע' אסקוטה.

אַשְׁקְלוֹן (לדעת רבינו תואר השם על שם המקום אשקלון בל"ע عسقلون בל"י Ἀσκάλων. ולפע"ד הוא ל"י σκάλις = Hacke) בכלים בפ' הסיף והסכין (פי"ג, מ"ז וכ"ה בטבול יום פ"ד מ"ו עיי"ע כדום) הכדומים והאשקלונים שנשברו ואונקלי שלהן קיימת כבר פי' בע' אנקל. [אחי"ה ושם פי' רבינו הבא מאשקלון וכ"ה ברמב"ם ור"ש לכלי' וכ"ה בירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג גוי אשקלוני והיא העיר המפורסמת בא' פלשתים (ישעי' י"ג, ג'; שופטי' י"ד, י"ט) על שפת ים האמצעי (בן מתתיהו מלחמות ד', י"א, ה') ומפורסמין שום ומרחץ ובנינים של אשקלון (עיי' פליניאוס י"ב, נ"א; י"ט, ל"ב; דיאסקארידים א', קכ"ד; בן מתתיהו מלחמ' א', כ"א, א') ויתכן שכלי אומניות של בנין נעשו באשקלון, וכל זה איננו שוה לי, ונ"ל שמלת אשקלון שם ולא תואר להכדומים וראיה שרבינו גרם בוי"ו החיבור הכדומים והאשקלונים וכן הגי' בע' אנקל וכן גרס הרמב"ם לכלי' שם, וכ"ה העיקר (אולם בע' כדום לא גרס בוי"ו) וטעם המלות כדומים בל"ע قدوم Axt פי' קרדום; ואשקלון בל"י σκάλις Haken, ἀγκύλος פי' גרזן ואנקל בל"י עיי"ע].

אַשְׁקַלְתָּא (שם מופשט מפעל שקל פי' בל"ס נטל, ובקשור עם שטר ענינו Kaufs-contrakt) בפ' חזקת הבתים בגמ' [דערים] [צ"ל דארים] (ב"ב מ"ח:) טבי תלא ליה לבפו [וכ"ה בע' כנר אבל לפנינו אי' טאבא . . לבפי] אכינרא

וזבין, התם רבה בר רב הונא אמודעא [עיי"ע דע] ואאשקלתא. פי' שטר המקנה. [אחי"ה פי' מענין שקל וטרי, עיי"ע טר ב' והוא כמו נשא ונתן בלש' משנה]. (א"ב רבה בר בר חנא כתוב).

אַשְׁקוּקָא (שבועה Corruptel aus) בפ"ק דנזיר בגמ' האומר קונם (י':) כינוי כינויים דשבועה [היכי דמי] שבובה שבותא שקוקא [לפנינו אי' שבואל שבותיאל שקוקאל] אמר שמואל אשקוקא לא אמר כלום [לפנינו אי' אשקיקא].

* אִשְׁקָקָא (בל"ם אשקקא כמו שקקא ובל"ע شقوقة פי' שוק Strasse, freier Platz
ירו' תעני' פ"ג הל"ד דס"ו ע"ג מיתנא הוה בציפורן לא היה עליל גו אשקקא דהוה ר' חנינא (ובדפ' קראט' חגיגא בט"ס) שרי בגויה וכו' ע"ש ופי' פ"מ. ותרג' רחב (אסתי' ד' ו', תהלי' קמ"ד י"ג) ותרג' חוצות (תהלי' י"ח י"ג) וחוץ (איוב י"ח י"ז) וכן בלי אל"ף בראש עיי"ע שק ד' וכ"ה בל"ם וער'.

אָשַׁר (מל"מ וקרוב לשורש שר שרר 1 fest, stark machen, 2 bestätigen; אֲשַׁרְתָּא (assertio) (gerichtliche Bestätigung בפ"ק דכתובות בגמ' בתולה כתובתה מאתים (כתובי' י': וכ"ה בגיטי' ע':) תמרי משחנן משבען משלשלן מאשרן ולא מפנקן, פי' משחנן שמחממות את הגוף משלשלן שמשלשלין את המעים, מאשרן שנותנין לוכח כמו חטי דשרירן (פסחי' מ':) ולא מפנקן שאין הבשר מתעדן בהן. ובגיטי' בס"ג דפ' הניזקין (ס"ב:) רב יהודה אמר להו הוחזקו [לפנינו בגיטי' יותר טוב אחזוקו] רב ששת אמר להו אשרתא. פי' אשרתא יישרכחכם [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע חסר] היינו הוחזקו אלא שבל' הזה היה אומר. ובר"ג דגט פשוט (ב"ב קס"ג.) אמר רב לא שנו אלא בין עדים לכתב אבל בין עדים לאשרא [בב"ב אי' לאשרתא] אפי' טובא נמי כשר. פי' אשרא היא אשרתא והוא קיום השטר שמקיימין ב"ד וכותב אשרנוהו וקיימנהו (כתובי' כ"א.). [אחי"ה וכן פי' הרשב"ם לב"ב ועיי' עוד רש"י לגיטי' שם. וגזרת המלה או מל"מ אָשַׁר וקרוב לטעמו בלש' ארמי' וסו' שרר עיי"ע שר ט"ו וזה שיעורו מאשרן פי' מחזיקות; או כפירש"י לגיטי' ע' נותנות כח והוא ממש כפי' רבינו לעיל ומזה בהשאילה קיים וחזק בדברים. לדוגמא גיטי' ל' רע"ב חברך מית אשר אתעשר לא תאשר. פי' האמן והחזק בדבר עיי"ע הבא. ומזה האמנת דברים בכי"ד כתוב' כ"א. אשרנוהי וקיימנוהי כדחזי. ירו' גיטי' פ"ט ד"נ ע"ג אישרנוהו במעמד פלוני ופלוני. ושם אשרתא, כתובו' כ"א: וגיטי' כ"ו: אשרתא דדייני. ירו' גיטי' שם אשרת הדיינין. וכן בל"ר חיזוק והאמנת דברים במשפט שאין בו ספק נקרא assertum, assertio וכן אישור הדיינין בירו' ב"מ פ"א ד"ח. ועיי' בע' הנפק].

אָשַׁר (משרש הקודם לזה glauben, creditiren והשם: אַשְׁרָאי Credit; אַשְׁרְתָּא auf Treu (u. Glauben Gegebenes בפ' ערבי פסחי' [בגמ'] ואפי' מן התמחוי (קי"ג.) כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי וכי אתי מעות רעות נינהו. ובפ' איזה נשך בגמ' לקח ממנו חטים (ב"מ ס"ג: ב"ב כ"ב.) לא צריכא דאית ליה אשראי במתא. ובפ' כל הגט בגמ' המלוה מעות לכהן (גיטי' ל':) מיתה שכיחא עשירות לא שכיחה אמר רב [כ"ה בדפ"ר ובשאר. דפ"ע אי' רבא ובגיטי' אי' רב פפא] היינו דאמרי אנשי מית חברך אשר אתעתר לא תאשר פי' האמן [וזה שייך לע' הראשון]. ובספ"ק דגיטין (י"ד.) רב ששת הוה ליה אשרתא דסרבלא במחוזא. פי' זבין סרבל באמנה במחוזא. פ"א חבילה של בגדים. [אחי"ה ולפי הך פי' הוצרכנו לנקד אַשְׁרְתָּא בל"ע اسر = اَصر אָסַר והעיקר פי' ראשון, ושיעורו הקפה ע"י שהחזיק באמונתו שישלם לו מה שלוה ממנו וכן הוא בשאר לשונות כמו דין בל"ע אמונא ודין הקפה וכן בל"ר creditum; ובלש' צרפ' credit ובלאי"ט credito וכן הענין בל' הונגרי hit אמונה hitel, הקפה. ודי לחכימא ברמיזא].

1 אֲשַׁר = אֲשׁוּר (eile fort, schreite fort!) בפ' הרואה מקום בגמ' דמקום שנעקרו ממנו ע"ז (ברכו' נ"ז סע"ב) טריף להו ידא אגבייהו אמר אשורו [ובברכ' בדפ' ובכ"י פ' רהוטו ובכ"י מ' רהיטו] צדיקי'! ובפ' כל כתבי הקדש בגמ' כיצד נפלה דליקה (שבת קי"ט.) א"ל אשור הייא אשור הייא [ב' פעמי' בכ"י ו"ו ול"ד, וכ"ה בע' הייא א' וכ"ה בש"ס אבל בדפ"ע רק פעם א'. ובשבת שם סוף עמוד עיי"ע הייא א']. ובפ' השולח גט בגמ' בראשונה היה עושה ב"ד (גיטי' ל"ד.) ורבא הא דקא רהיט בתרייהו ואמר להו אישור הבו לה [הייא] כי היכא דלישלם צערא דההוא גברא. פי' אשור הייא מהרו מהרו. [אחי"ה ול"נ מל"מ ואשרו בדרך בינה (משלי ט' ו') או משורש שור (ישעי' נ"ז ט'; שה"ש ד' ח') פי' הלך לדרך וכ"ה בל"ע سار ושם אלסירה = السيرة פי' הליכה הביאו רבינו בע' הלך א' ושיעורו הֲלוֹךְ, עֲבוֹר ורוץ והעד שבא בתמורת הגי' של רבינו בברכו' שם לפנינו הנוסח רהוטו ואחרי הדברים והאמת האלה זכינו להבין דרוש

של רז"ל יבמו' מ"ח סע"ב (הובא בילק' רות ב' רמז תר"ג) שאמרו שם מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן . . . מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה ועל זה הובא הקרא מרות ב', י"ב ישלם ה' פעלך וגו' אשר באת לחסות ופירש"י שמיהרת ולא איחרת ע"כ וכ"ה בתוספ' שם ד"ה אשר ע"ש ונ"ל שדרש אֶשֶׁר מלש' אַשֶׁר פי' הליכה במהירות. ובזה יובן מאמר קטיע במד' רות"ר פ"ה פ' ויען בועז ותהי משכורתך שלמה מעם ה' א"ר חסא אשר באת לחסות וגו' ונתן ר"ח טעם בעבור כן תהיה משכורתה שלמה שמיהרה לבוא וכנ"ל כוונת זית רענן לרות ילק' רמז תר"ב ע"ש. ומלת הייא פי' בל"ע ופרסי' מהרה וכן פירש"י עיי"ע הייא א'].

2 אַשֶּׁר = אַשּׁוּר (Assyrien; כְּתַב אַשּׁוּרִית = die assyr. Quadratschrift) בפ"ק דמגילה (ח':) (ספרים) [צ"ל אלא שהספרים] נכתבין בכל לשון תפילין ומזוזות אין נכתבין אלא אשורית. ובזבחים פ' קדשי קדשים בס' הלכה קמא (ס"ב.) ואחד שהעיד על התורה שבכתב אשורית. ובסנהד' בפר' כהן גדול בגמ' וכותב (לו, יש למחוק) ספר תורה לשמו (סנהד' כ"ב. ירו' מגילי פ"א הל"י דע"א: ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג ילק' תרומה רמז שע"ה ועיי' אסת"ר פ' וישלח) ובתוספתא סנהדרי' (פ"ד) למה נקרא שמו אשורית שעלה עמהן מאשור ר' אומר [וכ"ה בתוספ' סנהד' אבל בסנהד' אי' תניא ר"א.] בכתב זה נתנה תורה לישראל וכו' עד למה שמה אשורית שמאוּשֶּׁרֶת בכתבה. אשור זה נח בפ"ק דיומא בגמ' דלשכת פרהדרין (י'.). [אחי"ה וכנוסח של רבינו אי' ג"כ בכ"י לי וכן הביא לנוסחא זו בתוספ' רי"ד עיי' ד"ס יומ' י': הערה כ' ותמיה לי שלא רמז ג"כ על ע' שלנו אבל לפנינו ביומ' אי' אשור זה סילק וצ"ל סליק Σελεύκεια, Seleucia וכ"ה בע' סליק ובכתובי' י': אשור זו סליקא וכ"ה ברש"י ותוספ' שם ונוסח סליק אי' ג"כ בכ"י מ' ובכ"י ב' וא"פ ובע"י ליומ' עיי' ד"ס שם. — ודע שבענין כתב אשורית שבא זכרונו כבר במשנה (מגיל' פ"א, מ"ח; פ"ב, מ"א; ידים פ"ד מ"ה) פלוגתא רבוותא יש בין חכמים חדשים גם ישנים אשר דרשו וחקרו אחר מצבות חקוקות ומטבעות מפותחות ומי שקרא כל החקירות והדרישות הכתובות, בענין זה ילאה למצוא מקום מנוח ושבר לרעבון ידיעתו אלה דברי החכם רפאל קירכהיים בכרמי שומרון צד ל"ג ומי שרוצה לעמוד על בוריו יקרא דברי האדומי פ' נ"ו ונ"ח כמ"ע ודברי רמב"ן בעלה לתרופה וגעזעניאוס בספרו על הכתב ולש' הקדש ועיי' עוד דעת החכם רפ"ק בכ"ש שם ודעת רשד"ל שם צד ק"י ואילך ועדיין הדבר צריך תלמוד ואף כי לא אכביר במלין מסופקים בכל זאת אחוה דעתי גם אני בקיצור נמרץ. מנפילת לשון על לשון בין מבטא אשורית ובין סורית נולד הילוף הכנויים של שתי ארצות וגם נתחלפה אשור לרוב פעמים עם סוריא (עיי' יוסטינ' מ"א, מ"א; הירדאט. ג', ה'; ז', ס"ג. שטראבו ט"ז, תשל"ז) ואשור שכולל מדי עילם ובבל (מ"ב י"ז, ו' כ"ד; י"ח, י"א; ד"ה ב' ל"ג, י"א; פתלימ' ו', א': שטראבו ט"ז, תשל"ו; דיו קססיאוס ס"ח כ"ח) הומר פעמים רבות תחת סיריאה, בעבור זה קרוב הדבר שתחת לשון אשורית יש להבין לשון סורית שדיברו יושבי בבל ועילם ולשון שדברו יושבי ארץ סיריאה וארץ ישראל נקראת לשון ארמית או סורית (עיי' עז' ד', ז'; דניאל ב', ד' ישעי' ל"ו, י"א) ובדרז"ל סורסי = συριστί (עיי"ע סרס ב'). ועתה הבננו מאמר של ר' אבהו (סוכ' ה': חגיג' י"ג:) שכן בבבל קורין לינוקא רביא כלומ' מה שקורין כאן בא"י הילד ינוקא, והוא ל"ס יָנוּקָא קורין בלש' סורי' = בבלית רביא. ולשון סורית בבלית נדברה לעדות שטראבו ב', נ"ח וקסיניפון קירופיד. י"א, ה', ל"א ועיי' שם ז', ג', י"ז בעבר נהר פרת ולדעתי לזה כיוון הש"ס בכינוי כתב עברי שפירש"י לסנהד' כ"א: על נכון כתב עברי של בני עבר הנהר וכן פי' עברית (שבת קט"ו. ומגילי י"ח.) כתב של עבר הנהר, לשון עבר הנהר וכעין זה פי' רבינו בע' עבר ג'. ובלי ספק היא הלשון שדיברו בני ישראל בתחילת בית שני כשהיו תחת מלכי פרס. וזאת שנית כי לשון עברי תצדק ג"כ על כתב א"י והוא כתב היהודים בימי קדם שמלכי פרס היושבים למזרחו של פרת היו קוראים לא"י וסביבותיה אשר למערב פרת בשם עבר נהרא (עזרי ד' ה', ו', ז') וא"כ מלת עברי תצדק על שני עברי הנהר בשוה וסומכין על הקורא או השומע שיבין מהמשך הענין באיזה עבר מדברים ולאחר שבטלה מלכות פרת שם עברי חזר להוראתו הראשונה שהיא מארם נהרים (עיי' בזה שד"ל בכ"ש שם). וגם הנחה אחרת צריכנו להקדים וזו היא כי ברהיבריאוס נקט כלל גדול בידו (עיי' פירשט לעהרגעביידע צד י"ד) כי לשון ארמית נפרדה לשלשה ראשים: א') לש' ארמית נדברת לבני חרן Harran, וסוריא הקיצונה, ב') לש' ארמית נדברת בדמשק ולבנון, ג') לשון כשדית—נבטית ולזאת ילדי נכרים ישפיקו והיא נתערבבה ונשתבשה מלשונות שונות והיא נדברה באשור. ואין ספק אצלי שעל אחרונה כוונו רז"ל באמרם

א ש ו ר י ש ל ו כ ת ב ו א י ן ל ו ל ש ו ן (ירו' מגיל' וירו' סוט' שם ושם), ויותר נכון לשון אסת"ר פ' וישלח: אשורית יש לה כתב ואין לה דיבור ר"ל אין לה לשון צחה ונקיה ודיבור דבר דבר על אופנה של לשון המיוחסת אשורית עיקרית, רק תיבותיה ומשפט לשונה נעתקת ונשאלה מלשונות אחרות. אבל כ ת ב אשורית היה נחשב ומפואר וזה מה שאמרו בסנהד' כ"ב. ותוספ' שם פ"ד למה נקרא שמה אשורית שמאושרת ב כ ת ב, ובירו' מגיל' וירו' סוט' שם ושם: ולמה נקרא שמו אשורי שמאושר ב כ ת ב ו פי' מפוארת ומפורסמת עיי"ע אֶשֶׁר. ומעתה זכינו להבין ענינינו בסנהד' שם „בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולש' ארמי בירדו להן כתב אשורית ולש' הק' והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי מאן הדיוטות אמר ר"ח כ ו ת א י מאי כתב עברית. . ליבונאה." והנה בתחילה התורה נכתבה בכתב ובלשון של יהודים בימי קדם והוא כתב עברית שכתבו בעבר ארם נהרים ולשון הקדש הוא לשון אבותינו שבה נאמרה התורה למשה רבע"ה מפי הגבורה, אבל בימי עזרא ששינה כתב עברית והוא כתב של בני עבר הנהר בעבור שהיה כתב של כותאי והם השמרונים כידוע, ניתנה ר"ל נכתבה התורה ע"י עזרא בכתב אשורית ובלשון ארמי, פי' בתרגום ומפורש בשום שכל בלשון עם שהיתה בא"י והיא ארמית אבל נתחזק ונתאמת הדבר שיבחרו להם ישראל כתב אשורית ולשון הקדש והניחו כתבם הראשון הוא כתב עברית לכותים שהם השומרונים וגם הניחו להם לשון ארמית לתרגום שלהם והיתה כל מגמת פניו של עזרא להפריד החבילה ולהתיר רצועות של אחוה בין ישראל ובין הכותים, והגדיל לעשות עזרא בזה גם לשמירת הנוסחא הנכונה והאמיתית כי בלי רושם ניכר להבדיל בין תורת היהודים לתורת השמרונים בנקל יקרה מקרה שהיהודים יעתיקו מספר תורת השמרונים ומי יערוב ערבה בעדם שלא יזייפו הנוסחאות כאשר באמת במשך הזמן היו מזייפים תורתינו הקדושה בהרבה מקומות. אי לזאת שינוי הכתב מעברית לאשורית היה מעלה ויתרון גדול של עזרא עד שאמר ר' יוסי ראוי היה עזר' שתינתן תורה ע"י לישראל אילמלא קדמו משה (סנהד' שם, ובירו' מגיל' אלא שקדמו דור משה). ולא הפליג רבי יוסי דבריו כי בשינוי כתב הנזכר נתן עזרא לכתבי הקודש קדושה יתירה ומאז והלאה תיקנו שיהיה לה כתב מיוחד ולכל שימוש הדיוטים היה להם הכתב העברי הישן, ומהך טעם כתב רושם שחוקק על המטבעות אשר טבעו החשמונאים לא היה כתב אשורי כי אם עברי ודומה ממש לכתב הדיוטים כותים ר"ל לכתב שומרוני ומזה תבין ההלכה (ידים פ"ד, מ"ה) כתב עברי אינו מטמא את הידים ולעולם אינו מטמא עד שיכתבנו אשורית (ועיי"ע גפן) ופי' הרמב"ם לידים שם נכון עד מאוד עי"ש, וסעד לפירושינו, ורה"ג להך משנה פי' (בסד"ט צד מ"א) „כתב אשורית פי' כדגרסינן בכה"ג בתוספ' ובגמ' ר' אומ' בכתב אשורית ניתנה תורה לישראל וכשחטאו נהפכה לרעץ (סנהד' כ"ב, ותוספ' שם ובירו' מגיל' שם) וזה ש ב י ד י נ ו ע ת ה ז ה ו א ש ו ר י ו ש ב י ד כ ו ת י ם ו ש כ ת ו ב ע ל ש ק ל י י ש ר א ל ה ו א ר ע ץ וכ'. והנה בענין כינוי ליבונאה ורעץ שהם כינוים של כתב שומרוני דעתי שמלת ליבונאה לי" λεπαῖον felsig, zackig פי' קשה וחד כסלע ומלת רעץ בתרג' וכ"ה בל"ע رعص . פי' שבר ורצץ כמו רעע בל"מ וכן רעץ בל"מ, וטעם נהפך להן לרועץ וצ"ל לרעוץ (סנהד' כ"ב. ובירו' אי' לרעץ וכ"ה בבלי לפי גי' רבינו בע' רעץ) ענין כתיבה שבורה וכל מי שהכיר אותיות שומרוניות יכיר האמת שהאותיות האלה חדדות ושנונות כשן הסלע ושבירות ורעועות הנה ולא ככתב אשורית שאין לו בצורות אותיותיו עוקצין כי אם כתב אשורי מרובע הוא אשר תומכיו יאושרו. והיכר אחר של אותיות שומרוניות הוא שהן גדולות מאוד ונ"ל לפרש ג"כ מלות ליבונאה ורעץ כן שליבונאה פירש"י בטוב טעם ודעת א ו ת י ו ת ג ד ו ל ו ת ונ"ל שנגזר מל"י λιπαίνω כלומ' דשן וכן אומרין בל"א מאותיות גדולות Fettschrift ותחת רעץ גרס רבינו בהך ערך: ד ע ץ ונ"ל שהוא בלש' שומרוני דשן וכן העתיק תרג' שומרוני דשן (דברי' ל"ב, כ') דעץ. והבוחר יבחור, ועיי' ליבונאה ועוד ע' כתב].

אֶשֶׁר (מל"מ וכן בל"ע يسر , يسارة Glück, Heil ובהקריאה וקילוס: אַשְׁרֵי!) בב"ר פצ"ג (צ"ב) ואל שדי יתן לכם רחמים א"ר פנחס בשם רב חנן [לפנינו בשם ר' הושעיא אבל בב"ר ברפ"מ וכ"ה בילק' תהלים צ"ד רמז תת"ן אי' בשם רב חנין] אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלי' צ"ד, י"ב) וכ' עד סוף הפרשה. ובפ' נערה שנתפתתה בג' האב אינו חייב (כתובו' נ'.) אשרי שומרי משפט עשה צדקה בכל עת (תהלי' ק"ו, ג') וכי איפשר לו לאדם שיעשה צדקה בכל עת וכ'. [אחי"ה ומן השם הזה אני מוציא הפעל אישר ופועל אושר (וכ"ה בל"מ בראש' ל', י"ג. מלאכי ג' י"ב. ט"ו—תהלי' מ"א, ג' משלי ג', י"ח); לדוגמא פסיקתא רבתי

פמ"ה התחיל מְאַשְּׁרָם ומשבחם. אשורית שמאושר בכתב עיי"ע הקודם. ירו' סוכ' פ"ג דנ"ד. המאושר שבכולן הללויה וכו'. ב"ר ר"פ ט"ו תאשור שהוא מאושר מכולן (עיי"ע פקסן ב'.) ושם פכ"ה וקלספ"צ המאושרים שבהם. וממנו השם עיי"ע הבא].

* אִשּׁוּר (das Preisen, der Preis) ירו' סוכ' פ"ג דנ"ד. בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תהילים באישור בניצוח בניגון וכ"ה בירו' מגיל' פ"א דע"ב. אבל בבבלי בפסחי' קי"ז. אי' באשרי. שהש"ר פ' כרם אישורך הוא הודך הוא כבודך וכ'. והוא שם המופשט משורש הקודם לזה.

* אַיְשַׁר (והוא בנין אַפעל משורש אֶשַׁר ופי' על דרך נתינת שלום וברכה Glück zu! Heil auf!) ירו' שביעית פ"ד דל"ה: פ"ה דל"ו. מה שואלין בשלומן אישר. ושם הל"ט אסור לומר לחורשי שביעית איישר. וכ"ה ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד:— ירו' תעני' פ"א דס"ד: אמרון לו אישר. ובגוף הדבר י"ל כי קרוב לענינו (אף כי נגזר מלשון שריר מפעל שר) ברכת השלום: י י ש ר כ ח ך (עיי"ע אפרייא) שבת פ"ז. יבמות ס"ב. קכ"ב: מנחו' צ"ט: ב"ב י"ד: תוספתא יבמות ספי"ד. אבדר"נ פ"ה שמ"ר פ"כ, רש"י כריתות ט"ו. ד"ה הוא בעולם. וכן י י ש ר ח י ל ך ב"ר פנ"ד איכ"ר ד"ס: מד' שמואל פי"ב תרג' אסת' ב' לפ' ז', י' ובתר"י א' דברי' י', ב' תמורתו ייתשר חילך, ובקיצור י י ש ר אי' ברכ' מ"ב: שבת נ"ג. ס"ג: עירו' ל"ב: פסחי' נ"ג: ב"מ נ"א. סנהד' ק'. שבועות מ'. מ"ה: חולי' י"ז: ע"ה: ע"ו: (ובילק' שמות רמז שצ"ג ועיי' ילק' במד' דרכ"ב: ודרכ"ד: אי' יפה כחך). וטעמו או יאושר כחך וחילך, או י ת ח ז ק ונתקיים כחך וחילך, ועיי"ע אֶשֶׁר.

אָשְׁשׁ = אָשִׁישׁ (א') מלש' ער' Flaches, Ausgebreitetes Kuchen, Fladen ומזה בהשאילה (עיי' פי' ישעיה לגיזיניאוס ח"א, תקמ"ו) ב') מל"פ سیس כלי לשתות בו Trinkgefäss עיי"ע שש ג') בפרק כל שעה בגמ' ולא במעשר שני והקדש שלא נפדו (פסחיי ל"ו:) ת"ר לחם עני (דברי' ט"ז, ג') פרט לחלוט ולאשישה [וכ'] מאי משמע דהאי אשישה לישנ' דחשיבותא ה ו א [בפסחי' לי' אבל אי' בכ"י ב' וא"פ] דכתיב (שמוא' ב', ו', י"ט) ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת אשפר אחד מששה בפר אשישה אחת מששה באיפה כלומ' מנה גדולה ו ל ח ם ג ד ו ל ופלינא דשמואל [בדפ"ע אי' כאן ערך מיוחד וט"ס הוא] דאמר שמואל אשישא ג ר ב א דחמרא דכתיב (הושע ג' א') ואהבי אשישי ענבים. [אחי"ה טעמו של שמואל נ"ל להסבירו מל"פ שהוראת המלה שרשמנו כוס לשתיה וכן פי' הרשב"ם לב"ב קמ"ד. ותלי ליה שישה דמשחא עיי"ע שש ג' ורש"י פי' לשבת קמ"א. פ ך, עיי' בסמוך] ובס"ג דר"א אומר תולין (שבת שם) אמר רבא לא ליהדוק [כ"ה בש"ס וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר ובע' הדק אבל בדפ"ע כאן ל י ז ר י ק] אינש אודרא [עיי"ע לעיל וכ"ה עיקר הגי' וכ"ה בכ"י מ' וברש"י כ"י ובריף כ"י עיי' ד"ס שבת קכ"ז: ומ"ו: הערה ט' ובדפ' שבת וכן בכ"י ו"ו אי' אודרא וט"ס עיי"ע אודרא בהערה] בפומא דאשישא [וכ"ה ברי"ף ובראש אבל בש"ס אי' דשישא וכ"ה בב"ב הנ"ל] דילמא אתי לידי סחיטה. ואהבי אשישי ענבים תרג' ברם אם יתובון ישתביק להון ויהון דמן לגבר דאישתלי ואמר מלה בחמריה. (א"ב יפה גרס בע"ה ולא כנוסחאות דידן אשר בהם כתוב ואמר מלה ב ח ב ר י ה). [אחי"ה ודע כי שתי הוראות יש למלה: א') צפיחית וכַּוָּן ונגזר כמו צפיחית מן צפח וטפח; וכַוָּן מן כון ובפיעל כֵּוֵּן מענין התפשטות כן אשישה מל"ע אַשׁ שטעמה מה שפשוטה ורבוצה ובהשאילה חלת לחם וכן בירו' פ"ב דכ"ט: חלת המסרת ואשישה וכן בתרג' עיי"ע אשיש. ב') לפירושו של שמואל (ובמ"ר פ"ד אי' כן בשם י"א) מענין ל"פ כאשר כתבתי ובזה נוכל להבין חולין קכ"ד: ביצ' כ"א. אני היום סמכוני ב א ש י ש ו ת כלומ' החזיקוני ואמצוני בכוסות יין].

אֶשְׁשׁ (מל"פ سیس Linsen (auf den Gesicht). או מלש' פרסי' شوش Hirse) בפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"ג: ותוספתא נדרים ספ"ג) הנודר מן העדשים אסור באשישים ר' יוסי מתיר מן האשישים מותר בעדשים. ובילמדנו נקום נקמת (בתנחו' לי') ת"ר הנודר מן העדשים מותר באשישים עדשין הן אלא שהוא שוחקן ומשנה אותן מברייתן. [אחי"ה בירו' נדרי' פ"ו הלט"ו ד"מ. ר' יסא אזל לגבי ר' יוסי ואפיק קומי ט ל ו פ ח י ן מקליין ו ט ח י נ ן ומגבלן בדבש ומטוגן א"ל אילין אינון אשישין שאמרו חכמים ע"כ הרי נשמע שאשישים טלופחים כלומר ערשים טחונין עיי"ע טלפח וכן מצאתי בילק' דברי' רמז תת"ח וילק' תהלי' כ"ג רמז תר"צ או ד כ ו ב מ ד ו כ ה אשישות ועשו אותו עוגות (אבל במכילתא בשלח ובספרי בהעלתך לי' וכן לי' בילק' שם רמז שמ"ו) ומוצא אני המלה מל"פ שטעמה עדשים או בנקודה אחרת דוחן]. (א"ב עיי"ע חסיסי ועסיסי).

אֲשַׁשׁ (מל״ע اسّ מיסד ומחזק fest, stark werden gründen) בב״ר פע״ט (ע״ח) ויאמר עשו יש לי רב (בראשי׳ ל״ג, ט׳) אמר ר׳ אייבו לפי שהיו מפוקפקות בידו היכן נתאששו בידו כאן [כ״ה בדפ״ר וכ״ה בב״ר שם ובב״ר ספ״ז עיי״ע אֲשׁ. ובשדפ״ע בט״ס כַן] [מַן דא״ל] יהי לך אשר לך (בראשי׳ שם) א״ר אלעזר אין קיום הגט אלא בחותמיו. פי׳ נתקיימו ונתחזקו כדכתיב (ישעי׳ מ״ו ה׳) זכרו זאת והתאששו [עיי״ע אש ומ״ש שם].

* **אֲשַׁשׁ, עֲשַׁשׁ** (מל״ע عشيّة Gewölk וקרוב לענין عشّة Finsterniss) בירו׳ ר״ה פ״ב הל״ה דנ״ח. נראה באשש וכמים אין מעידין עליו א״ר חייא בר בא ראה אותו יוצא מענן זה ונכנס לתוך ענן אחר מעידין עליו. נ״ל שהיא ל״ע ענן וחשכת עבים ודעתי שר״ח ב״ב לפרושי הברייתא קאתי דמה שאמרינן נראה באשש אין מעידין דווקא בחשכת עבים אבל נראה הלבנה יוצאת מענן לענן שפיר מעידין. ובבבלי ר״ה כ״ד. אי׳ ג״כ ראינוה בעששית ראינוה בעבים אין מעידין עליו (ועיי׳ הרמב״ם הלכ׳ קדוש החודש ב׳, ה׳) ויגיד עליו רעו שמלת עששית (וזו ממש כתיבת ערבית) ענינה עבים. ורבינו בע׳ עששית הביא מאמר של ר״ה בבלי ומצדדו עם הוראת המלה נר של זכוכית. וכן פירש״י ופ״מ לירו׳ ר״ה קנדיליה (candela) בלע״ז ואני אבקש מחילה רבה ממאורות הגדולים אם לא הלכתי בעקבותיהם. ונ״ל שפירשו כן ממה שכתוב בתנחומ׳ סוף וארא (ד״ק) לדרוש ואש מתלקחת . . כהדין עששיתא דמיא ומשחא מתערבא כחדא ונורא דליק מגויהון. וכ״ה בע׳ עששית בשם ילמדנו ובמדב״ר פי״ב אי׳ כהדא שאשיתא דקנדילא דמיא ומשחא וכ׳ ובילק׳ סוף וארא: אשתא דקנדילא. ועיקר הנוסחא שאשיתא והוא ל״פ شيشة פי׳ נר של זכוכית. וציון ששיתא דקנדילא הביא רבינו בע׳ ששיתא בשם הפסיקתא ויהי ביום כלות ע״ש.

☞ **אָשִׁישׁ** (= אָשְׁשׁ Fladen, eigentl. Ausgebreitetes) תר״י וטעמו כצפיחית בדבש (שמות ט״ז ל״א) טעמיה כאשישן בדבש ובתרג׳ אחר כשפוין בדבש ובע״ה גרס כששיין בדבש). [אחי״ה כבר עוררתי בע׳ אשש שנגזרה המלה מל״ע اسّ והיא כמו شاشّ = שאש וטעמה כל דבר שנתפשט וארוך ועולה יפה עם גירס׳ רבינו עיי״ע ששיין].

אָשְׁת (והוא סמיכות מנפרד: אִשָּׁה) בפ׳ אלו הן הנשרפין בגמ׳ מי שנתחייב ב׳ מיתות (סנהד׳ פ״א.) ואת אשת רעהו לא טמא (יחזק׳ י״ח, ו׳) שלא ירד לאומנות חברו ואל אשה נדה לא יקרב [כ״ה על נכון בדפ״ר. ובשדפ״ע אי׳ קרב ובש״ס אי׳ קירב ובילק׳ יחזק׳ רמז שנ״ח אי׳ קרב] שלא נהנה מקופה של צדקה. ובע׳ אומנות [ר״ל בע׳ אֻמָּן] אמרנו לא עשה לרעהו רעה (תהלי׳ ט״ו, ג׳) שלא ירד לאומנות חברו. אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ בזמן שהיא טמאה בר״ג דשחיטת חולין (ו׳:) [ובתוספת׳ טהרות רפ״ח וירו׳ תרומ׳ רפ״ט דמ״ו ע״ג אי׳ הנוסחא אשתו של ע״ה טוחנת עם אשת חבר וכ׳ ועיי׳ ר״ש לטהרו׳ פ״ז מ״ד]. פי׳ החטין לאשת חבר הן וחבר זה אוכל חולין בטהרה הוא וטהרת ע״ה טמאה היא אצל חבר כדתנן (חגיג׳ י״ח חולין ל״ה. נדה ל״ג:) בגדי ע״ה מדרס לפירושין ואם אשת ע״ה נדה התירו לטחון לאשת החבר שאינה נוגעת בקמח של עצמה בימי נדתה וכש״כ בקמח חבר. [אחי״ה כן פירש ר״ח כנראה מתוספ׳ חולי׳ ו׳: ומתוספ׳ גיטי׳ ס״א: ד״ה אשת ועיי׳ בהפלש״ב בהך ערך]. תורא מדישיה אכיל (חולי׳ ק״ל: גיטי׳ ס״ב.). פי׳ השור אוכל מדישו שנא׳ (דברי׳ כ״ה, ד׳) לא תחסום שור בדישו. [אחי״ה ציונים ודינים בענין אשת אח ואשת איש עיי׳ בפחד יצחק בהך ערך. ירו׳ עירובי׳ רפ״י דכ״ו. אשת יונה היתה עולה לרגל וכ׳].

אָשְׁת (Maulwurf) אולי מל״פ شتّه ופירושו das Nächtliche, in der Nacht = شبانه lebende) בפ״ק דמשקין (מ״ק ו׳:) צדין את האשות ואת העכברין בשדה הלבן ובשדה האילן כדרכו בשביעית [כ״ה בדפ״ר על נכון ולשדפ״ע אי׳ ובשביעית ואז צ״ל במועד ובשביעית]. ובכלים בפ׳ הנוגע בכובד (פכ״א מ״ג) מצודת האשות טהורה. פי׳ בגמ׳ דמשקין (מ״ק שם) [ושם ובכ״י מ׳ אי׳ בכל פעם גי׳ אישות וכ״ה ברש״י בפי׳ הרמב״ם ורא״ש וכ״ה בב״ר פנ״א ובילק׳ תהלי׳ נ״ח רמז תשע״ו וכ״ה בבלי׳ שם ובפי׳ רה״ג לסד״ט דט״ז אבל במ״ק גרס כרבינו אשות וכן הביאו רה״ג מתרג׳ ואשותא] מאי אשות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים . . מאי קראה [וכ״ה נכון בילק׳ שם ובפי׳ רה״ג וכ״ה בכ״י מ׳ ובכ״י רש״י, ד״ס שם ח׳: ובדפ׳ אי׳ קרא] כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש (תהלי׳ נ״ח ט׳) ושבלול הוא שרץ שבשיצא מנרתיקו והולך ריירין נופלים הימנו ונמס ומס. תרג׳ (אונקל׳ ויקר׳ י״א, ל׳) והתנשמת ואשותא. [אחי״ה וכנ״ה בב״ר רפנ״א ובילק׳ שם כמו שבלול תמס וג׳ כדין כיליי סיליו לימצא כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה כאישות

זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר כאשת איש שזינתה וכ׳ ושני הפירושים אלו נמצאו ג״כ ברש״י לתהלי׳ שם ע״ש. וכן כתב במ״ק, שבלול שקורין ל י מ צ ו ״ ן תמס יהלוך כלומ׳ כשיוצא חוץ מנרתיקו רירות נופלות ממנו עד שהוא נימח ומת״ וזה ממש כפי׳ רבינו ופי׳ לימצו״ן ובתהלי׳ אי׳ לימצ״א וכ״ה בכ״י רש״י לחגיג׳ י״א. ד״ה חומט (ובדפ׳ אי׳ לימג״א עיי׳ ד״ס שם ט״ז.) וכ״ה בתוספ׳ רי״ד והוא בל״צ Schnecke = limace, limaçon ובכ״י רש״י למ״ק אי׳ בובול״י (ד״ס ט׳.) ונ״ל לתקן כוכול״י והוא ל״צ Schnecke im Gehäuse, à c o q u i l l e ושמות יונים לשבלול הן אלה: κοχλίας, σέσιλος, λειμαξ ואין ספק אצלי שהן כ י ל י י ס י ל ו י ל י מ צ א של ב״ר. ואשת פירש״י בתהלי׳ טלפ״א בלע״ז (Maulwurf, talpa) שאין לה עינים והיא תנשמת דמתרגמינן אשותא ע״כ. ובאמת תרג׳ כן אונק׳ לויק׳ שם אבל תר״י א׳ העתיק (ויק׳ שם) תנשמת א ו ת י א והוא לפ״ד ל״י ὠτός Fledermaus ואולי ט״ס וצ״ל תחת אותיא אשותא וכן תרגומו של אשת בתהלים. וכן פירש״י לויקר׳ תנשמת טלפ״א וכן נראה מפירושו למ״ק ב כ ״ י ד״ה בריה שאין לה עינים ש ק ו ר י ן ת ו פ י נ ו (ד״ס שם) ונ״ל שהיא ל״צ Maulwurf, taupe וכן יש להוכיח מפירוש הירו׳ מ״ק פ״א הל״ד ד״פ ע״ג אישות זו ח ו ל ד א. והיא בלש׳ ערבי׳ خلد جلذ ובל״ס חולדא כינוי לשרץ מוילואורף וכפי ערבים נקרא الفارة العميا פי׳ עכבר עִוֵּר (באכארט היעראזאיקאן ח״ב דתל״ח ואילך) וכן נקרא בל״פ חֶ ל ד וכפי העם מוש כור موش كور פי׳ עכבר עוֵר וכן אריסט״ו (תולדות החיות ד׳, ח׳, ב׳) סיפר לנו ששרץ אשר דברנו בו כמעט אין לה עינים כי כל כך קטנות הן עד שלא נרגיש אותן. וזה שיעור המאמר בריה שאין לה עינים, או לפי ב״ר אינו מ ס פ ק ת לראות שמש, כלומ׳ אין יכול לראות שמש שעיניו כהות עד מאוד. ורב יוסף שוארץ (ת״ה רצ״ז) סיפר שהביט בעינים פקוחות וחקר ודרש ומצא שכנים דברי חז״ל שאין לבריה זו עינים כלל. ויהיה מה שהיה אם אין לשרץ זה עינים כלל או יש לו עינים קטנות וכהות על נכון יש לגזור מלת אשותא מל״פ ש ת ה (וא׳ נוספת) שטעמה מ י ש ע ו מ ד ו ח י ב ח ש כ ת ל י ל ה וזה הכינוי נאה ויאה עד למאוד לייחוס השרץ הלזה ודו״ק ועיי״ע בואת ומ״ש].

* אֶשְׁתָּא, אִשְׁתָּא (כל״ס אֶשְׁתָּא פי׳ ששה sechs עיי״ע שיתא, ואל״ף נוספת) ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח: אשתא ירכין, ירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ב ע״ג אמתא אישתא. ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט ע״ד חד מן אישתא. — והקבוץ ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח ע״ד אֶשִׁיתִּין וכ״ה בל״ס אֶשְׁתִּין פי׳ ששים — ירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ: אשית תיסר צ״ל אֶשִׁיתְסַר וכ״ה על נכון בד׳ זיטאמ׳ פי׳ ששה עשר.

אָשִׁיתָא, אֲשִׁיְּתָא, אֲשְׁיָּתָא (בלש״ס אֲשְׁתָּא והרבים אֲשְׁיָּתָא פי׳ כותל Mauer) פי׳ כותל. [אחי״ה כ״ה בכ״י ובדפוסי׳ ישנים אבל בדפ׳ אמש׳ אי׳ בז״ל ״מסכת ברכות פ׳ הרואה (דנ״ו.) חזאי אשיתא דנפל פי׳ כותל״ וכנ״ה ברכ׳ כ״ח. חזנהי לאֲשִׁיָּתָא דביתיה דמשחרן, ושם נ״ד. איתפרקא ליה אשיתא. עירו׳ כ״ה: נפל אשיתא. תעני׳ כ׳: ההיא אשיתא רעועה דהואי בנהרדעא. ושם וכל אשִׁיָתא דהוות רעיָעתא וכ׳. ב״ק כ׳: משום שחרוריתא דאשייתא. ב״מ פ״ו. פרק אשיתא. ב״ב ו׳. ליתרע אשיתאי. ושם ו׳: מיתרע אשיתך אנא נמי מיתרע ליה אשיתאי. ושם ז׳. מרעת ליה אשותאי ושם הרבה פעמים ע״ש וכן בב״ב נ״ט. ועיי״ע שת ד׳. והקבוץ בתרג׳ ישעי׳ כ״ה י״א; שה״ש ב׳, ט׳, איכ׳ ד׳, י״א, איוב כ״ד, י״א אֲשְׁוָות עיי״ע אש, והפשיט׳ העתיקה קיר (ישעי׳ ט״ז, ז׳) אֲשִׁיָּתָא וקרובה להוראת ערך אוש (עיי״ע אש) וכן פירש״י לב״ק נ׳. ד״ה לאושין].

אַשְׁתְּיָאמָא (Siegelbewahrer מֵהַשֵּׁם סו׳ סתם ובל״ע سطم (verschliessen בר״ג דכל הצלמין (ע״ז מ״א.) מעיקרא סבור אשתימא בעלמא. פי׳ שומר חותם של מלך. [אחי״ה וכעין זה פירש״י שליח הנושא חותם המשלחו ע״כ. וגי׳ שלנו אישתיימא וגי׳ רבינו יותר טובה וגוזר אני המלה משרש שתם או סתם שטעמה כמו חתם בל״ע וסור׳ ואולי ר״ל שהוא באותיות הפוכות אשימאת σημάντιον בל״י טבעת חותם].

☞ אִשְׁתַּדָּא (dieses Jahr, heuer) ירו׳ דמע״ש (פ״ד הל״ח דנ״ה:) אישתקד הוה דידך אישתדא דידי פי׳ הדה שתה שנה זאת). [אחי״ה מלה מורכבת ממלת שתא ומן דא וכן השתא הוא כמו הא שעתא].

* אִשְׁתַּדֵּף (בל״ע شصب شسب شزب dürr, trocken werden) ב״מ ק״ו. אשתדוף רובה דבאגא ואשתדוף נמי הנך שערי. ושם אישתדפו, נשתדפו, משתדפו פי׳ בל״ע נעשה חרב ויבש וממנו נגזר שִׁדָּפוֹן בל״מ, פי׳ שריפת הדגן. כתוב׳ צ״ה. ושם צ״ה: אישתדוף בני הרי, ורש״י פי׳ נתקלקלו. והוא אתפעל משורש שדף.

* אִשְׁתְּדִיף מל"ע شطف weggehen, sich zurückziehen תרג' וכי שיג לו (מלכים א' י"ח, כ"ז) או אשתדפא אשתדיף. ולפ"ד הוא אתפעל משורש שדף בל"ע טעמו נשוג אחור והלך לדרכו. וכן יש לפרש שׂ י ג מפעל נשׂג ורי"ל בעמ"ת שלו צד תנ"ז: טעה במח"כ בפי' שתי מלות של שני ערכים אלה.

אֶשְׁתַּדּוּר (Empörung, Kriegsrüstung) מפעל שדר ע"ש ובל"ע تشذر פי' מרד) בעזרא (ד', ט"ו, י"ט) ואשתדור עבדין בגוה פי' פשע. [אחי"ה בל"ע וסורי' שורש שדר (כמו שדל ברז"ל) טעמו זרז עצמו ובפרט למלחמה, ובהשאילה השם בל"ס מֶשְׁתַּדְּרָנוּתָא פי' מרידה.

אֶשְׁתּוֹמֵם (verwirrt, verdutzt sein) בפ"ק דשחיטת חולין בגמ' השוחט מן העורף (חולי' כ"א.) א"ל וכי מתה עומד ומולק אשתומם כשעה חדא. (א"ב נקט פסוק בדניאל (ד', ט"ז) ורוצה לומר ששתק והיה מחשב מה יענה). [אחי"ה דברי ר"ב נלקחו מרש"י לחולי' שם ופי' המיוחס לרס"ג לדניא' כתב ג"כ שתק ונעלם. ורס"ג לישעי' נ"ט, ט"ז, וס"ג, ה' העתיק ג"כ אשתומם במלת ערבית عنى פי' לשון שממון ובהלה. וכן הענין בחולי' פ"ד: א ש ת ו מ א קאמר פי' דבר משונה ומשומם קאמר ורש"י לועז על נכון שם אשטורדישון פי' בל"צ betäubend, verdutzend, etourdissant וכן לועז רש"י תהו (בראשי' א', ב') ועיי' רש"י שמו' י"ד, כ"ד. דברי' כ"ח כ"ח; ירמי' כ"ג, ל"ב; תהלי' ל"ח, ז' ובעובדי' א', י"ז פי' ו ל ע ו . . לשון מהומה ושממון אשטורדישון בל"ז וכן לועז ת ו נ ב א שטות ביומ' פ"ג. ובתעני' י"ג. פירש"י משומם אישתורדין בלע"ז = betäubt, éstourdi. ופסוק מדניאל הוזכר עוד בשבת מ"ז. סוכ' מ"ד. קידוש' ל"ט. מ"ק ג': — והוא אתפעל משורש העברי שמם].

* אִשְׁתְּתִית (Fluss in Karmanien, Sethis s. Mela 3, 8) חולי' צ"ה. רב הוה יתיב אמברא דאישתתית ויפה פירש"י על מקום מעבר של אותו ה נ ה ר. ושם הנהר הוזכר במילא עיי' מאנגערט כרך ה' חלק ב' דמ"ג.

* אִשְׁתְּתִי (שְׁתִי (er trank, von איכ"ר פי' ויגרום: מחדא פטים אישתי. פי' שתה מחבית אחד פי' פיטם בל"י πίθος עיי"ע פטס.

* אִשְׁתְּמוֹדַע (בנין אשתפעל משורש ידע. או מן השם מוֹדָע. וכן בל"ס אֶשְׁתּוֹדַע (erkennen יבמות ל"ט: אשתמודעיניה דאחוה דמיתנא מאבא נִיהו. והרבה בתרג' עיי' עמת"ר למהרי"ל.

* אִשְׁתַּמֵּן (משרש שָׁמֵן ובל"ע سمن fett werden, sich mästen) בב"ר פכ"ח כד הוה צייד עופא וא"ל זיל ואשתמן ואתי והוא אזל ומשתמן ואתי פי' השמן עצמך. וכ"ה בל"ע וסורי'.

אֶשְׁתַּקַּד (פי' בל"ס אֶשְׁתְּקַדִי, אֶשְׁתַּקְדָיָא שנה העברה voriges Jahr נתקצר מן שתא ומן קדמא בהבלעת המי"ם) בשקלי' פי"ג שופרות (פ"ו מ"ה) מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה. ובר"ג דפסחי' (ג':) אשתקד נעשו [חיטין] יפות. פי' שנה שעברה כלומ' ש ת א ק ד מ י ת א [אחי"ה ובן פי' תוי"ט לב"ב פ"ו. מ"ה בשם רבינו. וכנ"ה בברכו' י"ח: מפני מה אשתקד של כל עולם כלו לקה וכו'. ביצ' ה'. אשתקד מי לא אכלנו. ב"ב פ"ו מ"ג וירו' ב"ב פ"ו דט"ו ע"ג וירו' גיטי' פ"ו דט"ו ע"ג ישן משל אשתקד. רות"ר רפ"ה והובא בילק' שמואל ב' כ"ג רמז קס"ה והלא נלמד משל אשתקד. ירו' מע"ש פ"ד דנ"ה: עיי"ע אישתדא. — אבל אשתקד בתר"י א' ויק' ט"ז. כ"א נתקצר משתי תיבות ש ע ת א קדמא].

* אַשְׁתּוֹר עַשְׁתּוֹר (N. pr. Aschtor) ירו' ביכורי' פ"א ס"ד רע"א בנימין בר אשתור. ושם בנימין בר עשתור (ומהרז"ף במבוא הירושלמי הביא צד ס"ט: וע': רק עשתור) וחי בדור השלישי.

אַשְׁתִּיתָא (N. pr.) בס"ג דפ' מי שהוציאוהו (עירו' נ"ב סע"א). פי' שם אדם רב יהודה בר אשתיתא. [אחי"ה וכ"ה הגי' בכ"י מ' ובעל ד"ס שם צ"ח. לא רמז על רבינו ובד' א"י אישתתא ובד"ש אישתיתא ובכ"י א"פ אישתותא].

אֶת (אֶת Accusativprtkl. mit Makef) בריש ספרי (פרש' נשא סי' ל"ב ד"י:) זאת [כ"ה ג"כ בספרי ובמקרא אי' וזאת] תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו (במדב' ו', י"ג) [וכי] אחרים מביאין אותו והלא הוא מביא את עצמו זו אחת משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה וכו' [וכ"ה במדב"ר פ"י]. בב"ר פפ"ה (פ"ד ילק' וישב רמז קמ"א) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם (בראשי' ל"ז, י"ב) את נקוד עליו מלמד שלא הלכו לרעות אלא עצמן. [אחי"ה כלומ' לתענוגיהם וזה כונת במ"ר פ"ג למה נקוד על את מלמד שלא הלכו לרעות אלא לאכול לשתות ולהתפתות]. את ה' אלהיך תירא (דברי' י', כ') לרבות תלמידי חכמים (פסחי' כ"ב: ב"ק מ"א: קידושי' נ"ז. בכורו'

ו׳: ובדפ״ע חסר הציון). אותו ואת תורתו ירוש׳ כפ׳ הרואה בגמ׳ דסמך לא יקל (ירו׳ ברכ׳ פ״ט הל״ז די״ד:). [אחי״ה וכ״ה בירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ ע״ג אבל דרש של בבלי לרבות ת״ח לי׳ בירו׳ וכן דרש של ירו׳ אותו ואת תורתו לי׳ בבבלי —. והקבוץ אֵתִים וגמים ירו׳ ברכו׳ וסוט׳ שם ושם, וב״ר פ״א פכ״ב ופנ״ג בסוף. כל אֵתִים שבתורה בפסחי׳ כ״ב: ושם נסמן, חגיג׳ י״ב סע״א שהיה דורש כל אתין שבתורה את השמים ואת הארץ מה היה דורש בהן א״ל אלו וכ׳ ובירו׳ ברכו׳ שם תירץ: לרבות צבאיהם וזה הדרש האיר לנו נתיב העתקת עקילס שהעתיק גם אֵת במלת היחס σὺν וזה בעבור שהלך בעקבות ר״ע, ובאמת אי׳ בירו׳ קידושי׳ פ״א דנ״ט. ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן תירג׳ עקילס הגר לפני ר״ע. ולזה מסכים ג״כ העיראנימוס לישעי׳ ג׳, י״ד בהחליטו אומרים שעקיבא רבו של עקילס הגר היה (Akibas quem magistrum [(Aquilae proselyti autumant.

אַת (מל״מ נָאָה, יָאָה ,schön, angenehm sein (Genuss haben באבות בפ׳ בן זומא (אבות פ״ד מ״ה) ודישתמש בתגא חלף הא כל הניאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם. [אחי״ה בע׳ תג גרס ג״כ רבינו ודישתמש לפי גי׳ דפ״ר וכ״ה במשניות באבות פ״א מי״ג ופ״ד, מ״ה אבל במשנ׳ של גמ׳ אי׳ באבות פ״א ודאשתמש וכ״ה במגיל׳ כ״ח: ובאבו׳ פ״ד ודאישתמש וגם שם ובמשניות הגי׳ הא למדת כל הנהנה וכ׳ אבל מפירוש של רשב״צ מגן אבות (דס״א דפ׳ וויען תרכ״ג) נראה שגרס כרבינו ועיי׳ עוד ראשון לציון לאבות פ״א]. ובשבת בפ׳ כירה (מ״ב:) אין ניאותין כמנו לפי שאינו מן המוכן. ובפ״ח בברכות (נ״א:) אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. ובסוף פרק קמא דביצה (י״ד:) [כ״ה לנכון בכ״י וי״ו ובדפ״ר, ובשדפ״ע חסר] זה הכלל כל שנאותין בו ביום טוב. שהנשים נאותין בהן בגמ׳ דלשכת פרהדרין בפ״ק דיומא (י״א:) פי׳ לשון הנאה, פ״א יאותו לאורו שיהא להם הנאה ברושם המאור שתרג׳ בזאת נאות (בראשי׳ ל״ד, ט״ו) ניטפס [אחי״ה עיי״ע טפס ב׳]. ויאתו הכהנים (מ״ב י״ב ט׳) [ואיטפסו כהניא] לשון טפיסה וטפוס הוא (אמוס) [צ״ל אמוס]. ירושל׳ (ברכות פ״ח די״ב ע״ג וירוש׳ עירובין רפ״ה דכ״ב:) רב אמר יאותו, ושמואל אמר יעותו מאן דאמר יאותו אך בזאת נאות לכם ומאן דאמר יעותו לדעת לעות את יעף דבר (ישעי׳ נ׳ ד׳). [אחי״ה גי׳ ברושם אי׳ בכ״י ה״ב, ובכ״י וי״ו אי׳ בישם וצ״ל ברשם כמו בכל הדפוסים. ובכ״י ה״ב אי׳ עוד הגי׳ פי׳ אחרי אותו לאורו וכ׳, וט״ס הוא וצ״ל פי׳ אחר יאותו לאור׳ וכו׳ ולפע״ד נ״ל אחר עיון רב כי כוונת רבינו כפ״א הנ״ל לבאר מלת יאותו מלשון אות Zeichen וזה מ״ש ברושם המאור, ועל זה הביא ראיה מהתרגום שהעתיק נאות: ניטפס וסבר רבינו שהוא מלש׳ טפוס = אמום ,Gepräge, Form. וראיה לפירושי בכונת בעל הערוך מצאתי בפי׳ המהרש״ם לירו׳ ברכות שם וז״ל: נאות לכם תרג׳ אונקלס נטפס לכון לשון דפוס כדתנן טפוס של תפלה כלו׳ נלך לנגדכם ולרצונכם ככל תאותכם כמדתכם בכוון כדרך צורה שעושין בדפוס והיא כמידת הדפוס והכא נמי עושה באור היד צל כצורת האצבעות עכ״ל. נשמע מזה כי גם המהרש״ם הבין נאות ותרג׳ ניטפס כפי׳ בעל הערוך, ומסוף פירושו: והכא נמי עושה וכו׳ נראה בעליל כיון על המנהג להסתכל בצפרנים בשעת הבדלה (עיי׳ ילקוט תהלי׳ תשכ״ג ובזוהר פ׳ בראשי׳ ופ׳ ויקהל) והמנהג הזה הובא בטור או״ח סי׳ רצ״ו ורצ״ח. וכתב שם מרן ב״י וז״ל: ומ״ש וע״כ מסתכלין בציפרנים וכו׳ כ״כ שם הרא״ש וגם המרדכי כתב במסכ׳ יומ׳ בשם תשובת הגאונים וז״ל ומה שאנו נוהגים להסתכל בצפרנים וכו׳ זה הדבור שנוי בתלמוד בבלי וירו׳ שאין מברכין על האור עד שיאותו לאורו פי׳ וכו׳ וכו׳ וכיוצא בזה כתוב בשיבלי הלקט בשם ר׳ נטרונאי וכתב עוד כך הוא המנהג תחלה מכנים אצבעותיו לתוך ידיו ומחשיך תחתיהן ואח״כ פושטן וכו׳ עכ״ל ולזה כיון גם המהרש״ם במה שכתב והכא נמי עושה באור היד צל כצורת האצבעות. ועיי׳ עוד באו״ז הלכ׳ מוצ׳ שבת סי׳ צ״ג. ומעתה קרוב הדבר לדון כי גם רבינו כיון בפירושו יאותו לאורו שיהא להם הנאה ברושם המאור על המנהג הישן הזה כלומ׳ שיהא להם הנאה ברושם היינו ציור וצורת אצבעות ע״י המאור של הבדלה, ודו״ק. אבל הראיה מהתרג׳ דוחק הוא כי השרש טפס בל״ס כמו פיים בדרז״ל וענינו נתרצה בדבר והוא ממש טעם של ל״מ נאות וכן פירש״י למלכי׳ ב׳ י״ב, ט׳ ע״ש. ועיקר מקום המלה בערך יאת. עיי׳ ר״ב שם. ופלא שלא הרגיש כאן מאומה].

אֵת וָהֵב (.den Ort Vaheb (Num. 21, 14) agad (gedeutet תנא שני מצורעים היו וכ׳ בר״ג דהרואה (ברכו׳ נ״ד. הובא בילק׳ חקת תשס״ד ובשאילתות). ובפ״ק דקידושי׳ בגמ׳ ללמדו תורה בענין אחד (קיד׳ ל׳: וילק׳ חקת שם) אמר ר׳ חִיָא בר אבא א״ר יוחנן [בקידו׳ וילק׳ חסר] אפי׳ אב ובנו הרב ותלמידו עסוקין בתורה בשער אחד

נעשין אויבין זה לזה שנאמ׳ (במדבר׳ כ״א י״ד) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ את והב בסופה וג׳ אמר רבא ואין זזין משם עד שנעשין אוהבין זה לזה שנא׳ את והב בסופה אל תקרא בסופה אלא ב ס י פ ה. [אחי״ה ובקיד׳ וילק׳ בשנויים קצת ע״ש וכן אי׳ בקידוש׳ א״ת בסופה אלא בסופה ובילק׳ אי׳ אלא בסופו וכמו שדרש בעל המאמר והב וסופה בערך אויב וסוף כן תרג׳ אונק׳ ע״פ דרוש אתוהב (במלה אחת) דיא עבד כאלו נגזרה המלה מן יהב (ועיי׳ פירש״י שבאמת זה דעתו) אבל ן׳ גנח חולק על התרג׳ וכתב ששתי המלות שמות של שני מקומות הן, עיי׳ לשונו בספרו כתאב אלאסול צד קפ״ה].

את (אַתָּה = 1 Accus. prtkl. 2 Du) בהלכה ראשונה דאלו הן הנשרפין (סנהד׳ ע״ו: עיי׳ יבמו׳ צ״ד: ורש״י שם ולויק׳ כ׳, י״ד ותו״כ פ׳ קדושים ספ״ט וירו׳ יבמו׳ פ״י הל״ח די״א.) ת״ר באש ישרפו אותו ואתהן (ויק׳ שם) אותו ואת א ח ת מהן. [אחי״ה שהפריד ר״י אתהן לב׳ מלות את ו ה ן והן ע״ב בל״י אחד עיי״ע הן ורש״י לויק׳ וזה עיקר הגי׳ וכ״ה בשבת ל״א: ומ״ק כ״ח. ולא הינא כאי׳ בסנהד׳ שם ורבינו בע׳ הן ג׳ ורש״י ליבמו׳ שם ותוספ׳ לנזיר ח׳: ד״ה הריני] דברי ר׳ ישמעאל ר״ע אומ׳ אותו ואת שתיהן וכ׳. — ואתה תבער הדם הנקי מקרבך (דברי׳ כ״א, ט׳) למה לי מיבעי ליה [לכדתניא מניין למומתין בסייף שהוא מהצואר ת״ל ואתה תבער הדם הנקי מקרבך. חסר בט״ס בדפ״ע] הוקשו [כל] שופכי דמים לעגלה ערופה מה להלן מן הצואר אף שופכי דמים מן הצואר וכ׳ בפ׳ אלו נערות בגמ׳ דהבא על בתו (כתובי׳ ל״ז: סנהד׳ נ״ב: ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ד: ילק׳ פ׳ סוף שופטים). כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו ו י ש ר א ל ל א י כ י ר נ ו [ישעי׳ ס״ג ט״ז כ״ה בכ״י ו״ו על נכון] ויצחק היכן הוה? מי שהיה אומר לעשו גזור עליו שמדים את מכתיפו לאבות! [כ״ה במד״ר ובכ״י ע׳ אבל בדפ״ע בט״ס אי׳ גזור עליו שמד ו א ת ה ש ו ל ט ב ו וזה המאמ׳ אי׳ במד׳ קודם לזה, וכן נשמט בדפ״ע בטעות הסיום את מכתיפו לאבות] בב״ר פס״ח (ס״ז). בשבת ספ״ק אר״ע (פ״ט: ילק׳ ישעי׳ ס״ג ורמ״ז שס״ח ומנוה״מ סי׳ ש״י) לעתיד לבוא אמר הקב״ה לאברהם בניך חטאו אמר לפניו ימחו על קדושת שמך אמר אימא [וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס שם צד צ״ו: ובדפ׳ אי׳ אימר] ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים וכ׳.

* אַ״ת בּ״ש (Diejenige Alphabetzusammenstel-lung, wonach der 1. mit dem letzten, der 2. mit dem vorletzten Buchstaben verbunden wird) פי׳ הרכבת האותיות בדרך שיתחבר א׳ עם ת׳, ב׳ עם ש׳ כענין זה א״ת, ב״ש, ג״ר, ד״ק, ה״ץ ו״ף, ז״ע, ח״ס, ט״ן י״ם כ״ל. בשבת ק״ד. דרש לה בעל אגדה במלות מיוחדות. א״ת ב״ש אותי תעב אתאוה לו? ב״ש בי לא חשק שמי יחול עליו? וכ׳ עד כאן מדת רשעים אבל מדת צדיקים א״ת ב״ש אתה בוש ג״ר ד״ק אם אתה עושה כן גור בדוק וכ׳ ע״ש. במדב״ר פי״ג שכן ק׳ מתחלפת בד׳ בא״ת ב״ש. ושם פי״ה ששך (ירמי׳ כ״ה, כ״ו מ״א) בא״ת ב״ש בבל וכן פירש״י וכן תרג׳ ששך בבל. וכן לֵב קָמָי (ירמי׳ נ״א, א׳) בגי׳ א״ת ב״ש כשדים כפירש״י וכן תרג׳ כסדאי. וכן הרכיב רב בסנהד׳ כ״ב. תיבות מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה׳, כ״ה) בגימ׳ א״ת ב״ש שאמר שם: איכתיב להון יטת יטת אדך פוגחמט ע״ש פירש״י ובילק׳ דניא׳ רמז אלף ס״ג בט״ס טס יטת אדב פיג חמט ונ״ב בא״ת ב״ש. אבל צ״ל כמו בסנה׳. ועי״ע אטב״ח. ועיי״ע אֶפְרָא וע׳ גימטריון.

* אָת, אָתָא (ממש ל״ס כמו אות בל׳ עברי Buchstabe) בקבוץ: קהל״ר פ׳ ונתתי ח׳ אָתְוָאן, במדב״ר פי״ג אֶתְוַיֵי דדין הוא אתויי דדין פי׳ קערת כמו קרעת והיחיד אות עיי״ע אות ב׳.

1 אוֹת (מל״מ Zeichen, Merkmal) בפ׳ אין דורשין [בגמ׳] ר״ע עלה בשלום וירד בשלום (חגיגי׳ ט״ז. וילק׳ הברכ׳ רמז תתקנ״א) ו א ת ה מרבבות קדש (דברים ל״ג, ב׳) אות הוא ברבבה שלו. פי׳ שאין בכל המלאכים דומה לו והוא ראה מלאכים דומין ל מ י ט ט ר ו ן [כ״ה לפי גי׳ כ״י ו״ו ונכון עד מאוד עיי״ע] וידע דלאו קודשא בריך הוא [ועיי״ע דגם, ובילק׳ נוסח יותר טוב אות הוא ברבבות]. כאות מי מרה [כ״ה לפי גי׳ כ״י אבל בדפ״ר בט״ס באות מימרה וממנו בדפ׳ פ״ז׳ באותה מימרה] בגמ׳ דואלו מגלחין סמוך לסימן חנן (מ״ק כ״ה:). פי׳ בא רוב שלישית במים ישראל נקראו שלישית ורבא שקול כרוב ישראל ובא לדגלת שהוא חדקל דבעיתו מיא כאות מי מרה ששוטה נבדקת בהם. [אחי״ה כן פירש ג״כ פי׳ מיוחס לרש״י למ״ק שם וחידוש שלא ציין הך ערך הרב הח׳ מהר״י רייפמאן (במ״ע מהרז״ף ח״ג ר״ל)]. שמו אותותם אתות (תהלי׳ ע״ד, ד׳) בילמדנו והיה עקב תשמעון [בתנח׳ לי׳ וילק׳ תהלי׳ ע״ד הביא מאמר דרוש אחר ע״ש וכ״ה בשו״ט] כי תאמר בלבבך:

בשעה שנכנסו שונאין לבית המקדש היו חורקין שיניהן ומהלכין [כ"ה בנכון בכ"י ו"ה, ובדפ"ע אי' מחרפין] והיו מנעליהן מסומרין והיו אותות רשומות ברצפה שכן הוא אומר בקרב מועדך שמו אתותם אתות. ת"ר אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמאות בס"ג דב"ק (קי"ט: ועיי"ע דגם) ובס' כלאים (פי"ט מ"י) אותות הגרדין ואותות הכובסין אסורין משום כלאים. פי' חוטין של אורגים שמשימין משום אות. [אחי"ה וכעין זה פי' הרמב"ם לכלאי' שם. אבל ר"ש ורעו"ב פי' בענין אחר עי"ש]. פי' אותות הגוזל [כ"ה בכ"י ובדפ"ר, אבל בשרפ"ע חסרו שתי מלות „פי' אותות"] צמר שמראה [בכ"י ו"ו שמכסה!] בו צבעי, דוגמאות היינו נמי שמראה בו [וכן פירש"י].

* 2 אוֹת (מל"מ Schriftzeichen, Buchstabe) שבת ע"ה: אות אחת גדולה, ב"ב ט"ו. איפשר ס"ת חסר אות אחת וכ' והקבוץ אותיות שבת פ"ט. קשר כתרים לאותיות, סנהד' צ'. ע"ז י"ח. תוספ' שם ד"ה הוגה: ההוגה את השם באותיותיו. קידוש' ל'. שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, ושם ע"א. שם בן ארבע אותיות . . . שם בן שתים עשרה אותיות . . . שם בן ארבעים ושתים אותיות. ב"ר קלספ"ט הוא מאד (בראשי' א' ל"א) הוא אדם הינון אותיות דדין, ויק"ר רפכ"ג שמו של הקב"ה ע"ב אותיות עיי"ע אֶן. ושם רפכ"ו מצינו שעיקם הקב"ה ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו וכ"ה בפסחי' ג'. במדב"ר פי"ח ששים אותיות שבברכת כהנים. ושם מנצפ"ך האותיות כפולים צופים אמרום. ובהשאילה נאמר על השטר כי הכתב אינו זולת האותיות. ב"ב ע"ה: ע"ו. אותיות נקנות במסירה. ושם ואותיות נקנות במשיכה ובשטר. וכ"ה בירו' כתובו' פי"א דל"ד:

אֲתָא (מל"מ אָתָא, אֲתָה וכ"ה בל"ס ושומרוני ובלש"ע أتى kommen) תרג' לכה אתי (מלכ"ב י', ט"ז) אתיא עמי והוא מל' ואתה מרבבות קדש (דברי' ל"ג, ב') תרג' וקחו קמח (מלכי"ב ד', מ"א) איתו קמחא, תרג' תנו לי איש (שמואי' א' א', י"ז, י') איתו לי גברא. [אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים בדרז"ל ובפרט בירו' ד"מ עיי' ר"ה י"א. אתיא פקידה פקידה אתיא זכירה זכירה. יומ' כ"א: תעני' ד': השתא דאתית להכי והרבה פעמי' בש"ס. סנהד' צ"ו. אתו מלאכי השרת, ושם צ"ח: ייתי ולא איחמיניה. ב"מ כ"ח: אתא לקמיה דרבה וכו'. שם ה'. אם איתא לדר' חייא וכ' פי' הלכה כמותו עיי' תוספ' שם. אתאן לתני פלוני עיי' כללי גמ' למהר"י קארו יבין שמועה קי"ב: אתי עשה ודחה לא תעשה עיי' יד מלאכי סי' נ"ד, נ"ה, נ"ו. גיטין נ"ב: אתי למנועי. שבת ק"ד. אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא. ושם: לאתויי מאי לאתויי הא וכ' ושם קי"ח: תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת ושם הרבה פעמי' וכ"ה בשבת קי"ט. ופירש"י ישולם שכרי ובבכור' ל'. כתב רש"י תיתי לי שכר טוב ועיי' תוס' בכורו' ב': ד"ה שמא. וכ"ה בירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג ייתי עלי דלא כעיסת עילוי. ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: ייתי עלי על כל חוטר וחוטר דהוה נחית עלי. ושם פ"ו דל"ו ע"ג ייתי דלא ידעית צ"ל ייתי עלי דלא ידעית וכ"ה בירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ג בכל אלה לשון בקשה ושבועה ותמורתו קודש יבא עלי אם וכ' ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג ב"ר פע"ט. (עיי' ס"ע בא א') ופעמים א' מובלעת ד"מ תא שמע והוא צווי תחת אתא וכ"ה בל"ס תא. ועל ת"ש עיי' י"מ סי' תרכ"ט. סנהד' צ"ו: פוק ותא. ושם: תא אשינא דטורי, ב"ב ע"ד. תא אחוי לך. גיטי' נ"ז. תא חזי, ירו' דמאי פ"ו דכ"ה: ירו' פסחי' פ"ו דל"ג ע"ג, במדב"ר ספ"ה איתא חמי. ועיי' ס"ע אתמהא. וכן א' מובלעת בירו' נזיר פ"ו דנ"ד ע"ג וְתִיָּא כהדא דתני חזקיה תחת ואֶתְייא. ירו' כתוב' פ"ד דכ"ח ע"ד ותייאן (= ואתייאן) אילין פלוגתא. ירו' מכו' ספ"ב דל"ב. ותייא דר' יוסי כר' יודה. תחת אתייא וכ"ה באמת בירו' תעני' פ"ב דס"ה ועיי' עוד ע' תא. ובהפעיל בינוני א' נבלעת תמיד תחת מְאַיְתֵי נאמ' מַיְתֵי (= בל"ס מַיְתֵי) ד"מ סנהד' צ"ו: אייתי רבנן . . אייתי דרדקי . . אייתי פרחי כהונה, שבת ק"ט: ואי לא לייתי. תמור' ל"א: מגיל' כ"ב: לאיתויי מאי. ירו' תעני' פ"א דס"ד: אייתוניה. ושם אייתיתי. ירו' פיא' פ"א דט"ו ע"ג בעי מייתה להון, ושם: לא יכילת מייתותיה לכון. ב"ר פע"ג אית דמייתין. בכתוב' בבלי י"ז. מיתיך תחת מאתייך (= בסורי' מַאתְיָא) פי' בואך. ודי בזה להשלים דברי ר"ב].

* אִתָא (Sterngruppe, Hyades, ὑάδες) בברכו' נ"ח: מאי עש א"ר יהודא יותא מאי יותא וכ' בכ"י מ' פעמים אתא ונוסח הדפוס יותר טוב כאשר אוכיח בע' יותא אם יהיה ה' עמדי.

* אִיתָא, אִיתָה, אִיתְתָא עיי"ע אִתְּתָא.

אַתּוּן (Feuerofen, Esse) בל"ס אַתּוּן ובל"ע أتون ובל"פ تون ואני נוזר אומר מל' הצואר' וארמניא (Feuer, âtun) נוריהן דכשדאי תר"י (א' בראשי' ט"ו, ז') מאור כשדים. [אחי"ה כצ"ל שכך תרג' לפסוק הנ"ל אבל כדפ"ע אי' באור

והוא פסוק בבראש' י"ב, כ"ח ותרג' יר' א' באתון נורא דעבדו כשדאי. ותרג' כתנור אש (תהלי' כ"א, י') היך אתון נורא, וכן אי' הרבה פעמי' בדניאל ג' וגעזיניאוס בתיסוירוס ח"ג אלף תקי"ב: מוציא המלה משורש תנן פי' בל"ס = עָשָׁן ואין נ"ל ויותר טוב לגזור ממלת פרסי' אַתּוּן שטעמה בפהעלוי אֵשׁ וכ"ה בל' ארמיניא. ויתחבר אתון עם אש להוראת גודל ותקיפת האש של כ ב ש ן וכן כתוב' ס"ז: אתונא דהוה גרופה נורא, אסת"ר פ' ותמאן זרוק גופריתא באתוניה].

* אַתּוּן (i h r והוא כנוי הגוף לנוכח. ובל"ס אנתון ולנקבה אַנְתֵּין והנו"ן הראשון בשתי הפעמים רפה) תעני' ט"ו: אתון השיבתו וכ', ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: ירו' כתוב' פ"ב דל"ה. עיי' קהל"ר פ' טובה חכמה דמך רבי אמר לון אתון אמרתון. חולי' מ"ח. אתון אהא מתניתו לה אנן וכ'. ירו' נזי' פ"ו דנ"ד ע"ד ואתון אמרין אכן, ירו' תעני' פ"א דס"ד. אימת דאתון בעיי הוא בעי, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ד ומה ת ו ן בעין, א' נשמט' כמו א ת ו ן, ונקבה אתין עיי' תרג' ליחזק' י"ג, כ'.

* אַתּוּנָא (כמו אישון בל"מ. ובל"פ تان, تنه פי' תוך (die Mitte, das Innere תרג' באישון חשך (משלי כ' כ') איך אתונא דחשוכא. פי' בל"פ תוך ופנימי כלומ' כמו עוצם חשיכה, לב החשך וכן ענין אישון חשך, עצמות החשך.

* אַתְחַלְתָּא (הַתְחָלָה=der Anfang, das Anfangen) ר"ה י': אתחלתא דאחת, מגילי כ"ב. ומאי אתחלתא דקא מיקיל וכ', תעני' כ"ט. אתחלתא דפורענותא, סוט' מ"א: אתחלתא דמועד, סנהד' פ"ו: גניבא אתחלתא דמכירה היא. ונגזר מן תחלה ע"י בנין אפעל אתחיל.

☞ אִתְּיַטְרוֹן (בל"י ורומי θέατρον, theatrum, Theater) תרג' בת אשרים מאיי כִתִּים (יחזק' כ"ז, ו') בית הופאה לאיתיאטרון ממדינת אפוליא פי' תיאטרון עי"ש. [אחי"ה תיאטרון של הקדמונים אין להם חופה וראשון של בנאים שעשה חופה לתיאטראות היה וואלעריאוס אָסטיענזים].

אִיתְכַּלְיָא (הקבוץ מן אתכל ובל' עבר אשכול Traubenkamm והושאל לתלמידי חכמים) בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בבהמה (חולי' צ"ב.) איבעון [כצ"ל ובדפ"ע אי' אי בעון, ובש"ס ליבעי] רחמי איתכליא על עליא ואילמלא עליא לא מ[י]ת ק י י מ ן איתכליא [כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בחולי', ובדפ"ע אי' מיתוקמן].

אַתְּלֵיטִין (בל"ס אתליטא, בל"י ἀθλητής, בל"ר Ringer, Wettkämpfer, athleta) לשני אתליטין שהיו עומדין ומתגששין [וכ"ה בנכון בכ"י ו"ו ודפ"ר ובכ"מ ברז"ל עיי"ע גשש, אבל בדפ"ע מתגשגשין] לפני המלך אלו רצה המלך פירשן לא רצה המלך לפירשן חזק אחד על חבירו ונצחו והרגו והיה צווח ואמר איבעי דיני קדם מלכא בב"ר פכ"ג (כ"ב), ובפ' ע"ח (ע"ז) ויותר יעקב לבדו: לאתליטין [בב"ר לאתליטים ויותר נכון] שעומד ומתגשש עם בנו של מלך תלה עיניו וראה המלך עומד והרפיש [כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר וכ"ה בשהש"ר פ' מי זאת עולה אבל בדפ"ע והפרישו] עצמו לפניו. ובילמדנו בולקחתם לכם ביום הראשון (בתנחו' לי') תוקעין תחלה ואח"כ האיתליטין נכנסים פי' שרים. [אחי"ה נ"ל שכונת רבינו לדייק מלש' כי שָׂרִית (בראשי' ל"ב, כ"ט) שבודאי ידע שבל' איט' נקראו ג"כ שנים המתאבקים זה את זה atléta וכנ"ה עוד בשמ"ר קלספכ"א משל לב' אתליטים אחד גבור וא' חלש וכ']. (א"ב פי' בל"י ורו' אנשים פוחזים ורקים אשר אומנותם להתאבק ערומים לשמח העם והיו נוטלים שכרם מאת בעלי השחק והשרים). [אחי"ה וסעד לדברי ר"ב עיי' דיאניזיאוס ז', תע"ה, וויטרוויאוס בהקדמה ט'. ועיי"ע ביין].

* אַתָּלִים בקהל"ר פ' חופר ו י ח ן את פני העיר שהיה עושה אתלים ומוכר להם בזול. פי' ה נ ו ת של בשר ודרש ויחן מל' חנות וכבר הטפתי מלתי בזה הענין בע' אטלים ע"ש.

* אֶתְמְהָא (eig. ich muss mich verwundern, zum Verwundern, wunderbar! von תמה) בב"ר רפ"ד אתמהא כך היתה בברייתו של עולם. ושם: אתמהא א"ל הכנס ורחוץ ושקול עצמך וכ' ושם: ויעש אתמהא והלא במאמר הן. ושם: אתמהא חזר וא"ל כההוא וכ', אתמהא ר' פנחס בשם ר' לוי אמר וכ' ב"ר, פ"ה אתמהא לא דמי ההוא דחפן לההוא דקמיץ וכ' ושם: וכל ישראל עומדים שם אתמהא אלא מכאן וכ'. פסיקת"ר פל"א ותאמר ציון עזבני ה' אתמהא וכ'. שהש"ר פ' אל תראני אתמהא תא-חמי ובמ"ר פ"ח אתמהה.

* אִיתְּמַח (מל"י τεμαχίζω, zerstückeln) גיטי' ס"ט: אימור איתמוחי איתמח. פי' נחתך לחתיכות והשם תְּמְחָתָא (τέμαχος) בחולי' נ"א: תימחתא לא חיישינן פי' רש"י שם לאחר שחלקוהו לרצועות ע"כ. והוא מל"י שרשמנו ועיי' עוד ע' תמהתא.

* אֶתְמוֹל, אִיתְמָל (תמול gestern) עירו' ט"ו. מאיתמל, ירו' ביצ' פ"ב דס"א: מן איתמל, ושם מאתמול, ל"מ הוא.

* אִיתְּמַר עיי' ביד מלאכי סי' ה'.

אֵתָן = אֵיתָן (מל"ע ואתן 1 fest, stark 2 fort-dauernd) ירח האתנים ירח שנולדו בו איתני עולם [בר"ה אי' עוד בחג ירח וכ' אבל כ"י ב' ואה"ת לי' עיי' ד"ס שם ששכח לרמז על רבינו שגם לפניו לי' הגי'] בפ"ק דר"ה בגמ' ולנטיעה. פי' איתני עולם [כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע לי' ומקורו הוא בר"ה י"א. ועיי' מנוה"מ סי' רצ"א] הם היתודות. שמעו הרים את ריב ה' (מיכ' ו', ב') הרים מל' הורים [הם] האבות, והאיתנים מוסדי ארץ (שם) כלו' הם היתודות. [אחי"ה וכן משמע מדרוש של גמ' שם וכ"ה בילק' שה"ש ב' פ' מדלג בשם המכיל' על ההרים בזכות אבות. וכן פירש"י איתנים הם הרים ואשכחן דנקראו אבות הרים שנא' מדלג על ההרים וכ', וכן תרג' לגי' רד"ק שמעו הרים שמעו אבהתא. ומזה תבין טעם של תרג' ירח האתנים (מלכ' א', ח', ב') ירחא דעתיקיא. — וכנ"ה ר"ה שם איתן לישנא דתקיפי הוא, סוט' מ"ו. מנין לאיתן שהוא קשה וכ'. בב"ר פצ"ח דרש בני אתונו (בראשי' מ"ט, י"א) בנים אֵתנים ראוים לעמוד ממנו]. ובר"ג דבא סימן (נדה מ"ח:) קדם צד שמאל לצד ימין וחזר לאיתנו. [כלומ' שב למעמדו הראשון וכ"ה סוט' ל"ו: שבה קשתו לאיתנו ועיי' עוד ע' הבא אח"ז].

* אֵיתָן (der Starke E. N. eines Flusses in Assyrien = ὁ Δοῦρος = Durus) סוכ' י"ה. האי צהנתא דבב נהרה שריא מ"ט אילימא משום דרדיפי מיא וכ' אמר רבינא והאידנא דשפכי נהר איתן ונהר גמדה להתם אסירא. ובע"ז ל"ט. אי' הנוסח נהר גיזא ונהר גמדא. ונ"ל שטעמן שוה והוראת שניהם היא: קולחים בכח וברדיפה. וזה הוא נהר איתן וכ"ה גיש جيش בל"ע קולח וקופץ בכח. ודע שכן נקרא הנהר אצל צאזימוס (ג' כ"ה) דורוס וטעמה כמו איתן בעברי וגיזא בל"ע. ואצל אממיאנוס (כ"ג, ו') נקרא הנהר הזה ג"כ דיאבס ואין ספק אצלי שדבב הנ"ל הוא וכן רש"י בשני מקומות פי' דבב הוא שם הנהר ואצל הנהר הזה ירד ג"כ נהר אחר ששמו לדעת הירודאט (א', קפ"ט; ה', נ"ב) ὁ Γύνδης ודעתי נאמנה שהוא נהר גמדא דלעיל. וכל נהרות אלה היו באשור בקרובה של קטיסיפון בדרך בואכה למצרי צגרוס (עיי' מאנגערט כרך ה' ח"ב שט"ו והלאה). ומעתה י"ל ג"כ שנהר גיזא הוא נהר גוזן (ד"ה א', ה' כ"ו) שמבועו בצפונו של הר צגרוס, ונקרא הנהר הזה עוד Osen (עיי' ריטטער ח"ח, תק"צ, תרט"ו) ויתכן להיות איתן ונהר Osen שוים, והבוחר יבחור. ובגי' שלנו דבב נהרה אי' ג"כ בע' צחן ב' ע"ש. ובכ"י מ' לסוכ' ולע"ז אי' דבנהרא וט"ס עיין ד"ס לסוכ' כ"ו. הערה ל'.

* אַתִּינָא, אַתִּינָס (בל"ס אתינוס בל"י Ἀθῆναι (Athen, Hauptstadt Griechenlands) איכ"ר פ' רבתי ארבעה מירושלים אתו לאתינא, ושם חד מירושלים אזל גבי תגרא באתינס, ושם חד מאתינס (ח' פעמים). בבכור' ח': סבי דבי אתונא. ושם פיתחא דבי אתונא וצ"ל אתינא והיא היתה כידוע עיר ואם בְּאַטִּיקָא יון ששם ישבו כסאות למשפט החכמות ושאר למודים והיו יושביה פקחים וערומים בעניני העולם ודרך ארץ. ויפה העיר הג' שי"ר בע"מ צד רנ"ג כי בימי בעלי המדרש ירדו כבר היונים ממעלתם בפילוסופיא ומדעים ונשאר בידיהם רק מליצות מחודדות בשיחות בני אדם.

* אִיתְנִיסָא עיי"ע אסתנים בסוף הע'.

אֶתְנַן (בל"מ Buhlerlohn) בתמורה בפ' כל האסורין (פ"ו מ"ב) אי זה אתנן האומר לזונה הילך זה בשכרך אפי' מאה כולן אסורין [כ"ה בד"פ אבל בשדפ"ע אפי' מאה פעמים, ובמשנה אי' הוליך טלה זה ובמשנ' שבמשניות הא ליך]. אי זהו מחיר כלב האומר לחבירו הילך טלה זה תחת כלב וכ'. [שם מ"ג ד"ל. ובמשנ' שבש"ס אי' הולך טלה זה תחת כלבי ומוגה תחת כלב זה וכ"ה במשנה שבמשניות —. ועיי"ע צף י'].

☞ אוּתוּנִית (Leinwandkleid=ὀθόνη (στολή) ירו' דסנהד' פ' כ"ג (פ"ב הל"ו ד"כ ע"ג) נפק לגביה לבוש אותוניתיה פי' בל"י בגד פשתים). [אחי"ה הצעת המאמר כ"ה ר' חנינא סליק גבי ר' יודן נשייא נפק לגביה לבוש אותניתיה א"ל חזור ולבוש לגין דידך משום מלך ביפיו תחזינה עיניך, ר' יוחנן סלק גביה ר' יודן נשייא נפק לגביה בחלוקא דכיתנא א"ל חזור ולבוש חלוקך דעמרא משום וכ'. ושני המאמרים לענין אחד כיוונו ומלת אותונית מקבילה למלת כיתנא ומלת לגין מקבילה למלות: חלוק דעמרא של מאמר שני. ודע שמלת אותונית כפי' ר"ב בגד פשתים והוא כיתנא χιτών Leibrock, ולובשין אותו על הגוף קרוב וסמוך לבשר. ומעיל שלובשין מעל לכתונת נקרא בל"י ורומי' כלינא χλαῖνα =

chlaena או בהבלעת אות כ': λαῖνα, laena ואין ספק אצלי שתחת לגין צ"ל או לנין והוא λαῖνα או צ"ל בהפוך אותיות גלין והוא χλαῖνα ולובשין המעיל הזה רק כומרים ואנשי חכמה ומדע ודרכו להעשות מצמר תולעת שני (עיי' המירום, איליאס ב' קפ"ג; י' קל"ג; ט"ז, רכ"ד; אדיססע ד', נ'; י"ד תק"כ, תקכ"ט) וקרוב אצלי שמאמר השני הנ"ל רק שינוי של מאמר ראשון ומלות יוניות אותונית ולגין נתפרשו במאמר שני על ידי מלות ארמיות, וחקרהו ותמצא כי כן הוא, ור"ב בע' לגין לא דק כראוי.

אַתַנַסִיאָה (בל"י ἀθανασία ,Unsterblichkeit פי' בלי מות והוא השארת הנפש עיי' חכמת שלמה ג', ד'; ד', א'; ח', י"ד, י"ח; ט"ו, ג') בויק"ר בסמוך [כ"ה בכ"י ובדפ"ר, אבל בשדפ"ע בט"ס בסוף] לפרש' אל תרא יין כי יתאדם (ספי"א), ובירושלמי [כ"ה בדפ"ר] פרק אלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק פ"ג הל"ז דפ"ג:) והוא ינהגנו עלמות (תהלי' מ"ח, ט"ו) תרג' עקילס אתנסיאה עולם שאין בו מות פי' לשון יון אָה: אַל, תנסיאה מות, [אחי"ה כ"ה לגי' כ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע לי' אה וכן לי' במ"כ ויק"ר ולי' בפי' יפה תואר לירו' מגילי פ"ב הל"ג דע"ג: ושם הנוסח בשתי תיבות: א ת א נ ס י י א, ובירו' מ"ק שם אי' ביותר משובש אתנא סירה, ובילק' ישעי' כ"ד רמז רצ"ד איתנסואה וצ"ל אתנסיאה כגי' רבינו ובשהש"ר פ' לריח אי' על נכון א ת נ ס י י א עולם שאין בו מות, והנה בל"י א' הוא אות השלילה וזה מה שכתב רבינו בטוב טעם ודעת אָה (ἀ): אַל, ולפי זה דרש עלמות כמו אלמות, ויפה תואר (הובא פירושו בסד"ה סוף ע' דקפ"ח ע"ג) הפליא לטעות בפי' דברי רבינו עיי' רמ"ל בע' שלנו בהערה עברית אבל מצאתי ראיתי שחזר בעל י"ת מתמיהתו על רבינו וכתב ביפה מראה לירו' מגילי שם בזה"ל: כתוב בערוך תניסאי' [צ"ל אתנסיאה] ל"י מות ולפ"ז מפרש גמ' מילתיה דעקילס דר"ל לעולם שאין בו מות ולפ"ז מפרש עלמות שעולות על מות וכדרך שפי' בערוך [כוונתו אל ע' עין א'] בשם ר' גרשון בהא דגרסינן בי"נ א"ת עלי עין אלא עולי עין שהם עולין על העין וכ', ולוא ראה בעל י"מ כ"י ודפ"ר של ערוך לא מצא מקום לטעות, ור"מ די לונזאנו דבר נכוחות אבל גם הוא לא ראה הגי' העיקרי' של כ"י ודפ"ר כי בכלל דברי רבינו לפי גי' זו נכללו כל דברי ר"מ די לונז'].

אַתְפַּח עיי"ע איטפח.

* אִיתְפַּלְגוּת (פלוגתא Getheiltheit (d. i. der Meinung) במדב"ר רפי"ג אתפלגות ר' אליעזר ור' יוסי, פי' מחלוקת דעת מלי' פלג עיי"ע.

* איתקוטלי עיי' סוף ע' אסקוטלא ב'.

* אַתַקְפְּתָא (מלש"ע ثقافة das sich Bewähren des Scharfsinns, das Gegeneinanderhalten, Fragen) חגיג' ט': אתקפתא דרב שישא ב"ב קכ"ט. אתקפתא דמר בר רב אשי. השורש תקף ונראה לי להטעימו מל"ע שהורה שָׁם נוצח או נושא ונותן בחדוד שכלו, והושאל על שאילת בעל הקושיא שנושא ונותן ג"כ בשכל זך נגד דעה זולתו, ואפעל מתקיף הרבה פעמי' בש"ס.

אֲתַר (בל"ס ושומרוני מקום Ort) בפ' שבועות העדות בגמ' ואינו נוהגת אלא בראויין להעיד (שבועו' ל"א. ושם נסמן) רבנן סברי דון מינה ואוקי באתרה כלו' ב מ ק ו מ ה. [אחי"ה וכנ"ה נדרי' מ"ט. נ"ב: מר כי אתריה ומר כי אתריה, עירובי' צ"ד. חולי' נ"ג: אתריה דשמואל הוה, חולי' נ"ז: באתרא דאורו בה וכ', ב"מ פ"ד: סנהד' ק"ג. באתר דמרי ביתא וכ' עיי"ע קלבאי. ב"ב קכ"ד: איקלע אמימר לאתרין, ברכו' ס"ג. באתר דלי' גבר תמן הוי גבר (ועיי' אבו' ב' ה'), ירו' יבמו' פ"ב ד"ג ע"ד בכל אתר ר' לעזר סמך לר' חייא רבה. ב"ר פל"ט ובמד"ר פי"א מבית לבית חלוק, מאתר לאתר נפש. ב"ר לקספמ"ה דרש מקום אתי (שמות ל"ג, כ"א) אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי. והקבוץ ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ג כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אַ תְ רִ י ן ס ג י ן (בפסיק"ר פכ"ב בט"ס הגים אחריו), גיטי' פ"ט. אַתְרָוָותָא נינהו. על אתר פי' על מקומו כלו' תיכף ומיד עיי"ע אלתר — וכנ"ה ירו' פיאה פ"ו ד"ט ע"ה, פ"ח דכ"א. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג]. (א"ב תרג' אל מקום אחד (בראש' א', ט') לאתר אחד).

* אַתּוּר (בל"ס אָתּוּר והוא כמו אשור ואצל הכתיבה Assyria, Ἀσσυρία נמצאה עוד הכתיבה Ἀτουρία Ἀτυρία עיי' שטראבו ט"ז תשל"ו; דיא קסיאוס נ"ח, כ"ו; ס"ח, כ"ח) תרג' אשור אתור. וילדי אשור אתוראה או אתורָיָה וכ"ה בל"ס עיי' אונקל' בראשי' י', י' תרג' ישעי' י', ה' ותר"י ב' לבראשי' שם ולכ"ה, י"ח. ואצל סופרים יונים נקראה ג"כ אתריא. והעיר נושנת אתור آثور על יד טיגרים קרוב למזול וכבר בימי אבולפעדא היתה חריבה עיי' פוילוס רעפערט. ח"ג ל"א ובזה נבין פי' ראב"ע על יונה א' ב' נינוה בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי

ישראל בארץ יון אומרי' כי היא הנקראת אורטי"ה וצ"ל אטורי"ה.

אֶתְרֹג (בל"פ اترج, ترنج בל"ע اترنج = اترجه Orange, bes. die sog. Festorange, Paradiesapfel) תרג' הדר (ויקרי כ"ג, מ'). [אחי"ה תר"י א' העתיק אילן משובח תרוגין וכן הפשיט' הסורית אילנא שפירא אטרוגא. נראה בעליל ששתי העתקות נתחברו יחד בהעתקת מלת הדר. א') על דרך העתקת המלה הדר כלומר משובח. ושפירא; ב') ע"י העתקת הקבלה שהוא אתרג עיי' סוכ' פ"ג מ"א, ויק"ר ספ"ל. ואונקל' תרג' אתרגין ותר"י ב' תרוגין ורס"ג الاترج וכל אלה העתיקו רק על פי קבלה וצ"ל לומר טעם בעבור בל"פ ترنك = תרנג הוראתו כמו הדר ומשובח בל' עברי וא"כ תרג' אתרגין או תרוגין כולל ג"כ ענין הדר. ודוגמא אחרת ראה בער' הבא אח"ז. וכנ"ה סוכ' ל"ה. ואיזו היא שגדל על כל מים הוי אומר זה אתרוג עיי"ע הדר ד'. ושם בריש העמוד עץ שטעמו ופריו שוה הוה אומ' זה אתרוג. ב"ר ספט"ו צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין את מוצא אלא אתרוג ודרש ותאכל מן העץ וכ"ה בקיצור בב"ר פ"כ. סוכ' ל"ה: האי אתרוגא דאגליד כאהינא עיי"ע גלד א', אהן. ברכו' מ"ג: מאן דמורח באתרוגא. שבת ק"ט: אתרוגא חליתא, עיי"ע חל ד'. ע"ז נ"ט: ההוא אתרוגא. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ד מיצע . . סכינא גו אתרוגא. ובירו' ע"ז אי' אטרוגא עיי"ע אטרג. והקבוץ אתרוגין מעשרו' פ"א מ"ד. וציונים אחרים ודיני אתרוג עיי' בפחד יצחק דקכ"ג והלאה. ועיי"ע הבא אח"ז].

* אֶתְרוֹנְגָּא (מענין הראשון במשקל ל"ע ופ') קידושי' ע'. ליכלו מר איתרונגא א"ל הכי אמ' שמואל כל האומ' אתרונגא תילתא ברמות רוחא או אתרוג כדקריוה רבנן או אתרוגא דאמרי אינשי כלומ' מתוך גסות רוח משנה דיבורו מי שאמ' איתרונגא שזה כעין הברת ונקודת מלה פרסי' בלשון כתב וגרמטיקו אבל לא בלשון עם שאינשי אמרי אתרוגא ורבנן קוראים אתרוג. וממנו הפעל בעירו' נ"ג: אתריגו לפחמין אבל בכ"י מ' וא"פ ובע' רקעו' וע' תרג הגי' התריגו לפחמים. ופי' רבינו בע' רקע פ"א האדימו כאתרוג הגחלים וכן פירש"י הבעירו את הפחמין להיות אדומין כאתרוג ע"כ. ול"נ שוראי כי כן הוא אבל נשתמש ר' אבהו ג"כ בחכמת לשונו עוד בטעם אחר והוא כי אתריגו או התריגו צווי מפעל תרנג ترنك שהוראתו בל"פ עורה. כלומר עוררו הגחלים עוממות שתהיינה לוחשות ובוערות. אבל בירו' מעשרו' פ"ב הל"ז ד"ג. אי' התריגו [ובדפ' קראטאשי' בט"ס התריגי] לבהמין פי' תנו אתרוגים למאכל לצורך הבהמה בשעת מלאכתה ויגיד עליו רעו שם ר' חנניה מייכלון דבילה.

* אַתְּרִיסְתוֹן (מן השם ترس פי' מל"ע מגן נבנה הפעל ihr habet euch mit Schildern versehen, d. h. verschanzt) תמיד ל"ב מה דין אתריסתון לקבלי מלשון תרים עיי"ע כלומר החזקתם מגן וצנה לקראתי ורבינו לא הביאו אף כי היתה לפניו אגדת דפ' לא היו כופתין כנראה מע' הבר ב'.

* אִיתְּשִׁיל (sich erbitten, sich erfragen lassen) סוט' ל"ו סע"ב איתשיל אשבועתך . . ואיתשיל נמי אדידך כלומ' שאל לך התרה על שבועתך. ושורש שאיל וא' נבלעת ואיתשיל אתפעל ובתרגום תמורתו אשתאיל עיי' תרג' לשמו' א', כ', ו'. כ"ח. ישעי' ס"ה, א'.

☞ אִתְּתָא (= אנתתא, אִיתָּא וכ"ה בל"ס Gattin, Frau) תרג' לזאת יקרא אשה (בראשי' ב', כ"ג) לדא יתקרא אתתא. [אחי"ה וכנ"ה בדרז"ל ד"מ תעני' כ"ג: מנוה"מ סי' ר' איתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא לעניי. מגיל' י"ב סע"א איהו בקרי (סוט' י', בי קריא) ואיתתיה בבוציני (עיי"ע קר ו'), מגיל' י"ד: איתתא בהדי שותא פילכא (עיי"ע שת ב'). יבמו' ס"ב: נסיב אתתא ואוליד בני. שם ס"ג. מתון נסיב איתתא. כתוב' ס"א: אמר לאיתתא מינסבת לי וכ', נדרי' פ"ט: אי נסיב איתתא כי לא תנינא. ושם: ושבשיה ואינסב איתתא ושרקיה טינא (עיי"ע שבש ב' שרק א'), נדרי' נ': ההיא אתתא בשמתא פקעה ומתה. ושם צ"א. ההיא איתתא דכל יומא דתשמיש וכ' ושם: ההוא איתתא דלא הוה בדיחא דעתה וכ', ושם דהוה מהרזיק בביתא הוא ואינתתא ובע' הרזק א' גרס רבינו ואיתתיה. ושם: אמר רבא ואיתתא שריא ע"ש. קידושי' נ"ב: ההיא איתתא דהויא קא משיא כרעא וכ' (עיי"ע פרזומא ב'). שם נ"ט. רבין חסידא אזיל לקדושי ליה איתתא וכ', ב"ק נ"ט. אתתא דידי פקיחה היא. ב"מ נ"ט. איתתך גוצא גחין ותלחוש לה (עיי"ע גוץ ג'). שבת ס"ג: ב"ק פ"ג. ההיא אתתא דעיילא לההוא ביתא וכ', עירו' נ"ג: ההיא אתתא דאתיא לקמיה דריינא וכ', סנהד' ס"ז: חולי' ז'. ההיא איתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא וכ', סנהד' פ"ב. איתתא קמייתא היא דלא קא מנשי לה. שם ק"י. אתתיה דקרח א"ל חזי וכ', ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג בר נש דאימיה מבסרא

ליה ואיתתיה דאבוהי מוקרא ליה וכ׳ יבמות, ס״ג. וירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ו. נחית דרגא נסיב אתתא סק דרגא בחר שושבינא, ירו׳ נדרי׳ ספי״א דמ״ב ע״ד כמא דשמייא רחיקין מן ארעא כן תהא האי איתתא רחיקא מן ההוא גברא (עיי״ע שמים). ויק״ר קלספ״ה אית איתתא דחכימא למישאל ואית איתתא דלא חכימא למישאל וכ׳. במלת אתתא נ׳ נבלעת תחת אנתתא וכ״ה בל״ס עיי״ע ותחת אתתא או איתתא אי׳ עוד קיצור איתא והוא כמו אשה בל״מ ד״מ ירו׳ מעשרו׳ קלספ״ה דנ״ב. חדא איתא הוה לה וכ׳. ירו׳ תעני׳ פ״א הל״ד דס״ד: אוגרית חמרי להדא איתה . . . אמרה לי בעלה דהיא איתהא חביש וכ׳. ושם אתה חדא איתא . . וא״ל בעלה דההיא איתתא חביש וכ׳.

„אשריך ספר הערוך! שערך אלף שלך נכנס (באור) [כ״ה בכ״י ל״ד וה״ב, ובכ״י ו״ו א׳ וב׳ אי׳ באדר ול״נ שהוא ט״ס ומאחר שכיון רבינו על תחילת הערך א״א דאאזרך צריכנו לתקן כזה:] ב א ז ר. ויצא בהדר [ר״ל סוף תיבת הערך האחרון אתרג]; סליק ערך אל״ף מספר הערוך, והוא עשרים פרקים, שבח ורון והלל למקים כל אפסי ארקים, משפיל אף מרומם, המגביהי לשבת יסייעני לחוק ערך בית.״ [אחי״ה החכם מהר״י דערנבורג במ״ע של ג״ג ח״ד דקכ״ד שגה במח״כ וגרס בכ״י ל״ד ויצא בחדרי סילוק! — מתיבת שבח עד גמירא חסר בכ״י ה״ב].

תם חלק ראשון

אחרית דבר לְהחלק הראשון.

בתֹּם החלק הראשון מצאתי את לבבי נכון לדבר דברים אחדים, כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקרוא אחרי מלא: אל תקרב הלום לגשת אל אדמת קודש להוציא מחדש את ספר הערוך לרבינו נתן בן יחיאל זצ"ל, ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש, בגדול ממך בל תדרוש, בחזק ממך בל תחקור, במופלא ממך בל תדע כי זה ספר הערוך לרבינו נתן זצ"ל דדא ביה כולא ביה ותוכו רצוף כמעט כל התורה שבעל פה ורובי תורתן של גאונים קדמונים ז"ל ואיככה תרהיב בנפשך עוז להעמים על שכמך מלאכה רבה ועצומה כזאת אשר מלא רוחב ענינה כלכל לא תוכל ותפשת מרובה לא תפשת, כי אבן התועין והטעיות גדולה על פי הבאר; הן עוד היום גדול עד אשר יאספו כל עודרי החכמות והמדעים לגול את האבן מעל פי באר הערוך ולגלות פני הלוט הנסוכה על מאמרים רבים הן במלות זרות הן בגוף הענין דלית נגר ובר נגר דיפרקיניה. מי שמך לאיש שר התורה ושופט מישרים אודות הנוסחאות האמתיות עד אשר לבך נכון בטוח להסיר קמשוני וחרולי טעיות הדפוסים בלי ספקות אשר פני הערוך מכסים; ואם גם נאמין לקול האות של „קול קורא" אשר בו הבטחתנו בשלש עשרה מדות וסגולות יקרות אשר בהן תמכת יתדות של ההוצאה החדשה אשר נפשך אותה ותעש לבאר לברר וללבן דברי רבינו נתן, אבל איך נאמין לקול האות השני שכמו ששערת בנפשך כן הוא בענין הישלמת ספר הערוך לא לבד מה שנוגע להערכים הנשארים בכתובים בכתבי יד ערוך שונים אשר לא שזפתם עין שמש אבל גם לרבות תשלומי ערכים אין מספר אשר נשארו בקולמסו של רבינו נתן ולא כתבם כלל וכלל האם רבינו נתן מסר לך אותו דיו שנשאר בקולמסו להביאו על ראשך לזכות על ידו לקרני ההוד והתפארת להגדיל תורה ולהאדירה? האתה חכם לבב ואמיץ כח להדמות אליו להשלימו, לגלות עמקות מני חשך ויצא לאור צלמות, ואם בעל הערוך נטה צפון על תוהו וברא פנת הצפון ולא גמרו לפי שאמר כל מי שאומר אני יש לאל ידי יבוא ויגמור הפנה הזאת שהנחתי (על פי הילקוט איוב רמ"ז תתקי"ג) — האתה האיש כי תשלים חוקו להביא עליך ברכת אובד עד כי מלאך לבך לתאר את ההוצאה החדשה בכנוי ערוך השלם? אין זה כי אם גבה לב ולשון מדברת גדולות, העיני האנשים ההם חכמים ונבונים ממך תנקר? לא נעלה — במסילה עמך. כזה וכזה השמיעוני רבים. מהן בעצות מרחוק מהן באמונה אומן מהן לשבט מהן לחסד. ובין כך ובין כך האכילוני לענה והשקוני מי ראש. עד שהשקיף וירא ה' משמים ויערה עלי רוח ממרום: יהודה יעלה! עוד זה רוח מבינתי יענני ותבוא עצה טובה מהחכם הנודע ר' רפאל קירכהיים נ"י אלי: קרא נא היש עונך בארץ גליציא או תפנה לאחד מחכמי רוססיא. לעצה זאת חיש מהר שלחתי דוגמאות מספרי (כוללות אות אל"ף) לאיש אשר אלה לו תורה וגדולה במקום אחד. אשר שמעו הולך בכל ארצות יהודה ה"ה המבקר הנפלא ונדיב לב כשת"ה הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער נ"י בלבוב והוא אחרי עברו בין בתרי חקירותי בעין חודרת בטובו הגדול השיבני דבר וז"ל „אני מישרים אשפט כי מלאכתו רצויה מאד וכולו אומר כבוד ועצתי נאמנה שידפיס את חבורו יקר הערך בהוצאותיו וכל חכמי הזמן יבואו על החתום" וכו' וכו'. הדברים המעטים האלה הפיחו רוח חיים בקרבי באשר הביאו תקוה בלבי ואמצו רוחי להאמין בעצמי כי ראוי אני לכך בעת אשר כבר אבדה תקותי. ואם נכבד לי היום אשר נגלה כיום הזה הלק ראשון מחבורי והאל לי אל למושעות ולה' אדני לעמלי תוצאות: אז זכות ההוצאה נתגלגלה על ידי הזכאי הנ"ל אשר בדבריו אמצני ושת לי בטוחות לעשות הרבה בטובת ספרי במועצות ודעת, על כן תהלתו אספר בקהל. ובזה לא אפריז על המדה כי מדת חכמים ומדת ותקן היא לכתוב בספר הזכרון לפני ד' שם הנדיב כי ידבנו לבו ויעש טוב בעמו „ומדת התורה היא שהיא כותבת ומפרסמת עושה מצוה ואם התורה עשתה כן צריכין אנו להלך אחר מדותה של תורה שהן דרכי נועם" (תשוב' הרשב"א סי' תתקפ"א) — וגם צדקת פרזונם של כל אנשי חיל התומכים איתי בימין צדקם וישאו ידם קודש לכתוב ידם על ספר ערוך השלם להביאו לביתם בכסף מלא אזכיר אי"ה חרות על הלוחות בסוף חבורי לספר תהלתם לדור אחרון, ואם גם אין מקום אתי עתה לפרטם גם פה מן הנחוץ לקיים מאמר רז"ל (ברכות מ"ב.) תיכף לת"ה ברכה. לכן אספר צדקת אדם גדול בענקים פאר דורנו הישר והטפסר מהור"ר משה מונטיפיורי נר"י אשר עושה צדקה בכל עת וגם לתיעלת חבורי הגיש מנחה בצדקה מנה אחת אפים ומקיים בו לפי ברכתו ראוי יותר לברכה (יו"ד הלכות

צדקה סוף סי' ר"ג בהגה). ועוד אשיבה תודות מנפש פנימה לחברת כל ישראל חברים בפארים אשר יצאה בהשתדלות הרב הגדול והחכם מוהר"ר איזידאר והרב החכ' ד"ר דירינבורג לישע ספר ערוך השלם שבאה על החתום על עקס' במחיר של מאתים פראנקס לכל חלק וחלק וכן הפליא לי חסדו מר ידידי הרב החכם מהור"ר משה גידעמאן נ"י והחכם המפואר מוה"ר שלמה בן מאיר בקאנטאבריגיא. וגם על ראש ראשי הכומרים (Bischöfe) תעלה ברכתי ובכללם Cardinal Mihajlovic, Erzbischof Haynald ועוד זולתם. ובראשם ראש הכומרים בעירנו Dr. Dulansky חסיד שבאומות ודעתו מעורבת בין הבריות ביתר שאת וכבוד גדול האציל לי ללא שאלתי מאה זהובים להדפסת חלק ראשון מלבד שכתב ידו על ג' עקס' וישא ברכה מאת גומל חסדים. וברוך טעמה של האקאדעמיא החכמות בבודאפעסט וברוך יהיה היושב ראשון באסיפותה ה"ה Graf Lonyay אשר הרבה לטרוח להשאיל בעבורי ארבעה כתבי יד ערוך עתיקי יומין הלא המה כ"י וויען א' וב', כ"י ליידען, כ"י ברעסלוי (עיי' במבוא מ"ז והלאה). ואחרון אחרון חביב להשיב תודה כפולה ומכופלת להאקאדעמיא החכמות אשר להקיסר י"ה בוויען כי תמכה ימיני בעזר רב (ארבע מאות זהובים לחלק ראשון וכצפיתי צפיתי עוד לשאר חלקים) ובלי תשועה והצלה רבה זאת לא היה ביכלתי להפיק זממי לפעולת אדם. ורצון שוכני סנה תבאתה לראש יוסף (Franz Jos. I.) ולקדקד נזיר נצר מטעו היא האקאדעמיא החכמות המהוללה ברוב התשבחות. וברכה לראש מסביר הוא הוא הגבר הנעלה Pr. Dr. Fr. Müller אשר הנחני בעצתו הישרה ויהי לי לפה לפני חכמי האקאדעמיע. כמו כן תודתי מוגשה לראשי החכמים אשר השאילוני בטובם כתבי יד לעזרתה במלאכתי הלא המה הרב הח' ד"ר אהרן יעללינעק שהשאיל לי כת"י רגמ"ה על מס' ב"ב, הרב החכם הנודע ר' שלמה זלמן חיים האלבערשטאם מביליץ על כמה כת"י והרב החכם ד"ר ברלינער כת"י ר"ח ורגמ"ה על כמה מסכתות, זכרה להם אלוה לטובה.

ואחרי שהריקותי לכם, מטיבי נפשי, ברכה אמרתי טרם שמתי קנצי למילין מן הנחוץ לתת בקצור נמרץ קצת מודעות בענין הוראת הסימנים שנמצאים בזה החבור. ואלה המה:

א') שני חצאי מרובעים כזה: [ ] באו להורות שהוספתי נופך משלי הן בגוף הדבר הן בציון נוסחאות שונות שצרפתי אותן מזוקקות שבעתים וברוב פעמים, בפרט במקום שהארכתי למעניתו, הקדמתי להוספותי המלה אחי"ה, כלומ' אמר חנוך יהודה, כדי שאבדיל דברי מדבר' רבינו נתן.

ב) בסי' שני חצאי עגולים כזה: ( ) ציינתי הגי' המוטעת או מעוות הדפוס ומפני הכבוד לא רציתי לשלוח יד בגי' רבינו המוטעת ובעמדי עליה הבאתיה במסגר. ועוד הסגרתי ככה מראה מקומות לפסוקים ולמאמרי רז"ל בין הידועים בין שאינם ידועים לכל, וכן הבאתי בסי' האלה העתקה אשכנזית דבור המתחיל של ערך (שלאגווארט) עם מחצב המלה כלשון עם ועם שממנה לוקחה זאת.

ג') בסי' תבנית יד כזה: ☞ מצאתי מצויין כל מה שהוסיף ר"ב (רב בנימין מוספיא) וכן נדפס בערוך דפ' אמשטרדם ורמ"ל השמיט הסי' ולא ידעתי למה.

ד') בכוכב מאיר כזה * סימנתי הערכים אשר השלמתי בהמה דברי בעל הערוך, ולפעמים הביא רבינו המלה רק אגב גררא בלי פירוש או בקצת פירוש שלא במקום כבודה הראוי לה ואני תקעתי הערכים כיתד במקום נאמן וסדרתים איש על ידו לדגליהם לראשי בית אבותם לפי שורש דבר שנמצא בו אבל לא חדלתי מלהעיר איה מקום המצאו בערוך זעיר שם זעיר שם. ושמרתי לבלתי ישנות סדר ערכי רבינו נתן ואם הניח לי רבינו מקום להתגדר בדבר מה הנפתי ידי עליו תחת סי' זה. וכוכב זה הבריק פקודת כל ענין אשר יפקד מקומו בערוך דרבינו נתן, ובהוספות דר"ב —. ודע עוד כי בענין תכונת חבורי והדרך אשר הלכתי בו לבוא למחוז חפצי אך למותר יהיה להכביר מלין אחרי אשר על כל אלה הטפתי מלתי במבוא ולמה אהיה על הקורא למשא בפרט כי ימצא די מבוקשו כמעט בכל ערך וערך זיל קרי בו, הא גברא והא דסקא, וכל מבין דבר לאשורו ישפוט בעינים פקוחות במה שפעלתי בקום ועשה ועוד בשב ואל תעשה וזה האחרון הוא שלא הנחתי סרח העודף ביריעה לתקוני השבושים אין מספר במראה מקומות של דפוסי הערוך כי איה סופר איה שוקל לספר השגגות והזדונות ועי' ציונים דווקנים שהבאתי אני בספר ערוך השלם שבשתא ממילא נפקא (כ"ב כ"א:).

בענין העתקת דבור המתחיל של ערך וגזרת המלה לא יאמן כי יסופר כמה דקדקתי וחפשתי בחפש מחופש עד שבאתי לתכלית המבוקש. כי לא נעלם מאת כל הוגה באגדות ודרשות חז"ל אשר מרחק הזמן והמקום וע"י שהורקו התבות הקשות, אשר ילדי נכרי ישפיקו, מכלי אל כלי של כלים שונים ומחסרון ידיעת מלות זרות שהעתיקו סופרים נמהרים דלא גמרי וסברי ועוד מנסיבת השתנות הנוסחאות אשר לפנינו ועוד מטעמים אחרים נשתנה ונעתק מצב המלה העיקרית עד שלפי השקפה הראשונה אין ביכלתנו לפתור דברי חכמים דבר דבור על אפניו ויש אשר מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות ונמצא אבני קודש אבני נזר המתנוססת על ספרי חז"ל פתוחי חותם מעשה ידי אמן נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר. ונמצא כבוד הכמים מתמעט. יען כן בדורנו, דור אומן את המדעים וחקירת קדמוניות עד להפליא רבים וכן שלמים אשר דעת שפתי עמים זרים ברור מללו ואזנם מלין תבחן לא נחו ולא שקטו עד שיחקרון מלין הרבה וקנו להם שם טוב. החוקרים ובלשנים האלה: ר' יחיאל מיכל זקס (= רימ"ז) בספרו המפואר בייטרעגע, ר' אברהם גייגער (= ג"ג) במ"ע שלו, ועוד במ"ע דמ"ג ויתר מקומות; ר' משה שטיישניידער במאמרו דיא פרעמדשפראכליכען עלעמענטע; ר' אהרן יעללינעק בספרו שפת חכמים; ידידי ר' יוסף פערלעס (= מהרי"ף) בספרו עטימאלאגישע שטודיען ועוד צור ראבבינישען שפראכ = אונד זאגענקונדא, ר' יוסף שיינהאק בע"מ המשביר (אבל לא נכחד תחת לשוננו כי יוסף זה המשביר כמה וכמה פעמים תבן מכנים לעפריים); ר' שלמה באבער בהוצאה המפוארה של פסיקתא דר"כ; ר' ליביש אייזלער בספרו בייטרעגע צור ראבבינישען שפראכ= אונד אלטערטהומסקונדע; שני אחים היקרים ר' נחום ברילל במ"ע יאהרבוך, ור' אלחנן ברילל במאמריו פרעמד. שפראכליכע רעדענסארטען ועוד טראכטען דער יודען; הרב החכם שמיין במאמרו תלמודישע טערמינאלאגיע; ועוד במ"ע המזרח להחכ' פירסט ובאוצר מלין שלו ובמ"ע בן חנניה להרב המנוח ר' ליביש לעף ובחלוץ להחכ' שור ובהשחר (ומאמרו של החכ' בעהמער: כיצד מעריכין לא ראיתי ולא זכיתי לקנות אף כי בקשתיו) ועוד אחרים נשו את חילם לבאר מילי דרבנן איש איש בסגנון לשונו פעם בדרך ארוכה פעם בקצרה, וקרוב מחדש בא החכם הכולל ר' יעקב לעווי (=מהרי"ל) הכי נכבד ובשקידתו העצומה ורוחב לבבו ובידיעותיו הנשגבות עלה על כולן והחביר עלינו במילים עם הוספות רבות והגהות מועילות עד מאוד מהחכם הנפלא ובלשן גדול פליישער. ובהתימי אות גימל מחבורי ספר ערוך השלם זכיתי להנות מאור מחברת ראשונה של עמת"ל למהרי"ל אבל בכ"ז פניתי לו מקום בשעת הדפסת ארבע מחברותי להזכירו בכל מה שאפשר, כי באמת ברכה בו אף אם בגוף הספר בסקירה אחת יראה הרואה שלא ראי זה כראי זה כי ראיש מגמתי ואבן הפנה אשר יריתי ליסד עליה את בנין ספרי היתה החקירה בענין מקורי חילופי הנוסחאות ותשלום דברי רבינו נתן ולבאר ולברר ולצרף דבריו ולהעמיק עד היסוד בספר הערוך, ומהרי"ל התנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו ולרגל קוראיו המדברים בלשון אשכנז.

ובענין הבקירה כבקרת רועה עדרו בקרתי כל החקירות בגזרת מלה בלי נשיאת פנים אבל בנתינת כבוד לדעת זולתי הבאתי במשפט צדק הבחינה לקרב את הקרוב ולרחק הרחוק מהאמת קנה רצוץ שברתי ופשתה כהה הייתי מכבה ובכל זה כדי שאיכל להוציא לאמת משפט. וגם טרחתי להעלות למי מחקרי דבר מה שלפני משפט הבכורה והבאתי הפתרון בשם אומרו. אבל ברוך הינן לאדם דעת כמעט בכל ערך הניחו לי מקום להתגדר בו ובדרך קצרה הצגתי חדושי בפתרון המלה מיד אחר דבור המתחיל עם העתקתה ללשון אשכנזית ואם המלה ממקבת בור לשון הקודש או כתבי הקודש נוקרה רשמתי אצלה כזה: בל"מ היינו בלשון מקרא, ואם לא נעשית על טהרת לשון הקודש כי אם מילדי חוץ ונצר משרשי לשנות עמים זרים היא או אז כתבתי התבה באותיות המיוחסות לה בצביון ובהוית הלשון אשר ממנה לוקחה, רק במלות סוריות הלכתי מתוך נדרי כדי להקל על הקורא ועל הוצאית הדפוס כי רבות הנה ועוד רוה אחרת לבישתני בבחינה זאת כי ע"י העתקת מלות סוריות באותיות עבריות פתרון המלה ההיא בהיר הוא בשחקים ליודע לשון חכמי התלמוד מה שאין כן אם רוה אותיות חיות עבריות איננה באופן כתיבת המלה.

ובענין תשלום דברי רבינו כצפיתי צפיתי כי הרבה פעמים הצלתי תהלה לאל מפי ים הנשיה דבר אמת וצללתי במים אדירים והעליתי ב ה כמה פעמים פנינים ומרגניתא טובא. וגם אספתי וקבצתי על יד כיד ה' הטובה עלי מאמרי רז"ל המפוזרים והמפורדים ואמרתי לדבק טוב הוא וגם אספתי כעמיר גורנה כל שפר וארג שמצאתי בספרים שהיו באוצר ספרי כי איזה עשיר השמח בחלק הרבנות אשר יש לאל ידו לקנות לו

בדמים יקרים ספרים הרבה אין קץ! ומה גם כי קהל עדת ישורון אשר אנכי יושב בקרבו לרעות צאן קדשו, הלא מצער הוא וגם ב"ה תלו בי טפלי (חולין י"ח.) ועוד טפילה לטפילה (ירוש' מ"ק פ"ג דפ"ב סע"ג) אשר מפתח פרנסתן (אודה לה' חסדו) בידי.

***

ואחרי הודעתיך כל זאת עתה ברוך ה' קח נא, קורא משכיל, את ברכתי אשר הובאת לך במה שחנני אלהים. ואל תבואני רגל גאוה להתפאר חלילה כי יש לי כל, כי ידעתי מך ערכי ולא אפצור בך לקחת כל מה שעלה במחשבתי, ונפשי יודעת מאד כי לא גליתי תעלומות הכמה אשר נעלמו מעין כל חי ואנה לא בהכמה די אית בי מן כל חייא רזא דנה גלי לי להן על דברתי די פשרא אשר מצאה כקן ידי בחכמתי המעטה כי נבונותי וביגיעת בשר ורוח אשר עמלתי יומם ולילה ביום טרדות הצבור ולימוד עם הבחורים סבוני ובלילה שבעתי נדודים עד נשף. ובזכות הורי ומורי (כי ת"ל משלשלת היוחסין רבנים גאונים אני ואבי זקני היה מוהר"ר ישראל פאלאטא שהובא בנודע ביהודה ושני חתניו המושלמים ר' עמרם הנקרא קדוש ששם לדרך פעמיו ללכת לצפת להיות שם רב ומורה דרך, וגם מוהר"ר חיים רב ואב"ד בק"ק אירשא היו דודי אבי מורי ישראל נ"י) וביחוד בזכות רבינו נתן בעל הערוך זצ"ל סייעוני מן שמיה יען אשר מני אז אש בוערת על לוח לבי להרים קרנו של בעל הערוך בכבוד, ולהחזיר עטרת תפארתו לישנה היתה מגמתי משחר טל ילדותי בראותי פעם ראשונה ספר הערוך בהוצאת רמ"ל, אשר היא נראתה בדמיוני אז בתכלית השלמות. אולם הגם הלום ראיתי כי תבואת שפתו לא תשביעני ואין מלותיו בלשוני אמרתי בלבי הלא כבר אמרו (שבת ס"ג.) ליגמר איניש והדר ליסבר על כן גמרתי אומר ללכת לבית המדרש המפואר של רבנים לברעסלוי ולשקוד על דלתי התורה ות"ל שקידתי עמדה לי ללמוד תורה הרבה ונחזיק טובה לגאון זמננו להרב הגדול ובקי בש"ס עד כי כל רז לא אנים ליה ה"ה מורי ורבי מוהר"ר זכריה פראנקעל נ"ע אבל גם על דלתי האוניפערזיטעט שקדתי וידי בל תנח גם מלימודים בלשונות קדם (וכבר ת"ל במשך איזה שנים אח"כ יצאו מוניטין שלי בחבורים בעניני לשונות קדם ואפס קצתם תראה הוזכר במקומות שונים בזה החבור.) ומה שה' אלהים נתן לי לשון לימודים בלשונות קדם לדעת לעות את יעף בערוך דרבינו נתן דבר היה לי לרוח קנאה להבין ולהעמיד כל הדבר הקשה בערוך על בוריו וזה רבות בשנים אספתי וקבצתי את האבנים לבנין ביתי אבל מודה אני כי אהרי שהחילותי לבנות, פעמים החרבתי את ביתי עד היסוד בו ונטיתי עליו קו תהו ואבני בהו כי אמרתי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש מה כחי כי איחל לגמור עבודת פרך כזו אבל כפעם בפעם ותפעם רוחי בקרבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ואדור נדר כי יהיה ה' עמדי וחלקי בארץ החיים ויתהלך חנוך עם אלהים ויהודה עוד רד עם אל לא אוסיף עוד להרוס מה שבניתי . . ואקרוב זה שש שנים בפעם השלישית אל המלאכה אחרי ששניתי תבניתה תכונתה ולשונה לכתוב אותה על טהרת לשון הקדש למען תעמוד ימים רבים והבא לטהר מסייעין אותו ואבוא היום לשלם את נדרי ולברך בסיום חלק ראשון על המוגמר: אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. ואני תפלה אלהים אל תרחק ממני אלהי לעזרתי חושה. תרב גדולתך לעזרני לבצע אמרתי להוציא יתר חלקי ספרי עם מפתח גדול לאורה ולהפיצו בישראל על פני תבל.

ויהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל מינאי וזה יהיה חלקי מכל עמלי ואני תפלה למשופטי חבורי מאן דמשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו (מגילה כ"ח סע"ב), ויהנו מאור הספר רבים וכן שלמים ויחזיקו בידי מחברו (כי התורה צריכה חיזוק וביחוד שהזלתי מאד את מחיר הספר כי אמרתי מצות הוצאתו לאו להנות נתנה אבל מה אעשה אם הוצאות הדפוס כמשא ככד תכבדנה ממני כי עולות עד למעלה והָבֵא מעט והמשתכר בספרות יהודית משתכר אל צרור נקוב).

ועתה אתה חבור אצבעותי בן יקיר לי בן אוני ביום צאתך והלכת אנה ואנה אתפלל תפלת הדרך כאזהרת רז"ל (ברכו' כ"ט תע"ב) „כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך מאי ת"ה יר"מ ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך תשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"ה שומע תפלה" כעתירת זעירא מן חביריא.

פינפקירכען (באונגרן יצ"ו) לסדר וירא אלהים את האור כי טוב.

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
II		ב'	תרצ"ח	תשצ"ח
"		ח'	אחר תיבת "ע"ש" צריך להיות עוד „עכ"ל"	
"		ל'	להצמירה	להיצמרה
"		מ"א	טול ברוך כונתו לברכות דף מ' רע"א. וכן העירני ידידי הרב החכם ר' אברהם הרכבי. וכבר הנפתי ידי על ביאור כל החרוז הזה במ"ע נייציייט שנה זו ועיין עוד מ"ע מאנאטשריפט להחכם גרעטץ שנה זו. מ"ש הרב החכם מוהר' משה גידעמאן. ועוד ארחיב דבורי אי"ה בסוף החיבור הזה.	
III		כ"ג	דתתמ"ה	דתתמ"ח
"		ל"ט	מובחרה	מובהרה
VII		כ"ג	מנתא. מך	מנתא. מק
VIII		מ'	פקע	פקא
XI		י"א	ר' מצליח נשמט: הוא אשר נקרא אבן אל באצאק והאריך למעניתו בשום שכל הרב החכם מוהר"ם שטיינשניידער במ"ע רא"ג ח"ב צד ש"א והלאה.	
XIII		ה'	ושם כב נב: אחר תיבת כב צ"ל וט"ס הוא וצ"ל נ"ב:	
XX		מ"א	אחר תיבות בטיו"ד סי' רס"ה: נשמט: וברא"ש לב"ק פ"ח רסי' ג' כתב וז"ל בתשו' הגאונים נשאל ממר צמח גאון ז"ל אלו נערות וכול' ע"ש. ועוד שם: ומעשה בא' שהפיל שינו של חבירו ונידהו מר רב צדק גאון ז"ל ואמר לו וכול' ולדעתי צ"ל מר רב צמח גאון ז"ל. ובאמת כ"ה בטור ח"מ ססי' ת"כ. וכן הוחלף מר רב צמח גאון במר צדק גאון בקצת כ"י ודפוס ערוך בע' מגל ג' ע"ש. ועוד הובא רצ"ג ברא"ש לב"ב פ"ו ססי' יו"ד. וכתב שם בשמו: שעל יין מבושל אפי' בפה"ג אין מברכין עליו וקצת קשה שלא הובאה דעה זו של רצ"ג בטור או"ח סי' ער"ב ובב"י שם יע"ש.	

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
XXV		מ"ב	אפילו וע' כ"ז	אפילו וע' כז
XXVII		מ"א	אחר תיבת "טרקנין" נשמט: סי' רט"ז וע' פרגין וע"ש מ"ש.	
XXVIII		יו"ד	אחר תיבות וע' ראש נשמט: ססי' רס"ט וע' ערב א' ע"ש מ"ש.	
"		י"ב	אחר תיבות וע' זרד ג' נשמט: סי' תמ"ה וע' גהץ.	
XXIX		י"ז	אחר תיבת טשטק נשמט: בתוספות הרא"ש לברכות (נדפס בס' ברכה משולשת) לדף לה: הובא ערוך ע' טרקסמין.	
XXX		כ"ד	אחר תיבת זה ומ"ש נשמט: לדף ים' וע' צרדה א'.	
XXXV		כ"ו	אחר תיבות: ע' דייט נשמט: שט"מ: לנזיר נ"ט: ועיי"ע דק א'.	
XL		כ"ז	נשמט עוד אות י"ז וי"ח. וצ"ל כזה: יז) הריטב"א בחי' ליומא ט"ו: כתב בענין פי' בית המוקד וז"ל ובעל הערוך ז"ל פי' כי משם היו מדליקין האש במזבח החיצון, וזה נכון, דאילו לקיים האש מערכות אחרות היו שם ולא שכיח שיכבו אותן המערכות לגמרי שהרי לא כבו עכ"ל. ואני בעניי לא מצאתי פי' הנ"ל בערוך. ובלי ספק נשמט או מע' טרקלין או מע' קטן ד'. ועוד כתב הריטב"א בחי' ליומא דף כ"ח: ד"ה אמר רב יוסף פירוש אחד להסכים שיטת ר"ת עם פי' הערוך והגאונים. אבל אם יעיין שם היטב (ובתוספ' ישינים יומא כ"ח ד"ה דילמא) נראה שערוך יותר שלם הי' מונח לפני הריטב"א ומוסיף אומץ להחלטתינו בראותינו שהרי"טבא בחי' לכתובות מ"ד הביא פי' בשם הערוך על מאמר רב נחמן דאי אוסיף בי' דיקלא וכו'. ובשט"מ לכתובות שם הובא פי' הריטב"א הזה בשם בעל הערוך, ובערוך שלפנינו ליתא בשום מקום.	

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
			יח) בספר מעדני יו"ט לבעל תוי"ט הלכות נדה בפ' הרואה כתם ס"ק וי"ו כתוב בד"ה כתורמס וז"ל פי' בערוך שהם עשב מר כלענה ועגול כעדשה ורחב כמעה עכ"ל. ולי' בערוך הגדול שלפנינו. וגם לי' בכ"י ערוך אשר ת"י אבל בערוך הקצר שנ"ב מצאתיו בע' תרמוס וז"ל: פי' הוא מין ירק או קטנית מר כלענה ועגול כעדשה ורחב כמעה ויקין [Wiken] בל"א עכ"ל.	
א'	א'	ח'	ת"ק. דר'	ת"ק דר'
ו	ב	ל"ו	והנביאים	וכנביאים
י"א	א'	ל"ז	Hase	Hahn
י"ב	א'	יוד	אחר תיבת דקצרי. יש להוסיף וכן מפורש בס' המפתח לרבינו נסים ר"פ כל הכלים צד מ"ה ע"ש.	
י"ט	א'	כ"ח	ورى	روى
כ'	בהערה ג'		ἔφανον	ἔψανον
כ"ד	א'	ל"ד	לז.	לז:
„	ב'	ט"ו	صاز	صار
כ"ה	א'	ג'	جاص	اجاص
כ"ז	ב'	ה	اجر	آجر
ל"א	ב'	כ"ט	اد	ادا
ל"ג	א'	ו	תיבת سياه צריכה להיות כפולה.	
„	„	ל"ד	אשר	אשה
„	ב'	ז	תיבות והוא בל"ש אדין פי' אזי צ"ל במסגר [ ] כזה	
ל"ד	בהערות ב'		במבוא צד I	צד LI
ל"ו	ב'	כ"ו	עירוב' ד"ה	עירובי ר"ה
„	„	כ"ח	החצי מרובע אחר תיבת "טטרס" מיותר.	
ל"ח	בהערות ג'		פחלין	פחלץ
ל"ט	ב'	ל"א	فوبان	فربان
מ"ה	בהערותב'		نغر	بغر
נ'	א'	ג'	شمشق	سمسق
נ"ב	א'	ל"ד	אַיְזְלָוְיָא	אַזְלוֹיָא
נ"ה	א'	י"ט	اجوان	اخوان

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
נ"ו	א'	ט'	בי ר' ועירא	בי ר' זעירא
„	ב'	ה'	אחר תיבת "ערך": נשמט: קודם לזה.	
„	„	מ"ג	حلك	حلا
ס"ד	ב'	ג'	אחר תיבות מדיונים נשמט חצי מרובע כזה [	
ס"ה	ב'	ט"ז	abgeworf.	abgeworfen]
ס"ה	בהערות א'		א'	אי
ס"ו	בהערות א'		בע' אי ב'	בע' אי ג'
ס"ז	א'	ל"ו	קודם תיבת "שבת קל"ח" נשמט שבת קכ"ה. אודי לי איזי מיהות כ"ה בכ"י מ' עיין ד"ס שם צד קמ"ב:	
ס"ט	ב'	„	הטוויי	הטוייה
ע"א	א'	כ'	ע' אסרי	ע' אסר
„	„	כ"ד	בל"ע	בל"ס
„	ב'	„	Gelehrt	gelehrt
ע"ג	א'	י"א	جيسة	خيسة
ע"ד	ב'	ד'	בל"ע	בל"פ
ע"ז	א'	כ"ז	אחר תיבת סגיאין נשמט חצי מרובע כזה]	
ע"ח	א'	יו"ד	אחר תיבת היא נשמט חצי מרובע כזה]	
פ'	ב'	וי"ו	vielt.	vielleicht
ק"ב	ב'	ז'	אחר תיבת "אילטים" נשמט וכן הוא בילקוט פ' נח רמז ס"א	
ק"ג	א'	ט'	אחר תיבת "הרבה" נשמט חצי מרובע כזה]	
ק"י	ב'	כ"ו	glied	Glied
„	ב'	ל"ג	על פי'	על פי
קמ"ג	א'	ס'	אחר תיבת אדריינות נשמט: עיי"ע דקליקוס ומ"ש בשם ילקוט.	
קמ"ד	ב'	„	אחר תיבת הערוך] נשמט: ובאסת"ר פ' ותמאן אפי' אנדיטיקום של בית אבא לא נדונין ערומים	
קמ"ו	א'	ל'	ἀντληθής	ἀντλητής
קמ"ח	א'	י"ח	אחר תיבת "כתב" נשמט "והערוך"	

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
קנ"ב	ב'	כ"ט	אחר	אחד
קפ"א	א'	מ"ב	سكفه	اسكفه
קפ"ו	ב'	כ"ג	Bleiglitte	Bleiglätte
קצ"א	א'	ה'	אחר תיבת "אלתוסברא" נשמט חצי עגולה כזה)	
קצ"ו	ב'	כ"ח	צ"ל תחת ושם אי' כגי' רבינו: ושם איתא מחיין באיסקוטלא אפותאי, אבל בכ"י ב' מ' (עיין ד"ס תענית צד עז'.) אי' כגי' רבינו, וכ"ה בע' טרק ד'.	

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
"	בהערות	ה'	ע' נס	גס.
רצ"ט	ע"ב	י"ב	חסר חצי מרובע כזה [	
ש"ב			חסר סימן כוכב כזה * לפני ערך ארקא ב'.	
ש"ז	ע"ב	כ"ב	מי של:	מי שלא
שט"ז	ע"ב	כ"ד	عسب	عشب
"	"	כ"ה	ודלא כדלא בדפוסי צ"ל ולא כבדפוסי.	

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ״י א״ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז״ל

ראש מתיבתא דרומי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז״ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל״ז) ודפוס וויניציאה (הרצ״א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא״מ הר״ר ישראל קאָהוט

רב ואב״ד בק״ק פינפקירכען והגליל יצ״ו.

חלק שני

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

ווין תרל״ח.

בדפוס של געאָרג בראָג

(המנהל פ. סמאָלענסקין.)

מזכרת אהבה

ליובל שנת החמש ועשרים

אוביל בראש ספרי ברכת שַׁי לכבוד מוֹרַי אשר הוקמו עָל להורות את בחורי בני ישראל בבית המדרש לרבנים בברעסלוי.

ה״ה החכמים המפוארים, חין ערכם נודע בשערים

מהור״ר **צבי בן כה״ר יעקב גרעטץ.** ומהור״ר **ברוך בן מוה׳ שמואל צוקערמאן.**

האל המחיה את הכל, יחיה את הדרת כבודכם עוד **ליובל שנת החמשים** ויתן לכם שיבה טובה כח ועוז, להצמיח בגן המדעים פרי חכמתכם ותנובות תבונתכם גם בימים הבאים, שמש פעולתכם יאיר בנֹגה וזיו שבעתים, ויקר שמכם יזהיר עד בלתי שמים!

כאות תלמידכם המוקירכם ומכבדכם בתמים עד אחרית הימים

הצעיר **חנוך יהודה** המכונה **ד״ר אלכסנדר קָאהוט.**

אות הבית

I בָּא (er kam) והשם בִּיאָה (das Kommen) ושב הכהן (ויק׳ י״ד, ל״ט) ובא הכהן (שם מ״ד) זו היא שיבה זו היא ביאה בר״ג דאלו הן הלוקין (מכו׳ י״ג:) ובר״ג דכיצד אשת (יבמו׳ י״ז:) ובס״ג דאלמנה לכ״ג[1]) ובפ׳ התכלת בגמ׳ דהלחם (מנחו׳ מ״ה:) ובסוף כיסוי הדם בגמ׳ דהשוחט ונמצאת טרפה (חולי׳ פ״ה.). פי׳ זו היא שיבה זו היא ביאה מה שיבה בא הכהן מביתו לבית המנוגע אף ביאה בא הכהן מביתו לבית המנוגע דילפינן גזרה שוה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע כשמצאו שפשה ואינו נותץ הבית כדכתיב (ויק׳ שם) ושב הכהן ביום השביעי והנה פשה הנגע בקירות הבית וצוה הכהן וחלצו וגו׳ עד ועפר אחר יקח וטח את הבית אף ביאה נמי דכתיב (ויק׳ שם) ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית אע״ג דכתיב (שם מ״ה) ונתץ את הבית אינו נותצו אלא חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע וכן מפור׳ בתורת כהנים (ספרא מצורע פרש׳ ז׳ פרק ד׳ דף ע״ג רע״ד בהוצ׳ אה״ו) מה מצינו בפושה בראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע [וכ׳] ובסוף שבוע שלישי אם פשה נותץ מכאן למדנו ג׳ שבועים לבתים[2]). והתורה אמרה הבא להרגך השכם להורגו בס״ג דהרואה מקום (ברכו׳ ס״ב: ועיי׳ שם נ״ח סע״א) ובפ׳ בן סורר ומורה בגמ׳ הבא במחתרת (סנהד׳ ע״ב.) פי׳ היכן אמ׳ תורה (שמות כ״ב, א׳ ועיי׳ פירש״י וילק׳ משפטי׳ רמז שמ״ב) אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים ופי׳ רבא (סנהד׳ שם) מ״ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והא מימר אמר אי קאי באפאי קטילנא ליה למריה דביתיה[3]). ואת הבאין ברשותה בכתוב׳ בפ׳ הכותב לאשתו (פ״ו: עיי׳ פ״ה: ירו׳ קידוש׳ פ״א הל״ד ד״ס סע״ב) כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך וכ׳ עד ועל הבאין ברשותיך. פי׳ שמכרה או שנתנה להם[4]). וכן פי׳ במתניתא דבי׳ ר׳ חייא (תוספת׳ כתוב׳ פ״ט ועיי״ע אַפֹּתֵק מש״כ שם) אלו הן[5]) הבאין ברשותה כל שמכרה להם או נתנה להם במתנה. * [אחי״ה וכנ״ה הרבה פעמי׳ עד כי חדלתי לספור ד״מ בא וראה (תעני׳ ח׳. מגילי׳ כ״ט. כתובי׳ ק״ה. סוטי׳ י״ג. ל״ו. גיטי׳ נ״ז. ב״ק ע״ט: ב״מ ע״א. ב״ב פ״ח: סנהד׳ כ״ב. ק״ח. ערכי׳ ט״ו. ל׳: מנחו׳ ק״י.) כמו תא חזי, איתא חמי בירו׳ עיי״ע אֶתָא. ושם אי׳ עוד ציונים בענין יבא עלי אם . . ובקהל״ר פ׳ חופר גומץ אי׳ בט״ס אם לא יבא עלי וצ״ל יבא עלי אם לא . . ובירו׳ יומ׳ פ״א דל״ח רע״ד יבא עלי אם ראו קורות ביתי ירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג, אי׳ רק: יבא עלי. ר״ה ט״ז. באי עולם סנהד׳ ק״ב. ואילך: עולם הבא. ירו׳ תרומ׳ פ״א ד״מ: מכאן ולבא. ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה ע״ג דבר שהוא לבא פי׳ לזמן הבא. ברכו׳ פ״ט. מ״ד לעתיד לבא. ירו׳ גיטי׳ פ״ז דמ״ח סע״ג אם יש בו דעת לבא יש בו דעת לשעבר ובירו׳ ריש תרומו׳ ד״מ: אי׳ יש בו דעת להבא וכ׳ אבל יותר נראה כי לשעבר ולבא בירו׳ פתרונו כמו בדיעבד ולכתחילה של בבלי עיי׳ מה״י צד י״א: בחנמל (תהלי׳ ע״ח, מ״ז) נדרש בא חן מל עיי״ע בחנמל. — ובדרך כבוד ענין בָּעַל כמו ואבואה (בראשי׳ כ״ט, כ״א וכדומה הרבה) ד״מ בריש כריתות (ב׳.) הבא על האם, שם פ״ב מ״ג הבא על השפחה, ירו׳ יבמו׳ רפ״ב ד״ג, ע״ג בא על הראשונה ובא על השנייה וכ׳ ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ט. בא על אחת מכל העריות וכ׳ ושֵׁם בִּיאָה עיי״ע.] —

* 2 בָּא = וָוא (Eigenname einiger paläst. Lehrer) שמות כמה תנאים בא״י, עיי׳ מה״י של

---

[1]) כונת רבינו על יבמו׳ ס״ט. אבל לפנינו לי׳ אבל אי׳ עוד מה שלא מסר רבינו והנם במסרת רו״פ עיי׳ מנחו׳ ד׳. עירו׳ נ״א. נדה כ״ב: יומ׳ ב׳: נזי׳ ה׳: הוריו׳ ח׳: בכור׳ ל״ב: [2]) אלה הם דברי רבינו ועיי׳ פירש״י לויק׳ שם פסוק מ״ד. [3]) בסנה׳ ובילק׳ בשינוים ועיי׳ עוד ירו׳ סנהד׳ פ״ח הל״ח רכ״ו ע״ג. [4]) ועיי׳ ג״ב פירש״י, וכ״י ו״ו אי׳ בטעו׳ פי׳ מי שמכרה או שנתנה לכהן. [5]) בתוס׳ כתו׳ אלו הן יורשין.

מהרז"ף צד נ"ו. נ"ז. ס"ו. ואילך, והוא קיצור ולש' קלילה תחת אבא, וכן רבה ורבא בש"ס בבלי תחת ר' בה ור' בה ועיי' עוד ע' אביי.

בָּאג (כל"ס בגא בל"פ بَاغ Baumpflanzung, Garten ובהשאילה קבוץ שדות) הני בני בי רב דדיירי בבאגא בגמ' דפ"ק דפסחי' (ח׳:) ובהלכה קמא דאלו מציאות (כ"ב:) באגא בארעא דיתמי לא מחזקינן. פי' באגא ב ק ע ה שיש בה ש ד ו ת ה ר ב ה כלו' כל הבקעה לא אסרינן בשביל שדה אחת של יתומין שיש בה, מוחזק ועומד מאי (ב"מ שם) כלו' אם בודאי ידעינן אי זו היא של יתומין מאי. ובפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את העיר (ב"ב ס"ח:) מאי ביזלי א"ר אבא פיסקי באגי[1]. פי' פיסקי דארעתא דלא הוו ט' קבין דלא חשיבין לאיזדבוני בפני עצמן אלא ע"ג העיר. [בפ' איזהו נשך בגמ' אין פוסקין] (ע"ג.) מנטרי באגי[2]. באגי ש ד ו ת ה ר ב ה כשיעור מאה כור בית זרע הן חסר הן יתר ועומדות על מצר אחד ושוכרין שומרין לשמרן מן הבהמה וחיה שלא יאכלו כשהן זרע ומבני אדם כשנעשית קמה. * [אחי"ה וכנ"ה עירו' ע"ג. בני בי רב דאכלי נהמא בבאגא, ב"ק קי"ג: זילו וקטלו מכל באגי ואינהו אזלו וקטלו מחד באגא וכו', ב"ב כ"ט. חדא ארעא בכולא באגא. ודע שרש"י בכל מקום פי' בקעה כפי' רבינו בראש הע' ורשב"ם לב"ב ס"ח: פי' שדות כפי' רבינו בסוף הע' ועיי' עוד ע' בר ג' וע' בר מחוונתא. ומוצא אני המלה מל"פ וסו' שטעמה גן ופרדס אילנים].—

* בַּאגִין ט"ס תחת באיין עיי"ע ביין.

בַּאדָן (שם מקום בצפונית מזרחית של שכם עיי' שווארטץ דאס הייליגע לאנד קכ"ז) בסוף ערלה (פ"ג, מ"ז) אגוזי פרך ורימוני באדן, ובכלי' בפ' כל כלי בעלי בתים (פי"ז, מ"ה) לא הוזכרו רימוני באדן[3] וחצירי גבע[4]) אלא שיהו מתעשרין ודאי בכל מקום. פי' שם מקום וכן פרך מקום[5]) ופירותיהן גדולים והשובין. ובס"ג ד ע ר ל[6]) ובס"ג דע"ז (ע"ד.) ובר"ג דביצה (ג׳:). * [אחי"ה וכנ"ה בירו' ערלה פ"ג הל"ה דס"ג רע"ב ועיי' תוספת' כלי' פ"ו והיה שם מקום בצפוני מזרחי של שכם].

* באדן (E. n.) ביוחסין השלם צד קי"ט. כתוב וז"ל באדן: בערוך אמ' באדן שם חכם, ושם ר' בדן שם חכם עכ"ל בערוך שלפנינו ובכ"י לי' ולא ימצא גם בספרי חכז"ל כאשר העיד סד"ה ריש אות בית, וקרוב הדבר שכונת בעל היוחסין על ערוך של ר' צמח גאון עיי' בחלק ראשון במבוא צד XVIII].

* באות [עיי"ע בואתן.

* באזי עיי"ע בז ה'.

* בַּאזְיָאר (בל"פ بَازيَار בל"ע بَيزَار ,Falkenjäger (Falkonier שבת צ"ד. ומי איכא סוס המיוחד לעופות אין איכ' דבי וויאדן ובכ"י מ' (ד"ס ק"ב.) דבי זירין ובכ"י א"פ סוסיא דבי זייארין ובדפ' שונצ' וויניצ' ר"פ יושטיניאן ובסיל' וויארן וט"ס וצ"ל בי זייארן אבל הנוסח היותר טוב כתב רבינו בע' זיידן בשם רה"ג ז"ל שהוא שונה סוסא דבאזיירן ויחיד קורין אותו בל"פ באזיאר כ"ה בדפ' וויניצ' וכ"י ל"ד ונוסחאות שונות יש בה ע"י ט"ס כאשר אוכיח בעה"י בע' הלזה וכנים דברי רה"ג שבל"פ بَاز נץ וכ"ה בל"ע ובל"ס נקרא ב ז י ק א, ב ו ז י ק א; וצודה עוף נץ נקרא בל"פ באזיאר, והקבוץ באזיארן, וכבר בא בסנהד' צ"ה. נפק לשכור בזאי והוא בעצמו ותומו ל"פ شكار بَاز פי' לצוד עוף הנץ עיי"ע שכר בזאי. ורש"י פי' שם לש' פרסי . . נ"א כ פ ר ה ו א ובאמת כ"ה בילק' נביאי' שמואל ב' רמז קנ"ה נפק ל כ פ ר בזאי ונוסח' מוטעת היא, ובענין פתרון המלה עיי' ג"כ ספר עט"ש למהרי"ף צד כ"ה.

* באח"ב (Abbreviatur) עיי"ע דצ"ך.

* באטי עיי"ע בט ב'.

* בַּאִימָה; בַּאִינָה (הוא בית ענות של מקרא (El Baneh סוף ערלה ירוש' ד"ס: עיירות המובלעות בארץ ישראל כגון באינה ובאימה וחברותיה וכ' ובתוספתא כלאי' פ"ב אי' בית ענה ונראה שהוא בית ענות של מקרא (יהוש' ט"ו, נ"ט) והיתה לדעת אייזעביאום רחוקה מחברון ד' מיל רומיות ונקראת בל"י Βηθανίν והוא Βετάνη של ספר יהודית א', ט' וגם היום יש כפר באנה עיי' נייבויער געאגרפיא תלמודית צד רל"ו ועיי' רוימער פאלעשטינא צד קנ"ט ור"י שווארץ (דה"ל צד קמ"ו) ויש להבדילו מהמקום בית ענת (יהוש' י"ט, ל"ח, שופטי' א', ל"ג) שהיתה עיר בנפתלי ועיר הנזכרת לעיל בית ענות היתה ביהודה רחוקה מעט

---

1) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' בזל. 2) בחי' הריטב"א לב"מ גורס נטרי באגי. 3) כ"ה בפי' רה"ג לסד"ט ד"ג וכ"ה בר"ש לכלי' שם וכ"ה בביצ' ג': אבל בכ"י מ' שם וכן בערלה בע"ז וביבמ' אי' בדן. 4) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע וחצרי. 5) עיי"ע פרך א'. 6) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"י פ"ר והוא ביבמו' פ"א: ובדפ"ע חסר.

מחברון אשר ע"כ יפה עולה לשיטת הירו' שמונאה לעיירות המובלעות בא"י שבאמת היתה עיר תחומית של א"י.

* באיין עיי"עביין.

באלא (בל"פ بالا Waldanhöhe, Berg) בסוף הלכה קמא בפ' אותו ואת בנו (חולי' ב׳:) הני עזי דבאלא[1] כשרין לגבי מזבח. פי' יער ששמו כן. ס"א ברא תרג' חוץ ברא והן מדבריות. * [אחי"ה הפי' הראשון שייך לרגמ"ה כדמוכח מפירושו לחולין כ"י (בקובץ כ"י אנגיילקא A. 5. 18 דף של"ז ע"ב) ולפי דעת ס"א הוכרחנו לומר כי אותיות ל' ור' מתחלפות והוא כמו תּוּרְבָּלָא, חולי' שם והוא תרג' של שור הבר. אבל לפ"ד נראה שהמלה ל"פ היא וטעמה מקום גבוה והר, והן עזים שרועים בראשי ההרים וכן יש לפתור בי עילאי חולי' נ"ט: וצ"ל בתיבה אחת בעילאי עיי"ע וע' טגרס. ורש"י פי' באלא יער לבנון! ועל פיו פי' החכ' לעויזאהן זאאלאגיע דע"א.]

* 1 בַאלִי (בל"פ بالیدن sich bewegen, bewegen (machen, aufscheuchen נדה כ"ו: באלי ואתי ופירש"י ממהר לבוא ויפה פי' שטעם המלה בל"פ מתנענע וממהר להלוך ובפעל יוצא ענינו מנענע ומעורר אחרים וזה שיעורו ג"כ בנדה י"ז: אביי באלי דידבי רבא באלי פרוחי פי' מעורר ומגרש זבובים ויתושים וגם בזה כנים דברי רש"י. ורבינו בע' כל ב' גרס מכלי, ולא מוכרחים אנו לזה.

* 2 בַאלִי (בל"ע بلى Glück והושאל לשם פרטי). ברכו' כ"ה קל"ס ע"ב אמר באלי א"ר יעקב. תעני' י"ח סע"א אמר באלי א"ר חייא בר אבא .. א"ל ר' חייא לבאלי. שבת י"ז: ע"ז ל"ו. אמר באלי אמר אבימי ועיי"ע גוות. פי' שם חכם ובל"ע פי' שעצ"פ וכן שם הכולל הצלחה.

* ביאם עיי"ע בהם.

* בַאמִי (בל"י βῆμα Erhöhung, Thron) שהש"ר פ' כמעט (ג', ד') אמרה ירושלים לבת בבל פגי פלאי קקים באמי מחי את סבורה בעצמך שאת בתולה זקנה את שבי לארץ אין כסא (ישעי' מ"ז, א'). נ"ל שדרש מלין אחרונות אין כסא. ומלה יונית בֵימָא (כצ"ל עיי"ע) מקום גבוה, כסא; ותיבות מחי את יחדיו ידובקו ותהינה לאחדים מחיאת בל"י *ידεκάτη* פי' אין עוד. וכל המאמר כ"ה בל"י *ἄπαγε παλαιὰ κακή, βῆμα μηκέτι!* כלומ' קומי זקנה רעה, אין כסא! או י"ל תחת פגי פלאי צ"ל פורני פליאה *πόρνη παλαιά* ועכ"ן תרג' עקילס לבלה ניאופים (יחזק' כ"ג, מ"ג) כאי' בויק"ר פל"ג עיי' ילק' יחזק' רמז שס"ב ועיי"ע פליאה, וע' פרן ו'. ור"ב יש לו תיקונים אחרים עיי"ע כאמי ושם אפרשנו ועיי' פתרונו מאת החכם הרב ר' נחום ברילל בב"ח ח"ו צד ש"א ואחיו החכ' אלחנן במאמרו פרעמדשפ. רעדענס. צד י"ז. אבל לפי פירושנו איננו מוכרחים לתיקונים הרבה ונוכל לקיים גירסת הדפוסים.

* בַאנֵי, בַאנְיָא עיי"ע בי בני וע' בניה.

בַארג (בל"פ باره Süssigkeit ; מֵי בארג בל"פ مى باره Süsswein או עיקר הגי' באדג בל"פ باده (Süsswein, Most) בע"ז בפ' אין מעמידין בג' והחומץ (ל׳:) מתוק חמר בארג[2]. פי' בארג גופיה חמרא מבושלא. בארג לשון פרסי הוא יין מבושל שעומד על שלישו כגון דשבקי להו עינבי למשרי[3] וחליאן טפי דאע"ג דשתי חיויא מיניה מפשר ליה חוליא למרריה דחיויא ואין בו משום גילוי. פ"א בארג עשבים טובים שמשימים ביין וממתיקים אותו. * [אחי"ה לפי פ"א תהיה המלה לש"פ پرکنه = برکنه פי' עשבים וסממנים כתושים. ובע' בְרַק אראך פי' אחר ע"ש. ורש"י לע"ז שם פי' מי בארג משקה משובח בארג ל"פ משובח כמו סוסיא בארג בחלק (סנהד' צ"ח.) עכ"ל. ובסנהד' שם פירש"י: סוס בַּרְקָא: סוס מסורק ומכוון ונאה וכ' מזה נראה שגם כאן פירש ברקא כמו בארג שענינו ומכוון ונאה כמו משובח הוא ומקור לפירושו נ"ל הוא ערך בַּרְקָא שפי' שם רבינו „סוס משובח ס"א סוסיא בחגר" כ"ה בכ"י ו"ו והוא לפ"ד ל"פ بهاكير משובח ויתר דברי רבינו אפרש בהך ערך ע"ש. ודע כי גי' כ"י ו"ו ול"ד מי באדג וזה עיקר כי מי בל"פ יין ובאדג בל"פ יין מתוק. וכן מצאתי בפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגיילק' סי' A. 10. 2 דף י"ח ע"ב) וז"ל: ובל"פ באדגי. קרינא יין מתוק עכ"ל. ואחריו נמשך רבינו. —]

* בָאַש (1. übelriechen, übelriechend machen; 2. üblen Geruch, üble Gerüchte verbreiten) תרומ' פ"י מ"ב הבאישו מימיו, ב"ק מ"ז: מ"ח: נפל לבור והבאיש מימיו, ושם: לא שנו אלא שהבאיש בשעת נפילה וכו', שהש"ר פ' כי

---

[1] כ"ה בחולי' ובכ"י ה"ב ובדפ"ע אי' דבאלה. [2] והנוסי היותר טוב: מי בארג וכ"ה בע"ז וכ"ה בע' אפסנתין ועיי' בסוף הערך. [3] כ"ה נכון בכ"י ובדפ' אמשי אבל בדפי ראשונים בט"ס לתשרי.

טובים: מה המים מבאישים ומחמיצים בקנקן, מכילת׳ בשלח פ״א וילק׳ ריש בשלח סרמ״ז רכ״ה בשם הפסיקת׳ בשלח (צד פ״א) והביא לו דג מבאיש (ועיי״ע ברדל), שמ״ר פכ״ו הבאיש המים במצרים. ובהשאילה כמו (שמו׳ ה׳, כ״א) הבאשתם את ריחנו: קהל״ר פ׳ זבובי אתמול מבאישין כנגד משה וכ׳, ושם אתמול מבאישין דברים כנגד דוד וכ׳. וענין הפעיל הבאיש עיי׳ בע׳ באושה.

* בְּאִישׁ (בלְ״ע بَيِّس בל״ס באש missfällig sein, (verdriessen, übtg. krank sein ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו. דבאיש ליה. ושם פ״ז די״א ע״ג ובאיש לר׳ זירא ובירו׳ סנהד׳ פ״ג דכ״א ע״ד אי׳ לר׳ זעירא, ירו׳ שבת פ״ח די״א. ובאש לר׳ אלעזר פי׳ חרה לו והיה לו פנים זועמות ובהשאילה חל״ה ד״מ נדרי׳ מ׳. רב חלבו באיש, ירו׳ חגיג׳ פ״ב הל״א רבך באיש, ירו׳ תרומ׳ פ״ח דמ״ה ע״ג ר׳ ייניי איבאש וכ״ה ירו׳ ע״ז פ״ז דמ״א. ירו׳ קידוש׳ פ״א דנ״ט סע״א אילו הוית גבאי לא אבאשתא, ירו׳ ב״ק פ״ח ד״ו: אהן רומיי כד מיבאש. כולן לש׳ חלה וכ״ה בל״ס בֵּאשׁ, ובאתפעל אֶתְבְּאֵשׁ והשם בָּאשׁוּתא ובל׳ שומרוני׳ באשו וכן בל״ע بيش, והשם بؤس ומזה התואר באישא עיי״ע הבא אח״ז.

בְּאִישָׁא (בל״ס בְּאשׁ (ein Kranker בפ׳ מי שמתו בס׳ הלכ׳ בעל קרי (ברכו׳ כ״ב סע״א) באישא הוה בקילעא דר׳ הושעיא[1], בגמ׳ דבמה מדליקין (שבת ל׳.) מהו לכבויי בוצינא[2]) מן קדם באישא בשבתא[3]), פי׳ חולה[4]).

* בְּאוּשָׁה בל״מ בְּאֻשִׁים (schlechte Trauben, (Herling ירו׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ח ע״ד הענבים והאבשין משיבאישו, ר׳ זעירא בשם ר׳ יסא משיקראו באישה וצ״ל באושה וכן הביאו הר״ש לשביעי׳ פ״ד מ״ח ע״ש וכ״ה בע׳ אוּבְשִׁין וע״ש מש״כ. ובמשנה של ירו׳ מעשרו׳ פ״א מ״ב אי׳ הענבים והבאושין משהבאישו, וגי׳ הבאשין היתה גם לפני תוספות ר״ה י״ב: ד״ה התבואה ע״ש, ורבינו גורס והאובשין ובדפ׳ ווניצ׳ והאבשום וזאת הגי׳ היתה ג״כ לפני המהרש״א ע״ש.

* בְּאִישׁוּת (בִּישׁוּת בל״ע بَاس Schmählichkeit, (Unheil ירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ו ע״ג מדינתא אזלא בבאישות פי׳ הולכת ברוע בקלקול ובחוסר כל והמלה כמו בישות ע״ש וע׳ בְּאִישׁ.

1 בַּב (בל״פ וערבי بِيا, باب (Thüre, Pforte כפ׳ במה מדליקין בגמ׳ על ג׳ עבירות (שבת ל״ב.) [מר עוקבא א׳ רעיא חגרא ועיזי רהטן[5])] אבב חוטרא מילי ואבי דרי חושבנא . . . אבב חנותא נפישי אחי ורחמי[6]) אבב בזיוני[7]) לא אחי ולא רחמי. פי׳[8]) רעיא חגרא: רועה פִּסח שאינו יכול להלוך ולרוץ ועז בורחת כשמגיע בשער גדרות צאן, כדמתרגמינן (אונק׳ לבמד׳ ל״ב, ט״ז) חוטרן דען, ובבית הדיר, כדתנן (ב״ק נ״ה:) הכונס צאן לדיר, שם מעלה לו החשבון מבריחות שברחה ושם מכה אותה. אבב חנותא[9]) בפתח החנות של יין כל אוהביו באין ושואלין בשלום בעל החנות כדי שישתו עמו, אבל אם רואין שנתפס אדם בבית המכס או בבית המושל להיענש[10]) כל אוהביו בורחין ואין אחד מהם פונה אליו. פ״א אבב בזיונא לפתח בזיון[11]) ובנדרי׳ בסוף ר״א אומר (ס״ו:) א״ל תברי יתהון אבבא[12]) בבא בן בוטא הוה יתיב ליה אבבא ודאין דינא כו׳ ובס״ג דנדרי׳ (צ״א:) סליק נואף איתיב במחבא[13]) בבאלי בבא[14]) פי׳ ע״ג כיפת השער במחבא, בבאלי כמו שפי׳ אבולאי [עיי״ע]. (א״ב תרג׳ בפסוק ותאמר לו זרש אשתו (אסתי ה׳, י״ד) ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך). *[אחי״ה וכנ״ה בשבת קנ״ו: קרא אבבא, מ״ק כ״ה. פרוס בבא, חולי׳ מ״ז. יתיב ר׳ אחא אבבא . . זיל אימא ליה למאן דיתיב אבבא וכ׳, ב״ק קי״ג. חלף אבבא דבי דינא, עירובי׳ י״א: אזל רב ששת קם אבבא דבי דינא כ״ה לפי גי׳ ד״ש וכ״ה בע׳ זיין ושם אי׳ אבבא דבי זיינא אבל בגמ׳ בדפ׳ חוץ דפ״ש אי׳

---

1) וכ״ה בע׳ קלע׳ ג׳ ובדפ׳ בברכ׳ אי׳ באושא הוה עובדא בקילעא ובכ״י מ׳ באושא הוה אקילעא דר׳ הושעיא וגי׳ הע׳ יותר טוב עיי׳ בהפשב״ע והגה של בעל ד״ס לברכו׳ שם דנ״ד: אות כ׳. 2) וכ״ה בכ״י מ׳ אבל בדפ׳ עוד דנורא. 3) וכ״ה בכ״י א״פ ועיי׳ ד״ס דכ״ז: 4) וכ״ה בפירש״י ועיי׳ עוד ע׳ ביש, בישו, בישות וע׳ הצף. 5) יש להשלים כן שאליו סובב רבינו פירושו למטה. 6) לפנינו אי׳ ומרחמי ובכ״י מ׳ נפישי אחי נפישי מרחמי. 7) ובע׳ זיין גרס רבינו ג״כ במלה אחת בזיינא וזה לפי גי׳ דפ״ר ופיזו, וכ״י שם ודפס״ע ההרשים בשתי מלות ועיי״ע בזבנא וע׳ בזיוני. ובכ״י א״פ אי׳ ג״כ אבי בזיוני. 8) וכעין זה בפירש״י ע״ש. 9) בל״פ مى خانه an der Thüre des Weinhauses. 10) כ״ה בדפ״ר. 11) עיי״ע בז ב׳. 12) כ״ה על נכון בדפ״ר, אבל בשד״ע אי׳ על ריש דבבא ובנדרי׳ על ריש אבבא וגי׳ הדפ״ר עיקר שבו נקט לישנא דמשתמע לב׳ אפי ר״ל על בבא כלומר על פתח ועל בבא כלו׳ על בבא בן בוטא. 13) כ״ה בכ״י ו״ג. 14) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב ומסכים עם פי׳ רבינו שטעמו בל״פ بالا بيا כיפת השער אבל בע׳ בלאי אראך פירושי היותר קרוב להבנה ע״ש ובדפ״ע אי׳ בבלאי בבא, ובנדרי׳ בבלאי וכ״ה בר״ן ופירשו מסך כאילו כתוב בקלעי.

רק אבבא, והקבוץ ברכ׳ נ״ח: הוו פתיחין ליה ארבעה בָּבֵי ובמנחו׳ ל״ד. ד׳ בָּאבֵי —. ובדרך השאילה הונח ג״כ על אופן אחד משנים או שלשה פנים ד״מ שבת ג׳. בבא דרישא בבא דסיפא (וכן נחלק סדר נזיקין לבבא קמא, לבבא מציעא, ולבבא בתרא וכן היה מחלק התוספתא את מסכת כלים.) ר״ה ל״ג: תקיעה דכולהו בבי ותרועות דכולהו בבי. בל״ע بَاب, بَابَة פרשה, ופרק ואופן.] —

* 2 בַּב עיי״ע דבב וע׳ איתן.

* בָּבָא (Eigenname pal. Lehrer) בבא בן בוטא עיי״ע קודם זה וכ״ה בב״ב ג׳: וכריתות כ״ה. אמרו עליו על בבא בן בוטא שהיה מתנדב א״ת בכל יום וכ׳ ואולי היה אביו של ר׳ יהודה הנק׳ ר׳ יהודה בן בבא ועיי׳ עליו ד״מ קכ״ט ומבוא המשנה למה״ריב צד קל״ג.

בִּיב (בל״ס ביבא דמיא והוא כמו בל״ס חביבא, בוביא מל״ע ببّ (Kanal, Wasserleitung בפ׳ כיצד משתתפין (עירו׳ פ״ח. וירו׳ עירו׳ ספ״ה דכ״ה: וירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב. ותוספתא עירובי׳ פ״ו) ביב שהוא קמור[1]) ד׳ אמות ברשות הרבים [וכ׳] והן[2]) יורדין לביב, ובע״ז בפ׳ כל הצלמים (מ״ד:) זו עומדת על [פי] הביב. וברי׳ ב״ר (פ״א) מלך בשו״ד בונה פלטין במקום הביבין [ובמקום] האשפה [ובמקום] הסריות. ובפ׳ י״ג (י״ב) אלה תולדות השמים מלך בשו״ד בונה פלטין ואם נתן ביבה על פתחה אינו נאה הב״ה ברא את האדם ונתן ביבו על פתחו והוא נאו והוא שבחו[3]) פי׳ בל׳ לעז קְלוא״קא[4]) שיורדין שם כל השופכין והאדם עשוי ביבו של חוטם על הפה. *[אחי״ה וכנ״ה באהלו׳ שם. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ג הפלטין הזו במקום ביבין, ב״ר רפכ״ד חדרים וביבים ומערות. ריש קהל״ר פושט ידו בביבין, שמ״ר פ״ו נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה (מלכי א׳ י״א, ד) ובב״ק ו׳. במין נקבה פותקין ביבותיהן (עיי״ע גרף א׳) שמ״ר פל״ו מצא אבן ונכשל בה מצא ביב נופל בו. ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח סע״ד עאל ליה מן ביבא דמדינתא פי׳ שנכנס דרך ביב שלא היה יכול לכנוס דרך שער מפני שומרי עיר של צבא אדריינוס ובאיכ״ר פ׳ בלע הגי׳ עליל ביה בבוביא דמדינתא והיא היא אך בל׳ סורי].

☞ בָּבוּ (עיי״ע דבבו Feindschaft) תרג׳ וישנאו אותו (עיי׳ ירו׳ תרגי׳ א׳ לבראשי׳ כ״ה, י״א; ל״ז, ד׳. ה׳. ח׳; נ׳, כ׳; במדי׳ ל״ה, כ״א. כ״ב) ונטרו ליה בבו). * [אחי״ה ויותר נכון דבבו שאות ד׳ שרשית היא עיי״ע וע׳ בעל דבבא].

בָּבוּאָה (בל״ע بُوبُو ءَ = Abbild, Wiederschein; Reflexerscheinung eig. das kleine Bild (im Auge)) בס״ג דיבמות (קכ״ב.) ובפ׳ (כל הגט[5]) [וצ״ל האומר] בגמ׳ מי שהיה מושלך בבור (גיטי׳ ס״ו:) ודלמא שד הוא אמר רב יהודה אמר שמואל[6]) כשראו לו דמות אדם אינהו נמי אדמויי אידמו[7]) דחזו לי בבואה, אינהו נמי אית להו בבואה דחזו ליה בבואה דבבואה. ובס״ג דהשוחט אחד בעוף (חולי׳ מ״א:) לתוך אוגן של מים[8]) נמי אמרו לבבואה קא שחיט. ובגמ׳ בפ״ק דנדרי׳ (ט׳:) הלכתי לשאוב מים מן הבור והסתכלתי בבואה שלי[9]) ובפ׳ כל הצלמי׳ בסוף הלכ׳ דגוים (ע״ז מ״ז.) (אילימא קא סגיד ואסירי אי לבבואה דידיה קא סגיד מאי שרי). *[אחי״ה כ״ה בדפ״ע ואין לו שחר ומהר״א מונילים ז״ל הגיה בכ״י שלפני כזה אילימא לבבואה דידיה קא סגיד ואסירי או לבבואה דמיא קא סגיד ושרי עכ״ל. אבל האמת כי גי׳ רבינו בלי ספק כגי׳ ר״ח כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף ל׳) וז״ל אי לימא אי למיא קא סגיד ואסרי אי לבבואה דידיה סגיד ומיא שרי עכ״ל וכצ״ל בערוך, וכן משמע מגי׳ רש״י לבבואה דידיה וכו׳ ובנו״ג אילימא לבבואה קא סגיד או דילמ׳ למיא קא סגיד. גם זה כגי׳ ר״ח וערוך רק בהיפך הסדר]. ובב״ר פ״ד יהי רקיע: הבא לי מראות גדולות[10]) והביא לו א״ל ראה בוביא שלך [בהן] ראה אותה גדולה. הבא לי מראות קטנות הביא

---

[1]) בדי׳ וויניצי׳ ר״צ בט״ס קמוד וכ״ה בגמ׳ דפי׳ פיז׳ בכל הפרק וכ״ה בדפ׳ שאלוניקי׳ וצ״ל כמו שהיא לפנינו בדפוסי׳ וכ״ה בערוך דפ״ר וכ״י קמור עיי״ע קמרא. [2]) כ״ה במשניו׳ נאפולי ופיז׳ ובירו׳ וברש״י עירו׳ פ״ח: ד״ה מתניתין ובריי״ף ובראי״ש וכ״ה בכ״י מ׳ וא״פ אבל לפנינו אי׳: ומים. [3]) כ״ה בד״פ וויניצי, ובשדפ״ע אי׳ נאה וט״ס הוא ובב״ר אי׳ נויו, ובקהל״ר פי׳ ופניתי: ונתן ביבו . . . ואיזה זה בית חוטמו והוא נואו והוא שבחו. [4]) = Kanal, it. cloáca כצ״ל ובכ״י ה״ב קרוב לאמת קלאוקה ובדפ״ע קלאויקה וכ״י ו״ו א׳ ובי׳ וכ״י ה״ב קלבקא ובכ״י ל״ד קבלקא! ובכ״י פאריש קלבקירא! ועוד נ״ל שקודם תיבת פי׳ צ״ל ביב פי׳ צינורות המקלחין וסמך לדברי שהרי בעל מ״כ לב״ר פ״א כתב והביבים: פי׳ הערוך צנורות המקלחין ע״כ וגם רע״ב לאהלו׳ י״ח, ח׳ פי׳ הביבים העמוקים צנורות שמקלחין ובל״ס לקחו מרבינו שבפי׳ רע״ב לעירו׳ וע״ז אי׳ הריץ ונלקח מפי׳ רש״י שם. [5]) ט״ס ורמ״ל באשר לא מצא מקורו השמיט זה הציון. [6]) לפנינו אי׳ רב. [7]) וכ״ה בגיטי׳ וביבמ׳ אי׳ נמי דמו ובדפ״ע אי׳ אירמודי מידמו. [8]) וכ״ה בעי׳ אגן אי׳ אבל בחולי׳ אי׳ עוגה. [9]) לפנינו אי׳ ונסתכלתי וכ׳ ובירו׳ נדרי׳ פ״א דל״ו ע״ד ובמד״ר פי׳ ראיתי את הבוביא שלי, תוספתא נזיר פ״ד ונסתכלתי בבוביא שלי. [10]) כ״ה בב״ר וכ״ה בדפ״ר אבל בדי׳ אחרי׳ אי׳ מאורות גדולות . . . מאורות קטנות.

לו ראה בוביא שלך [בהן] ראה אותה קטנה, ובילמדנו באחרי מות אשר ישחט שור[1]) אין שוחטין לתוך המים ולא לתוך הנהרות למה שהוא עובד בבואה אתה מוצא בימי גדעון שהיה עובדין את הבבואה שבאותן המים[2]) שאותם שכרעו על ברכיהם (שופטי' ז', ה' ואילך) היו עובדין לבבואה פי' הצל שהיו רואים במים. ובפ' אחרון דהוריות (י"ב.) אי חזי בבואה ובבואה דבבואה נידע דניהדר וניתיה לביתיה, ובפ"ק דכריתות (ו'.). *[אחי"ה מן בפ' אחרון עד גמיר' לי' בדפ"ע אבל אי' בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד, ובנו"ג בהוריו' וכריתו' בשנויים ע"ש. ודע שמלת בבואה או בוביא (ככתוב בירו' עיי' לעיל, וירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד, וירו' גיטי' פ"ו דמ"ח:) נגזרה מל"ע שרשמנו בתחילת הע' וטעמה צורה קטנה בעין הנקראה בל"מ בבת עין ועוד ארחיב דיבורי בע' בביתא א' ע"ש. ובחולי' וילמדנו לעיל מורה המלה צורה הנעבדת והיא המלה הנ"ל רק בהוראת ל"י πόπος והיא ל"ר [pupos, pupas].

בָּבְיָא = בּוּבְיָא (בל"ס בובון, ביבא, בובא Koch-herd, Pfanne) הסיקו מבחוץ הוא ואסור, בגמ' דכל שעה (פסחי' ל':) ובפ' דם חטאת בזבחי' בגמ' אחד שבישל בו (זבחי' צ"ה:). ובפ' במה מדליקי' בגמ' פתילת הבגד (שבת כ"ט.) שרא קִשייתא לבוביא „פי' טיגן של חרס שמסיקו תחתיו ואופין עליו עוגות". *[אחי"ה אלה דברי ר"ח בפי' לפסחי' שם צד נ'. אך שם אי' הגי' בוכיא וכ"ה בשבת ובפסחי' שם, ושם; וכ"ה בטור א"ח סי' תס"א ובטור י"ד סי' צ"ז וכ"ה בספ' שערי תשובי' הגאונים ססי' רע"ג, אבל בזבחי' שם אי' כוביא וכ"ה בטור א"ח סי' תנ"א וכן תיקן הפרישה לי"ד סי' צ"ז וכ"ה בשאלתות מטות סי' ק"ל ובל"ס ט"ס היא, וצ"ל כמו שגרס רבינו בוביא, וכ"ה בכ"י מ' וא"פ לשבת ולפסחי' (ד"ס שם ושם) וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' כ"י ובהל' הריצ"ג עמוד פ"ז וברי"ף ד' קושט' ובמ"מ פ"ה מהל' הו"מ הלכ"ב בדפוסי' הישני' וכ"ה בדפ' ווניצ' בסילי' ולובלי' שכ"א לפסחי', אבל בדפ' לובלין שפ"ו נשתבש בגמ' כוכיא וברש"י בוכיא; וגי' בוביא אי' ג"כ בבה"ג הלכ' פסח דכ"ט ע"ג ופי' בוביא בל"ס תנור כלי חרס כמין טיגן וזה מה שאמר טור א"ח תנ"א „וי"א תנור קטן שקורין פדיל"א" ופי' פדיל"א בל"צ ובלא"יט (padelin, it. padella) כמו בוביא בל"ס = Tiegel, ורש"י לשבת ופסחי' לועז טיול"ש ולכ"י לפסחי' טיגולי"ש ואולי הוא ג"כ לא"ש טיגעל שמוצאו מל"ר tegula כלומ' רעפים, וכן לועז רש"י לביצ' ל"ג. ד"ה רעפים טיגלו"ש (לפי כ"י רש"י, עיי' ד"ס ביצ' צד מ"ד: אות ל'). ועוד כתב רש"י לשבת בזה"ל וספרי' שכתוב בהן לבי תפי היינו נמי כירה ע"כ. ובאמת מצאתי הגי' הזאת בירו' ביצ' פ"ד הל"ב דס"ב ע"ג שתחת שרא קשייתא לבוביא (לבוביא) אי' שם: זרק גו תפייה (עיי"ע תפי ב'). ועוד יש גי' אחרת ביב של חרס (עיי' הגהות של הח' שטערן לפי' ר"ח פסחי' צד נ') וגם זאת נכונה וכמו כן נקרא הטיגן בל"ס. וגם י"ל שמלת אבוב של קליות או קלאין (עיי"ע אבוב) שפי' רבינו האי גאון ז"ל בפי' לסד"ט ורבינו נתן שהוא כלי חרס כמין טיגון ג"כ ביב או בוביא של ע' שלנו הוא, וא' נוסף וצריך לנקדו אֶבוּב, ופ"א עיי' בע' אַבּוּב שמוצאו משרש נבב פי' נקב וכן משמע ממנחו' ס"ו: שפירשו אבוב: מנוקב ככברא, ובתוכ"ה ב', י"ד סי' ק"נ מנוקב כמין נפה ועיי' פי"מ להרמב"ם למנחו' וכלי' ב', ג'] —

* 1 בּוּבְיָא (Kanal) כבר פירשתי בסוף ע' בִּיב והוא על משקל סורי בּוּבְיָא צנור מים.

* 2 בּוּבְיָא, בּוּבְיָה (Abbild) כבר פירשתי בס"ע בבואה.

* בָּבוּיָא (או מל"ע بَاب ומל"מ נבב כלי שיר הלול Hohlinstrument או מל"ע ופ' [illegible] וצ"ל כבוייא) ירו' תעני' פ"א דס"ד: מטפח ומרקד קדמיהון ומקיש בבבוייא קדמיהון פי' מל' נבב ובל"ע באב ענין הליל עיי"ע ביב. אבל יותר נ"ל לתקן מקיש בכבוייא והוא ל"ע ופ' וטעמו תֹּף עיי"ע אַלְיָת.

(בּיבי בר אביי כן נקוד בפי' ר"ח ז"ל בפ' אמר להם הממונה)[3]).

בֵּיבִי (ein Amoräer, Zeitgenosse Abajis)

[1]) בתנחי' ליתא אבל איתא בשם תנחי' בשנויים בילקוט שופטי' ו' רמז ס"ב. [2]) ובדפ"ר מקים. [3]) וז"ל של מהר"א מוגילים ז"ל בכתב יד הנ"ל: לפנינו ליתא ומאוד נפלאתי לרוב מציאות שם אמורא זה בש"ס בבלי מדוע לו הורה לנו ר"ח איך לקראתו מקודם מסכת יומא ועוד למה לא כתוב איך לקראת שם התנא המובא במשנה לכן אמרתי שבצ"ל בן ביבי על הפקיע כן נקוד בפי' ר"ח ז"ל בפ' אלו הממונין והוא רפ"ה בשקלי' ע"ש או שצ"ל בפ' בראשונה והוא פרק ביומא (כ"ג.) קודם פ' א"ל הממונה שם מובא משנה דשקלים עכ"ל. ואחר בקשת מחילה מכבודו לא עביד לי נייח נפשא בפירוש; זה כי אם גם אמת נכון הדבר שהערך הזה כמו שנדפס לפנינו לית נגר ובר נגר דיפרקינה והלו בו ידי סופרים נמהרים אשר קצרו והשמיטו דברי רבינו אבל ההונן דעת זכני להעמיד דברי

בצירי והיריק, כן נקוד בפי׳ ר״ח ז״ל בפ׳ אמר להם הממונה. * [אחִי״ה יגעתי ומצאתי מקורו ביומא ל״ד: אמר רב ביבי שלא הגיע לצירוף אביי אמר אפי׳ תימא שהגיע לצירוף וכ׳ ועל זה כיון ר״ח בל״ם שצריך לנקד ביבי כזה בֵּיבִי וטעמו ונמוקו עמו שלא יהיה לדורש פתחון פה לטעות שרב ביבי דכאן הוא בנו של אביי כי איככה ירהב בנפשו עז להלוק על אביו ועוד שקופץ בראש קודם שמיעת דעתו של אביו אבל אם נאמר שרב ביבי דהכא איש אחר הוא תו לא קשה מידי וגם סלקה הקושיה מדוע נתן ר״ח יתר שאת להך מקום שנשנה בו רב ביבי נגד שאר מקומות. ויש כמה רב ביבי חוץ מבנו של אביי עיי׳ סד״ה שם וגם בירו׳ נזכרו אמוראים בשם רבי ביבי עיי׳ מבוא הירו׳ צד ס״ח: ואחד מהם היה בן דורו של אביי. אכן בנו של אביי נזכר רק בע׳ הבא אח״ז והשלמתי לפי ג׳ היוחסי׳ וסה״ד חסרון הדפוסים כמו שתראה מערך הבא אח״ז] —

בֵּיבָי (Beboj, Sohn Abajis) בר אביי בצירי ובקמץ וזה רב ביבי הוא כהן מזרע עלי (ר״ה י״ח. יבמו׳ ק״ה.) וקרא לו רב (פפא וכ״ה בע׳ מל ז׳ וצ״ל כמו שתיקן כבר בעל ס״ה) פפי משום דאתון ממולאי וכ׳. * [אחי״ה עיי׳ ב״מ ק״ט. יבמו׳ ע״ו. כתוב׳ פ״ה. ב״ב קל״ז: קנ״א. בכל אלה המקומות הוזכר ביבי בר אביי וכ״ה בעירו׳ כ״ה: בדפ׳ שאלוניקי וויניצי׳ רפ״ח וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס מ״ז. ועיי״ע מל ז׳ וע׳ ממלא, וכבר אמרנו שזה הע׳ נשמט בדפוסי׳ גם מז׳ כ״י שמונחים לפני, אבל מתחילת ערך של דפוסי׳ ביבי בר אביי ניכר רושם של מציאות ערך ביבי ב׳ וסופרים אין בהם תבונה שגו במשפטם בשערם ששני הערכים סבבו על שם אחד והוא רב ביבי בר אביי ע״כ קצרו ושבשו שני ערכים שבע׳ ביבי ב׳ השלים רבינו דעת ר״ח ז״ל כי זולת אמורא ובן דורו של אביי יש עוד שע״פ ביבי והוא בר אביי אשר נקודתו בצירי וקמץ וכן מצאנוה במקרא נקוד בֵּבָי בעזר׳ ב׳, י״א; ח׳, י״א; נחמי׳ ז׳, ט״ז; י׳, ט״ז ורמ״ל עות עוד יותר ובלבל גם הע׳ הנדפס עיי׳ בתולד׳ ר״נ דנ״ז הערה צ״ד (ושם בטעו׳ עזרא י׳ ט״ז, תחת נחמיה) וגם מכנים הרמז על פירש״י בין דברי בעל הערו׳ ועיי׳ תר״נ שם הערה צ״ה] —

* בְּבָי, בְּבָיי, בִּיבָאי (N. pr. eines Mannes, der über Vollziehung der Geisselstrafe in Jerus. gesetzt war) שקלי׳ רפ״ה בן בביי על הפקיע וכ״ה בירו׳ שקלי׳ שם הלכ״ז בדפ׳ בבלי אבל בירו׳ שקלי׳ במשנה ובגמ׳ דמ״ח ע״ד ובירו׳ פיאה פ״ח דכ״א. והובא בכ״מ הל׳ כלי המקדש פ״ז הל״א ובע׳ פקע ג׳ ובפי״מ להרמב״ם לשקלי׳ שם אי׳ בן בבי וכ״ה בכ״י ל׳ ליומ׳ כ״ג. אבל בדפוסי׳ שם אי׳ בן ביבאי ובכ״י מ׳ בן בבא ובכ״י ב׳ בן בכאי (ד״ס שם דכ״ט.) ובל״ם צ״ל בן בבאי ובכ״מ שם גרס ג״כ ביומ׳ בן בבי פי׳ הוא היה ממונה על ההלקאה ברצועה עיי׳ עוד ע׳ פקע ג׳.

* בִּיבוּן (jer. Amoräer) ירו׳ גיטי׳ פ״ה הל״ז דמ״ז: ר׳ חנניה ורבי ביבון תריהון אמרין וכ׳ ושם פ״ז דמ״ח ע״ד ר׳ ביבון בר כהנא.

* 1 בִּיבִי (Ortsname) בילק׳ תהלי׳ י״ט רמ״ז תרע״ז דרש ר׳ דוסתאי דמן ביבי למה דוד דומה וכ׳ ובמד׳ ש״ט חסר, אולי על שם מקום זה מכונה שעצ״פ ר׳ ביבי.

* 2 בִּיבִי (errm.) ט״ס תחת בכי עיי״ע בעל בכי.

☞ בִּיבֶי (es lebe! vive!) מדרש איכ׳ היו צריה לראש (א׳, ה׳) בִּיבֶי דוּמִינֶי אִמְפֶּרַטוּר פירשתיה בע׳ אמפרטור.)

* בַּיֵּיב (lärmen) רות״ר פ״ג שמעו קלהון דברייתא בייבין פי׳ צועקים ונ״ל שצ״ל בייכין והוא ל״ע בָּ֫ךְ ועיי״ע בייכה ותמצא סעד לפירושי.

רבינו על בורים. אך מתחלה נקדים דברי ספר יוחסין ריש ב׳ דס״ג. ודברי בעל סדר הדורות ח״ב ד״נ. וז״ל של יוחסין: רב ביבי בנו של אביי ובערוך ביבי נקוד בצירי והיריק כך נקוד בפי׳ ר״ח ז״ל בפ׳ אמר להם הממונה. ובערוך אחר ביבי בצירי ובקמץ וזה רב ביבי הוא כהן מזרע עלי וקרא לו רב פפא משום דאתון ממולאי וכ׳ ע״כ. ובשנויים קצת העתיק סד״ה דברי רבינו בזה״ל: רב ביבי בן אביי בפי׳ ר״ח פי׳ א״ל הממונה נקוד בצירי והיריק ובערוך בצירי וקמץ והוא כהן מזרע עלי וקרא אותו רב פפא (וכ״ה בערוך אבל צ״ל פפי) ממולאי ע״כ. הרי בין לבעל יוחסין בין לבעל ס״ה ש׳ כ׳ י׳ ערכים מונחים לפניהם תחת סוג ביבי, וזאת שנית כי היה לשניהם מראה מקום לפרק א״ל הממונה ומריש פ״ה דשקלים (ר״ל מפרק אילו הממונין) לא ציין רבינו כלל וכלל בהך ערך, ובאמת לא צריך לציינו שהרי פירשו הך משנה של שקלים בע׳ פקע ג׳ ע״ש. אמנם אם קשה זה קשה ג״כ למה נפרדו שני ערכים מאחר שעסק רבינו בחד גברא ר״ל מרב ביבי בנו של אביי ועוד קשה שרבינו יהלוק על רבו ר״ח ז״ל (בפרט לגי׳ בעל סד״ה) שכל דברי ר״ח ז״ל דברי קבלה ואם לדעתו צריך לנקד ביבי בצירי והיריק מדוע דן לפניו תלמידו רבינו נתן לומר שיש לנקדו ביבי בצירי וקמץ ועוד קושית מהרא״מ במקומה עומדת מדוע הורה לנו ר״ח נקודת שם ביבי רק במסכת יומא ולא קודם ואיזה מקום מוצאו של ציון הלז בפ׳ א״ל הממונה. אבל התבונן קורא משכיל לפירושי אשר חנני אלהים בזה ותראה ששני ערכים צ״ל כאשר תחזינה עיניך מישרים בפנים.

* בִּייבָא [צ״ל בייכא] (Frauenkopfputz) עיקר הגי׳ בייכא עיי״ע וע׳ ייכא וע׳ סבכה.

* בֵּיבְנֵי עיי״ע בניה = בי בניה.

בָּבֶל (כל״י Babylonien, Βαβυλών, Βαβυλωνία Babel, והשם הפרטי נבנה מפעל בלבל בל״ע بلبل פי׳ מערב ומשגש (verwirren בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד בר״ג בפ׳ דיני ממונות (בגמרא) [צ״ל בג׳] זה בורר לו אחד (סנהד׳ כ״ד.). *[אחי״ה וכנ״ה בש״ס וקצתם הובאו בערוך ד״מ ברכו׳ כ״ד: שבת מ״א. כתוב׳ ק״י: העולה מבבל לא״י עובר בעשה; ברכו׳ ל״א. סוט׳ מ״ו: רב כהנה אלוייה לרב שימי ב״א מפום נהרא עד בי ציניתא דבבל.. הני ציניתא דבבל איתנהו מאדה״ר, ובכ״י פ׳ (ד״ס פ״א.) אי׳ צינייתא וכ״ה בסנהד׳ צ״ו. (עיי״ע צני). ברכו׳ נ״ז. הרואה ערום בחלום בבבל עומד בלא חטא. ושם: הרואה בבל הרשעה צריך לברך ה׳ ברכות. ושם כי הוה מטו לבבל וכ׳. שבת כ״ו. אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין. שם ק״ג: זבחי׳ קי״ג: כל האוכל מעפרה של בבל כאילו אוכל מבשר אבותיו. שבת קי״ט. עשירים.. שבבבל במה הן זוכין וכ׳. שם קמ״ה: מפני מה עופות של בבל שמנים.. מפני מה מועדים שבבבל שמחים.. מפני מה ת״ח שבבבל מצויינין וכ׳; פסחי׳ פ״ז סע״ב יודע הקב״ה את ישראל שאינן יכולין לקבל גזירות אכזריות ארם לפיכך הגלה אותם לבבל (עיי״ע אֲרַם ג׳) ואמר ר״א לא הגלה הקב״ה את ישר׳ לבבל אלא וכ׳. שם פ״ח. עיי׳ תעני׳ ט׳: אמר (עולא) מלא צני דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקו באורייתא בלילה צערוה אמ׳ מלא צנא סמא דמותא בזוזא בבבל ובבבלאי עסקי באורייתא; כתוב׳ ע״ז: אין בעלי ראתן בבבל.. אין מצורעין בבבל. שם קי״א. כשם שאסור לצאת מא״י לבבל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות. שם כל הדר בבבל כאילו דר בא״י. בבל לא חזיא חבלי דמשיח. שם וקדוש׳ ס״ט: וע״א. כל הארצות עיסה לא״י וא״י עיסה לבבל (עיי״ע עסה ב׳); קידוש׳ מ״ט: חנופה וגסות הרוח שירד לבבל.. עניות בבבל הוא דאיכא מאי עניות דתורה. שם ס״ט: ע״א: לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקייה ועלה (עיי״ע סלת ב׳). ושם ע״א סע״ב עד היכן היא בבל עיי״ע ואני. שם: בבל בריאה וכ׳ עיי״ע בר ה׳. גסם ב׳. ושם ע״ב. חביל ימא תכילתא דבבל (עיי״ע תכלת). סוט׳ מ״ט: בבבל לשון ארמי למה אלא או ל״ק או ל״פ; סנהד׳ כ״ד. תלמודה של בבל. שם צ״א. אין מצולה אלא בבל. שם ק״ט. בבל ובורסיף סימן רע לתורה (עיי״ע ברסף) ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט. וירו׳ נדרי׳ פ״ו ד״מ. כי מבבל תצא תורה ודבר ה׳ מנהר פקוד. בבלי נדרי׳ מ״ז: מ״ח. דבר של עולי בבל וכ׳ (עיי״ע דבר א׳); מכות כ״ד. קול המונה של בבל צ״ל של רומי (עיי״ע המיה). ע״ז כ״ו. מה בין גנבי בבל ללסטי א״י וכ׳; מנחו׳ ק״י. הביאו בניך וג׳ אלו גליות של בבל שדעתן מיושבת עליהן כבנים וכ׳. סוכ׳ כ״ו. הלל עלה מבבל (עיי״ע אבי) ועיי׳ עוד ע׳ ארץ וע׳ אשל, וע׳ שף ב׳] —

* בַּבְלִי, בַּבְלַאי, בַּבְלָאָה, בַּבְלָיָיא, (תואר השם der Babylonier, וכ״ה בל״ס בַּבְלָיָיא (babylonisch ירו׳ פסחי׳ פ״ה דל״ב. בבלי.. דרומי. שם רפ״ו דל״ג. יש כאן בבלי אחד והלל שמו.. כבר אמרנו אם יש תוחלת מבבלי. שבת ק״ה סע״ב א״ל (ר׳ יוחנן לר׳ חייא בר אבא) בבלאי (פירש״י דמבבל סליק), ובירו׳ סוף מעשרות דנ״ב. ובירו׳ כתובו׳ פ״ט דל״ג סע״ב אי׳ בבלייא. ב״מ פ״ה. גמרא בבלאה. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח: ירו׳ מגיל׳ פ״ב דע״ג: אבא מרי בבלייה. ירו׳ כתוב׳ פ״ג דכ״ז: ועיי״ע דלכון ר׳ אמי בבלייה ועיי״ע במה״י צד ס״ד: ושם נסמנו שאר מקומות. אצטלי בבלאי (בבלאה). פורפירא בבלאה עיי״ע אסטלית. אנטיקיסר. פורפירא. ובילק׳ יהוש׳ פ״ז רמז י״ח גרס פורפירא בבליקון (babyl. Mantel = l. porphyra babylonicum). והקבוץ בַּבְלָיִם שבת ל״א. (עיי״ע סגלגל). יומ׳ ט׳: ס״ו: מנחו׳ ק׳. וכן בַּבְלָאֵי חולי׳ מ״ה. חברין בַּבְלָאֵי כתוב׳ ע״ה. ר׳ ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן כי סליק להתם קרי לן בבלאי טפשאי ועיי״ע אֶשֶׁל בסוף ושם נסמן. ובפסחי׳ ל״ד: (ושם נסמן) בבלאי טפשאי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון וכ׳. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח. וירו׳ מגילי׳ פ״ד דע״ה: כנישתא דבבלאי (דבבלָיָיא) עיי׳ מה״י ס״ז: שהש״ר פ׳ אם חומה: ספסלין מלאין בַּבְלָיִין. ובתרג׳ לשון נקבה יחידה בַּבְלִיתָא (תרג׳ לתהלי׳ קל״ז, ח׳; תר״ב לאסת׳ א׳, י׳) והקבוץ בַּבְלִיָתָא (שם ב׳, י׳).

* בַּבְלוֹן (תואר השם וכן בל״י βαβυλώνιον babylonisch) שהש״ר פ׳ אל תראני.. מן ההיא ענתה הוון אמרין כל מדינה ומדינה דלית אבא קולון לא תתקרי מדינה והוה קריין ליה רומי בבלון ועיי׳ המעשה בויק״ר פי״ב ואסת״ר פ״ה. ואות ק׳ נשמטת ועיקר כתיבתו בבליקון עיי׳ ערך הקודם.

בִּבַר (כל״ר Behältniss für Thiere, vivarium (auch wilde) und Geflügel) צבי לגינה לחצר ולביברים בשבת בפ׳ ר״א אומ׳ האורג (ק״ו:) אין צדין דגין מן הביברין ביבצה (כ״ג). פי׳ לש׳

לעזהוא פרדס שמאספין שם חיות וחפירה שמאספין בה דגים ומקום מקורה ששם עופות קורין בִיבַרו. * [אחי"ה והוא לאי"ט Fischteich, vivario כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע בטעו' בבירו, וכנ"ה בשבת ובביצה שם הרבה פעמי', ביבר גדול ביבר קטן שם ושם ועיי"ע אוקצי, סנהד' ל"ט. כל דזכי למלכא לשדיוה לביבר שדיוה לביבר ולא אכלוה; והקבוץ ביברין עיי' לעיל ובירו' שבת פי"ג די"ד סע"א הרבה פעמים ובירו' סנהד' פ"ז דכ"ה: מה שבגיניות ושבביברים, ושם פ"י דכ"ט סע"ג היו שם ביברים של חיה ושל עופות ושל דגים. ודרכם של רומיים לעשות ביברים לדגים עיי' פליניאוס ט' נ"ד; ורש"י לועז ויביי"ך vivier]. (א"ב פי' בל"ר גדר אשר שם פריצי חיות ובריכה אשר שם דגים מזומנים).

בִּיבָּרֵי בל"ר Fiber ובל"צ bièvre (Biber) דנרש אינן מן היישוב בפ' העור [והרוטב] בגמ' דעכבר (חולי' קכ"ז.) כלומ' אין דרין ביישוב אלא במים. (א"ב פי' פִיבֶּר בל"ר מין חיה יושבת בחורים בשפת הים וזנבה במים ועורה חשוב מפני דקות השער). * [אחי"ה ונראה שגם רש"י פי' כן שכתב ביברי דנרש: חיות המצויות באותו מקום בברנ"ש בלעז ע"כ ונ"ל להגיהו בברא"ש והוא רבים מיחיד בבר"א bièvre וכן פי' רש"י אנקה (ויקי' י"א, ל') בבר"א בלעז לפי עדות רד"ק בשרש אנק, ובעלי תוספ' חולי' שם ד"ה הני גרסו ברש"י ביברונ"ש. ור"ת שם פי' גמ' בענין אחר וגרס ביברי ונרש והביא ראיה ששתי עיירות היו מעירו' נ"ו. דביברי ונרש אזקנן ורי"פ הגיה צ"ל דבי בירי וכ"ה באמת בעירו' שם לפנינו דבי בירי ודבי נרש ובכ"י א"פ דבי בירי ונרש אבל בכ"י רש"י אי' ביברי ונרש כמו שהעתיקו התוספ' בחולי' (ד"ס שם) וקרוב לזה אי' הגי' ג"כ בכ"י ליומ' פ"א: דאי' שם שם מקום בדפוסי' רב גידל . . מבירי דנרש ובכ"י ב' גרס גם שם ביברי דנרש (עיי' ד"ס שם צד קל"ד.) אבל בכ"י מ' גרס בעירובי' שם דבי בארי דנרש וכן רבינו בע' מליאתא (לדפ"ר) גרס דבי בארי ודנרש וצ"ל דבי בארי דנרש וכ"ה הגי' בע' ורדינא לפי גי' כ"י ו"ו ע"ש וכ"ה בתוספ' חולי' הנ"ל. ודע שמלת בארי باري בל"פ מבצר ונרש (עיי"ע) עיר שהוזכרה גם באססימאני (ביבל. אריאנט. ג' אי תע"ט) שנקראת Ners ובל"ע نرس והיתה קרוב' לסורא (עיי' אגרת של רש"ג צד ל"ה בהוצאת ב"ג) ועל מי מעיינות מונחת, זה נשמע מב"מ צ"ג: שידובר שם מנמלא (מגשר) דנרש ובנדה ס"ז: יסופר לנו אתקין רב אידי בנרש למטבל ביומא דתמניא משום אריותא. ומעתה דעתם של בעלי תוספ' שביברי ונרש עיירות הן צריכה קצת תיקון מאחר כי בארי דנרש עיר אחת היתה ופירושה עיר מבצר נרש. וגם אם לפי מה שאמרנו שבי בירי עיקר הגי' ג"כ יש לה פתרון שהיתה עיר מבצר על נהר פרת שנקראת بيرة וסמוכה לעיר נרש שהיתה ג"כ על שפת פרת ומעיר הלז היו ר' שימלאי ועולא עיי' ירו' מגיל' פ"א דע"ב ע"ג ושם דע"ג: וירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: ואם כפירושם של בעלי תוספ' כי ביברי ונרש שתי עיירות או לפי תיקונינו בי בארי דנרש או בי בירי דנרש חד עיר היא כל המשך של ש"ס בחולי' עולה יפה שעסק בבני נרש שהיו רשעים ובלי דרך ארץ וזאת כונת הש"ס שאינן מן הישוב, אמנם גם לשיטת רבינו ורש"י שביבר עיקר הגי' וטעם המלה חיה יושבת בשפת הים כפי' ר"ב על נכון יוצדק המשך הש"ס וסובב מימרא שדברנו בו על מה שקודם לו דאי' שם יש לך בריות גדולות בים ויש לך בריות גדולות ביבשה וכ' ת"ר כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה ועל זה חולק רב הונה ברדר"י "ביברי דנרש אינן מן הישוב" ר"ל אף אם ישבו חיות אלה בשפת הים בכל זאת אינן יכולות לחיות ביבשה ובאמת מדיבורינו של מעלה יצא לנו שעיר נרש על שפת פרת ועל מי מעיינים מונחת ומדי דברו בנרש זכור הזכיר ג"כ מדות הרעות של אנשי נרש ודוק ותשכח שבפירושנו יש מילתא דשויא לתרוייהו ר"ל בין לשיטת רבינו בין לשיטת בעלי תוספ' ושניהם כאחד טובים] —

* ביברים, ביברייא עיי"ע ברבר.

1 בָּבִיתָא (פי' בל"פ ببك בל"ר pupa, pupilla בל' בריטאניא baby אישון בת עין (Augapfel, Pupille eig. das Püppchen im Auge ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.) שברירי דפלניא בר פלניתא . . . לחדו (!) לכלבא בביתא דעינא. פי' שחור קטן שבאמצע שחור שבלובן העין. (א"ב לש' מקרא (זכרי' ב' י"ב) כבבת עינו. * [אחי"ה וכ"ה בל"ס בָּבְתָא דְעַיְנָא וכן הוא בהעתקה סורי' עיי' דברי' ל"ב, י'; תהלי' י"ז, ח'; משלי ז', ב'; איכ' ב', י"ח. ודע שגי' לחדו הוא בכל כ"י ובדפ"ר וצ"ל ולחרו וכ"ה בגיטי' וליחרו ונשתבש בדפ"ע ולימרו ועיקר הגי' וליחרו ול"פ היא ונגזר מן השם חורי کوری עורון עיי"ע ברירי ושיעור הלחישה כ"ה לחולי סנורים שבא לאדם בלילה יאמר כזה סנורים (או שד סנורים) עזוב פלוני בן פלוני ועַוֵּר בבת עין של כלב ועיי"ע ברירי וע' שברירי] —

2 בָּבִיתָא (בל"ס בוביא עיי"ע ביב Kanal, Wasser-rinne) בפ' כסוי הדם בגמ' השוחט ונמצא

טרפה (חולי׳ פ״ה:) זיל שחוט עופא על בביתא[1]) דמיא דמורח ריחא דדמי ופריש. פי׳ הפשתן היה במשרה בתוך המים לשם ונפל [צ״ל ולשם נפל] יאניכה[2]) שהוא טִינוּוֹלָא בלע״ז[3]) וא״ל שחוט על המשרה וישחט[4]) ויפרש*. [אחי״ה פי׳ בוביא בל״ס במו ביב שמפורש לעיל וטעמה חריץ מים. ודע כי פי׳ רבינו זה הועתק מפי׳ רגמ״ה כי כן מצאתי בפי׳ כ״י אנגייליק׳ הנ״ל דף שי״ט וז״ל: יניבא טיינ״א בלעז כלומ׳ הפשתן היה במשרה בתוך המים ולשם הות ביה יניבא על בוביתא דמיא כלומ׳ על המשרה עכ״ל ומלת טיינא הוא בל״צ Motte, teigne וכצ״ל בלע״ז רש״י לחולין שם]. —

* בביתין עיי״ע ביתין ומ״ש.

* בַּג (E. N.) בן בג בג אומר עירובי׳ כ״ז: פסחי׳ צ״ו. מנחו׳ מ״ט: פ״ב: מגיל׳ תעני׳ פ״ב, ב״ק כ״ז: בכורו׳ י״ב. אבות פ״ה מכ״ב ועיי׳ תוי״ט שם. קידושי׳ י׳. יוחנן בן בג בג ובדפו׳ שונצ׳ לעירו׳ שם ובד׳ וויניצ׳ ר״פ ובסיליא׳ לפסחי׳ אי׳ בגבג במילה אחת.

בֶּגֶד (Kleid) בפ׳ יש בערכין (ט״ז. זבחי׳ פ״ח:) למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרש׳ קרבנות לומ׳ לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין כתנת מכפרת על שפיכות דמים וכו׳.

* בָּגַד (treulos handeln) סנהד׳ ל״ז. וירח את ריח בגדיו א״ת בְּגָדָיו אלא בּוֹגְדָיו והשם בְּגִידָה ירו׳ פיאה פ״א דט״ז: עיי׳ שהש״ר פ׳ חכו. במד״ר רפ״י: מור ואהלות קציעות כל בגדותיך (תהלי׳ מ״ה, ה׳) כל בְּגִידוֹת שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות בזמן שהן קציעות וכו׳.

* בַּגְדָא בקידושי׳ ע״א: בגדא ואוונא ורבינו בע׳ אונא גורס אכברא ואונא וכבר השמעתיך בע׳ אונא שצ״ל במלה אחת ובחילוף האותיות ע״ש היטב. ורמ״ל בהך ע׳ שיער שהיא עיר הנקר׳ Ecbatana והג׳ שי״ר בע׳ אוניא (ע״מ כ״ז.) הסכים עמו ופליאה דעת ממני היאך הוציא דבר שאינו מתוקן כלל מתחת ידו וכבר השיג עליו הח׳ ד״ר גרעטץ במ״ע של מהרז״ף ח״ב צד קצ״ד ע״ש והנכון עיין בע׳ אונא ומ״ש.

* בַּגַדְתָּאָה (aus Bagada am Euläus 27 Meilen von Susa s. Diod. 19, 19) ברכו׳ נ״ד: רב חנא בגדתאה, וכ״ה בב״ב קמ״ב: כתובי׳ ז׳: וי״: ובזבחי׳ צ״ב. וביבמ׳ ס״ז. רב הנא בגדתא ובכ״י מ׳ לברכו׳ אי׳ ג״כ רב הונא בגדתאה ובכתי׳ י׳: אי׳ רב הנא ב׳ וכתב ספר היוחסין אות ה״א צד ס״ו, וז״ל: רב הונא בגדתאה או רב חנא בזמן שמואל ורב יהודה ע״כ, ובסוכ׳ נ״ב: א״ל אנא בהדי חנא בגדתאה כ״ה בכ״י מ׳ (ד״ס סוכ׳ דפ״ה:) ובנו״ג בהדי חנא באגדתא ובילק׳ זכריה ב׳ בהדי חמא באגדתא וט״ס הוא וז״ל רש״י סוכ׳ שם: מה לי אצלו בהגדה וכו׳ וזה בעבור שגם הוא גורס באגדתא ויותר יש לתמוה על פירושו ליבמו׳ ס״ז. שכתב: בגדתא בעל אגדה ל״א שם מקום שהוא בבבל ששמו בגדד ע״כ וכעין זה בברכ׳: שם עירו בגדד היא עיר החשובה שבבבל משחרב בבל. ולכתוב׳ י׳: כתב רק: מן בגדת ולכתוב׳ ז׳: עיר שבבבל ושמה בגדת בפסק סידרו של ר׳ שרירא גאון היא נזכרת וכ״ה ברשב״ם לב״ב שם: בגדתאה מן בגדד עיר שנולד בה ובכתבי ר׳ שרירא היא נזכרת. ובמח״כ טעו שעיר בגדד Bagdad נבנתה על ידי קליף מנזור בשנת קמ״ח להגיר״א שהוא מרוצת מחמד והוא תשנ״ח למספר הנוצרים ויותר ממאתים והמשים שנה אחר סיום תלמוד בבלי והיאך יעלה זכרון העיר בש״ס? אבל נ״ל ברור שהיא עיר שרשמנו והיתה בזוזיאנא כב״ז מיל משושן על שפת נהר איילאוס ועוד היתה עיר בגדניא Bagadaonia, Bagadania במחוז קפדציא עיי׳ שטראבו ב׳, קצ״ו, שטעפ׳ ביצאנט. בהך ערך, ומברית חדשה (Act. 2, 9; Pet. 1, 1) נראה ששם ישבו יהודים וראשון נ״ל יותר נכון, ורב חנא היה מעיר הלז. ומקור רש״י ורשב״ם היה בל״ס אגרת דרב שרירא גאון המפורסמת ושם נזכרה איזה פעמים עיר באגדאד, ד״מ (צד ל״ט) ובתריה מלך מר רב שמואל בר מר רב מר דאיקרי בשנת אלף נ״ט ובתריה מלך מר רב נטרוי כהנה בר מר אחנאי ומן בגדאד הוה.. וביומיה סליק מר רב אחא מן שבחא לא״י וכו׳ (ועיי׳ עוד שם צד מ׳ ומ״א). מהציון הזה שערו רש״י ורשב״ם שרב אחא בגדתאה הוא אחד עם מר אחנאי מן בגדאד אבל רש״ג מעיר בעצמו שדיבר ממלוכת ראשי גליות וזה מר אחנאי מן בגדאד חי בזמן מר רב אחא בעל מחבר של שאלתות שחי מאתים וחמשים שנה אחר חיתום

---

[1]) לפנינו אי׳ בוביתא. [2]) يَنَك עיי״ע אנבא Korn = Flachswurm וכ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ודפ״ר, אבל בדפ״ע ובחולי׳ אי׳ יאניבא וכ״י ב״ר ינובה וכ״י ה״ב אניבא וצ״ל בכל מקום יאניכא ול״פ הוא כמו שהוכחנו. [3]) Kornwurm. it. tignuola וכ״ה בכ״י ו״ה ובכ״י ל״ד טינויילא, ודפ״ר טיניולא וגם זה נכון, אבל בכ״י ה״ב במ״ס טלטולי. וברש״י אי׳ טיו״ש וצ״ל טיינ״ש Motten = teignes עיי״ע אנבא. [4]) כ״ה בדפ״ר.

הש"ס. ואכ"מ להאריך, אך זאת לא אכחד כי מאוד נפלאתי על החכם ר"ד די לארא שגם הוא כתב שבגדתאה איש "מבגדד העיר הגדולה שבארם נהרים"!

* בְּגְדַל דְיו [מְשובש תחת מִגְדַל דְיון] (Dorf Mejdel Yun, nordöstl. von Sidon) ב"ר פצ"ח וירכתו על צידון ר"א אומר זבוד דגלילה ר' יוחנן אומר בגדול דיו ויפה שיער החכ' נייבויער נ"י שהוא כפר שרשמנו (עיי' ראבינזאהן נייערע ביבל. פארשונגען צד מ"ז) ומונח לצד צפוני מזרחי מצידון ושיבוש הסופרים יש כאן תחת מגדול דיון עיי' ספרו היקר געאגראפ. תלמודית צד רצ"ה.

בְּגְלַאי (מל"ע جلل Furcht, Angst והבית שמושית: בגלאי furchtsam) תרג' יחרדו כצפור (הושע י"א, י"א) לפ"ד אות בית היא שמושית.) * [אחי"ה זה אמת אך גזרת המלה לא כן היא ולדעתי ל"ע הוא וטעמה חרדה ופחד ויותר טוב תהיה לגרוס בְּגְיְלָא, והתרג' העתיק' יחרדו במלה ערבית ממש וכן העתיק במלת בגלאי מלת הָעִיר (ישעי' מ"א, ב', כ"ה) וגוזרה מלשון ולא אבוא בעיר (הושע י"א, ט') ועוד בירמי' ט"ו ח' עיר ובהלות] —

בְּגִין (מפעל ערבי جن schützen, גין Schutz; בגין im Schutz dessen, dem zu lieb, wegen וכן בל"ע اجنك והוא קצור מן اجلى انك בגין כך וכך בתרג' ירו'[1]) פי' בשביל ועיקרו גין, כפ' האשה שהלך בעלה (יבמו' צ.) ואוכלת בגינו תרומה עיי"ע גן.* [אחי"ה ועל השנות ערך זה פעמים בקצת שינויים גם בע' גן ג' לכן השמיטו הסופרים או המדפיסים ערך של כאן ורק בדפ' באסיליא ובדפ' אמש', בלי רשימת יד, נדפס ומאחר שדפ' באסיליא יותר ישן מהוצאת הערו' בדפ' אמש' בל"ם הך ערך מתחת רבינו יצא ראשונה ע"כ הצגנו פה מקום לו אף כי איננו מוצאו בדפ' ישנים וכ"י. וכנ"ה בירו' הרבה פעמים ד"מ ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד בגין דלא מסמקי אפוי, ירו' ברכ' פ"ו ד"י סע"ב בגין דאנא אכל פיסתי וכ', ירו' ברכו' רפ"ג ד"ה ע"ד בגין דתנא דא תנא דא, ירו' שם פ"ד ד"ז ע"ג בגין דאיתת בת תיבטיל ושם בגין מודעתון דהיא תעניתא כ"ה לפי גי' הטובה של המהרש"ם וכן תיקן פי' אה"צ של מהרז"ף וכ"ה באמת בירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג ושם רהלכ"א דס"ז סע"ב בגין שלא יהו אומרים, ושם פ"ה ד"ט סע"ב לאו בגין דאתון תרתיי שמועין אלא בגין דר' יצחק כו', ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד בגין דר' אבהו ידע וכ', בגין כן הוא עבד דכוותהון. ועיי' עוד סוף ערך בעט. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג בגין דו בעה מלפה בנתיה; שם פ"ז ד"כ: בגין לא מטעיא לכון; ירו' ביכורי' פ"ב דס"ד: בגין דכתיב; ירו' גיטי' פ"ט ד"נ ע"ד. בגין דא; ירו' ב"ק פ"י ד"ז ע"ג בגין כן; ירו' קידושי' פ"א ד"ס: ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ד בגין דהוא אינשא רבא; ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד בגין דלית ר' חנינא אמר מילה דלא שמע' מיומוי בגין כן הוא שאל וכ', שמ"ר רפכ"ז (ועיי' ילק' יתרו רס"ח בשם המכילתא) עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך ואם אין אתה עושה בגינה עשה בגין בניך וכ'; ויק"ר קלספל"ו כדאי הוא מעשה כל אחד ואחד (של אבות) שיתלה כל העולם בגינו וכ'.] —

בְּגַן בל"ס צעק ונגזר מל"פ فغان צעקה (Geschrei בס"ג דסדר תעניות כיצד (י"ח.) באו והבגינו בלילה, ובפ' הגוזל ומאכיל בגמ' המכיר כליו (ב"ק קי"ד:) ועמד זה והבגין בלילה, ס"א והפגין[2]) פי' זעק ויש שלועזין כן.* [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע חסר, ושתי נוסחאות ג"כ בע' פגן א' ע"ש ובהעתקה סורי' מתורג' צעק (בראשי' מ"א, נ"ה; דברי' כ"ב, כ"ד; מלכ"ב ו', כ"ו; תהלי' ע"ז, ב') בגן, ואולי על זה כיון רבינו באמרו ויש שלועזין כן ועיי"ע הבא אח"ז] —

* בּוּגְנֵי, פּוּגְנֵי (בל"ס בוגנא ובל"פ فغان Anklage) תר"ב אסתר ד', א' ושדרין יתה (איגרתא) ביד רהטיא והכדין הוה כתיב באיגרתא ובבוגני (ובפוגני) ניגמי (נעימי) וכ' פי' בוגני או לקצת ספרי' פוגני בל"פ וסו' השם משורש בגן, פגן וטעמו שטנה וְהַסָּתָה וניגמי או לקצ' ספרי' נעימי הוא ל"פ نامه פי' כתב או איגרת ושיעור המאמר: זה היה כתוב באיגרת ובכתבי שטנה Anklageschrift אשר שלח אחשורש ע"י הרצים לכל מדינה ומדינה, ועיי' עוד ע' פרסישמנג ועוד מהרי"ף במאמרו עט"ש צד ל"ו שפי' בטוב טעם מלת ניגמי אבל מלת פוגני לא פתר כהוגן.

---

[1]) ובדפוסי' אי' בירושלמי וצ"ל בתרג' ירו' — עיי' תר"י א' לבראשי' י"ב, י"ג; י"ח, כ"ד. כ"ו. כ"ח; שמות י"ח, ו'; דברי' כ"ד, ט"ו. [2]) וכ"ה בש"ס בכ"מ וכ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' וכן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לתעני' (אשר תחת ידי בטובת ידידי החכם המושלם שו"ח האלבערשטאם) וכ"ה בע"י ובר"ה י"ט. ובמגילי תעני' פי"ב והנוסח בתעני' י"ח. בכ"י אי' באו. כגי' רבינו וכ"ה בר"ה שם אבל בדפוסי' בתעני' אי' עמדו.

בְּגַר א) נעשתה ראויה לנשואים mannbar werden
ב) נעשה עב וחזק rauh, hart בל"ע بكر, بكارة ג) בל"פ باكره = باغره פציעה (Wunde אין בין לנערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד בפ' אלו נערות בגמ' נערה שנתארסה ונתגרשה (כתוב' ל"ט. נדה ס"ה. קידוש' ע"ט. ובירו' יבמו' פ"א ד"ג. אי' אין בין ימות הנערות לימות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד). פי' הני ששה חדשים לא אמרינון שמואל בעידנא ידיעא ותחלת נערות דודאי היא הפרק לתינוקת לא בזמן תליא מילתא אלא בהבאת שתי שערות מאחר ביאת שנת שתים עשרה ולא מקריא נערה עד שתביא שתי[1] שערות וקמי הכין קטנה היא ומן תחלת דצמחן שתי שערות כשיעור שאמרו (נדה נ"ב.) אתחילא לה נערות, ושתי שערות סימנא ובתר דמתחלא נערות בששה חדשים הויא בוגרת דמתיא סימני בגרות[2] לפיכך אי בכלל שנת שתים עשרה מרישא ועד סיפא אתייא שתי שערות מן ההוא עידנא דהביאה מחשבין ששה חדשים ואי לא אתייא שתי שערות אלא בתחלת שלש עשרה מן ההוא עידנא מחשבין ו' חדשים ובתריהן הויא בוגרת. * [אחי"ה מן לפיכך עד גמירא אין לה מובן ובהפלשב"ע הגיה בצ"ע ובכ"י ערוך פאריש אשר בתוכו הגהות מחכם קדמון א ל ט ר ה כתוב להך ערך וז"ל: ולא מסתבר וכר"ח מסתבר דאמרינון מיום י"ב שנה ויום א' כל זמן שתביא שתי שערות ועד ו' חדשים לא פחות ולא יתר נקראת נערה ומשם ולמעלה נקראת בוגרת עכ"ל ועיי"ע נער האחרון ומ"ש. — וכנ"ה כתוב' כ"ט. ל"ו. מ': תוספ' כתוב' פ"ג ירו' כתוב' פ"ג דכ"ז ע"ד עד שתיבגר, ב"ב קל"ט: קמ. עד שיבגרו, קידושי' ע"ט. השתא הוא דבגרה, נדה מ"ז: כיון שבגרה אין לאביה רשות בה, ירו' כתוב' רפ"א דכ"ד ע"ד בוגרת כחבית פתוחה, כתוב' נ"ז: בגרה יום אחד . . בגרה הרי היא כתבועה, בוגרת ששהתא י"ב חודש . . בוגרת שעברו עליה י"ב חדש בבגרות וכ', פסחי' קי"ג. בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה, ובויק"ר פכ"א אי' בתך בגרת בא והשיאה. והקבוץ: מד' שהש"ר פ' גן נעול ובפסיקתא ויהי בשלח מובא בילק' פנחס רמז תשע"ג ובילק' בשלח רמז רכ"ו למלך שהיו לו בנות בוגרות, ועיי' עוד ע' הבא אח"ז]. מיקש הוא דקשא לה ובגרה לה קלא (בר"ג ט"ס) [וצ"ל בפרק גט פשוט] (ב"ב קס"ז סע"ב) פי' גדלה ובגרה [ויותר טוב תהיה הגי' פי' בגרה גדלה] ונעשה קולה עבה. (א"ב פי' בל"ר [vigor] ימי בחרות אשר בהם האדם בכחו ובצביונו) — שפופרת אבגורי מבגר לה בר"ג דתינוקת (נדה ס"ו. ובנו"ג שם אפגורי מפגרא). ס"א אנגורי מנגר לה כלומ' איכא למיחש שמא ראש הקנה שאינו חלק יגרר[3]) הבשר ויוציא דם. * [אחי"ה ובזה הענין כתוב' ס"ה סע"א באתרא דנהיגי דמלו פוריא בחבלי דמבגר לה פי' במקום שאין רגילין לעשות שטיח עור למטה אלא סירוגי חבלים שמצערי לה וכן פירש"י על נכון ונ"ל דהוראת המלה בשני ציונים אחרונים נגזרה משם בגרא שטעמה בל"פ חבורת פצע אבל בציונים ראשונים נגזרה המלה מל"ע ובְגַר וְשֵׁם בְּגֶרֶת ובגרות מלות נרדפין עם בָּכַר בַּכִּיר עיי"ע וטעמה זקנה כל כך להיות בתולה וכ"ה בל"ע بكارة ובענין בגרה (ב"ב שם) מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י וז"ל בגר לה קלא כלומ' בשביל שהזקינה נתחלפה קולה מכמות שהיתה ביטי בחרותא וכו'. וזה קרוב למה שפי' רבינו נתן לעיל]. —

* בַּגַר (= בַּגְרוּת das mannbare Alter der Jungfrau) קידושי' ד'. בגר דאיילונית. ירו' קידוש' פ"א דנ"ט: ימות הבגר, ירו' כתוב' פ"ה דכ"ט ע"ד הבגר בשעה י"ב חודש ובבבלי דנ"ז ורפ"ה דתוספתא אי' בגרה הרי היא כתבועה ועיי"ע הקודם ועיי' פי' שירי קרבן ופ"מ. ושם תני תמן נותנין לבגר י"ב חדש, ובבבלי אי' בוגרת. ירו' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד פעמים שסמוכין (צ"ל שסמוכות) לבגר ופעמים שרחוקות מן הבגר. — והתואר בגיר לגי' חזקוני וש"ע י"ד סי' רל"ד סעיף א' ותוי"ט לכתוב' פ"ג מ"ח לא נמצא בתרגומים עיי' הפלשב"ע.

* בגרון (בט"ס) בויק"ר קלספכ"ח קומוס בגרון ולא תתכן הך גי' וצ"ל קומים פנטון עיי"ע קמים. אבל עיי' ג"כ ע' דומיני ומ"ש.

בִּגְרוּנְדִי [צ"ל בְּגוּנְדְּרִי] בל"פ كندروش (ובלשון סורי' גנדורותא, hüglige, felsige Erde) בפ' השוכר את האומנין בגמ' השוכר את הפרה (ב"מ פ.) ואי ארעא דמחזקא בגרונדי תרוייהו משלמי, פי' ארץ ידועה בטרשין ובצורין שניהם, המחזיק ביתד של מחרישה והמנהיג פרה, משלמין ששניהם פשעו. (א"ב במק' נוסחאות כתוב בגונדרי ואיני יודע איך בעל הע' סבר שאות בי"ת שרשית היא). * [אחי"ה והדין עם ר"ב ובנו"ג ואי דוכתא דמחזקא גונדרי אבל ברש"י ותוספ' הגי' דמחזקינן בגונדרי וגי' מוטעת אירע לו לרבינו

[1]) בדפ"ר חסר. [2]) עיי' בהפלשב"ע שהסכים דעת רבינו עם פירש"י. [3]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר ולישנא דנפל על לישנא הוא אבל יותר נכון גי' דפ"ע יגרד עיי"ע גרר.

וצ"ל גם בע' שלנו בגונדרי וגונדרש פי' בל"פ וסוריי ארץ מלאה בטרשין וצורין וכ"ה ברש"י ועיקר מקומו בע' גנדרא ע"ש ומ"ש] —

1 בַּד (Kelter, Butte; בֵּית הַבַּד Presshaus; בַּדָּד Kelterer; בְּדִידָה kleine Kelter) בשביעי' בפ' כלל גדול שני (פ"ח, מ"ו וירו' שביעי' פ"ח דל"ח: וספרא בהר סי' ח' דרט"ו) ואין עושין זיתים בבד ובקוטבי[1]) אבל כותש הוא ומכנים לבודידה[2]). ובפ' אחרון דטהרות (פ"י מ"א) הנועל בית הבד בפני הבַּדָּדִין, שמן של בדדים ומחצלת של בדדין בספ"ק דשבת (י"ט:) [פי'] שמן הנמשך מתחת קורת בית הבד וזב בשבת אסור באכילה[3]) ומחצלאות המוקצעות למלאכת בית הבד אסור לישב עליהן כרב. פי' כרכי דזוגי (שבת שם) מחצלאות כרוכות שתים שתים זוגות זוגות והן עשויות לסחורה להשתלח בספינות אסור להתירן בשבת ולישב עליהן. (א"ב יש נוסחאות דגרסי דזוזי, וזוזי לשון זוג ויש נוסחאות דגרסי דזיווי ואומרים שהוא בלש' ארמי עצי ספינה). * [אחי"ה ודע דכ"י א"פ גרס הני כראכי דזוזי אבל בדף קנ"ו: תחת מדכרכי דזוזי של דפוסי' גרס כ"י א"פ מהני כריכי דזוגי וכ"ה דזוגי בדפ' שונצי' ובר"ף כ"י וברש"י כ"י אבל שם הוא זווי (עיי' ד"ס שבת צד קצ"ג. והידו' ששתק מגי' רבי נתן) וכ"ה ברש"י לשבת י"ט: כרכי דזיווי ומפרש בשם תשוב' הגאונים שהוא בלש' ארמי ספינה (ולא עצי ספינה כר"ב) ובלי ספק לפי' תשו' הגאוני' זה עיקר הגי' זיווי אך צ"ל בל' ערבי תחת בל' ארמי כי בל"ע ספינה לא גדולה ולא קטנה נקראת באמת زورق ולפי' רבינו נתן גי' זווי (עיי"ע זוו, וזווא) ג"כ עולה יפה וטעמו כמו זוג ובענין כרכי דזוזי פירש"י כרבינו נתן ע"ש היטב. ובע' כרך ב' כתב רבינו כרכי דזוזי כבר פירשנו בע' כר ע"כ בל"ם צ"ל בע' בד, נשמע מזה שגם גי' שלנו מונחי לפניו.] — א"ר נחמן עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה ותורי דרידיא ותמרי דעיסקא פלוגתא דר' יהודי ור' שמעון (שבת שם). פי' כל שהעמידן לדברים הללו ולא העמידן לאכילה עכשו אם בקש לאכול מן התמרים הללו בשבת או העז והרחל וכיוצא בהן בי"ט מותר וקיימא לן הלכ' כר' שמעון דלי' ליה מוקצ' אלא גרוגרות וצמוקים בלבד (שבת מ"ה.[4])

בדדין לוקחין מהן שמן בס"ג דהגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ט. ובנו"ג זתים), והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב', כ"ד) תרג' [ויטפון נעויא חמרא, עיי"ע נעו] ובַּדַּיָּא[5]) משחא. פי' גת שמבעטין בו הזיתים שמו בית הבד, והפועלין העושין שמן: בַּדָּדִין. * [אחי"ה וכנ"ה ביצ' י"ט. גתו על גב בדו ובדו ע"ג גתו כ"ה לפי גי' רבינו בע' גב ב' וגי' ישרה מאוד היא וכ"ה בתוספ' ביצ' פ"ב ועיי' תוס' יו"ט לביצ' פ"ב מ"ג ד"ה ומטבילין וכן מצאתי בכ"י מ' (ד"ס שם). והקבוץ: טהרו' פ"ט מ"ז ב' בַּדִּין, סנהד' צ"ה. בי בַּדַּיָּא, ב"ב ס"ח. בית הבדים ונגזרה המלה מל"ס בַּדָא פי' גת ובל"ע נקרא بَدّ קורה שעל ידה נכתשו הזיתים בבית הבד. ובבית הבד היו שתי גתות, העליונה נקראה גת העליונה ושם היו עוצרין את הזיתים והתחתונה נקראה גת התחתונה (עיי' תרומו' פ"ח מ"ח והר"ש שם) ובל"מ יקב ושמה יורד הזית כתוש או יין הנעצר וכן היה בבית הבד של יונים עיי' ספרי על העתקה פרסית צד ס"ה, ולדעתי בדידה היא גת התחתונה ולשון קלילא היא (כמו אמינון תחת אמנון שמוא' ב', י"ג, כ') כלומ' בד קטן והיה כעין בור תחת גת העליונה, ועיי' עוד ע' בדד א'. ודורכי הגת נקראין בַּדָּדִין ויחיד בַּדָּד; וכנ"ה, מלבד ציוני הערוך, גיטי' ס"ב. בדד דנפיש אגריה, והקבוץ טהרו' פ"י מ"א הנועל בית הבד מפני הבדדין, ושם מ"ב ומ"ג הבדדים והבוצרים, תוספתא מעשרו' ספ"א הבדדין המדליקין מבד לבד. איכ' רבתי פ' ישבה: בגדי בדדין עיי"ע בדד ב', ועיי"ע בית גת וע' גת] —

2 בַּד (Gesondertes; בַּד בְּבַד Abgesondertes an Abgesondertes, d. h. jedes einzeln) בפ"ק דכריתות בגמ' המפטם את השמן (כריתי ה'.) רחמנא כתב (שמות ל', ל"ד) בד בבד ואת אמרת בהכרע "פי' רחמנא כתב בבד מתקל במתקל[6]) דהיינו עין בעין[7]) ואת אמרת בהכרע והאמר רב יהודה המקום יודע בהכרעות כלומ' שלא היה שוקל ההכרעות לבד אלא מניחין כמות שהן והמקום יודע כמה משקלן. אלמא דאית הכרע לכל שקל". * [אחי"ה וז"ל רש"י: המקום יודע בהכרעות: שלא היה שוקל ההכרעות לבד אלא מניחו כמות שהן והמקום יודע מה משקלו פי' רומי ע"כ. ולבי אומר לי שרש"י כיון על רבינו נתן שנקרא רומי עיי'

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ודפ"ר בע' קטב ג' וכ"ה בכ"י ט' לשביעי' וכ"ה בירו' וספרא (הוצאת מהאה"וו דפי' וויען צד ק"ו.) ובע' דפ"ר, פיזי' וויניצי' ע' בד א"י קוטני וצ"ל קוטבי וכ"ה בפי' הרא"ש והר"ש דפי' וויניצי' ר"פ. [2]) ובספרא לבדידה. [3]) וכ"ה דעת הרי"ף והרמב"ם הלכ' שבת כ"ו, י' וכ"ה לר"י שבתוספ' ד"ה שמן וכ"ה בחידושי המאירי ודלא כרש"י. [4]) ולא ירדתי לסוף דעתו של רבינו שלפי פי' זה קשיא לי הא דאמרינן בביצ' ב': ול"ה: שבת דחמירי וכי י"ט דקיל ואתי לזלזולי ביה סתם לן כר' יהודי דמחמר וצ"ע. [5]) בנו"ג בתרג' ביריא, וט"ס הוא. [6]) וכ"ה באונקל' ובפשיט' ובהעתק' פרסי' עיי' ספרי שם צד קל"א. [7]) ובע' עין א' פירש רבינו עין בעין כלומ' שוה בשוה.

לעיל במבוא צד XXII. ודע כי הפירוש עצמו של הערוך הועתק מרבינו גרשום מ"ה כי כן מצאתי מלה במלה בכ"י רגמ"ה בקובץ כ"י אנגיליקא לכריתות דף קס"ט ע"ב. — וכנ"ה במכו' י'. חרב אל הבדים (ירמי' נ', ל"ו) חרב על צוארי שונאיהם של ת"ח שיושבים ועוסקים בתורה בד בבד. וכ"ה בברכ' ס"ג: לפי גי' כ"י מ' ובכ"ג ועיי' ד"ס שם קפ"ו. ונגזרה המלה משורש בדד שטעמה חלק ופרק אחד מכולם וכן הבין ן' גנאח בספרו אלאסול צד פ"ג ערך בד. ולפ"ד שייך לכאן ג"כ יומ' ע"א: דאמר קרא בד בד דבר העולה מן הקרקע בד בבד כ"ה לפי גי' כ"י מ' וכ"ה בזבחי' י"ח: וכ"ה בילק' אחרי רמז תקע"א פי' קנה העולה יחידי מכל גיזעי וכן פירש"י לזבחי' שם וכן מצאתי בירו' כלאי' פ"ט הל"א דל"א סע"ד בד שהוא עולה יחידי] —

3 בַּד (מל"מ ונרדף עם בוץ = بز Weisslinnen) כפ' א"ל הממונה בגמ' בשחר היה לבוש (יומ' ל"ה.) אמר רב עולא בריה דרב עילאי[1] דאמר קרא בד (בבד, נ"ל שהוא ט"ס תחת:) בד בד בד המוכחר מבד[2]) וכפ' בא לו כ"ג בגמ' כ"ג משמש (יומ' ע"א:) שיתא שש כתיבי בבגדי לבן ואלו הן ושבצת הכתונת שש (שמות כ"ח, ל"ט), ועשית מצנפת שש (שם) את הכתונת שש (שם ל"ט, כ"ז) ואת המצנפת שש (שם פסוק כ"ח), ואת פארי המגבעות שש (שם), ואת מכנסי בד שש משזר (שם), ואת האבנט שש [משזר] (שם), מצנפת ומגבעות אחת הן קרא חד לגופיה שיהוא של בוץ והוא פשתן גמרא גמירי לה והאי בד פשתים הוא ואתא יחזקאל אסמכיה אקרא (יחזק' מ"ד, י"ח) ומכנסי פשתים ובהלכ' קמא דכל הזבחי' (י"ח: תוספ' ישני' יומא ל"ה.) בגדי' שנא' בהן בד צריכין שיהו של בוץ. חדשים שזורין, שיהא חוטן כפול ששה. * [אחי"ה ודע שביומ' שם. הובא בילק' תצוה ורמ"ז ש"פ. תפס ד' קראי ולפירוש שבר הוא שש הרי הם חמשה קראי עיי' פירש"י ומפירושו בא לגליון בילק' שם והרבה שינויים אי' בתפיסת המקראות עד כי אמר ר' אליקים ואינך קראי דכתיבי בספרים לא גרסינן עיי' ד"ס יומ' צד ק"ה. אבל בכ"י מ' ובכ"י ב' אי' ג"כ כגי' רבינו ושבצת וכ' ועשית מצנפת וכ' וב' קראי אלה אינם מובאים ביומ' של דפוסי' ובילק' שם וגם כ"י ב' וכ"י ילקוט מסיימו שית א קראי הוו חד לגופן שיהו של בוץ וכו' וזה ממש כגי' רבינו. ולדעתי המלה נגזרת מל"ע بَزّ וטעמו כמו בוץ בל"מ פשתן לבן עד מאוד וכן העתיקו ע' זקנים בד (ד"ה א', ט"ו, כ"ז) בוץ (ד"ה א', ט"ו, כ"ז) חור (אסתר א', ו'; ח' ט"ו) במלת יונית βύσσινος שהיא בכ"מ העתקה של שש ועיי' בן מתתיהו קדמוניות ג', ז, ב', ז'. ובד המפואר מכולם היה מעיר Pelusium וזה מה שכתוב ביומ' פ"ג מ"ז בשחר היה לובש פלוסין עיי' ר"ב בע' פלס ה'. וכדברי הש"ס הנ"ל שמכנסי בד כמו מכנסי פשתים של יחזקאל פי' ג"כ ן' גנאח בהך ערך צד פ"א בספרו הנ"ל] —

4 בַּד (Ast, Zweig, Stengel) כפ' אלו מציאות בגמ' כל כלי אנפוריא (ב"מ כ"ד. עיי"ע אנפוריא) כדי מחטין וצינורות. פי' עצים דקים מפוצלין כענפים שהרוכלים תולין בהן מחטיהן וצינוריהן כלומ' בדים של מחטין ושל צינורות אבל מצאן שתים שתים בבד חייב להחזיר דמי. יאמר כמה מחטין תלויין בבד כיון שתלויין בה מאחד ולמעלה חייב להחזיר. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד. ופארים. ובדפ"ע חסר. וכנ"ה בב"מ שם מאי בדי שוכי ואמאי קרו ליה בדי דבר דתלו ביה מידי בד קרו ליה ופירש"י שוכי ענפים של אילן ויפה פי' ובל"פ שאך = شاخ ובל' סאנסקריט çâkhâ נקרא ענף אילן וזה עולה עם פי' רבינו בע"ה. ובסוכ' מ"ד: עלה אחד ובד אחד ושם וב"מ שם עלה אחד בבד אחד. כתוב' ז', בד של הדס].

1 בַּד = בְּדָא, בָּדָה (בל"ע بدا) (בנע IV) ובל"ס בדא (reden, schwatzen, dichten, lügen) בס"ג דאלו הן הנחנקין (פ"ט: ועיי' אבות דר"נ פ"ל וילק' חיי שרה רמז צ"ו, ובב"ר פצ"ד אי' מה טיבו של בדאי וכו') אמר לו — אברהם לשטן — כך עונשו של בדאי אפי' אומר אמת אין שומעין לו[3]) ובר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) ובחלק בגמ' דעדת קרח (סנהד' ק"י.) ואמרי הכי משה אמת ותורתו אמת והן בדאין. ובר"ג דברכות (ד'. ד"א זוט' פ"ג. ילק' שמות רמז קפ"ו) למד לשונך לומר אינו יודע שמא תתבדה ותאחז.

---

[1]) וכ"ה בכ"י ב' וא"פ עיי' ד"ס יומ' צד מ"ד. ובכ"י מ' אי' עולא משמיה דרב ובדפוסי' רב הונא בשם דרב עילאי, וכמוהו לא נמצא עוד בש"ס. [2]) הנוסח מבד אי' בדפ"ר וכ"ה בכ"י מ' וכ"י ל' עיי' ד"ס צד מ"ד. ושם בכ"י מ' אי' הגי' :פשט את בגדי הבד בד הבד מובחר מבד ובדפוסי' אי' בד בד בד מובחר בבד וכן נראה מרש"י ותוספ' שם וכ"ה בפירוש בירו' יומ' פ"ג הל"ו וז"ל „בשהר (ר"ל בלבישת בגדי שחרית) כתיב בד בד ארבעה פעמים" ועיי' בפי' שירי קרבן שם. וכן הגהתי בדברי רבינו. ונוסח' מוטעת בד בבד נולדה ע"י סופרים שדעתם קלה מערך הקודם. [3]) זה המאמר היה מורגלא בפיו של אריסט"ו עיי' דיאגענ. לארעט. על אריסט"ו י"א.

* [אחי"ה השורש ב ד א ל"מ הוא וכן בל"ע וטעמו הוציא דבר שמדמה בנפשו ובהשאילה כזב. וכנ"ה בנדרי' י'. לשון שבדו להם חכמים ובירו' נדרי' פ"א דנ"א. הגי' יותר נכונה לשונות שבירו להן ראשונים אבל עיי' היטב במה"י למהרז"ף צד ט'. שהוכיח כי בדא בלש' ירו': א מ ר או ס ב ר א"כ עיקר הגי' בבבלי נדרי' אשר בדו כי ר"ל בעל המימ' שם היה אמורא ירושלמי ומלת להם מגליון בא כהאי דיומא פ"ג סע"ב אחרי בלותי וכ' ובאמת צדקו דברי אמ"ו גם בזה שהך הוספה מאוחרת היא ובאמת לי' בע"י וכן לי' בכל הכ"י עיי' ד"ס יומ' צד ק"מ. וחכם עדיף מנביא! ולדוגמאות שהביא מהרז"ף יש להוסיף ירו' ברכו' פ"א ד"ב: ושם פ"ב ד"ד ע"ג, ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג וירו' נדרי' רפ"ה דל"ט]— ויק"ר פ"ט לשון בָּדוּי. ב"ר מ"ח בדויים ושם פ"ק דברים בדויים. ובפיעל ירו' כתוב' פ"ב דכ"ו: מבדין היינו, ירו' קידוש' פ"ג דס"ד ע"ד מבדין אתם, ובתנחו' בלק דרש בדים (ישעי' מ"ד, כ"ה) מבדין אותן ובילק' ישעי' רמז שכ"ב בשם התנח' הגי' מבררין אותן בתשובה, ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: מבדין בחדשים ובירו' שבת פ"ז ד"י, המברה בחדשים ובתוס' שביעי' פ"ג מגדר בחרשין וכולם קרובי ענין הם, ירו' מגילי' פ"א דע"א רע"ג בורגני אחד בִּידָא להם לשון ארמית מתוך יונית ובאסת"ר פ' וישלח אי' בורגני וכ' ברר להון לשון רומי בלשון (מלשון כצ"ל) יוני. ובאתפעל: ירו' יבמו' פ"ח ד"ט ע"ג בבלייא! עברת בידך תלתא נהרין ואִתְבְּדַת ובירו' שבת פ"ז ד"ט. הגי' בט"ס ואיתברת ופירש שם ק"ע ונשברת וטעית וכ' אבל היותר נכון כזבת, שיעורו: את ר' זכיי דבאת מבבל ועברת שלשה נהרין וכך מהלך גדול הלכת ללמוד תורה היאך תאמר דבר בלי אמת עיי' בבלי סנהד' ס"ב. — והתואר בַּדַאי בל"ס בָּדוּיָא פי' כזבן, וכנ"ה ילק' זכרי' רמז תקע"ח בשם גמ' חולי' ס"ג. ההוא בראה הוא (ובחולי' אי' ביידא) קידוש' מ"ט סע"א המתרג' פסוק כצורתו הרי זה בדאי (עיי"ע תרגם ועי' צר ג'), ובד"ר פ"ה דרש בראשי' נ', ט"ז אמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום וכ'. והקבוץ: ירו' גיטי' פ"ד דמ"ו, נמצאו הדברים בַּדָּאִים, תוספ' כתוב' רפ"ב אמרו בַּדָּאִין אנו. ובכורו' ח': מילי דבדיאי צ"ל דְבַדָּאֵי ובע"י הגי' דנדיבי וצ"ל דכדיבי ורבינו בע' כדי א' גרס מילי דכדי. והשם בֵּידָא בל"ס בֵּדְיָא ירו' סוט' פ"ט דכ"ג סע"ג ובסופא איתמר עליהן (על צפוראי) לישן ביש ואתצידון כולהון מן בידא כלומ' נחבשו ע"י כזבנות ובירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ג אי' מן בידו. ובמלה זו נבין מאמר בספר הקבלה לראב"ד וז"ל אכן רעים היו ימי זקוניו (של רב שרירא גאון) כי הלשינו אז פריצי ישראל בו ובבנו רב האיי ותפשם מלך ישמעאל . . ונתלה ר' שרירא מ י ד ו אחת. ורבים מיגעים למצא פשר דבר עיי' שי"ר בתר"ג צד ל"ח הער' ל"ב והחכ' ד"ר גרעטץ בקורות היהודיי' ח"ה צד שנ"א אבל העיקר שמלת מידו ט"ס וצ"ל מן בידו והוא ממש לש' הירו' ביבמו' הנ"ל ופי' ע"י כזבים ולשון הרע נתפס רש"ג שהלשינו בו פריצי ישראל, שוב מצאתי כן בעמת"ל של מהרי"ל. והרב חיד"א בש"ה ע' רש"ג כתב בשם האר"י שרמוז בפסוק (איכ' ה', י"ב) שרים בידם נתלו! — ויק"ר פ"ט גדול השלום שדברו הכתובים לשון בדוי, ושם דברי בדאות, ושם לשון בדיות. ואולי מזה הענין ג"כ ב"ב קמ"ה. ושאר מקומות הא דרב אשי בדותא היא ובש"מ לב"מ דקנ"ח ע"ג כתב ר' בצלאל בשם הריטב"א וז"ל הָא דרב אשי בדותא היא פי' לא אמרה רב אשי מעולם אלא אחד מתלמידיו אמרה מעצמו או דשמעה מכללא וטעה וקראוהָ על שמו וכן הלש' מתפרשת בכ"מ ע"כ. אבל נ"ל יותר נכון גי' רבינו בע' בר ד' שגרס בכ"מ ברותא ע"ש. ובמד' שו"ט מזמ' ע"ח אמר רעיא בדייתי, פי' הרוצה אמר כזב הוא] —

2 בָּד (= בָּדַד absondern) בפ' כל המנחות באות (מנחי' פ"ה מ"א דנ"ב: וכ"ה בספרא פ"י פרק י"ג)

ר"מ אומר שאור בודה להן מתוכן ומחמצן פי' בודה לשון הוצאה כדכתיב (מלכ"א י"ב, ל"ג) החדש אשר בדא מלבו. * [אחי"ה בכ"י ב"ר הך ערך בא בהמשך עם ערך הקודם וזה בעבור שרבינו היה גוזר המלה מענין הראשון אולם יותר נכון גי' כתבי ידות ודפוסי' שבהם ע' מיוחד הוא ואני מוציא המלה מל"מ בָּדַד ואולי מזה בפיעל בִּידָּה להן לשון ארמי' מתוך יונית ובאמת תחת זה גם הנוסח ברר להון וכ' עיי"ע הקודם] —

בְּדוּבַּר (בל"ע دبر פי' גב Rücken; مستدبر mit dem Rücken zugekehrt) בפ"ק דברכות בגמ' וחכ"א עד חצות (ברכ' ו':) בדובר קיימת קמי מרך פי' [כ] אחוריך קמי מרך ועקרו ל"ע, לאחורנית קורין מוּסְתַּדְבַּר. (א"כ בנוסח' שלנו כתוב כדו בר ופירש"י כדו שתי, בר רשות). * [אחי"ה בכל כ"י ודפ"ע אי' בדבר או בדובר וטוב ויפה הוא כי בל"ע נקרא כן הגב והאחור ומי שעומד באחוריו נקרא מוסתדבר ומאוד מאוד השכיל רבינו בפירושו הנ"ל וכן הגי' בדו בר בכ"י מ' ופ' עיי' ד"ס ברכ' צד י': וצד קצ"א. וצ"ל בתיבה אחת בדובר וכתו' ר"י כ"י כתב והערו' גורס בדבד בדלי"ת ופי' אחוריך בל"ע ע"כ, וכ"ה בעדפ"ר ובל"ס ט"ס וצ"ל

בדבר. וגי' ופירש"י אי' ג"כ בתוספ' עירובי' י"ח: ד"ה ולא. ועיקר מקום הך ערך לפי זה בערך דבר, שאות ב' שמושית היא] —

1 בְּדַד = בְּדִיד (א') מל"ס בדויא Grabscheit, Haue. ב') בל"ע بَدَّ (בל"ר puteus Grube, Furche) בכלים בפכ"ט נימי הסדין (פכ"ט מ"ז) יד הבדיד ארבעה, וברפ"ק דמשקין בג' דעוגיות (מ"ק ד':) מאי עוגיות א"ר יהודה בנכי[1]) תניא נמי הכי בריש תוספ' שביעית (פ"א) אלו הן עוגיות בדידין שבעקרי זיתים ושבעקרי גפנים, פי' בדידין בדלית[2]) והן עוגיות והן בנכי[3]) ועוד שמן ערוגות ולמה עושין עוגה כדי שתחזיק מימיה ולא יתפזרו, ותרג' מערוגת מטעה (יחזק' י"ז, ז') מְעוגית [נצבתה], ואותו הברזל שבו חופרין סביבות האילן שמו בדיד ובלעז קורין בנגא[4]). ובב"ר בריש אלה תולדות נח (רפל"א המתחלת ויאמר אלהים) בין שורתם יצהירו (איוב כ"ד, י"א) שהיו עושין בדידות קטנות. * [אחי"ה בנו"ג בדירות וכן הביא הגי' המ"כ בשם הערוך וגי' מוטעת מונחת לפניו, ובילק' איוב שם רמז תתקי"ט הגי' ברכות וצ"ל בריכות וכן הביאו מ"כ שם אבל בע' קולמוס הביא רבינו מפסיקתא ויהי בשלח (פ"ז) בדודיות וצ"ל כדוריות וכ"ה בכ"י ק"ט ע"ש. ולפ"ד דרש בעל אגדה בין שורותם מלש' שור פי' כותל או כלש' צור שדרכם היו לבנות גת התחתונה בארץ בין צורים בחפירת קרקע עיי' גיזיניאוס פי' ישעי' ה', ב' צד רל"א וספרי על העתקה פרסית צד ס"ה ועיי"ע בד א'. ושיעורו אף כי יצהירו ר"ל היו עושים יצהר בדידות קטנות בגתות קטנות שהם גתות התחתונות והוא לפ"ד לשון נקיה לתאות המשגל בכל זאת יצמאו ומארה מצויה בעמל של אנשי דור המבול ונימחו מן העולם. ורבינו הבין שורתם כמו ערוגה והוא בדידין כמפורש ובדידות השוה עם בדידין, ועיקר הציון יתכן יותר להיות בע' כד א']. — ובילמדנו פ' שלח לך (בתנחו' לי') דברי נרגן כמתלהמים וכ' (משלי י"ח, ח') עד היאך עתידין לשלוט מי יוכל לראות פני אחד מהן בדידין בברזל. * [אחי"ה לפ"ד נגזרה המלה מל"ס בדויא והוא כעין קרדום לחפירת קרקע ועוד חפירה עצמה וקרוב לה ל"ע בוד ול"ר puteus פי' גומה וכן פירש"י למ"ק בדידין גומות וכן פי' רה"ג לסד"ט צד כ' שממנו נלקח פי' רבינו בתחילת הערך ע"ש והוסיף רה"ג ובטיית ביל והוא בל"פ بيل = بيلاى ובל"ע الويل פי' גומה. ותחת אותו הבדיל שעושין הבדידין צ"ל בפי' רה"ג אותו הברזל כגי' הערוך לעיל] —

2 בְּדַד (או מן בַּדָּד עיי' בפנים או מל"פ بد، پوده abgeschlissen, zerfetzt) במגיל' איכה ישבה בדד (איכ' א', א') א"ר ברכיה למלך שהיה לו בן כל זמן שהיה עושה רצונו היה מלבישו בגדים נאים[5]) כל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו בגדים בדודים, ס"א בגדים סמרטוטין כך ישראל כל זמן שעושים רצונו של מקום ואלבשך רקמה (יחזק' ט"ז, י') וכל זמן שהן מכעיסין אותו הוא מלבישן בגדי בְּדַד [הה"ד] איכה ישבה בדד. * [אחי"ה לפנינו אי' בפעם ראשונה בגדי בדד ונ"ל לנקדו בַּדָּד וכצ"ל גם בערוך בגדים בַּדָּדִים פי' בגדי דורכי גת (עיי"ע בד א') וידוע שבגדי הפועלים בבית הבד מלוכלכין הן. ובפעם שנית אי' לפנינו בדדין וגי' רבינו יותר טוב והוא הסכים עם דעת ס"א שבל"פ בוּדד טעמו סחופי' ובלאי בגדים והוא סמרטוטין ובאמת בפסיקתא רבתי פכ"ט הגי' בודד כתיקוני] —

* בְּדַד (בל"ע بد zerstreuen; בהתפעל sich entfernen) ירו' יומ' פ"ה דמ"ב רע"ג כיצד היה עושה (ר"ל בקטורת כשמגיע הכ"ג לארון) . . בודדה ברגלו פי' פיזר המחתה כדי שתהא קולטת קטורת שבאויר ובל"ע פי' بَدَّ פזר ויותר נ"ל לגרוס בודרה והוא כמו פזר וכן בא תמורתו בבבלי יומ' מ"ט: וי"א מפזרה ע"ש. ובהתפעל: איכ"ר פתיחה פ' ר' אלכסנדרי: מה הצפור מִתְבּוֹדד מגג לגג וכ' פי' ריחק עצמו ובל"ע בזה הטעם.

☞ בְּדַח (= בְּדִיח בל"ס בדח, בזח sich freuen, übermüthig ובל"ע بَذَخ heiter sein) תרג' ויעלצו בך (תהלי' ה', י"ב) ויבדחון בך. * [אחי"ה וכנ"ה בדרז"ל ברכו' רפ"ה ד"ל: דהוה קא בדח טובא (עיי"ע עצב א'), ושם ודל"א. דהוו קא בדחי טובא, שבת ל': בדחו רבנן, שם ע"ז: דהוה בדיחא דעתיה, מ"ק י"ז. בדיחא דעתאי, חולין ל"ב. לא הוה בדיחנא ביה בהכיבי ובע' חביב הביאו הערוך לפי גי' הדפוסי' אבל בדפ"ר וכ"י אי' בדיקנא. נדה ג': נ"א. לאו אזהרתך דלא תבדחן, תעני' כ"ב. אינשי בדוחי אנן מבדחינן

1) עיי"ע ושם גרס רבינו כמו כאן וכ"ה בכ"י וי"ו, ל"ד ה"ב ובמ"ק אבל בדפ"ע אי' כאן בט"ס בדרי. 2) נ"ל שרבינו בא להשמיענו שלא נגרוס ברירין וכ"ה באמת ריש תוספתא דמ"ק וברי"ף ור"ן גורס בירדין ועיי' תוי"ט לכלי' שם אבל ברי"ף כ"י הגי' נכונה בדידין ובכ"י מ' ברודין עיי' ד"ס מ"ק שם צד ה' וצ"ל בדודין. 3) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ע אי' בדדי. 4) בל"ר ואיט' Spaten, vanga והוא בנכי של גמרי פי' בלאו"ט ובל"ר כמו קרדום ועיי' עוד ע' בנכי ומש"ש. 5) בנו"ג בגדי מלתין עיי"ע מל י"ד.

עציבי. ובמנו"ה נר ג' פ"ג כלל י' ח"ב ססי' רל"ו אי' הגי' אנשי בדיחי אנן כי חזינן אינש דעציב דעתיה מבדחינן ליה, וכן מצאתי הנוסח בכ"י מ' תעני' שם (ד"ס צד ס"ג:), פסחי' קי"ז, ושבת ל'. כי הא דרבא (כ"ה בכ"י מ' שם ושם ובנו"ג דרבה מקמי דפתח להו לרבנן בשמעתתא (כ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס שבת כ"ט. ולפסחי' צד קפ"ד אות ד') א"ל מלתא דבדיחותא ובדחו רבנן (ובכ"י ב' פסחי' כי היכי דניבדחי רבנן), ברכו' נ"ה. חלמא טבא אפי' לדידי בדיחותיה מפכחא ליה ובכ"י פ' ובב"ג ובע"י מפקח, עיי' ד"ס ברכ' צד ק"נ: ומוציא אני המלה מל"ס שטעמה שחק וצחק ומשמח לבות בני אדם ובל"ע בדח מי שהוא גבה לב מרוב שחוק וקלות ראש] —

בּוּדְיָא (לדעת רבינו מל"ר Matte, buda אבל לפ"ד צ"ל בוריא בל"ס מחצלת גמי וכן בל"פ بوريا בל"ע بوری בלש' צינד (Strohmatte, barezis בספ"ק דסוכ' (כ':) מסככין בבודיא[1]) ואם יש לה קיר אין מסככין בה, פי' מחצלת של קנים דאית לה גדנפא[2]) שכופפין ארבע קצותיה ואוגדין ותופרין והכפיפה והתפירה האלה נקראין קיר[3]) וכשתהא תפורה וכפופה תהא אסורה לסכך בה וכשתהא פשוטה ואינה כפופה ותפורה כשרה לסיכוך. ובפ' איזהו נשך בגמ'[4]) הלוהו על שדהו (ב"מ ס"ז:) האי משכנתא באתרא דמסלקי מסלקי [ליה] אפי' מתמרי דעל בודיא, פי' מן התמרים שעל המחצלות הפשוטות תחת הדקלים ליפול עליהם התמרים שגודרין מן הדקלים[5]) ובלע"ז שמה בודא[6]) ובפ' נערה שנתפתתה בגמ' זה מדרש דרש ר"א בן עזריה (כתוב ג':) זילו שימו מתמרי דאבודיא. * [אחי"ה בנו"ג הבו לי מתמרי דעל בודיא אבל בב"מ הנ"ל אי' כגי' רבינו דאבודיא. וכנ"ה בכור' ח': איתי כל חד וחד בודיא פשטיה, עירו' ח'. כריך בודיא וכ"ה בחידי' הריטב"א עירו' ד"ו. ד"ה רב הונא אבל בכ"י מ' אי בוריא וכ"ה בעירו' ק"ב. זיל כרוך בודייה ותוספ' שבת קכ"ה: ד"ה הכל גרסו בודיא וכ"ה בב"י טור א"ח ססי' שט"ו, אבל בכ"י מ', ברי"ף שבת שם ובחידי' הריטב"א לעירוב' ק"ב. אי' בורייא, ובירו' כלאי' פ"ט הל"ה דל"ב ע"ד הברסין בוּדַיָא כ"ה בהר"ש לכלאי' אבל בירו' אי' בריה ובסוכ' כ': הני בּוּדְיָתָא דבני מחוזא וכ"י מ' ביריתא ובוּרְיָתָא, עיי' ד"ס שם; הרי שבכתבי ידות יתר שאת לגי' בוריא והקבוץ בוּרְיָתָא ובאמת בזה עולה יפה מלה סורי' וערבי' ופרסי' בתחלת הע' שטעמה מחצלת קנים או גמי. וגם רש"י פי' בודיא בכ"מ מחצלת כפי' רבינו, אכן זה הפתרון יש ג"כ למלת בּוּדַא בלשונות רומאניות ובל' סרדיניא נקרא budedda ועל זה כיון רבינו בלעזו.] —

* בַּדִיתָא Baditha, Name eines Kanals an dessen) Mündung (פּוּם = פי) die Stadt Pum-(baditha lag מ"ק י"א. בדיתא לבאי כוורי אזיל כ"ע צוד וכ' ופירש"י בדיתא שם נהר לבאי שם מקום ורי"ף גורס בפומבדיתא לבאי ופי' המיוחס לרש"י כתב שם: פומבדיתא המקום היושב על יד הנהר בדיתא הוא הנהר ועיי"ש הר"ן ורבינו בע' לבא ב' גרס בריתא וכ"ה בהרא"ש דפ' ווניצ' ובד' ווארשא השתבש מחסרון ידיעת המדפיסים בזה"ל אתמר בריית א (מ"ק י"א.) לבאי וכ'! עיי' ד"ס מ"ק ט"ז. ובפי' הראשון גרס רבינו בע' הנ"ל בזה"ל פום בדיתאי לבאי כוורי ופי' „עשו דרך לנהר שיצאו המים ונשתייר הדגים" וכ' ובעצמה ותומה פי' כן רש"י ובכ"י רש"י הוסיף עוד „א"ד פומבדיתא" ובכ"י וכן באגרת דרש"ג אי' תמיד פום בדיתא וזה מראה באצבע שנקראת העיר על שם שישבה על שפת נהר בדיתא.

בְּדַל (בל"ע بتّل trennen, sondern או מפעל בד = בָּדַד בהוספת הלמ"ד den Segen sprechen beim Ausgang, d. h. sich Trennen (des Sabbaths od. Feiertags בפ' השוכר את הפועלים בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ פ"ט. וכ"ה בירו' מעשרו' ד"נ. ירו' ב"מ פ"ז ד"י"א סע"ב, תוספתא ב"מ רפ"ח) יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות. פי' שמפריש רעות מן היפות כי תניא האי דפועל אוכל בהן בתוחלני שיש תמרים רעות ואינן ראויות לאכילה ואין חייבות במעשר ועושים להם כלים של כפות תמרים ומניחים אותם בתוכן ומתבשלות בהן ובאותן פועל אוכל שלא נגמרה טלאכתן למעשר[7]). ואסירה כל בדיליך (ישע' א', כ"ה) בגמ' דפ' ר"א תולין (שבת קל"ט.). פי' כגון המינין שמבדילין בין ישראל לאביהם שבשמים. יום טוב שחל להיות באמצע השבת אמר המבדיל בין יום השביעי לששת ימי המעשה מ"ט סדר הבדלות הוא מונה

[1]) וכ"ה בכ"י ה"ב בתחלת הע' וכ"ה בגמ' אבל כ"י ב' מ' אי' בבוריא וכ"ה ברי"ף ורש"י ובר"ן דפ' ווניצי' ד"ס סוכ' צד כ"ט: [2]) וכ"ה בע' גדנף ובכ"י ו"ו ודפ"ר כאן גודפא. [3]) וכ"ה ברש"י ע"ש. [4]) כ"ה בכ"י. [5]) וכ"ה לישנא דגמ' ב"מ פ"ט: גודרין בתמרים וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב אבל בע' גד ד' גרס רבינו גודדין וזה יותר נכון. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע בודה והוא בל"ר אמצעי' עיי' עט"ש למה"ריף צד כ"ח. [7]) וקרוב מאוד לזה הפי' אי' ג"כ ברש"י ב"מ שם ועיי"ע חתל.

בספ"ק דחולין (כ"ו:). * [אחי"ה וכפי' רבינו אי' ג"כ בפירש"י בד"ה סיגיך וז"ל ואסירה כל בדיליך אלו המינין (כ"ה בדפוסי' ישנים) המבדילים שונאי ישראל מן הקב"ה ויגעתי ולא מצאתי מקור הפי' הזה ולי' בילק' ישעי' ובילק' מיכה ולי' במנו"ה סי' רכ"ט וסי' ש"ט אין זה כי אם רש"י משתמש בפי' רבינו —. וכנ"ה ברכו' ה'. יסורין בְּדִילִין הימנו; פסחי' פ"ז: בדול עצמך ממנה; ב"מ נ"ט: כמדומה לי שחבירים בדילים ממך; חולי' קט"ז: בדלינן מינייהו; ירו' חגיג' פ"ב דע"ח ע"ב בדל מן התרומה. כולם ענין פרישה והרחקה הוא וכ"ה טעם בתל בל"ע. ובהפעל: נזיר ז'. הואיל ומובדלות זו מזו; תוספתא פיאה פ"ג ב' כריכות המובדלות זו מזו ב' עמרין המובדלין זה מזה; במד"ר פ"ט כל מעשיהם של ישראל מובדלין מן או"ה וכ' — וכן נאמר השורש הזה על ברכת הבדלה להבדיל בין קדושת שבת ויו"ט לששת ימי מעשה ד"מ ברכו' כ"ז: מי בדלת א"ל אין בדילנא ולא אמר מי בדיל מר וכ' ועיי' עירוב' מ': ובבכ"י שם ושם אי' מי בדלת ממלאכה וא"ל וכ' (ד"ס ברכ' ס"ט: ועירו' ע"ו. וכ"ה בדי' שונצי'), ביצ' ד': ר' אסי מבדיל מיומא טבא לחבריה; חולי' כ"ו: כיצד מבדילין המבדיל בין קודש לקודש וכ'; ירו' פסחי' פ"י דל"ז ע"ג מבדילין בלא יין; ירו' ברכו' פ"ה ד"ט סע"ב מבדיל ואח"כ אומ' מטבע ברכה. ושם: אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל והשם אַבְדָּלָה וְהַבְדָּלָה שם ובירו' ברכו' פ"ח די"א ע"ד, די"ב ע"ג ירו' פסחי' פ"י דל"ז ע"ג, ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג ובבבלי אי' אבדלתא פסחי' קי"ג. דמשייר מקידושא לאבדלתא, נדרי' מ"ט: קִדושא ואבדלתא. וקבוץ ירו' ברכו' פ"ה ד"ט: שבעה אַבְדָּלוֹת]. —

בְּדִיל (בל"ס פי' בעבור למען was dieses betrifft, umwillen, wegen) תרג' למען ייטב (בראשי י"ב, י"ג) בדיל דייטיב). * [אחי"ה וכנ"ה ירו' קידוש' פ"ג דס"ד. בדיל דלא יכפור, ויק"ר קלספכ"ח אזל בדיל בלנאי. ונתקצר מן ב', די ומן ל' ואחד הוא עם בְּשֶׁל המקרא]. —

בְּדֹלַח (שם אבן טובה ונגזר מפעל בדל ואות ח' נוספת וא"כ בדלח auser-lesene Perle כמו בל"ע فرد מפעל פרד פי' כמו בדל. ואינו דומה למלת βδολχόν βδέλλιον Dioscor. 1, 18) ב"ר פרש' ונהר יוצא מעדן (רפט"ז) א"ר איבו את סבר כבדלח הזה של פטמים. פי' בְּדֶלְיוֹן מין שרף הנוטף מעץ ידועה בארץ מזרח והשרף הטוב כמראה צפורן איש ותועלתו ספרו הרופאים ומתרגמי המקרא בל"י ורומי תרגמו שם הבדלח (בראש' ב', י"ב) בדליון ואמר ר' איבו שהוא טעות.) * [אחי"ה ואמת היא שהרי נזכר עם אבן השהם יחד ואיך יעלה על לב שיהא בדלח מין שרף הנוטף כמו שהעתיקו מתרגמי התורה עיי' ספרי על העתק' פרסית צד רע"ג ואילך ורק רבינו סעדיא העתיק על נכון במלת ערבי' אללו ؤ פי' פנינים ומרגליות וכן מפורש ביומ' ע"ה. לבן כמרגליות (עיי"ע גד ח'), והעתקת רס"ג זו הזכיר ג"כ הראב"ע לבראש' שם ע"ש ולזה הסכים החכ' הנוצרי באכארט (היעראזאיקאן ח"ג דתקצ"ג ואילך) ומהך טעם נ"ל לפרש העתקת התרג' לד"ה א', א' כ"ג שתרג' חוילה: אתר מפקנות מרגליתא. יצא לנו מזה שדעת ר' איבו כי בדלח שם אבן טובה הוא קב ונקי רק הצעת המימרא בב"ר כצ"ל: את סבר כבדלח של פטמים ויגיד עליו רעו מה זה (ר"ל אבן השהם) אבן טובה אף זה אבן טובה ע"כ. וכ"ה הגי' האמיתית בילק' בראשי' רמז כ"א אבל בב"ר אי' בט"ס איזהו בעל מגיה אשר לא חלק לו בבינה כתב יגיד עליו ריעו ועינו כעין הבדלח . . ולפי פירושינו יוצדק גי' ופי' של ידי משה יגיד עליו ריעו דכתיב ואבן השהם ורמ"ל טעה בזה. וראיתי ביפה תואר לב"ר שם שפי' כבדלח של פטמין שמשתמשין בו הפטמין מין אבני זכוכית שמפטמין הקטרת וכיוצא שוחקי' בהן הסמנין . . והוא הנקרא קריסטא"ל בלעז וכן ומצאתי ראיה לפירושו שהרי ר"י בן יוסף טאווס ז"ל העתיק בדלח במלת אַלְבַּלּוֹר והוא בל"ע ופרסי' קריסטא"ל בלעז] —

בדולקי (לדעת ר"ב Wahrsager, veriloqui; ולפע"ד מל"י εὐρυκλῆς Bauch-redner) מדרש שמואל (פכ"ב) פסקא ותקח מיכל את התרפים (שמוא' א', י"ט, י"ג) תני בשם ר' איבא נקודים של בדולקי ובקצת נוסחאות כתוב של ברולקי פי' נקודים ציורים וצורות מלש' נקודת הכסף (שה"ש א, י"א), ופי' ברולקי באות רי"ש בל"ר דוברי אמת ור' איבא משיב דברים נכוחים על קושיא עצומה איך יתכן שבבית דוד עבד ה' היו תרפים ועצבים לכן אמר שאע"פ שענין תרפים הוא צלמי בני אדם יפים ובריאים עשוים בכח טומאה וחושבים עובדיהם שמגידי העתידות ודוברי אמת הם אך באמת התרפים דברי און אלו תרפים של בית דוד היו צורות דומות לתרפים עשויות להידור הבית ואולי לא היו צורות שלמות אלא עד חצי הגוף כמו שנוהגים היום לשום בהיכלי שרים וכגון אלו לא אסרה התורה). * [אחי"ה ר"ב שינה לנו הגי' על אודות פירושו כי עיקר הגי' בא"ש ניקורים של ברוקלי וכן הובא בילק'

שמואל רמז קכ"ט ולדעתי ניקורים בל"ת וערבי' ענין חלולים ומנוקבים וברוקלי הוא ל"י מדבר מכריסו ומשחיו ולמעלה ובימים הקדמונים חשבו שהוא ע"י כישוף וא"כ התרפים הם צורות דמות אדם תוכן חלולות ומדברות מבין חללן ולדעתי יפה עולה עם פי' זה פירש"י למלכ"ב כ"ג, כ"ד: התרפים צורות שמדברי' ע"י כשפים וכ' וכן ליחזק' כ"א, כ"ו בתרפים: דמות שמדבר במכשפות וכ' ואם הגי' בדולקי אמיתית אז תהיה מל"י βδελυκτός = abscheulich פי' מכוער, ודרש תרפים מל"ר turpis. ורד"ק למלכי' וליחזק' שם ושם פי' תרפים הם צלמים עשוים לדעת עתידות וא"כ לפי זה י"ל שמלת ברוקלי כמו ארקילין שבא פירושו בע' ארקל והוא ל"ר Orakel, oraculum וכן ראיתי במ"ע יאהרביכער להח' ברילל צד ק"ע, אבל בשמואל שם כתב הרד"ק בשם הראב"ע כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כה עליונים וכ' וגם חכם עמינו ד"ר ברעכער הוכיח בראיות ברורות (דאס טראנסצענדענטאלע צד קל"ז ואילך) שהתרפים היו צורות נעבדות בדמות זכרות שנקראין בימי קדם בל"י Φαλλός והוא מפלצת של מקרא (מלכ"א ט"ו, י"ג; ד"ה ב' ט"ו, ט"ז) והעד בע"ז מ"ד. (עיי"ע מפלצת) כמין זכרות עשתה לה והיתה נבעלת לו בכל יום. ועל צורות אלה כיון ישעיה (נ"ז, ח') באמרו ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך והם צלמי זכר של יחזק' (ט"ז, י"ז) ובימי קדם דימו נשים העקרות שע"י תרפים אלה ובהסתכל אותם יהיו להן בנים ומעתה נבין מדוע גנבה רחל את התרפים ומדוע לקחה מיכל את התרפים לשומם במטת דוד ששתיהן אין להן ולד]. —

☞ בִּידִין (= בַּדִּין מל"ס בדי Murmler וכן נקראין דורשי המתים Todtenbeschwörer; זכורו בל"ס זכורא, זחרא, בל"ע [Arabic] בל"י σακχοῦραι (Bauchredner, תרג' אוב או ידעוני (ויק' י"ט, ל"א; ירו' תרג' א' לויק' כ', כ"ז; אונקלי דברי' י"ח, י"א; תרג' שמואל א' כ"ח, ג'; מלכ"ב כ"א, ו') בידין או זכורו.) * [אחי"ה עיקר הגי' בדין עיי' תרג' ישעי' מ"ד, כ"ה; ד"ה א', י' י"ג; ד"ה ב' ל"ג, ו' והוא ל"מ (ישעי' שם) מפר אתות בדים. ומוציא אני המלה מל"ס בַּדִי דבר בלחש. ודברי לחש הם היכר מובהק של כשפים כי ע"כ נקראים חָרָשׁ ובל"ס חרשא וכן בלא"ר וסו' רטונא עיי"ע רטן. וגם כינוי אִטִּים נגזר משורש אַט ובל"ע [Arabic] צפצף בלחש עיי' ז' גנאח (צד ל"ו). ודע שאונקלי תרג' בכ"מ אוב במלת בידין וזה בלתי נכון הוא שאוב הוא זכורו וכ"ה בסנהד' ס"ה. ושם ע"ב ת"ר בעל אוב אחד מעלה בזכורו. ובאמת הפשיט' העתיק' בכ"מ אוב במלת זכורא והוא לדעת אפרים הסורי (א', רמ"ו) מי שמדבר מכריסו וכן דעת רז"ל (סנהד' פ"ז, מ"ז) בעל אוב זה פיתום [Bauchredner, πύθων] המדבר משחיו וכן בבריתא (סנהד' שם ס"ה:) בעל אוב זה המדבר בין הפרקים, וכן העתיקו ע' זקנים אוב (ויק' י"ט, ל"א; כ', ו'. כ"ז; מלכ"ב כ"א, ו'; כ"ג, כ"ד) במלת ἐγγαστρίμυθος Bauchredner וכן בעלת אוב (שמואל א', כ"ח, ז') וכ"ה בבן סירה מ"ו, ל', ובבן מתתיהו קדמוני' ו', י"ד, ב', ועיי' עוד גיזיניאוס פי' ישעי' ח"א דתק"ה. וא"כ יותר טוב להיות תרג' של ידעוני: בדין; ותרג' של אוב (מל' אוב פי' נבוב וחלול) זכורו וזה באמת שיטת ר"ב והמתורגמן בע' דכורו ע"ש. ובתרג' ד"ה ב' ל"ג, ו' בט"ס דכורו וכ"ה גי' מוטעת תרג' ירו' א' לויק' שם ושם לפי מסורת המתורגמן. ומלת בדין הוא לשון נופל על לשון עם בדא כלו' כזב (עיי"ע בד) וכן אי' בתנחומ' בלק בדים (ישעי' שם) מבדין אותן ובדרך לעג נקרא ידעוני כן שבדא מלבו שהוא יודע עתידות או לדרוש בעד החיים אל המתים. ועיי' עוד ע' אוב וע' זכר ג']. —

בָּדָם (צ"ל בָּרָם בל"ע ופ' [Arabic] wollene Bettdecke; בַּרְדַּם בלשון פרסי' [Persian] [Persian] Filzdecke) הבדסין והברדסין בפ'[1] כלאים (פ"ט מ"ז) פי' כגון גלופקרין שמכסין את המטות וברדסין כמו כן אלא אלו (כפופין)[2] [רפופין] ואלו עבין, פ"א בדסין בלעז (לינא קטופה)[3] [לאנא כפופה או לאנא תפורה], ברדסין בגדי צמר שאינן תפורין. * [אחי"ה כל הערך קשה להולמו עד מאוד ובעזרת האל יגעתי ומצאתי פשר דבר אך בתחילה נצדד הנוסחאות השונות. כגי' הערוך בדסין (וכ"ה בע' ברדס לפי גי' דפ"ע אבל בכ"י גם שם נכון ברסין) אי' רק בכ"י מ' עיי' ד"ס כלאי' צד י"ב. אבל מה שכתב שם בעל ההערה שכ"ה בירושי' במח"כ טעות הוא בידו שאי' גם שם במשנה הברסים (הברסין דפ' זיט') והברדסין ובגמ' שם דל"ב רע"ד הבורסין . . והברדיסין (והברדסין דפ' זיט'. והר"ש לכלאי' שם גרס בשם ירו' ברסין . . הברדיסין), בספרי כי תצא פ' רל"ד סדסים בורדסים, ובילק' כי תצא רמז תתקל"ג בורסין ובורדסין, שמחו' פ"ט

---

[1]) כ"ה בדפ"ר, אבל בשדפ"ע בט"ס בסוף. [2]) בל"ס ט"ס הוא ולי' בר"ש ורע"ב לכלאי' ואי' שם רכין אבל בודאי צ"ל כמו שציין הפירוש פ"מ לכלאי' ירו' פ"ט רהל"ה שגרס בשם הערוך רפופין. [3]) כ"ה בעה"ק, ובשדפ"ע חסר קטופה וג"ל להגיה כבפנים.

הברסים הבדרסים, תוספתא כלי׳ ב״ב פ״ה הבורצין והברתצין ור״ש לכלי׳ פכ״ה מ״ח גרס בשם התוספ׳ הבורסין והברתצין והגר״א הגיה הברסין והבורדסין והדין עמו שרה״ג לסד״ט כלי׳ שם גרס ג״כ בתוספת׳ הבירסין והבירדסין. ותוספתא נגעים פ״ה הכורסין והברתסין. נשמע מזה שעיקר הגי׳ ברס ולא בדם וגי׳ ברסין הביא גם הר״ש בשם הערוך (עיי׳ למטה) ובאמת עלינו לשבח לרבינו כי בע׳ עב ב׳ גם הוא גרס באות ריש וז״ל שם: תוספתא (ב״ב כלים פ״ה) אלו הן העבים כגון הסגוסים והלבדים, הרכים הברסין והברדסין והפומלאות של ראש ע״כ, והן הן דברי רה״ג לסד״ט שם צד כ׳. ועוד נשוב בהמשך אל הך ערך. ומה שנוגע פירוש של רבינו דע כי ז״ל של ר״ש לכלאי׳ הנ״ל: „ובערוך פי׳ ברסין גלופקרין שמכסין המטות וברדיסין כמו כן אלא אלו רכין ואלו עבין״ וכבר הערתי שפ״מ בירו׳ כלאי׳ גרס בדברי רבינו אלא אלו רפופין ר״ל דקין ואלו עבין ולגי׳ זו תקנתי טעות של דפוסי׳ כפופין שאין לו שחר ומלת רפופין יש לה טעם וריח שבל״ע رفف פי׳ בגדים דקין ורכין. ורע״ב לכלאי׳ פי׳ וז״ל: הברסין והברדסין שניהם עשויין מצמר ומכסים בה את המטות אלא שאלו דקין ואלו עבין ע״כ ובל״ם נלקחים הדברים האלה מערוך אע״פ שלא הזכירו בשם. הרי נשמע על כל פנים שכולם נענו יחד שרבינו מחלק בין ברסין ובין ברדסין שהראשונים רכין והאחרונים עבים וזה נגד התוספתא כלים ב״ב ששם נמנו הברסין והברדסין במנין כלים עבים וכ״ה בר״ש כלי׳ הנ״ל ועוד בכל המקומות הנ״ל בחדא מחיתא מחיתנהו שניהם (רק בתוספ׳ כלים ב״מ ספ״י הוזכר ביחידי הברדין וקודם לזה אי׳ הכוסיות ואולי גם שם צ״ל הבורסיות). ועוד קשה היאך מדמה רבינו הברסין לגלופקרין מאחר שמשני ציונים שהביא רבינו בע׳ גלפקר ברור שגלופקר הוא עבה ורבינו בעצמו כתב שם „כסות עבה של צמר״ ואיך סתר דברי עצמו כאן לומר שברסין שהן כגלופקרין רכין הן? כל אלה השיבותי אל לבי ואומר כי נחוצים אנו לסלול דרך אחר בדברי רבינו כי בודאי רבינו אזל לשיטתו כי גלופקרין עבין הן והברסין והברדסין שניהם רכין וזו שיטת רה״ג שגרס בתוספתא בהיפך ובעקבותיו הלך רבינו בע׳ עב ב׳ כשהזכרנו לעיל, וא״כ סבר רבינו הברסין והברדסין כגון גלופקרין אלא אלו ר״ל הברסין והברדסין רכין או כגי׳ הפ״מ רפופין כלומ׳ דקין הן ואלו ר״ל גלופקרין עבין. ובפ״א סבר רבינו לעולם שניהם עבין הן כגי׳ התוספתא שלפנינו אך החילוק בין ברסין ובין ברדסין הוא שברס הוא לאנא בלאי״ט lana וכן בל״ר כלומ׳ צמר. ולבגד או למכסה שנעשה מהצמר הזה יש לו בשוליים תפורין או כפופין והוא גדנפא שנקרא קיר כמוכח מע׳ בודיא ע״ש ולברדס אין לבגדי צמר שלו תפורין ולפי זה גי׳ הדפוסים אלו כפופין יש לקיים רק שייך לפ״א. והר״ש לא הביא הך מלת כפופין בעבור שלא הזכיר פ״א של רבינו. וא״כ נפקא מיניה בין שני הפירושים שלפי׳ הראשון נקט רבינו בכלל שברסין וברדסין הן שמיכות שמכסין בהן המטות ולפי׳ ב׳ ברר מיהותן לומר שנעשו שניהם מצמר (וזה ג״כ דעת הרמב״ם לכלאי׳ ורע״ב לשם) וההבדל ביניהם שהברסין תפורין או כפופין, והברדסין אינן תפורין וזה עולה לנו ע״פ גי׳ העה״ק אחר תיקון המעוות. ושני פירושים אלה נכונים הם כי לפי׳ הראשון מסכים הירו׳ כלאי׳ שם שפי׳ ברסין: בירייה או למסורת הר״ש לכלאי׳ בודיא והוא ענין מחצלת כמוכח בע׳ בודיא ע״ש ומחצלת היא כמו שמיכה וגלופקרין כידוע ובלא״ש Decke, Matte, Matraze. והברדסין פי׳ ירוש׳ דילמיא ולגי׳ הר״ש דולמא והוא לפ״ד ל״י אמצעי׳ δουλαμά פי׳ מין בגד לכסות בו בשרו של אדם והוא ג״כ כעין מכסה; ולפי׳ ב׳ ששניהם צמר יוצדק מל״ע ופרסי׳ שהוראת ברס או לגי׳ רה״ג יותר נכון בירס הוא ממש צמר כמו שכתבנו בתחילת הערך, וברדס הוא בל״ע ופרסי צמר שאין תפורין ונעשה ממנו בגד של לבדין (Filz). ובין לפי׳ ראשון אם אמרגו שברסין וברדסין הן מכסאות המטה (וכן הוא נרשם בצדו בילק׳ כי תצא) בין אם אמרנו שבגדי צמר שאינן תפורין — ולפי זה אינן מרובעין ואין תורת כלי עליהם — ניחא שפטורות מן הציצית הן וכן ניחא שאין נקרעין על המת ואין מקבלין טומאה, ומאחר שברסין וברדסין שניהם מצמר נעשים כנים דברי המשנ׳ שלא ילבשם (כ״ה הגי׳ בירו׳) עד שיבדוק ר״ל אולי יש ביניהן פשתה שאינו אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים (כלאי׳ פ״ט מ״א). — והרימ״ז בבט״ר ח״א דקל״ה והח׳ ברילל במאמרו על המלבושים של יהודים צד ל״ו ואילך ששיערו שמיני מלבושים הם צ״ע מדוע אין שם כלי עליהם! ונמטיא אפירין לרבינו שלפי פירושו הכל על מקומו יבא בשלום. ואודה לאלהי שסייעני לירד לעמקי ידיעת רבינו תחת אשר גם הנשר הגדול הרמב״ם בפ״מ לכלאי׳ מודה ולא בוש לומר: „אלו השמות כלם לא עמדנו על פירושם״. ומאוד נפלאתי על הגרי״ב שמשים עצמו בהפלש״ב כמתעלם ולא הסביר דברי רבינו העמומים וסתומים.]

בָּדַק (כל״מ ובל״ס ענין בחינה untersuchen, prüfen, er- ausforschen) שהנוה היפה בודק בסוף משנה דכתובות (פ״ג מ״י). פי׳ מי שמלומד לאכול ירק אם יחזור לאכול בשר יבא לידי חולי כדשמואל דאמר (כתוב׳ ק״י: נדרי׳ ל״ז: ב״ב קמ״ו. סנהד׳ ק״א. עיי״ע וסת) שינוי וסת תחלת חולי.

* [אחי״ה פי׳ רבינו פליאה דעת ממני שפי׳ נוה מענין הנאה כנראה לכל מבין וזה נגד משמעות והמשך המשנה בכתובו׳ שם, שכתוב שם מוציאין מנוה הרעה לנוה היפה אבל לא מנוה היפה לנוה הרעה רשב״ג אומ׳ אף לא מנוה רעה לנוה יפה מפני שהנוה היפה בודק ועל זה הובא בגמ׳ טעם דשמואל ששינוי וסת וכ׳ אפילו לטובה מחליאו גופו של אדם וזה החליט מפסוק כל ימי עני רעים (משלי׳ ט״ו, ט״ו) ומקשה הש״ס והאיכא שבתות וימים טובים ומפרק כדשמואל דאמ׳ שמ׳ שינוי וכ׳ ופירש״י בסנהד׳ ק״א: והאיכא שבתות וי״ט: שאין לך עני בישראל שאין לו מעדנים . . משנה וסת ואוכל יותר משרגיל לאכול . . לפיכך אפי׳ שבתות וימי׳ טובי׳ רעים לו ע״כ ועיי׳ רשב״ם לב״ב הנ״ל. ובירו׳ כתוב׳ ספי״ג דל״ו סע״ב הביא ראיה שהנוה היפה בודק מלוט דכתיב ביה פן תדבקני הרעה ומתי (בראשי׳ י״ט, י״ט) „במשרה וסמך להרה ואת אמר אכין אלא מכאן שנוה היפה בודק“ כלומ׳ לוט היה בסדום שהיתה ארץ המישור ואומ׳ לו המלאך ההרה המלט ואויר הרים יותר מזוכך משל מישור בכל זאת סירב לוט לילך להרה אף ששם שולט האויר ויפה לדור הרי שנוה יפה בודק, ודרש זה מחודד עד מאוד שדרש פן תדבקני וכ״ה בשינוים קצת בב״ר ספ״נ הובא בילק׳ וירא רמז פ״ז. מכל זה נראה שמלת נוה דוקא ענין דירה ולא הנאה היא וא״כ הדרה קושיא לדוכתה מהיכן לקח רבינו פי׳ זר הנזכר על כן לבי אומ׳ לי שבע׳ שלנו סירוס דברים יש ורבינו לא בא לפרש מאמר של משנה שהנוה וכ׳ אלא טעמו של שמואל מהו שינוי וסת ועל זה הביא דוגמא מי שמלומד לאכול וכ׳ וזה כפי׳ רש״י לעיל ורשב״ם לב״ב ע״ש ומעתה הרהיבתי בנפשי עוז להגיה דברי רבינו כזה: שהנוה היפה בודק בסוף משנ׳ דכתוב׳ ובגמ׳ (שם) כדשמואל דאמר שמואל[1] שינוי וסת תחלת חולי׳ פי׳ מי שמלומד לאכול ירק אם יחזור לאכול בשר יבא לידי חולי]. — ובסוף אהלות (פי״ח מ״ד והיבא בפסחי׳ צ״ב: ובחגיגי׳ כ״ה: ועיי׳ הר״ש לאהלו׳ שם ותוספ׳ בכורו׳ כ״ט: ד״ה היכי) בודקין לעושי פסח ואין בודקין לתרומה . . כיצד הוא בודק מביא מן[2] העפר שהוא יכול להסיטו ונותן לתוך כברה שנקביה דקין וממחה אם נמצא שם עצם כשעורה טמא[3]. ג׳ בַּדְקֵי מיתה נבראו באשה ואמרי לה דִּבְקֵי מיתה אלו הן[4] נדה וחלה והדלקת הנר[5] חדא כר״א[6] וחדא כרבנן, פי׳ בדקי כרבנן[7] דאמרי יולדות דהתם מבדקי בשעת לידה מאן דאמר דבקי כר׳ אלעזר דאמר יְלָדוֹת דמשמע שהמיתה נדבקת בהן ומתות ילדות והיינו דֶּבֶק (Leim) שדובק בה המיתה ובֶדֶק [היינו] שבודקין אותה אִם קִיימְתֶּם[8] כפ׳ במה מדליקין בגמ׳ על שלש עברות (שבת ל״ב. והובא במנו״ה סי׳ ה׳) ובר״ג דפ׳ אין עומדין (ברכו׳ ל״א:)[9]. בפ׳ ה׳ בסנהדרין (מ״א ד״מ.) היו בודקין אותן בשבע חקירות באיזה שבוע וכ׳[10]. ובנדה פ״ה יוצא דופן (דמ״ה:) בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין, בת י״ב שנה ויום א׳ נדריה קיימין ובודקין כל י״ב[11] בן י״ב שנה ויום א׳ נדריו נבדקין, בן י״ג שנה ויום א׳ נדריו קיימין ובודקין כל י״ג. ובס״ג דמי שמת (ב״ב קנ״ו.) בודקין לגיטין ולקדושין[12] וכ׳. (א״ב תרג׳ וחקרת ודרשת (דברי׳ י״ג, ט״ו) ותתבע ותבדוק). * [אחי״ה ובָדַק ובלא״ר בָּדַק נמצא הרבה פעמי׳ ברז״ל ד״מ ברכו׳ נ״ה, שבת ל״ג. קט״ו. קל״ט. פסחי׳ פ״א מ״א ואילך ו׳: י׳. קי״א: יומ׳ פ״ה. תעני׳ כ״א: (ויק״ר בכ״ב) שם כ״ג: יבמו׳ ס״ה. ע״ח: כתוב׳ ס״א: ע״ה: ע״ו. גיטי׳ נ״ו. ס״ח. ס״ח: ס״ט. קידוש׳ ע״ו: ב״מ מ״ח. ב״ב ט׳. ק״י. סנהד׳ פ״ג מ״ו ואילך. פ״ד מ״ה. שם צ״ג. צ״ד: מנחו׳ צ״ט: חולי׳ ט״ז: ל״ב. לגי׳ רבינו בע׳ חביב עיי״ע בדה. חולי׳ צ״ה: בכורו׳ מ״ה. נדה ל׳: תוספת׳ נדה פ״א (עיי״ע יד) ושם פ״ה. ירו׳ נדרי׳ פ״ב דל״ז: בעי חיפה מבדקוניה. ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. מִבְּדְקִינָן חד זמן. ירו׳ גיטין פ״א דמ״ג: ופ״ט ד״נ ע״ד נבדק השם. ירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ ע״ג לא הוות בְּדִיקָה לי. כולם ענין חפישה וחקירה הוא ובדרך כבוד וענוותנות יֵאמר

---

[1]) וכ״ה בכ״י ל״ד. [2]) בנו״ג את. [3]) ועיי׳ פירושו בפי׳ ר״ח לפסחי׳ צד קמ״ו. [4]) כ״ה בכ״י מ׳ וכ״ה בברכו׳ ל״א: אבל בדפ׳ בשבת חסר. [5]) כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בש״ס ובכ״י ו״ו אי׳ והדלקת עששית ובדפ״ע עששית. [6]) כ״ה בכ״י ה״ב ו״ו וצ״ל כר׳ אלעזר וכ״ה בכל דפוסי׳ הישני׳ ובכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס שבת ל״ב: וכדפ״ע אי׳ כר׳ אליעזר. [7]) כ״ה על נכון בכ״י ו״ו ל״ד. [8]) ובכ״י ו״ו ודפ״ר קיימם. [9]) ובתוספתא שבת פ״ב ובירו׳ שבת פ״ב ד״ה: אי׳ רק הגי׳ דיבקי עיי״ע דבק. [10]) וכ״ה בכ״י ב׳ לפסחי׳ י״ב. עיי׳ ד״ס שם צד ט״ו: אבל במשנה ובגמ׳ ובפסחי׳ ובירו׳ אי׳ באיזו, באי זו ושניהם כאחד טובים שמלת שבוע יש לה ב׳ מינים. [11]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע אי׳ בט״ס י״ג וזה מ־יצור של סופרים אבל בכ״י אי׳ כל המאמר. [12]) בנו״ג לקדושין לגרושין ע״ש.

על השאלה בָּדִיק עיי' עירובי' נ"א. פסחי' נ"ה: מ"ק י"ג. כתוב' ס"א. נדרי' צ': מנחו' צ"א: חולי' קל"ג. פי' מנסה ושאל. (עיי' הליכות אלי אות קפ"ה). והתואר בּוֹדֵק מי שמכנים ידו ומשמש ריאה לדעת הטרפות חולי' מ"ח. בָּדִיק לה והשם בְּדִיקוּתָא שם ועיי' שם י': מ"ו. מ"ז. והבדיקה לענין חמץ עיי' פסחי' פ"א מ"א ושם ח'. ואילך. וירו' פסחי' רפ"א דכ"ז. לענין שעטנז כלאי' פ"ט מ"ז. לענין מי המאררים במד"ר פ"ט בדיקה דידיה ובדיקה דידה, לענין עדים סנהד' מ'. ואילך. לענין טומאת האשה נדה מ"ד פ"ט עיי' תוי"ט — בְּדוּקֵי כינוי של שתוקי קידושי' פ"ד מ"א ומפור' בגמ' ע"ד. שבודקין את אמו ובירו' קידוש' פ"ד דס"ה ע"ד מאי בדוקי בְּדוֹק אחריו. — בתוספתא שביעית ספ"א בודקין ט"ס תחת דובקין עיי"ע דבק א' ומ"ש].

בַּדַק = בִּיְדְקָא (בל"ע بثق ein die Ufer durch-brechender Fluss או מל"פ أبزة Wasser-erguss, Fluss) כפ' עושין פסין בגמ' דמותר להקריב (עירו' כ"א. עיי' תוספ' סוכ' ג': ד"ה ואין) א"ד א"ר ירמיה בר אבא אמר רב אין בורגנין ולא פסי ביראות לא בבבל ולא בחו"ל, פי' בורגנין כמו שובכין עשויין לשדות לאצור בהן תבואה[1] ומקום שמצויין בדקי דמיא דזמנין דסלקי ושטפי להו לא עבדי וכן אי חיישי משום גנבי לא שבקי פירי בבורגנין הילכך לא צריכי להשקות ממימי ביראות ובחו"ל נמי לא שכיחא מתיבאתא[2]. ולא צריכי רבים למיתי לפרקא במקום עולי רגלים. וכפ' איזהו נשך [בגמ'] הלוהו על שדהו (ב"מ ס"ו:) אתא בידקא שטפא [בנו"ג שקיל] לעידי עידית פי' נחל או אגם מים, ובפ' חזקת הבתים בגמ' כל חזקה שאין עמה טענה (ב"ב מ"א.) רב חנן[3] שקיל בידקא בארעיה. פי' פתח מיא בארעיה ואתמלי ההוא אתרא מיא ונפלו קירות הגנות והפרדסים, ובהילכתא קמא דסנהד' (ז'.) האי תיגרא לא דמי אלא לצינורא דבדקא כיון דרווח רווח[4], ובפ"ק דחולין בגמ' השוחט במגל יד (ט"ז.) האי דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא[5] ובר"ג דכל הבשר (שם קי"ה.) יומא חד חזא צינורא דבידקא בארעיה שקליה לגלימיה כרכיה איתביה בגויה רמא קלא אתי אנשי סברוה. * [אחי"ה רש"י פי' בב"מ ועיי' סנה' ורשב"ם לב"ב הנ"ל בידקא שטף נהר וזה נ"ל נכון שבל"ע מלה שרשמנו ענינה נ"כ מים שוטף ועובר על גדותיו ובכתיבה אחרת נקראה בל"פ כן מלה שרשמנו ואז א' חסר בראש וכן חָסֵר במלת התרג' פציד ובל"ם פצידא והוא ל"פ أبزن מקוה מים.] —

* בִּדקא ב"ב ס"א. ט"ס תחת ברקא עיי"ע אפתא וע' ברקא ג'.

בְּדַר (נרדף עם בזר פזר ובל"ם ובלש' שומרוני פדר ובל"ע بزر = بذر aus-zerstreuen) כס' ברכו' ירו' (פ"ט הל"ה ד"ד קלסע"ד ועיי' בבלי ס"ג. תוספ' פ"ו ילק' תהלי' רמז תתע"ח) הלל הזקן היה או' בשעה שמכנשין[6] בדר ובשעה שמבדרין כנש וכך היה הלל או' אם ראית התורה חביבה על ישראל בדר ואם לאו כנש. * [אחי"ה וכנ"ה שבת כ'. קנים מבדרין וכ' עיי' הנוסח' בכ"י א"פ לשבת ד"ס צד י"ח ובמ"מ ספ"ג מהל' שבת, גיטי' נ"ו: בדרי לקטמיה ושם נ"ז. מבדרו אשב ימא, חולי' נ"ד. אי בדרי לה סמא חייא. ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד אית סגין מינהון מְבַדְּרָן במתנית' וכ', שהש"ר פ' אם חומה בדרו גרמיכון, רות"ר פ' ותקם הוה מְבַדֵּר סלעים. ובאתפְעֵל גיטי' ל"ג: ליבדרו איבדורי, ויק"ר פ"ו שריין הלין דינרין מתבדרין, סנהד' ח'. איבדור תחת איתבדור. והשֵם בתרג' בידור בל"ם בּוּדָּרָא (שמואל ב' י"ד, י"ח, ישעי' ל', ל') והשרש בדר (כבר בדניאל ד', י"א) קרוב למוצאו וענינו עם בזר עיי"ע וכ"ה בל"ע]. (א"ב תרג' ומשם הפיצם (בראשי' י"א, ט') ומתמן בדרינון).

☞ בָּהַה (בל"י βοάω schreien, toben, = תּוּהָה θύω) ב"ר פרש' תהו ובהו (רפ"ב וילק' רמז ד') ישבה לה הארץ תוּהָה וָבוּהָה, פי' בל"י פעל הקורא וצווח בקול חזק.) * [אחי"ה וכ"ה שם ישב לו אותו תוהא ובוהא ועיי"ע תה ג' ותרג' ירו' א' תהו ובהו: תהיא ובהיא צדיא וריקא וא"כ שני אפי תרגום נתחברו כאן תהיה ובהיא לשון נופל על לשון מקרא והוא הוא ל"י של ב"ר הנ"ל, וצדיא וריקא תרג' ארמי הוא]. —

* בָּהוּ (אֲבָהוּ = R. Abahu gek. aus) ברכו' מ"ה. רבי בהו אמר מהכא כ"ה בכ"י מ' ומצוי הוא בכ"י תחת אבהו עיי' ד"ס שם צד קכ"א.

* בּוֹהַיָּן (E. N. eines Mannes) פסחי' נ"ז. בן בוהיין נתן פיאה לירק וכ' ובכ"י מ' אי' בן בוהין ובעל ד"ס לא העיר על השינוים כי בתוספ' פסחי' פ"ג אי' מעשה בבנו של נבו היה שנתן אביו וכ' ובירו' פסחי' ספ"ד דל"א סע"ב: מעשה בבן מביא יין שנתן בנו וכ' ור"ח בפי' לפסחי' צד צ"ח גרס בן נכי היין נותן

---

[1]) עיי' עוד בעי' ברגן פ"א. [2]) כ"ה בכ"י. [3]) ובכ"י ה"ב רב כהנה ובכ"י ו"ו רב נחמן וזה ט"ס שכתוב בגמ' בסמוך אתא לקמיה דרב נחמן ועיק' הגי' רב חנן ובנו"נ רב ענן ובגי' רבינו מיושב קושית הרשב"א עיי' בתוספ' ד"ה כמאן ועיי' בהפל"ש. [4]) כ"ה בכ"י אבל ברפ"ע רוח. [5]) בנו"ג ב' דמיא. [6]) בנו"ג דמכנשין . . דמבדרין.

פיאה וכ' ואין בידינו להבחין ולעמוד על הגי' היותר טובה שנפקד השם הפרטי בשאר מקומות.

בָּהַל (מל"מ eilen, beunruhigt sein; בָּהוּל eilig (gedrängt, בפ' ד' אחין בגמרא שנים שקדשו שתי נשים (יבמו' ל"ד.) גבי תינוקות דזמנו בָּהוּל, ובס"ג דאלו דברים בפסח (פסחי' ע"ב:) בתרומה בערב פסח דזמנו בהול. * [אחי"ה כ"ה על נכון בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע מלבד שע' בהמה נתערב עם ע' בהל עוד בע' כאן נתחלפו הציונים ע"ש ובד' אמש' אף כי נחלק לב' ערכים בכ"ז ציון האחרון נלקח בטעות מע' בהל לע' בהמה ורמ"ל הדפים כמו כן בכל הטעיות כדרכו — וכנ"ה בפסחי' י"א: אדם בהול על ממונו וכ"ה בשבת קי"ז: קכ"ה: וביומ' פ"ה. ושבת מ"ג: אדם בהול על מתו פי' טרוד וכ"ה בל"מ עיי' אוצר השרשי' להח' פירשט. ובפיעל: ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג למה אתה מבהלינו ובבבלי ל"ט: אי' מבעית עצמך ועיי"ע בעת. אתפעל: ירו' כתוב' פ"א דכ"ה. דרש ותהם (רות א', י"ט) כל קרתא מתבהלה בגין נעמי, פסיקת"ר פל"ו וילק' ישעי' רמז שנ"ט מתרעשים ומתבהלים. במ"ר פי"ד לא נתבהל מן מעשיה. גיטי' י"ד: שמותיהן מבוהלין עיי"ע ארדא. והשם: ירו' ביכורי' פ"ב דס"ד ע"ד מיתה של בְּהָלָה (ובבבלי מ"ק כ"ח. אי מיתה דחויה ובכ"י ב' אי' מיתה דחופה עיי' ד"ס מ"ק צד נ':) ירו' ב"מ ספ"ב ד"ה ע"ד כל קרע שאינו של בהלה אינו קרע והקבוץ במ"ר פי"א בהלות.] — (א"ב תרג' בחפזון יצאת (דברי' ט"ז, ג') בבהילו [נפקתא]. * [אחי"ה ול"מ הוא בעזר' ד', כ"ג וכ"ה באונק' שמות י"ב, י"א ובתרג' ישעי' נ"ב, י"ב. קהלת ד', י"ב]. —

בְּהֵמָה (Vieh, zahm. Hausthier) אינה מקבלת טומאה מחיים מפורש בפ"ק דסוכ' בגמ' זה הכלל כל דבר שאינו מקבל טומאה (סוכ' י"א סע"ב) מה בהמה[1]) גידולי קרקע ואינו מקבלת טומאה אף וכ'[2]) בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן בפ' נושאין על האנוסה בגמ' כהנת שנתערב ולדה (יבמו' צ"ט: עיי' כתובי כ"ח: גיטי' ז'.) ובר"ג דחולי' (ה': ו'.) ושם (ז'.) מפורש רפב"י הוה אזיל לפדיון שבויים [וכ'] איקלע לההוא אשפיזא רמו ליה שערי לחמריה ולא אכיל וכ' ובב"ר פס"א (פ"ס) ויפתח הגמלים: חמרתיה דפב"י נסיבו יתה לסטאי עבדת [טמירא][3]) גביהון ג' יומין ולא טעמת מידי וכ'. * [אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים בש"ס ד"מ ברכי' ל"ט. שבת צ"ד. קנ"א: ר"ה י"א. ב"מ פ"ו: סנהד' ק"ח: חולי' ה'. ואילך כ"ז: — בהמה גסה . . בהמה דקה ב"ק ע"ט: בכור' ח'. ב"ר פ"כ. בהמת ארנונא פסחי' ו'. עיי"ע ארנון, ירו' יבמו' פ"ז ד"ח. בהמת מלוג עיי"ע מלג. והקבוץ ברוב מקום בהמות אך בירו' מעשרו' פ"ב ד"נ. בהמין עיי"ע אתרונגא. ועל בהמות שהוא שור הבר עיי' ב"ב ע"ד: ויק"ר פי"ג פכ"ב. פרקי דר"א פי"א. ילק' שמיני רמז תקל"ה. ילק' שמואל ב' רמז קס"א. הרחבנו דבורינו במ"ע דמ"ג חכ"א צד תקפ"ג ותקפ"ז ואילך והעלינו שם באריכות בראיות מוכיחות שבדמיונים אלה בילדי פרסיים השפיקו רז"ל —. ותואר לרועה ומנהיג בהמות נקרא בָּהָם, בֶּהָמִי ב"ר פפ"ו א"ר יודן לבהמי (ובילק' וישב רמז קמ"ה אי' לאדם) שהיה לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין וכ', דב"ר פ"ג והבהם עמי . . א"ל הבהם תן לי רשות לומר דבר אחד . . א"ל אותו הבהם. והקבוץ שם מהו ובבהמתך (דברי' י"ד) ובבהמין שלך ובשהש"ר כמגדל אפי' בבהמין שבכם ובב"ר פל"ב בט"ס בבהמות שבכם ובילק' עקב רמז תתמ"ח בזמן שבבהמתך ולדעתי צ"ל בזמן שבבהממך ויחיד שם בזמן שאתה משים עצמך כבהמם, וירו' פסחי' פ"א דכ"ז: שמא הבהמים מכניסין לתוכו חמץ. ובירו' נדרי' ספי"א דמ"ב ע"ד אשה אחת שאמרה הביאם שלי פיתני א"ל אין הביאם אסור ופ"מ פי' הביאם כמו הביהם שומר הבהמות. ופליאה גדולה שבנודע ביהודה מהדו"ת חלק אה"ע תשו' י"ב פי' אין הביאם היינו בועל וצ"ע ע"ש ולפ"ד היפך אותיות יש כאן והביאם צ"ל הבהמי ותוספות זבחי' קי"ג. ד"ה לא ירד גרסו בשם ב"ר פל"ב בהמי אחד ע"ש ולפנינו שם אי' הגי' חַמָּר ע"ש וכמה שינוים וכגי' ב"ר אי' ג"כ בשהש"ר ד', ג' פ' כמגדל וכ"ה בילק' נח רמז נ"ז]. —

בֹּהַק (בלש' שומרוני בחקה, בל"ס בהקיתא, בל"ע بهق, בל"פ بهك; Glanzfleck, (Art Aus-schlag) והתואר בּוֹהֱקָן (mit Glanzfleck Behafteter כפ' הקורא את המגילה עומד בגמ' כהן שיש בידיו מומין (כ"ד:) ידיו בהקניות לא ישא את כפיו. ובפ' הרואה מקום בגמ' דסמך על הזיקין (ברכי' נ"ח:) הרואה את הבהקנים[4]) אומר ברוך משנה את הבריות[5]) מיתיבא [וכ'] . . הרואה את החיגר

---

[1]) לפנינו הגי' מה חגיגה וכ"ה בע' חג א' ואולי גם הגי' מה בהמה היתה בספרים וכן פירש"י ד"ה כי חגיגה: כל בהמה. [2]) כ"ה בכ"י ל"ד ובדפ"ע נשמט בט"ס ועל ידי זה נתערבבו הציונים ומהר"א מוגילים יפה הגיהו בערך כאן וחכם עריף מנביא כי הוא לא ראה כ"י ל"ד. [3]) וכ"ה בב"ר שם ובילק' חיי שרה רמז ק"ט אבל יותר נראה הגי' של ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד וירו' שקלי' דפ"ה דמ"ח רע"ד עבדת טמירא. [4]) ובכ"י מ' בוהקנים. [5]) וכ"ה בכ"י מ', ובנוסחי' לי' את.

. . ואת הבהקנין [1]) אומר ברוך דיין אמת לא קשיא הא ממעי אמו הא בתר דאתילד, ובפ׳ כל היד בגמ׳ ה׳ דמים (נדה י״ט.) נגע טהור מי איכא וכ״ת כולו הפך לבן טהור הוא (ויקר׳ י״ג, י״ג) ההוא בוהק מיקרי. ובפ״ק דנגעים (מ״ה) המכוה והבוהק. בהרת תר״י (בי לויק׳ י״ג, י״ט. כ״ג ואילך; י״ד נ״ו ועיי׳ י״ג׳ ל״ח. ל״ט הקבוץ) בהקיתא. * [אחי״ה השורש בָּהַק בל״מ ובל״ע ענינו כמו בהר (עיי״ע) האיר והופיע בפרט בהפעיל ד״מ ירו׳ פסחי׳ רפ״א דכ״ז: בשעה שהיו מַבְהִיקִים היינו יודעין שהוא לילה. ושם: בשעה שהיו מבהיקות (ר״ל המרגליות) היו יודעין שהוא לילה וכ״ה בב״ר פל״א בל׳ יחיד: שהיתה מבהקת וכ׳, ושם פ״מ הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה, ילק׳ ישעי׳ נ״ד רמז ש״ם הבהיקה כל לוד מאורו, ב״ר פ״ג הובא בילק׳ תהלי׳ רמז תתס״ב הבהיק זִיו הדרו וכ׳ ש״ר דפ״נ והבהיק העולם מזיוו ויק״ר פל״א והבהיק כל העולם כולו מזיו הדרו, במד״ר פ״י כל מיני אבנים טובות ומרגליות היו מבהיקות וכ׳ (ובילי׳ משלי ל״א חסר), פסיקתא דהחודש דנ״ד. והובא בילק׳ בא רמז קצ״א, כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם אין אורו של קטן מבהיק . . כך כ״ז שאורו של עשו מבהיק בעולם אין אורו של יעקב מפורסם. ובפָעל יוצא סנהד׳ ק׳. הקב״ה מבהיק זיוו. ומזה הענין התואר: בכורו׳ מ״ה: לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוֹהֵק פי׳ לבן ביותר ומזה לובן הנראה בבשר אדם אודם קרוי בֹּהק (עיי׳ רש״י ויק׳ י״ג, ל״ט) וכ״ה בל״ע ופ׳ וסו׳ וכעין זה נקרא בל״י ורו׳ leuce λεύκη (עיי׳ ספרי על העתקה הפרסי׳ צד רפ״ג וצד של״ג) ומזה תבין ספרא פרש׳ א׳ של נגעים: שאת מובהקת וכן תר״י א׳ וב׳ בהרת (ויק׳ י״ג, ב׳) בהקי והפשיט׳ בהקיתא. ומעתה זכינו להבין דרז״ל בב״ר פצ״ח ארור אפם כי עז . . ריבה כהן בוהקנין מעלה חמה הדה אמרה על מי שהוא בהקן שהוא מעלה חמה ונ״ל שבעל המאמר דרש מלת ע ז בענין ב ה ר ת עזה כשלג (נגעי׳ פ״א מ״א, שבועו׳ ו׳. עיי״ע הבא אח״ז) שעז תואר של צרעת לבן שהוא בהרת או בוהק ועל זה כיון וסבר שיעקב אבינו קלל אפם של בניו שהוא קשה כעזה ר״ל כבהרת עזה ועל כן אמ׳ ריבה בהן בוהקנין, וזאת שנית כי אפ״ה (أفه) בל״פ מין צרעת היא. ועוד יש לי פי׳ אחר וזה כי מלת בוהקו הוא בהשאילה לָבָן כצורעת ושיערו כי יעקב בקללו אפם של בניו ריבה בהן בוהקנין כלומ׳ החשיף והלבין פניהם ופירושו בצרו מעלה חמה שמי שאחזו רגזה וכעסן הוא נעשה לבן על פני כולו וכן אומר משל הדיוט בל״א blass vor Zorn, ואחר הדברי׳ והאמת האלה יובן גם מאמר שבא אח״ז: למלך שהיה לו בן וצפה המלך שהנחש עתיד לישוך את בנו אמר יהי ליט חיויא דבעי למיכס ית ברי כך בא לקללן . . ארור אפם. ונ״ל שהוא דורש אפם מל״י אפים (עיי״ע) ὄφις נחש והכעס בא מזוהמתו של נחש ועיי׳ מ״כ שם — והקבוץ מגיל׳ כ״ד: ידיו בַּהֲקָנִיּוֹת פי׳ שידיו מלאות בהרת בהרת. ומבנין הָפעל בהשאילה איש שהולך שמעו למרחוק והופיע נקרא מוּבְהָק ד״מ קידוש׳ ל״ג. רבו מובהק; ובגיטי׳ י״א. שמות מובהקין פי׳ שמות אלה מיוחדים ומסוגלים להם לבדם ואין בני ישראל יכונו בהם]. —

בּהר (או מלש׳ סאנסק׳ abhra; הוצואריש abar בל״פ ابر Gewölk, או כמו מל״מ בהרת (dunkel-weisser Fleck בפ״ק דתעני׳ בגמ׳ דסמוך בעון גזל [2]) אם ראית רקיע שנעשה בהורין. בהורין [3]) רוח עברה ותטהרם (איוב ל״ז, כ״א) פי׳ גדודים של עננים בשביל שלא ראו אור שהיא התורה, בהורין של רקיע רוח עברה ותטהרם. פ״א בהורין מטולאים מלש׳ בהרת. בס״ג דד׳ מיתות (סו׳) [4]) [צ״ל ש׳] הלכות בְּהֶרֶת עזה [5]) כשלג. ובר״ג דשבועות (ה׳: ואילך) בְּהֶרֶת קודמת לשער לבן, ובפ׳ אלו הן הנחנקין בגמ׳ דזקן ממרא (סנהד׳ פ״ז:). * [אחי״ה וכנ״ה נגעי׳ פ״א מ״א בהרת עזה כשלג עיי״ע הקודם וע׳ עז ג׳; נגעי׳ פ״ב מ״א בהרת עזה נראה בגרמני כהה והכהה בכושי עזה עיי״ע גרמן ב׳ ומ״ש ושם השנוים. ודע מה שנוגע לציון הראשון מתעני׳ יש לרבינו ב׳ פירושים ולשניהם נוכל למצא סיוע ממשפט הלשון כי בענין פי׳ הראשון המלה לפ״ד נגזרה מל״פ שרשמתי וטעמה עננים ודורש בהיר של מקרא (איוב שם) כמו אבהר וא׳ בראש חסר, ונראה שרבותינו היטב ידעו טעם מלת פרסי׳ הנ״ל שהרי תיכף אחר מאמר הנ״ל אי׳ בתעני׳ (והובא במנו״ה ה״מ כלל ב׳ נר א׳ ח״ב פ״ב) ואין אור אלא מטה שנאמ׳ (איוב ל״ז, י״א) יפיץ ענן אורו ולדעתי ממקור זה שאב התרג׳ בהעתקת הך פסוק כתרגמו

[1]) ובכ״י מ׳ אי׳ הבוהקני׳ וגו׳ ישרה היא דכולה ברייתא בלי יחיד נאמרה וכ״ה בראבי״ן סי׳ קצ״ט עיי׳ ד״ס בכאן. [2]) כ״ה בכ״י וי״ו אך שם אי׳ תחת בעון הגי׳ לסימן וט״ס הוא והך ציון דתענית ז׳: באמת סמוך לגמ׳ בעון גזל אבל בדפ״ע אי׳ בסמוך לסימן רבן גמליאל אומר וזה שבוש יען לפנינו ובילק׳ איוב רמז תתקכ״ב בכל הסוגיא לי׳ רבן גמליאל ולי׳ בכ״י ש״ס, ולפע״ד גזל נשתבש למלת גמל ומזמנו רבן גמליאל אומ׳! [3]) בנו״ג אפי׳ בשעה שרקיע נעשה בהורין בהורין ובילקו׳ שם: בשעה שהשמים עומדין בהורין ובכ״י מ׳ שהעננים עומדין בהירין (עיי׳ ד״ס צד ט״ז:) [4]) כ״ה בדפ״ר ומזמנו בשאר דפ״ע בסוף! [5]) כ״ה באדר״נ פכ״ה, ובסנהד׳ ס״ח. שלש מאות הלכות וכו׳.

מבדר ענן מטריה וכ"ה ברש"י שם וגם בתעני' פירש"י ד"ה אפילו: המלאך, אף ברי שמו, יפיץ ענן אורו גשם שלו, והנה אין ספק אצלי שמלת אור באיוב הנ"ל ולבי אומר לי שגם בקפיט' ל"ו פסוק ל' ול"ב שענינו ותרגומו ולפי פירושו בתעני' שם: מטר, אין זה כי אם מל"פ שרשמתי בתחילת ערך כלומ' גשם עננים, או מל"פ vâra ובל' סאנסקריט vári שטעמה ממש מטר; ומצאתי ראיתי שרד"ק לישעי' י"ח, ד' פי' גם כחם צח עלי אור בזה"ל והוא המטר כמו יפיץ ענן אורו ע"ש. ומעתה אפסע פסיעה דקה לומר שגם אף־ברי שעליו הטיף רש"י מלתו להחליט שהוא מלאך וכן בפירושו על איוב ל"ז, י"א מלאך הממונה על העננים או שר מטר לדעת בעלי תוספ' נדה ט"ז: ד"ה מלאך ולדעת הפייטן בתפיל' גשם (אף ברי אתת שם שר מטר) ג"כ מענינו שמדובר בו שמלת אף בל"פ âp = آب מים ומלת ברי או כמו בהר (ענן) או כמו וואַרי (מטר). ושיעור המאמר מֵי ענן או מֵי מטר יטריח ר"ל יכביד את עָב למלאותו בבובד מים רבים ועל ידי זה יפיץ ענן אורו ר"ל יפזר ענן מטרו, ובעט"ש של מהרי"ף צד ס"ב אפס קצהו מזאת השערה תראה. — ומה שנוגע פי' שני של רבינו בהורין מטולאין ר"ל מנומרים בלא"ש געפלעקט גוזר רבינו אומ' מל"מ בהרת והוא מין צרעת טלאים בגוף ורש"י בצחות לשונו אומר לדבק טוב הוא שהרכיב שני פירושי רבינו בזה"ל: בהורין כמו בהרת מנומר בעבים וכ' ע"ש ועיי' פירושו באיוב שם, וא"כ שניהם לדבר אחד נתכוונו, יצא לנו מזה שבסוגי' שלפנינו תנא דבי ר' ישמעאל הבין אור של פסוק המצויין כמו אור של תורה, ורב אמי (או לגי' הכ"י מ': ר' אסי) חולק עליו שהוכיח בראיות מוכרחות מפסוקי איוב הנ"ל שמלת אור פתרונה מטר וכל אחד הלך לשיטתו בפשט של פסוק: ועתה לא ראו אור בהיר הוא וגו' שת"ק סבר מפני שלא ראו אור של תורה נעצר הגשם שאפי' בהיר הוא בשחקים כלומ' עננים עומדין ברקיע או לפי ב' נראו בהרות לבנות של עננים ברקיע בכל זאת ימנע הגשם ורב אמי סבר ועתה לא ראו אור כלומ' לא ראו מטר אע"ג שבהיר הוא בשחקים כלו' עננים שם או בהרות לבנות כמו שכתבנו לת"ק שבענין חצי השני של פסוק אין כאן מחלוקת הדעת ואפושי בפלוגתא לא מפשינן. ומעתה בסיוע דשמיא דבר יקר נגלה לי וזה שתרג' של פסוק באיוב הנ"ל יצא אליבא דכל הדעות שהעתיק על שני אופנים כזה: וכדון לא חמון מטרא בוטט הוא בשחקי ורוחא עברת ודכית יתהון, ובת"א אי' שם בזה"ל והשתא לא אסתכלו באורייתא איתעבידו שמיא בהירי מן לאחתא טלא ומטרא וכ', והנה באופן הראשון מתורג' כדעת רב אמי ובאופן השני כדעת תנא דבי ר"י, ועוד ראיתי להעיר כי מלת בוטט בתרג' א' שקשה להבינו משתמע אב' אפי כמו בהיר של מקרא שטעמו א) זוהר ומבהיק ועוד ב) לפי הוראת ל"ע בהיר = بهر כבד כמשא לעיפה, ולדעתי בהוראה אחרונה השתמש התרג' והראיה לזה כי בוטט בל"ע بطايط ענינה ג"כ חזק וכבד, ושיעור המאמר: לא ראו מטר אף כי כמשא כבד העמים את הרקיע, והבן, ור"ב בע' בטט א' לא סבר כן עיי"ע ומ"ש. ויצאתי הפעם מגדר הקיצור אשר התויתי לי שלפי פירושי כל דבר הקשה הובא לידי פתרון, וע"י בירור דברי התרג' זכיתי להבין ג"כ מאמר בויק"ר ספט"ו שהקיש שם ד' נגעים לד' מלכיות ואמר בהרת זו יון שהיתה מַבְהֶרֶת בגזרותיה על ישראל וכ' ופי' מ"כ מפורסמת ול"נ כמו שאמרנו שהמלה ל"ע بهر פי' הכביד והעמים כלו' מלכות יון ור"ל מלכות של אנטיוכס הרשע הכבידה ביותר על ישראל בגזרות קשות שאומרת כתבו על קרן השור (עיי"ע קרן) שאין לכם חלק באלהי ישראל וע"י שרצתה להעביר את ישראל מאחדות הבורא ומתוה"ק לכן היתה מבהרת ומכבדת יותר מכולם, ודוק ותשכח כי כפתור ופרח הוא.] —

* בַּהֲרַק, בַּהֲרִיק (בל"ס בְּהֶרְקָא מלש' פעהלוי באארק ומלשון פרסי' بهر بهره חלק Theil ובצירוף עם ב' שמושית פי' תחת an Stelle, für, wegen כמו בל"פ بهر) בערך הרק ציין רבינו מאמר מכתובו' ס"א, הא עיילית לך איתתא בהרקאי לפי גי' כ"י ו"ו, ובשאר כ"י ודפ' בהריקאי, ושם ק"ה, הכו לי גברא דדלי לי בהריקאי וכ' פי' אדם שעומד ומשמש במקומי ע"כ, ופירושו וגי' ישרות הן עד מאוד ובנו"ג בחריקאי ובשאלתות פ' דברים בתרי קאי ובל"ס ט"ס תחת בחריקאי ופירש"י בכ"מ כפי' רבינו: במקומי, וכ"ה בערכין כ"ז: אתא גברא בחריקין ופירש"י במקומנו וגם כאן צ"ל בהריקין וכנוסח בה"א אי' עוד ביומ' ע"ז, בכ"י מ' (ד"ס צד ק"כ.) איסרא (צ"ל איסדא עיי"ע איסרא) דפרסי בהריקי וצ"ל בהריקיה ובדפ' שנשמט מן הצינזור והועתק בד"ס שם אי' בחריקיה וכ"ה בע"י ביומא לפי גי' ס"א ועוד שם גי' בדוכתיה וכ"ה בילק' ביחזק' ח' רמז שמ"ז ולמסורות בעל ד"ס כ"ה ג"כ בכ"י ב' ובכ"י א"פ, ומי לא יראה כי הגי' בדוכתיה אינו אלא רק פירושו של הגי' העיק' בהריקיה שפירש רבינו ורש"י ג"כ במלת במקומי

ורש"י לפי סיגנון הלשון בכתוב' שם ושם ראה פי' רבינו והשתמש בו שמאחר שפי' בהריקאי במקומי אי' תיכף ולי נראה, ואומר אני משמע שבפירושו במקומי הלך בעקבות רבינו אע"ג שלא הזכירו בשם. ומה שנוגע פי' במקומי אמת נכון הדבר כי כך שיעורו אבל גזירתו היא מל"פ וסו' שטעמה חלק וגורל ובל"פ מצויר ממנו מלת היחס וטעמה בעבור, תחת, וכ"ה בהרקאי או בהריקאי: בעבורי, תחתי ולזה עולה יפה פירוש הנ"ל במקומי וגי' לעיל בדוכתי'. יצא לנו מזה שאות ב' שרשית היא יען כן הצגנו לתיבה זו מקום פה.

ועיי' מהרי"ף עט"ש צד מ"ט.

1 בְּהֵת (בל"ס כמו בוֹשׁ בל"מ sich schämen, (beschämt werden ולא יתבששו תר"י (בי, בראשי' בי, כ"ה) ועד כדון[1]) לא הוו ידעין מה היא בֵּהֲתְתָא. * [אחי"ה וכנ"ה בירו' כלאי' פ"ט הל"ג דל"ב: וירו' כתוב' פי"ב הל"ג דל"ה. אין קמית ביני צדיקיא לא נבהת אין קמית ביני רשיעיא לא נבהת. ושם: ומה אני בהית בעֲבדאי (וירו' כתוב' בעובדי), ירו' קידוש' פ"ד דס"ה ע"ג דילמא דאינון בָּהֲתִין, ירו' ערלה פ"א דס"ה: דאכיל מן חבריה בָּהֵית מסתכל ביה, ויק"ר פל"א חמיין להון לקיין ולא בהתין, ובאַפְעֵל: ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד איך הוא מַבְהִית לן (ושם הל"א מבעית צ"ל מבהית עיי"ע בשן), ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: וירו' מ"ש רפ"ה דנ"ה ע"ד אילן שהוא מנבל פירותיו וכ' מבהתין ליה דְיֶעֱבד פי' אילן שפירותיו נובלות ממנו סוקרין אותו ומטעינין אותו אבנים כלומ' מכחישין ומביישין אותו בשביל שיעשה פירות וסימן בעלמא הוא עיי' בבלי שבת ס"ז. חולי' ע"ז: תוספת' שבת פ"ח. באִתְפְּעֵל שהש"ר פ' סמכוני הוא מתבהית ואזל ליה, בירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג היא מְבַהֲתָא מימור, ות' נבלעה תחת מתבהתא. והשם בהתתא בל"ס (עיי"ע בית בהתתא) והוא כמו בַּהֲתָא סנהד' ק"ב: ב"ר פמ"ט ילק' יהושע ט' סבי דבהתא עיי"ע אשטאי. ובהשאילה בענין טרפות אדומין בחולי' נ"ו: אינלאי בהתייהו פי' נתגלה הרפתן כלומ' ודאי נחמרו, כריתו' ה' סע"ב ביתא דבהתא צ"ל דכהתא מלש' כהה כלומ' כבית אפל ורבינו בע' הבר ב' גרס בביתא דהברה ע"ש. — שורש בהת כמו בוש בל"מ ואות וי"ו נתחלפת לה' על דרך רוץ וממנה רהט בלא"ר.] —

* 2 בְּהֵת (נרדף עם בעת ובל"ע بهت sich äng- (stigen, Andere ängstigen בע' תכל ב' ציין רבינו מאמר של כתובו' ס"ב. דמלפא תכלא לא בהתא ופי' המלומדת להיות שכולה אין לה בשת, ואחר בקשת מחילה רבה אין נ"ל ויותר טוב פי' רש"י אינה תמיה ומפחדת במות אחד מהם שכבר לימודת. והדין עמו שבל"ע ענינו מפחד ונבהל כמו בָּעַת בלא"ר וכן בירו' שקלי' רפ"א דמ"ה ע"ד הן נקרא ולא נבהת פי' היאך אפשר לקרות פסוקים אלו (שמות ל"ב, ג'; במדבר י"ד א') ולא נחרד ובירו' דפ' זיט' הגי' ולא נבעת ובשקלי' בבלי נבעית וגי' הירו' יותר טוב. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. לא תבהית בני מריך פי' לא תבהל בני אדוניך ועיי' ק"ע.

בּוֹ בְּיוֹם (an jenem Tage, an welchem näm-lich R. Gamaliel ab- u. R. Eliez. b. Azar. als Nassi eingesetzt ward) כל בו ביום דאמרינן בו ביום נשנו [שהושיבו את רבי אליעזר בן עזריה בראש] בפ' תפלת השחר (ברכו' כ"ח.). בפ' אחרון דידים (פ"ד מ"א) בו ביום נמנו וגמרו על עריכת הרגלים וכו'[2]), בו ביום אמרו (שם מ"ב) כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין; בו ביום אמרו עמון ומואב מה הן בשביעית (שם מ"ג, עיי' יבמו' ט"ז; וירו' יבמות פ"א ד"ג). * [אחי"ה הציון הראשון השלמתי בדברי רבינו מע' בחר ומע' מחק. ודע שלפי נוסח הש"ס בברכות אי' וז"ל: וכל היכא דאמרינן בו ביום ההוא יומא הוה וכו' וזה ממסקנת הש"ס אחרי שסיפר כי ביום המחלוקת של ר"ג ור' יהושע בביה"מ הסירו לר"ג מהיות ראש הישיבה ומינו לר"א בן עזרי' וכן אי' בירו' ברכות פ"ד סה"א ד"ז רע"ד וירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד אחר הסיפור וז"ל: דתנינן קמן (זבחים פ"א, מ"ג) ביום שהושיבו את ר"א ב"ע בישיבה וכו' ועל זה כיון רבינו נתן לפי תשלומנו הנ"ל כי בלא זה אין לדבריו שחר. שוב ראיתי גי' כ"י מ' לברכות שגרס כזה: מסכת עדיות בו ביום נשנית וכל בו ביום דאמרינן ההוא יומא הוה ובו ביום נסתלקו שומרי הפתח ואולי כצ"ל גם בדברי רבינו. אבל הראשון נ"ל עיקר כי סדר הכ"י מבולבל הוא במקום זה. — ובענין מינויו של ראב"ע לנשיא עיי' תוי"ט ברכו' פ"א מ"ה ורע"ב ידים פ"ד מ"א ולסוט' פ"ה מ"ב ובמ"נ ד' ה' שם. ואחרון אחרון חביב הרמב"ם בפ"מ לסוט' וידים שם ושם והוא ז"ל פי' בכ"מ שאומר במשנה בו ביום ר"ל בו ביום שהושיבו את ראבע"ז בישיבה. אבל מע' מחק יש להוכיח שרבינו נתן סובר לאו דוקא במשנה ה"ה בברייתא נאמר זה

[1]) בנוי' לי' לפניגו. [2]) עיי"ע ערב ו'.

הכלל שהרי רבינו הזכיר בע' שם הך ברייתא דריש פ' מי שהחשיך (שבת קנ"ג:) דקתני בו ביום גדשו סאה וכ' ופירשה רבינו ביום שהושיבו את ראבע"ז בראש אבל דברי רבינו בע' הנ"ל צע"ג ע"ש וכבר עמד עליהם הרב יד מלאכי אות ב' סי' קט"ז] —

בּוּאַת (מל"י βύας בל"ע بُوهة Uhu, Schuhu ולפי גי' הש"ס בותא בל"ס בוא, בל"ע بُوة בל"י βύζα) שבעופות, בואת שבשרצים פרק אלו טרפ' בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג.) פי' כתיב (ויק' י"א, י"ח) התנשמת בעופות טמאים והיא בואת שבעופות וזו היא קיפוף וכתיב התנשמת בשרצים (ויקרא י"א ל') והיא בואת שבשרצים וזו היא קרפדאי. * [אחי"ה תרג' סורי ושומרוני של תנשמת הוא קפופא ובע' קריא הביא רבינו מאמר מברכות נ"ז: כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מקדיא וקיפופא וכ"ה באמת בכ"י מ' עיי' ד"ס ק"ס: ובנו"ג קריא וקפופא וקורפראי ומלת וקורפראי לא גרס רבינו כלל והדין עמו שאינו נמנה בין העופות אבל הוא בואת שבשרצים רק צ"ל קרפדאי עיי' למטה וע' קרפדאי וכן היתה הגי' לפני רש"י וכ"ה בחולי' שם קורפדאי. וזה שהביא רבינו אצל קיפופא ר"ל קדיא, עיי"ע, זו היא עיקר הגירסא כשאוכיח שם בעה"י והוא ממש כמו קיפופא שבל"ס עודא ובלש' שומרוני צדיא הוא עוף תנשמת נקבה עיי' באכארט היעראז. ח"ג צד ט"ו. ותר"י א' לדברי' י"ד י"ח ג"כ צדיא. — ובענין גי' קרפדאי של מעלה צריך למידע שכ"ה על נכון בכ"י ו"ו ל"ד, וכ"ה בע' קרפדאי. ובדפ"ע כאן בט"ס קרפוראי ובבכורות נ"ז: קורפראי וט"ס היא ובע' אשכרתי ככר פרשתי המלה שהיא מין אנקה בל"פ ע"ש, ועתה באתי להוסיף אולי הרי"ש נוסף וצ"ל קופדאי או הרי"ש נשתבש מאריכות הוי"ו של קופדאי ובאמת כן מצאתי אחר דרישה וחקירה שבכ"י מ' ברכות שם אי' כל מיני שרצים יפין לחלום חוץ מקופדאי, ובעל ד"ס באות ח' הוכיח שברור הוא שכן היתה הגי' גם לפני רש"י ע"ש ומעתה י"ל שקרפדאי או קופדאי שהוא בואת בשרצים אחת היא הן בתמונת המלה הן בהוראתה שממלת קרפדאי ככר בררתי בע' אשכרתי שהיא אנקה וממלת קופדאי עתה אגיד לך שהוא ל"מ קפוד ובל"ס קופדא ובל"ע قُنفُذ וזאת ממש דעת רבינו בע' קפד ד' ע"ש וגם לועז ריצו והוא לאי"ט Igel, riccio פי' אנקה. ומספרי הטבע ידוע למבין טבע אנקה שזה השרץ מפחד תמיד על כן יצא לפעלו ולמזונותיו בלילה בלבד ובזה דעת לנבון נקל מדוע נכללו בואת שבעופות שהוא קיפוף ובואת שבשרצים שהוא אנקה כמו שביררתי, תחת שם אחד ומדוע כינוי של שניהם בואת, שי"ל שבין קיפוף שאינו יכול לראות אור השמש (עיי' נדה כ"ג. ורש"י), בין האנקה שיושבה ביום בחפירת אדמה ורק בליל' תפנה ללכת לתור מאכלה הצד השוה שבהן שמלבד מיאוסן וכיעור עינים בריות בל חזו אור שמש הן! וזה יפיץ לנו אור מדוע העתיק אונק' התנשמת של ויקרא י"א, ל' במלת אשותא שהוא ג"כ שרץ אשר בלי עינים או בעינים כהות בחשכת לילה ישב בדד עיי"ע אֱשֻׁת] — (א"ב תרג' התנשמת שבעופות בותא ויש גרסי כותא.) * [אחי"ה ויש להוסיף כי בחולי' שם הגי' באות ונ"ל ט"ס תחת בואת וכן כותא ט"ס תחת בותא. וגי' כי תרג' בבתא (עיי' עמת"ר של מהרי"ל) היא כמו בותא וב' תחת ו' או י"ל שהיא ל"ר bubo. וגי' בואת אי' ג"כ בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקה דף שי"ז) רק הכותב טעה לכתוב כואת, ופי' רגמ"ה בואת שבעופות ייוטא בלע"ז שפורחת בלילה ולא ביום עכ"ל. והלע"ז הוא לפע"ד chouette נאכטאיילע והוא צאיט"ה כפירי' רש"י בחולין שם] —

* בּוּבְיָא עיי"ע בֻּבְיָא.

1 בּוֹל בל"י βῶλος פי' גוש Zusammengeballtes (Scholle, Klumpen בכס"ג דבמה אשה יוצאה (שבת ס"ז:) ת"ר נותנין בול מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק פי' נותנין חתיכה של מלח בתוך נר של שמן העכור מערב שבת בשביל שיצלל ויאיר בשבת [1]) וליכא איסור [2]), ובפ' מפנין בגמ' אין מילדין את הבהמה (שם קכ"ח:) אמר אביי מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם כדי שתזכור צערה ותרחם עליו. ובס"ג דלולב וערבה (סוכ' מ"ח: וכ"ה בירו' יומי פ"א דל"ט סע"א ועיי' ירו' סוכה פ"ד דנ"ד ע"ג) אותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול של מלח וסתמוה. ובזבחי' בפ' קדשי קדשי' בהל' קמא (ס"ב.) בפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ט:) ת"ר פרות המרכסות בתבואה והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום אבל מפני מראית העין מביא בול מאותו המין. ס"א יבול.

---

[1]) לדעת רז"ל כי השמן מדליק יותר טוב ע"י שמערבין בו מלח מצאתי סיוע בסיפור של הירודאט ב', ס"ב כי מדי דברו שם בענין חג של דליקת נר הנקרא λυχνοκαΐη זכר הזכיר שע"י ערבוב מלח בתוך שמן דלק הנר כל הלילה.
[2]) הש"ס מדין שבת קמיירי וכ"ה בתוספ' שם פ"ב נותנין גרגר של מלח . . ע"פ הנר בע"ש עם חשיכה וע"פ זה פי' רבינו היטב ולא כרש"י שפירשו מענין ניחוש.

(א״ב פי׳ בל״י ורומי (?) גוש עפר וחתיכת דבר מה ויש מין מלח גדל במחצב כמו אבן. ושלשה בול ענין אחד להם.) * [אחיה ספחתי דברי ר״ב פה ולא כמו שאי׳ בד״פ אמש׳ קודם ציון מב״מ. וגם בשדפ״ע חוץ מעה״ק נפרד ערכינו לב׳ ערכים ובלי נכון הוא. וטעם המלה בל״י (לא בל״ר כדעת ר״ב) כמו גוש בעברי וכן מצאתי בירו׳ שבת פי״ח דט״ז פ״ג גוש מלח בתמורת בול מלח] —

2 בּוֹל (מרחשון Herbstmonat או מל״ע بُل בלי׳ בקטרי׳ buiri בל׳ סאנסק׳ bhuri Menge, Fülle או מל׳ עבר כמו מבּוּל Regenmonat. ולפי אגדה א) מפעל נבל = בלה verwelken. ב) = בּוּל א׳. ג) = בּלל (בּלִיל) (Futter mengen ירוש׳ בר״ג דר״ה (פ״א דנ״ו ע״ד) בירח בּוּל (מ״א ו׳, ל״ח) שבו העלֶה נובל[1]) והארץ עשויה בּוּלוֹת[בּוּלוֹת][2]) שבו בּוֹללִין לבהמה בתוך הבית. * [אחי״ה וכ״ה בילק׳ שם אבל בירו׳ ותנחו׳ וברד״ק מ״א אי׳ מתוך הבית, ותנחו׳ וילק׳ הביאו עוד בירח בּוּל = בירח מבּוּל. ובאמת נכון הוא אם מצאנו שורש דבר בל״מ אבל ככר אמרנו בירו׳ שם, שמות חדשים עלו בידם מבבל ע״כ נ״ל לומר שהוא ל״פ וטעמו רִבּוּי ומלוי ונקרא כן החדש מרחשון שבו יש שבע טוב ורוב כל מִיבוּל אדמה ושדה. ובדרך דרוש נאמרו בגמ׳ ומדרש פירושי׳ הנ״ל וכדעת ראשונה העתיק לפ״ד גם התרג׳ במ״א בזה״ל ירח מֵיסַף אִיבַּבַּיָּא פי׳ חדש שבו הפירות ספו וכלו ר״ל מן השדה, ומֵיסַף הוא מקור מן סוף בל״ס סָף על דרך מיקם, מידן משורש קום, דון; ומהרי״ל סבר שהוא משורש אָסַף ובמח״כ טעה כי שורש זה מתורג׳ בכ״מ ע״י כְּנַשׁ, אבל התרג׳ הבין בּוּל מענין בלה ועיי׳ עוד שם פי׳ רש״י] —

* 3 בּוּל ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ז ע״ד קום בול ט״ס תחת כּוּל עיי״ע.

* בּוּלֵי (der Rath) עיי״ע בל ב׳ כי שם הביאו רבינו ועיי״ע בט ד׳.

* בּוּלְיוּטוּס (Rathsherr) עיי״ע בליוטי ושם ציינו רבינו.

* בורתירא (Trage, Bahre, φέρετρον) כצ״ל וכד׳ ט״ס בורתידא עיי״ע במוס׳ הע׳ ומ״ש.

* בּוֹשׁ sich schämen, בפיעל beschämen; בהתפעל (beschämt werden סוט׳ ז׳: הובא בילק׳ איוב תתקז יהודה הודה ולא בּוֹשׁ ושם: ראובן הודה ולא בוש. זבחי׳ ק״א. הודה ולא בוש משה. ברכות מ״ו. שלא יבוש בעוה״ז. פסחי׳ פ״ב. שלא לבייש מי שאין לו. סוכה נ״ג. אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו. מ״ק ט׳: יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש. סוט׳ ל״ב: שלא לבייש עוברי עבירה. כתוב׳ ע״ח: על החדשים אנו בושים אלא שאתם מגלגלין עלינו את הישנים וכ״ה ירו׳ כתוב׳ פ״ח דל״ב. ירו׳ פיא׳ פ״ו די״ט. — קידושי׳ פ״א: בושה לעמוד לפניו ערום. חגיג׳ כ״ב: בושני (= בוש אני) מדבריכם. ירו׳ פסחי׳ מרתוף שהוא בוש . . . אוצר שאינו בוש לוכל בתוכו. ובפיעל בִּיֵּשׁ: קצת ציוני׳ עיי׳ לעיל וכ״ה ב״ק פ״ו ע״א וע״ב, סוכ׳ נ״ג. ב״ב פ״א: התפעל: מִתְבַּיֵּשׁ ברכו׳ י״ב: תעני׳ ט״ו: מ״ק כ״ז. סוט׳ מ״ט: ב״ק פ״ג: פ״ו. ושם: במד״ר פט״ו המתבייש והטמין וכ׳ והשם בּוּשָׁה, ובושת, ובושת פנים עיי׳ שבת ע״ז: כתוב׳ ס״ז: גיטי׳ נ״ז. סוט׳ ה׳. ל״ד: ב״ק פ״ג: פ״ה: ב״ב ע״ה. זבחי׳ קי״ג. ירו׳ שבועו׳ פ״ז דל״ח. ירו׳ נדרי׳ פ״ה דל״ט: ברכו׳ ל״ב. שבת קי״ט: סנה׳ צ״ג. ק״ד. אבו׳ פ״ה, מ״כ ועיי״ע בית בשת. ותואר ביישן. נדרי׳ כ׳. סימן יפה באדם שהוא ביישן, אבו׳ ב׳, ה׳ לא הביישן למד, יבמו׳ ע״ט. ועיי׳ במ״ר פ״ח: ג׳ סימנים באומה זו רחמנים ביישנים גומלי חסדים, סופרי׳ פט״ו רובן של בני אבות ביישנים, וי״א ממנו ביישוני בפיאה פ״ז מ״א עיי״ע בשן א׳, ובירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג ע״ד אית׳ רחמנין ביישנין. ובע׳ חצף הביא רבינו משל הדיוט מפסיקת׳ דשובה (צד קס״א) חציפא נצח לבישא ופי׳ חצוף נוצח לרע ע״כ וכ׳ ע״ז מהר״ם די לונז׳ במעריך ע׳ חציפא פי׳ הערוך החצוף נוצח לרע וקשה וְכִי הרע אינו חצוף ונ״ל החצוף נוצח לביישן אח״כ מצאתי בירו׳ דתעני׳ דס״ה: חציפא נצח לכשרה ע״כ והדין עם מהר״ם, ואני באתי להוסיף כי כגי׳ הירו׳ אי׳ עוד באגדת ירו׳ עם יפה מראה אבל בילק׳ יונה רמז תק״ן הגי׳ בשם ירו׳ תעני׳ כמו בפסיקת׳ הציפא נצח לבישא. ולפי פי׳ רבינו נגזר לבישא מענין ביש פי׳ רע ושיעורו ע״ד שאחז״ל סנה׳ ק״ה. הוצפא אפי׳ כלפי שמיא מהני. ובבבלי תעני׳ ט״ו. הובא בילק׳ יונה ד׳ רמז תקנ״א אי׳ הדרישה בזה״ל בחזקה (יונה ג׳ ח׳) מאי אמור אמרו לפניו רבש״ע עלוב ושאינו עלוב . . מי נדחה מפני מי וכ׳ ועליב היינו חציף, משמע שגם לתלמ׳ בבלי היה מול פניו הך משל הדיוט ועליו תסוב הך דרישה ועיי׳ עוד פי׳ המהרש״א בח״א. וזה לכאורה ג״כ ראיה לפירושו של

---

[1]) כ״ה בדפ״ר, וכ״ה בר״ה ירו׳; אבל בדפ״ע בט״ס בולל. [2]) כצ״ל וכ״ה בירו׳, אבל בתנחו׳ נח ד״ה צא מן אי׳ בולים בולים ובילק׳ מ״א רמז קפ״ד בשם התנחו׳ בולין בולין וב״ה בב״ר פי״ג הארץ עשויה בולין בולין של אדמה.

מהר"ם שעיקר הגי' בירו' ביישן, וכפי' זה מצאתי ג"כ בכ"כ ע' בוש.

☞ בָּוְתָא תרג' והתנשמת בעופות (עיי"ע בואת.) *[אחי"ה ועל השנות הך ע' פעמים רק מטעם שינוי הגי' הוא, ועיי"ע בואת] —

* בּוּתִּנְיין (Bythinia) בירו' מ"ש פ"ד דנ"ד: ובירו' מעשרות פ"ד דנ"א: אי' ביתניין ועיי"ע ווּתניה וע' אנייקי.

* בִּית, בּוּת (übernachten) עיי"ע בָּת.

בָּז = בִּיזָא, בִּיזְיָאה (א) שָׁדַיִם Saugwarze, weibl. Brust (ב) מל"ע بَز, بَزّ· בל"ס בזא, בל"י אמצ' לייט ביזא דכן (Euter bei Thieren, βυζίον איינק ב"ר ספ"ה[1] ובירו' פ"ק דכלאים (פ"א הל"ז דכ"ז:) לענין ארורה האדמה, ובפסיק' דזכור (כ"ג:) לענין עשו, פי' לשי' יון שָׁדַיִם בִּיזְיָא[2] [פי' ארורים הדדין שמניקים זה][3]; ובב"ר פל"ה (ל"ד) וירח ה' את ריח הניחוח [משל] לאוהבו של מלך שכבדו ביזיאה [נאה], דיסקום נאה עמד בנו ולא כיברו עמד בן בנו וכיבדו (פי' דורון נאה ביזיאה דסקום נאה וי"מ כיבדו שר של שמן בשלחן נאה[4] [וצ"ל ס"א דורון נאה דיסקום נאה[5] י"מ כיבדו שד שמן בשולחן נאה]. *[אחי"ה וכתב מהר"ם ד"ל במעריך ע' ביזיא . . לא נהירא לי כי אין דרך לכבד את המלך בכחול דמילתא זוטרתי היא לגביה ואינו כבודו אלא קלונו, ובג' ספרים כ"י לא גרסי מלת ביזיא גם ברכות של דפוס ובילק' לא גרסינן לה וכן עיקר עכ"ל. ולפי תיקונינו לק"מ שודאי כן היתה מלת ביזיא בספריו של רבינו דאל"כ לא היה מביאה בע' כאן אבל נמטייא אפיריון לרבינו ששמר לנו שינוי נוסהאות ואחז צדיק דרכו גם כאן לומר שמלבד הגי' דורון יש עוד גי' ביזיא ועל זה בא פירוש של י"מ שהוא שד שמן וכ"ה באמת בל"י וערבי' וסו' ומה שמקשה מהר"ם שאין כבודו למלך לשלוח לו כחול י"ל שבכלל זאת הגי' ביזיא עיק' ונ"ל לפרשו מל"ע بَزّ שטעמו כלי זיין או בגדי כבוד]—. עטיניו מלאו חלב (איוב כ"א, כ"ד) תרג' ביזוהי איתמליאו חלבא לישנא אחרינא תדיוהי. (א"ב בנוסח' דידן אין ביזיאה כתוב). *[אחי"ה דברי ר"ב לאו אתרגם קאי שהרי אי' לפנינו ג"כ ביזוי אבל על ציון של ב"ר פל"ד סובבים, וקבוץ אי' בירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד תלייא בחיטי בִּיזַיָּא פי' תלוייה בחיטי דדיה] —

בָּז (מל"מ בָּזָה, בלא"ר בָּזָא, בְּזִי, בוז verachten, schmähen) יחזקאל בן בוזי הכהן (יחזקא' א', ג') תרג' ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיה נביא ונקרא ירמיה בוזי על שהיו מבזין אותו. *[אחיה וכן הביאו הרד"ק ליחז' שם תר' ירושלמי ואולי היא מהדורא אחרת של תרג' יונתן לנ"ך ועיי' הרד"ק ליחז' ל"ה, ט' ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו ורש"י למיכ' ז', ג' כתב מצאתי בתרג' ירושלמי ע"ש ועיי' ג"פ של מהרי"צ צד ע"ח, בהערותיו ובקיצור אי' ג"כ בילק' ריש יחזק' רמז של"ה בן בוזי הכהן שהיו מבזים אותו ועיי' עוד ילק' ירמי' סרמ"ז רנ"ז. — ובירו' סוט' קלספ"ה ד"כ ע"ד הבוזי שהיתה נבואתו בְּזוּיָה]. — בִּזְיוֹנָא (Verachtung) דידיה עדיף טפי מצערא דגופא בפ"ק דסוטה (ח': עיי' סנהד' מ"ה.) פי' ר' יהודה סבר להתבזות להסקל ערומה עדיף לה מלהצטער ביסורין דגופה כי הנסקל ערום לפי שעה יוצאה נפשו אבל הלבוש בגדים דוחים מכות האבנים ומאחרין מיתתו הלכך בוררין לה הטוב בעיניה והיינו להסקל ערומה, ורבנן סברי צערא דגופא עדיף טפי לה מבזיונא הלכך סוקלין אותה בבגדיה. [אחי"ה וכן פירש"י בסוט' שם] — בִּיזְיתוֹ, ביישתו, קללתו בפ' ד' מתות בגמ' דבעל אוב (סנהד' ס"ה:) פי' ביזיתו ביישתו אמרת שאביו נדון בגיהנם.[6]) קללתו שהוא יהא כמו כן. *[אחי"ה השורש בוז ל"מ הוא ונמצא הרבה פעמים בדרז"ל ודומה לו שורש בְּזָא, בְּזִי וכ"ה בל"ס, כמו בזה בל"מ, ד"מ ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד לא תיבזי בני מריך (עיי"ע בְּהֵת ב'), ב"ר ספ"ג לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר (עיי"ע גליור וע' בסי). בִּפָּעֵל: מגיל' כ"ה: שרי ליה לְבַזּוּיֵי בגימ"ל ושי"ן (עיי"ע גמל א', ש' ב'

---

[1]) נוסהאות שונות יש כאן כגי' שכתבנו אי' בכ"י ו"ה, לי"ד ודפ"ר וירו' כלאי', אבל בדפי' פיז' וויניצ' דכן אוניק ובשדפ"ע בט"ס דבן . . בילק' ויטלח רמז קל"ה בשם תנחו' דהכרין אינוק, ילק' כי תצא סרמ"ז תתקל"ח דהכרין אינק וצ"ל דהכרין ובפסיק' דר"כ צד כ"ג: דהכרין אוניק, תנחו' כי תצא צד של"א: כדין ינקון, ב"ר ספ"ה דהדין מניקי וגי' רבינו לגי' כ"י היותר טוב. [2]) ואמת ויציב הוא כי בל"י אמצעי' כ"ה βυζίον וכ"ה בל"ע והחי' הכולל פרפ' פליישער בהוספת לעמת"ר של מהרי"ל צד תי"ט: שכח לרמוז על מלת יוני' זאת וכן לא ידע מקומו מהרש"ב בפסק' דר"כ שם הערי' נ"ג. [3]) כן השלמתי לפי עדות בעל מ"כ שהביא הך מאמר בשם רבינו ובתנחו' הנ"ל אי' "ויהו הכל אומרים ארורים שדים שהניקו רשע זה" והגהת איזה מעתיק הוא ואולי לקוחה מפי' רבינו שהשלמתי והביאו המעתיק בגוף הספר ולכן איננו בפסיק' ולא בילק' תהלי' רמז תתפ"ח בשם התנחו' ועיי' ר"ש באבער שם. [4]) כ"ה בדפ"ע וטעות הוא. [5]) ובאמת כ"ה הגי' בב"ר וכילק' נח סרמ"ז ס'. [6]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ע אבל בדפ"ר נשמט בטעות.

סן א׳. אתפעל: כתוב׳ צ״ז: כי היכי דאיהי לא ניחא ליה דתתבזי יורשיה נמי לא ניחא ליה דליבזו. ותואר ב״ר פ״ל בִּיזָיָא סבא והוא כמו סבא דבהתא (עיי״ע בהת א׳) והשם ביזוי, שבת כ״ב, ביזוי מצוה, אסת״ר פ׳ הוי משקה: ערית ביזוי, ושם אחר ביזיון (כמו בִּזָּיוֹן בל״מ אסת׳ א׳, י״ח) ונמצא הרבה פעמים בש״ס עיי׳ ברכו׳ י״ח. נוהג בהם מנהג בזיון, סנהד׳ נ״ב. נוהגין בו בזיון, מנחו׳ צ״ט. אין נוהגין בו מנהג בזיון, ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ח. נהג עצמו בביזיון, תמיד ל״א: ביזיון קדשים, ירו׳ שבת פי״א די״ג. שלא לנהוג בקדשי׳ ביזיון; ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ד דבר של ביזיון, וכ״ה בלא״ר בזיונא סנהד׳ הנ״ל בערוך ושם מ״ו: קבורה משום בזיונא או משום כפרה וכ׳ וכל שקלא וטריא שם נגד דעת פרסיים ישנים נאמר עיי״ע ארגז] —

בַּז (= בִּזְבֵּז, בִּזְבֵּז בל״ם וכן בל״ע بزبز verschwenden, eig. sich einer Sache entäussern, wiederholt entreissen) בפ׳ נערה שנתפתתה בגמ׳ האב אינו חייב (כתובו׳ נ׳. עיי׳ ירו׳ כתובו׳ פ״ד הל״ה דכ״ח ע״ד) שמועות הללו מתמעטות והולכות וסימנך: קטנים, כתבו, ובזבזו, פי׳ הילכות קטנים [כ״ה על נכון בכ״י ו״ו ובדפ״ע במ״ס הללו ובדפ״ר הל׳ וצ״ל הלכות] [שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים] היו ג׳ חכמים: ר׳ אילא ור״ל ור׳ יהודה בר חנינא; הכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו ניזונין מהן היו ב׳ חכמים, ר׳ אילא ור״ל; והמבזבז אל יבזבז יותר מחומש היה ר׳ אילא לבד, אילו ג׳ תקנות אושא (כתובו׳ מ״ט ואילך) נתמעטו בחכמים. * [אחי״ה וכפירש״י בכתוב׳, וכנ״ה בב״ב י״א. מעשה במונבז המלך שביזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו . . אבותיך גנזו והוסיפו על של אבות׳ ואתה מבזבזם וכ׳ וכ״ה בתוספ׳ פיאה פ״ד וירו׳ פיא׳ פ״א דט״ו: בן מתתיהו קדמוניות ט״ו, ט; כ׳, ג׳, ה׳ ועיי׳ מ״ש החכם ברילל במ״ע יאהרביכער א׳ צד ע״ו, ובב״ר פפ ג א׳ תחת מונבז הגי׳ שלטון אחד ברומי. ושם פ״פ ראה כמה בזבז וכ׳ ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ט. והוה מבזבזא בניכסייא. כתוב׳ ס״ז: בזבזיה לפלגיה ממוניה, ב״ב קמ״ב. ירו׳ פסחים פ״ב דף כ״ט ירו׳ גיטי׳ פ״ד דף מ״ה ע״ד ירו׳ יבמות פ״ד ד״ה ע״ג, ירו׳ בבא בתרא פ״ט דט״ז ע״ד ביזבזו ישראל את נכסיו. תוספתא מגילה פ״ג אין אדם מבזבז לעצמו]. (א״ב תרג׳ בפסוק וראיתי כי אין טוב (קהלת ג׳, כ״ב) למא דין אנא מבזבז בממונא —. ובנוסחאות כתוב [ר״ל לעיל בכתובו׳] ר׳ אילעא). * [אחי״ה ועל ר׳ אלעאי עיי׳ ד״מ צד קל״ב ומבוא המשנה לרי״ב צד קל״ח] —

בַּז (מל״מ בזז ובל״ם בז plündern והתואר בזוזא Plünderer) בס״ג דכתובות (קי״ב: וילק׳ ישעי׳ רמ״ז רע״ו) דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי צירוף אחר צירוף[1]) דכתיב (ישעיה ו׳, י״ג) ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער בבי ר׳ יוסף אמרי[2]) בזוזי ובזוזי [דבזוזי]. ובחלק בענין משיח (סנהד׳ צ״ד.) מאי ובגד בוגדים בגדו (ישעי׳ כ״ד, ט״ז) אמר רבה ואי תימא ר׳ יצחק עד דאתו בזוזי ובזוזי דבזוזי, פי׳ באים שודדים על ארץ ישראל ובאים שודדים אחרים ושודדים המשודדים וישראל עמהן, הבונגדים ריקם (תהלים כ״ה, ג׳) תרג׳ בזוזין וסריקין. * [אחי״ה וכנ״ה הפעל בָּזַז או בְּזַז ירו׳ מכו׳ פ״ב דל״א ע״ד אין תימר שהיה בוזז ובונה להן דימוסיות ומרחצאות שבח! ואין תימר שהיה בוזז ומאכיל חכמים ותלמידיהם שבח שבחים! אסת״ר פ׳ ביום השביעי דרש בזתא (אסתר א׳, י׳) בּוֹז ביתיה, שהש״ר פ׳ מה יפית: מתלה אמר מן דיירות ולא מן דבזין ליה, במ״ר פי״ב למה קרי ליה קטב (תהלי׳ צ״א, ו׳) . . ר׳ לוי אמר דהוא בזיז סוגיה דטיהרא מן סופיהון דד׳ עד ראשיהן דתשע וכ׳, ובאיכ״ר פ׳ ומרוב א׳ הגי׳ דהוא גזיז וכ׳ וע׳ עוד ערך הבא אח״ז, והתואר: ב״ר רפ״א אומה של בָּזוֹזִים אתם. . ואתם הלא בזוזה היא בידכם. וכעין זה התואר בַּזְבּוּז והתואר בָּזִיז: שהש״ר פ׳ מה יפית נדרש מלת נבזביתך (דניאל ה׳, י״ז) בִּזְבּוּזָךְ בזיזין בני בזיזין אתון, אסתר פ׳ ביום השביעי: בגתא ואבגתא: בּוּז ובַזְבּוּז. ירו׳ שבת פ״ב ד״ד ע״ד בזבזא בהקדישא, והשם בִּיזָה (= בִּזָּה בל״מ) ובִּיזְתָא, במ״ר קלספי״ג ביזת הים . . ביזת מצרים, סוט׳ י״א: בשכר תשכבון וג׳ זכו לביזת מצרים, איכ״ר פ׳ מה אעידך ר׳ יונתן אמ׳ כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג ביזת ל״א מלכים א״ר לוי בערבייא צווחין לביזתא עדיתא (= عادية Ungerechtigkeit)] —

בַּז (= בִּיזָא = בִּזְעָא מל״ם בזעא Ritz, Spalte נגזר מפעל בזע פי׳ בל״ם וע׳ כמו פצע בל״מ) בר״ג דהמוכר את הספינה (ב״ב ע״ד.) ובחלק בסוף הלכה דעדת קרח (סנהד׳ ק״י סע״א) אחוי ליה תרי בזי דהוי נפיק מבי חוטרא דקוטרא מביניהו. ס״א

[1]) כ״ה על נכון בכ״י ו״ו ודפ״ר אבל בשדפ״ע בטעות בצירוף אחד. [2]) כ״ה בדפ״ר אבל בכ״י ו״ו הגי׳ בבי רב ומ״ש הוא ובכתו׳ אי׳ תני ר׳ יוסף.

אזלי וחזאי ההיא ביזתא דסליק ת נ נ א[1]) מיניה, ובפ' הנודר מן הירק בגמ' הנודר מן המטה (נדרי' נ"ו:) ובסנהד' פ' כהן גדול (סנה' כ':)[2]) מטה אעולי ואפוקי בבזיוני דרגש אעולי ואפוקי באבקתא. פי' בזיוני נקבי העצים מכניסין החבלים באבקתא [פי'] בלולאות ועונבין אותן מבפנים[3]) ובפ' חזקת הבתים בגמ' א"ר ישמעאל (ב"ב ל"ז.) והוא דבזיי בזויי[4]) פי' מבוקעות שורה בתוך שורה שנמצא אוכל בכל שנה י' מכלל השלשים אבל אם היו ג' שורות בכל שורה י' ואכל בכל שנה אחת אינה חזקה ואע"פ ששאר השורות לא הוציאו פירות. ובויק"ר כי יזוב זוב דמה (ויקר' פי"ט) והכה הבית הגדול רסיסים ואת הבית הקטן בקעים (עמוס ו' י"א) א"ר הונא [לא] דמי הדין ריסא להדין ביזא מן הדין ריסא לית מיניה אלא רסיס מן הדין ביזא וכ' (א"ב ביזא כמו בזעא [וכ"ה לפנינו בש"ס], ובנוסחאות דידן כתוב הדא ריסא אית מנה אלתום והדין ביזעא לית מנה אלתום). *[אחי"ה בשניהם צ"ל אלסים עיי"ע לעיל. וציון האחרון אי' עוד בקהל"ר י' י"ח ושהש"ר ד'. י"ד א"ר הונא לא דמי הדין רסיסא (ריסא) להדין בקיעה (ביזעא) מה הדין וכ'. בשבת נ"ז: מפורש אסטמא (עיי"ע) בזיוני עיי"ע אב וע' אפודייני. אבב בזיוני (שם ל"ב.) עיי"ע בב א' וע' זיין. ושורש בזא (= בזע) אי' עוד במ"ר פי"ב למה קרי לה קטב ר' אבא בר כהנא א' דהוא בזא סוגייה דיומא וכ' (עיי"ע הקודם) ופי' בעל מ"כ כמו בזעא כלומר כורת וחותך מהלך עיצומו של יום וכ' אולם יותר נ"ל לפרשו מל"ע بزا שטעמו קפץ ורץ. ובפסחי' ק"י. בדיקולי בזיא לפומייכו וכ' כ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' בדיקולי בזיון ולפנינו בנוסחא בְּזְיָיא עיי' ד"ס פסחי' צד קס"ז. ועיי"ע חר ח'] —

בְּזַז (צ"ל כזז מל"ע فز, كز erschrecken, zittern וכן בל"ס והשם כוזזא (Furcht בס"פ אלו דברים דפסחי' (ע"ב:) יבמתו בזיז מינה אשתו לא בזיז מינה, ובסוף פ' כיצד דמסכת יבמו' (כ"ז.) לא מיבעיא אביו דבזיז בניה מיניה אבל בנו דלא בזיז אביו מיניה, ובמסכ' נדה פרק כל היד (ט"ו:) ילדה דבזיזא למטבל פי' ענין בושה). *[אחי"ה כל הני ציונים הביא רבינו בע' כז וגם הוא פי' מתבייש וכן פירש"י בכל מקומות ענין בושה וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד קי"ח וז"ל שם כזיף מיניה בלו' כמו מתבייש הוא וכ' ונ"ל שהוא ט"ס תחת כזיז וראיה לדבר שבפי' ר"ח כ"י אי' כזין עיי' ד"ס פסחי' צד ק"ח: וב"ס צ"ל כזיז. וכ"ה הגי' בכ"י ב' וא"פ לפסחי' וברש"י כ"י (ד"ס שם) וא"כ עיקר הגי' בכ"ף כגי' רבינו בע' כז. ובאמת גם הוראת המלה מעידה לזה שבל"ע וסורי טעמה מפחד ורעד וכן פי' התוספות בנדה ט"ו: ד"ה אפילו: וז"ל ור"ח מפרש וכן ר"ת אפי' ילדה דבזיזא למיטבל פי' שהולידה ומפחדת וכ' ע"כ לפי זה צריכנו לתקן גי' בזז (וכ"ה בתוס' יבמו' מ"ב. ד"ה לאחר) כגי' רבינו כזז. ואם נרצה לקיים הגי' בזז אז י"ל שהמלה ל"ע فز פי' מפחד או بصيص פַחַד כפי' התוספ' לנדה ופי' לשון בושה אינו משתמע בהוראת המלה] —

בְּזִיזוֹי (Löffel ,seine Schalen ל"פ بزغ Wasser-behälter או מל"פ بستك Löffel) תרג' ירו'[5]) כפותיו ועשית קערותיו וכפותיו (תי"ר א' לשמות כ"ה, כ"ט.) (א"ב גי' בע"ה היא ותעביד פלייתוי ובזבזוי אבל גירסתינו תתכן ובזיכוי עיי' למטה). *[אחי"ה תיקונו של ר"ב קלקול הוא שהמלה בתחילת הע' לגי' כ"י ו"ו וה"ב הוא כמו שכתבתי בזיזוי ובכ"י ל"ד בזיוזי וצ"ל בזיזוי ולא כגי' כ"י ב"ר בזוזו ולא כגי' דפ"ע בזיזי וגי' בזיזוי הובא' ג"כ מהח' הנוצרי מינשטער עיי' בוקסט' ע' בזך ולפ"ז דברי ר"ב צ"ל פיילתוי או פילוותא (עיי"ע פייל) ובזיזוי ולפנינו בתי"ר ובאונק' אי' ובזיכוי וגוזר אני המלה מל"פ בזג שטעמו כלי לקבל מים או אולי היא ל"פ בזתך שטעמו ממש כף ואם בזך עיק' הגי' אות ת' נבלעת ואם בזיז עיקר הגי' אות ך נבלעת מן המלה בזתך, ואתה תבחר] —

בְּזְבְּזִיה (pers. Dew: Buzy s. Yst. 4, 4; Kohut Ang. 89) מְסַמְּסִיה כַּסְכַּסִיה שדלאי ואמדלאי[6]) אלין מלאכיא דאשתלחו מארעא דסדום[7]) בס"ג דבמה אשה (שבת ס"ז.). (א"ב מין

---

[1]) כ"ה על נכון בכ"י ו"ו ודפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס תתא. [2]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ובשאר כ"י ודפוסי' חסר. [3]) עיי' רש"י לסנהד' ור"ן לנדרי' שפירשו כמו רבינו, ובזיוני כ"ה בנדרי' כמו בזעים ועיי"ע דרווגש ושם אפרש בעה"י אמיתת ביאור אבקתא עיי' לולאות. [4]) כ"ה על נכון בדפ"ר, ובשדפ"ע הגי' דבזויי בזויי ובב"ב אי' דבאזי באזוזי ובלתי נכון הוא וצ"ל דבאזי בזויי וכ"ה באמת בכ"י רגמ"ה לב"ב ופירושו קצת בענין אחר ממה שפי' רבינו. [5]) עט סופר הנמהר של כותב כ"י ב"ר הבין בחסרון ידיעתו הקיצור תי"ר כאלו היה ר"ת של תשובת רבותינו! וכן כתב כאן ולרוב פעמים כתב כן תחת תי"ר שהוא תנו רבנן כידוע והוא פותר תשובת רבותינו ועיי' מ"ש לעיל במבוא צד LIII. [6]) כ"ה בכ"י ל"ד ב"ר ודפ"ר וכ"ה שנים האחרונים בכ"י מ' אבל בכ"י ו"ו שרלאי ואמרין אילין וכ' רק בכ"י ה"ב בנכון כגי' הש"ס שרלאי ואמרלאי. [7]) כ"י ו"ו גרס דארום.

לחש זה). * [אחי"ה הלחש בא בסמוך אחר זה בגמ' ומפורש בע' בזך עיי"ש. אבל דעתינו כפירש"י ששמות מלאכים הם וכמאמר של ש"ס אלין מ ל א כ י א וכ' ובאמת רק שנים האחרונים הם שמות המלאכים ושלשה ראשונים שמות שדים וכבר הרחבנו פירושנו בענין זה בספרנו על המלאכים צד פ"ט ונתתי שאת לגי' ש"ס שגרס בזה"ל בז בזייה מס מסייה כס כסייה שרלאי ואמרלאי ומנהג הלוחשים להכפיל ראשי תיבות כהוכחנו שם, ושמות הנ"ל אלה המה: בזייה Buzŷ; מסיה = Mûs; כסיה Chashi, Hashi והם שדים של חלאים רעים, ומלאכים הלוחמים כנגדם הם: Ameretâṭ (Sarva) = Haurvatâṭ ובלי ספק אלה הם השמות שרלאי ואמרלאי הנקראים לקראת שדים מעלי חלאים ובזה הלשון כמעט בעצמו ותומו נקראים המלאכים: Ameret. Haurvât. נגד שדים Hashi, Bashi, Buzi בצענדאפעסטא יאַשט ד' א, ב', ד' עיי' שפיעגעל צענדאפ. ח"ג צד מ"א ואם לא נעלם מעיניו שבת ס"ז. לא היה כתב בהערה ב' שם שאיזה כותב בדה מלבו שמות אלה ובודאי שגורים היו השמות בפי המון הפרסיים ומהם לוקחו להמון העם של יהודים. ותמיה לי שהח' ד"ר ברילל (יאהרביכער א', קנ"ו) הן ולאו ורפיא בידו גם אחרי שראה פירושי היותר טוב בספרי הנ"ל, ואכ"מ להאריך] —

בַּזְבַּנָא (בל"פ بازبان, باجبان Zolleinnehmer עיי' מהרי"ף עט"ש קי"ז) בפ' גט פשוט בגמ' כתוב בו מלמעלה (ב"ב קס"ז.) ההוא בזבנא דאתי לקמיה דאביי. ס"א בזבזנא[1]). פי' הממונה על ה מ כ ס של עוברי ד ר כ י ם. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ועה"ק אבל בדפ"ע אי' גשרים. וגזרת המלה מל"פ שטעמה ממש כפי' רבינו הממונה על מכס ועיי' עוד ע' בזיוני. וכן פי' רגמ"ה כ"י ההוא (זיבנא) [צ"ל בזיבנא] ב ע ל מ כ ס] —

בַּזְגָּא (Bündel, Gebund או מל"פ بساك; או מל"פ بسك Handvoll עיי' וואולירס אוצ' השרשי' צד רמ"ב) בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"ב.) תיבנא ועביד ביזגא חיישינן פי' ח ב י ל ה. * [אחי"ה בנו"ג בזגא וכ"ה עיק' והוראתו בל"פ ח ב י ל ה או מלא קומצו משבלים וקש וכדומה]—

בּזה בויק"ר (hier, hiermit, Buchstbwerth = 14) בסוף קדושים תהיו (פכ"ה) ושחטתם בזה ואכלתם (שמ"א כ"ד, ל"ה) [ומהו ב ז ה] רבנן אמרי סכין בת י"ד אצבעות הראה להן כסדר הזה תהו שוחטין. ב תרי, ז שבעה, ה חמשה. * [אחיה בענין פשט של פסוק עיי' רד"ק ורלב"ג שמוא' שם. ופליאה שרבינו לא הזכיר דרש של חולי' י"ז: מנין לבדיקת סכין מן התורה שנאמ' ושחטתם בזה ואכלתם] —

* בֵּזְיוֹנֵי (Zoll- Mautheinnehmer עיי"ע בזבן; בי זיינא = בי דיינא בל"פ וע' ديوان בלשון אספמיא Mauthhaus, aduana) בשבת ל"ב. אבב חנואתא נפישי אחי ומרחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי, ובכ"י א"פ אי' אבי בזיוני עיי"ע בב א' וכבר בא פירושו שם ע"י רבינו שפי' בלש' ראשון ב י ת ה מ כ ס והדין עמו כי המלה ל"פ עיי"ע בזבן, ובע' זיין הביא גם הוא ציון מעירו' י"א: אזל רב ששת קם אבבא ד ב י ז י י נ א ומדמה לה רבינו בטוב טעם ודעת לבזיוני דהנ"ל ולפנינו בנוסח' אי' רק קם א ב ב א אבל בדפ' שונצ' אי' אבבא ד ב י ד י נ א ובל"ס צ"ל דבי זיינא או בתיבה אחת בזיונא ומצאתי סעד לתקוני שהרי בברכ' נ"ו. אי' בדייני דמלכא איתבר (ופירש"י א ו צ ר שתכשיטי המלך שם ישבר) ותחת בדייני אי' בב"נ הגי' בי זיונא ובכ"י פ' בזיונא (עיי' ד"ס ברכו' קנ"ד.) וא"כ שיעורו ב י ת מ כ ס של מלך נשבר. ונגזרה המלה או מל"פ باژبان מוכס או היא מלה מורכבת מב' מלות בי (=בית) זיינא, זיונא והוא בל"ע ופ' כמו שרשמנו בית שכתבי המלך ורשימות מכס שמורים שם וא"כ במלת בזיוני או ביחיד בזיונא יש להפריד בין הדבקים ולעשות מהם ב' מלות: בי זיונא או בי זיינא עיי' מהרי"ף עט"ש כ"ה. אבל רש"י בשבת ל"ב. פי' אבב ב ז י ו נ י: במקום שיש ה פ ס ד וכ' ונ"ל להסביר טעם רש"י שפי' בזיוני כמו זייני של מנחות ע"ז. לגי' רבינו בע' זיין שפי' רבינו שם זייני הפסד וכ"ה בתמורתו בב"ב צ'. ואחר כן מציין רבינו הך שבת ל"ב. ומסיים פירשנו בע' בב וסבר רש"י כי בחדא מחתה מחתינהו המלה במנחו' ובשבת כן נ"ל ברור ודעת לנבון נקל כי רש"י ראה ע' זיין והשתמש בו בפירושו לשבת וגם במנחות פי' דיאנא (כ"ה הגי' לפנינו) הפסד ועיק' הגי' כגי' רבינו זיינא והוא ל"פ زيان הפסד.

1 בָּזִךְ (Löffel, Schale עיי"ע בזיזוי) בתמיד פ"ד (ל"א:) הששי בקרביים הנתונים בבזך. * [אחיה וכנ"ה בירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ג קידוש

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ונ"ל להגיהו ב ז ב י נ א וכ"ה בב"ב בנוסחאותינו ובדפ"ר אי' בזבנא וט"ס הוא וכן בדפוסי' אחרי' בזבנא וא"כ אין הבדל בין ס"א ובין גי' ראשונה.

בזך והקבוץ: מנחות פי"א מ"ה, מ"ז ומ"ח בְּזִיכֵי לבונה, ושם: סידר את הלחם ואת הבזיכין ועיי' שם פי"ג מ"ג ואילך ובמ"ר פ"ד מפורש כפות אלו הבזיכין] —

2 בַּזַךְ (לפי דעת רבינו כמו בזך א'. ולפע"ד מל"פ بزه בלי' בקטרי' Schaden, baoçu Vergewaltigung) בס"ג דבמה אשה (ס"ז.) בזך בזייך כמן כמיך עיינך ביך עיינך ביך אתריך ביך. * [אחי"ה כ"ה טוב ונכון לפי גי' כ"י ו"ו ול"ד וקרוב לזה בכ"י א"פ לשבת עיי' ד"ס שם ע"ב: ושם אי' יותר טוב כ מ א ן ובשאר כ"י ובדפ"ע נשתבש עד מאוד ואיני מטריחך בגירסא לא טובה, ובשבת דפו' ובכ"י מ' אי' עוד בזבזיך (בז בזיך) מסמסך (ובכ"י מסמסייך כסכסייך) ובודאי משמות השדים שנזכרו תיכף קודם הך לחישה (עיי"ע בזבזיה) בא ע"י כותב נמהר. ולפי גי' לעיל היטב עלה פירושו, ומלות זרות נגזרו מל"פ, ואלה המה: בזך ל"פ שרשמנו וטעמו תקיפה והפסד, כמן (= כמאן לפי גי' כ"י) ממש ל"פ خمان לעג וקלס ועיוות הדין ע"י מעשה רע, עיין הוא בל"ע ופ' عين עין רעה מוכן להזיק ושיעור הלחש כ"ה ההפסד וההיזק שאתה מפסיד בו אחרים יהיה הפסדך וההיזק הלעג וקלס יהיה לענך עיין הרע תזיק לך ומקומך יהיה אצלך כלומר שלא תעזוב מקומך ולא תוכל לעשות רע. אבל דעת רבינו לא כך היא וזה פירושו:] פי' כל הלחישה ענין אחד הוא וכן הענין: ב כ ף שתעמוד יהא כפיך כלומ' במקום שתעמוד תעמוד שלא תרחיב יותר — תרג' כף בזך —[1]) כמן כמייך כמו שאת עכשיו תיהוי דלא תתחזק, עיינך ביך מראיך ביך שלא תתחזק, אתריך ביך שלא תרחיב מקומך. פ"א בזך בזיך בז אתה ואיני חושש ממך, כמן כמ י ן החביא תחביא. * [אחי"ה ובאמת כמן = كمين ופי' טעמו החבא كمين מקום חביון — וגי' כמן כמין כ"ה בכ"י ו"ו, ה"ב וכ"ה בכ"י מ' וא"פ אבל בכ"י ל"ד ודפ"ר כמן כמיך וא"כ לית הבדל בינו ובין גי' ראשונה ובשדפ"ע כמך כמיך —

בַּזַל (או בל"פ پرکال abgesondert. Stück או מל"ע بزل durchbrochenes Stück) בפ' המוכר את הבית בגמ' דמכר את הסנטר (ב"ב ס"ח:) מאי שיריה בזלי מאי בזלי א"ר אבא פיסקי באגי. * [אחי"ה עיי"ע באג ובירו' ב"ב פ"ד די"ד ע"ג מפורש שיריה: בְּזָיָה כלומ' מחותך וכרות וכ"ה מלה פרסי' וערבי' שרשמנו וכ"ה מפורש ברשב"ם ב"ב שם ביזלי פיסקי באגי: חתיכות בקעה וכ']—

* בְּזוֹל עיי"ע ברזל ב'.

☜ בְּזַע (מל"מ פְּצַע, בְּצַע, בל"ע بضع בל"ס בזע spalten, theilen, zerreissen) תרג' וידקר את שניהם (אונקי במדבר כ"ה, ח') ויבזע את תרויהון, בקע ים (תהלי' ע"ח, י"ג) בזע ימא. * [אחי"ה וכנ"ה ירו' מ"ק קלספ"ג דפ"ג ע"ד ובזעון (מנא), ירו' סנהד' פ"ב ד"כ. ובזעיה, ע"ז כ"ב: מכתבא גללא בזע דגלא בחבריה ידע (עיי"ע גלל ב', דגל א', מכתב). ויק"ר פ"ו בצע אמרתו (איכה ב' י"ז) בזע פורפריה ואכי"ר שם בזע פורפורין; פַּעֵל: ירו' כלאי' פ"ט הל"ד דל"ב: מאנוי מְבַזְעִין, איכ"ר בריש: מְבַזַע פורפירא שלו (עיי' אמר ג'); אִתְפְּעֵל: ירו' סנהד' פ"ז דנ"ב ע"ד אמר ההוא מינייא מה דאמר וְאִיתְבְּזַע ימא, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג אִתְבְּזַע ימא דטיבריא, ושם: הוה ימא מתבזע קומוי, בכורו' ל"ו. אִיבְּזַע שיפתיה (תחת איתבזע)] —

* בִּיזְעָא (מערך הקודם בל"ס בֵּזְעָא Spalte, Riss, Ritze) ע"ז ע'. הוה ביזעא בדשא, חולי' צ"ה: ביזעא דדשא, שהש"ר פ' נרד: הדין ביזעה, תעני' כ"א: (לגי' רבינו בע' כסיל ב' וקרוב לזה כ"י ב' מינכ' עיי' ד"ס תעני' ס"ב.) והוה ליה לבושא דאית ביה ביזעי באפי כוסילתא. במ"ר פי"ח אזלי וחזאי תרי ביזעי וכ"ה ב"ב ע"ד. סנהד' ק"י. אבל רבינו בע' בז ה' גרס בזי ועי"ן נבלעת וכן גרס בויק"ר פי"ט הדין ביזא ע"ש.

בְּזַק (בל"ע بزق, بسق בל"ס בזק כמו בזר streuen, והשם בִּזְקָא בל"ס ופתרונו Scherbe, abgefallenes Stück) בחלק בגמ' דאנשי דור המבול (סנהדי ק"ח:) אייתיה (בדפ"ע אתייה) קודשא בריך הוא לאברהם ואותביה לימיניה בזק בהון עפרא והוו הרבי בזק בהון גילי והוו גירי[2]). ובסוף משנת עירוב' (ק"ד.) בוזקין מלח ע"ג הכבש כדי שלא יחליק, ובר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) דלינן גליא עד דחזינן לבי מרבעתיה דכוכבא זוטא והוי כי מיבזיק[3]) ארבעין גריוי[4]) דבזרא דחרדלא[5]). ובב"ר פכ"ז (כ"ה ילקי בראשי רמז מ"ד) לא ידון רוחי באדם א"ר חייא בר אבא איני ממלא רוחי בהן

1) לפנינו אי' בתי"ר אי' במדבר ז', י"ד, כ' ואילך בָּזִיךְ, והקבוץ שם ד' ז'; ז' פ"ו בזיכיא ועיי' עוד עמ"ר למהרי"ל הך ערך. 2) בסנה' אי' והוה שדינן עפרא וכ' ולי' בזק גם בפעם שני' ובילק' ישעי' מ"א רמז שי"א אי' והוינן שדי וכ'. 3) אתפְּעֵל, ובנו"ג והויא לי כִּמבזר. 4) וכ"ה בע' גריו ולפנינו בהך ע' בכ"י ודפו' בטעות גריווי, גריזי גנוי! 5) כ"י ו"ו אי' גירוי דברזלא! כ"י ו"ו ב' גריזי דכרזא דהמרא!

בשעה שאני ממלא רוחי באדם לפי שבעוה"ז היא נבזקת באחת מאיבריה אבל לעתיד היא נבזקת בכל הגוף הה"ד (יחזקאי ל"ו כ"ו) ואת רוחי אתן בקרבכם, ובפנ"א (פ"נ) ויבאו המלאכים סרומה: כמראה הבזק (יחזקא' א', י"ד) רב יהודה בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא בזה שבוזק גפת בכירה פי' לשון פיזור. ויפקדם בבזק (שמ"א י"א, ח') ביומא בר"ג דבראשונה (יומא כ"ב:) מאי משמע דהאי בזק לישנא דמבזק הוא ודילמא שמא דמתא הוא [1] . . כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מיד מתעשר דמעיקרא כתיב (שמוא' שם) בבזק ולבסוף [כתיב ויפקדם] בטלאים (שם ט"ו, ד' [2]). פי' לישנא ד מ ב ד ר כלומר אבנים שמשליך אדם, ובפסיקתא דכי תשא (צד י"ח, ובמ"ר פ"ב) ובילמדנו בפ' כי תשא (תנחומא צד קנ"ד) ויפקדם בבזק כד אינון מסכינין [3] באילין [כ"ה נכון ברפ"ר ובפסיק', ותנח' ולא כרפ"ע כאילין] בזקיא כד אינון עתירין [בתנחו' עוד מלת ז כ י י ן, וקודם אי' מסכינין מ ע ו ב ד י ה ן] באילין אמריא ומפורש בהגדה (שם) מהו בזק נטל מכל אחד ו א ח ד מ ה ן ו ב א ב נ י ם מ נ א ן שמנה ה א ב נ י ם [4]. כצרור אבן במרגמה (משלי כ"ו, ח') תרג' הך ביזקא דכיפא בקילעא. (א"ב בנוסחאו' דידן כתוב היך נקצא דטסא [בקלעא]). * [אחי"ה ונעלם מר"ב שתרגום מובא מרבינו הוזכר ג"כ מרש"י ורד"ק לשמ"א שם עם מדרש הנ"ל. ועוד יש להעיר על פירש"י ליומ' ועירו' שם ושם שמסכים לפי' רבינו וכן בענין פי' כמראה הבזק עיין פירש"י ליחזק' וע' אר א' ומשכ"ש] —

* בְּזָקָה ט"ס תחת בְּזִיקָה עיי"ע זק ג'.

בְּזֶר, בִּיזְרָא (= בזרנא בל"ם Samen, Aussaat בל"ע بِزْر) בגמ' דר' אליעזר [אומר] תולין (שבת ק"מ:) נקיט ביזרא (בכ"י ו"ו א' וב' הגי' בירזא עיי' בסמוך] בחדא ידיה ומרגניתא בחדא ידיה פי' כגון א ב ן ש א י ן ל ה ד מ י ם. * [אחי"ה לפי' גי' כ"י הנ"ל יש להמתיק טעם של פירוש זה שמלת בירזא = بَرْز בל"פ אבן טובה שאין לה ערך גדול ויגיד עליו רֵעו מרגניתא עיי"ע] — וי"א ביניתא ונימא של זרע שאין לה דמים ולא צורך ומפני שהסתירה מהן נתיקרה בעיניהן ופייסוה [5] להראותה להם. (א"ב בנוסחאות שלנו גרסינן [מרגניתא בחדא ידיה] וכורא בחדא ידיה ומפרש רש"י לשו' כור צורפין (שבת ע"ח:) לשון אחר כור לשון בור שוחה (?) ולפי פירושו כינוי לערות נקבה הוא ושייך יותר פי' בעל הערוך לסוגית הגמ'). * [אחי"ה ואני אומר אף כי שניהם כאחד טובים בכ"ז פירש"י עולה יותר טוב ומסכים עם הוראת מלות זרות כי לדעתי מרגניתא איננו מהוראת פנינים אבל הוא ל"ע مرگن פי' ד ד י ם גדולים ומלת ביזרא ל"ע بَظْر אותו מקום של אשה זה לפי גי' רבינו ולפי גי' הגמ' ורש"י כורא בל"י χοῖρος ובל"פ kîr (עיי' יוסטי צד ר': ומהרי"ף עט"ש צד ס"ו) ג"כ בית הבושת של אשה ועצה טובה בא להשמיע ר' חסדא לבתו כשבעלה ממשמש בה להתאוות לה לתשמיש ונקיט מרגניתא בחדא ידיה כלו' ואוחז הדדים בידו אחת וכורא או ביזרא בחדא ידיה כלו' ואוחז בידו אחרת באותו מקום אז ת ר א ה לו הדדים ולא אותו מקום וכן פירש"י בעוצם חריפתו אף אם ננעלו לפניו שערי פתרון מלות זרות וכתב וז"ל : נקיט מרגניתא וכו' כשבעליך ממשמש ביך להתאוות ליך לתשמיש ואוחז ה ד ד י ם בידו אחת והאחרת עד אותו מקום, מרגניתא אחוין ליה: הדדין המציאי לו . . ומקום תשמיש אל תמציאי לו וכו'. ובכ"י רש"י אי' הדד שהוא לבן ומאירה כמרגליות הראה לו לשחוק מיד ואותו מקום אל תראה לו עד שיצטער וירבה תאותו ע"כ (עיי' ד"ס שבת צד קס"ז.) ומה שפירש"י ל"א נ"ל להגיה כך "ל"א כורא ל ש ו ן כ ר ו ש ו ח ה" והוא פסוק בירמי' י"ח, כ' ועיי"ע בית גליא ורש"י לתמור' כ"ח: או אולי י"ל ל"א בור לשון בור פ י ר ו ש שוחה כלומ' כינוי לערוה וכעין זה ראיתי בפי' נפש יהודה למנה"מ ססי' קע"ו וגי' כ"י א"פ אי' ג"כ "ו ב ו ר א דחספא אאידך ידיה אחוי להו מרגניתא ובורא דחספא עד דאיצטערון" (ד"ס שם) והוא כפי' רבינו וכ"ה גי' כורא בהמאירי וכתב וז"ל : "כלו' אם את אוחזת מרגלי' ביד אחת ו צ ר ו ר ביד אחת ובעליך שואל בשתיהם אחוי לי' המרגלי' מיד והצרור לא תראה עד שיצטרך להראותו ומתוך שבאה לו ראיתה דרך כוסף אף היא חשובה בעיניו והוא משל שאף הכעורה שבכעורות וכו' וזה קרוב לפי' רבינו ואכ"מ להאריך] — כי אוצבעתא בביזרי (עירובי' נ"ג.) כבר פי' ב ע ר ך [6] אצבע [7])—. בר"ג דכיצד הרגל (ב"ק י"ט.)

[1]) ביהודה ראה שופטי' א', ג', ד או Βεζέκ לדעת אייזעביוס בצד דרום של בית שאן ובינה ובין שכם היו שני כפרים בשם בזק. [2]) זה עיקר הגי' אבל בפסיקת' תנחומ' ובמד"ר הסדר בהיפך עי"ש. [3]) פי' שנעשו עניים והתכי' בוקסטי' הפליא לטעות לגוזרו מענין סכנה. [4]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ה"ב ודפ"ר ותנח' אבל בדפ"ע לי' — והמלה ל"ס הוא צרור אבן, וכ"ה βιζάκιον בל"י מאוחרת עיי' פִּיזָאס הך ערך. [5]) בדפ"ע בפ"ס ופייסוהו. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו. [7]) עיי' משכ"ש וגי' בבזרא אי' עוד באה"ת ובתוס' רי"ד אבל בגמ' עי' הגי' בכירא וברש"י כ"י בבירא וכן משמע מפירושו בדפוסי' ושיעור המאמר עיי"ע אצבע.

ד ש ד ו בה בזרני[1]) פי' שהיו ז ר ע ו נ י ן בכלי, בפ"ג דאיזהו נשך (ב"מ ע"ד:) אריסא יהיב ביזרא. בפ' המקבל שדה בר"ג [ביזרא דנפל נפל] (ב"מ ק"ה.) פי' אפי' א"ל כתר הכי ב ר י כ נ א לה או נכישנא לה[2]) יכיל למימר ליה בזרא דנפל נפל כלומר כיון שגדלו העשבים והוקשו לזרע ונפל אותו הזרע על הארץ אפי' אם תחרוש או תנכש אח"כ הוא צומח. בחלק (סנהד' צ"ג.)[3]) שלחיה[4]) לאתויי ביזרא דאספסתא פי' שלחו נבוכדנצר לדניאל להביא לבבל זרע אספסתא. בפ' אין מעמידין בגמ' דהשלקת (ע"ז ל"ח:) ביזרא דכיתנא. בר"ג דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:) ביזרא גרגילא. בפ"ק דקידושין בגמ' חוץ מן הערלה (ל"ט.) מערב ביזרני ושדי[5]). בפ' אלו טרפו' בגמ' דסימני חיה (חולי' ס':) רב חיננא [בנו"ג רב נחמן] בר פפא הוה ליה גינתא שדא ביה בזרי ולא צמחו לאורתא בעי רחמי ואתי מיטרא וצמחו. ובגמ' דנפל' מן הגג (שם נ"א:) עביד ביזרי חיישינן כלומר אם יש לו גבעולין קשין. ובל"ע קורין לזרע בְּזַר. (א"ב ת"ר מזריע זרע (ת"י א' בראשי' א' י"א. י"ב. כ"ט) דבזריה מזדרע. ואונק' תרג' בר זרעיה[6]) א"כ בזרא כמו בר זרעא). *[אחי"ה והדין עם רבינו שנגזרה המלה מל"ע. וכנ"ה ביזרני גיטי' ס"ה: ביזרי מאילני, ביצ' ט"ו. צררי . . דבזרני]—

בְּזַר בל"ע بذر = بزر וכן בל"ס בזר (zer- aus- streuen) בפ"ק דכריתו' בגמ' המפטם את הקטרת (ו':) ת"ר קטרת היו מחזירין אותה למכתשת פעמים [בשנה] בימות החמה בוזרה[7]) שלא תתעפש כלומ' מ פ ז ר ה. (א"ב ל"מ הוא בזר עמים (תהלי' ס"ח, ל"א). [אחי"ה פי' הערוך שייך לרגמ"ה בקובץ כ"י אנגייליק' דף קע"א: ובענין מ"ש ר"ב דע כי כן הובא הפסוק בפסחי' קי"ח: בכ"י מ' וא"פ וע"י ובילק' כ"י עיי' ד"ס פסחי' קפ"ט: אבל בדפ' אי' פזר. ובינוני פָּעול בספרא בהר פ"א . . אבל אתה בוצר מן המבוזר וי"ג מן המופקר ובלתי נכון הוא עיי' ראב"ד שם. וכן ט"ס כמבזר בב"ב ע"ג. עיי"ע בְּזַק].

בִּזְתָּא (ein Ort viel. Bizintha bei Nehardea, s. Assem. 3, 1, 393; oder Zintha s. Petr. Patricii Excerp. p. 135.) בס"ג דמי שהוציאוהו (עירוב' נ"ב.) תהא שביתתי ביזתא פי' מקום היה בתוך התחום של שבת. *[אחי"ה באו"ז ובריטב"א אי' בביזתא ובכ"י א"פ בזיתא ובכ"י מ' בניזיתא (עיי' ד"ס עירו' צד צ"ז:) ונ"ל שט"ס תחת ביזינתא ובאמת בדפוסי' אי' בצינתא ובד"ש בי זלתא וצ"ל ביזנתא ונ"ל שהוא מקום שרשמנו בתחיל' הערך ואם אות בית בתחיל' התיב' שמושית היא אז תהיה שם מקום Zintha ואות תי"ו נדגשת במלת בזיתא תחת בזינתא, ודע שבסוט' מ"ו: אי' בי ציניתא ובברכ' ל"א. אי' בי צניתא ובב"ג הגי' ציניתא ובכ"י פ' ציניתא (עיי' ד"ס ברכ' פ"א, אות ג') ופירש"י צניתא: דקלים, אבל ממשמעות שם מפום נהרא עד ב י צ נ י ת א נראה שהוא שם מקום ובסמוך אי' שם בברכו' מהגרוניא . . עד בי דורא, מעתה י"ל שמקום הנזכר הוא Zaitha שהיה לעדות אממיאנוס (כ"ג, ה') אצל דורא Dura עיי' מאננערט ח"ה צד של"ה, ואולי בתיבת בזיתא דכאן ג"כ הב' שמושית היא ותתכן להיות Zaitha וראיה לדבר שבכ"י רש"י הגי' ב צ י י ת א! (ד"ס שם), ורש"י בעצמו פי' מקום מ ס ו י ם ולפ"ז גוזר המלה מפעל צִיֵּן] —

* בִּזְתָּא (מלש' צינד Viçtô der Angesehene, או der die Entscheidung Fällende, Vicitha עיי' מאמרי במכתב עתי געמיינדעצייטונג שנה שניה סי' ב' צד צ"ב) באסת' א', י' אחד משבעת הסריסים המשרתים את פני המלך וגזרת המלה מל' בקטרי' שטעמה איש מפורסם כשהוכחתי במקו' אחר, או הוראתה הפוסק דין כשרשמתי לעיל (עיי' יוסטי צינדלקסי' רע"ז:)

* בִּיזְתָּא (Beute, Plünderung) עיי' סוף ע' בז ד'.

בָּחַל (לדעת רבינו נתבשל מל"ע بقل reifen, Blüthe treiben; ולפי' רש"י מל"ע بجل gross, stark werden) בשביעית בפ' בראשונה (ד', ז) בְּיִחֲלוּ כונס לתוך ביתו. ובריש מעשרות (א', ב') מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו פי' ש נ ת ב ש ל ו ולא נתבשלו בטוב מלש' וגם נפשם בחלה בי (זכרי' י"א ח' וכן פירשו הרמב"ם ר"ש ורע"ב) בירושלמי[8]) מהו ביחלו [רב חייא בר בא אמר] ח י י ת א כמה דתימר וגם נפשם בחלה בי (ירו' שביעי' פ"ד הל"ו דל"ה: ירו'

---

1) וכ"ה הגי' ברש"י וכ"ה בחולי' נ': ולפני' אי' ד א י ת ביה בזרני. 2) כ"ה על נכון בדפ"ר, פיזו' וויניצי' ועיי"ע ברך ב' אבל בדפ"ע החדשי' כריכנא וצ"ל כגי' הגמ' כריבנא ובכ"י ו"ו וה"ב הגי' כדיבנא לה או נבישנא וצ"ל נכישנא (וכ"י ה"ב כבישנא) ולפי פי' רבינו דכאן גי' כריבנא הוא העיקר עיי"ע כרב. 3) בדפ"ע אי' בט"ס עוד בפ"ד ובכ"י ו"ו בדף ד'. אבל כ"י ה"ב על נכון רק בחלק. 4) בסנהד' לי'. 5) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע אי' בט"ס ושרי ובנו"ג ו ז ר ע. 6) ועיי' אונק' דברי' כ"ח, ל"ח; ותרג' ישעי' נ"ה, י'; ותרג' הזרעים, תהלי' קכ"ו, ה', נוגדא דבר זרעא. 7) בנו"ג בט"ס בזורה. 8) הך ציון אי' רק בכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר אבל בשדפ"ע חסר.

מעשרו׳ פ״א הל״ב דמ״ח ע״ד ועיי׳ ר״ש לשביעי׳ שם אבל שם חסר היית ה) ובמכילתא בפסקא החודש הזה לכם (מכילי בא, פי״ב) יכול אפי׳ ביחל אביב ובא ת״ל (שמות י״ג, י׳) ושמרת את החקה הזאת למועדה [למועדה] אתה מוסיף ואין אתה גורע[1]) ובנדה פ׳ יוצא דופן (מ״ז.) משל משלו חכמים באשה: פגה, בוחל, וצמל; פגה תינוקת, בוחל אלו ימי הנעורים בזו ובזו [אמרו] אביה זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה, צמל כל שבגרה אין לאביה רשות בה, בגמ׳ (שם) פגה עודה תינוקת כדכתיב (שה״ש ב׳, י״ג) התאנה חנטה פגיה, בוחל אלו ימי הנעורים כדתנן (מעשרו׳ שם) התאנים משיבחילו ואמר רבב״ח א״ר יוחנן משילבינו ראשיהן ואי בעית אימא מהכא ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי, צמל כמ״ד (עיי׳ רות א׳, כ״א) יצאת מלאה ובאת ריקנית[2]) ואלו ג׳ סימני בדדין. *[אחיה וכנ״ה בהפעיל ירו׳ שבת פ״ז ד״י. כל דבר שהיה [צ״ל שהוא וכ״ה בסמוך] מבחיל את הפירות חייב משום זורע . . וכל דבר שהוא להבחיל את הפירי וכ׳ כ״ה על נכון בדפ׳ זיטאמ׳ אבל בדפ׳ קרטש׳ בט״ס מכחיל . . להכחיל. וגוזר אני מל״ע بَقل שטעמה הניץ נץ אבל דעת רש״י בנדה ובזכרי׳ שהוא לשון גודל ועיין תוי״ט לנדה ולפ״ז י״ל של״ע בגל וטעמה גדל וחזק ובין לפי׳ ראשון ובין לפי׳ שני פסוק מזכרי׳ רק אסמכתא בעלמא היא שהרי בחל של מקרא פי׳ געל ותעב וכן בל״ס בְּחִילָא תעבת נפש, ובזה הענין מפורש בספר אלאסול של ן׳ גנאח צד פ״ח וכנ״ל שחיית ה בירושלמי אשר על ידו מפורש ל״מ כחל בל״י הורה ג״כ תעבת נפש והוא חס״ כלומ׳ תאני׳ שלא נתבשלו כל צרכן עד כי קץ בהם אדם ונפש היפה אינה אוכלת אותם] —

* בחנוני שם חג של בבליים עיי׳ ע״ז י״א: ועיי׳ מ״ש בזה במ״ע ישורון להרב ד״ר קאבאק ח״ה, ס׳ וס״א ועיי״ע אקניתא, ושם תמצא גם שינוי הנוסחאות.

בַּחֲנָמַל (mit Hagelsteinen; im Midr. agadisch gedeutet) בילמדנו ויהי ברד (תנחומי וארא צד ק׳: עיי׳ ילקי׳ תהלי׳ ע״ח רמז תת״כ) יהרג בברד גפנם ושקמתם בחנמל (תהלי׳ ע״ח׳ מ״ז) בָּא, חָן, מָל. *[אחי״ה לדעת ע׳ זקני׳ ראב״ע ורד״ק ור׳ יונה טעמו אבן ברד, ואות כ׳ שמושי׳ ועיק׳ מקומו בע׳ הי״ת] —

1 בְּחַר (מל״מ auswählen; prüfen) **בְּחִירְתָּא** [= בְּחִירָה] die Auswahl, so heisst die בר״ג (in Edioth befindliche Halachasammlung דתפלת השחר (ברכי׳ כ״ז.) הלכה כר׳ יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה, ובס״ג דהלוקח (עובר, כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע אי׳ עבד, ותחת עובר שהוא קודם הך סוגיא צ״ל :) בהמה (בכורות כ״ו. עיי׳ קידוש׳ נ״ד:) פי׳ בחירתא מסכת דעדיות שהלכותיה מובחרות מקובצות מכל המשנה ונשנית ביום שהושיבו את ר״א בן עזריה בראש שסילקו שומר פתח בית המדרש ונכנסו כל תלמידי חכמים וכל אחד העיד מה שנשמע מרבו. *[אחי״ה ועיי׳ עוד ע׳ בו ביום ואולי נקרא עדיות בחירתא, וכ״ה בל״ס, שבמסכת זו נקבצות הלכות מפורסמות ומן המובחרות ונגזר׳ המלה מלש׳ עידית (עיי״ע עדית) ובאמת בדפ״ר נכתב לרוב פעמים מסכ׳ עידיות ועיי׳ על מסכ׳ זו דברי הגאון שי״ר בכ״ח ח״ו, קע״ט ואילך ור״מ של מהרז״ף צד ס״ט, פ״ט והחכ׳ הרב דיננער במ״ע של מהרז״ף וגרעטץ ח״כ, קנ״ח ואילך. — ועל בית הבחירה עיי״ע] —

* **2 בְּחַר** (בל״ע عصفر = بجر davonlaufen, enteilen) ויצפר מהר הגלעד (שופטי׳ ז׳, ג׳) תרג׳ ויתבחר מטורא דגלעד. המפרשים נלאו לפתוח דלת ומוצא שתי מלין צפר ותרג׳ בחר, פי׳ רש״י ורד״ק תרג׳ של בֹקר צפרא כלומ׳ ישכים בבקר בלתי נכון במח״כ מלבד שלא תתכן העתקת יצפר בתרגום וגם ההשערה ויתבחר חילוף תחת ויתברח טעות הוא שלא מצינו בתרג׳ הך שורש בענין ניסה וגם דעת של מהרי״ל בעמת״ר ויצפר תחת ויצרף אין נ״ל, אבל ראה זה עלה על לבי שגם צרף גם בחר בל״ע הורה ניסה ובריחה, והבן.

בָּחַרְתָּ (1 בחר du hast vorgezogen. von) מעוני (איוב ל״ו כ״א) בילמדנו אם כסף תלוה את עמי (תנחו׳ משפטי׳ ד׳ קל״ד: ועיי׳ שמ״ר פל״א וילקי׳ איוב רמז תתק״ח בשם פסיקת״ר בשנויים) התחיל איוב צווח מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו (איוב כ״ג, ג׳) כנגד מדת הדין א״ל אליהו מה אתה מונה לא אתה שבחרת בנגעים יותר מעניות שנא׳ (שם ל״ו, כ״א) השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני. *[אחי״ה זה שייך לע׳ בחר א׳ וכ״ה המשך של ע׳ ההיא בכ״י ל״ד — וכנ״ה בפיעל ירו׳ שבת פ״ז ד״י. כד מבחר בקליפייתה, ושם כד (מבחר) [צ״ל מבחר] בנגרא, פסיקת״ר פל״ג הייתי

[1]) הך ציון אי׳ רק בכ״י ו״ו א׳, ב׳ ובדפ״ע חסר וכן חסר בילקי׳ בא רמז קפ״ט והגי׳ ביחל אביב וכ׳ אי׳ במכילי׳ דפ׳ ליוורנא וגי׳ ישרה היא עד מאוד אבל בדפ׳ וויען גם בהוצאת אי״ש גם בהוצאת ווייס (צד ג׳: וצד ד׳ שם ושם) אי׳ בט״ס כי חל. [2]) בנדה חסרו ב׳ מלין אלה.

שואלו. בהפעל: ביכורי' א, ג' מן המובחר, ב"ק ע"ה: מצוה מן המובחר, ירו' פסחי' פ"ו דל"ג: מובחר מן המובחר, והשם בחירה עיי"ע בית הבחירה]—

1 בְּחַשׁ (מל"פ بخشيدن بخسيدن, zertheilen, ver-, um- aufmischen) בפ' כיצד מברכין חוץ מן היין (ברכות ל"ח.) [ובפ' מי שהחשיך בגמ' דמהלקטין] (שבת קנ"ו.) * [אחי"ה בדפ"ע חסר כאן הך ציון ואי' בע' בחש ב' וסירוס המאמר יש כאן ועיין למטה] — בוחשין את השתית[1]) פי' מ ע ר ב י ן את השתית במים ושותין אותו. פ"א נותן השתית שהוא קלי בכלי ונותן בו חומץ ומערב בו שתי וערב[2]). ובפ' השולח גט בגמ' אין פודין (גיטי' מ"ה.) בחשן קידרא בכשפין פי' כשהיתה הקדירה רותחת היו מכניסות ידיהן לתוכה וגוששות כל מה שבתוכה ונראה שמחמת צדקותן הוא ולא הוא אלא מחמת כשפים. ובר"ג דמי שאחזו (שם ס"ט.) ניבחשיה בגואזא דמרמהון[3]), ובס"ג דאחד דיני ממונות (סנהדי' ל"ט.) אותיבתיה קמיה בביהושיה. * [אחי"ה פי' הושיבה לפניו חתיכת בשר בעוד שהיתה מנערת בה, ובנו"ג אותבה תותי בחשא ונ"ל שהוא ל"ס בָחוּשָׁא (Rührholz) עץ שמנערין וגוששין בו כלומר הושיבה חתיכת בשר תחת עץ שמנערין בו ומגיסין בו. וכטעם הראשון אבל רש"י פי' בענין אחר עיי' בחש ד' במוסף ערוך, וילק' בראשי' רמז כ"ד גרס אותביה תותי ר ג ל ה (בדפ' חדשי' רגליה) בחשא כלו' הושיבה לפניו תחת רגלו ארצה וניער בחתיכת בשר] — ובגמ' דנותנין ביצה בפ' דר"א אומר תולין (שבת קי"ם.) ובחשו ליה בשופתא דתומא. * [אחי"ה כ"ה בשבת ובדפ"ע חדשים אבל בדפ"ר ובכ"י ערוך אי' ב ב ר א דתומא וכן הביא רבינו שתי נוסחאות בע' שפת ד' ושתיהם נכונין שופתא ל"ע شفا פי' החיצון כמו בלא"ר ברא כלומ' ניערו לו בצד קיצונה של שום ורש"י פי' ב א מ צ ע י ולא ירדתי לסוף דעתו] (א"ב תרג' בפסוק (אסתר א', י"ד) ממרסנא ממוכן הוו מרסן ובחשן ית דמא פי' מערבין). * [אחי"ה וגוזר אני המלה מל"פ שטעמה מערב ומנער] —

2 בְּחַשׁ (א) בל"ס פי' מִשֵׁשׁ, herumtasten. ב) בל"ע بحث بهش, فحث, فحص darnachforschen suchen) (בפ' מי שהחשיך בגמ' דמהלקטין)[4]) [בפ' שואל בגמ' אין מעצמין (שבת קנ"ב.) אדלא אבדן בחישנא[5]). פי' הזקן שאינו מביט מה שבפניו מתירא שמא יכה ראשו באבן או בכיוצא בה וממשש בידיו ונראה כאלו ממשש בדבר שאבד וזהו כמין משל הזקן ממשש מה שלא אבד[6]), וי"א מה שלא אבדתי אני מבקש שממשש במשענתו אילך ואילך בשביל שלא יכשל באדם שמבקש אבידתו. ובפ' הגוזל עצים בגמ' דגזל מטבע (ב"ק צ"ז:) דלא בחשי ואי משכחי קפדי[7]), ובפ' שנים אוחזין בגמ' דזה ישבע (ב"מ ה':) דבחישנא באגם, ובהגד' דשוכ' את הפועלי' (שם פ"ו.) בחש בתריה. (א"ב ת"י בפסוק (ת"י א' לבראשי' ל"ט, י"א) ויבא הביתה לעשות מלאכתו: ועל לביתא למבחש בפינקסי חושבניה פי' ענין חיפוש). * [אחי"ה וכ"ה בב"ר פפ"ז לחשוב חשבונות ואולי מיבחוש של ת"י ט"ס תחת מיחשוב! וכנ"ה שבת ל': סליק ובחיש באילני ובכ"י מ' ובדפ' ישני' עד לובלין לי' מלת סליק וגוזר אני המלה מל"ס או ערבי וטעמה ממשש וחפש וכן פירש"י במקומות הנ"ל עיי"ש] —

בַּחֵשׁ (= בחשו Justi 213[b] מל' צינד bâzu בל"פ باهو بازو Achsel = eig. Oberarm) בע"ז בס"ג דר"י (כיון על דף ס':) כגון דהאי זב נקיט בקנה מתותי בחשי[8]) פי' הוא קומטו הוא אצילי ידיו. (א"ב מימרא זו לי' בגמ' ובע' קמט גרס קנה בקומטו של זב עיי"ש.) * [אחי"ה בע' קמט גרס רבינו בע"ז ס': כמו בנדה מ"ג. קנה בקומטו של זב והסיט וכ' נשמע מזה שלפני רבינו היו מונחות בע"ז שתי נוסחאות ולפנינו לי' לא אחת מהן וגם לפני בעלי תוספ' לי' שהרי בע"ז שם ד"ה כל הקשו מנדה מ"ג. ובאמת בכ"י שלי לי' בע' קמט ציון של ע"ז אלא רק של נדה ונודה לרבינו ששמר לנו נוסחאות שונות ובאמת בחשו ל"פ וטעמה זרוע העליון ואצילי ידים, וכמו שהשוה רבינו קמט עם אצילי ידים כן פירש"י בנדה מ"ב: ד"ה קומטו. ורמ"ל הביא (בלי סימן היכר שהוספה שלו היא) ירו' ע"ז פ"ד הל"ח שאי' שם מ ת ו ת י ' י ד י ה ושמחתי אלי גיל בטרם עיינתי בירו' כי

---

[1]) כ"ה בכל כ"י ובע' שתית וכ"ה בע' מרס ובשבת בדפוסי' אבל בכ"י שבת ובדפי' בברכות שתות ובכ"י פי' ברכות שתיתא וכ"ה בהרי"ץ גיאת הלכי' פסחי' צד צ"ה. [2]) כ"ה משמעות בשבת שם אבל בברכו' לי' וזאת ראיה אמיתית שרבינו ציין כאן בלי ספק שבת הנ"ל שאליו סובב פירושו ודפוסי' טעו בציונים, והיטב מצויין בע' זיתום ושם אי' שתות. [3]) וכ"ה בע' מרמהון ובע' גז האחרון אבל בגיטי' אי' בגוזא דמרמהין ורש"י בגיטי' שם ושם פי' כרבינו. [4]) ט"ס ושייך לעיל בע' הקודם וכאן צ"ל כמו שאי' בע' טר ג'. [5]) בנו"ג אבידנא. [6]) ולזה מסבים גי' אה"ת א מ א י ד ל א אבידנא, ומלת אדלא כמו על דלא וכ"ה הגי' בכ"י א"פ עיי' ד"ס שבת צד קפ"ד: אות י'. [7]) כ"ה בב"ק ובדפ"ע אבל בכ"י ו"ו אי' תחת משכחי: ואי דמבחשי ונ"ל יותר טוב וכן בב"מ אי' משכחנא וצ"ל דבחשנא וכ"ה ברש"י שם. [8]) כ"ה בדפ"ר וצ"ל בחשו ובשדפ"ע בחשיה.

תהיה לשון הירו׳ סעד לפירוש המלה הנ״ל אבל אחרי רואי בירו׳ נהפכה השמחה לתוגה כי שם השקלא וטריא מענין אחר עיי״ש] —

בָּחַשׁ (לפי׳ ר״ב רמץ ולפע״ד מערך הקודם לזה) מסכ׳ סנהדרי׳ ס״פ אחד דיני ממונו׳ (ל״ט.) אייתו לי אומצא דבשרא אייתו (ליה) [צ״ל לה] אותבי תותי בחשא פירש״י תחת הרמץ.) * [אחי״ה כבר מלתי אמורה בענין זה בע׳ בחש א׳ ופירש״י קשה להולמו] —

בַּחְשָׁא (או מפעל בחש א׳ umrühren, mischen או מהשם הסורי בחושא Rührholz) מסכת פסחי׳ פ׳ ערבי פסחי׳ (קי״א:) ומיחזי בכדא דכמכא והדר ביה בחשא פירש״י כף הקדרה ואולי אות בי״ת אינה שרשית.) * [אחי״ה אף כי כ״ה גי׳ הספרי׳ בדפוס פסחי׳ בכ״ז גי׳ מוטעת היא כנראה מרש״י ורשב״ם שגרסו בהיפך הסדר וז״ל רש״י ״בחשא. כף הקדרה, והדר בכדא דכמכא. מתגלגל בתוך כד של כותח״ נראה מזה שגי׳ רש״י כגי׳ כ״י ב׳ מינכען (ד״ס פסחי׳ קע״א.) ״ודמי לבחשא והדר ביה לכדא דכמכא״ כלומר דמות של קטב מרירי ככף הקדרה ובו מגלגל כד של כותח ומעכב בני אדם לאכול פתיהם בצהרים וכן סיפר לנו פילאסטראטוס (הירוד. א׳, ד׳ עיין ספרי על מלאכים ושדים צד ס״ב הערה י״ב) ששדים של צהרים דרכם להזיק בני אדם ומונעים מלאכול סעודתם. ותהיה המלה ל״ס עץ ארוך שבו מגיסין הקדרה עיי״ע בחש א׳, ולגי׳ הרשב״ם: ״בחשא בקדרא. והדר בכדא דכמכא״ פָּעל הוא כלו׳ מערב ומנער הקדרה ומגלגל כד הכותח וכן גרם ע״י הראשון בכדא . . ובחשא אבל לפנינו אי׳ בט״ס בי כדא . . ביה בחשא ובילק׳ האזינו בי בחשא. וטעם הדרש נ״ל שדייק קטב בהוראת قطب שפתרונה בל״ע מערב ומנער] —

1 בָּט = בָּטָא, בָּטָה (נרדף עם בדה (Gelübde unüberlegt aussprechen; ביטוי das Aussprechen einer Sache die nicht nützt und nicht schadet) בכריתות בפ׳ ארבעה מחוסרי כפרה (כרית׳ י׳:) אלו מביאין קרבן עולה ויורד על שמיעת קול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו והיולדת והמצורע, ובהוריות בפ׳ הורה כהן משיח (ח׳:) אין חייבין על שמיעת קול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו, ובפ׳ המפקיד בגמ׳ השוכר פרה (ב״מ ל״ו.) כפירת ממון אשם, ביטוי שפתים חטאת, ובר״ג דכלל גדול אמרו בשבת (ס״ט.) הכל מודין בשבועת ביטוי שאין חייבין עליה עד שישגג בלאו שבה, פי׳ שבועת ביטוי [1]) הוא שכתוב (ויקרא ה׳, ד׳) לבטא בשפתים להרע ולהטיב, כלומ׳ מבטא בדבר שלא לצורך שאוכל ושלא אוכל ואינו דבר של ממון.

2 בָּט = נָבַט (hinschauen; השם הַבָּטָה das Hinschauen; חֲבָטָה das Hin- Drauffallen) בס״ג דב״מ (קי״ח.) כאן בהגבהה כאן בהבטה, פי׳ מציאתו לבעל הבית כגון שהגביהה לו הפועל דבעידנא דמגבהה לה קנאה מיד אבל אם שכרו להיות יושב ומשמר ומביט במציאה כדי שלא יבא אחר ויטול אותה כיון שלא הגביהה לו לא קנאה ואם א״ל טול מה שעשית בשכרך שומעין לו, פ״א יש מי שגורס חבטה מלש׳ חיבוט והוא נפילה על דבר המופקר שהוא חשוב כמציאה שכל המחזיק בה זכה ותנא דסבר חבטה בהפקר לא קנה סבר לה כי הא דתנן (ב״מ י׳. עיי׳ תוספ׳ ב״מ ב׳. ד״ה בראייה) ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה בה ותנא דסבר קנה פליגי עליה ואמר זה שהפיל עצמו על המציאה קנאה ולא קשיא דכל כי האי גוונא אמרי רבנן תנא הוא ופליג. * [אחי״ה וכג״ה ב״ר פמ״ד אין הִבטה אלא מלמעלה למטה, איכ״ר פ׳ זכר הבטה מקרוב וראייה מרחוק] —

בַּט (לפירש״י ור״ב מין דג מל״י Dornroche, βάτος ולפע״ד מל״פ پُت پَت پَتَه schmutzig, unrein) רבה בר רב הונא איקלע לאקרא דאגמא קריבו [2]) ליה צחנתא באורתא שמעיה להוא גברא דהוה קא קארי בטי [3]) אמר מאי דקאמר בטי [ש״מ דבר טמא אית ביה] ולא תיכול וכו׳ בפ׳ אין מעמידין בסמוך והקורט של חילתית (ע״ז ל״ט.), (א״ב פי׳ בל״י מין דג טמא.) * [אחי״ה וכ״ה דעת רש״י ובעל כ״כ ורמ״ל והה׳ הרב לעווינזאהן (זאאלאגיע רס״ה) ואין דעתי נוחה הימנו שקשה לי טובא הדא שמלת צחנתא אף כי אמרינן שהורה דג מיוחד נודע בשם Σκίαινα, Sciaena בל״י ורומי׳ ובל״א Umbrine אין דומה דג זה לדג בטי שזה האחרון סביב סביב קוצים והרולים לו כי ע״כ נקרא בל״י בָּאטוס כלומ׳ סנה, ודג צחנתא רק קוץ אחד יש לו בלחיו. ועוד ק״ל מאין ידעו במקום בבלי באקרא דאגמא (עיי״ע) שם יוני זה? ועוד צחנא אין זה כי אם ל״ע صحناة מין מאכל מדגים

1) עיי׳ שבועו׳ כ״ה: ואולי וכ״ז: ואולי וירו׳ שבועו׳ פ״ג דל״ד ע״ב וע״ג וירו׳ סנהדר׳ פ״ג דכ״א: אבל ירו׳ ריש נזיר דנ״א. תחת שביטוי שבועה צ״ל כבדפ׳ אמש׳ שכינוי שבועה. 2) בנו״ג בט״ס ריבו. 3) בנו״ג באטי.

כבושים וכן מפורש על נכון בע' צחן ב'. בעבור זה אענה אף אני חלקי כי מלת בַּטֵּי ל"פ שרשמנו וטעמה טמא ומכוער ורבה בר ר"ה בשמעו קול קורא בטי דמה בנפשו שדגים כבושים שהקריבו לפניו בערב. טמאים הם והזהיר בעצמו מלאכלם ומה מאוד נאה לשי' ש"מ ד ב ר ט מ א אית ביה] —

בַּט (המלה היוני' προβολή Vorwand או προβουλή Vorberathung נחלקה לשלש תיבות פרוס בולי בוטי אולי לכונת מלה פרסי' پرهيز بالای بد Schutz, Vorsichtsmassregel der Reichen gegen Arme) בפ' השולח גט בגמ' הלל התקין פרוזבול (גיטי' ל"ו: ואילך) מאי פרוזבול א"ר חסדא פרום בולי ובוטי; בולי אלו עשירים דכתי' (וויק' כ"ו, י"ט) ושברתי את גאון עזכם, ותנא רב יוסף אלו בולאות שביהודה, בוטי אלו עניים דכתיב (דברים ט"ו, ח') והעבט תעביטנו. א"ל רבא ללועזא מאי פרוסבולא א"ל פורסא דמלתא. (א"ב נראה שמלת פרוסבולי ובוטי מלה אחת היא פרוסבוליבטי (πρὸς βουλευτῇ) פי' בל"י לפני יועצים ובי"ד עיי"ע פרוזבול וע' בליוט והבאים אחר רב חסדא חשבו שהן שתי מלות, ואל תתמה שהאמוראים לא ידעו פירוש מלות נכריות שהרי רבא שאל ללועזא). *[אחי"ה ואשר ל"נ אגיד לך בקצר' שמלת יוני' היטב ידעו רבני ד י ר ו ש ל י ם ששם היתה ל"י שגורה בפיהם עיי' סוט' מ"ט: ב"ק פ"ג. מאמר רבי בא"י . . אי להק"ק אי ל"י, ומאשר ידעו מוצא וגזרת המלה לכן לא בא בירושלמי (לשביעי' פ"י הל"ד דל"ט ע"ג, ירו' גיטי' פ"ד, הל"ג דמ"ה: ירו' ב"ב פ"י הלט"ו די"ז ע"ד) קושית הבבלי מאי פרוזבול? אבל בבבל שדברו אי לש"ה אי ל"פ (שם) בל ידעו חכמים גזרת ל"י פרוזבולי (כ"ה בנכון כתיבתה במגילי' ט"ו.) ולכן אמרו שמורכבת המלה משלש תיבות הנ"ל ויגעו ומצאו סמך מן הקרא אף כי מגמת פניהם על ג' תיבות פרסיות ר"ל פרוס או פורסא דמלתא פי' ת ק נ ת ה ד ב ר (עיי"ע פרוזבול ועיי' רש"י לגיטי' והרמב"ם, רע"ב ותוי"ט לשביעי') והוא ל"פ پرهيز פי' אזהרת ושמירת הדבר, בולי בל"פ بالا גאונים וגבוהים (עיי"ע אסטרטיגי) ובוטי בל"פ קטנים ונמוכים ודלים. והמלה יוני' טעמה באמת טענה וטענת עצה והפי' הזה נתאמת ע"י עצמות של תקנת הלל עיי' שביעי' פ"י מ"ג ואילך ומה מאוד שמחתי בראותי ראיה לפירושי ברש"י מגילי' ט"ו. שפי' מאמר רב חסדא זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי בזה"ל מרדכי בא אליו כ ט ע נ ת עושר וכ' ואגב גררא זכר אזכר כי זה המאמר סותר דעת ר"ב שהרי כאן רב חסדא בעל המימרא ובכ"ז הרכיב התיבות הוא בעצמו ולא אחר זולתו ועיי' עוד פ"א רימ"ז בט"ר ח"ב צד ע'] —

בֶּט (= בֵּיְטֵי מל"י βέτης, βαίτης unterirdischer Ort, Gruft) בב"ר פנ"א (פ"נ) ויבאו שני המלאכים סדומה ובפס"ט (ס"ח) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: תני משום ר' נחמיה כל דבר שצריך ל' בתחילתו נותן לו ה' בסופה; סדומה, שעירה [מצרימה], חרנה . . והא כתיב (תהלי' ט', י"ח) ישובו רשעים ל ש א ו ל ה ר' אבא בר זבדא אמ' לבטי התחתונה של שאול, י"מ בֵּיטֵי [1]) כמו אבטי שפירשנו במקומו (א"ב פי' בל"י מקום עמוק). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י βάθος וכ"ה ברמ"ל אבל יותר נ"ל מלה יונית הרשומה ובפרט לפי ג' דפ"ר וב"ר הנ"ל ועל גי' הירו' וילק' עיי"ע דייט. ומה שסיים רבינו פירשנו במקומו ר"ל ע' אבט ועל ע' זה כיון בעל מ"כ בפירושו לפ"נ לביטי "פי' הע' אמבטי או אשטיב"א בלע"ז [בלאי"ט Stube, stufa] והוא חדר ודייק לשאולה כאילו כתי' להשאול בה"א הידיעה השאול המיוחדת והברורה" ע"כ אבל במח"כ סיום דברו דוחק וכן נדחק בעל יפה מראה מדלא כתיב ללשאול שהוא לשאול של שאול ותמיה לי שלא דייקו בפשוט טעם הדרש מדכתיב ל' בתחילתו ו ג ם ה' בסופה שזו לא צריך לומר זו היא אלא וודאי לדרשה אתא] —

* בִּטְבֵּט = בִּצְבֵּץ = בִּעְבַּע (עיי"ע בץ א'; בע ד'; בעבע ב'; מץ hervorbrechen, anschwellen) תנחום' משפטי' סי' ט' צד קל"ג: למה רבית דומה למי שנשכו נחש לא הרגיש לומר מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבט עליו כך הרבית אינו מרגיש עד שהיא מתבטבטת עליו. ובשמ"ר פל"א אי' כך הרבית אין אדם מרגיש עד שתתבטבט עליו ופי' מ"כ כמו מבצבץ ויפה פי' עיי' ערכים שרמזנו עליהם בתחילת הערך.

* בִּטְבּוּט = בִּצְבּוּץ (Flachs, Hanf) ירו' ע"ז קלספ"ה דמ"ה: העקל של נצרים ושל בטבוט פי' פשתן עיי"ע בץ ד' ומשכ"ש.

☞ בִּטְדִּי (der, vierte, Finger) ארבעה בטדי בתורא בע"ה גרס בטרי עיי"ש.)

בַּטַּח (= אַבְטַּח בל"ע ابطَخ = بطحا eig. Wanne wannenartiger Anbau, Vorsprung am Ge-

---

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בב"ר פ"נ ופס"ו בריש פרש' אבל בפס"ת אי' לאמבטי, ובירו' יבמו' פ"א ד"ג. אי' לדייטי התחתונה של שאול וכ"ה בילק' ריש ויצא רמז קי"ז וילק' תהלי' רמז תרמ"ה ובילק' ויצא נ"ב פי' אמבטי ובא להמפרש פי' זה מע' אבטי עיי"ש.

הבטח אינו מביא את הטומאה בנסר (bäude, פי"ב באהילות (מ"ג), אית דאמרי אבטח ובתוספתא (פי"ג) אבטי כמין טיחת טיט בבנין שהוא סמך לחלון וזיז נתון עליו ס"א הבטה [1]) חלון של מאור מכפנים רחב ומחוץ צר "פי' אבטי בנין כמו אבטי של מרחץ שהוא אוונא דמיא בארמית". * [אחי"ה אלה דברי רה"ג צד כ"ד לסד"ט רק אחר ובתוספתא צריך להשלים מלת אבטי כגי' רבינו, ור"ש גורס ברבינו אמבטי אולם ס"א ופירושו איננו מזכיר אולי לא היה מונח עוד לפניו וכן לי' ברה"ג אבל לפני בעל תוי"ט כבר מונח עיי' פי' לאהלות שם ד"ה הבטח] ובלע"ז בייאן [2]) שנכנסים שם המים. * [אחי"ה וגוזר אני המלה מל"ע שרשמתי וטעמה אבטי של מרחץ וגם אבטי יש לפרש כן ואבטח הוא בנין יוצא מן הכותל לפני החלון (וכ"ה ברמב"ם פה"מ אבל פי' המלה דחוק הוא עיי"ש) ועשוי לדמות כלי מרחץ הנ"ל] —

* בָּטַח (מל"מ sicher sein, vertrauen) בָּטוּחַ אני ברכו' ס'. ירו' נזי' ספ"ד דנ"ג ע"ג, מוּבְטָח ברכו' ד': נ"ז. עירוב' מ"ג: פסחי' מ"ט. מגיל' כ"ח: ב"מ פ"ג: נזיר כ"ט: גיטי' נ"ח. כתוב' קי"א. ויק"ר ספט"ז. והשם הַבְטָחָה ברכו' ל"ד. ועיי' י"ז. בִטָּחוֹן שבת קל"ט. מנחו' כ"ט: ירו' ברכות פ"ט הל"ב די"ג: ויק"ר פל"א מל"מ ישעי' ל"ו, ד', קהל' ט', ד'.

* בָּטִיחַ (E. N.) עיי"ע בן בטיח.

בֹּטָט = בּוֹטְטָא בל"פ آيد, آيز בל"ס בֵּטא Feuerfunke) ועיי' עוד מלה ערבי' بص, بصيص, leuchten (das Leuchtende בפ' הרואה בגמ' מקום שנעקרה ממנו ע"ז (ברכו' נ"ח.) אית דאמרי מילתא אמר רב ששת ונפקו בוטטֵי [3]) דנורא וכבינהו לעיניה. * [אחי"ה לפנינו אי' בדפ' בזה"ל א"ל ההוא צדוקי למאן דלא חזית ליה קא מברכת ומאי הוי עליה דההוא צדוקי א"ד חברוהו כחלינהו לעיניה וא"ר רב ששת נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. וגי' זו מלאה קמשוני טעות ובל"ס חלו בה ידי סופרים מגיהים ומגליון באו לפנים הספר התיבות "ומאי הוי עליה דההוא צדוקי א"ד חברוהי כחלינהו לעיניה" ובאמת לי' בכ"נ (דל"ו.) ובכ"י פ' (עיי' ד"ס ברכו' קס"ג:) וכן לי' בע"י הראשון ובילק' מלכי' א' י"ט רמז רי"ט שאי' שם בזה"ל א"ל ההוא גברא אפיקור' מאן דלא חזי היכי מברך נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות ע"כ וכן לא הובא בע' כחל, חבר, מן, צדוקי. וגי' ב"נ כ"ה א"ל ההוא מינא (ברבי) [וצ"ל בר בי רב] מאן דלא חזית מאי מברכת אמר מלתא ואתי בוטטי דנורא וכייבוה לעיניה וא"ד הב ביה עיניה ועשאו גל ש"ע וכ"ה בכ"י פ'. (ד"ס שם) ולפי גי' זו גי' רבינו וגי' הילק' מורכבות, אבל אמת תורה דרכה שמאמר הב ביה עיניה וכ' אינו מן המובחר שידוע שרב ששת היה מאור עינים והיאך שייך לומר בו נתן עיניו וזה אסור משום לועג לרש וכ' ומהרש"א בע"י כתב דנס נעשה לר"ש ונפקחו עיניו, ואין לנו חלק בנסתרות. אבל לגי' רבינו לק"מ שלא ציין הך מאמר כלל. ומעתה בא וחזי מה שחדשתי בגי' כ"י מ' שגרס בזה"ל: ההוא מינא. א"ד הבדיל כולהו וא"ד רב ששת הב ביה מילתא ונפק בוטיתא דנורא ונכבינהו לעיניה וא"ד ר"ש הב ביה עיניה ועשאו כו' ע"כ לפי הצעת סוגי' בד"ס ועל זה כתב הג' מהר"נ ראבינאוויטץ באות ת' הבדיל כולהו לי' ליה פיתרא ע"כ אבל לפ"ד אי' ליה פיתרא שאיזה כותב חכם מחוכם הגיה כן מדעתו הצלולה שכל א"ד יש להסיר ולהבדיל מתוך הספר ר"ל שלא נגרוס א"ד חברוהי כחלינהו ולא נגרוס א"ד ר"ש נתן עיניו וכ' וזה מה שכתב בצחות לשונו: הבדיל כולהו וא"ד רב ששת הב ביה מלתא ונפק וכ' כלומר כל א"ד יש להבדיל ולא גרסינן אלא רב ששת הב ביה מילתא וכ' וזה ממש גי' רבינו אך ביתר שאת תחת הב ביה מלתא גרס מילתא אמר, וא"כ גיר' רבינו מזוקקת שבעתים] ובהגדה דהשוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה:) אתו תרי בוטטי דנורא מחיוה לההוא גברא בעיניה וסמיוה פי' שני ניצוצות של אש. * [אחי"ה וכ"ה ברש"י ב"מ בוטיטי: ניצוצות אישטנכילוי"ש בל"צ étincelles, Funken ועיי' ב"מ מ"ז. ד"ה מפיק. אבל בברכו' גרס רש"י כגי' הדפוס יען כי בעת שפירש את מסכ' ברכו' עוד לא ראה את ספר הערוך]. (א"ב תרג' בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז, כ"א) בטיט הוא בשחקיא). * [אחי"ה ותהיה בטיט ממש מלה ערבי' بصيص כלו' מאיר ובהיר אבל כבר הוכחתי פירוש יותר טוב בע' בהר עיי"ש] —

בָּטֹט מל"י βέτης Grube, Höhle) עיי"ע בט ה', או מל"י βάθυνσις = βόθυνος ואות נו"ן מובלעת = בָּטִיסָא) פרשת אלה תולדות נח (ב"ר

[1]) כצ"ל וכ"ה בפֵי' סד"ט לרה"ג רק באל"ף בסוף הבטא, אבל בדפ"ע אי' ס"א הבטח וא"כ אין הבדל בין זה ובין גי' הראשונה. [2]) צ"ל ביינא = Badewanne, ital. bagno כ"ה על נכון בכ"י ה"ב ובשב"י ודפ"ע אי' סול"ו עיי"ע אמבטי. [3]) כ"ה ברפ"ר ובשדפ"ע אי' בוטיטי.

פל"א) א"ר הונא עריקין הוינא מן קמיה גוניתיה [1] בהדא בטיטא [2]) דטבריה והוו בידיהון נרות בשעה שכהין היינו יודעים שהוא יום, ובשעה שמבהיקין היינו יודעין שהוא לילה, פי' בטיטה מ ע ר ה. *[אחי"ה ובירו' רפ"א פסחי' דכ"ז. אי' כד הוינן ערקין באילין בוטיתא דסדרא רבא היו מדליקין עלינו הנרות] (א"ב פי' בל"י מקום עמוק ובטי ובטיטא אחד הוא) —

בָּטֵל (בל"מ וכמו כן בלש' שומרוני וסורי müssig sein, feiern von d. Arbeit; והתואר בַּטְלָן בל"ע بطال בל"ס בַּטלנא Müssiggänger) בפ"ק דמגילה במשנה (ה'.) אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין, ובס"ג דמרובה (ב"ק פ"ב.) ואתא הוא ותיקן ג' גברי י' פסוקים כנגד י' בטלנים, ובס"ג דפ"ק דסנהדר' (י"ז:) [ועשרה בטלנין של ביה"כ] פי' עשרה בני אדם יושבין בבית הכנס' ובטלין ממלאכתן ועוסקין בצרכי ציבור [3]) ירושלמי [דמגילה] (פ"א הל"ו ד"ע:) י' בטלנין בכנסת ממלאכתן. *[אחי"ה בירו' אי' בטילים ממלאכתם לביה"כ. וכנ"ה סנהד' כ"א: סוסים הבטלנין, ירו' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג בטלנים היו. הקבוץ ברכו' י"ז: פסחי' נ"א: נ"ה. כמה בַּטְלָנֵי איכא בשוקא. והפעל הרבה פעמים בדרז"ל ד"מ בקל: כתוב' ק"ג: אותו היום שמת ר' בָּטלה קדושה, אבות ד', י', אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך. שם ה', ט"ז בטל דבר בטלה אהבה, ירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ד בטלה מגילת תענית, מגיל' תענית פי"א בעשרין ותלת ביה (ר"ל בשבט) בטילת עבידתא וכ', עירו' ס"ו: למאן ניבטיל ליבטיל לבני פנימית . . ליבטיל לבני חיצונה וכ'. נפעל: ירו' מגילי פ"א ד"ע ע"ד עתידין לִיבָּטֵל . . אין עתידין לִיבָּטֵל, גיטי' פ"ד מ"ה יִבָּטֵל (כלומר אם יהיה פנוי מלישא אשה) והלא לא נברא העולם אלא לפור"ב. פִיעל: שבת ס"ג: אפי' הקב"ה גוזר גזירה הוא מְבַטְלה, אבות ב', ד' בַּטֵל רצונך מפני רצונו כדי שיבַטֵל וכ', ד', ט', כל המבטל את התורה מעושר סופה לבטלה מעוני, ע"ז מ"ב. נ"ב: נכרי מבטל ע"א שלו ושל חבירו וישראל אינו מבטל ע"א של נכרי, עירובי' ס"ה: ביטל רשות, שם ס"ז. ביטולי מבטל, גיטי' ל"ב: בַּטוּלֵי בטליה שם ל"ו: אבטליניה . . מבטלינן ליה. פוּעַל: עירו' ס"ט: רשותי מְבוּטֶלת, גיטי' ל"ב. מתנה זו מבוטלת. והתואר בָּטֵל (בל"ס בַּטָּלָא nichtig) גיטי' ל"ב. ואילך בטל הוא, ע"ז ט"ז: קהל"ר פ' כל הדברים: דברים בטלים, אבות ד', י' בטלים הרבה, והשֵם בְּטָלָה, בְּטֵילָה, בִּיטוּל, בִּיטוּלָא עיי' ברכו' ס"ג: לא יצא הדבר לבטלה, אבות ג', ד' המפנה לבו לבטלה, כתוב' נ"ט: הבטלה מביאה לידי זימה וכ' (עיי"ע שיעמום), ירו' ברכו' פ"ו ד"י. שלא להזכיר שם שמים לבטלה, ירו' כתוב' פ"ז דל"א: דברים של בטלה, ב"ר פצ"א דבר של בטלה, ירו' נזיר פ"ד דנ"ג: לא על הבטלה הן באין וכ', כתוב' ק"ה. אגר בטילא (כלו' שכר שיהיה בטל ממלאכתו) ירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ג שכר בטילא. שבת ל"ב: בעון ביטול תורה . . ביטול תרומות ומעשרות, תעני' ז': אין הגשמים נעצרין אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרו' . . ושם אין הגשמים וכ' אלא בשביל ביטול תורה, מנחו' צ"ט: פעמים שביטולה של תורה זהו יְסוּדָה, שבת ט"ו, א' ביטול בית המדרש, עירוב' ס"ו: ביטול רשות, ירו' פיאה פ"ד די"ח: ביטול עניים, ירו' גיטי' פ"ד דמ"ו. ביטול פריה ורביה, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג: יש לו ביטול, ע"ז נ"ג: בביטולא בעלמא סגי. ושרש בטל ל"מ הוא] —

בְּטָם = בּוּטְמָא (בל"ס בטמא, בטמתא, Terebinthe בלשון ערבי بطم ואצל ר' סעדי' גאון بطمة בר"ג דפ' אם אינן מכירין אותו (ר"ה כ"ג.) אלמונים בוטמי [4]) כאלה וכאלון (ישעיה ו', י"ג) תרג' כבוטמא וכבלוט, תחת האלה (בראש' ל"ה, ד', ובדפ"ע בט"ס האלון) תרג' [תחות] בוטמא. *[אחי"ה והוא תי"ר וכנ"ה ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. לוזין ובוטמין, וכן תרג' אלה (שמ"א י"ז, ב'; ש"ב, י"ח. ט'; ישעי' א', ל'; הושע ד', י"ג) בוטמא וכ"ה בהעתקת ע' זקנים ובפשיט' (עיי' גיזיניאוס תיזוירוס א', נ'.) וכן דעת ר' יונה (כתאב אלאסול צד מ"ז) אבל הרמב"ם לשביעי' ז', ה' פי' אלה ע"י בלוט بلوط וכ"ה ברע"ב ובלתי נכון הוא ורש"י פי' בוטמי: אולמי בל"ר ulmi פי' Ulmen] —

בָּטָן = בּוּטְנָא (לפי דעת רבינו Haselnuss ולפע"ד הוא היחיד מל"מ בטנים Pistacien-nuss) בשביעית פ' כלל גדול (פ"ז, מ"ה) לולבי

---

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו והוא ל"ע جوند ובל"י γοῦνδαι ,γόνδος = צבא ולפנינו אי' יותר טוב גונדא אבל בעי' גנת ע"ש אי' ג"כ גי' גינותא וצ"ל גוניתא כגי' כ"י וי"ו. [2]) בכ"י ובדפ"ר בטיסא וכ"ה בעי' גנת ולפנינו אי' בוטיטה. [3]) וכן פירש"י לב"ק ור"ן למגילי חולק על זה עיי"ש. [4]) כ"ה בכ"י וי"ו ול"ד אבל בדפ"ע בט"ס אלמוגים וכן בכ"י ב' בשתי פעמים תחת אלמונים אלגומים (עיי' ד"ס ר"ה צד כ"ו:) ובגו"ג בהיפך אלמונים בלוטי ותחת זה גרס רבינו בעי' בלט אלונים בלוטי והדין עמו.

האלה והבוטנא [1] פי' כמו בטנים ושקדים (בראשי' מ"ג, י"א) ובלע"ז נוּצֶילַי [1]) והוא אַבֶילַאנַא ובלש' ישמעאל גלוז. * [אחי"ה כ"ה רק בכ"י פאריז ונכונים הדברים וכ"ה בקצת בע' פונדק ב', אבילאנא בלאי"ט avellana. וכן הביא מהר"ם די לונז' במעריך ע' בטן "פי' הערוך אוליאנש" וגלוז הוא ממש ל"ע جلوز nux avellana פי' אגוזים קטנים וגם מכונה בל"ע بندق, فندق והוא פונדק בדרז"ל עיי"ע אבל באמת המלה בוטנא יחיד מן בטנים הוא שם אגוזים הנקראים פיסטאציען וכן פירשו ל"מ תרג' שומרוני רש"י והעתקה פרסית (עיי' ספרנו על זה צד רצ"ז ואילך) וכן פי' הרמב"ם ורע"ב בוטנא בל"ע פסתאק = فستق, אבל תרג' אונק', ת"ר א', רס"ג וכן ע' זקנים ופשיט' השוו בטנים עם מלת בוטמא, ודעת ראשונה עיקרת] —

בֶּטֶן 1 Brustkasten, Cither, die man an den Leib בֶּטֶן drückt: 2 Bauchgurt ar. بطان) (הבטנים כ"ה בדפ"ע ובנו"ג הבטונין וצ"ל כגי' רה"ג) הבטינון והניקטמין והאירוס בס"פ [כלי עץ] כלי עור פט"ו בכלים (ט"ו מ"ו) "פי' כמין כנור גדול שהוא ניתן [3] לפני הבטן וכך מזמרין בו שיש כנור שנתפס ביד ואינו נותן לפני הבטן [וזהו נותן לפני הבטן, פירוש אחר] כמין אזור של עור שנותנין בעלי אומנות [ובעלי מלאכה] לפני בטניהן כדי שלא יתלכלכו בגדיהן". * [אחי"ה אלה דברי רה"ג בפי' לסד"ט צד י"א ועיי' פי' הר"ש וכן השלמנו הערך לפי דברי רה"ג. ופי' ראשון אי' ג"כ בפי' הרמב"ם ורע"ב ושם נסמן ג"כ כינוי השם בל"ע אלקיתר"א القيتار, القيثار ועיי' דניאל ג', ה'. ז. י' ולפי' השני המלה ממש ל"ע הרשומה] —

בֶּטֶן = בּוּטְנָא (מל"ע بطن Bauchgeschwulst, Bauchanschwellung) בויק"ר זאת תהיה תורת המצורע בס"פ וזכור את בוראך (ספי"ח) מהיכן נתחייבו ישראל בזיבה וצרעת וכ' עד רב [4] [יהודה בר סימון] אמר ממתאוננים הה"ד (במדב' י"א, כ') עד חודש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא [מהו לזרא] ר' אבוה אמר לזירנא ולביטנא [5]) פי' נפיחה כדגרסינן אידי דצרעת [6]) מגופיה מתילדת נפיחא ליה צרעתו [7]) ומשויא ליה רך. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו וכן מצאתי ראיתי בכ"י ערוך באוצר כ"י של בריטיש מוזיאום בלאנדאן, אבל בשני כ"י של אוצר כ"י בפאריז וכן בדפ"ע אי' בט"ס כך. וכיוון רבינו בהך כדגרסינן על זבחי' צ"ד סע"א שאי' שם וז"ל "צרעת כיון דמגופיה קא פרחא מחלחלא ליה משויא ליה רך" וכ"ה בילק' צו רמז ת"צ כן האיר עיני הרב המאור הגדול מהר"י ברילל בעל המחבר מבוא המשנה וטוב ונכון הוא ובלי ספק לפני רבינו גי' אחרת היתה מונחת בזבחי' ותחת מחלחלא ליה היה גורס נפיחה ליה ובכ"י ערוך לונדון ובשני כ"י פאריז אי' מפיחה ליה פי' שאינו דבוק הבגד בהידוק בגופו וכן פי' רבינו חלחל בע' חל י"ב עיי"ש ציון מכלי' פ"י. ומאחר שצרעת מפורש בויק' ע"י בוטנא פי' נפיחה מביא רבינו ראיה מזבחי' שגם שם משמע שצרעת מנפח הבגד, והבן, וכן יש להביא ראיה מתרג' ירו' א' לבמדב' ה' כ"ז עיי"ש] —

בְּטֵן (מל"ס בְּטֵן נתעבר schwanger, trächtig sein) במגילת איכה (שרתי במדינות) [וצ"ל רבתי בגוים] והיא בטנה תרין כלומ' שני בנים בבטנה [ד] בטנא תרין מנהין את ידע א"ל חמית מרבועיתא בארעא תרתין מקום שרבצתה בקרקע עשתה ב' רשומין שם. * [אחי"ה וכן בב"ר פצ"ח דרש טריה (שופטי' ט"ו, ט"ו) בל"י τρία שלש ואמר מהו טריה בר תלתא יומין ר' אבון אמר בטנה תרין פי' עם החמור ההוא תאומים בבטנה וחמור זה היה אחד מהם עיי' פי' יפ"ת שם, לפי' רד"ק והחכ' בוקסט' אות ב' שמושית וגוזר מלש' שדה מטוננת והמתורגמן פותרו מלש' טין תרג' טיט וכתב עליו בעל כ"כ "לא יבין דעת" ובאמת המלה בל"ס ענין הריון והתואר: ב"מ פ"ו: זגתא אוכמתא כי בטניתא וכ"ה בל"ס בַטְנְתָא כלו' הרה ללדת ועיי"ע זגתא, והשם איכ"ר פ' רבתי: ירחי דביטנתא וכן בל"ס בטנותא —. ודע ששלשת ערכים אלה בדפ"ע בלי נכון תחת סוג ע' אחד הובאו] —

בָּטְנַי (מין עוף אולי מל"פ بودنه = בטנה Wachtel) אמר אמימר לקני ובטני שריין בפ' אלו טרפות בגמ' דסימני העוף (חולי' ס"ג.) שמות של עופות הן. *[אחי"ה בלי ספק שמות

---

[1]) כ"ה ג"כ בירו' שביעי' פ"ז מ"ח ובכ"י מ' עיי' ד"ס שם צד ט"ו אבל בע' אלה ג' גי' רבינו בוטמא עיי"ש, ובמשנה שבמשניות הגי' הבטנה וכ"ה בתוספתא שביעי' פ"ה. [2]) כ"ה בדפ"ע, ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ועה"ק נוקלי וכ"ה בדפ"ר בע' פונדק ב' ושניהם נכונים ובלאי"ט Haselnuss, nocella, nocciuola. [3]) צ"ל כגי' רה"ג נותן. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וצריך להשלים. [5]) בדפ"ע בוטנא אבל בע' זר ג' היטב לבוטנא ובמד"ר פ"ז בטעות תחת לזירנא: לזרא. [6]) כ"ה בכ"י ערו' ובדפ' אמש' וכ"ה לפני הרב בעל יפה תואר אבל בדפ"ע בט"ס דצרעת. [7]) ובפי' יפה תואר לויק"ר פי"ח הגי' בשם הערו' לצרעתו.

פרסיים הן שבעל טימרא אמימר חי בבבל ולדעתי המלה ל"פ שרשמתי וכן לקני הוא ל"פ لیك = لكك שם עוף מים אשר בשרו טוב למאכל עד מאוד וכן שקנאי (חולי׳ שם) נראה שהוא ל"פ شك שם עוף אחד] —

*בָּטוּנָא (Bündel, Gebund מל"פ بستان) חולי׳ נ"א: כיתנא דעביד בטוני חיישינן ופירש"י חבילות וטוב ויפה הוא כי בל"פ הוראתה כן, כי בשתאן הם חבילות ואות ש׳ נבלעה.

*בּוּטְנָה (בל"ס באטניא עיי"ע בישן Ort, Bata-näa) ירו׳ ע"ז פ"א דל"ט ע"ד ירידה של בוטנה ובב"ר ספמ"ז יריד של בטנן עיי"ע בישן.

בַּטְרָא (מל"ע بنصر der 4. Finger (Ringfinger) או מל"ע بظر Fingerring) בחולין בפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ בהמה שנחתכו רגליה (ע"ו.) אמר אביי ד׳ בטרי בתורא פי׳ ר"ח בטרא בי טחרא[1]) מלש׳ טחורי הזהב (ש"א ו׳, י"ז) ואמר עוד קבלה בידינו מרבותי בטרא ד׳ אצבעות. *[אחי"ה בנו"ג בטדא וכן הובא בש"ע י"ד טור סי׳ מ"ו ועיי׳ סי׳ נ"ו וכ"ה בתש׳ הרשב"א סי׳ ל"ו שהזכיר בשם ר"ח שבטדא ד׳ אצבעות קבלת הגאונים וראוי לסמוך עליה וכ"ה דעת הרי"ף ובעלי תוספ׳ חולי׳ מ"ד. והרמב"ם בפ"ו מהל׳ שחיטה עיי׳ ב"י לטור סי׳ מ"ו, וזה כנגד שיטת רש"י שפי׳ בטדא אצבע ולפי זה ד׳ בטרי בתורא לדעת ר"ח וסייעתו הם י"ו אצבעות וכ"ה ברמב"ם בפ"ה מה"ש ולרש"י ד׳ אצבעות וכל אחד לשיטתיה וטעמיה אזיל עיי׳ ב"י לטור סי׳ נ"ו. והמלה נגזרה מל"ע בנסר (משרש בסר) פי׳ אצבע רביעית שהוא אצבע של חותם או י"ל שהוא ממש ל"ע בטר: טבעת של אצבע לפיכך כמלא בטרא (חולי׳ נ׳:) שיעורו רוחב ד׳ אצבעות כלומ׳ רוחב שהגיע עד טבעת של אצבע ר"ל עד אצבע רביעית וזהו תפיסה פי׳ אחיזת יד כמו שפירש"י בחולי׳ שם וכן פי׳ שם מ"ד. תפיסת יד . . כשלש אצבעות וארבע וכ׳ ומעתה נ"ל שאולי בטדא עיקר הגי׳ שהרי בל"ע بضيضة טעמו אחיזת יד, והר"ן ובה"ג (עיי׳ תוספ׳ חולי׳ מ"ד. ד"ה כדי) פירשו בטדא ב׳ אצבעות אולי סברו לגזור המלה מל"ע وسطى שטעמו אצבע שנית. — וגי׳ בטרא ברי"ש מצאתי כתוב גם בפי׳ רגמ"ה כ"י לחולין נ׳: בקובץ כ"י אנגייליק׳ דף ש"ט] —

*בּוּטְרָגוּנִין (נשתבש מל"י ὀρθογώνιον grad-winklig) פְּסִיקְת"ר פ׳ כי תשא: זו סנהדרין שלא היו יושבין בוטרגונין שורה ארוכה אלא וכ׳ המלה הזרה מפורשת בצדה ע"י שורה ארוכה ובל"י טעם המלה בזוית ישרה עיי"ע אסטרונגילון.

בְּטַשׁ (מל"ם כטש an- umstossen, בל"ע بطش mit Gewalt anrennen); ביטשה בל"ס ביטשתא der Tritt, das Stampfen, eine Art Welken) אתא חמרא לובא בטשא לשרגא בר"ג דכל כתבי הקדש (שבת קט"ז:) *[אחי"ה בנוסחאותינו לי׳ מלת לובא ובא ממאמר הקודם עיי"ש ועיי׳ על ציונים בע׳ אנטידיקוס, ובספר רעליגיאנסגעש. שטודיען להר׳ החכם משה גידעמאן צד פ"ד ואילך מוכח בראיות ברורות שעיקר הגי׳ ישן נושן כצ"ל חֹמֶר כפה לשרגא ובל"א der Scheffel hat das Licht ausgelöscht) ורומז ר׳ גמליאל בעוצם שכלו על ברית חדשה (מתתיהו ה׳, ט"ו) שכתוב שם "אין דרך בני אדם להעלות הנרות בהשימן תחת חֹמר (ὑπὸ τὸν μόδιον) כי אם על המנורה" ובט"ס נהפך החֹמר לחמור! וההשערה הזו ראויה למי שאמרה כי באמת בשבת שם מראה באצבעותיו ההוא פילוספא (שהוא מאמין בדת חדשה) על מאמר ישו באמרו אנא לא למיפחת מן אורייתא דמשה אתיתי וכ׳ וזה המאמר ג"כ נמצא במתתיהו ה׳ י"ז ור"ג מיניא וביה ענה לכסיל כאולתו] — ובפ׳ מי שהחשיך בגמ׳ דמהלקטין (שבת קנ"ו.) לוי בריה דר"ה בר חייא אשכחיה לגבליה דבי נשיאה[2]) דהוה גביל וספי לתוריה בטש ביה, ובר"ג דכיצד מעברין (עירו׳ נ"ג:) ברוריא אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה קא גרים בלחישה בטשה ביה, ובס"ג דהכונס צאן לדיר (ב"ק ס"ב.) ההוא גברא דבטש בכספתא[3]) דחבריה, ובפ׳ הגוזל עצים בגמ׳ הנותן לאומנים (שם צ"ט.) ובפ׳ המקבל בגמ׳ המחהו[4]) אצל חנוני (ב"מ קי"ב.) הכי במאי עסקינן דאגריה לבטשיה[5]) ביטשא במעתא[6]) פי׳ בעיטה שהיא רפיסה ברגל. *[אחי"ה וכך הוראת המלה בל"ס וכן פירש"י בעירו׳ ע"י בעיטה ובב"ק ע"י דריכת הרגל ושם לועז פולייר ובב"מ פלאר"אש walken, fouler, das Walken, foulage, ומהרי"ל בעמת"ר רוצה לפרשו מן לשון יוני πατάσσω וכבר הקדימו בעל כ"כ ולא נהירא לי] —

1) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר. 2) וכ"ה בכ"י מ׳ וא"פ עיי׳ ד"ס שבת צד קצ"א: ובנו"ג נשיה. 3) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בע׳ כסף ד׳ אבל בד"פ חדשי׳ בט"ס דכתפתא. 4) כ"ה בכ"י ו"ו, בדפ"ע בט"ס הניחהו. 5) וכ"ה ברש"י אבל בנו"ג דקא אגריה מניה לבטושי. 6) כ"ה בב"ק, אבל בב"מ בטשא.

בְּטִיתָא (Kapperblüthe נתקצר מל״ע ينبوت, או מל״פ بوته niedriger Strauch und dessen Blüthe) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ חוץ מן היין (ברכו׳ ל״ו:) הוה עובדא . . . ושקלוה ל נ י צ א ד פ ר ח א וחיי בוטיתא[1]) ובפ׳ אלו טרפו׳ בגמ׳ אהוזת דם המעושנת (חולי׳ נ״ט.) א״ר יוסף האי מאן דאכיל י״ו ביעין וארבעי[2]) אמגוזין ושב בוטיתא דפרחא ושתי רביעתא דדובשא בתקופת תמוז אליבא ריקנא מתעקר תְּ ל י א דליביה[3]) פי׳ בוטיתא היא אביונות. *[אחי״ה וכ״ה ברש״י ברכו׳, אבל בחולי׳ שם פי׳ בוטיתא ג ר ע י נ י של צלף, ודע שלפי שיטת רבינו בע״ה האילן עצמו נקרא צלף והוא ג״כ נקרא נצפה ופרחא, ואביונות הן פרי של האילן הזה ואביונות ובוטיתא אחד הוא וקפרים הוא שומר אביונות וגם נקרא נץ של אביונות- עיי׳ ערכים אביונות, נצפה, פרחא א׳, צלף ב׳, תמר ב׳ וכן מפורש בר״ש (בלי נתינת מקור) ספ״ד דמעשרות, וכנ״ה בירו׳ מעשרו׳ ספ״ד דנ״א ע״ג כד הינון כבשין הדא קפרס דיהוון מרימין אילין ביטיתא וצ״ל בוטְיָתָא ולכאורה זה תנא דמסייע לרבינו בע׳ נצפה שכתב שם . . פי׳ קפרא ויאכלו עם החומץ וכ׳ ונ״ל זה מה שאי׳ בירו׳ כבשין הדא קפרס. ומלת בוטיתא בל״ע ופ׳ פרי והנץ של צלף ועיי׳ פה״מ לרמב״ם בספ״ד דמעשרות שכתב צלף . . יש ממנו שהוא הפרח ויש ממנו פרי וכ׳ עיש״ה] —

* 1 בֵּי = בֵּן (Sohn ואות ן׳ מובלעת) פתרונו בֵּן והרבה פעמי׳ בירו׳ ד״מ ר׳ ישמעאל בי ר׳ יוסי, ר׳ אלעזר בי ר׳ יוסי, ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז ע״ג, ירו׳ יבמות פ״א ד״ב: ירו׳ כתוב׳ פ״ב דכ״ו רע״ד, ר׳ אלעזר בי ר״ש ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ט: ר׳ אלעזר (לעזר) בי ר׳ ינאי ירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט סע״ב, ירו׳ מעשרו׳ פ״ד דנ״א: ירו׳ ב״מ פ״ז די״א סע״ב ותחת זה אי׳ בירו׳ גיטי׳ פ״ג דמ״ה, ר׳ לעזר בן ינאי ובבבלי חולי׳ נ״ה, ר׳ אלעזר ברבי ינאי (ברבי או בירבי עיי״ע ברבי) ר׳ יודן בי ר׳ ישמעל, ר׳ יודן בי ר׳ שלום עיי׳ מבה״י למהרז״ף צד צ״ה: ר׳ יוסי בי ר׳ בון, שם ק״ב. אביי בי ר׳ בנימין ירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט ע״ד.

* 2 בֵּי (בל״ם כמו ב י ת ות׳ מובלעת (Haus פתרונו בית כלומ׳ בית מדרש ושל חכם פלוני כמו בי ר׳ ינאי בבבלי (ובירו׳ בית ר׳ ינאי) וכן תנא דבי ר׳ ישמעאל עיי׳ על זה מבה״י ט׳: ואות ת׳ מובלעת כמו בַּי בל״ס, וכן בל״ע بَي פתרונו ראש וראשון של בית ועיי׳ עוד ע׳ ברבי. ומלות הרבה מורכבות עם בֵּי עיי״ע למטה.

* 3 בֵּי (= בֵּין elid. ן (zwischen, ברכו׳ מ״ד: בי גילי, עיי״ע גלדן, שם מ״ג: בי שמשי וכ״ה בכ״י מ׳ וא״פ ורש״י לשבת פ״ו: (ד״ס שם צד צ״א:) ובנו״ג ביני שמשי פי׳ בין השמשות. כתוב׳ ק״ג. בי שמשי, ערב שבת עיי׳ פירש״י שם ולשבת שם ועיי׳ עוד תעני׳ כ״ה. ומש״כ רש״י שם נשמע מזה שכתב פירושו מסכתות שבת וכתוב׳ אחר פירושו של תענית — ועיי׳ מנחו׳ ק׳: שבת ק״ט: בי שיבבי וכ״י מ׳ דשיבבי ורש״י גורס בי שבבי וכ״ה בע׳ שב ה׳ ושני פירושיו של רש״י נמצאו ג״כ בע׳ הנזכר. יבמו׳ קי״ח: בי חרתא, שבת ק״י. בי הלתא וכ״ה בכ״י א״פ אבל בכ״י מ׳ ביה חלתא ופירש״י בין החולות (וזה הלשון אי׳ בשבת ל״א.) וכן פירש״י: בי חלתא בב״מ כ״ו. ב״ק פ״א: קאי בי מצרי. שבת נ׳: בי גזרתא דקני לפי גי׳ רבינו בע׳ בי גזרתא עיי״ש. עירו׳ כ״ב: ב י עמודי אבל ביבמ׳ ע״ח. ברכו׳ ח׳. ול׳: ושבת י׳. אי בֵּ י נֵ י.

* בִּי (מלה כמו בל״ע بِ = בְּ בעברי (in, mit, zu שבת ק״ט. בי מיללי דנורא ובע׳ מל ט׳ אי׳ במללי וכ״ה בכ״י מ׳. פסחי׳ קי״א: בי כרא . . בי בחשא עיי״ע בחשא, סוט׳ י׳, בי קארי . . בי בוציני, ובמגיל׳ י״ב. אי׳ בקרי . . בבוציני וכ״ה בע׳ קר ז׳ ועיי״ע בֵּי קַבְרֵי. וכן יורה בי כמו בל״צ chez יחס השייכות ד״מ בִּי מר עיי״ע, בִּי ארמאה . . בי ארמלתא עיי״ע ארם ג׳, ארמלתא, בי תרי, בי תלתא עיי׳ ערכם והרבה פעמי׳ מחובר עם שמות המקומות ד״מ בי ארדשיר, בי חוזאי, בי לפט, בי מכסי וכדומ׳ עיי׳ ערכם.

בְּיָיא (מלת הקריאה בל״ס וָיא, וָי, בל״ע وى בל״ר (ach! weh! vae! ביבמות בר״ג דפ׳ נושאין על האנוסה (יבמ׳ צ״ז:) בייא מאח דהוא

---

[1]) כ״ה ג״כ בע׳ פרהא א׳ וכ״ה בב״נ צד כ״ב ע״ג ובכ״י מ׳ ובשניהם ו ה ו י א בוטית וכ״ה בילק׳ קדוש׳ רמז תרמ״ז וז״ל לניצא דפרחא והוה בוטיתא כך כ ת ו ב ב ס פ ר ד ר א ״ ה ע״כ על איזה ספר כיון בעל הילקוט בר״ת אלה הזית רענן לא הגיד לנו ובתחלה עלה על לבי שהוא ט״ס תחת דרמ״ה כי א׳ ומ׳ בכתב רש״י קרובה בציור ותמונה ור״ת הוא מרי מ ש ה ה ד ר ש ן כהרבה ברש״י ובאמת בתנחו׳ סוף האזינו סי׳ ז׳ צד שמ״א: אי׳ „וכך נמצא בספר רבי משה הדרשן“ אבל יותר נ״ל שט״ס הוא תחת דרב״ה והוא רבינו בעל הערוך וההערה המושכלת או מבעל ילקוט בעצמו או מאיזה כותב היא להודיענו שב״ה גי׳ רבינו בעל הערוך לאפוקי גי׳ הגמ׳ בברכו׳ ששם אי׳ ושקלוה לפרהא דביטיתא ואיקיים ביטיתא ע״כ ודו״ק. וגי׳ ב ו ט י ת א הובאה עוד בע׳ אביונות, פרחא א׳, צלף ב׳. [2]) בדפ״ר חסר. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בש״ס וכן בכ״י רגמ״ה לחולין בקובץ כ״י אנגיוליקי דף שמ״ו אבל בכ״י ה״ב בט״ס חליא ובדפ״ע מליא.

אב והוא בעל והוא בר בעל[1]. ובר״ג דבא לו כ״ג (יומי׳ ס״ט:) ובפ׳ ד׳ מיתות בגמ׳ הנודר בשמו (סנהדי׳ ס״ד.) א״ר יהודה ואי תימא ר׳ יוחנן בייא בייא היינו דאחרביה להיכלא. *[אחי״ה בנו״ג למקדשא, ופרש״י בייא ״לשון זעקה וקובלנא״ ורבינו אליקים כתב ״הייא הייא״ (וצ״ל בייא בייא) ויי ויי ואי׳ דגמ׳ (וצ״ל דמפרשי) בקשה בקשה לש׳ תפלה״ עיי׳ ד״ס יומ׳ צד ק״א: וקרוב לזה פירש״י לבראשי׳ מ״ג, כ׳ בִּי לשון בעיא (בל״ם בְּעָיָא) ותחנונים הוא בל׳ ארמי בייא בייא וחולק עליו הרמב״ן עי״ש וע׳ הבא אח״ז, בויק״ר ספי״ז דרש בבאה (יחזק׳ ח׳, ה׳) בייה בייה תותבא מִפְּנֵי למרי דביתא וכ״ה בילק׳ יחזק׳ רמז שמ״ח, ושם רמז שמ״ו אי׳ גי׳ יותר טובה בייא בא לעלמא תותבייא מְפַנֵּן למרי ביתא ובדב״ר פ״ב אי׳ הא בייא רבא לעלמא וכ׳ פי׳ אוי למנהג שהתושב והוא גר מפנה ומגרש אדון הבית] —

בִּיאַה (בל״י βία (Gewalt, gewaltsame Behandlung) בילמדנו בס״פ בראשי׳ אמרו החיה והעופות והבהמה ביאה עוברת עלינו שאלו חוטאין ואנו מתים[2] ובויגש אליו יהודה ויאמר בִּי אדוני ביאה אתה מעביר עלינו למה אתה נוטל את בנימין לעבד אנחנו מכרנו את אחינו לעבד לכך נתחייבנו להיות עבדים אבל בנימין לא היה לו עסק בדבר הזה[3] ובאשה כי תזריע: או בשר (לפנינו בתנחו׳ לי׳) אמר הקב״ה לירמיה ראה מה עשו לי בני הביאו לי מצורע וסומא לתוך ביתי צווח אני ביאה עליהם, ובסמך לבנים אתם אמר להקב״ה ביאה אתה מעביר עלינו שישראל חוטאין ואנו לוקין פי׳ ענין זעקה על עוות הדין, (א״ב פי׳ בל״י בִּיאַ עָוֶל ועוות דין ובויא (βοή) ענין צעקה). *[אחי״ה הראשון נ״ל עיקר ויפה עולה גי׳ רבינו שמלת ביאה בעצמה ותומה ל״י פי׳ תקיפת עוז ועוות הדין, ויש להפריד הערך לב׳ ערכים ולא כאשר הדפיסו עד הנה בע׳ אחד ועל זה מראה כתיבת המלה, אבל בנוסחאות החליפו שתיהם זו עם זו, וכן עשה הרמב״ן במח״כ בע׳ הבא אח״ז עיי״ש] —

* **בִּיָה, בִּיָיא** (בל״י βίος (Lebensunterhalt, ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ג דרש בִּיָה שמו (תהלי׳ ס״ח, ה׳) אין לך כל מקום ומקום שאינו ממונה על בִּיָה שלו ומי ממונה על ביה שבכולם הקב״ה ביה שמו (כי יה) [צ״ל בייה] שמו ויותר נכון הגי׳ במד׳ תהלי׳ ריש מזמור קי״ד .. על בייא שלו ומי ממונה על בִּיָאוֹ של עולמו כביכול הקב״ה שנא׳ ביה שמו אתמהא אל תהי קורא ביה אלא בייא שמו ובקצת נוסחאו׳ אי׳ ביאה ובילק׳ תהלי׳ רמז תשצ״ד אי׳ ביא ובב״ר פי״ב בט״ס בית, עיי״ע אגריקוס ואגוסטס. והרמב״ן בראשי׳ מ״ג, כ׳ גרס בנכון בייא ופירשו צעקה ועוות והחליפו עם ע׳ של קודם הזה וכן דעת קרבן העדה בירו׳ חגיג׳ והאמת שהוא ל״י וטעמו מחיה ומזון, ושיעורו כל מדינה יש לה ממונה על המחיה והמזון שמפרנס את המקום והקב״ה זן ומפרנס את כולם, וגבוה מעל גבוה שומר הוא. — ובירו׳ נדרי׳ פ״ג דל״ח. כן אורחא דבר נש מימור לחבריה כורוסתי בייה לא ידעתי לפרשו וקה״ע ופ״מ נדחקו בזה ומשכנו ידינו מלבררו משום כשם שקבלת שכר על הדרישה וכו׳. ואולי צ״ל בורוסתיה בייא בל״י βρῶσθι βαιὸν פי׳ אכול מעט.

בֵּי אֲבָּא רַבְּתִי (Haus (Angehörige) des Grossvaters; **בי אמא רבתי** = Angehörige der Grossmutter; **בי אחבי רבה** = Angehörige des Grossoheims) בפ׳ כיצד אשת אחיו בגמ׳ כלל אמרו ביבמה (יבמו׳ כ״א: כ״ה בכ״י ו״ו ול״ר אבל בדפ״ע בטעות כלל גדול אמר ר׳) אמר רבא אטו כולהו לאו משום גזירא לגזירא נינהו אמו ערוה אם אמו שנייה וגזר על אם אבי אביו[4] משום אם אמו מ״ט דכולהו בי אמא רבתי קרו להו. פי׳ לאם אביו אמא רבתי קרו לה כמו לאם אמו, אם תתיר אם אביו יבא ליקח אם אמו אשת אביו ערוה, אשת אבי אביו שנייה וגזרו על אשת אבי אמו משום אשת אבי אביו מ״ט כולהו דבי אבא רבתי קרו להו שקורין לאשת אבי אביו דבי אבא רבתי כך קורין לאשת אבי (אביו) [צ״ל אמו] דבי אבא רבתי אם תתיר זו יבא להתיר זו טעמו מאי כולהו דבי אחבי רבה[5] קרו להו אחבי הוא דוד כמו שקורין לאשת אחי האב מן האם דבי אחבא רבה כך קורין לאשת אחי האם מן האב ואם תתיר זו יבא להתיר זו.

בֵּי אֲבִידַן (לפי דעת רבינו Art Akademie in der relig. Disputationen stattfanden מל״פ

---

[1]) בנו״ג שתי פעמים בייא אבל גי׳ רש״י כרבינו. [2]) בתנחו׳ בראשי׳ כ״ד. הגי׳ והיו חיות ובהמות מזדעזעות ואומרות מהו זה. [3]) ובב״ר פצ״ג אי׳ הגי׳ בי . . בייה את מעביר עלינו אדני וכ״ה בפי׳ הרמב״ן לבראשי׳ שם וכן הובא שם שמ״ר פ״ב שמא אני מעביר בייא על ברייה, ושם פכ״ז מ״ג אדם מעביר בייא על חבירו, וכ״ה בתנחו׳ ריש דברי׳ צד ש״ט. א״ל משה בייא אתה מעביר עלי לא איש דברים אנכי. [4]) בנו״ג על אם אביו ועיי׳ פירש״י. [5]) בנו״ג דבי דודי ועיי׳ רש״י שכתב רבתי לא גרסינן.

آبِدان (stark bewohnter, besuchter Ort כפ"ק דע"ז בגמ' אין בונין עמהן (י"ז.) מ"ט לא אתית לבי אבידן א"ל ר' אלעזר בר פרטא זקן אני ומתירא שמא תרמסוני ברגליכם, ובר"ג דכל כתבי הקדש (שבת קט"ז.) רב לא אזיל לבי אבידן וכ"ש לבי נצרופי, פי' בי אבידן חצר ידועה למלכים ויש בה ספרי חכמות מכל אומה ויש בה ספרי תורה נביאים וכתובים כתובים בלה"ק ומפני שאין ידוע מי כתבם או ישראל או זולתן ע"כ רפיא ביד ר' אבהו להורות עליהן להצילן ובזה בי אבידן נקבצין מכל אומה חכמים ונושאין ונותנין בדברי הכמות ובדיני כל אומה ולשון. *[אחי"ה בגוף הענין פי' כן ר"ח בפי' ע"ז כ"י (קובץ כ"י אנגיילינק' דף י"ב) וז"ל בי אבידן פי' לשכה בבית ע"ז שלהן ומתקבצין שם כל בעלי חכמה ודנין בדברי הכמה עכ"ל. והמלה אי' עוד בשבת שם שמואל לבי נצרפי לא אזיל לבי אבידן אזיל אמרו ליה לרבא (ט"ס וצ"ל כמו בכ"י מ': לרב) מ"ט לא אתית לבי אבידן א"ל דיקלא פלניא איכא באורחא וקשי לי ניעקריה דוכתיה קשי לי ובכ"י א"פ אי' דכותיה וכן היה כתוב בכ"י מ' ודכותיה או י"ל וגכותיה (עיי' ד"ס שבת ק"ל:) ופירש"י דבי אבידן: ספרים שכתבו להם הצדוקים (ובדפוסי' הישנים הגלחים) להתווכח עם ישראל ומקום שמתוכחים שם קרי ליה בי אבידן וכ' עיי"ש ובשבת קנ"ב. א"ל קיסר לר' יהושע ב"ח מ"ט לא אתית לבי אבידן א"ל טור תלג וכ' עיי"ע טר ג' ופירש"י בי אבידן: מקום העשוי להתווכח שם צדוקים ובייתוסים (ובדפ' הישנים ובכ"י אי' המינים והכומרים, עיי' ד"ס צד קפ"ד:) ובב"ק קי"ז. אי' רב הונא בר יהודע איקלע לבי אביוני (נ"ל לגרוס לבי אבידוני) אתא לקמיה דרבא א"ל כלום מעשה בא לידך א"ל ישראל שאנסוהו נכרים והראה ממון חברו בא לידי והייבתיו וכ'. קשה עד מאוד לעמוד על איכותן ומיהותן של שתי מלות בי אבידן ובי נצרפי (כגי' הש"ס וכ"י מ' וא"פ) או בי נצרופי כגי' הערוך, לפי ציור תבניתה המלה בי אבידן דומה למלה פרסי' שרשמנו ועליה הטיף הגאון שי"ר מלתו בע"מ צד ב' וטעמה בל"פ מקום בנוי ומיושב אשר שמה יתאספו אנשים רבים, וזאת שנית שהמלה אינה מצויה בירו' ובמדרשים רק בבבלי וגם בציון ראשון משבת הוזכרה המלה אצל רב ושמואל ונוכל לומר שהמלה ל"פ, בכל זאת אין דעתי נוחה הימנה לבאר ככה מטעם הרשום יען שאיזורו מוכיח עליו והמשך הסיפור מסייע כי בבי אבידן ובי נצרופי שתי כתות מתנגדות ליסודי דת יהודית במשמע ודע שכת אחת נקראת על שם מיסדה אבאד (اباد) בני אַבַאדַן ابادیان והית' כת מתחסדים וכת השניה נקראת כת של עתיק יומין Zrvana ולדעת בני כתה זו אשר נתחדשה בימי הסאסינידען, ולפי זה בימי רב ושמואל עיקר ויסוד האמונה הפרסי' נתיסד על עבודת כוכבים ומזלות וצבא השמים (עיי' שפיעגעל איראנישע אלטערטומסק, ה"ב קפ"ד ואילך) ושרשי אמונת הכת המתחרשת והמתחכמת הזו כחשו בקבלה נושנת של דת פרסית אשר פנתה על יסוד הצענדאפיסטא הוטבעה ובזה נבין מדוע הרחיק עצמו שמואל אוהב ונאמן של בית מלכות פרסית מכת המתחדשים אשר מגמתם כנגד אמונה מושלת של מלכי סאסאנידען היתה, מלבד כי היה לתעבת לבו של שמואל להמנות בין הוברי שמים ועובדי כוכבים ומזלות אבל לבי אבידן הלך שמואל שמעורב בבריות היה, לא כרב השונא לדת פרסית שאפי' לבי אבידן לא הלך והרחיק עצמו מן הכיעור ומן הדומה לו. יצא לנו מזה שמלות אבידן = ابادیان, ונצרופי או נצרפי באותיות הפוכות = Zrvana פרסיות הנה, ואולי י"ל גם כן כי הוראת אבידן בל"פ ابدان חצר וכאן הוא חצר המלך כמו שרגילין לקרות גם בל"א Hof מקום אסיפת גדולים ואחוזת מרעיו של מלך ועיי"ע אפדנא. אבל לא נכחד תחת לשוננו כי מציון שני של שבת קנ"ב. ומע"ז הנ"ל נראה כי אבידן איננו כת פרסית ומאי דסמכית אשני ציונים ראשונים סמוך על ב' אחרונים ואדרבה אולמיה דב' אחרונים נראה בעליל אם נקרא בשום שכל את הסוגי' בשבת קט"ז. אשר שם בראשונ' הובאו דברי ר"ט בענין ספרי הצדוקים, אחר זה דברי ר"מ ור"י כגי' כ"י גמ' (עיי' ד"ס שם ונשמט בדפ' באסילי' מן הצינזור) בענין און גליון, ואח"כ הובא נידן דידן בענין בי אבידן ומחובר לה מעשה של אמא שלום ועל המשך ענין זה תמך הרב המנוח ליבש לעף (בהחלי' ב', ק' [1]) יתדותיו להוכיח כי אבידן גי' מוטעת תחת אביון והיא כת של אביונים Ebioniten ותחת בי נצרפי גרס בי נוצרי Nazarener אבל קשה לפי דעתי לשבש גירסאות של דפוסים וכל כ"י הש"ס וערוך על כן אמרתי שבודאי שתי כתות האמורות

---

[1]) עיין על זה גם בהשחר שנה ראשונה, חוברות ט' – י', י"א – י"ב מכתב הרב לעף אל הגאון שי"ר ז"ל שבו יתאמץ להוכיח כי בי אבידן ובי נצרופי המה בני שתי הכתות עביאניטען ונאצארענער ומענה הגאון שי"ר שבו יוכיח באותות שלא על כתות הנוצרים כי אם על כתות פרסיות נאמרו הדברים.

כאן מכטן דת חדשה של נוצרים יצאו המכונות באנשי גנאסטיקער. ואחת נקראת מהן Ophiten Ὀφῖται Schlangenverehrer, ולדעתי בי אָ בִ י ד ן שוה עם Ὀφῖται ונקראו ג"כ Naasiten מן נ ח ש שמאמינים בו ומפארים את הנחש הקדמוני שע"י פיתויו הבינו בני אדם דעת ושכל להבדיל בין טוב ובין רע וזכרו בני אֲבִידַי את הנחש לטוב וכורעים ומשתחוים לו שאלמלא הוא לא אכל אדם הראשון מעץ הדעת. ולולא יראתי הייתי אומר שעל זה כיון רב בעוצם חריפתו בתשובתו שלא הלך לבי אבידן בעבור "דיקלא פלניא איכא באורחא וקשה לי" כלומ' בדרך לבי אבידן יש עץ שמניעני מלכת שמה וזה עץ הדעת שממנו מאמינים בני כת נוצרית הגנאסטיקער שע"י נחש נשתרש בלבנו ועל זה השיבו לרב ניעקריה! כלו' ילך רב לאסיפת הכת הזו לעקור ולהרוס דעת של טעות זו ועל זה השיב דכוָתיה (זו עיק' הגי') קשי לי כדומה לזה חרה לי ויש עוד לפקפק בדברים אחרי' שבלתי ראויים לשמעם או י"ל שעיק' הגי' וגכותיה צ"ל ו ג ח ו כ י ה קשי לי כלומ' יראתי ורע עלי כי מצחקים ומשחקים עלי אם אבא ללחום כנגדם ועל זה אמר מר בר יוסף אנא מינייהו אנא ולא מיסתפינא מינייהו כלומ' משבח עצמו שלא ירא ללכת לכת זו להתווכח עמהם, אבל פעם אחת שהלך לשם שם עצמו בסכנה, וכן נמנעו שאר תנאים ללכת ולערב עמהם ובזה נבין מה שסיפר רב הונא בר יהודה שפעם אחת בא לבי אביוני (אבידני) ואנסו הנכרים איש ישראל והוא הציל עצמו ע"י ממון חברו ישראל וחייבו ר"ה להחזיר המעות לבעלו, ועל סכנת ישראל לבא לבי אבידן רמז ג"כ ר' אלעזר בר פרטא (בע"ז הנ"ל) ור"י ב"ח בשבת קנ"ב. ובטוב טעם ודעת כינו חז"ל כת Ophiten בשם אבידן שבעלי חברה זו עובדים מלבד הילי ומים ὕδωρ ג"כ תהום ἄβυσσος ומלת אבידן נופל על לשון ἄβυσσάς. ומי הם בעלי נצרפי? לדעתי גם זה כת נוצרית של גנאסטיקער ואמונתה היתה בצירוף ו ש י ת ו ף ה מ י נ י ם וכן היו בשיטוף זימה אנשים ונשים ביחד כסיפור קלימינס אלכסנדרינוס (ג' תס"ה) שכת זו היתה מפרסמת בשם רבם ישו לעתיד לבא נגלו תעלומות וספוני טמוני חכמה בעת שבני אדם בוש לא יבושו ושני מינים מורכבים ונצרפים להיות אחד ויכלה ההבדל בין איש לאשה. והא דאמרינן רב לא אזיל לבי אבידן וכש"כ לבי נצרפי וכו' על זמן קודם עלית רב לבבל קאי וידוע שרב מקודם בא"י היה וכן שמואל היה בא"י ואסיא דרבי הוה (ב"מ פ"ה:) ובהיותם בא"י לא אזלו לכתות המינים הנ"ל ובזה הכל נכון ומיושב] —

* בֵּי אַדָּא דַיְילָא (das Haus des Bedienten Ada) בברכ' נ"ג: רב יהודה מברך אדבי אדא דיילא כלומ' מברך על האור שבבית אַדָּא השמש (עיי"ע דייל). והוזכר עוד אדא דיילא בב"ק קי"ט. נדה כ"ד: ושבת קמ"ח. ובירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד אדא שמשא).

* בֵּי אוּבָּא טַמְיָא (das Haus d. Todtenbeschwörers) בברכו' נ"ט. עיי"ע אובא טמיא.

* בֵּי אִיגָּרֵי (בל"ס בר אגרי Sohn des Daches, Dämon) פסחי' קי"א: דבי איגרי רשפי וכ"ה בכ"י מ' שתי פעמי' אבל רבינו גרס בע' רשף דבי ניגרי עיי"ש. פירש"י שדים המצויים בגגות וכו' ול"נ שהוא ל"פ agra פי' רע ותואר לשדים וכן נקרא ראש השטנים אגרומינוס ועיי' ערך אגרת.

* בֵּי אַסְיָא (das Haus des Arztes) בב"ק מ"ו: אזיל לבי א ס י א עיי"ע פי' לבית הרופא.

* בֵּי אַרְדְשִׁיר עיי"ע ארדשיר.

* בֵּי בַּנֵי, בַּאנֵי (בלן, בניה Badehaus s. Art. פי' בית המרחץ עיי"ע בלן, בניה = בי בניה, בי באני.

* בֵּי בְלִיעֵי (Ort der Verschlingung, Charybdis) בבכו' ט' רע"א עיי"ע בלע.

* בֵּי בַּר הָבוּ (חָבוּ) (שם פרטי נבנה משם כללי פרסי خوب trefflich, schön) בברכו' דס"ג דאלו דברי' (ברכ' נ"ג.) אביי מברך על האור דבי בר חבו [1] בפ' אלו מציאות בגמ' דמצא ספרי' (ב"מ כ"ט:) תפילין דבי בר חבו [2] שכיחי, פי' תפילין בי בר חבו שכיחי למזבן בכל שעה שהיה אומן ועושה אותן למוכרן כדגרסינן (מגילי י"ח:) בפ"ק דהקורא את המגל' למפרע בגמ' היה כותב: אביי שרא להו לבי בר חבו למכתב תפילין שלא מן הכתב. *[אחי"ה ועיק' הגי' בר ח ב ו וכ"ה בע' ברקא ג' וטעמו בל"פ טוב ומשובח].

* בֵּי בַּר סִיסִין עיי"ע בי סרסין גי' רבינו.

---

[1]) כ"ה בכ"י ב"ר ועה"ק וכ"ה בב"מ כ"ט: מגילי י"ח: וכ"ה בכ"י מ' לברכו' ובנו"ג שם אדבי בר אבוה ובב"ב דל"ב ע"ג וכן בכ"י פ' (עיי' ד"ס צד קמ"ג.) אי' אדבי אדא בר אהבה. [2]) בדפ"ע בכולא הגי' הבו.

* בֵּי בְּרוּךְ (Der Ort am Halse des Thieres, wo man beim Schlachten den Segensspruch sagt) בברכו' מ"ד: טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך פי' למקום שברכו שם על השחיטה.

* בֵּי בַּרְצִיתָא (n. p. eines Ortes) במ"ק ד', רב יהודה שרי לבי ברציתא, כ"ה בדפוסי' הישני' ובדפוסי' האחרוני' הגיהו ע"פ רש"י בר ציתאי (ובר ציתאי הוא שם משפחה עיי' יבמו' כ"א:) ובכ"י מ' הגי' לבני בר צרת' עיי' ד"ס צד ה', פי' שם מקום ולדעתי הוא Barsita ונקרא כן בורזיף אצל פטלמיאום עיי' ערך ברסיף.

* בֵּי גּוֹבַר (Ort nach Benj. Tud. in der Nähe Pumbaditha's El-Jubar) מגיל' כ"א: רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר וכ"ה בתעני' כ"ו. וכ"ה בכ"י מ' לברכו' נ'. וכ"ה בב"נ שם ובתש' תשב"ץ ח"ב סי' י"ב, אבל בדפ' אי' בברכ' דאבי גיבר ובעירו' ס"א. דבי אגובר אבל בדפ' ויניציא' רפ"ח ובכ"י מ' ובשאילתו' פ' בשלח (ושם גוברי) אי' בי גובר עיי' ד"ס ברכ' ועירו' שם ושם. ולדעתי היא אליובר או א ל ג ב ר הנזכרת אצל ר' בנימין טודילא וקרובה לפומבדיתא והיו שם בעת ההיא כשלשת אלפים יהודים ומעתה מובנה מציאת בית הכנסת הגדולה אשר היתה שם.

* בֵּי גַּבְרֵי (Männerhaus, ἀνδρών בל"י) עירובי ס"ח. מנחו' ל"ג. בי גברי היפך לבי נשי, ראשון חדר מיוחד לאנשים והשני חדר מיוחד לנשים ונקראו בל"י ἀνδρών, γυναικεῖον.

* בֵּי גַּזָּא (Schatzhaus בל"ס בית גזא) פי' בית האוצר עיי"ע גז ב'.

* בֵּי גַּרְגּוּתָא (Ort, wo ein Brunnen ist) בב"מ ק"ג. ב"ב נ"ו. עיי"ע גרגותא.

בֵּי גְּזִרְתָּא (א') מל"ס גזירתא Schichte, Gebund ב') מל"ע غزل (Binsengeflecht) דקני שפיר דמי בס"ג דבמה טומנין (שבת נ':) פי' בין א ג ו ד ה של קנים וי"א ב י ן מ ח צ ל ת ש ל ק נ י ם אע"ג דלא דצה ושלפה לסכין מבעוד יום מותר לנעצה בשבת בתוך הקנים דסכין נכנס בתוך קנה לחבירו. (א"ב בנוסח' דידן כתוב בגורדיתא דקני ופירש"י קני דדיקלא). * [אחי"ה בע' ארכי גרס רבינו כמו כאן וכ"ה ברי"ף וגי' בגורדיתא אי' ברבינו כע' גרד ג' שהביא שם מעירו' י"ט: גורדייתא דקנה היינו אילן ובנו"ג ישם גודריתא ובכ"י א"פ וד"ש אי' גודרייתא וכתב על זה בעל ד"ס (עירו' צד ל"ג.) „ולשון יפה הוא" ואין אני רואה בו יופי דאדרבה גי' מוטעת היא וצ"ל כגי' רבינו גורדייתא וכ"ה ברש"י שבת ועירו' וברי"ף כ"י (ד"ס שבת צד מ"ט:) אי' גורדיאתא ושתי הנוסחאות לדבר אחד נתכוונו רק שמלת גזירתא בל"ס דבר שסדור זה על זה, ואגודה, ומלת גורדיתא בל"פ كرد פי' אגודה, ולפי' ב' של רבינו המלה ל"ע גַזְר פי' כריכת מחצלת של קנים, עיי"ע גרד ג'.

* בֵּי גַּנְנָא עיי"ע גנן א'.

* בֵּי דָגִים (Fischbehältniss) בפסחי' ח'. א"ר חיסדא בי דגים א"צ בדיקה, וכ' עד הא ברברבי הא בזוטרי וכן פי' ר"ח ז"ל לפסחים צד י"ב והעלה אליבא דדינא בי דגים קטנים . . צריכין בדיקה, ובדוחב ביאור בהל' הרי"ץ גיאת הל' פסחי' ח"ב ע"ט בי דגים גדולים א"צ בדיק' שיש קבע לאכילתן בי דגים קטני' צריכין בדיק' שאין קבע לאכילתן.

בֵּי דוּגִי (בל"פ ديگ Gefäss zum Aufnehmen d. Blutes, Topf) תותי כבדא בפ' כל הבש' בגמ' דהכחל (חולי' קי"א:) פי' כלי לקבל דם הכבד הנצלה באש אסור. [וכ"ה בפירש"י] (א"ב בנוסח' דידן כתוב בי דוגא בשרא עלוי כבדא ואם תדקדק תמצא שענין אחד הוא).

* בֵּי דוּאַר, דַּוָּור (Umhersender, Post, s. das.) עיי"ע דוור ומשכ"ש בעה"י, ועיי"ע דר ג'.

בֵּי דוּדֵי (Kochgeschirr) בֵּי כִּירֵי (בל"ע كير, كور בל"ס כורא = welches am Herde ist Topf) פירשנו בע' מלייר [ועיי"ע אנטיכי].

* בֵּי דוֹדֵי (Oheimshaus) עיי"ע בי אבא רבתי.

* בֵּי דוּרָא (N. p. eines Ortes) עיי"ע בִּזְתָּא.

* בֵּי דִינָא (בל"ס בית דינא Gericht, Gerichtshof) סנהד' ז'. אזיל מבי דינא, שם: כי אתי לבי דינא, עירו' ס"ה. נפיק לבי דינא, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד בי דינא שריא ועיי"ע דן א', וע' בֵּית דִּין.

* בֵּי דַיָּרָא (בל"ס דַיָּרָא Wohnort) ר"ה ט': מה לשון דרור כמדייר בי דיירא וכ' פירש"י מי שהוא ברשותו לגור בכל מלון שירצה ורבינו בע' דר ג' פי' בענין אחר עיי"ש ושינוי הנוסחאות שם נסמן. ועיי"ע בית דירה.

* בֵּי דַּפֵּי (Bretterhaus, Presshaus) בי דפי למידש ולמנגד פי' בית הכד או בֵּי בד עיי"ע בד א' ועיי"ע דף.

* בֵּי דָּרֵי (בל"ע بيدر Scheuer, Tenne) ב"מ כ"א. במכנשתא דבי דרי עסקינן כלומ' בשעת אסיפת גרנות, ושם ע"ג. פוקו הפוכו בבי דרי עיי"ש פירש"י, ב"ב נ"ד. ארעתא דבי דרי ופיר' רשב"ם גורן לדוש שם תבואה, תעני' ג': רוח שאינה מצוייה חזיא לבי דרי ובכ"י קורוניל ובפי' רגמ"ה הגי' יותר נכון נמי מיבעי לבי דרי עיי' ד"ס תעני' צד ח'. ונגזר' המלה מל"ע שרשמתי וכ"ה בית אדרא ובית אדרי עיי"ע אדר ג'. ועיי' עוד ע' כנש.

* בֵּי דָּרֵי (Gebiss, eig. Reihe der Zähne) ע"ז כ"ח. רמי מידי בי ככי ומייתי דמא מבי דרי, פירש"י דרי "הן שורות השנים" ולפ"ז מל' דור = دور כמו שורה, ושם ודביק בי דדרי אבל רבינו בע' דר ה' גרס מדרריה . . בי דרריך (לפי גי' כ"י ודפ"ר) עיי' מ"ש בעה"י.

* בֵּי הדיא (N. pr. eines Ortes) ביבמו' קכ"א. ההוא גברא דטבע בכרמי ואסקוהו אבי הדיא וכ' אולי כרמי הוא נהר Corma על חוף מזרחי של טיגרים עיי' נייבויער געאגראפיע צד שצ"ד.

* בֵּי הִילוּלָא (יחיד מרבים הִלּוּלִים Hochzeitshaus) נדרי' נ'. אזמניה לבי הילולא עיי"ע הלולא, פי' בית חתנות עיי' פשיט' למתתיהו כ"ה, י' ותי"ר לדברי' ל"ב, נ'.

* בֵּי הִינְדְּוּי (ל"ס הֶנְדוּ פי' הודו Indien) ברכו' ל"ו: יומ' פ"א: עיי"ע המלתא, וע' הינדוי.

* בֵּי הָרְמַךְ (See Urumia im nördl. Medien) גיטי' ס': הנהו בני בי הרמך, כ"ה לפי גי' רבינו בהך ערך ועיי"ע בר שניא, ומשכ"ש.

* בֵּי וַרְדֵי (עיי"ע ורד Rosenhaus) ב"ב פ"ד. חלפא אבי וורדי דגן עדן, שם צ"ח: מאי טרקלין קובתא בי וורדי עיי"ע טרקלין.

* בֵּי זוֹנוֹת (Unzuchthaus) ע"ז י"ח: על לבי זונות.

* בֵּי זַיְינָא (Mauthaus) עיי"ע בזיוני.

* בֵּי חָדְיָא (כל"ס חזיא פי' חזה Busen) שבת י"ג. עולא . . הוה מנשק להו לאחוותיה אבי חדייהו ואמרי ליה אבי ידייהו, ובע"ז י"ז. הגי' בהיפך, קידושי' ע': אפיק דיסקא דהזמנותא מבי חדיה עיי"ע חד ד' פי' חזה.

* בֵּי חוֹזָאי (Ort in der Provinz Chavisa auch Chuz خوز, اهواز pehlw. חווץ V.I,750) תעני' כ"א: א"ל לשמואל איכא מותנא בי חוזאי גזר תעניתא א"ל והא מרחק וכ' שם כ"ב. ר' ברוקא חוזאה (خوزی aus Chuz) הוה שכיח בשוקא דבי לפט (עיי"ע) ויושביה נקראו בי חוזאי שבועו' מ"ב: כתוב' פ"ה, שבת נ"א. ואצל סופרים חדשי' נקראת עיר פרסי' היום Κίσσα ובקידושי' ע"ב: נקראת העיר חוזייתא ורש"י גרס מחוזייתא והחליפה עם מחוזא! ובגיטי' ז'. הוזכר ר' אחא מבי חוזאה אבל באיג' של רש"ג צד כ"ח הובא ר' אחאי מבי חתים . . ובי חתים היא עיר שבסביבי נהרדעא. — ולפעמים בנו"ן נוספת ד"מ ב"ק ע"ב. ר' חביבי מחוזנאה, גיטי' פ"ה: ר' חנין מחוזנאה ונ"ל שהוא ר' חנינא חוזאה יבמו' קי"א: ע"ז מ"א: וכ"ה בכ"י מ' ב' למ"ק כ'. וכ"ה בשאלתות ויחי עיי' ד"ס מ"ק צד ל"ג: ובשבת ק"ל: רב חנינא חוזאה ובכ"י א"פ תחת זה: הגי' חיננא חוזנאה עיי' ד"ס שבת צד קנ"ב:

* בֵּי חַתְנָא (Br. der Bräutigam, od. das Haus des) חולי' פ"ג. אורח ארעא למטרח בי חתנא טפי מבי כלתא.

* בֵּי טַבְחָא (כל"ס בית טבחא Schlachthaus) חולי' קי"ג. הא דחללי' בי טבחא הא דלא חללי' בי טבחא עיי"ע חל י"א.

* בֵּי טַעְמָא, בֵּי טמיא (Trauerhaus) עיי"ע אגר א', טם א'.

* בֵּי טַרְפָּא (Ort, viell. Τυροποιῶν Jos. b. j. 5, 4, 1) ב"ר פ"י בקעת בי טרפא ואולי הוא מקום הנזכר בבן מתתיהו מלחמות ה', ד' א'.

* בֵּי יְאוֹרֵי (Kanäle) ב"מ ק"ג: עיי"ע בית אילן וע' יאור.

* בֵּי יוֹנָא (Taubenhaus) קידושי' ע': תרתי זרעייתא איכ' בנהרדעא חדא מיקריא דבי יונא וחדא מיקריא דבי עורבתי (Rabenhaus) שם של שתי משפחות.

* בֵּי יַתִּיר עיי"ע ביתור.

* בֵּי כַּבְשָׂא (ein vom Regenwasser befeuchtetes Feld) קידושי' ס"ב: בשחת דבי כבשא (בנו"ג כיבשא) פי' בע' שחת שדה ששותה מי גשמים וכן פירש"י שדיה במי גשמים ועיי"ע בית בעל.

בֵּי כַּוֵּי (Fensterbehältniss, um das. die zwei Gehöfte abtheilenden Scheidebalken anzubringen, s. Art. 2 כַּו) לא הוי חזקה בר"ג דב"ב (ו'.) פי' ראובן ושמעון שכנים היו ובנו שניהן עד ארבע אמות מן הכותל ומשם ולמעלה בנאו שמעון לבדו ועכשיו נמצאו בכותל זה בית החלונות [1]) להכנים בהן ראשי הקורות מחצר [2]) ראובן אינו יכול ראובן לטעון שאלו הן חזקה שלי שחצי כותל שלי שיכול שמעון לומר לא עשיתי בכותלי כך אלא [3]) שאם תתן לי חצי ההוצאה לא אצטריך לנקב במקבות בכותל.

* בֵּי כּוּב (מל"ע כוב, בל"פ כוב עיי"ע כב א' Weinkrug) ב"ק צ"ז. ב"מ ס"ד: דארו עכב' דמרקד בי כובי פי' רבינו בע' כב א' כלי של יין ובאמת כ"ה בל"ע ול"פ כלומ' עבד שמרקד ומקפץ תמיד סביב כלי יין וליצן היה.

* בֵּי כּוּבֵי (Ort unweit Pumbaditha) גיטי' ד'. כמבי כובי לפומבדיתא, קידוש' ע': האי בי כובי דפומבדיתא כולם דעבדי. ואי' עוד בש"ס בי כובי והוא ט"ס תחת בי כוכי עיי"ע הבא אח"ז.

* בֵּי כּוּכֵי (Coche am Tigris) כבר מלתי אמורה בע' אקרא וע' אקרא דכוכי עיי"ש ובנו"ג כובי וט"ס הוא.

* בֵּי כּוֹכְבֵי (gestirnter Himmel) שבת ק"י. וניגני בי כוכבי עיי' פירש"י.

* בֵּי כּוּתָאֵי (Wohnort der Chutäer, Samaritaner) חולי' ו'. חמרא מבי כותאי.

* בֵּי כִּיפִּי (Ortsname) ברכו' ל"א. וסוט' מ"ו: עד בי כיפי ובכ"י מ' איתא עד בי קופאי ובכ"י פ' וכן בע' קפאי הגי' קיפאי וקרובה לדורא היתה עיי"ע בִּזְתָא ולס"א אי' בע' הנ"ל הגי' בי כיפי ופי' גשר ובאמת גשר גדול היה אצל נהר דורא עיי' מאנערט ח"ה, ב' צד של"ז.

* בֵּי כִּירֵי עיי"ע בֵּי דוּדֵי.

* בֵּי כַּכֵּי (Backzähne, Gebiss) ע"ז כ"ח. רמי מידי בי ככי וכו' עיי"ע בי דרי ועיי' ערך ככא.

* בֵּי כַּלְּתָא (Das Haus der Braut) עיי"ע בי חתנא.

* בֵּי כְּנִישְׁתָּא (כל"ס בית כנושתא Synagoge, Schule, eig. Versammlungshaus) ברכו' ז': מ"ט לא אתא מר לבי כנשתא, שם ח'. קדמו וחשיכי לבי כנישתא, שם י"ז. באקרויי בנייהו לבי כנישתא, מגיל' כ"ו: ההוא תילא דבי כנישתא, ושם ההיא כנישתא עתיקא וכו' לא ליסתור בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי, שם סוף העמוד: מבי כנישתא לבי רבנן שרי מבי רבנן לבי כנישתא אסור כלומר לעשות מבית הכנסת בית המדר' מותר אבל איפכא אסור, שם כ"ט. בי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא (עיי"ע שף ב' עיי' איגר' של רש"ג צד כ"ט), שם: מריש הואי גריסנא בביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון וכו' הואי גריסנא בבי כנישתא. פי' בל"ס כמו בלש' עברי חדשה בית הכנסת, והוזכרו שניהם יחד בפסחי' ק': ב"א שקידשו בבית הכנסת, וק"א. ל"ל ליקדושי בבי כנישתא וכו'.

* בֵּי כַּסֵּי (der mit zwei Säcken versehene Magen, Haube, s. Art. בֵּית הַכּוּסוֹת) שבת ל"ו. סוכ' ל"ד. עיי"ע בית הכוסות וע' הבלילא.

* בֵּי כַּרְבָּא (Ackerfeld) מכו' ט"ז: ביניתא דבי כרבא פי' דג שנמצא במחרישה, כ"ה לפי' התוספ' מכו' שם ד"ה ביניתא וכ"ה בערוך ע' בניתא ועיי"ע כרב ב'.

* בֵּי כּוּרְסִי (Tragsessel der Braut) יבמו' פ"ג: ק"י. אותבה אבי כורסי' עיי"ע כרם ג'.

* בֵּי כְּתִיל (Geburtsort R. Gabihas) חולי' ס"ד: ע"ז כ"ב. ר' גביהה מבי כתיל.

* בֵּי כִּיתְנָא (Ort wo man den Flachs weicht od. verkauft) גיטי' כ"ז. ההוא גיטא דאישתכח בי כיתנא בפומבדיתא פי' מקום ששורין או מוכרין שם פשתה.

* בֵּי לוּעָא עיי"ע בר לועא כי כ"ה גי' רבינו והיא הגי' היותר מצויה.

* בֵּי לַפֵּט (Lapet, Hauptstadt der Prov. Chavisa) בל"ס ܠܦܛ = ܒܝܬ ܠܦܛ) תענית כ"ב. ר' ברוקא חוזאה הוה שכיח בשוקא דבי לפט וכ"ה שמה בל"ס והיתה עיר ואם במחוז חוז עיי"ע בי חוזאי והיתה עיר מושב הכומרים של נוצרים הראשונים (עיי' אססימני א' תקל"ד) בלי ספק היו צוררים את היהודים ועל זה אמר לאליהו איכ' בהאי שוקא בר עלמא דאתי.

---

[1]) כ"ה בעה"ק והוא לש' נכון ובדפ"ע בט"ס בין. [2]) ובכ"י ו"ו מהצד ועיי' רש"י לב"ב: לצד. [3]) כ"ה בדפוסי' אבל בדפ"ר לי'. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו לנכון ובדפ"ע נשמט. [5]) כ"ה לנכון בש"ס וכ"ה בע' שר ט"ו אבל כאן לפי גי' דפ"ע וכ"י בשינוי הטעיות שדר שדור, שריר שרריה, שריד שרריה וכדומה.

* בֵּי מְדְרֵי (Abhänge, abschüssige Stellen) או בהיפך אותיות מל"מ מורד, בל"ע مونـر, או מְדְרֵי = מְנְדְרֵי מפעל ندر abschüssig sein) בשבת בפ' חבית בגמ' כל[4]) שלא בא בחמין (קמ"ה:) אמר רב הני בי מדרי דבבל מהדרי מיא לעין עיטם והאי כיון דלא שריר שדריה[5]) לא מצי סליק, ובבכורו' בפ' מומין אלו בגמ' דדין שוכבין (מ"ד:) אמ' רב פפא לא ישתין אדם מים לא ע"ג חרס[1]) ולא ע"ג מקום קשה דאמר[2]) רב הני בי מדרי דבבל מהדרי מים לעין עיטם[3]) י"מ מדרונות של בבל אם משתין עליהן מי רגלים מהדרי לעין עיטם לנהר שבא"י ויהיו שותין ממנו לפיכך לא ישתין אלא על מקום נמוך שיבלעו שם המים. *[אחי"ה מדרונות של י"מ, וכ"ה בפרש"י לשבת, שוה עם מלת מודרון (עיי"ע מדר ב') והוא בל"מ מורד ותרגומו (מיכה א', ד') מודרון ובאמת לפי גי' כ"י א"פ בי מרדי נראה שנגזר מן פעל ירד או י"ל שצריך לנקד בי מְדְּרֵי וג' מובלעת תחת מְנְדְּרֵי, ובירו' שבת פי"א הל"ג די"ג, ובירו' עירו' פ"א, הל"א די"ח ע"ג אי' ג"כ מונדרן ושורש נדר בל"ע וסו' טעמו ירד ומשופע ותרג' פשיט' מגרים (מיכה א', ד') דְנַדְּרִין, ועין עיטם הוא מעין מי נפתוח (יהוש' ט"ו ט') עיי' יומ' ל"א. ורש"י לזבחי' נ"ד: ורש"י ורד"ק ליהושע שם, ועין עיטם משפיע מימיו ע"י צינורות לבית המקדש ועיי' על עיטם (Ἠθάμ) בבן מתתיהו על הקדמ' ח', ז', ג'; י"ח, ה; ועל המלח' ב', ט', ד'] —

* בֵּי מִדְּרָשָׁא (Studienhaus, Akademie) שבת ס"ה. נפיק בהו לבי מדרשא, חולי' פ"ו: בעידן בי מדרשא לא תקיימו אבראי, נדה מ"ב. כרכיש לה ברישיה בי מדרשא, עיי"ע כרכש א'. והרבה עוד בש"ס, ד"מ ברכו' כ"ח. גיטי' ל"ח: יבמו' מ"ב: קידוש' מ"ד. ב"ב כ"ג: ע"ז ל"ד. ועיי"ע בית מדרש.

בֵּי מַכְּסִי (Makesin am Chabor) עד אקרא דתולבקני[4]) בר"ג דמגילי' (ו'.) ובס"ג דכתוב' (קי"ב.) פי' מקומות כמו אותו דפ' החולץ בגמ' דהמחזיר גרושתו (יבמו' מ"ה.) שלחו ליה בני בי מכסי לרבא. *[אחי"ה ביבמ' וכתוב' אי' מיכסי ונוס' של רבינו יותר טובה וכ"ה בכתוב' ס"ז. תותבי דבי מכסי (עיי"ע תב ב'), בכתוב' ובמגי' הגי' כמבי כובי וגי' רבינו היותר טובה בארנו בע' אקרא ואקרא דכובי ועתה באתי להוסיף עוד ראיה מופתית שהרי הוכחנו דאקרא דתולבקני הוא Thillacama או Rumkalah (עיי' ריטטער ה"י, תתקל"א) וממנו עד Makesin ככ"ב פרסאות וכן העיר רבב"ח על בי מכסי ואקרא דתולבקני ומה שמדמה ברכתה של א"י שהיא זבת חלב ודבש לכברת ארץ בין מכסי ובין אקרא דתולבקני גם זה נכון עד מאוד כי לעדות הסופרים מחוז הנזכר היותר ברוך בכל מסופוטמיא (עיי' ריטטער י"א, רפ"ג, תצ"ד) וא"כ פירושנו הבנוי על אבן בחן של גי' רבינו הוא פנת יקרת מוסד מוסד.]

* בֵּי מִילְחֵי (Salzmagazin) בפסחי' ח'. בי מילחי ובי קירי צריך בדיקה.

* בֵּי מְסוּתָא, בֵּי מַסְחוּתָא (Badehaus) ב"מ מ"א. קידושי' ל"ג. עיי"ע מסותא וע' אשן ג' פי' בית המרחץ.

* בֵּי מֵעַיָּא (Därme) ויק"ר פ"ג יצא מאכלה . . מכריסא לבי מעיא מבי מעיא לכרוכת קטינא וכ' עיי"ע כרוכא ועיי"ע בית כוסות.

* בֵּי מַעֲצַרְתָּא (Wein- Oelpresshaus) ב"מ ע"ד. בי מעצרתא למידש ולמנגד עיי"ע כמר א'.

בֵּי מַפְּקְתֵי (א') או מל"ע نفقة Oeffnung (am männlichen Glied) או = מפתק מל"ע مفتق Spalte. ב') בל"ס מפקתא Mastdarm, wo die Excremente herauskommen) בפ' ר"א אומר (בגמ', יש למחוק) אם לא הביא [בגמ' אין עושין לה חלוק] (שבת קל"ד.) פי' אין ידועה נקב שבגיד, וי"מ מקום שמוציא הרעי. (א"ב בנוסחאו' כתוב מפקתיה). *[אחי"ה כוונת ר"ב על גירסאות של דפוסי ערו' שאי' מפתקי אבל בדפ"ר בנכון בי מפקתי ובכל כ"י בי מפקתיה וכ"ה בכ"י א"פ (ד"ס שבת צד קנ"ו:) ורש"י גורס ביה מפקתיה וצ"ל בי מפק' ופירש בזה"ל שאין ניקר (אולי צ"ל ניכר) בו נקב בית הרעי ששם הוצאות זבלו ע"כ. נראה בעליל שהרכיב שני פירושיו של ערוך, לפי' ראשון נגזרה המלה או מל"ע נפקתה כלו' נקב או אולי לגי' מפתקי מל"ע מפתק כלו' נקב וחריץ, ולפי' הי"מ נגזרה המלה משורש נפק, והשם בל"ס כל דבר היוצא כגון הרעי ובי מפק' כלומ' מקום שהרעי יוצא, וכן נקרא התחתון בל"ס מַפְּקָנָא, ולדעת הרופאים ששאלתי את פיהם גם

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ובנו"ג לא על כלי חרס ובדפ"ע וקצת כ"י אי' חטים. [2]) בדפ"ע ואמר והוא ט"ס. [3]) בנו"ג הני מדרו אבל כגי' רבינו אי' בכ"י מ' ובכ"י א"פ אי' הני בי מרדי. [4]) בכתובי דתולבנקי ועיי"ע אקרא.

היום מצוי החולי הזה ורפואתו ע"י קריעה באותו מקום ונקרא החולי הזה בל"ר atresia ani] —

* בֵּי מָר (das Haus des Herrn, Lehrers) פסחי' ק"א. אמר אביי כי הוינא בי מר כלו' רבה עיי"ע מר ב' ורש"י פסחי' ד"ה כל מילי, חולי' ק"ה. הני להיכא א"ל לבי מר. וגם יש לנקד בּי מר כלומ' אצל עיי"ע בּי.

* בֵּי מַרְזֵיחָא (Trauerhaus) כתוב' ס"ט. ומאן יתיב בי מרזיחא ברישא עיי"ע מרזח.

* בֵּי נוּרָא (כבל"ס בית נורא pers. Feuertempel) נדרי' ס"ב: רב אשי הוה ליה ההוא אבא זבניה לבי נורא כלו' היה לו יער (עיי"ע אבא) ומכרו לכומרים עובדי האש עיי"ע נר ב' ובית תפלת של פרסיים שבה עובדים האש נקרא כן, ובל"פ âtasgâh פי' בית נורא.

* בֵּי נַפְּחָא (die Schmiede) גיטי' ס"ט: וניטווייה בנורא דבי נפחא (כ"ה לפי גי' רש"י הישרה) וניכליה במיא דבי נפחא ונישתי ממיא דבי נפחא, פי' מקום עבודת הנפח.

בֵּי נַצְרוּפֵי (בֵּי אֲבִידָן .s. Art) בר"ג דכל כתבי הקודש (שבת קל"ו.) פי' בי נצרופי [1] היה כמו בי אבידן שפירשנו למעלה מיהו בבי נצרופי היה ע"ז כדאמרינן בע"ז בפ' כל הצלמין בגמ' איזהו אשרה (ע"ז מ"ח.) אמר שמואל כגון דאמר הני תמרי להוון לשיכרא דבי נצרופי. * [אחי"ה ובנו"ג הני תמרי לבי נצרפי אסור דרמי בי שיכרא. ולולי דמסתפינא הייתי אומר כי אולי יש להגיה בי נְצרוני ותהיה המלה ל"פ نونروان מלאך הממונה על עצים ואם קשה לך הדבר להולמו עיי"ע בי אבידן ומש"כ] —

* בֵּי נַשָּׂא (Haus, Abstammung der Frau, daher Schwiegervater, auch Eltern des Mannes) ב"ב י"ב: ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה פי' סמוך לשדה של חמיו עיי"ע נשא א', חולי' ק"י. שמיע ליה מבי נשא, יבמו' ל"ה סע"א תרומה דבי נשיהו, שבת כ"ג: אפיתחא דבי נשא דר' שיזבי ועיי' שם תוספ' ד"ה דבי פלוגתא' דר"ת ורשב"א ותוספ' ב"ב הנ"ל ד"ה אמיצרא.

* בֵּי נַשֵׁי (Frauenzimmer) עיי"ע בי גברי.

* בֵּי נְשִׂיאָה (Haus, Schule des Nassi, Patriarchen) סנהד' ז': דבי נשיאה אוקמו דיינא דלא הוה גמיר, תעני' כ"ד. דבי נשיאה גזור תעניתא וכו', כתוב' ס"ה: אפיתח' דבי נשיאה חולי' צ"ה. דבי נשיאה אמרו, עיי' על בי נשיאה מ"ש החכ' רא"ק בהחל' ח"ב צד קי"ח ואילך.

* בֵּי סַדְיָא (= ביסדיא בל"ס בְּסָדְיָא בל"ע وسادة Kopfkissen, Polster) שבת מ"ח. אודרא (או לגי' רבינו אודדא, עיי"ע) לבי סדיא בשבתא ושם קי"ח פוריא ובי סדיא, ושם קמ"ו: דקטים ומנחי בי סדיא, ושם אייתו ליה בי סדיא, בי סדיא אסור . . בי סדיא שרי, שם קכ"ד: הנהו בי סדוותא בשמשא כ"ה לגי' רבינו בע' סד ג' וכ"ה ברש"י בדפ' ויניצ' ר"פ ושונצ'. אבל לפנינו אי' בי סדיותא מ"ק כ"ו. אחתיה אבי סדיא, ומלת ביסדיא במלה אחת (כצ"ל) הוראתה בל"ס וער' כר וכסות תחת מראשתיו ועיי"ע אסד.

* בֵּי סִפְרָא (ס"ת Studienhaus, wo Bibel unter-richtet wird) במד' איכ"ר פ' רבתי סי' ט' אשכחת תלמידוי יתבין בבי ספרא ועיי' ב"ר ספפ"ט פי' כמו בית ספר עיי"ש.

בֵּי סִיסִין (שם פרטי בל"פ ساسان) בר"ג דחזק' הבתי' (ב"ב ל'.) ההוא דא"ל לחבריה כל נכסי דבי סיסין מזבינגא לך, ובס"ג דמי שמת (שם קנ"ט:). (א"ב דבי בר סיסין כתוב.) * [אחי"ה רוב כ"י ערוך גרסו בי סיסין רק כ"י ה"ב בי סרסן ודפ"ע בי סרסין ולפי הגי' האחרו' י"ל שהוא עצ"פ של עיר سرسنة אבל יותר נראה גי' הראשונה ומאחר שבל"פ תנוח היו"ד כמו אלף שלנו י"ל שהמלה עצ"פ הרשומה ונמצא השם הזה לרוב וסיסין מבית בהמאן היה מיסד מלכות פרסית של סאסאנידען וכן נמצא בר סיסי אביו של לוי הרבה פעמים בירו' עיי' מה"י למהרז"ף צד ק"י:] —

* בֵּי עַכְבּוֹרֵי (Ἀχαβάρα, Stadt in Obergaliläa Jos. b. j. 2, 20, 6; Vita 37) ע"ז ל'. ר' ינאי הוה בי עכבורי וא"ל בר הדיא הוה בי עכבורי וכו' לפי עדות בן מתתיהו הנ"ל עיר בגליל העליון והיה שם בית מדרשו של ר' ינאי עיי' הך ערך אצל מהרז"ף מה"י צד ק"ג: ועיי"ע עכבר א' ומשכ"ש.

* בֵּי עוֹלְמִין (Friedhof) עיי"ע בית עולם.

* בֵּי עַנְיֵי (die Armen) כתוב' ס"ז סע"ב וממצי נפשיה לבי עניי פי' לעניים ואולי ג"כ יש לנקד בּי עניי אצל עניים עיי"ע בּי.

[1] כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ע אבל בכ"י ליד ודפוסי הש"ס ובקצת כ"י ש"ס הגי' בי נצרפי.

* **בֵּי עוּרְבְתֵי** (Rabenhaus n. pr. einer Familie) שם משפחה עיי"ע בי יונה.

* **בֵּי עֲשָׂרָה** (zu zehn, d. h. eine Körperschaft von zehn) סנהד' ל"ט. כל בי עשרה שכינתא שריא.

* **בֵּי עֶשְׂרִין וְתַלְתָּא** (zu dreiundzwanzig, d. h. eine Körperschaft von 23) סנהד' ח'. בי עשרין ותלתא למדין דיני נפשות.

* **בֵּי פּוּקְרֵי** (Mastdarm) יבמות ע"ג ומייתינן נהמא חמימא דשערי ומנחינן ליה אבי פוקרי ומקרי פי' נקב בית הרעי עיי"ע פקר ג'.

* **בֵּי פִּרְחֵי** (פי' בלש' צינד ופרסי ישנה pairika Dämonenart) פסחי' קי"א: בי פרחי רוחי . . דבי פרחי בריה שאין לה עינים וכו' נ"ל כי השם הזה נופל על שם מין שדים הנקרא בצענדאפ' פאיריקא כמו שרשמנו בתחלת הערך עיי' שפיעגעל אינדעקס להעתקת צענדאפ' ויוסטי ע"מ צד קע"ט:

* **בֵּי פְּרָת** (Euphrat) עיי"ע גיזמא וע' גשר ב'.

* **בֵּי פַּשְׁקֵי** (Teich, Wasserbehältniss) בל"פ بَزغ = بَزغاب) כה"ג לפי מסורת הרד"ק עיי"ע דבשק ומ"ש.

* **בֵּי צִיבֵי** (Holzkammer, Holz = ćiba) פסחי' ח'. א"ר פפא בי ציבי ובי תמרי צריך בדיקה פי' אוצרות העץ ועיי"ע צב ה'.

* **בֵּי צְוָאר** עיי"ע בית צואר.

* **בֵּי צִינִיתָא, צְנִיתָא** עיי"ע בְּזִיתָא.

* **בֵּי קַבְרֵי** (Grabstätte בל"ס בית קבורא) יומ' פ"ג: אותביה בי קברי דאבוה ובכ"י מ' ול' ואו"ז א' בקברא (עיי' ד"ס יומ' צד קל"ט: ב"מ ק"ז: ילק' עקב ורמ"ז תתמ"ט רב סליק לבי קברי עיי"ע עבד ב'. פי' בי קברי כמו בית הקברות עיי"ע.

* **בֵּי קִירֵי** (Wachslichtmagazin) פסחי' ח'. עיי"ע בי מילחי פי' אוצרות של שעוה צריך בדיקה לפי שעומד מתוך הסעודה להביא נרות.

* **בֵּי קַרְנָא** (die Schule Karna's) סנהד' ל': בנזיקין דבי קרנא עיי"ע זק ה'.

* **בֵּי רַב** (Haus des Lehrers, d. h. Studien-haus, besonders das von R. Akiba gegründete, dann (für Babylonien) die Schule des Rabs, d. i. Abba Arekas) הרבה פעמים בש"ס בי רב כיון סתם על בית המדרש וטעמו כמו בית רבן עיי"ע הבא אח"ז וע' בר בי רב. ד"ס עירו' ע"ג. בני בי רב דאכלי נהמא בבאגא ואתו ובייתי בבי רב ופירש"י בי רב בית המדרש, ושם כי משחינן להו תחומא מבי רב משחינן להו או וכ' כתובי' ס"ב: אזיל ויתיב בבי רב, ושם בסוף העמוד אזלת לבי רב, סנה' ז': הורי' ג': ובפרט מכונה בשם בי רב בית מדרשו של ר"ע כי גדולי תלמידיו הרבים הלכו בדרך רבם עיי' מאמר הידוע סנהד' פ"ו: סתם מתניתין ר"מ וכ' וכולם אליבא דר"ע ועיי' ד"ס למהרז"ף צד קט"ז. ובית מדרשו של ר"ע מכונה תנא דבי רב והפכו תנא דבי ר' ישמעאל חולי' ס"ו. עיי"ש פירש"י ובזבחי' מ"א: ע"ש. וכתוב' שם: ר' חנניה בן הכינאי הוה קא אזיל לבי רב וכ' ובתמורתו בויק"ר פכ"א כתוב . . ללמוד תורה אצל ר"ע בבני ברק, וגם יכונה בשם בי רב בית מדרשו של רב בסורא ד"ס סנהד' כ"ד: שלחו ליה מבי רב לשמואל, שבת ס"ו: רב הונא כי הוה אתי (כ"ה בכ"י עיי' ד"ס שם) מבי רב עיי"ש פירש"י. ולפעמים נמצא ספרא דבי רב עיי' ברכו' י"א: וי"ח: רשב"ם ב"ב קכ"ד: וכן ספרי דבי רב רי"ף לפסחי' פ"י עיי"ע ארבע ונסמן שם שאר ספרי דבי רב עיי"ש וידוע שיטת הרמב"ם (בהקדמתו למשנה וליד החזקה) שבדיבור ספרא דבי רב הכונה על תורת כהנים שחיבר רב וכבר שדו בה החוקרים נרגא והעלו שהכונה על בית מדרשו של רב ובאמת נמצא כמה פעמים אמרי בי רב וכבר נסתפקו בדבר על מי מכוון אם על רב הונא או רב המנונא עיי' סנהדר' י"ז: ועיי' תוספ' יבמו' פ"ג: ד"ה אמרי, וכן יחסו לרב מה שנאמ' בשם אמרי בי רב (כ"מ ק"ב: ב"ב ק"ה:) ונגד זה מצינו שאמרי בי רב חולקים עם רב ורב יהודה וכל תלמידי רב (סנהד' נ"ז.) וגדולה מזאת הראה בעל מחבר דור דור ודורשיו ח"ב פכ"ד שאמרי בי רב נותנים טעם לדברי רב חסדא והלא ר"ח תלמיד ר"ה (זבחי' פ"ז.) מכל זה מוכרח שבי רב הוא בית מדרשו של רב ועל כן מצאנו שתנא דבי רב חולק על רב (ירו' ברכו' פ"ז הל"א) סוף ספרא דבי רב אין ראיה כל עיקר שרב היה מחברו ועיי' עוד הר"ר מאיר א"ש במבואו למכילתא שהאריך למעניתו ואני קצרתי במקום שיש להאריך.

* **בֵּי רַבָּנָן** (das Haus, die Schule der Rabbinen, Studienhaus) ברכו' י"ז. ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתי מבי רבנן, ופירש"י בית המדרש וכן פירש"י בקידוש'

כ"ט: על בת בההוא בי רבנן, ועיי' מגיל' כ"ח: בע' בי כנישתא. ובי רבנן כמו בית רבנן עיי"ע.

* בֵּי רֵישׁ גָּלוּתָא (die Schule des Exilsober-hauptes) גיטי' ל"א: אינשי דבי ריש גלותא נינהו, סוכ' ל"א, וכולהו רבנן דבי ריש גלותא וכ' שבת נ"ה, לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, ובאיג' רש"ג מצויינת המלה כמה וכמה פעמים ועיי"ע ריש גלותא.

* בֵּי שִׁיחְיָא (עיי"ע שחי (die Achselhöhlung ירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"א פותתא תחות בי שיחיא והוא כמו בית השחי עיי"ע וע' שחי.

* בֵּי שַׁקְיָא (כל"ס בית שקיא ein künstlich befeuchtetes Feld) קידוש' ס"ב: שחת דבי שקיא פי' שדה בית השלחין (עיי"ע שצריכה להשקות ע"י אדם עיי"ע שחת. ובשבת כ"א. אבי שקיא רבי כה"ג לפי כ"י א"פ עיי"ע דבשק ומ"ש.

* בֵּי שְׁבוּר (Sipphara) ברכו' נ"ט: והאידנא דשניוה פרסאי מבי שבור ולעיל וכל המאמ' לי' בכ"י ש"ס וכן לי' בע' דקר ג' ואולי היא עיר ששיער החכם נייבויער בספרו גיאגראפיא צד של"ו.

* בֵּי שׁוּתְפֵי (Gemeinschaft) עירו' ג' סע"א ב"ב כ"ד: קדרה דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא (עיי"ע אנש אות ק' כי צ"ל גם שם ועוד עיי' ע' קדר ב').

* בֵּי שִׁיבְבֵי (im Zwielicht od. Nachbarschaft) שבת ק"ט: עיי"ע בֵּי ג' ומשכ"ש.

* בֵּי תִּבְנָא (Strohlager) עירו' ס', ההוא בי תיבנא דהוה ליה למר בר פופידתא וגי' בי תיבנא אי' בכ"י ש"ס (ובדפוסי' בי תבנא) ושם אי' למר מפומבדיתא ולי' בר פופידתא בכ"י א"פ ובדפ"ש ובאו"ז ובראש ובריטב"א עיי' ד"ס עירו' קכ"א, פי' אוצר תבן.

* בֵּי תּוֹרֵי (der Platz, wo die Ochsen gefüttert werden) עירו' ס', פירא דבי תורי פי' גומה גדולה שמצניעים בה מאכל לבהמה ועיי"ע פרא ב'.

* בֵּי תּוֹרְתָא (Ort auf dem Weg nach Pumbad. viel. Bithra) ע"ז כ"ה: כ"ו, רב מנשי הוה אזיל לבי תורתא פגעו ביה גנבי אמרו ליה לאן קאזלת א"ל לפומבדיתא כי מטא לבי תורתא וכ' וקרוב הדבר שהיתה עיר הרשומה שרוב יושביה הין יהודים ובמסעיו של קיסר יוליאן נשרפה באש (עיי' מאננערט ח"ה צד רפ"ו) אולי ע"כ יושבי העיר העניה ירדו מטה מטה עד כי נמצאים שם גנבים יהודים.

* בֵּי תְּלָתָא (zu Dreien) ב"מ ע"ד רע"א הני בי תלתא דיהבי זוזי וכ' מ"ק ט"ז, הני בי תלתא דשמיתו וכ' ושם אתו בי תלתא אחריני.

* בֵּי תַּמְרֵי (Dattelnlager) פסחי' ח'. עיי"ע בי ציבי.

* בֵּי תַּפֵּי (כלש' הוצואריש תאפק בל"פ تابه Esse, Kochpfanne מפעל تافتن brennen) ברכ' ל"ט. והוא דיתיב אבי תפי, שבת ע"ז: משום דדיירי אבי תפי כ"ה לפי גי' רבינו בע' תפי ב' ובנו"ג אדפי וילק' כ"י אספי עיי' ד"ס שבת צד פ"ב: פי' מקום שפיתת הקדרה וגם כלי טיגון וגזרתו בל"פ עיי' מהרי"ף עט"ש צד י"ח ובל"ס כירים נקרא בית תְּפָיָא ג"כ נגזר מל"פ תאפתן פי' בוער באש.

* בֵּי תְּפִלָּה (Gebethaus, Synagoge) גיטי' ל"ט: קאי אפיתחא דבי תפלה, פי' בית התפלה.

* בֵּי תַּרְבּוּ (Ortsname) יומ' ע"ז, רב יוסף שרי להו לבני בי תרבו פי' רש"י שם מקום ובב"ק כ"ג: הני עיזי דבי תרבו פירש"י שם משפחה ובכ"י מ' ליומ' (עיי' ד"ס צד קכ"ג,) גרס בתרבו ובכ"י ב' ביתרכו' ובכ"י ל' בתרכו ודע שעיר בפרס שמה ترك.

* בֵּי תְּרֵי (zu Zweien) שבת קנ"א: אריה אבי תרי לא נפיל, ב"מ פ"ד: כי הוו אתי בי תרי לדינא, ושם ק"ה, הני בי תרי דעבדי עיסקא, ב"ק כ"ז: עיי"ע גרגרתא, גיטי' ס"ו, בי תרי מינייכו, זבחי' כ"א: בי תרי היכרי הוי עבדי; ברכ' ס"ב, כי הוו עיילו בה בי תרי וגי' הכ"י מ' אי' בהו תרי ובמנוה"מ סי' של"ו בתרי וצ"ל בי תרי.

* 2 בֵּי תְּרֵי (Ortsname, viel. Bi Tharis) סנהד' צ"ה, כי מטא בי תרי וכ' לדעת מהרי"ש דאס הייל' לאנד ק"ו עיר אחת שרשמנו קרובה ללוד.

* בִּיאָה (1. das Hereinkommen, Eintritt übtg. 2. Coitus) זו היא שיבה זו היא ביאה עיי"ע בא. יומ' פ"ו: פ"ז, ולואי שתהא ביאה כיציאה, ב"מ ק"ז, שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם מה ביאתך בלא חטא וכ' יומ' נ"ג, ביאה ריקנית, ירו' נזי' פ"ז דנ"ו ע"ד, פרה י"ב ד' ביאת המקדש, ירו' קידוש' פ"א דס"א ע"ג

הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע, בבלי קידוש' ל"ז: ביאה ומושב (ג' פעמים), שהש"ר פ' שמאלו דרש ביתך (דברי' ו', י') ביאתך מן השוק לביתך; ברכו' ב', ביאת שמש (Sonnenuntergang) והקבוץ: ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג ופ"ט דכ"ג ע"ג ירו' חלה פ"ב דנ"ח: ירו' ערל' פ"א ד"ס ע"ד כל ביאות שנאמרו בתורה ובבלי קידוש' ל"ז: הואיל ונאמרו ביאות בתורה והוא ל"מ בְּאָה (יחזק' ח', ה') ובדרך השאילה בלש' נקיה תשמיש מפעל בוא עיי"ע בא, קידוש' ב', ואילך בכסף בשטר ובביאה, שם י"ב: רב מנגד אמאן דמקדש בביאה יבמו' ל"ד, אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, יבמו' ס"א: כל ביאה שאין בה פירצה אינה אלא בעילת זנות, ירו' יבמו' פ"ב ד"ג ע"ג ביאת ערוה, והקבוץ כריתו' ב', ג' הבא על השפחה ביאות הרבה, נדרי' נ"א, כולהון ביאות, שהש"ר פ' גן נעול שתי ביאות לאשה וכתב רא"ל בתשבי ע' בעל: ויש להפרש בין בעילה לביאה כי לא נקרא הביאה רק הפעם הראשונה שהאיש משמש עם האשה ולכן לא תתרבה לומר ביאות כמו שנאמ' בעילות ודוק ותמצא עכ"ל, ומשגה הוא כמוכח מציונים שהבאתי.

* בִּיטָא עיי"ע ביעה.

* בֵּיטָא (der zweite Buchstabe gr. βῆτα) שקלי' פ"ג מ"ב אלפא ביטא עיי"ע אלפא ביתא. ורבינו גורס ביתא עיי"ע.

* בִּיְיכָה (בייבא) בל"פ بِيَّه Frauen-Kopfputz, (Schleier ב"ב קמ"ו, תרגמה רבא בייכא וסבכתא כ"ה לפי גי' רבינו בע' ייכא וע' סבכה לגי' כתבי ידות ודפ"ר אבל בנו"ג בט"ס בייבא פי' בל"פ צעיף וקישור נשים וכן פי' הרשב"ם אך גם שם גי' משובשת בייבא ורבינו סבר שאות ב' שמושית היא בעבור כן היה מסדרו בע' ייכא.

בַּיְיכָה (בל"ע بوكاء verwirrt, närrisch מפעל باك) בב"ר פפ"ח (רפ"ז) ותאמ' שכבה עמי, הומיה היא וסוררת (משלי ז', י"א) בייכה היא וטעיה. * [אחי"ה בנו"ג שגישא אבל בעל מ"כ הביא גי' הילק' משלי (רמז תתק"מ) בוכיה ולפנינו שם אי' בוכה והוא ממש ל"ע שרשמנו והוא מל"מ בוך (שמות י"ד, ג'; יואל א', י"ח; אסתר ג', ט"ו) פי' מהומה ודרש כן הומיה ובאמת נוסח' שלפנינו שגישא בל"ס שגושא טעמה ג"כ מבוכה וכן מצאתי בירו' תעני' פ"ב הל"א דס"ה: מפורש מבוכה: מן גוא דאינון ב י י כ ן, ואולי ברות"ר ספ"ג ושמעי קלהון דברייאתא ב י י ב י ן צ"ל ג"כ בייכין פי' שמעו קול מבוכת אנשים ועיי' עוד ע' בַּיֵּיב] —

1 בִּין (מל"פ بن, בל"ס בנתא Körnchen von Getreide) בס"ג דבמה אשה (שבת ס"ז.) שב ביני כמונא [1]. פי' ז' גרגרים כמון, אי בבינתא לא משכחא ליה בר"ג דלא יחפור (ב"ב י"ח:), פי' הזרע שעל הירק בעת שנעשה קשה, פ"א אי משום ביניתא גרעינין דחרדל ליכא למיחש דאכלי ליה דבורים דכיון שהן דקין מאוד לא משכחי להו דבורים בעפר, אי בטרפי [2]) הדר פארי כלום' אם אוכלין העלין של חרדל מאי איכפת ליה חוזר וגדל [3]). ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.) נזדהר מביניתא דאי לא מנקב להו למעייניה פי' יזהר שלא ישתה זרע גרגילא. * [אחי"ה וכ"ה בע' גרגל ובנו"ג גלגילא. לגי' רש"י שבת בנ"א ועיי' גיטי' שם שגרס בוני ופי' מלא אגרוף י"ל שהוא ל"פ بنوه אגודה ואחיזת יד] —

2 בִּין (בל"פ پينه = بانه Haar) בס"ג דבמה אשה (ס"ז.) שב ביני מדיקנא דכלבא, פי' ז' שערות מזקן הכלב, ובס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) ו ב ג מ ר א [4]) וחכמי' אומרי' עד חצות בפ' מאימתי קורין את שמע (ברכ' ח'.) כמישחל ביניתא מחלבא. וחשאי מביניתא דרישי ועד טופרא דכרעאי [5]) בפ' ר"א אומ' תולין בגמ' ייגומלין (שבת ק"מ.), ביניתא מ מ ז י ה [6]) בר"ג דבא לו כ"ג (יומי ס"ט:), משתמיט ביניתא [7]) בר"ג דהשוכר את הפועלין (פ"ד:), אריש ביניתא בעי למיקם בפ' ג' מינין אסורין בנזיר בגמ' דסתם (נזי' ל"ט.), קלע [באבן] אל ה ש ע ר ה ולא יחטא (שופטי' כ', ט"ז) תרג' [דשדן אבנא בקילעא ומרמן] בבינת שערה.

בֵּין . . . בֵּין (sowohl . . als auch) בין זכאי ובין חייב בשבועה לא תיעול בויק"ר פ' אל תהי עד חמס והוא עד (פ"ו). * [אחי"ה וכ"ה ירו' שבועו' פ"ו הל"ו דל"ז: אבל בויק"ר ובילק' משפטים רמז שמ"ו וילק' זכרי' סרמ"ז תקע"א אי' תחת בשבועה: למומי ובילק' זכרי' נ"ב פי' לשבועה" ועיי"ע מם. ובתנחו' משפטי' צד קפ"ד

[1]) וכ"ה בכ"י מ' ובכ"י א"פ עיי' ד"ס צד ע"ב. ובנו"ג בוני כמוניא. [2]) בכ"י פאריז אי' באשפה. [3]) וכ"ה בפירש"י. [4]) כ"ה רק בדפ"ר. [5]) כ"ה בעי' חש ב' ושם עוד חשאי בנפשאי ובדפ"ע הוץ מדפ' אמש' אי' כאן וע' בינתא הגי' רישיה. כרעיה וטעות היא וכגי' רבינו אי' ג"כ ברש"י כ"י ושם בזה"ל ותשאי בי מבינתא דרישאי עד טופרא דכרעאי עיי' ד"ס שבת קס"ח. ולא העיר ב"מ של ד"ס על גי' רבינו. [6]) כ"ה בכ"י מ' ממזייה ובנו"ג ממזייא אבל בסנהדי' ס"ד. אי' מיניה וכ"ה בכ"י ב' ליומי עיי' ד"ס שם ק': ובעי' כז אי ארא שהמלה ל"פ וטעמה שער מן העפעפים ולכן בטעות הגיה מי שהגיה מ י נ י ה תחת ממזיה ושיעורו נפל שער אחד מעפעפיו. [7]) בנו"ג עוד: מ י נ י ה כמו בסנהדי' הנ"ל.

ובריש מטות בסיגנון אחר עיי"ש. וכנ"ה ב"ק ל"ז: בין תם בין מועד. יבמו' כ"ג. בין שאומרים לו לאביך קיים בין שאומרים לו הוצא. נדרי' ס"ג. בין כך ובין כך. מדר' אסת' א' ד' עיי"ע בת קבריא בין מדיליה ובין מדלא דידיה מתגלגלת בת קבריא. בין בעיסה בין בקדירה עיי"ע בן ב'. פסחי' מ"ז: בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין ביחיד בין בציבור] —

* בֵּין (inmitten, zwischen; בֵּינַיִם, בֵּינָתַיִם (dual. Mitte, zwischen והוא ל"מ והרבה בש"ס והדלתי לספור כי אין מספר ובמספ' הזוגי לש' זכר ביניים ולש' נקבה בינתיים ד"מ ב"ר פ"ד דרש בתוך (בראש' א' ו') ביניים ובינתיים. ויק"ר רפכ"ג צדקת הזו יוצאת מבינתיים. ירו' ברכו' פ"ב ד"ה: ימי טהרה בינתיים. ירו' תעני' קלספ"א דס"ד ע"ד ימים שבינתיים. ירו' מעשרו' רפ"א דמ"ח ע"ג טול מבנתיים. ירו' כלאי' פ"ז ד"ל ע"ד בנתיים מהו וכ"ה ירו' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג עיי"ש. ובל"א בֵּינֵי = בל"ס ܒܝܢܝ כמו בין. גיטי' ס"ט: ביני אדכי. שבת קל"ב: חולי' קי"ד. אתיא מביניא. יבמו' ע"א. זבנינהו ביני וביני פי' בינתיים ועיי"ע חולי' מ"ז. ביצ' ז'. י"ד: — ב"מ מ"ז: ורבים עוד: איכא בינייהו.

* בֵּינוֹנִי (der, die in der Mitte) סוט' מ"ב: דרש הבנים (ש"א י"ז, ד') בינוני שבאחיו. כלי' י"ז. ח'. ברכו' ל"ט. לא גדול ולא קטן אלא בינוני עיי"ע אגר ב'. ירו' שבת פ"א ד"ב ע"ד לא לח ולא יבש אלא בינוני. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג אדם בינוני. ולשון נקבה בינונית עיי' גיטי' פ"ה מ"א. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט ע"ג. ירו' תעני' פ"א דס"ד. וקבוץ זכר בינונים ר"ה ט"ז: ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. ויק"ר פ"ל. ול' נקבה ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ג כל האמות היו בֵּינוֹנִיּוֹת (ובקצת דפוסי' בט"ס בביניות) ובכלי' י"ז. א' צ"ל ג"כ בינוניות (ובקצת דפוסי' בט"ס בבנויות) ובכלי' י"ז. א' צ"ל ג"כ בינוניות ועיי"ע בֵּנְנֵי.

בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת (Zwielicht, d. i. zwischen Sonnenneige und Mondaufgang) בר"ג דברכו' (ב':) ר' יהודה סבר בין השמשות טובא הוי וכי טובלין מבעוד יום טובלין ור"מ סבר לה כר' י ו ס י[1]) דאמר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא וא"א לעמוד עליו. ובס"ג דבמה מדליקין (שבת ל"ה.) א"ר יהודה אמר שמואל בין השמשות דר' יהודה כהנים טובלים בו למאן אילימא לר' יהודה ספיקה הוא אלא בה"ש דר' יהודה לר' יוסי כהנים טובלים בו פשיט' מהו דתימא בה"ש דר' יוסי מישך שייך כר' יהודה קמ"ל דשלים בה"ש דר' יהודה והדר מתחיל בה"ש דר' יוסי. ובס"ג דבא סימן התחתון (נדה נ"ג.) הך תנא סבר שלים בה"ש דר' יהוד' ומתחיל בה"ש דר' יוסי והאי תנא סבר בה"ש דר' יוסי מישך שייך כר' יהודה. * [אחי"ה וכ"ה בתרג' שמו' י"ב, י'; ט"ז, י"ב בין שמשיא וביני שמשתא להעתקת של בין הערבים ועיי' לשון הזהב של רמב"ן לשמו' י"ב, ו' ועיי' בש"ע א"ח סי' רס"א] —

☞ 1 בִּינָא (לפי דעת ר"ב ערבה Weide ולפע"ד מל"ס בינא Tamariske (Terebinthenkorn עיי"ע הקודם בין א') גיטי' פ' הנזיקין (שזרבינא) [2] [צ"ל שורבינא] ובינה ואסא דרא פי' ערבה). * [אחי"ה והאמת שבל"ס אשל וכן הביא הך פירוש ר' יונה ן' גנח בע' אשל (צד ע"א במחברתו) בשם רש"ג וז"ל (לפי העתקתי מל"ע ללשה"ק) "וראיתי לפירוש המלות במי שאחזו קורדיאקוס שאמר רש"ג בינא הוא א ש ל. ע"כ. ובל"פ בן הוא גרעינים של אַלון. ובענין שורבינא עיי"ע אשכרע ובענין הגי' עיי"ע אסא] —

☞ 2 בִּינָא (Blutegel, wahrsch. zusammenhängend mit پينه H a a r, wegen dessen dünner Beschaff.) גיטי' פ' הנזיקין (ס"ח:) שב ביני דמיא פי' עלוקה). * [אחי"ה זאת דעת רש"י ז"ל ונ"ל לגזרו מל"פ אשר רשמנו (ועיי"ע בין ב') פי' שער ונקרא כן שדמתה לשער מצד ארכה ודקותה ובאמת נקראת כן גם נ י מ א של מים (ע"ז י"ב:) פי' חוט דק של מים. ועוד י"ל שעיק' הגי' כינא והוא ממ"ש ל"פ کنه פי' עלוקה מוצץ דם של חיות] —

* בִּיניתא (מל"פ پینو Insect, Raupe) מכות ט"ז: דאכיל ביניתא פי' בל"פ תולעת עיי"ע בניתא ומ"ש. וגם כתיבת המלה ביו"ד אחר הבית מראה שיש להבדילה מִבְּנִיתָא.

* בּוּנָא עיי"ע בון ג'.

* בּוּנָה (ein Amoräer) ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: תנא בונה בר שילה ובדפ' קראט' אי' בט"ס בינה שילוה. ועצ"פ בונה קיצור תחת אבונה

[1]) כ"ה על נכון בכי"ו ול"ר ובדפ"ע בט"ס כר' יהודה ובלי ספק נולד מקיצור כר"י. [2]) אצל רמ"ל שור בינא מבלי ראות מה דאי' בגיטי' וע' שרבינא ועיי"ע שגא א'.

כמו שקיצרו הסופרים ר' בון תחת ר' אבון עיי"ע ר' בון במה"י למהרז"ף צד ס"ז:

* בּוּנִי (תלמיד של ישו אולי Bini פי' תאומים (Thomas (Zwilling) סנהד' מ"ג. חמשה תלמידי' היו לו לישו מתא נקאי נצר ובוני ותודה . . אתיוהי לבוני אמר בוני יהרג והכתי' בני בכורי ישראל א"ל אין בוני יהרג דכתי' וכ' ואולי היה אחד מתלמידיו השלוחים שנקרא תאומא עיי' ברית החד' יהננים י"א ט"ז, כ', כ"ד, כ"א, ב' ובל"ר תאומים bini אבל בתעני' כ'. (הובא בילק' דברי' רמז תת"ט) אי' לא נ י ק ד י מ ו ן (כ"ה בד' פיזי) שמו אלא בוני שמו ולפ"ז בוני הוא ניקדימון בן גוריון עיי' בן מתתיהו על הקדמוניות י"ד, ג', ב' ועל Νικόδημος כתוב באון גליון שהיה מאחוזת מרעיו של ישו (עיי' יהננים ג'; י"ט, ל"ט) וב"ם שקר ענה בפיו שהרי אדרבה בתעני' נכבדות מדובר על ניקדימון.

בַּיְין (מל"י βάϊον Palmzweig, Siegespalme ועיי' מלה ערבית الباية (Palmfest בפסיקתא דסוכ' (ק"פ.) ובילמדנו בשור או כשב או עז (תנחו' אמור סי' י"ח) מי שנוצה נוטל ביין[1]) פי' מסתברא ענין כידון, (א"ב פי' בל"י לולב וכף תמרים והיה מנהג ליתן ביד המנצח כף תמר לאות נצחון). * [אחי"ה ואמת היא וכן כתב פויזאניאס ח' מ"ה, ב'. וגי' הפסיק' מאן דנסב ב א ג י ן אנו יודעים דהוא נצח ובויק"ר פ"ל אי' בלשון ישר' מאוד כזה מאן הוא נצח אלא מאן דנסב ב א י י ן בידיה וכ"ה בילק' אמור רמז תרנ"א ושם כגי' רבינו ביין ונ"ב „פי' הערוך כידון" ובמנו"ה סי' קמ"ו בשם ויק"ר מהו נעימות בימינך נצח א"ר אבין זהו לולב כמו שהוא נוצח ונוטל באיין משל . . אלא מאן דנסיב כ י ד ו ן כו' וזה ע"פ פי' הערוך והציג כידון תחת באיין ועיי' רש"ב בפסי' שם. ועיי"ע איפרפוס ומ"ש ועוד עיי' מהרי"ף במ"ע מהרז"ף — גרעטץ חכ"א צד קל"ז] —

* בִּיר (בַּר = Sohn) ברכו' ה': ב"ב קט"ז. דין גרמיה דעשיראה ביר פי' זה עצם מבן עשירי שמתו בניו של ר' יוחנן ונשאר בידו שן מבן עשירי ובו היה מנחם למרי נפש עיי' הרשב"ם לב"ב שם וע' גרם א' וכן תרג' בר (ת"י א' שמות א', ט"ו. ט"ז. כ"ב; במדבר כ"ז, ד'; דברי' כ"א, ט"ז; איוב י"ח, י"ב. י"ט) ביר ונראה שהיא לשון ירושלמית ותנוח אות י' כמו אִיבָּא תחת אַבָּא, אִיתָּא תחת תא וכן תנוח אות וי"ו כמו אוף תחת אף.

* 1 בִּירָא (בל"ס בירא, בל"ע بئر Brunnen) ברכ' נ"ו. חביתא דנפל לבירא, ושם נפל פתא בבירא ובכ"י מ' הגי' כי הני מידי דנפל לבירא (עיי' ד"ס קנ"ד: ועיי"ע אנש אות נ') ושם: שדיא ליה לבירא, שבת ס"ו: נפל פותא בבירא; ב"ק צ"ב: וילק' כי תצא תתקל"ג (עיי"ע אנש אות ב') בירא דשתית מיניה מיא אל תשדי ביה קלא (ובילק' משפטי' תשפ"ה תמורתו קודש בור ששתית מים אל תזרק בו אבן), והקבוץ עירו' י"ז: י"ח, תוספת' ב"מ פ"ט ביראות, ובירו' עירו' פ"ב ד"כ: בירות וגם ביריות.

* 2 בִּירָא (Grube, Graben) ב"מ פ"ה, הוה קיימא בירא מליא מיא, חולי' ק"ו. עיי"ע בת ברתא. והקבוץ שבת ק"י: שבע בירי, סנהד' ז'. שב בירי לשלמנא וחד לעביד ביש, ב"ר פמ"ב בירין בירין מסקן חמר — ועיי' עוד ע' בר ז' וערך הקודם לזה וע' הבא אח"ז.

בַּיָּיר (Brunnengräber מל"ע بار עיי"ע הקודם לזה) בפ' כלל גדול אמרו בשביעי' (פ"ח, מ"ה) לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן פי' בייר חופר בורות, בלן בעל המרחץ, ספר גלב, ספן מלח. * [אחי"ה וכנ"ה ירו' ב"מ רפ"ט די"ב. ותוספ' ב"מ פ"ט הבייר והבלן, ושם ה ב י י ל י ן והחפורות הסנטור והאנקולמוס וצ"ל הכיילין וכצ"ל בירו' ב"מ פ"ח די"א ע"ד תחת מן ה ב י י ר או מן הסנטור ובדפ' זיט' כייר וצ"ל כייל עיי"ע] —

* בַּיֵּיר (unbebaut lassen) עיי"ע בר ג'.

* בַּיְירָא (leer, unbebaut ריש ויק"ר פ"א חמי הקליה ביירא כרמיה ביירא ותואר מפעל בור עיי"ע בר ב' וממנו נגזר ג"כ ערך הבא אח"ז.

* בַּיְרָנִית (leer, männerlos) ויק"ר פי"ט הושיב נשים בַּיְרָנִיּוֹת בירושלים מהו בירניות בַּיְירָן צַיְירָן שהיה הורג את בעליהן ומענה את נשיהם וכ' עיי"ע ברן ג' ומ"ש. ותואר לנקבה הוא.

* בִּירָאָה, בִּירַא, בִּירָיָה (Stadtnamen am Euphr. بيرة, Bir) מ"ק כ"ו. עולא ביראה ובירו' מ"ק ובירו' מגילי' עיי"ע ביברי ומשם היה ג"כ ר' שמלאי ונקרא ר' שמלאי דבירה שם ושם. והעיר היתה ידועה גם לרומיים עיי' מאננערט ח"ה צד קצ"ט.

בִּירָה (בל"פ باره, بارو 1. Tempelburg = Ἄκρα in der gr.-mac. Periode; = Βάρις unter Hyrkan I. (bei Jos.); 2. Burg, Castell) בפ' אלו

---

[1]) בתנחו' אי' בט"ס אגין ובפסיק' באגין עיי"ע איפרפוס.

עוברין בפסח (מ"ט.) ושורפין לפני הבירה מעצי המערכה, ובר"ג דיומ' (ב'.) בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים, במידות בפ"ק (כ"ו.) במסיבה ההולכת תחת הבירה, פי' תחת המקדש —, בפ"ק דב"ב בגמ' דסמך לו כותל (ב"ב ו':) א"ר נחמן אמ' רבה בר אבוה המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה, ובר"ג דהמוכר את הבית (שם ס"א:) דאמר רב נחמן אמ' רבה בר אבוה המוכ' בית לחבירו בבירה גדולה, ובפ' מי שמת בגמ' השולח סבלונות (שם קמ"ו.) וזו הלכה העלה רב אחא שר הבירה (עיי' נהמי' ז', ב') לפני הכמים באושה פי' פלטורין. *[אחי"ה שני פירושיו של רבינו טובים מאוד שבטעם הראשון בירה ל"מ (נחמי' שם, ושם ב' ח') ושוה עם אקרא ובארים אצל בן מתתיהו ובשם ἄκρα מכונה מגדל הר הבית בימי מלכות יון ובשם βάρις בימי החשמונאים עיי' על הקדמוניות י"ג, י"א, ב'; ט"ו, י"א, ד'; י"ח, ד', ג' והרחיב ככר דעתו הצלולה החכ' גרעטץ במ"ע שלו חכ"ה צד קמ"ה ואילך וזה הבירה או בית הבירה (עיי"ע) היה מגדל בהר הבית כ"ה בפירו' בירו' פסחי' פ"ז דל"ה. א"ר יוחנן מגדל היה עומד בהר הבית והיה קרוי בירה ובפסיקת' רבתי פי"ד מגדל היה עומד בהר הזתים [צ"ל הבית] והיה שמו בירה, וביומ' שם ובזבחי' ק"ד: א"ר יוחנן מקום (וטוב לגרוס מגדל) יש בהר הבית ושמו בירה, ובירו' פסחי' שם אר"ל כל הר הבית קרוי בירה והוכיח החי גרעטץ שדעת ר"י היא העיקר. ורש"י ליומ' ט': בירה תוכיח פי' בית המקדש כרבינו וא"כ נטו לדעת רש"ל בירו' פסחי' וכן המשמעות שם א"ל תנו עיניכם בבירה א"ד א"ל עדיכם בירה, ובירו' גורס תחת זה (בית) הבחירה וזה ג"כ ראיה שכל הר הבית קרוי כן, ערלה ב', י"ב יועזר איש הבירה וכ' ובזבחי' קי"ט. שלש בירות הן שילה ונוב וגבעון ובית עולמים עיי"ש פירש"י ועיי' פרה פ"ג מ"א. — ובטעם הב' מורה המלה בל"ס ופרסי' ולש' בקטרית והונגרי' (vár) מקום מצודה ובנין חזק ומזה הענין שושן הבירה (נחמי' א', א'; אסתי' א', ב'. ה' ועוד) ומחובר לפעמים עם שם המקום ד"מ מן בירת מלכא דבית לחם יהודה ירו' ברכו' פ"ב ד"ה. ובמד' איכ"ר פ' על אלה אי' בירת ערבא בדבית לחם יהודה; בירת סריקה בע"ז ה', ד' ובגמ' שם ל"א. ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד אי' בירת סריקה; בירת הפליא עדיות פ"ז, מ"ג; ובקידושי' ע"ב. לפי גי' כ"י (הובא בגעאג. תלמודי' של נייבויער צד שצ"ט) אי' פסגירא (לפנינו' מסגריא) איכא בבבל. . בירתא דנדה (לפנינו בירקא) איכ' בבבל . . בירתא דסטיא איכ' בבבל וכ' סוט' ל"ח: בירתא דשחורי, אבל בירו' פיאה פ"ז ד"כ. בירתא דחרובתיה דארעא דישראל פי' בירתא כמו ברתא כמו ברת שבע עיי"ע ועיי' פי' אהבת ציון למהרז"ף שם צד פ"ה ע"ב. ובלי חיבור עם שם עצם פרטי טעמו כמו בל"ס בנין חזק ופלטרין ד"מ ב"ר רפל"ט ראה בירה אחת דולקת אמור תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה א"ל אני הוא בעל הבירה וכ', פסיקת' דשמעו דקי"ז וילק' ירמיה רס"ד בשם הפסיקת' כד תמוט בירה בירה שמה וכד תרום קלקלתא (קיקלא, ועיי"ע קקל ב') קלקלתא שמה, והקבוץ בירות עיו' רש"י לחולי' קל"ט: ד"ה ובבירות] —

* 1 בִּירִי, בִּירְיִי (nach Schw. h. L. 149 = Birja, eine halbe Stunde von Zefat) ב"מ פ"ד: שדרוהו רבנן לבני בירי, פסחי' נ"א. ואין יוצאין בקורדקיסון בשבת בבירי ומעשה ביהודה והילל בניו של ר"ג שיצאו בקרדקיסון בשבת בבירי וכ' ובתוספת' מ"ק פ"ב בקורדקיסין של זהב בשבת בבירי וכ"ה בירו' פסחי' רפ"ד ד"ל רע"ד ושם אי' בבירו וצ"ל בבירי ובע' קרדקיים הגי' בירה ולפי גי' כ"י ה"ב ול"ד ודפ"ר בירם (עיי"ע), ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג ביריי רבתא, ולפי דעת מהרי"ש היה כפר כחצי שעה מצפת.

* 2 בִּירִי (Stadt in Babyl. Bir) ע"ז מ' סע"א ר' דוסתאי דמין בירי, יבמו' פ"ג: טומטום דבירי, ככר מלתי אמורה אודות העיר הזאת בע' ביברי וע' ביראה.

* 3 בִּירִי ט"ס תחת כִּירִי עיי"ש וע' קר ט"ו.

* בִּירְיִים (E. N. eines Amora) חולי' צ"ח. א"ר בירייםִ משום זקן אחד וכ'.

* בִּירְנִית (Bedeckung, Festung, bakt. Varena) פסחי' קי"ח: היו בה שס"ה בִּירָנִיּוֹת וכל בירנית ובירנית וכ' ול"מ הוא והעתיקה הפשיט' לד"ה ב' י"ז, י"ב, כ"ז, ד' ܒܝܪܬܐ ובל' בקט' כמו בירה בעברית ובכ"י הגי' בירה עיי' ד"ס צד קפ"ט:

* בִּירִית וגי' היותר טובה עיי"ע ברית ב'.

* 1 בִּירָם (Stadt jenseits des Euphrat wahrsch. Οὐρήμα, Úrma, Mannert 6, 1, 492) ר"ה כ"ג. מאי בית בלתין אמר רב זו בירם, קידוש' ע"ב. לענין יוחסין א"ל אביי לרב יוסף להא גיסא דפרת עד היכא א"ל מה דעתך משום בירם מייחסי דפומבדיתא מבירם נסבי, אולי היא עיר שרשמתי שהוזכרה אצל פתלימיאום ובעבר פרת היתה ושם גבול קיצון של גולה ועיי"ע בית בלתין.

* 2 בִּירָם, בִּירָס (Ort mit einer Quelle, wahrscheinlich Baaras (des Jos.) = Baris, Baru (Eus.)) סנה' ק"ח. כל מַעינות תחום רבה א"ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם בלועה דגדר וחמי טבריא ועיניה רבתי דבירם, ובכ"י ל' לר"ה (עיי' ד"ס שם צד כ"ז.) הגי' בירס ונ"ל שהיא העיקר והית' שוה עם Βαάρας בסיפור בן מתתיהו על המלחמה ז', ו', ג' ואצל אייזיביאוס נקרא בריס והיתה קרובה לבעל מעון ויש לה מעינות עיי' רילאנד פאלעשטינא ש"ג, תתפ"א ולדעת ר"ת (עיי' תוספ' לר"ה כ"ג: ד"ג זו) בירם מא"י היה ונוכל להסכים עמו בענין בירס אבל לא בענין בירם של קידושין הנזכר בע' הקודם לזה.

* בִּירָן (Flussname) עיי"ע בורצנין.

* בַּרְתּוּתָא (Barthotha) ר' אלעזר איש ברתותא נזכ' באבות פ"ג מ"ח, פסחי' י"ג. ערלה פ"א, מ"ד וטבול יום פ"ג, מ"ד ובתעני' כ"ד. בט"ס אלעזר איש בירת ובדפ' חדשי' בקו על ת' וצ"ל איש ברתותא וכ"ה בכ"י ב' ובילק' ובע"י הראשו' ובכ"י מ' איש כפר ברתותא וכ"ה בשאר המקומות עיי' ד"ס שם צד ע"א; ונקרא הכפר אצל Chamam עוד היום כך ומראים שם קבר של ר"א איש ברתותא, עיי' מהרי"ש תבואות הארץ צד קס"א.

* בּוּרְתְּיוֹת עיי"ע קבטיות.

* בֵּישׁ (בל"ס בְּאֵשׁ missfallen, schlecht sein) ב"מ ע"ה סע"ב דביש ליה בהא מתא ולא אזיל למתא אחריתי וכ' פי' הירע לו.

* בִּישׁ (בל"ע بيس בל"ס ביש, בישא elend, bös, schlecht) ב"ק קט"ו. חנן בישא. שבת קכ"ט. בישא מי הוה טבא ויק"ר פכ"ב וקהל"ר פ' ויתרון ארץ טב לביש עבדת, בישא עבדת טב לביש לא תעביד וביש לא מטי לך, איכ"ר פ' בלע למה נקרא שמה כפר ביש דלא הוה מקבלת אכסנייא, ונקב' בִּישְׁתָּא ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג (החומץ) טב לבישתא וביש לטבתא, ויק"ר פל"ג מינה טבתא ומינה בישתא כד הוה טב לית טבא מיניה וכד ביש לית ביש מינה, והקבוץ לזכר ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג מבקרה בישיא (בנו"ג ביישייא וט"ס הוא) ויק"ר רפ"ג לגי' רבינו בע' גר ד' גירא בחזורין ומפלגא לבישיא ותמורתו קודש בשמ"ר קלספל"א מנאפת בתפוחים וחולקת ל ח ו ל י ן, והקבוץ לנקבה סנהד' ז'. טוביה לדשמע ואדיש חלפוה בִּישָׁתָא מאה עיי"ע דש א'. והנקבה בישתא משתמע ג"כ להוראת השֵם והוא כמו ב י ש ו ת א ועיי"ע הבא אח"ז.

* בִּישׁוּ, בִּישׁוּתָא (בל"ס Bosheit, Schlechtigkeit) שבת קנ"ו. אי כולי לטיבו אי כולי לבישו, איכ"ר פ' רבתי בישו עבדית, פסיקת' דר"כ כ"ד: (והובא בתנחומ' תצא ובילק' תהלי' רמז תשי"ט ועיי"ע גז' ה') למיגזא בישא לבישתא וצ"ל למיגזי לבישא בישתיה ועיי' ר"ש באבער שם הער' ס"ט. ב"ק קט"ו. מפורסם לבישותא, ע"ז ס"ה. עינא דבעיא למחזי לכו בישותא, מנחו' נ"ב. מבישותין אמרי קמייהו מטיבותין לא אמרי קמייהו, מכו' ה': כתוב' כ"ה: חזיא לר' אלעזר בישות פי' בפנים זועפות עיי"ע בשות, ופסחי' נ"ג: חזא ביה ברבב"ח בישות.

* בַּיְישָׁן, בּוֹיְישָׁן עיי"ע בוש וע' בשן א'.

* בֵּישָׁן עיי"ע בשן ב'.

* בֵּי"ת (der zweite Buchstabe des Alfab.) שני לאותיות, עיי"ע אלף וע' אלפביתא והקבוץ שבת ק"ג: בֵּיתִי"ן וגם מורה מספר של שְׁנַיִם ירו' נדרי' פ"ג דל"ח. דורש ביצחק (בראשי' כ"א, י"א) בית תרי בן שהוא עתיד לנחול שני עולמות וכ' האות בי"ת תתחלף באותיו' של מוצאה: ד"מ ב ו י ו וא תחת בא (עיי"ע בָּא ב'), בִּיבֶּי (עיי"ע), בילון (עיי"ע בלן ג'), בִּמִּין (עיי"ע איפרפום) ועוד אחרים, וכן בפ' ד"מ פקר, והפקר תחת בקר והבקר עיי"ע, פומבי תחת פומפי. אות בי"ת נשמטה בסוף המלה ד"מ תו תחת תוב, כדי תחת כדיב עיי"ע, נסי (בירו' עירובי' פ"ה דכ"ג.) תחת נסיב, וכן באמצע המלה ד"מ נסתיה, נסתון (ירו' עירובין פ"ז דכ"ד ע"ד) תחת נסבתיה, נסבתון, וגם תבא לפעמים תחת אות וי"ו עיי"ע בירם א' ותחת שאר אותיות ההברה ובפרט אם ההברה ארוכה עיי"ע אבגינוס וזולתו.

* בית ט"ס תחת בִּיָּה או ביא עיי"ע וע' אגבאסטס וע' אגריקוס.

1 בַּיִת (Haus, Wohnung, euphem. weibl. Scham) ובא אשר לו הבית (ויק' י"ד ל"ה) מי ש מ י ו ח ד ב י ת ו ל ו בפ"ק דיומ' (י"א:[1]), פי' מי שאינו מכנים אורחין בתוך ביתו אלא ביתו מיוחד לו ולא לזולתו. פ"א שאין משאיל כליו לאחרים[2]

[1]) כ"ה לגי' כ"י א"פ ול"ד עיי' ד"ס שם צד י"ג ובדפוסי' אי' מי שמייחד וכ'. [2]) לפנינו בגמ' אי' בפירוש כן שאינו רוצה להשאיל וכ' אבל לי' בכל הכ"י וכן לי' בילק' מצורע הקס"ד ופירוש היה והובא בפנים עיי' ד"ס שם ותמיה לי שלא העיר על ערך שלנו וכן נראה שגי' הדפוסי' לא היתה לפני רש"י ז"ל עי"ש.

נגעין באין בביתו. ביתא בוא ואייתי בר"ג דהמוציא יין (שבת ע"ז:) [1] ביתא איתבא [בנו"ג מיתבא] יתיב בפ' הגוזל עצים בגמ' ר"מ אומ' בעבדים (ב"ק צ"ז.) ובר"ג דכיצד הרגל (שם כ"א.) פי' בית שדרין בו בני אדם הוא מיושב ואינו חרב ואפי' אישתמש בתיבני וציבי לא חריב. אחד . . . . לתקן את הבית בפ"ב בנדה (י"ד. וקטיע הוא) פי' אותו מקום. * [אחי"ה וכן פירש"י וכנ"ה נדה פ"א מ"ז לשמש את ביתה, נדה ע"ב וירו' שבת פ"ט די"ב. שמשה את ביתה, ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ג אסורה לביתה וכ"ה ירו' נדה רפ"א דמ"ח ע"ד; נדה ה'. מתוך שמהומה לביתה פי' ממהרת לשמש (ועיי"ע מהם א') ירו' נדה פ"ב רהל"ב דמ"ט סע"ד כדי שתקנה פי' הבית מבחוץ אבל לא מה שבחדרין וכ' ולש' נקיה היא וכן מקואות פ"ח מ"ד ולא כבדה את הבית ופי' רה"ג (בסד"ט צד ל"ד) פי' לש' נקיה כלומר שלא קינחה את אותו מקום וכן מפורש בלי הזכרת רה"ג בע' כבד ב' ובזה הענין תרג' ידלף הבית (קהלת י', י"ח) מתעבדה דוותא בגו ביתה לדעת המדרש ויק"ר פי"ט ידלף הבית הרי היא מתרבה בדמים וכ' ובענין זיבת אשה נדרש ג"כ בקהל"ר עיי"ש, ובדרך כבוד נקראה האשה בית ד"מ יומ' ב'. ביתו זו אשתו (ודורש ויק' ט"ז, י"ז), שם י"ג. י"ג: בית אחד ולא שני בתים, שבת קי"ח: גיטי' נ"ב. מימי לא קריתי לאשתי אשתי . . אלא לאשתי ביתי ועיי' רות"ר פ' וימת, כי אשר ע"כ נקרא אשה של פלוני דביתהו ועיי' ברכו' כ"ז. (ובכ"י מ' אי' אתתיה) מ"ד: נ"ו. תעני' כ"ג: כ"ד: ואילך, חולי' ק"י. ב"ב ע"ד: נדה ל"ז. נדרי' כ"ג. נ"א. קידושי' מ"ה:] —

* 2 בַּיִת (das Innere, übtg. Leib) ברכו' מ"ד: אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו (בב"נ בתוכו תדיר ובכ"י פ' שהלפת מצוי בו) פי' אוי לכרם שירק λάπαδον מצוי תמיד בו.

* 3 בַּיִת (Gehäuse für Pflanzen u. s. w.) שביעי' פ"ב מ"ד ועושים להם בתים וירו' שבת פ"ז ד"י המזהם . . והעושה בתים ומפורש בירו' שביעי' דל"ג ע"ד בית עושה לה צל ועיי"ע זהם וע' כת ג'. מנחו' ל"ד: ומניחין (התפילין) בד' בתים, ובחיבורה עם מלות אחרות אי' בית הרבה פעמי' ואזכירם במקומותם למושבותם, ועיי' ערך בַּיְתָא א'.

* 4 בַּיִת = בֵּי (Haus, Schule, Anhang) הרבה פעמים בחיבורו עם שעצ"פ ד"מ בית שמאי . . בית הלל, בית רבי, בית ר' ינאי וטעמו כמו בי כלו' בית המדרש ואחוזת מרעהו של תנא פלוני, ועיי"ע בית רבה.

* 5 בַּיִת (jerus. Tempel) חולי' ע"ה. ואילך בפני הבית ושלא בפני הבית כלומ' בית המקדש של ירוש' עיי"ע בִּירָה.

1 בֵּית אָב (Priesterabtheilung) בפ"ק דיומא בגמ' מפרישין כ"ג (יומ' ו':) היכא דאיכא טומאה וטהרה [2] בההוא בית אב כדתני' בתוספת תעניות בפ' שני. * [אחי"ה ודע שרבינו כמעט מאה וחמשים פעמים הביא התוספתא כמו שאראך בעה"י במפתח לזה החיבור וכמה פעמים אי' בפרט בדפ"ר וכ"י ערוך לשון יחיד תוֹסֶפֶת וכבר בא בזה הלשון בירו' הוריות פ"ג דמ"ח ע"ג משפט זה התלמוד לה' זה התוספת . . נכסים אילו הלכות וכבוד זה התוספת (וקהל"ר ו', ב' הגי' בעל תוספתא ועיי' ב"ב קמ"ה:) והקבוץ תוֹסְפוֹת וכ"ה ירו' פיא' פ"ב הל"ו די"ז. וירו' חגיג' פ"א הל"ז דע"ו: לא מן ההלכות ולא מן ההגדות (האגדות) ולא מן התוספות, ורשב"ם לב"ב ק"ל: ד"ה עד שיאמרו הביא הגי' מירו' פיא' שם ולא מן התוספתות וכ"ה בתש' רדב"ז ח"ב ססי' תרמ"ז ובספר כפתור ופרח הובאה התוספתא מאה ועשרים ותשעה פעמים ובתוכם ע"ג פעמים בשם תוֹסֶפֶת, ל"ו פעמים תוספות, י"ג פעמים תוספתא וז' פעמים התוספתא עיי' הרב ד"ר צוקערמאנדל במ"ע ייד. ליטער. בלאטט ח"ה סי' י"ד. ומעתה בא וראה עד כמה טעה ר"י ייטלש בבכ"ע שנ' תקפ"ט צד מ"א בהערה שכתב שם בזה"ל: "ותמיה קא חזינא הערוך מביא תוספות ותוספות מביא ערוך" ויותר תמיה לי היאך יוכל לטעות כל כך עד כי לא הבין כי רבינו כיון בע' נסן על התוספתא (פסחים פ"ג, כ"ה בכ"י ק"ט, ולא כגי' הדפוסי' זבחים) וכן ציין פה ובע' הלק ג', וע' עשר ושאר מקומות התוספת ואכ"מ להאריך] — ד' משמרות עלו מן הגולה וכ' עד עמדו ראשי משמרות וקבעו עצמן בבתי אבות וכ' עד משמר שיש בו ז' בתי אבות כלומר ז' משפחות כדכתי' (ד"ה א' כ"ה, ו' ועיי' תעני' כ"ז.) בית אב אחד אחז לאלעזר (ואחד, כ"ה בדפ"ע ובכ"י מ' לתעני' שם אי' והאחוז אבל ל"מ אי':)

---

1) כ"ה בכ"י וי"ו, ל"ד ודפ"ר וכ"ה בכ"י א"פ רק שם בט"ס בעי ואייתי וצ"ל בוא וכ' ובדפ"ע אי' בא ואיתיב וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"י ילק' וברש"י עיי' ד"ס שבת פ"ב: ובנו"ג עוד בה. 2) בנו"ג טמאין וטהורין וכ"ה בכ"י מ'.

ואחז אחז לאיתמר. כל בית אב מקריב יומו הקבועה לו משמר שיש בו ח' מקריבים ו' ימים וב' מקריבים יום אחד וכ' [1]) כבר פירשנו בע' אנשי [משמר].

* 2 בֵּית אָב (1. Vaterhaus, 2. Stammhaus (der Exilarchen und Patriarchen ב"ב מ"ו: אריסי בתי אבות ותוספ' תרומ' פ"ב האריסין והחכירות ובתי אבות פי' שדות שניתנו באריסות ומוחזקין ממשפחה אחת והאבות מורשים לבנים ועיי' פירש רשב"ם לב"ב שנובע מפי' רבינו בע' ערם ד' עיי"ש. ולדעתי זה נקרא בירו' ב"ב פ"ג הל"ה ארים לעולם והפוכו ארים לשעה. — ויק"ר רפ"א א"ר יוחנן מבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים כלו' שהנבואה בא להם מתפקידו של הקב"ה ומביתו של אבינו שבשמים מקבלים שליחותם וכן נאמ' במשה רבינו ע"ה (במדי' י"ב, ז') בכל ביתי נאמן הוא. — סנה' ל"ח. הובא בילק' ישעי' ח' סרמ"ז ר"פ אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראשי גולה שבבבל ונשיא שבא"י.

* 3 בֵּית אָב (väterl. Haus, übtg. Anwendung einer Analogie auf nicht ausdrücklich Gegebenes (hermen. Regel) ירו' שבת פי"ט די"ז. ירו' פסחי' פ"ו דל"ג. כל תורה שאין לה בית אב אינו תורה כלו' כל תורה שאין לה ענין ודוגמא ממקום אחר אע"פ שהיא הל"מ קרוב להשתכח עיי' פי' קה"ע שה"ש פ' הביאני בית אב של הלכה. פי' בית אב כמו בנין אב וראיתי סמך לפירושי שהרי במד' תהלי' ק"ד פ' תסתר פניך אי' איזה בית אב שלהם ותרעש הארץ וכ' ובילק' מזמ' ק"ד רמז תתס"ב תמורתו אי' זה בנין אב לכלם.

* בֵּית אֶבְטִינָס עיי"ע אבטינס (Name einer Tempelhalle)

* בֵּית אֵבֶל (Trauerhaus, מל"מ) שהש"ר ח' ב' אית אתרין צווחין לבית אבל בית קצופה ועיי'. מדר' תהלי' ק"ו, ט"ז אית אתרין דקרין לאבלא קיצפא. ועיי"ע בית מנחמין.

בֵּית אֶבֶן כבר פירשנו בע' אבן. *[אחי"ה ר"ל בע' אבן מסמא, ורמ"ל השמיט ערך קטן זה]—

* בֵּית אוּלְפָּנָא (Lehr, Studienhaus) תרג' של אהל מועד (אונקלי' שמות ל"ג, ז'), שובי שובי (שה"ש ז', א) תרג' תובי לבית אולפן אוריתא פי' בית המדרש ובקהל' ז', ה' באו שנים יחד: במדרש בית אולפנא. ונגזר מפעל אָלַף ובל"ס אֱלַף פי' למד.

* בֵּית (יד) אוּנְקְלִי (Aermel eines eng anliegenden Kleides) כבר פירשנוהו בע' אונקלי א' ועיי"ע בית יד ב'.

*בֵּית אוּרְיוֹן (מיתוריון (Grenze עיי"ע אוריון ומ"ש.

* בֵּית אֲחִיזָה (Henkel anzufassen) שבת קכ"ה. אין להם בית אחיזה, שם קכ"ו רע"ב יש להם בית אחיזה פי' בית יד (עיי"ע לתפוס ולאחוז בו את הכלי.

* בַּיִת אַחֲרוֹן (der zweite Tempel in Jer.) שהש"ר פ' אם חומה אלו חמשה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון וכ' וביומ' כ"א: ירו' תעני' פ"ב דס"ה. וירו' מכו' פ"ב דל"ב. והוריו' פ"ג הל"ב אי' מקדש האחרון ועיי' במ"ר פט"ו.

בֵּית אֵל (Bethel, bei Jos. Ant. 13, 1, 3 Βεθήλλα = Βηθηλλᾶ bell. j. 4, 9, 9 alte Stadt (im Geb. Ephr. בב"ר פע"ט (רפע"ח) ויאמר שלחני: א"ר הונא בסוף אמר [2]) אני אגלה לו ואם יאמר לי הקב"ה למה גלית אומר לפניו רבון כל העולמים בניך גזרו גזרות ואין אתה מבטל גזירתן ואני יכולתי לבטל גזרתן א"ל עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף שמך ואני עומד שם הה"ד (הושע י"ב, ה') בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו. עמך אין כתיב כאן אלא עמנו. ובפפ"ג (פ"ב ועיי' ילק' ישעי' רמז שכ"ג) וירא אלהים אל יעקב ר' ברכיה בשם ר' לוי (מי מקים) [צ"ל משמקים] דבר עבדו אין אנו יודעין שעצת מלאכיו ישלים אלא מלאך אחד שנגלה על יעקב וא"ל עתיד הוא ליגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמיך ואני עומד שם שנא' בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו עמך אין כתיב כאן אלא עמנו ונגלה עליו הקב"ה בשביל לקיים דבריו של מלאך, ירושלים [3]) שכל הנביאים מתנבאים עליה [4]) על אחת כמה וכמה. *[אחי"ה ידועה שירבעם שם עגל זהב בבית אל (מל"א י"ב, כ"ט) כי על כן נקרא ג"כ בית און (עיי' הושע י', ה') וכן הוא בתרג' שם וכן מכונה בזמן מאוחר הרבה עיי' ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג. ב"ר קלספל"ט מקדם קורין אותו בית אל ועכשיו קורין אותו בית און, ואולם לוז שם העיר לראשונה (בראשי' כ"ח

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובתוספתא, אבל בדפ"ע אי' מקריבים ו' בו' ימים ובדפ' וויניצי' בט"ס כ"ו ימים! [2]) כ"ה בכ"י וי"ו ודפ"ר ובי"ר אבל בדפ"ע חסר במעות. [3]) בצ"ל תחת ירושלמי בקצת דפוסי. [4]) בדפ"ע בט"ס עליך.

י"ט; שופטי' א', כ"ג. כ"ו; יהושע י"ח, י"ג) ושיעור מאמר יהושע ט"ז, ב' מבית אל לוזה הוא מבית אל שנקרא לוז וה"א בלוזה נוספת כמו לישה ביטבתה וכדומה ועיי' מהרי"ש בתבואות הארץ צד ס"א עיי"ש] —

* בֵּית אַלְמָנוּת (Witwenhaus) ב"ב צ"ח: לעשות לו בית התנות לבנו ובית אלמנות לבתו ושם בגמרא כמה פעמים עי"ש ועיי"ע אלמנות.

בֵּית אִילָן (Baumgarten) בפי' המקבל בב"מ (ק"ג: המקבל שדה מחברו והוא בית השלחין[1]) או בית האילן יבש המעיין ונקצץ האילן [וכ'].

* בֵּית אִילְנִים (Ort in Palästina, ein berühmter Marktplatz) ספרי האזינו סי' ש"ו פ' יערף וילק' האזינו רמז תתקמ"ב מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא וכ' פי' שם מקום ומקום יריד היה.

* בֵּית אֵלִים (Ort neben Tabor) ב"ר רפצ"ט תבור בא מבית אלים וכ' עיי"ע אספמיא ב'.

* בֵּית אוּמָן (Handwerksstätte) כלי' פ"ה מ"ד תנור שהוסק . . מבית האומן ושם מ"ט תנור שבא מחותך מבית האומן עיי"ע למד ב'.

* בֵּית אֶנְיְקִי, בֵּית אוּנְקִי עיי"ע אנייקי.

* 1 בֵּית אֶצְבַּע (das Loch der Schleuder bestimmt zum Hineinstecken des Fingers) עדיות פ"ג מ"ה נפסק בית אצבע שלה וכ' פי' לול בקלע להכנים בו האצבע עיי' הר"ש.

2 בֵּית אֶצְבַּע (das Loch im Spunde des Fasses zum Hineinstecken des Fingers;

בֵּית אֶצְבָּעוֹת (eine Art Lederhandschuh: hineinzulegen Früchte) בית אצבע שלה שוקע בתוכה [ובדפ"ע הסר ואי' בסמוך] בכלי' פ"י אלו כלים (מ"ג) ובפכ"ו סנדל עמקי (פכ"ו, מ"ג) כל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצים מפני שהוא מקבלת את האוג[2]), נקרעה [אם] אינה מקבלת את [רוב] האוג טהורה, פי' בית אצבע שלה שוקע בתוכה זה צורתו[3]) ופי' ב' אצבעות דבר שעשוי מן עור בתים ומשים בהם אצבעותיו שהוא מקבלת את האוג לפי שבשעה שמקבצין את הקוצין[4]) מקבצים עמו את האוג ומשים[5]) אותו לתוכה.

* בֵּית אוֹצָר (Magazin zu Getreide, Oel u. s. w.) פסחי' קי"ח: תני רב יוסף לא יאצר (ישעי' כ"ג, י"ח) זה בית אוצר והוא ל"מ (מלאכי ג', י') וכ"ה בתרג' שם וד"ה ב', ח' ט"ו וד"ה ב' ח', ד' והקבוץ יומ' י"א. ירו' פסחי' רפ"א דכ"ז: בית אוצרות, ועיי' עוד ע' בית יוצרה, וע' בית עצים.

* בֵּית אֲרֵים (Betharem = 'Αρὴμ, Euseb. s. v. neben Lud) ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג נימנו בעלית בית ארים התלמוד קודם למעשה ובירושלמי פסחים. פ"ג ד"ל: איתא נמנו בעליית בית ארום בלוד התלמוד קודם למעשה ובשהש"ר פ' יונתי הגי' בבית עליית ערים בלוד וכ' בילק' עקב רמז תתס"א בבית שעורים בלוד ובספרי עקב (דברי' י"א, י"ג) הגי' בבית ערוד ואין אצלי ספק שהגי' האמיתית כירו' חגיג' או כגי' שהש"ר בית ארים או בית ערים בלוד ומצאתי און לי אחר חיפוש גדול כי כבר בא זכרון של כפר ההוא בֵּיתאֲרֵים באייזיביוס ועיי' רעלאנד ח"ב צד אלף ס"ח והיה סמוך ללוד שנקרא Diospolis והח' גרעטץ (קורות היהודי' ח"ד צד תס"ד בהדורא תנינא) מהר במח"כ להרוץ שבית ארים ט"ס הוא! ובקידוש' מ': שאי' שם בעליית בית נתזה בלוד נשמט שם העיר, והזכיר רק שם האיש עיי"ע בית נתזה.

* בֵּית אַרְמוֹן (צ"ל בית אַרְכִיוֹן Archiv) שמ"ר פ"ה המתינו עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לבית ארמון שלו וכ' בע' ארמון ועיי' ע' ארך כבר הזכרנו שצ"ל בית ארכיון פי' אוצר ששם כתבי וספרי המלך והעם גנוזים וראיה לפירושי שתיכף אח"ז אי' שם א"ל חפשתי שמו בבית גנזי וכ'.

* בֵּית בַּד (Kelter; בֵּית הַבַּדִּין Presshaus) עיי"ע בד א', וע' בית בצירה.

* בֵּית בַּדְיָא (viel. Bedyeh im Norden Sefat's ?) בתוספת' שביעית פ"ג מונה בין הערים האסורות בתחום צורא ג"כ שם המקום בית בדיא וזה לפי גי' כ"י ו"ו אבל בירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד אי' הגי' בית כריא וכ"ה עיקר הגי' עיי"ע בית גליא וע' כר י' ואם בית בדיא הגי' אולי היא עיר שרשמנו וכן דעת בע"מ געאגר' תלמוד' דכ"ב.

---

[1]) עיי"ע בית בעל. [2]) בכ"י פאריז אי' עוד פי' אוג אילן הוא ושמו בטיית סמאק ובעליו מתקנין העורות לבנים וכבר נכתב בע' אג ע"כ נראה שכן הגיה איזה סופר מדעתו מועתק מע' אג. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ופאריז; ובכ"י ב"ר משונה קצת כזה ; ובכ"י לונדון. [4]) כ"ה בכ"י ובד' הישני' וכ"ה בפי' הר"ש. [5]) כ"ה לנכון לפי גי' הר"ש, ובדפ"ע בט"ס ועושין.

* בֵּית בַּהְתְּתָא (כל״ס בַּהְתְּתָא Schamort des Weibes, Scham) כמו בית בושת עיי״ע ובא כמה פעמי׳ בתרגומים ד״מ תי״ר א׳ לבמד׳ כ״ה, ח׳; אונק׳ לדברי׳ כ״ה, י״א; תרג׳ לש״ב י׳, ד׳; לד״ה א׳, י״ט, ד׳ ועיי״ע בהת. ועיי״ע בית תורפה.

* בֵּית בּוּקְיָא עיי״ע בקיא.

* בֵּית בּוּרְסִיקִי (Gerberstätte) יומ׳ י״א. באמת אמרו בית הכסא ובית הבורסקי וכ׳ פטורין מן המזוזה. ילק׳ וירא רמז פ״ד בשם פדר״א למה הוא דומה לנכנס לבית הבורסקי אע״פ שלא לקח ולא נתן ריח רע לקח ובילק׳ משלי י״ג רמז תתקי״ן הגי׳ למי שנכנס לחנותו של בורסקי וכ׳. פי׳ בית בורסקי כמו בורסקי בשבת ט׳: מקום שמעבדין בו העורות עיי״ע בורסי.

* בֵּית בּוֹשֶׁת עיי״ע בית בשת.

* בֵּית בְּחִירָה (das auserwählte Haus, d. i. der Tempel zu Jerus. vergl. Deut. 12, 14) סנהד׳ כ׳: לבנות להם בית הבחירה, ירו׳ פסחי׳ רפ״ט דל״ו ע״ג ותוספ׳ פסחי׳ רפ״ח ניתן לישראל לבנות בית הבחירה, מכו׳ י׳. יבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה, סוט׳ ל״ח. וילק׳ יתרו רמז ש״ה לשום את שמי שם מה להלן בית הבחירה אף כאן בית הבחירה . . והיכן אבא אליך וברכתיך בבית הבחי׳ שהש״ר פ׳ אתי מלבנון לכשתחזרו לבית הבחירה בקרוב אני עמכם, ובלי בית בירו׳ יומ׳ פ״א דל״ח ע״ג עידיכם הבחירה יוכיח וביומ׳ בבלי אי׳ בית הבירה עיי״ע. פי׳ בית הבחירה בית המקדש אשר בו בחר ה׳ אלהינו לשכן שמו שם עיי׳ בסמ״ג קס״ג, כ״ג ויד החזק׳ הל׳ בית הבחירה פ״א הל״א.

* בֵּית בִּירָה (der Tempelberg) זבחי׳ ק״ד. במשנה נשרפין בבית הבירה ועיי״ש בגמ׳ ובע׳ בירה.

בֵּית בלע = ב׳ בְּלִיעָה (Schlund) בריש טהרות (פ״א מ״א ועיי׳ מ״ג) מטמא טומאת אוכלין כביצה וכזית בבית הבליעה. *[אחי״ה וכנ״ה חולי׳ כ׳: כ״ח. זבחי׳ ס״ח: ס״ט. כתובו׳ ל׳: נדה מ״ב. ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י ע״ד, ירו׳ נזי׳ פ״ג דנ״ב ע״ד, ומזה הענין מבלעתא עיי״ע בְּלַע] —

* בֵּית בַּלְתִּין = בֵּית בַּלְתְּיָה (Baaltis jenseits des Euphr. s. Mannert 6, 1, 316 oder Balta s. Not. Dign. C. 30, p. 82) ר״ה. פ״ב מ״ד ומאין היו משיאין משאות . . ומחוורן לבית בלתין ובתוספת׳ ר״ה פ״א הגי׳ בית בלתיה, ואמרינן בגמ׳ ר״ה כ״ג. מאי בית בלתין אמר רב זו בירם, ובירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח. אמר רבי חונה כד סלקינן להכא סלקינן לראש בית (כלתין) [צ״ל בלתין] והוינן חמיין דקלייא דבבל כאילין חגייא. לפי דעתי היא העיר הרשומה מעבר לפרת והיתה בגבול קיצון של גולה וזה קרוב לפומבדיתא עיי׳ ר״ה כ״ג: מ א י ג ו ל ה (כלו׳ אמתניתין קאי מבית בלתין לא זזו משם וכ׳ עד שהיה רואה כל הגולה) א״ר יוסף זו פ ו מ ב ד י ת א ויפה עולה עם. זה הא דאמרינן בקידושי׳ (ע״ב.) לענין יוחסין א״ל אביי לרב י ו ס ף להא ג י ס א ד פ ר ת עד היכא א״ל מה דעתיך משום בירם? מייחסי דפומבדיתא מבירם נסבי ע״כ נשמע מזה שבירם ובית בלתין קרובים זה לזה וסוף גולה וקרובים לפומבדיתא היו ועיי״ע בירם.

בֵּית בַּעַל (כל״ע بَعل ein natürlich berieseltes, vom Regen befruchtetes Feld) בחזקת הבתים (ב״ב כ״ח.) שדה בית הבעל [1] חזקתה שלש שנים, ובר״ג דמשקין (מ״ק ב׳.), פי׳ בית הבעל שדה שהוא בעומק ומלוחלחת אין צריך להשקותה ופי׳ בגמ׳ [2] ענין בעולה ו כ ן ק ו ר י ן ב ל׳ ע ר ב י. * [אחי״ה כ״ה לנכון רק בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה באמת כי בל״ע הוראת המלה שדה מסתפק במי גשמים וכן פירש״י לב״ב ושדה בית השלחין הוא לפי דעתי ג״כ ל״ע سلح מי גשמים נקבצים במקות מים וההבדל בין שניהם כי שדה בית הבעל כולו משקה ע״י טבע ושדה בית השלחין ע״י אדם ועיי״ע שלח ה׳ ועוד ראוי לעורר על הוראת בעל ו ש ל ח, כי בל״ע شلخ פי׳ שכבת זרע ומדרך משפט הלשון לחבר ולכנות את הגשם בפעלים הוליד, הצמיח ונתן זרע עיי׳ ישעי׳ נ״ה, י׳ וכינוי׳ הגשם חתן וכלה תעני׳ ו׳: ברכו׳ נ״ט: עיי״ע חתן ועיי״ע בעל, וע׳ בית שלחין] —

בֵּית בָּמַיָא (= בֵּית בָּמוֹת götzendienerische Höhentempel) בר״נ דמגילה (ו׳.) והסירותי דמיו (זכרי׳ ט׳, ז׳) זה בית במיא שלהן, (א״ב בית מוכן לע״ז). * [אחי״ה כמו בית במות בל״מ מל״א י״ב, ל״א; י״ג, ל״ב; מל״ב י״ז, כ״ט. ל״ב וכן קרוב לענין זה ל״י βωμός עיי״ע במס]—

* בֵּית בְּצִירָה (Presshaus für Wein, Oel u. s. w.) ירו׳ מכות פ״ב דל״א ע״ד אין עושין

---

[1] וכ״ה לנכון בתוספתי ב״ב רפ״ב וכ״ה גי׳ הב״ח אבל בנו״ג שדה הבעל. [2] עיי׳ בב״ב ובמ״ק בהרחבת ביאור.

בתוכן לא בית הבד ולא בית הבצירה וכ׳ פי׳ מקום שבוצרין שם יין ושמן.

* בֵּית בָּקָר (Rinderstall) יומ׳ י״א. בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות פטורים מן המזוזה. ירו׳ פסחי׳ רפ״א דכ״ז: בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות . . אין צריכין בדיקה. פי׳ בית הבקר רפת בקר וכ״ה באמת פסחי׳ ח׳. ועיי׳ עוד ע׳ בית עצים.

* בֵּית בְּקוּע עיי״ע בקע ג׳.

* בית בריא בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ד ט״ס תחת בית בדיא או בית כריא עיי״ע בית בדיא.

* בֵּית בַּרְסְנָה ט״ס וצ״ל בית כרסנה והוא כרזין במנחו׳ פ״ה. ומצינו מקום ששמו כך Χωραζίν עיי׳ נייבויער ר״כ ומהרז״ף מה״י צד קכ״ט: ושם נסמן.

1 בֵּית בֹּשֶׁת (Zeigungsglied beim Vieh) בפ׳ העור והרוטב (חולי׳ קכ״ב. וירו׳ פסחי׳ פ״ז דל״ה.) עור של בית הבשת. פי׳ עור של בית הרחם.

* 2 בֵּית בֹּשֶׁת (weibl. Schamtheil) ירו׳ יבמות רפ״ו ד״ז: כל בית הבושת קרוי בית החיצון ועיי׳ נדה רפ״ה וגמ׳ שם מ״א: ובית בושת כמו בית בהתתא עיי״ע פי׳ בית תורף של אשה ובתר״י א׳ לבמד׳ כ״ה, ח׳ שניים באים כאחד בית בהתת תורפא ועיי״ע בית תורפה. ועיי״ע בית חיצון ב׳.

* בֵּית גּוּבְרִין (eig. Heldenstadt=Eleutheropolis (=Beit Gibrin nordw. von Hebron ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג רבי התיר בית גוברין, ב״ר פס״א מטל השמים מעל זו בית גוברין, ירו׳ יומ׳ פ״ז דמ״ד סע״ב ר׳ יונתן דבית גוברין וכן בירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א: א״ר יונתן דבית גוברין ד׳ לשונות נאים וכ׳ וכ״ה בירו׳ סוט׳ פ״ז דכ״א ע״ג אבל באסת״ר פ״ד הגי׳ א״ר נתן דבית גוברין. ובית גוברין שוה עם אליותרופולים עיי״ע ונקרא אצל פתלימיאום (ה׳ ט״ז) Βαιτόγαβρα וגם Βαιθαγαύρη ונראה שהיא נקראת בבן מתתיהו (על המלחי׳ ד׳, ח׳, א׳) Βήγαβρις ולדעתו מונחת באדום ר״ל בדרומא של יהודה (עיי׳ על המלחי׳ ד׳, ט׳, ד׳, ז׳; ועל הקדמוניו׳ הי׳, א׳, כ״ב) וכן לב״ר פס״א בית גוברין תחת יד עשו והוא אדום, וגם דרש שם פמ״ב את החורי אליותרופולים וזה מסכים עם היערונימ׳ שהשוה בפירוש עובדיה פ״א החורים עם אדום, ומעתה נוכל להבין מה שכתב ר׳ בנימין טודילה במסעותיו וז״ל „ומשם (מחברון) חמשה פרסאות לבית גברין והיא מרשה״ עכ״ל ועיר מרשה (ד״ה ב׳, י״א, ח׳; י״ד ח׳, ט׳; מיכ׳ א׳, ט״ו) שהוזכרה בספר ב׳ של מקביים י״ב, ל״ה ובבן מתתיהו על הקדמו׳ ח׳, י׳, א׳ ועל המלחמ׳ י״ב, ח׳, ו׳ היתה באמת בקרובה של עיר אליותרופולים. ומה מאוד נכון תר״י ב׳ בראש׳ כ״ג, ב׳ שהעתיק קרית ארבע היא חברון קריתהון דגובריא. — ר׳ יהודה בן יעקב מבית גוברין עיי״ע בית גופנין.

* בֵּית גִּיבְרָא (בל״ע قبراة = das männl. Glied) הובא בתר״י א׳ לבמד׳ כ״ה, ח׳ וכן תרג׳ ירו׳ א׳ דברי׳ כ״ה, י״ח ויזנב: וקטע בית גיבריהון (עיי׳ תנחומ׳ כי תצא: חותכין מילותיהון של ישראל) וכן תר״י א׳ לשמות י״ז, י״ג ויחלש קטע רישי גבריא ולקוח הוא מדרוש של מכילת׳ סוף בשלח צד נ״ד בהוצ׳ פריעדמ׳ ובילק׳ כי תצא רמז רס״ד ירד וחתך ראשי גבורים, והמלה ל״ע שרשמנו וטעמה עטרה של אבר המוליד ועיי״ע ע׳ בעל גבר, גרבתן ושעבז.

* בֵּית גדגד ס״א שהביא רבינו בע׳ בית גלגול עיי״ש.

* בֵּית גדי בתוספתי׳ טהרו׳ פ״ז צ״ל בית גדר עיי״ע גדר.

* בֵּית גַּדְיָא, גַּדְיָא (Glückshaus, eine Colonie bei Jericho) ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד ע״ג, ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג, ירו׳ הוריו׳ ספ״ג דמ״ח ע״ג מעשה שנכנסו זקנים לעליית בית גדייא ביריחו ושהש״ר פ׳ אם חומה הגי׳ בית גדיא ביריחו וסנהד׳ י״א. אי׳ בית גוריה.

בֵּית גִּלְגֵּל (abschüssiger, steiniger Steg) או מל״ע جلجل sich winden, abschüssig sein או בכפלות מלת גל=גדוד (Geröll) כעירו׳ פ׳ עושין פסין בגמ׳ א״ר יהודה (כ״ב:) ובטהרו׳ פ״ו (מ״ו) שבילי בית גלגול [1] ואילו הן [2] שבילי בית גלגול [אמרי דבי ר׳ ינאי] כל שאין העבד יכול ליטול סאה של חטים וירוץ לפני סרדיוט איכא דגרסינן [3] כל שאין העובר ומפרשי לה אחד

---

[1] כ״ה ג״כ בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס עירו׳ צד מ״א: ובנו״ג גילגול. [2] וכ״ה בכ״י מ׳ ובד״ש ובר״ש לטהרו׳ אבל בנו״ג ואיזהו.
[3] כ״ה לנכון בכ״י ו״ו, ובדפ״ע הגי׳ איכי דאמרי.

מעוברי' דרכים [1]) פי' בית גלגול מקום מדרון וכשאדם טעון משאוי אין יכול לרוץ לא ממטה למעלה ולא ממעלה למטה. ס"א גדגד פי' שבילי מקום מעבר צר כדמתרגמינן במשעל הכרמים (במד' כ"ב, כ"ד) בשביל כרמיא ופי' משעול מֻש עוֹל כשיבא אחד יסור אחד שאין המעבר מכיל שני בני אדם [2]). בית גדגד מלשון (גידוד חמשה ומחצה) [וצ"ל (כמו בע' גד ה') גידוד חמשה ומחיצה] חמשה (עירוי' צ"ג:) ואמרי דבי ר' ינאי (עירו' כ"ב:) כל שאין העובר יכול ליטל סאה של חטין וירוץ לפני סרדיוט זהו שביל בית גדגד כלומ' מקום צר. * [אחי"ה עיקר הגי' בית גלגול נ"ל מושאל משם מקום גלגל ופעם אחת (נחמי' י"ב, כ"ט) בית הגלגל ומעיר הזאת שהובא' ג"כ במקביי' א' ט', ב', ובן מתתיהו על הקדמו' ה', א', ד' נודע שהיתה בנוייה על הרי יהודה ובהם מעלות ומורדות גדולות מאוד וכתב מאריטי (הובא מראזענמיללער על הקדמונ' כרך ב' ח"א צד קכ"ב) עלייה ובפרט ירידה סכנת נפשות היא ומשעול להר ההוא צר מאוד ורק ע"י נעיצת ידים ורגלים יש להלוך בו וסביב סביב לו שְׁנֵי סלעים גדודים ורכסים הם ושוחה עמוקה תחתיהם וא"כ דעת לנבון נקל אשר מטעם זה נקרא כל משעול צר ומקום של מעלות ומורדות בית גלגל וסייוע מל"ע שהוראת המלה כן, וגם נוסחת בית גדגד לדעת רבינו כמו גדוד (Gerölle) יש לה מובן שטעם המלה אבנים קטנים וגוש עפר כמו ריכסא בדרז"ל (כ"ב ג'. עיי"ע רכס ב') וכן תרג' רכסים (ישעי' מ', ד') בית גדודין, ובע' גלגל ז' פי' רבינו המלה כמו כאן ושם הובא ג"כ נ"א גדגד בשם הגאון והוא בלי ספק רה"ג אבל בפי' לסד"ט לא מצאתיו] —

בֵּית גַּלְיָא (Tempel der Ἀγλαΐα ונדרש מלשון גלוי Entblössung; בית כריא Tempel der Chariten ונדרש מל"י χοῖρος weibl. (Scham u. Schwein בר"ג דמגילי' (ו':) ושקציו טבין שניו (זכרי' ט', ז') זה בית גליא שלהם [3]), וכפ' כל הצלמים בגמ' כל הגוים העובדים את ההרים (ע"ז מ"ו.) ובתמור' בר"ג דפ' כל האסורין (כ"ח:) בית גליא קורין אותו בית כריא, פי' בית גליא שם גבהות כמו גל, מכנין לה בית כריא שתפול לשחת כמו כרו שוחה (ירמי' י"ח, כ'); ואמרי לה גליה לשון שמחה ומכנה לה כְּלָיָה שתִּכָּלֶה מן העולם; ואמרי לה בית גליא גלויה ומפורסמת, בית כליא מלש' בית הכלא [4]) פ"א [5]) בית גדיא קורין אותו בית כריא, פי' גדיא גדי, כריא חזיר, בל"י קורין לחזיר כירי [χῖρος, χοῖρος כ"ה לנכון בכ"י ודפ"ר, אבל בט"ס בשדפ"ע כרי] (א"ב פי' אגליא (ἀγλαΐα) בל"י חסד חנינה שפע וזיו ובדו הנכרים (צ"ל יונים) שהיא היתה בתולה ומנוה בין האלוהות הנעבדות ופי' אכריא (ἀχάρις) בל"י דבר שאין לו חן ואינו מועיל לכלום). * [אחי"ה ודע כי הפי' בית גליא גלויה וכו' שייך לרגמ"ה כי כן מצאתי בפי' כ"י לתמורה (בקובץ כ"י אנגייליק' דף רמ"ג ע"ב) וז"ל בית גליא כלומ' גלוייה ומפורסמת לכל קורין אותה בית כליא כלו' לכלות עיניהם ע"כ ולפי זה גי' דפ"ע שתכלה ולא תראה יש לקיים. — והנה כבר חויתי דעתי בהעתקה אשכנזי' בית גליא ודאי כדעת ר"ב אבל בית כריא הוא ממש בהיפך מדעת ר"ב בל"י χάρις חן וחנינה ויופי וא"כ בית גליא ובית כריא שוות בהוראתן ובאמת לדעת היזיאד (תיא"ג. תתק"ז ואילך) שֵׁם Χάριτες (= Gratien) כולל שלש שמות: א') תַּאלִיאַ, ב') אֵיפְרָאזִינֵי, ג') אַגְלַייאַ, ולדעת אחרונים החַרִיטען היו בנות אגלייא ושני כינוים היו תוארים לאלילית בֵּנוּת (Venus) ונעבדת ע"י גילוי הערוה ולדעת החכם סיקלער (Kadmos 86) גם אגלייא נגזר מפעל גלה וזה מ"ש רבינו לפי' האחרון בית גליא גלויה ומפורסמת ועולה יפה ג"כ שם בית כריא שטעמה כמו בית גליא וגם נופל לשון עליה וטעמה בית בושת ואבר תשמיש עיי"ע בזר א' ועוד טעמה בל"י חזיר ובאמת היו מזבחים לאלילית בֵּנוּת חזרים וגדיים ומזה הטעם הגי' בית גדיא מלש' גדי ג"כ נכון הוא וכ"ה בירו' ע"ז פ"ג דמ"ג. גדייא קורין אותו גלייא ועיי' ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד גדיא גלייא ובתוספ' ע"ז פ"ז הגי' גריא קורין אותו גליא וצ"ל גדייא קורין וכ' ועוד י"ל שבית כריא בל"י κριός איל דיכרין ותמורתו בלש' עברית בית גדיא ועיי"ע אמון ב', ועוד יש להעיר כי בסנהד' ק"ג: ובמכיל' בא פי"ד פ' ויהי ועיי' ספרי בהעלותך סי' פ"ד ובמ"ר פי"ז דרש גלים (זכרי' י', י"א) צלמו (פסלו) של מיכה] —

* בֵּית גְּנִיזָה (Aufbewahrungsort, Magazin) פסחי' קי"ח: לא יאצר (ישעי' כ"ג, י"ח) זה

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י פאריז ובדפ"ר ובדפוסי' אחרי' נשמטו' מלת אחד. [2]) כ"ה לנכון ע"פ גי' כ"י ו"ו ובדפ"ע בלתי יפה עיי"ש. [3]) במדר' תהלי' מזמו' י"ד וילקו' תהלי' רמז תרס"ב דרש נבל „שהעמיד בתי קוצין ובתי קלקלין וכו'" נ"ל להגיה בתי שקוצין וכו'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו' אבל בדפ"ע שתכלה ולא תראה בלתי נכון שכבר הביא רבינו זה הפי' מקודם. [5]) נ"ל יותר נכון ס"א.

בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה פי' כמו בית אוצר מקום שמכניסין וגונזין שמה כל דבר שבא להטמן ונגזר מפעל גנז עיי"ע.

* בֵּית גִּנְנָא (Hochzeitshaus, Thalamus) נדרי' נ': כתב על בית גננא . . נפק על בית גננא פי' בל"ס בית כילת חתנים. ועיקר הגי' גינונא עיי"ע גנן א'.

* בֵּית גּוּפְנִין (جفنا ar. Toparchie Gofna, 15 Meilen von Jerus.) תוספתא סוף אהלות (פי"ז) העיד ר' יהודה בן יעקב מבית גוברין ויעקב ברבי יצחק מבית גופנין על קיסרי וכ' לדעת רוימער פאלעשטינא צד ק"פ וראבינזאהן עיי' ח"ג תוכן הדברים צד תתצ"ז נקראה כך עיר שרשמנו והובאה בבן מתתיהו (על הקדמוני' י"ד, י"א, ב'; ועל המלחי' ג', ג', ה'; ה', ב', א') והוזכרה בבן מתתיהו Γόφνα עם עיר Ἀκραβαττὰ תחת ממשלת והגמוניא אחת וא"כ קרוב הדבר ששם בית גוברין שיבוש תחת גובריכת ולא בית גוברין שדברנו בה למעלה עיי"ע. וגופנין הוזכר עוד בברכו' מ"ד. לפי גי' כ"י מ' ובב"נ עיי' ד"ס ברכו' צד קי"ז: ובנו"ג בט"ס גופנית וצ"ל גופנין ובתעני' ירו' פ"ד דס"ט ע"א אי' גופנא וזה ראיה מופתית להשערתי. ועיי' עוד ע' גפנה ומ"ש.

* בֵּית גֶּרֶם (Jrem od. Yerim, Stadt im südl. Arabien) עירו' י"ט. ואם בערביא בית גרם פתחה (של גן עדן) ונמצאה עיר בערביא דרומית ששמה כן וברוכה היא עד מאוד בתבואות הארץ עיי' הרב וויעזנער שאליען לעירו' צד ט"ו ונייבויער צד שפ"ג.

* בֵּית גַּרְמוּ, גַּרְמַי (בל"ס בית גַרְמַי בל"ע باجرمى מחוז באשור die Familie aus Beth-Garmai) יומ' ל"ח. במשנה ובגמ' שם וירו' יומ' פ"ג דמ"א. וירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד ועיי' תוספת' יומ' פ"ב בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ובמד' שהש"ר ג' ה' פ' מי זאת הגי' בית גרמי ולדעתי זה העיק' ובל"ס וערבי שם מחוז הוא באשור עיי' פתלימיאוס פ"ו, א' ואססימאני ג', ב' צד תשמ"ה ואילך וא"ס שמשפחה ההיא שהוזכרה לגנאי נולד' או נקראה לשם מהוז הלז ויושביה רובא דרובא מאמיני ישו היו!

* בֵּית גְּרָנוֹת (קבוץ מן גּוֹרֶן Scheuer) מכות י'. לחלוק תרומו' בבית הגרנות, בכורו' כ"ו. כהן המסייע בבית הגרנות, ושם הכהנים הלויים . . והמסייעים בבית הרועים ובבית הגרנות, ירו' דמאי פ"ו דכ"ח סע"ב הכהנים והלוים המסייעין בבית הגרנות, ובירו' נדרי' פי"א דמ"ב ע"ד ובירו' ספ"ב דקידוש' דס"ג: הגי' בגרנות ובתוספת' דמאי פ"ה מן הגרנות, עיי"ע גרן.

* בֵּית גַּת (Kelter) ירו' ב"מ פ"ח די"א ע"ד בית הבד כל שעת בית הבד בית הגת כל שעת הגת עיי' בד א'.

בֵּית דְּבַח = בֵּית מַדְבַּח (בל"ס מדבחא Altarstätte) בגמ' דפ"ק דפסחי' (י"ז.) בית מדבחיא[1] ובית מטבחיא „פי' דם ומים מצויין בבית המטבחיים תמיד; בית מדבחיא דם ויין ומים ושמן, הדם נזרק, והמים מתנסך וכן היין, והשמן קרב עם הקמצים". *[אחי"ה עכ"ל של פי' ר"ח לפסחי' צד כ"ז והמו"ל לא הרגיש בו. ומלת מדבח ככר באה בעזר' ז', י"ז ובל"מ מזבח ותרג' הפשיט' מזבח (בראשי' ח', כ') מדבחא. ועל בית מטבחים עיי"ע וע' טבח] —

* בֵּית דַּד עיי"ע עגל.

* בֵּית דְּיוֹ (Dintenfass) בתוספת' כלי' ב"מ פ"ד כסוי טני ובית הדיו טמאין פי' כלי מחזיק הדיו ועיי"ע דיו.

* בֵּית דִּין (Gerichtshof) יבמו' מ"ז: סנהד' מ"ט: ד' מיתות נמסרו לבית דין, יבמו' ל"ט. מ"ז: ב' קברים נמסרו לב"ד; יבמו' צ': שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה מעשה . . והביאו לב"ד וסקלוהו וכ', שם ק"א. כשם שב"ד מנוקין בצדק וכ', כתוב' מ"ו. אזהרה לב"ד שלא יהא רך לזה וקשה לזה, סנהד' י"ז: עיר שאין בה ב"ד מכין ב' לדבר וא' לשמוע וכ', שם ל"ב. ילך אחר ב"ד יפה, שם ל"ג: מניין ליוצא מב"ד חייב וכ', מ"ד: שלא להוציא לעז על ב"ד, מ"ח: הרוגי ב"ד נכסיהן ליורשין וכנ"ה במקומות אין מספר, בירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: וירו' סנהד' פ"א די"ח. בית דין של מעלן בית דין שלמטן; בית דינו של משה קהל"ר פ' דור הולך; ושם בית דינו של ירובעל, בית דינו של יפתח; ב"ק ס"א. בית דינו של שמואל הרמתי; ב"ד דרבה תעני' כ"ד: בית דין שריא ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד עיי"ע בי דינא. בית דינא של חשמונאי סנהד' פ"ב. בי דינא רבא והוא ב"ד הגדול עיי' סנהד' פ"ח: ירו' סנהד' פ"א די"ב: תוספת' חגיג' פ"ב תוספ' סנהד' פ"ז תוספת' שקלי' פ"ג ועיי' תשו' תשב"ץ סי' תכ"ו. אב בית דין עיי' מהרז"ף מ"ע ח"א צד שמ"ו ואילך ודה"מ צד מ"א: וס' ואילך.

[1] כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בכל הסוגי' בפסחי' ובדפ"ע הסר, וגי' בית מדבחיא אי' ג"כ בכ"י ב' וא"פ ובדפוסי' וויניצי' ולובלין עיי' ד"ס שם צד כ"ב: וכ"ה כפי' ר"ח אבל בנו"ג בי מדבחיא.

בֵּית דִּירָה (Wohnhaus) ירו׳ עירו׳ ספ״ב ד״כ: כבית דירה עבד לה ר״י, ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ג סע״ג אין תימר לבית דירה ניתנו וכ׳, ירו׳ יומ׳ פ״א דל״ה ע״ג בשעריך וכי בית דירה הן וכ׳ ושם: נכנסין לבית דירה, ועיי״ע בית וועד בסוף הע׳, תוספתא עירו׳ פ״ד הגשר והקבר שיש בהן בית דירה בית ע״ז שיש בו בית דירה לכומרין ובעירו׳ ע״ב: אינו אסור אלא בית דירה בלבד ועיי״ש.

* **בֵּית דְּלִי** (שם עיר בל״ס בית דיאל ובל״ע بادیال) יבמו׳ קט״ו. וקכ״ב. א״ר עקיב׳ כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאתי נחמיה איש מבית דלי וכ׳ ובירו׳ במשנ׳ יבמו׳ פט״ז מ״ז ובגמ׳ שם דט״ז. הגי׳ נחמי׳ איש בדלא ונ״ל ששניהם נכונים בל״ס נקרא׳ עיר הרשומה בית דיאל ובל״ע באדאל והיתה מונחת במחוז מאזול ור׳ נחמיה חי בחו״ל וזה ברור כשמש שהרי ר״ע שמע מפיו הלכה ברדתו לנהרדעא ועיי׳ תוי״ט ליבמו׳ שם ומזה תראה שמהרי״ש בתבוא׳ ארץ צד פ״ט ונייבויער צד רס״ג טעו לומר שהיא בא״י. והנכון מ״ש Assemani II, 456; III, 2. 726.

* **בֵּית דִּילְפָה** (Die Rinne auf dem Tempeldach) מדות פ״ד מ״ו ואמתים בית דילפה ורמב״ם ז״ל גו׳ בית דליפה ופי׳ שם טיף המים מן הקירוי עיי״ש ועיי״ע דלפה.

* **בֵּית דְּמָכָא, דְּמוּכָא** (Schlafgemach מל״ס דְּמָכָא, דְּמְכוּתא Schlaf והפעל דמך ובל״ע دمْج פי׳ שכב) ת״ר א׳ לשמו׳ ז׳, כ״ח בחדר משכבך: ובקיטון בי׳ דמכך ובתרג׳ אסת׳ ב׳, כ״א בית דמוכיה ונגזר מל״ס ועי׳ שרשמנו ועיי״ע דמך.

* **בֵּית דֶּמַע** (Getreidehaufen, in welchem sich Teruma befindet) בתוספת׳ תרומ׳ ספ״י כהן שנתנו לו תרומה ומצא בו דברי׳ אחרי׳ הרי אלו אסור שמשלימין (נוס׳ אח׳ שהכל משליכים) לבית הדמע פי׳ כרי שמעורב בו דמע כלומ׳ תרומה עיי״ע דמע.

* **בֵּית דֶּשֶׁן** (Aschenplatz) זבחי׳ פ״ה מ״ב ושם ק״ד: הרבה פעמים בית הדשן והקבוץ בית הדשנין פי׳ מקום שמוציאין שם את הדשן של מזבח החיצון.

* **בֵּית הֶרוֹדוֹ** (das von Herodes sich gesetzte Denkmal Herodium Ἡρώδειον, Ἡρώδιον) יומא פ״ו מ״ח סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית הרודו שלשת מילין וכ׳, ושם בגמ׳ ס״ח: אמר אביי ש״מ בית הרודו במדבר קיימא וכ׳ כ״ה בגי׳ כ״י ל׳ ב׳ פעמים וכ״ה במשניו׳ דפ׳ נאפולי וגי׳ נכונה עד מאוד היא ובנו״ג בית חדודו ובירו׳ יומ׳ בית חורון ובתש׳ גאוני׳ קדמוני׳ סי׳ ק״י בית הרורו ובכ״י מ׳ בית הדורי והוג׳ הדורו עיי׳ ד״ס יומ׳ צד צ״ז: אות ג׳ ואות ר׳ ורבינו בע׳ חרר גרס חרורו עיי״ש ובתשו׳ הגאוני׳ דפ׳ ליק סי׳ ט״ו צד ט׳ הגי׳ בית חדודו אבל הגי׳ האמיתית הרודו ובית הרודו היה מבצר בדרומה של ירושלים כערך ב׳ פרסאות מירוש׳ לפי עדות בן מתתיהו על המלח׳ א׳, י״ג, ח׳; כ״א, י׳ ועיי׳ על הקדמוני׳ י״ד, י״ג, ט׳; ט״ו, ט׳, ד׳ ומלך הורדוס הקים לו לשמו לזכר נצחו על היהודים מצבת זכרון זו ועיי׳ גרעטץ בקורו׳ היהודי׳ ח״ג, קפ״ד במהדורא תנינא. ובע׳ הרדוס אחזק בעה״י נוסח זה עוד ע״ש.

* **בֵּית הוֹרֶדֶת הַמַּיִם** (der Ort des Wasserabfliessens) מדות פ״ד מ״ז ובית הורדות המים שלשה אמות פי׳ מקום אשר שמה נגרים המים ארצה.

* **בֵּית הִינִי** (Bethanien) עיי״ע ביתואני.

* **בֵּית הֵרָיוֹן** (Stelle der Schwangerschaft, Leib) ערכין ז׳. האשה היוצא׳ ליהרג מכין אות׳ כנגד בית הריון וכ׳ פי׳ מקום שאשה הרה והוא כרס מל״מ רות ד׳, י״ג; הושע ט׳, י״א ועיי׳ ערך הרה.

* **בֵּיתוּאַנִי, בֵּתַאנְיָא** (Bethania, Βηθανία 15 Stad. (= $1/2$ Stunde von Jerus.) פסחי׳ נ״ג. פגי ביתואני כ״ה לנכון בכ״י ב׳ וברש״י כ״י בתואני עיי׳ ד״ס לפסחי׳ ע״ו: אות פ׳ ופי׳ ר״ח לפסחי׳ צד פ״ט גרס ביתוני וכ״ה בע׳ פג ד׳ לפי גי׳ כ״י ו״ו ול״ד ובדפ״ע ובכ״י ק״ט וה״ב ביתווני ובכ״י עירובי׳ כ״ח: הגי׳ בית ואני ובית ווני ובכולם צ״ל ביתואני או בתאניא וכן הגיה על נכון הגליון בכ״י לפסחי׳ ובע״מ ד״ס כתב „והגהת הגליון איני מבין" אבל יש להבין כי הגיה בשום שכל והוא בעצמו ותומו מקום שרשמנו והוא כחצי שעה מירושלים והרבה פעמים נמצאה העיר הזו באון גליון (יהננים י״א, י״ח; מרק. י״א, א׳; לוקי י״ט, כ״ט; כ״ד, נ׳) וכן בל״ע بثنيّة טעמו חיטי ביתאניא וזה מה שכתב הש״ס ב״מ ע״ב: הא חיטי בהיני וצ״ל בתיני (אבל רבינו סבר שאות ב׳ שמושית עיי״ע הני) ובנו״ג בפסחי׳ ובעירו׳ בית היני וכ״ה בב״מ פ״ח. ובתוספת׳ שביעי׳ פ״ז הגי׳ בית אוני וצ״ל במלה אחת ביתאוני או ביתאני ובירו׳ פיא׳ פ״א דט״ז ע״ג ובספרי דברי׳ צד צ״ה: בהוצאת

פריעדמ' אי' חניות בני חנן וכ' וצ"ל ביתאני. ועיי' עוד בית פאגי. — ובירושלמי מעשרו' ספ"ד דנ"א סע"ב אי' ותני כן נהגין בבית ניין בירקו בהיתר וכו' ולפע"ד הוא מקום המדובר בו ובדפ' זיטאמי' נשתבש בבת ניין!

* בֵּית וִילָאוֹת (בל"ס וילא der Ort der Umhänge מל"ר velum) ב"ב ס"ז סע"ב המוכר את המרחץ וכ' ואת בית הוילאות כ"ה בגמ' אבל במשניות ולגי' רבינו בע' וילון ורמב"ם ורשב"ם רק וילאות ובמשנה של ש"ס בט"ס הבלניות ועיי"ע בלן. פי' בית וילאות מקום מסך כנגד פתח או חלון בית המרחץ ולפ"א הובא ברע"ב סינר שמכסין בו הערוה כשיושבין בבית המרחץ וכן דעת הרמב"ם ורשב"ם ז"ל. וגי' יותר טובה הוילאות בלא בית וכ"ה בתוספת' רפ"ג דכ"ב.

* בֵּית וַוֹעַד, וַוֹעֲדָא (מל"ס בית ועדא Versamm-lungs-, Lehrhaus) אבות א', ד' בית וועד לחכמים. סוט' מ"ט: סנהד' צ"ז. שהש"ר פ' התאנה בית וועד יהיה לזנות. ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג ברומשא נחית לבית וועדא. ירו' שם פ"ד ד"ז ע"ג כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאול את ההלכה וכ"ה בירו' תעני' פ"ד דס"ז רע"ד. ירו' דמאי פ"א דכ"ב. מה את מנע לי מן בית וועדא. ירו' פ"א' פ"א דט"ו ע"ג וירו' קידושי' פ"א דס"א: כד נפיק מבית וועדא. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח רע"ב לבית הוועד הולכין אחר הרגיל. ירו' פסחי' פ"א דכ"ז סע"ב בבית וועד שואלין קודם לשלשים יום. ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג. ירו' ב"ק פ"ט ד"ו ע"ד. וירו' גיטי' פ"ה דמ"ז. לא נחית לבית וועדא. ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד מעשה ביום סגריר שלא נכנסו חכמים לבית הוועד ונכנסו התינוקות אמרין נעביד בית וועדא דלא ייבטול ושם פ"ד דע"ה ע"ג מילין דשמע מן אבוי בבית וועדא. ירו' נזיר פ"ח דנ"ז. שלא תנעול תשובה מבית הוועד. ירו' סנהד' רפ"ב די"ט סע"ד סלק ר' יוחנן לבית וועדא וסליק ר' יודן נשיאה לבית וועדא. ירו' מכות פ"ב דל"א ע"ד אם היה ת"ח עושים לו בית וועד. ב"ר פצ"ה ואת יהודה שלח לפניו . . להורות וכ' חד אמר להתקין לו בית דירא וחד אמר להתקין לו בית וועד. ובל"ס דרש להורות אשר על כן הגי' בילק' ויגש רמז קנ"א להתקין לו בית תלמוד שיהא מורה שם תורה ועיי' פירש"י לויגש מ"ו, כ"ח. ונגזר' המלה מפעל יעד ובל"ע وعد פי' קבע זמן או מקום להתאסף וממנו שם מועד ובל"ע موعد ובית וועד או רק וועד כמו בל"ס אסיפה ומקום מיוחד שת"ח מתקבצים שם ללמוד וללמד.

* בֵּית זַבְדַאי, זַבְדִין (בל"ס בית זבדי ובל"ר Zabdicene עיר על נהר טיגרים) ירו' תעני' פ"א דס"ו. (בשבעת ביה) [צ"ל בשבעה עשר ביה] (ר"ל של אדר) קמון עממיא על פליטת ספריא במדינת בולקוס ובית זבדין והות פרקן ובירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ג הגי' במדינת כלקים ובית זבדין ובמגיל' תעני' פי"ב אי' בשבעה עשר ביה קמו עממיא על פליטת ספריא במדינת בליקי' ובית זבדאי והוו פורקין לבית ישראל וכ' ועוד שם . . ושרו במדינת קוסליקוס . . והלכו להם לבית זבדאי וכ' ולדעתי בית זבדאי עיר ואי על חוף הטיגרים אשר רשמנו וידועה היה לר' בנימין טודילא שהזכיר שרחוק כד' פרסאות מן המקום ההוא תנוח תיבת נח. ודע שבן מתתיהו (על הקדמוני' כ', ב', ב') הביא עיר כררון Καῤῥῶν אשר עליה אמרי אינשי ששם תנוח תיבת נח והעיר הלזו נקרא' אצל סופרים אחרים Chiliocomum במסופוטמיא (עיי' מאננערט ח"ה .ב' קס"ד, שכ"א) ודעתי נוטה שמלת כלקים וקוסליקוס שבוש מעיר הנ"ל וגרעטץ קורו' היהוד' ח"ג, ב' צד תכ"ו ונייבויער צד רצ"ו סברו בית זבדין הוא זביד דגלילה (ב"ר פצ"ח) אבל בענין שם עיר אחרת לא מצאו ידיהם אבל לפירושי ניחא. ועיי' Assemani II, 103, 108, 251, 419.

* בֵּית זְבָלִים (Düngerfeld) מנחו' פ"ה. אין מביאין לא מבית הזבלים וכ' פי' שדה שצריכין לזבל ועיי"ע זבל.

* בֵּית זַגָּג (Glaserwerkstätte) פסחי' נ"ה: מ"ק י"ג. והכוס מבית זגג עיי"ע זג ח' ובמ"ק אי' זוגג והרי"ץ גיאת ה' חוה"מ צד כ"ב וכ"י לפסחי' לנכון זגג.

* בֵּית זֵיתָא (Olivenfeld) ויק"ר פ"ל מטון חד דבית זיתא אמר הדין בית זיתא דידי הוה וזבינית יתיה וכ' וכ"ה בשהש"ר פ' מים רבים ועיי' בשמ"ר פמ"ז, פי' שדה אילני זית.

* בֵּית זַנִיתָא (Grenzort Paläst.? Ain Zeitun) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו רע"ג תוספ' שביעי' פ"ד (ושם ט"ס כזניתא) וספרי סוף עקב וילק' עקב רמז תתע"ד נמנה בין עיירות של תחום א"י לדעת נייבויער צד ט"ו צ"ל בית זייתא והוא מקום שרשמנו בצפונה של צפת ולדעת מהרי"ש צד י"ד צ"ל בית זויתא Suite ט"ו מיל מטבריא.

* בֵּית חֲבִירְתָּא (ein an ein anderes grenzendes Feld) ירו' עירובי' פ"א די"ט ע"ג והראהו שדה אחת ובית חבירתא היתה נקראת פי' שדה סמוכה ומחוברת עם שדה שבצדה עיי'

קה"ע שם ובירו' סוכ' פ"א דנ"ב בט"ס וביתרתה היתה נקראת.

* בֵּית חֲבִישָׁא (Gefängniss) ירו' יבמו' פי"ב די"ב סע"ד עבר קומי בית חבישא דר"ע וכ' פי' בית האסורים שהיה ר"ע חבוש בו עיי' עירו' כ"א; ברכ' ס"א: פסחי' קי"ב. יבמו' ק"ד. סנהד' י"ב. ותנחומ' פ' כי תבא. וכן נקרא בל"ס בית חבושיא: בית הסוהר.

* בֵּית חוֹנְיוֹ (der Oniastempel in Alexand.) עיי"ע חניו ומשכ"ש בעה"י.

* בֵּית חוֹרוֹן, חוורון, חֲוורתָן (= Beth-Horon Βαιθωρών (LXX Jud. Mak.) (Βαιθώρα, Βεθωρόν, Βαιθωρώ bei Jos.) סנהד' ל"ב: במעלות בית חורון, ובברכות נ"ד. במורד בית חורון, נדה ס"א. תוספ' נדה פ"ח מעשה בסלע בית חורון שהיו מחזיקין בה טומאה ולא יכלו חכמי' לבדוק מפני שהיתה מרובה ובתוספ' שם אי' מפני שהיה מדרון ובב"ר ספע"ג א"ר הונא דבית חורין ול"נ שצ"ל ר' חונייא דבית חורון ונזכר בירו' שקלי' פ"א דמ"ו. ירו' מ"ק פ"א ד"פ: ירו' סוט' פ"א דכ"ג ע"ג מעשר שני פ"ה דנ"ה ע"ד ובכל הני מקומות אי' עוד ר' חונייא דברת חורן (חוורון) ואין ספק אצלי שצ"ל דבקעת בית חוורון וכ"ה ר' נחוניא איש בקעת בית חוורתן בסוכ' ל"ד. מ"ד. תעני' ג'. מ"ק ג': זבחי' ק"י: לפי גי' כ"י ש"ס עיי' ד"ס סוכ' צד נ"ב: וצד ס"ח. וד"ס מ"ק צד ד'. וכ"ה ברש"י כ"י אבל בנו"נ בית חורתן ובית חורתון ובית חורון שהוזכר עוד במשנה ז' דנדרי' פ"ה ובירו' שם דל"ט: בודאי שוה עם בית חרון של מקרא ועיר ההיא נחלקה לבית חרון עליון (יהושע ט"ז, ה') ולבית חרון תחתון (שם ט"ז, ג; י"ח, י"ג; מ"א ט', י"ז) ושניהם בפסוק אחד (ד"ה א' ז' כ"ד; ד"ה ב', ח', ה') וכן מצאנו מעלה בית חרון (יהושע י', י') ומורד בית חרון (שם פסוק י"א) וקרוב הדבר מאוד שמעלה או לדברי הש"ס (ועיי"ע בֵּית מִירוֹן) מעלות בית ח' היה בית ח' עליון ומדרון בית ח' היה בית ח' תחתון וגם נקרא סלע בית ח' וכ"ה בבן מתתיהו על המלח' ב', י"ט. א. ח', ועיי' ב', י"ב, ב'; על הקדמוני' י"ג, א' ג', מקביים א', ג', כ"ד; ג' ט"ז, כ"ד וע' ראבינזאהן פאלישט' ח"ג צד רע"ג ואילך.

* בֵּית חוֹטֶם (Nase) עיי"ע בּיב.

* בֵּית חַיִּים (1. Ort des Lebens = Paläst.; 2. Friedhof; 3. Lebenszweig) ויק"ר פי"ט אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית קדשינו ותפארתנו וכ' פי' בית המקדש או ארץ ישראל וכמו בית עולמים (עיי"ע). ועוד נקרא בית חיים: בית הקברות והוא כמו בֵּית עַלְמָא ועיי' סמ"ק סי' מ"ח, אבני זכרון ד"ה תשו' ורדב"ז רח"ג; תשו' רי"ל סי' נ"ה, תשו' ר"מ מינץ סי' ו', תשו' אלשייך סי' ק"ז ועיי' מהר"ם די לונזי' מעריך ע' בית עלם. וגם נקרא בית חיים כמו מחיה בל"מ (בראשי' מ"ה, ה', שופטי' י"ז, י'; עזר' ט', ט') ב"ק צ"ט: וק'. וב"מ ל': והודעת להם (שמות י"ח, כ') זה בית חייהם וכ'. וכ"ה במכילת' שם והודעת להם את הדרך זו תלמוד תורה.. דברי ר' יהושע ור' אלעזר המודעי אומ' והודעת להם הודע להם בית חייהם וכ' (ובילק' אי' את חייהם) וכתב רש"י ב"ק בית חייהם: תלמוד תורה ובב"מ פירש"י בית חייהם ללמוד להן אומנות להתפרנס בו והב"ח הניח סתירת רש"י בצ"ע ונ"ל ליישבו שבב"ק נקט רש"י דעת של ר' יהושע ובב"מ של ר"א המודעי דמכילתא והרב ווייס המוציא לאור של מכילת' (צד ס"ח) מיישב בדרך רחוקה עיי"ש. וכעין ראיה שחזר רש"י בב"מ מפירושו של ב"ק ודעתו נוטה לפי' של ר' אלעזר המודעי מצאתי בפירש"י לכתוב' ה'. ד"ה ללמדו אומנות עיי"ש.

* 1 בֵּית חִיצוֹן (1. das äussere Wohnzimmer; 2. Badehausvorzimmer entsprechend dem röm. propigneum) סנהד' ס"ז. ירו' סנהד' פ"ז דנ"ב ע"ד מושיבין אותו בבית החיצון פי' חדר החיצון והפכו בית הפנימי, שם. תוספת' יומ' ספ"ב ומתפלל תפילת קצרה בבית החיצון.. שבת מ'. נכנס ומזיע ויוצא ומשתטף בצונן בבית החיצון כ"ה לגי' כ"י מ' וכ"ה בתוספ' שבת פ"ד אבל בנוסח' חסרה מלת בצונן פי' בית החיצון חדר מיוחד למים צוננים לפני חדר של בית הזיעה וכן היו המרחצאות אצל הרומיים. — והקבוץ בתים החיצונים וכתים הפנימים בבא בתרא ס"ז.

* 2 בֵּית חִיצוֹן (das äussere Haus, euphem. die weibl. Scham) נדה פ"ה, מ"א כל הנשים מיטמאות בבית החיצון ומפורש בגמ' שם מ"א: הי ניהו בית החיצון כל שתינוקת יושבת ונראת עיי"ש ובירו' יבמו' רפ"ו ד"ז. מוחלפת שיטת ר' יוחנן ורשב"ל עיי"ש ודעת אחרת שם כל בית הבושת קרוי בית החיצון ועיי"ע בית בשת ב'.

* בֵּית חָלָל (Höhlung) טרפות פ"ג, מ"א ניקב הלב לבית חללו.

* בֵּית חוּלְסָאוֹת עיי"ע חלס.

בֵּית חֲלַף = חֲלִיפָא (מל״ם חֲלָפָא Aufbewah-rungsort der Schlachtmesser) בפ׳ אמר להם הממונה בגמר׳ בא לו אצל פרו (יומי ל״ו.) (ובסיפ׳)[1] [צ״ל ובסיפרא] (לויק׳ א׳, י״א פי׳ ס״ז) על ירך המזכח צפונה אבל מבית החליפות ולפנים[2] פי׳ ואותן כלפי דרום נקרא בית החליפות ששם מצניעין סכיניהן[3] והכל מודים שדרום הוא ופסול לגבי שחיטת חטאת. * [אחי״ה וכנ״ה בזבחי׳ נ״ה: נ״ו: שני פשפשין היו בבית החליפות. ורש״י ליומ׳ פי׳ וסכין קרוי חילוף בל׳ ערבי ע״כ וצ״ל בל׳ סורי ובל״ע غلاف קרוי תיק של סכין ובל״ע خلف הוראתו חלק עליון של מספריים. ובדפ״ע אי׳ בית החילפות ובירו׳ סוכ׳ הנ״ל בית החולפות וצ״ל החילפות]—

בֵּית חֵץ (Köcher) בית החצים בכלי׳ פט״ז (מ״ח) פי׳ קוקור״א. * [אחי״ה והוא בלאי״ט κουκουρόν, coccaro בל״י אמצעי׳ ובל״ר אמצעי׳ cocura, cocurra = בל׳ אספמיא chuchar בל׳ אנגל. cocer]—

* בֵּית חֲקַל, חֲקְלָא (Feld) ויק״ר רפ״ל ועיי׳ שהש״ר פ׳ מים רבים מטון חד בית חקל אמר הדין בית חקלא הוה דידי.

* בֵּית חֲרוֹסֶת עיי״ע בית שאור.

* בֵּית חֲתָנוּת (Hochzeitshaus, d. h. das Haus, welches der Vater seinem Sohn schenkt) ב״ב פ״ו מ״ד המקבל מקום מחבירו לעשות לו בית חתנות לבנו. תעני׳ י״ד: מגיל׳ ה׳: איזהו בנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו. ירו׳ נדרי׳ פ״ה דל״ט סע״א האומר ליורשיו תנו בית חתנות לבני פי׳ כשמשיא אשה לבנו היה בונה או נותן לו בית ועושה לו חופה בתוכו עיי׳ פירש״י למגיל׳ הנ״ל.

* בֵּית טְבִילָה (Badehaus der Priester) יומ׳ י״א. בית המרחץ ובית הטבילה פטורין מן המזוזה. פסחי׳ י״ט: ושקלי׳ פ״ח מ״ב כל הכלים הנמצאים בירושלים דרך ירידה לבית הטבילה טמאין. ובירו׳ שקלי׳ פ״ח דנ״א סע״א מכיון שנמצאו דרך ירידה לבית טבילה נעשו הוכיח. ועיי״ע בית מוקד.

1 בֵּית יָד (Handschuhe) כפ׳ במה אשה בגמ׳ במוך שהתקינה לנדתה (ס״ה.) עשתה לו[4] בית יד מהו פי׳ בית יד שעשתה לידה כדי שתכסה אותה כדי שתבדוק[5] מוך לנדתה ולא תגע בו ולא תטנף בו.

* 2 בֵּית יָד (Handfass, Henkel) שבת קכ״ה סע״א העיד ר׳ יוסי . . על כיסויו שאינו צריך בית יד פי׳ כמו בית אחיזה. שם. עיי״ע. סוכ׳ ל״ז. כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא (ובע׳ הושענא לי׳ מלות דבי ר״ג וכן לי׳ בראב״ן ובפיסקי רי״ד ובאו״ז סי׳ ש״י וברא״ש ובאמת מיותר הוא אבל עיי׳ בד״ס סוכ׳ צד נ״ח.) שיירי ביה בית יד ועיי״ע הושענא הגי׳ והפי׳.

בֵּית יַד אוּנְקָלִי (der Aermel eines hemd-artigen Unterkleides, nach R. N. des Ellenbogens) בס״ג דהקורא את המגיל׳ עומד (מגילי כ״ד: במשנה) פי׳ אצילי ידיו. (א״ב בנוסח׳ דידן כתוב בית אנקלי). * [אחי״ה ר״ב משנה לנו הנוסח׳ מטעם פירושו בע׳ אונקלי א׳ שבנו״ג אונקלי ובע׳ שם גרס רבינו בית אונקלי וכ״ה במשנה שבש״ס בבלי ובמשניות אבל בירו׳ מגיל׳ פ״ג הל״ט דע״ד ע״ג אי׳ כגי׳ רבינו כאן בית יד אונקלי. ורבינו נקט כבי תרי כדרכו הישר בשינוי הנוסחאות. ובענין פי׳ המלה עיי״ע אונקלי א׳. וכנ״ה נדה פ״ח מ״א בית יד של חלוק; ומ׳ ע״ב: בית יד של בגדי כהונה וכפי׳ רבינו אי׳ ג״כ בפ״מ לרמב״ם במגיל׳]—

* בית יוני עירו׳ כ״ח: ט״ס עיי׳ ביתואני.

* בֵּית יַעֲזֵק (Name eines Hofes) ר״ה כ״ג: במשנה: חצר גדולה היתה בירושלים ובית יעזק היתה נקראת ושם בגמ׳ בית יעזק תנן או בית יזק תנן בית יעזק תנן לישנ׳ מעלי׳ הוא דכתי׳ ויעזקהו וכ׳ ובירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח. מהו בית יעזק. ששם היו עוזקין את ההלכה ועיי׳ פירושים בע׳ עזק א׳ ובתוספות סוכ׳ ל״ט: ד״ה בר״א.

* בֵּית יוֹצְרָה (בית האוצר Magazin für Getreide, Oel) ירוש׳ ב״מ ספ״ח ד״א ע״ד בית הבד (צריך שיודיעו) כל שעת בית הבד בית הגת כל שעת הגת בית היוצרה אין פחות מי״ב חודש. נ״ל שצ״ל בית האוצר פי׳ שאוצרין בו דגן ותירוש עיי״ע בית אוצר ויגיד עליו רעו בית הבד ובית הגת וזה מה שסיים ירו׳ שם אבל באילן וכ׳ כונס גורנו ומסתלק. וגם

---

1) בדפ׳ אמש׳ ובאסי׳ ובסיפא, ובדפ׳ פראג נשמט מחסרון ידיעה. 2) כ״ה בסיפרא ובמדו׳ וביומ׳ שם לפי גי׳ כ״י מ׳ וריטב״א ולפנינו בנוסח׳ נשמט׳ שם מלת בית. 3) המקור במדות פ״ד מ״ז וירו׳ סוכ׳ ספ״ה דנ״ה ע״ד עיי״ע בלגה ועיי״ע חלף א׳ וילק׳ ויקרא רמז תמ״ו ונ״ב לישכא ששם גונזים הסכינים ועיי׳ פירש״י לזבחי׳ נ״ה: ד״ה שני פשפשין. 4) וכ״ה ברש״י ברי״ף, ברא״ש ובהידי הרי״ן וכ״ה בכ״י מ׳ ובנוי״ג ל ה. 5) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ובדפ״ע בש״ס שתדביק.

י"ל שבית יוצרה הוא בית יצירה פי' בית היוצר עיי' תוספתא כלי' ב"ק פ"ג חזקת חרסין . . טהורין חוץ מן הנמצאין ב ב י ת ה י צ י ר ה מפני וכ'.

* בֵּית יְקַמִּין צ"ל קַמִּין (die Stelle des Badeheiz- ofens בל"ע קמין, בל"י κάμινος) ב"ב ס"ז: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרין ואת בית היקמין . . אבל לא את נסרין עצמן ולא יקמין עצמן ובתוספתא פ"ג הגי' היותר טובה בית הקמין . . וקמין וגי' הקמין אי' ג"כ בירו' ב"ב פ"ד די"ד ע"ג וזה נ"ל עיק' ופירושו בל"ע ויוני תנור שמחממין בו מים לבית המרחץ וקרוב לזה פי' הרשב"ם כפי' הראשון וז"ל יש מפרשים חדר שמצניעין בו הגיגיות שמשימין בו מים חמים ולא נהירי לי דהיינו נמי בית היורות ע"כ אבל האמת כמו שכתבנו ופירושו השני יקמים סודר שמעטפין בהן ראשו מפני חום המרחץ נלקח מפי' רבינו בע' יקמין עיי"ש.

* בֵּית יֶרַח = בֵּי תֶּירַח (das 30 Stadien südl. von Tiberias am Genesareth geleg. Tarichäa) ב"ר פצ"ט כנרת ר' שמואל בר נחמן אמר בית ירח ר' יהוד' בר סימן א' סנבראי ובב"ר פצ"ד בית ירח ס י נ י ם ונ"ל להגיהו סינבראי והוא צנבריא של ירושלמי (עיי"ע) ואצל בן מתתיהו Σενναβρίς והיתה העיר הזו רחוקה מטבריה כשלשים שטאדיען (על המלחמות ג', י"ט ז') וגם תריח Ταριχέα היתה רחוקה מטבריה כלי' שטאדיען ומונחת אצל ים הכינרת (עיי' בן מתתיהו על המלחמ' ג', י', א' וחייו סי', ל"ב, וכ"ה בפליניאוס ה' ט"ו) והרבה לדבר עליו בן מתתיהו עיי' על המלח' ב', כ"א ג' ואילך, חייו סי' כ"ו ואילך. וא"כ נ"ל שבמקום בית ירח צ"ל בי תירח ובמד' שמואל פ"ל מפורש ארץ תחתים חדשי (ש"ב כ"ד, ו') על ידי בית ירח.

* בֵּית כַּדָּד (Werkstätte des Böttchers מל"י כד = κάδος) פסחי' נ"ה: ומ"ק י"ג: מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדד כ"ה בכ"י מ' וא"פ לפסחי' ובמ"ק בדפו' אבל בדפוסי' ישני' אי' בית הכדר ונגז' מל"י כד עיי"ע ובל' הונג' kádár פי' עושה כדים וחביות.

* בֵּית כְּהוּנָּה (Priesterabstammung) שמות רבה פמ"ח ויעש להם בתים מה היו בתים בית כהונה ובית המלכות עיי' פדר"ע הובא בילק' שמות רמז קס"ד.

* בֵּית כְּחוֹל (Schminkkästchen) כלי' פט"ז מ"ח תיק מכחל ובית הכחול פי' כלי שמשימין בו הכחול.

* בֵּית כְּנֶסֶת (Bet- Versammlungshaus = Συνα-γωγή) בית מיוחד שמתכנסים ונאספים להתפלל בתוכו ומצויין הרבה בש"ס עיי' ד"מ ברכו' ו': ח'. ח': ס"א. ס"ב: ס"ד. שבת י"א. י"ג. ל"ב. עירו' כ"א: פ"ז. מגיל' ו'. כ"א: כ"ו: כ"ז. כ"ז: כ"ח. כ"ח: יבמו' צ"ו: כתוב' ק"ה. ב"מ כ"ח: ק"ז. ב"ב ג': סנהד' י"ז: צ"ד: ק"ח: קי"א: ובל' ארמי בי כנישתא עיי"ע.

בֵּית כִּסֵא (Abtritt או בלשון נקיה כמו בל"ר sella, Sitzplatz או מל"ס כסא secretus = heimlich, abgesondert) בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד בתפלה (ברכ' כ"ג.) לא שנו אלא בית כסא קבוע [אבל בית כסא עראי וכ']. פי' מקום שהוכן לבני אדם להפנות בו לגדולים (וכל שכן וכ' עד נבלעין במקומן יש למחוק וסירוס ועירבוב יש כאן וצ"ל בסוף הערך) בית כסא עראי מקום שנזדמן לאדם בהליכתו בדרך ונפנה או השתין מים בו. הני בתי כסא דפרסאי כסתומין דמו בגמ' דמי שמתו בסופו (ברכ' כ"ו.). פי' שעושין חפירות בקרקע עמוקות שיורדת צואה לתוכן וכל שכן ל ה ש ת נ ה מ ק ו ם מ ד ר ו ן[1] ש ה מ י ם נ מ ש כ י ן ו י ו ר ד י ן ו א י נ ן נ ק ו י ן ו ל א נ ב ל ע י ן ב מ ק ו מ ן. *[אחי"ה כצ"ל ובדפ"ע וגם בכ"י עירבוב מאמרים כאן ובזה הכל נכון ולא הוצרכנו לרחק של בע"מ לימוד ערוך לברכו' צד י': וכוונת רבינו: בתחילה פי' ההבדל בין בית כסא קבוע ובין כסא עראי ואח"כ ציין ופי' בתי כסא דפרסאי שעמוקות היו לצואה כדי שיגלגל הרעי וכש"כ שיגלגל השתן שמאחר שמקום מדרון היה, המים יורדין לעומק הגומא ועיי' פירש"י ברכו' כ"ו. ד"ה דפרסאי. ונ"ל שמהך טעם משבח ר"ג פרסאי שצנועין בבית הכסא, ברכ' ח': ובאמת עון פלילי היה אצלם אפי' להשתין מים על רגלם עיי' ווענדידאד י"ח, צ"א. ובימים הראשוני' היו לבני א"י בתי כסאות חוץ למקום וזה מה שאמ' ר' יהודה ברכו' ס"ב. לעולם ינהיג אדם עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך ל ה ת ר ח ק והטעם משום מצות התורה דברי' כ"ג, י"ד וידוע כי האסיים מקפידין בהמצוה הזאת מאוד, אבל בזמן מאוחר היתה בית הכסא ג"כ סמוך לבית ור' יוסי אמר בשבת כ"ה: איזהו עשיר

---

[1]) וכ"ה בפסחי' מ"ב. אבל בדפ"ע בס"ס מרון מקום.

כל שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו ור' יוחנן דרש בב"מ ק"ז. ברוך אתה בעיר שיהא בית הכסא סמוך לשלחנך, וכן היה בעזרה בית הכסא של כבוד ועיי' ברכו' ס"ב: ותמיד כ"ו. ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: ובענין התנהגות בבית הכסא עיי' ברכו' כ"ד. נ"ד: נ"ה. ס': ס"ב. ס"ב: שבת קמ"ו: סוכ' נ"א: סנהד' י"ז: י"ט. (ועיי"ע בית מרחץ) בית הכסא מטולטל ירו' ברכו' פ"א ד"ד ע"ג וקהל"ר פ' וכל הנחלי' אילו נתן הקב"ה הכמה לטפשים היו יושבין והוגין בה בבתי כסאות ובבתי תיאטריאות ובבתי מרחצאות, שמ"ר פ"ט בימסאות צ"ל דימסאות וגתי כסאות] —

* 1 בֵּית כּוֹסוֹת (כל"ע كيس, בל"פ كيسه שק קטן die sog. Haube, d. h. der mit zwei Säcken versehene Magen) חולי' פ"ג, מ"א דמ"ב, נ': המסס ובית הכוסות ופירש"י בית הכוסות: סוף הכרס שקורין פנצ"א [Wanst Magen, panse] עשוי ככובע וקרוי בית הכוסות והמסס מחובר בו וכ' ובשבת ל"ו. אהאי דאמר רב חסדא הני תלת מילי אשתני שמייהו מוסיף אביי אף אנו נאמר הובלילא בי כסי בי כסי הובלילא וכ"ה בסוכ' ל"ד. וגי' הכ"י מ' בהיפך הובלילא בי כסי בי כסי הובלילא וכ"ה בע' הבלילא ועיי"ש ושם פירש"י וע' חצצרת ועיי' המהרש"א שמברר היטב שיטת רש"י והתוספ' חולקין על רש"י אבל בזה אין חילוק שקורין במקום הובלילא דהיינו המסס בזמן אביי בי כסי או בית הכוסות ותחת בי כסי או בית הכוסות קורין המסס ולפ"ז קושית תוי"ט לחולי' דלפי סדרן ה"ל למתני בית הכוסות והמסס שפיר יש לישב שהמשנה נקט' קודם שנשתנה שמם ועיי' יישוב זה באורך בתוספות חדשים לחולין. ובענין מלות זרות יש להעיר שמלת המסס ל"ר omasum ואות ה' שרשית ולא כדעת רבינו בע' מסס עיי"ש ומלת הובלילא ל"פ جوبال, جوال פירוש שק (ועיי"ע גאלק) והוא כמו בית הכוסות או בי כסי שגוזר אני מל' כים פי' שק וכ"ה בל"ע ופרסי. ובקהל"ר פ' החכמה נקרא בית כסא וביק"ר פ"ג בית כסיא עיי"ע כרוכה.

* 2 בֵּית כּוֹסוֹת (Becheruntersatz, B. Gestell) עיי"ע בית לגין.

בֵּית כַּפֹּרֶת (die Sühnstätte, d. i. das Allerheiligste) בר' מדות (פ"א מ"א)[1] ואחד לאחורי בית הכפורת פי' אחד[2] שומר היה אחורי בית קדש הקדשים ששם ארון וכפורת. * [אחי"ה וכן פי' רבינו (בע' כפר י' עיי"ש) בית הכפרת שנמצא כבר בד"ה א', כ"ח, י"א, וכן משמע לישנא דקרא מעל הכפרת עיי' היטב סיפרי פ"א סי' ה', ספרא במדב' ז' פ"ט ססי' נ"ח ובמדב"ר ספי"ד, ילק' ויק' רמז תל"א, אחרי מות רמז תקע"א ועיי' עוד מנחו' כ"ז: ובית הכפרת אשר בה רק הארון (יעויין שמות כ"ה, י' וכ', דברי' י', א' וכ' בן מתתי' על הקדמוני' ג', ו', ה'; על המלחמו' ה', ה', ה') נקרא' בית קדש הקדשים ולא היה לשומרי הלוים רשות לבא בתוכה בגלל זה אינה נקראת לשכת בית הכפורת אלא אחורי בית הכפורת, ותרג' דביר (מ"א ו', ה', י"ט ואילך; ד"ה ב', ג' ט"ז) בֵּית כַּפּוֹרֵי והעתקה נכונה היא שדביר אשר בו ארון ברית ה' נקרא קדש הקדשים ומקרא מלא הוא במ"א ח', ו' — ברכו' ל'. היה עומד אחורי הכפורת יחזיר פניו כנגד בית הכפורת כ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס צד ע"ח. ובילק' מ"א רמז קפ"ד הגי' בית הפרוכת] —

* בֵּית כּוֹר (Ein Feld zur Aussaat eines Kor Getreide) עירו' כ"ג. שמעתי מר' אלעזר אפי' היא כבית כור, ב"ב פ"ז, מ"א: האומ' לחבירו בית כור עפר אני מוכ' לך וכ' פי' אורך המדה הראוי לזריעה כור תבואה וכור הוא מדה לדברים יבשים עיי"ע כר י"ב ואורך בית כור היה ע"ה אלפי אמה בריבוע עיי"ע בית סאה.

* בֵּית כַּרְיָא (Schandhaus, Ferkelhaus Chariten tempel gedeutet) ככר בא פירושו בע' בית גליא עיי"ש.

* בֵּית כִּירַיִם (נרדף עם ל"מ כּוּר die Stelle des Koch- Feuerherdes) ויק"ר פ"כ בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר אמ' בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן . . על אש זרה אש מבית בידים הכניסו וצ"ל מבית כירים וכ"ה בדפ' זולצב' עם פי' יפה תואר והנוסח' המוטעת בידים אי' ג"כ בילק' שמיני רמז תקכ"ד והוגה שם צ"ל כירים וכ"ה בהדיא בתנחומ' אחרי מות סי' ו' דרט"ז. שהביאו אש זרה מבית הכירים, ובספרא שמיני פ"י תוספתא דמלואים סי' כ"ד ר"ע אמר: לא הכניסוה אלא מן הכירים פי' בית הכירים כמו כירים בויק' י"א, ל"ה פי' בית תפיא ותפיין להעתקת הפשיט' ותי"ר א' כלומ' מן החולין הביאו ולא נטלו גחלי אש מן המזבח, ורד"ק פי' כירים הוא מקום שפיתת שתי קדרות לכך נקרא בלש' שנים עכ"ל ול"נ שהכירים בנויה כעין שלש רגלים לשפיתת הקדרות וכן העתיקו ע' זקנים

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ודפ"ר אבל בדפ"ע בטעות ב ד. [2]) כ"ה לנכון בכל כ"י ודפ"ר, ובדפ"ע ט"ס אחר.

χυτρόπους, וטאוום ديكدان פי' בעל שלש רגלים ולפי זה היטב תתכן לי' רבים והיחיד כירה נמצא ג"כ בדרז"ל עיי"ע כר ב', וע' כפח א'.

* 1 בֵּית כֶּרֶם, כַּרְמָא (Weinberg) שהש"ר פ' מים רבים מטון חד בית כרם ובויק"ר רפ"ל מטון חד דבית כרמא אמ' הדין בית כרמא דידי הוה פי' כרם.

* 2 בֵּית כֶּרֶם (Beth-Kerem = LXX Βαιθαχαρμά Βηθαχχαρίμ = Bethacharma neben Tekoa) מדות פ"ג מ"ד אחד אבני הכבש ואחד אבני המזבח מבקעת בית כרם. נדה י"ט. וכמימי אדמה מבקעת בית כרם ובגמ' שם כ'. מביא אדמה שמנה מבקעת בית כרם ובתוספ' דנדה פ"ג בט"ס מבוקעת צ"ל מבקעת בית כרם והוא בית כרם של מקרא ירמי' ו', א'; נחמי' ג', י"ד והיתה אצל תקוע כמוכח מירמי' שם, וכן העיד היעראנימוס בפי' שם. ועיי' מהרי"ש ת"א צד פ"ו וראבינזאהן פאליסט. ח"ב צד שצ"ח והיו בתלה של תקוע המונים המונים של נקיקי סלעים וחפירות, ומה מאוד מדוייקת לשון המשנה במדות שם וחופרין למטה מבתולה ומביאין משם אבנים שלימות שלא הונף עליהן הברזל, והרמב"ם בה' בית הבחירה פ"א הי"ד השמיט בקעת בית כרם והביא רק וחופרין למטה מבתולה ע"כ וזה אינו שם מקום כי אם קרקע שלא חפרו שם מעולם עיי' רע"ב למדות וכ"ה בנד' פ"ט מ"ה בודק עד שמגיע לסלע או לבתולה ועיי' תוספתא שביעי' פ"ג. וגם בהל' איסורי ביאה פ"ה מ"ח העביר הרמב"ם על שם מקום בית כרם והעלה תחתו בקעת סיכני כדעת ר' יוסי בנדה כ'. וכדעת ר' יהוד' בתוספת' נדה פ"ג.

* בֵּית לָבָן (Dorf Luban) מנחו' פ"ט, מ"ז אלפא ליין שנייה להן בית רימה ובית לבן בהר וכ' עיי' גיאגרפיא להחכ' נייבויער צד פ"ב והלאה.

בֵּית לַגִּין (מל"ס לגינא ול"י λάγηνος Gehäuse, Behältniss für Flaschen) בכלי' בפ' ט"ז כל כלי עץ (מ"ב) בית הלגינין ובית הכוסות אע"פ שלא קינב מבפנים טמא [1]) שכן מקיימין, פי' תיק של כלי חרש מלשון לוג השמן (ויק' י"ד, י"ב. כ"ד). (א"ב בל"י ורו' כדי חרש). * [אחי"ה ורה"ג בסד"ט די"ב פי' וז"ל בית לגינין פי' גלאף בטיית [جلوف Aufsatz, Gefäss] ולגינין פירושו בטיית רטליא [رطل Weinkrug] כרכתיב ולוג [ה]שמן ע"כ. ורמב"ם פי' הקנונית והוא ל"ע ופ' قنينة Glasflasche, ובית הכוסות פי' על נכון בסיס כוסות] —

* בֵּית לֶחֶם צרייה (Das nazarenische Beth-lehem in Galil.) ירו' מגיל' פ"א הל"א מפורש בית לחם (יהושע י"ט, ט"ו) ע"י בית לחם צרייה ור"א נייבויער צד קפ"ט האריך לבאר שאות נ' נשמט' וצ"ל נצרייה Ναζωραῖος. ואולי בעל המאמר בחר לשון ערומים מל' צר וצורר! ותואר בית לחמי עיי"ע לחם ג'.

* בֵּית לִינָה (Nachtherberge) ספרי ואתחנן סוף פכ"ט וראה בעיניך משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לבית לינה וכו'.

* בֵּית לִיצָנוּתָא (Belustigungsort, Ort der Spötterei) תרג' בבית שמחה (קהלי ז' ד') בחדות בית ליצנותהון מל"מ לצון ובדרז"ל סנה' ס"ג: מגילי כ"ה: ע"ז מ"ד. ליצנותא.

* בֵּית מְבָתָא, מְבָתוּתָא (Herberge) תרג' אונק' (בראש' מ"ב, כ"ז; מ"ג, כ'; שמות ד', כ"ד) מלון: בית מבתא ותי"ר בית (בי) מבתותא ותרג' הפשיט' בית: בותא, ובע' בע ג' וע' ערסל א' הביא רבינו תרג' ישעי' א', ח' כערסל מבתותא ונגזר משורש בית עיי"ש.

* בֵּית מִדְרָשׁ (Studienhaus, Akademie) פי' מקום שמתקבצים חכמים עם תלמידיהם ללמוד וללמד ולדרוש בתורה וכ"ה בתרג' שופטי' ה', ט' למידרש באורייתא ובתרג' שה"ש ו', ה' קבעי מדרשא לאולפן אורייתי והרבה פעמים בש"ס עיי' ד"מ ברכו' כ"ח. כ"ח: מ"ג: שבת י"ג. פ"ג: קי"ח: קכ"א: קכ"ז. עירו' כ"א: פסחי' ע"ב. פ"ז. קי"ט. יומ' ל"ה: סוכ' כ'. כ"ח. נ"ב: ביצ' כ"א. מגיל' ו'. ט"ו: כ"ז. כ"ז: כ"ט. חגיג' ג', יבמו' ט"ז. קי"ג: כתוב' ק"ה. גיטי' ז'. ל"ח: סוט' כ"ב. ב"מ כ"ח: ב"ב פ"א: סנהד' ע"א: פ"ב. צ"ד: ק"ה: קי"א: כרית' כ"ז. ע"ז ה', י"ד דא"ר זוט' פ"ט וכ"ה הרבה פעמי' בתרג' עיי' עמת"ר למהרי"ל הך ערך, ועיי"ע בי מדרשא. והקבוץ בתי מדרשות עיי"ע גלע.

* בֵּית מוֹקֵד (Heizhalle im Tempel, wo ein best. Feuer unterhalten war) תמיד פ"א, מ"א ומדו' פ"א, מ"א בג' המקומות הכהנים שומרים וכ' בית המוקד . . ובמדו' פ"א מ"ה ויומ' י"ט. שלישי לו בית המוקד, ומדו' פ"א מ"ו ויומ' ט"ו: ד' לישכות היו בבית המוקד וכ' עיי"ע קטן

---

[1]) כ"ה בכ"י ודפ"ר, אבל בדפ"ע ניקב טמא מבפנים וט"ס הוא.

ד׳, מדו׳ פ״א מ״ז שנים שערים היו לבית המוקד וכ׳, מדו׳ פ״א, מ״ח ותמיד שם בית המוקד כיפה ובית גדול היו מוקף רבידין וכ׳ עיי׳ רבד ב׳, שבת כ״ט: מאחיזין את האור במדורת בית המוקד ועיי׳ בגמ׳ שם כ׳. וע׳ אחז ופירש״י לישכה גדולה היא שכהנים מתחממין שם במדורת אש הנסקת תמיד מפני שמהלכין יחפים על רצפת שיש בעזרה ורמב״ם ז״ל למדו׳ פ״א מ״ו פי׳ הלשכה שיש בה מדורות האש ששם מתחמם מי שטבל . . היא נקראת לשכת בית המוקד וכ׳ ועיי׳ ג״כ פי׳ של ר״ח ז״ל בתוספות יומ׳ ט״ו: ד״ה ואחת ועיי׳ צורת בית המוקד בפ״מ להרמב״ם סוף מדות, ומלת מוקד ל״מ הוא וכ״ה בל״ע موقد מפעל וקד ובל״מ יקד פי׳ בער, ועיי׳ חי׳ הריטב״א ליומ׳ ט״ו: מ״ש בשם הערוך.

* בֵּית מְזוּזָה (Das Gehäuse der Thürpfosten, Mesusa) כלי׳ פט״ז מ״ג בית הנגר בית המנעול ובית המזוזה פי׳ הרמב״ם בית מעון כמין קנה יכניסו בו המזוזה וישימו אותו בשער, ורבינו בע׳ בית נגר פי׳ מקום המזוזה וכ״ה בר״ש, ירו׳ מגיל׳ פ״ד קלספ״ד דע״ה ע״ג בית מזוזתו של רבי היה עשוי כמין נגר, וכ״ה במנחו׳ ל״ג, כולהו מזוזתי דבי רבי כמין נגר הוו.

* בֵּית מִיחוּשׁ (Besorgniss, Bedenken) קידוש׳ ה׳: הריני אישך הריני בעליך הריני ארוסיך אין כאן בית מיחוש . . איני אישך וכ׳ אין כאן בית מיחוש. פי׳ אין כאן ספק ולא מקום לחשש, ועיי״ע חש.

* בֵּית מְחְיָה (Ort, wo Lebensmittel verabreicht werden) ספרי מסעי סי׳ קנ״ט וילק׳ מסעי רמז תשפ״ז מגיד שלא היו שם אלא שווקים ובית המחיה ועיי׳ מכו׳ י׳, ותוספ׳ מכות פ״ב פי׳ מקום שמוכרים שם מזונות וכל צרכי חיי האדם.

* בֵּית מְטַבְּחִים, מְטַבְּחַיָּא (Fleischerhaus, Schlachtbank) בכור׳ כ״ו: בית הגרנות ובבית המטבחים (כ״ה לגי׳ רש״י ולפנינו אי׳ המטבחיים) עיי״ע בית גרנות, חולי׳ נ״א: בית המטבחים אין בו משום ריסוקי אברים, עדיות פ״ח מ״ד ושם נסמן וכ״ה בירו׳ חגיג׳ פ״ג דע״ח ע״ד על משקה בית מטבחייא עיי״ע טבח וע׳ דבח, כלי׳ פט״ו מ״ו כל המשקין טמאין ומשקה בית מטבחייא טהורין ועיי״ע בית דבח פי׳ רבינו של בית מטבחייא וכ״ה בפ״מ להרמב״ם לכלים הנ״ל עיי״ש.

* בֵּית מַטָּרָא, מַטַּרְתָּא (כל״ס Ort zur Bewachung, Gefängniss) תרג׳ אונק׳ (בראש׳ מ״ב, י״ז, י״ט) משמר, ובית משמר והוא כמו מטרה של מקרא משורש נטר.

בֵּית מַיִם (Ort des Wasserlassens, Pissoir) במגילה בפ׳ בני העיר (כ״ז:) וחכ״א מוכרין אותו ממכר עולם חוץ מד׳ דברים למרחץ ולבורסקי לטבילה ולבית המים פי׳ בית מיחדין להשתין. * [אחי״ה וכנ״ה בירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד סע״ג ר׳ זעירא בשם ר׳ אבא לא יכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידיו ובבבלי ברכו׳ כ״ג. אי׳ מה שיכנוס אדם בתפילין . . להשתין מים, וירו׳ שם נכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידו וכ׳. וגם בל״פ נקרא מקום שמשתין שם ابتاخت פי׳ בית מים] —

* בֵּית מֶכֶס (Zollhaus, Steueramt) ב״ב קכ״ז: היה עובר על בית המכס ואמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא נאמן אמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא אינו נאמן פי׳ בית ששם פורעים המכס ומפני רוע מעללי המוכסים המציקים את העם רגילין היו להבריח מן המכס וכן דרשו בסוכ׳ ל׳. ועיי׳ ילק׳ ישעי׳ רמז שס״ד משל למלך בשו״ד שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים א״ל והלה כל המכס כולו שלך א״ל ממנו ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמן מן המכס אף הקב״ה וכ׳ ובע׳ מכס א׳ אטיף מלתי בעה״י על המוכסים.

* בֵּית מָלוֹן (Herberge, Ruhestätte, trop. Grab) בפר״א פ״כ כי ידעתי[1] מות תשיבני ובית מועד לכל חי (איוב ל׳, כ״ג) אמר אדם עד שאני בעולם אבנה לי בית מלון לרבצי להר המוריה וחצב ובנה לו בית מלון וכ׳ וכן חסר בית, מדרש משלי פ״ט וילק׳ משלי רמז תתקמ״ד אשריך ר״ע שנמצא לך מלון ערב בשעת מיתתך, כלו׳ מקום לינה ומנוחה כמו שאי׳ חולי׳ צ׳: סנהד׳ ק״ה: ילק׳ ויצא רמז קי״ח אמר הקב״ה צדיק זה בא לבית מלוני יפטר בלא לינ׳, ובהשאילה מקום קבר אשר בו נח צדיק ונפשו בטוב תלין והרבה פעמים השתמשו בזה הלשון המליצים והפייטנים עיי׳ מ״ש רי״ט צונץ בספרו צור געשיכטע צד שס״א והלאה וגם הפרסיים קראו שני עולמים دو منزل פי׳ שתי בתי מלון, ועיי״ע בֵּית עוֹלָם.

* בית מליון, מלוון (Ort entw. Βηθμαελά oder Bethmillo) ירו׳ סוף מגיל׳ דע״ה

[1] בפר״א אי׳ אמרתי.

ע"ג של בית מליון (ובד' קראט' בית מלוון) היו עושין כן בפולמסיות פי' בני אותה העיר כשהיו הולכין למלחמה היו נושאין עמהן המזוזה הקוקה בְמקל להיות עמהן בבית אשר חונים שם ומצינו כפר ששמו כך כי"ח מיל מבית שאן עיי' רעלאנד צד תרמ"ט או אפשר שהיא בית מלוא אצל שכם שופטי' ט', כ'.

* בֵּית מַמָּל (Name einer Familie) עירובי' נ"א: מעשה באנשי בית ממל ובאנשי בית גוריון בארומה ובכ"י מ' ברומ' והוא ברומא כדאי' בתוספת' עירו' ספ"ג ובירו' עירו' קלספ"ד דכ"ב. אי' מעשה במשפחת בית ממה [וצ"ל ממל] ומשפחת בית גוריון מרומה עיי"ע ארומא. ומלת ממל או ממלא מורה ג"כ על שם מקום עיי"ע בֵּיבָּי, מל ז' וע' ממלא. וע' דברים מחוכמים על המלה הזאת מהגאון שי"ר בהשחר שנה ג' חוב' ב'.

* בֵּית מְנַחֲמִין (Das Haus der Tröstenden) מ"ק כ"ז. הא בבית האבל הא בבית המנחמין פי' הרי"ץ גיאת בהלכ' אבל דס"ז אין מביאין את המוגמר .. דוקא לבית המנחמין אבל לבית האבל ששם המת מביאין אבל אין מברכין עליו וכ' ור"ח סבר איפכא דוקא לבית האבל אין מביאין (ע' הגהת יצחק ירנן שם) אבל לבית המנחמין מביאין ע"כ ופירש"י לפנינו אין לו שום הבנה ועיי' פי' ותיקונו של מו"ה איסר בד"ס מ"ק צד מ"ח.

* בֵּית מְנוּגָע (ein mit Aussatz behaftetes Haus) ברכו' מ"א. עירו' ד'. סוכ' ה': חולי' ע"א: נגעי' י"ג, מ"ט מי שנכנס לבית המנוגע, תוספתא דנגעי' רפ"ו בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות למה נכתב אלא לומ' דרוש וקבל שכר, ירו' מע"ש רפ"ה דנ"א ע"ד בית מנוגע נותנין עליו אפר מקלה. ובענין בית המנוגע עיי' יד החז' הל' טומ' צרעת פט"ז הל"א.

* בֵּית מְנְעוֹל (Gehäuse für die Schlüssel) עיי"ע בית נגר.

* בֵּית מָעוֹן (Bethmoan = Βηθμαοῦν, Jos. Vita 12. 4 Stadien von Tiberias) ירו' עירו' פ"ה דכ"ב סע"ב יכול אני לעשות שתהא בית מעון מתעברת עם טיבריא, ירו' ב"מ רפ"ז די"א: בני טבריא לא משכימין ולא מעריבין בני בית מעון משכימין ומעריבין וכמה פעמים אי' שם ההבדל בין טבריא ובין בית מעון עיי"ש, ירו' סוט' פ"א די"ז סע"א הדא בית מעיין [צ"ל ב' מעון] שיורדין בה מפלטתה [Strasse πλατύς, πλατεῖα] ועולין בה מטבריא, ובבמד"ר פ"ט הגי' הדא בית מעון שיורדים בה מפלוגתה ועולים לה מטבריא ובב"ר פפ"ה הדא בת, (צ"ל בית) מעון דסלקין לה מן טבריה ונחתין לה מן כפר שובתי. ירו' מגיל' פ"א דע"ב ע"ד הדא בית מעון ובבלי זבחי' קי"ח: הגי' כנישתא דבי מעון. ובל"ס עיר שרשמנו והיתה לעדות בן מתתיהו כחצי שעה מטבריא ולזה הסכים ב"מ כופ"ר פי"א ועיי' מהרי"ש תב"א צד ק"מ ונייבויער צד רי"ט.

* בֵּית מַעֲקָה צ"ל בֵּית מַעֲכָה (Ort im äussersten Norden Paläst.) ירו' מעש' ש' פ"ד דנ"ד סע"ד ר' מנא הוה ליה משח ואחתיה לעכו א"ל ר' חייא בר אדא אין ההוא (מישחף) [וצ"ל מישחך] (ובדפ' זיטאמ' מישחה) דבית מעקה קיים הא ענתך דיפרקיניה כלומ' ר' מנא היה לו שמן מע"ש ולא פדאו בעבור שהיה לו במקום אחר שמן אחר וכששמע ר"ח ב"א גער בו ואמר וכי בעבור שיש לך שמן בבית מעקה לא פדית השמן שהוליכך לעכו ונ"ל שבית מעקה ט"ס תחת בית מעכה שהיתה עיר בצפונה של א"י ושיעורו בעבור שיש לך שמן אחר במקום רחוק לא פדית שמן שבידך ומהרי"ל בעמת"ר טעה לומר שבית מעקה כמו מַעֲקֶה של מקרא! ועיי' עוד פי' של פ"מ לירו' שם.

* בֵּית מִקְדָּשׁ (der jerus. Tempel) והוא בית הבחירה והרבה פעמים נזכר בש"ס ד"מ: ברכ' ל"ג. נ"ח. שבת י"ב: ל'. קי"ט: פסחי' ה'. נ"ד. פ"ז: יומ' כ"א: סוכ' מ"ט. נ"א: מגיל' ט"ו: כ"ו. כ"ו: חגיג' י"ב: יבמו' י'. גיטי' נ"ו: ס"ח: סוט' מ"ח: קידו' ס"ו. ס"ט. ב"ב ד'. סנהד' ק"ז: מנחו' ק"י. תמיד פ"א, מ"א; מדו' פ"א, מ"א ועוד מקומות אחרי'. והקבוץ מגילי ט"ז: בתי מקדשים.

* בֵּית מְקוֹשֵׁשׁ (Familienname) תוספ' רפ"א דיבמו' מעיד אני (ר' יהושע) על משפחת בית עלובאי מבית צבעים ועל משפחת בית קיפאי מבית מקושש שהם בני צרות ומהם כהנים, ולכאורה נראה ששמות אלה שם משפחות של גנאי הם כנרא' מיבמו' ט"ו: (שני) [צ"ל שתי] משפחו' גדולות היו בירו' משפחת בית צבועים מבן עכמאי ומשפחת בית קופאי מבן מקושש וכ'.

* בֵּית מִקְלָה (Ort im Thale Kidron) תוספתא מנחו' פ"י עומר היה בא מבקעת בית מקלה של נחל קדרון.

* בֵּית מִירוֹן, מְרוֹן (Ort im Norden Pal. neben Giskala) שמ"ר פ"ה מעשה היה באח ובאחות שהיה א' מהן בגוש חלב וא'

מהן כבית מרון, ושהש"ר פ' מי יתנך הגי' מירון, ר"ה י"ח. עירו' כ"ב. מעלות בית מרון ועיי' פי' רש"י בדפ' שונצ' לעירו' ור"ה הגי' ואפי' כמעלות בית חורון א"ל אין ואפי' כמעלות בית מרון א"ל אין עיי' ד"ס שם ושם, ולפי עדות בן מתתיהו על המלחמ' ב', כ', ו' וחייו סי' ל"ז היה מרות Μηρώθ מן המקומות המבצרים. וגם מצויה בלי בית רק מרון והוזכרה יחד עם גוש חלב Giskala (עיי"ע גש חלב) עיי' ירו' שביעי' פ"ט דל"ח סע"ד ועיי' קהל"ר פ' תן חלק ועיי' אוצר השרשי' להח' פירשט ע' מראון.

* בֵּית מֶרְחָץ (Badehaus) ברכ' כ"ה: שבת מ': ק"נ. קידושי' ל"ג. ע"ז מ"ד: זבחי' ק"ב: ר"ה ל"ד: בכ"מ מותר להרהר בד"ת חוץ מבית המרחץ ובית הכסא, ברכ' ס'. וכמה פעמי' בדא"ר וזוט'. שבת י'. הנכנס לבית המרחץ, שבת י': אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ, יומ' י"א: בית המרחץ ובית הטבילה (עיי"ע בית טבילה) ובשבת ט': במשנה אי' רק מרחץ וכן במקומות אחרי' עיי' שבת ל"ג: גיטי' ס"ח. סנהד' י"ז: ע"ז ב': מ"ד: מנחו' מ"ג: והקבוץ מרחצאות.

* בֵּית מֶרְקָחִים (Gewürzladen, Apotheke) ילק' וירא רמז פ"ד בשם פרד"א למה דומה לאדם שהוא נכנס לבית המרקחים אע"פ שלא לקח ולא נתן ריח טוב לקח פי' בית הבושם ובילק' משלי רמז תתק"ן הגי' נכנס לחנותו של בושם.

* בֵּית מִשְׁרָה (Teich zum Einweichen der Kleider) קהל"ר ט' פ' בכל עת הלך . . כוכס לבית המשרה שלו פי' למקות מים לשרות בו את הבגדים.

בֵּית נַגָּר (בל"ע نجران פירושו מנעל Behältniss für den Riegel) בכלי' בפט"ז (מ"ז) בית הנגר בית המנעל ובית המזוזה פי' מקום שמשימין שם הנגר ומקום המנעל ומקום המזוזה[1]. (א"ב תיק שמכניסים בו המנעל). * [אחי"ה וכן בפ"מ להרמב"ם: הוא נרתק מעור יכנס בו המנעול אשר ינעלו בו השערים. ע"כ. ובל"ע מורה נגראן המנעל] —

* בֵּית נְטוֹפָה (Ort südwestl. von Jer. das heut. Beit Nettif, Rob. II, 600) שביעי' ט', ה' עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה וע' גורס סגריות עיי"ע סגר ב' ושם אכתוב בס"ד חלופי נוסחאות. פי' שם מקום שרשמנו והוא נטפה של מקרא עזר' ב', כ"ב: נחמי' ז', כ"ו; י"ב כ"ח.

* בֵּית נְסָרִים (Aufbewahrungsort der Badhaus-bretter) ב"ב ס"ז: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרים פי' בית שמכניסים שמה את הנסרים לאחר הרחיצה זו דעת הרשב"ם אבל התוספ' ד"ה לא פירשו בענין אחר עיי"ש.

* בֵּית נֶפֶשׁ (Magen, eig. Ort des physischen Lebens, Sitz der Lebensgeister) ירו' שבת פ"ו ד"ח: דבר שניתן על בית הנפש עיי"ע אסטומכא לגי' הדפוסי'. ספרא פ' אחרי פ"ז תענו את נפשותיכם עינוי שיהא בבית נפשותיכם ואיזו זו זו אכילה ושתיה, ושם פי"ב יכול לא יטמא בגדים בתוך המעיים אבל תטמא בגדי' בתוך הפה ת"ל נפש בבית נפש הוא מטמאה ולא בתוך המעיים ולא בתוך הפה והרב המו"ל הגיה אבבית נפש תחת אב בית נפש של ירו' יומ' פ"ח דמ"ד: וקה"ע הגיהו אבידת נפש ובאמת כ"ה לפנינו בבבלי יומ' ע"ר: עינוי שיש בו אבידת נפש אבל בכ"י ל' ליומ' הגי' גם לפנינו בבלי עינוי שהוא אבית נפש עיי' ד"ס שם צד קי"ב וא"כ בל"ס כצ"ל גם בירו' ופי' בית נפש הכרס וחלל הגוף כלומ' מקום אשר שם המזון שמחיה נפשו של אדם. — ולענין בתי נפש עיי' תוספ' ב"ב קנ"ו: ד"ה כבינתי.

* בֵּית נִיצוֹץ (בל"ע نصيص erhöhter Sitz וא"כ בית ניצוץ erhöhter Standort der Priester) בתמיד כ"ו: מדו' כ"א מ"ה יומ' י"ט. שער הניצוץ כמין אכסדרא [Balkon ἐξέδρα] היה ועלייה בנויה על גבה שהכהנים עומדים מלמעלה וכ' המפרשים משכו ידיהם מלפרשו וגם רבינו הביא המלה בלי פי' בע' נצוץ ול"נ שטעם המלה בל"ע מקום גבוה ולזה יפה עולה הצעת הסוגיא.

* בֵּית נָמֵר = נִמְרִין (Beth Namer, das heutige Nymrein, Raumer 227) פיא' פ"ד מ"ה ירו' פיאה פ"ד די"ח: של בית נמר היו מלקטין וכ' עיי"ע נמר א' ופליאה נשגבה ממני שפי' שם רבינו "שם איש" והאמת שהוא שם מקום בית נמרה של מקרא עיי' הר"ש וכ"ה נמרים ישעי' ט"ו, ו'; ירמי' מ"ח ל"ו וגם היום מצוי תל של נמרין בנחל ירדן והוא נמרין שנזכרה בירו' שביעי' פ"ו הל"א תוספת' שביעי' פ"ד (נמרים)

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכן משמע מציון בפי' הר"ש אבל ברפ"ע נשמט מן בית המנעול עד בית המנעול.

ספרי סוף עקב ילק' עקב רמז תתע"ד ועיי"ע בית רמתא; ובית נמרין של תי"ר ב' לבמדב' ל"ב, ג', ל"ו; ובית נימרי בתי"ר ב'.

* **בֵּית נֶקֶב** (Hinterschlitz an den Beinkleidern) נדה י"ג: ואין להם בית הנקב עיי"ע בית ערוה.

* **בֵּית נְקוּבָה, נְקִיבָה** (die Oeffnung am Schwanz des Thieres) פסחי' פ"ז מ"א עד בית נקובתו וכ"ה בילק' בא רמז קצ"ח ובאו"ז הל' פסחי' סי' רכ"ט. אבל בירו' פסחי' פ"ז דל"ד, תוחבו מבית נקיבתו פי' נקב בזנבו.

* **בֵּית נֵר** (Ort auf dem Herd für das Licht) עיי"ע בית פך.

* **בֵּית נִתְזָה** (Personenname) סנהד' ע"ד, ירו' סנהד' פ"ג דכ"א רע"ב, קידוש' מ': בעליית בית נתזה בלוד וירו' שביעי' פ"ד דל"ה, הגי' בית לבזה נ"ל שהוא שם איש ולא שם מקום ובמקומות אחרים שסמנתי בע' בית ארים הובא שם עיר עיי"ש.

בֵּית סְאָה (ein Feld, dessen Besäung einen Seah [= 1½ Modius] beansprucht, (d. i. ein Bodenraum von 2500 Quadratellen) בכלאים פ"ב (מ"ב) בנופל לבית סאה, ובפ"ב בעירו' (מ"א די"ח.) ר' יהודה אומ' עד בית סאתים, פי' מקום שראוי לזרוע בה סאה נקרא בית סאה לזרוע בה סאתים נקרא בית סאתים והוי חמשה אלפי גרמידי בתבריתא דילפינן (עירו' כ"ג: ועיי' רש"י למ"א י"ח, ל"ב ורש"י לנדה נ"ז. ד"ה בית ארבעה סאין ור"ש לאהלו' י"ז, מ"א) מחצר המשכן דהויא ה' אלפי גרמידי דכתיב (שמות כ"ח, י"ח) ארך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים, חמשים פעמים מאה הוי חמשה אלפי גרמידי. * [אחי"ה זה שיעור סאתים, ולשיעור בית סאה אמרינן בב"ב כ"ז. בית סאה . . כמה הוו להו תרי אלפי וה' מאה גרמידי ומאחר שמדת סאה שליש איפה וכור יש לו י' איפה א"כ בית כור (עיי"ע) ע"ה אלפי גרמידי; ולתך (עיי"ע) הוא חצי כור א"כ בית לתך ל"ז אלפי וה' מאה גרמידי ועיי' עוד ערך בית רובע.

* **בֵּית סְכָל = בֵּית סוּכּוֹת** (בל"ע بيت ساحور Bethsean = Scythopolis = Beith Sâhûr) ירו' שביעי' פ"ז דל"ו ע"ג נמרון ובית סכל וצ"ל נמרין (עיי"ע בית נמר) ובית סכל וכ"ה באמת בתי"ר א' לבמדב' ל"ד, ט' לגי' פאליגלאטטע של לונדון, אבל בספרי סוף עקב וילק' עקב רמז תתע"ד אי' תחת בית סכל הגי' בית סוכות ול"נ שיש לקיים שתי הגירסאות: בית סוכות לדעתי בית שאן (עיי"ע) ונקרא סקיתפליס כלומ' עיר של סוכות והוא סוכות של מקרא וגם נקרא אצל פָאקאק בית סוכור עיי' רזינמיללער ח"ב, שצ"ד וא"כ סכל כמו סכר, ודוק.

* **בֵּית סְלוֹנִי** (Wahrsch. Schilo (Nablus) bei Jos. Σιλοῦν, das heut. Seilun) ב"ר פס"ג הגמון אחד שאל לחד מן אילין דבית סלוני ובעל עקיד' גרס בבית סלוא וילק' תולדו' רמז ק"י גרס לר' גמליאל. וקרוב הדבר שהוא כמו שילוני של מקרא פי' מעיר שילה וכן נקרא' העיר סִלון בבן מתתיהו על הקדמו' ה', א' י"ט. כ'; ושם ב', ט', י"ב וגם היום נקרא סִילון עיי' ראזינמיללער ח"ג, ש"ג והלאה.

* **בֵּית סְפָלִים** (der Ort der Waschbecken) מל"מ ספל; בית סַפְסָלִים בל"ם סַפְסָלא, בל"ר (der Ort der Sessel, subsellium) ב"ב ס"ז: המוכר את המרחץ מכר . . את בית הספלים פי' ל"מ והוא כלי אגנות שרוחצין בהן ואית דגרסי ספסלין שיושבין עליהן אחר המרחץ וכתב הרשב"ם. וראשון עיקר דהא במתני' נמי ספלים גרסינן אבל י"ל שמאחר שבמשנה שבמשניות וכן במשנ' של ירו' ובפ"מ של הרמב"ם הגי' ספסלי (ספסלים) נוכל לקיים גם גי' בית ספסלים. ופירושו מקום שמניחין שם הכסאות לישב עליהן אחר הרחיצה.

* **בֵּית סוֹפֵר, סֵפֶר, סִפְרָא** (Lehrershaus, Schule, Unterrichtshaus) בירו' מגיל' רפ"ג דע"ג ע"ד וירו' כתוב' רפי"ג דל"ה ע"ג פסיקתא דר"כ דקכ"א עיי' הערה נ"ה לר"ש באבער ובמד' איכ' רבה בפתיחתא סי' י"ב ופ' בלע ובילק' ישעי' רמז רנ"ז ורש"י לישעי' א', כ"א הובא בקצת שינויים מאמר דרב פנחס ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה ועיי' כתוב' ק"ה, סוט' נ"ט: גיטי' נ"ה. וירו' תעני' פ"ד דס"ט. ושם הקבוץ בתי סופרים כאילו היחיד בֵּית סוֹפֵר לדוגמא בֵּית רַב, פי' בית לימוד של תינוקת וכ"ה בב"ר פמ"ח משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר, ושם פס"ג כל י"ג שנה שניהם (עשו ויעקב) הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר. ויק"ר פ"ט חד זמן עבר קמי בית ספרא וכ', במ"ר פ"ג והובא בלי מקור בילק' תהלי' צ"ב רמז תתמ"ה שתולים בבית ה' אלו התינוקות שהם בבית הספר, איכ"ר פ'

טומאתה אית לי חד זעיר בבית ספרא ושם פ' על אלה אתי מבי' ספרא ועיי' עוד רש"י לקידו' פ"ב. ד"ה משום אמהתא וי"ד סי' רמ"ה, כ', פי' בל"י אסכולי עיי"ע.

* בֵּית סֵתֶר (Versteck) סוט' פ"א מ"ב נכנסת עמו לבית הסתר וגי' המשנה שבמשניו' בסתר, וביבמו' י"א. לסתר, אבל בסוט' ה': לבית הסתר.

* בֵּית סְתָרִים (verhüllte Stellen am menschl. Körper) מקואות פ"ט מ"ב ומ"ג בית הסתרים באשה . . בית הסתרים באיש, נדה מ"א: טומאת בית הסתרים ושם מ"ב: כמה פעמים עיי"ש ועיי"ע בית קמטים, וע' בית שחי.

* בֵּית עוֹלָם, עָלֶם, עַלְמָא, עַלְמִין (בל"ס בית עַלְמָא Haus der Ewigkeit, d. i. Gottesacker) כבר אמר המקרא (קהלת י"ב, ה') הלך האדם אל בית עולמו פי' הוא הקבר והבית אשר ידור שם לעולם וגם ע"י שיובל האדם לקבר באה נשמתו לעולם הנצחי וכן הבינו הך מקרא המעתיקים הישנים ומפרשים וכן תרגומו לבית קבורתיה ופשיט' לבית עמלֶה [צ"ל עלמֶה] וכן משמע מפירושם של רז"ל שבת קנ"ב. ועיי' ב"מ פ"ג: וקהל"ר י"ב, ה' ויק"ר פי"ח ועל זה הכינוי סמך הדרש במ"ק ט': קרבם בתימו לעולם (תהלי' מ"ט, י"ב) הא עלמא אושפיזא הוא והך עלמא ביתא כ"ה לנכון בכ"י מ' (ד"ס צד י"ב:) ועיי"ע בית מלון, איכ"ר פ' היו צריה, ויק"ר ברפ"ב ויהבוני בחד בית עלם . ויק"ר שם עברין שפיין בתרע בית עלם וכ' פרקין טעוניהון בגו בית עלם (עיי"ע שף ה'), ירו' מ"ק פ"א ד"פ קלסע"ב בית עלמא דבר מקטיא איתפחת במועדא, סנהד' י"ט. בית עלמין דהוצל, איכ"ר פ' רבתי נח נפשיה ואיתפטר לבית עלמין, קהל"ר פ' אם קהה אזל ליה בכי לבי עולמין פי' כמו בית עולמים ועיי' תשובת רא"ש סי' י"ג, י"ד, תשו' מהרי"ל סי' כ"ג — ובתר' ישעי' י"ד, י"ח בֵּית עָלְמָא.

* בֵּית עוֹלָמִים (das ewige, beständige Gottes-haus, der jerus. Tempel) סוכ' ה': וילק' מלכי' רמז קפ"א מה מצינו בבית עולמים, מכו' י'. וילק' מלכי' א' סרמ"ז ק"ע טעה (יואב) שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים והוא תפס מזבח של שילה וירו' מכו' פ"ב דל"א ע"ד סבור היה יואב . . של שילו קולט ושל בית העולמים אינו קולט ואני אומר . . ולא של בית העולמים קולט, זבחי' ס"א: ילק' יתרו רמז ש"ה שילה . . נוב וגבעון ובית עולמים; זבחי' קי"ט. שלש בירות הן שילה ונוב וגבעון ובית עולמים עיי"ע בירה, איכ"ר פ' מה אעידך גלגל ושילה ונוב ובית עולמים, שהש"ר פ' יונתי . . . על דעתי' דרבנן בבית העולמים יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויין בסתר בית עולמים, תוספת' יומ' ספ"ב בין נוב לשילי לבית עולמים. מכילת' יתרו ספ"י וילק' יתרו רמז ש"ג לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב עושים אותו של כסף וכ', וילק' שם לא תעשון לכם שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית עולמים הרי וכו' ובמכיל' שם הגי' לעשות בבית המקדש, פי' בית עולמים בית מקדש אלהינו בירושלים מקום לשבתו עולמים עיי' מ"א ח', י"ג, ומזה בספרא ר"פ מצורע: תורת מצורע לבית עולמים וכ"ה בילק' מצורע רמז תקנ"ט. פי' בזמן של בית המקדש וראב"ד פי' מיד ו ל ד ו ר ו ת.

1 בֵּית עֲלִיָּה (מל"מ עליה, בל"ע عليه Söller, Obergemach, בל"י ὑπερῷον) בר"ג דסנהד' (ז': ילק' דברי' רמז תת"ב) ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דברי' א', ט"ז) א"ר יהודה אפי' בין בית לעלייה „פי' צריך הדיין להיות בקי במשפט הפסדת העלייה על הבית כמה הוא כדי שידין כמה יש לבעל העליה בתחתון" כמפורש בפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ז:) ר' נתן אומר בעל ה ק ר ק ע [1]) נוטל ב' חלקים ובעל העליה נוטל שליש [וכ'] קסבר כמה מפסדא עליה לבית תילתא תילתא בעי למשקל [2]); ובין גרו א"ר יהודה בין תנור לכירים „פי' צריך להיות בקי כמה הרחקת התנור מן הכותל או מן המעזיבה שתחת (התנור) [צ"ל הקיור] וכמה הרחקת הכירה [ובפי' ר"ח עוד: ו ה מ ח ז י ק ב כ י ר ה א י ן ל ו ל ע ש ו ת] וכיוצא בדינין הללו ולא יהיו בעיניו כבזויין מפני שהן בלא נשיאת ממון ובלא נתינת ממון אלא צריך להתעסק בכולן כמו שהן מפורשין בפ' לא יחפור" (עיי' ב"ב כ': ועיי' ב"מ קי"ח: ב"ק ס"א:).

* [אחי"ה עד כאן פי' ר"ח בכ"י לסנהד' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ע"ד.) ורבינו העתיקו מלה במלה כל מה שסמנתי בסימני רמז. ולפע"ד נ"ל להסביר פירושו של ר' יהודה שבאופן ראשון דרש בין איש ובין גרו כלומ' בין בעל הבית ובין גרו והוא בן בית עליה, ובאופן שני דרש בין איש ובין א ח י ו מלשי' אח (ירמי' ל"ו, כ"ב ועיי"ע אח) כלומר תנור. ועל ציון בני עליה סוכ' מ"ה: עיי"ע על א'] —

[1]) בנו"ג תחתון. [2]) בנוס' בקצת שנויים.

* 2 בֵּית עֲלִיָּה (Todtenkammer, Dachkammer in der gemauerten Gruft wie ὑπερῷον [Act. 9, 37. 39]) אהלו׳ פי״ז מ״ה ותוספת׳ אהלו׳ פי״ז שדה שאבד קבר בתוכה ובנה בה בית ועליה על גביו אם היתה פתחה של עליה מכוון כנגד פתחה של בית עליה טהורה ואם וכ׳ פי׳ אהל קבר בנוי על קבר עיי׳ פ״מ לרמב״ם.

* בֵּית עָם (Volkshaus) שבת ל״ב. בעון שני דברים עמי הארץ מתים על שהם קורין לביהכ״נ בית עם ולאה״ק ארונא כ״ה בכ״י מ׳ וב׳ וברש״י ובמנו״ה סי׳ ה׳ ועיי׳ ד״ס צד ל״ב: ובתרג׳ משלי ל׳, ל״א בית עֲמָמֵי.

* בית עמד, בית עמל עיי״ע עמד ב׳ וע׳ הרהון.

* בֵּית עֵצִים (Holzkammer) יומ׳ י״א. וירו׳ פסחי׳ רפ״א דכ״ז: עיי״ע בית בקר, עירו׳ ע״ב סע״ב מי שיש לו בית שער וכ׳ אינו אוסר עליו בית התבן ובית הבקר בית העצים ובית האוצרות הרי זה אוסר עליו. כ״ה בכ״י מ׳ וא״פ ובר״ש ועיי׳ ד״ס שם צד קמ״ו. סוט׳ מ״ג. ילק׳ שופטי׳ רמז תתקכ״ג מנין לרבות בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות ת״ל אשר בנה מ״מ. פי׳ חדר מיוחד להעצים.

* בֵּית עֲרָבָא (Ortsname) באיכ״ר סוף פתיחתא עובדא הוי . . בבקעת בית ערבא והוא בירת ערבא עיי׳ ערך בירה ועיי׳ נייבויער צד קל״ג.

* בֵּית עֶרְוָה (Vorderschlitz zum Uriniren) נדה י״ג סע״ב וילק׳ תצוה ררמ״ז שפ״ד מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פמלניא [גי׳ הערו׳ פלניא עיי״ע וכ״ה בילק׳ ועיקר הגי׳ פמלנייא עיי״ע והוא = feminalia den Oberschenkel bedeckende Beinkleider של פרשים . . ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה פירש״י דרכן היה לעשות נקבים במכנסים כנגד בית הערוה להשתין מים לחוץ דרך שם וכן כנגד בית הרעי וכ׳ אבל מכנסי כהנים אין להם נקבים אלה משום כבוד בגדיהם ושימושיהם וכן העיד בן מתתיהו על הקדמונ׳ ג׳, ז׳, א׳ והיעראנימוס במכתבו אל Fabiola.

בֵּית פַּאגֵי (א׳ Ort des Speisens או מל״י φάγω אכל, או מל״מ בַּג בל״ע بَاج Speise פי׳ מקום אכילת הקרבנות. ב׳) שם מקום בהר הבית (Βηθφαγή) בפ׳ תמיד נשחט בגמ׳ השוחט [את] הפסח על הפסח (פסחים ס״ג: ירושלמי יומא פ״ו דף מ״ב ע״ד) דתנן השוחט את התודה בפנים (לחומה) [צ״ל ולחמה] חוץ לחומה לא קדש הלחם מאי חוץ לחומה ר׳ יוחנן אמר חוץ לחומת בית פאגי[1]) ר״ל אמר [אפילו] חוץ לחומת עזרה [לא קדש]. ובפ׳ האשה בגמ׳ האונן (שם צ״א.) לא שנו אלא דקאי חוץ לחומת בית פגאי אבל קאי לפנים מחומת בית פאגי שוחטין עליו. ובמשנת מנחות בפ׳ שתי הלחם (צ״ו.) ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרה בבית פאגי. ובפ׳ השוכר את הפועלים בגמ׳ ואלו אוכלין (ב״מ צ.) כגון [שרש] לפנים מחומת בית פאגי[2]) וכר״ג דעגל׳ ערופ׳ (סוט׳ מ״ה.) ובפ״ק דסנהד׳ בגמ׳ דעריפת העגלה (סנה׳ י״ד:) מצאן אבית פאגי והמרה עליהן. פי׳ חומת בית פאגי הוא חומת ירושלים. (א״ב בל״י פירושו אכילה והענין מקום אשר שם הפסח והקדשים נאכלים והיא מחומת ירושלים ולפנים). * [אחי״ה ודע שבע׳ פגי כתב רבינו וז״ל הומת בית פאגי שם מקום חוץ לירושלים פ״א בע׳ בית פאגי ע״כ והפי׳ הזה לוקח מפי׳ ר״ח לפסחי׳ צ״א. צד קמ״ד שפי׳ ר״ח וז״ל בית פאגי פי׳ מקום חוץ לחומות ירושלים ע״כ וכצ״ל גם בע׳ פגי. ומזה תראה שפירושו של רבינו סותר זה לזה, ובאמת יותר קשה פירש״י שכמעט בכל מקום פי׳ באופן אחר מלת בית פאגי ולפום ריהטא לית נגר ובר נגר דיפרקיניה סתירתו, וכן יישובו של הגאון בע״מ הפשב״ע בהך ערך לא יצלח ומה שחנני ה׳ בזה הוא שיש לבית פאגי שתי הוראות א) כדעת ר״ב מקום אכילה או מל״י או יותר טוב מל״מ בג ובל״ע באג וטעמו אכילה וכ״ה דעת הרמב״ם ז״ל בפ״מ למנחו׳ פ״ז מ״ג וז״ל: ונכון אצלי שבית בגים היה המקום שאופין בו המנחות ולכך קורין אותו בית בגים מגזרת מפת בג המלך והוא קרוב להר הבית וכ׳, וכן כתב רע״ב בשם הרמב״ם ותוי״ט למנחו׳ פי״א מ״ב ומה מאוד נכון גי׳ כ״י מ׳ בית פגים והוא כגי׳ הרמב״ם בית בגים וא״כ אצלי אין ספק שהוא מקום שאוכלים שם הפסח וקדשים קלים וחמורים ובעבור זאת בית פאגי שהוא בית פגים הונח פעם חוץ לעזרה וחוץ לחומת הר הבית פעם לפנים מן חומת העיר וזה מה שפירש״י מנחו׳ פ״ח: בית פאג: חוץ לחומת הר הבית, ולסוט׳ מ״ה. פי׳ כל

---

[1]) בסנהד׳, סוט׳ ובע׳ פגי נכתבה המלה בלא אל״ף ובכ״י ב׳ בעקד ספרי מינכען הגי׳ בית פגים וצ״ל בית פגים וכ״ה בדצ״א. וכתב במ״ח ד״ס צד צ״ג. לא מצאתי הבר אבל עיי׳ בסוף הך ערך. [2]) כ״ה רק בכ״י ו״ו ול״ד ובדפ״ע חסר הך ציון.

שהוא בתוך היקף החיצון של ירושלים קרי בית פאגי ע"כ. וזה כענין חוץ לחומת הר הבית אבל לסנהד' פי' בית פאגי מקום לפנים מן חומת העיר ונידון כירוש' בכל דבריו וכן פי' למנחו' צ"ה: בית פאגי: בכל ירושלים. וכן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' בית פגי: כל העיר. וראיה שבית פאגי מורה מקום אכילה מצאתי באריגינעס שכתב לפי' של מתיאוס דרוש י"ד וז"ל בית פאגי הוא מקום הלחיים שכהנים אוכלים אותם שם וכ"ה בהיעראנימוס למתיאוס כ"א ובכריזאסתאמוס למרק. דרוש י"א ונראה שגזרו פאגי מל"ס פַּכָּא ול"ע فك = לחי. ב) מורה בית פאגי בל"ס בית פַּגֵי מקום פגים והיה נקרא כן שם מקום בהר הזית קרובה לביתאניא ומצויה איזה פעמים באון גליון (מתיאי כ"א, א'. י"ז; מרק' י"א, א'; לוקי י"ט, כ"ט). ותו לא קשה מידי בפי' רבינו שאם נקט כאן בית פאגי היא חומת ירושלים ובע' פגי נקט ש ם מ ק ו ם חוץ [לחומות] ירושלים, ושני הפירושים עולים יפה וגם דברי רש"י נכונים הם ואפשר שנגרר אחרי רבינו בראותו שפי' פעם חומת ירוש' ופעם חוץ לחומות ירוש'. ובציונים הראשונים של הערך הנוכחי בודאי בית פאגי כמו בית פגים או בית פגי מקום אכילה שהיא חומת ירושלים וחוץ לעזרה וכ"ה מפורש בתש' גאוני' קדמונים ס' סימן קנ"ב עיי"ש ופי' רבינו סובב והולך על ציוני' ראשונים, אבל בציונים האחרונים הוא שם מקום חוץ לחומות ירוש' ר"ל Bethphage ובזה הענין ג"כ בסנהד' הנ"ל ולכן היטב פי' ר"ח כ"י לסנהד' פגי מקום נקרא בית פגי והוא חוץ לירושלים. וא"כ נראה לי ברור כחמה שבערך הנוכחי צ"ל ב י ת פ ג י = בית פגים (וכ"ה בל"פ باغ) ובע' פגי צ"ל באל"ף: פ א ג י שהוא בית פאגי. ודו"ק ותשכח. ובזה הותרו כל הספקות] —

* בֵּית פַּג (בל"פ فنج (Zaum, Gebiss ב"מ ט'. זה קנה חמור ובית פגיה פי' בל"פ מתג ורסן ועיי"ע פג ה', ובל"ס וערבי נקרא פך: לחי (עיי"ע הקודם) וא"כ בית פג רסן שמשימין על לחי של חמור.

* בֵּית פַּגְרֵי עיי"ע בן ציון.

* בֵּית פְּגוּשׁוֹת, פְּגִישׁוֹת עיי"ע פגש א' וע' פנז.

בֵּית פַּךְ (Ort des Oelkruges מל"מ פך, בל"ע فكّة, אצל ע' זקנים φάκος) בבלי' פ"ה תנור תחילתו ארבעה (מ"ג) ובר"ג דכמה טומנין (שבת מ"ח:) בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבכירה מטמאין במגע ואין מטמאין באויר דברי ר"מ ור"ש מטהר. פי' בית הפך מקום שמשימין שם פך של שמן; בית התבלין מפורש למטה בסוף זה הפרק [עיי"ע בית תבלין]; בית הנר מקום הנר [1]) עשוי בכירה לשום בו הנר להאיר ה כ י ר ה. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר ודפ' ויניצ' אבל בשדפ"ע בט"ס הבירה, פי' להאיר מגזרת אור בהפעיל (עיי' במדבי' ח', ב'; ישעי' כ"ז, י"א, מלאכי א', י') כלומ' להצית אש בכירה] —

* בֵּית פְּעוֹר Bethpoer בל"ע بيت فاغور עיר במואב מול יריחו) סוט' י"ג: ילק' קל"ס זאת הברכה וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכ' משה קבור וכ' עיי"ע גסטר. ובסנהד' ס"ד. וספרי בלק סי' קל"א אי' פעור ועיי"ע אריח ועיר המואבית הוזכר' במקרא דברי' ד', מ"ו; יהוש' י"ג, כ', ולפי עדות של אייזיביאוס שש פרסאות מבית חרן היתה.

* בֵּית פְּקִיעַ der Schleudergriff, wo der Riemen) angebracht ist) עדיות פ"ג מ"ה נפסק . . בית הפקיע שלה טמאה פי' הקלע אשר בקצה האחד שאוחזין ביד לזרוק האבן פקיע שהוא הרצועה מחובר' בו עיי"ע פקע ד' קלע ב' ופ"מ להרמב"ם ז"ל.

* בֵּית פַּרְוָה עיי"ע פרוה.

* בֵּית פְּרָם (או מל"י φάρος או מל"ע فرزة חלק הנבדל Flächenraum von hundert Ellen, ein abgesondertes, auch gepflügtes Stück Land) בפי"ז באהלות (מ"א, תמורי י"ג. ועיי' תוספתא אהלי רפי"ז) ה ח ו ר ש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס עד כמה הוא עושה מלא המענה מאה אמה [בית ארבעה סאים], בפ"ק דמשקין בגמ' ומציינין בית הקברות (מ"ק ה':) והא תניא [2]) שלשה בית הפרס הן: שדה שאבד בה קבר ושנהרש [3]) בה קבר ושדה בוכים. מאי שדה בוכים ר' יהושע משמיה דעולא אמר [4]) שמספדין בה מתים, ובית הפרס דרבנן כדאמרינן בפ' מי שמתו (ברכו' י"ט: ועיי' כתוב' כ"ח: בכור' כ"ט.) [בבית הפרס דרבנן], ובפ' חומר בקודש (חגיג' כ"ה:) [בית הפרס . . לא העמידו דבריהן במקום כרת], ובפסחי' ס"פ האשה (צ"ב.) האונן והמצורע ובית הפרס לא

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו ול"ד, אבל ברפ"ע נשמט. [2]) כ"ה בכל הדפוסי' הישני' וכ"ה בכ"י מ' וכ"ה בחידו' הריטב"א וכתב שם וז"ל ואע"ג ד מ ת נ י ת י ן היא במסכ' אהלות והל"ל ד ת נ ן משום דמתניתין איכא מילי טובא נקט ברייתא שהיא מדברת בקוצר בענין זה ואורחא דש"ס הוא וכ' ע"כ. [3]) וכ"ה בכ"י מ' ובכל דפוסי' הישני' וכ"ה בריטב"א ובנו"ג ושדה שנהרש. [4]) וכ"ה בע' בך וכ"ה בכ"י מ' רק שם אי' רב הושעיא אבל בנו"ג ר' יהושע בר אבא.

העמידו דבריהן במקום כרות. * [אחי"ה ויש עוד להביא ראיה שבית הפרס רק גזירת דרבנן היא מירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג שמנה שם בין י"ח דבר שרבו ב"ש על ב"ה ג"כ כיצד בוצרין בית הפרס ובירו' פסחי' פ"א דכ"ז סע"ד בית פרס שהוא מדבריהן ובירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד סומכוס אומר אף בחולין לכהן בבית הפרס מעתה אפי' בבית הקברות ראוי הוא לעבור על השבות ולוכל וכ' ועיי' שם פ"מ וקה"ע, וירו' פסחי' ספ"ח דל"ו ע"ב נטמא בטומאת בית הפרס משלחין אותו דרך רחוקה כלומ' מטעם שהוא ספק טמא עיי' שם פ"מ וקה"ע. ודע שבענין שיעור וגזרת המלה הרבה דעות בין המפרשים, ורע"ב לאהלו' י"ז, א' כללם יחד בזה"ל: בית הפרס, מקום שהטומאה פרושה ומתפשטת שם, ורבותי פירשו פרס לשון (דבור) [צ"ל כמו שאי' ברש"י נדה נ"ז, ד"ה נידש דבר פרוס] ושבור שעצמות שלמות נפרסו שם, ומפי אחרים שמעתי על שם שפרסות בני אדם נמנעים ללכת שם מפני הטומאה עכ"ל. ודע שפי' א' נלקח מפ"מ להרמב"ם אהלו' י"ז א'; פי' ב' מרש"י לנדה שם; ופי' ג' מבעלי תוספות נדה שם ד"ה בית הפרס ועיי' תוי"ט שם. אבל אחר מחילה רבה לא יכשר אף לא אחד מן הפירושים האלה אם נשים עין בקורת על כל המקומות והמשך הענין אשר שם הוזכרה המלה ביה"פ וכבר קם חברי מבית המדרש הגדול של רבינו מהרז"ף וד"ר צוקערמאנדל שמו ושדא נרגא בפירושים הנ"ל (עיי' מ"ע פראנקעל = גרעטץ חכ"ג) וכמה חידושים ניאותים העלה ובפרט שמלת וענין ביה"פ בתוספת' וירו' אינו נאמר רק על שדה שנחרש בו קבר ובאמת תוספתא דאהל' רפי"ז נקט כלל גדול בידו וז"ל: „אין לך שעושה ביה"פ אלא החורש את הקבר בלבד" וגם מ"א של פי"ז דאהלות פתחה ואומרת „החורש את הקבר הרי זה עושה בי"פ" ועיי' עוד מ"ב שם ומקומות אחרים, ולעולם כן משמע ג"כ מבבלי.מ"ק ה': ומה שהעיר החכם הנ"ל (מ"ע שם צד קל"ב) שאדרבה ממ"ק שם משמע שבית הפרס שדה שאבד בה קבר ולא שדה שחורשין בה קבר הוא לא דק כהוגן מפני שהוא נגרר אחר גי' המוטעת שלפנינו, והאמת שבדפ' ויניצ' ובסיליאה לי' „בית הפרס כדתנן החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה" וגם לי' לפני רבינו בע"ה ובעבור זה לא ציינו בראש ערך כאן אחר שציין משנה של אהלו' וכן לי' בריטב"א וכתב בחיד' וז"ל הא דאיכ' במקצ' נוסח' ביה"פ כדתנן החורש וכ' ל"ג ליה דביה"פ דאיירי ביה לענין ציון לאו היינו הא אלא בית הפרס שאבד בה קבר כדאי' בסמוך וטעותא דספרי הוא ע"כ וכן מה שמקשה הש"ס מ"ק שם ושדה שנחרש בה קבר ביה"פ קרי ליה? טעות ספרי הוא ובאמת בכ"י מ' הגי' האמיתית שדה שאבד בה וכ', וכן הגיהו הגר"א וא"כ בלי ספק סתם ביה"פ אף לבבלי שדה שנחרש בה הוא וזה הועיל לנו למצא פתח פתרון המלה של ביה"פ ולדעתי הוא ל"י שרשמתי בתחילת הע' וטעמה כמו פרז בל"ע מדת ארץ שחלוקה ונבדלת וגם טעמה מדת ארץ שנחרשת ובשתי הוראות האלה שנכללו בל"י φάρος יהיה העקב למישור ונוכל לומר האח ראינו אור! ועתה ברור הוא כי נכללו בשם בית הפרס מלבד שדה שנחרש בה קבר ג"כ שדה שאבד בה קבר ושדה בוכין או לגי' התוספ' אהלו' פי"ז היותר טוב שדה כוכין (עיי"ע כוך), שהרי מאחר שגזרו רבנן טומאה גם על שדה שאבד בה קבר וגם על שדה בוכין שמפטירין או לגי' הכ"י מ' שמספידין (ועיי' פ"מ להרמב"ם) בה מתים, בטוב טעם ודעת הונח הכינוי בית הפרס כלו' מדת ארץ (= בית) חלוקה ונבדלת ונאצלת מלבא שָׁמה הכהנים ועל שדה שנחרשה ג"כ שפיר שייך כינוי בית הפרס כלומ' מדת ארץ שנחרשת וזו ממש העתקת המלה. ומה שרצה לחדש לנו הרב צוקמנ"ד שבית הפרס טעמה כמו פרס הפסח או אוכל שנפרס טעות הוא עיי"ע פרס, וגם לא מוכח שבית פרס כמו חצי של צמד המקרא וגם בע"מ ד"ס מ"ק צד ו': אות צ' רצה לפרש שביה"פ כמו חצי מענה "ולפי זה דמענה מאתים אמה (!) והוא (ר"ל ביה"פ) אינו מטמאה רק מאה אמה מחצית המענה נוכל לומ' דלכן קוראין לו ביה"פ" אבל האמת שמענה רק מאה אמה וגם עיק' הגי' מלא מענה עיי' פ"מ לרמב"ם לאהלי' רפי"ז וכ"י מ' ורש"י למ"ק שגרסו חצי מענ' יש לתקן כבדפוס. ומאחר שדלא לי הגאון בע"מ ד"ס חספא הוית משכחת מרגניתא תותיה שי"ל עוד בית הפרס ממש בל"י πρασία (Beet) וכ"ה בל"ר forus כמו מענה בל"מ, והראשון נ"ל עיקר] — (א"ב פי' בל"ר חצר בית הקבר ומקום פנוי בין הדרך ובין בית הקברות). * [אחי"ה ר"ב כיון על ל"ר forum] —

* בֵּית צְבָאִים עיי"ע בית מקושש.

* בֵּית צְבִיטָה (בל"ע ضبط מקום אחיזה die Stelle, an der man das Gefäss festhält) עיי"ע הבא אח"ז.

בֵּית צֶבַע = בֵּית צְבִיעָה (die Stelle am Gefäss, wo man beim Trinken die Finger ansetzt) בריש משנת חומר בקדש אחוריים ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקדש (חגיג׳ פ״ג מ״א) [1], פי׳ (בגמ׳ כ״ב:) ר׳ יוחנן מקום שנקיי הדעת שותין בו [2]) והוא אצל אוזן הכלי שאין דרך בני האדם להטות הכלי ולשתות מכנגד אזנו מפני שאוחזין אותו באזנו ונקיי הדעת משנין ואין שותין ממקום שכל אדם שותה בו אלא שותין מאצל אזנו כמו שאמרנו. * [אחי״ה כזה פירש רה״ג בתש׳ גאוני׳ קדמוני׳ שם ד״ה מעלה שנייה וכתב שם וז״ל פי׳ בית הצביעה מקום אוזן הכלי וסביבותיו שכך פירשו מקום שנקיי הדעת שותין ומנהג כל אדם להטות את הכלי ולשתות מכנגד אזנו כיון שאוחזין אותו באזנו ונקיי הדעת מושכין את המקום ושותין מאצל אזנו שאין דרך כל אדם לנגוע בו ע״כ והן הן דברי רבינו כמעט מלה במלה]—. ושמואל [3]) פי׳ מקום שצובטו מן ויצבט לה קלי (רות ב׳, י״ד) כמו במקום שתופסו וכן משמע בית הצביעה מקום שאוחזו באצבעותיו. * [אחי״ה נ״ל שכיון רבינו על ירו׳ חגיג׳ פ״ג דע״ח ע״ד שפי׳ כן „בית צביעה שאמרו . . כדרך שהנקיים תופסין בו ושם (ג׳ פעמים) „אחזו בבית צביעתו״ אפשר שנשמטו אחר מלת „כמו״ שתי תיבות „שאיתא בירושלמי״. וכנ״ה בית צביעה בירו׳ שם ובבלי׳ ב״ב פ״ג כמה פעמים. ודע ששורש צבט וצבע בל״ע מן הנרדפים הם כי ضبط מורה אחז ביד וצבע ضبع מורה שימת אצבע בדבר וכ״ה בפ״מ להרמב״ם לחגי׳ (ועיי׳ לכלי׳) והיו עושין בכליהן בעובי הכלי מקום שמכנים בו האצבע כדי לשום שם האצבע בעת השתיה . . והוא הנקרא בית הצביעה ע״כ, ואולי כיון הרמב״ם במלת בעובי הכלי על צביט שטעמה בל״ע עוביו של כלי, וא״כ כלל שתי הנוסחאות בצחות לשונו] —

* בֵּית צַבָּע (Färberwerkstätte) פסחי׳ נ״ה: מ״ק י״ג: והרי״ץ גיאת החוה״מ ר׳ עמוד כ״ב אבל לא צמר מבית הצבע מל״מ לך מצבעין (דניאל ד׳, כ״ב).

בֵּית צַוָּאר (Hemdkragen) בר״ג דבמה טומנין (שבת מ״ח.) מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין פי׳ אם קשור בחוט שהוא יכול להתיר מתירו אבל אין פותחין לכתחילה. * [אחיה וכנ״ה בשבת שם ובמכו׳ ג׳: הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת ועיי׳ פירושו בע׳ פתח א׳ ולזה הפי׳ עולה יפה פי׳ ר״ת הובא בכס״מ הל׳ שבת פ״י, הל״י עיי״ש; וכן מצינו חללה דבי צואר שבת ס״ו: עיי׳ פירושו בע׳ חל י״ב]—

* בֵּית צְלָמִים (Götzentempel) מגיל׳ ט״ו. הוב׳ בילק׳ תהלי׳ כ״ב רמז תרפ״ה כיון שהגיעה (ר״ל אסתר וכ״ה בילק׳) לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה פי׳ בית ע״ז.

* בֵּית צִיפְּרָא, בֵּית צריפא עיי״ע בן ציון.

* בֵּית קִבּוּל (ein Theil am Gefässe worin man Geld u. s. w. legen kann) כלי׳ י״ז, ט״ז קנה מאזנים והמחוק שיש בהן בית קבול מתכות והאסל שיש בו בית קבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קבול מים וכו׳ עסה״מ, עיי״ע קן ב׳, מחק, אסל, מקל וכן הובאה המשנה בקהל״ר ט׳ פ׳ גם זה. שבת פ״ד. אם יש לה בית קבול רמונים עיי״ע דרס ג׳, עגל ט׳. — ובע׳ פנס מביא רבינו כלי׳ פ״ב מ״ד פנס שיש בו בית קבול שמן ועיי׳ שם הר״ש, ותוספ׳ כלי׳ ב״ק פ״ב בית קבול מים או צרורות.

* בֵּית קְבָרוֹת (Begräbnissplatz) ברכות י״ח: אבדר״נ פ״ג מעשה בחסיד אחד וכו׳ והלך ולן בבית הקברות אע״ג שאמרנו במקום אחר (חגיג׳ ג׳: תוספת׳ תרומ׳ רפ״א) איזהו שוטה. . הלן בבית הקברות בכל זאת נקרא חסיד שהוכרח לכך משום מעשה שהיה עיי׳ שם וגדולי התנאים והאמוראים רגילים היו ללכת לבית הקברות להשתטח להתפלל וגם לקבוע ישיבה מדי שנה בשנה ביום מיתת אדם גדול (עיי׳ רש״י ליבמו׳ קכ״ב. ד״ה תלתי ועיי׳ יומ׳ פ״ז. ירו׳ יומ׳ בסוף דמ״ה ע״ג, חגיג׳ כ״ב: מכו׳ ה׳: ב״ק ט״ז:) ברכ׳ י״ט: ב״מ ל׳. סנהד׳ י״ח: אם היה כהן והוא בבית הקברות; שבת ל״ד. טיהר בן יוחי בית הקברות, תוספתא מ״ק ספ״א מְטַמֵּא בבית הקברות; תעני׳ ט״ז. ירו׳ תעני׳ רפ״ב דס״ה. למה יוצאין לבית הקברות וכו׳, מסכת שמחות רפ״ח יוצאין לבית הקברות וכו׳, ב״מ קי״ד. קאי בבית הקברות ושם:

---

[1]) כ״ה על נכון בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וכ״ה הג׳ בירו׳ במשנה ובתוספת׳ חגיג׳ פ״ג וכ״ה בפ״מ של הרמב״ם שם וכ״ה בתש׳ גאוני׳ קדמוני׳ סי׳ ע״ב וכ״ה בכלי׳ פכ״ה, ז׳ ותוספתא ב״ב כלים פ״ג אבל במשנה שבמשניו׳ כלוי׳ שם גם נ״א בית צביטה ודפ״ע גרסו כאן בט״ס בית צביטה וצ״ל בית צביעה וכן נראה מע׳ צבע ד׳ עיי״ש. [2]) וכ״ה בפי׳ רה״ג לסד״ט כלי׳ פכ״ה צד י״ח, ובכ״י מ׳ אצל הנוסח צובטין ובנו״ג צובעין ובכ״י ב׳ הג׳ מקום שבנ״א שותין וכ״ה בכ״י קורניל וכ״ה בתש׳ גאוני׳ קדמונים שם ועיי׳ ד״ס חגיג׳ צד מ׳: [3]) ולפנינו בנוסח׳ וכ״ה בפי׳ רה״ג לסד״ט שם אי׳ א״ר יהודה אמ׳ שמואל.

מ"ט קאי מר בבית הקברות, עירו' פ"ג, מ"א ר' יהוד' אמ' אפילו בבית הקברות ב"ה לגי' המשניות ובפ"מ להרמב"ם וברי"ף וברא"ש וכ"ה בכ"י מ' ובציון המשנ' עירו' ל': אבל בנו"ג במשנ' שבש"ס בבלי ובירו' עירו' ד"כ ע"ג בין הקברו' וכתב בע"מ ד"ס עירו' נ': ונר' שכאן היה כתוב בי' בקו על היו"ד ופשטו לה במעות ע"כ וכ"ה בירו' תעני' דס"ה, בין הקברו' ותחת זה בבבלי תעני' ט"ז, בית הק', נדה י"ז. הלן בבית הקברות מתחייב בנפשו, יבמו' פ"ו: כהן שאין יכול לאוכלו בבית הקברות וירו' יבמו' פ"ד ד"ו: עד כשהוא בבית הקברות, ירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד עיי"ע בית פרס, טהרו' פ"ג, מ"ז תינוק שנמצא בצד בית הקברות, ירו' שקלי' פ"ח דנ"א סע"ג מריצה את האבן לבית הקברות, והקבוץ סנהד' מ"ו, שתי בתי קברות היו מתוקנין לבי"ד וביבמ' מ"ז: אי' ב' קברים, ילק' רמז רפ"א והלך לבקשו בבית הקברות, ויק"ר פ"ה וילק' ישעי' ס' רמז ר"צ מסמר או יתד קבוע בבית הקברות, ועיי"ע גל ז', פי' בית קברות שהוזכר כבר בנחמי' ב', ג' או בית קבורתא תרג' איוב ז', ט' כמו מקום הקברות, בירו' נזיר פ"ז דנ"ו, מקום שקוברין בו מתים ובד"א זוט' פ"ח מקום בית הקברות ועיי' ב"ב ט"ו: ורש"י למ"א י"ג, ל' ולמ"ק ט': ד"ה ליחרב ועיי' עוד חצר ב', ועיי' בי קברי, והיחיד בית קבר עירו' ע"ב:

* בֵּית קָדְשֵׁי קָדָשִׁים (der Raum des Allerheiligsten) שהש"ר פס' עמודיו בית קדשי קדשים של מעלה .. מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמטה, וילק' בשלח רנ"ג כסא של מעלה .. של מטה.

* בֵּית קוֹלִין (Gefängniss) שהש"ר ח' פ' היושבת וחבשן בבית קולין פי' בל"י בית כלא או חדר קטן ועיי"ע קל ח', והוא מל"י κέλλος בל"ע قلية בל"י אמצעי' κέλλιον, Zelle.

* בֵּית קוֹטְנָא (männl. Schamglied (was zwischen den 2 Hüftbeinen) מל"ע قطن עיי"ע קטן ה'.

* בֵּית קִילוֹן (ein Feld, das vermittelst eines Brunnenschwengels berieselt wird) κήλων ב"ב צ"ט: אמה בית הקילון אני מוכר לך עיי"ע אם ד', שלח ד', ועיי' הרשב"ם נ"א בית הסילון.

* בֵּית קְמָטִים (Falten am Körper) נדה ס"ו: אשה מדיחה בית קמטיה במים ושם, ועיי' מקואו' פ"ח מ"ה בית הקמטים ובית הסתרים אינן צריכין לביאת מים ועיי' ערך קמט.

* בֵּית קְצוּפָה (Trauerhaus, eig. Haus des Gemüthzerbrechens) (מל"ע قصف) עיי"ע בית אבל הציונים. ופי' קצף בל"ע לב נשבר ונדכה. וזה כינוי טוב לבית אבל.

* בָּתֵּי קְרִיוֹת (gewölbte Häuser) ב"ר רפי"ח ובתי קריות של אבנים טובים ומרגליות. פי' מל"מ המה קרוהו (נחמי' ג', ג') ועיי' קר י' וקר י"א.

* בֵּית קַתְרוֹס עיי"ע קתרוס א' וע' קולמוס וע' קייף.

* בֵּית רְאִי עיי"ע בית רעי.

* בֵּית רַבָּה (das grosse Studienhaus) ירו' סנהד' פ"י דכ"ח קלסע"א. מן דבית רבה דבר קפרא עד בית רבה דר' הושעיא פי' כמו סידרא רבה שבא בסמוך בסנה' שם כלו' בית המדרש הגדול, ובירו' שבת פ"ו ד"ח. הגי' בית רבא .. עד בית רביה דר' הושע.

* בֵּית רַבִּי (Haus, Familie Rabbi's, R. Jehuda Hanassis) כמה פעמי' בש"ס ד"מ ברכו' מ"ג. שבת קכ"ב. ר"ה כ"ו: תעני' י"ז. יבמו' ל"ד: כתוב' ק"ה. ע"ז י"ט. ירו' שבת פ"ד ד"ו ע"ד ושם רפ"ז, ירו' סוט' פ"ו הל"ד דכ"א. ירו' סנהד' פ"א הל"א, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. ועוד מקומו' אחרים. פי' משפחתו או בית מדרשו של ר' יהודה הנשיא וכן ב י ת ר ב י נ ו בנזי' ד': ובנדרי' י"ג. אי' תחת זה משום רבי אמרו.

* בֵּית רַבָּן (das Haus ihres Lehrers = Lehrhaus) תינוקות של בית רבן הרבה פעמים בש"ס עיי' ד"מ ברכו' ה'. שבת קי"ט: גיטי' כ"ט. נ"ח. סוט' ל"ה. חולי' פ"א: ע"ז ג': ב"ב כ"א. מלשון בית רבן וכן מל' בי רב ובית סופר עיי' בית ספר. יש לכאורה להוכיח שבית לימוד היתה ממש ב ב י ת ו של מְלַמֵּד וגם יש לי השערה קטנה והיא כי מתחילה מובן תחת מלת רבן: ר ב ן ג מ ל י א ל אביו של רשב"ג והוא הראשון אשר יכונה בשם הכבוד הזה עיי' ד"מ למהרז"ף צד נ"ח ובנו (רשב"ג) מעיד ב"ק פ"ג. אלף ילדים [רש"י בחורים] היו בבית אבא ובזמן מאוחר נתפשט הכינוי של בית לימוד תינוקות על שמו של רבן גמליאל בשם בית רבן.

בֵּית רוֹבַע (ein Flächenraum von 10½ Ellen im Geviert = 101 Quadratellen) בפ"ג

בפאה (מ"ו) ר' אליעזר אומ' קרקע בית רובע חייב בפאה פי' דיליף שדך משדך מכלאים גבי כלאים רוֹבַע בעינן כדתנן (כלאי' פ"ב, מ"א) כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט, ר' יהושע אומר בעושה [1]) (בית, ויש למחוק) סאתים דיליף שדה שדה מושכחת עומר בשדה (דברי' כ"ד, י"ט) ותנן גבי סאתים בפ"ו בפאה (מ"ז) קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה וכן עומר נמי, ר' טרפון אומ' ו' על ו' טפחים שיכול לזרוע בה ה' זרעונין בערוגה זה פי' ר' דניאל ז"ל. פי' בית רובע, בית רובע הקב, מצאנו בתוספת כלאים (פ"ב) רובע הקב עשר אמות ומחצי על י' אמות ומחצי. *[אחי"ה רוב מנינו ורוב בנינו של פי' זה נמצא בירו' פאה. פ"ג די"ז ע"ג עיי"ש רק בדעת ר"ט חסרו שם מלות שיכול וכ' ולפ"ד אלה הם דברי ר"ד ז"ל] — וכפי פי' הנ"ל בית רובע הקב שיעורו כמו רובע בית קב שבית קב הוא ארבע מאות וששה עשר אמות ושני שליש אמה וא"כ בית רובע מאה אמה וארבע אמה וששית אחת והוא י' אמות וחצי על י' אמות וחצי ויתר מעט וזה קרוב מאוד לחשבון התוספתא] —

* בֵּית רֶחֶם (Muttermund, weibl. Scham) שבת ס"ד. כומז זה דפוס של בית הרחם (ובירו' שבת פ"ו ד"ח: הגי' זה טפוס של רחם) ועיי"ע כמז, ובירו' חלה פ"ב דנ"ח ע"ג המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם והמסתכל בבית הרחם כילו בא עליה (ועיי' ברכו' כ"ד, ושבת ס"ד: בשנויים).

* בֵּית רִימָה (viel. Rame bei Usah, s. Schw. 141) מנחו' ט', ז' שניה להן בית רימה אולי הוא בית רמתא עיי"ע הבא ולדעת מהרי"ש הוא כפר שרשמתי.

* בֵּית רַמְתָה (בל"ס עיר ששמה במקרא בית הרם ואצל אייזיביאוס ובן מתתיהו Βηθαραμφθά, Βηθραμφθά) ירו' שביעי' פ"ט הל"ב דל"ח ע"ד בית הרים בית רמתא בית נמרה בית נמרין, ובתוספ' שביעית פ"ז הגי' בית נמרא רמתא ובל"ס היא עיר בית הרם ובית הרן של מקרא (במדב' ל"ב, ל"ו; יהושע י"ג כ"ז) ובירו' שם העברי ושם הארמי הוזכרו יחדיו וכן הענין בשם בית נמרה שהוא ל"מ (עיי"ע בית נמר) ושם האחרון בית נמרין. אבל בתוספ' שביעי' הנ"ל אי' רק שם אחד וצ"ל תחת רמתא: בית רמתא וגם היעראנימ' (ערך בית הרם) ואייזיביאוס (אונומסטיקון הך ערך) קוראין כזה, וכתבו שהעיר נקראת מהורדוס אנטיפס לכבוד אשת הקיסר אוגוסטוס Libias וכן הוזכרה עיר Λιβιάς אצל בן מתתיהו על הקדמונ' י"ד, א', ד' אבל במקומות אחרים (עיי' על הקדמ' י"ח, ב' א'; ושם ב'; ושם ד', ו'; ושם כ', ח', ד'; ועל המלחמ' ב', ט', א'; ב', י"ג, ב'; ד', ז', ו') הוזכרה העיר Ἰουλίας וקרובה היתה לעמק חשבון וזה מה שאמ' הירוש' שם יתר מממלכת סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון בית הרים [והוא בית הרם] בית רמתא וכ', וכן בתוספ' שביעי' הנ"ל איזהו הר שבעבר הירדן כגון הרים [צ"ל בית הרם] וכ' שפלה שלה חשבון וכל עריה וכ' כגון בית נמרה רמתא [צ"ל בית רמתא], והיתה העיר הזו במזרחו של ירדן ובצפונו של ים המלח וזה מה שדרש ר' יוסף (בשבת כ"ו. עיי"ע אפרסמון) כורמים (ירמי' ל"ט, י') אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתה ור"י דרש כורמים כמו בית הרם והוא בית רמתא ובאמת קו הישר הולך בשפת מערבית של ים המלח מעין גדי ועד בית רמתא על כן אמר שפיר מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתה ושם באמת צומחין עצי בלסמון, והעיר ההיא היום נקראת er Rameh עיי' ראבינזאהן ח"ב, תקנ"ד ועיי' גרעטץ קורות היהוד' ח"א צד תס"ד והלאה.

* בֵּית רִיסָא (פי' בל"פ اسپرز, בלש' הוצואריש açpraç Pferdebahn, Rennbahn) בתרג' בראש' י"ד, י"ז עמק המלך, ובתרג' לירמי' ל"א, ל"ט שער הסוסים בית ריסא פי' בל"פ מקום מרוצת סוסים אסף ר י ס ועיי' מהרי"ף עט"ש נ"ו ועיי"ע רם ד'.

* בֵּית רֵעִי, רַאִי (בלש' בקטרי' ri, iri בלש' הוצואריש ré, בל"פ החדשה ريده Unrath ואח"כ נסתעפו ארבע הוראות א') Abtritt ב') Nachtgeschirr ג') Kropf der Vögel ד') Mastdarm) שהש"ר ג' פ' כמעט אין דרכם של מלכים להיות מניחים בית הרעי שלהם לפנים מטריקליניהון פי' אין דרך מלכים לפנות חוץ מטרקלין שלהם וכן הוא ממש הגי' בילק' ישעי' כ"א רמז רפ"ח — בכלי' פי"ז מ"ב בית הרעי שאינו מקבל משקין אע"פ שמקבל את הרעי טמא והגי' יותר נכונה כיון שמקבל וכ' עיי' הר"ש שם. ולפי גי' הרא"ש ורע"ב ותוי"ט בית ראי מובן דרשת הספרא (ויקר' א', ט"ז) פי' והסיר את מראתו. מה אם במקום שהכשיר בית הראי פסל את העור

---

[1]) כ"ה ג"כ בכ"י מ' וכ"ה בירו' ובנו"ג העושה ומ"ס הוא.

כאן שפסל בית הראי וכ׳ ודרש מראתו שהוא בל״ע مري פי׳ זפק מלשון ראי מקום שהאכיל׳ נעשה ראי = רעי וכן תרגומו באוכליה עיי״ע אכל ב׳ וכ״ה בזבחי׳ ס״ה סע״א דרש בנוצתה זפק ופירש״י לשון פרש ודבר מאוס הוא וכ׳ ונ״ל שמלת נוצתה לשון קטיעה תחת נוצאתה משרש יצא וממנו בדרז״ל ציאה וע״י פי׳ זה הותרו כל הספקות בין פירושי המפרשים ורש״י ורד״ק וראב״ע פירשו ג״כ כראִי של מקרא (נחום ג׳, ו׳) מלש׳ ראי. — ב״ב כ״ב. מנחו׳ ס״ט. והקיאה דרך בית הרעי ועיי״ע פיל וא״כ הוראת המלה בל״פ ציאה ודבר מיאוס ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים א׳) בית הכסא, ב׳) כלי מיוחד לעשות האדם בו צרכיו, ג׳) מקום זבל וטינוף בזפק של עוף, ד׳) בית הנקב להוציא גללים שם ועיי״ע בית ערוה ועיי״ע רע ה׳. ועוד עיי״ע גטש וע׳ לקט.

* בֵּית רוֹעִים (Hirtenwohnung) בכור׳ כ״ו: והמסייעים בבית הרועים עיי״ע בית גרנות ובית מטבחים.

* בֵּית שׁוֹאֵבָה = בֵּית שְׁאוּבָה (בל״ס שׁוּבָא das Fackelhaus, d. h. der jer. Tempel in seiner Beleuchtung) סוכ׳ רפ״ה מ״א חליל של בית השואבה ושם בגמ׳ נ׳: חד תני שואבה וחד תני חשובה מאן דתני שואבה לא משתבש דכתיב (ישעי׳ י״ב, ג׳) ושאבתם מים וכ׳ ובירו׳ רפ״ה דסוכ׳ דנ״ה. למה נקרא שמו בית שואבה שמשם שואבין רוח הקודש על שם ושאבתם מים וכ׳ ועיי׳ תוספות סוכ׳ שם ד״ה חד. סוכ׳ שם מ״ב דנ״א. מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי י״ט הראש׳ של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול מנורות של זהב היו שם.. ובידיהם כדי שמן של מאה ועשרים לוג וכ׳ (כ״ה לגי׳ כ״י מ׳ וכן הוא במשניות נאפולי ופיז׳ וכן הוא בירושלמי ועין יעקב וכן הוא בציון המשנ׳ בסוכ׳ נ״ב:) ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה (ובכ״י מ׳ מאור של שואבה) חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן (ובכ״י מ׳ ובמשני׳ נאפו׳ ופיז׳ ובירו׳ ובתוספתא פ״ד לי׳ שלאור שבידיהן וכן העיק׳ כמו שאוכיח בסמוך) ובגמ׳ סוכ׳ נ״ג רע״א אשה היתה בוררת חטים לאור של בית השואבה (ועיי׳ תוספ׳ שם ד״ה אשה ועיי״ע קל ה׳) ושם ובתוספת׳ סוכ׳ פ״ד ועיי׳ ירו׳ סוכ׳ שם דנ״ה רע״ד אמרו עליו על רשב״ג כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור וזורק אחת ונוטל אחת וכ׳. אמנם כן הוכרחתי להאריך בציונים לחזק דעתי המתנגדת למפרשים וביניהם להתייר הגדול רש״י ז״ל שפי׳ בית השואבה: ניסוך המים כדמפרש ושאבתם מים בששון ע״כ וכ״ה ברע״ב ועיי׳ תוי״ט שהביא דברי הרמב״ם אבל עינינו הרואות שבירו׳ ציין הך פסוק לשאיבת רוח הקודש ודע שתוי״ט נזיר פ״ה מ״ה נקט כלל גדול בידו וז״ל ונתקיים דברי הרמב״ם אע״פ שבגמ׳ לא פירשו כן הואיל לענין דינא לא נפקא מיניה ולא מידי הרשות נתונה לפרשו.. שהרשות נתונה לפרש במקראות כאשר עינינו רואות חיבורי דפירושים שמימות הגמ׳ אלא שצריך שלא יכריע ולא יפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמ׳ עכ״ל הזהב. ועיי׳ הקדמה לספר ע״מ של הגאון שי״ר. ועל יתד נאמן תליתי גם אני פירושי יען כן שסיפור בעלמא הוא ולא נ״מ לדינא ואומר שבית שואבה צריך לגרוס כגי׳ כ״י ב׳ בכל הפרק בית שאובה עיי׳ ד״ס שם צד ע״ט: ודע שבל״ס שׁוּבא פתרונו אור ואבוקה ונגזר משורש שוב ובל״ע شبّ פי׳ בוער וכן בל״ס שובבא פי׳ חמימת אש ומזה הענין שביב בל״מ ואם גם נקיים גי׳ הדפוסי׳ שואבה י״ל שהוא כמו ל״ע שהאב פי׳ אש בוערת (וההברות מתחלפות לרוב פעמי׳ כנודע) וא״כ בית השואבה הוא מקום (בבית המקדש) אשר שם אבוקות בוערות ומאירות ולזה יסייעו כל הציונים הנ״ל וגם סיפור על רשב״ג שהיה נוטל ח׳ אבוקות וכ׳ אבל גי׳ המשנ׳ בדפוסי׳ באבוקות של אור שבידיהן אינ׳ הגונ׳ כל כך שהרי אבוקות היו מושמות ומחוזקות בבית המקדש ולא היו נוטלי׳ אתן, והבן זה.

* בֵּית שְׁאָן (Bethsan, Scythopolis) עיי״ע בשן ב׳ ושם אפרשנו.

בֵּית שְׂאוֹר (Gefäss zum Sauerteig); בית חֲרוֹסֶת Behältniss zum Anstellen von einer Tunke, Essig u. Saucrem) בפ׳ כל שעה בס״ג חמץ של נכרי (פסחי׳ ל׳) כל הכלים שנשתמש בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה בצונן חוץ מבית שאור הואיל וחימוצו קשה[1] א״ר אסי[2] ובית חרוסת כבית שאור שחמוצו קשה דמי[3]. פי׳ כלי עץ שנשתמש בהן בצונן חמץ משתמש בהן מצה בלא הגעלה דכיון דצונן הוא לא בלע חוץ מבית

[1]) כ״ה בכ״י מ׳ ובכ״י א״פ עיי׳ ד״ס פסחי׳ צד מ״ב: ובנו״ג בקצת שנויים. [2]) בנו״ג ר׳ אשי ובכ״י מ׳ ובבה״ג וברי״ף ובראי״ש הגי׳ אביי. [3]) עד כאן חסר בדפ״ר.

שאור כלי שעושין בו שאור לחמץ העיסה כיון דחריף הוא כרותח הוא ובלע ואין משתמש בו מצה אלא בהגעלה, ובית חרוסת כלי שעושין בו כל השנה הומץ וציר כדי ללפת בו פת ואפשר שטובל בה פת חמה[1]) ומחמת חריפות בלע הכלי ואין משתמש בו מצה אלא בהגעלה, ובכלי' פ"ה תנור (מ"ו) בית שאור מוקף צמיד פתיל. פי' כלי חרש עשוי להניח בו שאור והוא צמיד פתיל. * [אחי"ה ור"ח לפסחי' צד נ"א פי' ג"כ כלי חרש שמצניעין בו שאור ע"כ והגי' כל הכלים של חרש אי' ג"כ ברי"ף וברא"ש בשם הר"ח. ופתרון חרוסת עיי"ע ומש"כ] —

* בֵּית שְׁחִיטָה (1 die Schlachtstelle am Halse des Thieres, 2. Schlachthaus) חולי' ח'. והאיכא צדדין בית השחיטה, שם ע"ב בית השחיטה וותח . . בית השחיטה צונן, פסחי' ע"ד סע"א כיון דאיכא בית השחיטה דמחלחל, פי' מקום בצואר ששוחטין שם הבהמה, ועוד פתרונו מקום השחיטה בבית מטבחים שמ"ר פ"כ מלך שקנה פרה לקנין והיתה ביתו אצל בית השחיטה אמר אם אני מוליך אותה אל דרך ביתי היא רואה את בית השחיטה וכ', פי' בית הטביחה וכן פי' רבינו בע' טנח בית הטביחה עיי' בית השחיטה, ועיי' עוד ע' נפש א'.

* בֵּית שֶׁחִי (1. Achselbug, 2. Krümmung) נזיר נ"ז. המעביר בית השחי ובית הערוה הרי זה לוקה, ושם נ"ט. המעביר בית השחי ובית הערוה לוקה משום לא ילבש גבר וכ' עיי"ע לא א'; ספרא פ' תזריע פ"ד וכ"ה בשמ"ר פט"ו האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים כעודר בבית הסתרים וכ' וכמוסק בבית השחי האשה . . כעורכת בבית הסתרים וכ' עיי' זר"ש לנועי' פ"ב מ"ד, פי' מקום כפיפה תחת אצליו עיי"ע שחי וע' בי שיחיא. ופתרונו עוד כפיפת הנהר ועקומו ומזה הענין בירו' הוריו' פ"ג דמ"ח: אמת בית השחי . . שהיה שוחה אמה עד שלא פתח (כ"ה בדפ' זיטאמ' ובד' קרט' אי' שיחה וכ"ז בירו' ב"מ ספ"ב ד"ח ע"ד אמת בית השי'חי ובתוי' פ"ג מ"ו רק השחי).

* בֵּית שִׁירְיוֹן עיי"ע בית שריי.

בֵּית שְׁכִינָה (Aufenthalt der göttl. Majestät) במד"ר פ"ז ארץ כנען כשרה לבית שכינה ואין עבר הירדן כשרה לבית שכינה.

* בֵּית שְׁלָחִין (ein künstlich durch Menschen-hand berieseltes Feld) כבר חוינו דעתינו בענין גזרת המלה הזו בע' בית בעל ועתה באתי להוסיף על הציונים שם עוד תוספת' שביעי' פ"ה אף קלחין של בית השלחין שיבשו אסורין בהנאה, תוספתא מנחו' פ"י אסור לקצור בית השלחין שבהרים בית הבעל שבעמקים קוצרין וכ', וזה הציון ראיה לפי' של רבינו בע' שלח ד' עיי"ש.

* בֵּית שֶׁמֶשׁ (Sonnenstadt, Heliopolis) במנחו' ק"י. וכבר הוזכרה עיר מצרית כמה פעמים במקרא.

* בֵּית שִׁינַיִּים (der Ort der Zähne, euph. die inneren Theile der weibl. Scham) ירו' יבמו' רפ"ו ד"ז: כל הטמאות שהיא מטמא אינה מטמאה אלא עד בית השינים . . עד בית השיניים ומבין השיניים ולפנים ובבבלי נדה מ"א: הגי' עד בין השיניים ופירש"י כמין שינים יש בתוך הרחם תלתולי בשר.

1 בֵּית שַׁעַר (der Platz vor dem innern Thor) בס"ג דהדר (עירו' ע"ב:) ובסוט' בפ' משוח מלחמה (מ"ג.) בית שער אכסדרה ומרפסת פי' יש למגדלים ב' שערים זה לפנים מזה והריוח שבאמצע נקרא בית שער. * [אחי"ה וכנ"ה עירו' ע"ה: ע"ו. ועיי' שם פירש"י והצורה] —

* 2 בֵּית שַׁעַר (Der Sitz des hohen Gerichtes) שהש"ר פ' שריך פי' מקום ישיבת הסנהדרי' ועיי"ע הבא אח"ז.

* בֵּית שְׁעָרִים (wahrsch. Esch-Schayerah im Osten von Sephoris vgl. Rob. 3, 585) הוא מקום בית ישיבת רבי אולי מגזרת ע' קודם לזה אבל יותר נראה שהיא עיר הרשומה וקרובה לציפורי היתה וזה ששנינו לענין גלות סנהדר' בר"ה ל"א: והובא בילק' ויחי רמז קס"א וילק' ישעי' כ"ו רמז רצ"ו משפרם לבית שערים ומבית שערים לצפורי, ובסנהדר' ל"ב: כתוב' ק"ג: הלך אחרי רבי לבית שערים ועיי"ע בית שריי.

* בֵּית שַׁוְפְרִי (Sawâfir südöstl. von Asdod) ויק"ר פכ"ב עובדא הוה בחד גברא דהוה קאים וחפר בהדה בקעת בית שופרי אולי מל"מ (מיכ' א', י"א) יושבת שפיר ונ"ל שאחת היא עם כפר ספורייא בירו' קידוש' פ"ג דס"ד סע"ד ובעת שם העיר הקרובה לאשדור כך שמה ועיי' מהרי"ש ת"א צד פ"ז וראבינז' ח"ב. צד תרל"א.

* בֵּית שְׁפִיתָה (Rand, Saum) כלי' פ"ח מ"ט (כור) [צ"ל כור] שיש בו בית

[1]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ובדפ"ע הסר ועיי' פירש"י ד"ה בית חרוסת.

שפיתה טמא. והקבוץ שם ובכלי׳ פ״ד מ״ד שפיות עיי״ע ספ ג׳ והוא כמו זר ולזבז עיי׳ פ״מ להרמב״ם כלי׳ פ״ה, מ״ד ורע״ב שם פ״ח מ״ט. ונגזרה המלה מל״מ שפה, בל״ס סֵפתא בל״ע شفا קצה, שולים.

בֵּית שְׁקוּעַ (Vertiefung eines Hohlgefässes) (das Licht hineinzustecken בספ״ב כלים (מ״ח) ובית שקועו של נר מטמא באויר. פי׳ „כלי נחושת והוא משוקע ומניחין אותו למעל׳ מן הפרח של מנורה ועל אותו כלי מניחין הנר והוא לשני דברים אחד שלא יתלכלך הפרח של מנורה ואחד שיקבל השמן הנשפך מן הנר״. * [אחי״ה לוקח אות באות מפי׳ רה״ג לסדט״ה רק שם צד ד׳ אי׳ עוד אחר והוא משוקע התיבות: „כמעט כדי שינתן בו הנר כטיית כלי שרן״ ול״נ שצ״ל שֹרג = כל״ע سراج, سرج פי׳ נר בוער במנורה, וקרוב לפי׳ זה אי׳ ג״כ בפ״מ להרמב״ם עיי״ש אבל הר״ש לא פי׳ כן אף כי בענין לפיד בסמוך פי׳ כרבינו מלה במלה] —

* בֵּית שַׁרְיֵי (= בֵּית שְׁעָרִים = wahrsch. das obige Schayerah) ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: וירו׳ כתוב׳ פי״ב דל״ה. ואחתוניה לבי שריי פי׳ הניחו ארונו של רבי למקום ההוא ונ״ל שהוא בית שערים למעלה וכן משמע מבבלי כתוב׳ ק״ג: וכן פירש״י שם מקום קברו מוכן לו בבית שערים ובירו׳ תרומ׳ פ״ח דמ״ו רע״א מעשה שירד ר׳ יוחנן בן נורי אצל ר״י בן ברוקא אבא לבית שריי ובתוספ׳ תרומות פ״ז הגי׳ מעשה שהלך ר׳ יוחנן בן ברוקא אצל ר״י בן נורי לבית שערים ומזה נראה בעליל שיווי שני המקומות וגם לעדות כו״פ שם העיר אשערה ולדעתי הוא שיירה שדברנו בה אבל לדעת מהרי״ש ת״א צד קל״ד בית שיריין, בירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ד: הוא כפר מעבר לירדן בין טבריא ובית שאן אבל לפנינו בירו׳ שם אי׳ הגי׳ בית שיריון ומצאתי סמך לדעתי מב״ר ספצ״ח רובצת תחת זו בית שאן בבית השריי ובדפוסי׳ ישנים אי׳ זו בית שאן בבית השריי נשמע מזה שבית שריי היה אצל בית שאן ולולי מסתפינא הייתי אומר שהיה זה כינוי לבית שאן ולא שם מקום על שם שאי׳ בחולי׳ ו׳: ובירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג ר׳ התיר בית שאן עיי׳ שם על כן קראו בית שריי לדוגמת (עדיו׳ פ״ח, מ״ד) יוסי שריא, דרך לעג, אכן בית שריי לעיל הוא בל״ס בית שערים (וכ״ה בפ״מ לירו׳ כלאי׳ הנ״ל) כי מדרך הירושלמי להבליע ההברות וזה נמצא לרוב בשמות פרטיים עיי׳ מבה״י למהרז״ף צד ח׳: ובירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב רע״ג כגון דאילין דקברין בבית שריי ובר״אש מ״ק פ״ג סי׳ פ״ו הגי׳ בשם הירו׳ כגון אלו דקברין דקברין בבית בירי וצ״ל בבית שיירי ועיי׳ עוד גי׳ התוספ׳ במ״ק כ״ב. ד״ה מהדריתו.

בֵּית תַּבְלִ[ין] (Gefäss zur Aufbewahrung von Gewürz = ar. تابل, in Fächern getheilte Gewürzbüchse) בפ״ב בכלי׳ (מ״ז.) בית תבלין של חרש [1]). פי׳ כלי חרס הוא ויש בו בתים הרבה כדי לשום בו תבלין לבד לבד וזה צורתו. * [אחי״ה ואי׳ הצורה רק בדפ׳ פיז׳ ובכ״י ה״ב, ובכ״י פאריז ואני אציירם כולם זה אצל זה.

בדפ׳ פיז׳ הצורה כזה: בכ״י ה״ב כזה: בכ״י פאריז כזה:

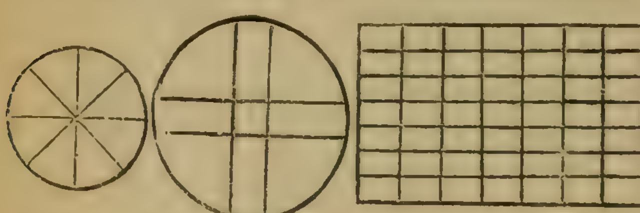

ומפי׳ הרמב״ם לכלי׳ שם נראה שכיון ג״כ על צורה ראשונה שכתב שם הוא כלי חרס נחלק בעת עשייתו לרבועים רבים נעשו לשום בהן מיני תבלין כדי שלא יתערבו קצתם בקצתם] —

* בֵּית תֶּבֶן (Strohmagazin) עיי״ע בית עצים.

* בֵּית תּוֹרֵי (Rinderstallung) ואל הבקר (בראש׳ י״ח, ז׳) תרג׳ כ״י ולבית תורי עיי׳ עמת״ר למהרי״ל הך ערך, ובנו״ג ולות תורי.

* בֵּית תֵּיאַטְרִיאוֹת, תֵּיַטְרִיוֹת (בל״י θέατρον (das Theater קהל״ר פ׳ כל הנחלים בבתי כסאות ובבתי תיאטריאות עיי״ע בית כסא, ובירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ג ע״ג בשעה שהקב״ה מביט בבתי תיטריות ובבתי קרקסיות יושבות בטח ושאנן וכ׳ עיי״ע קרקס ד׳ וע׳ תיאטריות.

* בֵּית תַּלְמוּד (Lehrhaus für Traditionsunter- richt) עיי״ע בית ספר.

* בֵּית תּוֹרֶף=תּוֹרְפָּה (בל״ע الطرفان weibliche Schamtheile) נדה פ״ח, מ״א ובגמ׳ שם נ״ח כמה פעמים בית התורפה פי׳ כמו מקום תורפה ברכו׳ כ״ד. ושבת ס״ד: ועיי״ע תרף ב׳ והושאל גם על דבר שאינו חי עיי׳ שבת קט״ו. פסחי׳ ט״ו, כ׳: בכור׳ ל״ג: תרומ׳ פ״ח, מ״ח פי׳ מל״ע כמו שרשמתי וכן מורה על שפת גליון בל״ע طرف וזהו תורף הגט ועיי״ע תרף ב׳, בתי״ר א׳ במדב׳ כ״ה, ח׳ העתיק אל קבתה: בבית בהתת תורפה

---

[1]) ובנ״ה שם בית תבלין של עץ ופי׳ ר״ש עשוי מגורות. וכ״ה הלשון בתוספת׳ כלי׳ ב״ק פ״ב בית תבלין של עץ העשוי מגורות מגורות וכ׳.

ונראה ששתי העתקות נתחברו יחד וכספרא: לתוך נקבות שלה וזה מה שהעתיק התרג׳ בשני אופנים האלה. ותר״י א׳ לדברי׳ כ״ח. נ״ז מבין רגליה: דתיפק מבית תורפה. וכן הוא בל״ע الطرفان רגלים, ולישנא דמישתמע אבי תרי אפי הוא ר״ל רגל ובית הערוה.

* בִּית, בּוּת (כל״ע بت בל״ס בָּת (übernachten עיי״ע בת כי שם ציינו רבינו ועיי׳ מ״ש וממנו השם ביתא עיי״ע הבא אח״ז.

* 1 בֵּיתָא, בֵּיְיתָא (Haus, übtg. Gehäuse) שבת ע״ז: ביתא בוא ואייתי עיי״ע בית א׳, מגיל׳ ט״ז. ווי מביתא ווי מברא, ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ג ההין ביתא דלרע לא נהגין כן, ובירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח סע״א ההן בייתא דלרע וכ׳, יבמו׳ ק״ט: דבייתיה כי בייתיה דמי, ב״ר פל״ב ביתא קילקלתא. ובהשאילה כמו תיק ברכו׳ ו׳. בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכ׳. ושם תינח בחד ביתא בשאר בָּתֵּי מאי פי׳ תיק של תפילין שפרשיות כתובות בו. — ועוד עיי״ע בית ג׳.

☞ 2 בֵּיתָא (Der 2. Buchst. im Gr. Βῆτα) משנת שקלי׳ פ׳ בשלשה פרקים (פ״ג מ״ב) יונית כתוב בהן אלפא ביתא גמלא פי׳ שם אות שנייה של יונים. * [אחי״ה ויותר טוב הגי׳ גמא = Γάμμα עיי״ע גם ג׳ ועיי׳ עוד יומא ס״ב. ס״ד. מגיל׳ כ״א: ועיי׳ תוספות קידוש׳ נ״ד. ד״ה מעלין] —

* בִּיתְאִינִיקִי (בל״ר Bythinisch, Bythinicus) עיי״ע אנייקי. ועיי״ע ותינייקי.

* בָּיְתוּס, בָּיְיתוּס עיי״ע הבא.

בָּיְתוּסִי. . . . סִין (Anhänger des Boethos eig. = gr. Βοηθόος im Kampf Anstürmer; dann E. N. der nach ihm benannten rel. Sekte) בר״ג דח׳ שרצים (שבת ק״ח ועיי׳ ירו׳ מגילי פ״א הל״ט דע״א ע״ד) שאל ביתוסי אחד את ר׳ יהושע הגרסי מנין שאין כותבין תפילין אלא ע״ג עור בהמה טהורה. ובר״ג דר׳ ישמעאל במנחות (ס״ה.) שהיו ביתוסין אומרי׳ עצרת אחר שבת [1]. פי׳ ביתוסין תלמידי ביתוס ומפורש באבות דר״נ (פ״ה) [2] ב׳ תלמידים היו לו לאנטיגנוס איש סוכו ושמם צדוק וביתוס ושנה להם (אבות א׳, ג׳) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכ׳. והלכו ושנו לתלמידיהם ולתלמידי תלמידיהם ולא אמרו פירושו עמדו ודקדקו אחריהן אמרו אילו היו יודעין אבותינו שתחיית המתים ומתן שכרן של צדיקים בעוה״ב לא היו שונין כך עמדו ופירשו מן התורה ואמרו מסורת ביד פרושים לצער עצמן בעוה״ז ולעוה״ב אין להם שכר ויצאו מהם שנים משפחות רעות צדוקין וביתוסין ונקראו צדוקין לשם צדוק, ביתוסין לשם ביתוס. * [אחי״ה וכנ״ה ר״ה כ״ב: פעם אחת ביקשו בייתוסין להטעות את החכמים שכרו שני בני אדם וכ׳, ובתוספ׳ פ״א פעם אחת שכרו בייתוסין שני עדים לבוא להטעות את חכמים לפי שאין בייתוסין מודים שתהא עצרת אלא בא׳ בשבת וכ׳, וירו׳ ר״ה רפ״ב דנ״ז ע״ד מעשה ששכרו בייתוסין וכ׳, ירו׳ יומ׳ פ״א רהל״ה דל״ט. ולמה משביעין אותו מפני הבייתוסין שהיו אומרי׳ וכ׳ ובבבלי יומ׳ י״ט: הגי׳ כדרך הצדוקין עושין, תוספת׳ סנהד׳ קלספ״ו בשביל לעקור מלבן של ביתוסין (מכו׳ ה׳: צדוקים). ושם פרטי זה נ״ל לגזור מל״י שרשמתי וטעמו הלך בראש במלחמה חזקה, וזה הכינוי מאוד מאוד יאות למייסד הכת שלוחמת לנגד הפרושים וכן נקרא משפחתו: בית בייתוס פסחי׳ נ״ז. ושם עצם פרטי נמצא עוד גיטי׳ נ״ו. סוכ׳ נ״ב: יבמו׳ ס״א. מרתא בת ביתוס, ובאיכ״ר פ׳ על אלה הגי׳ מרים בת בייתוס פי׳ שהיתה מכתתו של בייתוס, ירו׳ ב״מ. פ״ה ד״י: בייתוס בן זונין, ירו׳ עירו׳ פ״ו דכ״ג ע״ג ר׳ יוסטי . . כשם רבי בייתוס עיי׳ מבה״י למהרז״ף ס״ח: ודע שגי׳ דפ״ר בית סין ובכ״י ע׳ ביתסין וגם מסודר שם ובדפ״ע לפני ע׳ בית עליה וכל זה טעות הוא ועל נכון הוא בדפ׳ אמש׳] —

בֵּיתוּר [צ״ל בֵּייתוּר = בֵּי יַתּוּר] (die Gegend von Jattir, das heut. Jather = bibl. יַתִּיר) בסוף חלה (פ״ד מ״י) נתאי איש תקוע הביא חלה מביתור פי׳ שם מקום. * [אחי״ה ונ״ל להוסיף מפי׳ הר״ש להלה: שם מקום בחוצה לארץ. ודע שט״ס נפל בכתיבת שם מקום זה מאשר החליפוהו עם ביתר של ערך הבא אח״ז ועיקר הגי׳ במשנה דפ׳ נאפולי בייתר או בדפ׳ וויניצ׳ ר״פ מביתיר רק נ״ל לכתבו בשתי תבות בי יתר או בי יתיר ובהגה׳ רי״פ נ״ב סוף חלה וז״ל במקצת ספרי ירו׳ כתוב בייתות והוא טעות וצ״ל ביתתר כי ביתר קורא בירו׳ ביתתר ע״כ ובמה״כ גם זה טעות שבלי

---

[1] עיי׳ ספרנו על העתקה פרסית שהארכנו למעניתו צד רנ״ו ואילך. [2] ועיי׳ שם בשנויים הבאים בל״ס מזמן מאוחר ועיי׳ עוד ג״ב בשנויים ובקיצור בפי׳ הרשב״ם לב״ב קט״ו: ד״ה עם בת הבן ועיי׳ בפי׳ הרע״ב לאבו׳ א׳, י״א ולידו׳ פ״ד, מ״א בלי מקור.

ספק אין זה ביתר הסמוך וגי' בייתות (וכ"ה בדפ' זיט') צ"ל בייתור והוא כגי' דפו' נאפ' הנ"ל ול"נ שהיא יתיר של מקרא (יהושי ט"ו, מ"ח; עיי' כ"א, י"ד) ולמפות מהריי"ש וקיעפערט היתה לצד דרומי מערבי מעיר תקוע וגם היום נקראה Attir, Jather עיי' מהרי"ש ת"א צד ע"ה וראבינז' ח"ב תכ"ב ואילך וכן כתב כו"פ פי"א למערב ירושלים דרומי כשלש שעות הוא ביתר ע"כ ול"נ להגיה כשלשים שעות ובזה הותרו הספקות של תוי"ט בסוף חלה עיי"ש. וראיה מופתית לתיקוני: בי יתור, בי יתיר מצאתי מירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ג תוספתא שביעי' פ"ד, ספרי סוף עקב וילק' עקב רמז תתע"ד שנמנה בין תחומי א"י מחרתא (תוספ' סחרתא, ספרא נחוראתא, ילק' נחורתא) דייתיר או דייתר פי' עמק או מחוז של יתיר (ועיי' ב"ח ח"י פארשונגען צד קע"ו) והסופרים טעו לכתוב בי יתיר בתיבה אחת או י"ל שגם בימי קדם היתה נקראת בפי העם בתיבה אחת ביתור או ביתר ומצאתי סמך לזה מבן מתתיהו על המלחמ' ד', ח' שהזכיר שני כפרים באדום והוא בדרומה של א"י בשם Βήταριν καὶ Καφάρτοβαν ולדעתי זה ביתר וכפר טבי (עיי' ר"ה ל"א: תוספת' מעש' שני פ"ה)] —

* בֶּיתֶּר (Nach Lebrechts Unters. im Magazin f. d. Wiss. d. J. III = veter = castra (vetera, Belagerungsort in Sephoris = Tur Malka ואלה המקומות אשר הוזכר שם המקום הזה: בגיטי' נ"ז סע"א וכ', בירו' תעני' פ"ד הל"ז דס"ח ע"ד ודס"ט. ואיכ"ר פ' בלע ופ' צדו והרבה לספר שם מכרך ומחורבן ביתר וירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ד הרוגי בתר ועיי' עוד ר"ה י"ח: תעני' כ"ו: כ"ט. יבמו' קכ"ב. סנהד' י"ז: ושהש"ר פ' עד שיפוח ושם בית תר וצ"ל ביתתר כאי' בירו' כמה פעמים. ובענין שם המקום הזה הדעות מתפרדות מאוד ועיי' מ"ש הח' גרעטץ קורות היהוד' ח"ד, ב' צד קנ"ו ונייבויער צד ק"ג ואילך ואחרים. והחכם החריף לעברעכט ז"ל חיוה לנו דעתו הצלולה ומעט קודם פטירתו העלה פרי חקירתו ותאוה הוא לעינים ונחמד להשכיל ותפקחנה עינינו וידעו המבקרים כי עד עתה ערומים הם. והחכם הזה סותר כל ההשערות בענין ביתר והוכיח שמלת ביתר אינה שם מקום אבל בעצמה ותומה ל"ר vetus, veter ר"ל ישנה כלומר מחנה וקסטרא ישנה ללון שם אנשי מלחמה והרומיים בנוה אצל ציפורי ועיי"ע גסטר ג' במוספיא ומסכים החכם הנ"ל ג"כ את דברי רש"י ז"ל לערכי' ל"ב. וקידושי' פ"ד מ"ה ולפ"ז קסטרא (ה)ישנה של ציפורי או ערכי (ה)ישנה של ציפורי היא ממש castra vetera Sephoris וזה ביתר. והוא ביתר הוא ציפורי הוא טור מלכא הוא טור שמעון אשר שם לחם כנגד אדריאנוס והתגבר כארי בר כוזיבא שהוא בר דרומא (גיטי' שם) עיי' כל המאמר הנ"ל בכלליו ובפרטיו ודקדוקיו שהוא מתחלתו ועד סופו כפתור ופרח ועיי"ע בן כוזיבא, וע' גסטר ג' ומ"ש, וע' בני קצרא של ציפורן.

* ביתרתה ט"ס תחת בית חברתא עיי"ש.

בַּיְיתוֹת (Hausthiere מהתואר היחיד בייתי בל"ס בַּיְתָיָא (zum Hause gehörig [בסוף גמר'][1]) דכירה (שבת מ"ה:) ובסוף גמ' דשבת (שם קנ"ז.) ובס' משנת ביצה (מ'.) אין משקין את המדבריות אבל משקין ושוחטין את הבייתות אלו הן הבייתות הלנות בעיר והמדבריות הלנות באפר. * [אחי"ה וכ"ה במשנ' שבירו' אבל במשנ' בבלי ובמשניות חגי' בייתות וכ"ה בכ"י מ' שבת מ"ה: עיי' ד"ס שם וד"ס לביצ' צד נ"ד: שהעיר ישם בע"מ שתיבות אלו הן הבייתות וכ' לא היו כתובין בכל המשנה והיה לו לרמוז על רבינו שלפניו היתה הגי' במשנה אבל משבת קנ"ז. בנוסחאותינו משמע שהן דברי הברייתא עיי"ש ולרבינו גם שם היו כתובין מאחר שכללן כאן בחד ציון] —

* בִּיתִין (או מל"י Armenunterstützung, βοήθεια או נשתבש מן כתין בל"ר coctus (Vereinigung ירו' דמאי רפ"ג דכ"ג: אילין דיהבין בביתין אסור ליתן מדמי שביעית שאינו אלא כפורע חוב מדמי שביעי'. ופי' פ"מ שנוהגין לחלק בבתיהן לעניים וכ' ויותר נראה דעת מהרי"ל בעמת"ל שהיא ל"י הרשומה פי' גמילת חסדים לעניים ומהרז"ף בפירושו לדמאי בא"צ פי' וז"ל נראה מענינו שנאמ' פה על בני אנשים המתאספין לאכול בחבורה חלילה פעם בביתו של זה ופעם בביתו של זה וכל א' וא' נותן ביום המגיע אליו דמי הסעודה וכ' ואפשר שצ"ל . . בכ"ף והוא מל' כיתא עכ"ל הישר וא"כ היא ל"ר הרשומה פי' חברת המתאספין.

בָּךְ (בְּכָא, בְּכִי Weinende; בּוֹכִים weinen) באהילות פ' אחרון (פי"ח, מ"ד) שדה בוכים[2]) ובפ"ק דמשקין בגמ' מציינין את הקברות (מ"ק ה':) מהו שדה בוכים ר' יהושע משמיה דעולא[3]) אמר שדה

---

[1]) כצ"ל עיי"ע אפר ב'. [2]) כ"ה בפירש"י למ"ק ועיי' תוספ' נדה נ"ז. ד"ה בית הפרס, אבל באהילות ומ"ק ופי' רה"ג לסרט"ה צד כ"ה הגי' בוכין. [3]) עיי"ע בית פרס על השינויים.

שמפטירין בו מתים ופי' שדה מיוחד בין ב' מקומות ומנהגם לשם מוליכין המת אנשי מקום זה ובאין הדרין במקום אחר ששם בית הקברות ונוטלין אותו מהן ומוליכין אותו וקוברין אותו במקומם ואמרי' עלה[1]) משום יאוש בעלים נגעו בה גזירה שמא נדלדל ממנו אבר ונפל לשם ולמה נקרא שדה בוכים שדה שמפטירין בו מתים שכן דרך כשמתוועדין אלו עם אלו כולם בוכים. * [אחי"ה ורה"ג ישם פי' מקום ששמו בוכים ע"כ וכ"ה ל"מ (שופטים ב', א', ה') ויעל . . אל הבוכים . . ויקראו שם המקום ההוא בֹּכִים. והגי' היותר טובה כגי' התוספת' אהלו' פי"ז ישדה כוכין ועיי"ע כוך. ובל"ס נקרא בֵּית בָּכֵא מקום שמאבלין המת, ודומה לה ל"מ (תהלי' פ"ד, ז') עמק הבכא]—

בְּכָאִים (בל"ע بكاء der Balsamstaude ähnliche Bachabäume) ובאת להם ממול בכאים ש"ב ה', כ"ג; ד"ה א' י"ד, י"ד. ועיי' ש"ב ה', כ"ד; ד"ה א' י"ד, ט"ו) תרגומו אילניא. * [אחי"ה רד"ק, רלב"ג ון' גנאח פירשו תות = توت בל"א מוילבערביימע ולהעתקת ע' זקני'. וולגאטא הם אילני אגם ולדעתי הם כמו בל"ע שרשמתי עצים דומים לעצי אפרסמון] —

* בַּכְיָן (בל"ע بكى ובל"ס בכיא Weinender) בתרג' אסתר ב' כ"א לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכין פי' אין תפארת להוריד מגדולתם שני מספרים שבחו של מלך בל"ר collaudator או שני ברחנים בל"י γελοιαστής ולהקים במקומם איש בוכה ואבל ר"ל מרדכי, ועיי"ע קלסרקין.

* בֵּכְיָים (hustenstillende Pflanze, Huflattig בל"ר tussilago) בל"י βήχιον) ירו' כלאי' פ"א הל"ד דכ"ז. מתניתין פליגא על רב דתני אף הככים פי' בל"י עשב מסוגל כנגד גינוח.

בַּכְיַאר (בל"ס בכיא, בל"ע بكى Weberschiffchen מל"ע بقر אורג; נפש המסכת Fach, Sprung der Kettenöffnung מל"ע نفس Erweiterung או Sprung מל"ע نفر; לכתא בל"ע لحت Kettenbaum; מתנא בל"י μίτον, Weberfaden) בר"ג דהזורק (שבת צ"ו:) ישבן אורגי יריעות זורקין בוכיאר ביריעה ויש שגורסין בוכיאן[2]). פי' הקנה שהחוט של ערב תלוי בו שזורקו האורג לתוך היריעה לרחבה להיארג בכלל היריעה ואותו מקום שנארג בו החוט נקרא נפש המסכת והוא כעין לכתא ומתנא (שבת ק"ב. ועיי"ע לכתא) ופי' לכתא עץ קטן כמו זרת שחקוק באמצעו מקום לאגוד בו מתנא שהוא חוט חזק, פ"א לכתא ומתנא קנה קשור בחוט ארוך שכשיזרקנו לא יאבוד אלא מושך בחוט והוא נמשך אחריו. * [אחי"ה ועיי"ע נפש א', וע' שוול. ומלת בוכיאר וכן גורס רבינו בערכים הנ"ל גוזר אני מל"ע שרשמתי וטעמה אורג ושיעורו כאן כמין ספינה קטנה שמשליך האורג בנפש המסכת או י"ל שהגי' האמיתית כוכיא וכ"ה בכ"י סוכ' הנ"ל (ובסנהדר' צ"ט: בט"ס כוביא ובילק' ישעי' רמז ר"ע נשמט) ופירשו רבינו בע' ככיא: הכלי ישמשליך האורג בנפיש המסכת עליו הערב כרוך נקרא כוכיא ע"כ ואולי צ"ל כרכיא והוא בל"פ كارگاه עץ של אורג וכ"ה בל"פ خرك, ונפש המסכת (כלי' כ"א, א') הוא חוט הערב אשר ילך בתוך האריגה בין חוטי השתי קודם שיכה במסרק ויחבר אותו וכ"ה בפ"מ להרמב"ם שם. ומלת לכתא בל"פ הוראתה עץ ומקל שאורגין עליו המסכת. ומתנא בל"י חוטי האריגה] —

בַּכַאן, בַּאכַנָא, בַּכְנָא, בּוּכְנָא (אולי בהיפך אותיות מל' בקטרי' hâvana בל"פ هاون, هاوون Stössel im Mörser, Mörserkeule) בר"ג דהמוציא יין (שבת ע"ז:) מאי בוכאנא בוא ואכנה, ובפ' המוציא תפילין בגמ' דנגר (עירו' ק"ב.) א"ל בכנא קא אמרת, ובספ"ק דביצה (י"ד.) רב ששת שמע קול בכנא, ובפ' לולב הגזול בגמ' ניטלה פטמתו (סוכה ל"ה:) תני רב (יוסף) [יצחק][3]) ניטלה בוכנתו, ובפ' בנות כותי' בגמ' המקשה נדה (נדה ל"ו:) אנא בוכנא דפרזלא, ובפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רוב צלעותיה (חולי' נ"ב.) בכנא ואסיתא, פי' בכנא עלי, אסיתא מכתשת וראש הצלע משופה כמין עלי ובחוליה חקוק כמין מכתשת משני הצדדין ושני ראשי הצלעות נכנסין בהן ובר"ג דהגוזל עצים ועשאן כלים (ב"ק צ"ג:) בבוכני דהיינו שיפן. * [אחי"ה בנו"ג ועשאן כלים בוכאני והתוספ' ד"ה עצים גרסו בוכני ופירשו בזה"ל דוקא שיפוי כי האי שנעשה בכך בוכני מועיל דחשיב שינוי מעשה וכ' ובזה הפי' עולה יותר טוב גי' רבינו בבוכני פי' כלים שנעשו ע"י כתישת ופצירת בוכנא ואולי בוכאני בב"ק כמו בוכסני והוא ל"י ἀποξεῖν = feilen והוא ממש בלא"ר שייף עיי"ע שף ב' והשם שופינא וכן בל"ס תרג' של פצירה (ש"א י"ג, כ"א), וכנ"ה ירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג מודין הכמים לר"ג בזירה ומזורה ובוכנא..

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ב"ר ה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס ואמר עולא. [2]) אולי צ"ל כוביא ועיי"ע ככיא וכ"ה בכ"י מ' לסוכ' נ"ב. (עיין ד"ס שם צד פ"ד.) ובכ"י לשבת שם הגי' בוביאר ובכ"י א"פ בוכייאר. [3]) וכ"ה לפנינו ובכ"י ב' מינכען וברי"ץ גיאה הל' לולב עמוד ק"ה ובע' פיטמא.

בוכנא דו כתת ביה ובירו' שבת פי"ז דט"ז: בט"ס במכונה וגי' נכונה אי' בע' זירי עיי"ש. וגוזר אני מלת בכאן (כ"ה בכ"י ו"ו א' וב') מל"פ שרשמתי וכ"ה בל"ע ופעלוי עיי' יוסטי ע"מ צינד צד שכ"ד ושפיגעל העתקת צינד ח"ב צד ס"ח שטעמו מרוכה. והמלה באותיות הפוכות כבאן כמו בכאן. רימ"ז ב"ט ח"ב, ע"א טעה בפירושו] —

* בְּכֵין (מל"ס sodann, hierauf) עיי"ע כן.

בְּכוֹר (= בכיר בל"ע بكور, بكيرة 1 Erstgeborener, 2 Frühreifes) בפ' כיצד אשת אחיו בגמ' מצוה בגדול ליבם (יבמ' כ"ד.) ת"ר והיה הבכור (דברי' כ"ה, ו') מכאן שמצוה בגדול ליבם, אשר תלד פרט לאילונית שאינה יולדת יקום על שם אחיו לנחלה. ובתרומ' בפ' המפריש (פ"ד מ"ו) בג' פרקין משערין את הכלכלה בבכורות ובסייפות ובאמצע הקיץ. פי' בבכורות אביכות. בסייפות אפילות. * [אחי"ה וכ"ה בר"ש לתרומ' בלי הזכרת רבינו ויותר טוב גי' ירו' בבכירות ועיי' שביעי' פ"ו מ"ד וע' אפל א' ובירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג הבכירות והמסוייפות, ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד הבכירות ובירו' שקלי' רפ"ג דמ"ז: הבכורות וצ"ל הבכירות, ירו' סוט' פ"ג די"ט. תאינה בכירה, סנהד' י"ח: עיי"ע לקש, ושם צ"א: ויק"ר פ"ד בְּכוּרות נאות, ב"ר פכ"ב הַבְּכּוּרות הסייפות, ותחת בְּכּוּרה אי' בתנחו' ויק' בְּכֵרָה והקבוץ שם: בְּכֵרִיּוֹת נאות אני רואה בפרדס, ושם: ענבים ותאנים ורימונים בכריות ונגזר מל"ע הרשומה וטעמה מי שיצא ראשונה וכן פירות הממהרות להתבשל] —

* בְּכוֹרָה, בְּכוֹרוּתָא, בְּכֵרוּתָא (כל"ס בוכרותא Erstgeburt, Erstgeburtsrecht) ב"ב קכ"ג. קכ"ד והלאה ראויה היתה הבכורה לצאת מרחל וכו', חולי' ק"ל. קל"ב והלאה חייבין בבכורה. פטורין מן הבכורה, ברכו' ז': זבניה לבכירותיה, ושם שקליה יוסף לבכירותיה מיניה, סוט' י"ג. בכירותא פשיטותא.

בִּכְּרָא (die unterste Lehmschichte) ואטפתא וארכבתא. כבר פי' בע' ארכבתא. * [אחיה עיי"ע ופי' ר"ח בשמ"ק לב"מ ק"ג: וע' תוס' שם ד"ה בוכרא וסיימו ובערוך פי' כפי' הקונטרוס ויותר ניחא לומ' ובקונטרוס פי' כפי' הערוך] —

בכריא (צ"ל כבריא كبر Kappernstrauch, -beere) בשביעית בפ' כלל גדול ראשון (פ"ז מ"ב הערקבלין[1]) והחלבצין והבכריא[2]) בל' ישמעאל כנגר. (א"כ פי' בל"י מין עשב ושרשו נודף כקנמון ובו היו עושים שמן ערב והעשב מנגד הכשפים.) * [אחי"ה ר"ב כיון על עשב βάκκαρις baccharis אבל בלתי נכון הוא כי מקום מוצאו רק בארץ החדשה אמעריקא עיי' ע"מ של ערש וגרובער ח"א כרך ז' צד כ"ז ולא היה ידוע חלק הארץ ההיא לחכמי המִשנה, אבל לפ"ד עיק' הגי' כגי' כ"י מ' כובריא והוא ל"ע קפרס ויגיד עליו רעו פירושו של רבינו שבל' יש' נקרא כנגר (וכ"ה ברע"ב) והוא ממש ל"ע قنعر ופתרונו כמו כבר = Kapperstaude וכן צריך להגיה תרג' נפת (משלי כ"ז, ז') בכריתא: כבריתא והוא ל"ס עיי' מהרי"ל עמת"ר ח"ב, שנ"ב אבל בעמת"ל ח"א, רל"א טעה לציין בשם רבינו בנגר תחת כנגר וכ"ה בכל הדפוסי' וכ"י. ועיי' עוד ע' ברכוייר] —

* בַּכּוּשָׁא, מַכּוּשָׁא (כל"ע مخاش Hausgeräth) ירו' מגיל' פ"ג דע"ג ע"ד ר' ירמיה אזל לגוולנה חמתון יהבין בכושא בגו ארונה אתא שאל לר' אימי א"ל אני אומ' לכך התנו עליו מבתחילה, וגי' הרא"ש במכילתין ותשוב' הרשב"א סי' רצ"ו מכושא וזה נ"ל עיקר ובל"ע ממש כ"ה ופתרונו כלי הבית ויפה עולה עם הסוגי' שם ומאחר שלב ב"ד התנה עליו לשמש בארון גם תשמיש חול ככלי בית הכנסת הוא ועיי' תש' הרשב"א שם וזה מה שהתחיל בירו' שם כל כלי ביהכ"נ כביהכ"נ.

בְּכוֹשָׁרוֹת (in Fesseln בל"ע كسر הקבוץ كسور או ענין מצוקה בל"ע كسرة Bedrängniss) בילמדנו בריש כי תשא (בתנחו' סי' ה') מוציא אסירים בכושרות (תהלי' ס"ח, ז') דלא בעי בכי, ודבעי אמר שירות. * [אחי"ה וכ"ה בב"ר רפס"ח מהו בכושרות בכי ושירות מאן דבעי אומר שירה ומאן דלא בעי בכי. וזה הדרש בענין זיווג אי' ג"כ בסנהד' כ"ב. רק שרש"ל מוחק שם תיבות "א"ת מוציא אסירים אלא כמוצא אסירים א"ת בכושרות אלא בכי ושירות" ולא ידעתי למה מוחק ובאמת הב"ח קיים הגי' שהרי בסוט' ב'. פי' רש"י בכושרות וז"ל הוציא את ישראל ממצרים בחודש כשר לא חמה ולא צינה וכו', וכתב הב"ח ובסנהד' כ"ב. דריש בע"א על בכושרות וכו', עיי"ש בגליון לסוט' אבל בסוט' שם חסר הך דרוש ומטעם זה מוחק בל"ס רש"ל גם בסנהד' ובאמת הגי' לא היתה לפני רבינו בע"ה[3]) שא"כ לא שבק גמ' סנהד' והביא מדר' ילמדנו אבל קשה שגם לא הביא

[1]) וכ"ה בעי' אצווא, הלבין, וערקבל ובירו' שביעי' פ"ז הל"ד וברע"ב ובמשניות ובמשנ' בש"ס בבלי הערקבנין ובפ"מ להרמב"ם הגי' העקר בנין. [2]) ובכ"י מ' הגי' הכובריא. [3]) וכן לי' בכ"י ש"ס לסנה' וכן לי' בפי' ר"ח כ"י לסנה' (בקובץ כ"י אנגיילקי' דף פ"ד סע"א).

ב"ר הנ"ל ובענין דרש של רש"י לסוט' וכ"ה בפי' לתהילי' ס"ח, ז' י"ל שהוא בעצמו ותומו נלקח מספרי ראה פ' קכ"ח "כי בחודש האביב חודש שהוא כשר לא חם ולא צונן וכ"ה אמר מושיב יחידי' בַיְתה מוציא אסירים בכושרות" ובמכילתא בא ס"פ ט"ז שני הדרושים נצמדו יחד בחדש אביב . . חדש שהוא כשר לא חמה קשה ולא גשמים וכ"ה אומר מושיב וכ', שאין ת"ל בכושרות מה ת"ל בכושרות אלא חודש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים ר' נתן אומר בכושרות אלו בוכים ואלו שוחקים וצ"ל משוררים וכ"ה בילק' תהלי' ר' רמז תשצ"ה, ותרג' תהלי' הנ"ל דרש בכושרות מענין כשר: על עובדי אבהתהון דכשרין בפומבי זו היא גי' אמיתית של רבינו בע' פמבי וא"כ דרש בכושרות כמו ל"ס כשירותא וזה ג"כ דרש במכילת' שם ר' נתן אומר בכושרות במעשה הכשרות שלהם ע"כ אבל בפשטות הוראת המלה בל"ע שרשומה טעמה קישור וכבל וכ"ה מפורש בראב"ע ומלת כושרות קשורה עם אסירים כאילו אמ' אסורים בזיקים וטעם כושרות כבל ע"כ וכן פתר ן' גנאח الكبول ע' נייבויער צד של"ד] —

בָּל (בל"ס כמו בָּלַל בל"מ ופי' mischen, mengen
בִּילָה=בְּלִילָה das Vermischen, Rühren des Mehlopfers) בפ' אהרון [צ"ל שלשה עשר או אולי היה לפי ספריו של רבינו כבר פ' אחרון] בזבחי' (קי"ב: ועיי' ספרא ויקרא ספי"ב) היוצק והבולל והפותת, ובפ"ג דמנחות (כ"ב.) זו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה, ובדמאי בפ' הלוקח מן הנחתום (פ"ה מ"ה) בתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל [1]) ס"א בורר ונוטל. ובפ"ק דר"ה בגמ' ולירקות (י"ג: וזבחים פ'.) ר' שמעון שזורי סבר יש בילה, ובפ' המוכר את הספינה בגמ' הקונה שני אילנות (ב"ב פ"א:) ובפ' אלו הן הלוקין [בגמ'] האוכל ביכורי' (מכו' י"ח:) ובר"ג דכיסוי הדם (חולי' פ"ג: ועיי' יבמו' ק"ד: קידו' כ"ה. מנחו' ק"ג: נדה ס"ו: נדרי' ע"ג.) כדר' זירא דאמ' [ר' זירא] כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. פי' [2]) כל מנחה הראויה לבילה והיא עד ס' עשרונים אין בילה מעכבת בה אלא אע"ג שלא בלל כשר, וכל שאין ראוי לבילה כלומ' מנחה מרובה יותר מס' עשרוני' ולמעלה בילה מעכבת בה הילכך פסולה. * [אחי"ה וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולין פ"ג: ובכ"י למנחות ק"ג: השורש בל=ביל במנחו' ס"ה, הוה כייל לישנא ודריש, וממנו השם בילה עיי' מלבד ציונים הנ"ל ר"ה י"ד. לכל אין בִּילָה חוץ מיין ושמן והוא נרדף עם שורש בלל ועיי' עוד מנחו' י"ח: ק"ג: ששים נבללין ששים ואחד אין נבללין, ושם ט'. י"ח: פסחי' ל"ו: יציקה ובלילה, והקבוץ יציקות ובלילות מנחו' י"ה: וש"נ. ירו' מעש"ש פ"ב דנ"ג ע"ג זתים הנבללין, מנחו' ק"ג: מנחה שיכולה להיבלל, ירו' שקלי' פ"ו דמ"ט ע"ד אש מובללה באש, סנהד' כ"ד. בלולה עיי"ע בבל. ירו' ב"ק רפ"ד ד"ד: איפשר לבלול, ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד בוללים לבהמות עיי"ע בול ב', ועיי"ע בלבל — תוספת' ב"מ פ"ט הביילן צ"ל הכיילן עיי"ע וע' בַּיָּר. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד שיבללו שפתותיהם ט"ס תחת יבלו עיי"ע בל ג', ירו' יבמו' ספ"ח ד"ט ע"ד קריבה בבלל ט"ס וצ"ל בכלל] —

בָּל = בּוּלֵי (בל"י βουλή פי' עצה ונקראת כן עצת הזקנים γερόντων βουλή Rathsversammlung) בולי ואיסטרטיגי כבר פי' בע' אסטרטיגי ובע' בוטי [בט ד'] ובויק"ר זאת תהיה בס"פ רפאני ה' (לפנינו פי"ט ועיי"ע דכוס) ויגל את מסך יהודה (ישעי' כ"ב, ח') גלי בולאות [3]) ס"א גלי דוכסַיָא, בב"ר פ"ו בשעה שיוצא תהא בולי ודֵימוס יוצאין עמו פי' חיילות הם. * [אחי"ה ובע' דמס ב' הביא רבינו הך מימרא בלי פירוש ובאמת פי' חיילות וכ"ה במ"כ לב"ר פ"ו אינו נכון כל-כך וטעמו יועצים כלומ' השרים והעם כלומ' מקטנם ועד גדולם ובשמ"ר פט"ו אי' דימוס . . כולי וצ"ל בולי וכן בירו' יומ' פ"א ה"ב רדל"ט. אי' ג' פעמים כולי ואסרטגי וצ"ל בולי ואסטרטיגי כגי' רבינו בריש הערך וכ"ה בב"ב קמ"ג. ירו' קידושי' פ"א דס"א רע"ב דמה בן נתינה ראש פטרבולי (πατρο-βουλή) הוה פעם אחת היתה אמו מסטרתו לפני בולי שלו וכ', ובירו' פיא' פ"א דט"ו רע"ג בט"ס ראש פטרכולי . . בפני כלבולי שלו וצ"ל פטרבולי . . בפני כל בולי פי' היה רב העצה כלומ' ראש השופטים ותי' ראש הוספה מאוחרת עיי' פי' א"צ למהרז"ו פיאה דנ"ט. ועיי"ע פטר ד'. ירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג, וירו' תעני' פ"א דס"ד. כנישתא דבולי' ירו' מ"ק פ"ב דפ"א: אם הזכירוך לבולי יהא הירדן בעל גבולך. ושם: קבלין רשות להיפטר מבולי ובירו' סנהד' פ"ח דכ"ו רע"ב בט"ס מכולי. והקבוץ בולאות עיי' בראש הע' ובע' בט ד' ובירו' נדרי' פ"ג דל"ה. ירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד כ"ד בּוּלְיוֹת

[1]) וכ"ה בירו' דמאי ובמש' שבמשניות אבל במשנה שבש"ס בבלי. אי' ע"ד אוכל! [2]) וכ"ה ברש"י ורשב"ם לב"ב שם.
[3]) הקבוץ מיחיד בולי עיי"ע בט ד' ודרש מסך כמו נְסִיך פי' מושל ושר ולכך דורשו בעל המאמר כמו דוכסיא עיי"ע דכוס וקהל"ר פ"י, ט"ז; איכ"ר פתיחי' סי' כ"א. ובמד' שהש"ר ד', י"ב חסר.

היו בדרום בפסיק' רבתי פכ"ב בט"ס אלות אבל יותר טוב הגזרה מיחיד בולית עיי"ע] — (א"ב פי' בל"י אנשי העצה וקריא' העדה ופי' דימוס המון העם ואלו שני ערכים מענין אחד). * [אחי"ה והדין עמו בכל זאת הפרידו המדפיסים אף בדפ' אמש' בין הדבקים והוא טעות. ול"י βουλή או βουλαῖος איש העצה כלומ' שופט והמלה נספחת גם ללשון סורי כי בולי, בולא פי' עצה] —

בל = בְּלָאֵי (Fetzen, Lumpen) בל"ס בלא בליא בל"ע بالي ונגזר מפעל بلي וכן בל"ס בלי, בלא ובל"מ בלה (morsch sein) בפ' כל הבשר בס"ג דהעוף עולה (חולי' ק"ז:) כי סליק ר' זירא אשכחינהו לר' אמי ור' אסא דקא אכלי בִּבְלָאֵי חמתות (ובס"ג דהקומץ רבה) [1] פי' "כרכי ידייהו בחמת ישן ואכלי בלא נטילת ידים תרי גברי רברבי כרבנן ליטעו בדרב ושמואל כלו' דסבורין אתון דרב אכיל בלא נ"י במפה הא קא"ל (שם) דעתי קצרה עלי" כלומ' נטלתי ידי אלא מה שאני אוכל במפה דעתאי אנינא איני יכול ליגע באוכל. * [אחי"ה הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגיילק' דף שכ"ג ע"א). וכנ"ה סוכ' ט"ו: ט"ז. סככה בבלאי כלים פסולה, שם נ"א. מבלאי מכנסי כהנים וכו' עיי"ע המין ופקע ד', ובירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: מבלאי מכנסי כ"ג מבלאי מכנסי כהן הדיוט וכו', כלי' כ"ז מ"ה בלויי נפה וכברה ול"מ הוא (ירמי' ל"ח, י"א; ושם י"ב) וכ"ה בפשיט' ובתרג' שם. וגם הקבוץ בל' נקבה בְּלָאוֹת יבמו' ע"ז: במשנ' כתוב' ס"ג: ס"ד: במשנ', ס"ה: גיטי' ע"ט: במשנה ובירו' כתוב' פ"ה ד"ל: ובפי"א דל"ד. אי' בְּלָיוֹת. והיחיד בלא"ר בְּלִיתָא עיי' הציונים בע' בלתא גם כי שייך לכאן. והשם נגזר מפעל בלה, בלי וטעמו בל"מ ובל"ע וסו' נשחת ונרקב והרבה בדרז"ל ד"מ ברכ' ה': לההוא שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. שם ו'. הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו עיי"ע חופיא. ב"ב קמ"ו. סבלונות העשויות ליבלות ולא בלו. ב"מ פ"ז. נתבלה הבשר. דב"ר ספ"ז מהו לא בלו שלמותיכם . . מה שהיו עליהן לא בלו אבל מה שהיה להן בתוך התיבות נתבלו. . מה שהלבישו אותן מלאכי השרת בסיני לפיכך לא נתבלו. בכור' ט'. ובלו להו ואזול. קהל"ר פ' והארץ לפיכך הוא בּוֹלֶה . . אינה בּוֹלָה. אסת"ר רפ"א כל מה שנברא ביום הראשון הן עתידין לְהִבָּלוֹת. שהש"ר פ' שוקיו: אדם בונה בנין ואחר מבלה אותו. ויק"ר פ"ד הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו ושם פי"ט דרש אין בִּלְתֶּךָ (שמ"א ב', ב') אין לְבַלּוֹתֶךָ, ובדרך השאילה אבות פ"ה מכ"ב סיב וּבְלֵה בה. תענית ט'. דורש עד בלי די (מלאכי ג', י') עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. ובירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד ט"ס יבללו עיי"ע בל א' ויק"ר פל"ג דורש בָּלָה (יחזק' כ"ג, מ"ג) פליאה פורני παλαιὰ πόρνη פי' זונה זקנה) דהיא מבליא גייריא עיי"ע פלאה ופרן ו' ועי' בימי] —

בָּל (כל"ע بال, בל"ס בְּלָא Sinn, Gedanken, (Herz בדניאל (ו', ט"ו) ועל דניאל שם בל פי' לב בחילוף אותיות) * [אחי"ה זה רק מקרה אבל האמת שטעם המלה בל"ע וסו' לב ורעיון ונגזר משורש بال כלומר שים לב וכן העתיקה הפשיטה שית לב ושום על לב (שמו' ז', כ"ג; ט"ו כ"א; ש"א ד', כ'; ש"ב י"ג, כ'; י"ט כ': ישעי' מ"ב, כ"ה) אית' על בלה, רק בדניאל שם אי' רַעְיָנֵהּ, וכן מצוי הפעל בלי בתרג' כ"י לפעמים עיי' מהרי"ל בעמת"ר ח"א. צ"ט. ועיי' גיזיניאוס תיזוירוס ח"א. ר"ח] —

* בְּלָאִי (בל"י βηλός Schwelle) בסוף נדרי' צ"א: אתא גברא סליק נואף איתיב בבלאי בבא הוה מחתן תחלי תמן וכו'. ובע' בב הצגתי גי' כ"י ו"ו איתיב במחבא בבאלי ופי' רבינו על כיפת השער ויש לברר ג"כ דעתו היפה מירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג וירו' ע"ז פ"ב דמ"א. שאי' שם הסיפור באריכות ושינוי הדברי' ותחת איתיב בבאלי וכו' הגי' איסלק יהבתיה גו עיליתא ובירו' נדרי' איסליק וטמרתיה בעיליתיה וזה סמך לפי' רבינו אבל בכ"ז אין דעתי הקלוש' נוחה הימנה שדוחק לומ' שהיה נואף מחתה השחלים בכיפת השער ובאמת בירו' מעשה יסופר בע"א עיי"ש. ומטעם זה נ"ל לומר שמלת בלאי בל"י מפתן ובכלאי ט"ס הוא וצ"ל בבלאי כבדפוסי הערוך וגם חסר לפנינו בנוסח' תי' במחבא וטוב ונכון הוא שמאחר שישב במפתן של דלת לא היה במחבא. וק"ל.

* בּוּלִית (בל"י πόλις עיר. והקבוץ בוליות = Städte πόλιες, πόληες) ירו' פ"ג דשבועו' הל"י דל"ד סע"ד כ"ד בולייות היו בדרום וכולם חרבו על שבועת שוא שהוא אמת ובירו' נדרי' פ"ג הל"ב דל"ח. ארבע בולייות היו ביהודה וכולן חרבו וכו'. ובפסיק' רב' הגי' אלות צ"ל בלות והוא לפ"ד קבוץ עברי מל"י שרשמתי שטעמה עיר

[1]) כ"ה בדפ"ע ובכ"י ובלי ספק מגליון איזהו כותב ערוך הוא להראות בקיאותו שגם במנחו' ל"ז: אי' המתות והך ציון יש למחוק וכן לוי בעי' גבל א' עיי"ש.

והראיה שבתנחומ' ויקר' צד קפ"ד. ומטות צד ש"ב: ואיכ"ר פ' בלע הגי' ע י י ר ו ת ועיי' שם ובירו' שבועו' פ"ו דל"ז. וירו' נדרי' שם ובבלי גיטי' ל"ה. ויק"ר פ"ו דוגמאות על שבועת שוא שהוא אמת.

בַּלְבֵּל (בל"ם וכן בל"ע بلبل vermischen (verwirren תרג' שם בלל (בראשי' י"א, ט') תמן בלבל. * [אחי"ה וכנ"ה בבכור' ל"ח: תְּבַלּוּל (ויק' י"א, כ') . . דבר המבלבל את העין, שם מ"ד. מבלבלן, מבלבליתא עיי"ע בלבל. סוכ' כ"ב. סוכה מבולבלת עיי"ע דבל ב', חולי' כ"ז: מִיבַּלְבְּלֵי, סנהד' ק"ח. בלבל את חופתו. מ"ק ט': ליבלבל פתורך בכני ובנתי, שבת נ"ה: מלמד שבלבל מצעו של אביו . . שתי מצעות בלבל וכו'. ועיי' פירש"י לבראשי' ל"ה, כ"ב. ובלבל משקל פלפל הוא משרש בלל וכ"ה בל"ע וסו']—

בֻּלְבָּס (בל"י βολβός וכן בל"ר bulbus ובל"ם בולבסא ובל"ע بلبوس (Zwiebel בולבוסין הנמכרין בקיסרין (ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג) עיי"ע בלפסין. * [אחי"ה ולפנינו בנוסח' בט"ם כולכוסין, וכן שם סע"ג השום והכולכסין האפונין וכו', וצ"ל הבולבסין, עוקצי' ג', ב' עיי"ע בלפסין. פי' בל"ע ופ' וסו' יוני ורו' בצלים].

* **בַּלְבְּקִי** (בל"פ بلبكه wahrsch. ausgelassene frische (Butter קהל"ר פ"ט פ' ג"זראיתי זו מחשבתן של רמאין ברמיותן כגון המערב מים ביין, בלבקי בשמן וכו', וקהל"ר פ' יש רעה הגי' מי בלקים בשמן ותוספתא ב"ב פ"ה ולא יהא מערב מים ביין מי בלקייא בשמן וספרא ויקרא פכ"ב פרש' י"ב צד כ"ה (להוצ' וויס) המערב בלבקיא בשמן זה גי' הראב"ד וכן משמע מילק' ס"פ ויקר' רמז תע"ט בלנקי בשמן ובלי ספק צ"ל בלבקי והוא ממש בל"פ שרשומה חמאה נִתכה אבל לפנינו בספר' א' גלוביא בשמן ורבינו גרס בע' גלבק: גלבקיא ותהיה המלה עשב הנקרא כן בל"ר ויוני עיי"ש.

* **בְּלַג** (בל"ע بلغ niedergeschlagen, bestürzt וכן בל"ע بلق (betäubt sein דב"ר פ"ט כיון שרואה אדם צרתו לפניו דעתו מוּבְלֶגֶת פי' בל"ע נמוך ונדכה.

* **בַּלְגָּא** (פְּלוּגָא = בל"ע فلوج Stück, Theil, (Portion יומ' פ"ג: אהדרוהו בלגי וצעי ובכ"י ב' ובע' פלג הגי' פלוגי פי' חתיכות בל"ע וכן פי' רבינו ור' אליקים ע"א פלגי וצעי חתיכות

של לחם וכו' עיי' ד"ס יומ' צד קל"ט. ורש"י פי' בליגי: לגינין, ולפי זה י"ל שהוא ל"פ بلوك כוסות מלאות יין.

בִּלְגָּה Name des Stammvaters eines der 24) (Priesterposten לעולם חולקת בדרום [וטבעת' קבוע וחלונה סתומה] בסוף משנת סוכה (נ"ו. ועיי' ירו' סוכ' דנ"ה ע"ד, תוספתי' סוכ' פ"ד), פי' בלגה שם המשמרה ומסקנא דשמעת' מפני ששהתה ולא באה בשבתה במקדש לעבוד עבודתה קנסוה רבנן בחלוקה ובטבעתה ובחלונה. פי' בחלוקה שתהלק בדרום לעולם ותנא (תוספתא וירו' סוכ' שם ושם) לפיכך בלגה נראית יוצאה לעולם[1]) טבעתה קבועה פי' שהיה לכל משמר טבעת של ברזל קבוע בקרקע שמשימין שם ראש השור ואינו יכול לזוז משם שהטבעת רחבה מלמעלה וצרה מלמטה כנגד ראש השור ולא היו נטרחין לאוחזו ביד וטבעת של זו קבועה שלא כדרכה שלא היה הרחב מצד השוחטין ואינן יכולין לשום ראש השור בתוך הטבעת ולכל משמר היה לו חלון לתת בהן הסכינין ששוחטין בו ולזו סתמו חלונה שלא היה מקום שישימו הסכינים אלא בידם שיהא להם טורח וזילות. * [אחי"ה פי' זו נלקח מפי' ירו' שם: ר' בא בשם רב יהוד' טבעות עשו להן רחבות מלמעלן וצרות מלמטן וכן תקנתי אבל בדפ"ע הגי' מוטעת שהטבעת רחבה מלמטה וצרה למעלה! ובש"ס שלנו לא איתפרש מהו טבעתה קבועה ועיי' פירש"י ורע"ב שפי' בע"א לא כרבינו נתן וכן הרמב"ם בפ"מ פי' בע"א עיי"ש. וראיתי להעיר כאן שתחת לוקוס לוקוס עד מתי וכו' של בבלי וירו' ותוספת' שהוא בל"י λύκος זאב הביא הרמב"ם הגי' יאריב יאריב עד מתי וכו', וכבר הוכיח רמ"ש שצ"ל יא דיב והוא ממש בל"ע يا ذيب פי' זאב זאב! — וגם סוף דברי רבינו נלקח מירו' סוכ' שם: שלא העמידו אותה על סכיניהן כהיא דתנינן תמן (יומי ג', ח'; מדות ד', ז') הוא היה נקרא בית החולפות ששם היו גונזין את הסכינין ע"כ. ועיי"ע בית חלף, ושע"פ בלגה הוזכ' כבר בדה"א א' כ"ד, י"ד, ונחמי' י"ב, י"ח ועיי' י', ט']

(בלדד) **בַּלְדָּר** (בל"ם בילדרא, ברידרא ונגזר מל"י ורו' האמצעי' βερεδάριος, Postreiter, Courier, veredarius, βεριδάριος עיי' מהרי"ף עט"ש קי"ד) בב"ר פ' ויכולו (פ"י וכ"ה קהל"ר פסוק ויתרון וילק' קהלת רמז תתקע"ב ובמ"ר ספי"ה) עבר חד בלדר ונכשל בה, ובויק"ר פ' ויתרון

[1]) אולי חסר לפני ותנא מעשה מרים בת בילגה וכו', ולפני רבינו היטב היה מונח הך מעשה כנראה מע' לקס כג', ב"י עיי"ש.

ארין (פכ"ב) עבר עלה חד בלדרין מן מלכותא ונכשל בה. [ובב"ר] פע"ט (ע"ח) אתא חד בלדר וחמאה וחמדה ונסבה. לא כן עבדי משה (במדי י"ב, ז') [תר"י] לית כות עבדי משה בכל קמיטטון דידי הימן הוא ענין אחר לבלדין[1]) ובכי ימוך אחיך בס"פ אשרי משכיל אל דל (ויק"ר פל"ד) בתר יומין עבר חד בלדרין דמלכותא וחמאה והא אינון עבדין בהדין מטכסא[2]) [פי' שר חשוב מהצר המלך][3]) פ"א חד מן רברבני. (א"ב פי' בֶּרֶדַר בל"ר רץ וציר ובמלות נכריות למ"ד ורי"ש מתחלפות) * [אחי"ה והדין עם ר"ב וכן טעם המלה בל"ס ציר ושליח של אגרות וכתבים וכן מוכח מב"ר פ"י ויק"ר פכ"ב וקהל"ר פ' ויתרון ותנחו' ריש חוקת שבכל מקומות אלה באה המלה מחובר' עם הדיבור: טעון (או מצאו בידו) כתבין בישין ויותר מוכח מאסת"ר פ' והשתיה: כיון שיצאו הכתבים והבולדרין . . ושלח בולדארין והחזיר את הכתבים וכתב ספרים אחרים. וכנ"ה בירו' פ"ד דס"ח ע"ג ביום ולילה נפק בלדרה מן ירושלים ואתי לצור ופ"מ פי' טוב מאוד בלדרה הוא המביא הכתבים והשליחות וכ', ובקהל"ר פ' בכל עת אמרו לאשתו של בולדרים וכ' והוא קבוץ תחת יחיד בילדר וכ"ה בתנחו' ריש פ' חקת צד רע"ח עבר בלדרים וכשל. וכ"ה בל' אישפ' buldero עיי' עיר דוד וכ"כ לר"ד די"ל. ומזה תדין שגי' בלדד, בד' בסופו, ט"ס של דפ"ע הוא] —

* בלדרסין ט"ס תחת פרנדסין וכ"ה גי' הישרה בע' פרנדסין עיי"ש. ציון מעירו' פ"ד מ"א ומ"ש בעה"י.

* בָּלֵווטֵי (N. pr. eig. Rathsherr, βουλευτής) ערכי' י"א. בלווטי א"ר יוחנן פי' שם איש וטעמו בל"י איש העצה עיי"ע בליוט.

בַּלְזָם (בל"י βαλλισμός Tanz, Ball, ועוד ראה בפנים) בויק"ר ויהי ביום השמיני פ' אל תרא יין (פרשי' י"א, וילקי' ירמי' ל"א רמז ש"כ) כיון שבנה שלמה בית המקדש ונשא את בת פרעה אותו הלילה שותה יין והיו שם שתי בלזמאות[4]) אחת שמחת בית המקדש ואחת שמחת בת פרעה. (א"ב פי' בל"י מחול וחברת אנשים מרקדים ושמחים.) * [אחי"ה ויש להביא ראיה לפי' ר"ב שהרי ויק"ר וילק' שם פי' ר' הונא (חוניא) פ' מיני ריקודין רקדה בת פרעה באותו הלילה ע"כ בכל זאת נ"ל יותר טוב גי' כ"י ו"ו א' שגרס בכל מקום בלום ובלומיות וכ"ה בדפ' פיז' בלום וכן הביא הך גי' הח' בוקסט. צד ש"ח ונ"ל שהוא ל"י βρόμος (ולמ"ד ורי"ש מתחלפות, עיי"ע בלדר) ופתרונו צהלה והמית קול וראיה נצחת מצאתי לפירושי בבמד"ר פ"י שגרס שם: באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת ביה"מ ונשא בתיה בת פרעה (ו)היה שם צהלת שמחת ביה"מ וצהלת בת פרעה וכ', נשמע מזה שמלת צהלת ממש העתקתו של ברומוס הנ"ל וא"כ עיקר הגי' בלומיות ויחיד בלומא, ויש להעתיק בל"א fröhliches Gelage, geräuschvolle Belustigung] —

* בְּלַח (בל"ע بلخ in die Länge, in die Höhe hinziehen) ירו' פסחי' רפ"א דכ"ז, מהו לבדוק לאור האבוקות? מה צריכה ליה מפני שאורן מבליח ונ"ל להסבירו דהא ר' שמואל בר רב יצחק תי' קושית הגמ' שם למה לאור הנר מפני שהנר בודק כל שהוא ועל זה הקשה מה לבדוק באור האבוקה פי' מי אמרינן אור הנר דוקא או דלמא כ"ש לאור האבוקה ופריך מה צריכא ליה כלומ' פשיט' שאור האבוקה מהנא ותי' מפני שאורן מבליח כלומ' מושך לגבוה ואינו מראה בטוב מה שבחורין וסדקין והמלה ל"ע ונגזר' משם בלח פי' אריכה וגבהות וכן בבבלי פסחי' ח', רבינא אמר האי משך נהורא ופירש"י אור הנר נמשך ומאריך במקומו ואינו דולג (כ"ה בכ"י ובכל הדפוסי' הישנים עיי' ד"ס שם צד י'.) בקפיצות וכ', וא"כ הבבלי הולק עם ירו' עכ"פ משמע שמלת מבליח הוראתה כמו משך נהורא רק בהיפך הענין שלפי בבלי הוא שבח של נרות ולפי ירו' שבח של אבוקה בענין דליקתו אבל גנאי לאבוק' בענין בדיקתו.

---

[1]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ולפנינו בתי"ר ב' אי' לית כות עבדי בכל קומיטיטון ריש לבילדין קומיטיטון דידי הימן הוא. ונ"ל לתקן לגי' רבינו כזה: לית כות עבדי בכל קומיטיטון דידי הימן הוא (ריש ט"ס וצ"ל לישי' והוא לישנא אחר וזהו ענין אחר בע' כאן) לבילדין קומיטיטון וג"ל עוד בין בע' בין בתי"ר תחת לבילדין צ"ל לבלרין והוא כמו בל"ר librarius פי' סופר עיי"ע לבלר וכן נקרא משה בסוט' י"ג: ספרא רבה דישראל, ועיי' תי"ר ב' במד' י"א, כ"ו; תי"ר א' כ"ד, ט'; לדברי' ל"ג, כ"א; לשה"ש א', ב' ומאשר לא הבין רבינו על נכון גזרת המלה בלדר טעה לציינו תי"ר לבלדין שדומה לה ובאמת אין עניגו לכאן וגי' מוטעת היא וכן נפלה הך טעות בספרי' בתי"ר ובדפ' פאליגלי' של לונדון הפליא לטעות לכלדין וצ"ל לבלרין. [2]) לפנינו הגי' כד הוו יתבין ועסקין בהדה מטכסא אתא חד גבר ממלכות וכ', ובילק' ישעי' נ"ח ורמ"ז שנ"ב אתא חד גבר סב מן מלכותא. [3]) כצ"ל לפי עדות בע"מ מ"כ לב"ר פ"י או שר וכושל עיי' מ"כ ב"ר פע"ח, ויק"ר פכ"ב במ"ר פ"ח וקהל"ר פ' בכל עת וכ"ה בעה"ק לשון שר ומושל וכ"ה במעריך: בלדר פי' הערוך שר וכ"ה בצ"ד של ר"ד די פומיס, ובדפ"ע הכר בט"ס פי' ראשון ואי' רק פ"א. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר ובכ"י ו"ו ב' הגי' בלזמיאות ובילק' ירמי' שם בלזמיות אבל בויק"ר הגי' בלוזמאות וכ"ה בע' דפ' אמש' ובאסיל.

1 **בַּלּוּט** (בל"ס ובל"ע بلوط (1 Eiche, 2 Eichel ויקח תרזה ואלון (ישעי' מ"ד, י"ד) תרג' ונסיב תרז ובלוט. אלונים מבשן (יחזק' כ"ז, ו') [תרג' בלוטין ממתנן]. * [אחי"ה תרג' בשן, עיי"ע, הנקרא אצל בן מתתיהו (על הקדמ' ט', ח', א'; ט"ו, י', א'; י"ז ב', א'; י"ח ד', ו'; כ', ז', א'; ועל המלח' ב', ו', ג'; ג', ג', ה') Βαταναία או בתנייא (תרי' ב' לדברי ל"ב, י"ד), בותניים (שם ל"ג, כ"ב), בותנן (תרג' תהלי' ס"ח, ט"ז) או מתנן (אונק' לבמדי כ"א ל"ג; תרג' לד"ה א' ה', י"ב. ט"ז; תהלי' כ"ב, י"ב) וכ"ה בל"ס ܒܠܘܛܐ עיי' אפרים הסורי ח"ב צד א'. אבל אלוני בשן תרג' לישעי' ב' י"ג; זכרי' י"א, ב' בדרך השאילה: טורני מדינתא (עיי"ע טרן) והעתיק אלון כמו אילן ואֵשל (עיי"ע) ופתרונו חזקים וגדולים אבל מדינתא קשה להולמו ונ"ל שהוא משובש תחת מ ת נ ן תרג' של בשן] — תחת האלון (בראש' ל"ה, ה') תרג' (ת"י ב') [תחות] בלוטין. בר"ג דואם אינן מכירין (ר"ה כ"ג. וילק' ישעי' רמז שי"ד) אלונים בלוטי[1]) בס"ג דכל המנחות באות (מנחו' ס"ג.) ב"ה אומרים כלי היה במקדש ומרחשת שמה ודומה כמין כלבוס (עיי"ע וע' תפוח) עמוק וכשבצק מונח לתוכו דומה כמין תפוחי הברתיים וכמין בלוטי היונים, פי' פירי האלונים וכן קורין אותם בל' ערבי[2]). * [אחי"ה ר"ל בל"י βάλανος עיי' רש"י לר"ה שם אבל בלתי נכון למנחו' שם שבפי' לר"ה לועז בלוט בנכון צירקווה=quercus וליחזק' כ"ז, ו', וזכרי' י"א, ב' לועז קיישנ"א=cheneau וקישנ"ש Eichen=chênes שגדלין בו פרי שקורין גליאנד"א gland אבל למנח' פי' הגדילים באלוני שקורין קשטני"א! ונ"ל לתרץ שכונת רש"י על פרי אלונים גדולים שנקראו קעניגסאייכעלן וכן נקראו בל"ע شاه بلوط ובל"ס בלוט מלכא פרי הקשטניא וכ"ה בל"ר balanus או י"ל שמלת קשטני"א במנחו' ט"ס תחת קישנ"ש כמו לעיל] —

* 2 **בַּלּוּט** (בל"י βάλανος Zapfen an der Thür- (pfoste פסיקת' רב' פ"ו הובא בילק' מ"א ר' רמז קפ"ו מה כתיב למעלה והפותחות אשר לדלתות הבית סביב (ודע שבפסוק א' מ"א, ז', נ' והפתות לדלתות הבית ובד"ה ב', ד', כ"ב ו פ ת ח הבית דלתותיו הפנימיות) . . הבלוטין שבפותחות היו של זהב . . ואלו היה הפותחת חסרה בלוט אחד לא היתה המלאכה שלמה פי' בלוט והקבוץ בלוטין ציר הדלת והפותה הוא הנקב להציב בו צירי הדלתות לסבב אילך ואילך, ובמש' כלי' פי"א, ב' והפותה שתחת הציר עיי"ע פתא וצר ה' ונקרא בלוט ממה שבולט לחוץ בדלת ויותר נראה שהוא מע' בלוט א' שטעמו בל"י אלון וגם ציר הדלת ואולי שעיק' כתיבתו בלוני ונשתבש בלוט. אבל יותר משתבש בירו' שבת פ"ח הל"ו די"א סע"ב תמן הוא עבד חף כ ל ו ט כלומ' התם קורא חף שבמפתח כלוט וב"ס צ"ל בלוט וכן מוכח מע' חף א' שפי' שם רבינו חפי פותחות (שבת פ"א.) . . המפתח יש בו הפין ב ו ל ט י ן וכ' עיי"ש ובודאי כיון רבינו על הירו' הנ"ל ובדפ' ווניצ' כלוטין ושיבשתא כיון דעל על.

בְּלַט (בל"ס (hervorstechen, hervor- herausstehen בפ"ב במשנ' סוט' (כ'. במד"ר פ"ט) פניה מוריקות ועיניה בולטות. לחי הבולט בר"ג דעירוב' (ה'.), חותמה בולט בס"ג דאם אינן מכירין (ר"ה כ"ד:) בולט כדינרי זהב בגמ' דבכל כותבין בהמביא גט שני (גיטי' כ'.), בפ' הוציאו לו בגמ' משנטל הארון (יומ' נ"ד. ירו' שקלי' רפ"ו דמ"ט ע"ג, מנחו' צ"ח רע"ב ועיי' תוספ' יומ' פ"א, ועיי"ע דחק) הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין [בפרוכת] כמין שני דדי האשה שנא' (שה"ש א' י"ג) צרור המור דודי לי בין שדי ילין, בס"ג דבא לו כה"ג (יומ' ע"ג:) כיצד נעשה ר' יוחנן אמ' בולטת ר"ל אמ' מצטרפת, ובפ' המוכ' פירות (ב"ב צ"ט.) ודילמ' בולטין כתרנגולין הוו[3]) פי' ר"ח בולטין נ ו ב ט י ן כלומ' צומחין כצמחין שצצין ויוצאין כגון בגפי התרנגולי' כשפושטין אותן מתחברות קצות כנפיהן ונראין כפיקה בולטות כמו חותמה בולט ובפ' בהמ' המקשה בגמ' בהמ' שנחתכו רגליה (חולי' ע"ו.) בליטי הוו צומת הגידין. * [אחי"ה וכ"ה בחולין מ"ה: בליטן והפכו בליעא עיי"ש וכן הפך של בלע: פלט עיי' חולי' ק"י ע"ב ואילך ושם קי"ב: וא"כ בלט כמו פלט ובאמת ירו' גיטי' הנ"ל א' בפולט תחת בבולט. וכעין פי' ר"ח שטעם בלט כמו נבט פי' דונש נבעה (ישעי' ל', י"ג) בליטה עיי' פירש"י שם. שגם שרש בעה, בוע ענינו דבר שיוצא מן הגוף וכן ענינו בל"ס בלט

[1]) וזהו עיק' ולא כנוסחי' הש"ס ר"ה שם, וילק' שם וב"ב פ': אלונים בוטמי אלמונים בלוטי וצ"ל בהיפך וכ"ה בע' בטם עיי"ש וכנוסח רבינו אי' ג"כ בירו' כתובי' ספ"ז דל"א ע"ד וב"ר פט"ו אלונים בלוטים וכן העתיקה הפשיט' אלון (בראש' י"ב, ו': י"ח' א'; י"ג, י"ח; י"ד, י"ג; דברי' י"א, ל') בלוטא. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ולי"ד, ודע מן ציון מנחו' עד גמירא אי' בדפ"ע חוץ דפי' אמ"ש בע' בליוט וטעות הוא. [3]) וכנ"ה ירו' יומ' ספ"ז דמ"ד ע"ג הכתב בולט, ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ד ועיי' ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: בבולט במקום הכתב.

וכלץ דבר היוצא מן הארץ והיינו צומח, ואין להאריך] —

* בלטיתא, בולטיתא (כל"ס בַּלְטִיתָא Fäulniss, Wurmfrass) לעץ רקבון (איוב מ"א, י"ח) תרג' לקיסא בולטיתא וכ"ה בפשיט' וכ"ה בתרג' כ"י למשלי י"ב, ד', וכ"ה, כ' ובפשיט' שם ושם אבל בנו"ג מלטיתא ונראה שהוא משובש ממלת בולטיתא וגי' מוטעת היתה גם לר"ב בע' מלטיתא וכן טועה לגרוס כולטיתא עיי"ע וטעות זו אי' ג"כ בפשיט' הוצ' וואלטאן כלטיתא וצ"ל בַּלְטִיתָא.

* בְּלֵטוּרָא (Schütze, Schleuderer, βλήτηρ) שהש"ר פ' אחזו: אי זו היא מדה קשה המוציא רכב וסוס חיל ועזוז (ישעי' מ"ג, י"ז) א"ר יודן קיניגין מכללה ודיארטיאה עתידים מן בלטוורא דא דיחתו וייטורד זה שטיהם אחריהם בים. המאמר הזה בלי תיקונים אין לו שחר וכבר הרב בעל מ"כ הודה ולא בוש שלא מצא פי' וגם מה ששמע מפי איש א' בקי בל"ע אפס והבל הוא וכר בי רב אחד חוה דעת מושכלת במ"ע של מהרז"ף כרך ג' צד ע"ג והסכים עמו מהרי"ל בעמת"ל שכל המאמר ל"י הוא כזה κυνήγιον μεγάλα ἐδιάρτα, ἐζήτουν μὲν βλάδαροι δε διῶκται ἐθηρῶντο פי' "הוא, ר"ל אלהים, הפליא להטעות את הציד ואם גם השימו ארבם בכל זאת הרודפים הפתאים 'נלכדו" ולא נהירא לי שאין למאמר לא תואר ולא הדר וגם לא הסביר הפסוק הנ"ל מישעי' ואשר נ"ל הוא שצ"ל קיניגין מכללה ודיארטים (וכ"ה בנוסחי קצת דפוסים) פי' בל"י כזה κυνήγιον μεγάλον διάρσις כלומ' ציד גדול וקימת רדיפה; עתידים מן בלטוורא פי' היו מוכנים מן הצידים ורובי קשת, דא דיחתו וייטורד זה צ"ל דא דיחתו וטורדו זה כלומ' זה דוחה את זה וזה טורד את זה; שוטיהם צ"ל וסוסיהם אחריהם בים. וזה פי' נכון של פסוק המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו וזהו מדה קשה כלו' מידת הדין קשה למצרים. או י"ל תחת שוטיהם שוטריהם או שריהם אחריהם בים וכ"ה בשמ"ר ספכ"ג ותנחומ' וישלח רמה בים ראה מה בים רומו של עולם אני רואה בים . . מלמד שנטל הקב"ה שר שלהם תחלה והשליכו לתוך הים ותחת זה אי' בשהש"ר פ' לסוסתי: ראה מה בים איפתוסים נעשית להם בים פי' בל"י ἀποθέωσις כלומ' דמות אלהים ועבודתו נתראה להם בים ולא כמו שמפורש לעיל בע' אפתיסים עיי"ש. ובזה תלק"מ.

* בְּלִי ט"ס תחת פולי עיי"ע ברכסין.

בְּלֵיוּטֵי (= בּוּלֶיוּטֵים בל"ס בולוטא, בלוטא מל"י Rathsherr, βουλευτής) בפ"ק דיומ' בגמ' דלשכת פרהדרין (ח':) לשכת בליוטי היתה [1] פי' חכמי העצה ול"י הוא, ובב"ר פע"ז (ע"ו) ויירא יעקב מאוד ויצר לו: פלן עתיר נעבדיניה בוליוטום [2] ובמגיל' איכ' יעיב (פ' בלע) (אמרו מקום בוליטום של בני ירושלים דאת בעי מתעבדא וכ' לשון משובש הוא וצ"ל כמו בע' ארך ד') הבליוטין שבירושלים היו יושבין באמצע המדינה וכד הוה סליק חד מנהון לצלאה א"ל בעית לאיעבדא בוליוטין א"ל לא, בעית לאיעבדא ארכונטוס א"ל לא [3] [ובמגיל' איכ'] דרכי ציון אבלות (א', ד') מבלי בורגנין מבלי בוליוטים [4] ובויק"ר ויהי ביום השמיני (פי"א) ויהי בימי אחשורש . . החרש והמסגר אלף (מ"ב כ"ד, ט"ז) אלו הבוליוטים. *[אחי"ה ובירו' נדרי' פ"ו ד"מ. הגי' אלו הבולווטין ובירו' סנהד' פ"א די"ט. אלו הכלבוטין ובריש אסת"ר אלו הבליוטין וכ"ה ברות רב' פ' ושם האיש. וכנ"ה בקבוץ איכ"ר פ' היו: הוון בירושלם ארבעה בוליוטין בן ציצית וכ' ובקהל"ר פ' טובה חכמה הגי' ג' בליוטין היו בירוש' בן צצית (ובגיטי' נ"ו, תלתא עתירי, ובב"ר רפמ"ב הגי' וגדולי מדינות), וגם הקבוץ ירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג לישכת בולְוָטִין, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד וירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג עביד אריסטון לבולְבְּטַיָּא, דב"ר רפ"ג שנים עשר בְּלֶבִיטוֹן, והיחיד בשהש"ר בליוטס שהיה גדול בביתו של מלך ובקהל"ר הגי' בלווטס ובלווכטוס, וגם בהוספת ס' בספרי האזינו רסי' ש"ט כנגד בלייוסטוס . . כנגד בלאייוסטוס ובילק' האזינו רמז תתקמ"ב בליוסטוס. . — טים, ועיי' עוד ע' בט ד' ובל ב'] —

בְּלִיַּעַל (1 Midr. gedeutet ohne Joch, d. h.) zügellos, gesetzlos, 2 Unnützige, Nichtsnutziger) בפ' חלק יצאו אנשים בני בליעל מקרבך (סנהד' קי"א: במשנ') פי' בגמ' (שם) בנים שפרקו עול

---

[1]) בדפ"ר הגי' בילוטי וכ"ה בכ"י מ' ב' ובנו"ג בלווטי ובכ"י א"פ ול' וברש"י בדפ' ישנים בלוטי עיי' ד"ס שם ז': [2]) בנו"ג בליוטס. [3]) וכ"ה באיכ"ר פ' צדו ובקצת שינויים בירו' תעני' פ"ד דס"ט רע"א . . שהיו בולווטי ירושלים יושבים באמצע המדינ' וכדו דהוון חמיי חד בר נש סליק לירוש' הוון אמרין ליה בגין דשמעינן עלך דאת בעי מתעבדה ארכונטוס ובולבוטוס וכ', וזהו קרוב לגי' רבינו בע' ארך עיי"ש. [4]) בירו' שבת פי"ב די"ג סע"ג וירו' הוריו' בסוף דמ"ח ע"ג אי' בולווטיא ופגניא והוא בל"ר pagani כלומ' יושבי כפר ושיעורו יועצים ויושבי כפר היינו אדונים ודלים ופוחזים ואולי גם כאן תחת בורגני כצ"ל, אבל גם בע' ברגן הגי' בליוטין.

שמים מצוארן, פ"א בל יועילו. * [אחי"ה הרגש באות י' עד על גזרת האחרון וכפי' ראשון העתיקו ע' זקנים ואקילס ἀποστασία, ἀνομία (עיי' ש"ב כ"ב, ה'; כ"ז ה'; משלי ט"ז, כ"ז; נחום א', י"א ואקילס שופטי' י"ט, כ"ב: ש"א כ"ה, י"ז) פי' בלי דת וכפירה וכן העתיק רס"ג كافر] —

(בְּלוּלִין היו פתוחין בעלית בית קדש הקדשים במדות בפ' פתחו של היכל (פ"ד מ"ה) פי' ארובות) (א"ב בנוסחאות דידן כתוב ולולין.) * [אחי"ה ואין אצלי ספק שהערך הזה לא מעטו של רבינו יצא שהרי בע' לול ב' נסדר לנכון כל הערך רק שם הביא רבינו הציון מפסחי' כ"ו. והוא ממש משנת מדות הנ"ל ושם סיים רבינו כמו ובלולים יעלו ועל זה נשען איזהו סופר הדיוט ואולי מבוהך הסופר שמדובר בו בע' אנוס וקפץ בראש להביא משנת מדות מה שנעדר בע' לול ב' ולציינו כאן בע' מיוחד ויש להציב כל הע' בסוגר ובענין לול אחוה דעתי בהגיעי לשם בעה"י]—

1 בְּלַם (בל"ס וכן בל"ע بلم stopfen, verstopfen (verschliessen בפ' מומין אלו בגמ' החרום (בכור' מ"ג:) חרום . . חוטמו בלום [1]) בלם ליה אומצא בפ' כל הבשר בסוף הלכה העוף עולה (חולי' ק"ז:) ובנדרי' בס"ג ר"א אומ' פותחין (ס"ו:) חוטמו נאה בלום הוא, בס"ג דכיסוי חדם (חולי' פ"ט. ילק' איוב רמז תתקי"ג) תולה ארץ על בלימה (איוב כ"ו, ז') אמר רב אילעא [2]) אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה פי' חוטמו בלום סתומין נקבי חוטמו. * [אחי"ה וכן פירש"י לבכו' ונד' שם ושם ולחולי' פ"ח, ק"ז: פי' סגור וכן הוא טעמו בל"ס וכן פי' ר' יונה בלם (תהלי' ל"ב, ט') והזכיר משל הקדמונים בלום פיך מלדבר וכן פירשו אוצר בלום אבל כאן יותר נראה הגי' בלוס. (עיי' תוספות בכו' מ': ד"ה בלמא וע' בלס ב' וע' אצר) ובזה הענין ירו' חגיג' פ"ב דע"ח סע"א ובלבד שיבלים לעיסתו פי' יהיה פיו סגור מלאכול העיסה אבל התוספ' חגיג' י"ז: ד"ה אלא גרסו בשם ירו' בלבד שיכלה עיסתו. והשם בלמא וכן בל"ס פי' סגירה ב"מ ק"ג: כל עיקר בלמא דבעל הבית ועיי' שם התוספ' אבל רבינו בע' כלם גרס כלמי. ובענין בולם עצמו יש לרמוז על בלם שהוראתו בל"ע נעשה אִלֵּם וכ"ה בתרג' ישעי' ל"ב, ד' לישנהון דהוה בלים] —

* 2 בְּלַם (בל"ע بلم angeschwollen sein) בכו' מ': פיו בלום ורגליו מְבוּלָּמוֹת פי' בל"ע נפוח וכן פירש"י באופן ב' והביאו התוספ' שם ד"ה פיו בשם רש"י וחולקים עליו ולא זכיתי להבין למה כי פי' ב' נכון עד מאוד, וכן נקרא בל"ס בלמא נפיחת ובעבועת הגוף.

3 בְּלַם (לדעת רבינו בעט, ולפע"ד מל"ע بلم (vor Brunst ungestüm, heftig sein בפסיקת' דזכר (כ"ד: עיי' תנחומ' כי תצא צר של"ב, ילק' כי תצא סרמ"ז תתקל"ח וילק' תהלים תשי"ט ועיי' מ"ש החי' רש"ב בפסיקתא שם בהגהותיו) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהלים ל"ב, ט') הסום הזה את ממתגו והוא בולם (משכשכו) [3]) [מכשכשו] [4]) והוא בולם וכ', פי' מבעט. * [אחי"ה וכ"ה בע' כש ד' ובתנחו' כי תצא אי' בפירוש ועוקם צווארו ומבעט ונ"ל שהוא מל"ע הרשום' ופתרונו רגש ודפק בחזקה מרוב תאות המשגל ובאמת בפסיק' שם נמנה בין ששה דברים שנאמרו בסוס אוהב זנות וכ"ה אומ' בירמי' ה', ח' סוסים מיוזנים וג' עיי' רד"ק שם ותרג' סוסון אנידיסין עיי"ע. וא"כ שיעור המאמר אם ממתגים אם מכשכשים אם מקשטים אם מאכילים אם מוליכים הסוסים למלחמה בכל עת אוהבי זנות וניאוף הם].

בּוּלִמוּס (לדעת רבינו הורכב מן βοῦς שור ומן λαιμός גרון, ולפע"ד מל"ס בולימוס, בל"י βούλιμος, בל"ר (Heisshunger, bulimia) בפ' יום הכפורי' (יומא פ"ג. ושם:) מי שאחזו בולמוס. ובב"ר פמ"א וישא לוט את עיניו כל מי שלהוט אחר בולמוס [של עריות] [5]) סוף שמאכילין אותו מבשרו. פי' בל"י גרונו של שור כלומ' זה החולי אוכל הרבה כלחוך השור (עיי' במד' כ"ב, ד'); וי"א לשון לעז הוא למי שאוכל הרבה קורין לו בולימא [bulimo בלאי"ט]. (א"ב פי' בל"י ורו' פוגת נפש מפני רעב עד שידיו ורגליו של אדם קרים ופניו ירוקים וחושיו נחלשים עד כמעט לא נותרה בו נשמה ונעתקה מלה זו לחושק חזק של דברים אחרים). * [אחי"ה כנים דברי ר"ב ועל זו כיון רבינו ג"כ בפי' י"א וכפי' ראשון פי' מהר"ם די לונז' בשמו ולא הזכיר מקורו וכן פי' ר"ד די פומ' ושט של שור ובלתי נכון הוא. ורעב חזק נקרא ג"כ בל"ע جوع البقر כלומ' רעב של שור (ועיי' תולד' ר"ג צד כ"ט הער' ט"ו) וכנ"ה בקהל"ר פ' טובה

---

[1]) בנו"ג בט"ס בולם וצ"ל כגי' רבינו. [2]) בילק' הגי' א"ר אלעזר. [3]) וכ"ה בילק' תהלי' הנ"ל וט"ס וצ"ל כמו שהוא בע' כש ד'. [4]) ורש"י לתהלי' הנ"ל מכסכס. [5]) וכ"ה בב"ר פנ"א.

חכמה: מעשה בר׳ יוחנן שאחזו בולמוס. ועיי״ע הבא אח״ז] —

* בּוּלְמָס (Parfumflasche) צלוחית מבית השבלול הנקרא bulimus פי׳ בל״ר flaschenartig (gewundene Vielfrassschnecke בתוספת׳ דשבת פ״ט המוציא בולמס לעשות ממנו צלוחית קטנה של פלייטון, לפי דעתי נגזרה מע׳ הקודם ופתרונו שבלול הנקרא כן בל״ר מרוב רעבו ותיקנו אותו לצלוחית של אפרסמון ועיי״ע פלייטון. וגזרה אחרת עיי׳ בע׳ בלם ב׳ סוף הע׳.

בַּלָּן (Bader, Bademeister, balneator βαλνεύς) לא לבלן ולא לספר בפ״ח בשביעית כלל גדול (מ״ה) נתנה לבלן במעילי׳ בפ׳ הנהנה שוה פרוטה (כ׳.) ובפ׳ הזהב בגמ׳ כיצד (ב״מ מ״ח.) ובזבין בפ׳ ר׳ יהושע (פ״ד מ״ב) ר׳ יוסי אומר אף על קורת הבלנים טהור פי׳ אם נמצא שרץ במקום שיושב בעל המרחץ שמשמש לבני אדם ומדליק האש של מרחץ טהור. [אחי״ה וכנ״ה בירו׳ ב״מ עיי״ע בייר, וירו׳ ב״ב ספ״ד די״ד ע״ג מקום הבלן, ירו׳ מע״ש פ״ד דנ״ד ע״ד כמה בר נש בעי בטהרה . . בתר בלני מסיק לזורייה, [עיי׳ ערכו], ויק״ר ספכ״ח אזל בדיל בלנאי פי׳ הלך המן לבקש בעל מרחץ בשביל ולצורך מרדכי ובאסת״ר פ׳ קח הגי׳ אזל בעא בלנא, ויק״ר שם: מאן דעביד מנסטאר פלטין (minister palatii) איתעביד בלנאי וספר ועיי״ע קומים, ויק״ר שם בלנאי וספר ועיי״ע סטכטון ובפסיקת״ר פי״ח בלני וספרא. ובפסיקת״ר פ״ז ובמד״ר פי״ב עיי״ע פוליטומנון במ״ע; ב״ב ס״ז: בַּלָנִיּוֹת ויותר טוב הגי׳ בית ווילאות עיי״ע] — (א״ב תרג׳ ויקח המן את הלבוש (אסתר ו׳, י״ב) ובלאניא דאסחי יתיה פי׳ בל״י בעל המרחץ). * [אחי״ה לפנינו אי׳ באניא, וכן בדא״ז ספ״י הבורסקי והבנאי ותחת זה בקידוש׳ פ״ב. ה ב ל ן ו ה ב ו ר ס ק י] —

בָּלָן (Spitzkopf מל״י βελόνη Spitze או יותר טוב לגרוס כילון בל״ר (cilo בפ״ו בבכור׳ מומין אלו (מ״ג:) הבילן והלפתן פי׳ [הבילן] דומה לאובלא דדנא שהוא משופע וחד למעלה׳. (א״ב פי׳ בל״י חץ וכל דבר חד למעלה ול״נ גי כילון יותר נכונה עיי״ש). * [אחי״ה פי׳ רבינו הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י בכורות בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף ק״ז: בע׳ אבלה וכאן גרס דמי לאבלה ולפי זה יהיה יותר טוב הגי׳ בילון וגם בל״פ بلانى פתרונו חד מלמעל׳ כמו ראש ההר. אבל בנו״ג דמי לאכלה ולזה מסכמת גי׳ כילון ובאמת הרמב״ם בפ״מ גוזר כילון מן אכלא עיי׳ ברוחב ביאור בהפשב״ע ע׳ בלן] —

בֵּלָן (= וילון בל״ר Vorhang, velum) בכלים בפ״כ (מ״ו) סדין שהוא טמא מדרס ועשאו בילן טהור מן המדרס ויש הרבה וילן והנם בע׳ וילון ופי׳ מסך ובלע״ז וֵילוֹ [it. velo]. (א״ב כן שמו בל״ר). * [אחי״ה בנו״ג וילון וכ״ה בפרה״ג לסד״ט צד ט״ו, והגי׳ בבי״ת אי׳ עוד בתר״י א׳ לבראש׳ כ״ה, כ״ה ובתרג׳ איוב ל״ח, ל״ז לפי גי׳ כ״י עיי׳ מהרי״ל עמת״ר ח״א, צ״ג. וכ״ה בל״י אמצעית βῆλον עיי׳ מיורסיוס צד פ״א. ורה״ג הנ״ל פי׳ בטיית מתארה והוא ל״ע مِسْارَة פי׳ מסך לכסות בהן הבגדים] —

בִּלָּן (בל״פ بالاين פי׳ מה שבולט hervorragend, erhaben או תהיה בליונא כמו בלימא וקצור מל״י ἐμβλημα (Bild in erhobener Metallarbeit בגיטין בהגדה דנזיקין (נ״ז.) אדליקו שרגא עד דמיתחזי בילוניא ד ג ו ש פ נ ק א[1]), חשובי דרומאי הוו מייתי בילוניא דגושפנקא ומשמשין (גיטי׳ נ״ח.) ס״א ב י ל י ו נ א[2]) פי׳ חותם של טבעת. * [אחי״ה ולדעתי בשיבוש נכתבה המלה תחת בלימא וכתיבה תמה תהיה אמבלימא ופתרונה בל״י צורה בולטת וכן פירש״י פעמים צ ו ר ה עיי״ש או י״ל שהוא ל״פ באליין כל מה שבולט למעלה ור״ד די לארא שיער שהוא bulla עיי׳ מהרי״ף במ״ע מהרז״ף חי״ז, רס״ג ורחוק הוא] —

☞ בַּלְנִי (לדעת ר״ב מל״י βάλανος Behennuss, עיי״ע בלוט ב׳. ולפע״ד או מל״י βαλάνιον Eicheltrank, או מל״י βαλανεῖον בל״ר balneum בל״ם בלני בל״ע بلان (Bad ירו׳ דברכו׳ בפ׳ כיצד מברכין (פ״ו ד״י ע״ג) כהדין דשתי חמר בתר בלני פי׳ בל״י שם כללי של פרי עץ ארז, [ונ״ל שצ״ל לוז] וגם הערמונים נקראו כן ושתיית היין אחריהם ממהרת עכול שלהם באצטומכא ולכן היין עיקר ומברכים עליו). * [אחי״ה כונת הרב לל״י שרשמנו וטעות היא ועיי׳ פי׳ א״צ למהרז״ף לירו׳ שם והוא פי׳ ל״ר bilis ופתרונו מרירות שאכל דבר מר קודם הסעודה לעורר תאות האכילה וכ׳ והדין עמו בענין ולא בגזרת המלה שהיא לפ״ד ל״י הרשומ׳ שהיא משקה מר עשוי

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וכ״י ג״ג ועה״ק וכ״ה בע׳ גשפנק׳ וכ״ה בגיטי׳ וילק׳ איכ׳ ד׳ רמז אלף רמ״ב ובדפ״ע בט״ס גושפנא — ובהיפך תחת גושפקא הגי׳ מוטעת גושפנקא עיי״ע גלפקר. [2]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בליונא בגיטי׳ פעמים אבל בילק׳ איכ׳ הנ״ל ט״ס כולייגא ועיי״ע בלוניא.

מפרי אלונים אבל יותר נ"ל שמלת בילני (כ"ה בירו') הוא ט"ס וצ"ל כגי' ר"ב בלני והוא בל"י ורו' וע' וסו' מרחץ ודרכם היה לשתות אחר המרחץ, ובאמת מצאתי סייוע מבבלי ברכו' מ"ב: לא שנו (רש"י דייק שלפני המזון פוט' את של אחר המזון) אלא .. בשעה שאדם יוצא מבית המרחץ ומה מאוד שמח לבי שמצאתי בגי' מהרש"ס בירו' הנ"ל שגרס בי בני ופי': אחר שיצא מבית המרחץ והכי אי' נמי בגמ' דילן ע"כ. ועוד יש לי ראיה מירו' פסחי' פ"י דל"ז רע"ג דיפלי פוטירין [δίπλοι ποτήριον] אחר המרחץ ועוד שלש ראיות Doppelbecher ברורות עיי' בע' פטר ה', ובע' דפלון ומ"ש] —

בַּלַנְטִיאַ (לדעת ר"ב מל"י βαλάντιον Seckel, ולפע"ד מל"י האמצעי' Geldbeutel βλαντία ועוד βλαύτης והקבוץ βλαῦται ובל"ר blantae (Art Schuhe, Pantoffel ספרא פרש' דהר סיני בפיסק' לא תעבוד בו עבודת פרך (ויק' כ"ה, ל"ט, ספרא בהר פ"ז) שלא יטול אחריך בלנטיא פי' בל"י שק ואמתחת מוליכין בו דבר מה). *[אחי"ה וכדעת ר"ב פירשו ר"ד די"ל, רמ"ל וב"מ המשביר ומהרי"ל ולא נ"ל שהרי רש"י בפי' על ויק' שם ובסמ"ג לאוין סי' קע"ז וביד החזק' הל' עבדי' פ"א הל"ו תחת גירסא הנ"ל גרסו ולא יחלוץ לו מנעליו וזה אמת שמלת בלנטיא או יותר טוב בלווטיא בל"י ורומי' מין מנעל קטן שחופה את כף הרגל, וילק' בהר רמז תרס"ו גר' שלא יטייל אחריך בגלטיקא lectica עיי"ע גלוגדקא, ומפרש המלות טעה לכתוב פי' בשוק ואולי ר"ל בשק כפי' ר"ב] —

* בלינירין, כלינירין עיי"ע זנר וע' כלינדין.

* בְּלוֹנְיָא קהל"ר פ' צוארך: בלוניא של מרגליות וילק' שם רמז תתקפ"ג גרס כלוניא עיי"ע.

* בְּלוֹנְקִי (כל"ע بلنقع Markt, eig. offener, freier Platz) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב סע"ג דמאי בלוקח מן הבלונקי . . ודאי בלוקח מן הגינה ופי' מהרז"ף בא"צ שם הבלונקי הוא הבאלונקי ואלונקי הוא מרדעת של (כותים) [צ"ל כתפים] וכ' עיי"ש. ול"נ שהוא ל"ע וטעמו דרך הפקר ומקום רחב ידים וכשיעור זה פי' ג"כ פ"מ לירו' בלונקי מל' פלן! כלו' הגדלי' בשדה וחזקתן הפקר וכ', אך גזרת המלה לא תתכן. ור"ד די לארא טעה לפרשו (ככ"ב הך ערך) בעל מרחץ!

בַּלְנְרִי (Badegeräthe, Badewäsche, balnearia ירו' מ"ק פרק אלו מגלחי' (פ"ג דפ"ב. וכ"ה ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. עיי"ע אנטיניא) בלנרי נשים פי' מטפחות של בית המרחץ עיי"ע בלר [ב'] [ועיי"ע בנרי].

בלס (לדעת ר"ב מל"ר vilis, ולפע"ד מל"פ پَلِيد = پَلَشت (schmutzig, unrein בס"ג דפ' כלל גדול אמרו בשבת[1] (ע"ו:) שכן עני אוכל פתו עיסה בלוסה[2] פי' שאינה נקייה ואין מנפין אותה יפה וסובה ומרסנא מעורב בה, ובפ"ט במקואות (מ"ה) על הנקיים חוצצין על הבלוסין אין חוצצין, פי' בלוסין כמו מלוכלכין כמו עיסה בלוסה[3]. ובב"ר פכ"ט (כ"ח) אמחה את האדם למלך שהיו לו אוצרות בלוסין והיו בני מדינה מליזין אחרי המלך (כלומר) [צ"ל לאמר] עינו של מלך רעה[4] מה עשה המלך פתח להן את המאושרין[5] בהן ומלאו כל המדינה סריות[6] (א"ב פי' בל"ר דבר נבזה). *[אחי"ה והאמת שהמלה ל"פ הרשומה ופתרונה מלוכלך וטמא ועל דרך השאילה מעורב ומבולבל ועיי"ע אצר וכן פי' רש"י לשבת שם ורשב"ם לב"ב נ"ח. אוצר בלוס. ועיי' תוספ' ב"מ ק"ג: ד"ה בלמא בענין ציון של גיטי' ס"ז. ושל ב"ר אבל התוספ' לגיטי' שם ד"ה בלום ציינו הך ב"ר בזה"ל משל למלך שהיו אוצרותיו בלוסין וחתומין ומעורבין ואין אצלי ספק שמגליון איזה כותב באו שתי תיבות האחרונות בעבור שראה פי' מלת בלם א' שענינו סתומין וחתומין ועוד ראה פי' בלס שענינו מעורבין והן ולאו ורפיא בידו לאיזה פי' יתן יתרון ע"כ מצדדם זה אצל זה. ועוד י"ל לענין אוצר בלוס שהוא מל"י βλύω, βλύσω ועניננו מלא על כל גדותיו ועתה גם יש לקיים גי' אוצר בלום שיתכן לגוזרו מל"י πλεῖον פי' מלא. אבל בענין ציונים ראשונים ודאי גזרת המלה מל"פ טובה ונכונה היא וראיה שהמלה פלסת היא ממש כמו מלת פרסית בלעדה ופירושו נמאס ונבזה וזה האיר לנו מאמר ירו' חושך ישופנה שאי' בירו' תרומ' פ"ח הל"ז דמ"ו. חד בר נש הוי סני קופד דאימר חד זמן הוי אכיל קופד ועבר חד וא"ל דאימר הוי (ואיתכלעס) [צ"ל ואיתבלעס] ומית. פי' קצה בו והיה נמאס ונבזה בעיניו וב"ס בלעס כמו בלעדה بلغده בל"פ הנ"ל. ויפה פי' מ"פ ירו' שם ונתבהל וקצה עליו אבל בהפי' בדפ' קראט'. מבואר בטעות גדול מתפלל בעצמו ומת!] —

בָּלָם (= בָּלוֹס, בּוּלוֹס מל"פ بلوُر ונרדף עם بلوُر, (Glas, Krystall, Spiegelglas, ופתרונו

[1]) וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, אבל בדפ"ע בט"ס בשביעית. [2]) וכ"ה בעי' אצר ובגו"ג בעיסה בלוסה ובפי' רה"ג לסדי"ט צד ל"ה חסר בעיסה, ובדפי' שונצי' הגי' לעוסה (צ"ל לעיסה) בלוסה. [3]) וכ"ה בפי' רה"ג הנ"ל. [4]) בגו"ג כזגו של מלך. [5]) עיי"ע אשר ד'. [6]) עיי"ע סר ט'.

התם בבלוסא בר"ג דמי שהחשיך (שבת קנ"ד:) (א"ב בנוסח' דידן כתוב בכולסא). * [אחי"ה ותהיה אז ל"י ὕαλος פי' Glas, Krystall וגם המלה הזו נגזרה מל"פ שרשמתי אבל הגי' היותר נכונה בבולסא וכ"ה באמת בכ"י רש"י לשבת עיי' ד"ס שבת צד קפ"ט] — פי' חתיכות גדולות של זכוכית. ויש אומרים שהוא לשון ערבי[1] כדכתיב ברזל עשות (יחזק' כ"ז, י"ט). בב"ר פי"ב אלה תולדות השמים: בשר ודם מוסך בלוס[2] אנקי על ידי שהות הוא מעלה חלודה. בסוף פסיקת' דפרה אדומה (דל"ט.)[3] יקרות וקפאון (זכרי' י"ד, ו') יקפאון כתיב דברים שהן מכוסים מכם בעולם הזה עתידין הן להיות צפון לכם כהדין בולוס הה"ד (ישעי' מ"ב, ט"ז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו[4]. במכילתא ואתה הרם את מטך (שמות י"ד, ט"ז בשלח פרש' ד') הקפא הים לשני חלקים[5] ונעשה כמין בולוס[6] של זכוכית שנא' (שמות ט"ו, ח') קפאו תהומות בלב ים[7]. פי' בולוס מראה של זכוכית[8] והוא תרקייא האמור בב"ר לענין בולס אנקי וי"א תרקיא הוא גוהר[9] והוא תרג' (שמות כ"ח, י"ט; ל"ט, י"ב) לשם שבו ואחלמה [עיי"ע תרק א' וב'] וי"מ בולוס גל [כונת רבינו על ל"י βῶλος פי' גוש עפר וגל] (א"ב פי' בולים [=βόλις] בל"י עופרת הנקשר בחבל ארוך לידע עומק קרקע הים וזה ענין מאמר והולכתי עורים אתן להם בולים[10] ועוד פי' בילוס [βήλος] בל"י השמים והכוכבים וזה ענין מאמר צפים לכם כהדין בילוס. ועוד פי' בלוס [βέλος] בל"י חץ וחנית וחרב וזה הענין מאמר מוסך בלוס פי' לוטש החץ (ומשחו)[11] [ושחוט]. א"כ שלשה ענינים נפרדים בע' זה). * [אחי"ה והאמת שכולם מענין אחד הוא והדין עם רבינו שכללן יחד וטעם המלה בל"פ זכוכית וגביש (קריסטאל) ומראות שנעשות מהן והראיה מירו' קידוש' פ"א ד"ס רע"ג ר' זעירא בעי קומי ר' מנא אילין בולסייא א"ל חכים את דאית לך בולסין פי' ר"ז הקשה אם הנך מראות של זכוכית שהבנות רואות בהן אם הן כבגדים של חול והן לעצמן או לא והשיבו ניכר אתה שיש לך מראות הרבה לפיכך אתה שואל עליהן עיי' ק"ע ופ"מ. והמראות נעשות מקריסטאל על כן פי' הרמב"ם (לכלי' ל', ב') אספקלריא (specularis, עיי"ע) שהוא מן זכוכית או בלאר ע"כ ומלת בלאר הוא כתיבה אחרת בל"פ וע' תחת בלאס והוא בלוס שעסקנו בו ועיי"ע בלר ד'. — ואולי תחת המוציא בולמס לעשות ממנו צלוחית וכ' עיי"ע בוּלְמס צריך ג"כ לגרוס בולווס ודו"ק] —

* בְּלַסְטִינִי עיי"ע פנקיה.

בַּלִסְטַר[י] (בל"י βαλιστής בל"ר balista ועוד וכן בל"י אמצעי' βαλλι- ballistarius στάριος Ballistenschleuderer, והשם בַּלִיסְטְרָא בל"ר balistarium ובל"י אמצעית βάλλιστρα (grobes Geschütz בפ' אלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' ס':) [וכי משה רבינו][12] קניגי היה או בליסטרי[13] היה מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים "פי' צייד או רובה קשת מכאן תשוב' לאומרים אין תורה מן השמים כלום' משה לא היה [לא] קניגי ולא בלסטרי וידע שמם ברוח הקדש"[14]. ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה (ס"ז.) ובילמדנו ויהי חושך אפלה (ילק' בשם תנחומ' וארא רמז קפ"ב) השליך עליהם אבני בלסטרא (ברד ויהי הברד ט"ס) [וצ"ל כמו בילק' שם: זהו הברד[15]] ובלע"ז הַקֶשֶׁת בַּלִיסְטְרוּ [בלאי"ט balestrajo

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובעה"ק וכיון רבינו על מלת ער' بلّ פי' חתיכה גדולה ועבה וכן פי' בע' עשת והוא מפי' רה"ג לסדר"ט צד ז'. [2]) כ"ה על נכון, אבל בב"ר וכן בירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד ובמכילת' בסמוך גרסו בט"ס כלים אבל מהרש"ס גרס בירו' בולים ועיי"ע אנקי. [3]) וכ"ה פסיקת"ר פי"ד ובילק' חוק' רמז תשנ"ט וילק' ישעי' שט"ז ועיי' רש"ב בהערה קע"ג אבל שם גזרת המלה אינה מיושבי. [4]) בתנחו' הוקת סי' ז' ובמ"ר פי"ט בט"ס כהדין סמיא דצפי. [5]) והאה"ו בהוצאת מכילת' מותק תיבות לשני חלקים ולא ידעתי למה ובילק' גרס משני חלקים. [6]) במכילת' בט"ס כלים אבל בילק' בשלח סרמ"ז רל"ג הגי' בולום וצ"ל בולוס. [7]) הך ציון אי' רק בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע נשמט. [8]) וכן נ"ב אצל גליון של ילק' בשלח מזה תדין שגם לפני היה מונח בע' שלנו ציון ממכילתא ובעל מ"כ הביא בב"ר פי"ב בפירוש הך מכילתא בשם הערוך עיי"ש. [9]) כ"ה על נכון בכ"י ב"ר ובכ"י ו"ו א' וב' ול"ד ודפ"ר הגי' יוהר, וה"ב יזהר, ודפ"ע זוהר ובכולם צ"ל גוהר והוא בל"ע جوهر ובל"פ گوهر פי' אבן טובה וכן תרקיא = Türkis, turcosa אבן טובה. [10]) וכבר הוכית ידידי הנכבד ר"ש באבער בפסיק' הערי קע"ג כי הטעות הזאת נצמחה לר"ב בעבור שלא ראה המאמר בפסיק' וחשב שזה מאמר בפני עצמו תחת שהוא סיום המאמר. [11]) ט"ס ונ"ל שצ"ל כל"מ חץ שחוט, ירמי' ט', ז'. [12]) כצ"ל וכ"ה בע' גנג עיי"ש. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו, אבל בדפ' בליסטורי. [14]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגיליקי דף שי"ו ע"א) רק שם הגי' בפעם אחת בלסתרי. [15]) ובתנחו' בא סי' ד' צד ק"ב: אי' רק משליך עליהן אבני בליסטראות, אבל בפסיק' אבני בלסתרא כגון הברד.

Armbrustschütze]. (א״ב פי׳ בל״י כלי מלחמה אשר בה מורים אבנים וחניתות לרדות החומות ולהרוג האויבים והאיש המורה כאותו כלי נקרא בלסטרי וגם הרובה הצים להרוג בהמות). * [אחי״ה וכנ״ה במכילת׳ בשלח פ״ד, ילק׳ וארא שם, קהל״ר פ׳ בלע ופ׳ וישב העפר אבני בליסטרא, והקבוץ תנחו׳ בא הנ״ל ותנחו׳ שופטי׳ סי׳ י״ד צד שכ״ח: אבני בליסטראות; מכילת׳ בשלח פ״ב ברד כנגד בלסטראות, ספרי דברי׳ כ׳, כ׳ סי׳ ר״ד בלסטריאות, ילק׳ שופטי׳ רמז תתקכ״ג בליצטראות וכן בירו׳ סוט׳ פ״ח הל״ג דכ״ב: בליצטורא וכן נמצאו הדוגמאות שהשו״ר פ׳ לסוסתי. אבני בליסטרוס, איכ״ר פתיח׳ סי׳ כ״ג אבני בליסטרס, פסיקת״ר קלספכ״ט אבן בליסטראה] —

☞ בַּלְסַמוֹן (בל״י ורו׳ balsamum, βάλσαμον בל״ע بلسام ובל״פ بلسان) ב״ר פ׳ וירא יעקב כי יש שבר (קלספצ״א) מעט צרי: בלסם [קטף] ותרג׳ הפסוק (שה״ש ז׳, י״ד) הדודאים נתנו ריח איתבסם קדמי כריח בלסמון פי׳ בל״י ורומי׳ מין שמן ערב והוא ראש שמנים עיי״ע אפופלסמון). * [אחי״ה ועיי׳ מה שכתבתי שם וכנ״ה ויק״ר פל״א ושהשו״ר פ׳ הנך יפה (א׳, כ״א) קינמון ובלסמון] —

* בּוּלְסִיף עיי״ע ברסיף.

בְּלַסְפִּימִיסוֹן (הציווי מן βλασφημέω lästern; בלספימיא = βλασφημία Gottes-lästerung) בילמדנו (בתנחו׳ לי׳) ברך נבות אלקים ומלך (מ״א, כ״א, י״ג) ברך בלספימיסון, שנא׳ (תהלי׳ י׳, ג׳) ובוצע ברך נאץ ה׳. ובצו את בני ישראל [ואמרת עליהם] את קרבני לחמי (בתנחו׳ לי׳) שדי לא מצאנהו שגיא כח (איוב ל״ז, כ״ג) מי שהוא קורא פסוק זה סובר שמא יש לו בלספומיא שהוא אומר שדי לא מצאנוהו שגיא כח אינו אלא כן אינו בא על בריותיו לפי כחו אלא לפי כחן וכו׳, פי׳ לשון חירוף הוא ובלע״ז בלספמיא. * [אחי״ה בלאי״ט blasfêmia כ״ה בדפ׳ אמ׳ ועה״ק בדפ׳ החדשי׳ אבל בעה״ק דפ׳ קראקא שנת שנ״ב הגי׳ בלסטמיא ונ״ל עיקר שהוא לאי״ט bestemmia כלו׳ חירוף וגידוף] — (פי׳ בל״י ורו׳ בלספימיסון מחרף ומגדף; בלספימיא חירוף וגידוף).

1 בֶּלַע (E. N. einer Pers.) ובכר ואשבל (בראשי׳ מ״ו, כ״א) מפורש בסוט׳ (ל״ו: ועיי׳ שם.) כפ׳ אלו נאמרין בגמ׳ (עשרה) [צ״ל ששה] שבטים.[1])

* 2 בֶּלַע (Verschlungenes) עיי״ע הבא אח״ז.

1 בְּלַע (מל״מ einsaugen, verschlingen; מַבְלַעְתָּא = مبلع בל״ע der Schlund; בְּלֻעָא בל״ס בַּלוּעָא (Haken, alles, was stecken bleibt) בר״ג דפ׳ אלו טרפות (חולי׳ מ״ג:) איזהו ושט עצמו כל שהותכו וכווץ יונה א״ר ירמיה מבלעתא[2]). פי׳ בית הבליעה וכמה א״ר אויא פחות משערתא ועדיף מחיטתא. בסוף מגילי׳ איכ׳ נפלה עטרת ראשינו (ה׳, ט״ז) בר בריה דר׳ יהושע בן לוי הוי ליה חד בלע[א] אתא חד ולחש ליה. (א״ב גי׳ זאת אינ׳ בנוסחאו׳ שלנו אבל היא במד׳ קהלת על פסוק כשגגה שיצא מלפני השליט (י׳ ה׳) ובירו׳ דשבת פ׳ שמונה שרצים (פי״ד הל״ד די״ד ע״ד ועיי׳ ירו׳ ע״ז פ״ב הל״ב דמ״ט ע״ד) ונ״ל שפירושו חולי בגרון מעכב המאכל והמשקה. ובמס׳ שבת פ׳ במה אשה (ס״ז סע״א) מי שיש לו עצם בגרונו לימא הכי חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד). * [אחי״ה בלי ספק סיפור מבר בריה דריב״ל היה מונח בכתובים בספרי רבינו גם באיכ״ר שם וכן הביאו רבינו בע׳ נשם עיי״ש. ודוגמא אחרת אי׳ עוד היום באיכ״ר שם לביאור הפסוק נפלה עטרת ראשנו ועיי׳ ירו׳ סוף סוט׳ דכ״ד ע״ב וע״ג, ופי׳ בלעא לא כדעת ר״ב אבל הוא בל״ס הרשומה בלועא וטעמו כל דבר חד ועקום ועל זה נפל לשון המ׳ לאפקא בלעיה וכן לשון הירו׳ שבת כד נפיק וכצ״ל בירו׳ ע״ז תחת מי נפק וכן שיעור הלחש בבבלי שבת שם ופתרונו דבר חד ירד בלע בלע נחית כלומ׳ דבר חד ועקום ירד וכפל הענין במלות שונות כרוב פעמים בלחישות ובכ״י א״פ הגי׳ חר חר נחית וכ׳, וכ״ה בע׳ הרחר ד׳ ועיי״ש פירושו. — ובשרש בלע שענינו כמו בל״מ נשתמשו כמה פעמים רז״ל ד״מ בקל; ובלעיה עיי״ע ארז. כלי׳ פ״ט מ״ו מלמד שבלע את הדרבן עיי״ע דרבן וע׳ מלמד. חולי׳ ע״א. טומאה בלועה, שם צ״ז: ואילך מאי דבלעא קדירא, שם ק״י: קי״א. פולטת ואינה בולעת. שם דבליעה דמא, סנה׳ ק״י. אבלעו להו, שם: קרח לא מן

[1]) עיי״ע בְּלַע א׳. [2]) כ״ה על נכון בכ״י ל״ד וב״ר, ובע׳ תרבץ גי׳ רבינו לפי דפ״ר, וכ״י ק״ט יונה א״ר זירא וכ״ה בחולי׳ שם וכן היה מונח הך גי׳ לרמ״א בד״מ לטור הלכי׳ שחיטי׳ סי׳ כ׳ וכן לפרישה שם והביאו מע׳ תרבץ ראיה נגד מרנא ב״י שיונה שם הכם ולא יונה וכן פליג המהרש״ל בחידושיו וביש״ש להולי׳ סי׳ ו׳ על הב״י אך לא הזכיר ע׳ תרבץ ודע שבדפ״ע כאן אי׳ רק א״ר ירמיה ובע׳ הרבץ א״ר זירא ותיבת יונה נשמטי׳ וכעל הפש״ב שלא ראה כ״י ולא דפ״ר של ערוך הגיה הדבר בצ״ע ויש ליישב בקל שר׳ יונה היה תלמידו של ר׳ ירמיה וגם של ר׳ זירא עיי׳ מה״י למהרז״ף צד צ״ח. ואילך וא״כ זימנין אמר יונה בשם רבו ר׳ ירמיה וזימנין בשם רבו ר״ז, ובלא כינוי ר׳ אי׳ ג״כ בשקלי׳ פ״ו ד״י. יונה אמר ר׳ אבא.

הבלועים, שם בלועי דקרח, ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד מגמע הוא חומץ ובולע עיי"ע טבל א', ירושלמי תרומה פ"ח דמ"ה: הלעוס כבלוע, ירו' שקלי' פ"ו דמ"ט ע"ג האור בולע והעבים בולעין והיורה בולעת, ירו' ר"ה פ"א דנ"ו: חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט; נפעל: סוט' ל"ו: בלע שנבלע בין האומות ובב"ר פצ"ד בלע שנבלע ממני (ובתי"ר א' בראש' מ"ו, כ"א בלע דאתבלע מניה); הפעיל: ברכו' כ"ד: מבליעו בטליתו . . מבליעו באפקרסותו, חולי' קי"ג. מבליע דם באיברים, בכור' ל"ב. מהו להבליעו בעצמות חד א' מבליעו וחד א' אין מבליעו עיי' פירש"י. בדרך השאילי' ב"מ ס"ד. הגוזל את חבירו והבליע לו בחשבון, ושם ואבלע ליה בחשבון עיי' פירש"י, ירו' שבת פ"ז ד"י: זה שרוקק מבליעו בכסותו כמו בברכות הנ"ל. באפעל: חולי' ס"ז: אַבְלַע לי ואנא איכול פי' תן לי להטעים וכן פירושו בל"ע بلع בבנין שני ובדרך השאילי' על טעימת הלימוד בברכ' כ"ד: הא מלתא אַבְלָעָה לי בי רב המנונא ובמנח' י"ז. הא מלתא אבלע לי ר' חנינא ופירש"י הטעימני ולמדני ועיי' יחזק' ב', ח; ג', א'. ובנין הפועל עיי"ע הבא אח"ז. והשם: ב"מ פ"ג, מ"ח לוג ומחצה בֶּלַע ועיי' פירש"י. במ"ר פי"ד בלע בן בעור והוא הנקרא על שם עשו שהיה בַּלָּע [בל"ס בָלוּעָא פי' גרגרן] ומכר בכורתו בשביל בליעתו. והשם בי בליעא, בית הבליעא עיי"ע בית בלע, ומזה ג"כ בלעם] —

* 2 בְּלַע (1 an einer Grenze anlangen, begrenzt sein; 2 trop. die Grenze der Vollk. (erreichen, hervorragen ב"ב ס"ב: לא אמרן אלא דלא מבלע אבל מבלע קנה ושם כמה פעמים פי' בא לתחום ומוקף סביב ול"ע הוא וכן השיעור לפ"ד בירו' ב"ב פ"ז דט"ו ע"ג וע"ד במובלעים בה פי' שהיו הנקעים וסלעים מפוזרים במיצר השדה ובתחומו. וכן ירו' עירו' פ"ד דכ"א ע"ד עיירות המובלעות פי' שהם בתוך התחום. ובדרך השאילי' מי שבא לתכלית השלמות והגיע למחוז התושיה נקרא בל"ע بالغ וכן בל"ס מושלם ומשובח וזה הפתרון ג"כ בברכו' ל"א: מאי זרע אנשים (ש"א, א', י"א) . . זרע שמובלע בין אנשים כלומ' שיהא מובחר ומושלם בין אנשים.

* 3 בְּלַע (בל"ס geschlagen werden, Schläge empfangen, vapulare) ברכו' נ"ו. תרין קולפי (= κόλαφος) בלעת, מנחו' ז'. ערכי' כ"ב. קולפי טאבי בלעי, עיי"ע קלף ז', וקרוב לל"מ (ש"ב י"ז, ט"ז; איוב ל"ז, כ'). וכן טעם מלת בלע בל"ס, וכן תרג' ואין מענה (משלי כ"ט, י"ט) ולא בליע צ"ל כמו בפשיט' ולא בלע וגזרו: מענה מלש' עָנָה וכן העתיק' הפשיט' הכו, ומכים (בראשי' י"ט, י"א; שמות ה', ט"ז).

* בַּלָּע (בלש' סאנסק' bhru הוצואריש bru בל"פ ابرو בל"י ὀφρύς Augendeckel, Augenbrauen) במד"ר ספ"ה ולא יבאו לראות כבלע (במד' ד', כ') מהו כבלע א"ר לוי אם רואין בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים. ונ"ל שהוא ל"פ הרשומה ואותיות רי"ש ולמ"ד מתחלפות ודורש כן שלשון נופל על לשון הוא וטעם המלה בל"פ מכסת העין ועפעפים ויפה פי' בעל מ"כ כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין ומכסה העין וחוזר ונגלה עד מהרה וזהו הרף עין שנרפה העין מראייתה. וגם רש"י ומעתיקים ישנים פתרו כבלע של מקרא בל' כסוי וע' זקנים העתיקו בהרף עין ראה ספרי על ההעתקה הפרסית צד ר"ס ואילך. וגם בל"ע נאמר על עפעפים حاجب פי' מסך ומכסה.

* בְּלָעִינְט"ס וצ"ל בעלין וכ"ה הגי' בדפ' זיטאמי' ובפי' א"צ לירו' דמאי פ"ג דכ"ג סע"ב עיי"ש.

בִּלְעָם (לדעת רבינו: א') Volksverschlinger (ב') nicht zum Volk (Isr.) Gehöriger ולפע"ד מל"ע بلعم וכן בל' עבר החדשה בַּלְעָן (Schlemmer, Verprasser) בלע עם בחלק (סנהדרי ק"ה) פי' שיעץ עצות לבלע עם ישראל [1]. פ"א בלעם בלא עם פי' שאין לו חלק עם ישראל [2]. פ"א בלא עם שיצא ממקומו ומעמו והלך לעם אחר אל בלק. (א"ב בנוסח' שלנו כתוב שבלה עם ומפרש רש"י שבלבל בעצתו). * [אחי"ה ואם ננקד שֶׁבִּלָּה עם (עיי"ע בל ג') אז נוכל לומר ששיעורו מבלה ומכלה עם כמו בִלַע עם וכן גרס ג"כ תי"ר א' לבמד' כ"ב, ה' שהעתיק הוא בלעם דבעא למבלוע ית עמא דבית ישראל וכן יש להוכיח מהברת המלה אצל ע' זקנים שגרסו Βαλαάμ והוא כעין דוגמא ארמילוס פי' מחריב עם עיי"ע ארמילוס וכן שיעור של שמות פרטים Laonicus, Nicolaus, Nicodemus וזולתם וכן הָעִיר בִּלְעָם בד"ה א', ו' נ"ה ובתמורתו יִבְלְעָם (יהושע

---

[1]) עיי' על העצות שיעץ בסנהדי' ק"ו. ירו' סנהד' פ"י הל"ב דכ"ח רע"ד, במדר' פ"כ, וילמדנו הובא בילק' בלק פכ"ג ד"ה וישב ופירש"י לבמדב' כ"ה, א' ולסנהדי' ק"ה. ד"ה שבלה. [2]) וכ"ה בפירש"י סנה' שם ד"ה בלא עם.

י״ז, י״א) אולי נקראה כן יען שאויר אותו מקום רע היה וארץ אוכלת יושביה היא. ועל יתר דרושי רז״ל בענין בלעם עיי׳ ברכ׳ ז׳, סוט׳ ט׳: י״א, סנהד׳ ק״ו, ואילך, זבחי׳ קט״ז, ע״ז פ״ה, י״ט, אבות פ״ה מ״ח ומי״ט, ב״ר פס״ה עיי״ע אבנימוס, ספרי סוף וזאת הברכה ובמ״ר ספי״ד. — ודע שבכ״י ו״ו אין לע׳ בלעם ערך בפני עצמו אבל נבלע בע׳ בלע א׳ ובשאר כ״י וברוב דפ״ע תחת סוג ע׳ בלעם נכלל ג״כ ע׳ בְּלַע א׳ ואנן בתר דפ׳ אמש׳ גררינן ששם נסדר יפה — וגוזר אני המלה מל״ע הרשומ׳ וכ״ה בל׳ עברי׳ חדשה בַּלְעָן פי׳ גרגרן ואח״כ מצאתי סמך לדברי מבמד״ר פי״ד בלע בן בעור והוא הנקרא על שם עשו שהיה בַּלָּע וכ׳, עיי״ע בְּלַע א׳ בסוף הע׳] —

* בַּלְעַם (בל״ע بلغده (verächtlich, ekelig עיי״ע בלס א׳ סוף הע׳.

בְּלַפְּסִין (באותיות הפוכות מל״י φίβαλις frühreife, או כמו בלוסין בל״ע بلس eine Feigenart; בלונסין=בלוסין צ״ל לבוסין מל״ע لبسة כמו بلنصة (eine Art Küchengewächs בר״ג דהנודר מן המבושל (נדרי׳ מ״ט:) ר׳ יהודה ור׳ שמעון איתי לקמייהו בלופסין [1]) ר׳ יהודה אכל ר׳ שמעון לא אכיל, ובפ׳ ב׳ במעשרות (מ״ח) היה עושה בבלופסין [2]) לא יאכל בבנות שבע. ובפ׳ הנוד׳ מן המבושל בגמ׳ ביצ׳ טרומיטי (נדרי׳ נ׳:) תנן התם היה אוכלין בבלופסין מאי בלופסין מיני דת א י נ י דעבדין מנהון לפידי [3]). ובפ׳ אחרון דעוקצין (פ״ג, מ״ב) ר׳ יוסי אומ׳ חוץ מן הבלופסין [4]) וזאת טעות היא שהוא מין ירקות כמפור׳ בלפסן. ומצאתי בס״א בלונסין, ס״א בלוסין, ס״א בולבסין [5]) ומין עכביות הן. (א״ב פי׳ בולבוסין בל״י ורו׳ מין חסית כמו בצל מעורר תאות המאכל והמשגל אבל פיבולסין בל״י מין תאנים וגרגרות וכן תוכן הגי׳ ולא בלפסין ובפירוש גרסינן בירו׳ דדמאי פ׳ אלו דברי׳ (פ״ב הל״א דכ״ב סע״ג) בולבוסים הנמכרין בקיסרין ושם אומר שיש מהם אדומים ומהם לבנים וכן האמת). * [אחי״ה עיי״ע בלבס שהביא כבר ר״ב הך דירו׳ ושם הצגתי ט״ס בנוסח׳ של ירו׳ והנה ראש דברי ר״ב אמת שבולבוס בצל ופיבולוס מין תאנה ובאמת נקראה כן מעיר Φίβαλις באטטיקא יונית אבל בולבוס פי׳ בצל מאן דכר שמיה בציונים רשומים בערך הנוכחי. ואם גם הביא רבינו ס״א בולבסין (ובדפ׳ אמש׳ בטעות בלוכסין) בודאי ט״ס וצ״ל לבסין או לבסים כגי׳ הרמב״ם במעשרו׳; ודע שבציוני נדרים ומעשרו׳ עסקנו ממיני תאנים ובמשנ׳ עוקצי׳ ממיני הירק כפי׳ רבינו בעצמו (ועיי״ע לפסן וע׳ עכביות) וא״כ בג׳ ציונים ראשונים תתכן הגי׳ או פיבולסין כדעת ר״ב או בלוסין כס״א שהביא רבינו, הראשון בל״י תאנים הבכירים והשני בל״ע הרשומה בתחלת הע׳ ג״כ מין תאנים וכן פי׳ הרמב״ם במעשרות, אבל בעוקצי׳ ששם פי׳ המלה מין ירק צ״ל שגי׳ אמיתת בלונסין או לבוסין ושניהם מורים בל״ע מין ירק ובע׳ לפסן באמת גי׳ בעוקצי׳ בולסין לפי גי׳ כ״י ק״ט ובולוסין בדפ״ר וצ״ל לבוסין וכן בנוסח׳ דידן בעוקצ׳ הגי׳ בלוסין ופי׳ הרמב״ם שם הוא הנקרא בל״ע ענב אלדב = عنب الدب פי׳ בל״ע אבטיחי׳ וקשואים. ורע״ב לעוקצי׳ הביאו ולא פירשו. — ודע שבערך כלם הביא רבינו ג׳ ציונים מסוף תרומות (פי״א מ״ד) מריש עוקצי׳ (פ״א מ״ו) עוקצי תאנים וגרוגרות הכליסין (ויותר נראה גי׳ הירו׳ במעש׳ ו ה כ ל ס י ם) ומחולי׳ ס״ז: היתושין שבכליסין ורבינו לא פירשו ופי׳ ר״ב לא נהירא עיי״ש ונ״ל לגרוס בכל הני מקומות בבי״ת הבלוסין או הבלסים והוא ל׳ ערבי שרשמנו بلس פי׳ מין תאנה וכן פי׳ הרמב״ם בעוקצ׳ ובמעשר׳ (אף כי היתה מונח׳ לפניו גי׳ מוטעת בכ״ף) ודבר הלמד מענינו הוא שטעמו תאנים ועיי׳ תוי״ט לעוקצי׳ ספ״א אבל רש״י לחולי׳ וכן הר״ש לעוקצ׳ פירשו מין קטניות ותוי״ט שם העיר כבר על הך סתירה ונ״ל לישב שלדעת רש״י מוכרחים אנו לומ׳ שפירשו כליסין בחולי׳ כמו הכלוסין בעוקצ׳ פ״ג מ״ב וכ״ה באמת הגי׳ במשניות וכבר אמרנו לעיל ששם עיק׳ הגי׳ בבית וכן כתב התוי״ט בפ״ג בעוקצ׳ ד״ה כלוסין וא״כ בלוסין של חולי׳ ובלוסי׳ של עוקצין שפתרונם מין ירק הוא بلنصة שרשמנו פי׳ מין ירק. והכל על מקומו יבא בשלום] —

* בַּלְצָא (E. N. eines Mannes) שמ״ר פכ״ט שאל בלצא את ר׳ עקיבא, פי׳ שם אדם.

* בְּלִיצְטְרָא עיי״ע בלסטרי.

* בּוּלְקַס עיי״ע בית זבדאי ומ״ש.

* בִּילֵק עיי״ע חלק ו׳.

---

[1]) צ״ל פבולסין או בלוסין ולפנינו בגמ׳ איי׳ בלוספיין ושם נ׳: כלופסין ושניהם ט״ס. [2]) גם כאן צ״ל בפבולסין או בבלוסין וכ״ה באמת בירו׳ מעשרות פ״ב ד״נ. רק שם איי׳ בט״ס בכלוסין וצ״ל בבלוסין ובמשנה בבלי וירו׳ דפ׳ זימ׳ הגי׳ בלבסים (ודפ׳ קראכ׳ בט״ס בלכסים). [3]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובעה״ק דפ׳ קראקא שנת שנ״ב ובדפ״ע בט״ס לפירי ועיי״ע לפרא. [4]) צ״ל הבלונסין כס״א בסוף הע׳ או לבוסין וכן גרס הרמב״ם בפ״מ למעש׳ היה עושי ל ב ס י ם. [5]) ונ״ל שצ״ל ל ב ס י ן.

* בילקאות (ט"ם) ספרי ואתחנן פיסק' ל"ו אפי' שערי בילקאות ובמסיות וכו', צ"ל בסילקאות עיי"ע בסלקי.

* בִּלַקְטִירִים (= פילק . . . . . φυλακτῆρες בל"י Wächter) פסיקת"ר פ' קרבני מי פורע להם שני בילקטירים מרדכי ואסתר מרדכי מבחוץ ואסתר מבפנים ומובא' הך פסיקת' בילק' בא רמז קצ"א ושם בט"ם סלקטירין וצ"ל פלקטירין פי' בל"י שומרים וכן צ"ל בילקטירים עיי' רימ"ז בט"ר ח"א, קס"ב ועיי' ערך הבא אח"ז.

* בְּלַקְטֵירִים (Charaktere=χαρακτῆρες)בפסיקת' רבתי פכ"ד ובפסיקתא דר"כ פ' החודש נ"ו, לפי גי' כ"י אקס' שני בלקטירים מרדכי ואסתר וט"ם במקום כרקטירים או כלקטירין עיי"ע ומ"ש הרב הח' באבער בהערה רל"ט בפסיקת' שם ואולי מן הענין הזה גם ע' הקודם לזה.

בְּלָר (או בהפוך אותיות כמו ברולית מל"ע برايل langes, kreiselförmig herabfallendes Haar או מל"ם בְּלוּרָא (Haarflechte, Haarbüschel בפ"ק דע"ז (מ"ג דף ח'.) יום תגלחת זקנו ובלוריתו, בפ' כה"ג בגמ' דלא ירבה לו (סנהד' כ"א. ועיי' שם מ"ט. קידוש' ע"ו:) כולם מגדלי בלורית היו [1]) בפ' אין אין מעמידין בגמ' אין מסתפרין (ע"ז כ"ט.) ובפ' ואלו הן הלוקין בגמ' וכתובת קעקע (מכו' כ"א. וכ"ה בביצי כ"ח: כתובי ס"א: ע"ז כ"ט. נדה נ"ב.) בלורית ואפר מקלה ובנינה, תפשה בבלוריתא בפ' אלו הן הנשרפין (בפרק) [צ"ל בגמ'] הגונב את הקסוה (סנהד' פ"ב. במד"ר פ"ב ועיי' תי"ר א' לבמד' כ"ה, א'), פי' "ציצית של שיער". * [אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (והוא בקובץ כ"י אנגייליק' דף פ"ג.) שפי' כן ר"ח לסנהד' כ"א. ופי' רבינו הובא בתוי"ט לע"ז פ"א מ"ג, וכ"ה דעת רש"י ובע"ז י"א: לועז אפודליץ וצ"ל אפוכליץ Haarlocken = boucles; וכנ"ה בויק"ר רפכ"ג אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית וכ"ה בשהש"ר פ' כשושנה, תוספתא שבת פ"ז ודב"ר פ"ב העושה בלורית אינו מגדלה אלא לשמה של ע"ז. ובענין גזרת המלה יש לי ב' פירושים או מל"ם הרשומה וטעמה מחלפות ומעשה מקשה וכן העתיקה הפשיט' ישעי' ג', כ"ט, או מל"ע הרשומ' בחילוף אותיות וטעמה שער ארוך נופל מאחוריו ומאחורי העורף וכן דעת רש"י בכ"מ ועל זה מעיד התואר מגדלי בלורית וזה היה מדרך עובדי עכו"ם ובזה נבין ע"ז כ"ט. ונכרי המסתפר מישראל כיון שהגיע לבלוריתו שומט את ידו (ובקצת שינויים בתוספת' ע"ז פ"ג ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א רע"א). ואותה בלורית קדשו עכו"ם לע"ז וכן מצאתי בפי' ר"ח כ"י לע"ז שם (בקובץ כ"י אנגייליק' דף י"ח) וז"ל: פי' בלוריתו מקום בראש שמגלחין אותו הכומרים לע"ז וכו'. ועיי' פ"מ להרמב"ם לע"ז]—(א"ב פי' כלרית בל"ר [cirrus] קווצות שער).

בַּלֵּר (כמו בלנרי בהשמטת הנו"ן והוא מל"ר (Badekleider, balnearia בס"ג דחכית (שבת קמ"ז:) האוליירין מביאין בלרי נשים, פי' סדינים לפי שהנשים אין רוחצות בלא סדינין, פ"א צניפות שעל ראשי הנשים (א"ב עיי"ע בלנר). * [אחי"ה בלר כמו בלנר ונו"ן מבלעת ודוגמ' אחרת בנרי ששם למ"ד מובלעת, ובתוספת' כלאי' פ"ה הגי' בלארי נשים] —

בָּלַר (Scholle, βωλάριον מל"י Grundsteuer) בפ' הגוזל זוטא בגמ' אין פורסין (ב"ק קי"ג.) אמר רב בר מתא אבר מתא מיעבט [2]) והני מילי בבולרא וכרגא פי' בולרא יבול הארץ כלו' מס הארץ. (א"ב בנוסח' דידן גרסינן בורלא). * [אחי"ה ויש לקיים ג"כ גי' הספרים שאז תהיה המלה ל"ע בוראל برايل ارض פי' ממש כדברי רבינו יבול הארץ ולגי' רבינו הוא ל"י הרשומה ופתרונה גוש עפר כלומ' מס שפורעין מן הקרקעות] —

בֵּלָר (כל"ם בלורא, בל"ע ופ' بلور Perle, Beryll (Edelstein בב"ר נעשה אדם (פ"ח) למלך שהיה מטייל בפתח פלטין וראה בולרין אחת מושלכת אמר מה נעשה בה וכו'. (א"ב פי' בל"י לבנה קטנה). * [אחי"ה ר"ב כיון על ע' הקודם ולא נ"ל אבל היא מלה ערבי' פרסי' וסו' וטעמה אבן יקרה הנקר' בחילוף האותיו' ,Beryll (עיי' על סגולותיו פליניאום ל"ז, ה') ושיעור המאמר המלך ראה אבן שוהם מושלכת בארץ אמר מה נעשה בה כלו' בתמורת ערכה מהן אומרי' דימוסיות פי' מרחצאות עיי"ע דמוס ג' כלומר מרחצאות לרבים מהן אומרי' פריבטאות (privatus) כלו' מרחצאות ליחידים אבל המלך בעצמו גזר אומר צורת פסל דהיינו אנדרטין (עיי"ע) כך הקב"ה אם גם מתיעץ עם מה"ש בכל זאת עצת ה' היא תקום ודרכו יחפץ. ועל גי' מוטעת בירזלין עיי"ע. ועיי' עוד במ"ע ע' בורלא א'] —

* בַּלָר, בלרית או מל"ע بلور Stücke או מל"ר (Barren, barra, barri בב"ר פכ"ח ויתרם אכלה אש (איוב כ"ב, כ') שהיו רואים בלריות של

---

1) בסנה' כ"א. הגי' בטעות בלוריות. 2) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו, ל"ד ודפ"ר, אבל ברפ"ע מיבעט!

זהב נתכות באש וכתב בעל מ"כ בלריות פי' הערוך חתיכות וחבל דאבדי ולא משתכחי בדפוסי' שלנו וגם בכ"י נעדרה המלה וגאמן בעל מ"כ לסמוך עליו שהיה לפניו ערוך יותר שלם. ובענין הפי' י"ל שהוא ל"ע חתיכות גדולות או י"ל שהוא בל"ר אמצעית בַּדֵי זהב, ובילק' צפניה רמז תקס"ו הגי' בלוריות של זהב. ומהר"ם דילונזי פי': לשי' לעז ופירושו "כדורים" ונראה שכיון על ל"י βωλάριον ולא דק היטב.

* בַּלּוֹרְיָא (Frauenname, Valeria) בר"ה י"ז: שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל כתיב בתורתכם וכ', והמלה בתורתכם לי' בשאלתות ויקהל סי' ס"ו; יבמו' מ"ו. מעשה בבלוריא הגיורת שקדמו עבדיה וטבלו לפניה וכ'. מכילת' בא פט"ו מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה וכ', ובמסכ' גרי' פ"ב הגי' ברוריא (ולא ברוציא כגי' החכ' קירכהיים) וכ"ה בכ"י ר"ה עיי' ד"ס ר"ה צד י"ט וכתב דיל"ר בכ"כ "שהיא ברוריא" ור"ל שאותיות רי"ש ולמ"ד מתחלפות ולא שבלוריא היא ברוריא אשת ר"מ ובתו של ר' חנניה בן תרדיון ועיי"ע קלסטרא.

* בָּלוּרִין (בל"י ורומי φόλερα φόλλερα, follera, (follarion, Geldmünze = 1/4 Unze בריש שהש"ר אין הקב"ה מקפח שכרך משל לאדם אם מאבד סלע או בלורין בתוך ביתו הוא מדליק כמה נרות וכ'. פי' בל"י ורו' מין מטבע אשר בא זכרונו גם בשם פולר עיי"ע פלר ג'. והרב בעל מ"כ טעה לפרש "מין תכשיט כדאי' בפ' במה אשה ולא בכליאר", עיי"ע ככליאר.

* בְּלוּרִין (בל"י Schwätzer, φλύαρος, φλύηρος (Possenreisser ע"ז י"ח: ההולך לאיצטדינין ולכרקום וראה שם וכ' בלורין הרי זה מושב לצים ואין ספק אצלי שהיא מלה יוני' הרשומה בעל מדבר בפטפוטי מלין הבל וריק למען יתענג ההמון וזה מושב לצים ועיי"ע בקיון אבל המלה המצויינת לי' בגירסתו.

בָּלַשׁ (בל"ע فلس בל"פ پالیدن aus- durchsuchen; בְּלוּשִׁי; Durchsuchungsmannschaft = בלשת der Stock der מקל הַבַּלְשִׁיּן Durch- Ausforscher (Durchstöberer בפ"ק דמדות (פ"א מ"ז) פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה פי' לחפש, תרג' ויחפש (אונק' לבראשי' ל"א, ל"ה) ובלש. בלשת [1] שנכנסה לעיר בשעת שלום בפ' אחרון דע"ז (ע':) [ו]כר"ג דכל היד (נדה י"ג.), ובכתוב' בפ' האשה שנתאלמנה בגמ' עיר שכבשה כרקום (כתוב' כ"ז. ועיי' שבת מ"א. כגי' הירו') ובשבת בפ' חבית [בגמ'] כל שלא בא בחמין (קמ"ה:) אין לך כל רגל ורגל שלא בא בלשת לציפורי [2], ובפ' יו"ט בגמ' מביאין שלמים (ביצ' כ"א.) בלשת שבא לעיר ובקשה לחטוף את העיר, בס"ג דכיצד מברכין (ברכ' מ"ד.) שדר בלושי ומייתי ליה [לביתיה] [3] ובפ' באסימן בגמ' תינוקת שהביאה שתי שערות (נדה נ"ב.) שדר בלושא ואפקוה פי' גדוד מייתי ליה לביתיה ענין חפוש הגדוד שמחפשין את העיר. מקל הבלשיין [4] בכל כלי עץ בפט"ו בכלים (מ"ד), פי' בעלי המכס יש להם שמשים שעומדים לעיין הנכנסים והבאין ובידן מקל של עץ או של מתכת לראות ולידע מה בתוך השק והוא כעין שפוד (תרג' ויחפש ובלש). * [אחי"ה יש למחוק שכבר הביא רבינו בתחילת הע' ועל השנותו פעמים נ"ל בעבור שרבינו שואב פירושו מפי' רה"ג והוא מהפך הסדר בציונין ודברי רה"ג הובאו בקובץ מעשה ידי גאוני' קדמוני' צד י"א בקיטוע אבל ר"ש לכלי' שהזכי' פי' הגאון הביאו באריכות ואנו משלימים משם מפני שמו"ל לא היה מעורר עליו, וז"ל של רה"ג: מקל הבלשיים א"ד הבלסיין אלו שמחפשין ומפשפשין במקל בין של עץ בין של מתכת לראות ולידע מה בתוך כלי אחר שמו בלישא [והוא כעין שפוד ובעלי המכס יש להם עבדים שממשמשים במקל לידע מה בתוך השק] וחפש מתרגמינן ובלש ושנינו פשפש קטן וכ' ע"כ]. — ובילמדנו ויהי בעת ההיא וירד יהודה, בנוהג שבעולם בלשיי מסר לפרסוף [5] אם בורח ממנוחי' ובפ' לכה ארה לי שלח עמה אופיקילון [6] ובלשיין כבר פי' בע' אפקילין. * [אחי"ה בתנחו' לי' שני ציוני' אחרוני'. וכנ"ה בויק"ר פל"ו בולשין אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה, וגוזר אני המלה מל"ע או פרסי הרשומה שטעמה חפש ולדעת א"ד שהביא רה"ג לעיל מזה הענין גם שרש בלם ובאמת עקילס תרג' בולם (עמוס ז', י"ד) ἐρευνῶν כלו' חופש ושוחר והרבה מורגל בתרג' עיי'

[1]) בכ"י ו"ו, ל"ד ב"ר ועה"ק הוא המשך הע' וכן הוא נכון. [2]) בש"ס תמיד בולשת אבל בע"ז פ"ה מ"ז כגי' רבינו. [3]) עיי' שינוי הנוסח' בברכו' ומלת לביתיה לי' בכ"י ערוך וכן לי' בכ"י ש"ס עיי' ד"ס שם ולי' בב"נ צד כ"ז. ואין אצלי ספק ששייך לציון הבא בסמך ונשמט בדפ"ע ואי' רק בכ"י ו"ו ול"ד. [4]) בגר"ג ביוד אחת אבל בפי' רה"ג לסד"ם צד י"א הבלשיים, ובירו' דמאי רפ"ז דכ"ו. מקל בַּלָּשַׁי. [5]) כ"ה לנכון ולא פרצוף כגי' דפ' וויניצי' ופיז', ועיי"ע פרסוף. [6]) עיי"ע אפקלין.

מהרי"ל עמת"ר ח"א, ק' ולציון מעובדיה ו' יש להעיר על ב"ק ג' סע"ב] —

בְּלִיתָא (מל"ס בְּלָיָתָא abgenutzte Kleider, Lappen, Fetzen) איתי קירה דבק בבליתא, בר"ג דהאשה שהלך בעלה (יבמ' ק"כ. ועיי' תוספ' לבכור' ל"ו: ד"ה חזייה). פי' הדביק שעוה ב ב ל א י בגדים ושם במצחו ועבר לפניהם ולא בשקרוה[1] (ס"א ולא סקרוה)[2] כלומ'[3] ולא הכירוהו. ובפ' האיש מקדש בו בגמ' התקדשי לי בכוס (קידוש' מ"ח:) צייר בבליתא, ובר"ג דהכל שוחטין (חולי' ח':) בליתא דפרסא [Vorhang, φάρος] בפ' ר"א אומר אם לא הביא [בגמ' אין עושין לה חלוק] (שבת קל"ד.) לייתי בליתא דאית[4] ליה שפתא פי' התיכה של בגד בלוי. * [אחי"ה וכ"ה ברש"י כ"י עיי' ד"ס שבת צד קנ"ו: בדפ"ר ובדפ' פיז' אי' עוד הסיום: בלי סוף ולי' בכ"י ו"ו ול"ד ודפ' וויניצ' ואמש' ויש למחוק, וכל ערך זה שייך לע' בל ג' כי טעם המלה בל"ס וע' שחק של בגד ובשבת וקידוש' בנוסחאותינו הגי' בלייתא וכ"ה בל"ס הרשומה] —

בָּם (über sie, an, in ihnen) ולא בתפלה בספ"ק דיומא (י"ט. מובא בילק' ואתחנן רמז תתמ"ב ועיי' שאילתות ואתחנן סי' קמ"ג) פי' [בשאילתות][5] בקרית שמע אתה קורא בקול רם אבל לא בתפלה בקול [רם] אלא בלחש, בם יש לך רשות לדבר ולפסוק מן התלמוד ולא בדברים אחרים בם עשה קבע[6] אמר רבא המפסיק בשעת שקורא בתלמוד ושח שיחת חולין עובר בעשה שנא' (דברי' ו' ז') ודברת בם בם יש לך רשות להפסיק ולקרוא קרית שמע ולא בדברים אחרים. פ"א[7] ודברת בם בם ולא בתפלה שבק"ש אתה יכול להפסיק בין פרשה לפרשה ולהחזיר שלום לכל אדם דתנן (ברכו' פ"ב, מ"א) בפ' היה קורא ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ירושלמי (ברכו' שם ד"ד:) רב הונא בשם רב יוסף ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם אבל בתפלה אי אתה יכול להפסיק בין פרשה לפרשה ולהחזיר שלום דתנן בפ' אין עומדין (פ"ה מ"א ד"ל:) אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו א"ד ולא בתפלה שלא יאריך בתפלה שחיי שעה היא לבטל התורה שהיא חיי עולם.

בָּמָה (Anhöhe als Opferstätte) בפ"ק דמגיל' (ט': ועיי' זבחיי קי"ח. ותוספ' זבחיי קי"ז: ד"ה ר' שמעון, ותוספ' פסחיי ל"ח: ד"ה זאת) אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים ואוקימנא בגמ' (מגילי שם) כעין פסחים והן חובות[8] הקבוע להן זמן, ומפורש בסוף פרת חטאת פ' אחרון דזבחי' (ק"כ.) ובסוף תוספת דזבחי' (תוספ' קרבנות ספי"ג) אלו דברים שבין במה גדולה [לבמה] קטנה קרן וכבש ויסוד וריבוע וכיור וכנו בבמה גדולה ולא בקטנה חזה ושוק ועור העולה לכהנים בבמה גדולה, חזה ושוק ועור העולה לבעלים בבמה קטנה[9] אבל נותר זמן וטמא זה וזה שוין (זבחי' שם ודקי"ג. במשנה) איזו היא במה גדולה בשעת (איסור) [צ"ל כגי' תוספ' קרבנות שם היתר] במה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם[10], איזו היא במה קטנה בשעת היתר במות עושה אדם במה על פתח חצרו ועל פתח גינתו ומקריב עליה הוא ובנו ובתו [ועבדו ושפחתו][11]. * [אחי"ה ד"ה של ערך כאן במה אי' לנכון רק בכ"י ה"ב אבל בשאר כ"י ודפ' ד"ה בם. וגם הציון מסוט' לא שייך לערך נוכחי כי אם לערך הבא אח"ז]—

בֵּימָה (מל"י βῆμα ובל"ס בים ein erhöhter Ort, u. z. 1 Rednerbühne, 2 Schaubühne, 3 Richterstuhl) בסוט' בפ' ואלו נאמרין בכל לשון (מ"א. ותוספת' סוט' פ"ח) במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה, ובר"ג דהחליל (סוכ' נ"א: וירו' סוכ' פ"ה דנ"ה רע"ב) ובימה של עץ בנויה באמצע[12] וחזן הכנסת עומד עליה פי' מגדל עץ. בפ"ק דע"ז (ט"ז.) אסטדיא (עיי"ע) ובימה פי' מזבח לשם ע"ז. ובילמדנו (תנחו' שמות סי' י' צד פ"ד:) וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה: העלה את משה לבימה להרגו, פי' מקום שדנין בו. (א"ב פי' בל"י בנין

---

[1]) ובדפ' אמשי' ופראג בט"ס בשקרות. [2]) בכ"י ו"ו ל"י וגם ל"י בעי' בשקר לפי גי' הכ"י. [3]) בדפ' פראג בט"ס כלי. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובשבת אבל בדפ"ע בט"ס דלית. [5]) כנ"ל להשלים וכ"ה בשאלתות הנ"ל וכן הביאו רש"י ליומא שם ורבינו בעי' בס ב' הביא „פי' בשאלתות" אבל לא נמצא כמוהו שם ונ"ל שלוקח מע' שלנו וע"י חסרון ידיעה איזה כותב או מדפיס נעתק ממקומו ר"ל מע' בם לע' בס שלא במקומו. [6]) וכ"ה בכ"י מ' וב' ול' ובילק' ובריי"ף ובראי"ש עיי' ד"ס יומ' צד כ"ב. אבל בנו"ג ר' אחא אמר ודברת בם וכ' עשה קבע ואל תעשם ארעי ולולי מיסתפינא הייתי אומר שזה מן הגליון בא לפנים ואיזה כותב הגיה לעצמו שאי' כן בשאילתות דרי' אחאי גאון. [7]) וכ"ה בתוספ' ליומ' שם וברכו' י"ג. ד"ה ובאמצע ועיי' הפשב"ע. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד ה"ב וכ"ה במגילי' ובזבחי' קי"ט. [9]) וכ"ה בירו' מגילי' פ"א הל"ד דע"ב ע"ג ובזבחי' משונה הגי' עיי"ש. [10]) וראיה להך תיקון אי' בירו' מגילי' שם דע"ב רע"ד זה סימן כל זמן שהארון מבפנים הבמות אסורות יצא הבמות מותרות. [11]) כ"ה בתוספ' שם. [12]) כ"ה בע"י ובירו' סוכ' שם ובכ"י ב' מינכ' אי' בימה של זהב בנויה באמצע ועיי' ד"ס סוכ' שם צד פ"ב: ובנו"ג עץ באמצעיתה.

גבוה מוכן לדרוש ברבים או לדון או לזבוח ומלה זו נעתקה ליוני' מלה"ק במה). *[אחי"ה בשני ציונים הראשונים מורה המלה מקום גבוה לדרוש ברבים ובציון מע"ז מקום גבוה לראות השחוק באיצטדיא כמוכח מפ"ק דע"ז וכן ספרו לנו חכמי יונים ורומיים עיי' ד"מ אריסט"ו פראבלעמ' ל"ח ו'; איליאני' י"ד, י"ח; ציצערא תוסקולי' ה', ג', ברוטוס פס"ט. ואם כדברי רבינו ור"ב שהוא מקום גבוה לזבוח יש להביא ראיה מפאללו' ד', י"א. פ"ו. פ"ז; פויזאניאס ה', י"ד. ז' שסיפרו לנו שמזבח בנוי אצל איצטדיא לזבוח שם. ובהוראה ראשונה נמצא' המלה. עוד ירו' יבמו' פי"ב די"ג, וב"ר מ"ב ורפפ"א וקהל"ר פ' טוב ילד ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנו וכ'. ב"ר רפל"ז כנגד בימה של רשע אמר, עיי' מ"כ שם; שמ"ר פט"ו שאם תעלו לפני לבימה שאעביר אילוגין שלכם. שם פ"ל משל לאדם שקפה איקונין של מלך ועלה לבימה וכ', ושם הראו לו למלך יושב בבימה וכ', שם פמ"ג וישב על בימה ודנו וחייבו נטל את הקולמוס לחתום גזר דינו וכ', ויק"ר פי"ג והובא בילק' תהלי' רמז תת"ל (בלי מקורו) מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת ונראת כאלו מצעת בימה ובמד' תהלי' מזמור פ' הגי' ומראה כאילו הם דינים של אמת וכן נ"ב בילק' שם ושם הגי' דיינין ועיי' מ"כ לויק"ר. במד"ר פט"ז משל למלך שעלה אחד לבימה שלו לידון וכ', ובתוספתי' חולי' פ"ב עיי"ע גרדון, מכילתא בשלח עיי"ע דרכאות. קהל"ר פ' כל הדברים העלו על הבימה לידון אותו, והקבוץ פסיקת' דר"כ דפ"ד. טבליאות בימאות, ובילק' ריש בשלח רמז רכ"ה ושהש"ר פ' גן נעול בתמורתו הגי' תיבות ומגדלים עיי' מהרש"ב פדר"כ שם הערה פ' ופ"א ולכאן שייך ג"כ ציון ממגילי' ל"ב. ועיי"ע בַּמות] —

בָּמָס, בִּימוּס (מל"ס בומסא, בל"י βωμός Unter-satz, Gestell zum Altar und der Altar) כפ' כל הצלמין (ע"ז מ"ז:) ג' אבנים הן אבן שחצבה מתחלה לבימוס הרי זה אסורה. פי' אבן שחצבה לעשות כן לע"ז. בב"ר פנ"ד (פנ"ג וילק' וירא רמז צ"ד) וה' פקד את שרה שהיתה שרה [אמנו] רואה את ישמעאל בונה בימוסות[1]) וצד חגבים ומקריבן עליהן. והשמדתי את במותיכם (ויק' כ"ו, ל') תר"י (א) במוסיכון[2]). פי' מזבחות לשם ע"ז. (א"ב פי' בל"י מזבח). *[אחי"ה טעם המלה בל"י מקום מושב ובפרט לשם מזבח ע"ז ומזבח בעצמו ויפה פי' רש"י לע"ז שם: מקום מושב ע"ז שמושיב הצלם עליו וכ', ובזה הענין ירו' ב"מ פ"י די"ב ע"ג העלה על גבי בימוס, וכן בע"ז נ"ג: בימוס אבן אחת, מזבח אבנים הרבה, ושם בימוס שנפגם וכ', ושם עולא יתיב אבימסא פגימא, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד, רב אמר בימוס לא בטל. והקבוץ ע"ז נ"ג: בימוסיאות של מלכים עיי"ש פירש"י ושם נ"ד, בימסיאות של נכרים, ושם בימוסיאות לא ביטלו. שמ"ר ספ"ט בימסאות ובתי כיסאות, ושם פל"א בימסאות ומרחצאות ובע"ז ט"ז. בימסאות ובית מרחצאות בכולם צ"ל הגי' דימוסאות עיי' מ"כ שם ושם וכן גרס רבינו בע"ז. בע' דמוס ג' ועיי"ע בית כסא] —

בַּמוֹת = בִּימוֹת (הקבוץ מן בימה (עיי"ע die Estrade in der Mitte des Tempels ; לוחות (die Tafeln der zehn Gebote בס"ג דמגלה (ל"ב. אמר שמואל הלוחות והבמות[3]) אין בהן משום קדושה, פי' הלוחות שעושין לספר תורה, הבמות עמודין של עץ שעושין לספר תורה, פ"א החלק של מעלה ושל מטה פנים ואחור הם נקראין במות וריוח שבין עמוד לעמוד של ס"ת הם הלוחות. *[אחי"ה שני פירושים האלה קשה להולמם גם לפי פתרון המלה גם לפי הענין וסוגי' זו מבוארת יותר בירו' מגילי' פ"ג הל"א דע"ג סע"ד ר' יהודה בשם. שמואל בימה ולווחין אין בהן משום קדושת ארון ויש בהם משום קדושת בית הכנסת אינלגין (עיי"ע) אין בו משום קדושת ארון יש בו משום קדושת ביה"כ. נשמע מזה שהבימה והלווחין והן הן במות (או יותר נכון בימות וכ"ה הגי' במראה הפנים) ולוחות של בבלי, הם תשמישי כלי ביה"כ כמו אנלגין בסמוך, כי על כן אמר הירו' שאין להם קדושת ארון אבל קדושת ביה"כ יש להם. וב"ס גם בבבלי כצ"ל שאין בהם קדושה ר"ל קדושת ארון אבל קדושת ביה"כ יש להם ואם כדברי רבינו שהבימות ולוחות דברים שעל הספר תורה או שבס"ת אפי' קדושת ארון יש להם! ולפי פירושנו שתשמישי ביה"כ הן לא קשה מידי וכן מפורש בטור י"ד סי' רפ"ב בהל' ס"ת: אבל הבימות שעומד עליהן האוחז הספר אין בהן קדושה וכתב על זה הרב"י בזה"ל: אמר רב מתנ' אמר שמואל הלוחות והבימות אין בהם קדושה וכתב הר"ן שאמרו בירו' שאין בהם משום קדושת ס"ת אבל יש בהם משום קדושת

---

1) לפנינו בב"ר בימסות ובילק' בימוסיאות. 2) בנו"ג במותיכון. 3) וכ"ה בכ"י מ' אבל צ"ל הבימות עיי' בסמוך ציון של ירו' מגילי.

ביה״כ ע״כ, וכעין זה כתב הטור בעצמו הל׳ ביה״כ א״ח ססי׳ קנ״ד הבימה אין בה קדושת ארון אלא קדושת ביה״כ ועיי׳ ג״כ ב״י שם. אחר הדברים והאמת האלה בלי ספק הבימות קבוץ מיחיד בימה (עיי״ע) והוא מקום מוכן לדרוש ולקרוא בו בספר תורה ברבים וכ״ה מפורש ברמב״ם הל׳ ס״ת פ״י הל״ד עיי״ש וכ״מ שם. והלוחות לפי דעתי הם לוחות הברית כתובות בהן עשרת הדברות והם ג״כ תשמישי ביה״כ והיינו חידושם אע״פ שמונחות ע״ג הארון, כמנהגינו גם היום, בכ״ז אין להם קדושת ארון אלא רק קדושת ביה״כ וכן כתב הטור א״ח רפ״ב דברים שבלוחות הברית הן [הן] שבכס״ת לכך צריך לכבדו ע״כ מזה משמע דוקא לכבדו כשאר תשמישי ביה״כ אבל קדושת ארון אין להם, ורש״י למגיל׳ (הובא באו״ז הלכות קריאת מועדים והפטרות סי׳ שצ״ז) פי׳ הלוחות לא ידעתי מה הן וי״מ הן העשויין לספרים שלנו שאינן עשויין בגליון ע״כ, וכיון על פי׳ ראשון של ערוך, ופי׳ ב׳ הובא בתוספ׳ שם ד״ה הלוחות עיי״ש] —

* בְּמַגְנִימִין (μίγμα ,מַגְמָא (durch Farbenmischung עיי״ע בן אימרנא.

* בִּימַין (בל״ר (Gerte, Zweig, Palme, vimen עיי״ע איפרפוס וע׳ בַּיָין ומשכ״ש.

1 בִּן (= בִּין מל״מ וכן בל״ס בַּיֵן einsehen, verstehen, בהפעיל אוֹבִין בל״ע ايبان zu verstehen geben, klar machen) בע״ז בפ׳ כל הצלמין (מ״ה.) אמר ר״ע אני אהיה אובין לפניך פי׳ לשון בִּינה כלומ׳ מלמד[1]. בב״ר פל״ה (ל״ד) ויבן נח מזבח (בראש׳ ח׳, כ׳) וַיָּבֶן כתיב נתבונן ואמר מה טעם ריבה הקב״ה בטהורין יותר מן הטמאין אלא שרוצה מהן להקריב לו שנא׳ (שם) ויקח מכל הבהמה הטהורה וג׳[2]. ובפע״ג (ע״ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (ד״ה א׳ י״ב, ל״ב) וכ׳. * [אחי״ה עיי״ע קרס ד׳. בהפעיל אובין כדרך נחי פ״י עיי׳ דקדוק לשון כלדית מרשד״ל בהעתקת הרב החכם קריגער צד פ״ח וגם בדרך גזרת חסרי ע״ו ד״מ שבת ל״א. הבנת דבר מתוך דבר] —

2 בִּן (מל״ע بان, בל״י vollstopfen, müsten, βυνέω) ובאגדה נדרש א׳) מהשם תֶּבֶן, ב׳) מהשם בִּנְיָן, ג׳) מן בִּינָה) במנחות בהקומץ רבה בס״ג או שפתתה (מנחו׳ כ״א.) תמלח (ויק׳ ב׳, י״ג) למאי אתי לכדתניא בתורת כהנים (פרש׳ י״ב סי׳ קמ״ד, קמ״ה ד״ל להוצי׳ מלבים ופרש׳ י״ב פרק י״ב ד״י״ב להוצי׳ ווייס) בפ׳ כל קרבנך במלח תמלח יכול תבניהו[3] ת״ל תמלח אי תמלח יכול בְמי מלח ת״ל במלח, ולא תשבית הבא מלח שאינה שובתת. פי׳ שנעשה בשבת כבחול זו מלח סדומית שהים מוציא גליו בכל יום ונעשה מלח. * [אחי״ה ולפי זה גזרת המלה מל״ע سبخ נשפך המים וכפי׳ רבינו אי׳ ג״כ ברש״י: הים משליכה לאגפיה ע״כ וא״כ יש לפרש שובתת מלש׳ שפת שמניחים גלי הים את המלח על שפת גדותיו ולזה מסכים מה שסיפר ראבינזאן פאלעשטינא. ח״ב תנ״ח ואילך עיי״ש ועוד יש לפרש מלח סדומית מלח של ים המלח ששם היתה עיר סדום ויש להביא ראיה לפי׳ זה סיפור מגללניוס ד׳, י״ט] — איסתרוקנית (עיי״ע) מין אחר שנעשה ע״י בני אדם. פ״א סדומית מלח חזק שאינו מתפשר ומתבטל לאלתר[4] אסתרוקנית שמתבטל לאלתר כמפורש בס״ג דפ׳ משילין (ביצ׳ ל״ט.) מים אין מלח לא והא תניא מים ומלח בטלין בין בעיסה בין בקדרה לא קשיא כאן במלח סדומית שהוא קשה (מלח לא מלח)[5] [צ״ל מלח אינו נימוח] איסתרוקנית שהוא (רפה) [צ״ל רכה] בטל. מאי תבניהו אמר רבא בר עולא הכי קאמר יכול יתבלנו[6] הרבה במלח כתבן בטיט.. יכול יעשנו כבנין שיתן על המנחה אבנים של מלח זו ע״ג זו ושורות קמח באמצע[7] יכול יתן בו טעם כבינה[8] כלומ׳ כל דהו מלח עד כדי להבין שיש בו טעם מלח. * [אחי״ה וכן פי׳ הראב״ד שם כבינה: דבר מועט — וגזרת המלה לדעתי מל״ע ויוני ופתרונה מַלֵא מבית ומחוץ ודרש כן מתוך כפילות הלשון במלח תמלח והקשה הש״ס יכול תבניהו או תבינהו כלו׳ ימלא הקרבן במלח ומסיק יכול יתן בו טעם כבינה וכפי׳ רבינו שאין למלוח אלא מעט ת״ל תמלח כלו׳ הפעל מורה שיש למלוח כדי וכיצד יעשה מביא האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו וכ׳ ועיי׳ ירו׳ נדרי׳ פ״ב הל״ד ושם פ״ו הל״ג. וג׳ פירושים נשענים על גזרת המלה משמות תבן, בנין, ובינה ומזה תדין גודל הטעות של רמ״ל בהעתקת הע׳ עיי״ש]—

---

[1]) כגי׳ רבינו אי׳ במשני׳ של ירו׳ ע״ז פ״ג מ״ז וכ״ה בפי׳ ר״ת כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנגיוליקי דף כ״ח:) אבל בבבלי׳ ובמשניות אי׳ אני אובין ואדון לפניך. [2]) בילק׳ נח רמז נ״ט הגי׳ ויבן נח מזבח התבונן נח וכו׳. [3]) כ״ה לנכון בדפ״ר וכן בסמוך ובעה״ק תבינהו ובדפ״ע תבנינהו, מנחו׳ וספרא תבונהו, וילק׳ ויק׳ ב׳ רמז תנ״ד יתבנהו. [4]) וכ״ה דעת הראב״ד לתורת כהני׳ שם וז״ל י״מ שהיא עזה ואינה נימוחה במהרה. [5]) כ״ה בט״ס ואין לו הבנה ונ״ל לתקנו כאי׳ בע׳ אסתרוקנית. [6]) וכ״ה בילק׳ לויק׳ שם, ובמנח׳ יתבוננו. [7]) וכ״ה בפירש״י עיי״ש. [8]) כ״ה בנוסחי׳ הש״ס וכ״ה בדפ״ר וויניצי׳ וכ״י ו״ו וכן היתה הגי׳ בכ״י ל״ד אך שם בט״ס כביצה ובכ״י ב״ר גבינה וצ״ל כבינה ובדפ״ע חדשים תבינה, ובילק׳ הגי׳ בבינה.

בֵּן (Sohn) בפסיקתא דשוש אשיש (צד קמ"ו: ומובא בילקי' וירא רמז צ"ג ובב"ר פנ"ג משונה הלשון קצת ולכן לא הביאו רבינו) הניקה בנים (בראשי' כ"א, ז') בן אין כתיב כאן אלא [בנים] מלמד שהניקה בניהן של אומות[1]) ובב"ר פנ"ד (נ"ג והובא בילק' הנ"ל) הניקה בנים שרה כל מי שבא לשם שמים נעשה ירא שמים. *[אחי"ה עיי' הגי' בילק' איוב י"ב רמז תתק"ו] —

בֵּן (=בֵּין zwischen ; מבונה מל"ע مُبَيَّن unterschieden, übtg. ausgezeichnet) בס"ג דכתובו' (קי"ב.) ובר"ג דפ' אלו נאמרין בכל לשון (סוטי' ל"ד. והובא בילק' שלח רמז תשמ"ג) וחברון שבע שנים נבנתה (במדבי' י"ג, כ"ג) מאי נבנתה אילימ' דאיבני ממש וכ' עד אלא שהיתה מבונה על אחת משבעה בצוען[2]) ובר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטי' מ"ב: ילק' שמוא' רמז קכ"ה) ויצא איש הבנים (ש"א, י"ז, ד') מאי בנים אמר רב שמבונה מכל מום כלו' כל מום לא היה בו[3]) [דבי ר' שילא אמר] שהוא עשוי כבנין כלו' גדול כבנין [ר' יוחנן אמר בר] מאה פאפאי וחד נאנאי[4]), פי' שבאו מאה אנשים על אמו וכלב אחד. *[אחי"ה ובמד' אגדת שמואל פ"כ כתוב בפירוש והנה איש הבינים וג' ממערכות פלשתים ממערות כתיב ממאה ערלות פלשתים ר' תנחומ' אומר אף כלב אחד וכן הדרש ברות"ר ספ"ב פ' ותשאנה: ממערכות פלשתים (ש"א י"ז, כ"ג) ממערות כתיב ממאה ערלות גוים שנתערו בה כל הלילה ר"ת אומ' אף כלב אחד וכ' ועיי' ירו' יבמו' פ"ד הל"ב ד"ה סע"ג ועיי' מנחת שי לשמואל הנ"ל. ותוספ' סוט' מ"ב: ד"ה מאה שהסכימו עם פי' רבינו נגד דעת רש"י עיי"ש. ולולא מסתפינא הייתי אומר שתחת חד נאנאי או נאני צ"ל כאני והוא ל"ר canis ול"י κύων ובל' בקט' çunis פי' כלב. ופאפי בל"פ ויונית (پاپ, بابا πάππος) פי' אב. וטעם של דרוש זה לפ"ד שהבין איש בֵּינים מלש' תערובת זרע] —

בָּן, = בָּנָה, בְּנִי (בל"ס בנא ובל"ע بنا bauen והתואר בַּנָּאי בל"ס בַּנָּיָא, בל"ע بنّاء, بانى Baumeister ובאגדה מתואר כן תלמיד חכם) ר' יוסי אומ' של בנאים מצד אחד חוצץ בפ"ט במקואות (מ"ו) ובס"ג דואלו קשרים (שבת קי"ד.) פי' ר' יוחנן בנאים אלו ת"ח שעסוקין בבנינו של עולם וקפדי על רבב שבבגדיהן[5]) לכבסו ולהוציאו שלא יהו מן המשניאים לפיכ' אפי' מצד אחד נראה חוצץ ולא עלתה לו טבילה אבל בגדי הבורים אם רבב עבר מצד לצד חוצץ ואם לאו אינו חוצץ. *[אחי"ה וכעין זה פירשו כל המפרשים אבל רה"ג לסד"ה למקואו' שם צד ל"ה הביא גם יש אומרים: של אלו הבנאין אפי' מצד אחד של בגד חוצץ טיט של בורות הוא וטיט היון משני צדדין של בגד כדאמרי' בתוספה (מקו' פ"ז והובא בר"ש למקואו' פ"ט מ"ז ולפנינו בתוספ' משובש הוא) ר' יוסי וכ' וסיים רה"ג אבל טעות הוא ומהרי"ל בעמת"ל בע' בנאים תפש זה הפי' ונעלם מעיניו דברי רה"ג] וכן הלכה[6]) [ו] אמר ר' יוחנן (שבת שם) איזהו ת"ח שמחזירין לו אבידה בטביעת עינא זה המקפיד על חלוקו להפכו. *[אחי"ה עיי' ירו' ב"מ פ"ב ד"ח רע"ד. וכנ"ה ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג, ירו' גיטי' פ"ז דמ"ח ע"ד, ירו' ב"ב פ"ח דט"ז ע"ד בניה דאורייתא. וזה הענין בירו' מגילה פ"ד דע"ה רע"ב מפני בַּנָּה הוא עומד, וירו' ביכו' פ"ג דס"ה ע"ג אין התורה עומדת מפני בַּנָּה וכן נדרש דברי' ח', ט' א"ת אבניה אלא בוניה (תעני' ד.) וכן נדרש ישעי' נ"ד, י"ג א"ת בניך אלא בּוֹנַיִךְ (ברכו' ס"ד.) וכן נדרש שה"ש א', ה' בּוֹנוֹת ירושלים זו סנהדרי גדולה של ישראל שהן יושבין ומְבַנִּין אותם. וכנ"ה בלא השאילה שבת קט"ו. אמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך (עיי"ע נדבך), שם קנ"ו. בנאי וסתיר סתיר ובנאי; כלי' פי"ד מ"א הקנטר של בנאי (עיי"ע קנטר א'); ב"מ קי"ח. עיי"ע ארדכל; ב"ק פ"ט מ"ג הבנאי שקיבל עליו לסתור את הכותל, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ד הבנאי שיישב את האבן בראש הרימוס, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: אומנתיה דהן בנאי. שמ"ר רפי"ג אבא יוסף הבנאי, סוף דאר"ז עיי"ע בַּלָּן, והקבוץ יומ' י'. בנאין ביד סתרין כ"ה לגי' כ"י ב' מינכ' עיי' ד"ס יומ' צד י"א: ובנו"ג בונין, ובנויי; ירו' ברכו' פ"ט די"ג. בַּנָּיָן עיי"ע אמן א' — ר' בנייה, בנאי, בנויי שם תנא בדור הראשון עיי' מה"י למהרז"ף צד

[1]) הך סיום חסר בפסיקת' כמו שהעיר ג"כ ר"ש באבער שם הערה י"ב. [2]) פי' שהיתה מפורסמת ומשובחת ז' פעמים יותר על צוען ובספרי ריש עקב ובמד"ר פט"ז אי' בפירוש נבנתה משובח הרבה יותר עיי"ש ולדעתי הוא ל"ע הרשומה ומתרונה מובדל ומשובח ועיד י"ל שכיון בעל אגדה על לשון רו' bonus פי' טוב עיי' הרב ברילל יאהרביכער ח"א, רי"א. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע חסר בט"ס לא, וכן פירש"י מתוקן ומנוקה מכל מום. [4]) כ"ה בכ"י ק"ם ע' פאפאי ועיי"ע נניי וכ"ה בכ"י וי"ו כאן ושם הגי' נאני ובכ"י ל"ד בנאי וצ"ל גנאי וכ"ה בילק' שמואי שם. [5]) וכ"ה ברש"י שבת ונראה שהיה כן בגי' ספרי' וכן משמע מפי' ר"ש למקו' פ"ט מ"ו. [6]) ונראה שכונת רבינו להוציא דעת של יש אומרים שהובא ברה"ג.

ס"ט והציונים בברכ' נ"ה: ב"ב נ"ח. וכ"ר רפי"ח. ובהבלעת ב' אי' ברכ' ל"ח: ב"מ ב'. רבנאי תחת רב בנאה, ובויק"ר פכ"א רבי בנאה. אבל בכ"י פ' לברכ' הגי' רבא (ד"ס ברכ' צד ק"ה.)] —

* בֶּן אֲכִילָה (geniessbar, zum Genuss tauglich) חולי' קכ"ז: כיון דיבשן לאו בני אכילה נינהו.

* בֶּן אֱלוּל (der im Monat Elul Geborene) ירו' שקלי' רפ"ג דמ"ז: והן מתעשרין עם בני אלול פי' שנולדים בירח אלול.

בֶּן אַלְמָנָה (Witwenkind) בנדרים[1] בפ' ר"א (ס"ו:) ר"ש לא טעים אמר ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו. פי' תתאלמן וימותו בניה אם לא אטעום[2] לא אזלזל עצמי ועוד[3] אם הייתי טועם היה מרגיל להדירה.

בֶּן אֶלְעָשָׁה (Personenname, Schwiegersohn Rabbi's) חתניה דרבי הוה ועשיר גדול הוה בגמ' דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"א.) ובגמ' דיציאת השבת (ט':) תספורת בן אלעשה. * [אחי"ה עיי"ע לוליינית. וכנ"ה נדרי' שם וסנהד' כ"ב: עיי"ש ובירו' מ"ק רפ"ג דפ"א סע"ג ר' הוה מוקר לבר אלעשא ועיי' סיפור שם הובא בשנויים בויק"ר פכ"ח וקהל"ר פ' מה יתרון ועל פתרון משלו של בר קפרא שם לא רבים יחכמו ועיי' רא"ק בחלוץ ב', פ"ד ואילך וגרעץ קורות היהודי' ח"ד ב' צד רט"ו בהערה] —

* בֶּן אוּמְנוּת (בל"ס בר אוּמָנוּתָא (Handwerker) ב"ר רפל"ב אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב בן אומנותו . . והקב"ה אוהב את בן אומנותו וכו', וכ"ה בילק' תהלי' י"א סרמ"ז תרנ"ה ובמדר' תהלי' מזמ' י"א הגי' כל איניש סני בר אומניתיה אבל הקב"ה אינו כן וכו', ומזה משל הדיוט מורגל בפי המון כל אדם שונא את אומנתו.

* בֶּן אִימְרָנָא (בל"ס אַמְרוּנָא (junges Schaf ר"ה י"ח. מאי כבני מרון . . כבני אימרנא פי' בל"ס ככבשים ועיי"ע אמר א'. וכ"ה מפורש בירו' ר"ה פ"א דנ"ז: כהדין דירין ומדי דברי בו זכר אזכרנה ג"כ דעת אחרת של פי' רבנן אמרי כהדה במגנימין מה טעמא היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. המפרשים נדחקו בפי' המלה הזרה ולא עלה בידיהם ול"נ שהיא בל"י שרשומה בע' במגנימין משורש μαγγανεύειν והשם μάγγανον ולדעת רז"ל μαγγανεία פי' שחיקת ועירוב צבע לצבוע בו וא"כ שיעור המאמר ממש כמו בבבלי ר"ה י"ח. והובא בילק' תהלי' ל"ג רמז תש"ך וכולן נסקרין בסקירה אחת . . אף אנן נמי תנינא היוצר יחד לבם וכו', פי' כולם נצבעים בצביעה אחת עיי"ע סקר א' ולפ"ז עיקר הגי' בירו' כחדא במגנימין (במגנמין) כלומ' כולם יחד בצבע אחד.

* בֶּן אָמוֹרְיֵי, אִימְמַרְיֵי (Geissel) עיי"ע אמר אחרון.

בֶּן אַרְזָא (שם פרטי של מנגן אחד בזמן בית שני ובל"ע أرز (Kräftiger על הצלצל בפ"ה בשקלי' (מ"א) פי' היה ממונה על כלי שיר מן בצלצלי שמע (תהלי' קנ"ו ה') והיה מנגן בהן כדתנן בסוף תמיד (ל"ג). והקיש בן ארזא בצלצל. * [אחי"ה צלצל בל"ס ציצלא, צצילא ובל"ע جلجل נקרא כלי שיר שהיה במקדש (ש"ב ו' ה'; ד"ה א' י"ג, ח'; ט"ו, ה', מ"ב; עזרי ג', י'; מקביים א' ה', נ"ד; בן מתתיהו על הקדמוני ז', י"ב. ג') ומעששיות גדולות של נחושת נעשה (עיי' בן מתתיהו שם) והמנגן בכלי שיר זה היה בעל כח ואולי בן ארזא שם כולל שהוראת המלה בל"ע בעל כח וגבור. ובתוספתא שקלי' פ"ב אי' בן ארזא על הדוכן]—

* בֶּן בַּג בַּג (E. N.) עיי"ע בגג, וע' בן הא הא.

* בֶּן בּוּהֶיָן (E. N.) עיי"ע בוהיין.

* בֶּן בּוֹכְרִי עיי"ע בן כוברי.

* בֶּן בּוֹנְיוּס, בֶּן נִיוּס עיי' גירסאות שונות בע' סבן לפי גי' כ"י ושם אעריך אם יהיה חלקי בחיים.

בֶּן בָּטִיחַ (שם פרטי ובל"ע بطاحى ,der Grosse (Robuste בבבלי' פי"ז (מי"ב מוסב על אהלות פי"ג, מ"א תוספתי' אהלות רפי"ד) מאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלא אגרוף גדול זהו אגרופו של בן בטיח א"ר יוסי ישנו כראש גדול של אדם, פי' מאור שלא נעשה בידי אדם אלא נפתח מעצמו שיעורו מלא אגרוף של אותו אדם הנקרא בן בטיח וכבר פירשנו בע' אגרוף. * [אחי"ה פי' בל"ע אדם גדול ובעל בשר, ואולי גם בן בטיח בן אחותו של ריב"ז (קהל"ר פ' טובה חכמה ועיי' איכ"ר פ' היו צריה) שם כולל לגבורתו וכוחו ובגיט' נ"ו. הגי' אבא סקרא ריש בריוני . . בר אחתיה דריב"ז עיי"ע בריוני] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו. ול"ד וכ"ה בעה"ק משנת שנ"ב ובדפ"ע חסר. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר אבל בשרפ"ע יטעום. [3]) ב"ח מחק בגמ' תיבי' זו ולא ידעתי למה.

בֶּן בְּרִית (Bundes-, d. i. Glaubensgenosse) בפ"ק דישועות [1]) ונכסים שהן של בני ברית פי' בני ברית הן ישראל לפי שאמר הכתוב (שמות כ"א, ל"ה) כי יגח שור איש את שור רעהו ולא גוי הוציא כל האומות באמרו רעהו. * [אחי"ה בדפ"ר ווניצ' מחקם הצינזור בקו דיו ובב"ק י"ג: יותר מדויק למעטי שור של עכו"ם ובב"ק ל"ח. וירו' ב"ק פ"א ד"ב ע"ג שור של נכרי ובמכילתא משפטי' רפי"ב רעהו להוציא שור של כותי שור של נכרי וכן דרש בפי' ב"ק ט"ו רע"א ותוספת' ב"ק רפ"א בני ברית למעוטי נכרים ובירו' ב"ק שם יצאו גוים ובדפ' זיט' עכו"ם. בן ברית כמו בל"מ בעל ברית ועיי"ע ברית] —

* בְּנֵי בְּרָק Stadt, südöstlich von Jaffe, Ibn) עיר קרוב' ליפו (Ibrak, Neub. 82 והיא נזכרה כבר ביהוש' י"ט, מ"ה והיה מקום ישיבת ר"ע עיי' סנהד' ל"ב: ויק"ר פכ"א ותוספת' שבת רפ"ד ושם הוזכר ג"כ מרחץ של בני ברק.

* בֶּן בְּתֵירָה, בְּתֵירָה, בְּנֵי בְּתֵירָא הרבה חכמים מכונים כן עיי' ד"מ למהרז"ף צד צ"ד. ואילך, ומבוא המשנה ממהרי"ב צד כ"ז ואילך.

* בֶּן גביית עיי"ע גביית.

* בֶּן גֶּבֶר E. N. eines Mannes, der über das Thorschliessen gesetzt war zur Zeit (des 2. Tempels שקלים פ"ה, מ"א (מ"ב) בן גבר על נעילת שערים פי' שם איש אחד שהיה ממונה להכריז כבא השמש לנעילת שערים ובירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד וירו' סוכ' פ"ה דנ"ה ע"ג והתנינן בן גבר אית לך מימר בר תרנגולא פי' לשון בתמיה אלא שם אדם נקרא גבר ולאפוקי דבי ר' שילא שסבר שקריאת גבר (יומ' כ':) פתרונו קריאת התרנגול עיי"ע גבר ד'.

בֶּן גַּו (בל"ס d. Innere, die Eingeweide ובדרז"ל רק בקבוץ בני גַוַּיָּא כמו בני מֵעַיִם) תרג' ירושלמי והקרב והכרעים (ויקר' א' י"ג) בני גויא * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד, ב"ר דפ"ר ודפ' ווניצ', אבל כדפ' אמש' הגי' ת"י ורמ"ל הפליא לטעות וכתב תרג' יונתן וכבר עמד על טעות זו הגאון שי"ר בתולד' ר"נ צד מ"ה הערה מ"ד רק שם בטעות הדפוס אי' בע' גיא תחת בע' בן גוא. ודע שבתר"י אי' בנוסחאותינו כריסא ובתר' אונקל' גוא בלי חיבור עם "בני" אבל בתי"ר א' לשמות כ"ט, י"ג. י"ז ותרג' תהלי' ק"ג, א' נמצא מועתק קרב: בני גווא, ואין אצלי ספק שגם בציון כאן כך מצא רבינו בכתובים וגו בל"ס מורה כמו קרב בל"מ וחיבורו עם בני ממש כדרך מלת בְּנֵי מֵעַיִם] —

* בְּנֵי גּוֹלָה (die in der Diaspora Wohnenenden) ע"ז ל' רע"ב ובני גולה נהגו בהן איסור.

* בֶּן גּוּרְיוֹן (ein reicher Mann in Jerus.) כ"ר רפמ"ב ועיי' ציונים אחרי' בע' בליוטי נקדימון בן גוריון ועיי' עוד ע' בוני.

* בֶּן גְּזֵירָא (E. N. eines Amora) עיי"ע אשכול.

בְּנֵי גֵיהִנָּם (Frevler, Bewohner der Hölle) ר"ה י"ז. ומקריין בני גיהנם עיי"ע בני מחוזא.

בֶּן גִּיל von gleicher Geburtszeit, gleichem (Geschick) עיי"ע גל ג'.

* בְּנֵי גָּלִיל, גְּלִילָא (die Galiläer) עירו' נ"ג סע"א בני גליל שלא הקפידו על לשונם וכ', בני גליל דלא דייקי לישנא וכ', בני גליל דלא גמרי מחד רבהוכ', שבת קנ"ג. בני גלילא אמרי עשה דבריך לפני מטתך וכ', ובכ"י מ' מיתתך, ירו' מע"ש פ"ה דנ"ו ע"ג וירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד אחינו בני גלילא עילאה ובני גלילה ארעיתא שלמכון יסגא ובבבלי סנהד' י"א: אחינו בני גלילאה וכ', וצ"ל בני גלילא. והוא כמו אנשי גליל נדרי' מ"ח. והיחיד בר גלילא עיי"ע.

* בֶּן גַּמְלָא Priester, viel. aus der Stadt Ga-) mala gebürtig) ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: אפי' כבן גמלא שלא היתה ידו מחזקת אלא כשני זתים פי' שם כהן גדול ואולי על שם עיר גמלא (עיי"ע) מכונה כן. — בן גמלא במשנ' יומ' דף ל"ז. והובא בילק' משלי רמז תתקמ"ו. יהושע בן גמלא יומ' י"ח. ב"ב כ"א.

* בְּנֵי גְּנָנָא (בל"ס בני דגנונָא die Anfertiger des Hochzeitsbaldachins) עירו' מ'. הנהו בני גננא דגזו להו אסא ביו"ט שני לאורתא שרא להו רבינא לאורוחי בהו לאלתר פירש"י (כ"י עיי' ר"ס עירו' צד ע"ד:) קושרי כילות חתנים וכ', וכ"ה באמת עיי"ע גנן א' וע' כל ה' וכ"ה בל"ס.

* בֶּן גַּרְבָּאֵי (כינוי של כה"ג בבית שני מהשם גרבא בל"ס ובל"ע خَرِيبُ Weinkrug וא"כ נוכל להעתיקו Saufbold) פסחי' נ"ז. ויכנס ישמעאל בן פיאבי תלמידו של פינחס וישמש בכהונה גדולה וכ', ויכנס יוחנן בן גרבאי תלמידו

[1]) והוא לפי דרש של שבת ל"א. ילק' ישעי' ל"ג רמז ש"ב סדר נזיקין ובדפוסי' חסר הציון מחסרון ידיעה והוא בב"ק ט': במשנה.

של פינקאי וכ'. אמרו עליו על יוחנן בן גרבאי שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין וכ', ועיי' בכמה שינויים בכריתו' כ"ח. והגי' בן גרבאי כ"ה בע"י ונכון הוא שלשון נופל על לשון הוא ונגזר מן מלת גרב יין האמור בסמוך ועיי"ע גרב ג' וכינוי של גנאי הוא שכה"ג זה היה זולל וסובא וכן תלמידו של פינחס השנויה אצל ישמעאל בן פאבי[1]) לשון נופל על לשון תלמידו של פינקאי פי' מעונג עיי"ע פנק א' וגם זה כינוי של גנאי הוא ותמיה לי קושית של מהרש"א בח"א לפסחי' שכתב וז"ל אין שם רבו פנקאי מפורסם מי הוא! ועיקר שמו של כה"ג זה הוא נדבאי וכ"ה בכ"י מ' בכולן (ולפנינו בט"ס נרבאי עיי' ד"ס שם) וזה נ"ל ברור הוא אחד עם שם כה"ג Ἀνανία τοῦ Νεβεδαίου = חנניא בן נבדאי שנזכר בבן מתתיהו (עיי' על הקדמי' כ', ב', ג'; כ', ה', ב') אשר מינהו הורדוס השני לכה"ג תחת יוסף מבית קאמית. ועיי' קצת מהדברים שנגענו במ"ע של מהרז"ף — גרעטץ חכ"א, רנ"ו ומה שכתב שם מהרי"ף.

* בֶּן דָּוִד (Sohn Davids, d. i. der Messias) עירו' מ"ג. יום שבן דוד בא. יומ' י'. אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה תשעה חדשים על כל העולם כולו[2]) מגיל' י"ז: סנהד' צ"ז. במוצאי שביעית בן דוד בא. יבמו' ס"ב. ע"ז ה'. ילק' ישעי' רמז תתל"א אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף (עיי' מאמרינו על משיח, תחית המתי' ועוה"ב במ"ע דמ"ג כרך כ"א צד תקע"ד), כתוב' קי"ב: דור שבן דוד בא קטגוריא בת"ח וכ' עיי"ע קטיגור וע' בז ד'. סנהד' ל"ח. אין בן דוד בא עד שיכלו ב' בתי אבות עיי"ע בית אב. ושם צ"ז. דור שבן דוד בא ת"ח מתמעטין, שבוע שבן דוד בא וכ', שם: ביובל האחרון בן דוד בא וכ', ועיי' ברוחב הביאור על כל זה במאמרינו הנ"ל והעלינו שם בראיות ברורות שכמה וכמה מאמרי רז"ל נתפרשו מסיפורי הפרסיים בתכלית ענין זה ואכ"מ להאריך.

בֶּן דֶּינַאי (ein Zelotenschaaranführer, Eleazar Sohn Deinai, bei Jos. Ant. 20, 6, 1; 8, 5 Ἐλεάζαρ . . Δειναίου παῖς) בסוף משנת סוט' (מ"ז. וירו' סוט' פ"ט מ"ח. ספרי שופטי' סי' ר"ה. ילק' שופטי' קלסרמ"ז תתקכ"ג) משבא אלעזר בן דינאי[3]) ותחינא בן פרישה היה נקרא[4]). וכפ"ב דכתוב' בגמ' האשה שנחבשה (כתוב' כ"ז.) כגון אשתו של בן דינאי, פי' אדם לסטים ורוצח. * [אחי"ה ובאמת בירו' כתוב' פ"ב דע"ו ע"ד החליט לכתוב תחת אשתו של בן דנאי אשת לסטים וגם לפי סיפור בן מתתיהו היה בן דינאי ראש הרצחנים ומכת הקנאים ויארב במסתר לירות במו אופל לתמימי דרך והיה עוסק באומנות זו עשרים שנה עד שלכדו אפרכוס רומי פֵלִיקס ושלחו בנחושתים לרומה (קדמוניו' הנ"ל ועל המלחמ' כ', י"ג, ב'). והנה מתחלה לטובה נתכוון ללחום בעד חפשה ולקרוא דרור לארץ (יעויין בשהש"ר פ' השבעתי) ולא ארכו הימים ונטה מדרך הישר והלך ארחות עקלקלות והקנאים נעשו רצחנים יצפנו לנקי חנם והם נקראו סקרין (עיי"ע סקר ד' ובן מתתיהו על המלח' ב', י"ג, ג', ד', ו'; ז', ח', א'; על הקדמונ' כ', ח', י') וזה מה שאמרה המשנ' סוט' הנ"ל אלעזר בן דינאי תחינא בן פרישה היה נקרא חזרו לקרותו בן הרוצח. וידידי החכם השלם מהו"ר זעליג לויטערבאך אשר כבר יצא טבעו בעולם המדעי' בשם זה"ל כתב לי פי' אחר ולא אמנע טוב מבעליו ואלה הם דבריו: הנני לבאר מאמרם (סוטי פ"ט) משרבו הרצחנים וכו' ומאחר שלא הבינו השמות מחקו רבים פעם הב' בן פרישה כסבורים שאלעזר בן דינאי תחינה בן פרישה היה נקר' וכ"ז יען שלא ידעו שיש שם תחינה בכתובים (ד"ה א', ד', י"ב) אכן פי' המשנה: משרבו הרצחנים בטלה ענל' ערופ' והוא מעת שבא אלעזר בן דינאי (ר"ל שראוי לדונו כפי' התוי"ט). והשני תחינה בן פרישה ובראשי' נקרא אך בן פרישה שפיר' מדרך הטוב (ובשם תחינה המורה על הטוב לא קראו עוד כמו שלא קראו בודאי לאלעזר שמורה אלהי עזרי) וחזרו לקרותו בן הרצחן כאלו משרש הרצח גזעו או כמו גברא קטילא. והראיה כי על שני אנשים כיונו ממה שמתחילה המשנה הרצחנין בל' רבים. עכ"ל] — בפ"ה בכלים (מ"י) תנור תחלתו ד' ושיורו ד': זה תנורו של בן דינאי[5]) אמר הגאון אנו קורין[6]) תנורו של בן דינאי שהיו בו דברים. * [אחי"ה על איזה גאון כיון רבינו לא ידעתי

---

[1]) כ"ה עיקר הגי' וכ"ה ביומ' ט. ליה: וכ"י פסחי' עיי' ד"ס צד פ"ד: והוא Ἰσμάηλος τοῦ Φαβί נזכר בבן מתתיהו על הקדמוניות י"ח, ב', ב'. [2]) כ"ה ברפוסי' הישנים ונשתנה בדפי' באזיל מן הצינזור וגרס תחתיו מלכות ארם וכגי' דפוסי' ישני' אי' ג"פ בכ"י מ' ובע"י הראש' ובילק' מיכ' ה' דפי' שאלוני עיי' ד"ס יומ' י"א: [3]) כ"ה בכ"י ה"ב גם בראש הע' אבל שאר כ"י ודפוסי ערוך בט"ס בן דן, והנוסח בן דינאי בכ"מ שרשמנו רק בכתובי בסמוך במ"ס בן דונאי. [4]) ועיי' בתוי"ט סוט' פ"ט מ"ט על נוסחי אחרי ובילק' אי' ותחינא. [5]) כ"ה נ"כ במשנה שבמשניות וכ"ה בגי' הרמב"ם ותוי"ט, וכ"ה ברע"ב לכלי' פ"ה מ"ט. [6]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע שונין.

ורה"ג ז"ל לי' במשמע שלא פירש מאמר בן דינאי בסד"ט צד ה' וכן לא הביאו הר"ש ואשר נ"ל הוא שאיזה כותב הערוך הגיה לעצמו כן וכיון על הרמב"ם ז"ל שפי' לכלי' שם בזה"ל וכן נפלו דברים רבים ביורות הערביים . . ולזה תקרא זאת התמונה תנורו של בן דינאי מיוחס אל דין וכו', ע"כ וכן פירש רע"ב בשם ואני שמעתי, עיי' תוי"ט לכלי' שם, וכן כתב הרא"ש בשם י"א. ואין אצלי ספק שתנור בן דינאי נקרא על שם בן דינאי של מעלה ונ"ל להסבירו שהרי בן דינאי היה יושב בגליל (עיי' בן מת' על הקדמ' כ', ו', א') וגם ערב מקום היה בגליל (עיי"ע ערב) על כן נקראו היורות הערביין שהיו חפורין בארץ לאפות בו: תנורו של בן דינאי, וקרוב הדבר שהוא היה רגיל לאפות כן לאנשיו הסרים למשמעתו שחונים תחת כיפת השמים] —

* בֶּן דַּעַת (ein Vernunftbegabter) ב"מ ח', דקא מגבה ליה בן דעת, ירו' קידו' פ"א ד"ם רע"א זה זיכה לבן דעת וזה לא זיכה לבן דעת. והקבוץ בני דעה גיטי' כ"ג, יבמו' צ"ט: חגיג' ב': מנחו' צ"ג, ערכי' ה': פי' בעל שכל.

* בֶּן דְּרוּסָאִי עיי"ע בר דרוס . . וע' אכל.

* בֶּן הֵא הֵא (E. N. eines Tana) אבות פ"ה מכ"ג בן הא הא אומר וכו', ובחגיג' ט': בר הי הי עיי' תוספ' שם ותוי"ט לאבות טעם של כינוי זה ולדעתם הוא בג בג דעולה גימטרי' שלו ה'.

* בֶּן הַהֲדַיָּה (Geier, Habichtart) ספרי פרש' ג' פ"ה (צד נ': להוצאת וו') נץ זה הנץ למינהו להביא בן ההדייה וההודאה. והוא מל"מ הדיה (דברי' י"ד, י"ג, ישעי' ל"ד, ט"ו) וההודאה הוא דאה ומסיק בחולי' ס"ג: דאה וראה דיה ואיה אחת היא אבל ר' ישמעאל בספרי שם רפ"ה לא סבר כן עיי' ראב"ד שם אבל להצעת הילק' ראה רמז תתצ"א ד"ה והנשר לית כאן פלוגת' ועיי' שם ותמצא נוסח' יותר שלמה בשם ספרי והמו"ל של ספרי לא העיר על זה. ובחולי' ס"ב. הגי' להביא את בר חיריא ורבינו גורס בר הודיא עיי"ע וזהו עיק' וכ"ה בל"פ ע"ש. או י"ל שמלת הדייה הוא ל"ע حداية = Weihe.

* בֶּן הדימה עיי"ע ארקל.

* בֶּן הֲרֵגָה (Sohn des Todes, Todes schuldig) ברכו' ס"ב: אמר דוד לשאול מן התורה בן הריגה אתה פי' מותר להרגך וכן גרס באמת עי' והילק' שמואל רמז קל"ג וכן מצאתי אח"כ בכ"י מ' ובכ"נ עיי' עוד ד"ס ברכו' צד קפ"ב.

* בְּנֵי הַרְגָּשָׁה (Spürende, die Empfindung haben) נדה י"ג. נשים לאו בנות הרגשה נינהו . . אנשים דבני הרגשה נינהו וכו' עיי' פירש"י.

* בֶּן זוּג (Ehepaar, Gattin) מפעל זֵוֵּג בל"ס וערבי زوج (verbinden) גיטי' צ"ו: סוט' ו', במ"ר פ"ט וירו' סוט' פ"א ד"ז. שאין זה בן זוגו לראשון (ירו' שאינו . . של ראשון) ב"ר פי"ב שאין לו בן זוג . '. ערובתא שבתא לית לה בן זוג. והקבוץ שם פ"ז בהמות ולויתן שאין להם בן זוגות (ועיי' ב"ב ע"ד:).

* בֶּן זוֹמָא (Ben Zoma, Schüler R. Akiba's) עיי' ד"ם קל"ו ואילך ומבוא המשנ' ממהרי"ב צד קמ"ז ואילך, ועיי' עוד ע' בן עזאי.

* בֶּן חאפון עיי"ע אפנין.

* בְּנֵי חֲבוּרָה (die zu einer Genossenschaft Gehörenden) שבת כ', עירו' ק"ג. בני חבורה זריזין הן, ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: מפני שבני חבורתן ראויין להימשך אצלן עיי' מכילת' בא פט"ו.

* בְּנֵי חֵילָא (Truppe, Soldaten) ביצ' כ"א. קימחא דבני חילא, חולי' צ"ד: בישרא לבני חילא . . טריפתא לבני חילא.

* בֶּן חֲכִינָאִי (ein Talmudlehrer) כתוב' ס"ב: ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד. חגיג' בבלי י"ד: פסיקתא דר"כ אחרי מות דקע"ו: ויק"ר פכ"א. ובספרא פ' אמור פ"ז ובשאילתות פ' אמור וכ"ה בכ"י א"פ לשבת ק"י: עיי' ד"ס שבת צד קכ"ג. ובכתוב' שם בת חכינאי בת חכינאי.

* בְּנֵי חוּפָּה (die Hochzeitsangehörigen) סוכ' כ"ה: ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. השושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה פי' אנשים הנקראים ומסובים בחופת חתנים מל"מ כחתן יצא מחפתו (תהלי' י"ט, ו').

* בֶּן חוֹרִין (Freier) שבת קנ"ב. דעל סוס מלך דעל חמור בן חורין, סנהד' פ"ה: במשנ' מי שחציו עבד וחציו בן חורין; תרומ' פ"ח מ"א עשאך בן חורין, ב"ק י"ד: ט"ו. בני חורין בני ברית, ושם בני חורין למעוטי עבדים; אבות פ"ב מט"ז ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ושם פ"ו אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת. ונקבה בת חורין גיטי' מ"א: ועיי' עוד שם מ'. ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ד וירו' ב"ב פ"ח דט"ז ע"ג ותוספת' ב"ב ספ"ט. ובהשאילה מנכסים שאינן משועבדים ב"ק ח': עידית בני חורין הואי . . כל זמן דאיכי בני חורין, ב"מ י"ג. וי"ג: וירו' ב"ק פ"י ד"י: לא

גבי מן משעבדי מבני חרי מגבי גבי, אין גובה לא ממשעבדי ולא מבני חרי. במדרש חזית פ׳ לא ידעתי אתמול הייתם עובדים בטיט ולבנים והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם.

* **בֶּן חֲרִיץ** (kleine Grube) ב״ב ק״ז: במשנ׳ חריץ ובן חריץ וכמה הוא חריץ ששה טפחים ובן חריץ שלשה. ובגמ׳ שם חריץ מבחוץ ובן חריץ מבפנים, ושם ק״ח. וכמה בין חריץ לבן חריץ טפח. פי׳ גומא קטנה עיי״ע חרץ.

* **בֶּן טוֹטֶפֶת** (E. N. des Schlüsselbewahrers im jer. Tempel) תוספת׳ שקלי׳ פ״ב בן טוטפת על המפתחות אולי הוא שם כולל מן טוטפת של מקרא פי׳ קישורה שהיו מפתחות קשורין ואדוקין על ידיו.

* **בְּנֵי טַעֲמַיָא** (Rathsherren) אסת״ר ספ״א פ׳ בשנת יכולני וברקוריאני [Joviani, Herculiani עיי׳ רימ״ז בט״ה, ח״א צד קי״ג] ר׳ הונא אמ׳ בני טעמיה ובני סגניה דיליה ר׳ יצחק אמ׳ בני טעמיה בני עצתיה פי׳ נותני טעם ועצה.

* **בְּנֵי יַבָּשָׁה** (die auf dem trockenen Lande leben) ירו׳ נדרי׳ ל״ח. נדר מיורדי הים לאחר שלשים יום נעשו בני יבשה עיי׳ ר״ן לבבלי נדרי׳ ל׳. ד״ה וחד תני לה.

* **בֶּן יוֹם** (eintägig) שבת קנ״א: ב״ר פל״ד תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, ע״ז נ״ז. תינוק בן יומו עושה י״נ, ב״ק ס״ה. איל בן יומו קרוי איל, מגיל׳ י״ט. מוקף בן יומו קרוי מוקף, ועיי״ע בר יומא. והקבוץ תנחומ׳ קרח צד רע״ג ובמ״ר פי״ח תינוקות בן יומן.

* **בְּנֵי יַמָּא, בְּנַת יַמָּא** (Delfin) עיי״ע דלפן.

* **בֶּן יָצָף** (E. N.) ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח. מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה . . בן יצף מן דאסף וכ׳ ובב״ר פצ״ח הגי׳ בית יצאת (ובקצ׳ דפוסי׳ בית יצאה).

בֶּן יְכַבֵּד אָב ("ein Sohn verehrt den Vater" Mal. 1, 6) בגמ׳ דחלק (סנהד׳ צ״ו. ושם:) בן יכבד אב: זה בלאדן [בן בלאדן, אמרי בלאדן] מלכא הוה ואישתני אפיה כעוקבא דכלבא פי׳ כדמות כלב[1]) הוה יתיב בריה על מלכותא כי הוה כתיב הוה כתיב שמיה ושמא דאבוה, ועבד אדוניו זה נבוזראדן (עבד שר הטבחים) [צ״ל רב טבחים] דכתיב (ירמי׳ נ״ב, י״ב) ובחודש החמישי וג׳ בא נבוזראדן רב טבחים] עמד לפני מלך בבל בירושלם ומי סליק נבוכדנצר לירושלם והכתיב ויעלו אותו [2]) [וילך אתם] אל מלך בבל רבלתה וא״ר אבהו רבלתה זו אנטוכיא, רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמ׳ דמות דיוקנו היתה חקוקה לו על מרכבתו וחד אמ׳ אימה יתירה היתה לו ממנו ודומה כמי שעומד לפניו תמיד.

* **בֶּן כּוּזִיבָא, בֶּן** (=בַּר) **כּוּזְבָה, כּוּזִיבָא** (der bekannte j. Freiheitsheld in der Erhebung gegen Hadrian) בכתיבה זו נמצא שם הפרטי זה בדרז״ל יעויין סנהד׳ צ״ג: צ״ז: ירו׳ שבת פי״ט די״ז. ירו׳ יבמו׳ פ״ח ד״ט. ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח ע״ד איכ״ר פ׳ בלע וקרוב הדבר שהיה מעיר כזיב ביהודה והיא בדרומה של א״י אשר על כן נקרא במקום אחר (גיטי׳ נ״ז. ועיי״ע ביתר) בר דרומא. ור״ע שבח את בן כוזיבא שהוא משיח ישראל ודרש עליו דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב ירו׳ תעני׳ שם ועיי׳ שהש״ר פ׳ עד שיפוח וגם דרש עליו עוד אחת מעט היא וכ׳ סנהד׳ צ״ז: וגם אינו רחוק מה ששיער מהרי״ב במבוא המשנ׳ (קכ״א) מה שאמר ר״ע סוט׳ מ״ד. הירא ורך לב כפשוטו שלא יכול לעמוד בקשרי מלחמה לפי שרצה ע״י זה להלהיב רוח גבורה בלב העם ללכת עם בן כוזיבא למלחמה נגד האדריאן, ומכינוי תפארת שענד לראשו ר״ע נקרא ג״כ בר כוכבא אבל עיקר שמו בן (בר) כוזיבא וראב״ד בשה״ק הפך הסדר וסבר שכוזיבא שם גנאי הוא, וכן כתב מהרי״ל בעמת״ל ואינו נכון.

בֶּן כּוּבְרִי (E. N.) בריש שקלי׳ (פ״א מ״ד ועיי׳ ערכי׳ ד׳. מנחו׳ כ״א: מ״ו:) א״ר יהודה העיד בן כוברי ביבנה. פי׳ שם אדם. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ל״ד ו״ה. ה״ב וכ״ה בירו׳ שקלי׳ וכן הזכירו בעל יוחסין בע׳ כ״ף צד מ״ה: וכתב שם וז״ל פי׳ בערוך שם אדם עושה כברה ובפ׳ התכלת גרים העיד בוכרי כבריתא ע״כ וכתב על זה בעל ס״ה אות בית צד נ״א. ואני לא מצאתי בערוך והגי׳ בערוך בן כוברי . . ובכל המקומות בוכרי בבי״ת ע״כ וכ״ה בילק׳ צו רמז תפ״ח ונ״ב שם אדם וא״כ גם

---

[1]) וכן ציינו רבינו ע׳ נוכחי בע׳ עקובא ובנו״ג והוה כי דכלבא ודי מן דכלבא מראה ברור שמלת עוקבא נשמט׳ ובילק׳ מ״ב פ״כ רמז רמ״ד הגי׳ בעבור זאת: והוה כי כלב ובילק׳ מלאכי א׳, ושהש״ר ב׳, י״ד (י״ג) הביא בקיצור. ומלת עוקבא נ״ל לגוזרה מל״ע عقبة וטעמה הילוף ותמורת הדבר ושיעורו כמו כדמות או אולי עיק׳ הגי׳ עוקסא ותהיה ל״י [illegible] פי׳ דמות ותואר. [2]) ונפלא בעיני שכ״ה ג״כ בסנהד׳ וצ״ל כל״מ מ״ב כ״ה, כ׳; ירמי׳ נ״ב, כ״ו.

לפני בעל הגליון לא היתה מונחת גי' היוחסין אבל בכ"ז נאמן הוא לסמוך עליו כי היה לפניו ערוך יותר שלום ועיי"ע ביבי. ובדפ"ע בט"ס בן כובדי. וכן העתיק מהרי"ל] — (א"ב ובנוסח' דידן בן בוכרי).

* בֶּן כַּלְבָּא שָׂבוּעַ (ein Vornehmer in Jerus.) גיטי' נ"ו. ב"ר פמ"א ובציוני' בע' בליוטי אחד מג' עשירי ירושלים ור' עקיב' נשא בתו שלא ברצון אביה וחי עמה חיי צער ועניות ואמצה אותו ללמוד תורה ובשובו בתלמידי' רבים אמר שלי ושלכם שלה נדרי' נ'. ועליה כיון במאמרו הנחמד (שבת כ"ה:) איזה עשיר כל שיש לו אשה נאה במעשים — ועיי' עוד ע' בן ציצית הכסת.

* בֶּן כְּפַר (Dörfler מל"מ כפר וכן בל"ס ובל"ע כפר Dorf) מגיל' י"ט. בן כפר שהלך לעיר פי' היפך לבן עיר שם במשנ' בן עיר שהלך לכרך וכו', וכן היפך לבן כרך וכ"ה בפירש בחגיג' י"ג: למה יחזקאל דומה לבן כפר . . ולמה ישעי' דומה לבן כרך, והקבוץ בנקבה בנות כרכים, בנות כפרים נדה מ"ח: ועיי"ע כפר א' וכרך ג'.

* בֶּן כּוּפְרָא (Schiffsleute, eig. Pechanstreicher) ב"מ ע' רע"א ונהגו בני כופרא אגרא בשעת משיכה ופירש"י בעלי ספינה קרי הני כופראה לפי שזופתין אותם בזפת ועיי"ע כפר ח'.

* בֶּן כְּרַךְ (Grosstädter, Gegens. zu בֶּן עִיר Kleinst.) עיי"ע בן כפר וירו' קידוש' פ"ב דס"ב ע"ג בן כרך ונמצא בן עיר בן עיר ונמצא בן כרך וכ"ה בבבלי קידוש' מ"ט: במשנ' ועיי' פירש"י ועיי' תוספת' קידוש' רפ"ב. ובל"ס עיר גדולה: כַּרְכָא.

* בְּנֵי כַּרְכּוּשְׁתָּא (כל"ס ܟܪܟܘܫܬܐ die Jungen des Wiesels) ב"מ פ"ה. ילק' תהלי' קמ"ה רמז תתפ"ח אמתיה דרבי . . הוה שדיא בני כרכושתא וכו', פי' מוטלין שם בני חולדה וכן פירש"י וכ"ה בל"ס עיי"ע כרכשתא ומהרי"ל בעמת"ל טעה לומר שהוא בני מעים ומה עשה עם המשך הענין שרבי נער באמתו ואמר שבקינהו כתיב ורחמיו על כל מ ע ש י ו!

* בְּנֵי לְוָיָה (Geleitgebende) חולי' ז'. דלא לימא כך עושין לבני לויה פי' מי שמלוין אותו ר"ל לפנחס בן יאיר.

* בֶּן לַעֲנָה (Ein Spruchdichter, dessen Schriften apokryph waren) ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. הקורא בספרים חיצונים כגון סיפרי בן סירא וספרי בן לענה.

* בְּנֵי מָבוֹי עיי"ע מבוי.

* בֶּן מְגוּסַּת עיי"ע מגסת.

* בְּנֵי מַדִינְחָא (כל"ס מדנחא die Morgenländer = Babylonier) ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ד וירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: אילין בני מדינחא ערומין סגין פי' בני מזרח עיי"ע הבא אח"ז. תרג' ירו' כ' לבראש' ט"ו, י"ט הקדמוני בני מדינחא והפכו בני מערבא (עיי"ע אמר ו') וידוע כי בני מזרח היו בני בבל ובני מערב היו בני א"י.

* בְּנֵי מִזְרָח (Morgenländer s. vor. Art.) ב"ר רפע"ד וקהל"ר פ' כל זו: בנ' דברים אני אוהב את בני המזרח וכו', ובברכ' ח': הג' המדיים והם היו במזרח של א"י.

* בְּנֵי מְחוּזָא (die Leute aus Mechusa) ר"ה י"ז. אינהו שפירי משפירי בני מחוזא ומקריין בני גיהנם זו גי' נכונה של כ"י ועיי' פירושו בד"ס לר"ה צד י"ז.

* בְּנֵי מְסִיבָּה (Tischgäste) ספרי עקב פ' מ"ג וילק' עקב רמ"ז תתס"ז אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטינף את בני המסיבה פי' אורחים שיושבים סביב לשולחן.

* בְּנֵי מֵיעַיִים, מֵעַיִם, מַעְיָין, מַעֲיָא (Eingeweide) קנים פ"ג מ"ו בני מעיו לכינורות, עיי' תוי"ט על הגירסאות. חולי' נ"ג: בשר כנגד בני מעיים, ושם נ"ד. בדיקה כנגד בני מעיים, שם ט', בא זאב ונטל בני מעים . . אלא נקב בני מעים, ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו, חטפו זאבים בני מעיה כשירה שחזקת בני מעים כושר. ב"ר פל"ד חוטט את בני מעיה ויוצא וכו' (עיי' סנהד' צ"א:) פי' הדקין והקרבים וכ"ה במגילה י"ד. וילק' שמ"א רמז פ"ג רוח ונשמה קרבים ובני מעים, ויק"ר פ"ג מכרסא לבי מעיא מבי מעיא לכרוכת קטינא ובקהל"ר פ' החכמה תעוז הגי' בנת מעים ועיי"ע כרוכה.

* בְּנֵי מַעֲרָבָא (die Abendländer d. i. Palästinenser) ועיי' ציונים בע' אמר ו'. ונקראו בני מערבא בני א"י כידוע עיי"ע בני מדינחא וע' בבל.

* בְּנֵי מְצָרְנֵי (die Nachbarn) ב"מ ק"ח סע"ב הני ד' בני מצרני פי' שכנים והיחיד בר מר מיצר (שם) עיי"ע.

* בְּנֵי מַרְוָותָא (Söhne der Herrschaft) גיטי' מ' סע"א זילו אהדרו אבני מרוותא קדמאי פי' חזרו לבני אדוניכם הראשונים.

בֶּן מָרוֹן (امرة = אימרא = مار בל״ע junges Lamm) בפ״ק דר״ה (י״ח.) כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון ככר פי׳ כפי׳ אמר [1].

* **בְּנֵי מִשְׁפָּחָה** (die Verwandten) בכורו׳ פ״ח, מ״י היורש את אשתו יחזיר לבני משפחה פי׳ הקרובים עיי׳ רע״ב.

* **בְּנֵי מָתָא** (die Stadtbewohner) ברכו׳ י״ז: בני מתא מחסיא וכ׳, ב״ב כ״ב. אתו בני מתא פי׳ בני עיר עיי״ע מתא.

* **בְּנֵי נַהֲרָא** (die längs des Flusses sich hin-dehnenden Felder) גיטי׳ ס׳: בני נהרא רב אמר וכו׳ פי׳ שדות שעל שפת הנהר עיי״ע אלם ב׳.

בֶּן נֹחַ (Noachide, wahrsch. jeder Anhänger der Naturreligion) נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להישבון בר״ג דהדר (עירובי׳ ס״ב. יבמו׳ מ״ז: ע״ז ע״א: ועיי׳ ש״ע א״ח סי׳ שפ״ב מג״ד ס״ק ו׳) ובגמ׳ דהשוכר את (הפועלים) [צ״ל הפועל] בע״ז (ע״ב.) אמר מאי לא ניתן [להישבון] אינו בתורת הישבון פי׳ דלא מהניא ליה השבת גזילה לבעליה כלום אלא נהרג. * [אחי״ה ונ״ל להסבירו כיון דבן נח אפילו בפחות משוה פרוטה לאו בר מחילה הוא וגזל אחד מז׳ מצות בני נח הוא (סנהד׳ נ״ו. ע״ד: תוספת׳ ע״ז פ״ט) בדין הוא שיהרג אפי׳ על פחות משוה פרוטה ועיי׳ עוד תוספות לעירו׳ וע״ז ע״א: ד״ה בן נח ורמב״ם הלכ׳ מלכי׳ פ״ט, הל״ט אבל מה שכתב שם הרמב״ם פ״ח הל״י וי״א אין לו שורש בגמ׳, וחזון לבו דִבר. ובענין בני נח הרבה שקל וטרא הש״ס בסנהד׳ נ״ו—נ״ט ועיי׳ ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ג ב״ר פצ״ח שמ״ר פכ״ה] —

* **בֶּן נַפָּח** (Beiname R. Jochanan's) בירו׳ ר״ה פ״ב הל״ו דנ״ח סע״ב וירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ג נקרא כן ר׳ יוחנן גדול האמוראים של הירו׳ ובבבלי בכמה מקומות בר נפחא ועיי׳ רש״י סנהד׳ צ״ו. ד״ה טבא ועיי׳ מבה״י למהרז״ף צ״ה: והלאה.

1 **בֶּן נְפִיל**, = נְפִילִין (eine Eidechsenart, das sog. Meerskink, Erdkrokodille = κροκόδειλος χερσαῖος, daher Sohn der Riesen) בפ׳ העור והרוטב בגמ׳ עכבר (חולי׳ קכ״ז.) ת״ר הצב זה הצב [2]) למינהו (ויק׳ י״א, כ״ט) להביא חכרבר [3]) וכן [4]) הנפילין וסלמנדרא. פי׳ מין שרץ הוא. * [אחי״ה ולדעתי הוא מין הלטאה אשר יכונה בל״ע אלשַׂקַנְקו ולעדות סופרים ערביים שהביא החכ׳ בוכארט בשקידה רבה (תע״ז ואילך) נולד׳ הלטאה זאת מביצי של קראקאדיל המוזרים על חוף הנילוס ועל זה מורה ג״כ כינוי בל״י הרשומה וא״כ לו נאה ויאות להקָרא בן הנפילין שבא מלידת הנפילים מביצי התנינים הגדולים והונח זה הכינוי גם על חיות לעדות סופרים ערביי׳ ובזה נסתלקה קושית המהרש״א שהביאה הפש״ב בע׳ זה. וטעות גדול של החכ׳ בוקס׳ (ובעקבותיו הלך רמ״ל) לגזור המלה מל״ר nauplium הראה בראיות נצחות בוכארט תע״ו והרב לעויזאהן בזאאלאג׳ צד רכ״ו. ולדעתי ערוד וחכרבר הם ג״כ מיני הלטאה וראשון הוא ל״ע عرد פי׳ קל המירוץ והוא כינוי של הלטאה, וחכרבר מל״מ ירמ׳ י״ג, כ״ג וטעמו מנומר בבהרות וגונים, וסופרים יונים ורומיים הזכירו מין הלטאה מנומר ומלא חכרבר עיי׳ בוכארט תפ״ד, אבל מה שמגיה שם תע״ו ערוד למלת עסוד טעות הוא בידו] —

2 **בֶּן נְפִיל** = נְפִילִין (או מפעל נָפַל Fallsucht, Epilepsie, בל״ר morbus caducus או מלש׳ נפילים Riesenkrankheit וכן בל״י Ἡρακλεῖος νοῦσος, בל״ר morbus major) בפ׳ מומין אלו (בכור׳ מ״ד:) בגמ׳ (שם) רוח קצרית [מאי ניהו נאלא] [5]) תנא רוח בן הנפילין באה עליו פי׳ רוח שידה. * [אחי״ה כפי הנראה הועתק הפי׳ מפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורות (בקובץ כ״י אנג׳ דף ק״ח: וז״ל רוח קצרות באה עליו . . מאי ניהו נאלא רוח שטות בן נפלים רוח שידה שגעון עכ״ל, ולפי זה גם בסוף הערך צ״ל רוח שידה שגעון ועיי״ע נאלא. ודע שלפי גי׳ הש״ס בן נפלים (ובט״ס אי׳ בתוספתא בכור׳ פ״ה בין הנפלים וצ״ל בן הנפלים) יש לגזור המלה מפעל נפל והוא חולי נופל כמו שפירש״י מלת נכפה וכן פי׳ רבינו בע׳ כף ו׳ שגעון שנופל לארץ אבל יותר נראה גי׳ רבינו בן נפילין פי׳ חולי של ענקים וכן נקרא באמת מחלה נכפה בל״י ורו׳ בעבור עוצם תקפה של המחלה הזאת שאין לה רפואה ועוד נקרא׳ מחלה זו בל״ר morbus divinus וזה מה שפירש רבינו בע׳ קצר ג׳ רוח קצרית בלע״ז

---

[1]) בע׳ אמר ז׳ ועיי״ע בן אימרנא. [2]) בל״ע ضب Art Eidechse עיי׳ בוכארט היעראזאיקאן ח״ב צד תס״ג ואילך. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו, ל״ר ודפ״ר, ובשאר דפ״ע בט״ס. ונכון הוא בע׳ ערוד א׳, ובחולי׳ הגי׳ הערוד וכ״ה בע׳ סלמנדרא ועיי׳ בע׳ ערוד א׳ ששם ציין רבינו ס״א חברבר ובשמ״ר פט״ו הוזכר אצל בן הנפילין מלת הדואר והוא בלי ספק ט״ס תחת הערוד או חברבה. [4]) בחולי׳ בט״ס וכן. [5]) כצ״ל וכ״ה בע׳ נאלא ועיי׳ הפלשב״ע שם.

דימונ"ס כיון על הכינוי morbus daemonius והוא ממש כפירושו כאן רוח שידה כלו' תקפה שידה ובאמת זה כונת רש"י ג"כ שפי' במשנה רוח קצרה: רוח שד וכגמ' ד"ה נאלח (צ"ל נאלה ובדפ' בט"ס וכן מוגה בטעות בן נפלים וצ"ל כמו שהגיה בעל הפשב"ע בע' נאלא) פירש"י רוח שטות ע"י שד זהו בן נפלים נוייטן ע"כ וב"ס היא הוספה מאוחרת ובן נפלים מתחיל הדיבור כמו שמעורר בעל השב"ע שם ולע"ז נוייטן צ"ל לוטי"ן בל"צ Kobold = lutin וכן לועז במעיל' י"ז: בן תמליון (עיי"ע) ובתוס' שם ד"ה יצא פירש"י בזה"ל אותו הוא שקורין למטו"ך בלעז וכמו תינוק קטן הוא ורגיל בין הנשים להתלוצץ בהן ע"כ ותחת למטו"ך צ"ל ג"כ לוטין וכ"ה במפורש בויכוח של ר' יחיאל מפאריש: ויש הרבה שיש להן גוף ונשמה ופרין ורבין כאדם ומתין כאותן שקורין לוטין הרבה מצוי בינינו . . עיי' החכם ברילל יאהרביכער ח"א, קמ"ז ועיי' עוד החלוץ כ"ה, ט"ז ועתה אני חוזר ומתחרט ממה שכתבתי במאמרי על השדים ומלאכים צד ס', והנה כבר הוכחתי במאמרי הנ"ל צד נ"ח ואילך שלפי דעת הפרסיים ורבז"ל שנוטים בזה לדעתם הרוחות והשדים הם מסיבה לכמה חלאים רעים ונגעי בני אדם על כן פירשו רגמ"ה ואחריו רבינו ורש"י רוח קצרית ובן נפילים שהוא חולי ע"י שד ושידה ודעתי שרוח קצרית ונאלה הם כינוי לחולי של בן נפילין או נכפה ופי' רוח קצרית בל"א Kurzathmigkeit כי בעת תקיפת חולי נופל זה נתמעטת ונקצרת נשימת החולה ולאחר רגעים נשימתו ממהרת לבוא פסקי פסקי ואנק ונאנח החולה ועליו מראה הכינוי נאלא וטעמו בל"פ نالہ אניקה ויללה, או י"ל שמלת קצרית או לגי' רש"י קצרה צ"ל קצרב והוא ממש בל"ע قطرب מחלה נכפה. ולולי מיסתפינא הייתי אומר עוד שמלת בן נפילין נגזרה מלש' תרג' ניפלא והקבוץ ניפלין והיא העתקת כוכב כסיל (איוב ט' ט'; ל"ח, ל"א. ישעי' י"ג, י') ומזקנים נתבונן כי לחלי נופל יש מי שקראוהו חלי לבָנה או חלי כוכבים (morbus lunaticus, m. astralis) לפי שחשבו בימי קדם לידת מחלה זו, רחמנא ליצלן, מכח לבנה או ככבים באה ומאחר שמחלה זו נקרא ג"כ חלי של שגעון (עיי"ע כף ו') וכ"ה בל"ר delirium maniacum, ecstaticum וכסיל בל"מ שוטה על כן קראוהו כן רז"ל בלישנא דמשתמע לתרין אפי. ולפי פי' האחרון לשון בן נפילין יצדק מאוד. והבוחר יבחר ואין להאריך] —

בֶּן נַצַּר (= נָצוֹר der palmyrenisch-arab. Eintags-kaiser Odenath, Nachkomme eines Nasor, Νασώρ) כפ' נערה שנתפתתה בגמ' אם תשתבאי (כתובי' נ"א:) ליסטים אליסטים לא קשי' הא בבן נצר הא בליסטים דעלמא. * [אחי"ה וכנ"ה בב"ר פע"ו הצילני נא מיד אחי מיד עשו הצל את בני לעתיד לבא מיד בני בניו שיבאו עליהן מכחו של עשו הה"ד (דניאל ז', ח') מסתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירא סלקת מביניהון זהו בן נצר עיי"ע קרן א' שהביאו בקיצור הך מימרא ובילק' דניאל ז' רמז אלף ס"ד הגי' זהו בן נצור ורומז בעל המאמר על ישו הנוצרי אבל כונה על מלך בן יומו מתדמור משבט ערביים ששמו אצל הסופרים אודינאט וכגנב בא בפשט גדוד בחוצות ירושלים ועליו נאמר בירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: עלל חד סרקיי (Saracener) טעין חד ספסר אמר לון בהדה ספסירא קטל בר ניצור לאחוי ועיי' גרעטץ קורו' היהודי' ח"ד, ב' צד תפ"ט ושם בטעות ירו' תענית וצ"ל תרומות. וזהו בר ניצור הוא פפא בר נצר שהחריב לנהרדעא לעדות סדר עולם זוטא, סדר תנאים ואמוראים ואיגרת של רש"ג (דל"ב דפ' מאינץ) ובכותבת יונית, הוזכרה בקורות היהודי' שם, נקרא אודינאט בן נצר τοῦ Νασώρου, ולדעתי הוא שבט ערבי' ישן נושן שנקרא بنو ناصر ולוחם מלחמות רבות עיי' מ"ע דמ"ג חי"ז; רי"ז וחיי מחמד מחכ' שפרענגער ח"ג, שכ"ה ואילך] —

* **בן נקדימון** (einer der drei Angesehenen in Jerus.) עיי"ע בליוטי וע' בוני ובכתוב' ס"ו: בת נקדימון בן גוריון,

* **בְּנֵי נַשׁ** (Menschen) ירו' תעני' פ"ב דס"ה רע"ב בני נש דאמרין עלי לישן ביש, ירו' יבמו' פ"א ד"ג סע"א בני נש בעו מילף והיחיד בר נש עיי"ע.

* **בְּנֵי סוּרְיָא** (Syrier) שמ"ר רפי"ב בני סוריא לא יעלו לרומי, ועיי"ע בני רומי.

בֶּן סְטַדָא Jesus, Sohn der Stata, eine im heidn. Alterthum verehrte Göttin, (vergl. Pitisc. Lex. Ant. 3,483) בס"ג דפ' הבונה (שבת ק"ד:) בן סטדא [1]) הוציא כשפים ממצרים

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד, ה"ב ובדפ' וויניצי' ואמש' וכ"ה בע' סטדא לגי' כ"י אבל בדפ"ר ובכ"י ב"ר בן סטרא ובתוס' שבת פ"ב בן סיטרא ובירו' סנהד' פ"ז דנ"ב ע"ד בן סוטרא, ובירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד בן סטרא וצ"ל כמו בירו' שבת פי"ב די"ג ע"ד בן סטדא וכ"ה בכ"י מ' וכן מוכח מדרש סטת דא.

בסריטה שעל בשרו וכ׳. * [אחי״ה ובע׳ סטדא כתב רבינו כס״ג דפ׳ הבונה ובס״ג דפ׳ ד׳ מיתות אמו סטדא סטת דא מבעלה ע״כ ולישנא קטיעה היא וגם בדפוסים נפקד מקומו והשמיטו מפני חמת המציק של צינזור אבל בכ״י ש״ס ודפוסי׳ ישנים ובבית יעקב פ״ז דסנהד׳ אי׳. ומאחר שעתה, ברוך משנה עתים, הדברים נמסרו לאמירה אמרתי להציג הנעדר בדפוסים פה. וז״ל של כ״י מ׳ בד״ס שבת צד קי״ג: בן סטדא בן פנדירא הוא א״ר חסדא בעל סטדא בועל פנדירא בעל פפוס בן יהודה הוא (אלא, לי׳ בכל הדפוסי׳ הישני׳ והוסיפו המהרש״ל בדפ״ר) אמו סטדא אמו מגדלא נשיא הואי (אלא, נ״ל למחוק ולי׳ בדפ׳ הישני׳) כדאמרי בפומבדיתא סטית דא מבעלה. ופירש״י בדפוסי׳ הישני׳ בעל סטדא בועל פנדירא ונקרא על שם בעל אמו אע״פ שהוא היה ממזר. ובדפ׳ וויניצ׳ בלי צינזור דס״ז. ובבית יעקב דקכ״ז עמוד ב׳ וג׳ אי׳ וכן עשו לבן סטדא בלוד ותלאוהו בערב הפסח בן סטדא בן פנדירא הוא אמר ר׳ חסדא בעל סטדא וכ׳ אמו מרים מגדלי [שער] נשי וכ׳ כדלעיל. ותחילת הדיבור אי׳ ג״כ בירו׳ יבמות הנ״ל ובירו׳ סנהד׳ הנ״ל כך עשו לבן סטדא (כצ״ל) בלוד והכמינו עליו שני ת״ח והביאו לב״ד וסקלוהו עיי״ע כמן ב׳. מכל זה נראה בעליל שסטדא היא מרים מגדלא שער כלומ׳ קולעת שער נשים (עיי׳ רש״י לחגיג׳ ד׳:) והיתה אמו של ישו ובעלה היה פפוס בן יהודה ובועלה איש אחד שמו פנדירא. והנה שם פנדירא מצוי הרבה בנכרים בימי קדם ובל״י Πάνδαρος עיי׳ איליאס ב׳, תתכ״ד; ד׳ פ״ח; ה׳ צ״ה. ר״ט; שטראבו י״ב׳ תקס״ה; י״ג׳ תקפ״ה; י״ד תרס״ה ולעדות אפיפאניוס כינוי של יוסף וקלֵיאָפַּס בני יעקב ג״כ Πάνθηρ וא״כ שם נכרי הוא מעיקרו ונכון הוא מ״ש ר׳ אברהם פאריזאל (מגן אברהם פנ״ט) וז״ל זה פנדירא כתב הרמב״ם ז״ל כי גוי היה ע״כ ומעתה נוכל לומר שגם מלת סטדא נגזרה משם נכריים ובאמת היתה שם ע״ז נקבה כמו שרשמנו בתחילת הערך וקרוב הדבר שכן היתה נקראה מרים אמו של ישו בפי המון של עכו״ם במאה ראשונה למספרם כשבאו בברית עם בעלי דת הדשה של נוצרים ורז״ל השאילו השם למשענת לדרוש סטית דא מבעלה, וכן נקרא בן סטדא בפסיקתא רבתי פכ״ג ברא דזניתא. ובענין פפוס בן יהודה אמרינן בגיטי׳ צ׳. ותוספת׳ סוט׳ פ״ה ילק׳ כי תצא רמז תתקל״ו יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא, ופירש״י ומדה שאינה הוגנת היא זו שמתוך כך איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו ע״כ, ובירו׳ סוט׳ פ״א די״ז. ועיי׳ ירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ו. ויש לך אדם זבוב שוכן על כוסו והוא נוטלו ומניח כמות שהוא זהו פפוס בן יהודה שנעל וכ׳, אמרין לית נהיגין הוון אבהתך עבדין כן פי׳ א״כ תחוש לעצמך לפסול ממזרות. ובאמת לפי מאמרים הנ״ל אשתו היתה מזנה תחתיו שבועלה היה פנדירא וסתירת ונעילת דלת בפני אשתו לא היתה מגינו לפפוס יען שאין אפיטרופוס לעריות. ובא וראה כמה גדולים אפי׳ שיחת חולין של רז״ל שהרי סופר צעלזוס אשר חי בימי הדריאנוס הרבה לספר שמרים בעת שהיתה אירוסה הפקירה עצמה מבלעדי המארם אותה לאיש אחר ופנדירא שמו! עיי׳ אוריגינים נגד צילזוס א׳, כ״ח—ל״ב. והתוספו׳ לשבת ק״ד: ד״ה בן סטדא בדפוסי׳ הישנים כתבו וז״ל אומ׳ ר״ת דאין זה ישו הנוצרי דהא בן סטרא אמרינן הכא דהוה בימי פפוס . . וישו היה בימי יהושע בן פרחיא כדמוכח בפ׳ בתרא (דסוט׳) [ונ״ל שצ״ל דסנהד׳] והוא בדף ק״ז: לפי גי׳ אמשט׳ (ולפנינו הסר) ולא כר׳ יהושע בן פרחיה שדחה לישו הנוצרי בשתי ידים ור׳ יהושע הוה קדים טובא לר״ע ע״כ. אבל לכאורה גם זו צ״ע שהרי ר׳ יהושע ב״פ חי בימי יוחנן הירקאנוס וישו נולד כערך שבעים שנה אחרי כן ואכ״מ להאריך. ועיי׳ עוד ע׳ בן=בר פנדירא] —

* בֶּן סִירָא (Josua ben Sirach der bekannte Spruchdichter nach Simeon d. Gerechten und sein gleichnam. Enkel ca. 132 ante קהל״ר פ׳ ויותר כל המכנים בתוך ביתו יותר מכ״ד ספרים מהומה הוא מכנים בביתו כגון ספר בן סירא וספר בן תגלה ועיי״ע בן לענה. בכל זאת בש״ס ובמדרש כערך מ׳ ציונים נזכרו ממשלי בן סירא וכבר צדדם וקבצם ר׳ עזריה מן האדומים במאור עינים, אמרי בינה פ״ב, ורי״ט צונץ ג״פ דר״ב ועיי׳ דוקעס בלומענלעזע ס״ז ונכוחים דבר בענינינו חברי וידידי הרב הח׳ הורוויץ במ״ע של מהרז״ף כרך י״ד ובענין זמן שחי המחבר ונכדו שהעתיק משלים מלה״ק לל״י דעתי נוטה לדעת החכם גרעטץ עיי׳ קורות היהודי׳ ח״ב כרך ב׳ צד רפ״א. ורבינו הזכיר בן סירא בע׳ פריש, ועיי״ע ע׳ בר סירה, ורבינו כיון בלי ספק על העתקה סורית של ספר בן סירא והובאה ראשונה ע״י רבינו עיי׳ מבוא צד IV.

* בֶּן סַנְסַן (E. N.) ב״ר פי״ט א״ר חנינא בן סנסן ארבעה הן שפתחו באף וכ׳, ובאסת״ר

פ׳ ויאמר המן חסר בעל המאמר אבל בילק׳ אסת׳ סרמ״ז תתרג״ו הגי׳ כשם ב״ר ר׳ חנינא בר פפא וצ״ל ר׳ חיננא בר פפא ועיי׳ ערכו במה״י למהרז״ף צד פ״ד:

בֶּן עוֹף (junger Vogel) בר״ג דפ״ק דכתובות (ה׳.) [גזירא שמא ישחוט בן עוף] פי׳ כיון שידע שיבעול במוצאי שבת טריד בסעודה שצריך לעשות באחד בשבת וחיישינן שמא ישחוט בן עוף קודם שיחשיך מפני הטירוד ולמה אמר בן עוף שדרך התורה לומר בני יונה ולא יונים. * [אחי״ה מן ולמה עד גמירא חסר בכ״י ו״ו ובדפ״ר ואולי מגליון איזהו כותב בא לפנים וכן הוא בתוספות כתוב׳ ד״ה שמא: יש גורסין בו עוף וכ׳ ושפיר גרסינן נמי בן עוף דדרך בני אדם לשחוט הרכין והקטנים כדכתי׳ שני בני יונה ע״כ. וכנ״ה בקידושי׳ ל״ו: בן עוף אתיא בק״ו מבן צאן, ושם בן עוף שקבע לו כהן למליקתו, זבחי׳ מ״ח: יכול יהא בן עוף טעון צפון עיי׳ תוספו׳ שם ד״ה מה ובקידו׳ שם ד״ה ומה] —

בֶּן עַזַּאי (Simon ben Azai, berühmte Tanaite aus der 1. Hälfte des 2. Jahrh.) בסוט׳ כפ׳ עגלה ערופה בגמ׳ נמצא טמון בגל (מ״ה.) אמר אביי הריני כבן עזאי בשוקי טבריא, ובפ״ק דקידושין בגמ׳ עבד עברי בסמוך לס״ עבד בית (כ׳.) ובפ׳ אחרון דערכין המוכר שדהו בגמ׳ מכרה לראשון (ל׳ רע״ב) אמר אביי הריני כבן עזאי בשוקי טבריא א״ל ההוא מרבנן לאביי מכדי הני קראי איכא למידרשינהו לקולא וכ׳, פירוש [1] אמר אביי הרי אני כבן עזאי ידוע ומפורסם בפי׳ שמוע זו כמו שהיה בן עזאי ידוע ומפורסם בשוקי טבריא שאין בחכמי דורו כמותו וטבריא היתה מדינתו. * [אחי״ה ובגוף הדבר פי׳ רש״י בכל המקומות ג״כ כמו רבינו ועוד הוסיף לרמוז על בכורו׳ נ״ח. שאית׳ שם בן עזאי אומ׳ כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה ופירש״י שם הקרח: היינו ר״ע ובע׳ קרח גרס רבינו בפירוש כן וז״ל אמר בן עזאי כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה ומנו ר״ע בן יוסף וכ׳. ועוד יש להעיר כי גי׳ רש״י בכל מקומות הנ״ל ובעירו׳ כ״ט. ג״כ כגי׳ רבינו כל חכמי ישראל לפני וכ׳ וההערה הקטנה הזו מועלת לנו לפ״ד לבאר מאמרו של בן עזאי שזר הוא עד מאוד לדמות לערך עצמו כל חכמי ישראל לקליפת שום וגם לכנות את ר״ע בשם גנאי הקרח עד כי התוספ׳ בבכורו׳ נ״ח. ד״ה חוץ נדחקו עד מאוד לפרש בע״א עיי״ש ובאמת קשה הדבר לשום בפי בן עזאי חו״ח גנאי כנגד ר״ע שהרי ב״ע היה תלמיד חבר לר״ע (כ״ב קנ״ח: וירו׳ שם פ״ט הל״ב, וירו׳ שקלי׳ פ״ג הל״א) ומפי עצמו שמענו (נדרי׳ ע״ד:) שמצטער ואומר חבל עלך בן עזאי שלא שמשת (יותר) את ר״ע וגם מדבר ממנו כתלמיד מרבו (ברכו׳ ס״ב. ועיי׳ ספרא פ״ב אני איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף) וגם זאת קשה להולמו שידבר בגאות לבו נגד חכמי ישראל והוא עצמו אמר (אבות פ״ד מ״ג) אל תהיה בז לכל אדם, וגם היה חסיד וצדיק עד כי אמרו עליו (ברכו׳ נ״ז: אבות דר״נ פ״מ) הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות, ועיי׳ עוד חגיג׳ י״ד: ושמעון בן עזאי מת על צדקתו (עיי׳ מכילת׳ משפטי׳ פי״א ומדר׳ משלי ט׳) לכן אמרתי לישב קושיא עצומה הנ״ל שבן עזאי לא מגאות ומגסות רוח אמר כל חכמי ישראל וכ׳ כי אם כמו שבנקל יש להפריד הקליפה משום וגם השום בעצמו משותף מחלקים יחידים שבנקל יוכל האדם להפריד החלקים: כן התפאר על עצמו בן עזאי שכל חכמי ישראל לפני כקליפת השום כלומ׳ לפניו ובעיניו דעות החכמים במשקל ובמדידת ואומדן הדעת והוא יכול להכריע ולשום דרך להראות בישע ואמיתה של הלכה, ויכול להפריד בין הדבקים ולהבחין טעם של מי מסתבר יותר חוץ מן הקרח הזה פי׳ ר״ע שלא יכול לרדת לסוף דעתו מגודל תקפו וגבורתו ובל״ע תוקף וגבורה ושלימות נקרא קרח = קורח ולישנא דמשתמע לתרי אפי הוא ועי״ז מובן היטב כונת הגמ׳ בבכורו׳ הנ״ל וליחזיה טעמא דמאן מיסתבר וכ״ת לא מצי קאי אטעמייהו והתניא ב״ע אומר כל חכמי ישראל וכ׳, פי׳ שהוא מבחין ומברר דעת מי נכונה וישרה ובזה הכל אמת ויציב ועיי׳ ביאור שאין דעת נוחה הימנו בשל״ה ריש מסכת שבועות דף קפ״א סע״א, ומבה״מ ממהרי״ב צד קמ״ד שהשיג עליו וקצת השערתו נוטה למ״ש פה, ומן התימה שמהרז״ף בד״מ קל״ה ואילך והרב וויים בספרו היקר דור דור ודורשיו קכ״ד ואילך לא הביאו מאמר הנ״ל — ובענין מאמר הריני כבן עזאי יש להעיר שגם חכמים אחרים ברצונם להראות תוקף ידם בהלכה ובחריפות הרגילו לדבר כן ד״מ עירוב׳ כ״ט. אמר רבא הריני כב״ע בשוקי טבריא ובכ״י מ׳ הגי׳ הריני בעירובין כב״ע; ירו׳ פיאה פ״ו ד״ט ע״ג וירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ג ע״ג רב כד נחת לתמן אמר אנא הוא בן עזאי

[1] כ״ה לנכון בכ״י וי״ו ודפ״ר אבל בשרפ״ע חסרי׳ הך מלה.

דהכא, ירו' ביכורי' פ"ב דס"ה. ר' יוחנן אזל לחד אתר אמר אנא בן עזאי דהכא. ומאחר שלא היה יכול להשיב על נכון אמרו עליו בדרך גנאי אזל בן עזאי דהכא (שם). — ב"ע נקרא על שם אביו. אולי בגלל הדבר אשר ישב בדד ולא נשא אשה כי נפשו חשקה בתורה (יבמ' ס"ג:) אבל מה נעשה עם בן זומא שגם הוא נקרא על שם אביו. והטעם שנותן רע"ב לאבות פ"ד מ"א שמתו בעוד צעירים לימים ולא נסמכו אין מספיק ועיי' במבה"מ צד קמ"א ואילך טעם אחר. — ולמאמרו של בן עזאי (תוספתא ברכו' פ"ג) "כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו כל שנטרפה הכמתו מפני דעתו סימן רע לו" יש לו יחוס אל מאורעות זמנו ורומז על שמעון בן זומא שנטרפה דעתו מפני חכמתו ועל אלישע בן אבויה שנטרפה חכמתו מפני דעתו, עיי' דור דור ודורשיו הנ"ל] —

* בֶּן עִיר (1. einer, der mit Jem. aus derselben Stadt ist; 2. Kleinstädter) גיטי' כ"ד, עירו' י"ג רע"ב סוט' כ': זבחי' ג. ילק' כי תצא רמז תתקל"ו מצאו בן עירו פי' מי שהוא מעיר אחת עמו. ובשהש"ר פ' סמכוני וחלקו כבוד לר' יהודה שהיה בן עיר וכ', ובאסתר רבה פ' בהראותו נמלך בבן עירנו, ומה שטעמו היפך בן כרך עיי"ע בן כפר וע' בן כרך.

* בְּנֵי עֲלִיָּה (die Emporsteigenden, d. h. für den Himmel Bestimmten) סוכ' מ"ה: סנהד' צ"ז: ילק' יחזק' מ"ח רמז שפ"ד ראיתי בני עלייה והן מועטין פי' מי שעולה לשמים ומזומנים לעוה"ב ובירו' ברכו' פ"ט די"ג סע"ד הגי' בני העולם הבא.

* בֶּן עוֹלָם הַבָּא עיי"ע בר עלמא דאתי.

* בֶּן עֲמַד, בֶּן עָמָל עיי"ע עמד ב' וע' הרהון.

* בְּנֵי עַמְּמִין (בל"ם בְּנֵי עַמְּמַיָּא Nachkommen der Heiden) יומ' ע"א רע"ב ובמנוה"מ נר ב' כלל ג' ח"ב. פ"ב ייתון בני עממין לשלם לשון גנאי אמר כה"ג ההוא על שמעיה ואבטליון שהיו מכני בניו של סנחריב (גיטי' נ"ז: סנהד' צ"ו: ועיי' פירש"י).

* בְּנֵי עֶצְתָּא עיי"ע בני טעמיא.

בֶּן עָרֵל (ein Mann von schwerfälliger Aussprache) בֶּן עֲדַל=בֶּן תְּעֲדַל, תַּדַל Mann des Tadels, Tadelnswerther מל"ם עודלא, עַדְלִיא בל"ע عذل Tadel تعذال בס"ג דפ' הזרוע והלחיים (חולי' קל"ד.)

[אל תשנה אותה אלא בלשון בן ערל והא טעמא קאמר]. פי' א"ל ר"ל לר' יוחנן ואילו שנית אותה בלשון איש ערל שפתים, ויש מי ששונה עדל בדלית והיה אדם שלא היה מדקדק בשמועותיו וכן אמר לו אם שונה אותה בן עדל דליכא חשש שמא טעות הוא דהא קאמר טעמא. ואבא מרי ז"ל היה שונה בלשון בן תדל פי' ראשי תיבות[1] תן דעתך לומר כלומ' תן דעתך בדבריו דהא קאמר טעמא. * [אחי"ה ויש לקיים גם נוסחאותינו גם נוסח רבינו שמלת עדל בל"ם וער' וכן תעדל טעמה נזיפה ותוכחת מגולה וזה היה כינוי לאדם שלא היה מדקדק בשמועותיו ובן תדל הוא כמו בן תעדל וע' מובלעת וגי' בן תדל כ"ה על נכון בכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר וכן הביא בעל יוחסין אות העיין דע"ה. וכותב כל הערך מלה במלה בלי הזכרת מקורו וכן הגיה בעל סד"ה אות ע' דק"פ: נוסח דפ"ע בן גדל שצ"ל בן תדל וכ"ה בחולי'] — (א"ב כתוב בנוסחאות שלנו בן תדל ופירש"י שוטה שבעולם ששמו בן תדל).

* בֶּן פַּטִּישׁ (der kleine Hammer) עיי"ע פטיש.

* בְּנֵי פַּלְטִין (בל"ם Diener, eig. die sich im Schloss aufhalten) שמ"ר פכ"ג והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך וכ', פי' עבדים היושבים בארמונו של מלך ובילק' בשלח סרמ"ז רמ"א וילק' תהלי' ס"ח רמז תשצ"ט בשינוים ועיי"ע הבא אח"ז.

* בְּנֵי פַּלַטִירִי (s. den vorang. Art.) במ"ר ספ"א אני מקרבן (בני לוי) ועושה אותן בני פלטירי וכ', עיי"ע הקודם וע' פלטר.

* בְּנֵי פַּמַּלְיָא (die zur Familie Gehörigen, familia) ב"ר פמ"ח אני ובני פמליא שלי נגלים עליך פי' בל"ר בני משפחה כלומ' המלאכים.

* בֶּן פַּנְדְּרָא (Jesus, Sohn des Pandaros) עיי"ע בן סטדא, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד ולחש ליה בשמיה דישו בן פנדרא ואינשם ועיי"ע בלע ובירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד הגי' מן שמיה דישו פנדירא, ובקהל"ר פ' יש רעה הגי' מן אלין דבר פנדירא ולגי' רבינו גם באיכ"ר פ' נפלה אי' לחיש ליה משום ישו בן פנדירא עיי"ע נשם לגי' הכ"י. וכבר חוינו דעתינו בענין פתרון המלה בע' בן סטדא.

בֶּן פָּנָיו לְמַטָּה (ein Sohn hat das Gesicht nach unten (im Mutterleib) zugekehrt

---

[1]) כ"ה לפי גי' היוחסין.

בת פניה למעלה בפ״ק דסוטי (י״א:) בגמרי וכן לענין הטובה, (ילקי שמות רמז קס״ד ושמ״ר פ״א) פי׳ במסכ׳ נדה בס״פ המפלת (נדה ל״א:) [מפני מה איש פניו למטה ואשה פניה למעלה כלפי האיש זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראה]. פי׳ טעמא דמילתא דזכר פניו למטה כדרך תשמישו נקבה פניה למעלה כדרך תשמישה. *[אחי״ה וכן פירש״י בסוט׳ ובנד׳ ובשמ״ר פ״א אי׳ סימן גדול מסר להן אם פניו למטה תדעו שהוא זכר שמביט באמו בארץ שממנו נברא פניה למעלה היא נקבה שמבטת בברייתא בצלע. ודע שכל זה דרש בעלמא הוא ואם קבלה נקבל ואין משיבין על הדרש ואם אמת יש לדין שאין זה סימן כלל אבל בכ״ז נשמע מזה שכבר היה לרז״ל ידיעה מלידת הגולגולת ומלידת אפים Scheitel u. Gesichtsgeburt ראשונה אם בלדת הולד הגולגולת יצאה ראשונה וזהו בן פניו למטה וגולגלתו למעלה והשנית נקראי לידת אפים אם אפיו של ולד למעלה]—

בֶּן פְּקוּעָה (מל״ע فقع וכן בל״ס aufreissen וא״כ בן פקועה das aus dem aufgeschlitzten Leib eines geschlachteten Thieres genommene Junge) הבא על הבהמה מעליית א[1]) בחולין בר״ג בהמה המקשה (ס״ט.). פי׳ בן פקועה כגון בהמה שנשחטה ובקעו כריסה ומצאו בתוכה ולד כדתנן (שם ע״ד.) השוחט את הבהמה ומצא בה בן חי או מת[2]) או בן ט׳ מת קורעו ומוציא את דמו מצא בן ט׳ חי וכ׳ עד וחכ״א שחיטת אמו מטהרתו. *[אחי״ה ור״מ סבר בן פקוע׳ טעון שחיטה ב״ק ק״ו: וחולי׳ ע״ד: ועיי׳ ש״ע י״ד סי׳ י״ג. ומלת פקועה וכ״ה בל״ע וסוי׳ כמו בקועה בל״מ עיי״ע פקע ו׳]—

* בְּנֵי פִּירְקֵי (Schüler, die den Vortrag (פרק) ihres Lehrers anhören) כתוב׳ ס״ב. מאי טיילין . . בני פירקי פי׳ תלמידים שבכל יום הולכים ללמוד תורה וחוזרין ולנין בביתם עיי״ע טייל ב׳. וכן פירש״י לכתוב׳ שם.

בֶּן צִיּוֹן (Sohn Zions, oder viel. בֵּית צִיּוֹן Haus Zenos (Jos. bell. jud. 2, 6, 3) בר״ג דפ׳ י׳ יוחסין (קידושי ע״א.) וריחקה בן ציון בזרוע מפני שפסולין היו ועוד אחרת היתה שם וקירבה שהיו כשרין. פי׳ בן ציון שם אדם חשוב. *[אחי״ה ואחר מחילה רבה אין משנת רבינו כאן קב ונקי שבהיפך צריך להיות וריחקה בן ציון בזרוע אע״פ שכשרין היו ועוד אחרת היתה שם וקירבה אע״פ שפסולין היו. ופי׳ בן ציון שם אדם חשוב ואיש זרוע כ״ה גם ברש״י קידושי׳. ודע דהצעת הסוגי׳ שם כך היא משפחת בית הצריפה היתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע עוד (צ״ל ועוד וכ״ה בכ״מ בסמוך) אחרת היתה וקירבה בן ציון בזרוע וכ׳, והיא משנה שלמה בסוף עדיות והובאה בשהש״ר סוף פ׳ גן נעול ובילק׳ סוף מלאכי ושם הגי׳ כגי׳ רבינו בן ציון וכ״ה בירו׳ יבמו׳ פ״ח ד״ט ע״ד ובירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ה ע״ד פעם אחת בן ציון ופעמים בני ציון וכ״ה במשנת עדיות ושהש״ר והנה בקידושי׳ בבלי שם אי׳ עוד וז״ל תאנא עוד אחרת היתה (ופירש״י משפחה אחרת היתה לבד אותה שקרב בן ציון) ולא רצו חכמים לגלותה אבל חכמים מוסרים אותה לבניהם ולתלמידיהן פעם אחת בשבוע וכ׳, ובירו׳ יבמות וקידושי׳ שם ושם כתוב כן אהך שקירבה בן ציון בזרוע אעפ״כ לא בקשו חכמים לפרסמן אבל חכמים מוסרין וכ׳. ונ״ל לתת יתר שאת לבבלי על הירו׳ בכאן, ואם נשים. עין בחינה על קורות היהודים קרוב לחרבן בית שני אז נמצא פשר דבר כי כונת סוגיתנו היתה על מאורעות זמן ההוא וכי משלש משפחות, מהן אחת כשרה ושתים פסולות ליחוס, צריכין אנו לדבר. וכבר הניף ידו החזק׳ הרב המנוח ציפסער ז״ל במ״ע ב״ה. ה״י פארשונגען סי׳ י״ב צד קס״ה ואילך והעלה ששלש משפחות הנ״ל היו משפחת אגריפס, משפחת ארכילוס ומשפחת אנטיפס. כי להורדוס הזקן היו י׳ נשים ומהן מאריאמנע מבית החשמונאים והוליד עמה שני בנים (אלכסנדר ואריסטובול אשר הרגם אביהם) ובת: שמה סלמפסיא והיא נשאת לאחיו של הורדוס וילדה לו בת אחת שמה ציפרה וזו האחרונה נשאת לאגריפס הראשון והיתה אם של אגריפס השני. ומאשה אחרת שומרונית, שמה מלתכה, יולדו להורדוס הזקן שני בנים ארכילוס ואנטיפס. והנה כל בית הורדוס בולמוס של עריות אחזה אותה וגם נשאו בחייבי כריתות נשותיהם בפרט ארכילוס ואנטיפס (עיי׳ באריכות אצל בן מתתיהו על הקדמ׳ י״ז, י״א, ב׳; י״ח, ה׳. א׳. ד׳; על המלחמ׳ ב׳, ו׳, א׳) על כן החליטו (קידושי ע׳: ב״ב ג׳:) כל מאן דאתי ואמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא; ועבד אין לו אחוה ב״ק פ״ח רע״א ועיי״ש פירש״י. ורק את אגריפס השני הוציאו מן הכלל ואמרו חכמים (משנ׳ סוט׳ דמ״א.) אל תתירא אגריפס אחינו אתה אחינו אתה, ומאוד יפה פירש״י „שאמו מישראל" ואמו היתה ציפרה שבאת מסלמפסיא והיא ממריאמנע כאמור. ומעתה קרובה

[1]) כ״ה ברפ״ר. [2]) כ״ה ברפ״ר.

ההשערה שבית הצריפה היא בית הציפרה והיא משפחה כשרה של אגריפס ושתי משפחות אחרות שפסולות היו משפחות של ארכיליוס ואנטיפס, ובן ציון ריחק בזרוע הכשרה וקירב בזרוע הפסולין, ומעתה קרוב הדבר שמה ששנינו בערכי' י', ר' יוסי אומר משפחת בית פגרי ובית ציפרא מעימאום היו משיאין לכהונה הן הן משפחות הפסולות והכשרות שעסקנו בהן ובית הפגרים (לגי' רש"י) לדעתי שתי משפחות של ארכיליוס ואנטיפס ובית ציפרא היא משפח' הגונה של אגריפס וזו הגי' הנכונה תחת בית הצריפה. אך קשה לי למה ניתן רשות לבית פגרי להנשא לכהונה מאחר שהן פסולות היו? ובאמת בכ"י מ' לסוכ' נ"א. הגי' יותר נכונה כך היא משפחת דבית ציפריא מעמעם היו משיאין ע"כ ולא זולת. — וזה בן ציון היה מזרע פריץ אחד ששמו לעדות בן מתתיהו (על המלחמ' ב', ו', ג') צינה, Ζηνών, או לפי קדמוני' ט"ו, י', א' ואילך; וי"ח, י"א, ד' Ζηνόδωρος ונקרא (שם) ראש הגנבים והוא מרד במלכות רומי' ונכסיו ניתנו לאגריפס השני (על הקדמ' י"ז, י"א, ד'; ב', ז') וקרוב הדבר עוד שבזמן מאוחר אחר חורבן הבית ואחר שנפלה עטרת תפארת מראש אגריפס, גבר אחד מזרעו של צינו ורצה לרחק בית הצריפה והיא משפחה הגונה של אגריפס ולקרב שתי המשפחות הפסולות של ארכיליוס ואנטיפס ששיחדו וחזקו ידי בן או בני צינו ומאימת המלכות לא הרהיבו חכמים בנפשם עוז ללחום כנגדו ורק לבם נכון בטוח שבימי אליהו תתקרב משפחה רחוקה ותתרחקנה משפחות פסולות שנתקרבו ע"י בני ציון! ועיי' עוד תוי"ט לסוף עדיות שפלפל בחכמה לבאר המשנה הלזו בענין אחר] —

* בֶּן צִיצִית הַכֶּסֶת (Name eines Reichen in Jerus.) גיטי' נ"ו. ב"ר פמ"א אחד מעשירי של ירושלים עיי"ע בליוטי, ובירו' תעני' פ"ד דס"ח סע"א בן ציצית הכסת מן דאבנר בן קוביסין מן דאחאב בן כלבא שבוע מן דכלב.

* בֶּן קוֹבִיסִין (Nachkömmlinge Achab's) עיי"ע הקודם לזה.

* בֶּן קָטִין עיי"ע בר ז'.

* בֶּן קַיָּימָא (lebensfähiges Kind, nämlich im Alter von 30 Tagen) ירו' יבמו' פ"ד ד"ה רע"ג להקים לאחיו שם בישראל עד שתדע אם בן קיימה הוא אם אינו בן קיימה (יעויין היטב בבבלי יבמ' קי"א:), ב"ק פ"ד מ"ו נתכוון להרוג, לנפלים והרג בן קיימא פטור, נדה כ"ו: כאן בנפל כאן בבן קיימא פי' כל שעבר עליו חדש ימים יצא הולד מתורת נפל וכ"ה בפירוש בשבת קל"ה: וירו' יבמו' פי"א די"ב רע"ד עיי"ש. וכ"ה במ"ר פ"ג אין בן יום בן קיימא אבל בן חודש ידוע שהוא בן קיימא.

* בֶּן קַמְחִית (Name eines Mannes, der grosse Hände hatte) ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: בן קמחית שהיתה ידו מחזקת כארבעת קבין.

בֶּן קַמְצַר (E. N. zur Zeit des 2. Tempels) לא רצה ללמד על מעשה הכתב ביומ' במשנה ס"פ אמר להם הממונה (ל"ח.) פי' בין ה' אצבעות היה נוטל ד' קולמוסין והיה כותב השם בבת אחת שאסור לספר משעה שמתחיל השם עד שגומרו. * [אחי"ה וכן פירש"י בקצת שינויים במשנ' שם נשמע מזה שלא היה לפני רבינו ורש"י פירוש של גמ' יומ' ל"ח: אמרו עליו שהיה נוטל ד' קולמוסין וכו', וכן בתוספתא יומ' פ"ב וירו' יומ' ספ"ג דמ"א רע"ב ושהשה"ר ס"פ מי זאת וילק' משלי רמז תתקמ"ו לא איתפריש מעשה דבן קמצר וכן לי' בכ"י מ' עיי' ד"ס צד נ"ב. ובענין גזרת המלה קמצר אם שם כולל הוא נ"ל לומר שהוא ל"ע קמץ וטעמו נוטל באצבעות או מל"ע قمطرير איש חמס בכפו וממנו הפעל מקמצר مقمطر וטעמו מי שאינו מעורב בין אנשים ולא שת לבו לכל אדם וזה כינוי היותר טוב על מה שלא רצה ללמד את מעשה הכתב] —

* בֶּן קוֹף עיי"ע קייף.

* בְּנֵי קַצְרָא שֶׁל צִיפּוֹרִין (die Leute der Burg Sephoris, d. i. die Besatzung von Veter) ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: וירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד וירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסי בן סמאי בשחין וירדו בני קצרה (וירו' שבת בני קיצרא) של ציפורין לכבותו ולא הניח להן (לכבות) אמר הניחו לגבאי שיגבה את חובו וכו', ובמוצאי שבת שלח לכל אחד ואחד מהן סלע ולאיפרכום שלהם חמשים דינר אמרו חכמים לא היה צריך לעשות כן. וזה המעשה יסופר ג"כ בבבלי שבת קכ"א. (עיי' תוספת' שבת פי"ד) מעשה ונפלה דליקה בחצירו של יוסי בן סימאי (כ"ה בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס צד קל"ז:) בשיחין ובאו אנשי גיסטרא של ציפורי (ובתוספ' שם אנשי קצטרה של ציפורי) מפני שאפוטרופוס של מלך היה ולא הניחן מפני כבוד השבת ונעשה לו נס וכו' עד ולאיפרכוס שלהן (כ"ה בנכון בכ"י) חמשים וכששמעו חכמים בדבר אמרו לא היה צריך לכך שהרי שנינו

נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה. הארכנו בהצעת הסיפור שהחזיקה השערת הרב המנוח לעברעכט בע' ביתר שקצרא של ציפורין היה ביתר ומי יגלה עפר מעיניו שתחזינה הך תניא דמסייע כי בל"ס בני קצרא דציפורי נכרים היו כמוכח מהנ"ל והם שבאו לכבות הדליקה בשבת היו מחיילות של מחנה רומי ויוסי שלח לאיפרכוס כלומ' לשר של חיילות מנחה בעד טובו בעבור שלא עיכב את אנשיו ללכת לכבות הדליקה בשיחין, וזה שיחין (עיי"ע) נקרא אצל בן מתתיהו מלח' א', ד' ב'; ובקדמונ' י"ג, י"ב ב' Ἀσωχίς ולפי עדותו היתה העיר הזו קרובה לציפורין, וגם לזאת מצאתי ראיה אצל בן מתתיהו במלחמ' ג' ד' א' שהרומיים עשו בנין מבצר אצל ציפורי להושיב שמה חיילותיהם ואף אם בן מתתיהו עסק במקום הנ"ל ממלחמות של וועספאזיאן אבל בלי שום ספק כן היה דרכם של רומיים גם בזמן מאוחר במלחמות של אדריאנוס כנגד בן כוזיבא. ויוסי בן סימאי הנ"ל אפשר היה המשביר ופקיד ממונה על המזונות לצורך חיילות של רומיים. כי ידוע שאנשי גליל ובלבד של מחוז ציפורין היו אוהבי הרומיים. ואבא יוסי בן סימאי שחי בזמן רבי עיי' יבמו' קט"ו סע"א אפשר היה נכדו של יוסי בן סימאי דהכא. וגם ראה זה מצאתי בבמד"ר קל"ר פ"ט ארכי ישנה של ציפורי הוזכרה אצל איסטרטיא של מלך ומציאה יקרה היא אצלי להחזיק במעוזה של ההשערה הנ"ל.

* בְּנֵי רוֹמִי (die Römer) שמ"ר פי"ב וילק' תהלי' קט"ו רמז תתע"ג בני רומי לא ירדו לסוריא וכ'.

* בֶּן שְׁלָקוֹת (E. N.) עיי"ע כלכל א'.

* בֶּן תגלא עיי"ע בן לענא וע' בן סירא.

בֶּן תְּמַלְיוֹן (Dämon, finsterer Geist, bkt. צא (temanh, temanhaêna, Justi 136 כיון דקרו ליה נפק אזדא [1]) במעילה בפ' קדשי מזבח (י"ז: ילק' שמיני רמז תקל"ז) פי' שד. *[אחי"ה וכן פירש"י שד שקורין נוטיו"ן וצ"ל לוטין = Kobold, lutin עיי"ע בן נפיל ב' וגוזר אני המלה מלש' בקטרי' הרשומ' וטעמה רוח רע ושחור ובכ"י ו"ו וה"ב הגי' בן תלמיון וגם לזה שיעורו בל"ע ظلماني שחור. ועיי"ע בן תלמיון] —

* בֶּן תּוֹרָה (Gelehrter, Gesetzeskundiger) ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני, פסיקתא דהחודש (מ"ד:) ועץ חיים תאוה באה (משלי י"ג, י"ב) זה שאול . . ר' נחמיה בשם ר"ל אמר שהיה בן תורה וכ"ה במד"ר פי"א ובילק' משלי רמז תתק"ן בשם הפסיקתא, ובפסיקתא רבתי פט"ו ושם בט"ס הורה ר' נחמן וצ"ל יהודה בר נחמן כן הגיה בטוב טעם ודעת ר' שלמה באבער בפסיק' דר"כ שם הערה מ"ה. ובילק' שמואל ט"ו רמז קכ"ד מבית לחם יהודה ר' נחמיה בשם ר"ל שהיה בן תורה, מדרש שמואל פל"ב אין את בן תורה ואין דוד בן תורה, ב"ר פע"ד נתנאל בן צורי נשיא יששכר מפני מה מפני שהוא בן תורה; ושם, והובא בילק' שופטים רמז נ"ב וכל השבח הזה מניין היה לו ליששכר משל זבולון שהיה עוסק בפרגמטיא שלו ומאכילו את יששכר שהוא בן תורה. והקבוץ שבת קל"ט: עירו' מ'. אינן בני תורה. במ"ר פ"ג נעשו כולן בני תורה וכ"ה שם בעלי תורה עיי"ע.

* בֶּן תּוֹרְתָּא (viel. Rinderzüchter, Beiname des R. Jochanan, Zeitgenossen des R. Akiba) יומ' ט'. ירו' יומ' פ"א דל"ח סע"ג תוספתא מנחו' ספי"ג אמר ר' יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה וכ', ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד איכ"ר פ' בלע א"ל (לר"ע) ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא בא. ונ"ל שבן תורתא כינוי ולא שם אביו הוא וראיה שילק' ש"א רמז פ"ט גרס ר' יוחנן בן תורא והוא לפ"ד כמו בר תורא כינוי של פטם הנקרא זבידא (ע"ז ט"ז.) או בר תורתא כינוי של רב הונא (חולי' קכ"ז.) פי' מגדל ומפטם שוורים והריטב"א כתב ליומ' ט'. וז"ל אמרו בירו' שנקרא כן (ר"ל בן תורתא) ע"ש שמכר פרתו לעכו"ם ולא רצתה לחרוש בשבת עד שהלך ולחש באזנה ע"כ, ואני בעניותי לא מצאתיה בירו' אבל קרוב לזה אי' בפסיקת' רבתי פי"ד וביותר אריכות בספר קטן מעשיות והובא בס"ה אות חי"ת צד צ' עיי"ש ואי' עוד על ר' יוחנן בן תורתא סיפור אחר שבא פעם אחת לפני ר"ע א"ל עמוד וקרא בתורה א"ל לא עברתי על הפרשה ושבחוהו חכמים, שמ"ר רפ"מ. ועוד נמצא בירו' פאה פ"ג די"ז ע"ד ר' חנינא תורתייה, ובירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד חנינא תרתיה (מהרש"ם גרס תירטאה), ובירו' תרומו' פ"י דמ"ז: ר' חנינא תירתא, ובירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ג ר' חנניה תרתייה וא"כ י"ל ג"כ שר' יוחנן בן תורתא כמו ר' חנינא הנ"ל נקראו על שם בי תורתא עיין ערכו לעיל ועיי' עוד מה"י למהרז"ף צד פ"ז: וכתב בעל ספר היוחסין צד נ"ט סע"ב ר' אלעזר בן תורתא ור'

[1]) וכן גרס רבינו בעי' אזרא ובנו"ג אזל.

חלבו אומר משמו ואולי הוא אח של ר' חנינא בר תורתא ע"כ וכן הביאו בעל סד"ה שם אבל אני בעניותי לא מצאתיו בשום מקום ואח"כ מצאתי בסד"ה אות אל"ף צד מ"ב רע"ד שגם הוא כותב "ל"מ" והיינו ל א מ צ א ת י ו.

☞ **בּוּנְיָא** (Name eines zum Genuss erlaubten Vogels) [שרי][1] פרווא אסור בע"ה גרס כניא עיי"ש).

☞ **בַּנְיָה** = בי בניה, בי בני (Bad, Badhaus syr. ܒܢܐ pl. ܒܢܘܬܐ gekürzt von בַּלָנֵי) מסכת שבת פ' במה מדליקין (ל"ג: עייליה לבי בניה תר"י (א' לויק' כ"ג, כ"ז ועיי' שם ט"ז, כ"ט ולבמדי' כ"ט, ז') ועניתם את נפשותיכם: ותסגפון ית נפשותיכון מן מיכלא ומשתיא מבי בני. ותרג' כנסתי לי גם כסף וזהב (קהלי' ב' ח') ובנוואן נ"א ובי בנוון). * [אחי"ה ולפנינו: אי' ובי בנאון וצ"ל ובי בַּאנָןָ וכצ"ל התרג' אל בית הנשים (אסתי' ב', ג') לבית נשיא די תמן דימוסן ובנאון או בַּאנָןָ ושם בט"ס ובגאון ועיי"ע דמוס ג', ובכ"י א"פ לשבת ל"ג: הגי' לבי בני ואסחיה וכ"ה במגילי' ט"ז. בדפוסים עייליה איהו לבי בני ואסחיה. ושם עוד פעמַים בי בני וגם הגי' ב ל א נ י ובהשמטת הלמ"ד בשבת מ"א. אשכחיה דקאי בי באני. ושם פעמַים מיא דבי באני ולמ"ד מובלע' וכ"ה בל"ס. ועיי' סוף ע' בַּלָן] —

בַּנְכִּי (א') מל"ר vanga ובל"פ بنكن Spaten und Grube, ב') מל"פ بغ ; das Gegrabene Loch) בר"ג דמשקין (מ"ק ד': ועיי' ירו' מ"ק פ"א ד"פ רע"ב) מאי עוגיות אמר רב יהוד' בנכי כבר פירשנו בע' בדד [א']. * [אחי"ה ודע שמלה רומי' ופרסי' טעמה קרדום לחפור בו גומות ובהשאילה גם גומה או י"ל שאות נו"ן מובלעת בל"פ בג והוא בפי רז"ל בנך והקבוץ בנכי ויותר נראה שהמלה ל"פ היא ולא רומית מאחר שהירו' מ"ק הנ"ל לא הביאה ורש"י למ"ק יפה פי' בנכי: ב ו ר ו ת תחת הגפנים וזיתים והוכרח רש"י להוסיף תחת ה ג פ נ י ם ו ז י ת י ם יען שהגמ' הביאה ראיה תניא נמי הכי (תוספת' שביעי' פ"א והסכים עם ירו' מ"ק הנ"ל) אילו הן עוגיות בדידין ש ב ע י ק ר י ז ת י ם ו ש ב ע י ק ר י ג פ נ י ם ובאמת גם לשון המשנה עוגיות לגפנים ואם, כן אולי י"ל שמלת בנכי תתכן להיות ל"פ ونك = בנך וטעמה גפנים ועיקר גפנים, והבוחר יבחר!] —

בֵּנְכִּי = בֵּינוֹנִי (der, das Mittlere; אַמָּה בֵּינוֹנִית die 6 Handbreiten betragende mittlere = mosaische Elle) כל האמות היו בבינוניות[2]) בר"ג דסוכ' (ה':) ובגמ' דשתי הלחם (מנחו' צ"ז. ועיי' כלים פי"ז, מ"י, עירובי' ד': וירו' סוטי' וירו' שקלי' שם ושם) ובפ' י"ז בכלי' כל כלי בעלי בתים (מ"ט) האמה שאמרו באמה הבינונית ומפרש שם (בכלי' וכן פסחי' פ"ו. מנחו' צ"ח. בכורו' מ'. ורבינו הביא רק תוכן הענין) כי האמה של משה היתה קטנה ואחרת היתה [יתרה] עליה חצי אצבע ואחרת היתה עליה יתירה חצי אצבע נמצאת האמה שהיא בת ו' טפחים וחצי אצבע היא הבינונית[3]). פ"א אמה בינונית היא היתה של משה והיא ו' טפחי', וגדולה יתירה על של משה אצבע, והקטנה היתה בת ה' טפחים. ו ז ה פ י' ע י ק ר שאחר משה עשו האמות יתרות. * [אחי"ה ואמת ויציב הוא ורבינו היה יכול להביא ראיה לשיטתו מגמ' עצמה שבפירוש אי' כן במנחו' צ"ח. וכמה אמה בינונית א"ר יוחנן ששה טפחים, ובגוף הדבר אי' כן גם בירו' סוט' ובירו' שקלי' שם ושם א"ר יוחנן באמה של ששה טפחים היה הארון עשוי מאן תנא אמה של ששה טפחים ר"מ היא דתנן ר"מ אומר כל האמות היו בבינויות וכ' ור"ש לכלי' שם מ"י פי' ג"כ "ב י נ ו נ י ת ה י א ב ת ש ש ה" ומן התימה שלא הסמיך פירושו על הגמ' הערוכה הנ"ל. והנה אמה של משה ואמה בינונית שוות במדתן היינו שהם ששה טפחים ונ"ל להסבירו כי ממשנת כלי' שם משנה ט' וי' מוכח ששלשה מיני אמות הן א') אמה בינונית, ב') אמת ה א ו מ נ י ן והיא קטנה וגדולה ר"ל יתירה על אמה של משה חצי אצבע או יתירה אצבע שלמה ושניהם ממין אחד היו, ג') אמה של כלים חמשה טפחים. נשמע מזה שאמת משה ששה טפחים כמו אמה בינונית שאם יתירה עליה חצי אצבע כבר יצאה מכלל אמת משה ותהיה אמת אומנין ואם פחות מו' טפחים אז תהיה אמת כלים א"כ אמת משה בין מדת אמה של כלים ובין מדת אמה של אומנין היתה עומדת ובעבור זה יאות לה הכינוי אמה בינונית. וגם מן הנחוץ שתהיה אמת משה דוקא ששה טפחים כמו אמה בינונית שאם תהיה ג ד ו ל ה מששה טפחים כך צריך להיות הסדר א') אמה בינונית והיא ששה טפחים ב') אמת משה יותר מששה טפחים ג') אמת אומנין, אבל ממה שהמשנה מסדרת אמת אומנין תיכף אחר אמה בינונית משמע על כרחך שכל

---

[1]) כצ"ל וכ"ה בחולי' ס"ב: ובדפ' אמשי' חסר אבל גם בעי' כניא חסר בט"ס. [2]) בנו"ג בינוניות וכן בכל המקומות בכ"י ש"ס אבל כגי' רבינו אי' בירו' סוטי' פ"ח דכ"ב ע"ג בבינוות ובירו' שקלי' פ"ו דמ"ט ע"ג כבנייכות וצ"ל בבינוניות.
[3]) ועיי"ע שתי א'.

מדה שהיא יתירה משׁשה טפחים לא אמת משה נקראה כי אם אמת אומנין ואם נאמר שאולי אמת משה קטנה משׁשה טפחים אז ג"כ לא מצינו ידינו בחשבון ובסדר שתהיה אז מכסת ויחום האמות כזה: א') אמה היותר קטנה והיא ה' טפחים = אמת הכלים. ב') פחות משׁשה טפחים = אמת משה ג') ששה טפחים = אמה בינונית ד') יותר משׁשה טפחים = אמת האומנין, וזה מן הנמנע בעבור כי הדמיון המחובר עם מלת בינוני אינו משיג ארבעה ענינים והונח רק על ג' יחוסי דבר ובינוני תמיד הממוצע בין שתי קצוות ר"ל בין הגדול והקטן, בין ראשון ושלישי. וא"כ גם בנדון שלנו אמה בינונית רק בשלשה ולא בארבעה מיני אמות היא אפשרית. ולפי מה שהוכחנו ברה כשמש שמדת אמת משה היא אמה בינונית והיא ששה טפחים ובלי ספק טעות נפלה בתוספתא כלים ב"מ ספ"ו "ואיזו היא אמה בינונית זה אמה של ה' טפחים" וצ"ל של ו' טפחים. והרמב"ם בהלכ' מעילה פ"ח הל"ה פי' באופן אחר משנת כלים. ובענין מדת אמות אחרות עיי' עוד ע' אצבע, גרם ה', כוון ג', סחק, עצב א', שחי, שתי א', תבקיון] —

☞ בְּנַס ובלש' שומרוני פנש מל"פ پنکیدن erzürnen, והשם בַּנְסִים בלש' פרסי پنجش (Zorn, Unglück, Schmers תרג' ירו' ויקצף פרעה (בראש' מ', ב') ובנס פרעה). * [אחי"ה אין זה די באר ור"ב קצר במקום שהיה לו להאריך ובזה אני בא למלאות החסרון. המלה כבר נזכרה בדניאל ב', י"ב בְּנַס וקצף ורש"י הביא שם מחלוקת של מנחם בן סרוק ודונש בן לברט כי על דעת מנחם הבית שרשית ועל דעת דונש שמושית וזאת האחרונה דעת רש"י והבאים אחריו עיי' המתורג' ע' נסס וכן העתיקו העתקות הישנות וגם מהרי"ל בעמת"ר ח"א, ק"א וסוף ח"ב האריך למעניתו כי השרש נסס ובי"ת שמושי' ורא"ג במ"ע שלו ח"ד, רל"ט ובמ"ע דמ"ג חי"ח תרנ"ה שדא ביה נרגא אבל לא עלה בידו למצא פתרון המלה כהוגן ועיי' עוד מ"ע דמ"ג חי"ט, ש"ז וטעות בידי המבקרים הנ"ל לגזור המלה מל"י והטעם חַלָּשׁ או מחלה כי בהשקפה ראשונה נבין כי בכל המקומות ענין המלה קצף, זעם, רגז ובשֵׁם כאב, עצב עיי' ד"מ והנם זעפים ת"ר (בראש' מ', ו') והא אינון בניסין; פנים נזעמים (משלי כ"ה, כ"ג) תרג' אפי בניסתא; ויעבור (אסתר ד', י"ז) ונסם ובנס (בדפ' בט"ס וכנס) והעתיק מלש' עֲברה וכ"ה במגיל' ט"ו. ויעבר מרדכי שהעביר . . בתענית. יחד עלי יתמלאון (איוב ט"ז, י') תרג' כחדא עלי בנסא מתמלאין כלו' כלם נתמלאו עלי חמה מל"מ דניאל ג', י"ט התמלי חמא. ושרש בנס בענין שמדובר בו נמצא ג"כ בלש' שומרוני בְּרָכות הבי"ת לפ"ה ותרג' השומרוני יקנאהו (דברי' ל"ב, ט"ז) פנסתה, קנאוני (שם) פנסוני, ויקנאו (בראש' כ"ו, י"ד) וכנסו וצ"ל ובנסו וטעות זו ג"כ בתי"ר (בראש' מ', ב'. ו'; במדבי' ל"א, י"ד) כנס, כניסין במקום בנס, בניסין. וגוזר אני המלה מל"פ פנכידן פי' קָצַף ורגז כמשפט הלשונות שיחליפו אות כ' באות ס' וכן להיפך (עיי' פירשט אוצר המילין ח"ב דס"ו סי' ה' וא"מ יוני של פאססאיו ח"ב תתס"ו סי' ו') ובאמת במלה פרסית הרשומה הוחלפה אות ך' לאות ש' בתיבת פַּנְשְׁשׁ והוא שֵׁם מפעל פנכידן וטעמו עצב וכאב ואשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר כי ע"י מלת פרסי' פנשש נגלה לנו תעלומת איזה מאמרי חז"ל והובאו בקצת שינויים בג' מקומות א') במכילתא ליתרו ספ"ב למסכתא דעמלק, ב') בתמור' ט"ז, ג') בספרי דברי' בס"פ וילך וילק' סוף וילך רמז תתקמ"א. במכילת' דרש לבלתי עצבי (ד"ה א', ד', י') הא אם אין אתה עושה לי כן הריני יורד כבן סיסי לשאול ובתמורה הגי' היותר נכונה בנסיסי ופירש"י בעצבוני וכן צ"ל במכילתא לפי תיקונו של איפת צדק אך יותר נכון לגרוס בבנסיסי ואיזה סופר שלא הבין הך מלה מתוך חסרון ידיעה הפריד בין הדבקים ומשבש לכתוב כבן סיסי כאילו הוא שם-פרטי (עיי' הרב החכם א"ה וויס בהוצאת המכילת' דס"ט.) ואחרי שנתפרדה החבילה ונכתבה המלה בשתי תיבות הפליא איזה סופר לטעות עוד וכתב בר סיסי תחת בן סיסי עיי"ע בר סיסי, ושבשתא כיון דעל על. אבל האמת יורה דרכו שמלת בנסים היא מלה פרסי' הנ"ל פַּנְשְׁשׁ פי' עצבון ובכינוי מדבר בעדו בַּנְסִיסִי = עצבוני כפירש"י הנ"ל ורז"ל דרשו עַצְּבִי מלש' עֶצֶב וכאב. וגם מובן עתה מאמר של ספרי וילך: משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר (בנסים) [צ"ל בבנסים] גדול מן העולם הראיני אדם נאמן שיעמוד על ישראל וכ', כלומר מאחר שנפל לי הגורל ללכת מן העוה"ז בעצב גדול, וילק' גרס בטעות בנסיון וכן הגיה החכם פריעדמאן במכילת' ואתו תלין משוגתו שבן ז"א בנכון גרס בנסים. וראיה לאמיתת פירושנו כי וכעס הרבה (קהלי ה', ט"ז) תרג' ובנסים סגי חזי] —

* בניסין (צ"ל ביניהון (zwischen ihnen) ירו' שקלי' פ"ד דמ"ח סע"ב מה בניסין רב אמר שיבטא דכדכד ביניהן וט"ס וצ"ל מה ביניהון וכן הגי' בדפ' זיט' ועיי' פי' ק"ע שם.

* בְּנִיסָן (צ"ל כְּנִישָׁן (Versammlungen) ירו' כתוב' פי"ב דל"ה. ואישרוניה תמני עסרי בניסן ט"ס וצ"ל כנישן וכ"ה בירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וכ"ה בדפ' זיט' בכתוב'. פי' קבוצים.

☜ בֶּנֶפִיקִין (בל"ר ובל"י האמצעי' βενεφίκιον (Gunstbezeugung , beneficium
משל לשושבינה של בת מלך שביקש בנפיקין, בע"ה הביאו בע' נפק ולא דקדק עיי"ש). * [אחי"ה והדין עם ר"ב ופי' בל"י ורו' מַשְׂכּוֹרֶת ורבינו סבר שאות בית שימושית היא וכן טעה החכם הנוצרי בוקסט' בעמת"ל צד אֶלֶף שע"ד וכן פי' שם מאנין נפיקא (ויק"ר פכ"ו) אבל זו גי' מוטעת וצ"ל פגינא (עיי' מ"כ שם) והוא פגניקא בל"ר paganica וכ"ה במד' ש"א כ"ח, ח' ודרש בגדים אחרים ובע' חפש א', וע' פגן ב' נתקצר הציון. וציון שלנו בראש הע' הוא מילמדנו פ' קרח אבל בתנחו' קרח סי' ח' ובילק' קרח רמז תשנ"ב הסרי' המלה ואי' שם משל לה"ד לשושבין בתו של מלך שהיה עדותיה בידו . . א"ל אם אין אתה מוציא זה להורגו בפני הכל אף אני אומר וכ', וגי' היותר טובה עיי' בע' נפק ג' וכנ"ה במ"ר פי"ח (ובל"ס נלקח מילמדנו) אם אין אתה תובע בנפקין שלך (וצ"ל שלי) ואין אתה מוציא את זה והורגו בפני הכל אף אני אומר וכו'] —

* בֶּנֶיפִיקָרִים (מל"ר Beneficarii ובל"י האמצעי' (Fiscusgeldeintreiber, βενεφικιάλιοι
בספרי האזינו פיסק' ש"ז והובא בשנויים בילק' האזינו סרמ"ז תתקמ"ד ויניקהו דבש מסלע (דברי' ל"ב, י"ג) . . אלו מציקים שהחזיקו בה בא"י והם קשים להוציא מהם פרוטה כצור . . חמאת בקר אלו הפיטקים[1]) והגמונים שלהם, עם חלב כרים אלו (כליסריקים) [וצ"ל כמו בילק' שם כלירקין], ואילים אלו בני פוקרים (צ"ל בניפיקרים) שלהם, בני בשן אלו קונטרינים (שמבינים נ"א שמכינים והיותר טוב שמכישין כ"ה בילק') [וצ"ל שמושכין] מבין שניהם, ועתודים אלו (סנקנירקים, בילק' סרקני דקין אבל היותר נכון בפסז"ו) [סנקליטין] שלהם, עם חלב כליות חטה אלו (מטרוניות) וצ"ל מגסטרניות או מסטוריות] שלהם ע"כ ורבינו לא הביאו מאחר שלא הזכיר הספרי מסדר נצבים עד סוף הספר (עיי' בהמפתח להיבורי זה) וכולם שמות פקידים ושררות הם ואלו הם בלש' יוני' היפטקין: ὑπατικοί = Consuln ; הגמונים ἡγεμόνες (עיי"ע), כלירקין χιλίαρχοι Befehlshaber über 1000 Mann; בניפיקרים כצ"ל בתיבה אחת ופתרונה בל"י ורו' בעלי מכס שממונין לגבות בחזקה הממון לאוצר של מלך ואולי בעל המדרש בחכמה שִׂכֵּל את ידיו לשנות לומר שהם בני פוקרין (עיי"ע אפיקורוס); קונטרינים Hauptmann über 100 Mann, Centuriones וטאציטוס אננאל. א', י"ז, ד' מכנה את הקנטורינים בני אכזר (saevitia centurionum) ולכן הטיב דרש בני בשן מפעל בִּשֵּׁן כלומ' שנושכין וזה הוא שמושכין מבין שניהם ר"ל בחזקה אוחזין ומושכין רכוש של המון; סנקליטין (עיי"ע סנקלט) = συγκλητικοί Rathsherr; מגסטרניות (וכ"ה בתרג' שני לאסתר ט', ג') = μαγιστριανοί Magistratsbeamte או אולי צ"ל מסטרוניות (עיי"ע במוספיא) קְמַּסτωρ = Inquisitor ועיי' על פתרון של שמות הנ"ל בעט"ש למהרי"ף צד צ"ג.

☜ בַּנָּרֵי (בל"ס בַּנָּרָא בלש' רומי' balneator Bademeister ועוד כמו בלנרי (עיי"ע
(Badekleider דליות ובנריות נתנה למרחץ עיי"ע כנר כי כן גרס בע"ה). * [אחי"ה ושם גי' רבינו דליים ובב"ר פמ"ה הגי' דליים ופנדיות הוליכה לה למרחץ ומערי' גורס בנדיות ובעל מ"כ כתב בע' גרס בנריות ולא פירשו ע"כ וצ"ל בע' גורס כנריות וכיון על ע' כנר ועיקר הנוסחא באמת בנריות ול' מובלעת והוא כמו בלנריות עיי"ע בלן, בלנרי וכן ל' נשמט' בל"ס ובעל מרחץ נקרא בל"ס בַּנָּרָא ובית המרחץ בַּנָּרוּתָא, והגי' שלנו אי' עוד בירו' ב"ק פ"ז ד"ו, מן דמר לי הדא מילתא אנא נסיב בנרייתיה והוא כמו מאמר של ר"י בבבלי ב"מ מ"א. סנהד' ס"ב: עירובי' כ"ז: מובלנא מאני בתריה לבי מסותא ורגילין היו לומר הוליך כלי אחרי לבית המרחץ פסחי' ד'. מ"ק כ': קידוש' כ"ב: וירו' קידו' פ"א הל"ג ועיי' עוד ע' בלנטיא. וכן כאן בנרי כלי ובגדי בית המרחץ וכן פתרונו בל"י βανιάρια ,Badezeug] —

☜ בנרסאי (או נשתבש מן דרדסי Art Schuhe או מהופך מן בִּרְנְסָאִי בל"ר burnus (mantelart. Schulterkleid כלאים דירו' פרקא בתרא (פ"ט הל"ג דל"ב רע"ב) אלבישוני בנרסאי ויהבון מסאנא ברגלי. המפרש פי' מין לבושים חשובים ובמד' [בראשית] רבה פ' דעו כי ה' (פ"ק גרס דרדסאי). * [אחי"ה ובירו' כתוב' פי"ב דל"ה. הגי' אלבשוני דנרסיי יהבון מסנאיי ברגלי, ובענין

[1]) בילק' בט"ס הפיקטין וצ"ל הִיפַּטְקִין וכ"ה בילק' האזינו רמז תתקמ"ו ועיי"ע אפטיא ועי' חפאטיקין.

בנרסאי התעורר כבר הרב החכ' יעללינעק בשפת הכמים שצ"ל ברנסאי ובל"ע ופרסי بُرنُس הוא מין מלבוש כמו מעפרת ומכסה את הראש עד שכמו של אדם וזה המלבוש נקרא ג"כ דרעת = دراعة ואולי דרדסי הוא שיבוש מתיבת דרעתי אבל מציונים אחרי' של ירו' מוכח שמין מנעול היה כי בירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ד פי' מנעלות הפינון דרדסין, ושם: מודה ר' אילא בהן דילבש דרדסין דעמר ע"ג דרדסין דכיתן דהוא אסור דלא שלח עילייא לא שלח ארעייה פי' כל זמן שאינו פושט מנעלים העליונים אינו יכול לפשוט התחתונים והוי כחיבור צמר ופשתן ומזה ראיה למ"ש ההג"ה ספ"ק דביצה בשם או"ז וז"ל ואסור ללבוש באנפילאות של צמר ע"ג אנפילאות של פשתן ע"כ ועיי' מראה פנים לירו' כלאי' שם. וכן ירו' ערלה פ"ג דס"ג. משמע שהוא מין מנעול ואי' שם בגד גדול שצבעו על מנת לחתכו מיעבדיניה דורדסין עיי' פ"מ שם. ואם מין מנעל הוא כמו שפי' ג"כ ר"ב בע' דרדסין אז מוכרחין לתקן מעות דרדסי ולגרוס ברדסי והוא ל"ר Bardaicus calceus מין מנעול שאנשי מלחמה לובשין אותו עיי' מרטיאל ד', ד'. ה' ועיי' יווינאל ט"ז, י"ג ועוד הרימ"ז בט"ר ח"א קל"ה] —

* בְּנְתִיקָה בל"ע بندق, فنداية Schlag mit einem (Beil, Wurfgeschoss ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ד והוה כל מאן דעליל הוה יהיב ליה חד מרתוקה וכל מאן דנפיק הוה יהיב ליה בנתיקה פי' כל הנכנס לבית המרחץ היה מכה את המכשף במקבת (מרתקה ל"ע مطرق עיי"ע מרתק) וכל מי שיצא מן המרחץ מכהו בגרזן או בכלי חנית כי כן פתרון המלה בל"ע והמפרשים ומהרי"ל בעמת"ל שגו בפירושו.

בְּנוֹת שׁוּחַ = בְּנוֹת שֶׁבַע (die weissen Früchte (eig. Töchter) des Feigenbaumes = der 7 Mal trägt [σῦκον] (שוח) בראש דמאי (פ"א, מ"א) ובראש ע"ז (י"ג:) ובפ' [חמישי] כשביעית (מ"א) בנות שוח שביעית שלהן שנייה שהן עושות לשלש שנים, ובפ"ק דר"ה בגמ' באחד באדר (צ"ל בשבט) (ר"ה ט"ו:), בפ' כיצד מברכין בגמ' דנובלות (ברכו' מ: ע"ז י"ד.) [בנות שוח אמר רבב"ח א"ר יוחנן תאיני חיוורתא] ובבכורו' בפ' הלוקח עובר בגמ' היוצא מן הטמא (בכורי' ח'.)[1] [וכנגדן באילן בנות שוח]: ובפ' שני במעשרות (מ"ח) [היה עושה בבלוסין[2]) לא יאכל בבנות שבע]. ובב"ר פט"ו: ויתפרו עלה תאנה (בראשי' ג', ז') מה היתה אותה תאנה א"ר אבין ברת שבע דאמטיית[3]) שבעת יומיא דאבלי לעלמא[4]). פי' בנות שוח: תאנים לבנות כדאמ' בכיצד מברכין בגמ' דנובלות (הובא למעלה) ובר"ג דע"ז לענין האסורין למכור לגוים בנות שוח בפטוטרותיהן[5]) אמר רבה בב"ח [א"ר יוחנן] תאיני חיורתא, ובנות שבע (ובלופסין צ"ל פיבולסין או) בלוסין כולן מיני תאנים הם [ופי'] בנות שוח שביעית שלהן בשנה שנייה של שמיטה שמה שחונטין בשמיטה אחר ט"ו בשבט נוהגין בהן דין שביעי' בשנה שניי' של שבוע כי מתאחרו שלשה שנים באילן אבל מה שחנטו קודם ט"ו בשבט בשביעי' מן הששית חשובין ומותרין בשנה אחת של שביעית וכן דרכן בשנה אחת חונטין והן פ ג י ן ובשנייה ב ו ח ל ובשלישית נגמרין והן צ מ ל ובכל שנה הן חונטין וכן סידורן מה שחונטין בשנה ראשונה של שבוע נגמרין בשלישית, ומה שחונטין בשנייה נגמרין בד', ומה שחנטו בג' נגמרין בחמשית ונוהגין בהן מעשר עני דקיימא לן (ר"ה הנ"ל ירו' שביעי' פ"ה הל"א דל"ה ע"ד) אילן בתר חנטה אזיל ואלו שנגמרו בחמשית בשלישית חנטו לפיכך הן פירות שלישית, ושחנטו ברביעית נגמרו בששית ושחנטו בחמשית אע"פ שנגמרין בשנה של שמיטה מותרין הן כי פירות חמשית הן, ושחנטו בששית נגמרין בשמינית ונוהגין בהן מעשר עני, ושחנטו בשנת השמיטה בשביעית נגמרין בשנה התשיעית שהיא שנה שנייה של שבוע ונוהגין בהן דין שביעית בשנה שנייה של שבוע והיא שנת גמירת הפרי הנחנט בשביעית עצמו, נמצאין בכל שנה שלשה פירות בזה האילן מקצתן צמל והן שחנטו מקודם לכן בשנתים ומקצתן בוחל והן שחנטו מאשתקד, ומקצתן פגין והן שחנטו בזו השנה[6]), וכענין שפירשנו הן מפורשין בתלמוד א"י בגמ' דהא מתניתין (ירו' שביעי' הנ"ל) מהו[7]) בנות שוח פיטיראה ופי' בל"י מין תאנים כאשר אמרנו. * [אחי"ה לא נמצאה מלה יונית זו בהוראה הנזכרת אבל היא לפ"ר פיטיראה לשון יונית φυτήριον strauchartiges Gewächs פי' צומח ממיני השיחים ודרש הירו' שוח

1) לפי משנה שבמשניות שתי המשניות אחת הנה ובזה מובן ציון של רבינו. 2) בצ"ל עיי"ע בלפסין. 3) כ"ה בכ"י ל"ד יב ר, ובב י ויו וה"ב כאן ובע' ברת שבע הגי' דאיטוית וצ"ל דאמטיית או דאיתיאת כגי' דפ"ע ובעין זה גירסת הפסיקתא הובאת בע' ברת שבע. 4) ולפני בעלי התוספ' ר"ה ט"ו: בכורי' ח'. ע"ז י"ד. שבועו' י"ב: בכולם ד"ה בנות שוח היתה הגי' במדרש תאנים שאכל אדה"ר איכא דקרו להו בנות שוח לפי שגרמו שוח לאדם ואיכא דקרו להו בנות שבע שגרמו שבע אבלות לאדם כו'. 5) כן לפי מסקנא ע"ז י"ד. 6) והנחת זו מסכמת עם סיפורי הכמים שלא מבני עמינו עיי' וויגנער ע"מ ח"א שס"ז; וראזענמיללער קדמוניו' כרך ד' ח"א, רפ"ז ואילך. 7) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בדפ' אחרי' מהן.

מל׳ שִׂיח ובל״ס שוחא הוא שִׂיח של מקרא] ואמרם בכל שנה הן עושין או אחת לשלשה שנים ופירשו בכל שנה עושות אלא שאין פירותיהן נגמרין אלא עד ג׳ שנים כיצד יודע, כלומר איך יודע פירות של כל שנה ושנה, ר׳ יונא אמר קושרין בחוט[1]) פי׳ אלו בחוט לבן ואלו בחוט שחור ואלו בחוט אדום, תני שמואל תותב בהן קיסמין, גם זה בענין הראשון, וכ׳ תני רשב״ג אומר (שם) בהוצאת העלין עד חנטת הפגים נ׳[2]) יום ומן הפגים ועד השיתין הנובלות נ׳ יום ומן השיתין [הנובלות] עד התאנים נ׳ יום . . ליקט תאנה ואינו יודע מתי חנטה א״ר יונה מונה מאה יום למפרע אם חל בתוכו חמשה עשר בשבט (הוא) [והוא] יודע מתי חנטה (אמר) [אמרו] לו והלא (עמי) [עמך] בטבריה ועושות לשנה אחת אמר להן והלא (עמי) [עמכם] בציפורי ועושות לג׳ שנים[3]). (א״ב מין תאנים לבנים מדבריים מתבשלין באילן אחר שלש שנים וכתבו התוספו׳ בפ׳ אין מעמידין בע״ז [וכן בכ״מ שציינתי לעיל] שהם ובנות שבע מין אחד והראיה הוא דאמר בב״ר תאנים שאכל אדה״ר איכא דקרו להו בנות שוח לפי שגרמו שוּח לאדם ואיכא דקרו להו בנות שבע שגרמו שבע אבילות לאדם). * [אחי״ה ועוד נ״ל להביא ראיה שבנות שוח ובנות שבע ממין תאנים אחד הן מהא דאמרינן בברכו׳ מ׳: ובע״ז י״ד. בנות שוח . . תאיני חיוורתא ובירו׳ ב״ב ספ״ב די״ג ע״ג (מר נפק) [צ״ל מרנפק] חמא חד אילן דברת שובעין חיוורין, וכינוי בנות שבע נ״ל לפרשו מטעם שהוציא אילן תאנה פירותיו שבע פעמים בשנה כן סיפרו לנו פליניאוס י״ג, י״ד וסָאלינוס פאלוהיסטאר פל״ב ולעדות בן מתתיהו (מלחמי ג׳, י׳, ח׳) העץ תאנה (σῦκον) עשרה חודש בכל שנה נותן את פריו. ובענין מלת שוח כבר מלתי אמורה שהוא ל״י הרשומה ואולי נוכל לגזרו ג״כ מל׳ עברי׳ שׁוּח פי׳ שפלה כי עצי תאנה צומחים ונותנים פרים רק בשפלה ומקרא מלא הוא כשקמים אשר בשפלה (מ״א, י׳, כ״ז; ד״ה ב׳ א׳, ט״ו) ורבז״ל אמרו (ירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ח ע״ד תוספתי שביעי׳ פ״ז פסחי׳ נ״ז.) סימן לשפלה שקמה ועיי״ע הבא אח״ז. — ודע שבכ״י ו״ו בנות שבע נכלל עם ע׳ בנות שוח והוא ע״פ מה שאמרנו כי ממין אחד הם טוב ונכון אבל בדפ״ע בנות שבע ערך מיוחד הוא. ובכ״י ה״ב ע׳ בנות שוח נסדר קודם בנות שבע. וכנ״ה גם במקומות אחרים ומצויינים הם בתוספ׳ הנ״ל עיי״ש, ועיי״ע ברת שבע] —

בְּנוֹת שִׁקְמָה (מל״ם שקמים בל״ע سوقم בל״י Maulbeerfeigenbaum, συκόμορος Sycomorenbaum) בראש דמאי (מ״א) ובר״ג דנובלות בכיצד מברכין (ברכו׳ מ׳:) פי׳ בלע״ז צִילָצ״ו [Maulbeerfeigenb. it. geloso =]. (א״ב מין תאנים מדברים). * [אחי״ה וכ״ה בפי׳ המשניו׳ להרמב״ם (דמאי שם) ובנות שקמה נקרא גמיז והוא ג״כ תאנים המדברים ע״כ ול״ע جميز הביא ג״כ רבינו בע׳ גמז ב׳ וכן גירסתו באיכ״ר א׳, ה׳. ודע שרבה בב״ח א״ר יוחנן פי׳ בברכ׳ (שם) בנות שקמה: דובלי וצ״ל כגי׳ כ״י מ׳ וב״נ תאיני דולבי וכ״ה בר״ש ובראי״ש בדמאי אבל קשה לי מה שייכות יש בין תאינים ובין ערמונים כי פי׳ דלוב או דולב בל״ע וסו׳ ערמון עיי״ע דלב. וכן פי׳ הר״ש וברטינור׳ תאנה המורכבת בערמון, ולעשות הבדל בין שקמה ובין בנות שקמה כדעת התוי״ט לדמאי שם לא נהירא ועיי׳ עוד התוי״ט לשביעי׳ פ״א, מ״ח ולכן לבי אומר לי שעיקר הגי׳ בברכו׳ ככ״י פ׳ (הובא בד״ס ברכו׳ דק״י:) בנות שקמה לולבי וזה התואר יאות לשקמה שעצה גבוה וחזק מהתאנה וענפיה גבוהים ורבים ומחזיקים לפעמים ארבעים פסיעות עיי׳ ווארנעקראס ברעפערטאריום של אייכהארן ח״א צד ר״נ ואם לא נתקצצו ענפי שקמה נקראה בתולת שקמה (נדה ח׳: תוספתא שביעית פ״ג עיי״ע בתול וע׳ שלש) ומזה תדין שדברי ר״ב בע׳ דבל צריכין תיקון גדול עיי״ש. והמלה כבר מצויה במקרא אולם רק בקבוץ שקמים ופעם אח׳ שקמות (תהלי׳ ע״ח, מ״ז)] —

בָּנִיתָא (בל״ע البنى בל״ר cyprinis Binni, der Binni, eine Art Karpfen) בס״ג דפ׳ צדין (ביצ׳ כ״ח.) הנהו שב בנייתא[4]) דאתיין לבי רבי, ובפ׳ כיצד הרגל בגמ׳ כיצד השן (ב״ק י״ט:) חמרא דאכיל בינית׳ משלם. ובפ׳ השוכר את האומנין בגמ׳ או שנעשית אנגריא[5]) (ב״מ ע״ט סע״ב) ביניתא אכריסא תקלא. פי׳ כמו כובד בטנה[6]) כלומ׳ אם יאמר אדם לחבירו ביניתא אני מוכר לך צריך לתת לו ביניתא דתקלא כריסה. ובפ׳ אלו הן הלוקין בגמ׳ אכל נבלות (מכו׳ ט״ז:) ההוא דאכיל

---

[1]) בירו׳ הגי׳ משיקשור עליו חוט. [2]) כ״ה בירו׳ וכ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב אבל בדפ״ע ל׳. [3]) בירו׳ הגי׳ לשתי שנים. [4]) כ״ה לנכון בעה״ק וכ״ה בדפי׳ שונצינו בביצ׳ ועיי׳ ד״ס ביצ׳ דל״ו. ובדפי׳ הש״ס וערו׳ בחד יו״ד. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפי׳ אמש׳, ובשדפ״ע וכן בכ״י ה״ב בט״ס אגריא. [6]) כ״ה לנכון בדפ״ר אבל בשדפ״ע פי׳ כובד האשה בבטנה.

ביניתא דבי כרבא נגדיה רב יהודה פי' בשאילתות גדולות. בויהי ביום השמיני [1]) מי שאוכל דג שנמצא כשחורש הארץ לא מחייב אלא חד מלקות מההיא דרב יהודה וכן הלכה. * [אחי"ה וכ"כ התוספ' בשם ר"ת דלא כרש"י שפי' ביניתא.. תולעת הנמצאת בכרוב שקורין צייל"א ע"כ, והתוספ' גרסו ברש"י יותר טוב צמל"א והוא בל"צ chenille ובל"א רויפע ולפ"ד הדין עם רש"י ז"ל כי זולת טעם שהביא הרב לעוויזאהן בספרו צאאלאגיע של"ב ואילך עיי"ש גם פתרון המלה בִּינִיתָא שגוזר אני מל"פ بِنْدُو כלומ' תולעת הנמצאת על פירות וזולתם מורה כשיטתו] — ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:) ליתי ביניתא וניטוויה. (א"ב פי' דג אבל ביניתא שהוא גרעין עיי' בע' בין [א']. * [אחי"ה וכן פירש"י בכ"מ חוץ ממכות הנ"ל. עד הֵנה חשבו החוקרים ובראשם הרב לעוויזאהן בספרו הנ"ל כי הוא הדג שנקרא בל"א Bonitfisch אבל השֵם הזה מושאל מלש' איט' בריטניא וספרד ומאין יבא התואר הלזה לרז"ל כי בל"י ורו' נקרא דג זה 'Αμία, Amia, thymnus polamys (עיי' אריסטו' תולד' חיות ב', י"א ז'; פליניאוס ט', ט"ו, י"ט) אבל האמת כי מין דג הנקרא בל"א קארפּפען הוא ומל"ע נגזרה המלה ובקרבי דג קארפּפען מצא החכם המפואר ר"ש בלאך כערך שש מאות רבבות ביצים ומעתה נבין משל הדיוט בניתא אכריסא תקלא. וגם במשל אחר נלקח לדוגמא הדג הזה עיי' ב"מ נ"ט: ילק' משפטי' רמז שמ"ט, ילק' קידושי' רמז תרט"ז וע' דיותק, וגם בל"ס שם דג זה ביניתא] —

בִּינְתָא (Haar) כמשהל בינתא (ברכו' ה'.) מבינתא דרישי (שבת ק"מ. כצ"ל עיי"ע בין ב' ומש"ש) ככר פי' בע' בין [ב']. * [אחי"ה והמשל כמשחל בינתא מבצק נמצא ג"כ בספרי ערביים עיי' שפרענגער חייו של מחמד ח"ג, ע'] —

בֵּם = בֵּיסָא (בל"י βῆσα ein unten breites, oben schmales Gefäss) בפ"ק דמנחות בגמ' אחת מנחת הוטא (מנח' ז'.) רב עמרם אמר [2]) כגון שהחזירו לביסא גרושא.. (ביסא) [צ"ל כמו בע' טפף לביסא] טפופה כלומ' כלי שרת שמקדשין בו המנחות ובלע"ז קורין לכלי בֵּסוּ [Gefäss l. vas, it. vaso] פי' גאון ביסא ביסאה אלף(?) מובלעת [3]). ובמגילת איכה ותזנח משלום נפשי (ג' י"ז) שתה מן כל ביסי וביסי. * [אחי"ה בנו"ג כזה אייתין קדמיהן תמנין פטילקין אבל מכל פטילק חד פת ומכל פטים חד כס.. אכל ר' חדא פתית ומחדא פטים אישתי ר' חד כס וכ', ואם נבקר פינקסו של רבינו בערכים עגל ב' (עיי"ע פטיליקין במוספיא), נפש א', פס ה' אז נמצאת למד שהוא גרס כזה: אייתין קדמיהון תמנין עיגולין דפיתא אכל מכל תבשיל חד פס.. שתה מן כל ביסי וביסי [וצריכנו להשלים: חד כס] וכן נשתנה נוסחתו באותו מדרש כאשר אוכיח בע' מן ב']—(א"ב פי' בל"ר כלי). * [אחי"ה ואם גם רבינו להך מלה כיון בכ"ז נראה יותר לגוזרה מל"י הרשומה שהוראתה כלי רחב מלמטה וצר מלמעלה ועיי' רימ"ז ח"א קל"ה ולזה כיון ג"כ בעל כ"כ. ולזה מורה ג"כ היו"ד אחר בי"ת וכן נכתבה המלה בכ"מ ד"מ מנחו' כ"ד. והניחו בביסא (ב' פעמים בתחילת ובסוף העמוד) ושם עמוד ב' מונחין בביסא, שם נ"ז: והא איכא ביסא דלח הוא, ושם בשלמא ביסא לא כתב רחמנא דלעביד ביסא למילש ביה וכ', ומזה לכאורה ראיה לשיטת רש"י שביסא כלי שרת שבו בוללין מנחות וא"כ מדת לח הוא ועיי' תוספ' הולי' ל"ו. ד"ה צריד ומהרש"א בחידושיו שהביא פירוש רבינו ועיי' הפשב"ע ושם נשמט' תיבת חולין. ובענין המלה יש להעיר עוד על ל"י אמצעית βουττίς, βούτζη Kufe פי' כוס גדול לשתית יין grösseres Weingefäss, עיי' מיורסיאוס צ"ג. והיותר שוה עם תמונת המלה היא ל"י אמצעית βίτζα, βίσσα Flasche, פי' מין צלוחית, שָם צד פ"ו, וכן בל"פ צלוחית של יין נקראה בם = بط ובל"ע بطة ועיי"ע אכטא] —

בַּם (= בִּיסָא Dornstrauch, gr. βάτος, βατία, βάτις Stachelpflanze) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) מ"ט גמלא זוטרא גנובתיה משום דאכלי ביסי כי היכי דלא נסתרכו ביה. פי' בשאלתות ביסי עשבים שיש בהן קוצים [קשים, כ"ה בעה"ק] ביותר ואי אפשר לאוחזן ביד והן מאכל גמלים [4]) לכך אין זנבה ארוכה שאם היתה ארוכה היתה מגעת להן והיו אוחזין אותה ולא היתה יכולה לזוז ממקומה. * [אחי"ה בנו"ג רק מ"ט וכ' משום דאכלי כיסי ופירש"י כיסי קוצים וגי' יותר שלמה מונח' לפני בעלי התוספ' ב"מ מ"ב: ד"ה בכיסי וז"ל דגמלא זוטרא גנובתיה

[1]) לפנינו בשאילתות לי' עיי' הגרי"ב במכו' שם. [2]) כ"ה במנח' ובדפ"ע אבל בכ"י ו"ו ול"ד ר' נחמן אמר. [3]) ול"נ שבצ"ל ותיו מובלעת וכוונתו ביסאה כמו בית סאה כלומ' כלי מחזיק סאה וא"כ בקיצור ביסאה תחת בית סאה התיו מובלעת ובתחלה ב"ס היה כתוב ת' מובלעת ונשתנה לאות א' ואח"כ כתבו הסופרים באותיות האלף. [4]) עיי' שבת קמ"ד: ב"ב קנ"ו: ועיי' כלאים ספ"ה וע' קס ב'.

משום דאכלה כיסי כי היכי דלא לישתרבו בה וצ"ל כי היכי דלא ליסתרכי וכ"ה מוגה בכ"י מ׳ בשבת וגם שם הגי׳ בוצי ובילק׳ כ"י דאכלה בסיסי היכי דלא נסתרכו ביה ובעל ד"ס שם צד פ"ב: תיקן כגי׳ הערוך ביסי כי היכי וכ׳ — ועל אודות בשאלתות כבר חויתי דעתי בע׳ בם שמלת בשאלתות דכאן שייך לשם ויש למחוק מע׳ בס. או י"ל שכצ"ל פי׳ בשאלות ותשובות וכ"ה בע׳ אנדרטא ועיי"ע הרסנא ובתולדות ר"נ צד ל"ד הער׳ כ"ג כתב הגאון שי"ר ז"ל "בע׳ בת [צ"ל בס] כתב פי׳ בשאלתות ר"ל בשאלות הגאונים" — והמלה בס נגזרה מל"י הרשומה ועוד י"ל אולי היא ל"ס בֶּסָא מאכל בהמות שהוא קוצים וברקנים, ואם הגי׳ כיסי שהוא קבוץ מיחיד כיסתא נכונה אז תהיה ל"י ורו׳ κύτισος, cytisus עיי"ע כסתא במוספיא. ובענין פירש"י ותוספ׳ בשם ר"ח על הך ר׳ אשי אמר בכיסי (ב"מ מ"ב סע"ב) עיי"ע כס ט׳ כי ממנו נלקח]—

* בִּיסָא (N. pr. eines Amora) ירו׳ גיטי׳ פ"ד דמ"ו רע"א רבנן דקיסרין אמרין בשם ר׳ ביסא וכ׳, אבל ירו׳ פסחי׳ פ"ב דכ"ט. הגי׳ בשם ר׳ נסא.

* בַסְבַג (בל"ע بسبايج ein Farrenkraut, Engel-süss, polypodium) בהלכות גדולו׳ שבת רפ"כ וכן תחלי׳ וכן בסבג מדקינהי ממעלי שבתא ומשדא בהו חלה בשבתא שרי פי׳ מין עשב הוא בל"ע הרשומה.

* בסבסטי עיי"ע סבסטי.

*1 בַסְגַר (Burg, Kastell, Radix סגר einschliessen) איכ"ר פ׳ גדר: בסגר של ערבייא פי׳ מבצר ויגיד עליו רעו ר׳ ברכיה אמ׳ זה קסטרה של פרסיין אולי הוא בשכר עיי"ע והוא שם מקום.

* 2 בסגר (Abbreviatur 4 halachischer Themata) חולי׳ מ"ב. ואילך והוא קיצור ור"ת של ארבעה הלכות בֿ בהמה, סֿ חסרון, גֿ גלודה, רֿ חרותא.

בַסְטַיָא (בל"ר vestis בל"י אמצעי׳ βέστιον Kleidungsstück βέστης) במד"ר פ׳ וישלחו מן המחנה (רפ"ז) מלך בו"ד מחלק כלים ובסטיא לאיסטרטיות פי׳ בל"ר מלבושים). * [אחי"ה בנו"ג לאיסרטיוטות וצ"ל לאיסטרטיוטות, ובעל מערי׳ פי׳ טפיטיש ולשי׳ ישמעאל הוא וכיון ר"מ די לונז׳ על ל"ע בסאט פי׳ מכסה קירות הבית ולא נהירא שהרי במדר׳ שם בא לפרש שמלתך לא בלתה, ועל דרוש אחר לפסוק זה עיי׳ ב"ר מ"ט, ע"א; פסיקתא ויהי בשלח צד ל"ב. שהש"ר ד׳, י"א, קהל"ר ב׳, י"ז, דב"ר ספ"ז ילק׳ דברי׳ ח׳ רמז תת"נ, אגדת שמואל פ"א ועיי"ע קר י"ז. ומן בסטיא פי׳ בל"י ורו׳ בגד נגזר השם בסתייר עיין ערכו] —

בֶסְיָא (בל"ס ובל"ע بسوء, بساء, بسأ Geringachtung Vernachlässigung) בפ׳ הגוזל ומאכיל בגמ׳ שטף נהר (ב"ק קט"ז:) אבדה בבסיא אין מעמידין אותה פי׳ בסיא פשיעה. * [אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים זה אחר זה בירו׳ ב"מ פ"ה הל"ו ד"י סע"ב: מתה בבוסיא יהב כוליה דלא בבוסיא יהב פלגא כיצד שמה במנה והשביחה ושוה מאתים מתה בבוסיא יהב ששה של זהב דלא בבוסיא יהב ששים זוז הכחישה ויפה המשים זוז מתה בבוסיא יהב ג׳ של זהב דלא בבוסיא יהב חמשים זוז. ובתוספת׳ ב"מ פ"ה בכל הני בבי של ירוש׳ הגי׳ בכוסיא וכ"ה בתוספת׳ שם פי"א וכ"ה בב"מ קט"ז: וברש"י שם ופירושו בפשיעה עולה עם פי׳ רבינו וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפי"ב מהל׳ גזילה ואבידה הלי"ב ואם פשע בה הוא ואבדה אין חייבין להעמיד לו. ובהלי׳ ט"ו פשע בה ואבדה וכ׳ הרי שגם הוא פי׳ כרבינו את המלה הזרה. ונגזרה מל"ע וסורי ופתרונה של שורש בסי = بسا بسى, ܒܣܐ בז ומתרשל בדבר וכ"ה בירו׳ תרומ׳ פ"ח דמ"ו ע"ג לא מבסי לא ברומי זעיר ולא בחבר זעיר ובב"ר פס"ג הגי׳ לא תבזון עיי"ע גליור, והשם בל"ע וסו׳ כמו שרשמנו בתחילת הע׳ ואם רצינו לקיים הגי׳ בכ"ף אז תהיה כוסיא ל"י ἑκουσίᾳ כלו׳ במזיד ובפשיעה וכן ת"ר א׳ שמות כ"ב, ח׳ פשע: כוסיא, והחכ׳ בוקס׳ בעמת"ל צד שכ"ג הפליא לטעות להעתיק המלה ע"י מלה רומית passus פי׳ פשיעה וזה נזדמן לו שכן נקד המלה בפירוש רבינו ורמ"ל הלך בעקבו (ובלוח הטעיות של רמ"ל בתולד׳ ר"נ צד נ"ג ואילך הער׳ ע"ב—צ"ו לא הרגיש הגאון שי"ר בזה) וגם ר"ד די פומים העתיק בסיא: אשור, passus בחשבו כי היא ש שמאלית וכן לא יעשה!] —

* בַסִילְגוּס ט"ס עיי"ע הבא אח"ז.

בַסִילְיאוּס (בל"ס וכן בל"י König, βασιλεύς) בב"ר פצ"ד (צ"ג) וישימני לאב לפרעה (בראש׳ מ"ה, ח׳) לַפַּטְרוֹן בסיליאוס [1] לאדון לרבון מושל

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ה, אבל בדפ"ע בסיליון ובע׳ פטר ד׳ הגי׳ בסיליאון אבל בכ"י ק"ט בסיליוס. ובב"ר בט"ס כסיליון ואשר נ"ל שעיקר הגי׳ כצ"ל לבסיליאוס פטרון והוא ממש בל"י אמצעית πατήρ βασιλέως או בתיבה אי׳ βασιλεοπάτωρ והיה כינוי של שררה עיי׳ היטב אצל מיורסי׳ צד ע"ב ודרש כן לאב לפרעה.

ושליט. ובויק"ר בריש אם בחקתי [1]) בסיליאוס נומוס א נ ר פ ו ס [2]) בירו' בפ' הרואה (פ"ט די"ב סע"ד ועיי' ב"ר פ"ח, ילקי' יהושע סרמ"ז ל"א ועיי"ע אגריפס, נמוס) אל אלהים ה' (יהושע כ"ב, כ"ב) שלשתן שם אחד הן כדאמרי אינשי בסיליאוס, אגוסטוס, קיסר. * [אחי"ה וכ"ה הסדר לפי גי' המהרש"ס צד ל"ד סע"ב ובנו"ג בסילייוס קיסר אגושתוס ובב"ר פ"ח בט"ס בסילגוס קיסר אגוסטוס קיסר, ובילק' יהושע שם בנילאס קיסר אגיסטוס וזה המאמר נאמר כנגד דת הנוצרים שמאמינים בשילוש אלהים וביקשו להוציא מן המקרא (יהושע שם) ראיה לטעותם ולכן בב"ר הובא מאמר של ירו' בכ"מ שפקרו המינים וכ' [כ"ה לפי גי' המהרש"ס, ובנו"ג בטעו' פרקו] בזה"ל בכ"מ שאתה מוצא פתחון פה למינים ובילק' הגי' האפיקורסים שאלו ועל זה השיב ר' שמלאי תשובתן בצידן כלומ' באותו המקרא עצמו התשובה וראיה לסתור וכדמפרש] —

* בַּסִילֶיוֹן (תואר השם בל"י königlicher Sitz βασίλειον) ירו' סנהד' פ"ב הל"ו ד"כ ע"ג והוו מרין ליה (ר"ל לשלמה) מלכא יתיב על בסיליון דידיה ותימר אני קהלת פי' בל"י מקום מושב של מלך ובתנחו' ריש אחרי מות ורות"ר ב', י"ד וילק' קהלת רמז תתקס"ז תמורת בסיליון הגי' כסא ושם בלה"ק אי' המאמר כזה והן אומרין לו שלמה המלך יושב על כ ס א ו ואתה וכו' ועיי' עוד ע' בסילקי במ"ע.

בַּסִילִיקִי (בל"ס וכן בל"י ורומי Βασιλική [στοά] Basilica, ein mit Säulengang geziertes Gebäude) אין בונין עמהן בסילקי בפ"ק דע"ז (ט"ז.) ובטהרות פ"ו (המתחיל מקום) [מ"ח, ונראה שאיזה סופר הוסיף כן] בסילקי רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה, ובר"ג דהחליל (סוכ' נ"א: ירו' סוכ' רפ"ה דנ"ה. ועיי' בן מתתיהו מלחמי ז', י', ג'), ובפ"ב דיומ' בגמ' בא אביו של תינוק (כ"ה. תוספתא שב פ"א, תוספתי' סוכ' פ"ה) לשכת הגזית כמין בסילקי [ובתוספ' טהרו' פ"ז בט"ס בסילקו] גדולה היתה. פי' פ ל ט י ן גדולה [3]) ובלע"ז בסיליק"א [it. basilica] (א"ב פי' בל"י ורו' היכל מלך ובית גדול מוכן לקהלת דיינים ושרים, ובירו' סנהד' פ' כה"ג (עיי"ע בסיליון) מלכא יתיב על בסיליון דידיה ופי' בל"י היכל מלך). * [אחי"ה וכבר ציינתי למאמר האחרון ע' מיוחד כי שם מקומו, ובפתרון קהלת דיינים ושרים ששם היו כסאות למשפט (עיי' פליניאוס א נ ר ו ת ו', ל"ג, ג') אי' בב"ר קלס"פ ס"ח משל למלך שהיה יושב ודן עולים לבסילקי ומוצאים אותו דן, ובאסת"ר פ' בשנת שלש: לבסילקי גדולה שמלאה בני אדם שהמלך יושב במסיבו וכל העם שטוחין על פניהם וכ', וכפי' רבינו פלטין גדולה אי' ג"כ במ"כ ב"ר שם ושמ"ר פט"ו ועוד ברש"י לסוכ' שם; ד"ה בסילקי: פלטירים גבוהים אבל ליומ' שם פי' בית גבוה שעל עלייה וקרוב לזה פי' רה"ג לטהרו' צד ל"ו בית גדול ביותר ויש לו ב' פתחים ע"כ ודרכם היה לבנות פלטין לבית המרחץ וזה מה ששנינו בטהרו' ו', ח' שלש בַּסִילְקָאות הן של מלכים של מרחצאות ושל אוצרות, ובשמ"ר פט"ו שמא אצל בסילקי אמ' לי להמתיני או שמא אצל בית המרחץ וכ', ובסיליקא הצבה עמודיה הרבה עיי' בן מתתיהו על הקדמוניות ט"ו, י"א, ג', ה', והתואר בסִילִיקִי עיי"ע אסרט אבל בויק"ר פל"ד וחבשתינון ב ס ל ק י ט"ס תחת פ י ל ק י עיי"ע] —

1 בְּסַם (angeheitert, berauscht sein) מפעל ערבי بسم heiter sein וכן בל"ס באתפעל אתבסם in Wonne schwimmen ועיי' עוד מלה פרסי' بزم (Trinkgelage) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג סע"ב) כמאן דמִיבַּסְמִי וגנו, בפ"ק דמגיל' (ז':) איבסום [4]) קם רבא שחטיה לר' זירא ענין שכרות. * [אחי"ה ובנו"ג יותר טוב איבַסום, ושם אמר רבא מיחייב אינש לבסומי בפוריא וצ"ל לאיבסומי. סנהד' ל"ח. כיון דאיבסום, שבת ס"ו: כי הוה מיבסמי, ובנתפעל: קהל"ר פ' שמח אכל ושתה ונתבסם. והמלה נגזרה מל"ע וסו' וטעמה מצחק ומענג את בשרו או מל"פ משתה ושמחה וכ"ה בל"ס בּוּסָמָא] —

2 בְּסַם (בל"ס süss, lieblich sein והשם בסמא Süssigkeit) בר"ג דמגילי' (ז':) רווחא לבסומי שכיח [5]) ובר"ג דהחליל (סוכ' נ"א.) ועל ידי כלי דוד מלך ישראל נמי לבַסוּמֵי קלא [6]) ענין מתיקות. וימתקו המים תרג' (אונקלי' לשמות ט"ו, כ"ה) ובסימו מיא. * [אחי"ה וכנ"ה באיכ"ר פ' טומאתה יערב לך ויבסם לך ובב"ר ספ"ה יבושם לכם, ב"ר ספס"ז בשמת שנתבסמה דעתו עליו. פי' נתישבה דעתו עליו בנעימות והתואר בסים עיי"ע והשם בסומא והקבוץ בסומי עיי' תחלת

---

[1]) לפנינו ליי ועיי"ע אגריפס, נמוס וכן נשמט בילק' בחקתי רמז תר"ע לפני הדבור בנוהג שבעולם כמוכח מירו' ר"ה פ"א דנ"ז. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו, ובדפ"ע אגריפס, עיי"ע. [3]) ועיי"ע דיופלוסטין לגי' רפ"ר. [4]) כ"ה בכ"י ב"ר. [5]) ובנו"ג לבסומא וכ"ה בעירובי פ"ב: לגי' כ"י א"פ אבל לגי' כ"י מ' גם שם כגי' רבינו לבסומי והוא קבוץ מיחיד בסומא ובנו"ג בסימא עיי' ד"ס שם צד קס"ג: [6]) וכ"ה בערכי' י"א. וכלי לבסומי קלא הוא דעבידי.

הערך, וכן בשהש״ר פ׳ עד שהמלך: מבשומי גן עדן] —

בֹּסֶם (מל״מ בֹּשֶׂם ובל״ס בֶּסְמָא Wohlgeruch (Gewürz קח לך סמים תרג׳ (אונקל׳ שמות ל׳, ל״ד) קח לך בוסמין. * [אחי״ה והוא ג״כ תרג׳ קטרת משלי כ״ז, ט׳ ובתרג׳ תהלי׳ קמ״א, ב׳ יש לו שתי העתקות: קטרת בוסמין, ובאריכת הקבוץ בוסמנין (ת״יר א׳ שמות ל׳, כ״ה; רות ג׳, ג׳) בוסמניא תרג׳ למ״א י׳, י׳; וגם בושמנין תרג׳ ד״ה א׳, ט׳, ל׳. ובדרז״ל היחיד בוסם: סנהד׳ ק״ח. מקום הבוסם והקבוץ במ״ר פי״ג בוסמני גן עדן עיי״ע הקודם לזה] —

* בַּסָּם = בַּשָּׂם (בל״ס Apotheker, Gewürzkrämer) קידושי׳ פ״ב: ב״ב ט״ז: אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנתו בסם (בב״ב בורסי . . בוסמי ועיי״ע ברסי). ירו׳ שבועו׳ פ״ו דל״ז: המוכר שטרות לבסם (ב״מ נ״ו לבשם) שבת פ״א. מדוכה קטנה של בַּשָּׂמִין. ירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ג ע״ג היה יושב בחנותו של בשם (ועיי״ע בית מרקחים) ובתוספת׳ ברכו׳ ספ״ה חנות של בַשָּׂמִים. ותרג׳ אונקל׳ שמות ל׳, כ״ה רֹקח עובד בוסמנו. רקח מרקחת (שם) בוסם מְבַסַּם ועיי׳ עוד תרג׳ ד״ה א׳ ט׳, ל׳; ד״ה ב׳ ט״ז, כ״ר וממנו נגזר הפעל בַּסֵּם עיי״ע הבא אח״ז.

* בַּסֵּם (בל״ס אפעל אבסם wohlriechend machen (parfümiren שמ״ר פכ״ג כלה מקשטין ומְבַסְּמִין אותה ואח״כ מכניסין אותה לחופה. במ״ר פ״כ נערה יוצאה מקושטת ומְבוּסֶּמֶת. ברכו׳ מ״ג: דא״ז פ״ו ת״ח אל יצא כשהוא מבושם לשוק. מבוסמים עיי״ע דהן. ובפסיקת׳ רבתי ספכ״ג מבוסם. ירו׳ יומ׳ פ״ג דמ״א. אשה מבושמת. ובהתפעל: יומ׳ ל״ט: נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם ושם לגי׳ התוספ׳ ד״ה כלה: כלה שבירושלים לא היתה צריכה להתבשם מריח הקטרת ועיי׳ תוספ׳ כתוב׳ ס״ו: ד״ה לא נאמרו. ב״ר פי״ז מפני מה האשה צריכה להתבַּשֵּׂם ואין האיש צריך להתבסם וכ׳. תרג׳ לחנוט (בראש׳ נ׳, ב׳) לְבַסְמָא, פי׳ בסם לעדן הבשר בבשמים וכן הוראת הפעל בל״ס באפעל.

* 1 בַּסִּים (התואר מן בסם א׳ בל״ס süss, angenehm) ר״ה כ״א. בסים תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא. כתוב׳ ק״ד. בסים אוירא. ב״מ ס׳. אייתו ליה חמרא . . לא הוה בסים. שם ס״ט רע״א חמרא כולי עלמא ידעו דאיכא דבסים ואיכא דלא בסים.

* 2 בַּסִּים (Essig, euphem. Bezeichn. das Süsse) ירו׳ מע״ש פ״ד דנ״ה ע״ג חמרא דההוא גברא מפיק בסים ואנת מינסב חסין וצבע בכסין צ״ל בכסין פי׳ כמו בבסים ובבבלי ברכו׳ נ״ו. הגי׳ בסים חמרך . . תקיף חמרך. ירו׳ פסחי׳ רפ״ג דכ״ט: בסימה דרומיא ובע׳ עלת א׳ הביא רבינו איכ״ר פ׳ נחפשה: אין דעוליתא מרירן בסימא חמיע ובנו״ג בשינויים. ושם פ׳ רבתי: וטעניה תרין זיקין חד דחמרא וחד דבסים. בשהש״ר הדין כרמא כד מקטיף בלא ענתיה אפי׳ בסמיה לית היא טב. פי׳ החומץ העושין מן האשכולות ונגזרה המלה מע׳ הקודם ונקרא כן החומץ בלשוז סגי נהור.

* 3 בַּסִּים (=בֶּסְמָא וכן בל״ס Salböl) יין ושמן (משלי כ״א, י״ז) תרג׳ חמרא ובסמא ובתורגמן ע׳ בסם הגי׳ בסימא ושם הובא ג״כ תרג׳ משלי כ״ז, ט״ז ושמן ימינו יקרא ובסים [צ״ל ובסים] דימינא מיתקרייא. ולפנינו הגי׳ ובשמא דימינא וכ״ה בפשיטה אבל יש לקיים גי׳ המתרג׳ כי שמן משחה נקרא בל״ס בסמא ואולי המאמר שהבאתי בע׳ הקודם מאיכ״ר פ׳ רבתי חד דחמרי וחד דבסים ג״כ שיעורו בנוד אחת יין ובנוד אחרת ש מ ן. ובאמת בסנהד׳ ק״ד רע״ב כ״ה הגי׳ . . וטעונה שתי נודות אחת של יין ואחת של שמן. ונעלם זה ממהרי״ל בעמת״ר וגם נתן יתר שאת לגי׳ הדפוסי׳ מתרג׳ משלי על גי׳ המתורג׳ ולא ידעתי למה.

בַּסִּים (בל״ס בָּסָם מל״י βάσις Untersatz, Gestell, (Fundament בפי״א בכלים (מ״ז) המתחיל כלי מתכות [1]) קני מנורה טהורין הפרח והבסים טמאין. ובפ׳ כ״ד (מ״ו) (המתחיל ג׳ תריסין) ג׳ בסיסאות [2]) הן שלפני המטה ושלפני סופרין טמאה מדרס ושל דלפקי טמאה מת ושל מגדל טהורה מכלום פי׳ [בסים] ספסל הוא [3]) כמו מגדל עץ. של דלפקי שלחן של עץ הוא ועורכין עליו הכוסות וכלי יין [4]). בפ׳ נוטל אדם את בנו בגמ׳ (האבן חבית כולה) [וצ״ל האבן שע״פ החבית וכ׳.] (שבת קמ״ב רע״ב וכ״ה שם קי״ז רע״א) [נעשה] בסים לדבר האסור. פי׳ נעשית החבית כַּן לאבן ואסור להטות החבית כלל. ירכה וקנה ת״יר (א׳ לשמות כ״ה, ל״א; ל״ז, י״ז) בסים דידיה וקנה. ואת המכונות

---

[1]) ואולי כמו בע׳ בסלקי ובע׳ בסר א׳ וכן בסמוך בציון מכלי׳ פכ״ד מאיזה סופר נכתב. [2]) בנו״ג בססיות. [3]) וכן פי׳ הר״ש. [4]) עיי״ע דלפק.

(מ"א ז', כ"ז, כ"ה, ל"ז. ל"ח. ל"ט; ירמיה כ"ז, י"ט) תרג' וית בַּסִיסַיָּא. (א"ב פי' בל"י ורו' כַּן ומכון ורגל, עמוד, שלחן או דבר אחר אשר עליו נשען). * [אחי"ה והיחיד בסיסא תרג' המכנה מ"א ז', ל', ל"ב, ל"ד, ל"ה, ל"ח. וכנ"ה בע"ז מ"א: מ"ב. עומדין על בסיסן, וירו' שבת פי"ז דט"ז: בסיס דידיה, ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: כל דתלי מאה אמין בעי בסיס תלתין ותלת. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד כוס בסיס לדרקון אסור, דרקון בסיס לכוס מותר. ויק"ר פכ"ה ושהש"ר פ' שוקיו כעמוד הזה שיש לו בסיס מלמטה וקיפלוס (κεφαλίς) מלמעלה עיי"ע טפף וע' קפל ב'. ובמד"ר רפ"י הקבוץ מה העמודים הללו יש להם קיפליות מלמעלן ובסיסיות מלמטן. מוסדי ארץ (תהלי' פ"ב, ה') תרג' בסיסי ארעא. ומן השֵם נגזר הפעל בִּסֵּס Fundament legen פי' כונן ומיסד: שהש"ר פ' לסוסתי ושם פ' שובי שובי מי ביסס העולם ובריש רות"ר בט"ס ביסס ובפסיקת"ר פכ"א בישם וצ"ל ביסס, ועיי' מ"כ לשהש"ר לסוסתי. תנחומ' בהעלותך סי' י"א צד רס"ד. ובמד"ר פט"ו הבונה בשמים מעלותיו (עמוס ט', ו') אימתי כביכול כסאו מְבוּסָּס למעלן וכ', בנתפעל: במ"ר פי"ב כיון שעשו לו רגל שלישי נתבַּסֵּס ועמד כך כיון שנעשה המשכן מיד נתבסס ועמד. בתנחו' נשא צד רנ"ו כיון שעמד המשכן עמד העולם ונתבסס ובב"ר פס"ו ונתבשם העולם וילק' משלי ל' רמז תתקס"ב שנתבסס בו כל העולם ובשניהם צ"ל נתבסס ובילק' תהלי' ע"ה רמז תתי"א נתבס' העולם בקו על הס' וצ"ל נתבסס ומדר' שוח' טוב מזמ' מ"ז שעל ידו נתבססה מלכותו, וכן יסד הפייטן במתן תורה העולם נתבסס אשר מתנאו נמסס עיי' מ"כ לשהש"ר פסו' לסוסתי] —

בְּסַס (מל"מ כוס ובכפילת הסמ"ך בוסס mit Füssen treten, zerstampfen) בפ"ק דעוקצין (פ"א, מ"ה) ובפ"ק דסוכה (י"ד.) בגמ' דחבילי קש: כל ידות האוכלין שבוססן בגורן טהורים "אית דאמרי פססן, ובשאלות הראשונות הביאו ראיה מאותה דע"ז (נ"ג. ועיי' שם מ"ב. וע' פחס א') קטע ראש אזנה . . (פסה צ"ל כמו בע' פחס א' ובפירה"ג) פחסה והוא פססה אבל לא צרכנו בכך שבסיסה ופסיסה אחד הוא דכתיב (ירמי' י"ב, י') בוססו את חלקתי ומתרגמינן דושישו" ופסיסו. (א"ב בנוסחאות גרסינן פחסה וכן גרס רבינו בע' (פסס). [וצ"ל פחס]). * [אחי"ה כל הערך מתיבת א"ד עד גמירא נלקח מפירה"ג לסדט"ה צד מ"ג ושם הגי' יותר נכונה בזה"ל וכבר שאלו בשאילתות מה לשון פססן והביאו להם ראיה וכ'.— ותיבת ופסיסו הוספנו מעה"ק דפוס קראקא שנ"ב ולפנינו רק דושישו וכ"ה בכ"י ע' ובפירה"ג ודע שבסוכ' י"ד. מתוך שקלא וטריא דש"ס איכ' במשמע שלתיבת בִּסס ג' הוראות יש לה א') התיר אגדן ב') בסס ממש ג') הופך בעתר. ובאמת על הוראת א' רומז מלת פסס בל"ע כי فشّ, فصّ טעמה מנתך להלקים והתיר אגודה ובזה הענין יש לפרש ב"ר פל"א כמין קטרקטין היו לו פוססן מן הצד כלומ' הדלתות היו כמו אשנב או דלת פתוחה מלמעלה למטה עיי"ע קטרקטין ויכולין להפריד הדלתות מן הצד ורבינו בע' פס י"א לא פירשו. ובענין הוראת הופך בעתר י"ל שכיון על מלת פ"ס בל"ר bessa מרא שחופרין בה עיי"ע פס ה'. וכנ"ה בפסיקתא דר"כ פרשת החודש דמ"ה. ובפסיקתא רבתי פט"ו שבע מחיצות של אש היו בוססות זו בזו בילק' משפטי' רמז שס"ב ובילק' תהלי' רמז תשצ"ה הגי' נוצצות ובמד"ר פי"א הגי' כוססות ובמד' שהש"ר פ' הנה מטתו הגי' טוכסות ובכולם צ"ל בוססות וכצ"ל גי' מוטעת של מדרש אגד' שמואל פי"ז שאי' שם טונסות והרב ההכם מוהר"ר שלמה באבער הגיה נוססות ועיי"ש הערה נ"ו] —

* בססטאות עיי"ע כססטאות.

* בְּסִיתָא (Koralle בל"פ بسد, بستّم בל"ע بسذ, ובל"ס כסלא, כסנא נשתבש מן בַּסנא) ר"ה כ"ג. וילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד ב"ב פ' סע"ב ופ"א רע"א אלמוגים כסיתא, כתוב' צ"ח. כיסתא דיתמי ופירש"י ל"א כסיתא גרסינן עצי אלמוגי' שקורין קורא"ל וכ"ה בע' כסיתא ואצלי אין ספק שבכל מקום צ"ל בסיתא ובילק' שם גם הגי' סכסיתא וצ"ל בסיתא וכן נקרא בל"ע ופ' הקוראל, וגם בל"ס נשתבש הבי"ת לאות כ"ף, ועיי"ע אלמוגים.

בֹּסֶר (מל"מ וכן בסורי בֵּסְרָא unreife, sauere Früchte, Trauben) בפ"ד (במעשרות) [צ"ל בשביעית] (פ"ד מ"ח) (המתחיל בראשונה)[1] הבוסר משהביא מים, ובס"פ כל הגט (ל"א.) בגי' פרקין בודקין את היין בקדים[2] של מוצאי החג, ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים לבוסר. ובסוף עוקצין (פ"ג מ"ו) הפגין והבוסר ר"ע מטמא טומאת אוכלים,

---

[1]) נ"ל שאיזה סופר הגיה כן בגליונו אהרי ראותו שיבוש הציון ממעשרות אבל גם הגליון גם השיבוש נדפס בטעות. [2]) כ"ה ג"כ לפי גי' הירו' גיטי' פ"ג מ"ח ולפי גי' המשנ' שבמשניות אבל במשנ' של ש"ס בקדום וברש"י בקידום.

וכפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ו:) וכפ' מקום שנהגו בגמ' כיוצא בו (פסחי' נ"ג רע"א) א"ר אסי הוא בוסר הוא גירוע . . ושיעורו כפול הלבן. כי השעורה אביב תי"ר (א', לשמות ט', ל"א) אָרוּם שערייא הוו בסירן. * [אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ה, אבל בשדפ"ע בסיר ועה"ק שנת שנ"ב בסירא, ולפנינו בתרג' אי' בט"ס עיי"ש. ופירושו של ר"ח לפסחי' צד פ"ט הביא רבינו בלי הזכרת מקורו בע' גרע עיי"ש. ורמב"ם לעוקצי' פי' בוסר הוא ענין הפירות אחר הפיגום האחרון וקודם תכלית הבישול ע"כ. ולזה מסכים מה שאמרנו בב"ק נ"ט. וירו' ב"ק פ"ו ד"ה: אכלה פגים או בוסר ושם נאמר זה מלולבי גפנים ומיהורי תאנים וכן בל"ע بسر נאמר מפגי תמרים וכן פירשו ר' יונה בספרו אלאוסול צד צ"ט והעלה כי כל דבר קיהות נקרא כן וכ"ה באמת בירו' שביעי' פ"ד דל"ה רע"ג גבי בוסר מה אית לך אמר א"ר אבון שכן דרך הקיהות אוכלות אותו. ובירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. אתרוג הבוסר. וממנה נאצלה גם מלת בסורה בע' הבא אח"ז] —

בָּסֹר = בְּסוֹרָה בל"ע بسر Terumawein, d. h. neuer Wein) בר"ג דהאשה שנתאלמנה (כתוב' ט"ז:) העבירו לפניה כוס של בסורות[1]) ופי' (שם) מאי כוס של בסורות כוס יין של תרומה מעבירין לפניה כלומר . . זו ראשית כתרומת ראשית. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ונכון הוא, ובנו"ג כוס של בשורה אבל בירו' כתוב' פ"ב הל"א דכ"ו: הגי' חבית של בסורות ובדפ' קרט' בשורות וגוזר אני המלה מל"ע שטעמה ראשית וחדש ונקרא כן יין של תרומה ומעבירין אותו לפני כלה לסימן בתוליה ומי שגוזרו מלשון בשורה אינו אלא טועה] —

בְּסַר (בל"ם בַּסְרָא פי' בשר Fleisch) בפ"ק דמע"ש (מ"ג) הלוקח בהמה לזבחי שלמים [או חיה] לבשר תאוה, ובפ' אלו עוברין בפסח (מ"ט.) וכן מי שיוצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קודש, בפ"ב בנדרי' (י"ח:) אמר הרי עלי כבשר מליח כיין נסך, ובסוף הלכה קמה דסוט' (ה'.) בּשֹׂר בֹּושה, סֹריחה, רֹימה אית דאמרי בֹּושה, שֹׂאול רֹימה דכתיב בשין[2]). (א"ב תרג' בשר בסרא). * [אחי"ה עיי' ד"מ אונקל' בראשי' ב', כ"א, כ"ג, כ"ד; ויק' ט"ו, ב' ואילך; במדב' י"ב, י"ב; תרג' יחזק' י"ב, כ"ו אבל בע' סרבל הגי' בשר, וכן בראש הך ערך הגי' בשר בדפ"ע, וט"ס הוא שהרי סימן לו רבינו ע' בפני עצמו בע' בשר עיי"ש] —

☞ בְּסַר (בל"ם פי' מבזה verachten) תרגם (אונקל' במדבר ט"ו, ל"א) דבר ה' בזה פתגם דה' בסר). * [אחי"ה וכנ"ה ב"ר ספל"ד לב בשר (יחזק' ל"ו, כ"ו) לב בוסר בחלקו של חבירו כ"ה לפי גי' רבינו בע' בשר, שמות רב' פ"א יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש וביסר עליה, ושם פמ"ב אלא כך היתה בוסרת עלי, שם פמ"ה בוסר הוא על הנבואה, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג בר נש דאימיה מבַסְּרָא ליה ואיתתיה דאבוהי מוקרא ליה להן ייזיל ליה, ירו' סנהד' פ"א די"ט, וירו' נדרי' פ"ו ד"מ, בעא מבסרתהון, תנחומ' ריש פ' עקב שמא . . בסרתי בהן ח"ו אלא וכ' והשֵם בוסרן, בסרנותא ،בסירותא ותואר בַּסִיר הרבה בתרגומים עיי' עמת"ר של מהרי"ל וכ"ה בל"ס וטעמה כמו בוז, בזה בל"מ] —

☞ בְּסַר (בל"מ בִּשֵׂר verkünden) תרג' ובשרת ביום אחר (ש"ב י"ח, כ') ותבסר ביומא אוחרן). * [אחי"ה והרבה בתרגומי' עיי' עמת"ר שם] —

* בסרייא ט"ס תחת קיסרייא עיי"ע ופסיקתא דר"כ דקנ"ה: והערה צ"ב של הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער ומכה"י ממהרז"ף צד ק"ל ואילך.

בָּסְתַּן = בּוּסְתַּן (בל"פ بستان, بوستان Garten, Baumgarten) בס"ג דעושין פסין (עירובי' כ"ה סע"ב) ההוא אכוורנקא[3]) דהוה ליה לריש גלותא בבוסתניה, ובר"ג דאלו מציאות (ב"מ כ"ב סע"א) אמימר ומר זוטרא ורב אשי איקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק, ובר"ג דהמוכר את הבית (ב"ב ס"א סע"ב) ואי א"ל כל ארעתא דאית לי לבר מבוסתני ופרדסי פי' "ואי א"ל מזבינגא לך כל ארעתא דאית לי זבין ליה [הכל] שהן בני זריעה לבר מבוסתני גינה של אילנות ופרדסי גינה של ירק :ואי א"ל זיהרא[4]) מזבינגא לך משמע כל נחלות שלו מכר ואפי' בוסתני ופרדיסי דנחלות נינהו בר מבתי ועבדי דנכסים נינהו". (א"ב תרג' בפסוק ישנו עם

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו. [2]) בנו"ג רק א"ד שאול אבל בילקי' תזריע רמז תק"ן כתוב בפי' רק בהיפך הסדר ואית דאמרי רימה שאול בושה וט"ס הוא. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובכ"י רש"י עיי' ד"ס צד מ"ז: ועיי"ע למעלה ובנו"ג אבוורגקא. [4]) בכ"י ו"ו ול"ד זיהרדא וט"ס הוא וצ"ל זיהרא וכ"ה בכ"י רגמ"ה והיותר טוב כמו בב"ב ובע' זהרא גי' זהרא ולפ"ד ל"ע صحراء פי' שדה.

אחד (אסתר ב׳, ג׳. ח׳) ונפקין לבוסתננא). * [אחי״ה פי׳ דרבינו הועתק מלה במלה מפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב. ופי׳ המלה בל״פ גן ובדרז״ל גן ופרדס של אילנות וכן פירש״י לב״מ ועירו׳ ויש להביא ראיה משבת ל׳ רע״ב הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה . . וכחיש ב א י ל נ י וכ׳] —

בַּסְתְּק (בל״פ بستو, بستك, בל״ע بستوقة בל״ס בסתא, בסתוקיא (irdenes Gefäss, Krug
בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ ניקב׳ הקבה (חולי׳ מ״ט:) מנימין כנדוקאה איגלי ליה בוסתקא דדובשא. פי׳ כלי של י ר ק. * [אחי״ה כ״ה בעה״ק שנת שנ״ב ובדפ״ע כלי של ד ב ש ונגזרה המלה מל״פ וער׳ וסו׳ ופתרונה כלי של חרס ובקבוק לטמון בו ירקים וכדומה ורמ״ל העתיק בטעות יען שהלך בעקבות של חכם הנוצרי בוקס׳ עיי׳ עמת״ר צד שכ״ט — וגי׳ כנדוקאה כ״ה בכ״י ל״ד וכן הגיה כנדוקא ברש״י ועיי׳ בכ״ע ע׳ כנדוקא ובנו״ג בנדוקא ובדפ״ע קנדוקאה ונ״ל שהוא נ״א שהביא רבינו בע׳ כואנגר וטעמה בל״פ מבשל ומה שפי׳ רש״י מוכר כדים נראה שגזרו מלש׳ כד ובגליון הש״ס נ״ב פסחי׳ ל׳. וכיון על זביני א כ נ ד י כ י וזה בלתי נכון הוא שלי׳ בכ״י מ׳ וא״פ וגם לי׳ בכ״י רש״י וצ״ל שם ז ב י נ י כ ו וכן העתיקו בעלי תוספ׳ סוכ׳ ל״ד: ד״ה ולידרוש עיי׳ ד״ס פסחי׳ מ״א).

* בָּסְתִּיַּר (בל״ר ויוני אמצעי׳ vestiarius, βεστιάριος (Kleideraufseher, Garderobenmeister
פסיקתא רבתי כי תשא והיה מפקיד כל שעה את הבסתייר שלו על אותו פורפירא פי׳ בל״ר ויונית האמצעית איש המלתחה עיי׳ רימ״ז בט״ר ח״א קס״ז וכבר הקדימו בזה הפי׳ בעל כ״כ צד כ״ו. ועיי׳ מיורסיאוס צד ע״ט ובלשון חז״ל נקרא מלביש (שקלי׳ פ״ה מ״א עיי״ע לבש) או הסַּרָד לפי גי׳ רבינו בע׳ סרד ד׳ והובא ביומ׳ פ״ה. ולגי׳ כ״י א״פ הסרדי ועיי׳ עוד ע׳ טרזיא. ובפסיקתא דר״כ פ׳ שקלים ט״ז: ילק׳ כי תשא רמז שפ״ו עיי״ע פרפירא הובא מאמר הנ״ל בשינויים.

בִּסְתַּרְקִי (בל״פ بستر, پستر, בל׳ פעהלוי יסתרק Decke ונגזר מפעל בקטרי aiwiçtar הוצוארי׳ veçtartan בל״פ گستردن (bedecken בפ׳ סדר תעניות אלו בגמ׳ איזהו דבר (כ״א סע״ב) אכלינהו אשקינהו ומאיך ליה ביסתרקי[1]) ובפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ אלו דברים שיש להן חזקה (כ״ב נ״ח.) חביתא דאודדא[2]) לחד ברי . . אית לכו ביסתרקי. ובפ׳ הבא על יבמתו בגמ׳ לא יבטל אדם (יבמו׳ ס״ג.) זבין ולא תדויל והני מילי ביסתרקי אבל גלימא לא דלא איתרמי ליה, פי׳ זבין ולא תדויל מכור תשמישי ביתך ולא תהיה עני[3]) וה״מ ביסתרקי שיכול לשהות עד דאיתרמי אחריני וזבין אבל גלימא לא ימכור משום דצריך לה תדיר וכי צריך דילמא לא מתרמיא ליה. פ״א זבין ולא תדויל[4]) קנה מ צ ע ו ת ולא תטוה ותארוג כמו דוללא בשוקא (חולי׳ ס׳.)[5]) וה״מ ב כ ל י מ צ ע אבל בכלי מלבוש לא דילמא לא מתרמי ליה כמדתו. ובחלק בענין סנחריב (סנהדר׳ צ״ה. ילק׳ ישעי׳ רמז רפ״ד) כי מטא [ליה] [נ״ל שמעיקרו היה כתוב ליר׳ והוא קיצור לירושלים ונשתבש למלת ליה וצ״ל ל י ר ו ש ל י ם] אשדו[6]) ליה ביסתרקי פי׳ כרים וכסתות. * [אחי״ה וכן פירש״י שלועז בסנה׳ תפי״ט והוא בל״צ bunte Decke, Teppich, tapis; ולב״מ שם ולב״ק קי״ז. תפיד, ליבמו׳ טואפי״ט וצ״ל טאפיטו וכ״ה לתעני׳ טפיד״ו והוא בלאי״ט tappeto וכ״ה אצל רבינו בע׳ טפיט. וגוזר אני המלה מל״פ הישנה וגם החדשה ופתרונה מצע שיוצע לארץ לישן עליו וכ״ה בפ״א של ע׳ הנוכחי ובל״ס נקרא ג״כ בסטרקא והוראתה אצל קאסטיללוס „כל דבר ששולח החתן לכלתו" טעות הוא ותורה גם פה מ צ ע לשכוב עליו. ובדרך השאילה י״ל שטעם המלה כרים וכסתות כמו שפי׳ רבינו וכן נ״ב בילק׳ ישעי׳ ובב״ק י״ז. ר׳ יוחנן הוה יתיב אשבע בסתרקי שלפי ליה חדא בסתרקא מתותיה וכ׳ ובתי״ר א׳ לדברי׳ ל״ד׳ ו׳ מיכאל וגבריאל אצעון דרגשא דדהבא . . מתקנא בבסתרקי מילת ועיי׳ דברי׳ רבה ספי״א מיכאל הציע מטתו של משה. ורמ״ל הביא גם הוא הך תרג׳ אבל לא שם לבו לעשות הבדל בין דבריו ובין דברי רבינו! והיחיד ביסתרקא והקבוץ ביסתרקי וכ״ה בבכורו׳ ח׳ סע״ב שיתין ביסתרקי] —

בְּעַ = בּוּעַ (קרוב לפעל עברי פעה או מל״י (schreien, jauchzen (vor Freude), βοάω
בקדוש ישראל יגילו (ישעי׳ כ״ט, י״ט) תרג׳ במימר קדישא דישראל יבועון[7]). ותגל ערבה (שם ל״ה, א׳)

---

[1]) בנו״ג אי׳ עוד בליליא אבל בכ״י מ׳ לי׳. [2]) בנו״ג דאודרא ועיי״ע אודרא על השינויים. [3]) וכן פירש״י ותוספות הקשו עליו וכתבו פ״א בשם ר״ת ופי׳ זה הוא פ״א של רבינו בכאן. [4]) וכן גרס רבינו בע׳ דל ה׳ ובנו״ג תיזול. [5]) וכ״ה בע׳ דל ה׳ ובע׳ סתר ג׳ לגי׳ דפ״ר ובנו״ג דוללי אבל התוספ׳ יבמו׳ שם גרסו זוללי. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו ובנו״ג שדו ובילק׳ במ״ס שרו ובדפ״ע אשרו. [7]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ר, אבל בדפוסי׳ אחרי׳ יבעון.

(ויבעון) [צ"ל ויבוען דשרן], אף גילת ורנן (שם פסוק ב') [אף ביע וחדוה], רני ושמחי (זכרי' ב', י"ד) תרג' בועי וחדי. * [אחי"ה והרבה בתרגומים עיי' מ"מ בעמת"ר של מהרי"ל אך הוא גוזר השרש מפעל נבע ומשגה הוא ויותר טוב לגוזרו מל"י הרשומה שטעמו צעק מרוב שמחה או צער ובזה הענין אסתר שני א', ב' נמרין בָּעֲיָן, או י"ל שנגזר מפעל ארמי וסו' פְּעִי, פְּעָא ובל"מ פעה וכ"ה באסתר ב' שם אמרין פָּעֲיָן, והשם בִּיעָא, בּוּעָא = βoή עיי' תרג' ישעי' ט"ז, י'; כ"ב י"ג; ירמי' ז', ל"ד; מ"ח, ל"ג; איוב כ', ה', וכן בל"ם בְּעָיָא ענינו צעקה] —

1 בְּעָ = בְּעָא = בַּעַת (בל"ע بغا schnell, hurtig sein וממנו بغت schnell geschehen بعث schnell gehen) מ ה ר ה מיכיהו בן ימלה (מ"א כ"ב, ט') תרג' אבע מיכיה[1]. אל תאיצו לנחמני (ישעי' כ"ב, ד') לא תתבעיתו לנחמותי, וחש עתידות למו (דברי' ל"ב, ל"ה) תרג' ומַבַּע דעתיד להון. * [אחי"ה והקבוץ חשים (במדבי' ל"ב, י"ז) תרג' אונקל' נזדרז מַבְעִין והוא בנין אַפְעֵל משרש בעא וגוזר אני אותו מל"ע הרשומה שפתרונו מִהֵר ונרדף עם מלת בעת ומזה נבין תרג' ויחרד (ש"א כ"א, ב') ואתבעית; בהפחזם (מ"ב, ז, ט"ו) באִתַּבַּעוּתהון והוא בנין אִתַּפְעַל ובדפ' רגיא באִתְבְּעָתותהון, וצ"ל באתבעותהון, בחפזה (ש"ב ד', ד') תרג' באִתַּבַּעוּתיה וכן צ"ל ש"א כ"ג, כ"ו נחפז מִתַּבַּע למיזל ובנו"ג בט"ס מִתְבְּעֵי ומהרי"ל לא פירש מוצאו על נכון]—

2 בְּעָ = בְּעָא, בְּעִי (מל"ס verlangen, wollen suchen ובאפעל auf, durchsuchen) כמלונה במקשה (ישעי' א', ח') תרג' כערסל מבתותא[2] במקשיא בתר דאבעיוהי[3]) אין לו שחר (שם ח', כ') תרג' [מן] דשחר ומבעהי (א"ב פי' (אחר) [וצ"ל שחר] שבקשוהו. ואולי מזה הלשון שלש אבעיות ביום במשנת דפיאה (פ"ד מ"ה ועיי"ע אבע), וזהו דעת רש"י בפי' פסוק כמלונה במקשה. ותרג' (מה אתה מבקש) (שופטי' ד', כ"ב; ש"ב כ', י"ט) (מה) את בעי, ובל"מ (ישעי' כ"א, י"ב) אם תבעיון בעיו. * [אחי"ה בקשתי את הפסוק ולא מצאתי ואם הוא פסוק בנחמי' ב', ד' שם כתוב על מה זה אתה מבקש ולנחמי' אין לו תרג' אבל נחוץ הוא למחוק תיבת מה וצ"ל אתה מבקש. והמלה בְּעָא היא בל"ס ובל"ע בַּעַא ופתרונה בקש, דרש, חפץ ושאול ובזה הענין הרבה מאוד בדרז"ל ד"מ ב"ק ל"ג. ואילך בעא מיניה, ירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ד בעי, ושם פ"ג דנ"ט. אנא בעיתה פי' אני שאלתיו, ירו' תעני' פ"א דס"ד. אימת דאתון בעיי הוא בעי, ברכו' ב': איכא דבעו לה מיבעיא, סנהד' י'. מי בעיתו מינאי מילתא וכ', ברכו' ז'. בעא רחמי עלה דמילתא, שם ח'. ליבעי אינש רחמי וכ', חולי' צ"ב. ליבעי רחמים, כתוב' ל"ט: לא בעינא לך, ב"ק ק"ב: לא יקרייכו בעינא ולא זילותייכו בעינא, ושם י"ט: נ"ג: איבעית אימא (תחת אי בעית אימא) ועיי' עוד יד מלאכי סי' ס"ג. ובבנין אִתְפְּעֵל אִיבָּעִי תחת איתבעי וכן הוא בל"ס אֶתְבְּעֵא ברכו' ז': מיבעי ליה (כ"ה בכ"י מ' ובקצת דפוסי' אבעי ליה בט"ס), שם י'. איבעי לך, ב"ק כ"א: איבעי ליה לאסוקי דעתא, שם כ"ז: ל"ב: איבעי ליה עיוני, שם נ"ד: לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא שור וכ', ב"מ ט"ז: איבעי ליה למכתב, ע"ז י': מבעי ליה האי . . ב"מ מ"א. ביצ' ל"ז. לא מיבעי, עירובי' י"א: כתוב' נ"ג: ב"ק מ': חולי' פ"ו. מ"ק כ"א סע"ב ועוד הרבה איבעיא להו ועיי' יד מלאכי סי' צ"א ואילך, וממנו השם בַּעְיָא עיי"ע, וערכים בעו, ובעותא] —

בְּעַ = בּוּעָה, בּוּעֲתָא (Anschwellung, Blase משרש ערבי بغا, بغ, باغ V; ובכפולים בעבוע וכן בל"ס) בר"ג דפ' אלו הן (הלוקין)[4] [הנחנקין] (סנהדר' פ"ד:) לא שביק ליה לבריה למפתח בועתא[5]. ובפ' אלו טרפות בגמ' הריאה שנקבה (חולי' מ"ו:) אין מקיפין בבועי, חבורת פצע (משלי כ', ל') תרג' שיחני ובועתתא[6]. פי' למפתח ליה בועתא לפתוח לו מורסא דילמא מרחיב לה וקא עביד חבורה לאביו שהוא שגגת חנק, חבירו שגגת לאו: לא יוסיף פן יוסיף (דברי' כ"ה, ג')[7]. בעבוע שבחביות שניקב מבפנים ומבחוץ זה כנגד זה טמא בפ"ב בטבול יום (מ"ח) פי' (כלי[8]) [אלו] היוצרים כשאינם שוען ושופין את החבית מבפנים ומבחוץ יפה יפה או שהיה כחומר[9]) צרור יוצא מן החביות

[1]) וכ"ה בתרג' דפ' רגיא. [2]) וכ"ה בע' ערסל א' ובנו"ג בט"ס מכתותא. [3]) כ"ה בנכון בדפ"ר אבל בדפוסי' אחרי' ובעה"ק דאבעהי, ובנו"ג דיבעיניה! [4]) ט"ס הוא ורמ"ל הגדיל המבוכה בהוסיפו עוד מלת במכות אבל האמת שצ"ל כמו בע' סל ד'. [5]) בנו"ג כוותא ונ"ל שצ"ל בותא וכן הזכירו רבינו בע' בותא ואות ע"ן מובלעת. [6]) בנו"ג פועתתא ועיי' ב"ק פ': בכורו' מ"א. דרש של שחין אבעבועות. [7]) כונת רבינו לפרש דיבור בסנהדר' שם: אי הכי אחר נמי? אחר שגגת לאו ומסבירו איזה שגגת לאו לא יוסיף וכ', וכן הוא בספרי סי' רפ"ו אם היה מוסיף עובר על לא תעשה ועיי' פירש"י למכו' כ"ג רע"א ד"ה אין לי אלא מכה רבה. [8]) צ"ל כמו בפירה"ג לסדר"ט צד מ"ב. [9]) וכ"ה בפירה"ג אבל יותר נראה כגי' הר"ש החומר.

מבחוץ קליפות כמין אלו בעבועין שעושה המטר כשימטיר הרבה, ועיקר הדבר הזה מן שחין אבעבועות" (שמות ט', י' ע"כ מפירוש רה"ג ועיי' ג"כ הר"ש ושם ג"כ לי' מלת כלי ע"ש). ובסוף מקואות (פ"י מ"ד) בגדים שהטבילן מכובסין עד שיבעבעו. הטבילן נגובין עד שיבעבעו וינוחו מבעבוען, פי' עד שיבעבעו המטביל בגד רחוץ צריך להמתינו במים עד שעולה למעלה; וינוחו מבעבוען פי' עד שינוחו המים מאותן אבעבועין שעולין עליו "כי כשמטביל אדם בגדים במים עושה הבגד כמין בעבועין כמו שעושה המטר כשימטיר הרבה". * [אחי"ה ע"כ בפירה"ג שם צד ל"ה וכ"ה בר"ש בלי מקור. — ובענין גזרת המלה דעתי שהיא ל"ע הרשומה ונשנה השרש בוע פעמים ונרדף עם בַּעְבַּע עיי"ע, וממנו השם בעבוע וכ"ה בל"ס ובהוספת אל"ף בראש הוא ל"מ. וא"כ שתי המלות שוות בטעמן ועל כן נכללו בכ"י ו"ו ול"ד בערך אחד ונכון הוא מאוד אבל בדפ"ע נפרדו לב' ערכים] —

בָּע = בָּעָה (בל"ע بغا, بعا zerstören, vernichten, (eig. gewaltthätig handeln (כ'.) בריש ב"ק המבעה וההבער פי' בגמ' (שם ג':) מאי מבעה רב אמר זה אדם ושמואל אמר זה השן ופירושו בע' גלל [ב']. * [אחי"ה ובתוספת' לב"ק רפ"ט גרס תחת המבעה: המבעיר ועיי' מהרי"ל בעמת"ל צד רמ"ז. ול"נ שנגזרה מל"ע הרשומה וטעמה עשה בעול ובעיות. אבל זה הונח רק על מעשה אדם ולשיטת רב. אבל לשמואל שפירשו משן בהמה עלינו לגזור המלה מלשון שומרוני פעה ובעה וטעמה רועה והבעיר בשדה וכן תרג' ירו' א' במדב' כ"ב, ד' היכמא דמבע[י] תורא ית עסבא] —

* 1 בַּעְבַּע (כפול משורש בוע בל"ע بغ עיי"ע בע ד' empor- heraufdringen, empor- (quellen, aufwallen מקואות פ"י מ"ד עיי"ע בע ד'. ירו' סוט' פ"ג די"ט., ירו' שבת פי"ג די"ד: ועיי' תוספות סוט' כ"א: ד"ה היכי דמי איזהו חסיד שוטה ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילנו וכו', ירו' יומ' פ"ג דמ"א. כיון שהגיע ללמינה [פי' בלי' λιμήν נמל עיי"ע נמל] של יפו התחיל מבעבע מתחת הספינה, ילק' שמואל רמז קנ"ז וקרן ישעי שהיה שמן המשחה מבעבע עליו ויותר טוב הגי' במדר' תהלי' מזמור י"ח קרן ישעי שהיה שמן המשחה מבעבע ויורד עליו. מלת בעבע היינו, בלי כפילות, בוע אחד הוא עם ל"מ בעה (ישעי' ס"ד, א') ונרדף עם נבע ובְעַבַּע נרדף ג"כ עם שרש בצבץ עיי"ע בץ א' וכן פירש רבינו מי תמצית (מקואו' א', ד') כלומר שיתמצו המים ומבצבצים ומבעבעים עיי"ע מץ.

* 2 בַּעְבַּע (בל"ע بغبغ schnarchen) ויק"ר קלספכ"א וילק' בריש אחרי מות בשם ויק"ר ופסיקתא דר"כ אחרי מות צד קע"ז ר' יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר' חנינא הוה מבעבע על שום ונשמע קולו (שמות כ"ח, ל"ח) ובערוך ע' כעכע גרס כזה בויק"ר פ' אחרי מות מה אם בו"ד שנכנס לבית חבירו צריך לכעכע כה"ג שנכנס לבית קה"ק עאכ"ו על שום וכו', ור"ב נדחק לפרש כעכע שהוא כמו כיחה, ור' שלמה באבער שיער שהגי' הנכונה כמו שהביא הרשב"ם לפסחי' קי"ב. בשם ויק"ר כי הוה עייל לביתיה מנענע ובאמת יש להביא ראיה לגי' זו מילק' תצוה רמ"ז שפ"ב שגם שם הגי' בשם ויק"ר היה מנענע אבל לי נראה לקיים הגי' מבעבע והוא ממש ל"ע בַעְבַע פי' נחירה בגרון והשמעת קול עב וזה עולה יפה למה שצוה ר"ע את ר' יהושע בנו אל תכנס לביתך פתאום כ"ש לבית חברך (פסחי' שם, מס' ד"א פ"ה, ומנו"ה נר ג' כלל ד' ח"ז פ"א.)

בְּעַד = בּוּעֲדָא בּוּעֲתָא (Mastbaum) ונגזרה המלה או מל"ס בועתא das Schwirrende, das (Zitternde) כמו תורן מפעל רנן או מל"פ بغاز, بغاز (langes, dickes Holz) כתורן על ראש ההר (ישעי' ל', י"ז) כבועדא על ריש טורא. * [אחי"ה וכבר הודה ולא בוש בעל המתורגמן בע' בעד וז"ל כבועדא . . אינֿי יודע מה הוא ובעל הערוך הביאו ולא פירשו ע"כ. ודע שבערוך דפ"ר הגי' כבועתא והיא היותר נכונה ודעתי שהיא או ל"ס או ל"פ הרשומה ואם מלה סורי' היא אז הוראתה: רעדה וא"כ העתיק התרג' תורן מפעל רנן או יותר טוב שגוזרו מל"ע بون גבה קומה עיי' פירשט אוצר שרשים וא"כ כשחר נכון מוצא המלה מל"פ בעֲאת פי' עץ ארוך וגבה, וראיה לפירוש זה שגם הפשיטה העתיקה עדרא ופתרונה עץ ארוך זקוף עיין מ"ע דמ"ג ח"ג, שצ"ג ואילך ומ"ע ג"ג ח"ד רמ"ג, ובקצת דפוסי' בט"ס ערדא וזה הטעה את מהרי"ל בעמת"ר, וגם גי' התרגומים וכ"י ל"ד בהך ערך שגרסו בוערא מוטעת היא] —

* בַּעַד (מל"ע بعد והצווי ابعد sich entfernen, (einen weiten Zwischenraum machen שהש"ר ד', א' דרש מִבַּעַד לצמתך: ר' לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי ליה מימר (צ"ל למימר) אַרְוַח לי הוא אומר אבעד לי כ"ה גי' נכונה במעריך של מהר"ם די"ל (אבל שם ע' אבעד ובע"מ ע' אבעד שהועתקו שם דברי מהר"ם בטעות

מצויין עוד מלת שערך שנמשך למאמר של אחריו) ובנו"ג מבעד לי ויש לקיים גם גי' זו כי בל"ע בַּעְד מורה רִחֵק והשם רֶוַח ובציווי אַבְעִד וכ"ה אַבְעֵד בל"ם הרחיק ובבינוני פעול בל"ע מֻבְעָד ובל"ם מַבְעַד פי' רחוק ודרש מִבַּעַד כמו מֻבְעָד. והנה לוי בעל הך מאמר אמר עוד שם בזה"ל מבעד לצמתך א"ר לוי . . האשה הזאת כשמצמתת שערה לאחוריה והוא תכשיט לה כך היתה סנהדרי גדולה יושבת אחורי ביהמ"ק והיא היתה תכשיט של ביהמ"ק וכ', ונראה שדורש מבעד מל"ע בעד = بعد פי' אחריו, אחריה.

* בָּעוּ, בָּעוּתָא (בל"ם Bitte, Gebet) הרבה בתרגום ד"מ לירמי' ז', ט"ז ולא תתחנן עליהן בבעו וצלו, תי"ר א' לשמות ח', כ"ז בעותא דמשה. לדברי' ד', ז' ועביד בעותן, לש"ב ז', כ' בעות עבדך ועוד הרבה כולן לשון בקשה ותפלה ובקיצור בבעו כלומ' בתפלה אני באתי כמו אני תפלה (תהלים ק"ט, ד') והרבה בתרג' עיי' מ"מ לעמת"ר של מהרי"ל וכ"ה בפשיטה עיי' לשמות ל"ב, ל"א; לדברי' ג', כ"ד; לנחמי' א', י"א; לדניאל ט', ד' ונגזרה מפעל בעא ובל"ע بغا עיי"ע בע ג'.

בְּעַט (א') בל"ע بغر ובל"ם בעט stampfen, ausschlagen mit dem Fuss וכן בל"מ; ב') umschlagen, sich senken (ע"ו.) בפ' ואלו מנחות נקמצות שיפה ובעיטה בחיטים ור' יוסי אומר בבצק, פי' שיפה שיעמול ביד, ותרג' ואכת (דברי' ט', כ"א) ושפית, בעיטה שיעמול ברגל וי"מ שתיהן ביד, ובפ"ג במדות המזבח (מדות פ"ג, מ"ח) וכלונסות של ארז[1]) היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט פי' כ ד י ש ל א י ט ה. * [אחי"ה בפי' י"מ כיון רבינו על פי' רגמ"ה שפי' כן כמוכח מפי' כ"י למנחות בקובץ כ"י אנגייליק' דף כ"ה. — והשרש בעט ל"מ הוא ויבעט (דברי' ל"ב, ט"ו) פי' דחף ברגל וכ"ה בל"ם וער' הרשומה וכנ"ה ברכו' ל"ב. דרש ויבעט: מי גרם ליך שתהא מבעטת בי וכ', ב"ק פ"ב, מ"א היתה מבעטת, ע"ז נ"ה ע"א וע"ב גת בעוטה, ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: אל יאמר לך אדם . . שבעטתו פרדה וחיה, שמ"ר פ"ל משל לבריון שהיה שכור בעט בפילקי וכ', עיי"ע בריון, ויק"ר פכ"ז, שהש"ר פ' חכו, במ"ר פ"י כד הוה במעי הוה מבעט ועיי"ע אפקלין, וע' מגלב. והשם בעוט, ביעוט, בעיטה, וכ"ה בל"ם בועטא, בעטא. ב"ק י"ט מחמת ביעוט, ושם הזיקה בביעוטה, ושם כ"ז: לרכובה שלש ולביעוטה חמש ובע' סנוקרת הגי' בעיטה עיי"ש. ירו' ב"ב רפ"א ד"ב. בעיטה דחייה, ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד יהב ליה חד בעוט וקטליה ובאיכ"ר פ' בלע הגי' יותר נכונה יהב ליה חד בעיטה ברגליה פי' בן כוזיבא נתן לר' אלעזר דריסה ברגל. ב"ק ב': רביצה ובעיטה תולדה דרגל היא ובמכילתא לשמות כ"א, ל"ד בכלל נגיפה דחיה רביצה בעיטה. ותואר נקבה ב"מ פ'. פרה בעטנית. — ובדרך השאילה טעמו ממאס ומבזה וכן בל"מ למה תבעטו בזבחי (ש"א ב', כ"ט) ובזה הענין בברכו' י"ז. שלא יהא קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו, חגיג' ה'. ההוא מבעט ברבותיו הוה, סוט' כ"ב. המבעט ברבותיו. ירו' ברכו' פ"ט די"ד: אי חרש את אי מבעט בייסורין את . . לא חרש אנא ולא מבעט בייסורין אנא, ועיי' ירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג, ירו' שבת פ"ח די"א. בעט ביה, ושם בגין דשאל לך את בעיט ביה, ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג בגין דלא הות דעתי בי בעיטנא ביה. — אבל במדות הנ"ל בדרך שאילה פתרונו לשון נטיה כפי' רבינו וכ"ה במפרש למדות וברע"ב] —

☞ בֵּיעָ[ה] (= בֵּיעָתָה בל"ם בִיעתא, בל"ע بيضة פי' ביצה Ei) תרג' אפרוחים או ביצים (אונקל' דברי' כ"ב, ו') אפרוחין או ביעין. * [אחי"ה וכנ"ה בדרז"ל הרבה פעמים ד"מ ברכו' מ"ד רע"ב על הביעה ועל מיני קופדא עיי"ע קפד א', ירו' נדרי' פ"ג דל"ח: ביעה ומרגליתא (ובירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד לדפ' דירנפ' הגי' ביטא ומרגליתא והוא כמו בערבית), ברכו' מ"ד: טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסא סולתא (עיי' גי' אחרת בערך גלגל א' וע' קס א'), יומ' ס"ט: ביעתא בת יומא, שם פ'. ביעתא דצפורתא, שבת פ': ביעתא דצילצלא ועיי"ע דייציפי וע' צצלא. מנחו' מ"ב: ושקילנא פורטא בביעתא, ושם ושדינן ליה לההוא ביעתא וכ', ויק"ר פי"א בעא למזבן בכל ביעתא ובאסת"ר סוף פ' ויהי בימי: בעא דיזבון בכל ביתא צ"ל ביעתא, ברות"ר פ' ויהי בימי אמרי זבין בביעתא עיי"ע ביצה (בץ ב'). והקבוץ בֵּיעֵי וכ"ה בל"ם ܒܥܐ, ܒܥܐ. חולי' צ"ג. ושם: ביעי חשילתא עיי"ע חשל א', שם ה' קרמי הוו . . דבעי וכ' עיי"ע קרם א', שם אומצי ביעי ומזרקי עיי"ע אמץ, מזרק א', ביצ' ז'. ביעי דפחיא . . ביעי דשחוטה . . ביעי דדכרא . . ביעי דספנא מארעא עיי"ע פח ב', ספן ב'. כתוב' ס"א. דאכלא ביעי הוו לה בני עייני עיי"ע עין, כתוב' ע"ז: ר' אמי ור' אסי לא הוו אכלי מביעי דההיא

[1]) וכ"ה במשנה שבמשניות ועיי"ע כלנס ב' ובנו"ג של אבן.

מבואה, ובויק"ר פט"ז הגי' לא הוו אכלין ביעייא דיליה (של בעלי ראתן) ושם: ר' מאיר לא אכיל ביעי מן מבואה דמצורע. וביעתא והקבוין ביעי, ביעין בתרג' עיי"ע אצל מהרי"ל] —

בַּעְיָא (בל"ע بايع (Angeber, Denunciant בפ' נגמר הדין בגמרא[1]) ואם אינו יודע (סנהדי מ"ד, סע"ב) וכההוא מעשה דבעיא מוכסא[2]) (ובנגמר') [צ"ל ובירושלמי בגמ'] אמר להן[3]) ר' אליעזר והלא שמעון בן שטח תלה שמונים נשים באשקלון (ירו' סנהדי פ"ו דכ"ג ע"ג ועיי' ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד) מפורש המעשה. *[אחי"ה וכבר הניף ידו בעל תולדות ר"נ על שגגה שיצאה מלפני השליט הגרי"ב שהסגיר דברי הש"ס בסנהד' "כי ההוא מעשה דבעיא מיכסא" וצ"ל מוכסא וכתב שם (ועיי' בהפלש"ב ע' בעיא) שזה גי' הערוך ונעלם ממנו שכן איתא בירו' סנהד' במקומו ובירו' חגיג' הנ"ל ופליאה עוד שהרי בהגהותיו בחגיג' ט"ז: על התוספ' שם ד"ה אב ב"ד שסיימו בזה"ל "כולה עובדא וכ' הביאו רש"י בנימוקו" העיר הגרי"ב בעצמו: קצת בסיגנון אחר ירושלמי דהכא עיי' ע"כ שם. הרי שנגלה לפניו סוגי' דירו' חגיג', ודע שבירו' סנהד' וחגיגה הגי' בריה דמעין מוכס (בר דמעיין מוכס) ובעל תולדות ר"נ האריך לברר החילוף בין מ"ם לבית בירוש' עיי"ש אבל לפ"ד כאן לא הוצרכנו לזה ונחוץ הדבר לתקן מלת מעיין או מעין (רמ"ל שבשו למעוז!) כגי' רבינו וכגי' בבלי סנהד' בעיא או בַעְין והוא ממש ל"ע בעצמו ותומו ונקרא כן המסור. וידוע כמה גדולה היתה השנאה נגד בעלי וגבאי המכס ומה גם נגד מסור של מכס וא"כ בעיא או בעין מוכסא הוא מסור של מכס] —

* **בַּעְיָא** (בל"ס בעָיָא (Bitte, Frage ירו' יבמו' פי"ב דו"ג. בעא [צ"ל בעיא] תתן לן חד בר נש דריש דיין וחזן ספר מתניין וכ', פי' רצוננו שתתן לנו וכ'. ובב"ר רפפ"א הגי' רק תן לנו ועיי' שם השינויים. ובקבוין סנהד' ק"ו: ארבע מאית בַעֲיֵ בעי וכ', ושם רבותא למבעי בעי, ירו' תעני' פ"א דס"ד. עיי"ע בע ג' ומשכ"ש.

1 **בַּעַל** (Herr; בַּעַל בַּיִת Hausherr, Eigenthümer רפי"ז דכלים (מ"א) כל כלי בעלי בתים שיעורן כרימונין, ובס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ה: ועיי' תוספ' עירובי' ד': ד"ה שיעורן, ותוספ' סוכ' ו'. ד"ה שיעורן, ותוספתי' שבת קי"ב: ד"ה עד) נקב כמוציא רימון טהור מכלום, ובר"ג דעירובי' (ד':) ובר"ג דסוכ' (ו'.) רימון דתנן כל כלי בעלי בתים שיעורן כרימונים, וכן בפ'. כיצד מברכין בגמ' היה לפניו מינים הרבה (ברכו' מ"א.) פי' כל כלי בעלי בתים כלים שיש להן בית קיבול. ובפ' אלו נאמרין בכל לשון (סוט' ל"ה. וכ"ה ערכין ט"ו. מנחו' נ"ג:) כי חזק הוא ממנו (במדבר י"ג, ל"א) מנו לא נאמר אלא ממנו כביכול אפי' בעל הבית אינו יכול להוציא את כליו משם[4]) פי' מנו משמע מרידן, ממנו דגש משמע כלפי למעלה כביכול אילמלא שאי אפשר לומר דבר זה כלפי שכינה. *[אחי"ה וכן היה מונח' הצעת הערוך גם לפני בעל המעריך ומהר"ם די"ל בערך בעל אחר שהביא דברי רבינו כתב וז"ל: ואני אומר מ"ש מנו לא נאמר אלא ממנו אם כך היה גורס בגמ' שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו ואם הם דברי עצמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממנו כמו כי עצמת ממנו כי שניהם דגושים להורות על האות החסרה וכ"כ רש"י בסוט' דל"ה וז"ל אין הפרש קריאה בין ממנו הנאמ' על יחיד שנדברים עליו לממנו של רבים המדברים בעדם עכ"ל (ועל יתר דברי מהר"ם אדבר אי"ה בע' רש). והגרי"ב בהפש"ב הרבה נושא ונותן בענינינו ויורד להבדיל בין ממנו ובין ממנו ובדברי רבינו ר"ל כי יש לנקד מֶנוּ דקאי רק על הרבים המדברים על עצמם וממֶנוּ על יחיד הנסתר וכל הפירוש זר מאוד ולא זכיתי להבינו יעויין שם היטב. ועתה עשה אזנך כאפרכסת לפירושי שינעם לאזן שומעת ודע שראב"ע לשמות א', ט' כתב וז"ל: כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כמשפט להפריש בינו ובין ממנו פנה שהוא סי' לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהם דגושים בין שהיא סי' לשין יחיד ובין שהוא סי' לשון רבים וכ', ועל זה השיג הראב"ע ועי' עוד בלשון קצרה לבראש' ג', כ"ב ורמז על שני הציונים החכ' גיזיניאוס (לעהרגעביידע צד רכ"ב) והוסיף שם שקצת כ"י של בני מזרח שמרו ההבדל זה בכתבם ממֶנוּ סי' לרבים וממֶנוּ סי' ליחיד נסתר. וע"י זה ראיתי אור גדול במאמר דרז"ל שכך צריך לנקדו אל תקרי מִמַּנּוּ אלא מִמֶּנּוּ וידוע

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו, אבל בדפ"ע נשמט. [2]) כ"ה על נכון בכ"י ל"ד אבל בכל דפ"ע אי' עוד אחר דבעיא מלת ההוא ומ"ס היא וכבר הרגיש בזה הגאון שי"ר בתולד' ר"נ צד ע"א. [3]) בירו' הסרה מלת להן אבל במשנה שבמשניות אי'. [4]) עיי' שאלתות פ' שלח לך ותשובי הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רל"ב.

כי אנשי מזרח הם בני בבל ואנשי א"י נקראו בני מערבא (עיי' ערך בני מדינחא וערך בני מערבא) על כן נמצא החילוק בין נון רפה ובין נו"ן דגושה רק בתלמוד דבני בבל ולא בתלמוד ירו' ובמד' רבות שמקורן מא"י נחצב. וזה ראינו מיניה וביה שהרי בירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד המאמר שעסקנו בו כ"ה: דיברו דברים כלפי למעלן כי חזק הוא ממנו אמרו כביכול לא יכול להון ובמד"ר רפט"ז כי חזק הוא ממנו אמר ר' לקיש הטיחו דברים כלפי מעלה. הרי שבני א"י לא ידעו לחלק בין נו"ן רפה ובין נון דגושה ומהך טעם לא מצינו שם דרש אל תקרי וכן לי' בשאלתות כי נמשך אחרי בני א"י כידוע שבא"י חיבר ספרו, וכן בע"י לסוט' לי' א"ת שהושם בין שני חצאי לבנה אבל י"ל שהוגה כן לפי פי' רש"י שכתב לסוט' א"ת לא גרים ובאמת לערכי' ומנחו' ששם לא שנה כן רש"י גם בע"י נדפס א"ת וכן בילק' במדבר רמז תשמ"ד לי' א"ת ואולי ג"כ ע"י השגת רש"י על כל פנים נשמע מזה שבני מזרח יצאו לחלק בין מִמֶּנוּ (פאן אונז) ובין מִמֶּנּוּ (פאן איהם). ועוד מצאתי ראיה מופתית בדוגמה אחרת, וזו ג"כ רק בש"ס בבלי והוא בברכות ה'. מה ת"ל מתורתך תלמדנו אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו כו', ונ"ל שכצ"ל א"ת תְלַמְדֵנוּ אלא תְלַמְדֶנּוּ כלומ' א"ת תלמד אותנו אלא תלמד אותו דבר זה מתורתך תלמדֶנּוּ ופירש"י על זה כלומ' מתורתך אנו לומדין אותו ע"כ וטוב ויפה הוא פירושו לפי הנחתינו. ובירו' לא נמצא דרש כזה וכן הילק' תהלי' צ"ד רמז תתמ"ט לא גרים א"ת. ואחר הדברים והאמת האלה דעתי נאמנה שרבינו היטב ידע מחילוק של בני מזרח בין מִמֵּנוּ ובין מִמֶּנּוּ ולפי הך חילוק בא לפרש המאמר בהשכל ודעת ורק כותבי הערוך השמיטו מקוצר רוח ומעבודה קשה אות אחת מן תיבת ממנו וכתבו רק מנו וכצ"ל: כי חזק הוא ממנו. מִמֵּנוּ לא נאמר אלא מִמֶּנּוּ כביכול וכ', פי' מִמֵּנוּ משמע מדידן מִמֶּנּוּ דגוש משמע כלפי למעלה וכ', מזה נראה בעליל שרבינו בפירוש מבדיל בין רפה ודגש וראיה נצחת לפירושי בכוונת רבינו מצאתי בתוספות ערכי' ט"ו. ד"ה א"ת וכתבו בזה"ל: פי' א"ת ממנו רפי אלא ממנו דגש ואינו כן שכל ממנו שבתורה דגושין ואינו מחליף כלל זה בזה וכ', וב"ס בעלי התוספ' לפי' הערוך כיוונו שאין יכולין להשיג על רש"י שהוא בעצמו פירש כן בסוט' אלא על כרחך על רבינו נתן סובבים וקרוב הדבר שמלת "ערוך" נשמט בדפוס וצ"ל פי' ערוך א"ת ממנו וכ', וגם זה סייע לתיקוני שתחת מנו לא נאמר צ"ל בערוך ממנו לא נאמר ובגוף השגת בעלי תוספות מוכרחים אנו לומ' שנעלמה מהם תורת חילוק בין בני מזרח ובני מערב הנ"ל. שוב ראיתי אחר זמן כי גם בעל מנחת שי לפ' שלח כבר עמד בענין המדובר וברוך שכיונתי. — ועוד יש להעיר כי בכל דפוסי הערוך חוץ מדפ' פראג כל תיבות הנצמדות עם בעל בערך הנוכחי נכללים ובלתי הגון הוא] —

2 בַּעַל (Buhle בּוֹעֵל; Gatte) בב"ר פנ"ג (נ"ב וילק' וירא סרמ"ז פ"ט) והיא בעולת בעל (בראשי' כ', ג') אמר רב אחא[1]) בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה רבנין אמרין מרתא דבעלה בכ"מ האיש גוזר כרם הכא[2]) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשי' כ"א, י"ב) כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל שנא' ובאו ובאו, (עירוב המאמר יש כאן וכצ"ל נטמאה ונטמאה) (במדבי' ה', כ"ט) בר"פ כשם שהמים בודקין [בגמ' ובאו ובאו] (סוט' כ"ח. ועיי' משני' א' פ"ה דסוט'). ירושלמי (פ"ה ד"כ.) [מנין] הַמְאָרְרִים כנגד רמ"ח איברים שבאיש ושבאשה[3]).

* 3 בַּעַל = בֵּית בַּעַל (بعل בל"ע ein Regen befruchtetes Feld) שביעי' פ"ב מ"ט ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות, ירו' שביעי' פ"ב דל"ד סע"א מכיון שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה נעשו כבעל, תוספתא שביעית רפ"ב בד"א בשל שקיא אבל בשל בעל שמנע הימנו שתי מרבעות וצ"ל מרביות והוא לש' ירושלמי שביעי' שם מנע ממנו שלש מורביות עיי"ע מרביות א'. סוכ' פ"ג מ"ג תוספת' סוכ' פ"ב ערבה של בעל ירו' סוכ' פ"ג דנ"ג סע"ג אין לי אלא של נחל של בעל ושל הרים מניין וכ', וכ"ה בתוס' סוכ' שם של בעל ושל הרים וכ"ה בכ"י מ' בסוכ' במשנה וזה מוכיח אמיתת פירושינו שהמלה ל"ע הוא כי בעל בל"ע פתרונו שדה בהר או במקום גבוה שאין צריכין להשקותה ומסתפק במטר השמים וכ"ה בפירש"י סוכ' ל"ג סע"ב ועיי"ע בית בעל ומ"ש. ובעל כלומ' שדה בעל היפך מבית השלחין (עיי"ע) והיפך שקיא עיי' לעיל

---

[1]) וכ"ה בב"ר אבל בילק' הגי' רב. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס הלא. [3]) בירו' שם בקצת שינוים, ודע שהציון מן תיבת כשם שאסורה עד גמירא נעתק ממקומו ונדפס בע' למטה וסירוס הדפוס הוא אבל בנכון בדפ' פראג.

ראש הערך וכצ"ל במד"ר פט"ז אלהיהן של מצרים שקר הם וצ"ל של שקיא הם אבל של כנען של בעל הם.

* בַּעַל אֲבֵידָה (der Eigenthümer eines Verlustes, d. h. wer etwas verloren hat) נדרי' ל"ג: ול"ד. נכסי בעל אבידה וכ', עיי"ש כל הסוגי'.

* בַּעַל אַגָּדָה, הַגָּדָה (der Agadist, Agada-) (Hagada-) kundige) חגיג' י"ד. כל משען מים (ישעי' ג', א') אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה ובילק' ישעי' רמז רס"א חסר' מלת באגדה ובשבת פ"ז. והובא בילק' יתרו סרמ"ז רע"ח ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה וכ"ה באה"ת עיי' ד"ס שבת צד צ"ב: וכתב בעל ד"ס וטעות הדפוס היא. ולא ידעתי למה ואדרבה מזה נוכל לברר שמלת אגדה יש לגזרה מל"ס וארמי אֲגַד שהוא כמו מ ש ך בעברי ונקראו כן בעלי אגדה שמושכין לבות בני אדם בדברים נעימים עיי' הסיפור בסוט' מ'. ומדרש שהש"ר פ' סמכוני באשישות א"ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר הגדה וכ', אין מבקשין לשמוע אלא דבר ברכות ונחמות ע"כ, ועיי' מס' סופרי' פט"ז וילק' יתרו רמז רע"א. ואם נגזור המלה מפעל נגד בהפעיל הִגִּיד יש לנקד הַגָּדָה על משקל הצלה ונקראו כן בעלי הגדה על אשר הגידו דבריהם ליעקב ודורשין בקהל עם עיי' רש"י לברכו' ל', ר"ה ז'. סנהד' פ"ז. סוט' מ"ט. וע"כ נקראין ג"כ דרשנים עיי' פסחי' ע': משנ' סוט' ספ"ט וסוף ירו' סוט' ופ"ק דאליהו זוט' תנחו' פרש' וארא ועיי"ע דרשן. ואלה החכמים העוסקים ודורשים באגדתא (ירו' פסחי' פ"ה דל"ב סע"א, ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ד, בבלי שבת פ"ט. אבדר"נ פל"ט) או סדרו באגדתא (ברכו' י'. עירובי' כ"א:) נקראין ר ב נ ן ד א ג ד ת א (ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד וירו' יבמו' פ"ד ד"ה ע"ג) או בעלי אגדה או הגדה עיי' ב"ר פצ"ד חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה וכ', ויק"ר פל"ו ישראל יש בהם בעלי מקרא בעלי משנה בעלי תלמוד בעלי אגדה וכ', ילק' ריש ויקהל בשם מ' אבכיר רבותינו בעלי אגדה אומרים וכ', ב"ב קמ"ה: עתיר נכסין עתיר פומבי זהו בעל הגדות וכ', ב"ר פמ"א מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי תלמוד מהם בעלי הגדה, במ"ר רפ"ג הגי' בעלי אגדה. והיחיד בעל אגדה ב"ר פ"ג ויק"ר פל"א שמעתי עלך שאתה בעל אגדה. ירו' הוריו' ספ"ג דמ"ח ע"ג וקהל"ר פ' איש אשר יתן: ודל מבין יחקרנה. (משלי כ"ח, י"א) זה בעל אגדה. ועיי"ע בר אגדה.

* בַּעֲלֵי אֶגְרוֹפִין (Faustmänner, d. h. Gewalt-thätige) סנהד' כ"א. מ"ט. והם היו בעלי אגרופין של בית דוד, קידושי' ע"ו סע"ב והן הן בעלי אגרופיא של בית דוד פי' בעלי זרועות ובני המס או בני מלחמה שהכו באגרופם עיי"ע אגרוף.

* בַּעַל אַכְסַנְיָא (Gastherr, Wirth) פסיקת' רבתי פי"א בנימין בעל אכסניא שלו וכ"ה בילק' ש"ב רמז קס"ה בשם הפסיקת' רב' ובתמורתו בילק' תהלי' פ' ס"ח רמז תשצ"ט ונעשה אושפיזן להקב"ה ומקור זה הדרש בסוט' ל"ז. ונעשה אושפיזכן לגבורה, וכ"ה בילק' וזאת הברכ' קל"ס רמז תתקנ"ז ועיי' מגילי' כ"ו. ועיי"ע בעל אושפיזין ופירושו בנימין כביכול בעל מכנים אורח של הקב"ה יען הוא שכחו וגבורתו מלא עולם שוכן בחלקו של בנימין ונחלתו שפרה עליו בנעימים כי נבנה בית המקדש בגבולו, ובענין גזרת המלה עיי"ע אכסניא.

* בַּעֲלֵי אֱמָנָה (Vertrauensvolle, Gläubige) תעני' ח'. וילק' תהלי' רמז תתל"ד אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה . . כמה גדולים בעלי אמנה מנין מחולדה ובור וכ', עיי"ע חלד א'. חגיג' י"ד סע"א אפי' בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו מהם בעלי אמנה, ושם: לא חרבה ירוש' עד שפסקו ממנה בעלי אמנה, פי' אנשי אמנה שמאמינים בהקב"ה, ובכ"י מ' הגי' באמת אנשי אמנה וכ"ה בשבת קי"ט: ובילק' ישעי' רמז רס"א ובילק' ירמי' רמז ער"ה, ועיי' סוט' מ"ח: והופכו מחוסרי אמנה (ב"מ מ"ט.) וקטני אמנה (סוט', מ"ו: מ"ח:) ובל"מ אֱמוּנָה כתוב מלא.

* בַּעַל אוּמָנוּת (Handwerker) יבמו' ס"ג. וילק' יחזק' רמז שס"ז עתידים כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע, ב"ב כ"א: ולא אחד מבעלי אומניות כ"ה לפי גי' הרי"ף והרא"ש, ובנו"נ מבני בעלי אומניות, חולי' נ"ד: קידושי' ל"ג. אין בעלי אומניות רשאין לעמוד בפני ת"ח בשעה שעוסקים במלאכתם, ושם ושם ובביכורי' פ"ג, מ"ג כל בעלי אומניות עומדים מפניהם ושואלים בשלומם וכ', עיי' תוספו' חולי' שם ד"ה אין פי' בני אדם בעלי מלאכה ועל שבח מלאכה הרבו לספר רז"ל עיי' ד"מ ברכו' ס"ג. גיטי' ס"ז: נדרי' מ"ט: קידושי' כ"ט. ב"ק ע"ט: סנהד' כ"ט. אבות פ"א, מ"י; פ"ב, מ"ב. ועיי"ע אמן, וע' קהל.

* בַּעֲלֵי אוּשְׁפִּיזִין (Gastwirthe) מגיל׳ כ״ו. לפיכך עורות קדשים בעלי אושפיזין נוטלין אותן בזרוע, תוספת׳ מע״ש פ״א בעלי אשפזין באין ונוטלין כו׳, פי׳ מכניסי אורחים מקבלים אותם בביתם עיי״ע אשפיז.

* בַּעַל בַּיִת עיי״ע בעל א׳.

* בַּעַל בּוֹהֶקִית (der mit einem Glanzfleck Behaftete) תוספת׳ בכורו׳ רפ״ה בעל בוהקית רוח קצרות באה עליו וכ׳, עיי״ע בהק וע׳ בן נפ״ל ב׳.

* בַּעֲלֵי בְּטָחָה (Vertrauende) ילק׳ יתרו סרמ״ז ר״ע אנשי אמת אלו בעלי הבטחה, ושם: אנשי חיל אלו בעלי הבטחה ובמכילת׳ יתרו מסכ׳ עמלק פ״ב הגי׳ בעלי אבטחה פי׳ אנשי אמנה שנאמנים דבריהם ולפי דבריהם מעשיהם ושמו בטחונם בהשי״ת.

* בַּעַל בֶּכִי (بعلبك aus Baal-Bek, Baalbek ar. im Libanonthal) סוף מעשרות וירו׳ רפ״ב דמאי שום בעל בכי, ובירו׳ סוף מעשרות אי זו שום בעל בכי (דפ׳ קרט׳ בט״ס ביבי) כל שאין לו אלא חור אחד מקיף את העמוד ובתוספת׳ ספ״ג דמעשרו׳ בט״ס בזור אחד וצ״ל דור כגי׳ רבינו בע׳ שם ד׳ או חור כגי׳ הירו׳ ועיי׳ ר״ש סוף מעשרו׳ ויפה פי׳ שבכי שם מקום אך צ״ל בעל בכי שם מקום, ועיי׳ תוי״ט סוף מעשרו׳ ורע״ב פי׳ בע״ל קורין בערבי ללבנון וכבר השיג עליו מהרי״ש בספרו ת״א צד ל״ז, ומסיק שבודאי כונת המתניתין על בע״ל ביק״י שהוא במחוז לבנון וכתב ר׳ בנימין בעל המסעות וז״ל ומשם לבעל ביק חצי יום והיא בעלת בבקעת הלבנון אשר בנה ש״ה לבת פרעה וכ׳, אבל לפי דעתי ב כ י איננו נגזר מן בקעה אבל היא ל״פ ישנה וגם חדשה بخت, بغ bagha, וטעמו אֵל, וגָד ומזה נבין השערת כמה חוקרים נוצרים שהשוו בעל בכי עם בעל גד (יהושע י״א, י״ז; י״ב, ז׳; י״ג, ה׳) עיי׳ ראזינמיללער קדמוניות כרך א׳ ח״ב צד ר״פ ואילך וגזיניאוס תזוירוס ח״א רכ״ה, וא״כ בעל בכי העתקת של בעל גד הוא וראה זה חדש הוא. ויו״ד של בכי כינוי של יחס הוא כמו ראובני ומזה תדין שגזרת המלה מפעל בכה כדעת המפרשים (רמב״ם ר״ש ורע״ב) בלתי נכון הוא, וגם יריד שבעין בכי ע״ז י״א: נראה שהוא שוה עם בעל בכי ויריד הוא מקום שוק שע״ז נעבד שם עיי״ע אסקרנדא וע׳ יריד ושם היה ע״ז וקרוב הדבר שנקרא Baaltis והיא בעלת שבנה ש״ה לכבוד בת פרעה. אבל בלבק עיי״ע אינו בעל בכי ובענין זה טעה בעל גיאגרפיא תלמודית צד רצ״ח.

* בַּעַל בָּשָׂר (fett, beleibt) ב״מ פ״ו. ר׳ שמעון בן חלפתא בעל בשר הוה.

בַּעַל גֶּבֶר (der ein langes männliches Glied hat) כפ״ז בבכורו׳ מומין אלו בין קבועין ובין עוברין[1] [בגמ׳] המשועבן[2] ובעל גבר (בכורי מ״ד:) פי׳ שארוך ביותר הגיד עד הארכובה כמו שמפורש בגמ׳[3] ובויק״ר קדושים תהיו (פכ״ה) גדלי בשר (יחזק׳ ט״ז׳ כ״ו) . . בעלי גברים היו. * [אחי״ה ובילק׳ יהזק׳ סרמ״ז שנ״ו גרס כולם בעלי גבורה היו וכן גרסו ופירשו הרב בעל מ״כ ויפה תואר לויק״ר וטעות היא ואמת שבל״ע טעם המלה גיר עיי״ע בית גיברא] —

* בַּעֲלֵי גְבוּרָה (Kräftige, Helden) בב״ר ספע״ה יש לי גבורים בעלי גבורה וזרוע, וילק׳ וישלח רמז קל״א גרס יש לי גבורים ובעלי מלחמה.

* בַּעַל גְּמָרָא (Gemara- (Talmud-) Kundiger) עירובי׳ כ״א סע״ב הנצו הרימונים (שה״ש ז׳, י״ג) אלו בעלי גמרא ובכ״י מ׳ ובדפוסי׳ ישנים עד בסיליאה הגי׳ בעלי תלמוד, ב״ב קמ״ה: כל ימי עני רעים (משלי ט״ו, ט״ו) זה בעל גמרא, ושם: בוקע עצים יסכן בם (קהל׳ י׳, ט׳) אלו בעלי גמרא ובילק׳ משלי תתקנ״ג הגי׳ זה בעל תלמוד וכ״ה הגי׳ בסנהד׳ ק׳: ועיי״ע בעל תלמוד.

* בַּעַל דְּבָב (בל״ס בְּעֵלְדְבָבָא פי׳ שונא Feind או دابَ מל״ע feindlich anrücken עיי׳ הוספות הח׳ פליישער לעמת״ר למהרי״ל א׳, תכ״ב, או מל״ע دبّ aufscheuchen והשם דבוב = دبوب Verläumder) גיטין נ״ה סע״ב רחמיה קמצא ובעל דבביה בר קמצא, סנהד׳ צ״ה. אגב אורחך לבעל דבבך אישתמע, מדרש שהש״ר פ׳ וחכך: הייתי נעשה בעל דבב לאלו וכ׳, ספרא בחקותי פ״ד ובעלי דבב מקיפים אתכם מבחוץ, ושם קל״ס אמור פי״ט יהיו כל העדה כבעלי דבב לו, ספרי נשא פיסקא מ״ב ומה במקום שאין איבה ותחרות

---

[1]) כ״ה בכ״י. [2]) כ״ה בכ״י ו״ה, ל״ד ודפ׳ וויניצי׳ אבל בדפ״ר ודפ׳ פיזי בט״ס משועבדין ובשדפ״ע ובבכורי׳ הגי׳ המאושבן וצ״ל מאושכן וכ״ה הגי׳ בע׳ משעכן לפי דפוס וויניצי׳ ועה״ק שנת שנ״ב בשם יש ששונין ותחת משועכן אי׳ ג״כ נ״א משועבז עיי״ע שעבז, וכ״ה בתרג׳ כ״י לאיוב מ׳, י״ז ועיי׳ עוד גי׳ משוכין בע׳ קק ג׳ ועל גי׳ היותר אמיתית אטיף מלתי בע׳ קק ג׳. [3]) וכוונתו על פי׳ בגמ׳ שם בעל גבר ב גיד. וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורו׳ (בקובץ כ״י אנג׳ ק״ח:) וממנו הועתק בערוך.

וישנאה ובעלי דבבא צריכים שלום ק"ו למקום וכ', וילק' נשא רמז תשי"א וילק' איוב סרמ"ז תתקי"ב שאין שנאה ואיבה ובעלי דבבא צריכים וכ', והרבה דוגמאות בתרג' עיי' עמת"ר של מהרי"ל הך ערך אבל גזרת התיבה מן בבא בלתי נכון הוא וכבר עמד על זה החכם פליישער במקום הנ"ל ואני גוזר המלה מל"ע הרשומה וטעמה הולך רכיל ואויב וכ"ה בל"ס. ועיי' עוד ערך דבב א'.

* בַּעַל דְּבָרִים (der Rede und Antwort steht) ב"מ י"ד. לאו בעל דברים דידי את. ולנקבה בעלת דברים כתוב' פ"א והוא מל"מ (שמו' כ"ה, י"ד).

* בַּעַל דִּין (1 Gegner bei einer rechtsstreitigen Sache; 2 Ankläger in moralischer Bez.) שבת קל"ט. עורכי דיינין ובעלי דינין, סנהד' י"ז סע"ב ושני בעלי דינין, שם ל'. מכניסין לבעלי דינין וכ', שבועות ל': בעלי דינין בעמידה, ושם טענתיה דבעל דינין, ב"מ ג': הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, במ"ר פי"ח בעלי דינין הולכין אצל הדיין כלומר בעלי דברים והאנשים אשר להם הריב. — בירו' נזיר פ"ו דנ"ד ע"ד קבלה כאינש דאמר בעל דינא קבליה ובירו' ערלה פ"ב דס"ב ע"ב הגי' כאינש דשמע מיליה דבעל דינא קבלה עיי' פירושו במבוא הירו' למהרז"ף י"ז. ועוד נקרא כן תובע ומקטרג בדין ד"מ ספ"ד דאבות הוא עד הוא בעל דין, מנחו' ק"י סע"א שלא ליתן פתחון פה לבעל דין וכ'.

בַּעַל דַּלְדּוּל (ein mit Warzen Behafteter) מל"ע دلدل = تلتل bewegen, herabhängen lassen) [בפ' מומין אלו בגמ' הכושי הגיחור] (בכור' מ"ה:) ר' אליעזר אומ' אף בעלי הדלדולין פסל באדם פי' בלע"ז פור"י [Warzen, it. porri] שיוצאין בידי אדם. * [אחי"ה בע' דל א' הביא רבינו סוף פ"ו דנגעים היבלות והדלדולין ופי' א"ד התלתולין והוא כמו תל בשר ונדלדל למטה ע"כ ונלקח מפירה"ג לסדט"ה צד כ"ו וכן בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו': דלדול תלתול. והוסיף רה"ג שם והתלתולין תאלול בטיית וכוונתו לל"ע تلتل פי' מקום גבוה ותל וכן גרס רש"י התלתלין ופי' כמין חתיכות בשר יוצאות ותלות להם ע"כ פי' בל"ע דלדל ותלתל כל דבר שנתפרק ונשאר תלוי ומנענע אנה ואילך. ורמ"ל הביא פירש"י בפנים הערוך ומכניסו בין דברי רבינו!] —

* בַּעֲלֵי הוֹדָיָה, הוֹדָאָה (Männer des Dankes, d. h. Dankbare) ב"ר פע"א בעלי הודיה ורבינו בע' פלך א' גרס בעלי הודאה עיי"ש.

* בַּעַל הֲנָאָה (Wollüstling) מפעל הני, ובל"ס הַנְיוּתָא (Vergnügen) סוט' מ"ז: משרבו בעלי הנאה וכ', סנהד' כ"ו: שבנא בעל הנאה היה פי' מעונג ומפונק וכן דרש בויק"ר פי"ז שבנא היה נהנה מן ההקדשות אבל בויק"ר פ"ה וילק' ישעי' רמז ר"צ דרש לשבה עיי"ש. והקבוץ תוספת' סוט' רפי"ד משרבו בעלי הגאות בא חרון אף לעולם.

* בַּעַל הֶרָיוֹן (der Beschwängerer) (מל"מ) מכילת' משפטי' פ"ח ת"ל הרה (משפטי' כ"א, כ"ב) מגיד שאינו חייב אלא לבעל ההריון ובילק' משפטי' רמז של"ה בשם מכילת' מגיד שאינו משלם אלא לבעל ההריון וכ"ה בירו' ב"ק פ"ה ד"ה רע"א (ועיי' בבלי ב"ק מ"ט.) ותוספת' ב"ק פ"ט מה ת"ל הרה ולדות לבעל הריון נתגרשה מזה ונשאת לזה נתגרשה מזה ונשאת ולדות לבעל הריון, ירו' ב"ק שם ועיי' תוספ' ב"ק דמ"ג, ד"ה אפילו בא על אמו בא על אחותו אף הוא בעל הריון הוא וכ', ועיי' פי' מראה פנים שם.

בַּעַל זְמוֹרָה (der Zuchtmeister, eig. mit einem Rebstock Versehener) בפ' חבית בגמ' כל שבא בחמין (קמ"ה:) אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה הגמון וקומון[1]) ובעלי זמורה[2]). פי' בעלי זמורה שוטרים וי"א ליצנים כגון זמר. * [אחי"ה ופי' ראשון נ"ל עיקר וראיה לדבר מתוספתא סוט' פט"ו שאי' שם משלו משל למה הדבר דומה לאחד שסרח בעיר ומסרוה לרוצען וריצעו היה קשה מן הרוצען מסרוה לבעל זמורה וחבטו היה קשה מבעל זמורה מסרוה לקטרון וחבשו, היה קשה מקטרון מסרוה לשלטון והטילו בקמין אף כן ישראל צרות האחרונות משכחות את הראשונות, ובירו' סוט' פ"ט דכ"ד: הגי' משלו משל לה"ד לאחד שקילקל בעיר מסרו לבעל האגמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו והיה קשה לבעל הזמורה מסרו לבעל הרצועה וסטרו והיה קשה מבעל הרצועה מסרו לשלטון והחזירו לקמין כך צרות וכ', ומזה נשמע שמלת אגמון (מל"מ ישעי' ט', י"ג; י"ט, ט"ו), זמורה (מל"מ במדב' י"ג, כ"ג; ישעי' י"ז, י'), רצועה וקיטרון (והוא כמו קנטר בל"י

---

[1]) וכ"ה בע' הגמון ובכ"י ב"ר הגי' קומוס ובנו"ג בשבת אגמון וקטמון ובכ"י מ' קמטורי. [2]) וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובנו"ג בעל זמורה.

κέντρον עיי"ע) כולם דברים שמכין וחובטין בו ובכל המקומות הגי' האמיתית וחבטו תחת וחבשו וא"כ בעל אגמון ובעל זמורה ובעל רצועה הפקיד שממונה להכות את החייבים ע"י אגמון, זמורה או רצועה (ועיי' עוד פערלעס בספרו עט"ש צד צ"ב) ולפי זה כנים דברי רבינו בפי' ראשון בעלי זמורה שוטרים אבל יתכן להיות שבעל זמורה כינוי ליקר וגדולה מיוחדת והיא העתקת כינוי רומי centurio ונקרא כן הפקיד שנושא זמורות לפני השליט לענוש את אנשי חיל המתעצלים עיי' רימ"ז במ"ר ח"ב צד ע"ז וא"כ הגמון וקומון בשבת הנ"ל לגי' רבינו או קמוטרי לגי' הכ"י מ' ג"כ כינויים של גדולה הן ר"ל ἡγεμών, κόμης, ἧτος, עיי"ע הגמון וע' קמים, וקמטור נ"ל שהוא בל"ר commentariensis, Gerichtsbote פי' משולח של בית דין הממונה על המלקות, ועל הוראת גדולה מיוחדת של בעל זמורה רמז ג"כ הציון בשמ"ר פכ"א א"ר סימון משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו אמרו אולי שהזמורה בידו [ונ"ל להגיה לולי שהזמורה בידו] לא היה מתכבד שמע המלך וא"ל העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך וכו', ועוד מצאתי ראיה נצחת ממדר' תהלים מזמור ע"ג ובקצת שינויים ילק' תהלי' רמז תת"ה נתת להם יותר ממה שהם מבקשים יש שהיה מסכים להיות בעל זמורה עשיתו דוכוס ומי שהיה מסכים להיות שלטון עשיתו שר צבא וכו', ומעתה נבין מאמר בב"ר פ"ח ובילק' קרח קל"ס רמז תש"ן משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות א' מהן בן חורין וליתן לו זמורה חזר (בילק' חסר) ועשה אותו סנקליטיקוס וכו'] —

* בַּעֲלֵי זְנוּת (Unzüchtige) ויק"ר פכ"ג כולן בעלי זנות ובעלי כשפים, שם: היו מצרים בעלי זנות . . וכשנכנסו לארץ כנען היו כנענים בעלי זנות ובעלי כשפים.

* בַּעַל זָקָן (der einen Bart hat) מסכ' סופרים פי"ד הלי"ז עד שיהא בן עשרים שנה ובעל זקן אבל אין לו זקן וכו'.

* בַּעֲלֵי זִקְנָה (alte Männer) מנחו' ס"ה רע"א ובקצת שינויים סנהד' י"ז סע"א אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה בעלי מראה בעלי קומה בעלי זקנה בעלי כשפים וכו'.

* בַּעַל זְרוֹעַ (Gewaltthätiger) ירו' שביעי' פ"י דל"ט: שהיתה מכורה לבעל זרוע וכ' עד מצויין הן בעלי זרוע ליפול, ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג מפני בעלי זרוע ומפני טללים הרעים, ירו' נדרי' פ"ג דל"ח: תוספ' פ"ב תני תולים בגוים ובמלכות אבל לא בישראל שבעלי זרוע מצויין ליפול וכו', ובלי' נקבה ב"מ ק"ח סע"א חיישינן לבעלי זרועות ועי"ב חוששין לבעלי זרועות, וסנהד' נ"ח סע"ב לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרועות פי' עריצים העושקים עניי עם וגם ענינו גבורי כח עיי"ע בעל גבורה. וסוט' מ"ט עיי"ע גבר א'.

* בַּעַל חָבִיּוֹת (Besitzer von Fässern) עיי"ע בעל מארה. וב"ק ל"א: ול"ב. בעל קורה . . . בעל חבית.

* בַּעַל חוֹב (Schuldherr, Gläubiger) הרבה פעמים בש"ס עיי' ד"מ ב"ק ו' סע"ב ז', ז': ח', ח': ל"ד. ב"מ י"ד. י"ד: ט"ו. כתוב' פ"ד. ואילך צ"א: גיטי' ל': ערכי' ז': ונקבה בעלת חוב. כתוב' ס"ט. צ"ד. ואילך. וירו' כתוב' פי"ב דל"ד ע"ד' וקבוץ בעלי חובין נדרי' מ"ז:

* בַּעַל חוֹטֶם (der Grossnäsige [vergl. lat. Naso]) Zuname R. Gamliels, viel. Bezeichnung des Stolzes) תעני' כ"ט סע"א בא אדון אחד (כ"י מ' הגמון אחד) ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש שמע רבן גמליאל אזל טשא מינייהו וכו', ופירש"י בעל החוטם בעל קומה וצורה ל"א גדול הדור ויפה פי' שבל"ע חטם תורה אף וכל דבר שבולט ובהשאילה גדולה וא"כ בעל החוטם אדם גדול וחשוב ואולי כינוי של גדלות וגבוה לב הוא ונקרא כן ר"ג על שם שהזהירו רבי בני נהוג נשיאותך ברמים (כתוב' ק"ג:) עיי' פי' רבינו בע' דם ב', אבל היותר טוב אשר נ"ל כי הוא ממש העתקת תיבה נַסָּלָא שפירושו בל"ס בעל חוטם Nasutus.

* בַּעַל חֲזָזִית (mit Hautflechten behaftet) בכורו' מ"א. עיי"ע חזז.

* בַּעַל חֲטָרוֹת (Buckliger) בכורו' מ"ג. עיי"ע חטר ה'.

* בַּעֲלֵי חַיִּים (lebende Wesen, beson. Thiere) הרבה בש"ס עיי' ד"מ שבת קכ"ח: קנ"ד: ב"מ ל"ב: ועוד זולתם ונקראו כן בהמות וחיות שהם רק בעלי חיים אבל בלתי מדברים ובלתי בעלי שכל.

* בַּעֲלֵי חָכְמָה (Weise, Gelehrte) עיי"ע בעלי זקנה.

* בַּעַל חָלוֹם (Traumgeist) סנהד' ל'. תוספתא מע"ש פ"ה בא בעל החלום וכ"ה בברכו' י' רע"ב בכ"י מ' ובב"נ אבל בנו"ג שם בעל

החלומות אומר פי׳ רוח הממונה על חלומות ובירו׳ מע״ש פ״ד דנ״ה: הגי׳ תחת בא בעל החלום: נראה לו בחלום.

* בַּעַל חֲנוּת (Inhaber eines Kramladens) מעשרו׳ פ״ב מ״ב בעל השער ובעל החנות חייבין פי׳ התגר שמוכר בחנות ועוד נקרא כן השולחני המחליף ופורט את המעות.

* בַּעַל יַבֶּלֶת (der mit Eiterwunden behaftet ist) בכורו׳ מ״א. ובעל גרב ובעל יבלת ובעל חזזית פי׳ מוכה במין שחין, עיי״ע חזז.

* בַּעַל יְסוּרִין (Schmerzbehafteter) ב״ר פצ״ד אין הקב״ה מייחד שמו . . אלא על בעל יסורים . . עד שהיה בעל יסורין ושיעורו כמו שאי׳ בברכו׳ ה׳: כל שהקב״ה חפץ בו מדכאו ביסורין, ועיי׳ עוד תעני׳ ח׳. קידושי׳ מ׳: סנהד׳ ק״א. ושם: ע״ז ד׳. מנחו׳ נ״ג: ועוד מאמרי׳ אחרי׳ מספרי׳ בשבח של יסורין.

* בַּעֲלֵי כַּדִּין, בַּעֲלֵי כּוֹסוֹת (Besitzer von Wein-fässern, Bechern) עיי״ע בעל מארה.

בַּעַל כִּיסִים (Beutelbesitzer, Reiche) כפי׳ ר׳ ישמעאל במנחות בנמ׳ ר״ע מחייב בחלה (מנחו׳ ס״ז.)[1] מירוח הגוי אינו פוטר גילגול הגוי פוטר[2] מדרבנן גזירה משום בעלי כיסים. ״פי׳ בני אדם עשירין שלוקחים תבואה מגוים ומישראל ואי אמרת האי דזבין מגוי ליפטור דמירוח הגוי פוטר זימנין דזבין מישראל [דחייב במעשר] ואמר מגוי זבן או תבואה שגדלה בשדהו ואמר מגוי זבנה כדי ליבטל עצמו מן המעשר״. *[אחי״ה הועתק מלה במלה מפי׳ רגמ״ה כ״י מנחו׳ (בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף י״ח:) ועל פיו השלמתיו. ועוד אי׳ בכ״י רגמ״ה כדי ליפטר עצמו וכ׳] —

* בַּעַל כְּנָפַיִם (der Mann der Flügel, Beiname Elischa's) שבת מ״ט. ק״ל. ילק׳ תהלי׳ ס״ח סרמ״ז תשצ״ה, מנו״ה סי׳ קכ״ו אלישע בעל כנפים, ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד סע״ג כל שאינו כאלישע בעל כנפים לא ילבש תפילין ועיי׳ שבת הנ״ל פי׳ המעשה.

* בַּעֲלֵי כְּשָׁפִים (Zauberkunstkundige) עיי״ע בעלי זקנה פי׳ בעלי כשפים יודעים בכישוף, ועיי׳ פי׳ רה״ג הובא בתוספ׳ מנחו׳ ס״ה. ד״ה בעלי.

* בַּעֲלֵי לַגִּינִין (Besitzer von Weinflaschen) עיי״ע בעל מארה.

* בַּעַל הַלָּשׁוֹן (Verläumder) ויק״ר פכ״ו אין יתרון לבעל הלשון (קהלת י׳, י״א) דיתיב ברומא וקטיל בסוריא וכ׳, קהל״ר פ׳ אם ישך אמרו לבעל הלשון דהוא אומר כאן והורג ברומי וכ׳, ושם אמרו לבעל הלשון מפני מה לשונך שותת היא גרמה לי וכ׳, וכ״ה כל הענין בירו׳ פיאה פ״א דט״ז, פי׳ מספר לשון הרע ועיי׳ תעני׳ ח׳. ערכי׳ ט״ו: ול״מ הוא. בעל לשון הרע עיי״ע בעלי מחלוקת.

* בַּעֲלֵי לְשׁוֹנוֹת (Sprachkundige) ירו׳ ב״ב פ״ח דט״ז ע״ג חיזרתי על כל בעלי לשונות לידע מה דיאתימון (עיי״ע) פי׳ מבינים ובקיאים בלשונות שונות.

* בַּעֲלֵי מָאֳרָה (פי׳ בל״ר mora איחור die Schüler, die am spätesten den Vortrag verliessen, eig. Männer der Verzögerung) ביצ׳ ט״ו: מעשה בר׳ אליעזר [בן עזריה כ״ה בכ״י מ׳] שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו״ט יצתה כת ראשונה אמר הללו פטסין, כת שניה אמר הללו בעלי חביות, כת שלישית א׳ הללו בעלי כדין, כת רביעית א׳ הללו בעלי לגינין, כת חמישית אמר הללו בעלי כוסות (התחילו צ״ל כמו בכ״י מ׳] התחילה כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה ובע׳ פטם פירשו רבינו וסיים בזה״ל: בעלי מארה [כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בנוסחאות ובעה״ק שנת שנ״ב אבל בדפ״ע בט״ם מאירה] אין להם כלום לא קיימו שמחת יו״ט ולא מצות ביה״מ שכבר יצאו ע״כ ונ״ל שרבינו גרס כגי׳ כ״י מ׳ שאי׳ שם בזה״ל בעלי מארה עד מתי הן יושבין ולא באין לביה״מ וכן היה לפני רש״י ומחקו והרא״ה ושט״מ קיימוהו כתב בתוס׳ כ״י עד מתי הן יושבין פ״ה ל״ג ליה לפי שלא אמר אלא על אותן שהלכו א״נ גרסינן ליה וכעס אף על היושבים דכיון שהתחיל בית המדרש להתרוקן היה להן לצאת לפי שגנאי הוא לו לדרוש בעם מועט וגם לפסוק לא רצה בעוד שהיה שם עם ולכך כעס גם עליהם ע״כ עיי׳ ד״ס ביצ׳ י״ז. ונ״ל כי בשיטה זו הלך ג״כ רבינו ודעתו שכעס ר״א על כת ששית יען שיושבים שם אף אחרי שהתרוקן ביה״מ והתחיל גם כת ששית לצאת רק אחדים אחרו עוד ולכן קוראן ר״א כת זו בעלי מארה וזה ל״ר

[1] עיי׳ בהרחבת ביאור ירו׳ חלה פ״ג דנ״ט רע״ב. [2] כ״ה בדפ״ר אבל בשדפ״ע אינו פוטר.

הרשומה כלומ׳ אנשים המתאחרים ועליהם אמר ר״א לפי פי׳ רבינו לא קיימו שמחת יו״ט שכת ששית יצאה באחרונה ושהתה עד לאחר חצות, ולא מצות ביה״מ שכבר יצאו ר״ל רוב כת ששית התחילו לצאת ולא אחרו עד סיום הדרשה ואחרי רואו ר״א שפני תלמידיו האחרונים התחילו להשתנות השיב במענה רך בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו וכו׳, ובזה הכל עולה יפה גם המשך הענין גם הוראת המלה הזרה שלא נתפרשה עד עתה כראוי מכל המפרשים, ודו״ק.

* בַּעַל מוּם (mit einem Leibesfehler behaftet) מגיל׳ כ״ט. האי מאן דיהיר בעל מום הוא, סוט׳ י״ב: בכור׳ מ״ד. א״כ עשיתו למשה רבינו בעל מום וכו׳, קידושי׳ ס״ו: בעל מום עבודתו פסולה . . בעל מום פסולו ביחיד, בכורו׳ כ״ה סע״א וכ״ו. עדיות פ״ה מ״ו שיער בכור בעל מום שנשר וכו׳, שם פ״ד מ״א ואם בעל מום הוא וכו׳, בין תם בין בעל מום ולנקבה בעלת מום תמורה כ״ז, והקבוץ בעלי מומין בכורו׳ כ״ה: מגיל׳ כ״ט. ילק׳ תהלי׳ רמז תרע״ה ור׳ רמז תשצ״ו ועוד מקומו׳ אחרים.

* בַּעֲלֵי מַחֲלוֹקֶת (Hader- Zanksüchtige) ירו׳ פיא׳ פ״א דט״ז רע״א הובא בילק׳ ריש מלכי׳ א׳, א׳ סרמ״ז קס״ו מותר לומ׳ לשון הרע על בעלי מחלוקת ושם היו מבקשין להתיר דמן של בעלי המחלוקת, ובילק׳ שם בשם שו״ט ואותו ילדה אחרי אבשלום (מ״א א׳, ו׳) מה זה בעל מחלוקת אף זה בעל מחלוקת. קהל״ר פ׳ מה יתרון בעולם שהייתם בו לא בעלי מחלוקת ולשון הרע וכל רעות הייתם ולא בעלי מריבות וחמסים הייתם וכו׳, במ״ר פ״ג ג׳ של דרום שהיו לבעלי מחלוקת סמוכין אבדו עמהם . . ומי היו בעלי מחלוקת קרח בן יצהר וכו׳ ראובן שמעון וגד היו כולם בעלי מחלוקת, פי׳ אוהבי ריב ומדנים ומפריעים השלום בין אחים.

* בַּעַל מַחֲשָׁבוֹת (Gott); בַּעֲלֵי מַחֲשָׁבוֹת Bedenken Tragende, Nachsinnende, eig. (Herren der Gedanken סנהד׳ י״ט רע״ב הובא בילק׳ משפטי׳ רמ״ז ש״ם א״ל שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם יבא בעל מחשבות ויפרע מכם כלומר יבא הקב״ה שהוא איש מחשבות ויגיד לאדם מה שיחו ויענש אתכם בעבור שחושבי מחשבות אתם ומכסים אתם הגיוני לבכם לכבוד ינאי המלך, ועיי׳ עוד ע׳ בעל עצה.

* בַּעֲלֵי מְלָאכָה (Arbeiter) מדרש תהלי׳ מזמור כ״ה וכ״ה בלי מקור בילק׳ תהלי׳ רמז תש״ב זמן לי בני אדם תגרים ולא בעלי מלאכה א״ל וכו׳, אין מספקין לה התגרים אלא עם בעלי המלאכה וכו׳.

* בַּעֲלֵי מָמוֹן (Vermögliche, Reiche) מכילת׳ יתרו מסכת׳ דעמלק פ״ב וילק׳ יתרו קל״ס רמז ר״ע אנשי חיל אלו עשירים ובעלי ממון.

* בַּעֲלֵי מִסְתְּירִין (Geheimnissvolle) עיי״ע פלך.

* בַּעַל מָעוֹת (Ausgeber des Geldes) כתוב׳ צ״ח: הכל לבעל המעות עיי״ש פירש״י.

* בַּעֲלֵי מִצְוֹת עיי״ע בעלי תורה.

* בַּעֲלֵי מִקְרָא (Bibelkundige) עירובי׳ נ״ד: ב״מ ל״ג: עיי״ע בעל אגדה.

* בַּעֲלֵי מַרְאֶה (Wohlgestaltete) עיי״ע בעלי זקנה.

* בַּעַל מַשָּׂא וּמַתָּן (Handels- Kaufmann) במ״ר פ״ט פי׳ אנשים שנושאים ונותנים ועוסקים בלקיחת ומכירת הסחורה.

* בַּעַל מִשְׁנָה (Mischnakundige) עיי״ע בעל אגדה.

* בַּעֲלֵי נְגָעִים (Aussätzige) בכורו׳ מ״ה: בעלי נגעים טהורי׳ פסולי׳ באדם וכשרים בבהמה, עיי׳ פירש״י.

* בַּעַל נֶחָמוֹת (der Herr der Tröstungen, Gott) כתוב׳ ח׳: בעל נחמות ינחם אתכם.

בַּעַל נֶפֶשׁ (1 Gieriger, 2 Gewissenhafter, der) ist auf sein Seelenheil bedacht) בר״ג דהולין (ו׳.) ר״ש בן אלעזר שדריה ר״מ לאתויי חמרא מבי כותאי אשכחיה ההוא סבא א״ל ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה (משלי כ״ג, ב׳) כלומ׳ אם אתה גרגרן לשתות מיין הכותים מוטב לך לשום סכין בלועיך . . פשטיה דקרא במאי כתיב בתלמיד היושב לפני רבו דתני ר׳ חייא[1] כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי שם) אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין שאל לו[2] ועשה לו קושיות ואם לאו תבין את אשר לפניך: מה שיאמר לך מדעתך ואל תלבין פניו (ואם לא אל תזח מיניה) [צ״ל „ואם לאו דלא תגור מיניה] ותלבין פניו ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה דרעתך ללמוד פרוש ממנו לדבר אחר״. * [אחי״ה הפי׳ הזה נעתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב וכ״ה בנוסחי ובילק׳ משלי כ״ג. [2]) וכ״ה בפירש״י.

כ"י אנגייליקא דף רפ"ב ע"א) ושם אי' כן מלה במלה ועל פיו תקנתי טעות הדפוס ראשון בערוך: ואם לא אל תזח מיני' ובשאר דפוסי ערוך נשמט כל המאמר יען שלא ידעו לפתור אותו דאדרבא תזח מיניה צ"ל אבל עפ"י כ"י רגמ"ה הכל נכון]— בפ' כל היד בגמ' בי"ש אומ' צריכה ב' עדים (נדה ט"ז:) א"ר זירא מדברי כולן נלמד בעל נפש לא יבעול וישנה רבא אמר בועל ושונה ואין בכך כלום כי תניא ההוא לטהרות, ובפ' תינוקות בגמ' ראתה ועודה בבית אביה (שם ס"ה:) א"ל ר' אבא לר' אשי אלא מעתה בעל נפש לא יגמור ביאתו. ובס"ג דכל שעה (פסחי' מ.) בעל נפש . . לא ילתות "פי' חסיד המתרחק מריח עבירה ומדקדק [הרבה][1] על עצמו", וי"מ בעל נפש דכל שעה שאין לו אנינות הדעת שיכול לאכול בלפת. * [אחי"ה וכפי' ראשון פירש"י, ובענין ציון מחולי' הטיב רבינו לפרש גרגרן ועיי' עוד ע' בית נפש]—

* בַּעַל עֵצָה (Rathgeber) אסת"ר פ' אם על המלך: בא (עמלק) מאצל בלעם הרשע שבא ליטול עצה ממנו וא"ל יודע אני שבעל עצה אתה וגם בעל מחשבות רעות וכל הנוטל עצה ממך אינו נכשול ובילק' שמות רמז רס"ב גרס רק בא בעצה.

* בַּעַל עֲצָמוֹת (Thier, das Knochen hat) ספרא שמיני פרק ד' פ"ג התרתי בעל עצמות ופרה ורבה אף לא אסרתי אלא בעל עצמות ופרה ורבה ומנין בעל עצמות ואין פרה ורבה ואין בעל עצמות ופרה ורבה וכ', עיי' פי' הראב"ד צד מ"ט: להוצאת ראה"ו.

* בַּעַל פּוּל, פִּיל (או מל"י πυλῶν שער וא"כ בעל פול Thorhüter או מל"ע فول כמו בל"ר faba עיי' בפנים הערך) תוספתא כלים פ"א נכנסין לבין האולם למזבח בלא ריחוץ ידים ורגלים דברי ר"מ וחכ"א אין נכנסין וכ', א"ל העבודה אפי' כה"ג פוצעין את מוחו בגזירין מה תעשה שלא מצאך בעל הפול ור"ש לכלי' פ"א מ"ט גרס בעל הפיל ופי' איש הר הבית הממונה ובודק כמו אין פולין (שבת י"א.) וכ"ה בתוספ' סנהדר' פ"ג. ד"ה ולא ועיי' תוספ' יומ' ה': ד"ה להביא וגם לע"ד פי' איש הממונה ובודק פתח ושער האולם ול"י הוא כי פול או פיל פתרונו שער ומבוא עיי"ע פל ד', ולדעת פערלעס במ"ע מהרז"ף כ"א, רנ"ו הוא כינוי לישמעאל בן פאבי (עיי"ע) כי פול בלא"ר וער' כמו פאבי בל"ר.

* בעל פיטסין עיי"ע בעל מארה וע' פטס.

* בַּעַל פִּלְפּוּל (Scharfsinniger, von פלפל Pfeffer) ב"ב קמ"ה: עתיר תקוע זה בעל פלפול, פי' חריף כפלפול ונקרא כן בעל שכל שיורד לעמקי הלכות ונושא ונותן בטעמן ועיי"ע פלפל א'.

* בַּעַל פּוּלִיפּוּס עיי"ע פליפוס.

* בַּעַל פִּיק (בל"ע فوق der ein grosses männl. Glied hat) בכורו' מ"ד: הגרבתן זה בעל פיק כ"ה בנוסחאות בקצת דפוסי' וכן נ"ל עיקר וטעמו בל"ע מי שיש לו גיד ארוך וכן פתרון של בעל גבר וגרבתן עיי"ע אבל בקצת דפוסי' הגי' בעל קיק, וכ"ה בע' גרב ד' ובע' קק ג' ועיי"ע בעל קיק.

* בַּעַל פִּקָּדוֹן (Depositär) ירו' שבת רפ"ד ד"ו ע"ד ההן תבן בעל פקדון הוא כמה דאת יהיב לה הוא יהיב לך, פי' התבן כמו שנותנים לתוכו מחזירו ואינו מוסיף לא חמימות ולא קרירות, והקבוץ ילק' ש"א סרמ"ז קי"ח הקב"ה בעל פקדונות וכ"ה בילק' וירא סרמ"ז צ"א ובב"ר פנ"ג אי' בעל פקדונות אני.

* בַּעַל פִּיקָה, פִּיקִין, פִּיקוֹם (der an der grossen Zehe einen Fleischwulst hat) בכור' פ"ז מ"ו ובעל הפיקים . . פיקה יצא מגודלו וכ', ובמשנה שבמשניו' הגי' בעל פיקה ובגמ' בכורו' מ"ה. בעל הפיקין וכ"ה גי' רש"י להוציא גי' המוטעת הקיפין עי"ש ורבינו בע' פקס ג' גרס בנ"א בעל הפיקן וכ"ה בע' כסת ב' ועיי' פירושו שם ובתוספ' בכורו' שם ד"ה בעל הפיקין ובענין גי' פיקס עיי"ע וע' עקל ג'.

* בַּעֲלֵי צְדָקוֹת (Wohlthäter) במ"ר רפ"ג מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי אגדה מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקות ועיי' ילק' תהלי' רמז תתמ"ה ושם חסרו שלש תיבות אחרונות. ויחיד בעל צדקה הובא בילק' קהלת פ"י פ' שלח בשם אבדר"נ ע"ש.

* בַּעֲלֵי קַבִּין (Stelzfüssige) חגיג' ג'. ד'. יבמו' ק"ג. ערכי' י"ט: עיי' תוספ' בכורו' ו': ד"ה רוטב, רגלים פרט לבעלי קבין עיי"ע קב א'.

* בַּעֲלֵי קוֹמָה (Leute von hoher Statur) עיי"ע בעלי זקנה.

---

[1] הוספנו עפ"י פי' ר"ח לפסחי' צד ס"ם שממנו לוקחו דברי רבינו מלה במלה.

* בַּעַל קְווּצוֹת (Lockentragender) פי' שם כינוי של אליהו, עיי' פסיקת' רבתי פכ"ו ועיי"ע קווץ.

1 בַּעַל קוֹרָה (der Balkenträger, Tragbalken,) (bildl. für Jakob [בברכות ספ"ט] (ס"ד. ילק' תהלי' רמז תר"פ) מכאן לבעל הקורה שנכנס [1] בעוביה של קורה כלומ' יעקב שהוליד בנים הרבה והכל בניו ובני בניו הוא מבקש רחמים יותר מאבותיו שלא הולידו אלא מעט. * [אחי"ה וכנ"ה בב"ר פמ"ב הוב' בילק' לך לך רמז ע"ב בא כדרלעומר בעל קורה טעין בעוביה ועיי' מ"כ שם. וכן דרש הירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד וישראל מקוראי (ישעי' מ"ח, י"ב) מה התקרה הזו עוביה דהן גבי קוטנה דההן ועוביה דהן גבי קוטנה דההן ובשמ"ר רפ"א אי' תמורתו קדש בזה"ל זה שמתקן תקרה כראוי נותן עוביה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה לה וכו'].

* 2 בַּעַל קוֹרָה (Der Balkeneigenthümer) עיי"ע בעל חבית.

* בַּעַל קִיק לדעת רבינו פי' מל"ע קִקָּה (wer lange Hoden hat) בעל קיק בביצים בכורו' מ"ד: כ"ה לגי' רבינו בע' גרב ד' ובע' קק ג' ושם פירשו כלומ' מי שביציו משוכין ביותר ע"כ ולפי זה נ"ל שהמלה ל"ע הרשומה היא וטעמה ארוך ומשוך ביותר ובנו"ג קיין בביצים ועיי"ע קיין במ"ע.

* בַּעַל קֶרִי (mit nächtlicher Pollution Behafteter) הרבה בש"ס והקבוץ בעלי קְרָיין ברכו' כ"א: כ"ב: ב"ק פ"ב. סנהד' ק"ו. וירו' תעני' ספ"א דס"ד ע"ג פי' שנזדמן לו טומאה בלילה שיצאה לו ש"ז לבטלה ונגזר מל"מ קרי.

* בַּעֲלֵי רָאתָן (Schleim- Blutfluss Behaftete) תואר מל"י ῥοώδης או מל"י ῥύας, (fliessend, ῥῦσις, ῥεῦσις) גיטי' ע'. נדה י"ז. ויק"ר פט"ז הקיזו שניהם ושמשו הוין לו בנים בעלי ראתן וכן בכתוב' ע"ז: ועוד שם וביוק"ר שם הזהרו מזבובי בעלי ראתן, ובכתוב' שם מי איכרכת בבעלי ראתן פי' בל"י כל מין נזילה וזוב דם עיי' מ"ע ע' ראתן ורבינו לא פירשו ורש"י לגיטי' פי' בענין זר מאוד עיי"ש.

* בַּעַל רַחֲמִים (Herr des Erbarmens = Gott) בויק"ר פי"ז אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה וכ"ה בילק' איוב ב' רמז תתצ"ב.

* בַּעַל שׁוּק (Marktmeister) תנחומ' בלק סי' י"ב דרצ"ב: במ"ר פ"כ וילק' בלק רמז תשס"ה משל לשולחני המשקר במשקלות בא בעל השוק והרגיש בו. פי' איש הממונה על השוק וקוצץ דמי ושער השוק עיי' ערך אגרדמין וערך אגרנימון.

* בַּעַל שְׁטָר (der Inhaber eines Documentes) כתוב' פ"ג רע"ב ועוד מקומו' אחרים יד בעל השטר על התחתונה.

* בַּעֲלֵי שֵׂיבָה (Greise) נדרי' ל': הנודר משחורי הראש אסור בקרחין ובעלי שיבות עיי"ע שחר א' ועיי' עוד על בעל שיבה ערך קק ב'.

* בַּעַל שֵׁם (בל"ם בְּעַל שְׁמָא denselben Namen führend) פסחי' פ"ו: מ"ט קרית לך [בכ"י מ' לשמך, ובכ"י א"פ לנפשך עיי' ד"ס פסחי' קל"א:] רב הונא א"ל בעל השם אני פי' שמי כשמו וכ"ה בל"ס.

* בַּעַל שְׁמוּעָה (wer eine Lehre (Halacha) vorträgt) ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג והוב' בילק' תהלי' ל"ט רמז תשל"ה כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו.

* בַּעַל שְׁמוּעוֹת (der Inhaber vieler Traditionen) ב"ב קמ"ה: עתיר כמס זהו בעל השמועות פי' מי שהוא בקי בהלכות הרבה.

* בַּעֲלֵי ש"ס (ששה סדרים Abbreviatur von, Talmudkundige) סנהד' ק': ובוקע עצים יסכן בם (קהלי' י', ט') אלו בעלי הש"ס ושם ק"א. בעלי הש"ס הן יעסקו בהלכות הפסח בפסח וכו', ובילק' קהל' רמז תתקנ"ג הגי' בעלי תלמוד ובאמת אין נ"מ כי ידוע שמלת ש"ס קיצור מששה סדרים, ובב"ב קמ"ה: הגי' בעלי גמרא.

* בַּעֲלֵי שֵׂיעָר (behaarte Menschen) נדרי' ל': מ"ט (של משנה הנודר משחורי הראש וכו', עיי"ע בעלי שיבה) מדלא קאמ' מבעלי שיער פי' אלמא אפי' בעלי קרחין בכלל עיי' הר"ן שם.

* בַּעַל שַׁעַר (Pförtner) עיי"ע בעל חנות.

* בַּעַל תּוֹסֶפְתָּא (Tosiftakundiger) קהל"ר ו', ב' איש אשר יתן לו אלהים . . כבוד זה בעל תוספתא.

---

[1] כ"ה בילק' ובכ"י א"פ ובב"נ עיי' ד"ס ברכו' קפ"ז: אות ל' ובנו"ג שיכנס.

* **בַּעֲלֵי תַלְמוּד** (Talmudkundige) עיי״ע בעלי אגדה ועיי׳ עוד ויק״ר רפכ״ב הובא בילק׳ קהל׳ רמז תתקע״א מלך לשדה נעבד (קהל׳ ה׳, ח׳) זה בעל משנה לשדה נעבד זה בעל תלמוד ובילק׳ הסדר בהיפך. קהל״ר ו׳, ב׳ כי איש נכרי יאכלנו זה בעל תלמוד שמטמא ומטהר וכ׳, ושם חכם בעיניו איש עשיר זה בעל תלמוד.

* **בַּעֲלֵי תוֹרָה** (Thorakundige) ירו׳ סוט׳ פ״ז דכ״א רע״ד עתיד הקב״ה לעשות צל לבעלי (מות כ״ה בדפ׳ קרט׳) [וצ״ל מצות] כצילה של בעלי תורה מ״ט כי בצל החכמה בצל הכסף ובילק׳ קהל׳ רמ״ז תתקע״ה הגי׳ מצינו שעתיד הקב״ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמ׳ וכ׳, וב״ס אהך מאמר של ירו׳ כיון בעל הילק׳ אע״פ שציין מאמ׳ פסחי׳ נ״ג: בתחילה כל המטיל מלאי לכיס של ת״ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא׳ כי בצל וכ׳, וכגי׳ הילק׳ מצאתי ג״כ בכ״י מ׳ לפסחי׳ עיי׳ ד״ס ע״ז: והרב בעל ד״ס לא העיר בזה ובנו״ג בקצת שינוי והבאתי מאמ׳ מפסחי׳ שקרוב למשמע ממנו שצריך להיות בירו׳ ובילק׳ הנ״ל לבעלי מ ע ו ת (ועיי׳ עוד כתוב׳ קי״א: ושבת ס״ג.) ושיעורו שכר המחזיקים שוה לשכר העוסקים בתורה ודרש דומה לזה עיי׳ בע׳ בן תורה. אבל אם גם הגי׳ בעלי מצות כך פירושו אנשים שמחזיקים לימוד התורה וכן נשנו יחד בבמ״ר פ״ג דגל יהודה שהיו בעלי מלוכה בעלי תורה בעלי מצות . . משה ואהרן ובניו שהיו בעלי תורה בעלי מצות.

* **בַּעֲלֵי תְרִיסִין** (Schildbewaffnete, d. h. heftig Disputirende) ברכו׳ כ״ז: בכור׳ ל״ו. עיי״ע תרים ב׳.

* **בַּעַל תְּשׁוּבָה** (der reuige Büsser) הרבה בש״ס עיי׳ ד״מ יומ׳ פ״ו: סוכ׳ נ״ג. ב״מ נ״ח: והקבוץ בעלי תשובה שבת נ״ו: פסחי׳ קי״ט. יומ׳ פ״ו: סנהד׳ ק״ג. ע״ז ד: י״ז.

* **בַּעַל תְּשׁוּבוֹת** (wer viele Einwände erhebt) ב״ר רפ״כ נחש זה רשע בעל תשובות פי׳ הרבה טענות היה לו לנחש לטעון וכ״ה באמת בעצם תומו הגי׳ בסנהד׳ כ״ט.

* **בַּעֲלָה** (Herrin, Besitzerin) ונמצא במלות מורכבות בלש׳ נקבה כמו בבעל בלש׳ זכור ד״מ בעלת הגט יבמות נ״א. בעלת דברים עיי״ע בעל דברים, בעלת חוב עיי״ע בעל חוב, בעלת חמש עיי״ע בצר ג׳, בעלת יופי תעני׳ כ״ד., בעלת כשפים מסכ׳ סופרי׳ פט״ו, בעלת מום עיי״ע בעל מום. בעלת נוי פסיקת׳ רב׳ פל״א והקבוץ בעלות נוי (שם), בעלת אברים ברכו׳ ל״ב. ובכל ההרכבות האלה פתרון בעל ובעל׳ כמו בל״ע صاحب ובל״פ يار וטעמו חבר ואדון של דבר.

בְּעָמְדָם (als sie standen) תרפינה כנפיהם (יחזק׳ א׳, כ״ה) בב״ר פס״ו (ס״ה והוב׳ בילק׳ יחזק׳ רמ״ז ש״מ) הקול קול יעקב: מהו בעמדם: בא, עם, דם בשעה שישראל אומרים שמע שותקין.

בַּעַץ (Zinn) מל״ע بياض = ابياض כמו אבצא עיי״ע) בפ׳ המוכר את הספינה בגמ׳ מקום שנהגו למוד בגסה (ב״ק פ״ט רע״ב) ת״ר אין עושין משקלות לא של בעץ [1] ולא של אבר. ובפ׳ אם אינן מכירין בגמ׳ דמות צורות לבנות (ר״ה כ״ד:) ובפ׳ כל הצלמים בגמ׳ המוציא כלים (מ״ג.) ובפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ ז׳ קנה מנורה (מנחו׳ כ״ח:) ר׳ יוסי ב״ר יהודה אמר אף של עץ [2] לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי א״ל משם ראיה שפודים של ברזל חיו וחיפום בבעץ, ובסוף כלים (פ״ל, מ״ג) ניקבן ועשאן בין בבעץ ובין בזפת טהורים, תי״ר [א׳] את הבדיל (במדב׳ ל״א, כ״ב) בעצא [3] ותרג׳ שלנו [4] אבצא.

בָּעַר (Wegräumung; בִּיעוּר wegräumen) בנדה בפ׳ בא סימן התחתון (נ״א: במשנה) כל שיש לו ביעור יש לו שביעית ויש שיש לו שביעית ואין לו ביעור . . ופי׳ בגמ׳ ובפ׳ אחרון דמע״ש (פ״ה, מ״ו) ערב יו״ט הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור כיצד היה ביעור וכ׳. * [אחי״ה וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס מע״ש דכ״ה אות ז׳ ובנו״ג כיצד נותנים תרומ׳ וכנ״ה מע״ש פ״ה מ״ג, שביעי׳ פ״ז, מ״א, פסחי׳ ו׳: ואילך, ירו׳ תרומ׳ פ״ג דמ״ב: והקבוץ ירו׳ חולין פ״ד ד״ס. בִּיעוּרִין] —

* **בָּעוֹר** (brennende Fackel) מפעל עברי וסורי בער (brennen) תרג׳ אונקל׳ בראשי׳ ט״ו, י״ז בעור דאשא וב״מ פ״ה: בעורין דאשא פי׳ לפיד אש. מפעל בָּעַר והפעל שבת ל״ז. ושם: הוּבְעֲרָה, והשם הבערה ב״ק נ״ט: — אבל מבערים את העין בבמד״ר פ״ט ט״ס תחת מערערים עיי׳ ערך ערער.

---

[1]) כ״ה בנכון בדפ״ר אבל בשדפ״ע בט״ס של עץ. [2]) בדפ׳ פראג בט״ס בעץ. [3]) בנו״ג בתי״ר א׳ ובי׳ קסטירא וקסטרא עיי״ע גסטרון והוא לי׳ κασσίτερος וכן העתיקו ע׳ זקנים ובל״ר stannum ורש״י לועז. כטיינ״ו והוא בל״צ etain.
[4]) ועיי״ע בקה, וכל בו סי׳ ל״ז.

* **בְּעִיר** (Vieh) מל"מ וכן בל"ס בעִירָא ובל"ע بعير ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג ב"ר פל"ג ויק"ר פכ"ז בעיר דקיק ושם בעירא דקיקא כמו בהמה דקה, פסיקתא ויהי בשלח דצ"ג, אתקין לי בעירא.

בְּעַשׁ (=בָּאַשׁ missfällig sein) ת"י [ב"י] נתון תתן לו ולא ירע לבבך (דברי' ט"ו, י') לא יבעש באפיכון, פי' כמו לא יבאש.

* [אחי"ה ועיין עוד דוגמאות אצל מהרי"ל בעמת"ר צד ק"ז] —

* 1 **בְּעַת** (sich fürchten, erschrecken) בל"ס בעַת ועיי' עוד בהַת ב') ירו' ריש שקלי' לדף' בבלי הנקרא ולא נבעית ויותר טוב נבהת עיי"ע בהת ב' וכן מבעית לחבריה ירו' פיאה פ"ז ד"כ. ויותר טוב מבהית עיי"ע בשן א'. חולי' נ"ג. בעותי קא מבעתי אהדדי, נדה ס"ו, אזל ביעתה, ושם משום דבעיתא, מגיל' ג', האי מאן דמיבעית, כתוב' ק"ו, מיבעית ליה בעותי, ושם ע"ז: דלמא מבעתת לי באורחא, ירו' שבת פ"ו ד"ח: שהוא מִתְבְּעֵית וכ', ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד הוא סבר דינון בני נש והוא מתבעת, במ"ר פי"ח נזדעזע אהרן ונבעת, ובפעל יוצא בהפעיל: יומ' ל"ט: היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך (ועיי' בשינויים בד"ס יומ' דנ"ה, ובירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג גי' היותר נכונה למה אתה מבהלינו) ושם נ"ב: לא היה מאריך בתפילתו שלא להבהית את ישראל והשֵׁם בִּיעֲתוּתָא בל"ס בֵעתתָא עיי' פסחי' ג', ושם: שבת מ"א, מ"ק כ"ח, גיטי' ס"ח, סוט' כ': ב"ק ע"ה, נדה ע"א, חולי' נ"ג: מל"מ בעת והשם בְּעָתָה ענין פחד ובהלה וקרוב לפתרון בהת ב' עיי"ע.

* 2 **בְּעַת** (מל"ע بعث 1 wegschicken, 2 aneifern) תרג' נער משלח (משלי כ"ט, ט"ו) וטליא דלא מקבל בעתא, לא שמע גערה (שם י"ג, א') תרג' לא מקבל בעתא, תחת גערה במבין (משלי י"ז, י') עלא בעתא במן דמתבין והנה א"ס אצלי שהוא ל"ע بعثة מפעל בעת וטעמו מְשַׁלֵּחַ ומעורר.

בֵּץ = **בִּצְבֵּץ** (hervorquellen, auftauchen) מל"ע بصبص aufsprossen ועיי' עוד ל"ע بص بصبص מהוראה ראשונה) היה חמץ מבצבץ ויוצא בגמ' דפ"ק דפסחי' (י"ג.) ובפ"ק דסוט' בגמ' וכן לענין הטובה (י"א: וכ"ה בשמ"ר פ"א) ולאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשבי השדה שנא' (יחזק' ט"ז, ז') רבבה כצמח השדה, ובס"ג דכתוב' קי"א: ילק' תהלי' תת"ו) א"ר חייא עתידין צדיקים שמבצבצין ועוֹלין לירושלים שנא' (תהלי' ע"ב, ט"ז) ויציצו מעיר כעשב הארץ, ובפ' אלו טרפות בגמ' הריאה שניקבה (חולי' מ"ו: מ"ז:) מותבינן עלה גדפה או גילה או רוקה אי מבצבצה טריפה, ובפ' אלו טרפות בעוף (שם נ"ו.[1]) איתמ' רב ושמואל ולוי דאמרי מכנים ידו לתוך מוחו אי מבצבץ ועולה טריפה ואם לאו כשרה כמו אדם המפים מורסא ורואה אם מבצבץ ועולה ויוצא מן המוח טריפה.

* [אחי"ה וכנ"ה גיטי' נ"ו: היה הדם מבצבץ ויוצא, במ"ר פי"ח התחיל דם לבצבץ וענינו כמו מבעבע עיי"ע בעבע א' ונגזר מל"ע הרשומה וגם קרוב לפתרון השורש בצץ עיי"ע.] —

בֵּץ = **בֵּיצָה** (1 Ei, 2 ovale Masse von Cement, Kalk) בפ' המוציא יין בגמ' הסיד (שבת פ'.) נראין דברי ר' נחמיה בביצת הגיר[2] ובספ"ק דביצה (ט"ו.) תניא ר' יהודה [מתיר בשחור ואוסר בלבון מפני שצריך ביצת הגיר פי' גיר הוא סיד וכן קורין בלש' ערבי[3]) ועשוי כמו ביצה והוא חזק, ועוד פי' בגיר [גר י"ב]. ביצת החרגול פ' במה אשה (שבת ס"ז.) ופי' בחרגול. ובפ' י"ז בכלי' כל כלי ב"ב (מ"ג) ביצת הנעמית המצופה[4])פי' היא בת היענ' כדמתרגמינן בת נעמית'. ומצופה במתכת בר"ג דפ"ח' שרצים (שבת ק"ז:) והאמר מר יושב [הקב"ה] וזן את כל העולם כלו מקרני ראמים ועד ביצי כינים, ובר"ג דע"ז (ג':) שלישית יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כינים פי' בע' אנבא, ובפ' איזהו נשך (ב"מ ע"ד.) על הביצים של יוצר, ובפ"ה בפרה המביא כלי חרש (פ"ה מ"ו) ביצת היוצרים כשרה פי' כל כלי שמתחילין עושי כלי חרס לעשותה תחלה עושין החומר עגול כצורת ביצה ואח"כ פותחה כאותה ששנינו לענין רבית באיזהו נשך (ב"מ שם.)

* [אחי"ה כי בת היענה היא בת נעמיתא עיי' על זה אונקל' ויקר' י"א, ט"ז; דברי' י"ד, ט"ו, וכן מפורש בירושלמי שבת פ"א ד"ג ע"ד בת היענה זו ביצת הנעמית אבל בחולי' ס"ד: אי' ביצת טמאה אבל פי' הירו' יותר טוב וכן נקרא בת היענה בל"ע אם אלביץ פי' אם של ביצים ב"ס יען שהטילה ביצים גדולים — ופי' לפרה הנ"ל הובא בקצת שינוי הלשון בפיר' רה"ג לסדר"ט צד כ"ט ועיי' פי' הר"ש לפרה שם וכן נזכר ביצת היוצרים ויק"ר ספכ"ג ופי' בעל

---

[1]) ובדפ' פראג בשני ציונים בטעות. [2]) וכ"ה הגי' בעי' אנדיפי ובעי' גר י"ב אבל בנו"ג סיר. [3]) جيار Kalk, כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע הסר. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו' ל"ד ה"ב, פאריז וכ"ה בנוסחאות אבל בדפ"ע המחופה.

מ"כ "ענולים של חמר שעושים ממנו כלים" והוא כפי' רבינו ורש"י לועז לשבת פ': ד"ה ודברי ר"ג מטונ"ם וכ"ה בביצ' והוא בל"צ Erdklumpen, mottons ובלי ספק כצ"ל גם בב"מ ע"ב: תחת מעונט"ש ובנכון לועז. ג"כ רש"י לפסחי' ס"ב: שקל קלא [בל"פ כל, כלוך Lehm עיי"ע קלא א', שקל ב') מוט"א] —

* בֵּיצָה (Ei מערך הקודם או מל"ע بيض Samen) ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. כאבני גיר מנופצות ישעי' כ"ז, ט') רדוף אחריהם עד שתקעקע ביצתם מן העולם ודרש אבני גיר כמו ביצי גיר (ומשונה בע"ז נ"ד. והובא בילק' ישעי' רמז ש"ב). שהש"ר פ' כמעט: קעקע הקב"ה ביצתן מן העולם והעמיד אחרים תחתיהם. אסת"ר פ' בשנת שלש: וקעקע הקב"ה את ביצתן והעמיד אחרים תחתיהם. ויק"ר פ"א ביקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא למזבן בכל ביעתא וכ"ה באסת"ר סוף פ' ויהי בימי. וברות רבה סוף פ' וישם האיש הגי' המן הרשע בקש לעקור את כל הביצה אמרי זבין בביעתא וכ' נ"ל שבג' מקומות אלה מגליון איזה מפרש בא לפנים לפרש ביצתן או ביצה ע"י ביעתא (עיי"ע) ובמקום אח' לי' הך הוספה וכן לי' בילק' ריש אסתר וילק' ריש רות ולי' בויק"ר ספכ"ו כיון שלא עשו (תשובה) בקש לזרקן (ר"ל הנחלים) ולקעקע ביצתן (ובאיכ"ר פ' ממרום שלח חסר אבל לפני רבינו היה גם שם כמוכח מע' הן א' עיי"ש). איכ"ר פתיח' סי' ט' באותה שעה נשבע הקב"ה שהוא מקעקע ביצתן מן העולם. קל"ם רות"ר פ' ותאמרנה: לא נתקעקעה ביצתו של דוד בימי עתליה. פסיקת"ר פי"ב ביצתו (של עמלק) מתקעקעת. פסיקת' רב' פי"ג לשרש ביצתו. ורבינו בע' הן א' הביא ציון מויק"ר פכ"ו ואיכ"ר א', מ' ועיי' עוד ע' קעקע א' ולא פירשו ונ"ל שהוא או כמו ביצה מע' הקודם וטעמו ע"י השאילה זרע או יותר טוב שהוא ל"ע הרשומה ופתרונו זרע של אדם ובכל המקומות האלה שיעורו עוקר השורש וענינו כמו עיקר מטרין (סוף רות"ר) או חתך מיטרין עיי"ע מטר והוא ל"י αἰδοῖα פי' רחם ובאמת ביץ = بيض בל"ע פתרונו ג"כ רחם של אשה. ונשתמשו רז"ל גם לזרע של ירק ד"מ ירו' שביעי' פ"ה דל"ה ע"ד עשה (הלוף) ביצים לפני שביעי' וכ', פי' נשתרש ונקלט זרעו אבל פ"מ ומ"פ פירשו נתגדל כשיעור ביצה! ובירו' שביעי' פ"ז דל"ז: מפורש חלבץ (עיי"ע) ביצי נין חלב פי' שרשין של נין חלב וכן פי' בנכון פ"מ ועיי' ר"ש לשביעי' פ"ז, מ"ב.

בֵּץ = בִּיצָה (Sumpf, stagnirtes Wasser) מל"ע بضض, بضوض, והקבוץ بضاض)

בפ' ח' בפרה שנים שהיו (מ"י) מי קרמיון ומי פיגה פסולין מפני שהן מי בצים. ובר"ג דסנהד' (ה':) תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מי ביצים אין מכשירין ולא פי' כי מֵי בֵּיצִים החלמון שלהם הוא והשומעין חשבו כי מֵי בִּיצִים הן[1]) כדכתי' (איוב ח', י"א) היגאה גמא בלא בִצָה. וטעו [נמי] בהא דתנן (פרה שם. ב"ב ע"ד:) מי קרמיון ומי פיגה (עיי"ע קרמיון וע' פגה) פסולין לגבי חטאת מפני שהן מי ביצים איני (ט"ס וצ"ל ואינהו) סבר וכ'. (א"ב וכן נקרא בל"י גיא מלא מים ואולי ביצים כמו ביצעי מים [2]) והעי"ן מובלעת). * [אחי"ה ר"ב כיון למלה יוני' Waldthal, βῆσσα ודוחק הוא עד מאוד ודע שבע' בצע ג' אוכיח שהוא ל"פ וטעמו מקוה מים ובבבלי מלבד ציון מסנה' הנ"ל הוזכרה ב צ ע י ם עוד במקומות אחרים עיי"ע בצע ג' ותחת זה בירו' סנהד' פ"א די"ט סע"ב הגי' בצים וטעם הדבר בעבור שחכמי א"י פותרים ביצים מל"ע וחכמי בבל מל"פ ונ"ל ביצה הוא ל"ע הרשומה וטעמו מים צר ונקרא כן גבא מלא רפש וטיט ואין בו רק מעט מים ובל"מ מצאנו בל' נקבה בִצָּה (איוב שם) וקבוץ בִּצֹאתו ובגאיו (יחזק' מ"ז, י"א) וגם בלש' זכר: הטבעו בבֹּץ (ירמי' ל"ח, כ"ב) וממנו נבנה הקבוץ בדרז"ל] —

בֵּץ = בצבוץ (Flachs) מל"ע ופ' بز ומל"י ורו' (βύσσος, byssus) בס"ג דע"ז (ע"ה.) העקלין של נצרין ושל בצבוץ מנגבן ובר"נ דתינקת (נדה ס"ה: ותוספתא טהרו' פי"א) פי' בצבוץ פשתן מלש' בוץ. * [אחי"ה ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ה: הגי' בטבוט עיי"ע, ורש"י בשני מקומו' פי' בצבוץ: קנבס cannabus ופי' רבינו נתן נראה יותר וכ"ה בלשונות שונות] —

בֵּץ (לדעת ר"ב מל"ר 8 Unze ⅔ As b e s ולפע"ד משובש מן [ה]נ[י]ץ) ירו' הקידושי' פ' האשה נקנית (פ"א הל"א דנ"ח ע"ד) שלשה דרוסים מעה שני ביצים דרוסה פי' בל"ר מין מטבע ושויו שתי שלישיות של איסר). * [אחי"ה ג' מוטעת נזדמן לו לר"ב וכן לבעל כ"כ שעיק' הגי' לפנינו בירו' קידו' שני ניצים ותחת זה אי' בקידושי' בבלי י"ב. שני הינצין ותוספ' ב"ב ספ"ה שני הניצין וכ"ה בע' הדרס וע' הנץ ושם אטיף מלתי עליו בעה"י] —

בֵּץ = בְּצָא (= מל"ם ܒܨܐ aufsuchen, durchforschen) תרג' חפש כל חדרי

[1]) בסנהד' הגי' בצעים אבל בירו' שביעי' פ"ו דל"ו רע"ג ובירו' גיטי' פ"א דמ"ג קל"ד ע"ג הגי' ביצים. [2]) עיי"ע בצע ב'.

בטן (משלי כ׳, כ״ז) ובציא כלהון גויא דכריסא. *[אחי״ה ועוד הרבה בתרג׳ עיי׳ מהרי״ל בעמת״ר] —

1 בְּצִין = בּוּצִינָא (א׳) בל״ס וכן בל״פ بُوجِينا ב׳) בל״ס ובלש׳ שומרוני בוציניה Gurke businus וכן בל״ר אמצעי׳ Leuchter, Leuchte (Licht, Lampe מקיניה ידיע [1]) בפ׳ ג׳ שאכלו בגמ׳ נשים ועבדים וקטנים (ברכו׳ מ״ח.), פי׳ כשיוצאין הקשואין נראין לאלתר אי שפירי הווי אי לא. ובנדרי׳ בס״ג דפ׳ ר״א אומ׳ אין (פוחתין) [צ״ל פותחין] (נדרי׳ ס״ו:). א״ל איתי לי תרי בוצינין פי׳ קשואין [ו]תרג׳ (במדבר י״א, ה׳) ית בוציניא אייתיאת ליה תרי שרגין דסברא נרות א״ל [וכ׳] ותרג׳ נרות (שמות ל׳, ז. ח׳) בוציניא. בוצינא טב מקרא בס״ג דהחליל (סוכ׳ נ״ו:) ובכתובו׳ ר״פ הכותב לאשתו דין ודברים (כתובי פ״ג:) ובפ״ק דתמורה בס׳ הלכ׳ א״ר יוחנן ב״נ (ט׳.) פי׳ בע׳ דל [ג׳]. *[אחי״ה שתי מלות שוות נפרדות הן בהוראתן כי בוצינא בענין קשואים הוא ל״ס ונגזר מל״פ הרשומה ובוצינא בענין נרות הוא לש׳ שומרוני (עיי׳ התרג׳ שומרוני לשמות כ״ה. ל״ז; כ״ו, ל״ה; ויקרא כ״ד, ב. ד׳) ול״ס וכ״ה בל״ר אמצעי׳ ונעלם זאת מרימ״ז ב״ט ח״א צ״ב ואילך וכן מעיני מהרי״ל ואולי נגזר מל״פ باشانه פי׳ שמן.—וכנ״ה בענין ראשון יומ׳ ע״ח. רבה מצטנן בבוציני (כ״ה לפי גי׳ ישרה של כ״י מ׳ עיי׳ ד״ס צד קכ״ה, לפנינו הגי׳ בינוקא!) מגיל׳ י״ב. איהו בקרי ואתתיה בבוציני עיי״ע אנש וע׳ קר ו׳. ובענין שני נמצא׳ המלה עוד שהש״ר פ׳ כמעט: צפה הצפית (ישעי׳ כ״א, ה׳) אקימת מנרתא אדלקת בוצינא ונראה שהוא מגליון בא לפנים שהרי בילק׳ ישעי׳ רמז רפ״ח בשם מד׳ חזית רק הגי׳ אקים מנרתא. שבת ל׳, עיי״ע באישא. ירו׳ שבת פ״א ד״ג סע״ב אילין בעיי דיטפי בוצינא ואילין דלא בעיי דיטפי בוצינא, פי׳ שיכבה הנר. ובהשאילה בדרך כבוד כתוב׳ י״ז. סנהד׳ י״ד. בוצינא דנהורא ובזוהר הרבה פעמים מכונה רשב״י בוצינא קדישא. ב״ר פפ״ה בוצינא דאתרא] —

2 בְּצִין = בּוּצִינָא (לפי׳ האחר Thürangel מל״פ بانو אבל עייע סרן ג׳) בר״ג דפ׳ מי שהיה טמא (פסחי׳ צ״ד:) מתקיף לה רב אחא בר יעקב דלמא כבוצינא דריחיא, פי׳ אפי׳ תימא גלגל חוזר והא דמעולם לא מצא עקרב בצפון [וכ׳] לא קשיא משום שהוא עומד באמצע הגלגל כבוצינא דריחיא אותו חור שבאמצע הריחים שכל מה שמתגלגל וחוזר הריחים מ״מ הוא עומד במקומו אי נמי כצינורא דדשא (שם) פי׳ כמו שהדלת עומד בציר שכל מה שהדלת נפתח לכאן ולכאן מ״מ הוא עומד במקומו. *[אחי״ה מסוף ע׳ סרן ג׳ מוכח שגי׳ בוצינא עם פירושו דכאן מפי ר׳ גרשום ז״ל נאמר אבל ר״ח ז״ל פי׳ בענין אחר עיי״ש וגירסתו היתה כסדנא דריחיא וכפי׳ ר״ח לפסחי׳ דל״ג באמת הגי׳ כי סדנא דריחיא וכ״ה בכ״י ב׳ מינכען עיי׳ ד״ס פסחי׳ דקמ״ו: וזה הפי׳ נראה יותר עיי׳ שם ואם כפי׳ ר׳ גרשום הוא אז מוכרחים אנו לומ׳ שמלת בוצינא הוא ל״פ הרשומה וטעמו מזוזת הדלת תחת הציר. ולולי מיסתפינא הייתי אומר שלפי פי׳ זה צ״ל כצין והוא כמו אכסן (עיי״ע) בל״י ἀξών פי׳ גלגל ועל גוף המאמר של ש״ס עיי׳ תשוב׳ חות יאיר סי׳ רי״ט צד ר״ד ואילך והחכם הגדול הומבאלדט קוסמוס ח״ב שנ״ב ואילך] —

בְּצִית בל״ע بوصى ובל״פ بوزى ובל״ר Kahn, Boot) אמצעי׳ (bussa, buza, bucia בס״ג דפ׳ הזורק מרשות היחיד (שבת ק״א.) א״ר הונא הני בצייתא דמישן [2]) אין מטלטלין בהן אלא בארבע אמות . . אמר רבה [3]) (שבת שם ק״א:) לא נצרכה אלא להתיר בוצית שביניהן. ובר״ג דהמוכר את הספינה (ב״ב ע״ג. תוספתי ב״ב רפ״ד) ר׳ נתן אמר המוכר את הספינה מכר את הבוצית סומכוס אומר מכר את הספינה מכר את הדוגית אמר רבא בוצית היינו דוגית ר׳ נתן בבלאי הוה קרי לה בוצית כדאמרי אינשי הני בוציתא דמישן. פי׳ בוציתא ספינות קטנות שמהלכות לפני הגדולות במקום מים מועטין שאין הגדולות יכולות ללכת שם ונכנסין בקטנה ויוצאין ליבשה והיא קלה ומהלכת אפי׳ בביצה ולכן נקראת בוצית ומישן קורין ישמעאלים מייסן [Messene, Μεσσήνη] והיא בקצה בבל [4]) במקום אגמי מים ובמקום ביצה יש גומא וקנים ועושין להן ספינות קטנות קלות [5]) ויש שעושין לספינות גדולות ספינה קלה שיש לה דפנות שהן מחיצות ובארעיתא חלל שהיא עשויה מן נסרים שתי וערב והמים נכנסין בה ולא תטבע לעולם ופי׳ זה כמו פי׳ [סרח] ופ״א בגד. *[אחי״ה כ״ה בד׳ ויניצ׳ ושדפ״ע סרה ונ״ל להגיה עפ״י תוספ׳ שבת ק״א. ד״ה הני ששם מוכח כי כל פי׳ זה

---

[1]) ובכ״י וי״ו ל״ה, ה״ב ודפ״ר הגי׳ מכניה וט״ס הוא וגי׳ הש״ס מקטפיה וכ״ה בתוספ׳ סוכ׳ נ״ו: ד״ה בוצינא ורש״י ציין שתי גרסאות מקניה ומקטפיה. [2]) וכ״ה ברש״י בדפוסי׳ הישני׳ ובכ״י א״פ ביצייתא ובנו״ג ביציאתא. [3]) וכ״ה בכ״י א״פ וה״ב ובנו״ג רבא. [4]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע הישנים אבל בט״ע ואצל רמ״ל בשתבש עיי׳ תולד׳ ר״נ צד ע״ה. [5]) וכן העיד לאיארד בספרו נגוה ובבל צד תקס״ה ועיי׳ שם צד שנ״ט.

נלקה מר"ה וא"כ צ"ל ר"ה כלומר רבינו חננאל. או י"ל שצ"ל ר"ג והוא ר' גרשון ובאמת בכ"י רגמ"ה לב"ב ע"ג. כ"ה כמעט אות באות — וסיום ב ג ד כ"ה בכ"י פאריז ודפ"ר ור"ל בע' גד ב'. ובענין בוצית (וכצ"ל בוי"ו וכ"ה בכ"ב ובירו' ב"ב רפ"ה דט"ו.) בלי כל ספק הנגזרה מל"פ וער' וטעמו ספינה קטנה ונעתק לל"ר אמצעית לספינה גדולה ורש"י לשבת לועז קוייט בדפ' שונצ' וט"ס הוא וצ"ל קניי"ט בל"צ Boot, canot פי' ספינה קטנה או כגי' הרשב"ם לב"ב קוקיי"ט והוא caquèt Fischbutte, והוא כמו סירות דוגה ובוצ"א בפי' רשב"ם היא Schiff, vaisseau פי' ספינה ולדעת רבינו נגזר בוצית מן ביצה מים וכ"ה בפי' ר"ח (הובא בתוספ' הנ"ל) "ועל שם שמהלכות על בצעי מים קרי להו ביציאתא" ע"כ. ולפי פי' זה י"ל שגם דוגית הוא ל"ר אמצעי' doga פי' גומא וגבא ובצעי מים וא"כ בוצית ודוגית ישוות בהוראתן וזה דעת רבא וכנים דבריו שמלת בוצית ל"פ על כן נשתמש בה ר"נ שהיה בבלי ומלת דוגית ל"ר על כן שגורה בפיו של סומכוס שהיה בא"י] —

בָּצֵל (מל"מ וכן בל"ס בֶּצְלָא Zwiebel) בצלים הסריסים בפ"ב בשביעית (מ"ט) ובפ"ב דר"ה בגמ' ולירקות (י"ד.) פי' בצלים שנחתך זרעם [1] ולא יעשו זרעונים כמו הסרים שאינו עושה זרע[2]. ירושלמי (שביעי' פ"ב דל"ד סע"א) מהו בצלים הסריסין אילין[3] בצלייא (קפראי) [צ"ל קפדאי][4] דלא עבדין זרע[5] פ"א שמיעך זרעם קודם שהוקשו כדי לגדל ראשם. בצלים הקיצונים (שביעי' פ"ה מ"א) פי' בע' קיין[6], בצל של רכפה פי' בע' רכפה[7], הבצל והבצלצול בראש כלאים (פ"א מ"ג) בירוש' (ריש כלאי' דכ"ז.) בצלצול פגלגולה לש' ערבי צנון פוגלא [فجل, فجلة Rettig] וי"מ בצלצול של יער. * [אחי"ה ובערך פלסלוס פירש רבינו בצל המדבר, וכן פי' הרמב"ם בצל המדבר, ובירו' הגי' פללגולה וכ"ה בר"ש כלאים ונ"ל להגיה פולפולא בל"ר bulbulus פי' בצלים קטנים ומצאתי ראיה מפ"מ לרמב"ם שכתב אולי בצלצול שם לבצל הקטן וכן פירשהו אחד מן המפרשים. — וכנ"ה נדה י"ז. בצל קלוף, קידושי' ס"ב רע"א בצלי . . בצלים קשים לגוף כחרבות, עירו' כ"ט: לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו עיי"ע נחש א', ב"ר פפ"ב קליפת בצליא, ושם פצ"ה קלף בצליא, ובעירו' כ"ט. הרבה פעמי' עיי"ש. וכן שם הפרטי במ"ר פי"ב ר' בצלה, ירו' סנה' פ"ו דכ"ג ע"ג, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד מרים בת (כרת) עלי בצלים] —

* בְּצַל (בל"ע بصل ונרדף עם פצל abschälen, (sich abzweigen) עירו' כ"ט רע"ב לא אבציל זירתא אבל איבציל זירתא לית לן בה ובדפ' פיזארו הגי' אפציל וכ"ה בתוס' חולי' נ"ט: ד"ה והרי וכ"ה הגי' בע' פצל ובאו"ז ס' קל"א ס"ק י' אבל בע' פצל לגי' דפ' וויניצ' ועה"ק שנת שנ"ב בשם יש גורסין מצויין ג"כ הגי' איבצול ובאמת כן גרם רש"י בקידושי' ס"ב: ד"ה דבוצלנא . . וחבירו בעירו' כ"ט: דלא איבצול זירתא שלא גדל זרת וכעין זה פי' רבינו בע' פצל וז"ל (לגי' כ"י ק"ט) פי' אם הוציא עלין וכו'. פי' בל"ע כמו פצל בל"מ ושיעורו העלין מתפצלין ועולין מן הארץ וכן פירש"י קידושי' ס"ב: האי אגם לישנא דבוצלא (כ"ה בע' אגם וכ"ה בתוס' חולי' הנ"ל דבוציל ולפנינו הגי' בוצלנא ועיי"ע פצל גי' דפ' וויניצ') ופירש"י שהוא מבצל ועולה מן הארץ. וכן שיעור המאמר איכ"ר פתיחתא סי' כ"ג על אם הדרך (יחזק' כ"א, כ"ו) על אמא דבצליה בראש שני הדרכים ובקהל"ר פ' וישב הגי' על אם דבצלי בראש שני הדרכים פי' בראש הדרך שמתפצלין הדרכים ופורשין זה כאן וזה כאן וכן הוראת פעל פצל בל"ע ובילק' יחזק' רמז שס"א הגי' על מה דנעלה בראש שני הדרכים.

* ביצול עיי"ע יצול.

1 בְּצַע (בל"ס וכן בל"ע بصع, بضع נרדף עם פצע ובלא"ר בזע zer- anbrechen) פי' פרס לחם: ב') פרס דבר מחלוקה, והושאל: הפשיר (ausgleichen) הבוצע הוא פושט ידו תחלה בר"ג דנ' שאכלו (ברכו' מ"ז.) ובגיטי' פ' הנזקין בגמ' אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום (נ"ט:). אמרו עליו על פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו בר"ג דהכל שוחטין (חולי' ז':) כלומ'

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ודפ' וויניצ' אבל בשרפ"ע ראשם. [2]) וכן פי' הרמב"ם בפ"מ לשביעית עיי"ש. [3]) בדפ' וויניצ' גי' הערו' אמר ליה וט"ס תחת א י ל י ן וסבר הכותב אילי הוא קיצור אמר ליה. [4]) והוא בל"ס ܟܦܕܐ פי' נקמט ונמוך וכן בל"ע قفد פי' מועך בראשו וגי' קפראי אי' בכ"י ל"ד אבל בכ"י ו"ו ובדפ"ע אי' קפראי ובתוס' שם ר"ה י"ד. ד"ה בצליי הגירסא בשם הירו' קופראי ולפנינו בירו' הגי' כופראי וכ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בר"ש שביעי' ב', ט'. [5]) בדפ"ר ובד' פיזו' לי' ציון זה. [6]) עיי"ע קץ ב'. [7]) ושם הביא רבינו תוספתא פ"ג דמעשרות איזהו בצל של רכפה כל שעוקצו מעוך לתוכו ע"כ וגי' ישרה היא וכ"ה בירו' סוף מעשרו' דנ"ב ע"ג הרי שמפורש בצל של ר כ פ ה כמו בצלייא כ ו פ ר א י הנ"ל וזה מטעם שהבינו כי רכפה היפך אותיות של מלת כופרה אבל האמת אראה לך בע' רכפה שהוא שם מקום.

לא בירך המוציא על פת שאינה שלו[1]) ולא נהנה אלא מיגיע כפו. (א"ב מחלק פת שלימה אחר ברכת המוציא ליתן למסובים. *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולי' שם וז"ל: ולא היה נהנה] — בר"ג דסנהד' (ו': ותוספת' סנהד' פ"א) אי זהו משפט שיש עמו שלום הוי אומר הביצוע. בצע אמרתו (איכ' ב', י"ז) כבר פי' בע' אמר [ג']. (א"ב פי' פשרה בין בעלי דינים כי בה נחלקים דמי התביעה). *[אחי"ה בדפ"ע בטעות נחלק הך ערך לשני ערכים וטעמו פרס ושבר וכ"ה בל"ע וסו' ובהשאלה פרס התביעה היינו עשה פשרה וכנ"ה בענין ראשון: ברכו' מ"ז. בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה. ושם מ"ז. אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן וכו'. ושם ל"ט: ושבת קי"ז: ילק' בשלח רמז רנ"ח בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות . . רב כהנא נקיט תרתי ובוצע חדא ר' זירא הוה בצע אכולא שירותא (עיי"ע שר ט'). ב"ב צ"א: כד הוה בצע ינוקא חרובא. והשם ביצועא. בִּיצְעָא והקבוץ בִּיצוּעֵי, ביצעי וכ"ה בל"ע بضاع שבת ק"מ: לא ליבצע ביצועי. סוכ' כ"ו. וכמה אכילת ארעאי א"ר יוסף תרתי תלת ביצעי כ"ה בכ"י מ' ובעל ד"ס צד ל"ח אות ח' הוכיח שכן היה ג"כ לפני רש"י שפי' בזה"ל: שתים או שלש פעמים יתן לתוך פיו מורשיי"ל ש ע"כ ופי' בל"צ חתיכה Stück, morceaux וכן לועז רש"י לשבת ק"מ. כ"י מורשי"ל עיי' ד"ס שבת צד קס"ו: אות כ'. — ובענין פשרה נמצאה המלה עוד סנהד' ו': ז'. צאו ובצעו. ושם אסור לבצוע וכל הבוצע הרי זה חוטא. ובירו' סנהד' פ"א ד"ח: המבצע חוטא והמברך את המבצע הרי זה כמנאץ לפני המקום שנא' (תהלי' י', ג') ובוצע ברך נאץ ה'. סנהד' ו': ריב"ק אומ' מצוה לבצוע. ובירו' סנהד' שם הגי' מצוה לְבַצֵּעַ. ושם ועיי' בתוספתא סנה' פ"א פעמים שאתה רשאי לְבַצֵּעַ פעמים שאין אתה רשאי לבצוע וכו' והשם בִּיצוּעַ עיי' מאמר הנ"ל מסנהד'. ובירו' סנהד' שם הגי' איזהו אמת שיש בו משפט שלום הוי אומ' זה ביצוע ובספרי דברי' פיסק' י"ז וילק' דברי' רמז תת"ב איזהו שלום שיש בו משפט אמת הוי אומר זהו ביצוע] —

* 2 בְּצַע (כל"ע بصع einsammeln, zusammen-tragen) בירו' מגיל' פ"א ד"ע. וירו' תעני' פ"ד דס"ט: וכדון אין את מבצע לה קניי לא נסבה פי' ועתה אם אתה ממלא בקנים בית שמש כמספר אנשים שהיו שם בקדם קדמתה לא יכילם המקום ההוא ונוזר אני המלה מל"ע הרשום' וטעמה מקבץ ומאסף וממלא.

בַּצַע (בל"פ بزغ Wasserbehältniss) בפ"ב בשבועו' בגמ' כל שלא נעשית (ט"ז.) אבא שאול אומ' שני בצעים היו בהר המשחה העליונה והתחתונה. (א"ב במס' סנהד' פ' החלק (צ"ו.) מה ביבשה כך בין בצעי המים על אחת כמה וכמה פי' פלגים ואגמים). *[אחי"ה בנו"ג בשבועו' ביצעין אבל בתוספת' סנהד' פ"ג בצעין ובסנהד' ו': בצעים וגי' ר"ב בסנה' צ"ו כמו גי' רש"י בצעי ובנו"ג ביצעי וכ"ה בשבת ל"א. מפני מה רגליהם של פרסיים [כ"ה בכ"י מ' ובנו"ג אפריקיים וכ"ה באדר"נ פט"ו] רחבות . . מפני שדרין בין בצעי המים ובכ"י מ' בבצעי המים ובאדר"נ שם בט"ס בכעי המים וכבר העירותי בע' בָּץ שגי' הירו' בכ"מ בצים כי זה האחרון נגזרה מל"מ וער' ובצע ל"פ הוא וטעמו בריכת ומקוה מים ורש"י לסנהד' ושבועו' לועז מרשק"ו ולשופטי' ד', י"א מרישק ובל"צ אגם מים מלא רפש וטיט Sumpf, marécage ובה לועז גם ביצה (לאיוב ח', י"א ויחזק' מ"ז, י"א) ואחו (בראשי' מ"א, ב') וכן לועז אגם תעני' כ"ב סע"א] —

* בְּצַץ (בל"ע بصّ Wasser ausschwitzen, tröpfeln, بصبص ובל"ס בצין) ירו' פסחי' רפ"ז דל"ד. כל העצים בוצצין משקין ושל רימון אינו בוצץ משקין . . אם בלחין אפי' של רימון בוצץ אם ביבישין אפי' כל העצים אינן בוצצין. ירו' מ"ק רפ"א ד"פ. ותוספתא מקואו' פ"א כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין פסקו גשמים אע"פ שההרים בוצצין הרי הן כמי תמציות פסקו מלהיות בוצצין הרי הן כמי גביים פי' בצע בל"ע וסו' מוציא מים טיף טיף וענינו קרוב לפתרון מבצבצין עיי"ע בץ א' וע' מץ.

* בציצטראות ט"ס תחת כצוצטראות עיי"ע גזוזטר.

* בְּצוּצְרִיּוֹת עיי"ע סאה וע' קְרָנִית.

בָּצֵק חֵרֵשׁ (der taube Teig, der beim Klopfen keinen Schall von sich giebt daher noch nicht gährt) בפ' ואלו עוברין בפסח (מ"ו.) פי' שלא [ניכר אם] נחמץ [2]) (וסימנו) תכהו ביד ולא תשמע ממנו קול. *[אחי"ה פירש"י שאין ניכר אם החמיץ אם לאו שמשונה הוא כחרש הזה וכו', עיי"ש וכ"כ הרמב"ם בפי"מ ובצק החרש הוא שיכה עליו ביד ולא ישמע לו קול . . וכאשר לא נודע אם נחמץ או לא וכו', ור"ח לפסחי' צד ע"ז פי' . . חרש ואין אדם יכול להרגיש בו וכו', ובלי ספק גם בדברי

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב ופאריז ודפ"ר אבל בשדפ"ע נשמט. [2]) לי' בדפ"ר ועיי' בסמוך בפנים.

רבינו צ"ל שלא ניכר אם נחמין כמו שתקנתי. ודע ששמנו מלת וסימנו שאי' בדפ"ע חוץ מדפ"ר תחת שני עיגולים מטעם שההרשות אין סימן דא"כ אמאי הצריכו לעיסה אחרת שכשיוצא בו ולמה לא החמירו מספק וכ"כ מ"פ נגד שיטת הראב"ד שכתב בהשגות הלכ' חו"מ פ"ה הי"ג וההרשות גם הוא סימן לחימוץ וכ' ולכאורה י"ל שראב"ד מדברי רבינו הביא ראיה לשיטתו אבל האמת מלת וסימנו יש למחוק וכן לי' בדפ"ר. — וירו' פסחי' פ"ג סהל"ב ד"ל. מפורש חרש בצק: בצק שצינן ועיי' פירושו בק"ע] —

בָּצֵק תַּחַת צִפּוֹרֶן (der Teig, klebrige Masse בצק (unter den Nägeln שתחת הצפורן באלו חוצצין במקוא' פ"ט (מ"ב פי' הצוי[1]) שתחת הצפורן בין צפורן לבשר שהוא לח כמו בצק. * [אחי"ה והקבוץ מבצק פסחי' מ'. בצקות של נכרים] —

1 בָּצַר (durch das Abschneiden, Absondern umschlossen, מְבוּצָּר מל"מ ; ummarken מן הצד ונעשית מבוצרת בפ"ק דנגעים (ummarkt (מ"ה ועיי' מ"ו) פי' מגודרת[2]) סביבות המכה כעיר בצורה (ישעי' כ"ז, י')[3]) ובפ"י בנגעים (מ"ב ומ"ג) מבוצר ושלא מבוצר. * [אחי"ה וכנ"ה ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: ירו' שבועו' רפ"ה דל"ח: גג מבוצר, דב"ר פ"א הובא בילק' תהלי' סרמ"ז תשע"ט עיר מצור (תהלי' ס', י"א) עיר שמצירה ומבצרה לישראל (בילק' עיר שמצרה לישראל ומבצרה לישראל) ד"א . . שמבוצרת מכל מקום שאין אדם יכול לכבוש אותה, ד"א . . עיר שהכל מבצרין אותה, ובבנין נפעל: מגילי' י"ד. סנהד' ק"י. תנחומ' קרח סי' י"א דרע"ו. במ"ר פי"ח ילק' קרח תשנ"ב מקום נתבצר להם (לבני קרח) ועמדו (ס"א וישבו) עליו וכ', קהל"ר פ' טוב ללכת: ויבא איש ממקומו (איוב ב') ממקום שנתבצר להם בגיהנם וכ', שמ"ר פל"א עד שתגיע עונתן ליבָּצֵר כולם ענין סגירה והקפת סביב לגדור בינם ובין אחרים זולתם כמו לבצר החומה ישעי' כ"ב, י'. וממנו נגזר בצירתא עיי"ע] —

2 בָּצַר (winzern) בפ' אחרון[4]) דאהלות (פי"ח מ"א או בוצר בצור פי' בוצר באבן. * [אחי"ה ועיי' הר"ש, וכנ"ה באהלי' שם וירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג כיצד בוצרים בית הפרס וכ', עיי"ע בית פרס. שבת ט"ו. י"ז. ע"ז ל"ט: חולי' ל"ו: הבוצר לגת, שבת י"ז. פסחי' ג': מפני מה בוצרין בטהרה וכ' והשם בצירה שבת שם אם הגיעו ענבים לבצירה וכ', ובשעת בצירה עדיין משקה טופה עליהם והקבוץ ב"ב ל"ו: ג' בצירות, מל"מ ויקר' כ"ה, ה'] —

3 בָּצַר מל"מ וכן בל"ס ובל"ע بصر (abschneiden בס"ג דהקומץ רבה (מנח' ל"ז:) האי מאן דבצריה לגלימה לא עביד ולא כלום פי' שחתך ממנה קרן אחד שוייה בעלת חמש כנפים. * [אחי"ה בנו"ג טלית בעלת חמש] —

בְּצַר (מל"מ verringern והתואר בציר וכן בל"ס (wenig, klein בסנהד' פ' החלק (ק"ח:) לא בציר משיתא ולא טפי מתריסר פי' פחות [עיי"ע זקיתא] תרג' (ירו' לדברי' ט"ו, א') ולא תגרעו ממנו ולא תבצרון מיניה). * [אחי"ה בדפ' אמש' נסדר הך ערך בקישור עם ערך הקודם וטעות היא. ומה שענינו חסרון ומגרעת כמו לא יבצר מהם (בראשי' י"א, ו') הרבה בש"ס ד"מ עירו' ה' רע"ב דמטפי ביה או דמבצר ביה, ב"מ ק"ג: בצרי לך, ע"ז ט'. ושם: ונבצר מנייהו. חולי' ס"ה. בצר להו חדא. נדה ס"ה. למבצר לה חדא. שבת י"ט. אי טפי אפסדיה . . ואי בציר אפסדיה, ב"מ כ"א. בציר מהכי, ע"ז ט': ספרא בצירא תנא תוספאה ועיי"ע ספר ב'] —

בְּצִירְתָּא (Abgesondertes, der abgesonderte Theil והגזרה והבניה וקירותיה (im Tempel (יחזקאי מ"א, י"ג) תרג' ובצירתא ובניינא וכותליא. * [אחי"ה ועיי"ע גזזטרא נ"א] —

* בִּיצּוּר, בֶּצֶר (ענין פצירה (eindringliche Bitte דב"ר רפ"ב עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה וכ' ביצור קריאה וכ' ביצור וקריאה דכתיב בצר לי אקרא ה' וכ', ובילק' ואתחנן ררמ"ז תת"א הגי' נקראת בצר וקריאה שנא' וכ' אולי הוא מל"מ הפציר ושרש פצר נופל על לשון בצר ואין זה כי אם זכר לדבר לדרוש בְּצַר לי וכ', ובאמת במד' שוח' טוב הובא בילק' ש"ב רמז קנ"ז חסר' בין י' שמות של תפלה מלת ביצור או בצר.

* בּוֹצְרָה (בל"ס בוצר ובל"מ בָּצְרָה die idum. (Stadt Bozra ירו' ברכו' פ"ג ד"ו סע"א, ירו' נזי' פ"ז דנ"ו. אתת אימיה לבוצרה, ירו' שבת פ"ג הל"א ר' אבהו הורי בבוצרה, ירו' שביעי' פ"ו

[1]) כ"ה בכ"י ויו ועה"ק שנת שנ"ב וכ"ה בשאר מקומות בעי' צוי ובפסחי' נ"ו. אי' צאוי ובכ"י ל"ד כאן הגי' הצאו וצ"ל הצאוי ובמקואות הגי' הצואה. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר, ובשדפ"ע מגוברת. [3]) כן הוא בפירה"ג בסר"מ דכ"ו אך שם בטעות נשמט' מלת מגודרת. [4]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר אבל בדפ"ע בט"ס בפ' ב'.

דל"ו רע"ג רשב"ל אזל לבוצרה (ובבלי ע"ז נ"ח: ר"ל איקלע לבצרה), ירו' כלאי' פ"ח דל"א ע"ג ושם רפ"ט דל"א ע"ד וירו' מ"ק פ"ב דפ"א: וירו' יומ' פ"ה דמ"ב: ירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד וירו' נדרי' רפ"ו דל"ט ע"ג, ירו' נזי' פ"ו דנ"ה רע"ג ר' יונה בוצרייא, בוצריה, שהש"ר פ' שובי ר' ברכיה בוצריה, איכ"ר פ' רוה אפינו ר' אלעזר בצראה, ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ג אם היתה בוצרית אינו מביא, ושם העיר באדום ידועה מל"מ.

* בֶּצֶת (Baza nördl. von Akko) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד שצת ובצת ובתוס' שביעי' פ"ד שנץ ובצת ונזכהות בין העיירות האסורות בתחום צורא ולדעת מהרי"ש ת"א צד ק"ז בין עכו ובין כזיב הכפר באצא.

בַּק = אֶבַק (חָבַק = anhängen, anschliessen) מיבק הוא דאביק בה בפ"ק דע"ז בגמ' ואלו דברי' (י"ד:) ובר"ג דפ' התכלת (מנחו' מ"ב.) אביק להו מיבק פי' ענין דבוק כלומ' "היה עונבן ומדבקן סמוך לכנף". * [אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ג' ע"ב), וכן פי' רש"י למנח' וכנ"ה ע"ז שם אביק ביה כולי עלמא נמי אביקי, ושם י"ז. אביק בה טובא. סנהד' ס"ד. בתר דאביקי בהו פי' ענין דיבוק וקישור מל"מ ויאבק איש עמו (בראשי' ל"ב, כ"ד) עיי"ש דברי הרמב"ן וע' אבק ב' וממנו אבוקה תחת חבוקה ואות חי"ת מובלעת כמו תותיה תחת תחותיה, מסותא תחת מסחותא וגם בל"מ אמוצים (זכרי' ו', ג'. ז') תחת חמוצים כמו חמוץ בגדים (ישעי' ס"ג, א'), ורבינו היה לו לסדר המלה בע' אבק כי שם מקומו] —

בַּק = בְּקָא (בל"ס ונרדף עם בְּצָא schauen, aus- forschen, durchsuchen) זיל בקי מאי דיניה בר"ג דפסחי' (ג':[1]) וברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:) ואי לא ליבקי שכיבה דשכיב בשבתא, פי' ענין חיפוש. (א"ב בקי כמו בדקיה, ליבקיה כמו ליבדקיה ואות דל"ת מובלעת.) * [אחי"ה ולא נצרך לזה ויותר טוב היה לר"ב לומר שאות ע' מובלעת ובקי כמו בקיע עיי"ע בקע אבל היותר טוב שהוא ל"ס הרשומ' וטעמו בחן השגיח והכיר וכ"ה בל"ע بقى וכנ"ה ב"מ פ"ד: בקי באבוך ופירש"י בקי לשון בקיאות וידיעה, קהל"ר פ' תן חלק עד דאינון בקיין פי' עוד הם מחפשים, והתואר בקי עיי"ע] —

בַּק = בַּקָא (בל"ע بق בל"ס בַּקָא ולנקבה בַּקְתָא Mücke, Wanze) כפ' אלו טרפו' בגמ' נשתברו (חולי' נ"ה:) אמראי בקתא לבקא[2]) [ושם לית בקא בר יומא[3])]. ובר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) מ"ט תורא אריכא גנובתיה משום דדייר באגמא ובעי לכרכושי בקי[4]), ובפ' הישן בסוכ' בגמ' חולים (סוכ' כ"ו.) משום בַּקֵי פי' י"א פשפש [فسفس Wanze] בל"ע בַּק ונמצאות במטות ובמחצלאות ששוכבין בהן בני אדם ובספינות ובכל מקומות וי"מ זבובים קטנים. * [אחי"ה וכי"מ פירש"י בחולי' מין זבוב ובשבת יתושין ובסוכ' לא פירש אלא במלה זרה צינצל"ש והוא לפי דעתי לאי"ט zenzara, zanzara וכן צ"ל בחולי' תחת צינצא ופי' יתוש בל"א Mücke, Schnacke] —

בַּק = בְּקָא (Weinkrug וכן בל"ס בוקא מל"פ بك בל"י βῖκος (לפי העתקת ע' זקנים לירמיה י"ט, א'. י') ובל"י אמצעי' βύκος ובל"ר אמצעי' bauca, buza) לא תיתלו בּוּקֵי סריקי ברב נחמן הכי א"ר נחמן הרי הוא כמתנת בריא והויא קנין בפ' מי שמתו בגמ' שייר קרקע (ב"ב קנ"א:) ובפ' אין מעמידין בסמוך להשלקות (ע"ז ל"ז:) א"ל רבא לא אמינו לכו לא תיתלו בוקי סריקי ברב נחמן הכי א"ר נחמן ספק טומאה ברה"ר התיר להם, ובפ' אלו טרפות בסמוך לכרם הפנימי' (חולי' נ':) א"ל רבא לא אמינא לכו לא תיתלי בוקי סריקי בר"נ הכי אמר ר"נ מקום הדבק אפי' ניטל כולו כשר. פי' כלים רקים כמו בקבוק (מ"א י"ד, ג'; ירמי' י"ט, א'. י') כלומ' דברים שאין בהם ממש. * [אחי"ה וכנ"ה עוד הפעם ב"ב ז'. א"ל רבה [צ"ל רבא] לאו אמינא לכו לא תיתלו ביה בוקי סריקי בר"נ הכי אמר ר"נ כי דיירי אינשי וכ', ופי' רגמ"ה כ"י לב"ב ז'. כלומ' לא תאמינו בדברים רקים הללו. ובפי' רגמ"ה כ"י לחולי' שם פי' בוקי סריקי נודות רקים. ודע כי בגוף המאמר הזה ששגור בפי רבא ביחוס לר"נ כבר חויתי דעתי במכתב עתי נייצייט להחכם סאנטו (חי"א צד תקל"ו ואילך) ומאשר לא כל אדם יכול לחזור על דברי שכתבתי שם אחזור ואשנה כאן תוכן דברי בקיצור נמרץ. היתד הנאמן לתלות בו דבורו של רבא מצאתי בעירובי' ס"ד. א"ר יהודי' אמר שמואל שתה רביעית יין אל יורה אמר רב נחמן לא מעליה הא שמעתא דהא אנא כל כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילאי דעתאי א"ל רבא מ"ט אמר מר הכי האמר ר'

[1]) ובגו"ג ברדוק אבל רש"י כ"י ובכ"י מ' נתקן כגי' רבינו ובעל ד"ס פסחי' צד ד': לא העיר על זה. [2]) עיי"ע אמר ב' ושם השינויים וגי' רבינו יותר טוב. [3]) עיי"ע דרב. [4]) עיי"ע כרכש א'.

אחי ב"ח וכ' כל האומ' שמועה זו נאה וזו אינו נאה מאבד הונה של תורה א"ל הדרי בי ופירש"י לא אוסיף עוד ע"כ כלו' לא יאמר עוד על השמועה לא מעליה אבל לא חזר מלשתות רביעית יין קודם שהורה. נשמע מזה שר"נ אהב לשתות יין וגם הרבה הביות יין היו לו בבי חמרא שפעם אחת כעסה ילתא אשתו ושברה ארבע מאות דני דחמרא עיי' הסיפור בברכו' נ"א: ומרוב אהבתו אל כוס מלא יין היה רבא רגיל לומר מר"נ אל תיתלו בוקי סריקי בר"נ כלומ' לא תתנו כלי' רקים לר"נ שאינם ראוים ונאותים לו וכן אינו ראוי דבר זה שתאמרו בשמו וקרוב הדבר שמשל הדיוט היה בפי העם נגד ר"נ שלא היתה דעתו מעורבת עם בני אדם והפריז על מדותיו בגסות הרוח ויהירות לא בלבד נגד ההמון אבל גם נגד ת"ח עיי' קידושי' ל"ג סע"א ושם ע'. ב"מ קי"א. חולי' קל"ב: ועיי' סנהדי' ה'. אשר על כן המשילו אנשי דורו כזה לר"נ לפגום בכבודו ואולי שבני שכנציב דליצני הוו ומשכו בליצנותא (פסחי' קי"ב:) הם נשאו המשל הזה נגד ר"נ כי בשכנציב ישב ר"נ אחר חרבן נהרדעא עיי' קורות היהודי' מגרעטץ ח"ד, ב' צד ת"צ] —

בְּקָה (בל"פ بوك das Hohle וכן בל"ר bucca das Hüftbein in der והושאל לכף הירך Hohlpfanne) בר"נ דאלו טרפות (חולי' מ"ב:) ובגמ' דאלו כשרות בבהמה (שם נ"ג:) האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טרפה, פי' בוכנא דהיא באסיתא של ירך שזז ונמשך ממקומו, שף מלשון שפיפון עלי אורח (בראשי' מ"ט, י"ז) (שהוא נחש וזז ודולג תמיד). * [אחי"ה שמתי סוף הע' בין שני ענולים ובלי ספק דברי ר"ב הם אף כי לא מסומן בדפ' אמש' ובכל כ"י ודפוסי הערוך ועה"ק חסר. וגוזר אני המלה מל"פ ורו' הרשומ' ונקרא כן כף הירך על שם שהוא חלול והוא חור שבעצם האליה כי ראש הצלע משופה כמין עלי וכן נקראה בוקא דאטמא קולית והוא בל"י κοῖλος פי' חלול] —

בּוּקְיָא (Ortsname) בס"ג דפ' הערל (יבמו' פ"ד.) חברו עליו תלמידיו כתרנגולין של בית בוקיא פי' תרנגולין של אותו מקום חריפין ואין מניחין לתרנגול אחר להיות עמהן. * [אחי"ה וכן פירש"י בקיאים וחריפים ואין מניחין תרנגול נכרי ביניהן ע"כ ובין רבינו בין רש"י גוזרים בקיא מלש' בקי עיי"ע הבא אח"ז, ובירו' ספ"ח דיבמו' אי' רק וחברה עליו חבורה וכן אמ' רבי בעירו' נ"ג. כשהיינו לומדין תירה אצל ר' אלעזר בן שמוע היינו יושבין ששה באמה] —

☞ בָּקִי (פי' בל"ס הורגל בדבר kundig, erfahren) משנ' דסנהד' פ' ארבע מיתות (פ"ז, מ"ב דנ"ב.) שלא היה בית דין של אותה שעה בקי. תר"י (ב', בראשי' מ"ט, י"ב) בפסוק חכלילי עינים בקיין בהלכה ממיכל בהון חמסין. * [אחי"ה ובתשבי הגי' בקיאין ולדעת הח' לעווי בעמת"ר יש לתקן נקיין כחלבא וכ"ה באמת בב"ר פצ"ח .... וסודרים דברי תורה בשינים עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב. — וכנ"ה ברכו' ל"ח. בקי בברכות, ר"ה כ"ט: ילך אצל הבקי ללמוד, תעני' ט"ז סע"א בקי לקרות בתורה וכ', ובקי בכל הברכות כולן, קידושי' י': בקי בחדרי תורה, ירו' כתוב' פ"ה דכ"ט: בקי בסתרי תורה, בבלי כתוב' ו': בקי מותר שאינו בקי אסור (לבעול בשבת), ב"ק נ"ה. בקי באגדה מ"ק כ"ח: בקי באגדות, חולי' נ"ז. אינו בקי בתרנגולים, בכורו' ה'. משה רבינו בקי בחשבונות הוי, יומ' מ"ט. בקי ברפואות, יבמו' ק"ב. כלום אתה בקי בר' יהוד' בן בתירא ובתוספ' יבמ' פי"ב הגי' בקי היה לך ר"י ב"ב ובירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ג בקי לך ריב"ב מימיך פי' מורגל לך ומכיר אותו, וכן בב"ר ספי"ט יחזקאל מצאו בקי מכולם, פי' מכיר להשיב תשובה שלמה עיי' מ"כ. תוספת' כלאי' פ"ג שהוא בר ובקי בהלכות הכרם, ובב"ר ספס"א עיי"ע גביע, והקבוץ שבת פ"ה, שהיו בקיאין בישובה של ארץ וכ', יומ' ל"ח. בית גרמו היו בקיאין וכ', כתוב' ו': אין בקיאין . . יש בקיאין בהטייה עיי"ע ט. גיטי' פ"ו: הבקיאין בדבר הלכה, קידושי' ל'. אינהו בקיאי בחסרות ויתרות אנן לא בקיאינן, ב"ב פ"ט: שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשה ידינו, סנהד' צ"ד: שלא היו בקיאין בהלכות טו"ט, חולי' ד'. אין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל, מגילי' ד' סע"ב אין הכל בקיאין במקרא מגילה, ר"ה כ"ט: אין הכל בקיאין בתקיעת שופר, ובלש' נקבה חגיג' ה' סע"א שאני בת ר"ח דקים ליה בגווה דבקיאה] —

☞ בִּיקְיָא (או מל"י ἀφάκη linsenförmige Hülsenfrucht עיי' דיאסקארידים ב, קי"ח ובל"ע بيقية או מל"י βίκιον, βίκια בל"ר vicia בל"ע بيقة Wicke) ירו' דמעשרו' פ' העוקר שתלים (סוף פ"ה דנ"ב.) זרע ביקייא (הבקייא) [צ"ל הא בקייא] עצמה לא פי' בל"י ורו' ויש' מין עשב וקטנית אשר זרעו שחור דומה לעדשה והזרע עם העשב מאכל בהמה). * [אחי"ה והדין עם ר"ב וכנ"ה ירו' סוף חלה ד"ס: מפני מה לא גזרו על הבקייא וכ', ותוס' מעשרו' ספ"ג זרע אסטים ובקיא] —

בְּקִיוֹן (Possenreisser בל"ר אמצעי' bucco, buco; Grimassenmacher בל"י μωκός בל' מוּקִיוֹן

הונגרי mokus בל"צ moqueur; מוליון Mundver-zieher בל"י מעλλαινῶν μυλλαίνω; לוליון Schwätzer λαλός, λάλιος (ס)גלרין Schwätzer בל"ר garrulus; סגלריון Puppen- Marionettenspieler מל"י אמצעית ומל"ר אמצ' σιγιλλάριον sigillarius,) כפ"ק דע"ז בגמ' אין בונין עמהן (ע"ז י"ח:) ת"ר ההולך לאסטדינין ולכרקום וראה את הנוחשים ואת החברין[1]) כגון בוקיון מוקיון מוליון ולוליון סגרלין[2]) וסגלריון[3]) הרי זה מושב לצים פי' כולם עניני ליצנות הם. *[אחי"ה בנו"ג ההולך לאיצטדינין ולכרכום וראה שם את הנחשים ואת החברין בוקיון ומוקיון ומוליון ולוליון בלורין סלגורין הרי זה וכ', וילק' תהלי' רמז תרי"ג הביא בשם ע"ז חגי' כזה וראה את הנחשים והחברים כגון בוקיון מוליון ולולין סגלין סגלרין בלרין ובלריין מלרין ומלריין הרי זה וכ' ונ"ל שבעל הילק' אחז ג"כ בגי' הירו' ע"ז פ"א ד"מ. שאי' שם מוקיון מופיון מוליון מילרין מילריה סגילרין סגילריה ובתוספת' ע"ז פ"ב הגי' היותר מוטעת .. מיליון סגילאדין סגילאדה. בענין מלות זרות אלה כל אנשי חיל לא מצאו ידיהם ובתוכם גם רימ"ז בט"ר ח"א, קכ"ג וח"ב קכ"א אמר נואש לרוב מלות אלה ועל ג' הראשונות העיר שהם שמות פרטיים אבל אמת תורה דרכה שכל מלות אלה כינויים לליצנים כמו שרשמתי בתחילת הערך ותחת סגרלין גי' הנוסח של ש"ס בלורין ובאמת שוים בטעמן כי בלורין בל"י. וגרלין (כצ"ל ואות ס' בתחילת התיבה באה מתיבה הבאה אחריה) בל"ר פתרונה בעל דברים ופטפוטי מלים. ואנשים הדיוטים אלה היו אצל היונים ורומיים למלא שחוק פי של ההמון הבא לאיצטדין וכרקום Stadium, Circus וטוב ונכון הוא גי' הילק' (שם) ההולך ליצטדינין ולבית השחוק ולכרכום וראה את הנחשים וכ'] —

בקינוס (בל"ס בוכינא מל"י ורו' gewundene Trompete, buccina, βούκινα, βουκάνη; סלפידס, סלפינגס בל"י σάλπιγξ ובל"ר אמצעי' Trompete, salpings, salpix) בפסיקת'[4]) דר"ה המתחלת לעולם ה' (פסיקי דר"כ בחודש השביעי ונקראת פסיקי' דר"ה צד קנ"ב.) ובויק"ר אמר אל הכהנים (פכ"ט) פי' לעולם ה' דברך: ר' יאשיה פתח אשרי העם יודעי תרועה (תהלי' פ"ט, ט"ז) וכי אומות העולם אינן יודעין להריע כמה קרנות יש להן כמה בוקינוס יש להן כמה סרפיתות יש להן, ענין חצוצרות ושופרות המה. בוקינוס לשון ערבי קורין לחצוצרות בוק [= بوق כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ועה"ק אבל בשדפ"ע נשמט]. (א"ב פי' בל"י ורומ' קרנות וחצוצרות ושופרות ובנוסחאות דידן כתב כמה סלפינגס במקום ספרפיות וכן נראה שגרס בע"ה בע' סלפידס).*[אחי"ה ואולי שלפני ר"ב היה כך הגי' בב"ר אבל לפנינו אי' כפי גי' כ"י ו"ו כמו שכתבתי בפנים: כמה סרפיתות ונ"ל שצ"ל סלפידם וכ"ה בע' סלפידס ובכ"י ה"ב בכאן הגי' פרפיתות ובדפ"ע ספרפיות, בויק"ר סלפורנסי ובקצת דפוסי' סלפורגסי ובילק' פנחס רמז תשפ"ב וילק' תהלי' רמז תת"ם סלפירם, ב"ר פצ"ט סולפירים, ילק' אמור רמז תרמ"ה סנפירים, איכ"ר פיתחא כ"ג סרפינוס ורבינו גורס יותר טוב סלפידס עיי"ע ובילק' יחזק' כ"א רמז ל"ו סלפינוס וצ"ל בכולם סלפינגס כס"א שמובא בסמוך ועיי' הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיק' שם אות מ' שהעיר כבר על הנוסחאות שונות והעיר עוד ברוחב בינתו על מדר' שו"ט מזמור פ"א ד"ה תקעו . . והלא או"ה יש להם ספק ידים וכ', וצ"ל סלפינגס כי בתחלה היה כתוב סלפידים ואח"כ נשתבשה המלה ונפרדה לשתים ספק ידים. וכן בתנחום' נשא צ"ל תחת לפידין: סלפידין עיי' פסיק' דר"כ צד ה' ומ"ש החכם הנ"ל אות פ"ט. ודע שבל"ר אמצעי' מלבד מלה יונית הרשומה היה עוד המבטא salpix והיא סלפידס של גי' הערוך עיי"ע וכצ"ל גם כאן ונשתבשה המלה הזרה ע"י סופרים שאין בהם תבונה ודעת] —

* בְּקְלַאן (בל"ר אמצעי' gewundene Trompete buccula=buccina) שהש"ר פ' עד שהמלך העמיד עליהם בקלאנין בוקינס ושופר, ושם: התחיל העמיד עליהן בקלאנין הה"ד (שמות י"ט, ט"ז) ויהי קולות וברקים וג' ואין כל ספק בוקינס בא מגליון לפרש בקלאנין ובאמת בילק' שה"ש עד שהמלך רמז תתקפ"ג לי' ושם אי' העמיד להם קלנין לעורין וכ' וצ"ל בקלנין ולפע"ד היא מלה הרשומ' וטעמה בל"ר אמצעי' כמו בוקינס כלומ' שופר עיי"ע הקודם.

בַּקְלָם (בל"ס בוכלא מל"ר baculus ובל"י המאוחרת βάκλον Stock, Stab,) בב"ר בס"פ אלה תולדות נח (פל"ח) קם נסיב בקלסיה ותברהון ויהב

---

[1]) כ"ה בדפ"ר. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפי אמ"ז. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ודפי אמ"ז, ובדפ"ר וויניצי ועה"ק הגי' סגלדיון וצ"ל סגלריון ובכ"י ה"ב סנגלרין, ובפי' ר"ח כ"י לע"ז אי' ממש כגי' רבינו רק שם סגולרין וסגולרין וצ"ל בראשון סגורלין ונוסחאות אחרו' עיי' בד"ס לע"ז צד כ"ג ושם: גרס ר' אלחנן הגלורין וצ"ל הגרולין. [4]) בדפי' וויניצי בט"ס בפ"ק ונכון בכל כ"י ודפ"ר ודפי' אמש'.

ההוא בקולסה [1]) בידוי דרובה דבהון ענין כלי שמכה בו הוא. (א״ב פי׳ בל״י מקל ושבט הוא). * [אחי״ה וכן פירושו בל״ר וסו׳ וכנ״ה בזבחי׳ ק״ה. דנקיטי לה בבקולסי ופירש״י במקלות נכון הגי׳ ורבינו הביא זה המאמר בע׳ קלס ג׳ וגרס רק בבי״ת אחד בקולסי ופליאה היא אחרי אשר היטב לפרש המלה בזה והיה צריך להביא בע׳ הנוכחי] —

* בְּקִילֵי, בַּאקְלֵי (בל״ע ופ׳ باقلاء, باقلى Bohnen) בה״ג ברכו׳ ה׳: כל מיני קטניות כגון חמצי וטלפחי ובקילי וכו׳, ובהלכו׳ יין נסך דקכ״ב ע״ג והני קליות דמזבני גוים בשוקא כגון בקילי וחמצי כולהו שרי׳ וכתב התשב״ץ ח״ג סי׳ י״א ולפי פי׳ בה״ג שפי׳ יתושין שבכלוסין באקל״י בל׳ ערבי, ובאקלי הם פולין ע״כ ועיי׳ קול מבשר להחכם ר׳ יעקב רייפמאן צד ט״ז. ובאמת המלה בל״ע הרשומה טעמה פולין וכן טעם חמצין בל״ע حمص אפונין עיי״ע אפונין וע׳ חמץ ד׳ ועיי׳ ע׳ טלפח.

* בקס עיי״ע מקס.

בקע (= בִּקְעָה א׳) Bruchebene ב׳) מל״מ מל״ע بقعة Baumfeld) בפ״ק בפסחי׳ בגמ׳ אין חוששין (פסחי׳ י׳.) ספק על ספק לא על היינו בקעה דתנן בפ״ו בטהרות (מ״ה; ב״ב נ״ה: ע״ז ע׳.) נכנס לבקעה בימות הגשמים והטומאה בשדה פלונית וכו׳, ובר״ג המוכר את הבית (ב״ב ס״א:) המוכר שדה לחבירו בבקעה גדולה וכו׳, פ״י בקעה היינו באגא [2]) יש בה שדות הרבה [3]) ובר״ג דשבת (ו׳:) ובקעה אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד והא תנן בפ״ו בטהרו׳ (מ״ז; ב״ב קנ״ג: וירו׳ שבת פ״א ד״ב ע״ד וירו׳ ב״ב פ״ט דיי״ז. ועיי׳ תוספ׳ ב״ב שם ד״ה אמר רבא) בקעה בימות החמה רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה, בימות הגשמים רשות היחיד לכך ולכך פי׳ לפי שמלאה מים ואין אדם נכנס בה לכך רשות היחיד לזה ולזה, פ״א בימות הגשמים רשות היחיד לכאן ולכאן לפי שיש בו תבואה ואין רגל אדם מצוי שם ויש פי׳ [נ״ל דצ״ל וכן יש פי׳ עיי׳ תוספ׳ סוף ד״ה אמר רבא בב״ב הנ״ל] בגמ׳ דשבת. * [אחי״ה וכן משמע מתוספתא טהרות פ״ז ועיי׳ ר״ש לטהרו׳ פ״ו מ״ז. ופי׳ בקעה בל״ע שדה ולזה היטב עולה יפה כ״י ו״ו שהשוה בקעה לענין באנא שבא פי׳ לעיל] —

בְּקַע = בְּקִיעַ (כל״ע بقعة Ebene, in der eine Wasseransammlung sich befindet, או צ״ל נקיע מל״ע نقعة עיי׳ סוף הערך) בפ״ק דמשקין בגמ׳ ועושין נברכת במועד (מ״ק ח׳:) מאי נברכת אמר רב יהודה בקיע והא תניא הנברכת והבקיע (אמר רב יהודה) [4]) אמר אביי וכי תימא רב כהנא, (א״ב בנוסחאות אביי ואי תימא רב כהנא כתוב) (גוה ובר גוה) [5]) [גיהא ובר גיהא], פי׳ בקיע כדגרסינן בלא יחפור (ב״ב י״ט.) ולא נברכת הכובסין ופי׳ ר״ח (עיי׳ תוספו׳ מ״ק שם ד״ה גיהא) שם אין חופרין כגון בקעה לעשותה נברכת הכובסין אלא א״כ הרחיק מן הכותל ג׳ טפחים א״ר נחמן אמ׳ רבה בר אבוה לא שנו ג׳ טפחים אלא מן הבקיע ששורין הבגדים לתוכה ומחמצין אותם במים ובמיני נתר כדי לכבסם אבל מן הנברכת העשויה (למנדיאן [6]) [למן נדיין], פי׳ להטיל בתוכה הבגדים לכבס בנדנוד בהולכה ובהובאה ברגלים או בכלי עץ כדרך שהכובסין עושין ומנתזין ניצוצות טיפות של מים על הכותל לא סגי ליה ג׳ טפחים אלא צריכה להרחיק ד׳ אמות [7]) ר׳ חייא בר אויא (ב״ב שם) מתני לה בהדיא ולא נברכת של כובסין אלא א״כ הרחיק משפת מחמצן [8]) ולכותל ג׳ טפחים וסר בסיד ומפורש במסכ׳ משקין (מ״ק שם) דתנן ועושין נברכת במועד ואמר מאי נברכת אמר רב [יהודה] זה בקיע פי׳ [אחר] בקיע אבן של כובסין והתניא מרחיקין את הנברכת ואת הבקיע אמר אביי וכי תימא רב כהנא גיהא ובר גיהא [9]), פי׳ דוכתא דמתקני לחבוט בו בגדים אתרא רויחא ומנה לכותל ד׳ אמות ומתקני ובסופה דמן נדיין [בדפ״ע בט״ס דמנדיאן, אבל בכ״י לנכון] דוכתא לחוורי בה מאני ומקריא שפת מחמצן [10]) והיא בר גיהא ומשפת אותו מקום ולכותל ג׳ טפחים ומסתייע [11]) זה הפי׳ מתלמוד א״י דגרסינן פ׳

---

1) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בזבחי׳ בסמוך, ובדפ״ע בוקלסה ובכ״י ה״ב בקלסה. 2) כ״ה רק בכ״י ו״ו וכן משמע בדפ״ר אך שם בט״ס בהא וצ״ל באגא עיי״ע באג. 3) וכ״נ מפירש״י לפסחי׳ ומפי׳ הרשב״ם לב״ב ומפה״מ לרמב״ם לטהרו׳ שם. 4) ב״ס ט״ס ובא משורה שלפניה ובאמת לי׳ בסמוך בקרוב לסוף הערך. 5) ונוסח היותר טוב כגי׳ כ״י ו״ו ל״ד ה״ב ודפ״ר בע׳ גיהא. 6) וצ״ל כמו בכ״י ו״ו וכ״ה בע׳ נד. 7) ובריי״ץ גיאת הלכ׳ הו״ה עמוד י״ג כך מפורש הסוגי׳ מאי נברכת בקיע והוא בר גיוהא שהכובסין חופרין חפירה וסדין אותה בסיד לשרות בה הבגדים ונקראת גיוהא ועושין מצירה כשעושין חציה [ומשובש וצ״ל ועושין חפירה קטנה בצידה עיי׳ יצחק ירגן שם] וכשמוציאין את הבגדים מן הגדולה מטילין אותן לתוכה כדי לנקותן ולכבסן ונקראת בקיע ובר גיוהא וכו׳, והרא״ש במ״ק סי׳ י״ג פי׳ בקיע כעין קברות שלנו. 8) כ״ה בנוסחי׳ וכ״ה בכ״י ו״ו וה״ב ובדפ״ר, אבל בדפ״ע בט״ס מגדיאן. 9) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה בנוסחי׳ וכן בכ״י ש״ס ובדפ״ע גוהא ובר גוהא. 10) ובדפ״ע בט״ס מנדיאן. 11) נשמט בכ״י ו״ו ול״ד עד גמירא ולא ידעתי למה ואי׳ בנכון בכ״י ה״ב.

משקין (פ״א הל״ו ד״פ ע״ד) ועושין נברכת במועד זה הבקיע כל שהוא תושב נקרא בקיע. (א״ב בנוסח׳ שלנו כתוב משפת מחמצן ולכותל ג׳ טפחי׳ כלומ׳ שמרחיקין משפת הבקיע ג׳ טפחי׳ אבל לפי גי׳ הערוך גרסינן שפת מנדיאן כי המנדיאן הוא גוהא. שפת מנדיאן הוא בר גוהא והוא מובדל מן המנדיאן). * [אחי״ה אמת הדבר שכן גי׳ הערוך בדפוסי׳ אבל בכ״י עתיקי יומין וכן בדפ״ר הוא כגי׳ שלנו כהוכחתי. ודע שמלת בקיע בל״ע הוא מקום פתוח לרוחה בשדה ששם נקבצים המים ונעשו כמו בריכת מים וכן טעם מלת נקיע בל״ע ויש להעיר כי באמת בכ״י מ׳ למ״ק ובכ״י רש״י הגי׳ תחת בקיע: נקיע והוא מלשון נקעים מלאים מים מ״ק ג׳. עיי׳ ד״ס מ״ק צד י״א וכן פי׳ רבינו בע׳ נקע נקעים מים פי׳ בקיעות של שדות כעין גומות ע״כ. ופי׳ גיהא בל״ע جية מקות מים ובריכה ונ״ל שלזה כיון הירו׳ מ״ק בדיבור כל שהוא תושב כלומ׳ המים מקובץ ומיושב במקום אחד וקצת מזה עיי׳ פירוש מ״פ שם. ומלת נדיין בל״ע ندى ארץ שכלה משקה ומקום מלא לחות ועיי׳ עוד ע׳ נד. ועוד נ״ל שכפי׳ ר״ח יתכן להיות כי גם הוא גרס נקיע בפרשו: בקיע ששורין הבגדים בתוכה וכ׳ כי בל״ע נקע פתרונו שורה במים. ובזה הכל על מקומו יבא בשלום] —

בָּקַע (מל״מ spalten, durchbrechen ; בֵּית בִּיקוּעַ der Theil eines Grabscheits, womit Holz gespalten wird ; בְּקַעַת Holzstück, Span) בפ״ג בכלי׳ הסייף והסכין (מ״ג) קרדום שניטל עושפו [1] טמא מפני בית ביקועו [2] וזה צורתו [3]

כ״י ה״ב

ולכ״י ב״ר הצורה כזה:

ובפכ״ט בכלי׳ (מ״ז) יד קרדום של ביקוע [4] ושל עדיר ששה. פי׳ קרדום שמבקעין בו העצים מן (בראשי׳ כ״ב, ג׳) ויבקע עצי עולה [5]. ואפי׳ אוכלת בְּקַעְיוֹת בפ׳ השוחט אחד בעוף בגמ׳. השוחט את המסוכנת (חולי׳ ל״ז:) ״פי׳ חתיכות של עצים״. * [אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ שם. וכנ״ה במד׳ קהל״ר פ׳ אמרתי אני (קהל׳ ג׳, ט״ז) הוציאו את מוחו בגזירין פירוש בבקעיות ונראה לי שהיא הגהת איזה סופר שראה ברש״י סנהד׳ פ״א: גזירין: פקעין. ועוד עיי״ע דיופלי׳ ובירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח ע״ד לי׳ עיי״ע גזר ב׳. והיחיד בקעת אי׳ בשבת י״א: חקק קב בבקעת בשבת וכ׳ עיי״ע קב א׳. ושם כ״ט רע״א נכרי שחקק קב בבקעת ישראל מסיקה ביו״ט. ביצ׳ כ״ב. ותוספ׳ שם ספ״ג אין מכבין את הבקעת וכ״ה בירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ג, ב״ק ל״ב: נתזה לו בקעת, ירו׳ מכו׳ פ״ב דל״א ע״ג נתזה הבקעת עליו ורש״י לביצ׳ לועז אישטיל״א ולסנהד׳ פ״א: אשעל״ש והוא Holzsplitter, Span, éclat]. אי אתה מודה שמא יבקע הנוד ונמצא שותה טבלים למפרע א״ל לכשיבקע הנוד בר״ג דכל הגט שנכתב (גיטי׳ כ״ו. חולי׳ י״ד: יומ׳ נ״ו: סוכ׳ כ״ד. תוספת׳ דמאי פ״ז, ירו׳ דמאי פ״ז דכ״ו: ירו׳ גיטי׳ פ״ג דמ״ה.) פי׳ לכשיִבָּקַע הנוד ונשפך היין ואין שם יין בנוד שיאמר זה התרומה והמעשר אם באותה שעה ישתה הן טבלים אבל קודם שישפוך הנוד לא. בפ׳ שואל את הפרה בגמ׳ שואל את הפרה ושילחה לו (ב״מ צ״ט.) ובפ׳ האיש מקדש בו ובשלוחו בגמ׳ האומ׳ לה התקדשי לי בתמרה זו (קידושי׳ מ״ו:) א״ר הונא השואל קרדום מחברו בְּקַע [6] בו קנאו לא בקע בו לא קנאו. * [אחי״ה מל״מ הוא וכנ״ה בקל בהשאילה: אהלו׳ פ״ו מ״ו, פ״ט מי״ד טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, קהל״ר פ׳ ועוד ראיתי והיה הדם בוקע ועולה, והרבים: מדר׳ שו״ט מזמ׳ ע״ח שהיו (הצפרדעים) בוקעות אותם באמרם אנו שלוחי המקום והם נבקעות לפניהם, ובילק׳ תהלי׳ רמז תת״כ הגי׳ הצפרדעים היו בוקעות ועולות לתוכן, ועיי׳ בקצת שינויים שמ״ר פ״י, מד׳ שו״ט שם וילק׳ שם שרשי התאנה שהם רכין ובוקעין את הצור ושם ושם, ובילק׳ ש״א רמז ק״ב שרשי חטה בוקעים בארץ חמשים אמה וכ׳, ירו׳ פסחי׳ פ״א דכ״ז: חצר שהרבים בוקעין בו. בפיעל: ע״ז ס״ה: במשנה יין נסך שנפל ע״ג ענבים . . אם היו מבֻקָּעוֹת אסורות ושם סוף העמוד מבוקעות אין שלא מבוקעות לא . . שאני חיטי הואיל ואגב צירייהו כמבוקעות דמיין, שבת ס״ז: המבקעת ביצים בכותל ורש״י גורס המקבעת

---

[1] בל״ס עֶשפא עיי״ע עשף פירושו שהוא פי׳ רה״ג בסד״ט צד ט׳. [2] כ״ה עיקר הגי׳ וכ״ה בעי׳ עשף ובנו״ג בית בקועו וגי׳ ביקוע אי׳ ג״כ בפירה״ג לסדט״ה צד כ״א. [3] בדפ״ע חסרה הצורה ואי׳ רק בכ״י ה״ב וב״ר עיי׳ בפנים. [4] בנו״ג בקוע אבל בפי׳ רה״ג שם ביקוע וכ״ה בירו׳ מגילי פ״א דע״א רע״ב בקורדום של בקיע וכצ״ל בירו׳ נדרי׳ רפ״ד דל״ח ע״ג תחת של בקעי ובק״ע באמת הגי׳ של ביקוע וכן הגי׳ סיפרא רי׳ בהר כיסות וביקוע. [5] וכ״ה בפירה״ג שם ושם עוד פי׳ מדא ונ״ל לתקנו מרא והוא ל״ע مر פי׳ קרדום. [6] בנו״ג ביקע.

ופירשו כרבינו שהוא גרס ג״כ המקבעת עיי״ע קבע א׳. ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס. ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ג מעשה בבניו של יהודה בן שמועיי שביקעו (שבקעו) להם זאבים יותר משלש מאות צאן וכ׳. ירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ב מבקעין בקורדום. הפעיל: שביעיי פ״ד מ״ה המבקיע בזית. ירו׳ כלאי׳ פ״ג דכ״ח ע״ד להבקיע ד׳ שורות בבקעה. והשם בְּקִיעָה שבת ק״א. בקיעת דגים. קהל״ר פ׳ כי כל ימיו בקע לי ב׳ בקיעות ובב״ר פכ״ז הגי׳ בקעיות וקהל״ר פ׳ מסיע שתי בקיעות שבקע אברהם. ויק״ר פי״ט וקהל״ר פ׳ בעצלתים הדין בקיעה ויותר טוב גי׳ רבינו בע׳ בז ה׳ עיי״ש וכ״ה בשהש״ר פ׳ נרד] —

* בְּקִיַע (בל״ע بَاقِعَة erfahren) ב״ב קס״ד: ומי בקיע רב במקושר וכ׳. וגי׳ הע׳ פקיע, עיי״ע פקע ז׳ ופי׳ כמו בקי. סנה׳ ה׳: בקיע במומי, שבועו׳ מ״ב. דכמה דנפישי בקיעי טפי פי׳ בל״ע מורגל ובקי.

* בְּקִיעִין (= פְּקִיעִין E. N. einer Stadt zwischen Jabne und Lydda) עיקר מקום מושבו של ר׳ יהושע עיי׳ סנהד׳ ל״ב: חגיג׳ ג׳. וירו׳ חגיג׳ רפ״א דע״ה ע״ד. ועיי׳ מכילת׳ בא פט״ז ותכונתה היתה בין יבנה ללוד וכעת לא נודעה.

* בִּקְעֲתָא (מל״מ בקעה Thal, Ebene) ב״ר פ״י למיחצד בהדא בקעתא. ירו׳ שביעי׳ פ״ג דל״ד ע״ג פקועא דבקעתא. עיי״ע פקע א׳ ובהרכבת שמות מקומות הרבה פעמים ד״מ בקעת בי טרפא עיי״ע בי טרפא. בקעת בית כוזבא תנחומ׳ ר״פ חקת. בקעת בית נטופה עיי״ע בית נטופה. בקעת (בקעתא) בית רמון מד׳ איכ״ר א׳, י״א. ב״ר פס״ד ירו׳ חגיג׳ פ״ג דס״ח ע״ד וידים מוכיחות כי היא בקעת ידים גיטי׳ נ״ז. עיי׳ גרעטץ קורו׳ היהוד׳ ח״ד, ב׳ צד ת״ס ואילך. בקעת בית שפורייא ויק״ר פכ״ב עיי׳ נייבויער צד פ״א. בקעת בית תופת במ״ר פי״ח. בקעת יטבת תוספתא נדה פ״ג עיי״ע ידפת. בקעת עין סוכר מנחו׳ ס״ד: ועל תכונתה עיי׳ מהרי״ש ת״א צד צ׳: בקעת פני מנון שמ״ר פנ״ב. והקבוץ ב״ר צ״ח ישתי בְּקָעוֹת.

* בְּקִיק (בל״ס בְּקִיקָא morsch, faul) בכל אלהי מצרים אעשה שפטיי (שמות י״ב, י״ב) תי״ר א׳ טעוות פחרא מתעבדין בקיקין ועיי׳ לבמד׳ ל״ג, ד׳. פי׳ בל״ס רקוב.

בָּקַר (spalten, pflügen ובהשאילה דרש וחקר להבדיל בין דבר לדבר וכן בל״ס ובל״ע بقر) בחולין בפי׳ ב׳ [1]) (חולי׳ ל״ב. ושם ט׳.) ר׳ שמעון אומר אם שהה כדי ביקור ובגמ׳ כדי ביקור טבח חכם פי׳ בדיקת הסכין. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ ל״ב. וכנ״ה פסחי׳ צ״ו. טעון ביקור, כריתות י״א. בביקור תהיה עיי״ע בקר ד׳. והפעל כמו בל״מ ענינו דרש וחפש כתוב׳ ק״ו. מבקרי מומין שבירושלים. ירו׳ ביצ׳ פ״ב דס״א ע״ג ביקרן ממומין. חגיג׳ ט׳: אין אומרים בקרו גמל בקרו חזיר אלא בקרו טלה ואי זה זה ת״ח שפירש מן התורה. קהל״ר פ׳ מעות אין אומרים בקרו גמל ואת מי מבקרין את התמידין. ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז: טליים מבוּקָרים. אסת״ר פ׳ ויהי בימי לכשאבקר פנקסותיהן וכ׳. ב״ר ר״פ פ״א נתבקרה פנקסו עיי״ע אחר ג׳. תנחומ׳ ס״פ וישלח פנקסו מתבקרת (ב׳ פעמים). ובענין מבקר חולה והשם ביקור חולה הרבה פעמים בש״ס עיי׳ ברכו׳ י׳. י״א. כ״ח: שבת י״ב. ושם: קכ״ז. נדרי׳ ל״ח: ל״ט. ושם: מ׳. מ״א. גיטי׳ ס״א. סוט׳ י״ד. ב״ק ק׳. ב״מ ל׳: סנהד׳ ס״ח. ע״ז י״ח. אבדר״נ פ״ל ופמ״א. ב״ר פמ״ט ותרג׳ ירו׳ א׳ לשמו׳ י״ח, כ׳ הדרך זה ביקור חולים וכ״ה במכילתא שם] —

בָּקַר (= פָּקַר freigeben, sich eines Eigenthums-rechts begeben; הֶבְקֵר = הֶפְקֵר Freigebung, herrenloses Gut; בַּקְרָנוּתָא Freiheit, Ausgelassen-heit; בַּקְרָין Freie, Zügellose) בפ״ק דפיאה (מ״ג) נותן משום הבקר. (א״ב בנוסחאות שלנו כתוב הפקר). *[אחי״ה אבל בכ״י מ׳ ובירו׳ אי׳ כגי׳ רבינו והרבה מצוי בירו׳ ד״מ ירו׳ פיא׳ פ״ג די״ז ע״ג והבקר חייב בפיאה ושם פ״ה די״ח ע״ד הבקר בית דין הבקר וכ״ה בירו׳ שקלי׳ פ״א דמ״ו. — ירו׳ פיא׳ פ״ו די״ט: וירו׳ נדרי׳ פ״ד ל״ח ע״ד (הרבה פעמים) הבקירו הבקר . . אין הבקירו הבקר, וירו׳ פיא׳ שם הבקר לבהמה וכ׳. ירו׳ מעשרו׳ רפ״א דמ״ח ע״ג וירו׳ חלה פ״א דנ״ז סע״ג . . היא פיאה היא הבקר. פיאה פ״ו מ״א לגי׳ כ״י מ׳ וירו׳ שם הבקר לעניים הבקר וכ״ה בעדיו׳ פ״ד מ״ג וירו׳ כתוב׳ רפ״ח דל״ב. (ובבבלי ב״מ ל׳: הגי׳ הפקר). ירו׳ גיטי׳ פ״ז דמ״ח ע״ד אף בהבקר כן. וכן הפעל שם וירו׳ פיא׳ פ״ו די״ט: שדי מובקרת . . וירו׳ פיא׳ שם בשהבקירה לזמן מרובה אבל הבקירה לזמן מועט . . בשהבקיר סתם וכ׳, ירו׳ דמאי פ״ג דכ״ג: ואין המבקיר מבקיר בגסה . . כיון שאדם מבקיר בדבר ויצא מרשותו הבקירו הבקר ועיי׳ ירו׳ נדרי׳ פ״ד דל״ח ע״ד. ירו׳ שקלי׳ פ״א דמ״ו. התקינו שיהו מבקירין את כל השדה.

[1]) כ״ה בדפ״ר.

ירו' שביעי' פ"ט דל"ט. ואבקרה קומיהון. רות רב' פ' ותקם היה (מבקר) [צ"ל מבקיר] גרישין] — תשמטנה ונטשת (שמות כ"ג, י"א) תר"י [א'] תשמטון יתה ותבקרון יתה [1]) אני ידעתי את זדונך (ש"א י"ז, כ"ח) תרג' ית בקרנותך. וישכר בהם אבימלך אנשי רקים ופוחזים (שופטי' ט', ד') תרג' ואגר בהן אבימלך גברין סריקין [2]) ובקרין.

בָּקָר = בַּקְרָא, בַּקְרְתָא (כל"ס בקרא Rinder-heerde; בַּקְרוּת, בַּקְרוּתָא בל"ע بَقَرٌ Rinderei, Rinderstallung; בַּקָּר בל"ס בַקָּרָא (Rinderhirt בר"ג דמי שהפך (מ"ק י"ב.) ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות. ובב"ר פכ"א (פ"כ [3]) הרבה ארבה עצבונך והרונך: והא בַּקְרוּת [4]) של אנטונינוס היתה רובעת והרביעו ממנה בקרות של ר'. והיה למשלח שור (ישעי' ז', כ"ה) תרג' ויהי לבית ארבע בקרן דתורין. ואל הבקר רץ אברהם (בראשי' י"ח, ז') תרג' ולבקרותא רהט אברהם. שגר אלפיך (דברי' ז', י"ג; כ"ח, ד') תי"ר [א'] בקרת תוריכון. ותרג' שלנו [5]) בקרי תורך. פי' מקום ששם עומדין השורין. בר"ג דהשוכר את הפועלין (ב"מ פ"ד.) הוה עיילא בקרא דתורי בין חד לחד [6]) פי' צמד בקר. ובס"ג דהמפקיד (שם מ"ב:) בקרא שומר שכיר דיתמי הוא. ובפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות תלושין (כתובי פ"ד:) ההוא בקרא דיתמי. ובפ' אחרון דסוט' בגמ' [בסמוך] עד ימיו היה [7]) פטיש (סוטי מ"ח. ועיי"ע זמר א') א"ר הונא זמרא דבַקָּרֵי ודנגדי שרי ודגלדאי [8]) אסיר. פי' נגדי מושכי הספינות. בקרי מושכי המשואות עם הבקר והם מזמרין בשביל שתהא עזר למושכים ועיין בהון רב הונא ולא היה בהן גדופין והתיר. דגלדאי שהן עבדנין היה בהן גדופין ואסר. * [אחי"ה וכנ"ה ירו' ביצ' פ"ה דס"ג: המוסר בהמתו לבָקָר, ב"מ מ"ב: אנא לבקרא מסרתיה פי' רועה בקר ובל"מ בּוֹקֵר (עמוס ז', י"ד) — וכגי' דפ"ע אי' ג"כ בקורת ירו' פסחי' פ"ד דל"א רע"ב מוליכין אותה לבקורת. ירו' יבמות פ"ד ד"ו. בקורת משל מלכות עיברה. וירו' נדה פ"א דמ"ט: בקורת של אנטנינוס וכ'. ובתוספת' בכורו' כ"א. ד"ה ת"ק הגי' בקורות וצ"ל בקרות ובירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד גנב ליה עגל מן בקרותא ואייתי ליה (כ"ה בד' זיט' רק שם ג"כ בט"ס בקורתא ובדפ' קראטשי' נשתבש יותר עיי"ש). איכ"ר פ' טומאתה חד בענא חד בבקרותא פי' רפת של בקר וכ"ה בל"ע] —

בִּקֵּר = בִּקֹּרֶת (לדעת רבינו מהשם בקר ג' או מן קרא. אבל לפע"ד מערך בקר א' ופירושו (strafgerichtl. Untersuchung. בכריתות בס"ג דפ' ד' מחוסרי כפרה (י"א.) ת"ר בקרת תהיה (ויק' י"ט, כ"א) מלמד שהיא לוקה יכול שניהן לוקין ת"ל תהיה היא לוקה והוא אינו לוקה [9]) מאי משמע דהאי בקורת לישנא דמלקות תהא בקראי (כדתנן) [צ"ל כדתניא] (ב"ק ל"ב: מכו' כ"ג.) גדול שבדיינין מקרא וכ'. * [אחי"ה המפרשים רס"ג ראב"ע. ר' יונה ורד"ק ור"ד די לארא פותרים בקרת בענין מלקות ברצועה של בקר וכן פירשו החכם הנוצרי בוכארט בספרו היעראזאיק' ח"א דרע"ז ועוד פי' הרד"ק בספר השרשים ע' בקר או יהיה הבי"ת במקום פ"א . . ופי' בקורת תהיה להפקר היא לפי שלא חופשה ע"כ לא יומתו אבל מלקות יש עכ"ל. ול"נ שהמלה מלשון ביקור מע' בקר א' וכ"ה בכריתות שם בפי' ר' אשי אמר בביקור תהיה פי' אומדין אותה ומבקרין ומחפשין אותה אם יכולה לקבל ארבעים וכן מלת פקד בעברי אישתמע לב' אפי שמירה ועונש וכן העתיקו ע' זקנים בקרת ἐπισκοπή ופתרונה פקידה ועונש. ומהגזרה הזאת ג"כ איגרת ביקורת כתוב' פי"א מ"ה דף צ"ט: וק': מגיל' פ"ד מ"ד. ירו' מגיל' פ"ד. דע"ה: סנהד' פ"א מ"ב וירו' סנהד' פ"א די"ט: ועיי"ע אגרת פי' הכרזה שעל ידה מבקרין בני אדם]—

בִּקְתָּא (מלש' בקטרי' viç = Clan, Haus, Familie וממנו בל"י οἶκος ול"ר vicus בל"י אמצעי' βίκος; בת ביקתא Tochter eines Clans, von gleichem Fall; בְּנֵי חֲדָא בִּיקְתָא Kinder einer Gattung (Familie, gehören zu einer ביבמות בר"ג דפ' יש מותרות (פ"ד.) אלא משום בת ביקתא פי' משום זו הסמוכה לה במשנה והוא חלל שנשא כשרה ואיידי דתנא בבת ביקתא נשא תנא סיפא נמי נשא. ובכתוב' בס"פ נערה שנתפתתה (נ"ד.) תני רב יוסף בביתי ולא בביקתי. פי' בהרויח בביתי ולא בעקתי בדוחקי. ובפ' הנושא בגמ' אלמנה שאמרה אי אפשי (כתובי ק"ג.) ובפ' הקומץ רב' בסוף הלכה שתי מנחות (מנחו' כ"ד:) אביי אמר אפי' מטמא אחד נמי שניהן מצטרפין מ"ט כולהו נמי בני ביקתא דהדדי נינהו. וכמעיל' בס"ג דקדשי

---

[1]) בתרג' בשינויים אבל ראיה לגי' רבינו מצאתי בירו' פיאה פ"ו דו"ט: עיי"ש. [2]) בנו"ג בסירין אבל גי' המתורגמן בע' סרק אי הוא כגי' רבינו. [3]) בכל כ"י אי' לנכון פרש' כ"א אבל בדפ"ע בט"ס כ"ח. [4]) בדפ"ע בט"ס בקורת. [5]) כונתו לתרג' אונקלי ועיי"ע בעץ. [6]) בנו"ג ביניהו. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו. [8]) וכן גרס רבינו בע' זמר א'. ובנו"ג דגרדאי. [9]) וכ"ה בספרי לויק' שם מכות היא לוקה והוא אינו לוקה.

מזבח (י׳ ז׳:) ר׳ אשי אמר ראשון ושני לגבי שלישי בני הדא ביקתא אינון. בר״ג דהמוציא יין (שבת ע׳ ז׳:) ביקתא כי עקתא[1]) כלומ׳ מקום צר הוא וישני ענינים לביקתא יש לשון שכינות ויש לשון בית. * [אחי״ה ואמת נכון הדבר שטעם המלה בל״פ בית ומשפחה וממנו נגז׳ ל״י הרשומ׳ וכן ל״ר ול״י אמצעי׳ הרשומה ומן מלה רו׳ vicus נאצלה מלה רומי׳ vicinus שכן עיי׳ פערלעס בספרו עט״ש צד פ״ב וכן פירש״י למעילה ומנחו׳ בית וליבמ׳ בצדה, ופירושו של גמ׳ בשבת ביקתא כי עקתא בדרך אגדה הוא וכן כל הדוגמאות שם ד״מ אסיתא בוכנא ואסיתא, ועפ״י אגדה זו פי׳ רבינו ורש״י בכתוב׳ אבל מסוף דברי רבינו ניכר שראש דברו אינו אמת] —

בַּר (בל״פ بار Erlaubniss) בג׳ דפ׳ לולב וערבה (סוכ׳ מ״ה:) ובחלק בענין משיח (סנהד׳ צ״ז:) הא דעיילי בבר הא דלא עיילי בבר. פי׳ ששמענו החשובין הנכנסין בלא רשות המלאכים העומדין לפני השכינה מועטין אבל אותן שאין נכנסין עד שימלכו עם השכינה המלאכים הרבה וי״א הצדיקים העולין בגן עדן בבניהן כלומ׳ שיהא צדיק ובנו כמותו כמו ר׳ שמעון ובנו מועטין בדור הזה. * [אחי״ה ופי׳ ראשון הוא העיקר וכן פירש״י וטעם המלה בל״פ רשות ועוד נ״ל שמלת בר הוא חיצון עיי״ע בר ד׳ ושיעורו בית ודירה החיצונ׳ בגן עדן וכן נאמר בחגיג׳ ה׳: וי״ג רע״א הא בבתי גואי הא בבתי בראי] —

בר = בְּרַר (aus- absondern, wählen, klar dar-thun; בָּרוּר klar gemacht, rein, ein-leuchtend; שטר בֵּירוּרִין Wahldocument) בכלאים פ״ב (מ״א) ובי״ב פ׳ המוכר פירות לחברו בגמ׳ הרי זה מקבל עליו רובע טינופת לסאה (ב״ב צ״ד:) וכל סאה שיש בו רובע זרע ממין אחר ימעט ר׳ יוסי אומ׳ יבור ומפוריש (שם ובמ״ק ו׳. ואילך) היינו טעמו דר׳ יוסי משום דמיחזי כמקיים כלאים. ובפ״ב במעשרו׳ (מ״ו) האומר לחבירו הילך איסר זה בכ׳[2]) תאנים שאבור לך[3]) בורר ואוכל וכ׳ ובפ׳ כלל גדול בגמ׳ אבות מלאכות (שבת ע״ד.) ת״ר היו לפניו מיני[4]) אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח. ובמשנ׳ פ״ק דביצה (י״ד:) הבורר קטנית ביו״ט בי״ש אומ׳ בורר ואוכל וכ׳ תניא (שם) רבן גמליאל אומ׳ מחלוקת[5]) כשהפסולת מרובה על האוכל וכ׳ פי׳ בורר נוטל פסולת מן האוכל ומשליכה או נוטל האוכל ומניח הפסולת. ובפ״ק דב״מ (כ׳.) שטרי בֵּירוּרִין וכל מעשה בי״ד הרי זה יהזיר גמ׳ מאי שטרי בירורין הכ׳ תרג׳ שטרי בירורין: שטרי טענתא שימוש בי״ד ר׳ ירמיה אומ׳ זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. ובפ׳ גט פשוט פי׳ בתרא דב״ב (קס״ה.) שטרי בירורין וכל מעשה בי״ד אינו אלא מדעת שניהן ושניהן נותנין שכר פי׳ שטרי טענתא בי״ד שקיבלו טענות בעלי דינין וכתבום בשטר[6]) ובכריתות ר״ג דפ׳ אחרון (כ״ד.) המביא אשם תלוי: מנחת קנאות לאו לכפרה קא אתיא אלא לברר עון, פ״א [צ״ל ס״א] לגרור. ובר״ג דסנהדר׳ (ז׳: וכ״ה שבת קמ״ה: ילקי׳ משלי רמז התקי״ם ועיי׳ סנהד׳ ע״ב.) אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו "פי׳ אם ברור לך הדין כמו שברור לך הבוקר שהיא שעה אחת[7]) של יום בלא ספק. אמר לחכמה אחותי את (משלי ז׳, ד׳) אם ברור לך הדבר כאחותך. שהיא אסורה לך מן התורה פי׳ כאחותך שיצאת ממעי אמך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו". ובס״ג דפ׳ מי שמת (ב״ב קנ״ט:) אתא לקמיה דר״נ א״ל זיל ברור אכילתך פי׳ ברור דבריך כי אכלתה שני חזקה. ובפ׳ מי שמת בגמ׳ שכיב מרע[8]) שכתב כל נכסיו (שם קמ״ז.) ת״ר ג׳ דברים צוה אחיתפל לבניו וכ׳, תניא אבא שאול אומ׳ יו״ט של עצרת ברור סימן יפה לכל השנה ועיקר הדבר מפורש [בתוספתא] תחילת מסכת ערכין (ספ״א) כי כך היה יום נתינת התורה צח וברור [בתוספת׳ שם בכמה שינויים עיי״ש]. ובכל היד בפ״ב בנדה (י״ט.) וכקרן כרכום בברור שבו פי׳ כרכום דרכו לצמוח ג׳ שערות בכל שורה והשער האמצעי הוא המובהר והברור. ברור (לך יום מיתה) [וצ״ל לו מיתה] יפה (פסחי׳ ע״ה. כתוב׳ ל״ז: סוט׳ ח׳: ב״ק נ״א. סנהד׳ מ״ה. נ״ב.) כבר פירשנו בע׳ (בו)[9]) [צ״ל בז] [ב׳]. * [אחי״ה ובזה נסתלקה תמיהת הגרי״ב בהפש״ב — ודע שיותר טוב לסדר המלה

[1]) בכ״י וי״ו בט״ס ביקעתא. [2]) כ״ה בכ״י ודפ״ר וכ״ה בכ״י מ׳ אבל בדפ״ע בט״ס בב׳ ובנו״ג בעשר וצ״ל בעשרים וכ״ה בירו׳. [3]) בנו״ג לי. [4]) כ״ה בנוסחאות וכ״ה בדפ״ר אבל בשדפ״ע שני מיני וכ״ה בשבת שם בסמוך אבל בכ״י מ׳ גם שם ל״י שני עיי׳ ד״ס שם צד ע״ט. [5]) כ״ה גם בכ״י מ׳ וכ״ה במ״מ פ״ג מהל׳ יו״ט הל׳ ט״ו ובנו״ג א״ר גמליאל בד״א, והגהת הגרי״ב רשב״ג בלתי נכון הוא. [6]) ועיי׳ רשב״ם לב״ב שם ויש יתרון לדעת ר׳ ירמיה ומפורש בהרחבת ביאור בירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב. ושטרי בירורין ר״י אומר [והוא בלי ספק ר׳ ירמיה של בבלי] קומפרומיסין [compromissum עיי״ע במ״ע] זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. ובירו׳ ב״ב ספ״י ד״ז ע״ג אפי׳ בשטרי בירורין בי״ד עושין לו קיום. [7]) בפי׳ ר״ה כ״י לסנהד׳ (בקובץ כ״י אנגיוליקי׳ דף ע״ג) הגי׳ יותר הגונה ראשונה. וכל הפי׳ הועתק משם. [8]) כ״ה בכ״י וי״ו אבל בדפ״ע ש״מ בקיצור. [9]) בכ״י ל״ד בן וט״ס הוא.

בע' ברר כי זה עיקרה ובכל המקומות ענינה כמו בל"מ הפריש והאציל, וזך וצח. וכנ"ה עוד בקל: פיאה פ"ב מ"א יבור, סנהד' פ"ג מ"א זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהם בוררין להן עוד אחד ועל היסוד הזה בונה לו ר' ירמיה פירושו של שטר בירורין עיי' לעיל. ובירו' שבת פ"ז ד"י. כמה פעמים משום בורר. ובכתוב' מ"ו. דרש ופרשו השמלה (דברי' כ"ב כ"ז) ובוררין את הדבר כשמלה חדשה ונ"ל שדרש כמו ופרשו. ובפיעל: ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג דש זרה בירר, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. בירור הברזל, ירו' נדרי' רפ"א דנ"א. לשונות שבירוהו להן ראשונים (בבבלי נדרי' י'. הגי' שבדו עיי"ע בָּד ושם גם אסת"ר פ' וישלח), סנהד' כ"ג. צריך לברר; בהֻפעל: חולי' י"ד. נשחטה הוברורה דלאכילה עומדת לא נשחטה הוברורה דלגדל עומדת. תואר: בָּרוּר פסחי' נ'. עולם ברור ראית, גיטי' פ"ט. דבר הברור, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה. מקום הברור, ירו' שבת פ"ג ד"ו: ירו' חלה פ"א דנ"ח. וירו' מעשרו' פ"א דמ"ט: איזהו חלוט ברור . . איזהו תבשיל ברור, ירו' יבמו' פ"ד ד"ה ע"ג חֵלב ברור, ירו' גיטי' פ"ט ד"נ ע"ג קיים שריר וברור, ב"ר רפכ"ג הברור שבהן היה למך וגי' רבינו המרוד עיי"ע והקבוץ: ירו' קידושי' פ"ד דס"ו: ובמ"ר פ"ט הברורין שבאחיך, ובב"ר פצ"ח דרש גרם (בראשי' מ"ט, י"ד) מה חמור זה גרמיו ברורין וכ', ביצה כ"ט. ברורי המדות והגי' היותר נכונה ברוצי עיי"ע ברץ ומ"ש. והשֵם: ירו' שבת פ"ז ד"י: וירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד הותר מכלל בְּרִירָה ביו"ט פי' הפרשה, ומבנין הֻפעל נגזר השם בְּרֵירָה כלו' מה שהוברר מתחילה או בסוף ד"מ בכורו' נ"ז. אי אמרת יש ברירה ליברור חד מינייהו לבהדי כלבא ולשקול והנך נשתרי, ירו' שקלי' פ"ו ד"נ: אי אמרינן ברירה נברור ד' זוזי ונשדי בנהרא ואידך לשתרי, ותוספות תמור' ל'. ד"ה ואידך נקטו כלל גדול בידם וז"ל דודאי כל דבר שהוברר האיסור מתחילה ואח"כ נתערב בהיתר לא סמכינן אברירה כיון שתערובתו היתה באיסור אבל הני תערובתו בהיתר כי האיסור לא היה מבורר . . ולאחר התערובת נולד האיסור אז סמכינן אברירה ע"כ ועיי' עוד תוספ' בכורו' נ"ו: ד"ה ליברור ותוספ' סוט' י"ח. ד"ה חזר ופלוגתא רבתא היא אם אמרינן יש ברירה או אין ברירה עיי' גיטי' כ"ה: ואילך עירובי' ל"ו: ואילך ושם נסמן, ביצ' ל"ז: ואילך, חולין קל"ה: ב"ק נ"א: ס"ט. ואילך ב"ב כ"ז: ובענין חִלוקי דעות בין המפרשים בענינינו ע' פחד יצחק ע' ברירה] —

בָּר = בּוּר (ובל"ס בר leer, unbebaut sein; בהפעיל אוביר = הֵבִיר brach, unbebaut liegen lassen) בהמקבל פ"ט בב"מ (מ"ג דק"ד.) ומשזכה בה הֶבִירָה[1]) אם אוביר ולא אעביד פי' שדה שלא נזרעה תרג' לא תשם (אונקלי בראשי' מ"ז, י"ט) לא תָבוּר כלומ' לא יעלו בה קוצים, לשמיר ולשית יהיה (ישעי' ל"ב, י"ג) תרג' להובאי[2]) ובור יהא. ובפ' השואל פרה בגמ' שטף נהר את זיתיו (ב"מ ק"א.) א"ר יוחנן כדי שתהא ברא בידו פי' ופרקינן לעולם יש קנין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר ומקבל לאו כחוכר הוא חוכר חייב שפורע חוב שעליו מן הפירות הללו אבל מקבל שלו נוטל ובשדה אבותיו ממש קאמר ר' יהודה וקניסא הוא דקנים ליה דלא ליזיל וליטפי עלה איידי דחביבה ליה דמישתכח גרים לגוים דלגזלו ארעתא דישראל אחריני אלא לישבק דתהוי בורה אצלו. ובפ' גט פשוט (ב"ב קס"ח.) אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות [בגמ'] פשיטא לא צריכה בשדה שהיתה בורה מזמן גדול מהו דתימא ריוח דהנותן הוא שמתקן שדהו חריבה והוא יתן קמ"ל דלא[3]). ובר"ג דחזקת הבתים (ב"ב כ"ט.) א"ר חייא[4]) ומודה רב הונא באתרא דמוברי באגי "פי' במקום שמנהגם לזרעה שנה ולהובירה שנה אחרת"[5]). ובפ' המוכר פירות בגמ' מקבל עליו עשר (שם צ"ה.) ת"ש המקבל שדה מחברו ליטע בשכר הרי זה מקבל עליו י' בוראות למאה יותר על כן מגלגלין עליו את הכל. "פי' המקבל שדה מחברו ליטע בשכר הרי זה מקבל עליו בעל השדה עשר בוראות למאה אילנות דאי מכר הנוטע אילנות בין מאה אעפ"כ אין מפחית לו מדמיו ומקבל עליו בעל השדה אבל אם [מביר][6])

---

[1]) כ"ה במשני' של ירו' ב"מ פ"ט מ"ג ומקורה בתוספתא כתובו' פ"ד וזה ראיה להנחת הרב החכם צוקערמאנדל שמשנת הירושלמי בנתה עמודיה על יסוד של התוספתא וכגי' הירוש' זו ג"ב נוסח הרי"ף וכן העתיק הרמב"ם עיי' מ"פ בירו' שם. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו וכ"ה בתרג' וכ"ה בע' הובאי אבל כאן בדפ"ע בט"ס חובאי. [3]) בנו"ג רק: לא צריכא בבורה ומפי' הרשב"ם עיי"ש נראה קצת שמונחי' לפניו ג"כ גי' רבינו ובב"מ לפנינו הנוסח כדי שתהא ברה אבל לפי עדות התוספו' שם ד"ה כדי גי' ר"ת בורה ופירושו מסכים עם פי' רבינו דכאן עיי"ש היטב, ובענין כתיבת המלה יש לקיים שתי הנוסחאות ר"ל בורה שהוא ל"ע بور, بائر וברה שהוא ל"ס ברא כלומ' שדה שאינה נזרעה וחריבה. [4]) בנו"ג ר' חמא. [5]) וכן פי' רגמ"ה כ"י לב"ב כ"ט. וכמו כן נמצא בדף צ"ה. כהפי' הנמצא בערוך מיד בסמוך. [6]) השלמתי עפ"י כ"י רגמ"ה.

יותר מכאן[1]) מגלגלין עליו את הכל אפי׳ עשר בוראות״. * [אחי״ה בנו״ג בוריות פי׳ אילנות שאינן עושין פרי ול״ס הוא בורא, בוירא, בוריא כלומ׳ עקר ואין עושה פרי ומזה איזה פעמים בתרג׳ הובאי ובור פי׳ ענין קוץ הוא והוא העתקת של שית ושמיר (עיי׳ עמת״ר להח׳ לעווי צד פ״ז) וקבוץ בקהל״ר פ׳ כי ברב חכמה: דין אכל מילין בּוּרִין ולא אתנזיק. ובשמ״ר רפל״ב דרש אשיתך (ירמי׳ ג׳, י״ט) ביירתם עצמכם ודורש מלשו שַׁיִת (ישעי׳ ה׳, ו׳; י׳, י״ז) וכענין זה תעני׳ ו׳: לא בָּיְרֵי תרביצי כלומ׳ אין מניחין שממה החצירות עיי״ע תרבץ. ובקל: ירו׳ ע״ז ספ״א ד״מ: ר׳ סימון היו לו נוטעי כרמים בהר המלך שאל לר׳ יוחנן א״ל יבורו, ירו׳ דמאי פ״ו דכ״ה: תיקנו במקבל שלא תבור א״י. ובהפעיל: ב״ר פפ״ב . . מי שהוא חוכר שדות הרבה ומבירן, ושמ״ר פכ״ז משנכנס לתוכו הבירה . . ומשקבלה עליו נכנס בה והבירה ובדפ׳ חדשים בב״ר ובש״ר הגי׳ הובירה, קהל״ר פ׳ טוב מלא מי שהוא שוכר גנות הרבה והוא מביירן פי׳ מבטלן ומאבדן וכ׳, וב״ס זה הפי׳ וכ׳ הגהת איזהו סופר הוא ובא מגליון ויותר טוב לגרוס והוא מבִירָן ובשנויים בויק״ר רפ״ג. ובאפעל: ב״מ ק״ד: אוֹבֵיר תילתא, ושם אם מוברנא, ב״ב כ״ט. איכא דמובר ואיכא דלא מובר והאי גברא מוברה. באתפעל: ב״מ ק״ז. דתתְּבוּר ארעיה] —

בַּר (בל״ס בַּרָא, בַּרָיָא das Acussere, was draussen das draussen Befindliche, Ver- בְּרוּתָא ; ist worfene, nicht Angenommene; בָּר פי׳ טהור rein; בְּרָא (durchstechen בפ״ק דב״מ בגמ׳ היו שנים רוכבין (ט׳) אלא הא דר׳ אבהו ברותא הוא, ובפ׳ איזהו נשך בגמ׳ מלוה ישראל (שם ע״א:) אלא דרב אשי ברותא היא, ובמנחו׳ פ׳ ר״י בגמ׳ בא לו לעשרון (מנחו׳ מ״ח.) אלא דרב אשי ברותא היא, ובפ׳ מי שמת בגמ׳ האחין שעשו מקצתן (ב״ב קמ״ה.) רב אשי אמ׳ גיטה מוכיח עליה והא דרב אשי ברותא היא[2]) ובס״ג דפ׳ המוכר פירות לחברו (ב״ב ק״א:) והא דרב הונא ברבי יהושע[3]) ברותא היא. וביבמו׳ כיצד אשת אחיו בגמ׳ כלל אמרו (יבמו׳ כ״א.) והא דרב אשי ברותא היא התם שלפניו מיהת משתמר[4]) פי׳ מקום שטעו חכמים ולא דיברו בהלכה לא רצו לגנותם ולומ׳ טעו אלא אמרו ברותה כלומ׳ דעת חיצונית היא. ובפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ ג׳ ארצות לחזקה (ב״ב מ׳:) היכא דמי מתנתא טמירתא א״ר יוסף דאמר להו לסהדי זילו איטמורו וכתובו ליה וא״ד א״ר יוסף דלא א״ל תיתבו בבריתא ובשוקא[5]) ותכתבו ליה מאי בינייהו איכ׳ בינייהו סתמא דלא פריש לא איטמרו ולא תיתבו בשוקא ובבריתא, ואר״ח דהוה קשה הא לישנא טובא דהא תרי לישני דרב יוסף מיחזו סתמא כשרה היא ואמר דפריש לה אביו חושיאל ז״ל[6]) הכי להאי לישנא דאמ׳ זילו איטמרו מיתחזי דבהאי לישנא אי פריש הכי מיפסלא ואי לא פריש אלא אקני לה סתמא כשרה ולהאי לישנא דפריש לא תיתבו בשוקא ובבריתא ותכתבו ליה מכלל דכל מתנתא צריך למיתב בשוקא ובבריתא למיכתב ליה ואי לא כתיב בה הכי פסולה, אישתכח ללישנא קמא דרב יוסף סתמא כשרה וללישנא בתרא דרב יוסף סתמא פסולה. — בסנהד׳ בפ׳ דיני ממונות (בגמ׳) [צ״ל בג׳] זה בורר לו אחד בגמ׳ סוחרי שביעית (סנהד׳ כ״ה:) בהמה בת הכי היא אין בשור הבר דתנן בכלאים פ״ח (מ״ו וחולי׳ פ׳.) שור הבר מין בהמה ר׳ יוסי אומר מין חיה. * [אחי״ה ועיי״ע שר ז׳ וגם שם לא פי׳ רבינו ובמקום אחר פרשתי כי שור הבר הוא העתקת מלה פרסית Çarçûk פי׳ שור טהור ובר מל״מ בַּר (ש״ב כ״ב, כ״ה), וכן תרנגול ברא שבת ע״ח. גיטי׳ ס״ח: היא העתקת מלה פרסי׳ Çinamru פי׳ עוף של בר ומי שרוצה לעמוד על כל הענין יעיין במאמרי על המלאכים ושדים צד פ״ג וגם במ״ע דמ״ג כרך כ״א צד תקפ״ח ואילך ועיי׳ עוד ע׳ בר יוכני. אבל איל הבר חולי׳ פ׳. וחזיר של בר ירו׳ שבת פי״ד די״ד: פי׳ יער וכ״ה בל״ס בַּרָא — ובענין תוך בר בפסחי׳ ע״ד. לגי׳ רבינו וכ״י מ׳ וירו׳ עיי״ע תך ב׳] — ובהקומץ בגמ׳ ד׳ פרשיות שבתפילין (מנחו׳ ל״ד:) החליף פרשיותיה פסולה אמ׳ אביי לא אמרין אלא גווייתא לברייתא

---

1) כ״ה בכ״י פאריז ובשאר כ״י ודפ״ע חסרה שורה שלמה זו ובלעדה אין לו מובן לכל המאמר וחידוש הוא שלא העיר על זה מאומה בעל הפשב״ע. 2) כ״ה בכ״י ל״ד אבל בשאר כ״י ודפ״ע חסר. 3) בנו״ג בריה דרב יהושע ב׳ פעמים. 4) כ״ה בכ״י ל״ד אבל בדפ״ע נשמט הך ציון מיבמות על כן לא מצא ידיו הגרי״ב בהפשב״ע ומשים ד׳ תיבות התם וכ׳ בין שני חצאי עגולים ופליאה שנעלם ממנו המקור והוא ביבמות כ״א. אע״פ שהגרי״ב בעצמו העיר על היבמו׳ ק״א. וצ״ל כ״א. וכן ציין בהגהותיו לפסחי׳ י״א. — ולפנינו לפסחי׳ שם, שבת כ״א. כ״ז. יבמו׳ כ״א. גיטי׳ פ״ח: זבחי׳ ק׳: ב״ב קמ״ה. הגי׳ ברותא ברלית אבל בכ״י מ׳ לפסחי׳ ושבת היא כגי׳ רבינו ברי״ש וכ״ה בכריתות י״ד סע״א אלא דרפס ברותא וזיא. 5) בנו״ג בשוקא ובבריתא וכן משמע בסמוך מפי׳ רבינו. ודע לפי פי׳ דר״ח הגי׳ וא״ד א״ר יוסף דא״ל לא תיתבו וכ״ה בפי׳ הרשב״ם לב״ב שם בשם ר״ח. 6) כ״ה בכ״י ו״נ ול״ד אבל בדפ״ע נשמט.

ובריתא לגווייתא אבל וכ׳, ובר״ג דפ׳ אלו טרפות (חולי׳ מ״ג:) חיוי ברייתא[1]) קוצי אכלן ובגמ׳ הריאה שניקבה (שם מ״ז.) ההיא דביני ביני דאתי לקמיה דרב אשי סבר למטרפה א״ל הונא מר בר רב אויא לרב אשי כל הני חיוי ברייתא הכי אית להו.— ובר״ג דפ׳ אלו טרפות (שם מ״ג:) אמר עולה ישב לה קוץ בושט אין חוששין לה שמא הבריא פי׳ הבריא יצא לחוץ כדמתרגמינן חוץ (עיי׳ אונקלי׳ דברי׳ כ״ה, ה׳ ותרג׳ שופטי׳ י״ב, ט׳) ברא, ובפ׳ גיד הנשה [בגמ׳] ונוהג בשליל (שם צ״ג:) אצדרין אי דץ ביה מידי דמברי ליה[2]) שרי ואי לא אסור. (א״ב תרג׳ חית השדה (בראשי׳ ג׳, א׳) חיות ברא). * [אחי״ה בשני ציונים האחרונים יותר נראה גזרת המלה מל״מ (יחזקאל כ״ג, מ״ז) וברא אותהן בחרבותם וכן פירש״י בחולי׳ מ״ג: בשם ואני שמעתי. ולדעתי משם ״רגמ״ה״ שמע שכן פי׳ באמת (בקובץ כ״י אנגיילק׳ לחולין מ״ג: דף ש״ה) וז״ל הבריא כלומ׳ שמא נקב לשון וברא אותן בחרבותם עכ״ל. ונכון הוא ועניננו: כרת וכ״ה בל״ע עיי׳ רד״ק בספר השרשים. וכן בחולי׳ קי״ב. ה״מ דאבריה ופירש״י שנקב הדם את הכיכר וכו׳. אבל מה שענינו חוץ נמצא עוד המלה שבת ק״ו. ביצ׳ י״ב: סנהד׳ ס״ב ע״א וע״ב פוק תני לברא והוא מלש׳ ברותא הנ״ל, מ״ק י״ז: וב״ב צ״ג: [לגי׳ רבינו בע׳ תן א׳ לקצת דפוסי׳ עיי״ש] תנא ברא כלומ׳ תנא של ברייתא. יומ׳ ע״ב: ת״ח שאין תוכו כברו אינו ת״ח. שבת קל״ט: ברא דתומא כלומ׳ צד החיצון של שום ורש״י פי׳ צלע של שום. וכן מלת היחס בר ועניננו חוץ הרבה בתרגומים וכן בדרז״ל ברכו׳ ל״ח: בר מן דין ובר מן דין, חולי׳ צ״ח. לבר מינה, ב״ב צ׳: שתותא מלבר. ירו׳ עירו׳ פ״ז דכ״ד ע״ד בר מדעתיה. שהש״ר פ׳ זאת קומתך לבר מישראל] —

בַּר = בָּרִיא (כל״ע برأ וכן בל״מ gesund, kräftig, ganz) הטופל את הבריא טהור ואת הרעוע טמא בכלי׳ פ״ג (מ״ה) פי׳ כלי חרש שלם[3]) אם טיפל עליו רעי של בקר אם נגע אדם טמא באותו הרעי לא נטמא הכלי ואת הרעוע הנסדק ולא נתפרד, ובהבגד פכ״ז בכלי׳ (מ״א) שלש על שלש באשפות בריא וצורר [מלח] בבית או בריא או צורר מלח ולא תשבר. (א״ב בנוסחאו׳ שלנו חסרו מלות ולא תשבר). פי׳ בגד מושלך באשפה ויש בו ג׳ על ג׳ והיא שלמה ויתכן להיות צרור בה מלח ולא תשבר טמאה ואם היא שלמה וידוע שאם צרר בה מלח [תשבר אינו, כצ״ל] מקבלת טומאה ואם היתה בתוך הבית והיא שלמה אע״פ שאינה מחזקת לצרור בה מלח טמאה. ובארץ ישראל[4]) פ״ח במקוואות (מ״ה; נדה מ״ג. חולי׳ כ״ד:) בעל קרי שטבל ולא הטיל מים כשיטיל מים טמא ר׳ יוסי אומ׳ בחולה ובזקן טמא בילד ובבריא טהור. פי׳ אם טבל בעל קרי ולא השתין קודם טבילה יהא טהור עד שישתין ובשעה שישתין נטמא כבתחלה וצריך לטבול שנית וזה הדבר בזקנים ובחולים שלא תצא מהן ש״ז בכח אבל הבחור אינו כן שאם טבל קודם שישתין נטהר. פי׳ בריא שאינו חולה ולא שכיב מרע. ובגמ׳ שחיט׳ חולין (כ״ד:) נתנו חכמי׳ שיעור לחולה לזקן ולילד דאמר ר׳ יוסי בילד טהור בחולה ובזקן טמא[5]) בילד עד כמה . . כל זמן שעומד על רגלו אחת ונועל מנעלו, ובזקן עד שירתת עד אימת א״ר חנינא כל זמן שעומד על רגלו אחת וחולץ מנעל ונועל מנעל[6]). בכלי׳ פכ״ד ג׳ תריסין (מי״ז) מטלית מהוהא[7]) שהטליה על הבריאה פי׳ בגד בלוי שתפרו על בגד חדש הולכין אחר הבריא[8]). בפ׳ י׳ יוחסין (קידוש׳ ע״א:) בבל בריאה כולם מיוחסין, מישן מיתה, כלומ׳ כולם פסולין כממזירי ונתיני, מדי חולי כלומ׳ רובן כשרים שרוב חולין לחיים, עילם גוססת שרובין פסולין שרוב גוססין למיתה. * [אחי״ה בירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ה ע״ד הגי׳ אילם והוא Elymais ונשנית עוד שם ובב״ר ס״פ ל״ז גבביי וצ״ל גבניי והוא Gabiane עיי׳ שטראבו ט״ז, תקי״ד שהיה מחוז באילם. וכן אי׳ בירו׳ כתוב׳ פי״ב דל״ה. חמתיה גובני ולא אתכנע מן קומוי. ועיי׳ עוד ע׳ גאובאי. — וכנ״ה נדה מ״ז: ב״ב קמ״ח. ירו׳ נזיר פ״ו דנ״ה: והפכו כחוש.

---

1) כ״ה בכ״י ל״ד ובנוסחאות אבל כ״י ו״ו עיזי ברייתא. 2) בנוסחאו׳ לי׳ ועיי׳ מ״ש בעי׳ דץ א׳. 3) וכ״ה בפ״מ להרמב״ם. 4) כ״ה לנכון בכ״י פאריז וכ״ה בדפ״ר ופיז׳ אבל בכ״י ל״ד בט״ס בתלמוד ארץ ישראל וממנו נשתבש בדפ׳ וויניצי׳ באסי׳ אמשי׳ פראג בירושלמי. וכבר העיר הרב החכם ר׳ שלמה באבער בהוספה כבוד הלבנון שנה תשיעית נומער ד׳ צד י״ח: על שגגת המדפיסים זו ובדפ״ר בכ״מ כתוב לנכון בארץ ישראל פ״ח במקואות. ועיי״ע אם ה׳, הלק ב׳, טף ג׳, כבש ג׳, לבן א׳, ען, קלון ובדפ״ר בערך דכאן אי׳ עוד מלת כלים קודם פ״ח דמקואות וט״ס הוא. 5) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ר ובשדפ״ע נשמט. 6) בנוס׳ בשינויים עיי״ש. 7) וכן הגי׳ בעי׳ מהה א׳ וגי׳ רה״ג בסדר״ט צד י״ח מיהותא. 8) וכן פי׳ רה״ג שם מיחותא בלויה כלקא ע״ב ומלת כלקא הוא ל״ע كلع פי׳ נמאס ונמבזה ועיי׳ הר״ש שהיה לפניו ביאור בהרחבה מפירה״ג.

חולה, תש עיי"ש ושהש"ר פ' כמֹעט דבש בריא
כאבן פי' חזק ומענין זה ג"כ כתוב' י"ב: י"ד. ב"מ
ל"ז: ועוד מקומות אחרי' ברי ושמא כלומ' חזק
ודאי אשר נכון מוצאו וכן תעני' כ"ט: בריא
מזליה, יומ' נ"ז. השתא ברי טמאים אתון, חולי'
י'. בריא לי שלא היה עלי וכ', ירו' עירו' פ"ט
דכ"ה ע"ד ברי לי שנעשו בטהרה, ירו' סוכ' פ"א
דנ"ב: דבר בריא וכ', וכן בירו' פסחי' פ"ב דכ"ט:
והקבוץ חולי' פ"ד. אבא ממשפחת בריאים הוה,
ויק"ר פי"ז עשיתים בריאים כאולם. כתוב' ס': בני
בְּרִיֵי ושם ס"א. בריי דאכלה ביעי, ולנקבה ירו'
עירו' פ"א די"ט. בְּרִיוֹת. והשֵם ירו' גיטי' פ"ז דמ"ח
ע"ג נשתתק מתוך בּוֹרְיוֹ, ירו' נדה פ"א דמ"ט:
פירש מתוך בוריו וכן בירו' כתוב' פ"ה ד"ל. ותרג'
אונק' (שמו' כ"א, כ"ט) משענתו: על בורייה וכ"ה
במכילת' שם ובירו' כתוב' פ"ד דכ"ח ע"ג על
בוריו. ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד במ"ר פ"ט עמדי
על בורייך, כ"ר פ"ע מעמידין אותו על בוריו. וכן
השם בריות, בריותא סוט' י"ט: כ'. יבמו' צ"ז.
מחמת בריותא, נדה מ"ז: מחמת בריאותא, בכורו'
מ"ה: בריותא אתחלא בשמאל, אסת"ר פ' בשנת
שלש עשרה חלקים של בריות בעולם וכ' —
והפעל מעילי' י"ז. יכחיש או יבריא, חולי' ל"ג.
הרוצה שיבריא, שבת קל"ז. אין מוהלין אותו עד
שיבריא וכן בירו' יבמו' פ"ח ד"ט. יבמו' צ"ז.
(ועיי' ב"ב קנ"ה: נדה מ"ז:) אי כחוש אמ' זילו אבריוהו
ואי ברי אמר וכ', ירו' פאה פ"ג די"ז ע"ד שמא
יבריא, חולי' מ"ו: צ"ג: מדלא קא בריין וסוכ' מ"ד:
אברויי אילני פי' להשמין אילנו' בזבל עיי"ע אברויי,
ע"ז נ': גיזום אברויי אילנא עיי"ע גזם א' וכן בילק'
מ"א ד' רמז קע"ו בריאים מפוטמים] —

בָּר = בְּרָא (מל"מ וכן בל"ס בְּרָא erschaffen;
בְּרָיָיה Schöpfung) במקוואות פ"ו (מ"ז) כל
שהוא מברייית מים טהור פי' דגים וכדומה להם.
ובויק"ר זאת תהיה תחלת פרש' וזכור את בוראך
(רפי"ח) תנינן (אבות ג', א') עקביא בן מהללאל אומ'
הסתכל בשלשה דברים וכ' שלשתן דרש עקביא
בן מהללאל מתוך תיבה אחת [1]) בורך בארך
כוראך [2]) וכן בשבת בפ' שואל אדם (קנ"א:) [3])
ובפסיקתא ולקחתם לכם ביום הראשון (פסיקתא
דר"כ דקפ"א. וכן בויק"ר פ"ל וילק' אמור תרנ"א
ומדרש שוחר טוב וילק' מזמור תהלי' ק"ב ועיי' הערת
ר' שלמה באבער פסיקתא שם אות נ"ה) תכתב זאת
לדור אחרון (תהלי' ק"ב, י"ט) זה דורו של מרדכי
ואסתר שהיו נטויים למיתה ועם נברא יהלל יה
(שם) שבראן הקב"ה בריה חדשה וכ'. * [אחי"ה
הפעל בְּרָא וּבְרִי כמו בָּרָא בל"מ שבת ע"ז: כל
מה שברא הקב"ה לא ברא דבר אחד לבטלה,
סנהד' ל"ח. בשעה שבקש הקב"ה לבראות את
האדם ברא כת אחת של מ"ה וכ', שם ס"ה: אי
בעי צדיקי ברו עלמא . . רבא ברא גברא, ושם
ומיברו להו עגלא תילתא. וכנ"ה בקל ברכו' ז':
ל"א: ל"ב: נ"ב: ס"א. סוכ' נ"ב: ר"ה ל"א. מגיל'
י"ג: חגיג' י"ב. ט"ו. ב"ב ט"ז. ע"ד. ע"ח. סנהד'
ל"ח. ל"ח: ל"ט. אבות פ"ו אבדר"נ פל"א. בינוני
בב"ר פמ"ד ברואה ומתוקנת. ובנפעל נִבְרָא, נבראה,
מקור להבראות עיי' ברכו' נ"ט. ס"א. עירו' י"ג:
ס"ה. פסחי' נ"ד. ושם: יומ' ל"ח: נ"ד: סוכ' מ"ט.
ר"ה י"א. כ"א: חגיג' י"א: י"ב. י"ג: סוט' י'. ב"ב
י'. סנהד' ל"ז. ל"ח. ושם: תמיד ל"ב. נדה ל"א:
אבות פ"ג, מי"ד מנחו' כ"ט: ב"ר פ"ח מהם אומרים
יִבָּרֵא מהם אומרים לא יברא, איתפעל ב"ר פע"ח
מן הן דאיתבריין, שהש"ר פ' מי זאת: וכדון
אתברית ברייה חדתא ובהשמטת התי"ו איברי
ברכו' נ"ה. איברי ליה עינא דמיא, שם ס"א: לא
איברי עלמא אלא לצדיקים גמוריי וכ', שבת קנ"ו.
דאיברי ביה אור וחושך וכ', פסחי' נ"ד. אור במ"ש
איברי וכ', סנהד' צ"ח: לא איברי עלמא אלא
לדוד למשה למשיח, והשם בורא ובהבלעת האל"ף
ירו' סנהד' פ"א די"ט. אני ובורך וכן במשקל
סורי בְּרִיָא בָרוּיָא נמצא ג"כ השם ברייא, בוריא,
ברייה ד"מ ירו' ברכ' פ"א ד"ב ע"ד איקריה דבריי
כלומ' כבוד בוראי, ירו' תעני' פ"ד דס"ט. ברייכון
סעודינכון ובאיכ"ר פ' בלע ברייא בסעדיכון פי'
הבורא יהיה בעזרכם, ירו' הוריו' רפ"ג דמ"ז, דיגמא
דידכון דמי לברייכון, ובירו' סנהד' פ"ב ד"כ רע"א
בט"ס לבירייתכון וצ"ל לבורייכון, ירו' סנהד' פ"י
דכ"ט. לא דברייך עבדת ולא דבלק עבדת, ב"ר
ספט"ו גנב דעתיה דברייה ושם רפס"ח לית אנא
מובד סברי מן בריי ושם ורפנ"ג מה אני מובד
(מובדת) סברי מן בריי, ובב"ר פנ"ו הן אראלים
צעקו חוצה (ישעי' ל"ג, ז') . . חוצה הוא ברייה
למיכם ית בריה וגי' הילק' ישעי' רמז ש"ג חוצה
היא לך חוצ' היא לאבא למיכסית בריה עיי'
מ"כ לב"ר ויפה תואר שם. ויק"ר פט"ו בורייך קאים
לך, איכ"ר סוף פתיחתא סי' ל"ד: ייזיל מלכהון

[1]) וכ"ה בקהל"ר פ' והסר אבל בירו' סוטי פ"ב די"ח. הגי' מפסוק אחר. [2]) וכ"ה בקהל"ר אבל בויק"ר אי' בוראך . . בארך . . בורך ובירו' סוטי בוראך . . באירך, בורך. [3]) אבל לפנינו לי' אבל לפני בעל מ"כ היתי מונחי הגי' כרבינו עיי' מ"כ לקהל"ר שם ובשנויים הובא המאמר הנ"ל גם בקהל"ר פ' שמר רגלך ואיכ"ר פתיחתא סי' כ"ג ומסכי ד"א פ' בן עזאי.

בריהון עמהון, וירו' תעני' שם. אסת"ר פ' בהראותו בריך ימלא הסרונך, ושם במצוותא דבריי וכ'. והשם בִּרְיָה, בִּרְיְתָא בל"ס בְּרִיתָא, ברכו' י"ז. אני בריה וחברי בריה, גיטי' נ"ו: בריה קלה, במ"ר פי"ח בריה שפלה; מכו' י"ז. בריית נשמה, ירו' ברכו' פ"ד ד"ח: לכל בריה ובריה צרכיה, ירו' גיטי' פ"ג דמ"ד ע"ד לא עבר שם בריה, ירו' כתוב' פ"ז דל"א: אין בריה משגחת עליה, שהש"ר פ' לריח: כל המכנים בריה אחת לתוך כנפי השכינה וכ'. דב"ר פ"א לא כיבד בריה את אבותיו וכ', איכ"ר פ' היו צריה לא הוות ידעה ברייה מה חרבת וכ', ילק' תהלי' רמז תתס"ב בשם הפסיקת' אין בריה רואה אותו וכ', וקבוץ איכ"ר שם בריאָתָא אמרין, ב"ר פ"ס ויק"ר פכ"ב ברייתא אמרי ויק"ר פל"ד בריאתא קיימי בצערא; יומ' פ"ו. מה הבריות אומרות, ושם יהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, חולי' קכ"ז: וילק' תהלי' רמז תתס"ב יש לך בריות גדלות בים וכ' עיי"ע ביברי, ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג אדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום, ב"ר פ"ח ופי"ד ברא בו ד' בריות מלמעלה וכ' — וכן השם בריאה בל"מ או בְּרִיָּה בלא"ר נמצא בב"ר פי"ז ויק"ר פל"ו לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה, ברכו' ב'. ב"ר פ"א ופ"ח, ירו' ר"ה רפ"א דנ"ו. ברייתו של עולם, מכו' י"ז, ירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ג חיטה כברייתא, ב"ר פ"ח ברייתו (של אד"ה אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף וכ'] —

בֹּר = בּוֹר בִּירָא (Brunnen, Grube בל"ס בִּירָא בְּארא בל"ע بير, بؤرة) בפ' הבונה [בגמ'] החורש כל שהוא (שבת ק"ג.) למאי חזי לבירא דקרא פי' לגומא של דלעת. (א"ב בנוסחא שלנו כתוב לביזרא ומפרש רש"י לזרוע בתוכה נימא של דלעת). * [אחי"ה וכגי' רבינו אי' ג"כ בכ"י מ' וכן נראה הגי' במאירי עיי' ד"ס שבת צד ק"י:] — ובר"ג דפ' אין צדין (ביצ' כ"ה.) וצפרים שקננו בטפיחים ובבורות חייב א"ד שקננו בבירה, ובפ"ק דנזיקין בגמ' הצד השוה שבהן (ב"ק ו'.) רבא אמ' לאיתויי בור המתגלגל, פי' אבן המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה היכא דמי אי בהדי דקא מתגלגל קא מזקי כחו הוא [1]) דההוא שמתגלגל ברגליו הוא חייב ולא בעל האבן ולא דמי לבור דבור מעשיו גרמו לו ובהאי אבן לא נעשה מעשה שור יוכיח שאין מעשיו גרמו לו אף אני אביא את האבן [2]). בפ' המוכ' את הספינ' בגמ' קנה שלשה (ב"ב פ"ג:) ובפ' האומ' לחברו (שם ק"ד:) בעי רב אשי בור מהו שתפסיק, בס"ג דנגמר הדין (סנהדר' מ"ט. וילק' ש"ב סרמ"ז קמ"א) וישבו אתו מבור הסרה (ש"ב ג', כ"ו) אמ' ר' אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג "מפורש בתלמוד ירו' בפיא' פ"א (דט"ז.) ובסוט' פ"א (ירו' סוט' פ"א די"ז: ועיי' ויק"ר רפכ"ו ומ"כ שם, במ"ר פי"ט ופכ"ג, שו"ט מזמור ז' ונ"ח ותנחומ' ר"פ חקת סי' ד' צד ר"פ) שרצה שאול להשיב את דוד מפני שאמ' הנה בעת שלקה את הצפחת והחנית היה יכול להרגני וכיון שלא הרגני צדיק הוא ואין לרדפו א"ל אבנר לא כי אלא הצפחת והחנית הנערים הלכו להביא מים מן הבור ושכחום שם ומצאם דוד ולקחם מן הבור א"ל הצפחת והחנית כבר נשארו בבור [3]), כנף מעילי מה תאמר בו א"ל כנף מעילך בסירה הוערת [4]) כלומ' נסבך בקוצים ונחתך ומצאו דוד ולקחו משם וכיון שלא הניחו אבנר להתפייס לדוד נענש עליהם וזהו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג". * [אחי"ה הועתק מלה במלה מפי' ר"ח כ"י אנגיילליק' A 2 .10 דף ק"ד: ונראה בעליל שר"ח מצא כן בספריו אבל בציונים הנ"ל בהרבה שינויים וכבר תפס לשון רבינו מהר"ם די לונז' בע' בר וכתב על דבריו שאינן אלא מן התמיהין עיי"ש אבל גם מפירש"י לסנהד' נראה שלא היתה מונ' לפניו הצעת הסוגי' בירוש' כמו שאי' לפנינו דאם כן לא שבק מלהזכירו ולפרש על פיו — ובענין פשט של בור הַסִּירה נראה שהוא מקום ששמו אצל בן מתתיהו קדמוני' ז', א', ה' = Βησιρᾶ בי סירה ותכונתו כערך עשרים שטאדיען מחברון] — בור ספינה אלכסנדריא בכל כלי עץ (כלי' פט"ו מ"א) ובאהלו' בפ' יש מביאין (פ"ח מ"ג) ובס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ה. ועיי' ספרי שמיני פרק ז' פ"ו) פי' הוא כלי עץ גדול וממלאין אותו מים בספינות גדולות של אלכסנדריא [5]). במעשרו' פ' הכובש (מעשרו' פ"ד מ"א) המקפה לתבשיל פטור ולקדרה חייב מפני שהוא כבור קטן, פי' הלוקח ענבים מן הגת כדי לבשל בהן כלומ' בתבשיל

---

[1]) וגי' זו כגי' כל הספרים שזכרו בעלי התוספות ב"ק ו'. ד"ה לאתויי ובנוסחאות שלנו הוגה עפ"י רש"י ובעלי תוספי' חלקו עליו בצדק ופליאה שלא רמזו על רבינו לחיזוק דבריהם וגם בעל הפשב"ע לא הרגיש בזה כלום. [2]) רבינו פי' דברי הגמ' ולא ציינן מלה במלה וכפי' בור ע"י אבן אי' ג"כ ברש"י עיי"ש ונ"ל לפי זה בור ל"ע ופרסי بر ארץ ותרש יבשה או כמו בירזא פי' אבן עיי"ע בזר א'. [3]) בפי' ר"ח אי' הנה אמרת נשארו בבור. [4]) כ"ה בירו' שם ושם ובמד' שו"ט נ"ח הורעו וצ"ל הוערו ומזמ' ז' הגי' נכרת וזה כפי' רבינו אבל במד' ויק"ר במ"ר ותנחומ' הגי' הוערת, הועדה ועיי' עוד ע' גלגל ט'. [5]) ופירוש רש"י כיון ג"כ לזה הענין רק שם בהרחבת ביאור עיי"ש ותמצא נחת.

לערב עמו בקערה פטור, בור קטון כמשמעו לפי ששנינו למעלה (שם פ"א מ"ז) שמן גמרו למעשר משירד ל ב ו ר. ירושלמי מעשרו' (פ"ד דנ"א רע"ב) אשכול שסחטו לכוס נטבל[1]) לתמחוי לא נטבל, בלא כך אין האור טובל תיפתר בתבשיל צונן לקדירה חייב א"ר אלעזר בקדירה ריקנית היא, מתניתא לא כך אמרה אלא המקפה לתבשיל פטור לקדירה חייב מפני שהוא כבור קטן: בַּיָּרָ כבר פירשנו בע' בייר. בסוף עירובי' (פ"י מי"ד דק"ד.) וממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת ומבאר הקר ביו"ט. * [אחי"ה הגירסא "מ ש י ר ד ל ב ו ר" כ"ה בערך קף ד' .מציון של גמרא ע"ז נ"ו. ובי"מ צ"ב:. אבל במעש' בנו"ג לעוקה וכ"ה בירוש' ב"מ פ"ז די"א: וכן גורס רבינו בע' עקה, ובור בענין גומא לפני הגת של שמן או יין נמצא ג"כ בטבול יום פ"ד מ"ז התורם את הבור, ושם כדי שתתגלגל ותגיע לבור, ובירו' תרומ' פ"ב דמ"א רע"ג נתפרשה המשנה הזו בטומאת טבולי יום . . שכן טבולי יום מצויין ב י ן ה ג י ת ו ת ועיי' הר"ש לטב"י והתוספת' שהביא שם, ובתוספתא תרומ' פ"א פועלים שתרמו את הבור אין תרומתם תרומ' ואם היה בור קטן ואחרים משתמשין בו תרומתם תרומ' וכ' ושם פ"ג התורם את הבור (בכ"י ו"ו הגי' את הגת) צריך שיכוין את לבו על מה שבגפת וכ' שם גת אחת לשתי בורות שתי גיתות לבור אחת שתי גיתות לשתי בורות . . תורמין ומעשרין מן זה על זה, והגירסא "מ ב א ר ה ק ר" ב י ו"ט כ"ה בכ"י מ' וכן הובאה המשנ' בירו' עירו' פ"ב די"ט סע"ד ממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת וכ', וכ"ה בירו' עירו' פ"י מי"ב ובירו' גמ' שם דכ"ו ע"ד, ובירו' שם במשנה הגי' כגי' רבינו ו מ ב א ר הקר וכ"ה בתוספת' עירובין ספ"ח וכ"ה במשניו' נאפולי ופיזרו רק בסמוך בגמ' גרס רבינו מבור הקר וכ"ה בכ"י מ' ובדפ' שונצ' ובאו"ז סי' רט"ז ובירו' עירו' בגמ' שם, ולפנינו במשנ' בדפוסי' הג' וממלאין מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת ומבאר הקר ובנוסח הכ"י מ' וכנוס' רבינו היה לפני הרמב"ם בפי"מ עיי' ד"ס צד ר"ה. ולא העיר מאומה על הערוך, ודיבור "ומבור הגדול" שאי' בכל הגי מקומות לעיל לא הביא רבינו כאן וגם לא בע' גלגל ד' עיי"ש. ואולי נשמט בדפוסים] — פי' תנן בסוף מדות (ל"ז:) לשכת הגולה שם היה בור הגולה והגלגל נתון עליו ומשם היו מספקין מים לכל העזרה, והגלגל הזה יש מפרשי' אותו אופן ובלע"ז (קונוקולא)[2]). ויש מפרשי' עץ גדול ארוך נתון על עץ מפוצל ובראשו אחד של אותו העץ גדול תלוי חבל עם הדלי ע"ג הבור וכשממלאין בו מוציא קול גדול כדתנן בתמיד (כ"ח: וכן זבחי' כ"ח:) מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור וזה לא התירו אלא במקדש. פי' בגמ' (עירובי' ק"ד:) מאי בור הקר[3]) א"ר יהודה אמ' שמואל[4]) בור שהקרו עליה נביאים[5]) והתירוה כלומ' דקדקו על הבורות וחקרו[6]) ולא מצאו בהן צד איסור כדי לגזור עליהן והתירום, ואותבינן לשמואל מדקתני לא כל הבורות הקרות התירו אלא זה בלבד ואי ס"ד בור שהקרו עליה והתירוה מאי שנא זו בלבד מכל הבורות .כל הבורות הקרות נמי נשתרו ולא קמא דשמואל א"ר נחמן בר יצחק בור מים חיים וכ"ה אומ' (ירמי' ו', ז') כהקיר בור מימיה וזו בלבד שניא משאר בורות מים חיים כמפורש בהלכה אלא זו בלבד וקמא ד"ר נחמן בר יצחק, בפ' המוכ' את הבית (ב"ב ס"ד. במשנה) לא את הבור ולא את הדות ומפורש בגמ' (שם) שהבור בחפירה והדות בבנין, ובר"ג דהמוכ' את הבית (שם ס"ג.) האומר תנו חלק לפלוני בבור וכ', "פי' פשיט' אם אמ' חד שכיב מרע יחלוק פלוני בנכסי פלגא ודאי יהבינן ליה אבל אי אמר כהאי לישנא תנו חלק לפלוני בנכסי מהו" ת"ש האומ' לחברו תנו חלק לפלוני בבור סומכוס אמ' אין פחות מרביע וכ'[7]) סומכוס לטעמיה דאמ' ממון מוטל בספק חולקין הילכך מקבל מתנה טוען חצי הוא שלי וחצי הוא שלך ויורש טוען החצי שתודה שהוא שלי אקחנו והחצי שהוא שלך אינו כן דלא פי' המוריש תנו לו חצי הבור אלא תנו לו הלק קאמר וכן אעשה אתן לך חלק כל שהוא והוה ליה זה החצי ממון המוטל בטפק וחולקין אותו ונותנין לו רביע הבור והכי נמי בכולהו נכסיו יהבינן ליה רביע כי אמר תנו חלק לפלוני מנכסי סתם פי' בחביות אין פחות

---

[1]) כ"ה על נכון בכל כ"י ודפ"ר אבל בשדפ"ע ומכל בט"ס. [2]) וצ"ל להגיהו קורוקולא בלאי"ט Zugwinde, carrucola ורש"י ז"ל לועז טורג"ו כ"ה בר"ש והוא ג"כ לאי"ט Drehrad, Winde, torno או י"ל לגי' כ"י רש"י מור והוא ל"צ Walze, Rad, tour פי' אופן וזה כדעת יש מפרשין דכאן. [3]) וכ"ה בכ"י מ' ולפנינו באר ועיי' בפנים. [4]) וכ"ה בכ"י מ' ובכ"י א"פ עיי' ד"ס ר"ו: ולא העיר על רבינו, ובנו"ג רק אמר שמואל. [5]) בנוסחאות ובכ"י מ' הגי' ד ב ר י ם ואולי מפי' רבינו הוא כדאי' בסמוך בגמ' ונביאין שביניהם התירו. [6]) כ"ה בדפ"ר ופיז' וכן פי' הרמב"ם במשנה חקרו והקרו שוין, וכן פי' רש"י בר"ש הקירו שהביאו ראיה לדבריהם וכ'. [7]) בדפ' באפי' בט"ס רב עכי!

משמונה לפי ששתי חביות בבור וכשנותנין לו רביע דחבית יבא שמינית הבור, בקדירה אין פחות משנים עשר לפי ששלש קדרות יש בבור וכשנותנין לו רביע הקדירה יבא אחד מי״ב בבור, בטפיח אין פחות מי״ו לפי שד׳ טפיחים יש בבור וכשנותנין לו רביע הטפיח יבא אחד מי״ו בבור וכולן שיעור אחד הוא נותן. והרבה פירושים ראינו בזו הבריתא וזה שקרוב לנו[1]. באלו חוצצין פ״ט במקואות (מ״ב) איזהו טיט היון זה טיט הבורות שנא׳ (תהלי׳ מ׳, ג׳) ויעלני מבור שאון מטיט היון, ובר״ג דפ׳ המוציא (שבת ע״ז:) בור זינקא בור זה נקי פי׳ נקי שאין בו מים[2]. בויק״ר ריש צו (פ״ז וילק׳ צו רמז תע״ט) מתחילת הספר ועד כאן כתוב והקריבו בני אהרן (ויקר׳ א׳, ה׳), ונתנו בני אהרן (שם פסו׳ ז׳) וערכו בני אהרן (שם ח׳) (והקטירו)[3] [וצ״ל וזרקו] בני אהרן (שם י״א) אמר משה לפני הקב״ה בור שנוי ומימיה חביבין, לעצים חלקת כבוד בשביל בניהן, כדתנן (תמיד פ״ב מ״א דכ״ט.) כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ומשל גפן, ולאהרן אי אתה חולק כבוד בשביל בניו וכ׳. * [אחי״ה הערך הזה נחלק בדפוסי׳ לג׳ ערכים אבל לפי כ״י ו׳ו ל״ד ב״ר הכל מערך אחד הוא ועל זה העיד באמת גם הענין אחרי שבכל הציוני׳ הנ״ל הוראת המלה באר וגומה, ובע׳ בירא א׳ וב׳ הוספנו להביא ציונים עיי״ש. וגמ׳ ב״ק נ׳: מפורש בע׳ הכל א׳ והבט א׳ ומעשה חולדה ובור תעני׳ ח׳. בע׳ חלד א׳. ובענין בור הגולה עיי׳ עוד ע׳ גלגל ד׳] —

בָּר (בל״ע ورا, ورى = مرا, مرى fett, genährt sein) nähren, עיי״ע בר ה׳ ובהפעיל כמו הבריא בל״מ (stärken) בסוף (משקין) [וצ״ל מועד קטן] (כ״ד:) לא חולצין ולא מברין[4] פי׳ כמו ויבא כל העם להברות את דוד (ש״ב ג׳, ל״ה). * [אחי״ה וכ״ה בתרג׳ שם לאוברה ית דוד, ותַּבְרֵנִי לחם (שם י״ג, ה׳) תרג׳ ותיכליננִי לחמא, ותרג׳ אוכל לחמי (תהלי׳ מ״א י׳) מברי סעודתי ומזה הענין סעודת הבראה שבת קל״ז. ושם: יום הבראתו ובב״ר פמ״ט הוברִיא. ובענין סעודת הבראה באבל עיי׳ ריצ״ג במקום הנ״ל בשם ר׳ נטרנאי ותש׳ גאוני׳ קדמוני׳ הנ״ל בשם ר׳ נחשון, וכנ״ה מ״ק כ״ו סע״ב עיי״ע גם ב׳ ההולך לבית האבל אם היה לבו גם בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות רבא איתרע ביה מילתא על לגבי אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי לא ב ר ו י י (כ״ה בתש׳ גאוני׳ קדמוני׳ ולפנינו בנוסח׳ לי׳ וכן לי׳ בכ״י מ׳ ולי׳ ברי״ץ גיאת שם). תעני׳ כ״א: והוה ליה (לאבא אומנא) דוכתא מאבראי למירמא ביה פריטי, דאית ליה רמי דלא אית ליה הוא אתי ולא מכסיף וכד הוה חזי אינש דלא אפשר ליה הוה יהיב ליה פריטי א״ל זיל איבראי נפשך, כ״ה בכ״י ב׳ ובמנוה״מ נר ו׳ כלל ב׳ ח״ב פ״ב וכ״ה בע״י וגי׳ איבראי אי׳ ג״כ בכ״י מ׳ ובנו״ג בריא נפשך עיי׳ ד״ס תעני׳ צד ס״ב. ובדרך השאילה ירו׳ סנהד׳ פ״ח דכ״ו ע״ג מכיון דאיברי ליביה עלוי למיעבד ליה דא מילתא וכ׳. ועיי׳ עוד ציונים שעניִנם קרוב לענין כאן בע׳ בר ה׳ בסוף, וכן סוט׳ ל״ה. כי הוו מברי אבילי תותי ארזי הוו מברי, סנהד׳ כ׳. במשנ׳ וכשמברין אותו, ושם בגמ׳ ולבסוף להברותו, ושם ס״ג. אין מברין על הרוגי ב״ד ועיי׳ עוד ע׳ אכר הערה ד׳] —

* **בַּר אֶבָהָן** (בל״ס אַבָהָא Sohn (grosser) Ahnen (d. i. von vornehmer Abkunft מנחו׳ נ״ג: אי בר אוריין הוא יאי אי בר אוריין ובר אבהן יאי (ואי) [צ״ל ויאי] וכ״ה בילק׳ שמות ררמ״ז קס״ו, ובתש׳ ריב״ש סי׳ צ״ד הגי׳ אי בר אוריאן הוא יאי אי בר אבהן ובר אוריאן יאי ויאי פי׳ בן אבות כלומ׳ ממשפחת היוחסין. ואבהן קבוץ מיחיד אב והוא כמו אבהתא קידוש׳ פ״ב. ב״ב ל״א. ואילך, ס״ה. וכן בל״ס אבהתא. ול׳ נקבה בת אבות עיי״ע.

* **בַּר אֶבְיָה, אֶבְיֵי** (Sohn des Betens, Vorbeter עיי״ע אבייה ושם פירשתיו ונשמטה בטעות הדפוס שורה קטנה כזו „עיי׳ מבוא הירו׳ למהרז״ף הך ערך״ ושם נדפס בטעו׳ ירו׳ שקלים וצ״ל ירו׳ שבועות פ״א דל״ג רע״ב.

בר אביו ובר קפיו [צ״ל בר אִיבּוּ וּבַר קְפִּיף] (שמות של שני הספדנים וכנוים הם (Sohn des Geiers, Sohn der Nachteule עיי״ע אבו, אייבו, וע׳ בואת) בסוף הלכה ראשונה דפ׳ מצות חליצה (יבמו׳ ק״ג.) אמ׳ רב אשי למאי דקאמר אמימר האי מאן דמסגי על לוחתא דכרעיה

---

[1]) עיי׳ פי׳ הרשב״ם ורגמ״ה כ״י פי׳ קצת בענין אחר בסוף אבל תחילת פי׳ דרבינו היא ממש העתקת פי׳ דרגמ״ה כ״י לב״ב שם. [2]) בל״ע ضنك, ضنيك, مزنج ein Brunnen, der wenig Wasser enthält פירושו מעט מים ורש״י פי׳ בור שיבשו מימיו קורין כן. [3]) וכ״ה בילק׳ אבל יותר טוב בויק״ר. [4]) כ״ה במשניו׳ דפ׳ נאפולי וכ״ה בכ״י מ׳ ובפי׳ רע״ב ובנו״ג אין מברין וכ״ה ברי״ץ גיאת הל׳ אבל עמוד נ״ח מציון של הברייתא מ״ק כ״ו: וכ״ה בתש׳ גאוני׳ קדמוני׳ סי׳ ל״ו.

לא ליחלוץ לאו בר אביו חליץ ולאו בר קפיו חליץ [1], ובפ' אלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק כ"ה:) אתהפוך כרעייהו דבר אביו ובר קפיו [2] ההוא יומא לא ספדוה לרב אשי והיינו דאמ' רב אשי לאו בר אביו וכ'. (א"ב ביבמו' בר אובא ובר קיפוף, ובמ"ק בר איבון ובר קיפוק כתוב). *[אחי"ה ודע שבמ"ק שם אי' על מיתת דרבה בר הונא ורב המנונא בזה"ל קאת וקיפוד הוכפלו לראות שוד ושבר ובכ"י ב' תחת קאת וקפוד הוכפלו הגי' ואבו וקיפוף הוכפלו ופירש"י כ"י כלומ' ואפי' אלו עופות רעות באו לראות כשמתו לנחם ע"כ, וכ"ה בע' קאת (עיי' ד"ס מ"ק צד מ"ג). וא"כ י"ל ששמות הספדנין (לגי' הגמ' ביבמו') בר אובא ובר קיפוף נשאלו משמות העופות הרעות האלה ואצלי אין ספק שעיק' הגי' אבו או אייבו או איבו עיי"ע למעלה, ובאמת גי' הכ"י ב' גם בשמות הספדנין בר אבו ובר קיפוף הוא וביוחסין הגי' בר איבו ובר קיפוף עיי"ע בר איבו וקיפוף ביוחסין השלם צד ק"י וק"פ, והגי' קיפוף אי' ג"כ ברש"י שבע"י הראשון למ"ק ומאשר כי טבעם של עופות אלה להשמיע תמיד קול יליל על כן היו למלה לכנות בהם הספדנין ועיי' קצת מזה במאמר דברי שלום ואמת לשי"ר צד כ"ו, אבל לפ"ד גם גי' מ"ק בר אבין ובר קיפוק או לפי גי' כ"י מ' קיפוץ (והוא קרוב לגי' כ"י ו"ו ול"ד קפיז) נוכל לקיים ואז שתי המלות נגזרו מל"פ כִּי אביון (ابيون) פתרונו שחור וקיפוק או קיפוץ (خفج) טעמו קבר ועוד בהוראה שניה ינשוף וא"כ איש שחור ובעל קבר או ינשוף עולים יפה עם תכונת ועסקי הספדנין, וכן נקרא עוף אחד קברין או בת קבריא עיי"ע ומ"ש. ובענין פי' ראשון הנוגע לשמות העופות עיי"ע אבו ואיבו וע' בואת].

* בַּר אֲגָדָה (Agadakundiger) ב"ר רפפ"א דלמא דלית בר אולפן בר אגדה הוא נשאליה קראי וכ' והוא כמו בעל אגדה עיי"ע.

1 (בַּר אַדָא) בראדא (Aloemischung, Sohn des Aloe) בל"פ ادوى, או כתיבה אחת ברדא כמו בדרא בל"פ بادرو בל"ע بادروج Basilien-kraut) שרי בגמרא דבמה טומנין (שבת נ':) פי' בערך עפר לבינתא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ה"ב אבל בדפוסי הע' חסר בט"ס מלת בערך, ובאמת בערך עפר מפרש רבינו המלה הזרה על פי פי' של רב יוסף בשבת שם מאי ברדא אמר ר"י תילתא אהלה ותילתא אסא ותילתא סיגלי עיי"ש והי' לעווי בעמת"ל השיג על רבינו וכתב שפי' עפר לבינתא מבטן אמורא אחר יצא ואיך פי' רבינו על ידו מלה זרה זו, אבל לפי מה שכתבנו שעיקר הגי' פי' בערך עפר לבינתא סלקא תמיהתו. ודע שבכ"י מ' פעם אחת הגי' בר אדא כגי' רבינו כאן ובשאר ציונים משבת שם גורס כ"י כגי' הדפוס' ברדא בתיבה אחת ובאמת גם רבינו בע' עפר גרס בראדא בתיבה אחת וגי' הרי"ף כ"י וע"י ובה"ג ורש"י בדפוסי' הישני' ורא"ש דפ' ווינציא' תחת ברדא אי': בדרא (עיי' ד"ס שבת צד מ"ט.) ואם בר אדא עיקר הגי' אז המלה ל"פ הרשומה ופתרונה אהלה ופי' בר: תערובה, ואם בדרא עיק' הגי' אז תהיה המלה ל"פ ול"ע הרשומה וטעמה עשב הנ"ל שריחו נודף ויפה עד מאוד ומשתמשין במיץ שלו לרחיצת אפים] —

2 (בר אדא) בראדא (= ברדא בל"ס בַּרְדָא בל"ע بَرْد Vogel von gesprenkter Farbe) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב:) א"ר יהודה צרדא [בדפ"ר ווינציצ' הגי' בע' צארדא: צארדא וכ"ה בכ"י ק"ט] שרי בר אדא אסור וסימנך בר מיניה. *[אחי"ה בנו"ג בררא וכצ"ל בתיבה אחת אצל רבינו והראיה שבשני הערכים (הנפרדים על נכון בכ"י ל"ד) יש לגרוס המלה בתיבה אחת ממה שהם סדורים בכ"י וגם בדפוסי' הישנים קודם ע' ברבל, ובקובץ כ"י אנגיליקא A. 5. 18 דף שט"ו ע"ב גרס ג"כ רגמ"ה בפי' לחולין: ברדא — וגוזר אני המלה מל"ס וער' הרשומה מי שיש לו כתמים הרבה וכ"ה בל"מ בְּרֻדִּים (בראשי' ל"א, י'; זכרי' ו', ג') ומלת צרדא הוא ל"פ زرد פי' ירוק ככרכם, ומין שני העופות האלה בלתי נודע כעת ומה שאמ' הגמ' וסימנך, לענין טומאת ברדא, בר מיניה נ"ל שכיון הש"ס למלה פרסי' برد כלומ' זולת זה! הרחק עצמך! ומעתה זכינו להבין מאמר של רב מרדכי שאמר על הא דרב ששת ברדא (עיי"ע הקודם) שרי: בר מניה דמר דאפי' בחול נמי לא סבירא ליה (שבת נ':) ורב מרדכי בחר לשון ערומים בר מניה שהוא העתקת ל"פ برد שנפל על לשון ברדא, ובפי' רגמ"ה הנ"ל מצאתי מפורש וסימניך בר מיניה: "כלומ' בר דברדא". ולפי זה נוכל לומ' שכונת הש"ס על ל"פ بار = עברה, וחטא ואסור] —

* בַּר אֶלְעָשָׁא (Schwiegersohn Rabbi's) ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ג ר' הוה מוקר לבר אלעשא עיי"ע בן אלעשה.

---

[1]) בכ"י ו"ו ול"ד הגי' קפיז ועיי' בסוף הע'. [2]) כ"י ו"ו ול"ד קפיז.

* בַּר אוּלְפַּן (כל״ס בר יוּלְפָּנָא (Gesetzkundiger ויק״ר רפ״ג ורעות רוח (קהל׳ ד׳, ו׳) רעותיה דמתקרי בר אולפן ובילק׳ קהל׳ רמז תתקע״א הגי׳ דמתקרי רוח אולפן וצ״ל בר אולפן פי׳ מי שהוא בקי בהלכות והוא כמו בר הילכן עיי״ע והפכו בר אגדה כלו׳ מורגל ובקי בדרוש של מקראות ולא בהלכות עיי״ע בר אגדה.

* בַּר אוּרְיָא, אוּרְיָן (Gelehrter) סוכ׳ מ״ג: גיטי׳ ל״א: כבר פירשנו בע׳ ארייא ג׳ ובע׳ אורין ב׳.

בַּר אַמוֹדָאִי (Der Taucher, Schwimmer) פי׳ בע׳ (מר) [וצ״ל מד] (ב׳) פי׳ אדם שידוע לשוט תחת המים. *[אחי״ה כ״ה בעה״ק שנת שנ״ב והועתק מפי׳ רבינו בע׳ מד, וגי׳ אמודאי כ״ה בעה״ק ובע׳ מד ב׳ וכ״ה בכ״י מ׳ ר״ה כ״ג, עיי׳ ד״ס שם וכ״ה בע״י הראשון וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב ושם מפורש בר אמודאי „אומן שיודע לשוט על פני המים״ הוברר שממנו שאב רבינו פירושו. אבל בדפוסי׳ בר״ה וב״ב ע״ד: שם ושם וכן בערוך לפי גי׳ הדפ׳ ווינציז׳ כאן בט״ס (בת) [בר] אמוראי. וגוזר אני אמודאי כמו עמודאי והוא ל״ס עַמוּדָא, עַמִּידָא פי׳ טובל במים וא׳ וע׳ מתחלפות —]

* בַּר אֱנָשׁ (=בַּר נַשׁ (Mensch ע״ז י׳: לית דין בר אינש, שבת קי״ב: ועירו׳ כ״ד: לית דין בר אינש וא״ד כגון דין בר אינש ובע״י גרס בר נש, עיי״ע. ב״ר פל״ח אתי בר איניש וכו׳, ושם ונסנוד לבר אינשא וכו׳, ושם רפ״ז בר אינש דאמר מילתא וכו׳, ושם בר נש דאמר וכו׳.

* בַּר אַרְיָא (Löwensohn, junger Gelehrter) עיי״ע אריא. והקבוץ בר אריָן תרג׳ ישעי׳ ה׳, כ״ט; הושע ה׳, י״ד.

בַּר אוּשְׁפַּרְתִּי (לפע״ד (Sohn der Flickschneiderin בס״ג [1]) דסדר תעניות האלו (כ״ה:) רב פפא גזר תעניתא חלש ליביה טעים מידי בעי רחמי ולא אתא מיטרא א״ל רב נחמן בר אשפרתי, פי׳ הוא שם אמו של רב פפא. *[אחי״ה וכנוסח רבינו משמע גם מכ״י ב׳ וע״י ופי׳ המיוחס לרש״י לתעני׳ עיי׳ ד״ס תעני׳ צד ע״ד: והגי׳ אושפרתי אי׳ ג״כ ביוחסין השלם צד ק״ע ע׳ רב נחמן (וביוחסין שלפנינו כבדפוס אושפזתי) ולפי היוחסין הגי׳ רב נחמן בר אושפרתי אמר רב פפא ובעל ד״ס שם טרח להביא ראיות שהדין עם בעל היוחסין עיי״ש. ובענין המלה בלי ספק היא לי׳ נקבה ממלת אשפרי (עיי״ע אשפר) כלומ׳ אומן מתקן בגדים] —

בַּר בִּטְנִי (Kind meines Schosses, Spr. 31,2) בפ׳ בן סורר בגמ׳ מאימתי חייב (סנהד׳ ע׳:) ובילמדנו בריש ואלה שמות (תנחומי שם צד פ״א וילק׳ משלי רמז תתקס״ד) דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו (משלי ל״א, א׳ ואילך) מהו אשר יסרתו אמו מלמד שכפתתו בת שבע על העמוד ומכה אותו ואמרה לו לאו מאל שאלתיך מה ברי הכל יודעין שאביך ירא שמים ואם יהא בך דופי יאמרו אמו גרמה ומה בר בטני כל נשים של בית אביך כיון שמתעברות לא היו רואות פני אביך ואני סיכנתי בעצמי ודחקתי ונכנסתי וכל כך למה כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז וכו׳.

* בַּר בֵּי רַב (Jünger des Studienhauses, Gelehrter בשבת ק״מ: עשרת פעמים נזכר בר בי רב עיי״ש ועיי״ע כש א׳ וע׳ ענק. גיטי׳ ס״ב: חולי׳ ו׳. בר בי רב ליכול חמימא וכו׳, ברכו׳ נ״ח. ההוא מינה בר בי רב כ״ה לגי׳ כ״י מ׳ וכ״י א״פ ובנו״ג אשכחיה ההוא צדוקי עיי׳ ד״ס צד קס״ג. חגיג׳ ה׳: בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה עיי״ע בר יומיה, והקבוץ בני בי רב עיי״ע בי רב פי׳ בחור וחבר של בית המדרש.

* בַּר בַּר (Sohnes Sohn, Enkel; בר בְּרַתָּא (Tochter Sohn אסת״ר סוף פ׳ ויהי בימי אחשורש: נין ונכד (ישעי׳ י״ד, כ״ב) בר ובר בר, ב״ב קמ״ג: הוה ליה ברא ובר ברא קרו אינשי לבר ברא ברא וכו׳ עיי״ש איזהו פעמים, סנהד׳ צ״ה, בר ברך קירא ליזבון ואת לא תצטער עיי׳ פירש״י. ירו׳ שבת פי״ד ד״ד ע״ד בר בריה פי׳ בן של בן וכ״ה בל״ס. ובן של בת נקרא בר ברתא סוט׳ מ״ח. רבי רבי בר ברתך אנא.

* בַּר בִּשְׂרָא (1 der Fleischgeborene=Mensch,) (2 die Fleischseite des Leders כל בשר (דברי׳ ה׳, כ״ג) תר״י א׳ כל בר בישרא, ביצ׳ ט״ו. לגי׳ רבינו בע׳ גר י״ב בר בשרא לתחת . . בר בשרא לעיל ובנו״ג בשרא.

* בַּר בְּתְיָה עיי״ע בתיה.

* בַּר גּוּרְיָא (N. pr. m.) ב״ק צ״ט: איתיביה רב חמא בר גוריא לשמואל, ירו׳ קידושי׳ פ״ג דכ״ו ע״ד א״ל רב חמא בר גוריא הן דעמך מגליך עד דאתי שמואל ויפסלינך. מגיל׳ י״ח:

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד ו״ו; אבל בדפ״ר בפ״ק וכן בט״ס בדפ״ר בפר׳.

י"ט. א"ר חלבו אמר רב חמא בר גוריא, שבת ל"ז: א"ר חלבו א"ר חמא בר גוריא אמר רב, ועיי' עוד שבת ט', עירו' ט'. ושם נסמן ועיי' עוד סד"ה צד פ"ד: ע' רב חמא ב"ג.

בַּר גַּוָּא (Schwarzadler = אזא עיי"ע וכן בל' שומרוני עוזא מל' עוז, בל"ע عُز die Starke) תרג' ירו' [א'] את הפרס ואת העזניה ואת הנשר (ויק' י"א, לי; ת"ר א' דברי' י"ד, י"ב) [ית נשרא וית עוזא וית בר גזא] *[אחי"ה וגוזר אני המלה מל"ע הרשום' ומל"מ עוז ועי"ן עם הנקודה שוה בהברת מבטא עם גימ"ל ועיי' עוד ע' גז א'. ועיי' היעראזאיקן להח' באכארט ח"ב צד תשע"ד] —

* בַּר גּוֹזָלָא (מל"מ גוזל בל"ע جوزل junge Taube) חולי' ע"ו סע"ב ההוא בר גוזלא וכ' בר גוזלא קאמרת בר גוזלא דרכיך שאני.

* בַּר גִּיבּוּל עיי"ע גבל א'.

בַּר גִּיהָא (kleiner Teich) עיי"ע בקע ב' וע' גיהא.

* בַּר גִּירַאנְטִי (E. N. eines Arztes) ירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ג רב ירמיה הורי לבר גירנטי אסיא וכו'.

* בַּר גְּלִילָא (Galiläer) עירו' נ"ג: ההוא בר גלילא דאמר ואזיל כ"ה בכ"י מ' ובע"י עיי' ד"ס עירו' צד ק"א: שבת פ': ההוא בר גלילא דאמרו ליה כה"ג בכ"י מ' וא"פ ובד' הישנ' עיי' ד"ס שבת צד פ"ה: והקבוץ בני גלילא עיי"ע.

* בר גמזא (Ortsname, crrm.) איכ"ר פ' סלה בבר גמזא צווחין וכ', ויותר נראה גי' רבינו בורגיא בע' סח ג' עיי"ש.

* בַּר גְּרוֹגְרוֹת (גרגרת Feigensohn, Beiname des R. Jehuda) יומ' ע"ח. תני יהודה בר גרוגרות ובכ"י מ' הגי' תני רב יהודה בר גרגרת ובכ"י כ' בר גרוגרת ורבינו לא גרס בר עיי"ע גרגרת. והוא שם כינוי כמו בר תמרי, בר דיקולי עיי"ע.

* בַּר דְּכַר (ein Sohn, eig. männlich. Kind) ירו' כ"מ פ"ב ד"ח ע"ג וב"ר פל"ג אית לך בר דכר . . אית לך ברת נוקבה ובויק"ר פכ"ז יותר טוב אית לך ברא . . אית לך ברתא. והקבוץ בנין דיכרין כתובי' י'.

* בר דלייה עיי"ע ברדלא.

* בַּר דַּעַת (Vernunftbegabter) ב"מ פ' רע"ב אם איתא דלא מצי ביה בר דעת הוא לשדיה עיי' פירש"י ד"ה קב ועיי"ע בן דעת.

* בַּר דִּיקוּלִי (Dattelsohn, Zuname) חולי' ק"י. רמי בר תמרי דהוא רמי בר דיקולי ובמנחו' כ"ט: אי' רמי בר תמרי דהוא חמוה דרמי בר דיקולי ועוד עיי"ע גרגרת ג'.

* בַּר דְּרוֹמָא (der Sohn des Südens, d. i. Bar Kosiba) גיטי' נ"ז. ההוא בר דרומא דהוה קפיץ מילא וכ' והוא בר כוזיבא עיי"ע בן כוזיבא וע' ביתר.

* בַּר דְּרוּסַיי (Personenname) ירו' ע"ז פ"ד דמ"ג סע"ד ר' יוחנן אמר לבר דרוסיי חות ותבר כל אילין צלמייא דגו דימוסין ונחת ותבר כולהון פרא [בל"י חוץ παρά] חד וכ', ושם הפרטי בירו' שבת פ"א ד"ד. בן דרוסא עיי"ע אכל אכילת בן דרוסאי.

בַּר הוּדְיָא (מין עוף בל"פ هوزه, هوژه Sperling; שׁוּרִינְקָא سارنك, سارنج Staar, Speher; בַּר שהינא בל' ערבי' ופרסית شاهين weisse Falkart) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג.) הנץ זה הנץ למינהו להביא את בר הודיא[1]) מאי בר הודיא אמר אביי שורינקא והוא לשון ערבי[2]) ובויק"ר פרש' והוא ישקיט (רפ"ה) ובריש אחרי מות[3]) ר' לוי בשם ר' יוחנן בר שהינא[4]) הדין בר הודיא צופה מאכלו בשמונה עשר מיל, שהינא לש' ערבי. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד, ב"ר וכ"ה באמת וגם בל"פ נקרא כן העוף ההוא והוא מין נץ וכן בר הודיא בל"פ מין נץ הוא ולפי זה בן ההודייה של ספרי ג"כ מן השם הזה עיי"ע למעלה, אחרי הדברים והאמת האלה חזרנו מהשערה אשר הצגנו במאמרנו על מלאכים ושדים צד ק"א ואילך וגם Sark של בונדהיש בלי כל ספק אחד הוא עם שורינק = سارنك של ערך הנוכחי ופירוש בר חיורא בזאאלאגיע של הרב החכם לעויזאהן צד קס"ה טעות היא וכן גי' הגמ' משובשת מן בר הודיא. ובכ"י רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגיוליקא דף שי"ז) מצאתי כתוב בן ההדיה שאירנקא וצ"ל בן הודיא שאירנקא, וזה מסכים עם سارنك דלעיל] —

* בַּר הַדְיָא (בל"פ هذيان בל"ע هذاء Aberwitz, Albernheit) ונקרא כן בכינוי בעל

---

1) כ"ה על נכון בכ"י ו"ו, ל"ד ב"ר ובע' שרנקא ובדפ"ע שם בט"ס בר הוריא וצ"ל בר הוריא ובדפ"ע כאן ובויק"ר רפ"ה חסר ו"ו בר הדיא (הדיה) ובנו"ג בר חיורא. 2) כ"ה רק בכ"י ו"ו ול"ד. 3) בדפוסי' חסר לפנינו עיי"ע אמבוניא אבל בכ"י ה"ב ל"י הציון מריש אחרי מות. 4) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ל"ד, ב"ר בדפ"ע שחינא ובויק"ר בר שאונה.

פתרון החלום) ברכו׳ נ״ו. בר הדיא מפשר חלמא הוה וכ׳, ע״ז ל׳. בר הדיא הוה בי עכבורי וכ׳ ונ״ל לגוזרו מל״ע ופ׳ ופתרונו איש המדבר רעות רוח ודברי תהפוכות ורימ״ז בט״ר ח״ב; פ״ט ואחריו החי׳ לעווי בעמת״ל פירשו בדרך רחוק עיי״ש וגם י״ל שנאצל מלש׳ הדיא עיי״ע.

* בַּר הֲוָיָה (einer, dessen Ehe von Wesen- heit, Bestand ist) סוט׳ כ״ו. ובת כהן כי תהיה לאיש זר אמר רחמנא דבר הויא אין דלא בר הויה לא קמ״ל בר הויה פי׳ מי שקידושיו עומדין וקיימין ותופסין בו. הויה בל״ס עמידה וקיום.

* בַּר הֵא הֵא (E. N.) עיי״ע בן הא הא, ויוחסין השלם צד ס״ב ועיי׳ שם צד נ״ט.

* בַּר הָכִי (einer, der so und so ist, d. h. für etwas fähig, tüchtig) סוט׳ כ״ו: ושכב איש אותה . . והא לאו בר הכי הוא.

* בַּר הִילְכָן (der Halachothkundige) ויק״ר רפ״ג רעות רוח (קהלת ד׳, ו׳) רעותיה דמתקרי בר הילכן פי׳ מי שהוא בקי בהלכות.

* בר המג, בר הנג עיי״ע אברתא וע׳ אזביון. וגי׳ בר הנג כגי׳ רבינו אי׳ ג״כ בכ״י מ׳ וכ״י א״פ לשבת ק״ט: עיי׳ ד״ס שם צד ק״כ:

בַּר הַמְדוּדֵי (חַמְדוּדֵי E. N. nach R. N. Kessel-heitzer, von חם u. דוּדֵי) בס״ג דיומא (פ״ז:) יש מפרשי׳ בר מיחם דודי דאבא, דוּדֵי הם הסירות. * [אחי״ה וז״ל של יוחסין השלם צד ק״ל ובעל הע׳ פי׳ חמדודי כמו בחי״ת פי׳ מיחם דוד ר״ל בר מיחם יורות וסירות וא״כ הנוסחא שלו בשני דלתים ע״כ וגי׳ חמדודי אי׳ ג״כ בדפ״ר אבל בכל כ״י ודפוסי ערו׳ הגי׳ המדורי וכ״ה בדפוסי׳ הישנים ובמקצת דפ׳ החדשים ליומ׳ שם וכ״ה בכ״י ב׳ ליומ׳ עיי׳ ד״ס שם צד קנ״ה. וכ״ה בכ״י מ׳ (ב׳ פעמים) לשבת דק״ז: (ד״ס צד קי״ח.) וכ״ה בכ״י מ׳ וא״פ לשבת קכ״ה. וכ״ה ברי״ף כ״י שם ורא״ש דפ׳ וויניצי׳ (ד״ס שם צד קמ״ב.) אבל בדפוסי׳ בכל המקומו׳ הנ״ל הגי׳ בר המדורי וכ״ה ביבמו׳ פ״ג: מנחו׳ ל״ח:] —

* בר המדך ט״ס וצ״ל בני הרמך עיי״ע בר שגיא וע׳ הרמך.

בַּר הִימְצָא (בל״ע خميت שמן fett — das Fett auf dem Darm) עיי״ע המצא וע׳ יתר א׳.

* בַּר זוּג, זוּגָא (א׳) פי׳ בל״ס בר זוגא: חבר Genosse (ב׳ Weibchen Genossin) יבמו׳ ס׳: פ״ג. שבקיה (ר׳ יוסי) לבר זוגיה וגי׳ רש״י לדף פ״ג. שבקיה ר׳ יוסי לר׳ שמעון בן זוגיה וכן בתרג׳ ירו׳ ב׳ בראשי׳ ב׳, י״ח. כ׳ בר זוג כד נפיק ביה, תי״ר א׳ לבראשי׳ א׳, כ״א לויתן ובר זוגיה (עיי׳ ב״ב ע״ד ואילך) פי׳ כמו בן זוג עיי״ע ומן בר זוג נבנה הפעל ברזג פי׳ מזווג עיי׳ הציונים בתרג׳ אצל החי׳ לעווי הך ערך.

* בַּר זוּזָא (im Werthe eines Sus) מ״ק כ״ז: צרדא בר זוזא ועיי״ע צרדא במ״ע ורבינו גרס צדרא עיי״ע צדר, ושם גרס ג״כ בת זוזא וכ״ה במקומות אחרים.

בַּר זִיזָא (E. N.) ירו׳ ב״ק פ״ו ד״ה ע״ג ובקצת שינויים ירו׳ שבועו׳ פ״ז דל״ז ע״ד אריסיה דבר זיזא אפקיד גבי חד בר נש ליטרא דהב מית בר זיזא ומית אריסיה דבר זיזא וכ׳ פי׳ שם אדם.

* בַּר זְרַע (Samen, Aussaat) הרבה בתרגום להעתקת זרע וכ״ה בל״ס עיי׳ פשיט׳ ויק׳ י״א, ל״ז. ל״ח.

* בַּר חָבוּ עיי״ע בי בר הבו.

* בַּר חוּבֵץ (Spottname, Käsesohn עיי״ע חבץ א׳) ירו׳ פיא׳ פ״א דט״ז. חנותא דכיתנאי (כ״ה בדפ׳ וויניצי׳, ובדפי׳ אחרי׳ בט״ס דכותנאי) הוה לון צומות והוה תמן חד מיתקרי בר חובץ ולא סלק, אמרי מה אנן אוכלין יומא דין אמ׳ חד חובצין אמר ייתי בר חביץ [צ״ל בר חובץ] א״ר יוחנן זה אמ׳ ל״ה בהצנע כלומ׳ עתה יבא בר חובץ בשמעו שיש כאן חובצין כלו׳ גבינות וזה מבני החבורה בדרך לעג אמר כן בלי׳ נופל על לשון.

* בַּר חִיּוּבָא (Verpflichteter) ב״מ י׳. היכא אמרינן דאין שליח לדבר עבירה היכא דשליח בר חיובא הוא אבל בחצר דלאו בר חיובא הוא וכ׳ ושם כל היכא דשליח לאו בר חיובא מיחייב שולחו וכ׳, והקבוץ בני חיובא (שם).

בַּר חַיְתָה, חַיּוּתָא (E. N.) ירו׳ סוט׳ רפ״ז דכ״א ע״ג וירו׳ שבת ספ״ו ד״ח ע״ד ושהש״ר פ׳ עד שיפוח: ר׳ לוי בר חיתה, חיותא. ורבינו בע׳ אלנסתין גרס (אולי בט״ס) בר חזותא.

בַּר חוּלְיָא (der kleine Ring in der Gurgel) חולי׳ נ׳. מקיפין בקנה . . מבר חוליא לבר חוליא אבל לא מחוליא לבר חוליא ולא מבר חוליא לחוליא ועיי׳ פירש״י ורבינו בע׳ חלי ב׳ הביא קצת מזה ולא פירשו.

* בר חיור גווני ט״ס תחת כאר הזר גוונא עיי״ע כאר.

* 1 בַּר חַמְרָא (בל״ע حمار 1 Eselsfüllen, 2 Esel-treiber) חולי׳ ע״ט. האי בר סוסיא וחמרא והאי בר חמרא וסוסיא כולהו חדא מינה נינהו פי׳ פרד הנולד מן החמור, ועניינו ג״כ מנהיג החמור: ברכו׳ נ״ט. תעני׳ ו׳: מיטרא במפתח בבא[1] בר חמרא מוך שקיך וגני פי׳ פשוט וערוך שקיך[2] והצע בקרקע ושכב. ורש״י ז״ל פי׳ בדרך אחרת.

* 2 בַּר חַמְרָא (Sohn des Weines = Essig) חולי׳ ק״ה. אמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא. ירו׳ מעשרות פ״ג ד״נ ע״ד צווח ליה חלא בר חמרא פי׳ ר״י בן קרחה קרא כן לר׳ אלעזר בר׳ שמעון משום דקא תפיס גנבי עיי׳ ב״מ פ״ג; ושם אי׳ בל״ה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה (עיי״ע ארכוליפרין). ובדרך השאלה אומרים על מי ששב מצדקו ועשה עול: שהחמיץ עיי״ע חמץ.

* בַּר חַסְדַי (E. N.) שהש״ר פ׳ אמרתי אעלה: אבון בר חסדי אמר ועל ר׳ חסדיי ורב חסדא עיי׳ מבה״י למהרז״ף צד צ׳.

* בַּר חֲקוּלָא (או שם פרטי או שם כללי מל׳ ארמי וסורי חקלא Landmann) ירו׳ דמאי פ״ד דכ״ה. ר׳ יונה זבין חיטי מן דבר חקולא פי׳ מבן עובד אדמה או י״ל שהוא עצם פרטי כמו בירו׳ נדרי׳ רפ״ז ד״מ; וירו׳ גיטי׳ פ״ח דמ״ט ע״ג ר׳ יצחק בר חקולא וכן אי׳ ר׳ יצחק בן חקולא עיי׳ מבה״י למהרז״ף ק״ז.

* בר חיורא ט״ס תחת בר הודיא עיי״ע למעלה.

* בר חריא (בל״ס בר חירָא Freier) ב״ר רפצ״ב ר׳ חמא חזי חד סגי נהור . . א״ל שלום לך בר חריא א״ל מהיכן שמע לך דההוא גברא בר עבדים א״ל לא אלא שאת בן חורין לעוה״ב ובילק׳ עקב רמז תת״ן הגי׳ בשם תנחומ׳ ר׳ חמא חמי חד סגי נהורא . . א״ל שלם לך בר הוריא א״ל ההוא גברא בר עבדין א״ל שאתה בן חורין לעוה״ב, ונ״ל ברור שר׳ חמי בחר לו לשון ערומים כי חור בל״פ לג טעמו עִוֵּר ונפל על לשון בן הורין וא״כ שלם לך בר הוריא משתמע אבי״ת אפי כלומ׳ שלום לך בן עִוֵּר ושלום לך בן נשתחרר, ועיי״ע בת חורין.

* בַּר חוֹרִין (wie oben) סנהדר׳ נ״ב. קטל עבדא בר הורין . . עבדא בסייף בר הורין בהנק פי׳ כמו בן חורין עיי״ע ועיי״ע הקודם לזה. מ״ק כ״ח: לבר חרי עיי״ע שיול.

* בַּר טַבְרִי (E. N.) ירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה ע״ג בר טברי שאל לר׳ יצחק וכו׳.

* בַּר טֵבֶת (E. N.) שהש״ר פ׳ זאת קומתך: ר׳ חוניא בשם ר׳ דוסא בר טבת.

* בַּר טוֹבִים (בל״ס בר טבא ein Sohn guter, d. i. vornehmer Eltern) ברכו׳ נ״ח: דלמא אתי עני בר טובים.

* בַּר טִינָא (Lehm vom alten Gemäuer) יומ׳ כ״ט. וסימנך טינא ברטינא עיי״ע טן ב׳.

* בַּר טִינָא, טִימָא, בַּר טִיט (pers. Dämonen) כולם שמות שדים בל״פ וכבר פירשנו בע׳ אסטמיתיה והרב החכם האמבורגער בספרו היקר רעאלענציקלאפעדיע ע׳ גייסטער צד רפ״א נענע לי ראשו בזה.

* בַּר טִירָה (E. N.) ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג סע״ג בר טירה אמר האומ׳ שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות בקבר ובירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד: לוי בר נזירא ובירו׳ שקלי׳ ספ״ב דמ״ז. שמעון בן נזירא בעל מאמר זה.

* בַּר יוּדָאִי (Jude) ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה רע״א בר יודאי בר יודאי שרי תורך וכו׳, בר יודאי בר יודאי קטור תוריך וכו׳, עיי״ע קנקן ב׳. פי׳ יהודי.

* בַּר יוּדְנָא (E. N.) ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. בר יודנא הוה ליה קונדיטון מגלי וכו׳.

* בַּר יוֹחְנִי (E. N.) אסת״ר פ׳ בהראותו: בר יוחני ביקש לעשות סעודתא לגדולי רומי וכו׳.

בר יוכני (צ״ל בַּרִיכְנַי = Varaghna פי׳ בלי׳ בקט׳ fabelhafter Vogel, wahrsch. Strauss = flügelschlagender Vogel) עיי׳ בפנים) בפ׳ יום הכפורי׳ (פ׳.) ונימא ביעתא דבר יוכני[3] ובר״ג דסוכ׳ (ה׳ סע״א ורע״ב) ואימא (אפי׳) [צ״ל אפי] דבר יוכני, ובפ׳ אחרון דבכורו׳ בגמ׳ הכל נכנסין לדיר להתעשר (בכורי נ״ז: עיי׳ ילק׳ צו רמז תרפ״א, וילק׳ איוב ל״ט רמז תתקכ״ו) פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ס׳ כרכים ושברה ש׳ ארזים. (א״ב

---

[1]) כ״ה לפי גי׳ נכונה של רבינו בע׳ מך א׳, וכ״ה בכ״י מ׳ בתעני׳ וכ״ה ברש״י שם ובכ״י מ׳ בברכו׳ מיטרא במפתח אבבא וצ״ל במפתחא בבא וכ״ה בכ״י פ׳ ובב״נ עיי׳ ד״ס שם צד קס״ה. ובנו״ג כד מפתח בבי מטרא וכ״ה בילק׳ הוש״ע רמז תקכ״ב מטרא כד מפתח בבא ובתעני׳ במפתח בבי מטרא. [2]) כ״ה בכ״י ק״מ ודפ״ר ועיי׳ רש״י פסחי׳ מ״מ. ד״ה מך. [3]) בכ״י ב׳ של מינכען דבריכני וגי׳ ישרה עד מאד היא עיי׳ בפנים הע׳.

עוף גדול מאוד אולי משל הוא כי איננו בישוב. *[אחי"ה כבר חויתי דעתי במאמרי על המלאכים ושדים צד ק"א כי עוף זה אשר עליו נשאו רז"ל משלים בדרך גוזמא אין זה כי אם עוף המשלי הנזכר בצענדאפיסטא ח"ג יאשט י"ד, י"ט; י"ט, ל"ה ובונדיהעש צד ל"א והעתקת שם פרסי Vâraghna הוא: מכה זנבו או כנפיו ועליו נאמר בצענד בציון הראשון שהוא היותר קל ברגלים בין העופות וכי את רגלים רץ ויתחרה את הסוסים וא"כ אין אצלי ספק שהכונה על בת היענ' ורבותינו השאילו זה השם ב ר י כ נ י[1]) להוראת בת היענה גם הלום ראיתי שכן נקרא בת היענה בדרך מליצה באיוב (ל"ט, י"ג) כנף רננים ונוכל לפרשו עוף שמרנן ומשמיע קול בכנפיו וידוע כי זה מטבעה של בת היענה במרוצה ועיי' שולטענס פ' איוב צד 1117 ובאמת כנף רננים ובריכני הושוו זה לזה עיי' בכורו' שם מנחו' ס"ו: וילק' צו שם, ורש"י לאיוב בפירוש כתב כנף רננים כן שם עוף גדול רננים ולש' משנה קרוי בר יוכני ועיי' רש"י למנחו'. וזאת שנית במנח' שם דורש נעלסה לשון נוטריקון נושא עולה ונתחטא עיי' פירש"י שם ולבכורו' שם ותוספ' מנחו' ד"ה כנף ונתחטא מלש' מתחטא לפני (תעני' י"ט.) פי' לשון טיול ומה מאוד נחמדים דברי רז"ל כי ידוע שגם זה מטבעה של בת היענה שנושאת ביצתה למעלה על ראש ההר ותשים בסלע קנה ובעוד שרובצת האם על הביצים הזכר מטייל לפני הקן ויעמוד על משמרתו להגין בעד הקן (עיי' ראזינמיללער קדמוניו' כרך ד' ח"ב צד ש'). ועוד נ"ל להעיר כי אחרי אשר תגדל בת היענה כערך שמונה פסיעות ויותר נוכל לאמר עליו בדרך גוזמא (ב"ב ע"ג:) דקאים עד קרצוליה במיא ורישיה ברקיע וכ', ורב אשי אמר על עוף זה ההוא זיז שדי הוא דכתיב וזיז שדי עמדי (תהלי' נ', י"א) ועל זיז נאמר בויק"ר פכ"ב כשהוא פורש כנפיו מכהה גלגל חמה ונ"ל שהאציל זיז מל"ע زِيزاءُ פי' כנפים והתרג' השוה ג"כ זיז וכנף רננים ששניהם העתיק ע"י תרנגול ברא. אבל זה האחרון לא ממין זה הוא עיי"ע בר ד'] —

בַּר יוֹמֵיה (כל"ם בר יומא) (der (das) von einem Tag) בגמ' בפ' במה טומנין (שבת מ"ט:) אותיביה ההוא מרבנן בר יומיה לרבא בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן[2]). פי' דבאותו יום נכנס לשורה[3]) פ"א ר' אידי הוה וקוראין אותו בר יומיה כדמפורש בחגיג' בפ"ק בסמוך איזהו קטן (ה': ועיי' ילק' שלח סרמ"ז תשמ"ד וילק' ישעי' רי רמז שנ"א) רב אידי אבוה דר' יעקב בר אידי הוה רגיל דהוה אתי תלתא ירחי באורחא וחד יומא בבי רב והדר אזל ג' ירחי באורחא והוה חד יומא באושפיזא והדר אתי והוו קרי ליה בר בי רב דחד יומא. *[אחי"ה וכ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב, וכן משמע מיוחסין השלם צד ק"י ערך ר' אידי ע"ש, ובדפ"ע חסר מאמר מן חד יומא עד והוה חד יומא וכגי' רבינו בכ"י א' ג"כ בכ"י ב' ומנוה"מ סי' רמ"ג רק שם הגי' חד יומא בביתא במקום חד יומא באושפיזא ובכ"י מ' הגי' חד יומא באושפיזא וחד יומא בבי רב וקרו ליה וכ', וכ"ה בע"י עיי' ד"ס חגיג' צד ה': ובעל ד"ס ציין מערוך גי' מוטעת של דפוסי' ובילק' שם ושם הגי' הוה אזיל תלתא ירחי באורחא והוה יתיב חד יומא באושפיזא והוו קרו ליה (והדר אתי והוו קרו) וכ', ובנו"ג קטיע כזה: אזל תלתא ירחי באורחא וחד יומא בבי רב והוו קרי וכ', ובר יומא כמו בן יום עיי"ע. וכן בחולי' נ"ח: לית בקא בר יומא עיי"ע בק ג', ב"ר פל"ח ווי ליה לההוא גברא דהוה בר שתין ובעי למסגד לבר יומי] —

* **בַּר יְשִׁיטָא** (E. N. eines Amora) ירו' מגילי' פ"ד דע"ה ע"ג בר ישיטא הוה אמורא דר' אבהו.

* **בַּר כּוּזְבָה**, **בַּר כּוּזִיבָא** עיי"ע בן כוזיבא.

* **בַּר כִּיחָא** (E. N.) ירו' שבת ספי"ד די"ד ע"ד בר כיחא[4]) נגרא רחם איתא וכ' פי' שם אדם אחד שאהב אשה אחת וכ'.

* **בַּר לֶוָאִי** (E. N., oder Lewi's Sohn) שבת ק"ח. בר לואי הוה קאי קמיה דמר עוקבא וכ' כ"ה בדפ' שונצ' וויניצ' ר"פ ור"צ וכ"ה בכ"י מ' (ד"ס שבת צד קי"ט:) ובנו"ג בר ליואי וא"כ הגי' אז תהיה כמו בסנהדרי' צ"ח. שלום עליך בר ליואי כלומ' בן לוי והוא ר"י ב"ל.

בַּר לוּעָא (בל' ארמי וסו' לועא Kinnbacken ופירוש בר לועא das Bret, das man dem Thiere ans Kinn bindet) בפ' במה בהמה [על] מתניתין ולא בסולם שבצוארה (שבת נ"ד:) א"ר הונא בר לועא פי' כשיש מכה לבהמה קושרין לה דף בצווארה אצל לחיים כדי שלא תחזיר ראשה לחכך במכה. *[אחי"ה וכן פירש"י ובל"ם לחיים נקרא לועא ורש"י גוזר ג"כ בלעך

1) כ"ה הגי' האמיתית בכ"י ב' עיי' ד"ס יומי' צד קכ"ט: 2) בנו"ג עוד טומנין בגיזי וכ' אבל בכ"י מ' וא"פ ובדפ' הישני' לי' עיי' ד"ס שבת צד מ"ח. 3) וכ"ה בפירש"י לשבת. 4) כ"ה בדפ' זיט' ובדפ' קראט. בר כוחא.

(משלי כ"ג, ב') מן בלוע ופי' בלהייך וכ"ה התרג' בלוּעָך ועיי' עוד ע' לועא במ"ע לע ב'. וגי' בר לועא אי' ג"כ בע' סולם וכ"ה בכ"י מ' וא"פ וברי"ף כ"י וברא"ש ובאו"ז סי' פ"ג ס"ק ט' (עיי' ד"ס שבת צד נ"ה) ובנו"ג בי לועא, ומהרש"ל הגיה בדפוס ראשון בר בי לועא] —

* בר לופייני (E. N.) אסת"ר פ' בהראותו: בר לופייני הוה משיא את בתו מן צפורי לעכו וכ' פי' שם אדם.

* בַּר לְקִישָׁא (der Sohn des Lakisch, d. i. R. Simon) ב"מ פ"ד סע"א את ככר לקישא, בר לקישא כי הוה אמינא מילתא הוה מקשי וכ' בכי ואמר היכא את בר לקישא היכא את בר לקישא וכ', והוא ר' שמעון בן לקיש נודע שמו לתפארת בשני התלמודים.

* בַּר מְאָה פַּאפַּאי וְחַד נַאנַאי (Goliath, der Sohn von hundert Vätern und einem Hunde) עיי"ע בן ד'.

* בַּר מְבוֹאָה (der Einwohner eines Gehöftes) ב"ב כ"א סע"ב בר מבואה אבר מבואה דנפשיה לא מצי מעכב .. בר מבואה אבר מבואה אחרינא מאי? עיי' פירש"י שם, ושם רע"ב האי בר מבואה דאוקי ריחיא ואתא בר מבואה חברי' וכ'.

* בַּר מְהִילָא (beschneidungsfähiges Kind) יבמו' ע"א סע"א והאי לאו בר מהילא הוא פי' שאין יכול להמול.

* בַּר מַזָּלֵיה (der mit Jem. unter gleichem Gestirn geboren ist, gleiches Geschick hat) ב"ב י"ב: דילמא להא מילתא בר מזליה הוא ושם סע"א תרויהו בני חד מזלא נינהו ושיעורו כמו בן גיל עיי"ע גל ג'.

בַּר מַחִים תַּנּוּרֵי (der Ofenwärmer, Schmarotzer; בַּר מַךְ רְבַע Faulenzer, der seine Bettdecke überall ausbreitet; בַּר מְרַקֵּד בֵּי כוּבֵי der Weinkufen Umhüpfer; בַּר מְלַחֵךְ פִּינְכֵי Tellerlecker) כס"ג דאלו עוברין בפסח (מ"מ.) (א"ב כל אלו כנויים של זולל וסובא מחמם תנורים, מקפל לבושו תחתיו ורובץ, מרקד בין החביות, מלחך קערות. ובנוסחאו' שלנו בר מך רבע כתוב אחרון.) * [אחי"ה וכ"ה בילק' עמוס ו' רמז תקמ"ה ושם הגי' מלחך פינכי וכ"ה בע' פנך א' ובפי' ר"ח לפסחי' צד פ"ב בט"ס מלכח וצ"ל מלחך וכן בט"ס רבעי וצ"ל רבע].

בַּר מְחַוְונִיתָא (בלי"פ خاوند Grenzwächter, eig. der gesetzt ist über das Abgegrenzte) פרק המוכר את הבית בגמ' רשב"ג (ב"ב ס"ח.) פי' עבדא דמרי מתא שעומד בעיר ויודע כל שדות העיר בסימניהן ובמצריהן וכל שדה ושדה ביד מי היא ומי עדים שלה והכל יודע לחוות. * [אחי"ה ודע שמלת סנטר של משנה נתפרש' שם בגמ' הכי תרגומו בר מחוונ יתא ומזה נשמע שמלה זרה סנטר נתפרשה ע"י מלה זרה אחרת וסנטר הוא שומר עיי"ע סנטר וזוהי דעת של ר"ח הובא ברשב"ם שם והוא ל"פ ژنده دار או جان دار והוא ממש בל' הונגרי zsandár פי' שומר העיר וכן מחוונ יתא שומר השדות ומצריהן ובל"פ הרשומ' טעם המלה: מצרים ותחומי השדה ובר מחוונ יתא הוא הממונה על תחומי השדה ועיי' פירש רשב"ם אך הוא ורבינו האצילו המלה הזרה מפעל חוָא. וכן יוצא מפורש מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל: בר מחוונ יתא זה ממונה המדינה שהוא מחווה ויודע כמה בני אדם פורעין מס למלך ומכמה בתים ומכמה שדות וכמה שייכו לעיר עכ"ל. אבל לפע"ד האמת כי הוא כמו מנטר באני עיי"ע באג. וכן צ"ל בפירוש ר"ש בן אבטולמוס תחת באגי או מנטר באגי, או בר באגי כלומר שומר השדות] —

* בַּר מְכִילָאן (der Gesetzesnormenkundige) ויק"ר רפ"ג ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר מכילאן עיי"ע מד א', מכל א' ועיי"ע בר אגדה ובר אולפן, ועיי"ע כל ו' וספר גט"ד פארטרעגע לריט"ל צונץ צד מ"ז הערה ד'.

* בַּר מִצְוָה (der zur Ausübung des Gesetzes Verpflichtete) ב"מ צ"ו סע"א שליה דבר מצוה הוא אבל עבד דלאו בר מצוה וכ'. ויק"ר רפ"ג וקהל"ר פ' טוב מלא: בר מצוותא עיי"ע מצוה.

* בַּר מִיצְרָא (der Grenznachbar) ב"מ ק"ח: דינא דבר מיצרא (כמה פעמים) עיי"ע צר ב'. פי' מצרן ובעל גבול ששדהו קרוב לשדה חבירו וכ"ה בל"ע مصر.

* בַּר מַקְטָיָא (Ortsname) עיי"ע בית עולם.

* בַּר מְרִינָא (Personenname) ירו' ברכו' פ"ו ד"י רע"ב בר מרינא בריך קומי ר' זעירא וכ', וירו' שבת רפ"ט דט"ז ע"ד בר מרינא הוה ליה עובדא שאיל לר' סימון וכ'.

* בַּר מָתָא (Stadtbewohner) ב"ק קי"נ: בר מתא אבר מתא מעכב פי' יכול למשכן בן

העיר על מס בן עיר חבירו דדינא דמלכותא דינא. ב"ב כ"א: בר מתא אכר מתא אחריתי מצי מעכב עיי"ש פירש"י.

* בַּר נַגָּר (Zimmermeister) ב"ב ע"ג: נפל ליה חציצא לבר נגרא פי' גרזן של חרש עצים נפל למים. ובדרך השאילה ע"ז נ': לית נגר ובר נגר דיפרקנה עיי"ע נגר א'. ועוד בר נגרא שם פרטי עיי' ערך ר' אייבו בר נגרי במבה"י למהרז"ף צד ס"ג.

* בַּר גְּזִירָא (Personenname) עיי"ע בר טירה.

* בַּר נְטוּזָא (Personenname) ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. בר נטוזא איתגליין ליה גיגיתיה וכו'. פי' שם אדם.

בַּר נִירָא (בל"ס ܢܝܪܐ kleines Joch) בפ' במה בהמה מתניתין אין העגל יוצא בגימון (שבת נ"ד:) א"ר הונא בר נירא פי' עושין לו ניר קטן כדי שילמוד לשאת העול. *[אחי"ה ועיי"ע גמן א' בפי' אחר אבל לפי' ראשון ענינו תולין לוח בפיו שלא יוכל לשתות החלב ולזה עולה יפה פי' הירו' ספ"ה דשבת רב חיסדא א' פינקסה והוא בל"י πινάκιον פי' לוח עיי"ע פנקס].

1 בַּר נַפְחָא (Sohn des Schmiedes, nämlich R. Jochanan) בחלק סוף מעשה דסנחריב (סנהד' צ"ו.) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם (בראשי' י"ד, ט"ו) א"ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו שנאמ' (איוב ג', ג') והלילה אמר הורה גבר ר' יצחק אמ' שעשה עמו מעשה לילה שנא' (שופטי' ה', כ') מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם א"ר לקיש טבא דנפחא מדבר נפחא פי' מסתבר טעמא דר' יצחק נפחא מטעמו דר' יוחנן דהוו קרו ליה בר נפחא. *[אחי"ה בכמה מקומות נקרא ר' יוחנן בשם בר נפחא עיי' ב"מ פ"ה: כתוב' כ"ה: מכו' ה': חולי' נ"ד: וכתב רש"י בסנהד' שם נראה למורי דאביו של ר' יוחנן הוה נפחא ולהכי מיקרי בר נפחא ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו עכ"ל. ומירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: וירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג ראה לשון שלימדנו בן הנפח יש להביא ראיה ברורה לדעת פי' ראשון לרש"י] —

2 בַּר נַפְחָא (wahrsch. Blashuhn) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב:) פי' שם עוף שהוא ספקי.

בַּר נְפָלֵי (der Messias, eig. Wolkensohn = νεφέλη s. Math. 24, 30; 26, 64; Apol. 17; 14, 14, u. s. w.) בחלק בראש ענין משיח (סנהד' צ"ו:) א"ל רב נחמן לר' יצחק מי שמיע לך אימתי אתי בר נפלי פי' משיח שיקים סוכת דוד הנופלת. *[אחי"ה עיי' עמוס ט', י"א ובסנהד' קצת בסיגנון אחר עיי"ש. ובלי כל ספק טעם המלה בל"י הרשומה ענן וכן נאמר בכמה מקומות באון גליון על משיח שלהם שנראה בענן והושאל מדיבור של מקרא ישעי' י"ט, א' ועיי' תהלי' ק"ד, ג'; נחום א', ג' ועפ"י הפסוק (דניאל ז' י"ג) וארו עם ענני שמיא כבר אנש נקרא המשיח בר נפלי או עֲנָנִי וכ"ה בפירוש בתרג' ד"ה א' ג', כ"ד ענני הוא מלכא משיחא דעתיד לאיתגלאה ועיי' עוד ספרי הסיבילין ב' צד רע"ז ומיתאלאגיע של יונים מפאסס ח"א כ"ב — כ"ט]—

* בַּר גֵּצָא, גֵצְצָא (בל"ס גַּצָא Sperber, Habicht) תרג' נץ (איוב ל"ט, כ"ו) בר נצא, וקבוץ בני נֵצָן (אסתר שני א', ב') וכ"ה בר נצצא, ובר ניצצא (תי"ר ויקי' י"א, ט"ז; כ', כ"ה).

* בַּר נַצַר, נִיצוּר עיי"ע בן נצר.

* בַּר נָשׁ, נָשָׁא, בַּר אֱנָשָׁא (בל"ס Mensch) כמה פעמים בדרז"ל ובפרט בתלמוד ירו' עיי' ד"מ ירו' מע"ש פ"ד דנ"ה: ואילך חד. בר נש אתא לגבי . . (י"א פעמים). ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד ולא תימ' קומי בר נש. ושם אתא חד בר נש ולחש ליה וכו'. ושם כחדא חד בר נש רחם איתא וכו'. ירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג חד בר נש בציפורין אזל וכו' (שני פעמים) ושם חד בר נש הוה מהלך בשוקא וכו'. ירו' סוכ' פ"א דנ"ב: ופ"ג דנ"ג סע"ג לית בר נש אמר וכו'. ירו' כתוב' פי"ב דל"ה. וכאן תימר (ובדפ' זיטמ' יותר טוב הגי' ואין תימר) הוה ר' יסא בר נש זעירא וכו'. פי' שמא תאמר היה ר' יסא אדם קטן ואינו חשוב. ירו' ב"ב פ"ב די"ג ע"ג לית הוא בר נש. ירו' ספ"ט דכלאי' דל"ב ע"ג ריגלוי דבר נשא ערבתיה למיקמתיה כל הן דהוא מתבעי ובב"ר פ"ק הגי' רגלוהי דבר נש ערבתיה מקמאתיה בכל אתר דמתבעי ובבבלי סוכ' נ"ג. רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, לאתר דמיתבעי תמן מובלין יתיה. ויק"ר ספל"ד אית בר נש הב מגן וכו'. אסת"ר פ' בהראותו בר נש דאית ליה כל הדין ממונא יהא הוא אכיל בטפלוחין דטמאשא א"ל אי (בל"ע ἴ התחלת דיבור של תימא) רבי! אתון אורייתכון מוקרא לכון ברם אנן אי לית לן ממונא לית בר נש דמוקר לן ועיי"ע בר סילני. והקבוץ בני נש עיי"ע.

* בַּר נָשׁ דְּטוּר (Waldmensch) עיי"ע ארן א'.

* בַּר סוּסְיָא (Füllen eines Pferdes) עיי"ע בר חמרא א'.

* בר סילני (E. N.) ירו׳ הוריו׳ פ״ג דמ״ח סע״א ר״ח בר בא עביד פסיק בהין בימ׳ דטיבריא והוה תמן מן אילין דבר סילני ופסק חדא ליטרא דהב ובויק״ר פ״ה הגי׳ והוה תמן בר נש מן בנו דסילכא ופסק וכ׳.

בר סיסי ([צ״ל בַּנְסִים, בְּבַּנְסִים,] in meinem Schmerz, Verdruss) (בתרומה) [צ״ל בתמורה] בגמ׳ דפ׳ יש בקרבנות (ט״ז.) אם עושה לי כן מוטב ואם לאו (הוא) [צ״ל הריני] יורד ברסיסי [צ״ל בבנסיסי] לשאול פי׳ זעוף, לשאול: לקבר כמו והנם זועפים (בראשי׳ מ׳ ו׳) ומתרגמ׳ נסיסין. *[אחי״ה כ״ה באונק׳ ובתר״י א׳ בניסין. כבר הנפתי ידי על כל הענין בע׳ בנס עיי״ש. ועתה מצאתי ראיתי כי כל הפי׳ של ערוך הועתק מלה במלה מפי׳ רגמ״ה כ״י לתמורה (בקובץ כ״י אנגייליק׳ צד רכ״ב ע״א). וגם שם הגי׳ ברסיסי. ולבי אומר לי כי לפני רגמ״ה גי׳ מוטעת בן סיסי הית׳ מונחת ומזה נשתבש עוד יותר הגי׳ בר סיסי] —

* בַּר סִיסִי, סיסיי, סוסיי (E. N.) עיי״ע לוי בר סיסי במבה״י למהרז״ף צד ק״י: וש״נ ועיי׳ עוד ב״ר קל״ס פל״ט בר סיסי הראה בריכה לפני ר׳ וכ׳.

☞ בַּר סִיסִין (E. N.) בעל הע׳ גרס סרסין בע׳ בי סרסין עיי״ש). *[אחי״ה ולרוב כ״י ערוך הנוסח׳ שם ג״כ בי סיסין עיי״ש. — ר׳ יעקב בר סיסין עיי״ע אלה ב׳]—

* בַּר סִירָה (der Spruchdichter Sirach) ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז רע״ג ר׳ לעזר בשם בר סירה פליאה ממך מה תדע וכ׳, ובב״ר פ״ח הגי׳ ר׳ אלעזר בשם בן סירא אמר בגדול ממך אל תדרוש וכ׳, ב״ר פ״י בר סירא אמר אלוה העלה סמים מן הארץ, ושם ספע״ג בר סירא אמ׳ לב אדם ישנה פניו בין לטוב ובין לרע. ועיי״ע בן סירא.

* בַּר סַמְכָא (zuverlässiger Mann, eig. auf den man sich stützen kann) גיטי׳ ו׳: מאן לימא לן דר׳ אביתר בר סמכא הוא. יבמו׳ ס״ד: יצחק סומקא לאו בר סמכא. פי׳ אין ראוי לסמוך עליו.

* בַּר עֲבָדִים, —ין (Sklavensohn) עיי״ע בר חריא.

* בַּר עוּלָא (E. N., ein Synagogenaufseher in Bab.) ירו׳ שבת פ״ד ד״ז. ר׳ יונה ור׳ יוסי סלקון לסדרא דבר עולא וכ׳. ירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה: ר׳ יוסה מפקד לבר עולא חזנא דכנישתא דבבלייא עיי״ע חזן ומ״ש.

* בַּר עִיטְיָין (E. N. eines Lehrers) ירו׳ ב״ב פ״ו דט״ו רע״ג בי מדרשא דבר עיטיין.

* בַּר עָלְמָא דְאָתֵי (Sohn der zukünftigen Welt, d. i. des Jenseits theilhaftig) תעני׳ כ״ב. האי בר עלמא דאתי הוא פי׳ בן עולם הבא ומזומן לעו״ה הוא. והקבוץ שם בני עלמא דאתי והוא כמו בני עולם הבא עיי״ע בני עלייה והיחיד בן עולם הבא שבת קנ״ג. פסחי׳ ח׳. מגיל׳ כ״ח: כתוב׳ קי״א.

* בַּר עַמְמַיָא, עַמְמִין (כל״ס בַּר עַמְמַא Sohn des (nichtisrael.) Volkes, Heide) ב״ר רפ״ז אם אתי בר עממיא לגבך ויאמר לך אנא בעי מיתעבדי יהודי וכ׳. ותרג׳ יר׳ א׳ בראשי׳ כ׳, ד׳ הגוי; ותרג׳ דברי׳ כ״ט, כ״א; מ״א ח׳, מ״א, מ״ג הנכרי ותרג׳ יחזק׳ מ״ד, ט׳ בן נכר: בר עממין, והקבוץ עיי״ע בני עממין.

* בַּר עֵשָׂו (Sohn Esaus, die Römer) גיטי׳ י״ז. רחמנא אי בטולך אי בטולא דבר עשו. עיי״ע חבר ב׳.

* בַּר עַשְׁתּוֹר (E. N.) עיי׳ מבה״י למהרז״ף צד ס״ט: וע׳:

* בַּר פַּדָא, פַּדְיָא (E. N.) עיי׳ מבה״י שם צד ע׳:

* בַּר פַּחִין (מל״י παχύνος ein Dummer, Stumpf-sinniger) ירו׳ ברכו׳ פ״ט ד״ג ע״ד וירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל רע״ג ושהש״ר פ׳ סמכוני אתא חד בר פחין וקהל״ר פ׳ שמח עבר חד בר פחין פי׳ בל״י הרשומה אויל ושוטה ולש׳ נקבה בויק״ר פכ״ה וקהל״ר פ׳ וסבותי אנתתיה דמגירא הות ברת פחין אמרה לבעלה וכ׳ ועיי״ע בר קבלוי. ובעל מ״כ ופני משה ומהר״ם די״ל גזרו מן לשי׳ פחית פחות ואחרים פירשו ובתוכם גם הפי׳ אהבת ציון לברכו׳ ירו׳ שם בן גדולים והאצילו מע׳ הבא אח״ז ואין נ״ל. ובמ״ע של הרב ג״נ ח״ג, רי״ב נאצלה המלה מל״ס פחח פי׳ חלש.

בַּר פַּחְתִּי (לדעת רבינו בר רברבני אולי מל״י παχύς Vornehmer ולפע״ד מל״פ ܦܚܬܐ Gereifter, Kenntnissreicher) בפ׳ כיצד מברכי׳ בגמ׳ בא להן (ברכו׳ מ״ג.) פי׳ בר רברבני כדכתי׳ (נחמי׳ ה׳, ט״ו) והפחות הראשונים. איכא דאמרי בר פאתי כדכתי׳ (במדב׳ כ״ד, י״ז) ומחץ פאתי מואב פי׳ שהיה לו פנים בהלכה ובכל מקום[1]. ובר״פ דהיה

[1]) כ״מ בכ״י ה״ב וכ״ה בכ״י פאריז רק שם לי׳ תיבות ובכל מקום.

קורא (ברכו׳ י״ג:) בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על גבי עיניו[1]) פי׳ רב האי מפרשי[2]) רבנן שלא יראו עיניו כשהוא מסביבן ומתגנה. פ״א ששמענו מין היה באותו היום לפניו וחשש שלא ילעיג כשהוא מסביב עיניו בד׳ רוחות. פ״א היה מכסה עיניו שלא יביט הנה והנה ויהרהר אחר מעשים אחרים. ור״ח פי׳ בעת שהיה מעביר ידיו על עיניו לרחצן במים ומפרשינן בירו׳ (ברכו׳ פ״ב ד״ד סע״א) כד תחמיניה לר׳ יהיב ידוי על אפוי ההיא שעתא מקבל עליה מלכות שמים. *[אחי״ה וכונת רבינו בהביאו הירו׳ למה שאמרינן בברכו׳ שם חוזר וגומרה או אינו חוזר וגומר׳ וראיה מאו״ז שהביא בשם ר״ח בזה״ל והא דאמר חוזר וגומרה אפרשת ויאמר קאי דפריש בירו׳ כד תחמוניה לר׳ יהיב ידוי וכ׳ — ובר פחתי נמצא עוד בשבת ג׳: כ״ט. נזיר נ״ט. והחכם לעברעכט רוצה לתקן בר אחתי מאשר שגורה היה הך קריאה בפי ר׳ חייא מול רב שהיה בר אחתיה (עיי׳ מ״ע למהרז״ף י״ג. ר״ע) אבל קשה הדבר להולמו ולשבש כל הגירסאות וכ״ה בכ״מ בכ״י כמו בדפוס ואשר נ״ל שהוא מל״פ הרשומה וטעמו בר אוריין ומושלם בידיעתו ותלמודו וכן מפורש בפי׳ המיוחס לרש״י בנזי׳ בנו של תלמיד חכם. וברש״י לשבת ג׳: וכ״ט. מפורש בן גדולים וזה כפי׳ רבינו ונ״ל לגוזרו לפי זה מלשון יוני׳ הרשום׳ ופתרונו חשוב ורברבן. אבל בברכו׳ לא פירש״י כלום ואולי שבעת שפרש המסכתא הזאת עדיין לא היה נגד עיניו הערוך וזה מוכח מהרבה דוגמאות. ובענין פי׳ איכא דאמרי עיי׳ מ״ש לעיל במבוא צד XVIII] —

* בַּר פַּטָּא (E. N. eines Mannes) ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ד חדא אמהא מן דבר פטא הוות עברה קומי חדא כנישא וכ׳ פי׳ שם אדם.

בַּר פֵּיילִי (E. N. eines Mannes) הוה קאים קמיה דשמואל בפ׳ גיד הנשה בגמ׳ הנוטל (חולין צ״ו.) פי׳ שם איש. *[אחי״ה וכה״ג בע׳ גם א׳ ע״ש. ובנו״ג פיולי אבל ביוחסין השלם צד קע״ז הגי׳ כגי׳ רבינו והביא פירושו והוסיף. ואמרי לה שם טבח ד״ק ע״כ. וכ״ה בסד״ה אות פ׳ ורמ״ל הביא גם הוא סד״ה אבל בצירוף דברי רבינו מבלי לעשות הבדל ניכר בינו ובין דברי בע״ה] —

* בַּר פְּלוּגְתָּא (Antagonist) ב״מ ל״ז: למאן מודה לר״ע בר פלוגתיה פי׳ ר״ע הוא בעל מחלקותו של ר״ט עיי׳ בבבא קמא ק״ג:

* בַּר פַּנְדִּירָא עיי״ע בן פנדרא וע׳ בן סטדא.

* בַּר פִּיקָה (E. N.) ירו׳ נזי׳ פ״ט דנ״ז ע״ד בר פיקה שאל לרבי וכ׳.

* בַּר צַעֲרָא (Schmerzenskind) ב״ר פפ״ב בן עוני בר צערי ועיי׳ במ״כ. וכ״ה בילק׳ וישלח רמז קל״ו.

* בַּר קָבְלוֹי (מל״י κόβαλος, Verschmitzter, Pfiffiger) ויק״ר פכ״ה ברת פחין אמרה לבעלה בר קבלוי חמי דהדא מלכא רחמא תינין ומפרנא בדינרין ובקהל״ר פ׳ וסבותי הגי׳ בר קיבליי וצ״ל בר קבלוי ופי׳ בל״י איש יודע תחבולות והופכו ברת פחין פתי ותם עיי״ע בר פחין.

* בַּר קוּרְיָיה (E. N.) ב״ר פי״ט אבא בר קורייה אמר וכ׳.

* בַּר קְטָלָא (ein Mann des Todes, d. i. todes-schuldig) מכו׳ ה׳. גברא לאו בר קטלא הוא.

* בַּר קַפָּרָא (berühmter Mischnalehrer, Schüler Rabbi's) תלמידו של רבינו הקדוש והבירו של ר׳ חייא עיי׳ עליו מבה״י למהרז״ף צד ע״א. וגרעטץ קורות היהודי׳ ח״ד ב׳ צד רט״ו. רכ״ט ובעל משלים ובדחן גדול היה אם גם שפגע עד״ז בכבוד של רבי עיי׳ ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ג ובבלי נדרי׳ נ״א. וקהל״ר פ׳ מה יתרון בכ״ז מליצותיו מצאו חן בעיני רבי עיי׳ מבוא המשנה למהר״י ברילל צד רכ״ט ועיקר שמו היה אבא בר קפרא (קהל״ר פ׳ מה יתרון) ובירו׳ שבועו׳ פ״ו דל״ז. רבי חמא אבי בר קפרא ור׳ הושעיה ט״ס הוא וצ״ל ר׳ חמא אבי דר׳ הושעיה ובר קפרא עיי׳ מבה״י שם. ולדעת בעל מבוא המשנה צד ר״צ שם של בר קפרא לא אבא היה אלא אלעזר ועיי״ש כל עומק חקירתו בענין בר קפרא.

בַּר קַשָּׁא (= בַּר קַשְׁיָא או מל״פ کریه, בל״ע جزیه מס ואו״כ Steuerbeamter או בהשמטת אות רי״ש מל״פ کزیر, Steuerpräfect, Aufseher) דפומבדיתא דטרקיה חויא בסוף שמונה שרצים בגמ׳ אבוב רועה (שבת ק״י רע״א)

---

[1]) וכ״ה בכ״י מ׳ ובב״נ וברא״ש בפסקיו ובתשו׳ חרשב״א סי׳ ס״ט וסי׳ שב״א ועיי׳ ד״ס ברכו׳ צד ל״א. ובנו״ג . . ידיו על פניו. [2]) כ״ה בכ״י ה״ב. פאריז ודפ״ר. אבל בדפי׳ אחריי אי׳ מפני וט״ס הוא ובגי׳ כ״י מוכח מס׳ האשכול ח״א הלכו׳ תפלה וקריאת שמע רסי׳ ו׳ וז״ל אבל רב האי גאון כתב וכו׳ דהא דמעביר ידיו על פניו מפרשי רבנן שלא יראו תלמידיו כשהוא מסביב עיניו לכל הרוחות עכ״ל.

וברב"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קי' רע"ב) ואלא מאי [צ"ל מאן] בו לירות[1]) בר קשא דמתא לירות פי' בר קשא מוכס העיר, וי"א ממונה על העיר. * [אחי"ה פי' י"א הוא פי' של רגמ"ה כמוכח מפי' כ"י אשר תחת ידי ונוכל להצדיק שני הפירושי' כי לפי פי' הראשון אני מוציא המלה מל"פ קשיה ול"ע קזיה וטעמה מכס הושם על היהודים ונוצרים ולפי פי' השני הוא מל"פ הרשומה ממונה ושוטר העיר וכן פי' הרשב"ם לב"ב מושל העיר ולפסחי' קי"א: שוטר העיר ורש"י שם שומר העיר ולשבת שם ממונה למלך וא"כ בין לפירוש א' בין לפי' ב' עיקר הגי' קשיא ביו"ד וכ"ה בב"ב ובכ"י פסחי' עיי' ד"ס שם צד ק"ע: ובדפ"ר בראש הע' הגי' בר קשיי וגם זה נכון וצ"ל שאות רי"ש נשמט' מסוף התיבה וכצ"ל לפי' ב' בר קשייר ועיי' דוגמאות ע' איזגדא תחת איזגדר וע' סרכא (סרך ג') תחת סרכאר . . ובעל החלוץ ח"ח, קי"ז הגיה תחת בר קשא: בנדך שאה ואין זה תיקון אלא עיוות הדבר וכל השומע יצחק לו] —

* בַּר רֵכָא (מל"ר rex ובל"י מאוחרת ῥῆγας מלך) ב"ב ד'. לא רכא ולא בר רכא . . מאי רכא מלכותא ובד' פיז' בע' רך ב' גרס ריכא בר ריכא פי' בל"ר וכן בל"י אמצעי' מלך ועיי' חיבורי על העתקה פרסי' צד קמ"א.

* בַּר רְשִׁיעַ (Frevler) ירו' סנהד' פ"י דכ"ח רע"ג חמית דאנא מקים בר רשיע וכ' פי' בן רשע.

* בַּר שַׁאן ט"ס תחת ברשאן עיי"ע.

בַּר שׁוּרָא (בל"ס kleine Mauer, Vormauer (um den Tempelvorhof בס"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' פ"ו. וירו' פסחי' פ"ז דל"ה:) פי' בר שורא חומה קטנה שבנוייה סביב העזרה והיינו חיל והיתה שוה עם קרקע העזרה, והחומה שחוץ ממנה גבוהה והיא שורה וזה נקרא חיל וזו נקראת חומה. * [אחי"ה הפי' הזה נלקח מפי' ר"ח לפסחי' צד קל"ט ואי' שם בזה"ל פי' חומה שוה בקרקע עזרה כנון בר שורה והוא החל שעושין החל נמוך והחומה שחוץ ממנה גבוהה וזה נקרא חל וזו נקראת חומה עכ"ל ועיי' עוד פי' רש"י קרוב לפי' זה וכן העתיקה הפשיט' חיל (ישעי' כ"ו, א') בר שורא, וחיל וחומה (איכי ב', ח') נתפרש בפסחי' שם. ובאיכ"ר פ' חשב ע"י שורא ובר שורא. ובעל הפשב"ע כתב לפנינו אי' שורא ובר שורא ע"כ. ובאמת כן נדפס בד' לובלי' שפ"ו ובנבנשתי עפ"י המהרש"ל בדפ' הראשון וכבר חרץ משפטו הרב בעל ד"ס (פסחי' צד ק"ל: אות ת') כי לא אמר הגאון שטות כזו ובוקי סריקי תלו ביה וכן שגגה יצא מלפני השליט הגרי"ב ולא העיר בעל ד"ס עליו מאומה] —

בַּר שָׁטְיָא (בל"ס שטא Wahnsinniger) ביבמו' פרק ד' אחין בגמ' וכולן (שאין להן) [צ"ל שהיו בהן] קידושין (יבמו' ל"א.) ובפ"ב בכתובו' בגמ' העדים שאמרו כתב ידינו זה (כתוב' כ'.) מידי דהוה אנכסי דבר שטיא זבין נכסי אתו (בתרי) [וצ"ל בי תרי] ואמרי [וכ'] כשהוא שוטה זבין.

* בַּר שִׁידָא (Dämonensohn) חולי' ק"ה: עיי' חולי' ק"ה: עיי' מאמרי על מלאכים ושדים צד ס"א.

* בַּר שֵׁישַׁךְ (E. N. eines pers. Fürsten) ע"ז ס"ה. רבא אמטי ליה קורבנא לבר שישך וכ' עיי' כל הסיפור שם עד פקע עיניה דבר שישך. מהמשך נראה שבר ששך שם פרטי הוא אבל י"ל ג"כ שהוא מלה פרסי' شه شاه כלומר חצר המלך וא"כ בר שישך עבד או שר של חצר המלך ומעתה נבין פתרון של ששך בירמי' כ"ה, כ"ו; נ"א מ"א אשר נדרש בבמ"ר פי"ח ששך בא"ת ב"ש בבל עיי"ע אתב"ש ובאמת בבל קיצור מן בָּב בֵל פי' חצר של מלך ואדון בֵל וכן ששך בל"פ חצר המלך והיא העתקה של בבל.

* בַּר שַׁנְיָא ט"ס תחת ברשניא עיי"ע.

* בַּר שַׁפִּיר (Pirisabora (Amm. 24,3) Persabora Πηρσαβώρα (Zosim 3,18) am Euphrat) מ"ק י"א. רב איקלע לבי בר שפיר וכ' כ"ה בדפ' ויניצ', באסי' ולובלין וכ"ה בכ"י מ' (ד"ס שם צד ט"ז:) ובנו"ג בט"ס לבי רב שפיר ובלי כל ספק בר שפיר או היותר טוב בתיבה אחת ברשפיר היא עיר הרשומה המפוארת באשור על שפת הפרת עיי' מאננערט ח"ה ב' צד רפ"ד ופירשט קולטורגעשיכטע צד ו' וגייבויער געאגראפיע צד שנ"א והיא העיר אשר נקראה ג"כ פירוז שבור בל"פ אולם החכמים הנזכרים לא העלו זכרון עיר ברשפיר יען נוסחא מוטעת של דפוסים היתה מונעת טוב מבעליו.

* בַּר תּוּטְנִי, תיטני (Amora) שבת ע"א. אמר ר' לקיש משום בר תוטני, ובכריתו'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ליד ובדפ"ע בט"ס בתיבה אחת בולירות וצ"ל בו לירות נשמע מזה כי גי' רבינו כמו שתקן המהרש"ל תחת כו' צ"ל בו.

י"א: הגי' משום בר תוטיני ובכריתו' ד': משום בר תאיטני ובכ"י מ' שבת בר תאטוני ובכ"י ב' תאוטני ורש"י גורס תיטני וכ"ה ביוחסי' השלם צד קמ"ה בשם ויש גירסא וגי' אחרת שם בר טובייני וכ"ה בדפ' שונצ' בשבת בר טוביאני ובסמוך טוביאייני ועיי' כד"ס שם צד ע"ז.

* בַּר תּוֹרָא, בַּר תּוֹרְתָּא (Ochsenmäster, Rinder-züchter) עיי"ע בן תורתא פי' שם מפטם שוורים ומלת בר אני מוציא מל"מ הבריא ומל"ע ﻭﺭﻯ פי' מפטם עיי"ע בר ח'.

* בַּר תְּלַמְיוֹן, בַּר תַּמַלְיוֹן (ein ungerechter, finsterer, d. h. böser Mensch) ויק"ר פ"ו עיי' פסיקת' רבתי פכ"ב הוה עובדא בבר תלמיון.. דאפקיד חד גברא גבי בר תלמיון ק' דינרין אזל בעא להון מיניה . . מה עביד בר תלמיון נטל חד קנה וחקקיה וכ' (עיי' המעשה בשינויים בנדרי' כ"ה.) ובילק' ויקרא רמז תע"א בכל הענין הגי' בר תמליון וכשתי נוסחאות ראינו ג"כ בע' בן תמליון וכבר מצאתי שורש המלה בל"ע ופי' ופתרונו רוח רעה ואדם רע מעללים וכן הוראתה בל"ע ظالم איש מעות הדין ונטה מני דרך הישר ואם עצם פרטי הוא אז תהיה המלה בל"ס בר תולמַי Bartholomäus.

* בַּר תַּמְרִי (Dattelsohn) עיי"ע בר דיקולי.

* בַּר תְּפַקְן (E. N.) ירו' כתוב' ספ"י דל"ד רע"א כהדא קריבין דר' יוסי זבנין חקלוון מן אילין דבר תפקן אזלון אילין דבר תפקן וכ' פי' שם אדם.

* בַּר תַּרְנְגוֹלָא (Hahnensohn) ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד בן גבר אית לך מימר בר תרנגולא עיי"ע בן גבר.

* בַּר תַּשְׁלוּמִין (Zahlungsverpflichteter) מכות ה' סע"א בעידנא דקא מסהדי גברא לאו בר תשלומין הוא, ושם בר תשלומין הוא פי' מי שמחוייב לשלם.

* בְּרַבִּי, בְּרִיבִּי (נתקצר מן בר = ביר פי' בן ומן רבי = ריבי והוא שם כבוד לגדולי הדור) ב"מ פ"ה. אסמכיה ברבי, חולי' י"א: והתניא ברבי אומר ובמכו' ה': תנא בריבי אומר, חולי' קל"ז סע"א אילמלא דבריהן דברי תורה ודברי בריבי קבלה אנן בדברי בריבי שומעין וכ"ש שדבריהן דברי קבלה ודברי בריבי דברי תורה, שם נ"ז. מדבריו של בריבי ניכר וכ', שם כ"ח. פ"ד: ר' אליעזר הקפר ברבי, שבת קט"ו. ר' גמליאל בריבי (וקצת דפוסי' ברבי), עירובי' נ"ג. כשהיינו לומדין תורה אצל ר' אושעיא ב ר ב י[1]) ושם: ר' אושעיא בריבי בדורו כר"מ בדורו וכ', ופירש"י אדם גדול בדורו וכל היכא דקרי הכי פירושו ע"כ וכ"ה ברש"י חולי' י"א: וכן פי' בכל מקום אדם גדול בדורו וקצת משמע כן מירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג וב"ר פ"ק חד ברבי אמר הדא דר' יוחנן קומי דרשב"ל וכ', פי' אדם גדול ומפואר ובירו' סוף פ"ח דסוט' דכ"ג. (עיי"ע אנגריא) לית רבי בריבי, פי' אין גדול בן גדול דאפי' רבן בן רבן יצא לעבודת המלך עיי"ש ק"ע ופ"מ. ובענין גזרת המלה נ"ל שהיא קיצור מן בן או בר (ביר) ומן רבי (עיי"ע בֵּי א') ונקרא כן בכינוי ברבי מי שהוא ת"ח בן ת"ח או מי שהעמיד תלמידים מפוארים ועיי' ב"ב נ"ט. ותוספ' שם ד"ה החוט.

* בַּרְבַּיי (= בַּר בַּיִת Hausgenosse) ויק"ר ספכ"ה ושהש"ר פ' שוקיו הוא אזל ומתעביד ברביי פי' נעשה בן בית וראיה מבסמוך מתוך שהוא יוצא ונכנס בתוך ביתו וכ' וברביי תחת בר בית ועיי"ע בֵּי ב'.

בַּרְבֵּל (= בַּלְבֵּל בל"ס vermischen; מְבַרְבְּלִיתָא (das mit dem Schwarzen vermischte Weisse בבכורו' בפ' מומין אלו בגמ' החרום (מ"ד.) אבל מברבליתא לא כתב רחמנא תבלול (ויקי כ"א, כ') "פי' שמבולבל לבן בשחור". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנגייליקי דף קי"ז ע"ב) ושם אי' ג"כ גי' דרבינו אבל בנו"ג מבלבליתא] —

בַּרְבַּר בל"ע ﺑﺮﺑﺮ בל"י אמצעי' βερβερίζειν והשם בַּרְבַּר בל"י βάρβαρος בל"ר barbarus, der eine fremde (unverst.) Sprache redet; בַּרְבַּרְיָא בל"ע البربر Berberei; בַּרְבְּרִים gemästete Vögel) בס"ג דהבא על יבמתו (יבמו' ס"ג:). בגוי נבל אכעיסם (דברי' ל"ב, כ"א) אלו בני ברבריא ובני מרטניא שהולכין ערומין בשוק שאין לך משוקץ מתועב ומבוזה לפני המקום יותר ממי שהולך ערום בשוק[2]). מעם לועז (תהלי' קי"ד, א') תרג' מעמא ברבְרָיָא, תוגרמה (בראשי' י', ג', ד"ה א', א', ו') תרג' ירו' [ב'] ברבריא. ובהגדת ילמדנו (בתנחומ' עקב חסר) כי אם שמור תשמרון כל זמן שהקמיע הזה בידך הברברין רואין אותו ובורחין ממך. בויק"ר בכי ימוך אחיך בפ' אשרי משכיל אל

---

[1]) כ"ה בכ"י מ' ובנוסח' חסר. [2]) ביבמו' נדרש כן על פסוק תהלי' י"ד, א' אבל בספרי האזינו פיסק' ש"כ ועיי' ילק' האזינו סרמ"ז תתקמ"ה אי' כהצעת רבינו.

דל [1]) מהו ברברים אבוסים (מ"א ה', ג') ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמר מיני ב ר ב ר י א[2]) רבנן אמרי עוף טהור הוא ומעולה הוא והיה בא מברבריא והיה עולה על שולחן שלמה בכל יום. (א"ב ברבריה היא מדינה באפריקי ומוריטניא מדינה אחרת סמוכה לה). * [אחי"ה היונים והרומיים קראו כל אחד ואחד שאינו מדבר כלשון עם יוני ורומי בתואר ברבר כלומ' מדבר בלעגי שפה וכן טעם הפעל בל"ע הרשומה מצפצף ומדבר בעמקי לשון ובהשאילה מכונה כן בדרז"ל כל שונא וצר לישראל אשר לא מבני עמינו וכן נקרא בלא"ש Barbar אכזר, ועריץ ומי שאינו יודע נימוקי עמינו. בזה הענין אי' בירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברון הוה ובענין ילדי שפה נכריה עיי' דוגמאות אלה: אסת"ר פ' בימים ההם ומושיב הברברי הזה, איכ"ר פ' על אלה ופ' קלים עד דאת מכבש ברבריין בא וכבוש אילין דיהודאי דמרדו בך וכ"ה בירו' סוכ' פ"ה דנ"ה רע"ב ובריי"ש אסת"ר. ויק"ר פכ"ב ואיכ"ר פתיחת' ר' יהושע (סי' כ"ג) וקילסו אותו נקיטא ברברון כ"ה לפי גי' רבינו בע' נקט ב' ושם גם הציון בב"ר ספ"י כתוב כן ולפנינו לי' פי' נוצח עם לועז בל"י ἀτήκων νικητὴς βαρβαρῶν. שמ"ר פ"כ משל לבן מלך שנשבה בין הברברים. ומדינת ברברא ומוריטניא Barbarei und Mauritanien הוזכרה מלבד יבמות של ציון הערוך גם בסיפרי האזינו הנ"ל אלו הבאים מברבריה (ומטונס, הך מלה לי' בילק' האזינו הנ"ל) וממורטניא, ובילק' שם הגי' ומברטניא, ובתרג' ירו' א' לבראשי' י', ז' מוריטינוס, ותרג' ד"ה א' א', י"ט מווריאטינוס וצ"ל מווריטאניוס. ובשמ"ר קלרפ"ג שפחה אחת מ ט ר ו נ י ת ושפחה כושית נ"ל להגיה שפחה אחת מ ו ר ט נ י ת וכן הוזכר ברבר אצל כושי בב"ר רפ"ס שמא יבא כושי אחד או ברבר אחד וישתעבד בי ובשהש"ר פ' קול דודי כותי צ"ל כושי אחד או ברברי אחד בא ומשעבד בכם. והקבוץ באו ברבריים ב"ר פמ"ב ויק"ר פי"א ריש רו"ר וריש אסת"ר. — והמדינה עם יושביה בשמ"ר פי"ח משל למלך שהלך בנו לברבריאה עמדו הברבריים וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם. והוזכרה עוד בצירוף מדינות אחרות באלה המקומו': שהש"ר פ' קול דודי אחד מכם גולה לברבריה ואחד מכם גולה לסמטריה וכן הוא בפסיק' רב' פ"ה וצ"ל סרמטיה Sarmatia עיי"ע סמרטין, ב"ר קלספכ"ג בראשונה עלה עד קלבריאה ובשניה עד כיפי ברבריאה, ב"ר פע"ה וילק' תהלי' רמז תתפ"ח אלו בני ברבריאה ובני גרמניא שהאדומיים מתיראים מהם ושו"ט מזמור ק"ט וילחמני חנם אם עשו שנא ליעקב שלקח ממנו את הבכורה לברבריה ולשתותייה מה עשה ונ"ל ברור שמלת שתותייה הוא עם של Skythen וכן העיד פליניוס ד', י"ב Scytharum nomen usquequaque transit in Sarmatas atque Germanos כלומ' שם של שקיתיא נכלל בשם סרמטיא וגרמניא ומעתה נבין מאמרי חז"ל הנ"ל שנכלל ונזכר ברבריא עם גרמניא וכן בא בסופרים הישנים במקום גרמניא השם ברבריאה עיי' טאציאוס אנגאלען י"ב, י"ד; היסטאריא ד', י"ג; גערמ. פי"ח; אממיאנוס י"ח, ד' ואכ"מ להאריך] —

* בַּרְבַּרִית Barbarissus, Stadt in Syrien, u. z.) (in Chalybonitis ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד רשב"ל הוה מעייני (תונין) [וצ"ל תינין] בברברית והיא עיר במחוז חלבון עיי' ע"מ צד כ"ט ונייבויער צד ש'.

בֻּרְגָּן (א') בל"ר אמצ' burgus, burgum, burgium בל"י אמצ' βούργον Flecken, Landhaus, Vorstadt. ב') בל"ר אמצ' burgones, Einhegung zur Aufbewahr. von Getreide) בפ"ג במעשרות (מ"ז) הצריפין והבורגנין ואלקטיות, ובעירו' בפ' עושין פסין בגמ' מותר להקריב (כ"א.) אין בורגנין בבבל, ובשבת בפ' שואל בגמ' לא ישכור אדם (ק"נ:) שאם יש שם בורגנין הולך. ובסוף פסיקתא את קרבני לחמי (צד ס"א. וכ"ה בויק"ר פ"ז ובילק' צו רמז תע"ט ובילק' פנחס סרמ"ז תשע"ז ובפסיקתא רבתי ס"פ מ"ז) למלך שהיה מהלך בדרך הגיע לבורגן[3]) הראשון ואכל שם ושתה שם הגיע לבורגן השני וכ' בורגנין כבר פירשנו בע' בדק [ב'][4]). פ"א בתים שעושין מחוץ לעיר בפחות מע' אמה ושירים ושם מוכרים מזונות לעוברים ושבים ובלע"ז בורגו[5]), מ ג ד ל ב ל ש' ע ר ב י

---

[1]) פל"ד הסר לפנינו ובקצת שינויים אי' בקהל"ר ב', ז' פ' קניתי, ובלי ספק רבינו מצא כן גם בויק"ר ונוסחא יותר שלמה מונחת לפניו כנראה מע' כלתרין ומע' קשר ב'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכן בקהל"ר הגי' מיני ברברייה, וילק' פנחס סרמ"ז תשע"ז מיני ברבורי, ילק' מלכי' סרמ"ז קע"ו מיני ברבורים, פסיקתי דר"כ את קרבני לחמי צד נ"ח: ג"כ כגי' רבינו מיני ברבריא וכתב שם אות ל"ז הרב החכם ר' שלמה באבער: בפסיקתא רבתי דפ' פראג ודפ' לבוב ביברייה אך בדפ' שקלאב וברעסלוי ציברייה ותיקן הרב המו"ל הנ"ל גם בפסיקתא רבתי גם בערוך (שאי' בדפוסי' הגי' מוטעת מיני ביברים) מיני ברבריא וחכם עדיף מנביא כי באמת כ"ה בכ"י ע' ו"ו. [3]) ובילק' ויק' טעות נפלאה לכור דגן עיי' ר' שלמה באבער בפסיק' שם אות צ"ט. [4]) וכפי' רבינו שם פי' ג"כ המפרש בשו"ט מזמור י' עיי"ש. [5]) בלאיט Flecken, borgo.

בורג[1]) ובפ׳ הדר עם הנכרי בג׳ דהאחין (עירו׳ ע״ג.) הרועין הקייצין והבורגנין, ובפ״ק דסוכ׳ בגמ׳ ושחמתה (סוכ׳ ח׳:) סוכת רועים קייצין בורגנין שומרי פירות[2]) ובמגילת איכה מבלי באי מועד (א׳ ד׳) מבלי בורגנין ומבלי בליוטין פי׳ בני אדם הדרים בבורגנין. *[אחי״ה עיי״ע בליוטי ומ״ש וכנ״ה עירו׳ ס״ד: ויק״ר ספל״ז עיירות בורגנין ובירו׳ ע״ז פ״א ד״מ. בט״ם עיירות של בורנין וצ״ל כמו בדפ׳ זיט׳ של בורגנין, ירו׳ עירוב׳ פ״ה דכ״ב: יכול אני לעשות שיהו מהלכין מצור לצידון מטיבריא לציפורין ע״י מערות וע״י בורגנין, ושם עמוד ג׳ שלשה צריפין ושלשה בורגנין, ירו׳ תעני׳ קלספ״ד דע״ה ע״ג הדר בבורגנין ל׳ יום צריך ליתן מזוזה. פי׳ בורגן בל״י ורו׳ אמצעי׳ ממיש כפי׳ רבינו בפ״א ועוד פתרונו כמין שובכין שבשדות לאצור בהם אוצרות תבואות והוא כפי׳ רבינו בע׳ בדק וכן משמע בעירו׳ נ״ה: האוצרות שבשדות ויש בהן בית דירה והבורגנין שבתוכה . . הרי אלו מתעברין עמה וכ׳ ופירש״י לסוכ׳ ג׳: בורגנין צריף שעושין מן ערבה וקנים לשומרי פירות וכ׳ ולדף ח׳: ועירו׳ כ״א. פי׳ סוכות שעושין שומרי העיר. ומי שממונה על בורגן נקרא בורגני עיי׳ מדרש שו״ט מזמור י׳ כיון שהחשיך בא לו (הבורגן) [צ״ל הבורגני] א״ל הכנים עצמך לבורגן מפני חיה רעה ומפני הליסטין . . אמר הבורגני אין דרכו של בורגן להפתח בלילה ואין דרכו לקבל אדם בלילה בשעה הזו. — בורגני אחד וכ׳ עיי״ע בר ה׳ וכן נקרא בל״ר אמצעי׳ שומר שדה burgarius ולדעתי באה המלה בזה הענין בירו׳ ע״ז פ״ד דמ״ג ע״ד ר״ש בר׳ הוה ליה מרקולים גו חקלה (בדפ׳ קראט׳ חלקה) אתא גביה בורגנרה (בדפ׳ קראט׳ בט״ם בורגנה) פי׳ ממונה על השדה. ועיי׳ עוד ע׳ הבא אח״ז] —

בְּרְגַּר (מל״ר אמצ׳ ländlich, burgarius; בּוּרְגְּרוּתָא (Landwirthschaft בב״ר פל״ו ויחל נח איש האדמה (בראשי ט׳, כ׳) בורגר לשם בורגרותא[3]) פי׳ נקרא איש האדמה על שם שעובד את האדמה. *[אחי״ה פי׳ בל״ר אמצעי׳ נקרא כן איש כפר ועובד אדמה ומן מלה הרומי׳ נגזר ג״כ לא״ש בירגער והוא בל״ר אמצעי׳ burgward כלומ׳ מי ששומר את האדמה אשר עובדה. ואולי מזה הענין הציון בירו׳ ע״ז עיי׳ סוף ע׳ הקודם לזה] —

* בּוּרְגְּתָא, בִּרְקְתָא, בִּרְקָאי (viel. der Flecken (Borkeas, Βορκέως Jos. j. Kr 3,3.5 ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד יינה . . של בורגתא ובבבלי ע״ז ל״א. הגי׳ ברקתא וקרוב הדבר שהוא מקום שנזכר בבן מתתיהו על המלחמו׳ ג׳ ג׳ ה׳ ותכונתו היה בין גליל ושומרון ואולי אחד הוא עם כפר ברקאי סוף כריתות ופסחי׳ נ״ז. אבל לפי גי׳ הכ״י א״פ וכ״י של פי׳ ר״ח לפסחי׳ הנוסח בדקאי עיי׳ ד״ס פסחי׳ צד פ״ה.

* בַּרְדָּא עיי״ע בראדא.

* בַּרְדָּא (Hagel) עיי״ע גז י׳ וע׳ ברזא ג׳.

בְּרְדָּל (Geisselung, Stockstreich מל״ר אמצ׳ burdillus ומל״י אמצ׳ βουρδουλισμός) בפסיקתא ויהי בשלח (פ״א:) או סיריות אתה אוכל או מאה בורדולין אתה לוקה או ממון אתה נותן לשון רומי קורין לגורדילו[4]) בורדילו. (א״ב פי׳ מכות ובלש׳ המוני של יון קוראים לשוט ורצועה בורדלו). *[אחי״ה ככר העיר רימ״ז בט״ר ח״ב צד פ״ח שר״ב כיון על ל״י הרשומה וכן משתמשים כותבים יונים בפעל βουρδουλίζειν פי׳ הכה בשוט וברצועה עיי׳ מיורסיאוס צד צ״ג וגם רבינו כיון לדעתי על ל״ר האמצעי׳ הרשומה ופתרונה ג״כ מכות בשוט וברצועה ולא הוצרכנו לתקן כורדולי׳ בל״י κορδύλη כדעת ר׳ שלמה באבער (פסיקתא שם הערה ל״ה) וכתיקון של בעל מחבר המשביר ומהרי״ל בעמת״ל, וכבר הקדימן בהך תיקון בעל כ״כ ורמ״ל ציין ראה גרדילו אבל לא נמצא ערך כזה אבל ראה זה מצאתי כי בע׳ פרגל ב׳ פי׳ רבינו מלת פרגל [בל״י φραγγέλιον Geissel] ע״י לע״ז גורדיל״ו והוא לדעתי לא״ט cordiglio בלא״ש קנאטענשטריק פי׳ חבל של קשרים להכות בו. ובמכילת׳ בשלח פ״א הגי׳ או תלקה מאה מכות, ובילק׳ בשלח רמז רכ״ה הגי׳ בורלודין וצ״ל בורדולין ונמצא׳ עוד המלה בבמ״ר פי״ג משל למטרונה כו׳ חמת שוטין וברדליא והיא מדחלת]—

* ברדלא, בר דליא, דלייה (Ortsname) ב״מ י״: אבא כהן ברדלא וכ״ה בב״ר פע״ו אבל בירו׳ פיאה פ״ד די״ח סע״א, ירו׳ גיטי׳ פ״ח דמ״ט ע״ג אבא כהן בר דליא, ובירו׳ ב״ב פ״ח דט״ז סע״א בר דלייה, סוכ׳ כ״ו. רב שרא לרב אחא

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד והוא בל״ע ופי׳ בִּרְח ובל״י πύργος ובלא״א Burg, Thurm וקרוב לזה פי׳ הרמב״ם למעשרו׳ הנ״ל הבורגנין הם כמו מגדלים עשויין לשמור הדרכים. [2]) בנו״ג סוכת רועים סוכת קייצים סוכת בורגנין סוכת שומרי פירות ובמראה מקום בדפ״ע יצויין בטעות דף ג׳: יען ששם נזכר ג״כ מלת בורגנין. [3]) בנו״ג בורגרות ובילק׳ נח רמז ס״א בורגרותיה. [4]) בכ״י ב״ר הגי׳ לגוזרים.

ברדלא, גיטי' י"ד. א"ל רב לרב אחא ברדלא, אבל בדפ' פיז' ובדפ' וויניצ' רפ"ו הגי' בסוכ' בר דלא וכ"ה בכ"י כ' ובכ"י רי"ף עיי' ד"ס סוכ' צד ל"ח. ירו' שביעי' פ"ב דל"ג סע"ד ר' יעקב בר אביי דברדלייה, ירו' פיאה ספ"ג די"ז סע"ד, ירו' סוף פ"ח דכלאים, ירו' תרומ' פ"י דמ"ז: ר' יודה בר פזי דבר דליה, ובירו' כלאים פ"א דכ"ז. א"ר יוחנן אייתיתיה מן דבר דליה תרנגול וכ', ובירו' עירו' פ"ו דכ"ד. אנשי בר דליה ואין בידינו להכריע אמיתת הנוסחא ותכונת המקום ואולי הוא אחד עם בית דלי עיי"ע.

בַּרְדְּלָס (א') pantherartig gefleckter Iltis. (ב') Panther, Leopard (ג') gestreifte Hyäne וכולם נגזרו מל"פ بَرْدل עז נפש kühn, verwegen ועוד בשיתוף הוראת לשון ערבי اَبْرَد בל"ס ברדא (gefleckt בפ"ק [דפסחים] בגמ' אין חוששין (ט':) בכל מקום שחולדה וברדלס מצויין שם. ובנדה בפ' כל היד בגמ' כל הנשים (ט"ו: וכ"ה ע"ז מ"ב.) מפני שחולדה וברדלס מצויין שם: ובפ"ק דנזיקין (ב"ק ט"ו:) הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס הרי אלו מועדין, ובפ' השוכר את הפועלין (ב"מ מ"ב.) [הארי הדוב והנמר והברדלס והנחש] הרי אלו אונסין: פי' בגמ' [ב"ק] (ט"ז.) ברדלס זו אפא וז' השנים הראשונים שהוא זכר נקרא צבוע וכשמתהפך לנקבה נקראת נפרזא ורעה היא יותר מן הזכר וכבר פי' בע' אפא. (א"ב פי' פרדלים בל"י ורו' נקבה של מין חיה אורבת וטורפת כמו נמר ולא יכולתי להבין מאמר ברדלס זו אפא כי אפא הוא אפעה ונחש). * [אחי"ה ודע שבגירסאות של דפוסי ערוך ערבוב וסירוס המאמרים מצאתי ולפי מה שתקנתי הכל עולה יפה. וג' מיני חיות נבדלות כאן מין אחד בשני ציונים הראשונים, מין שני בציונים בב"ק וב"מ הבאים אחרי ציונים הראשונים, ומין שלישי בציון האחרון, ומוציא אני המלה מל"פ הרשומה וטעמה עז וטורף ולוחם כנגד חבירו. וזאת שנית כי בשלשתם יחד הצד השוה שבהם כי כולם מנומרים ועל זה מורה המלה ערבי' וסורי' הרשומה וכן הוראת חיה πάρδαλις ובל"ר pardus ובל"ס ברדון והיא נקבה של נמר כלומ' מלא בבהרות חמוצות וברודות כי על כן נקראה חיה זו גם בל"ע نمر ובל"ר variae עיי' פליניאום ח' י"ז, י"ג. ומין ראשון היא Iltis ובאמת בעה"ק שנת שנ"ב הגי' בסוף הערך וי"א אילטים. וגם רש"י הבין כן כי לועזו בל"צ פוטוישי והוא putois כלומ' אילטים ודרכו להרוג אווזים ותרנגולים (עיי' רש"י לב"מ כ"ד) ולעז זו נכונה בפסחי' ט': אלמנ"ם פוטויש"י olans putois פי' אילטים סרוחה אבל בלתי נכון בסנהד' ט"ו: וב"מ כ"ד. שהוזכרה שם החיה ברדלס אצל חיות טורפות גדולות כגון הזאב והארי וכ' ובאלה המקומות ועוד בב"ק שם וב"מ צ"ג: ובכורו' ח'. החיה ברדלס פירושו נמר נקבה וכן הוכיחו היטב בעלי התוספות בסנהד' ט"ו: נגד רש"י אבל גם הם שגו ברואה במח"כ כפירושם ברדלס הנזכרת בבכורו' ח'. ע"י פוטיי"ש ואמת תורה דרכה שגם בבכורו' טעם מלת ברדלס הנזכרת אצל חיות גדולות מין נקבה של נמר או כדעת רש"י אפא ויגיד עליו רעו אפעה (יולד) לשבעים שנה וכן מורה בב"ק ט"ז. ברדלס אפא והיא צבוע וכ"ה בל"ע الضبع בל' אשכנז Hyäne ונקרא אפא ὄφις κιναι̃ὂ כלומ' צבוע מנומר כנחש עיי"ע אפא ובזה נסתלקה תמיהת ר"ב ולא יכולתי להבין וכ'. ולפי פירושנו הכל נכון וישר. והסיפור בענין שינוי וחילוף מין אפא מזכר לנקבה הוזכר ג"כ בסופרים יונים ורומיים (עיי' איליאן תולדות החיות א' כ"ה; אפפיאן על הצירות ג', רפ"ט; פליניאוס ח' מ"ד) אבל כל זה לדעת אריסטו (תולדות החיות ו' כ"ח. ב') פיטפוטי דברים הן, ובירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ג הכתיבה היותר נכונה בַּרְדְּלִים] —

* בַּרְדִינוֹן (בל"י πράσινος, ον Smaragd, lauch- grüner Edelstein) שמ"ר פל"ח יהודה ברדינון ונקרא כן אבן טובה ירוק כחציר וע' זקנים העתיקו חצר πράσον וממנו נגזר כינוי של אבן טובה הנ"ל וע' זקנים העתיקו שהם (בראשי' ב', י"ב) פרזינוס עיי' ספרנו על העתקה פרסי' צד רע"ג. ואצלי אין ספק כי הוא הוא ברדינון.

* ברדיוני בנדה ס"ז. עיי"ע ארוותא. והגרי"ב בסוף ח"ב של הפשב"ע כתב בערוך לא מצאתי, ועוד עיי"ע דידיוני.

בַּרְדַּנִיקוּם (= הַדְרַנִיקוּס, בל' בקטרי' drâjang בלש' פרסי' درنګ ein sehr Langer, Riese) בסמוך לגמ' דעל הזיקים בפ' הרואה מקום ברכו' נ"ח: ותוספתא ברכו' פ"ו) הגיחור והלווקן [הקיפח והננס] והברדניקוס, פי' גאון פתרו הראשונים ברדניקוס שהוא איש שקומתו ארוכה יותר משאר בני אדם. (א"ב פי' בריטניקוס, Britanicus בל"ר איש אי בריטניא הגדולה נגד צרפת ואנשיה בעלי קומה). * [אחי"ה וכן פתר הרימ"ז בט"ר א', כ"ג. והה' לעווי בעמת"ל פי' ῥόδινος סומק כוורדא וטעות הוא והדין עם רבינו כי בל"פ דרנק הוראתו ארוך ביותר ועיקר הגי' הדרניקוס כן גרס רבינו בעצמו בע' הדרניקוס אצל ברדניקוס של כאן וע' לווקן וכן גי' התנחומ' פנחס צד רצ"ט דרנקוס וכן גי' בברכו' הדרניקוס וכ"ה בכ"י פ' (עיי' ד"ס ברכו'

קס"ו וגי' כ"י מ' הרדינקס ט"ס תחת הרדניקס) וכן גרס הרא"ש וכ"ה בתוספת' ברכו' הנ"ל רק שם בט"ס הדרניקים ובירו' ברכו' פ"ט די"ג: חסרה המלה. וראיה מופתית להוראת המלה בענין ארוך ביותר מהופכו ננס νάνος שהוזכר אצלה פי' קטן ביותר. ורש"י שלא ראה הערוך בעת שהיה מפרש את מסכת ברכו' פי' המלה בלע"ז וורדא"ש verrudé = איין ווארציגער פי' איש המנוגע ביבלת] —

בְּרְדָם (Hämorrhoidalfluss) מל"י אמצ' βρύση, βρύσος מעין נובע) בפ' אין בן המודר בסמוך מרפאהו רפואת נפש (נדרי' מ"א:) א"ר יוחנן ברדם אין מבקרין ואין מזכירין אותו מ"ט מפני שהוא כמעיין הנובע וא"ר אלעזר למה נקרא שמו בורדם שהוא כמעין הנובע[1]) פי' בורדם חולי מעים שמשלשל כמעין הנובע. * [אחי"ה בנו"ג בורדם וצ"ל בורדם כפי' ראשון של הפירש המיוחס לרש"י ולדעתי צ"ל ברודם וטעמו בל"י האמצעי' הרשומה ממש מעין הנובע ראה זה חדש והח' לעווי נדחק לפרשו] —

בַּרְדָּס (Wolldecke, Filzdecke) בסוף כלאים הברסין[2]) והברדסין. ובמדרש פנים אחרים של וישלחו (ספרי כי תצא סי' רל"ד ועיי"ע ברס וש"נ) לענין ציצית. וכבר פירשנו בע' ברס. * [אחי"ה הספרי נקרא מדרש וישלחו עיי"ע ספר ב' וע' יחניף מהתחלת דיבורו וישלחו (במדב' ה' ב') ורבינו קראו בכינוי מדרש פנים אחרים של וישלחו וכ"ה בע' תג. ועוד בע' קטה ספר וידבר בפנים אחרים של וישלחו ובע' קטף ה' מדרש ספר וידבר בפנים אחרים של וישלחו. ובע' רנק ג' ספרי מדבר סיני שהוא כעין מדרש וישלחו. ובדפ' ויניצא ובאסי' הגי' בט"ס במדרש פירוש אחר של וישלח ורש"י לויק' י'. י"ט מכנה הספרי בשם ספרי של פנים שני ובפירושו לסוט' ט"ז. מדרש שני בפנים אחרים. ור"ע מן האדומים (אמרי בינה פ"כ) כתב בזה"ל בספרי זוטא אשר בעל הערוך ע' תג כנהו מדרש פנים ורש"י ז"ל בביאור התורה פ' שמיני קורא אותו ברייתא של פנים שני ע"כ ולא בדקדוק ציינו שהגי' הזו לי' לא בערוך בע' הנ"ל ולא ברש"י שלפנינו וכן לי' בכ"י רש"י עיי' רש"י בהוצאת הרב החו' ר' אברהם בערלינער צד ק' הערה י"ח אבל ברש"י לסנהד' כ"ט. א' ברייתא דסיפרי. ועוד יש להעיר כי כ"י ו"ו ול"ד בערך ברדם גרסו ספרי קטן והוא בלי ספק אחד עם סיפרי זוטא אשר בא זכרונו הרבה פעמים בר"ש עיי' הציונים בספר גד"פ לריט"ל צונץ צד מ"ט] —

בַּרְדֵּק (ein- durchbohren) מל"פ پرداختن פי' נקב (aushöhlen) תרג' ירו' [ב'] ויעש את הבריח התיכון לברח (שמות ל"ו ל"ג) ועבד ית נגריא מציעיא לברדוק [ביני לוחיא].) * [אחי"ה ומוציא אני המלה מל"פ הרשומה ופתרונה חָלַל ולעשות ריוח בפנים הדבר. והחי' לעווי בעמת"ר נדחק בפירושו עיי"ש] —

בּוֹרְדְּקָאֵי (Koch, Bäcker) וצ"ל כורדקאי עיי' בפנים. ולפירש"י אולי מל"י βρωτικός) בפסחי' פרק כל שעה (מ':) רב פפי שרי ליה לבורדקאי דריש גלותא למימחת קדירה בחסיסי פירש"י נחתומין). * [אחי"ה וכן פירש רבינו בע' כורדק נחתומים המבשלין ועיקר הגי' כגי' רבינו כורדק ועיי' עוד ע' זמלסטר לפי גי' כ"י ו"ו הנכונה אבל בנו"ג בורדיקי וגי' ר"ב בורדקאי וכ"ה בכ"י מ' וכ"ה בריצ"ג הלכ' פסחי' ריש עמוד צ"א אך שם בט"ס בור דקאי וצ"ל בורדקאי. ואם נרצה לקיים הגי' הזאת אולי י"ל שנגזרה המלה מל"י הרשומה ופתרונה ראוי לאכילה כלומר הנחתומין מכינים הפת עד כי ראוי לאכילה, אבל יותר טוב לגרוס בכ"ף עיי"ע כורדק] —

בּוֹרִידְקַיָא [צ"ל ברדיקיא] färbige, mit Weiss und Schwarz untermischte Kleider) מל"ע ابرد، بردة בל"ם ברדא (färbig ירו' דכלאים פ' אינו אסור (ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וירו' כתובי פי"ב דל"ה רע"א) אלבשוני בורידקיא לא חיורין ולא אוכמין פי' בל"ר בגדים צבועין בגוון ירוק ככרתי. בב"ר פ' ויחי (קלפספצ"ו) ופרש' דעו כי ה' (קלרפ"ק) גרס דבריקא). * [אחי"ה וגי' מוטעת נזדמני לו לר"ב ומצאתי בב"ר בצ"ו דפ' פירדא וז"ל בכלים צבועים בדרוקא וצ"ל ברדוקא ובפ"ק מאנין בריקא חסר דל"ת וצ"ל ברדיקא וכן הוא באמת בירו' כתוב' הנ"ל אלבשוני בורדיקא. ובירו' כלאי' בדפ' קראט' בט"ס בירידקא אבל בדפ' זיט' בורידיקא ופי' פ"מ לכתוב' בורדיקא הוא צבע כמראה התכלת וממוצע בין הלובן והשחרות ע"כ וקרוב לאמת פי' כי בל"ע וסו' פתרון המלה הרשומה צבוע ממוצע בין הלובן והשחרות והוא ל"מ ברודים (עיי"ע ברדלס) ומעתה עולה יפה שיעור המאמר לא כלים לבנים ולא שחורים אלא ברודים כלומר מורכבים מן לבנים ושחורים והיינו צבועים וכ"ה בב"ר שם ושם רק

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בנמ"י. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו וזה ראיה לאמיתת הגהותינו בע' ברס שבכ"מ צ"ל ברסין.

נ"ל שמלת צבועים באה מגליון לפרש מלת (בדרוקא) ברדוקא, וילק' איוב רמז תתקכ"ד גרס בשם ירו' כלאי' אלבשוני בורקיא וצ"ל בורדקיא. ובשבת קי"ד. ונדה כ'. אי' כלים האולירין ונ"ל לפרשו ג"כ בזה הענין בל"ר coloreus, eum פי' צבוע ואות כ' או ק' בתחילת התיבה נשמטה ודרכה להשמט קודם האל"ף בראש המלה עיי"ע אטלס. ורימ"ז בט"ר א', קל"ה ואחריו הח' לעווי בעמת"ל פתרו המלה כמו ברדס ע"י מלה רומי' אמצעי' bardaici cuculli וטעות היא בידם שבכל מקומות הנ"ל במין צבע ולא במין בגד עסקינן. ובע' אליירין א' פירשתי המלות אליירין וברדיקא באופן אחר ע"ש והבוחר יבחר] —

1 בַּרְזָא (משרש בְּרַז נרדף עם פרז, פרץ בל"ע فرص, فرض durchstechen והשם فرض (Loch, Einschnitt בפ' כל כתבי הקדש בגמ' מצילין תיק הספר (שבת קי"ז.) לא צריכא[1] דשקיל ליה בברזי, פי' ברזי נקבים והכי קאמר מאן דבזע ליה לעור כשהוא מפשיטו מוכחא מילתא דלא בעי לעור ואין לו הנאה ממנו ולא דמי לפסיק רישיה ולא ימות[2]. בפ' המפקיד בגמ' יוציא לו שתות ליין (ב"מ מ':) איכא טירחא ודמי ברזנייתא[3]. ובפ' השואל בגמ' דסמך המחליף פרה (ב"מ צ"ט סע"ב) ומנכי ליה אגר טירחיה ודמי ברזנייתא[4] פי' טורחיה שמודד[5] לקונה לזה עכשיו ולזה למחר ומתבטל ממלאכתו והדמין למי שנוקב נקבים בחביות להוציא היין[6]. ובפ' המוכר פירות לחבירו בגמ' המוכר יין לחבירו והחמיץ (ב"ב צ"ח.) ולא אמר אלא דלא שני ליה בברזא אבל שני ליה בברזא לא. פי'[7]) אמר רבא מאן דזבין חביתא דחמרא לחנווני אדעתא לזבוניה[8] ולמיתב ליה דמי ותקיף אפלגא או אתילתא דינא הוא לאהדורא למוכר וה"מ דלא שני בברזיה אבל שני לא יכיל לאהדורי ליה דיכיל מוכר למימר ליה ללוקח אנת הוא דאפסדת כששינית הברזא נעכר היין והחמיץ ולא אמרן דינא הוא דמהדרא ליה אלא אכתי יומא לזבינא לא מטא אבל מטא ולא זבנה לא יכיל לאהדורה דלא הוי ליה לשהוייה. ובפ' אלו הן הנשרפין בגמ' ואלו הן הנהרגין (סנהד' ע"ו:) והני מילי דברזו מברז[9]. אכה בדוד ובקיר (ש"א י"ח, י"א) תרג' ואברזיניה בכותלא. ובע"ז בס"ג דפ' ר' ישמעאל (נ"ט: ס'.) דעד ברזא [חמרא] אסיר ואידך שרי. ובהלכ' ראשונה דחולי' (ה'.) ליבן שפוד והכהו בו נידון משום מכות אש אלא חבטה קדים התם נמי דברזא מברז פי' ברזא נקב. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת קל"ט: ברזא דדנא פי' נקב של חבית, והפעל בשבת קמ"ו. למיברז חביתא עיי"ע ברטיא, סנהד' נ"ב: בריז ליה מיבריז, שם נ"ו. ואימא מיברז הוא דכתיב ויקב חור וכ', גיטי' פ"ד. אי בעי מבריז נפשיה בסלואתא ולא נאים עיי"ע חרז א'] —

2 בַּרְזָא (לפי' רבינו יש לגזור מל"י βυρσίνη ולפע"ד מל"פ برس (Zügel, Halfter, Zaum בס"ג דפ"ק דחגיגה (ט':) נאה[10]) עניותא ליהודאי כברזא סומקא לסוסיא חיורא[11]) פי' רצועה כדאמרן (ב"ק ס"ו:) מעיקרא משכא והשתא אברזין. (א"ב ובע' אברזין פי' מכסה טפיטן של סוס). *[אחי"ה ונ"ל להסביר פירושו דרבינו כי בע' ערקא ב' ציין רבינו משל הדיוט כזה בויק"ר זאת תהיה פ' ר' פנחס (פי"ג) וריש אם בחקתי (פל"ה) ובפסיקתא דשמעו (דף ק"ז) יאיא מסכנותא ליהודאי כערקתא סומקא וכ'. ובע' ערקא ב' אני מצדד השינויים ממקומות אחרים שהובא המשל ובכולם אי' ערקתא (או ערקא) דסומקא והוא בל"ס ערקתא פי' כמו רצועה בלש' עבר יען כן פי' רבינו גם בע' שלנו ברזא כמו רצועה והבין כי הוא כמו אברזין של מעלה ואף כי פירושו היותר נכון הוא: טפיטן של סוס, עיי"ע אברזין ומ"ש, בכל זאת יש להביא קצת סמך לפירושו דכאן כי בל"י בְּרְזִינֵי הוראתה רצועה. אבל כל זה לשיטת רבינו ובאמת ברזא ל"פ היא וטעם המלה מתג ורסן ועניננו כמו אפסר עיי"ע] —

* בַּרְזָא ט"ס תחת ברדא וכ"ה בע' גז י' וכ"ה בברכו' י"ח: ונ"ט, לפי גי' כ"י וטעמו בל"ס בַּרְדָא כמו ברד בל"ס, עיי"ע גז י"א ומ"ש.

---

1) וכ"ה בכ"י מ' אבל בנוסחי לי'. 2) בפי' זה נתיישבה היטב קושית התוס' שבת שם ד"ה שקיל עיי' הפשב"ע שהאריך למעניתו, ומה שמסתפק הגאון בענין שיעור להפשטה כדי חשיבות עור ואפשר כדי לעשות קמיע וכ' עיי' למוד הערוך לשבת בבאורים שרמז על תוספ' יומא ל"ה ורמב"ם פי"א מהלכו' שבת ה"ה ורא"ש פי' הבונה שמפורש כן בבירור. 3) כ"ה בנוסחי דידן וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ה, ובדפ"ע ברזנייתיה. 4) כ"ה רק בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר אבל בשרפ"ע נשמט בטעות ודע שלפי' רש"י ב"מ מ': וצ"ט: לפניו היתה מונחת ג"כ הגי' כרזנייתא. 5) כ"ה בדפ"ר וכצ"ל בכ"י ו"ו ושם כמ"ס במודר אבל בדפ"ע מוכר. 6) וכן פי' רש"י בשם י"מ עיי"ש. 7) כ"ה על נכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע נשמט בטעות. 8) בנו"ג לסבוייה אבל רבינו פירש מצד עצמו הסוגיא. 9) בנו"ג דברזיה מיברז וכ"ה בחולי' ח'. 10) וכ"ה בכ"י מ' ובספר הישר לר"ת סי' שכ"ד ובמנוה"מ סי' קפ"ט ובנו"ג יאה ועיי' בסמוך. 11) בנו"ג כי ברזא ובכ"י מ' כורדא ובמנוה"מ שם ובע"י כוורדא, ובספר הישר שם כוורדני' וגי' התוספ' חגיג' ופירושם ממש כגי' ופי' רבינו.

בְּרִיז (Furche מל"ס ברזא ול"פ بَرْزَهْ אבל עיי' ג"כ סוף הערך) תרג' הֲלֶךְ דבש (ש"א י"ד, כ"ו) [בריז דובשא]. * [אחי"ה ורד"ק בפי' לשמואל הביא הך תרג' ופירושו ערוגה ושורה וכן פי' ר"א בחור במתורגמן ע' ברז: ערוגה והדין עמו שבל"ס ברזא פתרונו ערוגת זרע וכ"ה בל"פ. גם י"ל שהוא ל"ע بَرْز פי' הלך לשוק והוא ממש העתקת הֲלֶךְ של קרא והח' לעווי בעמת"ר נדחק, אבל מה שנוגע העתקתו ע"י קאנאל, רינגע י"ל שַׁמלת בריז כמו אבריז ופי' בריג בל"ס, וכן בל"פ ابريز פי'. צנור ומרזוב] —

* בַּרְזֵג (paaren) עיי"ע בר זוג.

☞ בַּרְזֹל [צ"ל כַּרְזִיל] מל"ס כרזוילא (Oberhirt תרג' בפסוק אם לא תדעי לך (שה"ש א' ח') על פום ברזילהא פי' מנהיגיה). * [אחי"ה וכן פתרו ר"א בחור במתורגמן אבל הגי' היותר טוב' בכ"ף עיי"ע כרזיל אבל גם בב"ק נ"ו: דאורחיה דרועה לממסר ל ב ר ז י ל י ה. וכן גרס רש"י ופירשו לתלמידו, ולדעתי נמשך אחרי הדרוש קהל"ר י', י' פ' אם קהה: ד"א אם קהה הברזל אם נקהה ת ל מ ו ד ך עליך כברזל וכ', וכן העתיק התרג' בקהלת שם וממנן ברזיליהן למיבעי רחמין וכ', וכן הושאל ברזל על התורה עיי' ירו' סנהדר' פ"י דכ"ח. וקהל"ר פ' דברי חכמים.. אבל כל זה בדרך דרוש אבל בענין פתרון המלה עיקר הגי' כגי' רבינו כרזילא פי' בל"ס אביר הרועים. או כפי' רבינו הרועה הגדול] —

☞ בַּרְזַל [צ"ל בְּזוּל] (בל"פ پُرْولیدن durch- schütteln, durchmischen) גמ' דשבת בפ' במה אשה (ס"ו סע"ב) וליהתמיה בשתין גושפנקא ולברזיליה ולידריה פירש"י ינענעו וישאנו). * [אחי"ה וגי' מוטעת היא ועיק' הגי' וליבזול וכ"ה בכ"י מ' וכ"ה בד' שונצינו ושם ברש"י ו ל י ב ז ו ל י ה (עיי' ד"ס שבת ע"א:) והוא ממש בעצם תומו ל"פ הרשומה וטעמו מנענע ומערב זה בזה. ותחת גי' של דפוסי' ברזל אי' בכ"י א"פ ולפרזיל, ורבינו לא הביאו כלל . . וקרוב לרפואת של לחש הזה נמצא בפליניאוס כ"ח סכ"ג עיי"ש ותמצא נחת] —

* בִּירְזְלִין [צ"ל בִּירוּלִין] (Edelstein, Beryll) תרג' ירו' ב' שמו' כ"ח, י"ט שבו ואחלמה בירזלין וזמרגדין וגי' מוטעת היא והיותר טוב בירולין וכ"ה בפוליגלאטטע של לונדן ובענין האבן הטובה הזאת עיי"ע בלר ד'.

* בַּרְזִילָה (Zuname des R. Jehuda bar Pasi viel. Eisenverfertiger) ירו' מגיל' פ"א דע"א. ר' יהודה בר פזי דברזילה ואולי הוא שם כללי פי' עושה ברזל כמו שם בר נגרי והרבה פעמים הוזכר בירו' ר' יהודה (ר' יודה) בר פזי עם ר' אייבו בר נגרי עיי"ע במבה"י למהרז"ף צד ס"ג. וצד צ"ד: אבל מקום ציון שלנו נפקד אצל מהרז"ף.

בַּרְזִינָא (לפע"ד מל"ע بَرْزِين Trinkglas בל"פ بَرْزَن Tiegel) בפ' אמר ר"ע בגמ' מי רגלים (שבת צ'.)[1] ובפ' ח' שרצים [בגמ'] אבוב רועה (ק"ט:) מי רגלים בן ארבעים יום[2] ברזינא לזיבורא פי' אם נשכו זיבורא ישתה אחד מח' ברביעית. * [אחי"ה ועיי"ע שפר ג' ושם הגי' בדפוסי' הישנים בר זינא וכ"ה בכ"י א"פ עיי' ד"ס שבת צד קכ"א וט"ס הוא וצ"ל בתיבה אחת ופירושו בל"ע כוס לשתות. ורש"י פי' כוס קטן מאוד שמו ברזינא ובע' שפר ג' פי' רבינו כוס של זכוכית ארוך שיעור טפח או יותר וכ' והחכ' בוקסט' בעמת"ל ע' ברזינא הביא בשם אריאס מאָנטאנוס פי' ארוך מאוד בשם הערוך ולא ידעתי מאין היה מוציא פירושו ונראה שכיון לערוך של ר"ש פרחון. ובענין רפואה ע"י מי רגלים עיי' פליניאוס כ', ל"ג] —

בִּרְזַיִת (או הורכב מן בַּר = ביר ומן זית Olivensohn או אולי מלש' בקטרי' berezaiti בל"ע بَرْزَه gross an Einsicht) בב"ר פע"ב בא גד (ספע"א וילק' ד"ה א', ז' רמז אלף ע"ז) שהיו בנותיהן נאות והיו נשואות למלכים ולכהנים שנמשחו בשמן זית. * [אחי"ה ורבינו תפס הקרי וכ"ה בילק' שם אבל בב"ר נתפס הכתיב ברזות. ובל"פ וע' טעם המלה בעל שכל ומחודד] —

בַּרְחָא (Widder, Bock בל"ס ברחא בל"פ بَرَه, בפעהלוי ורך, בל"ע فَرْق בל"י אמצעית βάριχος ועוד βάριχος ובל"ר vervex) בס"ג דפ' שואל אדם (שבת קנ"ב.) ברחא קרחא כלומ' עז זכר שהוא קרח והוא שעיר עזים, וי"א איל. אתא ברחא דמרי ביתא בר"ג דשור שנגח את הפרה (ב"ק מ"ה.) וממכלאתיך עתודים (תהלי' נ', ט') תרג' ומן עדרייך ברחי, ודם עתודים אשתה (שם י"ג) ודמא דברחי. * [אחי"ה וכנ"ה שבת י"ח: בשרא . . דברחא ושם ק"י: רישא דברחא, ב"ק כ' רע"א ההוא ברחא דחזא ליפתא וכ' וסנהדר' ס"ג: עיי"ע אשימא ודרש אשימא מלש' צענד maêsha צאן וכ"ה בירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ד אשימא אימרא.

---

[1] ולפנינו בשבת לי'. [2] וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג בני.

אשר על כן היה לרבותינו בקבלה שאליל דאנשי חמת היה ברחא קרחא. ורש"י פי' בסנהד' שם: ברחא קרוי כל צאן וכ' ובשאר מקומות הנ"ל פירש"י איל או עז עיי' הפשב"ע, ובירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג: מה כגון אהן ברחא . . אית דמרין תיישא רבא] —

בְּרִיחַ = בָּרִ׳חִים (רְחַיִם (Flüchtige, midr. gedeut. במגילת איכ' בחורים טחון נשאו (פ"ה, י"ג) לא היו רחיים בבבל וכיון שעלה נבוכדנצר לא"י היה תופס הבחורים ומטעינן רחים להוליכן לבבל באותה שעה אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני עמו אנכי בצרה בדין שאהא עמהן בכל צרה הה"ד (ישעי' מ"ג, י"ד) כה אמר ה' גואלכם קדוש ישראל למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים ברחים כתיב וכשדים באניות רנתם הוון רכבין זמרין קדמיהן ואנון טוענין ומהלכין על ארעא על כרחיהן ולא בטיבותהון. * [אחי"ה מן באותה שעה עד גמירא לי' במדרש לפנינו ובעל מ"כ הביא שם ג"י רבינו מלה במלה, וכן בע' שלח א' הביא רבינו מדרש מגילת איכ' ולפנינו לי' אבל אי' במדר' ויושע פסוק תביאמו ועיי' מנחת שי לישעי' מ"ג וכתב שם אחרי שציינו איכ"ר הנ"ל וז"ל ובכל ספרים שלנו בריחים מלא דמלא ונראה לי שאין המדרש חולק על הספרים דאע"ג דלא אשכחן בכוליה קריא לישנא דרחים כ"א חסר יו"ד קדים לחי"ת מ"מ מצינן למימר דקרי ביה ריחים בצירי הרי"ש וביו"ד נחה ויש אם למקרא ולמסורה ע"כ. ודרושים אחרים בענין הפסוק הנ"ל עיי' ילק' תהלי' קל"ז רמז תתפ"ד] —

* בריחי בשבת כ"א. וקמ"ה: ט"ס וצ"ל כריהי עיי"ע כרה.

בָּרְטִיָא (Wurfspies, Pfeil בל"פ ﬠﬠﬠ בלש' רו' βηρύτται, βερούτα, verutum בל"י אמצ' ובלישון קלילה βηρουττάκιον (kleiner Spiess, בשבת בפ' חבית בגמ' שוכר אדם (קמ"ו.) בעו מיניה מרב ששת מהו למיברז הביתא כבורטיא בשבת ובפ' דיני ממונות (בגמ') [צ"ל בגימל] זה בורר לו אחד בגמ' א"ר (שמעון)[1] [יהודה] (סנהד' כ"ז.) חד אמר קמי דידי גנב כפא דחושלא וחד אמ' קמי דידי גנב קתא דבורטיא פי' מקרח וי"א רומח. * [אחי"ה וכי"א פירש"י בשני המקומות הנ"ל וכנ"ה בפסיקת' רבתי פל"ג הברטיא הזה ותחת ברטיא ובורטיא צ"ל ברוטיא והוא בל"פ ורומי' ויוני' האמצ' רומח והח' לעווי בעמת"ל לא הבינו]—

בַּרְיוֹנֵי (βαρυνέω או מל"י Folter-, Plagegeist) בל"י אמצ' βαργεῖν plagen, belästigen או מל"ר barigena, barginus, verworfener Mensch, אמצ' (Raufbold) בגמ' מאימתי קורין את שמע בשחרי' בפ"ק דברכו' (י'.) ובפ' הניזקין בגיטי' בגמ' לא היו סיקריקין (נ"ו.) אבא סיקרא ריש בריוני דירושלים בר אחתיה דר' יוחנן ב"ז הוה. ובילמדנו ויבא עמלק (תנחומי' בשלח צד קי"ט) ואת יואש עשו שפטים (ד"ה ב' כ"ד, כ"ד) א"ת שפטים אלא שפוטים[2]) עמדו עליו בריונות קשים[3]) שלא ידעו במשכב אשה וְעִנּוּ אותו במשכב זכר שנא' (הושע הי' הי') וענה גאון ישראל בפניו. ובפיסקא ודי זהב[4]) תבעו אותו הבריונים ונתן להם. פי' לסטים ופריצים. * [אחי"ה כ"ה בעה"ק שנת שנ"ב וכ"ה ברש"י לברכו' ולסנהד' ל"ז. הנהו בריוני דהוו וכ' פירש"י בריוני פריצים לשון בורים. ולגיטי' נ"ו. פי' אנשים פוחזים ורקים ותמיה לי על הגאון שכתב בהפלש"ב ובגיטי' לא פירש"י כלום. ושגה ברואה. ובתעני' כ"ג: פי' משום בריוני בורים עמי הארץ ועוד אי' המלה בתעני' כ"ד. לפי ג"י כ"י מ' אמרו ליה הנך בריוני שבקיה אנן טפי קא מצער לן ובנו"ג בני מאתי ועיי' ד"ס שם צד ע"ב ועיי"ע קק ד'. ובשמ"ר פ"ל משל לבריון שהיה שִׁכּוֹר בעט בפילקי [ﬠﬠﬠ = בית הסוהר] והוציא איסרין רגם איקונין (εἰκόνιον = דמות) של מלך קלל לשלטון אמר וכ' ושם: משל למלך שהבריונים שלו גינו אותו בפורפרא שהוא לבוש וכ' ופי' בעל מ"כ הבריונים אנשים פוחזים פריצים. ומוציא אני המלה או מל"י הרשומה וטעמה איש אשר הוא לחברו למורת רוח ולמצוקת נפש או מל"ר האמצעי' איש מפחות משפחה ובעל מריבות. ופירושים אחרים אבל בלתי מיושבים על אופנם תמצא בספר בט"ר לרימ"ז א' ח' ובמ"ע מהרז"ף ג' ת"כ. וכונת של ר"ב לא זכיתי להבין. (א"ב פי' בל"י אלמים עושקים ואנשי מלחמה).

בָּרֵךְ (Gott) loben, den rabbinischen Segens-) (spruch sagen בר"ג דפ' ערבי פסחי' (ק"ד: ברכו' מ"ו.) חוץ מברכת המצות וברכת הפירות שפותח בהן[5]) בברוך ואין חותם בהן בברוך, ברכת הפירות פירות ממש. ברכת המצות תפלין

---

[1]) ט"ס וצ"ל כמו בע' חשל א'. [2]) וכ"ה בשמ"ר פ"ח. [3]) בתנחו' בריונים, וכ"ה בכ"י ו"ו אבל במכילתי בשלח ר"פ"א פ' ויבא עמלק ובילק' בשלח סרמ"ז רס"ב הגי' העמידו עליו בריונות ובילק' בירוני' קשים ובירו' קידושי' פ"א רס"א. בט"ס בורניות. [4]) עיי' גד"ס לריט"ל צונץ צד קצ"ב. [5]) כ"ה ג"כ בכ"י מ' וכ"ה בפי' ר"ח ובנוסחי' חסרה המלה הזאת.

ומזוזה וציצית, ברכת הפירות בא"ה אמה"ע בורא פרי העץ, בא"ה אמה"ע בורא פרי האדמה, ברכת המצות [1]) ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו להתעטף בציצית. בפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ו. ומנחו' מ"ג.) תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דִברי ר' וחכמים אומרים אין מברכין עליהן אלא שחרית בלבד אתמר אביי אמר הלכה כר' רבא אמר הלכה כחכמים [2]) אמר רב מרי בריה דבת שמואל חזינא לרבא ולא עביד כשמעתיה אלא כל אימת דמנח להו מברך וכן הלכתא. תנן בסוף פסחי' (קכ"א. במשנה) בירך ברכת (הפסחים) [וצ"ל הפסח] [3]) פטר את של זבח וכ' תניא בתוספתא דסוף פסחי' (ספ"י) איזהו ברכת הפסח אומר בא"י אקב"ו לאכול הפסח אי זו ברכת הזבח בא"י אקב"ו לאכול הזבח, ובזבחי' בר"ג דפ' ב"ש (ל"ז.) ואכתי להכי הוא דאתא מיבעי ליה לכדתניא מניין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא ת"ל ודם זבחיך ישפך (דברי' י"ב, כ"ז) סבר לה כר"ע דאמר (פסחי' קכ"א.) לא זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה דתנן (שם במשנה) בירך ברכת הפסח פטר את של זבח וכ'. ובסוף פסחי' (שם) כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה, לדברי ר"ע לא זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה. פי' [4]) קיימא לן הפסח דמו בשפיכה כדתנן כהן הקרב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד והזבח כגון השלמים וכיוצא בהן דמן בזריקה ואמרי [צ"ל ואמרי'] [5]) כשתמצא לומר לדברי ר"י דאמר ברכת הפסח פוטר את של זבח ואינו צריך לברך על הזבח ברכה בפני עצמה אבל ברכת הזבח אינה פוטרת של פסח [הרי] [6]) זריקה בכלל שפיכה כלומ' הטעון זריקה אם תזרקהו בכלל שפיכה [7]) יצא אבל אין שפיכה בכלל זריקה והטעון שפיכה אם יזרקהו לא יצא אלא טעון שפיכה לדברי ר"ע לא זו פוטר את זו [8]). בפ' כיצד מברכין (ברכו' מ"ב.) בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון פי' [9]) לאחר המזון אחר שהשלים סעודתו [10]) ונטל ידיו לברך ברכת המזון אם בקש לשתות יין קודם ברכת המזון אינו צריך לברך בפ"ה וה"מ בשבתות וימים טובים ובעת שיצא מן המרחץ ובשעת הקזת הדם וכיוצא בהם שאדם קובע סעודתו על היין ובדעתו לשתות אחר סעודתו וכי מברך בתחילה דעתו על כל מה שישתה אבל בשאר ימות השנה ברכת היין שלפני המזון אינו פוטרת היין של אחר המזון [11]) אבל היין של אחר ברכת המזון בין בזה בין בזה צריך לברך וברכת המזון ודאי מפסקא וכיון דמפסקא איתסר ליה למשתי ולא שתי עד דבריך כדרבה בר מר דבריך על היין שלפני המזון ואחר ברכת המזון. בר"ה בס"ג דפ' ראוהו ב"ד (כ"ט.) תני אהבה בריה דר' זירא כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם המוציא לחם מן הארץ, ברכת היין בורא פה"ג שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא, ירו' בברכו' בפ' מי שמתו (פ"ג ד"ו:) תני כל מצות שאדם פטר אדם מוציא הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והא תנינן כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן הא מחוייב אע"פ שיצא מוציא א"ר אילא [12]) שניא [היא] ברכת המזון דכתיב (דברי' ח', י') ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא יברך. בעי רחבא [13]) ברכת הלחם של מצה שצריך לברך המוציא ועל אכילת מצה וברכת היין של קידוש היום שצריך לברך ברכת היין וברכת קידוש היום מהו מי אמרינן כיון דחובה הוא מפיק או דלמא ברכה לאו חובה ופשטינן ליה מההיא דאמר רב אשי כי הוינן בי רב פפי היה מקדש וכי הוו אתו [14]) אריסי מדברא הוו מקדש להו שמעינן מינה שאע"פ שיצא מוציא והוא הדין לברכת הלחם (ר"ה כ"ט סע"א ורע"ב עם פירושו של רבינו). כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא בפ' אין עומדין בגמ' מזכירין גבורת הגשמים (ברכו' ל"ג.) ובסוט' פ' ואלו נאמרין בכל לשון (מ"א:). ברכת הבית ברובה בכתובו' בפ' הנושא את האשה (ק"ג. תוספתא שם פ"ב, ב"ב קמ"ד:) פי' [15]) ברכת הבית כגון הא דאמר (שבת קכ"ב.) נר לאחד נר למאה כל כי האי גוונא אין נותנין אלא כגון פת וכיוצא בה נוהגין לה ואפי' בבית אביה. בפ' הקורא את המגלה (כ"ג:) אין אומרין ברכת אבלים [ותנחומי אבלים וברכת] התנים ואין מזמנין על המזון בשם פחות מי' [גמר'] ברכת אבלים ברכת רחבה וא"ר יצחק א"ר יוחנן ברכת חתנים בעשרה

---

1) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל ברפ"ע נשמט בטעות. 2) וכ"ה בכ"י מ' ובבעל העטור ריש הלכ' סוכ' ובראש הלכו' תפלין ובנו"ג הלכתא כרבנן. 3) כ"ה בנוסחאות ובכ"י מ' ובירו' וכן הביאו רבינו בסמוך. 4) כ"ה מלה במלה בפי' ר"ח לפסחי' צד קע"ג. 5) וכ"ה באמת בפי' ר"ח. 6) כצ"ל וכ"ה בפי' ר"ה. 7) בפי' ר"ח אי' בשפיכה. 8) ובפי' ר"ח אי' לדברי ר"ע דאמרי' לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה. 9) וגם הפי' הזה נלקח מר"ח הובא באור זרוע סי' קנ"ו עיי"ש. 10) כ"ה בכ"י ו"ו ונכון הוא. 11) וכן הפסק בבה"ג הלכות ברכו' ה': עיי"ש 12) בנו"ג לייא וכן בכמה פעמים בירו' אבל גם ר' אילי ור' אילא נמצא בירו' גיטי' פ"ד דמ"ה ע"ג עיי"ש ועיי' במבה"י למהרז"ף צד ע"ה: 13) וכ"ה בריו"ף בקרא"ש ובריטב"א וכ"ה בכ"י א"פ עיי' ד"ס ר"ה צד ל"ט ולא העיר על הערוך, ובנו"ג רבא. 14) כ"ה בכ"י מ' ובריו"ף ובנו"ג אתי. 15) נלקח מר"ח עיי' תוספ' לכתוב' ולב"ב שם ושם ד"ה ברכת.

והתנין מן המנין ברכת אבלים בעשרה ואין האבלים מן המנין וכ׳, ובגמ׳ בפ״ק דכתובו׳ (ח׳:) א״ר יצחק א״ר יוחנן מברכין ברכת חתנים בי׳ וחתנים מן המנין וכ׳ וא״ר יוחנן ברחבה ואסיק ברכת רחבה [1]) כל ז׳ מי איכא משכחת לה בפנים חדשות כי הא דר׳ חייא בר אשי מקרי בריה דר״ל הוה ואמרי לה מתני בריה דר״ל הוה וכ׳ פי׳ רב האי גאון ברכת רחבה מאי דבריך יהודה מתורגמניה דר״ל ואית ביה נפישי מילי כגון צדוק הדין והותם דילה ב״א מחיה המתים ומנהגא דילה הכי הוה אחר שקוברין את המת נקבצין ועומדין במעמד והוא שדה שמפטירין בה מתים ועומדין מעומד ומיושב אחורי קבורה יש להם מקום קבוע מוכן ברחבה ומכריזין ואומרין שבו יקרים שבו (ב״ב ק׳:) ויושבין וממתינין כמעט ומכריזין עמדו יקרים עמודו (שם) ועומדין למקום אחר ומכריזין שבו יקרים שבו ובאותה עמידה ובאותה ישיבה מנחמין את האבל בין שאבלין עוברין וכל העם עומדין ובין שאבלין עומדין וכל העם עוברין במקום שרגילין לעמוד בשורה ובין שיושבין ואין מנחמין בעמידה אלא בישיבה כמנהגינו שעכשיו כשאר העם אבל בראשונים מנהג לעמוד בשורה (עיי׳ ברכו׳ פ״ג מ״א ורש״י שם ולברכו׳ י״ט: מ״ק כ״ה. שמחו׳ פי״א, ועיי׳ הריצ״ג הלכ׳ אבל עמוד מ״ב ואילך) ואבלין עוברין ומקודם ישיבה ראשונה מאחרי לקבורה לאלתר מברכין ברכת רחבה קודם עטיפת ראש האבל ומאלתר עוטפין את ראשו לומר שחלה עליו אבלות (ועיי׳ הריצ״ג שם מ״ו ואילך). וי״ל ברכת רחבה כמה שערים בצידוק הדין וכל אחד מוסיף מחכמתו ואין מנהג ברכת רחבה בבבל. — תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט״ו, י״ט). ויקרא יעבץ אל ה׳ ויאמר אם ברך תברכני (ד״ה א׳, ד׳, י׳) בתמורה בפ׳ יש בקרבנות (ט״ו. ועיי״ע בר סיסי). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כ״ז, י״ד) בילמדנו ראה החילותי (בתנחומ׳ דברי׳ לי׳ אבל עיי׳ ברכו׳ נ״ח.) הרואה את המלך כך חייב לברך. ברכת לבנה כא״י אשר במאמרו ברא שחקים וכ׳ בסנהד׳ בס״ג דפ׳ היו בודקין (מ״ב.). מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת מפני שהיא תחילת ברייתה רב הונה בשם ר׳ יוחנן אמר אף מוצאי יום הכפורים מברכין מפני ששבת האור כל היום (פסחי׳ נ״ג: נ״ד. ועיי׳ ירו׳ ברכו׳ פ״ח ד״ב:). בב״ר פי״א ופי״ב ובס״פ

פ״ג (פ״ב) וברכו׳ ירו׳ פ׳ אלו דברים בגמ׳ (שם) ב״ש אומרים שברא מאורי האש. * [אחי״ה ואודות תשלום הערך אציין עוד ברכה אהרונה ר״ל הברכה אשר נתן לנו תורת אמת וכ׳ בקריאת התורה, ברכת ארוסין כתוב׳ ח׳: ברכת הזימון ברכו׳ מ״ה: ברכת היין ר״ה כ״ט. ושם: ברכת כהנים (במדב׳ ו׳, כ״ד—כ״ו) סוט׳ ל״ז: עיי״ע כהן. ברכת התורה ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ג ע״ג ובברכו׳ בבלי כ״א. ועיי׳ עוד בענין ברכות אלה המקומות ברכו׳ ל״ג: ל״ה. מ׳. ושם: מ״ב. מ״ה. מ״ח: נ׳. נ״א. נ״א: נ״ג: נ״ה. ס׳. שבת כ״ג. קט״ו: פסחי׳ ז׳: ק״ט: יומ׳ ל״ז. ל״ט: סוכ׳ מ״ו. מגיל׳ כ״ז: נזיר ס״ו: נדרי׳ פ״א. סוט׳ ל״ח: סנהד׳ מ״א: מ״ב. מנחו׳ מ״ג: עיי״ע מאה, חולי׳ פ״ו. במ״ר פ״כ כשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה הייתי סבור שאתה גוי. ובלא״ר ברכתא בל״ס בורכתא ברכו׳ נ״א: כסא דברכתא, חגיג׳ ה׳: איכו השתא מנעתן מהאי ברכתא. והקבוץ ירו׳ ברכו׳ ספ״ט די״ד ע״ד כל ברכיא טבין וברכיא דאורייתא בישין ובנו״ג. כדביא, ומהרש״ם גרס חרשיא ובעל יפה מראה מביא נוסחאות שונות, ועיי״ע ברך ז׳] —

בְּרַךְ (= הִבְרִיךְ beugen, biegen, d. h. das Gewächs, (besonders die Weinrebe ein- absenken

בפ״ז בכלאים (מ״א) המבריך את הגפן בארץ פי׳ חופר בארץ ומבריך היחור וטומנו בעפר ומוציא ראש היחור במקום אחר [2]) ובלע״ז פרופיינירי [3]). ובריש ערלה (פ״א מ״ה) אילן שנעקר ובו בריכה פרח מן האילן טמון בארץ מלשון המבריך. * [אחי״ה כ״ה בדפ״ר, ובשדפ״ע הבריך וכונת רבינו על ציון הראשון. וכנ״ה שביעי׳ פ״ב מ״ו ר״ה י׳: יבמו׳ פ״ג: אין נוטעין ואין מבריכין וכ׳, ואם נטע או הבריך וכ׳, ועיי׳ ירו׳ שביעי׳ פ״ב דל״ג ע״ד — ירו׳ שבת פ״ז ד״י. הנוטע המבריך המרכיב וכ׳ ירו׳ כלאים פ״ז ד״ל ע״ד אפי׳ הבריכה בדלעת או בסילון וכ׳, ושם הבריכה בסלע וכ׳, ושם המבריך ג׳ גפנים, ר״ה ט׳: וירו׳ שביעי׳ פ״ב דל״ג ע״ד הנוטע המבריך המרכיב שלשים יום לפני ר״ה וכ׳, ביבמ׳ ס״ג. הושאל על האדם ע״י הדרוש ונברכו (בראשי׳ י״ב, ג׳) שתי בריכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית] —

בְּרַךְ (Pflugkrümmung) מפעל ברך ב׳ או מל״ר Pflugkrümme, bura, buris ולגי׳ בכ״ף הוא

[1]) עיי״ע רחב. [2]) וכ״ה בר״ש ערלה א׳, ד׳ בלי הזכרת רבינו. [3]) כצ״ל ובכ״י ו״ו הג״י פרובייניירי ובעה״ק פורביניייר ובדפ״ע פרופיוני וצ״ל פרופיינרי וכצ״ל כ״י ל״ד שגרס פרופיצרי ותחת צ׳ צ״ל יג והוא לאי״ם propagginare וכ״ה בפי׳ רש״י ב״ב י״ט: מבריך. כופף זמורות גפן מחוברת בלע״ז פרובנייר = provigner, ein- absenken.

מל"ם כורכא = כרובא Pflüger והוא ברזל המחרישה) בס"ג דסדר תעניות אלו (כ"ה:) ת"ר עד היכן גשמים יורדים והציבור פוסקין ומתענין ר"מ אומר כמלא ברך המחרישה [1]) וכפי"ז באהילות (מ"א) (עד) [צ"ל על] ברך [2]) המחרישה. פי' כשיעור חפירת האֵת בקרקע. בחרישה ובבורך וביצול טמא בפ' כ"א בכלים (מ"ב) [3]) "אית דאמרי ובכרך פי' בוכרא [4]) בארמית והוא עץ של מחרישה שפשחורשין הצמד בארץ אחר כך מביאין מחרישה אחרת [5]) שיש לה אֵת קטן ובריש תבואה שכשתלך המחרישה בארץ שמה בטיית כורך החרב חלול כמין מרזב תרד התבואה מעט [מעט] ותזרע בארץ והוא כמעשה המחרישה שאינה לזריעה אלא שהחרב שלה שהיא מחרישה של זריעה חלול". פ"א עץ המחרישה שיש בו הברזל ונמשך בארץ. *[אחי"ה ובעה"ק שנת שנ"ב אי' עוד שאר"א בל"א ור"ל Pflugschar ודע שלפי גי' א"ד כורך וכ"ה בנוסחאותינו בכלי' ובפה"מ להרמב"ם י"ל שהוא ל"ע خارق פי' חרב וחנית חד' ועליו כיון רה"ג ורבינו בטיית כורך וכ'. ובע' חרב ב' ובע' יצול אחז רבינו ג"כ בגי' כורך ואם גי' ביכרב בפי' רה"ג אמת אז י"ל שהוא כמו כרובא בל"ס שטעמו כמו כרוכה פי' החרש ונקראה כן המחרישה שחופר ונוקב האדמה אבל גם גי' בורך יש לקיים ותהיה אז המלה מל"ר הרשומה פתרונה מחרישה. ועיי"ע פּוּרִית ב'. ורש"י לתעני' פי' ברך: שקורין קולטר"ה והוא ל"ר culter בלא"ש פפלוגאייזען והוא אֵת. וכ"ה בר"ש שביעית פ"ה מ"ו. וכן פירש"י לשבת קכ"ג: יתד של מחרישה: קולטרא. ועיי' פליניאוס י"ח, מ"ח] —

בֵּרֵךְ brüten = über dem Knie gebeugt sein) והשם בְּרֵיכָה בל"ם בְּרָכָא (Brut בפ"ק דביצה בגמ' ב"ש אומרים לא יטול אלא א"כ נענע (ביצי י'.) א"ר חנן בר אמי מחלוקת בבריכה ראשונה פי' אפרוחים חרשים שלא הולידו בזה השובך אלא בריכה אחת. ובפ"ק דר"ה בגמ' באחד בשבט (ט"ו: בר"א באילן שעושה ב' בריכות בשנה שתי בריכות סלקא דעתך פי' וכי יונים הם שעושין שתי בריכות אלא שעושין פירות ב' פעמים בשנה כמו יונים שעושין ב' בריכות והוא דיופרין [διφόρος] שטוען פירות ב' פעמים כשנה כגון תאנה שעושה פירות בקיץ ובחורף. *[אחי"ה וכן פירש"י ועיי' רשב"ם לב"ב פ'. — בתוספתא דמאי רפ"א הברכות והסייפות ט"ס תחת הבכירות עיי"ע בכור גי' אמיתית של ירו' דמאי] —

בָּרָךְ (לפי' רבינו כמו בּוֹר Thörichtes בהוספת ךְ ולפע"ד מל"פ بَرخ (uneben, ungeformt בס"ג דפי' אע"פ שאמרו (כתובי ס"ג:) אמר רבא האי בורכא א"ל ר"נ בר יצחק מאי בורכתא אנא אמריתא ניהליה, ובפ"ק דשבועות בגמ' דסמוך ועל זדון טומאת (י"ב:), ובס"ג דכיסוי הדם (חולי' פ"ח: פי' האי בורכתא כלומ' דבר בורות הוא ובור הוא בעולם [6]) מי שאמר דבר זה. *[אחי"ה בכתוב' ובחולי' הגי' מאי בורכתיה אבל בשבועו' כגי' רבינו בורכתא וזהו העיקר ונ"ל שהוא ל"פ הרשומה פי' דבר שאין לו תואר והדר ובלתי הגון וזה מסכים עם פירש"י לכתוב' דבר שאינו הגון ולשבועו' פי' דבר הבדוי מן הלב ולחולי' מסכי' עם פי' רבינו ואם כדברו כ"ה אז נחוץ לומר שאות כ' נוספת בסוף כמו אושפיזכן במקום אושפיזנא עיי"ע אשפיז] —

בְּרֵךְ = בְּרֵיכָה (מל"מ ברכה בל"ע بِركه, בל"פ بَرخ (Teich, Wasserbehältniss עושין נברכת במועד בפ"ק דמשקין (מ"ק ח':) ובפ' ב' דב"ב (י"ז.) ולא נברכת של כובסין ככר פי' בבקיע [בקע ב']. ובכל המעורב בפ"ו במקואות (מ"א) כמה יהא בנקב ויהיה בו שלשת לוגין אחד משלש מאות ועשרים לבריכה פי' [7]) בריכה שיעורו במקוה מ' סאה והסאה כ"ד לוגין יעלה המקוה [8]) תתק"ס לוגין יבא ג' לוגין אחד [9]) מש"כ. בריכת עגובאי תרג' [של] חצר התיכון אשר אל גבול חורן (יחזק' מ"ז, ט"ז). *[אחי"ה וכן תרג' ברכה: בריכתא עיי' ש"ב ב', י"ג; מ"ב י"ח, י"ז; ישעי' כ"ב, ט. י"א. ופתרונו בל"ע ופ' מקות מים. ובב"ר פל"ט ובמ"ר פי"א דרש בְּרָכָה (בראשי' י"ב ב') קרי בְּרֵיכָה מה בריכה זו מטהרת וכ'. ובדפ"ר הגי' בתרג' יחזק' ענובאי וכן גרס מהרי"ש בספרו דאס היילינע לאנד ועיי' פירושו שם צד רע"ח] —

☞ בַּרְךְ, בַּרְכָּאן (מל"י genügend, ἐπάρκιον (hinreichend ב"ר פ' ויאמר שלחני כי עלה השחר (פע"ח) א"ל אית במאתן ברכאן ובס"פ בתרא דברכו' בירו' (פ"ט די"ד ע"ד) כל ברכיא טבין וברכיא דאורייתא בישין ענין ספוק כלומ' אין

---

[1]) ובכ"י מ' בט"ס הגי' כמלא פי כון ולית ליה פתרא ובפי' רגמ"ה הגי' כמלא כוך ופי' גומות של מחרישה עיי' ד"ס שם צד ע"ח: [2]) בנו"ג בורך. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב אבל בדפ"ע בט"ס בכלאים. [4]) וגי' רה"ג בסד"ט צד ט"ז, אשר ממנו העתיק רבינו מלה במלה פירושו. יותר טוב הלי' ובכורך א"ד וביכרב פי' כירכא. [5]) בר"ש הסר מלת מחרישה בט"ס. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר אבל בשרפ"ע נשמט. [7]) וכעין זה בפ"ה להרמב"ם. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע נשמט. [9]) כ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע נשמט.

אדם! רשאי לומר יש לי סיפוק בלימודי אלא צריך ללמוד ולהוסיף תמיד). *[אחי"ה כבר הבאתי מאמר זה בסוף ע' ברך א' כי שם מקום מושבו שענינו ברכה ושבח ושיעורו בכל דברים יוכל האדם להתפאר על עצמו חוץ מדברי תורה שאם למד תורה הרבה אל יחזיק טובה לעצמו וגי' ברכיא אי' ג"כ בע"י אבל הפי' לשון ברכיים אין ענינו לכאן כמו שהשיג הרב בעל יפה מראה ועוד כתב שם ואי גרסינן ברכייא נ"ל לשון סיפוק והגבלה שכל הדברים ההסתפקות בו טוב מה שאין כן בתורה שאין ראוי להסתפק אלא להגדיל תורה ולהוסיף תמיד והבירו בב"ר פע"ח אית במאתן ברכאן וכ' וזה ממש כפי' ר"ב ונ"ל להסבירו ע"י פי' המלה מל"י הרשומה שענינו סיפוק ואות א' נשמטת כהרבה פעמים. ובנו"ג כל כדבייא ובע"י עוד הגי' ברביא וכ"ה בריש אגדת שמואל ועוד בע"י כל הרשייא וכ"ה במהרש"ס עיי"ע ברך א' וכ"ה בהקדמת רבינו זרחיה הלוי וכולם צריכין להיות ברכייא. ושיעור מאמר בב"ר הוא אם יש לך מאתים משלים ברכאן כלומ' בלש' יוני ἐπάρκιον דַּי] —

* בְּרֶכְתָּא (E. N. eines Wirthshauses) ירו' ברכו' פ"ו ד"י סע"ב נתארחו אצל בעל הבית בהדין פונדיקא דברכתא. פי' כן שם הפונדק.

* בְּרוּכִי (Personenname) סנהד' י"ז: רמי בר ברוכי כ"ה גי' רבינו בע' נהרבלאי ובנו"ג ברבי והיוחסין השלם צד קפ"ח גרס רמי בר ברבי ורמי בר ברכי שניהם בשם דעת קצת.

* בּוּרְכֵי בל"פ بُرك, בלש' רו' אמצעי' barcus, (abgeschnittene Zweige תמיד ל' רע"א ותלת בורכי מינייהו לא מחזקה להו גמלא כ"ה לפי גי' הישרה של רבינו. בע' שרטון ופי' רבינו ושל המפרש לתמיד: ענפים והגון הוא שכן בל"פ נקראים ענפים נקצצים ברכו. ובנו"ג ביריכי, וכ"ה בל"ר האמצעי'.

* ברכויר צ"ל כברוייא (Kapperbeere) תוספתא כלאי' ספ"ג חלביצין והברכויר וכ' צ"ל כברוייא עיי"ע בכריא ואין אצלי ספק שגם בתוספתא מעיקרו היתה הגי' בכריא כמו בשביעית פ"ז מ"ב החלבצין והבכריא.

בְּרַכַּייר (לפי' רבינו בל"ר bracca Kniegewand עיי"ע ברקין, ולפע"ד מל"ר אמצ' bracale, (bracarium, Lendengürtel הזון [1]) והברכייר [2]) טמאים בכלים בפכ"ו (מ"ג) סגדל עמקי. פי' עור שמשים האומן בין ב ר כ י ו [3]) פ"א עושי המלאכה שצריכין לעמוד כרועין על ברכיהן ל ע ש ו ת מ ל א כ ה ע ו ש י ן מ ט ל י ת מעור ומשימין א ו ת ו ת ח ת ב ר כ י ה ן. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע חסר הסיום ופירושו של רבינו נלקח מפי' רה"ג שם עיי"ש]—(א"ב פי' בל"ר לבוש זרועות). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"ר brachile, brachialium פי' אזור שנותנים על זרועותיהן וכ"ה בל"י האמצ' βραχιάλιον ויותר קרוב הברתו בל"פ بَرك, بركار אבל בכל זאת נראה לי ברור שהיא מלה הרשומה בל"ר אמצעי' ופתרונה אזור של מתנים ויגיד עליו רעו הזון שהוא בל"י ζώνη ג"כ אזור על המתנים. ורבינו וכן הרמב"ם בפ"מ מוציאין המלה מלש' ברכיים. ואם כדעתם כ"ה לדעת מבין נוטה יותר לפתרו מלשון ברקין עיי"ע פי' כעין מכנסיים וראיה שהוזכר במשנה אצל שרולין והוא בל"ע شروال ג"כ מכנסיים, ועיי' עוד ע' שרוול]

בְּרֶכְסוּן (βρέξον lass regnen, ציווי מפעל יוני βρέχω) ירו' שבועו' פרק שבועו' שתים (פ"ג דל"ד ע"ד) אהן דחמי מיטרא נחית ואמר קורי פולי בריכסון[4]) ובנדרי' פ' ארבעה נדרי' (ירו' נדרי' פ"ג דל"ח.) ההן דחמי מטרא נחית ומר פולי קירי בריכסון [5]) פי' [ברכסון] בל"י מ ט ר ופי' פולי ה ר ב ה ופי' קירי א ד ו ן היא שבועה האלקים המטר הרבה). *[אחי"ה וצריכנו לנקד הַמְטֵר כי בריכסון הוא צווי מפעל בְּרֶכָא. ומי שאומר כן בעוד הגשם יורד מן השמים עובר משום שבועת שוא] —

1 בּוּרְלָא (בל"ס בֵּרוּלָא ובל"י ורו' Edelstein, (Beryll, βήρυλλος, beryllus תרג' אבני שהם (בראש' ב', י"ב; שמות כ"ח, ט', כ') אבני בורלא מין אבן טובה כן שמה בל"י ורומי'. *[אחי"ה והקבוץ בורלין בתרג' אסת' א', ד' וגם בירולין תר"י א' שמות כ"ה, ז' ואיוב כ"ח, ט"ז ובט"ס בירזלין עיי"ע. ובמשקל ארמי בורלתא תר"י א' שמות ל"ט, י"ג בירלוות תר"י א' במדב' כ', כ"ה, בירליוות תר"י א' שמות כ"ח, כ'. וע' זקנים העתיקו שהם (שמות כ"ח, כ') βηρύλλιον ולקצת דפוסי' βήρυλλος. ובל"ע ופר' נקרא אבן טובה זו בלור עיי"ע בלר ד'] —

בּוּרְלָא (יותר טוב בּוּלְרָא (Grundsteuer והני מילי בבורלא וכרגא בעל הע'

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו, הי"ב וכ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע במ"ס הזיזין [2]) בנו"ג בורכייר אבל בפי' רה"ג לסד"ם צד י"ם הזון והבורכיאן. [3]) כ"ה בכ"י הי"ב אבל ברפ"ע אי' עקביו. [4]) βρέξον κύριε πολλά = וקנ"א. [5]) לפנינו אי' בולי קורי בריקשון, ובציון הראשון בריכסון, ור"ב גרס ברכסין ובלתי הגון הוא.

גרס בורלא עיי"ש). * [אחיה עיי' ערך בלר ג' ומ"ש] —

* בְּרַם (בל"ס ובלש' שומרוני aber, allein) שבת י"ג: ב"ב כ"א: סנהד' י"ג: ברם זכור אותו האיש לטוב וכ'. שבת ס"ג: עירו' ט"ז סע"ב. חולי' נ"ו. ברם כך אמרו. ב"ב נ"ח: ברם סאבי דיהודאי אמרי. ב"מ קי"ד. ברם כך היתה שאלה. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ה. ירו' פסחי' פ"ז דל"ד: ירו' קידושי' פ"ב דס"ג רע"א ברם הכא. ירו' גיטי' פ"ד דמ"ה סע"ג ברם כמאן דאמר וכ' פסיקתא רבתי פכ"ו ברם כשהגיע קיצם וכ'. ב"ר פצ"א לשון דרומי הוא אבל ברם. וכן הרבה בתרגומים עיי' עמת"ר להח' לעווי. פירושו בל"ס ושומרוני אך, רק, אבל. וככר נמצא בדניאל ד', י"ב; ה', י"ז.

👉 בַּרְמָא (כל"ר parma בל"י אמצ' πάρμη Schild) מדרש איכ' דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ (ג', י"ב) כברמא לאיספריסא פי' בל"ר מין צנה עיי"ע איספריתא).

* בּוּרְמָא מל"ע ופרסי برمه Kochtopf ואולי ממנו בל"ר אמצ' barmus (Küchenmeister, בה"ג בפסחי' פ' כל שעה דכ"ט ע"ד ובורמא דגללא וכ'. ושם דהני בורמי דגללא ככלי מתכות דמיאן ושריאן. וברי"ף על משנת חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח: ובורמי דגללי דאישתמש בהו חמירא ובספר שערי תשובה סי' רפ"ג ולענין הני בורמי עתיקתא וכ' ועיי' עוד הריצ"ג הלכו' פסחי' עמוד פ"ט פי' בל"ע ופי' סירות וכן נקרא בל"ר האמצעי' ברמוס איש הממונה על הסירות והוא אדון של בית המבשלים.

בִּרָן = בִּירָנִית (בִּירָה = Burg, Castell) ויחגרו ממסגרותיהם (תהלי' י"ח, מ"ו) תרג' ויזועון מברנייתהון. שכיות החמדה (ישעי' ב', ט"ז) תרג' בירניות שפירן, וכן תרג' ארמנות בן הדד (עמוס א', ד') וענה איים באלמנותיו (ישעי' י"ג, כ"ב) תרג' וינצפון חתולין בבורנייתהון, בלע כל ארמנותיה (איכ' ב', ה') תרג' שייצי כל בירנייתהא (פי') [צ"ל ספר] אחר כל פלטורהא. * [אחי"ה המלה אשר באה זכרונה בד"ה ב' י"ז, י"ב נבנתה מן בירה ובנו"ן נוספת בִּירָן והקבוץ תר"י א' ויק' כ"ה, כ"ט בירנין דמקפין שור וראיה ששמות נרדפין הן שהרי בגמ' פסחי' קי"ח: אי' היו בה שס"ה בִּירָנִיּוֹת וכל בירנית ובירנית היו בה שס"ה מעלות ותחת זה הגי' בכ"י ב' וכל בירה ובירה יש בה וכ' עיי' ד"ס פסחי' צד קפ"ט: ובענין פתרון המלה עיי"ע בירה, ועיי' עוד ע' ברן ג' ולמעלה בע' בירנית] —

בְּרָן = בּוּרְנִי (או מל"פ بُرنه ובל"י ורו' βᾶρις, baris, Boot, kleines Schiff או בהשמטת הלמ"ד = λιβυρνίς) בפ' יום הכפורים [בגמ'] תשמיש המטה (ע"ז:) יכול יעבירנו בברני קטנה[1]) ובר"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) וצי אדיר לא יעברנו (ישעי' שם) אמר רב יהודה אמר רב[2]) זו בורני גדולה, ותרג' וצי אדיר ובורני רבתי לא תגוזיניה.' והשיבך ה' מצרים באניות (דברי' כ"ח, ס"ח) תר"י [א'] בבורניא ואלפיא. (א"ב פי' בל"י ספינה). * [אחי"ה ר"ב כיון על מלה יוני' הרשומ' או י"ל שאות ל' בתחילת התיבה נשמט' וצ"ל לבורנא והראיה כי במקום בבורניא בתרג' ירו' א' דברי' כ"ח, ס"ח הגי' בתר"י ב' בלברניא ועיי' נ"כ לדברי' כ"ה, כ"ד ובמ"ע ע' לברניא. או י"ל שהמלה ל"פ הרשומה ופתרונה ספינה קטנה וקלה על פני המים עיי' ספרי על העתקה פרסי' צד רכ"ב. ולולי מיסתפינא הייתי אומר שט"ס נפלה בכל המקומות שבאה המלה ותחת ברני צ"ל בַּרְכֵי והוא בל"י האמצ' ורומי βάρκα barce, barca Barke, ספינה קטנה, והבוחר יבחר. — ובורני גדולה נטענת בג' כורין כדאמרן בב"מ פ': כור לספינה שלשת כורים לבורני גדולה] —

בֵּרָן (או ברניות כמו בֵּירָנִיּוֹת או leer, männerlos נשתבש מן כרניות verwitwet מל"י χῆρον, χήρειον) בויק"ר ואשה כי יזוב זוב דמה (פי"ט וילק' מ"ב כ"ב רמז רמ"ט) ריב"ל אמר ע"י שהושיב יהויקים נשים ברניות בירושלים מהו ברניות בירן צראין שהיה הורג בעליהן ומכנים ממונם (לטימון[3]) [לטמיון] הה"ד (יחזק' י"ט, ז') וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו וכ'. * [אחי"ה בנוסח' גרסינן בויק"ר בירניות . . ביורן ציירן ובילק' בריין צדיין וצ"ל בֵּיָרָן מלש' בור ורק וצדיאן פי' שוממות כלומ' עשה אותן רקות בלי בעלים ועיי"ע בירנית אבל היותר נכון שהוא ט"ס תחת כרן, כרניות שהוא בל"י אלמנות וכן צֵרָאָן הוא ל"י χήρειον נתאלמן ודרש אלמנותיו של פסוק. ואם נאמר אלמנותיו כמו ארמנותיו אז תהיה ברניות כמו בירניות פי' פלטרין עיי"ע ברן א' והעד ועריהם החריב וכן תרג' ואצדי בירניתיה ועיי' רש"י ורד"ק ליחזק' שם] —

[1]) בנו"ג בבורני קטנה וכן שם בבורני גדולה, ושם בבורני רבתי וכ"ה בתרג' ישעי' ל"ג, כ"א. [2]) וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ול"י ובע"י ובנוסחי' חסרו התיבות אמר רב יהודה עיי' ד"ס שם צד כ"ו: [3]) צ"ל כמו בויק"ר וילק' ועה"ק וכ"י ה"ב ועיי' ערך טמיון.

* בִּירָן (E. N. eines Flusses) עיי"ע בורצנין.

* בְּרַיִן (viel. Boureim) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד ורם ברין פי' שני מקומות בתחום צור עיי' נייבויער צד כ"ג, ובתוספ' שביעי' פ"ג בט"ס ורומברך.

בַּרוֹנִי (ܒܪܘܢܝܐ, der Varonite, Sohn des Varon Βάῤῥων) סברוני [Sohn des Severianos, Σεβηριανός] סכוני [Sohn des Sacon, Σακόν] מאבוי בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (פ"ג). * [אחי"ה ושם הגי' ברוני סברוני סכיוני ובמד' שהש"ר פ' גן נעול וילק' פנחס רמז תשע"ג ברוני סברוני סיבויי, בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ה"ב כמו שציינתי בפנים וכ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע תחת סכוני הגי' סבוני. והגאון בעל תולדות ר"נ צד ל"א הערה כ' הביא דברי רבינו וכתב ולא נודע לי היטב הכונה עכ"ל. ולדעתי כולם שמות פרטיים הם כמו שהוכחתי עפ"י גי' רבינו כ"י ונבנה ע"י יו"ד בסוף שם העצם שם בן של אותו שם העצם פרטי כמו שמעון שמעוני וזה מה שכתוב בפסיקתא ובמדרש שם לראובן משפחת הראובני לשמעון משפחת השמעוני כאינש דמר סברוני וכ', א"ר אידי ה"א ברישי דתיבותא [עיי' רש"י במדבר כ"ו, ה' כמו שהעיר הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיקתי' שם הערה ס'] ויו"ד בסופה י"ה מעיד עליהן שהן בניהן של אבותיהן ע"כ ועל זה כיונה גי' הישרה של רבינו בהוספת המלה מ א ב ו י כלומ' ברוני הוא בן של שם פרטי ברון וכן כולם. והח' לעווי בעמת"ל פי' בענין אחר אבל לפירושו עיי"ש מלת מאבוי אינו עולה יפה] —

* בְּרוּנָא (E. N. eines Amoräers) ע"ז ל"ח. אמר רב ברונא אמר רב, ברכו' ט': אמר ליה רב אלעא[1] . . . שאיל בשלומא דרב ברונא אחי.

* בּוּרְנִי (שם מקום ואולי יכונה על שם יפיו מל"פ بُرْنَا schön, auserwählt) סנהד' ל"ב: קול רחים בבורני וכ' עיי"ע אור וע' ברור חיל ומ"ש.

בַּרְנְט (מל"פ וע' بَرْنِيَة irdenes, gläsernes Geschirr לשמור בו דבר מה) במגילת איכ' טומאתה בשוליה (איכ' א', ה') מטרונה שאמר לה אוהבה עשי לי המין נטלה ברנטין של מלך ועשת לה חמין ס"א נטלה (טורתוק)[2] [נוורתוק][3] אחד של מלך פי' קומקום. * [אחי"ה פי' ברנט בל"ע ופ' הרשומה כלי חרס או זכוכית לשמור בו דבר מה וראיה מס"א נוורתק והוא בל"י כמו כן כלי לגנוז בו דבר מה. א"ב בנוסחאות דידן כתוב לורטיא עיי"ש עכ"ל, ובע' לוטריא הביא ר"ב המאמר וגורס לוטריא ופי' בל"י ספל וכלי מיוחד לרחוץ בו וכונת ר"ב על מלה יוני' λούτηρ, λουτήριον וכ"ה בל"ר האמצעי' lavarium, lavatorium, lavatrina אבל בילק' יחזק' סרמ"ז שנ"ו גרס כרבינו נטלה לברנטין של מלך . . א"ל המלך מכל כלים [באיכ"ר בטעות עצים וצ"ל כלים] שהיה לך לא הוה ליך לעשות חמין אלא בברנטן שלי וכ' ובמלת נטלה ל ב ר נ ט י ן אות ל' הוא יחס שאליו ואם נאמר שאות ל' שרשית אז לברנטין באותיות הפוכות לבטרין ממש כמו בל"ר lavatrina או ל"י λεβητάριον Waschbecken, פי' ספל קטן לרחוץ בו את הידים] —

* בּוֹרְנִיץ (E. N. eines Flusses) עיי"ע בורצנין.

בַּרְנַק (מל"ר אמצ' varnazonus mantelartiges- Frauenkleid) המטפחות והחריטים (ישעי' ג', כ"ג) תרג' ברנקיא ומחטיא. (א"ב פי' בל"ר מין לבוש ובגירסאות שלנו כתוב לבורנקיא ומחכיא). * [אחי"ה לא איתפרש לי על איזה מלה כיון ר"ב אולי על ל"ר birrus, birrum, byrrhum, pyrrhum, πυῤῥός ובספרי על העתקה פרסית צד נ"ז נסיתי את חילי לפתור ברנק ע"י מלה ערבי' بُرْنُس והחכ' ברילל במאמרו על המלבושים של היהודים צד ס' רוצה לפרש ע"י מלה ערבי' بَرْكَان, بُرْنُكَان ואצלי אין ספק שהוא מלבוש נשים וכמין אדרת אשר שמה בל"ר האמצעי' ב ר נ ק נ ו ס וגם הנביא מונה מטפחת בין מלבושי נשים. והמלבוש הזה נעשה מפשתים לבנים ודקים (עיי' בהרחבת ביאור באוצר מילין רומיים אמצעים של דוקאנש ח"ב צד תקל"ז) ומעתה נבין שנזכרו אצל המטפחות ג"כ סדינין שהוראתן כתונת דקה מן הדקה] —

* בִּרְנִשׁ, בִּרְנִישׁ (Stadt in Babyl. Birnus, Ritter 11,787 s. Wiesner Scholien 3, 18) עירובי' כ"א. א"ל רב חסדא למרי בריה דרב הונא . . אתיתו מברנש לבי כנישתא דדניאל בכ"י מ' ובר"ף ברניש והוא מקום בבבל שנקרא בִּרְנוּשׁ וכ"ה בב"מ ע"ג: רבא מברניש והיוחסין השלם צד קפ"א הביא ג"כ הנוסחא רב הונא מברניש ונ"ל להביא ראיה לזו הגי' מעירו' הנ"ל שרב חסדא אמר למרי בריה דרב ה ו נ א אתיתו מברניש וכ'.

---

[1]) ובכ"י מ' ר' אלעזר וביוחסי' ע' ברונא הביא את שתי הנוסחאות. [2]) ט"ס הוא שאותיות נו נשתבשו לאות ט'. [3]) וכ"ה בפירוש בע' נוורתק לגי' כ"י ק"ט או ע' נורתק לגי' הדפוסי' ושם כתב רבינו כבר פי' בע' ברנט.

בְּרְסִי (בל"ם בורסְיָא. בל"י βυρσεύς בל"ר אמצ' Gerber byrsa; בורסקי Gerberei הורכב מל"י βύρσα ומל"פ كاه, كاه (Ort בס"ג ד' יוחסין (קידושי' פ"ב.) הגרע והבלן והברסי [1]) ובכתוב' פ' המדיר (ע"ז.) והיה לו אח בורסי פי' אומן המעבד עורות. פ"ק דשבת (ט':) ולא לבורסקי פי' מקום שמעבדין בו עורות. (א"ב וכן בל"י). * [אחי"ה וכן בל"ר האמצעי' ובל"ס. וכנ"ה תוספתא קידושי' פ"ב וירו' כתוב' ספ"ז דל"א ע"ד בסם ובורסי. ב"ב כ"א: לא חייט ולא בורסקי צ"ל בורסי וכן בקידושי' פ"ב: אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי . . אוי לו מי שאומנתו בורסקי צ"ל בורסי וכ"ה על נכון בפסחי' ס"ה. וב"ב ט"ז: — כתוב' ע"ז. כאן בבורסי גדול כאן בבורסי קטן. ושם: המקמץ זה בורסי עיי"ע קמץ ב'. והקבוץ סוכ' נ"א: ובורסיים בפני עצמן כ"ה לפי גי' כ"י מ' ובנו"ג וטרסיים וכ"ה בע' טרס א' ונוסח הדפוס ושל רבינו נראה עדיף עיי' ד"ס סוכ' צד פ"ב: ו מ ק ו ם שמעבדין בו עורות נקרא בורסקי וג"ל שהוא מורכב מן בורסה פי' עור שנעבד ומן קֵי בל"פ מקום וכנ"ה שבת ט': בורסקי גדולה. ושם התחלת בורסקי. ב"ב כ"ה. במשנה מרחיקין . . את הבורסקי מן העיר נ' אמה אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר. ירו' ע"ז ספ"א ד"מ: כגון בורסקי שבצידון ושהש"ר פ' משכני מתמן לבורסקי ומבורסקי לשוקא עילאה וכו'. ומן השם נבנה פעל. ירו' שבת פ"ה ד"ז: עור מבורסינון פי' עור עבוד ומתוקן ובנו"ג מכורסנין וט"ס הוא] —

* בּוּרְסִי קיצור תחת בורסיף עיי"ע ברסיף.

* בּוּרְסַגְנִיּוֹת (Strafsteuer mitl. byrsagium, od. Jahrsteuer vom Feldertrag (mitl. burgagium D. C. 1,748 שהש"ר פ' כשושנה אע"פ שהן נגבין ארנוניות בורסגניות פי' בל"ר האמצ' מין מס שנותנין מיבול האדמה או מס של קנס. ובעל מ"כ לא הבינו. ורבינו בע' דמס ג' גירסא אחרת היתה לו עיי"ש.

בַּרְסָם (Seitenstechen, Rippen- Brustfellentzün- dung בל"ע ופ' بِرْسام = כרסם בל"ע جُرْسام) בר"ג דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.) לברסם ליתי כי פסתקא דנשדור (עיי"ע נשדור ועי' פסקתא א'). ובר"ג דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה:) אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שתי הופיא [2]) משום מאיסותא אמר לי מר משום דקשה לברסם. משתיא קשה לברסם לברסם דחמרא שכרא מעבר ליה דשכרא מיא מעבר ליה דמיא לית ליה תקנתא היינו דאמרי אינשי (שם וב"ק צ"ב. ב"ב קע"ד: ערכי' כ"ג. ילקי' תזריע רמז תקנ"ג) בתר עניא אזלי עניותא. פי' ברסם פלוּרִיטִיקוֹ [בלאי"ט pleuritico בל"י πλευριτῖτις פי' Seitenstechen, Rippenentz.]. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב כרסום). [אחי"ה וגם יש לקיים גי' האחרונה שאי' בחולין אצל ברסם שאי' בגיטי' כי שניהם בל"ע ופ' מורים חולי הצד ודלקת הצלעות והחזה. ורש"י פי' רירין הבאין מן החוטם ובחולי' חולי שקורין צ ו ר י י ר והוא בא מן הראש דרך החוטם ע"כ. ולפ"ד הוא ל"צ coryza, coryse וכ"ה בל"י κόρυζα והוא בל"א הירנשנופפען וכן נמצאה המלה צ ר י ר ו ת במכתב הרמב"ם עיי' כ"ח ח"ג צד ל'. ובפי' רגמ"ה כ"י לחולין ק"ה (בקבוץ כ"י אנגיילקי' דף שכ"ב) מצאתי בזה"ל: ־כרסם קרדן בלע"ז מי שאינו יכול להוציא ניע זהו קרדן בלע"ז" ואולי צ"ל קרדן או קרדו מלש' צרפת הנ"ל. ועל כל פנים כונת כולם על חולי הזלת החוטם שנקרא בלא"ש Schnupfen ובעה"ק שנת שנ"ב כתוב כן בפירוש בסיום הע' ־ש נ ו פ י ן ב ל " א" וזה נכון לשיטת רש"י אבל לא לדעת רבינו וכן טעה בזה רמ"ל בהעתקתו אבל במרפא לשון לגיטי' חזר מדיבורו וכיון יפה. ודע שבספר הכוזרי ה', י"ד כתוב בלבול שחורי או ברסאם. וקודם מעט נתפרש ברסאם כלומר מ ו ר ס א ב מ ו ח ואצל שם טוב אמונות צד ט"ו: נקרא חלי הקדקד וא"כ היותר טוב להגיה תחת ברסאם: סרסאם והוא בל"פ سرسام פי' דלקת של קדקד עיי' הרב קאססעל בהוצאת הכוזרי שם צד ת"ג. והח' שטיינשניידער במאמרו דיא פרעמדשפראכליכן עלעמענטע צד ט"ו ואילך. אבל גם סופרים ערביים בלבלו וערבו שני שמות החולי ברסאם וסרסאם עיי' החכם פליישער בהוספות לעמת"ל להח' לעווי ח"א צד רפ"ח] —

בַּרְסִיף = בּוּרְסִיף (Stadt am Euphrat Borsippa) Βόρσιππα (nach Jos. Apion 1,20 Βόρσιππον bei Babel) בבל, בבל ברסיף בס"ג דבמה מדליקין (שבת ל"ו.), ובלולב הגזול [בגמ'] ערבה גזולה (סוכ' ל"ד סע"א) ובחלק בגמ' דרור המבול (סנהד' ק"ט.) אמר רב אויר [3]) מגדל משכח את

---

[1]) וגי' ישרה היא אבל בקידושי' ובל"א זוטי' ספ"י אי' בט"ס הבורסקי ושם עוד הבנאי תחת הבלן עיי"ע. [2]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ר וכ"ה בעי' הפיא ב' ובדפ' וויניצי' ואמשי' גרסו חופיא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין ובנו"ג אופיא ועיי"ע אפי. [3]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בערך אויר וערך הצצרת אבל בשרפ"ע בט"ס אויא וגי' כומעת זו נזדמני למהרש"א בח"א לסנהדרין.

התלמוד א"ר יוחנן[1]) בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף בור שפת[2]) ובב"ר ויפץ ה' אותם (ספל"ז) א"ל מן הדין אתר את א"ל מן בורסיף א"ל לא כן אלא בולסיף כי שם בלל ה' שפת (בראשי' י"א, ט') פי' בע' חצצרת. *[אחי"ה בכתב רעץ שם המקום bart sip והחוקר אפפערט פירשו במ"ע דמ"ג כרך ז' צד ת"ו בר כמו בער והוא כמו בצר כלומ' מבצר וְסִפְּפָר הוא לדעתו ניפפער ולא ידעתי למה לא פתרו בור בל"פ بُرج מבצר, והחכם ראבלינזאהן השוה עם בור ספרוים והחכם אפפערט סותר הפי' הזה ואמר שלא מצאנו כתיבת בורספר, אבל אם השערתינו כי כן גרס רבינו בע' חצצרת אמת היא היטב י"ל שדעת ראבלינזאן יש לה סמך ומשענה. אבל גם גי' בור שפת יש לקיים והראיה מקידושי' ע"ב. שאמרינן שם ועיי' ירו' קידוש' פ"ן הל"א וירו' יבמו' פ"א ד"ג: חביל ימא תכילתא דבבל פי' אחרית בבל עיי"ע תכלת ומקשינן בקידושין שם מאי חביל ימא אמר רב פפא זו פרת דבורסי וזה בלי כל ספק שיבוש או קיצור מבורסיף וביומ' י'. בפירוש כתוב כלח זו פרת דבורסיף ולפי עדות של פטלאמיאוס נקרא ג"כ Barsita או לעדות באכארט א', ט' Byrsia וזה ממש בורסי ועיי' מאננערט כרך ה' ח"ב צד ש"ה. היוצא לנו מזה בורסיף הוא תכלת פי' אחרית וסוף של בבל וזה הועיל לנו לקיים גי' רבינו בור שפת או לגי' כ"י רש"י בור שפו והוא ל"ע شفا כלומר סוף ואחרית והגי' זו מועילה לנו עוד להסביר דרש של סנהד' אויר מגדל משכח ופי' רבינו בע' אויר ובכאן וכן רש"י בסנהד' משכח את התלמוד וזה ממה שדרשו בורסיף כמו בור ספה או בור שפה והוא ל"ע سفه פי' מ ש כ ח.— ובע"ז י"א: בית בל בבבל בית נבו בכורסי בודאי צ"ל בבורסי והוא בורסיף] —

* בּוּרְסְקִי (מל"פ بُرزَك roher, unwissender (Mensch מורגל בפי המון עם לומר בורסקי על איש בור ועם הארץ ושאין לו דרך ארץ והוא ממש ל"פ.

בָּרַץ (א') מל"י βρύω, βρύζω, βρυάζω vor Fülle strotzen, überströmen; ב') מל"ם βράζω an- durchbohren) ברין בריש משנת מנחו' (פ"א מ"ב ד"ו.) הקומץ החסר והיתר פסול איזהו יתר שקמצו מבורץ חסר שקמצו בראשי אצבעותיו כיצד יעשה פושט אצבעותיו על פיסת ידו, וכפ' שתי מדות (שם צ'. ועיי' ירו' שקלי' פ"ד דמ"ח.) הלח בירוציהן קודש מדת היבש בירוציהן חול פי' היוצא מהן וירוץ לחוץ, והלח יורד בתוך הכלי ויוצא לחוץ וקדשו הכלי על כן קודש ובירוץ היבש אינו נכנס בכלי קודש על כן חול, ובר"ג דפ' הוציאו לו (יומי מ"ז. ירו' יומי פ"ה דמ"ב: ספרא ויקר' ב' פ"י) ת"ר מלא קמצו (ויק' ב', ב') יכול מבורץ, ובע"ז בס"ג דפ' ר' ישמעאל (נ"ט:) נקטוה לידיה כי היכא דלא לישכשך ובירצוה עד דשפי[3]) פי' ע ש ו נ ק ב בצד החביות והוציאו את היין עד שיגיע ממקום שיד הגוי מגעת. *[אחי"ה פי' המלה בל"י הרשומה נתמלא עד שיוצא ויורד בצד הכלי ומה מאוד נחמד פירש"י למנחו' צ', מה שנופל מן הכלי לאחר שנתמלא היינו בוריצין וליומ' מבצבצין מכל צד ויוצא ע"כ, אבל בציון של ע"ז פירש"י מענין ע' הבא אח"ז ודעת רבינו נתאמתת ע"י הוראת המלה בל"ס הרשומה] —

בֶּרֶץ = בּוּרְצָא (בל"ס ברצותא מל"פ بُروز، بُرزه، فرزه (Rand, Saum, Ende בס"ג דע"ז (ע"ד:) סחיף להו אפומיהו וחתים להו אבורציהו[4]) ס"א וחתים להו אשולייהו *[אחי"ה ורש"י פי' ג"כ המלה הזרה ע"י שוליים וכן פי' בירצוה של ע"ז נ"ט: עיי"ע הקודם לזה, ובל"פ הרשומ' טעם המלה שוליים ושפה] —

* בָּרַץ (בל"ע برز (klar, sichtbar werden תוספת' כלאי' פ"ג ר"א בן יעקב אומר נראין דברי ר"א [וט"ס הוא וצ"ל ר"א אומר נראין דברי ר"א בן יעקב וכ"ה בכ"י אשר היה לפני בעל מראה הפנים בירו' כלאי' פ"ה הל"ג עיי"ש] בחריץ מבורץ פי' בחפירה וגומה שכל כך נתפשטה עד שתהא ניכרת ונראת בעין וכן טעמה בל"ע והראיה שבירו' כלאי' פ"ה דכ"ט ע"ד הגי' עד שיהא מבריק . . מודין חכמים לר"א בן יעקב בחריץ מבריק.

* בִּירְצָא בגיטי' ס"ט: ט"ס תחת כירצא עיי"ע כרץ.

* בִּירוּצִין (מל"פ پیروزه، پیروز، پیروجه Beryll, (Krystall תרג' ראמות וגביש (איוב כ"ח, י"ח) סנדלכין ובירוצין כ"ה בגי' רבינו ע' סנדלכין ובנו"ג בורלין ועיי' תר"י א' דברי' ל"ד.

---

[1]) בנו"ג ר' יוסף ולא נהירא שהרי ר' יוסף קרי אנפשיה ורב תבואות בכח שור, סנהדי מ"ב. ואיך יאמר על בבל גנאי כל כך אבל לגי' רבינו לק"מ ועיי' בהפשב"ע. [2]) וכן הביא בעל מ"כ לב"ר פל"ז ובנו"ג בור שאפי ולפי גי' כ"י רש"י לסוכי' שם הגי' בסנהדי בור שפו עיי' ד"ס שם צד נ"ג: ומע' חצצרת יש להוכיח שלפני רבינו היה מונח גם הנוסח בור ספר שפי' בור מן ספרים. [3]) בנו"ג וברצוה עד דשייפא. [4]) כ"ה בכל כ"י חוץ מכ"י ו"ו ושם בס"ם אמירציהו, ובנו"ג אבירציהו.

ו׳ תרג׳ אסתר א׳, ד׳ ויש לקיים ג״י שתיהם כי בִּירוּץ בל״פ כמו בלור וטעמו קריסטאלל ובורלין נתחלף פעמים עם בולרין עיי״ע בלר ד׳ וע׳ בורלא א׳ ועיי״ע בירזלין, והח׳ לעווי טעה לומ׳ שהוא כמו אובריזין עיי״ע.

* בּוּרְצְנִין (der Fluss Brizoana, Brizana an der Küste von Persis) מ״ק ד׳ סע״ב רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורצנין[1]) שבאמצע הנהר ששמו בורצנין עכ״ל הזהב של רבינו וכן העיד אממיאנוס כ״ג, כ״ג ואררי‌אן קורות הודו ל״ט על נהר בריצנא או בריצואנא על חוף פרסית שהוא מלא שרטון ועיי׳ עוד מאננערט כרך ה׳ ח״ב צד שצ״ב. ובריי״ץ גיאת הלכו׳ הוה״מ עמוד י׳ הגי׳ בירן וכ״ה ברי״ף בדפוסי׳ החדשי׳ ומוגה עפ״י ב״מ כ״ד: שהוזכר שם כך שם הנהר ועיי׳ ד״ס מ״ק צד ה׳.

☞ בַּרְצוּץ (לפ״ע מל״פ برنش Zier, Schmuck) תרג׳ ירו׳ [א׳] ואת פארי המגבעות (שמות ל״ט, כ״ח) וית ברצוץ כובעיא. * [אחי״ה פי׳ בל״פ פאר והדר והח׳ לעווי טעה במח״כ] —

* בַּרְצִיתָּא עיי״ע בי ברציתא.

בָּרַק (בהפעיל מל״ע برق blitzen, vom Blitz geblendet sein; בּוּרְקִית, בְּרוּקְתִּי, Blendung, Blindheit in Folge des Blitzschlags) בפ׳ המוציא יין בגמ׳ ושאר כל המשקין (שבת ע״ח.) דם כדי לכחול עין[2]) אחת שכן כוחלין לברקית[3]). ובפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ לא יפחתו לו בסוף הלכה (קי״א סע״ב) משתא מיא[4]) בצעא קשה לברקתי[5]), ובר״ג דמי שאחזו (גיטי׳ ס״ט.) לברוקתי ליתי עקרבא דשב חומרי וכו׳, ובבכורו׳ בפ׳ על אלו מומין (ל״ח:) לבן צף הרי זה מום משוקע אינו מום וסימנא בורקא[6]), ובפ׳ השוכר את האומנין (ב״מ ע״ח.) השוכר את החמור והבריקה גמ׳ (שם: ועיי״ע אבוקת) הכי תרגומ׳ נהריתא. פי׳ שעיניה יפים ואינה רואה ע״י רוח יבא זה החולי וכן פי׳ קשה לבורקתי[7]) רוח שאוחזת את העינים. * [אחי״ה ונגזר׳ המלה מערך הבא אח״ז עיי״ש. והבריק פתרונו מוכה מברק וכ״ה בל״ע וברוקתי או בורקתי פי׳ עורון ע״י הכאת הברק ולזה כיון ג״כ לישנא דגמ׳ הכי תרג׳ נהריתא, או י״ל שהוא בדרך לשון סגי נהור. ורש״י פי׳ המלה בשבת, בכורו׳ ובב״מ הנ״ל ע״י לע״ז מייל״א והוא ל״צ maille פי׳ כתמים בעין וכצ״ל בגיטי׳ שם תחת טייל״א אבל טול״א וטייל״א שעל ידו לועז רש״י בפסחי׳ ע״ג. בכורו׳ ט״ז. כ״ח. ל״ח. זבחי׳ ל״ה: חגיג׳ י״ב. ובפי׳ על ויק׳ כ״א, כ׳ מלת דוקין הוא ל״צ toile בל״א הייטכען אים אויגע פי׳ עור לבן או שחור בעין ונקרא החולי כידוע בל״א שטאר ולפי פירש״י זה אולי יש להוציא את המלה מל״ע برقا פי׳ תבלול של לבן ושחר בעין, וע׳ זקני׳ העתיקו תבלל (ויקי שם) λεύκωμα פי׳ כתם לבן בעין וכ״ה בספר טוביה ב׳, ט׳; ג׳, י״ז; ו׳, ח׳; י״א, ה׳, ח׳] —

בָּרָק (בל״ע برق והקבוץ بروق Blitz, Glanz בּוּרְקֵי Morgen-Glanz = Morgenstern בל״ע البارقة anbruch) בפ׳ הרואה מקום (פ״ח מ״א דנ״ד.) על הברקים ועל הרעמים, פי׳ הברק הזה מאש של מעלה הוא יוצא ומבהיק העולם שנאמ׳ (יחזקא׳ א׳, י״ג) ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים. הרואה אומר בורקי בפ׳ אמר להם הממונה (יומי פ״ג, מ״א דכ״ח.[8]) ובתמיד פ״ג (ד״ל.) ובמנחו׳ בגמ׳ דשתי הלחם (ק׳.) פי׳ בורקי שהאיר השחר ענין ברקים ורעמים, וי״א ענין פטדה וברקת (שמות כ״ח, י״ז; ל״ט, י׳). * [אחי״ה ושני הפירושים בבירור הם כתובים בירו׳ יומ׳ וירו׳ ר״ה שם ושם מהו בורקי: ברקת תמן אמרינן ברוק ברוקה (בירו׳ ר״ה יותר טוב ברק ברקא) אנהר מנהרא. וכפי׳ ראשון של רבינו מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י למנחו׳ (בקובץ כ״י אנגייליקא דף מ״ג) בורקי: כלומ׳ עלה ברק השחר עכ״ל וכעין זה פירש״י ביומ׳ כ״ח: ברקאי: האיר יותר מברק, ובמנחו׳: האיר היום. ובארקה בל״ע בקיעת אור השחר. ומקור פירוש רבינו על הברקים (ברכו׳ שם) הוא בויק״ר פל״א וכ״ה במד״ר פט״ו הברק הזה אחד מתולדות האש של מעלן הוא. ברכו׳ נ״ט, מאי ברקים אמר רבא ברקא ובכ״י מ׳ לי׳ כל המאמר וכתב בעל ד״ס שם אות ס׳ ובאמת אינו מובן מאי צריך פי׳ לברקים עיי׳ צל״ח. ול״נ שרבא בא לפרש ברקים

---

[1]) כ״ה לפי ג״י הישרה של רבינו ע׳ קדח א׳ ובנו״ג נהר בורניץ אבל בדפוס וויניצי׳ ובסילי׳ גרס רש״י בורנצין וצ״ל בורצנין כגי׳ רבינו וכן פירושו מסכים מלה במלה עם פי׳ רבינו לאקדוהי נהרא פי׳ לפנות שרטון [= בל״י [illegible] Sandbänke]. [2]) וכ״ה בכ״י מ׳ וא״פ עיי׳ ד״ס שם צד פ״ג. ובמ״ג בעין. [3]) וסגולה נגד ברקית שאי׳ בגמ׳ שם כתב ג״כ פליניאוס כ״ט, ל״ח. [4]) וכ״ה בילק׳ כ״י ובאה״ת עיי׳ ד״ס צד קע״א: ובנו״ג מאן דשתי. [5]) בנו״ג לברוקתי אבל בכ״י ב׳ כגי׳ רבינו, ד״ס שם ועיי׳ בסמוך בערך. [6]) בנוסחי׳ דידן דק לבן משוקע אינו מום צף הרי זה מום וסימנך ברקא ועיי״ע דק האחרון. [7]) ובאה״ת הגי׳ לבורתקי ומ״ם ניכר וצ״ל כגי׳ רבינו. [8]) וכ״ה במשניות גאפולי ובפי׳ הרמב״ם ובמשניו׳ פיזרו וכ״ה בירו׳ יומ׳ רפ״ה ושם בגמ׳ ד״מ: וירו׳ ר״ה רפ״ב דנ״ז ע״ד וכן מצאתי בכ״י ב׳ ול״ד מצוין בד״ס יומ׳ צד ל״ו: ובנו״ג ברקאי.

ע"י מלה ערבית הרשומה بَارِقَة פי' אור שחר וצוהר ולהוציא ברק של אש וזה מה שפי' רש"י בצחות לשונו על ברקא וז"ל אישלוזיר"א ל' מבריק צוהר ע"כ כלומר בל"ר elucere (ועיי' עוד ע' גלה) האיר והבריק הצוהר אבל על ברקא תקיפא שאי' בברכו' שם קודם מזה קצת פירש"י ברקים של אש. ודו"ק ותמצא אמת ויציב ועיי' עוד ע' גז י'.] —

בְּרַק (בל"ם בורכא בל"ר borax בל"ע بورق בל"פ Borakwein, mit Salpeter gemischter بورق Wein) יין כושי, יין[1] בורק (ב"ב צ"ז:) וי"א בודק שהוא קשה ובודק את כל הגוף. * [אחי"ה פי' בל"ע ופ' וסו' ורו' ניטרום ודרך בני אדם בימי קדם לערב ניטרום והוא נתר עם היין ומשתמשים בו בבית המרחץ עיי' פליניאוס ל"א, מ"ו והיין הזה אסור לקידוש ורשב"ם פי' לבן ורע כמו ברק ברקאי יומ' כ"ח. ור"י פי' שם מבהיק ומתלבן קצת. וכפירושי מצאתי אח"כ בכ"כ: ועוד נ"ל שמלת בורק כמו בארג פי' יין מתוק עיי"ע בארג ומ"ש]—

1 בַּרְקָא (לפי' רבינו: משובח, ולפע"ד או מל"פ بارگی، بارکی בל"י אמצ' ורו' אמצ' buricus βούριχος Zug- Lastpferd, או מל"ע البراق bunt- scheckiger Maulesel בל"פ וע' برقاء buntscheckiges Pferd) בחלק בענין משיח (סנהד' צ"ח. ילק' זכרי' ט') א"ל שבור מלכא לשמואל אמריתון משיח על חמרא אתי אשדר ליה סוסיא ברקא פי' סוס משובח. ס"א סוסיא בהרג. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ב"ר, ולדפ"ר ופיז' בהרגי, ובשאר כ"י ודפ' ויניצ' ואמ"ש, בחרג וכ"ה בעה"ק שנת שנ"ב ורש"י לע"ז ל', ברגא ובכ"י ו"ו בחגר ודע שיש לקיים גם גי' בהרג גם גי' בחגר ושתיהם בל"פ משובח ומפואר כי ראשון בל"פ بارك והשני بهالين. ובהשקפה ראשונה עלה במחשבתי לומר שמלת ברקא הוא ל"פ ויוני' ורומי' האמצעי וענינו סוס למס עובד אבל אחר עיון מצאתי לבבי נאמן לפתרו מל"ע ופ' הרשומה בתחילת הערך וענינו סוס מסורק וצבוע בהרבה גוונים ולזה עולה יפה מאוד מאוד תשובת שמואל מי אית לך כאר הזר גונא (לפי גי' האמיתית של ע' כאר) ומאמר פרסי הוא خر هزار گونه פי' חמור בר אלף גוונין ושיעורו: שבור מלכא בדרך גנאי אמר אשלח למשיחכם סוסיא ברקא כלומ' סוס מנומר ומסורק בגוונין ושמואל ידע מה שישיב לאפיקורס וללץ הוא יליץ מי אית לך חמור שיש לו אלף גוונין לא מסורק בגוונים מעט אלא הרבה מאד, ורש"י פי' בסנהד' ברקא: מסורק ואמת היא, ומה שאי' עוד ברש"י ומכוון ונאה נ"ל דנמשך אחר פי' רבינו שפי' ברקא משובח וכ"ה בפי' רש"י בע"ז ל', ועיי"ע בארג. ומה שפי' עוד ל"א סוסיא בדקא סוס בדוק לרוץ ע"כ נ"ל להגיה ל"א סוסיא ברקא סוס בדוק לרוץ כי בל"פ برق פתרונו קל המירוץ, ועיי' עוד ע' ברקא ד'] —

2 בַּרְקָא (Haar או מל"פ برك Kameelhaar או מל"פ پرك Haar an den Augenliedern) בס"ג דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.) לשברירי דליליא ליתי שדרא ברקא[2] פי' חבל של שיער. ובפ' אין מעמידין בגמ' דמתרפאין (ע"ז כ"ח:) ובפ' במה אשה בגמ' דהבנים (שבת ס"ז.)[3] נירא ברקא פי' ליציא. * [אחי"ה כ"ה בכל כ"י והוא בלאי"ט Kette, Zettel, licio כן קורין החוטין הנמתחין באורך אל כס האורג ובדפ"ע כאן ובע' נר ה' הגי' ליצו. וכן לועז רש"י בשבת ע"ג, ד"ה בתי נירין ליצ"ש והוא בל"צ lice, lisse וכן פי' רש"י בע"ז נירא ברקא: ליצא של שיער בהמה ובגיטי' חבל של שיער בהמה. ובכולם נמשך אחר רבינו. ובסוף הערך אי' עוד בכ"י פאריז ובלע"ז שלטליגנא ולא ידעתי לפתרו. ובענין ברקא נ"ל שהוא ל"פ וטעמו שיער בפרט שיער של גמל ועוד משמעו שיער של ריסי עינים] —

3 בַּרְקָא מל"פ بركوك، پرگوك Stockwerk בנין גבוה; ובל"ר אמצ' Wohnzimmer, burica) בריש פרק המוכר את הבית (ב"ב ס"א.) מאי יציעה הכא תרגומו אפתא[4]) ר' יוסף אמר ברקא חלילה כבר פירשנו בע' אפתא. ובפ"ק דעירובי' בסוף הלכה ר' יוסי אמר רחבן ג' טפחים (עירו' ס"ו.) ההוא ברקא דהוה בי בר חבו פי' בנין כמין תא דהוה בי בר חבו עפ"י המבוי וחלקו בו אביי ורבא כל שנותם ומפורש בהמוכר את הבית (ב"ב שם). * [אחי"ה פי' ברקא בל"פ בנין גדול שיש לו תחתיים שניים ושלישים וכן פירשנו למעלה בע' אפתא שמלה אחרונה זו בל"י עליה העליונה. והוא כמו יציע של מקרא ופיר' היציע הוא שעושין באמצע הבית מקיר לקיר כמו עליה והוא כמו חדר להשתמש בו בהצנע. אלה דברי רד"ק בס' השרשי' ע' יצע ועיי"ע גרע והוא הנקרא נ"כ תא בל"ם. וכן הבין רש"י שפי' לב"ב אפתא אפנטיי"ן והוא בל"צ appendice וכן לועז ביחזק' מ', ז' תא יציע שקורין אפנדיץ וכן לועז רש"י כ"י יציע בפסחי' ח', עיי' ד"ס שם והוא בנין בנוי ע"ג בנין.

1) בנוסחי' חסר. 2) כ"ה לגי' אמיתית של כ"י ו"ו ודפי"ר ולפי זה הערת ר"ב בעי' שודרא מיותרת כי נזדמנה לו גי' מוטעת של דפוסי' שריא. 3) כ"ה בנכון בכ"י ו"ו אבל דפ"ע דהבנים בט"ס. 4) עיי"ע אפתא.

ומעתה נוכל לפרש גם אפתא מל"י ורומי' אמצעית ἀψίς, absis, absida שענינו בנין החיצון בנוי ע"ג בנין תחתון ופאת ראשו בלוט וקמור וחלול עיי' דוקאנש ח"א צד ל"א ופערלעס במאמרו צור ראבבינישען שפראכ- אונד אלטערטומסקונדע ל"ז] —

* בַּרְקָא (Maulesel, namentl. der im Koran genannte البراق) ירו' ב"ב פ"ח דט"ז: ארכביה אתרי רכשי ברקי א"ר חזקיה לא אמרין אלא מייתי תרין סוסוון חיוורין ומרכיבין על תריהון ודין אזלה בדא ודין אזלה בדא וכו', זה הפי' הביא הירו' על מי שכתב מתנה בלשון קנין וכ"ה בירו' קידושי' פ"א ד"ם סע"ג כתב מתנה בלשון קניין א"ל ארכביה אתרי ריכשי . . מהו ארכביה אתרי ריכשי ברקי וכו', ולפי זה פי' ריכשי הוא ברקי ורכש הם פ ר ד י ם עיי' רד"ק מ"א ה', ח' ובאמת ברקא בל"ע הוא הסוס שרכב עליו מחמד והיה חציו סוס וחציו חמור כלומ' פרד וזה מה שאמר שבור מלכא לשמואל אשדר ליה סוסיא ברקא כלומ' תחת חמור אשלח למשיחכם פרדי שהוא מין סוס ומין חמור וקל המירוץ הוא, ועל זה השיב שמואל שאין לך חמור מאלף גוונים ודחוי בעלמא הוא ומה שאמר מאלף גוונים בחר לו לשון ערומים כי הוראת המלה ג"כ מסורק וצבוע בגוונים עיי"ע ברקא א', ובמשל הנ"ל ארכביה אתרי רכשי ברקי לפנינו ב"ב בבלי קנ"ב רע"א חסרה מלת ברקי יען שהש"ם בבלי לא ירד לשקלא וטריא מהו ריכשי כי בבבל הבינו היטב הוראת ריכשי.

* בּוֹרְקִי, בּוֹרְקַיי (ein jer. Amoräer) תלמידו של ר' מנא עיי' הציונים במבה"י למהרז"ף צד ס"ח, ועיי' עוד קהל"ר פ' ראה חיים.

* בְּרוֹקָא (ein Tanaite) ר' יוחנן בן ברוקה עיי' ד"ם למהרז"ף צד קל"א ומבוא המשנה למהרי"ב צד קל"ז ובפסיקתא רבתי פ"א רבי ברוקיא.

* בִּירְקָא (Birki, Stadt in Babyl. am Tigris) קידוש' ע"ב סע"א בירקא איכא בבבל ונקראה כן עיר בִּירְקִי על טיגרים עיי' ריטטער ערדקונדע ח"י צד תתקט"ו ואססימני ג', א' תפ"ה.

* בַּרְקָאֵי (Dorf nach Euseb. bei Asdod) פסחי' נ"ז, ונ"ז: וסוף כריתות ישׂשכר איש כפר ברקאי ועיי"ע מטרפס, ותכונת המקום לעדות אייזביאוס קרובה לאשדוד היתה וכעת בלתי נודעה ועיי' עוד ע' בורגתא.

* בַּרְקָא, בַּרְקָן, ברקתא (בל"ס ברקא ובל"מ בָּרֶקֶת (Smaragd תרגם ברקת ועיי' עמת"ר להח' לעווי.

בְּרַקִּין Pluderhosen בל"ס בראקין בל"ר bracae, braccae ובל"י אמצעית (βρακία בריש ילמדנו פסקא מן האדם (בתנחו' ליי' ועיי"ע פטש) פטשיהון (דניאל ג', כ"א) אלו ברקין הנתונות על ירכותיהן, ובירו' דשבת פ' כתבי הקודש (פט"ז דט"ו: ועיי' בבלי ק"כ.) שני סבריקין ושני אבריקין פי' בל"ר מכנסיים). * [אחי"ה וכ"ה בל"ס ובל"י האמצעי', וכן נמצא' כתיבת המלה אוורקסין, אברקסין ובתר"י שמות כ"ח, מ"ב בט"ס אברסקין, וכן ספריקין ועיי' כל ע' המיוחד לעצמו] —

* ברוקלי כבר פירשתיו בע' בדולקי עיי"ש.

* ברקום (Weinpfahl, χάραξ) ט"ס תחת כרקום עיי"ע כרקום במ"ע.

* בַּרְקִירְיָה (pal. Amora) ירו' סוף כלאים דל"ב סע"ג רב ברקיריה ור' לעזר וכו', אמר רבי ברקיריה לר' לעזר וכו'.

* בִּרְקוֹרִיאַנִי (לדעת רימ"ז בט"ר א', קי"ג Herculiani . . Joviani ולפע"ד (Wegaufseher, Viocuri = Stadtaufseher Jecori אסת"ר פ' בשנת שלש: פרתמים אלו וכו', והעמיד אחרים תחתיהם ואלו הם . . יכולני וברקוריאני ונ"ל שפתרונם בל"ר האמצ' הרשומה פקידים על הדרכים ועל ענין מצב ומעמד של עיר ורימ"ז שם נדחק לפרש כרשום בתחילת הערך, וכ"ה דעת החי' לעווי בעמת"ל.

* בְּרֵיקְשׁוֹן עיי"ע בְּרֶכְסוֹן.

* בְּרְקְתָא עיי"ע בורגתא.

בְּרוּר חַיִל (eig. ausgewähltes Heer, Stadt ca. 3 Stunden von Jerus. das heut. Baburaia für Baruraia, d. h. Barur Chail) כבר פירשנו בע' אור. * [אחי"ה שם המקום הזה אשר היה מקום ישיבת ריב"ז הוזכר בסנהד' ל"ב: ירו' כתובי' פ"א דכ"ה ע"ג, תוספתא מעשרו' רפ"ב מגיל' תעני' פ"ה, ובירו' דמאי פ"ג דכ"ג: הגי' בלי חיל אבל לפי גי' הר"ש לדמאי פ"ג מ"א ברור חיל ובירו' מעשרו' פ"ב דמ"ט ע"ד בני חיל ובמגיל' י"ח, וכצ"ל בכתובי' ס"ה, כפר גבוריא ואמרי לה כפר גבור חיל ולפי דעת מהרי"ש (תבואות הארץ צד ס"ד:) נקראה העיר כן על שם שישבו שם אנשים שהם ברורי חיל וכן כתב בן מתתיהו על המלחמו' ז',

ו', ו' כי ווספאזיאן הניח מאנשי חילו שלחמו זמן הרבה מלחמותיו בעיר אמוים שהיא רחוקה מירושלים ששים ריס (ג' שעה). ומצאתי סמך להשערה זו מסנהדרי' שם שהוזכר בורני אצל ברור חיל ולדעתי על עיר אחת נתכוון הש"ס ופתרון בורני בל"פ יפה ומבורר והוא ממש העתקתה של ברור (חיל). ובענין ישיבת רבי יוחנן ב"ז מתחלה בברור חיל ואח"כ ביבנה כפי עדות אגרת של רש"ג עיי' מבוא המשנה למהרי"ב צד נ"ט] —

בְּרִירֵי (Abkürz. von שברירי Blindheit, corr. aus שַׁבְּכִירִי = pers. شبكورى nächtliche Blindheit) בפ' ערבי פסחי' בגמ' דסמוך ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ב.) ובע"ז בפ"ק בגמ' עיר שיש בה ע"ז חָנֻצה לה (י"ב:) לימא איהו לנפשיה פלניא פלניא[1] אמרה לי אמי אזדהר משברירי, ברירי, רירי, ירי, רי דשברירי ברירי רירי רי[2] בכסי חיורי ש כ י ח י[3] פי' לחישה היא בתחלה פוחת ש' מן התיב' ואח"כ ב' ואח"כ ר' כדי שתהא התיבה מתחסרת והולכת. * [אחי"ה ופחיתה זו מדרך הלחישה הוא כמו Abracadabra של לחישת רומיים שמתחסרת והולכת עד סוף האות ועיי' ג"כ רש"י לע"ז ובענין שברירי הרחבתי דיבורי במאמרי על המלאכים ושדים צד צ"ד. ובספרי על העתקה פרסי' צד קס"ח ואילך ושם רציתי לפרשו מהרכבת שתי תיבות פרסיות כי שב מורה לילה ומלת רַי: ממלכה וא"כ שברירי שהוא תרג' סנורים פתרונו ממלכת לילה כי חושך ישופנו את העִוֵּר. ועתה ברור לי שבכל מקום צ"ל שבכירי והוא ל"פ הרשומה וע"י תיבה זו העתיק ר' יעקב טאווס את סנורים של מקרא וטעם המלה עורון של לילה וכן הבדיל הש"ס בגיטי' ס"ט. שברירי דיממא ושברירי דלילה. ואחר הדברים והאמת האלה כי שב ענינו לילה וכורי או חוורי ענינו עורון נתפרש לנו הלחישה בכסי ח י ו ו ר י שכיחי פי' השברירי או לפי תיקונינו השבכירי כלוֹמ' שד עורון של לילה נמצא בכסי חיוורי = كورى בכלים של עורון ושיעורו לא ישתה אדם מים בלילה כי שד מצוי בכלים של עורון ושם רובץ ואל השותה תשוקתו וכן ראינו בע' בביתא א' ג"כ נגד ברוקתי שהוא חולי עורון (עיי"ע ברק א') הלחישה ו ל י ח ר ו לכלבא וכ', פי' יעוור בבת עינו של כלב. ועיי"ע בת חורין א'] —

* בְּרוּשְׁיָא לפי' רבינו מל"פ خروش Gericht ולפע"ד אברושך (עיי"ע Butterhonig-kuchen) גיטי' ס"ט: ליתי תלת ברושייאתא דחיטי ונישטרינהו בדובשא וניכול, ושם ליתי תלת ברושייתא דשערי ונשטרינהו בכמכא וכ', ומזה נשמע דדרכו להעשות מחיטים או שעורים ודרכו לשרות בדבש ולאכלו בכותך של כמכא ולפי זה שוה בטיב של חלות הנעשות מחיטים או שעורים ועוד בצירוף דבש וחמאה ושמם בל"פ أفروشه עיי' ערך אברושך. אבל רבינו בע' כרושייתא גרס בכ"ף ובע' כמך גרס קרושיתא ופי' חלות וכן פי' רש"י לגיטי' וא"כ נוכל לומר שהוא ל"פ הרשומה וטעמו מאכל ונזיד.

* בְּרִישׁ (E. N.) גיטי' י"ד: עיי"ע ארדא.

בַּרְשַׁאן (בל"פ برهن nackt ואותיות s, h מתחלפות כמו ἕξ (sex) ἑπτα (septem) ἅλ (sal) וא"כ ברשאן כמו ברהאן) ויפול ע ר ו ם דשאול (ש"א י"ט, כ"ד) תרג' ונפל ברשאן. * [אחי"ה בכל כ"י ע' ועה"ק במלה אחת וכ"ה בתרג' שם רק הגי' ברשן ומסדר הערוך ג"כ משמע שעיק' הגי' ברשאן אבל בדפ' אמ' ופראג בטעות נסדר תחת סוג מלות המורכבות עם בר כאלו תהינה שתי מלות. ובַרְהַן בל"פ ערום וידוע כי אותיות ה' וש' נתחלפות בלשון עמים זרים וכן העתיק ר' יעקב טאווס ערומים (בראשי' ב' כ"ה) ויתגל (שם ט', כ"א) תגלה (שמות כ', כ"א) ע"י برهنه ושם עירום (דברי' כ"ח, מ"ח) برهنگی. וז"ל רש"י לשמואל שם ויפל ערום ונפל ברשן, תר"י ונפל ע ר ט י ל א י ובשם ר' מנחם ששמע מפי ערבי א' ברשן בל"ע משוגע ע"כ וכונת ערבי זה בלי ספק למלת جنون ובל"ס שניא פי' משוגע וא"כ בר שן איש משוגע אבל עיקר הוראת המלה כמו שאמרנו בל"פ ערום והח' לעווי בעמת"ר גם הוא פותר בענין משוגע ושגגה היא] —

בַּר שָׁנְיָא (בל"ס שׁוּנְיָא = שׁוּנָיָא דנהרא kleine, theilweise Wasserableitung; d. h. שניא Wasserableitung nach dem ganzen Umfang des Flusses) בגיטין בפ' הניזקין (ס' ס"ע"ב) הנהו

[1]) וכ"ה במנוה"מ סי' שמ"ו וכ"ה בכ"י א"פ ובאה"ת פלוני פלוני עיי' ד"ס פסחי' צד קי"ב: ובנו"ג פלגיא ובע"ז פלניא בר פלניתא. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו אבל בשאר כ"י ודפ"ר לא נכפל ובדפ' וויניצי' ואמש' נכפל רק דשברירי. [3]) וכ"ה באה"ת וכעין זה במנו"ה דמשתכח בכיסי חיוורי, ובנוסחי' שלנו חסרה מלת שכיחי ואי' בפסחי' וצחינא מיא בכסי חיורי, ובע"ז כגי' רבינו רק בלי מלת שכיחי.

בני בי הרמך [1]) דאזול [2]) כרו [3]) בר שניא וכו׳, פי׳ בר שניא בל׳ ישמעאל מחול. ופי׳ דבר המועתק ממקום למקום כי משנין את מי הנהר מללכת נגדם ו מ ס י ב ן אותן או רובן ממקום שהיו הולכין בו אל מקום אחר אותו המקום המשונה אם לכל מי הנהר נעשה נקרא שניא ואם למקצת מי הנהר נעשה נקרא בר שניא. ובי הרמך זו עיר היא אצל פומבדיתא ושם מימי פרת מתחלקין לכמה חלקים. באו בני הרמך ופתחו נהר אל אחד חלקי פרת שמכנים קצת מימיו וסובב בג׳ וד׳ פרסאות וחוזר ומטיל את המים אל סוף הנהר העיקר. והעליונים הם בני המקום אשר תחת השניא ולמעלה ממקום חזירת המים וכן הוא: * [אחי״ה כאן חסר׳ בדפוסי׳ הצורה וכן חסרה ברש״י לגיטי׳ אבל אי׳ בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ה״ב ל״ד ופאריז ולונדון.

א.

סימן הצורה לפי הכ״י ו״ו א׳, ב׳ ה״ב ואאריז:

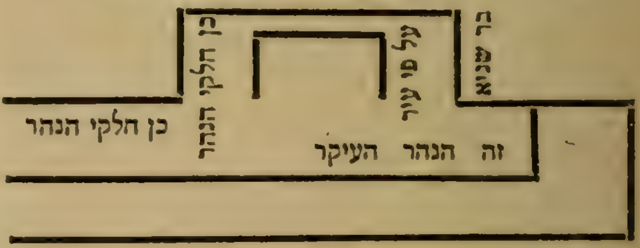

ב.

סימן הצורה לפי הכ״י ל״ד:

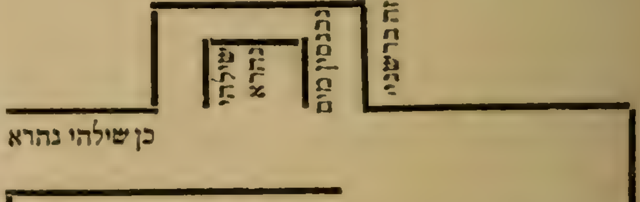

וכן עילאי

ג.

סימן הצורה לפי כ״י לונדון:

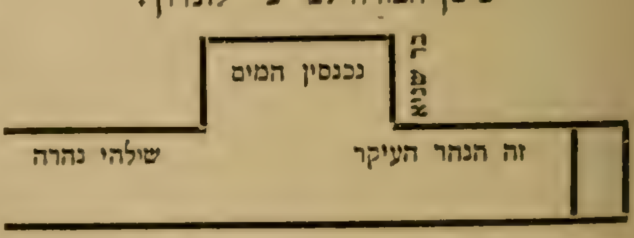

כיון שעשו כן באו בני המקום שהסיבו המים ממנו וצעקו לפני אביי אמרו לו הרי הנהר אשר לפני ארצינו (מתקין תיקנא) [נ״ל להגיה: מתקיל תיקלא] [4]) ופי׳ שקרקעיתו עולה למעלה ואין המים עולין עליו אלא נשפכין כולן אל בר שניא אמר להן לבני בי הרמך לכו וסייעו את בני המקום הזה בכרותם את הנהר כדי שיורידו בו מעט למען ה ב י א ו ש ם מ י ם [5]) ולא ישפכו כולם לבר שניא אמרו לו הרי השדה אובדת והפירות מתייבשין אמר להם א״כ צאו מן המקום דהכין דינא כל דאלים גבר. זה פי׳ רב האי גאון. * [אחי״ה ודע דהצעת הסוגי׳ בגיטי׳ כך היא: הנהו בני בי הרמך דאזיל כרו בריש דשנוותא ואהדרוה ושדיוה בשילהי נהרא אתו עילאי לקמיה דאביי אמרו ליה קא מתקיל לנהרין וכו׳. ופירש״י חרמך שם העיר. שנוותא שם הנהר. כרו בריש דשנוותא וכו׳. רצו להקיף את שדותיהן במי הנהר וכרו מלמעלה שדותיהן לצד ראש העליון של הנהר והשיבו מקצתן סביב שדותיהן ובסוף שדותיהן הסיבוהו עד שחזר ונפל לתוך הנהר כזה:

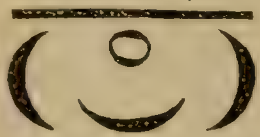

כן הצורה במהרש״ל. והנה אם פי׳ רבינו בעל הערוך קבלה נקבל אך לוא היה בידינו להכריע בין הגדולים אז היינו מסכימים לפירש״י שקרוב יותר למובן ולמשמעו של גי׳ הש״ס כי לגי׳ רבינו ורה״ג יש הבדל בין בר שניא ובין שניא והבדל זה מאן דכר שמיה ודעת לנבון נקל כי בר שניא נשתבש מן בריש שניא או בריש שנוותא ולקצת כ״י ערוך ועה״ק הגי׳ ברשניא בתיבה אחת. ועוד יותר ברור כי שניא שם עיר כמו בי הרמך שם עיר ושם אגם וכן הוא באמת שם אגם ارمیا Urmia וקרוב לאגם ההוא העיר ארמיה בצפונה של מדי ובלי ספק זו הרמך או הרמיך (לגי׳ כ״י מ׳ למ״ק עיי׳ לעיל). מעיר הרמיך נמשכה מסילה למוזל Mosul אשר תכונתה בבקעה גדולה ומצד אחד לעיר اشنه, اشنویه Uschnu, Uschnûje על רגל ההר הגדול של קורדישתאן ועיר זו נמשכה למטה אל גיא כלה משקה ונהרים בזאו ארצו. עיי׳ על כל הענין באריכות עראנישע אלטער-טומסקונדע להחכם הגדול שפיעגעל ח״א צד קכ״ה ואילך, ומעתה זכינו להבין דברי חז״ל הנהו

[1]) כ״ה ג״כ בעי׳ הרמך וכ״ה ברי״ף ובראי״ש למ״ק ד׳ סע״ב וברי״ץ גיאת הלכות חוה״מ עמוד י׳ ובמ״מ פ״ח מהל׳ יו״ט הל״ד. ובכ״י מ׳ למ״ק הגי׳ בני הרמיך ובדפוסי׳ שם בר המדך וצ״ל הרמך ובגיטי׳ שם ובזבחי׳ ב׳ רע״ב בני חרמך וגי׳ רבינו היא העיקר עיי׳ בסמוך. [2]) בכ״י ג״ג דאזלו אבל גם בגיטי׳ דאזיל ועיי׳ בסמוך. [3]) כ״ה בדפ״ר אבל בשרפ״ע במ״ס בדו. [4]) בנו״ג קא מתקיל לנהרין. [5]) כ״ה לגי׳ כ״י ו״ו ובדפ״ע יבאו שם.

בני בי הרמך דאזיל ולדעתי צ"ל דמזול (וכצ"ל תחת דאזול של גי' רבינו) כלומר בני אדם של עיר Urmia מצד עיר Mosul כרו בריש דשנוותא כלומר כרו חפירות וצנורים לפלג לנהר תעלה וכרו אמת המים בראש של עיר שניא או שנוותא כלומר מתחילת ההר אשר עליו נסמך שניא ואהדרוה ושדיוה בשילהי נהרא כלומר ורצו להקיף את שדותיהם מכל צד במי הנהר עד שהסיבו אמת המים עד סוף הנהר וע"י העקמומית נתקלה ונכבדה מרוצת הנהר לצד מעלה ועל כן צעקו בני עילאי קא מתקיל לנהרין ויעץ להם אביי כרו בהדייהו טפי פורתא ופירש"י בנכון העמיקו המים אצלכם בראש המסיבה כדי שישטפו המים במרוצה ובזה כל הסוגיא עולה יפה. ולפי' רבינו צריכין לפתור שניא מל"ם הרשומה כלומר אמת וזרוע של נהר ואולי הוא ג"כ ל"ר sinus פי' עקמימות של מים בלא"ש קריממונג דעס וואַססערס, בוזען, באיי. וכן נתפרש בספר המשביר. וזו ג"כ הוראת מלה ערבי' שניה ≐ ثنى כלומ' עקמומית והקפת של נהר וזו כונת הערוך בר שניא בל' ישמעאל מחול: kreisförmige Krümmung. וראיה לפירושי הנ"ל בענין בי הרמך שהם אנשים שדרים על חוף אגם הגדול שנקרא Urmia מצאתי במ"ק ד' סע"ב שאי' שם אביי שרא לבני בר המדך לשחופי נהרא והיותר נכון גי' כ"י מ' שרא להו לבני הרמיך לסחופי נהרא וגי' לסחופי כ"ה ברי"ף ברא"ש ובריצ"ג הלכ' חוה"מ עמוד י' ולפ"ד הוא ל"ע صحف פי' חופר בכלי ברזל בארץ וא"כ מה דהתיר אביי לבני הרמיך לחפור חפירות אפי' בחוה"מ בודאי להשקות שדותיהם ולהקיף מי הנהר ע"י צינורים וחפירות לשדותיהם משמע וכענין זה במ"ק שם תיכף ר' ירמיה שרא להו לבני סכותא למיכרא נהרא טמימא פי' בע' טם ב' לפנות מקור המעיין שנסתם וכ"ה ברש"י שם ועוד במ"ק שם רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ (עיי"ע בורצנין) ופי' בריצ"ג שם לנקוב נקב שיצאו המים ממנו וכ'. והנה היתר דאביי לבני הרמיך לחפור חפירות שוה בראשו ובעצמותו למה שאמר אביי בגיטי' הנ"ל לבני הרמיך כרו בהדייהו טפי פורתא ונוכל להסבירו יען שמי אגם של Urmia נתקלין ונכבדין עד מאוד עיי' שפיעגעל שם צד קכ"ח על כן נחוץ הדבר לבני הרמיך לחפור בארץ אחר צינורים כדי שישטפו המים במרוצה ויקיפו שדותיהם ע"י מסיבות המים. ודו"ק וחקור ותמצא כי כן הוא ואכ"מ להאריך יותר] —

* בְּרַתָּא, בְּרַת (נבל"ס בת Tochter) ב"ב קמ"א. ברתא נמי לא חסריה רחמנא לאברהם. שבת פ': ועיי' מ"ק ט': רב ביבי הויא ליה ברתא ובכ"י ילק' פ' תצוה ובכ"י מ' למ"ק הגי' ברתא אוכמתא ושם ושם קטלה (רב) ביבי לברתי עיי' ד"ס לשבת צד פ"ה: ולמ"ק צד י"ג: ועיי"ע טפל א'. ברת אליתא עיי"ע הבא אח"ז. ברת חוורן עיי"ע בית חורון. ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג אית לך בר דכר . . אית לך ברת נוקבה פי' בת נקבה והקבוץ: כתובי' נ"ב: בְּנָן נוּקְבָן. ברת פחין עיי"ע בר פחין. ברת עלי בצלים עיי"ע בצל א'. ברת קלא עיי"ע בת קול. פי' ברת בל"ס סמיכות של ברתא ואות רי"ש מובלעת וכן מובלעת הנו"ן במלת בת תחת בנת וכ"ה בל"ע.

בְּרַת שֶׁבַע weisse, jährlich siebenmal reifende) Feigenart; ברת אליתא מל"י ὄλυνθος Feige ונו"ן נשמטת ועפ"י האגדה Tochter der Trauer) בב"ר פט"ו ויטע, ובפסיקתא[1]) רני עקרה (דקמ"ב:) . ויחפרו עלה תאנה (בראשי' ג', ז') ומה היתה אותה תאנה ר' אבין אמר ברת שבע (דאייטיאת)[2] [דאיתיאת] שבעת יומיא דאבלא לעלמא, ר' יהושע בשם ר' לוי[3]) אמר ברת (אלי) [וצ"ל אליתא] דאיתיאת אליתא ובכיתא לעלמא. *[אחי"ה ודרש אליתא שהוא שם למין תאנים בל"י הרשומה בלשון נופל על לשון כי אליא ובנקבה אליתא פי' הספד וקינה, עיי' הרב החכם ר' שלמה בובער בפסיקת' שם אות ל"ה. ולמה נקרא מין התאנה זה ברת שבע כבר פירשנו בע' בנות שוח עיי"ש] —

בְּרֹתָא (ברות, ברוש .hb ܒܪܘܬܐ .Cypresse, syr (s. hb. Lex. בר"ג דאם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) ובפ' המוכר את הספינה בגמ' זיתים לקוץ (ב"ב פ': ועיי' ילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד וב"ר פט"ו וירו' כתובי' ספ"ז דל"א ע"ד) ברוש ברתא[4]), כארזים עלי מים (במד' כ"ד, ו') תרג' ירו' [ב'] דמיין ומנטלין כבריתא[5]), בכל עצי ברושים ובכנורות (ש"ב ו', ה') תרג' בירתין[6]) ובכינרין, בצלעות ברושים (מ"א ו', ט"ו), ברוש תדהר ותאשור (ישעי' מ"א, י"ט; ס' י"ג). *[אחי"ה וכן כאן בתרג' בירון והטעם בעבור שהבינו בעלי התרג' כי סוף התי"ו במלת ברות סי'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אבל בכ"י ה"ב בפרשי' ובכ"י ל"ד בפסי' ובדפ"ע בט"ס בסוף. [2]) וצ"ל כמו בב"ר דאסמיית או כגי' פסיקתא ועיי"ע בנות שוח. [3]) בב"ר בשם ר"א ובפסיקתא רק ר' לוי. [4]) ובנוסחי בב"ב גרסי' ברתי, בב"ר ברתה, בילק' בראתא. [5]) ולפי גי' המתורגמן כבריותיה אבל בנו"ג בט"ס בכריותיה. [6]) בנו"ג בירוון וכ"ה במתורגמן והביא שם את בעל הערוך אבל בכ"י ו"ו הגי' בראון ובכ"י ה"ב בראין.

הרבים לנקבה וזה מן התימה שהרי בפירוש כתוב (בשה"ש א', י"ז) רהיטנו ברותים ושם בנכון בתרגום בראתי לגי' המתורגמן ובנו"ג ברתי] —

בְּרִית (‎!הברית 1 Bund, Bündniss; vocativisch (Eidesformell: beim Bund בר"ג דברכות (ה'.) נאמר ברית במלח ונאמ' ברית ביסורין וכ', פי' ברית במלח ברית מלח עולם הוא לפני ה' (במדי' י"ח, י"ט)[1] ברית ביסורין והבאתי אתכם במסורת הברית (יחזק' כ', ל"ז) וי"א אלה דברי הברית בסוף תוכחות והיה כי תבא (דברי' כ"ח, ס"ט)[2]. בפ' שלשה שאכלו כאחד בגמ' נשים ועבדים (ברכו' מ"ח סע"ב) פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה שזו ניתנה בג' בריתות וזו נתנה בי"ג, פי' בג' בריתות דתורה בלוחות שניות הנה אנכי כורת ברית (שמות ל"ד, י') כרתי אתך ברית ואת ישראל (שם כ"ז) (כמכתב הראשון אלה, נראים מיותרים הם) דברי הברית (שם כ"ח)[3]. י"ג בריתות דמלה מפורש בפ' ויהי אברם (בראשי' י"ז)[4] בפ' כל שעה בגמ' חלות תודה (פסחי' ל"ח:) ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני[5] א"ר בתמיהא וא"ד ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני בניחותא. פי' ללישנא קמא נראין הדברים כי ר' אליעזר אמר לו לר' אלעאי ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני כלומ' בתמיהא. ללישנא בתרא כי ר' יהושע עצמו הוא שאמר לו ברית הן הן הדברים "כלומ' ודאי ברית בשבוע נשבע לו כי הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני ואע"פ שהן הלכה למשה בסיני לאו טעמא בעיא ש"מ שכל הדברים המפורשים במשנה הלכה למשה בסיני אע"פ שהן שנויין סתמא". *[אחי"ה אלה דברי ר"ח לפסחי' צד ס"ז ותחילת דברי רבינו ללישנא קמא וכ', הם אצל ר"ח בסוף דיבור ועיי' עוד הרב החכם יוסף שטערן בפי' ר"ח שם הערה ב'. ועיי' עוד כללי גמר' למהרי"ק על הליכות עולם יבין שמועה דק"ט. — וכנ"ה שבת קל"ה. ירו' יבמו' פ"ח ד"ט. דם ברית, כריתו' ט'. לא נכנסו בברית אלא במילה וכ', אבות פ"ג, מ"א, ירו' פיאה פ"ח דכ"א. בריתו של אברהם אבינו, ר"ה י"ז: ברית כרותה לי"ג מדות, סנהד' ק"ב. מ"ק י"ח. במד"ר פי"ח ברית כרותה לשפתים וכ', גיטי' ס': לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא וכ', והקבוץ בריתות סוט' ל"ז: מ"ח בריתות על כל מצוה ומצוה, ועיי"ע ע' בן ברית] —

1 בּוֹרִית (רבינו פירשו לפי דעת ר' יהודה, והוראת המלה בל"ע بُرَّة (Schenkelband טהורה ויוצאין בו בשבת בפ' במה אשה (ס"ג. במשנה) פי' בגמרא (שם:) א"ר יהודה זה אצעדה ומסקנא כב' יריכות בלא שלשלת נקראת ברית ואם יש ביניהן שלשלת נקראת כבלים. *[אחי"ה כ"ה בכל כ"י ע' וכ"ה לנכון בדפ"ר ובדפ' פיזרו אבל בדפ' ויניצ' רצ"א ובאסיל, ואמש' ופראג נוסח הערך כ"ה פי' זו שלשלת שמטילין בין כבל לכבל כדאמרינן במסקנא הטיל שלשלת ביניהן וזו היא ברית וכך סלקא שמעתתא ע"כ וקצת מזה בעה"ק שנ"ב פי' שלשלת שבין כבול לכבול פ' במה אשה ע"כ וכתב הגרי"ב סח"ב דהפשב"ע וצע"ג דהא בש"ס מסיק דהיינו כבלים ע"ש ודע דבערוך דפ' ב' ישנת שנ"ט ובד' ויניצ' שנת תי"ג לי' לזה כלל וכן מה דאי' בסמוך אות ברית ב' ברית בשבת בפ' אמר ר"ע ג"כ לי' שם עכ"ל. ופליאה גדולה לי על בעל הפלאה שב"ע איך יצא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו שהרי מפורש כתוב כן בדפוסי' שהביא ורק מסדר אחר ע' ברטיא וכן הסדר בכל כ"י ודפ' ישנים רק בדפ' אמש' נשתנה הסדר ומודפס אחר ע' ברית א'. וכעין זה שגה הגאון ברואה בע' איצטגנין ע"ש. ואמת הדבר כי בדפ' האחרוני' הגי' כמו שהעתקנו לעיל משובש וחלו בו ידים, והראיה שאין עליה תשובה ממה שנכפל הך ע' בדפ' פיזרו אחד בע' ברית אחר ברטיא והוא כנוסחא המוטעת בעצמה ותומה ואחד בע' ברית של כאן והנוסח' הזו נכונ' היא ונפקד מקום הך ערך בדפוסי' חוץ מדפ"ר. ועיק' הגי' כמו שהחזקנו לפי גי' כ"י ודפוסי' הישני' ולפי זה תו לא קשי מידי ומיושב הצע"ג ועל כל זה לא שם עין פקוחה בע"מ למוד הערוך ח"ב צד נ"א: אות פ"ח ע"ש. ודע שגי' כ"י ל"ד בראש הע' בורית וכ"ה באמת ברי"ף דפ' קונשט' וויניצ' וזהו עיק' וכ"ה בל"ע וטעמו חבל של שוקיים עיי' פירש"י ד"ה בירית (בשבת ס"ג:) ועיי' קה"ע לירו' שבת פ"ו הל"ד ד"ה בירית כל שהיא יחידית כבלים כל שהשלשלת בנתים] —

בּוֹרִית (Reinigungsmittel, Laugensalz = bh. von בּרר; s. auch ar. بورق Art. 3 ברק

---

[1]) וצ"ע שלא הביא רבינו ויקי ב', י"ג כמ"ש בברכו' ואולי בנוסח ספרי רבינו לא היה מצויין פסוק כלל וכן משמע מילקי כי תבא קל"ס רמז תתקי"ס עיי"ש. [2]) ושתי נוסחאות אלו גם בכ"י מ' לברכו' עיי' ד"ס שם צד ז' אות ס. [3]) וזה כדברי רה"ג המובא בס' המפתח להר"ן בר"י ז"ל עיי' למוד הע' ברכו' צד כ"ז. [4]) ועיי' תוי"ט נדרי' פ"ג מי"א ד"ה שנכרתו אבל בבמ"ר פי"ד כתוב עשרה בריתות האמורות בפרשת מלה. [5]) בתוספתא חלה פ"א וירו' פיאה פ"ה דכ"א. הגי' הברית הן הן וכ' (למשה) בחורב.

בשבת בפ' אמר ר"ע (פ"ט: במשנה) מי רגלים נתר וכורית ובפ"ט בנדה בפ' האשה (ס"א סע"ב במשנה) ובפ"ק דכריתות בגמ' המפטם (ו'.) בורית כרשינא ט' קבין ככר פי' בע' אהל. ואצרוף כבור (ישעי' א' כ"ה) תרג' ואברור כמה דמנקין בבוריתא. * [אחי"ה ול"מ הוא כברית מכבסים מלאכי ג', ב'. וגם ע' זה אשר עליו חרץ הגרי"ב משפטו שלי' בדפוסי' נמצא אחר ע' הקודם לזה] —

* 2 בּוֹרִית (בל"ר אמצ' buris, die Krümme des Pfluges, Pflug) בתוס' כלים ב"מ פ"ה כל הבורית טהורה בורית מחרישה טמאה פי' בל"ר האמצ' עץ כפוף ובפרט של מחרישה ועיי' עוד ע' ברך ג'.

☞ בּוֹרְתֵּידָא [צ"ל בּוֹרְתֵּירָא] (בל"י אמצעי' φέρετρον, φέρτρον, Tragsessel, Sänfte) מדר' שה"ש פיסק' אתי מלבנון כלה (ד', ז') כאילין סביא דלית אינון יכולין מטענין בכַלְקְדִיקָא [1] ואינון מטענין ליה בבורתידא פי' מין כסא מיוחד להוליך בו אדם ממקום למקום. * [אחי"ה ר"ב יצדק בדברו רק צ"ל בורתירא ודרש בעל המאמר מלת כרכרות (ישעי' ס"ו כ') מל"ר האמצ' ויוני' האמצ' carruca, καροῦκα, καρούχα פי' קרון ועגלת צב καρουχίον (Meurs. 223) ושיעורו הזקנים יובילו שי למשיח בעגלת צב. ועיי' ילק' ישעי' רמז שע"ב ד"ה והביאו. ובמד' שו"ט ס' מזמור פ"ז משובש הגי' הזקנים שבהם אינן יכולין להשען מה הם עושים מביאין אותן ושוענין [צ"ל וטוענין] אותן בידיהן וצ"ל בבורתירא. ובילק' תהלי' סרמ"ז תתל"ח גרס הזקנים שבהם אינן יכולין לטעון כל קרקיא . . טוענין אותן בידיהם. ועיי' עוד ע' גלוגדקא] —

* ברתצין עיי"ע בדס.

☞ בִּשׁ, בִּישׁ (כל"ם ובל"ע רע böse, schlecht) תרג' בין טוב לרע (ויק' כ"ז, ל"ג; ש"ב י"ט, ל"ו; מ"א ג', ט') בין טב לביש והעיקר ביש או באש. * [אחי"ה ועיי"ע באש, באיש, באישא באישות, ביש, בישו ועיי"ע בשות. בפסיקת' דשובה (קס"א) חציפא נצח לבישא עיי"ע בוש ומ"ש] —

* בשכי. בושכי עיי"ע אשבי וע' גד א'.

* בַּשְׁכַּר ט"ס תחת כשכר וכ"ה בכ"י ש"ס עיי"ע כשכר.

1 בְּשֵׁל (כל"ע بسل trocken; בּוּשְׁלָא לדעת רבינו trockene Haut. בּוּשְׁלֵי כומרא בל"ע بسر getrocknete, unreife Datteln) בפ' המוציא יין בגמ' עור כדי לעשותו קמיע (שבת ע"ט.) התם בבושלא [2] פי' העור שנעזב כמו שהוא בלי מלח ובְשֵׁל [3] ונפסד כשמלבישין אותו על משקל או על זולתו יבש וקשה מאוד ודרך החנוני לצרור משקל של אבן שלא יחסיר [4]. בושלי כומרא [5] בפ' כיצד מברכין בגמ' ועל הנובלות (ברכו' מ':) פי' בע' כומרא (כמר א'). * [אחי"ה ודע שלפי גי' כ"י ו"ו ול"ד הכל ע' אחד הוא, וכ"ה הנכון בפרט לפי' רבינו שהוראת המלה יבש וכ"ה באמת בל"ע הרשומה ובושלי כמרא או כומרא ממש בל"ע פי' פגי תמרים יבשים טמונין בארץ מפני הבישול, ורש"י פי' בשבת שם בישולה לח כמו שהופשט וכו' עיי"ש וא"כ נ"ל לפרשו מל"ע הרשומה בע' בצל ב' עיי"ש ולברכו' פירש"י בישולי כמרא: שרופי חמה וכו'] —

2 בְּשֵׁל (בל"ע بسل ganz, unversehrt) ולקח הכהן את הזרוע בשלה מן האיל (במדי ו', י"ט) אין בשלה אלא שלימה ר' שמעון בן יוחאי אומר אין שלימה אלא שנתבשל עם האיל דכולי עלמא בהדי איל מבשל ליה ר' שמעון בן יוחאי סבר מבשל והדר חתיך ליה ומר סבר חתיך ליה והדר מבשל ליה בפ' גיד הנשה בגמ' ירך שנתבשל בה (צ"ח רע"ב). * [אחי"ה ורש"י הודה ולא בוש לא נתפרש באיזה לשון ע"כ ולפ"ד הוא ל"ע הרשומה ופתרונו ממש משומר בלי חסרון ושלם ובעלי התוספ' נדחקו לפרש בשלה כמו בְּשֵׁל לָהּ] —

* 3 בְּשֵׁל (reif, gar werden, reif, gar machen) ע"ז (durch Sonne, Feuer u. s. w.) ל"ח. אי לא היפך בה הוה בשיל, ושם לבשולי מנא. חולי' ק"א. ריבעא דבישרא כמה חלבא בעי לבשולי, נדרי' מ"ט. אפי' צלי קרוי מבושל, ושם כל מידי דמתבשלא ביה רפתא תבשיל קרי ליה כ"ה לפי גי' רבינו בע' עסה עיי"ש ובנו"ג כל מידי דמתאכל וכו', סנהד' צ"ה: אמר לו הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל הפירות ופירש"י גבריאל ממונה על בישול הפירות ע"כ וכן מצאנו סנהד'

---

[1] בנו"ג בכל קרוקה וט"ס הוא. [2] כ"ה ג"כ ברש"י דפי' שונצי' ובשאר דפו' הישני' וכצ"ל בכ"י מ' עיי' ד"ס שבת צד פ"ד: ובנו"ג בבישולה. [3] כ"ה לנכון בדפ"ר, אבל בשדפ"ע ונתבשל. [4] וכ"ה בפירש"י שבת שם ד"ה רבע. [5] כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ' וויניצי' ועיי"ע כמר א' וכ"ה עיקר וכ"ה בר"ש דמאי פ"א, מ"א וכ"ה בכ"י מ' ובשאר מקומות שהביא בעל ד"ס ברכו' צד ק"י:

ל"ח: אש דגבריאל, ודב"ר פ"ה גבריאל כולו אש, ועיי' עוד מנחו' כ"ט. גבריאל חגור כמין פסקיא היה והראה לו למשה מעשה המנורה, ומנורה של אש היה ע"ש ועיי' ספרי על המלאכים ושדים צד ל"ג. וכהשאילה פסחי' קי"ב. לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך, סוט' י"א. שמ"ר פ"א ועיי"ע זר בקדירה שבשלו בה נתבשלו, ירו' סנהד' רפ"ח דכ"ו. בשל הזרע מבפנים השחירה הקדירה מבחוץ, והשם בישול, בישולא חולי' קט"ו: לא תבשל גדי וכ' ואחד לאיסור בישול, ועיי' ירו' ע"ז פ"ה דמ"ה רע"ב מכילת' משפטי' פ"כ. ירו' שבת פ"ז ד"י, וירו' ביצ' פ"א ד"ס: הותר מכלל בישול, סנהד' צ"ה: זמן בישול פירות, פסחי' כ"ז, קבלה בישולא, ע"ז ל"ח. קרובי בישולא, והקבוץ שם בישולי נכרים . . בישולי כותים וכל בישול מענין ל"מ הוא ויש משמעו בשול המעשה ע"י אש או ע"י הטבע ועיי' ספר השרשי' לרד"ק ע' בשל.

* בִּשְׁלָמָא (מלה תוכנית ופירושה כמו הניחא in Nachgiebigkeit, Richtigkeit, zugegeben, recht) אי אמרת בשלמא יומ' י"ז: עירו' י', פסחי' ע"ו. בשלמא למאן דאמר . . היינו וכ', פסחי' נ', ועוד פעמים אין מספר וכתב יד מלאכי סי' קי"א כל מקום דקאמר תלמודא הכי דרך המעיינים לבקש איזה דוחק לאותו אמורא דאתמר עלה הניחא או בשלמא ומתוספות יומ' כ"ד: ד"ה אלא מעתה נשמע שבדיבור אלא מעתה צריך שיהיה בו אי אמרת בשלמא עיי"ש ובשלמא ענינו כמו הניחא כלומר אם אתן לך שלום והנחה בדבר או בפלוני זה אבל מה תאמר לדבר או לפלוני זה.

* בֶּשֶׂם עיי"ע בסם.

* בַּשְׁמָא הביאו רבינו בע' דלת בשם יש גורסין אצל גי' גשמא, ובע' גשם ב' אוכיח בעז' האל שעיק' הגי' גשמא או גישתמא.

בִּשָׁן (או משרש בשן ב' פי' aus Beth-Schean או כמו ביישני Beschämer כלומ' שעושה שמן הרבה יותר מחבירו עיי' בפנים) בפיאה כל זית בפ' ז' (מ"א) שפכוני או בישני[1]) פי' בע' שפך. *[אחי"ה ובעה"ק הביא שלשה פירושים ולקוחים הם מע' שפך, ושם בעה"ק חסרו, וז"ל רבינו בע' שפך . . בישוני יבשין שאינן עושין שמן פ"א ממקום ששמו בישן (דפ' פיז' בישאן) כמו חיפני ובישני פ"א בישני שהוא מבייש את חבירו שעושה כפלים מחברו וכ' וכשני הפירושים האחרונים העתקתי וכן כולל הרמב"ם בפה"מ שני טעמים אך בהופך הענין וז"ל ובישני הוא נקרא ע"ש המקום והזיתים ההם לא היו עושין שמן הרבה ע"כ נקראו בישני לקוח מבושה ע"כ, ופליאה על התייר הגדול הזה שהרי בירו' פיאה פ"ז ד"כ, מפורש בהיפך וז"ל בישני אית דבעי מימר בישני ממש אית דבעי מימר דהוא מבעית [ויותר טוב לגרום מבהית עיי"ע בהת וע' בעת כלומ' מבייש] לחבריה עד דיעביד ארבעה כיפלסין, והר"ש פיא' פ"א' מ"א מפרש הך ירו' (בלי שהזכירו) אית דבעי מימר בישני ממש כלומ' יבשין וכ', וזה ממש כפי' ראשון של רבינו בע' שפך ולפום ריהטא נעלם זה מפי' אהבת ציון ד"ה בישני (עיי"ש פיאה צד פ"ד). והתוי"ט פיאה שם (וכ"ה קצת בשנות אליהו) הביא ג"כ אית דאמרי בירו' שהאילן הזה מבוייש משאר אילנות וכ' ולא זכיתי למצא מקורו בירו' ואף כי על ידי אית דאמרי זה יפה עולה שיטת הרמב"ם, ועוד לזה היה מסכים פי' ראשון של רבינו בע' שפך] —

בֵּשָׁן (כמו בית שאן של מקרא = בישאן Βαίσων אצל שטיפאנוס ביצאנט' ובל"ע بيسان ואצל ע' זקני' Βαιθσάν ואצל בן מתתיהו Βήθσανα, Βεθσάνη, Scythopolis) בפ' הקורא את המגילה עומד בגמ' כהן שיש בידו מומין (מגיל' כ"ד:) אמר רב אסי[2]) חיפני ובישני[3]) לא ישא את כפיו תניא נמי הכא אין מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפה ולא אנשי בית שאן וכ'. *[אחי"ה בנו"ג לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית חיפה וכ', ודע שהברה ירושלמית בישן או בישאן בהבלעת תי"ו (עיי' מבה"י למהרז"ף צד ט'.) הוא כמו בית שאן של מקרא (יהושע י"ז, י"א, י"ב; שופטי' א', כ"ז; ש"א ל"א, י' וש"מ, וכ"ה בחולי' ו': וירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג ובבי"ר רפי"ט וספ"כ), וכנ"ה בירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טיבעונין מפני שעושין היהי"ן חית"ין ועיינין אאי"ן אם היה לשונו ערוך (פי' מתוקן) מותר. (ובברכו' בבלי ל"ב. אי' כן על דבי ר' אליעזר בן יעקב ע"ש ונ"ל שהוא ראב"י המאוחר עיי' ד"מ למהרד"ף צד ע"ג, כי על ראב"י הזקן אמרינן כמה פעמים משנת ראב"י קב ונקי ובלי ספוק גם לשונו היטב הדק). ירו' ב"מ פ"י די"ב ע"ג דרייא דבישן, ירו' מגיל' רפ"ג דע"ג רע"ד

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ם בע' שפך וכ"ה בקצת דפוסי', וכ"ה בפיא' אבל בדפ"ר שם בישוני, ובכ"י ו"ו כאן בשני ובכ"י ה"ב בוושני ועה"ק בושני, ובכ"י מ' ששמני או ביישני וכ"ה בדפ' וויניצי', ובע' שפך גרס ביישוני. [2])כ"ה בנוסחי' וכ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר רב אשי ובשרפ"ע גשמט. [3]) כ"ה בכל כ"י ע' וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' שפך אבל בדפ"ע כאן חפני ובשני וט"ס הוא.

ביישנאי [צ"ל בֵּישנאי] שאלין לר' אימי וכ', ובבבלי פסחי' נ'. בני בישן נהגו דלא אזלי וכ', כ"ה בע"י בריי"ף ובראי"ש ובפי' ר"ח וכ"ה בכ"י א"פ עיי' ד"ס פסחי' צד ע"ד. ובנו"ג בני ביישן, ובכ"י מ' מישן! ובישן נקראת העיר ג"כ אצל שטיפנוס ביצנטינוס ואצל הערביים וסקיתפלים נקראת בראשונה עיי' ע' זקנים לשופטי' א', כ"ז ובן מתתיהו על הקדמוני' ה', א', כ"ב; י"ב, ח', ה'; י"ג, ו', א' ותכונתה היתה בדרומה של גליל (שטראבו ט"ז, תשס"ג ובן מתתיהו מלחמו' ג', ג', א') ובאמת אמרינן על בני גליל דלא דייק לישני (עירו' נ"ג.) והחליפו אותיות הגרון עיי"ש נ"ג; וכן אמרינן בציונים הנ"ל על חיפני ובישני או אנשי חיפה ובית שאן, וחיפני הוא כפר חיפנון אצל בן מתתיהו (חייו סי' ס"ה κώμαι ὑπὸ Ἱππηνῶν) ופי' היפוס Ἵππος בל"י סוס ובפסיקת' רבתי פל"א הוזכרו סוסיתא וגדר וממש כן גם אצל בן מתתיהו (שם) Ἵππος, Γαδάρων אצל Σκυθόπολις ועיר סוסיתא הוזכרה כמה פעמים בדרז"ל עיי' מהרי"ש תבואות הארץ צד ק"ו; ושם שיער ג"כ הרב החכם הנ"ל שהיא העיר הנקראה בלש' חכז"ל חיפן, ובהיות בישן בגליל כמו שכתבנו עפ"י עדות בן מתתיהו (וכן משמע מפסחי' נ': שבני בישן קרובים לצידון היו ולפי זה לא רחוקים מגליל היו וכן נדרש ב"ר פצ"ח וירכתו על צידון ר"א אמר זבוד דגלילה) לכן מצינו לאמר שמלת בישני של ע' הקודם לזה שוה עם בישן של כאן ונקרא הזית ע"ש המקום וידוע שבגליל מצוי שמן הרבה עיי' מקומות שהובאו בתוספו' שבת מ"ז. ד"ה בגלילא] —

בַּשְׁקַר (בל"פ آشكار בלי' הזוואריש aschkark klar, deutlich sein ועיי' בפנים) בר"ג דפ' עושין פסין (עירו' י"ט.) בר מאן דבעיל גויה ומשיך ליה ערלתיה ולא מבשקר ליה [1]) פי' ולא ניכר הברית, כפ' בתרא דיבמות בגמ' אין מעידין (ק"כ.) אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי הוי מסקיה ביה דבי ריש גלותא זוזי אייתי קירי דבק בבליתא דבק באפותיה חלף קמייהו ולא בשקרוה [2]) ס"א ולא אישתמודעוה [3]), ולבקר בהיכלו (תהלי' כ"ז, ד') תרג' ולבשקרא בהיכליה. * [אחי"ה בנו"ג ולבקרא וצ"ל כגי' רבינו ובאמת כ"ה בגי' המתורג' והח' לעווי בעמת"ר לא ראהו כי סימן רק גי' רבינו וגי' כ"י תרג'. וכן תרג' יחקר זאת (תהלי' מ"ד, כ"ב) יבשקר דא. ותרג' מפלשי (איוב ל"ז, ט"ז) מבשקרנא וא"כ מוציאו מלש' בלש עיי"ע. ומלת בשקר אני גוזרה מל"פ הרשומה וטעמה בָּרוּר ובהיר ונגלה לעיני כל איש. ואות ב' נוספת בתחילת המלה לחזק הענין וכ"ה בעברי כשם ושסס ועוד אחרי' וכן בדרז"ל ד"מ בדר בזר תקיפת הענין של דר (דרי) זר (זרי, זרע). ואולי גם שׂקר בעברי וסקר בלש' חכמים שענינו ראה נגזר מל"פ [א]שקר הנ"ל] —

בָּשָׂר (Fleisch) בגמ' דפ"ק דפסחי' (ט"ז:) הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו (חגי ב', י"ב) פי' הוא שרץ ואמאי כתב בכנף בגדו ולא בידו משום דתנן בעירובי' (ק"ד:) שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמיינו [4]) כמו כן הוציאו בבגדו ונגע בכנפו במקצתו של שרץ [5]) היקדש היטמא כמו פן תקדש (דברי' כ"ב, ט, ועיי' חולי' קט"ו. קידושי' נ"ו:) (בפ"ק) [צ"ל בריש פ' ב'] דאחילות (מ"א) אבר [לפנינו עוד: מן החי] שיש עליו בשר כראוי פי' נשאר על האבר בשר במקום שיתכן להדבק ולהתרפאות וככר פי' בע' ארך (ב') [6]). זבב"ר פל"ה (ספל"ד) צא מן התיבה ברוך שנתן חן מקום על יושביו [אף לעתיד לבא כן שנא'] ונתתי לכם לב בשר (יחזק' ל"ו, כ"ו) לב בוסר בחלקו של חבירו. * [אחי"ה ועיי"ע חן ג', ועיי"ע בסר ג', ובסר ד', בשר תאוה עיי"ע בסר ג', חולי' י"ז. בשר נחירה, ברכו' ל"ג. פסחי' קי"ט. ירו' ברכו' פ"ט די"ג: בשר ודם כלומ' אדם. חולי' ק"ט. בישרא בחלבא. שבת ק"מ: תילתא מיני בישרא. ערכי' ט"ו: בשרא וכורי, ב"ב כ"ב. בישרא שמינא. ותואר כתוב' ס"א. בני בִּישְׂרָנֵי כלומ' בעלי בשר] —

---

[1]) בגו"ג בר מישראל דבא על הכותית דמשכה ערלתו ולא וכו', ובתוספ' שם הגי' בר מבא על הכותית אבל בכ"י מ' לבר מהבא על הגויה ושם ג"כ הגי' ערלתיה ועיי' ד"ס עירו' צד ל"א. ושם נסמנו שאר שינויים אבל באלפא ביתא דאו"ז סי' י"ג צד ו' ע"ד מצאתי הגי' קרובי לגי' רבינו בר מן מאן דבעל ארמית דממשך ערלתיה ולא מבשקר ליה, ובתוספ' בכורי' ל"ו: ד"ה הזיה הגי' מאן דבעל נכרית וכו' ע"ש ועי' ארפס. [2]) כ"ה בנוסחאות וכ"ה לגי' כ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ע מקוטע הציון וכדפ"ר וכ"י ה"ב, ב"ר נשמט כלו אבל בע' בליתא הביא רבינו פי' המאמר בלי ציון המאמר וכן פי' שם בשקרוה כלומ' ולא הכירוהו וכן פי' בע' ארפס מלת בשקריה (ול"י בדפוסי' ערו') והכיר וכ"ה ברש"י בכורו' ל"ו: ד"ה בשיקריה וצ"ל בשקריה וכ"ה בתוספ' שם: דבשקריה לשון הכרה וכו'. [3]) ובע' בליתא ברפ"ע עוד ס"א ולא סקרוה ול"י בכ"י ונ"ל שהיא היספה מאוהרית הבאה מגליון לפנים. [4]) בל"פ אזור همیان וכ"ה בל"ס [illegible] ועיי"ע. [5]) וכ"ה בפירש"י לפסחי' ועיי' עוד פי' ר"ח לפסחי' צד כ"ו ועי' רבע. [6]) שם הובא הציון מכלי' פ"א מ"ה ואולי גם כאן להך ציון נתכוון רבינו וצ"ל בפ"ק דכלים.

* בְּשׂוֹרְתָּא (כל"מ בְּשׂוֹרָה gute, schlechte Bot-schaft) ר"ה י"ט. בשורתא טבתא. איכ"ר פ' היו צריה: בשורתא טבא אתבשרת. ב"ר פפ"א באת ליה בשורתא שמתה אמו. והוא כמו בשרה בל"מ. והקבוץ בשורות ברכו' פ"ט מ"ב במדב"ר פי"ד.

בְּשַׁשׁ Zukost, Zuspeise מל"ע بسيسة Gericht aus (Grütze, Brodmehl, Oel u. s. w. בר"ג דפ' עושין פסין בגמ' על הירקות (ברכו' מ.) לית דין צריך בשש. היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו', ו') תרג' כמה דלא מתאכיל מידי בשש בלא מילחא. פי' כל דבר שיאכל עם הפת הוא[1]) בשש לפתן בל' משנה ובלישנא דרבנן שמו בשש[2]) ועוד בא"י[3]) נותנין חמאה בקדרה וביצים ופלפלין ומבשלין אותו וקורין אותו תבשיל בשש. פ"א אין צריך המברך להתבושש ולחזור על לפתן אלא מברך לאלתר מפני שיש בו מלח. פ"א מפני שהוא לחם יפה ואין צריך לא מלח ולא לפתן. * [אחי"ה ודע שפי' הראשון לוקח מפי' רה"ג לנגעי' פי"ב מ"ג עיי"ש וכן רומז רבינו על פי' זה בע' לפתן עיי"ש ולפי' הראשון מסכים הרמב"ם הלכ' ברכו' פ"ז הל"ג הובא גם בש"ע סי' קס"ז סעיף ה' ועיי' עוד הכ"מ והגה' מיימוני שם. ורש"י פי' בושש עיכוב כמו בושש רכבו (שופטי' ה', כ"ח) כלומ' פת נקיה היא זו ואינה צריכה ליפתן וכן כתב הרא"ש לדעת י"מ איחור עד שיביאו לליפתן מלש' כי בשש משה ומעתה הנך רואה כי רש"י וי"מ של הרא"ש פירשו כפי' השני או השלישי של ערוך עיי' בהפלש"ב והדעה הזו היא כפי' ר"ח ז"ל הובא באו"ז שם עיי"ש, והובא בהגמיי"מ. ובענין גזרת המלה דעתי שהיא ל"ע הרשומה וטעמה תבשיל נעשה מגרש וקמח מעורב בשמן וחמאה וזה קרוב למה שפי' רבינו ולזה עולה יפה הוראת לפתן שהוא ל"י ἄλφιτον בל"א גערסטענ-גריטצע עיי' במ"ע ע' לפתן ודרכו לקנח בו את התבשיל עיי' אדיססיוס י"ד, ע"ז. וא"כ קיצור בא"י של ערוך לדעתי צ"ל בארץ ישמעאל כי הוא תבשיל בשישה מפורסם בארץ ישמעאל. אבל רה"ג בנגעי' פתר אותה בטיית אודוס ונ"ל לתקנו ארדום והוא ارضى בלא"ש ארטישאקען והוא מין צומח ותהיה אז בשש ל"ס בַּשָּׁשָׁא ובל"י βησασᾶ עיי' בט"ר להרימ"ז ח"א, קל"ט אבל ליפתן Raute לא λάπαθον (הרימ"ז שם ק') אבל ל"י λεπίδιον ובל"ע لبذيون מין ירק צומח בסוריא. ותרגם תפל באותיות הפוכו' לפת וכ"ה ליפתנא בתרג' כ"י הובא בעמת"ר להח' לעווי] —

בֹּשֶׁת עור בית הבושת ככר פירשנו בע' בֵּית [בּשֶׁת] —

בְּשׁוּת (= בִּישׁוּת, בִּישׁוּ בל"ם ופי' Bosheit, Miss-muth) חזייה לר' אלעזר בישות[4]) בס"ג דפ"ב בכתובו' (כ"ה:) פי' החזיר ר"ל פניו והביט בר' אלעזר בפנים זועמות. * [אחי"ה ובעה"ק שנת שנ"ב הובא במקום הציון כתובי' הציון: חזייה לרבה בר בר חנה בבישות במקום שנהגו פי' בפנים זועמות ע"כ והוא בפסחי' נ"ג סע"ב ובנו"ג בישות וכ"ה ברש"י ובפי' ר"ח אבל בכ"י ב' מינכען וא"פ ובדפוסי' הישני' בבישות עיי' ד"ס פסחי' צד ע"ח. ופי' רש"י ד"ה הדר נסתכל בו בפנים זועמות כ"ה בכ"י רש"י והוא כפי' רבינו ועיק' הגי' בישות וכן העתיק' הפשיט' ברע פנים (קהלי ז', ג') בישות אפא]—

* בַּת אָבוֹת (eine Tochter vornehmer Ahnen, Vornehme) במ"ר פ"א ראה ענייה יתומה בת אבות וכ' זו בת אבות היא צנועה היא וכ', פי' בת טובים מבתי אבות, והזכר בר אבהן עיי"ע — ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ד ר' חייה בר יוסף שלח בת איתתיה צ"ל בתר איתתיה, וכ"ה בירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ג. — ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ רע"ד לא בא קומי רב כ בת יווני מיומוי וכ' וט"ס וצ"ל כמו בדפי' זיט' כתב יוני.

* בַּת אַבָּא סוּרָאָה (die Tochter des Abba Surâh oder aus Sura) כתובו' ל"ט: רב פפא אמר אמרה לי בת אבא סוראה, סנהד' י"ד: כגון רב פפא ובת אבא סוראה ופירש"י אשת רב פפא היא. ונראה שאבא מעיר סורא בבבל. עיי"ע סורא.

* בַּת אוֹר בל"ע اور, اوار die Tochter der Flamme, (d. h. Heizung) שבת כ"ה רע"ב תתן לו (דברי' י"ח, ד') לו ולא לאורו מכלל דבת אורו הוא פי' דבר הראוי לו לאכול ולא לתת לאורו להסיק ובת אור פי' ראוי להסקה. פי' אור בל"ע שלהבת.

בַּת אֲחוֹתוֹ (seine Schwestertochter) בפ' המביא גט שני בגמ' נכתב ביום (י"ז.) איתמר מפני מה תיקנו זמן בגטין ר' יוחנן אמר משום בת אחותו פירוש[5]) כיון שאין טורפין בזמנו של גט לא ממשעבדי ולא מבני חרי למה לי למיכתב ביה זמן ר' יוחנן אמר משום בת אחותו

---

[1]) כ"ה ברפ"ר ובאו"ז הלכי ברכת המוציא סי' קמ"א בשם הערוך. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ו"ו וכ"ה באו"ז שם. [3]) כ"ה באו"ז ונ"ל שהוא קיצור תחת בארץ ישמעאל אבל בדפ"ע כתוב בארץ ישראל ועיי' בסוף הע'. [4]) כ"ה בכ"י ו"ה ה"ב ודפ"ר, ובשדפ"ע הגי' בבישות. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב אבל בדפ"ע נשמט בטעות.

דזימנין דזניא ומחפה עליה [וכן פירש"י ד"ה מפני] ירו' (גיטי' פ"ד הל"ג דמ"ה קלסע"ג ועיי' תוי"ט גיטי' פ"ב מ"ב) מעשה באחד שהיה נשוי בת אחותו וזינתה עד שהיא אשת איש ועמד וגירשה והקדים זמן הגט אמר מוטב תידן כפנויה ואל תידון כאשת איש. זה המעשה בירו' בפי' השולח גט לאשתו. בר"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' ע"ו: יבמו' ס"ב: ילקי' ישעי' נ"ח רמז שנ"ה) ת"ר האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו וכ'. * [אחי"ה וכ"ה נאמ' נדרי' פ"ח מ"ז היו מסרבין בו לשאת בת אחותו ופי' רע"ב מפני שהיא בת גילו ועיי' עוד טעמים אחרים הובאו בתוי"ט שם ד"ה לשאת. וגם אצל פרסיים זכות גדולה היתה לשאת בת קרובים עיי' מאמרי על ספר טוביה במ"ע ג"ג ח"י צד ס"א ואילך] —

☞ בַּתֹ אַחַת (מל"מ בַּת פי' מִדָה כלו' במדה אחת (ein Maas = auf einmal מסכת יומ' ס"פ אמר להם הממונה (ל"ח:) היה כותבה בבת אחת. פי' בפעם. * [אחי"ה וכנ"ה בחולי' פ"ב מ"ג התיז את הראש בבת אחת ושם והתיז שני ראשי' בבת אחת, יבמו' ל"ג. מליקה בבת אחת. ושם: איסור בבת אחת, ושם: איסור בת אחת. ב"ק ע"ג. העידו בבת אחת ושם: עדות אחת בבת אחת. מנחו' כ"ד: התם בבת אחת הכא בזה אחר זה, תנחומ' סוף חוקת אני מבערן מן העולם בבת אחת. במד"ר פ"ר לא היו משפילין אותה בבת אחת ועיי' עוד ע' בת ראש ובעצם וראשונה הוראת ב ת אחת מדה אחת ולשון ערומים בחרו להם רז"ל כמאמר הכתוב (ישעי' ה' י') יעשו בת אחת. והרחיבו שימושו על כל הנעשה בזמן אחד עיי' משפט הלשון והמשנה מהרב הח' מהור' איה"ו צד כ"ח]—

בַּת אַרְעָא (= בַּתַּאְרָא בל"ע بثر (Beule, Geschwür בפ' במה אשה בסלע שעל הצנית (שבת ס"ה:) מאי צינית בת ארעא [פי'] מכה שתחת הרגל מ"ש שמשימין סלע של כסף עליה אילימא דאקישא מעלי לה כלומ' כל דבר שהוא קשה מועיל לה ליעביד ליה חספא כלומ' טס של חרס שקשה אלא משום שוכתא[1]) כלומ' שהוא כסף מלש' נסכא[2]) נעביד ליה טס של כסף אלא משום צורתא נעביד ליה פולסא כלומ' מטבע של נחושת שכן בל' ישמ' קורין לפולר[3]) פלס[4]) אמר אביי ש"מ כולהו מעלי לה ולא משכחת לה מילתא דאית בה כולהי אלא סלע דאקישא וצורתא ושוכתא. וי"א שוכתא חלודה כמו דאישתוך מפי (ב"מ כ"ו.). * [אחי"ה ושם הגי' דשתוך וכ"ה בכ"י ל"ד כאן אבל בע' שתך תפס רבינו ג"כ גי' דאישתוך וכפי' י"א אי' ג"כ ברש"י ולועז רוי"ל פי' חלודה rouille ובשבת נ"ב: ד"ה חלודה: רואיירא"ה וביומ' ל"ח: ד"ה רקביבות: רדוליא וצ"ל רולי"א עיי' ערך חלד ג'. ובענין בת ארעא והובא כן בע' סלע ב', צינית, ושוכתא נ"ל שעיק' הגי' בתארא וכ"ה באמת בדפ"ר ע' צנית בל' ערבי אלבתר וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וק"ט, ובדפ"ע אי' אלכתר ודע שיש לקיים שתי הנוסחאות וטעם بثر כמו حثر אבעבועות ומין שחין הוא, ובע' צנית הביא רבינו ירו' שבת פ"ו הל"ו ד"ח ע"ג צינית פודגרה = ποδάγρα. ולולי מסתפינא הייתי אומר כי מלת בת ארעא הוא שיבוש מתיבת פדגרא אבל ברי"ף פ"ו בשבת ראיתי בת ארעא פי' בלש' ישמעאל פצה אל"אר"ץ והוא בל"ע فضة الارض כלומר חתיכת צור וסלע של ארץ וא"כ פותר צינית מל' ציני הר הברזל (סוכ' פ"ג מ"א) כלומ' קשה כסלע וכן נקראת בל"ע חרסית של אדמה بنت الارض והוא בת ארעא. ורש"י פי' בת ארעא מכה שהיא תחת פרסת הרגל וכ' והוא כפי' רבינו] —

בַּת בִּירְתָּא (= בַּת בְּרִיתָא בל"פ آبريز kleiner (Kanal. בר"ג דכל הבשר (חולי' ק"ו.) כי פליגי דפסיק מיניהו[5]) בבת בירתא פי' כגון שלל לאנפיה. (א"ב ענין מלה זו בת בור כלומ' בור קטן ובעל הע' כיוון למימרא הר' יוחנן (ב"ק ס"א. עיי"ע שלל ג') מאי שלולית אמת המים המחלקת שלל לאנפיה). * [אחי"ה ורש"י פי' חריץ קטן וכ"ה אמת כי בל"פ אבריתא טעמו צינור וחריץ מים ועיי"ע בריז. ומצאתי און לי בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף שכ"ב ע"ב) וז"ל בבת בירתא כלומ' שהיו עושין בצדי הנהר כמו צנורות שהולכות לשדות ומשקי מהם שדותיו דלא היו המים במקום רבותא דנהרא אלא בצינורות דהיא בת בירתא עכ"ל] —

* בת גינם, בת גניסים עיי"ע גנס.

* בַּת גִּשְׁתָּא עיי"ע גשתא ב'.

* בַּת הוּמָה עיי"ע דומה ב'.

* בַּת הָכִי (von solcher Beschaffenheit) סנהד' כ"ה: בהמה בת הכי היא, והזכר בר הכי עיי"ע כלומר ראוי לכך, מן אותה תכונה הוא.

בַּת חוֹרִין (לפי' רבינו Edeltochter ולפע"ד מל"פ كورى Blindheit וכן בת מלך העתקה

---

[1]) בל"ע סוגים של כסף נקרא سحت [2]) עיי"ע נסך ב'. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ופאריז וכ"ה בדפ"ר, ובדפ"ע הגי' למטבע ועיי"ע פלר. [4]) فلس פי' מטבע של נחושת. [5]) בנר"ג דפסקינהו.

של מלת kavan ופי׳ בלשון בקטרי׳ מלך ועִוֵּר) היא זו ומקפדת[1]) עד ג׳ פעמים[2]) בפרק ח׳ שרצים (שבת קי״ט.) בגמ׳ אין עושין הילמי פי׳ רוח רעה ששורה ע״ג העין יש לה כבוד ברוחות כבן חורין בבנ׳ אדם ואינה עוברת עד ג׳ פעמים[3]) והיא נקראת בת מלך ופוך מעבירה. * [אחי״ה ואת אשר נ״ל כי בת חורין ובת מלך שניהם פתרונם בל״פ עורון כי חורין בל״פ החרשה פי׳ עורון עיי״ע ברירי ומלך העתקה עברית של לש׳ בקטרית הרשומה (עיי׳ יוסטי צנדל״ק צד פ״א:) שענינו מלך ועור ולשון ערומים בחרו רז״ל כי בת חורין ובת מלך מלבד הוראתן האלה רומזין על הוראת גדולה וייחוס שמקפדת על-נקיון וכל זה הראיתי לדעת במ״ע Izr. Közlöny 1869 זה עשר שנים ונעלם זה מעיני החכ׳ ברילל שכתב כן במ״ע יאהר-ביכער ח״א, קנ״ח בשם עצמו. ועיי״ע ע׳ בת מלך]—

* בַּת חוֹרִין (die Freie) עיי״ע בן חורין.

* 1 בַּת יוֹמָה (eintägiges Mädchen) ירו׳ קדושי׳ פ״ג דס״ד רע״ב בת יומה מתקדשת בכסף וכ׳ והזכר בר יומיה ובן יומא עיי״ע.

* 2 בַּת יוֹמָא (an demselben Tag) ע״ז ע״ו. קדירא בת יומי׳ דלאו נותן טעם לפגם הוא . . גזירה קדירה שאינה בת יומא משום קדיר׳ בת יומא וכ׳, פי׳ מאותו היום שבישלו בקדיר׳.

בַּת מְזָגָא חַמְרָא (Vogelname, eig. Wein-mischers Tochter, οἰνάνθη) שריא בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולי׳ ס״ג רע״א) פי׳ שם עוף. * [אחי״ה ויש מין עוף שנקרא מנוון יין אצל אריסטו בל״י הרשומה ועיי׳ הרב החכם לעווינזאהן זאאלאגיע קפ״ו ועוד יש להעיר כי שם עוף אחד נקרא בל״ע مزقة]

* בַּת מְחוֹזָא בגיטי׳ ס״ט סע״א עיי״ע נטלא, וע׳ נקר ב׳.

* בַּת מִינָא (von derselben Gattung) ע״ז כ״ח סע״א ליתי עינבתא בת מינא (ועיי״ע גנדר) פי׳ מאותו המין ודומה לו.

* בַּת מֶלֶךְ (פי׳ כמו בת עין ובל״ע بنات العين die Königstochter bildlich für Auge, Pupille und Thränen) תוספתא ב״ק פ״ט הכהו על מוחו וירדו מים וחפו את עיניו ויצאו בנות מלך וסימא[ו] את עיניו יצא בן חורין ופי׳ בעל מגן אברהם אפשר דבת עין קרי הכי. ויפה פי׳ ונ״ל להסבירו כי בת מלך בדרך משל נאמרה כי הראש נקרא מלך כ״ה בפירוש באבות דר״נ פל״א מלך באדם ראשו וכן בבה״ג רפ״ה מהלכ׳ ברכו׳ ד״ה. וליתני מתוך כובד הגוף כיון דאמר מר ראש מלך על כל האיברים וכ׳, וא״כ בת מלך הושאל לכינוי העין וכמדומה לי שכן כתוב בתשו׳ הרשב״א. ובנות מלך שוה עם בנות עין וטעמו בל״ע אישון ובבת עין וגם טעמו דמעה, עיי״ע בת עין. וא״כ שיעורו ויצאו בנות מלך שיצאו בבות עיניו מחורן וסימאו את עיניו יצא בן חורין וכן אמרינן בקידושי׳ כ״ד: וב״ק צ״א. וצ״ח. היכהו על עינו וסימאו עבד יוצא בהן לחירות. ועיי׳ ירו׳ כלאי׳ פ״ח הל״ב. ומעתה זכינו להבין גם מאמר הש״ס וקצת הובא בע׳ בת חורין אמר ר״י פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (שבת ק״ט. וכ״ה במנו״ה סי׳ קי״ט וסי׳ שי״ד ובפסקתא עניה סוערה פסדר״כ צד קל״ה נשתנה הסדר ע״ש) והנה לדעתי הדיבור ופוסק את׳ בא מגליון לפנים לפרש מהו פוך מעביר בת מלך ובאמת לי׳ בכ״י א״פ ופוסק את הדמעה (עיי׳ ד״ס שבת צד ק״כ.) וטעם מעביר בת מלך ממש פוסק את הדמעה ואולי י״ל שמלת מלך ל״ע ملك היא וענינה מים. והראיה שכן שיעורו כי הפוך (fucus) סגולה להפסקת מי העין הנוזלים ממה שכתב פליניאום ל״ג, ל״ג ממין כחול עינים הנקרא stibium כי ע״י פוסקת נזילת מי העין והדמעה. ועוד מצאנו בע״ז כ״ח. עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת . . כגון מאי (כלומ׳ איזה חולי העין) . . כגון רירא דיצא דמא דימעתא וכ׳, עיי״ע רר, דץ א׳. ועוד אי׳ בקידושי׳ כ״ד: הרי שהיה רבו רופא וא״ל לכחול לו עינו וכ׳ וגם בשבת פ׳. הבדיל בין כחול לרפואה ובין כחול לקשש עיי״ש. והשתא דאתינו להכי לא הוצרכנו לומר שבת מלך שוה בהוראתה עם בת חורין ועוד כי במקום בת מלך צ״ל בת חורין כדאי׳ בדפוסי׳ הישנים ברש״י. ואולי בהיפך י״ל שגם בת חורין היא כמו בת עין כי י״ל חורין הוא ל״י κόρη, κούρη פי׳ בת ובתולה ונקרא כן עוד בבת עין בל״י. ודי לחכימא רמיזה. ובעל חלוץ ח״ח, ק״י הפליא לטעות וכן בעל המשביר בספרו המלואים צד י״ד. ועיי׳ עוד מ״ש פערלעס במאמרו עט״ש צד ס״ד. ומה דמשתמש ר״י בשבת בדיבור בת מלך תחת בת עין נ״ל כי נגרר אחר ל״מ אשריך ארץ שמלכך בן חורים

---

[1]) כ״ה בכ״י וי״ו ל״ד וה״ב אבל בדפ״ע בט״ס ומפקדת. [2]) וכ״ה הגי׳ במנו״ה סי׳ קי״ט וסי׳ שי״ד ובכ״י כ׳ ע ל ג׳ פעמים וצ״ל עד וכן משמע מהי׳ הר״ן ובנו״ג עד שירחץ ידיו ג׳ פעמים. [3]) וכן כתב הר״ן בחי׳ בשם ר״ח ז״ל עיי״ש.

(קהלי׳ י׳, י״ז) ויען שקורא תנא קמא בת עין ע״י בת הורין קראו ר״י בת מלך.

בַּת נִירָא (כל״ם וכן בל״ע نِير, Weberfaden, Kettenaufzug) בר״ג דפ׳ ר״א אומר האורג (שבת ק״ה.) מאי בנירים[1] אמר אביי תרתי בבת נירא וחדא בנירא[2] פי׳ כד אזלא נירא תרי זמני סחור סחור נקיט חדא זמנא מאותו חוט עבה שהולך בעבר על הנירא[3].

* **בַּת נַעֲמִיתָא** (= נעמיתא בל״ע نعامة Strauss) מ״ק כ״ו. אתאי בת נעמיתא בעא למבלעי׳ (ר״ל הטוטפות). ובירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג: הגי׳ אתת נעמיתא וחטפת תפילוי וכו׳. ועיי״ע ע׳ בן ב׳ וע׳ נעמה, פי׳ בת נעמיתא ונעמיתא היענה ובת היענה וכ״ה בל״ע.

* **בַּת עַיִן** (Augapfel, Pupille) שמ״ר פ״ל לפי שחביבין ישראל כבת עין העליונה שנא׳ (זכרי׳ ב׳, י״ב) כי הנוגע בכם נגע בבבת עינו אלו הסופרים והחכמים שתיקנו הסייג הזה כלומ׳ שכינו הכתוב כביכול כלפי מעלה שצ״ל בבת עיני וזה אחד מן י״ח תיקוני סופרים ועיי״ע כבד א׳ ומ״כ לב״ר פמ״ט ומנחת שי לזכרי׳ ב׳, י״ג. וילק׳ זכרי׳ רמז תקס״ט כי (כל הנוגע בם כנוגע בבת עינו) [וצ״ל כי הנוגע בכם נגע בבבת עינו] בבת עין לא נאמר אלא בבת עינו ע״כ ופי׳ בת עין כמו בבת עין והוא כמו אישון בת עין (תהלי׳ י״ז, ח׳) אל תדם בת עינך (איכי ב׳, י״ח).

בַּת עֵינָא (Loch, בל״ע عين; Loch im Mühlstein, durch welches Wasser fliesst) בפ״ק דמשקין בגמ׳ מכבשין (מ״ק י׳.) מאי מכבשין ר׳ יחיאל אמר בת עינא. פי׳ נקב שבאמצע ריחים. * [אחי״ה וכ״ה בפי׳ רש״י וכן ענינו עין של תנור, עין של כירה וכו׳ בכלי׳ פ״ח מ״ז עיי״ע עין א׳] —

בַּת צִידְעָא (כל״ם צדעא, בל״ע صدغ der untere Theil der Schläfe und das Haar daselbst) בפ׳ המוציא יין (שבת פ׳:) מאי כלכול ומאי אנדיפי אמר רב צדעא ובת צדעא. ובס״ג דפ׳ חזקת הבתים (ב״ב ס׳:) עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט מאי היא אמר רב בת צידעא[4] ובתשובות כתב בת צידא[5]. פי׳ כשהאשה קולעת שערה כולן משיירת ממנו דבר מועט בין אזניה לפרחתה כנגד צדעיה ומביאה סיד טרוף כשהוא חבוט וטחה אותו שער ואינה קולעת אותו אלא מטילה אותו כנגד פניה זה העושה בת עניים אבל עשירה שורקתו בבשמי׳ בשמן טוב שיתחברו שערות זו בזו ולא תהיינה כאבילות ויתייפו. * [אחי״ה ועיי״ע אנדיפי ומ״ש] —

☞ **בַּת קַבְרִייא** (או שבוש תחת קרביא בל״י κόρβος, corvus ורו׳ Krähe, Rabe או מל׳ קבר Grabvogel, Eule ועיי׳ עוד כפנים) מדר׳ אסתר פ׳ בהראותו את עושר (א׳, ד׳ ועיי׳ א׳, ט׳) בין לא מדידיה[6] בין מדידיה מתגלגלת בת קבריא עיי״ע צרצרא. * [אחי״ה ושם פי׳ ר״ב בסוף הע׳ והוא עוף המתפאר באברה ונוצה של עופות אחרים ע״כ וכעין זה מספר משל של איזוף מן העוף זרזיר והוא צרצרא עיי״ע שממנו נאמר מאמר קרוב לזה במד׳ אסת׳ א׳, ט׳ וא״כ נוכל לפרש המלה בהיפך האותיות כמו קרביא שהוא בל״י ורו׳ הרשומה זרזיר ועוד י״ל שנגזר מן לשון קבר והוא כעין ינשוף שמקונן על הקברים עיי״ע בר אביו ובר קפיו ובעל מ״כ מצא בכתב ישן נושן "קברין שקנן על שפת הים" ולפי זה נוכל להשותו עם שם עוף של מים שנקרא בל״ע קברון, אלקבר, غبرون, الاغبر, ועוד נקרא בל״ע עוף אחד ממש כמלה הנ״ל قبرة ובלא״ש Lerche והבוחר יבחר. ומי שמתגאה בדבר שאינו שלו יכונה עוד בדבור המתגאה בטלית של ת״ח, עיי׳ ב״ב צ״ח: ילק׳ חבקוק רמז תקס״ב] —

בַּת קוֹל (א׳) בת (ברת) קלא בל״ם Echo, Widerhall ב׳) מל״ע بت מגלה ומפרסם וא״כ בת קול גלוי ופרסום או ע״י אנשים או ע״י שמים ונוכל להעתיקו: 1) das Kundgeben, Offenbaren der Stimme der Menschen (vox populi); 2) das Kundgeben Gottes = himmlische Offenbarung, וכן בל״י θεία φήμη קול אלוה) בפ״ק דברכות ירו׳ (פ״א סהל״ד עיי׳ עירו׳ בבלי ו׳: והתוספ׳ שם ד״ה כאן) קודם שיצאת בת קול הרוצה לעשות כבית הלל בקוליהן וכחומריהן עושה כבית שמאי עושה לאחר בת קול העובר על דברי בי״ה חייב מיתה היכן יצאת ב״ק ר׳ ביבי בשם ר׳ יוחנן אמר ביבנה. * [אחי״ה הא לך מסורה יפה וסדורה על בת (ברת) קול שנמצאת במקומות האלה א׳) בתרג׳ ירו׳ א׳ וב׳ לבראשי׳ ל״ח, כ״ו; תרג׳ ירו׳ א׳ וב׳ לבמדב׳ כ״א, ו׳; תר״א א׳ לדברי׳ כ״ח, ט״ו; ל״ד,

---

1) כ״ה ג״כ בשבת דפי׳ שונצי׳ וויניצי׳ ר״ם יושטי׳ ובאס׳. 2) ובדפ״ר ופיזי׳ וויניצי׳ הגי׳ בכורא וכן הובא בע׳ כר ז׳ אבל בכל זאת ט״ס הוא ועיי׳ עוד ע׳ כר ז׳ גי׳ כ״י ו״ו ומ״ש. וגי׳ בבת נירא אי׳ ג״כ בכ״י מ׳ וא״ם וכן הגיה הב״ח והמהרש״ל בדפ״ר ועיי׳ ד״ס שבת צד קי״ד: 3) ורמ״ל הרכיב בדברי הערוך פי׳ רש״י בלי לעשות היכר והטעה את הקורא. ועיי׳ עוד ע׳ נר ה׳. 4) כ״ה רק בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב, אבל בדפ״ע חסר. 5) וכ״ה פעם אחת בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב. 6) בדפ׳ אמ׳ בט״ס מדיריה אבל בנכון בע׳ צרצרא.

ט״ו; תרג׳ שה״ש ב׳, י״ד; ד׳, א׳; איכ׳ ג׳, ל״ח; אסת׳ ה׳ י״ד; ב׳) מכילתא יתרו מסכתא דעמלק פרש׳ ב׳. ספרי לדברי׳ ל״ד, ה׳ פסקא שנ״ז. ג׳) משנה יבמו׳ ט״ז, ו׳; אבות ו׳, ב׳; ד׳) תלמוד ירו׳ ברכו׳ הנ״ל, ירו׳ פאה פ״א הל״ה; ירו׳ כלאי׳ פ״ט, הלי״ג (כתובו׳ פי״ב הל״ג) שבת פ״ו הל״ט; חגיג׳ פ״ב הל״א; מ״ק פ״ג הל״א; יבמו׳ פ״א הל״ו; קידושי׳ פ״א הל״א; סוט׳ פ״ג הל״ג; שם פ״ז הל״ה; שם פ״ט, הלי״ג (תוספתא סוט׳ פי״ג) שם פ״ט הלי״ז; ע״ז פ״ג הל״א; סנהד׳ פ״י הל״ב הוריות סוף פ״ג. ה׳) תלמוד בבלי ברכו׳ ג׳, י״ז: נ״ב, ס״א:; שבת י״ד: ל״ג: נ״ו: פ״ח, קמ״ט:; עירו׳ ו׳: ז׳, י״ג: כ״א: נ״ד:; פסחי׳ קי״ד,; חגיג׳ י״ג, י״ד: ט״ו,; מ״ק ט׳, ט״ז: י״ח:; ר״ה כ״א:; יומ׳ ט׳: כ״א: (רש״י ד״ה שלמא) כ״ד: כ״ט,; מגיל׳ ג׳, י״ב, כ״ט, ל״ב,; יבמו׳ י״ד, קכ״ב,; כתוב׳ ע״ז: ק״ג: ק״ד,; גיטי׳ נ״ו: נ״ח:; סוט׳ ב׳, י׳: י״ג: כ״א, ל״ג, מ״ח:; ב״מ נ״ט: פ״ה, ושם: פ״ו,; ב״ב ג׳: נ״ח, ע״ג:; ע״ז י׳: י״ז, י״ח,; סנהד׳ י״א, כ״ב, ל״ט: צ״ד, צ״ו: צ״ט: ק״ב, ק״ד:; מכות כ״ג:; הוריו׳ י״ב,; חולי׳ מ״ד, פ״ו, פ״ז,; כריתו׳ ה׳: ו׳) ב״ר פל״ה פס״ז פע״ט, פפ״ה שהש״ר פ׳ לריח פ׳ התאנה, פ׳ אם חומה; איכ״ר ריש פתיחתא; קהל״ר פ״ט פ׳ כל אשר ופ״י פ׳ חופר ופ׳ תן חלק (כרת קלא) אסת״ר פ׳ ויאמר לה המלך; שמ״ר ספכ״ח וספכ״ט, ופ״ל; ויק״ר פ״ו, ספי״ט, פ״כ; במדב״ר רפי״ד, דב״ר פי״א, מד׳ שו״ט מזמור צ״ג וילק׳ תהלי׳ רמז תתמ״ח; רות רבה פ׳ ליני — ואם נביט בעינים פקוחות בכל מאמרי׳ של הציונים הנ״ל אז מן הנחוץ ליעד שלש הוראות לדבור בת קול א׳) הֵד הָרִים וכן פירש הרד״ק (בשרשים ועיי׳ עוד ליחזק׳ ז׳, ז׳) הקול היוצא בין ההרים כשאדם נותן קולו שם שילך אותו הקול עד מקום כלותו וישוב לאחור וישמע הקול ההוא בעצמו ואותו הקול נקרא הד הרים. ובלע״ז אֵיקוֹ echo. ובזה הענין מובן המדרש שמות רבה ספכ״ח קול גדול ולא יסף (דברי׳ ה׳, י״ט) ר׳ יוחנן אמר קול אחד נחלק לז׳ קולות . . רבנן אמרי שלא היה לו בת קול וכ׳ פי׳ לאותו קול של סיני לא היה לו קול הד וזהו לא יסף עיי׳ מ״כ שם ועל זה הציון העירני ידידי הרב החכם מוהר״ר יעקב גרינוואלד וכן ראיתי אח״כ בספר שבלים מלא על כל גדותיו מדברים נעימים שהביא הרב המחבר ידידי החריף מוהר״ר משה דוד האפמאן בספר הנ״ל צד נ׳ המדרש שמות רב׳ ספכ״ט קול גדול ולא יסף א״ר שמעון בר לקיש מהו ולא יסף אלא כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול והקול שהיה יוצא מפי הקב״ה לא היה לקולו בת קול ועיי״ש כל המדרש. ועוד אני מוסיף להביא ראיה שבת קול שיעורו קול ע״י הד ממה שאי׳ בשהש״ר פ׳ לריח מה השמן הזה אין לו בת קול כך ישראל אין להם בת קול בעוה״ז אבל לעוה״ב כתיב וכ׳ וע״ש מ״כ. ועל פי שלשה עדים יקום דבר כי בת קול מורה קול ע״י הד ומן התימה שכן כתבו בעלי התוס׳ לסנהד׳ י״א. ד״ה ב״ק בשם עצמם מבלי שהזכירו המדרשי׳ הנ״ל ואלה הם דבריהם: . . מתוך אותו קול יוצא קול אחר כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ואותו קול היו שומעין לכך קורין אותו בת קול עכ״ל. ומוציא אני גזרת המלה מל״ס ברת קלא שענינו קול ע״י הד וכן אי׳ הגי׳ ברת קול בתרגומים ובאיזה מקומות של ציוני הירו׳ הנ״ל.— ובקהל״ר פי״ב פ׳ ביום שיזעו שמשם בת קול יוצאת צ״ל קול יוצא עיי׳ ויק״ר פי״ח. ב׳) בהוראה שנית פתרון של בת קול קול בני אדם שע״י נגלה והוברר דבר אחד ומורגל בפי כל והוא כמו קול דאמרי אינשי וראיה מופתית להשערה זו מהך דאי׳ בב״ר פס״ז בת קול אומרת הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן ע״ג אמותיהן ובסנהד׳ נ״ב. כתוב תחת זה הגי׳ היינו דאמרי אינשי נפישי גמלי סבא דטעיני משכי דהוגני עיי״ע הגן א׳ וע׳ אינשא — ואם הוברר ונגלה דבר מה ע״י שמים נקרא ג׳) הבת קול בהוספת כנוי הייעוד מן השמים כמו בסנה׳ י״א. סוט׳ מ״ח: חגיג׳ י״ד: ושמ״ר פ״ל ע״ש היטב. וזהו מן המדרגה למטה מן רוח הקודש ופחות מן הנביאות כגון ביומ׳ ט׳: נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול. ובזה הענין ברוב הציונים שהובאו לעיל. ובשתי הוראות האחרות נ״ל ברור לגזור המלה בת מל״ע הרשומה וטעמה מה שנגלה והוברר. ראה זה חדש הנה זאת חקרנוה ואתה דע לך. ובטרם אכלה לדבר מזה הענין אעריך לקורא מבין דעות גדולי חקרי לב ובראשם התייר הגדול רש״י ז״ל שפי׳ לסוט׳ ל״ג. בת קול: אותה מדה הממונה על כך יודעת בשבעים לשונות מפני שעשויה להשמיע והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה ע״כ [1]). וקרוב לזה כתב בעל התשבי . . ובעלי הקבלה אומרים שהוא קול של מדה אחת הנקראת קול. עיי״ע בת קול בתשבי. וכן כתב ר׳ ליפמאן בס׳ הנצחון:

---

[1]) ומצאתי און לי לקצת פירש״י משמות רבה כפכ״ח קול אחד נהלק לז׳ קולות והם נחלקים לע׳ לשון וכ׳ ע״ש.

ופירושו של בת קול מדתו של בת קול. והרמב"ם במו"נ ח"ב קל"ס פמ"ב כתב בת קול שזכרוה חכמים תמיד והוא ענין אחד ילוה לאיש שאינו מזומן ופירשו הרב שם טוב: לפי דעת הרב ב"ק הוא שיהיה אדם חזק הדמיון באופן שיחשוב קול חוץ לנפש ע"כ. והמליץ המפואר ר"י הלוי בכוזרי ח"ג, י"א. מ"א. ע"ג חשב ב"ק למדרגה ממטה לנביאות וכן הרמב"ן לשמות כ"ה, ל' והרב בעל תוי"ט ליבמו' פט"ז, מ"ו והרב בחיי פ' זאת הברכה. וקרוב לזה כתב הרלב"ג לשמואל א' י"ח, ז', והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז"ל ב"ק ואחשוב שהיא חלק מה מהקסם השלם עכ"ל]—

* **בת ראש** (auf einmal, plötzlich) אולי בתיבה אחת בתראש ונתקצר מן באתראש מל"י ἄθρους והבית שמושית) יומ' ל"ח: ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח קלסע"ד עד שהיו אחיו הכהנים נזקרין בבת ראש לאחוריהן (ובירו' רק בבת ראש) ובשהש"ר פ' מי זאת הגי' נסקרין בבת ראש לאחוריהם, סוכה י"ד: כדי שיזדקר בה גדי בבת ראש עירובי' ט"ז. כדי שלא יזדקר הגדי בבת ראש, יומא ס"ז: זורקו בבת ראש עיי"ע זקר א' ששם הביא רבינו הציונים מעירו' סוכ' ויומ' בלי פי' המלה הזרה וגם רש"י באר רק לפי הענין בעירו': להדיא בלא עכוב, ובסוכ' בהדיא ובריוח ולא זכיתי להבין מאין בא לו ביאור כזה בכונת המלה כי בכל מקומות הנ"ל ענינו בפתע פתאום ובבת אחת ובאמת בכ"י מ' ליומ' (ד"ס צד נ"א: ובכ"י ב' מינכ' לסוכ' (ד"ס צד כ': ובאו"ז הלכ' עירו' ססי' קכ"ד, ובכ"י מ' לעירו' (ד"ס צד כ"ד.) במקום בת ראש הגי' בבת אחת ולפי זה היטב יש להמציא המלה מל"י הרשומה שענינה פתאום ובבת אחת והמלה צ"ל בתיבה אחת בתראש ואלף נבלע' במקום באתראש (וקצת מזה ראיתי בספר המשביר) ומתוך חסרון ידיעת המלה הזרה הפרידו הסופרים בין הדבקים ושבשוה.

בַּת תִּיהָא (בל"פ ... eine kleine Oeffnung im Spunde des Fasses) כבר פי' בע' תיהא. * [אחי"ה ר"ל בע' תה ד' ושם פי' רבינו בטוב טעם ודעת נקב. וכ"ה ברש"י לע"ז ס"ו: וכן ענין המלה הרשומ' בל"פ נקב וחור, ומלת בת תורה לישון קטנות כמו בת צידעא עיי' ערכו]—

בָּת (בל"ע ... וכן בל"ס בָּת משורש בית, בות פי' לן (übernachten, weilen) דינא בטל דינא בחלק במעשה דסנחריב (סנהד' צ"ה. ילקי ישעי' י' רמז רפ"ד) פי' לן הדין בטל הדין. בת טות בר"ג דפ' ערבי פסחי' (ק"ז.) פי' לן בתעני'. (א"ב פסוק בדניאל (ו', י"ט). תרג' והוא לן בלילה ההוא (אונקל' בראשי' ל"ב, כ"א) והוא בת בלילה ההוא) בת בקלנבו בגמ' דהנודר בשמו בפ' ד' מיתות נמסרו לבי"ד (סנהד' ס"ג:) (א"ב בעיר קלנבו ושמה על שם ע"ז). * [אחי"ה וכן דעת רש"י לסנה' שם ולי נראה שהיא עיר Χαλυβών Chalybon הנזכרת אצל פתלימיאוס ע"א. כ', ל"ה ותכונתה במחוז Chalybonitis אשר בסיריא (פתלימיאוס ה' ט"ו) — ודע שבכ"י וי"ו על נכון נכללו הערכים בת דינא, בת טות ובת קלנבו לע' אחד וכ"ה בדפ' אמש' אבל בשדפ"ע בלי נכון נפרדו לערכים מיוחדים. וכנ"ה ברכו' ס': בת דברא, תעני' כ"א. בת בהאי דירה ועיי"ע גן ב'. סנהד' ק"ט. בעא למיבת, פסחי' מ"ב. דרש רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו ע"ש כל הסוגיא היאך טעו אנשי פפוניא שכיונו במלת לנו על מים שלהם עד שאמר להם אנא במיא דביתו קאמינא[1]) ופירש"י דביתו תרג' של לנו. ובפעל: עירו' ע"ג. אתו וביתו בבי רב. ושם: בייתו בביתיה. ונגזרה המלה מפעל בות או בית עיי"ע וכ"ה בל"ע וסו']—

1 **בַּת** (Tochter) בפ' נערה שנתפתתה בגמ' בנין דיכרין (כתוב' נ"ב:) בשלמא בנו בידו אלא בתו בידו היא פי' ומתמהינן[2]) וכי בתו בידו היא לתתה לאנשים וכי נקבה תסובב גבר. המשיא בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן והמחזיר אבידה לגוי עליו הכתוב אומר (דברי' כ"ט, י"ח) למען ספות הרוה את הצמאה (סנהד' ע"ו:)[3]).

2 **בַּת** (מל"ע ... Absonderung, Umzäunung) או כמו בַּיִת Gehäuse עיי"ע בית ג' ביתא א') בע"ז בפ' ר' ישמעאל בר"נ (נ"ו) ובשביעית בפ"ב (מ"ד) מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין בתין עד ראש השנה, ירו' (שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד) עושה להן בתים לצל והיא גדלה מחמתו. * [אחי"ה בירו' א"י לפנינו בית עושה לה צל והיא גדלה מחמתן וכנראה מפיה"מ לרמב"ם גם הוא סבר כי בית ממש משמע כן עישוין להסך בין הגשם והשמש שלא יזיק אבל הר"ש פי' ועושין להם בתים גדר ע"ש וזה נ"ל

1) כ"ה בכ"י מ'. 2) כ"ה בכל כ"י וכ"ה בדפ"ר ודפ' אמש' אבל בדפ' פיזו' ווניצי' ובסיל בט"ס ומשמחינן. 3) ועיי"ע בת אחותו. ובדפ' אמש' כל הענ' נשלב לע' בת אחותו.

עיקר כי בל״ע בת ענינו כן. ורע״ב פי׳ כשיטת הר״ש והרמב״ם מבלי להזכירם כדרכו] —

בְּתָא (= בּוּעֲתָא ועי״ן נבלעת Anschwellung, Geschwulst) למפתח ליה בותא (סנהד׳ פ״ד: כבר פי׳ בע׳ בועתא [1]).

בתוותא (= מתוותא, מגובתא Mitte gr. μεσότης, ג für צ oder ז u. ב=ו vocalisch) בס״ג דח׳ שרצים (שבת ק״י:) ואי לא ליכול כרתי מבתוותא דמשרא ס״א מגובתא [2]) פירוש מאמצע ערוגה. *[אחי״ה מלת פי׳ בנכון בכל כ״י ערוך וכ״ה בעה״ק שנ״ב אבל בדפ״ע נשמט׳ וכפי׳ רבינו אי׳ ג״כ בפירש״י וז״ל מאמצע הערוגה שהם חריפים ע״כ ואם כגי׳ כ״י ו״ו העיק׳ אז י״ל בוכתא וכצ״ל כ״י א״פ במקום בוכתא ל״פ ... כלומ׳ מה שמבושל כל צרכו וזה מה שכתב רש״י שהם חריפין כלומ׳ מבושלין וגמורין ובתכלית בישולן הכרתי׳ חריפין הן. ואם נדקדק פי׳ מאמצע אז י״ל שמלת בתוותא כמו מתוותא והוא ל״י הרשומ׳ וענינו אמצע ועל זה העיד ג״כ ס״א מגובתא כי ג׳ במקום ז׳ או צ׳ וחליפות כאלה מצויין הרבה בלשונות שונות ובי״ת בתיבת מגובתא היא כמו הברה ארוכה תחת וי״ו] —

* בִּתְיָה (שם הפרטי Anhängerin Jah's על דרך בְּנָיָה פי׳ בֶּן יה) שם הפרטי כבר בד״ה א׳ ד׳. י״ח בני בתיה בת פרעה. ויק״ר רפ״א אמר לה הקב״ה לבתיה בת פרעה משה לא היה בנך וקראתו בנך אף את לא את בתי ואני קורא אותך בתי . . בת יה. וסנהד׳ ל״א: לדזיו ליה כבר בתיה ופירש״י כמשה שהוא בן בתיה שגדלתו בתיה והוא ממש כפי׳ רבינו בע׳ זיו. וילק׳ משלי רמז תנ״ו בשם פסיקת׳ רב׳ בתיה בת פרעה בכורה בת פרעה היתה ובתפלתו של משה ניצולה. וידוע כי שמה של בת פרעה המצלת את משה אצל בן מתתיהו נקרא Θερμοῦθις וכן נקרא ג״כ במצרים מלאך המות ואולי כונת זה הכנוי לדעת בן מתתיהו אפי׳ מלאך המות לא היה שולט במשה וסיפור כזה אי׳ בהרחבת דבור בסוף דברי׳ רבה עיי״ש.

בְּתוּלָה (1 Jungfrau, 2 jungfräulicher, unbearbeiteter Boden) בפ״ג בתוספתא שביעית [3]) ג׳ בתולות הן בתולת אדם. בתולת אדמה בתולת אילן וכ׳ עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה בפ׳ י״ו [4]) באהלות (מ״ד) פי׳ ארץ שלא נחרשה מעולם. בתולת שקמה בשביעי׳ בפ׳ בראשונה (פ״ד מ״ה) ובפ׳ המוכר את הספינה בגמ׳ זתים לקוץ (ב״ב פ׳:) פי׳ כל שלא החליפה. במגיל׳ איכ׳ נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה (ה׳ י״א) נבוכדנצר הרשע כנס את כל חיילותיו וא״ל אלהיה של אומה זו שונא את הזנות הזהרו שלא תגעו באשת איש וכיון ששמעו אלמנותיהן של ישראל עמדו והשיאו את עצמן לאנשים והיו אומרות לשכיניהן לחמינו נאכל ושמלתינו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסוף חרפתינו (ישעי׳ ד׳ א׳) בר מן תלת דאיתעצלן ולא עבדין ונתקיימה עליהן הגזירה נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה בתלת כתיב. *[אחי״ה בנוסח׳ באיכ״ר בשינויים ועיי׳ מ״כ שם. בסוט׳ כ״ב. בתולה צליינית Betschwester; ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ט. בתולה ציימנית פי׳ שיושבת בצום. וציור בתולה במרכז גלגל המזלות (Sternbild) הוזכר בילק׳ פקודי רמז תי״ח וילק׳ מ״א ז׳ רמז קפ״ה ובפסיקת׳ רב׳ פ״כ] —

בְּתוּלַת הַוֶּרֶד (לפי׳ רבינו die unerschlossene Rosenknospe; לפי׳ רה״ג Streifen rosenrother Wolle ולפע״ד מל״ע بتول Rosenbaumzweig) בשבת בס״ג דפ׳ א״ר עקיב׳ (צ׳.) בתולת הוורד אחת. פי׳ שושן סתום. רב האי גאון שונה פתילת הוורד [5]) שעושין מצמר גפן צבועה כמין וורד וקורין אותו וורד. וכן [בכתוב׳ בפ׳ המדיר בגמ׳] וטווה בשוק (ע״ב:) וורד כנגד פניה פי׳ הגאון צמר אדום הצבוע בלכא [6]) וכיוצא בו כי הגון האדום קורין אותו וורד ובל׳ ארמי [7]) צמר אדום קורין אותו וורדא וזו האשה אם טווה ורד בשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה כנגדו שנופל זיהורו על פניה הרי זה עזות מצח ופריצות. *[אחי״ה ע״כ דברי ר״ח הובאו בתוספ׳ כתובות הנ״ל ד״ה בטווה, ובכינוי הכבוד: הגאון כיון רבינו כאן על ר״ח ז״ל. ורש״י לשבת פי׳ בתולת הוורד: עלה של וורד בחור אחת עיי׳ בחידו׳ המאירי. ול״נ שהוא ל״ע כי בתול ענינו ענף ובזה הענין לפ״ד ג״כ בע׳ הבא אח״ז] —

בְּתוּלוֹת (מע׳ הקודם בל״ע بتول, بتيلة die zwei im Fussboden der Kelter sich befind-

---

[1]) עיי״ע בע ד׳ ומ״ש. [2]) כ״ה בכ״י ל״ד וה״ב, ובדפ״ע מבוותא ובגו״ג מכבתותא ובכ״י מ׳ ממכתוותא, ובכ״י א״פ מבובתא ובדש״י דפ׳ שונצי׳ מבבתותא עיי׳ ד״ס שבת צד קכ״ב: ובכ״י ו״ו ערוך אי׳ מבוכתא. [3]) וכ״ה נדה ח׳: וירו׳ נדה פ״א ד׳מ״ט. [4]) כ״ה בכ״י אבל בדפ״ע בט״ס י״ז. [5]) וכ״ה בכ״י א״פ לשבת עיי׳ ד״ס צד צ״ח. [6]) עיי״ע יגיבא, ובמו״ע ע׳ לכא. [7]) אולי צ״ל ערבי כי כן הוא בל״ע وردة אדום.

(lichen Zweige, Stangen בפ' המוכר את הבית המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות (ב"ב ס"ז: במשנ') פי' בגמ' (שם) א"ר יוחנן כלונסות של ארז והן מוטות כדכתיב (במדבי י"ג, כ"ג) וישאוהו במוט בשנים וכדתנן במסכת ר"ה (כ"ב:) מביאין כלונסות שהן עצים עבים וארוכים. *[אחי"ה ופי' הרשב"ם ובלע"ז קורין יזמיילין תאומים ויש מקומות שקורין שרור"ש אחיות ע"כ פי' בל"צ jumelles, gemelles תאומים; וכן soeurs ובל"ר sorores פי' אחיות וכן נקראין המוטות של בית הבד זה על זה, וזה ראיה לאמיתת גזרת המלה שענינו בל"ע הרשומה מוטות וענפי עץ עבים וארוכים] —

* בָּתַר (בל"ס אחר, אחר כן (hierauf, hinter, nach הרבה בתרגומי' (עיי' עמת"ר להחי' לעווי ע' זה) ובש"ס ד"מ ברכו' ה': בתר גנבא גנוב וטעמא טעים; חולי' ק"ה. עירו' כ"ה. ב"ב קע"ב. ב"ק צ"ב. ילק' תזריע תקנ"ג בתר עניא אזלא עניותא, ושם צ"ג. בתר מרי ניכסי ציבי משך; עירוב' מ"א. בתר רישא גופא אזיל. פסחי' פ"ד. בתר השתא אזלינן בתר בסוף אזלינן, קידוש' ע"א: זיל בתר אשתיקותא, ע"ז י': ליהוו למאן דבתרך דיהבי לבתראי דאתו בתרך עיי' פירש"י. ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. ההוא דתנינן לבתרה, ירו' גיטי' רפ"ו דמ"ז ע"ד ולעתה בתריה ארבעין זימני, וממנו נאצל התואר בתרא פי' אחרון גיטי' מ"ז. יומא בתרא, והקבוץ חולי' ק"ה: מיא בַּתְרָאֵי פי' מים אחרונים, נזיר נ"ו: קמאי ובתראי. ועוד במקומות אחרים הרבה.

☞ בּוּתְרָא (בל"י βότρυον βότρυς Weintraube) יתר היך גופנא בותריה [1]) תרג' של בסרו (איוב ט"ו, ל"ג) וכן נקרא בל"י אשכול ענבים]—

* בְּתַשׁ (בל"ע بطش zudringlich sein, in Jem. drängen) חולי' ז': מבתש ביה טובא ופירש"י מפציר ויפה פי' כי כן ענינו ג"כ בל"ע ועוד כתב רש"י ז"ל וחברו בשבועו' ל': אבל שם בנו"ג בטש ביה בטי"ת ורבינו גורס כתש עיי"ע ורש"י לוחם נגד גי' זו באמרו מבתש גרסינן בבית ולא בכ"ף, ונפקא מיניה לדינא עיי' הגהת של הגרי"ב לשבועו' שם.

---

[1]) וכ"ה בכ"י תרג' עיי' עמת"ר להחי' לעווי ובנו"ג בורתיה.

* * *

נשלם בסיוע נחלנו ממרום נשבית, הוחסל מספר הערוך ערך בית חסד לחייבים גומל, יזרזני בערך גימל. *[אחי"ה החרוז הזה אי' בקצת שנויים בכ"י ו"ו א' וב', ל"ד וב"ר. מלת נשלם לנכון רק בכ"י ב"ר וה"ב, בכ"י ל"ד אי' ניהלני ובכ"י ו"ו ב' ינחילני וטוב הוא בכ"י ו"ו א' נחלנו; כונת ממרום נשבית על התורה עיי' תהלי' ס"ח, י"ט ותרג' ורש"י שם ועיי' שבת פ"ט. וילק' תהלי' רמז תשצ"ז. בכ"י ל"ד במקום יזרזני הגי' יורני. — ובכ"י ה"ב כ"ה הגי' נשלם ערך בית תהלה לאל חי, אתחיל ע' גימל בעזרת שדי ובכ"י לונדון של בריטיש מוזיאום לי' החרוזים אחר בי"ת]—

אות הגימל

* ג' אות שלישי בסדר א"ב ומספרו שלשה ומתחלף בדלי"ת שכנו הקרוב אליו ד"מ גור, דור; גוח, דוח; גונבא, גנובתא, דונבא; גלוסקמא, דלוסקמא; חרג, חרד; שגר שדר; וגם מתחלף בכ"ף וקו"ף ד"מ גישורא כשורא; זגוגיתא, זכוכית; גולפא, קולפי; גניגי קניגי; גזף קצף. ולפעמים נוסף בתחילת המלה ד"מ גלוגדקא גלקטיקא. עיי' כל ע' וע' בפני עצמו ועיי' עוד ע' גימל.

1 גֵּא (= גאה, גאוה (Stolz, Hoheit, Hochmuth

בס"ג דפ' אלו טרפות (הולי' ס"ז:) ר' יוסי בן דורמסקית אומר לויתן דג טהור הוא שנא' (איוב מ"א ו') גאוה אפיקי מגינים וכ' אלו קשקשים שבו. תחתיו חדודי חרש (שם פסוק כ"א) אלו סנפירין שפורח בהן. פי' למה הוצרך לומר שהוא טהור מפני שהוקש לנחש דכתיב (ישעי' כ"ז, א') לויתן נחש בריח, סלקא דעתא אמינא הואיל והוקש לדבר טמא טמא הוא קמ"ל דלא. * [אחי"ה הפִעל משרש גָאָה, גְאִי במכילת' מסכתא דשירתא רפ"ב כי גאה גאה גֵאַנִי וגאיתיו גאני במצרים . . וגאיתיו במצרים . . גאני על הים . . אף אנִי גאיתיו על הים וכ' פי' רוממני ואני רוממתיו. ירו' תעני' פ"ג דס"ז. אני אמרתי להשפילן ואת אמרת לגָאוֹתָן, בהתפעל: במכילת' ישם גאה גאה: גאה [כ"ה בילק' בשלח סרמ"ז רמ"ב. ובמכילת' חסרה המלה] ועתיד להתגאות, ושם ובילק' שם ורמ"ז רמ"ג כי גאה גאה מתגאה הוא על המתגאים שבמה שאומות העולם מתגאים לפניו וכ' ושם: בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה לפני וכ' ושם במה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם וכ', חגיג' ה': פרנס המתגאה על הציבור. שם י"ג: שירה למי שמתגאה על הגאים . . הקב"ה מתגאה על כולן ועל כל העולם כולו. סוט' ט': אבישלום נתגאה בשערו. ב"ב צ"ח. המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח וכ' ועיי"ע בת קברייא. סנהד' ק"ח. דור המבול נתגאו בשביל טובה וכ', ושם ק"ט. אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה. קהל"ר פ' ומוצ'א אני י"ד דברים קשין זה מזה וכולן מתגאין זה מזה תהום קשה והארץ מתגאה עליו שהוא כבוש עליו הארץ קשה וההרים קשין מתגאין עליה ההר קשה והברזל מתגאה עליו וכ', עיי' כל המאמר ובקצת ישנויים בב"ב י'. ובילק' ישעי' רמז שמ"ה. — שמ"ר פכ"ג הכל מתגאין זה על זה חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה הימנו והרוח מתגאה על המים שהוא למעלה הימנו והאש מתגאה על הרוח שהוא למעלה הימנו. והשמים מתגאים על האש שהם למעלה ממנו והקב"ה מתגאה על הכל. ויק"ר קל"ס פ"ז כל המתגאה אינו נידון אלא באש . . דור המבול ע"י שנתגאו . . סדומיים ע"י שנתגאו . . פרעה הרשע ע"י שנתגאה . . סיסרא הרשע ע"י שנתגאה . . נבוכדנצר ע"י שנתגאה . . לא נידון אלא באש; בכולם ענין גאוה וגובה לב. והתואר: גֵאֶה, ברכו' י': ילק' מ"א רמז ר"ב ואותי השלכת אחרי גוך (מ"א י"ד, ט') א"ת גויך אלא גיאך אמר הקב"ה לאחר שאכל ושתה ונתגאה זה וכ', כ"ה בכ"י מ' ובילק' שם ובר"ף ובר"א"ש. והקבוין ירו' קידושי' פ"ה דס"ו ע"ג רוב עבדים גֵאִים, ברכו' נ"ז: ועיי' ע"ז י"א, א"ת שני גוים (בראשי' כ"ה, כ"ג) אלא שני גאים זה אנטנינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם וכ', כ"ה לנכון בכ"י מ' וכ"ה בילק' תולדות, אבל בנו"ג גיים ובלתי נכון הוא עיי' ד"ס ברכו' שם צד קס"א: אות נ'. ובב"ר פס"ג דרש הכתיב גיים: שני גיאי גוים בבטנך. חולי' צ"ב. דרש שריגים (בראשי' מ', י') אלו ג' שרי גאים היוצאים מישראל וכ' ובילק' ויישב רמז קמ"ו בלתי נכון שרי ג ו י ם. בשמ"ר פכ"ג ד' מיני גאים נבראו בעולם גאה שבבריות אדם, גאה שבעופות נשר וכ' וכ"ה בשהש"ר פ' עמודיו אבל בחגיג' י"ג: הגי' מ ל ך שבבהמות שור מ ל ך שבעופות וכ', ובכ"י מ' לי' מלת מלך. ובספרי פ' בחוקותי פרק ה' ובילק' שם סרמ"ז תרע"ג ושברתי את גאון

עווכם (ויק' כ"ו, י"ט) אלו הגאים שהם גאונם של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדרי וחביריו. — וממנו נאצל ג"כ גיותן עיי"ע ועוד עיי"ע גת ג'] —

2 גֵּא (או מל"מ גַּי, גיא Thal או מל"פ چاه Grube) באימתי בפ"ג בשביעית (מ"ח) אין בונין מדרגות עפ"י גאיות פי' כמו ג ו מ ו ת מל' כל גיא ינשא (ישעי' כ"ז, א'). *[אחי"ה וכ"ה בע"ז נ"ד: הרי הן עובדים . . לאפיקים ולגאיות. ונ"ל שהוא מל"פ הרשומה וטעמו גומה] —

גְּאוּבָאֵי (die Leute von Guba, wahrsch. Gabba, Gabe in Syr. s. Plin. h. n. 5, 16; 12 40) טפשאי בס"ג דפ' היה קורא בתורה (ברכ' י"ז:) פי' גוים רשעים ונקראים על שם מקומם. *[אחי"ה ונ"ל שהוא מקום הנ"ל בסוריא ועוד נמצאה עיר אחת בפרס שנקראת Gabae, Γαβαί לפי עדות שטראבו ופתלימיאוס, ובקידושי' ע': גובאי גבעונאי, ושם ע"ב. שוניא וגוביא וציצורא תכילתא דחביל ימא, ובירו' יבמו' פ"א ד"ג: הגי' גווכייא וצ"ל גוובייא ובירו' קידושי' פ"ד דס"ה רע"ד א' גבביי ובע' בַּר ה' הגהתי גבניי, ועתה הראית לדעת כי גם גבביי נכון הוא ובב"ר ספל"ז הגי' ג ו ב ב י, כצ"ל במקום גובכי של דפוסים הראשונים, ובירו' קידושי' שם הגי' עוד: שנייא וגבביא, והוא ממש Gabba אצל שטיפנוס ביצנטינוס, ופליניאוס י"ב, מ'] —

☞ גָּאוֹן (Ehrenbeiname der Oberhäupter der bab. Akademien von der Mitte des 7. Jahrh.) אחר רבנן סבוראי נקראו החכמים הגדולים ובפרט ראשי ישיבות ואבות בתי דינים גאונים, וגאון הוא שם דבר ואינו שם תואר אולי נקראו כן מפני שהם גאון ופאר הדור או על שם ישיבת גאון יעקב אשר שם ישבו כסאות למשפט כסאות לגאונים כמבואר בע' אביי, או הישיבה נקראת על שמותם). *[אחי"ה ולפי זה נאצלה המלה מל"מ שמות ט"ו, ז'; מיכ' ה', ג'; ישעי' ב', ג' ועוד במקומות אחרים שענין ופתרון המלה כמו כבוד ופאר והדר וכן בל"ר magnificus, majestas נגזר מן magnus, majus כלומ' גדול וחשוב. ויותר נראה להיות כי שם הכבוד גאון מל"ע ופ' נגזר והוא לדעתי בל"פ كانون פי' איש מכובד ומורה דת וחוק לאנשים סרים למשמעתו ונסתעפת המלה מל"י κανών וכ"ה בל"ע قانون שענינו קו המשפט אשר על פיו נחתך הדין. וקרוב לזה כתב הרמב"ם ז"ל במבוא ליד החזקה: כל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמ' ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם הם הנקראים גאונים וכו', ושאלות רבות שואלין אנשי כל עיר ועיר לכל גאון אשר היה בימיהם לפרש להם דברים קשים שבגמ' והם משיבים להם כפי חכמתם וכו'. ועל שלשלת זמן הגאונים כבר הביע דעתו היפה הח' דר. גרעטץ במ"ע של מהרז"ף ח"ו, של"ו, שפ"א והלאה] —

* גאוזא, גואזא עיי"ע גז האחרון.

גָּאַל (erlösen, von der egypt. u. mess. Zeit gebr.; גּוֹאֵל Erlöser, insbes. der M e s s i a s) בפסיקתא דסליחות (דקס"ו.) ובמגילת איכה [א', ו'][1] ר' יהודה ב"ר סימן בשם ר' לוי בן פרטא כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין (כח וגבורה) ובלי ספק צ"ל כח ב ג ב ו ר ה[2] כמו דאת אמר (תהלי' ס', י"ד) באלהים נעשה חיל, ואם לאו כביכול וילכו בלא כח לפני רודף (איכ' א', ו') אמר רב אחא רודף מלא כשם שגלו ברודף מלא כך נגאלין בגואל מלא הה"ד (ישעי' נ"ט, כ') ובא לציון גואל מלא[3]. ובילמדנו בראש וירא בלק (בתנחו' לי') אמר הכתוב (ישעי' מ"ד, כ"ד) כה אמר ה' גואלך ויוצרך מבטן אפש' לומ' כן. יוצרך וגואלך צ"ל אלא אין מדותיו של הקב"ה כמדת בו"ד, בו"ד מכה ואח"כ מרפא והקב"ה מרפא עד שלא יכה שנא' (הושע ז', א') כרפאי לישראל ואח"כ ונגלה עון אפרים וכ' (שם). *[אחי"ה ואלה הם ציוני מקומות בענין גאולה ברכו' ט'. שבת קי"ח: עירוב' קי"ח: ר"ה י"א. ל"א: מגיל' ט"ו. י"ז: ב"ב צ"א: סנהד' צ"ט: חולי' צ"ב. ב"ר ר"פ צ"ז מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום . . שהגאולה ע"י מלאך ופרנסה ע"י של הקב"ה, שהש"ר פ' כשושנה גאולת מהר, ירו' ערל' פ"א ד"ס ע"ד היא גאולה היא פדייה. — ועוד נקראה גאולה הברכה קודם תפילת שמונה עשרה ברכו' ט': הסומך גאולה לתפלה וכ', ושם י': והטוב בעיניך עשיתי שסמך

[1] ובכ"י ל"ד הגי' מגילת קינות ורש"י ז"ל ליחזק' י"ב, ג' מכנה את מדר' איכה ג"כ מדרש קינות. והפסקא הזאת הובאה בילק' שלח רמז תשמ"ד ובילק' האזינו רמז תתקמ"ה וילק' איכ' רמז אלף א' ועיי' עוד ילק' איוב רמז תתק"ז. [2] כ"ה בפסיקתא דסליחו' ובמדרש איכ' וילק' איכה אי' בגבורה של מעלה, אבל בילק' שלח, וילק' האזינו שם וילק' איוב שם אי' כגי' רבינו כח וגבורה והכונה שמוסיף כ"ח בהקב"ה שנקרא גבורה כמו אנכי ולא יהיה לך מפי גבורה שמענו סוף מכות וכן הסביר לנכון הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיקתי' שם הער' ו' ועיי' עוד הערה י"א. וכ"ה בפסיקתי' שם בתחלת המאמר ובילק' שלח יוסיף אומץ (איוב י"ז, ט') זה הקב"ה. [3] ועיי' פי' רש"י ז"ל לאיכ' שם.

גאולה לתפלה. ועוד נקראה כן ברכה שביעית בשמ"ע מגילי י"ז: ומה ראו לומר גאולה בשביעית אמר רבא מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית וע"ש פירש"י. ובויק"ר ספל"ב דרש גולה (זכרי' ד', ב') גאולה פרוקא ובקהל"ר פסק' ושבתי אני הגי' גואלה והוא כמו גואל] —

2 גָּאַל (= גָּעַל beschmutzt sein, d. h. vom Priesterdienst entweiht sein) בר"ג די' יוחסין (קידושי' ס"ט:) ויגאלו מן הכהונה (עזרי' ב', ס"ב; נחמי' ז', ס"ד) פי' געולים כמו חללים. * [אחי"ה ועיי' פי' המיוחס לרש"י לעזר' שם וכן פי' הרד"ק שם וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בספרו אלאוסול צד קי"ט] —

גַּוָּאלְק (בל"ס גוּלָקָא בל"ע جوالق בל"פ كوال, جواله, جوال، جولخ (Sack, Mantelsack) בגמ' דפ' סדר תעני' אלו (כ"ג:) הבו לי גואלקא[1] ואיזל ואיזבון רוזינקא. ובס"ג דפ"ק דסוכ' (כ':) של שק ושל ספירה חזיין לגואלקי ומזבלי[2], ובר"ג דפ' מי שהחשיך לו בדרך (שבת קנ"ד:) מאי לאו בחבר גואלקי פי' שקים. * [אחי"ה וכ"ה ממש בל"פ הרשומ' וממנה בל"ע וסו' וכנ"ה בתרג' איכ' ה', ה' ולמיעבד מנהון גואלקאן. והוא רבים מיחיד גואלק וכצ"ל בראש הע' וכ"ה בכ"י ג"ג אבל בדפ"ע אי' בראש הע' גַאלק וט"ס הוא. ורש"י לסוכ' פי' כעין שקים ולתעני' לועז טשק"א והוא לאי"ט Sack, Ranzen, tasca ולשבת ט"ס עשקנ"ס וצ"ל טשקא"ס.— וגי' רוזינקא אי' לנכון בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו ב' וה"ב ובכ"י ק"ט בע' רזניקא הגי' הישרה ג"כ רזינקא והוא ממש בל"פ روزانه פי' צורך מידי יום ביומו ונגזר ממלה פר' روز יום וממנו ג"כ בל"ע رزق, رزقة ובדפ' פיז' וויניצ' בט"ס רזוינקא וצ"ל רוזינקא. ובנו"ג ואיזיל ואייתי לי בזוזא עיבורא] —

גַּב (trocknen) בפ' חומר בקודש (חגיג' כ':) אוכלין אוכלין נגובין בידים מסואבות ובע"ז בפ' השוכר את הפועל (ס"ט:)[3] ויסתום ויגוב ויגוף ותיגב מנגיבה והיא טהורה ושל עץ ר' אומר ינגוב[4]). פי' לשי' יבשות. וירא והנה חרבו (בראשי ח', י"ג) תרג' נגובו. (א"ב העיק' נגב). * [אחי"ה ובע' נגב הביא רבינו על נכון התרג' הזה וגם ציון של חגיג' כ': מטביל ומנגיב וא"כ גם רבינו חזר מגזרת המלה של כאן, ובענין דקדוק ומשפט הלשון אצל רבינו מה שנוגע סדר הערכים עיי' מ"ש לעיל במבוא צד X] —

גַּב (rücksichtlich, Rücksicht, Absicht = גַּב = עַל גַּב (substantivisch gebrauchte Präp. בביצה בפ' יו"ט (פ"ב מ"ד דף י"ז:) מטבילין מגב לגב, מפורש בגמ' (שם י"ט.) ת"ר כיצד מגב לגב הרוצה לעשות גיתו על גב בדו עושה בדו על גב גיתו עושה[5]) פי' אם כשהטביל כליו לבדו לעשות שמן רוצה לשומרם באותה הטבילה עד זמן גיתו יכול לעשות יינו באותן כלים על אותה טבילה וכל זה בחול הילכך ביו"ט אם אמר אע"פ שהטבלתי כלי לבדי רוצה אני להטבילם לגיתי יכול לעשות דלאו כלום קא עביד דהא אין צריכין טבילה. היה אוכל בחבורה זו והטביל כליו לשום אותה חבורה ועכשיו רוצה לטבול בחבורה אחרת אינו צריך להטביל כליו לשום חבורה אחרת ואם צריך להטביל לשום חבורה אחרת ביו"ט יטביל דלאו כלום קא עביד דלא הוה מתקן מנא. ירושלמי (ביצי' פ"ב דס"א:) כיצד מגב לגב רצה לעשות עיסתו על גיתו או גיתו על גב עיסתו מטביל כליו, מחבורה לחבורה היה אוכל בחבורה זו ובקש לאכול בחבורה אחרת טובל. * [אחי"ה ורז"ל נשתמשו כאן במלת גב בהוראה: על גב שהיא מלת היחס ופתרונה בערך וביחס ולפי תעודה וזאת כונת רש"י ז"ל בפי' גתו על גב כדו מי שהיה כליו טמאין והטבילן ל דעת דריכת זיתיו ונמלך לעשות גתו ע"כ וכן פי' הרע"ב אך הגי' היותר טובה על גב בדו. וכן פירשו פני משה וקרבן העד' לירו' ביצ' הנ"ל על גב כמו על דעת. אבל התוי"ט גוזר אומר שהוא לש' גבא (עיי"ע גב י"ז). וכן הענין לפ"ד בירו' חגיג' פ"ב דע"ח: חולין שנעשו על גב הקדש פי' על דעת הקודש ובחולי' ב': אי' על טהרת הקדש] —

גַּב (ערות האשה מענין כפיפות וגובה ועיי' בלי' תרג' גיבבא Buckel, Gekrümmtes, בל"ס גַיבָּא בל"ע جوب (krummbuckliger Schild בפ' מרובה מידת תשלומי בגמ' גנב עפ"י שנים (ב"ק ע':) ובפ' חזקת הבתים בגמ'. היו שנים מעידים (ב"ב נ"ו:) ובס"ג דפ' דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד (סנהדי' ל':) ובפ' בא סימן התחתון בגמ' תינוקת (נדה נ"ב:) שתי שערות שאמרו אחת בגבה ואחת בכריסה. פי' אמרינן (נדה שם) לענין זכר אמר רב

---

[1]) בנו"ג גואלקי. [2]) וכ"ה בכ"י מ' אבל בנו"ג לגולקי. [3]) ובדפ"ע בט"ס הפועלין. [4]) בנו"ג כדי שיפתח ויגוף ותיגוב עיי"ע גף ב'. [5]) וכ"ה לנכון בתוספתא ביצי פ"ב ובירו' בסמוך וכ"ה בכ"י מ' ועיי' תוי"ט שהוכיח כן ובנו"ג בט"ס כדו בכ"ף.

יהוד' אמר שמואל שתי שערות שאמרו אפי' אחת על הכף ואפי' אחת על הבצים, תניא נמי הכי שתי שערות שאמרו אפי' בגבה אפי' בכריסה, פי' כף זה מקום יש למעלה מן הגיד ונקרא כף כמו כף האשה במקום ערותה כדגרסינן (נדה מ"ז:) צמל מלמעלה בידוע שנתמעך הכף מאי כף א"ר הונא מקום תפוח יש באשה[2] למעלה מאותו מקום ונקרא כף וכיון שמתגדלת מתמעך והולך. ומפני שהוא מקום תפוח קורין אותו על גבה כלומ' הוא מ ק ו ם ג ב ו ה וזהו על גבה. וכריסה הוא מקום שפתי הערוה ושתיהן במקום אחד כי הגב והכרס שניהם במקום אחד הן הלא תראה דאמרי בדיני ממונות זוטא (סנהד' שם) וכן ש ת י ש ע ר ו ת[1]) שבבן ושבבת היכי דמי אילימא אחד אומר אחת בגבה ואחד אומר אחת בכריסה האי חצי עדות הוא אלא אחד אומ' שתים בגבה ואחד אומ' וכ', ובפ' חזקת הבתים (ב"ב שם) אמר כי האי גוונא, הכי נמי (בנדה נ"ב:) בתינוק יש לו מקום למעלה מן הגיד ונקרא כף ושנמצאו כף ולמטה מן הבצים ושניהם בית הערוה[2]) וכן הלכה כרבנן וכשמואל. זה פי' ר"ח בבא סימן. *[אחי"ה וגב לשון גובה וכפיפות ועיי"ע גב ז', וכ"ה בלשונות שונות הרשומות בתחלת הע' וכן פירש"י לנד' נ"ב: גובה שעל האבר למטה מן הכרם אבל בב"ק וסנה' פי' קישורי אצבעותיה] —

גַּב = גְּבָא, גְּבָה, גְּבִי (בל"ע جبا בל' סורי' גְּבָא (Steuer erheben, Schulden einfordern כפ' הזהב בגמ' שומר חנם אינו נשבע (ב"מ נ"ח., כתובי ק"ח. ירו' שקלי' פ"ב דמ"ו ע"ג) תורמין על הֲגָבוּי ועל האבוד פי' על הגבוי אע"פ שלא הגיע לידם. *[אחי"ה והוא בינוני פעל משרש גבא או גבי וכ"ה בל"ע וסו'. — וכנ"ה בב"מ ס"ב. יבמו' ל"ח: כתובי פ"א. גיטי' ל"ז. שבועו' מ"ח: שטר העומד לגבות כגבוי דמי; כתוב' צ'. והלאה בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה. מאריך רוחו . . וגובה מהם עיי"ע ארך ג'. ב"מ י"ב: י"ג. נהי דלא גבי ממשעבדי מבני חרי מגבא גבי. ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ד נחתון מיגבי לחבריה תמן. ב"ר ר"פ ל"ג גובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעוה"ז וכ'. ושם פפ"ה וספצ"ב מצא בעל חוב לגבות שטר חובו וב"ר פפ"ה השטר מצוי להגבות. שמ"ר פכ"ה מוציא שטרותיו וגובה מהם. ו ב נ פ ע ל: ב"ב ח': קופה של צדקה נִגְבֵּית בשנים. בּאַפעל: ב"ק צ"ח: אַגְבֵּי ביה, ושם מגבֵּי ביה. שבועו' מ"ח: לא מקרע קרעינן ליה ולא אגבויי מגבינן ביה. ו ה.ש ם גַּבָּאי וכ"ה בל"ס גַּבָּיָא: נדרי' פ"ה: כל הנופל אינו נופל לידי גבאי תחלה. סנהד' כ"ה: סתם גבאי כשר ערכי' ו'. סלע זו לצדקה עד שלא באתה ליד גבאי מותר לשנותו משבאתה ליד גבאי אסור לשנותו. ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. חבר שנעשה גביי וכ' ובבכורו' ל"א. אי' חבר ונעשה גבאי. ובדרך השאילה על הקב"ה בירו' שבת פי"ג דט"ו. ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: ירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד ואיכ"ר פ' על אלה הניחו לגבאי שיגבה את חובו עיי"ע בני קצרא של צפורין. ויק"ר פי"א ושלח המלך גבאי טמיון (Schatzmeister עיי"ע טמיון) לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו. והקבוץ ב"ק צ"ד. הרועין והגבאין והמוכסין תשובתן קשה, סנהד' כ"ה: הוסיפו עליהן הרועים הגבאין והמוכסין וכ', ב"ק פ"י מ"א כים של גבאין, אבות פ"ג מט"ז הגבאין מחזירין תמיד ונפרעין וכ', פסחי' י"ג. שבת קי"ח: ב"ק קי"ט. כ"ב ח': ט'. גבאי צדקה. ואומנת קבלת המס נקראה גַּבְיוּתָא (וכ"ה בל"ס). גַּבִּיָּה או גַּבָּאוּת סנהד' כ"ה: עבד גביותא תליסר שנין, ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. יצא מגבייתו הרי הוא כחבר ובתוספתא דמאי רפ"ג אי' פירש מגבאותו ובכ"י תוספ' (עיי' צוק"מ צד מ"ט) ג"כ הגי' מגבייתו. ומס הנגבה נקרא גִּיבּוּי וְגוּבַיְינָא, בכורו' ה'. גיבוי כסף, כתובי ס"ח. קודם שיבא לידי גיבוי, ב"מ ס"ג: סנהד' כ"ט: יבמו' ס"ו: מחוסר גוביינא, ב"מ ק"י. האי שטרא כיון דלגובינא קאי וכ', ועיי' עוד ע' מגביתא] —

גִּב = גִּיב (בל"ס נָב באפעל אַגִּיב וכן בל"ע جاب اجاب פי' השיב (antworten בב"ר פפ"א (פ"פ) ו ת צ א ד י נ ה: ו א י ן ש א י ל א ל י ה ה א מ ג י ב ל י א"ל א י ן[3]) ו י ש י ב ו א ו ת ם ד ב ר (במדב' י"ג, כ"ו) ת ר ג' ו א ג י ב ו י ת ן פ ת ג ם. *[אחי"ה הערך הזה אי' רק בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד אבל בדפ"ע חסר וגם לי' לפני ר"ב כנראה מהוספתו בע' גיב ע"ש וציונים מבנין אפעל. ובתרג' אי' לפנינו במקו' ואגיבו יתיבו] —

גַּב = גְּבַב (בל"פ جبابت=جبا ענין אסיפ' ולקיט' ;auflösen, zusammenklauben גבבא בל"ס גובתא מל"פ چوبه Holzspan, eig. Zusammen-geklaubtes, Gestoppeltes ועיי"ע גב י') בשביעי' כפ' הפיגם (פ"ט מ"ו) המגבב כיבש עד שתרד רביעה

---

1) כ"ה בדפ"ר. 2) כ"ה בדפ"ר ובדפ' פיז' אי' שנמצא הכף וכ', שניהם וכ', ובדפ' ההדשי' אי' ונמצא הכף למטה מן הבצים ושניהן וכ'. ומי שלבו שלם יתקן המעוות. 3) בקצת נוסחי' בב"ר בט"ס מגיב וצ"ל מגיב וכ"ה בירו' סנהד' ספ"ב ועיי"ע גיב במו"ע

שנייה, ובביצה בפ׳ המביא (ל״ג.) מגבב מן החצר ומדליק, ובר״ג דפ׳ יוה״כ (יומ׳ ע״ו.) עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו[1]) פי׳ מקבץ[2]). לקושש קש (שמות ה׳ י״ב) תרג׳ לגבבא גילי[3]). בשבת בפ׳ כירה שהסיקוה (פ״ג מ״א, ובירו׳ שבת פ״ג ר״ה ע״ג) בקש או בגבבא, ובפרה בפ״ד (מ״ג) שרפה שלא בעצים או בכלי עצים אפי׳ בקש או בגבבא, ובכלי׳ פי״ז כל כלי בעלי בתים (מ״א) [של בעלי בתין] כתבן ושל בלנין[4]) בגבבא פי׳ סילתי של עצים[5]) כמו קש. * [אחי״ה ולפי זה יש להמציא המלה מל״פ הרשומ׳ שטעמה חתיכת עצים קטנים עיי״ע גב י״א. ורש״י לשבת שם פי׳ גבבא: הנגבב מן השדה אשטובל״א וכ״ה בדפוסי׳ הישנים לשבת כ׳: ד״ה גבבא: אישטובל״א - והוא בל״צ Stoppel, esteuble והשם נגזר מפעל גבב שענינו כמו גבא בל״ע וסו׳ מקבץ ובל״פ נכפלה ג״כ אות בי״ת. וכנ״ה ביצ׳ פ״ד מ״ו מגבב מן החצר ומדליק, ב״ק ק״א: עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחובא עיי״ע חב. ירו׳ יבמו׳ פ״ח ד״ח ע״ד מגבב מעל פני השדה, איכ״ר פ׳ רבתי מגבב כובין] —

גַּב (מל״ע كف beugen, krümmen עיי״ע גב ג׳) בר״ג דאלו עוברין בפסח (מ״ב.) שלשה גובבין את הקומה כלומ׳ כופפין את הקומה. * [אחי״ה בנו״ג וכופפין וכ״ה בעירו׳ נ״ה סע״ב ומפירש״י נראה שהיתה מונחת לפניו גי׳ אחרת והגיה ואולי גובבין היה מונח ובדפ׳ שונצ׳ אי׳ גופפין. ודע שכל הע׳ מחובר בדפוסים הישני׳ עם ע׳ הקודם לזה ואנן לדפ׳ אמש׳ נגררנו] —

גַּב = גְּבָבָא (בל״ס גְּבָבְיוּתָא, גַּבָּא Stück, Theil; גְּבָבָא דְעַמְרָא (Wollstücke, Wollflocken בפ״ק דברכו׳ בס״ג וחכמים אומרים עד חצות (ח׳. וכן במדר״ר פי״ח) אסכרה דומה לחיזרא דשלפא לה מגבבא דעמרא[6]) פי׳ חיזרא קוץ, כלומר כמו צמר שנסתבך בקוץ ובא לשלפו מגבי הקוץ שאינו יכול לשלפו אלא בשבירת צמחי הקוץ כך מיתת אסכרה אבל מיתת נשיקה היא סתימת הפה בלא צער כגון ותשק ידי לפי (איוב ל״א, כ״ז). ובגמ׳ מאימתי קורין את שמע בשחרית (ברכו׳ ט׳:) מאי בין תכלת ללבן אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא עמרא דתכלתא[7]), ובר״ג דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ח.) וסתמינהו בגבבי דעמרא פי׳ גיזי צמר. * [אחי״ה פי׳ בל״ס הרשומ׳ חלק אחד וחתיכה אחת וכן בל״ע جب חתך וגזז וכן ענין פתרון המלה של גיזי צמר, ועיי׳ עוד דוגמאות בע׳ גב י״א] —

גַּב = גָּבוֹהַּ (מל״מ der Hohe, Hochmüthige) בר״ג דסנהד׳ (ה׳:) אבוה דהאי גברא גבה עינים הוה ונתן עיניו בגרושה וחללה[8]) פ״א [וצ״ל או פי׳ או ס״א] בשרירות לבו היה הולך[9]). ובגמ׳ דפ״ק דסוט׳ (ה׳.) גבוה רואה את הגבוה, פי׳ אדם גדול חולק כבוד למי שהוא גדול כמותו. * [אחי״ה וכנ״ה סוט׳ שם: הוא גבוה ורואה את השפל, פי׳ הקב״ה הוא גבוה וכן תוארו ד״מ פסחי׳ ג׳: אליה לגבוה סלקא, ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ה: עבודת גבוה, ירו׳ נזי׳ רפ״א דנ״א. לשון גבוה, במגיל׳ ט״ו. גבה המן מאחשורוש ושם גבר מלכא עילאה ממלכא תתאה, כינוי היא להיפך בלש׳ נקייה תחת גבה מלכא תתאה ממלכא עילאה עיי׳ פירש״י. והפעל גבה כמו בל״מ בהפעיל נדרי׳ נ״ה. אם הגביה עצמו הקב״ה משפילו . ; ואם הוזר בו הקב״ה מגביהו, ובעירו׳ י״ג: כל המשפיל עצמו הקב״ה מגביהו וכל המגביה עצמו הקב״ה משפילו. ויק״ר פ״ח וילק׳ תהלי׳ סרמ״ז תתי״ב עושה סולמות מגביה לזה ומשפיל לזה. והפעל שם ושם ובתנחו׳ כי תשא בלשון זה הוגבהו, סוט׳ מ״ז: שפלים הוגבהו והגבוהים הושפלו, ירו׳ שבועו׳ פ״א דל״ב ע״ד מה לשון שאת (ויקר׳ י״ג, י״ט) מוגבהת, אפעל: סוכ׳ מ״ד: אַגְבְּהֵיהּ, ב״מ ח׳. אנא אגבהתה. — והשם גובה, גַּבְהוּת מנחו׳ ל״ז: גובה שביד, ירו׳ יבמו׳ פ״ח ד״ט, ירו׳ שבת פי״ט די״ז ע״ד גובהה של עטרה, ברכו׳ י׳: אין גבהות לפני המקום, תנחומ׳ כי תשא גבהות של עולם הרכין עצמו פי׳ הקב״ה הרכין עצמו] —

גַּב (מל״מ Rücken, Rückenseite, Oberfläche) אין מטמאין מגביהן בכל כלי עץ פ״ב בכלי׳ (מ״א). אין חולקין את הגביים[10]) בכל הכלי׳ בפ׳ כ״ה (מ״ה), פי׳ מגביהן כמו על גבי חרשו חורשים (תהלי׳ קכ״ט, ג׳). * [אחי״ה וכנ״ה יבמות ס״ג:

---

1) וכ״ה בכ״י מ׳ ובמכילתי׳ בשלח וילק׳ בשלח וכ״ה בספרא דבורא דנדבה פ״ד. ובעל ק״א גרס מגבב עלינו הכתובים, וכ״ה בהוצאת מלבי׳ ובנו״ג ביומ׳ מגבב דברים. וגי׳ רבינו היא היותר טובה. 2) כ״ה לנכון בכל כ״י ובדפ״ר וכ״ה בעה״ק שנ״ב אבל בשדפ״ע נשמט. 3) לי׳ בכ״י ה״ב. 4) כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ר ובכ״י ה״ב אי׳ ושל אומן אבל בשדפ״ע בט״ס דגים. 5) כ״ה בכ״י ל״ד וב״ר וה״ב וכ״ה בדפ״ר ועה״ק שנ״ב אבל בשדפ״ע בט״ס של דגים. 6) וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס צר ט״ו: ובהוספות צד קצ״ב: וגי׳ הנוסחאות הובאת לך בעי׳ אסכרה ע״ש. 7) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד ובכ״י ו״ו ודפ״ע בט״ס גבה ונשמט׳ הבי״ת האחת. 8) ובירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג הגי׳ עיניו של אבא היו גבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת וכ׳. 9) ורש״י פי׳ הלך אחר עיניו. 10) כ״ה בכ״י ל״ד ה״ב ודפ״ר, ובכ״י ו״ו ודפ׳ ווניצי׳ ואמ׳ הגביין ובדפ׳ פיז׳ נשתבש הגבנין.

מקשטא ליה תכא ומהדרא ליה גבא עיי"ע תכא. יומ' ע"ח. גבא דכרעא הוה ובכ"י א"פ אי' אגבא וכ', פי' על שטח העליון של הכרעים וכן פי' הרמב"ם ז"ל בפיה"מ לכלי' כ"ה, ה' הגביין זה השטח. וכן הענין ביתרת בחולי' מ"ז רע"ב אבל אגבא אפי' כטרפא דאסא טרפה. וכן שבת ק"ט. ע"ז כ"ח. גב היד וגב הרגל, פי' שטח העליון של יד ורגל, ובירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד הגי' גבות ידים וגבות רגלים. והקבוץ חולי' ס': נדה כ"ד. ושם: שני גבין, ב"ר רפ"ח ונסרו ועשאו גַבּייה גב לכאן וגב לכאן. ועיי"ע דיופרצוף ושם הגי' גביים] —

גֶּב (בל"פ چوب, جيبا, הוצואריש Holzstück, ćiba) בפ' ח' שרצים בגמ' אבוב רואה (שבת ק"ט:) ונפק מיניה גובי גובי, ובס"ג דשבת (קנ"ו:) אשכח בה חיויא דפסק [ו]שדי בתרי גובי, ובר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ו.) דיקלא ופסקיה בגובי גובי נמי לא קני[1]) מ"ט השתא נמי גובי דדיקלא מיקרו פי' חתיכות. * [אחי"ה וכן פירש"י בשבת שם ושם ולועז ג"כ טרונ"ץ ובב"ק טרינקיי"ש והוא ל"צ abgeschnittene Stücke, tronçons והמלה נרדפה עם גבבא עיי"ע גב ח' ובלי ספק נגזרה מל"פ הרשומה ועיי' עוד ע' צב האחרון] —

גַּב (Kinnbacken, der hohe Theil der Wange) בפ' אלו מגלחין בגמ' דסמך ר' אליעזר אומ' משחרב בית המקדש (מ"ק כ"ד.) כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה עד כמה[2]) א"ר נחמן[3]) עד גובי דיקנא. פי' ר' שרירא גאון עד גובי דיקנא ואינו עד גבי דיקנא וגובי דיקנא הוא שיער שעל הלסתות[4]) והרי עטיפה זו למעלה מן החוטם היא ועדיין ישמעאלים מחזירין קצת המצנפת שלהן על פיהן ועל ראש החוטם ועיקריה דכתיב (יחזק' כ"ד, י"ז) ולא תעטה על שפם, ובנדה פ' המפלת בגמ' וחכמים אומרים כל שאין בו מצורת אדם אינו ולד (נדה כ"ג:) המצח והגבינים והעינים והלסתות וגבות הזקן, פי' גבות הזקן היינו הפנים מקום הזקן עד שיהו כל אלו כאחר שוין לצורת אדם זה פי' ר' גרשום. * [אחי"ה ומוציא אני המלה מל' גבוה והוא מקום גבוה של לחי העליון ואם כדברי ר"ג אז תהיה גב בהיפך אותיות בג ל"ע وجه פנים, ורש"י למ"ק פי' גובי דיקנא: גומות שבלחי למטה מפיו וכן מצאתי סעד לפירושו מירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג ואלו הן הסימנין המצח.. והזקן וגומות הזקן ע"כ. ולפי זה גובי ל"ע جب, جوف וכ"ה בל"ס גובא ועניגה גומא עיי"ע גב י"ז. ובנדה פירש"י רק גבות הזקן סנטר שקורין מנטו"ן menton פי' לחי] —

גֵּב = גֶּבֶא Wasseransammlung, Cisterne arab.) جباوة جبا) בריש מקואות (פ"א מ"א) שש מעלות במקוה זו למעלה מזו וזו למעלה מזו מי גבים[5]) שתה טמא [וכ'], ובחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ד:) כמשק גבים שוקק בו (ישעי' ל"ג, ד') מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונן של ישראל כיון שנפל ליד גוי טהור כדרב פפא דאמר עמון ומואב טהרו בסיחון (גיטי' ל"ח. חולי' ס':)[6]) ובהמקדש בפ"ו בפרה (מ"ה) המפנה את המעיין לתוך הגת או לתוך הגבי, פי' מן: עשה[7]) הנחל הזה גבים גבים (מ"ב ג', ט"ז) וכן בל"ע[8]) והוא פציד[9]) והן רקקין שיש בהן מים. * [אחי"ה וכנ"ה במ"ק כ"ה: בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים, שהש"ר פי' ישקני כאדם שהוא משיק ב' גֵּבִין זה על זה ובירו' מ"ק פ"א ד"פ. הקבוץ מי גְבָיִים. ול"מ הוא ישעי' ל', י"ד; יחזק' מ"ז, י"א. וענינו מקוה מים וכ"ה בל"ע הרשומ' ועליה כיון רבינו לפי גי' כ"י הנ"ל ותרג' גבא: פציד וכ"ה בל"ס פצידא. ועיי' עוד פי' רע"ב שנגרר אחר פי' רבינו ומעיני הרב בעל תוי"ט לפרה נעלם זה] —

גֹּב = גוֹב, גוֹבָא, גוֹבַאי (בל"ע جاب, جابى Heu-schrecke עיי' גיזיניאוס פי' לישעי' א') בפ' כיצד מברכין (ברכו' מ':) על החומץ ועל הגובאי ועל הנובלות[10]) אומ' שהכל[11]) גובאי מין חגבים הוא[12]) בלע"ז ברוצ"י והוא ארבה כשר. * [אחי"ה כונת רבינו על לאי"ט Raupe, brucio, bruco וגי' דפ' אמש' ברוכי וזה יותר מכוון עם ל"י ורו' βροῦχος, βροῦκος, bruchus וכן העתיקו ע' זקנים

1) בנו"ג בשיגוויים ע"ש. 2) וכ"ה בכ"י מ' ובנוסחי לי'. 3) בנו"ג מחוי רב נחמן וכ"ה בכ"י מ'. 4) כ"ה בנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ועה"ק וכ"ה בפי' הריטב"א ושם הגי' עד הלסתות וכל הפי' שם נכתב בשם רה"ג ע"ש וגי' על גובי דיקנא אי' בטוי"ד סי' שפ"ו וכן העתיק בעל כ"מ פ"ה מהל' אבל הלי"ט. ובדפ"ע הגי' במקום הלסתות בט"ס השפתות. 5) בנו"ג גְּבָאִים אבל גי' הר"ש ורע"ב כגי' רבינו וכ"ה בפרה בסמוך. 6) והמדפיסי' שמו התיבו' דאמר רב פפא בין שני חצאי עיגולים עפ"י דעת הבאר שבע והגרי"ב בהפש"ב העלה בטוב טעם ודעת כי כל המאמר כדרב פפא דאמר רב פפא וכ' צריכנו להסגיר ע"ש. 7) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב, ובדפ"ע בט"ס עשה מן. 8) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד. 9) כצ"ל וכ"ה בע' פצד ובפי' רה"ג למקו' ופרה צד כ"ט, ל"ג ובדפ"ע בט"ס פצור. 10) וכ"ה בכ"י פ' עיי' ד"ס ברכו' צד קי'. וכן הסדר בירו' ברכו' פ"ו ד"י: על הגוביי ועל הנובלות. ובנו"ג על הנובלות ועל הגובאי. 11) וכ"ה בכ"י מ' וכן משמע מאו"ז סי' קע"ה ובנו"ג וכן בירו' ברכ' שהכל נהיה בדברו. 12) וכ"ה באו"ז שם.

ארבה (ויקי י"א, כ"ב; מ"א ח', ל"ז) ילקי (תהלי' ק"ד, ל"ג; יואל א', ד'; ב', כ"ה; נחום ג', ט"ו) וחסיל (ד"ה ב' ו', כ"ח וכן עקילס לתהלי' ע"ח, מ"ו) וכן תרג' ארבה גובא או גובאי עיי' עמת"ר להחח' לעווי וכן אי' בחולי' ס"ה. ארבה זה גובאי וכן תרג' עוף טהור (תר"י א' לדברי' י"ד, כ') גובא דכיא ר"ל ארבה שיש לו כנפים לעוף וכשר לאכילה ותרג' דפ"ר קרית ארבע (תר"י ב' לבראש' כ"ג, ב') בקרייתהון דגובייא (ובדפוסים שלנו גובריא) והשוה ארבע לארבה, ומכת ארבה גדולה מנשוא, וכן אי' בסוט' מ"ט: כשמת רשב"ג עלה גובאי ורבו צרות, ובירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ב ראה גוביי אומ' ברוך דיין האמת ובירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד ולמה נקרא שמו גוביי דו גביה דיניה דמריה, כלומ' שהוא גובה דין אדוניו שבעון הדור הוא בא כמאמר חז"ל בשבת ל"ב: בעון גזל הגובאי עולה, ובירו' תעני' ספ"א דס"ד ע"ד עצירת גשמים וגוביי מתריעין עליהן ועיי' בבבלי תעני' י"ט, והמלה ל"מ הוא ובזה הענין ג"כ כמשק גבים של ע' הקודם לזה עיי' ס' השרשים לרד"ק ע' גוב] —

גַּב = גַּבְיָא Einriss, Einschnitt in die Augen) מל"ע جب, جاب (einschneiden עורת או שבור או חרוץ או יבלת (ויקי כ"ב, כ"ב) תר"י [א'] דסמי, דתביר או דגביא או נסים. *[אחי"ה כן הצעתי לפי גי' דפ"ר; ועה"ק שנ"ב רק או חרוץ או יבלת, אבל בדפ' פיז' ווניצ' עוד או גרב ויותר משובש בשדפ"ע עורת או שבור או יבלת או גרב, ותרג' גביא עולה יפה עם ל"מ חרוץ ושניהם מורים ענין כריתה וקריצה כי חרוץ נגזר מל"ע حرص וכן גביא מל"ע הרשומה ופתרונם כרת וחתך, ונאצל מזה גם חריץ של עין גיטי' נ"ו. בכורו' ל"ח. לפי גי' רבינו בע' חרץ ב' ונתפשר היטב ע"י תורא כרא דעיניה פי' שורה שחוץ מן העין כלומ' גדר שנפרץ סביב העין ועיי' עוד ע' חרץ ב' ופירש"י בכורו' ל"ח רע"ב. ובתרג' שלפנינו אי' או דריסוי לקיין וזה לפי פי' המשנ' בכור' פ"ז מ"ג שנשרו ריסי עיניו, ויתר החלופים בתרג' שם נראה שנוספו מזמן מאוחר ורבינו לא הכירם] —

גַּב an, bei, nahe) בל"ע جنب בל"ס גנבא פי' צד) תר"י עמי גבי, עמך גבך, עמו גביה. *[אחי"ה בלי ספק נגזרה המלה מל"ע וסו' הרשומה שענינה צד וטעם מלת היחס ששגורה מאוד בדרז"ל כמו בצד, אצל וקרוב לדבר מה. ואות נו"ן נשמטה כי על כן נדגש הבי"ת לתשלום וכבר מצא מקומו בדניאל ז', ו' גַּבַּיהּ פי' בצדו וכן בכ"מ שבא זכרונו ד"מ ברכו' י', ליתי גַבָּאי פי' יבא אצלי, מגיל' י"א. גבי הדדי פי' זה אצל זה, ברכו' שם אזל לגבי אלישע, שם ל"ג: לגבי משה, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה, הוה גבי ר' חייא בר אחא פריטין, פי' היה לו (אצלו) מעות, ושם פ"ט די"ג ע"ד יקרב אברהם מן גביה ועד גביי ואנא מקרב מן גביי עד סוף כל דרי כלומ' זכותו של אברהם מגינה מאצלו היינו מזמנו ועד זמני ומאצלי עד סוף כל הדורות (עיי' בבלי סוכ' מ"ה:) ירו' נדרי' פ"ו ד"מ. גַבָּן פי' אצלנו, ב"מ ס"ב. מאי בעי גַבֵּיה מה יבקש ממנו ב"ר פל"ג אית גבכון יש אצלכם, ומזה הענין אַגַּב במקום אל=עַל גַּב כלומ' על צדו, על ידו, מפני, והרבה בש"ס ד"מ קידוש' כ"ו: כ"ז: והלאה אגב אחר פי' ע"י אחר, ושם אגב קרקע, ע"י או מפני קרקע; פסחי' ק"ג, כל אגב גביא בעיא, פי' כל שהוא ע"י ומפני דבר אחר כלומ' שצריך לכתוב שטר עליו כגון מלוה עדיין הוא צריך לגבות ויש בו טורח, ב"מ כ"א: אגב דיקירי, מפני שהם כבדים, שבת קט"ז, אגב כתב הוא דקדוש פי' הגיליונין ע"י הכתב הם קדושים, ושם: אגב ס"ת שאני, ב"מ ד': שבועו' מ': אגב גררא נסבה, כתוב' ק"ה: אגב אורחי, סנהד' צ"ה: אגב אורחך, ברכו' כ', אגב אורחיה כלומ' בדרך הצד וכן אגב גררא מה שנמשך ונגרר מענין הדבר ולא שיהיה שם עיקר מקומו, ואולי מן הענין המדובר ג"כ מאמר חז"ל דברים בגבג, ירו' כלאים פ"ט דל"ב ע"ג, ירו' כתוב' פי"ב דל"ה: פי' עוד יש דברים בצדו ובלתי מבואר ומבורר הענין וגי' הבבלי בגו וא"כ שיעורו טעם פנימי וסתום יש בדבר, עיי"ע גו] —

גֹּב = גּוֹב (בל"ע جب, جوبة, בלי' שומרוני גוּבָּא Grube) אריות בדניאל (ו', ה' והלאה).
*[אחי"ה וכ"ה בירו' ע"ז פ"ד דמ"ד, ארמייא נפל לגובא ועיי"ע גב י"ט, וכן בתרג' עיי' עמת"ר להח' לעווי] —

* גַּב (פי' כמו כף Ufer או מל"ע جبا Rand) נדה ס"ו. על גב הנהר, תרג' שפת היאור (תר"י ב' לשמו' ב', ג') ושפת הנחל (תר"י ב' לדברי' ד', מ"ח) על גב נחל והוא כמו כף נחל, עיי"ע כף ב'.

* גב (מל"פ كب, كُب ובל"ר Haufen, Gebund (copia עירו' ע"ט. גוב של תבן שבין ב' תחומי שבת ופירש"י בור רחב להכנים בו תבן וכ"ה באו"ז הלכ' עירו' סי' קפ"א ובעלי התוספ' פירשו מלש' קש וגבבא ורבינו בע' נב א' גרס ניב של תבן פי' תבן מעזיבה כמו חבילות כ"ה לגי' דפ"ר וצ"ל תבן מעניבה וכי' ק"ט גרס תבן מענבה וצ"ל מעניבה וכן מצאתי בפי' הריטב"א לעירו'

וז״ל והראב״ד ז״ל גורס וכן אתה אומר בניב שבין שני תחומי שבת וכן הגי׳ במקצת ספרי׳ ופי׳ הוא ז״ל דניב לישנא קיטא הוא כמו ע נ י ב והוא מל׳ ע נ י ב ה שדרך עושה מתבן לענוב אותו ולעשות אגודות ע״כ. ולפע״ד גי׳ גוב נראה יותר וכנראה כן גרסו גם הכ״י שבעל ד״ס לא הביא שום חילוף הנוסחא בעירו׳ ע״ט. צד קנ״ו. ולדעתי הוא מל״פ הרשומ׳ וטעמו גדיש וחבילה והוא ממש מענין מתבן של משנה עירו׳ ויפה פי׳ רש״י מתבן גדיש.

* גב בנדה ס״ה: דמגבי בה טפי ט״ס עיי״ע גח א׳ ומ״ש.

☞ גִּבְּבָא (כלים גבב עיי״ע גב ג׳ בל״ר gibba חטוטרת (Bergrücken, Buckel תרג׳ בפס׳ הר גבנונים (תהלי׳ ס״ה, ט״ז) אתעבד להון גבבא פי׳ חטוטרת כמו גביעא). * [אחי״ה וכן פי׳ רא״ב במתורגמן ע׳ גבב. אבל בכ״י תרג׳ הגי׳ גיבנא והוא מל״מ גבנונים עיי״ע גבן ג׳. ונגזרה המלה מל״ס גְּבַב ופתרונו כפוף ויש לו חטוטרת וכ״ה בל״ר הרשומה וכ״ה בל״ע حدب פי׳ חטוטר׳ ועיי״ע גב ג׳. והקבוץ בב״ר פצ״ח אילין גִיבְּבָתָא דצפורי פי׳ מלש׳ גבהות וגבשושית שצפורין יושבת במקום הרים כדאי׳ במגיל׳ ו׳. ציפורי שיושבת בראשי הרים כצפור] —

* גבביא, גבביי עיי״ע גאובאי.

גִּבֵּחַ (פי׳ כמו גִּבֵּהַ = בלי׳ שומרוני גבח Hoch-gewachsener, Riese מפעל ערבי جبا her-vorragen, جبخ gross sein; ולדעת י״מ הוא = כיפח מלי׳ ערבי׳ كفح, مكفح (robuster Mensch בפ׳ מומין אלו בגמ׳ כיפח (בכורו׳ מ״ה:) תני רב זביד גיבח פי׳ ב ע ל ק ו מ ה ומסקנא אמ׳ רב פפא באריכא שמוטה סניא [1]) פי׳ ארוך ודק ופרצופו בולט לחוץ שנוי הוא לראות וי״מ ארוך וגחון כלומ׳ כיפח כפוף. אמ׳ ר״ל גבח לא ישא גבחת שמא יצא מביניהן תורן. * [אחי״ה וגי׳ כיפח וגבח אחז רבינו ג״כ בע׳ כפח ב׳ אבל במשנה ובגמ׳ בכורו׳ אי׳ הקפח וברש״י הקיפח וכ״ה בטור או״ח סי׳ רכ״ה אבל כ״י פ׳ לברכו׳ נ״ח: אי׳ הכופה עיי׳ ד״ס שם צד קס״ו אות ז׳ ונ״ל להגיה כגי׳ רבינו כיפח אבל בכ״י מ׳ שם ג״כ הקיפח ובנוסח׳ הקפח. ופי׳ רש״י בבכור׳ ד״ה באריכא ממש כפי׳ רבינו כאן וכע׳ שמט ב׳ ומלת קיפח לא פי׳ כלל אבל בברכו׳ נ״ח: ד״ה קפח פי׳ בטן גדול מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת ל״א קפח ארוך הרבה ופרצופו שמט ובולט דמכוער הוי ע״כ ודע שהגרי״ב בהגהות לברכו׳ ובפהש״ב כבר התעורר של״א ממש כסוגי׳ בבכורו׳ ואני מוסיף שהוא בעצם ראשונה כפי׳ רבינו בכאן ולולי מיסתפינא הייתי אומ׳ שהוספה מאוחרת היא כי כמה פעמים חויתי דעתי שרש״י בעת שמפרשו את מסכ׳ ברכו׳ עדנה לא ראה ספר הע׳ ואולי במקום ל״א צ״ל ל״ע והוא לשון ערוך וכונת בעל ההוספה היה לקרב ולהשלים פי׳ הראשון של רש״י עם סוגי׳ של בכורו׳ שהוא כפי׳ ל״א עפ״י פי׳ רבינו בעל הערוך וראיה מופתית כי ל״א הוספה היא שהרי לפני בעל הטור ובעל המחבר באו״ח הנ״ל לא היה מונח פי׳ ל״א רק פי׳ ראשון של רש״י ובזה הותרו כל הספקות בהפש״ב ע״ש וגזרת המלה כפי׳ ראשון נ״ל מל״ע قفاخ kurzer, stämmiger Mann מי שקומתו נראית קצורה מתוך עוביו. אבל לגי׳ רבינו יש לגזור המלה מל״ע הרשומה. ובענין גיבח נראה אור בלש׳ שומרוני שתרג׳ גבה ע״י גבח עיי׳ גיזיני׳ תיזוירוס ח״א רנ״ז ע״ד ובאמת בנו״ג גבוה. ועוד י״ל שהוא ל״ע הרשומ׳ פי׳ בעל קומה וכח] —

1 גָּבַח = גַּבַּחַת (das Hervorragen, die Erhöhung am Rücken, hochrückig, von den Heu-schrecken s. vor. Art.) אין לי אלא הבא ואין לו גבחת הבא ויש לו גבחת . . בגמ׳ ובחגבים פ׳ ואלו טרפות (ס״ה:) פי׳ גבחת גבחות [2]) יש בשידרה שלו כעין הגמל. ארבה אין לו גבחת [3]) ואין לו זנב, סלעם יש לו גבחת ויש לו זנב. * [אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ שם בקובץ כ״י אנגיליק׳ דף שי״ז: ורש״י פי׳ שאין ראשו מרוט והוא בלשון סורי׳ מרטא פי׳ קרחה וא״כ גוזרו ממלה הבאה בערך אח״ז. ונגזרה המלה מלשון ערבי׳ הרשומ׳ בע׳ הקודם לזה] —

2 גָּבַח = גַּבַּחַת (hochstirnig) בל״ע جبه או מל׳ ערבית جبهاء בל״ס גְבָחוּתא Kahlheit des Vorderkopfes) בהכל מטמאין פ״ג בנגעים (ס״ו) הקרחת והגבחת מטמאות בשני שבועות. ובהנתקים פ״י (מ״י) מפרש איזהו הקרחת מן הקדקוד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר ואי זו היא גבחת מן הקדקוד השופע לפניו כנגד שיער מ ל מ ע ל ה [4]) ובתורת כהנים (ספרא מכילתא דנגעים ספ״י והובא ג״כ בפי׳ הר״ש לנגעי׳ פ״י מ״י)

[1]) רמ״ל במעות הגיא! [2]) בפי׳ רגמ״ה כ״י הגי׳ גבהות. [3]) עיי׳ פירושו בספ׳ זאאלאגיע להרב לעווזאהן צד רפ״ז. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ר ובדפ״ע אבל בדפ״ר בט״ס מלמטה, ובנו״ג עד כנגד שער מלמעלן.

מקדקוד שופע לאחוריו זו היא קרחת, מקדקוד שופע לפניו זו היא גבחת. * [אחי"ה ודרושים אחרי' בענין גבחת אי' עוד בתורת כהני' שם ופי"א ע"ש ובפ' ט"ו דרש בענין בגדים בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו החדשים וכן תרגם אונקלוס ופשיטה עיי' ספרי על העתקה פרסי' לריב"י טאווס צד קל"ג. ועיי' ספר השרשי' לרד"ק ע' גבח. וגוזר אני המלה מל"ע הרשום' ופתרונה גבהות המצח וקרחה בקדקוד מלפניו] —

גַּבְיָא (= בל"ם ausgewählt, schätzbar; גַּבְיָין auserwählter, vorzüglicher) תרג' כסף נבחר (משלי ח', י"ט) מן סניא גביא, תרג' מחשבות חרוץ (שם כ"א, ד') מחשבתא דגביין). * [אחי"ה וכ"ה בל"ס, ובכ"י תרג' ובפשיט' אי' במקום סניא: סימא וכן כתב בעל המתורגמן בע' סם כל לשנא כסף דאיוב משלי תהלי' מתורג' סימא] —

* גביא בשבת ק"י, מנחו' מ"ב: עיי"ע מגביא.

* גְּבִיית, גְּבִייתִי (E. N.) בפסיקת' רבתי קלספכ"ט אבוקה בן גביית כשבאו השונאים להקיף את ירושלים וכ', ע"ש כל המעשה ונקרא עוד שם האיש הזה אביקה בן גבייתי (ע"ש).

גְּבַל (בל"ם וכן בל"ע جبل rühren, kneten, mengen; auch formen; גַּבָּל בל"ס גָּבוּלָא der Kneter, Teigbereiter) בפ' ואלו עוברין בפסחי' בגמ' בצק החרש (מ"ו.) ובפ' העור והרוטב בגמ' וכולן שעיבדן (חולי' קכ"ב:) א"ר אבהו א"ר לקיש לגבל ולתפילה ולנטילת ידים ארבעה מילין "פי' אם יש גבל העושה עיסתו בטהרה ברחוק ארבעה מילין ימתין עד שיגיע לאותו גבל או אם יש ברחוק ארבעה מילין לפניו מים ימתין עד שיגיע למים ויגבל עיסתו בטהרה וכן לא יתפלל ולא יאכל עד שיגיע למים ויטול ידיו וה"מ דבעינן ארבעה מילין לפניו אבל לאחריו אפי' מיל אחד אין מטריחין אותו לחזור אלא עושה עיסתו כמו שיזדמן לו ויקנח ידיו בעפר ויתפלל" כמפורש בפ' היה קורא בתורה בגמ' א"ר יהושע בן קרחא (ברכו' ט"ו.) מי שאין לו מים ליטול ידיו מקנח ידיו בצרור או בעפר וכ', "וגם אוכל בבלאי חמתות בלא נטילה" כמבואר בע' בל [ג']. "וכן עבודת העור בהילוך ארבעה מילין נקרא עבדה ונטהר"[1]. אבל לא גובלין בסוף משנת שבת (קנ"ה:). ונגבול בהדי קיטמא וניגבול בדבשא[2]) ונגבול בנטפא בר"ג דמי שאחזו (גיטי' ס"ט:) ובריש[3]) גמ' דפ' במה מדליקין (שבת כ"ג.) כל השמנין יפין לדיו ושמן זית מן המובחר בין לגבל בין לעשן פי' לשרותו בשמן כדרך שאנו עושין במים לעשן שמעשנין כלי זכוכית בעשן השמן עד שנשחרין ומגררים אותה שחרורית ומשימין בדיו.[4]) גביל לתורי בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכו' מ.) פי' אם ברך אדם המוציא לחם ובצע וקודם שיאכל אמ' לאחר טול פרוסה של המוציא לא הפסיק הברכה ואין צריך לחזור ולברך ברכה אחרת וכן אם אמ' הבא מלח הבא לפתן ואפי' אם אמר גביל לתורי הנהי כולהו לצורך הסעודה הן ואין צריך לברך בירכה אחרת דקיימא לן (ברכ' שם) כל מידי דהוה מחמת הסעודה לא הפסקה היא דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום קודם וכ'[5]). ובפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין חנוני (ב"מ ס"ט.) דאמרי אינשי גביל לתורא גביל לתורי[6]) כלומ' לפטם שור בין השורים אין לו טורח. * [אחי"ה כן משמע מפי' ר"ח עיי' חיד' הריטב"א לב"מ שם. וכנ"ה בשבת קנ"ה: נותנים מים למורסן אבל לא גובלים, ירו' שבת פ"ז ד"י: ההן דגבל גירגוכסין ועיי"ע גורגבסין במו"ע. תוספתא מעשרו' פ"ג גובל עיסתו בטהרה. ב"ר ספל"ד אנא גבלין ליה אדמדמני עיי"ע אדמדמני. ויק"ר רפכ"ט ברביעי גבלו. ובפיעל: שבת י"ח. אינו חייב עד שיגבל, תעני' י'. מגבל את הגבינה, שם י"ט: מגבל את הטיט, ושם הטיט מגובל יפה. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ג מגבל לעיסתו. ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג הפריש ואח"כ גיבל, ושם אין יגבל שית . . ואין יגבל ארבע . . הא כיצד הוא עושה מיגבול [וצ"ל מגבל] חמש ונוט' ארבע. ירו' חלה פ"ד ד"ס. ראו אותו מגבל אצל אחר,

---

[1]) דברי רבינו אלה המצויינים בסימני רמיזה ממש כפי' ר"ח לפסחי' צד ע"ח וכן הסכימו התוספו' בחולי' שם ד"ה לגבל לפי' הערוך מבלי להזכירם כי לקוחים הם דברי רבינו מפי' ר"ח ולא זו בלבד אבל התוספ' מיחדים לר"ח בענין תפלה פי' בפני עצמו, ועיי' עוד ספ"ג של מבוא לזה החיבור ומ"ש בענין האו"ז. וציון מברכו' הנ"ל כבר מצא מקומו באלקראן ה', ח'. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בד' וויניצי' ואמ' אבל בדפ"ר וכד' פיז' אי' ונגבול בדבשא ונגבון בדבשא וט"ס הוא. ובנו"ג בגיטי' ס"ט: רק וניגבול בנטפא וא"כ חסר ציון רבינו ובעמו' א' בגיטי' שם הגי' וניגדבל בקיטמא ובע' גרבל הגי' ונגרבל בההוא קיטמא. [3]) כצ"ל ובדפ"ע אי' בסוף. [4]) כן פירש"י לשבת שם בשם תשובת הגאונים ע"ש. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וכ"ה בגיטי' ס"ב. וברי"ף ובראו"ש וכן העיר ע"ז הגרי"ב בהגהות לברכו' מ'. וכ"ה באו"ז הלכ' ברכו' המוציא סי' קמ"ה ושם משמע כי פי' רבינו מפי' ר"ח נובע ע"ש. בדפ"ע סוף התיבות כלום קודם חסר, ובנו"ג אסור לאדם שיאכל וכ'. [6]) כ"ה בכ"י ב"ר ובנוסחאות ובדפ"ע אי' רק דאמר גביל לתורי וט"ס הוא.

ירו' מע"ש פ"ה דנ"ו ע"ד מהו מיכום צפר ומגבלא אדמיה בזרע כיתן, שמ"ר פ"ל מה דרכה של אשה . . מגבלת את הקמח ואח"כ נוטלת חלה כך עשה האלהים גבל את העולם ואח"כ נטל אדם. ויק"ר פ"ו עובדא הוה וכ' איגבלון בלישה וכ', פי' שלשה דנרין נילושים בעיסה עיי' המעשה בגיטי' ל"ה רע"א בשינויים. והשם גַּבָּל, גַּבָּלָא וכ"ה בל"ס מלבד הציוני' הנ"ל אי' עוד בפסחי' ל"ד. אבא שאול גבל של בית רבי היה, כתוב' ע"ב. פלוני גבל תיקן לי את העיסה, ילק' איוב כ"ח רמז תתקט"ז הגבל הזה שהוא גובל לבנין הטיט, שבת קנ"ו, גבלא דבי נשיה ורבינו בע' בטש גרס דבי נשיאה ע"ש. ומה שנילש נקרא גיבול, גוּבְלָא, גביל: שבת י"ח, קמח בר גיבול הוא . . דיו דלאו בר גיבול הוא וכ' ושם קנ"ה סע"ב קמח דבר גיבול הוא אבל מורסן דלאו בר גיבול הוא. ברכו' ל"ז: גביל מרתח עיי"ע טרתא. ושם ל"ח. גובלא בעלמא הוא. ופי' המלה כל"ע וסו' ענין יצירה ולישה ודריסת הרגל עיי"ע הבא אח"ז, וגם בהשאלה הבלילה ושריה] —

גְּבַל = גְּבוּל, גּוֹבֵל (Grenze, Um- Begrenzung) (Umfassung) בפ"ק דשבת (כ'.) ובגבולין משיצת האור ברובן[1], בר"ג דפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ג.) ר א ש ו ן[2] דאיתיה מן התורה בגבולין מנא לן דכתי' (ויק' כ"ג, מ') ולקחתם לכם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד. פי' כל א"י קרוי גבולין לבר מירושלים[3]. בפ"ג בכלאי' (מ"א) היה לו גובל גבוה טפח[4]. פי' גובל הוא דריסת האדם סביב הערוגה לשון גבול הוא. * [אחי"ה בירו' כלאי' שם אי' עוד גגו של גובל, שם גובל מהו שיציל את הירק מיד מוקשה . . מוקשה עצמו מהו שיציל בראש הגובל ע"ש כמה פעמים והקבוץ שם: הגובלין] —

גְּבַל (כל"ע جبل (Gebirgs-Hochland תר"י שעיר (בראשי' ל"ב, ד'; ל"ו, ח', ט'; במדי' כ"ד, י"ח) גבלא בהרם שעיר (בראשי' י"ד, ו'), ארצה שעיר (בראשי' ל"ב, ו'). * [אחי"ה וכ"ה בתרג' שומרוני בראשי' ל"ד. י"ה, ט"ז; ל"ו, ח', ט'; דברי' א', ב'; ב', א'; ל"ג, ב', וכן תר"י ב' דברי' ל"ג, ב' פארן: טורי דגבלא, ולדעתי הוא Γοβολῖτις אצל בן מתתיהו בהקדמוני' ב', א', ב'; ג', ב', א'; או Γαβαλῖται בהקדמוני' ט', ט', א' ואצל שטיפנוס ביצנ' נקרא Γεβαληνή ועיי' עוד גיזיניאוס תיזוירוס ח"א רנ"ח:]—

* גַּבְלָא, גַּבְלָן (1 wahrsch. Gabala in Untergaliläa; 2 das östl. Grenzland Galil. (Γαυλανῖτις) כתוב' קי"ב. ע"ז נ"ט. איקלע לגבלא ועיי' תוספ' שם ד"ב איקלע. ר' יעקב גבולאה קהל"ר פ' דור הולך, ובירו' חלה פ"ג דנ"ט. ירו' יבמו' פ"ח ד"ט: ירו' קידושי' פ"ד דס"ה ע"ד ר' יעקב גבולייא, וכתב בעל כפתור ופרח ד"ס. בדרך מבית שאן לטברי' מהלך שעה וחצי בצד השמאל בתוך הנחל עיר גבול וקוראי' גבול תחתון ושל המערב הנחל כשתי שעות מלמעלה על שפתו עיר גבול העליון ע"כ ולעדות בן מתתיהו (קדמוני' ט"ו, י"א) נבנית עיר גַּבָלָה בגליל התחתון ע"י הורדוס. ויש להביא ראיה על תכונת עיר בגליל ממה ששנינו בסנהד' צ"ז. סוט' מ"ט. שהש"ר פ' התאנה והגליל יחרב והגבלון ישום ואנשי הגבול (כשהש"ר אי' אנשי הגליל) יסובבו מעיר לעיר: ולדעתי היא Gaulanitis אצל בן מתתיהו (במלחמ' ד', א', א' ועיי' שם ב', ט', א' א'; ג', ג', ה'; ג', י', ז') ובאמת בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג, ובירו' מגיל' פ"ג דע"ג ע"ד הגי' גובלנא וגוולנא.

* גְּבִילָה (E. N.) ירו' נזי' פ"ז דנ"ו. גבילה אחוא דר' בא. ובירו' ברכו' פ"ב ד"ו. הגי' מגבילה אחוי דר' אבא ובמהרש"ם הגי' מובילה.

* גַּבְלוּל (ein Stück eingerührten Teiges von 1 גְּבַל) ירו' חלה רפ"ג דנ"ט. חלה כמין גבלול . . משתעשה גבלולין גבלולין כלומ' משיתערב הקמח יפה יפה והעיסה נילשת יפה ונגזר מפעל גבל א' ופני משה פי' כמו גבנוניות.

גַּבְלִית (Höcker, Hügel ar. جبلة d. h. höcker = hügelförmiger Anbau am Gebäude (nach R. N. Getreidebehält. באהלו' ר"פ י"ד[5]) הזיז מביא את הטומאה בכל שהוא והגזרה והגבלית בפותח טפח. גבלית פי' אוצר. תניא בתוספתא

---

[1]) וקרוב לזה אי' בכ"י א"פ שיוצת האור ברובן וכ"ה במשניו' נאפולי ופיז' ועיי' ד"ס שבת צד י"ז. ובירו' אי' כדי שיצת ובכ"י מ' שיצית אבל במשנה דבבלי ובמשנ' שבמשניו' כדי שתאחוז האור. [2]) וכ"ה נכון ברי"ף ורא"ש ובפסקי ריא"ד וכן מצאתי בחי' הרשב"א וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס שם צד ס"ו: ובגוס' ל"ו. [3]) וכן כתב רבינו בע' אגא, וכן דעת רש"י בכתובי' כ"ד: בענין קדשי הגבול, ועיי' עוד ירו' כתובי' פ"ב דכ"ו ע"ד, וירו' תרומ' פ"ח דמ"ה: והקבוץ גבולים, גבולין ב"ב נ"ו. ב"ר פ"ע, במד"ר ספ"ח, ועיי' מ"ש בעל לימוד ערוך שבת צד מ"ו: אות ק"ג. [4]) כ"ה ג"כ בירו' במשנה ובגמ' דכ"ח ע"ג ובמשניו' ובר"ש אי' גבול אבל בר"ש דפ' וויניצי' ר"פ אי' גובל וכ"ה בפי' הרא"ש ועיי' בתוי"ט פ"ג מ"ב וכ"ה בכ"י מ' בכל מקום. [5]) כ"ה לנכון בכ"י אבל בדפ"ע במ"ס י"ז.

(אהלו׳ ספי״ד) אי זו היא גבלית כל המעוקם[1]) מכאן ומכאן ומשוייר מן האמצע. * [אחי״ה וכן פי׳ רה״ג שם, ושם הגי׳ הגבילית, ובירו׳ שביעי׳ פ״ג דל״ד סע״ג אי׳ הגובלית ובעה״ק שנ״ב הגבלות. ונגזרה המלה מל״ע הרשום׳ וטעמה כמין זיז בבנין בדמיון חטוטרת וגבנונית, והרא״ש פי׳ גבלית שאין לה פנים ונחתכו כל ארבעה קצוותיה ולפי זה נגזר מל״ע جبل ופתרונו נחתך] —

גִּבֵּן (כל״ע جبن בל״ס גְּבַן gerinnen lassen zu Käse מהשם גְּבִינָה בל״ס גובנא, בל׳ שומרוני גַבְנוּ בל״ע جبن Käse) כס״ג דהמצניע (שבת צ״ה.) מגבן משום מאי מחייב, פי׳ המקפה גבינה ומקבץ פתיתי החלב הקפוי לעשותם חריץ של גבינה, * [אחי״ה וכנ״ה שבת שם ותוספתא שבת פ״י החולב והמחבץ והמגבן עיי״ע חלב א׳, חבץ א׳, ירו׳ שבת פ״ז ד״י סע״ג המגבן והמחבץ חייב משום לש, ירו׳ מעשרות פ״ב ד״נ. ירו׳ ב״מ רפ״ז די״א: יצא החולב והמגבן והמחבץ (ירו׳ ב״מ) שאין גידולי קרקע. ונגזרה המלה מהשם גבינה (איוב י׳, י׳) וכ״ה בל״ס וער׳ ושומ׳ והשם גבינה ד״מ גבינת בית אוניקי עיי״ע אנייקי על גי׳ אמיתית וכן במשקל סורי גובנא, ירו׳ שקלי׳ פ״ז ד״נ ע״ג עיגול דגובנא, ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג: וירו׳ נדרי׳ רפ״ח ד״מ ע״ד אע״ג דאכל גובנא ושתא מיא אסקיה צום ההוא (כל ההוא) יומא] —

גְּבַן = גְּבִין (גְּבִינָא בל״ס וכן בל״ע الجبينان Augen-braue) בפ׳ הגוזל ומאכיל בגמ׳ אם מחמת הגזלן (ב״ק קי״ז.) ר׳ יוחנן גברא סבא הוי ומסרחי גביניה, ובפ׳ המפלת בגמ׳ וחכ״א כל שאין בו מצורת האדם (נדה כ״ג:) המצח והגבין והעין[2]), ובפ״ז בבכורו׳ [בפ׳] מומין אלו (מ״ג: וכ״ה בספרא אמור פרק ב׳ פ״ג) אין לו גבינין [או] אין לו אלא גבין אחד זהו גבן האמור בתורה (ויק׳ כ״א, כ׳) פי׳ „גבות עינים״, ר׳ דוסא אמר כל שגביניו שוכבין, פי׳ „שהן גדולות ותלויות[3]) על עיניו״[4]). תר״י [ב׳] מפרש ג׳ פירושים גבן, או גבן: או דגבינוי חפין עינוי; או דלית ליה שיער בגבינוי; או דגביח[5]) ס״א דגביע[6]). ותנומה לעפעפיך (משלי ו׳, ד׳) תרג׳- וניימתא[7]) לגביניך, ואל תקחך בעפעפיה (שם פסו׳ כ״ה) [תרג׳] בגבינהא. * [אחי״ה בנו״ג בגבינותא, ובירו׳ שבת פ״ה ד״ז: כהדא כיפה דהיא משויא גְבִינָתָא] —

גַּבַּן = גַּבִּין 2 Rücken, Doppelrücken, Buckel) von גב 10) בפ׳ מומין אלו (בכורו׳ מ״ג:) ר׳ חנינא בן אנטיגנס אומ׳ כל שיש לו שני גבין ושני שדרות[8]) ובפ׳ ואלו טרפות בגמ׳ סימני חיה (חולי׳ ס׳:) ובפ׳ המפלת בגמ׳ וחכ״א כל שאין בו מצורת האדם (נדה כ״ד.) השסועה בריה שיש לה ב׳ גבין ושני שדרות, רב סבר בריה בעלמא ליכא וכ׳ בהמפלת (נדה שם.)

גַּבְנוּנִי Hochländer) מל״ס גבינא Bergrücken ולדעת רבינו = גבלוני בל׳ ערבי׳ جبلى Gebirgsbewohner) מהול בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ בת ישראל לא תניק (ע״ז כ״ז.) ובר״ג דפ׳ הערל (יבמו׳ ע״א.). פי׳ בני קטורה הדרים בהרים גבנונים כדגרסינן בפ׳ ד׳ מיתות בגמ׳ המגדף (סנהד׳ נ״ט:) אלא מעתה בני קטורה לא ליחייבו א״ר יוסי בר אבין ואיתימ׳ בר זבידא[9]) את בריתי הפר (בראשי׳ י״ז, י״ד) לרבות בני קטורה. * [אחי״ה הפי׳ הועתק מפי׳ ר״ח לע״ז בקובץ כ״י אנג. דף ט״ז רע״ב. — בכ״י ל״ד ודפ׳ וויניצ׳ ערך הנוכחי הוא ע׳ בפני עצמו אבל בכ״י ה״ב ודפ״ר נכלל בע׳ הקודם לזה. ודע כי בנו״ג ביבמו׳ וגבעוני. וגבנוני נגזר מל״מ הרים גבנונים (תהלי׳ ס״ח, י״ז) ופירושו גבוהים כי ההרים יש להם גב גבוה באמצעם ומשופעים מכאן ומכאן (רד״ק בשרשיו ע׳ גב) וכן בל״ס גבינא ענינו גב של הר ולדעת רבינו י״ל שנאצלה המלה מל״ע הרשומה ול׳ ונו״ן מתחלפות. וראיה לפירושו כי בע׳ גבל ג׳ אתה הראית לדעת שתרג׳ פארן: טורי דגבלא ושם דרים הערביים והם באים מבני קטורה (בראש׳ כ״ה, א׳ והלאה; ד״ה א׳ א׳. ל״ב) ועיי׳ בן מתתיהו קדמוני׳ א׳, ט״ו ויגיד עליו רעו כי תחילת הדיבור בע״ז ויבמו׳ שם ושם: ע ר ב י מהול. — ורמ״ל הביא דברי רד״ק לפנים הערך וכן לא יעשה] —

גְּבִינֵי כְּרוּז (לדעת רבינו שם הפרטי, ולפע״ד מל״ס גבינא ראש ההר וא״כ גביני כרוז Höhenruf או מל״ע جبين עצל וא״כ יש להעתיקו Ruf an die Lässigen) בפ״ג בתמיד (ל׳:)

---

[1]) כצ״ל וכ״ה בתוי״ט באהלו׳ בשם הערוך וכ״ה בפי׳ רה״ג לסד״ט צד כ״ה ובדפ״ע שמעוקל, ובר״ש וברע״ב שמניקה וכ״ה בט״ס בתוספ׳. [2]) בנדה הגי׳ הגבן אבל בירו׳ נדה פ״ג ד״נ סע״ג המצח והגבינין והעין. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בפי׳ רגמ״ה ובדפ״ע תלולות. [4]) הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורות בקובץ כ״י אנג׳. דף ק״ז: [5]) כ״ה לנכון בדפ׳ אמש׳ וכ״ה בתרג׳ ובדפ׳ וויניצי׳ ובסילי׳ גביה, ובדפ״ר וכן בדפ׳ פיזי׳ גבי וחסר הקו וצ״ל גביח. [6]) כ״ה לנכון בכל כ״י ודפוסי׳ החדשי׳ וכ״ה בע׳ גביע אבל בדפ״ר ופיזי׳ בכאן בט״ס דגביני. [7]) כ״ה בדפ״ר אבל בדפ׳ אחרי׳ ונימתא ובנו״ג וניומתא. [8]) ובספרא אמור פ״ב פ״ג הגי׳ כל שיש לו שתים גבים ושתי שרואות. [9]) כ״ה לנכון בדפ״ר וויניצי׳ וכ״ה עיקר כמו שהוא בברכו׳ י״ג. ובחולי׳ נ״ה. וכ״ה בכ״י ש״ס לסנהד׳, ובנו״ג ר׳ יוסי בר חנינא.

פי' שם אדם שהיה מכריז בשחר כדגרסי' בספ"ק דיומ' (כ':) גביני כרוז מה היה אומ' עמדו כהנים לעבודתכם ולויים לדוכנכם וישראל למעמדכם והיה קולו נשמע לג' פרסאות. * [אחי"ה וראיה לדעת רבינו כי הוא שם פרטי מקהל"ר פ' יש אחד גביני בן חרסון. ולפי השערתי ולהעתקתי אולי יש לגזור המלה מל"ס הרשום' פי' ראש ההר וקרוב הדבר שהכרוז משם יצא, או י"ל שהמלה ל"ע הרשום' היא ופתרונה מתעצל ונתרשל והכרוז אל העצלים יצא כנראה מיומ' הנ"ל, והבוחר יבחר] —

* גְּבוּנְתָּא ירו' תרומ' פ"י דמ"ז: גבונתא איקלקלת וט"ס וצ"ל כמו בירו' ע"ז פ"ג דמ"ב. זבינתא איתקלקלת עיי"ע זבן.

* גִּיבְסַם (Gyps בל"ע ופ' جبسين, בל"ס גובאסוס בל"י γύψος) ירו' מ"ק פ"א ד"פ: אם היו לו שם אבנים או צרורות או סיד או גיבסס מותר והוא כמו גיפסס עיי"ע גפס, והמלה נכתבת בבי"ת גם בל"ע פרסי' וסורי' הרשומה.

* גֶּבַע (Ortsname) עיי"ע חצר א'.

* גְּבַע (בל"ע قبع schwer athmen, keuchen) ירו' דמאי פ"א דכ"ב. מרגלי מן דמלכא סרקיא נפלת ובלעת חד עכבר וכו', חמי חד מגבע ואתי אמר גבי ההן ניהו וגזר עלוי ופלטה. ונ"ל שהוא ל"ע הרשום' ופתרונו נשם בכבדות רוח ושיעור המאמר: מרגלית אחת של מלך ישמעאל נפלה ובלעה עכבר אחד ובא אצל ר' פנחס בן יאיר ובקש ממנו להצילו וגזר ר' פנחס ונתאספו כל העכברים שבאותו מקום וראה אחד שנשם ונשף רוח בכבדות ואמר אצל העכבר זה הוא המרגלית וגזר עליו ופולטה. ופירושי המפרשים קשה להולמן.

גְּבִיעַ (= גביעא שם הפרטי על שם תואר בעל חטוטרת Höckeriger) תר"י או גבן[2]), ובב"ר פס"ב (ס"א) ולבני הפלגשים: אמר גביעא בן קוסם אני הולך ודן עמהם, ובר"ג דחלק (סנהד' צ"א.) גביעא בן פסיסא[3]) פי' חכם היה והיה גִּבֵּן דהכי קאמרינן אי קאימנא ובעיטנא בך פשיטנא לעקמומיתך מינך[4]) א"ל אם אתה עושה כן רופא אומן ובקי תקרא ושכר גדול תטול. * [אחי"ה ועיי' עוד סנהד' שם בענין תשובת גביהא בן פסיסא לההוא צדוקא ומ"ש על זה במ"ע דמ"ג חכ"א צד תקע"ט. ונגזרה המלה מלשון גבע, גבעה פי' גבשושית. ובהשאילה חטוטרת שדומה לו וגם נרדף עם גבחת עיי"ע גבח ב'] —

גִּבְעֹל = גִּבְעוֹל (מל"מ וכן בל"ע قبعول Blüthen-kelch והפעל قبعل Knospen treiben) בפרה בפ' י"א (מ"ט) מצות אזוב בשלשה קלחים וכהן ג' גבעולים, ובפ"ק דיומ' בגמ' כל שבעת הימים (י"ד. ועיי' פרה פי"ב מ"ה) כמה יהו ויהא בהן[5]) כדי הזאה כדי שיטבול ראשי גבעולין וזה פי' כמו (שמות ט', ל"א) הפשתה גבעול. * [אחי"ה וכנ"ה פרה פי"ב מ"ב הזה . . ספק מן הגבעול. שם פי"א מ"ז אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו. ירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג אזוב טפח חוץ מגבעולין, ויק"ר פי"ה לאחד שהיתה לו ערוגה מלאה פשתן השכים בבקר ומצאה גבעולין, במ"ר פ"ז מצאה שנעשה גבעולין, פי' גבעולין כל זמן שהפרח מונח בתוך כיסו קודם שיפתח כן פי' רע"ב לפרה פי"א, מ"ז וכן דעת תנחום ירושלמי עיי' ספרי על העתקה פרסי' של ריב"י טאווס צד ע"ב והלאה, ורש"י פי' לסוכ' י"ג. ד"ה שלשה: גבעול הוא קנה האמצעי שהזרע בראשו כקנבוס ופשתן (ועיי' תוי"ט לפרה פי"א מ"ט ורד"ק בשרשים ע' גבעל) ולזה הסכימו חכמי האומות עיי' גיזיניאוס תיזוירום ח"א צד נ"ז: ופעל קבעל מורה בל"ע פרח, והשם: גביע של זרע. וכל הפירושים והענינים האלה עולים בקנה אחד] —

* גָּבַר, גְּבַר (מל"מ בקל: stark sein, בפיעל stärken, בהתפעל sich Jemandes bemächtigen) ענינו חזק כמו בל"מ ד"מ סוט' מ"ט. גברו בעלי זרוע ובעלי הלשון, ביצ' כ', ירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג גברה ידם של בי"ש על בי"ה. גיטי' ס': ב"ב ל"ד: כל דאלים גבר עיי"ע אלם. פסחי' ע"ו רע"א עילאה גבר . . תתאה גבר. פיעל: מכילת' בשלח מסכתא דעמלק פ"א וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק ועיי' בשינוים ר"ה פ"ג מ"ח. שהש"ר פ' יונתי הקב"ה מגברן לישראל, שם פ' הנה מטתו: שהם מגברין לישראל, איכ"ר פ' דוב: וגברתני לעמוד בכולן, התפעל ר"ה הנ"ל היו מתגברין ואם לאו היו

---

[1]) בירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: בט"ס ג ב י כרוז. [2]) עיי"ע גבן ב'. [3]) בנו"ג גביהא ובאה"ת גבוהה בן פוסיסא. [4]) כ"ה בסנה' ובב"ר אי' לכשאצא אני משוה לך פרחתך נ"א גביעתך ונ"ל להגיה במקום פרחתך: גבחתך מענין גבחת פי' חטוטרת עיי"ע גבח, ובילק' חיי שרה רמז ק"י גרס משוה לך את גבהתך וכ"ה במגילי תעני' פ"ג ועיי' מ"כ לב"ר — וגי' עקמומיתך אי' גם בכ"י ש"ס ובמנו"ה ובאה"ת אצל ד"ס סנהד' צד קכ"ו. ובנו"ג עקמותך — בנו"ג רופא אומן תקרא ושכר הרבה תטול. [5]) וכ"ה בכ"י מ' ובילק' חקת רמז תשס"ג ובנו"ג כמה יהא בהן ויהא.

נופלים, מגילה ט"ו: המתגבר על יצרו, הגיג' ט"ז. יצרו מתגבר עליו. קידושי' פ': מה יתאונן אדם חי וג' אפי' בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו, ספרי וילך פ' ש"ה נתגבר כחו של משה.
אפעל: סנהד' ל"ח. אגברו חמרא אדרדקי.

גְּבַר (מל"מ גֶּבֶר בל"ס גַּבְרָא, גּוּבְרָא (Mann, גברא דמוכס אנא (שבת ע"ח.) גברא דפרע אנא (שם ע"ט.) פי' איש שלא יעכב המכס אני ורגילנא לשלם מכסאי שיהא לו פנים אצלו[1]) או דמאהר ליה ולא דחיק ליה, כמו כן גברא דפרע אנא שמראה לבעל חוב שני כשירצה ללות השטר הפרוע שיכיר שנאמן הוא וילונו בעין יפה. גברא דנשי קטלוה בר"ג דפ' השואל (ב"מ צ"ז.) פי' גברא דנשי קטלוה ללישנא דחבור עליה[2]) כלומר העכברין לפני שונרא כנשים במלחמה לפני אנשים הן חשובין וזו מפני שראוה תשושת כח הרגוה, וזה מחמת מלאכה הוא לפיכך פטור. פי' ללישנא אחרינא אכל[3]) עכברי אי חבל ומית כגון ראובן ששאל משמעון עבדו לבא על שפחתיו לתת להן הריון ומרוב ביאתו כחש גופו ומת וכן זה המשל גברא דביאת נשיו קטליה לא דינא ליה עליהו דאיהו הוא קטל נפשיה דלא הוה ליה להריק עצמו בביאות כ"כ, כך השונרא לא היתה לה לאכול הרבה. גבר פום דין חי בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירו' נ"ג:) פי' אושפיזנא[4]) תרג' איש: גבר, ותרג' פי: פום, ותרג' זה: דין, נא: חי, אל תאכלו ממנו נא (שמות י"ב, ט') תרגמינן כד חי" מה טיבו יש[5]) כפשוטו. בריש בפסיקתא דותאמר ציון (צד ק"ל:) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכי ג', ל"ט) אמר רב הונא[6]) יעמוד כגבור ויתודה על חטאיו ולא יתאונן וכ', בפ' אין בין המודר בגמ' תורם את תרומה (נדרי' ל"ח.) אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ועניו וכולן ממשה וכ'[7]). ובויק"ר פ' וצדקתך אלהים עד מרום באמור אל הכהנים (ויק"ר פל"א) עיר גברים עלה חכם (משלי כ"א, כ"ב) ריב"ל אמר גברים כתיב עיר שכלה גבָרים ואין בה נשים. * [אחי"ה וכנ"ה הרבה בדרז"ל ד"מ ברכו' ס"ג. באתר דלית גבר תמן הוי גבר באתר דאית גבר לא תהוי גבר והוא העתקה ארמי' של מאמר באבות פ"ב מ"ה במקום שאין אנשים וכ'. בכורו' ח': גברא דאוזיף וטריף מאי חזא דהדר אוזיף וכ', קידושי' ע': הא גבר' הא דסקא, יבמו' ק"ח: כתו' ע"ה. דנפצא גברא תקרייה בספי ביבי ותיתיב עיי"ע נפס א'; סנהד' ז'. ילק' תהלי' רמז תשמ"ט גברא דרחיצנא עליה אדייה לגזיזא וקם פי' איש אשר בטחתי בו השליך עלי פסולת של עור והלך והוא ל"ע جَزِيزَة ורבינו בע' גז ט' פי' בע"א ע"ש. ההוא גברא וכ', ברכו' ס'. מכו' י"א, ב"ב נ"ח. חולי' ק"ה: בכורו' ח': גברא דאכפא עיי"ע אכף א'. ירו' שבת פ"א ד"ג. נקרא רב ששת גברא מפתחה והוא בלש' כבוד כמו סגי נהור עיי' בעל ק"ע ועיי"ע גדש ב'. ילק' זאת הברכה רמז תתקנ"א נתפרש איש האלהים: גברא דיינא משפטיו עם ישראל שהיה אומר יקוב הדין את ההר. והקבוץ שבת ל"ב. עיי"ע גשר ב'. ב"ק צ"ב: כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי, ויק"ר פכ"ג יהוון גברין בכל מילה. ובמשקל סורי גוברא אי' בירו' תעני' פ"א דס"ד: ההוא גוברא, ירו' ב"ב פ"ח דט"ז. אהן גוברא, ירו' נזיר פ"ח דנ"ו ע"ג הא אזיל גוברא. והקבוץ ברכו' ל"א: גברא בגוברין, גיטי' מ"ה סע"א עדי גוברין ונהרדעי גוברין עיי"ע עד ד'. סנהד' ס"ה: מה גבר מגוברין, ירו' סנהד' פ"ב ד"כ: הוה מפיים לגוברין, שהש"ר פ' כשושנה דיהוון גוברין בכל מלה ועיי' לעיל. וגִברין כבר נמצא בדניאל ג', ח', י"ב; ו', ו'] —

גֶּבֶר (Hahn מל' גברות der Mannhafte, Wehrhafte וכן בל"י קֶבֶר ἀλέκτωρ, Hahn ἀλεκτήρ, Ver-theidiger ועוד בל' ערבי' غبراء (Rebhuhn בפ"ק דתמיד (כ"ו.) פעמים שהוא בא מקרות הגבר[8])

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע ל"י כי על כן אין לפי' שחר. [2]) כונתו ללשון ראשון בב"מ שם. [3]) בדפי' אמשי' ופראג בט"ס אבל. [4]) כ"ה נכון כי נא בסוף התיבה עלה בדרוש זה עם חי אבל בנו"ג אושפיזא ובדפי' הישנים אושפזיכנו והגיהו המהרש"ל וגי' ר"ח הובא בתוספ' עירו' שם ד"ה גבר: אושפיזכנא וכל הפי' הזה נלקח מפי' ר"ח שם. [5]) עירו' שם וכ"ה הגי' בדפי' שונצי' ופי' כמו מה טיבו של איש זה בכתובי' י"ג: ועיי' עוד ע' טיב א', ובנו"ג מה זו טובה יש לו. [6]) בפסיק' אי' ר' יודה אבל באיכ"ר במאמר המתחיל מי זה אמר הגי' כגי' רבינו, ועיי' דרוש אחר בקידושי' פ': הובא בע' הקודם לזה. [7]) וכן מוכח בשבת צ"ב. לפי גי' הכ"י מ' וא"פ ובספר המפתח ובנו"ג שם גם בעל קומה עיי' ד"ס שם צד ק'. וכתב הגאון בעל ד"ס שם אות ח' וכבר עמד ע"ז בהגהות הגרי"ב ע"כ ובאמת מה שהניח הגרי"ב בשני מקומות בצ"ע אין כ"כ השינוי בגירסאות אבל זה הוא כי בנדרי' אמר הש"ס וכולן ממשה ובשבת אי' משה שאני דאמר מר אין השכינה שורה וכ', ונלפע"ד ליישב כי בנדרים ילפינן שפיר בענין נבואה ועל הנביאים וכולן ממשה עיי' הרי"ף ומהרש"א בחי' אגדות לנדרי' בע"י. אבל בשבת רצה הש"ס לפום ריהטא ללמוד גובהן של לוים ממשה ועל זה השיב משה שאני וכ' ודו"ק. [8]) וכ"ה הגי' בפסחי' בסמו' ובירו' יומ' פ"א מ"ח וכ"ה בכ"י א"פ ליומ' ובכ"י ב' בקרות עיי' ד"ס יומ' צד כ"ג. ובנו"ג בקריאת.

ובפ"ק דיומ' (כ׳. זבחי׳ פ״ז:) בכל יום תורמין את המזבח מקרות הגבר מ א י ק ר ו ת הגבר [1]) רב אמר קרא גברא, ר' שילא אמר קרא תרנגולא [2]). ויסעו מעציון גבר (דברי׳ ב׳, ח׳) ת"י ר ונטלו מכרך תרנגולא. *[אחי"ה ונראה שנגזר מל' גֶבֶר שנאצל מל' גבור' וחזקה וזה מה שאמרנו בביצ' כ"ה: שלשה עזין הן . . תרנגול בעופות. והנקבה גברית עיי' שבת ס"ז: האומר שחטו . . תרנגולת זו שנקראת [3]) גברית אין בו משום דרכי האמורי [4]). וכרך תרנגולה ב"ס הוא תרנגולא דקיסריון שנזכר בתי"ר ב' לבמד' ל"ה, ט"ו ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד תרנגול קיסריין ולמעלן, אבל מתרנגול קיסריין ולמטן כא"י היא, ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג חשב בין תחומי א"י תרנגולא עילאה דלמעלה מן קסרין וכתב מהרי"ש בספרו תבואות הארץ ק"ו: ותכונתה למערבית צפונית באניאס (דן) הנקרא ג"כ קיסריא פהיליפא וזה דלמעלה מן קסרין ר"ל לצפון דן ע"כ, ובבן מתתיהו (חייו סי׳ כ״ה) חשב גברה Γαβαρὰ בין ערים גדולות בגליל העליון והזכיר גם שם ערים טבריה· וציפורין ובאמת בירו' שביעי' הנ"ל הוזכרה ג"כ תרנגולא עילאה אצל קצירא דגליל והוא קצטרא דגליל מבצר של גליל ועיי' עוד סוכ' כ"ז: ומזה יש להביא ראיה להשערת הרב המנוח לעברעכט שעיר תרנגולה שם הלעג של עיר ציפורין הרי גם בן מתתיהו חושב אותה אצל ציפורין, וקרוב הדבר שהיא העיר הנקרא' אצל פליניאוס ה' י"ז Ornithon כי ὄρνις בל"י צפור ותרנגול. וקרוב הדבר שיושביה עבדו דמות תרנגול כמו אנשי כות עשו את נרגל מ"ב י"ז, ל' סנהד' ס"ג: ונראה שמעיר זאת היה ר' אבא הנזכר בפסיקתא רבתי פ"ג בט"ס א"ר אבא ס ר ו נ ג ל א וצ"ל תרנגולא] —

* גֶּבֶר (männliches Glied) בכורו' מ"ד: בעל גבר עיי"ע בע' בעל וע' גרבתן.

* גְּבוּרָה (Macht, übtg. der Allmächtige, Gott) מה שענינו כח רב ועוצם ידוע מל"מ והוא תואר לאל עליון סנהד' צ"ח: מי שכל הגבורה שלו. ב"מ נ"ח: בא ללמד תורה שנאמרה מפי הגבורה, שבת פ"ז. ומה השיב משה לפני הגבורה, שם פ"ח: כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (עיי"ע בת קול), הוריו' ח'. מכות כ"ד. שמ"ר פל"ג אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום: מגיל' ל"א: הללו בלש' רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו בלש' יחיד אמורות ומשה מפני עצמו אמרן, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח סע"א. לא כשומעו מפי רועה אלא כשמעו מפי הגבורה. מדר' שהש"ר פ' זאת קומתך: המתינו לי עד שאמלך בגבורה. שמ"ר פכ"ד ע"פ הגבורה לא נסעו אלא שהסיען משה במקל. מוסיפין כח בגבורה עיי"ע גאל. ועיי' עוד פי' רש"י לשמות י"ח, י"ט. והקבוץ גבורות תואר לזקנה ולברכת גשמים בתפלת י"ח עיי' מ"ק כ"ח. שמונים גבורות דכתיב (תהלי׳ צ׳, י׳) ימי שנותינו וג' ואם בגבורות שמונים שנה, ובכ"י מ' ובמס' שמחו' פ"ג הגי' שמונים זו היא מיתת גבורה. והנוסח של מ"ק עדיף ושם: לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. ובירו' ביכורי' רפ"ב דס"ד ע"ג לשמונים מיתה של זקנה. — ר"ה פ"ד מ"ה סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ירו' ברכות ספ"ד ד"ח סע"ג כך סדר ברכות אומר אבות וכ'. וכן בתעני' ב'. גבורות גשמים . . מפני שיורדין בגבורה.

* גּוּבִירֵי (כל"ע قُنَابِرِى Küchengewächs אבל עיי' בפנים) ל"ע זה הביא רבינו בע' עוזרד א' ע"ש לגי' כ"י ק"ט ודפוסי' הישנים במו"ע בט"ס גונרי אבל בה"ג הלכו' ברכו' ח' ע"ג אי' זיתי או קונברי וכ' והוא ממש ל"ע הרשומה, וענינו מין ירק אחד הגדל בגנות. ושם עמוד ב' שתיתא דכנארי ודגובירי וכ' בורא פרי העץ וב"ס על גובירי הזה כיון רבינו ובפרט לפי גי' כ"י ו"ו ל"ד ה"ב ולפי זה הוא ל"ע غبيرا בלא"ש ברוסטבערען ובל"ר cordia sebestana ורבינו לועז בלאי"ט sorbo והוא בלא"ש שפיערלינג עיי"ע עוזרד.

* גַּבְרִיאֵל (der Engel Gabriel) כבר מצא מקומו בדניאל ח', ט"ז ואשמע קול א ד ם . . ויאמר גבריאל, ושם ט', כ"א ו ה א י ש גבריאל. וא"כ נגזר שם מלאך מן גבר ומן אל והוא כמו איש האלהים, ולכן מתואר אדם . . ואיש בדניאל ובדרז"ל הוזכר כמה פעמים ד"מ שבת נ"ה. נ"ו: סנהד' כ"א: כ"ו. ל"ח: צ"ה: סוט' י"ב: י"ג: ל"ג. ל"ו. ב"מ פ"ו: (ב״ר פ״ג, פרדר״א פכ״ה) מנחו' כ"ט. ירו' ברכו' פ"ט די"ג. ב"ר פ"א, דב"ר פ"ה פי"א, שהש"ר פ' כרם, איכ"ר פ' כל רעיה. ומי שרוצה

---

[1]) כ״ה רק בכ״י ו״ו וה״ב. וכ״ה נכון ובנו״ג ביומי שם: מאי קריאת הגבר, ובכ״י ל״ד קרות כגי׳ רבינו. [2]) ובירו׳ סוכ׳ פ״ה דנ״ה ע״ג וירו׳ שקלי׳ פ״ה דמ״ח ע״ד מביא ראיה לדברי רב שענינו אכריז כרוזא ממה דאמרינן בן גבר (עיי״ע) אית לך מימר בר תרנגולא? [3]) כ״ה בכ״י מ׳, ובנו״ג שקרתה ובכ״י וו״ד סי׳ קע״ט שקראה וע״ש מ״ש בשם צוואת החסיד. [4]) וכ״ה בכ״י א״פ ובנו״ג יש בו וכ׳, וכן משמע מתוספתי׳ שבת פ״ז האומר שחטו תרנגולת זו שהיא קורא כ ז כ ר וכ׳ הרי זו מדרכי האמורי.

לעמוד על מאמרים אלה ובפרט על הדמיונים הפרסיים שעל ידם יתפרשו המאמרים היטב ועיין בספרנו על המלאכים ושדים צד ל' והלאה שהארכנו למעניתו ועיי' עוד ע' איטמון.

* גְּבַרְתָּן, גְּבַרְתַּנִית (stark, mächtig) ספרי וילך ריש פ' ש"ה יהושע בן נון גברתן כמותך, ונקבה: ויק"ר פי"ה, במד"ר פ"ז, ילק' ישעי' סרמ"ז רפ"ז כאב אנוש (ישעי' י"ז, י"א) מכה גברתנית פי' חזקה ותקיפה מלש' גבר ודורש אנוש מל' אנוש.

גַּבְשׁוּשׁ (Hügel, Erdanhäufung מפעל ערבי جبش, كفت בל"ס קפס sammeln) בפ' כלל גדול אמרו בשבת בגמ' דאבות מלאכות (שבת ע"ג:) א"ר ששת היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה בשדה חייב משום חורש וכ', פי' גבשושית ת ל ק ט ן ש ל ע פ ר אם היה בביתו ונטלו חייב משום בונה שהוא משוה את ביתו כענין הלא אם שוה פניה (ישעי' כ"ח, כ"ה), ובשדה משום חורש והכי פירשה רב האי גאון כל הפירה וחריץ ונעיצה לייפות בקרקע שהוא צריך לה[1]) בשדה בכלל חורש הוא ואם בבית בכלל בונה וכל השואת פני קרקע בשדה משום חורש כגון המדייר והמעדר והמכבד שהוא משוה גומות, המפעפע גושים[2]) והממלא נקעים שתחת הזיתים והעושה עוגיות לגפנים [וכ'] כל אלו המפורשים בתלמוד א"י (ירו' שבת פ"ז ד"ט סע"ד והלאה) חייב משום חורש. שגלשו מן הגלעד (שה"ש ד', א') תרג' כבנוי[3]) דיעקב דלקטו אבנים ועבדו גבשושיתא בטור גלעד. ס"א גלשושיתא[4]). בפ' שואל בגמ' אין מעמצין (שבת קנ"ב.) גם מגבה ייראו (קהלי' י"ב, ו') שאפי' גבשושית קטנה דומה עליו כהרי הרים. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ל"ד וב"ר וכ"ה בנוסח' אבל בדפ"ע כהרי אררט. וכנ"ה ירו' עירו' פ"ב דכ"א ע"ג מקצתו חריץ ומקצתו גבשושית, והקבוץ ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג הר גריזים והר עיבל (דברי' כ"ז, י"א) שתי גבשושיות עשו וקרו זה הר גריזים וזה הר עיבל[5]) ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד אשכחון מיינוקיא עבדין גבשושין וכ'. פי' גבשוש תל קטן כפי' רבינו ורש"י לשבת ע"ג: ונגזר לפ"ד מל"ע הרשומ' ופתרונו קבץ וצבר עפר לעשות ממנו גל ובזה נבין מאמר של תוספת' אהלות פי"ז בית הפרס שנכבשו בגבושים שאין יכול להסיטן טמא. כלומ' שדה שצברו בו וממלאין אותו בתל של עפר. וכן בתרג' צפניה א', י' מן גובשתא לגי' הרד"ק ובנו"ג גבעתא. ותרג' אגרה בקציר לחמה (משלי ו', ח') וגבשא בחצדא מיכלה, והפשיט' העתיקה כמו כן וקפס בחצדא מאכולתה] —

* גבת, גיבתון (Stadt im Stamme Dan, LXX. Γαβαθών, Jos. Ant. 18. 12.5 Γαβαθώνη) ירו' תעני' פ"ד דס"ט: ירו' מגיל' פ"א ד"ע. שהש"ר פ' הנך יפה (א', כ"ב) ושם פ' נפת ריש רות רבה מגבת ועד אנטיפרס צ"ל אנטיפטרים עיי"ע ששים רבוא עיירות היו וכ', קהל"ר פ' בבקר ר"ע אומר שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו בחיי בין פסח לעצרת, וביבמות ס"ב: נשנה בקצת שנויים עיי"ע דרום, ובאיכ"ר ס"פ בלע מגיבתון ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות וכ', ותכונת עיר גבתון שנזכרת ביהושע י"ט, מ"ד; כ"א, כ"ג; מ"א ט"ו כ"ז ובבן מתתיהו במקום הנ"ל היתה בשבט דן, וגם נקראת Γαββαθά עיי' היעראנימוס אנאמאטיקאן, ושתי ערים אלה היו תחומי יהודה בצפון ודרום.

גְּבְתָּא (גּוּבְתָּא בל"ס קנה Rohr, Röhre בל"י אמצעי' γάβος בל"ר cavus פי' חלול hohl) בפ' במה אשה יוצאה בגמ' הבנים (שבת ס"ו:) ולשדייה[6]) בגובתא דנחשא. ובפ' יום הכפורים בגמ' מי שנשכו כלב שוטה (יומ' פ"ד.) לא לישתי מיא אלא בגובתא דנחשא. ובסוף[7]) גמר' דפ' אר"ע (שבת צ':) ופלגיה דשמאלא רמא ליה בגובתא דנחשא. ובפ' מי שמתו בר"ג (ברכו' י"ח:) ואימא לה לאימא תשדר לי גובתא דכוחלא. ובפ' הערל בגמ' איזהו פצוע דכא (יבמו' ע"ה בסע"ב) ההוא עובדא דהוה בפומבדיתא איסתתם גובתא דשכבת זרע ואפיק במקום קטנים, ובס"ג דפ' השואל [את] הפרה (ב"מ ק"ב. ברפ' אמי ופרי נסמן בט"ס בשבת) דאי בעי[8]) מנח ליה בגובתא דקניא. ובפ' ואלו טרפות בס' הלכ' נשתברו רגליה (חולי' נ"ח:) ההוא גובתא דהוה נפקא מבי כסיל הובלילא [וכ'] ההוא גובתא דהוה נפיק[9]) מבי כסי לכריסא. ובפ' חבית שנשברה בגמ' אין נוקבין (שבת קמ"ו:) גובתא רב אסר ושמואל שרי וכ'. פי' גובתא היא שפופרת

---

[1]) עיי' שבת ק"ג. ותי' הרשב"א שם שהביא דעת רה"ג ז"ל. [2]) וצ"ל כאן וכי כי בירו' שם הובאו עוד ענינים אחרים ע"ש. [3]) בדפ' וויניצי' ואמ' בבניו. [4]) וכ"ה בנוסח' התרג' ועיי"ע גלש. [5]) כ"ה לפי גי' הנכונה בדפ' זיטאמ', ובדפ' קראט' אי' גבשושית. [6]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב וכ"ה בדפוסי' הישני' בשבת דפ' וויניצי' ר"צ אבל בדפ"ע ולשרייה ובכ"י ה"ב ולשווייה וצ"ל ולשדייה. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו. אבל בדפ"ע בט"ס בריש, ובדפ"ר חסר הך ציון ובכ"י ה"ב נשמט מן גובתא עד ההוא גובתא דנפקא וכ'. [8]) בדפ"ר ובדפ' אמש' ופרי דאיבעי ובדפ' וויניצי' דעיבעי וט"ס הוא ובנו"ג אפשר הוא. [9]) בנו"ג מעברא.

של קנה או של עצים [1]) שנותנין אותו בנקב של חבית או ביד הנוד של יין להיות מושכין ממנו יין מן החבית או מן הנוד רב אסר ושמואל שרי ואוקימנא לפלוגתייהו בשפופרת חתוכה ואינה מתוקנת להכניסה לנקב אבל לחתוך דברי הכל אסור ואם היתה חתוכה ומתוקנת דברי הכל מותר להחזירה בנקב החבית או בנוד למשוך היין ממנו. ואני למדתי מפי ר' מצליח גובתא רב אסר ושמואל שרי. פי' גובתא הוא העפץ שנותן בשפופרת של קנה ואם יהדק אותה אתי לידי סחיטה ואסור ואם ירפה אותה משחית יינו הני מילי בזה (הסתם) [צ"ל הסתום] שהוא של נעורת אבל אם היא של עץ או של עצם מותר לו להוציא יין בשבת ומחזירי הגובתא למקום החור של שפופרת של קנה דליכא סחיטה ומותר וכל המוציא יין מן הכלי בשבת שיש לו שפופרת ויש לו (סתם) [סתום] נעורת חייב מלקות. והכי מסתברא וכן למדתי ממנו ז"ל [2]). פי' גובתא דנחשא בפ' יוה"כ יניח קנה של נחושת ארוך ראש אחד בכוס וראש א' בפיו והוא שלא כנגד הכוס ושותה דילמא אישתי בכוס או כנגד הכוס חזי בבואה דיליה ומסתכן. *[אחי"ה ובנו"ג דלמא חזי בבואיה דשידא וליסתכן אבל בכ"י ל' קרוב לגי' רבינו חזי ליה לבבואיה ומסתכן ועיי' ד"ס יומא צד קמ"א. ושם נסמנו השינויים. וביומ' שם אי' עוד אבא בר מניומי עבדא ליי' אימא גובתא דדהבא, ובריץ גיאת הלכ' יוה"כ עמוד נ"ח הגי' גופתא אבל בכ"י מ' וב' הגי' גוריא דדהבא ואולי כן גרס רבינו ובעבור זה לא הביאו. ופי' גוריא עיי"ע גר ט'] — (א"ב פי' בל"ר כלי כמו קערה). *[אחי"ה כונת ר"ב על מלה gabata והוא מין קערה וכ"ה בל"י האמצעי γάβαθον, γάβατα אבל פי' שאינו הגון הוא כי בכל המקומות ענינו קנה בין טבעי בין שנעשה ע"י אדם וכן פי' רש"י בכל מקום וכ"ה ממש בל"ס וכן העתיקה הפשיט' גבים של מ"א ו', ט' וכן פירש"י שם גובתא דקניא. ובל"ע נקרא קנה חלול של שפוד: جبة וכן בל"י האמצעי' ובל"ר הרשומ' בראש הערך נקרא כן כל דבר חלול] —

* גובתה, גופתה עיי"ע, אחר ע' גַּוָּא.

גַּג (מל"מ (Dach, u. z. das platte der Morgenl.) גגה קודש [וכ'] וגגה חול בפ"ב במעש' שני בתוספתא. *[אחי"ה והקבוץ ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: גגות ההיכל. ובהשאילה נקרא כן שטח העליון חולי' ס"ז: גג תמרה . . גג גרעניתה, ירו' יבמו' פ"ח ד"ט. גגה של עטרה, והדבור ביומ' מ"ז. עלתה לגג נתפרש בע' זרד ע"ש] —

גַּגּוֹת הַצְּרִיפִין (בל"י σάρπος Ortsname eig. (Dächer der Holzhäuser בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב:) ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא מגגות הצריפין [3]) ושתי הלחם מעין השוכר [4]) ובמנחו' פ' ר' ישמעאל אומ' עומר (מנחו' ס"ד:) ומפורש בגמ' (שם) ת"ר כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה וכ' עד [כי מטא] עומר לא חזו מהיכא לאיתויי אכרוז ההוא חרשא אותיב חדא ידא אאיגרא וחדא ידיה אצריפא א"ל רב מרדכי [5]) מי איכא דוכתא דשמיה גגות צריפין או צריפין גגות בדוק ואשכח. *[אחי"ה בענין ב' המקומות אלה מצאתי כתוב בספר תבואות הארץ למהרי"ש צד ע"ט צריפין . . נמצא במחוז השפלה במחוז עקרון כפר אחד הנקרא צארפא"ן עתיק"א ר"ל הישנה ועוד כתב צד צ': בקעת עין סוכר למערב נוטה מעט דרומה כפר סאלי"ם (עין שלום) בינו ובין הכפר אבולניט"א . . נמצא הכפר אסכא"ר ומעין יוצא משם ונקרא עין אסכא"ר ושם בקעה מבורכת הפתוחה לצד מזרח עד הירדן והיא לפ"ד בקעת עין סוכר ע"כ וכן שיער הרב החכם נייבויער בספרו גיאגראפיע צד ק"ע. ולבי אומר לי ששני המקומות גגות הצריפין ועין שוכר (לגי' רבינו) באשר סמוכין היו הושוו לשני מקומות שבא זכרונם בב"מ פ"ו. ערק ואזל . . לצריפה ומצריפא לעינא דמים ומעינא דמים לפומבדיתא. וא"כ הובא העומר מחוצה לארץ שנחרבו תבואות הארץ וזה מה שפירש"י לב"ק שם אותה שעה בא [העומר] מגגות צריפין רחוק מירושלים לפי שהחריבו בני המצור את תבואות השדה ע"כ. ודע עוד שלפי גי' רבינו האמיתית רב מרדכי הותרה תימה גדולה של בעלי התוספות לב"ק ומנחו' אם חיה מרדכי כ"כ כי בית חשמונאי לא היו כי אם ר"ם שנים קודם החורבן אבל באמת רב מרדכי עיקר הגי' ושם חכם הוא, ומה שאי' בנוסחאות מרדכי נ"ל להסביר ממה שאי' בירו' שקלי' הנ"ל (עיי"ע זב) כל המעשה

---

[1]) בכ"י ה"ב עצם. [2]) עכ"ל של כ"י ה"ב ונשמט בשאר כ"י ודפ"ע, ובענין ר' מצליח עיי' לעיל ח"א במבוא צד XI. [3]) וכ"ה במנחו' ובירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד אבל בב"ק הגי' מגגות הצריפין וכ"ה בע' פתח א'. [4]) בנו"ג עין סוכר. [5]) בנוס' ובפי' רגמ"ה כ"י לי' מלת רב.

ושם כתוב אייתוניה גבי פתחיה א"ל אית אתר דמתקרא גגות צריפין וכ' ופתחיה הוא שם הכבוד של מרדכי עיי' שקלי' פ"ה מ"א, מנחו' ס"ה רע"א. ובמעשה שמסופר בירו' שקלים לא קשה מידי שלא היה בימי חשמונאים הורקנוס ואריסטובלס רק אי' שם פעם אחת יבשה ארץ ישראל אבל בסיפור בבבלי אם גם המעשה בזמן מאוחר הרבה היה בכל זאת הועתק השם מרדכי יען שאי' בירו' פתחיה וזה מרדכי, והסיפור בירו' מדוייק ביותר שבענין תהלוכות הנוגעות לא"י יותר יש לסמוך על תלמוד א"י. ומעתה נתאמתה השערתנו כי בזמן יבישת ארץ ישראל הוכרחו להביא עומר מחוצ' לארץ]—

גַּגַּמִי (צ und ג wechs. eine Art Lolch ζιζάνιον zizanum,) בס"ג דהוריות (י"ג.) מפני מה הכל[1] מושלין בעכבר א"ל מפני שסיאורו רע[2] מאי היא אמר רב[3] אפי' גגמי גייצי[4] רב פפא אמר אפי' שופתא דמרא גייצי[5] פי' גוגמי יש בקטניות שזונין כמו (כלאי' פ"א מ"א עיי"ע זנין) זונין בחיטין, כך יוצא בתוך הפולים קטניות אטומין וקשים שאין נכססין[6] בשיני אדם וכן עופות, ובהמות אין אוכלין אותן כי אטומין הן וקשין כמו אבן ונקראין בלש' לעז[7] גוגני, פי' גייצי מקרטמין[8] וגייצי גייסי וכייסי לשון אחד הוא[9] כאמרך (ביצי ל"ז. תוספתי ביצי פ"ד) הכוסס את החטה ובודאי העכברין כוססין ומקרטמין דברים שאין אדם ולא עוף ולא בהמה כוססין אותן, וי"מ מפני מה חתול מושל בעכבר מפני שסיאורו רע מאי היא שאפי' גלימי גייצי[10] כלומר שכל כך הם רשעים שאפי' גלימא כוססין ומשברין דבר שאין להם הנאה ממנו אלא כדי לעשות הפסד לאנשים בעלי הכסות. * [אחי"ה לפי' הראשון המלה ל"ר ויוני' הרשום' וכ"ה בלאי"ט zizzania וזה מה שפי' רבינו לפי כ"י ל"ד בל' לעז גוגני ואותיות ג' וז' רגילין להתחלף בלשונות שונות ולפי י"מ הוא ל"פ פי' שמלת צמר וכ"ה בל"ס עיי"ע. ובעל כ"כ פי' שנפל הנו"ן ומשפטו גנגמי [γαγγάμη, γάγγαμον] שטעמו בל"י רשתות ומכמורות] —

1 גִּגִּית, גִּיגִית (כל' שומרוני גיגתה (Krug, Kessel, Fass) בס"ג דשבת (קנ"ז סע"א) א"ר יהודה אמר רב הילקטי קטנה היתה בין שני בתים וגגית סדוקה היתה מונחת[11] על גבן לידע אם יש בגגית פותח טפח. פי' כמין כלי פתיא סדוק או כמין כפישה מפולשת והיה קבוע בכותל חלול פתוה. בפ"ק דשבת בגמ' ב"ש אומ' אין שורין דיו (שם י"ח:) גיגית נר וקדרה ושפוד אמאי שרי ב"ש דמפקר להו אפקורי[12]. פי' גיגית כלי שנותנין לתוכו שעורין לעשות שכר מבעוד יום ונשרין בשבת, נר שמדליקין מבעוד יום ודולק בשבת, קדרה ששמין אותה בכירה בערב שבת ומתבשלת בשבת וכן בשפוד[13]. בפ' ח' בשרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ב.) יד לגיגית תיקצץ, פי' כלי שעושין בו שכר ומשום הכי תיקצץ שמנהיג עצמו לשתות ולא יהיה לו ריוח בסחורתו[14]. ובב"ר פל"ד (ל"ג) אין עושין כיסוי לגיגית לא מכסף ולא מזהב וכ' כדכתיב בע' אבל [ג'] וכן בילמדנו ויהי חשך[15] ובפיסקא ונהפכו לדם (הובא בתנחי פ' בא סי' י"ג) א"ר אבין הלוי [ברבי] ממכת הדם העשירו ישראל כיצד המצרי והישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ממלא הקיתון מתוכה ומוציאה מלאה דם וכ'. ובפ' לולב וערבה (סוכי מ"ה.) מניחין אותה בגיגית של זהב. * [אחי"ה בנו"ג בגיגיות וכ"ה בכ"י מ' בהגה, ועוד נמצא הקבוץ בירו' סנהד' פ"ז דכ"ה: ומה שבגיגיות ושבביברים וכ' וכן בילק' ש"ב כ"ב רמז קס"א שבכדים ושבלגינות ושבגיגיות ושבצלוחיות. מכאן משמע עוד שמלת גיגיות עולה עם מלת כדים ומלת צלוחיות עם לגינות = λάγηνος שהוא צלוחי' בל"י. ופתרון גיגית כמו בלש' שומרוני הרשום' ענינו כד וכן הועתק באמת כד בבראש' כ"ד ט"ו, י"ח, מ"ה ע"י תרג' שומרוני. וכן לועז רש"י כ"י לסוכ' מ"ה. גיגיות ככר"ש עיי' ד"ס שם צד ס"ט: והוא לפ"ד cruche פי' כד. והקבוץ ארמי: בירושלמי שבת פ"א ד"ג ע"ד אתגליין גִיגְיָיתָא, ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א, איתגליין ליה גיגיתיא] —

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"ו ו"ו א' ובי' ול"ד וכ"ה בנוסחי ורש"י שם, ובדפ"ע אי' חתולים וכ"ה בפירש"י לעיי וזה כ"י מ' של ע' נוכחי. [2]) בנו"ג שסורן. [3]) בנו"ג רבא. [4]) בנו"ג גלימי וזה כי"מ. [5]) כ"ה בכ"י והורי' וב"ה בע' שפת א', ועי' חרחר א' ועיי' עוד ע' גיות. ובדפ"ע אי' שפתא ובע"י שופינא ובפי' סד"ט לרה"ג בכלים פי"ג מ"ג גרס שוביא. [6]) כ"ה בכ"י ועיי' רשד"ל בס' ח"ב של הפשב"ע ובדפ"ע בט"ס נכנסין. [7]) כ"ה בכ"י ל"ד, ובדפ"ע אי' בל' ארמי. [8]) כ"ה בכל כ"י. ודפ"ע חסר. [9]) ובדפ"ע אי' פי' גייצי וכיסי לש' אחד הוא אבל בע' שפת א' אי' גייסי. [10]) וכ"ה בנוסחי. [11]) וכ"ה בכ"י א"פ ובדפוסי' חסרי מלת היתה עיי' ד"ס שם צד קצ"ד. [12]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע בט"ס בדל"ת דמפקד להו אפקודי. [13]) וכן פי' כל הסוגיא הרב המאירי בחידושיו לשבת צד י"א וויען תרכ"ב. [14]) וב"י לדעת רש"י פי' שמשמוש היד מפסיד השכר עיי' ב"י וש"ע או"ח סי' ד' והרב המאירי בחיד' כתב שאף הוא גורם הוא להיות יינו מזיק את שותיו. [15]) והובא בתנחו' ר"פ בא בזה"ל חזקיה בן ר"י אמר הגיגית הזו במה מכסין אותו בכלי חרש מינה ובה וכ' ועיי' בקצת שינויים בשמ"ר פי"ד ובמד"ר רפ"א.

2 גְּגִית (geflochtener Korb, oder wie oben) כפ׳ אמר ר״ע בגמ׳ [1]) מנין פולטת שכבת זרע (שבת פ״ח. ילקי׳ יתרו רמז רפ״ג ואו״ז א״ב סי׳ י״ט) ובר״ג דע״ז (ב׳ סע״ב) מלמד שכפה עליו הקב״ה על ישראל הר כגיגית ואמר להן אם אתם מקבלין את התורה מוטב, ובפ׳ אלו הן הנשרפין בגמ׳ אלו הן הנהרגין (סנהד׳ ע״ז.) איתמר כפה עליו גיגית ופרע עליו את המעזיבה. פי׳ כלי עשוי מן חריות והוא חורין חורין, וי״מ שהוא מע׳ של מעלה. *[אחי״ה ועיי׳ על שני הפירושי׳ הפשב״ע סח״ב, ורמ״ל הכנים פירש״י לפנים מבלי לעשות היכר] —

* גיגנטון אולי היא מל״י γιγανταῖον grossbuch-stabig) ירו׳ מגילי׳ רפ״ב דע״ג, תיפתר שהיתה כתובה גיגנטון פי׳ לפי הענין בלע״ז יוני עיי׳ פי׳ ק״ע ובגליון הש״ס הוגה אלנסתין, ולפע״ד אולי י״ל שהוא ל״י הרשום׳ וענינו גדול כנפילים וכוונת בעל המאמר לעולם במתניתין בכתב אשורית אבל באותיות גדולות והוא כתב עברי או כתב ליבונאה שמדובר בו בסנהד׳ כ״א סע״ב ופירש״י ליבונאה אותיות גדולות וכ׳ ועיי׳ ערך אשור. והיותר נכון כי גיגנטון צ״ל ד י ג ל ט ו ן δίγλωττον zweisprachig, (עיי׳ י״ב לה׳ ברילל ד׳ קט״ז).

גָּד (מל״מ Geschick, Schicksal וכ״ה בל״ס, ועוד עיי׳ מלה פרסית خدا = Gott) גַּד גַּדִּי וסינוק לא בס״ג דפ׳ במה אשה יוצאה (שבת ס״ז:) פי׳ התמזל מזלי כלומר התגבר מזלי [2]) וסינוק לא: אל תייגע כמו גדי מסנקן (פסחי׳ ג׳:[3]), אושכי ובושכי (שבת שם [4]) שיכול בשיכול כלומ׳ בכח, ב כ ל יכולת [5]), ובפ׳ ואלו מגלחין בגמ׳ ואין מברין (מ״ק כ״ז.) ובסנהד׳ בפ׳ כה״ג בגמ׳ וכשמברין אותו (כ׳.) ובר״ג דפ׳ הנודר מן הירק (נדרי׳ נ״ו.) מאי דרגש אמר עולא ערסא דגדא. פי׳ מטה עשויה לכבוד שר הבית ואין אדם ישן עליו [6]), ובפ׳ השוחט אחד בעוף בגמ׳ השוחט לשם הרים (חולי׳ מ׳.) הא דאמר להר הא דאמר לגרא דהר פי׳ לשר ההר כגון ערסא דגדא מטה עשויה לשר שבבית כגון מזל או כוכב. בב״ר פע״ב (ספע״א) בגד (בראשי׳ ל׳, י״א) אתא גד דביתא אתא גדא דעלמא ת״ר [ב׳] בגד אתא גדא טבא [7]) ובפ׳ ס״ו (ס״ה) אמר הקב״ה לעשו אתה אמרת יקום אבי (בראשי׳ כ״ז, כ״א) גרא דע״ז דאת קאים [8]) אף אני בו בלשון אפרע לך יקום אלהים יפוצו אויביו. *[אחי״ה רומז על במדב׳ י׳, ל״ה. וכנ״ה סנהד׳ ק״ה. מִתַּרְבָּא דביש גדא (לפי גי׳ דפ״ר) עיי״ע כרכשתא. ירו׳ שבת פט״ז, דט״ו ע״ד; ירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה: ירו׳ נדרי׳ פ״ד דל״ח ע״ד בגדך מדלי פי׳ במזלך תהא מונחת אוצרי ואם יגיע לו היזק ישלם לו הוא. ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט רע״ד בגדא דארקלים עיי״ע אסקרנדה, קהל״ר פ׳ את הכל ופ׳ שמח, ואסת״ר פ׳ ויבז ביש גדא וטמיע מזלא, פי׳ רוע מזל ושקוע המזל, ובעל מ״כ לאסת״ר רומז על הערוך ע׳ טמא ובנוסח׳ ליי׳ לפנינו. קהל״ר פ׳ ומוצא מה ביש גדא דההיא איתתא דאידבקת לך, ובענין ב״ר פס״ה פי׳ בעל מ״כ אבי כינוי לע״ז כד״א האומ׳ לעץ אבי אתה. וכן הביא פי׳ המיוחס לרש״י תפסת בלשונך שם ע״ז שאתה מעמיד חייך וכ׳ ולפע״ד היה מכוון בעל הדרוש על מלה יונית Ἄβαι שהוא שם כבוד של אליל Apollo שמגין בעד בני אדם, בית גדיא עיי״ע בית גליא, ועיי״ע ע׳ גד יון בע׳ גדי״ב]—

גד = נְגַד (בל״ס an- aus- fortziehen, sich hinziehen, d. h. fortgehen) מלא כתפי נגדי בתרי עברי נהרא קוצו בגמ׳ דפ׳ המקבל (ב״מ ק״ז:) פי׳ כשאין רוח להלך הספינות בקלע קושרין בקצה הספינה אשלי ויוצאין המלחין על שפת הנהר מפה ומפה ומושכין אותה בתוך הנהר לפיכ׳ מלא כתפי המושכין בחבלים קוצו מן האילנות שלא יעכבום. לגוד ללבוד ולדופן עקומה בפ״ק דעירו׳ (ד׳:) ובפ״ק דסוכ׳ בגמ׳ ושאינה גבוהה י׳ טפחים (סוכ׳ ו׳:) פי׳ גוד [צ״ל לגוד] דאמרינן (סוכ׳ ד׳:) גוד אסיק מחיצתא, וגוד אחית מחיצתא (שבת ק״א. ועיי׳ בערוך בסמוך); ללבוד [דאמרינן] כל פחות מג׳ כלבוד דמי (סוכ׳ ז׳.); דופן עקומה [פי׳] [9]) בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש בין הכותל לסיכוך ד׳ אמות פסולה, ופי׳ גוד אסיק מחיצה כלומר הבן בלבך [10]) כאילו חתכת והעלית מחיצות מזה העמוד [ל״א משוך ואסוק מחיצה] [11])

---

[1]) כ״ה בדפ״ר, ובשדפ״ע נשמט. [2]) והוא ממש ל״ע جد התגבר והתגדל בהדר ועושר ונגזר ממנו השם جد מזל טוב. [3]) ועיי״ע סנק ופי׳ ר״ח לפסחי׳ צד ג׳. והמלה ל״ע היא ضنك ופתרונה עיף וכן פירש״י לשבת שם. [4]) ועיי׳ השינויים בע׳ אשכי ומ״ש [5]) כצ״ל ועיי״ע אשכי ובדפ״ע בט״ס בלא יכולת. [6]) וכן פירש״י וכן כותב בעל שט״מ על נדרי׳ באריכת דברי׳ קצת מבלי להזכיר את רבינו, ובענין ערסא דגדא כבר חוינו דעתנו בע׳ בז ד׳ ע״ש ו ב פ י׳ ר ג מ ״ ה כ ״ י לחולי׳ הנ״ל מפורש ל ש ר ההר וכצ״ל בערוך. [7]) ורמ״ל הפליא לטעות לשום בפי רבינו נתן ציון תרגום י ו נ ת ן עיי״ע אשן ומ״ש. ובענין פתרון הפסוק עיי׳ ההעתקות העתיקות לפסוק זה בספרי על העתקי׳ פרסי׳ לריב״י מאווס צד שכ״ב. [8]) בנר״ג עוד חייך. [9]) כצ״ל וכ״ה בע׳ דפן. [10]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד ופאריז וה״ב וכן היה מונח לפני המהרש״ל לסוכ׳ ד׳: ובדפ״ע בט״ס כל כך. [11]) כ״ה לנכון בהי׳ הרש״ל לסוכ׳ ד׳: ועיי׳ שריד שבערכין ע׳ גד ב׳.

תרג' וימשכו (בראש' ל"ז, כ"ח) ונגדו. בהלכה קמ' דעירו' (ט'.) אי גוד אמרינן אי חבוט אמרינן גוד וחבוט לא אמרינן קמ"ל. פי'[1]) כמשוך דמי. גוד אחית מחיצתא בס"ג הזורק (שבת הנ"ל) ריישא דשמעתא (שם) אמר רב הונא הני בציתא דמישן אין מטלטלין בהן אלא בד' אמות וכו' פי' בציתא כבר פי' במקומו[2]). זה פ"א בצייתא הן אניות קטנות רחבות מלמעלה וקצרות מלמטה וגבוהות י' טפחים וכיון דאינן רחבות למטה ד' על ד' אינן רשות היחיד גמורה דבעינן דומיא דחריץ גבוה עשרה ורחב ד' והילכך ככרמלית דמין ואינן מטלטלין בהן אלא בד' אמות ולא אמרן אלא שאין בתחתיתו בפחות מג' טפחים גובה, ד' טפחים רוחב. אבל יש בפחות מג' וד' לית לן בה וכל פחות מג' כלבוד דמי ונחשב שהיא רחבה עד למטה ד' טפחים ומותר לטלטל בכולה. וכי אין בפחות מג' ארבעה אימלנהו אותן ג' טפחים קני ואורבני כיון דאין נראה לעינים אותו הקצר לית לן בה דמותר לטלטל בכולה. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק[3]) ואפי' לא מלינהו קני ואורבני לימא גוד אחית מחיצתא ונראה כאילו הן רחבות המחיצות למטה כמו מלמעלה מי לא תניא ר' יוסי בר יהודה אומר וכו' א"ל אביי לר' יוסף אתה שהבאת ראיה מחכמים פוטרין לא תסבור דאמרינן גוד אחית מחיצתא והתנן עמוד ברשות הרבים וכ' הכא נמי גבי בוצית נימ' גוד אחית מחיצתא[4]) וכי תימ' מ"ש עמוד מקנה דחכמים פוטרין התם גבי קנה אם תאמר גוד אחית מחיצתא נראית לעינים שהגדיים בוקעין בה ואינה מחיצה הכא גבי עמוד אם נאמר גוד אחית מחיצתא נראית כמחיצה שאין הקצר אלא ג' טפחים ואין הגדיים בוקעין בה. נגודו לי גלימא בס"ג דפ' כל גגות (עירו' צ"ד.)[5]). פי' משכו לי טלית. גוד גרמא מכבא[6]) ונמטי מיא לאנטוכיא[7]). פי' חתוך המאכל מן השינים יגיע חמות המים באנטוכי[8]) כלומ' כיון שנחתך המאכל מפי החולה בוערת בו חמות ומחממת מי רגליו כחמות אנטוכי דתנן (שבת מ"א.) אנטיכי אע"פ גרופה אין שותין הימנו. פ"א טול עצם מן השינים שהיה לועס פת ואותה מים שהיה שותה לאחר פיתו יוליכם לאנטוכיא. זה בס"ג דפ' ואלו מגלחי' (מ"ק כ"ח:)[9]) בפ"ק דב"ב בגמ' ולא את הטריקלין ולא את המורן (י"ג.) רב יהודה אמר אית דינא דגוד או אגוד [וכ'] רב נחמן לית ליה דינא דגוד או אגוד. פי' לשון גוד או אגוד משוך או המשך שאומר לו קְנה או מכור. ובר"פ יש נוחלין בגמ' והאיש את אמו (קי"א:) א"ל לשמעיה גוד לי' דין צבי דיליף[10]), פי' משוך אותו ועבור אין זה רוצה ללמוד. בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (צד צ'.) א"ל נקיתה בשוק פלן א"ל אין [א"ל אין] אפיקת לך מיתא מן בתרך א"ל גוד חמי לי, פי' לך הראה לי[11]). בפ' עושין פסין בגמ' מותר להקריב (עירו' כ"א:) ועל פתחינו כל מגדים (שה"ש ז', י"ד) אלו בחורות[12]) ישראל שמוגדות פתחיהן לבעליהן, ובפסחי' בר"ג דפ' האש' (פ"ז.) בנותינו כזויות מחוטבות (תהלי' קמ"ד, י"ב) אלו בחורות

---

[1]) כ"ה רק בכ"י ו"ו וה"ב. [2]) עיי"ע בציתא ושם פי' רבינו כפי' ר"ח הובא בתוספ' שבת ק"א. ד"ה הני ובאו"ז הלכ' ערב שבת סי' ד' וקרוב לזה פי' רה"ג הובא בחי' הרשב"א ז"ל וכפי' רבינו בכאן היא ג"כ שיטת רש"י ז"ל וכן משמע מחי' הר"ן לשבת ועיי' עוד הרב המאירי לשבת בסוגי' שלנו. [3]) וכ"ה בכ"י א"פ לשבת אבל נוסח הדפ' רב נחמן סתמא עדיף מדשקלו וטרו עליה רב יוסף ואביי עיי' ד"ס שבת צד ק"ט. וכן הגי' בחי' הרשב"א ועיי' עוד התוספת' גיטי' ל"א: ד"ה אנא. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע חסרה שורה שלמה. [5]) ושם הגי' שקולו גלימא נגידו בה ובכ"י מ' וא"פ נגידו לה, ועיי' ד"ס שם צד קפ"ב: [6]) בכ"י ו"ו מכבא וכ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' וכ"ה בדפ' פיזי בגמ' וברש"י עיי' ד"ס סוף שקלי' צד ל"ח: אבל לשני פירושי רבינו הנוס' ככא היא הנכונה. [7]) וכ"ה בכ"י מ' וב' עיי' ד"ס מ"ק נ"ב: [8]) כ"ה בכ"י ו"ו. [9]) שני פירושים אלו קשה להולמם וגם פירש"י נפלו הלחיים הדרי מיא למפרע כלפי מעלה רק מהמשך הענין ולא מפתרון התיבות נובע, ואשר אני אחזה לי כי מקור ודוגמא של חרוז זה הוא בש"ב י"ד, י"ד כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו. ולדוגמא אשת חכמה תקועית אמרו ג"כ נשי שכנציב על האדם שמת: גוד גרמא מבבא לא נטממו מיא לאנטוכיא כ"ה לגי' כ"י מ' וצ"ל להגיה לא נטממו מלשו' טמם שענינו בל"ע וסו' כמו סתם וכ"ה במ"ק ד' סע"ב נהרא טמימא פי' מעיין נסתם עיי"ע טם ב' וענין מלת אנטוכיא בל"י ἐνδοχεῖον פי' כלי לשמור בו דבר מה כגון מים וזולתו וגרמא בל"ע גוף או עצמות וא"כ שיער המאמר כשמוליכין את הגוף מפתח הבית, כלומ' להובילו לקבר, אז לא נסתמו ונאספו המים עוד בכלי לשמרם שם וזה כמאמר של פסוק הנ"ל כי מות נמות וג'. ודו"ק. ובעיי' הראשון חסר כל החרוז. [10]) בנו"ג למילף. [11]) גי' בשוק אי' בכ"י ל"ד וכ"ה נכון בדפ' ווניצי' ואמ' אבל בדפ"ר בט"ס בלשון וכ"ה בדפ' פיזארו ובב"ר פע"ט הגי' לא דכיתה שוק פלן, ובקהל"ר פ' חופר דכיתית שקק פלן, ובפסיק' דכיתא שוקא פלן עיי' הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער הערי' קע"ה. [12]) וכ"ה במנו"ה רסי' כ"ד ורסי' רל"ג וכ"ה בכ"י מ' לעיר' ועיי' הראשון ובנו"ג בנות וכ"ה בכ"י ו"ו ע' ובילק' שה"ש רמז תתקצ"ג.

ישראל שמוגדות וכ׳. כלומר שמושכות כתוליהן עד שבאות לבעליהן וכ״ה אומר (זכרי׳ ט׳, ט״ו הובא בפסחי׳ שם ובילקי׳ תהלי׳ קמ״ד רמז תתפ״ח) ומלאו כמזרק כזויות מזבח כלומר שמלאות דם בתולים. פ״א שלא בא עליהן אדם קודם בעליהן ולא הגידו אותו מקום אלא לבעליהן אבל בנות אומות העולם רובן יבאו לבעליהן בעולות[1]. יש ששונין אותו דעירו׳ מגידות ומפרש שאומרות לבעליהן מתי הן נדות. * [אחי״ה ובכ״י ל״ד אי׳ כאן הגי׳ שמגידות. ובאמת לפי פי׳ רבינו של מעלה שמושכות יותר נראה גי׳ מַגִּידות הפעיל משרש נגד שענינו משך וגי׳ שמוגדות וכ׳ אי׳ בכ״י ל״ד וג״ג וכ״ה בל״א באה״ת וברש״י כ״י לעירו׳ עיי׳ ד״ס צד ל״ז: אבל בדפ״ע אי׳ שמגידות וכ״ה בנוסח׳ בעירו׳ ובפסחי׳ ובילק׳ שה״ש הנ״ל ובמנו״ה בשני המקומות ובש״ס אי׳ עוד ל״א שאוגדות פתחיהן וכ׳, ובד״ש שמאגדות עיי׳ ד״ס שם ולשון הגון הוא ושיעורו שקושרות כפירש״י וכמאמר בשבת (שבת ס״ב:) שנעשו פתחיהן כיער פי׳ סתומות (אבל עיי׳ פ״א בע׳ פתח א׳) וכן נאמר באלקראן כ״א, צ״א; כ״ד, ל״א ועיי׳ החז׳ פליישער בהוספות לעמת״ר להחז׳ לעווי סח״א, תי״ז. — ודע שכל ע׳ שלנו שייך בסוג ע׳ נגד האחרון ע״ש. ומזה נגזרה אגדה עיי״ע] —

גד = אֱגַדָּא (Stock, Stab מל״ע جداد Baumzweig ענף עין מפעל גדד = جد abschneiden) בר״ג שואל אדם מחבירו (שבת קמ״ח. בנוס׳ לי׳ אבל אי׳ לגי׳ התוספי׳ שם ד״ה אתקין ע״ש וכן אי׳ בגליון לכ״י שבת עיי׳ ד״ס שם צד קע״ח.) ובר״ג דפ׳ המביא כדי יין (ביצ׳ ל׳.) אתקין רבא במחוזא[2] דדרו בדוחקא נידרו בדיגלא דדרו בדיגלא נדרו באגדא, דדרו באגדא נידרו באכפא דדרו באכפא נפרוס סודרא עליה[3]. פי׳ דדרו בדוחקא שמי שהיו רגילין לשאת משאם בדוחק בטורח בין ידיהם כלומר מי שנהוג להוליך הכד בידיו לישני ביו״ט להקל הטורח בדיגלא: בעץ שיש לו שני ענפין בראשו כזה[4] באגדא: במוט; באכפא: על הכתף[5]; דדרו באכפא ליכא להקל המשאוי לפרוס סודרא עליה ואי לא אפשר ליפרוס סודרא עליה משום סחיטה שרי בלא שינוי[6]. ובס״ג דפ׳ השוכר את האומנין (ב״מ פ״ג.) אתקין ר׳ חייא בר יוסף בסיכרא[7] דדרו באגדא נישלם פלגא מ״ט נפיש לחד וזוטר לתרי דדמי לאונס, פי׳ תיקן בהני אבלושי[8] דטעני חביתא במוט ואיתבר משלם פלגא מ״ט נפיש לחד וזוטר לתרי וקרוב לאונס וקרוב לפשיעה הוא. ומדמתרץ[9] רבא אליבא דר״מ ש״מ הלכה כותיה[10]. בפ״ק דתעני׳ בגמ׳ עד מתי שואלין (ו׳ רע״ב) ובר״ג דפ׳ אלו מציאות (ב״מ כ״א:) מאי נמושות ר׳ יוחנן אמר[11] סבי דאזלי אתיגדא[12] פי׳ זקנים דמהלכין במשענת. שבתך ומשענתך (תהלי׳ מ״ג, ד׳) תרג׳ תיגדאך תריצא ואוריתך. מחזיק בפלך (ש״ב ג׳, כ״ט) תרג׳ [ומתקיף] בתיגדין. * [אחי״ה זה הציון אי׳ רק בכ״י ו״ו וכן רומז רש״י ז״ל להך תרגם בפירושו לתעני׳ רק שם גי׳ מוטעת אתיגרא, ובנוס׳ של תרג׳ אי׳ באגד. ובאמת אות ת׳ נוספת ותיגדא כמו אגדא וכדוגמא תגאלתא שהוא כמו גאלתא ובמ״ע של מהרז״ף חט״ו, קמ״ט נגזרה המלה בטעות מל״פ ע״ש. ואני גוזרה מל״ע הרשומה והברת אות עין בערבי נשמעת כמבטא הג׳ ומלת עסא כמו גסא ענינו מטה. ועוד יש להאצילה מפעל גדד שענינו התך ומפצל וגדאר פתרונו בל״ע ענף עין שמתפצל וזה כדעת רבינו ורש״י] —

[1]) כ״ה רק בכ״י פאריז וקרוב לזה גם בכ״י ה״ב עד התיבות אבל בנות או״ה. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה נכון בביצ׳ והוס׳ שבת. [3]) וגי׳ כ״י ו״ו ול״ד בדיגלא אי׳ ג״כ בעי׳ דגל ב׳ ובתוס׳ שבת הנ״ל ובב״מ פ״ג. אבל בשאר כ״י ודפ״ע אי׳ בריגלא וכ״ה בגמ׳ ורש״י ומאירי לביצ׳. וגי׳ אגדא כ״ה ג״כ בכ״י ביצ׳ ובמאירי אבל בנו״ג בט״ס באגרא וכ״ה בתוס׳ שבת הנ״ל וריטבא ב״מ פ״ג. [4]) הציור הזה נמצא בכ״י ל״ד ה״ב ופאריז וכן הוראת המלה בל״י δίκελλα פי׳ כל דבר שיש לו שני שינים וענפין מפוצלין וכן פירש״י ב״מ פ״ג. עץ מפוצל בראשו ומזה ג״כ דקרינן מנחו׳ צ״ה. מפוצלין מראשיהן כמין דקרנין (עיי״ע דקרן ב׳ במו״ע) פי׳ מולג או עץ שיש לו שתי שונים בל״י δίκαρνον. [5]) עיי״ע כף ה׳. [6]) ורש״י והמאירי פירשו ואי לא אפשר כגון שאין לו סודר והמאירי הוסיף עוד או שחושש לקלקול הסודר. וגי׳ המאירי באגפא ט״ס וצ״ל באכפא ובריו״ף כ״י אי׳ באכיתפא ובכ״י בערלין באכתפא עיי׳ ד״ס ביצ׳ צד מ׳. [7]) וכנ״ה ב״מ מ״ב. פסחי׳ ל״א: אמר רפרם מסיכרא וקרובה היתה לבי מחוזא כדאי׳ בחולי׳ צ״ד: הוה קאזיל מסיכרא לבי מחוזא ורבא ורב ספרא הוה קאתי לסיכרא ובנדה ל״ו. אי׳ רב שמן מסכרא ובחולי׳ י״ח סע״ב בט״ס ר׳ שמן מסוברא וצ״ל מסיכרא, ובכ״י מ׳ לפסחי׳ שם בט״ס מסתברא ובעל ד״ס שם צד מ״ד. כתב באות ר׳ ולשון שאינו הגון ומשובש הוא ע״כ ולא ציין מקומות הנ״ל וגי׳ סיכרא אי׳ ג״כ בנכון בחי׳ הריטב״א לב״מ אבל בש״מ אי׳ סיקרא וגי׳ בסיכרא בכ״י ל״ד וה״ב אבל בכ״י ו״ו בט״ס בסיברא ובדפ״ר בסיכדא. [8]) עיי״ע אבלושי. [9]) כ״ה לנכון בכ״י פאריז אבל בשאר כ״י ודפוסי׳ אי׳ רק מתרין. [10]) ובעל שט״מ לב״מ בסוגיהינו כתב ור״ח פסק כר״מ ותקנת חכמים היא ע״כ ואחריו נגרר רבינו אבל יתר הראשונים לא פסקו כר״מ עיי׳ שט״מ שם וריטבא בחי׳. [11]) וכ״ה בכ״י ב׳ לתעני׳ אבל בנו״ג א״ר יוחנן. [12]) וכ״ה בע׳ נמ״ש וכ״ה בכ״י ב׳ לתעני׳ וכ״ה לגי׳ המהרש״ל אבל בנו״ג אתיגרא ובנוס׳ של תרג׳ הגי׳ תיגדאך ועיי״ע תיגדא במו״ע.

גַּד (מל"מ גָּדַד בל"ס גַּד, בל"ע جَدّ = גוז, גָּזַז (ab- einschneiden, umhauen בפ' שואל אדם בגמ' לא ישכור (שבת ק"נ:) מי [צ"ל מת] משכחת לה למיגד ליה גלימא [1]) פי' לחתוך וי"א לתפור [2]). ובהלכה קמא דביצה (ו'.) אפי' למיגד ליה גלימא ואפי' למיגז ליה אסא [3]) וכפ' חזקת הבתים בגמ' ר' ישמעאל (ב"ב ל"ו:) אבל חכמים אמרו עד שיגדוד שלש גדידות [וכ'] וימסוק ג' מסיקות [4]). וכפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין מן התורה (ב"מ פ"ט:) פועלין שהיו אורין בתאנין גודדין בתמרים בוצרין בענבים מוסקין בזתים הרי אלו אוכלין שהתורה זכתה להן. (א"ב גודרין כתיב). * [אחי"ה וגם כתוב שהין עודרין בתאנים אבל בחי' הריטב"א כגי' רבינו שהיו אורין וכן גי' גודדין נמצא בב"ח] — ובפ' נערה שנתפתתה בגמ' זה מדרש ד ר ש [5]) סוף סוף העומד ליגָּדֵד כגדוד דמי (כתובי נ"א.) [6]), ובב"ר פע"ב (ע"א) בא גד (בראשי' ל', י"א) בא מי שעתיד לגדד משתיתן של אומות [7]) פי' כגון גדו אילנא (דניאל ד', י"א, כ') [8]). ובפ' המוציא תפילין בג' ש ר ש י ו [9]) והאיכא קינסי בגידודא ופי' בע' גדד בגירודא ו פ י' ב ע' ג ר ד [ב'] * [אחי"ה וכן נשתנה המלה בחילופי הנוסחאות שהרי בשבת נ'. קכ"ה: קכ"ו: אי' חריות של דקלים ש ג ד ר ן לעצים וכ' ובע' חרית וע' למד ג' הגי' שגרדן וכ"ה בכ"י א"פ לשבת קכ"ה: וכן בנדה ל"ו: ואי לא צַיַּת גדדיה, כ"ה בע' צנע ב' וכ"ה בחי' הריטב"א לנדה, ובע' גר י' וכ"ה בנוסחאות אי' גרריה אבל בחי' הריטב"א גרדיה. ודע שבנו"ג ו ה א ק א נ ת ר י ק י נ ס י בגדודא וכ"ה בע' גרד ב', קנס, קסן א', תַר ז' וכצ"ל ג"כ כאן, אבל מלשון הריטב"א בחיד' ו ה ו א ד ל י ת ב י ה קסני משמע קצת כגי' רבינו ומלת בגידודא אי' בגי' כ"י ה"ב ב"ר וכ"ה בדפ"ר ואמש' אבל בדפ' ויניצ' אי' בגידורא וכ"ה בחי' הריטב"א ובדפו' שונצ' אי' הא קא נתרי ק י ס מ י ב ג ד ו ר, וזה היותר טוב ונראה שרבינו כיון על ע' ג ר ד ב' ששם הביא הך ציון מעירו' בשני הנוסחאות בגרדא ס"א גרודא ובאמת כ"ה בכ"י מ' לעירו' צד קצ"ו, וא"כ סיום המאמר כצ"ל והא קא נתרי קינסי [או יותר טוב קיסני = קיסמי וכ"ה ברא"ש והוא בל"פ עץ יבש עיי"ע קס א'. — וכנ"ה בבינוני פעול: בב"ר רפס"ח, ועיי' ילק' תהלי' מזמור קכ"א גָּרוּד שלחו כלומ' מחותך מממון שלח יצחק את יעקב והיינו בלי ממון. וכן פתרון המלה בל"ע הרשום'. והשם גְּדִידָה קידושי' ל"ה: הגדידה שישנה במקום השער ושלא במקום השער, וכ"ה בערך שרט לגי' כ"י ק"ט ובע' סרט ב' לגי' כ"י ב"ר אבל בשאר כ"י ובדפ"ע הגירס' שם ושם גרידה, וט"ס הוא. מכות כ"א. שריטה וגדידה אחת היא וכ', אלא ששריטה ביד וגדידה בכלי הוא. והתואר: בירו' דמאי רפ"ב דכ"ב סע"ב והא חרוב בביארי [10]) גידוד הוא פי' נפרץ בחתיכות חתיכות] —

גַּד = גִּידוּד (בל"ע جِدَاد Scheidewand, eig. er- höhte Stelle, bergige Stelle) בהלכה קמא דעירובין (ו'.) הכא איכא גדודי התם ליכא גדודי, פי' התם כשנפרץ מצדו כלפי ראשו איכא גדודי כשנפרץ הכותל חתיכות חתיכות ונשארו מן

---

[1]) בנו"ג מ ת נמי משכחת לה למיגזא ליה גלימא ובלי ספק גם בערוך צ"ל במקום מי: מ ת וגי' למיגזא אי' ג"כ בע' גז ג', והוא מציון של שבת קרוב לציון של כאן ובכ"י מ' בשנים הגי' למיגז וכ"ה בחי' הרשב"א אבל בכ"י א"פ הגי' למיגד ועיי' בסמוך. [2]) ורש"י פי' לתקן לו תכריכין אבל בחי' המאירי לביצ' ו'. אי' כפי' רבינו וז"ל ולא נאמר בגמ' מיגד גלימא ומיגז אסא אלא לגוזמא אפי' מיגד גלימא ר"ל ח ת י כ ת תכריכין ו ת פ י ר ת ן וכ' ונ"ל שלפי פי' זה הושוה פעל גד עם פעל חט באותיות מתחלפות וענינו בל"ס תופר. [3]) וכן הגי' בחי' המאירי לביצ' ובמ"מ פ"א מהלכ' יו"ט הכ"ב ובתש' הריב"ש סי' קט"ז וססי' תפ"ז (ושם בט"ס למיגו וצ"ל למיגז) וכתב בעל ד"ס לביצ' צד ד': כי כ"ה בתוספו' שלפנינו בדפ' שונצ' ובתוס' כ"י וכ"ה ברש"י כ"י ובנו"ג למיגז ליה גלימ' ולמיגז וכ' ובכ"י מ' בשתי הפעמים ולמיגד ובהלכו' אבל לרי"ץ גיאת עמוד נ"ו אפי' למיגר ליה וכ' ולמיגד וכבר תיקן בעל יצחק ירנן דצ"ל למיגד ובשו"ת הרא"ש כלל כ"ג, ב' (דפ' וויניצ') אי' בקו על הגימל ואפי' למיגי' וכ' ולמיגד. [4]) בנו"ג שיגדור ג' גדירות וכ"ה בשט"מ לב"ב וכ"ה ברוב דפוסי ע' כאן ובציון הבא אבל ט"ס הוא וצ"ל כבדפ' אמ' שאל"כ למה היה מסדר בעל ערוך בסוג גד והיה לסדרו בע' גדר. ומצאתי ראיה לגי' רבינו משבת ע"ג: הבוצר והגודד והמוסק כ"ה בכ"י רי"ף עיי' ד"ס שבת שם, וכתב המהרש"ל לשבת שם הערוך כתב שהוא גודד בדלי"ת והוא מלי' גודו אילנא ע"ש בע' גד ע"כ הרי שגם המהרש"ל מסכים לגי' רבינו, וכן נ"ב בהגהת הגרי"ב לב"ב בשם מהרש"ל ומשיג עליו הגרי"ב בהפשב"ע בזה"ל ולא ראו שכך גי' רבינו אבל לפי מה שהבאתי ראה היטב והעיד על גי' הערוך. אבל גם בירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג וי' ע"א אי' הבוצר המוסק הגודר ועיי"ע אר. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו. [6]) ובתוס' ב"ב מ"ב: ד"ה שבח הגי' ליגדר כגדור דמי ובתו' ב"ק נ"ט: ד"ה ופסק וצ"ה: ד"ה שבח המגיע הגי' כל העומד ליגזז כגזוז דמי וכ"ה בש"ס כתובי הנ"ל. [7]) ובשמ"ר פ"מ הגי' שמשם הקב"ה יוצא ומגדיד [צ"ל ומגדד] משתותן של או"ה ובילק' ויצא רמז קכ"ח בט"ס לגדר, ובנכון בתנחו' כי תשא סי' י"ג צד קנ"ה: מגדל גד (יהושע ט"ו, ל"ז) שמשם הקב"ה יוציא ומגדד משכנותיהן ומשתותיהן של או"ה. [8]) בעה"ק שנ"ב אי' עוד לקיטת תמרים קרוי גדידה מלשון גדו אילנא. [9]) כ"ה בכ"י ל"ד ו"ו וכ"ה בע' גרד ב', קנס, קסן א', תר ז' והוא בעירו' ק': [10]) כ"ה בדפ' זיטאמי' וכן גרס מהרז"ף בהוצאה שלו ובר"ש לדמאי פ"ב מ"א אי' בבראי ובדפ' קראט' בביארי וצ"ל בביארי.

הכותל חתיכות קטנות עומדין כמין יתדות דרכים ולא ניחא ליה להלוכי ביה. ובפ' כירה בגמ' מעשה שעשו (שבת מ"א רע"א) הא דאית ליה גידודי[1]. בס"ג דפ' כל גגות העיר (עירו' צ"ג:) דרש מרימר גידוד חמשה ומחיצה חמשה מצטרפין והלכ' גידוד ה' ומחיצה ה' מצטרפין[2], ובר"ג דפ' המביא גט שני (גיטי' ט"ו:) אמר רב חסדא גידוד ה' ומחיצה ה' אין מצטרפין פי' כגון ג ב ש ו ש י ת גבוה ה' טפחים והוסיף בנין ה' טפחים. בפ' כיצד מעברין (עירו' פ"ה מ"א דנ"ב סע"ב) היו שם גדודיות גבוהות י' טפחים פי' חתיכות מן הכותל. גמרא (שם נ"ה:) מאי גדודיות אמר רב יהודה ג' מחיצות שאין עליהן תקרה. והרכסים לבקעה (ישעי' מ', ד') תרג' ובית גידודין. *[אחי"ה פתרון המלה בל"ע הרשומ' גבשושית והר קטן וזה כפי' רבינו ובהשאילה כמו מחיצה. ועוד פי' רבינו ח ת י כ ו ת מן הכותל והוא מערך הקודם לזה. ובענין נוסח' של בית גידודין עיי"ע בית גלגול וע' גד ז', וע' גלגל ז'] —

גַ֫ד = גּוּדָא (Trennung בל"פ جدا Scheidewand) בב"ב השותפין שרצו לעשות מחיצה (ב"ב פ"א מ"א) גמר': מאי מחיצה גודא, פי' קיר. למה פרצת גדריה (תהלי' פ', י"ג) תרג' למה תקפת גודהא. *[אחי"ה בדפ"ע נכלל הע' בע' הקודם לזה, ויותר טוב להפרידו ופתרון המלה בל"פ הרשומ' מחיצה המפרדת כגון כותל וכדומה וכ"י רגמ"ה לב"ב במשנה א' לפ"א פי' כותל וכ"ה בפירש"י וכנ"ה בב"ב ל"ו. האי מאן דאחזיק מגודא דערודי ולבר עיי"ע ארד ב'. שבת ק"י: לוקמיה בין תנורא לגודא. עירו' נ"ג. כי סיכתא בגודא עיי"ע סך ט' וע' אצבע. תעני' כ"א. אותבי תותי גודא רעיעא ובכ"י מ' ובשאר מקומות שמצויינים בד"ס שם צד נ"ח: אות לי הגי' אשיתא רעועא והוא ג"כ כותל עיי"ע אשיתא. ב"ק צ"ב: קרית חבירך ולא ענך רמי גודא רבה שדי ביה ובקצת שינויים בילק' יחזק' כ"ד רמז שס"ד ונ"ב פי' השלך עליו חומה וכ"ה בפירש"י כותל הפל עליו. קהל"ר פ' ראיתי עבדים: טרף רישיה אגודא ומית פי' הכה ראשו על הכותל ומת. וכמו בתענית הנ"ל אי' ג"כ בתרג' תהלי' ס"ב, ד' גודא רעיתא. וכן תרג' גדר: גודא בקהלת י', ח'] —

גֻ֫ד = גּוּדָא (מל"ע جدد, جدد, schmaler Streifen, engen Weg, Steg) בפ' אין דורשין בעריות בגמ' ולא במרכבה (חגיג' ט"ו.) רב אחא בר יעקב בגודא דגמלא פי' בשני נסרים של גשר שמונחין זה בצד זה שיש ביניהן ריוח כמעט כך יש הפרש בין מים למים. בהלכה קמה דסנהד' (ז'.) אביי קשישא אמר דמי[3] לגודא דגמלא כיון דקם קם. פי' נסרים של גשר העשוי מחדש אין אדם ממהר לעבור עליו אלא עקב בצד גודל כיון דקם קם כיון שמתחיל להלך על הגשר מתחזק יותר ואין אדם מתפחד לעבור עליו. *[אחי"ה הגי' בחגיג' אמר רב אחא בר יעקב כמלא נימא ו ר ב נ ן אמרי כי גודא דגמלא ופירש"י דפין של גשר ובסנה' פי' לווחין של גשר וזה כפי' רבינו אולם זה רק פי' של גמלא עיי"ע גמל ג' אבל בענין גודא נ"ל לגוזרו מל"ע הרשומ' וענינו קו ושרטוט ומעבר צר ושביל וזה מה שפי' רבינו בע' בית גלגול תרג' של רכסים (ישעי' מ', ד' עיי"ע גד ה') ס"א בית גדגד פי' שבילי מקום מעבר צר וכ' וגוזר רכסים מל"ע ركس חבל וענינו קו וחבל הארץ ודע שלפי גי' הדפ"ר בשני מקומות לגודא ד נ י מ ל א י"ל שמלת גודא הוא מע' הבא אח"ז ר"ל חוף של מ ח ו ז בל"י αἰγιαλ וכלי' משנה נמל עיי"ע למין וע' נמל] —

גֻ֫ד = גּוּדָא (מל"מ גָּדָה בל"ע جدة, جد Ufer) בפ' מי שאחזו בגמ' זה גטיך מהיום (גיטי' ע"ג.) רב פפא ורב הונא בריה דר' יהושע זבין שושמי[4] אגודא דנהר מלכא. ובפ' יוה"כ בגמ' ותשמיש המטה (יומי' ע"ז:) רב יהודה ורב שמואל בר יהודה[5] הוו קיימי אגודא דנהר פפא. פי' כמו על כל גדותיו (הושע ג', ט"ו; ד', י"ה; ישעי' ח' ז'; ד"ה י"ב, ט"ז) והן גפי הנהרות. *[אחי"ה פי' גודא בל"ע הרשומ' חוף הנהר ועיי' עוד ע' הקודם לזה. — וגי' דנהר פפא אי' בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בכ"י רשד"ל ובע' חצדד וכ"ה ביומ' ובאו"ז הל' יוה"כ סי' רע"ז אבל בכ"י ה"ב ודפ"ע אי' בכאן נהר פרת וכ"ה ברי"ף כ"י עיי' ד"ס שם וראשון נ"ל עיקר. וראיה מתעני' כ"ד: אמר רב מרי בריה ד ב ת ש מ ו א ל אנא הוה קאימנא אגודה דנהר פפא. אבל בכ"י מ' גם שם הגי' נהר פרת. והוזכר עוד בב"מ פ"ו. ונראה שהוא שוה עם נהר פפיאתא

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס שבת צד מ"א: ובנו"ג הא דלית ליה גידודי הא דאית וכו' וכגי' רבינו אי' ג"כ בדפוסי' הישני' והסכם המהרש"ל. [2]) ובדפ' פיזו' ודפ' וויניצי' אי' עוד והלכתא מצטרפין ולשון מיותר הוא ולי' בדפ"ר. [3]) כ"ה הב"י ל"ד ודפ' אמש', ובשדפ"ע במ"ס רמי. [4]) כ"ה בדפ"ר ופיז' וכ"ה בע' טרימא ובע' ששמי ובכ"י ה"ב במ"ס שושבא ובכ"י רשד"ל ששומי עיי' כח"ב של הפשב"ע ובדפוסי' אחרי' שומשמי וכ"ה בנוסח' וכ"ה בע' שמשם. [5]) כ"ה נכון כדאמר ביבמו' ק"א סע"ב דגר היה וכ"ה ברא"ש בדפוסי' הישנים ובנו"ג בר רב יהודה ומ"ס הוא וכן לי' רב בכ"י מ' עיי' ד"ס יומ' צד קב"ג.

עירו' פ"ב: עיי"ע אכר וד"ס שם צד קס"ג: ועיי' רש"י לעירו' שם] —

גַּד (Koriander phön. Γοίδ Diosc. 3, 54) בר"ג דפ' יוה"כ (יומ' ע"ה.) והוא כזרע גד לבן (שמות ט"ז, ל"א)[1]) אמר רב אסי[2]) עגול כגידא ולבן כמרגליות פי' הוא כסברית ובלש' ישמעאל כוסבר ובלע"ז כוליינדר"ו. * [אחי"ה וכ"ה בע' כסבר והוא ל"ע كزبرة ובל"ם כוסברתא וכן העתיקה הפשיט' עיי' ספרי על העתקה פרסי' לריב"י טאווס צד שמ"ה ועיי' פי' הראב"ע לשמות שם. ובלאי"ט coriandro, curiandolo] —

גַּד = גִּידָא (בל"ם גֵּדְדָא (Wermuth, Absynth בפ' א"ר עקיבא בגמ' מנין לפולטת שכבת זרע[3]) ולבסוף פי' עונשה דכתיב (שמות י"ט, ט"ו) ויגד, דברים שהן קשין כגידין[4]) פי' הדל תדגש[5]) והוא לענה (הנני מאכיל את העם לענה) [וצ"ל הנני מאכיל אותם לענה (ירמי' כ"ג, ט"ו) הנני מאכילם את העם הזה לענה] (שם ט', י"ד) תרג' מרר כגידין[6]): ההופכים ללענה משפט (עמוס ה', ז') [דהפכין לגידא דינא], ואחריתה מרה כלענה (משלי ה', ד') מרירא היך גידדא. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ובעה"ק וכ"ה גם בכ"י תרג' אצל ה' לעווי וכ"ה בהעתקת הפשיט', ובנו"ג גירדא והוא ט"ס, וכן בט"ס בב"ר פע"א גדי (במדב' י"ג, י"א) גרדים ומררין וצ"ל גדדים ובדפו' האחרונים הגי' כגידים ומררין, ושמ"ר פ"ז מר וגד] —

גַּד = גּוּד, גּוּדָא (בל"ם Schlauch) בפ' לולב וערבה בגמ' שני ספלים של כסף (סוכ' מ"ח:) משכיה דההוא גברא דמשוינן ליה גודא ומלינן ביה מיא. בר"ג דפ' ר' אליעז' אומ' תולין (שבת קל"ח.) הגוד והמשמרת ככבר פי' בע' אסלא. * [אחי"ה ע"ש חילופי הגירסאות ובשבת שם עמוד ב' הגוד בכיסנא מותר לנטותה בשבת ובע' כסך גרס רבינו בכסכיו וכ"ה ברי"ף ובכ"י א"פ בט"ס הגור בכסכסיו. פי' גוד בל"ם חמת מים כמו נוד בל"מ. ועה"ק סיים פי' חמת מים. ועיי"ע גל א'] —

גַּד יָוָן (Ortsname, Stätte der (griech.) Fortuna, besser גַּדְיוֹן etwa Γάδων s. Reland Pal. S. 772) בפ"ק דזבין (פ"א מ"ה) ראה אחת מרובה בשלש שהוא (כמין) [וצ"ל כמן] גד יון לשילוח וכו', "פי' מקום בבית המקדש שעשו אותו יונים קבוע לע"ז כאותו ששנינו (מדות פ"א מ"ו) בה גנזו בית חשמונאי את אבני המזבח ששיקצו מלכי יון לע"ז ומשם לשילוח קרוב הוא ומנין שגד ע"ז הוא דאמרינן בפ' ד' מיתות בגמ' הנודר בשמו (סנהד' ס"ג:) מותיב רב משרשיא ראה אחת מרובה כשלש וכו' אמר רבינא גד נמי מיכתב כתיבא דכתיב (ישעי' ס"ה, י"א) העורכים לגד שלחן". * [אחי"ה כל זה נעתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד ל"ט ושם הגי' כמגד יון ובתריה נגרר רבינו ובנו"ג כמן גד יון וכ"ה בפי' הרמב"ם ור"ש ובתוספ' זבין פ"א גרס כמגדיון לשילה וגי' כמגדיון אי' ג"כ בסנה' הנ"ל ועיי' פי' המאמר בפי' א"צ למהרז"ף לירו' ברכו' פ"א ד"ב רע"ג וגי' גדיון נ"ל עיקר והוא שם מקום הנזכר ושילוח כמו שילה וקרוב לה היתה ע"ז וכן העיר היעראנימוס בפירוש למתתיהו פ"י עיי' רילאנד פאלישטינא צד תתנ"ט. ועיי' עוד פירש"י לסנה' הנ"ל ד"ה ראה] —

גִּד (הפעל גִּיֵּד בל"ם גַּיֵּד zerstückeln, die Sehnen zerschneiden) מהשם גִּיד בל"ע جداد וּבל"ם גידא (Nerv, Sehne, Faden בפ"ק דאהילות (פ"א מ"ו, נזיר מ"ג. יבמו' ק"כ:) אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו אפי' מגוייד ואפי' גוסס. וכפ' בתרא דיבמו' (ק"כ. במשנה וירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ג, ירו' גיטי' פ"ז דמ"ח ע"ג תוספתי גיטי' רפ"ה) מגוייד וצלוב על הצליבה[7]) וחיה אוכלת בו אין מעידין עד שתצא נפשו. פי' מחותך הגידים. ובס"ג דפ' ד' מיתות (סנהד' ס"ז: וכ"ה ביבמו' ק"כ:) לדידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא ונגידיה[8]) לגמליה. ובויק"ר פ' אל תהי עד חמס (רפ"ו) מעשה בשלטון שהיה בקסרין שהיה מגייד את הגנבים והורג את הקבלנים[9]) ס"א מנגיד. בריש מעשרות (פ"א מ"ב) הפרסקין[10]). משיטילו גידים. פי' חוטים שעל הגרגר. ירו' (מעשרות פ"א דמ"ח סע"ד) משיטילו

---

[1]) וכן מביא הילקי' בשלח רמז רס"ב המקרא אבל בנו"ג והמן כזרע וגו' והוא המקרא בפי' כמתאננים, במדי' י"א, ז' והגי' בלתי נכונה כי בפי' כמתאננים לא נזכר לבן וכגי' רבינו אי' בכ"י ב' ול"ד עיי' ד"ס יומי' צד קי"ד. [2]) וכ"ה בילקי' שם ובילקי' בהעלתך ר' רמז תשל"ה ובנו"ג אמ' רב אסי ובכ"י ל' אמי ר' אמי. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר והוא בשבת פ"ז סע"א ועיי' בילקי' יתרו ס' רמז רע"ח. [4]) בנו"ג דברים שקשין לאדם כגידין וכ"ה בילקי' שם ובכ"י מ' שקשין לגוף כגידין ובכ"י ל' שקשין לו לאדם וכו'. [5]) כ"ה בדפי' ווניציי, ובדפ"ר ופיזי אי' כל דגש ובלי ספק צ"ל דל דגש וכן בכ"י פאריז דלגשגש ט"ס וצ"ל כמו שכתבתי, וכונת רבינו הדלית במלת ויגד הדגש וכ"ה באמת בכ"י ו"ו. [6]) בנו"ג בתרי כגירין. [7]) כ"ה במשנה של ירו' יבמו' פט"ז מ"ג וצלוב על הצליב בגמ' שם על הצלוב אבל במשני' של בבלי ובמשניות ובתוספ' הנ"ל אי' רק וצליב. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ע אי' גידיה. [9]) בויק"ר ובילקי' משלי כ"ט רמז תתק"ב הגי' מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים. [10]) וכ"ה במשנה שבירו' ובתוספ' כ"י מעשרו' פ"א אבל בנו"ג האפרסקים

גידים אדומין [1]) כר״ג דפ׳ בן סורר ומורה [בגמ׳] עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון (סנהד׳ ס״ח:) תני ר׳ חייא עד שתקיף עטרה כי אתא ר׳ דימי אמר הקפת גיד ולא הקפת ביצים. בפ״ק דקידושין בס׳ הלכה וחכמים אומרים (כ״ה. וכ״ה:) סירוס דמאן [2]) אילימא סירוס דגיד היינו סירוס הגויה[3]) אלא לאו סירוס דביצים . . ר׳ יוסי אומר מעוך וכתות אף בבצים נתוק וכרות בגיד אין בבצים לא. פי׳ הוא האבר. *[אחי״ה וכנ״ה חולי׳ פ״ז מ״א גיד הנשה ובגמ׳ שם פ״ט: איסור גיד ושם אין בגידין בנותן טעם, ושם: לא נקשרו אבריו בגידין, שם צ׳. העצמות והגידין וכ׳, ועיי׳ שם והלאה הרבה פעמים. ובל׳ ארמית שם צ״ז: גידא דנשיא. ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א ע״ד אפסיק (גודא) גידא דרצועתא, ושם: ותופרין בגידין, ועיי׳ בבלי מגיל׳ ח׳: וּבהשאילה ב״ר קלר״פ כ׳ ושומט גידין של אדמה ואוכל. פי׳ גיד בל״ע וסורי׳ הרשומ׳ חוטין ונימין ול״מ הוא ובנפרד כינוי לאבר התשמיש, וממנו נגזר הפעל גַּיֵּיד ופתרונו מחתך הגידין כפי׳ רבינו] —

גד = גְּדִי (מל״מ Bock, Böcklein) בפ׳ כל הבשר [במשנה] כשר בהמה טהורה בחלב וכ׳ (חולי׳ פ״ח מ״ד) ר״ע אומר חיה ועוף אינן מן התורה שנאמר (שמות כ״ג, י״ט) לא תבשל גדי בחלב אמו ג׳ פעמים פרט לחיה ולעוף ולבהמת טמאה. ובגמ׳ (שם קי״ג:) (בשר בהמה טהורה בחלב[4]) אמר שמואל גדי לרבות את החלב, גדי לרבות את המתה גדי לרבות את השליל, גדי להוציא את הדם, גדי להוציא את השליא. גדי להוציא את הטמאה. בחלב אמו ולא בחלב זכר. בחלב אמו ולא בחלב שחוטה. ב ח ל ב א מ ו ו ל א ב ח ל ב ט מ א ה. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ודפ״ר, אבל בשדפ״ע נקצר ע״י וכ׳. והקבוץ גְּדָיִים, ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט. ירו׳ נדרי׳ פ״ו ד״מ. גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים, כלומר תלמידים נעשים גדולים, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח: ב״ר פמ״ב, ריש אסת״ר אם אין גדיים אין תישים כלומר בימי הרפו של אדם ניכר אם נעשה אדם גדול כדוגמא ביצין בוצין מקטפיה ידיע, ברכו׳ מ״ח. עיי״ע בצין א׳. ועוד בהשאילה על ראשית הבכורים שלא נתבשלו כל צרכן, פסיקתא דעשר תעשר צד צ״ט: לא תבשל גדי בחלב אמו (דברי׳ ט״ו, כ״א) וכתיב בתריה עשר תעשר אמר הקב״ה אל תגרמו לי לבשל גדיים עד שהן במעי אמותיהן וכ׳ וכן כיון רש״י (דברי׳ י״ד, כ״ב) למאמר הפסיקתא הזה כמו שהעיר הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער בפסיקת׳ שם אות ע״ז. — ו מ ז ל ג ד י: בילק׳ פקודי רמז תי״ה בצפון גדי דלי דגים וכ׳, ובילק׳ מ״א ז׳ רמז קפ״ה שור בתולה גדי פונים למערב, פסיקת׳ רבתי פ״כ ואחריו מה אתה בורא גדי שמא תאמר כיון שעלה מגיהנם פניו משחירים הוא מרקד ועולה כגדי. גדיא עיי״ע בית גליא] —

* גַּדָּא (E. N., Diener R. Schescheth's) עירו׳ י״א: א״ל רב ששת לרב גדא שמעיה זיל שלוף וכ׳ א״ל גדא פוק תא וכ׳, כ״ה לנכון בד׳ שאלוניקי ווניצ׳ רפ״ח וכ״ה באו״ז הלכ׳ עירו׳ סי׳ ק״י ס״ק ו׳, וכ״ה בכ״י א״פ עיי׳ ד״ס עירו׳ צד ט״ז. ובנו״ג לשמעיה רב גדא ובכ״י מ׳ לרב גדל שמעיה ובדפ׳ פיז׳ אי׳ רק לשמעיה גדא וזה נ״ל עיקר ויגיד עליו רעו בסמוך א״ל גדא בלי כינוי רב. אבל ביוחסין השלם צד קכ״ב הביא גם הוא רב גדא שמעיה דרב ששת. ובב״מ ס״ט. אי׳ שם הפרטי רב מנשה בר גדא.

* גַּדָּא (ein Amoräer) בשבת קמ״ה: ועוד אמר רב גדא כ״ה בכ״י מ׳ וא״פ. ובנו״ג רב גזא ובכ״י רש״י רב גידל עיי׳ ד״ס שבת צד קע״ג:

* גּוּדָא, גּוּדַע (E. N. einer Pers.) ע״ז ל״ב. העיד שמעון בן גודא לפני בנו של ר״ג וכ׳, ושם העיד שמעון בן גודע לפני וכ׳. ולפי מסקנא גודא לחוד וגודע לחוד. וביוחסין השלם צד קצ״ד הובא רק ר׳ שמעון בן גודע תנא דבריתא ד״ק עכ״ל.

☞ גדיאן (בל״ס Heuschreckenart) באלו טרפו׳ (חולי׳ ס״ה.) חגב גדיאן, כן כתוב בנוסחאותנו ובעל הע׳ גרס גדיין ע״ש ועיי׳ ע׳ גדוניא). *[אחי״ה במקום גדיאן נ״ל להגיה גריאן והוא בל״ס חגב ועיי׳ עוד ע׳ גדן ומ״ש] —

☞ גְּדָבְרָא (Schatzmeister, בל״פ گنجور ובלש׳ צינד ופאצינד گنجوبر) תרג׳ בפסוק ובני בית היו לי (קהלת ב׳, ז׳) וגדברין די ממנן על מזונא דביתא). *[אחי״ה והוא מל״מ דניאל ג׳, ב׳. ג׳ גדבריא ונגזר מל״פ הרשומ׳ ופירושו בעל האוצר והוא כמו גזבר עיי״ע] —

גְּדִיגוּד (לפי ג׳ גדורקי הוא לפע״ד מל״פ گذاره Brettergehege ולפי ג׳ הש״ס גרזקי הוא לפע״ד מל״פ كريزگاه Versteck, dann Behält-

[1]) וכן פי׳ הרמב״ם הר״ש ורע״ב מבלי שהזכירו הך ירושי. [2]) בנו״ג דמאי. [3]) בנו״ג היינו גוייה ועיי״ע גויה. [4]) יש למחוק ולהשלים למעלה וסירוס המאמר הוא אי לזאת מצויין בטעות ברפוסים.

(niss der Thiere בילמדנו נקום נקמת בני ישראל[1]) הרי נכנס הזאב לגדיגוד, פי׳ הוא הכלוב שנותנין שם פריצי חיות הארי והזאב וזה כמו אותה דס״ג דפ׳ ר״א אומר האורג (שבת ק״ו:) הצד ארי בשבת אינו חייב עד שיכניסו לגדורקי שלו. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו וג״ג, ושם אי׳ בראש התיבה הגי׳ גדינור וכ״ה בע׳ גרדלקי, ובדפ״ע בכאן אי׳ לגדורקי שלו ובכ״י ה״ב לגדדוקי ובנו״ג בשבת לגורזקי ובד׳ ווניצ׳ ר״פ לגרזקי וזה נ״ל עיקר וענינו בל״פ הרשומה מקום מפלט אשר שמה תנוס החיה ושיעורו אינו חייב משום צד עד שינוס הארי למקום מפלט המיוחד לו והמאירי פי׳ עד שיכניסהו לכיפה שאוסרין אותו בה, וזה נעתק ממש מפי׳ הרמב״ם פ״י מהל׳ שבת הלי״ט, ורש״י פי׳ בית משמר העשוי לו כמין תיבה והובא במ״מ להל׳ שבת שם ושם הגי׳ לגדורדקי ובכ״י א״פ אי׳ לגרודרקי ובכ״י מ׳ לגדורקרי עיי׳ ד״ס שבת צד קי״ז. ונ״ל שכולם ט״ס וצ״ל כגי׳ בעל מ״מ גדורדקי או כגי׳ כ״י ערוך גדורקי והוא בל״פ מקום מוגדר ע״י נסרים לשמור שם דבר מה. ומלת גדיגוד נ״ל ברור שהוא ט״ס וצ״ל גדיגור והוא בחילוף אותיות גדורקי. ומה שנוגע נ״א גרדלקי עיי״ע ואולי שהיא תיבה מורכבת gardiae locus מקום משמר] — (א״ב בנוסחאות דידן כתוב גורזקי). * [אחי״ה ורמ״ל העתיק עוד פירש״י בשם ר״ב אולם בד׳ אמ׳ לי׳] —

גַּדְגַּדְנִיּוֹת (מל״ע جدجد עפר קשה ומתואר כן עשב הנדקוקא Steinklee עיי״ע; ובל״פ غاژه נקרא גדגד (Steinklee בסוף חלומות בפ׳ הרואה (ברכו׳ נ״ז:) ת״ר ג׳ נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן ואלו הן גרגדניות כפניות ופגי תמרה. ובר״ג דפ׳ בכל מערבין (כ״ח.) בפעפועין ובחלגלוגות[2] ובגדגדניות. פי׳ פעפועין ירקות ויש בהן מליחות והוא ירק שעושין ממנו שמן ובלש׳ ישמ׳ קאקלי[3]) ובחלוגלוגות: בלי׳ ישמ׳ אלרגלה ותיסמא איצא פרפחין ר׳ נסים ז״ל[4]) כדאמרינן בראש השנה (כ״ו: ובמגילה (י״ח.) לא הוו ידעי רבנן מאי חלוגלוגות יומא חד שמעוה לאמתא דר׳ דחזיתיה לההוא גברא דהוה קא מבדר פרפיחניה אמרה לו עד מתי אתה מפזר חלוגלוגך ועד עכשיו נקרא פרפחין והוא אלרגלה בקלה[5]) ובגדגדניות והתניא (עירו׳ שם) גדגדניות מרובי בנים יאכלו חסוכי בנים[6]) לא יאכלו ואם הוקשו לזרע אפי׳ מרובי בנים לא יאכלו ומסקנא כי קאמר רב בהנדקוקי מדאי, פי׳ גדגדניות[7]) הן הינדקוקי, וחסוכי בנים לא יאכלו שהן ממעטין את הזרע[8]) ואם הוקשו לזרע אפי׳ מרוב בנים לא יאכלו, ובסוף פיאה ירו׳ (פ״ח דכ״א רע״א וכ״ה ירו׳ עירו׳ פ״ג ד״כ רע״ד) גדגדניות הינדקוקי ולש׳ ישמעאל הן[9]) והן עשב שאוכלין הגמלים ולא יאכל אדם אותם אלא ע״י הדחק, וי״מ קוליינדר״ו כמו כזרע גד. * [אחי״ה וכי״מ פי׳ רש״י לעירו׳ וגיטי׳ גדגדניות שלועזו ע״י אליינדר״א ובאו״ז שם הביא הלע״ז איילנד״א. ומה שלועז רש״י ז״ל בברכו׳ נ״ז: צירתי״ש והוא בל״צ cerises קירשען בלא״ש בעבור שלא ראה עדנה ספר הערוך בעת שהיה מפרש את מסכת ברכות כמו שהוכחנו כמה פעמים ואולי גרס בברכו׳ במקום גדגדניות: דבדבניות והוא לדעת קצת ציראסי בלאי״ט ceraso עיי״ע דבדבן, ואחר פירש״י לברכות נגרר עה״ק שנ״ב שהעתיק בכאן גדגדניות ״ב״א קירשין״ וטעות הוא וכן העתיק רמ״ל בטעות ותמיה שגם בעל כ״כ הביא הך פתרון המלה בשם הגאון אומ׳ וכונתו על רבינו כדרכו אבל בדפ״ע ובכ״י ע׳ לא נמצא מזה לא דבר ולא חצי דבר] — (א״ב

---

[1]) בתנחו׳ ס״פ מטות הגי׳ עד שהזאב בא לצאן פרשו לו המצודה, ובילקי מטות רמז תשפ״ה צד רנ״ג ע״ד בשם ילמדנו הרי נכנס הזאב לגדי, ונשתנית מחסרון ידיעת מלה זרה. [2]) בדפ״ר אי׳ ובלגלוגות וכ״ה בע׳ לגלוגות, אצל נ״א חלגלוגות, וכ״ה בכ״י א״פ לעירו׳ וכ״י מ׳ לר״ה כ״ו. זכ״י ב׳ וא״פ למגילי י״ח. עיי׳ ד״ס שם וד״ס לר״ה צד ל״ד. ובספר המפתח לרבינו נסים צד כ״ו הגי׳ חלוגלוגית והוא לפ״ד ל״פ خلخان מין עשב שדומה לאשנן והוא מלוח עיי״ע אשלג וכן פתרון המלה קאקלי שיבא בסמוך. [3]) قاقلى פי׳ ירק שהן בו מליחות דומה לאשנן וע״ד פי׳ قاقلة בלא״ש Distel ובל״ר cardamomum מאכל בהמות ועיי״ע קקל א׳ ומ״ש. [4]) והוא מאמר ערבי الرخلة وتسمى ايضا فرفحين כלומ׳ בלש׳ ישמ׳ אלרגלה וגם נקרא פרפחין ומלת רגלה ופרפחין בלא״ש Portulak עיי״ע חלגלוגות וע׳ פרפחין. [5]) الرجله بقلة Portulak. כל זה מצאתי בערוך כ״י 180 Sorbon. ומדפוסי הע׳ נשמט. [6]) בנו״ג חשוכי בנים אבל בדפ׳ שונצ׳ ובאו״ז הלכ׳ עירו׳ סי׳ קל״א אי׳ כגי׳ רבינו ובע׳ חסך פי׳ רבינו. [7]) וכ״ה בכ״מ בכ״י מ׳ ובירו׳ בסמוך ובנו״ג גודגדניות. [8]) וכ״ה נאמר בגיטי׳ ע׳ סע״א שמנה ממעטין את הזרע ואלו הן וכ׳ וגדגדניות וכשות שלא בזמנה. [9]) והיא מלה ערבי׳ حندقوق، حندقوقى، حندقوقاء וכ״ה ל״ס נגזרה מל׳ נבטי ובערבי קורין להן ذرق והוא עשב שקורין בל״ר לוטוס,

פי' הנדקוקי בל' ישמ' מין עשב נקרא שלשה עלים של מצרים [1]) ומזרעו נעצר השמן המועיל לחולי הגידים ובארץ מצרים מזה הזרע שהוא כמו דחן עושים לחם). * [אחי"ה ויען שקשה להתעכל עד מאוד מתואר לפ"ד ע"י גרגדניות שנאצל מל"ע הרשומ' וטעמו צרור קשה, והיותר נכון כי בל"פ גאד ענינו כמו הנדקוק ונכפלה המלה לחיזוק הענין] —

גוּדִיזִין (או מל"פ كُونَه، كُوْنَه Einhüllung, Hülle, או = גוזזין Schur בל"ע جَزِيزَة מפעל עברי גזז) דתכלתא תרג' בגלומי תכלת. * [אחי"ה בנו"ג בתרג' יחזק' כ"ז, כ"ד בגוזזין, ודע שמלת גלומי נתפרש' בשני אופנים או כיסוי ועטפה כמו גלימא דמיכסא (ב"מ ס"ה.) או כרכי בגדים עיי' רד"ק ליחז' שם ובס' השרשים ולפי' הראשון ושני הסכים תרגום גודיזין שענינו עטיפה וכריכה בל"פ הרשומ'. ולגי' גוזזין י"ל שהוא גיזת צמר בל"ע והוא ממש העתקת גלימא שפתרונו ג"כ בל"ע جلامة גיזת צמר. ובעל המתרגמן לא הביא המלה לא בע' גדז ולא בע' גזז. ועה"ק פי' סדינין וטליתות] —

גְּדַל = גּוּדָל der Daumen, die grosse Zehe) (vom ar. جدال stark בהלכ' קמא דכתובי' (ה':) ובפ"ק דמנחו' בגמ' מפני שאמרו (י"א.) הקומץ זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל ככר פי' בע' אצבע. * [אחי"ה וכנ"ה שהש"ר פ' הביאני אל בית היין: ודגלו עלי אהבה (שהש"ר ב', ד') וגודלו עלי אהבה ע"ש מ"כ. וכן נאמר מאצבע גדולה של רגל, ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג היו מהלכין עקב בצד גודל וגודל בצד עקב, ירו' סוכה פ"ה דנ"ה רע"ג, ירו' סנהד' פ"ב ד"כ: במ"ר פ"ד אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם. שבת ס"ב: ילק' ישעי' ג' רמז רס"ד מנוה"מ סי' ג' שהיו מהלכות עקב בצד גודל. והקבוץ שבת קנ"א: ואוחז בשני גודלי רגליו והגי' הזו הוגה עפ"י פירש"י ובדפוסי' הישנים אי' גודלי אצבעותיו. ונגזר' מלת גודל או אגודל (יומי ב', א'; שהש"ר פ' מי זאת) מל"ע הרשומ' וענינו אצבע העב והחזק]—

גָּדַל = גָּדוֹל gross, vorzüglich; התגדל prunken, stolz thun) בס"ג דפ"ק דקידושי' (מ':) [2]) גדול התלמוד שהתלמוד מביא את האדם לידי מעשה [3]) תניא ר' שמעון בן אלעזר [4]) אומר גדול תלמוד [5]) שהתלמוד קודם לחלה מ' שנה וכו'. ובספ"ק דב"ק (י"ז.) ר' יוחנן אמר קיים אמרינן לימד לא אמרינן והא אמר מר גדול התלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה ופרקינן לא קשיא הא למיגמר הא לאגמורי, פי' למגמר הוא תלמוד גדול שהתלמוד מביאו לידי מעשה לאגמורי הוא לאחריני מעשה גדול ש"מ דלמיגמר הוא וליעסוקי קמי רביה טפי עדיף וקדים לאגמורי [6]) הוא לאחריני [7]), בס"ג דקונם יין (נדרי' ס"ב.) ר' אלעזר בר צדוק אומר עשה דברי' לפועלן [8]) ודבר בהן לשמן ואל תעשם עטרה להתגדל בהם וכו'. בס"פ מי שמת בגמ' וחכ"א המוציא מחברו (ב"ב קנ"ה. ועיי' כתובי' י"ט רע"א וסנהד' כ"ט סע"ב) אין העדים חותמין על השטר אלא א"כ נעשה גדול. פי' אלא אם נעשה המוכר גדול. * [אחי"ה הא לך סדר יפה ממאמרי של מוסר לרז"ל המתחילים עם גדול, גדולה, גדולים עפ"י א"ב ועם מ"מ המצאן בערוך: גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו' ב"מ נ"ח:, גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה סוכ' מ"ט:, גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות וכו' ברכו' ל"ג., עיי"ע דע, גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שם י"ז. גדולה הכנסת אורחין כהשכמת בית המד'.. מהקבלת פני השכינה שבת קכ"ז., גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז' נביאות וכו' מגילי י"ד., גדולה חכמה שנאמרה בעליונות יותר ממה שנאמרה בתחתונות וכו' שבת צ"ט., גדול כבוד הבריות וכו' שבת צ"ד: גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל וכו' סנהד' ק"ג: עיי"ע לגם, גדולה מלאכה שמחממת את בעליה גיטי' ס"ז:, גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה נדרי' מ"ט:, גדול המלוה יותר מן העושה צדקה וכו' שבת ס"ג. עיי"ע טל א', גדול המעשה יותר מן העושה וכו' ב"ב ט'. גדול המצווה ועושה יותר משאינו מצווה ועושה ע"ז ג'., גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנא' באברהם וכו' ב"ב ט"ו:, גדול

---

[1]) ונקרא אצל הסופרים Loton Aegyptium עיי' רימ"ז בט"ר ח"א, קמ"ב. [2]) ועיי"ע בית ארים ושם נסמן שינוי הנוסחאות. [3]) בנו"ג לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה ועיי' מגילי כ"ז. ובב"ק י"ז. אי' לימוד תורה אבל בדפוסים הישנים עד בסיליא הגי' במגילי התלמוד כגי' רבינו וכ"ה בכ"י מ', ב' ול' עיי' ד"ס שם צד ס"ם: וכ"ה במקומות המצויינים בע' בית ארים, וכ"ה באו"ז הל' בית"כ סי' שפ"ו. [4]) בנו"ג ר' יוסי. [5]) וכ"ה בשאילתות לך לך סי' ז' וגי' רש"י תלמוד תורה ובנו"ג לימוד. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע על לאגמורי. [7]) כ"ה שיטת ר"ח הובאה בחי' הרשב"א ספ"ק דב"ק וכעין זה בשאילתות הנ"ל הובא בתוס' ב"ק שם ד"ה והאמר ע"ש בשינוי הנוסח. ושיטת רש"י לא כ"ה ועיי' בישובים בש"מ לב"ק. וגם הרשב"א בחי' סבר דלאגמורי אחריני טפי עדיף ממעשה. [8]) בנו"ג לשם פעלם.

הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים ברכו' ח'. גדול עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה נזי' כ"ג:. גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה וכ' סוט' ל"א.. גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו וכ' ב"ב ט':, גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות סוכ' מ"ט:. גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה וכ' ב"ב י'., גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו וכ' יבמות ס"ה:, גדולה שימושה של תורה יותר מלמודה ברכו' ז':, גדולה שנאה ששונאין ע"ה לת"ח יותר וכ' פסחי' מ"ט:. גדולה תעני' יותר מן הצדקה ברכות ל"ב:. גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שם . . יותר מן הקרבנות שם; גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו יומ' פ"ו: ושם מאמרים הרבה על גדולה תשובה ע"ש גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם ר"ה י"ז:, גדולי ת"ת יותר מבנין ביה"מ מגילה ט"ז:, גדולה ת"ת יותר מהצלת נפשות, שם, גדול ת"ת יותר מהקרבת תמידין עירו' ס"ג:, גדול ת"ת יותר מכיבוד אב ואם מגיל' ט"ז: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ וכ' כתובי ה'.. גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת סנהד' צ"ג. גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן וכ' חולי' ז': ועם סמיכות סנהד' כ"א: גדול העולם (שם התואר של שלמה) ב"ר פ"ק גדול העולמים זה כינוי הכבוד של הקב"ה וכן נאמר שם כבוד חי עולמים. והקבוץ ברכו' ס"ג. גְּדוֹלֵי הדור הם קהל"ר פ' טוב אחרית גדולי הדור . . גדולי ירושלים, ויק"ר פכ"ז גדולי מלכות. והשם גְּדוֹלָה עיי' ברכו' ל"ב. ס"א. שבת ס"ג. עירו' י"ג: נ"ד. ס"ג. מגיל' ט"ו. גיטי' נ"ט. סוט' י"ג: ב"ק פ"א: סנהד' י"ד. ירו' תרומה פ"ה דמ"ג ע"ג למשחה לגדולה, ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ג, ירו' הוריות דמ"ז. גדולה מכפרת, ירו' תעני' פ"ב דס"ה, חטא הנשיא הגדולה במקומה חטא הציבור אין הגדולה במקומה, ירו' פסחי' פ"ו דל"ג. כדי ליתן גדולה להלל, ב"ר רפ"כ בגדולה מתחילין מן הגדול. ועוד השם גְּדוּל, גִּידוּל ברכו' מ': דבר שאין גדולו מן הארץ, ירו' ברכו' פ"ה ד"ט ע"ג דרך גידוליהן, ירו' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג גידול שער. ועוד גידול בנים עירו' ק': סנהדר' י"ט: ב"ר פ"כ פכ"ו. והקבוץ ברכו' מ': גִּדּוּלֵי קרקע, ירו' תרומו' פ"ז דמ"ה. גידולי איסור, ירו' נדרי' פ"ו דל"ט ע"ד גידולי גידולין וכ', ירו' ביצ' פ"א ד"ס. וירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג ביצה גידולי גופה, ירו' ביכורי' רפ"א דס"ג ע"ג כל הגידולים מאדמתך. ובהשאילה על בני אדם, ירו' כתובי' פ"ד דכ"ח ע"ג יבואו גידולים רעים שגדלו יתנבלו הן וגידוליהן. ב"ר רפנ"ה דרש נס להתנוסס (תהלי' ס', ו') גידולין אחר גידולין עיי' מ"כ — ועל שם האמורא רב גידל, רב גידול בר מניומי, גידול בר מנשי, גידול דמן נרש, גידול בר בנימין עיי' יוחסי' השלם צד קכ"ב ומבה"י למהרז"ף דע"א. ועיי' עוד גיטי' ל"ד. גידול בר רעילאי] —

גָּדַל (גְּדַל בל"ס וכן בל"ע خدل flechten, Fäden drehen; גְּדִיל בלש' ערבי' جديل Flecht-werk, Geflochtenes; גּוֹדֶלֶת, גדלת Haarflechterin) בס"ג דפ"ק דמשקין (מ"ק י"א.) למיגדל תנורי . . למיגדל מהולתא . . למיגדל אוהרי [1]. בס"ג דפ' חזקת הבתי' (ב"ב נ"ז:) שלחן של ת"ח כיצד שני שלישי גדיל ושליש גלוי [2], פי' הני מילי דיחיד אבל דרבים לא אפשר דצריך לאותובי מאכל לפני כל אחד ואחד ודקא מקשינן טבעתו מבפנים והתניא מבחוץ לא קשיא טבעתו מבחוץ כדאיכא ינוקא דלא ניתזק [3] ביה אי נמי דלא ממשמש ביה טבעתו מבפנים בדליכא ינוקא אי נמי בדאיכא שמעא נקיט ליה מבחוץ לטבעתו [4] ואי ליכא שמעא והוא דבעי לטלטולי נקיט ליה מבפנים אי נמי מימטא לטבעתו עביד ליה מבפנים ובליליא דלא מתחזיא דמכסיא בנהמא עביד ליה מבחוץ. פ"א ״ב' שלישי גדיל מכוסה במפה מדבר שהוא עשוי (הגדיל) [בגדיל] [5] ארוג מקום שמשים הלחם עליו שליש גלוי בלא מפה שעליו מניחין קערות וירק שלא תתלכלך המפה ויקלקל הסעודה וטבעתו של שלחן שתולין אותו בו תהא קבועה מבחוץ שלא באותו צד שהוא יושב אלא [מבחוץ] [6] מצד האחר והא תניא מבפנים [באותו צד שהוא סמוך לו] [7] לא קשיא הא דאיכא ינוקא שיושב אצלו יחזיר השלחן שיהא הטבעת מבחוץ [שאם היה הטבעת מבפנים בסמוך שהוא יושב הוה איכא למיחש [8] שמא יחזיק התינוק בטבעת ויהפוך השולחן [9] ואי ליכא ינוקא יהא מבפנים [10] [אי] איכא שמעא שעומד

---

[1]) בנו"ג הסדר כ"ה למיגדל אוהרא . . למיגדל תנורי . . למיגדל מהולתא, וגי' אוהרי כ"ה ג"כ בע' אהרי וכ"ה בחי' הריטב"א ובכ"י ר"ח עיי' ד"ס מ"ק צד ט"ו: וכ"ה ברי"ץ גיאת הל' חוה"מ צד ט"ז ושם הגי' למגדל מהולאתא ועיי' עוד ע' הל ב' וע' מהולתא. [2]) וכ"ה הגי' בכ"י פי' רגמ"ה, ובנו"ג גלאי. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע אי' נתיק. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר. [5]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י. [6]) כ"ה לנכון בכ"י פי' הרגמ"ה וכצ"ל גם בערוך, [7]) כ"ה בפי' רגמ"ה כ"י וכצ"ל בערוך. [8]) השלמנו מפי' רגמ"ה כ"י. [9]) בכ"י פי' הרגמ"ה אי' וינענע השולחן ויהפוך אותו. [10]) כצ"ל וכ"ה בכ"י פי' הרגמ"ה.

לפני השלחן ומשמשו (יחזיר הטבעת מכפנים שלא יזיק לשמש) [וצ"ל[11]) יחזיר הטבעת מכפנים סמוך לו שלא יזיק לשמש לשעומד לצד האחר] הא ביממא יכול להחזירו שיהא הטבעת מבחוץ לפי שרואהו ויכול לשמור שלא יגע בו"[2]). גדיל שנים גדילים ארבעה בר"ג דיבמו' (ה':) בעינן גדיל גדילים בר"ג דפ' התכלת (מנחו' ל"ט:) פי' בע' שעטנז[3]). נגדול פתילתא ונטמיש בחלא ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט.)[4]). על מנת שיש לי בת שפחה גודלת ואין לו בפ' האיש מקדש בו ובשלוחו[5]) ובגמ' דהתקדשי לי בכוס זה של יין (בבלי קידושי' מ"ט.) מי סברת מאי גדלת[6]) גדולה ממש לא מאי גדלת גוֹדֶלֶת פי' גודלת שער של נשים והולכות מבית לבית ונמצאת מגלה דברי אשת אביה לאותן הנשים שגודלת שערן[7]). פ"א גודלת דברנית דכתיב (ויגדילו עלי פיהם) [וצ"ל ותגדילו עלי בפיכם] (יחזק' ל"ה, י"ג). הגודלת הכוחלת הפוקסת בפ' המצניע (משנה אחרונה בפ' י' דשבת צ"ד:)[8]), פי' הגודלת מעשה עבות תרג' עובד גדילין[9]) גודלת משום אורגת כוחלת משום כותבת פוקסת משום טוה וכ' עד כוחלת משום כותבת גודלת ופוקסת משום בונה (שבת בגמ' שם)[10]) ר' יהודה אומר אף של גדלת טמא מושב מפני שהבנות יושבות בו[11]) וגודלות. בפט"ו בכלי' (מ"ג) פי' המגדלת שיער נשים יש לה צורת נפה שתשב עליה הכלה ומקשטת אותה. אזל נסיב בת גדיל כלילי דינאי מלכא בפ' יש נוחלין בגמ' הכותב נכסיו לאחרים (ב"ב קל"ג:) * [אחי"ה ושם הגי' גאדיל אבל בכ"י פי' הרגמ"ה ג"כ כגי' רבינו ושם מפורש: בת גדיל כלילא: בתו של אותו שהיה מתקן כתרי צאי עכ"ל וכן הגי' בע"ז מ"א. גדיל כלילי ופי' מהר"ם גדיל ישם אומן ובלתי נכון הוא אבל פי' מי שמקלע עטרות וכן פי' הרשב"ם לב"ב הנ"ל וכן הענין גודלי המצנפת בכלי' פט"ז מ"ז עיי"ע אטם, סוכ' ל"ז. מגדלי הושענא עיי"ע הושענא וע"ש פירש"י ותוס' ריש סוכ' ד"ה מאי שנא והגהת רי"פ שם. ב"מ פ"ה: וגדילנא נישבא פי' קולע רשתות עיי"ע נשב. פי' גדל בל"ע וסו' לשון הטויה והשזירה שהחוטים נפתלים זה עם זה ולכן האשה הקולעת שערן של נשים נקראת גודלת ובל"ס גָּדְלַת ואולי מזה הענין ג"כ בב"ר פ"ק למי אמר לגדלת שתפיים למלכה והמלכה תפיים למלך וכ' ובויק"ר ספי"ט מה נעשה נלך ונפיים לגדלת וגדלת למלכה ומלכה למלך וכ', פי' קולעת שער של מלכה כי דרכן של נשים האלה לגלות סוד והן בקשו השבונות הרבה כידוע גם בזמנינו וכעין פירושו של רבינו למעלה פי' גודלת . . הולכות מבית לבית וכ', ומזה הענין מרים מְגַדְּלָא שיער נשיא שבת ק"ד: בדפ' הישנים ובחגיג' ד': אבל יותר נ"ל שמלת מגדלא נגזרה מעיר מַגְדַּלָה, מגדלא מגדלאה עיי' ב"מ כ"ה. ר' יצחק מגדלאה, ב"ר פי"ג ר' יהודה מגדלאה, ובירו' ברכו' פ"ט די"ד. ירו' תעני' פ"א דס"ד: ר' יודן מגדליא. ירו' עירו' פ"ד דכ"א סע"ד מתחום טבריה ומתחום מגדלה. ולפ"ז תכונתה היתה בתחומה של טבריא ומסתברא שהיא אחת עם מגדל נוניא שהיתה לפי מסורת רז"ל בפסחי' מ"ו. קרובה לטבריא (ממגדל נוניא לטבריא מיל) ומעתה אפסע פסיעה אינה גסה לומר שמגדלא נשיא ט"ס במקום מגדלא נוניא ואחר בלבול הגי' הביאו עוד הסופרים הנמהרים מלת שיער בין הדבקים שסברו כי מגדלא מלש' קלעת שיער ובאמת עיקר הגי' הישנה מרים מגדלא נשיא עיי"ע בן סטדא וכן גרס' התוספ' ביבמו' נ'. ד"ה משלו, וכ"ה בסנהד' ס"ז. בדפו' הישני' וכ"ה בכ"י מ' וב' בחגיג' ד': עיי' ד"ס שם. וממלת מגדל נוניא נתהוה מגדלינא Magdalena והיא לדעת רז"ל מרים אמו של אותו האיש ועיר Μαγδαλά ונקראת היום المجدل היתה

---

[1] כמו בכ"י פי' הרגמ"ה. [2]) כל פ"א של הערוך נעתק מלה במלה מכ"י פי' הרגמ"ה וכזו השטה הלך ג"כ הרשב"ם בפירוש הסוגיא ע"ש. [3]) עיי"ע שע א'. [4]) ושם הגי' וניגדול תרתי פתילתי ולטמיש בחלא אבל גי' רש"י כגי' רבינו ע"ש. [5]) ואין אצלי ספק שרבינו כיון על ירושלמי קידו' פ"ב דס"ב ע"ג כי שם הגי' ע"מ שיש לי בת או שפחה גודלת וכ"ה במשנ' גי' פ"ב דקידושי' לפי גי' של משניות אבל במשנה של ש"ס בבלי וירו' אי' מגודלת, ובדפ"ע נשמטה מלת ירו'. [6]) בנו"ג מגודלת. [7]) כ"ה רק בכ"י ו"ו וליד ולפי זה גלקח הפי' מפי' ר"ח שהובא בתוספ' קידושי' מ"ט. ד"ה מאי, ובדפ"ע נשמט כל המאמר ואי' רק שגודלת השער שלהן. [8]) ושם ובמשניות וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת אבל בגמ' שם הובא ציון של משנ' בלי מלת וכן וכמו כן הובא הציון בלי וכן בירו' מ"ק פ"א ד"ם ע"ד. [9]) בתרגי' אונקי' שמות כ"ח, י"ד. כ"ב הגי' גדילו וכ"ה לשמו' לי"ט, ט"ו וכ"ה במתורגמן. [10]) ועיי' שינוי הנוסח' הובא בהפשב"ע כי מסקנא של גמ' כוחלת משום צובעת (צ"ה ד"א) אבל בכ"י מ' אי' כגי' רבינו משום כותבת וכ"ה בירו' שבת ספ"י די"ב רע"ד ובילק' בראשי' רמז כ"ג וכן היה הנוסח לפני הרמב"ם והסמ"ג והרע"ב כמ"ש הגרי"ב בהפשב"ע וכן משמע מחי' המאירי ע"ש. ובאמת גדולה מזו יש להביא ראיה מתשובי' הגאוני' ספר שערי תשובי' ססי' רמ"א שהשיב שם רה"ג ז"ל גודלת ובוחלת ופוקסת משום מאי מחייב כוחלת משום כותבת גודלת ופוקסת משום בונה ועיי' עוד בפ' ל"ע לשבת צד ס"ו. ובענין גודלת אי' ג"כ בירו' שבת פ"ז ד"י ע"ד הגודל כלי צורה חייב משום בונה. [11]) בנו"ג בתוכו.

באמת כערך שעה מטבריא עיי' וויענער רוו"ב ח"ב צד מ"ה וכל זה מסכים למה שכתבנו ומי שרוצה לקיים הגי' מגדלא נשיא גם לזה יש פתרון עיי' הערה להרב החכם קירכהיים לספר ד' הייליגע לאנד למהרי"ש צד צ"ב. ודי בזה] — (א"ב תרג' ותגלח את שבע מחלפות ראשו (שופטי' ט"ז, י"ט) וגדעת ית שבע גדילת רישיה). * [אחי"ה פי' גדולה בל"ס תלתלי השער וכן פתרון מחלפות]—

* גָּדִיל (gehäuft, überfliessend מל"ע جدل ומזה המושג zur Erde herabfliessen גדיש מל"ע كدس häufen, zur Erde fallen) ירו' פסחי' ספ"ד דל"א רע"ג מה אמר לכון גדיל או מחוק . . אנא יהבה לכון גדיל ואִין אמר גדיל הא במילוי ואִין לא אנא מחשבנא גודלנא מן פרני פי'. אמרה אשתו של בן מביא יין להני רבנן שצריכין נדבה לדבר מצוה אני נותן לכם מדה מלאה וגדושה ואם אמר כך בעלי הרי אני נותן לכם כציווי מדה במלואה ואם לא אני אחשב היתרון מה שהוא גדיש יותר מן המחוק מכתובתי ובמד' אסת"ר פ"ב פ' בהראותו נשנה כל המעשה ושם הגי' גדיש או מחיק . . אנא יהבה גדראניה מן פרני ופי' כמו גדלאניה והוא גודלנא של הירו' ונגזרה המלה מל"ע הרשומה וענינו מה שנופל לארץ בעת מלאוי המדה על שפתה וכן ענין גדיש כלומ' התוספת העולה למעלה מן המדה ועיי"ע גדש א'.

גִּיהֵם (מל"ע جذم פי' קצץ ותואר השם בל"ס גְּדִימָא stumpfhändig, dessen Hände, Finger abgehackt sind) בר"ג סדר תעניות האלו (כ"א.) גידם בשתי ידיו [1]). ובפ' נגמר הדין בגמ' אם לאו העד השני (סנהי מ"ה:) עדים גדמין. * [אחי"ה בנו"ג גידמין אבל בציון הראשון גם בכ"י ל"ד ביו"ד אחר גימ"ל וכנ"ה סנהד' ע"א. היה אחד מהם גידם, מנחו' ל"ז. לרבות את הגידם, שהש"ר פ' כרם גידם אצבעים, והקבוץ ירו' סנהד' פ"ח דכ"ו: ידינו לא שפכו פרט לגידמים, והנקבה: שבת נ"ג: אשה גידמת, סוט' כ"ז. חיגרת וגידמת, ירו' סוט' רפ"ג די"ח ע"ג וירו' קידוש' פ"א דס"א ע"ג סוטה גידמת, ירו' יבמו' פי"ב די"ג. וב"ר פפ"א הגידמת במה היא חולצת, וגם הושאל לבהמה חולי' ע"ט. אלמת וגידמת, פי' גם כל"ע וסו' מחותך ידים או רגלים וכן הפעל תעני' כ"א. ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו, זבחי' ס"ב: אמה גדומה ורבינו בע' גרם האחרון גרס גרומה] —

גְּדַם = גּוּדְמָא (בל"ע جادم Palmzweig; בל"ס גְּדָמָא Stumpf, Abgeschnittenes) בפ' ח' שרצים [בגמ'] ושותה אבוברואה (שבת ק"ג) גזר רב יצחק בר ביסנא דליכא דלימטי אסא וגודמי גבי הלולא [בטבלא][2]) ובר"ג דפ' אלו הן הגולין (מכות ח.) כגון דשדא פיסא ומחייה לגודמא ואזל גודמא ומחייה לכבסא[3]). ובפ' השולח גט בגמ' הלל התקין פרוזבול (גיטי' ל"ז.) רב אשי מקני ליה גודמא בדיקליה[4]) וכתב עליה פרוזבול. פי' ענף. *[אחי"ה וכן פירש"י לשבת שם ענפי דקלים, ולמכו' פי' עץ החריות שהתמרים תלויין אצלו, ולגיטי' פי' גזע דקל קצוץ. וזה האחרון עיקר וכ"ה בל"ע וסו'] —

* גִּידוּמֵי בב"ר רפל"ג ט"ס ועיי"ע גרדם ב'.

גִּדְין (בל"פ كديه Lügenwesen) דקסמין חתימין תר"י וקסמים בידם (במדבר כ"ב, ז'). (א"ב בנוסחאות דידן כתוב מגדין). * [אחי"ה כ"ה בתר"י א' ובתר"י ב' הגי' ואגרין וכתב בעל כ"כ והוא הנכון augurium בל"ר כמשמעו ע"כ ולא הוצרכנו לזה כי לפ"ד גי' רבינו טוב וישר היא, ופתרונו בל"פ הרשומה דברי כזב ושקר] —

גדן = גִּידוּנִין (נשתבש מן גדונין בל"פ ناودان צנור מים Rinne, Kanal) עיי' החכם פערלעס מיסצעללען כ"ו) לקראת צמא התיו מים (ירמי' כ"א, י"ד) תרג' גידונין דמיא. * [אחי"ה וכן הביאו המתורגמן וכתב נ"ל שהוא לשון יבלי מים דמתורג' נגדין מיא ע"כ אבל לזאת יש לה גזרה אחרת עיי"ע נגד ד' והיותר טוב שצריך להיות נדונין והוא ל"פ הרשומה וטעמה גֵּב וצנור מים, וגם גֵּבים (מ"א ו', ט') מתורגם הנתובין עיי"ע והוא כמו הנדויין וכ"ה בל"ס. ולולי מסתפינא הייתי אומר שגם נדיין חולי' ס"ה. (לפי גי' רבינו עיי"ע וע' גדיאן) תרגם של חגב נולד ע"י השווי של חגב עם הַגֵּב] —

* גְּדַנְפָּא (בל"ס Rand, Saum) עיי"ע גדף ב'.

* גְּדַע (מל"ט ונרדף עם גזע וכ"ה בל"ס ובל"ע جدع abhacken) ירו' שבת קלספ"ד ד"ז. חריות שגדען, והשם גְּדוּעַ ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. או שיבור או גידוע. ובתרג' ירו' א' לשמות י"ב י"ב ולבמדבי' ל"ג. ד' מתגדעין, מל"ט ענינו כרת וחתך וכ"ה בל"ע וסו'. וכן הענין בב"ר פי"ב גדעה קומתו של אדם ובב"ר פי"ט ובמ"ר פי"ג ובפסיק' רב' פ' החודי' דכ"ט: הגי' גרעה.

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ', ובנו"ג משתי. [2]) כצ"ל וכ"ה בעי טבלא א', בנו"ג גידמי. [3]) בנו"ג לגרמא . . גרמא . . לכבאסא ועיי"ע כבס א, ובכ"י ו"ו בט"ס סיסא וצ"ל פיסא עיי"ע פיס. [4]) בנו"ג גירמא דדיקלא.

גָּדַף (כבל"ע جدف einschneiden, aus- abscharren ועוד Cäsur im Gesang machen ; פיעל כמו בל"מ וכן בל"ע lästern) בריש כריתו' יצא מגדף שאינו עושה מעשה (כריתות פ"א מ"א) גמרא (ז':) ת"ר את ה' הוא מגדף (במדבר ט"ו, ל') איסי בן יהודה אמר כאדם שאומר לחברו וגדפת את הקערה וחסרת קא סבר מגדף היינו מברך את ה' פי' "כגון גודף קערה וחסר מן הקערה עצמה קא סבר מגדף היינו מברך את השם כלומר שפושט יד וכופר בעיקר, גדפת הקערה ולא חסרת[1]) קסבר מגדף היינו עובד ע"ז משורר לע"ז[2]) גודף קערה שכופר בעיקר ולא חסרה שלא פשט ידיו בשם [הקדש]" [3]). ובס"ג דפ' כלל גדול בשבת (ע"ה.) מאי אמגושתא[4]) רב אמר חרישי ושמואל אמר גידופי פי' שמחרף כלפי למעלה וכבר פי' בע' אמגוש. ובר"ג דפ' מי שהיה טמא קסבר מגדף היינו מברך את השם (פסחי' צ"ג רע"ב). מגדף בה ר' אבהו אלא מעתה דכתיב (עמוס ו', ז') לכן עתה יגלו בראש גלים וכ' בפי' במה אשה בגמ' ולא בכובלת[5]) (שבת ס"ב:), ובר"ג די' יוחסין (קידושי' ע"א:) ובר"ג דפ' היו בודקין (סנהד' מ':) מגדף בה ר' אבהו ואימא לאתויי ח' חקירות[6]). פי' רב שרירא גאון מגדף מראה תימה גדול בידו[7]) כאדם שגודף מן הקערה. ובס"ג דפ' כל שעה (פסחי' מ"ב.) (בפי' ר"ח אשה לא תלוש לא במים גדופים) [וצ"ל אשה לא תלוש לא במים גדופים כפי' ר"ח גרופים][8]). ויש מפרשים כמו לייטי עלה במערבא. * [אחי"ה ברכו' כ"ט: נ"ט. וכונת רבינו לפרש ע"י ציון זה ציון של מעלה מגדף כה ר' אבהו ובע"ז ל"ה. אי' ג"כ מגדף בה ר' ירמיה ועיי' תוספ' כתוב' ב': ד"ה פשיט. והסיום מן וי"מ לי' בכ"י ו"ו. ואולי הוספה מאוחרת היא. ונגזרה המלה מל"ע הרשומה ופתרונה חתך וענינו כמו גרף ובאמת בכ"י ל"ד הגי' גרפת את הקערה כמו בנוסחאות ואם גם הגי' גדפת בכ"ז הושוה למלת גרפת וכן גִּדֵּף בל"מ כמו חרף שאותיות ר' וד' מתחלפות כפי' המפרש לכריתות וכמשמעו מירו' סנהדר' הנ"ל וכן כתב הרד"ק בשורש גדף וז"ל החרפה והגדוף ענין אחד הם ע"כ. וכן הוזכרו יחד בדרז"ל גיטי' נ"ו: חירף וגידף כלפי מעלה, קידושי' מ"ט. הרי זה מחרף ומגדף. ב"ב י': התחיל מחרף ומגדף. בויק"ר פ"ז מלכות הרשעה ע"י שהיא מחרפת ומגדפת . . אינה נידונית אלא באש ושם פל"ב תהא מחרף ומגדף. במד"ר פ"י לפי שהיה מחרפם ומגדפם בנחיצה לכך מת מיתה גדופה וכו'. ושם פי"ג התחיל מחרף ומגדף, והשם גיטי' נ"ו: ניאוצו וגידופו. ב"ק ל"ח. מאי אית לי גבי נחמתא דבבלאי דגידופא הוא דאמרי מאי אפשר למיעבד הא אפשר למיעבד עבדי, והקבוץ ירו' תרומו' פ"א ד"מ ע"ד אם התפלל תפילתו גידופין, שמ"ר רפמ"א קול חירופין וגידופין אני שומע, ושם מהו ויעשו נאצות גדלות (נחמי' ט') חירופין וגידופין שהיה שם. ויק"ר פ"ז בחירופין וגידופין לא נדון אלא באש, במדב"ר פי"ג מה להלן חרופים וגדופים אף כרובים שנאמר כאן חרופים וגדופים, ושם: עמלק שנתגאה על הקב"ה בחרופיו וגדופיו וכ' ע"ש שהש"ר פ' אל תראוני מדינתא דחירופיא וגידופיא. והשם למגדף נקרא: גַּדְּפָן בשהש"ר פ' כמגדל: ציין היה מכפר . . על הגדפנים, ובירו' יומ' ספ"ז דמ"ד ע"ג הגי' על הגודפנים ושם גם הגודפנין, ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: משרבו הגדפנין ובירו' סנהדר' פ"ז דכ"ה רע"ב הגי' משרבו הגודפנים. וכן בל"ס גְּדָפָא ועוד גּוּדָפָא פי' כמו גִּדּוּף בל"מ. וגם הוזכרו יחד בישעי' ל"ז, כ"ג; יחזק' ה', ט"ו] —

גְּדַף = גַּדְפָּא (גַּדְנְפָא Rand, Saum) בס"ג דפ"ק דסוכ' (כ':) דא דאית ליה גדפא הא דלית ליה גדפא פי' בע' בדיא והוא מסוגרת שנעשה לה בית קיבול, בס"ג דע"ז (ע"ז ס"א וע"ז רע"ב) רב עוקבא[9]) זבן דורא מגוי עבד ליה גדפא דלישא ומלייה מיא וארתחיה. והגבול סביב (לה) [וצ"ל אותה]

---

1) זו דעת ר"א בן עזריה כריתות שם ובנו"ג בשני המקומות גירפתה, וכ"ה בירו' סנהדר' פ"ז דכ"ה רע"ב ושם הנוסח גירפתה את כל הקערה ולא שיירתה בה כלום וכו', כך המגדף והעובד ע"ז אינו משייר אחריו מצוה ע"ש כל הסוגי' ובספרי שלח פי' קי"ב הגי' גררתה מן הקערה והסרתה איסי בן עקביא אומר כאדם שאומר לחבירו גררתה את כל הקערה כולה ולא שיירתה ממנו כלום ובכ"י הגי' גירפת וכן הגיה המפרש של ילקי' שלח רמז תשמ"ט במקום גידפת שהביא בעל הילקי' בשם הספרי ובאמת הגי' ברי"ש נוח יותר ועיי' המפרש לכריתות. 2) בדפ' אמשי' בט"ס משומד ורמ"ל התחליף במלת מומר! והמפרש לכריתות פי' ג"כ כרבינו וז"ל קסבר היינו עובד ע"ז כגון משורר ומזמר לע"ז וכ' ובאמת בל"ע ענין גדף צעק ומזמר. 3) כ"ה ברפ"ר וצ"ל כמו שסגרנו וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לכריתות (בקובץ כ"י אנגיילי' צד קע"ד) שממנו הועתק כל הפי' ושם אי' ג"כ כגי' רבינו: גודף בדלית. 4) וכ"ה בכ"י מ' ובגו"ג מגושתא. 5) כ"ה בכ"י ל"ד, ובדפ"ע בט"ס בכוחלת. 6) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע לי' ח' בט"ס. 7) כה"ג בדפ"ר. ואולי כיון על גדף בל"ע מחא יד מתמיה. 8) ובאמת בע' גרף גי' רבינו כמו בנוסחאות במים גרופים ופירשו כפי' ר"ח צד ע"א ע"ש וגי' גרופים אי' גם בכ"י מ' גם בראשונים עיי' שערי תשובה להגאוני' סי' ק' ובהל' פסחי' לרי"ץ גיאת צ"ב וב"י לאו"ח סי' תנ"ה ובהגמיי"מ פ"ד מה' חו"מ ובאו"ז הל' פסחי' סי' ר"מ. 9) וכ"ה בע' דד ה' ובע' יורה וכ"ה בשאילתות מטות רס"י קל"ז אבל התוס' פסחי' מ': ד"ה האילפס העתיקו רב עקביא התוספ' שבת מ"ב: ד"ה אבל העתיקו מר עוקבא וכן הובא בסה"ד אות ע' ולא כהגרי"ב בגליון ע"ז ע"ש.

(יחזק׳ מ״ג, י״ז) תרג׳ גדנפא מקף לה[1]), ותרג׳ מסגרת גדנפא. * [אחי״ה אונק׳ לשמו׳ כ״ה, כ״ה, כ״ז; ל״ז, י״ב. י״ד וכ״ה בל״ס, ובמלת גדפא הנו״ן מובלע׳ במקום גדנפא, וכצ״ל מלת גדפנא הנ״ל. והקבוץ גדפני בתרג׳ מ״א ז׳ כ״ח. כ״ט: מ״ב ט״ז, י״ז — ודע שבין בציון הראשון בין בציון השני אי׳ בכ״י ו״ו ול״ד וב״ר ודפ״ר, ופעם ראשון בדפ׳ וויניצ׳ גדפא וכן הוא בראש הערך ובאמת מסדר א״ב ידים מוכיחות כי כן גרס רבינו שאם לא כן היה לו לרבינו לסדר מלת גדנפא קודם ע׳ גדף ובדפ׳ אמש׳ ופראג נשתנה הסדר שלא כדת וזה בעבור שגרסו בראש הע׳ גדנפא וכן גרס רבינו בעצמו בסמוך בהביאו התרגם וכן בציון ע״ז גרס כן בע׳ דד ה׳ ובע׳ יורה וכ״ה בשאילתות ובתוספ׳ שם ושם ומזה תדין ששתי נוסחאות מונחות לפניו ונמטיא אפריון לרבינו כי רשם שתיהן כדרכו]—

* גַּדְפָּא (וכן בל״ס Geflügel, Vogel, Schwung-feder, Flügel מפעל ערבי جدف fliegen)
כתוב׳ ק״ה: פרח גדפא ארישיה, ב״ב ע״ג: חדא דלי גדפא פי׳ אווז אחד הגביה הכנף ורשב״ם גרס שם גדנפא, בגיטי׳ פ״ו, ע״ז כ״ח, גדפא דאווזא, חולי׳ מ״ו: מותבינן עלה גדפא עיי״ע בץ א׳, והקבוץ ב״ב שם דשמטי גדפייהו ובחולי׳ ל״א רע״א גידפי [וצ״ל גדפי] דמיפרמי ע״ש פירש״י, פי׳ גדף עוף, כנף, נוצה וכולם נגזרו מל״ע הרשומה וענינו פרוח ועוף העוף בכנף אברו, והרבה בתרג׳ עיי׳ עמת״ר להח׳ לעווי.

* גְּדָפָה (Ortsname) ירו׳ ב״מ פ״ד ד״ט ע״ג רבי הונא ר׳ פינחס ר׳ חזקיה סלקון גבי ר׳ יוסי לגדפה וזה ר׳ יוסי היה הגדול של דור הרביעי ובני דורו היו רבי הונא ר׳ פינחס ור׳ חזקיה שסלקון לבקר לר׳ יוסי, עיי׳ ירו׳ פאה פ״ג די״ז ע״ד וירו׳ גיטי׳ פ״ו רע״ב. ולא ראיתי מי שהעיר על תכונת המקום הזה ואולי הוא שוה עם יודפת שנקרא Jotapata עיי׳ ערך גובתא, גופתא, ועיי״ע ידפת.

* גַּדְפִּי עיי״ע טט.

גָּדַר (im Hithp. sich hervorthun, sich Würde zuschreiben מל״ע جدر sich würdig machen)
בס״ג דפ׳ היה קורא (ברכו׳ י״ז.) כשם שאינו מתגדר במלאכתו כך אני איני מתגדר במלאכתי[2]). פי׳ ענין מתגדל מהו[3]) אינו מתגדל ואין לו שררה במלאכתו אף אני איני מתגדל במלאכתי איני רוצה לבטל מדברי תורה[4]). בפ׳ יוה״כ בגמ׳ תשמיש המטה (יומ׳ ע״ח.) דבר זה הניחו להן לבית ר׳ להתגדר בו[5]). מאי כיון דלהתגדר בו צריך ליטול רשות [וכ׳][6]) ובר״ג דפ׳ בתרא דנדרי׳ (פ״א.) מפני מה ת״ח אין מצויין לצאת מביניהן תלמידי חכמים שלא יאמרו תורה ירושה היא להם[7]) ר׳ שישא בריה דרב אידי אמר[8]) כדי שלא יתגדרו על הציבור מר זוטרא אמר מפני שהן מתגדרין על הציבור[9]) רב אשי אמר משום דקרו לאנשי חמרא. ובהלכה קמ׳ דחולין (ז׳.) אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו, ירו׳ בדמאי בפ׳ שני (דכ״ב סע״ג) היו הכל מליזין עליו אמר להם בואו ונדיין כתיב (מ״ב י״ח, ד׳) וכתת נחש הנחושת וכי לא עמד צדיק ממשה עד חזקיה להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב״ה להתעטר בה. ואנן אותה עטרה הניח לנו הקב״ה להתעטר בה. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בירו׳ ובנו״ג בדפ״ע הניח לו הקב״ה להתגדר בה אבל גם בכ״י ל״ד וב״ר להתעטר בה. ובענין גזרת המלה אני אומר שהיא ל״ע הרשומה וענינה מתיחס לו גדולה וכבוד, וכפירוש של רבינו אי׳ ג״כ בפירש״י והמאירי ושט״מ לנדרי׳, והחילוף בין רי״ש ללמ״ד מורגל בדרז״ל כמו גרעינין וגלעינין עיי״ע גרע, שרשר ושלשל עיי״ע שרשר ועוד עיי״ע בלדר

---

[1]) בדפ״ר ובעה״ק שנ״ב הגי׳ גדפנא וכ״ה בכ״י ו״ו ע׳ דד ה׳ וכ״ה בכ״י מ׳ בסוכ׳ כ׳: עיי׳ ד״ס שם צד כ״ט. ועוד עיי׳ ע׳ בדיא. [2]) כ״ה ג״כ בכ״י פ׳ עיי׳ ד״ס ברכו׳ צד מ׳. והיה לו לבעל ד״ס לרמוז על גי׳ רבינו וחצי הראשון אי׳ ג״כ בגליון כ״י מ׳ ובנו״ג וכן בכ״י ה״ב כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו וזה כגי׳ י״ם של דפוסי ערוך. [3]) כלו׳ מה הוא. [4]) כ״ה בכ״י ב״ר ודפ״ר אבל בדפ״ע אי׳ פי׳ ענין מתגדל ואין שררה במלאכתו אף אני איני מתגדל במלאכתי, ויש מפרש מה הוא אינו מתגדר בשלי שאינו עוסק בתורה כלום אף אני איני מתגדר בשלו שאיני רוצה לבטל מדברי תורה וזה כגי׳ שלפנינו בנוסחאות וכ״ה בע״י ונ״ל שהוא הוספה מאוחרת וכפי׳ זה משמע ג״כ מפי׳ רש״י וזה ראיה קצת שעפ״י פירש״י הוגה ע״י סופר אחד. [5]) וכ״ה בכ״י א״פ רק שם אי׳ עוד מלת הניחו חכמים וכגי׳ רבינו אי׳ עוד באו״ז הלכ׳ בכורו׳ ססי׳ תק״י. [6]) וכ״ה בכ״י ב׳ מינכען עיי׳ ד״ס יומ צד קכ״ו. ושם נסמן חילוף הנוסחאות השונות, ובנו״ג הניחו להם לבי נשיאה כדי להתגדר בו צריך ליטול רשות או דלמא וכ׳. [7]) ובילק׳ בלק כ״ד רמז תשע״א אי׳ כגי׳ רבינו רק שם ירושה היא לנו וכ״ה בחיי המאירי ובנו״ג עוד אמר רב יוסף שלא יאמרו וכ׳. [8]) וכ״ה בילק׳ שם וכן הביאו היוחסין השלם צד ק״צ: אבל בכ״י ו״ו אי׳ רב ששת בריה דרב אידא וכ״ה בנוסח׳. [9]) בנו״ג מתגברין ומשט״מ מוכח כגי׳ רבינו שפי׳ בדברי מר זוטרא מפני שנהגו שררה על הציבור, ובילק׳ ובמאירי לי׳ דעת מר זוטרא.

במו״ע וע׳ שדר א׳ וג׳. ובעל כ״כ גוזרו מלש׳ גדר ומחיצה כלומר אהיה מופרש ונבדל ויחיד בדבר וכן פירשו הח׳ לעווי בעמת״ל. — ועוד נמצאה המלה פעם אחת בהוספת נו״ן בתעני׳ כ״ג: קא מגנדרא עלי פי׳ מתגדלת עלי ובכ״י ב׳ מינכען ובילק׳ וע״י הראשון גם שם הנוסח מגדרא ובכ״י מ׳ ומרדע עליה עיי׳ ד״ס תעני׳ צד ע׳:] —

גָּדַר = גּוֹדְרוֹת מל״ע غديرة Kleinvieh, Heerde) ein von der Heerde zurückgebliebenes Schaf או מל״פ جوذر Rind, Vieh ועיי׳ עוד ע׳ גזירה) בפ׳ איזהו נשך בגמ׳ אין מושיבין חנוני (ב״מ ס״ט.) בגודרות עשרים וארבע חדש. בפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ חזקתן ג׳ שנים (ב״ב ל״ו סע״א) ובפ׳ הכותב לאשתו דין ודברים[1]) בגמ׳ הניח לו פירות (כתובי פ״ד:) אמר ר״ל הגודרות אין להן חזקה, פי׳ כל דבר המהלך בדרכים ובשווקים שיתכן לומר מעצמו נכנס או אתה הכנסתו לביתך והחזקת בו אין לו חזקה. * [אחי״ה בעצם וראשונה כתב כן פי׳ כ״י ב״ב לרגמ״ה בזה״ל: הגודרות אין להם חזקה כגון צאן ובהמה שאם החזיק בהן אינה חזקה משום דיש בהם רוח חיים דאיכא למימר מאליהם הלכו אצלו והחזיק בהן עכ״ל. ורשב״ם פי׳ מלה במלה כרבינו מבלי להזכירו. וכן כתב הרב בעל מ״מ להלכות טוען ונטען פ״י הל״א. והרמב״ם כתב שם: בהמה או חיה שאינה שמורה אלא מהלכת בכל מקום ורועה ע״כ. ופי׳ כ״י לרגמ״ה העלה לדין גודרות בהמה דקה דאין להם שמירה כל כך אין להם חזקה אבל בהמה גסה דיש להן שמירה יש להם חזקה עכ״ל. ורש״י לב״מ שם ולגיטי׳ כ׳: ולכתוב׳ שם פי׳ גודרות בהמה דקה ע״ש גדרות צאן (במדבי ל״ב) ול״נ שנגזר מל״ע הרשומה שענינו צאן שנבדל ממכלה והלך אנה ואנה לרעות וזה כפי׳ הרמב״ם, ובל״פ הרשומה הוראת המלה צאן ובקר, ועוד נ״ל לגוזרו מל״ס גודרה كذره פי׳ הולכת אנה ואנה, וזה מה שפי׳ רבינו כל דבר המהלך בדרכי׳ ובשווקים] —

גָּדַר (מל״מ וכן בל״ע جدر umzäunen, Scheide- (wand machen, Schranke setzen בס״ג דפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב צ״א:) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם (ד״ה א׳ ד׳, כ״ג) גדרה אלו סנהדרין שגדרו פרצותיהן של ישראל וכ׳, ובב״ר פ״ח[2]) גדרה (ד״ה שם) על שם אשר שמתי הול גבול לים וכ׳ (ירמי׳ ה׳, כ״ב). במקואות פ״ה מעין (מ״ו) ומודים שהוא גודר כלים וטובל בהן ואותן הכלים שגדרו בהן[3]) לא הוטבלו פי׳ בגדים וכיוצא בהן שסתם בהן מקום שיוצאין המים ממנו. * [אחי״ה ובדרך השאילה משתמשים בה הרבה רז״ל להוראת הפרישות והרחקה שהוא בדמיון גדר וכותל שסותם בפני האדם שלא יכנס לשם: ברכו׳ י״ט. תגדור פרצותינו. שם כ״ב. גדר גדול גדרו בה. סנהד׳ כ״א. גדר גדול גדרה תמר וכ׳, חולי׳ ק״י. עירו׳ ו׳. בקעה מצא וגָדר בה גדר, ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ג דבר שהוא גודר את ישראל מן העבירה, ירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ד ע״ג אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה, ירו׳ שבת פ״ג ד״ו. כיון שנתגדרו התירן להן, ושם רפי״ז דט״ו ע״א כיון שנגדרו היו מתירין להן, ושם פט״ו סע״א מעשה בחסיד אחד וכ׳ וראה שם פירצה אחת וחשב לגודרו במ״ש אמר הואיל וחשבתי לגדרו אינה גודרה עולמית ועיי׳ שבת בבלי ק״נ: ב״ר פ״ע אנשי מזרח גדורים מן הערוה, ויק״ר רפ״א אביגדור (ד״ה א׳, ד׳, ד׳) ר׳ הונא בר אחא אמר הרבה גודרין עמדו לישראל וזה היה אביהן של כולם, ושם פל״ב ועיי׳ במד״ר פי״ג ובשהש״ר פ׳ גן נעול ע״י שגדרו ישראל במצרים עצמן מן הערוה ... שרה אמנו ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה, יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה ונגדרו ישראל בזכותו וכ׳, יבמו׳ צ׳: משום מגדר מילתא וכ׳, והשם ויק״ר פכ״ד גדר ערוה, ועיי׳ פירש״י לפ׳ קדושים תהיו, ובויק״ר פל״ב גדור ערוה, ושהש״ר פ׳ גן נעול גדירת ערוה. ירו׳ שבת פי״ד די״ד סע״ד וירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. ב״ר פע״ט דב״ר פ״ה לא פרצת גדירן של חכמים, ויק״ר פכ״ו הנחש פרץ גדרו של עולם. ועיי׳ ירו׳ פיאה פ״א דט״ז סע״א, דב״ר פ״ה, שו״ט מזמ׳ ז׳, ירו׳ דמאי פ״א דכ״א ע״ד מפני גדירה, ושם פ״ג דכ״ג ע״ג מפני גידורו, ירו׳ פסחי׳ פ״א דכ״ז ע״ג וירו׳ סנהד׳ פ״ה דכ״ב ע״ד ויש גדר לגדר ובבלי תחת זה גזירה לגזירה. ובתוספתא שביעי׳ פ״ג לא גזרו אלא גדר שיכול לעמוד] —

☜ גָּדַר (בל״ע جذر = גזר (zerschneiden גודרין בתמרים עיי״ע (גדר) [וצ״ל גרד כי כן גרס בעל הערוך). * [אחי״ה ובע׳ גד ד׳ ערכתי נוסחאות אחרות וחילופים בין ג׳ גדר וגרד. ובל״ר ענינו כמו גזר בל״מ — וכנ״ה גיטי׳ נ״ו: ויק״ר פ״ב ופכ״ב במ״ר פי״ח קהל״ר פ׳ ויתרון טיטוס הרשע . . גידר את הפרוכת. ב״ר פמ״ט

[1]) כ״ה בכ״י וי. [2]) כצ״ל ובכ״י ל״ד אי׳ פ״א ובדפ״ע פי״א ובכ״י ב״ר פי״ג. [3]) בנו״ג וכלים שגדר בהם ובתוס׳ מקואות ספ״ד הג״י שגררן . . וכלים שגרר בהן אבל בהר״ש למקואות שם הובא התוספ׳ על נכון.

האף תספה (בראשי י״ח, כ״ג) אַת גודר את האף והאף לא יגדרך פי׳ מכלה ומחתך והעד בסמוך שם אף שאתה מביא לעולמך אתה מכלה בו וכו׳, תוספתא שביעי׳ פ״ג אבא שאול אומר מגדר בחורשין ובתוספ׳ כ״י הגי׳ מברך בחורשין, ובירו׳ שבת פ״ז ד״י. הגי׳ המברה עיי״ע בר] —

* גַּדַר, גַּדוֹר (Gadara, Γάδαρα, Hauptstadt von Peräa) ר״ה כ״ב. שזפר ראשה של גדר וירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז: ראש גדר ונראה מסיפור זה ששם היה בית דין וכן משמע מריש אסת״ר להדא ארכיון דגדר עיי׳ בן מתתיהו על המלחמות א׳, ד׳ ב׳. וקרובה היתה העיר לחמתה שהוא מקום מרחצאות חמין עיי׳ סנה׳ ק״ח., ירו׳ עירו׳ פ״ה דכ״ב סע״ד התיר רבי שיהו בני גדר יורדין לחמתא ועולין לגדר ובני חמתא אינן עולין לגדר, וכן הובא כמה פעמים חמתא (חמתה) דגדר עיי׳ ירו׳ עירו׳ פ״ו דכ״ג ע״ג, ירו׳ קידו׳ פ״ג דס״ד ע״ד, ירו׳ ע״ז ספ״ה דמ״ה: ועיי׳ עוד כו״פ פ״י שכתב שמקום אלחמי (והוא חמתא) הוא תחום שבת מגדר. והנוסע בורקהארד מצא ג״כ קרוב לגדר מרחצאות חמין של גפרית עיי׳ רוימער פאליסט׳ צד רי״ט. ויפה הגיה מהרי״ש (דאס הי לאנד קפ״ו) במקום בית גדי וחמתן (תוספתי טהרות פ״ז) בית גדר. ולפ״ד במקום גדוד ערכי׳ ל״ב. ג״כ צ״ל גדור והוא לפי מסורת המשנה שם מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וכן העיד בן מתתיהו (קדמוניו׳ י״ג, י״ג, ג׳) שהיה מקום מבצר. וגם היה במעלות ומורדות, עיי׳ עירו׳ כ״ב רע״ב אילימא משום דמקיף לה סולמא דצור מחד גיסא [1] ומחתנא דגדר מחד גיסא (והמהרש״ל הגיה בלי נכון במח״כ דגידר), וכן להביא ראיה מירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח. בהרי מכוור (Machärus) וגדור ועיי״ע מכבר. ועל תכונת העיר הלזו עיי׳ וויענער רוו״ב ע׳ Gadara, ונייבויער גיאגראפיע צד רמ״ג והלאה. ואולי גדורה בריש מעשרו׳ ירו׳ אחת היא עם גדור דכאן עיי״ע גרד ב׳ ומ״ש.

גַּדְרוֹן (Maulesel עיי״ע גיידר ול״ע خيدن) בס״ג דפ׳ אין בין המודר הנאה (נדרי׳ מ״א.) רבה בר רב שילה [2] אמרי ליה כלדאי [3] שכיב גברא מגובהא [4] הוה רכיב גידרונא זוטרא מטא תיתורא איסטיוט [5] שדייה [6] הוה קא שכיב קרי אנפשיה למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך (תהלי׳ קי״ט, צ״א). פי׳ גידרונא עייר תיתורא גשר, איסטיוט נזדעזע מסתברא גדרונא מע׳ גדרות של מעלה ובל״י קורין לחמור גיידרו. (א״ב במקצת נוסחאות כתוב גרדונא בנוסחאות אחרות גינדרונא ויש גורסין גונדיתא וגדרון וגיידור אחד הם עיי״ש). * [אחי״ה בנו״ג גירדונא וכ״ה ביוחסי׳ השלם ובר״ן; וברש״י גירדנא, ובהרא״ש גינדרונא, ובע״י גידרונא, וכתב בעל היוחסין אחרי שהביא פי׳ רבינו ופי׳ הר״ן וז״ל: ורב צמח פי׳ עילא בר גרדי עייר בן אתונות. ולולי שפי׳ הר״ן גברא מגבהא איש ארוך הייתי מפרש שר״ל האיש שיפול ממקום גבוה, כיון שאמר כי מן הגשר היה זה הדבר להשליכו בנהר כי מה לי שיהיה אדם ארוך או קצר וקרה מקרה להשליכו ממקום גבוה שזה העיר לא נסה ללכת בגשר כמו שזה נראה לעין ע״כ, ועיי׳ מ״ש במבוא לזה החיבור ספ״ב צד XVIII] —

* גדראניה עיי״ע גָּדִיל

* גודריתא עיי״ע גרד ד׳.

גָּדַשׁ (מל״מ = ל״ע كدس häufen, übervoll machen; גָּדִישׁ בל״ע كداس Haufe, aufgehäufte Garbe) בפאה פ״ו (מ״ב) ובעדיו׳ פ״ד (מ״ד) העומר שהוא סמוך לגפא [7] ולגדיש. בפ׳ איזהו נשך (ב״מ ע״ב:) פוסק עמו על הגדיש. — בר״ג דפ׳ ואלו נאמרין בכל לשון (סוטי׳ ל״ד.) מלמד שהיו המים נגדשין ועולין. ובפ׳ שתי מדות במנחות (פ״ט מ״ה ד״צ.) כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות פי׳ תוספת שעולה למעלה מן המדה כמו גדיש. * [אחי״ה פי׳ גדיש צבור התבואה לאחר שנקצרה בגורן, וכנ״ה ידים פ״ד מ״ז ילך

---

[1]) כ״ה בכ״י מ׳ ובכו״פ שם [2]) בנו״ג רבה בר שילה וכגי׳ רבינו אי׳ ג״כ בברכו׳ ב׳ רע״ב ושבת קנ״ו. לגי׳ כ״י א״פ עיי׳ ד״ס שם צד קצ״ב. וכ״ה בקידושי׳ נ״ג. וכ״ה ביומא ל״ט: לגי׳ כ״י מ׳ וכ״י ב׳ ול׳ ובע״י ואם כגי׳ הנוסחי׳ כ״ה אז צ״ל רבא בר שילה עיי׳ סוטי׳ ל״ה: זבחי׳ ל״ח. ובמנחו׳ פ״ז. אי׳ רבא בר רב שילה וכתב בעל סה״ד אות ש׳ צד ר׳ ע״ד גם מסופק אני רבה בר שילה בן מי היה גם קראו רבה בר שילא ולא ברב או ברבי שילא ע״כ ותמיה גדולה על גברא רבה כמותו דאישתמיטתא לו הני ציונים וגם לא העיר על ערך הנוכחי וגם לבעל יוחסין נחלף לו רב שילא ברבה בר שילא עיי׳ יוחסי׳ השלם צד קפ״ז. בהגה. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וכ״ה ביוחסין השלם צד קפ״ג: ובדפ״ע בט״ס כל דאי, ובש״ס ובע״י לי׳ המלה. [4]) כ״ה בדפ״ר וכנ״ל עיקר ובשדפ״ע מגובתא וביוחסין השלם שם מגבראי ונראה שט״ס הוא וצ״ל מגבהא כמו שאי׳ עוד הפעם בפי׳ היוחסין שם ובנו״ג שכיב גברא גבוה וברש״י גבוהה ובר״ן ובהרא״ש גברא גובהא וכ״ה בע״י. [5]) וכ״ה בע׳ איסטיוט ע״ש וביוחסין השלם הגי׳ איסטיוס וכ״ה בכ״י ה״ב וצ״ל איסטויס וכצ״ל במקום איסטויט של גי׳ כ״י ו״ו והרא״ש והר״ן ובנו״ג איסתויט. [6]) כ״ה בכ״י ל״ד וכ״ה בנוס׳ ובע״י הגי׳ שדייה במיא, [7]) וכ״ה בע׳ גף ב׳ וכ״ה בכ״י מ׳, ובנו״ג גפה וכ״ה בירו׳ במשנה ובגמ׳ פיאה פ״ו ד״ט:

וידליק גדישו של אחר, ירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ד פרס גולתיה על גדישא ובע׳ גל ו׳ נסמן ע״ש. ב״ק נ״ט: בעל הגדיש; והקבוץ ב״ק ס׳: גְדִישִׁין של שעורין ושם גדישין של עדשים דפלשתים ובילק׳ ש״ב כ״ג רמז קס״ה גדישים של עדשים של פלשתים, ב״ר ספנ״א שרף גדישים. ומזה בהשאילה מלאוי המדה על שפתה מנחות פ״ט מ״ה היה גודשה לתוכה, זבחי׳ ס״ב: כמחק גודש סאה, עירו׳ י״ד: גודשא תלתא הוי, ובשבת ל״ה. אמר אביי ש״מ האי גודשא תילתא הוי בלי דיוק של קרא וכבר עמד עליו הגרי״ב בהגהות ובאמת בכ״י מ׳ וא״פ לי׳ בשבת זה המאמר וממנו הפעל גדש פסחי׳ נ״ו. מנחות ע״א. תוספת׳ פסחי׳ ספ״ג גודשין לפני העומר וכ׳. תוספת׳ ב״ק פ״ו השאילו לגדוש בו חיטין וגדש שעורים וכ׳, ב״ק נ״ט: המגדיש בתוך שדה חבירו וכ׳. ובהשאילה נתמלא׳ סאתו כ״ב פ״ה מי״א למחוק לא יגדוש לגדוש לא ימחוק, תמיד פ״ה מ״ד מלא וגדוש, יומ׳ מ״ח. מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות וכ׳ עיי״ע מחק וע׳ טפף, שבת קנ״ג: ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ג תוס׳ שבת פ״א בו ביום גדשו סאה . . בו ביום מחקו סאה עיי״ע מחק, ב״ר פכ״ב חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש. ובל״ס גדישא פתרונה צבורת התבואה וכן ענינו בל״ע הרשומה ופעל קדש] —

גְדַשׁ (בל״ס הלך בראש, בל״פ كذشتن führen (vorübergehen ויק״ר אחרי מות פ׳ ויתרון ארץ (פכ״ב וקהל״ר פ׳ ויתרון) עובדא הוי בתרין גברין דהוו עיילין לטבריא חד סמי וחד פתיח והוה ההוא פתיחא גָדֵיש ליה יתבון למקרטא באורחא[1]) לקטון עשבא ואכלין דין דהוה פתיח איסמי[2]) ודין דהוה סמיא איפתח ולא עלין מתמן עד זמן דגדיש ההוא סמיא לההוא פתיחא. *[אחי״ה ובעה״ק שנ״ב סיים: מצאתי פי׳ לשון מוליך ע״כ. וכן ענינו בל״ס רק שם בהוראת פעל אינו יוצא נשתמש בענין יוצא ובא. וכ״ה בל״פ הרשומה. וכל המעשה נשנה במד״ר ספי״ח ושם בתמורתו ל׳ קדש עד שזה נסמך על זה שהיה סומכו. וכנ״ה בירו׳ כלאים פ״ט דל״ב רע״ג יהבין משיחתא ברגלי ואין עניית אתון גדְשִׁין כן גרס בטוב טעם ודעת הרב בעל מ״כ בקהל״ר פ׳ כל אשר ושם הג׳ ואין לא תהוון שררין ברגלי וכ׳, ובנו״נ בירו׳ גרשין ופי׳ הפ״מ תגררו אית׳ ע״י החכל והמשיחה לחוץ ע״כ ויותר טוב שנגרוס גדשין כלומר מוליכין אותי אבל בע׳ גרש אנסה את חילי בפירוש אחר ע״ש] — (א״ב פי׳ מנהיג).

גה = גְהָה (בל״ס גְחָא, גְהָא בל״ע جحا, جاح (sich neigen, gebogen sein בפ״ג דמשקין בגמ׳ ומקרין את הפרצה (מ״ק ז׳.) כותל הגוהה ברשות הרבים סותרו ובונה כדרכו מפני הסכנה פי׳ גוחה[3]) (א״ב בנוסחאות דידן כתוב גוחה). *[אחי״ה אבל בדף י״ג. הגי׳ כרבינו גוהה וכ״ה בחי׳ הריטב״א וכ״ה בירו׳ מ״ק פ״א ד״פ ע״ג ושם פ״ב דפ״א: ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד ע״ד ושם פ״ד דס״ט: כותלו גוהה, פי׳ נטוי וכפוף וכן בסוכ׳ מ״ה. וילק׳ תהלים קי״ח רמז תתע״ו כדי שיהו גוהות על המזבח אמה ופירש״י מוטות כמו כותל הגוהה וכ׳ ובפי׳ המלות בילק׳ שם נ״ב נכרעות ופתרון המלה בל״ע וסו׳ נטוי ושוחה ונרדף עם פעל עברי גוח, גחן, ובעה״ק שנ״ב סיים גוהה פ י׳ נ ו ט ה] —

גה = נגה (aus- verbessern, corrigiren בל״פ نگاه (aufmerksames Anschauen בפ׳ הקורא את המגילה למפרע (מגילה פ״ב מ״א די״ז.) היה כותבה דורשה ומגיהה, ובפ׳ ואלו מגלחין במועד (מ״ק פ״ג מ״ד די״ח סע״ב) ואין מגיהין אות אחת אפי׳ בספר עזרא[4]), ובפ״ב בכתוב׳ בגמ׳ העדים שאמרו (כתו׳ י״ט:) אמר רב אמי ספר שאינו מוגה עד ל׳ יום מותר לשהותו[5]), ובהלכ׳ קמא דפ׳ שני דייני גזילות (כתוב׳ ק״ו.) אמר רבה בב״ח א״ר יוחנן מגיהי ספרים שבירושלים[6]) היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. ובר״ג דפ׳ היה קורא בתורה (ברכו׳ י״ג.) בקורא להגיה שאינו קורא את (ה מ ג י ל ה, נ״ל שהוא ט״ס וצ״ל כמו שהביא האו״ז הל׳ ק״ש סי׳ ל״א בשם ר״ח:) [ה מ ק ר א] בניקודה אלא בכתיבתה כגון מִקרא קורהו מַקרא (כגון) [צ״ל כלוי] [7]) חסר יו״ד בענין זה קוראהו להגיה וזה שצריך לכוין את לבו. פ״א שבתחילה היה קורהו להגיהו ולא היה קורא אלא דילוגין וכיון זה לבו וקורא שלא לדילוגין יצא. *[אחי״ה כתב האו״ז שם וז״ל: פ י׳ ר ״ח בקורא להגיה שאינו קורא ה מ ק ר א בנקודה אלא ככתבה כלומר חסר יו״ד בענין זה היה קורא להגיה וזה שצריך לכוין את לבו וכ׳, ותו פי׳ ר״ח וצ״ל דהא דאיקימנא למתני׳ דתמיד ברכו׳ אין מעכבות זא״ז

1) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו ול״ד אבל בדפ״ע בט״ס יתכון למקטרא. 2) וצ״ל איסתמי וכ״ה בנוסחאות. 3) כ״ה בכ״י ל״ד אבל בדפ״ע גוחן. 4) כ״ה בנוסחי׳ ובמשני׳ שבמשניות אבל שם גם נ״א העזרה וכ״ה בירו׳ עיי׳ רש״י למשנה שם וכ״ה במשניות דפ׳ נאפ׳ ובשאר מקומות שהובאו בד״ס מ״ק צד ל״א. ע״ש. 5) בנו״ג ספר שאינו מוגה אמר רב אמי וכ׳ ובילק׳ איוב רמז תתק״ו הסדר כג׳ רבינו רק שם אי׳ אמר ר׳ יוסי וכ׳, ובירו׳ כתוב׳ פ״ב דכ״ו: אי׳ רב חנא אמר למידין מספר מוגה. 6) ובירו׳ שקלי׳ פ״ב דמ״ז רע״א אי׳ מגיהי ספר העזרה. 7) כמו באו״ז שם.

ה"מ ש ל א כ ס ד ר ן אבל וכ' הרי שהמקור לשני פירושי רבינו בע"ה מב' פירושי של ר"ח ז"ל נובע ופי' הראשון הובא ג"כ בשם ר"ח בתש' הרא"ש כלל ד' סי' ט' ע"ש, וכ"ה בתוספ' ברכו' י"ג. ד"ה בקורא בלי זכרון פי' ר"ח וכ"ה בשט"מ לברכו' בפי' הראשון ע"ש. ולפ"ד נגזרה המלה מל"פ הרשומה ופתרונה שמירה יתירה והשמת לב ועיקר מקומו בע' נגה] —

גֹּהָא = גּוֹהָא (בל"ס גּוֹחָא Erderschütterung) גוהא גוהא מיבעי ליה כפ' הרואה בגמ' ועל הזועות (ברכו' נ"ט.) פי' אובא טמיא כי בעת שרואה הקב"ה צער לישראל שמצערין אותן האומות ביותר מחשב להביא מבול זוכר ברית ומוריד כמין שני דמעות חם ושלום דמעה ממש אלא מעין טיפות כעין דמעות ומתנחם הקב"ה שלא לאבד עולמו ומתגלגלות ויורדות לים הגדול וקולן הולך מסוף העולם ועד סופו וזהו גוהא והשיב רב קטינא אובא טמיא כמו שהוא שקר שהוא אלוה כך הם שקר כל דבריו שאינן דמעות אלא כמו ספיקות כפים גוזר הקב"ה למלאך וסופק כפים כדכתיב (יחזקא' כ"א, כ"ב) ויוצא זעזוע מביניהם וזהו גוהא וזה שאמר ר' נתן מתאנח חס ושלום שיש שם אנחה אלא גוזר על מלאך שיתאנה, וזהו שאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד גוזר למלאך לדחוק את רגליו, ורבנן אמרי אומר למלאך ובועט ברקיע שנאמר (ירמי' כ"ה ל') הידד כדרכים יענה וזה דבר ידוע הוא כדכתיב (מ"ב י"ט, ל"ה) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור[1]. (א"ב פי' בל"י פועל הצועק וצווח ואולי מלה זו נעתקה מל' עברי געה אל לש' היונים). * [אחי"ה כונת ר"ב על ל"י γόος = ἡόη פי' צעקה גדולה ומרה ולשון נופל על לשון הוא כי γόης בל"י ג"כ מכשף וזהו אובא טמיא. וכן בל' פרסי غیه = גיה פי' צעקה, ויותר נראה שהיא רעידת ארץ וכן ענין המלה בל"ס, ונאמר על מי שנכנסה בלבו רעדה: בלבה גנח לה גוחא] —

גִּיהָא וּבַר גִּיהָא (בל"ע جِئَة der grosse und kleine Teich) במשקין בגמ' ועושין נברכת (מ"ק ח':) פי' גיהא בריכה גדולה שעושין בחצר שיכנסו בה כל השופכין, בר גיהא בקיע והיא נברכת קטנה שעושין סמוך לגדולה כדי שיכנסו בה המים היוצאין מן הגדולה לקטנה כשהיא מלאה ובע' בקיע[2] הוא מפורש. * [אחי"ה ולפי' זה עולה יפה גי' הכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ודפ"ר שגרס גיהא ביו"ד וכ"ה בעה"ק ישנ"ב וכן הוא בנוסח' וברש"י והוא מפרש מלה במלה כפי' רבינו ובל"ע הרשומה פתרון המלה בריכה, אבל בדפ"ע הגי' גוהא וכ"ה בכ"י ג"ג ובחי' הריטב"א וכ"ה בספר תורת האדם לרמב"ן ז"ל צד מ"א, ובדי"ן גיאת הלכ' חו"מ צד י"ג הגי' גיוהא ומפורש שם ע"י חפירה וכן משמע מתורת האדם שם שפי' גוהא ע"י נקע וזה ג"כ חפירה עיי"ע נקע ועיי' עוד בחי' הריטב"א א"כ נוכל לקיים גם גי' גוהא ותהיה המלה ל"ע جوخة פי' חפירה ובור ואולי לזאת המלה כיון ר"ב וצ"ל בל' ערבי במקום ל' יוני. ודע עוד שבכ"י מ' גרס גיהיאה ונ"ל להגיה גוהְיָאָה והוא ל"פ کویه = גוהיא וכן کوهین גוהין, פי' מערה ובור וחפירה, והבוחר יבחר]— (א"ב פי' בל"י מכרה בור וחפירה).

גִּיהְיָא (roth = גיחור = בל"פ سوهر) מסכ' בכורו' בס"פ מומין אלו (בכורו' מ"ה:) כדאמרי אינשי סומקא גיהיא לבקן חיוורא, פי' אדום). * [אחי"ה בנו"ג גיחיא ובע' נחר א' גרס רבינו גחיא ובכ"י ו"ו גהיא ונ"ל שהוא כמו גיחור ואות רי"ש נשמטה בסוף כמו איזגדא סרכא וכדומה והמלה ל"פ היא עיי"ע גחר א'.

גָּהִיט (ist entfernt בל"ע جهض, جحس; בל"פ کاهیدن vermindert, ausradirt) מתפילך (ברכו' נ"ז.) בע"ה גרס גחיט ע"ש. * [אחי"ה והעיקר בה"א וכ"ה בנוסח' ובכ"י ועניננו בל"ע מרוחק ובל"פ: נחסר היינו נמחק, ובדפ' אמש' הגי' בתחילת הע' גהוט וצ"ל גהיט וכ"ה במו"ע בע' גחט ע"ש מ"ש] —

1 גָּהַץ (Wäsche reinigen מל"ע جحس, جحش או מל"פ کهست reiben mit Stein glätten) כפ' ערבי פסחי' בגמ' אפי' עני שבישראל (פסחי' ק"ט.) בבגדי פשתן המגוהצין, ובתעניות בפ' בשלשה פרקים בגמ' שבת שחל ט' באב להיות וכ' (כ"ט:) וגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ, ובסוף הלכ' קמ' דכתוב' (י' רע"ב) גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם ואי אמרת ליעבד גיהוץ מעברא ליה חומרתא[3], פי' גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם לפי שכלי פשתן שלהם דקין הן ביותר ובכיבוס הראשון מתלבנין כבגיהוץ שלנו. [פי' גיהוץ שמעבירין על הבגדים אבן

[1]) כל דברי הערוך בזה המה קיצור מתשי' רה"ג ז"ל הובא בתשו' הגאוני' ד' ליק סי' צ"ח ועיי' גם בע"י פי' ר' נסים גאון ז"ל סי' קכ"ח. [2]) עיי"ע בקע ב'. [3]) עיי"ע חמר י"ג.

חלקה להחליקן][1] חומרתא אבן שמחלקין בה בגדי פשתן נקראת בלע"ז לישק"א. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה עיקר והוא בלאי"ט liscia Glätt- Polireisen, ובדפ"ע בט"ס לישא ובעה"ק ליצא וכפי' רבינו לועז ג"כ רש"י בכתוב' הנ"ל גיהוץ: לשיקייר באבן הזכוכית והוא בלאי"ט lisciare וכן פי' לתענית הנ"ל גיהוץ.. לושקי"י בלע"ז ועיי' עוד הגמיי"מ הל' יו"ט פ"ח סי' ל' שכתב וז"ל אבל ר"י פי' ליק"א [וצ"ל לישקא] בלע"ז שמחליקין הבגדים באבן זכוכית אחר הכיבוס והוא גיהוץ וכ' ועיי' ג"כ בתוספ' מ"ק י': ד"ה כסכוסי וגם שם צ"ל לישקייר. פי' גהץ בל"ע שחק והוא לבון וטהר ע"י השחקת הבגדים או י"ל שהמלה נגזרת מהשם גהשת שענינו בל"פ הרשומה אבן שע"י מחליקין הבגדים ובנו"ג גהץ בה"א וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד קס"ג וכ"ה ברי"ץ גיאת הנ"ל ובאו"ז הל' תש' באב סי' תי"ד ובטור ובב"י או"ח סי' תקנ"א, אבל בכ"י מ' וב' לפסחי' מ"ק ותעני' בכ"מ גחץ, גיחוץ מגוחצין וכ"ה לרוב פעמים בבה"ג ובמרדכי עיי' ד"ס במקומות הנ"ל אך בירו' ובמד' אי' בכ"מ בה"א ד"מ ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב, איחוי וגיהוץ.. אי זה גיהוץ כלי צמר מגוהצין חדשים וכלי פשתן מגוהצין לבנים, וכן בשבת קנ"ב: כשהן מגוהצין, היפך מלוכלכין, פסיקתא בשלח צד צ"ב. אמינטון הזה אין מַגְהִיצִין אותו אלא באור ובדב"ר ספ"ז מְגַהֲצִין, ובשהש"ר פ' נפת שאינו מתגהץ וכ' עיי"ע אמיינטון, ופי' הערוך הובא באו"ז הלכ' אבילות סי' תמ"ה] —

2 גָּהַץ (בל"ע جهز gerüstet, bereit) בב"ר פ' ויאמר ה' אל אברם (פל"ט) ואם תאמר גהץ ושמח למה לא יצא? שעדיין לא הורשה אבל משהורשה וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט (בראשי' י"ב ד'). (א"ב פי' שמח). * [אחי"ה כונת ר"ב אולי ללש"ר gaudeo ובלתי נכון הוא ונ"ל שהוא ל"ע הרשומה מוכן ומזומן ועל זה שייך היטב למה לא יצא אחרי שמוכן היה וקבל ציווי של מקום בסבר פנים יפות, ובנו"ג שלא גהץ אברם ושמח וא"כ שיעורו שלא פחד ודאג ול"ע הוא כי جهش פתרונו פחד וירא, ובעל מ"כ והח' לעווי בל ידעו זאת] —

גְּהַק (בל"פ كوزك rülpsen, Geräusch, in Folge der Magenblähung) בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד בתפלה (ברכו' כ"ד סע"א) גיהק ופיהק פי' רוטר"י[2]. (א"ב פי' ענין נפיחה מן הפה). * [אחי"ה וכנ"ה ברכו' שם רע"ב וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו, ושם מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח, בנדה ס"ג. במשנה ובגמ' שם מפהקת ומעטשת עיי"ע פהק, וע' סנטר ולא ראיתי מי שפי' המלה הזרה הזוולדעתי נגזרה מל"פ הרשומ' וענינה קול נפיחת בטן מלא ודרך האדם שמוציאו מגופו לפיו מתוך שובעו וכן נראה מפירש"י. ובתוספ' נדה ס"ג. ד"ה מעטשת ראיתי שכתבו וז"ל וכן גיהק בתפלה רוטי"ר[3] ובערוך פי' קול היוצא מן הגרון מתוך מאכל כבד וזה רוטיר ע"כ נשמע מזה שלפני בעלי התוספ' היה מונח ערוך יותר שלם והשם גיהוק בתוספ' שם, וזו היא מלה פרסי' הרשומה] —

גִּיהַר (בל"פ گوهر ובל"ע جوهر Edelstein u. Perle) תרג' בפס' ידיו גלילי זהב (שה"ש ה', י"ד) זבלון גליף על גיהר, פי' אבן יהלום). * [אחי"ה בל"ע ופרסי' ענינו אבן טוב ופנינים ועיי"ע יהר. ובתרג' ירו' א' לבמד' ב', ג' במקום גיהר הגי' ברוקא עיי"ע ברק ב' ועיי' עוד תר"י שמות כ"ח, י"ח. כ'] —

גְּהַרְק (לדע' הח' פערלעס עט"ש כ"ט בל"פ چهار گوشه eine Art Tragsessel, Sänfte) בר"ג דפ' סדר תעניות האלו בגמ' [וכן עיר שיש בה דבר] (תעני' כ':) ביומא דעיבא מפקי ליה בגוהרקא דדהבא[4], ובפ' איזהו נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ג:) רב סעורים[5] אחוה דרבא הוה תקיף אנשי דלא מעלו ומעייל להו בגוהרקא דדהבא[6] ובהגד' דהשוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה:) בגוהרקי דכולהו הסתכל לבר מגוהרקיה דר' חייא דלא תסתכל א"ל מאי סימניה א"ל כולהו יתבי בגוהרקא דדהבא[7] ואסקי להו מלאכי לבר מגוהרקי דר' חייא דמנפשיה סליק ומנפשיה נחית. ובס"פ כל הגט (גיטי' ל"א:) חליף ואזיל רב אחא בר יעקב[8] כי יתיב בגוהרקא דדהבא ופרים עליה סרבלא דכרתי, פי' כסא של זהב. * [אחי"ה ורש"י לתעני' פי' תיבה תלויה בעגלה ושרות יושבות בהן וכן

---

[1]) כן השלמתי עפ"י עדות של מרן בית יוסף לטו' א"ח סי' תקנ"א ע"ש וכן משמע מעה"ק שכתב פי' גיהוץ שמלבנים הבגד באבן להחליקו ובלע"ז ליצא ע"כ ובריי"ץ גיאת הלכ' ט' באב עמוד כ' אי' ומאי גיהוץ שמעברין חומרתא על הבגד כדי לצחצחו ע"כ. [2]) rülpsen, it. ruttare. [3]) בל"צ roter; ובל"ר ructare. [4]) בנו"ג דכל יומא דעיבא הוו מפקין וכ'. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בע"י הראשו' למ"ק כ"ח. ובכ"י מ' למ"ק וכן הובא ביוחסי' השלם צד קע"ב סע"ד ושם ג"כ נ"א רב שעורים וכ"ה בדפ"ע בכאן ובכ"י ב"ר בחסרון ידיעת הסופר אי' אין פוסקין שעורים רב אחוה וכ' ובב"מ אי' רב סעורם. [6]) בנו"ג דרבא וכ"ה בשט"מ ועיי' בסמוך ג"י היוחסין. [7]) זה המאמר לי' בש"ס ובע"י וע"ש בשינוים. [8]) בנו"ג רב נחמן בר יעקב וכן הובא ביוחסי' השלם צד קס"ט ושם ג"כ נ"א גוהרקא ד ר ב א.

פי' לניטין עגלה עשוי' כשידה ומנהיגים בה שרים, ולב"מ ע"ג: עגלה מוכנת למרכבת אדם ובל' אשכנז רייטוואגן. ובאמת בל"פ הרשום' כך ענינו כי גיהאר קושה פתרונה עגלה ושידה להנהיג בה אנשים חשובים והמלה נקצרה למלת גוהרקא. ובכ"י ה"ב בכל מקום גרס גיהרקא וזה יותר טוב. וכפי' רבינו אי' ג"כ ברש"י לב"מ פ"ה: גוהרקא: קתידרה וכן נראה מקהל"ר פ' מה יתרון העושה: ואית דאייתי גמורקין וצ"ל גהורקין ואית דאייתי כורסון. וראיתי בשט"מ לב"מ ע"ג: שהביא בשם ה"ר יהונתן בזה"ל ומעייל להו בגוהרקא דרבא להוליך רבא שהיה ראש ישיבה בכסא של עץ ומוליכין אותו על כתפיהן מפני רוב העם הבאין לשמוע הדרשה לא היה יכול לעבור עליהן אלא כעין זה שאין דרך אדם חשוב לרכוב על סוס בפני רבים עכ"ל — ועוד נ"ל לגזור המלה מל"ר carruca פי' זענפטע בלא"ש] —

* גוהרקא עיי"ע גרק כי כן גרס רבינו והוא העיקר.

גַּו (מל"מ Mitte, Inneres) בספ"ק דכתובו' (ט"ו. ועיי' סנהד' ע"ט.) אמר קרא (דברי' י"ט, י"א) וארב לו עד שיהא מתכוין לו ואמרי דבי ר' ינאי פרט לזורק אבן לגו, פי' כלומר בא וארב לו לפטור את הזורק במעמד בני אדם הרבה והרג אחד שפטור. ובס"ג דכתובו' (קי"א.) וישבע יוסף את בני ישראל וגו' (בראש' נ', כ"ה) אמר רב חנינא דברים בגו ידע יוסף בעצמו שצדיק גמור הוא וכ'. ובסוף דאיש מקדש בו ובשלוחו בגמ' האיש מקדש את בתו (קידו' מ"ד:) אתמר נערה[1]) שנתקדשה שלא מדעת אביה אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון אמר קרנא דברים בגו אם גט למה מיאון ואם מיאון למה גט. (פי') כלומר דברים יש לומר ולהקשות בדבר זה[2]). (א"ב תרג' בתוך העיר (שופטי' ט', נ"א; ש"א ט', י"ד; ירמי' נ"ב, כ"ה; יחזק' ה', ב') בגו קרתא). * [אחי"ה ול"מ הוא עיי' דניאל ג', ו', י"א. ט"ו ואילך, עזר' ה', ז' וכ"ה הרבה בש"ס פסחי' ק"י: לא אתיתי לגו, ב"מ נ"ג: חומשא מלגיו ורבינו בע' חמש גורס מלגו, חולי' מ"א, אית לי שותפות בגוה, שם מ"ח: קופא לגיו עיי"ע קף י"ג, ב"ב ה': בגו זימניה ע"ש. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד אילין לגוא אילין פי' אלה בתוך אלה, ירו' פיאה פ"ז ד"כ. לגוא ידיה, ושם פ"ח ד"כ ע"ד מן גו לפסא, ירו' שבת פ"ז ד"י: עיגולין מן גוא עיגולין אפי' רמונים מן גוא רמונים . . אפי' בני נש מן גו בני נש, ירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד גו שוקא . . גו ביתא. ובשימוש מלת יחס, ירו' תעני' פ"ב דס"ה: מן גוא דאינון בייכין, ירו' ברכו' פ"א ד"ג: מן גו דאינון ציבחד כלומר מתוך, יען שהיו מועטים. ובבבלי בקיצור מגו מיגו הרבה בש"ס ד"מ ב"מ ו'. מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא, שם ל"ט: מיגו דמוקמינן אפוטרופא לפלגא מוקמינן ליה אפטרופא לאידך פלגא. שם ק"י. מיגו דאי בעי אמר לקוחה היא בידי, ב"ב ל"ג. דמיגו דאי בעינא אמינא לקוחה היא בידי וכ', חולי' ק"א. מיגו דמיחייב אחתיכות טהורות וכ', שבועו' מ"ב. מיגו דיכול למימר לא היו דברים מעולם יכול נמי וכ' ובתמורתו קודש אי' בשבועו' מ"ה: מתוך שיכול לומר לו וכ', ובירו' שבועו' פ"ד דל"ה ע"ד ושם פ"ו דל"ו ע"ד ושם פ"ז דל"ז ע"ג אי' בזה הלשון אין אומר בממון מאחר דיכול למימר וכ' והוא במקום מיגו בבבלי עיי' מבה"י למהרז"ף צד י"א: ועיי' עוד דער געריכטליכע בעווייז מהנ"ל צד תנ"ח ואילך צד תס"ו ואילך] —

* גַּוָּא, גַּוְּוָא, גַּוְוָיָא (בל"ס גְוְיָא, גַּוָא die Mitte, das Innere) שבת קנ"ב: ליקום מר לגוויה דביתא, נדרי' מ"ט. גוויה דקרא, ירו' שבת פ"ח די"א: בהן גוויא . . בהן ברייא, פי' מה שבתוך. . ומה שבחוץ של גמי, ירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ג כל תלתא יומין נפשא טייסא על גופא סברא דהוא חזרה לגווה, ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: אי חזרה לגביה ובב"ר פ"ק רק היא חוזרת ובויק"ר פי"ח היא חוזרת ליה ר"ל לגופה ובענין המושג הזה אשר לוקח מהפרסיים ע"י מאמרינו במ"ע דמ"ג חכ"א, תקס"ד. — שהש"ר פ' אתי מלבנון: כהדא תרנגולתא דמנערה גפא מגווה קטמא. ושם פ' הגידה: יומא דהוא קאים בגויא עיי' בשמ"ר פ"ג ובויק"ר פי"א. והתואר גַּוָּאִי. חולי' מ"ז. מגואי והנקבה עירו' כ"ה: גודא גוויתא. והקבוץ זכר קידושי' ל"ג. חגיג' ה': בתי גַוָּאֵי . . בתי בְּרָאֵי, ב"ב כ"ט: שכונֵי גואֵי. ותואר הפעל בזבחי' ט"ו. קאי גואי . . קאי בראי, וגם בל"פ جاوه ענינו פנים ותוך של פה, וחללו.

---

[1]) בנו"ג קטנה ויעויין בתוספ' שם ד"ה קטנה ובחידי הרשב"א במכילתין. [2]) ורש"י פי' לקידו' יש דבר בתוך דבר זה וכ' ובכתובי פי' יש כאן דברים מסותרי' בדבר הזה וכ' וכן נראה מב"ר ספצ"ו ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת א"י א"ר אלעזר דברים בגו ר' יהושע בן לוי אמר מהו דברים בגו אתהלך לפני ה' בארצות החיים (תהלי' קט"ז, ט') ופי' בעל מ"כ דברים בגו כלומר יש בו סוד וטעם. ומסכים עם דיבור ערבי فيه شى או בל"פ دران سخون است כלומר יש עוד בו דבר והיינו צריך חיפוש. ובירו' אי' בגב עיי' ערך גב ט"ז.

* **גּוּבְתָּא, גּוּפְתָּא** (בל"ס גִּיבוּתָא Ortsname eig. Bergabhang) בב"ר פצ"ח גובתתא של צפורין ובקהל"ר פ' כל אשר עד גובתתא מהלך ג' מילין ובקצת נוסח' גופתתא וכ"ה בקהל"ר פ' טובה חכמה ובירו' כלאים פ"ט דל"ב: ובירו' כתוב' פי"ב דל"ה. משובשת לגו פתתא וצ"ל לגופתתא. פי' גובתא בל"ס הרשומה מקום מדרון בהר והיה שם הפרטי למקום קרוב לציפורי שיושבת בהר עיי' מגיל' ו'. ושם העיר גופתא נמצא עוד בירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג אסרטא דגופתא, ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. ר' יוחנן ספרא דגופתא, ירו' שבת פ"ה ד"ז: חנן מגופתייה ובירו' ערלי' פ"ג דס"ג: חנן גוביתא, עירובי' ס"ד. ר' ירמיה מ ג ו ב ת א כ"ה בד' שונצ' וכ"ה בבה"ג הל' ברכו' פ' אין עומדין עמוד ה': וכ"ה ביוחסי' השלם ע' רבא צד קפ"ג בר ירמיה מגובתא וביוחסי' השלם ע' מנשיא צד קס"ו ע"ד אי' מגיבתא ובנו"ג בעירו' מגיפתי עיי"ע זופתי. ועיי"ע גפתית.

* **גּוּבַת אֲרִיחַ** (Ortsname Hügelort von Ariach (= Tarichäa 30 Stad. von Tiber.) בספרי בלק פ' קל"א מעשה בפנחס בן גובתא דאריח (ובילק' בלק רמז תשע"א הגי' בן גבתא דאריא) ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח: מעשה במנחם איש גופתא אריח ונראה שהוא תחום אריח הנזכר בירו' כלאים פ"א הל"ד ובתוספ' כלאי' פ"א וקרוב הדבר שהוא בית ירח והוא Tarichäa הנזכר אצל בן מתתיהו, חייו סי' כ"ו, בערך ל' סטאדיא מטבריה וכערך זה היה רחוק מקום סנבראי או צנבריי (עיי"ע) ובב"ר פצ"ח הוזכרו יחד סנבראי ובית ירח ועיי' בן מתתיהו על המלחמות פ"ג, ט', ז'; פ"ד ח', ב' ועיי' הספר גיאגראפיא להחכם נייבויער צד רט"ז. ועיי"ע אריח.

* **גּוּבַת שִׁימַאי** (Hügelort von Simai, ½ Stunde von Miron) בב"ר ספל"ד מהיכן אתר את א"ל מן גובת שמאי ולפ"ד אחת היא עם כפר שאמי, בירו' חלה פ"ב דנ"ח ע"ג ובירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ג הגי' כפר סמיי, ובתוספ' גיטי' פ"א בט"ס כפר ססי, ובגיטי' ו': סיסאי וצ"ל סימאי ובתוספ' אהלו' פי"ח סימית ובקהל"ר פ"ז פ' ומוציא אני אי' כפר סאמי; ובכולם צ"ל שימאי או סימאי וכן נקרא הכפר עד היום עיי' ד' ה' לאנד למהרי"ש צד קמ"ה.

* **גְּוָאזָא** עיי"ע גוז.

* **גּוֹי** (nichtisr. Volk als Collectiv. übtg. ein nichtisr. Individuum, vgl. l. ethnicus. gentilis) שבת י"א. תחת ישמעאל ולא תחת ג ו י כ"ה בדפוסי' הישני' וברש"י בשתי הפעמים ונשתנה בדפ' באסיליא מן הצינזור עיי' ד"ס שם צד ח'. מגיל' ז': לכם ולא לגוים, כ"ה בכ"י עיי' ד"ס שם צד י"ד. ולרוב פעמים נשתנה מלת גוי למלת נכרי כותי ועכו"ם וכדומה עיי' ב"ק קי"ג: סנהד' נ"ח: נ"ט. ע"ו. ק"ד. ועיי' עוד דוגמאות עירו' ס"ב. וד"ס שם צד קכ"ה. ומאמר על הדפסת התלמוד להגאון ראבינאוויטץ סוף ד"ס למגיל' צד כ"ה ועוד בכמה מקומות שם. אבל בירו' ובמדרש אי' פעמים בלי השתנות ד"מ. ירו' תרומ' פ"א ד"מ סע"ב אין הגוי עושה שליח וכ'. ירו' ערלה ספ"ג ד"ס סע"ב אין עושין עם הגוי בכלאים. ירו' יבמות פ"ב ד"ד. גוי שבא על גויה (עיי' בבלי יבמו' ס"ב.) ושם גויים יש להן יחסים. ירו' גיטי' פ"א דמ"ג: גויים לוקין חתומין עליו. וכ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"ב. אבל בירו' תרומ' פ"י דמ"ז: בט"ס גיים לוקס. תוספת' ב"ק פ"ט גזל גוי חמור מגזל ישראל וכ'. תוספתא ע"ז פ"א מתירא מפני גוים וכ' ובשבת כ"ט: מפני נכרים. במ"ר פי"ד נמסר ביד גוים . . או גוים סוקלין אותו. ושם פ"כ אע"פ שמדבר בלה"ק גוי לשונו סרוח. אלה הדברים רבה גוי ששומר את השבת חייב מיתה וכ' ע"ש. איכ"ר פ' טבעו בארץ: יש חכמה בגוים אבל אין גוים בתורה. ובויק"ר רפ"ג ובפסיק' דר"כ פ' החודש צד נ"ב. ובפסיק' רבתי פ' החודש פט"ו צד ל"א ע"ד. במד' שהש"ר פ' כשושנה בין החוחים והובא בילק' ואתחנן רמז תתכ"ח. ובילק' תהלים רמז תתי"ו דרש גוי מקרב גוי (דברי' ד', ל"ד) מלמד שהיו אלו ערלים ואלו ערלים וכ'. וא"כ מפורש גוי מי שאינו בר ישראל וככר מצא קן לו זה הפי' בתר"י א' שהעתיק הגוי גם צדיק תהרוג (בראשי' כ"א, ד') הבר עממין דלא חב וכ'. וככר הרגיש בזה מרז"ף במ"ע שלו ח"א צד רע"ו. — ובל' נקבה: ירו' ברכו' פ"ט די"ג: וירו' ע"ז פ"א ד"מ. ראה אשה אחת גויה, ירו' יבמו' הנ"ל ע"ש; ירו' סנהד' פ"ט דכ"ז: זה שהוא נושא גויה, ב"ר פפ"ה שמשון שהוא נושא גויה. והקבוץ ירו' יבמו' פ"ד ד"ו סע"א וסתם גויות לא כבעולות הן. וממנו השם כתוב' י"א. דאזלה ואכלה בגַיוּתָה. וכתב בעל התשבי ע' גוי: כל איש שאינו מישראל קראו לו גוי כלומר שהוא מגוי אחר ואם נקבה היא קראו לה גויה ובל' רבות גויות אעפ"י שלא יתכן בלשון ע"כ.

גְּוִיָּה (מל"ס Leib, Körper) בפ' בכל מערבין בגמ' הכל ניקח (עירובי' כ"ט.[1]) כל האוכלין

[1]) גי' ניקח אי' בדפ"ר וכ"ה בנוסח' אבל בדפ"ע נלקח.

מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס[1]. ובכריתו' בפ' אמרו לו אכלת חלב בגמ' כמה ישהא (כריתי י"ג.) כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס בכדי אכילת פרס כיצד אכל וחזר ואכל אם יש מתחילת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין יותר מכן[2] אין מצטרפין, לא התירו לו לאכול[3] פחות מכשיעור לירד ולטבול ירד וטבל ועלה והשלימו מצטרף וכ'. ובס"ג דפ' אע"פ שאמרו בהלכה המשרה את אשתו (כתוב' ס"ד:) ר' שמעון אומר ב' ידות לככר מג' ככרות לקב[4] חציה לבית המנוגע וחצי חציה לפסול את הגויה. ובריש מסכת טהרות (פ"א מ"ג) וכחצי פרס לפסול את הגויה. ובסוף מקואות (פ"י מ"ז) כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית וכ'. ובפ"ד במעילה (י"ז:) כל האוכלים מצטרפין בכחצי פרס לפסול את הגויה[5] במזון שתי סעודות[6] לעירוב, כביצה לטמא טומאת אוכלין, כגרוגרות להוצאת שבת, ככותבת ליוה"כ, כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית, ותנן בפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ב:) ר' שמעון אומר ב' ידות לככר מג' לקב[7] חציה לבית המנוגע וחצי חציה לפסול את הגויה, בגמ' (שם פ"ג רע"א) תנא וחצי חצי חציה לטמא טומאת אוכלין פי' לר' שמעון ב' ידות לככר הן ב' סעודות וככר כולו ג' סעודות וג' ככרים לקב ועלה הקב ט' סעודות[8] וכל ככר ח' בצים שהקב כ"ד בצים וחצי הככר שהוא ד' ביצים הוא הפרס ששנינו (נגעים פי"ג מ"ט) הנכנס לבית המנוגע [וכ'] הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהא בכדי אכילת פרס פת חטים וכ' וחצי חציו שהוא חצי פרס הוא ב' בצים לפסול את הגויה שהאוכל כשיעור הזה אוכלין טמאין נפסל גופו מלאכול בתרומה ואסור לאכול בתרומה עד שיטבול ויש שפי' שאם נגע בה פסולה והוא ששנינו כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס וחצי חצי חציה לטמא טומאת אוכלין בכביצה.

ובפ' יוה"כ בגמ' השותה מלא לוגמיו (יומי פ':) כזית בכדי אכילת פרס וכחצי פרס בכדי אכילת פרס א"ל רב פפא הנח לטומאת גויות דלאו דאוריתא[9]. פי' פרס חצי חלה[10]) שהוא כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס כלומר אם אכל מעט לחם טמא ומעט בשר טמא אם יש בשניהן שיעור חצי פרס נטמא גופו מלאכול בתרומה וזו היא טומאת גויות ועל זה (התקין) [וצ"ל התקיף] רבינא[11]) אם שהא מתחילת אכילת נותר או פיגול שאיסורו כזית ואכל במעט מעט עד שהשלימו לכזית כשיעור פרס נצטרפו כל האכילות וחייב ואם שהא יותר מזה אין מצטרפין אלא בטל המעט במיעוטו ואכילת אוכלין טמאין חצי פרס מעט מעט כשיעור שהיית אכילת פרס מצטרפין ונטמא הגוף ואם הוא שיעור שיהוי יותר מזה בטלו האוכלין, וכשיעור[12]) אחד לכזית שיעור אחד לחצי פרס ופריק לה רב פפא הנח לטומאת גויות דמדרבנן היא לפיכך מקילין בה זה פי' ר"ח ז"ל. ורבינו נסים זצ"ל פי' טומאת גויות לאו דאוריתא מי שאוכל אוכלין טמאין ושתה משקין טמאין שפוסל את התרומה ומי"ח דברי' שגזרו בו ביום הוא דתנן (זבים פ"ה מי"ב) ואלו פוסלין את התרומה האוכל אוכל ראשון ואוכל שני והשותה משקין טמאין ואמר בגמ' דיציאת השבת (י"ד.) אוכל ראשון ואוכל שני[13]) מ"ט גזרו בהו רבנן טומאה ושניא מטומאה דאוריתא דאלו טומאה דאוריתא טמא לתרום' טומאת ערב ובעי הערב שמש והאי כיון דטבל טהור ולא בעי הערב שמש דתניא בסיפרא (פרשה שמיני פרש' ה' פרק ז') אין האוכל אוכל טמאין ולא השותה משקין טמאין טמא טומאת ערב. * [אחי"ה ודע שכל הפי' הזה שהביא רבינו בשם ר"נ ז"ל אי' כפי' באריכת דברים קצת בספר המפתח לרבינו נסים על מס' עירובין צד ס"א ע"א וע"ב ע"ש וגם התייר הגדול רבן של כל המפרשים רש"י זצ"ל מצא קורת רוח בפי' רבינו זה והביאו בשבת י"ג: ד"ה האוכל בזה"ל ומצאתי בספר ערוך משונה טומאה זו וכ' ע"ש דתניא בספרי וצ"ל

---

1) וכ"ה בכ"י מ' ובשאר מקומות בסמוך אבל בנו"ג בעירי' בחצי פרס. 2) בנו"ג מכאן. 3) בנו"ג לא הותרו לאכול. 4) כ"ה ג"כ בנוסחא אבל מקור ההלכה הוא במשנה עירו' פ"ב: ושם הגי' מג' לקב וכ"ה בדפ"ר בשתי הפעמים. 5) בנו"ג מצטרפין זו עם זו לפסול וכ'. 6) בנו"ג כבמזון. 7) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בנוס' אבל בשדפ"ע אי' עוד מג' ככרות. 8) כ"ה רק בכ"י ו"ו. 9) ככר עמד הגרי"ב בהפשב"ע על גי' רבינו שהיא היותר נכונה ובנו"ג מתקיף לה רבא כזית בכדי א"פ וכותבת בכדי א"פ חצי פרס בכדי א"פ א"ל ר' פפא וכ' ולפי גי' זו יכול המקשן להגדיל הפליאה יותר מכזית שהוא בכדי א"פ ולמה חצי פרס בכדי א"פ אבל לגי' רבינו הכל נכון כמו שהעלה הגרי"ב ומי יגלה עפר מעיניו שתהזינה מישרים כי גם בכ"י מ' וא"פ לי' גי' הש"ס וא"י כגי' רבינו. 10) פי' חצי ככר וכ"ה ברש"י ליומי' ובפ"מ להרמב"ם לנגעים הנ"ל. 11) וכ"ה בכ"י מ' ל' וא"פ עיי' ד"ס ליומי' צד קל"א. 12) בכ"י ה"ב וכ' שיעור. ובנו"ג רבא. 13) וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג אוכל אוכל ראשון ואוכל אוכל שני וכתב בעל ד"ס שם צד י"א: על גי' כ"י שהיא מוטעת ולא העיר מאומה כי היא ג"כ גי' הערוך.

כמו שאי׳ ברש״י דפ׳ שונצינא בספרא (עיי׳ ד״ס שבת הנ״ל) אין האוכלין וכ׳ ע״ש. ובענין טומאת גויה העלו התוספות בשבת י״ד. ד״ה זימנין שאינה מי״ה דברים ועיי׳ ג״כ בר״ש בריש טהרו׳ ותוס׳ ישנים ליומ׳ פ׳: ד״ה מדרבנן, ועיי׳ עוד פה״מ להרמב״ם סוף זבים. — וכנ״ה בירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ח: לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסירה, ירו׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ד גוייתו כטיפה של זבוב וא׳ היתה נקבה גוייתה מתוח כשערה, ובבבלי נדה כ״ה סע״א אי׳ גויתו כעדשה וע״ש בשינויים ופירש״י גויתו גיד אבר הזכר וכ׳ וא״כ גוזרו מע׳ הבא אח״ז. ופי׳ גויה מל״ט כלומר גוף וכ״ה בעה״ק שנ״ב] —

גְוִיָה (Zeugungsglied בל״פ كايه תשמיש המטה) בס״ג דפ׳ ארבעה נדרי׳ (ל״ב:) אמר רמי בר חמא כתיב אברם וכתיב אברהם בתחילה המליכו הקב״ה לאברהם על רמ״ג איברים ולבסוף המליכו על רמ״ח ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה ו ב ג ו פ ה[1]. פרק ו׳ בנגעי׳ (מ״ז) כ״ד ראשי איברים שבאדם אין מטמאין משום מחיה ראשי אצבעות ידים ורגלים ראשי אזנים ראש החוטם וראש הגויה, פי׳ ״הוא ראש האמה שכן מפורש בפ״ק דקידושי׳ בסוף הלכה וחכ״א בכסף לענין יציאת עבד להירות (קידוש׳ כ״ה.) כ״ד ראשי איברים באדם ותני עלה וכולן עבד יוצא בהן להירות והוינן בה סירוס דמאי אי סרים דגיד היינו ראש דגויה מהא הויא גמרינן דראש הגויה הוא ראש האמה שהוא הגיד״. * [אחי״ה אלו דברי רה״ג בסר״ט צד כ״ו והועתקו מלה במלה ורק שם הגי׳ בט״ס מ י ה ו הויא וכ׳, ובדפ״ע ג״כ בט״ס מיהא וצ״ל מהא. וכל המפרשים פירשו גויה היינו אבר וכתב בעל שט״מ לנדרים בשם הרי״ן פי׳ נכון ויפה וז״ל וראש דגויה דהיינו האבר ועל כן כשמל אברהם יהוסר ממנו העדלה הגורמת תאוות הגשמיות אז מלך על העינים ועל האזנים הגורמים לו לחטוא על הרוב ומאחר שמלך עליהם הוסיף ה׳ בשמו ה׳ ואז מלך על כל האיברים כי כולם היו נכנעים לפניו ולא היו גורמים לו לחטוא ע״כ א״ל השם התהלך לפני והיה תמים כי נקרא תמים באמה עכ״ל הזהב. והרב בעל תוי״ט לנגע׳ רנ״ל משיג על כך נחת והעלה שהאבר לא נקרא גויה לבד אבל נקרא ר א ש ה ג ו י ה לפי שהוא בולט ויוצא מן הגויה וע״ש שהאריך למעניתו ולפע״ד הוא ל״פ ועניננו אבר ה ת ש מ י ש כי תשמיש נקרא גאיה בל״פ ואות וי״ו הברה ארוכה במקום אל״ף וזה מורגל ביותר ודע שכל כינויי אברי התשמיש נעתקו לרז״ל מלשונות שונות בפרט מל״פ וער׳ ומדרכם הוא להעלים ולהסתיר בלשונם כי ע״כ נקרא לשון הקדש כדעת הרמב״ם במ״נ ח״ג פ״ח ועיי׳ פי׳ הרמב״ן על שמות ל׳, י״ג — וכנ״ה ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ג. בעל ראש גויה היה עיי״ע אפון. והקבוץ גויות מדרש שמואל פ״כ פ׳ ויעמד דרש כתיב ממערות (ש״א י״ז, כ״ג) נתערבו בה גויות של מאה בני אדם ובילק׳ שמואל ר׳ רמז קכ״ו נערבו בה גויות של כמה בני אדם וברות רבה פ״ב פ׳ ותשאנה הגי׳ ממאה ערלות ג ו י ם שנתערו בה וממנו נשתבש בתוספ׳ סוט׳ מ״ב: ד״ה מאה נתערבו בה ג י י ס של מאה בני אדם ועיי׳ עוד ע׳ בן ד׳] — (א״ב פי׳ בל״י[2]) אבר ואבר כנוי לגיד).

גְוָז (Verschittener מפעל גזז וכן בל״י ἐκτομίας סרים מפעל ωκμέτ; ובל״פ حاوش Haus-diener) בפ׳ בני העיר בגמ׳ וחכ״א מיכרין איתו לשם הצר (מגילי כ״ה.) שאל ר״ע את ר׳ חנינא הגדול במה הארכת ימים אתו גואזי קא מחו ליה[3], ובפ״ק דקידושי׳ בגמ׳ כל מצות האב על הבן (קידו׳ ל״ג.) רבא מישדר שלוחי רב נהמן מישדר גואזי[4]. ובשבת בפ׳ שואל אדם בגמ׳ אין מעמצין (קנ״ב.) א״ל ההוא גואזא לר׳ יהושע בן קרחה[5], פי׳ גיאזא ח ת ו ך הערוה והוא סרים[6]. ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד (מ״א כ״ב, ט׳) תרג׳ לגואזא חר[7] ויתן לה המלך סרים אחד (מ״ב ח׳, ו׳), לקח סרים אחד (מ״ב כ״ה, י״ט) תרג׳ גואזא. * [אחי״ה בנו״ג גווזא ועוד נמצא בתרג׳ עיי׳ עמת״ר להת׳ לעווי. וכנ״ה בשבת שם גוזא גוזא. ושם כמהכא ל ג ו ז א ה כ״ה לנכון בכ״י מ׳ ובנו״ג בט״ס לנוזניא. ונגזרה המלה מפעל גוז עיי״ע גז ג׳ כי ע״כ היטב נסדר הערוך בכל כ״י ובדפוסי׳ הישנים תחת סוג גוז ולא כדפ׳ אמש׳ ופראנ שיחדו לו ע׳ ג ו א ז א. ודע שבל״פ הרשומה נקראו משרתי הבית (והם היו הסריסים בארצות הקדם) גאוז וכן פירש״י המלה במגיל׳ סריסים היו עבדים משרתים

[1] המלה האחרונה לוי בנוסחי אבל אי׳ שם וסוף ילקו׳ קהלת פ״ט אמר רמי בר אבא . . עיר קטנה זה הגוף ועיי״ע גף האחרון. [2] = νοῦτος. [3] וכ״ה הגי׳ בכ״י מ׳ וגי׳ גואזי אי׳ ג״כ ברש״י כ״י עיי׳ ד״ס מגילי ע״ב. שלא העיר על הערוך ובנו״ג ר׳ נהוניה וכ״ה במנו״ה ס״י רליה ושם הגי׳ גווזאי ובכ״י מ׳ גחאי ובנו״ג גוזי. [4] בכ״י גוואזי, בנו״ג גוזאי וכ״ה בעה״ק שנ״ב ובכ״י ל״ד בכ״מ הגי׳ גוזאה. [5] בנו״ג גוזאה ובדפ׳ שונצי׳ גוזא וברש״י כ״י גווזא עיי׳ ד״ס שבת צד קס״ה. [6] ובקהל״ר פ׳ ראיתי הגי׳ בסיפור לקוח משבת הנ״ל חד סרים מן מלכותא וכן הגי׳ בשבת לפי כ״י א״פ ההוא סרים וכן פירש״י בכ״מ את המלה. [7] בנו״ג גוזאה.

אותו, ובקידו' שם: סריסים שהיו תמיד לפניו לפי וכ' היו רגילין לעמוד לפניו משרתים וכ'] —

* גואזא, גווזא עיי"ע גז האחרון.

* גּוּטָא (בל"ר אמצעי' gutta, gutta, Fussgicht) בילק' חקת רמז תשס"ד גוטי ודלריא אוחזתן, ובילק' ישעי' רמז של"ב הגי' גוטס וצ"ל גוטה כן נ"ל עיקר ובל"ר ענינו חולי רגלים וכן משמעו בל"צ la goutte וכ"ה בלי' הגר ובפסיק' ותאמר ציון ובאיכ"ר פ' מי זה הגי' גוסה וכה"ג בע' גס ג' ע"ש. בילק' שופטי' רמז ע"א פי' המפרש פודגרא בזה"ל: חולי הנקרא גוטי בלע"ז.

גְּוִיל (לפע"ד כמו גבל בל"ע جبل gross, roh וא"כ אבני גויל ungeformter, grosser Steinblock) בריש ב"ב (מ"א) מקום שנהגו לבנות גויל ומפרש בגמ' (שם ג'.) גויל אבני דלא משפיין כלומר אבנים שאינן מגורדות שיש להן כמין קרנות בולטות היינו מרשא דקרנאתא. * [אחי"ה ובנו"ג מורשא דקרנות' ובכ"י פי' רגמ"ה הגי' מורשא דקרנת' ופי' שבולט מן הכותל וכן פירש"י ראשי האבנים בולטות לחוץ. ומלת גויל פי' רגמ"ה "אבנים שנחצבו מן ההר דעדיין אינן משופין" ולפי פי' היפה הזה תתכן להיות גויל כמו גבל פי' בל"ע הר جبل וכן בכתיבה: جول פי' הר. וידידי הרב החכ' ר"ד קויפמאן מורה בבית המדרש של רבנים בבודאפעסט חיוה לי דעתו היפה כי גויל (במשקל עויל מן עול, עלל) נגזר מפעל גלל rollen וא"כ אבני גויל הם בלא"ש Rollziegel. וכנ"ה בב"מ קי"ז: התחתון הבא לשנות בגויל שומעין לו בגזית אין שומעין לו ע"ש פירש"י] —

* גְּוִיל (וממנו בל' בריט' vellum מל"ר vellum ובל"צ vélin feinstes Pergament) עיי' פערלעס עט"ש ל"ט) שבת ע"ט: כתבה על הנייר וכ' פסולה על הקלף ועל הגויל . . כשרה, ושם תפילין אגויל מי כתבינן וכ', ב"ב י"ד. ס"ת בכמה א"ל בגויל ששה, מ"ק כ"ו. הרואה ס"ת שנקרע חייב לקרוע ב' קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב, מנחות כ"ט. ל"ד. כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה, סופרי' פ"א ה"ד כותבין . . על הגויל במקום שער ואינו רשאי לשנות הלכה למשה מסיני. ירו' מגיל' פ"א דע"א רע"ג היה הגימל מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר וכ', ושם ניקב נקב באמצע הבית אם היה הגויל מקיפו מכל צד כשר וכ', ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע על הגויל בפני עצמו ועל הכתב בפני עצמו מה טעמא אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים (ירמי' ל"ו, כ') את המגילה זה הגויל ואת הדברים זה הכתב. ע"ז י"ח. גוילין (כ"ה בע"י) נשרפין ואותיו' פורחות. תר"י א' לדברי' כ"א. כ"ד ספר: על גוילא — ובענין גויל פירש"י לשבת ע"ט: מעובד בעפצים וא"כ גוזרו גויל מתיבת galla עיי"ע אפץ א'; ובעלי התוספו' בשבת שם ד"ה קלף פירשו כמו גויל של ע' הקודם לזה וז"ל גויל הוא עור שלם אלא שהשירו השיער והיינו דאמר בריש ב"ב ג'. גויל אבני דלא משפיין אלמא שאין מתוקן קרי גויל ע"כ וכן דעת הח' לעווי בעמת"ר ע' גויל וקשה הדבר להלמו. והר"ן בחי' שבת כתב והגויל הוא העור השלם שלא נחלק לשנים וכותבין עליו במקום שער ע"כ ועיי' ג"כ הר"ן סביב לרי"ף פ"ח דשבת דל"ז. וכתב הרב המאירי בחי' שבת וז"ל גאוני הראשונים כתבו שכך היו עושים לוקחים עור בהמה או חיה ומעבירים ממנה השער ומדקקים אותו מעט בגרירה ומולחין אותו במלח ומעבדין אותו בקמח ומתקנים אותו בעפצים וכיוצא בו בדברים שמכווצים את העור ומקבצים אותו ומחזיקים אותו וזהו הנקרא גויל וכ', וכונת הרב המאירי על תשובת הגאונים הובאה בספר שער תשובה בשם שר שלום סי' של"ב שמתחלת כך עושים עורות של גוילין אצלינו מביאים עורות יבישין שמשירין את צמרן ושורין אותם וכ' ע"ש עד גמירא. וזה האחרון נ"ל עיקר ובלי ספק מלת גויל הושוה למלה רומי' הרשומה ופתרונה עור כבש הנפשט שהוסר צמרו וכן נקרא ל"ר vellum עור המעובד לקלף שנקרא פערגאמענט, ובלשונו' רומניות וכן בל"פ נהפכה אות ג' בתחילת התיבה לאות וי"ו וכן וי"ו לאות גימל והח' פערלעס הרבה להביא דומגאות במקום הנ"ל. והרימ"ז בספרו ב"ט ח"ב קפ"ח טעה בפי' המלה. ומן התימה שרבינו משך ידו מלפרש המלה שלא הביאו לא בע' דכסוסטום ולא בע' קלף ג'. והרווי"ה במחזור של שבועות בפיוט אקדמות פ"ה פי' גויל על דרך מגלה וגליון ובלתי נכון הוא.

* גּוּוכיא ט"ס וצ"ל גוביא עיי"ע גאובאי.

☞ גּוּל (לדעת ר"ב ט"ס תחת נול) תרג' קפדתי כאורג חיי (ישעי' ל"ח, י"ב) אתקפלו כגול גרדאין חיי אולי יש לגרוס כנו"ל באות נו"ן פירושו אריגת). * [אחי"ה ר"ב בצדק העיר כי באמת בתרגו' פשיט' אי' ואיך נַוָלָא והוא בל"ס וארמי' אריגה עיי"ע נול ב' אבל גם הגי' שלפנינו נ"ל לקיים ואז תהיה המלה ל"פ וערבי' جول, جولق מין ארינת צמר ועור י"ל גול ממש בל"פ

جولاه אורג. וכן הגי׳ במתורג׳ רק הוא פי׳ ענין כריתה ורש״י ז״ל גי׳ אחרת היתה לו ע״ש] —

* גוולנא עיי״ע גבלא, גבלן, והתואר בתוספתא מעשר שני ספ״ד נותן אדם לחבירו גולנית פי׳ מטבע מעיר או מחוז גוולן אבל בכ״י תוספתא הגי׳ נולגית.

* גוולקא עיי״ע גואלק.

* גוליקום עיי״ע גַיָּים ב׳.

גַּוָן (בל׳ צינד gaona ובל״פ החדשה گونه، گون (1 Farbe; 2 Art, Weise בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירו׳ נ״ג:) מה גוון טליתך [אמר להו] כתרדין עלי אדמה, פי׳ כאיזה מראה טלית שלך, כתרדין עלי אדמה שירוקין הרבה. ובפ׳ דר״א אומר תולין נותנין ביצה במסננת של חרדל בגמ׳ תני יעקב קרחה (שבת ק״מ.) לפי שאין עושין אותן [1]) אלא לגואן [2]). פי׳ לצבעו להתראות בו גוונא של ביצה. ס״א לגוון התבשיל שיהא לבן ולא צריכי לאכול הביצה דליהוי כבורר [3]). (א״ב תרג׳ חור כרפס (אסתר א׳, ו׳) גוון חוור. וענין אחר קרוב לזה תרג׳ כדמות חמת נחש (תהלי׳ נ״ח, ה׳) כגון אירסא דחוויא [4]) ובל׳ תלמוד כגון פי׳ כעין [5])). ובפ׳ החובל בגמ׳ דשבת (ב״ק פ״ו.) שבת דמרקיד בי כובי דבעי אחויי גווני אורישיה [6]) ולא מצי [7]) מחוי מהנהו קרטופני. (א״ב נענועים וענינים שונים. תרג׳ ענין רע (קהלת א׳, ד׳) גוון ביש). * [אחי״ה והועתק מפירש״י ע״ש. וגם זה מל״פ הרשומה ופתרונו: ענין, אופן. וכל לשון ענין בקהלת מתורגם כן. וממנו בתרג׳ רות ד׳, ו׳ כי האי גוונא וכן מורגל בפי רז״ל ד״מ ב״מ ל׳: פי׳ באופן הזה וכן ב״ק ק״ח. תרי גווני ממונא קאמר רחמנא . . והכא חד גוונא וכ׳, פי׳ אופן וענין, ב״מ ח׳: ט׳. תרי גווני מנהיג, עירובי׳ י״ט סע״ב תרי גווני אילן וכ׳. ומפתרון הזה האחרון נאצלה ג״כ מלת כגין והוא באופן, כאופן, בדוגמא. והרבה בש״ס עיי׳ יומ׳ פ״ו. ופ״ו: ב״ק ק״ז: ק״ח. קידוש׳ ל״ט: ע״א. סוף עדיות וזה הפירוש ג״כ למלת מֵעֵין. ברכות פ״ד מ״ג מעין שמונה עשרה עיי״ע עין א׳; ושם פ״ט מ״ג הרעה מעין הטובה . . הטובה מעין הרעה; ע״ז ג׳: מעין יממא; ב״ב י״ז. מעין עולם הבא, פי׳ כאופן בדוגמת עה״ב, ובסוט׳ י׳. הוזכרו שניהם ביחד מעין דוגמא של מעלה. ורמ״ל הפריד בין הדבקים ועשה שני ערכים ומלבד זה הציג הערת ר״ב לגוון ראשון לראש ערך גוון השני!]—

* גּוֹן (Ortsname) ירו׳ ב״ב פ״ה דט״ו. ר׳ תנחום דכפר גון ובב״ר פ״ק א״ר׳ תנחום בר חייא דכפ׳ אגין.

גַּז (לפי דעת הי״א האחרון, והוא העיקר, Falke לפע״ד מל״פ چوز، کواش (Falke בפ׳ אלו טרפות (ס״ג מ״א דמ״ב.) דרוסת הגז בעוף הגס פי׳ יש אומרים שהוא הינשוף ויש שקורין אותו בלע״ז פלקון. * [אחי״ה בלאי״ט falcone ובספר תורת הבית הארוך להרשב״א ז״ל הלכו׳ טרפות בית שני שער שלישי צד מ״ה: הובאו שתי דעות של רבינו. וטור י״ד סי׳ נ״ז הביא י״א שהוא פלקון והוכיח הגרי״ב בהפשב״ע שכונת הטור על ערך הנוכחי. ודע שבנו״ג בכ״מ דרוסת הגס וכ״ה כפי׳ המפרשים אבל לפי עדות בעלי התוספות חולי׳ מ״ב. ד״ה דרוסת הנץ וצ״ל הגז גם בתוספתא חולי׳ [פ״ג] ובפיוט [בסליחות ביום שני של עשרת ימי תשובה כפי מנהג פראג ובערלין] הגי׳ כגי׳ רבינו והוכיח הגרי״ב שם כי כן גי׳ התוספות וכן כתב בפירוש בעל מעדני יו״ט. וגי׳ גז תפס רבינו ג״כ בע׳ גס א׳ ע״ש לגי׳ דפ״ע. ובענין גזרת המלה נ״ל שלפי פי׳ הראשון הושוה גז למלת קריא שפתרונו ינשוף עיי״ע קריא באותיות מתחלפות במבטא, ולפי פי׳ ב׳ הוא ל״ע جزة Habicht ג״כ בחילוף אותיות המבטא אבל י״א האחרון העיקר כי גוז בל״פ פי׳ פאלקע ודברי ר״ב לא בדקדוק הם] — (א״ב תרג׳ ירו׳ [א׳] (לויקר׳ י״א, י״ג ועיי׳ תר״י׳ בי דברי׳ י״ד, י״ב) את הנשר ואת הפרס ואת העזניה ית נישרא וית עווא וית בר גזא). * [אחי״ה ועיי״ע בר גזא. ובילק׳ תהלי׳ רמז תת״כ בט״ס בר זגין וצ״ל בר גזין. ועתה ברור לי שמה שדרשו בחולי׳ ס״ג. הנץ זה הנץ למינהו להביא את בר חיריא ג״כ ללשון ערבי حر כיונו שענינו בלא״ש Falke, Habicht. ולפי זה

[1]) בנו״ג אותה ובכ״י מ׳ לי׳. [2]) כ״ה בדפ״ר וקרוב לזה בכ״י מ׳ לגיאן וצ״ל לגואן ובנו״ג לגוון. [3]) והרב המאירי סותר פי׳ האחרון בשתי ידים ע״ש, וכפי׳ השני הביא רש״י ז״ל בשם רבינו הלוי ע״ש דף ל״ט: ד״ה ונותנין והרשב״א בחי׳ שבת שדא בפי׳ זה נרגא ודוחה אותו ע״ש. [4]) בכ״י אצל הח׳ לעווי הגי׳ כְּגַוָּן ירסא דהיוויא ובנו״ג אירסא. [5]) וכנ״ה בטעם זה ב״ק פ״ה: גונא דבישרא, סנהדי׳ צ״ה. כאר הזר גונא עיי״ע כאר, ברכו׳ ו׳: מתהפך לכמה גַוָּנִין ובע׳ כרם ד׳ הגי׳ גוונים וכן בנדה כ״ה: גוונים תנן . . כולה בהד גוונא הוה קאי עיי״ע גגן ב׳, ילק׳ תזריע רמז תקמ״ז בשם התנחומא סוס הזה שס״ה גוונין יש בו. פי׳ בל״פ צבע וכ״ה בל״ע וסו׳ ועיי׳ עוד תרג׳ ירו׳ א׳ ויק׳ ט״ו ג׳. י״ט. [6]) בדפ׳ וויניצי׳ ואמ׳ בי כוכי אבל בע׳ כב א׳ בי כובי וכ״ה בנוסחי׳ ועיי״ע ע׳ בי כובי וע׳ קרטפן. [7]) כ״ה בכ״י ל״ד וכ״ה בדפ״ר אבל בדפ׳ וויניצי׳ בט״ס שצי ובדפ׳ אמ׳ שני, ובע׳ קרטפן בדפ׳ אמ׳ מני אבל בדפ׳ וויניצי׳ שם על נכון מצי ובנוס׳ לא גרס זו המלה אבל ברש״י אי׳ ע״ש.

גי' זו יותר מדוייקת מגי' רבינו בר הדיא ע"ש ומה מאוד נכון גי' כ"י ה"ב שגרס שם ב ר ה ו ר י א] —

גַּז (ובנו"ן באמצע גנזך (ד"ה א', כ"ח, י"א) והוא ל"פ كنج, كنجه ובל' הונגרי kincs פי' אוצר Schatz; בֵּי גַּזָּא Schatzkammer) בפ' במה אשה בסוף הלכה ולא בכוכלייר[1] (שבת ס"ג.) ומשתכחא בי גזא דצמצמאי[2] מלכא[3]. ובפ' הוציאו לו בסוף הלכה נטל את המחתה (יומי נ"א:) שאני בי גזא דאהרן דאפקורי אפקריה רחמנא לגבי אחיו הכהנים[4]. ובפ' הורה כהן משיח בגמ' אין חייבין על שמיעת קול (הוריו' ט'.) א"ל דידך[5] או דגזא. ובר"ג דפ' שילוח הקן (חולי' קל"ט.) ושמואל אמר[6] כל היכא דאיתנהו בי גזא דרחמנא קיימי דכתיב (תהלי' כ"ד, א') לה' הארץ ומלואה[7] ס"א בגנזא[8] ובמעיל' בס"ג קדשי מזבח (י"ז:) אמר להו שאילו כל מאי דאית לכו ועולו לבי גזא ושקלו כל מאי דבעיתו[9]. ובר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח:) מ"ט כי חזיתיה להוא קיסמא אחיכת דהוה יתיב אבי גזא לקסום מאי דאיכא תותי. (א"ב פי' בל"י [γάζα] אוצר של דברים חשובים והיא מלה פרסי' אשר הועתקה לל"י וכן אנגריא). * [אחי"ה בצדק העיר ר"ב ול"פ הרשומ' בתחילי' הע' היא ואות נו"ן נבלעה וכן בל"ס. ועיקר כתיבתה באסת' ג', ט'; ד' ז' גִּנְזֵי ובעזרי' ה', י"ז; ז' כ' בית גִּנְזַיָּא, ועיי"ע גזבר. ועה"ק ישנ"ב סיים בי גזא בית אוצר. ועיי' עוד ערך גנז, וע' גם ח'] —

גְּז = גּוּז = גְּזַז, גְּזִי (בל"ס גז, גוז בל"ע جزا جز weg- abschneiden) בספ"ק דפסחי' (כ'.) גוז משקין דרישא[10]. ובגמ' דפרק שואל אדם (שבת ק"נ:) משכחת לה ד מ ח ש י ך[11] למיגזא לה אסא[12]. ובנדרים בר"ג דפ' נערה המאורסה (ס"ט.) ש"מ דבית שמאי מיגז גייז. ובפ' מי שאמר הריני נזיר בראש הלכה הריני נזירה (נזיר כ"א: ועיי' שם י"ט. ובנדרי' ס"ח. ע"א:) איבעיא להו בעל מיעקר עקר או מיגז גייז, פי' מיעקר עקר מעיקרא או מיחתך חתיך מהשתא. ומזה הערך אתו גואזי וקא מחו ליה שהוא בפרק לפני זה. * [אחי"ה ר"ל בע' גוז. ובענין פרק עיי' במבוא לזה הספר. וכנ"ה בסנהד' ק"ט: הויא להו פורייתא דהוו מגני עלה אורחים כי מאריך גייזי ליה כי גוץ מתחין ליה ורש"י גרס גייצו ליה והביא גם הוא ואית דגרסי גיידי ליה. ובעצם תומה כן ספרו היונים מגזלן אחד שנקרא Procrustes שתי מטות היו לו אחת היותר ארוכה ואחת היותר קצרה וכשמכנים לו אורחים כך עשה בעברת זדון אם היה האורח קצר אז הניחו במטה ארוכה ומתח איבריו עד אשר מת. ואם היה אדם ארוך הניחו במטה קצרה וחתך מאיבריו הארוכים. סנהד' ק"י. גייז למיזייכו עיי' רש"י. נדה י"ז. גז מידי בתריהו, גיטי' ס"ז: גאיז ליה לדיבוריה ושם ג'. אי מפשית ליה דיבורא אתי למיגזייא, פי' ולא יאמר בפני נכתב ובפני נחתם ושם: חדא מתלת גאיז חדא מתרתי לא גאיז, סוכ' ל"ז: הדס להריח קאי . . לא אתי למגזייה אתרוג דלאכילה קאי . . אתי למגזייה, ירו' גיטי' פ"ה דמ"ז: ולאו חכור את שבוק לי ומה דאת גזי גזי, פי' גז וגו"ז בל"ע וסו' חתך ונרדף עם גזה וגזז בל"מ] —

גְּז = גּוּז (בל"ע جاز hindurchgehen באפעל מַגִיז hindurchführen) בב"ר פ"י וכל צבאם ר' אחא הוה משתעי הדין עובדא חד בר נש הוה קאים על כיף נהרא חמא חד עורדען טענא חד עקרבא ומגיזא יתיה נהרא כיון דעבד שליחותיה אהדרתא[13]. ובויק"ר ויהי ביום השמיני פ' אל תרא יין (פי"ב) א"ל כדון ג ז ו ז[14] נטוריא מהכא פי' עכשיו י ע ב ר ו שומרי העיר[15]. דרך לעבור גאולים (ישעי' נ"א י') תרג' למיגז משיזביא. כסוס שוטף במלחמה (ירמי' ח', ח') כסוסיא דגזיא[16] בקרבא ב ל' י ש מ ע א ל ע ב ו ר ג ו ז. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד — וכנ"ה בפסחי' קי"א: מאי תקנתיה גייז לה גזוזי כ"ה בכ"י א"פ ובנו"ג למא נפקא מינה לגזוזי לה, עיי' ד"ס שם צד ק"ע: ושם גייז ליה ובנו"ג גזי לה וברש"י ורשב"ם ג ז י י ה

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בע' ככליאר ע"ש ובדפ' ויניצי כאן בכולייר ובנו"ג כוליאר אבל בכ"י א"פ כוכליאר. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בכ"י א"פ ובנו"ג דצימצמאי, ובדפ"ע דצמצמא. [3]) בנו"ג בגזאי אבל בכ"י מ' וא"פ כגי' רבינו עיי' ד"ס שבת צד ס"ו. שלא העיר על גי' רבינו. [4]) וכ"ה בכ"י מ' א"פ ול' ובנו"ג א ל א שאני וכו' דאפקריה רחמנא וכו' ועיי' פירש"י וד"ס יומא צד ס"ט. [5]) בנו"ג דיליך. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד. [7]) בנו"ג כל היכי דאיתיה בבי גזא דרחמנא איתיה וכ"ה בר"ה ו'. ובילקו' פ' ויקי' רמז תל"ו ובשני המקומות אלה הגי' בי גזא. [8]) וכן משמע מילקו' תצא ר' רמז תתקל"ו ששם הגי' כל היכא דאיתיה ביה גנזא [וצ"ל שצ"ל בי גנזא] דרחמנא איתיה. [9]) בנו"ג שאילו כל מה דאית לכון למישאל ועיילינהו לגניזה לשקול כל דבעו וגי' בי גזא אי' ג"כ בפי' רגמ"ה כ"י למעילה (בקובץ כ"י אנגיילי דף רס"ט:). [10]) ופי' ר"ח העבר ובאמת לפי פי' זה יפה עולה גי' כ"י מ', ב' וא"פ ס מ י מכאן משקין דרישא עיי' ד"ס פסחי' צד כ"ו. [11]) מלה זו מוסיף רבינו לפירוש הענין. [12]) עיי"ע גד ד' ושם השינויים. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו ובנו"ג עוד: ל א ת ר ה. ועיי' עוד קהל"ר פ' ויתרון וע' ארדענא. [14]) כ"ה בכ"י ו"ו. [15]) ובנו"ג ע ב ר י ן עלית נטוריא ובילק' משלי כ"ג רמז תתק"ס עבור עליה נטוריה. [16]) בנו"ג דגזר.

ופי' ברח ועיי"ע הבא אח"ז. בויק"ר פל"ו מיני גוזין כחד נהר וכ', פי' משהיו עוברים נהר. קהל"ר פ' טוב אחרית גייז בשוקא. ובאפעל מגיז וכ"ה בויק"ר פכ"ב מגזתיה נהרא . . אגיזתא נהרא וצ"ל מגִיזתיה נהרא ובקהל"ר פ' ויתרון בט"ס אגיתיה וצ"ל אגיזתיה, פי' בל"ע עבר ובאפעל מעביר ועה"ק שנ"ב כתב וז"ל גז לשון הלכה והעברה לעבור (גבול ים) וצ"ל גאולים (והוא בישעי' נ"א י') תרג' למיגז ע"כ וגם ל"מ (נחום א', י"ב) וכן נגוזו ועבר מזה הענין וגרדף עמו פעל גזז: רות רבה פ' ליני אלישע רביה גזיז בשוקא, איכ"ר פ' ומרוב דהוא גזיז סוגיא דטיהרא.. פי' הלך ועבר. ועוד נרדף עמו פעל גם עיי"ע גם י'] —

גַּז = גַּזְיְיתָא (בְל"ע جواز Durch- Uebergang או מל' פרסי' كوژ (Winkel, Krümmung בספ"ק דפסחי' (י"ט:) לאפוקי גזייתא[1]) פי' שבילים עקומים שאינן מיוהדין לא לעלייה ולא לירידה. ובפ' השואל פרה בגמ' השואל פרה ושלחה לו (ב"מ צ"ט.) לא צריכא דאיכא גזיאתא[2]) פי' דרך עקלתון. ובפ' ערבי פסחים בגמרא לא יפחתו לו (פסחי' קי"א:) למאי נפקא מינה לגזויי לה . . אזל גזי לה[3]), פי' עיקל הדרך. ובגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ג רע"א) הא קא חזינן דאיכא[4]) הנך גזייאתא נינהו דשמטי סוסיהו ואתו דברי להו, פי' שמהלכין במדבר ולא בישוב וכשבאין לשבילין שהם ממדבר לישוב בורחין סוסיהן דרך אותן שבילין והולכין אחריהן ומנהיגין אותן ובענין אחר אינן מצויין[5]). ורב האי פי' לאפיקי גזייתא מקום ה ע ב ר ה כדמתרגמינן עברו (ישעי' י', כ"ט) גזו, וכתיב (ונגוזו) [צ"ל וכן נגוזו] ועבר (נחום א', י"ב) כלומר אותו מקום שאין ידוע הלהוריד הוא שם או להעלות מחמירין בו ודנין אותו בדרך ירידה. ובערבי פסחי' אמר ההוא גזייתא[6]) היא כלומר עוברת בעלמא היא. *[אחי"ה וה"ל פי' ר"ה לפסחי' צד ל"ב. גזיאתא כדכתיב וכן נגוזו ועבר וכדמתרגמינן עברו גזו וכ', וזה כפי' רה"ג ורש"י לפסחי' י"ט: וקי"ג. פי' גזייתא מבואות וזה עולה ג"כ לפי' העברה של רה"ג. אבל לב"מ הנ"ל פירש"י דאיכא גזייתא: שיש בחצר המשאיל ז ו י ו ת ו ע ו ק צ י ן וכ' דשטול"ט בלע"ז. ולפי פי' זה נוכל לקיים גי' הספרים שהביא בעל שט"מ וגי' כ"י הנ"ל בתחילת הע' שי"ל גוויית' הוא ל"פ הרשומה כי גויזא בל"פ ענינו זויות ועוקצין של הבית ומה שלועז רש"י ז"ל נ"ל לתקנו רשטור"ט והוא ל"צ retors פי' מעוקל ואולי רבינו כיון ג"כ למלה פרסי' בפירושו דרך עקלתון ומזה יש להוכיח שלפניו היה מונח ג"כ גי' גוייתא]—

גַּז (מל"ע جزا (er- zutheilen, vergelten בפסקתא דזכור (דכ"ד: וכן הובא בילק' תצא רמז תתקל"ח ועיי' עוד תנחומ' תצא סי' ו' והובא בילק' תהלי' רמז תשי"ט) הוו זהירין למגזי טבא טבתיה לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (דברי' כ"ג, ח') וגומ' למגזי בישא בישתיה זכור את אשר עשה לך עמלק (דברי' כ"ה י"ז) פי' לשלם. *[אחי"ה רבינו קיצר את הלשון וזה הנוסח' בפסיק' הנ"ל הוו זהירין למיגזי טבא לטבתיה ולמיגזא בישא לבישתא למיגזי טבא לטבתיה לא תתעב אדומי ולמיגזי לבישא בישותיה זכור את אשר וג', והרב החכם ר' שלמה באבער אות ס"ח היטב תיקן לפי גי' כ"י כרמולי למיגזי לטבא טבתיה ולמיגזי לבישא בישתיה, וכ"ה בתנחו' תצא (אך בדפ' שטעטין בט"ס למזגיה) ונכון הוא ג"כ בילק' תהלי' שם ובילק' תצא שם. אולם במס' סופרים פכ"ד ה"ז בט"ס למגוי ובפסיקתא רבתי פי"ב תמורתו קדש בזה"ל היו זכורים לפרוע לטוב טובתן ולרע את רעתן וכ', והוראת גזא בל"ע גמול. ועוד עיי"ע זג א'] —

גַּז (מל"פ گزای ,der Schaden Zufügende פאטי בל' פרסית پاد Stock וא"כ גאזי דפאטי Strafvogt ולגי' הכ"י גזירפטי הורכב מל"פ خازر Prügel ומל"פ پاد בל"פ הישנה paiti פי' בעל וא"כ פי' בעל השוטר (Prügelträger בר"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ט.) ובחלק בענין משיח (סנהדרי צ"ח.) אי בטלי דייני בטלי גאזי דפאטי דכתיב (צפניה ג' ט"ו) הסיר ה' משפטיך פנה איבך[7])

---

[1]) ובכ"י מ' ב' וא"פ וכ"י רש"י הגי' גווייתא עיי' ד"ס צד כ"ו ולא העיר על גי' רבינו. [2]) בנו"ג גזויתא אבל גי' ר"ח לפסחי' הנ"ל ג"כ כגי' רבינו, אבל מצאתי ראיתי בשט"מ לב"מ וז"ל לא צריכא דאיכא ג ו ו י ת א ה"ג בכל הספרים ורש"י גורס גזייתא ע"כ וגי' גוויתא עולה יפה עם גי' כ"י לפסחי' שהזכרתי לעיל. [3]) וגי' זו אי' ג"כ ברש"י ורשב"ם ובנו"ג לגזוזי לה עיי"ע קודם לזה. ובמשך הציון יש כאן קיצור ובנו"ג אזיל צורבא מרבנן וכי אתא עילויה וגזי לה ובכ"י הגי' גייז ליה וזה נ"ל עיקר ע"כ פניתי לו מקום בע' הקודם לזה ע"ש. [4]) וכ"ה בכ"י מ', א"פ ועי' ובנו"ג הא קא חזינן ד ע ב ר ה. [5]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצי' וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ד אבל בדפ"ר חסרה מלת מצויין ובדפ' פיזי לי' כל המאמר. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י א"פ לפסחי' אבל בדפ"ע אי' בט"ס גזניתא. [7]) בכ"י ו' הגי' גזי רפטי ובפי' רגמ"ה גזי ריפטי עיי' ד"ס תעני' צד נ"ו. ובכ"י ב"ר גאזי רפטי אבל בכ"י ל"ד וה"ב גזירפטי ובאמת כ"ה גם בע' יהיר כדפוסים וכ"ה בשבת שם ובילק' צפניה ג' ס' רמז תקס"ז ובילק' מלאכי רמז תקפ"ט וכ"ה בתוספ' שבע"י הראשון ובסנה' אי' גזירפתי ובתעני' בסמוך גזוריפטי ובכ"י גזור פטי וכ"ה ברש"י שבת דפ"ש וברש"י כ"י ובפעם הראשונה גם ברפ"ש הגי' גיזרפטי וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס שבת קס"ג:

פי' שוטרים (שחובשין) [שחובטין][1]) בני אדם ולוקחין ממונן. ובגמ' דפ' סדר תעניות האלו (כ׳) וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים (מלאכי ב׳, ט׳) אמר רב יהודא אמר רב [2]) לברכה דלא מוקמי מינן לא רישי נהרא ולא גזי דפטי ולא רישי כרבי [3]). (א"ב כבר פירשתי שבל"י איפטי הם שרים ובערך גאז [4]) פי' בעל הערוך שהוא שוטר וסרים א"כ גאזי דפאטי פי' סריסי ושוטרי השרים ובנוסחאות גרסינן גזרפתין). * [אחי"ה ול"נ שעיקר הגי' גזירפטי או יותר טוב גיזרפטי כמו שהזכרתי לעיל והוא מלה מורכבת משתי תיבות פרסיות כי גיזר ענינו מקל וזמורה שחובטין בו, ופטי הוא מורגל בל"פ בסוף התיבה וענינו כמו בעל בצירוף התיבות וא"כ גזירפטי או גיזרפטי ממש כמו בעל זמורה עיי"ע. ואם נדחק לקיים גי' הדפוסי' בערוך גזי או גאזי דפאטי או דפטי ג"כ ענינו שוטר הרודה במקל כי גזאי בל"פ מזיק וחובל ופאט בל"פ מקל וכן פירשו התוספ' תעני' כ'. גזיריפטי פי' סרדיוטא ושוטרי העם במקל, ובתוס' שבע"י אי' שרודים העם במקל וזה כפי' רבינו שוטרים שחובטין [כצ"ל] בני אדם ומלת סרדיוטא בתוספ' הועתקה מפי' רש"י לתענית וא"כ בעלי התוספ' חברו שתי דעות של רבינו ורש"י אשה אל אחותה. ופי' הראשון נ"ל יותר ברור ולפי זה המלה בצדק תחת סוג גזרפטי צריך להעריך וכ"ה במלה אחת בע' יהיר. ובכ"י ל"ד וה"ב בע' דכאן. ובמ"ע ב"ח ח"י חקירות סי' ט"ו צד ר"כ הצגתי השערה אחרת בענין גזרת המלה ועתה חזרתי מדיבורי זה שהובא ג"כ בעט"ש לפערלעס צד קי"ז, והוא בעצמו גורס ג א ז י ד פאטי, פי' איש הממונה על מכסי היהודים ע"יש. אבל מה נעשה בגי' זו שלא נמצאה בשום מקום לא בדפוסי' ולא בכ"י] —

גז (לדעת רבינו מין ממיני דבורים ולפי' רש"י מין ארבה וכן בל"פ جندب (Grabheuschrecke בפ"ק בבכורו' בגמ' שהיוצא מן הטמא טמא (בכורי ז׳:) דבש הגזין והצרעין טהור ומותר באכילה, ובפ"ג דפ' ר"א אומר האורג (שבת ק"ו:) הצד חגבים הגזין [5]) ובכל היד פ"ב בנידה בגמ' בי"ש (י"ז.) רבה בר [רב] הונא מקרקש גַזֵי דכלתיה, פי' ממיני דבורין וצרעין הן. (א"ב בגירסאות שלנו כתוב זגי דכילתא ופירש"י מקשקש הפעמונים וגי' בעל הערוך היא נכונה כמו שכתבו התוספ' [6]) בשם ר"ת כי אין ענין לפעמונים עם זבובים ויתושי' הנזכרים בגמ'). * [אחי"ה ודע שגי' ופי' של רבינו נעתק מפי' ר"ח כמ"ש התוספ' שם ובבכורו' ז׳: ד"ה הגזין כתבו כן לפי' ר"ת ע"ש. ובבכורו' כתב רש"י הגזין מין ארבה ובשבת שם מין חגב טהור. ובחי' הר"ן לשבת מין חגב טמאין ונאכלין ע"כ, וכן נמנה בירו' תרומ' פ"ח דמ"ה: בין הזבובים ובשקצים שאי' שם שקץ שבזיזין ובזבובין ובהגזין ובשקצים וכ׳. ובירו' שבת רפי"ד די"ד סע"ב הצד זיזין זבובין (חגיין) [צ"ל הגיזין] יתושין חייב. ובענין גזרת המלה נ"ל שהיא ל"פ הרשומה והוא מין ארבה כדעת רש"י ור"ן ז"ל אבל בדיבור דבש הגזין אין הדעה סובלתו וצ"ל שיעורו מין דבורים כדעת רבינו ונעתק מפי' רה"ג למכשירין עיי"ע זף. ולולא יראתי הייתי אומר שאות ו' או פ' נשמטה וצ"ל הגזוין או הגזפין שהוא בל"ר אמצ' Wespe, guespa מין דבורים וצרעה הוא והראיה שגי' הרמב"ם הנ"ל הגזמין וצ"ל הגזפין או ע"י חילוף פ' במי"ם] —

גז (sich fürchten) בפ' כל היד בגמ' כל הנשים [7]) (נדה ט"ו:) א"ר יוחנן אפי' ביולדת דגזיזא למיטבל ס"א דכזיזא והוא העיקר ופי' בע' כף. * [אחי"ה היינו בע' כז ועיי"ע בזז ובע' הנוכחי בהפשב"ע] —

גז = גְזִיזָא Schwert, Lanze) וכן בל"י אמצ' γαῖσα ובל"ר אמצ' gessum, gaesum) בסוף הלכה קמ' דב"ק (ה׳.) ובפ' שור שנגח ד' וה' שורים בגמ' זה וזה חייבין מיתה (שם מ"ב:) הא תבריה ר"ע לגזיזיה, פי' שבר כלי זיינם שלוחמין בהם, ובר"ג דסנהד' (ז׳.) גברא דרוחצני [8]) עלי אדייה לגזיזיה וקם פי' הרים כלי זיינו עלי. * [אחי"ה פי' בל"ר ויוני האמצ' הרשומה כלי זיין וחנית, והוראת אדייה עיי"ע אד ד', פי' לחם בכלי זיינו נגדי. ורש"י ז"ל פי' לגזיזיה לכח אגרופו, ולא ירדתי לסוף דעתו, ושוב מצאתי בפירוש המלות סוף תש' גאונים קדמונים (בערלין תר"ח) שכתוב שם בזה"ל: אדייה לגזיזיה: נשא את אגרופו] —

---

[1]) עיי"ע בעלי זמורה. [2]) וכ"ה בכ"י מי ובכ"י ילקי מלאכי ב׳ עיי' ד"ס תעני' שם ובדפ"ר רק אמר רב ובנו"ג רק א"ר יהודה [3]) בנו"ג לא רישי נהרי ולא גזיריפטי ובילקי מלאכי גזירפטי אבל בכ"י ב׳ לא ראשי נהרי ולא גיזר פטי ולא ראש כרכמיא ובגליון נ"א כרכי וצ"ל כרבי ועיי' ד"ס העני' שם. [4]) צ"ל גואז והוא ע' גוז. [5]) וכ"ה בש"ס בדפ' קראקא לובלי' ובנבנישתי וכמ"ש בראי"ש עיי' ד"ס שבת צד קט"ז: ושם נסמן השינוי ברמב"ם מהלי' שבת הלכ' כ"ד בדפ' הראש' וקושט' חגבים וגזמים חזיזין, [6]) נדה שם ד"ה מקרקש. [7]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע נשמט. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ולידי, ובדפ"ע בט"ס דתרציניה וצ"ל דרתציניה ובנו"ג דרחיצנא ובילקי תהלי' תשמ"א דקא רחיצנא.

גז = גְּזִיז (בל"ע جزوز Abgebrochenes, Stück וא"כ גזיזי דברדא (Hagelschollen בר"ג דפ' מי שמתו (ברכו' י"ח:) והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג (ש"ב כ"ג, כ') דתבר [1]) גזיזי דברדא [2]) וטבל, פי' חתיכות חזקות של ברד. ובפ' הרואה בגמ' על הרעמים (ברכו' נ"ט.) רב אחא בר יעקב אמר מיטרא בענני מימסא מסי ובריק ברקא תקיפא דברק בעננא ומיתבר גזיזי דברדא ומפשר ליה. פי' מימסא מסי מלש' המס ימס (ש"ב י"ז' י') כלומ' מחמם הברק גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים. פ"א ממסא מסי קפוי הוא. בב"ר (ספ"ד ופי"ד עיי"ע מסס) טיפה של מסו [3]), ובריק ברקא ומחממו ומתפשר. * [אחי"ה ג' רבינו אינה נמצאת לא בנוסחאותינו ולא בגי' כ"י שהרי בנו"ג ראב"י אמר ברקא תקיפא דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא וכ' ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא ומנהמי ענני ואתי מטרא ובכ"י מ' אי' דברק בעננא ומחבר בזיזי דנורא ובב"ג דטרק בעננא ומיתבר ג ז מ י דברדא וצ"ל גזיזי עיי' ד"ס ברכו' צד קס"ז: פי' גזז בל"ע חתך וקצץ וא"כ גזיז דברדא חתיכת ברד] —

גז = גְּוָאזָא, גְּוַוזָא (בל"ע جوز ובל"פ گوز, خوز (Abgeschnittenes, Holz, Ast, Zweig בפ' כיצד מברכין בגמ' בירך על הפירות האילן (ברכו' מ'.) אלא היכא דכי שקלת ליה לפירא איתיה לגזא [4]) ובפ' אין מעמידין בגמ' השיאו לדבר אחר (ע"ז ל"ה:) עד כאן לא פליג ר' יהושע עליה דר"א אלא בקטפא דגזא [5]), ובפ"ק דנידה בגמ' ר"א אומר ד' נשים (ח':) עד כאן לא פליגי רבנן עליה דר"א אלא בקטפא דגזא [6]). פי' שרף של גוף העץ של אילן מלשון גואזות של הקדש (פסחי' נ"ה: מנחו' ע"א.) [7]). ובגמ' דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ'.) זמנא חדא טבעה ספינתא דכולה עסקא הוה מחת בההוא גיאזא ואישתכח בההוא זמנא [8]). ובהלכת קמא דשחיטת חולין (ח':) דפסק ביה גואזא לע"ז [9]), פי' ש ח ו ת ך ב ה ע צ י ם ל ע " ז [10]). ובפ' מי שהחשיך בגמ' הגיע לחצר (שבת קנ"ד:) התם בגואזא פרסיכנא, פי' נטיעים שטוחים אילך ואילך פרוסים כעין דלת. פ"א מחיצה אחת שבאילן כשרה לאו דחק באילן וסיכך על גביו ולא דכפייה [11]) אלא מענפיו היוצאין לחוץ ומעובי שבו עשה מחיצה שלישית לסוכה דיכול לינטל האילן ועומדת הסוכה ומשום הכי מותר אבל צדדין ליכא למשמע מיהא. ובסוף הלכה (שם קנ"ה.) אלא לינחיה אגואזי [12]) וכי סליק לא לינח כרעיה אגואזי אלא אקנה. בלש' ערבי קורין לקורות גואזא [13]) ועוד פי' מזה בע' אמדלא. ובר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"א ורע"ב) לברסם [14]) . . וליבחשיה בגואזא דמרמהון [15]) וכי בשיל גואזא דמרמהון [16]) בשיל ליה כוליה. דמסר ליה גואזא [17]). סילתא ושרגא בפ' כיצד הרגל בגמ' הכלב (ב"ק כ"ב:) ובפ' הכונס בגמ' שילה ביד פיקח (שם נ"ט סע"ב וס' רע"א), פי' גואזא עצים יבשים [18]) סילתא עצים קטנים [19]) שרגא נר. (א"ב גאזא כמו זאזא ע"ש). * [אחי"ה והעיקר כי בל"ע הרשומה כל מה שנחתך עיי"ע הקודם וכן בל"פ גואז ענינו חתיכת עץ וענף של עץ כגון מקל וכיוצא. ובהשאילה גואזין גורל באיכ"ר פ' רבתי: תא

---

[1]) בנו"ג איכא דאמרי ובכ"י מ' אמרי לה דתבר. [2]) ונחת כ"ה בנוס'. [3]) ויותר טוב הגי' המסו והוא לי"ר omasum, פי' קיבה שמעמידין בה החלב עיי"ע המסס ועי' מסס. [4]) בנו"ג לגווזא וכ"ה באו"ז הלכ' סעודה סי' קע"ב וכתב עוד בעל או"ז ויש ספרים שכתוב בהם . . ואיתיה ל א י ל נ א ויש שכתוב בהן ואיתא לגורנא והוא ענף של עץ עכ"ל וגי' לאילנא מצאתי ג"כ באבודרה"ם הלכו' ברכות שער ד' צד קל"א ע"ג דפ' וויניצי', וכגי' לגורנא אי' בכ"י ל"ד כאן שגרס בזה"ל איתיה לגזנא ובע' קטף אי' הגי' בכ"י ק"ט ובדפ"ר בקטפא ד ג נ ז א וגם שם צ"ל ד ג ז נ א והוא בל"ע جزن חתיכת עץ או ממש כגי' או"ז גורנא והוא ל"ע غدان הוטר וגזע של עץ ובאמת בכ"י פ' הגי' במקום גווזא: גזעא עיי' ד"ס ברכו' צד ק"ח: [5]) בנו"ג דגווזא ובכ"י ק"ט ובדפ"ר בעי' קטף דגנזא ועיי' מ"ש לעיל. [6]) בנו"ג דגווזא. [7]) בנו"ג גמזיות וכ"ה בעי' גמז א' בשני המקומות אבל כתב שם רבינו: והגאון היה קורא ג ו א ז י ו ת ופי' וכי' וכיון על ר"ח ז"ל שכתב ופי' כן עיי' פיר"ח לפסחי' צד צ"ה ועיי' עי' גמז ומ"ש. [8]) כ"ה בכ"י וי"ו, ובדפ"ע אי' גזיזא, ובנו"ג בההוא גווזא, ושם נשנה כמה פעמים ופי' הרא"ש גווזא התיכת עץ גדול ע"כ והוא ל"פ הרשומה בכל זאת עיקר פירושו תיבה להצניע בה דבר עיי' פירש"י ור"ן וכ"ה בל"פ גוזה = گوزه، غوزه ומעתה נוכל לומר שזה פתרון אגוז של ספינה עיי"ע אגוז ועיי"ע אֵיְלָה. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובכ"י ל"ד גזוזא ובדפ"ע גוזא ובנו"ג גווזא. [10]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בעה"ק שנ"ב וברפ"ע נשמט. [11]) כ"ה בכ"י ו"ו ה"ב, וכ"ה בנוסח' אבל בדפ"ע בט"ס דכייפיה. [12]) וכ"ה בנוסח', ובדפ"ר אי' אגוזזי וצ"ל אגווזי וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס שבת צד ק"צ. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה באמת בלי' ערבי' جوازُ וזה ג"כ אגוואזי שלפנינו עיי"ע אמדלא. [14]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר ועיי"ע, ובדפ"ע כרסם. [15]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ודפ' אמש', אבל בדפ' וויניצי' דמהרמון, אבל לנכון בעי' מרמהון ע"ש. [16]) בנו"ג מרמהין. [17]) בנו"ג גווזא. [18]) וכ"ה בפירש"י לב"ק כ"ב: אבל לס': פי' קוצים. [19]) וכ"ה ברש"י כ"ב: עצים קטנים דקים ולס': עצים דקים.

נעביד גאוזין, פי' נטיל גורלות ונקרא כן הגורל על שם שנעשה בעצים דקים ודוגמא אחרת פסיפון אינון עבדין מל"י ψῆφος וטעמו אבנים קטנים ומשתמשין בהם בגורל עיי"ע פסיפון] —

* גַּזָא (.E. N) שם אמורא עיי"ע גדא ב'. יבמות מ"ה: אמר רבינא אמר לי רב גזא וכ' ושם אמר לי רב גזא. ושמו של סוף רבנן סבוראי נקרא רב גיזא או רב גידא עיי' מכתב עתי יאהרבוך להחכם ברילל ח"ב מ"א, מ"ט.

גּוֹזָא (E. N. eines Stromes) ע"ז ל"ט. נהר גוזא הוא גוזן של ד"ה א' ה', כ"ו עיי"ע איתן.

* גוזניה (ט"ס) שבת קנ"ב. כמהכא לגוזניא וט"ס עיי"ע גוז גי' הכ"י מ'. ואם היא עיקר אז הוא שם כפר Gauzania במדי עיי' נייבויער צד שפ"ט.

גְּזִב (= גְּזִיב בל"ע ز يب Seestadt in Galiläa bei Ἐκδίππων ‎(Jos. bell. jud. 1,13,4 בפ"ק דדמאי (מ"ג) מן גזיב ולהלן פטור מן הדמאי. ובשביעי' פ"ו[1]) (מ"א) שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד גזיב. * [אחי"ה בנו"ג כזיב אבל בכ"י מ' בשגי המקומות גויב ובלי כל ספק צ"ל גזיב וכ"ה בירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג ודכ"ב. וכ"ה בירו' שביעי' פ"ו מ"א וכ"ה בירו' חלה פ"ד מ"ח. וכ"ה בירו' ע"ז פ"א הל"ט ד"מ. עד כשהוא יוצא מגזיב בא אחד וכ' וכן כתב בכו"פ פנ"ו שבספרים המדוייקים כתוב גזיב ואצל בן מתתיהו הנ"ל וכן אצל פתלמיאוס ה', ט"ו נקראת העיר אכדיפפון ואצל פליניאוס ה', י"ז Ecdippa והוא אכזיב וכזיב של מקרא עיי' איזיביאוס זה הערך, ונייבויער צד רל"ג]—

* גְּזִיזָה, גִּיזוּזָא (בל"ע جزوز، جزيز, das Scheeren, das Abschneiden) ב"ב ד'. גיזוזא מידע ידיע ובתוס' שם ד"ה נייז הגי' גזוזא. ירו' ערלה פ"ג דס"ג רע"א גזים גזיזות[2]), ירו' שבת פ"ד ד"ז. קשרו לכם ראשי גיזיות. חולי' קל"ה. מחוסר גזיזה, ב"ר פע"ד ופפ"ה כ"מ שנאמר גזיזה עושה רושם. מ"מ לגזוז את צאנו (בראשי' ל"א י"ט) והשם גיזה ירו' שבת פי"ט די"ז. היה תוחבה בגיזתה, פי' כמו את גזת הצמר (שופטי' ו', ל"ז) וכ"ה בל"ע جزة ובפסחי' ס"ו. הגי' תיחבו בצמרו. ובכ"י מ' הגי' תחבה וקאי אסכין ויש להביא ראיה לזה מירו' הנ"ל. וגוזז צאן נקרא גַּזָּז ב"ר ספ"ו גַּזָּזִין בדמשק. וכ"ה בל"ס גזוזא Wollscheerer.

* גַּזִי, גְּזָה (בל"ע غز, entgegenstreiten, widersprechen) ירו' תעני' פ"ד דס"ט רע"ג וגזי ליה ההיא דתנינן תמן כלומר בהיפך זה. היה התם דר"א טעה ור' בא הזכירו, ובירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ג אי' וגזה. ולדעתי ל"ע הרשומ' היא ופתרונה לוחם כנגדו והיינו מתנגד לו ומהופך הוא, עיי' פי' קה"ע אבל המפ' פ"מ טעה במח"כ.

גִּזְבַּר (בל"ס גִּזַבְרָא, גַּנְזְוָרָא בל"פ كنجوبر، كنجوير، كنجور Schatzmeister) בפ"ק דפיאה (מ"ו) עד שימרח הגזבר. (ובפ"ק) ובפ"ג דמעילה (מ"ח די"ד.) הגזברין שלקחו את העצים מועלין בהם. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ובנו"ג בעצים ובדפ"ע חסרה כלל. וכנ"ה בפיאה פ"ב, מ"ח הפודה מיד הגזבר, שבת ל"א סע"א כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות חחיצונות לא מסרו לו. ירו' תרומ' פ"א ד"מ סע"ב גיזבר כמאן דאינון בעלין . . הוא הגזבר הוא האחר. ובירו' חלה פ"א דנ"ח. גיזבר כבעלים . . הוא גיזבר הוא אחר. ירו' כתוב' פ"ח דל"ב: מה גיזבר עבר הגיזבר אין מוציאין מידו. ירו' קידוש' פ"א דס"א רע"א גיזבר שנתן מעות הקדש במטלטלין וכ', ירו' סנהדר' ספ"א די"ט רע"ד גיזבר נאמן ובקי בחשבון היה. ירו' הוריות פ"ג דמ"ח: המרכל קודם לגיזבר גיזבר קודם לכהן הדיוט. ובבבלי הוריו' י"ג. הגי' אמרכל קודם לגזבר גזבר קודם לראש משמר וכ', שמ"ר פכ"א כבר עשיתיך גזבר עליו ושם פנ"א משה גזבר לעצמו. במ"ר פ"ג ופ"ו עיי"ע אמרכל. והקבוץ במעילה הנ"ל הגזברים וגי' רבינו —ין וכ"ה בירו' שקלים פ"ב דמ"ו ע"ג נשבעין לבני העיר במעמד גזברין, ויק"ר פי"ט הואיל ולא זכינו להיות גזברין וכ'. ונגזרה המלה מל' פרסי' הרשומה וענינו שומר האוצרות] — (א"ב בעזרא (ז', כ"א) לשון פסוק לכל גִּזַבְרַיָּא די בעבר נַהֲרָה, פי' ממונים על אוצרות המלכים). * [אחי"ה וכ"ה בעזר' א', ח' הַגִּזְבָּר וכ"ה בל"ס. ולנקבה שבת ס"ב. אשה גִּזְבָּרִית] —

גְּזֻוזְטְרַא (בל"ר exostra בל"י ἐξώστρα Gallerie) בפ' החליל חמשה וששה בגמ' מתקנין שם תיקון גדול (סוכ' נ"א:) אמר ר' אלעזר כאותה ששנינו במדות בפ' שני (מ"ה, ע"ש) וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא פי' חלקה כמו גבעה היו באין לידי קלות ראש שהיו נכנסין בין הנשים ועשו גזוזטרא סביב לחצר יוצאת מן הקיר וקירוי

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ולא כבדפוסי' פ"ז. [2]) כ"ה בדפ' זיט' ובדפ' קראט' אי' גזיות.

על גבה והיו הנשים עומדות מלמעלה על הגזוזטרא ואנשים מלמטה בחצר ותנא בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה היו אנשים מבפנים ונשים מבחוץ רואות והיו באין לידי קלות ראש התקינו שלש גזוזטרות בעזרה כנגד שלש רוחות להיות נשים רואות מלמעלה. ובפ' הזורק (שבת צ"ו.) כיצד שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים. ובפ' חלון (עירובי' ע"ח:) וכן שתי גזוזטראות (מלמעלה) [1] זו כנגד זו. ובפ' חזקת הבתים (כ"ב ס'.) אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים[2]. ובפ"ח באהלות (מ"ב) הזיזין והגזוזטראות[3]. ובזבין פ' ר' יהושע (פ"ד מ"א) זב שהקיש על גזוזטרא[4]. פי' גזוזטרא כדכתיב (יחזק' מ"א, י"ג) והגזרה והבניה וקרותיה תרג' וכזוזטרא ובנייתא ועוד מפורש בע' זיז[5]. ויש מקומות כתיב גזוזריות ויש גזוזטריות- ויש כסוסראות ויש כסוסטראות ויש כצוצריות ויש כצוצטראות. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וקצת מזה בדפ"ר ושם אי' עוד גצוצריות ויש גצוצטריות, ובדפ"ע הרבה שינויים ושיבושים ודע שגי' גזוזריות קרוב לגי' גזיריות שהוזכרה לעיל, והגי' כסוסטראות הובאת לך ג"כ לעיל, והגי' כצוצריות אי' במשניות נאפולי לשבת צ"ו ובמשניות נאפולי ופיזרו לעירו' ע"ח: אי' כצוצרות עיי' ד"ס שבת ק"ד, ולעירו' צד קנ"ה: וכ"ה בירו' עירו' פ"ז מ"ג, וכן גרס רבינו בע' כצוצרא ועיי' פה"מ להרמב"ם לעירו' שם. וגי' כצוצטריות אי' במשנ' פיזרו לשבת עיי' ד"ס שם צד ק"ד. והגי' כצוצטראות אי' באו"ז הלכו' עירובי' ססי' ק"פ וכ"ה ברש"י כ"י לעירו' עיי' ד"ס הנ"ל. ובירו' ב"ב ספ"ג דו"ד: אי' ובצוצטראות וצ"ל וכצוצטראות]—(א"ב פי' בל"י בנין בולט מקיר הבתים חוצה עשוי לישב שם לראות). * [אחי"ה ורש"י פי' לשבת צ"ו. גזוזטראות זיזין היוצאין מן הכותל ומניחין עליהן נסרים להלך ולסוכ' שם פי' קרוב לזה והוסיף לפרש גזוזטראות לווחין שקורין פלנק"ש כ"ה בכ"י וכ"ה בדפ' פיז', ובד' וויניצ' באסיל' וקושט' פלנק ונשתבש בדפ' קראקא בלנק עיי' ד"ס סוכ' צד פ"ג. והעיקר כגי' כ"י והוא ל"צ planche פי' לוח ונסר ורמ"ל במרפא לשון לעירו' טעה במח"כ, ולעירו' פי' רש"י ג"כ גזוזטראות נסרין בולטין משפת תקרת העלייה לר"ה וקורין לו אלטויי"ר כ"ה בכ"י עיי' ד"ס עירו' הנ"ל (ובנו"ג אלדוייר וכ"ה בעירו' נ"ט: ד"ח מרפסת אבל בד"ש לי') ונראה שהוא לאי"ט altura פי' מקום גבוה ועליה . . וזה האחרון נ"ל עיקר וכן ראיתי מפורש בעה"ק שנ"ב וז"ל שני גזוזטראות פי' הוא כעין עלייה בולטת לחוץ אומגאנג בלא"ש ע"כ. וראיה שאין עליה תשובה מצאתי בשמ"ר פט"ו שדרש המקרה במים עליותיו (תהלי' ק"ד, ב') בגזוזטראות של מים (ועיי' עוד ע' גזל) וכן ענין המלה בל"י הרשומה. והתיבה בראש הע' אי' לנכון בכ"י ו"ו א' וב' וכ"י ב"ר ובדפ"ר גזזטר אבל בכ"י ה"ב גזוטר ובדפ"ע גוזטר וט"ס הוא] —

* גָּזִית עיי"ע גזת.

גָּזַל (מל"מ rauben, berauben; גֵּזֶל Raub; גְּזֵילָה Geraubtes; גַּזְלָן Räuber) בס"ג דפ' הזרוע והלחיים (חולי' קל"ד. עיי' ב"ק קי"א:) דאמר רב הסדא גזל ולא נתיאשו הבעלים ובא אחר ואכלו רצה מזה גובה רצה מזה גובה וכ' לא דכ"ע אית להו דר"ה פי' מדאמר תרוייהו אית להו דר"ח ש"מ הלכתא כוותיה. ובב"ר פנ"ה (נ"ד) והוכיח אברהם איזהו גזלן ר' אלעזר בר קפרא[6] אמר זה שגוזל בפרהסיא היך דאת אמר (שופטי' ט', כ"ה) ויגזלו [את] כל אשר יעבר עליהם בדרך מה דרך בפרהסיא אף גזלן בפרהסיא, ר' שמעון בן יוחי[7] מייתי לה מהכא והבאתם גזול את[8] הפסח (מלאכי א', י"ג) מה פסח מום שבגלוי אף גזלן בגלוי וכ', ובויק"ר פ' ויתרון ארץ באחרי מות (פכ"ב) ר' יוחנן אמר כל הגוזל את חברו שוה פרוטה מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו ואית ליה קריין סגיאין[9] כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א', י"ט), מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (יואל ד', כ'), וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק' י"ט, ג') כאדם אכל[10], שוחט השור מכה איש (ישעי' ס"ו, ג') כמכה

---

[1]) יש למחוק. [2]) ובדפ"ר רק לרבים ושם לנכון כמ"ש אבל בשדפ"ע אי' עוד גזוזטראות זו כנגד זו וכן לי' בירו' ב"ב פ"ג מי"ב ונראה שכתב איזה סופר כן להשות הגי' עם הגי' בשבת הנ"ל. [3]) בנו"ג והגזיריות ובמשנה שבמשניות והגזריות ובפי' רה"ג לסד"ט צד כ"ד והגיזראות וגם רבינו גרס בעי' שבך והגיזריות וכן מוכח מאהלות פי"ד מ"א, אבל בע' זיז אי' גרס רבינו כמו כאן ע"ש. ועיי"ע גזירה ב'. [4]) וכה"ג בפי' רה"ג לסד"ט צד מ' נכתב עוד ואיד כצוצטרה, אבל בנו"ג כצוצרא וברע"ב כסוסטרא ולקוח הוא מר"ש לזבי' ע"ש. [5]) הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד כ"ד ושם אי' ומתרגי' רב יוסף וביצירתא ובגינא וכ"ה בנוסחאות וכן גרס רבינו בע' בצירתא ע"ש. [6]) בנו"ג רק בר קפרא. [7]) בנו"ג יוחאי. [8]) וכ"ה בב"ר אבל ל"מ הוא ואת. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ופיז' ואמ' אבל בדפ' וויניצ' ובאסיל הסרה שורה שלימה. [10]) בנוסחי' לי' ובלי ספק כך היה כתוב לפני רבינו וכן מוכח מתנחומי' אחרי מות פ' איש איש סי' י"ב בענין הדרוש הסמוך.

א י ש. האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו (ש"ב כ"א, ה׳) וכי הוא הרגן והוא דימה להן אלא ע"י שהחריב נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להן מזונות מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן[1]. ובס"ג דפ׳ כיצד משתתפין (עירובי׳ פ"ח.) יש גזל בשבת (בחורבה) [וצ"ל וחורבה] מחזיר לבעלים. פי׳ הא גופא קשיא אמרת יש גזל בשבת אלמא מאן דגזל רשותיה דחבריה ואחזיק בה ובנאה וקנאה בשינוי ושרי ליה לטלטולי בשבת בגוה דהוה לה כולה רשותיה והדר אמרת[2] דחורבה יחזיר לבעלים כלומר יחזיר רשותו של חבירו שגזל כמות שהיא בעינה אלמא לא קנה ופרקינן הכי קאמר יש דין גזל בשבת כיצד דין גזל בזמן שהכניסו גזלן לרשותו אבל אם הניחו בחורבה של נגזל בחורבה יחזיר לבעלים, כלומר אם גזל מחבירו חרבתו ולא בנאה לא קנאה ש ה ר י ל א ע ש ה ב ה כ ל ו ם ל ק נ ו ת ו ל פ י כ ך לא קנאה[3]) בחזקה אלא היא עדיין חורבה יחזיר לבעלים כמות שהיא בעינה דהא לא קנאה אבל בנה בה והחזיק קנאה אמר רבה ומותבינן על זו השמועה איני שהבונה ברשות חבירו בגזילה והחזיק בגזילה קנאה והא תנן וכן שתי גזוזטראות זו למעלה מזו עשו לעליונה מחיצה למעלה ולמטה עוד עשו לה מחיצה עשרה ולא עשו לתחתונה שתיהן אסורות והא העליונה החזיקה מעבר ע"ג התחתונה בגזילה וא"כ הוא שיש דין גזילה בשבת וקנה הגזילה אמאי ע ל י ו נ ה[4]) אסורה הלא יש מחיצות למעלה ולמטה נהי דתחתונה אסורה דרגל העליונה דורסתה[5]) אלא העליונה אמאי אסורה הרי יש מחיצות ורשות התחתונה שעוברת עליה הרי קנאתה בחזקה אלא מדקתני שתיהן אסורות עד שיערבו ש"מ שאין גזל בשבת וכי כל אחת אוסרת על חברתה ופריק רב ששת כגון שעשו מחיצה בשותפות שגלו דעתן דלא מכח גזילה קא אתו ונעשו כאלו שני בתים בחצר אחת שצריכין עירוב ומקשינן אי הכי כי עשו לתחתונה נמי מחיצות למעלה ביניהן ועוד עשו למטה תהיינה אסורות עד שיערבו דהא אמרת נעשו בשני בתים בחצר אחת ופרקינן כיון דחזרו ועשו לתחתונה מחיצה למטה סליקי נפשייהו מן העליונה דגליא דעתא דלא ניחא לה שותפות בהדה ומחיצות הויין חלוקה ביניהן וכל אחת זכתה לעצמה לפיכך שתיהן מותרות. * [אחי"ה וכ"ה כפירש"י ובאו"ז הלכו׳ עירו׳ ססי׳ קצ"ג רק בקיצור הלשון. גֶּזֶל וּגְזֵלָה (גְּזֵילָה) נמצא כמה פעמים בש"ס ועיי׳ שבת ל"ב: עירובי׳ י"ז. כ"א: ק׳: פסחי׳ קי"ג: סוכ׳ ל׳. תעני׳ ז׳: חגיג׳ י"א: מכו׳ כ"ג: נדרי׳ ס"ב. גיטי׳ נ"ט: סוטי׳ י"ב. קידושי׳ פ"ב. ב"ק ס׳: פ׳: ק"ד: קי"ג: ב"מ נ"ט. קי"א. ב"ב פ"ח: קס"ה. סנהד׳ מ"ט. נ"ו. ק"ח. חולי׳ פ"ט. ערכי׳ ט"ז. אבות פ"ב מ"ז; פ"ד מ"ז; פ"ה, מ"ט. ירו׳ ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג גזילו של גוי אסור, ירו׳ גיטי׳ פ"ד דמ"ה ע"ג גזל השבט וירו׳ ערלה פ"ב דס"א ע"ד בט"ס ג י ל השבט. והקבוץ מגזילה בגיטי׳ נ"ה: שלא יאמרו מזבח אוכל גְּזֵילוֹת, בירו׳ גיטי׳ פ"ה דמ"ז: הגי׳ שלא יהא מזבח מקבל גזילות, ירו׳ שקלי׳ פ"ד דמ"ח. וירו׳ כתוב׳ פי"ג מ"א שני דייני גזילות ובבבלי הגי׳ גזירות ונתפרש בכתוב׳ ק"ה. גוזרי גזירות על הגזילות ורבינו בע׳ איש הביא ג"כ הגי׳ בר"ג דפ׳ שני דייני גזילות ועיי׳ בפירושו ספר ד"מ למהרז"ף צד ס"א והלאה וכן במ"ע המחקר הוציאו לאור הרב החכם שטערן שנה ראשונה סי׳ ב׳ והלאה. והתואר גַּזְלָן ברכו׳ ו׳: נתן שלום לחברו ולא החזיר נקרא גזלן, ב"ק ס"ב. מה בין גזלן לחמסן . . א"ל גזלן לא יהיב דמי עיי"ע חמס. ושם ע"ט: מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן וכו׳ עיי"ע חמש. ושם ק"ה: הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן. ב"ב ל"ה: גזלן של רבים לאו שמי׳ גזלן; סנהד׳ כ"ה: גזלן דאורייתא. ושם כ"ו: נהי דבעי׳ הכרזה בגזלן דרבנן בגזלן דאורייתא מי בעי׳ הכרזה, ירו׳ סנהד׳ פ"ח דכ"ו: הי דינו גנב והי דינו גזלן א"ר הילא וכו׳ בפני הבעלים גזלן, ושם והי דינו גוזלן וכו׳ וכה"ג בירו׳ סנהד׳ רפי"א ד"ל. גנב בפני הבעלים גוזלן הוא . . והיי דינו גוזלן וכו׳, ירו׳ קידושי׳ פ"א ד"ס ע"ג ושם פ"ב דס"ב: כל המשנה מדעת הבעלים נקרא גוזלן, ירו׳ ביכורי׳ רפ"א דס"ג סע"ג משום תורת הגוזלן ירדו להן. ושם: אפילו לשעה אין זה גוזלן. ב"ק י"א. אין שמין לא לגנב ולא לגזלן, ובירו׳ ב"ק פ"ב ד"ב רע"א הגי׳ אין וכו׳ ולא לגוזלן והתוספ׳ ב"מ שם ד"ה אין גרסו בשם הירו׳ גזלן, ירו׳ ב"ק שם הגנב והגוזלן, וירו׳ קידוש׳ פ"א ד"ס רע"ג הגוזלן והגנב ב"מ ט"ו: דלא ניקרייה גזלנא, ב"ב ל׳: פלניא גזלנא הוא. והקבוץ פסחי׳ ל"ב.

---

[1]) וכ"ה בב"ק קי"ט. ושם הביא מקצת הפסוקים הנ"ל ועוד הביא אחרים וכ"ה בילקי׳ ש"ב רמז קנ"ה ובענין הטעם הרחיב דיבורו בעל יפה תואר לויק"ר פכ"ב ע"ש ועוד יש להעיר כי סדר המאמרים בויק"ר משונה ממה שהביא רבינו ע"ש. [2]) בנוסחי׳ לי׳ אבל בדפוס שונצי׳ אי׳ והב"ח גרס והדר תני וכ"ה בכ"י א"פ אבל הראשון יותר נכון עיי׳ ד"ס עירו׳ צד קע"ג: [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע נשמט מלא קנאה הראשון עד השני. [4]) כ"ה לנכון בכ"י פאריז וכ"ה באו"ז הנסמן למטה ובשאר כ"י ודפ"ר חסר. [5]) נ"ל שצ"ל אוסרתה.

ב"ק צ"ג: ק"ג. ב"מ מ"ג. כל הגזלנים (ין) משלמין כשעת הגזילה. גיטי' מ"ט: סנהד' כ"ה: ל"ח. הגזלנין והחמסנין, ובירו' ר"ה פ"א דנ"ז ע"ג החמסנים והגזלנים. והשם בסנהד' כ"ג: ערעור דגזלנותא ושם כ"ז: פסלינהו בגזלנותא. ב"ב מ"ז. החזיק על שדה זו בגזלנותא] —

* גּוֹזָלָא (מל"מ גוזל וכן בל"ע جوزل Taube) ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ד לא היו נותנין הגוזלות ע"ג הסלין וכ'. ירו' תעני' פ"ד דס"ח: שני גוזלות אבל גם במין זכר כמו בל"מ בירו' ב"מ פ"א ד"ח. אשכח גּוֹזָלִין ונסתון. ובדרך השאילה בפסחי' מ"ט. סוף מחריב את ביתו וכ', ומייתם את גוזליו, פי' בניו ובאמת בילק' עמוס ו' רמז תקמ"ה כה"ג וכ"ה בכ"י מ' וכ"י ב' עיי' ד"ס פסחי' צד ס"ט:

* גּוֹזָלָה (בל"ע جزلة, جزل Datteln) ככר הצגנו המקומות בע' ארד א' ע"ש ופירושו בל"ע פרי תמרים.

* גָּזָלֵי (schwach, unbedeutend) עיי"ע אשל ושם מפורש.

1 גְּזַם (בל"ס = בל"ע جزم schneiden, abschneiden) בר"ג דפ' ר' ישמעאל בע"ז (נ':) סכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעי'. פי' שאם נקצץ קודם שביעית סכין שמן בשביעית ובמועד במקום הקציץ. * [אחי"ה בסדר הערכי' נגררנו כאן אחר עה"ק שנ"ב וכן נכון עפ"י א"ב אבל בדפ"ע מוקדם לו ע' גוזמא — וכנ"ה ע"ז שם: אין מגזמין וכ', וכ"ה בירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד, ובתוס' שביעי' ספ"א מגמזין וצ"ל מגזמין וכ"י תוספ' לי'. ירו' ערלה פ"ג דס"ג. עיי"ע גזיזה, והשם גיזום בע"ז שם כמה פעמים ועיי"ע אברויי וע' בר ה'. גזם נרדף עם שרש גדם עיי"ע, ופתרונו בל"ע הרשומ' קציץ וחתך. וממנו נגזרו שני ערכים הבאים אח"ז] —

2 גְּזַם (א) מע' הקודם בהשאילה וכן נאמר בל' אשכ' aufschneiden = übertreiben. ב) מל"ס גזם drohen) בפ' כל הנשבעין בגמ' הנגזל כיצד (שבועו' מ"ו.) אמר רב נחמן האי מאן דנקיט מגלא ותובליא בידיה[1]) ואמר איזיל ואקטליה לדיקלא דפלניא ואשתכח דקטיל ושדי לא אמרינן דאיהו קטליה מ"ט עביד אינש דגזים ולא עביד, הכי נמי עביד איניש דגזים ולא עביד. פי' שמחרף ואינו עושה. מפני אויב ומתנקם (תהלי' ח', ג') תרג' בעיל דבבא וגיזומא. * [אחי"ה וכן קרץ בשפתיו (משלי ט"ז, ל') תרג' גזים בשפוותיה לפי גי' המתורגמן ושם הובא ג"כ תרג' איוב ל', כ"א תשטמני: תגזמנני ובנו"ג תתזמינני. וכנ"ה ב"מ ק"ד: גוזמא בעלמא הוא דקגזים, במ"ר פי"ד בשביל אותו דבר שהיא מגזמת לעשות לו פי' מפחדת וכן ענינו בל"ס. ונגזרה המלה מע' הקודם וענינו כמו הפליג בדברים משרש פלג פי' חתך וקצין כמו גזם לשון קציץ. והשם גוזמא עיי"ע הבא אח"ז] —

גּוּזְמָא (Aufschneiderei, Uebertreibung) בר"ג דעירו' (ב':) בשלמא לבר קפרא גוזמא. ובריש ביצה (ד'.) אפרוח וקליפתו גוזמא. ובר"ג דגיד הנשה (חולי' ס':) ובגמ' דמסכ' תמיד (כ"ט.) תנן התם בפ"ב דתמיד (מ"א דכ"ח:) החלו מעלין באפר ע"ג התפוח ותפוח היה באמצע המזבח פעמי' עליו יש' כור אמר רבא גוזמא, השקו את התמיד בכוס ישל זהב (שם ובדף ל'.) אמר רבא גוזמא[2]) אמר ר' אמי דברה תורה בלש' הבאי[3]), ותבקע הארץ לקולם[4]) (מ"א א' מ') ותבקע ס"ד אלא גוזמא. א"ר יצחק אמר שמואל בג' מקומות דברו חכמים לש' הבאי תפוח, גפן ופרכת לאפוקא מדרבא ◌. דאמר כוס של זהב גוזמא קמ"ל הני אין אבל התם אין עניות במקום עשירות. ופי' גוזמא לשון הבאי ודברי הבאי אחד הוא והוא כאדם שמגדל את הדבר הרבה ומוסיף בגידולו והוא כענין ערים גדולות ובצורות בשמים (דברי' א', כ"ח) אשר בתורת משל הוא[5]) כשם שהשמים [אי] אתה מגביה ראשך בכל יכולת עד שתראה המקום שלמעלה הימנו כך הערים האלה אי אתה רואה את ראש המבצר עד שתגביה ראשך ותשא עיניך בכל יכולתך ואם במנין אתה תמה איך יאמר מנין שאין הדבר בקצבה ההיא כל שכן שאמר ותבקע מעשה שהיה ראוי לתימהון והנה במנין לשון הבאי הרבה באמרך ואלו היה אלף שנים פעמים (קהלת ו', ו') ואין זה מצוי באנוש, ולמך שבעים ושבעה (בראשי' ד', כ"ד) לא קצבה מדוקדקת היא, מהכות כסיל מאה (משלי י"ז, י') אלף גפן באלף כסף (ישעי' ז', כ"ג) ולקבל אלפא

---

1) וכה"ג בעי' תבליא אבל בנו"ג דנקיט נרגא וכן הובאה הגי' בתוספתא ב"ב ל"ג: ד"ה איזיל אבל לישנא דגי' רבינו מורגל בפי רז"ל עיי' ב"ב שם. 2) בירו' שקלי' ספ"ח דנ"א: אי' פעמים עליו כשלש מאות כור ר' יוסי בי ר' בון בשם שמואל גוזמא והגי' פעמים עליו הוא כגי' רבינו אבל בבבלי במקומות הנ"ל פעמים היה (שהיה) עליו וכ'. 3) כ"ה בתמיד אבל בחולי' צ': אי' הואי. 4) כ"ה ג"כ בחולי' ותמיד אבל ל"מ בקולם. 5) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע הגי' שהוא משל.

חמרא שתה (דניאל ה׳, א׳) הרי זה מנין שאי אפשר להיות כמשמעו שישתה אחד כנגד אלף אלא לשון הבאי הוא והוא נקרא גוזמא כי הוסיף בעילויו של דבר כלומר אילו היה בן אדם יכול לשתות כך היה זה שותה אף כך הוסיף בעלוי תפוח כי פעמים עליו ש׳ כור ובפרוכת ש׳ כהנים מטבילין אותה כלומר כי לא נראה כמה הן והיו נראין לעינים כאשר יראו כורין הרבה והמטבילין נראין כאשר יראה קהל גדול כמשל בעלמא וכן גפן וכיוצא בו וכיון שחקרו אנשי התלמוד וראו כי לא בדקדוק נאמרו משניות הללו אלא הבאי גילו כי כן הם ואשר אמרת מאי שנא הני מדדמי להו כי באלה פורש בו כך וכל שפורש בו כך או שנודע שהוא כך כענין מגדל הפורח באויר (חגיג׳ ט״ו: סנהד׳ ק״ו:) וכיוצא בו הרי הוא כמותו וכל מה שלא נגלה בו כך אין לומר בו כן שאף במקרא יש לומר כן מאי שנא כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא (דברי׳ ד׳ כ״ד) מן כי ה׳ אלהיך הוא האלהים (שם ז׳, ט׳) אלא שאין לך להוציא דבר ממשמעו אלא בראיה אף כן דברי חכמים וכל דברי בני אדם כך זאת תשובת רב שרירא ורב האיי גאון בני הגאונים זצ״ל. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו. וזו התשובה הובאה בקיצור נמרץ באמת בתשו׳ הגאוני׳ בדפ׳ ליק סי׳ כ״ו צד י״ב בשם רה״ג ז״ל. ועיי׳ עוד ע׳ עשר אע״פ שרב האי שם קצת סותר את דברי עצמו וכבר העיר על זה הגאון שי״ר בתולדות רבינו האי בבכ״ע תק״ץ צד פ״ח הערה י״ג. וכנ״ה בערכי׳ י״א. וסימניך מתניתא [נ״א מתניתין] גוזמא ופירש״י דרך המשניות לשנות גוזמא כגון הנך דאמר בפר׳ ג״ה ד״צ: ובפ׳ ג״ה פירש״י גוזמא מילתא בעלמא ולאו דווקא, ובביצ׳ ד׳. פי׳ כאדם שרוצה להחזיק דבריו מדבר יתר וכ׳, עוד כתב רש״י שם ד״ה גוזמא אע״ג דלא אפשר גזים ואמר מילתא דטופיינא גוזמא דבר שנוי שאינו מתקבל. ועוד עיי׳ בענינינו בשני לוחות הברית תורת שבעל פה אות גימל ד״ה גוזמא צד ת״ג: והובא ערך שלנו בספר שו״ת גאון בנימין זאב ד״ו שנת רצ״ט דשפ״ח: שאלה רע״ו ועוד בספר באר שבע להגאון יששכר בער איילינבורג בסנהד׳ ק״ו: ועיי׳ עוד מו״נ להרמב״ם ח״ב פמ״ז ע״ש ומהדבור ערבי ומבאלגה הנזכר שם נגזר׳ ג״כ הפלגה של חכז״ל והוא מל״ע مبالغة היפערבעל בלא״ש] — (א״ב פי׳ בל״י הפלגה בדבר מה).

* גיזמא (die Brücke Zeugma am Euphr.) קידושי׳ ע״א: עד מעברתא דגיזמא ונ״ל ברור שצ״ל באותיות הפוכות דזיגמא והוא מעבר של גשר הנקרא כן בנהר פרת ועיי׳ מ״ש בע׳ ארב ה׳.

גֶּזַע (מל״מ וכ״ה בל״ע جذع entästeter Stamm ועוד עיי״ע גוזעא) בפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב פ״א. במשני׳ ד׳ פ״ה דב״ב) העולה מן הגזע שלו. מן השרשים של בעל הבית[1]. פי׳ גזע כל גוף האילן מן הארץ ולמעלה הנראה לעין וחמה זורחת עליו זהו גזע וכל האמירין[2] העולין ממנו הן ללוקח, וזהו שכתב (ישעי׳ י״א, א׳) ויצא חטר מגזע ישי, וכל שטמון בארץ ואין חמה עוברת עליו הוא שרש כדכתי׳ (שם) ונצר משרשיו יפרה. ובפ׳ המוציא תפילין בגמ׳ שרשיו גבוהין (עירו׳ ק׳:) כאן שגזעו מחליף כאן בשאין גזעו מחליף. * [אחי״ה וכנ״ה בב״ב פ׳: מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק אין גזעו מחליף. נדה נ״ה. מה עצם שנברא עמו ואין גזעו מחליף אף כל שנברא עמו ואין גזעו מחליף ושם נאמר בדרך השאילה גזעו מחליף אף משינים שער צפורין עור ובשר ע״ש וענינו אם ניטל אינו חוזר. מ״ק כ״ה: גזע ישישים עלה מבבל.— ומאמר של משנה ד׳ פ״ה דב״ב נתפרש בגמ׳ שם פ״ב. כל שרואה פני חמה /זהו מן הגזע ושאינו רואה פני החמה זהו מן השרשין ועליו נתכוין פי׳ של רבינו, ובירו׳ ב״ב פ״ה דט״ו. אי׳ הרואה את הצל זהו שורש הרואה את החמה זהו גזע ר׳ חמא בר עוקבא בשם ר׳ יוסי העולה משרשיו ומגזעו זהו שורש מגזעו ולא משרשיו זהו אילן. ומקור פי׳ של רבינו הוא פי׳ רגמ״ה כ״י שכתב במשנה ב״ב שם: ואותן בדי אילן העולין מן הגזע היינו שעולין מן האילן עצמו בסמוך לארץ דלוקח הוי וכ׳ ולב״ב לדף פ״ב. כתב: כל הרואה פני חמה כל שעולה וגדול מן הקלח של עץ היינו הגזע מאותו שרואה פני חמה הוי של בעל האילן וכל שעולה מאותו שאינו רואה פני חמה שמכוסה מן הקרקע היינו מן השרשים והרי הן כקרקע עכ״ל, וקרוב לזה הענין כתב הרא״ם ז״ל הובא בש״מ לב״ב פ״ב. ע״ש] —

גַּזַף (מל״פ غزب, בל״ע غضب פי׳ קצף zürnen) בע״ז בפ׳ ר׳ ישמעאל בגמ׳ שאלו את הזקנים (נ״ה.) דכי מגזף בעלמא ולא אתי מטרא, פי׳ כי איכא ריתחא בעלמא. (א״ב אולי דכי מנזף בעלמא היא גי׳ נכונה אבל בגירסאות שלנו כתוב דכי

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ולי״ד וכ״ה באמת במשנה ד י ר ו ׳ ב״ב שם אבל בבבלי ובמשנה שבמשניות אי׳ בעל הקרקע וכן מוכח מב״מ קי״ח: ע״ש. ובדפ״ע חסרה מלת הבית. [2]) כונת רבינו הסעיפים עיי׳ רד״ק בסה״ש ערך אמר.

מצטריך עלמא למיטרא). * [אחי״ה ובאה״ת באמת הגי׳ דכי מינזף עלמא, אבל בכ״י ש״ס דכי מנדיף בעלמא ובע״י דכי מנגיב עלמא. וגם גי׳ רבינו יש לה על מה לסמוך כי גזב בל״ע ופ׳ ענינו כעס וזה ענין של ריתהא ובעה״ק שנ״ב אי׳ בפירוש חימה וקצף] —

1 גֶּזֶר = גִּיזְרָא (מל״פ كريس Heilmittel) בפ׳ במה בהמה בגמ׳ ולא ברצועה שברגלו (שבת נ״ד:) דעבדי לה לגיזרא, פי׳ בהמה המזקת רגל אחת בחברתה עושין לה רצועה שלא יזיק. פ״א אם תהיה פרסה של בהמה סדוקה קושרין אותה ברצועה להתרפא. * [אחי״ה שני הפירושים האלה נמצאים ג״כ ברי״ף בקצת אריכות דברים ע״ש. ומ״ש בפי׳ הראשון שפסיעותיו רחוקות כבר תיקן בעל ל״ע מס׳ שבת צד מ״א: שצ״ל דחוקות ובאמת כ״ה בכ״י רי״ף ושם ג״כ בנכון לגיזרא עיי׳ ד״ס שבת צ״ד ודע כפי׳ ראשון מפורש ג״כ ברש״י ובחי׳ המאירי וכ״ה ברע״ב לשבת פ״ה מ״ד וכ״ה בהה״מ הל׳ שבת פ״כ הל״י וכפי׳ שני מפורש בפיה״מ להרמב״ם וכן הביא פי׳ שני האו״ז ה׳ שבת סי׳ פ״ג ס״ק י׳ אצל פירש״י ע״ש. ובענין פתרון המלה נ״ל שהוא ממש ל״פ הרשומה וטעמה סגולת רפואה וזה מסכים לפי׳ שני] —

2 גֶּזֶר = גִּיזְרָא (א׳ מפעל ערבי جزر דבר הנחתך ובהשאילה Holzstück, Scheit; ב׳) מל״פ گزلك (Lanzette) שני גיזרי עצים לרבות את העצים בפ״ב ביומא (כ״ו:[1]) ובפ״ו בשקלי׳ (מ״ו), ובסיפרא בפ׳ קרבן מנחה (ספרא פ׳ דבורא דנדבה פפ״ח וסוף פרק ט׳) האומר הרי עלי עצים לא יפחות משני גזרי עצים[2]) ובפ״ב בתמיד (כ״ט:) החלו מעלין בגזירין, פי׳ גיזרי עצים חתיכות עצים שהיה מנהגם בכל יום עורכין המערכה ואח״כ נכנסין שני כהנים בשני גיזרי עצים ומשימין אותן על המערכה דאמר הכתוב (ונתנו) [וצ״ל וערכו] עצים על האש (ויק׳ א׳, ז׳) וכן מפורש בס״ג דפ״ב ביומ׳ (כ״ו:) ובגמ׳ דפ״ג [בגמ׳] אביי מסדר מערכה וכ׳ (שם ל״ג.). בזבחי׳ בסוף הלכ׳ קמ׳ דפ׳ קדשי׳ קדשי׳ (ס״ב:) גזירים שעשה משה ארכן אמה ורחבן אמה ועוביין כמחק גדיש[3]) של סאה א״ר ירמיה באמה גרומה[4]) אמר רב יוסף אי הכי היינו דכתיב[5]) על העצים אשר על האש אשר על המזבח (ויק׳ א׳, ח׳) שלא יהו עצים יוצאין מן המזבח כלום.— בר״ג דפ׳ ר״א אומר אם לא הביא כלי (שבת ק״ל: וירו׳ שבת פי״ט דט״ז ע״ד) א״ר אושעיא שאילית את רבי יהודה הגוזר פי׳ המוהל[6]). בס״ג דפ׳ מרובה (ב״ק פ״א:) אי לאו יהודה בן נקוסא את גזרית לשקך[7]) בגיזרא דפרזלא[8]). פי׳ הייתי מקשה לך עד שהייתי משבר שוקיך, ויש מפרשי׳ כלי ברזל ממש כענין ובמגזרות הברזל (ש״ב י״ב, ל״א). ובפ״ט בסנהד׳ אלו הן הנשרפין (סנהד׳ פ״ב:) פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין את מוחו בגזירין[9]) וגם זה כלי ברזל ויש מפרשין בגזירין של עצים. * [אחי״ה ול״נ כי יתרון לפי׳ ראשון משני והוא ל״פ הרשומה וענינו סכין של רופאים לפצוע בו המוח והוא כמו קופיץ לפי׳ שט״מ והוא בל״י σμίλη סכין וכלי ברזל לחתוך ולפצוע בו. והגרזן במ״א ו׳, ז׳ העתיקה הפשיט׳ מגזרא. ובענין גזירין של עצים נמצא היחיד, ירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ט. וירו׳ נדרי׳ פ״ח דמ״א. האומר הרי עלי עץ מביא גיזר אחד, ובשקלי׳ פ״ו מ״ז בגמ׳ בבלי די״א. אי׳ גזיר אחד]—

---

[1]) כ״ה במשניות נאפולי ופיזי וכ״ה בכ״י ב׳ וא״פ ול׳ וכן נראה מפירש״י ומפי׳ ר׳ אליקים עיי׳ ד״ס יומ׳ צד ל״ד. אות ע׳ ותמיה שבעל ד״ס לא העיר כי כ״ה בגי׳ של רבינו ובדפ״ע נסמן בט״ס דף כ״ד: יען שלא נמצא בנוסחאותינו הדבור לרבות את העצים אבל בדף כ״ד: אי׳ רק סידר שני גזורי העצים ע״ש וכגי׳ רבינו מצאתי ג״כ בירו׳ ספ״ו דשקלים ד״נ סע״ב שני גזורי עצים לרבות את העצים ועיי׳ מעילי י״ט: עצים טעונין עצים ובמנחו׳ כ׳: וק״ו: עצים צריכין עצים. [2]) בשקלי׳ אי׳ רק משני גיזרין ובמנחו׳ ק״ו: משני גזירין וכ״ה בספרא שם, ובירו׳ שקלי׳ פ״ו מ״ח גיזירין, אבל בירו׳ נדרי׳ פ״ח דמ״א. אי׳ כגי׳ רבינו האומר וכ׳ לא יפחות משני גיזורי עצים. והגי׳ גיזירים אי׳ ג״כ בירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח: [3]) בנו״ג גודש ועיי״ע גדש. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה בדפ״ר וכ״ה בע׳ גרם וכ״ה בירו׳ שקלי׳ פ״ו ד״נ: ובדפ״ע בט״ס גדומה. [5]) בנו״ג ולאו היינו דתניא. [6]) וכן פירש״י ובכ״י מ׳ הגי׳ הגוזרי וכן מצאתי בירו׳ מגילי פ״א דע״א. ר׳ יודן גזורי וצ״ל ג״כ בכ״י מ׳ הגזורי וכן בירו׳ ר״ה פ״ג דנ״ט. ר׳ יודה גוזריא וצ״ל גזוריא וכן בל״ס גָזְרָא פתרונו מוהל והקבוץ ירו׳ עירו׳ פ״ה דכ״ב ע״ד שקתא דגוזְרַאֵי. והשם גזורה גזורתא וכ״ה בל״ס ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג. סליק לגזורה דרי׳ אילא, ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג יהב נפשיה על גזורתא. (עיי׳ הפי׳ השני של תוספ׳ במ״ק כ״ה: ד״ה שפעו). ירו׳ מגילי פ״א דע״ב: א״ל (אנטנינוס לרבי) רבי חמי גזורתי. והפעל: ירו׳ מגילי שם אזל וגזר, ירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד ע״ד מהו למיגזור ברה דארמייתא בשבת. מכות י״א. שכם נסיב ומבגאי גזר עיי״ע שכם וע׳ מבגאי א׳ הגי׳ מב״ר פ״פ ובתרגום מצוי הרבה פעל גזר להעתקת המול, ימול, ונמלתם ועיי׳ דוגמאות בעמת״ר להחי׳ לעווי. [7]) כ״ה בכ״י ל״ד וכ״ה בנוסחי׳ ובדפ״ע לשקיך. [8]) בנו״ג אי לאו יהודה בן קנוסא את גזרתינהו לשקך וכ׳, וביוחסין השלם צד קמ״ח ע״ד הוזכרו שתי הנוסחאות ביחד וכתב יעב״ץ על נוסח בן נקוסא וזה ראוי למנותו בין התנאים ובשט״מ הגי׳ גזרתינהו לשוקך בגידי דפרזלא הייתי קוצץ כרעים שלך בקופיץ. [9]) בנו״ג בגיזורין אבל במשנה שם דפ״א: בגזורין ובירו׳ במשנה פ״ט מי״א ובירו׳ גמ׳ שם דכ״ח ע״ד הגי׳ בגיזורין ועיי׳ עוד ע׳ בעל פול וע׳ בקע ג׳.

3 גֶּזֶר = גְּזֵירָה (Beschluss, Edict bibl. ar. Dan. 4, 14, 21; גְּזֵירַת בֵּית דִּין Document über gerichtliche Entscheidung; גְּזֵרָה שָׁוָה Begriffs- Wortanalogie, eig. gleiche Entscheidung, eine logische Folgerung, mittelst welcher traditionelle Gesetzesbestimmungen eruirt werden) בפרק אלו מגלחין במועד (מ״ק י״ח:) גזירות בית דין [1], פי׳ פסקי דינין ופתיחין [2] ובגמ׳ הקובר את מתו ג׳ ימים קודם הרגל וכ׳ (מ״ק י״ט.) גזירות בטלו ימים לא בטלו, פי׳ נדחו גזירות האבלות גבי הרגל שיש לו לגלח וזולתי זה מגזירות האבילות׳ ואם לא גילח ערב הרגל, אסור לגלח אחר הרגל. — ובר״ג דפ׳ הזורק מרשות היחיד (שבת צ״ז רע״א) גזרה שוה לא גמיר, פי׳ לא גמיר ר״ע גזרה שוה אלא הוא דרש לעצמו ומזאת אתה למד דכל גזרה שוה דלאו גמירי היא ליכ׳ למיסמך עלה וכן מפורש בר״ג דפ׳ אלו דברים בפסח (פסחי׳ ס״ו.) נהי דגזרה שוה לא גמירא לנ,[3]) דאין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא א״כ קבלה מרבותיו אבל היה לכם לדון קל וחומר דאדם דן קו״ח מעצמו. * [אחי״ה הגרי״ב בהפשב״ע הרבה לשבח פירושו של רבינו ולדבריו מיושבת קושית התוספ׳ שבת שם ד״ה ג״ש דלפי׳ הערוך גם ר״ע לא דרשיה לג״ש שלא קיבל אותה רק אמרה ע״ד מה מצינו והגרי״ב הביא ראיה לפי׳ זה מרי״ף והאריך בו ע״ש וסמוכים אחרים לפי׳ הערוך הביא עוד בעל מחבר ל״ע שבת צד פ״ח: ודע זה שאמרנו אין אדם דן ג״ש מעצמו, אלא א״כ קבלה מרבו היינו לדון לגמרי דבר שלא נתברר לו שכן היא האמת אבל דבר שיודעין בו שכן היא האמת אך לא נתברר לנו סמך מן הכתוב רשות ביד כל אדם לדונו ולהביאו בג״ש כמו שאמרנו, בירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד רע״ג וירו׳ עירו׳ רפ״י דכ״ו רע״א כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגי עיי׳ פירושו ומקום כבודו של כלל זה ביד מלאכי אות א׳ סי׳ ל״ד. ובענין גזירה שוה מופנה, וגזירה שוה שהוא מופנה מב׳ צדדין ע״ש אות ג׳ סי׳ קכ״ו וקכ״ז ויתר דינים מבוארים עפ״י עומק החקירה בפחד יצחק ע׳ גזירה ע״ש היטב. ופתרון של שם תוכני גזירה שוה. (והקבוץ ב״ר פמ״ו גְּזֵרוֹת שוות) הוא משפט חרוץ (בלא״ש ענטשיידונג) והתואר שוה מורה על שיווי שני הענינים ועיקר גזירה שוה או עפ״י שיווי התיבות הנמצאות בשני ענינים ד״מ (פסחי׳ ס״ו.) נאמר מועדו בפסח (במדבר ט׳, ז׳) ונאמר מועדו בתמיד (שם כ״ח, ב׳) או עפ״י שיווי הענינים בדרך הגיוני (בלא״ש בעגריפפסאנאלאָגיע) ד״מ ושב הכהן ובא הכהן עיי״ע בא. ובזה הענין נמצא גז״ש כבר במשנה (ביצ׳ פ״א מ״ו) א״ל ב״ש גזירה שוה ופי׳ המאירי מדין ג״ש ונ״ל שכונתו על דין ומשפט שוה כלומר משפט אחד להן. ויש לי עוד השערה חדשה בענין פתרון מלת גזירה שוה והיא כי בעצם וראשונה מורה גזירה חוק ומשפט כי להג״ש לא נמצא עזר כי אם ע״פ הקבלה כמ״ש אין אדם דן ג״ש מעצמו ומאחר שאין בדרשת ג״ש שום מועצות. ודעת כי אם קבלה וחוק שאין רשות להרהר אחר מוצאו ע״כ נלמד הדין רק מטעם המלך (יונה ג׳, ו׳) שמתורג׳ מגזירת מלכא ונלמד רק משיווי מלות דומות או ענינים דומים. והראיה לפירושנו כי תרג׳ חוק: גזירה ותרג׳ שם שם לו חוק ומשפט (שמות ט״ו, כ״ה) תמן גזר להון קיים ודין. ומל״מ גזרת עירין (דניאל ד׳, י״ד) וגזרת עליא היא (שם כ״א) וכ״ה בדרז״ל ברוב מקומות ד״מ שבת ל׳. משה רבינו גזר כמה גזרות וכ׳, שם קמ״ה: לידע איזה גזרה קשה אביא עליהם, עירובי׳ כ״א: הרבה גזרות גזרתי על עצמי וכ׳, פסחי׳ פ״ז: אין יכולין לקבל גזרות וכ׳, תעני׳ כ״ב: כי הוי גזרה גזרה וכ׳, שם כ״ט. גמירי דכי גזרי גזרה . . מבטלין לגזרה, סוט׳ י״ב. ג׳ גזרות גזר, ושם: מלך בו״ד גוזר גזרה, ב״ק ע״ט: אין גוזרין גזרה על הצבור אא״כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה עיי׳ ירו׳ שבת פ״א ד״ג רע״ד, ב״מ י״א. גזירת הכתוב היא, ושם קכ״א: לא נגזרה גזרה על שבט לוי, סנהד׳ פ״ה. קב״ה גוזר גזרה ומבטלה בשבילו, צ״ז: מלך שגזרותיו קשות כהמן, מכות כ״ד. ד׳ גזרות גזר משה וכ׳ ע״ז ל״ה. גזירה חדשה היא וכ׳ ושם: כי גזרי גזירתא במערבא לא מגלו טעמא וכ׳, ר״ה י״ח: גזרת המלכות, שבת קמ״ה: גזרה קשה, כתובו׳ ג׳: גזרה עבידא דבטלא, ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה: ג׳ דברים מבטלין את הגזרה קשה וכ׳, גיטי׳ נ״ה: גזירתא קמייתא, וכ״ה בל״ס. והפעל מצוי הרבה, עיי׳ ברכו׳ ל״א. נ״ח: ס״א: שבת י״ג: י״ז: נ״ג: ס״ג, ק״י, עירו׳ כ״א: ר״ה י״ח: י״ט. כ״ה, תעני׳ כ״ח, כ״ט. מ״ק ט״ז. ט״ז: יבמו׳ ס״ג: ע״ח: ע״ט. גיטי׳ ז׳, סוט׳ י״ב, י״ב: מ״ט. קידושי׳ י״ג, ב״ק

---

[1]) ובנו״ג גזרות ב״ד וכ״ה במשניות ובירו׳ וכ״ה בה״ג הלכ׳ מועד צד מ״א ע״ג ובחי׳ הריטב״א אבל בכ״י מ׳ וגזירת ב״ד וצ״ל וגזירות ב״ד כגי׳ רבינו. [2]) עיי״ע פתיחה וברש״י ובחי׳ הריטב״א אי׳ רק פיסקי דינין. [3]) וקרוב לזה בכ״י א״פ נהי דגזירה שוה לא גמריתו ועיי׳ ד״ס פסחי׳ צד צ״ח. וכן מוכח מפירש״י אבל בנו״ג בשלמא גזירה שוה לא גמריתו.

ע"ט: ב"ב ס'; סנהד' כ"א. ע"ז ל"ו; מכו' כ"ד. ב"ב קכ"א: ע"ז ל"ח;] —

גֶּזֶר = גִּזְרָא (מל"ס גִּזְרָא Heerde von Ziegen) תרג' כשני חשפי עזים (מ"א כ', כ"ז) כתרי גזרי עזין). *[אחי"ה הרד"ק בשרש חשף הביאו ופירשו כלומר כשני עדרים קטנים וכ"ה במתורגמן וכן הביאו ע' זקנים והעתקת ואולגאטא וכן פותר ר' יונה עיי' גיזיניאוס תיזוירוס שרש חשף ופי' גזרא בל"ס עדר בפרט של עזים. ורמ"ל שגה בהעתקת המלה ע"י קטן! והמלה נרדפת עם גודרות עיי"ע גדר ב'] —

* גַּזַר (בל"פ گزر, בל"ע جزر Pastinacke, Küchen-gewächs) בה"ג ד"ח רע"ב גזר בין בחיותיהו ובין כדמבשלין בורא פרי האדמ'. ושם עמוד ג' גזר דמבשלין ליה גוים וכו', פי' בל"ע ופרסי מין נטע גינה שנקרא פסטינקא ושם נ"א שטונקי וב"ם צ"ל פסטונקי עיי' כ"כ ע' גזר. ופערלעס במ"ע של מהרז"ף ח"ה.

* 1 גְּזִירָה, גְּיָזְרָה (בל"ס גְּזִירְתָא Steinbruch) באיכ"ר פ' זכו ספיר גזרתם (איכ' ד', ז') א"ר יודן כל גזירה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר. וכן צ"ל בפסיקתא עניה סוערה (בפסדר"כ צד קל"ה:) כל גיזרה וגיזרה שהיא עתידה להנתן בירושלים וכו' ע"ש הערת הרב החכם ר' שלמה באבער ושפתים ישק משיב דברים נכחים. פתרון המלה בל"ס אבני מחצב. ואבן שלמה מסע.

* 2 גְּזִירָה, גִּיזְרָה (בל"ס גְּזִירְתָא Giebelanbau, Gallerie) באהלו' פ"ח מ"ב הזיזין והגזיריות ונמצא ג"כ נוס' גזריות. גיזריות עיי"ע גזזטר וגי' רבינו שם. ובירו' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג אי' הגזרה. ובאהלו' פי"ד מ"א הגיזרה לפי גי' הדפוסי' והוא מל"מ (יחזק' מ"א, י"ג) והגזרה והבניה. ובל"ס הרשומ' ענינה ראש עלייה עליונה וזה עד לפירושינו של גזזטרא ע"ש וזה מה שמתרגמינן ביצורתא ותהיה לפי זה מל"מ ובצורות בשמים (דברי' א', כ"ח).

גזרפיתין (Strafvögte) בטלי גזירפיתין בעל הערוך גרים גזי דפטי ע"ש.

*[אחי"ה וכבר חויתי דעתי בע' גז ז'] —

גזת = גָּזִית (behauener Stein, Quaderstein) מפעל (גזה) גזז בל"ע جز בראש ב"ב (מ"א ועיי' דף ג'.) במקום שנהגו לבנות . . גזית. ובנמ' דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ז:) תחתון הבא לשנות בגויל שומעין לו אבל בגזית אין שומעין לו. ובסוף מדות (פ"ה מ"ד דל"ז:) לשכת הגזית שם היתה סנהדרין יושבת ודנה את הכהונה [1]. ובספ"ב בתמיד (כ"ט.) ירדו ובאו [2] ללשכת הגזית. פי' בנויה היתה הלשכה באבנים מפוסלות שוות. תרג' לא תבנה אתהן גזית (שמות כ', כ"ה) לא תבני יתהון פסילן. ויש מפרשין בדולה היתה הלישכה מן הלשכות האחרות ולא היתה נראית עד שיבא אדם לתוכה מן ויגז שלוים (במד' י"א, ל"א). *[אחי"ח ועיי' עוד על לשכת הגזי' יומ' כ"ה. ותוספתא שם פ"א. ותוספתא סוכ' פ"ד. ותוספ' חגיג' פ"ב. ותוספת' סנהד' פ"ז. וירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג. וירו' הוריו' פ"א דמ"ו. אבני גזית עיי"ע פספס ד'. ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: כל אלה אבנים יקרים במדות גזית מגוררות במגירה. ונגזרה המלה מפעל הרשום בתחילת הע' וענינו כרת ופסל. וכן פי' הרד"ק בשרש גזז: גזית אבני כריתה כלומר אבנים נפסלות] —

גָּח (לדעת רבינו מאחר אולי מל"פ جا langsam ולפע"ד או מל"ע كاح angreifen, im Kampfe siegen או מלשון פרסי' جنيدن gehen streiten) בר"ג דפ' תינוקת (נדה ס"ה:) שאני כתובה דמגחי בה טפי כלומר נושאין ונותנין בה טובא ומאחרין עד חצי הלילה [3] ובשאלות דרב אחאי בנשא [4] והאידנא דקא סלקי כהניא בתעניתא במנחה כיון דמגיחי ברחמי עד זמן נעילא דיומא דכפורי הויא לה כתפילת נעילה ולא מחלפא [5]. פי' כיון דמתעסקי ברחמי ומאחרין עד זמן נעילה כנעילה דמיא. (א"ב תרג' וילחם בישראל (במדבר כ"א, א') ואגיח קרבא). *[אחי"ה בדפ' אמ' נדפסה הוספת ר"ב בע' בפני עצמו אחר ע' גח הבא אח"ז. ויותר טוב לחבר הוספת ר"ב עם ע' הנוכחי כי עיקר הוראת גוח או גיח לְחם וכ"ה בכ"מ בתרגום עיי' עמת"ר לחה' לעווי וכן נמצא בסוט' ל"ג. ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: שהש"ר פ' אני חומה. תוספת' סוט' פי"ג יוחנן כה"ג שמע ב"ק מבית קה"ק שהוא אומר נצחו טליא דאזלי לאגחא קרבא לאנטוכיא (באנטוכיא. ויותר טוב באנטוכים עיי' מאמר הגאון שי"ר במ"ע השחר שנה שלישית צד ל"ז והלאה) וכל הסיפור הזה מבואר ג"כ בספר קדמוניות לבן מתתיהו (פי"ג י' ג').

---

[1] בנו"ג שם היתה סנהדרין גדולה של ישראל יושבת וכו'. [2] בנו"ג ובאו להם. [3] בנו"ג דמגבי וכ"ב נ"א דמגחי ורש"י גרס דמגחי ופי' יש עיכוב בדבר וכו' וזה עולה עם פי' של רבינו ומאחרין. [4] והוא שאלתות לפנינו אי' בפ' בהעלותך ספי' קכ"ג. [5] בנו"ג כיון דמשכין ברחמי וכו'.

ובזה הענין נוכל לפרש ג"כ ישני הציונים שהביא רבינו כי טעם הדיבור כתובה דמגחי בה טפי ענינו בכתובה לוחמין ומתגרין בעלי החתונה וכ"ה כפירוש בשבת ק"ל. דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא. וגם מאמר השני כיון דמגיחי ברחמי וכ', נוכל לפרש שהכהנים לוחמים ומנצחים בתענית שלוחמים נגד יצרם ומנצחים אותו וכן ענין המלה ממש בל"ע ופרסי הרשומה. אבל רבינו וכן דעת רש"י פירשו מאחרים ומעכבים ולפי זה הוכרחנו לגזור המלה מל"ע חגי באותיות הפוכות של מלה נחי ופתרונה אֵחַר פעמו בלכתו. ולפי פי' זה נוח גי' הדפו' בשאלתות שם כיון דמשכי ברחמי וכ', פי' מאחרים ומושכים בתפילה] —

גָּח (neigen) הגוהה ברשות הרבים בעל הערוך גרים הגוהה ע"ש). * [אחי"ה עיי"ע גה א' ומ"ש] —

גְּחַט = גְּהִיט (נהיט .s. Art) בחלומות דפ' הרואה (ברכו' נ"ו.) [וי"ו] דפטר חמור גהיט מתפילך פי' חסר מתפילך. (א"ב בנוסח' דידן כתוב גהיט מתפילך). * [אחי"ה וכן הוא עיקר עיי"ע גהיט וכן הגירס' בשט"מ בברכו' ופי' כלומר נמחק שהסופר כתבו מלא ואינו אלא חסר ומחק הוא"ו ע"כ ובאמת בל"פ גהיט ענינו נחסר ונמחק. ועוד יש להעיר על מלה ערבי' כחס כחט = كحس, كحط שפתרונה נחסר ונמחק. ובכ"י מ' ובב"נ אי' עוד עיין רבא והזא דגהיט עיי' ד"ס צד קנ"ד:] —

גְּחַךְ (מל"ס גְּחַךְ lachen ; גִּיחוּךְ ; גּוּחְכָא das Lachen גַּחֲכָן (Spassmacher בפ' המפלת מין בהמה (נדה כ"ג.) עד שהביאו[1]) ר' ירמיה לר' זירא לידי גיחוך ולא גיחך. ובס"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהד' ל"ט.) גחכן הוא דקאמר ליה ליחזקאל (שכב על צדך הימנית ושכבת על צדך השמאלית) [וצ"ל שכב על צדך השמאלי (יחזק' ד', ד') ושכבת על צדך הימיני] (שם פסוק ו')[2]). תר"י צחקה שרה (בראשי' י"ח, י"ג) גחכת שרה, ויהי כמצחק (שם י"ט, י"ד) והוה כמגחך. * [אחי"ה בנו"ג כתימהא כגבר מנחך. והרבה בתרג' ירושלמי אבל בתרג' אונקל' אי' רק שורש חוך ודחך ע"ש עיי' דוגמאות בעמת"ר להח' לעווי. וכן מצוי הרבה בתלמוד ירו' ד"מ ירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ג גחיך ליה הבריה, ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ג גחיך לקבליה, ירו' נזי' פ"ז דנ"ו ע"ג אתחמי גחיך, ירו' קידו' פ"ג דס"ד. גחכין וקמון להון, ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג שרי גחיך, שם פ"ד ד"ט ע"ד פלוני אִיגְּחַךְ והוא אתפעל כמו אֶתְגְּחֵךְ בל"ס. ב"ר פ"ו אתת מלתא ושרין גחכין, ושם פ"ל גחיך ציבורא לקליה. והשֵׁם גיחוך נדה הנ"ל וכ"ה בשבת ס"ד. מחוך דבר המביא לידי גיחוך, ובילק' מטות רמז תשפ"ו הגי' לידי מחוך, וכ"ה בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס שבת צד ס"ח: ועיי"ע מחך. ובמשקל סורי גוּחֲכָא אי' בתרג' משלי י"ד, י"ג, תהלי' ע"ט, ד'. והמלה בל"ס צחק ושמח וכן בלשון ערבית באותיות הפוכות חגה = جحا] —

גְּחִילְנָא (אולי מל"ע جحلان Vogelname, Rebhuhn) וכר נפחא בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב:), פי' עופות שהן ספק אם טמאין הן אם טהורין כמפורש בגמ'. (א"ב בנוסח' דידן כתוב כוחילנא). * [אחי"ה אם כגי' רבינו כן הוא אז אולי הוא מל"ע הרשומ' וכן נקרא קורא זכר. ואם כגי' הדפוסי' אז אולי היא מלה ערבית כהלאון = كهلاء מין עוף אחר עיי' פרייטאג אוצה"ש ח"ה, ט"ו] —

* גַּחֲמוֹן (מל"ע جحم der Neidische, Geizige) בב"ר ספנ"ז כולהון (ר"ל שמות פרטיים בבראשי' כ"ב, כ"ד) לשם מרדות הן טבח טבחון גחם גחמון וכ', כ"ה לפי גי' נכונה של ילק' סוף וירא רמז ק"ב. ונ"ל לגזור מל"ע הרשומה וענינו כילי ובעל קנאה.

גְּחַן (מל"ס גְּחַן neigen, sich bücken) תרג' ויגהר ארצה (מ"א י"ח, מ"ב) ונחין לארעא. המה כרעו (תהלי' כ', ט') אינון גחינו). * [אחי"ה וכן הרבה בתרג' עיי"ע בעמת"ר להח' לעווי. וכנ"ה בגיטי' נ"ז: גחין ושקליה, סוט' מ'. והאי דגחין וזקיף עליה וכ', סנהד' ז': קם גחין עליה וכ', ב"ב כ"ז: אפשר דגחין והליף תותיה. בינוני פועל בפסיקת' רבתי פכ"ו היה גוחן לארץ ומנשקן, בינוני פעול בב"ר פ"כ מהלכי נחונים על מיתיהם, בינוני פְּעִיל בשבת מ"ג רע"א בבתי גְּחִינֵי דשכיח בהו דליקה. פי' בבתים נמוכים] —

גחר = גִּיחוּר (בל' בקטרי' cukhra, בל"פ הישנה cuhar ובל"פ החדשה בהפך האותיות سرخ פי' אדום (roth) בפרק הרואה מקום בסוף הלכה מקום שנעקרה ממנו ע"ז (ברכו' נ"ח: ירו' ברכו' פ"ט ד"ג סע"ב) ראה את הכושי ואת הגיחור. ובגמר' ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול (ברכות נ"ט:) והאי דגחירי משום דדיירי בבתי

---

[1]) בנו"ג עד כאן הביאו וכ"ה בחידי' הריטב"א. [2]) ובילק' יחזקאל רסי' שמ"ד הובא רק פסוק הראשון וכן שם הגי' גיחכן.

אפלי [1]), ובבכורו' בפ' מומין אלו (בכורו' מ"ה:) הכושי והגיחור והלווקן [2]) פי' בגמ' (בכורו' שם לפי המסקנא) גיחור סומקא כדאמרי אנשי סומקא גהיא [3]) פי' "אדום ביותר". * [אחי"ה כן גי' ופי' רגמ"ה בכ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ק"ט:) וגוזר אני המלה מל"פ הרשומ' שענינה ממש אדום ובל"פ חדשה בחילוף אותיות ר' קודם ח', ודע שגם בל"ע נקרא אדום מעורב עם לבן صحر והוא צהור הנזכר בברכו' ל"א: ולא צחור ולא גיחור ולדעתי צחור וגיחור אחת היא. ובאמת בכ"י פ' ובב"נ ברכו' צד י"ח: אי' רק צחור וכן בדפ"ש ווניצ' ובסיל' לי' מלת גיחור רק צחור ובכ"י מ' במקום צחור הגי' חיור ובגליון אר"ג גיחור ולדעתי במקום חיור צ"ל גם בכ"י מ' צחור ועל זה בא הגליון להוסיף אר"ג גיחור. וגיחור פירש"י ברכו' נ"ח: אדוֹם הרבה רו"ש בלע"ז [rouge בל"צ אדום] ומסכים לזה בברכו' נ"ט: ד"ה ה"ג ובבכורו' הנ"ל ע"ש ומ"ש רש"י בברכו' ל"א: צחור רו"ש בלע"ז גיחור שהוא לבן יותר מדאי כבר תיקן הגרי"ב בהפשב"ע ע' צחר ובגליון הש"ס דאיפכא צ"ל צחור שהוא לבן וכ', גיחור רו"ש בלע"ז והראיה שבפי' ליחזק' כ"ז, י"ח כתב רש"י בפירוש צחר לבן כמו אתונות צחורות שופטי' ה', י' וכן פי' הרד"ק לשופטי' ועיי"ע צחר וע' כבן] —

גַּחַר (בל"ע جحر (Höhle, Erdriss כיש מביאין בפ"ח באהלות (מ"ב) הסלעים והגחרים, פי' מין חורים שמשם בא האור ובל' ישמעאל אגחאר [4]). וי"א מערות וחוחים. * [אחי"ה והוא ל"מ בש"א י"ג, ו' עיי' תוי"ט לאהלו' שם אבל בפי' רה"ג לסד"ט אי' הגחורין, פי' מערות וחורים וכן הביאו הר"ש בשם הערוך בזה"ל נחורים פי' בערוך מין חורים שבהם שמשם בא האויר, וי"א מערות וחורים עכ"ל. ובטעות נכפל שבהם שמשם ולפ"ד מתחילה היה כתוב שבהם וסופר אחד שראה גי' רבינו שמשם הגיה כן בגליון ואח"כ בא לפנים, וגי' נחורים ט"ס וצ"ל גחורים כגי' רה"ג גחורין וכצ"ל הגחירים בעה"ק שנ"ב וכ"ה ברא"ש, וגי' האויר בר"ש צ"ל אור ועיי' הרא"ש. ורע"ב יפה הביא לשון הר"ש שהוא לשון הערוך. ושם הגי' הגהרים וכ"ה במשנה שבמשניות וכן גרס הרמב"ם. ובענין פי' המלה נ"ל לחזק פירושו של רבינו כי מלה ערבי' הרשומ' ענינה חור ומערה, ומה שכתב בשם י"מ הוא דעת רה"ג אך בתיקון חורים לחוחים והוא ל"ע جوخة, פי' בּוֹר. והרמב"ם פי' הגהרים תוספות הכותל מן ויגהר ארצה (מ"א י"ח, מ"ב עיי"ע גהן). פי' יציאת הכותל והטייתו עיי' הרא"ש ותוי"ט] —

גֵּט (אולי מל"ע خط Schriftstück, Urkunde (עיי' פערלעס במ"ע מהרז"ף חלק ט"ו, קנ"א) ; [5]) גֵּט נָשִׁים Scheidebrief, Ehescheidungsurkunde ; גֵּט פָּשׁוּט glatte, einfache Urkunde ; גֵּט מְקוּשָּׁר zusammen-genähte, gefaltete Urkunde ; גֵּט חוֹב Schuld-urkunde, Schuldschein) בפ' ח' בגיטין (מ"א דף ע"ז.) הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מגורשת. ועוד בזה הפרק תנן (דף ע"ח. וש"נ) היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה קרוב לה מגורשת וכ', פי' ר"ח קבלנו מרבותינו אפי' זרקו לה בחצרה לא משתריא לעלמא עד דמטי גיטא לידה דגרסינן בירו' (גיטי' פ"ח הל"ב דמ"ט סע"ב) המחוור מכולם עד שיתננו לידה [6]). פ' אחרון דב"ב (פ"י מ"א דק"ס.) גט פשוט עדיו מתוכו ומקושר מאחוריו [7]), פי' גט פשוט "שטר פשוט כגון שטרות שלנו והאי גט אפי' בשאר שטרות מיירי דכל שטרות איקרו גט כדאמרינן (ב"ק צ"ה.) וגט חוב שאין בו אחריות, פי' עדיו מתוכו במקום כתיבה תחת הכתיבה. פי' מקושר

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' והאי דגיחורי משום דדרו בבית אפל ובב"נ צד ל"ו. והאי דגחירי משום דדירי בבתי אפלים ובכ"י א"פ הגי' דגיהרי עיי' ד"ס ברכות צד קס"ט. ובנו"ג האי דגיחורי משום דמשמשי ביממא והאי דגיידו עיניהו משום דדיירי בבית אפל וגי' זו הוגה עפ"י פירש"י ע"ש ד"ה ה"ג משמע דהיה מונח לפניו גם גי' אחרת. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר וכ"ה בעי' לווקן אבל בשדפ"ע דכאן והלוקן וכ"ה בספר המפתח לרבינו נסים ברכו' צד כ"ו: ובנו"ג והלבקן. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ועיי"ע גיהיא וכן משמע משט"מ לבכורות בספר מזבח כפרה צד ל"א: גיהא אדום ביותר. ובדפ"ע גחיא ובנו"ג גיתיא. [4]) اجحار. [5]) בשלטי הגבורים למרדכי רפ"א דגטין אי' בזה"ל: "לשון גט כמו שמצינו בירושלמי אבן אחת בכרכי הים וגטא שמה ומגרשת כל חברותיה מפי הרי אברהם מאוסטרוקייאה". וכ"ה בחידושי אנשי שם למרדכי שם רק בשם מדרש, וכונתו על אבן אכאטים (עיי"ע) שנקראה ג"כ acates, agates ויש במיני אבן זו גם אבן שואבת עיי' יאהרבי להי' ברילל א', קכ"ו. [6]) העתיקו התוספ' בגיטי' ע"ח: ד"ה ואת בשם הערוך והשיגו עליו שאין ראיה מירו' מוכרת ע"ש. וכן הביא הרשב"א בחי' לגיטי' ע"ח: וכתב על פר"ח דברי תימא הם דהא רבא דבתרא הוא עבד עובדא כדאמרי' לעיל (ע"ז:) תיזול ותיחור ותפתח ותקני גיטא אגב ביתא וההיא דירו' אדי אמות קאי וכ' ע"ש ומסיק הרשב"א אלא שדברי קבלה הם וראוין לחוש להם. ועיי' עוד המראים לירו' גיטי' הנ"ל. [7]) וכ"ה לפי גי' המש' בירו' אבל בבבלי אי' מקושר עדיו מאחוריו וכ"ה במשנה שבמשניות ושם ובמקושר.

הוא עשוי כקישורין תפירות[1]) וכך היו רגילין לעשות: בראש[2]) הקלף היו כותבין שיטה אחת זכרון עדות שהיתה בפנינו ואח"כ היו מניחין חלק כשיעור שיטה אחת והיו מקפלי' שיטה [ראשונ'][3]) הכתובה על [שיטה שניה][4]) שאינה כתובה ותופרין אותה [שיטה הכתובה על שיטה שאינה כתובה][5]) ואח"כ כותבין בשיטה שלישית בירח פלוני ככך וכך בו ומניחין שיטה ד' חלק וחוזרין ומקפלין שיטה הכתובה על החלק ותופרין אותן ביהר. ושוב כותבין בשיטה (ה ש נ ת)[6]) [ח מ י ש י ת] בשנת כך וכך לבריאת עולם. ומניחין שיטה ו' חלק ומקפלין ותופרין הכתוב על החלק. ובין אלו הקשרים משלימין כל הזמן[7]) ושאר כל השטר כותבין פשוט כשאר כל השטרות[8]) וזהו פשוט שבמקושר. ומפורש בגמ' (ק"ס:) טעמא מאי עבדו מקושר[9]) אתרא דכהני הוה. ודינו של מקושר[10]) שיהו עדיו חתומין מאחוריו מאחרי הכתיבה בין הקשרים כדמפרש בגמ' מפני שיכול לעשותו פשוט שיקרע התפירות ויתפשט כ ל ה כ ת ב[11]). ואותן ג' השורות העליונות שיש בין שורה לשורה ריוח שורה אחת לא חיישינן. גט קרח בס"פ הזורק גט (גיטי' פ"א במשנה) מפורש איזה גט קרח כל שקשריו מרובין מעדיו. בר"ג דחלק (סנהד' צ"א.) אב שכתב לגטון לבניו, פי' שטר צואה[12]) ובב"ר פס"ב (ספס"א) ואיכן[13]) הוא לוקטור אמר לו ולבני הפילגשים (בראשי' כ"ה, ו'). (א"ב תרג' ספר כריתות (דברי' כ"ד, א', ג') גט פטורין.— לֵגַטוֹן בל"ר מתנת שכיב מרע ולֵקַטוֹר מְצַוֶּה מחמת מיתה לתת מתנה). *[אחי"ח שני הציונים האחרונים שייכי' לערך למ"ד. כונת רבינו בציון מב"ר על מלה רומי' legator וכמו כן דעת ר"ב ופתרונה מְצַוֶּה מחמת מיתה. ובלי ספק כך היתה הגי' לפני בעל הערוך ולפנינו בב"ר בס"פ הנ"ל אי' תמורתו קדש בזה"ל והיכן ש ט ר ש י ל ו ח שחילק בין בניו א"ל ולבני הפילגשים ומגי' הילק' (שם) והיכן הוא נותן ל ב נ י ק ט ו ר ה א"ל ולבני הפילגשים ע"כ נשמע שמתחילה היה כתוב כגי' רבינו ואיכן הוא לו ק ט ו ר כלומר איה היה מצוה ועושה שטר צואה שינתן ג"כ לבני קטורה חוץ משל יצחק. ומחסרון ידיעת המלה הזרה נשתנה לוקטור: למלות ל ב נ י קטורה ודו"ק. וגזרת מלת גט דעתי נוטה לדעת פערלעס שהוא ל"ע ופ' הרשומה ועניגה כתב וספר בלא"ש אורקונדע, דאקומענט וכן נקרא כל שטר, עיי' גיטי' ס"ד, גיטי ממון. ובאמת כ"ה דעת גדולי המפרשים עיי' פירש"י לגיטי' ס"ה: ד"ה כתבו ופי' בזה"ל כבר החזיקו בו לקרות לספר כריתות אשה גט. וכפיה"מ להרמב"ם לגיטי' פ"ב מ"ה אי' בזה"ל שם גט נופל על כל שטר והשטרות כולם נקראין גיטין ותרג' ספר כריתות גט פיטורין אבל הן קורין ברוב לגט האשה גט במלה מוחלטת ואין בכאן דבר שיפול בו ספק לפי שעצם הענין יורה לך אי זה הדבר הוא בגט אשה או בזולתו ע"כ לשונו הזהב ועיי' עוד תוספ' רפ"א דגיטי' ב'. ד"ה המביא ותוי"ט שם ורע"ב לב"ב פ"י מ"א. ובלשון שלמה אי' גט נשים ב"מ פ"א מ"ז, או גט אשה בגמ' שם י"ח: גיטי' י', והלאה, או גט כריתות כתוב' ט': סנהד' י"א, ובילק' וירא רמז צ"ד אי' גט גרושין, והקבוץ גִּטִּין, גִּטֵּי נשים, גיטין עיי' גיטי' ד': והלאה ע"ח: פ"ד: ועוד הרבה נלאיתי לכתוב. ובצירוף עם התוארים כגון גט חליצה יבמו' ק"ו, גיטא דחליצותא שם: גט מיאון שם. גט שחרור גיטי' פ"ה: גיטא דחירותא שם ל"ח. גט המעושה גיטי' פ"ח: ב"ב מ"ח. יבמו' שם ע"ש המפרשי'] —

גְּמַשׁ (Mist, Excrement) מל"פ غوشاد באותיו' הפוכות) תרג' ירו' [ב'] והרים את מראתו בנצתה (ויקרי א', ט"ז) ויעברית קרקבנה בגמישא). *[אחי"ה מתחילה עלה בדעתי לומר שהוא ט"ס במקום גדפא והוא ממש העתקת של נוצתה עיי"ע גדפה. או ט"ס במקום גדשה, פי' בל"ס לקיטה וצבורה, והראיה שבתרג' ירו' א' לזה הפסוק אי' לגי' רבינו בע' לקט ולפקקה בלקטה שהוא בל"ס לוקטה, פי' מה שהוא צבור בזפק ועיי' עוד ל"ע لقاطة, פי' פסולת והושאל ג"כ לזפק של עוף שנקרא لقطة. ואחרי עיון אמרתי שהיותר טוב לגזור מל"פ הרשומה בחילוף

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו וצ"ל כמו בכ"י רגמ"ה לב"ב כקישורין תפורות. [2]) בכ"י רגמ"ה אי' תחילת. [3]) כ"ה בכ"י רגמ"ה ונכון הוא. [4]) כ"ה בכ"י רגמ"ה. [5]) כ"ה לנכון בכ"י הרגמ"ה. [6]) כ"ה בדפי' וויניצי' אבל בשרפ"ע אי' בשנית ובדפי' פיז' חסרה שורה שלמה ובלי כל ספק נשמט לפנינו תיבה אחת וצ"ל כמו בכ"י רגמ"ה כבפנים. [7]) ובכ"י רגמ"ה הגי': וכך היו רגילין לעשות מן ו' שיטין עד שיכתוב הזמן ומאריך באותו ענין שאמרנו והיו תופרין אותן ע"כ. [8]) ובכ"י רגמ"ה אי' כזה: ושאר כתיבת השטר כותבין כשאר השטרות פשוטין. [9]) וכ"ה בכ"י רגמ"ה אבל בנו"ג וטעמא מאי תקינו רבנן מקושר. [10]) בכ"י רגמ"ה כ"ה: טעמא מאי הוו עבדי מקושר והיינו של גט מקושר שיהו וכו'. [11]) ובכ"י רגמ"ה אי' על הכתיבה. ע"כ העתיק רבינו פירושו, אות באות מכ"י ב"ב של רגמ"ה בשינויים ובהשמטות שהבאתים בין שני חצאי עיגולים. [12]) כונתו על לשון רו' legatum ויפה פי' אבל המלה הובאה חוץ למקומה עיי"ע לגטון במ"ע. וכגי' רבינו אי' ג"כ בילק' סוף חיי שרה רמז ק"ט אב שכתב לגיטיין וכ"ב לי לע"ז לגאטי. אבל בנו"ג בסנהד' בט"ס אב שנתן א ג ט י ן עיי"ע. [13]) כ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע והיאך.

אותיות כי גושט פתרונה צואת עופות וגם נוצתה לש' קטיעה במקום נוצאתה מל' יצא והיינו מה שיצא מבית הרעי עיי"ע בית רעי] —

גֵיא בֶן הִנֹּם Hölle, eig. Thal des Ben Hinnom, ein südöstlich von Jerus. geleg., dem Molochdienste geweihter Ort, aus **גֵי הִנֹּם** **גֵיהִנָּם** (Jos. 18, 16 zusammengez. בילמדנו בס' פרשת קדושים [1]) ובמגילת איכ' טומאתה בשולה (איכ' א', ט') אמרו רבותינו אע"פ שהיו כל בתי ע"ז בירושלם המולך חוץ לירושלם היה והיה עשוי צלם והיו לו ז' קנקלים והוא לפנים מהן והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחברו והיו מסיקין אותו באש והכומרין נוטלין התינוק ונותנין לתוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא שמו תפת והנם שהיו מתופפים ומנהמים בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו. ד"א הנם שהיה תינוק מנהם וקול נהמותיו עולות. ד"א הנם שהיו הכומרים אומרים יהנה [2]) לך יערב לך יתבסם לך וכ'. *[אחי"ה באיכ"ר הנ"ל אי' בכמה וכמה שינויים אבל לפני רבינו היה גם שם הנוס' כמו בילמדנו וקרוב לזה הובא בילק' שם וברד"ק למ"ב כ"ג, י'. ודע כי גיא בן הנם (ירמי' ז', ל"א. ל"ב; י"ט, ו'; ד"ה ב' כ"ח, ג') או גי בן הנם (יהושע ט"ו, ח'; י"ח, ט"ז; ד"ה ל"ג, ו') או גיא הנם (נחמי' י"א, ל') או גי הנם (יהושע שם ושם) או גי בְנֵי הנם (לפי כתיב במ"ב כ"ג, י') היה מקום ידוע קרוב לירושלים גיא שאין האיש נכבית ממנו היו שורפין בו עצמות הטומאה והנבלות ושאר הטומאות והמלה עברית מורכבת עכ"ל הכוזרי סח"א סי' קי"א. ועיי' ג"כ הרד"ק במ"ב הנ"ל. והושאל בזמן מאוחר למקום שאול שהרשעים נוהמים שם באחריתם לדיראון עולם ר"ה י"ז. כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכ' גיהנם כלה והן אינן כלין ועיי' עוד ע' בני מחוזא. שבת ל"ג: משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש. והא לך ציון יפה מהזכרת גיהנם בדרז"ל ברכו' י'. ט"ו: י"ט. כ"ח: נ"ז: ס"א. שבת ל"ג. ק"ד. קי"ח. קמ"ט: עירו' י"ט. ט"א: ק"א. פסחי' נ"ד. צ"ד. קי"ח. יומ' ע"ב: ביצ' ל"ב: תעני' ה'. מגילה י"ד. ט"ו: חגיג' י"ג: ט"ו. כ"ו. יבמו' ס"ג: ק"ב: ק"ט: נדרי' ח': כ"ב. ל"ט: מ'. גיטי' ז'. סוט' ד': י': כ"ב. מ"א. קידוש' פ"א. פ"ב. ב"מ נ"ח: נ"ט. פ"ג: פ"ה. כ"ב י'. י': ט"ו. ע"ד. ע"ה: ע"ט. פ"ד. סנהד' נ"ב. ק"ח. ק"ט: קי"א: ע"ז י"ז. (ילק' משלי רמז תתקס"ב) ע"ז י"ח: מנחו' צ"ט: חולי' קל"ג. ערכי' ט"ו: תמיד ל"ב: אבות פ"א מ"ה; פ"ה מי"ט; ד"א זוט' פ"א ב"ר פ"ט ילק' משלי רמז תתקל"ג. בכל המקומות הללו נתקצרו שלש מלות לתיבה אחת וכ"ה בל"ע וסו' הרשומה וממנו נאצלה בספרי אונגליאום המלה γέεννα ובל"ע جهنم שאול ואבדון ובל"ס גֵיהַנָּא פי' שאול] —

גִיב (antworten, erwidern) ירו' בריש דהוריות (פ"א דמ"ה סע"ג) ולמה לא אגיבתוניה. סנהד' פ' כה"ג (ספ"ב ד"כ ע"ד) אפשר כל מאן דנא שאיל ליה הוא מגיב (ליה) [וצ"ל לי] פי' נותן תשובה). *[אחי"ה והרבה מצוי בירו' ד"מ ירו' ברכות פ"א ד"ג: מגיב ליה הבריה ושם פ"ג ד"ו: ופ"ד ד"ח: ולא אגיבה, ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג ואגיבוניה אכין, ירו' שביעי' פ"ו דל"ו רע"ד ומגיב ליה ושם פ"ח דל"ח רע"ב אגיב ההן טעמא וכ', ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה: לא אגיבו, ירו' שקלי' פ"ח דנ"א. ולא אגיביה, ירו' עירו' פ"א די"ח ע"ד אגיב ואמר ליה, ירו' יבמו' פי"ב די"ג. ולמה לא אגיבתינון, ירו' תעני' פ"א דס"ד סע"ב אמרינן לך אישר ולא אגיבתינון, ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ד אתון מגיבין לי. קהל"ר פ' עת ללדת אגיבון אבתריה מה דאנא אמר לכון פירוש כולן בל"ע וסו' השיב בבנין אַפעל וכן ענינו בבנין פעל ב"ר פ"פ ואין שאילנא ליה מגייב. עיי"ע גב ד' ומ"ש] —

גַיְיְדַר (Maulesel בל"י אמצ' γαΐδαρος, γάδαρος עיי' רימ"ז בט"ר א, קט"ו) [3]) ירו' בפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ"ו די"א.) אם יש בנבלה כדי ליקח גיידור קטן אין חייב להעמיד לו חמור אחר, פי' חמור בל"י גיידרו. *[אחי"ה ובאמת בל"י הרשו' כ"ה ומלת גיידרו הוא בל' קלילא חמור קטן וקטןγαϊδούρι וזהו ג"כ גיידרון של מעלה בע' גדרון ר"ל γαϊδούριον. ועיי' עוד ל"ע הרשומ' בע' גדרון ובל"פ נקרא עגל كودن ובהמה جودن. ודע שממה שפי' כאן ובע' גדרון שבל"י קורין לחמור גיידרו והחריש מע' אונוס היא לפ"ד ראיה מופתית שבע' אונוס הוספה מאוחרת היא ע"ש מ"ש] — (א"ב עיי"ע גדרון).

* **גִיהָא** עיי"ע למעלה אחר ע' גהא.

* **גַיוּתָא** (Heidenthum, Nichtjudenthum) עיי"ע גוי שממנו נאצל שם מופשט זה.

---

[1]) בתנהו' ובילק' לי' אבל אי' בהרהבת הלשון בילק' ירמי' רמז רע"ז בשם הילמדנו. [2]) וכ"ה בילק' שם ובאיכ"ר חסרה ז' המלה, ובד' אמש' ופר' בט"ס יענה, ובהעתקת הרד"ק נסמן בפנים הג"י הנה וצ"ל יהנה. [3]) ושם בט"ס γαϊδαρούτζι.

* גֵּיוְתָן גַּאוְתָן (מהשם גַּאָה (עיי"ע גֵּא א') התואר הסורי גֵאוְתָנָיָא (hochmüthig, stolz בב"ר פפ"ה כדי לסמוך רשע אל רשע . . גיותן לגיותן ע"ש מ"כ ובילק' דניאל ריש פרש' ה' הגי' גאותן לגאותן. הקבוץ שמ"ר פ"ח הגיותנין שעושין עצמן אלוהות, ובתנחו' וארא הגי' גאותנין, ובדר"א רפ"ב גיפתנין, וכן תר"י א' שמות ט"ו, ז' גאונך: ובסוגי גיפתנותך, וגיותן וגיבתנותא מצוים בתרגום לפעמים עיי' עמת"ר להח' לעווי ח"א צד קכ"ט.

* גֵּיִי (מל"ע جاى (ab- zerreiben בב"ר פל"ג הן דיהבת אשפע על אותו העני קרא משפטיך תהום רבה (תהלי' ל"ו, ז') הן דמחיית גיית ופי' מ"כ לשון גודל וגיאות. והדוחק נראה לעינים ולדעתי היא מלה ערביי' הרשומ' ופתרונה שָׁחַק וּמָרֵק ושיעורו למי שאתה נותן טובה תתן בשפע רב ולמי שאתה מכהו תמרק ותשחק אותו ובנ"א את בתנחומא ובפסיקתא שור או כשב צד ע"ד מדקדק. וזה ראיה לאמיתת פירושי כלומר דקדקת ותשחק אותו היטב הדק ורבינו גורס גיית ג"כ אצל נ"א אבל הובאה המלה בע' גיית חוץ למקומה כי אות תי"ו כינוי הפעל הוא.

* גִּיל עיי"ע גל.

* גַּיֵּיל (בל"ס גּוּל, גָּל בל"ע جال zusammenrollen, (eig. wenden ירו' יומ' פ"ז דמ"ב: כד דהיא חדא אוריא תהא גַּיֵּיל לה להדי פרוכתא, ובירו' מגיל' פ"ד דע"ה: הגי' תהוי גוילא ויותר נשתבש בירו' סוט' פ"ז דכ"ב. תוגייל וצ"ל תהוי גייל וכצ"ל בירו' מגילה שם במקום שאין גוילים ס"ת ברבים: אין גיילים וכ', פי' אין גוללין ואות הכפול נהפך ליו"ד עיי"ע גייף, וכ"ה בל"ס וע' הרשומה וענינו גלל.

גַּיְיִס (בל"ס גַּיְסָא בל"ע جيش (Volkshaufe, Schaar בפ' ואלו עוברין בפסח (פסחי' פ"ג מ"ז דמ"ט.) ולהציל מן הגיים [1]). ובסוף משנה יבמו' (קכ"ב.) אתה יודע [2]) שהמדינה הזאת משובשת בגייסות פי' חיילות. *[אחי"ה וכ"ה באמת בל"ע הרשומה, וכנ"ה יבמות קכ"ב: רדף אחרינו גייס וירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד ירד הגיים עלינו. ב"ק קי"ד. המציל מן הנהר או מן הגיים וגי' ירו' נ"ב בהגהת רי"פ. בפסיקתא רבתי פכ"א דמ"ב: גייס גייס מן הגודר ולוקים מן סוסיתא והיו מתגנבים וכ' ובפסיק' שם עמוד ג' אי' גייס מן הגדר אלקים מן סוסיתה היו מגנבים וכ', והמפרש בדפ' ברעסלוי כתב ולוקים ולקו אותם וטעות הוא כי לוקים לפ"ד הוא לקום של מקרא (יהושע י"ט, ל"ג) ותכונתה היתה אצל ים כנרת וכן סוסיתא היה בשכנות טבריה שהיא קרובה לכנרת וזה מה שאמר לוקים מן סוסיתא, פי' אנשי מקום לקום באו מעיר סוסיתא, וכן משמע מירו' מגילה פ"א ד"ע. שלקום ולוקים אחד הוא. ברכו' ס': אתא גייסא שבייה למתא פי' בא גדוד ושדד את העיר. וכה"ג בכ"י מ' אבל גי' רבינו עיי"ע גרב א'. וכן מפורש גד גדוד יגודנו (בראשי' מ"ט, י"ט) בירו' סוט' פ"ח דכ"ג. גייסא אתי מגייסתיה והוא מגייס ליה וקרוב לזה בב"ר פצ"ה גייסא אתי למגייס יתהון ואינון מגייסין גייסא. והפעל נאצל משם וכמו כן בל"ע جيش כלומר הכין ומקבץ חיילות למלחמה וכ"ה בדרז"ל וכ"ה בויק"ר פי"ז התחיל מְגַיֵּים חיילותיו למלחמה רות"ר פ' וימותו כמה גייסות אני יכול לגיים. והקבוץ גייסות אי' עוד בתעני' ח': גדול יום גשמים שאפי' גייסות פוסקות בו. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד באו הגייסות לעירו. ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. שומרי גייסות. שמ"ר פכ"ב משל למי שראה הגייסות באות עליו . . מה עשה נטל בנו בידו והיה נלחם עם הגיים. —·גיים ט"ס במקום גוים עיי"ע גוי וע' גויה]—

גַּיָּיִס (Γάϊος, = Gajus, = Cajus (Caligula)) ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: מעשה ששמע שמעון הצדיק בת קול יוצא מבית קודש הקדשים ואמר נהרג גיים גוליקס ובטלו גזרותיו ובבבלי הגי' גסקלגס, ובתוספת' סוט' פי"ג גסקלנוס, ובשהש"ר פ' אם חומה גיוסלוקין בלי ספק ט"ס נפל כאן וצ"ל גַיוּס קַלְגְּלוּס והוא היה קיסר רומי צורר היהודים שצוה להם להעמיד תמונת צורתו בהיכל וחי בימי אגריפס וידידיה אלכסנדרוני ושמעון הצדיק הוא שמעון שחי בימיו אשר בא זכרונו ג"כ בבן מתתיהו בקדמוניו' פי"ט, ז', ד' ועיי' עוד מ"ע למהרז"ף ח"ג צד ת"ם. וזה מה שכתוב בפי"ב במגילי' תעני' בתרתין בשבט וכ' בעסרין ותרין ביה בטילת עבידתא דאמר סנאה להיתאה להיכלא דלא למספד. ובצידה לדרך רמ"ח. אי' שלח קסלקלגום [וצ"ל קיים קלגלוס] את הצלמים להעמידם בהיכל.

* גַּיִם, גוּם, גִּיסָא, גּוֹסֵם עיי"ע גס.

גַּיֵּיף (או מל"פ جفت או מל"פ گایه = גויה der (Beischlaf, namentl. der uneheliche בגמ' דפ' הבונה (שבת קי"ד.) אח"ם בט"ע גי"ף אחם

---

[1]) וכה"ג בירו' ובמשניו' נאפולי ופיזי ובריי"ף וברמב"ם פי"ג מהלכ' חו"מ הל"ט ובפי' הרע"ב וכה"ג בכ"י מ' וב' וא"פ עיי' ד"ס פסחי' צד ס"ט. וכה"ג בנ"א בדפוסי' אצל הגי' נכרים ובדפוסי' הישני' אי' גוים וצ"ל גייס. [2]) בנוי"ג אתם יודעים.

עליהם מפני שבעטו בגיף, פי' שלא ניאפו [1]. בריש ויק"ר פרש' מלא כף נחת (ריש פ"ג וכ"ה בקהל"ר פ' טוב מלא ובילק' קהלת רמז תתקע"א) ובריש פסיקתא דעשר תעשר (צד צ"ו.) מתלא אמר גייפא בחזורין ומפלגא לבִּישַׁיא [2]) ס"א גיירא [3]). (א"ב תרג' הנואף והנואפת (ויקר' כ', י') גייפא וגייפתא, פי' נואפת בשכר תפוחים ומחלקתם להולים). *[אחי"ה וגוזר אני המלה מל"פ הרשומה ועניגה כמו גויה אבר המוליד וכן נקרא בויק"ר קלס"פ כ"ה האבר ע"ש ערלת הגוף, וכן הגי' בשבת ק"ד, מפני שבעטו בגוף לפי גי' כ"י מ' וא"פ וברש"י דפ' קראקא ובע"י הראשון עיי' ד"ס שם צד קי"ג. ועיי"ע גף האחרון. ועוד י"ל כי אות האחרון והיינו ת"ו נשמטת כי גפת בל"פ הרשומ' פתרונה תשמיש ובדרז"ל תשמיש שלא בקדושה והיינו ניאוף. ועוד י"ל שהיא מלה בקטרית gap, פי' שכיבה והיינו שלא בקדושה ע"י ניאוף וממנו הפעל גפתה לאמו בסנהד' פ"ב: עיי"ע שולנאי. ועוד י"ל שהוא מלשון גפף, פי' מחבק וע"י חיבוק נעשה או נעשתה נואף ונואפת, וכ"ה בירו' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג מגפפין סוטה, פי' אם חובקה איש אותה נידונת כסוטה. והתרככות אות הכפולה לאות יו"ד הרבה מצויה (עיי"ע גגמי ועי' גייל ועי' גיל). וכן מצאנו במלה זו בעצמה בירו' יומ' פ"ג דמ"א, ובקשו (ר"ל הסער הגדול) להטיל עוד שני ועמד וגייפו, פי' מחבקו ניקנור את דלתותיו ובבלי ל"ח. אי' עמד הוא וכרכה ופירש"י וחבקה] —

* גַּיֵיץ, גַּיֵיץ (בל"פ غاز (mit Gier essen הוריות י"ג. אפי' גלימי גייצי גי' רבינו גגמי ע"ש. פי' בל"פ אוכל לתאוה ועיי' עוד ערך הבא.

גַּיֵית (du zerreibst) בב"ר פל"ד (ל"ג) ויזכר אלהים את נח: על העני [4]) קרא משפטיך תהום רבה (תהלי' ל"ו, ז') הן דמחיית גיית. ובויק"ר פ' צדקתך כהררי אל (פכ"ז) ובפסיקתא דשור או כשב (פסדר"כ צד ע"ד.) הן דמחיית דקדקת. *[אחי"ה בפסיקתא שם ובתנחומ' אמור סי' ו' צד רכ"ז: אי' הן דאת מחי את מדקדק, וכ"ה בויק"ר שם: אן דאת וכ', וגי' ב"ר הובאת בע' גיי ושם חויתי דעתי על גזרת המלה. והרמ"ל העתיק טהאַל בחסרון הבנה וחשב שהיא מלשון גיא. אבל האמת שהיא בל"ע (עיי"ע גיי) כמו שָׁחק בל"מ. ולדעת רבינו התיו היא שרשית. והראיה לנ"א מצאתי בתרג' איוב ט', י"ז שהעתיק בשערה ישופני דעד חוטי בינתא מדקדק עמי וענין שוף ג"כ שחק וכתת וזה פתרון מלת דקדק כי דק = دق בל"ע הוראתה שחק וכתת. ורבינו חשב כי אות ת' במלת גיית שרשית היא ואם כדעתו כן הוא אז נוכל לפרש גייצי מערך הקודם מאותו ענין כלומ' שחקו ודקדקו העכברים בשיניהם ובע' גגמי פי' רבינו על נכון מקרטמין והוא ל"ע قرطم כתת והתך ועיי"ע קרטם שפירשו שם רבינו מחתך. — ובילק' ישעי' ר' רמז תשכ"ז חסר המאמר האחרון] —

גְּל = גִּילָה (לדעת רבינו קש מל"ע جل Stoppel ולפע"ד מל"פ كلك Rohr, Schilf, Staude ובלי' ארמניא: גיליתא) בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ז:) בי רב חמא הוה ההיא מיטה גיליתא דהוה מהדרי לה ביומא טבא [5]) בר"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ח.) הגוד [6]) והמשמרת כילא וכסא גלין [7]) לא יעשה ואם עשה פטור אבל אסור פי' כסא גלין ומטה גיליתא מלשון לגבבא גילי (תרג' אונק'

---

[1]) וכן פירש"י. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר וד' אמשי' ובכ"י וכ"ה בקהל"ר ובפסיקת' שם. ושם ובדפ"ע כאן ובעי' גר ג' לבושא וצ"ל לבישא וכ"ה בויק"ר ובילק' קהל'. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ר וכ"ה בעי' גר ד' ע"ש שהביא שתי הנוסחאות וגי' גיירי אי' ג"כ בפסיקתא שם: ובשמ"ר ספל"א הובא המשל בהעתקה עברית מנאפת בתפוחים וחולקת לחולין. ובקהל"ר אי' אחרי שהביא המשל בזה"ל פירוש נואפת בתפוחים שלוקחת בשכרה ומחלקן לחולים ע"כ ובלי כל ספק בא מגליון לפנים. ובתנחומ' פ' ראה סי' י' צד שב"א הגי' ומתלין אמר בחוזרין ומפלגיה בחולין ס"א מתלא אמר גייסייא בחוזרין ומפלגא לבישיה וכבר הוכיח הרב החכם שלמה באבער בפסקדר"כ צ"ו הערה י"ב כי בנוסח' הראשונה חסרה המלה גייפא גם צ"ל להולים תחת בחולין ובנוסחא ס"א צ"ל גיירי במקום גייסי וגם הוא העיר בצדק שרמ"ל בעי' שלנו הפריד בטעות את הערך לשנים ונעלם ממנו שהפי' אשר הביא הערוך [צ"ל מוסף הערוך] אחר לשון התרג' מוסב אל המאמר אשר בראש הערך. [4]) בנו"ג על אותו העני אבל בפסיק' בסמוך ובתנחומ' ובויק"ר הגי' על העני. [5]) בכ"י מ' הגי' מטה גלילתא דהוה מהדרי וכ' וכן מצאתי באו"ז הלכ' שבת סי' ע"ח ס"ק א'. וגי' גלילתא אי' ג"כ ברש"י דפ' שונצי' עיי' ד"ס שבת צד מ"ו. וגי' דהוה אי' ג"כ בכ"י א"פ אבל בנו"ג מטה גללניתא הוה מהדרי וכ' ויתר שינויים הבאתי בע' אסל ע"ש וראיה אמיתית לגי' רבינו מצאתי בירו' שבת רפי"ב דייג רע"ג המרכיב מיטה של גילה חייב משום בונה. וגיליתא הוא בלא"ר כמו גילה. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובכ"י של רשד"ל הובא בפח"ב להפשב"ע צד קי"ז, וכן הגי' בעי' אסל ובעי' גד י"א וכ"ה בנוסחאותינו וכן היה מתחילה בכ"י מ' ונגרר והוגה הגוד וכ"ה בכ"י א"פ עיי' ד"ס שבת צד קס"א: ועיי"ע אסל ובחידו' המאירי כתב בזה"ל הנאד ויש גורסין הגיד והכל אחד והענין הוא חמת מים ע"כ. עיי"ע גד י"א. ובדפ"ע הגי' בט"ס הנוד. [7]) וכ"ה בעי' אסל ובעי' כס א', וכה"ג בנוסח' ובכ"י אבל בכ"י א"פ גיללין עיי' ד"ס שם. ובעה"ק שנ"ב הגי' גליל ולדעתי נתקן כן עפ"י מה שכתב רש"י בשבת קל"ח. ד"ה וכסא גלין ע"ש. והיותר טוב לגרוס כסא גילין.

שמות ה׳, י״ב בעד העתקת לקשש קש) כלומ׳ שהן רפויין על הרגלים ונוחין לתקן ולפרק כקש על כן ביו״ט ובשבת מותר להחזיר המטה לכתחילה אבל כסא גלין יש לו יותר עסק מעט ע״כ פטור אבל אסור וכיצד הוא עשוי עושין שני עצים כל עץ ארכו מעט יותר מרוחב הלוח ולכל עץ ג׳ רגלים[1]) ומשים אותן העצים תחת מראשותי הלוח ועוד מפורש בע׳ אסל. בפ״ק דסוכה בגמ׳ הכילי קש (סוכ׳ י״ד.) חזיא לכי סתר לה למינקט ב ג י ל י ה ו[2]). פי׳ ק ש. * [אחי״ה וכן פירש״י בסוכ׳ שם. אבל בענין מטה גללניתא פי׳ בשבת מ״ז: ט ו ר נ ד י ץ כ״ה בד׳ שונצ׳ ונ״ל להגיה טורנלי״ץ והוא בל״צ tourne- lit בלא״ש בעווענליכעס בעטט וגוזר המלה לפי זה מלש׳ גלל, פי׳ תנועה וסיבוב ופירוק וזה מה שהוסיף רש״י לשבת קל״ח. לפרש מטה גללניתא שהוא שם מקום ו מ פ ר ק י ן מ ט ו ת י ה ן ו כ ס א ו ת ן ו ט ו ע נ י ן א ו ת ן ע מ ה ן ו ח ו ז ר י ן ו מ ח ז י ר י ן א ו ת ו ע״כ. ומוציא אני המלה מל״פ הרשומה וענינה קנה סוף ואגמון וכן פתרון המלה גַּלָא בל״ס. וכנ״ה בסוכ׳ ל״ד. חילפא גילא עיי״ע חלף ב׳. חולי׳ מ״ו: מ״ז: גדפא או גילא, עיי״ע בץ א׳. חולי׳ נ״ו. גיטי׳ ס״ט. גילא דחיטתא. נדה כ״ו: גברא דרמינן ליה בגילא דחטתא. פי׳ בשבלת וקש חיטין כלומר בשאלות גרועות. שבת ק״י. מנחות מ״ב: מגביא גילא עיי״ע מגביא. והקבוץ בברכו׳ מ״ד: גילדני דבי גִילֵי, פי׳ דג הגדל במקום קנה ואגמון ורבינו פי׳ בענין אחר עיי״ע גלדן. ביצ׳ י״ד: הא בעפרא הא ב ג י ל י ופירש״י קש]—

גַּל (Thüre, Thor von גלל sich drehen, wenden) בפ׳ המוציא יין בגמ׳ עצם כדי לעשות תרווד (שבת פ״א.) ושל גל אע״פ שחיברן וקבען[3]) במסמרין טהורין, פי׳ דלת כמו טרוקו גלי דלא ליתי עבדי דרבן גמליאל דפ׳ תפילת השחר (ברכו׳ כ״ח.) ובר״ג דפ׳ הגוזל ומאכיל (ב״ק קי״ב סע״א) בר חמוה דר׳ ירמיה טרק גלי[4]) באפיה דר׳ ירמיה. ובע״ז בפ׳ ר׳ ישמעאל בגמ׳ לוקחין גת בעוטה (ע״ז נ״ח.) א״ל רבא לרב אליקים שמעיה טרוק גלי דלא ליתי איניש וליטרוד[5]), ובפ׳ המקבל בגמ׳ המקבל שדה מחברו לזורעה (ב״מ ק״ח.) ובפ׳ השותפין בגמ׳ כופין אותו לבנות (ב״ב ח׳.) א״ר יהודה הכל לאיגלי גפא ואפי׳ מיתמי[6]). פי׳ ר״ח אגפא סגירה מלשון יגיפו הדלתות (נחמי׳ ז׳, ג׳), אגלי שערים כמו טרוקו גלי (ברכו׳ הנ״ל) כלומר לעשות שערים לעיר. * [אחי״ה וכענין הזה פירש״י לב״מ ולב״ב ועיי׳ עוד לשיר השירי׳ ד׳ י״ב. וז״ל כ״י רגמ״ה לב״ב הנ״ל אגלי גפא לשון הגפות הדלתות (יומ׳ י״ח.) כלומר לנעול שערים שעושים לפני פינת העיר משום מצור העיר עכ״ל. וכנ״ה בסנהד׳ קי״ג סע״א ובילק׳ מ״א רמז ר״ז משל דאליהו למה הדבר דומה לגברא דטרקיה לגליה ואבדה למפתיחיה. ומלת גל נאצל׳ מפעל גל, גלל וטעמה הדלת שתסוב על צירה] —

גְּל = גִּיל (בל׳ שמרוני וכן בל״ע جيل Zeitalter, Alter; בֶּן גִּיל von gleichem Alter und übtg. von gleichem Geschick) בפ׳ אלו מציאות בגמ׳ אף השמלה (ב״מ כ״ז:) בשומא מצויה בבן גילו קא מפלגי. ובפ׳ אהרון דיבמות בגמ׳ אין מעידין (יבמות ק״כ.) ובפ׳ אין בין המודר בגמ׳ המודר הנאה מחבירו (נדרים ל״ט סע״ב) נכנס לבקרו בעישוריתא דבי ר׳ ובבני גילו[7]) פי׳ גילו דורו וכן בלשון ישמעאל, פ״א כבן מזלו. * [אחי״ה כה״ג בכ״י ו״ו בצירוף כ״י ב״ר וכן משמע מעה״ק שפי׳ בן גילו בן (דודו) [צ״ל דורו] ובן מזלו. ובכ״י ל״ד סיים רק וכן בלי״ש. ובדפ״ע רק פי׳ כבן מזלו וכן פירשו המפרשים. וכנ״ה בב״מ ל׳: לא נצרכה אלא לבן גילו דאמר מר בן גילו נוטל אחד מס׳ בחליו. מגילי׳ י״א. אחשורש אמר רב אחיו של ראש ובן גילו של ראש וכ׳, בן גילו של ראש בן גילו של נכוכדנצר הרשע כה״ג בכ״י ל׳ ובט״י ילק׳ פ׳ עקב, עיי׳ ד״ס מגיל׳ צד כ״א: והקבוץ בזבחי׳ קט״ז: זילו ודברו תרי עולמא גילאי וכ׳, כה״ג ברש״י ע״ש רות רב׳ פ׳ וימת אלימלך גילין וגילין וחבורות חבורות מביא הקב״ה לעולם מת א׳ מן הגיל ידאג כל הגיל חבר אחד מן החבורה תדאג כל החבורה. ופירש מ״כ גילין בני אדם שהם בני מזל אחד ע״כ. והיותר נ״ל שהוא בל״ע הרשומ׳ ענין חבורה ולהקת אנשים. והראיה כי בשבת ק״ו רע״א בתמורתיו: אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה וכ׳. וגם ענינו כמו דור בל״מ וכן תרג׳ השומרוני דור ע״י גיל. וכ״ה ל״מ (דניאל א׳ י׳) מן הילדים אשר כגילכם] —

גַּל (מל״מ, ובל״ס גַּלָא Welle, Woge) בפ׳ אחרון דיבמו׳ בגמ׳ נפל למים (יבמות קכ״א.) וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי מכאן אמרו חכמים אם באו רשעים על אדם ינענע להם

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ובפירש״י אי׳ ווושב על ד׳ רגלים. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בדפ״ע וכה״ג בכ״י מ׳ אבל בנו״ג בגילייהו וכ״ה בכ״י ל״ד. [3]) בנו״ג שחיברן בדלת וקבען. [4]) בנו״ג גלא. [5]) וכ״ה בכ״י ש״ם ובנו״ג טרוק טרוק גלי דלא ניתו אינשי דניטריד וט״ס הוא עיי׳ ד״ס לע״ז צד ס״א. [6]) בב״ב הג׳ לאגלי גפא. [7]) בנו״ג בבן גילו.

ראשו. ובפ' ה' במקואות (מ"ו) גל שנתלש ובו מ' סאה. * [אחי"ה וכנ"ה ביבמות שם ותוספתא יבמות פי"ד קהל"ר ר"פ שלח לחמך גל טרדני (טרדני הגל) ובירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד טרפני גל. תוספתא שם גל טורד אותו ומעלה אותו ליבשה. קהל"ר שם מגלא לגלא סליק ליבשתא. והקבוץ בשמ"ר פי"ט כמה גלים קשים עברו עליהם וכ', ויק"ר פ"ה פסיקתא דר"כ ק"י: ילק' ישעי' רמז רפ"ד בת גלים מה הגלים הללו מסויימים בים וכ', ביבמו' קכ"א. כיון דאיכא גַּלֵּי אימור גלי אשפולו, וכ"ה בתרג' זכרי' י', י"א גַּלֵּי ימא ובתרג' איוב מ"א, י"ח גַּלְּלֵי ימא וכ"ה בתר"י א' דברי' כ"ה, י"ח וכ"ה בל"ס גלא וגַלְלֵא. ומל"מ גַּלֶּיךָ עלי עברו (תהלי' מ"ב, ח) ונקראו כן לפי שגלי הים מתגלגלין בתנועות עיי' רד"ק שרש גלל]. —

גַּל (מל"מ. Steinhaufe, Schutthaufe) בפ' אחרון דסוט' (פ"ט מ"ב דמ"ד:) נמצא טמון בגל. ובפ' אלו מציאות (ב"מ פ"ב מ"ג דכ"ה:) מצא בגל או בכותל ישן[1]) (ובסוף גמ') [וצ"ל ובסגוס] פט"ו באהלות (מ"ז) בית שמלאהו עפר או צרורות (ביטלו) [וצ"ל וביטלו][2]) וכן כרי של תבואה או גל של צרורות אפי' כגלו של עכן אפי' טומאה בצד הכלים טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת. ובפ"ט בנדה (ס"א.) לגל טמא שנתערב עם שני גלין טהורין. * [אחי"ה וכנ"ה כתובי' ט"ו. לפקח עליו את הגל. ברכו' נ"ח. שבת ל"ד. ב"ב ע"ה. סנהד' ק'. פסיקתא עניה סוערה צד קל"ז. גל של עצמות, ירו' פסחי' פ"ח דל"ו. גל ארוך . . גל עגול. והקבוץ בכלאים פ"א מ"ב חזרת גלים ופי' בירו' כלאים פ"א דכ"ז. ר' חנניה אמר (חסדיגרון) [וגי' הר"ש לכלאים שם חסא דאיגרין] ופי' הר"ש גל תרג' דגורא כלומר הגדילים בגלים והרמב"ם בפיה"מ פי' חסא ההררית וכן פי' הרע"ב חסא הגדילה בהרים ע"כ ותהיה לפי זה המלה ל"ע גּוּל = جول צד ההר וההר עצמו. ורבינו פי' בע' חזר ג' חסא מרה והיא חזרת שבשדות וא"כ חשב שהמלה ל"ע جولة ול"פ كل פי' שדה, וכן בל"פ كيل פתרונה דבר שגדל בשדה. וגל ל"מ הוא מן עד הגל הזה (בראשי' ל"א, נ"ב)] —

גְּל (= גּוּלְתָא Mantel, Gebetmantel) מל"ס גְּלָא גולתא. ובל"ע جل, جلال והקבוץ اجلة Hülle, Decke) גולתא גלי ותיב[3]) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) פי' גַּלֵּה אותו למעלה ושב על האבן או על העץ ולא תשב עליה. בר נש דאתי לקובלנא הוא יאה וגולתיה יאה[4]) בר"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קי"א סע"א) פי' בן אדם הבא לנגדינו הוא נאה וכסותו נאה. ובפ' משילין בגמ' וכן האשה ששאלה (ביצה ל"ח רע"ב) אחיכו עליה אמר להו גולתייכו שקלי. ובהגדה דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה.) וגולתא דדהבא פרסי עלך. ובב"ר פי"כ (י"ט) ויעשו להם חגרת (בראשי' ג' ז') אסטכיון[5]) גולין סדינין[6]). ובפ' ל"ז (ל"ו) כפיתו בסרבליהון (דניאל ג', כ"א) ר' יודן אומ' בגוליהון ר ב ה ו נ א[7]) אמר במוקסיהון. בגד תר"י (ב', לבמדי' ט"ו, ל"ח) גולתא. על כנפי בגדיהם (במדבר שם). כ ס ו ת ך תר"י [א'] גוליהון: גדלים תעשה לך (דברי' כ"ב, י"ב) וכ'. * [אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ה"ב אבל בדפוסי' נשמט' מלת כ ס ו ת ך, ולכאורה כונת רבינו בהך וכ' על יתר התרג' ד"מ במדבר ט"ז, ב' עבדו גוליין וציציתהון כלהון דתיכלא עיי' פירש"י, דברי' כ"ב, ה' גוליין דציצית, שם פ' י"ב צניפת גולתיכון. ודע שמלת גולתא בלתי נמצא' באונקל' רק בתר"י ומשתמש בה רק בבגד שחייב בציצית על כן קרוב הדבר לשער כי נגזרה המלה מל"פ جلة = גולת ופתרונה צניפת חוטין משוזרין וא"כ נקרא בגד של ציצית גולתא ובהרחבת הענין כל בגד. ויש להביא על זה ראיה מירו' שמורגלת המלה שם ד"מ ירו' ברכו' פ"ד ד"ז רע"ג אחוי דאימא דרב אדא הוה צייר גולתיה דרב בצומא רבא א"ל וכ' עד תיהב לי גולתי דנצלי נעילת שערים, ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג יהב לי גולתי דניצלי, ירו' תעני' פ"א דס"ד סע"ב ורע"ג יהב גולתא מרום מובלה . . שאולה הווית דניצלי בה. ירו' שם פ"ג דס"ו רע"ד רב אחא עבד תלת עשרה תעניין ולא נחת מיטרא מי עלל פגע ביה חד כותיי א"ל רבי ר' עצור גולתך מן מיטרא וכ', פי' סחוט טליתך אשר היית מתפלל בה מן המטר ודרך לעג אמר כן. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ג ציציתה דגולתיה. קהל"ר פ' ושבתי עטוף גולתיה ותפילין ברישיה. עפ"י עדים אלה יקום דבר כי גולתא הוא טלית של ציצית להתפלל בה. וכן נקרא אה"כ בהחלט בגד סתם ד"מ ירו' כלאים

---

[1]) וכה"ג במשני' ירו' ובמשני' שבמשניות אבל בבלי אי' ובכותל. [2]) וכ"ה בתוספ' עירו' ע"ח: ד"ה והתנן ובתוספתי' סוכ' ד'. ד"ה בית וע"ש ושם היטב. [3]) וכ"ה בע' גלתא וברש"י אבל בנו"ג ואתיב ובכ"י א"פ ואייתי. [4]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י פ"י רגמ"ה ובנו"ג יאי וכ"ה בדפ"ע. [5]) כ"ה נכון מאוד לפי ג' כ"י ודפ"ר עיי"ע אסטכיון וכ"ה בנוסחאות אבל בדפ"ע בט"ס אסטריון. [6]) וגי' גולין אי' בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע גוליון ובע' אסטכיון אי' ג"כ בכ"י ו"ו ל"ד גולין אבל בדפ"ע גליונים, ובנו"ג אגליון. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בע' מקס ובב"ר שם ובילק' דניאל רמז אלף ס"א. ובדפ"ע בע' הגוכחי בט"ס רב יהודה.

פ״ט דל״ב ע״ד מהו מיתן פריטין בגו גולתא וכ׳, ירו׳ ב״מ פ״ו ד״א. ארים גולתיה. ירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ד, ירו׳ נדרי׳ פ״ד דל״ח ע״ד, ירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה: פרס גולתיה על גדישא. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז רע״ג נסב גולתיה[1]) ופרסיה עלוי ופי׳ מעיל וכ״ה בל״ם ובל״ע הרשומה] —

גָּל = גָּלִיל = גָּלוּל (בל״ם גָּלוּלָא Exulant, Verbannter; בל״ס גָּלוּיָא Exulant; גלות מל״מ Exil) בחלק בענין סנחריב (סנהד׳ צ״ד:) אם חוזר בו מוטב ואם לאו אני אעשה אותו גלילא בגוים, פי׳ גלילא שיגלה בגוים פ״א כמו (איוב כ׳, ז׳) כגללו לנצח יאבד[2]) בהנדה[3]) דפ״ק דמגיל׳ (י״א:) ובס״ג דפ׳ אין נערכין (ערכין י״ב.) מי סברת ג׳ גליות הוו[4]) ב׳ גליות הוו גלו בז׳ לכיבוש יהויקים שהיא ח׳ לנבוכדנצר גלו בי״ח לכיבוש יהויקים, שהוא י״ט לנבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנייה כבש יהויקים, פי׳ נבוכדנצר מלך בשנה ד׳ ליהויקים דכתיב (ירמי׳ כ״ה, א׳) הדבר אשר היה אל ירמיהו ואל[5]) כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונית לנבוכדנצר[6]) מלך בבל. ותניא בסדר עולם (פכ״ה) שנה ראשונה שמלך נבוכדנצר כיבש נינוה שניה כיבש יהויקים וכתיב במלכים (ב׳ כ״ד, א׳) בימיו עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו. וכתיב בריש דניאל (א׳. א׳ וב׳) בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה . . ויתן אדני בידו את יהויקים וגו׳, ותניא בסדר עולם אפשר לומר כן והלא לא מלך עד שנת ד׳ ליהויקים אלא מה ת״ל בשנת ג׳ למרדו ה׳ שנים היה יהויקים במלכו כשנכבש וג׳ שעבד וג׳ שמרד הנה י״א שמלך וכן כתיב בסוף ד״ה (ב׳ ל״ו, ה׳ ו׳) בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלים . . (עלה עליו) [במקרא כתוב: עליו עלה] נבוכדנאצר מלך בבל ויאסרהו בנחשתים להליכו בבלה ולא הוליכו דתניא בסדר עולם מיד מת כשנאסר לקיים מה שנא׳ (ירמי׳ כ״ב י״ט) קבורת חמור יקבר נמצא שגלו בשנת ז׳ לכיבוש יהויקים שהיא שנת ח׳ לנבוכדנצר ועוד כתיב בסוף מלכים (ב׳ כ״ד, י״ב) ביהויכין ויקח אותו מלך בבל בשנת שמנה למלכו ויהויקים ויהויכין בשנה אחת גלו ולא הוה ביניהן אלא ג׳ חדשים וכתיב בסוף ירמיה (נ״ב, כ״ח) זה העם אשר הגלה נבוכדראצר בשנת שבע . . ותניא מה ת״ל שבע ומה ת״ל שמנה שהיא שנת שבע לכיבוש יהויקים שנת שמנה לכשמלך, פי׳ גלו בי״ח גלו בי״ט וכתיב בסוף מלכים (ב׳ כ״ה, ח׳) ובחודש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר וכתיב בסוף ירמיה (נ״ב, כ״ט) בשנת שמנה עשרה לנבוכדראצר הא כיצד י״ח לכיבוש יהויקים שהיא י״ט לכשמלך[7]). ואת העם העביר אותו לערים (בראשי׳ מ״ז, כ״א) תרגם ירו׳[8]) דלא יהוון מוניין לבנוי דיעקב ואמרין להון אכסנאי גלולאי[9]). ובריש (פסוק) [וצ״ל[10]) פיסקא] דדברי ירמיהו (פסיק׳ דר״כ צד קי״ו:) בת גלים (ישעי׳ י׳, ל׳) בת גולים ברתהון דגלולאי אברהם יצחק ויעקב[11]) ובילמדנו (לפנינו בתנחו׳ ויקרא ל״י) ובויק״ר אם הכהן המשיח פרש׳ והוא ישקיט ומי ירשיע (פ״ה) מה לך פה ומי לך פה (ישעי׳ כ״ב, ט״ז) גלוייא בר גלויי[12]) אי זה כותל בנית כאן ואי זה עמוד העמדת כאן ואי זה מסמר קבעת כאן א״ר אליעזר צריך אדם שיהא לו מסמר או יתד קבוע בבית הכנסת[13]) כדי שיזכה ויקבר באותו מקום. *[אחי״ה לפע״ד מנהג זה ממנהגי של רומיים בא להם כי גם אצלם מורגלים לקבוע מסמר או יתד בבית תפלתם בשעת צרה, עיי׳ Kreuzer Symbolik ח״א צד תפ״א. ואכ״מ להאריך. — גָּלוּלָא וְגָלוּיָא בל״ם תואר וענינו ידוע מגורש ומי שהוא כטלטול ובהנוע ול״מ הוא גָּלָה כבוד מישראל (ש״א ד׳, כ״א) ובנפעל נגלה (ישעי׳ ל״ח, י״ב) הפעיל הִגְלֵיתִי (ירמי׳ כ״ט, ה׳), הָפעל: הָגְלָה (אסתר ב׳, ו׳) וכן מורגל בדרז״ל ד״מ שבת ל״ג: יגלה לצפורי, שם קט״ז: מן יומא דגליתון מארעיכון וכ׳. פסחי׳ מ״ט. אי לא נסיבנא כהנתא לא גלאי א״ל והא למקום תורה גלית לא גלאי כדגלי אינשי א״ר יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה וכ׳, יומ׳ נ״ג.

[1]) ובדפ׳ זוטי בט״ם גולסיה אבל גי׳ קה״ע בנכון [2]) בנו״ג גליל בגוים וכשני הפירושי׳ האלה פירש״י ע״ש. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו, ובדפ״ע נשתבש: ב ר א ש ג מ׳. [4]) וכ״ה בערכי׳ אבל במגילי ל״ וכגי׳ רבינו אי׳ בכ״י ב׳ בגליון ובכ״י א״פ הגי׳ ומי הואי ארבע גליות והא שני גליות הואי וכ׳, עיי׳ ד״ס מגילי צד כ״ו. ולא העיר בעל ד״ס על גי׳ רבינו. [5]) במקרא אי׳ על ירמיהו ע ל ועיי׳ רד״ק שם. [6]) במקרא כתוב לנבוכדראצר. [7]) עיי׳ כל הפי׳ הזה בלשון קצרה ברש״י למגילי וקצת מזה לערכי׳ שם. [8]) כ״ה בכ״י ל״ד, אבל בדפ״ע נשמטה מלת ירו׳. [9]) וכ״ה במתורגי׳ רק שם וגילולאי ובנו״ג אבסני. [10]) כמו בעי׳ צייץ. [11]) בנו״ג ברתיהון דגליליא בתו של אברהם אבינו ובריש פתיחתא לאיכ״ר הגי׳ ברתהון דגלוואי בתו של אברהם, ובילק׳ ישעי׳ רמז רפ״ד ברההון דגלוייא בתו של אברהם אבל בסנה׳ צ״ר סע״ב בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב. [12]) בנו״ג גלויי בר גלויי ובילק׳ ישעי׳ רמז ר״צ גלוי בר גלוי. [13]) וכה״ג בדפוסי׳ ישנים כגון בויק״ר עם יפה תואר אבל בדפוסי׳ ההדשים ובילק׳ ישעי׳ שם בשם ויק״ר הגי׳ בבית הקברות.

ארון גלה לבבל. ר"ה ל"א. וכנגדן גלתה סנהדרי גדולה, שם: שש גלות גלה וכ׳. מגיל׳ י"ב: מיום שגלינו נטלה עצה ממנו, חגיג׳ ה׳: ג׳ דמעות הללו לָמָה על ישראל שגלו, גיטי׳ נ"ו. הגלתנו מארצינו ושם: המלכות שהגלתנו מארצינו, שם פ"ח. צדקה עשה קב"ה שהגלה גלות צדקיה ועדיין גלות יכניה וכ׳, סוט׳ מ"ט. ב׳ ת"ח ואין נוחין זה לזה א׳ גולה, סנהד׳ צ"ב: בשעה שהגלה נ"נ וכ׳ שם צ"ד. להיכא אגלי סנחרב לי׳ שבטים, שם צ"ט. יום נקם בלבי ללבי גליתי וכ׳, מכו׳ י׳. תלמיד שגלה גולין רבו עמו ושם: משל לב׳ בני אדם וכ׳ זה נהרג וזה גולה, מנחו׳ נ"ג: בניך חטאו וגלו, ערכי׳ ל"ב: משגלו שבט ראובן גד וכ׳, אבות פ"ד, מי"ד הוי גולה למקום תורה, אבדר"נ פ"כ לא גלינו מארצינו אלא בשביל שלא הפרשנו תרומות. והשם גולָה (יחזק׳ י"ב, ג׳) ר"ה י"ח: באה שמועה לגולה, קידושי׳ ע"ב. כגולה ליוחסין, ברכו׳ ס"ג רע"ב אחינו שבגולה, ע"ז ל׳: בני גולה, סנהד׳ ל"ב: אחר ר׳ יהושע לגולה צ"ל ר׳ חנינא בן אחי ר׳ יהושע לגולה זו הגי׳ הנכונה בילק׳ קדושי׳ רמז תרי"א עיי׳ הגהת רי"פ לסנהד׳ שם. סנהד׳ ל"ח. הוריו׳ י"א: חולי׳ צ"ב. ראש גולה והוא כמו ריש גלותא, שבת נ"ה. סוכ׳ ל"א. שבועו׳ ו׳: ב"ק נ"ח: קהל"ר פ"ט פ׳ כל אשר. ועל ראשי גליותא עיי׳ אגרת של רש"ג צד כ"ט והלאה להוצאת ב"ג. ונאצלה המלה מן משקל גָלוּת (ישעי׳ מ"ה, י"ג; יחזק׳ י"ב, ג׳) והרבה בדרז"ל עיי׳ ד"מ ברכו׳ נ"ו. גלות מכפרת, שבת ל"ג. בעון גילוי עריות גלות בא, סוכ׳ נ"ב: ה׳ קב"ה מתחרט שבראן גלות וכ׳, תעני׳ ט"ז. גלותינו מכפרת עלינו, גיטי׳ פ"ה. עיי׳ למעלה, סוט׳ מ"ח. גורמין גלות וכ׳ סנהד׳ ל"ז: גלות מכפרת עון מחצה ג׳ דברים על הכל, סנהד׳ ק"ד. גורם גלות לבניו, מכות פ"ב מ"ו נתחייב גלות; אבות פ"א, י"א חובת גלות, שם פ"ה מ"ט גלות בא לעולם. והקבוץ גָלְיוֹת פסחי׳ פ"ח. מגיל׳ י"ז: זבחי׳ קט"ז: קיבוץ גליות, מנחו׳ ק"י. הביאי בניך מרחוק אלו גליות של בבל, ביצ׳ ד׳: שני ימים טובים של גליות, ירו׳ ברכו׳ פ"א ד"ה רע"א נתקבצו הגליות. והקבוץ למשקל ארמי וסורי, סנהד׳ י"א: לאחנא בני גלוותא בבבל ולאחנא דבמדי ולשאר כל גלוותא דישראל וכ׳, חולי׳ ס׳ סע"ב ואת העם העביר אותו לערים (בראשי׳ מ"ז, כ"א) מאי נ"מ דלא ליקרו לאחיו גלוותא] –

גַל (= גְלִי גְלָה offenbaren, kundgeben; ושם מופשט גַלוּיי (das Kundgeben ברי"ג דפ׳ השולח גט (גיטי׳ ל"ד.) גַלוּיֵי דעתא בגיטא לאו מילתא היא. *[אחי"ה והוא פַעַל משורש גלי גלא וכ"ה בל"ס ובל"מ גָלָה, וכנ"ה עירו׳ כ"ו: כיון דגַלִי דעתיה גלי, חולי׳ קי"ג. תנא סיפא לגלויי רישא, ע"ז כ"ח. לאלהא דישראל לא מַגלינא, ירו׳ מעשרו׳ ספ"ה דנ"ב. ירו׳ כתוב׳ פ"ט דל"ג: מן דגליית לך חספא אשכחת מרגניתא (ועיי׳ בבלי יבמו׳ צ"ב: מכו׳ כ"א. ב"מ י"ז:). בפִיעל שבת פ"ח. מי גילה רז זה וכ׳ (ובסנהד׳ ל"א. בקל אי׳ דין גָלֵי רזיא), שבת צ"ו: התורה כסתו ואתה מגלה, שם קנ"ג: ולא רצו חכמים לגַלותה וכ׳, פסחי׳ מ"ט: ע"ה אין מגלין להם סוד וכ׳, ושם קי"ט. המגלה דברים וכ׳, מגילי׳ ג׳. מי הוא זה שגילה סתריי לב"א, שם י"ג סע"א עבד משתיא גדול ולא גליא ליה דלי כרגא ולא גליא ליה וכ׳ עיי"ע פרדשן ושם ואפי הכי לא גליא ליה, שם ט"ו סע"ב משום הכי מימנעי אינשי ולא מגלו לי (לי׳ בכ"י מ׳ ולי׳ בכל המקומות שציין בעל ד"ס במגילי׳ צד מ"ב. עי"ש). חגיגה י"ד. קב"ה מגלה להם סוד לעוה"ב. יבמו׳ ס"ג: גילה סוד לא׳ מאלף, כתוב׳ קי"א. השביע קב"ה לישראל שלא יגלו הקץ ולא יגלו הסוד, נדרי׳ ס"ה. נ"נ השביע לצדקיה שלא יגלה וכ׳, סוטי׳ ל"ו: פרעה השביע ליוסף שלא יגלה שאֵינו יודע בלה"ק. קידוש׳ ע"א. לא יגלה משפחות, ב"מ פ"ה: מאן גלי רזיא בעלמא. סנהד׳ ל"א. דגלי מילתא וכ׳, סוט׳ פ"ה מ"ב מי יגלה עפר מעיניך, ירו׳ ברכו׳ פ"ט די"ג ע"ד. הוא יגלה את העפר מעל עיניכם. ב"ר פכ"א ויק"ר פכ"ה מי יגלה עפר מעיניך. אבות פ"ג מי"א ירו׳ יומ׳ פ"ח דמ"ה: ירו׳ שבועו׳ פ"א דל"ג: המגלה פנים בתורה שלא כהלכה. נפעל: יומ׳ ט׳: ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם. פסחי׳ קי"ט. א׳ נתגלה לקרח וכ׳, נזי׳ כ"ג: נתגלה קלונו בביה"כ ובהמ"ד. אתפעל: חולי׳ מ"ט: איגלי ליה, ע"ז ל׳. איגלי ליה חמרא, סוט׳ כ"ב: דמטמרא מטמרא ודמגליא מַגַלְיָא, ר"ה כ"א: עליל לישנא דמיגלי עיי"ע על ז׳, שבת ק"ט: איגלאי מילתא. והשם גִילוּי, גילויא, תרומו׳ פ"ח מ"ד, ע"ז ל׳. ירו׳ תרומ׳ פ"ז דמ"ה ע"ג משום גילוי, גיטי׳ ס"ט: לגילוי אנפקא דחמרא חייא, ע"ז ל׳. נהי דאגילויא לא קפדי וכ׳, חולי׳ מ"ט: כי הוו להו גילוי, פי׳ אסור של מים מגולין (חולי׳ ט׳:). ומה שענינו גילוי ראש שבת קי"ח: או גילוי פנים סוט׳ מ"ב: עירו׳ ס"ט. פי׳ חציפה ועיי"ע גלית. גילוי עריות שבת י"ג. ל"ג. יומ׳ ט׳. ט׳: גיטי׳ ו׳: סנהד׳ ע"ד. זבחי׳ פ"ח: ערכי׳ ט"ז. ענינו זנות ופריצות בערוה. ואכ"מ להאריך] —

גַל Schildkröte) גַלִים (הושע י"ב, י"ב) העתיקו ע׳ זקנים) χελῶναι והפשיט׳ גלא ובל"ע غيلم עיי׳

באכארט היראזאיקאן ב׳, תקכ״א) להביא את הגילים והצפרדעים בתורת כהנים שמיני (פרק ד׳ פרש׳ ג׳, וילקי׳ שמיני בשם ת״כ רמז תקל״ז). * [אחי״ה כל הערך הזה אי׳ רק בכ״י פאריז אבל בדפ״ע חסר, ובענין גזרת המלה עיי׳ ציפשער במ״ע ב״ח, ח״א, ל״א ול״ם הוא כמוכח מהעתקת הפשיט׳ להושע י״ב, י״ב וכל״מ גלים (עיי״ע גר האחרון) נקרא ג״כ בל״ע גילם מין צב. וכתב הראב״ד ז״ל בספרא שם גלים איני יודע מה הוא וכמדומה אני שהוא אותו המין שנקרא טרטוג״א על שם שהוא עגול ומתגלגל ע״כ ועיי׳ עוד רד״ק ע׳ קפד ופי׳ ישעי׳ י״ד כ״ג שהביא גם הוא הלע״ז טרטוגא והוא כל׳ פרוינצא tortuga, tartugue ובל׳ אספמיא tartugua ובל״צ tortue ונקרא בלא״ש שילדקרעטע והיא נמצאת תמיד במקום המים] —

☞ גִּיל (Klöppel in der Klingel, Schelle) בויק״ר פ׳ שור או כשב (ר״פ כ״ז) דומה לפעמון של זהב והגיל שלו של מרגלית, פי׳ הזוג שמקיש ומתגלגל בתוכו). * [אחי״ה ובתנחו׳ אמור סי׳ ה׳ הגי׳ והגול שלו. ואשר נ״ל הוא כי נגזר מפעל צלל וכ״ה בל״ע صل ונקרא גיל מצלתים מצללת הקול וכן שמו צצלא בל״ס. ומהיפוך של אות כפול לאות יו״ד דברנו בע׳ גייל, גייף ועוד] —

* גִּיל [צ״ל גזל] ירו׳ ערלה פ״ב דס״א סע״ד מפני גיל השבט צ״ל גזל. וכן בירו׳ יבמו׳ ספט״ו דט״ו ע״ב והיא מדברי׳ בגילה צ״ל בגזילה.

* גִּילָא עיי״ע גר ג׳ גי׳ רבינו. — במנחו׳ מ״ב: עיי״ע מגביא.

גֹּלֵל (Grabstein, eig. schwerer, grosser Stein[1]), der auf oder vor der Grabesmündung aufgestellt wird) בפ״ק דעירובי׳ (ט״ו סע״א ורע״ב) מטמא משום גולל ר׳ מאיר מטהר. ובפ״ז[2]) בנזיר (נ״ד.) הגולל והדופק ורביעית הדם. ובסוכ׳ בפ׳ הישן בגמ׳ בראש האילן (סוכ׳ כ״ג.) שהיה ר״מ אומר כל דבר שיש בו רוח חיים אין עושין אותו וכ׳ עד ולא גולל לקבר. ובפ׳ העור והרוטב בגמ׳ קולית (חולי׳ קכ״ו:) גולל ודופק מטמא במגע ובאהל ואינו מטמא במשא. ובפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ וכן[3]) האשה (חולי׳ ע״ב.) וכל אשר יגע על פני השדה (במדב׳ י״ט, ט״ז) ר״ע אמר לרבות גולל ודופק ור׳ ישמעאל גולל ודופק[4]) הילכתא גמירי לה. ובהלכתא קמא דכתובו׳ (ד׳: ועיי׳ עוד שבת קנ״ב: מ״ק כ״ז. סנהדי׳ מ״ז: שמחו׳ פי״א ועיי׳ עוד ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב רע״ג ועיי׳ תשו׳ הרשב״א סי׳ תע״ז ותע״ח) א״ר יהושע עד שיסתום הגולל. פי׳ גולל כסוי הקבר דופק אבנים מכאן ומכאן כמו הכתלים והמת נתון באמצע והגולל עליהם׳ כדתנן באהילות פ׳ שני (מ״ד) הגולל והדופק מטמאין במגע ובאהל ואין מטמאין במשא ר׳ אליעזר אומר מטמאין במשא ר׳ יהושע אומר אם יש ביניהן[5]) עפר קברות מטמאין במשא ואם לאו אין מטמאין במשא איזהו דופק את שהגולל נשען עליו אבל דופק דופקין טהור. פי׳ דופק דופקין הסמך שמסמיך הדופק. * [אחי״ה הפי׳ הזה נלקח מפי׳ ר״ח ז״ל כמוכח מתורת האדם להרמב״ן מ״ז ע״ג שהביא כן בשמו עד כדתנן וכתב שם וכ׳ ובלי ספק כיון למשנת אהלות הנ״ל ועוד כתב שם הרמב״ן וז״ל פי׳ גולל הוא אבן גדולה שנותנין על הקבר לסתמו ולא לעשות נפש לקבר אלא לסתימה מלש׳ וגללו את האבן וכך כתב רב נתן בעל הערוך ז״ל ע״כ, וכן הביא בקיצור מרן הרב ב״י בטי״ד סי׳ שע״ה. ועוד מצאתי בשט״מ לנזיר נ״ד. וז״ל בערוך פי׳ לאחר שחפרו הקבר כל צרכו בונין מכאן ומכאן איצטבא לכסות המת ואותן אבנים קרויין גולל ושורות אבנים שמכאן ומכאן קרוי דופק, דופק דפקים היינו דופק מועט שסומך דופק גדול ואותו טהור, פי׳ זה בע׳ גולל עכ״ל, נשמע מזה שערך שלנו נתקצר הרבה ע״י מהירות הסופרים ועון פלילי הוא. והוספה שהוספנו משט״מ ודאי שייכת לע׳ הנוכחי כי כן כתב רה״ג בסר״ט צד כ״א ונדפס בסוף מסכת כלים ושייך לאהלו׳ פ״ב מ״ד עיי׳ ההערה של מו״ל בסוף פי׳ סרט״ה צד נ״ב. וזה לשון רה״ג ז״ל הדופק והגולל, פי׳ איזה הוא דופק בשעה שחופרין את הקבר לאחר שיחפרוהו כל צרכן בונין מיכן ומיכן איצטבאות כדי שישימו למעלה מן האיצטבאות אבנים גדולות לכסות את המת והאבנים הגדולות המכסות את המת נשענות על אותן מקומות שעושין פיזוליאה מן קרקע עצמה אפטופיזולה ואילו פיזולאה שהן מיכן ומיכן במקום שנותנין את המת הן הן קרואות דופק, ולמה נקרא שמן דופק שהן צלעות׳ הצלעות דפקי קורין אותם ואיזהו גולל אותן האבנים הגדולות שאמרנו שהן למעלה מן אותן פיזוליאה שהן נטויות מיכן ומיכן הן קרויות גולל למה שנגלל המת בהן ע״כ לפי תיקון המו״ל. נראה בעליל כי רבינו נגרר אחר פי׳ רה״ג כדרכו בכל סדר טהרות רק קיצר כאן והביא בלבד תחילת דברי רה״ג. ומלת פיזולאה נ״ל שהוא ל״ע מפזל

[1]) جليل בל״ע. [2]) כ״ה על נכון בכ״י ו״ו. [3]) בנוס׳ לי׳ מלת וכן. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב. [5]) בנו״ג תחתיהם.

וקבוץ מפאזיל = مفاصل וענינו אוצר אבנים העומדים סביב סביב וזה מה שכתב רבינו: ושורות אבנים מכאן ומכאן קרוי דופק. ונ"ל ברור שלפני בעלי התוספות היתה מונחת ג"כ הוספה הנ"ל שהרי בתוספ' כתוב' ד': ד"ה עד שיסתום כתבו וז"ל בכמה מקומות פירש"י דגולל הוי כיסוי ארון ודופק היינו קרשים ש ב צ ד י הארון ונקרא דופק ע"ש שהגולל דופק עליו ו כ ע י ן זה פי' בערוך וקשה לר"ת וכ'. ובשבת קנ"ב: ד"ה עד שיסתם האריכו התוספ' וסיימו אחרי שהביאו פי' ר"ת וז"ל ובערוך פי' בענין אחר בע' גלל וכפירושו יתכן מה שבתוספתא עכ"ל וכונתם על תוספתא דאהלו' ספ"ג ע"ש. וכתב הגרי"ב בהפשב"ע וצ"ע קצת דלמה כתבו התוספ' בכתובו' דכעין זה פי' בערוך ומצאתי במהרש"א שהרגיש בזה ע"ש עכ"ל ומהרש"א בחי' לשבת מקשה כן ולא נמצא שם יישוב רק ע"ש ובערוך ע"כ ולפע"ד לא קשה מידי כי בשבת כונת התוספו' על פי' רבינו דכאן בענין גולל או לפי' ר"ח אשר ממנו שאב רבינו בהיותו מפרש שהוא כיסוי הקבר או לפי' רה"ג שהזכרנו אבל בכתוב' כונת התוספות לא על פי' גולל אלא על פי' דופק, וכמו שפירש"י דופק היינו קרשים ש ב צ י ד י הארון ונקרא דופק ע"ש שהגולל דופק עליו פי' ג"כ רבינו בזה"ל שורות אבנים שמכאן ומכאן קרוי דופק כמו שכתבנו בשם שט"מ או לפי פי' רה"ג ה צ ל ע ו ת דופקי קורין אותם וכ' עכ"פ נשמע מזה שגם לפני בעלי התוספ' ערך היותר שלם היה מונח. ובענין שיטת התוספ' שהיא נגד שיטת רש"י עיי' התוספ' ברכו' י"ט: שבת וכתוב' שם וסנהד' מ"ז: ועיי' עוד ספר הישר לר"ת סי' ס"ד, ואחר ר"ת נגרר ג"כ ר' יונה בפי' סנהד' מ"ז: וריטב"א בחי' לכתוב' ע"ש. ובשיטת רבינו בעל הערוך הלך ג"כ הר"ש לאהלו' פ"ב מ"ד ע"ש היטב וכנ"ל להוכיח כן משיטת הרמב"ם שפי' שם בזה"ל גולל הוא הכיסוי אשר יכסו בו המתים יהיה מאבן או מעץ או מזולת זה ודופק הוא צדדי הקברות אשר עליהן יהיה הכיסוי יהיה ג"כ מעץ או מאבן וכ' ורצה בעל תוי"ט לאהלו' שם לפרש שהרמב"ם פי' גולל ודופק כפירש"י ואחר מחילה רבה לא דק היטב שהרי מפורש כתב הרמב"ם דופק הוא צדדי ה ק ב ר ו ת ובודאי גולל שהוא כיסוי אשר יכסו בו המתים ג"כ כיסוי הקבר חשב ובאמת זה מה שסיים הרמב"ם שם: ויקרא כסוי ה ק ב ר גולל להיותו אצלו מאבן מתגלגלת עפ"י הקבר מאמרו אבן גלל ענינו מתגלגלת עכ"ל, ועיי' עוד יד החזקה הלכ' טומאת פ"ב הלט"ו. וגוזר אני מלת גלל או גולל מל"ע הרשומ' בתחיל' הע' בהערה וטעמו כל דבר גדול וכבד והוא מל"מ אבן גלל (עזרי ה', ח') ופי' שם ראב"ע אבן גלל שצריכה לגלגל אותה מרוב כבדותה ע"כ, וזה כדברי הרמב"ם הנ"ל. וכן העלו התוספ' בסנה' מ"ז: ומפרש ר"ת דגולל היינו אבן גדול מלשון וגללו את האבן (בראשי כ"ט, ג') שמניחין על הקבר לסימן והיא מצבה ע"כ וכ"ה בספר הישר לר"ת הנ"ל ע"ש וכ"ה בר"ש לאהלות הנ"ל ע"ש. ובדרך השאילה כל דבר שסותם הקבר ומשתמשים בו לציין הקבר נקרא גולל וכן שיעור מאמר המשנה ח' בפט"ו באהלות ק ו ר ה שעשאה גולל לקבר ושם: מ"ט ח ב י ת שהיא מלאה משקים טהורים ומוקפת צ"פ ועשאה גולל לקבר, ב ה מ ה שעשאה גולל לקבר וכ'. עיי' כ"מ להל' טומאת מת פ"ו הל"ד. וא"כ מקום להאריך ועוד עיי' ציונים אשר בהם נזכרה המלה בתוספתא בפי' הר"ש לאהלו' פ"ב מ"ד] — (א"ב במקצת נוסחאות תרג' בפסוק (איוב י"ד, כ"ב) אך בשרו עליו יכאב ברם בסריה עד דלא יסתתם גוללא עלוהי כאב). * [אחי"ה וכ"ה בתרג' ירו' א' במדב' י"ט, ט"ז. י"ח בקבורתא וגוללא ודופקא] —

גְּלָל מל"מ וכן בל"ע feinpolirter Stein, Marmor جلى (poliren) בר"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ב:) מכתבא גללא בזע, ורגלא בחבריה ידע כלומר כשם שעט ברזל ה נ ד ו י[1]) נוקב ובוקע באבן שהוא אבן גולל כך רגלא בחבריה ידע, פי' [ר ג ל א][2]) אדם ממונה על המכס ומחזר על הנכנסין ויוצאין ומרגיש בגונבי[3]) המכס וכדגרסינן בפסחי' (פ"ו:) והוא דגש[4]) ביה רגלא זה פי' ר"ח[5]) ובסוף פרק השולח גט בגמרא המוכר את עצמו (גיטי' מ"ז.) שקל בהדיה חייתא

---

[1]) כ"ה בכ"י ל"ד וכמו כן אי' ע"ז ט"ז. פרזלא הנדואה עיי"ע הנדוי, ובדפ"ע הגי' ברזל ה נ ג ר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ר"ח וכצ"ל בערוך. [3]) וכ"ה בכ"י ר"ח, ובכ"י ו"ו בט"ס בגובבי. [4]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע דרגש. [5]) הועתק מלה במלה מפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגי' דף י"ג:) ושם ג"כ הגי' ד ג ש ביה רגלא כמו שהוא באמת בכ"י מ' לפסחי' פ"ו: ודל"ת במלת דגש שמושית היא עיי"ע גש א' וענינו רגש, ובנוסחאות אי' באמת דרגש בהו דיולא ועיי"ע דייל ושם נגרר רבינו אחר פי' וגי' ר"ח בפי' לפסחי' פ"ו: ומפני שפי' ר"ח בע"ז רגלא פי' אדם הממונה וכ' ו מ ר ג י ש וכ', ולכן הביא ראיה מפסחי' שאי' שם לפי גירסתו והוא דגש ביה ר ג ל א, אבל בנו"ג בפסחי' כמו שאי' בע' דייל ע"ש. — ודע שגי' רגלא אי' ג"כ בנוסחאותינו בע"ז וברש"י אבל בע' דגל אי' גי' רבינו דגלא וכ"ה עיקר וכן הובא בתוספ' ע"ז ע"ש. ועוד עיי' יתר פירושים בע' דגל א'.

וגללתא[1]. וכפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולין ס״ג.) אתי גללא ופסקיה למוחיה פי׳ מרמ״ו[2]. ובער (שמות כ״ב, ה׳) זה השן וכ״ה אומר (מ״א י״ד, י׳) כאשר יבער הגלל עד תמו בר״ג דב״ק (ב׳ סע״ב) פי׳ השן שהוא דומה לאבן גלל[3]. פ״א למה נקרא שן גלל שפעמים נכסה ופעמים נגלה. פ״א היינו שן שלועס המאכל ומביאו לידי גללים.[4] והפי׳ הראשון הוא עיקר. כלומר מה אבן גלל מכלה כל דבר שמוכה בו[5] כמו חלודאי והעוף שאמרנו בהשולח גט (גיטין שם) ובאלו טרפות (חולין שם) כן השן מבער כל דבר. (א״ב לשון פסוק בעז׳ (ה׳, ח׳; ו׳, ד׳) אבן גלל). *[אחי״ה בל״ע הרשומה הפעל מרט ולטש וא״כ גלל אבן מלוטש וממורט וזה שיש. וכן פירש״י שבת ט״ז: כלי גללים: שיש אבל עיי׳ ערך הבא אח״ז. ודע עוד כי בל״פ كلوخ (ועיי״ע קלא) אבן קשה ולבן. — ועיין עוד פי׳ הראב״ע והרמב״ם בע׳ הקודם לזה — וכנ״ה בסנהד׳ ק״ט: שקל גללא פדיוהו ופירש״י מקל ל״א אבן. וכן פירש״י בב״ק צ״ב: גללי אבנים בלשון מורי. ועיי״ע הבא אח״ז] —

גָּלָל Mist, Excrement, Kothkügelchen בל״ע جلة והקבוץ جلل) בכלי׳ פ״ג (מ״ד) חבית שנתרועעה וטפלה בגללים אעפ״י שהוא נוטל את הגללים וכ׳ פרק (ט׳ ט״ס וצ״ל) י׳ בכלי׳ (מ״א) אלו כלים מצילין בצמיד פתיל כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה. ובהמביא פ״ה בפרה (מ״ה) בכל הכלים מקדשין אפי׳ בכלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה. פי׳ כלי גללים כלים מצפיעי הבקר. כלי אדמה כלים עשוים מן אדמה [כלי אבנים] כלים מן הטיט. ויש אומרים כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה[6] שלא הוסקו בכבשן שאינן מקבלין טומאה לפי שאינן כלי חרס[7]. ובפ׳ המניח את הכד (ב״ק ל׳. ירו׳ דמאי פ״ג הל״ג דכ״ג רע״ג) ההופך את הגלל. פי׳ זבל כדכתיב (יחזק׳ ד׳, י״ב) והיא בְּגֶלְלֵי צאת האדם. *[אחי״ה ודע שרש״י ליומ׳ ב׳: פי׳ כלי גללים ג״כ כפי׳ רבינו והיינו צפיעי בקר וכן פירש״י בשבת נ״ח. ובמנחות שם פי׳ כלי גללי בהמה ובתוספ׳ שם ד״ה כלי גללים כתבו בזה״ל במס׳ שבת נ״ח. פי׳ בקונטרס אבן גלל וכאן מוכיח שהם כלים של צפיעי בקר ע״כ וכבר עמד על זה הגרי״ב בהפלשב״ע שצ״ל בשבת ט״ז: כי שם פירש״י הכי ועיי״ע הקודם לזה ודעת זו הזכיר ג״כ הרמב״ם לריש פ״י לכלים וכתב בזה״ל: יאמר שכלי גללין והן כלי שיש והמרמר וכ׳ ודוחה אותה והעלה שהן כלים עושין מרפת בקר. וכן כתב הר״ש בעוקצי׳ פ״ב מ״י שאי׳ שם כלי גללים וכלי אדמה שהשרשים יכולין לצאת בהן וכ׳. וכתב הר״ש בזה״ל ומכאן משמע דכלי גללים היינו של צפיעי בקר ולא כדברי האומר של אבן גלל וכ׳ ע״ש ובתוי״ט לריש פ״י דכלים. ופי׳ של רבינו כלי גללים כלים מצפיעי בקר נעתק ממש מפי׳ רה״ג לסדר״ט צד ו׳. ופי׳ גלל ל״מ הוא וכ״ה בל״ע ועניגו צואת בקר וכ״ה בשבת קנ״ג: להשתין מים ולהטיל גללים. וכן הענין במשל הדיוט ב״ק צ״ב: ילק׳ משלי תתקס״א כלבא בכפניה גללי מבלע, פי׳ כשהכלב רעב אוכל אף צואה אבל עיי׳ פירש״י ועיי״ע ע׳ הקודם לזה. ופירש הרד״ק בשרש גלל ונקרא הדומן והצואה גלל לפי שהוא מתגלגל. וכן הוזכרו יחד בתוספתא שבת ספי״ד כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה הרי הן ככל הכלים ומטלטלין אותן. ובספרי חקת פ׳ קכ״ו ד״ה וכל אשר באהל ובד״ה וכל כלי פתוח ע״ש]—

גְּלַל (כמו גלילא פי׳ סגלגל rund וא״כ גללי מלחא Salzkügelchen ; גללניתא steinhart, fest מערך גלל ב׳) בפ׳ כל הבשר בגמ׳ הכחל (חולין קי״ב סע״א) עד דמייתי תרי תלת גללי מלחא ושדי ליה בי דוגיה[8] ר׳ דימי מנהרדעא מלח ליה במילחא גללניתא ומנפץ ליה (חולין קי״ג.), ובפ׳ האומר לחברו צא וקדש לי בגמ׳ ר׳ חנינא בן גמליאל (קידושי׳ ס״ב רע״א) לחמא אקושא דשערי ומלחא גללניתא. פי׳ חזק כאבן. *[אחי״ה בנו״ג מילחא גללניתא נהמא דשערי אקושא ובצלי ובילק׳ ישעי׳ א׳ רמז רנ״ו מילחא גללניתא ונהמא

---

[1]) כ״ה בכ״י ל״ד וכ״ה בערך חת ד׳ ושם מפורש. ובדפ״ע בכאן הגי׳ חיתא וגללא ובנו״ג חייתא וגלגלתא ועיי׳ פירש״י.
[2]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה בדפ״ר ובכ״י ב״ר מרמן ובכ״י ה״ב מדמי וצ״ל מרמ״ו ובדפ״ע הגי׳ מרמר״ו ושניהם נכונים כי אבן שיש בלאי״ט marmo = mármoro וכן פי׳ המיוחס לרש״י בעזרא ה׳, ח׳ אבן גלל מרמר״א בלע״ז וזה לאי״ט כי בל״צ נקרא marbre.
[3]) נלקח מפי׳ ר״ח ז״ל הובא בשמו בתוספ׳ ב״ק ב׳: ד״ה כאשר ובחי׳ הרשב״א לב״ק וכ״ה בשרשים לרד״ק ע׳ גלל.
[4]) וכן נמצאו שני פירושים האחרונים אלה ברש״י לב״ק שם.
[5]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע שמכה.
[6]) כ״ה בכ״י ל״ד ובכ״י פאריז ובכ״י ה״ב בקצת ערבוב אי׳ בזה״ל: פי׳ כלי גללים מצפיעי הבקר, כלי אדמה כלים עשויין מטיט וי״א כלי אבנים כלי גללים שלא הוסקו וכ׳, וצ״ל כגי׳ הכ״י ל״ד ופאריז. ועיי׳ תשובת התשב״ץ ח״א סי׳ קכ״א ושם הוזכרו שני פירושי הערוך אבל בדפ״ע נשמט המאמר מריבור בכלי גללים וכ׳ עד כלי גללים וכ׳
[7]) כוונת רבינו על הך דאמרינן בשבת נ״ח. מנחו׳ ס״ט: כלי אבנים וכלי גללים וכלי אדמה אינן מקבלין טומאה וכ׳ ועיי׳ התוס׳ במנחו׳ שם ד״ה כלי אדמה.
[8]) וכ״ה גי׳ הרי״ף רק שם אי׳ בבי דוגי וכ״ה ברא״ש חולין פ״ח סי׳ ל״ו ובנו״ג משדא ביה תרתי גללי מלחא וברש״י ובתוס׳ שם הגי׳ תרי גללי דמלחא.

דשערי אקושו ובוצלי. ורש״י בחולי׳ קי״ג. ובקידו׳ פי׳ גללניתא: גסה וכן משמע מהלכ׳ מאכלו׳ אסו׳ פ״ו הלי״א אין מולחין אלא במלח עבה כחול הגס ועיי״ש מ״מ שהביא ג״כ דעת רבינו. ולפי פי׳ זה נגזר׳ המלה מל״ע جليل פי׳ גדול ועב אבל לדעת רבינו נגזרה מע׳ גלל ב׳ כפי׳ ר״ב] — (א״ב עיי״ע גלל שני).

גָּלִיל, גְּלִילָא (מל״מ וכן בל״ס גְּלִילָא Galilāa) בפ׳ המוציא יין בגמ׳ מים כדי לשוף (שבת ע״ח) אמר אביי בר גלילא שנו[1]. פי׳ מי גליל שהן ידועין כי מועילין לעין בקילור כמו מי דקלים שהן ידועין שמועילין לירוקה. *[אחי״ה והוא ע״פ משנה ג׳ פי״ד בשבת ובדפוסי׳ האחרונים להרקה. ודע שמה שכתב רבינו כי מועילין לעין בקילור הוא כשיטת ר״ח ז״ל שבחי׳ הרמב״ן וכתב הרמב״ן וז״ל פי׳ לפירושו שמאחר שהן ידועין לרפואה ובכ״מ מתרפאין מהן רפואתן מצויה בכ״מ כשתייתן במקומן ויותר עכ״ל ובהפשב״ע העלה כי כפי׳ הערוך פסק ג״כ הרמב״ם פי״א הל״ב ע״ש. וידוע כי ארץ הגליל ובל״א גלילא היא מישור גבוה לצד מערב משפיל מעט מעט לעמק הים אצל עכו לצד דרום משפיל לעמק יזרעאל לצד מזרח לעמק ים כנרת ולמישור הירדן העליון משפיל הרבה עיי׳ מהרי״ש בספרו תה״א ל״ט: ונחלק לגליל העליון וגליל התחתון והעמק, עי׳ שביעי׳ פ״ט מ״ב (וכן מתתיהו במלחמו׳ ב׳, כ׳, ו׳; ג׳, ג׳, א׳; בקדמוניו׳ ה׳, א׳, כ״ב), וכן בירו׳ מעשר שני פ״ה דנ״ו ע״ג וירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ד אחינו בני גלילא עילאה ובני גלילא ארעיתא שלמכון יסגא. ובבלי סנהד׳ י״א: הנ׳ בני גלילאה והוא כמו בל״י Γαλιλαία או קרוב לל״מ הגלילה מ״ב ט״ו, כ״ט. והוזכר שם הפרטי והתואר גלילאה כמה פעמים בדרז״ל ד״מ ברכו׳ מ״ד. מגיל׳ ו׳. פסחי׳ נ״ה. מ״ק כ״ג. שבת פ״ח. קכ״ז: קנ״ג. עירובי׳ נ״ג. ונ״ג: עיי״ע בני גליל. נדרי׳ י״ח: מ״ח. נזי׳ ל״א: סוט׳ מ״ט: כתוב׳ ט׳: י״ב. ב״ק קי״ט: ב״ב קכ״ז: חולי׳ כ״ז: קל״ז: סנהד׳ ע׳. קי״ג. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א סע״ד וירו׳ נדרי׳ רפ״ט דמ״א: אחד מזקני הגליל. ירו׳ כתוב׳ ספ״ד דכ״ט: ירו׳ ב״ב פ״ו דט״ו ע״ג. תוספתא פאה פ״ח ב״ר פ״כ ועיי׳ עוד ע׳ בני גליל וע׳ בר גליל] —

גִּלְגֵּל (rollen, wälzen das Ei auf heisser Platte oder vermischen [جلجل בל״ע], wenn sich beim ersten Braten das Weiss mit dem Dotter vermischt) בפ׳ כירה (שבת ל״ח: במשנה) אין נותנין ביצה בצד[2] המיחם בשביל שתתגלגל. ובפ״ב בעוקצין (מ״ו) ביצה מגולגלת עד שיגום[3]. בס״ג דכיצד מברכין (ברכו׳ מ״ד:) כי אתא ר׳ דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא אוקיי סולתא. פי׳ צליית הביצה נקרא גלגול שיתא אוקיי ו׳ אונקיות של סולת. הכי גרסינן ואמר ר׳ זירא טבא ביעתא מגולגלתא משיתא מטויתא מארבע שליקתא כדר׳ ינאי פי׳ טבא ביעתא מגולגלתא מו׳ אונקיות סולת מטויתא מארבע אונקיות סולת שליקתא היא טובה מכל דבר כמשקלה כר׳ ינאי. *[אחי״ה בב״נ צד כ״ח. הגי׳ קרוב לגי׳ רבינו וז״ל שם: כי אתא ר׳ דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסא סולתא א״ר זירא טבא ביעתא מגולגלתא משיתא מטויתא ומארבע שליקתא וכר׳ ינאי וכ׳ וצ״ל מטויתא מארבע שליקתא כדר׳ ינאי וכ׳ כגי׳ רבינו ובמנו״ה סי׳ שט״ז הגי׳ מטויתא מארבע שליקתא ושם הגי׳ קסוי סילתא וצ״ל קייסי סולתא וכה״ג בע׳ קס א׳ וכ״ה בכ״י פ׳ עיי׳ ד״ס ברכו׳ צד קי״ט: ובנו״ג כי אתא רבין אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסי סולתא כי אתא ר׳ דימי וכ׳ מטויתא מארבע מבושלת, וכ׳] — (א״ב פי׳ מאמר ר׳ זירא לפי דעתי שטובה ביצה צלויה רכה הנקראת טורמיטא בלש׳ משנה משש צלויות קשות ומארבע שלוקות במים ופי׳ גלגול בביצה הוא התחלת הצליה ונוהגים בכל יום לגלגל את הביצה לראות אם היא כבר צלויה). *[אחי״ה ור״ב העתיק פירושו מפירש״י שכתב בעירו׳ מ״א רע״א ד״ה מגולגלת. ביצה רכה וכן פי׳ לשבת ל״ח: ד״ה בשביל שתתגלגל. שתתצלה קצת וכ׳. וכ״ה ברע״ב לשבת ולעוקצים שם ושם. ולפי זה הענין מפורש ג״כ בפי׳ רה״ג לסד״ט צד מ״ד ביצה מגולגלת: פי׳ חציו שלוק . . . בטיית ומנין שכן הוא חדא שאומר בסוף ההלכה ושלוקה מכלל דמגולגלת אינה שלוקה עכ״ל ומלה ערבי׳ שנחסר׳ בהוצאת הדפוס של פי׳ רה״ג נ״ל ברור להשלימה שצ״ל נמברש״ת בטיית והוא בל״ע نيمبرشت וטעמה חצי מבושל

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד ובדפ״ר אבל בשדפ״ע בדגלילא שני ובנו״ג בגלילא שנו וכ״ה בשבת מ״ז. ובפסחי׳ נ״ה. בדפוסי׳ הישני׳ עד לובלין שפ״ו (ובדפוסי׳ האחרים בגליל שנו) וכ״ה בחגיג׳ כ״ה. נזי׳ ל״א: [2]) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בנוסחי׳ אבל בכ״י ל״ד הגי׳ בתוך ובדפ״ע תחת. [3]) כ״ה בנוסחי׳ וכ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וה״ב ובדפ״ר ובדפ׳ אמ׳ אבל בדפ׳ פיז׳ עד שיגם ובדפ׳ וויניצי׳ עם שיגוז וכה״ג ברע״ב לעוקצי׳ ועיי׳ תוי״ט שם שגורס שיגם וט״ס הוא וצ״ל עד שיגוס וכ״ה בפי׳ רה״ג לסד״ט צד מ״ד וז״ל שם עד שיגוס פי׳ כשצולה אדם ביצה מגולגלת ורוצה לאוכלה שוברה בראשה וטביא קיסם ומגים אותה כששנינו (מכשירי׳ פ״ה מ״א) האשה שידיה טהורות ומגיסה בקדירה וכ׳ ועיי׳ עוד ע׳ גם ד׳.

וכצ"ל בפיה"מ להרמב"ם ז"ל בעוקצ' וז"ל ביצה מגולגלת בלש' ערב נמרשת וצ"ל נמברש"ת. ובענין גזרת המלה נ"ל שהוא ל"ע הרשומה וענינו מעורב כי בהתחלת הצליה נתערב החלמון עם החלבון וראיה לפירושי מצאתי בפיה"מ להרמב"ם ז"ל לשבת שכתב בזה"ל ופי' שתתגלגל תתערב הענין שתתבשל קצת בישול עכ"ל. וכנ"ה שבת ל"ט. מגלגלין בוצה ע"ג גג רותח ואין מגלגלין ביצה ע"ג סיד רותח. ועיי' הגי' כתוספתא שבת ספ"ג ובירו' שבת פ"ג ד"ו רע"א. והשם בירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ג ובמ"ר פ"ט כדי גלגול ביצה. וירו' חלה פ"ג דנ"ט. ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. אחר הגילגול. קודם הגילגול. והקבוץ ירו' סוט' ובמ"ר שם ושם ג' ביצים מגולגלות. וכן משתמשין רז"ל בה לענין עיסה עיי"ע גלגל ג'] —

גִלְגֵל (לפע"ד מל"ע جلجل in eine runde Masse zusammenpressen ודעת רבינו עיי' בפנים) בעדיות פ"ד (מ"ו והובא ביבמו' ט"ו:) הבית של זתים מגולגלין, ובאין מעמידין פ"ב בע"ז (ל"ט:) זיתי (קלוסטא)[1]) [קלוסקא] המגולגלין[2]), פי' זיתים הנמתקין לאכילה נקראין מגולגלין. * [אחי"ה וכן הביאו התוספ' מבלי לציין הערוך אשר אליו סבבו. ורע"ב כתב בעדיו' שם קרוב לזה מגולגלין כבושין במלח כדי למתקן ע"כ וכונת רבינו במלת הנמתקין פי' המבושלים עיי"ע מתק וכן הענין במשנת מנחות (פ"ו.) מגרגרו בראש הזית ופירש"י מניחו להתבשל, ושם בגמ' איבעיא להו מגרגרו תנן או מגלגלו תנן, ופי' רבינו בע' גרגר ב' כלומר לוקט אחד מן המבושלין וכ' ועיי"ש פירש"י. וכן ראיה מטהרות פ"ט מ"ו המניח זיתיו בגג לגרגרם, ופי' הר"ש ורע"ב מעלה אותן לגג למתקן בחמה וכ' ולדעת רבינו בע' גרגר ב' לגרגרם היינו לגלגלם. ואשר נ"ל הוא כי נגזרה המלה מל"ע הרשומה וענינה דחק וקלסקא הוא בל"י κολλίξ פת עגולה ושיעורו זיתי' שדחוקים ונעצרים כצורת פת עגולה ורגילין לכתוש הגרוגרות לעיגול כמו התאינים לדבילה עיי"ע דבל. וזה מה שפירש"י ביבמו' ט"ו: מגולגלין כמו ביצה מגולגלת, דחוקין ועומדין בחבית ע"כ. ומהר"ם לונזאנו במעריך ע' גלגל א' כתב הזתים הירוקין השלמין הניתנין במים ומלח הן הנקראין מגולגלין ביוני קולוביטים ע"כ וע"ש וכיון על ל"י κολυμβητής ויותר נכון κολυμβάς אין זאלצלאקע שווימmענדע איינגעמאכטע אָליפע] —

גִלְגֵל (מל"ע جلجل wälzen, drehen, nämlich den gekneteten Teig) בפ"ג בחלה (מ"א) אוכלין ארעי מן העיסה עד שתתגלגל בחטין ותטמטם בשעורים [וכו']. הקדישה עיסתה עד שלא גילגלה ופדאתה חייבת משגלגלה ופדאתה פטורה (שם מ"ג). זו המשנה גרידה[3]) במנחות כפ' ר' ישמעאל בגמ' דר"ע מחייב בחלה (מנחו' ס"ז.). ובסוף הלכ' קמא דפסחי' (ז'.) הכא בתלמיד היושב לפני רבו עסיקינן ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתירא שמא תחמיץ. ובפ"ק דנדה[4]) בגמ' כיצד דייה שעתה (נדה ו':) תנן התם בפ"ג בחלה (מ"ב) נולד לו ספק טומאה עד שלא גלגלה תעשה בטומאה וכו' מפורשת כאן. ובפ"ה בפאה (מ"ג) אין מגלגלין בטופח, פי' עיסה שנגמרה לישתה נקראה מגולגלת. * [אחי"ה ועיי"ע טפח ב'. והשם במנחו' הנ"ל כמה פעמים: גילגול עכו"ם ועיי"ע גלגל א'. ובל"ע הרשומה ענינה הפך וגלל. ובזה הענין עוד דוגמאות שבת ל"ב. וכן ב"ב קי"ט: ועיי' סנהד' ח'. מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. תעני' כ"ט. מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב; כתוב' ע"ח. ושם: על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלין עלינו את הישנים. בירושלמי פיאה פ"ו די"ט רע"ג בחדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלין עמנו הישנים. ובירו' כתובו' רפ"ו דל"ב. אלא שאתם מגלגלין חדשים על הישנים. ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: אתם מגלגלין עלינו פיסים וזימיות וכ', עיי"ע פס ג'. ירו' ב"ב רפ"א די"ב ע"ד מגלגלין עליו את הכל. פי' הפך וסבב. שבת י': ונתגלגל הדבר, פי' היתה נסיבה; יומ' פ"ו מ"ו מתגלגל ויורד, פי' תנועה בסבוב, ירו' כלאים פ"ט דל"ב ע"ג מחליד הב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנורות, ובירו' כתובו' פי"ב דל"ה: בט"ם מהלך וצ"ל מחלד. ובפסיקת' רבתי פ"א האלהים עושה להם מחילות בארץ והם מתגלגלים כנאדות ובאין לא"י וכ'. ועיי' כתוב' קי"א. — מתגלגלת בת קברייא עיי"ע בת קברייא. — ועוד מורה גלגל בדרך השאילה גלל העת כלומר חי ועכב עצמו והמתין לדבר אחד וכן משתמשין בל"ר volvere להוראת חי והמתין

[1]) וכ"ה במשניות נאפולי וכ"ה בכ"י רשד"ל בח"ב של הפשב"ע צד קי"ז וכן בכ"י ו"ו וצ"ל כמו בעי' קלסקה. [2]) ובדפ"ע בט"ס גלוסטרא. ובנו"ג זיתי גלוסקאות המגולגלין וראיה לאמיתת תיקונינו מירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. הן זיתי קלוסקא הן זיתים מגולגלין. ובאמת כך היתה מונחת הגי' לפני בעלי התוס' במנחו' פ"ו. ד"ה שלשה ע"ש סוף הדיבור. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והי"ב, ובדפ"ע בט"ס בגררה. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, לי"ד והי"ב אבל בדפ"ע בט"ס בפי' תודה.

ועיקר טעמו גלל, ד"מ כתוב' ס"ז: רצונך שתגלגל עמי בעדשים גילגל עמו בעדשים. שם קי"א סע"א גלגל בעצמו עד יום מותו. ירו' יבמו' פ"ח ד"ח ע"ד מגלגל עמהן שנים עשר חודש. ירו' כתוב' רפ"ז דל"א: מגלגלת עמו ל' יום. — גלגל שבועה עיי"ע גלגל ו'. — ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. היה מגלגל בגילויים צ"ל מלגלג עיי"ע לגלג.

גַּלְגַּל (פי' אופן מל"מ; גלגל קבוע Himmelskugel; mit d. Fixsternen; גלגל חמה Sonnenkugel) בפ' מי שהיה (פסחי' צ"ד:) [1] ת"ר חכמי ישראל אמרו גלגל קבוע ומזלות חוזרין. ובר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) האי גלגלא דרקיע הוא דהדה. ובפ' שואל אדם בגמ' אין מאמצין (שבת קנ"א:) [2] כי בגלל הדבר הזה (דברי' ט"ו, י') תנא דבי ר' ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. ובויק"ר פ' אשרי מַשכיל אל דל (פל"ד) אמר ר' איבו כתיב (דברי' שם) נתון תתן לו וכתיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא והוא עובר על הכל. העולם הזה דומה לגלגל אנטליא וכבר פירשנו אותו בע' אנטל [3]. ובס"ג דפ' החובל בחברו (ב"ק צ"ב.) עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון [4] ובפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ז: במשנה) לא את הגלגל ולא את הקורה ומפרש בגמ' (שם) גלגל חומרתא [5]. פי' אבן גדולה ויש בה נקב וע"כ נקרא חומרתא שהיא כעין טבעת (כדגרסינן במדושא פטור אבל אסור בדחומרתא) [6] [וכצ"ל כדגרסינן ב מ י ש ה פ ך בגמ' פטור אבל אסור (מ"ק י"ב:) בחומרתא דמדושא] [7] ומכנים אותה בראש הקורה השוכבת על הזיתים כדי שתכבד [8]. בסוף עירובי' (ק"ד.) וממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת. ובסוף מדות (פ"ה מ"ד) לשכת הגולה שם היה בור הגולה והגלגל נתון עליו וכבר פירשנו בע' בר [ז'] ויש מדמין זה הגלגל לגלגל דבית הבד ואומר שזה מכביד על הקורה שעל בית הבד. * [אחי"ה כ"ה הסדר בכ"י ל"ד ר"ל בתחילה הובא הציון מעירו' ואח"כ ממדות ואח"כ מסנהד' וזה האחרון שייך לע' הבא אח"ז אבל בדפ"ע הובא ציון של סנהדרי' בין ציון של עירו' ובין ציון של מדות ומעשה ידי סופרים הנמהרים הוא ושבשתא דעל על. — ודע שעיקר הוראת גלגל כמו בל"מ פי' אופן, וכ"ה מפורש בשמ"ר פל"א ואין אופן אלא גלגל וכו'. והיינו אופן של דלי ע"ג בור כמו בעירו' ק"ד: למימלא בגילגלא ובויק"ר פל"ד הובא למעלה בערך ועיי"ע אנטל. והקבוץ בקהל"ר פ' עד אשר ובויק"ר פי"ח כאילין גַּלְגַּלַיָּא דציפורי עיי' מ"כ לויק"ר שם. ועוד פתרונו אופן של עגלה ד"מ מכשירין פ"ג מ"ח הובא בע' הבא אח"ז ועיקר מקומו כאן. ובהשאילה אופן של חמה נקרא גלגל חמה ב"ב נ"ח. דומים לשני גלגלי חמה עיי"ע דיוקן. יומ' כ' סע"ב אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר ואלמלא קול המונה של העיר נשמע קול גלגל חמה. עיי"ע חרגא. ירו' חגיג' פ"ג דע"ט ע"ד ראו פרושים מטבילים גלגל חמה. ב"ר פ"ה מכהה גלגל החמה. ושם ספכ"ב הזריח לו גלגל חמה. היה מזריח לו הק"ב גלגל חמה. ושם פצ"ז יהושע שהוא מרמים (כפי' המיוחס לרש"י הגי' מעמיד) גלגל חמה ולבנה וכו'. וכוכבי לכת והשמים נקראו גלגל כי הם סובבים תמיד. ב"ב ע"ד. גלגלא דרקיעא. ובל"ס גיגלא כי בכפולי' נתחלף האות הראשון לאות יו"ד עיי"ע גייף וכדומה. ולציון הנ"ל מפסחי' צ"ד: עיי' ספר הנפלא קוסמוס לחוקר הנעלה הומבאלדט ח"ב. שנ"ב והלאה. ועיי' עוד חגיג' י"ב: משטרו. (איוב ל"ח, ל"ג) תרג' שיטריה גלגליה. — גלגל מלח (שבת ס"ד: ס"ה. עיי"ע גרגר ב'. וע' דר ה'), פי' גרעיני מלח] —

גַּלְגַּל (Rad, das sich drehende übtg. Augapfel; Pupille) בחלק בגמ' אנשי דור המבול (סנהד' ק"ח.) תניא ר' יוסי בן דורמוסקית אומר אנשי דור המבול לא נתגאו אלא בגלגל העין שדומה למים כלומר הלכו אחר עיניהן [9]. גלגל עינו עגול

---

1) ועיי' תשו' חות יאיר סי' רי"ט. 2) ילק' ראה רמז תתצ"ח ובשמ"ר פל"א כי בגלל וגו' א"ר אחא שגלגל הוא העולם. 3) עיי"ש ובנו"ג א"ר איבו נתן תתן א"ר נחמן כי בגלל הדבר הזה אהן עלמא מדמי לגלגלא דאנטילא דמלא מתרוקן דמתרוקן מתמלא. 4) הציון הזה הוא חוץ למקומו ושייך לפעל לע' גלגל א' או גלגל ג'. 5) וכן משמע מזבחי' כ"א: דמשקע ליה בגילגלא ל"א דמשקע ליה בחומרתיה ופירש"י חומרתיה: גילגלא ועיי"ע חמר י'. 6) כ"ה בכ"י ו"ו, ובכ"י ה"ב הגי' כדגרסינן חומרתא דמדושא פטור אבל אסור בדחומרתא ויותר נשתבש בדפ"ע כזה: כדגרסינן חומרתא דמריש פטור אבל אסור בר חומרתא. 7) כונת רבינו לפרש חומרתא שהוא כעין טבעת וכ"ה בע' חמר י' ושם הובא ג"כ עירו' ס"ט: וכ"ה בכ"י רש"י לעירו' ס"ט סע"ב ד"ה בדחומרתא וז"ל בכ"י (הובא בד"ס עירו' צד ק"מ סע"א) א נ י ש מ ע ת י טבעת וכ' ובלי ספק כיון על פי' רבינו. ועיי' עוד תוספי' שבת מ"ו: ד"ה ואמר. 8) רבינו הוזר ומפרש מאמר של ב"ב הנ"ל אחרי שהביא מאי חומרתא. 9) בנו"ג ר' יוסי אמר דור המבול וכו' אבל בכ"י ובתוספתי' פ"ג דסוטי' אי' כגי' רבינו וכן מוכח מב"ר פל"ב א"ר יוסי בן דורמוסקי' הם המאו בגלגל העין שהוא דומה למים אף הקב"ה לא פרע מהם אלא במים. ובמד"ר פ"ט ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם לא נתגאו לפני המקום אלא בגלגל העין שדומי' למים וכו', אף המקום לא נפרע מהם אלא בגלגל המים הדומה לעין וכו'. וכפי' רבינו אי' ג"כ ברש"י לסנהד' שם ע"ש ואשר נ"ל כי סיבת הדרש יען בל"ע עין ובל"ס גשם משתמש תרי אפי ר"ל עין ומעין. — ובדפ"ע נדפס זה הציון בט"ס בע' הקודם לזה עיי"ש.

כשל אדם, בפ"ו בבכורו' על אלו מומין (בכורו' מ'.) כלומר שעין של אדם עגול[1]). בס"ג דתמיד (ל"ב; ועיי' שינויים בירו' ב"ם פ"א ד"ח ע"ג וב"ר פל"ג ויק"ר פכ"ז) יהבו ליה חד גילגלא דעינא[2]). — המוריד את הגלגלין בשק כפ"ג דמכשירין (מ"ח), פי' האופנים של עגלה[3]). תרג' אופן מרכבותיו (שמו' י"ד, כ"ה) גלגלי. *[אחי"ה ומקרא מלא הוא ביחזק' י', י"ג לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן בתרג' לאופניא להון אתקרי גלגלא, ועיי' פירש"י שם. וכן בישעי' כ"ח, כ"ז אופן עגלה ובפסוק כ"ח גלגל עגלתו, ובתרג' בשני הפעמים גלגלי עגלא] —

גַּלְגַּל שְׁבוּעָה (Eideszuwälzung, -anschiebung) בפ"ק דקידושין בגמ' זוקקין את הנכסי' (קידושי' כ"ז:) מניין לגלגול שבועה מן התורה שנאמר (במדבר ה', כ"ב) ואמרה האשה אמן ותנן (שם ויבמו' נ"ח. סוטי' י"ח.) אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה וכ'. *[אחי"ה וכנ"ה בספרי פ' נשא סי' ט"ו הואיל ונאמר' שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שמגלגלין עליה את הישן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שיגלגלו עליה את הישן והלא דברי' ק"ו ומה סוט' שלא נתבעה מקודם מגלגלים עליה את הישן גזילות שנתבעו מקודם אינו דין שיגלגלו עליה את הישן, ועיי' במד"ר פ"ט. — ובירו' סוט' פ"ב די"ח רע"ב, וירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד ארוסה ושומרת יבם ראוי הוא להשבע ותימר (את אמר) מגלגלין והכא מגלגלין וכ', כלום למדו גילגול שבועה לא מסוטה לגילגול את למד וכ' ע"ש, שבועו' פ"ז מ"י נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל, שם מ"ח: מגלגלין בדרבנן, ושם מ"ט רע"א לכל מגלגלין חוץ משכיר שאין מגלגלין, ירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד מהו לגלגל שבועת תורה על שבועת תורה נישמעינה מן הדא מגלגלין שבועת תורה על שבועת תורה וכ', ושם דל"ח סע"א עד כמה מגלגלין עליו א"ר יוחנן עד כדי שיאמר לו עבדי אתה, ובבלי קידושי' כ"ח. עד היכן גלגול שבועה א"ר יהודה אמר רב דא"ל הישבעי לי שאין עבדי אתה. ועל דיני גלגול שבועה עיי' רמב"ם פ"א מהל' טוען וח"מ סי' צ"ד, תוספ' קידושי' כ"ז: ד"ה ה"ג, ולב"מ צ"ה, ד"ה ביום, ותוי"ט ב"מ פ"ח מ"ב, תרומו' הדשן סי' שכ"ו, תשו' הרשב"א סי' תתקמ"ד ועוד האריך בענינו תורת חיים למהרח"ש ח"מ ח"א סי' ע"ג ואכ"מ להאריך] —

גְּלַגַּל (abschüssiger Steg, Abhang) בפ' עושין פסין בגמ' ר' יהודה אומר (עירו' כ"ב:) אם היתה[4]) שבילי בית גלגול קא אמרת. (ובמקוה פרק ז') [צ"ל ובמקום פרק ו'] (מ"ו) בטהרות א"ר אליעזר לא הוזכרו שבילי בית גלגול אלא שהן רשות היחיד לכך ולכך, פי' מקום עקום עולה ויורד. והגאון אומר אנו קורין גדגד והוא מקום ידוע וכבר פירשנו בע' בית גלגול. *[אחי"ה ושם כתבנו שגי' גדגד לי' בפי' רה"ג לסד"ט אבל יש להביא ראיה ממה שאי' בתוספת' טהרו' פ"ז שאי' שם מבואות היורדין לים או לנהר אעפ"י ש ג ד ו ד י ן מכאן ומכאן וכ', כ"ה לפי גי' נכונה של הר"ש בפ"ו דטהרו' מ"ו ע"ש, ועיי' עוד ע' גד ה' וע' גד ז'] —

גֻּלְגַּל = גּוּלְגֹּלֶת (מל"מ Kopf, Schädel ובל"ע جُلجُة ובל"ס גָּגוּלְתָּא, ועוד כסף גלגלת (Kopfsteuer פסיקתא דכי תשא (שקלי' צד י"א: והובא בשם הפסיקתא בילק' ריש כי תשא רמז שפ"ו ובילק' משלי ט"ו רמז תתקנ"ג ובשינויים אי' בתנחומ' ר"פ כי תשא) אייתי גולגולתיך, ובפ' השותפין בגמ' כופין (ב"ב ח'.) בלו (עזרי ד', י"ג) זו כסף גולגלתא כבר פירשנו בע' ארנון [ב'][5]) — בפ"ב באהלות (מ"ג והובא בעירו' ז'. תולי' מ"ב: בכורו' ל"ז:) השידרה והגולגולת שחסרו כמה יהא חסרונן וכ'[6]). בפרק ד' מיתות נמסרו לב"ד בגמ' בעל אוב (סנהד' ס"ה:) מעלה בזכורו ונשאל בגולגולת היינו דורש אל המתים. *[אחי"ה בנו"ג אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגולגלת וכ"ה בתוספת' סנה' פ"י. וכפי' רבינו יוצא מפורש בירו' סנהד' פ"ז דנ"ב ע"ג ו ד ו ר ש א ל ה מ ת י ם אית תניי תני זה הנשאל בגולגולת ואית תניי תני הנשאל בזכורו אבל בבבלי שם אי' ת"ר בעל אוב אחד המעלה וכ', וע"ש כל הסוגיא. וכנ"ה באהלו' פ"ב מ"א ומ"ו השדרה והגולגולת, חולי' מ"ב: נ"ב: גולגולת שנחבסה, ספרא שמיני פרק ג' פרש' ב' נפחת הגולגולת. סנהד' ק"ד. אשכח

---

[1]) וכן אי' בירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג גלגלי אדם עגולין וגלגלי בהמה ארוכין. [2]) בנו"ג יהבו ליה גולגלתא הדא וכ' ושם גולגלתא דעינא דבישרא ודמא וכ' וגי' רבינו יותר נוח וכן אי' ב"ב ע"ג: חד גילגליה דעיניה. וכן דרשו (בב"ר פמ"ב ילקי' לך לך רמז ע"ב, מד' אסת"ר פ' ויהי בימי) וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש (בראשי' י"ד, ז') לא בקשו להזדוג אלא לגלגל עינו של עולם וכ'. [3]) וכ"ה בפי' רה"ג לכד"ט צד ל"ז ע"ש. [4]) בנו"ג אמר ליה אבל בכ"י מ' לי' א"ל וכ"ה בדפ"ש וכגי' הכ"י אי' ג"כ בערוך בסמוך לפני זה עיי"ע בית גלגל. [5]) וע"ש מ"ש. וכנ"ה יבמו' י"ז. כסף גלגלתא והקבוץ גולגוליות, גולגלְיָא, עיי"ע ארנון ב'. [6]) בנו"ג כמה הוא חסרון בשדרה וכ', וכ"ה בחולי' נ"ב רע"ב וכ"ה בכ"י עירו' שם.

גולגלתא . . גולגלתו של יהויקים; אבות פ"ב מ"ו ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים, ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה סע"ד חמית חד מיניי נסב חדא גולגלא וזרקו לרומא וכ', ירו' פסחי' רפ"ט דל"ו סע"ג, וירו' נדרי' פ"ו דל"ט סע"ד וירו' סוט' פ"ה ד"כ: גולגולתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח. קהל"ר פ' עד אשר ותרוץ גלת הזהב (קהל' י"ב, ו') זו גלגלת וכ', והקבוץ במד"ר פי"ט גולגוליות וזרועות ורגלים.

גְּלְגַּל, גלגוליון (Geflecht, Gewebe) מל"ס גלג in einander verschlingen (ועוד עיי' בפנים) בפ' כל המטמאין פ"ג בעדיות (מ"ד) כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגלין דברי ר' דוסא וחכמים אומרי' כולן טמאין חוץ משל צמרין [1], ובכל הבגדים פי"א בנגעים (מי"א) כל הראוי ליטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי ליטמא מדרס מטמא בנגעים כגון קלע של ספינה וילון ושבים של סבכא ומטפחות סופרים וגלגיליון [2], פי' מיזר ויש אומרי' חוטין של משי והן גדילות. * [אחי"ה והמלה מיזר נמצאת ג"כ בכ"כ ע' גלל צד ל"א ע"ג וכתב שנעתק מל"ע ולא פירשו ואם בצדק חרץ משפטו אז נוכל לגוזרו מל"ע مرور ענינו רסן ארוג מחוטים שזורים אבל יותר נ"ל להגיהו כזה פי' אזור וכן פי' הראב"ד גינגילון בספרא זבים הנ"ל אזור קטן וכן פי' הראב"ד בעדיות הנ"ל גלגילון וז"ל והוא אזור שעושים פעמים מן המשי פעמי' מן הצמר ע"כ. והר"ש שם פי' אבנט, וכ"ה ברמב"ם וברע"ב לנגעים והר"ש לנגעי' פי' גלגלון צלצול קטן מצמר או מפשתים ע"כ והוא ג"כ ענינו אזור קטן עיי"ע צלצל. ואם פירושי נכון הוא נוכל לגזור מלת גלגילון מל"ר האמצעי' girdella ששוה עם מלת girgillus ופתרונו ממש אזור שאדם חוגר בו Garnhaspel ובירו' שבת פ"ו ד"ח: נתפרש הגליונים בישעי' ג', כ"ג ע"י גַלְגְלַיָּא והוא ג"כ אבנט או מצנפת שאדם חוגר סביב לראשו, ובב"ר פי"ט נתפרש הגרת ע"י גליונים אבל עיי' הגי' בע' גל ו' ומ"ש. ובענין פי' של י"א נוכל לרמוז על ל"ס הרשומה וכן על ל' ערבי جلجل שענינה חוטין משוזרין וגדילים] — (א"ב פי' גרגל בל"ר הוא שם כלי אשר בו החוטים מתגלגלים). * [אחי"ה כונת ר"ב ג"כ על מלת הרשומ' girgillus שענינה כמו כן ובלא"ש גארנהאספעל וכן פתרון מלת סורית גיגלא ואות ל' בתיבות של כפולי אותיו' נתהפך ליו"ד כדרכה עיי"ע גייף וש"נ] —

גַּלְגַּל (לדעת רבינו מענין הקודם gedrehter Faden, Schnur, ולפע"ד מל"פ غلغل lärmender Zuruf) בויק"ר באמור אל הכהנים פרשת אמרות ה' אמרות טהורות (פכ"ו) ובפסיקתא דפרה (דל"ב:) ע"י שלא המתין לשאול להתפיים מדוד דכתיב (ש"א כ"ד, י"ב) ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי וג', א"ל אבנר מה את בעי מן גילגלוי דדין בסירה הוערתה, פי' צצית. * [אחי"ה וכגי' רבינו מוכח מירו' פיאה פ"א דט"ז, מה את בעי מן גולגלוי דהדין בסירה הוערת, אבל בירו' סוטי פ"א די"ז: הגי' מה את בעי מן גלגוי דהדן בסירה הוערת, ובויק"ר שם מן גלגוי דידך [וצ"ל דהדין] בסירה הועדה, ובילק' שמואל רמז קל"ג בשם התנחומ' מן את בעי מן גולגלוי, דדין בסירה הועדת. ודע כי גי' הועדת אי' ג"כ בכ"י ל"ד וכן מוכח מכ"י ו"ו רק שם בט"ס הודעת וצ"ל הועדת ועיי' עוד ע' בר ו' וש"נ והרב החכם ר' שלמה באבער בפסיקתא שם אות נ"ג רצה לקיים גי' הועדת מלש' לא עדה עליו שחל (איוב כ"ח, ח') וכן בלא"ר העברה והסרה מתורגם עדה אבל לפי דעתי עיקר הגי' בריש וטעם המלה בל"ע عار ענינה עבר והלך ובאמת במדר' שו"ט מזמו' ז' בתמורתו קודש ישנו בזה"ל בסירות בקוצים עברת ונכרת ומלת בקוצים היא פי' אחד המעתיקים כדעת ר' שלמה באבער שם. ובאות נ"ב הביא גם הוא פי' יפה מראה לפיאה סי' כ' שכתב וז"ל בילק' מן גולגלוי דדין ואות אמת הגיה לגליגוי דהדין, ולפ"ז פי' מה אתה חושש לדיבורו של זה וקורא הדיבור דרך ביזוי לגלג וכ' ע"ש, ואני אומר שנבא ולא ידע מה נבא כי לדעתי אין ספק כי כן שיעור המאמר אך לא מטעם גזרת מלת גלגלוי מלשון לגלג כמו שפי' ג"כ במעריך הובא בהערת ר' שלמה באבער שם וכמו שפי' ג"כ הח' לעווי בעמת"ל אבל מטעם הוראת המלה גלגל בל"פ הרשומ' כי פתרונה צעקת קול ודבור חזק ושיעורו למה חושש אתה לצעקתו ודיבורו של דוד ודרש בעל המאמר כפילות לשון ראה גם ראה וגו', משמע שהתאמץ דוד לקרא בקול גדול. ומה שפי' רבינו "פי' ציצית" נראה בעליל כי גזר אומר שהוא מע' של מעלה כי ע"כ נכלל בע'

---

[1]) בנו"ג גלגילון, וכ"ה בפי' הראב"ד וברע"ב. [2]) כ"ה לנכון בע' גנגיליון וכצ"ל גם כאן במקום גלגוליון של דפוסי' ובכ"י ו"ו והי"ב גם כאן הגי' גנגליון ובנו"ג גלגלון. ובספרא שמיני פרק ה' פרש' ד' שביץ של סבכא והגנגלים ובספרא אחרי מות פרק י"ב פרשה ח' הגי' וגינגליון ובפ' זבים בספרא מצורע פרק ב' פרש' ב' גינגילון, ובספרא סוף שמיני פרק י"א פרש' י' שתי נוסחאות יהריו תדובקנה שאי' שם בזה"ל שבים של סבכה וגנגלים וגנגיליון.

הקודם לזה, וכדעת י"מ חוטין של משי והן גדילות, או גוזרו מע' גל ו' שהביא התרגום בגד ונדילים: גוליהון והוכחנו כי כן נקרא בגד של צצית. ובאמת בתנחומא חוקת וכמד' במ"ר פי"ט הנוסחא מה את בעי מן גלימה ולפ"ז דורש מלת כנף מעיל וג', והבן] —

גַּלְגַּל (das damit Zusammengewickelte, ihm Beigefügte, daher Ansatz, Beisatz) בנזיר בפ' כה"ג גמ' מלא תרווד (נזיר נ"א.) שני מתים שנקברין זה עם זה נעשו גלגלים זה לזה . . . גזז שערו וקברו עמו נעשה לו גלגלין. ובפ' המפלת בגמ' שליא בבית (נדה כ"ז רע"ב) מה תחלתו דבר אחר נעשה לו גלגלין אף סופו וכ', דתניא (נזיר נ"א. תוספתא אהלות פ"ב) איזה מת שיש לו רקב וכ', פי' דבר הנגלל עמו כמו תכריכין ונעשה גלל למת והן תכריכין ודהו תכריכין את הרקב אף סופו כיון שנגלל עפר עם הרקב ונעשו גל אחד נדחת תורת רקב. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב גנגילון ובעל הערוך הביא נוסחא זו בע' גנגיליון). * [אחי"ה ובחי' הריטב"א לנדה הוזכרו שתי הנוסחאות. ולגי' חי' המאירי לנזיר גם שם הנוסח גנגלין. וכתבו התוספ' לנזיר נ"ג. ד"ה שני וז"ל ובפ' המפלת גרסינן בכל הספרי' גנגילאן וגם בערוך פי' גלגלים עפר הוא שמעורב ממקום אחר לשון דבר המתגלל ועוד פי' בערוך גלגלין קוטריימא בלע"ז דלא גמירי רקב אלא של מת אחד ולא שיש מת אחר מעורב בו עכ"ל. נשמע מזה שערוך יותר שלם היה מונח לפני בעלי התוספות. והלע"ז הנ"ל קשה עלי להולמו ואולי צ"ל קומטיירא commettitura והוא בלאי"ט חיבור וכריכה. ורש"י פי' לנדה לשון גנגילון דבר העומד כנגדו לבטלו ולקלקלו ע"כ. וכ"ה בחי' הרב המאירי לנזיר. ובנזיר פירש"י בזה"ל גלגלין המגלגל זה לזה ונתעכב זה עם זה. ועיי' כ"מ להלכו' נזירות פ"ז הל"ד. ובירו' נזיר פ"ז דנ"ו: ודנ"ו ע"ג כמה פעמי' הגי' גילגלין ופירש פני משה תערובה ע"ש כל הסוגיא]—

גַּלֵא קְסִינוּן ([צ"ל גַּלֵא קְסִיטָן = קְטִיטָן] Wiesel, Marder, γαλῆ ἰκτίς = κτίς, felis mustelina) בב"ר פכ"א (ספ"כ) כתנות עור ריש לקיש אומר גלאקסינון ובהם היו בכורות משתמשין. (א"ב פי' בל"י עור בעוד שערו עליו של מין חולדה יקרה וחשובה הנגדלת במדינות צפון ואולי היא חולדת הסנאים הנזכרת במשנת דכלאים[1]. פי' גלא חולדה, פי' כסנאי [ξενία] דבר נחמד בא מארץ אחרת בל"י. ירו' דשבת פרק במה מדליקין (פ"ב ד"ד ע"ד) ועורות תחשים ר' נחמיה אומר (גלקסיכון) [וצ"ל גלקטינון]. * [אחי"ה כך היא הצעת הגמרא הירו' הנ"ל ועורות תחשים ר' יודה ור' נחמי' ורבנן ר' יהוד' אומר טִיינון לשם צבעו נקרא ור' נחמי' אמר גלקטינון ורבנן אמרי מין חיה טהורה וגדולה במדבר ע"כ. ובקהל"ר פ"א פ' מה שהיה הגי' ר' יהודה אומר אלטינון ר' נחמי' אומר גלטינון ובפסיקתא רבתי פל"ג צד ס"ב ע"ד הגי' מוטעת ר' יהודה אומר מאינון וצ"ל טאינון, ובתנחומ' תרומ' סי' ו' חסרו התיבות הזרות ואי' שם רק ר' יהודה אומר חיה טהורה גדולה היתה במדבר וכ', וזה כדעת רבנן שהובאת בירו' שבת הנ"ל וכגי' התנחו' הובא בילק' תרומ' רמז ש"ע בשם התנחומ'. והנה הרימ"ז בספרו בט"ר ח"א, ק"ל חשב שמלת גלקטינון היא ל"י מין צבע וקשה להולמו, אבל לא אפונה כי היא מלה מורכבת הרשומ' בתחילת הערך כי גלא כדעת ר"ב חולדה וקסיט או קטים ג"כ בל"י מין חולדה אבל ממשפחה אחרת ונקרא בלא"ש מארדער ובאמת בכ"י ו"ו ובב"ר נכתב בשתי תיבות וזה נכון רק ג"ל כי אות ט' נשתבש' לשתי אותיות נו (עיי' דוגמאות בע' אבויין, אבהונוס) ועיקר הכתיבה כצ"ל גלא קסיטן או יותר טוב גלא קטיטן. ושיעור של גלא קטיט יפה עד מאוד וזה מה שאמרו בב"ר כתנות עור גלא קסינון צ"ל קסיטן וכן בקהל"ר פ' מה שהיה עתיד זאב להיות גזוז מילתן והכלב גלבטינין וצ"ל גלכטיטן כלומר שערות של כלב עתיד להיות כשער חית גלא קטיט. ומעתה זכינו להבין ג"כ מאמר רבותינו ז"ל בשבת כ"ח. שני מכסאות היו אחד של עורות אלים מאדמים ואחד של עורות תחשים ר' נחמיה אמר מכסה אחד היה ודומה כמין תלא אילן והא תלא אילן טמא הוא ה"ק כמין תלא אילן ולא תלא אילן שיש בגוונין שלו וכ'[2]. ופירש"י תלא אילן חיה טמאה היא ומנמרת בגוונין ע"כ ול"נ שחית תלא אילן היא חית מארדער שדברנו בה ומין אחד מאותה משפחה נקרא בויממארדער Martes abietum ויושב תמיד באילנות כאילו תולה באילן, אבל היותר נראה שצ"ל קלא אילן כלומר קלא כמו גַּלֵא בל"י מארדער וע"י מלת אילן מיוחס אותו מין שאמרנו וידוע שיש בחיה זו מיני גוונים הרבה והושאל בדרז"ל לצבע מיוחד בהוראת תכלת קלא אילן (עיי"ע, ועיי"ע תלא אילן) וא"כ תלא אילן של בבלי שבת מסכים עם

---

[1]) פ"ח מ"ה וכ"ה לגי' הר"ש ע"ש וכ"ה בב"ק פ'. עיי"ע חלד א'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס שבת צד כ"ו.

גלקטינון, ר"ל גלו(א) קטיטן של ירו' שבת וכאן וכאן בעל המאמר הוא ר' נחמיה רק בירושלמי השתמש בלשון יוני בשם תוכני ובבבלי מכנה החיה לשם המושג מאשר ל"י אינה מורגלת בפי העם. והבן] —

גְּלָב (Wicke, eine Erbsenart בל"ע ופ' جلبان ובל"ע בטיית جلبينة בכל שעה בגמ' אלו דברי' (פסחי' ל"ה.) ובמנחו' בפ' ר' ישמעאל בגמ' החיטין והשעורים כוסמא[1]) גולבא שיפון דישרא. * [אחי"ה ובע' פול פי' רבינו גולבינא של ירו' כלאי' פ"א דכ"ז רע"א (ועיי' גי' הר"ש לכלאי' פ"א מ"א) ע"י ציצירקל"י והוא לאי"ט cicérchia. בלא"ש קיכערערבזען וכן מוכח מירו' הנ"ל שנזכרת המלה ביחד עם פולה ופושונה והראשון בל"ע فول והשני בל"ר pisum ענינה שוה עם גולבינא שהוא בל"ע של ההמון כמו כן מין פולים ועדשים ואפונים. ובפי' המיוחס לר' סעדיה לדניאל א' ט"ז מפורש הזרעונים: הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והגולבון [וצ"ל והגולבין] והאפונים והעדשים וכ'. אבל רש"י ז"ל פי' לפסחי' ומנחו' שם: גולבי[2]) איספילט"א בלע"ז והוא בלאי"ט spelda, spelta וכן פי' רבינו בע' דשר מלת שיפון אספילת"א והרד"ק בשרש כסם. פי' כן כוסמת אישפילט"א בלע"ז והוא בל' אספמיא espelta, ובלא"ש Spelt ועל מלה ערבית הרשומה העיר כבר הרב החו' ר' אהרן יעלינעק בשפת חכמים] —

* גַּלְבָא (בל"ס גַלְבָא ובל"ע جلبه Schneidewerk-zeug, Häutungswerkzeug) ב"ר פל"א עשה לך חרבות צורים (יהושע ה', ב') נתפרש גלבין דטינורי ובילק' יהושע רמז ט"ו הגי' גלבין דטינרי וכתב בעל מ"כ בב"ר שם כך התרגום של חרבות צורים ע"כ וכן הביא הרד"ק בשרשים ערך גלב התרגם לפסוק הנ"ל בזה"ל גלבים דטור אבל בפי' ליהושע כתב כתרגומו אזמלון חריפין וכה"ג לפנינו וכן הוא בע' אזמל, חרב ב', חרף ג'. ופתרון המלה בל"ס וערבי הרשומה סכין לכרות בו העור ונרדף עם גלד جلد, פי' עור וממנו נגזר מגלב עיי"ע שענינו בל"ע רצועת מרדות. וכן פירש"י יחזק' ה', א' תרג' תער הגלבים: גלביא ופירש הוא ז"ל הרצענים ולשון יון הוא ע"כ ויש לתקן ל' ישמעאל הוא ר"ל جلب, ועיי' עוד במתורגמן ע' גלב. והרמב"ן בפי' לויק' י"א, י' (ט') לפסוק סנפיר וקשקשת ע"ש היטב וע' גלגס וע' גלך גי' רבינו. וכן הביא הרד"ק בשרשים שם תרגם כל זקן גרועה (ירמי' מ"ח, ל"ז) גליבא אבל בנו"ג בתרגם גלוח וכ"ה בישעי' ט"ו, ב' כל זקן גדועה: גלוח. ונרדף עוד עם גלב הפעל גלף עיי"ע. ועיי"ע הבא אח"ז.— ועוד תרג' תער: גלב וידוע הוא. ועיי' הוספת הח' פליישער לעמת"ר להח' לעווי ח"ב, תקס"ז]—

גְּלִיבְטוֹן (מל"י γλυπτόν in Holz, Erz, Stein gegraben) בילמדנו פרשת ואתם הדבקים (דברי' ד', ד' ובתנחו' לי' וכן לי' בילק') פטורי ציצים (מ"א ו', י"ח) גליבטון, פתוחי חותם (שמות כ"ח, י"א. כ"א, כ"ח; ל"ט, ו', ל') תרג' גליפן. * [אחי"ה בנו"ג גליף חקיק. אבל מפתחות בשמות ל"ט, ו' מתורג' באונקלס גליפן, ועיי' עוד דוגמאות בעמת"ר להח' לעווי ח"א. קמ"ג והלאה. גליף הוא בינוני פעול של בנין פְּעִיל וטעמו בל"ס חקק וכ"ה בל"י γλύφω, γλάφω] — (א"ב בל"י פתוח וחקוק וכן גליפן).

* גלבטינון צ"ל גלכטיטן עיי"ע גלא קסינון.

גלבקן (eine Krautart, Glaucion, Γλαύκιον, s. Plin. h. n. 27, 59) בספרא פרש' שבועת הפקדון (פרק כ"ב, פרש' י"ב) מי גלבקיא כישמן, פי' עשב הנקרא אירבא לוצא. * [אחי"ה בלאי"ט erba luccia, Schlangenzunge Pfl. העשב הזה אשר אליו כיון ג"כ ר"ב ושמו בל"י ורו' כמו שרשמנו בתחילת הערך כבר מצא מקומו בפליניאוס שהאריך למעניתו במקום הנ"ל ואת אשר נ"ל אמרתי בע' בלבקי ע"ש] — (א"ב פי' בל"י מין עשב ריחו רע וטעמו מר ויש לו גרעין וזרע אשר עינו כעין כרכם וממנו עוצרים מיץ לרפואת חולי עינים ורמאים מזייפים זה המיץ הנקרא מי גלבקיא בשמן או אותו מיץ הוא השמן ומזייפים אותו במי העשב).

גְּלַג (בל"י laut κλάζω γλάζω = κλάγω, κλάγγω verkünden, ertönen lassen) בב"ר פל"ו ויהיו בני נח: זיל גליג לאמך דקרא תרנגולא ואלמלא דקרא תרנגולא הוינא מחי יתך וקטלך א"ל זיל את גליג לאמיך[3]) דלא קטעת אימא שוררי ואלו קטעת אימא שוררי הוינא מחי יתך וקטלך. וכל המעשה בויק"ר בפ' והוא ישקיט ומי ירשיע (פ"ה). ובקדושים תהיו פרש' עץ חיים היא (ויק"ר פכ"ה וכ"ה בקהל"ר פ' ובכותי אני) אמר להו פנו יתהון מיניה ומלו יתהון ליה דינרין אתעביד ליה כן[4])

[1]) כ"ה בדפ"ר, ובדפ' ווניצי' כוסבא ובשרפ"ע כוסתא וט"ס הוא וצ"ל כוסמא ובנו"ג והכוסמין וכ"ה בע' חט ה' ועיי' עוד ע' דשר. [2]) וכ"ה בכ"י מי לפסחי' במקום גולבא של יחיד. [3]) בקצת דפוסים גרסי' בב"ר גלגל וט"ס הוא וצ"ל גלוג וכ"ה בילק' איוב רמז תתק"ת. [4]) כה"ג בכ"י ה"ב וברפ"ע אבל בכ"י ו"ו ול"ד הגי' מלו יתיה לית דינא אעביד ליה.

אזל גליג לבני ביתיה [1]). ובפסיקתא דעניה סוערה (צד קל"ז.) א"ל סבא סבא כל מה דאת יכיל (למגלגלא גליג, פי' למשבחא שבח) [וצ"ל למגלגא גליג למשבחא שבח] *[אחי"ה כן הגיה ג"כ הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיקתא שם הערה נ"ב ע"ש וגי' למשבחא שבח, אי' לנכון בדפ"ר וכצ"ל בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו ב' ושם בט"ס למשכחא וכ"ה בפסיקתא בנוסחאות ובילק' ישעי' רמז של"ט הגי' למלגלג גלוג למשבחא שבח וצ"ל למגלג. ובסנה' ק'. ב"ב ע"ה. ובפסיק' רבתי ספל"ב ובמ' שו"ט מזמ' פ"ז הגי' א"ל דרוש ולך נאה לדרוש וכ'. ומלת פ י ' בדברי הערוך הוספה הדיוטית היא וצריך למוחקה כי זה רק סיום לשון הפסיקתא כן התעורר כבר מו"ל הפסיקתא הנ"ל אבל גם בכ"י ערוך ישנו מלת פי' בט"ס וגם לפני מפרש מלות זרות של הילק' כבר מונח קלקול זה יען כן נ"ב בילק' איוב הנ"ל למלת גלוג בזה"ל „פי' תשתבח" וזה מגי' המוטעת של ערוך, וכן אי' במ"כ לויק"ר פ"ה גלוג „פי' השתבח" ולפ' כ"ה: „פי' לך והשתבח" ,ובפ' י' הלין אינון דאת מגליג עליהון, פי' בעל מ"כ מספר ומשתבח עליהם ובהם ע"כ, ובעל יפה תואר פי' מתפאר אבל הוראת המלה בל"י קרא בקול גדול ומפרסם] —

גְלוּגְדְקָא (כל"י אמצ' λεκτίκιον ובל"ר lectica Sänfte) כפ' אין צדין בגמ' שחטה [בשדה] לא יביאנה (ביצה כ"ה:) זקן אחד היה בשכנותינו והיה יוצא בגלוגדקא שלו [2]). ולא זכר הדום רגליו ביום אפו (איכ' ב', א') תרג' ולא דכר בית מקדשיה דהוה גלוגדקא דרגלוי ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה. כמלך עתיד לכידור (איוב ט"ו, כ"ד) תרג' היך מליך דאיטימום [3]) לגלוגדיקא [4]): (א"ב בל"ר קוראים לקטיקא למין כסא שהוא כמו עגלה לשאת אנשים חשובים בכתף וגי' מלה זו על אופנים שונים לפעמים כתוב גלגטיקא פעמים כלקדיקא). *[אחי"ה הגי' האחרונה בקשתי ומצאתי בשהש"ר פ' אתי מלבנון כאילין סביא דלי' אינון יכולין מטענין בכל קדיקה, וצ"ל כתיבה אחת בכלקדיקה, והגי' היותר נכונה לקטיקא הובא' בילק' משפטים רמז שי"א והביאו ר"ב במו"ע בע' לקטיקא. וסומכוס העתיק בצבים בישעי' ס"ו, כ' ע"י λεκτίς וזה ראי' מופתית כי בשהש"ר הנ"ל אשר בה ג"כ נדרשה מלת בצבים ע"י בכל קדיקה צ"ל כמו שהגהתי במלה אחת ובהוראה הנזכרת. וטעם המדרש וסומכוס כי פתרו בצבים כמו עגלת צב וכן פירש"י ורד"ק לישעי' שם ע"ש] —

גַלְגַס (לדעת ר"ב מל"י γλωχίς Spiess, Spitziges ולע"ד מל"י האמצ' καλίγα וכן בל"ר caliga Soldatenschuhe) במגילת איכה זנח ה' (ב', ז') ועושין רושם במסמרות הגולגסיים בקרקע בית המקדש, פי' רמחים. (א"ב פי' גְלוּכִים בל"י להב רומח חנית וחרב עיי"ע גלך ובנוסחאות שלנו כתוב גלאסין, פי' בל"ר [5]) כובע ברזל והוא הנקרא קסדא [6])). *[אחי"ה והיותר טוב שהמלה בל"י ורו' הרשומ' ענינה מכסה ברזל לרגלי אנשי המלחמה, וכן פי' בעל כ"כ והגימ"ל תחת קוף כמו אגדיקום וכדומה הרבה וכן גלג בע' הקודם תחת קלג. עיי' מ"ש ע"מ יוני אמצעי של מיורסיאום צד ר"ג. ושיעור מסמרות הגולגסיים כלומר של מנעלי אנשי מלחמה עשו רושם של חריץ בקרקע בית המקדש ובנו"ג בט"ס ועשו מסגר של גליאסין שלהן וראשם בארץ וצ"ל ועשו מסמר של גלגסין שלהן רושם בארץ. ופי' בעל מ"כ דחוק ורחוק] —

☞ גוּלְגוּקִין (לדעת ר"ב בית יד Handschuhe ולדעתי ט"ס במקום גלוגדקא Sänfte) ירו' דביצ' פ' בתרא (פ"ה דס"ג.) לא זכינן לאורייתא אלא בגין דחמינן אצבעתיה דרבי מן גולגיקון דידיה פי' המפרש בית יד. *[אחי"ה כן פי' קה"ע ופ"מ אבל היותר טוב כי ט"ס הוא וצ"ל גלוגדיקון ובע' גלוגדקא צינתי כבר גי' הילק' מ"ב ואני מוליכך בגלוגיקא שגם כאן נשמט' אות ט' או ד' וכן דעת בעל כ"כ ושיעור המאמר ר' יוחנן ור"ל מעידין על עצמן שלא זכו לתורה רק בעבור שראו אצבעותיו של רבי בשעה שנשאו אותו בכסא והניח ר' אצבעותיו למעלה לאחוז בכסא]—

גֶלֶד (= גִילְדָא בל"ע جلد Haut, Fell, übt. Kruste, Ueberzug; גְלוּדָה בל"ע جلد die enthäutete; גִילְדָאה جلودى Riemer, Fellhändler) בר"ג דבמה

[1]) בנו"ג בויק"ר וקהל"ר פנון יתיה ואזל לביתיה אמר לאנתתיה בכל הדין יקרא אנא שלים לך אמרה אזיל גלוג לאימך ובקהל"ר שם הגי' איזילי גליגי. [2]) בנו"ג בגלודקי וכה"ג בע' גלודקיא לגי' כ"י ע"ש וכ"ה באו"ז הלי יו"ט רסי' שנ"ד, ובכ"י מ' הגי' בגלנדקי וצ"ל בגלגדקי ובילק' שלח רמז תשמ"ג בשם הספרי אני מוליכך בגלודקא אבל בספרי עקב פ' ל"ז הגי' בגלגוטיקא וצ"ל בגלגטיקא וכ"ה בשהש"ר פ' קמתי ובקהל"ר פ' שבתי ואפי' בגלקטיקא לא היה יכול להיטען, ובילק' בהר רמז תרס"ו לא יטייל אחריך בגלטקא עיי"ע בלנטיא גי' הספרא, ובילק' מ"ב רמז רל"ח אביך מוליכך בקרון ואני מוליכך בגלוגיקא ונשמט' אות ט' אחר הגימל השני ועיי"ע גולגיקון. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיו' ואמש'. [4]) וכ"ה בכ"י תרג' עיי' עמת"ר להחי לעוו. [5]) galea. [6]) cassida.

טומנין (שבת נ׳:) מגרד אדם גילדי צואה וגילדי מכה שעל בשרו. ובפ״ט במקואות אלו חוצצין (פ״ט, מ״ב) לפלוף שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה ושרף היבש וגלדי צואה שעל בשרו [1]). פי׳ אדם שהיתה לו זיעה גדולה ועלה הליכלוך והצואה עליו ונעשה כמו גלד על עורו [2]). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ המסס ובית הכוסות (חולי׳ נ״א.) ובכתוב׳ בפ׳ המדיר בגמ׳ היה בה מומין (ע״ו:) הוגלד פי׳ המכה בידוע שג׳ ימים קודם שחיטה. פי׳ עור דק שעלה על המכה כמו שק תפרתי עלי גלדי (איוב ט״ז, ט״ו) אמר איוב מנהגו של עולם מי שהיתה לו מכה ונתרפאה [מעט] והעלת גלד נותן בה דברים רכים כמו צמר גפן או סרק של פשתן בריכוך השמן אבל אני השק שאינו רך אלא קשה תפרתי עלי גלדי״ [3]). בפ׳ אלו טרפות (חולי׳ מ״ב. פ״ב: נ״ד. נ״ה:) ובספרא בפ׳ את זה לא תאכלו (שמיני פרק ג׳ פרשה ב׳) הגלודה ר׳ מאיר מכשיר. בפ׳ לולב הגזול בגמ׳ נקלף (סוכה ל״ה סע״ב) אמר רבא האי אתרוגא דאגליד כאהינא סומקא כשרה. ובפ׳ אלו טרפות בגמ׳ הריאה (חולי׳ מ״ו סע״א ורע״ב) אמר רבא האי ריאה דאיגליד [4]) כאהינא סומקא כשרה, פי׳ נקלפה הריאה כגון שניטל קרום העליון כמו התמרה האדומה שנקלפה עורו כשרה שהקרום התחתון מגין [5]). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ הריאה (חולי׳ מ״ח סע״א ורע״ב) אמר רבא כי הוינן אזלין [6]) בתריה דרב נחמן בשוקא דגילדאי ואמרי לה בשוקא דרבנן. ובפ׳ אלו מציאות בגמ׳ ר״ש אומר כל כלי אנפוריא (ב״מ כ״ד:) רבא הוה שקיל ואזיל בתריה דרב נחמן בשוקא דגילדאי ואמרי לה בשוקא דרבנן [7]). בס״ג דפ׳ אלו מגלחין (מ״ק כ״ז.) ובסנהד׳ בפ׳ כה״ג בגמ׳ מת לו מת (כ׳.) כי אתא רבין אמר אמר לי ההוא מדרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה דהוה שכיח בשוקא דגילדאי מאי דרגש ערסא דצלא [8]). ובגמ׳ דהריאה (חולי׳ מ״ו:) אמר רבא האי ריאה דקיימא גילדי גילדי. בר״ג דפ׳ ראוהו בי״ד והאי דפרה כיון דקאי גילדי גילדי כב׳ וג׳ שופרות דמי [9]) [ובגמ׳ שופר שנסדק] [10]) גרדו והעמידו על גלדו כשר [11]). ובפ׳ טרף בקלפי [בגמ׳] בכל יום היתה כבידה והיום היתה קלה (יומי מ״ד:) תנא בכל יום היתה גילדה עבה והיום דקה [12]). ובויק״ר בפ׳ צו בפ׳ שנאה תעורר מדנים (ויק״ר פ״ז) אם תאמר דהוה גליד תני ר׳ הושעיה כעובי דינר גרדיון היה בו. * [אחי״ה גְּלֶד נקרא בל״ע וגַלְדָּא בל״ס עור והוא מל״מ איוב הנ״ל כמו שהבינו הראב״ע ורד״ק. וכנ״ה מלבד הדוגמאות הנ״ל בפסחי׳ קי״ט. וכולהו אקלידי וקליפא דגלדא. ובסנהד׳ ק״י. הגי׳ אקלידי וקילפי דגילדא. ור״ח לפסחי׳ גרס דגילדאי ובכ״י מ׳ א״פ ובע״י הראשון וקופלי דגילדא. וכן בע׳ קלד ע״ש ומ״ש. ברכו׳ מ״ג: אבל בגילדא וכ׳ עיי״ע אפנתא. ירו׳ ב״ב פ״ג די״ג ע״ג מקום שעושה גלד. ובהשאילה נקרא גילדא דופן ורְקַע פח כמו ביומ׳ הנ״ל גילדה עבה ופירש״י דפנה עבה וכן במ״ר פי״ג קערה גילדה עב מזרק גילדו דק, ובתר״י א׳ לבמד׳ ז׳, י״ג, י״ט גילדא סמיך, ושם גילדא קליש, פי׳ דפנו עב ודפנו דק. ובגנזי ברומים (יחזק׳ כ״ז כ״ד) תרג׳ חפן גילדין, פי׳ מכוסים ברקע פח. וכן נקרא גילדא עור דק העולה מחמת מכה וממנו הוגלד ואיגלד של מעלה כלומר שנעשה קרום מלמעלה, וכן פירש״י חולי׳ נ״א. הוגלד קרוסט״א כלומר בל״ר crusta עור דק או בל״צ crouté בלא״ש איבערקרוסטעט, וכן נ״ל לפרש את מאמר בנד׳ נ״ו: אינו דומה כתם שלאחר הכבוס לכתם שלפני הכבוס שזה מקדיר וזה מגליד, פי׳ כתם שלאחר הכבוס מקדיר (כצ״ל עיי״ע קד א׳) נכנס לתוך הבגד וכתם שלפני הכבוס עולה רק על שטח העליון של בגד כקרום על העור. או י״ל שהוא מערך הבא אח״ז ע״ש. הגלודה כלומר שנפשטה עורה וכ״ה בלשון ערבית. גילדאי פי׳ מתקני עורות או מוכרי עורות וכ״ה בל״ע.

---

[1]) כה״ג בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה נכון וציון הוא ממשנה בי לפ״ט במקואות אכן כדפ״ע אי׳ לפלוף שהוא חוץ לעין וגלד שחוץ למכה וכ׳, וזה משני ד׳ שם ועיי״ע לפלף לכלוך ב׳. ועי׳ סרף. [2]) וכן הפי׳ בר״ש שם ולא הזכיר את הערוך. [3]) הועתק מלה במלה מפי׳ רה״ג בסדר״ט צד ל״ד. וכן פירש״י ורלב״ג גלדי באיוב ע״ש. [4]) בנו״ג דאגליד. [5]) וכן פירש״י וכמו כן פי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגיילי דף ש״ז.) בזה״ל: כלומר דאינקוב עילאה ולא אינקיב תתאה״. אבל הרי״ף פוסק שרוקא מקצתה מתיר בגלודה אבל הרשב״ם כ״י בהוספות על הרי״ף חולק עליו עיי׳ ד״ס לסוכ׳ צד ג׳ אות ח׳. [6]) בנו״ג כי הוה מסגינן. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ול״ד אבל בדפ״ע חסר מן בשוקא עד בשוקא. [8]) כה״ג בסנהד׳ ובכ״י מ״ק עיי׳ ד״ס שם מ״ח. אבל בדפוסי׳ במ״ק ובנדרי׳ נ״ו: בקצת שינויים ע״ש. [9]) וכה״ג בתוספ׳ סוט׳ י״ח. ד״ה כתבה וכ״ה בכ״י מ׳ ובכ״י א״פ עיי׳ ד״ס שם צד ל״ג: אבל בנו״ג והאי דפרה וכ׳ מיתחזי כשנים ושלשה שופרות. [10]) כצ״ל וכ״ה בע׳ גרד א׳ והובא בר״ה כ״ז: [11]) וגי׳ גרדו אי׳ ג״כ בנוסח׳ ובירו׳ ר״ה פ״ג דנ״ט ובירו׳ גיטי׳ פ״ב דמ״ד: והוא העיקר עיי׳ הציונים בע׳ גרד א׳ וכ״ה בבה״ג ברי״ף וכרא״ש ובהל׳ ר״ה לרי״ץ גיאת עמוד ל״ג ובאו״ז הל׳ ר״ה רס״י רנ״ט אבל בדפ״ר הגי׳ כאן גררו וכ״ה פעם אחת בכ״י מ׳ ובכולן בשבלי הלקט ס״י צ״ז וברי״ף כ״י עיי׳ ד״ס ר״ה צד ל״ו. [12]) וכה״ג בפיסקי רי״ד ובכ״י מ׳ אי׳ והיום גילדה דק ובנו״ג והיום רך וגי׳ רך ג״כ בכ״י ב׳ ול״ד וט״ס הוא עיי׳ ד״ס יומ׳ צד ס׳:

וכן מצאתי מפורש בפי' רגמ"ה כ"י לחולין מ"ח. בקובץ כ"י אנגייל' דף ש"ח] —

גֶּלֶד (= גליד בל"ם וכן בל"ע جليد Reif, Eis, Gefrorenes) ביש מביאין פ"ח באהלות (מ"ה) השלג והכפור והגליד. ובפ"ז במקואות (מ"א) אלו מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד [1]. "פי' המים כשיקפו מרוב הקור כדכתיב (שמות ט"ו, ח') קפאו תהומות שם אותו הקפוי גליד דכתיב (זכרי' י"ד, ו') לא יהיה אור יקרות וקפאון ומתרג' רב יוסף עדי וגליד" ובלש' ישמעאל גליד. *[אחי"ה עד ובל"י וכ' הועתק מפי' סדט"ה לרה"ג צד כ"ד אך שם הגי' עריִ וגליד וזה נכון עד מאוד וכ"ה בפשיט' שם עריא וגלידא, פי' קור וקרח והתרגם פותר יקרות מלש' קרה. ובנו"ג בכ"מ עדי וכן הובא התרג' מרש"י ורד"ק לזכרי' ובשרשים ע' יקר ובמתורגמן ע' גלד. ועוד בע' גמד א' הביא רבינו תרגום רב יוסף וגם זה הועתק מפי' רה"ג לכלי' כ"ט, א' וא"כ יפה שיער מהרא"ג במ"ע שלו ה"ג צד ר"נ בהערה ג' כי הגאונים ז"ל יכנו תרג' של נ"ך בשם תרג' רב יוסף ויען כן הותרו הספקות של מהרי"ט צונץ בספרו ג"פ צד ס"ג הערה ה'. ועיי' עוד רמ"ל בזה הערך. ופתרון המלה בל"ע וסו' קֶרַח. וכן פי' רבינו בעצמו בע' טר ג' בציון משכת קנ"ב. סחרונוהי גלידין כה"ג בכ"י א"פ ואה"ת ובדפ' הישני' וכן בע' טר ג' ע"ש, ותרג' קרח (בראשי' ל"א, מ'; יחזק' א', כ"ב) וכפור (שמות ט"ז, י"ד; תהלי' קמ"ז, ט"ז; איוב ל"ח, כ"ט) גלידא. ונגזרה המלה מפעל גלד ≘ جلد ועניָנה נעשה חזק וקשה ונקרש וכן מצינו בדרז"ל ירו' ברכו' פ"א ד"ב סע"ג יהי רקיע (בראשי' א', ו') יחזק הרקיע יקרש הרקיע יגלד הרקיע, ב"ר רפ"ד (וילקי בראשי' רמז ה') יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים וכ' רב אמר לחים היו מעשיהם ביום הראשון ובשני קרשו וכ' וכן ענין רקע בל"ע פי' הכה ובעט ברגל וכן בל"מ (יחזק' ו', י"א) רקע ברגלך ובהשאילה שטיחה ורידוד ע"י רמיסת רגל כל"מ (איוב ל"ז, י"ח) תרקיע עמו שחקים ומזה נבנה השם רקיע, פי' רמוס ברגל ומחוזק יען כן העתיקו ע' זקנים וסומכוס רקיע στερέωμα והעתקת וואולגאטא firmamentum ורס"ג جليد פי' חזוק ועיי' ספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד מ"ה. ומהשֵׁם גליד נאצל ההפעיל בתוספת' פרה ספ"ט מי חטאת שהגלידו וחזרו ונמוחו כשרים, פי' נקפאו כגליד, ואולי מזה הענין גם מַגְלִיד בנדה נ"ו: שהובא בע' הקודם לזה, פי' הכתם נעשה כגלידא ונתקשה כבגד]. (א"ב בל"ר [2]) מים נקפאים).

גֶּלְדָן = גֶּילְדְנָא (1 eine Art Thunfisch, fliegender Meerfisch gr. χελιδονιάς, χελιδών; 2 eine ähnliche kleine Fischart) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) ההיא גילדנא דימא היא דאית ליה תרי שיצי. בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכו' מ"ד:) כל נפש משיבה נפש אמר רב פפא אפי' גילדנא דבי גילי. ובפ"ק דכריתות בסוף הלכה המפטם את השמן (ו'. הוריות י"ב. ע"ש) טב גילדנא סריא למיכל מכותחא דרמי כיפי. ובר"ג דפ' שני דייני גזילות (כתובי ק"ה:) אייתי ליה כנתא דגלדני, פי' סל של דגים גדולים [3]. פי' גילדנא דבי גילי דג שגדל באשפה שבים [4]. בחלק בגמ' ר"ע אומר אף הקורא (סנהד' ק':) לא תשלח גילדנא מאוניה דלא ליזיל משכיה להבלה וכ' [5]) ס"א גילדנא מאוזניה [6]). פי' לא תפשוט [7]) העור מן האוזן של בהמה [8]) שאותו העור להבלה יהיה ולא יצלח למלאכה אלא צלי יתיה באש ואיכול ביה תרי גריצין שתוכל לצלותו עם עורו ולאכול בו ב' עוגות. *[אחי"ה וכן פירש"י וגוזר אני המלה מל"י הרשומה שענינו דג של ים ודומה לצפור דרור (שוואלבע) ויש ממנו שני מינים אחד גדול

---

[1]) בדפ"ר נשמט מן הגליד עד והגליד. [2]) gelidus. [3]) בנו"ג רב ענן אייתי ליה ההוא גברא כנתא דגילדני דבי גילי ופירש"י דגים קטנים. וכן גרס רבינו בעצמו בע' כנת א' אך שם אי' בט"ס דגילדאי וצ"ל דגילדני, והוספה דבי גילי גם בע' כנת לי' וכן לי' בילקי' שמיני רמז שנ"ג בשם כתובי', אבל ממה שפי' בכאן מלת דבי גילי נראה בעליל שהיה גורסה רבינו במימרא דכתובו' רק לא ציינה וזה דרכו של רבינו בכמה פעמים. [4]) פי' גדל בבצת ואגם הים וא"כ תהיה מלת גיל ל"ע غيل בצה ואגם ועיי' עוד ע' גִל א'. בדפ' פיזי' וויניצי' בסיל ואמשי' ופראג אי' עוד וזהו צוראף ונראה שהיא הוספה מאיזה סופר ובדפ"ר ובכ"י ערוך לי' ובאמת אין לו הבנה כי צוראף הוא ממש בל"ע زرافة חיה ששמה Giraff ואולי לדוגמא בעלמא נקט ליה סופר המגיה כן לפרש גילדנא שפותר אותו מל"ע גלאדם جلادم, פי' ארוך ביותר וידוע כי צוראף היותר ארוך בחיות. [5]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע ובנוסחאות כתוב לחבלא ועיי"ע חבל א' ובחיי"ת העיקר. [6]) כ"ה לנכון בדפ' פיזי, וויניצי' ובזה החלוק בין שתי הנוסחאות ובדפ"ר הגי' מאומיה אבל כבר מלתי אמורה בע' אן א' כי מלת אומא אינה נמצאת בש"ס ועוד צריך ביאור מה הוסיף בזה בס"א לכן נראה להגרי"ב בהפשב"ע דכך צ"ל ס"א לא תנטוש גילדנא מאוניה וכן הביאו רבינו בע' נשט ורומז על ע' נוכחי ע"ש ובמו"ע וכה"ג באמת בנוסחאותינו. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת ובילקי כ"י עיי' ד"ס לסנה' קנ"ב. [8]) ול"ג שצ"ל דג עיי' פירש"י.

ואחד קטן הראשון גדל בים כי על כן נקרא גילדנא דימא. וכן כתב כ״י פי׳ רגמ״ה לב״ב הנ״ל כי הוא דג של ים. והמין השני קטן ביותר עד כי סל אחד הכיל גילדני הרבה. וכן מפרש המלות של ילק׳ בשמיני הנ״ל פי׳ גילדני דגים קטנים כפירש״י. ומתמיד ל״ב: מוכח כי דרכם להֵאכל מלוחים כאי׳ שם: הוו בידי׳ גולדנא דמלחא וכ׳] —

גלודקיא (כל״ר = לוגדיקא Sänfte) בר״ג דאין צדין (ביצי׳ כ״ה:) ס״א גלוגדקא וכבר פירשנו למעלה בזה הפרק. * [אחי״ה עיי״ע גלוגדיקא. המלה בראש הע׳ אי׳ בגי׳ זו בכ״י ו״ו וה״ב אבל בדפ׳ ויניצ׳ ועוד הגי׳ גלדוקיא וט״ס הוא. ובס״א אי׳ בכ״י ו״ו ב׳ גלונדקיא והוא כגי׳ כ״י מ׳ שהובא בע׳ גלוגדיקא ע״ש ומ״ש] —

גָּלָא = גְּלוּהִי (א מל״ע جلا, جلوه 1 Morgenröthe, 2 Mond מפעל ערבי جلا, פי׳ זָרַח) בפ״ק דפסחי׳ [בגמ׳] ר״מ אומר אוכלין כל ארבע (פסחי׳ י״ג רע״א) והאי דקאמר בתוך הנץ החמה הוה קאי בגלוהי. ובריש גמר׳[1]) דתענית (ג׳:) למעוטי בגלוהי דליליא. פי׳ לשון נוגה. * [אחי״ה בנו״ג בפסחי׳ בגילויי ובסנהד׳ מ״ב. בגילויא אבל רבינו גרס בע׳ זהר ב׳ גם בסנהד׳ כמו כאן בגלוהי כפי גי׳ כ״י ו״ו ובכ״י ב׳ וא״פ גרסו בפסחי׳ בגולהא. וכ״ה בכ״י בע׳ זהר ע״ש ובכ״י מ׳ ובכ״י ב׳ ורש״י לתעני׳ בגולהי אבל בפי׳ רגמ״ה בגלוהי כגי׳ רבינו עיי׳ ד״ס תעני׳ צד ה׳: וזה האחרון עיקר וכ״ה בל״ע הרשומ׳ ופתרונה בקיעת השחר וגם זריחת הירח וכפתרון הראשון מוכח בפסחי׳ הנ״ל. וכפתרון השני בתעני׳ הנ״ל וזה מה שפירשו התוספ׳ שם בזה״ל גילהי דלילה. פי׳ זריחת הלילה שקורין לנישו״ר בלע״ז ע״כ וצ״ל לנישו״ן בל״צ lunaison פי׳ זריחת הירח ורש״י פי׳ שם אישלושטר״א בלע״ז והוא elucere שהובא בע׳ ברק ב׳ ע״ש. וכן מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לתעני׳ שפי׳ גלוהי דליליא: ברק] —

גַּלְחִי (E. N. einer sodomitischen Stadt) בפ׳ תינוקת בגמ׳ הזב והזבה (נדה ס״ט.) אמר רבא [האי] דינא דלאו דינא דדייני בגלחי, פי׳ עיר שבארץ סדום ששמה כן דנין בה כן דאית ליה תורא נרעי חד יומא שורו וכל השורים שבעיר. * [אחי״ה וכן פי׳ רש״י ז״ל ועיי׳ על המשך המאמר בע׳ אית] —

* גלטקא ט״ס עיי״ע גלונדקא וט״ש.

גְּלָטוֹרֵי[2]) = גְּלָסוֹרֵי (-גלוט Fremdwörterbuch, ταριον, γλωσσάριον, s. Art. אא) ככר פירשנו בראש הספר. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ל״ד ובכ״י ו״ו וב״ר אי׳ בע׳ הספר וצ״ל בראש הספר ובדפ״ע הגי׳ בראש הערוך וכונה על ע׳ אא ע״ש ונוסח גלסורי אי׳ בכ״י ו״ו א׳. ורמ״ל יש לו עוד הוספה הועתקה מדברי ר״ב בע׳ אא מבלי שהזכירו ולקורא נתן בזה מקום לטעות כאלו דברי רבינו הם וכן לא יעשה] —

☞ 1 גַּלְיָא (Gallia) מסכת יבמות פ׳ הבא על יבמתו (יבמו׳ ס״ג.) אפי׳ ספינות באות מגליא לאספמיא ובילמדנו פ׳ ויצא (עיי״ע אספמיא א׳) מארץ שבים מגליא ומאספניא ומחברותיה. פי׳ שם מדינה גדולה בל״ר והיא הנקראת לנו צרפת וממנה היו המאורות הגדולים רש״י ובעלי התוספות. * [אחי״ה וכן דעת בעל מפרש מלות זרות של ילקוט עיי״ע אספמיא א׳ ומ״ש. אבל הדעת יותר סובלת כי גליא האמורה כאן היתה תכונתה במדינת איטלי׳ ונקראת Gallia quaestoria או provincia Gallica עיי׳ סוועטאניאוס על קלודיאוס כ״ד ועיי׳ עוד ליויאוס ל״ט, מ״ד; פליניאוס ג׳, י״ט והיתה מנוחתה בין נהרות רוּבִּיקאן ואֵיזִים עיי׳ אוצרי מלין רומיים. ואכ״מ להאריך] —

* 2 גַּלְיָא (Γαλλαία, Flecken bei Ekron = Γαλλεί Euseb. s. v.) ר״ה כ״ו. ואמר ר״ע כשהלכתי לגליא היו קורין לנדה גלמודה וכ׳. ועיי״ע גלמודה. כתוב׳ ס׳. נחום איש גליא. ובתוספתא עירו׳ פ״ח א׳ מנחם איש גליא. ובירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ח רע״ב מנחם דגלייא וזה האחרון נ״ל עיקר. וכן נקרא בויק׳ פ״כ ר׳ יודן גלייא שלפי עדות איזיביאום כן נקרא כפר אצל עקרון וא״כ תכונתה בגבול צפוני של יהודה כמו שכתוב (יהושע ט״ו, י״א) ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה. ובזה מובן גי׳ מדרש שו״ט (עיי״ע אספמיא א׳) הרי שהביא מנחתו מגליא שמאחר שגליא לתחום א״י נחשבת מחויבים היו יושביה להביא מנחותיהם לירושלים משא״כ אם שגליא תהיה בחוצה לארץ צרפת או איטליא. ועוד יש להביא ראיה כי תכונתה היתה בא״י ממה שקוראים שם נדה גלמודה ומלה זו לשון עבר היא. ובה״ג הלכ׳ ר״ה עמוד ל״ח. הגי׳ גלילאה ואינו נחוץ לגרוס ככה. ונראה ששם גליא היא היא גלים של מקרא יהושע ט״ו, נ״ט לעדות ע׳ זקנים ועיי׳ ש״א כ״ה, מ״ד; ישעי׳ י׳, ל׳

---

[1]) כ״ה לנכון בדפ״ר. [2]) וידידי הרב ההי׳ והחריף ר״י שטיינהארט באראד כתב לי׳ כי נוכל לפרש גלטורי בהפך אותיות: ליגטורי והוא בל״ר ligaturae פי׳ קמיעות וכתבים של מכשפות עכ״ל הזהב.

3 גַּלְיָא (עיי"ע בית גליא) ירו' דשבת פ' אמר ר"ע (ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד, עיי' ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג סע"א) את שקורין אותו פני מלך קורין אותו פני כלב עין כוס עין קוץ גדיא גליא, עיי"ע בית גליא.

גִּלָּיוֹן (בל"ם גליונא der Rand, der unbeschriebene Theil eines Buches, einer Rolle) בר"ג דפ' כל כתבי הקודש (שבת קט"ז.) הגליונים של מעלה וכ', פי' של מעלה ושל מטה בדף. שבתחילה ושבסוף (שם) [פי'] קודם שמתחיל בראשית ושאחר כל היד ההזקה מקום דלא כתיב ביה מידעם כדתנן בידים (פ"ג מ"ד) הגליון שבספר של מעלה ושל מטה שבתחילה ושבסוף מטמא את הידים, ותיפוק ליה משום גיליון דידיה מקום כתב לא קא מיבעיא לי דבי קדוש אגב כתב הוא דקדוש וכבר פירשנו בע' און גליון.*[אחי"ה וכה"ג בדפ' ווינינ' ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ודפ' אמש' אבל בדפ' פיז' בע' עון גליון וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י מ' הובא בע' און גליון ורמ"ל השמיט הסיום וכן השמיט ע' און אע"ג שאי' בדפ' אמש' בקטוע הלשון ואנחנו השלמנו למעל' מכ"י הערוך ובעל הפשב"ע כתב חסר לפנינו שום פי' תמן ע"כ ולא ראינו אינו ראיה. ודע שגי' בשבת הנ"ל הגליונין של מעלה ושל מטה וכ' שבתחלת הספר שבסוף הספר וכ' ובידים הנ"ל אי' גליון שבספר שמלמעלן ושמלמטן וכ', ומתוך פירוש רה"ג ז"ל לסדר"ט צד מ"א מוכח שגרס כרבינו וז"ל שם גליון שבספר פי' שלמעלה מן הדף ושל מטה מן הדף שמו גיליון ע"כ. ונ"ל שדברי רה"ג אלה נשמטו מדפ"ע וזה מוכח מערוך הקצר שנ"ב שאי' שם וז"ל: פי' ריוח שלמעלה מן הדף ומה שלמטה קורין גליון ע"כ והוראת גליון בל"ם נייר חלק שנשאר בלא כתיבה וכן בפיה"מ להרמב"ם לידים הנ"ל ורע"ב שם. וכנ"ה במנחו' ל'. (ועיי' ירו' מגילי פ"א דע"א רע"ד. מ"ס פ"ב; ועיי' פירש"י לב"ב י"ג: ד"ה וסופו כדי לגול) שיעור גליון מלמטה טפח מלמעלה שלש אצבעות וכ', עיי' ר"ש לידים שם. — ודע עוד כי בל"ם גליונא נקרא ספר ובדרז"ל נקראו כן ספרי דת החדשה ד"מ שבת קט"ז. הגליונין וספרי הצדוקים אין מצילין אותן מפני הדליקה, ובירושלמי שבת פט"ז דט"ו ע"ג הגי' הגיליונים וספרי מינין ובתוספתא שבת רפי"ד הגליונים וספרי ע"ז וכ' ובילק' ישעי' נ"ז ריש רמז שמ"ט הגי' רק הגליונים ובדפוסים הישנים עד בסיליאה הגי' בשבת הגליונים וספרי מינין ובכ"י מ' הגליון וספרי המינין עיי' ד"ס שבת צד ק"ל. והגליון לשון נופל על לשון להוראת Evangelium, εὐαγγέλιον, ובל"ם אֵוַנְגֶּלְיוֹן, ובדרך גנאי הפרידו בין הדבקים לכתוב און גליון או כגי' כ"י הובא בע' און גליון ובדפ"ר ופיז' בכאן עון גליון, ומחמת המציק מהצינזור נשמטה מלת גליון בדפ"ע ונשאר רק און] —

* גיליון בל"ר גוילין (die Pergamente) ע"ז י"ח. גיליון נשרפין וכ' ט"ס וצ"ל כגי' ע"י גוילין עיי"ע גויל.

* גליונים כ"ה בדפ"ע בע' אסטכיון בציון מב"ר פי"ט ועיי' על גי' האמיתית בע' הנ"ל ובע' גל ו'.

גַּלְיוּר, גוליור (לרבינו חלש der Schwache, לדעת ר"ב מל"ר Schildknecht, galearius וכ"ה בל"י אמצ' γαλιάριος ולפע"ד מל"ר Läufer, celer (Vorläufer בברכות בס"ג דפ' אלו דברים (נ"ג:) גדול העונה אמן יותר מן המברך א"ל ר' נהוראי השמים כן הוא תדע שהרי הגוליירין מתגרין במלחמה והגבורין נוצחין, וכל זה בס"ג דנזיר (ס"ו:[1]). ובילמדנו באלה המשפטים (תנחומ' משפטי' סי' ה') אם רואין גליור אחד אין עומדין מלפניו[2]. בב"ר פס"ד ואלה תולדות יצחק (ס"ג) לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגליור זעיר[3]. ובפסיקתא דהחודש (צד מ"ה ס"א ורע"ב)[4] ר' יוחנן אמר[5] אף הסרסור הרגיש בעבירה [שנאמר] מלאכי צבאות ידודון ידודון (תהלי' ס"ח, י"ג) ר' יודן בשם ר' איבו אמר מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי צבאות מלכיהון דמלאכיא אפי' מיכאל

---

[1]) כה"ג בנזיר אבל בברכו' אי' שהרי גולייריו יורדין ומתגרין וגבורים יורדין ומנצחין ובכ"י מ' אי' כגי' רבינו וכ"ה בב"ג צד ל"ב ע"ד רק שם הגולייכים וצ"ל הגוליירים וכ"ה בפסקי ר' ישעי' מטראני בב"ג צד נ"ה ע"א תדע שהרי גוליירים מתגרין וגיבורים מנצחין וגי' הגוליירין אי' בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו אי הגוליורין ובכ"י ו"ו בי הגיליורין וכ"ה בדפ"ע. [2]) בתנח' הגי' גילורר וצ"ל גילויר וכן בפסיקתא בסמוך במקום הגולרירין צ"ל הגוליירין או הגליורין כהגהת ר' שלמה באבער פסיקדר"כ צד מ"ה אות ס"ב עי"ש. [3]) וכתב בעל מ"כ וז"ל פי' הערוך לשון התרוממה כלומי אדם חשוב וגולייר אדם חלש ושפל עכ"ל ולפנינו הסר בדפ"ע ובכ"י. ובירו' תרומ' ספ"ח דמ"ו רע"ג הגי' לא תבסי [בצ"ל במקום תכסי של גוסהאות] לא ברומי זעיר ולא בחבר זעיר. [4]) והובא בפסיקתא רבתי פ' החודש צד כ"ט: ועיי' עוד קהל"ר ט', ז' פ' שבתי וראה, שהש"ר פ' הנה מטתו, במד"ר פי"א, ילקי משפטים רמז שס"ב, ילקי תהלי' רמז תשצ"ה ובאגדת שמואל ספי"ז. [5]) ר' שלמה באבער שם אות ס"א צדד המקומות אשר בהם הנוסח ר' פנחס בשם ר' אבין או בשם ר' חנין ע"ש ולפי זה גם בערוך צ"ל ר' חנין אמר.

וגבריאל לא היו יכולין להסתכל בפניו של משה וכיון שהטאו אפי' פני הגליורין לא היה משה יכול להסתכל בם שנאמר (דברי' ט', י"ט) כי יגורתי מפני האף והחימה, פי' גיליורין חלשין, פי' אף וחמה שני מלאכי חבלה [1]). (א"ב פי' בל"י משרתים של אנשי המלחמה. תרג' בפסוק וישב מרדכי אל שער (העיר) [המלך] (תרג' שני לאסתר ו', י"ב) וגוליר דהוה נגיד סוסיא). * [אחי"ה ר"ב כיון על ל"ר ויוני' הרשומה וטעמה בל"ר שומר הכלים נושא הכלים לאנשי המלחמה והיותר נ"ל שהוא ל"ר celer פי' הָרָץ וקל ברגלו ומטעם זה ציר ומשולח והפכו הם הפרשים שדרכם להשתמש בסוסים כדי שיגיעו למחוז הפצם וזה מה שתרגם וגוליר דהוה נגיד סוסיא, כלומר קל ברגליו שמנהיג את הסוס. וכן פירשו התוספ' סוף נזיר גוליירין מתגרין וגבורים מנצחין הפרשים הבאים אחרי כן ושם נצחון המלחמה על הפרשים הגומרין ע"כ. נשמע מזה כי הפרשים היפך מן גוליירין ולולי מסתפינא הייתי אומר כי גם בדברי רבינו במקום חלשין צ"ל הרצין והראיה כי בעה"ק שנ"ב סיים בלא"ש ר ע נ נ ע ר, וכ"ה במתורגמן ע' גליור. אבל במ"כ למעלה וכן במד"ר שם וכפ' ט' ובשהש"ר הנ"ל פי' וגורם חלש, וכן נ"ב בילק' משפטים גוליירין: חלשים ויותר מזה כי כן פירש"י דהיינו פי' המיוחס לרש"י בסוף נזיר "גוליירין: חלשין" וזה בא לו מפי' רבינו שחשב כי גוליירין הוא לעומת גבורים ולא היא כי הוא איש הָרָץ וקל ברגליו ומקדים בהפזון את מערכות אנשי המלחמה לתור את המקום וכן משמע מבמ"ר פ"ט סיסרא לא נתגאה לפני המקום אלא בשביל לגיונות וכי' אף הקב"ה לא נפרע מהם אלא בלגיונות וכי' לא זזו משם ולא ספנוהו מפני שהוא גולייר, פי' הכוכבים לא חלקו לסיסרא כבוד ולא חשבוהו לבעל מלחמה אלא להרץ ומשרת אנשי מלחמה ובעל מ"כ גם שם פי' הדיוט וחלש, אבל לאסת"ר פ' והמן נרחף מצאתי פירושו של מ"כ נאמן ונכון שאי' שם ובידו (ביד המן) ארבעה מלאכות בלן וספר וגליור וכורז וכתב הנ"ל בזה"ל גליור הדיוט ושפל ע ב ד ה ר ץ ל פ נ י א ד ו נ ו וכי', ו ע י י ן ב ע ר ו ך" וזה תניא דמסייע לן לגרום במקום חלשין: הרצין, ובעל המעריך כתב בע' גליור במד' אסתר פ' והמן נדחף, פי' משרת ההולך לרגלי הסוס ע"כ וכנים דבריו. ועוד אי' באסת"ר רפ"ז פ' אחר הדברים משל לגולייר שקלל לבנו של מלך אמר המלך אם אני הורגן [צ"ל הורגו] הכל אומרים גליור הרג עשה אותו (טרוכנוס) [וצ"ל טריבונוס] ואח"כ עשה אותו הגמון ואח"כ התיז את ראשו וכו'. וידוע הוא מספרי הרומיים (עיי' לדוגמא ליוויאוס א', ט"ו) כי Celeres היו משרתי המלך רימוס כעין כרתי ופלתי הרצים לפניו. וגי' גיליורין מעידה על מלה רומית הנ"ל, ודי בזה להוציא טעות מלב הקוראים במראה הפנים שפי' בירו' תרומ' ספ"ח הגולייר יהיה מקום שיהיה!] —

* גַּלִּיצוּר (Engel, der Gottes Geheimnisse entdeckt [= רזיאל] auch über die Felderträgnisse gesetzt ist) פסיקתא רבתי קלספ"כ צד ל"ט רע"א. פגע בו גליצור שכתב בו (איכ' ג', ל"ח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב והוא מ ג ל ה טעמי צ ו ר וכו', ושוב מלאך (אחד. צריך למחקו) גליצור עומד ואומר שנה זו היטין יצליחו ויין יזול וכו', ובפרקי היכלות (הובא בילק' ראובני סוף משפטים) האריך ביותר ופגע בו גליצור המכונה רזיאל וכו', ולמה נקרא גליצור שמגלה טעמי צור רזיאל שמע מאחורי הפרגוד מה שנגזר להיות ומכריז בעולם ועומד אליה ז"ל על הר חורב וכו', אמרו עליו על גליצור שהוא עומד לפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הכל פיהם של חיות וכו' ע"ש.

גָּלְיַת (Goliath, gedeutet גילוי פנים Frechheit) בר"ג דפ' משוח מלחמה (סוט' מ"ב:) גלית שבא בגילוי פנים [לפני הקב"ה] ואמר ברו לכם איש (ש"א י"ז, ח'). * [אחי"ה כה"ג בילק' ש"א י"ז רמז קכ"ה גולית שמו שבא בגילוי פנים לפני המקום וכו', אבל בסוט' שם הגי' שעמד בגילוי פנים לפני הקב"ה וכו', וכן דרשו במכילת' וישלח פרש' עמלק פ"א פ' ויבא עמלק שבא בגילוי פנים, על יתר הדרשות על גליות בסוט' שם עיי"ע בן ד' ושם נסמן ע' פאפאי וע' גניי ועיי' עוד על גלית שמ"ר פל"א; ויק"ר פ"ה, פ"י, פי"ז, פכ"א; במ"ר פ"י, פכ"ב; קהל"ר פ"ד; רות ר' פ"ד; שהש"ר פ"ג]—

גְּלָךְ (Hervorragendes, Spitze, γλωχίς, — ίν) ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א י"ז, ה') תרג' ושרין גלכים [2]). (א"ב פי' בל"י להב ו ח ו ד ח נ י ת ומסמר והיה בשריון חודים נוטים חוצה עיי"ע גלגס).

גֹּלֶם (פי' חומר שאין לו צורה וכלי שלא נגמר ungeformte Masse, unfertiges Gefäss ובהשאילה על אדם בור ורק ungebildeter (unfertiger) Mensch והפעל ממנו גָּלַם behandeln

---

[1]) עיי' ילק' עקב רמז תתנ"ג. [2]) וכה"ג בפי' הרד"ק לשמואל, ובמתורגמן גרס גַּלְבַּן אבל בנו"ג גלבין וט"ס הוא.

כפ' במה (Jem. gleich einem ungebild. Menschen) בהמה בגמ' וטובלין במקומן (שבת נ"ב:) הא תירגמא אביי אליבא דרבא בגלמי. ובפ"ק דחולין בגמ' הטהור בכלי עץ (חולי' כ"ה. תוספתא שם פ"א) גולמי כלי עץ טמאין פשוטיהן טהורין גולמי כלי מתכות טהורין פשוטיהן טמאין וכ'. ובפ"ג בעדיות (מ"ט) ובטבעת פי"ב בכלים (מ"ו) ד' דברים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין כסוי טני[1]) של מתכת ושל בעלי בתים ותלוי (המגדרות)[צ"ל המגרדות][2]) וגולמי כלי מתכות וכ', "פי' כל כלי שהוא מוכן להתחיל להיעשות ועדיין לא נעשה שמו גולם כדאמרינן (חולי' כ"ה.) [ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורים][3]) כל העומד לשוף[4]) וכן אדם עד שלא נזרקה בו נשמה שמו גולם"[5]) מלשון גלמי ראו עיניך (תהלי' קל"ט, ט"ז) וכן זה כלי מחט שאין לה ראש חד ולא נקב ומשום כן לא מטמא[6]), גלימא שנעשה כגולם בר"ג דפ' המוציא (שבת ע"ז:[7]). פי' כשיושב עטוף נראה כאדם שאינו יודע לעשות כלום כמו וחילופיהן בגולם שבסוף אבות (פ"ה ט"ו) פ"א נראה כמין שאין לו לא יד ולא רגל כמו גולמי כלי מתכות[8]). בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' אין פורטין (ב"ק קי"ג רע"ב הובא בילק' בהר סרמ"ז תרס"ז) יכול יגלום עליו ת"ל וחשב עם קונהו (ויקר' כ"ה, נ') ידקדק עם קונהו, פי' יכול יגלום החשבון ויטעהו ת"ל וחשב. *[אחי"ה פי' הערוך זה נ"ב בילק' שם וגם בעלי התוספ' בב"ק שם ד"ה יכול אחרי שהשיגו על פירש"י הביאו פי' הערוך ולזה מסכים הר"י בפרשו יכול יגלום עליו שיטעה את הכושי ויתן לו פחת ממה שנתן לו ת"ל וחשב וג'. והרשב"א בחי' ב"ק ציין פירוש הערוך בסגנון אחר וז"ל: והרב בעל הערוך פי' יגלום מלש' גולמי כלי עץ כל דבר שאינו נגמר קרוי גולם ולפיכך אמר כאן גאולה תהיה לו שלא ימשכננו ויצא בלי גאולה ת"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו יכול י ג ל ו ם ה ח ש ב ו ן ו י ט ע ה ו ת"ל ו ח ש ב ע ם ק נ ה ו ו ז ה ו ע י ק ר עכ"ל. בוא וראה כמה חביב פי' רבינו נתן גם בעיני התייר הגדול הרמב"ם ז"ל כי קבע הלכה כפי פי' הנ"ל בהלכות גנבות פ"ז הל"ח וז"ל שם וכן אסור להטעות את העובד כוכבים בחשבון אלא ידקדק עמו שנא' וחשב עם קונהו. — וכנ"ה בספרי ס"פ מטו' פ' קנ"ח אתה אומר כלים או אינו אומר אלא גלומים וכ', מה מתי ישראל כלים ולא גלומים אף מתי מדין כלים ולא גלומים ריה"ג אומר כלים אתה אומר כלים או אינו אלא גלומים ת"ל אך חלק ובילק' מטות רמז תשפ"ו הגי' הנכונה גולמים. וגי' גלומי אי' ג"כ בכ"י ה"ב בערך דכאן, וכן מצאתי בפסיק' רבתי פל"ג צד ס"ב ע"ד שדרש שם אלמוגים של מקרא (עיי"ע) גלומי היו וכיון שהיו מראים אותם לשמיר היו כמוג הזה ר"ל שנקט ליה אלגומים ע"ש גולמים שמתחלה גולם אחד שלם היו. וכן נקרא אדם קודם שנזרק בו נשמה גולם שהוא גשם וחומר בלי צורה הוא השכל, ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים, ובויק"ר פי"ד ושאר כל איבריו מצומצמים בו כגולם (ובבלי נדה כ"ה סע"א חסר). סנהד' כ"ב: אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשא' כלי וכ' ע"ש פירש"י. ושם ל"ח: אבדר"נ פ"א שנייה נעשה [אדה"ר] גולם וכ', ובויק"ר רפכ"ט בששי עשאו גולם בשביעי נפח בו נשמה. ב"ר רפ"ח ורפכ"ד ילק' תהלי' קל"ט רמז תתפ"ז בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם עד סופו (עיי' מאמרי על אדה"ר בכ"ע דמ"ג חכ"ה צד פ"ז), ב"ר פי"ד העמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וכ' שמ"ר פ"מ עד שאדה"ר מוטל גולם וכ', וככר עשו ממנו פעל בשמ"ר פ"ל נתן האלהים לאו"ה מצות גלומות שייגעו בהם וכ'. פי' מצות בלי פירוש והילוק ותיקון] —

גְּלָם = גְּלִימָא (בל"י *κλίμα* Abhang, Gebirgslehne, abschüssige Absenkung eines Hügels) בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (צד צ"ג.) ארכביה [ו]הוה מסיק ליה טורין ומחית ליה גלמן[9]). ומגבעות אשורנו (במדב' כ"ג, ט') תי"ר [א'] גלִימָתא[10]), על ההרים הרמים ועל הגבעות (דברי' י"ב, ב') תי"ר [א'] על טוריא רמיא ועל כל גלימתא. וממגד גבעות עולם (דברי' ל"ג, ט"ו) תרג' ירו' [א'] ובזכות ארבעת אימהתא דמתילן כגלימתא. *[אחי"ה וכתב ר' שלמה באבער בפסיקת' שם

---

1) כ"ה בכ"י וי"נ א' וב' ול"ד וכ"ה בעי' טן ז' אבל בדפ"ע בכאן בט"ס יוני. 2) וכה"ג בבלי' שם ובפי' הרמב"ם ור"ש שם ועיי' ג"כ ערך גרד א' אבל בעדיות אי' המגרירות וקרוב לזה בעי' תל א' המגרירות ובפי' רה"ג ז"ל לסד"ט צד ח' אי' תלוי המדרגות וצ"ל המגרדות וכן שם בציון משבת קמ"ז מדרגתא דכספא ט"ס במקום מגרדתא עיי"ע תל א' ושם אביא אי"ה ראיה לאמיתת הגי'. 3) כה"ג בפי' רה"ג. 4) כה"ג ג"כ בפי' רה"ג ובנוי"ג כל שעתיד לשוף וכ"ה בעי' שף ב'. 5) עד כאן הועתק מפי' רה"ג לסד"ט שם. 6) רבינו סובב לתהילת דיבורו לשבת הנ"ל וכ"ה בשבת קכ"ג. אבל לענין טלטול בשבת שרי' דחזי לקוץ כפירש"י שם והטעם כתב הר"ן בחידו' שבת שם ע"ש. 7) ועיי' עוד ע' גלם ד'. וכגי' רבינו ישנו בכ"י מ' שנעשית כגולם אבל בנוי"ג שנעשה בו כגולם. 8) וכפ"א מוכח מפירש"י בשבת שם. 9) בפסיקתי שם הגי' גלימין וזהו עיקר. 10) ובתי"ר ב' גלמתא.

הערה רכ"ד וז"ל הן אמת שכ"ה תרג' גבעות אולם לא אל הוראה הזאת. מטרת המלה פה כי אם אל ההוראה השנית שהיא עמקים וכ' ולפ"ז ענין המאמר נאה מאוד העלהו הרים והורידו עמקים וכ' ע"כ. ואני אומר שגם בהוראה ראשונ' יש להמאמר מובן, כי לדעתי המלה היא ל"י הרשומ' ופתרונה מורד של הר וגבעה והיינו כעין עמקים ועיי"ע הבא אה"ז] —

גלם = גְּלִימָא (Thal, eig. abschüssige Ab-senkung, s. vor. Art.) תרג' יחפרו בעמק (איוב ל"ט, כ"א) מחפשין בגלימא. *[אחי"ה בקצת דפוסי' מחפרין, וכנ"ה איוב שם פסוק י' אם ישדד עמקים אחריך אין ישדיד גלימתא בתרך. הגיא (במדבר כ"א, כ') תי"ר א' גלימתא עמיקתא ונ"ל שמלת עמיקתא פירושה של מלת גלימתא. וענין המלה כמו בע' הקודם לזה כלומר שיפוע ומורד ההר ואין כאן מקום לתמיהת המתורגמן בע' גלם ב' "שבשני השרשים דבר והפכו" ובאמת שתי ההוראות נאצלו משרש ומושג אחד וכן בל"י βάθος ובל"ר altus פתרונו גבוה ועמוק] —

גְלַם = גְּלִימָא (בל"ים; ובל"מ גְּלוֹם ובליש' פרסית كليم, كليم (Mantel, Oberkleid תרג' ותכריך בוץ (אסתר שני ח', ט"ו) וגלימא דבוץ. מסכת תענית פרק סדר תעניות אלו (תעני' כ"ג:[1]) וגלימא אחד כתפיה אמר להו טלית שאולי' היתה. פי' לבוש העליון). *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ע"ז: עיי"ע גלם א', ושם ע"ה: עיי"ע אקופי. שם ק"י: שקול גלימאי, ושם אושלן גלימיך, שם קי"ד. הא בגלימא הא בלבושא, נדה כ'. הא בגלימא הא בפתורא עיי"ע פתר ב'. שבת קל"ח: אלא מעתה שרביב בגלימא טפח וגי' רבינו בע' סין אפיק גלימי טפח וכה"ג בריי"ף ובהרא"ש ובאו"ז הלכו' שבת סי' ע"ח ס"ק י' וכ"ה בכ"י מ' לציון הזה. שבת קמ"ז. מנפצי גלימיהו עיי"ע נפץ. עירו' ק"ב: כמו בשבת קל"ח: אבל ברי"ף ובהרא"ש ובכ"י מ' גם שם אפיק בגלימיה, עיי' ד"ס שם צד ר"א: תעני' כ"ג: בשיפולי גלימיה. סנהד' ק"ב: שפולי גלימא עיי"ע שפל. ב"מ כ"ח. גלימא מכריז, ושם ס"ה. גלימא דמכסי. גלימ' דריבת'. גיטי' ע"ג. כתוב' פ"ה. משלחי גלימי דאינשי עיי"ע קק ב'. סנהד' ק"י. גלימי דתכלתא, ותרג' אונק' בראשי' כ"ה, כ"ה אדרת: כגלים, ונגזרה המלה מל"פ הרשומ' וענינה אדרת ולבוש עליון וכבר מצאה המלה מקום לה ביחזקא' כ"ז, כ"ד. וממנו הפעל מ"ב ב', ח' ויגלם, פי' וכרך ועיי' רד"ק ע' גלם] —

גֹּלֶם = גּוּלְמָא (בל"ע جلم Pfeil, Spiess, Lanzette) תרג' מכת חרב והרג (אסתר ט', ה') קטילת סייפא [וקטילת] גולמין גולפין, פי' כלי מלחמה). *[אחי"ה פי' גולמא בל"ע הרשומה חץ וחנית ובזה יובן מאמר סתום בספרי ס"פ בלק פ' קל"א והובא בילק' ס"פ בלק סרמ"ז תשע"א נס שביעי (שנעשה לפנחס) שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה ונ"ל יותר טוב לגרוס כשני גולמים כלומר חנית של רומח נארך כערך שני חניתות ונכנס בתוך זמרי וכזבי ודקרם] —

גַּלְמוּדָה Abgesonderte, Menstruirende הורכב מן ל"ע جلم ומל"ע جمد) גמולה דא מבעלה בסוף גמ' דפ' ואלו נאמרין (סוט' מ"ב.[2]). פי' מועתקת מלשון ביום הגמל את יצחק (בראשי' כ"א, ח'). *[אחי"ה וגוזר אני המלה משרשים אשר הם בני ארבע אותיות והיא מורכבת משתי מלות הרשומות ערביות גלם וגמד וטעמן נפרד ונאצל וזה מה שאמרו רז"ל קורין לנדה גלמודה ר"ה וסוט' שם ושם ב"ר פל"א. ועיי"ע גליא ב' ב"ר פע"ט גלמודא אנא נדה, ירו' תעני' פ"א דס"ד רע"ד בשעה שאתה רואה חסרון בא לעולם עשה אשתך גלמודה, ב"ר פל"א פל"ד וילק' איוב רמז תתקי"ז חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם גלמוד הוי רואה את אשתך כאילו היא גלמודה, ועל הוראת גלמוד של מקרא ישעי' מ"ט, כ"א; איוב ג', ז'; ל', ג' עיי' או"מ עבריים] —

גְּלְמָהְרַג (מל"פ كل مهره Klumpen von Töpfer-Erde) בחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ה.) למחר כל חד וחד מינייכו ניתי לי גולמהרג טינא מינה, פי' גלם הותם שבטבעת הרג הוא סיד של חומה מינה מן החומה, כלומר דהכי אמר להם למחר אלו לא תהיו עושים אלא כל אחד מכם יביא לי מסיד החומה כמלוא טבעתו תהא החומה נהרסת. ובהלכות גדולות בסוף שבת (ספכ"ג ד"ב סע"א) הני גולמהרג אסיר לטלטלינהו בשבתא [פי'] טיבעא[3] דטינא. (א"ב בנוסחאות שתי תיבות כתובות גולמו הרג ופירש"י חתיכה של חומה בל' פרסי). *[אחי"ה וכגי' רבינו אי' ג"כ בע"י בענין גי' מלת טינא אבל בסנה' חסרה

[1]) ועיי"ע כף הי' שהובא בגי' אחרת. [2]) כ"ה בכ"י ודו ל"ד ודפי' אמי' וכ"ה בנוסחאותינו בס"ש' ור"ה כ"ו. ובכ"י ב' וא"ס. עיי' ד"ס ר"ה צד ל"ג: אבל ברפ"ר פיז' וויניצי' הגי' גלומה דא מבעלה. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ד"ו וזה עולה יפה עם היחיד גולמהרג אבל ברפ"ע אי' טבעי ואז צ"ל גולמהרגי וכ"ה באמת הגי' בה"ג שם.

ובאמת מיותרת היא ונ"ל שבאה מהגהת איזה סופר משכיל מגליון לפנים כי בל"פ מהרג הוא חותם ומלת גל הוא סיד וטינא ולא כמו שפי' רבינו והאמת שכצ"ל בדבריו, פי' גל סיד, מהרג חותם שבטבעת ועניַנו כמו שפי' רבינו כל אחד מכם יביא לי מסיד החומה כמלוא טבעתו. וילק' ישעי' י' ס' רמז רפ"ד גרס ליתי ליה (צ"ל לי) טונא (צ"ל טינא) לחתמא גולמו ונרגמוניה נראה בעליל שבעל ילק' גרס כן עפ"י פי' רבינו או תיבות טינא לחתמא באו מגליון לפנים להוראת פי' גולמו ונרגמוניה וזה האחרון בלי כל ספק ט"ס והפרידו בין הדבקים וצ"ל במלה אחת גולמהרגי, וכן פי' רבינו בה"ג טיבעא דטינא ויותר נכון טינא דטיבעא, פי' סיד של טבעת. מכל זה נראה ברור שלשון פרסי אינה רגילה על לשון רבינו בעל הערוך רק באה לו הוראת המלות בקבלה וערבבן זו בזו] —

גְלַמוּשׁ (בל"פ كُلموش Granatbaum) בר"ג דפ' אם אינן מכירין אותו (ר"ה כ"ג. סנהד' ק"ח:) מאי קתרוס אמר רב אדרא . . ואמרי לה גולמוש. (א"ב תרג' בחור כארזים (שה"ש ה', ט"ו) חסין כגלמושין). * [אחי"ה וכן בתי"ר א' במדב' י"ט, ו' קיסי דגולמיש. ודע כי ככר מלתי אמורה בע' אדרא כי התיבה ממש ל"פ וטעמה עין רימון ועַליו מבושמים ויפים ושוה בהוראתה עם מלה ערבית בהראמנ׳ ﺒﻬﺮﺍﻣﺞ וזאת האחרונה שוה עם מלה ערבי' בליכה וזו ממש בלינא, פי' עץ רימון וזה מה שאמרינן בר"ה שם אמר רב אדרא (לפי ג"י רבינו כאן ובע' אדרא ע"ש) דבי ר' שילא אמרי זו מבליגא ואמרי לה גולמיש כ"ה בכ"י מ' וכ"ה בסנה' שם וככר הוכחנו בע' אדרא כי תחת זבליגא של ג"י רבינו צ"ל זו בליגא וא"כ בליגא ונולמוש שוין בהוראתן וכ"ה באמת כי ראשון בל"ע ושני בל"פ עץ רימון, ועפ"י זה יש להשיג על מ"ש החַ' ברילל במ"ע שלו ח"ד פ"ב וגם הוא תקן דברי רבינו כמוני מבלי שהערה את מקורו] —

☞ גַלֵינֵי, γαλήνός ruhig, still vom Meere γαληνής) ירו' (דשבת [1]) [צ"ל דעירוב'] פ' מי שהוציאוהו (פ"ד דכ"א ע"ד) אם היה הים גליני על דעתיהון דחברייא אסור, פי' בל"י ים שקט בלא גלים). * [אחי"ה ובדפ' קראט' הגי' גלנו אבל בירו' יבמות פט"ו דט"ו ע"ד על נכון אמר ר' אבהו אם הים גליני והרב בעל פ"מ וקה"ע פירשו גלני בעירו' שם גלים שבים הולכים וסוערים, וביבמות שם פי' קה"ע גליני שהים מגולה ופ"מ הגיה גבוליני וכתב שם ההג"ה כשהים שקט ונח ואין הרוח מנשבת כלל קורין לו בערבי גליני וצ"ל קורין בלי' יו נ י, ואולם גם בל"ע משתמשין בזו המלה כמו שהעיד רס"ג שהעתיק דממה (תהלים ק"ז, כ"ט) ע"י גליני ופי' שדרך בני חוף הים לקרות דממת הים: אלבחר כד גלן, עיי' מ"ע יאהרביכער להח' ברילל ח"א, רי"ח] —

* גְלוּסָא (= גרוסא Graupe) ירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: ההין פינכא דגלוסא, ובירו' שבת פ"ג ד"ו: הגי' ההן פינכא דגריסא עיי"ע גרס.

1 גְלוּסְטְרָא = קלוסטרא (בל"ר claustrum בל"י κλεῖστρον Schloss, Riegel, Verschluss) בסוף משנת עירובי' (ק"א:) נגר שיש בראשו גלוסטרא. וכפ' כל הכלים בגמ' ר' יוסי אומר כל הכלים (שבת קכ"ג:) אמר ר' אלעזר קנים ומקלות וגלוסטרא ס"א קלוסטרא ופי' בע' קו"ף. * [אחי"ה ושם בע' קלסטרא הביא רבינו בקו"ף וכ"ה ג"י בירו' עירו' פ"י מ"ט ובמשניות נאפולי ופיז' אבל בירו' שקלי' פ"ב דמ"ז. וכן בשבת קכ"ד. הגי' גלוסטרא וכ"ה באו"ז הלכו' עירו' סי' ר"ט] — (א"ב פי' קלוסטר [צ"ל קלוסטרון] בל"ר ויוני בריח ומנעול עיי"ע קלסטרא).

* 2 גְלוּסְטְרָא (E. N.) ברכו' כ"ב סע"א ר' יהודה גלוסטרא ובכ"י מ' הגי' קלסתראה וכן מצאתי ביוחסין השלם צד קמ"ח: ר' יהודה קלוסטראה.

גְלֶסֶק = גְלוּסְקָא, גְלוּסְקִין, גְלוּסְקוּם (בל' יוני κόλλιξ, בל"ם גְלוּסְקָא rundes Brod בל"ם גְלוּסַאגוֹס weisses Brod) בסוף חלומות דהרואה (ברכו' נ"ח.) כמה מינ י גלוסקאות הביא לפני [2]). ובהמקבל פ"ו בדמאי (מ"ב) קח לי גְלוסקין אחת [3]). ובפ' במה מדליקין בגמ' המכבה את הנר (שבת ל' סע"ב), ובס"ג דכתובות (קי"א: וכן בילק' תהלי' ע"ב רמז תת"ו) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאי' (תהלי' ע"ב, ט"ז) יהי פסת בר בארץ. ובפ' בכל מערבין בגמ' ר' יהודה אומר אם היה אחד מהן רבו (עירו' ל"ז:) או גלוסקא אחת. ובסוף הלכה [קמא] דפסחי' (ו' סע"ב) גזירה שמא

---

[1]) מעות וכ"ה ג"כ בדפוס פראג. [2]) וכה"ג בכ"י פי' ובב"נ וכ"ה בתוספתא ברכו' פ"ו רק שם בט"ס דולסקאות וצ"ל גלוסקאות או קלוסקאות וכ"ה בכ"י הוספתא עיי' צוק"מ צד י"ד ובנוסחי' בברכות הסרה מלת מיני. [3]) וגי' גלוסקין אחת אי' ג"כ בתוספתא דמאי רפ"ה בכ"י ובדפוסי' גלוסקין אחד וכ"ה בדמאי שם ובכ"י מ' לדמאי שם וכן בעירו' ל"ז: גלוסקא אחת כמו שהביא רבינו בסמוך.

ימצא גלוסקא יפיפיה ודעתיה עילוה[1]. ובפ' כל שעה בגמ' ולא במעשר שני (פסחי' ל"ז.) ואין עושין סריקין כמין גלוסקאות[2]. ובפ"ק דידים (מ"ה) המים שהנחתום מטביל בהן את הגלוסקין פסולין. ובב"ר פפ"ט (רפפ"ח) הטאו משקה מלך מצרים והאופה: ולשר האופה נמצא צרור בגלוסקין שלו, פי' ככרות לחם. ס"א קלוסקין. *[אחי"ה וכן גרס רה"ג ז"ל בידים הנ"ל בסד"ט צד מ"א וז"ל שם: קלוסקין פי' גראריק והוא ככר עגול ע"כ וצ"ל גראדיק בל"ע جرادق והוא קבוץ מיחיד جردق, פי' לביבות עגולות. ובע' קלסק פי' רבינו פת בג, וי"מ לחם גדול, וכן פתרונה בל"ס ויוני הרשומ' בתחילת הע' ועל ל"י הנ"ל כיון ג"כ ר"ב. ובפיה"מ להרמב"ם ידים הנ"ל מפורש כעכין וצ"ל כעכין. — וכנ"ה בעירו' ס"ד: ר א ה גלוסקין בדרך . . טול גלוסקין מן הדרך כ"ה בכ"י מ' א"פ ובד"ש ובנו"ג מצא גלוסקין וכ'. ובירו' ע"ז פ"א ד"מ. הגי' ראה קלוסקין אחת מושלכת בדרך אמר לטבי עבדו טול לך קלוסקין זו ובויק"ר פל"ז הגי' ככר אחד. תוספתא ברכות פ"ד שלמה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית וכ'. פרוסה של גלוסקין וכ'. איכ"ר פ' על אלה: עד שאני אוכל קרן דגלוסקאן זו וכ', ושם פ' לאמותם קלסקין וקונטיטין, ור' סימן אמר גלוסקין וחמר עתיק וכ', וכן שם בפ' האוכלים גלוסקין והמר עתיק — ע"ז ל"ט: עיי"ע גלגל ב'. שמ"ר פ"ל פותח הגלוסקאות צ"ל הגלוסקמאות עיי"ע הבא אח"ז]. (א"ב פי' קְלֻקְס בל"י עוגה ופת עגול קטן עיי"ע קלסק).

גְּלֻסְקָם = גְּלוּסְקְמָא (בל"ס מן ל"י γλωσσοκομεῖον (Behälter, Kiste, Kasten, Futteral, Sarg בשנים אוחזין (ב"מ כ'. ושם:) מצא בחפיסה או בגלוסקמא. ובפ"ג דגיטין כל גט (כ'. במשנה) המביא גט אם אבד הימנו אם מצאו לאלתר[3] כשר ואם לאו פסול מצאו בחפיסה או בגלוסקמא אם מכירו כשר. ובפ' אחרון במעילה (כ"א.) הבא לי מן החלון או מגלוסקמא. ובר"ג דפ' בני העיר (מגילי כ"ו:) גלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות. ובפ' ואלו מגלחין בגמ' ר"א אומר משחרב ביהמ"ק (מ"ק כ"ד:) בן שלשים יוצא בגלוסקמא ר' יהודה אומר גלוסקמא הניטלת באגפים ולא הניטלת על הכתף[4]. ובפ' האיש מקדש בו בגמ' ובכולם אע"פ שאמרה (קידושי' נ'.) הבא לי מן החלון והביא לו מן הגלוסקמא. ויושם בארון (בראשי' נ', כ"ו) תר"י [א'] ושוון יתיה בגלוסקמא. בגמ' דפ' שנים אוחזין (ב"מ כ':) ובגמ' דפ' כל גט (גיטי' כ"ח.) מאי גלוסקמא אמר רבה[5] בר שמואל טליקא דסבי[6] ובל"י תיבה גלוסקום. ויש ספרים שכתוב בהן דלוסקמא. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר, אבל בדפ"ע נשמט הסיום הזה ובזה הסיום מובן הרמז על ע' דכאן בע' דלוסקום ובנו"ג בכל המקומות הנ"ל דלוסקמא וכ"ה בכ"י ש"ס מאחר שלא ציין הרב בעל ד"ס שינוי הגי' במקומות הנ"ל וכ"ה בשאלתות ר"פ שלח סי' קכ"ו ושם דלוסקומי. וכאו"ז הלכות תפילין סי' תקס"ו דלוסקמי אבל במעילה פ"ו מ"ו אית' בס"א גלוסקמא וכה"ג בפיה"מ להרמב"ם ז"ל שם וברע"ב וכה"ג בירו' ב"מ פ"א מ"ח, וכן בירו' סוט' פ"ז דכ"ב ע"ד כמין גלוסקום עשו לו מבחוץ, וירו' שקלים פ"ו דמ"ט ע"ד כמין גלוסקום עשו לו מבחוץ והיה ספר תורה נתון לתוכה. ולפעמים המ"ם נשמט ד"מ שמ"ר קלספ"ל התחיל פותח הגלוסקאות וצ"ל הגלוסקמאות וכן ברי"ף מ"ק שם דפ' ויניצ' א' בכולן בדלוסקא וצ"ל בדלוסקמא, וכן ברי"ף מגילה פ"ד דלוסקאות וצ"ל דלוסקמאות וכ"ה באמת בכ"י רי"ף עיי' ד"ס מגילה צד ס"ח רע"ב. ובענין גזרת המלה יפה פי' רבינו כי בל"י וסו' הרשומה ענינה ארגז ותיבה ונרתק לגנוז בו דבר מה, ורש"י ז"ל למגילי' שם פי' לפי ענינו דלוסקמי[7] כמו אמתחת ושק לשום בו ספר, ובכ"י רש"י גם "בלע"ז פושקו" (ד"ס שם) והוא בלי ספק בל"צ poche בלא"ש טאשע ובלאי"ט tasca ובזה האחרון לועז רש"י ז"ל בגיטי' כ"ח. מעילי' כ"א. וקידוש' נ'. פי' שק קטן או הדומה וכן פי' הרמב"ם ז"ל במעילי' שם] —

גָּלַע (א') מל"מ פי' חרחר auf- anregen den Streit, ב') כמו בל"ע جلع ; aufreissen die Wunde

---

[1]) וגי' יפיפיה אי' בכל הפוסקים וכ"ה בכ"י מ' ובפיה"מ להרמב"ם ז"ל בידים המצויין בסוף הע', ועיי' עוד ע' קלסק. אבל בפי' ר"ח לפסחי' צד ט' חסר ובנו"ג יפה וכגי' רבינו ודעתיה עילוה אי' ג"כ בנוסחאותינו, ובפי' הלכות הרי"ף להרב בעל המכתם כ"י הועתק בד"ס לפסחי' שם צד ח'. ובכ"י מ' הוגה דדעתיה וכ"ה ברי"ף ובראש ובית המקומות הנזכרים בד"ס שם והחילוק בין שתי הגירסאות מבואר באורחות חיים ס"א דין י"א. [2]) וכ"ה בנוסח' וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד ס"ד. אבל בע' סרק ג' הגי' מגלוסקאות. [3]) בנו"ג מצאו אבל בירו' במשנה שם אם מצאו על אתר עיי"ע אלתר. [4]) בנו"ג לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא הניטלת באגפיים וגי' דלוסקמא הביא רבינו ג"כ בע' אגף וכן הוא הסדר גם בכ"י מ' אבל שם כגי' רבינו על הכתף וכ"ה ברי"ף ובראש לקמן סי' קל"ה. [5]) בע' טלק א' בט"ס רבא. [6]) כ"ה בכ"י י"ו ול"ד ודפ' אמש' וכ"ה לנכון בע' טלק א', אבל בדפ"ע בערך הנוכחי בדפ' פיזרו דסכי ונשתבש בדפ"ו דסק. [7]) ובכ"י רש"י דלוסקומי וזה כגי' השאלתות הנ"ל.

גָּלַע (גלה בל"מ) = blosslegen, aufdecken בנדה בפ' הרואה כתם (נ"ה:) אם יש בה מכה והיא יכולה להגלע ולהוציא דם הרי זו תולה בה, פי' (להרהר) [וצ"ל לחרחר] [המכה] כדכתיב (משלי י"ז, י"ד) ולפני התגלע הריב נטוש. פ"א אם יש בה מכה והיא יכולה ל ה ת ג ל ו ת כפי' חכמים (סנהד' ו':) עד שלא י ת ג ל ה לך הריב וזהו עיקר וכן הוא בל' ישמעאל. * [אחי"ה פי' רבינו הועתק מפי' סדט"ה לרה"ג ז"ל צד ל"ב וז"ל שם להיגלע, פי' א"ד ליגלע ל ח ר ח ר המכה כדכתיב ולפני התגלע הריב נטוש ואע"פ שפירשוהו חכמים עד שלא נתגלה הריב ע"כ, ודע שגי' הש"ס בבלי סנהד' שם קודם שנתגלע הריב אתה יכול לנטשו משנתגלע הריב אי אתה יכול לנטשו, וכן בירו' סנהד' פ"א ה"ח: עד שלא נתגלע הריב אתה רשאי לנוטשו משנתגלע הריב וכ', אבל בתוספתא סנהד' פ"א הגי' עד שלא נ ת ג ל ה אתה רשאי לנטשו משנתגלה הדין אין אתה רשאי לנטשו, וכן הגי' קודם שנתגלה הריב — משנתגלה הריב בילק' משלי י"ז רמז תתקנ"ו בשם סנהד' וכן מוכח הגי' בתנחומ' משפטי' סי' ו' קודם שיתגלה לך הריב אתה רשאי לנטשו לאחר שנתגלה וכ', וכ"ה בשאלתות משפטי' ריש משפטי' סי' נ"ח, וכ"ה בילק' שם בשם תנחומ' ובכל תושיה יתגלע (משלי י"ח, א') שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכ', ועיי' פירש"י למשלי שם, ומכל זה נראה ברור כשמש כי גם רה"ג ורבינו כך גרסו והשוו גלע וגלה וכ"ה עיקר כי בל"ע טעמם שוה וכדוגמא פדעהו (איוב ל"ג כ"ד) כמו פדאהו עיי' נמוקים לר' אליהו אשכנזי המדקדק ע' גלע, וכן בירו' יבמות ספ"ח ד"ט סע"ד היה דרכו לגלע אי תימר שלא לגלע בו הרי גילועו בידו וכ', ופי' לגלע כמו לגלות וגילועו כמו גילויאו עיי' קה"ע ופ"מ שם] —

גִּלְעָד (Gilead bek. Ortsn.) בחלק בגמ' מנשה[1] (סנהד' ק"ד סע"ב) דורשי רשומות אמרו לי גלעד לי מנשה (תהלי' ק"ח, ט') לי גלעד זה אחאב שנפל ברמות גלעד וכ' (מ"א כ"ב, כ')[2]. בילמדנו ויזכר אלהים את רחל (בתנחומ' וילק' ויצא נפקד מקומו) אליהו מתושבי גלעד מעיד על תחיית המתים (עיי' ב"ר פע"א הובא בילק' מ"א י"ז) מנשה מעיד שמקבל את השבים (עיי' סנהד' ק"ב סע"ב ורע"ג, במ"ר פי"ג, דב"ר פ"ב), ואפרים מבני בניה של רחל מעיד על פקידת עקרות, יהודה מעיד שהקב"ה הציל את תמר מן האש כשאמר הוציאוה ותשרף (בראשי' ל"ח, כ"ד) וכן חנניה וחביריו שהן מבני יהודה.

גַּלְעִן = גַּלְעִין (גרעין מל"י Kern der κάρυον (Früchte בכלל גדול פ"ז בשביעית (מ"ג) קליפי רימון והנץ שלו קליפי אגוזין והגלעינין שלהן[3] יש להן שביעית. ובפ' אחרון דתרומות (פי"א מ"ה) גלעיני[4] תרומה בזמן שהוא מכניסן אסורות. ובשבת בפ' כלל גדול (ע"ו:) חוץ מקליפיהן וגלעיניהן[5], ובפ' יוה"כ (יומ' ע"ג:) ובכל כלי פ' י"ז[6]) (כלי' פי"ז מי"ב) האוכל ביוה"כ ככותבת הגסה כמוה וכגלעינתה[7], ובזיתים בפ"ב בעוקצי' (מ"ב) כל הגלעינין מיטמאות ומטמאות ולא מצטרפות. יש ספרים כתוב גרעינים ופי' בע' גרע. * [אחי"ה וכה"ג בכ"מ מלבד בעוקצי', וכנ"ה עוקצי' ישם גלעינה של רוטב, ירו' תרומ' פ"ט דמ"ז ע"ד גלעיני אגסין, ירו' שבת פ"א ד"ד: מדורת גלעינים, ירו' שבת פ"ח די"א: גלעינים לטיעה שתים, ירו' סנהד' פ"ה דכ"ב רע"ד במה אכלן בגלעיניהן, ירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג לא בקליפיהן ולא בגלעיניהן, ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב סע"א שהיו חולצין את גלעיניהן, ובבבלי ע"ז מ': הגי' וגרעינתו נשמטת, ופי' גלעין כמו גרעין ובל"י הורה חרצן של פרי] —

גְּלַף = גּוּלְפָּא (בל"ע جلوف Gefäss בל"י κάλπις, κάλπη, Wasserkrug) בפ"ק דיומ' בסוף הלכה ללשכת פרהדרין (י"ב.) ובמגיל' בר"ג דפ' בני העיר (כ"ו.) אמר אביי שמע מינה אורח ארעא למשבק איניש גולפא ומשכא לאושפיזיה. ובפ' המפקיד בגמ' יוציא לו שתות (ב"מ מ' רע"ב) איכא גולפיה ושדריה[8]. ובפ' אין מעמידין בגמ' וחרס הדרייני (ע"ז ל"ב רע"א) ורמו ליה לחמרא[9] בגולפי חיורי. ובר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט:) ר' יהודה כי אזיל לבי מדרשא שקל גולפא על כתפיה ומוליכה לבית המדרש ויושב עליה אמר גדולה

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב. [2]) כה"ג בעי' ובילק' ההלי' סרמ"ז תתס"ז וכבר הוגה בדפ' הש"ס בסנהד'. [3]) בנוס' לי' שלהן. [4]) וכה"ג בכ"י מ'. [5]) וכה"ג בירו' שבת פי"ז מ"ו ובערך עקץ אי הגי' וגרעיניהן וכ"ה בנוסחאותינו. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר ולא כמ"ש בשדפ"ע בפי"ת. [7]) כ"ה לנכון בדפ' אמש' וכן משמע מעי' כתבת רק שם כמו בנוסחאותינו וכגרעינתה אבל בדפ' פיז' ווניצי' הגי' וכגלעינתה וכמוה, וגי' גלעינתה אי' ג"ב בירו' יומ' פ"ח דמ"ד סע"ד וכ"ה במשניות פיזרו ליומ' אבל בעי' כתבת גי' רבינו בירו' יומ' ברי"ש ע"ש. [8]) וכ"ה בעי' שדר ב' ושם מפורש שמרים ובנו"ג ושמריא אבל בנ"א ושדריא. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ב"ר וכה"ג בנוסח' ובכ"י ל"ד הגי' לתמריה וצ"ל לחמריה וכצ"ל בדפ"ע במקום לחבריה.

מלאכה שמכבדת את בעליה [1]. ובס״ג דפ׳ חומר בקודש (חגיג׳ כ״ה:) אמר אביי שמע מינה דינא הוא למטרח [2] אגולפי שבעין יומין מקמי מעצרתא. פי׳ קנקני וגולפי חביות וכדים אחד הן והם של חרס. * [אחי״ה פי׳ בל״י הרשומ׳ כד של מים וכן בל״ע הרשומ׳ פתרונה כלי לשמור בו דבר מה. וכן פירש״י גולפא קנקן של חרס עיי׳ במקומו׳ הנ״ל וכן לקידושי׳ פ״א. אביי דייר גולפי ע״ש וע׳ דר ז׳] —

גְּלַף (בל״ס גלף מל״י γλύφω aushöhlen, ein- graben) [וגלף] חַיזו ביעין תרג׳ מקלעת פקעים (מ״א ו׳, י״ח) וכן פתוחי מקלעות (ועשוי) [3] כרובים ותמורות (מ״א ו׳, כ״ט) [תרג׳ וגלף קליען כרובין]. ובב״ר פמ״ח (פמ״ז) וברכתי אותה: עיקר מיטרין [4] לא היה לה וגלף לה הקב״ה עיקר מיטרין. * [אחי״ה וכן הובא בב״ר פנ״ג ופס״ג, ופי׳ שם במ״כ בזה״ל: פי׳ הערוך אם ורחם מקום שנקלט לה זרע להיות ולד וכ׳ ובע׳ מטר לי׳ באריכות כזה עיי״ש. וכנ״ה בתנחומ׳ בלק שמו של הקב״ה גלוף עליו. פסיק׳ דר״כ צד קל״ז., וכ״ה בילק׳ ישעי׳ נ״ד רמז של״ט בלי מקור. וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו וכ׳, ובפסיק׳ רבתי קלספל״ב בט״ס ומפליגים בה וצ״ל ומגלפים. פי׳ בל״י וסו׳ חקק בתוך האבן וכדומה. וע״י זה בולט וכן משמע מילק׳ יתרו קל״ם רמז רפ״ו לא תעשה לך פסל וכל תמונה יכול לא יעשה לו גלופה אבל יעשה לו אטומה. פי׳ בולטת וכן בילק׳ שם התם חותמ׳ בולט וכ׳. (א״ב פי׳ בל״י פעל הפותח פתוחי מקלעות).

גְּלוֹפַּטְרַא (Kleopatra) תוספתא נדה ספ״ד מעשה בגלופטרא מלכת אלכסנדרית וכ׳, ובקצת דפוסי׳ בקלעאפטרא, ובנדה ל׳: בקלפטרא, ובבכורו׳ מ״ה. זונה אחת. פי׳ כן נקראת מלכה אלכסנדרית הידועה.

* גְּלוֹפְסִין עיי״ע קלפס.

גלפקר (אולי מל״י γνάφ- αλον gezupfte Wolle und Kleid daraus Wollmatraze, Wolldecke) בס״ג דפ׳ במה טומנין (שבת נ״א. תוספתא שבת פ״ד) נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקרין או נוטל הגלופקרין ומניח את הסדינין. ובפ׳ השולח גט בגמ׳ אין אלמנה (גיטין ל״ה סע״א) ולא קבילת מן כתובתה אלא גלופקרין אחד [5]. פי׳ כסות עבה של צמר והן הן גושפקי [6] וישנין תחתיהן בחורף ויש בהן ציציות כדי שיתחממו האנשים. * [אחי״ה וכנ״ה בבלי׳ פכ״ט מ״ב טלית אחת קלונקרין אחת ורע״ב ז״ל גרס גלופקרין ור״ש ז״ל פי׳ גלובקרין היינו גלופקרין. וזה פי׳ רה״ג בסד״ט צד כ׳: קלובקרין פ״א דא׳ גלופקרין, פי׳ בשאילות בגד צמר עבה גושפקי בארמית והוא כסות של ימות הגשמים והוא של צמר עבה עכ״ל וזה בעצם תומו כפי׳ רבינו נתן, ועוד עיי״ע גשפק. ונוזר אני המלה מל״י הרשומ׳ שענינה צמר עבה אשר ממלאין בו את המכסה וכסות וכדומה כדי שיחמם האנשים ורש״י לועז בשני המקומות הנ״ל ובגיטין ע׳: קוטא והוא בל״צ ובל׳ איטלי׳ cotte, cotta ובלא״ש קוטטע והוא מלבוש עליון וארוך ויותר טוב להגיה ברש״י קוט״ן והוא בל״צ ואיט׳ coton צמר עבה. וע״י קוט״ה לועז רש״י סרבל עירו׳ י״ד: וזיגא. שם ק׳: והוא מלבוש הנ״ל. אבל בציוני של ערך הנוכחי הוכרחנו לפרש בענין כסות של צמר עבה, ובעה״ק שנ״ב לועז בלא״ש דעקקע, וראיה מופתית כי גלופקרין צמר ובגד צמר מצאתי בילק׳ אחרי מות רמז תקפ״ז בשם התוספתא: פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר וכ׳] —

* גלקטינון עיי״ע גלא קסינון.

גֶּלֶשׁ = מֵי גְּלָשִׁין (בל״ע וסורי جلز, heisses Wasser, eig. abbrühen, enthaaren) בפ׳ כל שעה בגמ׳ ולא במעשר שני (פסחי׳ ל״ז רע״ב) המעסה קמח ע״ג מי גלשים החלטה מי גלשים על הקמח. פי׳ גלשים מים רותחין הרבה. * [אחי״ה בנו״ג המעיסה קמח שע״ג מוגלשין החליטה מוגלשין שע״ג קמח וגי׳ מוגלשין אי׳ ג״כ בפי׳ ר״ח ז״ל לפסחי׳ צד ס״ד ופירשו מים רותחין וכן פירש״י ועיי׳ עוד הראב״ד לעדיו׳ פ״ה מ״ב וגרס שם מגלושין ומוגלשין וכן הביא שם גמרא דבני מערבא, והוא ירו׳ חלה פ״א הל״ז דנ״ח רע״א. איזו היא המעיסה הנותנין חמין לתוך הקמח וכ׳, הרי פירוש רבינו מיוסד עפ״י פי׳ של ירו׳. ועוד כתב הראב״ד שם וז״ל וג״ל ע״ש שמקריחין ומשירין את השער מן הראש כשמרתיהן אותו בהם על כן נקראו המים שהם חמים הרבה מגלושין והוא משרש גבח שמתרגמינן אותו גלוש וכ׳ ע״ש היטב, ועיי׳ עוד הרד״ק שרש גלש, וראב״ע לשה״ש ד׳, א׳. והפעל נמצא עוד בקהל״ר

---

[1]) התיבות מן ומיליבה וכ׳, נראה שהן מפי׳ רבינו ובנוסחאותינו לי׳ אבל רש״י והר״ן פירשו כן ע״ש. [2]) בנו״ג דעיליה אריסא למיטרח. [3]) יש למחוק ולי׳ בפסוק ואינו מובן. [4]) פי׳ בל״י μήτρα ובל״ר matrix אם של אשה. עיי״ע מטר. [5]) בנו״ג גלופקרא. [6]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד וכ״ה ברפ״ר וכן משמע מע׳ גשפק אבל בשדפ״ע בט״ס גושפנקי.

פ' אל תבהל: היך מה דקומקמא גְּלִישׁ על גיסיה שפוך, פי' אם דוד של נחושת רותח שפוך עיי' מ"כ שם, וכשהש"ר פ' הנך יפה (פ"ד, א') דרש כעדר העזים שגלשו: הר שגלשתי מתוכו עשיתי אותו גלעד לאוה"ע, פי' שעשיתי קרח וגבח ומרטתי בתוכו וכ', ומה גלשה הגלשתי מתוכה וכ', ועיי' עוד שהש"ר פ' כמגדל כי שם עיקר מקומו עיי' מ"כ לפ' הנך יפה] —

☞ **גְּלֵשׁ** (kahl, enthaart) גבח הוא (ויק' י"ג, מ"א נלוש הוא). *[אחי"ה עיי"ע הקודם לזה]

* **גַּלְשָׁא** (כל"ע قالص Geflecht, das Zusammen- gezogene) שהש"ר פ' הנך יפה: הדא איתתא כד שערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין, ושם הדא (מוצינא) [צ"ל בוצינא] (כההוא לפי טבעות) [צ"ל כד הוא טפי טבאת] הוא עבד גלשין גלשין, פי' אשה כששער שלה גדול הוא עשתה לה קוצות תלתלים, כי גלש בל"ע גדילים ותלתלים וכן הנר אם מכבהו קוץ אז נקמט שלהבתו כלומר אסף נגה שלו, ובעל מ"כ והח' לעווי בעמת"ל ע' גלש לא פרשו כהוגן.

גְּלְתָא (Mantel, Hülle) גלי ותיב (שבת ע"ז:) כבר פירשנו למעלה בגל [גל ו'].

גָּם = **גָּמַם** (כל"ס גָּם ab- ausschneiden) בפ"ק בשביעית (מ"ח) אילן שנגמם והוציא חליפין. ובפ"ד בראשונה (שביעי' מ"ד) בית שמאי אומרים יגום ובי"ה אומרים ישרש ומודין במהליק עד שיגום, פי' כורתו ומניח השורש בארץ[1]). ובפ"ב בכלאים (מ"ד) אם רצה גומם עד פחות מטפח. ובפ"ט בתרומות (מ"ז) ואסורין מלאכול עד שיגום. ובפ"ו בבכורו' על אלו מומין (בכורו' ל"ז סע"א ול"ט.) חוטין החיצונות שנפגמו ושנגממו. ובכל כלי פי"ז בכלי' (מ"ד) נפרצו שיעורן בזיתים נגממו שיעורן במה שהן, וכפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (הולי' צ"ב סע"ב) רב אסי גיים[2]) ליה, פי' רבינו חננאל מניחו עם הבשר כד עבד בר פיילי בגיד הנשה דהוה גיים ליה ואמר ליה שמואל חית ביה טפי, מעשה דבר פיילי בגמ' הנוטל גיד הנשה (חולי' צ"ו. עיי"ע בר פיילי ומ"ש). פי' בר פיילי היה מנקר ירך של בהמה הוה קא גיים בגיד הנשה כלומר מניח שמנו בבשר ולא היה מדקדק עליו ליטול כולו כדרב אסי בלובן כוליא דהוה גיים ליה חזייה שמואל א"ל חות טפי כלומר חטט אחריו, אי לאו דחזיתך הות ספית לן איסורא, אירתת נפל סכיניה מידיה א"ל דאורי לך כרבי יהודה אורי לך דאמ' יקיים בו מצות נטילה כלומר אינו צריך לדקדק אחריו. וכן עשה רב יהודה בקרום של טחול (הולי' צ"ג.), רבי יהודה אומ' גוממו עם השופי (שם צ"ב.; ע"ד), פי' ח ו ת כ ו. ובהלכה קמא דפ' אלו טרפות (שם מ"ד.) לא קשיא הא דאיתעקור איתעקורי הא דאיגום איגומי[3]). פי' נתעכלו כדאמרינן גוממו עם השופי. ובגמ' דניקבה (הריאה) [צ"ל הקבה] (שם נ'.) א"ל בבלאי את גום שדי[4]), ובגמ' סימני בהמה (שם נ"ט.) מצא בהמה שפיה גמום. ובפ' בהמה המקשה בגמ' המבכרת (שם ע'.) נגממו כותלי בית הרחם מהו, פי' נתעכלו שפתי בית הרחם כדאמרינן בענין נטל לחי התחתון (שם מ"ד.) דאיגום איגומי, ובפ' מומין אלו בגמ' הצומע והצומם (בכורו' מ"ד.) הא דאיתעקור איתעקורי הא דאיגום איגומי. ודאיגום איגומי מי מפסלה והא תנן (פרה פ"ב מ"ב) פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגום[5]) תירגמא זעירי לעיל מדכרותיהו[6]). ובפ"ד בשביעית (מ"ה) ובפ' המוכר את הספינה בגמ' זיתים לקוץ (ב"ב פ' סע"ב) קוצץ למעלה מעשרה או גומם מעם הארץ[7]) (כשרוצה לומר ישמעאל ירדו אומר גוממו). *[אחי"ה הסגרתי את המאמר הזה כי מלבד שלי' בכ"י ו"ו גם אין זה מסיגנון של רבינו וגם אין פתרונו כן בל"ע, ודעתי נוטה כי הגהת איזהו סופר הוא אולי של סופר מבורך. ובאמת אי' כן גם בכ"י ב"ר ומשם באה בדפ"ע. — וכנ"ה ירו' כלאי' פ"ב דכ"ז ע"ד גם כרמיא, ירו' תרומו' ספ"ט דמ"ו ע"ד עד שיגום את האוכלים, ושם עד שיגום בעלים וישנה. ירו' שבת פי"א די"ג: את רואה את הכותל כגמום, וכ"ה בירו' עירו' פ"ט דכ"ו: ושם עבד ר"מ את הכותל כגמום בנקוב. בתוספתא בכורו' ספ"ד ואלו הן הגומים הצומח והצומים ונקבה איזה הוא גמום כל שאין לו קרניים צומח וכ', ב"ר פל"ח הכרם הזה וכ', מגמגמין אותו, אסת"ר פ' גם ושתי: הגיע זמנה של

---

1) וכן פירש הרמב"ם ז"ל בשביעי' שם. 2) בנו"ג גאים. 3) בנו"ג דאיעקור איעקירי וכ' אבל בבכורו' מ"ד. הגי' כגי' רבינו. 4) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וכ"ה לנכון בדפ"ע בעי' הסם אבל בדפ"ע בכאן בט"ס אתגום שרי. 5) בנו"ג בבכורי יגוד וכה"ג ברמב"ם ובר"ש לפרה אבל בפי' לרה"ג בסד"ט צד כ"ח הגי' יגור וכה"ג בעי' גר ג'. 6) כה"ג לנכון בדפ' אמשי' וכ"ה בר"ש לפרה הנ"ל, ובכ"י ו"ו איי מדוכתייהו וצ"ל מדכרותייהו ובדפי פיזי' וויניצי' בט"ס מדפרותיהו, ובבכורי הגי' מעילוי זכרות. 7) כה"ג גם בשביעי' לפי גי' ירו' אבל בבבלי הגי' שם מעל הארץ וכן משמע מפיה"מ להרמב"ם שם וכן בחיבורו עיי' תוי"ט לשביעי' שם ד"ה עד שיגום, ובכ"י מ' הגי' מן הארץ, ובכ"י ב"ב לרגמ"ה אי' או גוממ או יהתוך כל הענפים עד הארץ בסמוך לארץ ע"כ ובסמוך גרס גם הוא או גוממ הענפים עם הארץ וכ"ה בשט"מ לב"ב.

ושתי ליגמם, פי' גם בל"ס כרת וקצץ, גְמִימָא נקצץ] —

גֻם = גוּמָא = גוּמְמָא (בל"ס גומתא ובל"ע جمة Grube, Grübchen מפעל جم, جمى מקבץ ומקוה המים) בפ"ג בכלאים (מ"ה) נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת, פי' גומא בור כדכתי' חופר גומץ בו יפול (קהלת י', ח'), וכפ' בא סימן בגמ' תינוקת (נדה נ"ב. וש"נ) רב מלכיו אמר רב אדא בר אהבה גומות אע"פ שאין שערות, פי' גומא עומק שצומח בו שיער כמו שאמרו בהשותפין (ב"ב ט"ז.) בשביל איוב. בס"ג דאין דורשין (הגיג' י"ט. תוספת' מקואו' פ"ה) ג' גממיות בנחל, פי' ג' חפירות בנחל. (א"ב תרג' יגמא ארץ (איוב ל"ט, כ"ד) יעביד גומתא בארעא). * [אחי"ה וכנ"ה שבת ע"ג: ביצ' ח'. חגיג' י'. החופר גומא וכ', חולי' מ"א. עושה גומא בתוך ביתו. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז סע"א ונותנן לתוך גומא אחת. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ב כל אותה הגומא אסורה, והקבוין טהרות פ"א מ"ט. ירו' הגיג' פ"ג דע"ט סע"א בתוך גומותיהם. פי' בל"ע וסו' חפירות שמתקבצים בהן המים. ובהשאילה עומק ד"מ נדה הנ"ל שתי שערות בגומא אחת. תוספת' פרה אדומה פ"ב היו בה ב' שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה בתוך שתי גומות כשרה, ב"ב ט"ז. כל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה שלא יהו שתים יונקות מגומא אחת וכ', בין גומא לגומא לא נתחלף לי וכ', ירו' כתוב' פ"א דכ"ה: גומא בבשר. ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג גומות הזקן. ע"ז ע"ו: סכין יפה שאין בו גומות, פי' חריצין וכעין חפירות הן. ועוד נכפל המי"ם כמשפט המלה בל"ע. ירו' כלאי' פ"ג דכ"ח ע"ג גוּמְמִיּוֹת שהן עמוקות טפח. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. גוממיות שתחת האשכולות] —

גַּם = גַּמָּא (der dritte Buchstabe des gr. Alph. Γ γάμμα = Gamma) בפ' כיצד מעברין בסוף הלכה קמא (עירו' נ"ה.) היתה עשויה כמין קשת או כמין גם. ובפ"ק דפסחי' בגמ' במה אמרו שתי שורות (פסחי' ח':) ור' יוחנן אמר שורה אחת כמין גם תניא כותיה דר' יוחנן בית שמאי אומרים[1]) שתי שורות על פני כל המרתף חיצונה רואה את הפתח ועליונה רואה את הקורה, פי' כל אותן שלפני הפתח שורה אחת וכל אותן שתחת הקורה שורה אחת על פני כל המרתף שורה של מטה הרואה פני הפתח כל החביות הרואות הפתח שהן בכל רוחב המרתף מן הקרקע עד שמי קורה, דהיינו על פני כל המרתף בפתחם ובשורה השניה העליונה בכולן שבכל שורות שמי הקורות שהיא על פני כל המרתף למעלה משוטחות לרוחב המרתף ולארכו. ואלו שתי שורות הן גלויות אבל שאר צדדי השורות של שלש רוחות של מרתף הן מכוסות לפי שכותלי המרתף עומדות כנגדן ומכסות עליהן ואינן נראות ואין דרכו להצניע בהן לחם כשיכנס להסתפק מן היין ויבואו כמין ד' הפוך כזה ┐ שהוא חצי המרובע צפון למערב[2]). וכפ' איזהו מקומן בגמ' העולה קדשי קדשים (זבחי' נ"ג:) ודמן[3]) טעון ב' מתנות שהן ד' היכי עביד רב ושמואל חד אמר נותן וחוזר ונותן וחד אמר מתנה אחת כמין גם[4]), ובהלכה קמ' דפ' קדשי קדשים (זבחי' ס"א:) תנן התם פ"ג במדות (כ"ט:) כשעלו בני הגולה הוסיפו עליהן ד' אמות מן הצפון וד' אמות מן המערב כמין גם[5]) מ"ט וכו', ובפ' אלו מציאות בגמ' אף השמלה (כ"מ כ"ח.) מדת ארכו ומדת רחבו ומדת גמיו. פי' אחד אמר[6]) כך ארכו וכך רחבו ואחד אומר מדת גמיו אני יודע שבין האורך ובין הרוחב יש לו י' אמות היינו גמיו מדת שני צדדין ינתן למדת ארכו ורחבו דידע בדוקא כמה וכמה ארכו יותר על רחבו[7]). ובר"ג דפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ב סע"א) איבעיא להו סיים להן את הקרנות מהו או כמין גמא או בסירוגין[8]), פי' מצר לו הקרנות של שדה בלבד ושאר כל השדה לא מצר לו או מצר לו מזרחה וצפונה של שדה זו ומערבה ודרומה לא מצר לו, או מצר לו מערבה ודרומה ולא מצר לו מזרחה וצפונה[9]) וזהו כמין גמא ועלתה בעיא זו בתיקו וקיימא לן כל תיקו לממונא לקולא ויד הקונה על התחתונה ואינו לוקח אלא בפחות שכך הדין שלא להוציא ממון מיד מחזיקו בספק. וי"א

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' וכ"ה בתוספ' פסחי' רפ"א. [2]) כה"ג בכ"י פאריז אבל ברפ"ע חסר כל המאמר וישנן רק תיבות „ויבואו כמין ד' הפוך" ובכ"י ב"ר הגי' ויבואו כמין גמא וזו צורתה ┌. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובנו"ג ודמה וברפ"ע בט"ס בכמה. [4]) בנו"ג היכי עביד אמר רב וכ' ושמואל אמר וכ' כמין גמא. [5]) בנו"ג גמא. [6]) כה"ג בדפ' אמש' רק שם בט"ס אחר ובדפ' אחרי' חסר „אמר". [7]) וכן פירש"י ע"ש. [8]) בנו"ג כמין גאם מהו בסירוגין מהו. [9]) כה"ג לנכון בכ"י ו"ו ול"ד אבל ברפ"ע חסר מן מזרחה וצפונה עד מזרחה וצפונה.

חולקין מפני שהוא ספוק וכל ספיקו דממונא חולקין ולא נתברר לנו להכריע הלכה למעשה, זה פי' ר"ח, על הגם ועל האימרא בר"ג דפי' ר"א אומר האורג (שבת ק"ה.) כבר פירשנו בע' אמר [ג']. ובכלי מתכות פי"ד בכלי' (מ"ח) ושל גם שנשבר מתוך גומו טהור, פי' מפתח שהוא בשוק עם הרגל שאינו נפשט[1]. ובשלש על שלש פכ"ח בכלי' (מ"ז) כמין גם ר"ע מטמא. (א"ב גַמָּא אות שלישית יונית במשנת שקלי' פרק בשלשה פרקים (פ"ג מ"ב) יונית כתוב בְהן אלפא ביתא גמא וצורתה כמין דלת הפוכה). * [אחי"ה לפנינו במשנה שקלי' שם גמלא, וכ"ה בירו' אך שם יותר טוב ביט"א, וזה שכתב ר"ב וצורתה וכ' כבר כתב כן ג"כ רבינו למעלה ונגרר בזה לדעת רה"ג בסד"ט כלי' פי"ד מ"ח שכתב כמו כן ועיי' עוד תוי"ט שם ובמדות פ"ג מ"א ד"ה כמין גאם. אבל רש"י ז"ל כתב בפסחי' ח': כמין כף שלנו פתוחה, ובכ"י רש"י פסחי' הצורה כזה עיי' ד"ס שם צד י"א. ועיי' עוד עירו' נ"ה. וזבחי' נ"ג: וס"א: ד"ה גאם, וכ"ה באו"ז הלכו' עירו' סי' קס"א וכ"ה בר"ש כלי' פי"ד מ"ח ובלתי נכון הוא והעיקר כדעת רבינו ורה"ג ז"ל כידוע לכל מבין צורת אותיות יוניות. ובכלי' כ"ח מ"ז ועירו' נ"ה. הגי' גאם ורבינו גורס גם וכ"ה בירו' פיא' פ"ו די"ט ע"ג עשאן כמין גם. והקבוץ ירו' פסחי' פ"א דכ"ז: כמין שני גַמִּין. — ומ"ש רבינו לעיל: זה פי' ר"ח דע שכבר עמד על זה הגרי"ב בהגהותיו ובהפשב"ע והניח בצ"ע שלא הביא אחד מכל הגדולים דברי הערוך ור"ח ועוד העיר שבשיטת הר"ח הלך הר"י והקשו עליו התוספות ד"ה כמין גאם והסכימו לפי' הרשב"ם שמצר לו קרן דרומית מזרחית וגם קרן צפונית מערבית ע"ש ותוספות רי"ד לב"ב החליטו אם מצר לו מזרח ומערב ולא מצר לו צפון ודרום קנה הכל דכיון דמצר לו מזרח ומערב, צפון ודרום ידועים הם מן המזרח למערב ע"ש אבל הר"י ן' מיגש ז"ל הובא בשט"מ לב"ב הלך בשיטת ר"ח ואיבעיא כמין גמא הכי פירושו מי אמרינן כיון דמצר ליה מזרח וצפון קני ליה לרוח דרומית ולרוח מערבית דאמרינן כיון שכתב רוח דרומית לא צריך תו למכתב רוח דרומי' וכ'. או דילמא אמרינן כיון דלא כתב ליה רוח דרומי' ורוח מערבי' לא קני אלא תלם א' על פני מזרח וצפון כגון זה וכ' ע"ש וצ"ל הציור כגון זה וכ"ה בפי' כ"י ב"ב לרגמ"ה שכתב וז"ל כגון גמא מהו שמצר לו מצרים שתים ראובן ארכה מצד אחד ושמעון רחבה מצד אחר ולא יותר מהו מי אמרינן נותנה לו בריבוע על פני כולה או דילמא כיון שלא מצר לו אלא ב' רוחות לא קנה אלא שתי רצועות כנגד המצר הכי עכ"ל. וכל זה שאמרנו לענין תיקו הוא דוקא בממונא כדאמרן אבל בענין תיקו דאיסורא דעת ר"ח ז"ל לחומרא עיי' יד מלאכי סי' תרל"ד. — ולמראה מקום למה שכתב רבינו: וקיימא לן כל תיקו וכו' אמרתי לערוך לפניך לתועלת הענין מסורה יפה מכל תיקו של ש"ס. וזה מה שמצאתי ראיתי אחר יגיעה עצומה: ברכו' ח'. כ"ה: מ"ב: שבת ה'. ה': ל"ח: מ"ו. מ"ט: נ"ב. ס"א: ס"ה: ס"ו: ע"ז: פעמים פ'. פ': פ"ג: פ"ו: צ"א. צ"ט: ק'. קי"א: קכ"ט: פעמים קנ"ג. עירו' מ"ו: צ'. צ"ט. פסחי' י': פעמים, מ"ה: מ"ח: פ"ה, פ"ו: קי"ז. ביצ' י"ד: ל"ו. חגיג' ד'. ו': מ"ק ד': י"ד. ט"ו. פעמים, ט"ו: ד' פעמים, כ"ב. ר"ה ל'. יומ' כ"ב: ל"א. מ"ז: ג' פעמים, מ"ח. ג' פעמים, מ"ח: מ"ט. סוכ' ד': ל"ג. נ"ג: תעני' כ"ב: יבמו' נ"ב: פעמים, פ"ג: ק"ב. קי"ג: קט"ז: קי"ז. כתובו' ל"ט. נ"ג: פעמים, נ"ד. ג' פעמים, נ"ו. ס"ו. ס"ו: פ'. פ"ז: ק"ג. קידוש' ו'. ז': ד' פעמים, ח': פעמים, כ"ב. גיטי' ט"ו. ט"ז. פעמים, כ'. ל"ב: מ"ד: ס"ג: פ"ג. פ"ה. נדרי' ז'. [ע"ש והוי יודע שלשון תיבעי במקום תיקו שבשאר ש"ס ועיי' נזיר י"ג: ובפירש"י תמור' י"ג: ד"ה תיבעי], נדרי' י': כ"א: נ"א. פעמים, נזיר י"ג. י"ג: ע"ש, י"ז: ל': מ"ב. נ': ע"ש תוספ' ד"ה אמר, נ"א. נ"א: ס"ד. סוט' ד'. ג' פעמים ד': י"ח. ג' פעמים כ'. כ"ז. ב"ק ט': י"ט. ד' פעמים, י"ט: ל"ז: מ"ג: נ"א: פעמים, נ"ח: ס"ב. פעמים, ע"ה: פעמים, פ"ה: צ"ו. ק"ח. ק"ח: ד' פעמים, ק"י: קי"ד. קי"ט: ב"מ כ"א. ל': ל"ד: מ"ג. מ"ד. נ"ז. ע"ח. צ"ח: ק"ה: ק"ו. קי"ז. קי"ט. ב"ב כ': פעמים כ"א: נ"ג: פעמים ס"ב: ס"ו: ס"ט. ג' פעמים, פ"ג. פ"ג: פ"ח: ק"ג. ק"ג: ג' פעמים, ק"ד: פעמים, קל"ה: קמ"ד. קמ"ו. קמ"ח: פעמים ע"ש רש"ל, קמ"ט. קנ"א. קס"ו: עבוד' זר' י"ד: מ"א. מ"ו. מ"ז. פעמים, נ"ב. נ"ב: ס"ג. ס"ח. סנהד' י"א: פ"ה: צ"ה: קי"ב. פעמים, מכו' ז'. י"ט: שבועו' י"ד: פעמים, י"ז. ד' פעמים, כ"ב: פעמים, מ"ו: מ"ז: הוריו' ג'. ג': ז': י"א. י"ד. זבחי' ט': כ"ד. ג': פעמים, פ"ג. פ"ח. צ"ח: ק"ב: ק"ה. פעמים, ק"ח. ק"י. קי"ח: ק"כ. פעמים, מנחו' י"א. ד'

[1]) כן פי' רה"ג ז"ל בסד"ט צד י"א ושם בט"ס משוקע וצ"ל בשוק עיי' ר"ש לכלי' שם ותוי"ט שם.

פעמים, כ״ג. כ״ד. כ״ו: פעמים, כ״ז. ל״א: ל״ח: מ״ו. מ״ו: נ״ז. פעמים, ס׳. ס״ט. ג׳ פעמי׳, ס״ט: ע״ו. ע״ז: פ״ה: ג׳ פעמי׳, פ״ו. פ״ז. ק״ד: בכורו׳ כ״ד: ל״ד: ל״ט, נ״ה. חולי׳ י״ז. כ״ג: פעמי׳, ל׳: פעמי׳, ל״ב. ל״ז. מ״ה. מ״ה: מ״ו. נ״ב: נ״ה: נ״ו: ס׳: ס״ז: פעמים, ס״ט. ע׳. ע״ה. צ״ב: ק״ג. קכ״ב. קכ״ה. פעמים. קכ״ה: ג׳ פעמים, ק״מ: פעמים, ערכי׳ ה׳. ג׳ פעמים, ח׳. י״ט: כ״ה: תמור׳ ג׳. ט׳: ג׳ פעמי׳, י׳. י״א: פעמי׳, י״ג: ע״ש פירש״י ד״ה תיבעי. כ״ב: ג׳ פעמי׳ כ״ו: כ״ז. כ״ט: מעיל׳ ג׳: נדה י״ט: כ׳. כ״ב: כ״ה. ל״ד: מ״ג. פעמים, מ״ג: ס״ג.] —

גַּם = גַּמָּא, גּוּנָא (בל״י γένεα ,Zeitabschnitt) כפ׳ בני העיר בגמ׳ ראש חדש אדר (מגילי כ״ט:) בשלמא למ״ד כי תשא היינו דמתרמי בההוא גמא ויש ששונין בההוא גונא. * [אחי״ה ובכ״י ו״ו ול״ד ודפ״ר הגי׳ גוונא וכ״ה בכ״י רש״י אבל בכ״י מ׳ ול״ד הגי׳ בשתי פעמים כמו גי׳ רבינו גמא. (עיי׳ ד״ס מגילי צד ע״ו.) ובנו״נ בההוא זימנא. וגוזר אני המלה מל״י הרשומה וענינה זמן ופרק ודור ועיקר הגי׳ בההוא גונא ומחסרון ידיעת מלה זרה נכפל הוייו להיות גוונא דמירגל טפי וכן מלת גמא כמו גנא. ובדפ״ע נכלל הערך בע׳ הקודם ואין לו שום שייכות שם ע״כ הפרדנו והצגנוהו לבדו] —

גַּם = גָּמָּא = גָּמַע (מל״מ ובל״ע جرع ein-schlürfen; גמיאה=גמיעה ,das Einschlürfen Einsaugen) בפ״ז בשבת (מ״א) המוציא יין כדי מזיגת הכוס חלב כדי גמיאה [1]). איבעיא להו כדי גמיאה או כדי גמיעה אמר רב נחמן בר יצחק (בראשי׳ כ״ד, י״ז) הגמיאני מעט מים (שבת ע״ז. בירו׳ שבת פ״ח ד״א. וירו׳ פסחי׳ פ״י דל״ז ע״ג הגי׳ כדי גמייה ובב״ר פ״ס גמיה, ובפסיקתי׳ רבתי פט״ז גמיאה אחת). ובפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״א.) החושש בשניו לא יגמא בהן את החומץ [2]). ובגמ׳ בפ׳ כל הבשר (חולין קי״א.) רב בר שבא איקלע לבי רב נחמן קריבו ליה כבדא שליקא ולא אכל. פי׳ אע״ג דר״נ חלטי ליה ברותחין ואכיל כד איקלע רב בר שבא לגביה קריבו ליה כבדא שליקא דהויה חלטיה ברותחין ולא אכל אמר גמו לשבא [3]). (פי׳ מקולקל במעיו הוא דרך הקאה הגיעו ואין בו כה לאכול ומתירא שמא יקיא לפיכך נמנע מלאכול זה הכבד כלומ׳ היא על שם ראיש ששמו בר שבא כמו אכילה גסה) [כצ״ל פי׳ מקולקל במעיו הוא דרך הקאה הגיעו ואין בו כח לאכול ומתירא שמא יקיא לפיכך נמנע מלאכול זה הכבד כמו אכילה גסה, ופי׳ לשבא כלומ׳ הוא על שם האיש ששמו בר שבא] ואע״פ שמראים הדברים כי אם יקרע הכבד שתי וערב והסמפונות ויהיה התוכו לתחת שרי הא מעשים בכל יום ולא שרו אלא אחרי צלייתו באש אם ירצה אח״כ לשלקו מותר אבל בלא צלייה אסור ואם הוא מתובלת אוסרת ונאסרת זה פי׳ ר״ח, פ״א גמו לשבא האכילוהו על כרחו. * [אחי״ה והועתק מפי׳ רגמ״ה (כ״י לחולי׳ הנ״ל) וכן פירש״י וא״כ גי׳ כ״י ו״ו גמר לשבא ט״ס וצ״ל גמו, וכן ס״א בדפ״ר ט״ס וצ״ל פ״א כי רבינו מכוון לפי׳ רגמ״ה. — וכנ״ה בירו׳ שביעי׳ פ״ח דל״ח. לא יהא מגמא חומץ ופולט אבל מגמא הוא ומבליע, ירו׳ שבת פי״ד די״ד רע״ד כמו כן, ושם מגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו, ושם לגמות ולבלוע, ירו׳ מעשרו׳ פ״ג ד״נ ע״ד לגמות בכוס, ירו׳ שביעי׳ פ״ב דל״ד: וירו׳ נדרי׳ רפ״ז ד״מ: לגמות בהן מים, ובירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א סע״ג שורפה גמילה (כצ״ל) ובילק׳ כ״י פנחס רמז תשפ״א דלא נפיש חמריה ליגמי גמואי כסא דברכתא ובדפוסי׳ וכן בסי״ב מ״ט: הגי׳ ליגמע גמועי עיי׳ ד״ס סי״ב צד ע״ח. פסחי׳ ע״ד סע״ב מגמע ליה גמועי, וירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה. המגמא חומץ של תרומה לוקה המגמע חומץ של תרומה משלם את הקרן וכ׳, ירו׳ מ״ש פ״ב דנ״ג: המחה את החלב וגמעו. ביצ׳ י״ח: שבת קי״א. לא יגמע ופולט אבל מגמע ובולע. ונגזרה המלה מל״מ הגמיאני וכ״ה בל״ס ונרדף עם שרש גמע ועוד פתרונה בל״ס הקיא וזה עולה יפה לפי פי׳ ר״ח וצ״ל גמו לשבא קיצור תחת גמעו לשבא. ודי בזה] —

גַּם (=גְּמִי (Binse, Papierstaude (עיי׳ איה״ש לפירשט שרש גמי) בכלאים בפ׳ אי זהו ערים (פ״ו מ״ט) סיפקה בחבל או בגמי. ובפ׳ המוציא יין (שבת ע״ח ע״א במשנה) גמי כדי לעשות תלוי לנפה [4]). קנה וסוף (ישעי׳ י״ט, ו׳) תרג׳ קני וגמא. * [אחי״ה גמי וגמא מן הנרדפים הם והוא קנה שגדל בסוף ויש לגזור אימר מפעל גמא = גמע יען ששותה לחלוחית של מים או מל״ע גם קבץ כיון וקשר

---

[1]) וכ״ה בכ״י א״פ ובמשניו׳ דפ׳ פיזי ובתוספ׳ ובמאירי ובריטב״א וכ״ה ישר לפי איבעיא בסמוך עיי׳ ד״ס שבת צד ס״א: אות א׳ וצד ס״ב. אות ע׳. [2]) וכה״ג בירו׳ שבת פי״ד די״ד רע״ד אבל במשני ירו׳ ובבבלי יגמע. [3]) בנו״ג גאמו לשבא ובר״ן הגי׳ גמאו לשיבא ובקובץ כ״י אנגיילי דף שב״ד: מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין הגי׳ גמעוה לשבא אבל עיקר הגי׳ רב בר שבא וכ״ה בברכו׳ י״ט: מ״ק כ״ו. מנחו׳ ל״ז: [4]) וכ״ה במשניות נאפולי ופיזרו אבל בנו״ג תלאי וכ״ה בירו׳ פ״ח מ״ב.

כמו בל״ר juncus מפעל jungere קשר. וכנ״ה בירו׳ שבת פ״ט די״ג. קשורות בגמי, ירו׳ עירו׳ פ״א די״ח ע״ד קנה מיכן וקנה מיכן וגמי על גביהן, ושם ג״כ וגמייא על גביהן, ירו׳ שבת פ״ז ד״י. כד מקטע בגומא, ירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ג מקטע בגוֹמַיָא, ותרג׳ באחו (בראשי׳ מ״א, ב׳) בגו גוֹמַיָא] —

גַּם זוֹ (גַּמְזוֹ) (נדרש בשתי תיבות אבל היותר נכון גמזו (בתיבה אחת) והוא שם מקום ואולי נקרא כן על נטיעת השקמים בל״ע جُمَّيز) בפ׳ סדר תעניות בגמ׳ נחום איש גמזו (תעני׳ כ״א ע״א ועיי׳ ברכו׳ ס׳.) יש מפרשים שם מקום (ואמר) [1] בדברי הימים (ב׳ כ״ח, י״ח) יש שם אחת מן (העיירים) [וצ״ל כמו ביוחסין העיירות] גמזו שמה. ורבינו נסים פי׳ על שם שהיה אומר על כל צרה שהיתה עליו גם זו לטובה. *[אחי״ה כ״ה בכ״י פאריז וכן הובא ביוחסין השלם ערך רבי עקיבא צד ל״ז: וז״ל שם ובערוך בע׳ גמזו יש מפרשים שם מקום, ובדברי הימים יש שם א׳ מן העיירות גמזו. ורבינו נסים גאון פי׳ על שם שהיה אומר על כל צרה גם זו לטובה עכ״ל וכבר חוינו דעתינו במבוא בפ״ג ע״ש צד XXXII על טעות של מעתיקי הערוך שהשמיטו שורה שלמה מן ורבינו נסים וכ׳, יען שחשבו שרבינו נסים לא בא להשמיענו יותר ממה שהוא מפרש בגמ׳ תעני׳ וז״ל ואמאי קרו ליה נחום איש גם זו דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה ועיי׳ עוד סנהד׳ ק״ח סע״ב. ודע שלפי פי׳ של רבינו נסים נוכל לדון שלפניו עדיין לא היתה בגמ׳ אגדה זו. וכן נוכל לשפוט לדעת רבינו נתן. וכתיבת ערך ד״ה גמזו אחר ע׳ גם וקודם ע׳ גמד מעידה שכיון רבינו על פירוש רבינו נסים אשר על כן צריך לכתוב במי״ם סתומה כזה גם זו ולפי׳ היש אומרים במי״ם פתוחה וק״ל אבל בדפ״א הוחלף הסדר ללא אמת. ולפי מ״ש לא הוצרכנו לכנוס ברחוקים עיי׳ הפשב״ע ע׳ גמזו] —

☞ גִּמְגֵּם (מל״ע جمجم stottern ע״יע מגמגם). *[אחי״ה שם הביא רבינו מאמר במגיל׳ ל״א: מגמגם וקרא בארורי, וכ״ה בכ״י מגיל׳ הוה קא מגמגם בארורי והוה קרי. בנו״ג הוי קרי וקא מגמגם קמיה דרב הונא בארורי עיי״ע ארר ועיי׳ עוד שינויים בד״ס מגיל׳ צד ע״ט. אות ד׳. וכנ״ה בספרי ואתחנן פ׳ ל״ד ושננתם . . כשאדם שואלך דבר אל תגמגם בם אלא אמור לו מיד, ובקידושי׳ ל׳. וילק׳ ואתחנן רמז תת״ם שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא וכ׳, ברכו׳ כ״ב. מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם למעלה מר׳ יהודה בן בתירא. חגיג׳ ט״ו: ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה וכ׳, וכ״ה בכ״י ש״ס אבל ג׳ רבינו עיי׳ בע׳ לגס. שהש״ר פ׳ שובי העולם מתגמגם והולך. פי׳ בל״ע עמום בלשונו ואינו מבטא המלה בפעם אחת עיי׳ פי׳ ר״ב בע׳ מגמגם] —

גָּמַד (בל״ס וכן בל״ע جمد sich zusammenziehen, fest sein) בפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ לא יפחתו לו (קי״א.) גמוד מסאני ולקו כרעיה [2], פי׳ נרחקו ונקמטו, ס״א גמור בריש פי׳ נשתברו [3] ובהגדה דפ׳ הניזקין בגיטי׳ (נ״ז.) אף ארץ ישראל בזמן שיושביה עליה רווחא אין יושביה עליה גמדא. ובר״ג דאלו טרפות (חולי׳ מ״ג.) ושט דאכלה ביה ופעיא ביה גמדא ליה ומתחא ליה [4], פי׳ מקויץ ליה ופשיט ליה. בר״ג דפ׳ בא לו כה״ג (יומ׳ ס״ט.) האי נמטא גמדא דנרש שריא, פי׳ לבד כווץ וקמוט והוא קשה. *[אחי״ה וכן הובא הערוך באו״ז הלכ׳ יו״ט סי׳ שמ״א רק שם הגי׳ קמוץ וקמוט, אבל גם גי׳ ופי׳ רש״י כערוך עיי׳ ביצ׳ ט״ו רע״א ד״ה גמדא פירש״י גמדא קשה כמו גמד מסאני [5]) דבר שהוא כווץ נעשה קשה עכ״ל, פי׳ גמד בל״ע נכווץ ונתקשה ומזה נשתמש להוראת הקרוש והקפוי] —

גֹּמֶד (א׳) מל״מ גֹּמֶד Elle, Ellenbogen ב׳) מל״ע جماد Kleidungsstück) בפ׳ המוכר פירות לחברו בגמ׳ מי שיש לו גינה (ב״ב ק׳ סע״א) [6] — (יבנו) [וצ״ל נומי] פכ״ט בכלי׳ (מ״א) כפה של זקנה והגומדין של ערביין ״פי׳ בגד שהוא אמה על אמה ונותנין אותו ערביין על פיהן ועל אפיהן ויש לו איתקא והן לא יהיה אלא

---

[1]) נ״ל שצריך למחקו וכן לי׳ ביוחסין בשם הערוך. [2]) וגי׳ ולקו אי׳ ג״כ בכ״י מ׳ ובמנו״ה עיי׳ ד״ס פסחי׳ צד קס״ט ובנו״ג וצוו. [3]) אולי גי׳ זו היתה מונחת לבעל מנוה״מ שגרס בדפ׳ קושט׳, ע ק ו ר מסאניה. [4]) בנו״ג ופשטא ליה. [5]) בנו״ג בפסחי׳ קי״א. מסאניה וכ״ה בכ״י ש״ס. [6]) לפני רבינו היו ב׳ משניות צמודין ר״ל משנה מי שיש לו גינה ומשנ׳ מי שהיתה דרך הרבים, ופליאה נשגבה ממני היאך כתב הגרי״ב בהפלש״ב ע׳ גמד: בב״ב לא מצאתי והא בב״ב הנ״ל נמצא בפירוש רק י״ל טעות הדפוס יבנו שאי׳ בכל דפ״ע תחת נומי הטעתו אבל גם בעל כ״כ וה׳ לעווי בעמת״ל צד ש״מ כתבו בגמ׳ שלנו לי׳ ולהם לא מצאתי התנצלות יען שלא הביאו רק מלות ״שני גמדים ומחצה״ וזה גמ׳ ערוכה היא בב״ב הנ״ל.

במדבר[1]) מרוב הקור. וגמד פי' אמה כדכתיב (שופטי' ג', ט"ז) ולה שני פיות גמד ארכה ומתרג' רב יוסף גרמידא"[2]), וכן פי' שני גומדין ומחצה (בב"ב הנ"ל)[3]) אמתים וחצי[4]) וי"א גמד הוא שיעור אמה בלא אצבעות כלומר פחותה ודומה לענין של מעלה אין יושביה עליה גמדא[5]). איש אטר יד ימינו (שופטי' ג', ט"ו) תרג' גבר גמיד בידיה. * [אחי"ה ועיי' עוד התרג' לשופטי' כ', ט"ז. ובציון הראשון לשופטי' פירש"י גמיד ל' ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי וכ' ע"ש. ולפי פי' של מלה ערבי' גמד, פי' כווץ י"ל ג"כ אמה גדומה זבחי' ס"ב: ירו' יומא פ"ד דמ"ע ענינו אמה קמוצה היינו קטנה עיי"ע אמה ומ"ש אבל רבינו בע' גרם ה' גורס גרומה. ובענין הוראה שניה של גומדא פי' בגד יש לרמוז על מלה ערבי' הרשומ' שטעמה מין בגד של ערביים, עיי' אוצר מלי' ערבי של פרייטאג ח"א צד ש"ב, ור"ש לכלי' שם הביא פי' הערוך בקצרה ולא הזכיר פי' רה"ג] —

גמד = גַּמְדָּא (מל"ע قمد Höhe, was sich hoch aufrichtet) פ' אין נערכין בגמ' לא היה מכה (ערכי' י"א.) תנא היא אמה וגמדה אמה וקתה יוצאה ממנה, פי' מגריפה "כלי שבה חתין את האפר על המזבח". תרגם ויעיו (שמות כ"ז, ג') ומגרופותיה[6]) ואמה היה ארכה וגמדה אמה [פי'] וגבוהה אמה, וי' נקבים היו בקתה שחלולה היתה". * [אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגיילי דף קל"ב) ושם אי' מן המזבח. בערכי' הגי' היא אמה וגבוה אמה וכ', והוא ממש פירושו של רבינו ובלי ספק הגי' הישנה גומדה ובל"ע קמד ענינו כל דבר שמושך לגבוה כגון צואר ארוך וכדומה, ובענין מגריפה עיי"ע גרף א' וע' מגרף] —

גַּמְדָּא (E. N.) ר' חייא בר גמדא בס"ג דתמיד [נשחט] (פסחי' ס"ד.)[7]) ובס"ג דפ' אעפ"י שאמרו (כתובי' ס"ג סע"ב). רב גמדא בפ' מרובה בגמ' השוחט (ב"ק ע"ב סע"א) ובפ' הגוזל עצים (שם ק"ו סע"א). * [אחי"ה זה ציון האחרון חסר בדפ"ע אבל השלמנוהו עפ"י יוחסין השלם צד קכ"ב: שהביאו בשם הערוך ע' גמדא. ועוד הובא שם עצם פרטי זה בנדרי' נ': ובביצ' ז'. אי' א"ר גמרא משמיה דרב וכתב בעל סד"ה הנ"ל ומזה נ"ל יצא טעותו של ש"י דקחשיב אותו בתלמידי רב אך טעות בידו וצ"ל משמיה דרבא עכ"ל ובאמת בכ"י מ' לביצ' הגי' א"ר גמדא בריה (וצ"ל משמיה, עיי' ד"ס שם אות ל' צד ה':) דרבא]—

* גַּמְדָּא (Flussname) סוכ' י"ח. ע"ז ל"ט. נהר גמדא כבר פירשנוהו בע' איתן ע"ש.

* גמז בתוס' שביעית פ"א ט"ס תחת גזם עיי"ע גזם א' ומ"ש.

גמז = גַּמְזָה (בל"ע جمز Blüthentrieb, Samenkelch) בפ' מקום שנהגו (פסחי' נ"ה סע"ב) ומתירין גמזיות של הקדש, ובמנחו' ס"ג דפ' ר' ישמעאל (ע"א. וכ"ה בירו' פיאה פ"ז ד"כ ע"ג וירו' פסחי' פ"ד דל"א:). פי' הפרחים שעולין סביב לאילן של הקדש. הגאון היה קורא "גואזיות, ופי' הם נצרים הפרים[8]) משרשי אילנות והם קשקושי אילנות וענפיהן." * [אחי"ה עכ"ל של ר"ח הנ"ל. ודע שלפי' הראשון המלה היא ל"ע הרשומ' וענינה גביע של זרע וממנו יוצאין הפרחים, ולפי' ר"ח הוא גואזין, פי' ענפי' ועץ של אילן עיי"ע גז האחרון, ולפי' האחרון מסכים פירש"י לפסחי' נ"ה: ד"ה מתירין גמזיות (גידולין, ויותר טוב בכ"י רש"י:) גידולי ענפים שגדלו בהרובין ושקמין וכ', ולפי פי' זה נראה ברור שהיה לו הנוסח מתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה, וכן הובא בפסחי' נ"ו. ובאמת כן מצאתי אח"כ בכ"י מ' הובא בד"ס פסחי' צד פ"ב. וחידוש שלא העיר כן ברש"י הרב בעל ד"ס שם אות ש'] —. (א"ב פי' בל"ר[9]) נצי האילנות ולולבי הגפן הנאכלים).

גמז = גְּמְזִין (جميز בל"ע, עיי"ע גם זו Sykomore) במגילת איכ' היו צריה לראש (א', ה') א"ל ומה חייליה[10]) א"ל דהוה אכיל חד גמזין ופשיט עליה מאה פירקין, פי' פירי הוא ודומה לתאנים, ובלש' ישמעאל קורין אותו גומיז. (א"ב גמזוז כתוב). * [אחי"ה אבל ני' של רבינו היותר טובה

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה לנכון בכ"י פאריז וכ"ה ממש בסד"ט לרה"ג שנעתק משם כל הפי', ובדפ"ו ובשרפ"ע אי' ועל אפיהן ואינם נושאים אותו אלא במדבר וט"ס הוא וגם נשמטו המלות ויש לו איתקא ועל פירוש זו המלה עיי"ע סגוס. ובסד"ט לרה"ג אי' במדברות ובארץ אדום. [2]) עכ"ל של רה"ג ז"ל בסד"ט צד כ'. [3]) מכאן ראיה נצחת שמלת יבנו של מעלה מט"ס נולדה שהרי רבינו לא הביאה כאן שנית. [4]) כ"ה בכ"י רגמ"ה לב"ב שם. [5]) עיי"ע הקודם לזה. [6]) בנוי"ג מַגְרוּפִיתֵיה, וכ"ה בע' גרף א'. [7]) ובציוני של דפ"ע בטעות, וכן נתפס בה בעל סד"ה ע' גמרא נ"ג: אולם גם ביוחסין השלם צד קל"ו: מובא בשם הערוך בס"ג דתמיד וצ"ל להגיה בס"ג דתמיד נשחט. [8]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד צ"ה שמשם נעתק מלה במלה ומכנה רבינו נתן את ר"ח בשם גאון, והח' לעווי בעמ"ל צד ש"מ הביא פי' רבינו זה בשם רה"ג וטעות הוא. [9]) gemmae. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בנוסחאותינו.

וכן פירושו כי בנות שקמה נקראו כן בל"ע ולפי דעתי שם העיר גמזו (עיי"ע למעלה) נקרא על שם בנות שקמה שנוטעין שם הרבה. וגי' גמזוז נמצאה ג"כ בירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג: ובמקומות אחרים בירו' בט"ס עיי"ע ארזן א' ומ"ש. וקרוב לגי' רבינו אי' בתוספתא תרומות פ"ה החרובין וגמזיות וכ'] —

גְּמֶטְרִיאַ (= Landmesskunst, Geometrie γεωμετρία = Rechenkunst, Buchstabenrechnung; Buchstabenpermutation) בספ"ג באבות (מי"ח) תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה. פי' במקום אחד כֻּותבִין א', במקום מאה כותבין ק'. (א"ב בל"י ורו' פי' חכמת מדת הארץ וחז"ל קראו כן לחכמת החשבון אשר שניהן מיני חכמת הנדס ובידיעתה יוכל אדם להשיג חכמת התקופות ומהלך שמים והכר דברים אלו מכינים להבין חכמות אחרות לכן אפלטון מונע תלמידיו מחכמות אחרות בלי הקדמת השגת גמטריא וחשבון וזה טעם פרפראות לחכמה. פי' בל"י עגולים כי החכמות נתונות כמרכז בתוך עגולות הגמטריא ואין זה מקום להאריך). *[אחי"ה ור"ב השכיל לפרש וראויים הדברים למי שאומרם וכן תמצא פי' יפה בתוי"ט לאבות שם וכתב אחרי שהביאו את הערוך וז"ל ונ"ל שהוא שם מושאל ולקוח מל"י שקוראים כן לחכמת המדידה והתשבורת והכמינו השאילו השם לכל עניני החשבון ומספר עיי"ש היטב. ורב שמעון בר צמח דוראן כתב במגן אבות למשנה הנ"ל וגימטריאות הוא לחשוב האותיות וכן נקרא בל"ר חכמת החשבונות והשיעורים והיא חכמת ההנדסה גימטרי' וכ' ע"ש הדוגמאות, ובעל היוחסין (י' השלם צד מ"א.) בע' ר' אלעזר חסמא כתב וז"ל וזה ר' אלעזר היה תוכן ומספרי . . ובזה טעו קצת מהמפרשים שחשבו גימטריאות שהוא מדבר בענין פסוקים ודרשות כמו מנין רד"ו והדומה [1]) וזה אינו אמת כי זה הוא גופה של תורה וקבלה . . אבל גימטריא חבירו מעיד עליו שהוא צריך לתקופות שאמר שהם הקפת השמים, וצריך חכמת הנדסה ושיעור ומדידה כמו שאמר עליהם התלמוד שיודעים לשער טיפים שבים והוא ל"י גימטריא, מיטריא הוא מדידה וגי הוא ארץ ר"ל מדידת הארץ כי מכאן ידעו שאר מדות השמים עכ"ל. ודע שהושאל אצל הז"ל בהוראות שונות: א') חשבון ד"מ ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג עד שלמדנוהו מן חשבון גימטריא; ב') חשבון האותיות והוא כמו נוטריקון ברכו' ח'. תוצאות בגמטריא הכי הוו, שבת י': נא בגימטריא נ' וחד הוי, יומ' כ'. השטן בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבע הוי וכ', מכות כ"ג: תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי, ועיי' עוד דוגמאות שבת קמ"ט: יומ' ע"ו. תעני' י"ט: מגילי ט"ו: מ"ק י"ז. כ"ח. ב"ק צ"ב: סנהדי ק'. הוריות י"א. נדה ל"ח: מסכ' סופרי' פט"ז. — ג') מין ממיני תמורות אותיות ד"מ באתב"ש עיי' סנהד' כ"ב. ויק"ר פכ"א. במד"ר פי"ג ועיי"ע אתב"ש וע' אטב"ח וע' אפרא. ובפסיקת' רבתי צד ע"ד: ובילק' ריש שמואל א' רמז ע"ז הגי' לשון גמטריקון הוא תוחו הוא אסף א"ת ח"ס ו"ף. — והקבוץ תקופות וגימטריאות אי' עוד בסוכ' כ"ח.] —

גִּמֶּל = גִּימֶּל (im Alphab. der dritte Buchstabe) בס"ג דפ' הקורא את המגלה עומד (מגילי כ"ה:) האי מאן דסני שרי לבזוייה בגימ"ל ושי"ן [2]) פי' בע' סן. *[אחי"ה ובספר עיקרי התלמוד כ"י אשר ת"י הביא בעל המחבר ר' אברהם זכות בעל מחב' היוחסין פי' אחד בשם רב צמח גאון בן פלטוי עיי' באריכות במבוא ספ"ב אצלנו ושם יתר הדוגמאות] —

* גַּמְלָא (γάμμα, der dritte griech. Buchstabe ל zugefügt) שקלי' פ"ג מ"ב אלפא ביטא גמלא אות שלישית של אלפאביטא יוני עיי"ע אלפא. ואות ל' נוספת לתשלום הַמ"ם הנשמטת.

גָּמָל (Kameel) בריש פ' הרואה (ברכו' נ"ד.) נפל עליה גמלא פרצא [3]). פי' גמל שהיה נושך, איתפרק ליה אשיתא (ברכו' שם) שנפל כותל אחד ועל להתם [4]). בפ' כיצד העדים בגמ' אין העדים זוממין עד שיזומו (מכות ה'.) מהו דתימא ניחוש לגמלא פרחא קמ"ל. בחלק בענין בלעם (סנהד' ק"ו.) גמלא דאזל למיבעי קרני אודני דהוו ליה גזוהי מיניה [5]). בפ' החולץ בגמ' המחזיר גרושתו (יבמו' מ"ה.) גמלא במדי אקבא דקרא. *[אחי"ה כ"ה בכ"ו ו"ו ונ"ל שצ"ל רקדא, וכה"ג בנוסחאות. גמלא פרחא נקרא בל"י ורו' δρομάς, Dromas, ובלא"ש Dromedar, פי' רב המרוצה והוא מהיר

---

[1]) ודוגמה זו הביא ג"כ בעל תוי"ט. [2]) הגי' דסני כ"ה ג"כ בכ"י ש"ס אבל בנו"ג דסנאי וכן הגי' שרי ליה של נוסחאות לי' בכ"י ל"ד עיי' ד"ס מגילי ס"ו: אות ע'. [3]) בכ"י ו"ו א' אפריצא בכ"י ה"ב אפרצא, ובכ"י ו"ו ב' ובכ"י ש"ס א"פ ובב"כ אפרסא ובנו"ג פריצא. [4]) שתי מלות האחרונות הן פי' לתיבות על לגוה ובכ"י מ' לגויה. [5]) בכ"י ש"ס גזיזה ובנו"ג גזזין.

מאוד אשר לקלותו נראה שפורח. הגמלים המפוארים היו בארץ ערב ופרס יען כן מכונה בב"ק נ"ה. גמלא פרסא. גמלא טעייא, כתובי ס"ז. גמלים של ערביא. והמלה שגורה מאוד ברז"ל עיי' כלאי' ח', ד'; ט', א'; כלי' כ"ג, ב'; שבת י"ב. נ"א: נ"ד. ע"ז: קמ"ד: קנ"ד: קנ"ה: ב"מ ל"ח: יבמו' קט"ז. חולי' נ"ט. ע"ו. קכ"ב. מנחו' ל"ט: סנהד' ל"ז: ועוד משל המוני לפום גמלא שיחנא (כתובי ס"ז., ב"ר פי"ט, קהל"ר פ' כי ברב). והקבוץ גמלין, גמליא. ב"ר פל"ח בני גַמְלַיָא (והיחיד בן גמל בחולי' נ"ט.), ויק"ר פ"ד אבא יודן דגמלי, וירו' הוריו' פ"ג דמ"ח. אבא יהודה דגמלוי, פי' בעל גמלים הרבה. והתואר גַמָל, פי' מנהיג גמלים, עיי' עירובי' ל"ה. נ"ב: ירו' עירובי' פ"ג דמ"א. ירו' קידושי' פ"ג דס"ד. ופ"ד דס"ו ע"ג, ירו' ב"מ פ"ו ד"ב ע"ג והקבוץ גַמָלִין, קידוש' פ"ב. יומ' י"א:, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: ובערבי جمال ובסורי גַמָלָא, והשיירה של גמלים נקראת גַמְלַת ב"ב ה'. סנהד' ק"א: או גַמְלְתָא ב"ר פע"ה. ובל"ע جامل. ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: פרה מגַמֶלֶת, פי' שהולכת לפני הגמלים] —

גמל = גָמֶלָא (Gemelli, Brücke, eig. die zwei gleichartigen (Bretter) בפ' הזורק בגמ' אם היה רקק מים (שבת ק"י:) האי מאן דזרק ונח אגודא דגמלא מיחייב. בפ"ק דמשקין בגמ' צדין את האישות (מ"ק ו' סע"ב) והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא[1]), פי' גשר של נסרים[2]). ובפ' לא יחפור בגמ' חנות[3]) (ב"ב כ"א.) ואי איכא גמלא לא ממטינן. ובס"ג דפ' ד' מיתות (סנהד' ס"ז:) כי מטא לאשקויי מיא פשר קם אגמלא דאוסקניתא[4]), פי' על לוחות של גשר קטן. * [אחי"ה וכן פירש"י לב"ב הנ"ל גמלא לוח קצרה, ולפי' רבינו למעלה גשר של נסרים מסכים פי' כ"י רגמ"ה לב"ב וז"ל גמלא גשר עשוי מנסר צר וכו', ולדעתי נגזרה המלה מל"ר הרשומה ועניִנה שני תאומים כלומר שני נסרים שוים שמשתמשים בהם לגשר ומזה הטעם נקרא גשר בל"י ζεῦγμα שנאצל מפעל ζεύγνυμι, פי' מחבר ומקשר יחד וגם מלת גשר נוכל לפותרה מפעל קשר, ודי בזה] —

גמל = גָמֶלָא (Gespann, Paar = Gemelli) בר"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"א:) מריון דבי רב אבין[5]) ומר בריה דרב אחא בריה דרבא הוו להו גמלא בהדי הדדי, פי' צמד בקר. * [אחי"ה בנו"ג גמלא דתורא אבל בכ"י מ' לי' מלת תורא וכן לי' בהלכ' אבל לרי"ץ גיאת עמוד נ"א ושם מפורש גמלא: גשר ובלתי נכון הוא כי אינו מענין ערך הקודם כי אם זוג וצמד בל"ר הרשומ' וכפי' ר"ב]— (א"ב פי' בל"ר זוג וצמד).

* גַמְלָא (Ortsname) בערכין ל"ב. בתוספת' מכות פ"ב. וירו' מכו' פ"ב דל"א ע"ד הוזכרה עיר גמלא וכמובח משם היתה תכונתה בגליל. אבל לפי בן מתתיהו (מלחמו' פ"ד, א', א') היא במחוז גולן בעבר הירדן עיי' תה"א למהרי"ש צד ק"ג, ונייבויער גיאגר' צד ר"ס.

☞ גַמְלָן (בל"ע قمل, جمول gross, fett, stark) משנת שביעית פ' עד אימתי חורשין בשדה הלבן (פ"ב מ"ח וכ"ה ירו' כלאי' פ"ג דכ"ח ע"ג) אפונים הגמלונים. מסכת שבת פ' במה אשה (ס"ו:) שומשמנא גמלנא[6]) ובע"ז פ' אין מעמידין (כ"ה:) חיפושתא גמלניתא, פי' בל"י קוראים לגדול מגלון). * [אחי"ה כונת ר"ב על ל"י μεγαλεῖον ולא הוצרכנו להפוך האותיות כי בל"ע הרשומ' פי' המלה שמן וגדול ועיי"ע אפנין ושם נסמן שינוי הנוסח. וכן בתוספת' כלאים פ"ב פולין הגמלונין. ולדעת בעל כ"כ נגזר' המלה מהשם גמל לכינוי של דברים גדולים וכן משמע מפי"מ לרמב"ם כלאי' פ"ג מ"ב וכן דעת הח' לעווי בעמת"ל צד שמ"א: והביא ראיה משבת י"ב. וסנהד' ס"ז: ושמ"ר ספ"י] —

* גַמְלִיאֵל בר רבי א', רבן גמליאל בר' בן בנו של ר' יהודה נשיאה בן בנו של ר"ג בר' הראשון, גמליאל (גמלייל) זוגא, ר' גמליאל בר אינינא, ר' גמליאל בי רבי אלעאי, ר' גמליאל בי ר' ליאני, גמליאל (גמלייל) דקונתיה כולם כבר מצאו מקומן וציון הזכרתם במבוא הירו' למהרז"ף דע"ב והלאה.

גֵמֶן = גֵימוּן (בל"י κημός, Maulkorb) בסוף במה בהמה (שבת נ"ד:) [אין][7]) העגל יוצא בגימון, פי' תולין לוח בפיו שלא יוכל לשתות החלב. פ"א עץ קטן כמו עול: גמרא (שם) אמר רב הונא בר נירא. אמר ר' אלעזר מאי משמע דהאי גימון לישנא דמיכף הוא דכתיב (ישעי' נ"ח, ה') הלכוף כאגמון ראשו. (א"ב פי' קימון בל"י רסן ובגד נתון בפה בהמה וכל דבר קושר ומעכב). * [אחי"ה

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' מצר א' אבל בשדפ"ע במ"ס מברא. [2]) וקרוב לזה פי' המיוחס לרש"י למ"ק ע"ש. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד. [4]) עיי"ע אוסקניתא שינוי הנוסח שלנו. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע בר אבין ובנו"ג מריון בריה דרבין. [6]) בנו"ג גמלא וכ"ה ביבמו' ע"ו. [7]) כצ"ל וכ"ה בע' בר נירא.

והדין עם ר"ב רק צ"ל פי' קימוס בל"י וכ'. וז"ל ירו' שבת פ"ה ד"ז רע"ג אין העגל יוצא בגימון רב הונא אמר בר נירא רב חסדא אמר פינקסה וכ', נשמע מזה שפי' הראשון של ערוך תולי' לוח עולה בקנה אחד עם דעת רב חסדא כי פינקסה בל"י πίναξ לוח] —

גַּמֶן = גֵּימוּן (בל"י κημός, geflochtener Korb) בפ' לולב הגזול (ל"ו:) אוגדין את לולביהן בגימוניות [1]) של זהב, פי' חוטין של זהב ועיקרו מלשון גמי. *[אחי"ה ואני אומר שהוא מל' גימון של ע' הקודם ומל"י גזרתו והוראתו סל ארוג ושרוג ורש"י ז"ל הוציאו ג"כ מגימון של ערך הקודם עם פירוש של ערוך וז"ל רש"י כ"י גימוניות חוטי זהב כפופין כגימון וסובבין האגודה וחבירו אין העגל יוצא בגימון על שם הלכוף כאגמון וכ', וכ"ה בר"ן שנגרר אחר רש"י עיי' ד"ס לסוכ' צד נ"ז. אות ו'. והח' לעווי ופראפעססאר פליישער רוצים לגזור המלה האחת מל"ע והשנית מל"פ והדוחק נראה לעין] —

גָּמַם, גמססית, גמיקון (zur Heirat, Hochzeit Gehöriges, Ehepakt בל"י γαμικόν מפעל γαμίσκω) ב"ר פכ"ז [2]) ובויק"ר בסוף אחרי מות (פכ"ג) רב הונא בשם רב יוסף [3]) אמר דור המבול לא נמחו מן העולם עד שכתבו גמססיות לזכור ולבהמה [4]). ובילמדנו ס"פ בראשית (בתנחו' ל"י) אמר רב הונא בר אבין לא נתחתם גזר דינם של דור המבול עד שכתבו גמיסיקון לזכר ולבהמה [5]). ובפסיקתא דהחודש (צד נ"ב: ונ"ג. והובא בילק' בא רמז ק"צ ובילק' אסתר רמז אלף נ"ג) למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להן גמיקון [6]) כיון שנשא אשה בת גינוסים כתב לה גמיקון [7]), פי' כתובה ולש' יון הוא. *[אחי"ה וכתב הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיק' שם הערה קע"ט בכ"י א"פ נאמר כתובות גמיקן ואחר נוסח' הכ"י הזה העתיק המעתיק אל הפסיק' רבתי כתובה גמיקין (כ"ה בדפ' פראג אבל בדפ' שקלאב ובריעסלויא בטעות גהיקין) וברור שהמלה כתובות או כתובה היא תוספת המעתיק לפרש מלת גמיקין.. כי גמיקון היא המלה היונית γαμικόν ופתרונה שטר נשואין עכ"ל ועיקר הוראת המלה בל"י מה ששייך לנשואין והגי' גמססיות או גמסקון נגזר מפעל יוני γαμίσκω, וכן נמצא הנוסח בשמ"ר למה שאין ביניהם גמיסקין; ובר"פ מ"ז ובתנחומ' ואתחנן וכתב לה גמיסקוס.. אלא עשה לך גמיסקוס ולואי אתן בו ידי ועוד נ"ל כי גמיקון ל"ע جامكية הוא פי' מתנה ופרס ועיי' המעריך ע' אנן ג'. (א"ב פי' בל"י נשואים).

☞ **גמע** (schlürfen) תרגו' יעלעו (איוב ל"ט, ל') גמען אידמא). *[אחי"ה עיי"ע גם ה'.]

גמר = מְגַמַּר (בל"ע مجمر, Räucherpfanne, Räucherwerk) בפ' כיצד מברכי' (ברכו' מ"ב:) והוא אומר על המגמר אעפ"י שאין מביאין את המגמר אלא לאחר סעודה. ובביצ' פרק יו"ט (כ"ב: במשני) ומניחין את המגמר ביו"ט. בפ"ק דשבת בגמ' אין שורין דיו (שבת י"ח.) ומניחין המגמר תחת הכלים ומתגמרין והולכין כל השבת [8]). ובס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ז.) ואין מניחין לא את המגמר ולא את הבשמים בבית האבל [9]). פי' מגמר בל' לעז סופומיא [10]). (א"ב תרג' מקטרת מר ולבונה (שה"ש ג', ו') מתְגַמרא מן קטורת בוסמין, ונקרא הקטרת מוגמר מפני שנתן ע"ג גחלים תרג' גחלי אש (תר"י א' לשמות כ"ז, ה') גומרא דאשא וגם נקרא מוגמר שכולו נגמר ונאכל, תרג' וכליל על מזבחך (דברי' ל"ג, י') וגמיר לרעוא על מרבחך). *[אחי"ה וראשון עיקר וכן בל"ס נקראו גחלים גמורתא וכן ברז"ל חולי' י"א. דמנח גומרתא עלה, ושם צ"ג: גומרי, ירו' מעשר שני פ"ה דנ"ו ע"ג כל גומרה דלא כויה בשעתה לא כויה. וכ"ה בירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג ושם כוויה. בב"ר פנ"א וילק' תהלי' רמז תרנ"ה

---

[1]) כ"ה לנכון בעה"ק וכ"ה בנוסחי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד והוא בפי' כ"ו לפנינו וידוע כי מפרשי' י"ז והלאה מספר הפרשיות אצל רבינו יתר על מספר אחד מפרשיות שלנו אי לזאת לא נכון בדפ"ע שמצויין כאן פכ"ו. [3]) בויק"ר הגי' בשם ר' יוסי אבל בב"ר בשם ר' וחסר מלת יוסי. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובכ"י ו"ו ב' ובדפ"ע ובב"ר גמומסיות ובכ"י ה"ב גמסיות ובכ"י ל"ד גמומסיקון ובויק"ר גומסיות ושם לזכר ולנקבה. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר, אבל בשדפ"ע ולנקבה. [6]) כ"ה בכ"י ל"ד ובכ"י ו"ו א' וכ' קמיקין, ובדפ"ע גמיסקין ובפסיקתא גמיקן ובילק' שם גמיקון. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב וב"ר ופאריז, אבל בדפ"ע נשמט מתיבת גמיקון עד גמיקין. וכן אי' בפסיק' רק שם הגי' בת טובים בת גינוסים וכ'. [8]) וכה"ג בבה"ג ברו"ף ובראו"ש ובספ' התרומ' סי' ר"ב וכ"ה בכ"י ש"ס עיי' ד"ס שבת ט"ו. אבל בנו"ג תחת הכלים ערב שבת.. כל היום כולו. [9]) כה"ג בראו"ש וכן בכ"י ש"ס אבל לפנינו את המוגמ' ואת הבשמים ועוד הגי' אין מביאין. [10]) כה"ג לנכון בדפ"ר, אבל בכ"י ו"ו וה"ב סובפומיא וצ"ל סופומיא והוא בלאי"ט suffumigio פי' קטורת. והקבוץ ברכו' מ"ג. כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים, ודע שבכ"מ לפנינו הגי' מוגמר בוי"ו וכ"ה בירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ג אבל גי' רבינו בלא וי"ו וכ"ה בירו' ביצ' פ"ב דס"א סע"ג היו מכניסין את המגמר במגופה ונוסח רבינו העיקר כי כן נכתבי' המלה גם בל"ע הרשומ' ופתרונה מקטרת וכן מחתה עם הגחלים ולבונה, והפֿעל לַגַּמֵּר אי' בברכות נ"ג. ובביצה כ"ב:

יממר על רשעים פחים: גומרין וכ׳ וכ״ה בל״ע جمرة, פי׳ גחלים ועוד פתרונה בל״ע מין שחין אבעבעות ובזה הענין ג״כ בירו׳ שבת פי״ד די״ד ע״ד וירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ד הדא גומרתא סכנה, והוא מורסא הנקראת בל״ר carbunculus] —

גְּמַר lernen das mündliche Gesetz); גְּמָרָא גמרא (das mündliche Gesetz, die Tradition גמור זמורתא תהא בגמ׳ דפ׳ ר״א אומר האורג (שבת ק״ו:) ובר״ג דפ׳ אלו קשרים (שם קי״ג רע״א) ובר״ג דפ׳ אין צדין (ביצי׳ כ״ד.) ובפ׳ אין מעמידין בגמ׳ חרס (ע״ז ל״ב:), פי׳ רב האי גמרא גמור זמורתא תהא, פי׳ אמר ליה רב יוסף אם תמצא לומר גמירי הא גמרת לך הלכה כמותו ואי לא פליגי הא לא פליגי. *[אחי״ה ודע כי הגרי״ב בהפש״ב מציין כל מקומות שהובא מאמר הנ״ל וגם פירש״י בצדו שפירש גמרא גמור וכ׳, אמור השמועה בזמירה בעלמא בלא צורך ע״כ והך פירש״י הביא גם בעל פחד יצחק אות גמרא וסיים: ובערוך פי׳ בענין אחר, ובפי׳ כ״י פי׳ גמרא גמור כלומר קבלה היא בידו וראוי לגרוס אותה ותהיה בפה כמו השיר עכ״ל ולא ידעתי על מה אמר פחד יצחק כי מצא בפי׳ כ״י אם על כ״י רש״י או על כ״י ערוך כיון, וגם בהידושי המאירי לביצ׳ מצאתי פי׳ קרוב לפירש״י וז״ל שם גמרא גמור כלומ׳ וכי אין אנו צריכין להיות דברינו נאמרים במשקל ובדרך שיהא בו טעם ותהא משנתינו נשנית במקורה וכי יוצאין אנו ידי חובה במשנתינו כל זמן שנשנה אע״פ שלא נטעים את הדברים ויהא למוד הגמ׳ כמין זמר שאדם מזמר תמיד בינו לבין עצמו דברים שאין להם מקום אלא כמו שמזדמן בפיו ע״כ, וכל זה במח״כ רחוק ודוחק, והנה טרם אענה חלקי גם אני יש להעיר כמו שהעיר ככר הגרי״ב כי לפי׳ רה״ג לא היתה הגירסא א״ל גמרא גמור וכ׳, אלא ה״ג אמר ליה והיינו רב יוסף מאי נפקא לך מיניה גמרא גמור וכ׳, ובאמת בכ״י מ׳ לשבת ק״ו: לא גרס א״ל (אבל לשבת קי״ג: ובביצי׳ ובעירובי׳ ס׳, איתא גם בהכ״י כבדפוס) וא״כ כונת רה״ג בפירוש המאמר: גמרא כלומ׳ אם ידעת ושמעת שיש קבלה כי הלכה כרשב״ג אעפ״י שחולקים אחרים עליו, גמור: כלומ׳ היה שונה הלכה כמותו; זמורתא כלומ׳ אם ידעת ששיווי דעות כאן כמו בזמר שכל חלקי תנועות הקול עולים בהסכמה בסדר נאה ויפה, תהא: כלומ׳ כה תהיה ותעמוד וגם אתה עמוד בהסכמה זו, וזה מה שכתב ואי לא פליגי הא לא פליגי, ואני בעניי אמרתי פי׳ אחר כי מלת זמורתא או ל״ע زمرة אסיפת אנשים או לש׳ סורי׳ זמרותא, פי׳ קריצת עינים הוא, ושיעור המאמר רב יוסף השיב על קושית אביי: הלכה מכלל פליגי? וא״ל רב יוסף לאביי תלמידו: גמרא גמור פי׳ אם אתה שונה את השמועה בשם גמרא היינו קבלה אז זמורתא תהא, פי׳ תמצא השמועה אסיפת אנשים הסרים למשמעתה וכן הטעם אם נפרש ע״י קריצת עינים שזו ס׳ להסכמה לדבר אחד ודי להכימא רמיזא ואכ״מ להאריך, רק לזאת הוצרכנו להעיר כי גמרא היא השמועה ע״י קבלה שקבלה התלמיד מפי רבו כמו שפירש״י לעירו׳ ל״ח: ד״ה רב גמרא גמר לה: מרביה וכ׳, ועיי׳ עוד רש״י לר״ה ד׳. ד״ה ורבה בר לימא ולתעני׳ ב׳: ד״ה גמרא גמיר. גמרנא וסדרנא אנא, פסחי׳ ק״ה: פירש״י כך שמעתי בישיבה. ובזה הענין ג״כ חולי׳ מ״ה סע״ב תא אגמרך גמרה, פי׳ אוריך שמועה ששמעתי מרבותי. ועיי׳ עוד ערך הבא אח״ז. והרבה פעמים בזה הענין עיי׳ גמרא גמירי לה ברכו׳ נ״ד: פסחי׳ פ״ב: יומ׳ ע״א: נזיר ד׳: סנהד׳ מ״ז. נ״ג. מנחו׳ ס״ג. וממין זה הילכתא גמירי לה פסחי׳ י״ז: פ״א: ב״ק ג׳: שבועו׳ ל״ג. נזיר כ״א: חולי׳ ע״ב. ערכי׳ י״ט: וגמירי נופל ג״כ על דבר אגדה או מאמר מוסר אשר בא ע״י שלשלת הקבלה ד״מ פסחי׳ נ״ב: גמירי דאין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל ואין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה ופירש״י גמירי: מסורת בידינו מאבותינו, ובירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ח ע״ד אי׳ תחת זה בלשון שיערו לומר אין החיה שבהר גדילה בעמק וכ׳, סוכ׳ מ״ז רע״א גמירי דמאפר אתו ופירש״י למדתי מרבותי וכ׳, ע״ז ט׳. גמירא דאברהם בההיא שעתא בר חמשין ותרתי הוה וכ׳ ע״ש התוספ׳ ותוספ׳ לשבת י׳: ד״ה ושל. ועיי׳ עוד הדוגמאות בברכו׳ כ״ט. נ״ח. שבת ק׳: ביצ׳ ז׳. מגיל׳ ג׳. יבמו׳ מ״ו: ע״ש התוספ׳ כתוב׳ י״ז. סוט׳ י׳. ל״ד. גיטי׳ מ״ז. חולי׳ ס״ג: צ״א: סנהד׳ ל״ז: מ״ה. ב״ב קכ״ו סע״ב] —

גמר (=גְּמָרָא Tradition) בפ״ק דיומ׳ בגמ׳ ומקטיר את הקטרת (יומ׳ י״ד:) ובפ׳ אמר להם הממונה בגמ׳ הביאו לו את התמיד (שם ל״ג רע״א) אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא, ובפ׳ הכונס צאן לדיר בס״ג השולח את הבעירה (ב״ק ס״א.) מאי ויסף אותם לה (ש״ב כ״ג, ט״ז) דאמרה משמיה דגמרא[1]

[1] כ״ה בכ״י וי׳ ל״ד, פאריז וב״ר אבל ברפ״ע נשמט מתיבות משמיה דגמרא עד משמיה דגמרא.

פי' לא אמרה מפי חכם אלא סתם. * [אחי"ה ולפי שיעורו פירש"י ג"כ כרבינו וז"ל ביומ' י"ד: משמיה דגמרא דבר מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבותיהם ולדף ל"ג. פי' משמיה דגמרא: דכוליה ישיבה דרבנן דבי מדרשא עכ"ל והיינו סתם ולא מפי חכם אחד ורש"י הלך לשיטתו לפרש גמרא בענין קבלה עיי"ע הקודם לזה. ומן הדין שייך ערך הנוכחי לע' הקודם לזה אבל נפרד הוא בכל הדפוסים.— ודע כי בדפא"מ היטב העריך ערך זה תיכף אחר ערך הקודם אבל בדפוסי' הראשונים בטעות נדפס ערך גמר דר"ג בפ' האשה קודם לזה הערך והפרידו בין הדבקים] — (א"ב תרג' קח נא מפיו תורה (איוב כ"ב, כ"ב) גמר כדון מפומיה אורייתא).

גֹּמֶר (vollenden den גְּמַר; E. N. agadisch gedeutet Coitus) בר"ג דפ' האשה בפסחי' (פ"ז סע"א) וילך ויקח את גמר בת דבלים (הושע א', ג') גמר שהכל גומרין בה. (א"ב באים עליה ומערין וגומרין) דבלים דבה רעה בת דבה רעה ד"א שהכל דשין בה כדבילה וכ'. * [אחי"ה ופי' "גומרין" כמו גמר ביאה (יבמו' נ"ה: סוטי' ט"ו:) וכן הוא אומר בכריתות י': וי"א. עשה בהן את המערה כגומר. ושם גומר בשפחה חרופה. פי' גומר ביאה בשפחה חרופה. וכן כתוב בפירוש ביבמות שם ועיי"ע ער ג'. ובירו' רפ"ח דנזיר היערתי אבל לא גמרתי. — והנה גי' רבינו גמר שהכל וכ'. הוא כגי' כ"י א"פ ועיי' אבל בנו"ג אמר רב שהכל גומרין בה ובילק' הושע רמז תקט"ו מאי גומר אמר רב שהכל וכ'.— בנו"ג ד"א על דרשה אחרת בפסחי' פ"ז רע"ב ע"ש והמאמר הנ"ל הובא בשם ר' יוחנן ובילק' נחלף הסדר וכ"ה בכ"י ב' מינכען עיי' ד"ס פסחי' צד קל"ג. ודע שבכל הערך לא חידש רבינו מאומה ודרכו הוא להביא שמות פרטיים בשביל המדרש הסובב והולך עליהם עיי' מבוא אצלינו פ"א] —

גְּמַר (Karbunkelstein, eig. sehr glühend, wie die Kohle) גומרא ושעריך לאבני אקדח (ישעי' נ"ד, י"ב) תרגומו לאבני גמר. * [אחי"ה התרג' פתר אקדח מלש' קדחי אש (ישעי' נ', י"א) וגמר מן גומרין פי' גחלים עיי"ע גמר א' וגמר הוא מין אבן טובה בוערת כלפידים והיא קרבונקל"א כמו שפירש"י נכון מאוד בפי' ישעי' שם ועיי' ג"כ הרד"ק שם ובשרשים שרש אבן וש' קדח]—

גְּמַר (Vollendung, Vollkommenheit) לבושי תכלת (יחזק' כ"ג, ו') תרג' לבושי גמר. פחות וסגנים [קרבים, כצ"ל] לבושי מכלול (שם פסוק י"ב) תרג' לבושי גמר. המה רכליך במכלולים (שם כ"ז, כ"ד) תרג' בגמר כל מיני תושבחתא. * [אחי"ה בנו"ג בגמר מיני כל וכ'. ודע שהתרג' פותר תכלת בענין תַּכְלִית וכן מכלול יען כי כן העתיק גמר. והתואר גָּמִיר העתקה של כליל, יחזק' ט"ז, י"ד. וכן בדרז"ל השם גְּמַר מורגל כמו גְּמַר דין (סנהד' ו':) גְּמַר מלאכה, ירו' פיא' פ"ו ד"ט ע"ג, ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד; גמר ביאה עיי"ע גֹּמֶר, והתואר גָּמוּר ד"מ צדיק גמור כתוב' ק"ה. חולי' פ"ט. ועיי"ע גו ועוד הרבה] —

* גמרייה בירו' שבועו' פ"ג דל"ד: ט"ס תחת גמזייה עיי"ע ארזן א' ומ"ש. ובעל כ"כ בע' גמר הביא זה הירו' בטעות בנדרים ורוצה לקיים הגי' ופי' גומרייה בל"ע עיקרי הדקל. אמת הדבר שבל"ע جمار טעמו כן אבל המשך הענין בגמרא שם מראה באצבע שלא מן השם הוא זה.

* גמורקין ט"ס תחת גהורקין עיי"ע גהרק.

גְּמַשׁ (herabsinken, mit dem Kopf niedergebückt sein ar. غمس) בס"ג דפ' שני שעירי (יומי ס"ז.) זמנין דגמיש ליה לרישיה ולאו אדעתיה פי' דכייף. * [אחי"ה וכן פירש"י יכוף ראשו תחת גופו כשיפול לאחוריו ולא יוכל לראות הלשון אם הלבין ע"כ מדבריו ולא יוכל לראות משמע דהיה מונח לפניו גי' כ"י ב' מ' דגמיש רישיה ולא חזי ליה עיי' ד"ס יומ' צד צ"ד: ופי' גמש בל"ע כופף ראשו במים לטבול ומזה בדרך כלל כופף. והח' לעווי מדמה גמש למלה ערבי' קמש قمس ששוה בענינה כמו גמש בערבי וכבר קדמו הרב בעל כ"כ. ולא הוצרכנו לזה אחרי אשר המלה גמש מסכימה לפירושנו היטב] —

גַּן = גַּנָּה (Garten; גִּנּוּנִיתָא בל"ס Gemüsegarten kleiner Garten) בפ' עושין פסין (עירובי' כ"ג.) הגנה והקרפף שהוא ע' אמה ושירים על ע' אמה ושירים. ובר"ג' דפ' בכל מערבין (שם כ"ח רע"ב) ברגנונייתא. ובפ' המוכר את הבית בגמ' רשב"ג אומ' המוכר את העיר (ב"ב ס"ח סע"א) מי סברת מאי שלחין באגי לא מאי שלחין גנונייתא דכתיב (שה"ש ד', י"ג) שלחיך פרדס רמונים. ובפ"ק דע"ז בגמ' ר' ישמעאל אומ' (ע"ז ז':) השבת מתעשר זרע וירק וזירין התם בדגנונייתא. פי' גן ממש. * [אחי"ה מל"ס גַּנָּה וְגַנָּה ובל"ע جنّة וכ"ה בל"ס גִּנְתָּא וכן בב"ב ג"ד. גִּנְתָּא דבי רב. ירו' סנהד' ספ"ב ד"כ ע"ד כגנתה כן גננה. ובב"ר פ"פ לפום גנתא גננא. פי' כפי מה שהגן כן שומר הגן היינו גַּנָּן וכ"ה בל"ס. וכנ"ה הַגַּנָּן בויק"ר פ"ה.

והקבוץ כלי' פי"ז מ"א קופת הַגַּנָּנִים. פסחי' כ"ב. נמכרין לגננין לזבל. ירו' תרומה פי"א דמ"ח. ירק של גננין, פי' מוכרי ירק, ועוד במשקל גִּינָאָה שבת ק"י: חולי' ק"ה: והקבוץ בגיטי' י"ד: הנהו גִינָאֵי, תעני' כ': פייש להו לגינאי ובכ"י מ' ב' יתיר להו לגינאי, ובכ"י מ' א' יתיר לגַּנָּאֵי, וכ"ה בע"י ובמנוה"מ עיי' ד"ס צד נ"ח שם. — ומן השם גנה נאצל בלישנא קלילא גנוניתא, פי' גן קטן, וכ"ה בל"ס, וכנ"ה בירו' סוף קידושי' דס"ו סע"ד אסור לדור בעיר שאין בה גינוניתא של ירק, וזה מה שפי' הרשב"ם לב"ב ס"ח. גינונייתא גנות הסמוכין לעיר וכ'. וכמו כן פי' כ"י ב"ב לרגמ"ה גינונייתא גנים דבתוך העיר גינהו עכ"ל. ובע' נרקם גרס רבינו מברכו' מ"ג: נרקם דגינתא ובכ"י ק"ט דגַנְיָתָא, ובאו"ז הלכו' סעוד' סי' קע"ט ג"כ נרקום דגינתא אבל בנו"ג דגנוניתא ובכ"י מ' דגנוניא. וענין של גנה וגנוניתה דוקא גן של ירק כמשמע מכל מקומות הנ"ל וכ"ה אומר בנדרי' נ"ג. ירקות גנה, ובכלאי' פ"ב מ"ב זרעוני גנה, ובויק"ר פט"ו גנת ירק. — ובצירוף עם מלת עדן הוא מקום אשר שם לנפשות הצדיקים תהיה עדנה ותתעדנה בטובו הגדול של ארון כל היצורים. והרבה מאמרי רז"ל דברו מזה במתק לשונם עיי' לדוגמא ברכו' ט"ז: כ"ח: ל"ד: עירובי' י"ט. פסחי' נ"ד. צ"ד. תעני' י'. ל"א. חגיג' ט"ו. סוט' כ"ב. ב"מ פ"ה: קי"ד: ב"ב ע"ה. סנהד' צ"ח. ק"ב. תמור' ט"ז. תמיד ל"ב: אבות פ"ה, כ"ג. ד"א זוט' פ"א. והפכו גיהנם עיי"ע גיא בֶּן הִנֹּם — ועוד גַּן כינוי לערות אשה. גן נעול (שהש"ר ד', י"ב) נדרש במדרש שהש"ר שם ובפסיקתא ויהי בשלח צד פ"ג. גן נעול אלו הבתולות ובויק"ר פל"ב ובילק' בשלח רמז רכ"ו אי' בטעות גל נעול אלו הבתולות וצ"ל גן נעול כמו שהגיה כבר לנכון הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער בפסיק' שם אות ס"ד ובילק' פנחס רמז תשע"ג חסר הסיום גל נעול אלו הבעולות ואית' רק גן נעול אלו הבתולות. במכילתא בא פרש' ה' ובמד' שוחר טוב מזמ' קכ"ב דורש ר' נתן גן נעול אלו הנשואות ע"ש היטב. שהש"ר שם גנתי נעולה והיא מתגניא. ב"ר פפ"ה שהיה חורש בגנות ומערה לאשפות עיי"ע אשף, פי' בועל בה ושופך זרעו ארצה, ובפדר"א ר"פ כ"א אשר בתוך הגן (בראשי' ג', ג') תנא ר' זעירא אומ' . . אין בתוך הגן אלא לשון נקייה מה שבתוך הגוף אשר בתוך הגן אשר בתוך האשה ואין גן אלא האשה שנמשלה לגן שנא' גן נעול אחותי כלה מה הגנה זו על כל מה שנזרעה הוא צומחות ומוציאה כך האשה הזאת כל מה שנזרעה הרה ויולדה ע"כ. וצריך למידע כי גם בל"י ורו' הוראת κῆπος hortus, היא גן ועוד ערות האשה ועוד במלת גן יש כאן נפילת לשון על לשון ἥτων. פי' אשה עיי"ע גן ה'. ואולי בחרו חז"ל לשון ערומים לרמוז גם על הוראת גני וגנאי לשון בזיון כנראה קצת מב"ר פפ"ה של מעלה. ועיי' עוד ע' גְּנַן] —

גַּן (= גְּנִי בל"ס גְּנָא (liegen, sich legen zu schlafen
בפ' חזקת הבתי' [בגמ'] ואלו דברים שאין להם חזקה (ב"ב נ"ח.) א"ל מאי קא עביד אברהם אבינו גני [1]) בכנפיה דשרה פי' שוכב. *[אחי"ה וכ"ה בל"ס, וכנ"ה סנהד' ק"ט: גני אפוריא. ושם: לא גנינא אפוריא, ושם פורייתא דהוו מגני עלה אורחיא. ושם אפעל עיי' בסמוך למטה. גיטי' ס"ח. רוי וגנא. שבת ס"ה. לא שביק להו גְנָיָאן גבי הדדי (שתי פעמים) ובכ"י הגי' גניין וכ"ה ברש"י שם. ובשבת קכ"ט. וניגני בשימשא, ושם דגני בשימשא. תעני' כ"א. גנא בההוא דיורא כ"ה בכ"י מ' ובכו"פ פמ"ז עיי' ד"ס תעני' צד ס', ובנו"ג בת עיי"ע. ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ד כותלא דגנאו ביה, ושם דס"ט: דגניי ביה ובזה מפרש שמואל הדבור כותלו גוהה עיי"ע גה א' ושם חוינו דעתינו שפירושו כותל הנוטה וא"כ יפה פי' הירו' גוהה ע"י גניי ביה, פי' הכותל ששוכב וישן על צדו הוא דהתירו לסתור ולבנות ולאפוקי אם יש לו בית לדור בו ורוצה לתקן בית אחר שלו. ושמואל בכונה משתמש בלישנא דגנאי, פי' נוטה ושוכב כעין כותל גוהה שנטוי וחשב ליפול ארצה. ואַפעל בסנהד' הנ"ל ואוגניתיה גואי, ב"מ פ"ד: אוגנין בעיליתאי ושם אוגניתיה בעיליתא, פי' השכבתיו בעלייתו ובמ"ר פי"ח בט"ס אנגיתיה בערסיה וצ"ל אַגְנִיתֵיה] —(א"ב תחת צאלים ישכב (איוב מ', כ"א) תרג' תחות טלליא יגני [2]).

גַּן = גִּין (im Schutz, Partkl. wegen, weil) בפ' האשה שהלך בעלה למדינת הים בגמ' צריכה גט (יבמו' צ'.) יורשה ומטמא לה ואוכלת בגינו תרומה. על כן באה אלינו (בראשי' מ"ב, כ"א) תרג' בגין דין. *[אחי"ה וכבר קדמתי פי' מלת היחס זו בע' בגין ע"ש ומ"ש] —

גַּן (=גְּנִי בל"ס וכן בל"ע جنى schmähen, schmählich Schmach, והשם גְּנוּת, גְּנַאי ובל"ס גּוּנְיָא ; sein

[1]) בנו"ג גאני. [2]) ושכב בשלמתו (דברי' כ"ד, י"ג) תרי"ו א', ויגני בגלופקריה.

(Schande) בפ' ערבי פסחי' (פסחי' פ"י מ"ד דקט"ז.) מתחיל בגנות ומסיים בשבח. בר"ג דפ' שלשה שאכלו (ברכו' מ"ה סע"ב) העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח והתניא הרי זה מגונה, פי' ר"ח אוקימנא בשאר ברכות אכל בבונה ירושלים וכיוצא בהן שהן סוף ברכות הרי זה משובח. ומפרש בתלמוד ארץ ישראל (ירו' ברכו' פ"ה מ"ה ד"ט סע"ד) כאן לכתחלה כאן לבסוף [1] - ורב אשי דהוה בתראה הוה עונה אמן דבונה ירושלים בלחישה כי היכא דלא לימרו סליקא ברכת מזון ואתי לזלזולי בברכות הטוב והמטיב ש"מ גמשום שהיא ברכה אחרונה וכיוצא בה כל ברכה אחרונה עונין אחריה אמן. *[אחי"ה פי' זה דר"ח עם תוספ' ביאור הובא ברא"ש ובאו"ז הנ"ל וכן הובא בתוספות רא"ש הודפס בספר ברכה משלשת צד ל' והלאה, וכתוספ' רבי יהודה החסיד ג"כ בספר הנ"ל צד ל"ב והלאה ועיי' עוד תוספות ברכו' מ"ה: ד"ה הא בבונה. פי' גני בל"ס כמו בוז ובזה בל"מ וקרוב לטעם זה בל"ע גנא, פי' חושד בדבר מכוער וכנ"ה כמה פעמים בדרז"ל, הפעל עיי' ברכו' ל"ג: נדה י"ז. הרי זה מגונה, שבת ס"ה. מידי דמיגנַיָא ביה, ושם ק"מ: אתי למיגניא, קידושי' מ"א. שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, סנה' צ"ב: ביקש לגנות כל שירות וכ', ושם מגנין את החמה וכ', גיטי' נ"ח: מגנין את הפז, הגיג' ט"ו: מתגנין בה, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג דלא יהון מתגנו בי. והשם גנאי או גנותא עיי' ברכו' ל"ג: (ילקי' עקב רמז תתנ"ו) והלא גנאי הוא לו. מ"ג: ו' דברים גנאי לת"ח. יומ' ל"ח. ואלו לגנאי וכ', מגיל' ט"ו. וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי. כ"ה: כל הכתובים בתורה לגנאי קורין לשבח וכ', שקלי' ט'. והביטו אחרי משה חד אמר לשבח וחד אמ' לגנאי, סנה' צ"ד. גנאי לחזקי' וסייעתו וכ', ע"ז מ"ו. לכנות להם לשם גנאי וכ', ירו' קידושי' פ"א דנ"ט ע"ד גנאי לו גנאי למשפחתו, ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג גניין של ישראל. ויק"ר קלספל"ב גנאי לאמו גנאי לו גנאי למשפחתו גנאי לשבטו. — והשם: פסחי' קט"ו. מתחיל בגנות, מגיל' י"ג. מגנותו של אותו רשע למדנו שבחו וכ', סוט' ל"ב: אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם, ל"ה. סברי בגנותיה קא משתעי, סנהד' צ"ג: משתעי קרא בגנותא דצדיקא וכ', שסיפר בגנותן של ראשונים, בכורו' מ"ה. מ"ס בגנותיה משתעי ומר סבר בשבחיה, ערכי' ט"ז. מתוך שבחו בא לידי גנותו, שמ"ר רפט"ז שמעתם שבחו של הקב"ה באו ושמעו גנותה של ע"ז וכ' ע"ש] — (א"ב תרג' בפסוק בימים ההם כשבת (תרג' שני ב', א') שבח לחורין גנאי למסכנין, ופי' מלה זו בל"י פעמים דבר משובח ופעמים הפכו דבר מכוער). *[אחי"ה נ"ל שכונת ר"ב על ל"י κοινός וטעות היא, שאין גזעו מל"י, כי אם מל"ס וכן מורה התואר גנאה בב"ק צ"ב: מילתא דגנאה דאית בך קדים אמרה ובל"ע ענינו פשע ועיי"ע גנאך] —

גִּין, = גיני, גינייא (פי' בל"י γυνή פי' אשה) בב"ר (פי"ח ופל"א) כבר פירשנו בע' אנתרופי.

גֵּן = גִינֵי בל"ע جنّى، جنّ (dämonisch, wild) גיניי גיניי בגמ' דבני מערבא במסכת דמאי פ"ק (ירו' דמאי פ"א דכ"ב רע"א), פי' נהר נהר. *[אחי"ה זה הערך אי' רק בכ"י פאריז. ולדעתי הוא כינוי לנהר וטעמו בל"ע שד ומוחזק משדים וכינוי זה עולה יפה לרדיפת מימי הנהר הקטן הזה והראיה ממקומות הבא זכרונו בירו' ובבלי. בירו' שם אי' במעשה דפנחס בן יאיר: הוה אזיל לבית וועד והוה גיניי גביר א"ל גיניי גיניי מה את מנע לי מבית ווערא. ובירו' שקלים פ"ז ד"נ ע"ג גינאי שטף זיקין, ובחולי' ז', פגע ביה (בר"פ בן יאיר) בגינאי נהרא א"ל גינאי חלוק לי מימך וכ', וז"ל של מהרי"ש בספר תבואות הארץ (צד ל"ב:) שם נחל קטן סמוך לדשיני"ן (עין גנים) ובימות הגשמים יתרחב הרבה וכדומה שמעשה רפב"י היה סמוך לפסח שנשא אחד חיטי לפסחא ובזמן ההוא יתרחב לפעמים עד שאי אפשר לעבור ע"כ] —

גֵּן = גְּנוּבְיָא (בל"י κοινωνία Zusammenkunft, freundschaftl. Umgang) בילמדנו והיה עקב תשמעון (בתנחו' ל"י) פרש' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך: היושבת בגנים (שה"ש ח', י"ג) חברים כשם שחברין יושבין גנוניות גנוניות ועוסקים בתורה אני יורד אצלם ואני מקשיב לקולם ושומע שנאמ' (שה"ש שם) לקולך השמיעיני. *[אחי"ה ואין אצלי ספק שדורש גנים ע"י גנוניא והוא ל"י הרשום', פי' קבוץ וחברת אוהבים ובשהש"ר פי' היושבת אפס קצהו תראה מהמדרש וז"ל: היושבת בגנים כשאתם קורין חברים אני ומטליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני אבל וכ', ותיבות זרות שהביא רבינו מילמדנו נשמטו בשהש"ר מחסרון ידיעת הסופר המעתיק] —

---

[1]) ודע שז"ל הירו' שם: אית תניי תני הרי זה בור ואית תניי תני ה"ז חכם א"ר חסדא מאן דמר הרי זה חכם בעונה בסוף ומן דמר ה"ז בור בעונה על ברכה וברכה וכן הביא הרא"ש פרק ז' דברכו' סי' י' ובאו"ז הלכות סעודה סי' ק"צ ובאבודרהם בראש הספר השער ג' צד ז' עמוד ד'.

☞ גנאך (בל"ע جناح Vergehen, Verbrechen) תרג' הזובחים [צ"ל זובחים] בגנות (ישעי' ס"ה, ג') דדבחין בגינאך טעוותא, והמטהרים אל הגנות (שם ס"ו, י"ז) ודמרבחין לגינאך טעוותא). * [אחי"ה בעל המתורגמן הביא גם הוא זו הגי' (ופליאה שגם הוא ציין הזובחים ובמקרא אי' זובחים) אבל בנו"ג גִּינָן, ובעבור שלא מצא רמ"ל גי' גינאך על כן לא הביא גינאך של הוספת ר"ב בע' בפני עצמו רק כוללו עם ע' גן א' וזה בלתי נכון כי בודאי גי' הישנה היא גינאך ונ"ל שצ"ל גונאך והוא ממש ל"ע הרשום', פי' זדון עברה ופשע ודרש בגנות מלשון גנוּת מפעל גני שענינו בל"ע חָטָא וּפָשַׁע, עיי"ע גן ד'. וכפי' הזה בפתרון התרג' פירש"י זובחים בגנות: מעמידים עכו"ם בגנותיהן ועיי' עוד לס"ו, י"ז] —

גָּנַב (stehlen) בתעניות בפ' שלשה פרקים (פ"ד מ"א דף כ"ו.) ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות, פי' (בגמ' כ"ח.) גונבי עלי גונבי דעת יושבי פרדסאות[1]) באומרם להם כי התאנים הבכורות הללו אנו הולכין לכתוש אותן במכתש שלפנינו בעלי שעל כתפינו לעשותן קציעות של דבילה. פי' עלי יד המכתש כדכתיב (משלי כ"ז, כ"ב) אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי. * [אחי"ה ובהשאילה בצירוף מלת דעת, פי' כמו בל"י νοόν κλέπτω מַטעה ד"מ בב"ר ספכ"ב גונב דעת העליונה, פי' כמעלים וכמכסה דעת העליונה ממנו והוא כופר בידיעת אל ולא נתכנו עלילות. ועל מי שמושך לבו של חבירו ומטעהו עליו נאמר גונב דעת הבריות חולי' צ"ד. שבועו' ל"ט. תוספתא דב"ק פ"ז (וקרוב לזה ב"מ פ"ד מ"ב גונב את העין) והשם גניבות דעת, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ד. והשם גַּנָּב ולנקבה: בב"ר פצ"ב ותנחומ' ס"פ מקץ גַּנָּבָא בַר גַּנַּבְתָּא] —

גנב (מל"ע جنابة זרע איש, או כמו דוּנְבָא בל"ע ذنب, פי' זנב Schweif) בריש גמ' דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) מ"ט גמלא זוטרא גנובתיה מ"ט תורא אריכא גנובתיה. ובפ' אלו מגלחין בהלכה ראשונה (מ"ק י"ז סע"א) אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא והיא דידה עבדא. ובפ' אלו טרפות בגמ' סימן היה (חולי' ס.) שור כרסתן פרסתָן, רב רישיה, רבא גנובתיה רבא פסיעתיה[2]) וחילופיהן בחמרא[3]) נפקא מיניה למקח וממכר. ובר"ג דפ' אותו ואת בנו (שם ע"ט.) רבן אודניה וזוטרא גנובתיה בר חמרא, זוטרן אודניה ורבא גנובתיה בר סוסיא[4]), פי' זנב. יחפוץ זנבו (איוב מ', ט"ז) תרג' כאיף גנובתיה. * [אחי"ה בנו"ג כפין דונביה ובאמת נרדף עם גנובתא, או י"ל שהוא ל"ע והוראתו זרע היוצא מאבר המוליד ומזה גם בהשאילה אבר עצמו. וכנה"מ במ"ק י"ז. איתלי ביה נורא בגנובתיה] —

* גְּנִיבָא (E. N.) בזמן רב היה שהיה הולך אצלו לביתו כדאית' בברכו' כ"ז. רב איקלע לבי גניבא, ושם כ"ה. גניבא משמיה דרב אמר וכ', ועיי' עוד ע"ז ל"ו: חולי' מ"ד. נ': גיטי' ז'. נתנו נגיבא בקולר ושם ס"ה: שיצא גניבא לקולר ליהרג במלכות וכ', ובירו' גיטי' פ"ו דמ"ח: כהדין גניבה אתאפק למקטלא וכן הוזכר גניבא בגיטי' ל"א: ס"ב. ובקהל"ר בפסוק כאשר יצא ע"ש משל דשועל.

גִּנְבַּר (לדעת רבינו העתקתו Inguer ולדעת ר"ב Wachholder מל"ר juniperus בל"ר אמצ' ginibrera) בפ' המגרש את אשתו בגמ' גופו של גט שחרור (גיטי' פ"ו.) מאי אסותיה אמַר אביי גינברא[5]) ומרתכא וכבריתא, פי' זנגביל[6]) ובל' לעז זינזיברי[7]). (א"ב פי' יונברא בל"ר מין אילן אשר עליהו לא יבול ולקליפתה ריח טוב והיא נבקעת מעצמה ונוטף שרף ריחו טוב אשר לו וגם לגרעיני האילן יש סגולות ברפואה). * [אחי"ה וכדעת ר"ב פירשו גם מהר"ם די לונזאנו במעריך וכ"כ בע' גִּנִיבְרָא, אבל פירש"י כערוך, ובל"ר האמצעי gingiber ולדעתי הוא ל"י κιννάβαρι = Zinobererz אשר ממנו נעשה כסף חי ועוד מרתכא מעורב בו] —

גַּנְג גַּבֵּיגִי (בל"י κυνηγός קניגי Jäger =) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' ס:) וכי משה רבינו גניגי היה או בליסטורי היה כבר

---

1) וכה"ג במ"ק כ"ח: בב"ב קכ"א: וגיטי' פ"ח. ובילק' משלי התקמ"ו וכ"ה בכ"י מ' תעני' כ"ח ול': עיי' ד"ס שם צד פ"ו. וצ"ד. אבל בתוספתא תעני' פ"ג ובירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד הגי' פרסדאות וכ"ה בע"י הראשון ובנו"ג בתעני' פרוזדאות ובע' פרוזדאות ובע' פרוזדור הביא רבינו גי' פרוזדאות ופרסדאות וזהו העיקר כי המלה ל"ר הוא praesidiarii פי' שומרי הדרכים מאנשי הצבא נצבים בעיר לשמור הדרך עיי' במוסף הערוך ע' פרוזדאות. 2) כ"ה לנכון בדפ"ר בנוסח' חסרו ב' תיבות האחרונות. 3) ובע' כרס א' פירשו רבינו ע"ש. 4) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע חסרה שורה שלימה, ובנו"ג רברבן. 5) כ"ה לנכון בע' כבר ב', ובדפ"ע בכאן בט"ס גונברא. 6) כ"ה בל"ע زنجبيل. 7) בל"י ζιγγίβερις ובלאי"ט zinzibo zenzero ועיי"ע זנגביל.

פירשנו בע' בלסטר. ספר [1]) אחר קניגי והנם בע' ק'.

גנגידיון (eine Mohrrübenart von bitter-herbem Geschmack, γιγγίδιον, gingidion) ירו' דפסחי' בפ' כל שעה (פ"ב דכ"ט ע"ג) וכתמכא ננגידיון, פי' בל"י ורומי' מין ירק גדל בסוריא הוא מר ושרשו מר ונאכל חי מבושל וכבוש. * [אחי"ה עיי' דיאסקארידים ב', פקס"ז ופליניאוס ס"כ, פט"ז] —

גנגיליון ס"א גלגיליון וככר פירשנו במקומו [2])

גַּנְגָּן (Tasche, Sack) בכל כלי עץ שנחלק פי"ו בכלים (כ"ז) ורביעית של אלית ונגוגנת הענ. פי' תרמילו של עני. * [אחי"ה וכן פי' הר"ש ורע"ב מבלי שהזכירו את רבינו, ורמב"ם פי' מלש' גנון והציל ע"ש. ורה"ג לא פי' כלום. ודע שבל"פ גנג غنج מורה: שק. בנו"ג גנוגנות, ובפיה"מ לרמב"ם ור"ש גנגנית] —

גֻּנְד = גּוּנְדָּא (בל"ר אמצ' candys, בל"י κάνδυς ein med.-pers. Oberkleid) בפ' כל כתבי הקדש בגמ' מצילין מזון ג' סעודות (שבת קי"ט.) רב ענן לבש גונדא. ובס"ג דפ' היה נוטל את (המחתה) [וצ"ל מנחתה] (סוטי' כ"ב:) אמר רב נחמן בר יצחק דמטמרא [מטמרא] ודמגליא מגליא בי דינא רבא ליפרע מהני דחפו גונדי האומרי' קרב אליך אל תגע בי כי קדשתיך (ישעי' ס"ה ה' ציון של פסוק חסר בנוסחאות) פי' בגדים שחורים. * [אחי"ה וכן פירש"י לשבת הנ"ל לבוש גונדא כלי שחור וכן הובא באו"ז הלכ' ערב השבת סי' י"ח ס"ק ב' בשם רש"י. ובאו"ז הגי' גוכרא והוגה גונדא ונ"ל שעיקר הגי' היה לו גונרא וכ"ה ברא"ש דפ"ו וכ"ה בע' חף ה' לכ"י ו"ו א' אבל גי' מוטעת היא והעיקר גונדא ועניגו מין מלבוש פרסי ומלבוש יקר היה שמתכסין בו שרים, ובזה עולה יפה דרוש בסנהד' כ': גיטי' ס"ח: לבסוף לא מלך (שלמה המלך) אלא על מקלו שנאמ' וזה היה חלקי מכל עמלי חד אמר מקלו וחד אמר גונדו ע"כ, פי' טלית יפה נשארה לשלמה ממלכותו ונ"ל שדורש חלקי מלשון חלוק. אבל בע' קד ג' הביא רבינו שני הציונים (ועוד ויק"ר פ"כ ולפנינו לי") מגיטי' וסנה' הנ"ל וגרס . . חד אמר קודו ופירשו קערה של חרס . . כמו מקידה של חרש וכל זה נלקח מפי' רה"ג לסד"ט כלי' ט"ז. א' ע"ש והובא כבר מרש"י לסנה' וגיטי' שם בשם רה"ג. ולפי פי' זה קודו הוא ליפ ܟܕܘ, ܟܢܕܘ כלי כמין קערה או צלוחית. ולנ' קודו מצאתי און לי מקהל"ר פ"ב ו' פ' וכל אשר שאלו וזה היה חלקי וגו' מ"ד קודיא מ"ד קשרתי וכן בקהל"ר פ"ט, ז' פ' שבתי וראה: מ"ד קודיה ומ"ד קניה ומ"ד קשרתיה ובתנחום' אחרי מות. י"א קנה בידו וי"א קודו וי"א קו שררתיה ונ"ל שצ"ל במלה אחת קושרתיה ועיי' עוד ע' קשר ב' ומ"ש על כל פנים נראה בעליל כי נתאמת גי' רבינו בע' קד ג'. ובע' חף ה' פי' רבינו ציון של סוט' הנ"ל חייפי גונדי וז"ל "בזה הפי' משמע גונדי כמו גודא" (כ"ה בדפ"ר) וזה עולה יפה עם פירוש קוזאי עיי"ע פרוש ולפי פי' זה יפה עולה גי' רי"ף כ"י ומנוה"מ שהובאה בד"ס שבת צד קל"ד. וגרסו גודנא] —

גֻּנְד = גּוּנְדָּא (בל"י החדש' γοῦνδαι מל"ע جند Heer, Schaar) בס"ג דפ' ד' נדרי' (ל"ב.) ואיבעית אימ' גונדא דחימה. וכפ' אלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' ס'.) לא מצית צבתת ליה משום דנפישי גונדי. (א"ב חילוותא כתיב). * [אחי"ה בנו"ג בעינא דאיצבית ליה נהמא לאלהיכו א"ל לא מצית אמאי נפישי חילוותיה. ותחלת המאמר הובא' בשינוי קצת בע' צבת ב'] — ובהגדה בפ' השוכר את הפועלי' (ב"מ פ"ו.) נשב זיקא ואווש ביני קני סבר גונדא דפרשי הוא. ובפ"ק דע"ז בגמ' יום גינוסיא (י"א.) אונקלס בר קלונימוס [3]) איגייר שדר קיסר גונדא דפרשי אבתריה [4]). ובגיטי' בהגדת הנזיקין (נ"ז.) יומא חד הוה חליף גונדא דרומאי. פי' חיל וכן בלש' ערבי גונד. * [אחי"ה וכ"ה באמת ובכ"י ב"ר בט"ס גונדר ובדפ"ר חסר מן וכן עד גמירא. וכנ"ה בברכו' נ"ח. ועיי' ילק' מ"א י"ח רמז רי"ט חלף גונדא קמייתא . . חלף גונדא תניינא וכו'. ופירש"י גונדא כת אבל בשאר מקומות יותר טוב פי' גדוד וזה ממש כפי' הערוך, וכבר מלתי אמורה כמה פעמים, כי בפירוש לברכות עדיין לא השתמש רש"י בערוך. — ב"ר פל"א ערקין הוינן מן קומי גונדא וגי' רבינו עיי' בע' בטט ב'] —

גֻּנְדַּל (גלרן = גרדן בל"פ گردیدن, گردانیدن umgekehrt, verkehrt) בפ' המגרש את אשתו בגמ' שני גיטין (גיטי' פ"ז:) ותנא דידן דילמא גונדלית חתים, פי' גונדלית בשמאל הרוצה לכתוב ראובן מתחיל מן השמאל ומהלך אל הימין וכותב נבואר הנה ראובן נקרא גונדלית וכן בכתב יוני אם מתחיל מן הימין וכותב והולך בשמאל בכתב

1) כ"ה לנכון בדפ"א אבל בדפ"ו בט"ס פירוש. 2) עיי"ע גלגל ט'. 3) בדפ"ר קלוניקס. 4) בנו"ג גוגדא דרומאי אבתריה. . הדר שדר גונדא דרומאי אחרינא.

יונית ביט"א אלפ"א [1]) הנה ראובן שניהן נקראו גונדלית והיישינן דילמא היונים התחילו מן הימין כמדומין שישלימו התימותן בראשון ונמשך כתיבתן עד השמאל או העברים התחילו מהופך מן השמאל וכולן אחר התחלת שם העדים הולכין לפיכך את שהעדים נקראים עמו לבדו הוא כשר וזה פי' גונדלית בין בזה ובין בזה, זה פי' ר"ח ז"ל. פ"א של גאונים גונדלית חתמו דאקיפו סהדותם סחור סחור לקמא כדת משה וישראל ואשתכח דכולהו אקמא כתיבי משום הכי קאמר כשר וכתרא פסול. פ"א לגאון אחר [2]) וששאלתם גונדלית במקומנו קורין שמאל גונדלית והמשמאיל בשמאל קורין אותו גונדליא [3]) דילמא איטר גונדלית חתם שמא בשמאל חתם. * [אחי"ה המלה קשה הכנה היא ונלאתי לפתרה ואם כדברי רבינו הוא פי' המלה בהפך וכן כתב הרשב"א בחידושי גיטין דלמא גונדלית כלומר בהפך ע"כ. ולדעתי אז גונדל בהפך האותיות גלדן = גרדן ל"פ הוא וטעמו מהפך (ועיי"ע הבא אח"ז). כי מ"ש רבינו בשם הגאונים וכ"ה גם ברש"י בשם הגאונים כי גונדלית משמע איטר יד או שמאל לא הוברר לי באיזה לשון ענינו כן כי בל"ע נקרא שמאל يسار וכ"ה בל"פ ועוד בל"פ איטר יד נקרא چپ ועוד יד שמאלית נקרא לדעת קצת برانكر ובל"פ הישנה נקרא havya. אבל בענין פ"א של גאונים כי גונדלית פי' בהקפת סחור היטב נוכל לפרשו מל"פ كردن, פי' הקפה סביב סביב וגם כאן מוכרחים להפוך האותיות או י"ל שהוא ל"פ ממש كندله, פי' מקובץ זה סביב זה. ואם נעזוב פירוש של הערוך אז נוכל לגזור גונדלית מל"פ كندوله = קנדולה והוא בלי צורה, משונה בצורתה וזה עולה יפה עם פירש"י בשם הגאונים שכתבו בזה"ל אדם המשתמש ביד השמאלית קורין לו במקומנו גונדליא לפי שהמשנה מסדר המשתמשין ע"כ] —

גַנְדַר (= גרדן מל"פ كردن (drehen, wälzen בפ' רא"א תולין בגמ' הקש (שבת קמ"א.) ובר"ג דפ' שואל אדם מחברו (שם קמ"ח:) ובביצה בר"ג דפ' המביא כדי יין (ל'.) לא ליתיב איניש אפומא דליחיא [4]) דלמא מנגדר ליה חפץ. ובר"ג דמסכ' תמיד (כ"ז.) אמר רב משרשיא ש"מ תפילין [5]) מן הצד שפיר דמי ולא חיישינן דלמא מגנדר נפל עלייהו [6]). ובס"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק ל"ה רע"א) וקא בענן מיקלייה ואינגדורי בקיטמיה [7]), ובפ' שור שנגח את הפרה בסוף הלכה החופר בור (ב"ק נ"א.) מתניתא דאיגנדר איגנדורי לבור [8]). ובפ' אין מעמידין בגמ' אין מתרפאין מהן (ע"ז כ"ח סע"א) ניתי עינבתא [9]) בת מינה ונגנדר עלה. ובס"ג דפ"ק דיבמות (י"ז.) היינו דאמרי אינשי קבא רבא וקבא זוטא מיגנדר ואזיל לשאול. ובר"ג דפ' הזורק גט לאשתו (גיטי' ע"ז:) ההוא גברא דזרק לה גיטא לדביתהו הוה קיימא בחצר איגנדר גיטא [10]) ונפל לפיסלא, פי' נתגלגל הגט ונפל בפסל היוצא והבולט מן הכותל כדגרסינן (סוכי י"ד: י"ט. ועיי"ע פסל ב') פסל היוצא מן הסוכה ואמרינן (שם י"ח.) נסר ופסל מהאי גיסא. וניגדריה ס' זימני ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט קל"ס ע"ב). * אחי"ה וגי' ס' זימני אי' כהוגן בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' מטח אבל בכ"י ה"ב חסר ס' ובדפ"ע אי' ז' זימני, וגי' וניגדריה אי' ג"כ בנוסחאות ובכ"י ק"ט בע' מטח אי' וניגנדריה וכ"ה ברש"י גיטי' ולגנדריה אבל בדפ"ע ע' מטח בט"ס וניגרריה. ודע שפי' רבינו וכ"ה ממש פירש"י בכל המקומות הנ"ל טעם גנדר כמו גלגל ולפע"ד הוא מל"פ הרשום' בהפוך האותיות כי גרדן ממש פתרונו גלגל ועיי' עוד ע' הקודם לזה. אבל בל"ס ההדשה אי' ג"כ גנדר, פי' גלגל עיי' הח' לעווי בעמת"ל אבל מה שהביא שם ציון מתעני' כ"ג: קא מגנדרא עלי לא כאן מקומו כי אם בע' גדר א' ע"ש ומ"ש] — (א"ב תרג' וגללו את האבן (בראש' כ"ט, ח') ויגנדרון את אבנא [11]))

* גוּנְדְּרָא בל"פ كندروش בל"ע كندرة hügelige (felsige Erde ב"מ פ'. דוכתא דמחזקא גונדרי פי' מקום שמעלה הר וטרשין וכן פי' המלה בל"ע ופ' כמ: שהגהתי כבר בע' בגרונדי. ודע שגי' גרונדי מצאתי ג"כ בשט"מ לב"מ הנ"ל וז"ל שם בשם הראב"ד ארעא דמחזקא בגרונדי תרוייהו משלמי גרונדי כמו גריד והוא קרקע שמצויים בו סלעים קטנים שמעכבים המחרישה וכ', ובחידושי הריטב"א לב"מ מצאתי כתוב וז"ל וארעא דמחזקי בגוונדי וטעות נראה לעינים הוא

---

[1]) בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ניבוטא או אלפא. [2]) והובא בשערי צדק סי' י"ב. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ע' אבל בדפ"ע בט"ס בריהיא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א', ב' ול"ד אבל בדפ"ע בט"ס אפילו ובכ"י ה"ב תפלי וצ"ל תפילי. [6]) בנו"ג אמר רב פפא וכ' שריין ולא חיישינן וכ'. [7]) בנו"ג וקא בעי למקלייה ואיגנדר בקוטמא. [8]) בנו"ג מתני' דאיגנדר לבור. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר ודפ"א וכ"ה בע' ענב ג' ע"ש אבל בדפ"ו בט"ס ענגיתא. [10]) וכה"ג ברש"י שבת פ'. ד"ה ברישית יבני"ג אזל ולישן אינו יפה היא עיי' בהפשב"ע ע' גנדר אבל גם רבינו גורס כן בע' פסל ב' ונעלם זה מהגרו"ב. [11]) ועיי' עוד המתורגמן.

שצ"ל בגרונדי, וגי' הרא"ש ב"מ פ"ו סי' י"ג גרנדאי, וכל זה סיוע לגי' רבינו אבל ממה שמסדרו בע' בי"ת כאלו הבי"ת שרשית נראה בעליל שנעלם מעיניו גזע של מלה, ועיי' מ"ש במבוא פ"א צד V.

* גינדרונא עיי"ע גדרון,

גנדרז (אולי מל"פ كَرْدنَاج Geländer, eig. das rings Umgebende) בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושי' ע') אנא פורתא דגונדריזנא הוא דקא עבידנא א"ל מי סני ליה למר למימר מעקה כדכתיב באורייתא או מחיצה כדאמור רבנן, (א"ב בנוסחאות דידן כתוב גונדריתא), * [אחי"ה ודע שערך ד"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב גנדרן אבל בפנים הערך גנדריזנא רק כ"י ו"ו גורס גם באמצע גנדרינא, וכן היה מונח הגי' לפני בעל כ"כ, וגוזר אני המלה גנדרז באותיות הפוכות גרדנז מל"פ הרשומה וטעמה מה שהולך וסובב ובהשאילה מעקה] —

גַּנְדְּרָפּוּס (der = λυκάνθρωπος = κυνάνθρωπος an Melancholie leidet u. gleich einem Hund oder Wolf bellt) בר"ג דהגיגה (ג', סע"ב) והיוצא יחידי בלילה אימור גנדרפוס אחדיה, פי' חולי של שטות וכשעובר החולי הוי פיקח להכי לא חשיב ליה שוטה כי עביד האי גרידא, (א"ב פי' קנגדרופוס בל"י חולי של שטות ובעל חולי זה לן בבית הקברות אוכל בשר מתים ונושך כמו כלב עיי"ע קנטרופוס), * [אחי"ה ובע' קנגטרופוס הביא ר"ב ירו' דתרומו' פ"א ד"מ: קנגטרופוס הלן בבית הקברות אבל בנו"ג קנוטרוכוס וט"ס הוא ויותר טוב בירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג קניטרופים, ומלה מורכבת היא וטעמה בל"י כלב ואדם, ובהוראה שניה כמו לוקנתרופוס, פי' אדם של מרה שחורה ויצא בלילה ונובח ככלב או כזאב, וגי' גנדרפוס אי' בכ"י ה"ב וכ"ה נכון ובכ"י ו"ו גנדריפס וכ"ה בנוסחאות ובכ"י ב' מינכען גינדרופס (עיי' ד"ס חגיג' צד ד') וזה היותר קרוב למלה יונית רק נ' נשמט וצ"ל גיננדרופס, ורש"י פי' בענין אחר ע"ש] —

☞ גּוּנְדְּרִיתָא פורתא דגונדריתא עיי"ע גונדריזנא[1]) כי כן גרס בע"ה).

☞ גְּנַז (בל"ס וכן בל"ע كَنَزَ, جَنَّزَ zusammen-tragen, einsammeln) תרג' אשר אצרו אבותיך (מ"ב כ', י"ז) די גנזו אבהתך). * [אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים בדר"ל, עיי' ברכו' י': פסחי' נ"ו. גנז ספר רפואות, שבת י"ג: שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל, שם ל'. בקשו לגנוז ספר קהלת, ושם: ובריש קהל"ר ואף ספר משלי בקשו לגנוז, ס"ג, נגנזו עצי קנמון, קט"ו. צוה עליו וגנזו, קנ"ב: נשמתן של צדיקים גנוזות וכ', עיי' מאמרינו על זה במ"ע דמ"ג חכ"א צד תקס"ה, פסחי' קי"ט. גנוז לצדיקים, יומ' ט"ז רע"א בה גנזו בית חשמונאי וכ', נ"ב: משנגנז ארון וכ', נ"ג: במקומו נגנז, נ"ד. שקלי' ט': וידעו ששם ארון נגנז, מגיל' כ"ו: ס"ת שבלה גונזין אצל ת"ח, חגיג' י"ב. אור שברא ביום א' עמד וגנזו, סוט' ט'. נגנז אהל מועד, מ"ט: משמת ר"א נגנז ס"ת, ב"ב י"א. אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה וכ', ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד גנז טבלה של רפואות, סנהד' בבלי כ"ו. ומיגנזו פי' מתחבאים, והשם גניזה שבת קט"ו. ירו' שבת רפט"ז דט"ו סע"ב, מגיל' כ"ו: יומ' י"ב: ויק"ר פכ"א טעונין גניזה, בית גניזה, פי' בית האוצר, עיי"ע בית גניזה, ועוד מן השם גֶּנֶז, גנזא, חגיג' י"ב: גִּנְזֵי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה וכ', פסחי' קי"ט. בית גנזיו של קרח, קהל"ר פ' שלח גנזַי דידי והוא מל"מ ועיי"ע גז ב' ומ"ש, וכ"ה בל"פ וממנו נאצל גזבר ע"ש, ובהוספת ךְ בסוף גַּנְזַךְ ד"ה א' כ"ח, י"א וכן בב"ר פ"ס גנזכה] —

* גַּנְזַק (Gaza, Gazaka, Γάζακα Hauptstadt der Prov. Atropatene in Med.) מ"ק כ' סע"א מעשה ומת אביו של ר' צדוק בגינזק וכ"ה בנזיר מ"ד, אבל במסכ' שמחו' פי"ב בגנזק של מדי, ע"ז ל"ד. ול"ט. ר"ע איקלע לגינזק, ועיי' תוספ' לדי ל"ד. ד"ה ר"ע שרוצה להוכיח בשם רש"י תעני' י"א: שצ"ל מר עוקבא אבל נגד זה שרא נרגא הג' שי"ר בכ"ת ח"ה צד רט"ז והראיה מב"ר פל"ג דרש ר' ע ק י ב א מעשה דור המבול בגנזק של מדי ולא בכו וכ', קידושי' ע"ב. נהר גוזן זה גנזק, ושם ע"א: נהר גנזק כה"ג הנכונה בע' ואני, ובנו"ג נהר עזק, והיתה גנזק עיר במדי במחוז איטראפטיני אשר על שפת דרומית של ים כספי ועיי' כ"ח שם ונקראה העיר לעדות שטראבא Γάζα ולעדות פטלמיאוס ואממיאנוס Γάζακα עיי' מאננערט ח"ה, ק"ב והלאה.

גְּנַח (בל"ע בהפך האותיות نَهَجَ פי' נהק stöhnen, schwer athmen) בפ' הרואה בגמ' על הזועות (ברכו' נ"ט.) גנח גוהא[2]). ובס"ג דפ' יו"ט של ר"ה (ל"ג:) וכתיב ב ה באימיה דסיסרא בעד החלון

---

[1]) ר"ל עי' גונדרז של מעלה. [2]) בכ"י ה"ב גנח גנוה, ובכ"י מ' גנא גיהא ובכ"י ב' גנא עיי' ד"ס ברכו' צד קס"ז.

נשקפה ותיבב אם סיסרא (שופטי' ה', כ"ה) מר סבר אימיה דסיסרא גנוחי גנח ומ"ס ילולי יליל[2]. ובפ' אעפ"י בגמ' ומניקה את בנה (כתוב' ס'.) תניא ר' מרינוס אומר גונח יונק הלב בשבת. ובס"פ מרובה בגמ' אין מגדלין בהמה דקה[3]. ת"ר מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו הרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב עז רותח משחרית לשחרית. ובב"ר פל"ג (ספל"ב) וישאר אך נח (בראש' ז', כ"ג) אך מיעוט אף הוא גונח דם מן הצנה, פי' מוציא קול כעין שעול ומשליך דם. * [אחי"ה גי' שעול אי' בכ"י ו"ו והוא ל"ע سعال, פי' בלא"ש husten ובל"ר tussis ויפה העיר התשבי בע' שעול ראיתי בספרי רפואות שקורין לגנוח שאדם מוציא מפיו מן הריאה שעול.. והוא ל"ע ואחרי הביאו פי' הערוך כתב וז"ל וביש נוסחאות כעין שועל והוא טעות סופר ע"כ. ובאמת כ"ה בט"ס ברפ"ע ובכ"כ ובענין גזרת המלה יתכן שהיא כמו אנח בל"מ או היותר טוב באותיות הפוכות נחג והוא ממש בל"ע אנח ונהק מלב ובל"ס אתגנח ענינו רעד וחרד בלב. וגם בל"פ غنج, غنك ענינו השמעת קול גדול ונאמר משור ומצאתי ראיה לזה מחולי' נ"א: ההוא תורא דנפל ואישתמע קל נגיחותיה וברש"י נגיחותיה, פי' קול יללתו. ולועזו רש"י בב"ק פלידרא וצ"ל כמו בחולי' פלינדרי"ש ובכתוב' פליינדרי"א, פי' plaindre ווערקלאגען, יאממערן בלא"ש. ועיי' מרפא לשון לרמ"ל לכתוב' ועוד י"ל שמלת גנח צ"ל נגח כגי' בחולי' ונגח = نجخ, פי' בל"ע כמו שעול כלומ' הוסטען בלא"ש. והבוחר יבחר] —

גְּנַח (בל"ע جنح rasch einherschreiten) עובר ארחות ימים (תהלי' ח', ט') תרג' דגנח איסרטי ימיא. * [אחי"ה בנו"ג דחליף אבל בדפ"ר של תרג' אי' כגי' רבינו עיי' עמת"ר להח'. לעווי אבל בגזרת התיבה טעה במח"כ כי המלה היא ממש ל"ע הרשומה וענינה עבר והלך במהירות] —

גנח (אולי מל"י castriren, εὐνοῦχος, εὐνουχίζω) כפ' השוכר את הפועלים בגמ' ואלו אוכלין מן התורה (ב"מ צ':) הני תורי דגנבין ארמאי וגנחין יתהון מהו, פי' מסרסין. * [אחי"ה וכ"ה בפירש"י. אולי נגזרה המלה מל"י הרשומ' וא"כ הגי' העיקרית תהיה אונחין יתהון. ועוד נ"ל כי גנח בל"פ غنج הוראתה ערות הבהמה, וממנו הפעל הסיר הערוה ע"י סרום] —

גנכא = גּוּנַכָא בל"ר gaunacum, gaunace בל"י γαυνάκη eine zottige oder faserige Decke (oder Bekleidung) ותכסהו בשמיכה (שופטי' ד', י"ח) תרג' וכסיתיה בגונכא וכן התרג' ויקח המכבר ויטבל במים (מ"ב ח', ט"ו). * [אחי"ה ודע שבדפ"ע ובקצת כ"י ע' הגי' גנבא וכן בפנים הערך גונבא בבי"ת אבל גי' כ"י ב"ר ועה"ק שנ"ב תמיד בכ"ף וזה העיקר וכן נראה מסדר של אותיות ושרי ליה מרא לר"ב כי הקדים המאוחר כי סבר שהגי' גנבא יען כן מסדרו אחר ע' גנב. וכן הוא בכ"ף כתרג' שלפנינו אבל במתורגמן הובא בבי"ת ורש"י ז"ל הביא התרג' במלכים בבי"ת וכן הביאו רד"ק בשרשים שרש כבר, אבל רש"י לשופטי' הביא התרג' בכ"ף וז"ל תרג' יונתן בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוט"א בלע"ז ע"כ ורד"ק לשופטי' כתב בזה"ל: ת"י בגונכא ופי' רבינו האיי ז"ל גלופקרא הנזכר ברז"ל קוט"א בלע"ז ובערבי גואבי כלש' התרג' והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר וכ', ובפי' רד"ק בדפ' וויניציאה הובא ל"ע בשם רה"ג גנאבי וזה מוסכם יותר לתרג' עם גי' בבי"ת וזה עולה יפה למה שכתב רש"י כ"י (הובא בליקוטים לרש"י לר"א ברלינער) וז"ל ותכסהו בשמיכה תרג' גונבא היינו בל' כנען גונא, וכן פי' רב האי זצ"ל קוטא בשמיכה שהניחה לכסותו עכ"ל. והנה לדעתי בל אפונה כי עיקר הגי' בדברי רה"ג גובא והוא ל"ע جوب והוא כעין אדרת בלי בתי יד אבל בגזרת המלה בודאי עיקר הגי' בתרג' בכ"ף בגי' כ"י ע' והוא ממש ל"י ורו' הרשומ' ופתרונה בגד או כסות עב יוצאין ממנו ציציות. ועל אודות לשון כנען עיי' במבוא לזה החבור פ"א צד VII] —

* גּוּנְדָא, גּוּנְדְיָא (בל"פ كوهان, كوه Berg, Burg, Festung) בב"ב ע"ה: אר"ל עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינואות אלף קפל מגדלים אלף ליצוי בירניות אלף ושני שילה טוטפראות וכ', ובע' טפף הגי' גינאות ועוד שם בע' השייך לזה (ובדפ"ע בטעות בע' מיוחד טטפראות) נשנה: גונגיות; ושם הגי' אלף שילי טטפראות (ועוד טטר אפילות). והנה הגאון נדחק עד מאוד לפרשו וגם בעלי התוספ' ב"ב שם ד"ה טפף וד"ה קפל פירשו כמו רבינו נתן אע"פ שלא

---

[2]) וגי' בה חסר בנוסחאות אבל אי' בכ"י ב' מינכען ול' וכן תיבות מ"ם אימיה דסיסרא ישנן בכ"י ב' רק שם הסדר משונה עיי' ד"ס ר"ה צד נ': [3]) כ"ה בכ"י ו"ג, ל"ד, ה"ב ודפ"ר והוא בב"ק פ'. וכ"ה בתמורי ט"ו:

הזכירוה בשם אבל הפי׳ קשה להולמו. וראיתי בשט״מ בסוגיא זו שהביא בשם הראב״ד וז״ל אלף טפף גינאות ואלף קפל מגדלים כל אלה השמות לא ידעתי מה הם אבל ממה שמצאתי קפ״ל שהוא לשון מנעול באגדה דחלק בענין עשרו של קרח אמרתי כי כולם מנעולים אלא שמגדלים נקראו קפל ושל גינאות טפף ושל ברניות לצוי ושל טטפראות והוא מקום הצביעה נקראו לשני עכ״ל. ובמח״כ אין זה כי אם דברי נביאות חוץ ממה שאמר שמלת קפל מנעול עיי׳ בסמוך. ובילק׳ זכרי׳ ב׳ ס׳ רמז תקס״ח הביא הגי׳ מב״ב בזה הסיגנון: אר״ל וכ׳ אלף קפל מגדלים אלף טפף גינאות אלף ליצוי ברניאות אלף ולשני טטרפאית וכ׳, ונ״ב פירש״י (וצ״ל פי׳ רשב״ם) ז״ל שהם אותיות חשבון והנכון בעיני שהם מגרשים ותחומים וכ׳ ע״ש. אבל בעינינו אינו נכון. והנה בהשקפה ראשונה עלה בדעתי לשער כי כל המדרש בב״ב נשתבש ממדרש שהובא במד׳ תהלי׳ שו״ט מזמ׳ מ״ח והובא יותר נכון בילק׳ תהלי׳ מ״ח רמז תשנ״ו בזה״ל ספרו מגדליה כמה גינאות עתידי׳ להיות בירושלים אלף קפ״ד גינאות, כמה מגדלים עתידים להיות בירושלים אלף ורצ״ו מגדלים, וכמה טטפראות עתידין להיות בירושלים אלף ותע״ו טטפראות והיכן המים עולים על תתקצ״ב בירגיות [וצ״ל בריכות כמו שהוא בשו״ט ויגיד עליו רעו בילק׳ שם . . והבאר עולה להם וע״ש]. ואחר עיון גדול אמרתי לישב המלות הזרות בב״ב הנ״ל כזה גינאות או גונניות הוא קבוץ מתיבת גוניא או גוננא ובל״פ הרשומ׳ עגינה מבצר, קפל הוא בל״ע ופ׳ قفل וכן كوپله פי׳ מנעול, ליצוי צ״ל ליצזי ממש בל״ע لزز ג״כ מנעול, שילי הוא ל״פ سولان, פי׳ כל בנין גבוה וא״כ שיעור המאמר כ״ה למה שאמר הכתוב (זכרי׳ ב׳, ח׳) פרזות תשב ירושלים בא ר״ל לנחם כי לעתיד לבוא תחת פרזות יבנו מבצרים מגדלים בירניות ובנינים גבוהים אלף טפף גינאות, פי׳ אלף מבצרים טפופים (פי׳ בנויים בשוה עיי״ע טפף), אלף קפל מגדלים, פי׳ אלף מנעולים של מגדלים, אלף ליצוי בירניות פי׳ אלף מנעולים של בירניות (וזה ג״כ מבצר בל״פ הישנה varena עיי״ע) אלף ושני שילי (לגי׳ הערוך) טטפראות פי׳ אלף ושנים בנינים גבוהים שמתפרשין מהם ארבעה דרכים כי כ״ה בל״י τετράπυρος או לגי׳ טטרפלאות בלשון יוני τετράπολος שמתפרשין מהם ארבעה שערים ועוד דעתי נוטה כי נוכל לקיים גם גי׳ ופי׳ רבינו בענין טטפראות, פי׳ שני כנפים וזיזין של בנין עיי״ע טפף ומ״ש. זאת חקרנוה אחר יגיעה רבה:

גְּנָן, גְּנָנָא, גְּנוּנָא (בל״ס חופה Baldachin, Trau-himmel der Brautleute) בפ׳ היה קורא בתורה בגמ׳ קרא וטעה (ברכו׳ ט״ז רע״א) רב אמי ורב אסי [1]) הוו קא קטרי גננא לר׳ אלעזר פי׳ כילה. כחתן יוצא מחופתו (תהלי׳ י״ט, ו׳) תרג׳ כחתנא נפיק מגנוניה. * [אחי״ה וכנ״ה בגיטי׳ נ״ז. עבדו גננא. נדרי׳ נ׳: כתב על בית גננא. נפקו על בית גננא. ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה. סלקין מיעבד גנוניה דר׳ אלעזר. ירו׳ יבמו׳ פי״ג די״ג ע״ג אי זו היא קטנה שהיא צריכה למאן וכו . אי זהו לדעתה עבד לה גנון ומלבשין לה קוזמידין וכ׳, ובדפ׳ זיטאמ׳ הגי׳ קוזמירין וכן מצאתי ברשב״א שהביא זה הירו׳ בחי׳ ליבמות בסוגי׳ השיאה שלא לדעתה (יבמו׳ ק״ז:) וכ״ה בע׳ קזם שכתב רבינו בזה״ל בב״ר פ״כ א״ל כל קוזמין וכ׳ ע״ש, פי׳ תכשיטין ועדיים בל״י קוזמירין ע״כ והוא כגי׳ דפ״ר ודפ״ו וכ״ה בכ״י ע׳ אבל בדפ״א קוזמין, ועיקר הגי׳ קוזמירין והוא בל״י κοσμάριον תכשיטים קטנים ועיי״ע קוזמריא במו״ע. אבל באו״ז הלכו׳ מיאון סי׳ תרע״ז מצאתי בזה״ל בירו׳ איזהו לדעתה עבדין לה גננא ומלבישין אותה גוזמיזין ומדכרין לה גבר שלא לדעתה עבדין לה גננא ומלבישין לה גוזמיזין ולא מדכרין לה גבר ופי׳ ר״ח וגם בערוך גוזמיזין בל״י עדיין של זהב נתונין על הענק ותלויין על חזה שלה. גננא פי׳ בערוך כחתן יוצא מחופתו. תרג׳ כחתנא נפיק מגנוניה. עכ״ל. נראה מזה שספר הערוך היותר שלם מונח לפני בעל או״ז (עיי׳ מבוא לעיל צד XXXIX) בין אם כיון על ע׳ גוזמיזין שחסר לפנינו בין אם כיון על ע׳ קזם המצויין. שהש״ר פ׳ משכני יבוא דודי לגינונו. ושם פ׳ באתי לגני ובמ״ר פי״ג באתי . . לגינוני, רות רבה פ׳ קטן מה את בעי תהי גנונך חסר וכ׳, ושם מה את בעי דיהא גנוניה חסר וכ׳ והמדרש של גני לגנוני הובא בעיקר המקור ריש פסקתא דויהי ביום כלות משה וממנה בילק׳ נשא רמז תשי״א ואי׳ שם ושם באתי לגן אין כתיב כאן אלא באתי לגני לגנוני במקום שהיא עיקרה מתחלה ע״כ וכתב הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער שם אות ט׳ לגנוני פי׳ לחופתי ע״כ. ולי נראה שכיון הדורש על ל״י γένεσις פי׳ לידה ועיקר ברייתו של אדם או כיון לאותו מקום של אשה

[1]) בדפ״ר הגי׳ רבמי ורבסי אבל גם בכ״י ש״ס ובאו״ז הל׳ ק״ש סי׳ פ״א אי׳ כגי׳ הספרים.

שמכונה בל׳ נקיה גן, עיי״ע גן א׳ ומ״ש. ובע׳ כל ה׳ הביא רבינו מפסיקתא ויהי ביום כלת משה בזה״ל כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגנוניא ע״כ ובפסיקתא דר״כ צד ו׳ הגי׳ לגנונא ודע שרבינו הבין כלת כמו כילה אבל בפסיקתא כלתא ענינה כלה ממש כמו שהעיר ג״כ ר״ש באבער שם הערה ק״ו. פי׳ גננא בל״ע جنين כל מה שהוא מכוסה ומחופה וכן בל״ס פירוש גְּנָנָא חופת וכילת חתן ומשרש חפף וחפה נגזרה ג״כ מלת חופה, פי׳ ענין כסוי והסתר. ורש״י פי׳ במקומות הנ״ל גננא חופה אבל בכ״י רש״י לעירו׳ מ׳. כמו רבינו: כילת התנים עיי״ע ב נ י ג נ נ א. ועוד אעיר כאן כי בל״פ גאן (كان) ענינו ייחוד ותשמיש המטה. ודי בזה] —

1 גְּנִין (גְּנִין, גְּנִינִים מל״פ كنده Fleischstücke או מל׳ ערבי׳ جنين (Embryo, Foetus ביש בכור לנחלה פ״ח בבכורו׳ (מ״ז:) ובפ״ק דכריתות (ז׳:) ובהמפלת פ״ג בנדה (כ״ד:) המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנינים[1], פי׳ גנינים חתיכות של בשר ואינן[2] שוין אלא יש בהן חתיכות גדולות כעדשה וקטנות כחרדל וראיה בגמ׳ (נדה שם)[3] בשלמה דם ומים ולא כלום הוא אלא ג נ י נ י ם א מ א י א י נ ה ח ו ש ש ת[4] ניחוש שמא ולד הוא ו נ י ת מ ח[5] ומסקנא רב אדא בר אהבה אמר גנינים תנן ופירשו גוונים הרבה ואם איתא דאיתמח כוליה בחד גונא הוה קאי״. * [אחי״ה ע״כ פי׳ רה״ג רק תיבות האחרונות חסרות ויפה תקנן המו״ל. וכפי׳ גוונים פירש״י בכ״מ הנ״ל וכן בע״ב רק בנדה פי׳ עוד ״פ״א גנונים תולעים שחתיכות הבשר חתוכה חתיכות חתיכות דקות כעין תולעים ע״כ, וכן פי׳ לבכורות, ולכריתות כתב בקיצור כן בשם ואני שמעתי, והוא נעתק מפי׳ הרמב״ם לכריתות ע״ש וקצת תימה שהרב בעל תוי״ט לא העיר על זה כדרכו. וגוזר אני המלה או מל״ע ג נ ד ה, פי׳ חתיכות חתיכות בשר ועיי׳ עוד ע׳ הבא אח״ז, או היותר טוב מל״ע הרשומ׳ פי׳ שליל] —

2 גְּנִן (גְּנִינִים Kleie בל״פ كنده Mehlstücke עיי׳ ע׳ הקודם) בפיאה ירו׳ בגמ׳ דפ׳ כל זית (פ״ז ד״כ סע״א), ובהגדת ילמדנו פ׳ ואתה תצוה (תנהו׳ תצוה סי׳ י״ג אבל בילק׳ חבקוק רמז תקס״ה נשמטה התיבה) בזמן שהיו הקרבנות היתה סאה ארבלית עושה סאה סולת סאה קמח סאה מורסן סאה סובין סאה קיבר סאה גנינים, פי׳ מורסן[6] עבה היוצא מן קמח. * [אחי״ה בירו׳ הגי׳ גניינן אבל בפי׳ אהבת ציון למהרז״ף גרס כגי׳ רבינו, ואולי המלה ל״פ האמורה בע׳ הקודם לזה וענינה התיכות עבין מקמח. ולמטה בהערה הצגתי הגי׳ המרע וכ׳ אולי בל׳ איטליא semola סמולע, פי׳ מורסן עב של קמה וא״כ המורע משתבש מתיכת איטלי׳ הנ״ל] —

☞ גנן בגמ׳ דסוט׳ פרק ואלו נאמרין (ל״ו:) גניני מלכות אני רואה בע״ה גרס גניסי ע״ש). * [אחי״ה לפי גי׳ זו תהיה ל״י γενναῖος, פי׳ מן יחוס מעולה] —

☞ גְּנוּנָא (בל״פ آكَج Fischerhaken, Wurf-eisen) תרג׳ ובצלצל דגים (איוב מ׳, ל״א) ובגנונא דנוניא). * [אחי״ה אין לו פתרון, ולע״ד נ״ל לתקן ובגנוגא והוא ממש ל״פ כינוי לאגמון שצודין בו דגים. וכן פי׳ הרד״ק בשרש צלל: כ ל י ש ד ו ק ר י ם ב ו ה ד ג ב מ י ם ו מ ע ל י ן א ו ת ו. ועיי׳ עוד בפי׳ לאיוב. ועוד כתב בשרשיו שם וז״ל וי״א שהוא כלי העשויה משבטים יכנס בו ראש הדג ונלכד בו ע״כ וכן רש״י לאיוב פי׳ צלצל סוכת דגים ע״כ ותהיה אז גנונא מענין גנן א׳ פי׳ חפה וסוכה וכן בל״ע. והראשון נ״ל עיקר. ועוד י״ל שהוא ל״ע جنان = גנאן, פי׳ צל הלילה ופותר צלצל מכפילת של צל, ובאמת תרגום צללו (איוב מ׳ כ״ב) ג״כ ג נ ו נ י ה] —

גֶּנֶס (= גֶּנוּסְיָא, גֶּנֵיסְיָא בל״י γενέσια Geburtstag; גְּנִיסִי גְּנוּסִי בל״י γνῶσις Kennzeichen, Merkmal) בפ״ק דע״ז (פ״א מ״ג דף ח׳.) ויום גניסיא של מלכים[7]. יום הולדת את פרעה (בראשי׳ מ׳, כ׳) תרגום י ר ו ש ל מ י[8]) יום ג י נ ס י א דפרעה[9]. ובפסיקתא דנחמו (צד קכ״ו וכ״ה בב״ר פ״ק וילק׳ סוף ויחי רמז קס״ב, עיי״ע הוגנים ומ״ש.) אמר להם יוסף לאחיו עד שלא ירדתם לכאן היו נוהגין המצרים

---

[1]) וכה״ג בכריתו׳ ובבכו׳ אי׳ גנינין אבל בנדה גנונים אכן בגי׳ רה״ג לסד״ט צד ל״א שממנו נעתק אות באות כל הפי׳ אי׳ כגי׳ רבינו. [2]) בפרה״ג אי׳ עוד כולין. [3]) ובפי׳ רה״ג אי׳ וראיה שכן אמרנו בגמ׳. [4]) ובה״ג בפי׳ רה״ג אבל בנוסח׳ בנדה חסר. [5]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בפי׳ רה״ג אבל בדפ״ע וגימות. [6]) בדפ״ר ובדפ׳ פיז׳ המורע וכ״ה בכ״י ו״ו בי אבל בכ״י ו״ו א׳ ול״ד המזרע ובכ״י ה״ב המדע וצ״ל המרע ולא ידעתי פירו״ש ואולי צ״ל הבריה והוא ל״ע هبرية פי׳ מורסן של קמח. [7]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בירו׳ במשנ׳ ע״ז שם אבל בדפ״ע אי׳ גגוסיא [8]) כ״ה לנכון בכ״י ב״ר אבל בדפ״ע נשמטה מלת ירוש׳. [9]) כ״ה בכ״י ב״ר אבל בדפ״ע גנוסיא, ובכ״י ה״ב גינוסה ובנויג בתר״י אי׳ גנוסא.

בי בעבד משירדתם לכאן הודעתם גנוסיא שלי, פי' בל"י יום גיניסיא יום הולדת למלכים [1]. — ובפ' אלו נאמרים בכל לשון בגמ' ששה שבטים (סוטי ל"ו:) אמר להם גניסי מלכות אני רואה, פי' תכסיסי מלכות [2]. — ובוז משפחות (איוב ל"א, ל"ד) תרג' ובסיר גניסתא, לישנא אחרינא ודשיט יחוסיא [3]. (א"ב פי' בל"י מוליד ויחוס, ובנוסחאות דידן כתוב גניני). * [אחי"ה ההערה האחרונ' סובבת על ציון מסוט' ועיי"ע גנן ד'. ודע שמלת גנים, גנום בל"י γένος וכן בל"ע ופר' جنس ענינו שוה פי' יחום ומשפחה. וכנ"ה פסיקת' רבתי החודש צד ל"ב, בת גינס, פי' בת משפחה מעולה וכן בשמ"ר רפל"ז מאי זו גינוסיא א"ל מגינוסיא שלך וכ', שהש"ר פ' ישקני אשה בת טובים ובת גְּנִיסִים, אסת"ר פ' ויאהב: בת גנוסים, פסיקתא החדש צד נ"ג בת טובים בת גינוסים, פסיקתא דשמעו צד קי"ז: מובא בילק' ירמי' רמז רס"ה לא בת טובים את ולא בת גינוסים את, ילק' אסתר רמז תתרנ"ג בת גנוסין. — והשם גינוסא הרבה בתרגומים עיי' המתורגמן ע' גנס] —

* גנסרי תרג' משלי ט', י"ח ולא ידע כי רפאים שם בקצת נוסחאות אי' ולא ידע דגנסרי אפלת שם וט"ם הוא וצ"ל דגנברי וכ"ה בפשיטה ובכ"י תרג' פי' בל"ם ענקים ובקצת נוסח' דגוברי וצ"ל דגנברי.

* גְּנוּסְטְרִי (κνῆστρον, -ήριον ,κνηστήρ ,Messer zum Schaben) נדה י"ז. שקל בגנוסטרי, מ"ק י"ח. ובגנוסטרא אסיר אבל בכ"י מ' ובמקומות הרבה אשר הובאו בד"ס שם צד כ"ט אות ע' הגי' גנוסטרי וכ"ה בערוך ע' גנסטר ע"ש ובמו"ע שם. וכאן עיקר מקומו ופי' בל"י סכין ומגרדת.

גְּנֵּסַר (Γεννησαρέτ, Ortsname wahrsch. am See Genezareth) בפ"ק דפסחי' בגמ' כל מקום (פסחי' ח':) מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים וכ', ובהמעביר פ"ג במעשרות (מ"ז) סוכת גינוסר [4] אעפ"י שיש בה ריחים ותרנגולין פטורה. י"מ מקום קרוב לטבריה ויש בו גנות ופרדסים. ים כנרת (במדב' ל"ד, י"א; יהושע י"ג, כ"ז) תרג' ימא דגנוסר. ובילמדנו בפרש' שלח לך אנשים כי תבאו אמרו רבותינו למה גנוסר גני סרים אלו המלכים שהיה להם גנות בתוכה ור' יהודה בר' סימון אמר למה גינוסר שהיה לנפתלי חלק בתוכה שנאמ' (ד"ה א' י"ב, ל"ד) ומנפתלי שרים אלף [5], ובילמדנו בפ' לאלה תחלק הארץ וכן ונפתלי ומי גבולו גינוסר. * [אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"י ל"ד, אבל בכ"י ה"ב ומן גבולו ובדפ"ע בט"ס נמי גבולו. ודע שגם ממקומות אחרים יש להביא ראיה כי גינוסר היה בגבולו של נפתלי עיי' ד"מ ב"ק פ"א: ימה של טבריא בחלקו של נפתלי היתה וידוע הוא כי תכונת ים גינוסר בדרומה של טבריה היתה אי לזאת נקרא ג"כ ים כנרת בל"ס ימתא דטיבריום ובל"ע בכירה טבריה ובל"י ἡ θάλασσα τῆς Τιβεριάδος. ובב"ב קכ"ב. וילק' פנחס רמז תשע"ג משמע בפירוש כי גינוסר בחלקו של נפתלי היה שכתוב שם נפתלי עולה ותחום גינוסר עולה עמו וכ', וכן בב"ר פצ"ח פי' נפתלי אילה שלוחה בית השלחין הה"ד מכנרת ועד ים הערבה . . א"ר ברכיה כל חוף ים של טבריה נקרא כנרת ולמה הוא קורא גנוסר וכ', ובב"ר ספצ"ט נפתלי אילה שלוחה זו בקעת גנוסר וכ', ובספרי וזאת הברכה פ' שנ"ה וילק' הברכה רמז תתקס"ב נפתלי וכ' ומלא ברכת ה' זו בקעת גינוסר וכ'. — וכנ"ה ברות ר' פ' ליני ובילק' קהלת רמז תתקע"ד פעם א' היה יושב ושונה בבקעת גינוסר ע"ש. מגיל' ו'. וירו' מגיל' פ"א ד"ע. כנרת זו גינוסר (ובירו' גיניסר) ועוד שם בירו' והכתיב (מ"א ט"ו, כ') והערבה עד ים כנרת מעתה שני גוניסריות היו? או לא היו אלא שני אבטוניות כגון בית ירח וצינברייי וכ' ועיי' ב"ר פצ"ח. ושם מקום גיניסר או גינוסר בלי ספק על שם ים כנרת נקרא ובזמן בעל כו"פ היתה כבר על תילה וכעת לצפון טבריה בערך שעה אחת חרבות גאנסו"ר עיי' תבואות הארץ למהרי"ש צד צ"ט: ושם המקום נזכר עוד בירו' מעשרות פ"א דמ"ח ע"ד א"ר יוסי שאל יונתן בן חרשא איש גינסר את רבן גמליאל וחכמים ביבנה ובתוספתא דכלים ב"ב רפ"ה א"ר

---

[1]) וזה כדעה אחת בע"ז י'. מאי יום גינוסיא יום הלידה, ובזה הענין בב"ר ס"פ פ"ח ויהי ביום השלישי יום גינוסיא של פרעה ע"ש במ"כ וכן בשמ"ר פט"ו משל למלך שנולד לו בן וכי ועשה לו המלך יום גנוסיא, ובירו' ר"ה פ"ג דנ"ט. היה מעמיד בני אדם ביום גיניסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גיניסיא שלו ע"כ, וזה עיקר הגי' והוא בעצם תומה ל"י פי' יום הולדת. [2]) לפי גי' זו תהיה המלה ל"י הרשומי γνώσις פי' סימנים ואותות ההיכר ובנו"ג גנוני עיי"ע גנן ד', וכן גי' רש"י שפי' גווני מלכות בחכמה גבורה ויופי. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וצ"ל ודשיש וכ"ה ל"א של תרג' בכ"י תרג' הובא בעמת"ר להי' לעווי ע' יהוסא עיי"ע דש ד', אבל בכ"י ה"ב ובדפ"ע הגי' רטיש. [4]) בנו"ג גנוסר ובדפ"ו ובכ"י מ' גניסר ובירו' גיניסר. [5]) בתנחו' שלח לך וכן בתנחו' פנחס לי' אבל בב"ר קלספצ"ח אי' בזה"ל ולמה הוא קורא גנוסר רבנן אמרי גני שרים א"ר יהודי בר סימון ע"ש ומנפתלי שרים אלף.

יוסי שאל יונתן בן חרשא איש גינוסר לפני זקנים ביבנה. ומכרכת הפירות ויפיה של גיניסר הרבה לדבר בן מתתיהו על המלחמו' ג', י', ח'] —

גֶּנַת = גֶּנְתָּא (1 Gothen oder Skythen, 2 Soldaten, Diener, gens, gentes) בילמדנו כאהלים נטע ה' (בתנחו' בלק לי"ו) כגנות: כיון שיצא נח מן התיבה העמיד הקב"ה ממנו שבעים אומות וחלק להם את הארצות ונתן גנתייא[1] לגנתים ומצרים למצרים ומחלק והולך ובחר לו הקב"ה ארץ ישראל והושיב לתוכה י"ב שבטים.— בב"ר (פל"ו) [וצ"ל ל"ב] (לפנינו פל"א) צהר תעשה לתיבה עריקין הוינן מן קומוי גינותא בהדא בטיסא דטבריה. * [אחי"ה ועיי"ע בטט ב' וקצת שינוים שם. ודע כי בכל כ"י ודפוסי' ראשונים שני הציונים הנ"ל נכללו בע' אחד ורק ר"ב בדפ"א הפריד בין הדבקים ואחר ציון ראשון מילמדנו כתב עיי"ע גרממיא ואחר ציון מב"ר כתב וז"ל: א"ב פי' כמו נונדא חיל וצבא ובנוסחאות דידן כתוב גונדא, עכ"ל. ובע' אפריקי הרחבתי דבורי להוכיח כי גנתים הם עם של Scythen וארצם גינתיא, גינתא, קונתא, גותייא היא Scythia ע"ש ועתה אוסיף אולי היא ארץ Gothia ובל"ם גוּתִיַא, ועיי' עוד ע' גרממיא. אבל בציון השני מב"ר י"ל כדעת ר"ב כי הוא כמו גונדא ובפרט לפי נוסחאותינו וכן לגי' כ"י ו"ו עיי"ע בטט ב'. אבל נוכל ג"כ לקיים גי' רבינו ואז המלה ממש לשון רומי הנ"ל וענינה א נ ש י ם ובפרט אנשי מלחמה ועוד אנשים הסרים למשמעת של אדון היינו משרתים. וראיה לזה כי באיכ"ר פ' בלע כתוב: א"ל חד גונתאי אנא קטלית לדין, פי' חד מאנשי הצבא ואולי שם ט"ס וצ"ל חד כותאי כמו שהוא מעט קודם לזה ע"ש. ובאמת בירו' תעני' פ"ד דס"ט רע"א הגי' א"ל חד כותייא אנא וכ'. ירו' סנהד' רפ"ב די"ט סע"ד שמע ר' יודן נשיאה וכעס שלח ג נ ת ן למיתפוס לר' לקיש ובירו' הוריות רפ"ג דמ"ז, הגי' שלח גותיין למיתפש וכ', וכשני מקומות צ"ל גונתין, פי' משרתים בל"ר gentes, ובמד' שמואל פ"ז השמיט הסופר התיבה הזרה, וירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג ר' אבהו הוה נחת מסחי בהדין דימוסין דטיבריה והוה מיסתמיך על תרין גותיין, פי' היה סומך על שני משרתיו ויפה פירשו בעל פני משה גותיין הן נערים גדולים המשרתים אותו ע"כ ובעל קה"ע טעה במח"כ לפרשו שני נ ס ר י ם ואחריו נגרר בעל הגליון בדפ' קרטאשין. ועתה זכינו להבין המלה שהבאנו במבוא (פ"ב צד XVIII) ר"ל מלת ג ו נ ד ק א שמציין ר"א זכותו בספרו ע י ק ר י התלמוד כ"י בשם רב צמח גאון מבלי לפרשו ולדעתי גונדקא היא גונדא או גונתין של כאן, פי' אנשים ומשרתים. והמלה נשמטה בסנהד' ק"ז, וילק' ש"ב רמז קמ"ח ושם כתוב במקום גונדקא מלת: מ ל א כ י ם היינו שלוחים. ע"ש היטב. — ועוד נמצאה המלה גונתיים ממש בהוראת ל"ר gentes, פי' בני עמים ובלא"ש Heiden, וזהו בילק' תהלי' ספכ"ה ס' רמז תש"ב אם עשו שונא ליעקב שנטל ממנו הבכורה לטבריים מה עשה לגונתיים מה עשה, ובמדרש תהלי' מזמר כ"ה בקצת יותר נכון רק שם תיבת גונתיים נשתבש' למלת ענתותים אבל במקום טבריים גרס נכון ברבריים. וא"כ כצ"ל בילק' אם עשו וכ' שנטל ממנו הבכורה הדין עמו לברבריים מה עשה לגונתיים מה עשה, כלומ' מה חטא יעקב אבינו לברבריים ולאומות אחרות כי שנאת חמס שנאום, וזה אמת ויציב] —

גַּס (בל"ר gross, crassus, grossus) בדמאי (פ"ב מ"ד) וכל המשפיעין במדה גסה רשאין למכור דמאי, פירוש כי מדה גסה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש אבל המוכר מדה דקה כגון החנוני הואיל והוא משתכר הוא מפריש לפיכך אינו רשאי למכור דמאי אלא אם כן מתקנו. ביבש שלש קבין ובלח דינר (דמאי שם מ"ה) נתנו שיעור ליבש ונתנו דמים ללח. ותנא דבי ר' חייא נתן דמים ליבש ושיעור ללח דהכי אמרינן הין מדה גסה מן הין ולמטה מדה דקה שומן מדה דקה משומן ולמעלה מדה גסה[2], ובפ' ד' בשביעית (מ"א) בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ועשבים מתוך[3] כדרך שהוא מלקט מתוך של

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר אבל בשרפ"ע גנתים. [2]) ודע שרוב פי' זה של רבינו הועתק מירו' דמאי פ"ב דכ"ג. שכתוב שם וז"ל מידה דקה הואיל והמוכר משתכר המוכר מפריש, מידה גסה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש . . על דעתיה דהדין תניא נתנו שיעור ליבש לא נתנו שיעור ללח תני רבי חייא (ועיי' בתוספתי' דמאי פ"ג ושם בשינוי) הין מידה גסה מן הין ולמטן מידה דקה טמן (וגי' רבינו שומן וכ"ה בע' דק א', אבל גי' הר"ש לדמאי שם ובתוספתא שם לימן, לימון והוא ל"י χ.υ.ά.λ, פי' מטבע קטנה עיי' פי' אהבת ציון למהרז"ף) מידה דקה מטמן ולמעלן מידה גסה על דעתיה דהדין תנייא נתנו שיעור ללח ולא נתנו שיעור ליבש נתנו דמים ליבש ולא נתנו דמים ללח ע"כ ואולי נשמט בערוך אחר תיבת פי' המלה: ירושלמי אבל בכל זאת קשה שפי' קצת בענין אהר וכבר התעורר מהרז"ף בסוף מבוא הירושלמי צר קמ"ח: שבהרבה מקומות פי' רבינו כהירו' ולא הביאו ע"ש. [3]) וכ"ה במשניות ובירו' אבל במשני' שבבבלי במ"ס בהוך, ובכ"י מ' ל"י אבנים כמו שלי' בערוך אבל במשניו' ובירו' אי' עצים וא ב נ י ם ועשבים, אולם בירו' גמרא שביעי' רפ"ד ל"י ג"ב.

חבירו את הגס הגס. הכי סוגיא דמתניתין ·מלקט אדם עצים ועשבים מתוך שלו את הגס הגס כדרך שהוא מלקט מתוך של חבירו בין דקין בין גסין נחשדו להיות מלקטין את הכל[1]) והן אומרין בגסין ליקטנו התקינו שיהו וכ' בתלמוד ירושלמי. (ירו' שביעי' רפ"ד דל"ה.)[2]). בפ' אלו טרפות (חולי' פ"ג מ"א) דרוסת הארי בגסה דרוסת הגס[3]) בעוף הגס, פי' עוף הגדול כמו הנשר והדומה לו. ובפ' כיסוי הדם (חולי' פ"ח.) לא בזבל גס ולא בחול גס[4]). * [אחי"ה וכנ"ה פסחי' ק"ז: אכילה גסה, ירו' פסחי' פ"ד ד"ל ע"ד בהמה גסה, תוספתא שבת רפי"ג על גבי הגס ועל גבי האימרא (כ"ה בכ"י תוספתא לצוק"מ מסכ' שבת צד 126 ובנו"ג הנס, ובירו' שבת פי"ג די"ד. בט"ס גבי חוב). והקבוץ חגיג' כ"ו. כלי חרס גַּסִּין, ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד הדא דתימר בדקים אבל בגסים וכ', ירו' שביעי' פ"ד דל"ה. בין דקין בין גסין. פי' גס בכל מקום ענין עב וגדול. וגוזר אני המלה מל"ר הרשומ' ואות ר' נשמט' או שהוא ממש ל"ע جظ, פי' גדול ועב. ויפה עשה רבינו שהבדיל את הערך הזה מע' שבא אחריו שזה מגזע אחר] —

גָּם (בל"ע جظ, جض, stolz sein, sich überheben, brüsten) בפ' ואלו מגלחין בגמ' ואין מברין אלא על מטות זקופות (מ"ק כ"ו סע"ב) ת"ר ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות (זקופות) [וצ"ל כפויות][5]). ובפ"ק דסוט' (ז':) וכל הרוצה לראות בא ורואה[6]) חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן. ובפ' מי שאחזו (גיטי' ע"ג סע"א) [מפני שלבה גס בה בשפחתה]. ובכתובות בפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות (פ"ה:) ההוא גברא דאמר[7]) נכסאי לטוביה שכיב אתא טוביה א"ר יוחנן הרי בא טוביה. אמר טוביה ואתא רב טוביה. לטוביה אמר לרב טוביה לא אמר ואי איניש דגיים ביה הא גס ביה[8]). בפ' האומ' התקבל בגמ' ור' אליעזר אוסר מיד (גיטי' ס"ה רע"ב) מהו דתימא במערב הא לא איתיה קא משמע לן דילמא בהדי דאזיל מיגם גיים ביה[9]). בפ"ק דחולין בגמ' מתוך הטבעת (חולי' י"ח סע"ב) ר"ל אכשר בחורי דכובעא קרי עליה ר' יוחנן גייסא וגייסא[10]). ובר"ג דנדה (ב':) הכא מי איכא למימר חזאי ואתאי חזאי ואתאי[11]) ודילמא הגס הגס חזיתיה[12]), פי' ר"ח הגס הגס בניחותא אתאי לפיכך לא הרגישה ביה[13]) וי"א קרוב לבדיקה ראתה זה הדם ולא ידענא ביה כדאמרינן (כתובי י"ב.) לבו גס בה[14]). וכן פי' גייסא גייסא דהכל שוחטין קרוב קרוב לראש מלש' לבו גס בה ופירושו לבו קרוב לה. וכן כל גס בתלת ענין פתרונו אחד הוא לכל והמשכילים יבינו[15]). בר"ג דסוט' (ה'.) אזהרה לגסי

---

[1]) גי' הר"ש בירו' משדותיהן ובירו' לי' את הכל ולי' משדותיהן. [2]) ודע שבכ"י ערוך פאריז הנקודה כתובה אחר מלת ירו' וזה נכון עד מאוד אבל בדפ"ע הנקודה באה לפני תיבות בתלמוד ירו' וזה הביא לידי טעות את החוקר הגדול ריט"ל צונץ בספרו גד"פ צד נ"ד הערה ג' לומר שהירושלמי קדשים מובא בערוך ע' גס א'. ובהוספה „לכבוד הלבנון" נומ' ד' צד י"ח כתב הרב החכם שלמה באבער בזה"ל: ועוד ראיתי אחרי רואי שגם הרב החכם החוקר והתייר הגדול מהריט"ל צונץ בספרו ג"פ 54 הביא הירו' קדשים מובא בערוך ע' גס א' וברוקח סי' נ"ט. אולם טעה במת"כ כאשר התעורר ידידי הרב הגדול החוקר הנפלא מהר"י רייפמאן בהכרמל שנה ראשונה צד 403 כי בערוך המלות בתלמוד ירושי אינו מוסב למטה רק למעלה והמלות בפ' אלו טרפות דרוסת הארי בגס הוא מאמר בפני עצמו. וכן ברוקח שם הביא בזה"ל כתוב עציץ הוא של חרס וכ', ובריש כל הקרבנות במנחות ירו' הדין דגזז ספוג וכ' חייב משום קוצר וע"י חסרון נקודה המפסקת בין מלות במנחות למלת ירושי' חשב כי מלת ירושי' שבה למעלה אל במנחות ובאמת מלת ירושי' שבה איפוא למטה אל הדין דגזז והוא רומז אל ירוש' פרק כלל גדול ומלת במנחות שבה למעלה אל ענין עציץ יהיה א"כ בערוך התחתונה למעלה וברוקח עליונים למטה ע"כ. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ב' ול"ד וה"ב, ובכ"י ו"ו א' הנץ וזהו כגי' התוספות הובא בע' גז א' ע"ש, ובדפ"ע הגי' הגז. [4]) בנו"ג הגס. [5]) כ"ה ברי"ץ גיאת הלכ' אבל עמוד נ"ח ועיי' עוד תשו' גאוני' קדמוני' סי' ל"ו דפ' בערלין. [6]) וכ"ה בירו' סוט' פ"א מ"ו אבל במשניות ובמשנ' בבבלי לראות. [7]) בנו"ג ההוא דאמר להו. [8]) כה"ג הנכונה בנוסחאות וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וב"ה, אבל בדפ"ר ופיזו' בט"ס הרי בר טוביה וכן ובמקום רב טוביה הגי' בר טוביה וט"ס הוא, ובנו"ג . . דגים ביה הא גים ביה. [9]) בנו"ג מיגם גאים. [10]) בנו"ג גיסא גיסא. [11]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [12]) בנו"ג ומאי קושיא דילמא וכ'. [13]) וכן הובא הך פי' של ר"ח ז"ל בחי' הרשב"א והריטב"א והקשו עליו ע"ש. [14]) ועיי' בכתובי' כ"ח. שאין לבו גס בה. [15]) כ"ה נכון מאד בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע: וכן כל גס בתלמוד ענין פתרון אחד לכל וכ', ולשון מגומגם הוא. ולהוראה האחרונה שמיחס רבינו להמלה גייס מצאתי פתרון בל"י γείτων ובלשי צענד ובל"פ החדשה כי quâêtu בלי צענד וכן בלי פעהלוי qués ובלשי פרסי החדשה خويش פתרונו קרוב עיי' מ"ע דמ"ג ומ"ש בחי"ז, נ"ח החכם שפיעגעל ומזה נאצל גים פי' בעל אחות אשתו וכ"ה בל"פ خويش עיי' למטה ועי' גס ז' במו"ע. ובענין קרוב וקרב דעת נמצאה עוד המלה בכתובי' כ"ח. קא חזינן דקא גייסי בהדדי, ושם: הני מילי היכא דלא גייסי בהדדי אבל הני דקא חזינא להו דגייסי בהדדי ופירש"י מכירין זה את זה ברמיזות

הרוח מניין וכו׳ [עד] כמה גדולים נמוכי רוח וכ׳, (שם:) [1]) כ ל א ל ו ג ס ק ר ו ב י ע נ י ן ה ם [2]). בפ׳ מי שמתו (ברכו׳ י״ט.) ומגים דעתו כלפי למעלה [3])׳ פי׳ שטורח ל ה ק ב ״ ה [4]) יותר מדאי ועובר הוא ומזלזל בדברי הכמים שאמרו לא נכון לעשות כן כההוא מעשה דרבא דפ׳ חסידים (תעני׳ כ״ד:) מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי למחר אשכחיה לפורייה דמרשם בסכיני [5]) ועוד אתה הטרחת תאנה להוציא פירותיה בלא זמנה (תעני׳ כ״ד.) [6]). (א״ב פי׳ גס בל״י מתפאר וגאה רוח ונעתק עיקר מלה זו מלש׳ עברי גאה כאשר יבינו יודעי לשון יוני ותרג׳ בגאות רשע (תהלי׳ י׳, ב׳) בגסות רשיעא). * [אחי״ה כונת ר״ב או על ל״י ὄγκος או על ל״י χαῦνος ששניהם ענינם גבהות לב וגס רוח אבל הביא ממרחק עדותו כי ל״ע הוא כמו שרשמתי בתחלת הערך ופתרונו גאה ומי שמתפאר וימלאנו לבו לעשות או לדבר מה ולא יחוש. ובא הפעל ברוב בצירוף לב או דעת ורוח. ד״מ ברכו׳ מ״ז. גס ליה דעתיה, עירובי׳ נ״ד. אם מגים דעתו וכ׳, מגילי׳ י״ג: ואם הגים דעתו, קידושי׳ פ״ב. ורוחו גסה, אבות פ״ד מ״ז הגס לבו בהוראה, שם פ״ו ולא מגים לבו בתלמודו, ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח. הגים דעתו לדון יחידי, חולי׳ פ״ט. יגים דעתו, ירו׳ מעשרות רפ״ב דמ״ט ע״ג להגס את לבו שיאכל, תוספתא מעשרות פ״ג מימי לא גס לבי לומר וכ׳, שמ״ר פ״ו מי הגים את לבך, ויק״ר פ״כ גיסו לבם, דב״ר פ״ו מי שמגים את לבו לדבר בגדול ממנו. ובלא הוספה ד״מ סנהד׳ ח׳. חזייה דהוה קא גאים, במ״ר פי״ט היה מֵגים, ושם: עמד והגים במעמד לגיונותיו. והשֵם גס רוח אבות פ״ד, מ״ז. והקבוץ גַסֵי רוח עירובי׳ נ״ה. פסחי׳ פ״ו: יומ׳ ל״ז. חגיג׳ י״ח: ב״ב ע״ח: סנהד׳ צ״ח. זבחי׳ פ״ח: ויק״ר פי״ז, ירו׳ פסחי׳ פ״ה דל״ב. מסכ׳ ד״א פי״א. ושם מופשט גסות או גסות רוח, שבת ל״ג. סימן לגסות עניות, סוכ׳ כ״ט: וגסות כנגד כולן, סוט׳ ה׳. כל שיש בו גסות נפחת, קידושי׳ מ״ט: י׳ קבין גסות וכ׳, ב״ב ע״ח: אדם שיש בו גסות וכ׳, סנהד׳ ק״א: גסות שהיה בירבעם וכ׳, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט: גסות רוחו של ירבעם וכ׳, ויק״ר פ״י לכפר על גסות הרוח. — ודע שערך הנוכחי נפרד בדפ״ע לג׳ ערכים ובלי נכון הוא כי על הוראת פתרון א׳ הטבעו. ובדפ״א ועה״ק הסדר כל הפחות יפה אבל בדפ״ו ופיז׳ ועוד הקדים המאוחר ומאחר את המוקדם ע״ש] —

גָם = גָסָה (כל״ע جشا rülpsen, aufstossen) בפ׳ האשה עושה צרכיה בגמ׳ כמין צמרמורות (נדה ס״ג:) ראשה כבד עליה ואיבריה כבדין עליה ורותתת וגוסה [7]). בפסיקתא דותאמר ציון (צד קל״א) ובמגילת איכה מה יתאונן (איכ״ר ג׳, ל״ט) ו ס פ ר י ר א ש ד ב ר י ם [8]) אבותיכם במדבר אני אמרתי לתת להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהא אחד מהן גוסה ודלריא אוחזתו [9]) והן מתרעמין ואומרין ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ״א, ה׳)׳ פי׳ ג ו ס ה ל ש ו ן י ש מ ע א ל כ ג ו ן ק ו ל ה י ו צ א מ ן ה ג ר ו ן מ ח מ ת מ א כ ל כ ב ד ו ד ל ר י א ב ל ע ״ ז ד ל ו ר י [10]). (א״ב נראה שהגי׳ נכונה היא נווסא ודייריא ופי׳ נווסא בל״ר

וקריצות בלע״ז פריווי״ץ = בל״צ privé פערטרויט וכן לועז ופי׳ בקידושי׳ ל״ג. גיסי בה רבנן ועיי׳ עוד בגיטי׳ ס״א: ד״ה גס בה. וכן הענין קידושי׳ פ״א. שאני רב ביבי דשושבינתיה הוא (רש״י בעלת ברית לו) וגייסא ביה. [1]) כונת רבינו על הרבה מאמרי רז״ל בענין גסות הרוח השנויים בדף ה׳ עמוד א׳ עד ד״ה עמוד ב׳ יען כן השלמנו מלת עד. [2]) כה״ג נכונה בכ״י ו״ו, ובדפ״ע מגומגם. [3]) בנו״ג המגים דעתו כלפי מעלה מאי היא, ותיבות מאי היא ל״י ג״כ בכ״י מי כמו שלי׳ בערוך. [4]) ובכ״י ל״ד ובעה״ק שנ״ב הגי׳ ב ב ק ש ה, ואין נ״מ ושיעורו אחד הוא. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ב׳ ול״ד וכ״ה בע״י וכן הביאו רש״י לחולי׳ קל״ג. ד״ה נזוף וכן ראיתי מצויין בכ״י ב׳ בד״ס לתעני׳ צד ע״ד: ובנו״ג דמרשם פורייה בסכיני ובדפ״ע בט״ס דמר בסדיני וצ״ל דמרשם בסכיני. [6]) ושם הגי׳ א״ל בני אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנה. [7]) כה״ג בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד וכ״ה בדפ״ר וכ״ה בנוסחאותינו אבל בדפ״ע רותחת וכנראה כה״ג של רמב״ם כי בהלכות אסורי ביאה פ״ה הל״ב כתב או י י ח ם ב ש ר ו וכן הוכיח בעל תוי״ט בנדה פ״ט מ״ח ד״ה צמרמורות ועיי׳ בהפשב״ע בע׳ גס. ונ״ל לגזור מלת רותת מל״ע رعش , פי׳ הלך בכבדות ויגיד עליו רעו איבריה כבדין. [8]) כ״ה בכ״י ע׳ פאריז והוא בפיסקא א׳ ד״ה ובין תפל ושם הגי׳ שלא יהא דולריא אוחזתו אבל בפי׳ מאיר עין הביא גי׳ הכ״י שלא יהא גוסה ודלריא אחזתו ובילק׳ דברי׳ רמז תש״ץ הגי׳ שלא יהא אחד מהם גוסרודליא אין ספק שהיה לפניו גי׳ גוסה ודלריא ונשתבש למלה אחת כמו שהעיר בצדק הרב החכם מוהר״ר שלמה באבער בפסיקתא שם הערה כ״ט. [9]) כה״ג בכל כ״י וגי׳ דלריא הובא׳ ג״כ בילק׳ בשני המקומות הרשומין בע׳ גוטא ע״ש וכ״ה בפסיקתא וכ״ה בע׳ דרריא בס״א. אבל בדפ״ע בכאן דלוריא ובמד׳ איכ״ר דולרייא. [10]) כה״ג בכ״י ו״ו א׳, ב׳ ל״ד וכ״ה בעה״ק שנ״ב ושם ההוספה עוד מחמת מאכל כבד ו מ ע ל ה ל א ד ם ק י ט ו ר ב ל א ״ ש ג ר ע פ צ י ״ ן. ע״כ ואמת ונכון הוא כי זה ענין המלה בל״ע הרשומי׳ וכ״ה בל״פ لوز וכ״ה בל״ם כי גָסָא פי׳ הוציא קול מן הגרון מרוב אבילה, ועוד עניגו הקיא והשם בל״ע

מין חולי אשר בו מתאפק האדם להקיא ואינו יכול וכן לפורשים בים, פי' דייריא בל"י ורומ' חולי השלשול). * [אחי"ה האחרון אמת הוא כי כן ענין המלה διάῤῥοια diarrhoea, ובפרט לפי גי' הנכונה שהובא' בע' ד ר ר י א אבל מ"ש במלת נווסא וכונתו בלי ספק על ל"י ναυσία ול"ר nausea בל נכון כי אין לשבש הנוסחאות ואין לפקפק אמיתת פירוש רבינו לפי כ"י ערוך, ור"ב יען כי לא ראה פי' כ"י ערוך אמר מה שאמר, וראיה לפי' וגי' רבינו מספרא בהר פרשה ג' פרק ד' למה נאמר ואכלתם לשובע (ויק' כ"ה, י"ט) אוכל ולא גוסי, ופי' הראב"ד כתב לזה: ולא אכילה גסה, פי' אכילה גסה אינה לשבע אלא פיטטידי"ו בלע"ז. ר"ל בל"ר ואיט' ופרובינ"ן fastidium, fastidio כלומ' בלא"ש Ekel והנכון כי גוסי הוא שם מפעל גסא, ופי' הוציא קול מרוב אכילה ועוד פי' הקיא. ובילק' בהר רמז תרס"א נשמטה המלה הזרה] —

גַּם (בל"ע جسّ durchschlagen = durch- (mischen die Speise, Getränke במי שטכל פ"ה במכשירין (מי"א) האשה שהיו ידיה טהורות ומגיסה בקדירה, פי' בוחשת בקדירה בעץ פארור [1]). ובמעילה בפ' קדשי המזבח (י"ז) רביעית דם שהגים בה טהורה, פי' שניער או שהפך בה בשום דבר בעולם במקל או בכוש טהור אותו המגים אע"פ שהאהיל עליו מ"ט כיון שהגים בה לא סגיא דלא חסר מרביעית ממאי דדביק למקל הלכך טהור אותו דם ולא מטמא באהל. * [אחי"ה וכנ"ה בשבת ס"ז: והמגים בפני אפרוחין יש בו משום דרכי האמורי ובכ"י ש"ס הסר כל המאמר וכן לי' בע' קבע א'. ובתוספתא שבת ספ"ז אי' במקום זה הגי' הכוברת אפרוחים בכברה ואולי מגים של שבת ל"פ بيختن = ביכתן, פי' כובר בכברה ואותיות מ' וב' ג' וכ' מתחלפות. ע"ז ל"ח סע"א ורע"ב ובאת נכריה ומגיסה פירש"י מהפכת בכף, ובאמת כ"ה בל"ע הרשומ' מהפך ומערב ומחלק לחלקים וכן ענינו של בחש בל"פ עיי"ע למעלה. עוקצין פ"ה מ"ו עד שיגום עיי' פי' וגי' זו בע' גלגל א' ומ"ש] —

גַּם בל"ם חַגְסָא, Springmaus, Springhase) או אולי הוא תואר كيس, פי' בל"פ ערום (schlau שפנים עם לא עצום (משלי ל', כ"ו) תרג' והגסי דעמהון לא תקיף. (א"ב בנוסח' דידן כתוב חגסי ע"ש). * [אחי"ה וכן בע' חגסי משיג ר"ב על רבינו וכן השיג בעל כ"כ בע' חגס יען שהביאו בע' גס ובאמת בהעתקה סורית של פשיטה הועתק הפסוק כזה והגסא דבצירין בחילא ע"כ ובזו המלה העתיקה גם בויק' י"א, ה'; דברי' י"ד, ז' ותהלי' ק"ד, י"ח. בכל זאת אני יורד להגין בעד גי' רבינו כי אולי עיקר הגי' הגסי וה"א אינו מן השורש כי החכם שולטינס בפירוש משלי הביא צד תפ"ג דעת של Geubar ערבי כי פירוש מלת שפן בל"ע ענינו קיש [الشفن الكيس], פי' חכם וערום וא"כ גס או גים ל"ע הוא ממש העתקת של שפן וטעמו ערום והרבה לספר מחכמתו של שפן ע"ש וחקירות של בוכארט ח"ב צד ת"י והלאה] —

☞ גַּם = גִּיסָא (בל"ם גֵּסָא Seite) מסכת חולי' פ' אלו טרפות (נ"א:) דהאי גיסא ודהאי גיסא פי' צד). * [אחי"ה עיי"ע גסס ג' ומ"ש] —

☞ גִּים (בל"ם גִּיסָא בל"פ خيازنه Schwager, Schwägerin) במשנת סנהד' פרק זה בורר (סנהד' כ"ז:) ובעל אמו וחמיו וגיסו פירוש בעל אחות אשתו). * [אחי"ה וכנ"ה כמה פעמים בסנה' כ"ח: ע"ש ובירו' סנהד' פ"ג מ"ז ובירו' גמ' דכ"א: הגי' אגיסו ושם: אגיסיה דר' הונא וכ"ה בל"ם כי גיסא ואגיסא, פי' בעל אחות אשה ולדעתי נגזר מל"פ הרשומ' וקטוע מן גיאסנא, פי' בעל אחות אשה. והקבוץ בסנהד' כ"ח: אחי וגיסי, ובירו' שקלי' פ"א דמ"ו: שני גיסין שירשו את חמיהן. ועוד י"ל כי נגזרה המלה מל"פ جويس שטעמו קרוב עיי"ע גס ב'. ולא כמ"ש פערלעס בספרו עט"ש צד פ"ה כי خسر chusur, chusrû خسرو אין פתרונו גיסא כי אם חמי וכ"ה בל' צענד qaçura עיי' יוסטי צענדלעקסיקאן צד פ"ט]—

☞ גְּם = גּוּסָא (=גַּזָּא בל"י γάζα Schatz) שמ"ר פרש' כי ידבר אליכם פרעה (פ"ט) ששה גסין היה מראה להם בכל יום, פי' בל"י אוצר מלכים עיי"ע גזא). * [אחי"ה ר"ל ע' גז ב' ע"ש ומ"ש, ובנו"ג בשמ"ר גוסין ובקצת דפוסי' נשתבש נוסין וצ"ל גוסין כמו גזין, וכן בל"ם גֵּסָא, פי' אוצרות והראיה כי בילק' אסתר רמז

جشاة ובל"ם גסיא. וכן מורגל בפי העם המדבר בלעגי שפת יַארְגָאן מ"ש העה"ק, כי גרעפצין נגזר מל"ר crepito, פי' קול היוצא מן הגרון מהמת רוב אכילה ובדפ"ע הגי' משונה „פי' גוסה אכילה גסה ונפיחות בטן דלוריא לשון לע"ז הוא דולורי' = dolore בלאי"ט פי' כאב. [1]) כן פי' רה"ג בסדי"ט צד ל"ח וז"ל ומגיסה בקדירה כגון אדם שנוטל את התרוד ומגים בו את הקדירה יאדך אל קדר (= يدك القدر, פי' מנער ומהפך את הקדירה) בלשון רבנן בחשה קדירה עכ"ל. וכן פי' רה"ג בעוקצין פ"ב מ"ו צד מ"ד בפי' לסדי"ט עיי"ע גלגל א' אכן שם הובא מאמר פי' בטיית תחרן אל קדר בט"ם וצ"ל כמו כאן תהדך אל קדר והמו"ל לא הרגיש בזה מאומה.

תתרמ"ו בתמורתו הגי' ששה תסבוריות היה מראה להם ועיי"ע תסוור] —

* גַּם, גֵּים (גִּיץ בל"פ غاز essen) ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ג למיגם גו אריסטון, פי' לאכול בסעודה, ויק"ר פכ"ח יתבין למיגם, ושם לא תשבוק אריסיה [וצ"ל אריסטיה עיי"ע אריסטא] דיגסון אמר דלא תימר למיגם אתיתי, קהל"ר פ' ושנאתי: מיגם גביה, אסת"ר פ' והשתיה: אית אתר דבעי מיגם ובתר כן שתי ואית אתר דשתי ובתר כן מיגם. והשם מגום ויק"ר שם דמגוסי עליל, וקבוץ שם מגוסיא נפקין, ובתמורתו בקהל"ר פ' מה יתרון תבשילא עליל, תבשילין עללין, ובמקום דיגסון של ויק"ר הגי' בקהל"ר שם דיכלון. פי' גאס בל"פ אכל וממנו גם גלימי גייצי עיי"ע גייץ.

* גַּם (בל"ע غشا, غس gehen, herantreten, begegnen) פסח' ק"י: כי הוי אזיל גס ביה ההוא טייעא, גיטי' ס"ה: בהדי דקאזיל מיגם גאים בה, פי' קרב אצלו ופגע בו וכ"ה בל"ע, ונרדף עם פעל גוז בל"ע جاز, פי' חלף ועבר עיי"ע גז ד'.

* גְּסָא (כָּסָא = Becher) אסתר רבה פ' והשתיה: אין אונס בפקתא לפום דתמן שאתן בגסא וכ', ובילק' אסתר רמז תתרמ"ח הגי' היה להם כוס גדול . . והוא נקרא פוסקא [בל"י באותיות הפוכות σκύφος, פי' כוס גדול] והם משקים בו לכל אחד ואחד וכ' ע"ש וא"כ גסא כמו כסא פי' כוס, וגם במקום פקתא צ"ל פוסקא והוא כמו סקופא בל"י הנ"ל ועיי"ע אספקא ומ"ש.

גסס (בל' הצוואריש גם מלשון בקטרי' gaeçu Lanze) ויקח שלשה שבטים בכפו (ש"ב י"ח, י"ד) תרג' תלתא גסיסין, (א"ב פי' בל"י ורו' כידון חנית שבט). * [אחי"ה והמלה היוני' ורו' כתבתי בע' גז י' ע"ש אבל נוכל לפרשה גם ע"י מלה בקטרית ופרסית של הצוואריש הנ"ל שטעמה ג"כ חנית. ופי' הרד"ק לש"ב הנ"ל שבטים: ולהב בראשיהם כמו חניתות היו וכ', ועיי' עוד הרלב"ג שם] —

גְּסַס (מל"ם كَسَسَ Kampf, der im Todeskampfe liegt) בר"ג דפ' י' יוחסין (קידוש' ע"א:) עילם גוססת כבר פירשנו בע' בר [ה'], ובפ"ק דאהלות (מ"ו) אפי' גוסס זקוק ליבום. * [אחי"ה וכנ"ה שמחו' רפ"א הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר. ירו' שבת פ"ב ד"ה. מעשה בי ר' ליעזר שהיה גוסס וכ' (ובסנה' ס"ח. ואבד"ר פכ"ה הגי' כשחלה ר' אליעזר). ערכי' פ"א מ"ג הגוסס והיוצא ליהרג וכ', תוספתא שם רפ"א הגוסס ובן שמונה לא נידר וכ', סנהד' ע"ח. גוסס בידי שמים, והקבוץ גיטי' כ"ח. ערכי' י"ח. קידוש' ע"א: ב"ק ס"ה, ק"ז, שבועו' ל"ג. ל"ז: רוב גוססין למיתה, ולנקבה בשבועו' ל"ז: נשותיהן גוססות. פי' גוסס החולה אשר הוא בפרק המיתה בהאבק עם המות ובל"פ טעמו קרב ומלחמה, ובפיה"מ לערכין פ"א פי' הרמב"ם בזה"ל גוסס ידוע והוא שקול גרונו נשמע בשעת המיתה ע"כ וא"כ האצילו מענין גסה עיי"ע גס ג' ובהגהת ח"מ רסי' רי"א מפורש גוסס המעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה שזה יקרה סמוך למיתה ע"כ ובהגהת א"ע סי' קכ"א ס"ק ו', פי' גוסס: תרג' על צד תאמנה על גססיהן כלומר על חזה שלהן וענין גוסס הוא שהקרוב למיתה מעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה ע"כ וא"כ גוזרו מע' הבא אח"ז. ויותר נכון היה לו לגזרו מל"ע غصص צר ודחוק בגרונו עד שהוא קולו נמוך. ובעל תיו"ט בערכי' פ"א מ"ג פי' בדרך רחוקה ע"ש] —

גסס (= גִּיסָא בל"פ خَش, كَش בל"ם גַּסָא Seite) בר"ג דפ' בא סימן התחתון (נדה מ"ח:) מפני שנושאות את אחיהן על גססיהן על צד תאמנה, (ישעי' ס', ד') תרג' על גססיהן, י"מ גססיהן חזה שלהן, וי"מ כסלים (ויקרי ג', ד', ט"ו) גססיא. * [אחי"ה פי' בל"ם ובל"פ צד וכסלים ואולי ג"כ קרוב בענין γείτων, פי' בל"י שכן אשר דר בצד הבית אבל מ"ש רימ"ז בט"ר ח"ב כ"ח, כ"ט כי הוא ל"י γεῖσον, γεῖσσον כלומ' מה שבולט ויוצא מבנין, קצת רחוק הוא. ולרוב נמצא רק גיסא ד"מ יומ' ע"ז: בהיאך גיסא, קידוש' ל"ג. באידך גיסא; שם ע"ב רע"א להאי גיסא דפרת, עירו' ט"ז: אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא, ב"מ פ"ו. כי רכיב גמלא מהאי גיסא וכ' ושדייה בהך גיסא, שבת ק"י. בהאי גיסא ובהאי גיסא, גיטי' פ"ז: להאי גיסא . . להאי גיסא, נדה כ"ח. דוק מינה להאי גיסא, ושם ס"ו, כי היכי דתהוו עליך להך גיסא נתהוי עלך להך גיסא ובע' דם א' הגי' כחד גיסא . . לאידך גיסא ופי' ע"ש ובתוספ' שם ד"ה כי. בכורו' מ"ד: אגיסא לית לן בה וע"ש פירש"י, קהל"ר פ' אל תבהל על גיסיה שפוך עיי"ע גֶּלֶשׁ. ועיי' עוד ע' גסן קודם ע' געו] —

* גיסתה ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ד ט"ס תחת גיתתה עיי"ע גת.

גַּסְטְרִי (א' מל"י γάστρα בל"ע قصرية bauchiges Gefäss, Napf; ב') לדעת רבינו הורכב מל"ע جز חלק Theil ומן תרי (טרי) (zwei) בשבת בפ' המצניע בס"ג (צ"ו.) ובר"ג דפ' בא סימן התחתון (נדה מ"ט.)

אמר רב אסי שונין כלי חרס שיעורו בכונס משקה ולא אמרו מוציא משקה אלא לענין גסטרא בלבד מ"ט אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן לפי שאין אומרים הבא גסטרא לגסטרא [1], פי' חצי כדה שזורעין שם העשבים וקורין בל"י גסטרא ובלע"ז גרשתא [2] ובל' ישמעאל קצריה, ובלש' משנה גצרא [3] ובלש' קדש עציץ [4] ואם ניקב החצב במוציא משקה אומר הבא גסטרא והניח תחתיו כדי שיקבל מה שיזוב ממנה אבל אם הגסטרא גופה מוציאה משקה אין אומר הבא גסטרא שיקבל מה שיזוב ממנה דתנן בכלים פ' רביעי (מ"ב) וכן [5]) גסטרא שנתרועעה ואינה מקבלת משקין אע"פ שמקבל אוכלין טהורה שאין שירים לשירים [6]. פי' כי עיקר גסטרא כלי שנחלק לשנים הוא והיינו שירי כלי [7]. ובפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ח:) אין עושין מי מלח מרובין לתת לתוך הכבשין שבתוך גסטרא. (א"ב פי' בל"י מין כלי אשר לו בטן גדול וגם תחתית הכלים נקרא כן). ובפ"ק דע"ז בגמ' עיר שיש בה ע"ז (י"ג:) ונשויה גסטרא [8] אמר קרא (דברי' י"ב, ג') ונתצתם את מזבחתם, לא תעשון כן לה' אלהיכם (שם ד'), פי' חותכה לשנים חציה נופלת בכאן והציה נופלת בכאן כלומ' כאלו עושה אותה נבלה אמר קרא ונתצתם את מזבחתם וניתוץ כן הוא שמשליך את האבנים אילך ואילך ואמר קרא לא תעשון כן לה' אלהיכם כל ענין נתוץ. ובפ"ק דחולין בסוף השוחט מן העורף (חולי' כ"א.) ובפ' השוחט אחד בעוף בגמ' שחט את הושט (שם ל"ב:) אמר חזקיה עשאה גסטרא נבלה [9]. ובפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רוב צלעותיה (חולי' נ"ב. ובדפ' רמ"ל בט"ס כ"ב.) גסטרא קא אמריתו הא [רב] נמי גסטרא קאמר. פי' כיון שניטלה מן הבהמה צלע מכאן וצלע מכאן זה כנגד זה הרי זה גסטרא. ובפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט (חולי' קכ"ד.) התם, דגורר את הטפילה, דצלקיה מיצלק הכא דעבדיה גסטרא [10], ובפ' ד' מיתות בגמ' מצות הנהרגין (סנהד' נ"ב:) ואימא דעביד ליה גסטרא. פי' שהותכו באמצע גופו ואינו מתיז ראשו אלא חולקו לשנים. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לסנהד' (בכ"י אנגייל' דף ק"ז) — ויתר דוגמאות לערך שלנו עיי' בע' גצר ומ"ש רבינו מנוסחאות שונות. ודע שקשה הדבר לקשר שתי הוראות של גסטרא לכללן בערך אחד כי בהוראה ראשונה פתרונה בל"י כלי ועציץ בעל בטן וכ"ה בל"ר האמצעי gastrum, פי' עציץ ותחתיתו צרה. וכן בל"ע של המון בט"ית כפי' היפה של רבינו. אבל בענין לישויה גיסטרא (ע"ז שם וחולי' כ"ז. דלא לשויה גיסטרא), עשאה גסטרא ועוד בדוגמאות הנ"ל אין הדעת סובלת הפי' הראשון (אף כי הרימ"ז בט"ר ח"ב. קפ"ג רוצה לחברן שלא כדת) יען כן השבתי לגזור בהוראה שנית מלת גסטרא כי היא מורכבת מן גס בל"ע ופ' جز פי' חלק ומן טרי במקו' תרי וא"כ גסטרי נחלק לשנים כפי' רבינו וכן רש"י לע"ז הנ"ל או י"ל שהוא כפי' ר"ח ועיי' עוד הר"ן בחולי' ספ"א כי הוא שבר רק לא בל"י כי אם בל"ע ואות ט' נוספת כי كسرة ענינו שברים. וזה לשונו של פי' רה"ג לסד"ט צד ד' (בכלי' פ"ב מ"ו) גסטרא ל"י פי' כלי חרש שניטלו אונין (אזניו) וכן בהמה שלא נשחטה כהוגן או נשברה רגלה שמה גסטרא עכ"ל. ועוד י"ל כי הרי"ש נוספת וגסטא ממש ל"פ كسته, פי' שבור ושברים. והבוחר יבחר] —

גַּסְטֵר = קִנְצְטְרָא (מל"י אמצעי' κινστέρνα, (γηστέρνα, Wasserbehälter, Cisterne) בויק"ר אשה כי תזריע פרש' לעשות [11]) לרוח משקל (פט"ו [12]) אין לך כל טיפה וטיפה שהיא יורדת מן הרקיע שלא ברא לה הקב"ה גסטרא בפני עצמה ס"א קנצטרא. ובס"ג דפ' השותפין (ב"ב ט"ז.) כל טיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה. *[אחי"ה לדעתי פתרון המלה בל"י האמצעי' הרשומ' מקוה מים ויען שהביא רבינו גם מאמר מב"ב חשבו רמ"ל והח' לעווי ואחרים כי גסטר או קנצטרא הוא כמו דפוס של ב"ב הנ"ל וטעות הוא. ובענין מושג שיש ברקיע מקוה מים עיי' חגיג'

---

[1]) גי' גסטרא כ"ה בנדה אבל בשבת גיסטרא וכ"ה ברוב הדפוסים בשאר מקומות, ובספר מפתח לרבינו נסים בשבת שם פעם א' גסטרא ופעם ב' גיסטרא ושם, צד מ"ג, בט"ס רב אשי וצ"ל רב אסי. [2]) בלאי"ט grasta, Blumentopf. [3]) עיי"ע גצר. [4]) עיי"ע עציץ שפי' שכן נקרא בלי' ישמעאל אציץ ועיי"ע אציץ, משמע שרבינו מכנה גם המלות אשר גזען מלשונות נכריות בשם לש' קדש יען השתמשו בהן רז"ל ועיי' בפ"א של מבוא לזה החיבור ושם הארכתי. [5]) בנוסחי' לי'. [6]) במשני' שבמשניו' שירין לשירין ובר"ש וברע"ב כגי' הערוך אבל במשנה דש"ס שיריין לשיריין ומפיה"מ להרמב"ם נשמע שגורס שארי ע"ש. [7]) וכן פי' רע"ב שם: שירים של כלי היינו שברי כלי, ורמב"ם: חתיכה מכלי. וכן פי' הריטב"א בחי' בנדה וכתבו התוספ' בנדה מ"ט. פי' ר"ח גסטרא הוא שבר בל"י. [8]) בנו"ג ולישויה גיסטרא. [9]) ודע שבנו"ג בדף כ"א. אמר שמואל עשאה וכו' אבל ממה שאי' בדף ל"ב: וליתשוב נמי דחזקיה דאמר חזקיה עשאה גסטרא נבלה נראה בעליל שגם לעיל בדף כ"א. עיקר הגי' כגי' רבינו אמר חזקיה עיי' הפשב"ע ובאמת כן גרס הרא"ש בספ"א דחולי' סי' כ"ה והגרי"ב לא הרגיש בזה. [10]) ורמ"ל השמיט תחלת המאמר. [11]) כ"ה בדפ"ר. [12]) ולפנינו לי' וגם לי' בילקי' איוב רמז תתק"ד.

י"ב: הובא בילק' מלכים א' סרמ"ז קצ"א וילק' יחזק' א' רמז של"ט ועיי' מאמרנו במ"ע דמ"ג חכ"א צד תקס"ה והלאה. והראיה לאמיתת פירושנו שגסטרא טעמה מקוה מים כגון גומה ובריכה ממה שאמרינן בתוספתא עירובי' פ"ו אחת עוקה ואחת גסטרא (ובכ"י תוספתא אצל צוק"מ הגי' גיסטרא) אע"פ שנתמלאו מערב שבת שופכין לתוכן בשבת וכ' ועוקה הוא גומה עיי"ע עקה, והקבוץ במכשירין פ"ב מ"ג גסטריות שישראל ועכו"ם מטילין לתוכה וכ', פי' בריכות כמו שאי' שם בתחלת המשנה ע"ש ורבינו הביאו בע' גצר וסובר שהוא מן ערך הקודם לזה] —

גַּסְטְרַ(א) (=קַסְטְרַא מל"י אמצ' κάστρα והוא ל"ר castra, Kriegslager) בסוף הלכה קמא דפ' אין עומדין (ברכו' ל"ב:[1]) וכל גסטרא בראתי בו ל' קרטון[2]). ובס"ג דכל כתבי הקדש (שבת קכ"א.) ובאו אנשי גסטרא של צפורי לכבותה מפני שאפיטרופוס של מלך היה[3]). ובס"ג דפ"ק דסוט' (י"ג סע"ב וילק' סוף זאת הברכה) וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראוני היכן משה קבור. ענין שלטונות המה. (א"ב פי' קסטרה בל"ר מחנה ומערכה מוכנת ללון שם אנשי מלחמה ואצל צפורי בנו הרומיים מעגל והושיבו בו אנשי חיל להחזיק תחת משמעתם כל הגליל). * [אחי"ה ואמת יהגה חכו של ר"ב כשהוכחתי בע' בֶּיתֶר ועיי' עוד ע' בני קצרה של ציפורין, ודע כי מושג שברקיע הכוכבים נחלקים כעין חיילות עם מחנות וקרטין פי' חצרים מל"ר האמצעי cortis או קיצור מל"ר cohortes אנשי צבא נמצא ג"כ אצל הפרסיים עיי' בונדיהיש פרש' ו'. וכנ"ה בויק"ר פכ"ג צוה ה' ליעקב סביביו צריו כגון . . גסטרא לחיפא ובמד' חזית פ' כשושנה ובאיכ"ר פ' צוה הגי' קסטרא לחיפה ובמד' שמואל פט"ז בט"ס קצרא לחיפה וצ"ל קצטרא ודעתי נאמנה כי גסטרא או קסטרא פי' מחנה הוא ג"כ קסטרא של ציפורי והיא ביתר ותכונתה היתה קרוב להר הכרמל ושם ג"כ עיר Cheifa והיא חיפה ולדעתי נקראה כן מל"י ἵππος סוס על שם הסוסים ופרשים אשר שלח שמה הורדוס ונקראת ג"כ העיר Γαβά: עיי' בן מתתיהו על המלחמות ג', ג' א' [Γαβὰ πόλις ἱππέων] ומה שכתב מהרי"ש בתבואות הארץ צ"א: כי קסטרא הוא המקום הנקרא כעת חירבא"ת אתלי"ת ונקרא בימי קדם castrum peregrinorum ואליו כיונו חז"ל בשם קסטרה שהוא סמוך לחיפה ע"כ, לע"ד לא בא אל נקודת האמת כי חכמי התלמוד והמדרש לא שערו עוד הכינוי הזה יען חדש מקרוב בא היינו בזמן מלחמות של נוסעי הצלב עיי' רוימער פאלישטינא צד קל"ג. והקבוץ גסטריות ב"ר ריש פכ"ח ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מה הם סבורים אריות גסטריאות אני צריך וכ' דבר אני מוציא ומכלה אותן מן העולם. ופי' בעל מ"כ גסטריות שלטנות ע"כ וכן נ"ב בילק' מ"ט רמז של"ב נראה ברור שנגררים אחר רבינו שסיים בערך דכאן ענין שלטונות המה. והאמת כי הוא מבצר ומחנה וגי' אריות בלי ספק ט"ס והעיקר כמו שכתבנו בע' ארי לפי גי' הילק' בראשי' רמז מ"ז חיילות גיסטריות וגי' מעולה זו האירה לנו מובן מאמרים אחרים כזה: בויק"ר פ"א אריב"ל אילו היו או"ה יודעים מה אוהל מועד יפה להן היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות, ובשהש"ר פ' כתפוח ג"כ הגי' באהליות וקסטריות היו מקיפין אותו, ובמדבר רבה פ"א ובתנחומ' במדבר סי' ג' הגי' רק: קסטריות היו מקיפין אותו אבל בילק' ואתחנן רמז תתל"א הגי' בשם תנחומ' היו מקיפות אותו אהליות וקסטריות. ועוד מצאנו מאמר כזה בדרוש הפסוק פתחי לי בפסיקתא רבתי פט"ו פתחי לי פתח כחרירה של מחט ואני פותח לכם פתח שיהיה אהלים וכצוצרות יכולים נכנסים בו. ובפסיקתא דרב כהנא פ' החודש צד מ"ו: הגי' אהליות ובחצוצריות נכנסין בו ותחת זה בפסיקתא דפ' שובה צד קס"ג: אהליות ובצרצריות והגיה שם הרב החכם מוהר"ר שלמה באבער אהליות וצינריות וט"ס הוא וצ"ל כצוצריות (וכן בלוח התיקונים כצ"ל) כמו שהוגה בצד מ"ו: הערה פ"ב אבל לפי דעתי בלי כל ספק צ"ל בכל המקומות האלה אהליות וקסטריות (ובשהש"ר ה' ב' פ' אני ישנה ובילק' שם משונה הגי' מחסרון ידיעה כזה פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו) יצא לנו מזה כי גם בילק' בראשית הנ"ל במקום חיילות גיסטריות צ"ל אהלות גסטריות כי קשה עלי לשבש כל הנוסחאות לומר שבכל המקומות הנ"ל יש לתקן כגי' הילק' במקום אהלות: חיילות אבל לפי גזרת המלה אהלות נ"ל ברור כי הוא ממש בל"ע اهلة

---

[1]) כ"ה בכ"י ע' ובדפ"ר אבל בשדפ"ע נשמטו מלות בס' הלכ' קמ'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ר ובדפ"ר וכ"ה בכ"י מ' אבל בכ"י ה"ב ובדפ' פיז' וויניצי' קלטון וגם נשמטה אות ל', יען שגרסו בראתי ל ו והסופרים חשבו למיותר לכתוב עוד הפעם ל' ובנו"ג ג"כ לו אבל בכ"י מ' בו וכ"ה לנכון בע' קרטון וכ"ה הסדר בילק' ישעי' מ"ט רמז של"ב ועל כל גסתרא בראתי לו שלשים קירטין אבל בנוסח' דידן מהופך הסדר וגי' רבינו עדיף וכן משמע משטים. [3]) עיי"ע בני קצרא של ציפורין ושם הארכתי ע"ש.

והקבוץ اهلات, פי' אנשים וחיילות וא"כ שיעור
המאמרים הנ"ל ברור כחמה אלו היו יודעים או"ה
מעלות של אוהל מועד היו מקיפין אותו וסובבין
אותו באהלות ובקסטריות, פי' בחיילות
ובמחנה וכן אם ישראל פותח לבו לאביו
שבשמים מעט כחרירה של מחט כלומר כחור
המחט (עיי"ע חרר ב') המקום פותח לישראל בריוח
וברוחב שיהיו אהלים וכצוצרות וצ"ל וכצטריות
יכולי' נכנסים, פי' חיילות ומחנות וכן הקב"ה
אינו צריך לצוד את הרשעים למען אבדם ע"י
אריות גסטריות וצ"ל אהלות גסטריות, פי' ע"י
חיילות ומחנות כי ע"י מאמר אחד יכול לאבדם
(ודורש ויאמר ה' אמחה וגו') וכן מצאתי און
לי במד' שו"ט סוף מזמ' ב' ותאבדו דרך: ולא
תהיו סבורין שמא אהליות וצוצריות אני צריך
אלא ניצוץ אחד אני מסיק ומאבד עלמא דבראי'
ופי' שם המפרש, פי' מיני בושם מור ולבונה וכו',
וצוצריות לשון צרי וצפורן ע"כ, וטעות נראה
לעינים הוא כי אהליות (ובילקו' תהלי' רמז תרכ"ג הגי'
אהוליות) וצוצריות צ"ל כצטריות = קסטריות עניני
לא תהיו סבורין שאני צריך חיילות ומחנות לאבד
את הרשעים אך נצוץ אחד אני מבעיר בתוכם
ורשעים עוד אינם, והקבוץ הקסטראות והלגיונות
אי' עוד בתוספתא אהלות פי"ח, ועוד עיי"ע קסטר.
ועפ"ז יש לתקן מ"ש בע' אהוליות. ובעל כ"כ בע'
ארי, פי' אריות גסטריות: בעלי בטן, ולא נהירא]—

גַּסְטְרוֹן (קסטירא בל"פ قسطير מל"י κασσίτερος
Zinn) בפ' אלו מציאות בגמ' מחרוזות
של דגים (ב"מ כ"ג) מצא כלי כסף וכלי זהב
וגסטרון של אבר וכל מיני מתכות. ובפ' הקומץ
רבה בגמ' ז' קני מנורה (מנחות כ"ח) עשאה של
בעין[1]) של אבר ושל גסטרון, פי' גיסטרון בלע"ז
מיטאלו[2]) העשוי מכל מיני מתכות. (א"ב פי'
בל"י קסטרון בדיל תרג' ירו' את הבדיל (במדב'
ל"א, כ"ב) ית קסיטרא ונקרא עופרת לבן וקראוהו
חז"ל גסטרון של אבר תרג' עופרת (שם) אבר
עיי"ע קסטרון). * [אחי"ה בתי"ר א' הגי' קסטירא
ובתי"ר ב' קיסטרא והוא ל"י ופי' הרשומה. ועיי"ע
בעין ושם תמצא הלע"ז של רש"י במנח' על
נכון (ועיי' רש"י למגילת תעני' פ"ט) ובל"א
במנחו' פי' ג"כ מיטלו כערוך אבל בב"מ
פי' גסטרון שברי חתיכות של אבר וא"כ גוזר
המלה מע' גסטר א', וכבודו במקומו מונח, אבל
הגרי"ב בהפיש"ב רוצה לישבו ע"ש] —

* גִּיסָן (בל"ע احضان Seite, Richtung einer Sache) בשאלתות דרב אחאי פ' אחרי
מות סי' צ"ב רב פפא בדיק אטופרא ובישרא
ואתרי גיסני ובחולי' י"ז: הגי' ואתלתא רוחתא
וכבר הוגה בגליון הש"ס שבכל הני אתלתא
רוחתא הנזכרים בחולי' שם צ"ל אתרי גיסני כגי'
השאלתות והוא לפע"ד מלה הרשומ' שפתרונה
בל"ע צד. וגם י"ל שהנו"ן בסוף נוסף ושוה עם
גיסא עיי"ע גס, גסס של מעלה.

☞ גּוּסְפָּן (לפע"ד ל"פ خسپنا Ruhebett) תרג' בפסוק (ישעי' י', ל"ב) עוד היום
בנוב: ודבר עמיה ארבעין אלפין גוספנין דדהב,
פי' כסאות. * [אחי"ה פי' בל"פ יצוע ואפריון
וע"י מלה זו תרגם ריב"י טאווס יצועי (בראשי' מ"ט,
ד') משכב (שמות כ"א, י"ח)] —

* גּוּסְק (grosser Weinkrug) בבה"ג רפ"א דהלכ'
סוכה מאני מישתיא במטללתא כגון גוסקי
וכובי וקאקוו וכאסי. פי' גוסק בל"פ جوشك כלי
יין וכוס גדול. ועתה ברור אצלי שגם תחת פוסקא
שנזכר בע' גסא צ"ל כוסקא ודו"ק ותשכח.

* גסקלגס, גסקלנוס ועוד שינוים אחרים בט"ס
עיי"ע גיים.

גָּע = גָּעָה (בל"ס גְּעִי ובל"ע عج lärmen, brüllen)
בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' השוחט את
המסוכנת (חולי' ל"ח) גועה בשעת שחיטה אין זה
פירכום, פי' מלשון אם יגעה שור על בלילו (איוב
ו', ה'). * [אחי"ה וכ"ה בל"ס וקרוב לו ל"י γοάω
פי' צועק ובכה, וכנ"ה בירו' תעני' רפ"ב דס"ה,
ולמה תוקעין בקרנות לומר חשבינו כאילו גועים
כבהמה לפניך, ושם דס"ה: סייחים מבפנים
ואמותיהם מבחוץ והוון אילין געיי מן הכא ואילין
געיי מן הכא. ובפסיקתא דשובה צד קס"א, הגי'
והוו אילין מַגְעָיִן מיכא ואילין מיכא. ירו' ברכו'
פ"ב ד"ה. עובדא הוה וכ' דהוה קאים רדי[3]) געת
תורתיה קומוי וכו' געת זמן תניינות וכו'. ב"ר
ספל"א ווילק' איוב ל"ט רמז תתקכ"ו וגעת אמו
(של ראם) מן המדבר וכ'. גיטי' נ"ה. געו בבכיה,
סנה' פ"ב. געו כולם בבכיה, תעני' כ"ה: געו כל
העם בבכיה, והשם באיכ"ר הנ"ל ידעית מן געייתא
דתורך וכ' ע"ש] —

גַּעְגַּע (וג"ל מל"ע sich sehnen, heftig verlangen) جعجع, جعجاع wiederholt rufen; גִּעְגּוּעַ

1) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ודפ"ר וכ"ה נכון עיי"ע בעין אבל בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ע בט"ס עין. ועיי"ע חנך ב'. 2) כ"ה בעה"ק שנ"ב ובדפ"ע מיטלו והוא לאי"ט Metall, metallo. 3) כה"ג הנכונה אצל הטהרש"ם וכן תקן המהרז"ף באח"צ וכ"ה בפירוש באיכ"ר פ' על אלה ע"ש.

בס"פ במה אשה (Sehnsucht, heftiges Verlangen
בגמ' הבנים יוצאין בקשרים[1]) (שבת ס"ו:)
בן שיש לו[2]) געגועין על אביו נוטל רצועה
וכו' "פי' כשיגדל עצב הבן במיתת אביו נוטל
רצועה ממנעל אביו הימין וקושרו בשמאל הבן
להשקיט לבו וסכנה לו אם יחליף". * [אחי"ה
באו"ז שם הובא כל זה מלה במלה בשם ר"ח
שכתב כן בשם יש מי שאומר. וכנ"ה בסנה' ל"ט.
בן אחד יש לי בכרכי הים ויש לי גיעגועים עליו.
ושם ס"ג סע"ב כאדם שיש לו גיעגועין על בנו
ובילק' ירמי' רמז רצ"ו הגי' געגועין, וגי' געגועין
אי' ג"כ בספר המפתח לרבינו נסים פ"פ במה אשה
ובנו"ג גיעגועין. שמ"ר רפ"א שכן מצינו בישמעאל
שהיו לו געגועים על אברהם אביו וכ', והנה
פרשתי המלה לפי מה שלועז רש"י לשבת הנ"ל
וז"ל געגועים 'ברמור"ט ובגי' האו"ז שם בשם רש"י
ברמור"ש מגעגע עליו ואינו יכול לפרד ע"כ והוא
בלאי"ט Sehnsucht, bramosia תאות נפש שתערג
לדבר מה ומזה נגזר בל"צ bramer שנופל על קול
האיל הצמא למים וכמוהו בל"ע הרשומ' געגע
קול ותאות הגמל למים וכן ענין פעל ערג בעברי
(תהלי' מ"ב, ב'; יואל א', כ') שמורה הצעקה והתאוה
וזה מ"ש הרד"ק בשרש ערג: תערג אליך תזעק
ותהמה וע"ש. וכן בל"פ غوغا המית קול ועיי"ע
געגעא. ועוד ראיתי להעיר כי בל"פ غنجيدن
ענינו התענג ושגה באהבת נשים והשם
غنج תענוג וענבות ובזה הפתרון הוא מ"ש רש"י
לשה"ש ז', ג' על ט' סוגה בשושנים: חתן נכנס
להופה לבו מגעגעת לחופה ולחבת חתוניו וכ' וכן
מ"ש הרמב"ן על ויחר אף יעקב (בראשי' ל', ב')
ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות
וכו' ועיי"ע הבא אח"ז] —

☞ גַּעְגַּע (in Liebe schwelgen, s. vor. Art.)
תרג' ואשעה בחקיך תמיד (תהלי' קי"ט,
קי"ז) ואגעגע באוריתך תדירא). * [אחי"ה געגע
כמו שעשוע ונגזר מע' הקודם לזה עיי' בסוף
הערך. או אולי פותר התרג' פעל שעה בענין
שעה, שעי שמורגל אצל רז"ל בהוראת דבר, ספר
וקרא והוא מענין ע' הקודם געגע בל"ע הרים קול.
והמתורגמן בע' געגע פי' לשון טיול, ובאמת
בל"ע قعقع, פי' מטייל אבל לא מחוור בעיני] —

* גַּעְגַּע (בל"ע كعكع (sich im Wälzen vermengen
ויק"ר פ"כ אפרוחיו מגעגעין באַדְמָא,
קהל"ר פ' שלח מָנין מגעגעין ברמא ובתר"י א'
וב' לבראש' מ"ט, י"א בהפך האותיות: לבושוי
מעגעגין באדמא. איכ"ר פ' בלע: כל יומין דהדא
תרנגולתא מתגעגעה בקיטמא לית את כביש לה,
ובשהש"ר ד', י' פ' נפת מתגעגעין היו בעשב
הבאר ופי' מ"כ בספרים כתוב מתנענעין ל' נענוע
וגלגול ע"כ ולא הוצרכנו לזה כי בל"ע קעקע
ענינו מנענע ומגלגל ומערב ובילק' תהלי' רמז
תרצ"א גורס בזה המאמר של שה"ש והיו מגעגעין
בהן, עיי"ע גף י'. ודע שמפי' מ"כ לויק"ר וקהל"ר
שם ושם נראה שערוך יותר שלם מונח לפניו
שהביא ע' געגע ולפנינו לי' ועיי' עוד ע' הבא
אח"ז ובאיכ"ר פי' מ"כ המלה מתאפר ומתפלש
באפר ע"כ וגם בל"ע جعجع ענינו נופל לארץ
וגלגל בעפר.

* גַּעְגְּעָא (בל"ע غوغاء בל"פ غوغا Geräusch,
(Gewühl באיכ"ר פ' פרשה: המון חוגג
א"ר לוי כהדין געגעא דלא פסיק לא ביממא ולא
בלילא ועכשיו טמשא סלקין וטמשא נחתין, ופי'
במ"כ פי' הערוך אמת המים שהולך וגועה והומה
וכו' ולפנינו בערוך לי' ועיי"ע הקודם ועיי"ע
אגוגא. והנה הג' שי"ר בתולד' רבינו נתן צד ס'
רוצה להוכיח כי געגעא ענינו צפרדע ההומה תמיד
בלי הפסק, ולכאורה נוכל להחזיק במעוזו כי
בל"פ غوق, غوك צפרדע אבל בכ"ז דעתינו כי
המלה בל"פ הרשומה המית קול מאנשים מקובצים
ודרש המון וגם חוגג בלשון נופל על לשון,
וגם בהיפך אותיות عجعج בל"ע המית קול. ובילק'
תהלי' מ"ב רמז תשמ"ב גרס בשם מד' שמואל
(ועיי' מ"כ לאיכ"ר הנ"ל) מהו המון חוגג ל"י חוגגים
של מים וכו' ועיי"ע אגוגא. והרב לעווינזאהן
בספרו זאאלאגיע צד רל"ב מסכים לשי"ר כי
געגעא צפרדע וכן רמ"ל חזר מטעותו שהיה מעתיק
המלה ע"י Magnet והודה לשי"ר כי הוא צפרדע
עיי' במרפא לשון לשבת ס"ו: ואת אשר נ"ל
אמרתי ועיי' עוד רימ"ז בט"ר ח"א, נ"ו.

גָּעַל (מל"ע جعل, aus- abwerfen, entfernen)
افعل; גִּיעוּלֵי בֵּיצִים die gewaltsam ent-
(fernten, abgelösten Eier בתוספ' תרומות (פ"י
ט"ס) פרק דג טמא (פ"ט) גיעולי ביצים מותרין
באכילה מוזרות נפש היפה תאכלם. * [אחי"ה
כ"ה בדפוסי התוספתא וכ"ה בחולי' ס"ד: אבל
בתוספתא תרו' כ"י אשר יצא לאור ע"י החכם
צוק"מ הגי' כ"ה גיעולי ביצים מותרות באכילה
ביצים טהורות ששילקן עם ביצים טמאות אם יש

[1]) כ"ה בכ"י ע'. [2]) וכ"ה ברא"ש ובאו"ז הלכות שבת סי' פ"ה ס"ק כ"ג וכ"ה בכ"י מ' יבנוסח' דירן הכר.

בהן בנותן טעם אסורות ואם לאו מותרות ביצים מוזרות נפש היפה תאכל ע"כ. וכפי הנראה כ"ה גי' התוספות בחולי' ס"ד: ד"ה גיעולי וגם הביאו שם פי' הערוך ז"ל פי' בערוך שהכו התרנגולת על בית רחמה ומפלת ביצים שלא נגמרו . . ולשון גיעול שייך עליה כמו שורו עבר ולא יגעל (איוב כ"א, י') עכ"ל וכל זה חסר לפנינו וחבל על דאבדין כי גם בכ"י ע' לי' ויותר פליאה כי בכ"י ו"ו ול"ד לי' כל ע' געל, ודעתי נאמנה כי דברי ערך זה כמו שנדפס עתה לפנינו מהגהת איזה כותב מחוכם בא מגליון לפנים בראותו החסרון של ערך ועיקר דברי רבינו כמו שהובאו אצל הראשונים נשמט. והרחבתי דבורי בזה הערך בפ"ג של מבוא לזה החבור ע"ש מ"ש בצד XXXVIII כי לגדולי הראשונים ערוך יותר שלם היה מונח לפניהם. וגוזר אני המלה מל"ע הרשומה שעניינה הרחיק והשליך וזה מ"ש הרד"ק בשרש געל אחרי הביאו ציונים מל"מ וכתב וז"ל הכל מענין מאיסה והרחקה ומענין הזה שורו עבר ולא יגעל ר"ל ולא יפליט הזרע וישליכו וכו' ודומה לו בדברי רבותינו (ע"ז ע"ה.) מגעילן ברותחין כי כאשר הכלי במים רותחין יפלוט כל אשר נבלע בתוכו ע"כ וכן כתב רש"י לפסוק ולא תגעל נפשי (ויק' כ"ו, י"א) כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר וכו' ע"כ ועיי' עוד פירש"י לע"ז ע"ו ע"א ד"ה א"ל אביי: כל הגעלה רותחין משמע שכופין להקיא הכלי מה שבלע ע"כ. וכנ"ה ע"ז ע"ה: במשנה את שדרכו . . להגעיל יגעיל. ושם ע"ו סע"א כיצד מגעילן, ירו' תרומ' פי"א דמ"ח. קדירה שבישל בה תרומה מגעילה בחמין ג' פעמים ודיו. ושם על ידי האור נגעל ויוצא. והשם ע"ז ע"ו. נעשה גיעול לחבירו. ושם ע"ה: ע"ו. גִּיעוּלֵי נכרים דאסר רחמנא (עיי' במדב' ל"א, ל"ב והלאה) איכ"ר פ' למה לנצח. ובפסיקת' רבתי פל"א מאיסה וגעילה. ועוד השם ע"ז ע"ו. הגעלה בחמין, ושם הגעלה נמי לא ליבעי וכ', ובעה"ק שנ"ב מסיים הערך "ב"א גיברי"ט" ר"ל בלש' אשכנז gebrüht] —

* גָּעַל ט"ס תחת ענגל בירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: המגורה משיגעיל וצ"ל משיעגיל וכ"ה לנכון בדפ' זיטאמיר וכ"ה בתוספ' מעשרות ספ"א ומעגיל במגורה.

* גָּעַר (מל"מ גֹּעַר ובל"ס געֹר ובל"ע جأر an- schreien, bedräuen) קידושי' פ"א: רחמנא ניגער ביה בשטן, ב"ר פנ"ו ייצף לההוא גברא דיגער ביה. והשם געורי בילק' תהלי' ר' רמ"ז תתס"ד ויגער בים סוף . . אפי' מְגְעוּרֵי לא הוית אלא משופי . . לא מגעורי אלא מנהומי' ועיי' במד' תהלי' מזמ' ק"ו. וענינו ידוע ממקרא עיי' בעלי השרשים ע' גָּעַר והשם גְּעָרָה.

* געתון (Grenzort Palästinas) בירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג תוספת' שביעי' פ"ד נמנה בין תחומי א"י כל שהחזיקו עולי בבל . . ראש מי געתון וגעתון עצמה. ובתוספת' ריש מיא דגעתן וזעתין גרמא. ובתוספ' כ"י ריש מעון רגעתן ורגעתן גרמא ובסוף ספרי עקב הגי' מגיאתו וגיאתו עצמה. וכ"ה בילק' עקב ס' רמז תתע"ד ועל תכונת מקום געתון עיי' נייבויער גיאגראפיע תלמודית צד ט"ז והלאה ומהרי"ש סובר שהוא מגידו וקשה להפריד המי"ם ממלת מגידו להשוותה עם גיאתו או געתון. ולדעת הח' לעווי נקראה כן העיר על שם געתם (בראשי' ל"ו, י"א. ט"ז).

גַּף (=נְגַף das Geklirr, הגפה ; zusammenstossen der Zusammenstoss) בסוט' בפ' משוח מלחמה (מ"ב. וכ"ה בספרי שופטים פי' קצ"ב) אל תיראו מפני הגפת תריסין, פי' מלש' טרם יתנגפו רגליכם (ירמי' י"ג, ט"ז) כלומ' מכים התריסים זה בזה להשמיע קול [1]. ובר"ג דפי חבית שנשברה (שבת קמ"ג סע"ב) ובפ' אחרון דמכשירין (פ"ו מ"ח) אם טמא חלב האשה שלא לרצון שדם מגפתה טמא יטמא חלב הבהמה שלא לרצון שדם מגפתה טהור וזה כמו דם ניקוף (חולי' ז' סע"ב ועיי"ע נקף ב') מלשון יתנגפו. *[אחי"ה כל הערך שייך לע' נגף ורבינו דרכו לאחוז בשרשים מן בית אותיות וכבר הארכתי בזה הענין בספ"א של מבוא לזה החבור ע"ש] —

גַּף (=גְּפַף בל"ע جَافَ, جَفَا וכן בל"ס גֵּף ver- stopfen, verschliessen; מגופה Verschluss, Deckel, Spund; גפא בל"ע حَفّ גדיש Haufe) בפ"ק דיומא בנמ' שכהן גדול נוטל חלק (יומ' י"ח.) שתים בשכר הגפת דלתות [2]. ובפ' כל גגות בגמ' גג גדול סמוך לגג [3] קטן (עירו' צ"ג.) שנים החיצונים מגופפין והאמצעי אינו מגופף. ובפ"ו בפאה (מ"ב) ובפ' ד' בעדיות (מ"ד) [4] העומר שהוא סמוך לגפא ולגדיש ולבקר ולכלים ושכחו ב"ש אומרים אינו שכחה וב"ה אומרים

---

[1] וכן פירש"י ע"ש. [2] וכן נמצא הגפת דלתות בערכי' י"א: סוכ' נ"ו רע"ב. [3] וכ"ה בש"ס דפ' שונצ' וכ"ה ברא"ש ובריטב"א ובנוסח' חסר לגג, וכן לי' באו"ז הלכ' עירו' סי' קצ"ה ס"ק ה'. [4] כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בע' גדש א'.

שכחה [1]. ובפ' שני בכלאים (מ"ח) סמוך לבור לניר ולגפא. ובפ' אחרון בע"ז (ס"ט.) ויגוף ותיגב [2]). ובפ' חבית שנשברה (שבת קמ"ו.) אין נוקבין מגופה של חבית. ובפ' כיסוי הדם (חולי' פ"ח.) בסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שנכתשה [3]) וברייש ידים (פ"א מ"ב ועיי"ע מהין) אין נותנין לידים לא בדפנות הכלים ולא בשולי המהין ולא במגופת החבית. ובפ' ישני בכלים (מ"ד) מגופת היוצרים שהוא פותח בה טהורה, פי' הטיט של עושי כלי חרס שהוא סגור. ובכל כלי עץ פט"ו בכלים (מ"ב) סרוד של נחתומין טמא ושל בעלי בתים טהור גיפפו מארבע רוחותיו טמא, פי' מלש' יגיפו (דלתותיו) [צ"ל הדלתות] (נחמי' ז', ג' ועיי"ע אגף) ועוד "כדכתיב (בראשי' כ"ט, י"ג) ויחבק לו תרג' וגפיף ליה וכן הוא הסרוד אם חיברו מארבע רוחותיו בצלעות או בעצים שעשה לו מחיצה" [4]). ובהעושה פי"ג באהלות (מ"ג) הגיפה ולא מרקה. ובפ"ק דנדה בגמ' כיצד דייה שעתה (נדה ו':) מעשה בשפחתו של רבן גמליאל שהיתה גפה חבית של יין, ובפ' שלישי בזבין (מ"ב) מגיפין או פותחין [5]). ובפ"ג במעשר שני (מי"ב) [6]) המשאיל קנקניו [7]) למעשר שני אע"פ [8]) שגפן לא קנה מעשר, פי' גפן סתמן מלש' מגופת החבית. ובס"ג דפ' עושין פסין (עירו' כ"ה:) חצר מ"ט מותרת דאיכא גיפופי [9]) פי' שנשאר מעט מכאן ומעט מכאן מן הכותל של חצר דחשיבי בפסין. ונעל הדלת אחריה (ש"ב י"ג, י"ז. י"ח) תרג' וגף דשא בתרהא [10]). ועשית לו מסגרת טפח (שמות כ"ה, כ"ה) ת"ר [ב'] גיפוף פשך. *[אחי"ה וכנ"ה במ"ק י"א: במשנה וי"ב. במשנ' שם וגף כדרכו ובמש' שבירו' וברש"י ובראי"ש לי' וכן לי' בחי' הריטב"א ובמ"מ פ"ז מהלכ' יו"ט ה"ג וכן לי' בכ"י מ' בשתי פעמים. וכתב בעל ד"ס צד י"ח: אות ז' וז"ל מכל הראשונים שהביאוהו נראה שנשמט בטעות אבל ראיתי שגם בערוך ערך גף לא הביא מהא דהכא וכו', אבל באמת הביאו רבינו בע' זלף וזה נעלם מעיניו. ומ"ק שם י"א: וכדו לגוף; פרה פ"ו מ"א הגיף את הדלת. ירו' כתובי' פ"ז דל"א ע"ג מוגף. ירו' מ"ק רפ"ב דפ"א. גפין את הביותיו, ירו' מע"ש פ"ד דנ"ד ע"ג עד שלא גפן .. משגפן .. בין עד שלא גפן בין שגפן ע"ש. ואפעל ב"ק ק"ה. אֲגַף הצייה. ומזה מן האגף ולפנים .. מן אגף ולחוץ בנדרי' נ"ו: פי' מסתימ' הדלת עיי"ע אגף. ובכפילת ל' הפעל גפף: כלים פט"ו מ"ב גיפפו מארבע רוחותיו, ירו' כלאי' פ"ד דכ"ט: עד שתהא מגופפת מד' רוחותיה, ושם פ"ו ד"ל ע"ג מגופף מד' רוחותיו. וכ"ה בירו' עירו' רפ"א די"ח: וירו' סוכ' רפ"א דנ"א סע"ג. ובלבד מקורה ומגופף, ירו' ע"ז ספ"ד דמ"ד סע"ב. אזניו מגופפות וכו' תוספתא בכורו' ספ"ד פי' סתומות. והשם בירו' שבת פ"ג ד"ה סע"ד בטומאה את מהלך (אצל התנור) אחר גיפופו, פי' אחר הסגירו עיי' קה"ע שם ועיי' תוי"ט לב"ב פ"ב מ"ב ד"ה ובכירה ומ"ש בשם הטור סי' קנ"ה] —

גַּף = גּוּף (מל"מ וכ"ה בל"ע جوف Körper) בר"ג דהלק (סנהד' צ"א. וילק' תהלי' נ' רמז תש"ס) א"ל אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין שהגוף אומר נשמה חטאת [11]) שמיום שפירשה ממני וכו'. *[אחי"ה גוף והפכו נשמה נזכר עוד בברכו' ה'. י'. מ"ג: שבת קי"ג: קנ"ב: יומ' כ': ר"ה י"ז. סנהד' ק"י: ועוד ענינו איש וגבר (פערזאן) ד"מ קידו' ל"ז. חובת הגוף, פי' חובת גברא, ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ד הגוף הקדוש פי' האיש הקדוש. ועוד פתרונו כמו גויה בל"מ וכן תרג' את גוית שאול ואת גוית בניו (ש"א ל"א, י"ב) ית גופא דשאול וית גופי בנוהי. ושם פסוק י' ואת גויתו תקעו וית גופיה צלבו. והוא ל"מ (ד"ה א', י'. י"ב) את גופת שאול ואת גופת בניו. — ונאמר בדרך השאילה על עצם ועיקר: היא גופא ביצ' ג'. ושם נסמן היא גופא גזירה וכ', פי' היא בעצמה, יומ' י"ז: ב"ק ל"ט. נדה מ"ו. הא גופא קשיא. גופא דעובדא עיי"ע איזו וש"נ. יומ' ע"ד: גופו של מעשה. גיטי' פ"ה ע"א וע"ב גופו של גט. חגיג' י'. י"א: (לפי כ"י מ' עיי' ד"ס צד י"ד וט"ז.) גופה של תורה, ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג עשרת הדברות הן הן גופה של שמע, ירו' שבת פ"ב ד"ה, גופה של פתילה וירו' שבת פי"ג די"ד גופו של דבר, ושם גופה עבירה. והקבוין

---

[1]) ועיי"ע גדש א' בשינוי הכתיבה של גפא ובכ"י ה"ב גרס ג"כ גפה וכ"ה בנוסחי דידן וכ"ה בירו' פיאה פ"ו דו"ט: וירו' כתובי' רפ"ח דל"ב. ובכ"י מ' הגי' לגפא ולגדר וכתב בעל ד"ס בפאה צד נ' אות ב' וגי' הדפוס עדיף דהיינו גפה היינו גדר ע"כ אבל במח"ב נעלם מעיניו כי כ"ה גם בב"מ כ"ה: מצא אחר הגפה או אחר הגדר וכן בכלאי' בסמוך, ועוד פתרון גפא בל"ע ענינו כל קבוצה וגדושה ואין ענינו גדר ובזה טעה גם בעל כ"כ בע' גף, וכן בר"ש לכלאים פ"ב. [2]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' גב א' ע"ש, ובשדפ"ע ויגוב. [3]) בנו"ג שכתשן. [4]) נלקח מפי' רה"ג לסד"ט צד י"א רק שם הגי' חבקו ומתיבות שעשה וכו' חסר ועיי' עוד ע' סרד שגם שם נגרר אחר רה"ג. [5]) כה"ג לנכון בכ"י וי"ו א' וב' ולי"ד אבל בכ"י ה"ב ודפ"ע במ"ס סופגין ובדפ"ר סוגפין. [6]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו א' וב' אבל בדפ"ע במעות. [7]) וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג קנקנין. [8]) כ"ה בכ"י וי"ו א' וב' ובדפ"ע לי'. [9]) וכ"ה בתוספתי רי"ד ובריטב"א וכ"ה בכ"י מ' אבל בנו"ג חצר מ"ט דאית ליה גיפופי, וגי' דאיכא גם ברש"י. [10]) ובנו"ג ואגיף. [11]) בנו"ג כיצד גוף אומר נשמה וכו'.

ירו' שבת פ"ב ד"ה: גופי הלכות, פי' בכל הני בכא עיקר ועצם או י"ל מל"ע ענינו תוך ואמצע ופנים ובהשאילה עיקר וראש של דבר מה. ומורגל בדרז"ל גופא בלבד אם סובב והולך הענין על מה שמדובר בו מקודם ד"מ חולי' נ"ד: גופא אמר רב מתנה וסובב על מה שאמר לעיל בדף מ"ב: חולי' ק"ה. גופה א"ר זירא אין קינוח הפה אלא בפת ע"ש קודם לזה מעט. וכן הוא במדרש ד"מ ויק"ר פ"ה גופא אם הכהן המשיח וכו' והשתמש בזה הלשון מדי דברו קרוב לזה מפר המשיח ובויק"ר רפ"ו גופא אל תהי שבועת שוא קלה בעיניך וסובב למה שאמר לעיל מזה ושמעה קול אלה ע"ש] —

גָּף = גּוּף (בל"ר Reichthum, Vermögen, copia) בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחים קי"ב רע"ב) מצוה וגוף גדול אוכל פירות ולו שכר [1], פי' שמלוה מעותיו ונוטל משכון שדות וכרמים ובתים בנכיתא נמצא עושה מצוה שמלוה לעניים ומקיים העבט תעביטנו (דברי' ט"ו, ח') וגוף גדול שמשמר ממונו מן הלסטים שהממון נגנב ושדות וכרמים אינן נגנבים אוכל פירות שמתעשר ואוכל פירות בלא עון ולו שכר [2] מצוה וגוף נקי [3] נושא אשה ולו בנים מקיים מצות קחו נשים וגו' (ירמי' כ"ט, ו' עיי' כתובו' נ"ב:) גוף נקי שמנקה עצמו מן החטא שנושא אשה שמקיים מצות עונה ולא בנים.

גָּף = גּוּף (Person) בפ"ק דקידושי' בגמ' כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובחוצה לארץ ושהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ (קידושי' ל"ו:) גמרי' (שם ל"ז.) אמר רב יהודה הכי קאמר כל מצוה שחובת הגוף נוהגת בין בארץ ובין בחו"ל חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ וכו'. *[אחי"ה בענין מצות גוף עיי"ע גף האחרון] —

גָּף = גּוּף (בל"פ כלי לגנוז בו דבר מה كُوب, كوبة Behältniss וגם רקיע השמים قبّة Himmelsgewölb) בר"ג דע"ז (ה'.) ובנדה בר"ג דפ' כל היד (י"ג:) ובפ' הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל אדם (יבמו' ס"ב. ס"ג: והובא בילקי ישעי' רמז שמ"ט וילקי תהלי' רמז תתל"א) א"ר אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף שנאמ' (ישעי' נ"ז, ט"ז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. פי' גוף זה מקום הוא שיש בו כל נשמות שברא הקב"ה לבני אדם שעתידין להיות בעולם עד ביאת משיח, פ"א פרגוד הוא ששמו גוף מצויירין [4] כל נשמות משנברא העולם ועד סופו שנאמ' כי רוח מלפני יעטוף וגו' והיכי משמע מהאי קרא כענין שאפרש כלומר כי רוח מלפני יעטוף זהו פירוש רוח כמו רצון, מלפני יעטוף עיכוב והכי קאמר יהי רצון [5] מלפני לעכב משיח עד שיכלו, ומנא לן דרוח רצון דכתיב (יחזקא' א', י"ב) אל (מקום, ט"ס) אשר יהיה שמה הרוח ללכת וגו' ומתרגמינן לאתר דיהא רעוא למיזל אזלין, ויעטוף לשון איחור כמו (בראש' ל', מ"ב) ובהעטיף הצאן, והכי קאמר רצון הוא מלפני שיעכב משיח לבוא עד שיכלו כל נשמות שעשיתי שעתידין להולד והאי קרא בגאולה קא מיירי. *[אחי"ה כבר הוכחתי במ"ע דמ"ג חכ"ה, צ"א, כי המושג מביאת משיח כשיכלו כל הנשמות שעתידין להיבראות ממקור דמיוני פרסיים נובע ולזה כיונו רז"ל ג"כ בב"ר פכ"ד אין המלך המשיח בא עד שיבראו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם ואולי דרשו לפי זה גוף מל"ע غَيْب פי' העתיד ומה שהוא מכוסה וכן פירש"י בנדה י"ג: גוף שם מקום המיוחד לנשמות העתידים להיות נולדים ע"כ וביבמו' ס"ב. וע"ז ה'. פירש"י גוף: אוצר ובאמת מלות הרשומות בתחילת הערך ענינו בל"פ כלי לשמור בו איזה דבר, אבל ביבמות ס"ד. פירש"י כפי' אחר של ערך הנוכחי כי גוף הוא פרגוד ושם רוחות ונשמות נתונות מששת ימי בראשית העתידות להנתן בגופים העתידים להבראות, וביבמות שם פי' עוד רש"י יעטוף לשון עכבה וזה ממש כפי' רבינו. ואולי דרשו רבותינו כן יען גוף בלש' צינד gup ענינו עטף ומכסה ואכ"מ להאריך ועיי' עוד מ"ש החכם נייבויער להשערתינו זו במ"ע ג"ג ח"י רכ"ו. ודע שסיגנון הערך מוכיח כי פי' זה מדעת עצמו אמר רבינו ומלת "שאפרש" איזורו וחזותו מוכיח עליו. ויתר דוגמאות כאלה עיי' בפ"א של מבוא לזה החיבור] —

גִּיף = גַּיִיף (unehelicher Beischlaf) מפני שבעטו בגייף [6] ככר פירשו בע' גייף. *[אחי"ה ועיי' עוד גף האחרון מ"ש] —

---

[1] הגי' ולו גם בע"י הראשון ובפי' ר"ח לפסחי' צד קס"ה ובנו"ג ולא וטעות הוא. [2] וגם ר"ח ז"ל פי' לענין הלואה ע"ש, וכן בפירש"י ורשב"ם וז"ל רש"י מצוה וגוף גדול: אם תרצה לעשות מצוה וגם תשתכר בה שיגדל ממונך וכ"ה בפי' רשב"ם כ"י עיי' ד"ס קע"ג: ולדעתי אין ספק שפתרון גוף לפי זה בל"ר הרשומי' רכוש וממון. ומהרש"א ז"ל פי' בע"א ואין המשך התיבות סובל פירושו. [3] וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג טהור. [4] כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בדפ"ו בט"ס ובכ"י ה"ב אי' מצויין. [5] כ"ה בכ"י פאריז, ובדפ"ע והוי קאמר רצון וכו' ולשון שאינה הגונה היא. [6] כ"ה בדפ"ר ובעה"ק שנ"ב ועיי"ע גייף.

גַּף (=גֹּב, גַּו Gipfel, Höhe; גַּפּוֹ = seine Person allein) בס״ג דפ׳ אחד דיני ממונות (סנהד׳ ל״ח. הובא בילק׳ משלי סרמ״ז תסקמ״ג וכגי׳ זו בע״ז י״ט.) [כתיב על גפי (משלי ט׳, ג׳) וכתיב על כסא (שם פס׳ י״ד)] בתחלה על גפי ובסוף כשחטאו על כסא דהיינו מקום נמוך. פ״א בתחלה על גפי מרומי קרת כדכתיב (שמות כ״א, ג׳) אם בגפו יבא שהוא יחידי ולבסוף על כסא כשהכניסו לחופה עם חוה. * [אחי״ה וכפי׳ ראשון פירש״י בסנהד׳ וז״ל גפי: מקום גבוה ולבסוף כ ש ס ר ח נ ט ר ד [על כסא] כן הביאו לשון רש״י התוספו׳ שם ד״ה בתהלה. ונ״ל שבדברי הערוך נשמטו ג״כ המלות: מ ק ו ם ג ב ו ה אחר מלות: על גפי שאל״כ הונח גפי כפי׳ הראשון בלי פירוש. ובע״ז הנ״ל פירש״י כפ״א של ערוך וז״ל בד״ה וכתיב קרא אחרינא: ל״א בתחלה על גפי יחידי . . כמו אם בגפו יבא עכ״ל וכפי׳ זה כתבו גם התוספו׳ בסנהד׳ וז״ל בסיום דבורם: קודם שנזדווגה לו חוה על גפי כמו אם בגפו יבא ולבסוף על כסא עכ״ל וזה ממש כפ״א של ערוך אך מה שהקשו התוספ׳ על רש״י ע״ש קל ליישב כי בסנה׳ באשה ובע״ז בתורה עסקינן ורש״י בצחות לשונו נזהר מזה בע״ז שם ד״ה כתיב על גפי: ב ת ו ר ה מ ש ת ע י ע״כ. והנה כפי׳ ראשון גף כמו גב או גו ובהשאילה מקום גבוה ובל״ס גְּפָפָא, ועיי׳ ראב״ע למשלי ט׳, ג׳. ובפ״א גף כמו גו שהוא גוף וגפי כמו גופי וכן נדרש בקידושי׳ כ׳. אם בגפו יבא בגפו יצא ב ג ו פ ו נכנס ב ג ו פ ו יצא ראב״י אמר י ח י ד י נכנס י ח י ד י יצא וכפתרון האחרון העתיקו ע׳ זקנים בתרג׳ μόνος פי׳ יחידי] —

גַּף (בל״ע جف die Flügel bewegen, פי׳ הניע הכנפים ובל״ס גפיפא: זרוע ומזה חַבֵּק um-schlingen) בפ׳ שני שעירי בגמ׳ מסרו (יומא ס״ו:) זיבח וקיטר בסייף [1], גיפף ונשק במגפה [2], ובפ׳ ד׳ מיתות (סנהד׳ ס׳ רע״ב במשנ׳ וכ״ה בירו׳ פ״ז דכ״ה:) אבל המגפף והמנשק והמכבד וכו׳ עד עובר בלא תעשה, ובגמ׳ המגדף (שם ס״ו:) למעוטי גיפוף ונישוק ב מ א י א י כ ד ר כ ה ב ר ק ט ל א ה ו א א ל א ל מ ע ו ט י ג י פ ו ף ו נ י ש ו ק שלא כדרכה [3], חבקו אשפתות (איכ׳ ד׳, ה׳) תרג׳ גפיפו קיקלתן [4], פי׳ של זה שייך בע׳ גף השני. * [אחי״ה וכן פי׳ הרמב״ם בכלי׳ פט״ו מ״ב גיפפו מארבע רוחותיו תרג׳ ויחבק וגפיף ע״כ וגוזר אני המלה מל״ס הנ״ל ונאצל הפעל משם גפפא, פי׳ זרוע וא״כ גפף חבק בזרוע וכנ״ה בפסיקתא רבתי פכ״ו והיו מגפפות את העמודים ומתות עליהם ופי׳ הג׳ רא״ז מרגליות שם בטוב טעם היו אוחזים ומחבקים בזרועותם ע״כ. ובפסקתא שם כשהגיע לגליות גפפן ונשקן, ובפסיקתא דר״כ פ׳ דברי ירמיהו צד קט״ו. והובא בילק׳ יחזק׳ רמז ש״ג היתה מנשקת השכינה בכתלים ומגפפת בעמודים. ירו׳ כתוב׳ פ״ז דל״א ע״ג מגפפין סוטה, ירו׳ עירובי׳ פ״ג ד״כ ע״ד ושם פ״ז דכ״ד ע״ד גפפתיה ונשקתיה, שמ״ר פמ״ג מגפפת לדלפקי, פי׳ מחבקת את השלחן עיי״ע דלפק] —

גַּף (=אֲגַף Flügel, Arm כ״ה בל״ס גַף, גַּפָּא, פי׳ כנף וזרוע והושאל לאזני הכלי Henkel. גֵּיף Seite, Ufer וכ״ה בל״ס גף פי׳ צד וחוף) בזבחים פ׳ חטאת העוף (פ״ז מ״ה דף ס״ח:) (ובספרי) [צ״ל ובספרא] בפרש׳ ואם מן העוף (ויק׳ א׳, י״ד ספרא ויקרא פרק ז׳ פרש׳ ו׳) שיבש גפה ונסמית עינה פי׳ יבש כנף שלה מן וגפין (דנשר) [צ״ל די נשר] (דניאל ז׳, ד׳). ס״א שנחטטה [5]. באהלות פ״ז (מ״ד) אמר ר׳ יהודה אימתי בזמן שהיא ניטלת בגפים [6], ״פי׳ כשתומכין ב י ד י ה [7] של אשה שהן גפיה מזה אחד ומזה אחד״ [8]. בפ״ק דמכשירין (מ״ד) המעלה שק מלא פירות ונתנו על גיף הנהר, (א״ב גבי בנוסחאות) [9]. ובילמדנו בפ׳ קח את המטה: בנאות דשא ירביצני (תהלי׳ כ״ג, ב׳) הוי כשהיו חונין היתה הבאר מעלה על גפה מיני בשמים [10]. עומד על [שפת] היאור (בראש׳ מ״א, י״ז) ת״ר על גיף נהרא [11]. על שפת נחל ארנון

---

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ע׳ ובדפ״א; ובדפ״ר ובדפ׳ פיזי בט״ס בגייף ובדפ״ו בסיף. [2]) כ״ה גם בכ״י ש״ס א״פ אבל בנו״ג במיתה וכ״ה בילק׳ כי תשא רמז שצ״ג, ובדפ״ר ופיזי בט״ס בהגפה וצ״ל במגפה. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד אבל בדפ״ע נשמט מגיפוף ונישוק הראשון עד גיפוף ונישוק השני. [4]) כה״ג הנכונ׳ בע׳ קקל ב׳ וכאן בדפ״ע קיקליתן ובנו״ג קיקלאתן ובכ״י ו״ו קילקלתן וכה״ג בתרג׳ ירמי׳ י״ט, ב׳ ועיי״ע קקל ב׳. [5]) וכן הביא הג׳ רבינו בע׳ חט ו׳ וכה״ג בקידושי׳ כ״ד סע״ב וכ״ה בילק׳ ויקרא רמז תמ״ו בשם תורת כהנים אבל בנו״ג בתו״כ שניסמת עינו ובפיה״מ להרמב״ם בזבחי׳ שם בשם הספרא ושנסמית ובזבחי׳ שנסמית עינו ופי׳ התוספות שם ושניסמית היינו ש נ ח ט ט ה וברש״י קידושי׳ שם פי׳ ושנחטטה: ד ס מ ו י ה ועיי״ע חט ו׳. [6]) במשני׳ שבמשניו׳ בגפיים ובמשני׳ דש״ס בגפיה וכ״ה בר״ש ופי׳ בגפיה בזרועותיה, וכן פירש״י באגפיה בשבת קמ״ט רע״ב ועיי״ע אגף ב׳. וגי׳ רה״ג לסד״ט צד כ״ד באגפים רק שם ט״ס באגבים. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו א׳ וה״ב ובדפ״ר וכ״ה בפי׳ רה״ג אבל בשדפ״ע חוץ מפראג בט״ס בגדיה. [8]) הועתק מפי׳ רה״ג הנ״ל. [9]) וצ״ל גב בנוסחי׳ וכ״ה במשני׳ שבמשניו׳ אבל בפי׳ רה״ג לסד״ט צד ל״ז הגי׳ גף. [10]) בתנחו׳ חקת לי׳ אבל אי׳ בקצת שינוים במד׳ תהלי׳ מזמר כ״ג א״ל הבאר היה מעלה להן מיני דשאים (ובילק׳ תהלי׳ רמז תרצ״א מיני דשאים ומיני בשמים) והיו מגעגעין בהן ע״כ ועיי״ע געגע ג׳. [11]) בנו״ג כיף.

(דברי' ב', ל"ו; ד' מ"ח): על גיף[1]. גף ראשון בעופות והשני באדם והשלישי בנהר, ופתרון אחד להן וכבר פירשנו באגף[2]) בענין זה. ויש עוד רביעי בענין כלים דשייך לאלו. בפ"ח בכלים (מ"ג) סרידה שהיא נתונה על פי התנור [ו]שוקעת לתוכו ואין לה גפיים. ובפ' י"ז כל כלי בעלי בתים (מי"ג) עשה לה גפיים כל שהן טמאה ר' שמעון אומר אם אינה יכולה להנטל בגפיים טהורה[3]). פי' אזנים של כלי וי"א לולאות. * [אחי"ה וכן הביא הר"ש בכלי' בשני מקומות את פי' הערוך והוסיף לומר בזה"ל ולקמן בתוספתא בפ' כרים שנפחתו משמע דאזני הכלי וגפיים הכל אחד עכ"ל. וכיון על תוספתא כלים ב"מ פ"י שכתוב שם סריד של חייטין יש לו גפים טמא אין לו גפיים טהור נסר וקבע מליזביז לליזביז וכו' ע"ש וע' לזבז. וכן בתוספתא כלי' ב"מ פ"ה סרוד של צפירה אם יש לה גפים טהור רשב"א אמר אעפ"י שאין לו גפים טהור. פי' גף של כלי אזניו של כלי ואני אומר שגף נגזר מן גנף והוא ל"ע گنب פי' צד. וגף בענין כנף נמצא עוד בחולי' פ"ג מ"ד נשתברו גפיה . . נמרטו כנפיה. שהש"ר פ' אתי כהדה תרנגולתא דמנערא גפא וכו' ועוד עיי"ע גרם ב'. והקבוץ בל"מ דניאל ז', ד'. ו' גַּפִּין וחולי' נ"ב. תרי גַּפֵּי ואיכ"ר פ' רבתי תרין גַּפַּיָּא. ובענין חוף נמצאה המלה עוד ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ג. ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ג גיף ימא. ובירו' כתובו' פי"ב דל"ה: הגי' גוף ימא. ירו' כתוב' פ"ו דל"א. וירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג גיף נהרא והוא ל"ס. גיף ימא פי' חוף הים ועוד י"ל שהוא כמו כיף (עיי"ע כף ב') ל"ע כי خيف ענינו כל מה שמשופע כגון חוף וצד הנהר והים] —

* גף = גוף (בל"פ كوبك (das männliche Glied נדרי' ל"ב: וילק' קהל' ספ"ט עיר קטנה זה הגוף . . ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצר הרע. לדעתי הוא מל"פ אבר התשמיש והראיה מגי' רבינו בע' גויה ב' "וראש הגויה ובגופה" הרי יגיד עליו רעו כי גויה ג"כ בל"פ תשמיש המטה. ירו' יבמו' פ"ח ד"ט: לא יבא פצוע דכא פסול גוף אינון. וכן בויק"ר פ"ה שהיה ייגם מפתה את הגוף לזנות. ושם: קלספכ"ה. ילק' תהלי' רמז תתס"ט ערלת גוף. ושם: מצות הגוף ויפה פי' במ"כ גוף כמו גויה בב"ר ספמ"ו כנוטי היא תלויה בגוף. ועיי' עוד ע' גייף. ובזה הענין לפי דעתי גם במגילי' י"ג. וילק' אסתר רמז תתרנ"ג בחדש העשירי ירח שהגוף נהנה מן הגוף (כ"ה במגילי' כ"י ובילק') ובשבת ס"ה סע"א ורע"ב נשים המסוללות זו בזו פסולות לכהונה . . כי היכי דלא לילפן גופא נוכראה פי' רש"י מתחככות משום תאות משכב פסולות לכה"ג וכו' דלא לילפן וכ' ויתאוו לשכב עם איש עכ"ל הזהב. וכן בשבת ק"ד. ג"ר גופו טימא ארחם עליו. פי' אם מטמא את אבר התשמיש ארחם עליו בתמיה! ועיי' עוד רש"י יבמו' ע"ה: ד"ה האי גריד: ש"ז מן הגוף בשעת תשמיש. ובלשון נקיה דברו חז"ל וכבר הואלתי לבאר כמה פעמים כי שמות איברי התשמיש וכינויהם כולם נעתקו מל"ע ופ' עיי"ע אצבע, בזה, בית גברא, בעל גבר, גויה ולשון ערומים בחרו רז"ל כי גם ג"ר כיון לפעל גור שענינו מנאף עיי"ע גר ג' והתואר גיורא עיי"ע גייף.

גְּפָּא (der Liebesgott der Römer Cupido) בפסחי' בר"ג דפ' האשה (פ"ז:) גפא דרומי בהא סלקינן ובהא נחתינן[4]). ובס"ג דפ' התכלת (מנחו' מ"ד.) אמרה לו גפא דרומי[5]) איני מניחתך עד שתאמר לי מה ראית בי. פי' שם ע"ז שנשבעין בשמה. * [אחי"ה כן פירש"י בפסחי' ובל"א במנחו' וכן נ"ב בשני המקומות בילק'. ורבים וכן שלמים נלאו לפתור את המלה ולא עלתה בידם עיי' רימ"ז בט"ר ח"א, ק"ח; שאליען להרב החכם ויעזנער לפסחי' צד קמ"ו: עמת"ל להי' לעווי ח"א, שנ"א. ואצלי אין כל ספק כי הוא שם אליל נקבה ומל"ר הרשומ' והיה שם אליל של אהבת המשגל ומצוייר בכנפים ואצל היונים נקרא Ἔρως יען כן הוצרך לכנותו גפא דרומי ר"ל Cupido של רומיים וגם לשון גפא מורה על גפיים (שהוא כנפים עיי"ע גף של מעלה) לתארו עי"ז כי הוא בעל כנפים. ועוד זאת ראינו להעיר כי בכונה מכונה ככה בהיות גפא דרומי לשון נופל על גפי מרומי קרת (משלי ט', ג'). והנה גם ביחוד אדם עם חוה דורש כן הפסוק הזה עיי"ע גף ח' וכיון ג"כ על אהבת איש עם אשתו כי מלת cupido נאצל מפעל cupio מתאוה תאות המשגל ומה מאוד נכון לפי זה כי בסיפור מעשה של זונה (עיי' במנחו' באריכות) נשבעה הזונה דוקא על גפא

---

[1]) וכ"ה בתי"ר הנ"ל בנוסחאות אבל בתי"ר ב' לדברי' ד' מ"ח לפנינו: ג ב ובתי"ר ב' לשמות ט"ו, ט' גף. והגי' גיף נמצא' עוד בתי"ר א' שמות ב', ג'; י"ד, ב') [2]) עיי"ע אגף ב'. [3]) וכה"ג במשני שבמשניות אבל במשני דש"ס הגי' אם אינה יכולה להינטל וכו'. [4]) וכה"ג בכ"י מ' וכ"י ב' וא"פ עיי' ד"ס שם צד קל"ד: וכ"ה בע"י, ובנו"ג גפא דרומאי בהא נחתינן ובהא סלקינן ובילק' שופטי' ה' רמז נ' הגי' גפא של כרך [= urbs = רומי] בהא סלקינן ובהא נחתינן. [5]) וכה"ג בילק' סוף שלח ובספרי סוף שלח גפה של רומי ובנו"ג במנחו' גפה של פרס!

דרומי ר״ל על אליל של משגל ולא בשם אליל אחר. ולולי מס[?] נפינא הייתי אומר כי דל״ת ממלת דרומי שייך ג״כ למלת גפא ומתחלה היה כתוב גפא דרומי או גפדא דרומי ונשתבש לגפא דרומי]. (א״ב אליל האלילים שברומי היו מכנים אותו הרומיים במבטא שם ההויה וחז״ל החליפו אות יו״ד לאות גימ״ל ואות וי״ו לאות פ״א כי הם ממוצא אחד והבן זה). * [אחי״ה ואין בפירוש זה בינה יתרה וכן הבין בעל כ״כ רק הוא הוסיף עוד מדעתו כי הוא האליל Jupiter של רומיים ובסמיכות Jovis, Diovis ולא ידעתי לפי זה למה הוצרך לתוארו ע״י דרומי כי זה מובן מעצמו] —

גַּפָּא (בל״פ چپو בלי׳ הונגרי kapa בל״י σκάφος (Axt, Grabscheit בס״ג דנדרי׳ (פ״ט:) עד דתנינן הילכתא רהיט בגפא ותובליא ולא אימצי[1]), פי׳ לא נסיבנא איתתא עד דתנינא מקצת מן התלמוד רהיט בגרזנו וחבלו לעלות בראש דקל ללקוט תמרים לעשות עבודות לשום חכם שילמדהו ולא עלתה בידו שילמוד כלום. * [אחי״ה ובע׳ רהט א׳ וע׳ תבליא הביא זה המאמר ג״כ ושם פירשו בפנים אחרים ובסוף הערך פי׳ אחד מן חכמי מגנצא והוא אות באות נעתק מפי׳ כ״י ב״ב לרגמ״ה צד ל״ג: כאשר אוכיח בהגיעי לשם אי״ה וזה ראיה שאין עליה תשובה למ״ש בפ״ב של מבוא לזה החבור כי בחכמי מגנצא מובן פי׳ רגמ״ה. וכמו שהשוה רבינו גפא עם מגל כן מצאתי בשט״מ לנדרים שכתב בשם הרי״ץ וז״ל גפא הוא כעין מגל קטן ומשימין אותו בראש מקל ארוך לחתוך בו התמרים ושאר הפירות ותובליא הוא כעין סל וכ׳ ע״ש מוסכם עם פי׳ רבינו בע׳ תבליא מבלי שהזכיר מקורו היינו הערוך. וכדעת הרי״ץ זו כתב ג״כ הר״ן בסוף נדרי׳ וז״ל רהיט בגפא ותובליא: [במקלו] ותרמילו שהשתדל בכל כחו ללמוד וכו׳ ויפה הוסיפו מלת במקלו וכן הביאו בשם רבינו ניסים ר״א זכותו בספרו כ״י עיקרי התלמוד בע׳ תבליא. ולפי זה נוכל לפתור מלת גפא מל״פ چوب מקל ארוך ועב. אבל אנן אחר פירושו של רבינו דכאן נגרר שפי׳ גפא ע״י גרזן והוא לדעתי ל״י בהשמטת אות ראשונה של ס׳ ופירושו דקר ובאמת בל״פ והונגרי נשמטה ג״כ אות ס׳ וגפא ענינו בלשונות הנ״ל כל דבר שראשו חד לחפור בו או לקצץ בברזל שבראשו. אבל לפי המיוחס לרש״י שכתב בנדרי׳ שם גפא קרי סולם ע״ש לא מצאתי עזר כנגדו] —

* גַּפָּה עיי״ע חטפא ומ״ש.

* גְּפַל (בל״ע جفل hineintreiben) ירו׳ שבת פי״ג די״ד. מה ניתני כל המחוסר צידה חייב וכל שאינו מחוסר צידה פטור אמר לון ולא מגפל לתוכה אנן קיימין אלא וכו׳, פי׳ בל׳ ערבי׳ דפק וגרש אבל יותר נ״ל כי הוא ט״ס וצ״ל כמו בירושלמי ביצה רפ״ג דס״א סע״ד ולא בנעל לתוכה אנן קיימין פי׳ וכי לא בנעול החיות לתוכה מיירי שהרי סתם ביברין שמכניסין החיות לתוכן נעולין הן וא״כ אין כאן צידה גמורה ביו״ט דליתני חייב ופטור אלא כל המחוסר צידה אסור וכו׳ ע״ש וכן פי׳ לנכון הרב פני משה לירו׳ שבת שם ובדפ׳ זיטאמיר בשבת שם הגי׳ בט״ס במנפל.

גְּפָן (=גיפן מל״פ چاپه Typen, Buchstabenformen (Modell [בפ״ק דמגיל׳ בגמ׳ ספרים נכתבים בכל לשון] (מגילי ט׳.) לא קשיא כאן בגיפן שלנו כאן בגיפן שלהן[2]), פי׳ גיפן שלנו כלומ׳ בצורת האותיות שלנו ובלשון אחרת זולתי לשון הקודש לפיכך מטמאין את הידים שהאותיות בכתב אשורית הן. ומתניתין השנויה במסכת ידים (פ״ד מ״ה[3]) בגיפן של שאר לשונות שבאומות לפיכך אין מטמאין. * [אחי״ה אם אין כאן ט״ס במקום גופן לכתוב טופן והוא בל״י τύπος צורת האותיות אז תהיה ל׳ פרסי׳ הרשום׳ פי׳ דפוס ודוגמא וצורה] —

* גַּפְנָא (בל״ע جفنة 1 hölzernes Gefäss zum Waschen, 2 Brunnen) איכ״ר פ׳ היו צריה אזל אספסיאנוס מסחי בהדא גפנא כלומ׳ רחץ את עצמו בעריבת הרגלים והוא כלי עץ שרוחצין בו וכ״ה ממש בל״ע ורה״ג בפי׳ סד״ט צד מ״א. פי׳ בטוב טעם בפ׳ ד׳ מ״א עריבת הרגלים, פי׳ כלי עץ שמה גפנה בטיית ע״כ ועיי׳ עוד ערב ו׳, ובעל מ״כ טעה לכתוב תחת גפן אחד או בהדא גופנא, פי׳ בנהר ששמה גפנא ע״כ והמעריך פותרו מערך הבא אח״ז ע״ש. ועוד ענין מלת ערבי׳ גפנה באר קטן ולפ״ד בזה הענין בשמ״ר רפל״א ויהושע בן נון מלא רוח חכמה למה הוא דומה לגיפיון שמשקה כל המדינה והכל משבחין אותו וכ׳, ופי׳ במ״כ לפי הענין פירושו בריכה של מים וכ׳, אבל לפי דעתי הוא גפנה הנ״ל, פי׳ באר קטן, והיותר נראה כי עיקר הגי׳ כמו שגרס רבינו בע׳ נמף:

---

[1]) בנו״ג ולא אמצי למיתנא, ומלת למיתנא גרס בלי ספק רבינו ג״כ כנראה מפירושו בסוף הערך. [2]) בנו״ג גופן וכ״ה בכ״י ו״ו ובכל כ״י ש״ס עיי׳ ד״ס שם. [3]) ורמ״ל כתב שלא מצא המשנה הזו.

למה הוא דומה לנמפיון וכ"ה בתנחום' פ' משפטי' לדפ' ווירונא (ובדפ' שטעטין משובש) ואז תהיה מל"י νυμφίον עיי"ע נמף. ומהר"ם במעריך לא דק היטב במח"כ.

* גפנה, גופנא, גופנין (E. N. eines Ortes Gufna = جفنا in der Nähe Jerus.) ברכו' מ"ד. עיר אחת היתה בא"י וגופנין שמה שהיו בה שמונים זוגות אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות וכו' כה"ג בכ"י מ' א"פ ובב"נ ובדפ"ו כתוב וגופני' בקו על הי' ובשארי דפוסי' פשטו בטעות גופנית עיי' ד"ס שם צד קי"ז: ואותו מעשה נשנה עוד בירו' תעני' פ"ד דס"ט. שמונים זוגים אחים כהנים נישאו לשמונים זוגות אחיות כהנות בלילה אחד בהדא גופנא וכו' ובאיכ"ר פ' בלע: שמונים אחים כהנים היו נשואים לשמונים כהניות אחיות בלילה אחד תלינהו בחדא גפנא והנה איזהו סופר דלא גמיר ולא הבין מהו הדא גפנא הוסיף תלינהו בחדא גפנא כאלו ר"ל שנתלו הכהנים איש ואשתו על גפן אחד וזה טעות נראה לעינים (וטעות כזה עיי"ע עכבר א' ומ"ש מטעות של בה"ג) והדא גפנא ר"ל בעיר גפנא (וברש"י לשבת י: ותולי' מ"ד: לא הוזכרה העיר בסיפור המעשה). ואצל בן מתתיהו הוזכרה עיר Γόφνα בין ראשי ערים בארץ יהודה עיי' ד"מ במלחמות ג', ג'. ה'; ה', ב'. א; בקדמוניו' י"ד, י"א, ב' והיא העיר אשר בא זכרונה אצל פתלמיוס ד', ט"ז והיתה תכונתה כערך ט"ו פרסאות מירושלים לעדות אייזיביאוס עיי' מסעות של ראבינזאהן ח"ג, רצ"ו ולדעתו נקראת עתה בל"ע הרשומ'. ועיי' עוד רילאנד ח"ב תתט"ז ורוימער צד ק"פ ונייבויער צד קנ"ח ומקום מושבו של יעקב ברבי יצחק היה בבית גופנין עיי"ע, והיא אחת עם גפנה, וגופנין.

גַּפְנָן (בל"ע جفن wilde Weintrauben, Herlinge) בריש דמאי (פ"א, מ"א) ובפ' כיצד מברכין על הפירות בגמ' נובלות (ברכו' מ:) ונובלות תמרה הגפנן והנצפה [1]) פי' בגמ' גופנן[2]) שילי גפנים [3]) ובלע"ז קורין אותו למברוסק"ו [4]) והוא (הנראה) [לפ"ד צ"ל הנשאר] בסוף הבציר הם אלכצאלי אלדי יציבו אל[י] לקאטין. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ב"ר והוא מאמר ערבי כזה: הם الخصال الذى يصب الى لقاط כלומ' הם ענבי גפן הנשארין עד בצירה או לקיטה ואולי נעתק זה מפי' רה"ג לסדר זרעים. ובגוף הענין נראה כן גם מפי' הירו' דמאי פ"א דכ"א רע"ד שפי' שם הגופנן: שמירה. וזה פי' הר"ש בדמאי: שילהי גופני ענבים שמניחין בגפן בסוף הבציר שבקושי מתבשלין עכ"ל. והמלה הרשומ' בל"ע ענינה מין ממיני ענבים שבקושי מתבשלין ורבינו יפה פי' ע"י לעז הנ"ל. והרמב"ם בדמאי פי' בענין רחוק מין מהירקות דומה לשבת. — מהלך כגפן בב"ר פ"נ עיי"ע מתרין ומ"ש. ב"ק צ"ב רע"א חזא תאלי בי גופני עיי"ע תאל ועיי"ע דקר א' ומ"ש. ויק"ר פ"ב עיי"ע דוקרין ועי' תלת] —

גִּפְּסְ (בל"ס גבסן בל"ע ופ' جبسين בל"ר gypsum בל"י Gyps, γύψος) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' ע"ה.) תניא באש ולא בסיד רותח ולא בגפסים רותחין [5]). ובהלכ' קמא דחולין (ח'.) איזהו מכוה כל שלקה [6]) בגחלת ברמץ בסיד רותח בגיפסים רותח. ובהמביא פ"ה בפרה (מ"ט) עשאן בסיד או בגיפסים. ובאלו כלים פ"י בכלים (מ"ב) במה מקיפין בסיד ובגיפסים. וכן קבותיים [7]) של מוריים שגפסן [8]) עם השפה (כלי' שם מ"ה), פי' שחיברן בגיפסים ובלע"ז ייס"ו [9]) ויותר הוא לבן מן הסיד ובל' ערבי נקרא אלגיבס [10]), ופי' קבותיים קנקנין שדומין לקב [11]). (א"ב פי' בל"י ורו' ויישמ' מין סיד הנחפר ממטמוני ארץ ולפעמים נשרפת אבן מיוחדת לגפסים וחכמינו בנו פועל מן השם וכן הפליג מן פלגוס). * [אחי"ה ועיי"ע גפר. ולכאן שייך לפע"ד מ"ש רבינו בע' נגפס וז"ל בהמניח בפ"ד במקואות (מ"ג) ירד לתוכו אפר

---

[1]) ובעי' נצפה הגי' הגופנין וכה"ג והסדר בדמאי ובכ"י ברכו' ובב"נ. [2]) בכ"י מ' גופנין ובנו"ג גופני. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו, בנו"ג גפני ובדפ"ע גפנא. [4]) בלאי"ט lambrusca, פי' באושים וכה"ג בכ"כ בשם הערוך אבל בכ"י ע' ודפ"ר לברוסקו וכגי' הדפוסי' עיקר. [5]) כ"ה בדפ"ר ודפ"ו וכה"ג בפי' ר"ח לפסחי' צד קכ"ב ובנו"ג גיפסים רותח. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי: לקה ובנו"ג נכוה אבל מעט קודם הגי' גם שם: לקה. [7]) בנו"ג קבותי' בקו על הי' אבל במשנה שבמשניו' ובפי' הרמב"ם קבותים וכ"ה בע' קבת. [8]) כה"ג ג"כ בפי' סד"ט לרה"ג ובר"ש וברע"ב, ובנו"ג שגפתן. [9]) כ"ה בדפ"ר ופיז' וכ"ה ברע"ב בסוף פרה ובתוי"ט בכלי' פ"י מ"ב, וברע"ב בשני המקומו' פי' כרבינו, וצ"ל גיסו והוא בלאי"ט gesso וכ"ה בצמח דוד לר"ד די פומים אבל בכ"י ו"ו ול"ד וב"ר יפסו. [10]) כ"ה בכ"י ב"ר וצ"ל אלגיבסין והיא המלה הרשומ' בתחלת הערך ונעתקה מל"י והגי' בבי"ת אי' ג"כ בירו' מ"ק פ"א ד"פ: גיבסס אבל בירו' שביעי' פ"ג דל"ה ע"ג גיפסוס, ובתוספתא כלי' ב"ק פ"ג גפסים וכ"ה בתוס' מקואות פ"ד. ועוד נקרא בל"ע אלגִּם الجص ובל"פ נקרא' עוד گچ וכמלה ערבית האחרונה אי' ג"כ בפי' הרמב"ם בפרה שכתב גיאש אבל סגיף בפיה"מ לכלי' שם צ"ל גיסס. [11]) וכ"ה בע' קבת. ונעתק מפי' סד"ט לרה"ג ספ"ה דכלים.

ונגפס וכ' ע"ש. ודע שכה"ג ברמב"ם ובראב"ד לפי עדות בעל תוי"ט במקואות שם בשם הרא"ש וכן נראה מפי' רה"ג בסד"ט צד ל"ג רק שם נשתבש עד מאוד כמו שהעיר המו"ל שם צד נ"ה. ובנו"ג ירד לתוכו עפר ו נ כ ב ש, וכנראה גי' זו היתה מונחת ג"כ לפני התוספתא מקואות ספ"ה שכתוב שם ו נ כ פ ף] —

* גְּפַף עיי"ע גף ב' וגף ט'.

* גְּפַר (beschwefeln) ירו' שבת פ"ז ד"י רע"ג ההן דמגפר עיי"ע אליקה. שבת י"ח. ומניחין גפרית תחת הכלים ערב שבת עם חשיכה ומתגפרין והולכין כל השבת כולה ומלות ערב שבת עם חשיכה לי' בכ"י מ' וא"פ וברי"ף וברא"ש עיי' ד"ס שם ועיי"ע גמר א' אבל אי' בירו' שבת פ"א ד"ד רע"א נותנין גפרית תחת הכלים מערב שבת והן מתגפרין והולכין בשבת. ב"ב צ"ז סע"ב פיטסות נאות ומגופָרות ובע' פטס פי' רבינו ונעתק מפי' כ"י ב"ב לרגמ"ה וברשב"ם כתב כמו כן בזה"ל "ופי' כתוב ב ס פ ר י ם" וכ' ע"ש ונ"ל כי כיון על ספר רגמ"ה ועל ספר הערוך ובע' פטס אאריך אי"ה. והפעל בנוי מן השם גפרית ובתרגומי' גופריתא (על דרך גְּפַס עיי"ע) ועניננו מזלף בגפרית.

גֶּפֶת (בל"ע בטיית جفت die Kerne der aus-gepressten Oliven) בפ' לא יחפור (ב"ב י"ז.) מרחיקין את הגפת ואת הזבל. ובהלכ' קמא דחולי' (ח'.) [לקה בעץ באבן בגפת]. ובמחט פ"ט בכלים (מ"ה) וכן בגפת חדשה אבל בישנה טהור, פי' הגפת של זיתים החדש שואב מים. ובסוף מעשרות (פ"ה מ"ד) לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו ואת זוגיו[1]). וברי"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ז:) איבעיא להו גפת דזתים תנן אבל דשומשמין שפיר דמי שמעינן מינה גפת פסולת של זתים ושל שומשמין. *[אחי"ה כונת רבינו במ"ש שמעינן מינה וכו' כלומ' דבהטמנה שניהם אסורין פסולת זיתים ושל שומשמין כמו שהוכיח הגרי"ב בהפש"ב וכנראה מטוש"ע או"ח סי' רנ"ז לפי הוכחת מרן ב"י בריש סי' הנ"ל ע"ש ופליאה שלא הביא שם בין גדולי הראשונים המנויין גם דעת הרשב"א שכתב כן בחי' שבת בפירוש וז"ל: מדנקט לה ר' זירא באסוקי הבלא ואצטריך לפרושי בהדיא גפת של זתים לומר דלענין אסוקה דוקא גפת של זתים אבל לענין הטמנה אפי' דשומשמין עכ"ל וכן כתב הר"ן בחי' שבת ע"ש. — וכנ"ה בשבת ל"ו: בגפת ובעצים, ובירו' שבת רפ"ג ד"ה סע"ג כגפת וכעצים וע"ש. ובטוש"ע או"ח סי' רנ"ג. ובב"ר רפ"נ כזה שהוא בוזק גפת בכירה עיי"ע בזק, פי' גפת בל"ע בטיית פסולת של זיתים אחר סחיטתן בבית הבד וכן דעת רש"י ורמב"ם ורע"ב עיי' הפשב"ע שמצדד הפירושים. וגם פי' גרעינין של זיתים וכן פירשו לנכון רה"ג בפי' לסד"ט צד ל"ז עיי"ע עקל א' ובירו' שבת רפ"ד ד"ו ע"ד א"ל כמרא וגיפתא צ"ל בגיפתא וכה"ג בקרבן העדה שם, או י"ל שאות ג' נפלה קודם וי"ו של וגיפתא וצ"ל כמרא ג ו ג י פ ת א וכן מוכח מתשובת דר' ינאי לברתיה: אמר לה לא תהי עבדה כן אלא כמרה גו קופתא ויהבה קופתה על גיפתא כלומר הטמן המאכל בתוך הקופה ותן הקופה על הגפת דה"ל דבר המפסיק ושרי אבל תטמין המאכל גו גיפתא, פי' בתוך הגפת] —

גִּפְּתִית (בל"ס אַגִיפְּטָיָא בל"י αἰγύπτιος ägyptisch) לגיפתים ועברית לעברים בר"ג דפ' הקורא את המגילה למפרע (מגילי י"ח.)[2]). (א"ב כן נקרא לשון מצרי בלש' יוני ורומי). *[אחי"ה וכ"ה בל"ס. ועוד י"ל שהמלה היא בל"ע ופי' قبط ובל"י κοπτός ובל"ר coptus בלא"ש koptisch והיא כתיבת מצריים ולשונם] —

גִּין (בל"פ ايرك، ايز, Funke) בני רשף יגביהו עוף (איוב ה', ז') תרג' היך גיצין דנתרין מן גומריא ומתגבהין היכדין יעוף. בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"א סע"ב) תנן התם (ב"ק פ"ו מ"ו דס"ב:) כַּפ' הכונס צאן לדיר גץ היוצא מתחת הפטיש ויצא והזיק חייב, פי' אותן השברים שיוצאין מתחת הפטיש כשמכה [המנפח] על הברזל שבסדן נקראין גיצין. *[אחי"ה וכן הובא המשנה בב"ב כ"ו. ורש"י לועז אטנציילא והוא בל"צ etincelle, פי' ניצוצות וכן סיים עה"ק שנ"ב וכצ"ל הלעז ברש"י בב"ק שם. וכנ"ה בב"ר ספ"ד וילק' עובדי' רמז תקמ"ט והיה בית יעקב אש . . גץ אחד יוצא משלך וגין אחד משל בנך ואתה שורפן. פי' אין בל"פ ניצוץ אש או בהפך האותיות איצק = קין = = גין ג"כ בל"פ ניצוץ אש. תרג' שביב אשו (איוב י"ח, ה') גיין נהוריה (לפי גי' כ"י) וכן כידורי

---

[1]) וכן בכלי' פ"ט מ"ו הגפת והזוגין. [2]) ובנוי"ג גיפטית לגיפטים וכה"ג באו"ז סי' שע"ד ס"ק כ'. וכה"ג בשבת קט"ו. היו כתובין גיפטית אבל בעירו' כ"ד. ירמיה מגיפתי וביוחסי' השלם צד ק"ס. וקפ"ג: הגי' ר' ירמיה מגובתא וכ"ה בעירו' בדפ' שונצי' ובילק' כ"י ובבה"ג עיי' ד"ס עירו' צד ק"ל. ובעי' הראשון מגיפתי וצ"ל מגיפתי ובעי' בדפוסי' אחרוני' הגי' מדיפתא וזה מורגל בש"ס עיי' חולי' פ"ז: ועוד במקומות אחרים, וביר' שבת רפ"ה ד"ז: תנן מגופתייא והוא כמו חנן המצרי (עיי"ע חנן), אבל עיי"ע גובתא אחר ע' גוא.

(שם מ"א, י"א) גיצין דנור עיי' עמת"ר להח' לעווי] —

גִץ (כל"ע غيصة Sumpf Pfütze) כאלו חוצצין פ"ט במקואות (מ"ב) וגין יוני אלו יתידות דרכים שאין טובלין בהן ולא מטבילין. פי' בתוספת' מקואות (רפ"ז) ואלו הן יתידות הדרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים [1]) והן מתמעכין על הבגדים והן כגון גומות מלאות מים ושפתי הגומות נקראו יתדות כשיהו הדרכים כך יש לעוברים ולשבים להסתלק ולהלך בצידי הדרכים שהן קצות השדות הסמוכות לדרך כמפורש בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"א.). פ"א חפירות שעושין הבהמות ויתמלאו מים בחורף ובקיץ ומזיקין רגלי ההולך עליהן וכשהן לחין נקראין גץ יוני וכשייבשו נקראו יתידות דרכים שהן משופין כיתדות כשייבשו. *[אחי"ה וכן הובא כל הערך בשם רבינו נתן באו"ז שם אבל מחי' הרשב"א לב"ק פ"א, נראה בעליל שכל דברי רבינו נעתקים מפי' ר"ח ז"ל וז"ל הרשב"א שם יתדות הדרכי' פירש"י וכו' ור"ח ז"ל פי' טיט השרוי בדרכים ודומה לו בסדר טהרות במס' מקואות בפ' אלו חוצצין טיט היון זה טיט הבורות שנאמ' ויעלני וכ' גץ יוני וכו' ואמרו עלה בתוספתא אלו הן יתידות הדרכים אלו שמהלכין עליהם בימות הגשמים והן מתערבין על הבגדים והן כמין גומות מלאות מים ושפתי הגומות נקראים יתדות וכשהדרכים כן יש לעוברים ושבים להסתלק בצידי דרכים שהן קצת שדות הסמוכות לדרך עכ"ל והנה כבר מלתי אמורה בפ"ב במבוא לזה החבור צד XIII כי לרוב פעמים כתב רבינו פירושיו בסתם וממקום אחר יעמוד הבירור כי הם שייכים לר"ח והדוגמא הנ"ל ממין זה הוא]— (א"ב פי' שם אות יונית וצורת' קו ישר אשר תחתיו קו אחד קצר מן הראשון משני צדדיו ותחת השני קו שלישי שוה לראשון ובני הכפרים עושים כמו יתדות בצורת אות זה מן טיט יבש לדלג מן יתד ליתד ולא יטבעו בבוץ רגליהם). *[אחי"ה ר"ב כיון לאות י"ד מא"ב של יוני וצורתה היא Ξ ואחר דעה זו נגרר גם הח' לעווי בעמת"ר וקשה הדבר לפר' כן כי אין זה כי אם דברי נביאות והנכון כי גיצה בל"ע פתרונו רפש טיט ומלת יוני הוא תואר ככתוב מטיט היון (תהלי' מ', ג') ומ"ש בע' יתד גץ היון בשני ווי"ם וכן בכ"י ו"ו בע' הנוכחי טעות דפוס הוא וצ"ל היון] —

גִץ = גּוּץ (כל"צ וסנסקריט kaçu ובל"פ كوچك וכן בל' הונג' kicsike, kicsi, פי' קצר klein, kurz, ועוד בל"פ كوته von kleiner Statur קומה נמוכה וקצרה) בס"ג דפ' הזהב (ב"מ נ"ט.) איתתך גוצא גחין ותלחוש לה [2]). ובס"ג דמצות חליצה (יבמו' ק"ו:) הוא ארוך והיא גוצה, פי' קצרה. *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' ל"א: לא ארוך ולא גוץ, ב"מ כ"ז: ארוך וגוץ ושם פ"א רע"ב חד אריך וחד גוצא, ושם סדינא גוצא. סנהד' ק"ט: עיי"ע גז ג'. מגילי כ"ז: איניש גוצא, נדרי' נ': גוצא ורבה כריסיה. והקבוץ חולי' ס"ג רע"א גוצי וסומקי, סוט' ל"ח: אריכי באפי גוצי] — (א"ב פי' בל"י גבן או מי שרגליו עקומות. תרג' קצר ימים (איוב י"ד, א') גוץ ימין). *[אחי"ה אולי כיון ר"ב על ל"י ὄγκος ובל"ר uncus, פי' כפיפה ודוחק נראה לעינים הוא ועוד עיי' בט"ר להח' אייזלער ח"א, ל"א והנכון מ"ש בתחלת הערך] —

גצא ואגורא ככר פירשנו בע' אגר [3]).

גצר (= גַצְרָא בל"ע قصرية bauchiges Gefäss, Napf) בפ"ב בכלי' (מ"ו) גצרא [4]) שנמצאה בכבשן עד שלא נגמרה מלאכתה טהורה. ובפ"ד (מ"ג) איזו היא גצטרא [5]) כל שניטלו אזניה. ובפ"ב במכשירין (מ"ג) גצריות [6]) שישראל וגוי מטילין לתוכן, ובפ"ו במקואות (מ"ו) גצרא [7]) שבמקוה והטביל בה את הכלים טהרו מטומאתן, פי' כדה השבורה בתוך המקוה ונתמלאה מים. יש ספרים שכתוב בהן גצטרא ויש ספרים שכתוב בהן גסטרא [3]) וכבר פירשנו בע' גסטר. *[אחי"ה ע"ש מ"ש. וכתב רע"ב במכשירין שם וז"ל גסטריות כמין קדרות עשויות להשתין בהם ובל"ע קורין להם בסריא"ש ע"כ ונ"ל לתקן כסריאה והיא מלה הרשומ' בתחלת הע' ופתרונה בטיית כמין קדרה להטיל בה השתן ועיי' עוד פיה"מ להרמב"ם מכלי הזכרת מלה ערבית. וכגי' הערוך אי' בירו' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג ממלא גצרא רמח וכו' פי' ממלא את הכד בקוצים עיי"ע רמח] —

גֵר (= גּוּר wohnen ; גֵּר Fremdling) בשבת בפ' הבונה (ק"ד.) ג"ר ד"ק גר בדוק תהיה [9]), פי' גר

---

[1]) וכהי"ג באו"ז סי' של"ז ס"ק י' בשם התוספתא אבל בפי' סדר"ט לרה"ג צד ל"ה גי' בימות החמה. [2]) כ"ה בדפ"ר וכ"נ מכ"י ה"ב רק שם ותהליש וט"ס הוא ובכ"י ו"ו בי' ותילחיי ובכ"י ו"ו א' ולחין ובדפ"ע ולחוש. [3]) וצ"ל בע' אגורא, וגי' כ"י ב"ר גצא וחגירא ועיי' מ"ש בע' אגורא. ועיי' עוד ע' מל י"א ועי' נציא. [4]) בנו"ג גסטרא וכ"ה בפיה"מ לרמב"ם ור"ש וכ"ה בסר"ט לרה"ג צד ד', ובתוספתי כלי' פ"ב גסטרי. [5]) וכה"ג בר"ש, ובנו"ג גיסטרא. [6]) בנו"ג גסטריות ובפיה"מ לרמב"ם קסטריות. [7]) בנו"ג גסטרא. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב אבל בדפ"ע בט"ס גוסרה ובדפ"ר גזרה. [9]) בנו"ג ג"ר ד"ק אם אתה עושה כן גור בדוק ובכ"י א"ם ובכ"י ילקי לי' ג"כ מלות אם אתה עושה כן.

בדוק תדור בשמים כדכתי׳ (ישעי׳ מ׳, כ״ב) הנוטה כדוק שמים[1]). פי׳ אחר אם אתה בוש הקב״ה שהוא דר בדוק עושה חציצה בינך לבין אף[2]). בס״ג דפ׳ סדר תעניות האלו (כ״ה.) אלעזר ברי גרוּ בך גירי[3]) כך היה שונה הגאון ופי׳ ברכה[4]) היא וכך אומר לו לעתיד לבא עתידין גרים שיגורו בך כענין שנאמר (ישעי׳ ט״ז, ד׳) יגורו בך נדחי. ביבמו׳ בס״ג דפ׳ האשה שהלך בעלה למדינ׳ הים (צ״ו סע״ב) מאי דכתיב (תהלי׳ ס״א, ה׳) אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמות וכו׳[5]). בר״ג דפ׳ כל שעה (פסחי׳ כ״א:) לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברי׳ י״ד, כ״א) פי׳ הוא גר שקיבל עליו שלא לעבוד ע״ז אבל איסור אוכל. בפ׳ החולץ בגמ׳ היבמה לא תחליץ (יבמו׳ מ״ב.) וכן[6]) גר וגיורת צריכות להמתין שלשה חדשים כמו שאר כל הנשים[7]) מתיב רב חנינה[8]) בכולן אני קורא בהם משום תקנת ערוה וכאן[9]) בהמתנת שלשה חדשים משום תקנת ולד, פי׳ בכולן אני קורא בהן משום תקנת ערוה בכל היבמות אני קורא שלא יתיבמו בתוך שלשה חדשים משום תקנת ערוה כדאמרינן (שם מ״א רע״ב) דקא פגע באיסור אשת אח[10]). ובגמ׳ המחזיר גרושתו (שם מ״ז.) ת״ר גר שבא להתגייר[11]) אומרין לו מה ראית שבאת וכו׳. כותים גירי אריות הם פלוגתא דר׳ ישמעאל ור׳ עקיבה בפ׳ עשרה יוחסין בגמ׳ כל האסורין לבא בקהל (קידושי׳ ע״ה רע״ב וכ״ה בסנה׳ פ״ה: ב״ק ל״ח: חולי׳ ג׳: נדה נ״ו: ועיי׳ יבמו׳ כ״ד:). *[אחי״ה יש גר שהוא נכרי הדר בא״י שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז כפי׳ רבינו והוא הנקרא גר תושב ויש ממנו שנתגייר מכל ושנתיהד והוא הנקרא גר צדק עיי׳ בגיטי׳ נ״ז: סנהד׳ צ״ו: מגיל׳ י״ז: ונקראו עוד גר שקר, ירו׳ ב״מ פ״ה ד״י ע״ג והפכו גר אמת סנהד׳ פ״ה, נדה נ״ו: ושם במשנה גרים טוענין לפי גי׳ הערוך ע׳ מע. ובזה אני מציין המקומות אשר בהם דברו רז״ל על גרים הן לחסד הן לשבט שבת ל״א. קמ״ו: פסחי׳ פ״ז: סוכ׳ מ״ט: חגיג׳ ה׳. יבמו׳ ט״ז. כ״ד: [ושם גירי חלומות] מ״ו. מ״ו: מ״ז. מ״ז: מ״ח: ק״ב. ק״ט: קידוש׳ ע׳: ב״מ נ״ח. [בן גרים], נ״ט: סנהד׳ ל״ט: צ״ו: שבועו׳ ל״ט. ע״ז ג׳: [גרים גרורים וכן שם כ״ד. וירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ה ע״ג], הוריו׳ י״ג. כריתו׳ ט׳. נדה י״ג: ומהשם גֵר נבנה הפִּעל גִּיֵּיר, פַּעֵל גַּיֵּיר, התפעל התגייר, ואתפעל אִיגַּיֵּיר, ד״מ שבת ל״א. גיירני על מנת שתלמדני כל התורה וכו׳, סנהד׳ צ״ט: היא (תמנע) בעיא לאגיורי, ע״ז כ׳. דעתידה דמגיירה, ב״ר פל״ט אלו הגרים שגיירו, ושם אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים. רות רבה פ׳ וישאו לא גיירום ולא הטבילו אותם. שבת ל״א. גַּיְּרֵיה, יבמו׳ ע״ו. גיורי גיירה. — ברכו׳ נ״ז: עתידין להתגייר, יבמו׳ מ״ז. גר שבא להתגייר, ע״ו. נתגיירו אית להו חתנות. שבועו׳ ל״ט. גרים הבאים להתגייר, ע״ז ג׳. לעתיד באים או״ה ומתגיירים, זבחי׳ קט״ז: רחב אחר נ׳ שנה נתגיירה. שמ״ר פכ״ז לא בא אלא להתגייר, שהש״ר פ׳ לריח הרבה. גרים באים ומתגיירין. — ברכו׳ י״ז: דלא אִיגַּיֵּיר גִיוֹרא מינייהו. מגיל׳ י״ד: דאיגיירה ונסבה יהושע. גיטי׳ נ״ו. ערק ואזל ואיגייר, ושם: בעי לאיגיירו. ע״ז י״א. אונקלוס בר קלונימוס איגייר. וממנו השֵם גִּיוֹרָא וכ״ה בל״ס ברכו׳ י״ז: עיי׳ לעיל, קידושי׳ ע״ו: גיורא הוי, עירו׳ ט׳. ב״ק מ״ב. יומ׳ מ״ז. וירו׳ חגיג׳ פ״א דע״ו: גיורא בשמי שמיא עיי״ע יציב. סנהד׳ צ״ד. גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאי קמיה. ע״ז ע׳. איסור גיורא. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ד וירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד ע״ג חד גיור. תעני׳ כ״ט: לפי גי׳ כ״י מ׳ רב יצחק בר יעקב בר גיורי וכ״ה ברי״ף ובאו״ז הלכ׳ ת״ב סי׳ תי״ד, וכ״ה נכון בעירו׳ ס״ב. לגי׳ כ״י מ׳, וכצ״ל במ״ק י״ח. ושם בכ״י מ׳ הגי׳ בר גיורא ועיי׳ ד״ס לעירו׳ ולתעני׳ שם ושם. ב״ר פל״ה ר׳ יודן גיורי ואולי הוא יהודה בן גרים שבת ל״ד. כדעת הח׳ לעווי בעמת״ל צד שכ״ז בח״א. — לנקבה גיורת, יבמו׳ ל״ה, מ״ב. כתובי ל״ז. מנחו׳ מ״ד. קידושי׳ ע״ז. הוריו׳ י״ג. ירו׳ יבמו׳ פ״ח ד״ט: ירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ו. ובל״ס גיורתא וכ״ה בברכו׳ ח׳: לא תנסבו גיורתא, ובפסחי׳ קי״ב: לא תינסב גיורתא] —

גִּר = גִּיר (בל״ע جير פי׳ קצף ורתיחה והוא קצף אשר צף על שמרי היין Gischt, der auf-

---

[1]) וכן פירש״י דוק: שמים. [2]) נראה כי גי׳ רבינו בגמ׳ היתה כזה: אם אתה עושה כן גר בדוק ח צ י צ א ה ו י ב י נ ך ל ב י ן א ף וכן נראה מגליון של כ״י הובא בד״ס שבת צד קי״ב: אות ק׳, אבל בנו״ג חציצא וכו׳ אחר התיבות ה״ץ וי״ף שעליהם מוסב הדרש חציצא וכו׳. [3]) וכה״ג בש״ס דפ׳ פיז׳ וויניצי׳ באסילי׳ ובנבנשתי אבל בכ״י מ׳ אגרו בך גירי וכ״ה בע״י ובכ״י ב׳ וברש״י איגרו ובילק׳ מלכים בטעות פי׳ תרצה שאגרה בך חיצי וכ׳ עיי׳ ד״ס תעני׳ ע״ז. ובנו״ג בטעות גירי בך גירי ועי״ש פירש״י ורמ״ל רומז על פירש״י מבלי שהבדילו מדברי הערוך. [4]) בכ״י ו״ו הגי׳ ככה. [5]) בנו״ג עולמים אבל בילק׳ תהלי׳ ררמ״ז תשס״א אי׳ כגי׳ רבינו ובילק׳ שם הגי׳ לדור. [6]) בנו״ג לפיכך וכ״ה בתוספ׳ יבמו׳ ל״ה. ד״ה חוץ. [7]) אלה הדברי׳ מפירושו של רבינו. [8]) בנו״ג חנניה. [9]) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד וה״ב, ובדפ״ע הגי׳ וכן. [10]) וכן פירש״י הסוגיא עי״ש. ובדפ״ר נשמטו מתיבות משום תקנת ערוה עד משום תקנת ערוה. [11]) בנו״ג עוד בזמן הזה.

(brausende Weinschaum) בפ' כל קרבנו' הצבור (מנחו' פ"ז.) כיצד הוא בודק הגזבר יושב והקנה בידו זרק הגיר [1]) והקיש בקנה. פי' הפקיד יושב והקנה בידו זרק הגיר הוא הסילון הנצוק אם נתחלף היין וזרק גיר של שמרים הקיש בקנה על החבית שירגיש המוציא היין ויסתום החבית. ס"א הגיר מן על גירא די כתל היכלא (דניאל ה', ה'). ופי' שהיין אדום הוא. כדכתיב (משלי כ"ג, ל"א) אל תרא יין כי יתאדם, והשמרים הן לבנים וכל זמן שהיין אדום בידוע שהיין צלול וטוב הוא וכשמתחיל לצאת לבן בידוע ששמרים יש בו הדומין לגיר שהוא לבן, הקיש הגזבר בקנה ולמה אינו מדבר ואומר די לך שהדיבור רע ליין וטוב לשמרים. *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י פאריז. ורש"י יפה כיון לפרש אותו לבן שתחת היין שצף על השמרים ע"כ רק הוא ז"ל גוזר המלה מתיבת גיר, פי' סיד הלבן כס"א של גי' כ"י הנ"ל. אבל האמת ל"ע הוא כמו שכתבתי בתחילת הערך. ודע עוד כי خرء בל"פ שמרים הן מיין הן מזית וזולתו. ולפי פי' הראשון של רבינו הסילון הנצוק נחוץ הדבר לגזור גיר מל"ע אגרי = اجرى das Fliessen פי' מרוצת המים או יין והראשון עיקר. ובמ"ש רבינו וזרק גיר של שמרים כיון למה שכתוב בגמ' שם ע"ש. וכעין זה פי' רש"י ורע"ב בפי' השני בשם רבותיו שהוא פירש"י עיי' תוי"ט שם] —

גָּר = גָּרַר (sägen ; מְגֵירָה Säge ומל"מ וכ"ה בל"ע جر (zertheilen, zersägen בשבת בפ' כל הכלים (פי"ז מ"א דף קכ"ב:) מגירה לגור בה את הגבינה. ובפ' במה אשה בגמ' ולא בקמיע (שבת ס"א:) היה שם כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה הרי זה יגור ויגנוז [2]). ובפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט (חולי' קכ"ג:) מתיב ר' ירמיה מהא דתנן בפ"ה בכלים (מ"ז) תנור שניטמא כיצד מטהרין אותו חולקו לשלשה וגורר את הטפלה וכו'. ובסנוס פט"ו באהלות (מ"ח) אין טמא אלא עד ד' טפחים ובזמן שהוא עתיד לגור [3]). ובבכורות פ' אלו מומין בגמ' עיניו גדולות (מ"ד סע"א) והא אנן תנן בפ' שני בפרה (מ"ב) פרה שקרניה וטלפיה שחורים [4]) יגור. פי' ינסר כמו מגררות במגרה (מ"א ז', ט') [5]). ובס"ג דב"ק (קי"ט סע"ב) היוצא מתחת המקדח ומתחת הרהיטני [6]) והנגרר במגרה הרי זו [7]) שלו. *[אחי"ה ומן הפעל גרר, ובל"ע جر ענין כרת וחלק ג"כ שד רשעים יְגוֹרֵם (משלי כ"א, ז') כלומ' יכריתם עיי' רד"ק שרש גרר ומגרה שם הכלי שכורתים בו העץ והוא המַשּׂור ובלאי"ט שיר"א או שיג"א serra, sega ובלא"ש Säge. ועה"ק שנ"ב סיים הע' זעגי"ן בלא"ש] —

גָּר (בל"ס גר פי' זנה buhlen ובל"ע جار נוטה מן הדרך הישר) בפ' ראשון בע"ז בגמ' ויום גניסיא (ע"ז י':) הויא ליה ברתא ושמה גילא עבדה איסורא שדר ליה גרגילא כלומ' גר גילא ניאפה גילא [8]). גירא בחזורין ומפלגא (לבושא) [וצ"ל [9]) לבישיא]. ס"א גיפא ומפרש בע' גייף. נואף אשה (משלי ו', ל"ב) תרג' מאן דגייר אתתא [10]). לא תנאף (שמות כ', י"ג) תר"י עמי בני ישראל [11]) לא תהוון גַּיּוֹרִין, וכן מות יומת הנואף והנואפת (ויק' כ', י'). *[אחי"ה המלה נמצאה רק בתרג' ירו' אבל בבבלי תמיד בתמורתה הפעל גוף וגייף, עיי"ע. ובל"ס זנה גָּף וזונה גַּיּוֹרָא וזה מעיד על גזרת המלה כי גייף מל"פ מחצבה יען כן המצא תמצא היא רק בתרג' בבלי. ובב"ר ספע"ו לא זינתה ובנ"א לא גיירתה. ודע שבל"ע הרשום' גאר = גיר ענינה נוטה מני דרך וכן תרג' ריב"י טאווס מלת זונה תמיד בל"פ ییراه פי' הנוטה מן הדרך הישר, אבל לא אכחד תחת לשוני כי זונה גם בל"פ عر וא"כ קשה לי מדוע לא בא זכרון מלת גר בתרג' בבלי]—

גר = גְּרָרָא (ein Stück Holz, in welchem eine Falle oder Schlinge angebracht ist, ar. جرار) בפ' אין צדין בר"ג שוחטין (ביצה כ"ד רע"ב) מן הגררין [12]) ביום טוב. פי' עושין פחין לחיות שנתפסין בהן ברגליהן יש חיות בעלי כח נתפסין וגוררין הפח כמות שהוא אם נמצאו אח"כ והפח ברגליהן וידוע שהפח מאתמול נגרר אעפ"י שנמצא ביו"ט שוחטין ממנו כי אי אפשר להנצל ממנו

---

[1]) במשני' שבמשניו' בט"ס הגיד וכ"ה ברע"ב וכ"ה בפיה"מ להרמב"ם. [2]) בנו"ג יגוד ויגנזנו אבל בכ"י א"פ יגרור ויגנוז וצ"ל יגור ויגנוז וברי"ף ובראי"ש ג"כ הגי' יגוד. [3]) בנו"ג לגוד וכ"ה בפי' הרמב"ם והר"ש ובתוספ' הובא בר"ש וברע"ב. [4]) כ"ה לנכון ברפ"ר ובדפ"ו בט"ס טחורים. [5]) וכה"ג יגור בפי' סד"ט לרה"ג צד כ"ח אבל בנו"ג יגוד וכ"ה בהמפרשים. [6]) וכ"ה בע' רהטני ובנו"ג רהיטני. [7]) בנו"ג יותר טוב אלו. [8]) כה"ג היותר נכונה בכ"י וי"ו א' וב' ל"ד ובכ"י ה"ב נאפה גילא וברפ"ר גר גילא בשתי פעמים אבל ברפ"ע הגי' ושמה גירא . שדר ליה גרגירא כלומ' ניאפה גרגירא, ולשון אינה הגונה הוא אבל הגי' גר גירא נוכל לקיים עיי"ע גרגל ועי' גרגר א', וכה"ג בערך כרת א' וז"ל דבתו היתה שמה גירה שזינתה ומשום הכי שדר ליה גרגירא כלומ' דבתו נגררת אחר הזנות ופי' זה שייך לר"ח כנראה מתוספ' ע"ז י': ד"ה שדר ע"ש. [9]) כמו בע' גייף. [10]) וכ"ה בפשיטה הסורית. [11]) כ"ה לנכון ברפ"ר, ובדפ"ו בט"ס אני ישר'. [12]) כ"ה ברפ"ר ובדפ"א ופרי' אבל בדפ"ו בט"ס הנגררין, ובנו"ג הנגרין וכ"ה בתוספתי רפ"ג.

ומוכן הוא אבל מן הרשתות אעפ"י שמערב יו"ט ניצדו אין נלקחין ביו"ט (שאי אפשר) [וצ"ל שאפשר] שניצולין ואינם מוכנים זה טעמו של תנא קמא. *[אחי"ה פי' גרה והקבוץ גראר בל"ע עץ ארוך ובתוכו נקב גדול אשר בו הפח לתפוס את החיות] —

גר = גָּרִי (בל"ס גָּרִי פי' an- aufreizen וכן בל"ע غرى חרחר ריב והוא ג"כ ענין התגרה בל"מ) וסכסכתי מצרים במצרים (ישעי' י"ט ב') תרג' ואיגרי מצראי [במצראי] מן אל תתגר בם (דברי' ב', י"ט). *[אחי"ה וכנ"ה ביומ' ס"ט. לפי גי' כ"י מ' וילק' נחמי' רמז אלף ע"א אהנו ביה כי היכי דלא מיגרי (ילק' ליגרי) איניש בקרובתא ובסנהדרי' ס"ד. דלא איגרי אינש בקרבותא. סנהד' ק"ז: וילק' מ"ב רמז רל"ג גירה דובים בתינוקות. ירו' פיאה פ"א דט"ז. הא דובא מתגריא לך. ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג אתא כלב שוטה בעי איתגרייא ביה. ב"ר ספ"ט השיאני: גירני, שמ"ר פכ"א גירה בה הליסטים. שהש"ר פ' משכני: גירה בה שכנים רעים. והתפעל מתגרה עיי' ברכו' ז': מגילי' ו': יומ' ע"ו: סנהד' י"ט. ע"ז י"ח: י"ט: במ"ר פי"ט] —

גֻּר = גּוּר (פי' בל"מ ענין דור ושָׁכֵן והתואר נקבה גָּרַת בית וממנו מָגִיר: שָׁכֵן, ונקבה מְגִירְתָּא (Nachbarin בר"ג דפ' ד' (בנדרים) [צ"ל נדרים (נדרי' כ"א סע"ב) אלו הוית ידעת דאמרין מְגִירָתָא עלה דברתיך מן משכנתה ומגרת ביתה (שמות ג', כ"ב). (א"ב תרג' ואל כל שכניו (דברי' א', ז') ולכל מגירוהי א"כ הערך הוא מגר). *[אחי"ה וגם המתורגמן הביא זה התרגום ולכל מגירוהי בשרש גר ובחנם מתמיה רמ"ל בע' הנוכחי על זאת ודע כי גם רד"ק הביא מגרת ביתה לנכון בע' גור ולא הוצרכנו לפלפולו של הגרי"ב בהפש"ב ליישב שיטתו של רבינו נתן כי כבר הקדמתיך בתחלה בספ"א של מבוא צד X כי מדרכו בדקדוק לסדר רק שתי אותיות משרש ומה גם בדוגמא זו אשר ענינו יעיד עליה כי השרש מפעל גור נבנה. וכן בל"ע שכן جارة. וכפי' רבינו אי' ג"כ ברש"י נדרי' שם ועיי' עוד ע' מגר והציונים שם] —

גִּר = גִּירָא (בל"ס גֵּרָא, גֵּאֲרָא מל"י γέῤῥον ובל' סאנסקריט Pfeil çara חץ) בנדרי' בפ' נערה המאורשה בגמ' הפרת נדרים (ע"ו סע"ב) חייא בר רב שדי גירי [בנו"נ גירא] ובדיק, פי' עד שהיה מורה בקשת היה בודק נדרים ומתירן אלמא דלא בעי יישוב הדעת כל כך להתיר נדרים. *[אחי"ה וכן כתוב בשט"מ בשם הרי"ן מבלי שהזכיר את רבינו ע"ש לפי' הראשון, וכן פי' המיוחס לרש"י בנדרי' ע"ש. וכנ"ה גיטי' נ"ו. שדא גירא. סנהד' ק"ז. פתק ביה גירא. ואולי מזה הענין אגרו בך גירי, תעני' כ"ה. לגי' כ"י מ' אבל עיי"ע גר"א' ומ"ש. מנחו' ס"ב. ואמר גירא בעינא דשטנא וכצ"ל בסוכ' ל"ח. ובנו"ג אמר דין גירא וצ"ל ואמר וכ' עיי' ד"ס צד נ"ט: וכ"ה בקידוש' ל'. לשטן גירא בעיניך, ושם פ"א סע"א הוה רגיל למימר כל יומא גירא בעיניה דשטן, ובכ"י ב' בסוכ' (עיי' ד"ס שם) הגי' ואמר האי בעינא דשיטנא וכ"ה ברי"ץ גיאת הלכו' לולב עמוד קי"ב וביצחק ירנן הגי' שם כגי' הש"ס. והקבוץ גירי ב"ב כ"ב: כ"ה: מודה ר' יוסי בגירי דידיה ובב"מ קי"ז. הגי' גירי דיליה ובב"מ מ"ד. מ"ט גירי דידיה הוא דאהני לה ופירש"י חצים שלו גרמו וכו', וב"ב כ"ב: פי' בחיצים הבאים לו מיד גופו וכו'. ובב"מ קי"ז. פי' וז"ל והא מודה ר' יוסי בגירי דיליה אע"ג דאמר על הניזוק להרחיק את עצמו ה"מ היכי דלאו אדם עצמו מזיקה . . אבל היכי דאדם עצמו מזיקו וזורק בו חיציו וכו' וזה קרוב מאוד לפי' רבינו בע' תם ד' ע"ש. ומלש' גירא פי' חץ מפורש ג"כ בשט"מ לב"ב כ"ב: וז"ל לא חשיבי גיריה אלא כשהניזק מצוי בשעת הנחתו דומיא דגירא ממש דמורה לאדם כמטרא וכ' ע"ש. ובכל המקומות האלה יש לגזור המלה מלש' גירא גרא שהוא בל"ס חץ ולדעתי נאצל מלש' צענד khru פי' מזיק וחובל. אבל לפע"ד שבדיבור מודה ר' יוסי ב ג י ר י ה דידיה או דיליה פתרון גירא ל"י χείρ, פי' יד ומצאתי און לי מפי' כ"י רגמ"ה לב"ב כ"ב: וז"ל מודה וכ' בגיריה דידיה דחייב להיכא דעביד איהו ב י ד י ם כדגרסינן בב"מ וכ' מודה וכ' בגיריה משום דעילאי משי ידיה ונפל על תיתאה ד ע ב ד ב י ד י ם וכו' עכ"ל. וכן מצאתי מפורש ברש"י ב"ב כ"ב: בגיריה דיליה היכא דמטי ליה היזיקא מתוך י ד י ו של מזיק כההיא דאמרינן בהבית והעלייה (ב"מ קי"ז.) הנהו וכו' דכשנופלים מ י ד ו ממש על התחתון קרי ליה גיריא דיליה וכו' ובד"ה גירי דיליה פירש"י עוד והכא נמי מ י ד י ה ם בא לו וכו' עכ"ל. — גיטי' ס"ט: עיי"ע לוליתא. סנהד' ק"ח: עיי"ע בזק. והתואר גיראה, פי' אומן עושה חיצים או קשת פסחי' כ"ח. ג י ר א ה בגיריה מקטיל כהג"י בדפוסי' הישנים וכ"ה בילק' בא רמז ר"א וכ"ה ברש"י וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד מ"ו רק שם בט"ס ביראה וכבר הגיה המו"ל שצ"ל גיראה וכ"ה בכ"י ב' וא"פ הובא בד"ס פסחי' צד ל"ח. ומן השם נבנה הפעל גרי, פי' זורק חצים עיי' תוס' נזיר ד': ד"ה גרויי וגי' רבינו בע' גרד א']

— (א"ב תרג' ולא יורה שם חץ (מ"ב י"ט, ל"ב) ולא יקשת תמן גיר).

גּר = גִּיר (בל"פ غرو Rohr, Halm) בפרק ח' שרצים (שבת ק"ט:) ומגירי דרוביא[1]) אליבא ריקנא פי' לולבי גפנים. פ"א זרע פשתן. * [אחי"ה וכפי' ראשון פירש"י. ולדעתי היא המלה הרשומ' הפרסי' וענינה קנה וסוף. וכנ"ה לפי גי' כ"י מ' וב' ביומ' פ"ה גוריא דדהבא פי' קנה של זהב ועיי"ע גבתא] —

גר = (גַּרַר בל"פ گَرُون, گَر Aussatz, Krätze) בב"ר פפ"ה[2]) ואבימלך הלך אליו מגרר (בראשי' כ"ו, כ"ו) מלמד שעלו בו צמחים; פי' פצעים וחבורות[3]) וכענין הזה הוא סבר (גרייא) [צ"ל גרייה] אמר ליה דגרסינן בפ' בנות כותים בגמ' המקשה נדה (ל"ו סע"ב). [פי' אחר של ר"ח ז"ל משכהו והביאהו מלש' פרץ נחל מעם גר (איוב כ"ח, ד') כלומר הכריחהו כדאמרינן בבנות כותים שילא בר אבינא עבד עובדא כרב וכו' עד אי לא צאית גרדיה [צ"ל גרריה] הוא סבר אמר גרדיה [צ"ל גרדיה] ופי' הכהו]. * [אחי"ה בענין תשלום זה אאריך בע' גרב א' (הערה 5). וזאת הצעת הסוגיא: ז"ל צנעיה ואי לא ציית גרייה הוא סבר גדייה עכ"ל וכן פירש"י גרייה ברי"ש כלומר גרור ומשוך אותו בדברי טעם וכו'. גדייה הכריתו בשמתא כמו גודו אילנא והתוספ' שם ד"ה גדייה חולקין על רש"י ואמרו שאין הטעות בין רי"ש לדלית אבל הטעות בהברת גדייה בדלי"ת רפה או דגש ר"ל הוא אמר גַּדְיֵיהּ ותלמיד הבין גַּדְּיֵיהּ, ובחי' הריטב"א לנדה אי' הגי' גרדיה ונראה שהוא ט"ס במקום גרריה וזה מ"ש שם ומשמע נמי לשבח גרור אותו בדברים ע"ש ועוד שם הגי' גדדיה וכ"ה בע' צנע ב' ופי' שם רבינו כלומ' . . מנעהו בהכאות ופצעים מלש' לא תתגדדו ע"כ ואם כפי' רבינו דכאן אמת אז נוכל להסביר הגי' גרריה, פי' העלה עליו פצעים וחבורות ונבנה הפעל גרר מן השם הפרסי גר, גררון שענינו כן כמו שכתבנו] — (א"ב גדייה כתיב).

גֻּר = גּוּר, גּוּרְיָא (פי' בל"ס גוריא כלב קטן וכן בל"ע جرو junger Hund) בר"ג דפ' בא לו כה"ג (יומי' ס"ט:) ובפ' ד' מיתות בגמ' הנודר בשמו (סנהדר' ס"ד. והובא בילק' נהמי' ח' רמז אלף ע"א) נפק כי גוריא דנורא מבית קדש הקדשים[4]) פי' כלב קטן[5]). ובפ' כיצד משתתפין בגמ' המניח את ביתו (עירובי' פ"ו.) נבח בך כלבא עול נבחא[6]) בך גוריתא פוק, פי' שאם מנבח כלב זכר מעט שותק נבחא בך גוריתא כלבתא פוק שלעולם אינה שותקת אף הוא אם שובת אצל בתו וכועס חתנו מתפיים אבל אם שוכת אצל בנו וכועסת כלתו אינה מתפייסת. ובפ' אע"פ שאמרו בגמ' רשב"ג אומ' (כתובי' ס"א:) איכא בינייהו דמטללה בגורייתא קיסנייתא ונרדשיר[7]), פי' כלבתא קטנה בברייתה[8]) היא ורגליה קצרות ורגילין בני אדם לשחק בהן. * [אחי"ה לפי פי' זה צריכים אנו לפרש קיסנייתא תואר לגורייתא ופי' קיסנה בלש' צינד kaçu וממנו kassan פי' קטן ובל' הוצואריש kiânçâi עיי' יוסטי צינדליקסיקאן צד פ"ב, פ"ה וכ"ה בל' הונגרי kicsiny פי' קטן, אבל בע' קסן ב' פי' וגרס רבינו בע"א ושם הוסיף בגי' ס"א מלת זוטרתי למלת קסנייתא ופירש שם כלבים קטנים במיני שגל ששוחקין בהן ע"כ וא"כ קסנייתא פי' כלבים ועיי"ע אסקונדרי לפי' ר"ח ז"ל. ולס"א נראה שלא גרס מלת גורייתא יען כן הוסיף גי' ס"א מלת זוטרתי דאל"כ אפושי מילין למה לך. ובאמת מצאתי ראיה להשערה זו כי בשט"מ בהיפך לא גרס קסנייתא רק "בגוריתא או בנרדשיר" בעבור זאת עלה בדעתי לומר כי אחת משתי תיבות ר"ל או גורייתא או קיסנייתא לפרש יצאה והובאת מגליון לפנים, והדעת נוטה כי קסנייתא היה כתוב ופירושו בל"פ كسنه רעבן Hungerleider והוא תואר לכלב מרוב רעבו עיי' שבת קנ"ה: ביצ' כ"ה: ב"ק צ"ב: ב"ב ח', ועוד מאמרים אחרים בענין זה, כמו בדרז"ל כלב: למס והוא ל"י λίμος רעב ועיי"ע למס. והמלה הבלתי מורגלת מפורשת ע"י מורגלת ובזמן מאוחר שניהם: גורייתא וקיסנייתא יחדיו ידובקו, ומי שרוצה לקיים גי' הספרים מטללא

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו ול"ד וה"ב אבל בדפ"ע דרובי. [2]) כ"ה בכ"י ולפנינו פס"ד, אבל בדפ"ע בט"ס פס"ח. [3]) ונכון פי' כן וכ"ה בל"פ הרשומ' ודע כי בב"ר הביא עוד לסיוע הפסוק מאיוב ב', ב' להתגרר בו והכתוב אומר להתגרד ע"ש ברש"י אבל בילק' איוב שם הגי' ג"כ ברי"ש ואולם הסיוע מהפסוק אסמכתא בעלמא היא ונ"ל שלא היה כתוב בתחלה בב"ר הסיוע כלל ואיזה מגיה הגיה לעצמו כן להשען עליו הדרוש ומהגליון בא לפנים והראיה שלא מציינו רבינו וגם ליי בילק' תולדות רמז קי"א שהובא שםב"ר פס"ד בלי הוספת הפסוק. [4]) בנו"ג בסנה' נפק כגוריא דנורא וכו' וביומ' נפק אתא כי גוריא וכו' ובדפ"ר בערוך הגי' בי גוריא ובילק' בט"ס ביה גוריא. [5]) כה"ג לנכון בדפ"ר ובכ"י אבל בשדפ"ע בלי נכון גור אריה וקרוב הדבר שאיזה סופר מגיה כן עפ"י פירש"י. [6]) וכ"ה בבה"ג ובכ"י א"פ אבל יותר נכון נבחה ובנו"ג נבח והקו מעל ח' נשמט. [7]) כה"ג לנכון בכ"י וי"ו א' וב' ול"ד וכן מוכח מע' קסן וע' נרדשיר וכ"ה בראי"ש אבל בנו"ג בגורייתא קיטנייתא ונדרשיר ומלה אחרונה גם בדפ"ע וט"ס הוא וכבר הגיה המהרש"ל גם בש"ס נרדשיר וכ"ה בשט"מ לכתובו' וכ"ה נכון עיי"ע נרדשיר. [8]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ובדפ"ע כברייתה.

בְגורייתא קיסנייתא אז הוצרכנו לפרש המלה מל״פ كُشْ פי׳ זכר וגם תאות המשגל ומה מאוד נכון פי׳ רבינו בע׳ קסן שפי׳ כלבים קטני׳ במיני שגל ששוחקין בהן וזה עולה יפה למסקנת הגמ׳ כתוב׳ שם איכא בינייהו גורייתא וכ׳, פירש״י ורא״ש ויתר המפרשים לידי זימה איכא לידי שיעמום ליכא ע״ש ובשחקה בכלבים זכרים התעוררה תאות המשגל והרגילה עצמה לידי זימה. ובר״ה ד׳. דרשו רז״ל שגל (בנחמי׳ ב׳, י׳) כלבתא עיי״ע שגל. וגורייתא הוא קבוץ ולא כדעת רבינו לשון נקבה יחיד. וכ״ה בשבת קנ״ה: גורייאתא זוטרי (וברש״י גוּרייתא) ובסנהד׳ צ״ה, בתרי גוריָין קטלוה לאריה, פי׳ בשני כלבים קטנים יהרגו את הארי, בתמיה. והיחיד בויק״ר פי״ט גור טב מכלב ביש לא תרבי גור ביש מכלב ביש עאכו״כ ומשל הדיוט כזה בסֵדר עולם פכ״ה מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק. ובל״ס וע׳ גוריא. גרו ענינו כלב צעיר ובל״מ בפרט בן ארי ורד״ק בשרש גור פי׳ גם בל״מ: בני החיות בעודם קטנים יקראו גורים. ובל״פ كرو פתרונו כמו כן] —

גִּר = גִּיר (בל״ע جيار ובל״ס גורא Kalk, פי׳ סיד)
ושדת אותם בשיד (דברי׳ כ״ז, ב׳) תר״י ותשיעון יתהון בגירא. [על שרפו] עצמות מלך אדום לשיד (עמוס ב׳, א׳) תרג׳ דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתא[1]. ובמגל׳ איכ׳ כלה ה׳ [את] חמתו (ד׳, י״א) למלך שעשה חופה לבנו גיירה וסיידה וכיירה[2]. ובפ׳ המוציא יין בגמ׳ סיד (שבת פ׳:) נראין דברי ר׳ יהודה בחבוט ודברי ר׳ נחמיה בביצת הגיר. ס״א בביצת הסיד ש״מ סיד וגיר אחד הוא[3] ואומר (דניאל ה׳, ה׳) על גירא די כתל היכלא. ובס״ג דפ״ק דביצה (ט״ו.) תניא ר׳ יהודה [מתיר בשחור] ואוסר בלבן מפני שצריך ביצת הגיר. פי׳ במנהג מקומו בר בשרא לעיל וצריך ביצת הגיר ללבנו. פ״א ביצת הגיר קורין לדבר שמשחירין בו לצחצחו ולעשותו חלק באתריה דר׳ יהודה בר בשרא לתחת וכלפי שיער לחוץ והוי חלק מעצמו ואין צריך צחצוח. באתריה דר׳ יוסי בשרא לעיל ולא הוי חלק וצריך לצחצחו. * [אחי״ה ועיי׳ חי׳ המאירי לביצ׳ שם ושט״מ לביצ׳ שפי׳ קרוב לזה ובכ״י ה״ב פי׳ הראשון חסר ובאמת כל הענין ההוא קשה הבנה הוא. פי׳ גיר או גיאר בל״ע וגורא בל״ס גרג = كرج בל״פ סיד. ורש״י לשמות ט״ז, י״ד לפי׳ ככפור הביא ראיה מחולי׳ פ״ח: הגיר והזרניך אבל בנוסחאותינו לי׳ הגיר וכן לי׳ בע׳ זרניך וגם לא מציינו רש״י בעצמו לא בחולי׳ שם ולא במגילי׳ י״ח סע״ב ד״ה סם. ואם אמת הגי׳ אז גם בחולי׳ הגיר פי׳ סיד חיה. ולשמות שם פירש״י גיר מין צבע שחור. וכעין זה פי׳ לביצ׳ שם: מין קרקע המשחיר וזה מסכים לפי׳ הערוך בפ״א. אבל באמת מראה של סיד לבן הוא כידוע וכן טעם غر בל״פ צבע לבן, ומלבנין בו הבתים וכן פי׳ רה״ג לכלים פ״י מ״ב ע״ש בסד״ט צד ו׳ והפעל גייר באיכ״ר הנ״ל, וכנ״ל לפרש מלת מגויירות שהביא רבינו בע׳ פטס ע״ש] —

גַּר (בל״פ آگُر, آجُر, اجُر Backstein, פי׳ לבן)
והיתה בבל לגלים (ירמי׳ נ״א, ל״ז) תרג׳ ותהי בבל לגרים[4]. גם מזבחותם כגלים (הושע י״ב, י״ב) תרג׳ אף אגוריהן אסגיאו כגירין[5]. ושמתי שומרון לעי השדה (מיכ׳ א׳, ו׳) ואשוי שומרון לאיגרי חקלין. * [אחי״ה בנו״ג לְיגרי חקלן. ובל״ס יַגַר, פי׳ גל, וכ״ה בבראש׳ ל״א, מ״ז. ולגי׳ רבינו גר ואיגר הוצרכנו לגזור המלה מל״פ הרשומה וכ״ה בל״ע עיי״ע אגר ג׳ ופתרונו לבנים הנשרפים] —

* גִּירָא (בל״ע جراءٌ Bruststechen) בגיטי׳ ס״ט רע״ב
לגירא ליתי גירא דלילתא ולגי׳ רבינו בע׳ לוליתא גירא דלוליתא ופי׳ אבן עשוי כחץ הנופל עם הברד ע״כ. והמלה עצמה לא פירש ולפ״ד הוא חולי החזה בל״ע ונקרא כן על שם הכאב כאילו תוחב החץ בחזה וכן נבנה בל׳ הונגרי מהשם nyil פי׳ חץ השם nyillalás כאב החזה Seitenstechen ולשון נופל על לשון הוא יען כן נתן בעל המאמר הסגולה הזו ליתי גירא וכו׳ ורש״י ז״ל לועז חולי שקורין אשפונ״ט ע״כ ונ״ל שהוא ל״צ point Seitenstechen, חולי הצד.
ובענין גירא דלילתא, פי׳ כמו הערוך.

* גּוּרְיָא, גּוּרְיוֹן (E. N.) גוריא אבוה דרב חמא
תלמיד רב ויש גוריא בר חמא אחר בזמן רבא כי רבא מברך במוצאי שבת על האור שלו שהיה סמוך לביתו והסימן בנו של זה כשם אביו של זה עכ״ל של יוחסין השלם צד קכ״ב וכיון על ברכו׳ נ״ג: רבא מברך אדבי גוריא בר חמא וכו׳ ובכ״י מ׳ הגי׳ אדבי גורא וט״ס הוא ובאו״ז הלכ׳ מוצאי שבת רסי׳ צ״ג גרס ג״כ כספרים שלנו. במשנ׳ קידושי׳ פ״ב ע״א אבא גוריין איש צדיין אומר משום אבא גוריא וכו׳ ובריש אסת״ר הגי׳ אבא אוריין איש צידון. ובמשנ׳ ירו׳ אבא גוריון איש ציידן אומ׳ משום אבא שאול. —

---

[1]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה ברד״ק לעמוס ובדפ״ע בגיה, בגירא. [2]) בנו״ג וסיידה וכיירה וציירה. [3]) ועיי״ע בץ ב׳ ומ״ש וש״נ הגי׳. [4]) בנו״ג ליגרין. [5]) בנו״ג כיגרין.

גוריון מאספרק תמור' ל': ב"ק ס"ה: צ"ג: גוריון ואיתימא רב יוסף בר שמעיה שבת ל"ג: ר' גוריון נשנה כמה פעמים בירו' עיי' מבה"י למהרז"ף צד ע"א ויש להוסיף עוד ירו' נזיר רפ"ח דנ"ז. וירו' קידושי' פ"ג דס"ד ע"ד.

* גִּירוּתָא, גּוּרִיתָא עיי"ע גרתא.

גְּרַר (בל"ע جرن، جر ansengen) מסכת סנהד' פרק חלק (צ"ו.) גררתיה לארמאה באפיה שפיר ל ה פירש"י אתה מחרך. ובע"ה גרס גרעתיה לארמאה ופי' גלחת זקנו עיי"ע גרע). [אחי"ה בנו"ג גרירתיה וצ"ל כגי' ר"ב ופי' גרר בל"ע מְחַמֵּם ומבעִיר אֵש] —

גרר (בל"ע جرّة der wiedergekaute Frass) תר"י מעלה גרה (דברי' י"ד, ו') מסיק גררא). * [אחי"ה בל"ע ענינו מה שהעלה הבהמה ממעיו לתוך פיו והוא בל"מ גרה וגזעו גרר ולולא הרי"ש היה דגש בפלס סָבָּה עיי"ע רד"ק שרש גרר. ובערבי נדגש וכן נגזר מזה בל"ע جريّة Kropf, פי' קורקבן. אבל גרה של רז"ל נגזר מל"פ עיי"ע גרה. ורז"ל דרשו בויק"ר ספי"ג מעלה גרה שגררה מלכות אחריה ע"ש הדוגמאות והמשלים על העמים] —

* גְּרַר (בל"ע جرّ ziehen, schleppen פי' משך) בשבת כ"ב. מ"ו. מ"ו: ביצ' כ"ג: גורר אדם מטה וכו'. פסחי' נ"ו. ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד גירר עצמות אביו וכו', פסחי' ט'. שמא גיררה חולדה, ירו' פסחי' פ"א דכ"ז רע"ג שמא גררה חולדה. ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג והובא בילק' תהלי' סרמ"ז תשנ"ז מה החולדה הזאת גוררת ומנחת ואינה יודעת למי הוא מנחת כך הן כל באי העולם גוררין ומניחין גוררין ומניחין ואינן יודעין למי הן מניחין. ב"מ פ"ה. גריר עלמא בתר דוד. תעני' כ"ד. אנן בתרייהו גררינן. אבות פ"ד מ"ב מצוה גוררת מצוה וכו'. ירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד אם היה גירר [צ"ל גורר] בו ויוצא פטור. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז: לא יגור אדם את הכסא וכו'. ירו' הוריו' פ"א דמ"ו. שבט אחד גורר כל השבטי'. גרים גרורים עיי"ע גר א'. ובנפעל: שבת קכ"ו. נגר הנגרר. ביצ' כ"ג: ואינה נגררת, ושם אין הכל נגררין בשבת וכו'. ירו' שבת פ"ג ד"ו סע"ג כל הכלים אינן נגררין וכו'. עירו' ק"א. דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה עיי"ע דלת; נדה נ"ה: נגררין דרך הפה . . נגררין דרך החוטם. והשם גרירה שבת כ"ב. הלכה כר"ש בגרירה. שם ע"א. גרירא אית ליה גרירה דגרירה לית ליה ע"ש פירש"י. ירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד המטלטלין מהו שיקנו בגרירה. וכ"ה בירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ג. ועיי' ירו' הובא בתוספ' קידושי' מ"ג: ד"ה וכל — יומ' פ"ג: מגריר גריר עיי' גי' רבינו בע' גרד. ירו' פסחי' פ"ז דל"ד ע"ג וירו' הוריו' פ"א דמ"ו. שבט אחד גורר כל השבטי' ר"מ אומר וכו' מה נפק מביניהון גרירה. ובל"ס המשכה גְּרָרָא וכ"ה בהשאילה ב"מ ד': שבועו' מ': ההיא אגב גררה נסבה. כלומ' מדי דבר בענין הזכיר גם ענין הקרוב לו בדרך משיכת דברים.

גְּרַב (בלש' צינד garew ובל"פ הישנה garb, בל"פ החדש' گرفتن ergreifen, angreifen) כפ' הרואה מקום בגמ' חייב לברך (ברכו' ס':) א"ל אתא גרבא בליליא וגרבה למתא [1]). פי' שודד בלילה ושדד העיר. ובס"ג דפ' חבית (שבת קמ"ח.) א"ל זיל גרביה פי' משכניה [2]) הא חנא [3]) דידן והא שמואל דידן ולא שמיעא לן ואת שמיע לך ולא אתית הכא למימר בדינא גרבאה [4]). (פי' אחר של ר"ח ז"ל משכהו והביאהו מלש' פרץ נחל מעם גר (איוב כ"ח, ד') כלומ' הכריחהו כדאמרינן בבנות כותים (נדה ל"ו סע"ב) שילא בר אבינא עבד עובדא כרב וכו' עד אי לא צאית (גרדיה) [צ"ל גרריה] הוא סבר אמר גרדיה [נ"ל שצ"ל גדריה] ופי' הכהו [5]). בפ"ק דחגיג' בגמ' נשים ועבדים שאינם משוחררים

---

[1]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע אתא גורבא. ובנו"ג אתא גייסא שבייה למתא וכ"ה בילק' איוב סרמ"ז תתצ"ג. [2]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ה"ב ודפ"ר וכ"ה בעה"ק אבל בדפ"ע בט"ס משכיה. [3]) בדפ"ו בט"ס תנא. [4]) כ"ה בדפ"ר, ובדפ"ו בט"ס ומוכדינא צ"ל ומבדינא כמו בדפ"אמ. ובנו"ג בשבת שם ולאו בדינא גרבתיך ומלת ולאו לי' בכ"י מי כמו שלי' בערוך. [5]) כל הפי' של ר"ח ז"ל הבאתי במסגר כי דעתי נאמנה שאין מקומו כאן אבל שייך לע' גר יו"ד כי מלבד שהביא שם רבינו הך דנדה בלי פירוש כל מי שאזנו מלין תבחן יכיר כי אין שייכות לציון מנדה בכאן לא מצד הענין ולא מצד כתיבת המלה. ור"ב הרהיב בנפשו עוז לשנות הנוסח כי אחרי רואו כי קשה להלום הציון בהך ערך קם והחליף הגי' כזה אי לא צאית גרביה הוא סבר אמר גרייה וכן הדפיס רמ"ל נושא כליו של ר"ב אבל האמת כי בכל כ"י ודפוסים עד דפ"אמ הגי' כמו שציינתי וגי' גרדיה אי' גם בחי' הריטב"א לנדה בלי פירוש עיי"ע גר י"ד. אבל לפ"ד עיקר הגי' כמו שתקנתי ר"ל אי לא צאית גרריה הוא סבר אמר גדריה ועל זה פי' ר"ח כי גרריה פירושו משכהו והביאהו וראיה מל"מ גר (איוב שם) יען כן שייך לע' גר יו"ד וגם רש"י ותוספ' פירשו גרריה בענין משיכה. ומה שסבר כי גדדה אמר כבר פי' רבינו בע' צנע בי ע"ש. ולדעתי בתם סדר ערכים בשרש גר כתב בתחלת ערך גרב מה שמצא אח"כ בפירוש ר"ח ששייך לע' גר יו"ד והמדפיס הראשון טעה לפשוט שההערה בתחלת ע' גרב שייך לע' גרב. ודוגמה כזו הראיתי בע' אמתו ששייך לע' אם גם ע"ש. ועוד י"ל השערה אחרת כי איזה סופר הערוך הזיד לשלות יד בערוך כי בראותו בע' גרב פי' גרביה

(ה׳ רע״ב) שדור בי שבור מלכא וגרבוה[1]. ובפ׳ השולח גט בגמ׳ אין פודין את השבויין (גיטי׳ מ״ה.) איבעיא להו [האי] מפני תיקון העולם משום דוחקא דציבורא או דלמא דלא נגרבו בהו טפי[2]. ובגמ׳ המוכר את עצמו (שם מ״ו סע״ב) הנהו בני מיכסי דיזפי זוזי מגוים ולא הוה ליה למפרעינהו[3] אתו קא גרבי להו. *[אחי״ה וכנ״ה בברכות נ״ו רע״א וגרבי בך ובכ״י מ׳ בנכון וגרבי לך. ובאתפעל בירו׳ ב״מ פ״ד ד״ט ע״ד יכיל מימר ליה חד דינר איגרבת. פי׳ איתאנית ונשלל ממך כי בלש׳ צינד ופרסי החדשה וגם ישנה ענין המלה תפס ולקח בחזקת היד. והשם גְּרָבָא פי׳ שודד וגזלן. ויפה פירש״י בחגיג׳ שם וגרבוהו: שללוהו. ובילק׳ וילך נ״ב וגזלו. וכן בל״ע جرف כמו גרף. פי׳ לקח ותפס והנה בכ״ג בברכו׳ נ״ו: הגי׳ תחת וגרבי לך: ותפשו לך והוא ממש העתקת המלה הזו ועיי״ע זרף ג׳. ורש״י גורס ושבו לך וכ״ה בע״י הראשון וילק׳ הובא בד״ס ברכו׳ צד קנ״ג ובכ״י פ׳. וגם מלת שבו הוא ממש העתקה של וגרבו ובאמת פירש״י לגיטי׳ מ״ו: גרבי להו: היו שובין אותן לעבדים. וזה מ״ש בנוסח׳ ברכו׳ ס׳: שבייה למתא במקום גי׳ רבינו גרבה. ודע עוד כי פתרון המלה בל״פ گرو = גרב. פי׳ מַשכן (Pfand) וא״כ יפה פי׳ רבינו בשבת הנ״ל גרביה: משכניה. ולזה כיון גם רש״י בפי׳ קח בגדו עד שיבא] —

גְּרַב (Socken, Strumpf) בהלכות גדולות (הלכ׳ יוה״כ) ובשאלתא דיומא דכפורי (זאת הברכה סי׳ קס״ח) מי שרי למיפק בגורבא. פי׳ פידולי בלע״ז ולישון ישמעאל גורב.* [אחי״ה ואמת נכון הדבר בל״ע جورب, ובל״פ گورب מיני כלי מנעול מצמר שנועלין אותן תחת מנעלין כמו שפי׳ רבינו יפה בע׳ עדלר ושם הביא ג״כ ל״ע ולעז פידאלי והוא בלא״יט pedúle בלא״ש Socken ועה״ק שנ״ב סיים בל״א זוקנא וצ״ל זוקאָן. ועיי׳ עוד או״ז הלכ׳ יו״ט סי׳ שמ״א. וז״ל של בה״ג שם דף ל״א: עמוד ד׳ אי נמי מיסם גורבי ומיעל אפוקי צורכיה וכו׳ וכן נמי לענין מאן דמיפנק ולא יכול לסנויי שפיר דמי למיפק בגורביה וכו׳. ובשאלתות דרב אחאי ז״ל: ברם צריך למי׳ אלו מאן דמיפנק וכו׳ מי שרי ליה למיפק בגורבא . . וכן לענין מאן דמיפנק שרי למיפק בגורבא ע״כ וכן הובאו שניהם בהלכו׳ יוה״כ לרי״ץ גיאת צד נ״ד וע״ש ביצחק ירנן] —

גָּרָב (בל״ס גרב, גרבא פי׳ כד, נבל Gefäss, Fass, Schlauch) בפ״ק דשבת בגמ׳ אלו מן ההלכות (שבת י״ג:) העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישבו בעליה ודרשו[4]. ובפסחי׳ בס״ג דפ׳ מקום שנהגו (נ״ז סע״א) [5] ושותה שלש מאות גרבי יין, פי׳ גרבי חביות והיאך יתכן לאדם שישתה ג׳ מאות חביות (לא, וט״ס) [צ״ל אלא] על שלחנו שתו יין כל מאן דאתי וזה דבר גוזמא הוא. פטסין כדין לגינין (ביצ׳ ט״ו:) כלי חרס הם מהן גדולים ומהן קטנים[6]. ובמגילת איכה יעיב (פ׳ בלע) טור שמעון הוה מפיק ש׳ גרבי דמרקוען בכל ערובה לאילין קיטיא, פי׳ כפיפות של פתותי לחם בכל ערב שבת לעניים. *[אחי״ה וז״ל של מ״כ באיכ״ר שם ה״ג בירושלמי טור שמעון והוא שם מקום וכן הביא הרוקח בהלכ׳ שבת בערוך גרס רבינו שמעון והוא ט״ס ע״כ ובאמת בדפוסי ערוך חוץ מדפ״ר הגי׳ רבי שמעון אבל בדפ״ר ובכ״י ו״ו וה״ב לנכון טור שמעון. שוב כתב בעל מ״כ שם ה״ג בירו׳ ובערוך שלש מאות גרבין דמרקיע ללקיטיא בכל ערובא דשבת ולמה וכו׳ ופי׳ הערוך הוה מפיק ג׳ מאות כפיפות של פיתותי לחם היה מוציא לעניים בכל ערב שבת ע״כ ובדפוסי׳ ישנים כתוב במ״כ בשם הערוך הגי׳ דמרקיע לקיטוא ע״כ וכנראה לבעל מ״כ מונח קצת נוסח אחר אבל לפי מה שאי׳ לפנינו הוא יותר נוח וקרוב למה שאי׳ בירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. בזה״ל טור שמעון הוה מפיק תלת מאוון דגרבין דמרקוע לקייטא כל ערובת שובאי. ופי׳ בעל קרבן העדה תלת מאה מדות של פתיתי לחם שהיו נותנים כל ע״ש לעניים ע״כ והוא נלקח מפי׳ הערוך מבלי שפתר טעמי של מלין מרקוע וקייטא או לגי׳ הערוך קיטיא. ורבינו בעצמו לא פירש התיבות האלו ובע׳ רקיע ג׳ כתב רק: גרבין מרוקעין כבר פירשנו בע׳ גרב ע״כ ובמ״כ לאיכ״ר שם כתב וז״ל מרקיע לשון טלאים וחתיכות ע״ב ולא כיון לאמת כי מרקיע שעליו כיון הוא מפורש

משכיה (לפי גי׳ משובשת של דפוסים) שער בנפשו שמה שכתב רבינו בשם ר״ה בע׳ גר יו״ד גרריה פי׳ משכהו שייך ג״כ לע׳ גרב ואז חיש מהר תיקן לכתוב ולתקוע פי׳ ר״ח מע׳ גר לע׳ גרב וזה תיקונו קלקולו הוא. ודו״ק. [1]) בגו״ג אדהכי שדור דבי שבור וכי׳ ומלת אדהכי לי׳ בילק׳ סוף וילך וכן לי׳ בע״י הראשון ובכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס הגיג׳ צד ז׳. [2]) כה״ג בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה בנוסחי׳ רק שם הגי׳ דלא לגרבו ולייתו טפי. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב וב״ר וכ״ה בנוסחאותינו בשינוי קצת. [4]) וכ״ה בחגיג׳ י״ג. ובמנחו׳ מ״ה. ובשבת הגי׳ ודרשן וט״ס הוא. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב, אבל בדפ״ע הגי׳ ובפ׳ מקום שנהגו. [6]) ולדעתי סרוס המאמר יש כאן וכצ״ל הגי׳: ושותה שלש מאות גרבי יין והיאך יתכן וכו׳ עד גוזמא הוא. פי׳ גרבי חביות הוא [כמון] פטסין וכו׳.

בערוך ע' רקע א' וב' ע"ש אבל רבינו הפריד את גרבין מרוקעין אשר מדובר בו עתה בערך מיוחד להודיע שלא מן אותו השרש וטעם הוא. ולפי עניית דעתי נראה שהוא ממש ל"י האמצעי μερίς חלק וחתיכה ופרוסה עיי' מיירסיאוס צד של"ח. וקייטא הוא ל"ע قوت, פי' עני המבקש לחם לאכול ושיעור המאמר יפה עד מאוד עיר טור שמעון הוציאה (בשעת מלחמת בן כוזיבא נגד הרומיים) כל ע"ש שלש מאות מדות או כדים או ש ק י ם (כי זה ענין המלה בל"ע جراب וכ"ה בלי סור') מלאות חתיכות ופרוסות לחם לעניים ששואלים ללחם וא"כ הגי' מפיק ש' גרבי דמרקיען (או מרקיעין) בכל ערובה לאילין קְיָטָיָא היא הגי' האמיתית. ורו"ק ותשכח. וחידוש שר"ב והגרי"ב לא הרגישו מאומה מקושי הבנת הענין הנ"ל, ורבינו בע"ה היטב לפרש לפי הענין. ובדפ"ע הגי' קפיפות וזה אחת עם כפיפות לפי מסורת מ"כ בשם הערוך וכן כתב רבינו בעצמו בע' כפפה ועיי' עוד ע' קפיפה ובכ"ב ט"ס קטיפות. — וכנ"ה בתרומ' פ"י מ"ח גרב שהוא מחזיק סאתים. ביצ' כ"ט. הוא כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות ותחת זה בתוספתא שם פ"ג כדי שמן . . כדי יין, ובירו' ביצ' ספ"ג דס"ב: הגי' חביות. כתובו' קי"א: ובילק' ויחי סרמ"ז ק"ם בלי מקור: אין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשים גרבי יין וכו'. ירו' גיטי' ספ"ג דמ"ה: אית בני נש מקשין על גרבא מלבר ואינון ידעין מה אית ביה מלגיו. ירו' פסחי' ספ"ב דכ"ט סע"ג הוה ליה גְרָבִין דמשח בגו אוצרא דחיטיא. ושם באילין גְרָבַיָא דכותחא וכו' — וכנ"ה גריב בענין מדת סאה ורבינו מחלק בכתיבתו כי תמיד גורס גריו וזה על דרך משקל ל"פ כמו שאוכיח בע' גריו ע"ש] — (א"ב תרג' כל נבל ימלא יין (ירמי' י"ג, י"ב) כל גרב יתמלי חמר)[1].

* גְּרִיבָה (שם שוק בא"י) בקהל"ר פ' חופר גומץ אית דאמרין בגריבה ובב"ר פע"ט הגי' שוקא דגרגינא. עוד עיי"ע גרגני.

גַּרְבַּל (בל"ע غربل durcheinandersieben) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט.) ליתי אודרא[2] דעמרא ונגדול פתילתא ונטמיש בחלא דחמרא ונגרבל בההוא קטמא. פי' מגלגל הפתילה באפר.

* [אחי"ה וכ"ה בפירש"י רק הוא גרם כמו לפנינו וניגדבל ובלי ספק גי' רבינו עדיף ולפירושו צ"ל כי השרש גבל ורי"ש נוסף וכה"ג בע' גבל א' עש"ה וענינו מעורב ומגולגל אבל לפ"ד הוא מל"ע הרשום' ופי' מנפה בכברה ויגלגל אותו כאשר ינוע בכברה. ועיי' כ"כ לזה הערך] —

גִּרְבִּיתָא (פי' בל"ע וסו' רוח צפון جربياء גרביִיא Nordwind) תרג' רוח צפון תחולל גשם (משלי כ"ה, כ"ג) רוחא גרביתא בטנא מטרא. * [אחי"ה וכן תרג' צפניה צפן רוח (שם כ"ז, ט"ז) רוחא גרביתא קשיא] —

גַּרְבְּתָן (בל"ע גִּבְרַאת פי' עטרת הגיד עיי"ע בית גיברא ובל"פ غرله פי' זמורה והוטר. פי' מי שגדו ארוך ביותר וגם בל"מ הושאל זמורה (עיי"ע לכינוי הגיד) בפ' מומין אלו בגמ' דדיו שוכבים[3] (בכורו' מ"ד:) הקיק והגרבתן, בעל קיק בביצים גרבתן בגיד[4]). פי' „גיד שלו ארוך עד הארכובה". * [אחי"ה ועוד עיי"ע שעבז. ומלת גרבתן הוא כמו הפוך גברתן והוא בל"ע ופרסי כמ"ש בתחלת הע' ובמשנה נקרא בעל ג ב ר. ולולי מסתפינא הייתי אומר כי הבית במלת גבר במקום וי"ו ויתכן כי הוא ל"פ גור = عر ופירושו מי שגידו גדול וביציו גדולות. והח' לעווי יפה העיר כי בכונה נשתנה נוסח גרבתן תחת גברתן מפני שרצו חז"ל להבדילו מתיבת גִּבְּרְתָן, פי' חזק וגבור עיי"ע. ופי' רבינו הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיילוקי דף ק"ה:) ושם הגי' בעל גרב והובא בהסגר גם גבר] —

גְּרַג (בל"ס כמו גרה בל"מ erregen, anfachen) תרג' אל תתחר (תהלי' ל"ז, א'. ז'. ח') לא תגרג. * [אחי"ה ותרג' יגורו (תהלי' קי"מ, ג') מגרגין קרבא. יגרה מדון (משלי כ"ח, כ"ה) תרג' מגרג תגרי, ושם י', י"ב תעורר מדנים תרג' תגרג תגרי] —

גַּרְגֵּי (פי' جرگه בל"פ עיגול והקף Ring, Kreis) בס"ג דע"ז (ע"ה.) בעו מיניה מר' אבהו הני גורגי דארמאה, פי' עיקלין שקורין טורטי. * [אחי"ה והוא בלאי"ט gedreht, torto פי' עקול ועקום וכן פי' רבינו בע' לולב ב' וז"ל ולהכי נקרין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן (ר"ל את הענבים) וכורכין אותן סביב וכו' ע"ש ועוד עיי"ע עקל א' ומ"ש

---

[1]) וכן התרג' במלת נבל ונאד עיי' ש"א א', כ"ד; י', ג'; ט"ו. כ'. והקבוץ שם כ"ה, י"ח. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ועיי"ע אודרא, ובדפ"ע כאן הגי' אודרא וט"ס הוא ובנו"ג גבבא. [3]) וכ"ה במשני' שבמשניות, ובמשני' דש"ס דרין שוכבין, והציון בגמ' וכו' אי' רק בכ"י ערוך ודפ"ר. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפוסי' אבל בנו"ג בשינויים עיי"ע בעל גבר, בעל פיק בעל קיק והציונים שם.

רבינו הוא נעתק מסד"ט לרה"ג לסוף טהרות, ומלת גרגי אפרש מל"פ הנ"ל והוא ההקף סביב הענבים בעת הדריכה לחברם ולקבצם, וכן פי' הרמב"ם ז"ל מלת עקל בסוף טהרות ע"ש. ורש"י פי' לע"ז ממש כפי' רבינו וכן הזכירו התוספ' לנדה ס"ה, ד"ה הדפין פי' גורגי בשם הערוך ורש"י ע"ש. וכנראה בעליל גי' התוספ' ג"כ כגי' רבינו אבל בנו"ג לע"ז גורני. ולפי מ"ש רה"ג בסוף טהרות והובא מרש"י לע"ז וכמו כן מפורש בע' עקל בלי הזכרת מקור כי עקל הוא כמעשה קופה אבל לא כולן גדולין אלא מסורגין כמעשה מצודה או כמעשה שבכה ע"כ נוכל לקיים גם גי' הספרים כי גורני תהיה לפ"ז ל"י γέῤῥον ובל"ר gerrae (von Ruthen geflochtener Korb), פי' כפיפה מסורגה עיי"ע עקל. ואם גם הגי' גורגי העיקר י"ל שהיא ל"י γυργαθος, פי' כפיפה נשרגת מעץ עבות ein aus Weiden geflochtener Korb עיי"ע גרגתני. וכן פי' הח' לעווי ולדעתו שוקא דגרגינא (ב"ר פע"ט, עיי"ע גרִיבה) ענינו כמו כן שוק של עושי כפיפות משורגות.

☞ גִּירְגַּבְסִין (Gyps, Kalkstücke) ירו' דשבת פ' כלל גדול (פ"ז ד"י:) ההן דחשר גירגבסין, פי' המפרש סובין ואולי היא מלה מורכבת מן גיר וגבסין כלומר סיד של גפסום). *[אחי"ה ר"ב כתב בשתי הפעמים גורגבסין וצ"ל כמו שאִי' בירו' גירגבסין וכן שם: ההן דגבל גירגבסין. ומה שכתב המפרש סובין אולי כיון למלה יוני' κυρίβιον, κυρήβιον פי' סובין. ועוד נ"ל להשוות המלה עם ל' ערבי جرجس וענינו טיט שחור לחתימות ויגיד עליו רעו עפר קילורין = κολλύριον פי' טיט נגבל לחתימות. ועוד עיי"ע אגן ג' וע' גירקררין] —

* גורגדנא עיי"ע גורגנא.

גַּרְגֵּל (בל"ע جرجر، جرجير ובל"ס גרגירא עשב: Rauke) בפ' ח' שרצים בגמ' הילמי (שבת ק"ט.) אמר רב ששת גרגילא אפי' לדידי מעלי לי[1]. ובר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ח סע"א) השחליים והגרגל[2]) שזורען לירק מתעשרין זרע וירק[3]). ובפ"ק דיומא בגמ' כל שבעת הימים (יומי י"ח רע"ב) המוצא גרגר בשוק[4]) כבר פירשנו בע' ארות.

גַּרְגְּלִד (kleine runde Rübe, γογγυλίδιον) בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכו' ל"ט.) הני גרגלידי[5]) פרמינהו פרימה רבה[6]) בפ"ה[7]). בחלומות דהרואה (ברכו' נ"ו.) חזאי תרי גורגלידי דליפתא. ס"א תרי ראשי לפתות. *[אחי"ה כס"א הגי' בכ"י מ' ובב"נ ובדף ל"ט. פירש"י כמו כן וכ"ה באו"ז שם. וכן פירש"י לבכורו' מ"ג: דמי רישיה לגרגלידה דליפתא: לראש הלפת שראשו רוחב והולכ' וכלה למטה והוא כפי' הערוך ע' לפת, אבל לכתובו' ס"א. ואייתי ליה גרגלידי דליפתא פירש"י חתיכות דקות ועגולות] — (א"ב פי' גנגליד בל"י לפת עגול והלפת שהוא ארוך נקרא בלש' משנה נפוס אבל העגול בלש' משנה נקרא בשם סוגיי לפת).

*גּוּרַגְנָא (בל"פ كورکا תוף גדול grosse Hand-pauke) בערכי' י' סע"ב מאי הרדולים אמר אביי טבלא גורגנא כה"ג הישרה בע' הרדולוס ובע' טבלא ובנו"ג בט"ס גורגדנא ועוד ט"ס בכ"י אחר עיי' בע' הרדולוס ופירש"י טבלא גורגדנא: זוג ועינבל שקורין אישקליט"א ע"ב ובלע"ז Schelle, Glöckchen, clochette נתפרש זוג וכן פירש"י המיוהס לו סביב לרי"ף שבת פ"ו מ"ט ד"ה בזוגין כתוב שעל"ע בלא"ש. ובאמת ל"פ הרשומה היא וענינה תוף או צלצל גדול וכן משמע מתוספתא ערכין פ"ב וירו' סוכ' ספ"ה רנ"ה סע"ג צלצל של מקדש וכו' ע"ש. ועוד י"ל כי במקום גורגדנא צ"ל גורגרנא והוא ל"פ جرجر פי' תוף וצלצל. ובע' טבלא פי' רבינו ע"ש.

גַּרְגִּר (בל"ע וסו' פי' עשב וצמח הנקרא בל"ר eruca, פי' חרדל לבן Rauke, weisser Senf) בהפיגם בפ"ט בשביעית (מ"א) הגרגר של אפר. ובפ"ד במעשרות (מ"ה) השחלים והגרגר בלבד. גרגר היינו גרגל דלעיל. יש ספרים שכתוב בהן

[1]) וגיי לי אי' ג"כ בכ"י א"פ עיי' ד"ס שבת צד ק"כ. ורמב"ן בחי' לשבת גרס מעלי ליה וצ"ל לי. ובנוס' לי'. ובנו"ג גרגירא ועיי"ע גרגר א'. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובדפ"ר והגרגלין ובדפ"ע והגרגרין. ובנו"ג והגרגיר, ובירו' ר"ש מעשרו' דמ"ח סע"ג הגי' והגרגר, וכ"ה בע' גרגר א' ובע' שחלים א'. [3]) בנו"ג ירק וזרע וכ"ה בע' שחלים א', והריטב"א לעירו' כתב הגי' מספרים ישנים השחלים והגרגיר זרען לזרע מתעשרין זרע וירק וכ"ה בתוספ' עירו' שם ד"ה לזרע. [4]) וכ"ה בילק' מ"ב סרמ"ז רכ"ח וכ"ה בש"ס דפ"ו רצ"א וש"ח וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג המוציא גרגר עיי' ד"ס ליומי כ'. [5]) כ"ה בכ"י ל"ד וכה"ג בנוסחי, ובדפ"ע גורגלידי. [6]) כה"ג בכ"י ו"ו ול"ד, וכה"ג בנוסחי, ובדפ"ע פירמא וכ"ה באו"ז הלכו' סעודה רסי' קע"א ושם ג"כ הגי' גורגלידי. ובכ"י מ' פרימי רברבי וכ"ה בע' פרם. [7]) והוא ר"ת של בורא פרי האדמה, וכן נדפס בקיצור באו"ז. ובדפ"ע הנקודה קודם בפ"ה ובדפ"א הוגה כזה בפ"ט ר"ל בפרק ט' יען שחשב ר"ב ששייך לציון שאח"ז מברכו' נ"ו. והוא בפרק ט' וטעות נראה לעינים הוא, ורמ"ל השמיט כלל המלה בפ"ה. והגרי"ב ובעל לימוד ערוך בברכו' לא הרגישו מאומה והאחרון השמיט ג"כ המלה!

גרגל ויש ספרי' שכתוב גרגר. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ר וא"מ הגי' גרגר . . וגרגל ואחד הוא אבל בדפ"ו ראשונה בט"ס גרגד. והחילוף בין רי"ש ללמד מצוי הרבה עיי"ע בלדר, גדר א', גרגר ב', גרע, שדר א' וב', שרשר. ורש"י לשבת ק"ט. עירו' כ"ח. לועז גרגיר: אורוגא וכ"ה בר"ש שביעי' פ"ט מ"א וברש"י ליומ' י"ח: ארוג"א והוא ל"ר הרשומ' בתחלת הע' ובל' ספרד oruga ובלאי"ט ruchetta ובל"צ roquette ועשב זה מזריע זרע הוא ועורר תאות המשגל וע"י סגולתו זו זכינו להבין מאמר בע"ז י"ז הנזכר בע' גר ד' והגי' בקריאת שם בתה של אנטונינוס גילא או גירא מופנה לגי' גרגילא או גרגירא וק"ל, ובגיטי' ס"ט: הגי' גלגילא אבל לגי' רבינו בע' בזר א' גרגילא] —

גַּרְגַּר (בל"ס גִּיגַּרְתָּא במקום גרגרתא פי' גרעין וענב יחידי Beere, Kern, Korn ובל"ע جرجر פול יחיד Bohne; והפעל גַּרְגֵּר עיי' בפנים) בבית שמאי פ"ו בפיאה (מ"ה) שני גרגרים פרט ושלשה אינן פרט. ובפ"ז (שם מ"ד) גרגר יחידי ר' יהודה אומר אשכול וחכ"א עוללות[1]. ובהרוטב פ"ג בטהרות (מ"ג) אם היה זב או זבה אפי' גרגר יחידי טמא. פי' ענב אחד לבדו. *[אחי"ה ובזה הענין בתוספתא טהרו' פ"י נפל ממנו גרגר יחידי וכ', עיי' פירושו בסט"ה לרה"ג בעוקצי' פ"ב מ"ב והועתק מלה במלה בע' חתם ע"ש] — ובפ"ב במעשרות (מ"ו) באשכול שאבור לך [בנו"ג לין] מגרגר והולך. ובהמעביר פ"ג (שם מ"ט) ר"ע אומר מגרגר באשכול, פי' אוכל ענב אחת[2]. ובפ' במה אשה (שבת ס"ד:) בפלפל ובגרגר מלח. פי' קורט מלח[3]. ובכל קרבנות בפ' ח' במנחות (פ"ה:)[4] אין מביאים מן הגרגרים שנשרו במים. פי' אם בעיקר האילן מים או שוקת ונפל לשם מן האילן זיתים אין מביאין ממנו שמן שאינו מן המובחר[5]. ובזה הפרק (שם פ"ו.) הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל. גמרא (שם) איבעיא להו מגרגרו תנן או מגלגלו תנן, פי' בשלשה זמנים לוקט הזיתים ובכל לקיטה יש בו שלשה מיני שמנים לפי שאין מתבשל כולו יחד. ושאל מגרגרו תנן כלומ' לוקט אחד [אחד] מן המבושלין או מגלגלו תנן, שעושה להן סימן שלא יתערבו באחרים ומניחם עד שיתבשלו יפה יפה ויתרככו כביצה מגולגלת[6]. ת"ש דתניא שמן זית מזיתו כלומ' שיתבשל על האילן יפה וכן עושה סימן לזית השני ועוזבו עד שיתבשל יפה[7]. ובזתים בפ"ט בטהרות (מ"ו) המניח זתים לגרגרן, פי' לגלגלן[8]. ובמאימתי פ"ג בשביעי' (מ"ז) וכן גרגר של צרורות. פי' אבנים קטנים. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש בלי הזכרת הערוך, ועיי' ברע"ב שנעתק מפי' הרמב"ם גל של אבנים קטני'. וא"כ גרגר כמו גַּלְגַּל בכפל השרש גַּל וכן נקרא חמר האבנים לסבובו עיי' רד"ק שרש גלל. — וכנ"ה בירו' שבת פ"ז ד"י, ההן דגזז . . גרגר. ירו' חגיג' פ"ג דע"ט רע"ג מביא גרגרים וכותשן שם. והפעל בשמ"ר רפל"ו מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחכט וכו' ובמ"כ פי' ישם כרבינו. ויש לגזור המלה מל"ס הנזכר' בתחלת הע'. ודע כי רבינו סעדיה גאון ז"ל העתיק בישעיה (י"ז, ו') גרגרים על ידי גרגרין (جرجرين) אבל בספרים אחרים של סופרי' ערביים פתרון גרגר: פול וגם ר' יונה ן' גנאח פי' גרגרים: حبوب כלומ' גרעינין וכן ר' יהודה בן קריש (הובא בפירוש ישעי' להחכם גיזיניאוס ח"א צד תק"ס), פי' גרגרים حبوب الزيتون כלומ' גרעינין של זיתים. ומל"ס גיגרתא נאצל בלי ספק ל"י γίγαρτον גרעין של ענב Weinbeerenkern] —

* גַּרְגַּר (בל"פ جرجر Drehwalze) תרג' שני אסתר א', ג' גרגרין דעא ודוולין דפרזלא פי' בל"פ גלגל של עץ שדולין בו מים. ועוד עיי"ע גרגתא.

גַּרְגְּרָן (בל"ע جراجر מי ששותה הרבה והושאל ברז"ל לזולל, וכ"ה בל"ס גַּרְגְּנָא Schlemmer;

---

[1]) וכה"ג במשנה שבמשניות וכ"ה בילקי' קדשי' רמז תר"ה וכן משמע מירו' פיאה פ"ז ד"כ. אבל בירו' במשני' וכן במשנה דבבלי הגי' עוללת. [2]) וכן מפורש בירו' מעשרו' פ"ב ד"נ רע"א ר' יוסי בשם ר' יוחנן מגרגר אהא אחת והולך ואוכל, והובא בר"ש מעשרו' שם בלי מלת והולך. [3]) בנו"ג במשנה דבבלי גלגל ופירש"י כמו גרגר וכגי' רבינו אי' ג"כ בע' פלפל וכ"ה במשניות ובירו' שבת פ"ו מ"ה ובגמ' שם ד"ח ע"ג וכ"ה בריה"ף ובראי"ש ובכ"י א"פ עיי' ד"ס שבת צד ס"ח: [4]) ודע שלפנינו בגמ' כל קרבנות הוא פ"ט אבל במשניות ובפיה"מ להרמב"ם נסדר פ' ר' ישמעאל אחר פ' שתי מדות יען כן פ' כל הקרבנות הוא פ"ח כמו שמונה רבינו ובשט"מ כ"י כתב בזה"ל בכל הגמרות כ"י שבידי מסודר פ' ר' ישמעאל אחר פ' שתי מדות וכו' עיי' קונטרס המזכיר להרב החכם יעללינעק צד ט"ז. [5]) וכ"ה בפירש"י בפי' ראשון. והרמב"ם בפ"ו מהלכ' אסורי מזבח יש לו גי' אחרת עיי' תוי"ט למנחו' שם ד"ה שנשרו. [6]) עיי"ע גלגל א' וב'. והתוספו' מנחו' פ"ו. ד"ה שלשה הביאו כל זה בשם הערוך ובשינוי קצת וקצת יותר ארוך ובסה"ד כיונו לע' גלגל ב' ע"ש. [7]) וכן פי' רש"י שם. והרמב"ם בפיה"מ שם כתב וענין מגרגרו בראש הזית שמלקט אותו מן האילן גרגר גרגר עד שיהיה כולו מבושל והגרגרים תמימים וכו' וזה ג"כ קרוב לפי' רבינו בע"ה בהדבור הנ"ל כלומ' לוקט אחד וכו'. [8]) וכן הובא בתוי"ט בטהרו' בשם הערוך. ובסר"ט לרה"ג טהרו' שם מ"ה כתוב: כבר מפורש בזרעים ע"ב וקרוב הדבר לשער כי שם כתב הפי' שכתב רבינו כאן כי אבתריה נגרר בכ"מ כידוע.

הפעל גִרְגֵר בל"ע جرجر ובל"י γαργαρίζω gurgeln, פי' שפך המים בגרונו ולא שתה) בפ' אע"פ שאמרו בגמ' ומניקה את בנה (כתובי ס':) דדרכא על דמא דחמרא הוו לה בני גרגרני [1]). ובס"ג דגיטין (פ"ט רע"א) אכלה בשוק גירגרה בשוק. ובסוף משנה דנדה (ע"ב רע"א) ב"ה אומרים הרי זה גרגרן. ובצלוחית פ"ט בפרה (מ"ד) ר' יהושע אמר כשישתה [2]) או [וצ"ל ואם] גירגר כשר. פי' שפכם בגרונו ולא שתה בשפתיו מן הכלי [3]). פ"א אם שפך המים בקנה ולא הגיע בפיהו כשר. ובס"ג דכיצד צולין (פסחי' פ"ו: ביצי כ"ה:) השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן. כי הייתי זוללה (איכ' א', י"א) תרג' גרגרניתא. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' ברכו' פ"ו ד"י רע"ג לא לזה גרגרן אני כועס אלא לך לוגלגין כה"ג הישרה של מהרש"ס הו"ל הח' לעהמאנן צד כ"ז: וכבר הרגיש בזה מהרז"ף בפי' אה"צ צד ל"ז: קהל"ר פ' ושנאתי: מעשה בגרגרן אחד וכו'. ד"א רבה פ"ו לא יאחז אדם כביצה פרוסה בידיו ואם עושה כך הרי זה רעבתן וגררן [וצ"ל גרגרן] . . . ולא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן, ולא ישתה שתי כוסות . . מפני שנראה כגרגרן. ושם רפ"ז ואם שלח (יד תחלה) הרי זה גרגרן. והקבוץ ביומ' ל"ט. חולי' קל"ג. ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג הצנועין מושכין את ידיהן והגרגרנין נוטלין וכו' עיי"ע אפנין. והנקבה: בטהרות פ"ז מ"ט מפני שהנשים גַרְגְרָנִיּוֹת הן ופי' שם רע"ב כפי' הערוך מבלי שהזכירו. ב"ר פמ"ה ודב"ר פ"ו ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות וכו' והשם המופשט בירו' ברכו' פ"ו ד"י רע"ג זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגת] —

גַרְגֶרֶת (פי' קנה בל"י γαργαρεών ובל"ר gurgulio ובל"ס גגרתא במקום גרגרתא = Gurgel) בפ"ב בשחיטת חולין (ל"ב.) שחט את הושט ופסק את הגרגרת. פי' הוא הקנה. *[אחי"ה וכנ"ה ברפ"ג דחולין מ"ב. נקובת הושט ופסוקת הגרגרת. ויק"ר פי"ח וקהל"ר פ' עד אשר ותרוץ גולת הזהב (קהלת י"ב, ו') ר' חייא בר נחמיא אמר גרגרת. שמ"ר פכ"ד ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרתו שהוא מוריד את הפת בשלום. (א ב כן נקרא (ר"ל הקנה) בל"י ומן השם נבנה הפעל בל"י ורומיי גרגר [4]) ועניננו הנפת משקה בפה בין החיך והקנה בהשמעת קול ובל' ישמעאל במקום גרגר אומרים ערער [5]) עיי"ע ערער [6]). ונקרא הזולל גרגרן כי מפני פחזות הבליעה מקדים קנה לושט).

גְרֹגֶרֶת (getrocknete Feigen עיי' בסוף הערך) בפ"ק דמעשרות (מ"ח) וגרוגרות משידוש. בראש תוספת מעשרות (פ"ב) התורם גרוגרות ועתיד לדורסן, תמרים ועתיד לדוששן [7]). ובשבת (בפ"ק) [וצ"ל בפרק] [8]) כל הכלים (שבת קכ"ב:) מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות, פי' גרוגרות תאנים יבשות מפורדות, דבילה מחברת תאנים קרויין בין רטובין בין יבשין. *[אחי"ה הובא פי' זה מתוספו' יו"ט לפרה פי"א מ"ג בשם הערוך וכן שם הגי' אבל בכ"י ה"ב אי' דבילה מחוברת, ועוד עיי"ע דבל א'. ודע כי בל"י האמצעי' γεργέριμος, פי' תאנים יבשות ועוד זיתים עיי' רימ"ז בט"ר ח"ב, כ"א וכן בל"ע ההמוני جرجار זיתים המבושלים כל צרכן ואולי נגזר מתיבת גרגר, פי' גרעין (עיי"ע גרגר ב') שדרכן לדרוס ולדוש התאנים בחביות כנראה ממקומות הנ"ל, וכן מורה בל"י פעל καταγιγαρτίσαι, פי' לדוש תאנים ונאצל מן השם γίγαρτον, פי' גרעין עיי' רימ"ז הנ"ל. וזה מה שמצאנו סמוכים גרוגרות וצמוקים שבת מ"ה. ועיי' פירושו בע' מקצה ב'. וכנ"ה ירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: הבא לנו גדוגרות מן החבית ועיי' פירש"י לשבת קכ"ב: ד"ה לגרוף. תרומו' פי"א מ"א אין נותנין דבילה וגרוגרות לתוך המוריים מפני שהוא מאבדן, ב"ב נ"ה: חצי גרוגרות, ירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד בני אדם קורין לגרוגרת תירוש. איכ"ר פ' כל עמה עד כמה מתיישבת נפש . . רב חנניא אמר בגרוגרת. — תוספתא תרומו' פ"ג עיי"ע דוגית] —

גְרֹגֶרֶת (שם כינוי של יהודה) בפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ח:) תני יהודה גרוגרות אין עושין מי מלח עזין. ובפ' יוה"כ בגמ' ותשמיש המטה (יומי ע"ח.) תני יהודה גרוגרות אסור לישב על גבי טיט ביוה"כ. פי' כינוי שם. *[אחי"ה הגי' יהודה גרוגרות אי' ג"כ ביוחסין השלם צד קמ"ו: ובמ"מ פ"ג מהלכ' שביתת עשור

---

[1]) וגי' דדרכא על דמא דחמרא כ"ה גם בע' גרדון ע"ש וכ"ה בשטמ"ק לכתובי ומפורש שם: הפוסעת על דם המור. ובנו"ג דדרכא על רמא דהמרא הוו לה בני גירדני וכ"ה בע' גרדון אצל ס"א גרגרני וכפי' רבינו שם פירש"י. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו וכ"ה בנוסחי, אבל בדפ"ע כששתה. [3]) וקרוב לזה פי' הר"ש ורע"ב ע"ש וכ"כ הרמב"ם בפ"ט מהלכ' פרה הלט"ו ולא נגע שפתו במים שבכלי ועיי' עוד בפיה"מ לפרה שם וז"ל אם שפך המים בפיו מבלי שיקריב פיו עם פי הכלי וזה בפ"א של רבינו דכאן. [4]) γαργαρίζω. [5]) غرغر. [6]) ר"ל ער ו'. [7]) כ"ה בדפ' פיזו ובדפ"ו בש"ס לרוששן וברפ"ר לדורשן, בנו"ג לדושן ובכ"י תוספתא בהוצ' צוקרמ' לדובשן, ועיי"ע דשש. [8]) וכ"ה בע' גרף א'.

הל"ד וכ"ה בכ"י א"פ ול' ליומ' עיי' ד"ס שם צד קכ"ה. ובירו' שקלי' פ"ד דמ"ח. בשתי הפעמים ר' יהודה גרוגרות וכ"ה בשקלי' פ"ד מ"ד לבבלי דף ז'. כפי גי' כ"י מ' ובדפוסי' הישנים עיי' ד"ס שקלי' צד י"ז: אבל בדפוסי' החדשים נשתבש ר' יהודה ג ד ג ד ו ת. וגי' יהודה ב ר גרוגרות אי' ביומ' הנ"ל ובכ"י ב' ובקצת דפוסי' בשקלי' שם. ושם הכינוי בר גרוגרות (ובכ"י מ' ליומ' בר גרגרת) הוא כמו כינוי בר תמרי או בר דקולי עיי"ע. אבל ברי"ף ובראש ליומ' אי' בלי כינוי רק תני רב יהודה. ודע כי בשבת ק"ח: לפנינו הגי' תני ר' יהודה בר חביבא ובכ"י מ' ובפעם האחרונ' בדפוסים הישנים לי' כינוי הכבוד ר' וכן לי' בע' הלמי. ויען וביען נמצא תחת הגי' יהודה גרוגרות או בר גרוגרות גם הגי' יהודה בר חביבא אמרתי להשוותם ולהסכימם ולדעתי מלת חביבא הוא ל"ע حبوب פי' גרגיר עיי"ע גרגר ב'. וכמו כן נמצא חילוף הגי' בשם האחרון זה עיי' יוחסין השלם צד קמ"ז. שגורס רב יהודה חביבא אצל נ"א יהודה בר חביבא. על כל פנים ברור שגם מלת גרוגרות גם מלת חביבא שם כינוי הוא. ומזה תדין כי הערת יעב"ץ ביוחסי' השלם צד קכ"ג. וז"ל גרוגרות אבוה דיהודה בבתרא דיומ' ע"כ טעות הוא וביותר טועה רמ"ל בע' גרגרת בהערה ע"ש] —

גַּרְגַּשְׁתָּא (בל"פ كَل טיט יוצרים ומלת גשתא הוא ל"פ غشة = أغشة לח וא"כ גרגשתא כמו גלגשתא (feuchter Thon, Töpfererde בפ' אלו קשרים בגמ' מקפלין (שבת קי"ג:) ההוא גברא דאכל גרגשתא [1]) ואכל תחלי וקדחי ליה תחלי [2]) לליביה ומית. ובפ' המפקיד בגמ' יוציא לו שתות (ב"מ מ' סע"א) איכא דאמרי [3]) משום גרגשתא האי מייצא והאי לא מייצא [4]). פי' עפר נקי שאין בו תערובות ועושין ממנו כלי חרש כ ג ו ן ה ד נ א וכ י ו צ א ב ו [5]) יש עפר שמוצץ ויש עפר שאינו מוצץ. ובפ' אין מעמידין בגמ' השלקות (ע"ז ל"ח:) ומייתו חצבי חדתי חיורי ומלן להו מיא ותרן בהו גרגשתא [6]). ובס"ג דפ' מצות חליצה (יבמו' ק"ו סע"ב) אכלה גרגשתא ורקה ולא כלום הוא [7]). ובפ' אע"פ שאמרו בגמ' ומניקה את בנה (כתובי ס':) דאכלה גרגשתא הוו לה בני מכוערי. במעבה האדמה (מ"א ז', מ"ו) תרג' בעובי גרגשתא. *[אחי"ה ורש"י הביא הגי' ביבמו' הנ"ל תרג' בגרגישתא דארעא וקצת חידוש שהוא בעצמו הביא למ"א ז', מ"ו התרג' בעובי גרגשתא ולדעתי כיון רש"י על תר"י א' לבראשי' א' כ"ד תהנפק גרגישתא דארעא ואולי חסר זה הציון ברש"י יבמו' שם ומדפיסים הביאו זה דמ"א והשמיטו את זה דבראשית. — וכנ"ה נדה כ' סע"א קרטע דגרגשתא. ובע' פל ב' גרס רבינו בס"א קורטא דגרגושתא ופי' חתיכה מאותה א ד מ ה. ורש"י ז"ל לועז גרגשתא ביבמו' וכתוב' וע"ז שם ושם: ארזיל"א. ובב"מ פי' גרגישתא: קרקע שעושין ממנו החביות ארדליא בלע"ז והוא בלש' פראוינץ arsille, ardille ובל"ר האמצעי' ardillia וכן כתב הרד"ק בשרשי' ע' עבה: גרגשתא והוא עפר אדום וירוק קורין לו בלע"ז ארזיל"א ע"כ. וברש"י שבת פ': ד"ה אדמה. ושם קי"ג: ד"ה מהו הלועז לאדמה ג"כ ארזיל"א ואדמה הוא טיט אדום יעשו ממנו חותמות כמו שפי' לנכון הרמב"ם בפיה"מ לשבת פ': וכנ"ה בתרג' כעפר (תהלי' י"ח, מ"ג) היך גרגישתא. ועיי' עוד תי"ר א' ברא' ד', י'; ויק' ו', כ"א וכן תרג' רגבי, ורגבים (איוב כ"א, ל"ג; ל"ג, ל"ח). ובעה"ק שנ"ב פי' גרגשתא שראלין בל"אש והוא Schrollen = Schollen פי' רגבים. ובכ"י ערוך אצל בוקסטארף מפורש המלה ע"י אשכנ' Leym ובלי ספק הגהת איזה כותב הוא] —

גַּרְגְּתָא = גרגיתא (בל"פ كرجيه, كُرجيه, פי' בור וחפירה (Brunnen, Grube בפ' הרואה מקום בגמ' מקום שנעקרו ממנו ע"ז (ברכו' נ"ח), ובס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א רע"ב) והמתנשא לכל לראש (ד"ה א' כ"ט, י"א) א"ר חנן בר אבא אמר רב אפי' ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה [8]) ובר"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ז:) ההוא גרגותא דבי תרי דכל יומא הוה דלי חד מינייהו. ובס"ג דפ' השואל את הפרה (ב"מ ק"ג.) אמר רב פפא האי, מאן דא"ל לחבריה אושלן האי גרגותא ונפלה לא בני לה, גרגותא סתמא נפלה בני לה [9]), בי

---

[1]) בנו"ג בכל מקום חוץ מכתובי' ג ר ג י ש ת א ובכ"י מ' גרגושתא וכ"ה בכתובי ס': ובע' תחל ג'. [2]) כה"ג לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר. [3]) בנו"ג איבעיא אימא. [4]) כה"ג בכ"י ו"ו, ובדפ"ע מיצא ובנו"ג הא מייצא טפי והא לא מייצא טפי. [5]) כה"ג בכ"י ו"ו א', ובי' וה"ב וכן משמע מפי' ר"ח הובא בשט"מ לב"מ וז"ל במקומו של ת"ק היו מכסין פי הדנא בשעוה ולא היה מוצץ וכו' ועוד עיי"ע שתות. [6]) בנו"ג ומייתי הצבי חדתי ומלו להו מיא ותרו בהו גרגישתא. והגי' התיבות האחרונות ג"כ בע' תר ו'. [7]) בנו"ג ורקתה לא עשתה ולא כלום. [8]) בברכי' הגי' כן רק שם אי' א"ר חנן בר רבא א"ר יוחנן, ובב"ב הגי' אמר וכי' בר רבא אמר רב, ובאה"ת הובא בד"ס ברכו' צד קס"ד: הגי' רב נחמן בר רבא ומצאתי בילק' ד"ה א' כ"ט רמז אלף פ"ב קרוב לגי' זו אמר רב נחמן בר אבא, ושם הגי' אפי' ריש ג ר ג ו ר ת א ולדעתי כצ"ל גם גי' כ"י מ' גדגידתא. [9]) כה"ג הנכונה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בנוסחי' אבל בדפ"ע בט"ס האי גרגותא ונפלה בני לה וכי נפלה לא בני לה ואיפכא צ"ל וכן נראה בעליל מפי' רבינו בשם רגמ"ה.

גרגותא כרי ואזיל כמה גרגותא בארעיה. פי' גרגותא בור שממנו משקין אותה שדה נפל לא בני לה שואל כי היכא דליהדר ולישקול מינה משום דהאי גרגותא אושליה והא אזיל ליה גרגותא, סתמא ונפלה בני לה ועביד מינה כל דבעי, [בי גרגותא פי'] מקום גרגותא מקום לחפור שם בור זה, פי' רבי גרשום. וכפ' חזקת הבתים בסוף הלכ' בד"א במחזיק (ב"ב נ"ו.) אין שם בשדה הגר לא מצר ולא חצב והוא שדה גדולה מאוד והכיש ניכוש אחד בקצה שלה היא שדה אילן עד היכן קנה, פי' ר' מרינוס משום ר' יוחנן כל שנקראת על שמו. ופי' רב פפא כל שדולין אותה ומשקין אותה מגרגותא חדא [1]). ובפ' י' יוחסין [בגמרא] כל [מי] שהוחזקו אבותיו (קידושי' ע"ו:) בנהרדעא אפי' ריש גרגותא לא מוקמי מינייהו. * [אחי"ה כל המפרשים פירשו גרגיתא (זה עיקר הגי') בור שמשקין ממנו ולדעתי הוא נהצב מל"פ הרשומ' בתחלת הע', וריש גרגיתא הוא הממונה על הבור ורגמ"ה לב"ב כ"י צד צ"א פי': ריש גרגית: שממונה על הדולין ע"כ ובילק' ד"ה הנ"ל נ"ב ריש גרגורתא: פי' ראש הסבלים ע"כ ואין זה כי אם דברי נביאות. אולי יש לקיים גי' הילק' וכ"י מ' לברכו' הנ"ל לפי תיקוני כי י"ל גרגורתא הוא נקבה מתיבת גרגר של תרג' שהבאנו בע' גרגר ג' ע"ש] —

1 גַּרְגַּתְנֵי (פי' خرجات בל"ע צמחים ופרחים בגוף האדם (Ausschläge, Geschwüre בפ' החובל בחברו בגמ' ריפוי הכהו חייב לרפאותו (ב"ק פ"ה.) העלה מכתו גרגתני, פי' מקום קיבול בלע"ז פישטול"א. * [אחי"ה פי' של רבינו קשה להבין ובכ"כ שכל פירושיו על הערוך נתיסדו גרס בזה"ל מכה שיש בה בית קיבול בל"י סורינ"ש בל"ר ובלאי"ט פיסטול"א עכ"ל וכונתו על ל"י σύριγξ ול"ר fistula, פי' בריכה וצנור ונקרא' כן מכה טריה הנמשכת מחוץ לפנים בגוף החולה כמו בדרך צנור, וראיה לפירוש זה מניה וביה שהרי אביי מתרין קושית הגמ' מאי גרגותני: נאתא כריכתא, ופי' רש"י בשר מת וכ"ה בע' נעתא ע"ש. ולדעתי אין ספק כי נאתא בל"פ نافجه, نافجه צנור. וכריכתא ענין טמון ולוט תרג' ולוטה בשמלה (ש"ב ט"ו ל') מכרכא בשושיפא, וילט פניו (מ"א י"ט י"ג) וכריך אפוהי וא"כ נאתא כריכתא הוא צנור מכוסה ועטוף בגופו של אדם וכן נקרא בלש' הרופאים החולי אם המכה הטריה משוקעה בפנים והלכה בדרך עקלתון באיברים הנקובים ונקרא בלא"ש Hohlgang וזוהי מכה שיש בה בית קיבול שהטריה היא משוקעה ושופכה לצד פנים כמו בבית קיבול. ודע כי בדפ"ע גם הציונים הבאים בע' הבא נכללים כאן ולא נהירא. בדפ"ר בכל מקום הגי' בלא וי"ו אבל בנו"ג גרגותני וכ"ה בירוש' ב"ק פ"ח ד"ו: וכ"ה ברי"ף ובטוה"מ סי' ת"כ בב"י שם. וגוזר אני המלה מל"ע הרשומ' ופתרונה צמחים מחמת המכה וכן משמע מירו' שם וז"ל ורפא ירפא שאם עלו גרגותני חייב לרפותו . . עלו בו צמחים סביבות המכה אע"פ שנסתרה המכה חייב לרפותו וכו' ועיי' עוד בבבלי שם ותוספ' ב"ק פ"ט] —

2 גַּרְגַּתְנֵי (בל"י γύργαθος ein aus Weiden geflochtener Korb, פי'. סל עשוי מנצרי ערבה, וכן נקרא בל"פ סל גדול خرجين) בר"ג דפ' חומר בקודש (הגיג' כ"ב.) סל וגרגתני שאין בפיהם כשפופרת הנוד. ובע"ז פ' ר' ישמעאל בגמ' ירד לבור (ע"ז נ"ו:) אמר רב הונא לא שנו אלא שלא החזיר גרגתני לגת, פי' בלע"ז (סצינטורי) [צ"ל בניצטורי] [2]). ובגיטי' בהגדה דהנזקין (נ"ו:) ובויק"ר באחרי מות (פכ"ב) פרש' ויתרון ארץ (ובקהל"ר פ' ויתרון ובב"ר פ"י) נטל הפרוכת ועשאו כמין גרגתני ונטל כל כלי בית המקדש והניחם שם. * [אחי"ה בדפ"ר בכ"מ בלא וי"ו אבל בדפ"ע ובנוסח' גרגותני וגורגותני. וכנ"ה בחגיג' שם סל וגורגותני ובתוספת' שם פ"ג נותן לתוך הסל או לתוך גורגותני, ירו' חגיג' רפ"ג דע"ה רע"ד אין מטבילין אותו אלא סל וגרגותני בלבד, תוספתא כלים ב"מ פ"ו כל הכלים הנארגים על גבי מחט כגון גרגותני ומצודה כיון שעשה בהן בית קיבול מלאכתן טמאים. ואולי רבינו אחר מאמר זה נגרר בפירוש גרגתני של ב"ק בע' הקודם לפרש כי המכה העלה חבורה אחת בדמות כלי של בית קיבול כמו גרגתני ואם ההשערה הזו נכונה היא אז אפשר שהבלע"ז של ערך הקודם ר"ל פישטול"א נתפרש ע"י לשון איט' fistella, פי' סל קטן, ועוד הדבר צריך לימוד. ועיי' עוד תשובות גאונים קדמוני' דפ' בערלין צד מ'] —

1) וזה מפי' רבינו של סוגיי בב"ב מבלי שציינה מלה במלה ולפעמים יאחז דרך זה ובסיגנון פי' זה אי' ג"כ בפי' כ"י ב"ב לרגמ"ה וז"ל אין שם לא מיצר ולא חצב בנכסי הגר והחזיק בה אחד במכושו מאי עד היכן קנה כל שנקראת על שמו של גר זכה. היכא נקראת על שמו כל היכא דקרו ליה בי גרגותא דפלניא גר, כל השדה שהיה משקה הגר מבורו זכה זה בה ע"כ. 2) והוא לאיט canestro פי' סל.

גָּרַד (בל"ע جرد פי' kratzen, schaben חטט וקלף והושאל להעברת הכתב ע"י סכין ותער. וכ"ה בל"ס וכולם נגזרו מל"פ خاريدن radiren; והשֵׁם גַּרְדָּא בל"ס א ר י ג ה והושאל לחוטים וגדילים בסוף הבגד ועיי' עוד בסוף הע') בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ה:) והא רבא הוה שתי חמרי כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דניגרדיה ללביה כדאשכחן בפ' ערבי פסחי' בגמ' סמוך למנחה (פסחי' ק"ז: [1]). ובפ' ר"א אומ' תולין בגמ' [2]) אין שורין (שבת ק"מ:) א"ר הסדא אנא בעניותאי לא אכלי ירקא משום דגריד [3]) לא בעתירותאי [4]) אמינא היכי דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי, פי' דגריד מֹחלישׁו ומרעיבו ונותן לו תאוה לאכול [5]). ובגמ' דפ' במה טומנין (נ' רע"ב) האי תנא אליבא דר' יהודה סבר דגריד [6]). ובס"ג דפ' כלל גדול (שם ע"ה:) המגרד ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך [7]). ובפ' המוציא יין (שם פ"א.) זכוכית כדי לגרוד בה ראש הכרכר [8]). ובפ' ח' שרצים בגמ' דיועזר (שבת ק"ט:) ליתא גרדא דאסינתא דגריד מעילאי לתתאי, פי' קליפה של סנה דאיגריד מעילאי לתתאי [ולא מתתאי לעילאי] שיקליפנו ממטה למעלה דלמא נפקי התולעים כעין הגרידה ויצאו דרך פיו [9]). ובפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (קי"א:) האי מאן דמפני אגירדא דדיקלא אחדא ליה [10]) רוח פלגא, פי' הנפנה על הקליפה שנקלף מן הדקל פלגא כאב חצי הראש [11]). ובפ' ראוהו ב"ד בגמ' שופר שנסדק (ר"ה כ"ז: ועיי"ע גלד א' ומ"ש) גרדו והעמידו על גלדו כשר. ובהגדה דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ו.) אזל לאגמא הוה יתיב אגירדא דדיקלא [12]). ובפ' הגוזל עצים בגמ' הנותן לאומן [13]) (ב"ק צ"ט.). ובפ' המקבל בגמ' המחהו (ב"מ קי"ב.) אמר רב מרי בריה דרב כהנא בגרדא דסרבלא, פי' לתקן הסרבל בלע"ז פלוקר"י [14]) דליכא שבחא

1) בנו"ג בברכו' ובפסחי' דנגרריה וכ"ה באו"ז הל' סעודי סי' קס"ב ובפי' ר"ח לפסחי' צד קס"ב וכן ראיתי בהלכי' פסחי' לרי"ץ גיאת צד צ"ז וכ"ה בכתבי יד לברכ' ופסחי', אבל בכ"י ב' לפסחי' הגירס' כגי' רבינו וכ"ה שם בכולן מיגרד גריד והידוש שלא העיר בעל ד"ס שם צד קס"ג: כי כן גי' רבינו בע"ה. 2) כ"ה בכ"י ו"י. 3) וקרוב לזה גי' כ"י א"פ בעניותי לא אכלית אבל בנו"ג אנא לא בעניותי אכלי ירקא, וגי' וגריד אי' ג"כ בכ"י מ' בשתי הפעמים וכ"ה בכ"י ילקי עיי' ד"ס שבת צד קס"ו. ובנו"ג מִשום דגריר. 4) כ"ה בכ"י ו"ו וב"ר וכ"ה בנוסחי. 5) וְלענין זה כיון רש"י בפירושו: ד"ה משום דגריר לבא: ומאכילו לחם הרבה ואין לו ע"כ ולפנינו ברש"י בט"ס באה הנקודה קודם מלת לבא עיי' ד"ס שם וגי' דגריד לבא ג"כ בכ"י א"פ וילקי כ"י. 6) בנו"ג דגריר וכ"ה בכ"י א"פ. 7) בנו"ג המגרר וכה"ג בעי' כלנס ב' אבל בירו' שבת פ"ז ד"י סע"ג הגי' הגורד בדלי"ת. 8) וכה"ג בירו' שבת פי"ז דט"ז: וגי' לגרוד בה גם בירו' פ"ח מ"ו ובגמ' שם די"א סע"ב וגי' בה גם במשניו' פיזרו ובנו"ג בו וט"ס הוא וגי' הכרכר אי' בדפ"ר וכל כ"י ערו' ודפ"ו אבל בדפ' פיז' כאן ובכל דפוסי' בעי' כרכר הגי' בדלית וכ"ה בירו' שם ובריי"ף. ובנו"ג כדי לגרור וכ"ה בעי' כרכד. 9) בנו"ג גורדא דאסינתא אבל בדפ"ו ובכ"י מ' גירדא. ובערוך דפ' באסיל אשר תחת ידי נ"ב פי' אלטרה וז"ל: ובתלמוד גורדא דאסנתא כולי, פי' נוע מן אל מואן (וצ"ל סואן) יקשר סגרתה מן פוק אלי ספל ורבינו האי ז"ל קאל אנא נוע מן נוע אל תין ויסמי צרפאן. דילמא נפיק אידי פומיה כולי לן פיה כאציה אדא קשרתהא מן אִספל אלי פוק כדלך עלך תטלע מן גפה אלי פאה ותכרג מן אל ספל מן מכרגה אלי הנא. פי' אלטרה עכ"ל ומעתה אעתיק המאמר הערבי הזה כהוויתו וכצורתו באותיות ערביות: פי' نوع من السوان يقشر شجره من فوق الى السفل ורבינו האי ז"ל قال انه نوع من نوع التين ويسمى ضرف דילמא נפיק אידיה פומיה כוליה لان فيه كاص [וויתר טוב يكيص] اذا قشرتد من اسفل الى فوق كذلك علق تطلع من جوف الى فاه وتخرج من السفل من مخرجه الى هنا. ובהעתקתה ללשון עבר כ"ה ,פי' מין ממיני סנה יקלפו את גבעולו ממעלה למטה ורבינו האי ז"ל אמר כי הוא מין ממיני תאנה ויקרא צָרְפָן (פי' תאנה לבנה). דילמא נפיק וכו' אולי יצא דרך פיו כי בקלפו ממטה למעלה ככה תעלה התולעת ממעיו אל פיו, אבל בצאתה מלמטה מעת צאתה הוא יָבֹא". ולפי זה יפה גרס כ"י ה"ב וז"ל פי' שיקלפנו מלמעלה למטה שאם יקלפנו מלמטה למעלה וכו'. 10) וכה"ג בבה"ג סוף הלכי' תמורה וכ"ה באו"ז הל' טהרות ק"ש ססי' קל"ז שהובא שם כל הפי' בשם הערוך, ובנו"ג עוד לדידיה ולי' בכ"י א"פ. 11) ונ"ל שהועתק מבה"ג שאי' שם אהדא ליה ר"ח פלגא דמחית רישיה עלה וכו' ובאמת בל"ע فلخ פי' הכה את ראשו ובעי' פלג א' לא פי' רבינו רק רמז על ע' נוכחי. 12) וכה"ג ברש"י, ובנו"ג דדקולא וצ"ל דדיקלא וכ"ה בעי' צרדה ב' ע"ש. 13) בנו"ג במשני ובמשניות ובירו' נותן לאומנין. 14) בל"ר plicare ובלאי"ט piegare בלא"ש falten, פי' להחליק הבגד ולגלמו וכן לועז רש"י בשני המקומות אבל למ"ק כ"ג. שנמצא ג"כ בגרדא דסרבלא לא הביא הלעז ולפי ההנחה שהובאה בפ"ג דמבוא לזה החיבור כי פי' זה לא שייך לרש"י ניחא. ובר"יץ גיאת הל' אבל צד מ"ח הגי' בגררא דסנדלא וט"ס הוא וכ"ה בט"ס בכ"י ב' למ"ק עיי' ד"ס שם צד ל"ט.

דליקני אומן. לרכובי (שם ושם) שיהא רך ונוח. דאגריה לבטושיה: לדורכו ברגל כדי שיהא עב דהתם ליכא שבחא דאכתי בעי למיגרדיה ולרכוביה[1]. ובפ' ר' אליעזר אומ' אם לא הביא בגמ' אין עושין לה חלוק (שבת קל"ד.) דילמא מידבק גירדא מיניה ואתי לידי כרות שפכה[2]. ובשבת בפ' חבית (קמ"ז. במשנ') סכין ומשתמשין אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין[3]. ובפ' חזקת הבתים גמר' בד"א במחזיק (ב"ב נ"ג:) סכו גרדו הלבישו. פי' גירוד זה חיכוך בכלי. כי הא דתנו רבנן (שבת קמ"ז:) אין גורדין במגרדות [וצ"ל במגרדת] בשבת בגוף של אדם רשב"ג אומ' אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורד כדרכו ואין חוששׁ. רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגרדא דכספא להתחכך בה[4]. ובפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין מהן (ע"ז כ"ח.) לְאסוקי גירדא דיבלא גירדא דמסנא (מה שגורדין מן המנעלי')[5]. פ' לאסוקי לרפאות את המכה להעלות בשר למקומו. גירדא דיבלא מה שגורדין מן בגד בלוי. [גירדא דמסנא מה שגורדין מן המנעלים]. פ"א גורדות שגורדין מעשב שנקרא חצב בלישנא דרבנן[6] גירדא דמסנא מה שגורדין מן המנעל מן מקום כשר. ס"א גירדא דאסנא מה שגורדין מן הסנה[7] ובגמ' דנודות הגוים (ע"ז ל"ג.) ת"ר נודות הגוים חדשים גרודין מותרין[8]. ובמס"ג דפ' המדיר בכתובו' (ע"ז:) מאי אסותיה אמר אביי פילא ולודנא גירדא דאזגא גירדא ד א ש פ א[9] פי' יש אומרים קליפה של אגוז[10] גירדא דאשפא מה שאשכפין גורדין מן העורות. ובפ' הקומץ רבה בגמ' שתי פרשיות (מנחו' ל':) הטועה בשם גורד מה שכתב ותולה מה שגרד וכותב את השם על מקום הגרד[11] ר' ג ר ש ו ם פי' כ ג ו ן ש כ ת ב ו י ד ב ר א ל מ ש ה ו מ ת ק נ ו ו כ ו ת ב ה ש ם ו ת ו ל ה א ל מ ש ה א י נ ו ש י ט י ל[12]. ובר"ג דכסוי הדם (בחולי' פ"ג:) ונגרדיה ונכסיה[13] מי לא תנן דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות אלמא גריד ליה ומכסי ליה. בפ' אע"פ בגמ' ומניקה את בנה (כתובו' ס'.) ובכריתות בר"ג דפ' דם שחיט' (כריתו' כ"א:) דכותה גבי דם מהלכי שתים בשלא כינסה מי אסיר הא תניא דם שע"ג ככר גורדו[14] ואוכלו של בין השנים מוצץ ובולע. פי' גורד הדם ומעברו ואח"כ אוכל הככר ובכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ג) מן השוחלת מן הגורדת טהורין פי' ממה שנגרד מן הכלי כדכתיב (איוב ב', ח') ויקח לו חרש להתגרד בו[15]. בפ'

---

[1]) וכן פרש"י לב"מ אבל לב"ק פי' בע"א ע"ש ובתוספי ב"ק שם ד"ה דאגריה. [2]) בנו"ג גרדא ובאו"ז הלכי מילה סי' ק"ו ס"ק ג' גרס גרארא, גרארין וגרדין ורש"י פי' ויוצאין ממנו גרדין שקורין פיירני"ש כ"ה לנכון בכ"י רש"י הובא בר"ס שבת צד קנ"ו: ולדעתי הוא ל"צ franges בלא"ש Fransen וכ"ה ברש"י שבת נ"ט: ד"ה כלילא ברפ"ש הגי' שקורין פרינ"ש (ובנו"ג פריז"ש) עיי' ד"ס שם צד ס"ב. עיי"ע נסך א'. וכן לועז רש"י למנחו' מ"ב: ד"ה גרדין ולבכורו' ח': ד"ה גרדי: פירנ"ש וכ"ה לסוכ' ט'. ד"ה מן הגרדין פרנגיי"ש שתולין בסוף הטלית וכו' ובכ"י רש"י לסוכ' לי' הלעז ולא ידעתי למה ובודאי נשמט בט"ס. [3]) בירו' ובמשניות הגי' וממשמשין בבני מעיין אבל בדפ' נאפ' ופיז' לי' במשניות עיי' ד"ס שבת צד קע"ו. ובאמת כן הוא רק בגמ' שם קמ"ז: ת"ר סכין וממשמשין בבני מעיין וגם רבינו גרס כן בעי' משמש וז"ל בפ' חבית סכין ומשתמשין בבני מעים ע"כ וכונתו על הברייתא ולא על המשנה וגי' משתמשין אי' ג"כ בדפ"ו ובכ"י א"פ, ושם ג"כ הגי' הנכונה מתגרדין וכ"ה בירו' וכ"ה בתוספתא שבת פי"ז, ובנו"ג מתגררין. [4]) כה"ג ג"כ בבה"ג הלכי שבת ספ"כ וכ"ה ברש"י כ"י הובא בד"ס שם וכ"ה בתוספתי שבת שם אבל בנו"ג אין גוררין במגררת בשבת רשב"ג וכו' עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא. והתיבות: ב ג ו ף ש ל א ד ם הם מפירושו של רבינו וכ"ה ברש"י כ"י ד"ה מגרדת אשטריי"ל [Striegel, estrille] שאדם מגרד בה. [5]) לי' בכ"י ע' ובאמת שייך לפירושו של רבינו ובא משורה השנית. [6]) עיי"ע חצב ג' וע' יבל. ועיי' עוד ספ"א במבוא לזה החבור. [7]) וכן פרש"י, ועיי"ע אסנא א' וב'. [8]) בנו"ג נודות הנכרים גרודים חדשי' מותרין, ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א: נודות הגוים גרודות הרי אלו מותרות, ובתוספ' ע"ז פ"ה נודות העכו"ם גרורין מותרין חדשים וכו' וצ"ל גרודין. [9]) כ"ה בכ"י ל"ד ודפ"ר וכ"ה ברפ"ע ובכ"י בעי' לדנא וע' כליל אבל בדפ"ע דכאן בט"ס דאשכפא והגיהו כן עפ"י פי' רבינו, ובשט"מ לכתוב' הגי' דאספא. [10]) וזה נכון כי آزخ בל"פ אגוז ובנו"ג דאגווא ורש"י פי' כערוך וכן בסמוך בענין אשפא וכ"ה בשט"מ שם, אבל בעי' לדנא פי' בע"א ע"ש וש"נ השניים. [11]) בנו"ג בכל פעם גרר אבל בירו' מגילי פ"א דע"א רע"ג הגי' אם גרדו ונשתייר וכן במסכ' סופרי' פ"ה הל"ד נ"א גרד. [12]) כ"ה בכ"י פאריז ובכ"י אהרי' ודפ"ע חסר. וכמו כן מצאתי ראיתי באו"ז הלכו' תפילין רסי' תקנ"ו מבלי שהזכיר את רגמ"ה ז"ל, וז"ל שם הטועה בשם וכו' פי' הטועה בשם שחסרו ולא כתבו, כגון שהיה לו לכתוב וידבר ה' אל משה לאמר ושכח ולא הטיל בו את השם גורר את מה שכתב כגון וידבר וכותב את השם בתוך השטה במקום שגרר לוידבר ותולה את וידבר שגרר בין השיטין עכ"ל. [13]) בנו"ג ולגרריה וליכסיה וכ"ה בחי' הרשב"א, וכ"ה בסמוך אלמא דגריר. [14]) בנו"ג ברו"ש. [15]) בנו"ג הגרודות וכן גרס ופי' הרע"ב וכן פי' תוי"ט המגרדות פי"ב דכלי' מ"ו ודע שרה"ג פי' בסד"ט צד ז' (ושם נשמט הדבור מן הגרודות) וז"ל והם מה שנגרר מן הכלי כדכתיב ויקח לו חרש [וגו'] אבל לפ"ז צ"ל מה שנגרד בגי' רבינו ונגרר אחריו, ובפיה"מ להרמב"ם הגי' וגרורתו וצ"ל וגרודתו והראיה ממה שפי' אלגראד"ה

הערל בגמ' פצוע דכה (יבמו' ע"ה: עיי' ירו' יבמו' פ"ח ד"ט:) רב חסדא אמר כקולמוס פסול כמרזב כשר [1]) מ"ט האי גריד והאי לא גריד. פי' עשוי כקולמוס לפי שראשו קצר וחד מגריד שכבת זרע מבית הרחם ומוציאה לחוץ אבל עשוי כמרזב שאין ראשו קצר לא גריד ש"ז מבית הרחם ואי משום גרידתא [בנו"ג גרידותא] מידי דהוה האי דעשוי כקולמוס אברזא דחביתא שמוציאין אותה לחוץ אינה נוגעת בדופני הנקב הכא נמי אינו נוגע בדופני הרחם. בפ"ק דנזיר בגמ' הריני כשמשון (נזי' ד' סע"ב) ודילמ' גירדויי גרדי בהון והוא לא נגע בהון פי' היה מבקע ראשם בראש הלחי ומושך ידו ואינו נוגע בהן. * [אחי"ה וכן גי' רש"י גרדויי גרד להו: מחתך חתך בהן אבל הוא גופיה לא נגע בהו ע"כ וגי' השט"מ לנזי' ודלמא גרדוי גרדינהו ופי' שהיה עושה ממנו כמעשה חץ שהיה זורק להם וחוזר ונוטלה וזורק לאחרים והורגם. הצים תרג' יונתן גרדויי, תוספות הרא"ש ז"ל. ובמח"כ זה הפי' כמו ארכביה אתרי רכשי הוא שאם גרס גרדויי לא יוכל לפרשו ע"י חץ ותרג' יונתן לא מצאתי ועוד שם בשט"מ הגי' ודילמא גרויי גרינהו פי' לשון גירי כלומ' חץ היה זורק בהם למרחוק והורגם ע"כ והוא כפי' התוספ' נזי' עיי"ע גר ח'. ולגי' רבינו יש לפתור המלה מל"ע جرد פי' מחין ופצע ראש ועיקר פתרונו קלף ופצל ומעביר שער וכדומה ובזה הענין ג"כ ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג הגורד, ויְרו' תרומ' פ"ח דמ"ה: גורדו. ירו' שבת פ"ו ד"ח. וירו' סנהד' פ"י דכ"ח. אין מגרדין מנעלים וסנדלים וכו' ע"ש ובבבלי שבת קמ"א. בט"ס מגררין מנעל חדש וכו' במה מגררו א"ר אבהו בגב סכין וע"ש איזה פעמים מגרר ובכולם צ"ל מגרד וכ"ה לנכון בבה"ג הלכ' שבת ספ"כ מגרדין את המנעל בשבת בגבה של סכין וכו' ובתוספתא כלי' ב"מ פ"ב מגררות של אולירין מטמא מפני שעבדים מתגרדים בה וכו'. והשם גירדא עיי' הדוגמאות הנ"ל ועוד מן השם גרידה ובחולי' פ"ד. צ"ג. בט"ס בעי גרירה. אבל השם גֶרֶד והקבוץ גרדין, גרדי עיי' לעיל ענינו החוטין שמשתיירין בשולי הבגד לאחר אריגתו ונאצלה המלה ממלת גרדאי עיי"ע גרד ד'. וכבר מצאה מקומו בתר"י א' במדב' ט"ו, ל"ח לא מן גרדַיָא והוא על פי גמ' מנחו' מ"ב: עשאן מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין פסולה. ודע עוד כי לפעל גרד יש לו הוראת רָעֵב והוא מל"ע جرب פי' מרעיב והדוגמאות בראש זה הערך וזה נכון עד מאוד לפי' רבינו שם: מחלישו ומעריבו. וכן נראה מפורש בברכו' ל"ה: טובא גריד פורתא סעיד פי' יין הרבה מרעיב ומחליש ומעט משביע וכ"ה בפסחי' ק"ז: חמרא מיגרד גריד ושם ק"ח. ש"מ מגרד גריד כה"ג הישרה בכ"י ב' עיי' ד"ס שם צד קס"ג: ודע כי בברכו' ובפסחי' גי' רש"י ברי"ש, אבל בסנהד' קי"ב רע"א ד"ה גרידי כתב וז"ל גרידי בדל"ת נמשכין וכן גרי' ר' בכולי' הש"ס מגריד גריד ונ"ל שהוא ל' גרידא דמפרשינן יחיד על שם שהוא יחיד משוך ומופרש הוא מן הכל ואין לאחרים סביביו. גרדו ומעמידו על גלדו (ר"ה כ"ז:) הוא ל' עברי ודומ' לו בפסוק ויקח לו חרש להתגרד בו בדלת ופי' ל' חטיטה שמחטט וגורד בסכין או בכל דבר וכו' עכ"ל. ולולי יראתי הייתי אומר כי כצ"ל וכן גרי' ר"נ בכולי' הש"ס וכיון על ר' נתן בעל הערוך!]

גְרַד (בל"ע جريد אילן בלי עלין ושדה יבש וארץ מלחה kahl, unfruchtbar) בפ' מקום שנהגו בגמ' וחכ"א (פסחי' נ"ה.) שותלה במקום הטיט ואין שותלה במקום הגריד. פי' הגריד מקום היבש [2]). בב"ר פ' ויחן את פני העיר (פע"ט) ר' שמעון בן יוחי עשה טמון במערה י"ג שנים הוא ובנו אוכלין חרובין של גרדונא. בפ' המוצ"א תפילין בגמ' שרשיו (עירו' ק.) והא קא נתרי קנסי בגרדא [3]) פי' יבש כמו (מ"ק ו':) אין משקין שדה גריד ס"א גרודא, פי' אילן קרח שאין לו לא אמירין ולא עלין * [אחי"ה כס"א אי' ג"כ בב"ר שם והגי' משונה כזה: ר"ש בן יוחאי ור' אלעזר בריה הוו טמירון במערתא י"ג שנה ביומא דשמדא והיו אוכלין חרובין של גרודה. ובמד' קהל"ר פ' חופר גומץ הגי' הוין טמירין במערתא דפקע . . והוין אכלין חרובים ותמרים, ובאסת"ר פ' גם ושתי: עבדין הן טמירין במערתא . . והוין אכלין וכו' ובירו' שביעי' פ"ט דל"ח ע"ד ר' שמעון בן יוחי עביד תמיר במערתא תלת עשר שנין במערת חרובין. ואם זה שם מקום אז הוא אשר נקרא אצל בן מתתיהו Χαράβη ותכונתו היה בגליל העליון עיי' רילאנד ח"ב צד תש"ד וכן נמצא כפר חריבה בירו' תעני' פ"ד דס"ד. ובאיכ"ר פ"א ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד וירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג מגדל חרוב. והנה לדעת רבינו גרדונא או גרודא פי' קרח וכ"ה באמת בל"ע הרשומ' אבל לפע"ד הוא שם מקום וכן מצאתי בירו' ערל' פ"א דס"א. חרובי

---

[1]) וכ"ה בעי' מרזב א' אבל בנו"ג כזה הסדר כמרזב כשרה כקולמוס פסולה ונראה שרבינו תפש סדר זה שכ"ה במימרא של רב הונא ורבינא שם ע"ש. [2]) וכן מפורש בפי' ר"ח לפסחי' צד צ"ב ושם הגי' הגרד וכן שם הגי' במקום הטינא וכ"ה בירו' כלאי' פ"ב דכ"ז ע"ד וירו' חלה פ"א דכ"ז ע"ג אבל שם ושם הגי' הגריד [3]) עיי"ע גר ד' ומ"ש.

גידורה, ובירו' ריש מעשרו' דמ"ה ע"ג חרוגי גדורא ואולי הגי' הזו העיקר ותהיה אז אחת עם גדור עיי"ע גדר האחרון ומ"ש וכפי' הערוך פירש"י כב"מ ע"ה רע"ב כל ימי גריד אחד: גריד לשון יובש שהארץ יבשה ואין גשמים יורדין ע"כ וכן כתוב מפורש בב"ר ספל"ג יבשה הארץ (בראש' ח', י"ד) נעשית כגריד זרעה אותה ולא צמחה. ירו' כלאי' פ"ב דכ"ח. גריד מותר ליזרע בו כל מין שירצה, ושם: היה שם גריד שורה ושורה גדר, ושם: גריד זרוע מהו שיציל את הזרע וכו' ע"ש. והקבוץ: בסוט' י'. קמי דשתי חמרא חמרא קמי רפוקא גרידיא דובלא פי' לפני שותה יין מביאין יין ולפני חופרי שדות לא זרועות פתית וחתיכה גדולה כי דובלא בל"ע دبلة פי' כן grosser Bissen ורבינו בע' רפק גרס קמי רפוקא גריוא דחילפי (ובכ"י גֻּ"ט בט"ס גריוא) ובמד"ר פ"ט הגי' קמי רפיקא גרורא דיבלה ופי' מ"כ כפירש"י בסוט' ע"ש. — ובענין פי' המלה ערבית גְּרֵד = جرد כלומ' קרח ומי שנמרט שער ראשו יש לפתור גירדן בנדה ובע"ז הובא בע' גרגרן וכן פי' רבינו על נכון בע' גרדון ע"ש] —

גְּרַד = גּוּרְדְּיָיתָא (פי' جرد בל"פ לקיטת ואגודת קנים עיי"ע בי גזרתא ובל"ע غزن פי' קשור של ענפים (Zweiggeflecht בר"ג דפ' עושין פסין (עירו' י"ט סע"ב) אלא מאי גורדייתא דקנה היינו אילן, פי' עיקר של קנים שמחובר בקרקע ויש בו קנים הרבה המדובקין זו בזו כגון אילן. * [אחי"ה כגי' רבינו אי' ג"כ בחי' הריטב"א לעירו' וכ"ה בשבת נ': עיי"ע בי גזרתא וכבר פירשנו שם. וכאן בנו"ג גודריתא ובדפ"ו ובכ"י מ' וא"פ גודרייתא עיי' ד"ס שם צד ל"ב: והלאה וכ"ה באו"ז הלכ' עירוב' סי' קכ"ט ס"ק ג' ופי' קנים מחוברים בעץ אחד סמוך לארץ ולמעלה הן מתפרשין ע"כ וזה ממש פירש"י בעירו'. והריטב"א פי' גורדייתא הם מחוברים יפה למטה עד עשרה גובה אבל מעשרה ולמעלה מתפרדין יותר מג'. ולפי פי' זה נוכל לפתרו מל"פ جرد התפשטות סביב סביב ולמעלה] —

גֶּרֶד = גַּרְדִּי (ונגזר מע' גרד א' ומשם נכנה בל"י האורג (Weber, γέρδιος, gerdius בפ"ק דסוכ' בגמ' סוכ' ישנה (ט') ובהלכ' קמ' דפ' התכלת (מנחו' מ"ב:) אמר רב יהודה אמ' רב עשאן מן הקוצין מן הגרדין מן הנימין פסולה, מן הסיסין כשרה [1]) פי' מן הגרדין מן החוטין של גרדי או מן הנימין פסולה. פ"א מן הגרדין שמשתיירין בסוף בגד שחותכין מן הבגד [2]) לאחר אריגתו אין ראויות לציצית, נימין אותו שלוקחן מעל הבגד במספרים, קוצין הצמר שתולשין הקוצין בשעה שמהלכת הבהמה ביניהן, סיסין אלו פקעיות של שתי שנטוו לשום בגד והן קיבורייתא, רב אמר כיון דלא נכנסו לבגד קורא עליהם שם ומשימן. [3]) מעשה אורג תר"י (א') (שמות כ"ח, ל"ב; ל"ט, כ"ב) [עובד] גירדי [4]). היתד הארג (שופטי' ט"ז, י"ד) תרג' אכסן דגירדאי [5]). בס"ג דבא לו כה"ג (יומי ע"ב רע"ב, וילק' כי תשא רמז ש"ץ) בגדי השרד בגדים שגורדין אותן מברייתן ומשרדין מה, כלום כלומ' מעט שאינו ארוג והיו מחטטין במחט. * [אחי"ה בנו"ג דבי ר' שמעון תניא בגדי' שגורדין וכו' אבל בכ"י מ' וילק' הסר דבי ר"ש רק שם אי' דבי ר' ישמעאל ואי' עוד שמשיירין וכ"ה בכ"י ו"ו ב' ובדפ"ע אבל בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' ול"ד וה"ב ובנוסחאות גרסינן יותר טוב ומשרדין. ופי' כן בגדי שרד כי בל"ע سرد ענינו מחטט במחט וכן פי' רבינו לנכון משא"כ אם הגי' משיירין, ור"ל בא לפרש דברי דבי ר' ישמעאל ואמר אלו מעשה מחט, וק"ל — וכנ"ה בכלי' פ"כ מ"ד מסמר הגרדי, שבת צ"ג: קנה של גרדי, ירו' שבת פ"י די"ב ע"ג קני גירדי, ב"ב כ"א. רופא אומן וגרדי וכ' לא לרופא ולא לאומן ולא לגרדי וכו', ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ג כדי שיקשור גירדי את הנימה, קהל"ר פ' כל אשר: חד גרדיי אתא קומי דר' יוחנן וכו'. והקבוץ כלאי' פ"ט מ"ט אותית הגרדין, עדיות פ"א מ"ג שני גרדיים, קידושי' פ"ב. הרוכלים והגרדיים עיי"ע נקר א', סרק ב'. ירו' דמאי פ"ד דכ"ד סע"א גִירְדָּאֵי שאלון לרב אימי, ובירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג גַרְדָּאֵי שאלון לר' אמי. יומ' כ': עיי"ע אבוב. — גרדים בב"ר פע"א ט"ס הוא עיי"ע גד י']. — (א"ב פי' בל"י אורג) [6]).

גְּרִידָא (בל"פ جريدة ובל"ע جُردة פי' ל.דו allein) ע"ז פ' אין מעמידין (ל"ז.) והוה ליהכוה ניטיך אם מתי גרידא. ובמסכ' כתובו' בפ' בתולה נשאת (ט"ו.) ואין הולכין אחר רוב העיר גרידתא ולא אחר רוב סיעה גרידתא. פי' לבדה. * [אחי"ה וכנ"ה בברכו' כ"א: בעל קרי גרידא מי חייב . . ב"ק גרידא נמי פטר. שם נ"ו: דיסא גרידא. יבמו' כ'. לא תעשה גרידא, נדה ל"ה רע"א זב גרידא.

[1]) וכן הסדר בע' קן ד' ובחי' הרשב"א לסוכ' ובכ"י מ' ונו"ג ומן הנימין ומן הגרדין. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו א. [3]) כפ"א מפירש"י בפי' רגמ"ה בי"ל למנחו' (בקובץ כ"י אנגייליק ידף ג' ע"ב) וכן מוכח מחידושי הרשב"א לסוכ' והשיג על פי' רש"י ע"ש. [4]) בנו"ג גרדי. [5]) במתורג' הגי' דגרדאי וכ"ה בע' אכסן ושם הובא גם התרג' ש"ב כ"א, י"ט. [6]) וכ"ה בל"ב ובהוספת גו"ן בע"ז כ"ז. גירדנא עיי"ע גרדן.

והקבוץ יבמו' ע"ט: לאוין גרִידֵי, חולי' ב': חולין גרידי, והנקבה סוט' ל"ב. אמירה גְּרִידְתָא, כתוב' ע"ג: אשה אחת גרידתא; סנהד' ל"ג רע"ב זכות גרידתא, ושם מ"א: סנהדרין גרידתא, שבועו' ל"א: שגגתה גרידתא. ועיי' סוף ע' גרד א' דעת רש"י] —

גָּרְדְּיוֹן (gordianisch) מטבע על שם קיסר Gordianus כן נקראו אב בנו ונכדו והראשון היה (Marcus Antonius בויק"ר בראש צו (פ"ז) תני ר' אושעיא כעובי דינר גרדיון היה בו. ס"א קרתיון. * [אחי"ה במד' הגי' תני בשם ר' הושיעה כעובי דינר גרדיון ובירו' ספ"ג דחגיגי' דע"ט סע"ד ארשב"ל בשם ר' הושעיה. כעובי דינר גורדיינון היה בו (ובעיר' י"ט. הגיגי' כ"ז. חולי' נ"ט: הגי' כעובי דינר זהב). ירו' יומא פ"ד דמ"א ע"ד דיקלטינוס היה לו משקל דינר גורדינון ובמד"ר פי"ב דיקלטיינוס היה לו משקל דינר גורדייני. ושם במנורות בית המקדש שהיתה יתירה על של מדבר משקל דינר גורדייני ובמ' שהש"ר פ' עמודיו הגי' משקל גורדינין ובמנחו' כ"ט. אי' מנורה בהמ"ק יתירה על של משה בדינר זהב קורדיקיני ופירש"י שם מטבע. אבל בחולי' נ"ד: ד"ה דינרא קורדינאה פירש"י מהרי אררט הוא ע"כ וא"כ נגרר אחר רבינו בע' קרדיינא שפי': מאותו מקום ע"כ (ועיי' התרגומים לבראש' ח', ד') אבל ר"ב פי' בע' הנ"ל על נכון מין דינרים של גורדיין ע"כ וכן נאמר בירו' כתוב' ספ"ז דל"א ע"ד הדין דינרא קורדיינא שיעור כחצי זהב כל שהוא ופני משה וקה"ע פירשו כפי' רש"י בחולי' וכערוך ע' קרדיינא] — (א"ב על שם הקיסר גורדיין נקרא דינר זהב, וכן מטבע נירונית טריינא הדריינא על שם הקיסרים נירון טריינוס הדריאנוס) [1]

* גרדלי (אולי הוא מל"ר cretula לשון קלילה מן creta טין סיד לבן והושאל לצבע לבן) בב"ר פצ"ח ולבן שנים מחלב . . עמד אחד עם חברו בדרום א"ל אם יין חרדלי שתית יין הוא ואם יין גורדלי שתית יין רע שתית ופי' מ"כ שני מקומות הן ובחרדלי יין אדום ובגורדלי היה יין לבן וכו' בשבת ס"ב סע"ב וס"ג רע"א ביין גורדלי או ביין חרדלי ופירש"י לבן או שחור. ואולי גרדלי הוא ל"ר הרשומ' וכן غُرّ בל"פ לבן; וחרדלי בל"י האמצעי χράδιον פי' צבוע gefärbt או מל"פ גרדה = چرده פי' שחור ורבינו בע' יין הביא ולא פירשו ומהר"ם די לונזאנו פי' בע' יין וז"ל יין גרדלי או ביין חרדלי עד היום יש בירושלים שני מיני יין גינדלי וחמדני הענבים הגינדלי רכים בלעיסתם ויינם חלש רמז לבעולה והחמדני קשים בלעיסתם ויינם חזק רמז לבתולה ע"כ. ואני אומר כי גרדלי וחרדלי בשבת רומז ע"י לישון נופל על לשון על אשה חצופה ובעולה ועל בתולה לא ידעה משכב זכר כי غُرْنُق (גרדן) פי' זונה וגם غُرْدُل (גרדל) ענינו בל"פ בליעל, וחרד = خَرِيد פי' בל"ע בתולה שלא ידעה איש. ולשון ערומים בחרו להם אנשי ירושלים כי خُرْدَاذِى פי' ג"כ יין ודו"ק. אבל מ"ש בעל מ"כ וכן פי' הה' לעווי כי שני מקומות הן בלי ראיה היא ולא נמצאו ובל ידעו בעלי רשומות של מקומות א"י.

גרדלקי בס"ג דפ' האורג (שבת ק"ו:) פי' בע' גדיגוד [2]. (א"ב שם גרם גדודקי ובנוסחאות דידן כתוב גורזקי).

גְּרַדָּם (בל"ר מעלה Stufe, gradus והושאל למקום מעלות מעלות אשר בו נדונים המחויבים להריגה) בפ' במה מדליקין בגמ' על שלש עבירות (שבת ל"ב. הובא בילק' איוב רמז תתקי"ט) עלה למטה ונפל יהא דומה לו כמי שהעלהו לגרדום לידון. ובפ"ק דע"ז (ט"ז:) אין בונין עמהן בסילקי וגרדום [3] ובפסיקת' דשמעו (קי"ח רע"ב) מה עשה לו המלך נטלו ותלאו בגרדום. ס"א בגרדון. פי' מעלות שעושין לדיינין שיושבין עליהן כשדנין כמו שעשה שלמה מעלות לכסא אשר ישפט שם (יעויין מ"א, י"א; ד"ה ב', ט') ובלע"ז מעלה גרד"ו [gardo]. (א"ב פי' בל"ר מעלות וזה שם מקום מיוחד בעיר רומי אשר ממנו היו דוחפים הנהרגים והם נעשים איברים איברים). * [אחי"ה כוונת ר"ב על סלע הנקרא saxum Tarpeium עיי' סיפורי ליויאוס פ"ו, כ'; טאציטוס פ"ו, י"ט. ודע שיש לתקן בכל מקומות אשר הובאה בהם המלה במקום גרדום: גרדוס וכבר תקן כן הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיק' שם הערה מ"א. אבל מה שהגיה בפסיקת' שם במקום ותלאו: והעלהו אין דעתי נוחה הימנו כי פעל זה מל"ר tollo פי' הגביה נגזר עיי"ע תל ג' וגם נעלם מבעל המגיה כי כן כתוב ג"כ בקהל"ר פ' ועוד ראיתי: מיד הביאן ותלאן בגרדין (וזה כס"א של רבינו). ובירו' תעני' פ"ד דס"ט: תלו תליין בגרדון. וכנ"ה ר"ה י"ח. ע"ז ט"ז: העלהו לגרדום לידון, ובתוספת' חולי' פ"ב הגי' והעלו אותו לבמה לדון וצ"ל לבימה עיי"ע בימה. קהל"ר פ' אמרתי ליסטס עולה לגרדון ור"ע עולה לגרדון. ולפע"ד בזה הענין ג"כ באיכ"ר ס"פ לא עליכם: כל היום דוה (איכ' א', כ"ג) לגרדום פי' לפי מדרגה או מדרגת. אחר מדרגה דוה לבנו

---

[1]) עיי"ע הדריינא, טרינא, נירון. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע בט"ס גריגור עיי"ע גדיגוד וש"נ השנוים ושם פירשתיו. [3]) וכה"ג בע' אסטריה אבל בנו"ג בסילקי גרדום ומפורש שם: של גרדום.

ובל"ר gradatim ודרש כל היום ועוד עיי"ע גרדומ.
גַּרְדַּם (פי בל"ע قرصم, قرضم חתך ופסק ובל"ס
אתגרדאם חתיכה ופסיקה או י"ל הרי"ש נוסף
וגרדם כמו גדם עיי"ע והשם גַּרְדּוֹם (Stück, Stumpf
בפ"ק דסוכ' בגמ' דהבילי קש (י"ג.) דתנן בפרה
דפ' י"א (מ"ט) מצות אזוב ג' גבעולין שיריו שנים
וגרדומיו כל שהוא [1]). ובר"ג דפ' התכלת (מנחו'
ל"ט.) מאי שיריו ומאי גרדומיו לאו שיריו דאפסיק
מינייהו [2]) גרדומיו דאיגרדם איגרדומי לא חדא
קתני שירי גרדומיו כל שהוא ולימא גרדומיו, שיריו
למה לי הא קא משמע לן דבעינן שיריו כגרדומיו
כדי לענבן. [3]) ובס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחו' ל"ה:)
אמר רב פפי [4]) גרדומי רצועות כשרות וכו' [5]) פי'
"כשיכלה הציצית ולא ישתייר ממנו אלא מקצת
וכי האי גוונא באיזוב" * [אחי"ה הועתק מפי' רה"ג
לסד"ט צד ל', ועיי' בתיקונים שם צד נ"ד ולא
העיר על הערך הנוכחי. וכנ"ה מנחו' ל"ה: גרדומי
תכלת וגרדומי אזוב פי' שיור תכלת ושיור אזוב
ושיעור שיורם מפורש במנחו' ל"ח: כדי לענבן.
ומלת גרדומין פירש"י מנחו' ל"ה: שירי שירים
ועיי' עוד לדף ל"ה: ובזה נוכל לפרש בכורו' מ"ד.
הא דאשתייר גרדומי הא דלא אשתייר גרדומי
פי' שירי שירים ורש"י פירש שם שרשין. ואולי
יותר נכון לפרש גרדומי דכאן מל"ע הנ"ל פי'
חיתוך ר"ל חיתוך העין וזה עולה יפה לסוגיא
דשם. והרמב"ם לפרה פי' גרדומיו: והר"ש גורס
שם קרדומיו — והפעל באתפעל במנחו' ל"ח:
אִיגַּרְדֵּם תכלת . . איגרדם לבן, פי' רש"י נפסקו
ורע"ב לפרה שם פי' דאגרדם: ונשבר והוא מפרש"י
לסוכ' י"ג. ד"ה גרדומיו ועיי' תוי"ט לפרה שם] —
(א"ב תרג' ותמס כעש חמודו (תהל' ל"ט, י"ב) מסיית
היך עמר דאיתגרדים [6]) גושמיה).

גַּרְדָּם גרזום (פי בל"ע جرزم להם) בב"ר פל"ד
(ל"ג) ויזכור אלהים את נח: אלכסנדרוס
מוקדון אזל לגבי מלכא קציה לאחורי צלמי של
חושך נפק טעין ליה גרדומי דדהב בגו דסקוס [7])
פי' לחם של זהב בתוך שלחן של זהב. ס"א גרומי
דדהב. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ב' ול"ד וכ"ה בע'
דפ"ו. ובכ"י ה"ב הגי' ס"א ברדומי וצ"ל גרדומי
וכ"ה בדפ"ר אבל אז מה חילק יש בין ס"א לגי'
הראשונה? לכן היותר טוב כגי' דפ"א גרוזמי
והוא ממש ל"ע הרשומ' וענינו לחם. וכן כתוב
מפורש בתמיד ל"ב סע"א אייתו ליה נהמא
דדהבא אפתורא דדהבא וזה מסכים בעצמו ותומו
למאמר של ב"ר הנ"ל. וכן בויק"ר פכ"ז נפקין
קדמוניה בלהם . . דדהבא. ומע' דסקס מוכח כי
רבינו גרס גם בויק"ר פכ"ז כמו בב"ר פל"ג לכן
הביא אותו-המאמר בסדר דסקס. ובב"ר הגי'
לפנינו גידומי דדהב ואולי כצ"ל גם ס"א של ערוך
והוא נאצל מל"ע גדם פי' חתך וא"כ גידומי
חתיכות וכן פי' בעל מ"כ שם]. —

* גַּרְדּוֹם (פי' בל"ע جرضم מבזבז ומאבד הון
(Verprasser בריש רות רבה וילך איש
גרדום אלא בא וראה כמה חיבב הקב"ה כו' להלן
כתיב (עזר' א' ב' ס"ו וגו') סוסיהם פרדיהם גמליהם
כרם הכא כתיב וילך איש גרדום אלא להלן ע"י
שהיו יוצאין מהארץ לחוצ' לארץ לא ייחס הכתוב
את ממונם וילך איש גרדום. ופי' בעל מ"כ גרדום
מגורד ורק וערטלאי ובעל כ"כ פי' גרוד שאין לו
נכסים כקרח שאין לו שער יע"כ ומהר"ם ד"ל
במעריך פי' יחיד כמו גרידא וכן במ' איכה כל
היום דוה לגרדום עכ"ל ומי לא יראה הדחק של
כל הפירושים האלה. ולבי נכון בטוח כי המלה ל"ע
הרשומ' היא וענינו מבזבז ומפזר ואין לו הון ויען
שהלך אלימלך מא"י לחוצ' לארץ לא ייחס הכתוב
את ממונו ויאמר רק וילך איש כלומ' גרדום פי'
כאלו היה מאבד הונו ונעשה רש. אבל גרדום
דאיכ"ר שייך לע' גרדם א' ע"ש.

גַּרְדוֹן (א') כמו גרדי פי' אורג עיי"ע גרד ד'. ב')
בל"ע جرد פי' קרח ומי שנמרט שער ראשו
ג') בעל גרב מל"מ להתגרד עיי"ע גרד א') בפ' אין
מעמידין בגמ' לא יתייחד אדם (ע"ז כ"ו.) היינו
דאמרי אינשי גרדנא דלטיה שתא בצירא
משניה [8]) ס"א גירדנא דלא טייזן פי' שאינו
עניו [9]). ובפ' אעפ"י שאמרו בגמ' מניקה את
בנה [10]) (כתובי ס':) דדרכא על דמא דחמרא הוו ליה
בני גירדני. ס"א גרגרני. פי' גירדן אדם שנמרט שער
ראשו. ויש מפרש בעל גרב.*[אחי"ה ומהרש"ל הביא

[1]) אמת כי כן הגי' בסוכ' אבל בפרה הגי' מצות אזוב ג' קלחים ובהן ג' גבעולין וכו' ובכ"י מ' וב' גם בסוכ' כ"ה וכן הוא נכון כי בזה לא פליג ר' יוסי אתנא קמא ובדברי ת"ק גרס כן לנכון רבינו בע' גבעל ובע' קלח. ורמ"ל השמיט כלל הציון מסוכ'. [2]) בנו"ג עוד ואשתייר מנייהו. [3]) בנו"ג שיורא לגרדומיו. [4]) בנו"ג פפא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וה"ב ודפ"ר, אבל בשרפ"ע בט"ס רציצית. [6]) בכ"י תרג' דאיגרדים (אצל החי' לעווי). [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ול"ד, ובכ"י ה"ב כגון דיסקום וצ"ל בגו דיסקום ובדפ"ע ובכ"י ו"ו ב' בט"ס בגרדסקוס אבל בע' דסקס לנכון. [8]) כה"ג בתוספות שם בשם הערוך ושם מפורש, ולא ידעתי אם מנפשם פירשו כן עם הזכרת גי' רבינו או אם כל הפי' נעתק מרבינו ואז תהיה ראיה גם מזה שערוך יותר שלום היה מונח לפניהם עיי' ספ"ג של מבוא לזה החבור. [9]) כ"ה בנוסחי' וכן פירש"י ומלת טייזן הוא בל"ס تاز פי' עניו ממש כפי' הערוך ורש"י ובילק' וישלח רמז קל"ג הגי' גרדנא דלא טייזן שמתא בצרא משניה וכ"ב פי' אורג שאינו עניו החרם שנותיו ע"כ וגי' ופי' הגון הוא. [10]) כ"י ו"ו א'.

כשם הערוך בלי רבים בזה"ל: בני גירדני פי' שנמרט שער ראשם וי"מ בעלי גרב, ערוך עכ"ל, וכבר עמד על זה הגרי"ב בהפש"ב והצדיק את רבינו ועוד העיר שממה שכתב המהרש"ל פי' זה רק בשם הערוך אף כי כן פירש"י אות באות מוכח מתוכו כי לא כתוב כן ברש"י לפני מהרש"ל ומגליון בא לפירש"י ע"ש באריכות, אבל לפ"ד אין מוכח כל כך כי גם במלות הסמוכות לזה פירש"י כערוך עיי"ע שמט ב', דלף, גרגשתא. — ולולי מסתפינא הייתי נוטה משני פירושי רבינו בזה דכתובות והייתי אומר כי גירדני הוא קבוץ מיחיד גירדונא פי' חמור עיי"ע גדרון, ובפרט כי למסורת בעל היוחסין גי' רבינו גירדוני ופי' חמור קטון שהוא עיר עיי"ע גדרון ויוחסי' השלם צד קפ"ד רע"א, וא"כ יש שייכות בין הפועל ובין הפעולה ולפי מושג ההמון דדרכא על דמא דחמרא פי' מי שפוסע על דם חמור יהיו לו בני גירדני פי' בנים דומים לחמורים או מצד צורתם או מצד שהיו חסורי תבונה כמאמר רז"ל (ב"ק מ"ט. כתובי קי"א. קידושי' ס"ח. גרה י"ז.) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור]—

גְּרַדִיקִי (Gerariticus, Γεραριτικόν) כן נקרא בימי הרומיים חבל גרר כ"ה מיל לדרום בית גוברין) בב"ר בפי' ס"ה (ס"ד) מלך פלשתים גררה (בראשי' כ"ו א') לגרדיקי וכן תרג' ירו' ויגר בגְּרר (שם כ' א') מלך פלשתים גררה (שם כ"ו, א').
* [אחי"ה וז"ל המתורגמן בשרש גרדק: מלך פלשתים גררה תרי מלכא דפלשתאי דגְרַדִיק וכן וכן ויגר בגרר ואיתותב בגרדיק ע"ב ובנו"ג בתרג' ירו' בשתי הפעמים בגרר. אבל בב"ר פנ"ב הוא לנכון ויגר בגרר בגרדיקי ובילק' וירא סרמ"ז ס"ז בשם ב"ר היא הגי' היותר נכונה ויגר בגרר בגרדיקו. ובלי ספק כצ"ל גם בב"ר ובערוך. ועוד שם בב"ר פס"ד מפני מה גזרו על הנוה שבגרריקי מפני שהוא נוה רע, ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג הגי' מפני מה לא גזרו על אותו הרוח שבגרריקו (ובדפ' זיטאמי' בט"ס שבגדריקו) . . מפני שנויה רע. ועל מחוז הנ"ל בראש הערך עיי' רילאנד פאלישטינא ח"ב צד תת"ר, תתע"ז ומהרי"ש תבואות הארץ צד ס' ונייבויער צד ס"ה וכולם לא העירו על גי' הילק' הנ"ל. ורילאנד הזכיר נוסח תרג' ירו' ב' ערד וכ"ה במ"כ ב"ר פנ"ב וכ"ה לפנינו אבל צ"ל ערר ועיי' הוא כהברת ע' בנקודה שהוא כגימ"ל]—

☞ גּוּרְדִּיתָא בגורדיתא דקני (שבת ג':) עיי"ע בי גזרתא [1] כן גרס בע"ה).

גֵּרָה (פי' كرى בל"פ צואר Hals) בפ"ב ביומ' (מ"ג, דכ"ה.) ובפ"ג בתמיד (מ"א ד"ל.) החזה והגרה פי' ממקום שחותך הראש עד הצלעות נקרא גרה והוא כנגד החזה והוא אבר אחד שמולך אדם אחד. [אחי"ה נ"ל להסביר פירושו של רבינו מהא דתנן (בתמיד פ"ד מ"ג דף ל"א.) בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה הלב והריאה תלויין בה. וכתב המפרש וכן בתוי"ט שם: ב' צלעות הניח בו כבר כשחתך הדופן הימני ועכשיו הניח בו (עדיין) ב' צלעות מצד אחר וזה אותן הצלעות שהן מדופן אצל חזה וכו' וזה מ"ש רבינו שחותך הראש עד הצלעות וכו' ומ"ש והוא אבר א' שמולך אדם א' כונתו כי בפיים השני הכהן הרביעי זכה בהגרה להקריבו לגבי מזבח ועיי' פירש"י ליומ' כ"ה. וכ"ה בפי"מ להרמב"ם ובפי' רע"ב ליומ' פ"ב מ"ג ובפי' הריטב"א ליומ'. וכדאי' בסוף אותה המשנה דתמיד הנ"ל הרביעי בחזה ובגרה. וכל המפרשים פי' גרה הוא הצואר רק רע"ב הוסיף עוד לפרש ביומ': מקום שהוא מעלה גרה הוא הצואר עכ"ל וכבר אמרתי שצואר בל"פ נקרא גרי ולא מל"מ הוא כי זה נאצל מפעל גרר עיי"ע גרר ב' והוא מוסכם עם מלה ערבי' הַנזכרה בע' הנ"ל אבל גרי של ל"פ הוא קצור מן كردن ופי' צואר. ולפי זה הח' לעווי בעמת"ל ע' גרה לא דק היטב וגם החכם ובלשן גדול פליישער שתק מלהשיג עליו ושתיקה כהודאה דמיא]—

גְּרִיו (בל"ע جريب פי' Mass מדה לתבואה ועוד שטח הַשדה שֶׁנזרע בתבואה יכיל סך מדה זו וכ"ה בל"פ كريب كرى) בפ"ק דעירוב' בגמ' עגולה (י"ד:) אלפים בת יכיל (מ"א, ז' כ"ו) בת כמה הוי ג' סאין דכתיב (יחזק' מ"ה, י"ד) מעשר הבת מן הכר דהוה להו ו' אלפי גריוי. ובפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומת חמץ (פסחי' ל"ב.) גריוא אכל גריוא משלם, ובהלכ' קמ' דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ו.) ובפ"ק דב"מ בגמ' מצא שטרי חוב (ט"ו:) אי הוה לי זוזי הוה מסלקינא לך מכולא ארעא השתא דלית לי זוזי הב ליה גריוא דארעא [2]. ובר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) (ארבעה)[3] [ארבעין] גריוי ביזרא [4] דחרדלא. פי' גריוא מדה.*[אחי"ה וכן מפרש רגמ"ה בב"ב כ"י וז"ל מ' מ־ות של חרדל ע"כ.— וכנ"ה בפסחי' ל"ב. אי אמרת בשלמא לפי מדה משלם אמטו להכי תבא עליו ברכה דאכיל גריוא [בכ"י ב' דאכיל מיניה, וכ"ה בעירו' כ"ט:] גריוא

1) בדפא"כ ורמ"ל בט"ס בי גורתא. 2) בנוי"ג גרבא וצ"ל גריוא וכ"ה בחי' הריטב"א לב"מ ט"ו: וכ"ה בב"מ קי"ן; בנוסחאותינו וכ"ה בב"מ ק"ח סע"א זבין ליה גריוא דארעא. ובע' ספלי גרס רבינו בגיטי' ס"ט: תלת גריוי סופלי ובנו"ג תלתא גריבי סופלי וכו': 3) וצ"ל כמו שהגהתי בפנים וכ"ה לפנינו ובע' בזק. 4) ובכ"י ה"ב כורא אבל בע' בזק אי' כבעי' הנוכחי'

דגרוגרות דשויא זוזא וקא יהיב גריוא דתמרים וכו׳ (ובעירו׳ בנו״ג בט״ס גרויא וצ״ל גריוא וכ״ה בדפ״ש ובכ״י א״פ עיי׳ ד״ס עירו׳ צד נ״ז.) סנה׳ צ״ז. חד גריוא קשייתא. נדרי׳ נ׳ סע״ב ונ״א רע״א ויהיבנא לך ארבעין גריוי חיטי א״ל ליחזי מר דכל גריוא דבעינא שקילנא וכו׳ וא״ל ליכיל לי מר ארבעין גריוי חיטי דרשינא כך וכו׳. ע״ז מ״ג. והוא דנקיט גריוה וקא כייל עיי״ע מניק ומ״ש. בכל הדוגמאות האלה פי׳ המלה או מדת סאה או בית סאה כלומ׳ שדה שנזרעה בו מדת סאה. ואולי גם בסוט׳ י׳. צ״ל קמי רפוקא גריויא במקום גרידיא עיי״ע גרד ב׳ ומ״ש והוא כגי׳ הערוך בע׳ רפק] —

גרזם = גַּרוּזְמֵי (פי׳ בל״י החדשה γαρίσμα טעימה, והושאל לכל מה שהביאו Jmbiss לקינוח סעודה) בויק״ר בריש צו פרש׳ זובח תודה יכבדנני (פ״ט) א״ר סימן הדא גרזמיתא באה באחרונה [1]) למה שיש בה מינין הרבה. ובאמור אל הכהנים פ׳ צדקתך כהררי אל (ויק״ר פכ״ז) נפקין לאפיה בגרוזמין דדהב ובלחם דדהב [2]). ירו׳ בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ היה לפניו מינין הרבה (ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י ע״ג) הדה גרוזמיתא [3]). ר׳ ירמיה בשם ר׳ אמי אומר מברך על תורמוסא. פי׳ בלעז קוציאי ויש בה תורמוסין ומינין הרבה. ובריש מגילת איכה (פתיחתא סי׳ י׳) הלואי יעשו אותי בני כגרוזמי הזו שהיא באה באחרונה. *[אחי״ה בנו״ג הלואי השוו אותי בני כגרזימי הזו שהיא באה באחרונה. והנה לפי ההשקפה הראשונה מלה זרה זו נשארה בלי פירוש. אבל לפי נוסחאותינו פי׳ בלעז קוציאי לא קשה מאומה כי ע״י לעז זה נתפרש הכל יפה והוא לדעתי לאי״ט chicca = Naschwerk והוא מיני מתיקה שבאים אחר גמר סעודה לקינוח. וכגי׳ זו אי׳ בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד וה״ב ובעה״ק. ובדפ״ר אי׳ לנכון קוציאי ונשתבש מדפ׳ בסיליא והלאה „ובלעז לופיני״ וכתב רמ״ל lupini, Wolfsbohne ואמת נכון הדבר כי לופיני כן ענינו ובלאי״ט lupino אבל הלעז הזה אינו מפרש מלת גרוזמי או גרזומי כי אם סופר אחד התחכם להגיה כן ודעתי נאמנה כי הוא מברך הסופר שתקן הלעז הזה להחליף קוציאי על לופיני וטעותו נראה לעינים יען שסבר כי רבינו רוצה לפרש מלת תורמוסא על ידי הלעז הזה על כן קופץ בראש לשלות יד בגי׳ פי׳ בלעז קוציאי וכתב: ולעז לופיני ובאמת תרמוס בל״י וערבי θέρμος = ترمس פי׳ lupini עיי׳ המעריך ע׳ תורמוס שהשיג על מ״כ שכתב שהוא מין עשב וכתב על זה מהר״ם ואינו אלא מן קטנית ידוע לופינו בלעז ע״כ ורבינו בע׳ תרמוס לא כתב שום לע״ז וזה ג״כ ראיה שתיבות: ובלע״ז לופיני מקולמסו של אחר נפלטה שאל״כ הביא רבינו הלע״ז גם בערך תרמוס ובאמת בכ״י ב״ר כבר מצא מקומו הגי׳ ולעז לופיני כי הכ״י הזה על מטבע של סופר מבורך נעשה עיי׳ פ״ה של מבוא לזה החבור. והגי׳ המוטעת כבר היתה מונחת לפני בעל מ״כ שכתב בויק״ר פ״ט גרזמיתא פי׳ הערוך מאכל שבא באחרונה שקורין לופינא ע״כ. והנה אחרי תיקוני זה שהעמדנו הגי׳ על בוריה כי בלאי״ט פי׳ הלעז הנ״ל מין ממיני מתיקה לקינוח הסעודה יש להביא ראיה לאמיתת פי׳ רבינו ממה שכתב כו״פ פט״ו (הובא בבט״ר לרימ״ז ח״א, פ״ה) הראב״ד ז״ל כתב שפרפרת האמורה במשנה הוא גרוזמי והוא פת הבאה בכיסנין וכו׳ עכ״ל ופי׳ כסנין עיי״ע כסן א׳. וגדולה מזו מצאתי לראיה שגרזומי הוא כמו פרפרת לקינוח סעודה שכן כתוב בילק׳ משלי כ״ב רמז תתקס בשם תנחומ׳ וז״ל דבר אחר אל תגזל דל שזה התורמוס שהוא נכנס עם הפרפרת לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני אומר, ומניח את התורמוס לכך נאמ׳ על תגזול דל ע״כ הרי במקום שאמר הירו׳ (ברכו׳ שם) „הדא גריזמתא . . מברך על תורמוסא א״ר לוי על שם על תגזל דל כי דל הוא״ כתוב בילק׳ התורמוס שהוא נכנס עם הפרפרת וא״כ מקבילות התיבות גריזמתא ופרפרת אשה אל אחותה. ורבינו פי׳ המלה הזרה בכלל ע״י לעז הנ״ל שענינו אכילה מתוקה. ואולי לפי זה נוכל לפתור גרזם ע״י מלת פרסי׳ قرص, قرصك פי׳ חתיכות דקות ועגולות של לחם ועוד ענינו אכילה מתוקה. ונרויח בזה הפי׳ כי לפי זה ניחא כי מספח רבינו בע׳ זה גם ציון מויק״ר פכ״ז שענינו לחם. ועוד עלה בדעתי לומר כי גריזמי הוא ל״ר האמצעי׳ grutum והקבוץ grutaria פי׳ מיני מתיקות ופרפראות עיי׳ ע״מ של מייורזיאום צד 112, וכן פתרונה בל״י האמצעי׳ γροῦτα עיי׳ המלה הזו בע״מ הנ״ל

[1]) בנו״ג אינו באה אלא באחרונה [2]) בנו״ג נפקין קדמוניה בחזורין דדהב וברמוגין דדהב ובלחם דדהבא. ונראה שלגי׳ זו חזורין (כלומ׳ תפוחים) ורמוגין היינו כמו גרוזמין לגי׳ רבינו ואם נבאר המלה ע״י טעימה בקינות סעודה ניחא כי תפוחים ורמוגים אוכלים עד היום לגמר סעודה, אבל בכל זאת דעתי נוטה כי מתחלה היה כתוב רק נפקין לאפיה בגרוזמין ומן דהוא כתב בגליון פי׳ בלחם והוא אמת כי כן ענינו בל״ע עיי״ע גרדם ב׳, ומגליון בא אח״כ לפנים בגרוזמין דדהב ובלחם דדהב. והציון הזה שייך לפי זה לע׳ גרדם ב׳ וכ״ה שם בס״א לפי גי׳ המו״ע. [3]) בנו״ג גריזמתה, וכן שם בסוף העמוד אהן דאכל גריזמי וסלת אע״ג דו מברך על גריזמתא בסופא לא פטר סולתא כ״ה לגי׳ המהרש״ס.

מייורזיאום, וזה נ"ל עיקר]. —(א"ב פי' בל"י מין מרק מעורב בציר ומאכל זה היה עולה על שלחן מלכים בקינוח סעודה בזמן קדמון אבל עכשיו נשכח תקונו: גרון [γάρον] בל"י ציר, זומוס [ζωμός] מרק).

☞ גרזקי (פי' בל"פ מקום מפלט אשר תנוס שמה החיה וכבר פי' בע' גדיגוד ע"ש) עד שיכנסנו לגורזקי שלו, בע"ה גרם גדודקי[1]) בע' גדיגוד וגרם גרדלק עיי"ע גרדלקי).

גְּרָט (פי' בל"י γρύτη ובל"ר scruta קביצת סחורה מכלים שונים ושברי כלי מתכת Gerümpel, Trödelwaare) בר"ג דפ' כל הכלי' הנטלי' בשבת (קכ"ג.) מחט דניטל חרירה[2]) או עוקצה זורקה לבין הגרוטאות ובכלי מתכת בפי"א בכלי' (מ"ג) משברי כלים מן הגרוטי[3]). ובפ' הזהב בגמ' כמה תהא הסלע חסירה (ב"מ נ"ב רע"ב) לא יזרקנו לבין גרוטותיו [כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בנוסח' אבל בשדפ"ע הגי' הגרוטאות]. ובע"ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' מכרה או משכנה (נ"ג. והובא עוד בע"ז ע"א: ובבכורו' י"ג:) הלוקח גרוטאות מן הגוים. ובפ' הקומץ רבה בגמ' שבעה[4]) קני מנורה (מנחו' כ"ח.) ת"ר מנורה היתה באה מן העשת [ו]מין הזהב. עשאה מן הגרוטאות פסולה[5]). פי' מסמרות שבורין ושברי ברזל אשר יתאספו ויתקבצו ולש' יון הוא. וי"א כל מיני מתכות השבורין[6]) בין כסף בין זהב. *[אחי"ה קצת מזה ג"כ בסד"ט לרה"ג צד ז' וצ"ל: מן הגרוטים פי' א"ד מן הגרוטות חתיכות של ברזל אשר יתאספו ויתקבצו כגון מחט שבורה מסמרות שבורים כדאמ' לענין מנורה עכ"ל. ונ"ל שחסרון בפנים הוא בפי' רה"ג זה שהרי בהך דמנורה ר"ל במנחו' הנ"ל נראה שגרוטות שברי זהב הם וכפי' רש"י שם ובב"מ שם ולע"ז נ"ג. על כן דעתי נוטה שיש להשלים אחר מסמרות שבורים כפי' הערוך וי"א כל מיני מתכות בין כסף בין זהב ועל זה הביא רה"ג היטב ראיה מענין מנורה, וכדעת י"א אי' ג"כ בתש' גאונים קדמוני' דפ' בערלין צד מ' וז"ל: גרוטאות כסף וזהב שאין עליהן טובע כדקאמר סלע שחסרה זורקה לבין גרוטאות ע"כ. וצ"ל לא יזרקנו וכו'. ורע"ב לכלי' י"א מ"ג פי' גרוטאות כלים שנשתברו מפני תשמישן ונעשה בהן חתיכות קטנות אחרי בלותן נקראין גרוטות ע"כ, וקצת לא בדקדוק כי לא כלים עצמן נקראין כן אבל אסיפת וקביצת כלים אלו. וכן יש להעיר על פי' ר"ב וז"ל: א"ב בל"י שברי כלי מתכת]

* גְּרִי, גְּרָא עיי"ע גר ו'.

* גְּרִיבָא. גְּרִיוָא עיי"ע גרב ג' וע' גריו.

* גְּרַל (מן השם גורל נבנה בהפעיל הגריל Loose werfen פי' ידו גורלות והוא מל"ע جرل הפיל צרורות אבן) יומ' ל"ט סע"ב מצוה להגריל ואם לא הגריל כשר. ושם מ'. מצוה להגריל ולהתודות לא הגריל ולא התודה כשר. ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ג לא הגריל ולא נתוודה כשר, ושם: לאיזה דבר נאמר [לה'] גורלות . . פתר לה ברוצה להגריל. ושם משהגריל חייב על של שם. ירו' יומא פ"ו דמ"ג ע"ג הגריל שלשה וכו' ושם ויגריל עליהם תחלה, ושם ויש אדם מגריל למיתה משעה ראשונה. ירו' תעני' פ"ד דס"ח. ויש מהן היו מגרילין על כל שבוע ושבוע. והשם המופשט הגרלה יומ' ל"ט: הגרלה לאו עבודה היא, ושם מ'. הגרלה מעכבא ע"ש פעמים רבות, שם ס"ג: מביא חברו שלא בהרגלה וכ"ה תמור' ו' סע"ב וכריתו' כ"ה רע"א. ובירו' יומ' שם: הגרלה מעכבת . . אין הגרלה מעכבת, ושם דמ"ג ע"ג כן צריך להגריל עליו פעם שניה או כבר יצא בהגרילו של ראשון כ"ה לנכון בדפ' זיטאמ' ובדפוס קראטאשין בהגרולו. וכמו שנאצל הפעל הגריל מן השם גורל פי' בל"ע جرول צרורות אבנים כן נאמר על נפילת גורל בלשון חכמים מפים מפעל פיים ונגזר מל"י πεσσός צרורות אבן ועיי' עוד ע' פס ב' ומ"ש.

1 גֶּרֶם (פי' בל"ס עצם Knochen והושאל להוראת עצם וגוף הדבר וכן בל"ע جرم פי' גוף) בפ' גיד הנשה בס"ג (חולי' ק"ג סע"ב) אמר רב כהנא[7]) בגרמיתא

---

[1]) אבל כבר מלתי אמורה בעי' גדיגוד כי גי' הכ"י גדורקי. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ול"ד. וכה"ג בעי' חרר ב' מכלי' פי"ג. מ"ה וכ"ה שם במשני' ור"ש הביא שם גם אית דגרסי חדודה ובאמת כה"ג בכ"י ו"ו ב' בכאן ובכ"י מ' לשבת נ"ג. וכן בדפ"ר בכאן הגי' חדידא ובשדפ"ע הגי' חודה וכ"ה בכ"י מ' לשבת קכ"ג. אבל בפי' סד"ט לרה"ג הגי' בכלי' פי"ג מ"ה: חרידה וצ"ל חרירה. ובתוספתי כלי' ב"מ פ"ג הגי' כדפ"ע מחט . . . שניטל עוקצה טמאה מפני חודה ניטלה חודה טמאה מפני עוקצה אבל בעי' עקץ אי' גם בשדפ"ע חררה וכ"ה בנוסחאות בשבת שם ושם, ובכ"י א"פ הובא בד"ס לשבת נ"א. צד נ"ב ובפסיקתי רבתי פט"ו ג"כ הגי' חרירה עיי"ע גסטר ג' ובפסיקתא דר"כ צד קס"ג: כחררה של מחט ובמדי' שהש"ר פי' פתחי בט"ס כחורה וכבר הגיה הרב החכם ר' שלמה באבער פסיקתי' שם הערי' קל"ד שצ"ל כחרורה וצ"ל כחרירה. וכה"ג במפתח לרבינו ניסים בפ' במה בהמה (צד ל"ה: לדפי הספר) ופירשו אביא אי"ה בעי' חרר ב' ור"ן בחידו' לשבת קכ"ג. גרס חררה. [3]) נ"ל שנשמט הקו מעל י' וצ"ל הגרוטים וכ"ה בנוסחאות, וכן גי' רה"ג בסד"ט צד ז' אצל הגי' הגרוטות וכ"ה בפי' רע"ב. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובפר"ע נשמט בטעות. [5]) בתוספ' דחולי' פ"א הגי' משונה קצת. [6]) כ"ה בכ"י פאריז. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב', וכן בנוסחי, אבל בכ"י ה"ב א"ר פפא, ובדפ"ע אמר רב הונא

זעירתא [1] פי' אבר קטן שיש בני אדם שבולעין אותו [2]. בפ"ק דברכו' בגמ' וחכמים אומרי' (ה': ובפ' יש נוחלין ומנחילין בגמ' סדר נחלות (ב"ב קט"ז.) והאמר ר' יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר [3] פי' י' בנים היו לו ומתו ומצער ומרוב החביבות היה נושאו ואדם קדוש כר' יוחנן היאך היה נושא עצם המת ומיטמי בכל שעה אלא אותו עצם שן היה ושן המת אינו מטמא דתנן בפ"ג באהילות (מ"ג) ובפ' כה"ג ונזיר בגמ' מלא תרווד רקב (נזיר נ"א.) כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער והצפורן ובשעת חיבורו הכל טמא, וזה תלוש היה ומפורש בר"ג דם הנדה (נ"א). כל דבר שהוא עם אדם כשנולד ואין גזעו מחליף מטמא לאפוקי שן אע"פ שאין גזעו מחליף אין נולד עמו [4] השיער והצפורן אע"פ שנולדו עמו גזען מחליף לפיכך אינן מטמאין אבל רמ"ח איברים טמאין במת אפי' כשנפרשו לפי שנולדו עמו ואם תחתוך אחד מהן אין גזעו מחליף. פ"א כשהיה הולך לבית האבל מוליכו עמו כדי לנחמם כלומ' ראו מה אירע בי דין גרמא דעשיראה ביר וצערי גדול משלכם. *[אחי"ה וכפי' הראשון פי' ג"כ הרשב"ם בב"ב שם ושט"מ לברכו' וידוע ששט"מ זו הנדפסת בספר ברכה משולשת לא שייכ' לרב צלאל אשכנזי ובאמת בשט"מ לב"ב לי' זה הפי'. אבל רש"י לברכו' פי' בע"א ע"ש. ושני הפירושים הובאו בשם הערוך ביוחסין הנ"ל. ורבינו לוקח פירושו מר' שרירא גאון והה"ג כי הם פירשו כן כנרא' מספר מפתח לר' נסים גאון צד י"ג ע"ש. — והקבוץ ביצ' י"א. תברא גרמי עיי"ע תבר א'. ב"ב נ"ה. הביתא דגרמי ובע' אודרא הגי' דגרמא. ב"ר פצ"ח מה חמור זה גרמיו ברורין וכו' וכן בדניאל ו' כ"ה וכל גרמיהון הדקו. ובב"ב כ"כ. אדמגרמיתו גרמי עיי"ע גרם]—. (א"ב ל"מ זה חמור גרם (בראש' מ"ט, י"ד) ותרג' עצם מעצמי (ב', כ"ג) גרמא מגרמי).

2 גְּרַם (מענין הראשון פי' כמו עצם וגוף das Wesen, (Selbst בפ' שלשה שאכלו בגמ' נשים (ברכי' מ"ח.) איבריך שתייה אייתו ליה כסא אחרינא ובריך [5] ר' שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד [6] פי' הוא סבר כיון דשתא כסא הוה ליה כמ' שאכלו דגן וא' ירק ויין הרי הוא כירק ומאי דעבד לדעתיה לחודיה עבד ולית הלכתא הכי. * [אחי"ה ורש"י פי' לגרמיה הוא דעבד: אין אדם מודה לו ע"כ ובירו' שם מפורש כן וז"ל א"ר יוחנן חולקין על ר' שמעון בן שטח [7] — ובפרק כירה בגמ' בי"ה אומרים אין מחזירין (שבת ל"ח:) אמר ר' אמי ר' תדאי לגרמיה הוא דעביד [8] דאמר אבל הניחן ע"ג קרקע אסור. הכי אמר רב יוחנן אפי' הניחן ע"ג קרקע [מותר]. ובפ"ק דתענית בסוף הפרק (י"ד רע"ב) גזר י"ג תעניות ולא אעני סבר למגזר טפי א"ל ר' אמי הרי אמרינן אין מטריחין על [9] הציבור יותר מדאי אמר [ליה], ר' אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד [10]. ובפ' ואלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק כ"ה:) כי נח נפשיה דר' יוחנן יתיב עליה [11] ר' אמי ל"ז [12]) אמר ר' אבא בריה דר' חייא בר' אבא ר' אמי מאי דעבד לגרמיה הוא דעבד. פי יש מפרשי' אלו שני מעשים דר' אמי כפי' הראשון לדעתיה עבד וחולקין עליו חבריו, וי"מ לגרמיה עבד שלא היה יכול להתענות [13]. (א"ב פי' לעצמו). * [אחי"ה וכפי' זה נמצא כמה פעמים בירו' ד"מ ירו' תרומו' פ"ז דמ"ד ע"ד תמן בשם גרמיה והכא בשם בר קפרא פי' שם בשם עצמו וכאן בשם ב"ק. ירו' ערלה פ"א דס"א. הכא גרמיה אמר. ירו' עירובי' פ"ג דכ"א. וירו' קידוש' פ"ב דס"ג. בשם גרמיה. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג קטר גרמיה בחבלא. ירו' תעני' פ"ב דס"ה סע"א נתקושש גרמן עד דלא נקושש חורנין, ובבבלי סנהד' י"ח: י"ט. ב"מ ק"ז סע"ב ב"ב ס' רע"ב כתוב תחת זה: קשט עצמך ואח"כ

---

[1]) בנו"ג בגרומיתא. [2]) ורש"י פי' עצם קטן שעל כף הירך. . ואין אדם לועסו אלא בולעו. [3]) כ"ה בדפ"ר בשתי הפעמים ובשדפ"ע בירו, וגי' ביר הביא בשם הערוך ג"כ ספר יוחסין השלם צד ק"ג סע"ד וע"ש. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וב"ר אבל בדפ"ע בטעות אע"פ שגזעו מחליף לא נולד עמו. [5]) רבינו היה מקצר וז"ל הגמרי' שם יהבו ליה כסא לברוכי א"ל היכי אבריך ברוך שאכל ינאי וחבריו משלו שתייה לההוא כסא יהבו ליה כסא אחרינא ובריך. ורמ"ל יען שהלך אחר ציון של טעות הנסמן בדפוסי ערוך ברכו' נ' ומאשר לא מצא שם את מבוקשו השמיט כלל את מאמר הערוך ופתח ר"ש בר שטח וכו'. וכן לא יעשה. [6]) בנו"ג בט"ס א"ר יוחנן וכבר מחקו הגרי"ב וקצת תימה שלא הביא ראיה מזה הערך שגם רבינו לא גרס לגי' תיבות הללו וכן לי' במקומות שהביא בעל ד"ס לברכו' צד קב"ח וגם הוא לא חש להזכיר את הערוך וגי' ר' שמעון גם בכ"י מ' וכ"ה בירו' ברכו' פ"ז די"א: ושם יש שינויים גדולים בנוסח והובא בספר מפתח לרבינו ניסים ז"ל צד כ"ב: [7]) וגי' ומאי דעביד אי' לנכון בכ"י ה"ב ושם לי' לנכון תיבות „פי' הוא סבר" השגיים דטיותרין הן. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, וה"ב, ובדפ"ע נשמטי מלת תדאי. ובנו"ג המאמר אבל הניחן וכו' קודם אמר ר' אמי וכו' ורבינו לפירושי דמלתא הביאו ומשנה הסדר. [9]) וכ"ה ברי"ף ובראש"ש וכ"ה בכ"י מ', ובנו"ג את. [10]) השלמתי מלת ליה עפ"י כ"י מ' שכן גרס אבל בדפ"ע חסר בט"ס, ובנו"ג אמר ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא רבי אמי דעבד וכו' זה יותר עדיף עיי' ד"ס לתעני' צד ל"ח וקצת תימה שלא העיר על הערוך. [11]) וכ"ה בע"י ובכ"י מ' עלוייה, ובנוסחי לי'. [12]) ובדפ"ר בט"ס ז"ל וצ"ל ז' ולי' וכ"ה בדפ"א ובכ"י ו"ו כתוב במספר שבעה ושלשים וכ"ה בנוסחי. [13]) וכפי' הראשון פירש"י בשבת ובמ"ק, וכפי' השני פירש"י בתעני' שם.

קשט אחרים, ב"ד רפע"ה כהדה תרנגולתא דמנערה גרמאה ובנ"א דמנערה אגפה מן קיטמא, ומנ"א הזו נשמע שהוראת אגפה כמו גופה והוא כמו גרמאה (ובקצת דפוסי' גרמה) פי' עצמה, ובשהש"ר פ' אתי הגי' דמנערה גפא עיי"ע גף י', ונאמר עוד על עצם וגוף הדבר אף שאינו מבעלי חיים ד"מ ביצ' י"א: חולין קי"ג, מלח (ליה) גרמא גרמא, פי' כל אחד בפני עצמו, ירו' פסחי' פ"ט דל"ז, ירו' כתו' פ"ג דכ"ח, ופ"ט דל"ב ע"ד כל גרמא אמרה פי' עצם וגוף הדבר אמר רק . . וגם בל"מ נופלת מלת עצם בדרך השאילה על עיקר גוף ועצם הדבר ד"מ עד עצם היום הזה, בעצם תומו עיי' רמב"ן לויקרא כ"ג, כ"ח, וגדולה מזו מצינו גם גרם בל"מ הושאל כמו עצם וזה מה שכתוב במ"ב ט', י"ג אל גֶּרֶם המעלות פי' על עצם המעלות כלומ' אל המעלות עצמן עיי' רד"ק בשרש גרם וכן מחברת הערוך לר"ש פרחון ע' גרם] —

גְּרַם (בל"ע ‏جرم‏ פי' הסב איזה דבר ע"י פעולה רעה Schlechtes, Schaden verursachen; והשֵׁם גרמי: סיבת הפסד) בפ' הגוזל רבה בסוף הלכה הנותן לאומנים לתקן (בבא קמא ק'.) מאן דאין דינא דגרמי [1]) ר"מ וסבירא לן כותיה ומסקנא (שם בסוף העמוד ובב"ב ב' סע"א) מיהא דתנן (עיי' התוספ' שם ד"ה מחיצת) מחיצת הכרם שנפרצה אומר לבעל הכרם גדור גדרך נתייאש ולא גדר הרי זה קידש וחייב באחריותו. פי' חייב לשלם הזרע דקיימא לן (ב"ב כ"ו.) זה סומך לגדר וזרע וזה סומך לגדר ונוטע. [2]) וכיון שנפרץ הגדר נתערבו ונאסרו תבואת הכרם והזרע ומפני שלא גדר גרם לזרע להיאסר לפיכך נתחייב בעל הגדר לשלם דמי הזרע שנאסר נתברר כי אע"פ שלא עשה מעשה בידים אלא ישב ולא גדר וגרם היזק לחברו חייב וכן הלכה. [3]) ופי' דיני דגרמי לישנא דמגרם כמו (ברכו' ה': כ"ז: שבת ס"ג. יומי פ"ה. יבמות ס"ד. ב"ק פ"ג. סנהדר' ז'.) גורם לשכינה שתסתלק מישראל. גורם גלות לבניו (ברכו' ח'. יומי ל"ח: סנהדר' ק"ד.), ותנן בזה הפרק (ב"ק צ"ח:) הבנאי שקיבל עליו את הכותל לסותרו וכו'. [4]) עד ואם מחמת המכה נפל חייב וקי"ל הלכה כי האי סתמא. * [אחי"ה וכן מקשינן להאי כללא בבכורו' כ"ח: לימא תנן סתמא כר"מ דדאין דינא דגרמי וכן אמרינן בב"ק קי"ז: זיל לגבי ר"ש בן אליקים ור' אלעזר בן פדת דדייני דיני דגרמי, ועוד מצינו גרמה והיפך מן עשייה בידים: ב"ק קי"ט, ה"מ היכא דקעביד בידים אבל גרמה לא, שבת ק"כ: עשיה הוא דאסור גרמה שרי, בב"ב כ"ב סע"ב זאת אומרת גרמה בנזקין אסור וע"ש התוספות ד"ה זאת שהביאו דעת הריצב"א דדינא דגרמי היו מטעם קנס ולכך כל היזק המצוי ורגיל לבא קנסו חכמים ע"ש, וכן העלה לדין ההגה בהלכות נזיקין בחושן משפט סי' שפ"ו סק"ג אבל הש"ך השיג עליו ע"ש באריכות, ובב"ק ס', דעת רב אשי גרמא בנזיקין פטור, והנה לדעת רש"י ורא"ש והרבה פוסקים שהובאו בש"ך שם אין חילוק בין גרמי לגרמא אבל הרמב"ם פוסק דגרמי אסור ולכן פסק כרב אשי בהך דליבה וליבתו הרוח בב"ק שם עיי' הש"ך בחושן משפט סי' ת"ח סק"ד, ועוד נקט כלל גדול בידך וזה מה שכתב בעל נמוקי יוסף בפ"ט דב"ק וז"ל שלשה לשונות אמרו חכמים בנזקין: היזק שאינו ניכר, וגרמא בנזקין, ודיני דגרמי, היזק שאינו ניכר הוא דבר שאין נזק ניכר בו כלל והרי הוא עומד בעינו כגון חמץ שעבר עליו הפסח וכיוצא בו שיכול לומר לו הרי שלך לפניך. דיני דגרמי הוא דבר שהזיקו ניכר אלא שלא עשה בו מעשה כמוחל שעבודו של חברו דדבורא בעלמא הוא וכן להניח המחיצה פרוצה עם שאומר לו גדור דברי היזקו, גרמא בנזקין הוא דלא ברי היזקו כגון מניח סולם אצל שובך שגורם לו שקופצת שם הנמיה אבל איפשר דלא אתיא נמיה ולפיכך פטור עכ"ל, ועיי' פחד יצחק ע' גרמא השטות שנמצאו בין גדולי הפוסקים בגרמא דנזקין,— והפעל מורגל בדרז"ל ד"מ בפסחי' ה': כ"ט: כתובי' ל"ד, ב"ק ע"א: צ"ח: ק"ה: שבועו' ל"ב, ל"ג, דבר הגורם לממון כממון דמי, ועיי"ע דבר א', ברכו' ז': וילק' תהלי' רמז תשנ"ג מנלן דשמא גרים וכו', סנהדר' פ"ז, וילק' שופטי' רמז תתק"י מלמד שהמקום גורם, חגיג' י"ג: וילק' ריש יחזק' מי גרם לי שאהיה שמש לעובדי פסילים עונותיהן של ישראל הן גרמו לי, מ"ק כ"ה, ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה, ע"ז י"ט סע"ב מאן קא גרים לה וכו', ירו' יבמות פ"א ד"ג רע"ג כל דבר שהוא בא מחמת הגורם בטל הגורם בטול האיסר ודבר שאינו בא מחמת הגורם אע"פ שבטל הגורם האיסור במקומו, וביבמו' פ"ג ד"ד רע"ג ושם פ"ד

---

[1]) כ"ה הרגל הלשון בב"ק צ"ח: ובכתובי פ"ו: וכן גי' הרא"ש בב"ק ק'. ובגו"ג ר"מ הוא דדאין דיני גרמי. [2]) רבינו פי' כן אבל בב"ב שם ובדף י"ח. אי' זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן. [3]) וקרוב לזה פי' רגמ"ה בכ"י ב"ב לדף ב'. [4]) כה"ג ג"כ במשני' של ירו' ובריי"ף אבל בבבלי ובמשניו' אי' לסתור את הכותל.

ד"ו רע"א ע"ש. ב"ר פל"ט לפי שהדרך מְגָרמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וכו'. ובב"ר פס"ה דרש יששכר המור גרם (בראש' מ"ט, י"ד) יששכר חמור לגרמיה וצ"ל גרמיה עיי' מ"כ בשם אות. אמת ובילק' ויחי רמז קס"א גרס: חמור גרם לישׂשכר, וכ"ה בב"ר ספצ"ט חמור גרם אותו]— (א"ב תרג' אנכי סבותי (ש"א כ"ב, כ"ב) אנא גרמית) [1]

גְּרַם (פי' בל"ע נוטה מן הדרך עיי' סוף הערך (abbiegen, d. h. das Messer abseits lenken בהלכ' קמא דחולין (ט'.) אמר רב יהודה אמר שמואל כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה: אסור לאכול משחיטתו; ואלו הן הלכות שחיטה שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור. מאי קא משמע לן כולהו תנינא. פי' אלו כולן שנויות במשנתינו מה בא שמואל ללמדנו [וכן פירש"י בחולי' שם]. שׁ ה י י ה דתנן בפ' שני (חולי' ל"ב.) נפלה סכין לאחר שהתחיל השחיטה והגביהה נפלו כליו והגביהן השחיז הסכין ועף ובא חברו ושחט אם שהה כדי שחיטה אחרת פסולה [2]. ד ר ס ה דתנן בפ' שני (שם ל':) התיז את הראש בבת אחת פסולה. ח ל ד ה דתנן בפ"ב (ל"ב.) או שהחליד את הסכין תחת ס י מ ן השני [3] ופסקו רב ישבב אומר נבלה. ה ג ר מ ה דתנן בפ"א (י"ח.) השוחט מתוך הטבעת ושייר בה מלא החוט על פני כולה כשרה. הא לאו הכי פסולה. ע י ק ו ר דתנן בפ"ב (ל"ב.) שחט את הושט ופסק את הגרגרת או שפסק את הגרגרת ואחר כך שחט את הושט וכו' [4]. ותו בפ' אותו ואת בנו תנן (פ"א:) השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פטור מאותו ואת בנו [5] וכן תנן בפ' כסוי הדם (פ"ה.) דפטור מכסוי הדם [6]. פי' ש ה י י ה לאחר שהתחיל לשחוט בוושט אם נפל סכין מידו ושהה קודם שיחזור לגמור את השחיטה כדי שיגביה בהמה אחרת וירביצנה וישחטנה דקה לדקה וגסה לגסה ועוף לעוף בכל הענינים ששהה ביני ביני כשיעור הזה פסולה פחות מכאן כשרה [7]. אבל אם שחט במקצת מן הקנה של בהמה ושהה כשיעור הזה לא חיישינן לה ואם שחט רובו או חציו ושהה כשיעור הזה פסולה [8]. ובעוף אין שהייה אלא בושט אבל בגרגרת לא דאי שחט מקצת ושהה לאו כלום הוא [9]. ופסוקת הגרגרת ברובא פסולה במה דברים אמורים בבהמה או בעוף שלא ע"י סכין [יפה] אבל אם שחט העוף בסכין יפה אם שחט מקצת ושהה לא חיישינן דאי רובו כשר ואי חציו כשר דמה נפשך אי מחצה על מחצה כרוב הוא שחטיה לרובה דגרגרת וכשרה ואי מחצה אינו כרוב הא לא עבד ולא כלום וכי שהה כדי שחיטה אחרת וגמר שחיטתו כשרה [10]. ד ר ס ה כיצד היה שוחט והכביד ידו על הסכין

---

[1]) הרבה בתרגי עיי' הדוגמאות בעמת"ר ללעווי. [2]) התיבות המסומנות מפירושו של רבינו. הן ותיבת א ח ר ת נוספת גם בציון המאמר בה"ג הלכ' שחיט' וכן בפי' רע"ב והוא עפ"י פי' הגמ' ל"ב. מאי כדי שחיטי אמר רב כדי שחיטת בהמה אחרת. [3]) תיבת סי' מפי' רבינו הוא וכ"ה בפי' רע"ב. [4]) וכן פירש"י ל"ב. ד"ה ופסק את הגרגרת. [5]) בנו"ג מ ש ו ם אותו וכו'. [6]) בנו"ג פטור מלכסות. [7]) ובכ"י פאריז יש כאן הערה מחכם אחד וז"ל לא מסתברא דמסקינן אפי' בהמה לעוף וק"ל כוותיה ודווקא כדי שחיטת בהמה אחרת שהיא מוטלת כבר לשחיטה ואינו צריך להגביהה ולהרביצה דלא מיחסרה אלא שחיטה בלבד והיינו שיעורא זוטא והאי דאמרי במערבא משום דרי יוסי בר חנינא כדי שירביצנו לאו הילכתא היא ע"כ. אבל לפע"ד לא מוכרח כן שהרי רבינו פסק כבה"ג שנקט הך דאמרי בי מערבא משמיה דריב"ח ועיי' תוספי ל"ב. ד"ה ושמואל אבל לענין שהיית עוף פסקינן לדעת י"א שהובא בי"ד סי' כ"ג סק"ב ששיעורו כדי שחיטת רוב סי' אחד בלי הגבהה והרבצה ועיי' רש"י שם ד"ה דקה לדקה וכ"כ הסמ"ג ושכן נתפרש בה"ג הלכה למעשה וכן פסק הסמ"ק והמדרכי. [8]) וגם כאן יש בכ"י שם הערה בזה"ל לא מסתברא אלא אם שחט חצי קנה ושהה כשיעור מידי דהוה אחצי קנה פגום דתניא (חולי' כ"ט.) הרי שהיה חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא וגמרו כשרה ודוקא רוב הנראה לעינים. [9]) שטת רבינו זו הובאה בשם הערוך באו"ז הלכי שחיטי סי' שע"ח. [10]) כל זה עיי' ברף כ"ח: וכ"ט. וגם כאן הערה בכ"י שם וז"ל ולא מסתברא דאסיקנא דכולי עלמא לענין שחיטה בעינן רוב הנראה לעינים וכי איתמר דרב ודרב כהנא [וכו', כצ"ל]. וכיון דכן הוא משכחת ליה לשהייה בגרגרת בעוף בששחט רוב שאינו נראה לעינים ודוקא כשאין בסכין שתי צווארין אבל אם יש בסכין שיעור שני צווארין בין הוליך ולא הביא בין הביא ולא הוליך כשרה. ע"כ וכתב על זה עוד שם וז"ל: ויטהר מן הדא אל תפסיר לאן קול אלמשנה הצי אחד בעוף שחיטתו פסולה אן דלך מכצול באל ושט לא באל קנה ואנה אדא שחט הצי קנה בעוף לא הויא שחיטתו פסולה מידי דהוי החצי קנה פגום בל יכמל קיל יהא רוב הנראה לעינים יתרון כשרה והביא (?) פסולה ע"כ ובלי ספק הערה זו שייכת להחכם אלטרה אשר מדרכו להוסיף ולפרש דברי הערוך כלש' ערבי ועבר. וזו העתקת המאמר הנ"ל: ويظهر من هذا التفسير لان قال אלמשנה וכו' ان ذلك مخصول באל ושט لا באל קנה وانه اذا וכו' החצי [צ"ל כמו בחולי' כ"ט. ח צ י ן] קנה פגום بل يكمل قيل יהא וכו' פירושו בלש' עבר כן הוא: וגלוי נראה מן הפירוש הזה כי מה שאמרה המשנה חצי אחד בעוף שחיטתו

וחתך את הוורידין [1] בבת אחת ולא הוליך ולא הביא פסולה ואם הוליך והביא כשרה, דרסה לשון כמו דרוסת הארי [2]. חלדה כגון שהכנים הסכין בין העור לסימנין או בין סימן לסימן אי נמי הוי מזיא או עמרא עילוי אפקותא או רקעתא דמידבק בקירא או בקנדרוג או בסנדרוס ועייל סכינא תותייהו ושחט פסולה [3]. פי' מזיא שיער [4], עמרא צמר; אפקותא צואר; קנדרוג דבק; סנדרוס עיטרן היוריקועים דקים הרבה ביותר שנעשין מן הברזל ומושחין אותן בששר ומתראה כמו זהב מנאין בו הבנינים והוא לשון ישמעאל [5]; רקעתא סמרטוט [6]. מאי לשון חלדה כחולדה הדרה בעיקרי בתים דמיכסיא (חולי' כ׳:). הגרמה משיפוי כובע ולמעלה פסולה, למטה כשרה (חולי' י"ט. ע"ש). עיקור היה שוחט ופירכסה הבהמה או שהיכת ראשה לארץ ונתעקרו הסימנין פסולה. * [אחי"ה ועיי' פי' בה"ג שם צד קכ"ו סע"ב ורע"ג, ודע שרש"י פי' בחולי' ט'. הגרמה בזה"ל השוחט מתוך הטבעת הוה הגרמה . . . ולשון הגרמה שמכריע ידו לצאת חוץ ממקום הכשר שחיטה וכו' והרמב"ם הובא בי"ד כ"ד סקי"ב פי' הגרמה כיצד זה השוחט בקנה ולמעלה במקום שאינו ראוי לשחיטה או שהתחיל לשחוט במקום שחיטה ושחט מעט והטה הסכין חוץ למקום שחיטה וכו' ומעתה נ"ל לגזור המלה מל"ע خرم פי' נטה מני דרך abweichen, abbiegen כלומ' הטה לסכין לצאת מן הטבעת וכן פירש"י בחולי' י"ח. ד"ה השוחט מן הטבעת (אבל בפי' למ"א ט', י"ג פי' בע"א ע"ש). ויפה פי' הרשב"ם לב"ב פ"ח: ד"ה היה שוקל: וכן הגרמה דשחיטה נמי לשון הכרעה והטייה הוא שמכריע ומטה את הסכין חוץ למקום שחיטה, וההפעיל מוגרמת והגרים עיי' כל הסוגי' בחולי' י"ח: והלאה. ולפי פירושינו כי גרם בל"ע הרשומ' ענינו נוטה מן הדרך נוכל להסביר התרגום משלי ה', י"ט שתרגם באהבתה תשגה תמיד: וברחמותה תגרם תדירא והוא עפ"י מה שדרשו רז"ל בעירו' נ"ד: והובא בילק' משלי סרמ"ז תתקל"ז ועוד בירו' ברכו' פ"ה הל"א ד"ט. ע"ש שדרשו תשגה מלשון שוגג ופתי עיי' רש"י שם ולמשלי שם וזה כונת התרג' ע"י אהבת תורה נטה מני דרך ותהיה שוגג בשאר עסקיך וכן הורה שגא בל"ס נוטה מני דרך ותרגם תשגה כמו תשגא. אבל המתורגמן גרם: תגרס והוא מלש' גירסא]—

גְּרַם = גְּרוֹמָה (פי' בל"פ کرم גדול, הרבה ויתר על מדתו gross, reichlich, das Mass überschreitend) בזבחי' סוף הלכ' דפ' קדשי קדשים (ס"ב:) א"ר ירמיה באמה גרומה ובב"ר פ"ב אלה תולדות השמים: והולד יוצא אמה גרומה ממעי אמו [7]. בסוף פ' ששי בשקלים (הלכ' ז' דף י"א.) וארכן אמה גרומה בגזרי עצים מיירי [8]. ובפ' המוכר את הספינה בגמ' הסיטון (ב"ב פ"ח:) היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין פי' תוספת. * [אחי"ה וכ"ה במשנ' בב"ב שם, וגי' גירומין ג"כ בשט"מ לב"ג אבל בלשנ' שבמשניו' גרומיו וכ"ה בפי' הרשב"ם ובמשני' ירו' גירומים. ופירושו של רבינו נעתק מפי' רגמ"ה ב"ב כ"י שפי': נותן לו גירומין תוספות משקל ע"כ וא"כ יפה גי' רבינו אמה גרומה בריי"ש (ועיי' תוספי' זבחי' ס"ב: ד"ה באמה) ופירושו אמה מרווחת בלי צמצום, וכגי' הספרים בדל"ת שיעורו בהיפך אמה חסירה ומצומצמת.

פסולה היינו אם זה נחתך בושט ולא בקנה יען כי שחט חצי קנה בעוף לא הויא שחיטתו פסולה מירי דהוי חצי קנה פגום ולא גמרי [עליו] נאמר יהא רוב הנראה לעינים יתרון כשרה והביא [אולי צ"ל והמיעוט] פסולה. [1]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר, אבל בשרפ"ע הגי' הסימנין. [2]) עיי"ע דרס. [3]) כל זה נעתק כמעט אות באות מבה"ג הלכו' שחיטי' צד קכ"ו סע"א וז"ל שם הלדה היכי דמי כגון דקשחיט טבחא ועייל רישא דסכינא בין משכא דחיותא לסימני או בין סימנא לסימנא. אי נמי איכא מיזיא או עמרא עילוי אפקותא דחיותא ועייל סכינא מתחותייהו ושחט אי נמי רוקעתא דמידבק בקירא או בקנדרוג או בסנדרוס [וצ"ל בסנדרוס]. והובא זה דבה"ג באו"ז הלכ' שחיט' רסי' שע"ח ושם בט"ס בגידא וצ"ל בקירה, ועוד הובא בתורת הבית הארוך לרשב"א ז"ל בית שני שער ראשון צד כ"ד: וכן פסקינן בי"ד סי' כ"ד סק"ח. ועיי' עוד מה שהביא הרב החכם משה שטיינשניידער מדיני הלכות שחיטה בלי ערבי במ"ע רא"ג ח"ב צד ע"ז. ועיי' עוד בפ"ב דמבוא צד ט"ו אות י'. [4]) עיי"ע מז א'. [5]) כ"ה רק בכ"י ו"ו, ל"ד וב"ר אבל מלת עטרן חסרה בכ"י, ובדפ"ע חסרה שורה שלמה. [6]) ודע כי קנדרוג ל"פ הוא = كندرك מין דבק Gummi סנדרוס בל"ע ופ' سندروس ובל"י ורו' σανδαράκη sandarax, ובלא"ש Auripigment, rother, mit Schwefel verbundener Arsenik רקעתא הוא ל"ע ῥάκα פי' מטלית וסמרטוט Stück Lappen, Fetzen. [7]) בנו"ג והולד יוצא ממעי אמו באמה גרומה. וגי' גרומה ג"כ בזבחי' ובירו' יומי פ"ד דמ"א ע"ג עיי"ע גמד ב'. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, אבל בדפ"ע חסר. בכ"י מ' הגי' גרומה וכ"ה בירו' שקלי' פ"ו ד"נ: אבל בדפוסי' בש"ס בבלי גדומה.

ובתוספ' בכורו' פ"ה אצבעותיו גרומות פי' גדולות יותר מדאי. וה' לעווי בעמת"ל ע' גרם כתב בהיפך פי' אצבעותיו קצרות וזה ממה שגוזר המלה מל"ע ~~~ פי' חתך וכן טעה החכם פליישער בהוספותיו צד תל"ז בענין גרומיו, ע"ש. ולעווי גרס בשם הערוך גרומון, ואין האמת אתו. ורמ"ל צרף דברי רש"י לדברי הערוך! —

גַּרְמִד (פי' גַּרְמִידָא, וגומידא בל"ס אמת הזרוע (Elle, Ellenbogen בפ' איזהו נשך בגמ' כיצד לקח הימנו חטין (ב"מ ס"ד.) מאן דיהיב זוזא לגינאה אקרי וקא אזלי י' קרי בני זרתא ואמר ליה יהיבנא לך בני גרמידא. גרמידא [כמו] גמד ארכה (שופטי' ג', ט"ז) תרגומו גרמידא. * [אחי"ה וכנ"ה בפסחי' ק"א: דלא הצב גרמידא, ושם: דלא הוי גרמידא, והקבוץ: שבת ק"י. לירכביה ארבע גרמידי; עירו' נ': תרי אלפי וארבע גרמידי. סוכ' נ"ג: שיתסר אלפי גרמידי, ושם המיסר אלפי גרמידי, ושם סומכא דארעא אלפי גרמידי. גיטי' ס"ח: שקל קניא ומשח ארבעה גרמידי וכי' לית ליה בהדין עלמא אלא ארבעה גרמידי וכו', סנהד' ז'. פוריא בר שיתין גרמידי. וכן נקראה אמה על אמה Kubikelle בעירו' י"ד: מי מקוה ארבעים סאה כמה הוו להו חמש מאה גרמידי. ב"ב כ"ו: כמה הוו להו (בית סאה) תר' אלפים וחמש מאה גרמידי] —

גְּרַמַטְיוֹן (-γραμματεῖον, Schriftstück, Contrakt) מדרש שמות רב' פן החודש הזה לכם (פט"ו) ומאימתי כתב לו הגרמטיו? מאיזה חדש בכמה בחדש פי' בל"י שטר חוב). * [אחי"ה בנו"ג הגרמסיון וט"ס הוא. וכן היה מונח כבר לפני בעל מ"כ ופי' ע"י גרמס עיי"ע] —

גְּרַמְמַיָא (בקצת ציוני' צ"ל גִּמְמֶרְיָא Cimmerii עיי"ע אפריקי; ובקצת ציונים כמו גֶּרְמַנְיָא (Germanier בפ"ק דיומ' בגמ' דלשכת פרהדרין (יומ' י'.) גומר זו גרממיה מגוג זו גינתא [1]. ובפ"ק דמגילי' בסוף הלכה אבל זמן עצי כהנים (מגילי' ו' סע"א ורע"ב הובא בילק' תהלי' ק"מ רמז תתפ"ח) זממו אל תפק (תהילי' ק"מ, ט') זו גרממיא של אדום. [2]) תר' ירו' בני יפת גומר ומגוג (בראש' י' ב'; ד"ה א', א', ה') ושום אפרכיותהון אפריקי וגרממיא. וכן בב"ר פל"ח (פל"ז) ס"א גרמניא [3]). מבית תוגרמה (יחזק' כ"ז, י"ד ועיי' תרג' ליחזק' ל"ח ו') תרג' ממדינת ג ר מ מ י א [4]). (א"ב נקרא בל"ר גרמניא [5]). חמחוז הנקרא לנו ארץ אשכנז ובירו' דמגילי' פ"ק (דף ע"א:) כתוב גמר גרממיא מגוג גותיא והיא מדינה צפונית אשר ממנה יצאו מחריבי ממשלת רומי). * [אחי"ה וכבר מלתי אמורה בענין הזה בע' אסיא ג', אפריקי, ברבר, וע' גנת ע"ש היטב].

גַּרְמַן (נ"ל שהוא ל"ס גרומי לוח אשר עליו מבדילין צמר גפן מפסולת ועיי' בסוף הערך) בפ' המוכר את הספינה בגמ' מקום שנהגו למוד (ב"ב פ"ח רע"ב) אמר רב פפא בגרמיני. פי' מאזנים ששוקלין בהן ברזל שחוק וזכוכית שחוקה. * [אחי"ה זה הפי' נעתק מפי' רגמ"ה ב"ב כ"י וז"ל אמר רב פפא דגודמני ש ש ו ק ל י ן ב ה ן ב ר ז ל ש ח ו ק ו ז כ ו כ י ת ש ח ו ק ע"כ ובנו"ג דיגרומי וברשב"ם שם הגי' דגרומי ופי' הן צורפי נחושת וברזל נפחים ששוקלים חתיכות גדולות וכ' ובשלחן ערוך חו"מ סי' רל"א סקי"ג מפרש כמו כן מוכרי עששיות של ברזל וכיוצא בהם וכו' אבל בשט"מ לב"ב מצאתי כתוב וז"ל פי' גרומי פסולת של צמר גפנים והוא הנקרא בל"ע חב אלקטן [القطن Wolle] ע"כ ועם זה הפי' היפה עולה מ"ש בתחלת הערך בגזרת המלה מל"ס].

גֶּרְמַן (פי' אחד מבני גרמניא והושאל על איש לבן ביותר היפך מכושי שהוא שחור ביותר). בפ' ב' בנגעים (מ"א) בהרת עזה נראית כגרמני כיהה והכיהה ככושי עזה [6]). ובב"ר פפ"ז (פפ"ו) ויוסף הורד מצרימה: בכל מקום גרמני מוכר כושי [וכאן כושי מוכר גרמני] פי' ל ב ן ב י ו ת ר. * [אחי"ה כ"ה בפי' רה"ג הנ"ל וכ"ה בר"ש וברע"ב. אבל הרמב"ם גוזרו מלשון גרם עצם, וקשה להלמו! וכן נקרא עבדו של ר' יהודה נשיאה אולי שהיה לבן ביותר, גם היה Germanicus שם הכנוי אצל מלכי הרומיים. ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: גרמני עבדיה דר' יודן נשייא, ובירו' שבת פ"ו ד"ה ע"ג בט"ס גרמניא, ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב. גרמנא. — ובעל כ"כ הביא עוד גרמן מפסיקתא דויהי בשלח ורומז על ע' קלק. ואמת כי כן הגי' בדפוסי' אבל בכ"י של ערוך לנכון הגי' גרמך ויפה תיקן כן הרב החכם שלמה באבער בפסיק' דר"כ צד פ"ט:

---

[1]) עיי"ע אפריקי ושם הצגתי הנוסחאות השונות ותיקונים. [2]) ובכ"י מ' הגי' אלו גרמומיא של רומי וכ"ה בעיי' ובילק' כ"י עיי' ד"ס מגלה צד ט': [3]) וכ"ה בב"ר לפנינו. [4]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד וה"ב וכ"ה בתרגי' אבל בדפ"ע בט"ס גרמניא. [5]) Germania [6]) בנו"ג בגרמני, ובמשניות בגרמוני אבל רה"ג בסד"ט צד כ"ו גרס כגרמני ואחריו נגרר רבינו גם בגי' גם בפירוש.

הערה קס"ט וצד צ"ג, הערה רכ"ז.] (א"ב פי' בל"ר [1]) איש מארץ אשכנז אשר אנשיה מופלגים בלבנות).

* גרמניקייא (מחוז נקרא כן בארץ סורי על יד הר אמאנוס; בל"י Γερμανίκεια ובל"ר Germanicia) בב"ר רפל"ז אשכנז וריפת ותוגרמה אסייא והדייף וגמנייא [צ"ל כגי' הילק' נח רמז ס"א: גרמנייא] ר' ברכיה אמר גרמניקייא, ונראה שר' ברכי' קאי על האחרון תוגרמה וכיון על המחוז הנ"ל שבסיריא, ואם על הראשון: אשכנז סובב אז תהיה Germanica פי' חלק אחד של אשכנז, ועיי"ע אסיא ג'.

גְּרַמַּס (Γραμμάριον, vierundzwanzigst. Theil der Unze) בילמדנו פרש' כי תשא (תנחו' כי תשא סי' יו"ד) ובפסיקתא דכי תשא (פסיקתא דר"כ צד י"ט: וכ"ה בפסיקתי רבתי ספ"י פ' כי תשא) [2] לפי שחטאו בשש שעות ביום לפיכך יתנו מחצית השקל דעביד שיתא גרמיסין [3], (א"ב פי' בל"י מין משקל אשר הוא חלק מד' ועשרים חלקים באונקיא א"כ משקל מחצית משקל רביע אונקיא. *[אחי"ה ועוד עיי"ע אסתרא, בסוף ולדעתי ר' ו' נשתבשו לאות ס' וכצ"ל בתחלת הערך גרמרוין והיא מלה יוני' הרשומה וכפי' של ר"ב, ועוד עיי"ע אגרמא] —

* גַּרְמוּק (פי' בל"ע جرموق Halbstiefel מין נעלים) ז"ל רבינו בע' נרמק בר"ג דפ' מצות חליצה (יבמו' ק"ב:) ר' יהודה דנפיק בה' זוגי נרמקי פי' מנעלים ועורותיהן רכים רכים והן כמו מוק ע"כ לפי גי' כ"י ודפ"ר ודפ"א; ובדפ' פיז' ווינִיצ' בט"ס והן כמו סומק! ודע שבנו"ג ביבמו' דנפיק בחמשה זוזי מוקי, ובלי ספק היה מונח לפני רבינו נ"א גרמק וטעה לגרוס נרמק וזה האחרון אין לו פתרון אבל מלת גרמק הוא ממש ל"ע הרשום', עיי' פליישער בהוספות לעמת"ר ח"ב צד תקס"ז ופערלעס עט"ש צד ל'.

גֹּרֶן (בל"מ וכן בל"ע جرن ,Tenne) בפ"ק דסוט' בגמ' יוסף זכה (סוטי י"ג.) ויבאו עד גורן האטד (בראשי נ', י') וכי גרן יש לאטד פי' האטד קוצין ואין להן פירות שיעשו ממנו גרן כגורן זה שמוקף לו אטד פי' הגורן יעשו סביביו אטד וקוצים כדי שישמר. * [אחי"ה וכמו כן פירש"י. וכנ"ה במעשרו' פ"א מ"ה איזהו גורנו למעשרות כה"ג בע' פקס ב' ע"ש ובמשניות ובמש' דבבלי הגי' גרנן ובירו' גורנן וכ"ה בר"ש למעש' וע"ש פירושו. בחולי' ה'. ובשמ"ר פ"ה מפורש בגרן (מ"א כ"ב, י') כי גורן דתנן סנהד' היתה כחצי גורן וכו' עיי"ע איסטרונגילון. בפסיקתא רבתי פ"י הגורן בא; ושם באתה הגורן מכניסין את הקש לאור וכו' פי' בא זמן שנוטלים העמרים ודשין אותם ועושים מהם כרי של חטים. ירו' תרומ' פ"ט דמ"ו ע"ד עד גורן הרביעית אסור והרביעית מותר וכו' ע"ש כמה פעמים. ושם הקבוץ עד שלש גֳּרָנוֹת אסורות ובירו' פיאה פ"א דט"ז קלסע"ג שלא יהו' קופצין לגיתות ולגרנות. ובויק"ר רפכ"ח בלי זכר ועשית תבואה בגרניה] —

* גּוּרְנָה (פי' בל"ע جرن ובל"ס גורנא ובל"י γοῦρνα האמצעית עריבה של אבן (steinerne Mulde, Badewanne לרחוץ בה: ירו' מגיל' פ"ג דע"ד סע"א חמא חד בר נש משזיג ידוי ורגלוי מן גורנה א"ל אסור לך למחר חמתיה ההוא גברא משזיג ידוי וריגלוי מן גורנה וכו' פי' ראה איש אחד רוחץ ידיו ורגליו בכלי עריבה. והרב בעל קה"ע ופני משה לא בדקדוק פירשו ע"ש והראשון גורס ג"כ גונדא ופי' תוך החבית ע"כ כאלו כתוב גו נדה וטעות נראה לעינים הוא.

* גרונדא עיי"ע גונדרא ומ"ש.

גְּרַס (פי' בל"ע جرش שחק וכתת לדקין; והתואר جريش פי' נשחק ונפרך zerstossen והושאל לחטה הנשברת והנפרכת (Graupenkorn בר"ג דפ' ארבע מיתות (סנהד' מ"ט:) דתנן בניד' פ"ט (מ"ו דף ס"א סע"ב) שבעה סממנין [בנו"ג סמנין אבל בפי' רע"ב לנדה הוא כגי' רבינו] מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין [וכו']. ובכל כלי בעלי בתים פי"ז בכלים (מי"ב) גרים נגעים כגרים הקילקי [4]. פי' אם יש לאדם בגופו נגע כשיעור חצי פול טמא [5]. ובפ"ב במשקין (מ"ק י"ג:)

---

[1]) Germanus. [2]) כ"ה רק בכ"י ו"ו א', ובדפ"ע נשמט והרב החכם ר' שלמה באבער בפסיקתא שם הערה קנ"א יפה שיער בנפשו כי הציון של פסיקתא נשמט בשגגת המעתיק. [3]) וכ"ה בירו' שקלי' פ"ב דמ"ו ע"ד מחצית השקל דעבד שיתא גרמסין. [4]) כ"ה בנוסחי וכ"ה בע' קלקי וע"ש יתר דוגמאות, ובדפ"ע בכאן הגי' הקלקי. [5]) ובענין פי' קלקי עיי"ע קלקי ושם כתב רבינו שני פירושים, ורה"ג בסדר"ט צד כ"ו פי' כגרים הקילקי: קצוב ומצומצם שאינו לא חסר ולא יתר ע"כ ורבינו לא נגרר אחריו כי באמת אין לפי' זה יסוד והעיקר כמ"ש רבינו בע' קלקי שהוא שם מקום והוא κιλίκιος תואר מן המקום Κιλικία וכן מצאנו שיכונה שם מקום אחר בירו' נדרים פ"ג דל"ז ע"ד גופה של בהרת כגרים האיטלקי מרובע, אבל קרוב הדבר שנשתבשה המלה וצ"ל כמו בנגעים פ"ו מ"א ובספרא תזריע פ"ב ספ"ג גופה של בהרת כגרים

והגרוסו (Gräupner) עושין בצינעה לצורך אוכל מועד [1]. ובמנחות בפ"י [2] נתנוה לריחים של גרוסות. פי' הריחים שטוחנין בהן פולין [3]. ובפ' לא יחפור בגמ' חנות שבחצר (ב"ב כ"ב.) אביי אמר אנא ענשתיה דאמר להו לרבנן עד דמגריסתו [4] גרמי בי אביי אתו אכלו שמינא [5] בי רבא [6]. אמר רבא ליגרוס איניש אע"ג דמשכחבפ"קדע"זבגמ' אין בונין עמהן בסילקי (ע"ז י"ט.) *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד. ובדפ"ע נשמט בטעות והיטב ציינו רבינו בע' הנוכחי להורות כי גרס ענינו כמו כתת וטחן וכן הוא מפורש בע"ז שם לעולם ליגרים וכו' שנאמ' גרסה נפשי לתאבה (תהלי' קי"ט, כ') גרסה כתיב ולא כתיב טחנה ופירש"י גרסה לש' גרש כרמל (ויק' ב') שלא היה טוחן הדק אלא כרֵיחים של גרוסית המחלקין חטה וכו' ע"ש וכעין זה דרשו בברכו' ס"ג הסכת ושמע ישראל הס ואח"כ כתת ע"ש פירש"י] — (א"כ תרג' בפסוק ישנו עם אחד (אסתר ג', ח') ואמרינן אייתיאו גרוסא והוא ל"מ (ויק' ב', י"ד) גרש כרמל) [7].

גָּרַם (לדעת ר"ב מל"י κηρύσσω laut rufen קרא בקול רם ע"י הכרזה, אבל לדעתי הוא ל"ע גרש פי' דבר בקול נמוך וקרא בלחש ובל' סאנסקריט kruç פי' קרא והושאל בדרז"ל ללימוד והתעסקות בדברי תורה) תרג' בפסוק ישקני מנשיקות (שה"ש א', ב') ושיתא סדרי משנה ותלמודא בגירסא. ובלש' תלמוד (שבת כ"א:) גירסא דינקתא. פי' בל"י ענין קריאה). *[אחי"ה ומזה הענין תגרם בתרג' תשגה (משלי ה', י"ט) לפי' גי' המתורגמן ועיי"ע גרם ד'. ולפי' גי' המתורגמן זו נוכל להסביר כי סְגָא, סַגִי בל"ס שורר ורנן יען כן תרג' תשגה מל"ס הנ"ל והעתיק תגרם שענינו ג"כ בל"ע דִבֵּר ועוד זִמֵּר והוא כדרך שאמרורז"ל מגיל' ל"ב. כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וכו' ובילק' יחזק' רמז שנ"ח הגי' ג"כ בלא זמירא אבל בכ"י מ' בלא אמירה וגם לגי' זו יש יסוד עיי' עירבון נ"ג סע"ב ונ"ד רע"א ברוריה אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה קא גרים בלחישה בטשה ביה וכו' וע"ש היטב. ודעתי נאמנה כי הוגרוס בן לוי שהיה ממונה על השיר אינו שם עצם פרטי כי אם שם הכנוי. וראיתה בצדה עיי' יומ' ל"ח. במשנה הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד. ושם: תניא כשהוא (הגרוס בן לוי) נותן קולו בנעימה וכו' ובשקלי' פ"ה הל"ט ד"ח ע"ג אי' הוגרס בן לוי וכו' א"ר אחיא נעימה יתירה היתה לו אמרו עליו על הוגרס בן לוי שהיה מנעים קולו

הקילקי מרובע. ושיעור בהרת מדמים ומחשבים אנחנו בכ"מ כגריס עיי' נגעים פ"ד והלאה ובספרא תזריע פרש' נגעים פרק א' פרש' ב' והלאה. וכן הוא נאמר שם ריש פרק ג' צרעת בנין אב לכל הצרעת שיהו כגרים ופי' הראב"ד שם כ"מ שנאמר בו צרעת נלמד אותו מזה לשיעור גרים עכ"ל וכ"ה בירו' מ"ק פ"א ד"פ סע"ג .בהרת כגרים ופסת' כגרים וכו' ועוד משערינן כגרים הקרחה כאמור בירו' קידוש' פ"א דס"א ע"ג עד כמה היא קרחה אית תניי תני כגרים ע"ש כל הסוגיא. והגרים הוא לדעת הר"ש בנגעי' פ"ד מ"ו עשר עדשות ולפי' הרע"ב לכלי' פי"ז מי"ב שעור מקום גרים הקילקי תשע עדשות ג' על ג' מרובעות ומקום עדשה ארבע שערות נמצא מקום הגרים ל"ו שערות. — איזה פעמים מחובר מלת גרים עם מלת פול ב"ר רפצ"ד גרים של פול על עיקת נפש ובנגדה ס"ב. הגי' גריסין של פול הלוקת נפש ושתי נוסחאות הובאו מרה"ג בסד"ט צד ל"ב ופירושו נעתק מבלי הזכרת מקורו בע' לעס א' ואליו תסוב אמרתו בע' חלק ג' בשם רגמ"ה וע"ש מ"ש ועוד מ"ש במבוא פ"ב ובהוספות. ירו' יומ' פ"א דל"ט. לא היו מניחין אותו (לכה"ג בערב יוה"כ) לא גריסין של פול ולא עדשים. סוכ' כ"ט. המקפה של גריסין וירו' סוכה פ"ב דנ"ג: מקפת גריסין. ירו' שבת פ"ג ד"ו: פינכא דגריסא והוא כמו בירו' סנהד' פ"ז דכ"ה: קערה של גריסין. ובע' מקפה פי' רבינו מקפה פי' מרק של פולים והוא גרים. וא"כ השוה פול עם גרים ועיי' ג"כ בסמוך בפי' ציון של מנחות, וכלי' פי"ב מ"ה. אבל יותר טוב בע' חלק ג' וז"ל ורבינו גרשום ז"ל פי' גרים שבור כגון גרש כרמל ומתרגי' פירוכן עכ"ל וזה העיקר וכן פי' המלה בל"ע הרשומי' וכן פתרון גרים וגריסא בל"ס ועיי' עוד רד"ק בשרש גרס. ועה"ק שנ"ב פי' גריסין פולין שבורות. [1]) וכ"ה בתש' גאונים שערי תשובה סס"י רט"ו אבל בהלכי' הוה"מ לריצ"ג עמוד כ"ב בט"ס והגדושות וצ"ל והגרוסות ועיי"ע דשוש. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד והוא בפי' יו"ד מ"ד לפי סדר המשניות אבל בגמ' הוא פ"ו דף ס"ו. [3]) וכן פירש"י. ובע' ארן א' פי' רבינו ארון של גרוסות (כלי' פי"ב, מ"ה) ארון של מוכרי פולים טחונין וכו' ע"ש ובע' רחת הביא רבינו רחת של גרוסות (כלים פט"ו מ"ה) ופירושו ע"ש ונעתק מפי' סרט"ה לרה"ג צד י"א. וכן נזכר בויק"ר רפכ"ח הביאוהו לריחים של גרוסות. והיחיד ירו' מעשר שני פ"ד דנ"ד ע"ד ר' פינחס חווי פירין לגרוסה וירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד הוי מקבל גבי ר' יעקב גרוסה, ויותר נות גי' המהרש"ס הוה מתקבל בי יעקב גרוסא ופי' המהרש"ס היה מתאכסן בבית יעקב עושה חטים גרוסות. אבל מצאנו ג"כ הקבוין במין זכר ירו' פסחי' פ"ד ד"ל ע"ד וירו' מ"ק פ"ב דפ"א סע"ב גְרוּסֵי ציפורין. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר, ובשדפ"ע דמגרסיתו. [5]) כ"ה בכ"י וו', ובדפ"ע בישרא. [6]) בנו"ג אדמגרימותו גרמי בי אביי תו אבלו בישרא שמינא בי רבא. וכן גורס רש"י וכתב בהפשב"ע וא"כ בע' גרם הו"ל להעריכו עכ"ל ולא זכיתי להבינו מאחר שגי' רבינו מגריסתו הטיב להעריכו בכאן וכן גי' רגמ"ה כ"י ב"ב וז"ל אדמגרשיתו גרמי בי אביי שהיה רגיל לומר לתלמידי אביי כל זמן שאתם מגררין [צ"ל מגרסין] עצמות שאין בהן ליתלות בי אביי יכולין אתם ללמוד תורה כשורה וכהלכתא בי רבא עכ"ל. [7]) בתרגם אסתר שני שם הגי' גרוסיא וצריך לנקדו גְרוּסְיָא. — וכתיבת גרש בשין שמאלית עיי"ע לקמן.

בזמר וכו' ובשהש"ר פ' מי זאת הוגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר יותר מאחיו ולא רצה ללמד אמרו עליו על הוגרוס בן לוי בשעה שפותח פיו בשיר וכו' ומגביה קולו בנעימה והיה מוציא כל מיני זמר וכו'. והנה בירו' יומ' פ"ב מ"א וירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד הגי' הוגדס בן לוי ובע' זקר לפי גי' הדפוסי' האחרוני' הוגדוס בן הלוי אבל בדפ"ר לנכון הוגרוס וכ"ה בכל דפוסים ישנים בש"ס יומ' במשנ' אבל בגמ' שם ובשקלי' בט"ס הוגדם והגדום ובתוספת' יומ' אגדים עיי' ד"ס יומ' צד מ"ט: ונ"א: ובכולם צ"ל הגרוס או הוגרוס והוא בל"ע הנ"ל פִּי' הרים קולו בשיר וזמרה. ויען שהיה משבט לוי שהיו משוררים בביה"מ מתואר לנכון בן לוי — ופעל גרם בענין למד, והשם גירסא: לימוד אי' הרבה בדרז"ל ד"מ ברכו' ח'. ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא וכו' לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא (ועיי' בקצת שנויים במגיל' כ"ט. ושם גי' הכ"י אמר רבא וכ"ה בע"י וכ"ה בילק' יחזק' י"א רמז שנ"א וילק' תהלי' כ"ו רמז תש"ד ועיי' ד"ס מגיל' צד ע"ה.) וברכ' שם: לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי. שבת י'. רב אמי ורב אסי הוו יתבי וגרסי ביני עמודי וכו'. ברכו' י"ג: אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסו בהו, ויותר טוב גיר' כ"י מ' ונגרסו בה. מ"ק ט"ז סע"א הוו יתבי וקא גרסי וכו'. מכות י'. היו יתיב וגרים וכו'. תעני' י': הא למיגרם הא לעיוני. מגיל' י"ח סע"ב מיגרם גריסין כ"ה בכ"י ש"ס (ובנו"ג גריסן) וכגי' כ"י ג"כ במנחו' ל"ב: — ב"ב כ"א סע"א האי מקרי' ינוקי דגרים ואיכא אחרינא דגרים טפי מיניה וכו' הני תרי מקרי דרדקי חד גרים ולא דייק וחד דייק ולא גרים מותבינן ההוא דגרים ולא דייק וכו' רב דימי מנהרדעא אמר מותבינן דדייק ולא גרים. הוריו' י"ב. כי בעיתו מיעל ומיגמרי קמי רבייכו גרסו מתניתא ועלו לקמי רבייכו וכ' וכי גרסיתו גרסו על נהרא דמיא וכו' ועיי' בקצת שנויים בכריתו' ו' רע"א. הוריו' י"ג: פשט גרם ותני. והשֵׁם שבת ל': לא הוה פסיק פומא מגירסא. ב"מ פ"ו. לא הוי פסיק פומיה מגירסיה. מגילי ו': לאוקומי גירסא סייעתא מן שמיא היא. עירו' ס"ה. לא איברי סיהרא אלא לגירסא. שם ס"ח. אנא טרידנא בגירסאי. ב"ב כ"ב רע"א אתי לטרדו מגירסייהו. ושם קמ"ד רע"א לא שביק גירסיה וטרח לאחריני. — ובלש' עבר החדשה מלת גִּירְסָה מלה תוכנית היא לקריאה של משנה וגמר' ופירושה כמו בלא"ש Leseart ונ"ל כי נוסח נאמר רק על מטבע של תפלות]—

* גרסי (= גַּרְסִים Γαρσίς שם מקום בגליל) עירו' כ"א: מעשה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורין והיה (ר') יהושע הגרסי משרתו וכו' בע"י במד' משלי ט' ובמנו"ה סי' קי"ט לי' שם הכבוד ר' וכן לי' בכ"י מ' וא"פ וכתב רש"י גרסי שם מקום ל"א שהיה טוחן גריסים ע"כ אבל בר"ש לי' ל"א עיי' ד"ס עירו' צד ל"ח. וכפי' ראשון נ"ל שהוא שם מקום הנ"ל והובא אצל בן מתתיהו במלחמו' פ"ו עיי' רילאנד פאלישטינא ח"ב תשפ"ה, ונייבויער צד רס"ה. ואולי אבנומוס הגרדי (עיי"ע אבנומוס) נקרא ג"כ על שם מקום זה עיי' מ"ש מארגענשטערן במ"ע ליטעראטורבלאטט היו"ל ע"י הח' ראהמער שנה ח' סי' י'.

גֶּרְסָן (פי' בל"ר האמצעי' gersuma, gersoma Vermögen, Ein - Ausgaben ממון ורכוש, הכנסה והוצאה) בפ' האשה שהלכה היא ובעלה. בגמ' הכל נאמנין (יבמו' קי"ז.) דקא אכלה לגורסינא דבית נשא. פי' עתידה זו לירש ממון אביה. * [אחי"ה כ"ה בעה"ק שנ"ב ובכ"י ל"ד אביו, ובדפ"ע אבי, ואביי. בנו"ג לגירסנא וכן בסמוך ביבמו' שם קאכלה לגירסנא דאימא. ופירש"י יגיע אמי שהביאה לאבי מבית אביה עכ"ל וגם הריטב"א בחי' ליבמו' פי' גירסנא: יגיע. אבל לפי גזרת המלה מל"ר הרשומ' יש להצדיק פי' רבינו. ולא ראיתי פי' נכון להתיבה הקשה הזאת] —

* גרסין בשמ"ר ספמ"ג עיי"ע קקגריסין במו"ע ומ"ש.

גָּרַע (מל"מ הוא וכן בל"ס פירושו ענין מניעה וחסרון abziehen, abnehmen והשֵׁם גֵּירוּעַ, גירוּעין Abzug) בר"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קי"א: אלא אמר רבא הכי קאמר ונתתם את נחלתו לשארו (במדב' כ"ז, י"א) שארו לו קסבר גורעין ומוסיפין ודורשין (יומ' מ"ח. זבחי' כ"ה. בכורו' מ"ד סע"ב [1]). פי' גרע ו' מנחלתו ול' מלשארו וצרף שתי אותיות הללו ונעשה מלה אחת והיא לו ודרוש הכי ונתתם את נחלת שארו לו וזה שאמרו חכמים גורעין ומוסיפין ודורשין לא גריעה ממש דהא רבא אידחי תירוציה דאביי ואמר סכינא חריפא מיפסקא קראי ומילתא דדחי בה הדר הוא

[1]) בירו' הורגל בזה"ל גורעין לדרוש מתחילי' הפרשה לסופה עיי' ירו' נזיר פ"ה דנ"ג סע"ד וירו' הוריות פ"א דמ"ו רע"א. ובירו' סוט' רפ"ה די"כ רע"א אי' גורעין לדרוש מתחילתה לסופה ועיי' תוספ' הוריו' דף ד'.

ופסיק קרא?[1]) אלא הכי פירושה קסבר כל קרא דכתיב לשון קדש. ומפשי לה בל' ארמי או זולתה אי אפשר להעתיקה כמות שהיא אלא נראה כמוסיף וגורע וכך פתרון זה ונתתם את נחלתו של מורישה לשארו כלומ' הנחלה שמוריש אביה לבתו שהיא שאר בעלה כדכתיב ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראש' ב', כ"ד) ומי שהוא שארו שהוא קרוב לה אליו תעמוד הנחלה, זה פי' ר"ח ז"ל[2]). ובפ' המקבל בריש גמר' (ב"מ קי"ד סע"א) והאמר ר' יוחנן משכנו ומת שומטין מעל בניו[3]) אהני כתבא[4]) לגירעון. פירוש לעולם בין כתב לו הכי ובין לא כתב לו הכי ומשכנו המשכון כפירעון הוא. מיהו אם לא כתב לו הכי ומשכנו כנגד הובו מכוון ועכשיו גרע מאותה השומא גרע למלוה וזהו אהני כתבא לגירעון, ואם לא כתבי לו כך ומשכנו אעפ"י שבמקום פירעון עומד אם מערער[5]) גרע עד שיחליטנו למלוה ברשות לוה גרע. ובגמ' המקבל שדה מחברו ואכלה חגב (ב"מ ק"ו.) אלא מעתה [שביעית] לא תעלה לו בגירוע. פי' אשדה אחוזה קאמר דהיכא דהקדיש בריש א[6]) שדה אחוזה בשעה שהיובל נוהג אם הקדישה משנת היובל ורוצה לגאלה הוא עצמו או ישראל אחר נותן בזרע חומר שעורים המשים שקל כסף שנא' (ויק' כ"ז ט"ז) ואם משדה אחזתו יקדיש איש לה' וכתב (שם י"ז) אם משנת היובל יקדיש שדהו כערכך יקום[7]) ומהו כערכך כמו שאמר (שם ט"ז) זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף, ואם יותר הוא מזרע חמר שעורים או פחות נותן לפי חשבון זה שכן כתוב (שם) לפי זרעו. וזה השיעור כל שכן[8]) כשרוצה לפדותה ארבעים ותשע שנים שהוא יובל שלם נותן נ' סלעים. אבל אם הקדישה אחר שנה של יובל או אחר י' או אחר כ' מחשב עד שנת היובל שיבא ונותן לפי חשבון שנא' (שם י"ח) ואם אחר היבל יקדיש שדהו והשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל, וכמה מגיע לכל שנה סלע ופונדיון דתנן (ערכין כ"ה.) נותנין סלע ופונדיון לשנה, ותניא בערכין בתוספתא (פ"ד) נמצאת אומר מ"ט שנה מ"ט סלעים מ"ט פונדיונות. ותניא בתורת כהנים (בחוקותי פרשה ד' פרק י') וכי מה טיבו של פונדיון זה והלא סלע של תורה אינו אלא מ"ח פונדיונין אלא שתהא קולבון לפרוטרוט[9]), וקולבון הוא מטבע קטן שתהא תוספת לאותו סלע הנתון חתיכות חתיכות, שאם בא לגאול מ"ט שנים נותן נ' סלע כדכתיב זרע חמר שעורים בחמשים שקל כסף ואם בא לגאלה מ' שנה או ל' שנה נותן סלע ופונדיון לשנה אעפ"י שאין מגיע פונדיון שלם וכך מנהג בכל מקום יש מטבעות גדולים שנושאין ונותנין עמהן ויש שברי מטבעות ט"ו למטבע או כ' חתיכות למטבע הלוקח מקח למטבע שלם אם נותן מטבע שלם יצא ואם נותן מאותן חתיכות נותן לכל מטבע שתות קולבונו אף כאן בשביל אותו סלע אחד המשתכר נותן אותו תוספת. ותנן בשקלי' (פ"א מ"ז והובא בביצי' ל"ט: חולי' כ"ה: בכורו' נ"ו:) האחין והשותפין שחייבין בקולבון פטורין ממעשר בהמה וכשחייבין במעשר בהמה פטורין מן הקולבון, כיצד כל ישראל חייבין כל אחד מהן חצי סלע שנא' (שמות ל"ח, כ"ו) בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש וכשישקול חייב ליתן קולבון שלא נתן אלא חצי סלע ובמקום שיש שנים אחין אם חלוקין בממון נותן זה משקל שהוא חצי סלע וזה שקל שהוא חצי סלע ונותנין שנים קולבונין ואם אינן חלוקין בממון אחד הוא נותנין סלע שלם ופטורין משני קולבונין ואחד הבעלים ואחד כל אדם שוין לגאולה כשיעור זה אלא שהבעלים מוסיפין חומש ואינה יוצאה מידו ביובל דכתיב (שם י"ט) ואם גאל יגאל את השדה

---

[1]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע בה. [2]) ובגוף הדבר פי' כן גם הרשב"ם לב"ב שם. ורגמ"ה בפירוש כ"י קצר בלשונו. [3]) בנו"ג משכנו והשיב לו המשכון ומת שומטו מעל גבי בניו וכבר עמד על זה בעל הפשב"ע וכתב דטעות נפל בספרים וצ"ל כמו בדף קי"ד: והאמר ר' יוחנן משכנו ומת שומטו מעל גבי בניו. ותלמיד אחד כתב הפירוש של משכנו בתוך הגמ' עכ"ל אבל מ"ש הוא ז"ל כי בדף ק"ד. גם ברש"י אי' משכנו והשיב המשכון ומת וכו' במח"כ לא דק היטב כי רש"י בד"ה טעמא דכתב לא ציין מאמר הש"ס מלה במלה רק פירש דברי ר' יוחנן וז"ל שם והאמר ר' יוחנן משכנו והשיב לו את העבוט ומת הלוה שומטו המלוה מעל בניו וכו' כן פירש"י בדף קי"ד: ד"ה ומשכנו ומת: לוה לאחר שהשיב לו את העבוט, שומטו מלוה וכו' הרי פי' רש"י בשני המקומות שוה ואם היה ציין בדף קי"ד. דברי הש"ס כגי' שלפנינו היה לכתוב והשיב המשכון ולא: את העבוט לכן ברור שגם רש"י גרס כרבינו בע"ה וכגי' זו בלי הוספה: והשיב לו המשכון אי' ג"כ בחי' הריטב"א לב"מ ק"ד. וכן משמע מתוך ביאור של ר"ח הובא בשט"מ לב"מ דף ק"ד. ע"ש. [4]) בנו"ג כתיבה. [5]) כ"ה בכ"י וי"ו, ובדפ"ע נשמט. [6]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ול"ד ובדפ"ע במ"ס בר ישראל. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ובדפ"ע נשמט ממלת יקדיש עד יקדיש. [8]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע חסר. [9]) בתו"כ שם הגי' וז"ל מה טיבו של פונדיון זה קולבון לפרוטרוט ע"כ אבל בבכורו' נ' רע"א מצאתי כגי' רבינו וז"ל שם והלא סלע של קודש ארבעים ושמונה פונדיונין פונדיון זה מה טיבו קולבון לפרוטרוט.

המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו. ותנן (ערכין כ"ה.) אחד הבעלים ואחד כל אדם שוין לגאולה. מה בין הבעלים לבין כל אדם אלא שהבעלים נותנין חומש וכל אדם אין נותנין חומש הקדישה וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל גאלה בנו יוצאה לאביו ביובל ואם גאלה אחר אינו מוסיף חומש ויוצאה מידו ביובל והוזרת לכהנים דכתיב (שם כ"א) והיה השדה בצאתו ביבל קדש לה' כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו. נשלם פי' פסוקין של שדה אחוזה [1]. ואפי' עושה פירות בשנה ששוין ק' סלעים אינו נותן אלא סלע ופונדיון לשנה. והיינו דאמרינן באיזהו נשך (ב"מ ס"ז סע"ב) לענין פרי בנכיתא מידי דהוי אשדה אחוזה דיהב ארבע זוזי לשדה אחוזה לשתא דהיינו סלע דהוא ארבע זוזי אע"ג דקא אכיל פירי טובא וכמו שנותן הוא הסלע ופונדיון לשנה כן כשאכלה הכהן שלשה או ארבעה שנים אפי' היתה שנה שביעית לפניו קודם שנגאלה מנכה סלע ופונדיון לשנה דתניא בערכין (כ"ה.) [2] אכלה הקדש בעשר ובחמש עשרה שנה הבעלים גורעין הימנו סלע לשנה ומזה הקשה (בב"מ ק"ו.) אלא מעתה הואיל ושביעית אפקעתא דמלכא לא תעלה לו בגירוע [כה"ג בריטב"א ובשט"מ ובנו"ג מן הגירוע] כשהיתה לפני כהן אלמא תנן (ערכין שם) נותן סלע ופונדיון לשנה מאותה שגאלה והנהו שנים שהיתה לפני כהנים מגרע ותניא בתורת כהנים (בחוקותי פרש' ד' ס' פרק י') ונגרע מערכך (ויק' כ"ז, י"ח) מלמד שאם היתה ביד הכהנים ב' או ג' שנים מגרען סלע ופונדיון בשנה [3], השיבו (ב"מ שם) שאני התם הואיל וחזיא למשטח בה פירי, ליבשינהו ולמהוי ליה הנאה מיניה אבל לענין המוכר שדהו לחבירו שני תבואות בעינן. ובערכין בר"ג דפ' אין מקדישין (כ"ד:) רב ושמואל דאמרי תרוייהו אין מקדישין ליגאל בגירוע פחות מב' שנים „פי' אם הקדישה פחות מב' שנים קודם היובל ובא לגואלה אינו נותן לאותן ב' שנים ב' סלעים [ו]ב' פונדיונין [ולא יותר] אלא נותן נ' שקלים שלמים לחומר שעורים, מאי טעמא משום דכתיב (ויק' כ"ה, נ"א) אם עוד רבות בשנים כלומ' שעדיין כשהקדישה נשארו אפי' ב' שנים לפיהן ישיב גאולתו (שם) סלע ופונדיון לשנה לכור ואם פחות מב' שנים הקדישה נותן נ' שקל לכולן". ובפ"ק דקידושי' (י"ד:) תנן וקונה את [4] עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף. בגמרא שם (ט"ז.) בגירעון כסף אמר חזקיה דאמר קרא (שמות כ"א, ח') והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה פי' שמגרע מדמיו לפי שנים שעברו ופודה את עצמו. * [אחי"ה אף אם כך הוא נוסח הערוך בכ"י והועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף קמ"ו סע"ב והלאה) בכל זאת נראה לי ברור כי ערבוב דברים יש כאן כי צ"ע גדול מה שהביא בע"ה בפי' מאמר של רב ושמואל דאמרי תרוייהו וכו' פסוק מויקרא אם עוד רבות בשנים והלא האי בעבד עברי הנמכר לנכרי כתוב ולא בשדה אחוזה ועוד קשה לי והא הש"ס עצמו הביא בערכי' שם פסוק אחר והוא אם משנת היבל (ויק' כ"ז, י"ז) ועוד (שם י"ח) ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן וג' וכי סלקא דעתך שיפרש רבינו נגד הלכה. והנה התוספות בערכי' כ"ד. ד"ה רב פירשו בעצם תומה הסוגיא כערוך מבלי שהזכירוהו והם הביאו באמת הפסוק האחרון של ויקר' הנ"ל וכתבו שם וז"ל אבל אם הוא גואל בפחות משתי שנים לפני היובל אינו מגרע כלום אלא גואל כור זרע חמשים סלעים כדכתיב וחשב לו [הכהן] את הכסף ע"פ השנים הנותרות עד שנת היובל ונגרע מערכך ומיעוט שנים שתים אבל פחות משתי שנים אין לו גירוע וכ' עכ"ל ולכן כצ"ל ג"כ בערוך. וציון הפסוק אם עוד רבות בשנים שייך למאמר דפ"ק דקידושין שעסק בעבד עברי ובאמת כ"ה בירו' קידוש' פ"א דנ"ט רע"ב: ובגירעון כסף דכתיב אם עוד רבות בשנים ע"כ וזה הפסוק יליף יותר גירעון כסף מהפסוק והפדה שהביא חזקיה בקיד' דבבלי עיי' שירי קרבן לירו' שם יען כן הטיב להביא בע"ה את הירושלמי הזה אצל חזקיה דבבלי ובדפוסים נשמטו מלות פיי' בירושלמי והמעתיקים שלא גמרו וסברו ערבבו ובלבלו הדברים ולפע"ד לולי פי' רגמ"ה כצ"ל הצעת שני המקומות: „ובערכין בר"ג דפ' אין מקדישין (כ"ד:) רב ושמואל דאמרי תרויהו אין מקדשין ליגאל בגירוע פחות

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר, ובשדפ"ע חסר. ובסיגנון כזה פירש"י על סדר המקראות בויקרא כ"ז י"ז והלאה ואולי שניהם ממקור אחד שאבו והיינו מפירושי של ר' משה הדרשן מנרבונא עיי' עליו במבוא צד XI. [2]) אבל שם לי' בגי' זו ע"ש. [3]) בנו"ג בתו"כ ונגרע מערכך אף מן ההקדש שאם אכלה ההקדש שנה או שתים לפני היובל או לא אכלה אלא שהיתה לפניו מנכה סלע ופונדיון בכל שנה ושנה. וכ"ה בערכי' כ"ה. רק שם הגי' נותן סלע ופונדיון לשנה אולם לגי' הילק' בחקותי רמז תרע"ז דף קצ"ט ע"ג אי' גם בערכי' מנכה וזה לפי ענין אחד הוא עם גי' רבינו מגרען. [4]) וכ"ה במשנ' ירו' ובתוי"ט, אבל במשניו' ובמשנ' דבבלי לי'.

מב' שנים. פי' אם הקדישה פחות מב' שנים קודם היובל ובא לגואלה אינו נותן לאותן ב' שנים ב' סלעים ב' פונדיונין אלא נותן ג' שקלים שלמים לחומר שעורים מאי טעמא משום דכתיב (ויק' כ"ז י"ח) ואם אחר היובל וג' וחשב לו הכהן את הכסף ע"פ השנים הנותרות וג' כלומר שעדיין כשהקדישה נשארו אפי' ב' שנים לפי השנים גאולתו [כצ"ל ומעתיק אחד הסכיל לתקנו לפי לשון דקרא להשותו למאמר ראשון של אותו הפסוק אם עוד וג'] סלע ופונדיון לשנה לכור ואם פחות מב' שנים הקדישה נותן ג' שקל לכולן. ובפ"ק דקידושי' (י"ד:) תנן וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף. בגמ' (שם ט"ז.) בגירעון כסף אמר חזקיה דאמר קרא (שמות כ"א ח') והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה. פי' שמגרע מדמיו לפי שנים שעברו ופודה את עצמו. ופי' בירוש' ובגירעון כסף דכתיב אם עוד רבות בשנים". ואחר סידור הדברים הללו חשכה ואפלה מנודה. — והשם גריעותא פי' בל' ארמי מה שנגרע כלומ' הפסד ד"מ ב"ק צ"ט סע"ב תרתי לגריעותא. יבמו' קכ"ב: מאי גריעותא דפונדקית. חולי' ה': גריעותא היא. ברכו' נ"ו. מפשר ליה לגריעותא. והפכו שָׁם למעליותא. וְפָעִיל בבינוני גיטי' ע' גריעא דכולהו עיי"ע טלא. יבמו' נ"א. גריעא ממאמר. ב"ר פכ"ח הגרועים שבהם] —

גְּרַע (מן השֵׁם גירוע = גרעין בל"י Trau-κάρυον benkern) חרצן הפנימי של ענבים נבנה הפעל גֶּרַע פי' נעשה לו גרעינין, ועיי' עוד למטה גזרה אחרת) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ו:) ובפסחי' בפ' מקום שנהגו בגמ' כיוצא בו (ה)מוליך (פסחי' נ"ב סע"ב ובנ"ג רע"א) והתנן בפ"ד בשביעית (מ"י) מאימתי אין קוצצין האילן [1] בשביעית ב"ש אומרים האילנות [2] משיוציאו וב"ה אומרים החרובין (משישרשו) [3] [משישרשרו] והגפנים משיגרעו [4]. אמר רבי אסי הוא בוסר הוא גירוע הוא פול הלבן. פי' הא דתנן בגפנים משיגרעו בְּעֵת שיהיה בוסר ושיעורו כפול הלבן יש לו גרעינא ואז נקרא פרי ואסור לקצצו ולהפסידו דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד [5]. ירו' ספ"ד (דף ל"ה ע"ג) תני ר' חיננא בר פפא [6] חרובין שלשולן הוא חנטן, גפנים משיגרעו [7] אמר ר' יונה משיזחילו [מים] כמה דאת אמר (איוב ל"ו כ"ז) כי יגרע נטפי מים [8]. ובר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז סע"א ורע"ב) איבעיא להו גראינין תנן (במשנה שם ע"ו:) או גרעינין תנן אמר רבה בר עולא [9] ונגרע מערכך (ויקרא כ"ז, י"ח) פי' גרוע שבפרי פ"א שהגרעינין גורעין את האוכלין. ס"א גלעינין והנם בע' גלע. * [אחי"ה עיי"ע גלען ומ"ש. והנה לדעת ר"ח והערוך משיגרעו נתפרש מן השם גרעין וכ"ה בפיה"מ לרמב"ם בסוף שביעי' וכ"ה בשט"מ לברכות בספר ברכה משלשת צד י"ז ע"ד וז"ל והגפנים משיגריעו פי' שיש גרעינים בתוך הגרגיר ע"כ וכלשון הרמב"ם אי' בפי' הראשון של רע"ב ומ"ש פ"א הוא גמרא ערוכה כמו שהעיר בעל תוי"ט, ויישוב לזה עיי' בלימוד ערוך ברכו' צד י"ז ע"ב אות י"ז. ורש"י בברכו' פי' בע"א יען שלא ראה אז עדיין את ספר הערוך וגם לא שמע ממנו עיי' במבוא פ"ג ומ"ש.— והשם גרעין, גרעינה אי' עוד בברכו' ל"ט רע"א דכי נמי שקלת לגרעיניה וכו' כ"ה בגליון כ"י וכ"ה בכ"י פ' דכי שקיל לגרעיניה עיי' בד"ס ברכו' צד ק"ו. שבת כ"ט. אין מסיקין בגרעיניהן, ושם תמרים דמעיקרא גרעינין והשתא גרעינין וכו'. יומ' ע"ג: כמוה וכגרעינתה עיי' גי' רבינו ושאר השנויים בע' גלעין. ירו' מעש' שני פ"א דמ"ח ע"ד משתפרוש גרעינה מתוך האוכל. גרעין ל"י הוא ואולי הוא בהיפוך האותיות בל"פ انگور פי' חרצן של ענבים]—

גָּרַע (מל"מ ירמי' מ"ח, ל"ז פי' גלח שער ראש וזקן והשֵׁם גָּרָע וכ"ה בל"ס גַּרָעָה Barbier

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' לשביעי' ובדפו' אי' את האילן ובברכו' ובפסחי' את האילנות וכ"ה באו"ז הלכ' סעודי' ססי' קס"ג. [2]) בנו"ג בברכו' ובפס' כל האילנות, ובשביעי' כל האילן. [3]) וכ"ה בפסחי' אבל הוא ט"ס וצ"ל כמו בברכו' ובער' שרשר. [4]) בפסחי' משיגריעו וכ"ה ברש"י שם אבל בכ"י ב' משיגרעו עיי' ד"ס שם. [5]) כל זה לקוח מפי' ר"ח לפסחי' צד פ"ט. כמו שהעירותי בע' כסר א'. והירו' של פנים הובא ג"כ מר"ח שם. [6]) ובפי' ר"ח הגי' תאני רב הונא. [7]) וכ"ה בפי' ר"ח וכ"ה בירו' במשנה אבל בירו' גמרא שם אי' משיגריעו. [8]) לפי פי' זה נ"ל לגזור גרע מל"ע جرا פי' זוחל מים וא"ב גרע כמו גרא וכן הוא בפנים גראינין והשם באבדר"נ פ"ד ולישמעאל בן חנניה קרא לו גרוע במדבר שמחזקת מימיה פי' נהר ומקוה מים כמו גרוא בל"ע جار, مجرا Fluss, Wasserteich. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג רבא בר עולא וכן הובא באו"ז הלכ' ערלה סי' שכ"ג בשם רבינו, וביוחסין השלם צד קפ"ג אי' שתי הנוסחאו' רבא בר עולא ורבה בר עולא ועוד שם נ"א רבינא בר עולא. — ובדפ"ע אי' בע' הנוכחי רבה בר אהבה ונראה שהוא ט"ס.

גלח ומקיז דם עיי' ל"ר האמצעי' Barbier, minutor (Aderlasser בס"ג דפ' י' יוחסין (קידושי' פ"ב.) י' דברים נאמרו בגרע וכו'. ובטבעת פי"ב בכלים (מ"ד) מספר הגרע טמא [1]). פי' גורע הדם והוא הספר. ובמגילת איכה (פ' רבתי ד"ה הד מאתינס אהרון) חד מן תונס [2]) וכו' עד אמר הד אנא מייתי ליה רישיה גריע [3]). ובחלק בסוף ענין סנהריב (סנהדי' צ"ו.) גרעתיה [4]) לארמא ושפר ליה אתלי ליה נורא בדיקניה ולא שבעת הוכא מיניה [5]). פי' גלחת זקנו והרפתו ושפר ליה שלא כעס אתלי ליה נורא ולא שבעת חוכא מיניה שתעשה ממנו כל מיני לצנות. ותגלח את שבע מחלפות (שופטי' ט"ז, י"ט) תרג' וגרעת. וכן ויגלח את חצי זקנם (ש"ב י', ד') תרג' וגרע. * [אחי"ה בנו"ג בתרג' וגדעת. וגדע אבל בד"ה א' י"ט, ד' תרג' ויגלחם וגרעינון. — גרעה קומתו של אדם ויותר טוב גדעה עיי"ע גדע. — ודע שבדפוסים הישנים נכללו כל דברי שלשה ערכים בע' אחד גרע. ויותר טוב להפרידם כמו שעשה כבר רמ"ל הכל לפי ענינו אע"פ שיש קצת שייכות ויחוס לשלשה ערכים בינם ובין מושג מניעה, חסרון ופחיתות] —

גְּרַף (בל"ע جرف ענין סילוק הסרה ומשיכה הוא wegraffen, wegspülen וקרוב למלה פרסי' گرفتن greifen עיי"ע גרב א') בפ' כירה (שבת פ"ג מ"א דף ל"ו:) בגפת או בעצים לא יתן עד שיגרוף. ובפ' ר"א אומר תולין (שם ק"מ:) גורפין מלפני הפטם. ובפסחי' בפ' מקום שנהגו (נ"ה:) גורפין מתחת רגלי הבהמה. ובפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ב:) אין גורפין תנור וכירים. ובשבת בפ' כל הכלים (שבת קכ"ב רע"ב) מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות. ובס"ג דפ' כל שעה (פסחי' מ"ב.) אשה לא תלוש [וכו'] במים הגרופין. פי' משוכין לשעה מן הנהר כמו (שופטי' ה', כ"א) נחל קישון גרפם [6]). ובר"ג דאלו עוברין בפסח (פסחי' מ"ד.) אי דקא ג ר י ף ואכיל בטלה דעתו אצל כל האדם כלומ' שאוכל הכותח בעיניו שאין טוכל בו שום דבר [7]). וברי' ב"ק בגמ' הצד השוה שבהן (ב"ק ו'.) פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן. ובהגדת ילמדנו ויהי כל הארץ שפה אחת (בתנחו' נח ל"י אבל קרוב לגי' הערוך אי' בילק' נח רמז ס"ב ע"ש והוא בב"ר פל"ח) הב לי אבן והוא נותן את המגרף [8]). ובפ"ח בכלים (מ"א) היתה גורפתו והכה הקוץ וכו' פי' אם היתה מושכת האפר מן התנור או נשרפו ידיה והן טמאות והכניסה ידה בפיה ונגעה בדבילה של תרומה נטמאת בידים מסואבות. ובפ"ב בתמיד (מ"א דף כ"ח:) ונטלו המגרפות והצינורות. ובפ"ג (ל':) מיריחו היו שומעין קול המגריפה. ובפ"ה (שם ל"ג.) נטל אחד את המגריפה וזרקה בין האולם ולמזבח. ובהסייף פי"ג בכלים (מ"ד) מגריפה שנטלה כפה טמאה מפני שהיא כקורנס [9]). ויעיו תרג' (אונקלי שמות כ"ז, ג') ומגרופייתיה. * [אחי"ה והפעל נמצא עוד בשבת ל"ו: אע"פ שאינו גרוף ואינו קטום. ושם ל"ז. אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה ואינה קטומה, ושם הרבה פעמים, וכן בדף ל"ח: ומ"א. ושם מוליאר הגרוף עיי"ע מלייר וע' אנטוכי. ירו' פיאה פ"ז ד"כ: מה הדין דכתיב (יואל א', י"ז) עבשו פרודות תחת מגרפותיהם א"ל תחת שהיינו גורפים דבש הרי אנו גורפין רקבובית. ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט ע"ג איזיל גרוף תחותיהון, ירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג איזלין גרפין, ירו' מ"ק פ"א ד"פ סע"ב גרפין לון. ומחברת הערוך לר"ש

---

[1]) ובתוספתא כלי' ב"מ פ"ב אי' מספר הגרוע [וצ"ל כמו בגי' הר"ש בכלי' י"ב מ"ד הגרע] טהור וכו'. [2]) כ"ה בכ"י ל"ד ודפ"ו, ובכ"י ב"ר מן תנס, בדפ"ר ופיז' מן תינש. [3]) בנו"ג חד מאתינס וכו' אמר לון חד אנא איזיל ואייתי ליה ורישיה גריע, עיי' מ"כ שהביא שם את הערוך. [4]) כ"ה בכ"י ו"ה, ובדפ"ע גרעיתיה. [5]) בנו"ג גרירתיה לארמאה וכו' ובכ"י ש"ס ובאה"ת ובילק' כ"י (אצל ד"ס סנהד' צד ק"מ) הגי' גרידתיה ובילק' ישעי' סרמ"ז רע"ו גררתיה וכו' ושם הגי' במקום חוכא: חרפה. [6]) וכ"ה מפורש בפי' ר"ח לפסחי' צד ע"א והובא פירושו בהגמיי"מ הלכי חמץ ומצי פ"ה הלי"א ובעצם ראשונה פי' כן הרי"ף וז"ל במים הגרופין פי' מים שנשאבו בו ביום עכ"ל וכ"ה הלשון של הרמב"ם בהל' חו"מ שם ועיי' ב"י באו"ח סי' תנ"ה וכן פי' הריצ"ג בהלכי פסחי' צד צ"ב במים הגרופין מן הנהרות ומן המעיינות עכ"ל וגי' ר"ח הביא רבינו כבר בעי' גדף א' ע"ש. ורש"י פי' בע"א וכפירושו פסק המחבר באו"ח סי' תנ"ה וכמו כן פי' האו"ז הלכי פסחי' סי' ר"מ. והוראת המלה גרפ בל"ע غرق פי' ש א ב מסייעה לדעת ר"ה וערוך ודעמיה. [7]) וגי' גריף אי' ג"כ בפי' ר"ח לפסחי' צד ע"ד וכ"ה בעי' שטר א' לפי גי' כ"י ק"ט ובדפ"ע שם בט"ס גדיף, ושם ג"כ הגי' האחרת אי דקא שריף וכ"ה בנוסח' בפסחי' אי בעיני' דקשריף וכו'. והרא"ה פי' ג"כ מים הגרופין וז"ל מים הנשרפין במודר עיי' חי' הריטב"א לפסחי' מ"ב. ופי' דקשריף בל"ע سرق גמע עיי' רש"י לע"ז כ"ט: ד"ה שורפה ותוספ' נזיר ל"ו: ד"ה הנח וכגי' דקא שריף אי' ג"כ בגמ' בנזי' שם אי דקא שריף ליה מישרף בטלה דעתו אצל כל אדם ופירש"י שגומע ואוכל וכו' ועיי"ע שרף שפי' רבינו שרף: ש ו א ב — ובכ"י מ' לפסחי' חסרה מלת קשריף ולי' ג"כ גי' גריף והי' שבעל ד"ס לא העיר שם מאומה מזה. [8]) עיי"ע מגרף. [9]) ועיי"ע מגרף ושם פירשו רבינו כדברי רה"ג בסד"ט צד ט'.

פרחון ע' גרף פי' מגרפותיהם: החפירה שחופרת וגורפת המחרישה מאין מטר עכ"ל. וא"כ גוזר המלה מל"י σκάφω וכן בל"פ كُرف جرف פי' חפר וכרה ומצאתי און לי מויק"ר פכ"ז חרובא זביניה מהאי גברא וגריפתא ואשכחי בה סימא פי' הפרתי ומצאתי אוצר. ועיי"ע פחת. — ב"ר פכ"ח התחילו גורפים ומשליכים ליאור. ושם פס"ז התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת. והשם ביצ' כ"ח: גריפת תנור וכירים] —

גְּרַף (פי' غرف פי' כלי כגון צלוחית ועוד זולתו או מלש' פרסי جرف = ژرف פי' כלי עמוק ובדרז"ל כלי שבו אדם נפנה ועושה צרכיו Nachtgeschirr) בפ' כל כתבי בגמ' דכופין צואה של קטן (שבת קכ"א:) גרף של רעי. ובס"ג דנוטל אדם (שם קמ"ג. ביצ' כ"א: ל"ו:) וכי עושין גרף של רעי לכתחילה. *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' כ"ה: גרף של רעי ועביט של מי רגלים וכו'. שבת מ"ז. מידי דהוה אגרף של רעי וכו' גרף של רעי מאוס וכו' גרף של ריעי מיגלי וכו'. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד גרף אחד של ריעי ואחד של מים וכו'] — (א"ב פי' כלי מיוחד לצואה).

* גְּרַף (פי' בל"ר gravido, gravis ענין הריון schwanger sein) שלא יהו אומרין גרוף מביתו של אבימלך נ"ל שצ"ל גרופה פי' שלא יאמרו ששרה מאבימלך נתעברה.

* גְּרָאפָּא (פי' בל"ר האמצ' grevus dick, compakt עב וחזק) באסת"ר פ' בהראותו: במה אנן אכלין יומא דין בטלופחין דטמאשא או דגראפא פי' במה אוכלין היום בעדשים שטובלין בו את הפת כלומר מרק של עדשים או בעדשים שמבשלים לאכילה עבה וגסה שיש בה כדי לשבעה. ובעל מ"כ נדחק.

* גְּרוּפִינַא = אַגְרוּפִינַא (שם הר אחד בא"י אולי על שם מלך אגריפא נקרא mons Agrippina) בר"ה כ"ב: ומאין היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבא ומסרטבא לגרופינא ומגרופינא לחוורון וכו' בתוספ' שם פ"א הגי' גרופנה, ובירו' במשנ' ג' פ"ב גריפינא. אבל במשניות נאפולי ובכ"י ב' לר"ה (עיי' ד"ס שם צד כ"ח:) הגי' אגרופינא וזה נ"ל עיקר. והר סרטב נקרא היום kurn Surtubeh قرن صرطبه עיי' ראבינזאהן פאלישטינא במפתח של ח"ג צד 1026.

גַּרְפִּית (פי' בל"י κάρφος Reis, Zweig, חוטר וגזע וענף ואולי מזה ל"ר האמצעי' graffiolum ענפים קטנים לנטיעה. ועוד בל"ע غريف קנה וסוף Binsen) בסוף המוכר את הספינה (ב"ב פ'.) זתים לקוץ מניח שתי גרופיות. פי' הנטיעה כשהיא קטנה נקראת גרופית [1]. ותנן נמי בסוף טבעת פי"ב בכלים (מ"ח) גרופית של זית טהורה עד שתישלק, ופירושו קשרי זתים והן כגון אמירין כדתניא (בתוספתא ב"ב פ"ד) זתים לקוץ אינו רשאי לשרש כולן כאחד אלא מניח ב' גרופיות בעיקרן ונוטל השאר [2]. פ"א גרפית מדה היא כגון פקק הקנים והגפנים [3]. וכס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"א.) וקוטמין נטיעה בכל מקום חוץ מגרופיות של זתים. פי' ענף של זתים. פי' ר' נחום בזית כביצה מותר [4]. ובב"ר פכ"ו (ספכ"ה ובכ"י וי"ו ל"ד בנכון פכ"ו אבל בדפ"ע כ"ז) על שהיה שאול גרופית של שקמה נלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד [5]. ובפל"ב (כפל"א) ואתה קח

---

[1]) ובשט"מ לב"ק פ"א מפורש כן בשם הגאון וז"ל חוץ מגרופיות של זית חוץ מנטיעה של זית . . גרופיות היינו נטיעות וכו' ע"ש ובשט"מ לב"ב הנ"ל מפורש שתי גרופיות שהן שתי ארכובות Pfropfreiser והיא היא. [2]) בדפ"ר נשמט בטעות ציון הלזה. וכפי' רבינו אי' ג"כ בפי' סדט"ה צד ח', רק רה"ג הביא במקום התוספתא הנ"ל משנת ב"ב פ'. ור"ש לכלי' שם (ואחריו נגרר רע"ב) פי' גרופית של זית ענף של זית וכו' ע"ש והוא כפי' רבינו בסמוך. ועוד הביא שם תוספתא וז"ל ר' יהודה אומ' העושה כלים מגרופית של זית טהור מפני שהן מחוסרין שליקה וממירין את מה שבהן עכ"ל. וכיון הר"ש לתוספתי כלים ב"מ ספ"ב רק שם אי' בט"ס העושה כלים מגפו של זית וכו'. [3]) וכן משמע משקלא וטריא של גמרי ב"ב פ': ורגמ"ה כ"י. פי' גרופית: טפחים סמוך לקרקע ע"כ והוא הדבר שכתב הרמב"ם בפירושו לב"ב שתי גרופיות שיעור שני טפחים על הארץ ע"כ ועיי' תוי"ט ב"ב שם. ופי זה גזרו המלה מלשי' אגרוף וגרופיות כמו שני אגרופין וזאת גם דעת רש"י בב"ק פ"א ועיין תוספי' שם ד"ה חוץ ונ"י כתב ויש מפרשין שני אגרופין והוא יותר נכון ע"כ. ולמה שפי' רבינו בע"א גרפית מדה נ"ל להביא ראיה לפתרון המלה מל"ע غراف פי' מדה לדבר יבש. [4]) בנו"ג שם סוף העמוד וז"ל פי ר' תנחום ור' בריים משום זקן אחד בזית כביצה. וגיי ר' תנחום ור' בריים אמרי משום זקן אחד אי' עוד בב"ק פ"ב. ובעל סד"ה גרס בשתי הפעמים ר' תנחום ור' בירים וכו' והיוחסין השלם צד ק"כ: גרס בברכו' נ"ה: אמר רבי תנחום אמר ר' בירים משום זקן אחד וכ"ה באמת בע"י הראשון אבל בנו"ג בברכות ובכ"י בבית נתן א"ר נחום אמר ר' בירים וגיי ר' נחום במקום ר' תנחום נמצא עוד בכ"י פ' ובפתרון החלומות ח"א שער ז' פ"א הובא בד"ס בברכו' קנ"ב: וא"כ גם כאן יש לרבינו על מה שיסמוך בגי' ר' נחום. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר ודפא"מ וכ"ה בב"ר רפ"מ ורפס"ד

לך מכל מאכל אשר יאכל זמורות לנטיעות יהורים לתאנים גרופיות לזתים. * [אחי"ה בנו"ג גרופות אבל בפל"ו בנכון וגרופיות לזתים. ושם היחיד בט"ס ולא גירופות אחת וצ"ל גרופית. וכ"ה לנכון בפי' רשב"ם לב"ב פ'. ע"ש. ובעל מ"כ בפל"א כתב הקבוין גרופים ובתוספ' ב"ק פ"א. ד"ה חוץ גרסו ג"כ בשם הערוך גרופיים וז"ל ובערוך פי' מגרופיים ענפים וענפי הזית קרוין גרופיים כמו יהור בתאינה וזמורה בגפנים שכל אחד יש לו שם לבדו וכו' ע"כ. נ"ל שערוך יותר שלם היה מונח לפניהם וכן משמע מחי' הרשב"א לב"ק שם ע"ש. ועיי' עוד רשב"ם ב"ב הנ"ל ומ"כ לב"ר פל"א. ובדפ"ע נשמטה שורה שלמה זו שהביאו התוספ' והרשב"א. ויתר הדוגמאות כאלה עיי' בספ"ג של מבוא] —

* גְּרִיפוּת עיי"ע אגריפס וע' או.

גְּרִץ (= גְּרִיצָה פי' בל"ס גְּרִיצְתָּא פת לחם וחלת לחם עבה Brot, Brotkuchen וכן בל"ע قرص runder Brotkuchen חלה עגולה) בפ"ב ביו"ט (ביצ' פ"ב מ"ו דף כ"א:) ובכל המטמאין פ"ג בעדיות (מ"י) אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פִּיתָן גריצין אלא רקיקין [1] פי' תרג' חלות (ויקי' ז', י"ב) גריצָן והוא לחם עב. ובפ' כל שעה בגמ' ואלו דברין [2] (פסחי' ל"ז.) אמאי קרו ליה פת עבה דנפישא בלישא בגירסא.* [אחי"ה כ"ה בכ"יו"ו, ובדפ"ע אי' דנפישא בנירצא. בנו"ג משום דנפישא בלישה. וא"כ בכ"יו"ו שתי נוסחאות מדובקות הן. ולפי זה לישא היינו גריסא ויתכן שהוא ל"י אמצ' κροῦστα לחם שלשין אותו. ובסד"ט צד ה' פי' רה"ג והקרץ בנתיים (כלי' ח' ו') פי' ככר עגול שמו קרץ וכו' וכ"ה בע' קרץ ג' ע"ש והוא ממש ל"ע הרשומה] — (א"ב פי' בל"י מין חלה עגולה)[3].

גֶּרֶק[א] פי' غوره، غورك unreife Beeren בוסר גרגרין של ענבים או כל פרי שלא בישל כל צרכו) בר"ג דפ' כל שעה (פסחים כ"ה:) מר בר רב אשי אשכחיה לרבינא דהוה שייף ליה לברתיה גִּרְקֵי דערלה. ובר"ג דשלשה מינין אסורין בנזיר (ל"ד:) אף כל פרי מהו גורקי. פי שלא בושל כל צרכו. פ"א גרגרים של ערלה. * [אחי"ה וכפ"א אי' בפי' ר"ח לפסחי' צד מ"ב, אבל פי' הראשון נ"ל עיקר כי כן פתרונו בל"פ הנ"ל וכן פירש"י לפסחי' ד"ה גוהרקי בוסר זיתים קטנים וכ"ה בתוספ' נזיר שם ד"ה גוהרקי. ודע שגי' גוהרקי אי' גם בכ"י מ' ובכל מקום שהובאה המלה וכבר הגיה לנכון בעל קרבן נתנאל לפסחי' שצ"ל בראי"ש גורקי ובאמת כ"ה לנכון בפי' ר"ח ובעל ד"ס לא העיר על זה. וגם הח' לעווי ערך המלה בסדר גוהרקא וטעות הוא.

* גִּירְקְרְדִין (פי' סיד של קרדין Gyps von weisser Erde, creta) בירו' שבת פ"ז ד"י סע"ב ההן דאגין גירקרדין וכו' בנו"ג גירקרדין ובדפ' זיט' גירקדרון וכבר פירשתי בע' אגין ג'. ע"ש ועיי' עוד המשביר בזה הערך. והח' לעווי גזרו מל"ע ואינו נכון ועוד עיי"ע גרתיקון.

* גְּרַשׁ פי' جرّش בל"ע משך לצד עצמו וכ"ה גרש בל"ס (an sich ziehen, reissen ירו' סוף כלאים דל"ב רע"ג יהבון משיחתא ברגליי ואין עניית אתון גרשין. פי' תנו חבל ברגלי ואם אתעכב תמשכוני לצד עצמכם ובדרך הלצה אמר ר' חגיי ככה למה שחשדוהו כי תואנה הוא מבקש ללכת לריש גלותא לבבל. ובע' גרש פירשנו בע"א ע"ש היטב.

* גְּרִישׁ (Zermalmtes, Graupe) ברות רבה פ' ויאמר לה קערה של גרישין. ושם פ' ותקם היה מבקר [וצ"ל מבקיר] גרישין והוא מל"מ גרש כרמל ועיי"ע גרס א'. ועוד עיי' המתורגמן ע' גֶּרֶשׂ ב' שהביא ג"י התרגום מה שלי' לפנינו.

* גֵּרוּשִׁין, גֵּירוּשִׁין (פי' ענין הרחקת דבר בע"כ וכפרט שליחות אשה עיי' גט Wegtreibung, Ehescheidung) ב"ר פי"ט דנתי אותו בשלוחין ובגרושין ושם דנתי אותם בשלוחין ובגרושין ועיי' בפתיחתא דאיכ"ר סי' ד'. יבמות ל': גיטי' פ"ו: קידושין או גירושין ושם הרבה פעמים. גיטי' ס"ד. דלגרושין יהביה ניהליה וכו'. בעל אמר לגירו' ושליש אמר לגירושין וכו'. סנהד' כ"ב. בוא וראה כמה קשין גירושין שהרי דוד המלך וכו' ועיי' כסף משנה רפ"ג

וריש מדרש רות אבל בב"ר ספכ"ה הגי' עיי שהיה שאול מגרופות של שקמה. ובדפוס פיז', וויני' ובאסיל בט"ס הגי' על שהיה שאול אוכל גרופיות. ונכון אי' בירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג מר ר"ל שאול גרופית של שקמה היה. וברות רבה שם שהיה (דוד) גרופית של זית. ובתנחומי ס"פ בחקותי יפתח שהיה ריש בתורה כגרופו של שקמה.

[1]) בנו"ג פתין גריצין אבל בירו' במשנ' ובגמ' שם דס"א ע"ג הגי' פיתן גריצות וכ"ה בתוספתי' ע"ז רפ"ח אין מוליכין עמו גריצות לתנור וגי' פיתן כ"ה גם בכ"י מ' ועוד שם הגי' גרוצות עיי' ד"ס ביצ' דכ"ה: ושם מצויין גי' כ"י ריי"ף פתן גריכות, ובראי"ש בריו גריסין. [2]) כ"ה בדפי"ר. [3]) ר"ב כיון על γῦρος פי עגול וכ"ה בעיר דוד לר"ד די לארא ואין נ"ל ויותר טוב היה להם לרמוז על ל"י ζυμίτης פי' קמח סולת וממנו ἀζυμίτης פת מקמח סולת וכן גוזר אומר החי' לעווי בעמת"ר.

מהלכ' מלכים, וכנסת הגדולה או"ח דקמ"ב רע"ג שהאריך על ענין אבישג. ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ג בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין באומות העולם. ונבנה השם מהפעל גרש וענינו ידוע מל"מ ורבז"ל נשתמשו בו גם בהתפעל: גיטין ס"ד; ס"ה מתגרשת, שם פ"א. בזמן שנתגרשה מן הנשואין ומודין בנתגרשה מן האירוסין וכו', וע"ש עמוד ב' בגמ'. ב"ר פכ"א ויגרש את האדם (בראש' ג', כ"ד) ר"י ורשב"ל ר"י אמ' כבת כהן שנתגרשה וכו' ורשב"ל אמ' כבת ישראל שנגרשה וכו'. ובאתפעל בהבלעת הת"ו: גיטי' ע"ח, בת אִיגְּרוּשֵׁי היא אבל נתן בידה והיא ישינה דלאו בת איגרושי היא וכו', ושם פ"ד, בדידה קיימא לאיגרושי.

* גּוּרִישִׁיה בילק' איוב רמז תתקכ"ה הביא מויק"ר (בגְּלִי ציון והוא פרש' כ"ה) והיא (ר"ל תרנגולה) מנקרא ליה גורישיה ונ"ב פי' כרבלתו וטעות הנראה לעינים הוא וצ"ל בשתי תיבות בגו רישיה כמו שאי' בוי"ק שם. וכבר עמד על זה בעל כ"כ ע' גרש.

גֵּרְתָא = גּוּרִיתָא (פי' غرة בל"ע מן עוף של ים Wasservogel) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני עוף [1] (חולי' ס"ב), ובנדה בפ' בא סִימן התחתון (נ"ו:) דרש מרימר תרנגולא [2]) דאגמא אסורא חזיוה דדרסא ואכלה היינו גוריתא. ובפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' ק"ט:) אסר לן גוריתא התיר לן לישנא דכוורא. * [אחי"ה בכ"י ו"ו הִגי' גירותא וכ"ה בכל המקומות בש"ס ורש"י ובתוספ' מ"ק י"א. ד"ה כוורא, אבל גי' דפ"ע יותר טוב וכן יכונה העוף בל"ע הרשום' וראיתי בהלכו' שחיטה בלשו' ערבי (הביאו הה' שטיינשניידער במ"ע ג"ג ח"ד דקנ"ט) וז"ל וקד כאן אהל בלאדנא אסתסנו אכל טאיר מן טיור אלמא יסמונה אלגורר ואחדה גורה באלגין אכת אלעין וכדלך אסמהא בלישנא דרבנן גירותא ע"כ, כלומ' וכבר היו אוכלים אנשי מקומינו ע"פ מסורת עוף מן העופות המים שנקרא الغرر והיחיד غرة בנקודה על ع ונקרא בלישנא דרבנן גירותא. והנה בע' פטתא כתב רבינו וז"ל פי' פוטיתא דג טמא והוא גוריתא עכ"ל וזה צע"ג כי גוריתא באמת עוף טמא ובציונים הנ"ל לא פי' רבינו שום דבר אבל הערה"ק שנ"ב כתב בפירוש מין עוף וכן ראיתי בפי' רגמ"ה כ"י לחולי' ק"ט: (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף שכ"ד:) פי' גיריתא עוף טמא. והרב לעויזאהן העלה בספרו זאאלאגיע צד ק"פ כי הוא העוף הנקרא בל"אש Specht].

גְּרֵתִיקוֹן (פי' בל"י creticum ובל"י κρητικόν טיט לבן מאי קריטא שמצחצחין בו את הכסף kretishe Erde, Kreide בחפיפה ונקרא בל"ש) בגמ' דבמה טומנין (שבת נ' סע"א) בכל חפין את הכלים חוץ מכלי כסף בגרתיקון. פי' כשמוציא הצורף את הכסף מן הכור והוא משחיר ומביא קוניא ושורה אותו במים והפין בו את הכסף והוא מתלבן לפיכך שנו חכמים בכל חפין את הכלים חוץ מכלי כסף בגרתיקון שהוא מעשה אומן [3]). פ"א גרתיקון רסינא בלעז [4]). כשחופף הכלי בו מתלבן הרבה והוא כמתקן כלי מפני ששף ממנו ואיכא איסור בשבת. * [אחי"ה וקרוב לטעם זה מ"ש רש"י בד"ה חוץ ע"ש. ומלת גרתיקון פי' הוא ז"ל כמין עפר שגדל בחביות של יין וקורין לו אלום (Alaun, alun) וכ"ה בהגהה לרא"ש שבת פ"ד סי' ט', וכ"ה בהי' המאירי והעיקר מ"ש, ולזה כיון ר"ב והראית מירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג אית תניי תני שפין את הכסף בקרטיקון אית תניי תני אין שפין].— (א"ב פי' קרטיקון בל"י ורומ' מין אדמה לבנה אשר באה מלבנין כלי כסף עיי"ע קרטם [ד']).

גֵּשׁ (מל"מ איוב ז', ה' גוש עפר פי' חתיכת עפר Klumpen, Scholle) בפ"ה בטהרות (מ"א) השרץ והצפרדע ברשות הרבים וכן כזית מן המת וכזית מן הנבלה עצם מן המת ועצם מן הנבלה גוש מארץ טהורה וגוש מבית הפרס גוש מארץ טהורה וגוש מארץ העמים וכו' עד ר"ע מטמא וחכמים מטהרין. פי' חתיכה של עפר שנשרה במים ונתנגבה. בגמ' דפ"ק דשבת (ט"ו:) על גושה לשרוף [5]). פי' עפר דכתיב (איוב שם) וגוש עפר. ובפ' השואל פרה גמ' שטף הנהר (ב"מ ק"א רע"א) לא שנו אלא שנעקרו בגושיהן [6]), פי' בעפר שהעיקרין של אילן שתולין בו ומשוקעין בתוכו כמו בטיט. וכהרוטב בפ"ג בטהרות (מ"ב) וגוש של זתים

---

[1]) כ"ה לנכון ברפ"א וברשפ"ע בט"ס חיה. [2]) בנו"ג תרנגולתא וע"ש התוספות ד"ה תרנגולתא. [3]) והטעם הזה בצירוף פ"א של רבינו כתב ג"כ הרמב"ם בפכ"ג מהלכי שבת הל"ז וז"ל אסור לחוף כלי כסף בגרתקון מפני שהוא מלבנן כדרך שהאומנין עושין ונמצא כמתקן כלי וגומר מלאכתו בשבת עכ"ל. [4]) בל"ר ואי"ט Harz, resina שְׂרָף [5]) בנו"ג אגושא לשרוף והוא שם ה' פעמים. [6]) ובירו' ב"מ פ"ח דו"א ע"ד אי' כששטפן בגושיהן כ"ה בדפ' זוט' ובדפ' קראט' בט"ס בששטן.

שנפל לתנור, פי׳ חתיכה של זתים כתושה אבל לא הוציא שמנה. ובמשקה [1] פ״ב בטבול יום (מ״ג) אימתי בזמן שהן גוש בקערה [2] אבל אם היה מפוזר במדוכה טהור. פי׳ מקובצין חתיכה אחת. ובמגילת איכה ראה ה׳ כי צר לי מעי חמרמרו (א׳, כ׳) ר״ש בר נחמן אמר עשאן גושין מקובצין. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו אבל בדפ״ע נשמטה המלה האחרונה. ונראה דהיתה מונחת לפני בעל מ״כ שפי׳ גושין צבורין. ובנו״ג ר׳ שמואל בר נחמני אמר עשאן גושין גושין. ונראה שדרש חמרמרו מלש׳ חמרים כלומר קיבוץ וצבורה. — וכנ״ה בנזי׳ י״ט סע״ב וכ׳ רע״א ונ״ד : ונ״ה. משום גושא גזרו עליה וכו׳ והפכו משום אוירא ע״ש. נדה כ״ג. ההוא גוש איקרי. ונרדף עם בול (עיי״ע) ורגיל בירו׳ ד״מ בירו׳ שבת פי״ח דט״ז ע״ג וירו׳ יומ׳ פ״א דל״ט סע״א גוש של מלח. ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב רע״ד וירו׳ כתוב׳ פי״ב רע״ר גוש עפר. ירו׳ נדה פ״ב ד״נ : גוש של אדמה. ירו׳ שבת פ״כ די״ז ע״ג גוש של חרדל. ירו׳ חלה פ״ג דנ״ט. לכשתעלה כולה גוש אחד. ושם עד שלא תעשה גוש אחד . . . משתעשה גוש אחד]. —

גֶּשׁ = גִּישׁ (בל״ע جاش ממש כמו געש בל״מ ועניינו תנודה ותנועה (heftig bewegen בפ׳ האשה שהלכה היא ובעלה בגמ׳ הכל נאמנין (יבמו׳ קי״ז רע״ב) דילמא שאני התם דגיש (ליה) [לה] צערא, פי׳ שכבר גש והגיע צערה. * [אחי״ה בנו״ג דרגיש וברש״י ובתוספ׳ דרגש ופירש״י כבר הרגישה וכו׳ ע״ש והריטב״א בחי׳ יבמו׳ אחרי שהביאו פירש״י כתב וז״ל ויש שפירש שאני התם דרגיש לה צערה שהצער קרוב לה יותר לבוא וכו׳ ומסיים ונכון הוא. ולפי פי׳ זה ולפי׳ רבינו נגזרה המלה מפעל נגש ואולי הריטב״א כיון בפי׳ יש שפי׳ לגי׳ רבינו דגיש. ואצלי אין ספק שהוא ל״ע הרשומה ופירושו הצער הניד הניע ומנענע אותה. — ובע׳ רגש הביא רבינו לפי גי׳ דפ״א גם נוסח שלפנינו ע״ש. ובאמת גש נרדף עם רגש עיי״ע גלל ב׳.] —

גָּשׁ = נָגַשׁ (והוא כמו נגח בל״מ ובל״ס ע׳גש פי׳ נגח (stossen ואם שור נגח הוא (שמות כ״א, כ״ט), וכי יגח שור (שם כ״ח) תרג׳ ירוש׳ [א] וארום יגש. * [אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו אבל בדפ״ע הגי׳ יגיש ובנו״ג וארום יְנַגֵּשׁ, ובפסוק כ״ט תרג׳ נגח : נגשן ופשיטה העתיקה ענש, ענושא וכן מצינו בב״ר רפ״פ לית תורתא ענישא עד דברתא בעיטא כה״ג בע׳ ענש ובנו״ג בט״ס ענישא ובהוצ׳ עם יפה תואר א׳ נגחה והפי׳ המיוחס לרש״י גורס נגישא עיי׳ מ״כ שם ובילק׳ יחזק׳ רמז שנ״ז חסר זה המאמר. ולפע״ד עיקר הגי׳ ענישא כגי׳ רבינו וכ״ה בתרג׳ רק ע׳ בתחלת התיבה נשמטה או יתכן שהשורש נגש והוא כמו נגח בעברי ואז יהיה נגש נרדף עם نكز نهز نهش פי׳ ענין דחיקה נשיכה והיזק. והמלה שייכת לע׳ נגש או ענש] —

גֶּשׁ (גּוּשׁ) חָלָב (עיר ומקום מבצר בגליל אצל בן מתתיהו Γίσχαλα והיום נקראה בל״ע الجش) בס״ג דערכין במשנה [3] (ערכי׳ ל״ב.) ובתורת כהנים פ׳ כי ימכר איש בית מושב (ספרא בהר פרש׳ ד׳ פרק ה׳) כגון קצרה הישנה של ציפורי וחקרה של גוש חלב. * [אחי״ה וחקרה הוא ל״י ἄκρα פי׳ מבצר וזה מה שאמרה המשנ׳ ערכי׳ שם שהמקומות הנזכרים שם היו מוקפות חומה וכן העיד בן מתתיהו על המלחמות ב׳, כ׳, ו׳, ὁμοίως γε καὶ Γίσχαλα Ἰωάννης ὁ Λευΐου υἱὸς καθ' ἑαυτὸν ἐντειχίζειν כלומ׳ „יוחנן (מגישחלא והוא גוש חלב) בן לוי הקיף חומה סביב גישחלא.״ והמבצר ההוא היה עומד במרדו נגד טיטוס במשך זמן רב ובן מתתיתו הרבה לספר אודות העיר הלזו עיי׳ במלחמות שם, ושם ד׳, א׳, א׳ ושם ד׳ ב׳, א׳ עד ה׳. חייו סי׳ ל״ח ועיי׳ שם י׳ י״ג. ומפורסמת היתה העיר מרוב שמנה ובגדי משי עיי׳ מנחו׳ פ״ה : ובספרי האזינו פ׳ שנ״ה וטובל בשמן רגלו זה חלקו (רגלו) של אשר שמושך שמן כמעיין אמרו פעם א׳ נצרכו להן אנשי לודיקיא בשמן וכו׳ אמרו לו לך לגוש חלב הלך לגוש חלב וכו׳. ובתוספתא מנחו׳ פ״י תקוע אלפא לשמן . . שלישית היה לה גוש חלב. וקהל״ר פ׳ כנסתי מטקסא (פי׳ משי עיי״ע) מגוש חלב. וקרובה היתה לבית מרון או מירון והוא Μηρὼθ הנזכרת אצל בן מתתיהו בקרבתה של גישחלא עיי״ע בית מרון. וזה מה שכתוב בשמ״ר רפ״ה מעשה היא באח ובאחות שהיה אחד מהם בגוש חלב ואחד מהן בבית מרון נפלה דליקה בביתו של גוש חלב באתה אחותו מבית מרון וכו׳ ובהש״ר פ׳ מי יתנך : מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב וכו׳. ובקהל״ר פ׳ תן חלק כיון דדמך (ר׳ אלעזר ב״ר שמעון) איתיהיב בהדא גוש חלב והוי ר״ש מתגלי על מרונאי וכו׳ ע״ש כל הסיפור ומרונאי הם אנשי מירון או בית מרון. נראה בעליל ששתי ערים סמוכות זו לזו הן] —

---

[1] כ״ה לנכון ברפ״א אבל בדפ״ו בט״ס במשקין. [2] ברפ״ו בט״ס בקרעה. [3] כ״ה לנכון בכ״י ו״ו.

* **גְּשַׁךְ** (פי׳ בל״פ خشك יבש ופסול (das Unbrauchbare, Dürre, Trockene) בה״ג הלכו׳ ברכות פ״ו ד״ה. העלה לפסק וז״ל: גשך עוקץ דאטרוגא מאן דאכיל ליה בירקיה מברך שהכל דלא נטעי אינשי אטרוגא אדעתא דגשך. וכתב החכם רייפמאן במאמרו קול המבשר צד י״ז: נראה כי עוקץ דאטרוגא הוא ביאור על מלת גשך וגשך הוא לפי זה עוקץ האתרוג ועוד צע״ג עכ״ל. ואת אשר נ״ל כי הוא ל״פ הנ״ל ופירושו היבש והפסולת של עוקץ האתרוג אם אכלו בהיותו עוד ירוק ר״ל רך ולא יבש כל כך עד שנפסל מלאכול מברך עליו שהכל ולא ב״פ העץ יען שעוקץ אין חשוב כפרי.

גְּשַׁשׁ (בל״ע جس ובל״ס גש פי׳ פגש וממשש betasten; גְּשׁוֹשׁ בל״ע جاسوس בל״ס גָשׁוֹשָׁא Taster, Staken, Stange mit eiserner Spitze **גְּשִׁישִׁין** (Schienenbretter בס״ג דפ׳ כל הכלים ניטלין בשבת (שבת קכ״ה:) [1] ר׳ יוחנן בן שאול אמר [2] גשוש של ספינה, פי׳ עץ ארוך שבו מגשש לפני הספינה [3], ובפ׳ הזורק מן הים [4] (שם ק׳:) אמר רב שישא[5] גשושאי אזלי קמא[6] פי׳ מרגלין שגוששין את המקום ברגליהן או בעץ ארוך כמו שאמרינן לראות את עמוק לילך שם הספינה שלא תכשל. ובפ׳ המפקיד בגמ׳ המפקיד מעות אצל חבירו (ב״מ מ״ב.) והאידנא דשכיחי גשושאי אין להן שמירה אלא בשמי קורה, פי׳ בני אדם שמגששין בקרקע ומגלין המטמוניות [7]. ובפ״ק דגיטין (ז׳:) א״ר ירמיה לא קשיא הא ר׳ יהוד׳ הא רבנן דתנן בפ״ב בחלה (מ״ב ירו׳ חלה פ״ב דנ״ח רע״ג:) עפר חו״ל שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית א״ר יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת. פי׳ קרקעית הספינה נוגעת בקרקע הים. ובפ״ג (דמקואות) [צ״ל כמו בע׳ כלנס ב׳ דזבין] (משנ׳ א׳ ומ״ג) ועל הגשיש של מטה איח דאמרי קשיש וטועין בכך פי׳ כל מטה שאינה של טרסיים יש לה גשיש ומהו גשיש [פי׳] כל מטה שהיא לפרקים [8] ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהן מדבקין אותה וגגששת זו עם זו ושם אותן העצים המדבקים ומגישין [9] אותה נקראין גשישין, ומנין שהוא כך דאמרינן לענין מי שנשברה זרועו או שוקו ובאין הרופאין ומביאין כמין דפין ולוחות ומניחין על השבר ושמן גשישין כדאמ׳ בתוספת׳ דמקואות (פ״ו) והאגד שעל גבי המכה והגשישין שעל גבי השבר[10]) והשירים והנזמים והטבעות והקטלאות אינן חוצצין [11], ויש אומרים שהיא בסיס למטה ויש לו רגלים, כדתניא (תוספתא זבין פ״ד) ישב על הגשיש של מטה ד׳ טליות[12]) שתחת רגלי גשיש טמאות ארבעתן [13], ויש אומ׳ גשיש הן ארוכות של מטה [14]. (א״ב פי׳ הגשיש בל״ר נסרים חתוכים ושוים או עצים עגולים ואות ה״א עיקרית).

* [אחי״ה בעבור זאת ערך ר״ב המלה הזאת בע׳ הגשיש. ואין אצלי ספק שכיון ר״ב על מלה רומי׳ assis, axis פי׳ לוח ודף Brett אבל גם בתוספ׳ זבים פ״ד אי׳ בלא ה״א ישב ע״ג גשיש של מטה, ושם רגליו של גשיש. ובאסת״ר פ׳ והור אי׳ כה״א הידיעה הגשיש החיצון של זהב והפנימי של כסף ופי׳ בעמ״כ כרעי׳ המטה קרוי גשיש עיי״ע גשש עכ״ל, וזה כפי׳ אחר של רע״ב ע״ש לזבין והועתק מפיה״מ לרמב״ם לזבין. ולפי׳ ר״ב ניחא מאמר של תוספתא מקואות הנ״ל והגשישין שע״ג השבר פי׳ הן דפין של עץ שנותנין על השבר שלא תתהפך המכה וכמו כן פי׳ רבינו בעצמו בע׳ קש האחרון וכן הביא בשמו האו״ז הנ״ל וכן פירש״י לשבת נ״ג. ע״ש ד״ה קשישין. אולם בעיקר הדבר גוזר רה״ג ובע״ה את המלה משרש גשש פי׳ בל״ע וסו׳ ענין משישה ופגישה ודביקה וגשישין הם העצים המדבקים ומגשישין חלקי המטה זה עם זה כאמור ומטעם זה נקרא גשוש העץ הארוך

---

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו אבל ברפ״ע בט״ס בס״ג דפ׳ נוטלין. [2]) כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בנוסחי, ובדפ״ע אי׳ ר׳ יוחנן אמר ובכ״י א״פ ר׳ יונתן בן שאול עיי׳ ד״ס שבת צד קמ״ג. [3]) וכן פירש״י ע״ש וכ״ה בחי׳ המאירי. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד. [5]) בנו״ג רב ספרא וכ״ה בדפ״א ופראג ובכ״י מ׳ הגי׳ רב אשי. [6]) וכ״ה בכ״י א״פ עיי׳ ד״ס שם צד ק״ה: ובנו״ג גשושי. [7]) וכעין זה בפירש״י ע״ש. [8]) ובסד״ט לרה״ג הגי׳ יותר טובה של פרקים וכ״ה בר״ש לזבין בשם הערוך. [9]) וכ״ה בר״ש בשם הערוך אבל בסד״ט יותר טוב ומגששין. [10]) וכ״ה בסד״ט לרה״ג ובתוספתי שם הגי׳ והקשקשים שע״ג השבר וכן הגי׳ בע׳ קש האחרון בציון של שבת נ״ג. ובקשקשין שע״ג השבר וכ״ה בגי׳ הרמב״ם הרא״ש וש״ע הלכו׳ שבת סי׳ ש״ה אבן ברפ״ר בע׳ קש האחרון הגי׳ היותר נכונה קשישין וכ״ה בכ״י ל״ד ק״ט ה״ב וכן הביא האו״ז בהלי׳ שבת סי׳ פ״ג ססי״ק ט׳ בשם רבינו וכ״ה בנוסחאותינו וזה מ״ש רבינו למעלה אית דאמרי קשיש ובכ״י ו״ו בע׳ קש בט״ס ובשישין וצ״ל ובקשישין ובכ״י א״פ לשבת שם הגי׳ ובכבישישין וצ״ל ובקשישין ובכ״י מ׳ ובהמאירי ובר״ף הגי׳ ובכתיתין עיי׳ ד״ס שבת צד נ״ג. וחידוש שלא העיר בעל ד״ס על גי׳ רבינו מאומה. [11]) בפי׳ סדט״ה אי׳ עוד: ודפין אין חוצצין ע״כ. וכ״ה בכ״י ו״ו ובתוספ׳ מקואות שם בט״ס והטבעות חוצץ והוצצין ורפויין אינן חוצצין. [12]) וכ״ה בפי׳ סדט״ה אבל בתוספתא שם בט״ס עליות. [13]) עד כאן פי׳ סדט״ה להר״ג לזבין צד ל״ט. והועתק מלה במלה מבע״ה. [14]) ועיי׳ פי׳ רע״ב לזבי׳.

שיש בו שנתות ומודדים בו עומק המים ובראש העץ ההוא ברזל ומשליכים אותו במים לדעת כמה עומקו ונקרא העץ הזה שבראשו ברזל כמין עוגן (Anker) בלשון הספנים בלא״ש הישנה Katze ולדעתי לזה כיון ערוך הקצר שנ״ב בפי׳ גשוש של ספינה פי׳ עץ ארוך שבו כזה ע״כ ור״ל בלא״ש כזה = Katze. — ובענין נגע ומשש נמצאה עוד המלה גיטי׳ ס״ז: גששה ושקלה, בב״ב ק״א. כי מטא לגביה גששא. ירו׳ יומ׳ פ״ה דמ״ב ע״ג משניטל הארון היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא. ויק״ר פ״ח התחיל רוח הקודש לגשגש בשמשון פי׳ נגעו והתחיל לפעמו וקרוב ענינו לקשקש. ועוד מורה גש בל״ס נגע פגע ופגש ודפק ורז״ל השתמשו בפעל זה כהתפעל בפתרון מתחבקים ומתאמצים להפיל איש את רעהו (ringen, kämpfen) עיי׳ המעריך לר״מ לונזאנו. ב״ר פכ״ב ורפע״ז עיי״ע אתליטין. שמ״ר פכ״א נטל תיש גדול ומסרו לו (לזאב) אמר יהא מתגשש בזה וכו׳, וברפכ״ח נתגששת עם המלאכים של מעלה. שהש״ר פ׳ מי זאת עולה לארכיליסטים שהיה מתגושש עם בנו של מלך וכו׳]. —

גְּשַׁשׁ (פי׳ בל״י האמצעית κοττίζω mit einem Würfelstein spielen עיי׳ מיירסיאום צד רע״א) בפסיקתא דסליחות [1]) לגבור שמתגושש באבן של מסית פי׳ מתעסק באבן בוחן. *[אחי״ה ופירושו של רבינו קשה להלמו עד מאוד וכן דברי הפסיקתא אין להם מובן אף אם היינו מגיהים כתיקון ר״ש באבער מתגושש באבן של מסתת (Stein eines Steinmetzen). והחונן לאדם דעת נתן לי בינה להשכיל את דברי הפסיקתא וז״ל כל המאמר: ועתה יגדל נא כח אדוני (במדב׳ י״ד י״ז) א״ר יודן לגבור שהוא מתגושש באבן של מסית ועבר אחד וראה אותו א״ל יפה כחך לבב כח גבור כמד״א ועתה יגדל נא כח ה׳ ע״כ. ובכ״י א״פ הגי׳ לבב כח כגיבור ואין אצלי ספק שצ״ל כמו שהביא רבינו בע׳ לב ב׳ לפי גי׳ כ״י ו״ו ל״ד ה״ב וק״ט: א״ל ייפה כחך לִיבַב כח בגבורה ע״כ וזה כמו משאלת לב יישר חילו ויתחזק כחו ומוסיפים לו כח בגבירה כמו שהוא באמת תיכף בפסיקתא שם לדרוש ועתה יגדל נא כחך, ודע כי גשש לפ״ד נאצל מהשם κόττος, κοττίζιον פי׳ בל״י האמצעי׳ קוביא לצחק בו (Würfelstein) וממנו הפעל הנרשם בתחילת הערך פי׳ משחק באבנים קטנים, ובמקום אבן מסית שאין לו שחר נ״ל להגיה אבן מסמא פי׳ אבן גדולה שאינה מטלטלת אלא בכח גדול (עיי״ע אבן מסמא), ומעתה שיעור המאמר כ״ה לגבור שמתגושש באבן של מסמא כלומ׳ משל לגבור שמצחק באבן גדולה ומטלטלה בנקל כאילו היה אבן קטה כקוביא, ועבר אחד וראה אותו א״ל ייפה כחך לִיבֵּב כח בגבורה כלומ׳ בבקשה שיתחזק כחך ויתאושש לבך בגבורה ר״ל בהקב״ה, והראיה שכן שיעור המאמר ממה שהביא הילק׳ שלח רמז תשמ״ד בשם הילמדנו וז״ל ועתה יגדל נא וכו׳ אמר ר״ל משל לגבור שבא לטעון קורה גדולה ותלמידו מהלך אחריו כל זמן שהיה התלמיד רואה את רבו מתגבר והולך היה אומר לו יתקוף חילך כך משה כל זמן שהיה רואה את הקב״ה הוא מתפיים וסולח לישראל היה אומר לו יישר חילך ע״כ, הרי שבמקום אבן מסית שלפי תקוני אבן מסמא אי׳ בילק׳ קורה גדולה ויען כן משתמש בפעל שבא לטעון, אבל אצל אבן מסמא נאה יותר לישנא דפסיקתא מתגושש בפירוש לעיל, ועוד יש לגזרו מל״ע וסורי׳ גשש נסה את חילו ובחן (prüfen, sich an etwas versuchen) כלומ׳ נסה את חילו להגביה את האבן הגדולה, ופי׳ של רבינו לא זכיתי להבין וצע״ג] —

גֶּשֶׁם (פי׳ בל״מ ובל״ע גֶּשֶׁם ובל״ס גישום גושמא גוף Körper) ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה׳ י״א) תרג׳ ותנהום בסופך עד דיגמר בשרך וגושמך. ועבר שארו אכזרי (שם י״א, י״ז) ודמוביד גושמיה נכזריא [2]). ושבט לגו כסילים (שם כ״ו, ד׳) ושיבטא לגושמיהון דסכלי. *[אחי״ה וכנ״ה באיכ״ר פ׳ היו צריה לא יהיבין גשמיהון למעבד קרבא. וכבר מצא מקומו בדניאל ג׳, כ״ז, כ״ח; ד׳, ל׳; ז׳, י״א. וידוע כי גשם, גשמי, גשמיות מלות תוכניות הנה אצל הפילוסופים להורות בה ענין החומר בהיפך של רוח ונשמה] —

גַּשְׁם = גַּשְׁמָה (פי׳ جَشْم، جُشْمه בל״פ נקב וחור Loch, Oeffnung) בפ׳ המוציא תפילין

---

1) כ״ה לנכון בדפ״ר וכ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וה״ב ופאריז וכ״ה בע׳ לב ב׳ בציון של אותו המאמר דפסיקתא והוא בריש פסיקתא דסליחות צד קס״ו. אבל בדפ״ע חוץ מדפ״ר אי׳ בע׳ דכאן במ״ס בפיס׳ ודילמא וצ״ל דסליחות כמו שתקן לנכון הרב החכם ר״ש באבער בפס׳ דר״כ שם אות ח׳ אבל נעלם מעיני ריט״ל צונץ בספרו ג״פ צד קצ״ג אות ג׳, ע״ש.

2) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר ודפ״ר וכ״ה בגי׳ בוקסט׳ בתרג׳, ובדפ״ע ובקצת תרגו׳ אי׳ נוכריא ובדפ׳ פיז׳ אכזרייה. וגי׳ נכזריא ונכזריותא נמצא עוד בתרי משלי י״ז, י״א; ושם י״ב י׳ כ״ז, ד׳.

בגמ' הדלת (עירובי ק״א.) איכא דאמרי דלית לה גשמא פי' בע' דלת. * [אחי״ה ושם פי' רבינו לנכון וז״ל פי' גשמה בית קבול של ציר וכו' ע״ש ובאמת לפי גי' זו י״ל שנגזרה המלה מל״פ הרשום' ופתרונה נקב וחקיקה והוא ממש בית קיבול שפי' רבינו. ובע' דלת גורס ג״כ רבינו איכא דאמרי דחד גשמה. וזולת גי' גשמה (זה עיקר כתיבתה ולא גושמה כמו בדפ״ע בכאן) הביא שם רבינו בקצת דפוסים גם יש גורסין בשמה וכן ראיתי בד״ם דעירו' שם גי' כ״י מ' וא״פ בשמא, ובאו״ז הלכ' עירו' ססי' ר״ז ובריטב״א ובפסקי תוספ' בדפוסי' הישני' אי' בשמי, ובראש דפ״ו בשאמא אצל הגי' בשאומה ולפנינו בריא״ש: גשאמא ויש גרס בשאומא והיא איסקופא התחתונה שאין לה כן אלא מורידין אותה ע״ג הארץ וכו' עכ״ל. והועתק מר״ף רק שם הגי' כשאמא ויש שגורסין גישתמא היא האסקופא התחתונה שאין לה כן וכו' ואחר פי' זה נגרר הטור אורח חיים סי' שי״ג וז״ל דלת . . . שאין לה אסקופא התחתונה וכתב על זה מרן ב״י שם וז״ל עירו' ק״א. תני ר' חייא דלת אלמנה הנגררת וכו' וא״ד דלית ליה גישתמא וכתבו הרי״ף והרא״ש אסקופה התחתונה וכו' נשמע מזה שב״י גרס ג״כ בגמ' גישתמא או שתפס לישנא דרי״ף. ובאמת גי' זו יש לה פתרון והוא מל״פ استان = אשתאן פי' אסקופה התחתונה. ובעקבות הרי״ף הלך גם הרמב״ם הלכ' שבת פכ״ו הל״ט ע״ש ובמ״מ שגרס כשימא. מכל זה יצא לנו לתפוס גי' גשמה, וכן גרס רש״י, ואז פי' רבינו בע״ה העיקר; ואם נאחז בגי' גישתמא אז פי' הרי״ף ודעמיה העיקר ובין כך ובין כך המלה פרסי' היא כמו שכתבנו. וכל זה לפי משמעות המלות הזרות אבל לפי המשך הענין דעתי נוטה לפי הרי״ף, והראיה מדלת אלמנה הנגררת, שלפ״ד נגררת הוא מל״ע جرور פי' ציר שעליו תסוב הדלת ואם כפי' רבינו גשמא היינו בית קבול מה זה שאמר הש״ס על דלת אלמנה הנגררת דלית לה גשמא והא הציר בודאי יש לו חור חלול ובית קבול דאל״כ אין שם ציר חל עליו, אבל לפי' הרי״ף נכון מאוד דמיירי שהדלת אלמנה הנגררת אין לה גישתמא כלומ' אסקופה תחתונה שמוכיח עליה שהיא כלי מוכן לנעילה לפיכך אין נועלין בה בשבת (וכן דעת הרמב״ם שם). ועתה זכינו להבין גם לישנא אלמנה כלומ' שהדלת יש לה ציר ולא כן על מה שתוכל לסמוך כמו אלמנה שאין לה בר סמיכין. ועל כל פנים גי' בשמה או בשמי מוטעת היא. ובענין גשמה אדבר עוד בס״ד בע' דלת ע״ש]—

גְּשָׁם (Pual, mit Regen befruchtet werden) בב״ר פל״ה (לפנינו פל״ג) ותבוא עליו היונה ר' לוי אמר מהר המשחה הביאתו דלא טפת ארעא דישראל במבולא הוא שהקב״ה אמר ליחזק' (כ״ב כ״ד) אמר לה את ארץ לא מטהרה היא לא גֻשְּׁמָה ביום זעם. * [אחי״ה עיי' פירוש נעים על זה המאמר ברמב״ן לבראש' ח', י״א. והובא עוד המאמר בשינוי קצת בויק״ר ס״פ ל״א ובשהש״ר פ' הנך יפה רעיתי, ובילק' נח רמז נ״ח ובילק' יחזק' רמז שס״ב. וגי' הרמב״ן שם במיא דמבולא וכ״ה בילק' נח; ובויק״ר ובשהש״ר במוי דמבולא אבל בב״ר ובילק' יחזק' הוא כגי' רבינו. ודע שבענין גֻשְּׁמָה יש לרד״ק ביחז' ובשרשי' שני פירושים. א') שהוא שם נפרד במפק ה״א משם גֶּשֶׁם בפלס גֹּדֶל ופירושו ולא ירד גשמה ביום זעם. ב) שהוא פועל והמפיק לתפארת הקריאה עיי' שם הדוגמאות ובמנחת שי ליחזק'. ופי' השני נ״ל עיקר. והע' זקנים העתיקו גם מטהרה ע״י βρεχομένη כאלו כתוב מְמֻטָּרָה. ובפועל מצאנו עוד בדרז״ל ביומ' נ״ג: שתהא שנה זו גשומה ושחונה ובע' שחן א' הסדר שחונה וגשומה וכ״ה בכ״י א״פ ליומ' עיי' ד״ס שם צד ע״ג. בירו' יומ' פ״ה דמ״ב רע״ג שנת גשומה שחונה, ויק״ר פ״כ שתהא שנה זו גשומה שחונה וכו', תנחומ' פ' אחרי שנה . . דשונה גשומה וכו'. ובהפעל בב״ב כ״ה: לא הוגשמה רוח דרומית. ובהפעיל במקרא (ירמי' י״ד, כ״ב). ובענין מעלות הגשם עיי' מאמרי רז״ל בברכו' ל״ג. נ״ט: יומ' כ״א: נ״ג: תעני' ב'. והלאה, ג': והלאה ה'. ו': ז'. ח'. ח': י״ט. שם: כ״ב: ב״מ פ״ה: סנהד' ק״א. ק״ח. ירו' ברכו' פ״ד ד״ח. ירו' תעני' פ״ב דס״ה. ע״ג]—

גְּשַׁף (פי' قشف, كسف בל״ע תכונת דבר רעוע היא (in schlechtem Zustand sein בס״ג דפ' התכלת (מנחו' מ' סע״ב) ואי אפי לה מאתמול אנשפא לה. ס״א אינשפא לה [1]) ״פי' שניא צורתה [השתא] ולא הויה נאה״ * [אחי״ה הועתק מלה במלה מפי' רגמ״ה כ״י למנחו' (קובץ כ״י באנגייליקא סי' A ,5 18, דף ח': וכמו כן נגרר אחריו בע' תופיני ע״ש. וגי' רגמ״ה ג״כ אינשפא ועליה תסוב אמרתו פי שניא וכו' ובאמת בל״ע نسف, نشف פירושו משתנה מראהו

[1]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ה״ב, וכ״ה בנוסחאות. אבל בדפ״ע בט״ס אינשבא.

ותוארו. אבל גם לגי' בגימ"ל יש לה פתרון כאמור בתחילת הע'. ורש"י פי' בע"א ע"ש.]—

גְּשְׁפַּנְק (פי' בל"פ טבעות של חותם گشه با نگين (Ring mit dem Siegelkasten, Siegelring
בפ' במה אשה בגמ' הבנים יוצאין (שבת ס"ו:) וליחתמי בשיתין גושפנקי. ובגיטין בהגדה דנזיקין (נ"ז.) אדליקו שרגי עד דמתחזי בילוניא דגושפנקא. חשיבי דרומאי הוו מייתי בילוניא דגושפנקא ומשמשין (גיטין נ"ח.)[1]. ובר"ג דפ' מי שאחזו קורדייקוס[2] (שם ס"ה.) כרא בירא ומליה מיא ומיכסיה בטינרא[3] וחתמיה בגושפנקיה. פי' חותם. * [אחי"ה וכנ"ה בגיטי' ס"ח. סייר ליה לגושפנקיה, וגיטי' נ"ז סע"ב אישדי לך גושפנקא. ברכו' ו'. ולהתמיה בגושפנקא דפרזלא. ולדעתי המלה מורכבת משלש תיבות פרסיות כי גשה פי' טבעת, בא או בא פי' עם, נקין פי' לוח ושטח של טבעת אשר בו חותמין, והמלות גשה ב נקין הורכבו למלה אחת גושפנקא והקבוץ גושפנקין כלומ' טבעת של חותם. כי טבעת בלא חותם נקראה בל"פ גשה בי נקין (گشه بي نگين) וזה הפי' ברור לי יותר ממה שפי' הבלשן הגדול פליישער בהוספות לעמת"ר של לעווי צד תכ"ב. ופערלעס בעט"ש צד נ"ח הודה לו!]—

גְּשְׁפַּק=גּוּשְׁפְּקֵי (פי' בל"יור' γαυσάπης gausape כסות מצמר עבה) zottiges Wollzeug
בפ' מי שאחזו בגמ' נשתתק (גיטי' ע' סע"ב) מאי היא אילימא גושפקי וסדיני פי' גושפקי הן גלופקרין הראויין בימות הגשמין וסדינין בימות החמה. * [אחי"ה ובגליון הש"ס מצויין ס"א גושפקר וצ"ל גושפקי אם כיון לגי' רבינו עיי' הגרי"ב בהפשב"ע. ובה"ג הלכ' גיטי' דף פ' ע"ב גרס ג"כ גושפקי ונ"ב ס"א גלופקרי. ופי' גושפק כסות עבה של צמר הביא רבינו בעצמו בע' גלפקר ע"ש והועתק מפי' רה"ג לכלי כ"ט, ב' צד כ'. ע"ש, ושם בט"ס משפקו והוגה לנכון גושפקי. ובע' כשף א' הביא רבינו תרג' של רקמה (יחזק' כ"ז כ"ד) כשפין, ובנוסח' וברש"י ורד"ק הגי' כושפין וכן בל"ס כושפא Teppich ואולי אחת היא עם ל"י הנ"ל. ורד"ק טעה להשותה עם גושפנק של ערך הקודם לזה. ובל"פ נקרא כסות עבה של צמר גושק, كوزه غوزه ובל"ע غوزق פי צמר].—

גְּשְׁקַר (א') קמח סובין בל"פ خشكار ובל"ע خشكر (ב') בפסולת של משי שנקרא Kleienmehl בלא"ש (Flock = Floretseide. בר"ג דבמה מדליקין (שבת כ':) יצחק[4] בר זעירי אמר גשקרא פי' הבינוני היוצא מן המשי ולא מן המובחר. ובפ' הנזיקין בגמ' לא היו סיקריקון (גיטי' נ"ו.) חיוריתא ליכא גושקרא איכא. פי' הבינוני שמוציאין מן הקמח ובלש' ערבי כשכאר. * [אחי"ה כה"ג הנכונה עד מאד בכ"י ו"ו וב"ר והוא ממש ל"ע הרשומ' אבל בדפ"ר גשקר ובשדפ"ע כושקר ובלי נכון הוא שזה נעתק לכתב ערבי خوسقر אולם המלה הנכונה בלשון ערבי' خشكار או خشكر כלומ' גושקר. וכן בל"ס כושכרא פי' פת של סובין. והנה לדעת רבינו וכן לרש"י הונח שם אחד גושקרא לשני מושגים שונים ר"ל על פסולת של קמח היינו פת של סובין ועל פסולת המשי עיי' המאירי לשבת. אבל לפ"ד לא יוצדק כן במשפט הלשון כי גושקרא בגיטין (ושם אי' עוד גושקרא ליכא קימחא דשערי איכא) הוא ל"פ וער' הנ"ל עיי' פליישער בהוספות לעמת"ר של לעווי ח"ב תק"ע: ופתרונו קמח סובין. אבל גשקרא של שבת שענינו מן משי גרוע לפ"ד מורכב משתי תיבות פרסיות מן کژ ובל"ע قز פי' תולעת של משי זיידענרויפע בל"ש ומן كده פי' בל"פ בית וחדר ונקרא בלא"ש Cocon וא"כ גשקרא פי' בית התולעת וזה מ"ש רש"י לשבת ד"ה גושקרא: פסולת של משי העשוי ככובעים הוא בית התולעת וקורין לו פולויי"ר ונופצים אותו וטווהו וכו' ובמנחו' ל"ט: ד"ה והכלך כתוב הלע"ז פלוצי"ל וכנראה זה העיקר והוא בל"צ Floretseide, filloselle אבל בחי' המאירי לשבת הובא בפירש"י הלע"ז בזה"ל והוא בית התולעת הנקרא פנול"ל ע"כ. וא"כ תהיה בל"צ Seidenraupe = phalène וכן נקרא אצל אריסטו על החיות ה', י"ט תולעת המשי Phalaena. והנה מה מאד נכון כי רבינו גרס בשבת גשקרא בלי וי"ו אחר גימ"ל (אבל עיי"ע כלך) ובגיטי' גרס גושקרא ולפי מ"ש ניחא כי גושקרא של גיטין נאצל מל"ע' ופ' אשר יש לה הברת ו או קמץ בתחלת התיבה אבל גשקרא בשבת יש לה פַּתַח בהברה ראשונה. ובנו"ג בכ"מ בוי"ו וכ"ה באו"ז הלכ' כלאים סי' רצ"ד ובריי"ף לשבת הגי' קושקרא.]—

גְּשֶׁר (פי' כְּשׁוּרָא בל"ס קורה Balken וכן בל"פ جسر עץ ארוך וזקוף) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ז:) מיעסק בגישורי [בנו"ג רב ששת איעסק בכשורי] אמר גדולה מלאכה שמחממת

---

1) ושם הגי' הוו נקטי בליונא וכו' ובע' בלן ד' הוכחתי שצ"ל בליכא תחת אבבליכא. והחי' לעווי גרס בשם רבינו גושפנא ועיי' הגי' הנכונ' בע' בלן ד' לפי גי' כ"י. 2) כ"ה בכ"י ו"ו. 3) וכ"ה בנוסחי אבל בכ"י ו"ו א' וב' ובדפ' פיזי אטינרא וכ"ה בע' טנר, ובכ"י ה"ב בט"ס אנטרא וצ"ל אטנרא. 4) גי' יצחק אי' ג"כ ברפ' קראקא וכ"ה בריי"ף ובכ"י א"פ אבל בנו"ג רב יצחק.

את בעלה פי' כשורה ונשורה אחד הן והן קורה. (א"ב תרג' את כל לחתים (יחזק' כ"ז, ה') ית כל גשרין [1])

גֶּשֶׁר (בל"ע جسر ובל"ס גֶשְׁרָא, גִישְׁרָא Brücke) בפ' כיצד מעברין (פ"ה מ"א דף נ"ג רע"א) גשרים ונפשות שיש בהן בית דירה. ובפ' הרואה מקום בגמ' ועל הרוחות ברכו' נ"ט:) הרואה פרת אגישרא דבבל. הרואה דיגלת אגישרא דשביסתנא (שם). ובפ' אהרון (דכתובות) [דיבמות] בגמ' רבי יהודה בן בבא אומ' (קכ"א.) ההוא גברא דטבע בדיגלת ואסקוה אגשרא דשביסתנא. בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג רע"ב) וקיימן אתרי גישרא דדורנג. *[אחי"ה כן נראה מע' סרג ג' בכל הדפוסי' חוץ מדפ"ר שגרס שם דרודנג וכאן גרס דפ"ר ודפ' פיז' דרונג וכ"ה בכ"י ה"ב אבל בכ"י ו"ו גם כאן דדורנג, ובדפ"ו הגי' כאן דרורנג וכ"ה בכ"י ל"ד, ובכ"י ב"ר דדודנג, ובפי' כ"י רגמ"ה לב"ב הגי' דדוונג, ובע"י דרונג וקשה עלי להעמיד הדבר על בוריו וכנראה הגי' בנוסהאותינו גישרי דרוגנג יש לה על מה שתסמוך כי נהר אחד בחוף פרסית ווזיאניא שמו Rhogonis (Ῥώγονις) עיי' מאננערט ה' ח"ב צד שצ"א. ועל גישרא דבבל עיי"ע ארב ה' וע' גיזמא. — וכנ"ה בעירו' נ"ה: הגשר והקבר. ירו' שבת פט"ו דט"ז ע"ג וירו' עירו' פ"א די"ח: גְשָׁרִין המפולשין. והפעל ממנו ע"ז ב': הרבה גשרים גָשַׁרנו. ב"ק קי"ג: דקטילי דיקלי וְגָשְׁרִי גִישְׁרֵי. ועוד מצאתי לבבי נאמן כי גשר יורה ג"כ מושג של צינבאט שהוא אצל הפרסים כמו صراط אצל הערבים הגשר אשר עליו נדונים הצדיקים והרשעים אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם וזהו כונת הש"ס בשבת ל"ב. וגברי היכא מיבדקי א"ר לקיש בשעה שעוברין על הגשר גשר ותו לא אימא כעין גשר. ועיקר כונת ר"ל כי האנשים נדונים על הגשר כדעת הפרסים כאמור אבל מהאחרונים נעלמה הכונה על כן הקשו גשר ותו לא. ועי"ע אוורי ובמאמרי על המלאכים ושדים צד ע'. ובמאמרי במ"ע ד"מ חכ"א צד תקנ"ז והלאה]— (א"ב שערי הנהרות (נחום ב', ז') גשרי נהרתא. ובנוסח' שלנו כתוב (בב"ב) דרוגנג).

* **גַּשָּׁר** (בל"ע جسر Fährmann) ב"ר ספע"ו וילק' וישלח רמ"ז קל"ב ויעבירם את הנחל (בראשי' ל"ב, כ"ד) משים עצמו כגשר נסיב מן הכא ויהיב הכא. וכתב בעל מ"כ נראה שהגימ"ל נקודה בפתח והוא אדם המעביר הספינה לעבר הנהר מעבר השני. עכ"ל ויפה כיון וכ"ה בל"ע.

גַּשְׁתָּא (בל"ס פי' משמוש מפעל גשש עיי"ע. das Fühlen, Betasten) בר"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"ז:) ובפ' העור והרוטב בגמ' ר' יהודה אומר הלטאה כחולדה (חולי' קכ"ב:) [2] אמר רב אשי [3] תנא דידן סבר לה כר' יהודה דאזיל בתר גשתא. פי' גשתא הוא משמוש העור ביד אם הוא רך או אשון ואמר גשתא דתנשמת אשון כגשתא דחולדה. *[אחי"ה בנו"ג גישתא. אבל גי' רבינו עדיף שנגזר מפעל גשש. וכגי' רבינו אי' ג"כ בכ"י א"פ הובא בד"ס שבת צ"ד קי"ז:]—

גְּשְׁתָּא (בל"פ چوشيدن، چوشدن פי' יָנַק וא"כ גושתא מניקה, מינקת Säuger d. h. Zug-heber) בע"ז בפ' השוכר בגמ' נטל את המשפך (ע"ז ע"ב:) שאני התם דכוליה חמרא בגשתא ובת גשתא שייך [4]) פי' עושין כמו קנה של זכוכית והיא ארוכה כמו קנקן וכנפף מן ראשה כטפח אחת ומכניסה לקנקן ריקן ושואבה בפיו עד שמוציא מן היין לחוץ ואח"כ היא שואבת מאליה כל הקנקן כולו. *[אחי"ה בנו"ג גישתא ובת גישתא וכ"ה בכל המקומות הנ"ל אכן בר"ן מצאתי הגי' גושתא ובת גושתא וזה נ"ל עיקר. ומלתי אמורה בראש הערך שנגזרה מל"פ הנ"ל ופירושה מניקה או מינקת שבא זכרונו בע"ז נ"ה. נכרי שקדח במינקת והעלה פירש"י המינקת הוא קנה חלול המוצא ומעלה היין עד פיו וטועמו עכ"ל, וא"כ גושתא הוא ממש בל"פ כמו מינקת בלש' עבר. וזה ג"כ דעת רבינו כי בע' מניק פי' וז"ל גוי שקדח במינקת פי' הוא גשתא שפירשנו וכו' ע"ש. וגדולה מזו מצאתי כי הרמב"ם במ"א שם כתב וז"ל מינקת כפופת.. שהניח ראשה לתוך היין שבחבית והראש האחר חוץ לחבית ומצץ היין וכו' ע"ש וא"כ העתיק הרמב"ם גושתא ע"י מינקת כפופת אשר מצץ היין וזה מסכים לפירוש הנ"ל. ועיי' מ"מ ול"מ שם. ובעקבות הרמב"ם הלך הטור בהל' י"נ סי' קכ"ד וז"ל כגון שעושין מניקה כפופה וגותנין ראשו האחד בתוך היין בחבית ומוצצין וכו' וחידוש קצת שמרן ב"י רומז בפירוש דברי

---

[1]) וכן גי' המתורגמ' אבל בנו"ג גִּשְׁרִין וכ"ה ברד"ק. [2]) דבור של משני ר' יהודה אומר וכו' אין מצויין בחולי' שם לפנינו אבל בש"ס של רבינו נראה שהוא מצויין וכן מוכח מעי' רב א' ע"ש. [3]) כ"ה בשבת שם אבל בחולי' לפנינו אמר רב ששת בריה דרב אידי. [4]) בנו"ג גריר וכ"ה בכל מקום שהובאה המלה ברי"ף ובר"ן ובמ"מ ולחם משנה להלכו' מאכ' אסורו' פי"ב הלי"א ובב"י בהלכו' יין נסך סי' קכ"ד. וזה מ"ש הרמב"ם בהל' מ"א שם ונגרר.

הטור על גמרא ע"ז ע"ב: ולא הערה מקור הטור והיינו הרמב"ם הנ"ל. ורש"י פי' גישתא שהוא ריופי וכו' ע"ש והוא כפ"א של רבינו בע' מניק ועיי"ע דיופי.] —

גַּת (מל"מ ידוע פי' יקב ועוד גומה Kelter, Kufe) בפ' שואל אדם בגמ' אבל אם מהשיך הוא. (שבת קנ"ג:) תרגמיה רב נתן בר אמי קמיה דרבא [1] בין הגיתות שנו פי' בימי הבציר שמצוי יין והבדיל. "וסלקא שמעתא שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל ואפי' לא אמר אלא המבדיל בין קודש לחול דיו. וכן אמר רב אשי דהוה בתראה [כי הוינא בי רב כהנא] אמרינן [2] מקודש לחול ואפכינן סלתי [3] כלומ' מתעסקין במלאכה ובא רב אשי למעט שאין צ"ל כל ההבדלות אבל צריך להזכיר ברכה (ושם) [4] [בשם] ומלכות דלא גרע מברכת מצוה וברכת פירות" [5] וכן הלכה. בפ' כל זית בפאה (פ"ז מ"ו) כרם רבעי . . . ב"ה אומרים כולו לגת. ובסוף חגיג' (כ"ד: כ"ה. וכ"ה:) יניחנו לגת הבאה. פי' מניחה עם הארץ אצלו לשנה הבאה. לשעת הגיתות שנאמן עם הארץ על התרומה [6]). ובפ' אחרון דזבחי' (פי"ד מ"א דף קי"ב.) פרת חטאת ששרפה חוץ מגיתה. ובפ"ד בפרה (מ"ב) שרפה חוץ מגיתה או בשתי גיתות או ששרף שתים בבת אחת פסולה. פי' גומה היא בקרקע צורת גת מתוקנת לשריפת הפרה *[אחי"ה ע"י תוספ' זבחי' שם ד"ה פרת שהביאו פי' רבינו. ויקב וגת יש להם חפירה וגומה בנויה בארץ לקבץ שמה יין ושמן עיי' בענין תכונתו מ"ש בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד ס"ה והלאה. וא"כ יתכן שכיון רבינו בהך גיתה של ציונים אחרונים לאותה גומה שהיתה חפורה בארץ. אבל לפע"ד שייך זה הגת לערך הבא אח"ז ע"ש] —

* גַּת, גִּית (בל"ע جثوة והקבוץ جثا פי' קבר ומקום קבר Grabstätte) ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ד מקום גיסתה ותפיסתה הרי אילו אסורין וכמה היא תפיסתה ד' אמות. ופי' הרב פ"מ גיסתה מקום שעורפין אותה (העגלה הערופה) ולש' גיסטרא הוא וכו' ובעל ק"ע פירשו מלש' גוססת לאחר העריפה. וכל זה דוחק גדול הוא ובלי ספק ט"ס הוא ועיקר הגי' בתוספתא סוט' רפ"ט וז"ל עם הרחבת ביאור: נמצא בעלול העיר לא היו עורפין שמצות עיסוק במדידה כיצד עושין לו שלוחי בי"ד יוצאין ונוטלין סימנים וחופרין וקוברין אותו ומציינין את מקומו וכו' עד ומודדין חוצה לה מקום גיתה ותפיסתה הרי זו אסורה. וכמה היא תפיסתה וכו'. הרי לא לבד הוראת המלה הערבי' אבל גם המשך הענין מראה באצבע שפתרון גיתה: קבורתה ומקום קבורתה. ותפיסה היא ממש כמו ששנינו בסנהד' מ"ה: בענין בן סורר ומורה והתניא אין נקברין עמו אמר רב פפא מאי עמו בתפיסתו ופירש"י בתוך ארבע אמות וכו' והוא כפי' הערוך ע' תפס. והראיה שמלת גיתה פי' מקום קבורתה ממה שאי' בתוספתא אהלות פט"ו: ואיזו היא חצר הקבר (אהלו' ט"ו מ"ח) זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו אם יש בה כשיעור וכו'. ומעתה נוכל ג"כ לפרש חוץ מגיתה של זבחי' ופרה של ערך הקודם, וכן זה דפרה פ"ג מ"י נבקעה ועמד חוץ מגתה (ובפי' רע"ב הגי' מגיתה) לא כפי' הערוך לעיל וכמוהו ג"כ רע"ב בפרה פ"ג מ"י עיי' תוי"ט שם ד"ה חוץ, כי אם בענין המדובר מל"ע הנ"ל שפתרונה עוד: אבנים נקבצו יחד אשר עליהם נשחטים הקרבנות עיי' جثى באוצ' מלי' של פרייטאג. וא"כ גית הנאמר בפרה אדומה ענינו מקום השחיטה.

גַּת = גָּיֵת (פי' בל"י γόης Betrüger, Gaukler) בב"ר פע"ב (ע"א) וירא ה' כי שנואה לאה: אף הגיתות מאחורי קורים סונטות בה. ס"א אף הנשים. *[אחי"ה בדפ"ר פיז' ואמסט' הגי' הקורות ובדפ"ו בט"ס חקורות אבל יותר טוב גי' כ"י ו"ו וב"ר קורים. ובע' סנט בכ"י ק"ט אף הנשים מאחורי קורין היו סונטות בה ובדפ"ע אף הנשים מאחורי קורים. ובע' קר האחרון אף הנשים מאחורי קוריים וכ"ה בספר עיקרי התלמוד כ"י לר"א זכות בע' קר ושם כהוגן סונטות בה וכ"ה

[1]) בדפ"ר בט"ס דרב וראיה שצ"ל רבא מב"ב ח': כתובי מ"ט: ב"ב קל"ה. מ"ק כ' סע"א. [2]) וכ"ה בכל הספרים הישני' ובכ"י מ' ובנו"ג הוה אמר וכ"ה באו"ז הלכ' מו"ש סי' צ'. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב בע' סלת וכ"ה בהלכ' אבדלה לריצ"ג צד י"ז וכן מוכח מחי' הרשב"א לשבת, ובר"יף כ"י הובא בד"ס שבת צד קפ"ב. ושם בגליון כ"י א"פ והפכינן. ובאו"ז שם והפכו והוגה שלא בדיוק וסלתי' יען שבנו"ג ומסלתיה סילתי ובכ"י מ' יותר טוב וסלתינן סילתי וכ"ה בריי"ף שלפנינו. ובדפ"ע בכאן בט"ס ואפיקנן. [4]) צ"ל כמו באו"ז. [5]) כ"ה מלה במלה באו"ז הנ"ל בשם ר"ח ז"ל ועוד עיי' בב"י או"ח סי' רצ"ט שיטות שונות של גאונים וזה מ"ש וכן הלכה, לקבוע הלכה כדעת ר"ח אשר עליו יסד פירושו. וכן העלה לדין הרשב"ם בריי"ף כ"י עיי' ד"ס שבת צד קפ"ב. אות א'. [6]) וכן משמע מפי' התוספ' כ"ד: סוף ד"ה שביהודה ובכ"י מ' גרס במקום לגת הבאה: לשנה הבאה ונ"ל שהגהת הכותב היא שהרי לקמן כ"ה. גם בכ"י הגי' לגת הבאה.

בכ"י ערוך ודפ"ר אבל בדפ"ו ובאסיל בט"ס סוטנות. ועוד עיי"ע אפזים. ובדפי' אמ' גורס קוריים יען שרצה ר"ב לפתור את המלה מל"י καῖρος Schnurre d. Webstuhls פי' כלי אריגה עיי"ע קירוס ואחריו נמשכין בעל כ"כ בפי' אחד ור"ש באבער בפסיקתא דר"כ צד צ"ב הערה י' וה' לעווי בע' גתיה והאחרון הכביד לפרש גתיה מל"ע וכבר עמד על טעות זו פליישער בהוספות שם צד תל"ה. ואת אשר נ"ל כי גית ובלש' נקבה גיתה הוא ל"י הרשומ' פתרונ' רמי ומתעתע אשר הביא לצחוק את המון עם ע"י אחיזת עינים אשר עשה. קורים צ"ל קורים פי' בל"י לצנות κόρος ופי' סונטות בל"ע משחק משֵׁם ضنط שחוק והוללות. ושיעור המאמר הקשה הוא אף המתעתות המאחזות עינים בלצנותיהן עישו שחוק ולעג מלאה לומר שאין סתרה כגלויה פי' שאין תוכה כברה נראת צדקת ואינה צדקת. והראיה לאמיתת הכונה הזו מאסתר רבה פ' יום השביעי שדרש שם כגתא ואכגתא אר"ש בר' ינאי אמר הקב"ה משחק אני עליהם אביא גתיות מאחורי הקוריים. ולפ"ז נראה ברור שהגתיות הן נשי לצנות שהיו עושות שחוק בפי כל. ובא המדרש להורות הפלגות דברים שאף נשים כאלו אשר שקר ענו בפיהן וחזו שוא וקסם כזב היו מליזין על לאה שאינה צדקת ובהיותה צדקת לא היתה מרמה באחותה. — ובנו"ג גתיות ובילק' ויצא רמז קכ"ה חסר כל המאמר ונ"ב סונטין: מדברין] —

גַּת (die philist. Hauptstadt) בגמ' ג' מלכים בחלק (סנהד' ק"ב.) לכן תתני שלוחים על מורשת גת (מיכה א', י"ד) אמר רב חנינא[1]. בר פפא אמר הקב"ה לכן תתני שלוחים כלומ' שנתגרשו ממלכות לבני דוד שהרג את גלית ולקח העיר שלו ששמה גת והורישה לכם (עיי' ד"ה א', י"ח, א') [בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל] (מיכה שם) בתי אכזיב אתם לביתו של דוד לאכזב למלכי ישראל כלומ' הכזבנות יתהפך למלכי ישראל שכולם ילכו לחבל. *[אחי"ה וערך זה נפרד מע' הקודם לפי גי' כ"י ודפ"ר אבל בשדפ"ע מסודר בלי נכון בע' הקודם. ורמ"ל הפך בלי צורך סדר ארבעה ערכים]. —

גֵּת = גֵּית (מפעל גְּאִי = גְּיִי והשם גֵּיוּת Stolz, Uebermuth או מל"ע جاظ הולך בגאוה; והשם جَيْظ) בפ' הגוזל זוטא בגמ' נטלו מוכסין (ב"ק קי"ד.) גוים דדייני בְּגֵיתֵי פי' בכח בגיאות בלא טענה. *[אחי"ה ובע' מגסתא פי' רבינו באריכת דברים ע"ש ורש"י גורס: בגיותא ופי' בגאוה ובזרוע אבל בב"מ ל': ד"ה דיני דמגיזתא גורס דייני בגזתיא. עיי' הגהת הגרי"ב שהניחו בצ"ע. וגי' בגיתי אי' ג"כ בנוסח' ובשט"מ אבל גי' גיותא נ"ל עיקר וכ"ה ברא"ש. וטעם מלת גיותא בהשאלה תקיפה ועוות הדין וכ"ה בל"י ὕβρις גאוה ותקיפה ועוות הדין. ובכ"י ערוך פאריז אי' בסוף הע' וז"ל רב האי ידרס בגיתיה ופסרה באל מגאספה עכ"ל ובלי ספק הגהה ערבית זו מהחכם הקדמון אלטארה הוא וכהעתקתה ללש' עבר פי' רב האי גורס בגיתיה ופירשו ע"י מגאספה. וזה נכון מאוד כי غيط בל"ע כעס והזקת היד וכן ענין המלה הערבית مغضبة ולפי זה צ"ל באל מגסאבה] —

☞ גֵּית (בל"ס גַּת פי' בהמה ונגזר מל' צינד gaêtha ובל' סנסקריט gaitha פי' עשירות בבעלי חיים ועדרי צאן irdisches Besitz-thum. Hürde עיי' יוסטי צינדליקסיקאן צ"ה) תרג' מקנה צאן ומקנה בקר (בראשי' כ"ו, י"ד) גיתי ענא וגיתי תורא). *[אחי"ה וכן תרג' אנשי מקנה (שם מ"ו ל"ד) גברי מרי גיתי. ותרג' בנוקדים (עמוס א', א') דהוה מרי גיתין, ושם (ז', י"ד) בוקר אנכי: ארי מרי גיתי אנא. והובא התרגום זה מרב יוסף בנדרי' ל"ח סע"א. והיחיד גֵּיתָא תרג' כל רכוש ומקנה (ד"ה א', כ"ח א') כל קנינא וגיתא. וזה ממש כהוראת לשון צינד הרשומה] —

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בנוס' ובילק' מיכה א', ובשרפ"ע חיננא.

נֹזר תֹפארת נֹעטר יֹריאיו הֹומל חֹילץ זֹירז קֹיבול יעף עייף ואמל בספר הערוך לערוך ערך
גימ״ל ובקשתי לאוזן יפתח דלת להניחני לסדר ערך דלת.

אחי״ה כ״ה בכ״י ל״ד ושם תחת חומל בט״ס הגמל. ובכ״י ו״ו א׳ אי׳ זירד וצ״ל כמו בכ״י ו״ו ב׳ : זירז. ושם ושם הגי׳ לאזון ובכ״י ו״ו ב׳ ע״י קוצר הבנת בעל המעתיק נתערבב השיר עם ערך דב. וגם שם במקום אמל הגי׳ : ואגיל. ובכ״י ה״ב נמצאו החרוזים : סליק ערך גימל תהלה לאל חסד גומל. אתחיל ערך דלת. בעזרת אשר לו עוז וממשלת. ובכ״י ב״ר אי׳ כזה : סליק ערך גימל מספר הערוך בעוז אלהינו יחיד ושמו ברוך. ולעזרתו נפשי תמיד מיחלת בהתחילי ערך אות הדלת. ובכ״י בריטיש מוזיאום בלונדון נפקד מקום החרוזים ואי׳ רק בזה״ל נשלם אות גימ״ל יחיל אות דלת.

תם חלק שני.

הרי זה לקט לחלק הראשון.

אמר חנוך יהודה מאשר יקר לי ספר הערוך אשר בכתם אופיר לא יסולה ומרוב תשוקתי לעשותו ערוך בכל ושמור לכל דורשי התורה באמת לכן גמרתי אומר להניף ידי עוד הפעם על החלק הראשון מזו ההוצאה לנקותה מחלאת השבושים הנופלים בדפוס וגם למלאות החסרון הנשאר בקולמסי או בדפוס. ומה גם שבא לאמתחת ספרי האוצר הגדול של פירושי כ״י רגמ״ה ור״ח ז״ל לכמה וכמה מסכתות אחרי שגמרתי החלק הראשון ומן הנמנע היה לספח שמה דבריהם היקרים והשואותם עם פירושי רבינו נתן בע״ה. אבל אחרי שדקדקתי בכתבי יד הנ״ל וצרפתי וזקקתי והגהתי ותקנתי דברי בעל הערוך דעתי נאמנה כי כל נפש היפה תברכני בגלל הדבר הזה בהביטי עוד הפעם בסקירה אחת ובקיצור נמרץ על הערכים שנחוצים לתקון או לתשלום ובצפיתי צפיתי כי ע״ז ברכת אובד ונאבד תבוא עלי. וזו שכחת הלקט:

מבוא צד IV שורה ל״ד החלטתי כי פרקי דר״א מובאים ראשונה בספר הערוך אבל בע׳ טנדס אוכיח בעזרת האל כי ראשון לציון בא זכרונם ע״י הגאונים עש״ה.

צד		שורה	
IX		ד׳	קודם חזר ב׳ נשמט: חזינא.
XI	„	ל״ח	ארץ ששוניא אולי היא ארץ Sachsen (Saxonia) כאשר העירני ידידי הרב הח׳ ר׳ יעקב שטיינהארט מעיר אראד.
XVII	„	ד׳	בענין אדא מרי הרחבתי דבורי בערך הרדפה.
XX	„	מ׳	קודם ענין סדור קדושא נשמטה זו השורה: ובענין הלל בלילי פסחים הובא פירוש רצ״ג מרע״ג ומרה״ג בחידושי הרשב״א לברכות י״א. סד״ה אחת ארוכה.
XXXV	„	כ״ו	אחר טלת טרפיז נשמט: שט״מ לב״מ פ״ט: עיי״ע רכס.
LXVI	„	י״ב	בענין מח העירני ידידי דר׳ שטיינהארט כי כגי׳ רבינו אי׳ ג״כ בכ״י ש״ס (עיי׳ דקדוקי סופרים לשבת צד ס׳.)
LXVII	„	ח׳	וידידי הנ״ל העירני כי ציון הירושלמי בע׳ ערב א׳ נמצא ג״כ בטור חו״מ סי׳ תקפ״ה וכן הביאו מרן בית יוסף שם בשם הרק״ח וסמ״ג ועיי׳ היטב בפרדס סי׳ קע״א ובשבילי הלקט.

פנים:

צד	עמוד	שורה	
ד׳	א׳	ל׳	אמיתת פירושי בענין אבבית = עבבית נראה מהעתקת קדחת שהובא במדרש לקח טוב המכונה פסיקתא זוטרתא אשר הוצאתו חדשה מקרוב באה לנו ע״י החוקר המפואר מהר״ש באבער עיי״ש מבוא י״ד. ועוד עיי׳ ערך זרף ומ״ש.
ה׳	ב׳	כ״ג	צ״ל: עיי׳ ערך טלי א׳.
—	—	ל״ה	גם בכ״י פירוש רג״מ למנחות (בקובץ כ״י אנגייליקא סי׳ A, 5. 18, דף כ״ג:) הגי׳ (כגי׳ רבינו) וז״ל: וכל אביזריהו כל מה שצריך לה גודרין דהיינו נסכין עכ״ל. ודע כי בסנהד׳ ע״ד: בדפוסי׳ הישנים בגמ׳ ורש״י (מלבד בפעם האחרון) אברזייהו ועפ״י הגהת המהרש״ל הדפיסו כלפנינו עיי׳ ד״ס לסנה׳ צד ק״ה: ושם הובא לעז ברש״י ד״ה אבזרייהו: בכל הדפוסים הישנים לוראפרטנמנט ברי״ש ושמחתי מאוד על המציאה הזו. כי כן שערתי בנפשי בע׳ אבזר.

צד	עמוד	שורה	
ו'	ב'		קודם ע' אביי נשמט ערך שלם מהוספת ר"ב בצרוף תשלומי וכה צ"ל: ☞ אַבְטוֹמַטוֹם (מל"י αὐτόματος וממנו בל"ס אוטומטון (Automat, durch Zufall von selbst entstanden) מדרש תהלים מזמור ראשון: ולב כסילים לא כן (תהלי' ט"ו ז') אלו המינים האומרים אבטומטום הוא העולם פי' בל"י מניע עצמו בלתי מניע חצוני וגם מלה זו מורה על דבר בא במקרה זולת כוונת פועל. [אחי"ה בנו"ג בש"וט פי' על כן: אלו המינין שאומרים טומטום הוא העולם וכן בילקוט משלי ריש רמז תתקנ"ג הגי' אלו האפיקורוסין שאומרים טומטום הוא העולם. וגי' משובשת היא וצ"ל כמו שהגיהו ר"ב וכ"כ ופי' המלה היונית הנ"ל נפל במקרה, נעשה מאליו].
י'	ב'	כ"ח	וירוש' שקלים צ"ל: וירוש' שבועות ועוד עיי' מבוא הירושלמי למהר"זף צד ע'.
י"א	א'	י"ג	מה שכתב הרמב"ם כי האביונות נקראו בל"ע פרוס אל נכר אין לו פתרון אבל בכפתור ופרח פרק נ"ד הגי' (כמו שהעירנו ד"ר שטיינהארט) פקוס אל כפאר וזה נ"ל להגיה פקוה אל כפאר והוא בל"ע فقاح الكبر פי' נץ הכפר Kappernblüthe.
כ"ד	ב'	ט'	הונגיהון צ"ל: הונגיהון ושם שורה ט"ו צ"ל حجن
כ"ה	א'	י"ח	כלומ' וכו' הוא נעתק מפי' ר"ח ואלה דבריו בפי' כ"י ר"ח לסנהד' (בקובץ כ"י אנגייליקא סי' A, 10, 2) דף פ"ז ע"ב: יכול לומר אגוסטוון אני בתוכה כלומ' יכול הוא שיאמר שדה זו של [גוי] היא ואני ארים בתוכה ע"כ וכגירסתו אי' גם בכ"י ערוך שהבאתי שם בהערה א' וכ"ה אגיסטוון בכ"י ש"ס עיי' ד"ס לסנה' צד ל"ד.
כ"ח	א'	ט"ו	בענין פי' הציון מערכין (ל"ב.) קצת אי' באופן אחר בפי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנג' הנ"ל דף קנ"ט.) וז"ל: ולא בעיר חומה כלומ' אינו כלפנים מן החומה עיר שגגותיה חומותיה איכ' דאמ' שכל החומה סביב מלאה גגות ואיכ' דאמ' שגגותיה המשופעין עד הארץ והן הן החומות ע"כ.
ל"ב	ב'	כ"ה	קלינן לאודרא (מנחות מ"ב:) בנ"וג קלינן ליה לאודרא אבל כגי' רבינו אי' נ"כ בפי' כ"י רגמ"ה למנחות (בקובץ כ"י אנגי' דף ג':)
ל"ז	א'	י"ג	צ"ל κλέψυδρα ועיי"ע חלפסדרא.
—	—	כ"ט	אחר דבור המתחיל אדק נשמט: וכן בל"ע حدق פי' הביט והלטיש עיניו בדבר, פעסט הינשויען, דיא אויגען פעסט הינהעפטען.
—	ב'	ח'	בסוף הערך צ"ל ועיי"ע טינץ ומ"ש.
מ"ג	א'	י'	וכל בוסר וכו' ור"ח בפי' כ"י לשבועות (בקובץ כ"י אנג' דף כ"ד.) אי' כמו כן וז"ל: פי' הני אהיני סליקי פי' בוסר והן פגי תמרים שלוקין של גוים וכו'. ועיי' פ"א בסוף תשובות גאונים קדמונים דפ' בערלין דף מ"ב. ד"ה אהיני סליקי.
מ"ה	א'	כ"ח	בסוף הערך צ"ל ועיי"ע טהר ב' ומ"ש בהערה.
מ"ט	ב'	כ"ו	ושורה ל"ב צ"ל ז' א'.
נ"ט	ב'	ל"ו	בקצת העלים נשארו שתי מלות אשכנזיות: der Punkt ויש למחקן.
ס"א	א'	ו'	וכגי' רבינו בן אטיטוס אי' נ"כ בפי' כ"י רגמ"ה לתמורה (בקובץ כ"י אנג' דף רל"ב.)
ע"ה	א'	כ"ה	וכמו ששערתי כן הוא כי בכ"י פי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף כ"א.) אי' באמת בבית אבטא ופיר' אל מצל בל"ע ונ"ל שהוא ל"ע المطلة פי' חמת מלאה מים וזה מתנגד לפי' התוספות בדברי ר"ח עיי' ע"ז ל"ד: ד"ה אכטא

צד	עמוד	שורה	
			וגם בתשוב' גאונים קדמונים הנ"ל במקום הנ"ל אי' הגי' בבי"ת: אבאטא אולם הפי' דאי' שם מראהו שחור קשה להלמו ובהפך צ"ל לבן וכיוון ללע"ז ابيض לבן.
פ'	א'		סוף העמוד פי' עצי וכו' וז"ל רגמ"ה בכ"י למנחות (בקובץ כ"י ל"ט ע"ב) כלי עץ ששמו אבטולגוס (!) שאין דמיו יקרין כל כך אבל כלי מסימס עץ יקר הרבה חשוב ולא בטיל ע"כ.
פ"א	א'	כ"ט	מן פירוש אם ישנה עד גמירא הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנג' דף קי"ג.)
צ"ד			בהערה ב' עיקר הגי' רבובה עיי' ערכו ועוד ע' אירוס ב'.
צ"ח	ב'	י"ב	צ"ל البورق
ק"ד	ב'	י"ח	פי' שנותן עיניו וכו' הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנג' דף י"א ע"ב).
קי"ט	ב'	מ"ב	בענין פי' מוריים וכו' הלך רבינו בשיטת דר"ח ואלה דבריו בפי' כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף כ"א.) ת"ר המוריים אומן פי' ציר של דגים כובשין הדגין הקטנים במלח על החביות הגדולות נקרא מורים הציר היוצא מהן פעם ראשונה ושנייה מותר כיון דיטמינא אין צריך למירמא ביה חמרא שלישי קלישי שומנייהו דדגים ויהיב בהו חמרא הלכך משלישי והילך אסור ע"כ.
קנ"ח	א'	י"ט	וכמו גי' רבינו אסטמכא דליבא אי' ג"כ בפי' ר"ח לע"ז כ"ט. (בקובץ כ"י אנג' דף י"ז:) וז"ל פי' אסטומכא בל"ע אלמעדה ע"כ והוא ל"ע المعدة פי' כרס Magen.
—	ב'		בסוף השורה צ"ל הל"ט במקום הל"א שנדפס בטעות.
קס"ו	א'	ט'	וכה"ג איסטגנינית של דוד בכ"י פ' הובא בד"ס לסנה' צד ע"ג, ובכ"י ק' איצטגנוני של דוד ובכ"י ר"ח (בקובץ כ"י אנג' לסנה' דף ק"ד.) אסטגנינו של דוד.
קפ"ג			בהערה א' צ"ל בסופה: ועוד עיי"ע טכמך ומ"ש.
קצ"ד	א'	כ"ה	מה — מאה ממש וכו' פי' אספרמקי מיני בשמין הן נעתק מפי' רגמ"ה למנחות (בקובץ כ"י אנג' דף ד'.) וז"ל מה . . שאל ממך כלומר מאה שואל וכו' אספרמקי מיני בשמים עכ"ל.
קצ"ז	א'	כ"א	פי' שהביא רבינו בשם ר"ח לי' בפי' ר"ח כ"י לשבועות (בקובץ כ"י אנג' דף נ"ג ע"ב) אבל גירסתו סקונדרי אי' שם.
ר"ד	ב'	כ"ה	יש מפרשים וכו' כונתו על רגמ"ה וז"ל בכ"י ערכין (בקובץ כ"י אנג' דף קמ"ב סע"א) איסתוורא שקורין קאבילא עד ארעא נחית ואין בו פיסוק עד סוף העקב. שוק מעל דמעל שוק הוא עצם שמגיע עד הארכובה וכו' ע"כ. ולתיבות האחרונות הללו מסכים גם פי' אסתוורא דערוך שם.
ר"ה	א'	כ"ו	במקום הבא צ"ל באה ושם עמוד ב' שורה ג' יש להוסיף אחר מלת שמיא: וכ"ה בכ"י ש"ס כמו שאוכיח בע' טהר ב'.
ר"ז	ב'	י"ג	פי' עד בסלע דאורייתא הועתק מפי' רגמ"ה לבכורות (בקובץ כ"י אנג' דף קי"ג.)
רי"א	ב'	י"א	אחר אחי"ה יש להוסיף ובפרקי דר"א ר"פ כ"ג הגי' חמש אפטניות בצד אורך ימינה של תיבה.
—	—	ל"ו	פי' לכטין צ"ל פי' לכטיר ובשורה שאחריה יש למחוק קו מבין שתי מלות יוניות.

צד	עמוד	שורה	
רי"ב	ב'	ל"א	(פירוש) וכו' ויש להוסיף ודוגמתו ראה בע' הדפה ובע' ותיק.
רי"ג	א'	ל"א	פי' אופי וכו' והוא מפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף ט"ז ע"א) ועוד פ"א בערוך שם נעתק מפי' ר"ח (שם) וז"ל כי אופי בנהרא פי' יבואו עליה רעות רבות אם אינה הורגת מהן כמו חריות שעל הנהר וכו'.
רכ"ג	ב'	ג'	פי' ההוצאה וכו' הועתק מפי' ר"ח כ"י לסנהד' (בקובץ כ"י אנג' דף פ"ג ע"א) וז"ל פי' אפסוניא הוצאת המאכל והכסות.
רכ"ד	א'	ל"א	פי' לענה וכו' הועתק מפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף י"ח ע"ב) ושם כגי רבינו לפי כ"י בארג בר' ועיי"ע בארג ומ"ש.
רל"ז	א'	ה'	פי' שם ע"ז וכו' הועתק מפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף כ"ח ע"א).
רמ"ד	ב'	כ"ז	קודם ודי בזה נשמט כזה: ועוד מצינו הוראת אפריקי במובן Ἰβηρική Iberien כמו שאראך בע' טט.
ר"נ	ב'	ל"ו	אקרבנין ט"ס וצ"ל עקרבנין.
רנ"ב	ב'	ו'	ותניא בפ"ק דע"ז וכו' והוא כפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף י"ב ע"ב) וז"ל דתניא אין הולכין לאצטדינין מפני שהן שופכי דמים ר' נתן מתיר מפני שני דברים אחד שצווח ומציל ואחד שאם יהרגוהו יעיד שמת להשיא את אשתו עכ"ל נשמע מזה כי לפני ר"ח מונחת גי' בע"ז י"ח: כמו בירוש' וכ"ה בתוספתא ובע' הראשון ובכ"י ש"ס לע"ז עיי' ד"ס למקומו וחידוש שנעלמו מעיניו דברי הערוך.
רס"ב	ב'	ו'	אור נר וכו' גי' ופי' דרבינו הועתק מלה במלה מפי' ר"ח כ"י לסנהד' (בקובץ כ"י אנג' דף צ"ג ע"א).
רצ"ה	ב'	ל"ד	פי' ובא רבא וכו' עד פ"א שייך לר"ח והועתק ממנו מלה במלה כמוכח מפי' ר"ח כ"י לסנה' דף צ"ג ע"א בקובץ כ"י אנג'.
ש"א	ב'	כ"ו	פי' וכו' הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנג' דף ק' ע"א).
ש"י	א'	ל"ו	פי' כמו וכו' הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקבוץ כ"י אנג' דף ק"ח ע"ב) וז"ל נמרחו אשכיו נימוחו ביציו שרוח באשכיו שנפוחין ביציו שמראיו חשוכין שהוא שחור ככושי . . . קסבר ר' חנינא גורעין ומוסיפין ודורשין גורעין [א] מאשך ומוסיפין אותו במרוה והוי ליה מראו וגורעין ח' ממרוח ומוסיפין במקום א"ש שבאשך והוי ליה חשך והיינו מראה חשך שמראיו חשוכין ע"כ.
שכ"ה	א'	ל"ט	קודם אי לוזאת נשמטו התבות: ככה דן דין אמת הרב הח' וויס בעל דור דור ודורשיו ח"א צד נ"ט.
שכ"ח	ב'	כ"ח	פי' שומר וכו' שייך לר"ח ואלא דבריו בפי' כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף כ"ו ע"ב) פי' אישתימא אפיטרופא הממונה על האוצרות וחותם נקרא אישתימא ע"כ.

תקונים והשמטות לחלק השני

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
ב	ב׳	ו׳	עיי״ע בואתן,	עייי״ע בואת,
י״א	א׳	כ״ו	קודם מלת בגין חסר סימן כזה:)	
ס״ט	ב׳	ד״	צ״ל כזה: תשו׳ רדב״ז סי׳ קנ״ח, תשב״ץ ריש חלק ג׳.	
—	—	ה׳	סי׳ ו׳	סי׳ ס׳
—	—	ז׳	נשמט: כל זה עיי׳ בס׳ צור געש׳ לריט״ל צונץ II 442.	
ע״ט	א׳	ל״ב	קודם של פרשים נשמט סימן כזה:]	
פ״ד	א׳	ט״ז	יש למחוק סימן כזה:]	
קכ״ד	א׳	מ״א	בן תלמיון:	בר תלֻמיון.
קס״א	א׳	כ׳	ندى	ندىً
רי״ד	ב׳	כ״ד	קודם או בית צ״ל ועיי׳ תענית כ״ד:	
רכ״ז	א׳	ט׳	gerrinnen	gerinnen
רנ״ג	בהערה	ב׳	سجون	سخون
רס״ג	ב׳	ט׳	كنجور	كُنجور
רע״ח	א׳	ל״ח	كيل	كَيل
שב״א	א׳	מ״ד	τετράπολος	τετράπυλος
שכ״ב	א׳	ל״ח	كنده	كُنده
שכ״ז	ב׳	כ״ט	جويش	خويش
של״ה	ב׳	כ״ז	ענינו.	ענינן.

אות הדלת

* ד אות הרביעי הזה בראש המלה הוא שמושי במקום מלת אשר או ש׳ שבלשון עבר, ד׳ תורה יחס הסמיכות כמו ד׳ בל״ס וגם תבוא במקום אות טי״ת בדמיון המבטא ופעמים רבות במקום זיי״ן וגם במקום צ׳ ושי״ן כמו שאבאר בעה״י כל אחד במקומו. ולפעמים תשמט מאמצע התיבה כמו אונא, קמא, קומי במקום אודנא, קדמא, קדם וכדומה. ולפעמים נוספת בראש כמו דהך, דטולמסין וכדומה, וכן בא מורכב בכינוי הגוף נסתר דְהוּא תחת דְ הוּא. ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ, דהוא מבעית. שמ״ר רפל״ה, במ״ר פי״ב, שהש״ר פ׳ עמודיו דהוא בביתיה, ובירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ד נתקצר עוד יותר ד ו בביתיה. ועוד בא להוראת הסמיכות יומא פ״ג סע״ב תא שקיל כיסא דמנח ארישיה דההוא גברא. יבמות ק״ב. ק״ג. ועוד זולתו. ועוד בא בהוראת המלה: יען, בעבור, כי, ד״מ אבות פ״ב מ״ו על דאטפת. סנהדרין ל״ח. דליטרו. ע״ז ז׳: דאמר ועוד רבים כאלה.

דָא (= דָה כמו זו, זאת בעברי ובל״ע ذا = זה ובה״א הידיעה הדא וכ״ה בלש״ע هذا sie, diese, dieses) תרג׳ של זאת, ודין תרג׳ של זה. את הגל הזה ואת המצבה הזאת (בראש׳ ל״א, נ״ב) ית דגירא הדין וית קמתא הדא. ויש מלות עבריות שהן בל׳ זכר ובתרג׳ הן בלש׳ נקבה, וכן בהסך. וכן תרג׳ אנקלוס את העבודה הזאת (שמות י״ב, כ״ה) ית פולחנא הדין). *[אחי״ה ונ״ל לחלק כי בעבודת אלהינו אל חי עולמים השתמש התרג׳ במלת פולחנא בלש׳ זכר ובעבודה זרה נמצא לשון נקבה כמו בתרג׳ ירו׳ א׳ במד׳ כ״ג, א׳ פלחנא נוכראה ובתרג׳ ירו׳ ב׳, דברי׳ י״ד, א׳ פלחנא נוכריתא. אולם במקומות אחרים כאה מלת פולחן בלש׳ נקבה עיי׳ דוגמאות אצל הח׳ לעווי וזה מפני מין הנקבה של מלת עבודה בעברי, וכן תרג׳ וזאת לפנים בישראל (רות ד׳, ז׳) וכהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין תנהגא בישראל, השתמש בליש׳ נקבה יען שסובב התרג׳ על זאת של עברי, וכנ״ה בדרז״ל ובפרט בירו׳ עד״מ: שבת נ״ב: לענין טומאה דא ודא חדא הוא ולענין טומאה דא ודא אחת היא והתנן וכו׳ שם פ׳: מן דיליה דא ליה פי׳ מידו היתה לו זאת. נדרי׳ מ״א. ילק׳ יחזק׳ שנ״א דדא ביה כולא ביה דלא דא ביה מה ביה, דא קני מה חסר דא לא קני מה קני ומשל זה הורגל באנשי מערבא וזה מ״ש שם דאמרי במערבא, ובמדרש המשל הזה נשנה בזה״ל דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת, כ״ה במד׳ תנחו׳ חוקת במד״ר פי״ט ובקהל״ר פ׳ כל זה נסיתי ובילק׳ מלכי׳ רמז קע״ז. ובויק״ר פ״א (הובא בקיטוע בע׳ דע) הגי׳ דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית. ובפסיקתא דר״כ פרה צד ל״ג: דעת קנית מאי חסרת דעת חסרת מאי קנית. ירו׳ גיטי׳ פ״ד דמ״ה ע״ד פתח ר״מ בדא. ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ו. לא בדא הלכה כסתם. דא דיחתו וכו׳ עיי״ע בלטוורא. ובשהש״ר פ׳ כמעט: שניין דא מן דא מכותיהן שונות זו מזו — והרבה יש בדניאל. ובה״א הידיעה: ירו׳ ריש ברכו׳ פ״א ד״ב רע״ב נשמעינה מן הדא. ירו׳ פאה פ״ג די״ז ע״ג וירו׳ מעשרו׳ פ״ב דמ״ט סע״ג הדא ילפא מן ההיא וההיא ילפא מן הדא. ירו׳ עירו׳ פ״ג דכ״א סע״ב וירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״ב ע״ג הדא אמרה היא הדא היא הדא. ירו׳ מ״ק פ״ב דפ״א: ניחא כולהן אבנים כהדא וכו׳ פי׳ כזאת ההלכה וכן בירו׳ מ״ק פ״א ע״ג כהדא אם היה כותלו גוהה עיי״ע גה. ירו׳ סוט׳ פ״א די״ז: הדא הוא דכתיב. ופעמים רבות נתקצר בראשי תיבות כזה הה״ד. ועוד נאמר בהדא לתכונת איזה מקום או עיר ד״מ כהדא אלסים עיי״ע אלסום; בהדא גופנא עיי״ע גפנה— ומה שנרכב עם הי, היי עיי״ע הַיִן ומ״ש] —

* **דָא** עיי״ע דָה.

* **דְאַב** עיי״ע דב א׳.

* **דְאִיג** (כמו דאג בל״מ besorgt sein) שבת קנ״ו: הות דאיגא אמילתא טובא. מ״ק כ״ח. הוו קא דייגי רבנן.

* דַאי עיי"ע די א'.

* דָאוִי עיי"ע דו א'.

* דאומטיקום ט"ס עיי"ע קטרטון א' ובמו"ע ע' רמתיקום.

* דאציפי עיי"ע דייציפי.

* דָארוּ (שם הפרטי כמו בל"י Δῶρις) ב"ק צ"ז. ב"מ ס"ד: דארו עבא וכו' עיי"ע בי כוב.

דוּאר (eine Eidechsenart?) מדרש שמות רבה ס"פ החדש הזה לכם (ספט"ו) זעזע את המדבר והראהו את הדואר יש מפרשים שהוא מין צב). * [אחי"ה וכן פי' מ"כ ואשר נ"ל ברור כי הוא ט"ס תחת ערוד או חברבר עיי"ע בן נפיל א'. והראיה מן חולי' קכ"ז. ע"ש היטב] —

* הוֹאַר עיי"ע דוור.

דְאַת (grünen, sprossen) תרג' תדשא הארץ דשא (בראשי' א', י"א) תדאית ארעא דתאה). * [אחי"ה וא"כ הפעל נכנה מהשם דתאה בהפך האותיות וכן בל"ס תדא פי' דשא מהופך באותיות תחת דתא] —

דָב (= דוּב בל"ס דוב, דָב כמו בל"ט זוב, זבה ונרדף עם דאב בל"ע ذاب؛ ضب fliessen) בפ' כיצד צולין בגמ' נותן את כרעיו (פסחי' ע"ד:) שפדיה בשפודה מידב דייב [1]). ובס"ג דפ' המדיר בכתובו' (ע"ז:) דייבי נחיריה ואתו ליה רירא מפומיה [2]). תרג' יזוב זוב דמה (ויק' ט"ו, כ"ה) ארי [3]) ידוב דוב דמה. * [אחי"ה וכנ"ה נדה כ"ב. מידב דייב, חולי' ח': דאיב תרבא, ושם קל"ג. מידב דייבי. וממנו נאצל בהשאילה דאב ענין עצבון ודאגה כלומ' זב ויצא הנפש. בב"ב ע"ט. דורש מידבא (במדי' כ"א, ל') עד שתדאיב נשמתן ועפ"י זה העתיק ת"ר א' שם עד דיסוף כרבונא נפשיכון. ובנדרי' כ"ב, דורש דאבון נפש (דברי' כ"ח, ס"ה) איזה דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש אלו התחתוניות. וכן מדיבות נפש (ויקרי' כ"ו, ט"ז) משפטו מדאיבות עיין רד"ק שרש דאב, ובל"ע ذاب פי' החריד] —

דַב ופי' ذب בל"ע ישוכב ומתחבא auflauern, verborgen sein) בגמ' [דרשב"ג אומר] כפ' דר"א אומ' האורג (שבת ק"ו:) הני בעו לדבויי והני לא בעו לדבויי [4]). בר"ג דפ' אין צדין (ביצ' כ"ד.) היכי דמי מחוסר צידה ומסקי' שבאות לכלובן ולא בעיין לדבויי [5]) ופי' דבויי שאורב להן כדרך שהצייד אורב לצידו כמו שכתוב (תהלי' י', ט', י') יארב במסתר.. ידכה ישח, ומצפה להן מכאן ומכאן, ושמא רבויי ברי"ש. * [אחי"ה וכ"ה בנוסחאותינו כנזכר בהערה, ואולי הגהה זו מאיזה כותב באה מגליון לפנים ובאמת בכ"י ו"ו ליתא. וגם לי' בשום כ"י ש"ס הגי' ברי"ש. ולדעתי גם גי' רש"י היתה בדל"ת וזה מפני שפי' בביצ': הני עבידי לרבויי: עשויין להשמט ולברוח וכו' וקרוב לזה ג"כ פתרון מלת ערבי' دب פי' נשמט ע"י שהתנהל לאט (sich wegschleichen) אבל לפי' רבינו כאן ובע' כלב ב' נגזרה המלה מל"ע הרשומ' בתחלת הערך. ועוד נ"ל שהוא ל"ע ضاب פי' אָרב auflauern].

* דֵב (בל"ע ذِئْب؛ ذِيب בל"ס דְאבָא, דְאיבָא: זאב Wolf) בב"ר רפצ"ט בנימין זאב יטרף וגו' וזו (ר"ל מלכות מדי) נמשלה בזאב. וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב (דניאל ז', ה') ר' חנינא אמר לדב כתיב דב היה שמה וכו' הוא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן.. זאב ערבות ישדדם (ירמי' ה', ו') זו מדי. ועיי' ויק"ר פי"ג וריש אסת"ר. בשהש"ר פ' כמעט באיזו שעה נהרג (בלשצר).. ר' שמואל אמר כבין דבו לכלב. (עיי' ברכו' ט': משיכיר בין זאב לכלב) פי' קרוב לעליית עמוד השחר שאדם צריך לדקדק בין הכרת זאב להכרת כלב. מ"כ. והקבוץ בחולי' נ': וקהל"ר פ' החכמה סניא דיבי פיר' רבינו בע' סן א' ששונאין אותו (ר"ל את הכרס הפנימי) הזאבין ולא יוכלו למיכל מיניה. ולפ"א שם צריך לנקד דִיבִי מלשון דיבא מע' דב א' וא"כ סניא דיבי הוא סננת הזיבה Schleimsieb ובע' סן א' אוכיח בעה"י כי פירש"י כמו שני פירושי הערוך.

דְבַב (פי' בל"ע دب؛ ذاب בא בפסיעות קטנות feindlich gesinnt sein, באיכה זה לעומת זה in feindlicher Absicht anrücken) בפסיקתא דויהי ביום כלות (פסיק' דר"כ צד ד'.) ויהי ברד ואש (שמות ט', כ"ד) למלך שהיו לו שני לגיונות קשין דבובין זה לזה. תרג' ואיבה אשית (בראשי' ג', ט"ו) ודבבו

[1]) ובה"ג בע' אמין ב'. וכ"ה בכ"י מ' רק שם מידב דאיב וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' צד קכ"ב. בנו"ג שרי מידב דייב ועיי' בחולי' צ"ג: הגי' תליא כמו בשפודא דאיב דמא וגי' תליא ג"כ בכ"י א"פ ובפי' ר"ח עיי' ד"ס צד קי"א: [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ובד"ס ע' רייב, דירא וצ"ל רירא וכ"ה בע' רר, ובנו"ג ואיתי ליה רירא וכו'. [3]) בנו"ג ארום. [4]) וכ"ה בכ"י א"פ הני בעיין דבויי והני לא בעיין דבויי ובכ"י מ' בביצ' כ"ד. הני בעיין לרבויי והני לא בעיין לרבויי אבל בכ"י מ' לשבת אי' רק הני לא בעי דבויי עיי' ד"ס שם ושם ובנו"ג ברי"ש עיי"ע ארב ב' ומ"ש. [5]) נ"ל שמלת ולא ט"ס תחת ולערב וכ"ה בע' כלב ב' וז"ל כולהו נמי בעו דבויי דבאות לכלובן לערב קאמרינן ובעו לרבויי וכ"ה בכ"י מ'. ובנו"ג כולהו נמי עבידי לרבויי לכלובן קאמרינן דעבידי לרבויי.

אשוי. (א"ב תרג' איש צר ואויב (אסתר ז', ו') גברא מעיק ובעיל דבבא). * [אחי"ה וכמאמר הפסיקתא אי' ג"כ בשהש"ר פ' צאנה: למלך שהיו לו שני לגיונות קשין והיו דבובין זה לזה כיון שראו שהוקשה מלחמתו של מלך עשו שלום זה עם זה כדי לעשות מלחמתו של מלך כך אש וברד דבובין זה עם זה וכ"ה בילק' איוב רמז תתקי"ב בשם הפסיקתא וכבר העיר הרב הח' ר"ש באבער כי כצ"ל גם בפסיקתא ובנו"ג שם ובילק' וארא רמז קפ"ו בט"ס רכובים וגם חסר מאמר שלם מן דבובים ראשון עד דבובים שני ובמד"ר פי"ב בתמורתו מריבים זה כזה וזו היא העתקת המלה הערבית הנ"ל. ודע כי בתנחומ' פ' וארא כפ' השכם בבקר הגי' אש וברד צהובין זה לזה (עיי' ר"ש באבער שם) וכן מצאתי בשמ"ר פי"ב ופי' שם במ"כ נראין בפנים רגזניות זה לזה ע"כ. ועיי' עוד יתר דוגמאות בע' צהב ג' שהביא שם רבינו תרג' וכעסתה (ש"א א', ו') ומצהבא לה. וזה בלתי ספק ל"ע مضاهبة מפעל ضهب פי' מכעים ומריע זה לזה, ואויבים זה לזה. וכן פתרונה של דבובין וכ"ה בירו' עירו' פ"ז דכ"ד סע"ג מעשה באשה אחת שהיתה דבובה לחבירתה וכו' ובירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד הגי' שהיתה דביבה וכו' וממנו השם דְּבַב דבבא וכן הולך רכיל בל"ע دبوب, دیّوب Verläumder. ובצירוף עם מלת בעל עיי' הדוגמאות בע' בעל דבב וכ"ה בל"ס. וגדולה מזו כי בל"ס נתחברה למלה אחת בְּעֶלְדְּבָבוּתָא וזה בעל זבוב אלהי עקרון (מ"ב א' ב', ג'. ט"ז) ובספרי של דת החדשה לנוצרים Beelzebub עיי' הספר אורשריפט לרא"ג צד נ"ג. ונמצא גם בלי הרכבת בעל בילק' ס"פ מסעי רמז תשפ"ח בשם סיפרי זוטא. דבבו של אדם לא דנו ולא מעידו. ואולי כצ"ל (כמו שהעיר רא"ג ישם) גם בירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: א"ר הושעיא כגון אנן דרבבינן משגחין עלינן ואנן מתיבין לו פי' שונאנו מתגרים בנו ואנו משיבים להם כמאמריהם ודע מה שתשיב לאפיקורס. וישם: ואנן אפי' דכבינן לא חכמין מבארה מתניתן. ובנו"ג רבבינן בישתי הפעמים והמפרישים פירשו רבותינו!! —

דְּבַב (פי' דַּבֿ בל"ע נע והניע וממנו בל"ט דבב הניע ישפתים כלו' דבר ובל"ס טְבַב reden, bekannt machen) ביבמות בפ' האשה שהלך בעלה (צ"ז רע"א), ובר"ג דחלק (סנהד' צ':) ובבכורו' בר"ג דפ' כל פסולי המוקדשין (ל"א:) ובשקלי' ירוש' בס"ג דפ' מצרפין שקלים (פ"ב דמ"ז.) אגורה באהלך עולמים (תהלי' ס"א, ה') וכו' עד דובב שפתי ישנים (שה"ש ז', י') ככומר של ענבים מה כומר זה כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף שפתותיהן של צדיקים כיון שאומרים הלכה מפיהם שפתותיהן מרחשות עמהן בקבר. ס"א דובבות. מה הנאה יש לו בר נזירא אמר כהדין דשתי קונדיטון ר' יצחק אמר כהדין דשתי חמר עתיק ראע"ג דשתי ליה טעמיה בפומיה[1]) גידול אומר האומר דבר בשם אומרו יראה כאלו בעל שמועה עומד לנגדו כדכתיב (תהלי' ל"ט ז') אך בצלם יתהלך איש[2]) חזינהו לשפוותייהו[3]) דקא דבבן. * [אחי"ה וז"ל של הגרי"ב בהפשב"ע לא ידעתי איה מקומו ואולי נמצא בתענית כ"ב: אמנם לפנינו אי' חזי לישפוותיה דקא מרחשן ע"כ. וכן בכ"י מ' וע"י וילק' הגי' חזא דמרחשא שיפוותיה (עיי' ד"ס תעני' צד ס"ה) והח' לעווי שיער שכונת רבינו על ב"ק קי"ז: ובנו"ג חזא דפרטא שיפוותיה. אולם גם רבינו גורס כן בע' פרט ז' ע"ש. ואולי כיון רבינו על סנהד' ס"ז: חזא דקא מרחשן שיפוותיה. אבל בכ"ז לבי נוקף כי בע' רחש ב' גי' רבינו במאמר זה כגי' שלפנינו בע"י חזייה לאתתא דהות קא מרחשן שפוותה. ובענין גזרת המלה יש להעיר כי דבב נבנה מהשם דִּבָּה עיי' רד"ק ישרש דבב. וגזעו מל"ע הרשומ' דַּבַּ פי' הניע ומרחיש את השפתים לדבור ועיי' פירש"י לשהש"ר ז', י'. ובמשל הנ"ל מה כומר וכו' מיד דובב נבנה הפעל בכפלות ל' הפעל משרש דוב, דָּב ובל"ע ضب פי' זב ולשון נופל על לשון הוא והענין מורה עליו כי בענבים פי' זיבה ובשפתים פירושו דבור. ובענין ראשון מצינו ג"כ בירו' ע"ז פ"ב דמ"א: גוי עובדן ודובבן וכו' כלומ' הביא את הענבים לידי זיבה וגי' דובבן ועובדן אי' ג"כ בכ"י פי' ר"ח ז"ל לע"ז דף ל"ג. (בקובץ כ"י אנגייליקא דף כ':) אבל בנו"ג ריבבן ועיבדן ובתוספ' ישם הובא' גי' התוספתא ריבדן ובתוספתא ע"ז פ"ה לפנינו בט"ס עובדין ורוכבין וצ"ל רוכבין ובע' רכב הגי' רוכבן[4]). אבל ראה זה מצאתי כי פי'

[1]) וגי' מרחשות אי' בירו' שקלי' שם וכ"ה בירו' מ"ק פ"ג. דפ"ג סע"ג ושהש"ר פ' ותכך אבל ביבמו' סנה' ובכורו' הנ"ל אי' דובבות ועוד שם בקצת שינוים. ובירו' מ"ק שם הגי' בר טירא וצ"ל בר נזירא כגי' רבינו וירו' שקלי'. וביבמו' אי' אמר ר' יצחק בן זעירא ואיתימ' שמעון נזירא, ובבכו' אמר רב יצחק בר זעירי ובילק' תהלי' רמז תשס"א בט"ס אמר רב יצחק בן זעירא אמר ר' שמעון נ י י ר א וצ"ל נזירא. וכ"ה ביוחסין תשלם צד קנ"ח רע"ד וצד קצ"ח ע"א. ובסנהד' ובשהש"ר הוזכרו שמות אמוראים אחרים ע"ש. [2]) כ"ה בירו' שקלי' שם ובירו' שבת פ"א ד"ג. וירו' קידושי' פ"א דס"א. ועיי' עוד ירו' שבת כפ' ד' דט"ו. ותנחומ' ריש כי תשא ומדרש תהלי' ריש מזמור א'. [3]) כ"ת בכ"י וין והב'. [4]) ובכ"י תוספתי' ע"ז הגי' ווסתו וזה כפי' רבינו בע' רכב.

כ״י רגמ״ה לבכורות ל״א: (בקובץ כ״י אנגיליקא דף צ״ה.) פי׳ ג״כ דובב אצל ענבים בזה״ל: ככומר של ענבים כשמתחילין לבסום כיון שנוגע בו דובב השמרים משמיע קול עכ״ל]. —

דְּבֻב (= דְּבוּב בל״ס דַּבָּב, דַּבָּבָא ובל״ע ذباب פי׳ זבוב Fliege) ישרוק ה׳ לזבוב (ישעיה ז׳, י״ח) תרג׳ יכלי[1]) ה׳ לעם קיטרי משריית גיבריא דסגיאין כְּדִבוּבַיָּא[2]).

דְּבַב (ט״ס במקום רבב ע״ש) היו כל ישראל מוכרי דבב (סוט׳ מ״ט.). ס״א רבב בריש[3]) והוא העיקר. פי׳ בע׳ רי״ש[4]).

* דְּבַב (שם הנהר ששמו Diabas) סוכ׳ י״ח. דבב נהרא. בע׳ א׳תן הואלתי להוכיח כי כן נקרא נהר אחד באשור. והדל״ת שרשית היא. ועתה מצאתי ראיה חזקה מגי׳ כ״י ב׳ (הובא בד״ס סוכה צד כ״ו.) שאי׳ שם דפוס נהרא וכ״ה ביבמו׳ ט״ז: וי״ז. ולדעתי צ״ל דפוס נהרא והוא Diabas הנ״ל.

* דבב (שם עיר) בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ד נמנה בין עיירות שהן מותרות בתחום: חטם ודבב חרבתיה ובתוספת׳ שביעית פ״ד הגי׳ בכ״י טב רנב חורכתא ועוד גירסאות משונות דנב דגב עיי׳ תוספ׳ הוצאת צוק״מ ח״א צד ס״ו. ותכונת מקום זה נעלמה מעיני.

דְּבָא (פי׳ זוב im Ueberfluss sein, zufliessen ועיי״ע דָּב והטלות הערביות) ובויק״ר בראש אם בחוקתי (פל״ה) וכיטיך דבאך (דברי׳ ל״ג, כ״ה) שיהו כל הארץ דובאות כסף ומביאות לא״י. (א״ב פי׳ דבות וזבות). * [אחי״ה וכן פירש״י לדברי׳ שם: דבאך שכל הארצות יהיו דובאות כסף וזהב לא״י שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקורנ״ט (zufliessen lassen, écoulent) והמקור לדרוש זה הוא ספרי עקב פיסקא מ״ב והובא בילק׳ ברכה ר׳ רמז תתקס״ג ואספת דגנך תירושך ויצהרך שתהא א״י מלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב וכו׳ ואומר וכיטיך דבאך מגיד שיהו כל הארצות דובאות כסף וזהב לא״י ועיי׳ שם פי׳ מאיר עין גי׳ כ״י ופי׳ ר״ה דבואות זבות. ועוד הובא הדרש בספרי הברכה פ׳ שנ״ה. ועל העתקת דבאך הרחבתי דבורי בספרי על העתקה פרסית לריב״י טאווס צד שט״ז והלאה ע״ש] —

* דּוּבָא, דּוֹב (פי׳ בל״ס דַּבָּא ובל״ע دب = דב Bär) ב״מ פ״ה סע״ב אידמי להו כדובא דנורא. סנהד׳ צ״ח: נכנס לעיר פגע בו גבאי דומה כמי שפגעו דוב. ב״ר ר״פ פ״ז אי את גבור אי את יאי הא דובא קמך קום קפחניה. והנמשל הוא יוסף ואשתו של פוטיפר ועיי׳ במ״ר פי״ג מתגרת בו הדוב. ירו׳ פיאה פ״א דט״ז. הא דובא מתגריא לך. והקבוץ דובים (סוטי׳ מ״ז.), דובין (ע״ז ט״ז.) ודובֵּי (תעני׳ כ״ה.). ודע כי בילק׳ עמוס ר׳ רמז תקמ״ה הובא בשם מד׳ שו״ט ופגעו הדוב זה מדי. אבל בהיות שנמשל מדי לזאב עיי״ע דֵּב צ״ל בילק׳ ופגעו הדוב זה פרס או י״ל שדרש הדב (בעמוס ה׳, י״ט) בחסר וי״ו כמו שהוא בפסוק והיינו בל״ס וע׳ פי׳ זאב ועיי״ע דֵּב ומ״כ לב״ר ר״פ צ״ט. וכן מצינו מפורש במגיל׳ י״א: ע״ז ב׳: קידוש׳ ע״ב. וארו חיוה אחרי תנינה דמי לדוב (דניאל ז׳, ה׳) ותני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין כדוב ומגדלין שיער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. ובקדושי׳ שם: ר׳ אמי כי הוה חזי פרסא דרכיב אמר היינו דובא ניידא פי׳ שהוא נע ונד שאין לו מנוחה. וכן נאמר ביומ׳ ע״ז. דוביאל איסרא דפרסי ובע׳ איסרא הוכחתי שצ״ל איסרא פי׳ מלאך הפרסיים נקרא דוביאל וזה מפני שנמשלו הפרסיים לדוב. וגזרת دب בל״ע נבנה מהתואר דבב (دَبِب) פי׳ גדול שיער וזה מ״ש רב יוסף מגדלין שיער כדוב וממה שמדמה הפרסיים לדובין זכינו להבין מאמר סתום בירו׳ סוף חלה (פ״ד ד״ס סע״א והובא בר״ש ריש מעשרות) א״ר יוחנן רבותינו בגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן ומאן אינון הרובין תרגמוניא. רב זעירא ר׳ יהודה בשם שמואל וכו׳. והנה התוספו׳ בע״ז נ״ט: בד״ה בצר הביאו סיגנון הלשון כזה: רבותינו שבחו״ל היו מפרישין וכו׳ עד שבאו הרובים ובטלוה ומאן נינהו רובים א״ר זעירא תרגומיא ולא נודע פירושו עכ״ל. וגם כו״פ פי״ג כתב על דברי הירו׳ ולא פי׳ מהו ע״כ. ובתוספות חולי׳ ז׳. ד״ה והתיר ובתוס׳ ר״ה י״ב. ד״ה תנא הובא ג״כ הירו׳ הזה בלי פירוש ושם ושם הגי׳ רובים. וכה״ג ביוחסין השלם צד קפ״ח. וכתב אחרי שהביא פי׳ הרא״ש בע״ז פ׳ ר׳ ישמעאל וסיים בזה״ל: ואני אומר כי אולי הם בני ר׳ חייא שנזכרו בתלמוד רובים פ״ק דחולי׳ עכ״ל וכונתו על חולי׳ כ׳ רע״א יקבלו הרובין את תשובתן ופירש״י הנערים בני ר׳ חייא עכ״ל וא״כ פותר רש״י רובין מלש׳ ארמי שענינו נערים, תרג׳ בחורים (רות ג׳, י׳) רובין ועיי׳ עוד התרג׳ איכ׳ ה׳ י״ג, י״ד. אבל הפי׳ הזה קשה להולמו בירו׳ הנ״ל אשר בו מפורש הרובין: תרגמוניא, או

1) כ״ה לנכון בדפ״ר ורפאפ׳. 2) ועוד עיי״ע רדב. 3) כ״ה בכ״י וי״ו וכדפ״ר. אך שם חסר ס״א ונכלל בעי׳ רב. 4) ר״ל ע׳ רבב.

תרגומיא לגי' התוספ' בע"ז הנ"ל. אבל בא וראה גי' ופי' הרא"ש בע"ז פ"ד סי' ט' אשר עליו רומז היוחסין וז"ל הרא"ש: ובירו' פ"ד דחלה קאמר רבותינו הָיו מפרישין וכו' עד שבאו הדובים ובטלום מאן דובים תרגמניא. יש מפרשים גדולים חכמי ישראל באו שמה ודרשו להם שאין צריכין להפריש. וי"מ הכותים שהעמידו הכותים לדרוש להם ולהחזיק דתן תקנו לתת להם מעשרות שדותיהן וכו' עכ"ל. ועל „לדרוש להם" כתב הרב בעל פלפולא חריפתא: פרידוגי"ר בלש' אשכנז עכ"ל. ובאמת בזה נבין גזרת המלה דובין לפי' הרא"ש כי י"ל שהוא גוזר אומר דובים מלש' דובב (עיי' דבב ב') וכן נקרא בל"ס טִבבא: מטיף ודרשן Prediger וזה מה שמפורש בירו' דובים (לפי גי' הרא"ש) ע"י תרגמוניא. בכל זאת לבי מפקפק בפי' זה, ואת אשר נ"ל כי דובים הוא עיק' הגי' ופירושו ממש דֻבִּים Bären והוא כינוי של פרסיים כשהוכחנו לעיל ומלת תרגומיא (לגי' התוספ') הוא רבים מיחיד תרגומה וזה לפע"ד ל"י הוא τρίχωμα Behaarung גידול שער כמאמר רז"ל הנ"ל מגדלין שיער. כדוב ולשון גנאי זה עולה יפה למה שנאמר כאן מהדובים כלומ' מהפרסיים על שביטלו תרומות ומעשרות וטוענים הפרשתן לצורך עצמם. ועוד ראיתי להעיר כי בעל המאמר של ירו' הנ"ל הוא רבי יוחנן והוא היה שונא מפורסם לפרסיים החדשים הנקראין חברין שעלו בימיו לבבל להרגיז את בני ישיבת הגולה. וזו גמרא ערוכה היא ביבמו' ס"ג: אמר נבל בלבו אין אלהים . . ר' יוחנן אמר אלו חברים אמרו ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל. פירש"י כפף נפל מרוב צער שהיו בני הישיבה מסורים בידם עכ"ל. ודע עוד כי בירו' חגיג' פ"ג דע"ט סע"ג אי' אמר ר' ינַי הרובין היו אומרים בתרומה שנעשית ע"ג הקודש וכו' ויען שעסקינן כאן בענין תרומה ובה נזכרו הרובין שלחו לפע"ד המעתיקים דלא גמרי ידם הנמהרת להחליף גם בירו' חלה את מלת הדובין במלת הרובין, ועליהם ליתן את הדין. ובזה יצאתי חובת ביאור, ורבים וכן שלמים נלאו לפתור את מאמר הירו' עיי' כ"כ וע"מ להג' שי"ר ע' אמורא והשיג עליו במ"ע של מהרז"ף ח"א צד ש"ס ודעת ר"י רייפמאן עיין בסוף הגהות. של ירו' דפ' קראטאשין, ואין כאן מקום להאריך יותר.

דַּבְדַּבַּן (Kirschen, oder eine Art Trauben) בע"ז בפ' אין מעמידין (ל"ט:) הדבש והדבדבניות אע"פ שמנטפות אין בהן משום הכשר משקה, פי' ציראס"י והוא חב. אלמלוך [1]), וי"מ מין ענבים אע"פ שמנטפות ביד הגוים הואיל ומנטפות מעצמן מותרות ואין בהן הכשר משקה, ואין משקה היוצא מן הענבים מכשיר שום דבר. *[אחי"ה ופי' י"מ נ"ל עיקר וכן פירש"י הדבדבניות: אשכולות של ענבים ע"כ ונרדף עם דמדמניות של ירו' עיי"ע במו"ע, ובאל"ף נוספת בראש עיי"ע אדמדמני ומ"ש] —

☞ דְּבַח (Opfer ;opfern) דִּבְחָא תרג' וזבחת עלין (שמות כ' כ"ד) ותהי דבח עלוהי.

*[אחי"ה וכ"ה בל"ס כי הזי"ן בלש' תרג' ותלמוד תומר בדל"ת כמו שהודעתיך בראש האות. והפעל והשם באים ביחד בעזרא ו' ג' אתר די דָבְחִין דִּיבְחִין פי' שהוא מקום שזובחין שם זבח. ובפרט נקרא כן חג הפסח על שם שמקריבין בו זבחים עיי' שבת ק"י סע"א בין דבחא לעצרתא פי' בין פסח לעצרת. שבת קמ"ז: ופסחי' מ"ב: מדיבחא ועד עצרתא] —

* דּוּבִּיאֵל (Schutzengel Persiens) עיי"ע איסרא וע' דובא. וכן נקרא שר של מלכות פרס.

דִּבְיוֹן (Taubenfluss d. i. Taubenmist). בס"פ הקורא את המגילה עומד (מגילי כ"ה:) [2]) חריונים והדביונים פי' כל המקראות שבתורה לגנאי [3]) כמו ישגלנה (דברי' כ"ח, ל') קורין ישכבנה, בעפלים (שם כ"ח, כ"ז) קורין בטחורין, חורי יונים (מ"ב ו', כ"ה) קורין הדביונים, חריהם [4]) (מ"ב י"ח, כ"ז) קורין צואתם, למחראות (שם י', כ"ז) קורין למוצאות. אלו בלש' הקד' הן גנאי גדול בלש' הזה לפיכך משנין אותן שלא להוציא אדם דבר מגונה מפיו. פ"א ישגלנה משמע בזנות ככלכה [5]) כמו והשגל יושבת

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"א ובדפ"ו ציוארס"י ובכ"י ובכ"י ו"ו גרסה, ובכ"י ה"ב גרסינן ובעה"ק גריסין. ודע כי ציראסי בל"ר ואי"ט cerasus ממש כמו בל"ע حب الملوك אשר הביא רבינו ופי' בלא"ש Kirschen ולדעתי לקח רבינו פירוש זה מפי' ר"ח. אבל בכ"י ר"ח לע"ז דף כ"ח ע"ב באנגלייליקא חסרה המלה הזרה ויש בכ"י ריוח פנוי לשתי תיבות. [2]) הובא במסכת סופרים פ"ט הל"ח. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב אבל בדפ"ע אי' בלשון מגומגם: בפרק הקורא את המגילה עומד רובע הקב חורי יונים חוריהם קורין לגנאי! ודע שבכתיב אי' (במ"ב ו', כ"ה) חֲרייוֹנִים וקרי דביונים ויש ספרים כתיב ביו"ד אחת ובקצת ספרים בשתי תיבות חרי יונים ודביונים ולגי' הרי"ף והריא"ז הורי יונים עיי' מנחת שי למ"ב ו'. ובכ"י רש"י ג"כ חרי יונים עיי' ד"ס מגילי צד ס"ו. וגי' הדביונים גם בדפ"ר של ערוך. [4]) עיי"ע חר ז' וגי' כ"י ה"ב חוריהם.
[5]) עיי' ר"ח ד'. ועי' שגל.

אצלו (נחמי' ב', ו'). ישכבנה משמע דרך אישות בקידושין ובחופה. עפולים משמע נקבים. חורי יונים משמע צואת יונים. דביונים מה שביונים [1] מחראות צואה כדכתי' לענין ע"ז וישימהו למחראות עד היום (מ"ב י', כ"ז). *[אחי"ה דביון אשר רק הרבים דביונים במקרא נאצל משרש דבה = דוב פי' זוב על משקל גליונים וטעם המלה הזיבה Ausfluss כמו בל"י ῥεῦμα γαστρός זיבת הכרס והיינו צואה וכן תרג' זבל מפקת יונים ורוב המפרשים נגררים אחר התרג' לחלק התיבה לשתי מלות ולפרשה כמו דִּב = דִּיב יונים. וכבר העיד בן מתתיהו על המלחמו' ס"ה פי"ג סי' ז' כי בשעת הרעבון הלכו אנשים לאסוף צואת הבהמות לאכילה —. והרשב"א נשאל כיון שאסור לקרות בתורה אפי אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"צ קורא ישכבנה והכתיב ישגלנה.. תשובה: זו הלכה למשה מסיני וכמ"ש בפ' אין בין המודר מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתבן כתבן ולא קריין הלמ"מ עכ"ל. הובא במנחת שי לדברי' כ"ח, ל'] —

*דְּבִיתְהוּ (פי' אשתו seine Frau) לשון כבוד של אשה כי חכמות נשים בנתה ביתה. והרביתי הדוגמאות בע' בית ע"ש. ולרוב פעמים בא בכינוי הגוף נסתר. ובנוכח אי' בנדרי' נ"א. א"ל תיתי דביתכי תירמי לי נטלא. פי' תבוא אשתך ותמזוג לי הכוס.

דְּבַל (= דְּבֵילָה פי' מחברת תאינים דרוסים בדפוס עגול runde Masse zus. gepresster Feigen) וכ"ה בל"ע دبلة והקבוץ دبل. ובל"ס דְּבֶלְתָּא והקבוץ דַּבְלִין ובל"י παλάθη בהשמטת הדל"ת) כר"פ ב' בנזיר (מ"א דף ט'.) הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הד ב י ל ו ת [2]. ובפ"ג בשבועות בגמ' שבועה שלא אוכל ואכל ושתה (שבועו' כ"ג.) וביו"ה בגמ' אסור באבילה (יומי' ע"ו סע"א ועוד כריתות י"ג: סנהדר' ע' : בכורו' מ"ה:) אכל דבילה קעילית. פי' כשהתאנים לחים כותשין אותן במכתשת ומעגלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת. ועוד מפורש בע' גרוגרת. ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה (שופטי' ט', י"א) תרג' ואמרת להון תאינתא הא שבקית ית חוליי וית דבילתי שפירתא. אספו יין וקיץ (ירמי' מ', י') תרג' כנשו חמרא ודבילה. *[אחי"ה בנו"ג כתרג' שם ובפסוק י"ב דבילתא. ומן התימה שלא העיר רבינו כי המלה כבר מצאה מקומה במקרא (ש"א ל', י"ב; מ"ב כ', ז') דבלה, דבלת; והקבוץ דבלים (ש"א כ"ה, י"ח; ד"ה א' י"ב, מ') — וכנ"ה בתרומ' פ"ב מ"א שבת ט"ז, מ"ג העגול של דבילה. ושם פ"ד מ"ח עגולי דבילה. שביעי' פ"א מ"ב מ"ג ומ"ד ככר דבלה. וכתב הרמב"ם בפי' המשנ' תרומ' פ"ב עגול של דבילה הוא ככר גדול כמו רחים שעושין מן התאנים היבשים ונקראת דבילה וכו' ובפ"ד מ"ח כתב עושין בני אדם מדבלת התאנים כמו ככרות עגולין ונקראים עגולין ועושין מהן ג"כ כמין ככרות מרובעות נקראין מלבנין לפי שהן דומות לאותן הדפוסים שעושין בהם הלבנים וכו' וזו ממש דעת רבינו בע' מלבן ב' ע"ש ועוד עיי"ע עגל א'. בת דבלים (הושע א', ג') שהכל דשין בה כדבילה עיי"ע גמר ד'. וע' דש האחרון. ועוד נדרש בפסחים פ"ז רע"ב בת דבלים . . שמואל אמר שמתוקה בפי הכל כדבילה ובילק' הושע רמז תקט"ו נאמר זה בשם רבי יוחנן וכן הסדר בכ"י ב' לפסחי' עיי' ד"ס שם צד קל"ג. ועל משל קמי דשתי וכו' סוט' י'. ומד"ר פ"ט עיי"ע גרד ב' ומ"ש. ב"ר ס"פ ל"א ואתה קח לך וגו' הכנים עמו דבילה. וכו' עיי"ע חצב ג'. בדיבלי ביומ' ע"ח: ט"ס עיי"ע דקל א'] —.

☞ דְּבַל בכיצד מברכין בברכו' בגמ' ועל הנובלות (ברכו' מ':) בנות שקמה אמר רבב"ח א"ר יוחנן דובלי פי' מין תאנים מדבריים שאינם חשובים. *[אחי"ה ולא מוחוור בעיני ובע' בנות שקמה הוכחתי שעיקר הגי' דולבי או יותר טוב ל ו ל ב י ע"ש] —

דְּבַל (בל"ע ذبل פי' כחיש ודק ובפִלל = דִּבְלֵל מכחיש ונעשה דק dünn, schwach machen) כפ' הישן תחת הסוכה (סוכ' כ"ב.) סוכה מדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה. פי' בגמ' רב אמר מאי מדובללת מדולדלת כלומ' יש לה מעט סיכוך ואף על פי כ ן אם צילתה מרובה מחמתה כשרה. וחדא קתני ושמואל אמר מבולבלת והיינו קנה עולה וקנה יורד. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע מגומגם כי לפי גי' דפוסי' האחרונים אי' גם בפעם ר א ש ו נ ה סוכה מדובללת מ ד ו ל ד ל ת. ובפעם שניה בט"ס ומדולדלת ועוד חסר' מלת כ ן וכתוב רק ואע"פ. ובנו"ג המדולדלת וכ"ה בירו', אבל בכ"י מ' ובדפ' הישנים אי' בלא ה"א כגי' רבינו. ועוד בנו"ג אמר רב אבל ברי"ף, ברא"ש ובפסקי רי"ד ובריצ"ג הלכ' סוכה צד פ"ד כגי' רבינו ר ב א מ ר וכ"ה בכ"י מ' עיי' ד"ס סוכ' צד ל': ול"א. ודע כי בירו' סוכ' פ"ב דנ"ב ע"ד הצעת הסוגי' כ"ה רב ושמואל חד אמר מדוללת וחורנו

[1]) וכמו כן פי' הרד"ק בפי' ובשרשים בשם אביו וכ"ה ברלב"ג ע"ש. [2]) ובנו"ג במשנ' ובגמ' ובמשניו' ובירו' ובמנחו' פ"ג: ק"ג. הדבילה.

אמר מדובללת מ"ד מדוללת בשצילתה מרובה מ"ד מדובללת בשאין צילתה מרובה ע"כ. וזה מסכים יותר עם הוראת המלות הזרות. כי ذبل פי' בל"ע כחוש ובהשאילה עני וא"כ לרב נתפרש דובללת של משנה ע"י דוללת שהוא מלש' דל ועני ובל"ע ذليل שפל ונמוך וזו סוכה עניה של בבלי ושמואל פי' מדובללת של משנה כמשמעה דהיינו עניה כל כך עד כי אין לסוכה צלתה מרובה מחמתה לפיכך לשמואל תרתי קתני. וגי' כ"י מ' ובירו' הגי' במשנה שצילתה וזה מסייע לדעת רב כי חדא קתני ועיי' במראה הפנים. — וכנ"ה בבכורו' פ"ג מ"ד הצמר המדובלל בבכור. זו גי' המשניות אבל במשנ' של ש"ס בבכורו' דף כ"ה: אי' צמר המדולדל וכ"ה ברא"ש. ובכ"י רגמ"ה לבכורו' גרס המדובלל ופירשו ע"י המדולדל. וגי' רבינו בע' מדבלל: הצמר המדובלל (בבשר) [בבכור] וכן גי' הרמב"ם בפ"ג מהלכ' בכורו' הל"ב. ופירש"י המדולדל שנתלש מן העור אבל מסובך הוא עם שאר הצמר ואינו נופל ע"כ. וברע"ב פי' קרוב לזה: המדובלל שלא נתלש לגמרי אבל מחובר הוא עם הצמר ואינו נופל ע"כ. וטור יו"ד סי' ש"ח תפס לשון ריש"י: אם נתלש מחיים ועודנו מ ס ו ב ך בשאר הצמר וכו' ע"כ ולפי פי' זה נוכל לגזור דבלל מל"י dichtbewachsen, δαυλός פי' מסובך ואות ב' במקום וי"ו ומן התואר נאצל הפעל מדבלל. ועוד י"ל כי הוא ל"ר devello, ausrupfen פירוש תלש וא"כ מדובלל פי' נתלש כפירש"י. אבל רבינו פי' בע' מדבלל וז"ל: פי' מעורבב ואינו מתוקן ע"כ וא"כ השריש ב ל ל וד' נוספת והראיה לפירושי מסוכ' כ"ב. שפי' מאי מדובללת: מבולבלת. ובלבל נרדף עם בלל עיי"ע בבל. בל א'. בלבל] —

* דַּבְלוּל (das Hervorragende) בתוספת' כלים ב"מ ספ"ז דבלולין יוצאין הימנה. ושם רפ"ט היו דבלולין יוצאין הימנו וכו' לפי ענינו מה שבולט ויוצא לחוץ למחיצתו. ואולי נגזר מל"ר הנזכר' בע' הקודם לזה כי divello, devello פי' הבדיל ותלש והפריד משאר חלקיו ומה שבולט ויוצא הוא נפרד מחלקיו.

* דּוּבְנָה (פי' בל"י סעודת ערב δεῖπνον = Abend-brot) בירו' מ"ק ספ"א ד"פ סע"ד פוק זבון שיחורין לדובנה כה"ג בכ"כ אבל בנו"ג לדוכנה. ועיי"ע דכן.

דְּבַק (מל"מ וענינו חבור וקשור sich anhängen, anschliessen, והשם דִּיבְקָא Zusammenfügung; דֶּבֶק Leim; דִּבּוּק, דְּבִיקָה Umschliessung, Anhänglichkeit) ג' דבקי מיתה (שבת ל"ב.) [1]) כבר פירשנו בע' ברק [א']. בר"ג דפ' הוציאו לו (יומא מ"ח רע"א) ובס"ג דכל המנחות (מנחו' י"א.) דבקיה לקומץ ברפניה דמנא. א"ל רב יוסף האי דיבקא דידך הוא. בעירובין בפ"ק דהדר [2]). ובמעילה בפ' קדשי מזבח (מעילי ט"ז:) [3]) כלומ' אתה הוא שדבקת זו בזו אבל לא עלה על לבי. — דבק כדי ליתן בראש השבשבת בפ' המוציא יין (שבת ע"ח: ומציון המשנה בגמ' שם פ'.) [4]). ובפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"ב.) דבוקא אמימר אסר [5]) רב אשי שרי בלע"ז וישק"ו [6]) לוקחין בַּדִּין דקין וטחין אותן דבק ומשימין אותן במקום שיש מאכל ובאין העופות אגב מאכל ונתפשין בדבק ואם נתפש בכנפו אחד ונפל ממקום גבוה כיון שכנפו אחר לא נתפש פורח באויר ונשען עליו ואינו נחבט ומותר ואם נתפשו שני כנפיו אין לו במה יפרח ולא להשען ונחבט בקרקע ואסור וזהו בחד גפא שרי בתרי גפי אסיר. * [אחי"ה כונתו על מאמר הש"ס בחולי' נ"ב. והילכתא בתרי גפי אסור בחד גפא שרי. ועיי' שם פירש"י והוא לועז דבוקא

[1]) ושם הגי' ב ד ק י אבל בירו' שבת פ"ב ד"ה: ובתוספ' שם פ"ב אי' דיבקי. [2]) כתב הגרי"ב בהפש"ב נעלם ממני ע"כ, ובאמת בגמ' שלפנינו לי' וכן ילי' בכ"י ש"ס אבל לפער"נ כי לגי' רבינו היה כתוב כן ב ע י ר ו ב י' ס"ו: ונוסחתו היתה כזאת: א"ל רב יוסף האי דיבקא דידך הוא אנא אמינא משמיה דשמואל הכי וכו' ולפנינו אי' רק אנא אמינא וכו' ותיבות א"ל רב יוסף וכו' נשמטו. ועיי' בריטב"א שם. [3]) ושם לפנינו הגי' ההוא דיוקא דילך הוא, וגי' רבינו עדיפא טפי, והמפרש במעילי פי' כגי' ופי' רגמ"ה עיי"ע דק ב'. [4]) ובנו"ג השפשף וכ"ה בע' קן ב' ובע' שפשף וכ"ה בכ"י ה"ב בכאן אבל בע' שפשף נסמן גם גי' השבשבת וכ"ה במשנה שבמשניות ובירו' ובריי"ף ובמאירי וכ"ה ברמב"ם הלכ' שבת פי"ח הל"י בדפ"ר אבל בדפוסי' האחרוני' שפשף. ובדפ' באסיליא ואמשי' בט"ס הכתית ורמ"ל הוסיף להעיר בנו"ג דבש. וכל זאת טעות הנראה לעינים ונזדמן לו מפני שסבר כי ציון בפ' המוציא יין סובב לר"ם המוציא יין (שבת ע"ו:) דבש כדי ליתן על הכתית עיי"ע כתית. ובדפוסי' החדשים האלה הגי' ב ש ב ת ר י ש ג מ ר י בפ' המוציא וכו' ולדעתי נשתבש ע"י ר"ש ארקואלטי שגרס כן תחת ב ר א ש ה ש ב ש ב ת בפ' המוציא. ושבישתא דעל על. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בדפ"ע בע' קן ב', ובדפ"ע בכאן בט"ס אמר. [6]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' וב' ווישבו וצ"ל ווישכו ובדפ"א ווישקי"ו ושניהם טובים כי בלאי"ט vesco או vischio ובל"ר viscum פירושו דבק של עופות Vogelleim, ובל"ע دبق ובע' שפשף בט"ס פי' בלעז בישקטא (ובכ"י ק"ט בישטק"א) וצ"ל בישקיוא ואותיות י"ו נשתבשו באות ט'.

ע"י גלוד"א והוא בל"צ Vogelleim, glu או בל"צ ול"ר gluten ובפי' המיוחס לרש"י סביב הרי"ף בחולין כתוב: לימ"א והוא בלא"ש Leim ובעה"ק שנ"ב בע' שפשף פי' דבק לייא"ם והיא לא"ש הרשומה. וכפי' רבינו פירש"י לשבת פ'. ד"ה שפשף ע"ש. ובע' קן ב' גי' דפ"ר דבוק (תחת דבוקא של דפוסי' אחרונים) וכ"ה בחולי' נ"ב. ובירו' שבת פ"ג ד"ו. שמא נתאכל דיבוקו. ובירו' מגיל' פ"א דע"א רע"ד דובקן בדבק. עיי"ע ספר ב' ושם הובא הגי' ודבוקין בדבק. ובענין קישור הרבה פעמים בקל ד"מ: ילק' וישלח רמז קל"ג עד שדבקו כל החיל לאותה בירה, ובהפעיל: בפסחי' ל"ז. הרתיח ולבסוף הדביק אבל הדביק ולבסוף הרתיח מאי וכו', ושם ל"ז: הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ וכו' הדביק מבפנים ואבוקה כנגדו מהו וכו'. ובפיעל: בר"ה כ"ז. (במשנה) שופר שנסדק ודבקו פסול דיבק שברי שופרות פסול וכו' ופירש"י ודבקו בדבק שקורין גלו"ד. ובאיתפעל: בסנהד' כ"ט רע"א אטו בקבא דקירא אידבקנא בכו וכו' עיי' פירש"י. דמידבק בקירא, עיי"ע גרם ד'. ב"ר פי"ד אית חַסְפִּין מתדבקין. כל אלה ענין חיבור וקשירה הוא ונראה ברור כי כצ"ל גם בתוספתא שביעית ספ"א אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה וכו' וצ"ל אין דובקין . . אבל דובקין וכו' ובלשון הזאת משתמש הר"ש בשביעית פ"ב מ"ד בפי' המלה מזהמין וז"ל כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין וכו' וכ"ה ברע"ב לשביעית שם: מדביקים שם זבל להבריאו וכו'. והגר"א בשנות אליהו גורס מדבקין זבל וכו'. ובענין המוסרי פירושו קרבת הדעות בחפץ ורצון והסכמה במחשבה ומעשה בלא"ש sich anhängen, anschliessen והוא מל"מ ותדבק נפשו בדינה (בראש' ל"ד, ג') ובזה המושג בשבת קי"ג: וכה תדבקין עם נערותי (רות ב', ח') וכי דרכו של בועז לדבק עם הנשים וכו' ורות דבקה בה אמר שרי לאידבוקי בה. סוט' מ"ב: ורות דבקה בה . . יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה ע"ש פירש"י. ב"ב צ"א: וישבי לחם (ד"ה א', ד', כ"ב) זו רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה. כתוב' קי"א: ואתם הדבקים וג' (דברי' ד', ד') וכי אפשר לדבוקי בשכינה וכו', ושם וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה וכו'. ושם כאלו מדבק בשכינה וכו'. גיטי' נ"ו: מהו לאידבוקי בהו. פסחי' מ"ט. הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן. ושם דאדבק בזרעיה. ב"ר ס"פ כ"ט ראה אחד ודיבקו. ב"ר ס"פ נ"ט ואין ארור מתדבק בברוך. והשם: באבות דר"נ פ"ו דיבוק חברים. ובהשאילה ענין חיבוק: שהש"ר פ' שמאלו ולדבקה בו (דברי' ל', כ') אי זהו דיבוק שמאלו תחת לראשי. ב"ר פ"פ בג' לשונות של חיבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה וכו' וכ"ה במד' תהלי' מזמ' כ"ב ד"ה בך בטחו. שמ"ר פל"ג פנחס . . דקר שניהם דרך דביקתן. פי' באותו מקום תשמישן שהיו דבוקים ותבוקים זה בזה. — ואותו המקום שבני מעים דבוקים בירכיים נקרא מקום הדבק. חולין נ' סע"א ונ' רע"ב. ומזה נבין תרג' הבטן (מ"א ז', כ') לקביל דיבקא] —

☞ דְּבַק (Gelenk מדבק anschliessen) תרג' תחת אצילות ידיך (ירמי' ל"ח, י"ב) תחות מדבקי ידך. אבל תרג' על כל אצילי (ידיו) [ידי] (יחזק' י"ג, י"ח) על כל מרפקי עיי"ע מרפק.

1 דָּבָר (Sache, Ding, Gegenstand) בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו מינין הרבה (ברכו' מ"א:) אמר רב פפא הילכתא[1]) דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן, שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן, שלא מחמת הסעודה לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפניהן בין לאחריהן. „פי' כל דבר הבא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול בהן פת כגון מיני תבשילין וכיוצא בהן דעבידי למלפת בהן אין טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן, ויש מי שאומר ואפי' ענבים ותאנים ורמונים וכיוצא בהן שהרבה בני אדם אוכלין בהן פיתן בזמן שבאין בתוך הסעודה למלפת בהן פת הפת פוטרתן ואינן צריכה ברכה לה לפניהן ולא לאחריהן. ודיסא וכיוצא בהן (ואע"ג) [אע"ג] דאמרי (ביצ' ט"ז. נדרי' מ"ט:) בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא אם נהמא ממש היא דברי הכל פת פוטרת את הפת, ואם אינה פת הרי היא תבשיל ופת לדברי הכל פטרת כל תבשיל[2]) הבא מחמת סעודה בסעודה, אבל דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון מיני מתיקה חביצה ודובשא[3]) ופאלודג וכיוצא בהן שבאין למתיקה ולא ללפות טעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן" פי' פאלודג לשון ישמעאל הוא והוא מאכל שעושין מן בצים ושקדים ודבש.

[1]) כ"ה בדפ"ר ובנוסחאות וכ"ה בכ"י ערוך רומי בקובץ כ"י Vaticana 418 נעתק בשבילי בטובת הרב החכם מהר"א בערלינער אבל בשדפ"ע חסר. [2]) ובאו"ז הלכי סעודה סי' קנ"ד נשמט ממלת תבשיל הראשון עד תבשיל השני. [3]) באו"ז כרובשא.

„דברים הבאים שלא מחמת הסעודה לאחר הסעודה כגון אבטיחים וענבים ורמונים וכיוצא בהן שאינן באין ללפת בהן שכבר סילקו הפת מלפניהן ועדיין לא רחצו ידיהן הרי אלו טעונין ברכה בין לפניהן ובין לאחריהן שכיון שלא באו ללפת בהן אין ברכת המזון פוטרתן מלברך אחריהן הילכך צריכין ברכה לפניהן ולאחריהן זה פי' דברי רב פפא שפסק הלכה"[1]. דבר הגורם לממון כממון דמי בפ' מרובה בגמ' גנב וטבח ביום הכיפורים (ב"ק ע"א:) סבר לה כר' שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי דתנן באותו פרק מרובה (שם ע"ד:) ר' שמעון אומר קדשים שחייב באחריותן חייב[2] אלמא דבר הגורם לממון כממון דמי[3]. דברים האמורין בפרשה בר"ג דפ' ארוסה ושומרת יבם בסוטה (כ"ד:) האמר רב קנה לכל[4]. בפרק הבא על יבמתו בגמ' אחד המערה ואחד הגומר (יבמו' נ"ו רע"א) רב אמר קנה לכל ושמואל אומר לא קנה אלא לדברים האמורים בפרשה. פי' בגמ' דבני מערבא גרסי בהבא על יבמתו (ירו' יבמו' פ"ו ד"ז:)[5] דברים האמורים בפרשה לאוסרה לאחיו ולירש נכסי המת ולהתיר צרתה לשוק ר' יוחנן אמ' קנה לכל הדברים אמר ר' יצחק מה פליגין בשהערה בה אבל אם גמר את הביאה כולי עלמא מודו שקנה הוא לכל הדברים אמר רב מתנה מה פליגין כשבא עליה בבית אביה אבל אם בא עליה בבית בעלה כל עמה מודו[6] שקנה לכל הדברים. ש"מ לר' יוחנן אפי' בהערה בבית אביה קנה לכל הדברים ואסורה לבעלה נמי ביבמה ליבם. יבמה לבעלה אתיא ביאה ביאה אשה לבעלה אתיא קיחה קיחה[7]. בדבר של עולי בבל בהשותפין פ"ה בנדרים (מ"ד דף מ"ז: ודף מ"ח.) הריני עליך חרם ואת עלי שניהם מותרין בדבר של עולי בבל כגון הר הבית והעזרות והלשכות והבור שבאמצע הדרך, ואסורין בדבר של אותה העיר כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים[8]. שלשה דברים נחלקו בהן שמאי והלל נדה וחלה ומקוה וד' שחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש האשה שבאה ממדינת הים, ובכתובתה, ומי שחציו עבד והציו בן חורין, וכלי חרס מציל על הכל בפ"ק דעדיות מפורשות[9]. אוכלי דבר אחר פסולין לעדות בפ' דיני ממונות [בשלשה] זה בורר (סנהד' כ"ו:) פי' אוכלי צדקה מן הגוי[10]. אי פגע בדבר אחר קשה לדבר אחר בס"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ט סע"א ורע"ב), פי' אי

---

[1]) כבר מלתי אמורה במבוא צד כ"ח כי כל דברי הערוך האלה הועתקו אות באות מפי' ר"ח הובא באו"ז הנ"ל וכתב על זה האו"ז וז"ל: וכן פי' בערך (ד"ה) [דבר] כלשון פי' ר"ח ממש רק שהוסיף ופי' (פאל ורוג) [צ"ל פאלודג] בלי ישמ' הוא מאכל שעושין מן בצים ושקדים ודבש עכ"ל. ול"נ להגיה במקום בצים שצ"ל הביצא והוא בל"ע خبيص מין מאכל מקמח סולת ותמרים ועיי"ע הבין ב' ופי' פאלדוג היא בל"פ پالوده ובל"ע فالوذج ,فالوذق פי' מין מאכל מקמח סולת ודבש. וא"כ כנים דברי רבינו. ובכ"י רומי הנ"ל בט"ס פארולג ובכ"י ו"ו ב' פאלו דגים ובכ"י ה"ב כאילו הג! ודרכו של רבינו לפרש באמצע את התיבות הקשות שהעתיק מפי' איזה גאון ודוגמתו ראינו בע' גרם ד' ע"ש ועיי' במבוא צד ט"ו אות י' ועיי' עוד ע' דר ו', חנק, טף א', טרף ב' וזולתם. ופי' רבינו בענין דייסא שאינו צריך ברכה לא לפניה ולא לאחריה הובא בשם הערוך בתוספות הרא"ש ותוספ' ר' יהודה החסיד עיי' ספר ברכה משולשת צד כ"ט. ושם בח"ב צד כ"ז. ולאפוקי מבה"ג שפסק בפ"ו דמס' ברכו' שדברים הבאים שלא מחמת הסעודה כגון חביצא ודיסא טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם. וזו ג"כ שיטת רש"י ז"ל בברכו' מ"א סע"ב ד"ה שלא מחמת ע"ש. הובא באו"ז ותוספ' רא"ש ותוספ' ר"י החסיד שם ועיי' בחי' הרשב"א בסוגיא דכאן. [2]) בנו"ג כמו כן בב"ק ע"א: אבל במשנה שם דף ע"ד: הגי' משלם תשלומי ד' וה'. [3]) ב"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בכ"י רומי הנ"ל ובדפ"ר אבל בשדפ"ע נשמט מן כממון דמי עד כממון דמי. ויתר הציונים בענין דבר הגורם וכו' עיי"ע גרם ג' וש"נ. [4]) כ"ה בדפ"ר. [5]) ובדפי פיזי נשמט מן דברים האמורים בפרשה עד דברים וכו'. [6]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בירו' בשתי הפעמים כל עמא מודיי וע"ש בירו' בקצת שנויים ובדפ"ע אי' כולי עלמא מודו. [7]) מן ש"מ וכו' פי' רבינו מדעת עצמו וכן מוכח ההילוק שעשה בין יבמה לאשה מפירש"י לסוטי כ"ד: ד"ה כשמואל, ועיי' עוד תוספ' יבמות נ"ו. ד"ה לדברים, ורומזים שם ג"כ על הירו' הנ"ל. ודע שהירו' פליג כאן אבבלי ועיי' היטב בפי' מראה הפנים. [8]) במשני דנדרי' הגי' הריני עליך ואת עלי, ותיבת חרם היא מפי' רבינו וגם קיצר הוא בלישנא דמשנה ע"ש ותיבת והלשכות לי' בנדרי' אבל אי' בציון המשנה בביצ' ל"ט: ושם הסדר הלשכות והעזרות וכו' ושם הגי' בדפוסים ומותרין בשל עולי בבל ואסורין בשל אותה העיר אבל בכ"י מ' הגי' בדבר של וכו' כגי' רבינו וכנדרי' שם. [9]) עיי' שם מ"א עד מ"ד וממשנה י"ב והלאה ועיי' ד"מ למהרז"ף צד מ"ה והלאה ומבוא המשנה למהר"י ברילל צד מ"ג והלאה וספר דור דור ודורשיו למהר"צ ווייס צד קע"ז והלאה. [10]) וזהי דעת ר"ח ז"ל שפי' כן בפי' לסנה' כ"י אנגיילוקא צד כ"ח ע"א וז"ל אוכלי דבר אחר פי' צדקה מן הגוים עכ"ל וכן פירש"י מקבלי צדקת מן העכו"ם, והתוספות שם ד"ה אוכלי מסכימים לפירש"י מטעם שאמרו דאי באוכלי חזיר היכי מפליג בין צינעא לפרהסיא.

פגע בחזיר קשה לצרעת[1]. ובפ' כיצד צולין בס"ג נגע בחרסו (פסחי' ע"ו סע"ב) ביניתא דטואי[2] בהדי בישרא וכו' מר בר רב אשי אמר ביניתא למיכליה במלחא נמי לא דקשי לריחא ולדבר אחר[3], פי' קשה לריח הפה וצרעת[4]. דבר שאין מתכוין סבר לה כר' שמעון, מלאכה שאינו צריכה לגופה סבר לה כר' יהודה בזבחי' בס"ג דפ' כל התדיר (צ"ב רע"א), ובפ' כירה בגמ' מיחם שפינהו (שבת מ"ב רע"א). ובס"ג דפ' כירה (שם מ"ו:) הא שמעינן ליה לר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר דתניא (שבת כ"ב. כ"ט: ביצי' כ"ג: תוספתי ביצי' פ"ב) ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל [ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ]. ובפ' המצניע (שם צ"ג: במשנה) תנן את המת במטה חייב וכן כזית מן המת וכזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ חייב ר"ש פוטר. גמרא (שם צ"ד סע"א ורע"ב) אמר ריש לקיש פוטר היה ר"ש אף במוציא את המת לקוברו דכמלאכה שאינה צריכה לגופה היא ות"ק דמחייב היינו ר' יהודה[5] ומודה היה ר"ש במרה לחפור בו וספר תורה לקרות בו פשיטא דאי הא נמי מלאכה שאינה צריכה לגופה היא וכו'. סבירא לן מיהא שמעינן עיקר פלוגתא דרבי יהודא ורבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה וכו'[6], ור"ח ז"ל אמר פלוגתא דר' יהודה ור"ש בהדיא לא אשכחן היכא פליגי אלא מדיוקייהו בפ' ר' אליעזר אומר האורג (שבת ק"ה:) חמתו אחמתו נמי לא קשיא הא ר' יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה הא ר"ש דאמר מלאכה שאינו צריכה לגופה פטור עליה[7]. ותו הא דתנן (שבת קכ"א.) ועל עקרב שלא תשוך וכו' ואמרינן (שם ק"ז סע"ב) איכא דמתני לה אהא הצד נחש בשבת ומתעסק בו שלא ישכנו פטור ואם לרפואה חייב מאן תנא אמר רב יהודה אמר רב[8] ר' שמעון היא דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה. וכי אמר שמואל (שבת ק"ז.) כל פטורי דשבת פטור אבל אסור בר מהני תלת דפטור ומותר וחד מנייהו הצד נחש בשבת, וממאי דפטור ומותר הוא דתנן (שם ס"פ י"ג דשבת) ועל עקרב שלא תשוך. ש"מ כי פליגי במתניתין במלאכה שאינה צריכה לגופה פליגי. וקשיא לן אי הכא קשיא דשמואל אדשמואל הכא אמר דפטור ומותר וטעמא מכופין קערה ע"ג הנר (שם) אלמא שמואל במלאכה שאינה צריכה לגופה כר"ש סבירא ליה, והא קיימא לן דשמואל ס"ל כר' יהודה דתנן המיחם שפינהו וכו' ואמרינן התם (שבת מ"ב.) בפ' כירה דשמואל כר' יהודה סבירה ליה, מיהו היכא דאית ביה היזק לרבים כגון גחלת של מתכת ועקרוב שלא תישוך כגון הני[9] בלחוד פליג שמואל על ר' יהודה אבל לעולם במלאכה שאינה צריכה לגופה כר' יהודה סבירא ליה[10].

[1]) וכן פירש"י. ובעי' קר די הביא רבינו משל הדיוט מברכו' מ"ג: תלא ליה קרא לדבר אחר והוא לדידיה אזיל וע"ש פירושו ושינוי הגי' עיי"ע איגש אות ת'. [2]) בנו"ג דאיטוא, ובדרישה ליורה דעה סי' קט"ז גורס דאטוי ואולי כצ"ל גם בערוך, ובפי' ר"ח לפסחי' צד קכ"ד אי' ההיא ביעתא שנצלה וצ"ל ביניתא. [3]) כ"ה לנכון בכ"י רומי וכן הגי' בכ"י ב' וא"פ עיי' ד"ס פסחי' צד קט"ו. ובנו"ג אפי' במלחא נמי אסורה משום דקשיא וכו' וכ"ה בדפ"ע חוץ מדפ"ר דגרס נמי לא קשיא [צ"ל דקשיא] לריחא וכו'. [4]) וכן פי' ר"ת לפסחי' שם ועיי' בהגה"מ פ' כל הבשר הובא בד"מ יו"ד סי' קט"ז אות ג' ויתר המקומות הנסמנין בהגהות וביאורים בפי' ר"ת לפסחי' צד ר"ח. ודבר אחר פירש"י ג"כ צרעת ועוד עיי' גיטין נ"ז סע"ב, אבל גדי ודבר אחר בפסחי' ע"ו רע"ב ובברכו' מ"ג: וכתובי' ס"א: פי' חזיר. ודע שכל סחי ומאום וגיעול נפש שאדם קץ בו נקרא בפי רז"ל בלש' נקיה דבר אחר, עד"מ חוץ מן הדוגמאות הנ"ל נקרא זנות ופריצות דבר אחר עיי' כתובי' ע"א: ומפורש בכתובי' ע"ב. וירו' כתובי' פ"ז דף ל"א: וכן נקרא תשמיש המטה עיי' ברכו' ח': ביצי' כ"ב. ובקיצור גם דבר בלבד עיי' ע"ז י"ז. הרגל דבר. וכן נקרא ע"ז דבר אחר עיי' שבת י"ז: מנחו' ק"ט. ואין צ"ל לדבר אחר ופירש"י אם שימשו לעכו"ם וכו', וכן פי' רגמ"ה כ"י (אנגייליקא A 18, 5 דף נ"ד.) אם שמשו לע"ז וכו'. [5]) כמו כן פירשו התוספ' בשבת צ"ד: ד"ה את, ועיי' עוד בה"ג הלכ' שבת רפכ"ד. [6]) בנו"ג עוד מלת דחייב אחר לקרות בו אבל בכ"י מ' וא"פ לי' כמו שלי' בגי' רבינו. וגי' דאי הא אי' לנכון בכ"י רומי וכ"ה בכ"י ה"ב אבל בדפ"ע בט"ס דאיהו וכבר הגיה לנכון בעל למוד ערוך במס' שבת צד פ"ה. אבל מ"ש באות כ"ו כי במקום סבירא לן של רבינו צ"ל קא משמע לן לא דק היטב ואצלי אין שום ספק כי רבינו התפאר על עצמו שהוא מצא והערה מקור פלוגתא דר' יהודי ור"ש שנובע ממשנת שבת הנ"ל וזו ג"כ דעת התוספ' ובה"ג הנ"ל. ורבינו פורט דעתו וסברתו יען שהזכיר תיכף לזה דעת ר"ח המחולקת. ודוגמאות כאלה שרבינו הציב יד לפירוש עצמו להודיענו כי הוא ולא אחר באר כך וכך, כבר רשמתי במבוא פ"ב צד י"ג ע"ש. [7]) וז"ל הרמב"ן בחי' לשבת ק"ה: ד"ה חמתו אחמתו. ור"ח ורש"י ז"ל שניהן כתבו רישא ר"ש וסיפא ר"י ואינו מחוור לי דהא חד בבא הוא עכ"ל. [8]) כ"ה לנכון בכ"י רומי בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בשדפ"ע אי' רק: אמר רב. [9]) ובכ"י רומי בט"ס בגין הני. [10]) כבר השמעתיך בספ"ג של מבוא צד ל"ט כי בדפ"ע השמיטו הסופרים הנבהלים מתיבות כר"י ס"ל עד כר"י ס"ל ואי' לנכון בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר פאריז ה"ב וכ"י רומי. ומן תיבה מיהו עד גמירא מתרץ רבינו קושיתו דלעיל אי הכי קשיא דשמואל אדשמואל וכו' וקושיה זו וכן תירוצה אי' ג"כ בחי' הרשב"א בשבת מ"ב. בשם רה"ג וכתב הרשב"א וז"ל וכן כתב הרב בעל ההלכות ור"ת ז"ל ע"כ. ובאמת כ"ה בבה"ג רפכ"ד מהלכו' שבת (ועיי' מ"מ פ"י מהלכ' שבת הל"ז) ועיי' התוספ' בשבת ג'. ד"ה הצד, ועוד עיי' חידושי הרמב"ן לשבת מ"ב. וכ"ה בספר הישר לר"ת סי' קצ"ו דף כ"א. וז"ל בהלכות גדולות בערוך הא דאמרן בכל דוכתא וכו' ע"ש היטב ועוד בסוף הספר דף פ"א: בר"ה וזה השיבו וכו', ומלשון בה"ג בערוך נשמע שלפני ר"ת היה ערוך יותר

דבר שנבלתו מטמא במגע ובמשא בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' נפל לתוכו שור (ב"ק נ"ד רע"א), פי' כגון בהמה וחיה דכתיב בהון בהדיא דמטמאין במגע ובמשא אבל עופות דאינן מטמא במגע ובמשא אלא בגדים אבית הבליעה[1]. בדבר שמוסר עצמו עליו בפ' השוכר את הפועלים בגמ' פועל אוכל קישות (ב"מ צ"ב.), פי' בדבר שמוסר נפשו עליו והוא כדי שכרו[2]. בדבר שאין זרעו כלה בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומות חמץ (פסחי' ל"ד.), ובמנחות בפ' ר' ישמעאל בגמ' העומר היה מתיר (ע'.) מ"ש מכל חיטי ושערי דעלמא א"ל דבר שזרעו כלה ב ה ן [בנוסח' לי' וכן לי' בכ"י רגמ"ה למנחו' ואולי ט"ס הוא] כגון אלו לא קא מיבעיא לי כי קא מבעיא לי דבר שאין זרעו כלה מאי תפשוט [מהא] דאמר רב יצחק א"ר יוחנן ליטרא בצל שתיקנו וכו'. ש"מ חטים ושעורים וכיוצא בהן דבר שזרעו כלה, בצל וכדומה לו דבר שאין זרעו כלה[3]. ובפ' הנודר מן הירק בגמ' קונם פירות אילו (נ"ח:) ודילמא בדבר שזרעו כלה הא תניא אלו הן חסיות הלוף והשום והבצלים. בתוספתא תרומות בפ' דג טמא (רפ"ט) אילו הן חסיות כגון הלוף[4]. דבר שיש בו דעת לישאל ברשות היחיד ספקו טמא ברה"ר ספקו טהור ושאין בו דעת לישאל בין ברה"י בין ברה"ר ספקו טהור[5] בר"ג דפ' כשם שהמים בודקין אותה (סוטי כ"ח:) ומפורש שם מה סוטה[6] רשות היחיד אף שרץ רשות היחיד, מה סוטה דבר שיש בו דעת לישאל אף שרץ שיש בו דעת לישאל. ובר"ג דנדה (ד': ה':) ובס"ג דפ"ק דפסחים (י"ט סע"ב ועיי' עוד חולי' ט': ותוספי' שם ד"ה התם).

2 דָּבָר (Wort, Rede, דִּיבּוּר; Sache, Gegenstand; Ausspruch) בר"ג דיבמות (ה': ועיי' הגיג' ו'.) מה להצד השוה שבהן[7] שכן ישנן לפני הדיבור, פי' שלשתן קודם מתן תורה; מילה בימי אברהם, פסח במצרים, עולת תמיד שהקריבו במדבר. הן אמה וכובעיהן אמה ומדברין מחציין. בס"ג דהמביא קמא (גיטי' י"ד:), פי' נראה כמו שמדברין מחציין מפני שמראש הכובע עד פיו אמה כמו מפיו עד רגליו[8]. בילמדנו בפ' שלח לך ותשא כל העדה[9] כי יש דברים הרבה מרבים הבל מי שמגדל אווזין ותרנגולין וטווסין אע"פ שהן מבקשין לאכול יש בהם מאכל אבל המגדל קוף או כלב אין בהן מאכל ועוד הן מבקשין לאכול הרי עליהן נאמר (קהלת ו', י"א) כי יש דברים הרבה מרבים הבל ר' יוחנן אמר במי שמרבה דברים הכתוב מדבר. דברי נרגן כמתלהמים (משלי י"ח, ח'; כ"ו, כ"ב) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי כמת להם כאדם שיש לו מת והוא מצווה ובוכה עליו כך עשו מרגלים. *[אחי"ה ועיי' ילק' משלי רמז תתקנ"ו ורמז תתקס"א שנדרש ג"כ הפסוק למרגלים אולם בע"א. — וטעם דיבור כמו אמירה ברכו' ז'. כל דיבור שיצא מפי הקב"ה אפי' על תנאי וכו'. שבת ס"ג. אין דיבור אלא נחת. שהש"ר פ' כמעט: דיבור קשה. שבת ק"נ. ודיבור מי אסור וכו'. ר"ה כ"ז. זכור ושמור בדיבור א' נאמר וכו'. מנחו' פ"ז. כשם שהדיבור יפה לבשמים כך דיבור רע לעין. נדה ל"א. קב"ה נותן דיבור בפה. יבמו' ס"ה. ירו' גיטי' פ"ד דמ"ו. שתיקותיך יפה מדבוריך. ב"ק ע"ג: תוך כדי דיבור. ירו' ברכו' פ"א ד"ד: ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג כדי דיבור. ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג עברי לדבור עיי"ע אלייה. ובפרט הורה דיבור מאמר יוצא מפי הגבורה

שלם אשר בו היו מצויינים דברי בה"ג וכן מוכח מחי' הרמב"ן לשבת קכ"א: עיי' המבוא שם ועוד ראה הגיון שלמת לה' באמבערגער צד י"ב. [1]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד אבל בדפ"ע בט"ס: כגרים בבית (אבית) הבליעה. [2]) בנו"ג כנפשך (דברי' כ"ג, כ"ה) בדבר שמוסר נפשו עליו וע"ש רש"י דסיים והיינו שכיר ע"כ וכן בספרי כי תצא פ' רס"ו כנפשך.. מלמד שאוכל פועל יותר על שכרו. וז"ל הריטב"א הובא בשט"מ ב"מ בסוגיין: כנפשך כדבור המוסר עצמו עליו דהיינו שכרו וכו' ע"ש וזה ממש כפי' הערוך וא"כ נ"ל ברור להגיה ככה: „בדבר שמוסר נפשו עליו בפ' השוכר וכו' פי' [כנפשך] בדבר שמוסר עצמו עליו והוא כדי שכרו". [3]) מתיבת ש"מ פירש כן רבינו מדעת עצמו וכ"ה בכ"י מנחו' לרגמ"ה (באנגייליקא דף כ' ע"א) וז"ל והעיקר דבר שזרעו כלה כגון חטין ושעורין שהחטין כשזורעין כלין בארץ וכו' בצלים ושבולת ששתלן אין זרעו כלה וכו'. [4]) כ"ה רק בכ"י ערוך רומי ובנו"ג. בתוספתי תרומו' שם אילו הן מיני חסיות הלוף והשום וכ' ועיי' עוד תרומו' פ"ט מ"ו ומ"ז. ומעי' חסית נראה כי עוד יותר שלם היה הערך דבר כי שם כתב רבינו כי ציון מנדרי' נ"ח: המנכש מן הנכרי וכו' פי' בע' דבר עכ"ל וכאן לא ימצא. [5]) כ"ה בכ"י ערוך ל"ד ורומי וכ"ה בנכהאות אבל בדפ"ע מקוטע ריש המאמר ומתחיל דבר שאין בו דעת וכו'. [6]) ובכ"י רומי שוטה. [7]) בנוסחי לי'. [8]) בנו"ג הן אמה וכובען אמה ומדברין מחצייהן וע"ש פירש"י ובירו' ספ"א דגיטי' דל"ט ע"ד הגי' כגי' רבינו הן אמה ומדברין מחציין, ובירו' קידושי' פ"ג דס"ד. הגי' ראיתי אותן כית דין שות וכובעיהן אמה ומדברין מחציין. ובדפ' זיטאמיר כת"ג גם בגיטי' והמפרשים פירשו כפירש"י בגיטי', ע"ש. [9]) בתנחו' לי' אבל קרוב לזה אי' בקהל"ר ו' פ' יש דברים וילק' קהלת שם רמז תתקע"ב ועיי' ב"ק פ'. ועי' חרין ת'.

והוא כמו λόγος בל"י במושג הפליסופי. שבת פ"ח: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים. חגיג' י"ד. (וילקי תהלי' רמז תש"ך) כל דיבור שיוצא מפי הקב"ה נברא בו מלאך, כ"ה לפי גי' הכ"י מ' וב' וכדפוסי' אי' נברא ממנו וכו'. ב"ב קכ"א סע"א ורע"ב עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה . . אלי לאמר אלי היה הדיבור ע"ש הרשב"ם, וכמו כן בשהש"ר פ' התאנה ולא היה הדיבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור הה"ד וכו'. ויק"ר רפ"א משה שומע קול הדיבור עצמו וחיה. ושם: אם יוספים אנחנו לשמוע ומשה שומע קול הדיבור עצמו וחיה תדע לך שהוא כן שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה. ושם ובילק' תהלי' רמז תת"ם ד"א אז דברת בחזון (תהלי' פ"ט, כ') זה משה שנדבר עמו בדיבור ובחזון שנאמ' פה אל פה אדבר בו. שהש"ר פ' ישקני מיד הדיבור נושקו על פיו וכו' עיי"ע (ארקולאין) אדקולאין. ושהש"ר שם: כיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה ע"ש כל הענין. — ועוד פי' דיבור צ י ו ו י כמו בירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג שהיו חונין ונוסעין על פי הדיבור. ושם רפי"ב די"ג רע"ג ושם רפט"ו דט"ו ע"א שהיו נוסעין וחונין ע"פ הדיבור. וכן הענין דבירא בירו' תענית פ"ב דס"ה ע"ד וירו' מגיל' פ"א דע"ב ע"ג ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות א"ר שמליי (דיבירא) [דבירא] א"ל ובדברך עשיתי (מ"א י"ח, ל"ו) ובדיבורך עשיתי. והמאמר האחרון גם בויק"ר פכ"ב ע"ש. והקבוץ בירו' מגיל' פ"ד דע"ה: אמרון ליה בני קרתיה קטע בדיביריי"א דיקרונון בנינן פי' תפסיק בקריאתך באמצע הדברים כדי שיוכלו בנינו הקטנים לקרות. עיי' פ"מ וקה"ע שם והראשון גורס בדיבורייא. והיחיד דיבורא בר"ה ו'. אימא דיבורא לא כלום הוא. ושם לא קיימיה לדיבוריה. נדרי' מ"א. דיבורא קשי לעינ' ומעלי לאשתא — ועוד מצינו קבוץ מן דִּבְּרָה ב"ק נ"ד: בדברות הראשונות נאמר . . . ובדברות האחרונות נאמר . . ועיי' שם כמה פעמים. ופי' דברות כמו עשרת הדברים (שמו' ל"ד, כ"ח) ועיי' ילק' דברי' ס' רמז ת"ת] —.

1 דְּבִיר (das Allerheiligste) ולפני הדביר כבר פירשנו בע' ארן. *[אחי"ה ולא מצאתי מפורש שם. כי בע' ארן מפרש רק ציון מב"ר פנ"ה וירו' ברכו' פ"ד ד"ח ע"ג. ואולי חסר שם בערוך איזה דבר אשר עליו תסוב אמרת רבינו. או ולפני הדביר דכאן הוא ט"ס. ודע כי בכ"י ו"ו וה"ב הגי' בע' ארן ובכ"י ל"ד בע' ארז. אבל גם שם ושם לא מצאתיו]—

2 דְּבִיר (כל"פ دبير Schreiber, Schriftgelehrter פי' סופר) בע"ז בר"ג דפ' אין מעמידין (כ"ד:) המהוללה בדביר וארמון אמר רבא כמאן קרו פרסאי לספרא דביר מהכא ושם דביר לפנים קרית ספר (שופטי' א', י"א). *[אחי"ה ודע שבנו"ג המהוללה בדביר א ר מ ו ן . . . רב אשי מתני לה וכו' עד אמר ר ב כמאן קרו וכו' אבל בפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקא סי' A 10. 2 צד ט"ו.) הגי' כגי' רבינו וז"ל שם המהוללה בדביר ו א ר מ ו ן כי הארון נתון בדביר שבארמון . . אמר ר ב א כמאן קרו פרסאי לבית הספר דביר וכו' והנה בע' רם גרם רבינו כספרים וכ"ה בב"ר ספנ"ד [המהוללה] בדביר ארמון ופירשו ב ה י כ ל וזה לפי הענין כפי' ר"ח הנ"ל. וגם בכתב יד ש"ס ע"ז איתא וארמון, וגי' אמר רבא איתא גם כן בעין יעקב כמו בגי' ר"ח אבל בע"י כמו בגי' רבינו בע"ה כמאן וכ' ל ס פ ר א וצריך לנקד לְסַפְרָא ובאמת כן ענין ל"פ הנ"ל, ומפי' רד"ק לשופטי' הנ"ל נראה כי הוא גורס בדרז"ל סַפְרָא ואין נ"ל. והראיה שצ"ל סַפְרָא כי גם ע' זקנים העתיקו קרית ספר (יהושע ט"ו, ט"ו. ט"ז ושופטי' שם) πόλις γραμμάτων פי' עיר של סופרים אבל התרג' העתיק קרית אַרְכֵי והוא כמו בית אַרְכֵי בל"ס ובל"י ἀρχεῖον עיי"ע ארך ה'. וא"כ גרם ספרא ודע שגם בל"פ נאצלה מן דביר המלה ديوان ופירושו Archiv מקום ששם נשמרין כתבי העיר. ועוד עיי"ע דפתר] —

דְּבַר (בל"מ (מיכה ב', י"ב) פי' מקום מרעה שמנהיגים שמה הבהמות Trift וכ"ה בל"ע دبر ובל"ס דַּבְרָא) בר"ג דפ' תעניות (ד':) לדידן דאית לן פירי בדברא. פי' בשדה. *[אחי"ה וכ"ה ברש"י בדברא. מדבר כלומ' ב ש ד ו ת ע"כ. וגם בל"ע מלבד הוראה הנ"ל ענינו שדה. וכנ"ה בבכו' ח': אית לן בירא בדברא. ע"ז ס"ח סע"ב הא בדדברא הא בדמתא פי' עכבר של שדה ועכבר של יישוב. שבת ל"ה: במתא חזו תרנגולא. בדברא עורבי וע"ש פירש"י. ושם קנ"ה: ה"מ בדברא אבל במתא לא. ב"ק י"א. כשורא במתא בזוזא. כשורא בדברא בזוזא] —

דְּבַר (פי' בל"ע دبر נהג führen והשם דַּבָּר. בל"ס דְּבוּרָא; וכן מְדַבְּרָנָא בל"ע مدبر Führer, Leiter פי' מנהיג) בהאשה בפ"ב בכתובו' בר"ג (י"ז.) רבא דעמיה מדברנא דאומתיה פי' מנהיג. *[אחי"ה וכן פירש"י בכתוב' שם ובסנהד' י"ד. ובנו"ג ומדברנא אבל בסנה' שם כגי' רבינו. והמאמר מסנהד' מצויין בע' כחל א'. וכנ"ה בתרג' משלי י"א, י"ד. באין תחבולות: באתר דלית

מדברנא וזה כגי' המתורגמן וכ"ה בפשיטא סורית. ועוד באסתר שני ד', א' וכספינתא בימא דלית לה מדברנא. בסוף שאילתות מדברנא דנורא עיי' מ"ש בעה"י בערך מדבר כפי' המאמר במ"ק י"ב: ושם נסמנו שינויי הנוסחאות —. ולכאן שייך מ"ש ר"ב בע' דבר למטה כי תרג' תחבולות (משלי א, ה'; כ', י"ח; כ"ד, ו') מַדְבְּרָנוּתָא וכ"ה בל"ס. והשֵׁם דַּבָּר בסנהד' ח'. דַּבָּר אחד לדור ואין שני דַּבָּרִין לדור, ובילק' ריש וילך הגי' ואין שני דברים לדור. ובלשון נקבה דַּבָּרִיתָא פי' מנהיגה. במד' תהלי' מזמור כ"ב פ' ואנכי תולעת: חשיך דרא דאיתתא דבריתא, כלומ' אוי לדור שמנהיגו אשה, והביא הדרוש על ודבורה אשה נביאה והובא הדרוש בילק' תהלי' רמז תרפ"ו בלי מקור, אבל בילק' שופטים ס' רמז מ"ב בשם שו"ט אבל הגי' שם בט"ס דברייתא וצ"ל דבריתא. ועיי"ע חשך ומ"ש. והפעל הרבה בדרז"ל ברכו' מ"ה רע"א עירובי' י"ד סע"ב פוק חזי מאי עמא דבר, מנחות ל"ה רע"ב פוק חזי מה עמא דבר. פסחי' נ"ד. וכן עמא דבר פי' וכן נוהג העם. ועיי"ע פק ג' ששם הגי' גם בברכו' מ ה עמא וכו', ב"מ קי"ד רע"ב דבריה ועייליה לגן עדן, קהל"ר פ' כל אשר מאן הוא דכלום (?) ודבר בגרמיה כלום נוח ליה אם לא נברא, ובירו' סוף כלאים דל"ב סע"כ לא גרט ליה עיי' מ"כ שם. באַפעל: ביצ' כ"א: אַדְבְּרֵיהּ רבא למר שמואל ודרש. — אדבריה רב חסדא וכו' עיי"ע אבי. פי' הנהיגו ומטייל עמו עיי' רש"י לביצ' כ"ט, ד"ה אדבריה, כתובי' ס"ג רע"א עד כמה קא מדברת אלמנות חיים, פי' את מתנהגת. ואולי הושאל הפעל ג"כ להוראת תשמיש המטה בלשון נקיה עיי' ע' קל ה' פי' רבינו בציון כתובו' ע"ב: מדברת בתוך ביתה, ובכתובו' י"ג. ראוה מדברת עם אחד ומפורש שם בגמ' מאי מדברת זעירי אמר נסתרה רב אסי אמר נבעלה וכו' עד מאי מדברת לישנא מעליא כדכתיב (משלי ל, כ') אכלה ומחתה פ י ה ואמרה לא פעלתי און. נ"ל שמדייק הש"ס תיבות פיה ואמרה שענינן תשמיש בל' נקיה וכן כאן מ ד ב ר ת (ורש"י פי' בע"א ע"ש), אבל לולא פי' הש"ס הייתי אומר כי מדברת ענינו

מתנהגת ר"ל שלא בצניעות]—(א"ב תרג' נחני ה' (בראשי' כ"ד, כ"ז) דברני ה')[1].

דִּבְרִי (שם הפרטי של אשה (ויק' כ"ד י"א) ונדרש:

דַּבְּרָנִית (die Geschwätzige בילמדנו שלמית בת דברי (ויק' שם) שהיתה דברנית ומתוך הדיבור עינה אותה מכאן שהשיחה רעה לאשה. ובויק"ר (פל"ב) שלומית ר' לוי אמר פטאטא שלם ליך שלם ליך, בת דברי שהביאה דבר על בנה[2]. בילמדנו וירא איש מצרי: שלומית שהיתה יפה שלימה מכל מום. *[אחי"ה בתנחו' שמות סי' ט' הובא ג"כ הדרוש הזה ושם הגי' שהיתה יפת ת ו א ר. — ומלת דברנית נמצאה ג"כ בב"ר רפי"ח לא אברה אותה . . לא מן הפה שלא תהא דברנית. ב"ר פמ"ה לפי גי' רבינו בע' אסטסיאנות אף אסטסיאנות ו ד ב ר נ י ת ובנו"ג בקבוץ ודַבְּרָנִיּוֹת, וכ"ה בברכו' מ"ח: נשים דברניות הן, ודע כי ערך דבור המתחיל בכל כ"י ודפ"ר של ערוך הוא: דברי ובשדפ"ע בט"ס דבר וכ"ה בע' שלם א'] —

☞ דְּבַר (= מדברנותא weise Führung, Auf- führung) תרג' ונבון תחבלות יקנה (משלי א', ה') וסוכלתנותא מדברנותא יקנה). *[אחי"ה כבר דברתי אודותיו בע' דְּבַר כי שם עיקר מקומו. ותרג' הפשיטא תחבולות ג"כ ע"י מדברנותא. אולי יש לגזור אומר המלה מל"ע دبر שפתרונו ג"כ השכיל והבין דבר. וא"כ פירוש השם מדברנותא הוא שום שכל והבנת דבר וזה ענינו של תחבולות כידוע מחשבות נכונות לטוב או לרע] —

דְּבַר (= דְּבַרְתָּא וכ"ה בל"ס Beute, תרג' ראש מלקוח השבי (במדבי ל"א, כ"ו) חושבן דברתא דשביא. *[אחי"ה כל מלת מלקוח במדבר שם מתורגם כן. וייש לגזרה מן דבר פי' נהג כלומ' המלקוח אשר ינהג המנצח לפניו מן המלחמה, ומשתמש התרג' בו רק לבעלי חיים. וקרוב הדבר שהוא ל"ע دبر מ ר ו צ ה במלחמה כלומ' הם בעלי חיים שרצים עם המנצח מן המלחמה להיות לו לשבי. ורמ"ל ציין את הערך ד"ה דברתא ושכח לפרשו ולהביא את דברי ר"כ] —

---

[1]) והרבה בתרי' עיי' עמת"ר ללעווי ח"א צד ק"ס. [2]) בנו"ג דהות פטטיא בשלמא שלם לך שלם לכון ובע' פט ג' הגי' דהות פטטא שלם ליך שלם עליכון ובכ"י ק"ט הגי' שם פטטא שלם לך שלם לך. ובכ"י ערוך פריז יש כאן הוספת החכם אלטרה וז"ל פי' אלטרה אי כאנת תפטפט ותתמים כתיר ותקיל לכל אחד שלים לך עכ"ל. והוא ל"ע ופירושו היתה מדברת הרבה והלכה ובאה הרבה ואמרה לכל אחד וכו' ובאותיות ערביות המאמר כזה: اى كانت تقطقط وتتميم كثيرا وتقيل.

* דְּבָר, דּוּבָּר (פי' בל"ע גב ואחור der Rücken, (das Hintere ברכו' ו': בדובר קימת קמי מרך עיי"ע בדובר ומ"ש. ופי' רבינו נכון מאוד אבל כאן עיקר מקומו.

* דַּבְרוּנָא, דַּבְרוּתָא (פי' בל"ע دبر עיקר ושרש (Grund, Ursprung בע"ז מ"ז סע"א המשתחוה למעיין וכו' והכי קמבעיא ליה למיא דקמיה קא סגיד וקמאי קמאי אזדו או דלמא לדברונא דמיא קא סגיד ופירש"י וקמאי קמאי כלומר מעיין המקלח כל זמן שהמים באות ראשון והולכות להם והבאות אחריהן מותרות, או דילמ' לדברונא דנהר, לקילוח של נהר והילוכו השתחוה והרי כל הנהר נעבד ואי יש נעבד במחובר אסירי עכ"ל. וא"כ דעת רש"י כי דברונא קילוח והילוך של נהר ויתכן שהוא מע' הקודם לזה והיינו דברתא פי' מרוצה כלומ' קילוח והילוך. אבל לפע"ד נראה ברור כי הוא ל"ע הנ"ל ופתרונו עיקר ושרש. ובזה נבין קושית הש"ס או דילמ' לדברונא דמיא קא סגיד פי' השתחוה לשרש ועיקר של נהר והוא מ ע י י ן של נהר, ומאחר שזה מחובר הוא אסירי מימיו לנסכים. וזה מה שסיימו שם בגמ' לא צריכא דקא נ ב ע י מארעא. ועתה ראינו אור בהיר בפי' מלה זרה בבכורו' נ"ה. שאי' שם זכרותא דמיא פרת ופירש"י זכרות' ע י ק ר ע"ש ובאמת כן הוא רק הגי' ט"ס הוא וצ"ל ד ב ר ו ת א וכ"ה לנכון בילק' בראשית ר' רמז כ"ב: דברותא דמיא פרת. וכן מצאתי בפי' כ"י רגמ"ה לבכורו' (באנגייליקא סי' A. 5, 18 דף קט"ז ע"ב) וז"ל דברותא דמיא: עיקרו של כל מימות של עולם פרת ממנו יוצאין כו' עכ"ל.

* דְּבַרְתָּא (פי' בלא"ר דֶּבֶר (Pest תעני' כ"א: בסורא הוות דברתא בשיבבותיה דרב לא הוות דברתא.

* דַּבַּרְתָּא, דְּבוֹרָה (בל"ע دبر (Biene, Wespe מל"מ והוא שם ישרץ העוף ואול' נקרא כן על שם דּוֹבְרָה ומנהיגה אשר להן ונמשכות אחריה, והיחיד בישעי' ז', י"ח ומורגל הקבוץ דבורים עיי' אוצרי המלין, ובדרז"ל היחיד נמצא ג"כ פעם אחת בדברי' רבה רפ"א שדרשו שם (ובילק' ריש דברים) אלה הדברים: מה הדבורה הזו דבשה מתוק ועוקצה מר . . ושם מה הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים . . וכו' ע"ש והוא כמשל הדיוט אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקציך (תנחומ' בלק וילק' שם רמז תשס"ה ובמ"ר פ"כ) וצרעה הוא כמו דבורה עיי"ע צרע. והקבוץ כלים פט"ז מ ז מדף של דְּבוֹרִים עיי"ע מדף, שבת מ"ג, כוורת דבורים, ובקהל"ר דף פ"ב ע"ג צלן של דבורים שאין בו ממש של כלום, ע"ש במ"כ מ"ש בשם אות אמת. ירו' פאה פ"ז ד"כ: דבש דדבוֹרְיָין, ירו' שבת פ"א ד"ג: דתורתי (מיתעביד) דַּבָּרֵי, ב"ב י"ה, הרחק חרדלך מן דבוֹרָאֵי. סוט' מ"ח: כמא דנתזן דַּבַּרְיָאתָא, והוא תרג' של כאשר תעשינה הדברים (דברי' א', מ"ד) ובתרג' אונק' אי' דַּבַּרְיָתָא ובתר"יב' דְּבוֹרִיתָא ואסיפת דבורים הנקבצים בתוך כוורת לעשות דבש נקראה בל"ע نحل עיי"ע נחיל. ובל"ס דַּבוּרְתָא.

דְּבַשׁ (בל"ע دبس، دبوس ובל"ס דֶּבְשָׁא ענינו בין דבש של דבורים בין של תמרים Honig (von Bienen oder Datteln בפ' המוכר את הספינה בגמ' פירות כוורת (ב"ב פ':) דבש בכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה. בפ"ק דחלה (מ"ד), ובפ' כל שעה בגמ' ואילו הדברים (פסחי' ל"ז.) הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין פי' פ ו נ ג ו ל י [1]), ירוש' (חלה פ"א דנ"ז ע"ד) סופגנים טריקטא [2]) דובשנין מלי גאלה [3]), איסקריטין חליטין דשוק [4]), חלת המסרת חליטין דמוי . . אמר ר' יוחנן כל שהאור מהלך תחתיו חייב בחלה ובהמוציא ויוצא בה בפסח ר"ל אמר אינו כן [5]) אמר ליה ר' יוחנן ובלבד על ידי משקה. בפ' המפקיד בגמ' המפקיד אצל חברו פירות (ב"מ ל"ח סע"א) יין והחמיץ שמן והבאיש [דבש והרביש]. ובפ' מי שהחשיך בגמ' הגיע לחצר (שבת קנ"ד:) כשהרביש [הדביש]

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א', ל"ד ה"ב, ובדפ"ר פונלוגר וצ"ל כמו בכ"י פונגולי, אבל בדפ"ע בט"ס פונטלו ואותיות גו נשתבשו באות ט' ופי' פונגולי בלאי"ט schwammartig, fungajo פי' אוכל כמין ספוג והלע"ז בא לפי' מלת הסופגנין ובע' ספגן לועז ספונזולי והיא היא כי בלאי"ט spongioso פי' אוכל כמין ספוג. ובאו"ז הלכ' ברכות המוציא סי' קמ"ח הוזכרה עיסה שעושין לפנצולט"י ולשפ"י נולי ובהלכ' חלה סי' רי"ז בט"ס פנצולנוי וצ"ל פנצולטי. [2]) באו"ז הל' חלה שם הגי' טרוקטא. [3]) כ"ה בדפ"ר ובאו"ז שם וכ"ה עיקר כי ענינו בל"י דבש וחלב ומורכבת מן μέλι ומן גאלה γάλα. וברפ"ע וכ"י במלה אחת, ובכ"י ו"ו ב' בט"ס מליא אלה. [4]) עיי"ע חלט. [5]) בגו"ג ר"ש אומ' כל שהאור מהלך תחתיו אינו חייב בחלה ואין אומרים עליו המוציא לחם מן הארץ ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. ורבינו קצר בלשון שהוא באמת קצת ארוך. ובירו' בלי ספק חסרו אחר ר"ש שתי תיבות: בן לקיש כנראה מגי' רבינו וכ"ה לנכון באו"ז בשני המקומות.

למאי חזי לכתיתא דגמלי, פי׳ נמאס והופסד [1]. וברי״ג דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט.) וכי אמגוזא דחלבניתא דובשניתא. פי׳ הלבנה מתוקה בדבש. *[אחי״ה וכן פירש״י רק גלמא ט״ס וצ״ל חלבנא עיי׳ כריתות ו׳. ד״ה חלבנה. וכנ״ה בכורו׳ ז׳: דבש דבורים דבש הגיזין והצירעין עיי״ע גז ח׳. ב״ב פ׳. חלות דבש. ושם: אף דבש הרודה וכו׳ עיי״ע רד ד׳. תרומו׳ פי״א מ״ג. ברכו׳ ל״ח. חולי׳ ק״כ: דבש תמרים עיי״ע סתו. ברכו׳ שם דובשא דתמרי, ושם ל״ז: דובשא עיקר. שבת כ׳: שעוה פסולתא דדובשא עיי״ע שעוה ועוד עיי׳ היטב בע׳ קר ב׳. כתובי׳ קי״א: קנטיף דובשא מתאיני. יומ׳ פ״ג: קמחא דשערי בדיבשא. ב״ק קי״ד: דובשנו של חבירו. ב״ב פ׳. את הדובשנן. סנהד׳ ק״א. אין דובשנו מ ד ב י ש ופירש״י מתקלקל ו נ ע ש ה צ ל ו ל מחמת חמימות. ובב״מ ל״ח. ובשבת קנ״ד: פי׳ הדביש: החמיץ ונ״ל ששני הטעמים יחדיו ידובקו ומשלימין זה לזה כי כשהחמיץ הדבש ונפסד אז מראהו ג״כ משונה ונעשה צלול ואדום ובאמת כן פתרונו בל״ע ادبس] —

דִּבשק (ט״ס וצ״ל ב י ש ק י א או ב י פ ש ק י עיי״ע ולמטה בסמוך) בר״ג דפ׳ במה מדליקין (שבת כ״א.) ובדובשקי רבי פי׳ בצעים. (א״ב בנוסח׳ שלנו כתיב דופשקי). *[אחי״ה בנו״ג ומדפשקי רבי ופירש״י (כמו בערוך) וז״ל ומדפשקי בבצעי המים הוא גדל עכ״ל. אבל במו״ע ע׳ פשק כתב ר״ב בשם רש״י שהוא ו מ פ ש ק י רבי ואמר ר״ב פשק ובצע מענין אחד ע״ש. וגם לפע״ד נראה כי עיקר הגי׳ כמו שהביא ר״ב אף שלא העיר בעל ד״ס לשבת כ״א. מאומה, כי אולי בכ״י רש״י המצא תמצא הגי׳ פישקי, אבל בוא וראה מ״ש הרד״ק בפי׳ ליונה ד׳, ו׳, ובשרשים בע׳ קיק וז״ל: ואמרו בגמ׳ (שבת כ״א.) מאי קיק כו׳ ולצלוליבא דמי ו א ב י פ ש ק י רבי פי׳ בין בצעי המים הוא גדל ע״כ. ודבריו מטלת פי׳ וכו׳ שוים אות באות עם פי׳ רש״י. מוכח מזה שגם גי׳ רש״י היתה אבי פישקי ואולי ראה הרד״ק גם בערוך הגי׳ הזו יען שיתר דבריו בענין משחא דקאזא, וצלוליבא נעתקים מהערוך קזא, וצלליבא. וגם קרוב הדבר שפי׳ הערוך בשלשה הערכים היינו בכאן ובע׳ קזא וצלליבא נלקח מהגאון ר׳ שמואל בן חפני אשר הוזכר ברד״ק ע״ש ושם. ואם ההשערה הזאת נכונה היא אז נוכל לשער עוד כי מ״ש בכ״י רי״ף לשבת רפ״ב (הובא בד״ס שבת שם) משחא ד ק א ז א פ י ר ש ו ג א ו ן ז ״ ל ה ש מ ן ש ע ו ש י ן מ ז ר ע ש ל צ מ ר ג פ ן עכ״ל, מכוון על הגאון ר׳ שמואל בן חפני. על כל פנים נראה כי בין לרד״ק בין לר״ב מוספיא עיקר הגי׳ בי פשקי או מפשקי וזה נ״ל עיקר כי בל״פ بزغ = بزغاب פירושו כמו ב צ ע י המים וברכת מים עיי״ע בצע ג׳ וא״כ עיקר מקומו של המלה הוא בע׳ בי פשקי כמו שציינתי שם. ונראה ברור כי גי׳ מוטעת נזדמנה לו לרבינו ששם היו כתוב בדובשקי רבי במקום דבי בשקי או אבי בשקי רבי ופי׳ בשקי ממש כמו פשקי כמו שהוא ג״כ בל״פ במלה זו עצמה. ודע כי בכ״י א״פ הגי׳ אבי שקיא (עיי׳ ד״ס שבת צד י״ט) ואם לא נאמר כי גם בגי׳ זו צ״ל אבי בשקי אז הוא כמו שחת דבי שקיא בקידו׳ ס״ב: עיי״ע שקיא. היוצא לנו מזה כי גירסאות דובשקי או דפשקי אין להן על מה שתסמכנה וצריך למחקן מערכי מלין זרות של רז״ל. ומה שגוזר אומר הח׳ לעווי בעמת״ל שהמלה ל״ע היא משגה הוא וכבר עמד עליו הבלשן פליישער בהוספותיו שם] —

* דַּבַתַּרְתָּה (Dabaritta?) ירו׳ ערלה פרק א׳ דף ס״א ע״ד ר׳ מתיה מן דבתרתה. עיין על תכונתו של המקום הזה בהגיאגראפיע לנייבויער 265.

דָּג (Fisch) בר״ג דפ׳ יום טוב (ביצ׳ ט״ז סע״א), ובפ׳ אין מעמידין בגמ׳ שלקות (ע״ז ל״ח.) אמר רב [2] דגים קטנים מלוחין אין בהן משום בישולי גוים פי׳ כשמלחן ישראל מליחתן היא בישולם והגוי לא בשלן כי כבר מבושלין הן. *[אחי״ה בל״מ דג, דאג (נחמי׳ י״ג, ט״ז) ודגה הוראה אחת להן, אבל לדעת ראב״ע לשמו׳ ז׳, י״ח, הדגה הוא שם מן כולל לכל שורץ במים. ובדרז״ל אין חילוק בין דג לדגה עיי׳ היטב נדרי׳ נ״א: ומסקנה שם דגה משמע גדולים ומשמע קטנים. אבל מע״ז ל״ט: נשמע שדגה הוא דג קטן שאית׳ שם ציר שיש בו דגה. וכן במשמע מלש׳ צליה אצל הדגה בירו׳ ביצ׳ פ״ב דס״א: ירו׳ ב״מ פ״ז ד״א: כי הדגה דג קטן הוא. ובילק׳ יונה רמז תק״ן בשם סדר״א הדגה לישון נקבה הוא ע״ש כל הספור:

[1] וכתית פי׳ רבינו מורסא עיי״ע כתית. [2] בנו״ג אמר רב אסא אמר רב, ובכ״י מ׳ לביצ׳ הגי׳ איר א ת י וכי׳ וכ״ה בד׳ שונצי׳ וכתב בעל ד״ס שם צד י״ח ונמצוי הוא בכ״י וגם היוחסין הביאו ע״כ עיי׳ יוחסי׳ השלם צד קי״ט. ו ב כ ״ י ר ״ ח לע״ז אשר בידי ג״כ תגיי א ת י. ובע״ז דפ׳ קושט׳ אי׳ אמר רב א י ת א י אמר רב וכ״ת בריטב״א עיי׳ ד״ס ע״ז שם

אני מזמן דגה מעוברת שס"ה אלפים רבבות דגים קטנים וכו' עד ואמ' לה דגה לדג וכו'. — חולי' ס"ג: ז' מאות מיני דגים הן וכו' ושם. ובע"ז מ'. סימני דגים וכו', ושם ובשבת כ"א. עיי' תוספ' שם ד"ה חלב קרבי דגים וכו'. ובע"ז שם: דג טמא משריין דג טהור מט"ל בצים. וכ"ה בבכורו' ז': ושם אמר רב אשי רוב דגים במינן משריצין. ויש דגים שנקראין על שם מקום מציאתן וצידתן עיי"ע אלתית אספנן וצחן ב'. — ומה שהוראתו מזל דגים עיי' ילק' פקודי רמז תי"ח. וילק' מלכי' רמז קפ"ה ופסיקת' רבתי פ"כ] —

* דּוֹגִי עיי"ע בי דוגי.

* דְּגוֹגִית עיי"ע דגית אחר ע' דגר ב'.

דָּגַל (פי' בל"ע دجل ובל"ס דַגֵל=כַּזֵּב. והשם דַּגָּלָא בל"ס ובל"ע دجال כזבן Lügner) בפ' במה אשה בגמ' לא יצא האיש (שבת ס"ג סע"א) שני תלמידי הכמים המדגילין זה את זה [1]) בהלכה הקב"ה אוהבן שנאמ' (שה"ש ב', ד') ודגלו עלי אהבה. פי' שני תלמידי חכמים המקשין ומכחישין זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן [2]). ובר"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ב:) מכתבא גללא בזע ודגלא בחבריה ידע. [פי'] מכתבא שהוא עט ברזל נוקב את הצור כך דַּגָּלָא שהוא מכזב מכיר בכזבנות חברו. יפיח כזבים עד שקר (משלי י"ד, ה') ודממליל כרבנותא [3]) סהדא דגלא. במשפט לא ימעל פיו (שם ט"ז, י') לא נדגיל פומיה [4]). פ"א כבר פירשנו בע' גלל [ב'] [5]). ורבי גרשם פי' מכתבא שקורין ג ר פ י א [6]) דמכתב חוקק אבן של שיש ורכיל מכיר בחברו, רגלא כמו (ש"ב י"ט, כ"ח) וירגל בעבדך, כן הרועה יודע בגוי חברו שחשוד על הרביעה. פ"א מכתבא גללא בזע ורגלא כולה מילתא בחבריה ירע. המכתב והאבן שהיו קורעין את הנייר אותה קריעה ניכרת רישומה בכתב שתחת הנייר דנקרע [7]) והיינו בחבריה ידיע. והרכיל נמי אם עושה רכילות בין שני אנשים אותן שני אנשים אחד מכיר בחברו שנעשה רכילות בין שניהן אע"פ שלא שמע הרכילות ביניהן כן הגוי מכיר בחבירו [8]).

* דֶּגֶל (מל"מ וענינו נֵס Panier והושאל לצבאות אשר דגלים להם (עיי' שה"ש ו', ד') וכן בל"ע دجالة פי' קביצת אנשים Schaar) שמ"ר פט"ו אין דגלים אלא צבאות. שם ס"פ כ"ד שורות שורות דגלים דגלים. במ"ר פ"ב נתאויתם לעשות דגלים. שהש"ר פ' הביאני: מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו וראו עיני טקסים (בל"י τάξις) של מעלה וכו'. ועיי' שהש"ר פ' מי זאת (ו', ד'). ושם פ' גן נעול: דגלים חונים על הים בטקסים מלכים. ושם פ' מי זאת (ו' ד') הואיל ונתאוו בני להיות כדגלים יחנו בדגלים שנא' על דגלו באותות וכו' ודרש באוותות עיי' מ"כ. ושם כנדגלות: כדגלין של מעלן כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו וכו'.

דֶּגֶל = דִּיגְלָא (בל"י עץ שיש לו שני ראשין וענפים (עיי"ע גד ג') zweizackige Stange) דדרו בדגלא. (ביצ' ל'.) כבר פירשנו בע' גד. *[אחי"ה ע"ש השינוים. ועה"ק שנ"ב פי'

---

[1]) וכ"ה בילק' שהש"ר ס' ב' רמז תתקפ"ו ובנו"ג זה לזה ובכ"י מי זה עם זה. [2]) בדפ"ע התיבות מן פי' וכו' נדפסו בט"ס אחר ציון של מאמר בע"ז וסירוס דברים ראיתי כאן. וכן נראה מהתוספ' ע"ז כ"ב: ד"ה רגלא שפי' שם ר"ת כערוך שהזכירו ואמר לענין שני ת"ח בזה"ל המכחישין זה לזה ואינן עומדין על העיקר אפי' הכי הקב"ה אוהבן וכו' ע"ש ושם השיגו התוספ' על פירש"י דשבת הנ"ל שפי' מרגילין לש' רגל שמקהילין קהלות ברבים ע"ש. וכפי' הערוך משמע ג"כ בשהש"ר פ' ודגלו ר' יונה אמר שני ת"ח שעוסקין בדברי הלכה וכו' אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה א"ר אחא ע"ה שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואיבת אמר הקב"ה ודילוגו עלי אהבה צ"ל ודיגולו פי' כזבנו שהוא מעוות לנו את הפסוקים. ועוד דרש שם ודילוגו עלי אהבה א"ר ברכיה אפי' אותן הרגולין שרגל יעקב באביו היאך מה דאת אמר ואת עורות גדיי העזים וכו' ובילק' שה"ש רמז תתקפ"ו בט"ס אפי' דילוגין שדלג יעקב וכו'. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס בסרבנותא. [4]) בנו"ג כציון הראשון רגאלא וכערוך אי' בפשיטא ובציון השני נרגול. וגי' ברי"ש אי' עוד בתרגו' משלי כ', י"ז; כ"ה, י"ח וכולם צ"ל בדלי"ת כמו שהוא ג"כ בפשיטי וכן גרסינן בע"ז הנ"ל רגלא וכ"ה ברש"י אבל התוספ' גרסו כערוך בדלת. [5]) וכוונת רבינו על פי' ר"ה שם. ועתה כשבאו פי' ר"ח כ"י על כמה מסכתות לידי ראיתי ברוך המעורר ישנים כי באמת כל דברי רבינו שם נעתקו מלה במלה מפי' ר"ח כ"י לע"ז (באנגליקא סי' 2 .10 A דף י"ג.) ושמחתי כי גם בכ"י זה מצאתי גי' הכ"י ערוך הינדוי, אבל מ"ש לפי גי' כ"י ו"ו גזבבי המכס בכ"י ר"ח אי' כרפ"ע גזבבי וכן בכ"י ר"ח הגי' בפסחי' והוא דגש בהו רגלא ולא כמו שרציתי להגיה דוילא, אבל בגי' ר"ח לפסחים י' צד ק"מ אי' דיאלא וגי' דגש אי' ג"כ בכ"י ש"ס לפסחי' עיי' ד"ס שם צד קל"א ואינו ט"ס כמו ששיער בעל ד"ס שם כאות ס' כי גש הוא בל"ע וס' כמו מש"ש ורגש בעברי (עיי"ע גשש) וא"כ דגיש בהו ממש כמו דרגש בהו של גי' רפוסים בפסחים פ"ו: [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד והוא לאי"ט Griffel, grafio; וברפ"ר גרפא אבל בשרפ"ע בט"ס גרפא והגי' היותר נכונה אי' בע' אנטיגרפין ע"ש [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע אי' נכרת רישומה בנייר שתחת אותו הנקרע. [8]) כפי' האחרון הזה אי' גם בפירש"י ע"ש.

בכאן וז"ל פי' דגלא עץ בב' נצרים בראשו שקורין גאבי"ל (Gabel) בלא"ש] —

* דגלום ([צ"ל דֵּילוּס] בל"י δειλός feig, furcht-sam) בקהל"ר ה', ט' פ' יש רעה: וכי יש רעה חולה ויש רעה טובה אלא איזו רעה חולה כגון דגלום פטרגוס מסכן תשיש ערטל וכפין. וכתב מ"כ דגלום פטרוגוס שם איש עני תשש כחו וערום ורעב ע"כ, ובעל המעריך כתב פי' פיסח ובעל פודגרא וזהו רעה חולה שצרתו כפולה. . דגלום מלש' אז ידלג כאיל פסח ודרך סגי נהור הוא עכ"ל. אבל דעת בעל כ"כ לא נחה בפי' המהר"ם די לונזאנו זה, אולם ר"ד די לארא בעצמו לא נסה חילו לפרש. וראיתי במשביר שכתב פטרגוס צ"ל פדגרוס ע"כ. וכבר קדמוהו המהר"ם ועיי' עוד פי' החי' אייזלער בט"ר ח"ב 37 והגיה: מ' (= מַן) דחֲלֵי פטרגוס. ואצלי אין ספק כי שתי תיבות זרות מל"י נגזרו ופירושן בצדן ע"י שתי תיבות עבריות כי δειλός בל"י תשש כח ורך הלב. ועוד πτωχός בל"י ענינו מסכן מאוד bettelarm וא"כ עיקר הגי' איזו רעה חולה כגון דילוס פטוגוס (= פטוכוס) תשיש מסכן וכו' ולפי זה תשיש בא לפרש מה הוא דילוס, ומסכן בא לבאר מה הוא פטוגוס, ונראה שמגליון בא לפנים. ושיעורו כמאמר החכם כל ימי עני רעים (משלי ט"ו, ט"ו) וכן דרשו בסנהד' ק' סע"ב כל ימי עני רעים זה איסתנים פי' בל"י ἀσθενής חולה ותשש כח.

* דִּגְלַת (בל"ס דִּקְלַת פי' נהר ה[...]ל שהוא Tigris כידוע ובכתבי רעין אשוריים שם הנהר Hidiglat ובל"ע دجلة ובל' הוצואריש דגרת) ברכו' נ"ט: הרואה דגלת וכו' מיא דדגלת וכו' עיי"ע גישר ב' ששם הג' דיגלת. ובמ"ק כ"ה סע"ב כיפי דדגלת, ובע' כף י"א גרס ג"כ רבינו דדיגלת לפי גי' דפ"ר ע"ש פירושו. והגי' ביו"ד אי' גם במ"ק שם רבא כי הוה אתי לדיגלת ופירש"י חידקל, וכן פירש"י בב"ק ל', רבא ישדי להו בדגלת, וכ"ה בפירש"י לקידושי' ע"א: לעיל בדיגלת וכו' לתחתית בדגלת, יבמות קכ"א, אטבע בדגלת עיי"ע גשר ב', וכתב בן מתתיהו בקדמוניות א', א' ג' וז"ל Τίγρης δε Διγλὰθ ἐξ οὗ φράζεται τὸ μετὰ στενότητος ὀξύ כלומ' ונקרא טיגרים או דגלת מפני שהוא חד וקל (ועיי' עוד פליניאוס ו', ל"א ויתר הציונים שהובאו בתיזוירוס לגיזיניאוס ע' חדקל ושפיעגעל קדמוניות של איראן ה"א קע"ב) וכן פירשו רז"ל בענין חדקל (בברכו' נ"ט:) מאי חדקל א"ר אשי מימיו חדין וקלין, ובל"פ הישנה הוראת מלת tighris חץ Pfeil וא"כ נוכל לפתור חדקל כמו חץ קל פי' חד וחריף כמו חץ וקל במרוצתו וכן אמר Eusthatius (הובא מהחכם שפיעגעל במקום הנ"ל) Τίγρις-ταχὺς ὡς βέλος פי' טיגרים חריף כמו חץ, ועיי' עוד נייבויער גיאגרפיא תלמודית צד של"ד. וע' חדקל. וע' טגרוס במו"ע.

דְּגָם (= דּוּגְמָא = דֶּיגְמַא בל"י δεῖγμα Probe, Probestück. דוכמא; דיגמטריון עיי' בפנים בערך), כפ' י' בשבת (מ"א דף צ':) המצניע לזרע לדוגמא ולרפואה, וכפ"ק דשבת [בגמ'] לא יצא החייט במחטו (י"א:) ולא צַבָּע בדוגמא שבאזנו.[1] ובס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ו רע"ב) הכא נמי חזו[2] לדוגמא. ובפ' המוציא יין בגמ' עור[3] (שבת ע"ט. וצ'.) סממנין כדי לצבוע בהן דוגמא לאירא[4] ובס"ג דב"ק (קי"ט:) ת"ר אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמות כבר פירשנו בע' (אתות) [אות][5] ולישון לעז הוא דגמא[6]. דוגמא השקוה בעדיות פ"ה (מ"ו) ובר"ג דמי שמתו (ברכו' י"ט.) ס"א דוכמא[7], פי' גרים שכמותה השקוה כלומ' שמעיה ואבטליון שבאו מטיפת גרים הן השקו גיורת להראות שהן חשובין בישראל ונמצאו מזלזלין בכבודן. פי' ר"ח ז"ל בר"פ ואלו מגלחין ירושלמי (פ"ג הל"א דפ"א רע"ד) על כ"ד דברים מנדין על כבוד הרב[8] וזה אחד מהן וכן אשר לא יבוא לשלשת הימים (עזרא י', ח') וכתוב ביה (שם) והוא יבדל מקהל הגולה[9] (א"ר יצחק אית סגי מנהון, במתניתין) [ט"ס וצ"ל א"ר יצחק אית סגי מינהון במתניתא][10]. בתעניות

[1]) וכ"ה בתוספתא שבת פ"א ובירו' שבת פ"א ד"ג: ושם פ"ו ד"ח: וכ"ה ברמב"ם הלכ' שבת פי"ט הכ"א ובחי' המאירי וכ"ה בכ"י מ' וא"פ עיי' ד"ס שבת צד ח': ובנו"ג שבצוארו. [2]) בנו"ג חזיא. [3]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ובדפ"ר אבל בדפ"ו בט"ס שור, ובדפוסי' החדשים פשטו בטעות שורין יען שסמך לו סממנין. [4]) עיי"ע ארא ב' ושם מצוין היטב בגמ' עור. [5]) בנו"ג בב"ק כגי' רבינו בכאן אבל בע' אות הגי' דוגמאות. והקבוץ דוגמות דיריה אי' גם בב"ר סע"א עיי' בסוף הערך. [6]) בלאי"ט ורו' [...]; כה"ג בדפ"א אבל בדפ"ו בט"ס דלמא. [7]) וכ"ה בירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד דכמה השקוה, אבל בספרי נשא פ' ז' ובילק' נשא רמז תש"ו הגי' דוגמה השקוה ובעי' הראשון אי' לדוגמא ובב"נ לברכו' הנ"ל לוגמא וצ"ל לדוגמא. [8]) זה לי' בירו' שם אבל אי' בברכו' שם ובשאלתות סי' צ'. [9]) זה הפסוק נדרש איזה פעמים על נדוי והפקר בי"ד הפקר עיי' מ"ק ט"ז. ושאלתות סי' קרח סי' ק"ל ויבמו' פ"ט: גיטי' ל"ו: [10]) בירו' שם הגי' א"ר

(ירוי פ"ג דס"ז.) שלח לו שמעון בן שטח צריך אתה נידוי וכו' [1]. בר"ה (ירו' ר"ה פ"ה דנ"ז סע"ב וכ"ה בירו' מ"ק וירו' תעני' שם ושם) [2] שלחו לו לרבן גמליאל כל המעכב את הרבים לעשות מצוה צריך נידוי. בפסחי' (בבבלי נ"ג סע"א ובביצי' כ"ג. וברכו' י"ט.) אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי [3] תנן (עדיות פ"ה כ"ו) את מי נידו את אלעזר בן חנך שפקפק בנטילת ידים. הדה אמר אמפקפק אפי' בדבר אחד מדברי סופרים צריך נידוי (ירו' מ"ק שם) [4]. בעדיות (שם) דוכמא השקוה, מהו דוכמא דכותה [5] פירוש גרים שכמותה השקוה כלומ' גינה שמעיה ואבטליון הדא אמרה המבזה הזקן אפי' לאחר מיתה צריך נידוי (ירו' מ"ק שם) [6]. שאלו לפני רב האי גאון אשכחן בפי' דאית גבן דדיכמא (מיצבע) [מי צבע] אי הכי מפרשו רבנן (מיצבע) [מי צבע] מ"ט אשקיוה והשיבם הכי קאמר עקביה בן מהללאל לא אשקוה מי סוטה אלא היו כמייראין אותה שמא תודה שנטמאת והראוה כאילו מי סוטה הן כדרך שאמר שלמה (מ"א, ג', כ"ה) גזרו את הילד החי ושלא לעשות כן אלא שם דרך חקירה כדי שיתגלה לו הסוד [7]. דוגמא הוא ברבבה שלו בר"ג דפי' אין דורשין (חגיג' ט"ז רע"א) כלומ' מְדוּגם שאין כמותו בכל הרבבות והוא ראה מלכים הדומין למיטטרון [8] על כן לא טעה וכן פי' אות הוא ברבבה שלו (חגיגה שם) [9]. בב"ר פי"א (בסוף הפרשה) ויברך אלהים את יום השביעי: ממלאכת עולמו שבת ולא שבת ממלאכת הרשעים וממלאכת הצדיקים אלא פועל עם אלו ופועל עם אלו מראה לאלו מעין דגמטרין שלהן ולאלו מעין דגמטרין שלהן ומניין שפורענות הרשעים קרויה מלאכה שנאמר [פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא (ירמי' נ', כ"ה), ומניין ששכרן של צדיקים קרויה מלאכה שנאמ' (תהיל' ל"א, כ')] מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך [10]. ובילמדנו באלה פקודי פ' ויביאו את המשכן (בתנחו' סוף פקודי בקיצור לשון ע"ש) זהו שאמר הכתוב (איוב ל"ו, ז') לא יגרע מצדיק עינו כן (אמר) [נ"ל שצ"ל אין] הקב"ה מונע מצדיק עינו דגמטורין שלו כאדם המבקש למכור פירות לחברו והוא אומר לו הראה לי את (הבנין) [נ"ל שצ"ל הדמיון], נ"א העין [11]) הוי אומר לא יגרע מצדיק עינו [12])

יצחק בי רבי לעזר אית סגי מינהון מבדרן במתניתא. פי' יש הרבה מן כ"ד דברים שהם מפוזרין בברייתות. בדפ"ע אי' בט"ס הנקודה קודם במתניתין, ובדפ"א ופראג הגי' ובמתניתין ומצויין בטעות וכל זה יען שלא ראו המאמר בגמ' ירו'. [1]) בירו' שם ובירו' מ"ק שם הגי' צריך אתה לנדות אבל הסיום שכל וכו' צריך נידוי אי' כגי' רבינו. ובבבלי תענית י"ט. וכ"ג. משונה הלשון ע"ש. [2]) ובדפ"ע מצויין בבלי ר"ה כ"ה וכ"ה בסוף הפשב"ע ח"ב בשכחת המלקט וכתב הגרי"ב שם: ולא ידעתי מקומו ע"כ, וגם המעתיק שם הרבה לדבר ונלאה למצוא ולא עלה בידו ונעלמה מהם כי המקור הוא בירו' בגי' מקומות הנ"ל. [3]) ובירו' ביצה פ"ב דס"א סע"ג וירו' מ"ק שם הגי' אילולא שאת תודוס לא היינו מנדין אותך? [4]) ושם ובעדיו' הגי' אלעזר בן חנך כגי' רבינו וכ"ה באו"ז הל' נט"י סי' ע"ז ובעדיות אי' אליעזר בן חנוך. ובע' פק ה' הגי' בכ"י ק"ט בן הנך וכ"ה בדפ"ו וכ"ה בב"י מ' עיי' ד"ס לברכו' צד מ"ה: ושם באות ק' נסמן גם הגי' בן הנד ובאמת כן מצאתי בדפ"ר של ערוך אבל לא בע' פק כי אם בע' רגם ונ"ל שהוא משובש מן הנך, והנך וחנוך אחד הוא ו'ותר משובש בבה"ג בפ"ו דברכו' דף ט' עמוד ב' בן הגר ובב"נ לברכו' בן הניר ובשאילתות מצורע סי' צ' בן הגר וכ"ה בסדר ר' עמרם גאון עמוד ט"ו. [5]) בירו' מ"ק שם הגי' דכמה השקוה מהו דכמה דכוותה. אבל התוספ' בברכו' י"ט. ד"ה דוגמא גרסו בירו' מ"ק מהו דוגמה דכוותה, וכה"ג בתוספ' הרא"ש ובתוספ' ר' יהודה חסיד עיי' ספר ברכה משולשת בסוגין דברכות. ובזה נסתלקה תמיהת הגרי"ב בהפשב"ע ע' דגם מדוע לא זכרו התוספות גי' בעל הערוך דוכמא, די"ל כי לפניהם היתה הגי' גם בירו' מ"ק דוגמא. [6]) ולפירוש של ירו' זה יפה עולה פירש"י לברכו' י"ט. ועיי' ג"כ הרמב"ם והראב"ד לעדיות שם. [7]) הובא פי' הערוך בשם רה"ג בתוי"ט לעדיות ד"ה דוגמא ותוכן הענין הובא ג"כ בתוספ' ברכו' ד"ה דוגמא בשם הערוך מבלי שהזכיר כי הוא פי' רה"ג, ובתוספ' שם יפה גרסו מי צבע ובכ"י ל"ד אי' מן צבע. וכפי' האחרון פירשו הרמב"ם והראב"ד לעדיות בפי' השני וכ"ה ברע"ב בפ"א עיי' תוי"ט שם. ולפירוש רה"ג הנ"ל דיכמא או יותר טוב דוכמא הוא לשו' δοκιμή בחינה וחקירה ange-stellte Probe וכצדק שפט כן ר"ב בסוף הע' אבל הפי' בירו' דוכמא דכותה מתנגד לפי' זה. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ועיי"ע וע' אות א'. [9]) ועיי"ע אות א'. [10]) השלמתי לפי גי' הנכונה בב"ר והמעתיקים השמיטו בטעות מן שנאמר עד שנאמר. ובב"ר קצת שנוים ע"ש. ובגו"ג דוגמא נטורין והוא בלי ספק ט"ס של מעתיקים דלא גמרי וסברי והראיה כי בילק' תהלי' ר' רמז תשי"ו הובא לנכון ב"ר בזה"ל מעין דגמטורין ובעל כ"כ גורס דוגמטורין. ובלק' ירמיה רמז של"ה הובא הב"ר בזה"ל מעין דיגמטורי שלהם ואלו מעין דגמטורי שלהן ע"כ. וצ"ל גם בפעם השנית דיגמטורי והוא מל"י δειγματικός Aehnlichkeit פי' דמות ודמיון מפעל δειγματίζω אע"פ שהשם אינו מורגל בל"י. וב כ"י פאריז אי' בב"ר שם ג"כ הגי' דוגמאטרין במלה אחת עיי' מ"ש החכם גריגנואלד במ"ע המחקר (הוציא לאור הרב החכם שטערן) שנה שנייה סי' ד' צד ס"ג. ובחנם העמיס עלינו בעל המשביר (משביר החדש צד ט"ו) לקיים הגי' המשובשת דוגמא נטורין ופירשו מן ל"ר natura הנהגה והרגל, ובהוצאת ב"ר ע"י הרב החכם קריגער חוברת ראשונה צד נ"ט גרס במלה אחת דוגמאגטורין כגי' כ"י ואין נ"ל וצ"ל דוגמאטרין כגי' כ"י פאריז הנ"ל. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע בט"ס העין. [12]) בדפ"ר חסר מצדיק עינו עד מצדיק עינו.

תדע לך אברהם הוליד את יצחק דומה לו שנאמר (בראש' כ״ה, י״ט) ואלה תולדות יצחק בן אברהם, יעקב הוליד את יוסף דומה לו שנא' (בראש' ל״ז, ב׳) אלה תולדות יעקב יוסף, ראובן שמעון לא אמר אלא יוסף, וכן הוא אומר (שם ג׳) כי בן זקונים הוא לו זיו איקונין שלו, הוי לא יגרע מצדיק עינו. *[אחי״ה בתנחו' שם אי' מהו כן אין הקב״ה מונע מן הצדיק דוגמטרין שלו הוי לא יגרע וכו' תדע לך וכו' נשמע מזה כי כנים דברנו להגיה במקום אמר: כ ן, ועוד נראה כי נשמט ג״כ בתנחומ' מאמר שלם כמו בדפ״ר של ערוך, ומלת דוגמטרין או דיגמטרין, כצ״ל במקום דגמטורין של גי' רבינו, הוא ממש כמלת דוגמא, והראיה כי בב״ר פע״א אי' בזה״ל א״ר לוי לא יגרע מצדיק עינו עינוהי ד ו ג מ ו ת דידיה, ובילק' איוב רמז תתק״ך אי' לא יגרע מצדיק עינו אמר ר' לוי דוגמא דידיה, וגי' זו אי' ג״כ בבמד״ר רפ״ו לא יגרע מצדיק עיניו וגו' אין הקב״ה מונע דוגמא דידהו, בכל המקומות הללו דרש ע י נ י ו (או עינו עיי' מנחת שי לפסוק הנ״ל באיוב שהביא כי בדפ״ו רפ״ח כתוב עינו והאריך שם ולא הזכיר כי כן גי' רבינו בכאן) בהוראת עין שמשתמשין בה רז״ל בענין אופן וסימן ודמיון עיי״ע עין, וכן מצאנו בשהש״ר פ' הנך יפה (שה״ש א׳, ט״ו) ובפ' הנך יפה (שם ד׳, א׳) דרש ע י נ י ך יונים כיונים דוגמא דידך דמיא להדא יונה מה יונה וכו'. ולפעמים באו עין ודוגמא יחדיו ידובקו ד״מ סוט' י'. מעין דוגמא של מעלה, ב״ר פנ״א ופע״ג מעין דוגמא של עולם הבא. קהל״ר פ' שבתי היה לו דוגמא מעין דוגמא של עולם הבא. והוא כמו מעין העולם הבא, ב״ב י״ז. — וכנ״ה שבת ל' סע״ב בוא ואראך דוגמתן בעולם הזה, תעני' כ״ג. צררו מהם דוגמא לדורות (ועיי' ספרא ריש בחוקותי וילק' ירמיה רמז רע״ו), כתובות כ״ח: קחו לכם דוגמא לדורות. ישהש״ר פ' שיר השירים: עד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמא, פי' דמיון ומשל להבין על ידו תוכן הענינים עיי' מ״כ שם. קהל״ר ס' והארץ מה שברא הקב״ה באדם ברא בארץ לדוגמא לו. שמ״ר ספט״ו אתם כדוגמתה. ירו' שבת רפ״י די״ב סע״ב לא אתיה אלא לדוגמא פי' למשל. ורש״י בשה״ש הביא המלה הזאת הרבה פעמים. ובהיות המלה נחצבת מלש' יון רשומה בתחלת הערך בעבור זאת עיקר כתיבתה דיגמא = δεῖγμα וכ״ה לנכון בירו' הוריות רפ״ג דמ״ז. וירו' סנהד' פ״ב ד״כ רע״א דיגמא דידכון דמי וכו' עיי״ע בר ו'] — (א״ב פי' דוגמא בל״י תבנית סימן ודמיון וכן פי' דיגמטריון, אבל פי' דוכימא בל״י בחינה וחקירה וזה טעם דוכמא השקוה) [1].

* דוּגְמַנְיוֹת ([צ״ל דוּגְמָטוֹת] בל״י δόγμα Beschluss, Verordnung והקבוץ δόγματα) במד' שו״ט מזמור קי״ח סבוני כ ד ב ו ר י ם שהוא עתיד לפרוש דוגמניות על כל המדינות להוציא כ ר ו ז ו ת כמה דאת אמר קראו זאת בגוים קדשו (עצרה) [צ״ל מלחמה] (יואל ד׳, ט׳), ופי' המפרש משמעותה יכרזו בכל מקום ציווי חזק ואמץ, ויפה כיון ולדעתי היא מלה יונית הנ״ל שפירושה ציווי וגזרה ואותיות נ״י נשתבשו מאות ט' עיי״ע אוביין בהערה שתמצא בהיפך דוגמאות, ולפע״ד דורש כדבורים כמו כְּדְבּוּרִים ועל זה אמר שהוא עתיד לפרוש דוגמטיות פי' ציוויים והכרזות של גזרות ויפה הביא הפסוק ק ר א ו זאת וגו'. וה' לעווי ופליישער פירשו בדרך רחוקה וזרה, אבל בעל כ״כ בא לנקודת האמת ע״ש.

דָּגָן (מל״ט פי' Getreide גרגרי תבואה וממנו

אִתְפַּעַל אִידַּגַּן כשנעשה התבואה כרי) בר״ג דפ' שלשה שאכלו (ברכו' מ״ז רע״ב) ובפ' כל שעה בגמ' ואילו דברים (פסחי' ל״ה: וכ״ה בביצי' י״ג: ושבת קכ״ז: וש״נ כל המקומות) האי אידגן והאי לא אידגן, פי' כשנעשה כרי זהו דגן ונתחייב בתרומה ומעשר ראשון וקרינן ביה דגן שנאמ' (במדב' י״ח, כ״ז) כדגן מן הגרן, ראשית דגנך (דברי' י״ח, ד׳) בשבלים לא אידגן על כן לא נתחייב בתרומה, וכי קאמר ר' ינאי ב ר י ש [2] פרק כיצד מברכין (ברכו' ל״ה:) ובפ' השוכר את הפועלין (ב״מ פ״ז סע״ב ופ״ח רע״א וכ״ה בגיטי' ס״א.) אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית מפוריש התם (ב״מ פ״ח:) כי קאמר ר' ינאי בזתים וענבים, אבל חטין ושעורין גורן בהדיא כתיב בהו. ס״א דיגון כתיב בהו [3]. פ״א כי קאמר ר' ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית במעשר שני ובמעשר עני אבל תרומה ומעשר ראשון חייב בגורן [4].

---

[1]) אמת יהגה חכו. וכן כולל על נכון כל הערך תחת דבור המתחיל אחד וכ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ה״ב וב״ר, אבל ברפ״ו בלי נכון הפריד בין הדבקים ועשה מן ציון של חגיגת הנ״ל ערך בפני עצמו. [2]) כ״ה ברפ״ר. [3]) והרמב״ם בפ״ג מהלכו' מעשר הל״ב דעת אחרת יש לו והראב״ד השיג עליו ע״ש ובמשנה למלך שם. ועיי' עוד בשט״מ בב״מ פ״ח: [4]) וגם בזה היה חולק הרמב״ם פ״ד מהלכי מעשר הל״א ע״ש. אבל מדברי התוספות בביצי' י״ג: שבת קכז: ד״ה תאי אירגן ועירו' ל״א: ד״ה ומה מוכח כפ״א של רבינו עש״ה ועיי' עוד במשנה למלך פ״ג דתרומות הל״ג בד״ה ורע (ושם מצויין בט״ס מראה מקומות בתוספות).

ובסוף גמר' [1]) רפ' השולח גט (גיטי' מ"ז.) מר סבר דגנך ולא דגן גוי ומר סבר דיגונך ולא דיגון גוי. פי' מ"ד דגנך ולא דגן גוי סבר כיון שלקח פירות שנגמרו מלאכתן מן הגוי דגן גוי קרינן בהו ופטור, מ"ד דיגונך סבר מה שאתה מדגן דהוא ממרח כלומ' מירוח דישראל הוי גמר מלאכה למעשר ולא מירוח גוי דלעולם חייב לעשר פירות הלוקחין מן הגוי קודם שימרחו משום דאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר. *[אחי"ה וכן פירש"י ע"ש. — וכנ"ה בנדרי' נ"ה. דגן כל דמידגן משמע ופי' הרא"ש שעושין ממנו כרי, וזה כדעת רבינו בתחילת הערך. וכמו כן מוכח מירו' רפ"ז דנדרים ד"מ רע"ג שפי' שם טעם דר"מ וחכמים במשנ' ב' דפ"ז בנדרי' ואמרינן בירו' שם מ"ט דר"מ דגנה דארעא מ"ט דרבנן דגנן מעבורה פי' ר"מ דסבר במשנ' שם הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי היינו טעמו דס"ל דגן משמע כל שעושין ממנו כרי על הארץ ורבנן סברי דגנה מעבורה לא מיקרי דגן אלא מעבור הארץ ולכן הנדור מן הדגן אינו אסור אלא מחמשת המינין כלומ' חטה ושעורה וכוסמין ושיפון ושיבולת שועל. והקבוץ נמצא בתוספ' ברכו' פ"ו ויזרע יצחק וגו' מאה מינין (מניין) מאה שערים מאה דגנים ומאה דגנים ששיערום מאה פעמים וכו', ובכ"י תוספתא חסר עיי' תוספ' בהוצאת צוק"מ ח"א צד ט"ו, פסיקתא רבתי פמ"א מנפף את הדגנים] —

דִּגּוֹן (א') בל"י δίγωνον zweiwinklig בעל שתי זויות. ב') דִּגּוֹן = דִּכּוֹן. בל"י διχῶς שתי פעמים (zweifach) בס"ג דפ"ק דנזיר (ח': וב"ב קס"ד:) [2]) הן [3]) אחת, דיגון [4]) שתים, טריגון [5]) שלש, טטריגון [6]) ארבע, פינטיגון [7]) חמש. ת"ר בית עיגול דיגון, [8]) טריגון [9]) פנטיגון[10]) אינו מטמא בנגעים, טטרגון [11]) מטמא בנגעים. ובר"ג דגט פשוט (ב"ב שם) ארכן דיגון קרו ליה [12]). (א"ב פי' בל"י דיגון בעל שתי זויות, תריגון בעל שלש זויות, טטרגון בעל ארבע זויות, פנטיגון בעל חמש זויות וזה ענין בבתים. אבל בארכון [13]) ענין אחר. והוא אשר ברומי היו שני ארכונים או מושלים נבררים מדי שנה בשנה ואם לפי צורך הטלחטה נמשכת הממשלה לשנה אחרת או אחר עיבור שנים היה נברר פעם שנית אחד מהם למושל נקרא מושל שנית ובל"י ארכון דיכון [14]) ואם נברר עוד פעם נקרא ארכון טריכון ובפעם הרביעית ארכון טטרכון, ובחמישית ארכון פנטיכון וכן על זו הדרך). *[אחי"ה ויפה העיר ר"ב ועל פיו ציינתי מלות יוניות והברה אחרונה כון היא בל"פ كَانَ كَانُه ובל"י הברה: χῶς ועניננו להגביל הכמות וממש כמו פעם בל"מ. וא"כ דיגון = דיכון שתי פעמים, טריגון שלש פעמים, טטרגון ארבע פעמים, פנטיגון חמש פעמים. וכתב רגמ"ה בפי' לב"ב בכ"י וז"ל אם אמר הריני נזיר הינא קיבל עליו נזירות ל' יום ואם אמר הריני נזיר דגון קיבל עליו ב' נזירות ששים יום וכן כל הני, והאי לשון פליטין יוני הוא עכ"ל. ונ"ל שבמקום פליטין יותר טוב להגיה פליטיק והוא בל"י πολιτικός שפת אנשי עיר עיי' במבוא צד י'. ובע' אנוס. אבל בְּבִנְיָנִים הוראת ההברה גון בל"י γωνία פי' זוית וא"כ דיגון בעל שתי זויות וכן כל הענין. וגם זה יפה פי' רגמ"ה בכ"י שם וז"ל: בית עיגול שאין לו זויות כלל, דיגון שאין לו אלא ב' זויות, טריגון ג' זויות, פנטיגון של ה' זויות טטריגון שיש ל ד' זויות כרוב בתים מטמא בנגעים עכ"ל ועוד עיי"ע טטרגון]—

דְּגַר (übereinanderhäufen, falten) תרג' מעי חמרמרו (איכ' א', כ') מעי אידגרו). *[אחי"ה וכ"ה באיכ' ב', י"א אידגארן מעי. ונראה שהתרג' גזר אמר כי חמרמרו נאצל מהשם חמרים חמרים (שמות ח', י'). פי' צבור וקבוץ וכן הפעל בבנין אתפעל מהשם דגורא Haufe. והראיה מתרג' חמר מים (חבק' ג', י"ד) דגור מיין. ומענין הזה דגר של מקרא עיי' רד"ק שרש דגר, וממנו השם דְּגִירָה בחולין ק"מ: וכן התרג' תחמם (איוב ל"ט, י"ד) על ארעא תדגור (לפי גי' כ"י אצל ה' לעווי) וגזרו התרג' מלש' המם=הָמוֹן. ועוד נ"ל לומר כי הוראת מעי אידגרו נתפרשה מל"פ دیگر ועניננה נעשה היפך והראיה ממה שכתוב בצדו מעי חמרמרו נהפך לבי. וגי' אידגרו א' במתורגמן אבל בנו"נ בתרג' א', כ' איתגרו, ואז אולי מל"ע حر erglühen וכן חמרמרו כמו נכמרו עיי' פירש"י, אבל ראב"ע לאיכ' ורד"ק בשרש חמר פירשו מענין עכורים. ולזה מצאתי און לי כי جر פי' בל"ע עכור ומטורף בדעת] —

1) כ"ה לנכון בדפ"ר. 2) וע"פ זה יש לתקן הגי' בירו' נזיר רפ"א דנ"א ע"ב ע"ש. 3) ἕν. 4) διχῶς. 5) τριχῶς. 6) τετραχῶς = τετράκις. 7) πενταχῶς = πεντάκις. 8) δίγωνον. 9) τρίγωνον. 10) πεντάγωνον. 11) τετράγωνον. 12) כ"ה בכ"י וי"ו וה"ב ודפ"ר ורפ"א, אבל בדפ"ו בט"ס דיגון ב' פעמים. 13) ἄρχων. 14) διχῶς = δὶς ἄρχων.

דְּגַר (פי' نجر בל"ע קפץ לברוח sich anschicken zu entfliehen) מסכת חולין פ' אלו טרפות (נ"א.) דגר נפל מאיגרא. פי' קפץ. נ"ל שבעל הערוך לא גרס ד ג ר לפיכך לא הביא ערך זה. והראיה דבע' איפומא הביא מימרא זו חזא (חולשא) [צ"ל חושלא] מאיפומא נפל מאיגרא לארעא). *[אחי"ה בצדק העיר ר"ב כן; וכן מוכח מע' חשל. וכגי' רבינו אי' ג"כ ברי"ף ובכסף משנ' להלכ' שחיט' פ"ט הל"ט. אבל ברא"ש לחולי' פ"ג סי' ל"ה אי' כגי' שלנו רק שם בהוספת דגר ב ת ר א והמלה האחרונ' נסגרה. ופי' דגר: קפין אי' ברש"י וכן תופס את הלשון הרמב"ם בהל' שחיט' הנ"ל ע"ש. ובע' השל אראך גי' רגמ"ה כ"י להולין כי הסכים עם גי' בעל הערוך] —

* דּוּגִּין בירו' כתובות פ"ב דל"ו ע"ד כגון ד ו ג י ן ושלשליות ט"ס תחת ז ו ג י ן, עיי"ע אפרטוסות ומ"ש.

דָּגִית (פי' בל"ר האמצ' Sumpfkahn doccia, doga, dogaria ביצת ואגם מים וא"כ דגית ספינות קטנות המהלכות על פני אגם מים) בר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) דגית היינו ביצית וכבר פירשנו בע' בצית [1]). ובכלי גמא על פני מים (ישעי' י"ח, ב') תרגומו בדגוגים [2]) על אפי מיא. ואחריתכן בסירות דוגה (עמוס ד', ב') תרגומו ובנתכון [3]) בדגוגית ציידין. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה במתורגמן, אבל בגי' הרד"ק בדוגית. וכ"ה בב"ב שם ושם ע"ח: ביצית ודוגית. והוראת המלה הרומי' וכתיבתה מעידה על אמיתת קריאתה. וכ"ה בר"י ש"ס בב"ב. ומל"ר הנ"ל נאצלה לש' אשכנז Docke הוא מקום על חוף הים אשר שם יתקנו את הספינות. ועוד מהמלה הנ"ל נבנה ל' אשכנז Deich, Teich אגם מים, עיי' ארדעלונג ע' Docke. ובענין פי' רגמ"ה ור"ח ז"ל עיי"ע בצית שבעקבותיהם הלך רבינו. ורשב"ם לב"ב שם (וכמו כן רש"י לעמוס ד') פי' דוגית על שם שצדין בו דגים וכו' ע"ש. ושם פי' בסירות דוגה: בספינות קטנות כ ק ד י ר ו ת הקרויות ד ו ג ה ע"ש. ולע"ד כיון בזה ללשון פרסי דיג = ديك קדירה עיי"ע בי דוגא. ועה"ק ישנת שנ"א סיים: "פיש"ר נעכלי"ן בל"א" ורצונו לומ' Fischernachlein] —

* דּוּגִית (פי' בל"ר doga כלי גדול של הרס grosses thönernes Gefäss) תוספת' תרומ' פ"ג ועיגולי דבילה ו ד ו ג י ו ת של גרוגרות. ולפ"ד זה עיקר הגי' והוא קבוץ מל"ר הנ"ל. אבל בכ"י תוספ' בהוצאת צוק"מ ח"א צד כ"ט הגי' חביות. ושנו המעתיקים לפי הענין, וגם בנקל יוכל להיות משובש. ועוד ענין doga = docha ומטנו לא"ש האמצ' Dauge (Daube) חבית מן העץ. ומזה הענין בילק' שופטי' רמז תתקכ"ג עושה אַתְּ ממנו תיקין ודוגיאות ועוד עיי"ע כדכיאות ומ"ש.

ד (הד) (= ידה, ודה מל"מ ובהפעיל הוֹדָה bekennen וכ"ה בל"ע ودى ובל"ס אַפְעל אוֹדִי; והשֵׁם וִדּוּי das Bekenntniss; וַדַּאי was eingestanden wird, g e w i s s) בפ"ק דב"מ בגמ' זה ישבע (ז' סע"א), ובפ' אחרון דב"ב בגמ' מי שנמחק שטר חובו (ק"ע.) אמר רב נחמן במקויים כולי עלמא לא פליגי דיהלוקו כי פליגי בשאינו מקויים רבי סבר מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו ואי מקיים ליה פליגי ואי לא מקיים ליה לא פליגי, [4]) ורבן שמעון בן גמליאל סבר מודה בשטר שכתבו אין צריך לקיימו. פי' שטר שיש בו קיום בית דין חשוב כמו טלית ואדוקין בו מלוה ולוה ויחלוקו. ושאינו מקויים אם מקיימו המלוה משוי ליה ממונא ויחלוקו דברי רבי קסבר מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו והלכה כ ר ב י, רבן שמעון בן גמליאל סבר [5]) אע"פ שאין יכול המלוה לקיימו יחלוקו דמימנא הוי דמאחר שמידה הלוה בשטר שכתבו אין צריך המלוה לקיימו ולא הלוה צריך שיאמר לו פרעתי ואפי' אומר פרעתי אינו נאמן אחר שהודה ואמר כי זה השטר כתבתיו עלי מקויים, אבל כשכופר איני יודע בזה השטר מעולם א ז צריך קיום [6]). ובהאשה פ"ב דכתובו' בגמ' העדים שאמרו (י"ט.) דאמר רב הונא אמר רב מודה בשטר שכתבו (צריך) [וצ"ל א י ן צריך] לקיימו. ובפ' המוציא יין בגמ' נייר (שבת ע"ח סע"ב) והכא במודה בשטר שכתבו צריך לקיימו קא מפלגי. ובפ' איזה נשך בגמ' מלוה ישראל

---

[1]) ושם היתה גי' רבינו כספרים שלנו אמר רבא ביצית היינו דוגית. [2]) וכ"ה בכ"י ו"ו; ובדפ"ר ובדגוגין אבל בשרפ"ע ברגיין. [3]) ובדפ"ע בנתהון. [4]) נשמע מזה דלרבינו גם בב"ב היתה לו גי' כמו בב"מ ע"ש. אבל בנו"ג. בב"ב ואי מקיים ליה גבי פלגא ואי לא חספא בעלמא הוא וכמו כן פירש"י גם בב"מ שם ד"ה כ"ע לא פליגי אבל גם לרגמ"ה כ"י לב"ב היתה מונחת גי' הש"ס וכתב בזה"ל: ואי מקיים ליה ג ב י פ ל ג א: כ ד י ן ה ט ל י ת ואי לא מקיים ליה חספא בעלמא הוא הואיל ואינו יוצא כולו מתחת ידו וכו'. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בריטב"א לב"מ ז'. אבל בשרפ"ע בט"ס והלכה כרבן שמעון ב"ג. [6]) ובכ"י ו"ו וליד ודפ"ר אי' א י ן צריך קיום.

מעיתיו (ב״מ ע״ב סע״א ורע״ב) אמר רב יוסי [1]) מודה בשטר שכתבו אין צריך לקיימו וגובה מנכסים משועבדים. פי׳ לוה שמודה בשטר שכתבו אין צריך המלוה לקיימו אע״פ שטוען הלוה פרעתי אינו נאמן וגובה המלוה אפי׳ מנכסים משועבדים דהוא מודה דשטרא מעליא הוא ובדין נכתב, וזה שטוען פרעתי [2]) אינו פוסל את השטר ונמצא בטוען טענה אחרת ועליו להביא ראיה היאך פרעו [3]). בזמן ששליח ציבור אומר מודים העם אומ׳ מודים אנחנו לך וכו׳ בסוט׳ בפ׳ אלו נאמרין בגמ׳ ברכת כהנים (סוט׳ מ׳.) [4]). פי׳ רב משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב משמע דקא מודן ציבורא על שליח ציבור אינון סמוכין [5]) ומאי על שאנו מודים לך על הוראה דקאמר שליח ציבור וקא ענו אינון אמן. בספ״ק דברכו׳ ירושלמי (דף ג׳ סע״ג) הכל שוחחין עם שליח צבור במודים ומלחישין ואומרין, ויש שם ענינים הרבה. [6]) כל כהן שאינו מודה בעבודה בפ׳ הזרוע והלחיים בגמ׳ השוחט לכהן (חולי׳ קל״ב: מנחות י״ח: ובשנוים עיי׳ בתוספ׳ דמאי פ״ב). פי׳ כהן המתנשא ליגע בחלבין ובדם ולהצית האליתא וכיוצא בהן, הא מודה אע״פ שאינו בקי הואיל ומודה ומשמש כמו שכתב יש לו חלק בהן [7]). יוחנן כהן גדול העביר הודאת המעשר בסוף מסכת מעש׳ שני (משני׳ אחרונה) [8]). ובפ׳ השוכר את הפועלין בגמ׳ ואלו אוכלין (ב״מ ע׳.) והא תנן בפ׳ אחרון דסוט׳ (שם) יוחנן כהן גדול העביר הודאת מעשר. ובגמ׳ (סוט׳ שם) תניא [9]) אף הוא בטל את (הודאי) [צ״ל הוידוי] [10]) וגזר על הדמאי. ומסקנא (סוט׳ מ״ח.) תרתי תיקן ביטל וידוי דחברים וגזר על הדמאי דעמי הארץ. פי׳ ביטל וידוי דחברים שהיו מתודים במנחה ביו״ט ואומר׳ בערתי הקדש מן הבית וג׳ (דברי׳ כ״ו, י״ג) כמו שהוא מפורש במשנה בסוף מעשר שני (פ״ה משנה יו״ד). ולמה ביטלו דרחמנא אמ׳ תנו מעשר ראשון ללוי והן היו נותנין לכהן ואם תאמר ניוודו אשאר מעשרות.. כל בית [11]) שאין מתודין על מעשר ראשון שוב אין מתודין על שאר מעשרות לפיכך ביטל הוידוי. וגזר על הדמאי: פי׳ דמאי אחד ממאה שיתן החבר לכהן לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שלא היו עמי הארץ מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד [12]) משום דכתיב בה מיתה שנאמ׳ (ויקר׳ כ״ב, ט׳) ומתו בו כי יחללוהו, ועוד הוא דבר מועט שמק׳ סאין היו נותנין ב׳ ולפיכך נקרא תרומה תרימ ממאה וגזר על חבר הלוקח תרומה מעם הארץ שיפריש ממנה תרומת. מעשר ויתננה לכהן,

---

[1]) בנו״ג רב אסי ועיי׳ הריטב״א לב״מ ע״ב שהגיה מתוך קושית הראב״ד במקום רב אסי: רב הונא ותירוש שלא הביא גי׳ רבינו. [2]) ברפ״ר חסר מן פרעתי עד פרעתי. [3]) ובפלוגתא מודה בשטר וכו׳ עיי׳ עוד ב״ב קנ״ד: וק״ע. וראיתי בספר מלא הרועים ח״א צד ק״ג דהך דבכ״ש אי צריך לקיימו תלוי בזה אם נאמר דהיכא דלוה טוען מזויף צריך לקיימו מדאורייתא כדעת הר״ר אביגדור הובא בהגהות מרדכי ובמהרי״ק שורש ע״ו ובסמ״ע ובש״ך סי׳ ע״ו ומאן דס״ל צריך לקיימו ס״ל דהיכא דטוען מזויף צריך קיום. מדאוריתא ועיקר תקנה היה היכא דמודה בשטר שכתבו רק טוען פרעתי וכיוצא בו בזה תקנו חכמים קיום. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד אבל ברפ״ע אי׳ בערבוב: בזמן שש״צ אומ׳ מודים וכו׳ בסוט׳ וכו׳ עד על שאנו מודים לך עכ״ל. ובנו״ג בזמן שש״צ אמ׳ מודים העם מה הם אומרים אמר רב מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו על שאנו מודים לך. וכ״ה בסדור של רב עמרם גאון צד י״א, אבל באו״ז הלכ׳ תפלה ס׳ סי׳ צ״ז אי׳ כגי׳ כ״י הערוך והמו״ל הביא נוסח של ש״ס בין שני קוים. [5]) כ״ה ברפ״ר וכ״ה בתוספ׳ סוט׳ מ׳ ד״ה על: אינון סומכין, ושם הגי׳ דקא מודו. [6]) ברפ״ר אי׳ ומלחשין ואומר, אבל בכ״ז המאמר קצת קשה, ודע שבנו״ג בירו׳ בזה״ל: תנא רבי חלפתא בן שאול הכל שוחחין עם ש״צ בהודאה ר׳ זעירא אמר ובלבד במודים, ר׳ זעירא (סבר) [והגי׳ היותר נכונ׳ היא כגי׳ המהרש״ס: הוה סמך] לקרובה וכו׳ לשוח עמו תחלה וסוף, ר׳ ייסא (כגי׳ המהרש״ס) כד סליק להכא חמתון גחנין ומלחשין אמר לון ומהו דין להישה וכו׳. והרשב״א בחי׳ ברכו׳ ספ״ה הביא הך ירוש׳ כגי׳ המהרש״ס הוה סמוך לקרובה וכן הביאו הרא״ש (בתוספות נדפס בספ׳ ברכ׳ משולשת צד כ״א.) בשם הראב״ד וכן הביאו מרן ב״י באו״ח סי׳ קכ״ז בשם הרשב״א (אבל מ״ש בחירושי מהרל״ח שם שראב״ד גורס דמיך לקרובה ופי׳ הרא״ף שהיה אומר בלחש עם ש״צ ע״כ בוראי גי׳ מוטעת נזדמנה לו) ומהרש״ס היטב פירשו: ר׳ זעירא הוה מכוין ואומ׳ מודים דרבנן בנחת ומאריך עד קרוב לסיום הברכה והיה מכוין ומסיים עם ש״צ וכו׳ וקרוב לזה פי׳ גם הרשב״א הובא בתוספות למהרז״ף בהוצאת הירו׳ ברכות. והתוספות בקידושין מ׳. הביאו בשם רבינו ערך הודאה (ור״ל ע׳ ד או דד) פי׳ של רב משה ראש ישיבה אבל בציון של ירושלמי דלגו תחלת המאמר שהובא בערוך והעתיקו כל הירו׳ הנ״ל. היוצא לנו מכל זה כי הך לשנא דירו׳ בסגנון שהובא בערוך לית מאן דכר מן הראשונים יען כן דעתי נוטה שכצ״ל בערוך: הכל שוחחין עם שליח ציבור [בהודאה, ר׳ זעירא אמ׳ ובלבד] במודים [וכו׳ וכו׳ חמתון גחנין] ומלחשין אמר לון [וכו׳] וברפ״ע קצרו במקום שהיו להם להאריך. ובמקום אמר לון נשתבש ואומרין והראיה כי רפ״ר גרס ואומר וצ״ל אמר והכונה על הירו׳ בתיכף שם אמר לון ומהו דין להישה וכו׳. [7]) ורש״י לחולי׳ פי׳ בע״א, ופי׳ של בעל הערוך לבי אומר לי כי נעתק מפי׳ רגמ״ה למנחו׳ אבל אין לי ראיה נוכחת כי הה״י רגמ״ה בקובין כ״י אנגיילקא אשר העתקתו ת״י חסר בראש פי׳ מסכ׳ מנחות ומתחיל מעט. קודם דף מ׳. [8]) ושם ובמשני׳ סוט׳ דף מ״ז סע״א ובירו׳ מעש׳ שני במשני׳ ובגמ׳ שם דנ״ו סע״ד הגי׳ הודיית אבל בגמ׳ רבבלי סוט׳ מ״ז סע״ב הגי׳ כגי׳ רבינו. [9]) כ״ה בכ״י ו״ו, וברפ״ע תניגא. [10]) וכ״ה לנכון בכ״י ה״ב. [11]) כ״ה לנכון ברפ״ר. [12]) כ״ה לנכון ברפ״ר.

וכמה היא תרומת מעשר אחד מק׳ דמאן דאית ליה ק׳ סאין חייב למיתן מנייהו י׳ סאין ללוי ולוי מפריש מאותן י׳ א׳ ויהיב לכהן וזה קרוי תרומת מעשר דכתיב בסוף ויקח קרח (במדב׳ י״ח, כ״ו ועיי׳ עוד ע׳ טבלא) ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת ה׳ מעשר מן המעשר. אמר להם בני בואו ואומר לכם כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר יש בה עון מיתה דכתיב שם בפ׳ ויקח קרח (שם פסוק ל״ב) ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו. לכך הפרישוה ותנוה לכהן מעשר שני העלוהו ואכלוהו בירושלים שאין לכם הפסד בו מעשר ראשון ומעשר עני שהוא בלאו המוציא מחברו עליו הראיה ואי מייתי ראייה הלויים והעניים שלא הפרישם עם הארץ ליתנו להו ואי לא לא [1]. מודין איתמר פי׳ בע׳ ט׳ [2]. אין מעשרין את הודאי בפ׳ במה מדליקין (שבת ל״ד.), פי׳ ספק חשיכה ספק אינו חשיכה זהו בין השמשות ואסור לעשות מלאכה מדרבנן וטבל ודאי אסור לתקנו שהיא מלאכה גמורה תיקון הטבל, אבל דמאי שהוא ספק מותר לתקן כיון דספק מלאכה היא ובין השמשות אסור מדרבנן כולי האי לא גזרינן. *[אחי״ה דברי רבינו צריכין ביאור דלמה בין השמשות אסור מדרבנן מטעם ספק מלאכה הרי על כל פנים הוא ספק מדאוריתא ופסקינן לחומרא ואין לומר דרבינו סובר כשיטת הרמב״ם דספק דאוריתא מן התורה לקולא מהטעם שכתב בעל למוד ערוך בביאורים לשבת צד כ״ו אות פ״ה ע״ש. ויותר מזה קשה לי על גוף הפירוש שהרי אם טעם האיסור בטבל ודאי משום מלאכה גמורה היא אז כספק טבל ר״ל כדמאי ובבין השמשות לחייב אשם תלוי ומה זה שכתב הערוך ובין השמשות אסור מדרבנן, ליישב כל זאת נ״ל ברור שאין כונת רבינו שתיקון טבל יהיה מלאכה גמורה להתחייב מן התורה דמשנה ערוכה היא בביצ׳ ל״ו: דהגבהת תרומה ומעשר אסורה רק משום מצוה ועיי׳ עוד מסקנה דגמ׳ ל״ז. וא״כ הפרשת מעשרות בשבת אע״ג דמתקנן אינה אלא שבות וכן פירש״י ביבמות צ״ג, על מה שאי׳ שם בגמ׳ למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך כל הימים אילו שבתות וי״ט למאי הילכתא אילימ׳ לעשורי ומיכל איצטרך קרא למישרי טלטול דרבנן ועיי׳ עוד תוספות שם צ״ג: ד״ה אלא ותשוב׳ הרשב״א סי׳ קכ״ז ומשנה למלך לפ״ג מהלכות תרומות הל׳ י״ז. אחר הדברים והאמת האלה צריכים אנו לתקן בערוך במקום ובין השמשות אסור מדרבנן: ״ובה״ש לא אסור מדרבנן,״ וכונת רבינו לפי זה וטבל ודאי שהיא מלאכה גמורה תיקון הטבל אסור להפריש מעשרות מדרבנן אפי׳ בין השמשות, אבל דמאי שהוא ספק מותר אפי׳ מדרבנן ובשבת עצמה, א״כ בין השמשות פשיט׳ דאפי׳ איסור דרבנן ליכא, וכולי האי לא גזרינן כלומ׳ לגזור הפרשת דמאי אטו ודאי ואיסור הפרשת בין השמשות אטו שבת לא גזרינן, ובזה הכל יבא בשלום] — (א״ב אין זה עיקר ערך ודאי, כי עקרו ידה אם הוא מלשון הודאה או עקרו ודאי אם היא מלה נכרית). *[אחי״ה ודע שהערך הזה נכלל בנכון בדפ״ר עם ערך של מעלה ר״ל עם ע׳ ד׳ אבל בשדפ״ע נפרד לע׳ מיוחד, ורמ״ל שהביא ע׳ ד׳ בערך ודה בכל זאת יצא מגדרו כאן לסדר ע׳ זה בשרש דד ולמה לא הלך לשיטתו אף בזה?] —

1 דַּד (= דַּדִי, דִּדָּה פי׳ دادا בל״ע הלוך ברגלים מועדות wankend gehen והוא מל״מ; ובפִעל דִּדָּה מוליך בנחת (langsam führen בפ׳ מפנין (שבת קכ״ח:) ומדדין עגלים וסייחים [3] האשה מדדה את בנה. ובפסחי׳ בפ׳ מקום שנהגו (פסחי׳ נ״ה:) ותרנגולת שברחה מדדין [4]. ובפ׳ אלו מציאות בגמ׳ מצא אחר הגפה (ב״מ כ״ה:) אמר רב עוקבא בר חמא במְדַדִּין אי במידדין ניחוש דילמא מעלמא אתו [5]. פי׳ מהלכין מעט מעט

[1]) כל זה עפ״י הצעת הסוגיא בסוף סוטה בהרחבת ביאור של רבינו, ועיי׳ עוד בכמה שינוים ירו׳ סוף מעש׳ שני. [2]) כ״ה בכ״י וי״ו ולי״ד ופאריז וב״ר וכ״ה בדפ״ר, אבל בשדפ״ע נשמט, ורבינו כיון על ברכו׳ ל״ג: ובע׳ ט׳ אפרשנו בעה״י. — ודע כי ערך דבור המתחיל הוא ד׳ לפי גי׳ כ״י וי״ו לי״ד ודפ״ר וכן מוכח בע׳ דמאי (ועיי׳ בענין דקדוקו של בעל הערוך לעיל במבוא צד X.) ובשרש מן אות אחת זה נשקעו השרשים ירה ודה, ודאי. ובערך וי״ו אאריך בדוגמאות, כי עיקר מקומו שם, בכל זאת רנ״ל בתחילת כבודו הסכיל עשה להשמיט כל הערך ד׳ (או דד לפי גי׳ הדפוסים האחרונים) ולסדרו בע׳ ודה, וכן לא יעשה כי במה יודע איפוא דרכו של בעל הערוך וסגולת דקדוקו? ודי לנו להעיר כמו שהעיר בצרק ר״ב בסיום הערוך וז״ל: א״ב אין זה הערך ע״כ, אבל בלתי נכון לשלוח יד בגירסאות ישנות של רבינו. [3]) וכ״ה בע׳ סית אבל בנו״ג במשניות ובמשני דירו׳ ובמאירי עוד הוספה: ברשות הרבים עיי׳ תוי״ט שבת פי״ח מ״ב ועיי׳ ד״ס לשבת צד קמ״ז: [4]) תיבה זו לי׳ בנוסחאותינו וכן לי׳ בירו׳ ולי בכ״י ש״ס ולי׳ בפי׳ ר״ח לפסחי׳ ובאמת קשה להלמה שהרי בפירוש אי׳ בשבת קכ״ח: תרנגולת שברחה וכו׳ דוחין אין, מדדין לא וצ״ע. [5]) בנו״ג במדדין אי במדדין מעלמא אתו.

כדכתיב (תהלי' מ"ב, ה') אֶדַּדֵּם עד בית אלהים. *[אחי"ה וכפי' רבינו אי' ג"כ ברד"ק שרש דדה וכתב שם על אֶדַּדֶּה (ישעי' ל"ח, ט"ו) ועל אֶדַּדֵּם נפקדה מהם תי"ו התפעל והראוי אֶתְדַּדֶּה אֶתְדַּדֵּם וענינם הטלטול והנענוע וההלוך מעט מעט וכן בדרז"ל וכ' עכ"ל. — וכנ"ה באתפעל בב"ב כ"ג: הכא במאי עסקינן במידדה דאמר רב עוקבא בר חמא כל המדדה אינו מידדה יותר מן נ', כה"ג בכ"י רגמ"ה לב"ב, אבל בנו"ג בט"ס במדדה וכו' ולנכון גם בדפוסים בב"ב כ"ד. כיון דמידדי לא מצי אתי דכל דמידדי והדר חזי ליה לקיניה מידדי ואי לא לא מידדי. ועיי' בביצ' י"א. אבל שם בלא יו"ד. בשבת צ"ט. כי היכי דלא לידדו קרשים כ"ה לנכון לפירש"י וכגירסתו, ובנו"ג בלא יו"ד אבל רבינו בע' רד ז' גרס לירדו. ביצ' י"א. מהו דתימא אדדויי אִדַּדּוּ וכו' במ"מ פ"ב מהל' יו"ט הל"ו בפירוש הך מימרא גרס לנכון ביו"ד אידדויי אידדו. ירו' קידוש' פ"ג דס"ד. אין דינרין אינון כיני (כ"ה לנכון בדפי זיטאמי) אורחא דזבונה מְדַדְּיָיה, פי' כך דרך הסוחרים לברוח ולהשמיט עצמם מלשלם. וכנ"ה בפיעל וכפֻעל: בשבת פ"ח: וילק' תהלים רמז תשצ"ה והיו מלאכי השרת מְדַדִּין אותן שנא' (תהלי' ס"ח, י"ג) מלאכי צבאות ידודון א"ת ידודון אלא יְדַדּוּן, ובשהש"ר פ' כרם א' היו מְדַדִּין להם לישראל והיו מְדַדִּין לפני הקב"ה. אסת"ר פ' בימים ההם עיי"ע פתק א'. שבת קכ"ח: מדדין בהמה וכו' אבל דַּדּוּיֵי מְדַדִּינָן. ירו' שבת פי"ז דט"ז: מדדהן (ובירו' עירו' פ"י דכ"ו רע"ג אי' מדדיהו) בראשי אצבעותיו. ובאפעל: בשהש"ר פ' אתי מלבנון: וירא ישראל את היד הגדולה דאדין אַדְּדֵם ואינם מאמינים, ע"ש מ"כ] —

2 דַּד (ומל"מ שדים Brust בל"ע ثدى ובל"י τίτθη, τιτθός בלא"ש Zitzen עיי' אוצר המילין לפירשט; ובהשאילה צנור בכיור אשר ממנו נוזלים המים כמו חלב מדדי האשה) בן קטין עשה י"ב דד לכיור בפ' אמר להן הממונה (יומ' ל"ז. ושם כ"ה: זבחי' כ'.), פי' כמין דדי אשה שממשם יוצאין המים ורוחצים ידיהם. *[אחי"ה וכנ"ה בענין שדים בע"ז כ"ו. משום דשייפה ליה סם לדד עיי"ע שף א'. שבת קמ"ד סע"ב טפה המלוכלכת על פי הדד. ברכו' ג', י'. עירוב' ס"ג. סוט' ל"ו: יונק משדי אמו. יומ' ע"ה סע"א והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבי י"א, ח') א"ר אבהו מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים אף המן וכו' ובתוספתא סוט' רפ"ד לשד השמן כיוצא מן הדד בן שמן מה הדד זה עקר לתינוק והכל טפל כך היה המן וכו' ד"א מה הדד זה אפי' תינוק יונק הימנו כל היום אין מזיקו כך נעשה המן וכו' עירוב' נ"ד: מה דד זה כ"ז שהתינוק ממשמש בו וכו'. והקבוץ: ברכו' י' שעשה דדים במקום בינה, שם ל"א: דדים הללו שנתת על לבי וכו'. שבת נ"ג. ונפתחו לו ב' דדין. כתוב' ע"ה. ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה וכו', ושם: כל אשה שדדיה גסין משל חברותיה ה"ז מום. איכ"ר פ' רבתי: תרין מזגין אילין תרי דַּדַּיָּא וזה על משקל לשון סורי] —

דֹּד (= דוּד מל"מ וכן בל"ס דּוּדָא Kessel ענין סיר וקדרה וקלחת) בר"ג דפ' בא לו כהן גדול (יומ' ס"ט:), ובפ' ארבע מיתות בגמ' הנודר בשמו (סנהדי ס"ר.) שדיוה בדורא וכסיוה באברא דאברא שאיב קליה[1]. ובפ' איזהו נשך בגמ' דמפרין (ב"מ ע'.)[2] ההוא דודא דבי מר עוקבא, ובס"ג דע"ז (ע"ו סע"א ורע"ב) רב עוקבא זבן דודא מגוי עבד לה גדנפא דלישא ומליה מיא[3]. ובפ' תינוקת שלא הגיע זמנה בגמ' ראתה ועודה בבית אביה (נדה ס"ה רע"א) א"ל עבדי חסרת דוּדֵי חסרת[4]. תרג' על סיר הבשר (שמות ט"ז, ג') על דודי בישרא.

☜ דִּד (דידי, דידך ומורכב מן דִּי = בל"ע ذا ולנקבה ذى פי' זה ומן דְּ פי' אֲשֶׁר = שֶׁ עם כנויי הגוף) ותרג' ועבד חפשי מאדוניו (איוב ג', י"ט) מן קירים (κύριος) דידיה. ובליש' גמרא דידי דילי, דידך דילך, דידיה דיליה. זו מלה מורכבת מן די פירושו אשר ומן דא פי' זה כלומ' אשר זה לי אשר זה לך). *[אחי"ה ולדעתי היפך הוא הנכון כמ"ש בתחלת הערך ומקומו בע' די ושם אביא הדוגמאות] —

[1]) וכ"ה בע' אבר א' וגי' שאיב קלא אי' גם בכ"י מי ובילק' כ"י עיי' ד"ס יומ' צד ק"א. ובנו"ג ביומ' משאב שאיב קלא ובסנהד' דשיף קליה, ושם בדורא ד א ב ר א וכסיוה באברא, וביומ' בדורא דאברא ו ת פ י ו ה לפומיה ב א ב ר א, אבל בכ"י ב' מינכען ליומ' ובסנהד' בדפוסי הישנים הג י' כ ג י' ר ב י נ ו ובעל ד"ס (יומ' שם) לא חש להעיר על זה. [2]) גי' דמפרין אי' גם בירו' במשני' ו' פ"ה דב"מ וכ"ה בנ"א במשניות וכ"ה בריי"ף וברע"ב בלישנא קמא וכתב עוד ואית דגרסי מ פ ר י ן בזיון. וזו דעת רש"י שהשיג על גי' דמפרין, ובעי' פר ב' גורס ג"כ רבינו כמו כאן בנו"ן. [3]) לפנינו אי' בשינוים ועיי"ע גדף ב' ומ"ש בענין הנוסחאות — בכ"י ו"ו בט"ס גרפנא. [4]) רבינו קצר ובעי' טשטק הביא הציון בשלימות. בנוסחאותינו הסדר כך הוא דודי חסרת טשטקי חסרית עבדי חסרת. — וכנ"ה בכ"ק ק"א רע"א כפרא הוּדֵי עיי"ע כפר ט' ומפורש בע' כלבוס ג'. בֵּי הוֹדֵי עיי"ע ועי' מליור.

הדב (= הַדְּבָא והוא קצור-מן דבדבא מל"ע دَبْدَبَ in der Luft wimmeln, פי' זבוב השורץ באויר) בפ' כיצד מברכין בגמ' הביאו לו[1] מליח (ברכו' מ"ד.) ר' אבהו אכיל עד דהוה יתיב דדבא[2] אאפותיה ושריק[3]. וכפ' המגרש את אשתו בגמ' כתב בכתב ידו (גיטי' פ"ו:) מאי קרצית אמר אביי דדבתא[4] דביני כיפי. בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ח רע"ב) אמר רב לית בקתא בת יומא ולית דדבא בת שתא[5]. פי' זבוב כדאמרינן בתחילת ערך ד'[6] ישרוק ה' לזבוב (ישעי' ז', י"ח). פי' דדבא [א]אפותיה היה יוצא השמנונית על מצחו וכשיושב הזבוב על מצחו לאכול היה מחליק ונופל מרוב השמנונית[7]. פי' דדבתא דביני כיפי זבובים שבין עמרים ואינה פוסלת אם שותה ממי חטאת מפני שמוצצת ואינה מקיאה ולא הוו כמים שאובים. *[אחי"ה כה"ג לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע בטעות שבין עומרים פוסלת, וכפי' הערוך דפ"ר אי' ג"כ ברש"י לגיטי' פ"ח: ד"ה וקרצית. — והקבוץ דירבֵי נדה י"ז. עיי"ע כל ב'] —

* הוֹדוֹ עיי"ע דושו קודם ע' דשן.

* הִידְיוֹנִי כן גרס רבינו בע' אדוותא במקום ברדיוני של נוסחאותינו בנדה ס"ז רע"א. ולגי' רבינו קולע לפע"ד פי' ר"ת הובא בתוספות נדה ס"ו: ד"ה אשה שמפרש בשני דלתי"ן לשון נדידה, וקרוב לזה מצאתי בחידושי הריטב"א לנדה שכתב וביציאתה מן המים נתנדנד ונפל בנהר ע"כ. ולפי זה גירסתו היתה ג"כ בשני דלתי"ן ובדפוס אי' בט"ס ברדיוני. וכן מוכח מפירש"י לנדה שפי' ברדיוני איני יודע לשונו ונראה שהוא לשון שיכשוך שכשכשה רגליה במים בצאתה נפל ע"כ. והתוספות והרא"ש כתבו בשם ר"ת הטעם דאשה לא תטבול בנמל מפני שבושה מבני אדם שמצויין שם. וכן פסק הרמב"ם בפ"א דהל' מקוואות הלי"ג וכתב שם הכ"מ שזו דעת הרי"ף בפ' שני דשבועות. אבל כל זה איננו שוה לי וגם מלת דדיוני או ברדיוני אינה נתפרשת אבל לפי מ"ש בע' אדוותא שמלת ברדין בל"פ ענינה טיט הכל מיושב ועוד עיי' הרא"ש. ועיי' הפשב"ע סח"ב צד ק"י.

* הוּדוּרִין בע"ז נ"ט רע"ב ט"ס עיי"ע דרדור. ורמ"ל הביא זה הערך בלי גזרה ובלי כוכב כאילו מבטן של רבינו יצא ובע' דרדר צ"ל דרדור כפל הענין מבלי להגיד אותיות לאחור על ע' דודורין.

הֲדָכְאוֹת (בל"י διάδοχος, διαδοχή sich ablösende Wächter, Couriere ורבינו ומו"ע פי' בע"א) היו עושין ומניפין בסודרין (יומי ו', ח' דף ס"ח:). פי' מצבות גדולות היו בונין בדרך מירושלים ועומדין עליהן אנשים ובידם סודרים וכשמגיע שעיר למדבר מניפים בסודרין אחד לחבירו עד שרואין אנשי ירושלים הנפת הסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר ואז כהן גדול קורא בספר תורה. (א"ב פי' בל"י ציונים ורמזים). *[אחי"ה ור"ד די לארא בכ"כ פי' בל"י ענינו הודעות והוראות ב"ר אינסטרוקציו אדמוניציו (instructio, admonitio) וזהו אשר יכשר בפי' המלה הקשה הזאת ע"כ. ולפי הנראה גם הוא גם ר"ב כיונו על ל"י διαδείκνυμι beweisen, darstellen מציין ורומז. אבל לא מן השם הוא זה. והאמת כי היא מלה יוני' הרשומה ופירושה שומרים העומדים על מצבם ועוד קלי רגלים אשר על ידם באה איזה בשורה. כן הוראת המלה בל"י האמצעית כהוכחת הח' פערלעס בעט"ש צד קט"ו וכבר הקדימו הח' לעווי בעמת"ר ח"ב ש"מ. והראיה מירו' ספ"ו דיומ' דמ"ד. מהו דידכיות: קבלן. והמפרשים שגו לפרשו מצבות גדולות ונראה בעליל שנגררו אחר הערוך, והאמת כי קבלן מלש' מקבילות (שמות כ"ו, ה') ובלש' ארמי קְבָל וענינו נוכחות ולקראת einander gegenüberstehen והשומרים יעמדו זה לעומת זה יען כן בל"י διαδοχή Schildwache, וגם צירים

---

[1]) וכ"ה בכ"י פ' עיי' ד"ס ברכו' צד קי"ז. [2]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכן הביאו למטה בסמוך בפירושו, אבל בכ"י ה"ב ול"ד דידבא וכן גרסו רוב הכ"י בע' שרק ב'. וכ"ה בב"נ ובאו"ז הלכי סעודה סי' קס"א. ובנו"ג דודבא וכ"ה בדפ"ע בכאן ובע' שרק ב' ובכ"י ב"ר שם בט"ס דירבא וכ"ת בכ"י פ' לברכו' אצל ד"ס שם. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ת"ב ובדפ"ע הגי' כאן ובע' שרק אפותית וה' לעווי בעמת"ל הביא גי' דפ"ר של ערוך ג"כ אאפותיה ושגת ברואה. ובכ"י ל"ד אי' אפומיה וט"ס הוא אבל עיי' בסוף הערך ובנו"ג דהות שריק לית דודבא מאפותיה. [4]) בנו"ג דידבתא וכ"ת בע' קרצית. [5]) כ"ת בדפ"ר אבל בע' בק ג' גם בדפ"ר לית בקא בר יומא וכ"ת בנוסחאותינו אבל בשדפ"ע בכאן לית בקא בת יומא וצ"ל לפי זה בר יומא ובכ"י ו"ו ות"ב דידבא וכ"ת בנוסחאותינו. [6]) ר"ל בע' דבב ג' ושם הובא התרגום ועיי' באו"ז הנ"ל. [7]) ובע' שרק ב' פי' רבינו: מחליק הזבוב ונופל מרוב השמנונית של פירות עכ"ל, נשמע מזה שלא דייק רבינו בכתבו בכאן וכשיושב הזבוב על מצחו. ובאמת קשה להולמו כי מה המשך יש בין שמנונית של פירות שאכל ר' אבהו ובין נפילת הזבוב מן המצח, ולכן אולי יש לקיים גי' כ"י ל"ד אפומית ר"ל כשיושב הזבוב על פיו של ר' אבהו ושמנונית של פירות דבקה לפיו, הזבוב נופל. אבל מה אעשה אם כל שאר כ"י ערוך וש"ס ודפוסי ש"ס גרסו אאפותיה ובעבור זה פי' רבינו מה שפי' ורש"י בפירושו נדחק להסביר הטעם ע"ש.

המשולחים הרוצם זה אחר זה ועיקר הגי' כמו בירו' דידכיות ובמשנ' ירו' דידכאות כגי' רבינו בדפוסי' ובכ"י ו"ו ול"ד אבל בכת"י הב' בט"ס דדרכאות וכ"ה במשנ' שבש"ס בבלי דירכאות (דרכיות) ובפסקי רי"ד דורכיות ותוי"ט מתקן דרביות וכל זה בטעות אבל בכ"י ל"ד ליומ' בנכון דידכאות ובכ"י מ' דיתכאות (ד"ס יומ' צד צ"ז.). וקרוב לגי' כ"י מ' אי' ג"כ בספרי האזינו פ' של"ד ויבא משה אמור מעתה בא דייתיכום שלו (ובילק' דיתיקום) והוא ממש בל"י διάδοχος (Nachfolger) פי' בא תחתיו, ממלא מקומו. בספרי ריש ואתחנן ס"פ כ"ז מפני מה אי אתה מוחל לי מלך בו"ד יושב על בימה (βῆμα) שלו מתיירא הוא מפני ריתיכות (ובילק' דוכוס) שלו שלא יחזירנו אתה שאין לך ריתיכום מפני מה אי אתה מוחל לי. ובלי ספק צ"ל דיתיכום והוא כמו דידוכום (עיי' פערלעס במקום הנ"ל). וכנ"ה במכילתא בשלח פרשה א' פ' ויוגד למלך מי הגיד לו האקטורין שלו ויש אומרים דורכיות היו לו ובילק' בשלח רמז ר"ל דירכאות וצ"ל דידכאות כלומ' צירים משולחים. ובאסת"ר בתחילה: דורכיאות [וצ"ל דידכאות] עם דורניות עתידות [וצ"ל עתידין] להיות מצויים למלך המשיח. — ורמ"ל העתיק המלה ערך דבור המתחיל ע"י Telegraph! ומטעה את הקורא לחשוב שטלגרף כבר בימי רז"ל היה נודע וכבר עומד על זה הגאון שי"ר בתול' ר"נ צד ס"ב ברשימת מלים] —

דְּדָנִים (מלשון דוֹד פי' בני אחים וקרובים Oheime, Verwandte ודרש עם דדנים (ישעי' כ"א, י"ג) שהם מבני ישמעאל בני אחי יצחק) בב"ר (רפל"ז והובא בילק' נח רמז ס"א) ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים (בראשי' י', ד') כתוב אחד אומ' דדנים [1] וכתוב אחד אומר (ד"ה א', ז') רודנים ר' סימן אומ' דודנים שהם בני דודיהן של ישראל, רודנים שבאין ורודין אותם אמר ר' חנין בשעה שהן נתונין בעליה אינון אמרין להון בני דודיכון ובשעה שהן בירידה באין ורודין אותן. ובילמדנו פ' וישמע יתרו משא בערב ביער (תלינו) [בערב תלינו] ארחות דדנים (ישעי' כ"א, י"ג) (לשם) [וישם] מפורש. *[אחי"ה ובתנחו' יתרו סי' ה' הובא המדרש וסיים: אמר להן כזה אורחות דדנים דרכו של אחין לקבל בני דודיהם. ובירו' תעני' פ"ד דס"ט רע"ב אי': מי נתונים ביער הלבנון בערב תלינו אלא אורחות דדנים כן אורחהון דבני דוֹדַיָּא עבדין וכו' ובאיכ"ר פ' בלע: ארחיהון דבני דדניא עבדון כן וכי כן עבד אבוהון לאביכן וכו' והובא בילק' ישעי' רמז רפ"ט בשם מדרש איכ' מפני ארחות דדנים כן הוא ארחתון דדודנים למעבד כן לבני דודהון וכו'. ודע כי בכל המקומות האלה נדרש דדנים של פסוק בישעיה הנ"ל וממנו גזר אמר המדרש כי דְּדָנִים כמו דודנים, כלומ' בני דוֹד ובני אחי האב (ועיי' ג"כ ברש"י לישעי' שם) מפני ייחוסן של בני ישמעאל לבני ישראל כי בני־ דדן היו מנולדי קטורה אשת אברהם (בראשי' כ"ה, ג'). אבל דֹּדָנִים של בראשי' הם מבני יון ודדנים או רודנים (עיי' רד"ק לד"ה א', ז') הם ממיסדי של עם יון בעיר המהוללה Troja ונקרא עם טראיא גם עם דרדנים Dardaner עיי' גיזיניאוס תיזוירום שרש רדנים והחכם המפואר דיליטצש בפירושו לבראשית (Genesis 216) וכן דעת רז"ל במדרש (בב"ר פל"ז) שנתפרש דדנים ע"י דרדנייא (הובא בילק' נח סרמ"ז ס"א) ובירו' מגיל' פ"א דע"א סע"ב דרדנייה, ולפי זה מֵהנחוץ היה להפריד שני הציונים בערך שלנו כי בב"ר הוראת דֹּרנים לחוד ובילמדנו הוראת דְּדָנִים לחוד, אבל המדרש עצמו ערבב שני ענינים יחד וזה בא לו ע"י דרש הנ"ל כתב אחד אומ' וכו' (והובא ג"כ בפי' המיוחס לרש"י לד"ה א', ז' בסגנון קצת אחר) וקצת מזה עיי' ג"כ בהערת רמ"ל לע' דדנים, אבל במה שהוסיף לדברי רבינו ציונים מירו' תעני' ואיכ"ר בלי סימן היכר הֵרע דבורו וגם השמיט שתי תיבות: "לשם מפורש" מפני שלא יכול להולמן ולא הרגיש כי לשם ט"ס היא]—

☞ דַּדִּנִין (לדעת ר"ב מל"ר taeda, teda; ולדעתי מל"י δᾳδίον לשון קלילה מן δᾴς Kienfackel, Feuerbrand) ירו' דר"ה פרק אם אינם מכירין (פ"ב דנ"ח.) מהו עצי שמן דדנין, פי' תדן [צ"ל תֵּדָא] בל"ר מין עץ ממנו נוטף הזפת וכן קוראים ללפידי אש עשוים מן עץ זה או ממין אחר להאיר. *[אחי"ה שפתי ר"ב ברור מללו רק לא מל"ר אבל מל"י הרשומ' נגזרה המלה, ועוד אי' בירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ג לא בלכש: ר' חייא בר בא אמר לונשא ר' אחא בשם ר' לייא דדינון ולדעתי כוונת הגמ' בפירוש לכש (של משנה) שהוא לונשא (= בל"י מן ערבה וקליפתה ?) כמו שפי' ר' חייא בר בא לנכון אבל ר' אחא הבינו כי לונשא הוא ל"ר lux פי' מאור אש על כן בא לבארו בכפל הענין במלות שונות

[1] כ"ה לנכון ברפ"ר.

שהוא דדינון ר"ל δᾳδίον לפיד אש קטן ולזה עולה יפה מ"ש הש"ס תיכף בסמוך: אמרין היא הדא והיא הדא כלומ' לוגשא ודדינון אחד הוא ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגו. ועוד ראיתי להעיר כי בירו' ר"ה הנ"ל אחרי שפי' מהו עצי שמן דדנין בא ר' יונה לפרש: כהדין מ ק ז נ ה, ולדעתי צ"ל פקזנה והוא מל"ר pix ומל"י πίσσινον, πεύκινον פי' עץ שממנו נוטף הזפת Pechfackelholz ויפה פי' כן כי על ידה היו משיאין משואות כדאי' שם במשנה ר"ה פ"ב, ב'. וה' לעווי במח"כ לא כיון יפה בע' דרינון] —

* דָּה, דָּה (בל"ע ده ده = داه داه גערה שגוערין לגמלים לקבצם Da, Da womit die Kameele angerufen werden) בפסחי' קי"ב: ניזהא דגמלא ד ה ד ה כ"ה בכ"י ב' מינכען (עיי' ד"ס פסחיי צד קע"ג: ובנו"ג דא, דא), ופירשב"ם לנכון: ונראה בעיני שאינו לחש (כמו שפרש"י) אלא גערה שגוער בו בלשון הזה להבריחו מעליו, או כדי שיעשה מלאכה וכן כולן ניזהא ג ע ר ה ע"כ. וכן פי' רבינו בע' נזה וכן מוכח מפירש"י לסנה' מ"א: ד"ה מנזיהותיה, ולשבת מ"ז, ד"ה נזהיה,

דהא (= דִּיהָא או מל"ע دخا פי' שחור או יותר טוב מלשון פרסי سياه، سياه، سيه שחור dunkel, schwarz) בהגדה דהנזיקין (גיטי' נ"ז.) לובן ביצה סולד מן האור שכבת זרע דיהא מן האור [1], וברה"ג דשבועו' (ו' סע"א) והא תנן בריש נגעים (פ"א מ"ב) של שלג עזה של סיד דיהא הימנה [2], ובכל היד פ"ב בנדה (י"ט.) שחור כחרת וכו' דיהא מכן טהור, ובהאשה פ"ט בנדה (ס"ב.) עבר או שדיהא הרי זה כתם, פי' דיהא כ י ה ה עינו [3] ובס"ג דהערל (יבמות פ':) י"א כל שישכבת זרעו ד י ה א וי"א כל מי שאין מי רגליו מחמיצין [4], פי' כדגרסינן (בתינוקת) [5] [בפי' בנות כותים] בגמ' דם טהרה (נדה ל"ה:) זוב דיהא ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת. *[אחי"ה מלת פ י' קשא להלמה ואחר עיון נ"ל לתקן פ"א כלומ' פ י' א ח ר ורצונו להביא ראיה כי ישכבת זרע ל א דיהא ורק זוב דיהא וזה היפך ממ"ש מיבמו' לפי' הי"א הראשון כי שכבת זרע דיהא. או אולי תיבות פי' כדגרסינן ג"כ ט"ס כמו תיכת: בתינוקת, וכצ"ל פ' (= פרק) ב נ ו ת כ ו ת י ם. ודע כי פי' דיהא בציוני' אחרונים אצל זוב ושכבת זרע לא מהוראת דיהא היא הנאמר אצל דם, כי אצל דם ענינו אפל ושחור וכמו שפי' רש"י בנדה ועיי' כמה דוגמאות בנדה כ', (ושם נבנה ממנו פעל אדיהו ליה ובירו' נדה פ"ב ד"נ סע"א אדהיתיה), אבל דיהא אצל שכבת זרע בנדה ל"ה: פירש"י נתמקמק ונפרד ואינו קשור. והדין עמו וגוזר אני בענין האחרון את המלה מל"ע كح، كاح، كاح פי' נפרד לחלקים ואינו קשור ובהשאילה כחוש ורך; ומצאתי און לי מירו' תרומו' פ"ג דמ"ב רע"ב ענבים ד י ה ו ת ונותקות את היין זיתין קשין ואינן נותקין את השמן, ובתוספתא תרומ' ספ"ג בתמורתו קודש אי' ענבים ר כ ו ת ונותקות וכו', ובירו' כ"ב פ"ח דט"ז סע"א א"ר הושעיה כל מקום שנאמ' מורשה לשון דיהא, וא"כ גוזר אומר מורשה מלש' רוש. ושם הקשה: והכתיב מורשה קהילת יעקב אמר לית דיהא סוגין מיניה מן דו לעי היא משכח כולה, ופני משה נדחק ואשר נ"ל פירושו: אין לך מה שהיא יותר מכחיש מהתורה על דרך שדרשו רז"ל (בסנהדי' כ"ו:) למה נקרא שמה תושיה מפני שהיא מתשת כחו של אדם, מן דו לעי וכ' אבל לאחר שיגע הרבה בה, ימצא בה כל משאלות לבו ובריאת גופו. ושמעתי אומרים בשם הגאון ר"מ סופר ז"ל כי דרש לי עצה ותושיה בזמן שעוסק שלא לשמה בתורה רק לקנות לו שם בעולם אז התורה תושיה שמתשת כחו של אדם. אני בינה לי גבורה (משלי ט', י"ד) אבל בהתעסקו בתורה לשמה ולהרוה גבול ידיעתו אז התורה גבורה ומוסיפין לו כח בגבורה —. ועוד ראיתי להעיר על פי' רה"ג לנגעים (בפי' סד"ט צד כ"ו) שכתב וז"ל: דיהא הימנה פי' פ ח ו ת מן (ירמי' י"ד, ט') למה תהיה כאיש נדהם. וכן פי' רע"ב לנגעי': דיהא ח ס ר ה מן הלובן, אבל הרמב"ם בפיה"מ לנגעי' לנכון ע"ש]—

דְּהַב (מל"ט וכ"ה בל"ע ذهب פי' זהב Gold) תרג' שם הזהב (בראשי' ב', י"א) תמן דהבא). *[אחי"ה וכבר קנה מקומו במקרא בדניאל ב', ל"ב; ג', א'; ה' ב', ז'. כ"ג וכן בתמיד

[1]) וכ"ה בעי' סלר אבל בנו"ג דוחה. [2]) כגי' רבינו אי' ג"כ בכ"י ר"ח לשבועות בקובץ כ"י אנגייליקא A 2 .10 רף ט"ל וכ"ה לנכון בנגעי' שם וכן הובא בספרא תזריע פ' נגעים פרק ב' פרש' ב' אבל בשבועות גרסינן: ו ת ת נ י א. של בהרת עזה כשלג ושל סיד דיהה הימנה. וגי' דיהה בת"א בסוף גם במשניות בנגעי' ובכ"מ בש"ס, אבל בספרא ובכ"י ר"ח שם ובפי' רה"ג לנגעי' כגי' רבינו באל"ף בסוף ולפירושינו מגזרת ל"פ שניהם נכונים. [3]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו א' ובכ"י וי"ו ב' בט"ס עמור ובדפ"ע עמם וצ"ל כיהה וכ"ה בעה"ק ישנ"ב וכן מעיד על גי' הערוך בעל כ"כ. [4]) כגי' רבינו אי' גם ברמב"ם פ"ב מהלכ' אישות הי"ג אבל בנו"ג כל ששכבת זרעו דוחה. [5]) ט"ס וצ"ל כמו בעי' זב א'.

ל"ב ע"א וע"ב אייתו לי נהמא דדהבא אפתורא דדהבא א"ל מי אכלי אינשי נהמא דדהבא, ובירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג עיי"ע אריסטון, ויק"ר פכ"ז עיי"ע גרזם, ב"מ ע', דהבא פריכא עיי"ע פרך א', ב"ב קס"ה סע"ב דהב אין פחות מדינר דהב דהב דינרין ודינרין דהב אין פחות משני דינרין דהב וכו', שם קס"ו, ומנחו' ק"ז. פריטי דדהבא עיי"ע פרט ג'. — וממנו השם והתואר דֶּהָבִי, פי' צורף זהב Goldarbeiter מדר' חזית פ' קמתי: מנהון דהבים מנהון כַּסָּפִים, וכינוי לאיזה אנשים ד"מ יוחנן בן דַּהֲבַאי חגיג' ב'. ר' יצחק דַּהֲבָן ירו' גיטי' פ"ד דמ"ו, ונראה שהוא אחד עם יצחק דיהבא בירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד, ועיין עליו במבוא הירו' למהרז"ף צד ק"ו, וממנו הפעל בויק"ר ספט"ו מלכות שהיא מדהבת פניו של אדם עיי"ע מד א']—

* דֵּיהֲבַת, דֵּהֲבַת (שם המקום) תעני' ז'. זעירי מדיהבת ובילק' מ"א ח' וביוחסין השלם צט קל"ד ע"ד ובכ"י מ' הגי' מדהבת ועיי' ד"ס תעני' צד ט"ז אות פ'. אולי שם העיר הוא Deba על הטיגרים בצד דרומי מזרחי מנציבין עיי' מאננערט גיאגראפיע כרך ה' חלק ב' צד רמ"ב והלאה.

* דְּהוּא עיי"ע ד' בתחילת אות ד'.

☞ דְּהַךְ (spotten, lachen עיי"ע דְּחַךְ) תרג' ילעיגו לי (תהלי' כ"ב, ח') ידהכון לי.

*[אחי"ה בנו"ג עלי. ותרג' ישחק (תהלים ב', ד') ידהך והשם דַּהֲכָא תרג' לַעַג (באיוב ל"ד, ז') לפי' גי' המתורגמן, בנו"ג דוחכא — ועתה הוברר לי כי גְּחַךְ (עיי"ע) נגזר מל"י καγχάζω hohnlachen,]—

דְּהַן (= דְּהִינָא כל"ס משוח בשמן וכ"ה בל"ע ܕܗܝܢ fett, mit Oel gesalbt) בפ' כל הנשבעין בגמ' חזרה שבועה (שבוע' מ"ז:) קרב לגבי דהינא ואידהן[1], פי' לשמן ורד קורין דוהן ורד וכן בלש' ערבי[2]. הדשנה מחלב (ישעי' ל"ד ו') תרג' אידהנת מן תרבא. ועסרם מחלב ידשן (שם פסוק ז') תרג' ידהין, וחלב זבחיך לא הרויתני (ישעי' מ"ג, כ"ד)[3], ושקוי לעצמותיך (משלי' ג', ח') תרג' ודוהנא לגרמיך. *[אחי"ה וכ"ה בפשיט' והשם דהונא ג"כ בל"ע ܕܗܢ שמן המשחה, ובנו"ג בתרג' בט"ס ורוהנא, ויתר דוגמואות בתרג' עיי' עמת"ר ללעווי. ובהיות דוהנא בל"ע גם ריח טוב זכינו להבין מאמר בכתוב' ס"א, אפי' תמרא דהנוניתא ופירש"י תמרה שמינה כמו קריב לגבי דהינא ואידהן, אבל במהדורא קמא (הובא בשט"מ לכתוב') פירש"י. שריחה נודף רק שם גרס ריחנתא אבל לפע"ד לא נצרך לשבש הנוסחאות כי דוהנא ענינו בל"ע שמן ובעל ריח טוב כמו שכתבנו, ובסוט' מ"ט, פירש"י בטוב טעם ודעת לפי שני ענינים הללו שכתב בד"ה דהינוניתא (כ"ה גם גי' הש"ס ולפי גי' ראשונה של ערוך ע' חן ג') וז"ל דהינוניתא שמן ויש בה ריח טוב ומין תמרים הם לעצמן ע"כ. ושני פירושים הללו נמצאין ג"כ בערוך ע' חן ג' ע"ש ולקוחים הם מליקוטי הגאונים שהובאו בשט"מ לכתובות, ובשט"מ עוד הובאה דעת תלמידי ר' יונה וז"ל תמרא דהינותא י"מ תמרה שלא נתבשלה כל צרכה והרי היא קרובה לבוסר ומתוך שהדבר חמוץ השמש מצטער עכ"ל. נשמע מזה שהיה לפני תלמידי ר' יונה גם גי' דְהינותא וזה עולה יפה לפי פירושנו תמרה בעלת ריח טוב, רק תלמידי ר' יונה הבינו כי הוא כמו דאהינא שהוא תואר לתמרים עיי"ע אהן, ובעיקר הפי' נוכל להחזיק גם בו ומצאתי ראיה ניכחת מסיום הגמ' בכתובי' שם: כללא דמילתא כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא ע"כ. וא"כ בין לפירושנו שהוראת דהינותא (דהינוניתא) בעלת ריח טוב בין לפירו' תלמ' ר' יונ' שענינו בסר וקיוה הכל נכון, והבוחר יבחר] —

דְּו (= דְּוִי) sehen, blicken פי' בלש' סאנסקר' dhi, בל"פ הישנה di, בהוצואריש דִּיתַן, בל"פ החדש' ܢܓܕܢ בל"י θεά-ομαι, בל"ר tue-or ראה

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בש"ס ובילק' יהושע רמז ד' אבל בכ"י ה"ב ובדפ"ע דיהנא וכ"ת בתנחומה וירא רסי' י"א וילק' דברי' רמז תת"א ובחידו' להרי"ן מיגש לשבועות, ובכ"י ר"ח לשבועו' בט"ס דאהינא וצ"ל דהינא אבל גי' דהינא עדיף כי כ"ה בל"ס וערבי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ובשאר כ"י ודפ"ע נשמט וכן הוא אמת כי בל"ע ܕܗܢ פי' שמן וכן ܕܗܢܐ פי' ריח טוב. והמפרש בילק' דברים הנ"ל העתיק דברי רבינו אבל שם נ"ב בט"ס נקרא דורין וצ"ל דוהן. ורש"י פי' בט"ב טעם ודעת אם נגעת במשוח בשמן תהא גם אתה משוח בנגיעתו כלומר פרת ופי' ומלת ואידהן הוא ממש בל"ע ܐܕܗܢ (בנין שמיני) פי' משוח בשמן. ור"ח בכ"י שם (דף ס"ב בקובץ כ"י אנגייליקא A. 2. 10) פי' רק לפי ענינו וז"ל כיון שנעשה פרת גבול א"י נקרא הנהר הגדול ע"כ, וכן בחידו' ן' מיגש. וקרוב למשל המוני זה א"י בילק' משלי רמז תתקי"ן הולך את חכמים יחכם (משלי י"ג, כ') משל למי שנכנס לחנותו של בושם אע"פ שאינו מוכר ולוקח כלל יצא וריחו וריח בגדיו מבוסמים כל היום כולו וכו'. [3]) כ"ה רק בכ"י ל"ד ובדפ"ר, אבל חסר התרג': לא דהינתא על מדבחי.

והביט. עיי' מ"ש פערלעס עט"ש י"ט) בס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ה.) רבא חזייה לאביי דקא דוי למזרח [1]). ובפ"ק דכריתות בסוף הלכה המפטם את השמן (כריתו' ו'.) וכי יתביתון קמי רביכון דוו לפומיה [2]) דרביכון דכתיב (ישעי' ל', כ') והיו עיניך רואות את מוריך. בר"ג דמסכת תמיד (כ"ו:) אמר אביי כיון דגבי הדדי הוו קיימי סגי להו בחד שומר דוי להכא ודוי להכא. פי' דוי חזי. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת נ"ג סע"ב כי דוו ופירש"י לנכון מביטין כאן וכאן, ובח" המאירי הגי' כדובי וכ"ה בכ"י א"פ וט"ס היא ובעל ד"ס שם צד נ"ד, הביאו מבלי שהעיר כי ט"ס היא. ובע' זקף הביא רבינו מברכו' נ"ה: לפי גי' כ"י ה"ב (ונדו:) ולדוי פי' ויביט, ועוד בע' הנ"ל כפי גי' דפ"ר ודפ' ויניצ' הרצ"א ואי דחיל מעינא בישא דיליה לידוי אטרפא דנחיריה דשמאליה פי' ואם מתירא מעין של עצמו יביט בצד חוטמו השמאלי. ובדפ"ר חסרה תחילת המאמר ובשדפ"ע במקום לידוי הגי' ליחזי וכ"ה בנוסחאותינו וכ"ה בב"נ, ובכ"י פ' ניחזי ובעל ד"ס ברכו' צד קנ"ב, לא העיר על גי' רבינו הנכונה, ועוד עיי"ע אַדַן מ"ש בענין אודייני ב"ב קמ"ד. לשיטת התוספות] —

דו (=דְּוָה=דְּוָא, דְּוִי פי' חלה ובהשאילה מְעֻגם ומְצֻער בל"ס דְּוָא ובל"ע دوى، داء، دوا sich übel befinden, siechen) בחלק בגמ' ר"ע אומר (סנהדר' ק':) לא תיעול דויה על לבך דגברין גיברין קטיל דויה הא שלמה נמי אמ' (משלי י"ב, כ"ה) דאגה בלב איש ישחנה [3]). ובפ' החולץ בגמ' המחזיר גרושתו (יבמי מ"ז.) ישראל בזמן הזה דווים דחופים [4]). ובפ' המפלת בגמ' המפלת מין בהמה (נדה כ"ג:) [5]) כי הוא ראשית אנו (דברים כ"א, י"ז) מי שלבו דוה עליו יצא זה שאין לבו דוה עליו. וכאבות בפ' רבי אומ' (פ"ב מ"ז) מרבה בשר מרבה רימה מרבה נכסים מרבה דוון. (א"ב דאבה כתיב) [6]). ובפ' אלו טרפות [בגמ'] נפלה מן הגג (חולי' נ"א. ועיי"ע צמר ה') אע"ג דמדוו וקיימי [7]). פי' תרג' יגון (בראשי' מ"ב ל"ח; תהילי' ל"א י"א) דוונא. כגון [וכל לבב דוי (ישעי' א', ה'). *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ושם חסרו תיבות תרג' יגון דוונא. ואי' בדפ' וויניצ' ושם הפסוק לבי דוי (והוא בירמי' ח', י"ח). והנִפעל בפסיקתא דר"כ (צד צ"ו.) מה באתם לשמות על אותו האיש שנִדְוָה, ובתנחומ' וילק' ראה הובא מר"ש באבער שם הערה ט"ז הגי' שנדוה והוא מלש' ינדוהו (איוב י"ה, י"ח). ובהפעִיל: בירו' ר"ה פ"א דנ"ז סע"ב עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה (דברי' י"א, י"ב) . . מרשית כתיב . . מדוה לה בראשה ויהב לה אחרית טבא בסיפא. ונראה ברור כי דורש מֵרֵשִׁית כמו מַרְשִׁית מלש רָשׁ, עני וענינו כיון שהם עניי ושפלי רוח ולבם נכנע בר"ה זה גורם להם אחרית טובה ועיי' בקרבן העדה שם. ובבבלי ר"ה ט"ז רע"ב ד"ה שרשה פירש"י כמו כן וז"ל שישראל עושין עצמן רשין בר"ה וכו' ע"ש ומן התימה שנעלם זה מעיני החכם בעל ד"ס לר"ה צד ט"ו אות י' ע"ש בסוף ההערה. — והשם מַדוה עיי"ע בע' דוה] —

* 1 דו (כמו זו בלש' עברי dieser, jener) ירו' נזיר ספ"ד דנ"ג ע"ג לא דו מודו לדו ולא דו מודו לדו.

* 2 דו (בל"ע ذو כינוי המשך: אשר welcher, e, es) הרבה מצויה בירו' עיי' ירו' פאה פ"א דט"ו. וט"ו: ירו' שבת רפי"ט דט"ז ע"ד, ירו' שביעי' פ"ח דל"ח: דו אמר, ירו' עירו' פ"א די"ט. ושם פ"ז דכ"ד רע"א, ירו' דמאי רפ"ג דכ"ג: ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג, ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג בגין דו בעה מלפה בנתיה, שם פ"ה די"ט: דו אמר כיון שאדם מבקיר וכו'. ושם פ"ז ד"כ. וירו' סנהדר' פ"א די"ט, דו דרש. ירו' פסחי' פ"א דכ"ח. דו שמע דאמר. ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד דו חשש. ירו' תמור' פ"א ד"מ ע"ב כד דו חלום. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט, מן דו ישפר כרייה, ירו' סוכ' פ"א

[1]) וכ"ה בש"ס דפ' שונצי' ובכ"י מ' דוי ודווי עיי' ד"ס שבת צד ל"ז. ובנו"ג דאוי אבל המפרש לתמיד כ"ו: גרס לנכון בשבת כגי' רבינו. [2]) בנו"ג חזו לפומי. [3]) בנו"ג דויא. [4]) בנו"ג דוויים דחופים סחופים וכו' ובע' פרן ז' הביא רבינו מב"ר פס"א [פ"ס] דווין ושיפווין היו ולפנינו אי' שם דווים ושפופים. ובע' מפרים הביא מב"ר (פע"ה) [צ"ל פע"א והוא לפנינו פ"ע בסוף] דוויים וכפויים. ולפנינו: דוים וסגופים. ובב"ר ר"פ פ"ח דווים וסכופים וצ"ל וסגופים וכ"ה לנכון בדפ' האחרונים ועיי' מ"כ שם. [5]) ובילק' כי תצא ר' רמז תתקכ"ט באריכות קצת יותר. [6]) בנו"ג דאגה, אבל ראיתי במגן אבות לרי"ש בר צמח דוראן שכתב בפירושו למשנה הלז וז"ל: מרבה דאוון כך הנוסחא בספר רבינו משה ז"ל ובספר צרפתים וכ"ה במשניות שלנו והוא לשון דאגה כמ' דאגה ודאבון בבי"ת והבית והו"ו מתחלפין כמו גווית גביה עכ"ל. ופליאה שלא העיר כי דוה בעצמו הוא מל"מ עיי' אוצרי המלין. וכנ"ה בדרז"ל ברכו' ט"ז סע"ב ר' חייא בתר דמצלי אמר. . ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. קידושי' פ"א: על דבר זה ידוו כל הדווים. ונזי' כ"ג. (עיי"ע חוא) על דבר זה ידוו הדווים, בילק' תהלי' ר' רמז תשמ"א דוה הוא. . נעשה דוי בעיני וכו'. [7]) וכ"ה בע' צמר ה' אבל בנו"ג מידיו והוא בנין אתפְּעֶל.

דנ"כ: דו יליף לה . . דו מדמי לה. ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ב עד דו פתח עד דו טרק רהמוי קריבין. ירו' גיטין פ"ט ד"נ ע"ג ולית בר נש אמר אפילו אלא דו מודה על קדמייתא.

* 3 דו פי' שנים עיי"ע דְיוּ.

דָוִד (דָּוִיד der König David) מלך ישראל חי וקים בגמ' דפרק אם אינן מכירין (ר"ה כ"ה.) פי' מלכות בית דוד נמשלה לירח [1]) שנאמ' (תהלי' פ"ט, ל"ח) כירח יכון עולם [2]) כלומ' נתקייָמה ראיית הלבנה בעולם [3]). דוד העמיד תרי"ג מצוות על י"א, בס"ג דאלו הן הלוקין. *[אחי"ה כוגת רבינו על מכות כ"ד רע"א וכ"ה בילק' מיכה ר' רמז תקנ"ו. וראיתי תועלת לרשום בזה גם יתר דרוש רז"ל על דוד עיי' במקומות אלה: ברכו' ג': ז': י'. כ"ח. ל':. מ"ח:. נ"ה:. נ"ז רע"ב. ס"ב: ס"ד.; שבת ל'. ל': נ"ו. קנ"א:; עירו' כ"א. נ"ג סע"א.; פסחי' ד' רע"ב קי"ז. קי"ט סע"א; חגיג' י"ב: י"ד.; מ"ק ט"ז:; ר"ה י"ח סע"א; תעני' ט"ו סע"א. כ"ז.; יומ' כ"ב: ע"ב: ע"ח רע"א; סוכ' כ"ו רע"ב. נ"ג סע"א; מגיל' י"א. י"ב: י"ד. יבמו' ע"ז. ע"ח סע"א; קידושי' ע"ו סע"ב; סוט' ט'. י': י"א סע"ב ל"ה סע"א. מ' סע"א. מ"ח: מ"ט רע"א; ב"מ נ"ט רע"א; ב"ב י"ד סע"ב. י"ז רע"א צ"א:; ע"ז מ"ד סע"א; סנהד' כ'. מ"ח: מ"ט. צ"ה. צ"ח סע"ב (עתיד הקב"ה להעמיד להם דוד אחר עיי"ע קסר). ק"ב: ק"ג:. ק"ה רע"א. ק"ז. ק"י.; מכות ו' סע"א; חולין פ"ט. מנחו' מ"ג: בכורו' ל"א: ב"ר פ' כ"ה. כ"ט. ל"ב. ל"ה. ל"ט. מ"ד. נ'. נ"ג. נ"ט. ע"ג. ע"ד. ע"ה. ע"ח. פ"ב. פ"ד. פ"ח. צ"ד. צ"ו. צ"ח. צ"ט. שמ"ר פ' א'. ב'. י"ט. כ"ה. ל'. ל"א. מ'. מ"ג; ויק"ר פ' א'. ה' ז'. ח'. י"ג. כ'. כ"א. כ"ד. כ"ו כ"ז. כ"ח. ל'. ל"א. ל"ב. ל"ה; במדב"ר פ' ב'. ג' ד'. ח' י'. י"ב. י"ג. י"ד. ט"ו. י"ח. כ'; דב"ר פ' א'. ב'. ה'. ט'] —

דְוָה (ר"ל טרוה Menstruationsblut פי' דם נדה ע"ש שהאשה מרגישה כובד הראש וכאב האיברים) בר"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"א: וכן מכות י"ד:) מנין שאין האשה טמאה עד שיצא טרוה דרך ערותה שנאמ' (ויקר' כ' י"ח) ואיש אשר ישכב את אשה דוה. *[אחי"ה והשם דוּהִי Menstruirende אי' בירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד אייתון ליה מן זכרותיה דדוהי' ולא אִישתה פי' מן מקור מעיין של דם נדה. ופני משה פי' בענין אחר; ובירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד בט"ס מן יכרותא דדירי ושתה. ובדפ' זיטאמ' הגי' מן זכרותה דדורי וצ"ל דדוהי] —

* דוּךְ, דוּכָן עיי"ע דךְ וע' דכן.

דוּל (= דָּלָא, דְּלִי בל"ע دلى שאב מים schöpfen) כפ' השותפין בגמ' כופין אותו לבנות לעיר וכו' (ב"ב ח'.) ודילמא לא מדויל אי מדויל מדויל ואי לא מדויל מהדרינן ליה ניהלייהו [4]) [פי' אי מדויל] זכות להן וזכין אדם שלא בפניו. [פי' ואי לא מדויל] וחוב הוא להן ואין חבין לו לאדם שלא בפניו דקטנים נינהו וכשלא בפניו דמי [5]). ובגמ' ולא את השדה (ב"ב י"ב:) זמנין דהאי מדויל והאי לא מדויל. פי' מזה דולין ומזה אין דולין מים שמתיבש.

דַוולָא (כל"ע دوالى מהיחיד دالية ארץ שצריכין להשקותה ע"י דלי Stück Feld, welches mittelst Wassereimers berieselt werden muss) א"ר נחמן בדלי יומי (ב"ב י"ב.). פי' שמשקין אותה בדלי בענן לכל אחד ארץ שדולין לה יום אחד כרב נחמן. *[אחי"ה כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס לכל אחד ואחד. וכגי' רבינו הובא לנכון בתוספ' ב"ב ד"ה דוולא בשם ר"ח וכל הערך נעתק מפי' ר"ח. ובתוספ' צ"ל בענן לכל כמו שהעיר כבר בעל הגליון שם מבלי שהזכיר את הערוך. והתוספ' חולקין על פי' ר"ח שהיא ג"כ דעת רבינו ומסכימים עם רש"י וכפירש"י עולה הסוגי' גם בפי' רגמ"ה כ"י לב"כ שאי' שם וז"ל: דוולא כלומ' אם יש להם לחלוק שדה כור שצריך להשקותו בכל שעה מאריתא דדלאי כלומ' בכמה יש בה באותה שדה דין חלוקה אמר רב יוסף בכלו יומא אם יש באותה חלוקה שדה שיעור שהפועל יש לו מלאכה כל היום לדלות מן המים ולהשקותו לכל חלק וחלק יחלוקו ואם לאו לא יחלוקו שלא ימצא אדם שישכור לו לחצי היום ונמצא שמפסיד עכ"ל. ותיבות מאריתא

[1]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו וכ"ה בחי' הריטב"א בשם הערוך. [2]) בדפ' ווניצי' בט"ס לעולם. [3]) הפי' הזה הובא מהריטב"א בחי' לר"ה בשם הערוך והפסוק מתהלי' הביא גם רש"י לפירש הענין. ומאמר דוד מלך ישראל חי וקים מתנגד למה שכתוב בספריהם (ומתתיהו כ', ל'. ל"א וזולתו) כמו שהעיר לנכון החי' לעווי בעמת"ל ע' דוד. [4]) בנו"ג ודילמא לא מידויל א"ל משקל שקילנא מינייהו אי מידויל מידויל ואי לא מהדרנא ליה ניהלייהו. ומתוך פי' של שט"מ לב"ב מוכח שלפניו היתה ג"כ גי' רבינו ואי לא מדויל מהדרינן וכו'. [5]) כ"ה בכ"י פריז. ומ"ש בין שני קוים הוא להטעים את הענין.

דדלאי לא זכיתי להבין ובגמ' לְיי אבל הפי' בכמה יש וכ' אי' ג"כ בשט"מ לב"ב. ותיבת בכלו יומ' אולי ט"ס במקום בדלו, אבל בכ"י ו"ו אי' ג"כ בכלי במקום בדלי של דפוסים בכאן ובע' דל (לפי כ"י ו"ו ול"ד אבל בדפוסי ערוך אי' שם ערך בפני עצמו כסדר דוולא וט"ס הוא]— (א"ב תרג' כמר מדלי (ישעי' מ', ט"ו) כטיפא מדוול). *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן ובנו"ג בט"ס מידול. ודע"כי ענין דוולא בע' שלנו הוא כפירוש רבינו וכר סמכו ר"ח כמו שאמרנו בתהלת ערך זה. אבל מה שענינו דְלִי עיי"ע דל ג'] —

* דְוִיל (בל"ע زول השתדל לעשות דבר מה והתעסק בו an etwas arbeiten, sich mit etwas beschäftigen) פסחי' כ"ה. מדויל ידיה משתלים פי' מאותו דבר שהתעסק בו משתלם לו ויטול שכרו. ורבינו הביאו בע' סדן א' וגרס מדוויל ופירושו רק לפי ענינו ולא לפי הוראת המלה ורש"י פי' בענין אחר ע"ש. ולא זכיתי למצוא סיוע לפירושו מהוראת המלה. ומזה הענין לא תדויל ביבמו' ס"ג. לפי גי' רבינו בע' דל האחרון ע"ש.

* דְוִיל פי' שם מקום בנדה כ"ו: רב יוסף בריה דרב מנשיה מדויל וכ"ה בכתוב' ס"ה. גיטין פ"א. וקידו' ע"ט: ושם הגי' מדוויל.

* דוללא, דווללא עיי"ע דל האחרון.

* דולפקי, דלובקי עיי"ע דלפק.

* דון, דונגר ט"ס עיי"ע רז. וע' רנגר שצ"ל רוזגר עיי"ע.

* דופורין עיי"ע דפר.

דוין עיי"ע.

דוקא, דווקנא עיי"ע דק.

דַוּוֹר (א') בל"פ ﺩﻭﺭ בשורת ענינים בכתב ע"י ציר משולח Ueberbringung schriftlicher Nachrichten. ב') בל"פ שופט עיי' בסמוך בפנים) כפ' הגוזל ומאכיל בגמ' אין פורטין (ב"ק קי"ד רע"א) אבל כי דוור לא [1]). וכפ' אין מעמידין בגמ' בת ישראל לא תניק (ע"ז כ"ו סע"א) אי בדברא הוא יכיל למימר נקיט לי זימנא לבי דוור [2]). ובס"ג דפ"ק דשבת (י"ט.) לא קשיא הא דקביע דוור במתא הא דלא קביע דוור במתא [3]). פי' שוטר ששולה אליו האיגרות [4]). פ"א איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכיר ומשלח כל איגרת למי שנשתלחה לו. *[אחי"ה ולכאורה שני פירושי רבינו הללו סובבים והולכין לציון האחרון דשבת ושם באמת קרוב הענין כן מדי דברו הש"ס מהא דאין משלחין איגרות ביד נכרי ע"ש. וכן פירש"י בי דואר: שלטון העיר ולו רגילין לשלוח אגרות ע"כ וכ"ה בה"ג קא ס"ד דהא איגרת לבי דואר שדרה וכיון דלא משכח לה לדואר במתא אזל בתריה למתא אחריתי ע"כ וכפ"א דרבינו אי' ברי"ף אות באות וכ"ה ברא"ש. וכ"ה ברמב"ם בפ"ו מהלכו' שבת הל"כ: אם יש במדינה אדם קבוע שהוא מקבץ האגרות ושולח אותם לכל מדינה ומדינה עם שלוחיו וכו'. איברא לא נתברר אם דעת רבינו גם בשני ציונים הראשונים כי דואר (דוור, בי דוור) ענינו ממונה על האגרות ומשלחן הוא. ובהיפך הדעת נוטה כי בשני ציונים הראשונים כנים דברי רש"י שפי' שלטון, ויותר מכוון לדעתי לפרשו ע"י שופט כי טעם המלה כן בל"פ ﺩﺍﻭﺭ והוא קצור מן ﺩﺍﺩﻭﺭ פי' נושא משפט מחוקק ושופט והוא דתבר של מקרא. ועיי' עוד ע' דביר ב'. וא"כ עיקר כתיבת המלה דַאוַר תחת דואר. ומאוד נכון פי' כ"י ר"ח לע"ז הנ"ל (קובץ כ"י אנגייליקא A. 2. 10 דף ט"ז) שכתב בזה"ל: אי נמי נקיטא לי זימנא לבי דוור כלומ' קבע לי זמן השופט שאם לא אבוא יחתוך עלי הדין ואני רץ לומר הנה באתי עכ"ל. וזו ראיה מופתית לגזרת המלה מלש' פרסי כמו שנסה חילו כבר בזה הח' פליישער בהוספות לעמת"ל ללעווי . . ועיי' עוד מ"ש פערלעס בעט"ש צד קי"ט. אבל מ"ש שם כי בי דואר הוא שבוש מן ברדואר בל"ר veredarius Postreiter אינו מוכרח כי מלבד שמלה ההיא נכתבה אצל רבז"ל בלדר (עי"ש) מלת דוור בענין ציר איגרות ג"כ מל"פ מחצבה כמו שכתבתי בערך זה בתחלה. וסעד לדברי כי בתנחומ' ס"פ עקב חסר' כלל מלת בי לפני דאור ואי' שם: משל להד"ר לדואר שהיה מהלך ופרוזדוגייא (צ"ל

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע חוץ כדפ"ר שגרס כי דואר וכ"ה בנסחאותינו בי דוואר, אבל בסמוך פעמים גם בדפ"ר בי דוואר. [2]) כה"ג בכ"י ו"ו א, וכי ושיעורו אם היה בשדה (עיי"ע דבר) וראה את רועה בהמה דקה לא הוצרך להעלותו ויכול להתנצל עצמו בתואנה הלז. ובכ"י ה"ב בט"ס אי בדרא, ובדפ"ר ופיזי אי ברניא. ובשדפ"ע הגיהו עפ"י נוסח הש"ס כזה: א"ל אביי יכול לומר לו קאי ברי אאיגרא אי נמי נקיט לי זימנא לבי דוור. ובנו"ג לבי דואר וכ"ה בריף וברא"ש. [3]) בנו"ג בי דואר וכה"ג דואר ופעם אחת בי דואר ובכ"י מ' ובראש דוואר. [4]) בכ"י ה"ב ששוטר אליו האיגרות והיטב העיר הי' באמבערגער בהגיון שלמה י"ב שצ"ל ששורר מן שרר פי' שלח.

פרוזדוגמא = πρόσταγμα = ציווי) בידו להכנים במדינה ועבר בתוך הנהר ונפלו הכתבים לתוך המים מה עשה אותו הדואר וכו'. נשמע מזה כי ציר נושא אגרות נקרא דואר או יותר טוב דַוָּר = דוור וגם נוכל לגזרה מל"ע دور פי' חג חוגה Kreiszieher והולך וסובב אל אשר שמה הרוח ללכת. והפָעל דוורוה הובא בב"ק צ"ב: וב"מ ק"ז: בע' דר ג' בשם פי' הגאונים ע"ש מ"ש. — וכנ"ה בענין הוראת שופט בגיטי' נ"ח: כיון דאיכא בי דוואר ולא אזיל קביל אימא אחולי אחיל. וגם כאן יותר טוב שנגרוס בי דאוור פי' בית השופט והיינו בית דין. והח' לעווי הביא בע' זה גם הדבור מיומ', פ"ב: סנהד' ע"ד. פסחי' כ"ה: אמר לי מרי דוראי. ופרשו אדון של בית דיני ואמת כי כ"ה בנוסחאות ובקצת כ"י ערוך בע' מר ב'. אבל בדפ"ר וניצ' הגי' מרי דודאי ופי' רבינו שלטון של כפר שלי וגי' רבינו נתאמתה ג"כ ע"י גי' כ"י ש"ס ליומ' פסחי' וסנהד' שגרסו דודאי וכ"ה בפיסקי רי"ד ליומ' עיי' ד"ס ליומ' קל"ה: וזה נ"ל עיקר וכ"ה בכ"י ק"ט בע' מר ב' וגוזר אני עליו שהוא בלש' רעין פרסי (Keilinschrift) daijus, daijos פי' מחוז Provinz עיי' מ"ע דמ"ג חכ"ד ד"כ וזה מ"ש רבינו פי' שלטון של כפר שלי וכן רש"י מושל עירי, אדון עירי. מזה תדין טעיותיו של רמ"ל שהביא מרי דוראי בלי היכר סימן בסיום הערך דוור ורומז על רש"י כאילו רבינו הוציא מילין ובענין גזרה צוה לעיין בע' דאר (והראהו את הדואר שמ"ר פט"ו! וכן לא יעשה]—

* דּוּר, דּוּרָא עיי"ע דּר.

* דּוּשׁ עיי"ע דּשׁ.

דַּוְוֹשׁ (צ"ל רווש פי' בל"פ رَوِش הילוך ומנהג (Gang, Gewohnheit בפ' היה קורא בתורה בגמ' קרא וטעה (ברכו' ט"ז.) אבל פתח בלמען ירבו ימיכם דוושיה נקיט. פי' הילוכו ומנהגו וסידורו נקט. *[אחי"ה בנו"ג סרכיה נקיט וכ"ה בכ"י מ' סירכיה נקטיה ובכ"י ו"ו אי' פי' . . וסירוכיה נקט ובעה"ק בט"ם וסיעתו. אבל כגי' רבינ' הובא ג"כ בב"ק קט"ז: מהו דתימא דוושיה נקיט ואזיל. אבל גם כאן צ"ל רוושיה והוא ל"פ הרשומה וכבר תקן כן לנכון פערלעס בעט"ש צד י' ועיי' עוד ע' אריש. ובעל כ"כ המשביר ולעווי גזרו עליו שהוא משרש דוש פי' דרך. ועוד נלע"ד כי אולי יש לקיים הגי' דוושיה והוא ל"פ رَوِيدَن פי' הלך ובא ובפרט למטרה]—

דּוּת (= חֲדוּת בל"ס חֲדוּתָא בית אוצר לכרי של תבואה Schüttboden für Getreide) בר"ה פ' ראוהו (כ"ז: וכ"ח.) התוקע לתוך הבור או לתוך הדות. ובפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ד.) ולא את הדות. ובתנור כפ"ה בכלים (מ"ו) נתנו על פי הבור או על פי הדות. ובאהילות בפי"א (מ"ח) החדות [1] שבבית והמנורה בתוכו. במשנה [2] כולם כתובין חדות. פי' בגמ' דהמוכר (ב"ב שם) היינו בור היינו דות אלא שהבור בחפירה והדות בבנין. *[אחי"ה ודע כי בנו"ג במקומות הנ"ל מלבד באהילות בה"א הדות וכ"ה בשבת קכ"ה. כלים פ"ז מ"א, אהלות פ"ה מ"ו ותוספת'! פסחי' רפ"א ותוספת' כלים ב"ק פ"ד. ובתוספת'א הילו' פי"ב הדות שבבית. ושם נסר שהוא נתון ע"פ הדות, ושם כותלי הדות. ושם: בין בבית בין בדות. תוספתא כלים פ"ג נשבר הדות וצ"ל חדות כמו שאוכיח בעה"י בע' חדות. אבל באהלות פי"א מ"ח ומ"ט הגי' בחי"ת וכ"ה בירו' בשלשה מקומות כמו שאראך בע' חדות, כי עיקר הגי' בחי"ת והוא ל"ס כמו שכתבתי וכן בל"ע خدة פי' חפירה. והמעתיקים דלא גמרו, השמיטו גם הה"א וכתבו רק דות יען שחשבו כי היא ה"א הידיעה, ובאמת הה"א נשתבש מן חי"ת. ועיי' רא"ג במ"ע דמ"ג חי"ב שס"ז ומה שהשיג לנכון על רימ"ז (ח"ב ע"ח) שגזר המלה מלש' יונית ורו' ἄδυτον hadyt, unterirdischer Raum והאמת כי חדות היא בנין על שטח הארץ כמו שפי' לנכון הרמב"ם בפיה"מ לכלי' פ"ה מ"ו ועיי' לאהלות פ"ה מ"ו רק שהוא ג"כ גרס הדות בה"א וכן הגי' בכ"י ב"ב לרגמ"ה.— בפירוש סד"ט לרה"ג בקשתי המלה ולא מצאתי]—

* דזוד עיי"ע זַוַר ומ"ש.

דָּח (= דּוּח פי' בל"מ רחץ ושטף abspülen, ab-waschen) בתמיד בפ' לא היו כופתין (פ"ד מ"ב דף ל"א.) הכרס [3] מדיחין אותה בבית המדיחים [4]. ובפ"ק דביצה (י"ד:) ומדיח ושולה [5]. ובפ' רביעי במכשירין (פ"ד מ"ג וכ"ה בחולי' ט"ו. ועיי' בשבת י"א.) הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח הרי זה בכי יותן. ובפ"ח במקואות (מ"ה) אם הדיח ידיו במים טהורין ר' שמעון אומ' ירפה [עד] שיבואו בהן המים [6]. פי' אם רחץ גב ידו [7] במים

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ה"ב ובשרפ"ע בט"ס הרות. [2]) ר"ל במשנה דסדר טהרות כמ"ש הר"ש לאהלות שם. [3]) כ"ה בדפ"ר. [4]) בנו"ג בבית המדיחין וכ"ה בדפ' אמש' אבל בדפ' וויג' אי' בבית המדיחה. [5]) בנו"ג אף מדיח וכ"ה בירו' ובמשניות ובאו"ז הלכ' יו"ט סי' ש"מ. [6]) בנו"ג כדי שיבאו בהן המים, ובמשניות: מים; ובירו' חגיגי' פ"א דע"ח רע"ד אי' ר"ש אומר ירפם עד שיבוא בהן המים ומגי' רבינו בסוף הע' נשמע שגי' עד שיבא היתה גם לפניו ולכן השלמתי מלה עד. [7]) וזו כלשון הגמ' בשבת גב היד עיי"ע גב ט', אבל בדפ"ר הגי' גג ידו.

נטהרה אף על גב שלא הגיעו המים לכף ידו, ר' שמעון אומר ירפה כלומ' לא יטהר הכלי עד שירפה ידו ויגיע המים לתוך ידו ולכלי. *[אחי"ה ולרמ"ל יש כאן הוספה בלי היכר שהיא מנופך שלו. ומה שכתב כי כ"ה בל"ע לא דק היטב — וכנ"ה חולי' ח': אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים. ושם ונדיח בו בשר והדר נדיח בו חלבים וכו'. מקואות פ"ז, מ"ג הדיח בו סלי זיתים וכו'. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב סע"ד מלח לשוף ומים לְדִיחַ. ירו' שבת פ"ג ד"ו. מהו להדיח. ב"ר ס"פ פ"ז היה יוצא ומדיח את הכוסות. ובנפעל בקהל"ר פ' טוב שם: שמן טוב נופל על המים ונידות שם טוב נופל על המים ואינו נידוח ובילק' ותנחומ' הגי' נדוח עיי' מ"כ שם. ומבנין הפעיל נבנה השֵם הדחה ברכו' נ"א. הדחה ושטיפה. חולי' ק"ז: הדחה מי לא בעי. ע"ז ס': בהדחה בעלמ' סגי לה. ירו' פסחי' פ"ו דכ"ג: הדחת קרביו] —

דָּח (=דָּחָה, דחי בל"ם וכן בל"ע ‏دحا‏ ענין השלכה והדפה um — wegstossen, um — weg — nachwerfen) בפ"ק דקידושין בהלכה יתירה עליו (קידושי' כ' רע"ב), ובר"ג דפ' בתרא בערכין (ל':) דתנא דבי ר' ישמעאל הואיל והלך זה ונעשה כומר לע"ז דחה אבן אחר הנופל ת"ל גאולה תהיה לו (ויקרי כ"ה, מ"ח) [1]) ובפ' ואילו מגלחין בגמ' הקובר את מתו (מ"ק כ"ב סע"א) על כל המתים כולן מדחה מיטתו ה"ז משובח, כלומ' ממהר לקוברו[2]), ובר"ג דפ' מי שאמר הריני נזיר (ט"ז:) מדחין בה אליבא דבר פרא ורב מתנא[3]), כלומ' זה מדחה קושיא של זה, וזה מדחה קושיא של זה. ובפ' אין סורר ומורה בגמ' הבא במחתרת איתיביה רב חסדא לרב הונא (סנהדרי ע"ב:), ובאהלות פ"ז (מ"ו) יצא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש[4]), פי' אין הורגין את הולד כדי להחיות את אמו. ובויק"ר ואשה כי יזוב זוב דמה פריש' ראשו כתם פז (פי"ט) אתו אמרין ליהויקים נבוכדנצר בעי לך אמר להון אפשר כן אין דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין לנפשכון וממיתין לדידי אמרו לו לא כך עשו זקניך בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה (ש"ב כ', כ"א). *[אחי"ה בויק"ר ובב"ר ספצ"ד אי' בקצת שינויים ע"ש — וכנ"ה בסוכ' נ'. במשנ' שאינו דוחה לא את השבת וכו' ושם נ"א. שמחה יתירה נמי דוחה את השבת ע"ש היטב דוגמאות הרבה. פסחי' צ"ה: פסח ראשון דוחה את השבת ודוחה את הטומאה. יומ' ו': טומאת המת דחויה היא בצבור וכו' מ"ק כ"ח. זו היא (בכ"י מ' הרי היא) מיתה דחויה. זבחי' י"ב: מי הוי דחוי או לא הוי דחוי, ושם משום דהוא דחי נפשיה בידים. באתפעֵל שם: דממילא אִידְּחִי, ושם התם גברא אידחי קרבן לא אידחי. חולין פ"ז סע"א הא אידחי ליה. ירו' ברכו' פ"ט די"ב ע"ד לאילו דחית בקנה וכו'. ירו' שבת פ"ג ד"ו. לזה דחיתה בקנה. ירו' סוט' פ"ג די"ט רע"א לזו דחיתה. ירו' סנהד' פ"ח דכ"ו רע"ג כש"כ לפיקוח נפש שידחה את הספק. ירו' דמאי פ"ב דכ"ג רע"א חבר שנעשה גביי דוחין אותו מחבורתו (עיי' בכורו' ל"א.) ירו' שבת ר"פ י"ט דט"ז ע"ד דוחין את השבת. ושם בסוף העמוד ידחה למחר. ירו' שקלי' פ"ד דמ"ז סע"ד חל תשעה באב להיות בשבת ודחינו אותו למוצאי שבת. בנפעל: סנהד' ס"ז. פ"ט: עיר הנדחת. מגילה ה': זבחי' י"ב: הואיל ונדחה ידחה, והקבוץ פסחי' צ"ח. בעלי חיים נדחין. ברכו' ס"ד. הנדחה מפני השעה השעה נדחת מפניו. בהפעיל סנהד' ס"ז. פ"ד. פ"ט סע"ב נביא שהדיח. הָפעל סנהד' קי"א. עד שיודח רובה . . או שהודח מיעוטה. והשֵם דִּחוּי, דִּיחוּי, דְּחִיָּה פסחי' צ"ח. קידוש' ז': דחוי מעיקרא הוי דחוי, ושם יש דחוי בדמים. חולי' פ"ז סע"א אין דיחוי אצל מצות. והקבוץ יומ' ס"ג: לית ליה דחויין. זבחי' י"ב: פתח ר' יוחנן בדחויין — סנהד' מ"ה סע"א וילק' יתרו רמז ר"פ מת בדחייה. וירו' סנהד' פ"ו דכ"ג רע"ג מניין שטעון דחייה שנ' ירה יירה, ומנין שטעון שתי דחיות ת"ל יירה. ירו' שבת רפי"ט דט"ז ע"ד ידי שעיקר דחייתן שבת. ושם מופשט בסנהד' ע' פ"ט סע"ב וילק' ראה ס' רמז תתפ"ז גמרי הדחה הדחה או ממסית או מנביא שהדית ור"ש גמר הדחה הדחה מנביא וכו'] —

☜ דְּחַד (פי' מְשַׂמֵּחַ erfreuen) תרג' ירוש' [א'] הענק תעניק לו (דברי' ט"ו, י"ד) מַדְחֲדָא תדחדון ליה). *[אחי"ה עיקר מקומו בע' חדי פי' בל"ס שמח וכן בל"מ חָדָה (gaudeo) ומהשורש חדי נבנה [אִ]דְחַד והוא אתפעֵל ואל"ף נשמטה מראש. ונראה בעליל כי התרגום הבין הענק תעניק כמו הענג תעניג כלומ' שַׂמֵּחַ תשמח] —

☜ דְּחֵוָן (לדעת ר"ב כמו חֶדְוָה ולי נראה כי הוא שולחן Tisch) בדניאל (ו', י"ט)

[1]) בקידו' הגי' דתניא דבי ר"י וכו' אימא לירתי וכו' אבל ברש"י הגי' דוחת אבן וכו' וחסר אימא. ובערכי' ותנא וכו' אירחת וכו'. [2]) וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י למ"ק שם ממהר להוציאו. [3]) בנו"ג כדהוינן בה. [4]) וכ"ה בירו' שבת פי"ד די"ד סע"ד.

ודחון לא הנעיל קדמוהי. פי' כלי שמחה). *[אחי"ה גם הפירוש המיוחס לרס"ג כתב בדניאל שם ודחון ומזמרים בכנורות ובנבלים וכו' ודחון כמו וחדון תיבה הפוכה עכ"ל. וגם ראב"ע פי' שם ודחון נגינות ושירות. וקרוב לזה פי' הרד"ק בשם י"מ בסוף השרשים ע"ש. אבל לפע"ד היותר טוב הוא המיוחס לפירש"י בדניאל וז"ל: ודחון ושלחן במשנה כך פתר דונש לא הכניסו לפניו שלחן לאכול ע"כ. וכתב הגרי"ב בהפשב"ע ח"א צד מ' וז"ל והנה מ"ש רש"י במשנה לא ידענא פירושו. ואולי צ"ל במשתה וכו' עכ"ל. אבל אין ספק אצלי כי כונת רש"י במלת משנה על התוספתא. וידוע הוא כי בבבלי נקראת התוספתא: מתניתא. ובירושלמי נקראת התוספתא אם הכונה על איזה מאמר שלה: משנה (עיי' ד"מ למהרז"ף צד ש"ז) וראיה נוכחת להשערתנו זו ממה שכתב הרד"ק בסוף השרשים בפי' דניאל וז"ל ודחון . . ושלחן ובתוספתא הדחוונות של בעלי בתים פירוש שולחנות עכ"ל. אחר חיפוש גדול מצאתי מקור זה הציון והוא בתוספתא כלים ב"מ רפ"ה וז"ל הרחזיונות שבטרקלין בעלי בתים האוכלים עליהם וכו' טמאין מפני שהן כטבלה ע"כ ובכ"י וויען של תוספתא הגי' הרחוינות (ובכ"י אירפורט הרחוינית) אבל ר' וד' יו"ד וו"ו מתחלפות ונשתבשות לפעמים ואם כן ברור כשמש שעיקר הגי' כמסורת של רד"ק ומלת הדחוונות הוא ממש כמו הקבוץ ארמי דַּחֲוָן וענינו שלחן מל"ע ܕܚܐ, ܕܚܘ = طح, طحى פי' פשט ומתח ausbreiten, ausspannen כמו שלחן נגזר מפעל שלח עיי' גיזיניאוס תיזוירוס ע' שלחן וכן בל"י τανύειν τράπεζαν פי' מתח וערך השולחן. ועל פשר זה מורה התוספתא הנ"ל באצבע באמרו: האוכלים עליהם וזה מה שסיים: מפני שהן כטבלה והוא ל"ר Tafel, tabula. והגזרה מל"ע ܕܚܐ ראיתי אחר זמן גם בהוספות של הבלשן הגדול פליישער לעמת"ל ללעווי ח"א צד תמ"א. ובוקסטארף בעמת"ל שלו הבדיל בטעות בין דחון של דניאל ובין דחוונות (אשר מקורו לא הערה וכן נעלם מיתר מערכי אוצ"מ). וגם הפשיט' העתיקה דחון ע"י מאכולתא והואולגאטא cibus וכמו כן העתקת תודוס (Theodot.) ἐσθίματα פי' מאכל; והעתקת יוני וויניציא τραπέζον פי' שולחן ועוד עיי"ע טות]—

☞ דְּחַךְ (lachen, spotten) תרג' למסת נקים ילעג (איוב ט', כ"ג) ידחך ענינו כמו דהך). *[אחי"ה וגזעו גחך, וגימ"ל נוספת משרש חך וממנו צחק, שחק וכן בלא"ר דחך דהך בהוספת ד' לשורש. והראיה לחילופי דחך עם חך (חוך) מפסיקת' דר"כ ויהי בשלח דצ"ג: וחמא לאינתתיה דהיא דחכא ובכיית אמר לה חייך דאנא ידע למה רחכת ולמה בכיית, דחכת דאמרת וכו' ותמורת זה בקהל"ר פ' תן חלק הגי' חמיתיה איתתיה וחייכת ובכית וכו'. וכנ"ה בב"ר פע"ט חמתיה חד כותי עמא דארעא אמר לית אנא אזיל ומְדַחֵךְ בהדין סבא דיהודאי, ובקהל"ר פ' עת ללדת: אשכחון קל טלייה קיימין מדחכין קומי חדא דרתא. והשם דְּחוֹכָא: בע' חך ב' הביא רבינו לפי גי' כ"י ל"ד וז"ל בויק"ר בריש אחרי מות (פ"כ) ובפסיקתא דאחרי מות (צד קס"ט:) לשחוק אמרתי מהולל (קהל' ב', ב') הן דדהוכא מערבב מה חדוותא עבדא. ס"א הן דגוחכא מערבב וכו' ע"כ. ובדפ"ע נשמט הציון מפסיקתא דאחרי מות, ולפנינו הגי' הן דרחבה מעורבב וכבר הגיה הרב החכם ר' שלמה באבער שצ"ל דחוכא וכ"ה בט"ס בקהל"ר פ' לשחוק: דדהיבא וכבר הגיה מהר"ם שצ"ל דדחיכא ובויק"ר שם אי' אם הדין דחוכא מעורב [וצ"ל מעורבב] מה חדוותא מהניא. ובדפ"ר ע' חך ב' אי' בט"ס הן דד חוכותא וצ"ל הן דדחוכא, ובשדפ"ע הן דחוכא, ועוד עיי"ע דהך ומ"ש] —

דְּחַל (פי' ירא וממנו השם דַּחְלוּלָא פי' בל"ס צורת אדם להפחיד בני אדם בלילה nächtliches Gespenst ובדרז"ל להפחיד העופות (Vogelscheuche ובס"ג דפ' לא יחפור (ב"ב כ"ז סע"ב) זמנין [1] מייתי עורב טומאה ושדי התם וסגיא בדחלולי בעלמא קמ"ל. פי' לשון יראה כמו כי ירא אלהים אתה (בראשי' כ"ב, י"ב) [תרג'] ארי דחלא דה' את כגון שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנדת אותם הרוח יפחדו העופות ויברחו. *[אחי"ה זה הפי' שייך לר"ח כנראה מהתוספ' ב"ב שם ד"ה בדחלולי וכן הביאו השט"מ לב"ב שם בשם הרשב"א וכן פי' ן' מיגש ז"ל בדחלולי בעלמא סגי לן שהיא צורה שעושים אותה לעופות כדי שיראו ויברחו עיי' בשט"מ שם ועוד כתב שם ורש"י ז"ל פי' בדחלולא מלש' חלל ה' ואינו מחוור דלא הל"ל בדחלולי אלא בחלולי ע"כ ולפנינו ברש"י ליתא, ועיי' שם פירושו. והוא עולה בקנה אחד עם פי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל: בדחלולי בעלמא סגי: כלומ' שיקצץ סככי הענפים ונקלוש אותם כדי שיהא חלול באויר כדי שלא יהא בכל האילן מקום עבה שיכול לעכב עליו הטומאה וכשתפול לארץ

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ופיז' וכן נראה מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דילמא וכ"ה בדפ"ע החדשים.

שלא תהא כנגדה על גבה שום סכך ובכך סגי קמ"ל וכו'. — והשם דְּחַלְתָּא בל"ס דַּחֲלְתָּא פי' יראה ופחד, בירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג אמר לה דלא תימרון בגין דחלתיך עבדית אלא בגין דחלתיה דרחמנא, עיי"ע דלגיה. והתואר דַּחְלוֹנָא (Gottes-fürchtiger) ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו: ר' ינאי מפקד לקריבוי כד תהיון חברין (כה"ג בהרא"פ, ובנו"ג בט"ס חברן) ארע' לא תחכרון (בנו"ג בט"ס תחברון) אלא מן דַּחְלוֹנַיָּא. והפעל: שבת כ"ג: דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן. ושם ל"א: (ג' פעמים) גבר דחיל חטאין. ירו' סוף נזיר דנ"ח ע"א מה הדין ביזרא דחיל מן הדין פרזלא אף הדין סערה דחיל מן הדין פרזלא. ובמדר' שמואל פ"ב הגי' מה הדין סירה לא מידחל אלא מן פרזלא אף הדין שערא לא מידחל אלא מן פרזלא. וזה נ"ל עיקר כי מלבד שסירה ושערה לשון נופל על לשון הוא דורש לשון יראה שכתוב אצל שמיר ושית (ישעי' ז', כ"ה) שהוא סיר דהיינו קוצים ושיעורו כמו שהקוץ אין נופל בו מורא אלא מברזל שקוצץ וכורת אותו כך שער הראש אין לו מורא רק מברזל התער ומספריים שמגלחין בהם את השער. ובילק' שמואל רמז ע"ח הביא בשם מדרש הגי' מה הדין מורא לא מפחדא אלא מפרזלא אף הדין מורא לא מפחדא אלא מפרזלא. ועיי' בספר זית רענן לילק' שם. — ויק"ר פ"ט מה דחיל הדין שליטא. ושם ולית את דחיל מיניה. — פַּעֵל שהש"ר ג', ה' פ' מי זאת מן הדא את מְדַחִיל לי, פי' מן האיש אתה מפחידני ועיי' הדרוש בסוף ע' גין א'. קהל"ר פ' טוב שם: מאן דנכתיה חויא חבלא מדחיל ליה. אִתְפְּעֵל ויק"ר שם כיון דיתבא קמי אִידְּחִילַת מיניה. — דחלת במ"ר פרש' י' עיי' מה שכתבתי בעה"י בסוף ע' דרך ב'] —

* דַּחֲלָוָן (fürchterliche Thiere) תרג' בצבים ובפרדים (ישעי' ס"ו, כ') בדחלוון ובכורנוון. כ"ה לפי גי' המתורגמן וכתב אולי הוא משרש שלפניו, ר"ל מפעל דחל וענינו חיות גדולות ומבהילות. או י"ל כי הוא בהיפוך אותיות דליחוון והוא בל"ע ذلول גמלים גדולים ושמנים, ואולי חשב התרגום כי צב הוא ל"ע ضبّ עדר גמלים. אבל האמת כי הוא שם התוכני לעגלה ולשדות כמו בתים קטנים לנישוא בהם בני אדם בנחת. ועיי' עוד בספר ישרשים לרד"ק ע' צב, ולמטה בערך זווג.

* דּוֹחַן (בל"ע دخن ובל"ס דוּחְנָא שם מין תבואה הנקרא Hirse) ביחזק' ד' ט' ודֹחַן וכסמים ופי' הרד"ק מילי"ו בלעז והוא בלאי"ט miglio, בלשי' פרובינצא mil, בל"ר milium וכן פירש"י לר"ה י"ג: האורז והדוחן והפרגין וכו': מיני קטניות הן דוחן מ י ל י"ו. וכן פירש מלה במלה הר"ש בשביעית פ"ב מ"ז וכמו כן כתב לנכון הרמב"ם שם וז"ל: ודוחן בערבי דכון ובלע"ז מיל. אבל בברכו' ל"ז רע"א פי' רש"י אורז ודוחן כזה"ל אורז. מיל; דוחן פנ"ץ וכתבו התוספות ד"ה רש"י וז"ל רש"י פי' אורז מי"ל וי"מ ריז"ו ולהאי פירוש יש לפרש דדוחן היינו מ"ל עכ"ל, וע"י לע"ז פאני"ץ פירש"י ג"כ ביחזק' שם והוא כל"צ panis בל"ר panicum בלאי"ט panice, Fench, Hirsegras. אבל בפסחי' ל"ה. ר' יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן לא פירש"י כלום. ומן התימה שרבינו בעל הערוך לא הביא מלת דוחן בכל הערוך וגם אורז לא ציין רק אגב גררא הביאו בע' ארזן א' ע"ש. ואין אצלי ספק שנשמט פי' זו המלה מאיזה ערך מערכי חט ה', גלב, דשר, שבל, וכבר הזכרתי במבוא צד XL אות י"ב שלפני המרדכי היה עוד מונח פי' הערוך בענין אורז. וכעת מצאתי כי הרמ"ל בע' דחן הביא ג"כ הב"ח או"ח סי' ר"ח בשם מהרי"ל כי בערוך כתב אורז ריזו ונפקא מיניה לענין ברכה עכ"ל ועיי' רמ"ל שם שהאריך למעניתו וכנים דבריו. ועוד ראיתי להעיר כי בעה"ק שנ"ב יש לו ערך וז"ל: דוחן הירז"ן ב"א ע"כ. ומזה ראיה נוכחת כי בערוך הגדול היה ג"כ כתוב ע' דוחן ונשמט בעון המדפיסים. ובש"ס תמיד אורז ודוחן ביחד הוזכרו וכ"ה בירו' פיאה פ"א דט"ז ע"ג קצירך אפי' קציר אורז אפי' קציר דוחן.

דְּחַס (פי' ענין לחיצה ודחיפה ובל"ע دحس פי' הציג רגל לארץ ועוד בלשון ערבי' دحس, دخس נגוע הארץ ברגל; והשם דַּחְסָא Druck) בפ' החולץ בגמ' וכן שאר כל הנשים (יבמו' מ"ב סע"א) אלא משום דחסא. וכר"ג דפ' מצות חליצה (שם ק"ב קלסע"א) משום דחיילא דכרעא עליה דחים [1]. אמר אמימר האי מאן דחליץ צריך למדחסיה לכרעיה (שם קי"ג.). פי' להכביד רגלו בקרקע ולהדחיק [2]. ובויק"ר אמור אל הכהנים (ס"ל) וענף עץ עבות (ויקי' כ"ג, מ') זו לאה מה הדס זה דחוס בעלים אף לאה דחוסה בבנים. •[אחי"ה נראה לי ברור כי מלת דחוסה בויק"ר

[1] בנו"ג דכולא חיילא וכו' ובדפ"ר הגי' דחוס. [2] וכן פירש"י שם למידחסיה: לרחוץ רגלו בקרקע. ושם ק"ב. ד"ה דחים פי' נסמך לשון דחוס בריטמב"ר בלע"ז ונ"ל להגיה פריטברי"א וכן כתב רש"י בעצמו בביצ' ל"ב: ד"ה מכבשין ע"ש והוא לאייט prémere ובל"ר primero וביבמות מ"ב. ד"ה דחסה פי' לנכון לשון לחוץ שלוחצו וכו'.

ענינו כמו בל"ע دخيس פי' עלים מקולעים וַעֲלֵי עבות כלומ' in einander geflochtene Blätter עלים הן עשוים בקליעה עיי' פירש"י לסוכ' ל"ב: ד"ה ענף עץ עבות. וכן משמע מפי' הגמ' שם היכי דמי עבות אמ' רב יהודה דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא וכו' ועיי' רד"ק בשרשים שרש עבת. ובהיות ענף עץ עבות מובנו הדס דרש בעל המאמר בויק"ר על דרך הפוך האיתיות הדס כמו חדס ובלי ספק כיון גם על מלה ערבי' דחיס פי' עלי עבות ודו"ק. — ודע כי בנוסחאות גרסינן בויק"ר שם מה הדס זה ר ח ו ש ה בעלין כך היתה לאה רחושה בבנים. וכתב המ"כ ובערוך ע' דחס כתב שהעיקר הוא דצ"ל דחוס פ י' כ ב ד ומ ט ו פ ל ב ע ל י ן ע"כ, הרי שערוך יותר שלם היה מונח לפני בעל מ"כ. ומגי' מה הדס ר ח ו ש בעלין אף לאה רחושה בבנים (וכ"ה ג"כ בילק' אמור רמז תרנ"א) ידע גם רש"י ז"ל והביאו בפי' יחזק' כ"ז י"ז בשם הפסיקתא וכתב על זה ולא ידעתי מהו ע"כ, והפסיקתא שעליה כיון רש"י הוא פסיקתא דרב כהנא פ' ולקחתם לכם צד קפ"ד, שאי' שם מה הדס הזה רחוש בעלין כך היה יעקב רחוש בבנים ע"כ (וכמו כן אי' גם בויק"ר מעט קודם המאמר הנ"ל). והנה בלי כל ספק גי' רחוש (וכ"ה במנו"ה פרק ה' נר ג' כלל ד' חלק ו') הוא ט"ס תחת דחוש וכן מוכח מערוך ע' חש ג' וז"ל לפי' גי' כ"י ל"ד בסוף פ ס ' דסוכה מה הדס דחוש בעלים כך היתה אמנו לאה ד ח ו ש ה בבנים ס"א דחוסה וכבר כתבנו בע' דחס ומסתברא דהוא העיקר עכ"ל. הרי שגי' דהושה צ"ל במקום רחושה ובדפ"ע אי' בט"ס בס"פ קמא דסוכה וכבר הוגה לנכון בכ"י של הרב המנוח מוהר"ר אברהם מונילים שצ"ל בסוף פסקא דסוכה ע"כ. ובאמת כן הגי' בכ"י ל"ד הנ"ל ואותיות פס' הם ר"ת של פיסקא או פסיקתא וכן הגיה לנכון הריט"ל צונץ בספרו ג"פ צד קס"ח בהערה ד', וכן הגיה הרב שלמה באבער בפסיקתא שם הערה ק"ח, והרמ"ל יען שלא מצא הציון בס"פ קמא דסוכה (ובאמת לי' שם עיי' בהפשב"ע) שנה בזדון הנוסח וכתב במקומו: בויק"ר רבה פ"ל" —ובענין גזרת המלה יש להעיר גם על ל"ע دحس וענינו דרס stampfen, mit den Füssen treten וזאת ג"כ דעת רבינו בע' חדס ושם הובאו דוגמאות ע"ש. ולפי פי' זה הדרש בויק"ר ובפסיקתא הנ"ל מה ה ד ס זה ד ח ו ס וכו' מעולה מאוד כי גוזר בעל המאמר דחוס ממש מן חדוס וזה נופל על לשון הדס]—

דְּחַף (מל"מ וענינו דחיה, וכן בל"ע دحب דחה וגרש verstossen) להדף את אויביך (דברי' ו', י"ט) תרג' ירו' [א'] למדחף ית בעלי דבבך [1]. וכן תרג' ונדחה ידו בגרזן (שם י"ט, ה') *[אחי"ה במתורגמן גרס ותתדחף ידיה בגרזנא, ובנו"ג בתרג' ותדחף אידיה בסיקוריא (Beil, securis). וראיה כי דחה ודחף מהנרדפין הן ממה שאמרנו במשנה דסנהד' מ"ה. אחד מן העדים דוחפו על מתניו. ועל זה אי' הפי' בגמ' שם ת"ר מניין שבדחייה וכו' ועיי' בירו' סנהד' פ"ו דכ"ג רע"ג עיי"ע דח ב' ושם ציינתיו וכן הביא זה הירו' פי' ר"ח כ"י לסנהד' בסוגיין באריכות קצת וז"ל (בכ"י קובץ אנגייליקא A 2. 10 דף ק"א ע"ב) מניין שטעון סקילה שנא' סקול יסקל ומניין שטעון דחייה שנאמ' ירה יירה, סקול יסקל זו סקילה ירה יירה זו ד ח י י ה ומניין שהוא טעון ב' דחיות ת"ל יירה ע"כ — וכנ"ה בבינוני פעול במ"ק כ"ח. חלה יום אחד ומת היא מיתה דחופה, ובירו' ביכורי' פ"ב דס"ד רע"ד אי' בשינויים ע"ש ושם הגי' מת באחד בשניה בג' בהיכרת, לארבעה לחמשה מיתה חדופה. ובאה"ת במ"ק גרס ס ח ו פ ה, והוא מל"מ (משלי כ"ח, ג'; ירמיה מ"ו ט"ו) וכ"ה בל"ע سحف ענין הדִיפה וגריפה, ובנפעל בויק"ר פ"ד נִדְחַף והלך לו. והשֵם בירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד השור זה הקרן נגיחה ודחיפה אב] — (א"ב לש' עברי הוא הרצים יצאו דחופים (אסתר ג', ט"ו) [2].

דְּחַק (מל"מ ופירושו ענין לחץ drücken, drängen וכ"ה בל"ם וכן בל"ע دحق) בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) מאי כולי האי דקא דחיק רגליה דבר נתן, פי' למהוי הוא נשיא [3]. ובפ' שתי הלחם בגמ' כל הכלים שהיו במקדש (מנחות צ"ח רע"ב) הא כיצד דוחקין ובולטין בפרוכת. *[אחי"ה וביומ' נ"ד. אי' הא כיצד וכו' ו י ו צ א י ן בפרוכת אבל בכ"י ב' מינכען ובילק' כ"י פ' תרומ' לי' מלת ויוצאין עיי' ד"ס יומ' צד ע"ה. אבל בע' בְּלַט (ע"ש) גרס רבינו כבדפוסים. — וכנ"ה ברכו' מ"ג: באילו דוחק רגלי השכינה עיי"ע קם ב'. שם נ"ט. דוחק רגליו תחת כסא הכבוד — — ברכו' ס"ד. ועירו' י"ג: כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו.

[1]) בנו"ג למדחי. [2]) וכן בהנפעל אסתי ו', י"ב; ד"ה ב' כ"ו, כ'. [3]) וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י במ"ק. ובנו"ג שם: קא רחקת וכו' ובכ"י מ' דקא רחקא ריגלא דרב הונא בר חסרא ובתוספ' גיטין נ"ט. ד"ה והא: גרסו דקא דחקו רגליה דהונא בר נתן. ועיי' ד"ס מ"ק צד נ"ב.

אבות פ"ב מט"ו בעל הבית דוחק. ע"ז ל"ה קלסע"ב פעם אחת הלך ר' למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים פי' שהיה להם לחם צר. ויק"ר פכ"ח ושאף צמים חילם (איוב ה', ה') מי דחק בממונו של פרעה וכו' מי דחק בממונן של סיחון ועוג וכ' מי דחק בממונו של סנחריב וכו' מי דחק בממונו של המן הרשע וכו' ודרש ושאף כמו ושף עיי' מ"כ שם. ובריש ספרא פרק ב' להיכן גרמה לכבוד הזה כלומ' דחק להיות מדבר מעל הכפרת מבין שני הכרובים פי' כאלו נדחקה וצמצמה השכינה לדבר עם משה מבין שני הכרובים ובילק' ויקר' ס' רמז ת"ל הגי' להיכן גרמה לכבוד הזה המרובה כביכול נדחק לראות [צ"ל להיות] מדבר וכו'. במדבר רבה רפי"א ויהיו דהוקים ולהוצים ביניהם, ובבינוני של פְּעִיל ב"ק מ"ג. ק"ו. כתובו' מ"ב: שינויא דחיקא (דחיקי. בכתובו' שם) לא משנינא לך. ב"מ קי"ד רע"ב דחיקא לי מלתא. תענית כ"א רע"א דחיקא להוא מילתא טובא. אתפעל: ירו' סוכה פ"ד דנ"ד: ואין אדחקתון. והשם דְּחַק, דוֹחַק, דוחקא: ברכו' ו'. שעת הדחק, אבות פ"ב מ"ג בשעת דחקו, חגיג' ה'. בשעת רוחקו עיי"ע זוז. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט: וירו' תעני' פ"א דס"ג ע"ד שאלה שהיא מדוחק. תוספת' יומ' פ"ג דוחק העם. ברכו' ו': אגרא דכלה דוהקא עיי"ע אגר א'. גיטי' מ"ה. דוחקא דצבורא עיי"ע גרב א'. חולי' ח': אגב דוחקא דסכינא בלע וכו'. ביצ' ל'. דדרו בדוחקא עיי"ע גד ג'. פסחי' י"ד: מאי דוחקיה . . . לאוקמיה פי' מה זה הלחץ שאלצהו לשנות ככה. וכזה אמרנו במנחו' נ"ה. קידושי' ס"ג: דוחקינן ומוקמינן מתניתן וכו'] — (א"ב ל"מ זה ואיש אחיו לא ידחקון (יואל כ', ח')).

דְּטַגְמָא (= דִּיטַגְמָא כ"ה בל"ס פי' ציווי וגזרה והוא מל"י διάταγμα (Anordnung, Befehl
בריש ויק"ר (ס"א) מאהל מועד לאמר משל לדיטגמא כתובה ומחותמת [1]). ובילמדנו בסוף ויהי מקין (בתנחומא ליותא) ג' דִּיטַגְמָאוֹת פירש [2]) יוסף אחת שלא ירד עבד ויקח בר, והשנית שלא יהא אדם מְחַמֵּר שני חמורים, והשלישית שלא יהא אדם בלא שמו ובלא שם זקנו [3]). והדת נתנה בשושן הבירה (אסתי ג', ט"ו) תרג' ודיטגמא איתפרסת בשושן בירתא [4]). פי' דיטגמא כתב. (א"ב פי' בל"י פתגם המלך ופתשגן הדת ובתרג' שני דאסתר בפסוק ויהי בהשמע דבר המלך (ב', ח') וכד שמע מלכא כתב בדיטגסים [5]) פירושו בל"י כמו דיטגמא). *[אחי"ה בנו"ג באסת' שני דיגטסים וט"ס הוא. ופתשגן (אסת' ג', י"ד; ד', ח'; ה', י"ג) תרג' ג"כ דיטגמא. וזה בלי דקדוק כי הוראת פתשגן (או פרשגן) היא משנה הכתב (Abschrift) והוראת דיטגמא היא ציווי וגזרה. בכל זאת טעם התרגום כי משנה כתב המלך לפי ענינו הוא ציווי וגזרת המלך. ולבי אומר לי שכן צ"ל גם בסוף הערך תחת כתב: פתשגן הכתב וכן מצאתי באמת במ"כ דב"ר פ"ה וז"ל דאטגמא. פי' הערוך פתשגן כתב. — וכנ"ה בספרי ואתחנן פ' ל"ג (צד ע"ד בהוצאת הח' פריעדמאן) אשר אנכי מצוך היום (דברי' ו', ו') שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה. כ"ה העיקר ועיי"ע ספן ג' ומ"ש. שמ"ר פ"ל אמר המלך לא קראת בדיוטגמא שלי שכל מי שנוגע באיקונין שלי אבד. ובדב"ר פ"ה מה עשה יהושע היה פורש דאטגמא [צ"ל דיאטגמא] בכל מקום שהיה הולך וכו'. מזה יש להביא ראיה כי גם לעיל בתחלת הע' פורש צ"ל תחת פירש. וענינו שלש גזרות גלה ושלח. ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג הגי' שלש פרסטיגיות שלח וכו' עיי' הציונים ושינוי הנוסחאות בע' אפריקי ומ"ש. — והקבוץ: שמ"ר פ"ל מרדו בו (במלך) ובטלו דְּיוֹטַגְמָאוֹת שלו. ירו' שבועות פ"ז דל"ח. אנן עבדין טבות סגין מינכון אנן משלחין דְּיאַטִיגְמַתִין וכו' (Anordnungen, διατάγματα). — ירו' ב"ב פ"ח דט"ז ע"ג דיאתימון עיי"ע דיותמין אחר ע' דיותק[א]] —

דְּטוּלְמִים (= דְּטוּלְמֵיסִין, טוּלְמֵיסִין פי' בל"י τόλμησις (Wagniss, Frechheit חוצפה
כב"ר פמ"א וינגע ה' את פרעה: אמר ר' ברכיה על דטולמיסין למקרב למסאנא דמטרונא. וכן בפרש' נ"ג [6]) עצור עצר ה' (ב"ר ס"פ נ"ב). (א"ב

[1]) בנו"ג משל לריטגמא שהיא כתובה וכו' והיותר נכון בילק' ויקרא רי רמז תל"ב דיאטיגמה כתוב וכו' ובשתש"ר ס' כתפוח הגי' לריוטגמא שהיא כתובה וכו'. [2]) נ"ל להגיה פורש עיי' בסוף הערך ומ"ש. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו. אבל ברפ"ע הגי' שיהא שמו ושם זקנו וצריכין אנו להשלים: נכתב. ודעכי בב"ר פצ"א הגי' שלש גזירות גזר שלא יכנס עבד למצרים ושלא יכנס אדם בשני חמורים ושלא יוליכו חמורים תבואה ממקום למקום שלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו ושם אביו ושם זקנו. והגי' היותר מעולה אי' בילק' מקץ רמז קנ"ח בשם ב"ר: שלש גזירות גזר יוסף שלא יכנס בה עבד ויקח בר, ושלא יכנס אדם בשני חמורים ושלא יכנס אדם עד שיכתוב שמו ושם אביו ושם זקינו עכ"ל. ותיפח תואר רוצה לקיים גם גי' הב"ר ע"ש ודוחק הוא. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי והי"ב' וברפ"ר אבל בשרפ"ע בירניתא ובנו"ג בירנתא ושם הגי' וגזירתא איתיהיבת וכו' [5]) διάταξις [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד.

פי' טולמוסין בל"י חצופים ואנשי זרוע עיי"ע טלם). *[אחי"ה ר"ב העיר בצדק על ל"י הנ"ל רק יש להגיה בדבריו כי לא חצופים ואנשי זרוע כי אם חוצפה ועזות מצח ענין המלה היונית הרשומה. ור"ב הוכרח לפרש כן כי גרס בט"ס ע ל ו דטולמוסין וכו' וכ"ה בב"ר פמ"א ובס"פ נ"ב ע ל ו דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונה אבל בכ"י ערוך ובדפ"ר ופיזרו ווניצ' ובאסיל (ובשתי ההוצאות האחרונות בט"ס למסגא) בנכון ע ל דטולמיסין (דטולמוסין). וכ"ה לנכון בילק' לך לך סרמ"ז ס"ט בשם ב"ר פמ"א על דבר שרי אשת אברהם על דטולמיסין לִמקרב למסאנא דמטרוניתא. אבל בילק' וירא רמז צ"א בשם ב"ר פנ"ב אי' בט"ס עלו דטולמוסא וכו'. והגי' הנכונ' ע ל אי' גם ברש"י כתובו' י"ז. ד"ה טורמיסין רק שם הגי' כזה: טורמיסין כי ההיא דאמר בב"ר פמ"א על ט ו ר מ י ס י ן למיקרב למסאנא דמטרוניתא אנשים ריקים עכ"ל. ועל זה כתב מהר"ם לונזאנא במעריך ע' טלמס: והנוסחא האמיתית היא מ"ש רש"י בכתובו' י"ז דטורמיסין ול"י הוא ר"ל ערב את לבו לגשת וכו' עכ"ל. ולא נהירא לי כי עיקר הגי' טולמיסין. וכ"ה בירו' כתובו' ספ"ז דל"א ע"ד א"ר ברכיה ע ל דטלמסן למגע בסמה דמטרונא. והמפרשים לא מצאו ידיהם בפירוש ואצלי אין שום ספק כי במקום בסמה צ"ל בסינה. וסינה או סינא הוא בל"א וסורי כמו סאון בל"מ פי' מנעל וממש כמו מסאנא של ב"ר. ובתנחומ' לך לך סי' ה' המאמר בלשון עבר הוא ב א פ רְ ע ה ל ש ל ו ף מ נ ע ל ו וצ"ל מנעלה. ובענין הדרש נ"ל ברור כי דורש בעל המאמר בב"ר על דבר שָׂרַי כמו שרי פי' פתח חרצבות הנעל וכן תרג' חלצה נעלו ותשרי סיניה (דברי' כ"ה, ט') חלוץ הנעל (שם י') שְׁרֵי סינא ועיי' יבמות ל"ט: ושרת סיניה מעל רגלוהי. וא"כ פי' המאמר הוא כי נגע ה' את פרעה על דטולמיסין כלומ' על החוצפה שקרב לנעל דמטרונא (והיינו של שרה). וענינו כי רוצה לחלוץ ולשלוף נעלה להתקרב אליה — ובהיות ד' שמושית עיקר מקום הערך בע' טולמיסין] —

דַּי (מל"מ והוא תואר הפעל לתאר שעור בערך הכמות וענינו רק שעור הסיפוק והצורך zur Genüge, hinreichend) בריש נדה (ס"א מ"א) ועריות (ס"א מ"א) שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן, פי' האשה שבדקה עצמה והנה היא טהורה ולאחר זמן בדקה עצמה והנה היא טמאה מה שנגעה באותה שעה טמא ומכאן ואילך ולא קודם. *[אחי"ה וראיתי בכ"כ ע' די שכתב וז"ל ואולם לא מצאנוה בכתוב עם אחד מהכנוים ולשון דרבנן לחור ע"כ. וזה פלא ונעלמו ממנו מקראות היתה דַּיָּם (שמות ל"ו, ז'), השחיתו דים (ירמיה מ"ט ט') הלא יגנבו דים (עובדיה ה') אכול דַּיֶּךָּ (משלי כ"ה, ט"ז). ובלשון דרבנן מורגל הרבה על דרך משל: ברכו' כ"ד: אלו (ובכ"י פי' הגי' אלמלא וכ"ה בשבת מ"א) לא באתי אלא לשמוע דבר זה דַּיִּי. וברכו' ט"ז. אלו לא באנו וכו' דיינו, ובשבת שם הגי' דיו. חולי' פ"ד. ד י ו לאדם שיתפרנס וכו'. ב"ק י"ח: כ"ה. דיו לבא מן הדין להיות כנדון ע"ש כל הסוגיא והשתמשו במלת דיו כאלו היה שֵׁם ב"ק כ"ה. ור"ט לית ליה דיו והא דיו דאוריתא הוא וכו' ע"ש. ולנקבה ברכו' ט': ד י ה לצרה בשעתה. ירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: לא ד י י ך שאת וכו'. ב"ר רפכ"א דייך פפוס וכו' ושם ס"פ נ"ה דייך עד כה. פסחי' ח': אלמלא לא עלינו וכו' ד י י נ ו. יבמו' ס"ג סע"א דיינו שמגדלות בנינו וכו' ויק"ר ספל"ה עד שיבלו שפתותיכם לומר דיינו. ירו' שביעית פ"ד דל"ה: לא ד י י כ ם כל הברכות הבאות לעולם בשבילינו וכו'. שבת ל"א: לא ד י י ן לרשעים שאינן חרדין וכו'. סוט' י"ב: לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן וכו'. ע"ז י"ז. לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן וכו' ב"ר ר"פ פ"ד לא דיין שהוא מתוקן להם לעוה"ב אלא וכו'. ובקישור כ יורה על שעור זמן או שעור כמות דבר מה עיי' לדוגמא ביצ' כ"ד סע"ב, עירובי' מ'. בכדי שיעשו. שבועו' ט"ז: ששהא בכדי השתחואה. ברכו' כ"ד: אם שהית כדי לגמור את כולה, ב"ק ע"ג. וש"נ תוך כדי דבור כדיבור דמי. ב"ב ע"ח. בכדי שהדעת טועה. פסחי' מ"ב: כדי מרתו. והכ"ף בהקשור עם די לפעמים ללא צורך הוא כמו בל"מ כדי רשעתו (דברי' כ"ה, ב') לדוגמ' שבת פ"ח מ"א כדי מזיגת הכוס. . כדי גמיעה . . כדי ליתן . . כדי לסוך וכו' ע"ש באריכות הסוגיא. גיטי' מ"ה, יתר על כדי דמיהן, סנהד' ל"א: כדי לחלוק כבוד. ושם ל"ב. כדי שלא תנעל דלת וכו'. שבועו' מ"ה, משום כדי חייו. וכ"ה בגיטי' נ"ט. ורבינו הביאו בע' מיוחד עיי"ע כדי. ב"ר פע"ה כדי שלא תהא לו נחת רוח שלמה וכו'. ועוד בא די בקישור כ' ומי"ם לדוגמ' שבת ע"ח רע"א מכדי כל מילתא דשכיחא וכו', ביצ' ב' רע"ב מכדי מאן סתמיה למתניתין וכו' ושם ה': מכדי כתיב וכו'. ב"מ ל"ח סע"א מאי לאו אפי' יתר מכדי חסרונן לא בכדי חסרונן. גיטי' ס"ח רע"ב מכדי כי מיית ההוא גברא. חולי' כ"ט. מכדי על עוף קאי. ושם ק"ט: מכדי כל דאסר לן רחמנא וכו'. ולפעמים כתוב דאי או דיי מלא וגם נקשר עם כ"ף ומי"ם לדוגמא גיטי' צ': כדאי הוא במיתה. ב"ר פע"ו קטנתי מכל החסדים

אמר ר' אבא בר כהנא איני כדאי ר' לוי אמר כדאי אני. נדה ט': כדיי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו עיי"ע כדאי וכאן הוא מקומו. ב"ב קס"ה: אין אני כדיי שאתם שלחתם לי. ספרי בחוקותי פ"ח וזכרתי את בריתי יעקב ולמה נאמרו אבות אחורנית אלא אם אין מעשה אברהם כדיי מעשה יצחק כדיי ואם אין מעשה יצחק כדיי מעשה יעקב כדאי וכו' ובילק' בחוקותי רמז תרע"ה דף קצ"ז סע"ב הגי' אע"פ שאין מעשה אברהם כדאי, מעשה יצחק כדאי, אין מעשה יצחק כדאי מעשה יעקב כדאי כדאי מעשה אחד מהם שיתלה העולם בגינו. והקבוץ במכילת' יתרו ס"פ א' אין אנו כְּדָאִים וכו' ובלש' נקבה שהש"ר פ' ישקני: אמרה איני כְּדָאִית. — כתובו' קי"א. שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי. ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ד שלא ישוח יותר מדאי. שהש"ר פ' צאנה והיה מחבבה יותר מדאי]—

1 דִּי (welcher, e, es) תרג' אשר). *[אחי"ה וכבר מצא מקומו במקרא בפרט בדניאל ב', י', י"א, י"ד, כ"ד — ל', ל"ה, ל"ח — מ'; ג', ה', ז', י'. ונראה כי דִּי נגזר מן זה בלש' עבר או الذى בל"ע ועוד ذى בל"ע נקבה מן ذا ובל"ס נשמטה היו"ד ונשאר רק דְּ. והרבה פעמים נתקשר עם כנויי הגוף על דרך משל דידי כלומ' זה אשר לי די הראשון היינו = זה ודי האחרון הוא = אשר עם כנוי מדבר בעדו (ור"ב אמר בהיפך עיי"ע דד). שבת קי"ט סע"ב דידי ודידך מאי. ב"ב ד': דידי ודידיה. תמיד ל"ב. דידי טבא מדידכו. ביצ' ג': לדידי — לדידכו. שבועו' י"ב רע"א לדידי. . אלא לדידך. לדידי חזי לי וכו' תעני' כ"ה: סנהד' ס"ז: מגיל' ו'. ב"מ פ"ה: ב"ב ע"ג. ע"ג: ע"ה: ברכו' ב' סע"ב בין השמשות דידך. ובגוף נסתר ב"ב הנ"ל. יומ' ע"א שבקוה לדידיה. ע"ז י"ז. פליגא דידיה אדידיה. ב"ב קט"ז. חולין קי"ג: הא דידיה הא דרביה. והרבים: חולין מ"ב: תנא דידן. ברכו' ח' סע"א אנן בדידן ואינהו בדידהו. סוכ' מ"ג סע"ב דלדידן לא דחי ולדידהו דחי. חגיג' י'. דידי עדיפא מדִידְכו. סוכה מ"ד סע"א ב"ק י"ז: דילכון אטרי דילהון הוא עיי' תוס' סוכ' שם. בטב"ר רפ"ו דוגמא דידהו עיי"ע דגם. ולנקבה: כתובו' ב': תני ריישא בדידהי תנא סיפא בדידהי. ולנקבה נוכחת: ירו' חגיג' ס"ב דע"ח. מן דידכן אנא. ובירו' סנה' פ"ו דכ"ג ע"ג הגי' מן דידכון אנא עיי"ע אַוְיָם]—

* 2 דִּי (dass es ist) פי' כמו כי או אשר ובזו ההוראה בדניאל ב', ח'; ג', י"ח, כ"ז; ד', ו'.

ובירו' פסחי' פ"ה דל"ב ע"ג הכל מודין בשפיכה די הכן ובהזייה די הכן. ירו' סוט' רפ"ח דכ"ב ע"ב מאן די מתקן לון הוא משמע לון, ויפה הגיה קרבן העדה שצ"ל מן די וכו' פי' לבתר שהוא מתקן להן איך יעמדו במלחמה אז שייך לומר אזהרת כהן ולהשמיע להם. ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג בגין ומדעתון די תעניתא רביעין על מעיהון ולא ידעין די תעניתא.

* 3 דִּי (denn, wenn) כמו אם כן ובל"א דִּי הֵן דניאל ב, ט'. עזר' ד', ט"ז. או י"ל כי נתקצר מן דְּאִי ואל"ף נבלע. ירו' ר"ה פ"א דנ"ו: ירו' ביצ' פ"ב דס"א: די לא כן. ירו' ר"ה רפ"ב דנ"ז ע"ד די לא היו שנים. ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג דילא כן. ולפעמים נתקצר כזה: דלכן והוא כמו דאי לא כן ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד דלכן מה כן אמרין, ויפה הגיה מהרז"ף במבוא הירו' צד י': כן צ"ל נן ובאמת גי' המהרש"ס מה א נ ן אמרין וכ"ה בירו' כלאי' פ"ה דכ"ט סע"ד. ובירו' ב"ק פ"ב ד"ב ע"ד הגי' דל כן מה נ ן אמרין וכו'. ועיי' עוד ע' דְּל. ושם הרבה ארבה הדוגמאות.

דִּיאוֹ (בל"ר dies יום ,Tag) ירו' דע"ז פ' לפני אידהן (פ"א דל"ט רע"ג) כיון דחמא אימטא ארך אמר [קלנדס] קלון דיאו. פי' בל"ר יום עיי"ע קלנדא). *[אחי"ה דברי ר"ב צריכים תקון קצת ע"י דברי עצמו בע' קלנדא ששם הביא זה המאמר בלי מגרעת ופי' קלון בל"י [καλόν] טוב; דיאס [dies] בל"ר יום עכ"ל, וגי' דיאס הוא תיקון של ר"ב אבל לפנינו אי' דיאו וזה מפני שנעלמה הוראת קלנדס Kalendae ודרשו קלון דיאו = יום טוב] —

* דֵיאוֹ, דֵיוֹ (פי' θείω ,θέω בל"י ממהר לבוא schnell herbeikommen) בשהש"ר פ' דומה דודי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אמרת לי דיו דיו דיאו דיאו את לגבן תחלה ופי' מ"כ וי"ל דיאו הוא בלע"ז שם ה' י"ת ודרש דודי נוטריקון דיו דיו דהיינו דיאו דיאו ואמר באת אצלנו בתחלה בברית ושבועה וקשר אהבה ע"כ ובמח"כ לא קלע אל השערה אף אם מעיד על עצמו אחר רוב החקירה והחיפוש לא מצאתי רמז ראיה למאמר זה. ובפסיקתא רבתי דהחודש (סט"ו) הגי' אמר ר' יצחק אם אומר לנו דיאו דיאו את לגבן אתה את לגבן קדמוהו. כ"ה בדפ' לבוב ושם צד ל"ו: אי' בישני חצאי עגולין נ"י דמו דמו ע"כ ובדפ' פראג הגי' דיאו דימו ובדפ' שקלאב וברעסלא דימו דימו וכל זה אין לו שחר. ועיקר הגי' כמו שתקן הגרא"ז מרגליות וז"ל א"ר יצחק

אתה אומ' לנו דיאו דיאו אתה [לפע"ד צ"ל אֲתָא פי' בוא] את לגבן קדמוהו ר"ל שרצה לחלק מלת דודי לשנים ומלת דיאו הוא באיזה לשון בהקרבות וביאה ומפר' אתה אמרת לנו דיאו דהיינו שנבוא אליך ואנו אומרים דיאו דהיינו שאתה תבוא אלינו תחלה והוא ע"ד שאמרו במד' שהקב"ה אמ' שובה אלי וישראל אומרי' השיבנו ה' אליך עכ"ל. ויפה כיון כי בל"י הרשומ' דֶיְאוּ, דֶיו פי' בא ומהר, ובלי ספק דיו דיו או דיאו דיאו מיותר ובא מגליון לפנים ועיקר הגי' רבש"ע אמרת לי דיו, דיו את לגבן תחילה או כצ"ל רבש"ע אמרת לי דיאו, דיאו את לגבן תחלה ושיעורו רבש"ע אתה אמרת בוֹא, ועל זה השיבה כנסת ישראל דיו את לגבן תחלה פי' בוא אתה אצלינו בתחלה. ובמדבר רבה פי"א הגי' א"ר יצחק אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים אין את אתא לגבן תחלה. הרי שחסרה תחלת המאמר וכתוב רק מה שהשיב ישראל, כלומ' אם אתה באת אצלנו בתחלה. ובפסיקתא דר"כ פ' החודש חסר כל המאמר וכן חסר בילק' שה"ש אבל החכם ר' שלמה באבער בפסיקתא שם צד מ"ח: אות ק' משלים את הפסיקתא עפ"י כ"י אקספורד שגרס: אם אומר לנו דיאו דיאו את לגבן אתא את לגבן קדמוהי ע"כ. והעיר בצדק כי אתא את לגבן קדמוהי הוא הפירוש על דיאו את לגבן ע"כ וכן הוא באמת ושיעורו כמו שכתבתי לעיל אם אומר לנו דיאו פי' אם אתה אומר בוא, דיאו את לגבן פי' בוא אתה אצלינו (בתחלה). ומהר"ם לונזאנו במעריך ע' דיאו הגיה ג"כ ככה בשהש"ר רק השמיט דיאו אחת. אך מה שפי' דיאו מלש' כאשר ידאה הנשר ע"כ שגה ברואה, ובעל כ"כ הביא הך פירוש בשם י"מ והוסיף לומר בזה"ל ואני פותרו ענין ביאה מגזרת יוני' דיאו בא ע"כ. ולדעתי כיון בעל כ"כ על ל"י הנ"ל. והי' לעווי בעמת"ל פותרו מל"י Himmlisches, Göttliches δῖος, dius וגם הגזרה הזאת כבר מצאה מקומה בכ"כ שם ולא נתחוור לי. ועוד עיי"ע דיו ג'. והח' גידעמאנן בפי' מלות זרות בהוצאת הפסיקת' רבתי לה' פריעדמאנן רצה לקיים הגי' דימו דימו פי' בל"י δῆμος עם כלומ' הקב"ה רוצה שישראל יתחיל בתשובה וכו'.

* דֵיְיאוֹן (dass sie seien) ירו' חלה פ"א דנ"ח רע"א דייאון עברין לון פי' דייאון כמו דיהון משרש הוי עיי"ע.

* דיארטיה, דיארסים פירשתיו בע' בלטוורא.

* דיאתימון עיי"ע דיותמין.

☞ דִיבָא (פי' בל"ס זְאֵב בל"ע ذِيب Wolf תרג' כזאבי ערב כדיבי רמשא).

*[אחי"ה ר"ב נשען על זכרונו וטעה כי צ"ל או מזאבי ערב (חבקוק א', ח') או זאבי ערב (צפני' ג', ג'). והרחבתי דיבורי בע' דֵב ע"ש] —

דְיוֹ (בל"ע ופ' دواة, دويت, دوى ובל"ס דְיוֹתָא Dintenfass אבל היותר נכון כי הוא ל"פ دوده Russ עיי' בסוף הערך) בפ' הבונה (שבת ק"ד רע"ב) כתב בדיו בסם ובסיקרא. גמרא (שם) דיו: דיותא. ובר"ג דגט פשוט (ב"ב קס"ג.) דמדיית ליה [1]). פי' דמדיית בדיו החלק כלומ' עושה נקודים של דיו בין העדים לאשרא. ובגמ' דהריאה שנקבה [2]) באלו טרפות (חולי' מ"ז:) כדיותא טריפה פי' שחורה כדיו. (א"ב בנוסחאות שלנו כתוב דמטייט ליה, סהדי אטיוטא הוא דחתימי (שם), לדעת הערוך גרסינן אדיותא והענין אחד. מאן דגרים אדיותא מקום מחוק שהוסר ממנו הדיו ומאן דגרים אטיוטא מקום מחוק שהעבירו טיט עליו, או הוא מלשון (טאטיתיה במטאטי) [צ"ל וטאטאתיה במטאטא] (ישעיה י"ד, כ"ג). *[אחי"ה ובגליון ערוך דפ' באסיל אשר ת"י אי' הערה של צב"א (עיי' מבוא צד LIII) על מה שפי' המו"ע וכתב שם וז"ל ולא נהירא דא"כ הוי מזויף אלא הכל כפירוש [רבינו נתן] אלא שהטי"ת והדל"ת מתחלפין שהוא ממוצא אחד וקרובים מאוד במבטא. וכן בכמה מקומות וגם הטי"ת והתי"ו, שוב מצאתי בס' כתר כהונה שפי' ג"כ כך אפי' לפי הנוסחאות שלנו ע"כ. והדין עם צב"א, ובאמת רבינו נתן בעצמו היה מציין בע' טייט הגי' דמטייט אצל גי' ספר אחר דמדיית. ושם שתק ר"ב ולא העיר מאומה. וגם בעל כ"כ בע' טוט פי' מטייט עושה נקודות ושורות בטיט. ; ג"א מדיית מגזרת דיו ע"כ. ובכ"י רגמ"ה לב"ב גרס ג"כ מטייט ופי' וז"ל מטייט ליה לאותו חלק בדיו דאינו יכול לזייף באותו מקום כלום עכ"ל. וזה הפי' עולה יפה עם ההערה של צב"א, וכפי' רבינו אי' גם בתוספ' ב"ב שם ד"ה מטייט בשם ר"ת וז"ל מטייט ליה פי' ר"ת בנקודות או שורות וכו' ע"ש. ובתוספות רי"ד לב"ב מצאתי הגי' דיוטא. וזה כארכביה אתרי רכשי, וצ"ל או דיותא או טיוטא והוא כני' הספרים, וכ"י רגמ"ה

1) überzog es mit Dintenschwärze. 2) כ"ה בכ"י ו"ו היב, אבל ברפ"ר ופיז' ווניצי' בט"ס דהרואה, וברפא"מ דהריאה.

אטיוטא. — ומלת דיו, אשר בא כבר זכרונה בירמיה ל"ו, י"ח, פתרונה שם צבע אשר כותבים בו ובל"ע ופ' וסו' ענינה כלי שיש בו אותו צבע לכתוב. וכנ"ה בשבת קל"ג: וכתב בו לשמו בדיו נאה. אבות פ"ד מ"כ דיו כתובה על נייר חדש. ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: רושם לפניהן בדיו והן חותמין בסיקרא. שהש"ר פ' לריח: אם יהיו כל הימים דיו וכו' והקבוץ בב"ר ס"פ נ"ח וילק' חיי שרה ס' רמז ק"ב כמה דְיוֹת משתפכין כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת יו"ד פעמים. ובל"ס דיותא עיי' שבת וחולי' הנ"ל ועוד בנדה כ'. שחור שאמרו דיו ולימא דיו אי אמר דיו הוה אמינא כי פכחותא דדיותא קמ"ל כי (חרותא) [צ"ל חרתא] דדיותא עיי"ע פכח. ושם פלי קורטא דדיותא. ופירש"י שם מבקע התיכות דיו יבש. ובד"ה ביבשתא פירש"י שם שכן דרך שנותנין חרת בדיו כששולקי' קליפות הקוצרים והוא מתיבש ע"כ. נשמע מזה כי דיו הקדמונים לא היה בתכונת הנזילה (אים פליססיגען צושטאנד) כי אם יבש וכשרוצין לכתוב היו שורין אותו וכן העיד הרמב"ם בהלכו' תפלין פ"א הל"ד וז"ל כיצד מעשה הדיו מקבצין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיוצא בהן וגובלין אותן בשרף האילן ובמעט דבש ולותתין אותו הרבה . . ומיבשין אותן . . ובשעת כתיבה שורהו במי עפצים וכיוצא בו וכותב בו וכו', ובעצם ראשונה משמע כן גם מפליניאוס ל"ה כ"ה שכתב בענין מעשה הדיו שלרוב פעמים מקבצין העשן של זפת או גפר (fit enim (attramentum) et fuligine pluribus modis resina vel pice (exustis ושורין פיח הכבשן בשעת הכתיבה. ומעתה אין אצלי ספק שמלת דיו נגזרת מל"פ הרשומה כי دوده ענינה עשן לשרות אותו ולכתוב בו Dintenruss, Tusche וזה מה שאמרנו (שבת פ"א מ"ה ותוספת' שבת פ"א) אין שורין דיו ועיי' עוד שבת י"ח. מהו שריית הדיו. משמע שקודם שרייתו היה יבש עיי' ג"כ כסף משנה להלכו' תפילין הנ"ל. וכתיבת דיותא בלשי' ארמי קרובה לכתיבת מלה פרסית הנ"ל. — ובויק"ר רפ"כ אמרה (ישרה) ווי על ברה דריותא אלולי המלאך כבר היית שחוט וכו' ומ"כ פי' מה שפירש ויפה הגיה מהר"ם לונזאנו במעריך ע' דיותא וז"ל ה"ג וי על ברא דדיותא פי' השחורה ועיי' בע' דיו עכ"ל. והדין דין אמת כי מלת שחורה נאמרה כמעט בכל הלשונות בהשאילה לאון ומזל רע' כמו בל"ר niger, ater ובל"י μέλας ובל"ם سياه שענינם שחור ורע עיי"ע אדרא, אימרא. וכן ענין המאמר בויק"ר וי על ברא דדיותא כלומ' וי על בן של אשה רעת המזל וקשת רוח והעד לפירוש זה מב"ר פנ"ו שבא בתמורתו ברא דעלובתא פי' בן העניה ורעת המזל. ועיי' בכ"כ] —

* דַּיו (מין עוף) הובא מרבינו בע' דיו אחר ערך דיופרצוף עי"ש.

* דְּיוֹ (zwei) שם מספר יסודי לזוג זכר ובהוראה ובקריאה כמעט שוה בכל לשונות של הודו—גרמניא (indogermanisch) למשל בסאנסקריט dvá בל"פ הישנה, הוצואריש ובל"פ החדשה دو בל' קרדו: duh, du בל"י δύο δύω בל"ר duo ובל' אשכנז zwei. ובהרכבת המספר היסודי הזה עם שמות זרים הרבה הורגל אצל רז"ל עיי' ערכי דיוזגי, דיוטר, דיומד, דיוסטר, דיוסק, דיופי, דיופלי, דיופלוסטון, דיופרא, דיופרצוף, דיוקן. — דיו בפני עצמו עיי' עירוב' י"ח. דיו פירות, ושם דיו פרצוף. וגם תמורת דיו בהשמטת היו"ד אי' דו למשל יבמו' קי"ח: טן דו עיי"ע טנדו; ב"ר רפ"ה. שמ"ר פ"ה, ויק"ר רפ"א דו פרצופין עיי"ע דיופרצוף. בירו' עירו' פ"ה דכ"ב רע"ג דו ואלפים צ"ל דיו אלפים או דו אלפים פי' שני אלפים.

* דיו (בל"י θέω פי' רוץ) בירו' ברכו' פ"ט די"ג סע"א עובדא הוה ברב וכו' עד ואמרין ליה מן דמאן את אמר לון דסופיינוס אמר לון ומה עבדתון ליה א"ל דיו ליה פנינן יתיה. ובגי' המהרש"ס ליתנהו תיבות דיו ליה. ובאמת המלות קשות להבין וגם המהרז"ף בפירושו אהבת ציון משך ידו מלפרש אותן. ולפע"ד הוא מל"י הנ"ל וענינו רוץ וברח ושיעורו נניח את הרב לרוץ ולברח כמו שאומרים גם בלא"ש wir liessen ihn laufen כלומ' לא נגענו בו וזה מה שסיים פנינן יתיה כלומ' פנינו לו דרך לברוח ופטרנוהו. ותחת דסופיינוס שאי' שם יפה הגיה המהרז"ף (שם) דסיפירוס והוא מלך רומי Severus אבל קצת קשה כי אצל רז"ל נכתב שם הפרטי זה אסוירוס ע"ש. ובילק' יואל רמז תקל"ז הובאה הגי' (כשם ירו' דברכו' הנ"ל) מן דסופיינוס ואולי הוא שם מלך רומי Pompejus וגם תחת רב אי' שם הגי' עובדא הוה בחד גברא וכו'. והח' לעווי בעמת"ל ע' דיאו פי' זה הירו' בדרך רחוקה, ועיי' מ"ש בע' דיאו.

* דֵּיוָו (Daêva, Dämon) ב"ר ס"פ ע"ד: וילך וישב לבן למקומו (בראשי' ל"ב, א') חזר לדיוויו מלמד שנכנסו ליסטים בתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה. כ"ה הגי' בע' קרקר ב'

לפי גי' כ"י ה"ב ודפ"ר ודפ' פיז' ואמשט' וכ"ה בילק' סוף ויצא וכן נראה לי עיקר והוא בל"פ دیو ובל"ס דֵיָוא פי' רוח רע ושד מן לש' צינד daêva בל' סאנסק' devá בהוצואריש dév וממנו בל"י θεός ובל"ר deus אֵל. ונראה כי דרש למקומו בהוראת המלה אצל רבז"ל שענינה תואר לאל יתברך שהוא מקומו של עולם (ב"ר פס"ח ועיי"ע מקום) וא"כ כונת המאמר לבן אחרי הפרדו מיעקב שב למקומו היינו לדיוויו: לשדיו שהם היו אליליו ומה שאמר עוד המדרש שנכנסו ליסטים וכו' נ"ל שדרש וילך למקומו כלו' נסע ממקום מושבו הראשון וילך למקום אחר למקומו פי' למקום מיוחד ועל זה נותן טעם שגנבים נכנסו לביתו ושללו ממונו ויורש עד שהוכרח לעזוב מקומו הראשון. — וכנו"ג במדרש לסורו ופי' מ"כ לע"ז שלו וכו' ע"ש. וזה הפי' רק לפי המשך הענין אבל אם נחוש לגי' זו אז נ"ל לומר שצ"ל לאיסרו והוא שבוש תחת לאיסדו פי' בל"פ רוח המגין עיי"ע איסד וע' אסר. ובכ"י ו"ו ובדפ' ווינצ' הגי' במקום לדיוויו: לרדיויו ואולי ט"ס הוא ואם נחוש לגי' זו אז י"ל שהוא ל"פ ריו = ریو פי' רמאות וערמה List, Betrug וכיון לדרוש וישב לבן למקומו כלו' שב למצבו הראשון והיה כמו מני אז לבן הארמי המרמה, אבל כל זה אינו שוה לי להבנת המשך הענין שמלת מלמד לכאורה משמע שהיא נתינת טעם למה חזר לבן לדיוויו וגם בעל מ"כ עמד עליו ומתוך שנעלם מעיניו ההמשך הרהיב בנפשו עוז לומר שהמאמר מלמד וכו' לא גרסינן, אבל אחר חיפוש ועיון רב נ"ל ברור שמלת דיוויו נגזרה מל"י δύα פי' און ועמל וכאב Unheil, Unglück ועתה נאמר לדבק טוב הוא וענין ההמשך הוא אחרי הפרד לבן מיעקב וילך וישב לבן למקומו כלו' חזר לדיוויו פי' שב לאון ולעמלו הראשון מלמד שנכנסו וכו' וזה נתינת טעם כי אסון קראהו במחתרת ביתו נמצאו גנבים, והכתוב מעיד (בראשי' ל', כ"ז) נחשתי ויברכני ה' בגללך כי לבן היה קודם ביאת יעקב בן אוני ובמצב רע, ועתה בלכתו מן יעקב שב למקום רעתו, וזה הפי' האחרון נ"ל ברור, והבוחר יבחר.

* דְיוּבֵיט (בל"י המינקת הישרה או העקומה נקראה διαβήτης וכן בל"ר diabetes) בירו' סוף עירובי' פ"י דכ"ו רע"ד תני מעלים בדיוביט ומוסיפין בערק (ובדפ' זיטאמ' בערק) לחולה בשבת מעלין בדיוביט משתמיה. ובתוספתא שבת פ"ב ובעירו' ק"ד. הגי' דיופי עיי"ע. והמלה הרשומה בל"י ובל"ר מורה על מינקת der einfache oder Doppelheber.

* דִיוּדִין (מל"ר ἐδωδή מאכל, וסעודה Speise, Mahl) ירו' סנהד' פ"ח דכ"ו רע"ב הות נסבה דיודין ועבדת שירו וגנב מינהון, ובבבלי סנהד' תמורתו דמי סעודה, ובד' קראט' בט"ס דיורין.

דְיוּזְגִי (בל"י διζυγία Doppelpaar) בפ"ק דסוט' בגמ' מי לנו גדול ממשה (י"ג:) [1] תאנא אותה שבת שבת של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה, פי' דיו [2] שנים, זוגי [3] זוגות, פי' דיוזגי [4] ב' זוגות של מנהיגין, כלומ' שהיתה שבת למשה ושבת ליהושע ונטלה רשות ממשה ונתנה ליהושע, ודיו היינו זוג וכפל הדיבור. *[אחי"ה בנו"ג דיו זוגי בשתי מלות אבל בילק' שם כגי' רבינו רק שם אי' דיוזגו, וזה בל"י התואר ον (gepaart, doppelt = διζυγός —[א"כ פי' בל"י חברה של שנים).

* דיוטא, דיוטס, דיוטגמא, דיוטר עיי"ע דייט, וע' דטגמא, וע' דיוטר אחר ע' דִיוֹ.

* דיוטריטון, דיאטריטא, עיי"ע דייטרוט.

דְיוּמָד (הורכב מן דיו = δύο פי' שנים ומן עמוד וע' נבלעת וא"כ דיומד Doppelsäule) עושין פסין לביראות ד' דיומדין נראין כח' (עירו' פ"ב מ"ב דף י"ח:). ובר"ג דסוכ' (ד' :) ר' יעקב אומר דיומדי סוכה טפח, פי' דיומדין ב' עמודין. *[אחי"ה וכן פירש"י לסוכ' שם ד"ה נידון, ושם ג"כ הגי' דיומדין וכה"ג בעירובי' י"ט: וכ"ה שם י"ח: ומפורש שם [5] מאי דיומדין אמר ר' ירמיה בן אלעזר דיו עמודין, ובדפ"ר ובד' ווינצ' הגי' דיומידין ובלי דקדוק הוא, והיחיד דיומד בסוכ' ד': נידון משום דיומד, ובירו' עירו' רפ"ב ד"כ רע"א ויעשה כדיומד ארוך, ושם כמה יהא דיומד ארוך וכו' ע"ש] —

* דִיוּמְדִין ([צ"ל דיומרין] פי' בל"י διάμορον ובל"ר diamoron מיץ של תותים שחורים Maulbeersaft) בירו' שביעי' רפ"ז דל"ז רע"ב דיומדין אסיר וצ"ל כמו שתקנתי וכן הביאו ר"ב למטה קודם ע' דיין, וכן הביאו בע' איריוסטו. והחכם הגדול פליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"א צד תמ"ב נדחק בזה קצת ע"ש.

* דִיוּמָן עיי"ע קודם ע' דיין כי שם הזכירו רבינו.

[1] והובא בילק' סוף וילך רמז תתקמ"א. [2] δύο. [3] ζυγόν. [4] Paar = ζεῦγος, ζυγόν. כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' ח"ב.
[5] רמ"ל הביא בע' דיומד זה המאמר בלי ציון מקום ובלי חיבר שהוא בעל התוספה.

* דְּיוֹמְסִית עיי"ע דמוס ג'.

* דיוסטום ט"ס תחת דינסטם עיי"ע דנסטם.

דְּיוֹסְטַר, דיסטר (הורכב מן דיו = דו בל"י δύω, δύο שנים ומן סְטַר פי' צד וא"כ הוראתו zweiseitig) חיבור לטומאה בשעת מלאכה בהכרים פ"כ בכלים (מ"ג). פי' שני צדדים; דיו: שנים, סטר: צד כדכתיב (דניאל ז', ה') ולסטר חד הקימת [1]) והוא עין שיש לו שני צדדין והוא יד לקרדום [2]). איכא דאמ' דיסטר ומפרשי די שנים וכן (דיפטרא) [צ"ל דיופוטא] [3]) ודיוזני. חרב פיפיות (תהלים קמ"ט, ו') תרג' סייפא דיוסטרא. בכשיל וכלפות (שם ע"ד, ו') תרג' בקופיץ ומופסלת דיוסטרא.
*[אחי"ה כל הפירוש הועתק מפי' סד"ט לרה"ג הנ"ל ושם בשינוי קצת ההמשך. — ושם גי' איכ' דא' הריסטור וכגי' זו נמצאה עוד הפעם המלה בתוספתא דכלים ב"מ רפי"א מסמר שנתנו בדיסטר (כה"ג בכ"י אירפורט) להיות מסיך עליו חיבור לטומאה וכו' ועל התוספתא זו כיון הרמב"ם בפי' משנ' לכלים שם ע"ש באריכות. והר"ש הביא בשם אית דגרסי הנוסח: דסטר ופי' והוא מקל כעין שהנשים עושות למסוך מטות בכוש שיש בו שני נקבים אחד מלמעלה ואחד מלמטה ושתי ידות תחובות בהן אחד ממזרח למערב ואחד מצפון לדרום ומסיכות בו את המטות והוא לבודיי"ר בלעז ע"כ, וצ"ל דבודיי"ר בל"צ devidoir וכן הביא רע"ב הפי' של ר"ש (מבלי הזכירו כדרכו) ע"ש והוא לועז נספ"א וזה בלאי"ט naspo עיי' Haspel מרפא לשון למקומו. ולפי פירוש של ר"ש ורע"ב זה אולי יתכן לגזור מלת דסטר או דסטור (כדאי' בנוסח' בתוספת' כלי' הנ"ל) מל"פ دستوار, دستواره שפירושו מקל ועוד ענינו כל דבר שדומה ליד כי היד נקראה בל"פ دست ודו"ק] —

* דיוספרא (אולי הוא כמו דיוספלא Diospolis והוא לוד) שבת מ"ו. פעם אחת הלך רבי לדיוספרא.

דיוסק = דִּיסְקָיָא (מורכב מן דיו, די פי' שנים ומן סַק בלא"ר שַׂק ובל"י ורו' σάκκος, saccus וא"כ דיסקיא δύο-σάκκος Dop-pelsack) בר"ג דפ' מי שמתו (ברכו' י"ח.) ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדיסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהן מנהג בזיון [4]). ובגמ' דפ' נוטל אדם (שבת קמ"ב:) פעם אחת שכחו דיסקיא מליאה פירות בסטיו [5]). ובפ"ק דפסחים בגמ' [ר"מ אומ' אוכלים כל חמש] (י"ג.) דיסקיא מלאה חמץ [6]). ובפ' המוכר את הספינה בגמ' המוכר את החמור (ב"ב ע"ח.) אמר עולא מחלוקת בשק דיסקיא וכומני [7]). ובפ' הגוזל עצים בגמ' נותן לו את הקרן (ב"ק ק"ה.) כגון שהיתה דיסקיא [8]) של אביו מופקדת ביד אחר. פי' שני שקין מחוברין ומונחין על החמור אחד מצד זה ואחד מצד אחר. ובלש' ישמעאל אלכרג. *[אחי"ה כן כתוב בכ"י ב"ר ואות ג' נקוד והוא הנכון כי בל"ע הוראת מלת خُرج ברבים خرجة שק של רוכב Mantelsack des Reiters ובכ"י ה"ב נשתבש המאמר האחרון כזה בל"י נתן שני סקים מחוברים ובכ"י ו"ו א' וב' לי' מן מן לי' עד גמירא. ורש"י לפסחי' הנ"ל פי' דיסקיא בזה"ל שתי מלות מורכבות שני שקים ע"כ. אבל בכ"י רש"י לי' עיי' ד"ס פסחי' צד י"ח. ורגמ"ה כ"י לב"ב פי' דיסק (כן הוא לפי גירסתו) מרצוף שנושאין בו התבן לצורך אכילתו ומן עור עשוי ע"כ וכן פירש"י לסנהד' ל"א: ד"ה דסקיא (ובנו"ג דיסקיא) שק של עור וכו'. ור"ח כ"י לסנהד' שם גרס דיסקייא ולא פירשו. ובירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג אזנים של דיסיקיא קושר ומתיר וכו' ועוד נמצ' הגי' בירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד דייסקי שהיא מלאה ספרים, ובירו' עירו' פ"ו דכ"ו ע"ג הגי' עוד: דייסיקיא] — (א"ב תרג' ירו' ויהי הם מריקים שקיהם (בראשי' מ"ב, ל"ה) והוא כד אנון מריקין דיסקייהון) [9]).

דְּיוֹפִּי (או הוא שבוש מן דיוביט עיי' ערכו או הוא ל"י δίοπος בעל שני נקבים zweilö-

---

[1]) בדניאל כתוב ולשטר אבל הרד"ק בפי' דניאל גורס בשין שמאלית וכן תביא המנחת ש"י. ורה"ג לסד"ט צד ט"ו והר"ש והתוי"ט גרסו בסמ"ך כרבינו. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע וברה"ג לקורדום ועיי"ע קרדום. [3]) ובפי' רה"ג בט"ס דפתרא.
[4]) בנו"ג לא יתנם בדסקיא ויתנם ע"ג חמור וכו' וכגי' רבינו אי' עוד בכ"י מ' ושם הגי' בדיסיקיא וצ"ל בדיסקיא וכ"ה עיקר הגי' בכ"י ערוך וי"ו ופעם אחת בכ"י ג"ג ופעם אחת בדיסקייא. ובדס"ר בכל מקום בפנים הערך בדיסקיא אבל בשדפ"ע בלי נכון בדיוסקיא. [5]) וכ"ה בע' סטיו ושם גם בדפ' וויניצי' ואמש' הגי' לנכון בדיסקיא וכ"ה באו"ז סוף הלכו' שבת סי' פ"ח וכ"ה בכ"י מ' והוגה שם במקום בסטיו בסרטיא וכ"ה בנוסחאות בשבת ושם הוגה עפ"י גי' רש"י במקום פירות: מעות והטעם לתיקון זה יעויין בד"ס לשבת צד קס"ט: [6]) וכ"ה בפי' ר"ח וכ"ה בדפוסים וברש"י אבל בכ"י בי מ' אי' דיסיקיא. [7]) וכ"ה בע' כמן ג' ושם בדפ' וויניצי' לנכון דיסקיא כמו בגי' דס"ר בכאן אבל בדס"ר בכאן בט"ס כמוני וצ"ל כמו בע' כמן ג' כומני וכ"ה בנוסחאות ובפי' רגמ"ה כ"י. [8]) בנו"ג דיסקייא ובש"ט לב"ק דסקיא. [9]) והקבוץ תרג' ירו' א' לבראשי' מ"ד, א' אטחתת האנשים: דִּיסְקַיֵּי גובריא.

cherig) בס"ג דעירובי' (ק"ד.) מעלין בדיופי ומטיפין מ א ר ק [1]. פי' בא להודיע שמותר להעלות יין מחביות בדיופי. ופי' בדיופי כגון מינקת שיש לה שני פיות ומכנים פיו האחד בחבית ושואב בכל כחו ומעלה היין בכחו ויש פה אחר למעלה מזה פ ת ח [2] הדיופי הנתון בפיו כמו דד שהיין בהגעתו לדד מקלח ויוצא ומקבלו בכלי אחר עד שמריק [3] כל היין שבחבית. פי' מטיפין מארק שמענו כי הוא כלי עשוי זלועא [4] כמין כוז נקוב בקרקעיתו נקבין דקין ופיו צר ממלאין אותו מים וסותמים פיו וכל זמן שפיו סתום אין המים שבתוכו שותתין מן הנקבים שכח הרוח מונע את המים וכשפותחין פיו ויכנס האויר דוחה את המשקה שבתוכו ומטיף טיפה אחר טיפה טיפות דקות ונותנין תחתיו כלי נחשת כגון ספל וכיוצא בו וכשנופלת טיפה על הכלי משמעת את הקול טיפה אחר טיפה כמין קול משורר ואמרינן מאי לאו מטיפין מאדק שהתירו חכמים לחולה לאו בחולה ישן ומבקשין להקיצו ועושין לפניו זה הקול כדי שיקיץ והנה לחולה בלבד התירו משום סכנה אבל לבריא כי האי גוונא אסיר שמוליד קול בשבת וקשיא לרבא דאמר לא אסרו אלא בקול של ש י ר בלבד [5], ופריק לעולם בחולה נעור ורוצה לישן דמשתמעי הללו טיפי דמטיפין מארק כי זמזומי. (א"ב פי' בל"י כלי ארוך והלול ושני נקבים משני ראשיו). *[אחי"ה אולי כיון ר"ב למלה יוני' הרשומה. והרי"ף סוף עירובין פי' בזה"ל: פי' דיופי מניקות ששואבין בהם יין ופי' מי ארג כלי שפיו צר מלמעלה ורחב מלמטה ובתחתיתו נקבים קטנים שמוציאין את היין וכשנופלין בתוך כלי מתכות נשמע הקול כשיר עכ"ל, וזה קרוב לפי' רבינו שאמר עליו ש ש מ ע. ופירש"י בעירו' שם מסכים בגוף הענין עם פירוש הערוך. ורה"ג בפי' המשנ' כלי' פ"ב מ"ו (סר"ט צד ד'.) פי' וז"ל . . . אלא שריופי של מתכת וזו (ר"ל טיטרום עיי"ע טטרם) של חרס פי' דיופי וטיטרום קיתון חלול ודומה לכיפה והוא מנוקב למטה בעשרים נקבים כמלא נקב מחט ולמעלה נקב אחר כמלא כוש ואם הוא מלא מים וסתום מלמעלה אין מוציא מלמטה וכל זמן שמגולה מלמעלה מטיף כמוציא פרוטות מלמטה ע"כ. ודברי רה"ג הללו העתיק רבינו בע' טטרם וסיים וכענין פירוש זה פי' אדק בע' דיופי. ובכ"י ו"ו וה"ב שם אי' ארק וכצ"ל כאן בכ"מ ועיי"ע אדק וע' ארפכס. — ודע שבכ"י ה"ב הגי' ו י ש פ ה למעלה מזה וכו' ואז תהיה המלה מלש' שָׁף ה' שפירשו רבינו שם ענין הרקה והגי' וישפה אי' ג"כ בדפ' וויניצ' אולם שם אי' עוד מלת אחר ולפי זה בודאי צ"ל ויש פה אחר אבל בלא מלת אחר נכון הוא כמו שאמרנו ומי שלבו יותר שלם יכריע לאיזה גי' יאות היתרון כי לשתיהם יש להן על מי שתסמכנה] —

דיופוטא (בל"י δάπις, ιδος = τάπης, ητος = טַפֵּיטָא Teppich, Decke) בויק"ר אמור אל הכהנים ולקחתם לכם (פ"ל וילק' אמור רמז תרנ"א) לא אישתייר לי מכל דקפחית אלא הדין דיופוטא והדין דיופוטא מסהיד עליה. פי' מעיל שיש לו שני צורות קורין בל"י כך. ס"א טפיטא והוא לשון לעז ממש טפיט"ו. *[אחי"ה בלאי"ט tappeto; וכס"א אי' בנוסחאותינו בויק"ר ובילק' שם. וכונת רבינו על ל"י δίφατος פי' כפל doppelt, zweifach. ובכ"י ו"ו א' וב' ול"ד הגי' דיופטא וכן היה הגי' לפני בעל מ"כ לויק"ר שם והוא גורס ג"כ בשם רבינו דופוטא. אולם הגי' ס"א העיקר ומל"י הרשומ' עיי"ע טפיט וגם הגי' בדל"ת תתכן לפי מה שכתבתי בתחלת הערך. והרב החכם אייזלער כתב בספרו (בייטרעגע צור ראבביניזשען שפראכ — אונד אלטערטהומסקונדע צד ל"ג) כי כונת רבינו על ל"י δύο τύποι פי' שתי צורות zwei Gestalten, Formen] —

* דיופטין (בל"י διαβήτης הוא אנך והיינו משקולת הבדיל מהבונים Zimmermannswage Lothwage, Senkblei) בספרי פ"ז פסקא ראה נתתי: כשם שאתם נכנסים לארץ אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק. ובתרג' ירו' א' לדברי א', ח' הובא לפי מדרש זה וקבעו בה ד פ ט י א ופלגוה פירשו הח' לעווי בעטת"ר ח"א צד קפ"ג מל"י φῶς, φωτός ומל"י δύο שנים פי' נר ונמשך אחר מפרש המלין בילק' דברים רמז תת"א שגרם שם קובע י ו פ י ט ו ן ומחלק וצ"ל דיופיטון ונ"ב פי' ב' נרות לכל צד ע"כ. ואין שכל הישר

[1]) כ"ה בכתיבת רי"ש בכ"י ו"ו ועל הגי' הזאת כיון איזה לומד שהגיה בע' ארק: „גורס הרב בדיופי מארק" ובא מגליון לפנים עיי"ע אדק ומ"ש. ושם הבאתי שינוי הנוסחאות, ועתה באתי להוסיף כי בירו' סוף עירו' הגי' מערק או מערק עיי"ע דיוביט. ובדפ"ע כאן ובע' מטרם הגי' מארק ואדק אבל בע' ארפכס ארק ברי"ש. ובתוספתא שבת פ"ב לפי גי' כ"י (בהוצאת צוק"מ צד ק"ב) אי' מן ארק. [2]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע אי' פה. [3]) בכ"י ו"ו וב"ר שיטרח. [4]) כ"ה בדפ' וויניצ' ובכ"י ו"ו ב' זליעא ובדפ"ר ולועא ובכ"י ו"ו א' ולועז וט"ס הוא ופי' זלועא בל"ס בקבוק עיי"ע זלועא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובכ"י פאריז ובדפ"ר, אבל בשדפ"ע בט"ס של יד.

סובל זה הפירוש. אולם בעמת״ל ח״א. שצ״ד יפה פי׳ הח׳ לעווי מל״י הרשומה בתחלת הערך וכבר קדמו בזה הפירוש פערלעס במאמרו עט״ש צד ג׳ אבל משפט הבכורה בזה יאות לבעל כ״כ שפי׳ לנכון דיופיטון כמו דיאביטים בל״י שענינו משקולת כי לא בחרבם ירשו ארץ כמאמר המשורר האלה׳ (תהלי׳ מ״ה ד׳) ע״כ וענין המאמר אין אתם צריכין כלי זיין אלא שים משקלת וחלק את הארץ. ולא כמו שפי׳ הרב החכם איש שלום בהוצאת הספרי שם מל״י דיו ומן פטרון. והמשביר פירשו כמו תפתיא בדניאל ג׳, ב׳ ואין בפיהו נכונה.

דיופלי (לדעת רבינו שני שלוחים ולפע״ד מורכב מן דיו שנים ומן βουλαῖοι יועצים וא״כ דיופלי שני יועצים (Gesandtschaft) zweier Räthe)) בס״ג דפ׳ סדר תעניות כיצד (תעני׳ י״ח:) אמרו לא זזו משם עד שבאו דיופלי דרומי והכו את מוחו בגיזרין. פי׳ שני שלוחים. *[אחי״ה בכל הדפוסי׳ הישנים עד בסיליאה הגי׳ דיופלי מרומי וכ״ה בכ״י ב׳ מינכען עיי׳ ד״ס תעני׳ צד נ״א. ובדפ׳ החדשים נשתנה מן הצינזור דיופלי מהעיר. אבל ברש״י סוכ׳ נ״א: ד״ה דיופלוסטין הגי׳ על נכון דיופולין מרומי. ובספרא אמור פרק ט׳ פרש׳ ח׳ אי׳ עד שבאו עליו דיופלי מרומי והוציאו את מוחו בבקעיות. ובקהל׳ רבה פ׳ אמרתי אני אי׳ כמו כן רק שם הגי׳ בגזירין פירוש בבקעיות עיי״ע בקע ג׳ ומ״ש. ושתי מלות פירוש בבקעיות הובאו בלי ספק מגליון לפנים. ובמסכ׳ שמחו׳ ספ״ח הגי׳ משונה עי״ש. ומ״ש רבינו פי׳ שני שלוחים נלקח מפי׳ רגמ״ה שאי׳ כן בכ״י פי׳ רגמ״ה לתענית (הושאל לי מידידי מוה״ר ישז״ח האלבערשטאם נ״י) וז״ל: דיופלי ישלוחים. בגיזירין. קופיץ עכ״ל עיי״ע גזר ב׳]. (א״ב פי׳ בל״ר דופלי ¹) אנשים חשובים בין אנשי הצבא אשר מפני גבורתם היו נותנים להם פי שנים ושכר כפול. ומה שפי׳ בעל הערוך יפה פירש שבלשון יוני קוראים דיפולי לשלוחים אשר המשלח בא אחריהם). *[אחי״ה דברי ר״ב לא באו בענין זה אל מטרת האמת ומה שנראה לי כתכתי בתחלת הערך. ובעל כ״כ פי׳ ג״כ יפה המלה היונית ע״י שני ישרי עצה. אבל רש״י ז״ל פי׳ בתעני׳ ובסוכ׳ שם ושם „שני ישרים״ ושיער כן לפי הענין ולא על פי הוראת המלה. ורמ״ל פירשה ע״י ל״ר Iduumviri אבל דע מי שרוצה לקיים את פי׳ רגמ״ה אשר אחריו נגרר רבינו אז י״ל כי מלת פלי או סולי היא משובשת מן |א|פוסטל והיא ל״י ἀπόστολος Bote

פי׳ שליח. והראיה מן תרג׳ ירו׳ א׳ לשמות ט׳, ז׳. כ״ז; י׳, ט״ז; במדי׳ ט״ז. י״ב; דברי׳ כ׳, י׳ ושדר פולין והוא העתקת לשון וישלח או לקרוא] —

דיוּפְלַסְטוֹן (בל״י διπλῆ-στόα אולם כפול Doppelgallerie) בריש החליל (סוכ׳ נ״א:) תניא ר׳ יהודה אומ׳ כל מי שלא ראה דיופלסטון של אלכסנדריאה של מצרים. פי׳ שני פלטין זה לפנים מזה. *[אחי״ה כ״ה בדפ״ר, ובשדפ״ע אי׳ פלטרין. וגי׳ דיופלסטון אי׳ בכ״י ו״ו, אבל בשאר כ״י ובדפוסים דיופלוסטון וכ״ה בש״ס אבל ברש״י בנכון דיופלוסטין והוא הקבוץ. ובדפ׳ פיזרו הגי׳ בגמ׳ בדופלוסטון. ובילק׳ דברי׳ רמז תתקי״ג בט״ס בדי פלסטין וצ״ל בתיבה אחת בדיפלסטין ובתוספ׳ סוכ׳ פ״ד הגי׳ בכ״י דיפלסטון אבל בדפוסי׳ משובשת עיי׳ התוספתא סוכה בהוצאת צוק״מ צד קצ״ח ובעין יעקב רפ״ה דסוכ׳ הגי׳ בט״ס דיופלוטין]— (א״ב פי׳ (דיפלוסטואן) [צ״ל דיפלוסטוא] בל״י אולם ואכסדרה כפולה ובהדיא גרס ירושל׳ דסוכ׳ פרק בתרא (פ״ה דנ״ה סע״א) דיפלי אסטבא). *[אחי״ה לפנינו אי׳ דיפלי איסטבא. ובילק׳ תהלי׳ צ״ג סרמ״ז תתמ״ח אמר ר׳ חגי אתא הייתי לדיפלי איסטווה בטברייא וכו׳ ובמדר׳ שו״ט סוף מזמור צ״ג הגי׳ יורד הייתי לדפליסט בטבריה וצ״ל לדיפלסטב בטבריה ומפני סמיכת שתי בית״ם נשמטה האחת והוא כמו לדיפלסטוא או לדיופלסטון. ופי׳ המפרש: לכפל הבקעה וכו׳ בלי דקדוק הוא. ולפי הערוך הוא מל״ר Palast, palatium] —

דְיוּפְרָא (בל״י δίφορος והוא כמו ההרכבה שמן δύω שנים ועוד φόρος טוען פירות וא״כ דיופרא אילן טוען פעמים בשנה Frucht tragend (im Jahre) zweimal) בריש דמאי (פ״א מ״א) השיתין פטורין חוץ משל דיופרא. ובפ״ט בשביעית (מ״ד) אוכלין על הטפיחין ועל הדיופרא. ובר״נ דפ׳ עושין פסין (עירו׳ י״ח.) תנן התם ר׳ יהוד׳ אומ׳ כל השיתין פטורין חוץ מן הדיופרא. מאי דיופרא אמר עולא אילן העושה דיו פירות בשנה. *[אחי״ה לפנינו בדמאי ובשביעית הגי׳ דופרא ובמשנ׳ של ירו׳ דמאי ושביעי׳ הגי׳ דיפרא וכ״ה בדפ׳ וויניציא ש״ח ובפי׳ משניו׳ להרמב״ם וכ״ה בתוספתא שביעי׳ ספ״ז ובכ״י ל״ד בע׳ טפיח וכ״ה בר״ש ובראו״ש לשביעית ובכ״י מ׳ בשביעית הליפרא ובכ״י מ׳ לדמאי דיפיא ובכולם צ״ל דיפרא ודע כי בדפ׳ וויניצ׳ לדמאי הגי׳ דופרת וזאת קרובה לכתיבת המלה היונית ובע׳ ברך ג׳ ובע׳ דקל ג׳ הביא רבינו בתוך פירושו מלת דיופרין והוא הקבוץ מהיחיד דיופרא

¹) dupli.

וכן הביא הר״ש בשביעי׳ פ״ט מ״ד בשם הירו׳ ר׳ יהודה מתיר בדיופרין. אבל לפנינו בירו׳ שביעית פ״ט דל״ט רע״א אי׳ בט״ס בדפרים, ושם קצת קודם לזה הא בדפרין, וצ״ל בדיופרין] — (א״ב פי׳ בל״י אילן מוציא שני פעמים) [1].

* דִיַפְרוֹן (בל״י διαφέρων חשוב ומעולה vorzüglich) במדב׳ רב׳ רפ״ח כל דאכיל צינורא מן קיסר יהב ביה סכין ד י פ ר ו ן. כ״ה לפי הגי׳ הישרה של בעל כ״כ ויפה כיון למלה הנ״ל, אבל לפנינו הגי׳ דפדן, ובעל מ״כ נדחק שם לפרשו פדן שנים! אבל האמת כי כונת המאמר היא הגונב צנורי שהוא מזלג מן בית המלך גדול עונשו לכן שלם ישלם תמורתו סכין יפה שהוא יקר הדמים. עיי׳ כ״כ שם.

דְיוּפְּרָצוּף = דְיוּפְּרוֹסוֹפִּין (פי׳ בל״י δύω-πρό-σωπον שני פנים Doppelgesicht או שני אופנים doppelgestaltig) בר״נ דפ׳ עושין פסין (עירו׳ י״ח.) אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר דיופרצוף [2]) פנים היו לו לאדם הראשון שנאמ׳ (תהלי׳ קל״ט, ה׳) אחור וקדם צרתני. ובב״ר פ״ח (בראש הפרש׳) נעשה אדם בצלמנו כדמותינו אמר רב שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב״ה אדם הראשון דיו פרוסיפון [3]) בראו ונסרו ועשאו גביים לכאן וגביים לכאן [4]). ובריש ויק״ר (פ״א) מאהל מועד לאמר אמ׳ ר׳ סימון דיופרצופין היה הדיבור יוצא חיים לישראל וסם המות לאומות העולם. *[אחי״ה ובשהש״ר פ׳ כתפוח הגי׳ דיפרוספין וזה כגי׳ דפ״ר הנ״ל. ודע כי בעירו׳ י״ח. הגי׳ דיו פרצופין ובכ״י מ׳ דו פרצופין וכ״ה בברכות ס״א. וילק׳ תהלי׳ הנ״ל, ויותר טוב הגי׳ בתיבה אחת כמו בערוך דפ״ר ופעם אחת בדפ׳ ווניצ׳ וכ״ה בראש הערך. ובכ״י מ׳ לעירו׳ חסר׳ מלת פנים וכן חסרה בברכו׳ שם ונכון הוא כי פרצוף בל״י ממש מהוראת פנים הוא ואולי מגליון בא לפנים אבל גם במשנ׳ ג׳ דט״ז דיבמות ובב״ר ס״פ ס״ה הוזכרו יחד פ ר צ ו ף פ נ י ם והוא כפל הענין במלות שונות] — (א״ב פי׳ בל״י שני פנים או שני ענינים ואופנים). [*אחי״ה ובהוראה האחרונה נמצאה המלה ג״כ בשמ״ר פ״ה כיצד היה הקול יוצא א״ר תנחומא דו פרצופין היה יוצא והורג לאומות שלא קבלוה ונותן חיים לישראל וכו׳. ובמעריך הביא מהר״ם די לונזאנו מב״ר פס״ה גם הגי׳ דיפראצופא ופירשו חלקים מכל צד כמו דו פרצופין עכ״ל אבל אני בעניי יגעתי ולא מצאתי. והמושג הזר כי אדם הראשון נברא בשני פנים וגם נסרו האל בא לרז״ל מדמיוני הפרסיים הישנים כשהוכחתי ברוחב ביאור במאמרי על אדם הראשון במ״ע דמ״ג חכ״ה צד ע״ח, פ״ו והלאה] —

דַיוֹ (Geier, מין עוף הנזכר נקרא ג״כ בל״ס דַיְתָא ובלש׳ שמרוני דָאִיְתָא) בפ׳ אלו מציאות בגמ׳ כלי אנפוריא (ב״מ כ״ד:) ההוא דיו דשקל בישרא. ובפ׳ נערה שנתפתתה בגמ׳ ה א ב [5]) אינו חייב (כתובי נ׳.) מאי אסותיה מררתא דדיו חיורתי. פי׳ עוף הנקרא דיו. ובפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולי׳ ס״ג.) אמר רב יהודה חסידה זו דיה ל ב נ ה [6]) ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה, האנפה זו דיה רוגזנית ת נ י א נ מ י ה כ י [7]) למה נקרא שמה אנפה שמנאפת עם חברותיה. תרג׳ ירו׳ [א׳] (לויקר׳ י״א, י״ט) החסידה: דיתא חיוורתא. *[אחי״ה דיו כמו דיה וכ״ה בכתובו׳ שם וזה כמו דאה עיי׳ כל שקלא וטריא בחולי׳ שם, וקרוב הדבר שנגזר מפעל דאה וכן פי׳ הרד״ק בשרש דאה וסיים ואפשר שנקראת כן לפי שתעוף ביותר עכ״ל. ורש״י בב״מ שם פי׳ עוף שקורין אוולטור והוא לשון דיה עכ״ל, והוא בל״ר vultur ובל״צ vulture, Geier וכן מוכחת הוראת הענין מהעתקת התרגומים הישנים עיי׳ וויענער רעאלווערטערבוך ח״א ערך Geier אבל ר׳ יעקב בן יוסף טאווס העתיק בויקר׳ י״א, י״ד את הדאה ע״י مر ان ماهی چین והוא עוף הנקרא Fischreiher (עיי׳ ספרי על העתקת ריב״י טאווס צד ק״ז) ולזה יש להביא ראיה מפירש״י לויקרא י״א י״ט וז״ל האנפה היא דיה רגזנית ונראה לי שקורין אותו הירו״ן [= בל״צ Reiher = héron]. ועוד נקרא׳ החסידה דיה לבנה (= דיו חיורתא כתובי נ׳.) מפני שתעוף גבוה וגזרת כל השמות האלה משרש דאה (עיי׳ זאאלאגיא תלמודית להרב החכם לעויזאהן צד קע״ב) ולא כדעת משובשת של החכם הנוצרי באכארט היעראזאיקאן ח״ב צד קצ״ו והלאה, וכבר השיג עליו ראזענמיללער בקדמוניות ח״ד כרך ב׳ צד רפ״ח והלאה, אבל הראיה היותר נוכחת נגד שיטת באכארט (כי דיה נגזר מן לשון דיו ענין שחור) שכח להביא בעל משיגו והיא מש״ס כי דיה לבנה או דיה חיורתא מראה באצבע את

[1]) וכן הוא מפורש ברש״י עירובי׳ י״ח. ובפי׳ משניו׳ לרמב״ם ור״ש לדמאי ושביעית ע״ש. [2]) כ״ה בדפ״ר בתיבה אחת. [3]) כ״ה לפי ופי׳ יצ״ל יותר טוב דיופרוסופין. [4]) בנו״נ ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן, וכ״ה בילק׳ תהלי׳ ס׳ רמז תתפ״ו ושם חסר: ועשאו ג ב י י ם. [5]) כ״ה בכ״י ה״ו. [6]) כ״ה בדפ״ר אבל בשדפ״ע חסר. [7]) לפנינו בחולי׳ ליי.

ההיפך ממה ששיער באכארט. — ובתמונת המלה דייתא במשקל לשון סורי ושמרוני נמצאה בירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג . . טעין קופר אתא דייתא וחטפתיה מיניה וכו' ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"ד אתת דייתא וחטפתא מן ידיה. — ערך דיו יותר נכון היה לסדרו אחר ערך דְּיוֹ (לעיל דף מ"א) כמו בדפ' אמש' אבל לא רציתי לשנות סדר כל כ"י ודפוסים ישנים] —

דְּיוֹטֶר (= דְּיוֹטֶירִין Doppelhöhle מורכב מן δύο או δίς פי' כפול ומן ἄντρον פי' מערה) בב"ר פרש' ס"ג בסוף ויהיו חיי שרה [1] שם ועבר היו מהלכין לפני מיטתה [של שרה] [2] וראו אי זו שית מופנה לאברהם אבינו וקברו אותו בדיוטירין שלו. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע בדיוטרין וכ"ה בב"ר וילק' סוף פ' ויחי רמז ק"י אבל בעל מ"כ הביא בשם הערוך הגי' בדיוטרון וזהו נ"ל עיקר כי הוא בל"י הרשומ' ענין מערת המכפלה. והמלה קטועה תחת דיונטירון וצריך לדגש אות ט' לתשלום הנו"ן. וכגי' זו אי' עוד בע' שית ע"ש. אבל בנו"ג בב"ר שם ועבר היו מהלכין לפני מטתו וראו גבה מקום מופנה לאבינו אברהם וקברו אותו בדיוטרין שלו במקום המוכן ומזומן לו. ואין אצלי ספק כי התיבות: "במקום המוכן ומזומן לו" באו מגליון לפנים לביאור מלת זרה בדיוטרין וקרוב לזה כתב בעל מ"כ ע"ש. והראיה המופתית למה שכתבתי כי בילק' סוף חיי שרה ליתנהו תיבות הנ"ל והגי' שם: שם ועבר והיו מהלכין לפני מטתו וראו איזה מקום מופנה לאבינו אברהם וקברו אותו בדיוטרין שלו ע"כ] — (א"ב פי' בל"י דיוטרין [3] מקום שני וסמוך לראשון) *[אחי"ה וכן פירש בעל כ"כ ועיי' רמ"ל שהשיג בצדק על זה הפירוש והעלה לנכון כי היא המלה היוני' הרשומ' בתחלה וכבר קדמוהו בהגזרה הזאת החכם בוקסטארף ובו היה מחזיק גם הבלשן הגדול פליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"א צד תמ"ב ע"ש] —

* דְּיוֹקָא עיי"ע דק וע' דבק.

דְּיוֹקָן (הורכב מן δύω ומן εἰκών דמות ובל"י אמצעית εἰκόνα ובל"ר icona וא"כ דיוקן Doppelbild שנייה של צורה ומשונה מן אֶיקוֹנִין Ebenbild) בר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק ט"ו סע"א) אבל חייב בכפיית המיטה דתני בר קפרא דמות דיוקני נתתי בהם ובעונותיהם הפכתיה יהפכו מיטתן עליה [4]. ובפ' חזקת הבתים בגמ' ואלו הדברים (ב"ב נ"ח.) כי מטא במערתיה דאדם הראשון יצאתה בת קול ואמרה לו נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה לא תסתכל. פי' כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשי' ט', ו') [5]. ובפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בבהמה (חולין צ"א:) עולין ומסתכלין בדמות של מעלה יורדין ומסתכלין בדמות דיוקני של מטה [6]. ובפ' ואלו נאמרין בגמ' ו' שבטים (סוטי' ל"ו:) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי (בראשי' ל"ט, י"ב) באת דמות דיוקנו של אביו ונראת לו [7]. ובר"ג דבא לו כהן גדול (יומי ס"ט.) דמות דיוקנו אני רואה במלחמה ונוצח [8]. ובר"ג דשואל אדם (שבת קמ"ט. ותוספתא שבת ר"פ י"ח) ת"ר כתב המהלך תחת צורה ותחת דיוקנאות. פי' צורת אדם המצויירת בכותל הכתב שתחתיו אסור לקרותו [9]. פ"א מציירין כיצד נעקד יצחק ושאר מעשים [10]. ובפ' הגוזל עצים בגמ' לא יתן לא לבנו (ב"ק ק"ד רע"ב) אמר רב יהודה אמר שמואל אין משלחין מעות בדיוקני ואפי' עדים התומין עליה. פי' דיוקני צורה ידועה לו כגון סימן שהוא ביניהן ואפי' עדים מעידין שאמר להן הכתוב בכתב הזה כתב ידי הוא ואין העדים יודעין מה כתוב בו אלא כתבו הן למטה כי פלוני אמר לנו העידו עלי שזו הדיוקני שלי היא' [11]. ובס"ג דפ' המקבל (ב"מ קט"ו.) לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס על שכרו

[1] כ"ה בדפ"ר ובכ"י ל"ד והציון הוא לפנינו בס"מ ס"ב ובדפ"ע חסר הציון. [2] כ"ה בעי' שית. [3] δεύτερον = zweitor Rang, Prois. [4] בנו"ג כפו מטותיהן אבל כגי' רבינו אי' בכ"י מ' עיי' ד"ס מ"ק צד כ"ד ושם הובא גם כגי' זו בריף ובראי"ש וכ"ת במוי"ד סי' שפ"ז. [5] וכ"ה בפי' כ"י רגמ"ה לב"ב שם וז"ל בדיוקן עצמו של אדם הראשון אל תסתכל שנברא בצלם של מעלה. וכפי' רבינו אי' גם בפירשב"ם. [6] בנו"ג עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה ויורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה. ובילק' דניאל י' הובא המאמר בקטיעה, אבל כגי' רבינו מוכח מפי' רגמ"ה כ"י (אנגייליקא A. 5. 18 דף ש"ט ע"ב) וז"ל עולין ומסתכלין דיוקנו של מעלה כלומ' דמות יעקב חקוק בכסא הכבוד בעו לסכוניה, כלומ' דמות דיוקנו חחקוק בכסא הכבוד כביכול יהא למטה וכו'. [7] כ"ה בכ"י ב"ר אבל בדפ"ע לי' מלת דמות וכן לי' בסוטי' אבל אי' בילק' וישב ר"ז רמז קמ"ו, ובסוטי' אי' עוד ונראת לו בחלון אבל בילק' לי'. [8] וכה"ג בכ"י א"ם ובאה"ת הובא בד"ס יומי צד צ"ט ושכח בעל ד"ס לרמוז על הערוך. ובנו"ג דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי. [9] וכן פירש"י. [10] עיי' תשובי הרשב"א סי' תקפ"א בענין כתיבת בכותל ההיכל ראה ספר היקר בייטרעגע צור יידישען אלטערטומסקונדע להרב הטנות לעף ז"ל ח"א צד ל' והלאה ושם צד ר"ח והוא חדל להביא ראיה נוכחת מערך דכאן וגם לא העיר כי בימי ר' יוחנן התחילו לצייר על הכותל כדאי' בירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד ביומוי דר' יוחנן שרון ציירא על כותלא ולא מחי בידייהו. ראה מבוא הירו' למהרז"פ צ"ח. [11] תפי' הזה מן ואפי' עד גמירא הועתק מפי' ר"ח הובא בחי' הרשב"א בסוגיא ובשט"מ:

כתף ועל שכר פונדוק ועל שכר דיוקנאות [1], פי' ששכרו לצור לו צורות ו ד י ו ק נ י [2] בכותל [3]. אך בצלם (תהלי' ל"ט, ז') תרג' ברם בדיקנא [4]. פי' ג א ו ן דיוקני היא צורה ועיקר צורת אדם המצויירת בו איקונין והצורה המצויירת על הנייר או על הסיד דיוקני כלומ' זו שניה לזו. כעין דיופי שהוא כ ל י ש י ש ל ו ש ת י פ י ו ת [5]. (א"ב תרג' אך בצלם ברם בדיוקנא פי' בל"י דמות תבנית אדם). *[אחי"ה ר"ב הביא עוד הפעם התרגום שהזכירו כבר רבינו מפני שדייק עיקר הגי' כמו שהוא על נכון גם בכ"י הנ"ל. ודע כי דיוקנא נמצא רק בתרג' ירושלמי א' (למשל בראשי' א', כ"ז. כ"ז; ויקרי כ"ו, א'; דברי' כ"א, כ"ג) אבל לי' בתלמוד ירושלמי ובמדרשים ישנים רק במאוחרים למשל במדב"ר רפי"ד ובא דמות דיוקנו של דוד ונשתטח לפניהם. ואולי דלת של דיוקנא הוא אות שמוש מן יחס הסמיכות וא"כ דמות דיוקנא פי' דמות של איקון = דמות של צורה, ומרוב ההרגל נשארת הדלת בראש התיבה אף בנפרד עיי' רימ"ז באייטרעגע ח"ב צד נ'] —

דְּיוֹתְקָ[א] בל"פ دودكاه בית אשר עלה ממנו עשן וזה בהשאילה בית אשר דרו בו אנשים וממנו נאצל בלש' הוצואריש: ד וּ ת ךְ (Familie) מסכ' ב"מ פרק הזהב (נ"ט סע"ב) דאית ליה זקיפתא בדיותקיה לא נימא לחבריה זקיף ביניתא פירש"י בְמשפחתו). *[אחי"ה בנו"ג דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה וכו' וכפירש"י משמע ג"כ משאילתות ר"פ וארא רסי' מ"א: שאילתא דאילו מאן דבעי למינסב איתתא מתבעי ליה למיבדק ולמינסב דמסיב מ ד ו ק ת א דמייחס ולא ליקרי לינסיב מ ד ו ק ת א דאית בה פסילתא דמאן דנסיב איתתא מדוקתא דמייחס זכי לאשרויי קב"ה שכינתיה עליה דאמר ר' חמא בר ר' חנינ' אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על מ ש פ ח ו ת המיוחסות שבישראל (קידושי' ע' סע"ב) וכו', נראה מזה כי דוקתא היינו כמו משפחות רק דוקתא ט"ס וצ"ל דותקא ו כ " ה ב ש א י ל ו ת כ י ת צ א ס י' ק נ " ג עיי' פערלעס עט"ש צד פ' והלאה שהתעורר כבר על גזרת התיבה ורמז על השאילות ואני מצאתי עוד ט"ס זו בילק' משפטים ר' רמז שמ"ט שנרס בב"מ הנ"ל דיוקתיה וצ"ל דיותקיה. והמלה כמו שכתבתי ובלש' צינד בל תמצא כי dutan אין ענינה משפחה כמו שרצה לומר פערלעס ופקד מקומו בצינדאפיסטא ונמצאָה רק בהוצואריש (עיי' שפיעגעל גלאססאר צד ת"ו). אולם משפחה בצינדאפיסטא נקראה jaiti (עיי' יוסטי קי"ב) ואפשר שהד' נשמט והיתה כתיבתה בתחלה djaiti וזה נ"ל יותר ראוי להתקבל ממה שפותר יוסטי. ואין כאן מקום להאריך] —

* דְּיוֹתְמָין ([נ"ל שצ"ל דיותסין] בל"י שמר צואה $\delta\iota\acute{\alpha}\vartheta\varepsilon\sigma\iota\varsigma$ testamentarische Anordnung) תוספתא ב"ב ספ"ט רבשב"ג אומ' הכותב דיותמין בלעז הרי זו כמתנה, ובירו' ב"ב פ"ח דט"ז רע"ג כתוב בתמורתו דיאתימון ועל זה אמר ר' חנין בשם ר' יהושע בן לוי חיזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתימון ולא אמר לי אדם דבר, וכתב רימ"ז בט"ר ח"א, קנ"א כי הר"ם די לונזאנו פירשו כמו דיאטגמא (עיי"ע דטגמא) אבל אני לא מצאתי הפי' הזה במעריך ורימ"ז עצמו חשב להשותה עם דיאתיקי = $\delta\iota\alpha\vartheta\acute{\eta}\kappa\eta$ ותהיה דיאתימון במשקל $\delta\iota\acute{\alpha}\vartheta\varepsilon\mu\alpha$ וכן דעת לעווי אבל מלה כזו לא תמצא בספרי היונים לכן דעתי נוטה לתיקון של בעל כ"כ שצ"ל דיותסין במקום דיותמין וכונתו על ל"י הרשומה בתחלת הערך וכן צ"ל דיאתיסין במקום דיאתימון והמלה הזאת אחרי תקונה בעלי לשונות בודאי היו יכולין לפתרה.

* דיחתו עיי"ע בלטוורא.

דַּיֵּיט (חדר ומדור בל"י $\delta\acute{\iota}\alpha\iota\tau\alpha$ וכן בל"ר zeta, diaeta (der Ort wo man lebt, Wohnung כפ' הזורק (שבת פי"א מ"א דף צ"ו.) היו שתיהן בדייטי אחת המושיט חייב והזורק פטור [6]. ובפ' כיצד

שם, ושם ושם סיים עוד בזה"ל: ודיוקני זה כגון חתימת ידו ע"כ ודיש המאמר בפי' רבינו: פי' דיוקני צורה וכו' הוא ממש כפי' ר' יונתן שהובא בשט"מ שם. ובשטת רבינו הלכו גם התוספות ב"ק קי"ד: ד"ה אין וכן רש"י פי' דיוקני סימנין וכ"ה ברמב"ם הלכ' שלוחין ושותפין פ"א הל"ח אבל בעל כ"כ פי' דיוקני דב"ק מל"י צרור וכים ונ"ל שכיון על ל"י $\delta o\chi\acute{\varepsilon}\iota o\nu = \delta o\chi\acute{\iota}o\nu$ Gefäss zum Aufnehmen, Behälter. והגהמיי"מ בהלכ' שלוחין ושותפין פ"א הל"ח אחרי שהביא פי' הערוך כתב עוד בשם י"מ דיוקני דיו קני שני קנים וכו' ע"ש וזה הפי' זר הוא. [1]) בנו"ג לשכר כתף לשכר חמור לשכר פונדק וכו'. [2]) כ"ה ברפ"ר. [3]) וכן פירש"י. [4]) וצ"ל בדיוקנא וכ"ה בכ"י תרגי' הובא בעמת"ר ללעווי. [5]) כ"ה גי' ישרה של כ"י ה"ב וכ"י פאריז וקרוב לזה כ"י וי"ו רק שם ט"ס עיקר צורת האדם המצויית בדאיקונין וצ"ל המצויירת בו איקונין. ובכ"י וי"ו הגי' פי' גאון יעקב. ועיי"ע איקונין ומ"ש. כי לפי גי' זו יש חילוק בין איקונין ובין ריוקן. וברפ"ע משובש קצת וגם חסרי' תיבת גאון וכן חסר סיום המאמר. [6]) בנו"ג בדיוטא וכן בכל המקומות שהובאו בסמוך אבל בירו' ובמשניות נאפולי ופיזו (עיי' ד"ס שבת צד קי"ד.) הגי' דייט.

משתתפין (עירו׳ פ״ח) שתי דייטות זו כנגד זו [1]. ובסוף הלכה קמ׳ דפ׳ המוכר את הבית (ב״ב ס״ג סע״א וס״ד רע״א) המוכר בית לחברו ואמר לו על מנת שדייטי העליונה דייטי העליונה שלו [2]), ובפ׳ מי שמת בגמ׳ שכיב מרע (ב״ב קמ״ח סע״א). ובס״ג דפ׳ דיני ממונות בג׳ זה בורר [3]) (סנהדי׳ ל״א.) זה אומר בדייטי העליונה ואחד אומ׳ בדייטי התחתונה אמר ר׳ חנינא מעשה בא לפני ר׳ וצירף עדותן. פי׳ עלייה [4]). ובחלומות דמגילת איכה (פ׳ רבתי ד״ה חד אתתא) חזית בחלמי דייטונא דבייתי מתברא. ס״א שריתא דביתי. *[אחי״ה כס״א אי׳ באיכ״ר וכ״ה בב״ר ס״פ פ״ט. אבל גי׳ רבינו בציון מב״ר היא תנייתא דביתא וכו׳ עיין ערך תנייתא וכן הגירסא באמת בירושלמי מעש׳ שני ספ״ד דנ״ה ע״ג תיניתא דביתא מיתברא. וכה״ג בפי׳ המיוחס לרש״י בב״ר עיי׳ מ״כ שם. ושם הציון מירו׳ נרשם בטעות. והנה אם גי׳ דייטונא העיקר אז תהיה לשון קלילא מן דייטי פי׳ חדר קטן. — וכנ״ה בירו׳ שבת פ״ג ד״ה ע״ד הייתי מעלה לו (לר׳ חייא הגדול) חמין מדיוטי התחתונה לדיוטי העליונה. וכ״ה בירו׳ שם ד״ז ע״א. ירו׳ יבמו׳ פ״א ד״ג. דרש לשאולה (תהלי׳ ט׳, י״ח) לדייטי התחתונה של שאול. ובמדר׳ תהלי׳ מזמור ט׳ לדיוטא התחתונה. ובילק׳ בריש ויצא לדיוטי התחתונה שבשאול. ועוד הרביתי בראיות בע׳ בט ה׳ ורבינו גורס שם לבטי או לְבֵיטֵי וגם זה נכון מאוד ע״ש מ״ש. ומפרש המלות בילק׳ ויצא טעה לפרש לדיוטי ע״י אמבטי. בקהל׳ רבה פ׳ טוב ללכת דרכן של רשעים להנתן בדיוטא התחתונה של גיהנם. תוספתא עירו׳ פ״ו לפי כ״י דיוטא של מאה אמה ולפי גי׳ כ״י ב׳ דיאטה. והקבוץ תוספתא שם ספ״ה חמש דיוטאות ולפי כ״י אחר דיטאות. דיאטות (עיי׳ בהוצאת צוק״מ צד קמ״ח) ובירו׳ ב״ב ספ״א די״ג. חמשה דיוטות. ודע כי ע׳ זקנים העתיקו ע״י תיבת δίαιτα המלות אהל (איוב ח׳, כ״ב; י״א, י״ד) בית (שם ל״ט, ו׳) נוה (שם ה׳, ג׳; ח׳, ו׳) וכן תרג׳ סומכוס (Symmachus) נות בית (תהלי׳ ס״ח, י״ג). ובאוצר השרשי׳ יוני מצאתי מפורש δίαιτα ע״י Söller ὑπερῷον ופי׳ עלייה וזה ממש כפי׳ רבינו של מעלה] — (א״ב כן פי׳ מלה זו בל״י ולפעמים ענינה מקום המשפט [Schiedsrichteramt = δίαιτα] בריש מדרש מגילת אסתר שהוא נתון בדייטי [5]).

דַּיְטְרוּט (פי׳ בל״י ורומי διάτρητος, ον =diatre-tus, um מעשה ידי חרש מפתח פתוחים (gedrechselt, gestochene Figuren enthaltend בב״ר פ״כ (י״ט) ותפקחנה עיני שניהם: לעירוני שהיה עובר לפני חנות הזגג והיתה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין הפשיל במקל ושברן. ובפכ״ו (כ״ה) אמר ר׳ חייא לזגג שהיה בידו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין בשעה שהיה חפץ לתלות הקופה היה מביא יתד ותוקעה ותולה עצמו בה [6]) ואח״כ תולה קופתו. פי׳ כלי זכוכית חשובין. (א״ב פי׳ בל״י כלי עשוי באומנות פתוח במקלעות ובפטורי ציצים). *[אחי״ה והדין עם ר״ב והמלה היוני׳ כתובה בתחלת הערך. והגי׳ דייטרוטין אי׳ ג״כ בב״ר פי״ט וכ״ה בסוף הפרש׳ (ובילק׳ בראשי׳ רמז כ״ז) וכ״ה בב״ר רפ״מ וכ״ה בר״פ ס״ד לפי׳ גי׳ דפוסי׳ חדשים אבל בדפ׳ ישני׳ בהשמטת הט׳ ודיירוטין וצ״ל ודייטרוטין. ובתואר השם נמצאה המלה בריש רות רבה ספ״א קופה מלאה כוסות דיוטריטון ובדפו׳ חדשי׳ בט״ס דיוטריפון. באסת״ר פ׳ והשקות: אלו כוסות דיוטירי טא של כלי זכוכית. ובשמ״ר ספכ״ז שמרו לי ב׳ כוסות הללו והיו דיאטריטא וזהו קבוץ יוני διάτρητα. ובעל מ״כ פי׳ בכל מקום כפי׳ רבינו. ולפע״ד מזו המלה יש לגזור טיטרום דכלי׳ פ״ב מ״ו עיי״ע טטרם ומ״ש] —

* דִּיכָה (מפעל דוּךְ בל״ע دَاكَ נאצל שם מופשט (das Zerstossen, im Mörser שבת י״ט: במחוסרין דיכה ושם כי פליגי במחוסרין שחיקה ופירש״י שחיקה יותר מדיכה וע״ש היטב.

* דיכסא, דוכסס עיי״ע דכוס.

* דִּילא עיי״ע דִּי ג׳ וע׳ דִּל.

דְּיָלָ[א] (דַּיָאלָא מל״ם דַּיַל שִׁמֵּשׁ bedienen והשם דּוּיָלָא שימוש ונגזר מל״י δουλεύω, Dienst, δουλεία והשם unterthan sein δουλόω (Diener δοῦλος; Staatsdienst בפ״ק דיומ׳ בגמ׳ ערב יום הכפורים (יומ׳ י״ח.) אי בר אחתיך דיילא נהוי

---

[1]) בנו״ג דיוטאות וכ״ה באו״ז הלכ׳ עירובי׳ סי׳ סוי קצ״ר אבל בכ״י א״ם הגי׳ דייטאות עיי׳ ד״ס עירו׳ קע״ר. [2]) ובן גרס רגמ״ח כ״י לב״ב דייטא וכמו כן ברף קנו״ח. ובנו״ג דיוטא. [3]) כ״ת לנכון בכ״י ו״ה, ובדפ״ר אי׳ בשלשת ובשרם״ע חסרה מלת בשלשת ונלת בג׳. [4]) וכן פי׳ רגמ״ח כ״י ב״ב שם ורש״י לשבת ועירו׳ הנ״ל ורשב״ם לב״ב וגי׳ דייטא אי׳ ג״כ בפי׳ ר״ח כ״י לסנהדרין (בקובץ כ״י אנגייליקא סי׳ A. 2. 10 דף צ״א סע״ב). [5]) לפנינו בריש אסתר רבה הגי׳ בדיוטי של קיסרין. [6]) בנו״ג ונתלה בה.

חזי בשוקא קמיה לא תחליף [1]). פי' הוא הממונה על המכס חזי קמיה לא תחליף שהוא יודע כל מה שעשית ויתפשך לדין [2]). ובס"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' פ"ו:) אמר רב הונא בני חבורה נכנסין בשלשה ויוצאין אפילו באחד; "פי' [בני] חבורה שנמנו על הפסח ובאו מקצת מהן בעת שדרך בני אדם להכנס לאכול הפסח וש יגרו הדיאלא [3]) שהוא כגון השַּׁמָּש וחיפש אחר הנשארין [מבני חבורה] [4]) ולא מצאן אפי' אם לא נתקבצו מכל החבורה אלא ג' יש להן רשות להתחיל לאכול לבדם ואין עליהן להמתין להן עד שיבואו כיון שנתאחרו יותר מדרך בני אדם [5]) כולם אבל פחות מג' לא [יאכלו אלא ימתינו עד שיבואו שאר בני החבורה] [6]). זה דין הנכנסין, אבל אם היו מקובצין וראו מקצתן למקצתן ויצאו ונתאחרו יותר מן השיעור שאמרנו והדר בהן דיאלא [7]) ולא מצאן אפי' לא נשאר מכל בני החבורה אלא אחד כיון [8]) שהיו שם ויצאו מתחיל לאכול אפי' האחד לבדו ואינן יכולין לומר לו למה לא המתנת לנו אמר רבינא ונותן דמים אם אכל יותר על חלקו [9]) ולית הלכתא כוותיה והני מילי דעל בעידנא [דעילי אינשי] כרבא והדר בהו דיאלא". *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח רק שם הגי' כרבה כנוסחאותנו אבל בכ"י מ' הגי' רבא. והנה כל הפירוש הנזכר הועתק מלה במלה בקצת חסרים שהשלמנו מפי' ר"ח לפסחי' בסוגי' על פי הדפוס בצד ק"מ כמו שהוכחתי כבר במבוא צד XIII והובא תורף פי' ר"ח בשמו בתוספות פסחי' הנ"ל וכשטת ר"ח הלך הרמב"ם בהלכ' קרבן פסח פ"ט הל"ו והראב"ד השיג עליו יען שהלך בשטת רש"י שפי' בע"א עיי' כסף משנה שם. — וכנ"ה ירו' פסחי' פ"ה דל"ב ע"ג הא דיילא קיים גבי הזייה ואת צווח לה זריקה פי' גבי עבודה דכהן כתיב הזה ולמה שנה דבורו (במדבר י"ט, י"ג) לכנותה בלשון זריקה. וקרבן העדה ופני משה נרחקו מפני שגרסו במקום דיילא דיי לא בשתי תיבות וכן הוא בדפ' זיטאמיר. ועוד מצאנו דיילא אצל שם הפרטי ארא עיי' ב"ק קי"ט. שבת קמ"ח. ע"ז ט': ארא דיילא ובמד"ר פ"ט אי' ארא דיאלא עיי"ע ארא ופירש"י בב"ק דיילא שמש דרבנן ובשבת קמ"ח. לועז מנשטר"ל ממונה פי' בל"צ Verwalter, ministre עיי' פירש"י בשבת מ"ט. ד"ה קסדור. וביוחסין השלם צד ק"ז. אחרי שהביא פירש"י כתב עוד י"א שואב מים וכו' וגזרו לפי זה מלש' דלה ואין נראה בעיני כי הדין עם רש"י וראיה מוכחת על זה מדאית' בירו' שבת פ"ב דף ד' ע"ד ארא שמשא. וע' זקנים העתיקו כל עֶבֶד ופעלים ושמות שיוצאים ממנו ע"י δοῦλος והפעל δουλεύω] —

* דֶּילַטוּר, דִּילְמָא, דִּילְנְיָה עיי' בסדר דל . . .

* דִּימָא (שם מקום) נדרי' נ"ז: איש כפר דימא ועוד עיי"ע ימי א'.

* דִּימָה, דוּמִי עיי"ע דם א'.

* דִּימִי שם פרטי לאיזה אמוראים עיי' ברכו' ו': כ"א. מ"ה: תעני' י'. מגיל' י"ח. ע"ז ב': ח': ט"ו: פסחי' ק"י: הוריות ב'. ועוד מקומות אחרים.

דיומן (לפע"ד מל"י δέημα Bedürfniss ענין חסרון) בילמדנו כנחלים נטיו (במדב' כ"ד, ו') למה כינה אותן כנחלים ביקש ליתן דיומן בישראל למה שהנחל הזה כשבני אדם ממלאין ממנו וכו'. פי' ענין די כלומ' דבר שיש לו קצבה שאינו נובע ויפחת. *[אחי"ה וכל המאמר הובא בילק' בלק רמז תשע"א דף רמ"ד רע"ג בשם ילמדנו ע"ש. אבל שם אי' בט"ס ביקש ליתן דמיון לישראל וצ"ל דיומן בישראל פי' חסרון בל"י מפעל δέομαι bedürfen, nöthig haben, mangeln והמשביר ולעווי פתרוהו מל"י διαμονή ואין ההמשך סובלהו כי ענינו התמדת דבר Beständigkeit לכן נתקשה על לשון ביקש ורוצה בעל המשביר לתקן לא ביקש וכו' וכל זה רחוק ורחוק. ורמ"ל הכנים דברי הילק' בדברי רבינו בלי היכר מובהק!] —

* דִּימוּם עיי"ע דמוס.

☞ דימורון (עיי"ע איריוסטו). *[אחי"ה ועוד עיי"ע דיומרין, אחר ע' דיומר, ומ"ש].

---

[1]) בנו"ג דיילא הוי חזי וכו' בע"י הראשון ובכ"י א"ס לי' מלת חזי ובכ"י ב' מינכען הגי' דיאלא נהוי קמיה בשוקי חזי חלפת עיי' ד"ס יומי' צד י"ט: [2]) ורש"י פי' שוטרי המלך. אבל האמת כי ענינו בל"ס ויוני עבד וכאן עבד המלך. וגי' לא תהליף קצת קשה ויותר נכון למחוק את לא וכן לי' בכ"י מי הנ"ל ופתרונו בן אחותך הנעשה עבד מלך אם ראיתו בשוק עבור מעליו. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח. [4]) וכ"ה בפי' ר"ח. [5]) ובפי' ר"ח הגי' כיון שנתאחרו לבוא מדרך בני אדם. [6]) כ"ה בפי' ר"ח וכצ"ל בדברי רבינו. [7]) כ"ה לפי דפ"ר, ובדפוסי' אחרי' דיילא, וגי' והדר בהו אי' גם בהתוספ' פסחי' ד"ה נכנסין וכ"ה בכ"י ב' מינכען (ד"ס פסחי' צד קל"א:) ובפי' ר"ח אי' והדר בא דיאלא וצ"ל בהו וכ"ה בסיום הפי' בפי' ר"ח. [8]) בפי' ר"ח אי' כגון. [9]) ובפי' ר"ח אי' ונותן דמים האוכל הפסח.

דַּיַּין (הפעל משורש דִּין, דון ופירושו מריב rechten, streiten, hadern) בב"ר פ"ג והוו שניהן [1] מדיינין [זה עם זה] זה אומ' אני אישלוט ביום וכו'. וירב בלבן (בראשי' ל"א, ל"ו) תרג' ירו' [א'] ודיין בלבן. *[אחי"ה בנו"ג ואדיין עם לבן, וכנ"ה בפיעל בב"ר פכ"ב על מה היו מדיינין, ושם ס"פ פ"ג התבן והקש והמוץ מדיינין זה עם זה. קהל"ר פ' כנסתי: תלמידי חכמים שמדיינין בהלכה. ובענין עושה דין אי' בב"ב קל"ג רע"ב דייני דחצצתא הכי דייני עיי"ע חצצתא. ברכו' נ"ח, איכא גברא ביהודאי דדיין דינא בלא הורמנא דמלכא. ויתר הבנינים והשמות עיי"ע דן א'. ומפעל נבנה השם דְּיוֹן פי' ריב כ"ה לגי' רבינו ע' פם ג' למי מדינים (משלי כ"ג, כ"ט) . . למאן דיונין, ובויק"ר פי"ב וילק' משלי רמז תתק"ם הגי' דינין] —

* דַּיְנָאֵי עיי"ע בן דינאי (ח"ב קי"ג).

דַּיְיסָא (לדעת רבינו הריפות Grütze ואז תהיה כל"ס דיסא Geraupe ולפע"ד מל"פ دَاسه מאכל מן שבלי שעורים או חטים) בביצה בר"ג דפ' יו"ט (ט"ז) מערבין בדייסא, ובפ' אין מעמידין בגמ' שלקות (ע"ז ל"ח) איכא בינייהו אררי ודייסא [2], ובפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ו סע"ב) כדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דמברכין בורא מיני מזונות, פי' דייסא הריפות גרידא בלא עירוב דבש ובלש' ישמעאל הריסא. *[אחי"ה והוא בל"ע هَرِيسَة פי' תבשיל מן חטים כתושים ובכ"י ל"ד בט"ס הדיסא. וכנ"ה ביצ' י"ד רע"ב אייתי ליה דייסא ולא אכל. ב"מ כ"ד: שוקא דבי דיסא. תעני' כ"ד: פינכא דדייסא עיי"ע פנך וגי' רבינו שם, ופי' המיוחס לרש"י פי' טריי"ס בלע"ז והיא מלה נושנה בל"צ treze געשטאססענע גרויפען כמו שפי' רש"י בברכו' ל"ו: דייסא של חטים כתושות במכתשת ובנדרי' מ"ט רע"ב הדין דייסא היכין מעלי למיכלה דחיטי בלחמא דחיטי ודישערי בלחמא דישערי וכו' ומזה ראיה לגזרת המלה מל"פ הרשומ' שהוא מין תבשיל משבלי או גרעיני שעורים או חטים, ור"ן פי' שם דייסא מאכל של חטים מבושלין, ובעת"ק שנ"ב סיים בל"א קערי"ן ר"ל Korn] —

* דַּיסְגְּנִים (מלה מורכבת מל"ר duo ומל"ר signum פי' סימן וא"כ Doppelzeichen) בירו' מעש' שני פ"א רנ"ב רע"ד היו לו מעות של דיסגנים . . מחללן כדרך שהן יפין אצל התורמסר פי' שהיו לו מטבעות מצויירות בשני סימנים ובדפ' זיטאמיר בט"ס הגי' דיסקנים והרב פני משה נדחק מאוד בפירושו ע"ש ולעווי קלע אל השערה בפירוש המלה. אולם החכם פליישער בהוספותיו חשב כי הוא ל"ר designatio Bezeichnung der Nummern מטבע שהיה מסומן בו מספר החדרים אשר רחץ בם] —

דַּייכַפְק, דיספק ([צ"ל דִּיסְפָּק] לפע"ד מלה מורכבת מל"פ raça = ratha עיי' יוסטי רנ"ד ובל"ר rhedha בל' ארמי רידוותא פי' מרכבה Wagen ומן ל"פ پَلْوك = پُك משענת לנוח עליה וא"כ ריספק Lehnwagen, Ruhwagen) בגיטין בהגדה דהנזקין (נ"ה סע"ב ונ"ז.) אשקא דריספק חריב ביתר [3]. פי' רגל הכסא כגון מרכבה שנושאין אותו בני אדם ופעמים בבהמות כדגרסינן בר"ג דפ' אותו ואת בנו (חולין ע"ט סע"א) כי מעיילת לי כודנייתא בדיספק, (א"ב בנוסחאות דידן כתוב ריספק). *[אחי"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (באנגיילי' סי' A. 5. 18 דף של"ז ע"ב) הגי' ג"כ דייספקא כגי' רבינו. אולם גי' ריספק היא העיקר וכ"ה ברש"י ברי"ף ברא"ש בחיד' הרשב"א ופירש"י בחולי' ריספק עגלה שהיה רוכב בה וכן פי' הר"ן ובגיטי' פירש"י שקא דריספק: דופן של מרכבת נשים שקורין ריטווג"א [Reitwagen] בלש' אשכנז והיא כעין עגלה וכו'. וגם גזרת המלה מורה על כתיבה ברי"ש כמו שכתבתי בתחלת הע' וא"כ הסדר היפה הוא תחת סוג ריספקא] —

* דִּיסְקָא, דייסקא עיי"ע דסק.

* דִּיסְקוּס עיי"ע דסקס.

* דֵּיפְלָא עיי"ע דפלון.

* דִּיצָא, דִּיצָה עיי"ע דין.

דַּיְיצִיפֵי (לפע"ד הוא מין תורים שנקרא בל"ר Trommeltaube = columba dasypus) כפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב סע"א) [תסיל] פסול משום תורין וכשר משום בני יונה דייציפי [4] ותורין של רחבה כשרין משום תורין

---

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בב"ר, ובדפ' פיז' וויניצי' ובאסיל אי' חמיהון והוא ט"ס תחת תרויהון וכ"ה בדפ' אמש'. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ח"ב וכ"ה בע' ארד א' וכ"י פי' ר"ת לע"ז אבל בדפ"ע בט"ס אדרי. [3]) בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ר הגי' על אשקא ומלת על יש למחוק כי הוראת א' בראש תיבת אשקא כמו על וכן לוי' על בדפוסי' אחרים ובעת"ק וכן לוי' בנוסחאות וגי' דיספק ביו"ד אחר אי' בכ"י ל"ד ובדפ"ר דיוספק וכשאר דפוסי' בשני יודין. [4]) כ"ה בדפ"ר אבל בדפ' וויניצי כמו בנוסחאות דאציפי

[וכו']. ובע' צ' [1]) מדמה לו צלצלא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ל"ד, ה"ב וכ"ה בסנהד' ק'. כביעתא דצילצלא ובשבת פ' סע"ב ביעתא דצילצלי ובדפוסי' הישנים בשבת צילצולתא ובכ"י מ' צלצלתא אבל בכ"י א"פ צוצילתא וכ"ה באו"ז הלכ' שבת ס' סי' נ"ו וכ"ה בע' צצלא אצל הגי' צוצלא ובמדר' שו"ט מזמור פ"ז צוצליתא וכאן גרס רבינו לפי גי' הדפוסי' ציצלאי או ציצלא לפי גי' דפ"ר וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ע"ה, ועיקר הגי' צלצל או צלצלתא וכ"ה בכ"י ש"ס לב"ב שם, ופירושו בל"ע صلصلة תור. והנה מ"ש סוף הערך ובע' צ' מדמה וכו' לולי ראיתי כן גם בכל כ"י ודפ"ר אז אמרתי שהגהת איזה כותב משכיל היא (עיי' לדוגמא ע' ארק ומ"ש) יען שדבר כאן רבינו מצד עצמו בגוף נסתר, אבל הגם הלום ראיתי כן כתוב גם בכל כ"י בלי ספק צ"ל: ובעי צ' אדמה לו וכו'. ושם הביא רבינו גמ' דב"ב, סנהד' ושבת הנ"ל (ועוד פסיקתא, עיי' בסמוך) ומסיים פי' ביצה של עוף והוא דייציפי וממין תורין הוא ע"כ. נראה מזה שמלות (צצלא) צלצל ודייציפי שוין בהוראתן ר"ל דגם הוראת דייציפי היא מין תור כמו צלצל. והרבה יגעתי עד אשר מצאתי ת"ל פשר דבר כי דייציפי או יותר טוב דאציפי כנוסחאותנו הוא בל"י ורו' δασύπους, dasypus חיה קרובה בצורתה לארנבת ר"ל שפן Kaninchen וכן העתיקו ע' זקנים הארנבת והשפן (ויקי' י"א, ו'; דברי' י"ד, ז') ע"י δασύπους (Rauchfuss) כלו' שעירת רגלים (וזה מה שאמרו רז"ל מגיל' ט': וכתבו לו צעירת רגלים ולא כתבו את הארנבת וכו' וכירו' מגיל' פ"א דע"א סע"ד ואת הארנבת את צעירת הרגלים והחכם Tychsen תיקן שעירת רגלים עיי' מהרז"ף פארשטודיען צד כ"ט, והנה באה"ת הגי' צפירת הרגלים עיי' ד"ס מגיל' צד י"ז וכתב הג' מהר"ן ראבינאוויטץ שם ואולי הוא טעות הדפוס ע"כ. ואני אומר שני' אמיתית היא כי הוראת צפר כמו סמר וצפיר פירושו כמו שָׂעִיר haarig, zottig עיי' פירסט ע' צפר) ומעתה נבין כינוי של מין תורין columba dasypus שנקרא כן מרוב הנוצות שסובבות והולכות לרגלי מין התור הזה עד אצבעותיו ונקרא בל"א Trommeltaube (עיי' קאנווערזאטיאנסלעקסי') ואין אצלי ספק שמלת דאציפי היא היא dasypus. והשתא דאתינו להכא זכינו להבין כונת רבינו בע' צצלא שהכנים בין ציוני הגמ' הנ"ל שהוזכר בם ביעתא דצלצלתא גם ציון אחד מהפסיקתא רעניה סוערה (פסיקתי דר"כ צד קל"ו סע"ב וקל"ז רע"א) אפי' ביעתא דשפנינא לית [אנא משכחין] ובע' שפנין רומז ג"כ על ע' זה ע"ש, וכונתו כי צלצל ודאציפי ושפנין כולם ענין אחד הוא ר"ל מין תור אחד הידוע כי שפנין תרג' תור (בראשי' ט"ו, ט'; ירמי' ח', ז') והוא ל"ס שופנינא וכן העתיקה הפשיט' ודרור (תהלי' פ"ד, ד') וכ"ה בל"ע شفنين תור. וא"כ תור נתכנה בשלש לשונות הללו ר"ל ע"י ל"ע (צלצל), ע"י ל"י ורו' (דאציפי), וע"י ל"ס (שפנין) יען כן הביא רבינו המלה האחרונה גם בע' צצל אף כי לכאורה עיקר מקומו אינו שם. ולולי מסתפינא הייתי אומ' כי תרג' שפנינא להעתקת תור נשתמש בלש' מקרא השפן להורות כי מין תור זה הוא המדובר כלומ' שעירת רגלים ומלא נוצות הוא כהעתקת ע' זקנים השפן δασύ-πους. ואחרי הדברים והאמת האלה זכינו להבין ג"כ עומק ההלכה בחולי' ס"ב. דאציפי כשרין משום תורין ופסולין משום בני יונה כי סימן של תורין הוא להיות כשרים משיזהיבו (עיי' חולי' כ"ב: ופירש"י שיהא כנפי גופן גדולים וכו' ומסתמא בתורין שנקראו דאציפין כלו' שרגליו מלאות נוצות כבר נתגדלו כנפיו ויצאו מכלל דבני יונה לכן דאציפי כשרין דוקא משום תורין ופסולין משום בני יונה] — (א"ב דאציפי כתוב).

* דֶּיקָא, דִּיַקִי, דִּקְיוֹן עיי"ע דקא, דקה, דקיון.

☞ דייקטסא (לדעת ר"ב בל"י δδογτής והנכון מה שכתבתי בע' איקוטטא ע"ש) ויק"ר פ' ואם הכהן המשיח (פרש' ה') ודקייטסא בחד עינא פי' בל"י מורה דבר מה ובפרט מורה הדרך). *[אחי"ה וכן דעת בעל כ"כ ושניהם שגו לאחוז ברל"ת שרשית ואת החכם בוקסדארף תלין משוגתו עיי"ע איקוטטא כי שם עיקר מקומו וכן סדרו לעווי בעמת"ל ח"א צד ע' רק הוא תקן איקוסטא מל"י ἀκέστωρ רופא ומחבש וללא צורך הוא וגם אין ההמשך סובלהו כנראה מפירושנו בע' הנ"ל ע"ש]—

* דִּיקְלוּט, דִּיקְלֵיטִיָּנוּס (דיקליטיאנוס Dioclet, Diocletianus מלך רומי ידוע במאה השלישית למספרם בזמן ר' יהודה נשיאה ומלך משנת מ"ה עד שנת ע"ג לאלף החמישי) ירו' תרומ' ספ"ח דמ"ו סע"ב דיקלוט חזירא מחוניה טליי דר' יודא נשייא איתעביד מלך נחת לפמיים שלח כתבין בתר רבנין תיהוון גביי במפקא שובתא מיד וכו' עיי"ש כל הסיפור עד סיום הפרק: אמרין

[1]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ר, ובשדפ"ע הגי' צצלא וכ"ה נסדר שם.

ליה דיקלוט חזירא בזינן דיקליטיאנוס מלכא לא בזינן. ונשנה כל הספור בב״ר פס״ג בכמה שנוים: דקליטיינוס מלכא הוה רעי חזירין בהדא טבריא וכיון דהוה מטי סדריה דרבי וכו׳ וכו׳ עז׳ אמרין ליה לדיקליטינוס רעי חזירין אקילונן ברם לדיקליטיינוס מלכא אנן משועבדים וכו׳, עיי״ע ארגנטין ועל מעשה זה כיון הספור בירו׳ שביעית פ״ט דל״ח ע״ד דיקליטיאוס אעיק לבני פניים וכו׳ ע״ש. ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו סע״א כד סליק דוקליטיינוס (ובגי׳ המהרש״ם דיקלאטנים) מלכא להכא חמון לר׳ חייא בר אבא מיפסע על קיבריה דצור בגין מיחמיניה. וכ״ה בירו׳ נזיר פ״ז דנ״ו. ושם בט״ס דוקלינוס מלכא וצ״ל דוקליטנוס. ירו׳ כתובו׳ ספי״ב דל״ה: (ויהא) [צ״ל והאיכא] ימא דחמץ (Emesa) דוקליטיאנוס הקווה נהרות ועשאו. ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט רע״ד אעל ואשכח כתיב תמן אנא דיקלטיאנוס מלכא שכנית אהין ירידה דצור וכו׳ וכבר הרחבתי דבורי בענין זה בע׳ איסקרנדה ע״ש היטב ושם הראיתי לדעת כי דיקליטיאנוס קודם שתפש המלוכה היה עבד משוחרר ואוהב לצוד חזירי יער מטעם האמור שם ורז״ל כינוהו דיקלוט (כן נקרא קודם שהגיע למלכות Dioclet) חזירא כלומ׳ ר ו ע ה ח ז י ר י ן (כב״ר הנ״ל) וטעם השנוי הזה כי בהיותו דיקלוט שר צבא היה שונא את היהודים כנראה מירו׳ וב״ר הנ״ל אבל מעת אשר הגיע דיקליטיאנוס למלכות לבש רוח חסד ותחנונים כנראה מהספור של סופר פיקטאר עיי׳ מבוא הירו׳ למהרז״ף צד ג׳ וזה מה שמצינו שהטיב להיהודים כדאי׳ בירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ר סע״ד כד סליק דיקליטינוס מלכא להכא גזר ואמר כל אומייא ינסכון ב ר מ ן י ו ד א י. ומעתה נבין למה מקפין ודילג ר׳ חייא בר אבא על קברות דצור לראות את דיקליטיאנוס (ועיי׳ ברכו׳ י״ם). ומה שנסע דיקליטיאנוס לצור הוברר ממה שכתבתי בע׳ איסקרנדה מפני שבעיר צור היה דיקליטיאנוס זובח לאליל הרקלים דנגדי — ויתר ציונים בענין דיקליטיאנוס עיי״ע גְּרְדְּיוֹן.

* דִּיקְלוֹן, דִּיקוּלָאָה עיי״ע דקל א׳.

* דִּיקְלוּגוּס, דִּיקְלוּקוּס עיי״ע דקליקוס.

☞ דייקלריא ([ט״ס וצ״ל דקלידא] עיי׳ בסוף הערך) ירו׳ דברכו׳ ס׳ מי שמתו (פ״ג ד״ו סע״ד) ובלבד לא יעבד כהדין דייקלירא. פי׳ המפרש מיני שלשלאות שתולין בהם נטיפות ושאר תכשיטין). *[אחי״ה והנה המפרש גזר אמר מלש׳ קולר וכ״ה בכ״כ בשם עצמו ובהטשביר וטעות גמורה היא. והרב סני משה פי׳ דיקולרא ס ל ופי׳ בעל ספר חרדים גרס כהדין דיקלא ופי׳ סל. וגם הח׳ לעווי פירשו עושה סל והשוה דיקולרא למלת דיקולאה (כ״ב כ״ב. לפי גי׳ רבינו בע׳ דקל א׳ ע״ש). ומהרז״ף בפ׳ אהבת ציון פותרו מלשון דקל והרי״ש נוספת ע״ש. וכל זה איננו שוה לי אבל בוא וראה גי׳ המהרש״ם שגרס: ובלבד דלא יעביד כהדין ד ק ל י ד א ופירושו: מפתח בל״י אקליד [עיי״ע] כשהמפתח תלוי באזורו והוא נע ונד והוא בזיון לתפילין ע״כ, וזה הפי׳ כפתור ופרח הוא. וא״כ המלה בתחלת הע׳ יש למחקה מערך מילין תלמודי וצריך לסדרו בע׳ קלידא] —

* דִּיקוֹמִיינִי, דיקומניית עיי״ע דיקומנא קודם ע׳ דקן, ועיי״ע אגוסטיאני.

* דִּיַקִינְטִין, דִּיַקִינְתִּין (פי׳ אבן טובה ידועה מגוון ירוק או של תכלת בל״י ὑάκινθος בל״ר hyacinthus בל״ע ياقوت او اقينوس וכ״ה בל״פ Hyacinth, Edelstein von der Farbe der Hyacinthblume) בע׳ יקינטין הביא רבינו בשם ילמדנו והיה עקב: אתה מביא את המרגליות ודיקינטין כ״ה לפי גי׳ דפ״ה, פיז׳ וכ״י ב״ר; ובכ״י ו״ו אי׳ ודיקנטינון והוא תואר השם ὑακίνθινον עיי״ע אֲיֶרִינוֹן. ובילק׳ עקב רמז תתנ״ד גרס ודייקוסנין ונ״ב פי׳ ציורים ע״כ. אבל בלי ספק הוא ט״ס וצ״ל ודיקנטינון כגי׳ כ״י ו״ו. ובדפ׳ וויניצ׳ בע׳ יקינטין אי׳ היקינטין אבל זה נ״ל כבר הוגה מאיזה כותב. ובשמ״ר ס״פ ל״ח: לוי דייקניתון וגי׳ המוסף ערוך בע׳ כרכדון בשם שמ״ר לוי יקינטון, אבל קרוב לאמת שגי׳ הראשונה והישנה היתה בכדפוסים בדל״ת בראש. והדל״ת היא נוספת כמו במלת דטולמיסין (עיי״ע דטולמים). והראיה כי בב״ר נמצאה כמו כן בדל״ת בראש בס״פ ע״ט וז״ל שם במאה קשיטה. , קו״ף קמיליא. סמך סלעים. טי״ת טריון יו״ד ה״א מה עבדית הכא ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אלו חליות וְדִיַיקִינְתָּא (ובילק׳ וישלח רמז קל״ג הגי׳ ודיקניתיה) שדרכן להנתן בנזמים ומי כותב את האונאה א״ר ברכיה יו״ד ה״א כותב את האונאה ומי מעיד על האונאה י״ה מעיד על האונאה הוא יו״ד ה״א של קשיטה. הצגתי כל המאמר כדי להוציא טעות הפשוט׳ מלב הקורא שלא יגרר אחרי דברי ר״ב בע׳ יקנטין שרוצה להוכיח כי עיקר הגי׳ בב״ר שם חליות ו י ה ק י נ ת א לפי זה משיב יפה על השאלה י״ה מאי עבדית הכא ע״כ, ובאור אסתר לאחים היקרים באנדי הובאה דעת ר״ב זו ואין אחד מהאחים העיר על טעות ר״ב זאת כי לא בא ר״י דסכנין לתרוצי דיו״ד ה״א מה עבידה אלא פי׳ קשיטה קאמר דהיינו

מרגליות שדרכן להנתן בנזמים והקושי' למאי דבעינן י"ה קמתרץ ר' ברכיה י"ה כותב וי"ה מעיד וכו' וכן פי' על נכון הבעל יפה תואר במקומו. — ובירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד ועורות תחשים (שמות כ"ה, ה') ר' יודא אומ' טיינון ופי' ר"ב בע' טיינון כי הוא קצור מן יקינטינון ואמת היא כמו שאוכיח שם בעה"י מע' הזקנים. אבל עיי"ע אלטינון גי' קהל"ר.

* דיקרטים, דיקרסום עיי"ע דקרטים.

* דוּקרן, דיקרן עיי"ע דקרן.

* דֵּיקוּרְיוֹן (בל"ם דקוריון מל"ר decurio, nis מין ממיני השררה ופקידות אצל הרומיים בין באנשי הצבא בין בהנהגת המדינה או העיר 1 Commandeur einer Reiterabtheilung (Decurie) 2 Rathsherr) ספרי האזינו ס' סי' שכ"ב מעשה בפולמוס שביהודה שרץ דיקריון (ובילק' האזינו ר' רמז תתקמ"ו יותר נכון דיקוריון) אחד אחר בן ישראל בסוס להורגו ולא הגיעו וכו'. ובמכילת' מסכת' דעמלק פרש' ב' קלידיקום [צ"ל קליריקום] גוזר גזירה דיקוריון מבטל על ידו דיקוריון גוזר גזירה הגמון מבטל על ידו וכו' ובילק' ואתחנן ס' רמז תתי"ג הגי' פליריכום [צ"ל כליריכום] גוזר גזירה דיקוריון מבטל על ידיו דיקוריון גוזר וכו' עיי"ע איפטיקוס.

* 1 דָּיָיר (תואר השם בל"ם תושב מפעל דור והוא שבא לגור שם) Einwohner ב"ר רפנ"ה גר ותושב (בראשי' כ"ג, ד') גר דייר תושב מארי ביתא אם רציתם גר ואם לאו מארי ביתא (עיי' רש"י בחומש). ירו' מעש' שני פ"ג ד"נ רע"ד בעל הבית ממחה על ידי דייר ואין דייר ממחה ע"י בעל הבית. ירו' עירוב' פ"ה דכ"ג רע"א בנה . . אחד לשם דייר . . ואפי' בנה את העשירי לשם דייר הרי הוא כדיירו. ירו' ב"מ פ"ה ד"י רע"ב בייתא עם דיירא דאיר. וּדְיוּר ג"כ תואר השם בהוראת דָּיָיר ורבינו קבע לו ערך בפני עצמו ע"ש והדוגמאות שהוספתי.

2 דָּיָיר (מן ערך הקודם לזה ועניינו גֵּר Proselyte) בפ' הנזקין בגמ' המטמא (גיטי' נ"ה.) ובבכורות [1] בס"ג דפ' עד כמה (ל' סע"א) ההוא דהוה קרי לחבריה דיירא בר דיירתא. פי' גר בר גיורת. *[אחי"ה בגיט' אי' דייר בר דיירתא ורש"י בשני המקומות פי' כמו רבינו וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' רק שם (באנגיליקא דף צ"ד.) הגי' דיורא בת דיורתא. וצ"ל בר] —

* דַּיָּירָא (בל"ע دايرا = دوار פי' הולך וסובב בחוג מפעל دار וא"כ דיירא Umherziehender, Hausirer) בר"ה ט': אין דרור אלא לשון חירות . . מה לשון דרור כמדייר בי דיירא ומוביל סחורה בכל מדינה. והרבה שינוים יש בו כי בע' דר ג' הגי' כי מדואר דריא ומוביל סחורתא בכל מדינתא ועיי"ש פירושו ובכ"י מ' הגי' כמדייר דיירא ובכ"י ב' דמדיירי בדיירא והוגה כמדיירי דיירא ובכ"י ל"ד כמדיירי בי דירא ובכ"י א"פ קרוב לגי' הערוך: כי מדור בי דריא (עיי' ד"ס ר"ה צד ח':) ובספרא בהר פרש' ב' פרק ב' לדפ' וויניצ' מה הלשון דרור מדבר באידרא אולם בילק' בהר רמז תרנ"ט בשם ת"כ מה לשון דרור מדייר בי דיירא כאידריא ומסחר בכל מדינה ונ"ב כאידריא [צ"ל באידריא] פי' כמו בגרנות ע"כ.

* דיירוטין ט"ס תחת דייטרוטין עיי"ע דייטרוט.

* דַּיִשׁ, דָּיְשָׁא, דִּישָׁה, דישאה עיי"ע דש.

1 דַּיֵּית (בל"ם דועתא ובלש' תרג' דיעתא עניינו זֵעָה Schweiss וממנו הפעל בהשמטת העי"ן ausschwitzen Feuchtigkeit) בפ' כל שעה בגמ' חמץ של נכרי (פסחי' ל':) חזינא דמדייתי וכיון דמדייתי ודאי בלעי. פי' מזיעין. *[אחי"ה כגי' רבינו אי' בפירוש בע"ז ל"ד רע"א אבל בפסחי' לפנינו הגי' חזינא להו דמידייתי אלמא בלעי ואסירי. ובכ"י מ' ב' הגי' קרוב לגי' רבינו חזינא להו דמדייתי ומדמדייתי ש"מ וכו'. וגי' מידייתי אי' ברש"י ותוספו' לפסחי' ובהשאילתות מטות סי' קל"ז אבל בפי' ר"ח כ"י לע"ז (אנגיליקא דף כ' ע"ב) אי' כגי' רבינו ולא פירשו וכ"ה בתנחומ' חקת סי' ב'. והס"א שהובא שם הוא כמו בשאילתות שהועתק משם ונדפס בתנחומ' באריכות לשונו ע"ש — ובפי' ר"ח לפסחי' (צד נ') הגי' כיון דמריתו כלומ' נשחורים משחל שחלי וכו' וא"כ נראה שפתרו מלשון דיו בענין שחור אבל מהוספה משחל שחלי משמע שפירושו ענין הקאה ופליטה עיי"ע שחל שפי' רבינו שם משחיל שחיל (יומ' ע"ח.) פי' שואבין המים ומקיאין אותן לחוץ. ורש"י פי' בפסחי' דמדייתי: פולטין המשקין מדופנן החיצון ובפסחי' לועז טרשטרט"ש וביומ' שם לועז טרישטריש"א אולי צ"ל טרישפרישא בל' צרפת transpercer durchstossen. ובע"ז ל"ד. פירש"י כרבינו: דמדייתו מזיעין דופניהם מבחוץ] —

2 דַּיֵּית (לפע"ד (מל"ע دات דָּכָא, כָּבַשׁ ומנבל unterdrücken, schänden

---

[1] כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ורפ' אמש'.

תרג' תחתיו שחחו עוזרי רהב (איוב ט', י"ג) תחותוהי דייתן רשיעיא). *[אחי"ה בנו"ג שָׂיְחִין, וגי' דייתין הביא ר"ב גם בע' אוותניא ע"ש. וכן הגירס' במתורגמן] —

* 3 דַּיֵּית (übertuschen) פעל מהשם דיו עיי"ע דיו א'.

* דייתיכום, דיתיקום ט"ס תחת דיודוכוס בל"י Nachfolger, διάδοχος הקם תחת אחר ויורש מקומו עיי"ע דדכאות ומ"ש.

דַּיְיתֵק (בל"ס דְיַאתִיקִי, דַיָתִיקִי מל"י διαθήκη פי' שטר צואה Anordnung, Testament) בפ' אלו מגלחין (מ"ק פ"ג מ"ג דף י"ח:) ואלו כותבין במועד קדושי נשים גיטין ושוברין דייתיקי ומתנה, ובפ"ק דב"מ (פ"א מ"ז דף י"ח:) מצא גיטי נשים ושחרורי עבדים דייתיקי מתנה ושוברין, פי' לש' יון קורין לשטר צואה דייתיקי. ועיקר הדבר דא תהא למיקם ולהיות [1], וכל טוב אדניו בידו (בראש' כ"ד, י') תרג' ירוש' [א'] דיתיקא דריבוניה [בידיה] [2], ובילמדנו ויהי בימי אמרפל (תנחומ' לך לך סי' ה' בשינוי קצת ושם הגי' דיאתיקי) אמר לו כתוב דיתיקי שיהא בנו בורר לו חפץ אחד ממה שנפשו מבקשת. *[אחי"ה וכנ"ה בתנחומ' ויחי סי' ח' היכן דייתיקי שלהן והאוני (ὠνή) שלהן, ושם פ' ואתחנן סי' ד' שלא יאמר אדם הואיל וחולי שלי מסוכן ועשה דייתיקי וחלק כל אשר לו לא יאמר הואיל שעשה דייתיקי לא יתפלל עוד. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט רע"ב וירו' תעני' פ"א דס"ג רע"ד בדייתיקי נתתיו לאברהם (לאביהם). ירו' פיאה פ"ג די"ז סע"ד בריא שכתב דייתיקי וכו'. ירו' ב"מ ספ"א ד"ח. תיפטר כגון הדא דייתיקי, ובירו' שבועות פ"ז דל"ח. תיפטר דברי הכל בדייתיקי. ב"ב קנ"ב: ירו' ב"ב פ"ח דט"ז סע"ב דייתיקי מבטלת דייתיקי. וירו' שם: כל שאילו בריא ויחזור בדייתיקתו חוזר אף במתנתו. ירו' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג רבון העולם כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה ועיי' ויק"ר פי"ט; שמ"ר פ"ו, שהש"ר פ' ראשו כתם פז. — ב"ר ספ"א ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק . . רבנן אמרי קבורה ודיאתיקי. במד"ר פ"ב דייתיקי יש בידן מיעקב אביהם. — והקבוץ ב"מ י"ט סע"ב מצא דַיְיתְקָאוֹת. ירו' ב"מ ספ"א ד"ח. שאין אדם מצוי לפגם דייתיקין שלו] —

דָּךְ (= דוּךְ) מל"מ וענינו שחק רק דיכה אינה דקה כל כך כמו שחיקה עיי"ע דיכה. וכן בל"ע ذاك , دهك (stossen, zermahlen) בפ"ק דביצ' (י"ד. במשנ') תבלין נידוכין במדוך של עץ. ובר"ג דפ' יום הכפורים (יומ' ע"ה.) או דכו במדכה (במדב' י"א, ח') . . מלמד שירד להן לישראל תכשיטי נשים עם המן [3] דבר הנידך במדוכה [4] פי' בשמים הנדכין במדוכה [5]. ובס"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ח סע"א) דילמא בנידוכין. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע הגי' במדוכנין וכ"ה בנוסחאותנו ובמפרשים וקשה להלמו ע"פ דקדוק. וכן ראיתי בד"ס יומ' הנ"ל הובאה גי' אה"ת דבר המדוך וגם שם נשתבשו אותיות נ"י למי"ם תחת הנידוך. ונידוכין הוא הנפעל וכ"ה בירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד כל הנידוכין נידוכין כדרכן . . השום והשחליים והחרדל נידוכין כדרכן. ועיי' בבבלי ביצ' י"ד. והרוצה לקיים הגי' מדוכנין הוצרך לגזרו משרש דכן שנרדף עם דכך והוא ל"ע دك פי' דוך ושחק וכ"ה בב"ר פ"ה מדוכנים אנו קבלונו. ובילק' תהלי' רמז תתמ"ח הגי' מדוככים אנו קבלינו. ושם בב"ר וילק' נדרש דכים (תהלי' צ"ג, ג') רבנן אמרי דוכים. פי' אנו מדוכים ונשברים והוא בינוני פעול מן דוּךְ ובילק' אי' דַּכִּים אנו והוא תואר השם מהיחיד דַּךְ וכן בשבת ק"ה. דכים הם. ושם ק"ה. דכים אנחנו. ור"ב בע' דכן ב' לא דק בפירושו עיי' שם. ועוד עיי"ע דכן ג' ומ"ש. ועוד בבנין הקל בביצ' י"ד. לא נחלקו אלא לדוכה בפני עצמה. ושם: כי דייכת אצלי אצלוי ודוך. ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד וידוך מאתמול. ובבינוני בתרג' אונקל' במד' י"א, ח' דָּאִיךְ במדוכתא] — (א"ב תרג' דכא לארץ חיתי (תהלי' קמ"ג, ג') דכדך לארעא חייתי. *[אחי"ה וכ"ה בכ"י אצל לעווי ובנו"ג דכריך ובדל"ת גרס ג"כ בעל המתורגמן והביא עוד התרג' ידכה ישוח ידכדך וישוח. וסיים ומצאתי ברוב הספרים דכרך ברי"ש ונ"ל טעות עכ"ל. ובכפל הס"ה והלמ"ד נמצאה המלה עוד בויק"ר פל"ד דך

[1]) כ"ה בפירוש הגמ' ב"מ י"ט. ב"ב קל"ה: והנה מקור הפירוש הזה הוא ירו' פיאה פ"ג די"ז סע"ד אי זו היא דייתיקי ת ה א ל י ל ה י ו ת ו ל ע מ ו ד ואם מתי ינתנו נכסי לפלוני. ומגוף הפירוש הירו' הזה עשו חכמי בבל, אשר חסרה להם ידיעת משפט לשון יוני, כעין נוטריקון כאלו תהיה מלת דייתיקי קיצור מן דא תהא למיקם וכן עשו עם מלת אפותיקי עיי"ע אפתק, עם מלת הינומא (כתובו' י"ז:) עם מלת סראפים (ע"ז מ"ג. עיי"ע טניק) עם מלת פרוזבול (עיי"ע בט די) ורבים זולתם. [2]) בנו"ג שפר אפותיקי וגי' רבינו יותר טובה. והתרג' הלך בעקבות האגדה בב"ר ספנ"ט וכל טוב ארוניו בידו ר' חלבו אמר זו דייתיקי. [3]) וכ"ת בכ"י בי וא"ס ול"ד (עיי' ד"ס יומ' צד קי"ד:) ובנו"ג עם המן תכשיטי נשים [4]) בכ"י א"ס ול"ד דבר הנירוך ובנו"ג שנידוך. [5]) וכן פירש"י. ומן פי' וכו' לי' ברס"ר

מְדוּכְדָּךְ והשם ירו' חגיג' פ"ב רע"ז ע"ג וקהל"ר פ' טוב אחרית, רות רבה פ' ליני דרש דכא (תהלי' צ', ג') עד דכדוכה של נפש] —

דָּךְ (= דְּכִי, דְּכָא כמו זכה בל"ת ובל"ס דכי, דכא rein sein (levitisch)) בס"ג דפ"ק דפסחי' (כ'.) ובפ' השוחט בסוף הלכה ר"ש אומ' הוכשרו (חולי' ל"ו:) משקי בית מטבחייא לא דיין שהן דַּכָּן אלא שאין מכשירין. תרג' טהור דכי. *[אחי"ה וכן הבינוני בעדיות פ"ח מ"ד איל קמצא דָּכָן, ושם דאינון דָּכְיָין, בקהל"ר פ' חופר שוקא דְּדָכַיָּיה. יומ' ע"ו: אפי' נהמא דחיטי דָּכְיָיתָא (ובילק' דניאל י' בט"ס רביתא ובריטב"א בזיתי וכ"ה בכ"י מ' ואין לו פתרון). ובפַעֵל בב"ר פע"ט ולית אנן מדכן יתה מן קטוליא וכו' ושם צריכין אנו לדכיה טבריה. דהוו מדכי, לא דכיתא שוק פלן. בקהל"ר פ' חופר: צריכין אנן מדכייא טיבריה ע"ש היטב ובשבת ל"ד. — חגיג' כ"ה. נדה ו': חברייא מדכן בגלילא עיי"ע חבר א'. באתפעל בברכו' ב': איערב שמשא ואידְּכִי יומא; והשם דְּכוּ, דְּכוּתָא בתרגום ויקר' י"ב, ד' והלאה; תר"י לשמות כ"ב, ל'; לבמדבי' י"ח, י'] —

דָּךְ (דּוּךְ, דּוּכְתָא וכ"ה בל"ס פי' מקום Ort, Gegend פערלעס שפט בצדק כי נגזר מל"פ daqyu (בכתב רעץ) בל"פ הישנה dahi ובל"פ החדש' כ8, כيَ Dorf, Clan) בס"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ צ"ג סע"ב) ג נ ב א סריא אדוכתא פלניא [1]. ובר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ג סע"ב) ההוא טייעא דהוה קא מ ו ר ח ארעא והוה אמר האי אורחא לדוך פלן. פי' מקום. *[אחי"ה כה"ג בכ"י ו"ז וכ"ה בנוסח' וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב אבל ברפ"ע בט"ס מזרה. וכנ"ה ברכו' י"ח: בדוך פלן, שם מ"ב: מ"ג. ניכול לחמא בדוך פלן, ושם מ"ב: ניכול ריפתא בדוכתא פלניתא. שם ד': מ"ש בכל דוכתא דלא קתני וכו'. יבמו' ס"ב סע"א בדוכתא אחריתי. במ"ק י"ב רע"א דלא שכיחי ראזלי מדוכתא לדוכתא אבל בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא אסור כה"ג בתוספ' רי"ף ורא"ש ובהלכ' חוה"מ לרי"ץ גיאת עמוד י"ח ובמ"מ פ"ז מהלכו' יו"ט הלכ' כ"ה. ובנו"ג דלא שכיחי אינשי דאזלי ל ה ת ם . . ראזלי ואתי להתם ובענין פירושו עיי"ע קבל א'. ב"ר רפ"ה דורש דכים (תהלי' צ"ג, ג') לדוכתא פלונית] — (א"ב תרג' נודד ממקומו (משלי כ"ז, ח') דמשני מדוכתיה).

דָּךְ (= דּוּךְ פי' בל"ר dux ובל"י האמצעי δούξ ונתקצר מן דוכס (Oberster, Fürst בפ' המצניע ירושי' (פ"י דר"ב ע"ג וכ"ה במדב"ר פ"ז) ונשיא נשיאי הלוי (במדבי' ג', ל"ב) [אלעזר בן אהרן] דוך ד ו כ נ י ן הוה [פי'] כמו דוכוס שנאמ' לפנינו. *[אחי"ה בנו"ג דוך דוכנים וצ"ל דוכנים ובמד"ר הגי' כגי' רבינו, ובמד"ר ספ"ד אי' אלעזר היה דוכנין וצ"ל דוך דוכנין] —

דָּךְ (בל"ע ذاك בהוספת ك למלת ذا = זה; ובלש' נקבה דָּךְ) עזרא (ה', ט"ז) אדין ששבצר דך. פי' זה. תרג' הנער הלז (זכריה ב', ח') עולמא דיכי. *[אחי"ה וכ"ה דֵּךְ בלי זכר עזרא ה', י"ז; ו', ז' ח', ובלש' נקבה שם ד', ט"ז. י"ט. כ"א. ובהוספת ה"א הָדֵךְ כמו בל"ע מן ذا = هذا. ב"ר פ"ה נדרש דכים (תהלי' צ"ג, ג') לְהָדֵךְ ימא. וקרוב לו אִידֵּךְ ואִידָךְ בלש' תלמוד עיי"ע אִידֵּךְ ובהוספת י' דֵּיכִי כמו דך וכן בל"ע ذايك = זה. ב"מ פ"ו. כמה כיכרין דנרד ל מ ר י ד י כ י פי' לבעל של זה כלומ' של רוח זה. חולי' צ': זבחי' מ"ג: מרי דיכי ופירש"י בעל השמועה הזאת ורבינו בע' מר ב'. הביא זה דזבחי' וגרס מרי דכי ס"א מרי ורבי. ולפע"ד פירושו בעל (העולם) הזה כעין רבון העולם. דיכי הרבה בתרגומים עיי"ע מת"ר ללעווי ח"א. קע"ד] —

* דִּיכֵּי (לפע"ר הוא כמו אֲרַכִּי עיי"ע בל"פ שורה Reihe, Schichte) בע' סנף הביא רבינו: בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ד' רע"ב) סניפי דיכי לבר. פי' מוציא ראשי הקנים ודפנא שהוא הקנים העומדים לחיזוק המחיצה לחוץ. פ"א דלכי גדיל להו להוצי ליכוין דליהוו רישייהו דהוצי כייפי לבר לאותו צד של חברו ע"כ. והנה פי' ראשון שייך לר"ח הובא בפירש"י לב"ב ד"ה סינופי. ופ"א הועתק מלה במלה מ פ י' ר ג מ "ה כ "י ל ב "ב. ושם הגי' לנכון דיכי וכ"ה ברא"ש והראב"ד הובא בשט"מ לב"ב וכצ"ל בהגה של רש"ל תחת ריבי הנ"ב לתקן גי' רש"י יריכי (אולי רש"י לשיטתו דגרס גם במקום אחר תחת ארכי: ארכי וכצ"ל כאן ברש"י והוא ל"י ὄρχος עיי"ע ארכי ומ"ש). והפי' היותר נכון כמו שפי' הרא"ש וז"ל: סנופי דיכי פי' בין ש ו ר ו ת הקנים יחבר עצים דקים בולטין לצר חוץ ע"כ. והראב"ד פי' דיכי מלש' נרכאים

[1]) כ"ה בכ"י ו"ז ליד וה"ב ורפ"ר וכ"ה בערך סר ז' ושם כמו בנוסחאותנו בדוכתא, אבל בכאן אי' ברפ"ע (חוץ מרפ"ר) בט"ס ג ו ב א.

פי' קנים חלוקים אחד לשנים וכו'. וכן פי' בעל כ"כ בשם עצמו.

דְּכְּמָה (Probe) השקוה פירשנו בע' דגם [1]). השמת לבך על עבדי איוב [2]) כי אין כמהו בארץ (איוב א', ח') תרג' ארום לית דכמיה. *[אחי"ה בנו"ג דִּיכְמֵיהּ וא"כ פירושו מן כמו בל' עברי או כמא בל' ארמי וד' הוא = אשר] — (א"ב פי' בל"י חקירה נסיון ובחינה [3]).

דְּכַן (= דּוּכַּן בל"ע ופ' دكان erhöhter Ort, die flache Estrade vor dem Kaufladen פי' מקום גבוה ובולט כעין אצטבא, ששם היו הלויים עומדים לשורר והכהנים עולים שם לברך את העם) בפ' שני במדות (מ"ו דף ל"ה:) והדוכן נתון עליה. ובר"ג דמגלה (ג'. וכ"ה בערכין ד'.) ולויים בדוכנם. פי' לשון ישמעאל שם האיצטבא דוכן ועומדין עליו הלויים. ובפ' לא יחפור בגמ' חנות (ב"ב כ"א.) ואי איכא ארבעין מותבינן רייש דוכנא (Katheder). פי' "ממונה תחתיו שיסייעו ללמוד הנערים ואין מנכין לרב משכירותו כדי לשכור אותו רייש דוכנא אלא מסייעי ליה ממתא כלומ' הצבור שוכרין אותו [רייש דוכנא]" [4]). ופי' רייש דוכנא ראש האצטבה [5]) ששם ישיבת הנערים. (א"ב תרג' שאו ידיכם קדש (תהלי' קל"ד, ב') טולו ידיכון כהניא על דוכן קודשא) [6]). — ובהקלתות פ"ז בכלים (מ"ב) דכון שיש בו בית קבול קדירות טהור משום כירה וטמא משום כלי קבול. פי' דכון עושין בארץ ישמעאל מצבה מן החרש כעין איצטבה ותחתיה חלול ועושין בה מקום לקדירות מלמעלן והאש דולק תחתיה. כלי קבול כלומ' כלי הוא הרחב שלו תוכו שהוא רחב. פי' אחר "דכון שיש בו כמין מכתישת של עין וכירה עליו כדכתיב (במדב' י"א, ח') או דכו במדכה". *[אחי"ה נעתק מפי' רה"ג לסד"ט צד ה'. וכפי' ראשון אי' ג"כ בפימ"ש להרמב"ם בכלי' שם וישם נ"ב הצורה ועיי' עוד בהלכו' כלי' פט"ו הלי"ט. וישם הוקף גם גי' ד כ י ו ן, וזה נ"ל עיקר כי לפע"ד דכון של כלים נבדל מן דוכן של מעלה ודכון או יותר טוב דכיון הוא ל"י δοχεῖον מקום בית קבול לדבר מה Ort zum Aufnehmen irgend etwas. ובתוספת' כלי' ב"ק פ"ה הרבה פעמים הגי' דכין: כסא שעשאו דכין . . היה טמא ועשאו דכין טמא עד שיקבענו במסמר דכין של מתכת . . דכין של אולירין וכו' ובכל המקומות גרס ר"ש בכלי' פ"ז מ"ב בתוספת' שם דכון ולי נראה לקיים הגי' הזאת, כי היא כמו דכיון ול"י הרשומ'. והר"ש (וכן רע"ב) פי' נכון לפי הענין ע"ש אבל לא לפי גזרת המלה] —

☞ דכן (הקבוץ דַּכְוָן, לפי דעת ר"ב מע' הקודם מל"י הרשומ' δοχεῖον, ולפע"ד ט"ס עיי' בסוף הערך) תרג' וגדרות לצנאכם (במדב' ל"ב, כ"ד) ודכוון לעניכון. פי' בל"י דוכיון כל מקום אשר הוא מוכן להיות בית קבול. בב"ר פ' ויקוו המים (פ"ה) רבנן אמרי דוכום קבלונו והוא כמו דכון בל"י). *[אחי"ה לפע"ד ר"ב לא בא עתה אל נקודת האמת כי אף אם בעל המתורגמן גרס כמו כן דכוון (וענכון) [צ"ל לענכון] בכ"ז דכוון ט"ס הוא, והנה בתרג' שלנו בהוצאת הפוליגלוטטא הגי' בתר"י א' ו ד י ר י ן לענכון ובתר"י ב' ודירוָן ומזה נשתבש דיכון, אבל בכ"ז לא הועיל לנו לפרש כונת התרג' במה שהעתיק ג ד ר ו ת ע"י מלה הנ"ל לכן לבי נכון בטוח שתחת דכון צ"ל רכון והוא בל"י ῥάχος, ῥηχός פי' גדר קוצים Dornzaum zur Einhägung ומזה תבין תרג' ליחזק' מ"ב, י"ב שהעתיק ג"כ בפני הגדרת הגינה קדם דוכן ליואי וגם כאן צ"ל רכון אולם כנראה על שתי העתקות נתכוון התרג' כי הגינה הבין בלש' נגינה יען כן תרג' דוכן ליואי פי' מקום בלוט וגובה ששם היו הלויים מנגנים, והגדרת הבין מלש' גדרות צאן לכן בחר לשון ערומים להעתיקו ע"י דוכן (ויותר טוב רכון) — וגם כונת הב"ר נעלמה מעיני ר"ב מפני שנזדמנה לו גי' מוטעת והגי' הנכונה עיי' בע' דך א']—

* דכן (אולי מל"ע دكّ פי' דחף stossen אבל עיי' בסוף הערך) ירו' שביעית פ"ה דל"ה סע"ד ודיכנו בשביעית וישם דיכון כעיקר (ירו' שם) ובנדרי' ל"ח ע"א וע"ב מדוכנין וכן בב"ר פ"ה עיי"ע דך א' אבל כבר השמעתיך שקשה להעמיד הגי' הזו על בוריה וצ"ל בב"ר מדוככים ובנדרי' צ"ל נידוכין וכן דיכנו ודיכון של ירו' קשה להלמו אף אם מצאתי און לי בל"ע הרשומ' בכ"ז יתר שאת לגי' ברי"ש ריכנו וריכון וכן גרסו המראה פנים ופני משה עיי' פירושם כי האריכו. והגי' ברי"ש מצאתי בכ"י תוספתא שביעי' פ"ב (הוצאת צוק"מ צד ס"ג) ומותר לרכן ברגל, וישם ואם היו רכין אסורין

[1]) זה הערך הביא רבינו מפני שינוי הנוסח וכ"ה בירו' מ"ק עיי"ע דגם. [2]) כדפ"ע נשמט, ובדפ"ר הגי' אע"ם ונ"ל שהיה כתוב ע"א ברית מן על עבדי איוב ואיזה סופר דלא גמיר תקנו: אע"ם. [3]) וכן כתב ר"ב בסוף ערך דגם ע"ש. [4]) עד כאן פי' רגמ"ה כ"י לב"ב שמשם הועתק ע"י רבינו מלת במלה. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב; ובדפ"ע האצטות עיי"ע. [6]) וכנ"ה בשבת קי"ח סע"ב אם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני [ובכ"י א"ם יותר טוב הייתי] עולה. סוכ' נ"א. ערכי' י"א. מעלין מדוכן ליוחסין ובענין דוכן של לויים עיי' רד"ק ליחזק' מ"ב, י"ב בפי' של תרג' שם דוכן ליואי ועיי' עוד בע' הבא את"ז — ובירו' מ"ק פ"א ד"פ סע"ד סוק זבון שיהורין לדוכנא נראה שצ"ל לרוכנת עיי"ע רוכנת.

ובדפוסים אי' גם כאן לדכן בדלי"ת וכן בשביעי' שם לפי הדפוסי' אין מודכין וכן גרס לעווי בחשבו שהוא ההפעיל מן דכן! והשוה אותו עם פעל ערבי دكن והעתיקו pressen אבל שגה בזה במח"כ שאין ענין פעל ערבי הלזה ככה ואולי רצה לכתוב دكّ כמו שכתבתי ופתרונו דחק. אבל האמת כי מודכין ט"ס הוא ובכ"י תוספת' (שם) אי' אין מרכיכין. אולי גם בזה צ"ל מרכינין, או אולי ככ"מ בשביעית צ"ל רכך תחת רכן אבל אין בידנו לברר איזו הגי' הנכונה. והבוחר יבחר.

דְכוּם (= דוכס בל"ס מן ל"ר dux ובל"י האמצעי (Feldherr, Herzog, Fürst, δοῦκας בס"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהד' ל"ט רע"א והובא בילק' בראשי' רמז ל"ג) תנו לי דוכוס אחד. ובב"ר פ' ס"ח (ס"ז) שרי מפיק דוכסין ומעייל דוכסין [1]. ובויק"ר זאת תהיה (רפט"ז) דוכסא רואה אותי ונוטל אותי [2]. ובפסקתא דוזאת הברכה (פסדר"כ קצ"ו) [3] ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמוד (ש"ב י"ח, ל') א"ר אבא בר כהנא אי הוה דכוס [4]) אתעביד איפרכוס ואי הוה אפרכוס אתעביד איסטרטליטיס. ובילמדנו בריש ואלה שמות (תנחו' שמות ס' סי' ה') [5] משל לאחד שרגם איקונין של דוכוס. פי' שר. ואיפרכוס גדול ממנו ואיצטריטולטים [צ"ל איסטרטליטים] גדול ממנו. במגילת איכה בענין רבי אלכסנדרי פתח (פתיחתא כ"א) ויגל את מסך יהודה (ישעי' כ"ב, ח') גלי דכסיה, ובויק"ר בזאת תהיה בס"פ רפאנו ה' וארפא (פי"ט) [6]) וצוה הכהן ופנו את הבית ויגל את מסך יהודה גלי דוכסיה. ס"א גלי בולאות כלומ' גלו השרים והעשירים. *[אחי"ה בע' בל ב' הביא ג"כ אצל גי' דוכסיא עוד גי' גלי בולאות ולפנינו בשלשה מקומות המצוינים בע' בל ב' לי' ס"א. ולולי דברי רבינו הייתי מפרש גלי דכסי (בויק"ר) או גלי דכסייה (קהל"ר פ' בעצלתים) פי' מגלה מה שהיה מכוסה ואם האות דל"ת מן דכסיה שרשית היא אולי אז ל"ר הוא tegos פי' מכסה ויהיה פתרונו כמו שפי' הרד"ק בישעי' כ"ב, ח' ע"ש היטב. וא"כ דכסי או דכסיה בל"ר ממש כמו מסך מלש' סכך ומכסה. אבל רבינו הוצרך לפרש דכסיה מלש' דוכס פי' שר ע"י שראה ס"א בולאות ויגיד עליו רעו כי כך ענינו—ובענין המדרגות הדין עם רבינו כי על זה מורה הסדר עיי' עוד חוץ משני המקומות דויק"ר ופסיקתא: בב"ר פמ"ט הובא בע' אנקליטון ושם ובילק' וירא רמז פ"ג הגי' נכונה. ב"ר פע"ח ואין אתה מתיירא מדוכסיא ומן אפרכיא ומן אסטרטילי עיי' ילק' וישלח רמז קל"ג הגי' הנכונה מאסטרטליטי. אבל שם נשמטה מלת מדוכסיא. ויק"ר פי"ח ועמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיוטין צ"ל ואסטרטיליטין ובקהל"ר י"א פ' גם מגבוה אי' בנכון אסטרטולאטין ויותר טוב בשהש"ר פ' מי זאת הנשקפה: ואיסטרטיליטין וכ"ה באיכ"ר פ' חסדי וכצ"ל בשהש"ר פ' שובי במקום ואיטרטלין. ב"ר פמ"ד מאה ועשרים דוכסין מאה ועשרים אפרכין מאה ועשרי' אסטרטליטין וכ"ה לנכון בע' אסטרטיגוס ובילק' לך לך רמז ע"ז בט"ס. באיכ"ר פ' סורו דוכסא רואה אותה ונוטל אותה אפרכוס . . אסטרטולים [צ"ל אסטרטליטים] אבל במקום אחר מצינו סדר אחר למשל בשמ"ר פט"ו שלטון . . דוכוס . . אפרכוס. שהש"ר פ' אמרתי אעלה: לרבות דוכסין ואנדיקין וההגמונין. שמ"ר פ"ל טרד אפרכוס סימא לדוכוס וכו'. ושם ס"פ ל"ב הגמונים ודוכסים ואפרכין. ובע"ז י"א. אי' הסדר ניפרא . . אפיפיורא. דוכסא. הגמונא. קומא (עיי"ע אפיפיורא, הגמון, נפר, קומא) וא"כ דוכסא שלישי במדרגה אחר האדון העליון (קומא κόμης) ומטה להגמון היה. — וכנ"ה שמ"ר רפ"ג אמר המלך לדוכוס שלו נלך ונלחם בה א"ל דוכוס אין אתה יכול וכו' ידע דוכוס עשה עטרה וכו'. שהש"ר פ' אחזו: שועלים קטנים אלו עשו ודוכסים. איכ"ר פ' היו צריה: והיו עמו ארבעה דוכסין דוכס דערביא דוכס דאפריקי דוכס דאלכסנדריא דוכס דפלסטיני וכו' ושם: מן דכבשה פליג ארבע טכסייא [τεῖχος פי' שורה, עיי"ע טקס גי' ופי' רבינו] לארבע דוכסייא. ב"ר פ"ה דוכס ים כה"ג בפי' המיוחס לרש"י עיי' מ"כ אבל לפע"ד שייך לע' דוכסם ים ע"ש בערך הבא אח"ז]. (א"ב פי' דוכוס בל"ר שר צבא ואיפרכוס בל"י שר הפרשים ואיסטרטילטים בל"י נגיד מלחמה ובעיר רומי היו שרי צבאות הרבה אבל בעת צרה היו בוררים נגיד מלחמה על כולם ומשנהו שר הפרשים. תרג' בפסוק ויספר להם המן (אסתר ה', י"א) והיה איתמני עם דוכסי מלכא).

* דֶיכְסַאִים, דוכסם ים [צ"ל דֶיכְסַמֵים] בב"ר פ"ה דורש דכים (תהלי' צ"ג, ג') ר'

---

[1]) ובע' שטן כי פירשו רבינו. [2]) בנו"ג דוכוס אחד רואני וכו'. [3]) הובא בילק' זאת הברכ' רמז תתקי"ן בשם הפסיקת' וילק' שמואל רמז קנ"א בשם המדרש וצ"ל בשם הפסיקתא. [4]) וכ"ה בילק' שמואל רק שם בטעות הדפוס דנוס, ובילק' ברכה ובפסיקת' אי' דוכוס. [5]) והובא בילק' ריש שמות רמז קס"ג בשם תנחומ'. [6]) כ"ה לפנינו אבל לרבינו היתה חלוקת הפרשיות באופן אחר עיי"ע בל ב' ועיין מה שכתבתי על זאת בהשחר חוברת ו' שנה עשירית. ולפנינו רפאנו וכו' הוא סיום של פט"ז.

יהושע בר חנינא אמ׳ לדיכסאים לדיכסאים ובדפ׳ פירדא אי׳ לדיכסאים לדכסאים, ובילק׳ תהלי׳ רמז תתמ״ח הגי׳ לדוכסס ים ונ״ל להגיה בתיבה אחת לדיכסמים והוא לפע״ד ל״י δεξαμενή כמו דכסמן בערך הבא אח״ז פי׳ מקוה מים בבתים Wasserbehälter וזה מה שפי׳ תיכף ר׳ אלעזר קלטן המים ולגי׳ הילק׳ קלטם הים וזה ג״כ לפע״ד ל״י κλύσμα פי׳ מקום קבוצת המים, וגי׳ רש״י עיי׳ בע׳ הקודם לזה,

דֶּכְסַמֵן (בל״י הרשום׳ בע׳ הקודם Cisterne, Wasser-behältniss.) בילמדנו קח את המטה (בתנח׳ לי׳) על מי מנוחות ינהלני (תהלי׳ כ״ג, ב׳) שהיה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכסומיני לא היה אחד מהן מצטער לילך למלאות ממקום אחר כלומ׳ שביל היה עושה המים והולך עד אהלו. (א״ב פי׳ בל״י מקוה מים בבתים). *[אחי״ה ובזה הענין ג״כ בפסיקתא רבתי דויקח אליהו סי׳ ד׳: ואליהו עשה דכסימני בתוך בית סאתים זרע. ובדפוסי׳ אי׳ עוד אחר מלת דכסימני: פי׳ שביל והגאון מהרז״ם השכיל להקיף שתי מלות הללו והוכיח כי איזה מעתיק הכנים שתי תיבות הנ״ל מגליון לפנים ואיזה תלמיד טעה לפרש כן עפ״י ערך דכאן וסבר שהערוך מפרש דוכסמני היינו שביל ולכך פי׳ גם כאן ע״ש. והילק׳ תהלי׳ רמז תרצ״ב הביא בשם המדרש בזה״ל: ד״א על מי מנוחות ינהלני שהיה מתגבר והולך מאהל לאהל ולא היה אחד מהם מצטער וכו׳ נ״ל שגם לפני בעל הילקוט היתה גי׳ דכסומיני והבין שהוא כמו מכסימום בל״ר maximum היותר גדול לכן העתיקו לפי הענין מתגבר והולך. ועוד הגי׳ דיקסומין, דייקסימון עיי׳ מ״ע גרעטץ חכ״א 134. 135 ומ״ש פערלעס שם] —

דֶּכְסַן (פי׳ בל״י δίχασις פלגות וחלוקת הדעות Meinungstheilung. ור״ב פי׳ בע״א עיי׳ בסוף הערך) בילמדנו ואברהם זקן (בתנחומי׳ לי׳ וכן לי׳ בילק׳ חיי שרה וילק׳ מ״א רמז קצ״ה) וכן שלמה כיון שהזקין חלי דכסן שנאמ׳ (מ״א י״א, ד׳) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. (א״ב פי׳ בל״י כפול היה לשלמה זקנה והטיית לב). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י δίξον, δίσσον פי׳ כפול וכן פי׳ בעל כ״כ והמשביר. ולעווי פי׳ ע״י ל״י δόξα דעת ומחשבה. אולם הגי׳ כדפ״ר בלא וי״ו אחר דל״ת ולכן נלפע״ד שפתרון הטלה הוא כל״י הרשומה והשם נבנה מתואר הפעל δίχα חלוק ונטוי הדעת abweichender, getheilter Meinung ועל זה יפה הביא ראיה מהפסוק . . הטו את לבבו]—

☞ **דוּכְסַן** (לדעת ר״ב הוא מל״י δόξα Ruf, Ansehen אבל לפע״ד גי׳ מוטעת היא) ירו׳ ב״מ פ׳ אלו מציאות (פ״ב ד״ח ע״ג) לא אחית אלא למחמי בדוכסן דידכון, פי׳ בל״י כבוד גדולה וחכמה). *[אחי״ה בנו״נ בירו׳ פרוכסין וי״ג כדוכסן אבל הראשון העיקר וכן הביא ר״ב בעצמו בע׳ פרכסין ופי׳ שם בל״י ורומי עסק פעל ומנהג ע״כ, והוא הנכון בל״י ורומי = πρᾶξις, praxis וכן פי׳ פני משה: פרוכסין המנהג שלכן והדין והמשפט היאך אתם נוהגין לדון ע״כ. ויש להביא ראיה מב״ר פל״ג שאי׳ שם באותו סיפור מאלכסדרוס מוקדן בזה״ל אלו הוה גבכון היך הויתון דיינין, ובויק״ר ר״פ כ״ז דינכון אתית׳ למחמי] —

* **דוּכְסוּתָא** (שם מופשט מן דוכס, דכוס והוראתה בל״י האמצ׳ δουκάτον ובל״ר ducatus das Amt des Dux, Präfectur) בשהש״ר פ׳ לא ידעתי: הב דוכסותא דגבן יהב ליה מלכא כד נסב דוכסותא נחת מינה וכו׳.

דוּכְסֶסְטוּס (פי׳ בל״י δίξεστος, δίξυστος נקלף ונגרד משני עברים von Doppelseiten geschält, geschabt) בפ׳ המוציא יין בגמ׳ קלף (שבת ע״ט), ובפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ שתי פרשיות [1] אמר רב דוכססטוס [2]. הרי הוא כקלף מה קלף כותבין עליו תפילין אף דוכסוסטוס כותבין עליו תפילין, פי׳ רב האי ז״ל מנהגא מייתי מגלתא דמעבדא בתמרי וקמחא דשערי ומתח ליה עד דיביש וקליף ליה עד דהוו תרין פיסקי ויזהר שלא ינקב וקאי קלף לחודיה ומעביר ליה לקלף דהוא אפא דמגלתא מכלפי בשר תוב בעפצא לשמה וכותב פרשיות במקום בשר והוא ניסא אחרינא דאקליף מיניה הוא נקרא דוכסוסטוס כורך בו פרשיות ומנח להו בקבעא דהוא שילחא דתפילין ומנהגא הכין הוא. וקאמר רב כי היכי דכותבין תפילין על הקלף דהוא אפא דמגילתא הכין נמי כותבין תפילין על דוכסוסטוס דאיקלף מקליף אם כתב על זה כשר ואם כתב על זה כשר ומותבינן ליה הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף מזוזה על דוכסוסטוס

[1]) מנחו׳ ל״ב ע״א וע״ב אבל שם לי׳ בגמ׳ שלנו רק כ״ח בשבת הנ״ל. [2]) כ״ח גי׳ כ״י וי״ו, ובשאר כ״י ובדפ״ע דוכסוסטוס ושתי הנוסחאות יש להן על מה שתסמכינה לפי משפט ל״י הרשומי במלת הנ״ל.

קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שיער, ומפרק רב שאם כתב על דוכסוסטוס יצא מיהא על הקלף מצוה ומותבינן שינה בזה ובזה פסול ומפרקינן בשבת לענין מזוזה, ובמנחות לענין תפילין, ואפא דמגלתא דהוא גיסא דמיקרי קלף הוא מקום שיער בודאי ומן גואי דיליה [1] כתבינן ודקאמר במזוזה כותבין על דוכסיסטוס במקום שיער לאו במקום שיער ממש דאי סלקא דעתא אפא דמגלתא הוא מרישא בהדיא הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף והרי יצא מקום שיער גופו בכלל הקלף אלא ש״מ מאי מקום שיער הוא מקום שנקלף הקלף (משם) [2] שנמצא כנגד מקום שיער נמצא הקלף עומד לבדו ומקום השיער העיקר בו ואין כותבין שם לתפילין אלא מן אפא אחרניתא ודוכסוסטוס העומד לבדו והמקום שהיה דבוק על בשר הבהמה בו אין כותבין עליו מזוזה מאותן הפנים אלא מפנים אחרות. *[אחי״ה ודע שפי׳ רבינו הובא בקיצור נמרץ באו״ז הלכות תפילין תק״מ ע״ש היטב. ופי׳ רבינו בשם רה״ג הנ״ל הוזכר בכ״מ להלכות תפילין פ״א הל״ו ובבית יוסף טור או״ח סי׳ ל״ב ובר״ן בהידושי שבת ושם הובא בשם רה״ג דבר חדש מה שלי׳ בערך דכאן וז״ל . . והחלק השני שהוא כלפי השער נקרא קלף וכו׳ עד וכן דעת רה״ג ז״ל ו י ה י ב ס י מ נ א כ ב ו ד א ל ה י ם ה ס ת ר ד ב ר כ ל ו מ׳ ש י ה א כ ת י ב ת ן ב מ ק ו ם ח ת ך ש ה ו א מ ק ו ם ה ס ת ר. ועוד כתב הר״ן שם והרמב״ם ז״ל כתב בתשובה לחכמי לוני״ל ז״ל שטעות היא לפרש ולכתוב כן שיניחו מקום שער ובשר שהכתיבה מיושרת בהן ויכתבו במקום חתך והוא ז״ל פי׳ דהאמת שדרכם היה לחלוק העור לשנים ואותו של צד השער נקרא דוכסוסטוס והשני שהוא דבוק בבשר נקרא קלף ובדוכסוסטוס כותבין במקום שער ממש ובקלף במקום שהיה דבק בבשר והוא עבה ומשתמר יותר מן הדוכסוסטוס וכו׳ ע״כ והובאה התשובה בפאר הדור סי׳ י״ט ועיי׳ כ״מ להלכו׳ תפילין פ״ג הל״ה. וכן מצאתי בחידושי הרמב״ן לשבת ע״ט: וז״ל ומצאתי בירוש׳ (והוא בירו׳ שבת פ״ח ד״א:) קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין שמע ישראל הדא דתימא בקולף פני העור אכסוסטין [כנו״ג ברם בהין דוכסוסטון] כדי לכתוב שתי פרשיות שבמזוזה. ולשון פני העור משמע שקלף הוא הצד הדבוק לבשר וכותבין עליו במקום בשר ממש ודוכסוסטוס הוא הצד שע״ג כרמה שהשיער בו וכותבין עליו במקום שיער ממש וכן הוא עיקר אע״פ שנחלקו בו הראשונים עכ״ל, והראשונים הם רש״י ותוספות לשבת וכ״ה דעת הרמב״ם בריש הלכו׳ תפילין ע״ש כ״מ שגירסאות מוחלפות בלשנא דהרמב״ם ועיי׳ ב״י טור או״ח ל״ב שכולם נענו ואמרו כי זה החלק שממול השיער נקרא קלף וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס וזה ממש כדעת רבינו בשם רה״ג וכן מעיד התשב״ץ סי׳ קמ״ט וז״ל . . כשקולף הרי חלקו לשנים ויש לאסור זה לפי דעת בעל הערוך ז״ל שפי׳ ב ש ם ה ג א ו נ י ם ז״ל שפי׳ שדוכסוסטוס הוא החלק הנשאר לצד הבשר וקלף הוא החלק שנקלף לצד השער וכו׳ עכ״ל —. ובענין מעשה עיבוד העור כבר הושאל שר שלום גאון (הובא בשערי תשובה סי׳ של״ב) וע״ש באריכות לשונו וסיים . . וטח מן העפצים האלו בפניהם משני צדדים ומזלף עליהם מעט-מים ו מ ע ד י ף למקום השער עפצי יותר ממקום הבשר וכו׳ ע״כ ויפה כיון בעל ל״ע בביאורים לשבת ע״ט: שלזה נתכוין הערוך במה שכתב: ו מ ע ב י ד ל י ה ל ק ל ף ד ה ו א א פ א ד מ ג ל ת א מ כ ל פ י ב ש ר ת ו ב ב ע פ צ א כלומ׳ שעוד הפעם מעבד הקלף מנגד הצד הפונה להבשר אע״ג שכל העור כבר הוא מעובד כהלכתו פעם אחת בכ״ז יעבדו עוד הפעם בעפצים] — (א״ב פי׳ מלה בל״י עור בהמה מעובד ומתוקן משני עבריו. וקשה לי לפי פי׳ הפוסקים טובא. חדא דלא חזינן שהעור נחלק לתרי פסקי ועל דבר זה שאלתי עבדנים רבים והייתי כמצחק בעיניהם ואמרו לי שאם היה יכולת בידם לעשות דבר זה היה להם רֶוַח כפול ומכופל בעשותם מן עור אחד שנים ומן עור עב שני עורות דקים. ותו קשה וכיון דמצוה לכתוב מזוזה על דוכסוסטוס למה לא מטרחי רבנן להיות דוכסוסטוס מצוי להם! ואיני כחולק על דברי הפוסקים חלילה אך באתי להתלמד. ובעלי התוספות בפ׳ שמונ׳ שרצים בשבת (ע״ט: ד״ה קלף) הביאו סמך לפירושי אף שהדיחוהו. והאומר לר״ת שבלש׳ יוני קוראים לבשר סוסטום כחש לו). *[אחי״ה ועיי׳ או״ז ותשב״ץ שם ושם שהביאו ג״כ פי׳ זה כי בל״י קורין לבשר סוסטום וזה בודאי כחש הוא אבל בב״ב י״ד. ד״ה בגויל הגי׳ היותר נכונה כ״ה: ולשון דוכסוסטוס הוי פירוש מקום בשר דבלשון מ ד י קורין לבשר סוסטום ודוך היינו מקום ע״כ. ובאמת בל״פ כוסט [= گوشت] פי׳ בשר וא״כ דוך כסוסט פי׳ מקום בשר ויש לפי׳ זה של ר״ת על מה שיסמוך. וגם מה שכתב ר״ב

[1]) ברפ״ר כ ו ל י ה [2]) בכ״י ה״ב וכ״י ו״ו ל״י ובאמת נראה מיותר.

כי העבדנים לא ידעו מאומה מַחלוקת העורות הנה האומנים הישראלים יכירוה וקוראים אותה getheiltes Leder. ובגוף הדבר עיי׳ בייטרעגע להרב המנוח לעף (צד קכ״ה, רכ״ח) שמוכיח אמיתת פירוש הפוסקים מחקירות חדשות של חכמי האומות] —

דַּכְסוּסְיָא (לפע״ד הוא ל״י האמצעי׳ ταξείδιον ממונה ופקיד העיר Stadtvorgsetzter עיי׳ בסוף הערך) בר״ג דפ׳ בני העיר (מגילי כ״ז.) מאי דכסוסיא פרשה דמתא. פירשנו בע׳ טרזין. *[אחי״ה ושם פי׳ רבינו ציון מב״ב ח׳ סע״א לשורא ולפרשאה ולטרזינא ועיי״ש שאוכיח שהועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב. אבל מלת דכסוסיא לא נתפרשה. ולעווי ופרפיססאר פליישר גזרוה מל״י ἐξουσία ומל״ס אכסוסיא פי׳ שררה ודל״ת נוספת. ואשר נ״ל כי היא מלה היונית הנ״ל עיי׳ מייזיאוס צד תקמ״ט. והראיה כי בכ״י ל״ד (עיי׳ ד״ס מגילי במקומו) תחת פרשה הגי׳ פדאשא דמלכא וצ״ל פראשא דמתא ולדעתי ברור הדבר כי הוא ל״פ پادشاه אדון ומושל וא״כ (פדאשא) פאדשא דמתא אדון או מושל העיר ממש מהוראת דכסוסיא שענינה פקיד ואדון העיר. ופירש״י בני העיר שוכרין אדם רוכב סוס שיהא להן מזומן לשולחו בשליחות למושל העיר כשיצטרכו ע״כ (והובא באו״ז הלכות ב״ה ודברי קרושה סי׳ שפ״ו) בלי ספק נולד מפני שסבר כי המלה הורכבה מן דוך ומן סוס. וגי׳ דוכסוסיה אי׳ ג״כ בנוסחאות אבל בכ״י ודפ״ע בנכון דכסוסיא בלא וי״ו וכ״ה בדפוסים הישנים בש״ס וברש״י כ״י עיי׳ ד״ס שם. והנה אביי נתקשה לו מהו דכסוסיא ושאל לההוא מרבנן דהוה מסדר מתניתא קמיה דרב ששת ורב ששת פתר לו המלה ע״י פאדשא דמתא כי אביי לא ידע לשון יוני לכן הוצרך רב ששת לפרשו ע״י מלה פרסית. ודו״ק] —

דְּכִיפַת (Auerhahn) [כפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף] (חולי׳ ס״ג רע״א) דוכיפת זה שהודו כפוף וזהו שהביא שמיר לבית המקדש. *[אחי״ה בדפ״ר ופיז׳ אי׳ בט״ס זה שחור כפוף וצ״ל שהודו אבל בכ״י ו״ו ב׳ הגי׳ ג״כ שחורו וכן בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ ס״ג. (קובץ אנניליקא דף שט״ז:) אי׳ שחורו כפות שיש לו בראש כעין טווס וכפות ע״כ. וא״כ כונתו על העוף הנקרא Wiedehopf וכן העתיקו ע׳ זקנים לויק׳ י״א, י״ט; דברי׳ י״ד, י״ח עיי׳ ἔποψ וכן העתיקו הוואולגאטא upupa Wiedehopf וכן נראה מפירש״י לויקר׳ שם וז״ל תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלעז הרופ״א (der huppé Behaubte) ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וכו׳ (ואולי מלת הודו, מלבד ענינו הוד ופאר, לשון נופל על לשון הוא כי בל״ע هدهد פי׳ עוף upupa). אבל בחולי׳ פירש״י כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם וכו׳ וקורין לו פואון שלבייא ע״כ וזה paon silvestre Wald-pfau וכן נקרא עוף Auerhahn בקצת ספרים עיי׳ רמ״ל ע׳ נגר ותולדות החיות להרב החכם לעויזאהן צד רי״ז.—ובנו״ג שהודו כפות. וזהו העיקר יען שבא לפרש מלת דוכיפת. והראיה שרז״ל הבינו בשם עוף דוכיפת את העוף הנקרא Auerhahn מפני שהוסיפו לפרש בחולי׳ שם וזהו שהביא שמיר לבית המקדש. ובגיטי׳ ס״ח: נקרא כן העוף תרנגל ברא. ובאמת העתקת דוכיפת בפשיטה: תרנגול ברא! וזה ג״כ דעת של רב שרירא גאון הובא בשרשים לרד״ק שרש דכף] —

1 דְּכַר (בל״ס דֶּכְרָא או דכרא דענא פי׳ איל Widder והושאל מן דכר פי׳ זכר וכן בל״י ἀρήν, ἄρης איל מן ἄρρην männlich) בפ׳ מי שהוציאוה בגמ׳ מי שישן (עירובי׳ מ״ז סע״ב [1]) הנהו דכרי דאתו למברכתא. תרג׳ אילים חמשה (במדב׳ ז׳ י״ז. כ״ג. כ״ט והלאה) דיכרי המשא. *[אחי״ה וכנ״ה בר״ה כ״ו. כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. ב״ק ס״ה: דיכרא גנבי מינך. והקבוץ דִּיכְרִין בעזר׳ ו׳, ט׳. י״ז; ז׳. י״ז. בחולי׳ נ״א. הנהו דכרי דגנבי גנבי. ובהשאילה בב״ר ספ״ע מה את סבור דאנן דכרין דכוותכון ורש״י גרס דכרנין פי׳ פרוצים כאילים ותישים עיי׳ מ״כ שם וילק׳ ויצא רמז קכ״ה גרס דאנן דביזויי דכוותכון. — מהעופות: ביצ׳ ז׳. ביעי דדכרא. ומהצמחים: פסחי׳ נ״ו. מנחי כופרא דיכרא לנקובתא עיי׳ פירושו בע׳ כפר ג׳.—דוּכְרַנִית עיי׳ סוף ע׳ הבא אח״ז] —

2 דְּכַר (בל״ס דֶּכְרָא פי׳ זכר männlich) תרג׳ זכר ונקבה (בראשי׳ א׳, כ״ז; ה׳. ב׳; ז׳. ב׳) דכר ונוקבה) *[אחי״ה בב״ר פל״ג בר דכר. והקבוץ בב״ר פל״ג וירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה, דהוא (רב הונא) מן דכרַיָּא ואנא (רבי) מן נוקבתא. כתובו׳ פ״ד מ״י דף נ״ב: וב״ב קל״א. בנין דיכרין דיהוו ליכי מינאי וכו׳ — והתואר דוכרנית דלא ילדא כתובו׳ י״א רע״א פי׳ שהיא כמו זכר. ולפירש״י הוא מע׳ הקודם לזה] —

3 דְּכַר (בל״ס וכן בל״ע ذكر פי׳ זָכור gedenken, eingedenk sein) תרג׳

[1]) ובעי׳ טברכתא מצויין בסמוך וחכמים אומרים.

ויזכר אלהים (בראשי' ח' א') ודכיר ה'. *[אחי"ה והוא בינוני פעיל והרבה בדרז"ל סנהד' כ"ט: מילי דכדי לא דכירי אינשי (עיי"ע כדי א'). חולי' ע"ה: מילתא דתמיה מידכר דכירי לה אינשי. שם קל"ז: דכירנא כד הוה יתיבנא וכו' עיי"ע אביי. תעני' כ': בינקותיה לא דכירנא בסיבותיה דכירנא. שבת י"ב: רחמנא ידכרינך לשלם. שם נ"ז. טבילה מאן דכר שמיה. באיתפעל: ברכו' י"ח: הוו קא מצערי לאִידְּכוריה. כתובו' כ': סהדותא עד ס' שנין מִידְּכַר טפי לא מידכר ועיי"ע הסם. נדה כ"ד: דכי מדכרו ליה מדכר. באפעל: סנהד' פ"ב. אדכריה רב לגמריה. שם צ"ה. כי אדכרי ליה שמא דאימיה וכו'. ברכו' ל"א: סוכה נ"ג. סוט' מ"ו: אדכרתן מילתא. עירובי' ג' סע"א מדכרי אהדדי. כתובו' ס"ב. אדכריה חורבן בית המקדש. ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ד קם לך ההוא דאדכרת. ויק"ר ס"פ ל"ב מדכרין ומניחין מדכרין ומשחקין עי"ש היטב וכן בשמ"ר פמ"ח — , והשם סנהד' כ"ט סע"ב ההיא אודיתא דהוה כתיב בה דוכרן פיתגמי וכו' וכ"ה בל"ס, ובל"מ זכרון] —

☜ דְּכוּרוֹ (לפע"ד כמו זכורו פי' המדבר מכרסו Bauchredner עיי"ע בידין ומ"ש). תרג' ירו' של אוב דכורו ואנקלס תרג' זכורו. *[אחי"ה ר"ב הלך בשיטת המתורגמן שכתב שתרג' אוב דכורו אבל לפנינו בתרג' ירו' ויק' י"ט. ל"א; כ', ו' הוא התרגום של ידעוני רק בהעתקתה מצויות שתי העתקות ר"ל מסקי זכורו (ולפי גי' ר"ב והמתורגמן ותרג' כ"י דכורו) ותבעי גרם ידוע. ובענין גזרת המלה עיי"ע בידין וע' זכורו] —

* דְּכוּרָא das männliche Glied פי' בל"ס דכרא ובל"ע ذكر אבר המוליד) תרג' וערל זכר: ערל דכורא וממנו בהוראה שניה זכר והרבה בתרגום עיי' עמת"ר ללעוי.

☜ דִּכְּרִין (ד' אינו מן השריש והוראת כרים בל"פ كرم תולעת Wurm) מסכת נזיר פ' שלשה מינין (נזיר ל"ד:) ענבים דיכרין פירש' ענבים שהתליעו. *[אחי"ה בנו"נ עינבי דכרין ובנזיר ל"ח: בנ"א נ"ב בגליון עינבי דכרא והיותר טוב בנוסח שהביאו התוספית בחולי' נ"ח רע"ב ד"ה הני שנגרסו ענבי דכרים וזה נ"ל העיקר ודלת שמושית היא ומקומו בע' כרים. ורבינו בע' כד גרס בשם יש ששונין כרה ברי"ש. ובגי' הראשונ' אי' שם כדה וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין וממנו נעתק כל הפירוש כמו שאוכיח בעה"י בהגיעי לשם. ובנזיר גרס רבינו עינבי דכדום עיי"ע כדם א' וכ"ה בב"מ ק"ו: וגי' מוטעת נזדמנה לו דצ"ל דכרים. ולעווי לא דק בהביאו כל הציונים הנ"ל בע' ברם!]—

* דִּכְרַיָא, דִּיכְּרִין (שם מקום Dhikrin) גיטי' נ"ז: כפר דכריא, איכ"ר פ"ב, ב' כפר דיכרין והוא לפי עדות נייבויער 71 מקום בשם הנ"ל בצפונה של אליותרופולים.

דל (= דָּלִית פי' בל"מ ענף ובל"ע של המון עם دالية פי' גפן Weinstock) בפ"ד בפיאה (מ"א) בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים. כן הוא משפט הפיאה שכל עני ועני מה שמגיע לידו זוכה בו שהפקר הוא ואם יש שם עניים ואומרים תשעים ותשעה נחלק את הפיאה בשוה [1] שיכול כל אחד ואחד ממנו ליטול כשיעור המגיע לחלקו. ואחד אומר נבוז [2] לזה שומעין שאמר כהלכה, כלומ' נתפוס כל אחד ואחד ממנו כמה שיכול ומהו כהלכה כן מפורש בתורת כהנים (פ' קרושים פרק ג') (ויקרי י"ט. י') תעזוב הנח לפניהן והן יבוזו [3] אפי' צ"ט אומרים לחלק ואחד אומ' לבוז [4] אפי' הוא בריא אפי' ידיו יפות לזה שומעין שאמ' כהלכה יכול אף דלית ודקל כן תלמוד לומר אותם אפי' צ"ט אומרים לבזבז ואחד אומ' לחלק אפי' חולה אפי' מנוול [5] לזה שומעין שאמ' כהלכה. ומה ראית לומר בדלית ובדקל לחלק ושאר פירות לבזבז אחר שריבה הכתוב מיעט ת"ל קציר מה קציר שהקטן שולט בו כגדול יצאה דלית ודקל שאין הקטן שולט בו כגדול. זה פי' רבינו משולם ברבי משה ברבי איתיאל מעיר מגנצא. ובאיזה פ"ו [6] (מ"ג ומ"ד) דכלאים המדלה את הגפן. ובכל קרבנות פ"ח [7] במנחות (ס"ו:) אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות [8]. ובפ' מקום שנהגו בגמ' כיוצא בו המוליד (פסחי' נ"ג רע"א) ת"ר אוכלין בענבים עד שיכלו דליות של א ב ל [9]

[1]) בכ"י וי"ו אי' בשדה. [2]) בכ"י ה"ב נבוז וצ"ל נבזבז וכן מוכח מפי' הר"ש ובנו"נ לבוז. [3]) בתו"כ: יבזבזו. [4]) בתו"כ לבזבז. [5]) בתו"כ: אפי' זקן אפי' חולה וכ"ה בר"ש לפיאה. [6]) ברפ"ע בטעות פ"ז. [7]) וכ"ה בסדר המשניות אבל בגמ' נסדר פ' כל קרבנות והוא פ"ט קודם פרק ר' ישמעאל. [8]) בכ"י וי"ו הריגליות וצ"ל הרוגליות וכ"ה בע' רגל וכ"ה בפירש"י. [9]) וכ"ה גם בכ"י מ' וכ"ה בפי' ר"ח צד פ"ט רק שם הגי' עד שיכלו פגיות של אבל. ורש"י פסחי' שם ד"ה אוכל הביא גם הוא: ואית דגרסי של אבל והוא אבל כרמים ע"כ וכונתו על מקום שנזכר בשופטים י"א, ל"ג ומכונה היה המקום הזה על שם כרמים הנטועים שם במספר רב וגם אייזיביאוס בערך Abel vinearum מעיד כי גם בזמנו היה

וכפ' השוכר את הפועלין בגמ' (היה עושה בידיו) [צ"ל בגמ' היה עושה בתאנים][1] (ב"מ צ"א:) אמר רב ששת[2] בריה דרב אידי במודלית, בר"ג דפ' הכית והעלייה (שם קט"ז סע"ב) דלית שעל גבי פרסק, פי' דלית גפן גדול המודלה[3] על גבי אילנות מן ורעו דליותיו (ירמיה י"א, ט"ז) ובלע"ז פירגולה. *[אחי"ה והוא בלאי"ט pergola ובל"ר Weinlaube, Weingeländer, pergula אולי כצ"ל גם הלעז ברש"י ב"מ קט"ז: תחת השבוש פ ל י ד א או י"ל שצ"ל טרייל"ש שעל ידו לועז רש"י בפסחי' ומנחו' שם ושם מלת דלית והוא בל"צ Weinlaube, treille והיחיד נמצא בפירש"י כתובות קי"א: ד"ה דלית: כרם המודל ע"ג כלונסות טריליא"ה בלע"ז, וכן בכריתות ט"ו סע"א דלית המודלית ע"ג תאינה ופירש"י טרייליא של גפן היא. וביחזק' י"ז, ו' פירש"י דליותיו: זמורותיו וכן ענין דָלְיָתָא בל"ס. — וכנ"ה בירו' ב"מ פ"י די"ב ע"ג דלית אחת שהיתה מודלה על פרסיקו של חבירו. ירו' סוכה פ"ג דנ"ג סע"ג ושתי דליות וכו' ובויק"ר פ"ל שני דליות ופי' מ"כ ר"ל דלות קטומות ע"כ ולא דק היטב במח"כ. ומהשם נכנה הפעל דלה ופירושו בהפעיל משך ענין הגפן על דבר אחד למשל על אילן וזולתו וכן ענין הפעל בל"ע دلا ובל"מ דלה (ziehen). סוכה ט': י"א. ירו' סוכ' פ"א דנ"א רע"ד. ירו' עירובי' רפ"א די"ח: הדלה עלה את הגפן ואת הדלעת. ובבינוני פעול: מודלה עיי' לעיל וכן בחולי' צ': תמיד כ"ט סע"א ומדות פ"ג מ"ח מודלה ע"ג כלונסות עיי"ע כלנס ב'] —

דָל (בל"ס דלא ובל"ע دلى פי' דלה ונשא ואולי גם ל"ר tollo) herausziehen, heben אגרא דהספידא דָלוּיי (ברכו' ו':) כבר פירשנו בע' אגר. ובמ"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח רע"ב) דדל ידלוניה ופי' כמו אגרא דהספידא דלויי. פ"א מי שנושא את המת אחרים ישאו אותו כמפורש בפי' המדיר (כתובו' ע"ב רע"א) דיטען יטעוניה. איכא דאמרי (מ"ק שם) דלא דל ידלוניה פ י ר ו ש[4] מי שאין מגביה עצמו אחרים מגביהין אותו שנאמ' (משלי כ"ה, ז') כי טוב אמור לך עלה הנה וגו'[5]. ובר"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"ח.) שמואל וקרנא הוו יתבי וכו' חזו למיא דדלו ועכירי. שאלו מלפני רה"ג מהיכן ידע שמואל דגברא רבה קא אתי ממערבא וחייש במיעיה. והשיב חזינהו למיא דקא מדלו טפי ומוספי מידלו בתוספתא דילהון דכתיב והמים גברו (בראשי' ז', י"ט) שעלו בתוספתן[6]. והוה שמיע ליה לשמואל דגברא רבה קאתי ממערבא בההוא יומא וכיון דחזנהו למיא דעכירי ידע דההוא גברא דקאתי אי אפשר דלא שתי מנייהו ומנהג ידוע דמאן דשתי מהנהו מיא דעכירי חייש במיעיה ומשמועתו אמר גברא רבה קאתי, ומן עוכרא דמיא אמר דחייש במיעיה. ופי' תהי בקנקניה[7] חזי אי ג מ ר י ה נ ק י א י ל א[8] כמאן דנקיט בת תיהא (ע"ז ס"ו:) ותהי ושריף (תהי) [צ"ל תיהא] מן קנקנא דחמרא[9] ופקדיה שמואל לקרנא לאוכליה אוכלין המשלשלין ומנעיה מבית הכסא דאיכון לאסוייה מן חשש דבמעיה וכיון דמצטער רב ולא ידע דלאסוייה

---

*) פי' מגדל גפנים והכונתו היתה שש שעות רחוקה מעיר Philadelphia (והיא רבת בני עמון). [1]) וכ"ה לנכון בע' שדך ב' כי משנה הקודמת לזו היא עושה בידיו. [2]) בנו"ג רב שישא וכ"ה בע' שדך ב'. [3]) ובדפ"ר ובכ"י ו"ו המדולה והראשון עיקר עיי' בסמוך. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב. [5]) וגי' דדל . . דלא דל אי' ג"כ בע"י הראשון. אבל בנו"ג במ"ק דידל ידלוניה א"ר דלא ידל ידלוניה. ובפי' המיוחס לרש"י: דיידל וכו' ובכתובו' שם: דידל ידלוניה דלואי ילווניה וכו' ובכ"י ב' למ"ק הגי' דילוי ילויניה א"ר לא לידל דדיילוניה (ד"ס מ"ק במקומו) וא"כ נשמט בטעות דידל ידלוניה ובנכון אי' במנוח"מ ר' סי' ר"י וא"כ הרכיב הבבות ממ"ק ומכתובו' ובקהל"ר פ' טוב ללכת אי' רק זה דכתובי' לווי דילווניך. ובע' לו ב'. הגי' דלוואי ילווניה פי' מי שמלוה את המת אחרים ילוו אותו ע"כ וכן פירש"י במהדורא קמא הובא בשט"מ לכתובי' ע"ש. ורידל פירש"י בכתובי' הרים קולו בבכי ובמספד וכמו כן בברכו' ו': ובע"י שם. ובע' אגר פי' רבינו: שמגביה קולו בהספד וכן מוכח מפי' המיוחס לרש"י למ"ק ע"ש. [6]) כ"ה גי' כ"י ה"ב וקרוב לזה בדפ"ר חזינהו למאי דמידלן דקא טפו ומוספי מידלו בתוספתא דילהון וכו' וכ"ה בכ"י ו"ו א' וב' רק שם אי' בתוקפא דילהון . . שעלו בתוקפן וכ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בדפ"ע ושם בט"ס דקטפו. אבל היותר קל להבין גי' הכ"י ה"ב ודפ"ר. ולפע"ד ענינו ראו כי הגביהו ונשאו גלי הים ביותר ויספו לנשאות ולהגביה ע"י כבדות שנפלה לים והוא בצחות לשון להורות על הרעי' שהפנה לים עיי' פירש"י שבת שם ד"ה לאקבוליה, או י"ל פי' בתוספתא דילהון וכו' ע"י גבורת המים ועל זה הביא ראיה מבראשית ז', י"ט ואולי כתוב כן בתרגי' אבל לפנינו לי' ככה אלא ומיא תקיפו, ולפי פי' האחרון נוכל לקיים גי' הדפוסים בתוקפא דילהון וכו'. [7]) כ"ה בכ"י א"פ זיל תהי ליה בקנקנית וכ"ה בתוספות שבת שם ובחי' הרמב"ן לשבת, ובנו"ג אקנקניה. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ת"ב ו"ו וכ"ה בדפ"ר רק שם בט"ס קינקי ובדפ"ע בטעות אי גמרי קנקניה! ופירוש אי גמרית נקי לפ"ע ראת אם למורו יפה ובר פי' ראה אם ארם גדול הוא ועיי' בתוספו' שם. ובחידושי הרמב"ן הובא בשם ר"ח פי' תהי בקנקנית והוא דרך משל לבודקו לפי שזאת היתה אומנתו של קרנא לבדוק היין שבקנקנים כמו שמפורש בפ' ב' דייני גזרות ע"כ. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ופירושו הריח והגמיא את ריח היין מן הקנקן עיי"ע שרף א' ובל"ס סרף פי' הגמיא וישאב [illegible] ובדפ"ע אי' באמת הגי' וסריף אך שם בבלבול קצת ותהי וסריף תהי מן קנקני חמרא. וצ"ל וסריף ת י ה א וכ"ה בכ"י ו"ו אך שם בטעות הסופר ו ת א י ף וצ"ל ושאריף או וסאריף.

איכון [1]) לטייה דלא לקיים ליה ברא ולא איקיים ליה ברא לשמואל אלא בנתא וכיון דאיתידע לרב דלאסוייה איכון ולטותיה אתקיימא ביה [2]) חש דלא תהלוש דעתיה ואדבריה על נפשיה כמפורש בס״פ מרובה (ב״ק פ׳ רע״ב), ולטייה נמי לקרנא ונפיק ליה קרנא דבשרא בעיניה. *[אחי״ה וכן היתה הגי׳ לפני רבינו בע׳ קרן ובאמת כ״ה בכ״י א״פ: אמר יהא רעוא דתיפוק קרנא בעינך נפק ליה קרנא בעיניה (ד״ס שבת צד קי״ח:) ובב״ב פ׳: אי׳ מפורש מה שמך קרנא תיפוק ליה קרנא בעיניה נפקא ליה קרנא בעיניה וע״ש פירשב״ם. והערת הגליון שם בלתי נכונה היא ועיי׳ בהפשב״ע ע׳ קרן ומ״ש. ולפי פי׳ הערוך כי קרנא האכיל לרב מאכלי הרפואה עולה נכון למה קלל רב לקרנא. והפי׳ של רבינו האי גאון הזכיר בשם הערוך יוחסין השלם ע׳ קרנא (צד ק״פ) אך שם הובא בטעות ערך ר״ל וצ״ל דל. אכל בתוספות, ובחידושי הרמב״ן והרשב״א לשבת שם הוזכר הפי׳ הזה בקצרה בשם ר״ח ז״ל. — וכנ״ה בענין נשא והרים והגביה: בברכו׳ י״ח סע״א ר׳ חייא ור׳ יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קשדיא תכלתא דר׳ יונתן עילוי קברי א״ל ר׳ חייא דלייה וכו׳ וגי׳ עילוי קברי אי׳ בכ״י מ׳ וכ״ה בע׳ תכלת ובראש ברכו׳ פ״ג ס׳ ה׳ על קברי וכ״ה בילק׳ ש״ב כ׳ ס׳ רמז קנ״ב ובילק׳ קהלת ט׳ רמז תתקפ״ט על קברא. ובילק׳ שם וישם תחת קשדיא הגי׳ קא גררא וכ״ה בערך תכלת ובכ״י פ׳ נתערבו שתי נוסחאות קשדיא גרדא וצ״ל גררא ובד״ס ברכו׳ צד מ״ג נסתפק בזה התיקון ולא ידעתי למה אחרי כי ע״פ שנים עדים יקום דבר ורבינו נתן ובעל ילק׳ כדאים הם לסמוך עליהם אפי׳ שלא בשעת הדחק. ופירש״י דלייה: הגביהנו ובילק׳ שם ושם אי׳ בתמירתו: סלקיה. כ״מ י״ז רע״ב. יבמות צ״ב סע״ב. מכות כ״א: אי לאו דדלאי לך הספא לא משכחת מרגניתא תותיה. וכירו׳ ספ״ה דמעשרות דנ״ב סע״א הגי׳ מן דגליית לך חספא אשכחת מרגניתא ובירו׳ כתובו׳ פ״ט דל״ג סע״ב מן דגלית לך חספא מן מרגליתא. והמשל דומה למשל צללת במים אדירים והעלית חרס בידיך (ב״ק צ״א סע״א ועיי׳ תוספ׳ ב״מ י״ז: ד״ה אי לאו), ב״ק צ״ב סע״ב אי דלית דורא דלינא ואי לא לא דלינא פירש״י לנכון אם תדלה ותגביה המשוי עמי דלינא וכו׳. ובילק׳ שופטים רמז מ״ג הגי׳ אי דלית בהדאי דלינא בהדך ואי לא לא דלינא. ורבינו הביא ציון זה דב״ק בע׳ הבא אח״ז אולם כאן הוא מקומו. — אַפעל: בסוט׳ ל״ד סע״א וגמירי דטעונה דמַדלי איניש לכתפיה תילתא דטעוניה הוי פי׳ כשהאדם בעצמו בלי עזר מגביה משוי אינו נושא אלא שליש משאו. ורבינו בע׳ כף ה׳ הביא חצי המאמר ע״ש. באיתפעל: בב״ב ט״ז: אידלי יומא אידלי קצירא פי׳ הוגבה שמש כשהחמה זורחת הוגבה חולי פי׳ מיקל החולי וכן פירש״י לנכון וכן נכתב בצדו בילק׳ חיי שרה רמז ק״ו ושם הגי׳ מידלי יומא אידלי קצירא. וכן בפסחי׳ ח׳. הא דמידליא הא דמיתתאי פי׳ שנגבוה הרבה ועיי׳ פירש״י. ואולי הוא כמו אמדלא עיי״ע. — ומה שענינו הרים והגביה והסיר עיי׳ דוגמאות בע׳ הבא אח״ז] —

דל (= דְּלָא = דְּלִי פי׳ כמו בערך הקודם ענין דלה ובאמת בכ״י ו״ו ול״ד הוא המשך הערך הקודם. והשם דַּוְלָא בל״ס וכן בל״ע دول פי׳ דלי Schöpfeimer וכן בהיפך אותיות דַּלְוָוא — בל״ע دلو) אמר רב נחמן בדלי יומי (ב״ב י״ב.) כבר פירשנו בע׳ דוולא [3]). ובס״ג דהחובל (ב״ק צ״ב סע״ב ועיי״ע הקודם לזה ומ״ש) אי דלית דלינא ואי לא דלית לא דלינא אמר ליה דכתיב (שופטי׳ ד׳, ח׳) ויאמר אליה ברק וגו׳ כלומ׳ אם תשאב מן הבאר אשאב עמך ואם לאו לא אשאב לבדי [4]). וכר״ג דר״פ דנושאין על האנוסה (יבמות צ״ז רע״ב) דלאי דדלו דולא ניפול לכו סתר פתר [5]). פי׳ בני אדם הדולין מים כלומ׳ דולי חכמות עמוקות אשאל לכם פתר סתור [6]). ובסוף מי שאחזו בגמ׳ ארשב״ג

[1]) בדפ״ר חסר מן איכון עד איכון. [2]) כמאמר רז״ל ברכו׳ נ״ו. סנהדר׳ צ׳: מכות י״א: קללת חכם אפי׳ על חנם היא באה. [3]) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו. וכ״ה בדפ״ע למעלה בע׳ דוולא. ובדפ״ר בכאן בע׳ דול, ובדפ׳ וויניצי׳ דולי, ובד׳ אמשׂ׳ דולא. וערך ד״ה בכאן בדפ״ר וויניצי׳ ובכ״י חוץ כ״י ו״ו ול״ד הוא ג״כ דוולא וצ״ל דל כמו בדפ׳ אמשׂ׳ או היותר טוב הוא המשך מערך הקודם כבכ״י ו״ו ול״ד. [4]) רבינו חלק לציון ערך בפני עצמו יען שלא גרס מלת דורא פי׳ משוי וכן לי׳ בילק׳ שופטים שהובא בע׳ הקודם לזה. וראיתי בשט״מ בסוגיתנו וז״ל: אי דייליה דוולא אם תהא מסייע לדלות עמי דלינא ואע״פ שאינו (צ״ל שאיני) צריך לאותו סייוע. ואית ספרים דכתיב בהו דוראי [וצ״ל דוראין] דמשמע כעין משוי ציבי משוך התעסק עמו בסחורתו שתהא משתכר על ידו. גאון ז״ל עכ״ל. הרי שלפי פי׳ זה ג״כ שתי גירסאות מצויינות ולכל גי׳ יש לה פשט אחר ורבינו נגרר אחר גי׳ ראשונה ואנן גררינן אחר גי׳ אחרונה לכן הביאנו בע׳ הקודם וכן דעת רש״י בב״ק שם. [5]) בכ״י ל״ד דדלו דוולא הגי׳ לכו וכו׳. בכל הדפוסים עד דפ׳ אמשׂ׳ אי׳ ניפול ור״ב תיקן נישל ובנו״ג ניפול בכו. ופי׳ ר״ב שתפתרו דברי סתר. [6]) בכ״י ב״ר הגי׳ אשאב מכם פתר סתום. ולפי הענין הגי׳ הזאת נכונה אבל לא לפי הוראות התיבות. בתוספ׳ הובאה דעת רבינו ובעלי התוספות השיגו על פי׳ רש״י שפי׳ בע״א ע״ש.

(גיטי' ע"ד:) כ"ע דלו ג' דלוותא ואכלו ריבעא את דלי ד' ואכול תלתא לסוף אתא מיטרא וכו'. פי' משקין ג' פעמים ושקלי ריבעא מן הפירות דלי את ד' וטרח יותר וטול שליש שהוא יותר [1]. ובסוף הלכה קמ' דפ' חזקת הבתים (ב"ב ל"ה:) אמר רבא [2]) אי דלי ליה איהו גופיה צנא דפירי [3] לאלתר הוי חזקה. פי' אי איכא סהדי דיהב ליה לוקח למרי ארעא צנא דפירי דורון להוליכו לביתו נתברר [שאכילת הפירות של לוקח] ומדידיה יהיב ליה למוכר" ומיד הויה חזקה [4]. פ"א אי עזרו מוכר ללוקח להטעינו מפירות של אותה קרקע לאלתר הוי חזקה [5]. ובפ"ק דר"ה בגמ' באחד באלול (ר"ה ז':) לר"מ ארבעה דל רגלים לר"ש ארבעה דל מעשר בהמה. בס"פ החליל חמשה וששה (סוכ' נ"ו רע"ב) ולימא ליה [6]) דל בדל. פי' משמר הנכנס והן באי השבת לדברי ר' יהודה נוטלין ז' חלות ב' יתירות על יוצאי השבת בשכר הגפת דלתות שהיוצאין פתחו והנכנסין צריכין לסגור השערים שפתחו היוצאין וזהו ששנינו הנכנס נוטל ז' ב' בשכר הגפת דלתות ואמרינן נימא משמר היוצא למשמר הנכנס נחלוק אילו י"ב שש ושש וכן בשבת הבאה תחלוק אתה עם המשמר הנכנס וזהו פי' דל בדל. ודחינן אמר אביי בוצינא טב מקרא כלומר הנאה קרובה עכשיו ואפילו היא מעוטה [7]) כגון הנאה קישות שהיא קטנה ואוכלה מיד חפץ בה מאכילת דלעת שצריכה איחור עד שתתבשל כך טוב לי ב' חלות בשבת זו מיותר בשבת אחרת. *[אחי"ה בתוספו' סוכ' שם. ובכתובו' פ"ג: ד"ה בוצינא פי' כן ר"ת מבלי שהזכיר את הערוך. ורש"י פי' בסוכ' דל בדל: הסר חוק זה מכאן וכו' דל הסר כמו דל רגלים (ר"ה ז':) וכדגרסינן בראש מסכת (סוכ' ב'.) דל עשתרות קרנים איכא צל סוכה דל דפנות ליכא צל סוכה עכ"ל ועוד יש להוסיף דוגמאות שבת פ"ט: ילקי' ישעי' ס"ג רמז שס"ח כמה שנותיו של אדם שבעים שנה שנאמ' ימי שנותינו בהם שבעים שנה (כ"ה בכ"י מ' וכ"ה בילק') דל עשרין דלא ענשת עליהו פשו להו חמשין דל כ"ה דלילותא פשו להו כ"ה דל תרתי סרי ופלגא דצלויי (בילק' דצלותא) ומיכל ודבית הכסא וכו'. כתובו' ס"ד סע"ב דל חדא (סעודה) לארחי ופרחי . . דל תלת . . דל תרתי לארחי ופרחי. ב"ק נ"א. דל מיניה תקרה וכו'. בכולם פירושו הסר והָרֵם וכן בכתובו' ס"ב: דל עינה וכו' עיי"ע אסתקר. קידושי' פ"א רע"א דל כרעיך מקמי גיהנם פי' הרם ושא רגליך. עירובי' מ' סע"ב דליוה לרטיבא וכו' פירש"י המגביה לעץ וכו' ע"ש ועיי' גי' ופי' רבינו בע' רפס א' ושם אציין בעה"י הנוסחאות. וכל אלה הדוגמאות קרובי ענין לע' הקודם לזה, ובקצתם יש לגזור אומר כי דל מפעל דָּלַל בל"ע ܕܠ ענין פחיתה ומיעוט ובל"ס דל פי' חסר. — אבל מה שהביא עוד רבינו בזה הערך השם דוולא (או דלוואו) מפעל דלה שייך לע' דוולא. וכנ"ה עירובי' כ': דרי ליה לדוולא בהדיה. ב"מ ק"ג: וזבילא ודוולא וזרנוקא וכו' עיי"ע זבל, זרנק, יאור. שם ק"ד רע"א איבעי לך לאיתויי בדוולא. חולי' ק"ז. ואי מקרב לגבי דולא . . . אי בזיע דולא. ב"מ ע"ז. דאוגיר אגירא לדוולא. ופי' דוולא עיי"ע דוולא. ב"ק פ"ה: דלי דולא ושקיל אגרא. מ"ק ד'. הוה דלי דוולא — והתואר הקבוץ בחולין ק"ז. ב"ק נ': נ"א. אריתא דְּדָלָאֵי וכו' עיי"ע ארת] —

דל (= דִּלְדֵּל בל"ע ܕܠܕܠ הניע וטלטל למטה ותלה למטה hin- u. herbewegen, herabhängen) בפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ז סע"א) האבר והבשר המדולדלין בבהמה. ובבכורו' בפ' כל פסולי (בכורו' ל"ה רע"א) מעשה בזכר של רחלים זקן [ושערו מדולדל]. ובפ' מומין אלו (שם מ"ה:) בעלי הדלדולין פסולין באדם וכשרים בבהמה. ובפ"ג בכריתות (ט"ו סע"א) אבר המדולדל בבהמה אבל המדולדל באדם טהור [8]). ובגופה של בהרת פ"ו בנגעים (מ"ז) היבלות והדלדולין איכא דאמרי

[1]) וכן פירש"י. [2]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב, ובנו"ג ר' אבא. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר, אבל בדפ' פיזו' ווינצי' ואמ' בט"ס סלא במוכח מפי' רבינו תיכף וכן בנוסחאותנו. [4]) כל הפי' הזה הובא בפרשב"ם ב"ב שם בשם ר"ח ז"ל וע"ל פיו השלמתי מ"ש בין שני קוים. והרשב"ם כתב על זה הפי' דר"ח ואין נראת בעיני. [5]) בזה הפי' נמשך רבינו אחר פי' רגמ"ה וז"ל בכ"י לב"ב: אמר רבא אי דלי ליה למערער כלומ' שסייע למחזיק להגביה לו על כתיפו או שהשליך אחריו לביתו צנא של פירות מאותה שדה שמערער עליה אע"פ שעדיין לא עמדה ברשותיה ג' שנין חזקה אלא כיון שיש לו עדים שהגביה לו צנא דפירי לאלתר הוי חזקה דאם איתא דשלו היא כיון שאמר לו המחזיק הגבה לו היה לו למחות והלא שלי הוא הקרקע מה יש לך בפירות שדי עכ"ל. ובשיטה זו הלך הרשב"ם בפי' ראשון וכן הראב"ד הובא בשט"מ לב"ב ע"ש. — ובדפ"ר אי' בט"ס להלעיטו וצ"ל להטעינו. [6]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע חסר, ובנו"ג ונימא ליה. [7]) בדפ"ר מעוטה. [8]) בנו"ג שם במשנה אבר המדולדלת בבהמה מהו א"ל לא שנינו אבל שנינו אבר המדולדלת באדם שהיא טהור. ובמשניות פ"ג מ"ח תגיי אבר המדולדל, וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לכריתות וכ"ה בגמ' בכריתות ט"ו: ובפיה"מ להרמב"ם שם בפעם אחת.

התלתולין והוא כמו תל בשר ונדלדלו למטה"[1]. ובאלו חוצצין פ"ט במקואות (מ"ד) וצפורן המדולדלת. ובר"ג דפ' אלו טרפות (חולי' מ"ד סע"א) אמר שמואל סימנין שנידלדלו ברובן [טרפה] הכא דאידלדלו אידלדולי[2]. ובגמ' דנטלה הכבד (חולי' מ"ו.) נדלדל הכבד ומעורה בטרפשין מהו. פי' נדלדל נתפרק ונשאר תלוי כדתנן (חולי' קכ"ז. וקכ"ט:) האבר והבשר המדולדלין. *[אחי"ה וכנ"ה קידושי' כ"ד: תלש בזקנו ודילדל בו עצם פי' השמיטו ממקומו. ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. אבר מדולדל צפרן מדולדלת. ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד רע"ד מתניתין בשלא נידלדל חותמן אבל נידלדל חותמן כמבוקעות הן. סוכה מדולדלת עיי"ע דבל ב' ומ"ש. והשם דילדול חולי' מ"ו. דילדול זה איני יודע. והקבוץ הדלדולין עיי' לעיל בציון מנגעי' ושם ספ"ו מ"ח והדלדלין שבראש. ובפיה"מ שם הגי' המעולה הדלדולים. וכצ"ל בתוספתא נגעים פ"ב תחת הגי' דאי' שם הטַלטולין] —

דַּל (ענין עניות מפעל דלל. ובל"ע ذل והשם דַּלּוּת (Armuth) כס"ג דפ' הורה כהן משיח (הוריות ט'.) נכתביה רחמנא או בדלות או בעשירות מ"ט כתיבי בדלי דלות[3]. ובכריתות פ' ארבעה מחוסרי כפרה בגמ' אילו מביאין קרבן עולה (כריתות י':) שמיעת קול וביטוי שפתים וטומאת מקדש וקדשיו מביאין שתי פרידין תחת כבשה [אחת] ומביאין בדלי דלות עשירית האיפה. ש"מ כבשה בעשירות, תורין ובני יונה בדלות, עשירית האיפה בדלי דלות[4]. ובפ"ק דסוט' בגמ' שמשון (סוט' ט': במד"ר פ"ט וילק' שופטי' י"ו סי' ע') תניא ר' אומ' אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה ליקרא דלילה שדילדלה את כחו דלדלה את לבו דלדלה את מעשיו. *[אחי"ה וכנ"ה בסוט' מ"ט סע"א ונִדַּלדלו אנשי מעשה ופירש"י ואין חשש להם ע"כ. וזה נכון כי דל בל"ע ענינו בזוי ודל שאין לו חשיבות. וכן בסוט' שם סע"א ורע"ב ועמא דארעא אזלא ודלדלה ורש"י גורם ונוולא. תנחומ' בהר: מדלדלו והוא מוכר נכסיו. ויק"ר פל"ד דל מדולדל מן הנכסים עיי"ע אביון. במד"ר פ"ה הם מתדלדלים בשבילכם. כולם ענין דל של מקרא הוא בכפלות הפ' וע', ובלא כפלות בדרך השאילה בכלאי' פ"ה מ"א כרם דל ומבואר בסימ"ש להרמב"ם דַל הוא המדולדל ר"ל שגפניו מועטין ע"כ ובירו' כלאים פ"ה דכ"ט ע"ד ואיזהו כרם דל אמר ר' יונה דל בגפנים ועשיר בעבודות. פסחי' קי"ג: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וכו'. והקבוץ ב"מ נ"ט. ילק' שופטי' ו' סי' ס' שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה וכו' בתנחומי' בהר סי' ב' וימכו בעונם (תהלי' ק"ו, מ"ג) שנעשו דלים, ושם: מהו וידל ישראל (שופטי' ו', ו') . . שהיו דלים ממעשים טובים. — אולי מתואר דל נגזר גם הפעל דלל בהפעיל הֵידַל, הֵדַל כפיאה פ"ג, מ"ג בכרם המדל ופיר' הרמב"ם שם כרם המדל: כרם מדולדל גזור ממלת דל והוא שיבצר מקצתו וימכור ויעזוב הנשאר לדרוך וכו' אבל בפיאה ז', ה' המדל בגפנים פי' הרמב"ם המדל: התולש. וכן פי' הר"ש לפיאה פ"ג מ"ג המדל לשון שלופי הוא וכו' ובפ"ז נראה שמפרשו ע"י עוקר. וכן מוכח ממ"ק ד' רע"ב מאי מדלין שלופי כדתנן המידל בגפנים וכו' ופירש"י תולש בגפנים. וכן פירש רבינו בע' מדל א' ושם אציין בעה"י הדוגמאות, והמ"ם אינו מן השרש ועיקר הגי' מידל ביו"ד וכ"ה במ"ק ובירו' בכל מקום. ובירו' שביעית פ"ד דל"ה: מבואר מהו המידל נוטל אחד ומניח שנים או נוטל שנים ומניח אחד. והראיה שהירו' גזרו מלש' דל היינו דק ממה שאי' בירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ג הדא דתימא בשעיבה

---

[1]) הועתק מפי' רה"ג בספר"ט צד כ"ו ושם אי' עוד: והתלתולין תאלול בטיית. והוא בל"ע تل בקבוץ تلال פי' תל והHügel. והגי' תלתולין הביא ג"כ רע"ב בנגעי' שם ופי' כמו רבינו. ורגמ"ה כ"י לבכורות מ"ה: (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ק"ט.) פי' דלדולין ע"י תלתול. [2]) בנר"ג הא דאקפל איקפולי והא (כגי' רש"ל) דאפריק אפרוקי אבל מתוספות שם נראה כגי' רבינו ועי' עוד ע' קפל ג'. וכן מוכח מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"ו.) לא קשיא התם דאינקוב אינקובי כלומ' כוה דאמ' שמואל ברובו טרפה דאינקוב אינקובי הכא דאמ' כשר דאידלדל אידלדולי כלומ' שלא נקבו אלא נידלדלו ברובו וכו' עכ"ל. אבל לשיטת הרי"ף באידלדל אידלדולי הוושט מן הקנה ברובן טרפה עיי' הרא"ש חולין פ"ג סי' ו' ומעדני יו"ט שם. [3]) בנו"ג נכתביה להאי מאחת מאלה בדלות א"נ בעשירות ועיי' הוריות פ' רע"ב כאן בדלי דלות ע"ש כל הסוגיא. [4]) מתיבות ש"מ והלאה הוא מפירושו של רבינו עיי' הסוגי' לפנינו וכפי' רגמ"ה כ"י לכריתות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף קע"ש:) נתבאר היטב הדק ואין כאן מקומו להאריך. פי' דלי דלות הפלגת העניות וכנ"ה עוד ביומי' מ': לפי גי' כ"י קאהוט בע' ססמגור וז"ל ואם דלת היא (שה"ש ח', ט') כיון שעלו בדלי דלות נסתלקה מהן רוח הקודש וכו' (ובשאר כ"י ודפ"ע בדלדלות) ובכ"י ילק' שה"ש ח' אי' ג"כ כגי' כ"י ק"ט בדלי דלות עיי' ד"ס יומי' במקומו. ובכ"י ב' בדלות וממנו נשתבש לפנינו כדלתות.

על מנת להדל אבל אם עיבה ע"מ שלא להדל, עיי' הר"ש לפיאה פ"ג מ"ג] —

דַּל (= דְּלִיל לדעת רבינו חוט = דוללא ולפע"ד לפי זה הוא ל"ס דּוּלָא פי' חוטי האריגה Gewebefaden ועיי' עוד בפנים הערך) בפ"ב בב"ק (מ"א דף י"ז סע"א) היה דליל קשור ברגלו פי' חבל או חוט [1]. — וכפ' הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל (יבמות ס"ג.) זבון ולא תדויל. (א"ב כתוב בנוסחאות זבין ולא תיזול ופירש"י מכור ואל תבוא לעניות. ורבינו חננאל כמו שכתבו התוספות פי' קנה ואל תארג והביא ראיה מן (חולין ס'.) סתר זוללא בשוק, אבל בעל הערוך גרס וסתר דוללא. ולפי דעתו יהיה הפי' קנה בגד עשוי ואל תתקן הפשתן לארגו). וכפ' אלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולין ס'.) נהיגין ברומי דכל מאן דמינגע יהבין ליה מסתוריתא וסתר דוללא ויתיב בשוקא. וכבר פי' בע' ביסתרקי. ובלש' ישמעאל (?) קורין לעניצי פשתן דליל ולמסתוריתא (מחלה) [צ"ל מעזלה] ובלעז אשפה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י פאריז וכ"ה בערך סתר ג' לפי גי' כ"י ק"ט וב"ר ע"ש היטב — . ובענין דליל (ובדפ"ר הגי' דלל) אין למלה מוצא מלשון ערבי. וגירסאות שונות בענין דוללא הצגתי לפניך בע' בסתרקי ע"ש ומ"ש. ועתה באתי להוסיף כי בכ"י ק"ט ע' סתר ג' הגי' דולא וכדפ"ר ודפ' אמש' דוולא. ובכ"י רגמ"ה לחולין מצאתי בזה"ל: וסתר דוולאי כלומ' עושה בה מלאכתה ע"כ וא"כ רגמ"ה גוזר את המלה כמו שבארתי בע' דויל שענינו בל"ע עשה מלאכה ומתעסק בדבר מה. ור"ב בע' סתר פי' בעוד חוט הנטוה בכוש נאמר דוללא. ובעה"ק שנ"ב מועתק ע"י לא"ש ריישט"א פלקס והוא die Reiste [Flachs —

*דַּל, דְּלָא, דִּילָא (denn wenn nicht = es sei denn) נתחברו ב' תיבות ונבלע האלף ולפעמים היו"ד ופירושו דאי לא עיי"ע די האחרון ומהרז"ף למבוא הירו' צד י': ונמצא רק בירו' והוא כמו אלא דבבלי למשל בשביעית פ"א דל"ג: לא אתיא דלא על רישא פי' לא קאי אם לא על הרישא ושם דל"ג לא אתיא דלא על סיפא. פאה פ"ג די"ז ע"ג לית טעמא דלא משום שמכניסו לקיים. שבת פ"ב ד"ד ע"ג הוי לית טעמא דלא משום שלא הוצאת האור ברוב הדלק. חלה פ"ג דנ"ט. א"ר יונה לא מסתברא דלא בחול אבל בערב שבת צריכה לומר וכו'. תענית פ"ד דס"ז ע"ד לא צורכא דילא. סוכ' פ"ה דנ"ה סע"א לא צורכא דילא וירד עכו. שבת פ"ב ד"ה: לא צורכא (דלאו) [צ"ל דלא] הדליקו את הנר. כלאים פ"ג דכ"ח ע"ג לא צורכא דאי לא (וגי' הרא"ש דלא) מהו להקריח בתחילת בית רובע. סוכה רפ"ד דנ"ד: ר' יעקב דרומייא בעי מתניתין דלא כר' דוסי וכו' ע"ש ויפה פי' בעל קרבן העדה: דלא כמו אלא וכן דעת המהרז"ף במבה"י. ולפעמים נתחבר עם מלת כן ירו' עירובי' פ"א די"ח: דלא כן מה אנן אמרין עיי"ע די האחרון. ולרוב פעמים אי' בתמורתו דל כן או בתיבה אחת דלכן (דילכן) ופירושו דאם לא כן עיי' ירו' יומא פ"ח דמ"ד סע"ד זאת אומרת שצריך למעך את חללו דל כן ניתני וכו'. ירו' יבמו' פ"ד ד"ו. זאת אומרת שהאשה יולדת לחדשים מקוטעין דלכן ניתני וכו' ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג דל כן היוצא בלילה קניטרופים עיי"ע גנדרפוס. ירו' עירובי' פ"ו דכ"ג ע"ג דל כן היא מתניתא מקולי בי"ש וכו'. ירו' ברכו' פ"ב ד"ד: דלכן מה כן צ"ל נן אומרים עיי"ע די. ירו' פסחי' פ"ה דל"א רע"ד דלכן כהדא דתני וכו' ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג לית כאן שותה דלכן דבר שהוא בא מחמת שני לאוין וכו'. ירו' שביעית פ"ד דל"ה סע"א א"ל אכול דילכן אנא קטילנא לך. פי' אכול ואם לא אני אהרגך. ויתר דוגמאות עיי"ע די האחרון.

דְּלְבָ[א] (בל"ס דּוּלְבָּא ובל"ע دُلْب Platano, Ahorn) בר"פ אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) ערמונים דּוּלְבֵי. לח ולוז וערמון (בראשי' ל', ל"ז) תרג' ודדלוב. *[אחי"ה וצ"ל ודדולב ובר"ה הנ"ל הגירסא כן לנכון בכ"י ו"ו ה"ב וג"נ (ולא כמו שהוא בדפ"ע דלובי) וכ"ה לנכון בב"ב פ"א רע"א ערמונים דולבי וכ"ה גם בע' ערמון ובילק' ישעי' מ"א רמז שי"ד וכ"ה בכ"י לברכות מ': בנות שקמה דולבי. רק נ"ל שם להגיה לולבי עיי"ע בנות שקמה. ובב"ר ר"פ ט"ו ארמונים דילבים, ובפ' ע"ג בסוף: חוסר חיור דלוז ודדלוב וצ"ל ודדולב, ובפסט"ו דולבים. ופי' דולבא בל"ס וערבי: ערמון ועיי' הר"ש לדמאי פ"א מ"א ולא כדעת רש"י לר"ה ורשב"ם לב"ב הנ"ל שפותרים קשטאני"א Kastanien-baum וכן פירש"י לסוכ' ל"ב: ואימא דולבא: עין ערמון קישטניי"ר. ועיי' השגת בעלי תוספו' שם ד"ה דולבא ובר"ה כ"ג. וב"ב פ"א. ד"ה ערמונים.

[1] וכן דעת רש"י ותוסיף לומר: ואית דגרסי דלי ע"כ וחובא בשט"מ במקומו בשם תלמיד ת"ר פרץ. ולפע"ד גי' דלי העיקר ואז תהיה ל"ר Gewebe, tela אבל בב"ק י"ט: איי ג"כ בעל ת דליל . . דליל חסקר וכו' אמנם גי' הראב"ד (הובא בשט"מ במקומו) גם שם בנכון בעל דלי.

אבל ראה מרפא לשון לרמ"ל לב"ב במקומו ולשביעית פ"ז מ"ו] —

* דלובקס בתוספתא דשבת רפ"ה והדלובקס והגמל ט"ס וצ"ל הלובדקום עיי"ע אבהונוס וע' לבדקס ובכ"י תוספתא (בהוצ' צוק"מ צד קט"ו) אי' בנכון הלובדקים.

* דּוּלְבְּקִי עיי"ע דלפק.

* דָּלַג (מל"מ ענין קפיצה hüpfen, springen) גיטי' פ"ב רע"א קא מדלג ותני חד חד. תעני' כ"ז: מגיל' כ"ב. רב אמר דולג וכו' עיי' תוספו' תעני' שם ד"ה רב. מגיל' כ"ד רע"א מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה ועד כמה הוא מדלג עד כדי שלא יפסוק המתורגמן. ועיי' שם בגמ' היטב. תוספתא דמאי ספ"ג מדלגין על פתחיהן של אוכלי שביעית. במד"ר רפ"ב ודגלו עלי אהבה (שה"ש ב', ד') אפי' אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק וכו'. בילק' שה"ש ב' פ' מדלג: הובאה המלה כמה פעמים ע"ש. בענין החילוק בין דולג וקופץ עיי' יד מלאכי סי' קמ"ו. והשם: במד"ר שם ושהש"ר פ' הביאני וילק' שה"ש ב' רמז תתקפ"ו ודגלו עלי אהבה ודילוגו עלי אהבה. וילק' שם אפי' דילוגין שדלג יעקב אבינו וכו' ונראה שהוא ט"ס הוא עיי"ע דגל א'.

דִּילְהֵן (jener) תרג' מכרה כיום (אונקלי' לבראשי' כ"ה, ל"א) כיום דילהן. ות"י תיהי וקיים ליה). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' ירו' א' לבראשי' כ"ה ל"ג קיים לי כי כיום דֵּיהִי, והמלה מורכבת מן דֵּי = דְּל פי' כמו דֵּן זה ומן הי או הן. ולא כדעת המתורגמן שכתב אולי שרשו להן. ולזה נוטה קצת דעת הרמב"ן שכתב: וזה שמוש להן בלש' ארמית להן את אזיל לאיזה מקום מן הן את מודע לי וכו' ע"ש וכן כתב ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרג' כיום דלהי . . כי הי בלשונם אי זה שאומ' בתלמוד ע"ש וכני' זו אי' בכ"י תרג' (אצל לעווי) אבל בדפוסי' וברש"י דילהן. ועוד כתב הרמב"ן והנראה בעיני מדעת אונקלס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאי זה יום שתפול בו ע"כ. ולזה כיון באמת תרג' ירו' בפסוק ל"א זבין יומנא כיום דאנת עתיד למיחסן ית בכירותך לי. ולפי פרקי דר"א (הובא בילק' תולדות רמז ק"א) כיום . . באותו היום שהיה בבטן אמם וכו' ע"ש] —

דְּלַח (בל"ם דלח ובל"ע دلہ נטרף דעתו מיגון ודאגה vor Angst bestürzt, verwirrt sein והשם دلہ דאגה ופחד) תרג' פחד דלוחא. אלעג בבוא פחדכם (משלי א', כ"ו. בדפ"ע בטעות אשחק) תרג' דלוחכון. וכן בבוא כשואה פחדכם (שם כ"ז). אל תירא מפחד פתאום (שם ג', כ"ה בדפ"ע בטעות ל א- תירא). *[אחי"ה ועוד הרבה בתרגומי' עיי' הדוגמאות אצל לעווי. וגוזר אני המלה מל"ם וערבי הנ"ל. ורמ"ל הכנים בין דברי רבינו עוד הוספתו והוא כמו דחל כּכשב וכבש ע"כ ולא צריכין אנו לזה כי יש למלה מוצא בלא זה. ובעל כ"כ רוצה לפתרה מן ל"י δειλία פַּחַד] —

דֶּלַטוּר (בל"ר מלשין Angeber, delator Denunciant,) כפ' נגמר הדין בגמ' רחוק (סנהדר' מ"ג:) וכי דלטור אני [1]). ובב"ר פ"כ (פי"ט) והנחש היה ערום: התחיל אמר דלטוריא (delatura) לבוראו. ובפסיקתא דפרה (פסיק' דר"כ ל"א: ועיי' ירו' פיאה פ"א דט"ז, ויק"ר רפכ"ו, במד"ר פי"ט, דב"ר פ"ה) ע"י שהיה בהן דלטורין. פי' רכיל בל"י ובלש' לעז [2]). חנף יבוא (איוב י"ג ט"ז) דילטור ייעול. (א"ב פי' דלטוריא בל"ר רכילות). *[אחי"ה בנו"ג בכל מקום ביו"ד דילטורין וכן תנחומ' בראשי' יש לפניך דילטורין שמלשינין וכו' אבל בריש אסת' רב' מן דסגון דלטוּרְיָא, וצ"ל מן דסגן וכו' וכ"ה במד' אבא גוריון (בביה"מ ליעללינעק ח"ב, י') מדסגן דילטוריא סגיאו גברין חטופין, וממנו שם הנפשט דילטוריא עיי' מלבד המקומות הנ"ל עוד ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ב מן דילטוריא דיליה אילו הוו תרין, ירו' שבת פ"א ד"ג רע"ב לית עלמא יכיל קאים ביה מן דילטוריא דיליה. שהש"ר ס' אל תראני: במי שאומר דילטוריא על ישראל. בתרג' ירו' א' בראשי' ג', ד' אמר חויא דלטור על ברייה צ"ל דלטוריא כמו בב"ר פי"ט. ובפסיקת' רבתי פ' אנכי אנכי (פל"ג) דרש רצפה: רץ פה שאמר דלטור על בני וצ"ל דלטוריא כגי' מהרז"ם שם. — ובכ"י ערך מילין ישן נושן [3]) ממיעוט הכמות ויקר הערך מצאתי בע' דילטור כדברים הנכונים האלה: וכי דילטור אני לך

---

[1]) בנו"ג דילטור אני לך. וכפי' ר"ח כ"י לסנהדי' (בקובץ כ"י אנגיילקי' סי' A. 2. 10 דף קי':) „פי' דילטור בלש' יון [illegible]. [2]) באיט' delatore. [3]) והנה הוא בכתובים באוצר ספרים של מוהר"ר ש"ח האלבערשטאם מביעליטץ. ומר ידידי השאילו לי בטובו הגדול ואני העתקתיו ביגיעה רבה מכתב מטושטש וכבד הקריאה. ומספר הערכים מאה

פירש"י רכיל. ובערוך פי' רכיל בל"י ולעז ובאמת שבהוראת המלה הזאת מצאתי סמך מן הלאטינו ומן היון. מן הלאטיני' המלה הזאת עיקר הוראתה לשון הולכת דברים ומזה נקרא המלשין דילאטור. אמנם בראותי בנוהג שבדרז"ל על הרוב המלות אשר ישתמשו בהם משאר לשונות הם ל"י ולא ישתמשו במלות הלאטינים כי אם על המעט אומ' אני אל לבי כי גם זאת הוציאוהו מל"י כי בלש' הזה שמות ופעלים מזאת הגזרה מורים על התפרסם הדבר וגלויו ומפני כי האיש ההולך רכיל הוא המגלה סתרים ומפרסם למי שלא נודעו לו קודם זה לכן נראה שיצא לחז"ל מזה הטעם לקרא ההולך רכיל בשם דילטור בלש' מגלה עמוקות. ואם המלה לקוחה מן הלאטינים היה דעתי להיות נקודה הדל"ת בצירי דֵלאטור כי כן נקודתו בלש' לאטיני; ואם מל"י נראה מן הראוי להיות נקודתה בחירק דִילאטור כי כן ההברה בשמות ופעלים שאומ' בל"י קול ההברה לכולם בחירק. אמנם בהיות כי ההברה של חירק באלו המלות בל"י היא באות איט"ה ואות איט"ה מצאנו כי תמיד . . בלש' העברי באות ה"א בזמן שהיא משמשת באות . . ותהיה נקודת המלה שוה בין תהיה לקוחה מן הלאטיני' ובין תהיה מן היון נקודתה לעולם בצירי כי למה שתשמש נקודת חירק בלש' העברי יש נקודות אחרות בל"י כגון אות יוט"א ונקודות אחרות מורכבות עכ"ל הזהב. אולם אין אצלי ספק כי המלה לקוחה מל"ר הרשומ' בתחילת הערך כי מלה יוני' בעצם הוראה זאת כל תמצא בל"י צחה מלבד δηλητήρ שענינו מחבל Verderber. ובתרג' איוב בכל מקום (ח'. י"ג; י"ג. ט"ז; ט"ו. ל"ד; י"ז. ח'; כ'. ה'; כ"ז. ח'; ל"ו. י"ג) הועתק חנף ע"י דילטור. ובל"י המאוחרת נשתמש ההמון במלה רומית הנ"ל כזה δηλάτωρ מַלְשִׁין, δηλατορία מלשינות וזהו דלטוריא של רז"ל עיי' ע"מ לדוקאנגע צד ק"ח] —

* דְּלִי עיי"ע בית דלי (ח"ב, ס"ז).

* דִּלְכֵן (denn wenn nicht) עיי"ע דל האחרון ומ"ש.

דִּלְכוֹן (= דִּילְכוֹן פי' שלכם הורכב מן ד = די פי' אשר ומן לכון = לכם) בפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ד סע"א) ובסוף בבא קמא (קי"ז:[1]) דילכון אמר דילהון היא. ובפ' אחרון דגיטין בגמ' כיצד יעשה (פ"ד:) מאן תנא אמר חזקיה ר' שמעון בר אלעזר הוא וכו' ר' יוחנן אמר אפי' תימא ר' דילכון אמר שאני הכא הואיל וקנאתו ליפסל בו. פי' אמר ר' יוחנן לחזקיה בנו של ר' חייא שהוא בבלי דילכון אמר כלומ' רב כהנא החכם שלכם שהוא בבלי דילהון היא מדרבנן ואינה לא הלכה ולא יסוד ושנינן (עיי' סוכ' שם וע' ערב האחרון) כי אמר ר' יוחנן הלכה למשה מסיני ויסוד נביאים בזמן שבית המקדש קיים ובגבולין. וכי אמר רב כהנא בזמן הזה מדרבנן. ומעשה דרב כהנא בהדי ר' יוחנן פירק לו כל קושיא שהיה לו בנוזל בתרא (ב"ק קי"ז:) והא דאמר לחזקיה משיב ואמר לו דילכון אמ' מפורש בגיטין[2]. וחזקיה בנו של ר' חייא היו קורין אותו בבלי בכמה מקומות מה בבלי אומר בדבר זה. ואעפ"י שחזקיה רבו של ר' יוחנן הוא אומר לו דילכון. *[אחי"ה כונת רבינו כמ"ש היו קורין אותו בבלי ר"ל את ר' חייא כי הוא ובניו עלו מבבל לא"י עיי' ספ"א דסוכ' דף כ' סע"א. ור' יוחנן היה קורא את ר' חייא בבלייא עיי"ע בבלי ושם ציינתי המקומות שבת ק"ה סע"ב וירו' סוף מעשרות וירו' כתובו' פ"ט דל"ג ע"ב. וכן מוכח מירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: ר' יוחנן אמ' לר' חייא בר בא בבלייא תרין מילין סלקון בידיכון וכו'. ומ"ש שחזקיה היה רבו של ר' יוחנן כ"ה מוסכם בפי הראשונים עיי' תוספו' פ"ד: ד"ה ר' יוחנן ורי"ף ע"ז פ"ב בסוגי' דג מליח וע"ש מ"ש בשם גאון. ובשבת קי"ב: ועירובי' כ"ד. אי' בפירוש

ושנים עשר. ובע' סנהדרין תיבת היושבים ובע' פרהסיא מלת ישמעאל נקודה. לכן לבי אומר לי כי זמן כתיבת הערך מילין הוא כמספר היושבים ומחברו היה ישמעאל. והרב החכם והחוקר הגדול ידידי האלבערשטאם נ"י הגיע לי ראשו להשערתי זו (באיגרת מחודש מנחם אב תרל"ח) וז"ל . . וגם אני דעתי כ"ה כי הכ"י ערך מלים נכתב בעצם ידי המחבר ואפשר גם על הזמן אשר כתבו: והוא ישמעאל וכפי מספר מלת יושבים. אמנם לדעתי היה בארץ איטליאה יען כי הכתב הוא כתב איטלקי גם מצאתי בו פעם אחד כתוב לאמר: „ונהגו בם הלועזים בלש' איטליאה" ע"כ. ויען שלרוב פעמים רעת שפתי המחבר ברור מללו וידו רב לו בידיעת לשון יוני ורומי ע"כ גמרתי לספח דבריו „בערוך השלם" כי בעל מחבר כ"י ההוא אחד ממשליטי הערוך היותר מפוארים הוא ועל ידי הסתפחות זו ברכת אובד עלי תבוא. גם ברכות יעטה כל מורת וחוקר לנפש ברכת של הרב החכ' ח"ש בעבור שלא מנע טוב מבעליו. [1]) כ"ה רק בכ"י וין ל"ד ה"ב וכן מוכח מדפ"ר רק שם בטעות דפוס אי' ובסוף פר' קמא וצ"ל בבא קמא. [2]) שם לי', אבל נ"ל כי כן כתב ר"ח וכונתו שיפרשו בחידושיו לגיטין ונראה כי כל דברי הערוך נעתקו מפי' ר"ח כמוכח מתוספות גיטי' פ"ד: ד"ה אמר. ותוספ' ב"ק קי"ז: ד"ה דלכון ותוספ' סוכ' מ"ד. ד"ה והא ע"ש היטב וכן גירס' דילכון אמר דילהון הוא שייך לר"ח כנראה מתוספ' הנ"ל ובנוו"ג דלכון אמרי דלהון הוא. וגי' דילכון, דילהון ביו"ד אי' בכ"י ערוך ובדפ"ע בלא יו"ד.

שר' יוחנן קרא לחזקיה רבי, בעי רבי (ובעירו' לי' מלת רבי וכן לי' בכ"י לשבת) חזקיה וכו' א"ל ר' יוחנן רבי שנית לנו. וכתב בסדר דורות אות ח' צד ע"ז סע"א שתיבת רבי ט"ס כי לא נסמכו ע"כ אבל בכל דפוסים ראשונים ובכ"י ש"ס אי' תיבת רבי. והרשב"א בחידושי' לגיטין העלה כי האי חזקיה שא"ל ר' יוחנן דילכון וכו' לאו רביה דר' יוחנן אלא חזקיה בריה דרב חייא בריה דרב דהוא בבלי וסיים וכן כתב ר"ח ז"ל ע"ש היטב. ובעל סד"ה (שם) הביא בשם הרשב"א חזקיה בריה דר' חייא בריה דרב כהנא והוא בבלאה ע"כ. ונ"ל שלשון הראשון עיקר. ורב חייה בריה דרב נמצא כמה פעמים בבבלי וירו' בשני מקומות עיי' מבוא הירוש' למהרז"ף פ"ג: ובענין פי' דילכון עיי' עוד הר"ן לגיטין רפ"ט] —

☞ 1 דִלְמָא (= דִילְמָא פי' בל"ס דלמא viel-leicht) תרג' כי תאמר בלבבך (ירו' תרג' א' דברי' ז', י"ז) דלמא תימר בלבך. תרג' לו ישטמנו (בראשי' נ', ט"ו) דלמא יטר לנא דבבו. תרגו' פן (שופטי' י"ה, ט"ו) דילמא). *[אחי"ה בר"ה ג'. ושם נסמן. נתן הגמ' הכלל: כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא ועיי' פירש"י לדברי' ז', י"ז. ר"ה שם ב': דילמא להקמת המשכן. ברכו' ב' רע"ב. שבת ק"ל: ב"מ ל"ד רע"ב. זבחי' ק"ה רע"א או דילמא. חולין ל"ג: דילמא הני מילי וכו' ושם דילמא עד כאן לא פליגי וכו' ועיי' תוספו' חגיג' י"ח: ד"ה כאן העלו כי לפעמים ודילמא לישנא קלילה היא דלעולם אמת הי"א ועיי' כללי הגמ' למהר"י קארו הליכות עולם יבין שמועה דף ק"ד. שבת ק"מ: דילמא חזי ביה מידי. שם קמ"א. דילמא אתי לאתויי וכו'. נדה נ"ג: שבת ק"ל: דילמא אגב שטפך וכו' עיי"ע שטף ב'. פסחי' ק"א: דילמא אדאזילתו וכו'. ב"מ ל"ח: דילמא טפומבדית' את וכו' עיי"ע קפ"יי"ג. נדרי' כ"ב סע"א דילמא חס ושלום וכו'. ובמנחו' נ"ג: שמא חס ושלום. גם מלת שֶׁמָּא נתקצר מל"מ שֶׁלְמָה וזהו דַלְמָא בל"ס והורכב מן דִּי = אשר = שֶׁ ומן למה וכבר מצא מקומו במקרא (עזרי ז', כ"ג) דִּי — לְמָה להוא קצף וגו'. וגזרתו מקיצור דילמיטר (ריט"ז בט"ר א' ק"ב) אין מחוור עיי' טערמינאלאגיע להרב החכ' שטיין צד י"ז] —

* דַלְמָא, דִילְמָא (פי' ספור דברים בל"י δήλωμα Anzeige, Erklärung) ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג דלמא ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא הוו מהלכין וכו' אמר ר' חייא רבה וכו' וכ"ה בשהש"ר פ' מי זאת הנשקפה. ובמדרש שו"ט מזמור כ"ב וילק' תהלי' רמז תרפ"ה חסרה מלת דלמא. רות רבה סוף פסקא באשר דלמא ר' חייא רבה ור"ש בן חלפתא הוו יתבין לעיין באורייתא וכו'. ירו' ברכו' פ"ב ד"ד סע"ג דלמא ר' חייא רובא ור' יונתן היו מהלכין וכו'. ירו' פיאה פ"ז ד"כ. דלמא ר' אבהו ור' יוסי בן חנינ' ור"ש ב"ל עברו על כרם דורון וכו'. ירו' שביעית פ"ד דל"ה: דלמא ר' חיננא פפא ור' שמואל בר נחמן עברון וכו' ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: דלמא ר' חמא בר חנינא ורבי הושעיה הוון מטיילין וכו'. ירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ג דלמא ר' ליעזר ור' אבא מרי ורבי מתניה הורי פיתא לארסקינס וכו'. ירו' תעני' פ"ב דס"ה סע"א דלמא רבי בא בר זבדא ור' תנחום בר אילעי ור' יאשיה נפקוי לתעניתא דרש ר' בא בר זבדא וכו' ובאיכ"ר פ' נחפשה חסר דלמא. ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ד דלמא ר' ליעזר ור' יהושע ורבן גמליאל סלקון לרומי. פסיקתא דרב כהנא פ' בחדש צד קנ"ה דילמא ר' יוחנן ור"ש בן לקיש הוון מתקשיין וכו'. בירו' ר"ה רפ"ד דנ"ט: ובויק"ר ספכ"ט חסר דילמא. שהש"ר פ' דודי ירד וקהלת רבה פ' מתוקה דלמא ר' חייא בר אבא ותלמידיו ואית דאמרי וכו' הוי נהיגין יתבין פשטין תחות חדא תאנה. ירו' יבמות פ"ד ד"ו: דלמא תלת עשר אחין הוויין וכו'. והנה בעל מ"כ פי' באיזה מקומות במדרש הנ"ל דלמא בירו' כמו איתמר בבבלי. ולא ידעתי מאין יצא לו כלל זה. ומהר"ם די לונזאנו במעריך כתב וז"ל דלמא בירו' בכל ספור דברים מתחיל דלמא כלומ' אין זה מן הגמרא אלא דברים בעלמא ופי' המלה דא למה כמ"ש בב"ר פ"ב תהו זה אדה"ר שהיה ללמה ולא כלום עכ"ל ואין ראוי למי שאמרו כי בלי ספק הוא ל"י ולעווי גזרו מל"י δήλωμα אבל הוראת המלה לא תתכן רק בחכמת ההגיון אבל מחוורתא כי היא ל"י הרשומ' בתחילת הערך וענינה סיפור והודעת דברים או מעשה והוא כעין קריאה לעורר הקורא: סיפור! זו דעתו היפה של מהרז"ף במבוא הירוש' צד י':

* דילמא, דוּלַמא (פי' בל"י האמצעי מין מכסה או לבוש דבוק בבשר δουλαμά) ירו' כלאים ספ"ט דל"ב רע"ד הברדיסין דילמא וגי' הר"ש (כלאים פ"ט, מ"ז) דולטא. וכבר דברנו בה בע' ברדס ע"ש. ובע' כנר הביא רבינו מב"ר פמ"ה דליים וכנריות נתנה למרחץ, ובנו"ג דליים וכנריות הוליכה לה למרחץ, וזהו עיקר הגי' עיי"ע כנרי. ואולי דליים ג"כ לבוש דבוק בבשר והוא ל"י הנ"ל וכן שיער החכ' ברילל במאמרו על מלבושי היהודים צד מ'. אבל מ"ש כי דילנים ג"כ מזה הענין לא כן עמדי עיי"ע דלניה. ועיקר

גזרת דילמא היא מל' תוגרמה dolamak פי' מין אדרת עיי' הוספות להחכ' פליישער בעמת"ל ללעווי ח"א צד תמ"ג. וממנו בלש' הונגרי [dolmány —

דַלְמַטִיקִין (מין מלבוש כהנים כעין אדרת בל"י האמצעי' δαλματική ובל"ר dalmatica (wollenes Priestergewand . . ומנעלות הפינון לא ילבש בהן עד שיבדק בסוף כלאים (ספ"ט דל"ב רע"ד). פי' בלע"ז קלצי [1] והן מצמר טוב. ומנעלות הפונין בלעז פדולי [2] והן מפסולת של צמר. ויש אומרי' דלמטיק בלעז קפא [3] וכן קורין דלמטיקא ירושלמי מעפוריין. *[אחי"ה וכונת רבינו פי' כי הירו' מכנה את הדלמטיקא ע"י מעפוריין. ואמת היא כי מעפורת (עיי"ע) הוא בגד שמתעטפין בו וכן מין מלבוש הכומרים כשאוכיח אי"ה בהגיעי לשם. ובנו"ג בירו' שם הדלמטיקון קובלין ומעפורין ומנעלות הפינון דרדסין. וגם קובלין צ"ל קולבין בל"י κολόβιον בל"ר Unterkleid, colobium מין מלבוש תחתון ובספרי רומיים הוזכרו ג"כ דלמטיקי וקולבין יחד sine dalmatica aut colobio purpurato sepeliret עיי' ע"מ של מיורסיאוס צד רנ"ד] — (א"ב פי' בל"י ורומיי מין כתונת לבנה הבאה מארץ דַלְמַטִיאָ).

☞ דילניה (Schmucksache) ירו' דב"מ פ' אלו מציאות (פ"ב ד"ח ע"ג) אבדת (מלכותא) [צ"ל מלכתא] דילניה דידה. פי' המפרש מין תכשיט יקר). *[אחי"ה המפרש כיון אל האמת רק צ"ל במקום דילניה: דילכיה והוא ל"ר delicia ול"י האמצעי' δελικία פאר ותכשיט Zier, Schmuck. ובדפ' זיטאמיר גרס דילנית ואולי הוא ל"ע دلينس פי' צב ארוך ויפה schöne lange Muschel ולעווי גזרו מל"ם דִילֶנְיָה פי' מה שמיוחס לה ושייך לה] —

דָלִים (= דָלוּס בל"י ורו' dolus, δόλος רמיה וערמה וכן בלש' ערבי' دلس ובלש' List, Betrug שומרוני דלס מזה הענין עיי' בפנים הערך) בס"ג דפ' מקום שנהגו (פסחי' נ"ז.) שמלאכתן נאה ואין בהן דלוס. פי' דופי. וכן בלש' ערבי. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ונכון הוא כי כן פתרון המלה בל"ע. וגם בלש' שומרוני שהעתיק תשקר בי (בראשי' כ"א, כ"ג) תדלס בי. וגי' כ"י ו"ו דלים וכן מוכח מפי' ר"ח לפסחי' צד צ"ה רק שם בט"ס דלים וצ"ל דלים וכ"ה באמת בכ"י ב' מינכען וכ"י רש"י (עיי' ד"ס פסחי' צד פ"ד :) ובנו"ג דלס. ובתוספתא מנחו' פי"ג אי' ושלא נטה בה כלום ולדעתי צ"ל ושלא נפל בה דלוס. ובתוספתא זבחי' פי"א חסר כל המאמר. ובתוספתא ב"ק פ"ז (עיי' בהפש"ב) אין השמן מקבל דלים לפיכך מושחין בו את המלכים וכו' וצ"ל דלים כלומ' אין יוכל לשקר את השמן. וראיתו בצדו שאי' שם סמוך קודם לזה והם משקר במשקלות וכו'. וע' זקנים העתיקו כזב (תהלי' ס"א, ה') מרמה (בראשי' כ"ז, ל"ה; ל"ד, י"ג; איוב ט"ו ל"ה) רמיה (איוב י"ג, ז'; תהלי' ל"א, ב'; מ"א, ב') ערמה (יחזק' כ"א, י"ד) ע"י δόλος —, וכפי' רבינו אי' גם ברש"י לפסחי']. — (א"ב וכן בל"ר).

דְלוּסְקוּס כבר פירשנו בע' גלסקום. *[אחי"ה וזה האחרון עיקר אע"ג דבנוסחאותנו אי' בדל"ת. וכ"ה בתוספ' מעש' שני כ"י פ"ה בכים ונמצא בדלוסקום] —

דלע (בל"ע دلع = Kürbiss = דְלַעַת) בפ"ק דכלאים (מ"ה) דלעת יונית עם המצרית. פי' קיקיון מרמארץ יון [4]. — (א"ב מה לקיקיון את הדלעת). *[אחי"ה וגם מהר"ם די לונזאנו במעריך נתקשה לו פי' רבינו וחולק עליו לאמר: ואני אומר דלעת ארוכה והמצרי עגולה ע"כ. ולפע"ד רבינו לא נופל מהם וגם הוא ידע כי ענין מלה המורגלת הזאת הוא קרא (בל"ע قرعة Kürbiss) וכן היה מפרש בעצמו בע' דל ב' ע"ש. אבל מה שמפרשו כאן ע"י קיקיון בלי כל ספק קבלה היתה בידו כך. וראב"ע ליונ' ד', ו' הזכיר בפירוש קיקיון וז"ל חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה עכ"ל. וכן העתיקו ע' זקנים קיקיון κολοκύνθη Kürbiss, והפשיטה תרגמו: קראא והוא קרה של רז"ל. וכן העתיק הערבי اليقطين פי' דלעת וכן נמצא באלקוראן של מחמד (שורה ל"ז קמ"ו) وانبتنا عليه شجرة من يقطين פי' ואצמיח עליו (ר"ל על יונה) צמח דלעת. וכן פי' היעראנימוס ליונ' שם וז"ל pro cucurbita sive hedera in Hebraeo legimus Cicajon הרי שגם הוא העיד כי ענין קיקיון מין דלעת ובלי תסונה כן שמע מרבו יהודי. וגם ניעבוהר (במסעיו לארץ ערביא צד קמ"ח) מעיד כי היהודים והנוצרים היושבים בערי Mosul, Haleb

---

[1] בלאי"ט calza Strümpfe ובל"ר calceus נעל Fussbekleidung עיי"ע אנפליא בהערה. ועה"ק ש"ג ב כתב כ"א זוקן או בארקפא. ור"ל Socken oder Badkappe. [2] עיי"ע אמפליא. [3] בלאי"ט cappa Bischofsmantel, Kappucenmantel. [4] כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע חסר.

הבטיחוהו כי קיקיון לפי קבלה שבידם הוא מן קרה (القرعه). — ועל פי עדים ברורים אלה נתקיים פי' רבינו. — וכנ"ה בכלאים פ"א מ"ב דלעת המצרית (כ"ה בכ"י מ' ובירו') והרמוצה ועיי' נדרי' מ"ט. ושם נ"א. מאי דלעת הרמוצה אמר שמואל קרא קרקוזאי (ובע' קרקז אוכיח בעה"י כי עיקר הגי' קרכוזאי ושיבוש מן קרכוזאי בל"פ خربز Kürbiss) רב אשי אמ' דלעת הטמונה ברמץ (עיי"ע רמץ) . . ר' נחמיה אמר דלעת ארמית היא דלעת המצרית וכו' ועיי' היטב ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. ופי' הר"ש לכלאי' פ"א מ"ב. ירו' כלאי' שם והרמוצה אמ' ר' חיננא כמין דלעת מרה היא והן ממתקין אותו ברמץ. ירו' כלאים ספ"ב דכ"ח: תוספת' שם פ"א תני חמשה דברים נאמרו בדלעת יוונית וכו'. כלאי' פ"ג מ"ה נוטע אדם קישות ודלעת וכו' עיי"ע גם ב'. כלאי' שם מ"ז דלעת בירק כירק וכו'. ירו' קידושי' פ"א דנ"ט ע"ד והלכה אמרה יגלחנו כדלעת כ"ה לנכון בדפ' זיטאמ' (אבל בדפ' קראטאש' בטעות כדלת). וכ"ה ביד החזק' פי"א מהלכו' טומאת צרעת הל"א ע"ש. והקבוץ דִּילוּעִין ביצ' ב'. נדרי' נ"ד. ירו' כלאי' פ"ב דכ"ח: כלאי' פ"ג מ"ז. עיי"ע עבד א'. ושם בכלאי' מ"ו דלועים. ומקום זריעת הדלועין נקרא מדלעת שביעי' פ"ב מ"א ע"ש בפי"מ להרמב"ם] —

דֶּלֶף (מל"מ (משלי כ"ז, ט"ו), שם תוכני לנטיפת הגשם בבית Traufe ובל"א דִּילְפָּא ובל"ס דֶּלְפָּא מפעל דָּלַף פי' נטף träufeln והתואר דוּלְפָּנָא triefend) בר"נ דפ' אמר להם הממונ' (יומי כ"ח סע"ב) שברירי דשמשא קשי משמשא וסימן דילפא [1]). ובפ' אע"פ שאטרו בגמ' מניקה את בנה (כתובו' ס' סע"ב) הוו לה בני דולפני. פי' בנים שעיניהם דולפות דמעות תמיד [2]). ובפ' מומין אילו בגמ' זגדום (בכורות מ"ד:) [3]) דולפות דומעות וטורדות. *פי' דולפות דמע יותר מדומעות". *[אחי"ה וכ"ה בע' טרד והועתק מפי' רגמ"ה לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיילִיק' דף ק"ח. וכן נגרר רבינו אחר פי' רגמ"ה בע' טרד, זגדום, צרן ע"ש היטב. וכנ"ה בשבת מ"ג רע"א נותנין כלי תחת הדלף בשבת בבתי חדתי דשכיחי דדלפי פי' שדרכן לנטוף מים מפני שהן לַחין. ביצ' פ"ה מ"א (ל"ה:) נותנין כלי תחת הדלף בשבת. מכשירי' פ"ד מ"ד הבית שירד הדלף לתוכה. שם מ"ה עריבה שירד הדלף לתוכה. ושם: הניחה שירד הדלף לתוכה. ושם פ"ה מ"ג פירות שירד הדלף לתוכן. פסחי' ל"ט: קמח שנפל לתוכו דלף. ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה ע"ג ואיכ"ר פ' רבתי נחית דילפא בחיטך. — ואולי מהשם הזה ג"כ בית הלפה של ערך הבא אח"ז. ורבינו מיחד לו ערך בפני עצמו ולא ידעתי למה] —

דִּלְפָה (פי' בל"ע زلفه צינור לקילוח המים gehöhltes Rinnwerk ועיי' בפנים הערך) בפ"ד במדות (מ"ו) ואמתים בית דלפה. יש מפרשי' תרג' ויחבר (שמות ל"ו י', ט"ז) ולפיף. (א"ב לפי דעת בעל הערוך אות דלת שמושית היא ונקראות כן קורות עליונות נשענות על התחתונה שעל ידן נחברים הנסרים של תקרה. פירוש אחר חלל אשר בו עמדו מים הנוטפים מהקרוי העליון ונקרא כן על שם הדלף). *[אחי"ה שני פירושים הללו נעקתים בגוף הענין מפיה"מ להרמב"ם ורע"ב כי פירו' אחר הוא בעצם וראשונה דעת הרמב"ם וז"ל ודלף שם טיף המים מן הקירוי (ובתוי"ט למדות פ"ד מ"ו ד"ה ואמתים הגי' בדברי הרמב"ם דלף שם נפילת המים מן הגגים) והיה נהוג אצלם בבנינם לעשות לבית שני קירויים קירוי למעלה מחברו ונותנין בין שניהם מעט הרחקה וקורין אותו החלול בית הדליפה על שם הדלף כדי שאם יטיף הקירוי העליון יעמדו מים באותו החלל וכו'. וכפירוש אחר של ר"ב שהוא כפי' הרמב"ם הוצרכנו לשער כונות רבינו במה שציין סתם בית דלפה ודעתו בלי ספק כי הוא מן ערך הקודם לו וגזרות מן דלף ואולי כן היה כתוב בתחלה ונכלל בע' דלף. ודעת יש מפרשי' של רבינו מסכמת עם פי' ראשון של ר"ב וזה מסכים עם פי' רע"ב שכתב: בית דלפה, הקורות העליונות הנשענות על הקורה התחתונה . . . הן קרויין בית דלפה לפי שהנסרין של תקרה מחוברין על ידן, תרג' במחברת (שמות ל"ו, י"א) בית לופי וכו ע"ש. — ובענין הגי' עיי"ע בית דילפא] —

דְּלְפִן (= דוּלְפִין בל"ס וכ"ה בל"ע ובל"פ دلفين ובל"י ורו' δελφίν Delphin, - inus; דג מן התנינים שבים eine Wallfishart) בפ"ק דבכורות (ח' רע"א) בגמ' דג טמא: הדולפינין פרין ורבין

[1]) ועיי' פירושו בע' שברר. [2]) וכן פירש"י ע"ש. וגי' בני דולפני אי' גם בנוסחאותנו וכ"ה בע' תחל ג' לפי גי' כ"י ו"ו. אבל בכ"י ה"ב ודפ"ע בני דילפני; ובכ"י ל"ד וב"ר דלפני. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב, ובדפ"ר ושם זוגדום, ובשדפ"ע חסר אבל אי' לנכון בע' טרד בע' טרשות ובע' צרן. ועיי"ע זגדום.

כבני אדם. מאי דולפינין אמר רב יהודה בני ימא. "פי' אדם של ים" [1]. וכן שמם בלש' ישמעאל [2]. — (א"ב פי' בל"י ורומ' שם תנין וחיה של ים יולדת גוריה ומניקתה בדדיה. וזה מעם פרים ורבים כבני אדם נזקקת לזכר פנים אל פנים ואינה יולדת ביצים). *[אחי"ה ואולי כונת הפסוק (איכה ד' ג') גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן על חית ים זו שהיא מבני התנינים הקטנים ולנקבה יש לה שדים והרבו לספר חכמי האומות מטבעה וממהותה והוזכרה כבר מהומירוס (איליאס כ"א, כ"ב; אודיססע י"ב, צ"ו) והחכ' לעויזאהן (זאאלאגיע קנ"ג והלאה) האריך אודותה והוכיח כי אמת ופטפוטי מילין ודמיונים בלי יסוד מעורבים בסיפורים הללו. ועיי' עוד ע' ירוד ב'. וכונת הש"ס פרין ורבין כבני אדם נלפע"ד לא לבד מפני שיש לנקבות דדים אבל מפני הטעם הידוע כי חיה דולפין אדוקה מאוד לבני אדם ונקראה בעבור זאת φιλάνθρωπον ζῶον. ומה שמכנה אותן רב יהודה בני ימא הוברר כן מספורי היונים שחית דלפין אינה מן היישוב ואמרו עליה במשל יוני: οὐκ ἔστι δελφῖνος ἐν χέρσῳ βία "אין לדלפין ממשלה ביבשה" ומחיותה בים נקראה ἀσφάλιος מושל הים Meerbeherrscher עיי' קרייצער סימבאליק ח"ג והלאה] —

* דַלְפוֹן (שם פרטי) אחד מבני המן (אסת' ט' ז') אולי מל"פ دربان שומר החצר.

דֶלְפֶק (= דֶּלְפֶּקִי בל"י ורו' δελφική, (mensa) delphica שולחן בעל שליש רגלים Drei- (fuss, dreifüssiger Tisch) בכלי' בפ' כ"ה (מ"א) השולחן והדלפקי יש להן אחוריים ותוך. בס"ג דפ' חומר בקודש (חגיג' כ"ו:), ובמנחו' בר"ג דפ' שתי הלחם (צ"ו:), ובפכ"ב בכלים (מ"א) השולחן והדלפקי שנפחתו או שחיפן בשיש [3]. ובע"ז בפ' השוכר בגמ' המניח נכרי [4] (ע"ז ס"ט.) לגין על השולחן ולגין על הדלפקי. פי' כלי עץ שמניח בו כלים של יין כמו כוסות ואשישות. *[אחי"ה ובגוף הענין פי' כן רה"ג בסט"ה צד ט"ז והדולפקי פי' מקום מוכן הנחת לגינין של יין כדאמרינן בהשוכר היה אוכל עמו על השולחן והניח לפניו לגין על השלחן ולגין על הדולפקי. ומעשה כדגרסינן בדמאי ב' צלמים אחד עשוי כמין דלפקי עכ"ל וכוונתו על ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ד ושם הגי' כמין דלופקי. וכן הכתיבה בירו' שבת פי"ז דט"ז רע"ב דלופקי למה היא טמאה. והקבוץ בירו' ע"ז פ"ג דמ"ב סע"ג מפני שרובן באו מן הַדֶלְפְּקִיוֹת. והראיה שגם רז"ל היטב ידעו כי לדלפקי שלש רגלים היו לה ממה שאי' בכלי' פכ"ב מ"ב השלחן שנטלה אחת מרגליו וכו' עד נטלה השלישית טמא וכו' וכן הדלופקי ע"ש רע"ב] — (א"ב בל"י ורומי שלחן מוכן לערוך עליו הכוסות).

* דלפקי (נ"ל להגיה דְּלִיפִּי מל"י θλιβίας וכ"ה בל"ר thlibias פי' מי שנמרחו אשכיו (dessen Hoden zerdrückt sind) בשמ"ר ס"פ מ"ג משל למלך שנכנס לביתו ומצא אשתו מנפפת לדלפקי וכעס א"ל שושבינו אם היה מוליד יפה היית כועס וכו' ופי' מ"כ דלפקי פי' הערוך כלי עץ שנותנין בו כלים של יין עץ ואבן ע"כ וטעה להשותו עם ערך הקודם לזה. וכתב מהר"ם די לונזאנו דלפקי בש"ר פמ"ג פי' סריס חמה ומ"כ כתב שבוש ע"כ. ויפה כיון ובאמת במד"ר פ"ב כתמורתו משל למלך שראה את אשתו מנשקת לסריס וכו' (ובילק' כי תשא רמז שצ"ב חסרה מלת סרים לכן כל הסיפור שם קשה להולמו). ובאמת הוראת המלה בל"י ורו' הרשום': סרים. ומרוב הרגל של דלפקי בענין שלחן בעל ג' רגלים תקן איזה כותב דלא גמיר גם כאן דליפי או דליפים לדלפקי. ובעל כ"כ כיון לנכון למלה

---

[1]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות, בקובין כ"י אנגייליקא דף ס"ו ע"א. ורש"י גרס פרים ורבים מבני אדם ופי' שאם בא אדם עליהם מתעברות הימנו. ובני ימא פי' דגים יש בים שחציים צורת אדם וחציין צורת דג ובלעז שריינ"א ע"כ [Syrene, sirène] והתוספות שם ד"ה דולפינא הביאו ראיה לגי' רש"י מהתוספתא יולדין ומגדילין מבני אדם ע"כ אבל בנו"נ בתוספתא בכורו' פ"א: הדולפינין מולידין ומגדלין כאדם. [2]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ול"ד ב"ר. ובדפ"ע נשמט בטעות. [3]) במנחו' הגי' דולבקי וכ"ה בתשו' גאוני קדמוני' (דפ' בערלין) סי' ע"ג וכ"ה בתוספ' חגיג' כ"ו: ד"ה שאני וברש"י למנחות. וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' בקובין כ"י אנגייליקא ט"ל ע"ב ושם אי' וז"ל: דולבקא כעין שקורין פלדשתור"ו בלעז ואוכלין עליו ע"כ וכ"ה ברש"י למנחו' ע"ש. ובענין הלעז עיי' מ"ש בע' אספלא צד קפ"ג הערה א'. ובכ"י רש"י לחגיג' כ"ו: (הובא בד"ס במקומו) הלע"ז וקורין פלדשטולו. וזה לכאורה ראית למ"ש בההערה הנ"ל. אבל בכל זאת נוכל לקיים גם גי' פלדשתור"ו אשר בה לועז רגמ"ה את המלה, כי מלת צרפתית fauteuil נולדה על ברכי מלה רומית מאוחרת faldistorium, faldestolium, faudestolium, faudestola fadistolium, ובלא"ש Faltenstuhl עיי' אוצ"מ של דוקאנגע ע' faldistorium —. ובכ"י מ' לחגיג' הנ"ל ובע"ז בסמוך בגמ' וברש"י ג"כ הגי' הדולבקי אבל עיקר הגי' הדלפקי כגי' רבינו בכאן בע' חשב ובע' ששׁ. [4]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ול"ד.

הנ"ל אבל לעווי כללו בע' הקודם וטעות היא. ובעל המשביר הרגיש הדחק ותקן דלפין וכן תקן בירו' דמאי הובא בע' הקודם ובלתי נכון הוא.

דלק (פתרונו ידוע ענין הבערה ושרפה brennen, zünden ובהפעיל verbrennen, anzünden) בסוף ערלה (פ"ג מ"ו ושם נסמן) מי שהיו לו הבילי תלתן של כלאי הכרם ידלקו. ובפ"ק דמדות (פ"א מ"ד) שבדרום שער הַדֶּלֶק. (ובריש) [צ"ל ובסוף] גמר' דפ"ק דיומ' (י"ט.) *[אחי"ה ושם אי' הדלקה, וכנ"ה ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ג רוב הדלק. וכן השם דְּלֵיקָה בל"ס דַּלְקָא שבת קט"ו. בר"פ ט"ז: כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה. ועיי' שם קט"ז. ב"ק פ"ו מ"ד המדליק בתוך שלו עד כמה תעבור הדליקה וכו', ירו' ב"ק פ"ד ד"ה ע"ג תוספת' שם פ"ו מעשה שעברה דליקה את הירדן וכו' ובמכילתא משפטים פי"ד שלם ישלם המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה מעשה שעברה דליקה וכו'. שמ"ר רפ"ה נפלה דליקה וכו' עיי"ע גש (גוש) חלב. ובל"א נדה ל"ו: ולא מסתפא מר מדליקתא. ובהפעיל: בשבת פ"ב מ"א והלאה במה מַדליקין, ושם פ"ב מ"ז הדליקו את הנר. איכ"ר פ' קלים אדליקו בוציניא. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. אדלקון בוצינא. וממנו השם הדלקה, אדליקא שבת כ"ב: כ"ג. הדלקה עושה מצוה, ושם ל"א: הדלקת הנר, ירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד הדלקת נר חנוכה, ירו' שבת פ"ב ד"ה ע"ג מצות הדלקה, ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג רע"ג למשחה להדלקה, במד"ר רפ"ה הדליקתן] —

* דִּלְקְטִיר [צ"ל דִּלֶקְטִיר] (פי' בל"ר dilector Liebhaber) פסיקתא דר"כ פ' החודש (צד נ"ו) שני דלקטירין מרדכי ואסתר. מרדכי מכהין ואסתר מכפנים פי' שני אוהבים זה לזה וכן מצאתי בכט"ר לה' איזלער ח"ב, " והראיה לפי' זה מני' הילק' בא רמז קצ"א סלקטירין והוא ג"כ ל"ר selectores הבוחרים זה לזה. וה' באבער פי' בע"א.

* דַּלֶּקֶת מל"מ (hitziges Fieber) (דברי' כ"ח, כ"ב) שם חולי המבערת הגוף. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. מעשה בחסיד אחד . . ולקה בדלקת וכו'.

דלר (= דֶּלְרִיַא פי' בל"ר delirium טירוף הדעת Wahnsinn) בסוף רפואות דמי שאחזו (גיטין ע'.) היא מלמעלה והוא מלמטה אוחזתו דלריא. כבר פירשנו בע' גס [ג']. — (א"ב פי' בל"ר [dolor] כאב). *[אחי"ה עיי"ע גס ומ"ש. והנכון שהוא ל"ר הרשומ' בתחלת הערך. אבל לפי חילופי הגירסאות בע' גס הגזרה נשתנה ועיי' עוד ע' דרריא. ושם נסמן ס"א דלריא] —

דֶּלֶת (בל"מ, Thüre) כפ' מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ':) דלת הננעלת לא במהרה תפתח מאי היא מר זוטרא אמ' לסמיכה [1]). פי' דלת הננעלת כיון שלא נענה בראשונה לא במהרה נענה כדכתיב (איכי ג', ח') גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. מר זוטרא אמר לסמיכה שכל מי שחזרו עליו לסמכו פעם אחת ולא נסמך שוב לא במהרה הוא נסמך כמפורש בסוף השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה סע"ב) שמואל ירחינאה אסיא דר' הוה [וכו'] הוה קא מצטער ר' למסמכיה וכו' [2]). רב אשי אמר כל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו בכינוי אמר וכן רב אחא מדיפתי שאמר לעולם אין מריעין לו בכינוי אמר כלומ' אין מטיבין לו משום מלתיה דנפשיה כמפורש בפ' השותפין (ב"ב י"ב:) קרי רב אחא מדיפתי אנפשיה כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו [3]). — דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה בשבת [4]) היכי דמי דלת אלמנה איכ' דאמרי דחד שיפא איכא דאמרי דחד גשמה [5]). פי' שיפא לוח אחד כדכתיב (חבקוק ב', י"א) וכפים מעין יעננה ומתרגמינן שיפא [6]). ואמרי לה דלית לה כשמי ויש שגורסין

[1]) בנו"ג סמיכה אבל כגי' רבינו הובא בשט"מ לב"ק. [2]) יכפי' רבינו נמצא בשט"מ שם בשם הגאון ע"ש. [3]) ודע שלפנינו בב"ק הגי' רב אשי אמ' כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו רב אחא מדיפתי אמ' לעולם אין מטיבין לו ובב"ב י"ב: אי' קרי רב אחא אנפשיה כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו. וכונת רבינו במלת בכינוי ר"ל על עצמו קאמר כי רב אשי נתמנה ראש ישיבה עיי' ב"ב שם על כן אמר רב אשי על עצמו כל המטיבין לו וכו', ובענין רב אחא פי' בכינוי אמר כלומ' כינה והחליף דיבור רע לטוב ודעתו במה שאמר אין מריעין לו בהיפך אין מטיבין לו כלומ' כיון שהתחילו להטיב עם רב אשי שוב אין מריעין לרב אשי ואין מטיבין לרב אחא וכן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל כל המטיבין לו הואיל והוטב לרב אשי דפתח בראש ישיבה לא במהרה מריעין לו שלא יסלקוהו וכו'. ועיי' עוד התוספ' ב"ק ד"ה לעולם וב"ב ד"ה כל. ולפי פירושנו תו לא קשה מידי. [4]) וכ"ה בדפ' וויניצי' רפ"ח ובריי"ף ובראי"ש וכמ"מ פכ"ו מהלכ' שבת הל"ט וכ"ה בכ"י א"ם (עיי' ד"ס עירובין צד קצ"ח:) ובדפוסי ש"ס לי'. [5]) בנוסחאותנו לי' וכן לי' בכ"י ש"ס. ואולי גם בערוך נשתבש וצ"ל איכ' דאמרי דלית לה גשמה כמו בסמוך בערך. ובע' גשם ב'. [6]) שיפא או שיבא הוא בלי ספק ל"ס ججبا ובל' הוצואריש ciba פי' עין ארוך ועיי"ע

שיבא וגשמה. פי' שיבה שאינה נצמדת משני צדדיה והוא מלש' צמידין) דמתרגמינן שיבבין [1]). פי' גשמה בית קבול של ציר שהוא כמלבן אלא יורדת ומשתקעת בארץ. בפ' המוציא תפילין בגמ' דלת שבמוקצה (עירובי' ק"א). *[אחי"ה וכונת רבינו במלת מלבן נלפע"ד שהוא מל"ע מלאכן פי' יסוד הבנוי תחת המשקוף עיי"ע אָמַת ח"א, קל"א. ולפי פי' זה יש ראיה נוכחת לפירוש מלת גשמה לפי גי' הרי"ף שהבאתי בע' גשם ב' ע"ש. וכגי' שניסחתי לעיל כ"ה בנכון בדפ"ר וכ"ה בכ"י ה"ב רק שם במקום כשמי הגי' כשאמי. אבל בשדפ"ע חוץ מדפ"ר בט"ס "ואמרי לה דלית לה גשמה ויש שגורסין שיבא ובשמה" ובע' גשם ב' הבאתי חילופי הנוסחאות מכ"י ש"ס וראשונים והוכחתי שעיקר הגי' או גשמה או כגי' הרי"ף גישתמא (= גישתאם). וגי' בשמה או בשמי טעות גמורה היא וצ"ל כשמה או כשמי. ובאמת ברש"י דפוס שונצינו במקום גשמה הגי' כסמי ובכ"י רש"י כשמא (הובא בד"ס שם). ולפי זה אם הוראת גשמה היא כדעת רבינו בית קבול אז נוכל להשות לגשמה גם גי' כשמה, כסמי והוא ל"פ נקב וחור עיי"ע גשם ב'. אבל לפירש"י כי "גשמה דילי"ש בריחים המחברין אותה" יש לפתור מלת כסמי על ידי מלת קיסמי, וכ"ה באמת בדפוס שונצ'. ופי' קיסם בל"פ עץ עיי"ע קסם א'. ופי' איכא דאמ' דלית לה גשמה (= כסמי = קיסמי) שאין לדלת בריחים והוא עץ ארוך כי בימי קדם לא היו להם בריחים קצובים עיי"ע אספתי ומ"ש בח"א, קצ"ו הערה א'. והלעז דילי"ש הוא בל"צ delais Sperrhaken. ופי' שיבה כמו שכתב כאן רבינו קשה להבין עפ"י גזרה אמיתית — ודע כי בדפ"ע חוץ מדפ' אמש' מן דלת אלמנה נדפס בערך בפני עצמו ולא ידעתי למה. — והקבוץ ירו' שבת רפי"ז דט"ז. דַּלְתוֹת הבית . . דלתות הכלים. ויק"ר פי"ד כשם שיש דְּלָתוֹת לבית כך יש דלתות לאשה] —

* דל"ת (אות רביעי של אלפ"א ביתא) שבת ק"ד. נימ"ל דלת נטול דלים. פסחי' נ'. וירו' סנהדר' פ"י דכ"ח: עיי"ע אל"ף. ירו' מעשר שני פ"ד דנ"ה: תני אל"ף דל"ת וכו' אל"ף קדמיתא דל"ת דמאי. ירו' שבת פ"ז ד"י רע"ד היה דל"ת ועשאו רי"ש רי"ש ועשאו דל"ת חייב משום כותב ומשום מוחק. ויק"ר פי"ט ה' אחד (דברי' ה', ד') אם אתה עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את כל העולם כולו . . לאל אחר (שמות ל"ד, י"ד) אם אתה עושה רי"ש דל"ת נמצא את מחריב את כל העולם כולו. הביאו רבינו בע' ר' ב' ע"ש. והקבוץ בשבת ק"ג סע"ד דלתי"ן רישי"ן דלתי"ן] —

* דלתן בירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג ואעלוניה מן ההוא תרעא דלתן כ"ה בדפ' קראט' אבל לנכון בדפ' זיטאמי' דלהן פי' העלו אותו זקן שלא היה ראוי לעיבור שנה ודחפוהו מן השער שלהן עיי' פני משה שם.

דְּם (= דוּם, דַּיֵּים פי' בל"ע دَامَ, ذَيَمَ האשים בדבר חטא eines Fehlers beschuldigen והיינו חשד ורנון אחר איש) בפ' אלו מגלחין בגמ' ואלו כותבין (מ"ק י"ח סע"ב) אמר אביי אמרה לי אם דומי מתא יומא ופלגא [2]). וכן בפ' כיצד אשת אחיו בגמ' הנטען על אשת איש (יבמו' כ"ה.) [3]). ובפ' רב"ג אומר אין גט אחר גט (יבמו' נ"ב.) ההוא דחליף אבבא דבי חמיה ונגדיה רב ששת ההוא מידם הוה דְּיָמָה חמתיה מיניה [4]). ובס"ג דפ' אלמנה לכה"ג (יבמו' ס"ט: וע'.) דדיימא מעלמא. פי' מרננין עליה שגם אחר בא עליה זולתי הארוס [5]). ובר"ג דתינוקת (נדה ס"ו.) [6]) (דמות) [צ"ל דומת] [7]) עיריך עלתה ביך. פי' עין שלטה ביך שחושדין אותך לפי שאת רגילה לטבול ביותר את מרבה בתשמיש המטה לכי והבעלי לו לאלתר כשתעלי מן הנהר שטבלת בו קודם שתראי דם. איכא דאמרי א"ל לא [8]) תגלי להו לחברותיך שאת מצטערת על כך שאת רואת דם דכי היכי דתהוי עלך כחד גיסא שתמהו עלייך שהיית רגילה לשמש תדיר ונתנו ביך עין נתנוהו עליך לאידך גיסא שכשיראו שאת מרובה לראות דמים הרבה יאמרו סימן יפה הוא לה שהאשה שדמיה מרובין

שף י"א. ופי' לוח אי' ג"כ בראב"ש ובריטב"א. ורש"י פי' קרש. [1]) פסוק צמידין לא מצאתי במקרא עם התרגום הנ"ל כי ביחזק' ט"ז י"א, ושם כ"ג מ"ב אי' צמידים ותרג' שירין עיי"ע שר ד' אבל ראה זה מצאתי כי צמיד (במדב' ל"א, נ') תרג' אונק' שבבין ובכ"י תרג' שיבבין וא"כ תחת צמידין יש לתקן: צמיד. ובנו"ג ושבכין וכ"ה בערוך דפ' וויניצ' וצ"ל כמו בדפ"ר ודפ' אמש' שיבבין וכן תרג' אונקל' ונזם (שמות ל"ה, כ"ב). ובע' שב ד' פי' רבינו בענין אחר ע"ש. [2]) בנו"ג דומי דמתא ובכ"י ו"ו וה"ב בט"ס בתיבה אחת דומיומתא. [3]) ושם גי' רש"י כגי' רבינו דומי מתא ופי' כמו רבינו. [4]) וכגי' רבינו אי' ג"כ ברש"י ויפה פי' חשודה היתה חמותו ממנו. ובנו"ג בטעות מידם הוה דיים מחימתיה, אבל בקידושי' י"ב: לנכון כגי' רבינו וכ"ת ברש"י שם. [5]) כ"ה הצעת הש"ס ארוסה שעיברת רב אמ' הולד ממזר . . מסתברא מילתיה דרב דלא דיימא מיניה ודיימא מעלמא אבל דיימא מיניה אע"ג דדיימא מעלמא בתריה דידיה שרינן וכו' ע"ש היטב ובפירש"י. [6]) והובא בילק' תזריע רי רמז תקנ"ב. [7]) כמוכח בסוף הערך ע"ש. [8]) וכ"ת בילק' שם. ובנדת חסר בטעות.

בניה מרובין (נדה ח׳: ס״ד: כתובו׳ י׳:) ויתנו בך עין ויפסק הדם. *[אחי״ה התוספו׳ בנדה ס״ו. ד״ה כי היכי הביאו את דברי הערוך קצת בסיגנון אחר ע״ש. ורש״י פי׳ דימת עיריך בנות עירך שהיו מתקנאות ביך בחיבה שבינך לבעליך דימת לשון ליעוז פרלי״ץ [= בל״צ parler] ועיי׳ פירושו ליחזק׳ כ״ב, ד׳ וקלסה: דבה שהכל נדברים ביך פרלי״ץ בלע״ז ע״כ, וכן פירש״י לסוט׳ ריש כ״ז. מאמר דשמואל (שם כ״ו סע״ב וכ״ז רע״א) ישא אדם דומה ועל ישא בת דומה וכו׳ ופירש״י דומה נטענת ונדברת בפי כל על ניאופי׳ דומה לשון קלסה ודיבור כדאמרינן בנדה (ס״ו.) דומת עירך עלתה ביך וההוא לאו חשד הוא אלא דיבור יתר שהיו נדברים בה על הכיבותה של בעלה ואף קלסה לשון דיבור יתר הוא וכו׳. ומעתה בוא ראה כי גם במקום דמות של גי׳ הדפוסים בדברי רבינו בנדה צ״ל דומת וכבר נזדמנה גי׳ מוטעת זאת גם לריטב״א שגרס כן בחידושיו לנדה. אולם גם רבינו היטב ידע גי׳ מעולה כי בע׳ זהר א׳ הביא בציון מגיטין ס״ט סע״ב ליתי חוטא דזהוריתא דשדתיה דומה [בת דומה] וכ״ה בתשלום: בת דומה בע׳ שד א׳. ופירש״י דומה בת דומה: אשה חשודה בת חשודה ע״כ וא״כ דומה או יותר טוב דימה פי׳ חשד עברה וכ״ה בל״ע דִים. ובילק׳ תזריע הנ״ל הגי׳ דימת עיריך כבנוסחאותנו וא״כ הנפרד דימה. והרמב״ן (הובא בחידו׳ הריטב״א לנדה) החזיק גי׳ מוטעת דמות עיריך ולכן פי׳ מה שפי׳ ע״ש. אבל ר״ח פי׳ יפה דומה: שמלעיזין עליה בני אדם שהיא מזנה וכו׳, עיי׳ תוספות סוט׳ כ״ז. ד״ה דומה ועיי״ע מזור] — (א״ב פי׳ רננת בנות עירך עלתה נגדך).

דָּם (= דָּמִים, דָּמִין בסמיכות דְּמֵי פי׳ מחיר ושווי כל דבר וכ״ה בל״ס דמיא Geld, Worth ועיי׳ גם ל״י תְּמוּרָה, τίμημα) בס״ג דפרק בית כור (ב״ב ק״ז:) [1] אלא לדמי הכא נמי לדמי. אמר ר״ח ז״ל קבלנו מרבותינו קבלה רב מפי רב כי זה לדמי פירוש שמין את השדה שפי׳ חוץ משדה פלוני וכשיעור דמי אותה שדה שייר לעצמו המוכר בשדה שמכר ואם נשאר בשדה שפי׳ לו כי מכרה מתשעה קבין ולמעלה המכירה קיימת נוטל המוכר ממנו כשיעור דמי אותה שדה שאמרנו חוץ ממנה והשאר ללוקח ואם הנשאר פחות מתשעה קבין בטלה המכירה שפחות מתשעה קבין אינה נקראת שדה והוא בפירוש א״ל שדה פלוני מכורה לך וזה כגון זו ששנינו (ב״ב שם במשנה) האומ׳ לחברו חצי שדה אני מוכר לך משמנין ביניהן ואמ׳ ר׳ יוחנן ולוקח נוטל כחוש ואוקימנא לדמי [2]. בכריתות בפ׳ אמרו לו (י״ג:) ת״ר ולהבדיל בין הקודש ובין החול אלו דמים וערכים פי׳ בערך ערך [3]. ובר״ג דפ׳ איזהו נשך (ב״מ ס״ג.) ר׳ ינאי אומ׳ מה לי הן מה לי דמיהן. פי׳ נתן לו תשעה כספים בשביל איפה של חטים והוקירה ועמדה בי״ב כשם שמותר ליקח האיפה של חטים כך מותר ליקח י״ב כספים ששוה עכשיו וכן הלכה [4]. ובפ׳ הזהב בגמ׳ ר׳ יהודה אומ׳ המוכר ספר תורה ובהמה (ב״מ נ״ח:) [5] אמר אמימר עד כדי דמיהן, פי׳ כפליים בדמיהן [6]. בפ׳ כל שעה (פסחי׳ ל״א: במשני׳ ול״ב. בגמ׳) פטור מדמי התשלומין ומדמי העצים "פי׳ לא תאמר חשובה [7] זו התרומה [שאכלת אתה] כאלו שרפה ונהנה הימנה וחייב לשלם כפי הנאתו אלא אפי׳ בעצים העומדין לשרפה אינו חייב לשלם דחמץ בפסח איסור הנאה היא" [8]. בכתובו׳ בפ׳ הנושא את האשה ופסקה עמו בסוף הפרק (ק״ג:) נכנס רבן גמליאל בנו אצלו מסר לו סדרי נשיאות ואמר לו נהוג נשיאותך בדמים. פי׳ הגאון טעם הדבר שלא תראה כרץ אחר שררה אלא כאדם שמקחו גדול

---

[1]) כן הוגה לנכון בכ״י אשר לפני ע״י הרב החכם ר׳ אברהם מונילים ז״ל תחת שבוש של דפוסי ערוך בס״ג דפ׳ המוכר את הבית! אי לזאת לי׳ מראה מקום. ובע׳ כפנת הביאו הדפוסי׳ לנכון ע״ש. [2]) בגוף הדבר פי׳ כן גם הרשב״ם וסיים וכן פי׳ ר״ח. וכן הובא הפי׳ הזה בשם ר״ח ור״ת בשט״מ לב״ב במקומו ע״ש. ובפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב מפורש בענין אחר וז״ל בסיום פירושו: אלא לדמי לעולם חציו בדרום נוטל ואם היה זיבורית ינכה לו מן הדמים ואם עידית יחזור לו לוקח מעות וכו׳. ולשטה זו עולה פי׳ הראב״ד הובא בשט״מ שם בשם הרשב״א ע״ש היטב. [3]) ושם בדפוסי ערוך בל המציאני אבל בכ״י ק״ט א׳ ובהגיעי לשם אי״ה אעריך לפניך זאת ההוספה. וצ״ע שר״ב והגרי״ב לא הרגישו בהשמטה זאת מאומה וגם נעלם מעיני שי״ר ז״ל בתולד׳ ר״נ הער׳ ס״ב. [4]) ובריטב״א ובשט״מ הרבה שיטות בזה הענין ע״ש. [5]) ובמקום ובהמה נשתבש בדפ״ר או בתו ובשרפ״ע חסר כלל. [6]) וכן פירש״י. [7]) כ״ה בדפ״ר ובר׳ אמש׳ אבל בד׳ פיז׳ ווניצ׳ בט״ס תשובה. ובכ״י ל״ד חשוב וכ״ה בפי׳ ר״ח. [8]) עד כאן הועתק מפי׳ ר״ח לפסחי׳ צד נ״ג. והנה ר״ח סיים עוד בזה״ל: ולית ליה לכהן לשרפה וליהנות ממנה ע״כ, וכבר עמד בזה הרב המו״ל שלפי סיום זה משמע אי לאו חמץ היה הכהן יכול לשרפה וצ״ע הא תנ׳ פ״ח דשביעית דלא נתנה אלא לאכילה ושתייה וסיכה אבל הנאת כילוי אסורה עיי׳ תוספ׳ פסחי׳ ט׳. ד״ה כדי ול״ד. ד״ה מחמיץ. יבמו׳ ס״ו: ד״ה אין לו ושבת כ״ו. ד״ה מדליקין. ורבינו בעל הערוך בעומק ידיעתו נשמר מזה, אי לזאת השמיט בכוונה סיום פי׳ ר״ח. ומו״ל פי׳ ר״ח האריך בזה מבלי שהתעורר על מ״ש בענין ההשמטה הכוונית הזאת.

בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יְקרים. פ"א אפי' אם תהנה מהם דמים אעפ"כ לא תזלזל בפניהם. ס"א נהוג נשיאותך ברמים ברי"ש. פי' לא תזלזל נשיאותך בפני התלמידים אלא נהוג בהן ביד רמה [1]. — (א"ב תרג' אקנה מאותך [במחיר] (ש"ב כ"ד, כ"ד) אזבון מנך בדמים). *[אחי"ה ורמ"ל השמיט דברי ר"ב והביא משם עצמו ראיה מהתרג' ש"ב הנ"ל ומ"א י', כ"ח כאלו הביא רבינו את הדוגמאות. ועוד ימצא תרג' מחיר ע"י דמין במ"א כ"א ב'; ישעי' מ"ה, י"ג ועוד זולתו בתרג', ובפסחי' קי"ב: אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים. ב"מ ה': בלא דמי. ב"ק מ"ו. דמי רדיא . . . דמי נכסתא. ב"ב ע"ז: ב"מ מ': הדמים מודיעִין כיצד אמר לו וכו' וחכ"א אין הדמים ראיה. אימתי הדמים ראיה במקח וממכר עיי' רמב"ם פכ"ז מהל' מכירה, ח"מ סי' רל"ב סעיף ב'. ערכין פ"ה מ"ב דמי ידי עלי וכו' דמי עלי ומת לא יתנו היורשים שאין דמים למתים ועי"ש תוי"ט. ושם בפ"ה מ"ה לפי גי' המשניות דמי שור זה עלי עולה או דמי בית זה עלי קרבן, דמי צער . . דמי בושת עיי' ברי"ף רפ"ג דב"ק. קידושי' פ"א סע"א שויתיה לדמך תרתי מעי ובכ"י מ' א' וב' וע"י לפסחי' קי"ב: שוינהו (משוינא) לדמך תרתי מעי (פשיטי) ובנו"ג סכנתיך. וכתב הרב בעל ד"ס לפסחי' צד קע"ד: ואולי פי' לדמך לכספך שמכל כספך לא ישארו לך רק שני מעי ומשל הוא שתשפיל גדולתו ע"כ אבל עיי"ע הבא אח"ז] —

דָּם (Blut) מל"ט וכן בל"ס דֵּם, דְּמָא ובל"ע دم, دمى, دمة) בפ' כיצד צולין בגמ' הפסח שנזרק דמו (פסחי' פ':) ובפ' הקומץ רבה בגמ' נטמא הקומץ (מנחו' כ"ה.) דם שנטמא וזרקו בשוגג הורצה במזיד לא הורצה. רבינא אמר טומאתו בין בשוגג בין במזיד, זריקתו בשוגג הורצה במזיד לא הורצה ר' שילא [2] אמ' זריקתו בין במזיד בין בשוגג. טומאתו בשוגג הורצה במזיד לא הורצה ולר' שילא הא קתני [3] בין בשוגג בין במזיד הכי קאמ' נטמא וכו' (מנחו' כ"ה סע"ב). בפ' ד' מיתות בסוף הלכה המגדף (סנהד' נ"ט:) כשבאו בני נח התיר להם דכתיב (בראשי' ט', ג') כירק עשב נתתי לכם את כל, יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת"ל (שם ד') אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, יכול אף בשרצים כן ת"ל אך מַאי תלמודא אמר רב הונא דמו מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרם. ובפ"ק דכריתות בגמ' האוכל חלב (ד':) כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרי ג', י"ז) ר' א ו מ ר [4]) מה חלב מיוחד שחלבו חלוק מבשרו ואין מצטרפין זה עם זה אף דם שדמו חלוק מבשרו אוציא דם שרצים הואיל ואין דמן חלוק מבשרן שמצטרפין זה עם זה והא מהכא נפקא מ ה ת ם נ פ ק א [5]) וזה לכם הטמא (שם י"א, כ"ט) לימד על דם שרץ ובשרו שמצטרפין ולא מן היקישא [6]) סלקא דעתך אמינא הני מילי לטומאה אבל לאכילה לימא לא אשמעינן היקישא לאכילה, אמר רבינא הואיל וכך [7]) דם נחש ובשרו מצטרפין מאי קמ"ל היקישא סד"א שרץ דאיתרבי לטומאה אתרבי לאבילה אבל נחש דלא איתרבי לטומאה לא איתרבי לאכילה קמ"ל היקישא כל מילי דאין דמו חלוק מבשרו משמע. "פי' מה חלב מיוחד שחלבו חלוק מבשרו שחלב אסור ובשר מותר ואין מצטרף זה עם זה שאם אכל חצי זית חלב וחצי זית בשר אין מצטרפין זה עם זה דכל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור ואפי' בקדשים כדתניא (פסחי' ע"ט. זבחי' כ"ה: ק"ט סע"א; מנחו' ט' סע"א, כ"ו. בכורו' ל"ט. מעילי' ט"ו: תוספתא פסחי' פ"ו, תוספת' דזבחי' פ"ד) ר' יהושע אומ' כל הזבחי' שבתורה נשתייר מהן כ ז י ת ב ש ר [8]) כזית חלב זורק את הדם כחצי זית בשר כחצי זית חלב אין זורק את הדם, אף כל שדמו חלוק מבשרו [אין מצטרף] אההוא אוציא דם שרצים שאין דמן חלוק מבשרן דזה וזה אסורין באכילה מצטרפין זה עם זה, כדתנן במסכת מעילה (י"ז.) דם השרץ ובשרו מצטרפין בכעדשה" [9]). בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' השוחט את המסוכנת (חולי' ל"ז.) מסוכנת רשריא מהכא וחלב נבלה וחלב טרפה (ויקרי ז', כ"ד) חלב חלב למה לי זו היא שאין חלבה חלוק מבשרה ואי זו זו מסוכנת (ל"ז: ושם בקצת שינויים) פי' זו היא שאין חלבה חלוק מבשרה אלא הכל אסור וכל שכן החלב. יש לך אחרת

[1]) וגי' ברי"ש אי' בנוסחאותנו ופירש"י ברמים: שתהא יושב בין הגדולים ע"כ ובמהדורא קמא (הובא בשט"מ) פירש"י נהוג נשיאותך ברמים שתהא יושב בין הגדולים כעין המלך שיושב במלכותו וגדולי מלכותו סביבותיו והוא מתפאר בהם ע"כ. [2]) וכ"ה בפסחי' אבל במנחו' רב שילא. [3]) וכ"ה במנחו', אבל בפסחי' אי' אלא הא דקתני וצ"ל כמו בכ"י מ' ב' והא קתני. [4]) בנוסח' לי' אבל ב פ י' ר ג מ "ה כ "י לכריתות שאחריו נגרר רבינו אי': לכדרבי דאמר. [5]) כ"ה לנכון בכל כ"י, ובדפ"ע נשמט. [6]) בנו"ג אי לאו היקישא. [7]) וכה"ג בפי' רגמ"ה, ובנו"ג הלכך. [8]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו וכ"ה בפי' רגמ"ה. [9]) ע ד כ א ן ה ו ע ת ק מ פ י' ר ג מ "ה כ "י ל כ ר י ת ו ת (בקובץ כ"י אנגייליקא דף קס"ח:) מלת במלה: ובמעיל 'בנוסח' אי' מצטרפין זה עם זה ופירש"י לכעדשה

כיוצא בה חולה וסופה למות שנשחטה חלבה אסור ובשרו מותר [1]. דם היוצא מפיו ומפי האמה טהור בר"ג דפ' דם הנדה (נדה נ"ו רע"א ע"ש), ובס"ג דפ"ק דר"ה (כ"א.) [מהיכא את] א"ל מדמהריא א"ל דם תהא אחריתי [2]. דמים לו (שמות כ"ב, ב') בין בחול בין בשבת בגמ' דפ' בן סורר ומורה (סנהד' ע"ב רע"ב), פי' חיים לו דמיו בתוכו. בילמדנו ויאמר משה לחובב (בתנחומ' וילק' בהעלתך לי') כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת (יחזק' ל"ה, ו') בשביל כך דם ירדפך וכי שונא היה עשו את הדם הרי אין מעשיו אלא שפיכות דמים שנאמ' (בראשי' כ"ז מ') ועל חרבך תחיה. ומה הוא אם לא דם שנאת זה דם המלה. ובפרש' נקום נקמת (בתנחומ' ובילק' מטות לי') כשם שהיה שונא דם המלה ודם הקרבנות ואוהב דם להרוג נפשות שנ' ועל חרבך תחיה כך אף דם ירדפך. *[אחי"ה קצת מזה אי' בב"ר ס"פ ס"ג הובא בילק' יחזק' ס' רמז שס"ז כי לדם אעשך ודם ירדפך וכו' ועשו הוא שונא את הדם? רבי שמואל בר נחמן אמ' זה דם בכורה וקרבנות רבי לוי אמר זה דם של מילה וכו' ע"ש. — וכנ"ה דם ברית שבת קל"ה. ירו' שבת פי"ט די"ז. ירו' יבמות פ"ח ד"ט. דם נדה ארום דם בתולים אינו אדום דם נדה זיהום דם בתולים אינו זיהום דם נדה בא מן המקור דם בתולים בא מן הצדדין נדה ס"ה; עיי' תוספת' פ"ט וירו' סוף נדה ועיי' ש"ע יו"ד סי' קצ"ג. דם נבלות . . דם נכרית ודם טהרה של מצורעת, עדיות פ"ה מ"א ונדה פ"ד מ"ג. דם ניקוף מרצה כדם עולה, חולין ז' סע"ב עיי"ע נקף ב'. דם הניתז ושעל הסכין, חולין פ"ו מ"ו. דם שנתערב במים אם יש בו מראית דם וכו', שם מ"ה, דם הנפש, זבחי' פ"ג מ"א ומ"ב. דם השופי . . דם הקושי, נדה פ"ד מ"ו עיי"ע שף נ'. דם טוהר . . דם טהרה נדה פ' מ"ו, מ"ז. דם הקזה כריתות כ': עיי"ע קז. רביעית דם . . דם תבוסה עיי"ע תבס. ועוד הרבה מאמרים ודינים תלוים בדם ונלאתי להזכירם. ובהשאילה דמא דמעתא (ע"ז כ"ח:) ופי' רבינו בע' דין א' דם שיש בעין, אבל עיי' מ"ש. דמא דרישא גיטין ס"ח: פי' חולי באב הראש. דמא רחמרא (כתוב' ס':) עיי"ע גרדון, וכדמו (של חלזון) צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרין, מנחו' מ"ד, עיי"ע חלזון, ופי' מין של חלזון. ועוד הושאל דם להוראת חיים כי הדם הוא הנפש. פסחי' כ"ה: מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי, ועיי' פירושו בע' מר ב'. סנהד' ע"ב: הצל דמו של זה בדמו של זה עיי"ע נפש א'. סנהד' פ"ד מ"ה דף ל"ז. אינו אומ' דם אחיך (בראשי' ד' י') אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו. וכן שם: דמו ודם זרעיותיו תלויין בו, כ"ה במשניות ובירו' ובכ"י מ' (עיי' ד"ס סנהד' צד ג':) וכ"ה בב"ר פכ"ב פי' חייו וחיי תולדותיו. ירו' שבת פ"ב ד"ה: אדם הראשון דמו של עולם עיי' קרבן העדה שם. ואולי מזה הענין גם המאמר בקידושי' פ"א. ופסחי' קי"ב: הובא בסוף ערך הקודם. והקבוץ דָּמִים יומ' ט', זבחי' נ"ג.] —

דם (= דָּמָה, דָּמָא, דְּמִי ענינו השתוות הנושא אל עצם אחר gleich, ähnlich sein וכ"ה בל"ס. ובנפעל נדמה gleichen ועיי' בפנים הערך) בפ' מרובה בגמ' ר"ש אומר בקדשים (ב"ק ע"ז סע"ב) ובפ' השוחט אחד בעוף בגמ' **השוחט את המסוכנת** [3] (הולי' ל"ח רע"ב), ובס"ג דפ"ק דבכורות (י"ב. וכ"ה שם י"ז, נ"ז. ונדה מ"א.) שור או כשב (ויקר' כ"ב, כ"ז) פרט לכלאים או עז פרט לנדמה. ובס"ג דפרק בהמה שהיא מקשה (חולין ע"ז:) ומאי ניהו נדמה הנולד מן התישה ודומה לכבש או הנולד מן הכבשה ודומה לתייש. *[אחי"ה ורגמ"ה כ"י לבכורו' י"ב. (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ע"ג:) פי' פרט לנדמה היינו שאביו איל ואמו רחל אלא שדומה למין אחר ע"ש כי האריך. —והנפעל מן דמה - דמי כשהזכרנו בתחלת הערך. וכן בסוכ' נ"ב. צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה. קידושי' ל"ב. לא נדמו לו אלא לערביים. שבת קנ"א: נדמה לו כבהמה, ושם קנ"ב. נדמה עליו כהרי הרים. חולין צ"א. כת"ח נדמה לו. סוט' י"ד. נדמה להם למטה וכו'. והקל בבינוני דומה, הקבוץ דומין, דומות הרבה בש"ס למשל ברכו' ל"ג: ל"ד. ל"ד: נ"ה. ס"א. שבת ל"א: ל"ב. מ"א. צ"ח: ק"ח: קל"ג: עירובי' כ"א: נ"ד. יומ' ע"ד: ע"ה. ע"ה: ע"ז: סוכ' כ"ח:

[1]) גם זה שאב רבינו מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"ב:) וז"ל שם: זו שאין חלבה חלוק מבשרה דתרווייהו אסירי חלב ובשר יש לך אחרת שחלבה חלוק מבשרה כלומ' והחלב טמא והבשר מותר עכ"ל. [2]) כ"ה בכל דפ"ע, וכ"ה בנוסחאותנו. ובכ"י ערוך וי"ו חסר המ"ם ואי' בט"ס מדהריא ובכ"י מ' מדניהריא ובכ"י ב' מדמהרוניא אבל ג"י היותר טובה היא לפע"ד ג' כ"י א"ס מדמתריא (הובא בד"ס ר"ה צד כ"ג:) והיא עיר Demotria הנזכרת אצל שטראבי ט"ז, צד אלף ע"ב (עיי' מאנגערט גיאגראפיא ח"ה, של"ב) וקרובה היתה לארבלא באשור. ולכתיבת המלה דמתריא יפה עולה הנוטריקון דם תהא אחריתי. ורמ"ל הביא הנוטריקון בפנים כאלו מדברי רבינו הוא. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ובדפ"ר.

כ"ט, ר"ה י"ו, תעני' ח', ט"ו: ט"ז, י"ט: כ"ה: מ"ק י"ז, כ"א: כ"ה, חגיג' ט': י"ב: י"ג: יבמו' ס"ב, ס"ד, ק"ט: כתובו' ק"י, קי"א, נדרי' מ"ט: סוט' י"א: י"ב, י"ז, כ"ב: קידושי' ל"ט: מ': ע', ע"ב, ע"ו: ב"ק צ"ב: ב"ב נ"ה, צ"א: ק"י, סנהד' י"ז, ל"ח: נ"ב: צ"ט, ק"ב, ק"ז, ק"ח, ע"ז י"ח: ל"ה: מנחו' מ"ד, חולי' ח', מ"ד: בכורו' נ"ח, נדה ל': ובלש' ארמי דמי למשל: עירובי' ט"ו, דמי האי מרבנן וכו', שם כ"א סע"ב ואסברה במאי דדמי ליה וכו', נ"ד, כהלולא דמי וכו', ושם דמי האי מזיגא וכו', תעני' ד', צורבא מרבנן דמי לפרצודא וכו' עיי"ע פרצד, צרב ב', שם כ"א: דדמיין מעייהו לבני אינש, כ"ה: רדיא דמי לעגלא וכו' עיי' מאמרי על המלכים והשדים צד מ"ו והלאה, ב"ק פ"ה, דמית עלי כארי ארבה עיי"ע אריא, ארב ב', סנהד' ז', דמיא לצינורא וכו' דמי לגודא וכו' עיי"ע תגר ב', צנר ג', בדק, גד ו', יבמו' ל"ז: מי דמי, שם קי"ד: אמרה בדדמי, ע"ז ל"ח, והלאה שפיר דמי, נדרי' י': היכא דמי ועוד הרבה — פָּעַל גיטין י"ט, וכי מפני שאנו מְדַמִּין נעשה מעשה, ובבינוני פעול מנחו' י"ח, כִּמְדוּמֶּה אני, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה: כמדומה הייתי וכו', ב"מ נ"ט, כמדומה לי, סנהד' ס"ח, כמדומה אני וכו', תענית כ"ג, כמדומין אנו וכו', הוריות י', כמדומין אתם וכו', ובפַּעֵל סנהד' מ"ז, מי קא מְדַמֵּית וכו', ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ד עד דאת מדמי ליה וכו', באתפעל אִידְּמִי והקבוץ אידמו, למשל: מגיל' ט"ז, גיטין נ"ז: קידוש' כ"ט: ב"מ פ"ה: סנהד' צ"ה, צ"ו, ק"ז, ע"ז י"ז: י"ח: ובכינוי הגוף ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד לא אידמינך, והתואר דּוּמְיָא (וכ"ה בל"ס) מגיל' ב', מ"ק ד', סוכ' ל"א: סנהד' נ"ח, והרבה בש"ס, והשם דמות מל"מ ונאמר בסתם על כבוד ה' כמו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ומזה הענין ממעט הדמות יבמות ס"ג: ב"ר ס"פ ל"ד, מכילת' יתרו פרשי' ח' ממעט בדמות המלך, במד"ר פי"ט דמות גבורה של מעלה, ובלש' תרג' דְּמוּ או דמוי עיי' אונקל' לדברי' ד', ט"ו; ה', ח', ותרג' ירו' א' לשמות כ', ד'; ל' ל"ב, ל"ז, והקבוץ בפסיקת' רבתי פל"ג כמה דְּמוּיוֹת לכם וכו', ובענין דמות כבר הניף הרמב"ם את ידו החזקה במו"נ פ"א לחלק ראשון] —

דָּמָא (ולדעת ר"ב מל"י ורו' daemon, δαίμων Geist אבל לפע"ד מלש' ערבי دمية ובקבוץ دمى פסל ודמות נעבדה (Idol) תרג' ויעש אפוד ותרפים (שופטי' י"ז, ה') ועבד אפוד ודמאין פי' בל"י ורומי רוחות ודמות רוחות הן רוחות טהרה הן רוחות טומאה). *[אחי"ה וגם רמ"ל החזיק בגזרה זו וטעות היא מכמה טעמים, ויותר נכון חשב הח' לעווי להשוותו עם מלה סורית דמיא das Aehlicnhe והוא מערך הקודם ועניננו דמות אבל היותר נכון כי המלה ממש ל"ע הרשום', ועוד י"ל כי דמאין בתרג' שופטים שם ועוד י"ח, י"ד, י"ז, י"ח, כ' הוא כמו דמומה בתר"י א' לדברי' כ"ז, ט"ו שהעתיק תועבת ה': כל דמומא דסני וכו' והוא מל"ע ذميم פי' תועבה והקבוץ ذمائم ונראה שלזה נתכוין התרג' בפסל מיכה להעתיק בכל מקום תרפים ע"י דמאין והוא ממש כמלת דמאים הקבוץ הערבי הנ"ל והטעם ששנה העתקת תרפים כאמור נלפע"ד שמלת תרפים נופל על לשון רומית turpis פי' מנוול ומתועב, ובעמת"ר ללעווי נשמטה מלת דמומה וכן נפקד מקומה במתורגמן של ר' אליהו, — ועוד דעתי נוטה כי דמאין הוא הקבוץ מן דמא וזה הוא בל"י האמצעי θέμα פי' מצבת אבן Bildsäule עיי' ע"מ של מיורסיאום קפ"ה] —

* דָּמָא, דָּמָה, דּוּמָא, רָמָה (שם גוי אחד) דמא בן נתינה ע"ז כ"ג סע"ב, קידושי' ל"א, ובירו' קידושי' פ"א דס"א, וירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג דמה בן נתינה, ובע"ז כ"ד, ודמא שמו, ובתוספת' פרה פ"א ודומא שמו ובכ"י ש"ס ע"ז שם ובילק' כ"י ורמה ובילק' תרומ' רמז שס"ד ורמא וכ"ה באה"ת בקידושי', עיי' ד"ס לע"ז שם, ונ"ל עיקר הגי' בדל"ת וזה מה שנא' בילק' חקת רמז תשנ"ט והיו קורין אותה (הפרה האדומה) דמת דמת והיינו על שם בעלה עיי' יב"ר לברילל ח"א 126.

דַּמַאי (נלפע"ד לגזור אומר מל"ע ذام, ذمّ פי' חשוד לדבר עברה einer Schuld verdächtig עיי"ע דם א', עיי' בפנים הערך), כפ' הזהב בגמ' ונותנה למעשר שני (ב"מ נ"ד רע"א) ת"ש מהא דתנן ¹) בריש מסכת דמאי (פ"א מ"ב) דדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור הא קרן יש לו וכו', וכפ' אלו הן הלוקין בגמ' אכל טבל (מכו' י"ז סע"ב) כתנאי תנן בפ"ד בדמאי (מ"ג) ר' אליעז' אומ' אין אדם צריך לקרות שם על מעשר עני של דמאי וחכ"א קורא שם ואינו צריך להפריש וכו' ²), וכפ' בהמה המקשה בגמ' ר' שמעון שזורי אומר (חולין ע"ח סע"ב ועיי' מנחו' ל' סע"ב) דתנן בפ"ד דמאי (מ"א) תרומת מעשר של דמאי שחזרה

¹) בנו"ג ל"י. ²) וכ"ח בירו' ובנדרי' ס"ד. וכ"ח במכו' ובכ"י דמאי אבל בנו"ג בדמאי למעשר.

למקומה ר"ש שזורי אומר אף בחול שואלו ואוכלו על פיו. פי' שואל את עם הארץ שקנה ממנו ואומר הפרשת תרומה אם יאמר לו מעושרין הן אוכל על פיו. ותניא בתוספת' דמאי (רפ"ה) יותר על כן אמ' ר' שמעון שזורי הפריש תרומ' ומעשר וכו' עד שכשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת דימוע על עם הארץ ואם אמר כבר הוצאתי אני ממנו מעשר נאמן. פי' כיון דידע עם הארץ עונג שבת וסעודת שבת קבע וקובעת למעשר אם לא הפריש מעשר אינו משקר שאימת שבת עליו כך יש אימת דימוע עליו וכיון שהפריש החבר תרומת מעשר מן הדמאי ואח"כ חזרה למקומה ונתערבה ואומר לעם הארץ כך וכך אירע לי שמא הפרשת ממנה תרומת מעשר אימת דימוע עליו מימר אמר כיון שהפריש ממנה ואח"כ נדמעה חמורה היא ואינו משקר. פי' דמאי כבר פירשנו בע' ד [1]). פי' אחר מלשון ד י מ י ת י אם יצא ממנו מעשר אם לאו. פ"א ד י ן מ א י מתוקן או לא. ובגמ' דבני מערבא (ירושלמי מעשר שני ספ"ה רנ"ו סע"ד וירושלמי סוטה פרק ט' דכ"ד רע"ב) מפורש דמי תיקן דמי לא תיקן [2]). בריש דמאי (מ"א) הקלין שבדמאי. פי' שנהנין מהן ואין צריך להפריש מהן דמאי שבאין מההפקר [3]). (א"ב פי' בל"י דבר של המון ויש ספק אם המון העם מעשרים תבואתם). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י δῆμος ע ם והתואר δημόσιος דבר של המון dem Volk angehörig ורבים וכן שלמים (ובתוכם גם מהרז"ף בהקדמה לפירו' אהבת ציון למסכ' דמאי) הסכימו לפתרון של ר"ב זה וכן הביא בעל כ"כ בשם י"מ והוא בעצמו פי' מענין דמע שהוא לשון ערוב. והרב החכ' שטיין פי' כמו כן ולדעתו (טערמינאלאגיע צר י"ז) אות ע' נבלעה ובמקום דָמָאִי צ"ל דְמָעָאִי. ולעווי פותרו כמו דָמִי פי' שוה כלומ' דעת נוטה ואפשר הוא אם מעושר אם לא. וזה קרוב לפי' רבינו ד י מ י ת י (ich muthmasse). וכל זה איננו שוה לי וגם שלשה פירושי רבינו קשים להלמן (וכפי' אחר דין מאי אי' גם ברע"ב לברכו' רפ"ז וז"ל דמאי פירות עמי הארץ קרויים דמאי כלומ' ד א מ א י ועיי' קרבן העדה ופני משה לירו' סוף סוטה). ואשר נ"ל אחר עיון גדול כי מלה דמאי (על משקל וַדַאי שהוא הפכה) נגזרה מע' דם א' ובהוראה הכתובה שם ובתחלת הערך דכאן וענין המלה תבואה ה ח ש ו ד ה כלומ' שחושדין את עם הארץ אם היה מעשרה או לא. והנכון לנקרו דָאמִי כמו בל"ע דַאִים, דֹאם אבל למען השותו להפכו: ו ו ד א י החליפו רז"ל אותיות המלה. וכפירושי זה מצאתי ברע"ב שפי' כן לפי הענין עיי' בדמאי רפ"א וז"ל ודמאי הם התבואה והפירות הנקחים מעמי הארץ שהם ח ש ו ד י ם על המעשרות וכו' וכן פי' רע"ב בריש פ"ד שם וז"ל תרומת מעשר של דמאי להכי נקיט תרומת מעשר דעמי הארץ נ ח ש ד ו עליה וכו' והועתק כן מפי' הר"ש לדמאי שם. ולפע"ד זה ג"כ פי' הירוש' (סוף מעש' שני וירו' סוט' הנ"ל) דמאי דמי תיקן דמי לא תיקן פי' ענין דמאי הוא: חשד אם תיקן עם הארץ חשד אם לא תיקן, והראיה שעיקר כתיבת המלה היתה בתחלה דאמי או בלא אלף דמי נראה מהקבוץ בירו' דמאי פ"א דכ"ב רע"א וארימיתון דָמְיָין, ושם וארימון דמיין, וכ"ה בירו' שקלי' פ"ה דמ"ח רע"ד. — וכנ"ה מלבד ציונים הנ"ל בדמאי פ"א מ"ג, מ"ד; פ"ב מ"א, מ"ד; פ"ג מ"א, מ"ג, מ"ה, פ"ד מ"א (ותחלת המשנה הלוקח פירות ממי שאינו נאמן וכו' ראיה מפורסמת לפירושי הנ"ל דמי שאינו נאמן הוא חשוד ובזה היה מכנה את דמאי), ושם מ"ג, מ"ד; פ"ה מי"א; פ"ז מ"ה, שבת פ"ב מ"ז דף ל"ד. אין מעשרין את הודאי . . . אבל מעשרין את הדמאי, סוט' מ"ח רע"א אף הוא ביטל את הוידוי וגזר על הדמאי עיי' בע' ד (דד) בחילופי הנוסחאות. ועיי' ידי אליהו תקון ק' דף נ"ג ע"ב. — בדיני דמאי עיי' הרמב"ם פ"ט מהלכות מעשר] —

דִמְדוּם (ענינו נשף בערב יום ולילה Morgendämmerung, Abenddämmerung ועיי' בפנים הערך) בפ' תפלת השחר בגמ' ר' אליעזר אומ' העושה [תפלתו קבע] (ברכו' כ"ט:) ובפ' כל כתבי

[1]) זה עיקר הגי' עיי"ע ד (דד) וכדפ' אמש' בלא דקדוק בע' דד —. וקרוב לפי' רבינו בענין מאמר הנ"ל אי' ג"כ בפי' רגמ"ה כ"י אנגייליקא דף של"ה. וז"ל: תרומת מעשר של דמאי אין צריך להפריש אלא תרומת מעשר אבל תרומה גדולה דחייב מיתה ובה היו מחמירין אין צריך להפריש והכי קאמ' תרומת מעשר שהפרישה מדמאי ונתערבה אח"כ לדמאי לא מיבעיא בשבת דיום עונג הוא כיון דאין רשאי לישב בתענית דשואלו לעם הארץ שקנה ממנו הדמאי הפרשת ממנה תרומת מעשר ואוכלו בשבת על פיו אלא אפי' בחול כגון שאלו ואוכלו על פיו עכ"ל ועיי' עוד פירש"י למנחו' ל': ד"ה הי"ג וברי"ש לדמאי פ"ד מ"א. [2]) זו היא גי' היותר נכונה וכן גורס בעל פני משה בירו' מעש' שני מבלי שהזכיר את רבינו, ובנו"ג בנו"ש שם: דמאי דמי תיקן דמאי לא תיקן ובירו' סוט' הנ"ל אי' בפעם שנית ו מ י לא תיקן וצ"ל דמי כגי' רבינו. [3]) ובע' קל פי' קצת בע"א ע"ש.

הקודש במימרות דר' יוסי (שבת קי"ח:) אמר ר' חייא בר אבא [1]) מצוה להתפלל עם דמדומי חמה אמ' ר' זירא מאי קראה ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלי' ע"ב, ה'). פי' יראוך עם שמש בשחר ולפני ירח היינו דמדום ערב כלומ' קודם שקיעת החמה. ובב"ר פי"א ויברך אלהים את יום השביעי אבל יעקב שכתוב ביה שמירת שבת [שנאמר] ויחן את פני העיר (בראשי' ל"ג, י"ח) נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום וירש את העולם שלא במדה. *[אחי"ה ובירו' ברכו' פ"ד ד"ז סע"ב הביא ראיה אחרת בענין מאמר דשבת קי"ח: וז"ל דירו' הנ"ל: א"ר יוסי בן חנינא ויהא חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה מה טעם על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (תהלי' ל"ב, ו') מהו לעת מצוא לעת מיצוי של יום ופי' מהרז"ף באהבת ציון מצויו מציאתו והוא בשהרית שהוא תחלת מציאתו עכ"ל וקרוב לזה פי' בעל פני משה לעת מיצוי של יום: כשהשמש יוצא וזורח ומצוי הוא על הארץ עכ"ל ולפע"ד נראה שכיון על לשון דקרא (הושע ו', ג') ונדעה נרדפה לדעת את ה' כ ש ח ר נכון מ ו צ א ו. אבל בפי' מבעל ספר חרדים אי' מיצוי של יום: שמתמצה השמש מעל הארץ וכלה, לשון ונמצה דמו על קיר המזבח ע"כ וכן נ"ב בפי' המהרש"ם מיצויו: לתמצית דם התמצית כלו' לסופו ע"כ משמע דקאי על תפלת מנחה וכן נראה מפירש"י לברכו' כ"ט: ד"ה לייטי במערבא ע"ש היטב וכפי' מאיר נתיב לירו' ברכו' שם, אולם מ"ש וכן משמע מדברי ר"ח הנזכרים בהגהו' מיימניות פ"ז מהלכו' תפלה הלכה ג' צ"ל מדברי ר' נ ס י ם ג א ו ן ע"ש בהגמיי"מ. — וכנ"ה בירו' תרומו' פ"ח דמ"ו. תיפתר שנולדה לה ספק טומאה עם דימדומי חמה. ירו' מעשרו' רפ"ד דנ"א: תיפתר בשלקטום עם דמדומי חמה. ירו' פסחי' ספ"ח דל"ו ע"ב תיפתר בשניקבר עם דמדומי חמה. ושם רפ"ה דל"א סע"ג ושל בין הערבים עם דמדומי החמה וכו' וירו' קידושי' פ"א דנ"ט: מעיד והולך עד דימדומי החמה, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. בערב שבת עם דמדומי חמה. וגזרת המלה לדעת הח' פליישער (בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"א, תמ"ג) מפעל ערבי دمدم פי' השפל ודכא לארץ platt niederdrücken וממנו בהשאילה דמדומי חמה Unterdrückung des Sonnenlichtes in der Dämmerungszeit. ועוד הושאל הפעל בבינוני פועל מְדוּמְדָם, מְדַמְדֵּם על דעת אדם שהושבה במחשבים ועניננו נרדם ויעף verdunkelten Geistes, betäubt, bewusstlos sein, ירו' תרומו' פ"א ד"מ ע"ד שיכור מהו שיברך א"ל אכלת ושבעת וברכת ואפי' מדומדם (ועל ירו' זה כיוונו בעלי תוספות עירובין ס"ד. ד"ה שכור, והרא"ש בעירובי' פ"ו סי' ה'). שהש"ר פ' כמעט: דהוה מדמדם כל ההוא ליליא וכו' —. והנה רבים אומרים כי דמדומי נגזר מן אדום וכן כתב המהרש"ם כפ"ד דברכו' ירו' הנ"ל וז"ל דמדומי חמה לשון אודם דהיינו בתחלת היום ובסוף היום החמה אדומה עכ"ל והנכון כמו שכתבתי למעלה. ועוד י"ל כי ד מ ד ו מ י החמה נגזר מל"פ دمدن ונאמר מתחלת זריחת השמש ועמוד השחר ועיי' יאהרביכער לברילל ח"א, ר"ט. והראשון עיקר] —

דַּמְדְּמָנִיּוֹת (לדעת ר"ב ענבים מנטפים מיץ Trauben deren Saft fliesst והוא מפעל דמדם כמו דבדב עיי"ע ולפע"ד הוא ל"ע دمدام eine Art essbarer Pastinaken עיי"ע אדמדמני) ירו' דביצ' פ' אין צדיק (פ"ג דס"ב. וכ"ה בירו' שבת פ"א ד"ד.) דמדמניות שבכרם הרי אלו אסורות, נ"ל שמלה זו בירושלמי כמו דבדבניות שבתלמוד בבלי [2]). ואולי מלת אדמדמני מזה הענין ע"ש. פי' ענבים מנטפים מיין מעצמן ונקראו דבדבניות שהם זבות משקה, ודמדמניות שזבות דם.

דּוּמָה (פי' ענין שתיקה ושביתה וכינוי לקבר ובדרז"ל מלאך הממונה על המתים der Engel des Todtenreiches) בר"ג דפ' מי שמתו (ברכו' י"ח:) דילמא דומה קדים ומכריז להו. ובר"ג דחגיגה (ה' רע"א) והדר משלימנא ל ה ו [3]) לדומה, פי' שר הממונה על המתים. *[אחי"ה וכן פירש"י לברכו' שם דומה: מלאך הממונה על הרוחות. וכן פירש"י לשבת קנ"ב: במאמר שם: ואלו לדומה נמסרין הללו יש להן מ נ ו ח ה [4]) והללו אין להן מנוחה. ודע כי גם ערביים קדמונים האמינו במלאך הרוחות ששמו دومة עיי' החלוץ ח', ס"ב ולכן אני חוזר ממה שכתבתי בספרי על המלאכים והשדים צד מ"ח] —

* דֵּימוּט ט"ס עיי"ע דֵּמָס ב'.

* דְּמִיטִיַנוּס (מלך רומי האכזר Domitianus) ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד והוה טיתסי (ר' יוחנן) קומי ברתיה דדמיטינוס דטיבריא. ובירו'

[1]) בנו"ג עוד א"ר יותנן אבל באגדת התלמוד לשבת לי' כמו שלי' בערוך עיי' ד"ס לשבת צד קל"ג. [2]) עיי"ע דבדבן. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ב' מ' ואגדת התלמ' ובילק' הובא בד"ס חגיג' צד ו'. [4]) כ"ת בכ"י מ' וא"ם עיי' ד"ס שבת במקומו

ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד הגי' בט"ס קומי דתימטינים. המלך רע מעללים הזה אחיו של טיטוס היה ובזמנו נסעו ר' אליעזר ור' יהושע ור' גמליאל לרומי אל מלך אכזר זה עיי' דרכי המשנ' למהרז"ף צד פ"ד.

דָּמַךְ (דְּמִיךְ פי' בל"ס דָּמֵךְ שכב ולדעתי נגזר מל"ע نكح נטה ראש den Kopf neigen ובהשאילה שכב עם אבותיו כלו' מת) בב"ר פע"ג (ר"פ ע"ב) אמר ר' שמעון בן יוחי [1]) לפי' שזלזלה בצדיק לפיכך אינה נכנסת עמו לקבורה הה"ד (בראשי' ל', ט"ו) לכן ישכב עמך הלילה אמר לה עמך הוא דמיך עמי לית הוא דמיך. תרג' אם תשכב לא תפחד (משלי ג', כ"ד) אם תדמיך לא תדחל. *[אחי"ה בתרג' לפנינו הגי' אם תשכוב ותדמוך וכו'. והרבה נשתמש במלה זו התרג' להעתקת נרדם (יונ' א', ו' עיי' שם ה') נדמה, נדמית ובהעתקת שכב עיי' עמת"ר ללעווי וכן בדרז"ל בפרט בירו' ובמדרשי' ישנים למשל: ירו' כלאים ספ"ט דל"ב סע"ג ר"מ אידמיך ליה באסייא עיי"ע אסיא א', והאלף נוספת, ושם בכלאי' עמוד ב' ציפריא אמרין מאן דאמר לן רבי דמך אנן קטלי' ליה וכו' אמרין ליה דמך רבי וכו' ושם בסוף העמוד כד דמך רב הונא ריש גלותא וכו'. ירו' מ"ק ספ"ג דפ"ג סע"ד ר' תנחום בר עילאי דמך בחנוכתא ר' דוסא דמך בריש ירחא דניסן . . ר' קרוספי דמך במועדא וכו'. ירו' שם דפ"ב. בל' נקבה דמכת אחתיה וכו', רות רבה פ' ליני שכבי עד הבקר (רות ג', י"ג) ודמכת לה עיי' במ"כ. ועיי' ויק"ר פכ"ג וילק' רות רמז תר"ו. — ויק"ר פל"ד כד דמיך ליה בלילי ריש שתא וכו' פי' ישן ממש. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ג כד דמך ר' אחא וכו' כד דמך ר' חנן . . כד דמך ר' יוחנן . . כד דמך ר' חנינא וכו' . . כד דמך ר' יצחק בן אלישוב וכו' כד דמך רב שמואל וכו' כיון דדמך נחתת אישתא מן שמייא וכו' ונפקת בת קלא ואמ' ווי דדמך שמואל וכו' כד דמך ר' יסא וכו' כד דמך ר' אבהו . . ר' אבהו מי דמך וכו', ובב"ר פס"ב הגי' כד דמך ובתנחו' ויחי אי' רב אבהו כשנטה למות. בירו' שם ר' יוחנן בן זכאי מי דמך אמר פנו הבית וכו' וכן בירו' סוף סוט' דכ"ד ע"ג ריב"ז מי דמיך פקיד ואמ' פנו חצר וכו' וג"ל שבכל המקומות הנ"ל צ"ל בתיבה אחת מידמך וכ"ה בירו' ב"ק פ"ט ד"ז, כהרא איתת דר' בא בר חנה מידמכא וכו' ובקהל' רב' פ' מתוקה אוף למידמך לית אנן מישתבקין וכו' כ"ה לנכון במ"כ ופי' אף לישן אין אנו פנויין, ובקהל"ר שם דמך, וכד דמך הרבה שם. ויפה פי' בעל מ"כ לב"ר פס"ב כד דמך ר"ל כשמת ומיתת הצדיקים נוחה להם וכישן נדמה עכ"ל והראיה מהפסוק פן אישן המות (תהלי' י"ג, ד'), ותואר בל"ס דַּמְכָא der Entschlafene וכ"ה הקבוץ בירו' ברכו' פ"ב ד"ה רע"א אין מי דָמְכַיָּיא דוד שמיה עיי' בהרחבת הענין באיכ"ר פ' על אלה ועיי' בפי' אהבת ציון למהרז"ף במקומו ושם נתפרש טן דמכייא מן המתים וכן גי' ופי' המהרש"ס. ומעתה נוכל לקיים גי' מי דמך ופי' מי כמו מִן עיי"ע מי ופי' בשעת פטירתו והקבוץ ירו' ע"ז רפ"ג דמ"ב רע"ג מי דמכין פי' בעת פטירתם. והשם ירו' ע"ז שם כמה דלא חמתון בחייוי לא יחמינון בדמכותיה. ותרג' מתוקה שנת העובד (קהלת ה', י"א) בסימת דְמִיכַת גברא] —

דוּמִינֵי (לפי גי' רבינו הוא מל"ר ול"י אמצעית δόμινε! domine! oh Herr! פי' אדון אבל עיי' בפנים הערך) בב"ר פרש' ח' נעשה אדם בצלמנו (כב"ר ספ"ח) [2]) למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין והיו בני המדינה מבקשין לומר דומיני. ובמגילת איכ' היו צריה לראש ביבי דומינו [צ"ל דומיני] אמפרטור. ס"א יחי אדוני המלך. (א"ב פי' בל"ר אדון עיי"ע אמפרטור). *[אחי"ה ובע' אמפרטור הבאתי חלופי הגרסאות ע"ש. ועתה באתי להוסיף כי בכ"י ו"ו במקום ביבי גרס בט"ס כרכו. וגי' דומיני אי' לנכון בדפ"ר בתחלת הערך אבל בפנים הערך דומינו וכ"ה במדרש, ובשדפ"ע דמינו. ובהוראת אדון אי' המלהרק בציון שני וס"א הוא ממש העתקת שלש תיבות זרות אשר העתקנו באותיות רומיות בע' אמפרטור. וכנ"ה בעצם הוראה זאת באסת"ר פ' מהר ווי לאבוה דההוא גברא מעביד [צ"ל מיעביד] דומין פנטין קנמין קלטור. עביד בַּלָן סַפָּר ובילק' אמור כ"ג רמז תרמ"ג אי' ווי ליה לההוא גברא דעביד קומים פנטון קומים קלטור ואיתעביד בלן וספר. וא"כ קומין קלטור באסת"ר צ"ל ג"כ קומים קלטור, ותיבות דומין פנטין שוות בהוראה לתיבות קומים פנטון פי' κύριος πάντων נגיד על הכל וכן δόμινος πάντων (dominus) אדון הכל. ובויק"ר ספכ"ח הגי' מאן דעביד קומים בגרון מאן דעביד קומוס קלטור מאן דעביד מגסטאר פלטין וכו' (= minister palatii או הגי' מגסטאר

[1]) וכ"ה בילק' ויצא רמז קכ"ט אבל בב"ר לי' בן יוחי. [2]) והגי' פרש' ח' לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע חסר ובכ"י ו"ו פפ"ח ובכ"י ה"ב פל"ח וט"ס הוא.

magister פי' שר ופקיד הבירה). ובע' קמים גרס רבינו בשם ויק"ר קומים קלאטור אנא עביד בלנא וספרא, ונראה שלא היו יתר תיבות זרות במדרש לפני בעל הערוך. ועוד הביא בערך הנ"ל פסיקתא דהעומר (פסיקתי דר"כ צד ע"ב) ווי ליה לההוא גברא דהוה עביד קומים פנטון קוזמוקלטור עביד בלנא וספר. ובנו"ג בפסיקת' שם קומס קלטור. אבל גי' רבינו תתכן ביותר והיא מל"י κοσμοκράτωρ פי' אדון עולם כמו שהעיר כבר ר"ב שם, ובאמת בפסיקת' רבתי בשלשת הדפוסי' הגי' קומוס קרטור (עיי' הערה ע' לר"ש באבער בפסיקת' דר"כ שם) ואותיות ל' ורי"ש מתחלפות בל"י כידוע. ונ"ל א"כ להגיה גם במקום קומים בגרון: קומים פנדון = פנטון. ומי שרוצה לקיים הגי' י"ל שהוא ל"ר אמצעית baccharium כוס יין וא"כ קומוס בגרון Becheraufseher פי' מי שמשגיח על הכוסות בשולחן המלך והוא היה מרואי פני המלך בסעודתו. — אבל מה שהביא רבינו בציון ראשון מב"ר פ"ח מבקשין לומ' דומיני גי' מוטעת נזדמנה לו וצ"ל הימני או הומנון [ὕμνος, ον] כדמוכח בע' אפרכוס ע"ש] —

☜ דימונקי (עיין בפנים הערך ומ"ש) הני קווקי ודימונקי היכי יהבינן להו (סנהדר' ע"ד:). בעל הערוך גרס רמונקי בע' קווק ע"ש. *[אחי"ה אמת הדבר כי כן גרסו דפ"ע אבל בדפ"ר נוכל לקרות גם בדל"ת דימונקי וכ"ה בילק' ואתחנן סוף רמז תתל"ת קוואקי ודימונקי ובסנהדר' קוואקי ודימוניקי. ובשאילתות וארא סי' מ"ב קוואקי ודמונקי ובסוף הסימן שם דמינקי וכ"ה ברי"ף ספ"ח דסנהדרי'. אבל בילק' דפוס שאלוניק הגי' ברי"ש רימונקי וכן ברא"ש רמונקי. וגזרת שתי המלות הזרות קשה עד מאוד. אחר עיון גדול נלפע"ד כי קווקי נשתבש מהמלה קמקי והוא בל"פ [Persian] כף אשר עליו שמו הפרסיים הישנים עובדי אש מיני קטורת והשליכום באש, עיי' הקדמת אפיסטא להח' שפיעגעל ח"ב צד ס"ח. ובענין התבה השניה נ"ל אם דומינקי או דמינקי העקר אז תהיה מל"פ [Persian] פי' נקב בתנור של נחושת; ואם הגי' רומינקי אז לפע"ד מורכבת המלה משתי תבות פרסיות [Persian], [Persian] נחושת ומן [Persian] כלי, וא"כ הוא מין כלי נחושת. וכן פירש"י קווקי ודימוניקי: כלי נחושת שנותנים בהם גחלים וכו'. ורבינו פי' בע' קווק בפי' ראשון: מיני מחתות שמוציאין בהן אש ומוליכין לע"ז ביום איד שלהן וכו'. ובפ"א נגרר אחר פי' השאלתות וארא ססי' מ"ב מבלי שהזכירו ע"ש ומ"ש בעה"י בהגיעי לשם. ועל כל פנים הוברר שכלי תשמישי אש איכא במשמע ופי' היכי יהבינן להו לנורא כדאי' ברי"ף כ"י (הובא בד"ס לסנהדר' במקומו וכצ"ל בכ"י ש"ס במקום נורא) וכן הגהת המהרש"ל ראיה לדברי. וכן פי' בה"ג הלכות עבודה זרה כגון קוואקי ודומנקי דפלחין לבי נורא בשעת הגזירה עכ"ל. ושעת הגזירה היא לפע"ד עת צרה תחת ממשלת הסאסאנידים וביום חג של קבוצת האש פרצו החברים בבתי ישראל ולקחו כל אש ונרות והוליכו אותן לבית תפלתם, הנקרא آتشدان = מקום והיכל האש, עיי' ספרי על המלאכים והשדים צד י"ב. ועל זה כיון סיפור הש"ס בגיטין י"ז, ויפה פי' בשאילתות שם ובלי מקור בפ"א בע' קווק, ובמלכות פרס היו הברים שלהם מחזרין בכל בתי ישראל ומכבין הנרות וחותין הגחלים ומוליכין לבית אור שלהן שהוא ע"ז וכו' ע"ש. וכל הענין המסופר מורה באצבע ששתי מלות הנ"ל מגזע לשון פרסי מחצבן בעבור זאת לשוא עמל החי' רימ"ז (כט"ר ח"א, צ"ט והלאה) לבארן מל"י. וכפי הח' לעווי אין מענה בביאור המלות הנ"ל] —

דָּמוּם (דימוס צ"ל דומוס בל"י δόμος = בל"ר domus) בית ובנין ועוד נדבך ושורה (Reihe, Schichte) בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ב:) אפי' העלה והניחה [1]) ע"ג דימוס של אבנים חייב, ובס"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ח:) העלום ע"ג דימוס ונפלו והזיקו כולן חייבין [2]). ובפ' נגמר הדין בגמ' ולא היו קוברין (סנהדר' מ"ח.) ת"ש נפש שבנאו לשום חי מותר בהנאה הוסיף בו דימוס אחד לשם מת אסור [בהנאה]. ובס"ג דפ' משוח מלחמה (סוטי' מ"ד.) אם הוסיף בו דימוס אחר [3]) חוזר, פי' נדבך. (א"ב פי' דומוס בל"י יסוד ובסים הבנין וגם נקרא כן סדר לבנים ואבנים לבנות). *[אחי"ה ולכאורה פי' נדבך של רבינו ג"כ מזה הענין ורבינו בע' נדבך פי' בעצמו מלה זו כזה"ל ובתלמוד שמו דומוס והוא שורת בנין החומה ע"כ. והרוחנו מזה

---

[1]) כ"ה גם בכ"י מ', ובנו"ג והניח. [2]) בנו"ג ואם הניח אבן על הדימוס והזיקה כולן חייבין לשלם. אבל מתוך פי' הראב"ד הובא בשטמ"ק לב"מ משמע כגי' רבינו וז"ל הראב"ד וכולן שתעלוה על דימוס ונפלה והזיקה כולן חייבין פי' כולן אותן שהעלוה וכו' ע"ש. ובירו' ב"מ פ"י ה"ב ע"ג אי' העלה על גבי (בימוס) [וצ"ל דימוס] והיה מספקק בת וכו' עלתת וישבה בדימוס ונפלה פטור. ושם קצת קודם: להעלותו ע"ג דימוס וכו'. [3]) בנו"ג אחד וכ"ת בדפ' אמש'

עוד כי גם רבינו ידע היטב כי עיקר הגי' דומוס וכ"ה בפי' ר"ח כ"י לסנהד' שם (בקובץ כ"י אנגיילי' דף ק"ג:) וכן גורס שם ר' נתן א' יעשה דומוס על קברו וכו' ובנו"ג דימוס וצ"ל בכל מקום דומוס וכ"ה בל"ס דומסא, וכנ"ה לנכון בוי"ו בירו' עירו' פ"א די"ט רע"א כדי לקבל עליו דומוס של ארחין לאורכו . . דומוס של ארחין לרחבו. אבל כתיבת דימוס היותר רגילה עיי' מלבד המקומות הנ"ל עוד ירו' שבת פ"ז ד"י רע"ד הבנאי שיישב את האבן בראש הדימוס חייב. וירו' שם פי"ב די"ג ע"ג הובא למעלה. וירו' שקלי' פ"ד דמ"ח רע"א עד שלא תינתן ע"ג הדימוס. ושהש"ר בתחלה: ונתנ ה ע"ג הדימוס. הקבוץ ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"א ר' בון בר חייא אמ' אנא מנית דימוסַיָא פי' חשבתי בשעת התפילה שורות הנדבכים בכותל, וכן פי' המהרש"ס. ובשמ"ר רפ"ג לידע היאך הוא קובע דימוסים ופי' מ"כ: פי' בערוך נדבך של אבנים וא"כ כצ"ל גם בערך נוכחי. ובמד"ר רפ"ז ע"י שהיו עולים לראשי הדמוסין ופי' מ"כ שורות הבנין נקראו דימוסין ע"כ וזה כפי' רבינו בע' נדבך. ועוד פי' כן בעל מ"כ בשם הערוך את המאמר באיכ"ר פתיחתא כ"ג ושפכו דימוס על רגליו וכן הגי' בילק' יחזק' רמז שמ"ו והגי' היותר נכונ' דומוס הביא רבינו בע' דמס אחרון, אולם כאן הוא מקומו. ולא ידעתי למה היה מסדרו רבינו בע' מיוחד. ור"ב פי' בענין אחר ע"ש] —

דֶמוּס (לפע"ד מל"י θέμις צדקה ומשפט ושם אליל נקבה הממונה על המשפט אצל היונים (Themis, Göttin der Gerechtigkeit פטור את בפ"ק דע"ז בגמ' אין בונין עמהן (ע"ז ט"ז סע"ב) "פי' בשבועה". *[אחי"ה כן פי' ר"ח בכ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקא דף י"ב:), וכמ"כ פי' לקהלת רבה פ' כל הדברים דימוס פטור אתה, דימוס לי שבועה ע"כ בלי הזכרת מקור פירושו. ובעלי התוספות בע"ז שם ד"ה דימוס פי' ברחמי ע"ז (שלא) [צ"ל שלו] נשבע והביאו ראיה מירו' שביעית פ"ט דל"ח סע"ד והוא המאמר הנשנה בב"ר ופסיקת' אשר הביא רבינו בע' דמס ד' ע"ש. ואולי גם כל הענינים שהובאו באותו ערך נתפרשו היטב ע"י מלה הרשומ' בתחלת ערך זה. ורש"י פי' בע"ז דימוס היא היתה שם יראתו ע"כ. אולי כיון ג"כ לאליל Themis אשר בו נשבעו השופטים כי לתורת המיטהאלאגיע המשפט לאליל זה הוא. או אולי הכונה למלה יוני' δεῖμα, δειμός פי' יראה ופחד והוא כמאמר פחד יצחק (בראשי' ל"א מ"ב ועיי' נ"ג) והתרג' דדחיל. וכן בל"ס דַחלתא, דחלא פי' פחד ויראה וגם יראת אלהים. וכן אמר המליץ הרומי פובליאוס שטאטיאוס (Thebais 3, 661) בראשית ברא הפחד את האלהים primus in orbe deos fecit timor, וכונת בעל כ"כ רמ"ל ולעווי ג"כ למלה יוני' δειμός וכבר קדמם בזו השערה הח' בוקסט', אולם סיים כי הגזרה עוד צריכה למוד. ואשר נ"ל אמרתי. ועתה ראיתי בספר המשביר כי כבר הרגיש קצת בזה]— (א"ב פי' בל"י מין שבועה שהפרקליט נשבע לפטור איש חייב מיתה). *[אחי"ה אולי כונתו למה שכתב בע' דמס ד' ע"ש] —

דֵמוּס (= דֵימוֹסִיַא והקבוץ דימוסיות מל"י δημό-σιος dem Volk angehörend, allgemein, öffentlich כל העשוי לקבוץ וכלל העם וכן נקראו מים חמין הנובעין ומרחצאות שהם לצורך הכלל) בפ"ק דע"ז אין בונין עמהן בסילקי וגרדום איצטדיא ובימה אבל בונין עמהן ד י מ ו ס י ו ת ומרחצאות (ע"ז פ"א מ"ז דף ט"ז.)[1]. ו ב ר א ש בראשי' רבה[2] עדיין לא בנה בהן דימוסיות[3]. ובריש דפסיקתא דפרה (צ"ל:) למחר אני פותח לכם ד י מ ו ס י ו ת ומרחצאות. ובשבת בס"ג דפ' חבית (קמ"ז:) אסור לעמוד בקרקעיתה של דמסית מפני שמעמלת ומרפא[4]. כל ימיה של דמסית כ"א יום ועצרת מן המנין . . . חמרא דפרוגיתא ומיא דדומסית קפחו עשרת שבטים מישראל (שבת שם)[5]. ובאבות דר' נתן בס"פ ר"י בן זכאי (ספי"ד) הוא אמר אלך לדימסות[6] למקום נאה ומים יפים והן אמרו נלך ליבנה למקום שתלמידי חכמים מרובין ואוהבין את התורה ונגדל שמנו בתורה הוא נתמעט שמו בתורה והן נתגדל שמן

[1]) גי' רבינו הובאה גם בתוספות ע"ז ט"ז: ד"ה בימוסיאות וכ"ה ברע"ב ועיי' תוי"ט לע"ז שם. וכה"ג בירו' מכו' פ"ב דל"א ע"ד ובונה להן דימוסיות ומרחצאות וכו'. [2]) ב"ר פ"א, וגי' בראש אי' לנכון רק בדפוס ראשון וכן הוא בשאר דפוסי ערוך בע' פרבטאות, אבל בכאן חסר בראש בשדפ"ע. [3]) בנו"ג לא בנה לה דמוסיות. ובע' פרבטאות הביא עוד רבינו מאמר מב"ר פ"ה מהן אמרו דימוסאות וכו' ושם בב"ר אי' דימוסיות ובירו' שביעי' פ"ח דל"ח סע"ב אי' דומסייא. [4]) וכ"ה בכ"י א"פ בשתי פעמים ובראב"ש דפ' ווניצ' ובמאירי עיי' ד"ס שבת במקומו ושם הובאה גי' ילק' נח כ"י ורש"י כ"י דימוסית ורי"ף כ"י דימוסת. ובנו"ג בט"ס דיומסת וגי' התוספו' בע"ז שם דימוסיאו'. [5]) ושם הגי' דפרוגייתא אבל בגי' רבינו אי' בדפוסים הישנים עד קראקא ובכ"י ילק' עיי' ד"ס שם. וכ"ה בתוספ' ע"ז הנ"ל וכ"ה בע' פרגיתא לגי' רפ"ר ובע' שם מפרשו רבינו ע"ש תיטב. [6]) כ"ח לנכון ברפ"ר, ובשדפ"ע לדומסית, ובנו"ג לרמסית.

בתורה [1]. פי' מים חמין שיוצאין מן הקרקע כגון חמי טבריא. *[אחי"ה הגיר' דימוסיאות ומרחצאות כ"ה לנכון בכ"י א"פ הובא מר"ש באבער בפסקת' דר"כ שם בהערה י"ד במקום גי' המוטעת בימכוסיאות. ובנו"ג למחר אני בונה לכם וכו' וכ"ה הלשון בתנחומ' וילק' ריש חקת וילק' ריש אמור, וכ"ה בויק"ר רפכ"ו למחר אני בונה לכם דימוסיאות ומרחצאות אבל גי' רבינו היתה מונח' גם לפני בעלי תוספות ע"ז שם וז"ל ואמרינן נמי במדרש למהר אני פותה להם מרחצאות ודימוסאות. — והפירוש של רבינו מים חמין . . כגון חמי טבריא, לכאורה לא יתכן לפי הוראת המלה רק לפי הענין, והמשל כגון חמי טבריא הביא רבינו לפע"ד רק מפני שגירת הלשון דִּימוּסְיָן דטבריה (ירו' שבת פ"א ד"ג רע"א, וכ"ה בירו' ברכות פ"ב ד"ה סע"ג לגי' המהרש"ס, אבל בדפ' קרטש' בלי דקדוק דימוסן; ירו' תרומ' ספ"ח דמ"ו רע"ג; ירו' קידוש' פ"א דס"א. ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ד ויק"ר פל"ד) כי היו בטבריה או קרוב לה (עיי' ירו' עירו' פ"ה דכ"ב סע"ד) מים המין נובעין מארץ וכן מעיד יוסף בן מתתיהו בקדמוניות י"ח, ב', ג'. אולם הוראת המלה היא כמו שכתבנו בתחלת הע' וכמו שהעיר בצדק ר"ב בע' דמס ב' ע"ש. — וכנ"ה ירו' ברכו' פ"ג ד"ו רע"ג ר' חנינה הוה עבר על תרעי דימוסין וכו', ירו' קידושי' פ"א דס"א. ונפק ליה מן דימוסא. קהל"ר פ' מתוק' ר' נפק מן דימוסין, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ג סע"ד תבר כל אילין צלמיא דגו דימוסין. ויק"ר פ"ה מהו מרזח סרוחים (עמוס ו', ז') א"ר איבו י"ג דימסיות היה לכל שבט ושבט וכו' ובילק' עמוס רמז תקמ"ה חסרה המלה הזרה ואי' רק אביי אמר י"ג היו להם. ובזית רענן פי' י"ג ע ג ל י ם היו להם. וטעה שנעלם מעיניו מקור הדרש בויק"ר הנ"ל. אבל בכל זאת אין רוחי נוחה מפי' מ"כ דכתב דימוסיאות: מרחצאות וכו' ע"ש. כי מה ענין בין מרזח סרוחים ובין דימוסיאות בהוראת מרחצאות? לכן דעתי שהמדרש שנה וקצר גוף הענין שהובא בירו' סנהד' ועיי"ע הבא אח"ז. בפסיק' רבתי פ"ה פ' ויהי ביום כלות עושה להם כל צרכיהם בונה להם דימוסיאות. כ"ה לנכון בדפ' לבוב (ובדפ' פראג בט"ס דימוסיאס) לכן נדחק לעווי בפרושו וגם פי' החכם פליישער (בהוספות לעמת"ל ח"א צד תמ"ב) ללא צורך הוא. ומהרז"ם פי' בפסיקת' שם: מרחץ של מים חמין נובעין מן הקרקע כמו חמי טבריה ע"כ וזה הועתק מערך שלנו וכן נ"ב בילק' ריש חקת ולקוח הוא מהערוך. וכן פי' יפה תואר ברי"ש ב"ר וז"ל דימוסיות מרחצאות של חמין נובעין ע"כ. ומהר"ם די לונזאנו במעריך ע' דמס השיג עליו לנכון בזה"ל ולא היא כי מה לי נובעין מה לי שאובין סוף סוף הכל נקרא מרחץ ע"כ. אבל מה שפי' הוא דימוסיות ומרחצאות בתי זיעה בלא דקדוק הוא] —

1 דֵּמָס (=דֵּימוּסִיַא מל"י δημόσια והוא הקבוץ מן τὸ δημόσιον Staat, Staatswesen) בב"ר פ"ה נעשה אדם למי היה להן לשאול לא לבני המדינה שהן עסוקין בדימוסיא של מדינה [2]. ובסוף פרש' פ"ה [3] ר' הונא אמר ה' אניות [4] נכתבו לו מדנים למצרים ומצרים לדימוסיא ובא פוטיפר ולקחו מדימוסיא [5]. וברי"ש ויק"ר (פ"א) אין בני המדינה נענשין עד שתפרש להן בדימוסיא של מדינה. *[אחי"ה בנו"ג שתתפרש וכ"ה בשהש"ר פ' כתפוח רק שם אי' בהשמטת מלה זרה עד שנתפרשה להם במדינה. ופי' דימוסיא של מדינה הנהגת כלל המדינה ומי שעוסק בהנהגת המדינה נקרא בל"י ὁ δημόσιος ein vom Staat Angestellter. ועוד ענין מלה היוני': τὸ δημόσιον חג כללי ופומבי öffentliche Feierlichkeit ולפע"ד זו היא כונת המאמר בקהל"ר פ' לכה נצא ונטייל ב ד י מ ו ס י ן של עולם ופי' מ"כ לש' תענוג וטיול ע"ש. ולי נראה נצא ונלך לחוג ולשמח במועדי העולם, ואצלי קרוב כי בזה יובן מאמר סתום בירו' סנהדר' פ"ח דכ"ח רע"ב ג' עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכולן ומה טעמא ויאמרו א ל ה אלהיך ישראל (שמות ל"ב, ד') הרי לשנים עשר שבטים, ז ה אלהיך (נחמי' ט', י"ח) הרי דימוסיא אחת לכולן. נ"ל שדרש אלה כי כל שבט ושבט עשה לו עגל מיוחד ומן זה דן כי חג כללי אחד היה לכולן. ונ"ל כי ממקור הירו' זה שאב ויק"ר פ"ה (עיי"ע הקודם לזה) בדרשו מרזח סרוחים י"ג דימסיאות היה לכל שבט ושבט ואחד

---

[1]) באדר"ן אי' הוא שהלך לדמוסית למקום יפה ומים יפים ונאים נתמעט שמו בתורה הם שהלכו ליבנת למקום וכו' נשנה כל מאמר דלעיל ולע"ד לא היה לפני בעל הערוך ובאמת לשון מיותרת היא. [2]) כ"ה לנכון, אבל בנו"ג בדימוסה ובילק' איוב כ' רמז תתקי"ז הגי' בדימוסים וצ"ל בדימוסיא. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד והיא לפנינו בסוף ס' פ"ד. [4]) ויותר טוב במדרש אוניות עיי"ע אן א' ומ"ש קרוב לסוף הערך ההוא. [5]) ובנו"ג לדמוסיא של מ ד י נ ה . מדמוסיא של מ ד י נ ה והוא העיקר וכצ"ל בערוך רק שם כתיבת דימוסיא יותר טובה

לכולם כלומ׳ י״ג חוגים חגו ישראל (בעגל) וחוג אחד לכולן בשותפות ומרזח ג״כ לשון שמחה והלולים עיי׳ רד״ק לעמוס שם. ודוגמא זו משינוי וקיצור לשון ירושלמי במדרש היה מן הראוי להביא במבוא הירושלמי למהרז״ף נ״ב והלאה ע״ש אבל אדמו״ר תנא ושייר והניח לי מקום להתגדר. שוב ראיתי בס׳ מיסצעללען לה׳ פערלעס כי ג י׳ כ״י ויק״ר י״ג מ י ו מ ס א ו ת וכו׳ וזה היותר נכון עיי״ע מיומס ומ״ש — ובהוראת δημόσιον כללי ובפרהסיא allgemein, öffentlich נמצאה המלה במכילת׳ יתרו פרש׳ ה׳ וכ״ה בילק׳ ישעי׳ רמז שכ״ה בשם המכילת׳. לפיכך נתנה במדבר ד י מ ו ס בפרהסיא במקום הפקר. ושתי תיבות אחרונות מבארין מהו דימוס והוא כמו δημοσίᾳ במקום הפקר frei, öffentlich עיין ספרי מקביים ב׳, ו׳, י׳; ושם ג׳, ב׳, כ״ז] —

2 דֵּמָם (= דֵּימוּס בל״י עם δῆμος, Volk) בב״ר פ״ו גוזרני עליו בשעה שיוצא תהא בולֵי ודימוס יוצאין עמו. *[אחי״ה בנו״ג גוזר אני עליו בשעה שהוא יוצא תהא כל א ו כ ל ו ס י ו יוצאה עמו ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסת עמו ונ״ל כי גם בפעם הראשונה צ״ל בשעה שהוא יוצא תהא בולי ודימוס יוצאין עמו כגי׳ רבינו ו כ ״ה באמת ב י ל ק׳ ב ר א ש י ת ר׳ ר מ ז ט׳ ב ש ם ב ״ ר. ואיזה סופר המתחכם הגיה בצדו לפי הענין כי טעם דימוס הוא ענין אוכלוסין (ὄχλος המון עם) ואח״כ בא מגליון לפנים וגם השמיט בולי. ובערך בל ב׳ פי׳ רבינו חיילות וכן נ״ב בילק׳ שם והועתק מהערוך ובלי דקדוק הוא. וכנ״ה בשמ״ר פט״ו וכן דימוס וכן (כולי) [צ״ל בולי] — והקבוץ בטדרש דמות כסא של שלמה המלך (הובא מפערלעס במ״ע גרעטץ חכ״א 135 .123) ארבעה (דימוטיות) [דימוסיות] היו (באפרידומין) [באיפודרומון] פי׳ ארבעה δῆμοι (factiones) פי׳ כתות של משחקים במרוצת הסוסים] — (א״ב פי׳ בל״י המון עם).

3 דֵּמָם (= דֵּימוּסִיאַ מל״י הנ״ל δημόσια Staats-casse, Staatsgelder רכוש המדינה והכנסות שלה ועוד מס הנגבה לצורך הכלל (allgemeine Steuer) בויק״ר אמור אל הכהנים ולקחתם לכם (פ״ל) ו ב פ ס י ק ת׳ ו ל ק ח ת ם (פסיק׳ דר״כ קפ״ב) [1] חד זמן עבר חד לגיון (legio) בעי למיגבי דימוסיא מן ההיא מדינה. ובריש פסיקתא דכי תשא (פסיקת׳ דר״כ צד י״א. ועיי׳ ע׳ ארגון וע׳ גלגל ז׳) כך עשו הרשע מתהפך אייתי גולגלתיך אייתי דימוסיך אייתי ארגוניך [2]. בויק״ר [סמוך] קדושים תהיו פרשת כשושנה בין החוחים אע״פ שישראל משועבדין בין האומות במסים ובגלגוליות ובדימוסיות [3]. ובמגילת איכה (פ׳ גדר) הכביד נחשתי. על ידי דימוסיות וארגוניות וגולגליות. *[אחי״ה בנו״ג הסדר הכביד ע ל י ארגוניות ודימסיאות וגלגלאות. וכנ״ה בלשון יחיד בילק׳ אמור ריש רמז תרנ״ד בשם ת״כ לפי שנטלו הנפשות דמוס ביוה״כ וכו׳ פי׳ הביאו מס כלומ׳ שישראל קיים ועניתם את נפשותיכם (ויקרי כ״ג, כ״ז), אולם היותר טוב שזה האחרון מענין ערך הבא אח״ז ע״ש] — (א״ב פי׳ בל״י כלל העם ודברים שייכים לעם בכללות הן בנינים ורחובות הן מרחצאות הן מס כללי. תרג׳ ותענוגות בני האדם (קהלת ב׳, ח׳) ותפנוקי בני אנשא ודימסיא ובי בנאוון. ושלשה ערכים אלו מענין אחד). *[אחי״ה ר״ל ערכים דֵמוּס, דֵּמָס, ודמס שמדובר בו לפנינו. ולנכון הביא ר״ב הסדר אבל בדפוסי׳ ישנים נתבלבל. וגזרת שלשה ערכים היא ל״י δημόσιον וממנו גם דִימָאס ודַימָאס בל״ע בית המרחץ כללי ובית הסוהר כללי עיי׳ הוספות החכ׳ פליישער לעמת״ר ללעווי ח״א צד ק״פ:] —

דֵּמָם (= דֵּימִים בל״ר demissio כמו remissio Straferlass) העברת עונש בב״ר בפ׳ ויבא יעקב שלם פ ר ש׳ פ׳ (פע״ט) ובפסיקתא דויהי׳ בשלח פרעה (צד פ״ח:) חמא חד צייר קאי וצייר

---

[1]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ר. וכצ״ל בע׳ ל ג י ו ן א׳ ו ב א מ ת כ ״ ה ל נ כ ו ן ב כ ״ י ק א ה ו ט אבל בדפ״ע גם בדפ״ר שם חסר׳ מלת פסיקתא ויפה תיקנו הרב החכם מוה״ר שלמה באבער בפס׳ דר״כ שם הערה ע״א וע״ג. [2]) בריש מדר׳ רות מובא בילק׳ משלי כ״א רמז תתקנ״ט דרש הפסוק (משלי כ״א, ח׳) זה עשו הרשע שהוא בא ומהפך על ישראל וכו׳ אייתי גלגולתיך אייתי ארגוניך אייתי דימוסיך. ובפסקתא רבתי ריש כי תשא ובתנחומ׳ שם נשתנה הנוסחא עיי׳ הערת הרב הח׳ מהר״ש באבער בפסיקת׳ שם אות ט״ז. [3]) השלמתי מלת ס מ ו ך כי הציון אשר עליו הטיף רבינו מלתו הוא בויק״ר בפ׳ א ח ר י מ ו ת פרש׳ כ״ג סמוך לפ׳ קדושים. ובע׳ גמס, חסם, קטר, שמיכה הביא רבינו בפ׳ אחרי מות ועיי׳ עוד ע׳ אנדרומוסיאה׳ ודע שלפנינו בויק״ר שם הגי׳ . . כך הן ישראל א ע ״ פ ש ה ן נ ג ב י ן א ו נ נ י ו ת ו א נ ג ר י ו ת לבן מכוון כלפי אביהם שבשמים. ובשהש״ר פ׳ כשושנה נשנה המאמר כזה כך ישראל אע״פ שהן נגבין ארנוניות בורסגניות לבם וכו׳. וריש המאמר לגי׳ רבינו אי׳ בילק׳ שה״ש ב׳ סוף רמז תתקפ״ה כך ישראל אע״פ שהם משועבדים בפיסן בגולגוליות וזימיות לבן וכו׳ ועיי׳ ערך זמיון. ושם הביא רבינו מויק״ר פל״ג ולזימיות ולד י מ ו ס י ו ת וכו׳ והמלה האחרונ׳ לי׳ במדרש.

ציפרין וכד הוה שמע ברת קלא [1]) אמרה מן שמיא דימים הות פשגא, וכד הוה [שמע] ספיקולה [2]) הות מיתצדא. ס"א מן שמיא דימים ואשתזיבת. פי' דימים הנצלני [3]). בויק"ר בריש קדושים תהיו פרש' ויגבה (ר"פ כ"ד), ובירוש' סוף ברכות (פ"ט די"ד ע"ב), ובילמדנו בריש אלה הדברים (בתנחו' לי') מלך בשר ודם יושב ודן כשהוא נותן דימוס הכל מקלסין אותו וכשהוא נותן ספיקלא הכל מרננין אחריו למה שיש שטף בדינו וכו'. ובפיסקא דשובה (פסיקתא דר"כ צד קנ"ט.) [הודה] הוא נוטל דימוס הה"ד (משלי כ"ח, י"ג) מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם [4]). בפסיקתא דראש השנה (פסיקתי דר"כ בחדש השביעי צד ק"נ:) ובויק"ר באמור אל הכהנים פרש' לעולם ה' (ר"פ כ"ט) י"א דנו י"ב נותן לו דימוס. *[אחי"ה בנו"ג באחד (באחת) עשר נידון בשנים עשר (בשתים עשרה) יצא בדימוס לפני הקב"ה וכ"ה בילק' פנחס תשפ"ב בשם הפסיקתא, ובמנו"ה סי' רצ"א בשם הפסיקתא בי"א נדון בי"ב יצא לדימוס —. ושם בויק"ר ובקצת שנוים בפסיקת' ובמנוה"מ שם אמ' הקב"ה לאדם זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויוצאין לפני בדימוס וכו'. ופי' בל"ר הרשומ' חפשי מן העוונות וכן פי' האבודרהם (דפוס וויניציא שנת שכ"ו) בסדר תפלות של ר"ה צד ק': אחרי שהביא כל המאמר בשם הפסיקתא. ומעתה י"ל כי מאמר לפי שנטלו הנפשות דימוס ביוה"כ (עיי"ע הקודם לזה) שייך גם כן לכאן ופי' לפי שהנפשות נעשות חפשי מעונות. — ודע כי נוסחא הראשונה בערך הנוכחי היא כנוסחת ב"ר פע"ט ושם הגי': חמא חד צייד קאים וצייד ציפורין וכד הוה שמע ר' שמעון ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס פסגא וכד הוה שמע וכו'. ובילק' וישלח רמז קל"ג אי' בשם ב"ר: כד הוה שמע ברת קלא אמר מן שמיא דמוס דמוס פשגא וכד הוה שמע ברת קלא אמרת ספי קולא הוה מתצדא. ובט"ס נתפרדה המלה וצ"ל בתיבה אחת ספיקולא והיא כגי' ישרה כ"י ו"ו, ובפסיקתא כישלח בט"ס ספיק להו וצ"ל ג"כ ספיקלא עיי"ע ספקל ושם אעריך. וכס"א אי' בפסיקתא ישם וז"ל וחמא לחד בר נש פרש מצדתא למיצד ציפורין פרשה זמן קדמאה ושמע ברת קלא דאמרה (דינים) [וצ"ל דימים] ואשתזבת פרשת זמן תניינה ושמע ברת קלא דאמרה (ספיק להו) [וצ"ל ספיקולה] ואיתפשט. ובקהל' רבה פ' חופר ובאסת' רבה פ' גם ושתי גורס כפסיקתא, רק שם נהפך הסדר בטעות כזה: חמא חד צייד פרים מצודתיה למצוד ציפרין (למיצד צפרין) שמע ברת קלא אמ' דימוס ואתפשט שמע זמן תנינות ברת קלא אמ' ספקילא (ספיקלא) ואשתזבת. וכבר הגיה הרב החכם ר' שלמה באבער בפסיקתא שם הערה קס"א כי צ"ל בהיפך דימוס [צ"ל דימים] ואשתזבת ספיקלא ואתפשט, וכ"ה באמת בירו' שביעית פ"ט דל"ח ע"ד חמא חד צייד צייד ציפרין פרס מצודתיה שמע ברת קלא אמרה דימוס ואישתיזבת ע"כ והנותר חסר. אבל מציון הירו' בתוספות ע"ז ט"ז ע"ב ד"ה דימוס נראה שהיה לפניהם מאמר הירושלמי שלם ע"ש ובהערת ר"ש באבער אות קס"ב. אולם מ"ש שבמקום ספיקולה צ"ל ספלוקה מל"ר suppli-cium עונש ומיתת ב"ד ע"כ לפע"ד לא צריכין לזה כי ספיקולה בל"ר speculatio, spiculatio מיתה על ידי ספקלטור speculator בל"י אמצעי' σπεκουλά-τωρ פי' מי שהוא ממונה על התזת Scharfrichter ראש והיינו רב קטל. ושיעור המאמר כששמע בת קול אומרת משמים מחילה הות פשגא פי' יצא לחירות (כי בל"ע فسح ענינו הרחיק נדוד ויצא חפשי), וכששמע בת קול אומרת ספיקולה! פי' מיתה ע"י חרב נלכד בפח. ובילק' וישלח הנ"ל נ"ב ברח למיתה וגזר דין ע"כ. ואין זה כי אם דברי נביאות — ובמשו"ט מזמור י"ז ד"ה ממתים נשתנה הנוסחא ונתקצרה: וצד הצפרים והיו מהן נכנסות לפניו ונוטלות דימוס ויוצאות ומהן היו נכנסות (איטפוסין) [וצ"ל איתפסין] — (א"ב פי' בל"ר נמחל ונסלח, וספיקולא בל"ר יסורים ועונשי הגוף) [5]).

דָּמָם (= דומוס בל"י נדבך אבנים Reihe, Schichte עיי"ע דָּמוּס) בריש מגילת איכה (פתיחתא רבתי סוף סי' כ"ג) [6]) עד שהביא כל כסף וזהב שהביא מירושלים ושפכו דומוס על רגליו. *[אחי"ה בנו"ג בשלשה מקומות הנ"ל דימוס וצ"ל

---

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה במדרשים בסמוך. [2]) כ"ה בדפ"ר. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ע אי' הנצלי ובכ"י ו"ו לנכון הגי' דימים וכ"ה בדפ"ע בע' פשג. [4]) והובא בילק' תהלי' ריש רמז תתנ"ד ובילק' משלי סוף רמז תתקס"א משהודה נוטל דימוס וכו'. [5]) בענין דימוס ויותר טוב (כגי' כ"י ו"ו ודפ"ע בע' פשג) דימיס העיר ר"ב בצדק וכונתו על ל"ר הנ"ל אבל בענין ספיקולא עיי"ע ספקל. ואולי דימיס הוא מל"י δίκαιος משפט וגזר דין על פי צדק, אבל הראשון עיקר. [6]) וכן הובא בילק' יחזק' ר' רמז שמ"ו וכ"ה בקהלת רבה י"ב פ' וישב, ולעווי בעמת"ל ערך דומוס כתב וז"ל רבינו נתן הביא' אולם לפנינו לי"ן

דומוס והוא מל"י ורומי שהבאתי בע' דמוס אבל גם גי' דימוס נוכל לקיים כי כ"ה בל"ע دمص (דימס) נדבך של אבנים Steinschichte ופירוש המאמר: נבוכדנצר לא היה יכול להקים צלמו עד שהביא כל כסף וזהב מירושלים והשליכהו ליסוד וסמך כנדבך של אבנים. ובקהלת רבה הגי' ושפכו לפניו דימוס סמך על רגליו ע"כ בלי ספק מהגהת איזה סופר באה המלה: סמך לפנים לפרש מלת דימוס. ומ"כ יפה פי' המלה ע"י נדבך של אבנים וכיון על ע' דמוס ובאמת שם מקומו כמו שכתבתי שם] — (א"ב בל"י חבל וכבל) [1].

* דֵּימוּס (בל"י τὸ δημόσιον Staatsgefängniss וממנו נלקח בל"ע ديماس בית הסוהר) שמות רבה רפ"ב אמר המלך . . כל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס. ובמ"כ לא דק היטב ע"ש. וענינו בית הסוהר כמו שכתבתי. ועיי' סוף ערך דמס האחרון.

דמסן (= דֵּימוּסְנָאה בל"י δημοσιώνης מוכס מס המדינה Staatszöllner, Steuerpächter) בר"ג דחלק (סנהד' צ"א.) איתנטילו דימוסנאי. פי' מעוררים. פ"א נטלו שלטונים מיהודה ומירושלים שעד היום ההוא היו בני אפריקא שולטין ביהודה ובירושלם. *[אחי"ה רבינו פתר כן מהמשך המאמר בסנה' שאי' שם: ת"ר בעשרים וארבעה בניסן איתנטילו דימוסנאי מיהודה ומירושלים כשבאו בני אפריקיא לדון עם ישראל וכו' ושיער רבינו כי דימוסנאי (וכצ"ל גם בערוך במקום דימסונאי) הם מעוררים ומההמשך שיער עוד פ"א. וכפי' ראשון אי' ג"כ ברש"י שם: דימוסנאי עוררין ובעלי חמס שהיו רוצין ליטל חלק ביהודה ובירושלם ע"כ ובמגילת תענית ר"פ ג' אי' בכ"ה ביה (ר"ל דניסן) איתנטילו דימסנאי מיהודה ומירושלם, כשבאו בני ישמעאל לעורר על ישראל וכו' ואולי יען שאי' כאן לעורר שיערו רבינו ורש"י כי מלת דימוסנאי הם מעוררים. ובאמת היא ל"י הנ"ל גבאי מס המדינה, ויהודים במרדם נגד המלכות הרומית חדלו מלשלם המס עיי' דברי יוסף בן מתתיהו על המלחמות ב', ט"ז, ה' ועיי' קורות היהודים לרי"ן גרעטץ ח"ג צד תכ"ז במהדורא תנינה ועוד עיי"ע כליל א' ומ"ש]—

* דַּמַסְקוּס (עיר ואם בסוריא Damascus והיא דמשק ובל"ע دمشق עיי"ע אסיא) ירו' סוף ביכורים דס"ה ע"ד שמעון בר ווא הוא כר מסקום ואיתמנין דקיקין מיניה והוא לא איתמני. ובעל הגליון בדפ' קראטאשין הגיה אולי צ"ל בדמסקום ולפע"ד ברור כי כן הוא ויגיד עליו רעו שם בסמוך ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה, ר' זמינא הוה בצור, ר' יונה הוה בפיתקא, יהודה בן טיטס הוה ברומי ועל החכמים האלה אמרינן שם דניתמנו אע"פ שהיו בחוצה לארץ ע"מ לחזור. ועל זה היטב הביא הסיפור כי שמעון בר ווא שהיה בדמסקום לא זכה להתמנות אף אם קטנים ממנו נתמנו והוסיף שם לספר בשבחו כי ר' יוחנן (שהיה רבו של שמעון בר ווא) מעיד עליו כל מי שאין מכיר מעשיו של אברהם יכיר מעשה אבותיו של זה ואם תקשה לומר מדוע לא נתמנה תריץ כי היה ביש מזליה שהרי שמעון בר ווא הוה בקי במרגליתא בכל מיליה (פי' שהיה מכיר טיבתן של פנינים) ולא הוה ליה עיגול מיכליה (פי' לא היה לו פת לחם בביתו) והוי ר' יוחנן קרי עלוי וגם לא לחכמים לחם. ועוד הוסיף לספר עליו שמעון בר ווא הוה (כר מסקום) [צ"ל בדמסקום] ושלח ליה ר' אבהו חדא איגרא ויהב ליה מן סיבתיה בגוה. בגין אילין סבתא קום אתהלך לארעא דישראל, כלומ' ר' אבהו שלח לו איגרת ובתוכה סך כסף (כי בל"ע صبة פי' סך כסף Summe Geldes) בכדי הוצאה לעלות לארץ ישראל וצריכין להשלים ולא בא בכל זאת שמעון בר ווא. ועל זה מסיים ר' אבהו לנכון מי יגלה עפר מעיניך ר' יוחנן אבהו ריגלותיה איתמני שמעון דמעפריא לא איתמני כלומ' אם יש לך רשות לראות ר' יוחנן כי אבהו שהוא מן רגל שלו כלומ' הקטן שבתלמידיו נתמנה ושמעון שהוא תכשיט ראשו לא נתמנה. הארכתי בשיעור מאמר הירו' הזה כדי להוציא מלב של קורא הפשט של פני משה שחשב כי כר מסקום פירושו היה מסכן מאוד, ועיי' עוד מבוא הירו' למהרז"ף צד קכ"ח שמשך ידו מלפרש כל המאמר ורק אפס קצהו הראה לדעת. ועוד פעם אחת נקרא דמשק: דומסקנין, עירובי' י"ט סע"ב אבל כ"י מ' וא"פ ובע"י הגי' הנכונה דורמסקנין וכ"ה בד"ש עיי' ד"ס שם. — והתואר דַּמַּסְקָאָה תרגי' דמשק אליעזר (בראשי' ט"ו, ב') דמסקאה אליעזר כ"ה בדפוס סאביאניטא עיי' עמת"ר ללעווי ח"א, קפ"א.

דְּמַע (לפע"ד מל"ע دمغ פי' מערב vermischen וממנו השם דֶּמַע Hebe פי' תרומה שנתערבה

[1] נ"ל שכיון על ל"י δεσμός (ולא כמו שכתב רמ"ל) אבל ר"ב טעה בזה במח"כ וכן ל"נ לפע"ד גזרת בעל כ"כ מל"י δόμα פי' נותנה.

בחולין) כפ״ה בתרומות (מ״ו) ובפ״ק דתמור׳ (י״ב.) אין הַמְּדוּמָּע מדמע אלא לפי חשבון. גמרא (תמור׳ שם) מאן תנא אמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן דלא כר״א דתנן בתרומו׳ פ״ה (מ״ו) סאה תרומ׳ שנפלה לפחות ממאה חולין[1]) ונדמעה וכו׳. ובפרק נוטל אדם (שבת קמ״א: במשנה) ר׳ יהודה אומ׳ אף מעלין את המדומע באחד ומאה. פי׳ מדומע תרומה שנפלה בחולין ונדמעה מעלין אותה אם יש שם מאה ואחד ואומ׳ זו התרומה שנפלה והשאר חולין ומותרין. ואקשינן (בשבת קמ״ב.) אמאי והא קא מתקן טבלא ונמצא עושה מעשה בשבת. ופרקינן ר׳ יהודה כר׳ אליעזר ס״ל דאמר תרומה בעינא מחתה. פי׳ תרומה שנפלה בחולין אין מחשבין אותה שנתערבה בכל החולין אלא כאלו נתונה במקום אחד היא וכשנוטל ממאה סאה אחד[2]) אני אומ׳ כי היא התרומה אבל שאר החולין מתוקנין היו מקודם ולא היו אסורין אלא זו הסאה שניטלה ממקום התרומ׳ שנפלה בלבד דתנן סאה תרומ׳ שנפלה לפחות מק׳ ונדמעו ונפל מן המדומע למקום אחר ר׳ אליעזר אומ׳ מדמע כתרומ׳ ודאי. פי׳ סאה תרומ׳ שנפלה לתוך נ׳ סאין חולין ועוד נפלו מאלו הנ״א סאין סאה אחת לס׳ סאה חולין ר״א סבר הכל אסור נ׳ הראשונים וס׳ האחרונים שאני אומר הסאה של תרומה עצמה היא שנפלה בס׳ אחרונים לפי שאין המדומע עולה אלא באחד ומאה ואין באחד מהן מאה בשעת נפילתה בהן. וחכמים אומרי׳ אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון. פי׳ סאה שנפלה לחמשים סאין ונפלו מאלו הנון סאים לפחות מחמשים מדמעת אבל אם נפלה סאה לששים סאין עולה לפי שאלו היתה סאה במאה סאין ואחד היתה עולה. פ״א מדמע כתרומ׳ ודאי שחשוב כמו סאה זו כולה תרומה מחתה בעינה ואין המדומע מדמע אלא לפי חשבון שאם נפל׳ סאה תרומה לנ׳ סאין חולין ועכשיו נפל מן המדומע זה לחולין אחרים לפי חשבון מדמע אם נפל ממנו סאה לא נחשוב אותה סאה לדמע אלא אחד מנ׳ שבה מדמע והשאר הוי חולין[3]). בתוספת׳ דמאי (רפ״ה) כשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת דימוע על ע״ה. וברנ״ג דב״ק (ה׳. ועיי׳ שם קי״ז.) ובגיטין בפ׳ הניזקין (נ״ב: במשנ׳) המטמא והמדמע והמנסך. גמר׳ (גיטי׳ שם) אתמר מנסך רב אמר מנסך ממש ושמואל אמ׳ מערב: יין נסך עם יין כשר[4]) וכו׳ עד אמר לך מערב היינו מדמע וכו׳ עד אבל מדמע דהפסד מועט (גיטין נ״ד.): שיכול למכרו לכהן בדמי תרומה חוץ מדמי אותה סאה[5]). בספרי בפרש׳ ויקח קורח (סוף פי׳ קכ״א) מכל חלבו את מקדשו ממנו (במדבי׳ י״ח, כ״ט) [שאם נפל לתוכו הרי הוא מקדשו][6]) מכאן אמרו תרומה עולה בא׳ וק׳. פי׳ תרומת מעשר שנותן הלוי לכהן היא א׳ מק׳ אם חזרה לתוך אותן צ״ט מקדשתן אבל במאה תעלה והכי מפרש קרא דכתיב ממנו אותה תרומה שהוצאת ממנו מזה הטבל אם חזר לתוכו מקדשו ואם לק׳ חזר עולה בא׳ וק׳.

*[אחי״ה לפע״ד נגרר רבינו אחר פי׳ רבינו נסים ז״ל במפתח שם וז״ל מעלין את המדומע בא׳ וק׳ פירושו שבעת שיפול חלק א׳ תרומה בצ״ט חלקים חולין כולן אסורין לישראל וימכרו לכהן ואם יפול חלק במאה חלקים מוציאין חלק אחד והשאר מותר לישראל. ותמצא עיקר דבר זה בסיפרי מכל חלבו את מקדשו ממנו שאם נפל וכו׳ ובגמ׳ דערלה בפ״ב (ירו׳ ערלה פ״ב דס״א ע״ד וכן בירו׳ תרומ׳ פ״ד דמ״ב סע״ד) מניין שהן עולין אמר ר׳ יונה כתיב מכל חלבו את מקדשו ממנו דבר שאתה מרים ממנו שאם יפול לתוכו הרי זה מקדשו וכמה הוא אחד ממאה וכו׳. — וגוזר אני על המלה כי היא

---

[1]) וכ״ה בתמור׳ ובחי׳ המאירי לשבת קמ״ב ע״א וכ״ה בתוספו׳ שם ד״ה שנפלה. אבל בתרומ׳ שם ובמשניות ובירו׳ חסר.
[2]) כ״ה בדפ״ר אבל בשאר דפוסי׳ ממאה ואחד סאין סאה. [3]) וקרוב לפ״א פי׳ רבינו בע׳ קף ד׳ ע״ש. ואולי הפי׳ הזה נעתק מפי׳ ר״ח לשבת אבל אין בידי להוכיחו. אולם בפי׳ רגמ״ה כ״י לתמורה (בקובץ כ״י אנגיליקא דף רכ״א ע״א) מצאתי מפורש כסוגיתנו בזה״ל: אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון תרומה שיש בה כדמפרש בגמ׳ סאה של תרומ׳ שנפל לפחות ממאה כמו שנפלה בעשרים סאין של חולין לפי שרין התרומ׳ הוא שאם נפל במאה חולין שמתבטלת ועכשיו נפלה לפחות ממאה כמו שנפלה בעשרים סאין של חולין והלך מן אותו דימוע ונפל למקום אחר כגון שחזר ונפל סאת מן אותו דימוע בשמונים סאין של חולין ר׳ אליעזר אומ׳ מדמע בתרומ׳ ודאי כלומ׳ אותה סאה של דימוע שנפלה לפ׳ חולין נחשוב אותה סאה של דימוע כמו אם היתה סאה תרומ׳ ודאית ואינה מתבטלת באותן פ׳ של חולין שאני אומר סאה של תרומ׳ שנפלה לאותן פחות ממאה היא סאה עצמה שעלתה וחזרה ונפלה למקום אחר לאותן פ׳ של חולין ואינה מתבטלת פ׳ חולין וחכ״א אין מדמעת אלא לפי חשבון כלומ׳ לא נחשוב אותה היא סאה שנפלה היא שעלתה אלא אין באותה סאה אלא באחד מעשרים בתרומ׳ ושאר חולין ועכשיו כי נפלה לפ׳ של חולין הרי נדמעה כמאת חולין ומתבטלת והיינו אלא לפי חשבון דקאמ׳ מתניתין ודלא כר״א עכ״ל. [4]) מן יין וכו׳ הוא פירושו דרבינו וכ״ה בפירש״י לגיטין. [5]) וכן פירש״י שם ד״ה מדמע. [6]) כ״ה בספרי ובילק׳ קרח רמז תשנ״ט וכן הובא בספר המפתח לרבינו נסים לשבת רפכ״א דף נ״ג וכצ״ל בערוך.

12

ל"ע טמע וט' וע' נקודות ועניינה מערב וכן נכתב לפעמים במקום דמע: טמע למשל: כולם נטמעו בכהונה (קידושי' ע':) ופירש"י נטמעו: נדמעו. ובקידושין ע"א. משפחה שנטמעה נטמעה. ובקידושי' כ' רע"ב ואימא גאולה תהיה לו כי היכי דלא ליטמע בין הנכרים. עיי' רש"י לויקר' כ"ה מ"ח: גאולה תהיה לו: מיד אל תניחהו שיטמע ע"כ והוא מספרא בהר פרק ח' פרש' ו' ועוד אי' בכתובו' י"ד: אלמנת עיסה כל שנטמע בה ספק חלול וכו'. ועוד ראיתי במו"ע ובכ"כ ע' טמע שהביאו בלי מראה מקום ציון: תינוק שנטמע בין הגוים ופירשו כמו נשתקע נטמן ע"כ, ולא ידעתי מאין לקח בעל כ"כ המאמר הנ"ל כי בש"ס לא מצאתיו. אולי כח זכרונו הטעהו וכיון על המאמר תינוק שנשבה לבין הנכרים (שבת ס"ח: שבועו' ה'. כריתות ג':). ובענין הוראת המלה דמע כלומ' מערב כתב ג"כ רבינו לנכון בע' זד וז"ל הג' נאכל בנזיד הדמע (טהרות פ"ב מ"ג) פי' תבשיל שיש בו שמן של תרומה כי התרומה שנתערבה בחולין נקראת דמע ע"כ. וכן פירש"י לחולי' ל"ד: ד"ה נאכל ור"ש לטהרו' שם. וכן משמע מתוך פי' רגמ"ה כ"י לחולי' בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"ג ע"ב. ועוד פירש"י לב"ק ה'. וקי"ז. וגיטי' נ"ג רע"א מדמע: מערב; וכן כפיה"מ להרמב"ם לשבת פכ"א והמדומע הוא הדבר המעורב מחולין ותרומה. וכמו כן כתב לתרומ' פ"ג מ"ב וז"ל ועניינו (של מדומע) דבר מעורב בדמע שהוא התרומה וכן פירש על המשנ' ד' פ"ג דחגיג' כדי שמן המדומעות וז"ל כי המדומע . . הוא הדבר שנתערב בו התרומ' שקרא אותה השם דמע . . כל כדי היין ושמן המדומעות רוצה בו המעורבות בלבד ואינן מענין דמע שהוא התרומה עכ"ל. וכן פי' בדמאי פ"א מ"ג והמדומע הוא דבר המעורב מחולין ותרומה . . ואולם קראוהו מדומע כי התרומ' שמה דמעה והוא מה שאמ' הכתוב (שמות כ"ב, כ"ח) מלאתך ודמעך עכ"ל ועיי' הר"ש לאהלות פט"ז מ"ד ד"ה אוכל בדמעו פי' בתרומתו וכו' ע"ש. וכן דרשינן בתמורה ד'. מלאה אלו בכורים ודמעך אלו תרומה וכ"ה במכילתא משפטים מסכתא דכספא (צד צ"ז בהוצאת הח' פריעדמאן) מלאתך אלו ביכורים הניטלין מהמלאה ודמעך זו תרומה . . ועוד שם: תרומה שהיא קרויה שלשה שמות ראשית ותרומה ודמע. והמכילתא הזו (ולא סיפרי כראי' בט"ס בכ"י רגמ"ה לתרומו' ד') הובאה בכ"י רגמ"ה בקובץ כ"י אנגייליקא דף ר"ב ע"ב ומפורש כזה"ל: מלאתך אלו הביכורים שניטלין מן המלא (וגי' המלא אי' גם בילק' וכפי' הרמב"ן עיי' הערת

הח' פריעדמאן במכילת' שם) כלומ' בתחילה כשעדיין הכל מלא שלא ניטל עדיין ממנו כלום ודמעך זה תרומ' שניטלה מן הדמע מן הדימוע מאחר שיש בהן חולין של בכורים עם הטבל של תרומה ואמרינן נמי יבסיפרא) [וצ"ל במכילתא] יוקדם בכורים לתרומ' שקרויין ד' שמות בכורים ראשית תרומ' ודמע וכו', וכל הפי' הזה עד ואמרינן הובא מלה במלה בלי הזכרת רגמ"ה בערוך ערך מל' י"ב. ועל כל פנים הוברר כשמש שמלת דֶּמַע עניינו ערב והשם דֶּמַע תַּערובת חולין וטבל, ורמב"ן במקום הנ"ל נדחק במח"כ בפירוש המלה וסיים: ואיני יודע מהו לשון דמע ע"כ ומ"ש קצת קודם: ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר מושאל מן דמעת העין בעבור שידמה ברדתו טיפות היורדות שמם דמעה וכו' קרוב למה שפי' הרד"ק בשרש דמע וז"ל ודמעך כנוי לשמן או ליין היורד מן הגת כדמע טפה טפה ע"כ. ופי' אחר בענין דמע עיי' בתוספו' תמור' ד'. ד"ה מלאתך שכתבו דלכך קרי' לתרומ' דמע לפי שנוהגת בלח. וכן השוה ר' יונה ן' גנאח דמעך עם דמע עינים וכתב (בכתאב אלאסול צד קס"ב בהוצאת הח' נייבויער) וז"ל:
والدمع عند العرب اسم لكل سايل (من ماء وغيره) ولذلك يقولون للخمر دمعة الكرم
והעתקתו: דמע אצל ערביים הוא שם לכל הנוזל מן מים וזולתו ולכן קורין ליין דמע של גפן עכ"ל. וכן נקרא יין אצל תיאפראסט-δάκρυον τῶν δέν-δρων ואצל פליניאוס (י"א, ו') arborum lacrymae וכל זה כפי הוראת המלה אבל כפי הקבלה העיקר כמו שאמרתי שדמע הוא תערובת חולין וטבל וקצת ראיה מתוספתא תרומות ספ"י כהן שניתן לו תרומה ומצא בו דברים אחרים הרי אילו אסורין שהכל משליכין (כ"ה לנכון בכ"י, ובנוסחאות גרסינן משלימין) לבית הדמע. הרי שבית הדמע נקרא מקום אסיפת דגן תרומה שמעורבי' בו דברים אחרים. וטעם הדרוש דמעך ע"י דמע כלומ' תערובת תרומ' וחולין נ"ל שרז"ל גזרו אומר דמע מל"ע הרשומה שיש לה שתי הוראות א') מערב. ב') הרטיב. השקה befeuchten ולעשות לח. ופשט מלת דמעך הוא בעצם הוראה שנית ורז"ל השאילוה לדבר המעורב וזה בהוראה ראשונה כמו שאמרנו — .
והשם המופשט דימוע, דמוע ירו' דמאי פ"ד דכ"ד. ותוספת' דמאי רפ"ה אימת הדימוע. ירו' דמאי פ"ה דכ"ה. ותוספתא תרומ' ספ"ח ספק דימוע. ירו' תרומ' ספ"ג דמ"ב סע"ב מה פליגין בחומש אבל בדימוע לא. יבמות קט"ו: דלת דמוע (ובמעש' שני פ"ד מי"א א' דמאי). נדה מ"ז. דמוע דרבנן —

ודוגמא קרובה למושג דמע בגזרתה עיי"ע טֶבֶל] —

* דמהריא, דֶּמֶתְרִיַא (שם מקום) ר"ה כ"א, מהיכא את (בכ"י אתית) מדמהריא

ובכ"י א"פ מדמתריא ולפע"ד הוא הנכון כי Demetria היתה עיר באשור קרובה לעיר ארבלה עיי' מאננערט ח"ה 332, ועיין לעיל צד ע"ח הערה ב'.

* דְּמַע, דִּמְעָה, דִּמְעֲתָא (Thräne) טעמו ידוע מל"מ וענינו טפי ליחות

הנגרות מעין בוכה: ב"ב ט"ו, מנחו' ל', וילק' סוף הברכה רמז תתקס"ג מכאן ואילך (שמונה פסוקים אהרונים שבתורה) הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, שבת קי"א: דמעתא עד מ' שנין הדרא וכו', מ"ק כ"ה: כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי ד מ ע ת א כ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' וכ"ה בע"י ובשאר מקומות שהובאו בד"ס מ"ק צד מ"ד אות מ', ע"ז כ"ח: דמא דמעתא עיי"ע דם, איכ"ר פ' כלו דמעת הסם ודמעת החרדל ודמעת קילורית ודמעת השחוק יפה מכולן, ובע' חסית נשתנה הגי' ושם אי' עוד חציו השני של המאמר מאיכ"ר בזה"ל ושלש רעות הן לעין דמעת הקרר (כדפ' אמש' בט"ס הקבר) ודמעת העשן ודמעת הבכיה ושל תשחור קשה מכולם, ובנו"ג עוד ודמעת בית הכסא (עיי' שבת קנ"א סע"ב וקנ"ב רע"א), והקבוץ דמעות שבת שם וק"ה: ואיכ"ר שם, חגיג' ה': כתובו' ק"ג: זלגו עיניו דמעות פסחי' קי"ח, שקלי' ט', סוט' מ"א, מנחו' י"ח, והיו דמעות נושרות מעיניו גיטי' נ"ח, ובשבת ל"ג: וקא נתרין דמעי עיניה ועיי' ד"ס שבת ל"ה: שינוי הנוסחאות. — ובהשאילה מיץ והיינו דם האשה נדה ס' ע"ב דמעה שוהא לבוא . . . דמעה טמהרת לבוא עיי"ע זקן, וכן בל"ע دمعة Saft, והפעל דָּמַע בל"ע כמו כן ענינו נזילת דמעות: בכורו' מ"ד: דומעות עיי"ע דלף, ובספרי שופטים סי' קנ"ז היה (אגריפס) בוכה עד שיהו גלגלי עיניו דומעות (ובסוט' מ"א, אי' זלגו עיניו דמעות), וביחיד תוספתא בכורו' פ"ד רשב"ח אומ' אם היתה עינו דומעת בידוע שהטים עוברין פסקה טלהיות דומעת בידוע שהטים קבועין.

* דְּמוּע (בל"ע دماع מין עשב הוא) ירו' ברכו' פ"ו ד"י סע"ב וירו' כלאים ספ"ה ד"ל סע"א ואלו הן מיני רשאים הקינרס והחליטה והדמוע והאטד.

* דּוּמקיא (?) (שם מקום) יבמות י"ז רע"א וערי מדי (מ"ב י"ח, י"א) זו חמדן וחברותיה ואמרי לה

זו ניהר וחברותיה חברותיה מאן אמר שמואל כרך מושכי חידקי ודומקיא, ובקידושי' ע"ב, הגי' ניהוונד . . כרך מושכי חוסקי ורומקי ובילק' דניאל ז' רמז. אלף ס"ד אי' בקטיעה ע"ש והרב שי"ר בכ"ח ח"ה צד ר"ח והלאה הרחיב דבורו והעלה כי כרך היא Carcha בארץ אשור על שפת מזרחית של נהר חדקל ונקראה היום Karak מושכי היא Moschica, חוסקי הנקראים Uxii גם Cossaei אבל בענין רומקי לא מצא לו עזר כנגדו וגם החכם הכולל נייבויער בספרו גיאגראפיא צד שע"ז והלאה הולך ופותר השמות עצמיים והדין עמו כשאוכיח בעה"י במקומו, אבל שם מקום דומקי או רומקי אין בידו לבארו. וקאססעל בערש וגרובער ערך Juden חכ"ז צד קפ"א רוצה לתקן דרומקי ופתרו ע"י Δράγγαι, ואשר נ"ל כי עיקר הגי' ר ו מְ בַ קְ י אַ והוא ממש Ῥαμβακία והיא עיר ואם של עם Ὧραι" בארץ Gedrosia תחת ממשלת פרס עיי' באריכות בגיארגראפיא למאננערט ח"ה צד ה' והלאה ובפרט צד י"ב וי"ג, ומעתה יפה מדייק שמואל כי ע ר י מדי יש להן חברות (רומקיא) רומבקיא ועוד אחרות וערי לשון נופל על לשון Ὧραι", ואולי חוסקי ג"כ עיר בארץ Gedrosia שנקראה אצל ניארכוס Κυΐζα עיי' מאננערט שם צד כ', כ"א.

* דְּמָת עיי"ע דָּמָא ומ"ש.

* דֶּמֶתְרִיַא עיי"ע דמהריא.

דָּן (מפעל דּוּן, דִּין בל"מ וכן בל"ס דּוּן, דָּן ובל"ע دان פי' שָׁפַט richten, urtheilen השם דִּין, דִּינָא Recht, Urtheil, Prozess והתואר דַּיָּין, דַּיָּנָא שופט וכ"ה בל"ס ובלש' ערבי دیان וכולם מל"מ כידוע) בר"ג דפסחים (ד' רע"א) דונו דייני, פי' מי שתובע אותו כלום היה אומר לו בוא עמי לדין. פ"א שהיה מזהיר לדיינים [1]), בס"ג דפ"ק דסנהדרי' (י"ז:) דנין לפני חכמים שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא חנן המצרי וחנניה בן חכינאי וכו' דייני גולה קרנא, דייני דא"י רבי אמי ורבי אסי, דייני דפומבדיתא רב פפא בר שמואל [דייני] דנהרדעא רב אדא בר מניומי [2]). דון מינה ומינה בר"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהדרי' ע"ח: וש"נ), דינא דבר מצרא בס' המקבל בגמ' המקבל שדה מחברו

[1]) בנוי"ג, דונו דיני ובכ"י א"ס אצל ר"ס במקומו דינו דיניי, וכפי' ראשון פירש"י. [2]) ובמעט' שני פ"ב מ"ט ועדיות פ"א מ"י אי' בסתם הדנין (הרנים) לפני חכמים אומרים, ובירו' מ"ש ספ"ב דנ"ג רע"ג אי' אלו הן הדנין בן עזאי ובן זומא

לזורעה חטין (ב"מ ק"ח.). וכפ' חזקת הבתים בגמ' האומנין (ב"ב מ"ג רע"א וש"נ) האומר לחברו דין ודברים אין לי על שדה זו. דינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו בסוף הלכ' קמ' דפ' האיש מקדש בו ובשלוחו (קידושי' מ"ג.). פי' דינא רבה דיני שמים הריגה, דינא זוטא בידי שמים ולא בהורג ממש אלא בגורם להריגה[1]. ובחלק בגמ' אנשי דור המבול (סנהדר' ק"ח.) לא ידון רוחי באדם לעולם (בראשי' ו', ג') לא דין ולא רוח כלומ' לא חיין ולא נדונין. ד"א שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה[2]. ובב"ר פכ"ו אין הרוחות נדונות לפני לעולם. ד"א בשעה שאחזיר רוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדניהן. *[אחי"ה בנו"ג עוד אין הרוחות הללו נידונים לפני לעולם ר' הונא בשם ר' אחא אמר בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה וכו' אבל בילק' בראשי' שם הגי' כגי' רבינו. ובירו' סנהד' פ"י דכ"ט סע"ב הגי' לא ידון רוחי באדם לעולם ר' יהודה אומ' (וכ"ה בילק' שם) לא ידון לו רוחי שאיני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן רוחי בבני אדם וכו' עד אחרים אומרי' לא ידון לו רוחי שאיני מחזירה לנדנה. ולפי אגדה זו תרגם רב סעדיה גאון ז"ל לא ינעֹמד דֹאתי עיי' חבורי על העתקה פרסי' לריב"י טאווס צד קל"ט ושם הארכתי. — הפעל בקל נמצא עוד בגמ' ברכו' ס'. לאחר שדנה לאה דין בעצמה. שבת י'. משה יושב ודן וכו' ושם וסנהד' ז'. מגיל' מ"ו: כל דיין שדן דין אמת לאמתו וכו'. שבת נ"ו. שהיה לך לדונו (את אוריה החתי) בסנהדרין ולא דנת וכו' ושם סוף ע"ב שכל דין שדן מבן ח' עד שמנה עשר החזירן להן. ושם קכ"ז: ואתם כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם וכו'. אבות פ"א מ"ז הוי דן את כל האדם לכף זכות. עירובי' כ"א: אל תדינני כיושבי כרכים. ר"ה ט"ז רע"א אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה. ושם כ"א: בקש קהלת לדון דינין שבלב. מגיל' ט"ו: שמא אתה דן לשוגג כמזיד. חגיג' ה'. עבד שרבו מקרבו לדונו וכו'. שם י"ד. שופט זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. שם ט"ו: יבמות ט"ט: מֵידן דייניה וקטליה. שם ק"ב. נר דן חברו. כתובו' כ"ז: הכי דאיננא (כמו דאין אנא) לך ולכולהו אלמי חברך. ושם ק"ה. מכוער הדיין שנוטל שכר לדון וכו' הנוטל שכר לדון דיניו בטלין וכו' ושם: האי דיינא דשאיל שאילתא פסול למידן דינא וכו' ושם לא לידון איניש דינא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה. סוטי' י'. שמשון דן את ישראל כאביהם שבשמים. ב"ק נ"ח: דדאין דינא פרסאי וכו'. ב"מ ל': לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. ב"ב ח': והמשכילים יזהירו זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. סנהד' ה'. יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות יתיר. שם ו' סוף ע"ב ויהיו הדיינין יודעין את מי הן דנין. שם י"ט: מלך לא דן ולא דנין אותו. שם מ"ו: שדין אמת דנתם. ק"ח. בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם. שבועות ל'. השתדל לדונו יפה. ע"ז ד'. כשאני דן את ישראל אין אני דן אותם כאומות העולם. חולין מ"ד: תוספת' יבמות פ"ד דן את הדין וכו'. ירו' סנהד' פ"א די"ח סע"א תנינן (אבות פ"ד) אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד א"ר יהוד' בן פזי אף הב"ה אין דן יחידי וכו' אע"פ שאין דן יחידי חותם יחידי. ושם ר' אבהו הוה יתיב דָּיֵין וכו' חמו לי יתיב דיין לגרמי ועיי"ע דַּיֵּין, והקבוץ שם הווי דיינין קומי ר' יצחק וכו'. ובמקור סורי: אזל מידון קומי ר' פלן עיי' ירו' שם סוף העמוד א' וריש ע"ב. בבנין נפעל: עירובי' כ"א: כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת. ר"ה ח' סע"א מראש השנה נידון מה יהא בסופה. שם י"ב. ברותחין נידונו. שם ט"ז. אדם נידון בראש השנה וכו' ר' יוסי אומ' אדם נידון בכל יום. ושם הכל נידונין בר"ה. שם י"ז. נידונין בה (בגיהנם) שנים עשר חודש וכו' נידונין בה לדורי דורות. ועיי' ירו' ר"ה פ"א דנ"ז ע"א ושם ובחג נידונין על המים. ב"ב נ"ח סע"א ונידון דינא. קידושי' מ' רע"ב לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו וכו'. ירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ג ואין הציבור נידון אלא אחר רובו. סנהדרי' ק"ח. דור המבול ברבה קלקלו וברבה נידונו. אבות פ"ג מט"ז בטוב העולם נידון. נדרי' ח': רשעים נידונים בה. אסת"ר

אלו הן התלמידים חנינה בן חכיניה ור' אלעזר בן מתיה. וכונת הירושי במה שכתב אלו הן התלמידים ר"ל של רבי עקיבא ובאמת חנינה בן הכינאי היה תלמיד מובהק לר"ע כנראה מב"ר פס"א ויק"ר פכ"א והרצה לפני ר"ע במעשה בראשית ומעשה מרכבה (חגיג' י"ד:) וכן נמנה ר' אליעזר בן מתיא עם ר' חנינא בן חכינאי ור"ש בן עזאי בתוספתא ברכות פ"ד אך משם משמע ששימש את ר"ט. [1]) בכ"י וי"ו אי' לא בידי שמים וכפי' הערוך פירש"י. [2]) לכאורה מלת כלומר קשה להבין שהרי מלשון הש"ס היא דכך היא הצעת הסוגי' בסנהד' שם: ר' יהוד' בן בתיר' אומ' לא חיין ולא נדונין שנאמ' לא ידון רוחי באדם לעולם לא דין ולא רוח ד"א וכו' וכ"ה בילק' בראשי' סוף רמז מ"ד בשם סנהדרי' אבל לפע"ד נ"ל שלפני רבינו לא היתה מונחת הגי' בגמרא לא חיין וכו' והראיה מהתוספתא סנהד' פי"ג שאי' שם וז"ל ר' יהודי בן בתירי אומ' ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לא ידון ולא רוחי בהן לעולם ד"א וכו'.

פ' ותמאן אפי' אנדריטיקוס [צ"ל אנטידיקוס] של בית אבא לא נידונו ערומים. חולין מ"ה. ניקב הקנה למטה מן החזה נידון כריאה. ושם מוח כל מה שבקדירה נידון כמוח. בבנין פַּעֵל שבועות ל"ב: מ"ז. היכי לידיינו דייני להאי דינא. ב"ב ל"ד. היכי נידיינוה דייני להאי דינא. מגיל' י"ב: א"ל דיינוה לי. ושם ט"ו: כי נח נפשיה דאחר אמרי לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי ליתי לא מידן לידייניה משום וכו' אמר ר"מ מוטב דלידייניה וליתי לעלמא דאתי וכו'. — בנין אתפעל: ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ד הוון אִיַּדַּיְינִין קומי ר' לעזר — והשם דִּין, דִּינָא ברכו' ה': ומי חשד קב"ה דעביד דינא בלא דינא. שם ו'. מניין לג' שיושבין בדין ששכינה עמהם וכו'. שם קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. מ"ח: בכל דין שדנך בין מדה טובה וכו'. נ"ח. ר"ה ט"ז: המוסר דין על חברו וכו'. שבת י'. התחלת דין ע"ש. ל"א. כשמכניסין אדם לדין וכו'. ל"ג. בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וכו'. פסחי' נ"ד: עומק הדין. ב"מ קי"ז: עומקא דדינא. עירו' ס"ה. סוכ' מ"ה. ב"ב ט"ז. לפטור את (כל) העולם מן הדין. תעני' ח'. מצדיקין עליו הדין מלמעלה. מגיל' י"ז. נעשה דין ברשעים. מ"ק ט"ז. משדרינן שלוחא דבי דינא ומזמנין ליה לדינא. חגיג' ד': ירא מן הדין. ה'. המטה דינו של גר וכו'. י'. הדינין יש להם על מה שיסמכו. י"ד. א' לדין וא' לצדקה. יבמות צ"ב. ירו' סנהד' פ"א די"ח: יקוב הדין את ההר (עיי"ע קב ב'). ק"ט: תוקע עצמו לדבר הלכה בדינא (עיי"ע תקע א'). תמיד כ"ח. עושין דין. נדרי' ל"ט: אם אתה עושה דין לבן עמרם וכו' גיטי' ז'. שוכן עד עושה לו דין. נ"ז. דיניה דהאי גברא במאי. פ"ח: אע"פ שדיניהם כדיני ישראל וכו'. סוט' מ"א: מ"ז: נתעוותו הדינין. קידושין מ': אין תחילת דינו של אדם אלא על ד"ת. ב"ק נ"ח: פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים וכו' ושם קי"ג. דינא דמלכותא דינא. גיטי' י': נדרי' כ"ח. ב"ב נ"ד: ועיי' בפחד יצחק זה הערך. ב"מ ל': דין תורה. ב"ק נ"ח: דינא דפרסאה. ב"ב קע"ג: האי דינא דפרסאי. ב"ב ק"ל: פסקא דדינא. שם ע"ג: עתידין ישראל לתן עליהם את הדין ועיי' חולי' ס"ב. ע"ז נ"ד: שוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. אבות פ"ג ט"ז לפני מי אתה עתיד ליתן דין. סנהדרי' ז': צדק את הדין ואח"כ חתכהו. שם י' שיושבין בדין וכו'. כ"ג. לא היו יושבין בדין אלא א"כ וכו'. צ"ה. בת דינא בטל דינא עיי"ע בַּת. כתובו' פ"ט מ"ב אין מרחמין בדין. ע"ז י"ח. ב"ר פצ"ג הובא בילק' ויגש ר' רמז קנ"ב יום הדין. סנהדר' ח'. יומא דדינא. שם ל"ב: דין מרומה. ברכו' מ"ה: כתובו' צ"ז. ב"ק ק'. ב"מ כ"ד: ע"ז ד': לפנים משורת הדין. בית דין. בעל דין עיין ערכם. ב"ר ספי"ב מדת הדין (הפכו מדת הרחמים) אבל בירושלמי (ברכות פ"ב ד"ה. שביעית פ"ט דל"ח ע"ד, פ"י דל"ט ע"ג, נדרי' פ"ז דל"ו: מעשרות פ"ב דמ"ט רע"ג) פירושו דין ממון עיי' מבוא הירושלמי למהרז"ף י"א. דיני ממונות, דיני נפשות סנהדרי' פ"א, מ"א; פ"ד מ"א. דינא דגרמי עיי"ע גרם ג'—ועוד פי' דין: היקש וקל וחומר. אין מזהירין מן הדין. מכות ה': פסחי' כ"ד. יבמות כ"ב: פירש"י אזהרת דין ק"ו לאו אזהרה היא עיי' פירש"י ליבמות. וכל זה דוקא להלקותו אבל להמיתו מזהירין מן הדין עיי' הליכות עולם פ"ב שער ד' ד"ה קיי"ל אין מזהירין. בסנהד' נ"ד: פלוגתא אם אמרינן עונשין מן הדין או אין עונשין מן הדין ועיי' עוד שם ע"ג. ע"ד. מכות ה': י"ד סע"א, י"ז סע"ב, זבחי' ק"ו: ועיי' תוספו' ב"ק ב'. ד"ה ולא זה ושם ד': ד"ה ועדים אבל במכילתא (הובא בתוספו' ב'.) מבואר דעונש ממון ג"כ אין עונשין מן הדין אבל עיי' בחידו' הרשב"א לב"ק שם ועיי' עוד יד מלאכי אות אל"ף סי' ג'. ב"ב קי"א. זבחי' ס"ט: דיו לבא מן הדין להיות כנדון עיי' תוספות קידושי' י': ד"ה זו. ומזה נאצל לשון תוכני: בדין, אינו בדין, ודין הוא עיי' ב"ק כ"ה: זבחי' ס"ט: ק"ז: גיטין ג'. פסחי' נ"ד רע"ב, מדות פ"ג מ"ה, ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג, ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. ירו' קידוש' רפ"א דנ"ח: במד"ר רפ"ז, ספרי נשא סי' ח' ע"ש היטב ועוד שם הלשון: דרך הדין. -- והתואר דַּיָּין, דַּיָּינָא עיי' פיאה ספ"ח דיין שלוקח שוחד עיניו כהות. שבת י'. חגיג' י"ד. סנהד' ז'. ב"ב ח': דיין שדן דין אמת וכו' הובא לעיל. שבת קל"ט רע"א אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל וכו' ושם אי בטלי דייני גזירפטי (עיי"ע גז ז'). שם סופרי הדיינין . . עורכי הדיינין. מגיל' י"ז. עיילוה למערתא דדייני. יבמות ק"ט: יראה דיין כאלו חרב מונחת בין ירכותיו וכו'. כתובו' נ"ב: עשינו עצמנו כעורכי הדיינין. סוט' כ"א: רשע ערום זה המטעים דבריו לדיין וכו'. ב"ב קל"ג: אין לדיין אלא מה שעיניו רואות. ושם דייני רחצצתא (עיי"ע חצצתא). ב"מ ל': דייני דמגיזתא (עיי"ע מגסתא). ב"ב ל"ה. שודא דדייני (עיי"ע שד ה'). סנהד' ז': מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש וכו' ושם כל המעמיד דיין שאינו הגון וכו'. שם י"ז: דייני גולה . . דייני א"י. דייני גזלות עיי"ע גזל. ב"ב כ"ט. דייני דשפילי. ב"ר

פכ"ו ויראו בני האלהים ר"ש בן יוחאי קרא להון בני דַּיָּינַיָּא. שם לית דין ולית דיין אבל אית דין ואית דיין. ויק"ר רפכ"ח הותרה הרצועה לית דין ולית דיין. אסת"ר בתחלה: מן דסגון דייני שקרא סגון סהדי שקרא. קהל"ר פ' כנסתי דיינות נקבות]—

דַּן (= דַּנָּא פי' בל"ע כנֹ חבית Tonne, Fass)

בס"ג דבמה אשה דני דַּנֵּי אין בו משום דרכי האמורי. פי' לחש הוא יוחזקו החביות. בר"ג דפ' אמר להם הממונה (יומי כ"ח סע"ב) זיהא דשמשא קשי משמשא וסימנך דנא דחלא [1]. בס"ג דר' ישמעאל בע"ז (ס'.) אמר רב פפא גוי אדנא וישראל אכובא חמרא אסיר וכו'. *[אחי"ה כונת רבינו בקיצור וכו' להורות כי עוד נשנית המלה בע"ז שם תיכף: ישראל אדנא ונכרי אכובא המרא שרי. והמאמר הראשון הובא גם בע' כב א' וגי' אכובא אי' גם בכ"י ערוך דכאן ובדפ"ע ע' כב אבל בדפ"ע דכאן בט"ס אבוכא. — וכנ"ה בסנהד' כ"ח: עיי"ע אבלא. ובבכורו' מ"ג: לגי' רבינו בע' בלן ב' וכ"ה בכ"י רגמ"ה לבכורו' שם. והקבוץ ברכות נ"א: מאה דַּנֵּי דחמרא — ובנו"ג בשבת דונו דני ופירש"י כבערוך: התחזקו חביותי. וא"כ גזרו הפעל מהשם או י"ל שכונתם על ל"ס דני פי' דבק. כלומ' התדבקו והתחזקו חביותי. ודע שבנו"ג דונו דני יש בו משום דרכי האמורי וכה"ג בירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג דונו דני משום דרכי האמרי. אבל בכ"י א"פ הגי' דאנו דייני אין בו עיי' ד"ס במקומו וכן גרס הרא"ה אין בו עיי' חידו' הר"ן לשבת ספ"ו וסיים ולא נהיר ע"כ. וגי' דני אי' גם בתוספתא שבת רפ"ח רק שם ג"כ הרי זה מדרכי האמרי. ואין בידי להכריע אם יש או אין עיקר הגי'. ואין גורס רבינו גם בע' שם א'. ואשר נ"ל כי דני הראשון או אולי גם השני הוא ל"ע כנֹ פי' דבר בלחש כדרך בעלי אוב אשר מעפר תשח אמרתם (עיי' ישעיה כ"ט, ד') יען כן תרג' חֹבֵר חבר: רטין רטן והוא ג"כ בל"ס מצפצף ודבר בלחש. ועוד נ"ל שצ"ל דנידני בתיבה אחת והוא מל"ע ופ' כנדנא das Murmeln ופירושו הדיבור בלחש או אם גרסינן בשתי תיבות ג"כ ענין המאמר מי שאמר דַּבֵּר בלחש וקול נמוך הרי זה מדרכי האמורי. הגם הלום ראית כל זה בוא וראה טעותו של רמ"ל שהרכיב כל ערך דן ב' עם ערך הקודם לו!] —

☞ דֵּין (= דֵּן, דְּנָא בל"ס דִּין, דְּן זה dieser, diese, es) תרג' זה דין, דנא דנן. תרג' איזה אידין הידי, תרג' מי אלו היידין, תרג' אז הידין, תרג' כה כדין, תרג' מדוע מדן, תרג' פה כדין, תרג' איך איכדין). *[אחי"ה כל אלה כנויי הגוף מורגלים הרבה בתרג' ובדרז"ל למשל תרג' זה דין: ישעיה ו', ג' ומקבלין דין מן דין ובה"א בראש דברי' ב', ג' טורא הדין, קהלת ב', א' עלמא הָדֵין; שם י"א, ו' הדין או דין, ובהוספת נו"ן בסוף בראשי' כ"ה, ל"ב ולמה דנן לי בכורותא; דברי' ב', ז' דנן ארבעין ועיי' עוד תרג' לתהלי' כ"ד, ו'; ע"ה ח' ותרג' כה (בראשי' ל"ב, ד' ירמי' כ"ו י"ח; יחזק' כ"ה, ט"ו) כדנן אמר. אבל בבראשי' ט"ו ה' תרג' כה: כדין. ובלש' נקבה דְּנָא תרג' יחזק' ל"ח, י"ז; קהלת א', ט'; אסתר תרג' שני ב', י"ג. ובדניאל מורגל בה"א בסוף דְּנָה עיי' דניאל ב', י"ח, כ"ח, ל', ל"ו, מ"ז; ה', ז', ט"ו, כ"ב, כ"ד; ו', ד', ו', ובן בעזרא ה', ג', ט', י"ב, י"ג; ו', י"א, ט"ו — י"ז, כ"ד; ובכ"ף הדמיון כִּדְנָה דניאל ב', י'; ג', כ"ט; עזר' ה', ז'; ירמי' י', י"א. על דנה עזר' ג', ט"ו; ד', ט"ו; ו', י"א, אחרי דנה דניאל ב', כ"ט, ט"ו. וכנ"ה בדרז"ל למשל דין גרמיה דעשיראה ביר עיי"ע ביר אחר ערך ביין, ב"ק צ"ט סע"ב וכתוב אפנקסי דין עסק ביש. סנהד' ל"א, דין גלי רזיא. ע"ז י': לית דין בר אינש. כתובו' י"ז, כל מן דין וכל מן דין סמוכו לנא וכו'. סוט' ל"ה, דין ראש קטיעא ימלל עיי"ע רש ב' גי' ופי' רבינו. ב"ר ספ"ט הינון אותיות דדין הינון אותיות דדין, ויק"ר רפ"ח דין אמר לינא בעיא לדן ודן אמר לינא בעיא לדן. ירו' סוט' פ"ב די"ז ע"ד מן קדמת דנא (= תרג' קהלת א', ט'). ירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג אסור לך דנא, ובה"א הידיעה: הָדֵין נדרי' ה' רע"א הדין הוא וכו' ושם ו': אילימ' דאמ' הדין אוגיא וכו' והדין נמי וכו' כגון דאמ' והדין ולא אמר ונמי וכו'. שם י', והדין קרא וכו', י"א: כ"ב, בהדין לישנא. כ"ה: הדין אמר שבועתא דהכי אמי רב והדין אמר וכו', ל"ח רע"א פסקין להדין פסוקא וכו' ושם אלא מן הדין קרא. נ' רע"א איתהני מן הרין עלמא. ס"ב. הדין גברא. ס"ו סע"ב

[1]) בעי' זה פירשו רבינו. ושם גרסו כל כ"י (חוץ מכ"י ב"ר) זיהא רשמשא וכ"ח לנכון בדפ"ר שם ובעה"ק אבל בשרפ"ע בט"ס זיהרא כמו בכ"י ב"ר בערוך זה וכ"ה בעי' יומא הנ"ל. ובכ"י א"פ ליומ' אצל ד"ס צד ל"ח זוהרא ובכולם צ"ל זיהא וכ"ה בכ"י ל"ד ובכ"י ב' זיהא ובעל ד"ס רוצה להגיה זיהא אבל בעי' זה אנסה את חילי להוכיח כי גם גי' זו נוכל לקיים. אבל גי' הספרים ביומ' זוהמא בלי ספק ט"ס.

מה הדין עבדת וכו׳, נזיר ג׳, ממאי דהדין וכו׳, י׳: דהדין גברא, כ״ז רע״ב הדין דחטאת, ל״ה סע״א ולילף מן הדין קרא בירו׳ מגילה פ״א דע״ב: מן הדין קרייה, ירו׳ גיטי׳ פ״ב דמ״ד: הדין דינרא . . הדין פינקסא, ובכינוי נסתר וּ = הוּ ירו׳ עירובי׳ פ״ז דכ״ד ע״ג הי דֵינוּ צד והי דינו אמצע —. תרג׳ איזה אֵידֵין: תרג׳ שמואל א׳, ו׳ כ׳ לאידין אתר, תמיד ל״ב, אידין מתקרי גבור והנקבה אידא עיי״ע אידא וע׳ אידין, והורכב מן אי ומן דין וכן הידי והיידין הורכב מן הי, די ומן היי ועוד דין ועיקר פירושו מי זה ואי זהו, והרבה בירוש׳ למשל ירו׳ פיאה פ״ח דכ״א, היידן (וינון) [צ״ל יינון] פי׳ מי אלה, ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ג, וירו׳ עירובי׳ פ״ו דכ״ג ע״ג היידן ר״מ, ירו׳ שבת ספי״ט די״ז: היידן ר׳ יוסי ושם ג״כ בשתי תיבות היי דין ר׳ יוסי, וירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג ע״ד היידין ר׳ יוסי [וכמו כן מצינו בתרג׳ לפעמים הֵי דֵין ולפעמים הֵידֵין עיי׳ במתורגמן ערך דין]. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב ע״ד ר׳ יוסי בעי היידן רבנן, ירו׳ גיטין פ״ב דמ״ד סע״א היידן הוא למחר. ובכינוי נסתר וּ = הוּ הַיְדֵנוּ, הֵידְנוּ (וה״א נבלעת במקום היידנהו, הידנהו) ירו׳ עירובי׳ פ״ה דכ״ב סע״ג היידנו אמצעי (כ׳ פעמים), ירו׳ פסחי׳ פ״א דכ״ז רע״ד (היי דנו) [היידנו] שעת הביעור ושם פ״ה דל״ב רע״ג והיידינו לשמו פטור. ירו׳ יבמות פ״ד ד״ו רע״ב ר׳ זעירא בעא קומי ר׳ מנא הידינו רבה רבה דמתניתא וכו׳. ירו׳ סנהד׳ פ״ה דכ״ב רע״ד הידינו כולל והידינו מונה וכ״ה בירו׳ יבמות פט״ו דט״ו. אבל בירו׳ נזיר ספ״ג דנ״ב ע״ד א׳ בטעות היי די נו כולל היי די נו מונה. — ובלש׳ נקבה דא בהרכבת היי מורגלת ג״כ בירוש׳ למשל ירו׳ מעש׳ שני פ״ה דנ״ו. בהיידא אתית פי׳ באיזה דרך באת, ירו׳ שבת פ״ב ד״ה, היידא היא ר׳ יודא, ירו׳ שבת פ״ז ד״י ע״ג והיידא אמרה דא וכ״ה שם ר״פ ט״ו דט״ו. וירו׳ ערלה פ״א דס״א ע״א וירו׳ פסחי׳ פ״ב דכ״ט: אבל בירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז ע״ג ווידה אמרה דא ופירושו איזו משנה אמרה כדברי המקשין עיי׳ במבוא הירו׳ למהרז״ף ט״ו ועיי״ע יידא. — ובירו׳ ביכורי׳ רפ״ב דס״ד ע״ג והיידלון במקום היידא להון כלומ׳ מאיזה להם. ועיי׳ עוד ע׳ הַיְדָא. — תרג׳ אז הידין ובל״ס הֵידֵין ובמקרא ובתרג׳ אֱדַיִן עיי״ע. ועיי׳ תרג׳ למשלי א׳, כ״ח; ב׳, ה׳, י׳ ועוד זולתו. תרג׳ כה כדין עיי׳ לעיל דוגמ׳ מבראשי׳ ועוד בתרג׳ שם ל״ב, ד׳, מ״א כ״ב, כ׳; יונ׳ א׳, ח׳. תרג׳ מדוע: מְדֵין והוא כמו מא דין או מה דין ואל״ף או הא נבלעת תרג׳ ירו׳ א׳ ט׳, ז׳ מדין סבר. תרג׳ ירמיה כ״ו, ט׳ מדין אתנבית. וכתב המתורגמן ע׳ דין: לפעמים מצאתיו מָה דֵין בהא ולפעמים מא דין באלף ולפעמים כתיב תיבה אחת מַדֵין ע״כ והיותר נכון לנקד מָדֵין או לתשלום אות הנשמטת מַדֵּין כמו מַזֶּה (שמות ד׳, ב׳) תחת מה זה וכן התרג׳ שם מה דין. — תרג׳ פה בדין תרג׳ שופטי׳ י״ח, ג׳; ישעי׳ כ״ב, א׳, ט״ז ופי׳ בְּדֵין כמו בָּזֶה בל״מ. תרג׳ איך: איכדין עיי״ע אכדין, ובזה יצאתי ידי חובת תשלום דברי ר״ב] —

* דִּינָה (בת יעקב אבינו) וזה מה שדרשו רז״ל עליה: ב״ב ט״ו: ב״ר ספי״ט וילק׳ ריש איוב וי״א איוב בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא, ב״ב קכ״ג סע״א תאומה היתה עם דינה. וילק׳ ויגש רמז קנ״ב הביא בשם ב״ר פצ״ד (ואני לא מצאתיו שם) כתוב אחד אומ׳ בנותיו (בראשי׳ ל״ז, ל״ה) וכתוב א׳ אומ׳ ואת דינה בתו (שם מ״ו, ט״ו) אלא ללמדך שבנותיו של יעקב נשי בניו היו וכו׳. סנה׳ ק״ב. עינו את דינה בשכם. ירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ד סע״א רבי בשם דבית ינאי עיקר עיבורה של דינה זכר היה מאחר שנתפללה רחל נעשית נקבה. ובב״ר ספע״ב אי׳ עיקר ברייתה זכר היתה ומתפלתה של רחל . . נעשה נקבה. ושם ספע״ו ודינה היכן היא נתנה בתיבה ונעל בפניה וכו׳ ושם ספצ״ב ומה נצטדק בדינה. וקהלת רבה פ׳ הופר: ופורץ גדר ישכנו נחש זו דינה.

* דִּינוּן נתקצר מן דְּאִינוּן פי׳ אשר הם והורכב מן דְּ ומן אינון הרבוי מן יחיד א ה ו עיי׳ ערכו שם בסוף הערך הבאתי דוגמאות ויש להוסיף עוד: ירו׳ ב״מ פ״ה ד״י רע״ב סב שני דינרין אנרך ומה דינון עבדין דילי ולך פי׳ קח ב׳ דינרין בעד שכר טרחך ומה שהם עושין ריוח יהיה שלי ושלך בשוה. ירו׳ נדרי׳ פ״א דל״ז. כגון אילין ניוותאי דינון קריין לחספא כספא. ובירו׳ נזיר רפ״א דנ״א סע״א אי׳ ד א י נ ו ן קריי וכו׳, ירו׳ סנהד׳ פ״ד דכ״ב: והי דינון תרתין אוחרנייתא. ושם בסמוך קודם לזה אי׳ הי דיני וכו׳ וצ״ל הי דינון ובפני משה הגי׳ הי דאינון. ירו׳ הוריות פ״ג דמ״ז רע״ד מה מייחרין ליה עמיה א״ר חגיי משה! דינון מייחרין ליה עמיה דו קטיל ליה ובירו׳ סנהד׳ רפ״ב די״ט סע״ד הגי׳ משה א י ן מייחרין וכו׳ וכצ״ל בירו׳ יומ׳ ס״א דל״ח סע״ג במקום מ ש ם דאין מייחרי׳ וכצ״ל דינון במקום דאין, ובירו׳ מגיל׳ פ״א רע״ב. כמ״ס משהינון וצ״ל משה דינון וכו׳.

* דנאי (ז׳ שם מקום) קידושי׳ ע׳: מכריז רבא במחוזא כלאי דנאי טלאי זגאי כולם לפסול ופירש״י שמות מקומות או משפחות ע״כ. ועוד

גירסת רש"י זנאי במקום זגאי. ואם שמות המקומות הן אולי אז י"ל דנאי טלאי זגאי או זנאי הם המקומות בבבל שנקראו כזה Dabanas, Tela, Hilaea, Sinas, Sigara עיי' על תכונתן אצל מאננערט ח"ה צד רכ"ב והלאה. וא"כ קרוב הדבר כי דנאי צ"ל דבנאי והוא Dabanas על יד מבוע של הנהר Belias ואולי בלאי שם מקום נקרא מן הנהר הזה עיי' מאננערט שם צד ר"ח. ובגיארגראפיע תלמודית להרב החכ' נייבויער נפקדו המקומות האלה אולי שחשב ששמות משפחות הם. אבל גם רבינו בע' טלאי פי' מקומות הן. ועיי' שם פי' יש אומרים ומ"ש.

* דנב (?) (שם מקום) תוספתא דמאי פ"א אוצר שמטיל בו מחוצה לארץ לארץ כגון אוצרה של דנב חייב לפי חשבון. ובכ"י תוספת' הגי' רנב וכן הגי' בכ"י תוספתא שביעית פ"ד שמונה שם רנב בין עיירות חייבות במעשרות בתחום. ובדפוסי התוספ' שם הגי' דכב דבב או רגב ובירו' דמאי פ"א דכ"ב רע"ד הגי' ונוב. ואין בידינו להכריע עיקר הגי' ע"כ משכנו ידנו מלפרשו.

☞ דַּנְבָּא (בל"מ זנב ובל"ע ذنب ובלש' סורי דֶּנְבָּא, דונבא ונגזר מל"פ دمب , ذنب ובלש' צינד duma) תרג' ויפן זנב אל זנב (שופטי' ט"ו ד') וקטר דנבא בריש דנבא). *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' ירו' א' לבראשי' ל"ז, ג'. אונקלו' לשמות ד', ד'; תרג' איוב מ', י"ז. סנהד' ל"ז. עד האידנא הוה יתיבנא ברישא השתא מותביתו לי ברנבי וכו' עד הוי זנב לאריות וכו'] —

דִּנג (שם עצם לילדה) תשקינן דינג בר"ג די' יוחסין (קידושי' ע' סע"א) פי' בת רב נחמן קטנה דינג שמה. *[אחי"ה בנו"ג תיתי רונג תשקינן ופרש"י תבא בתי שכך שמה, והוא כבערוך. ובשאילתות וארא סי' מ"א הגי' סבר לה מר תיתי דיכיק תשקינן] —

דַּנְדְּנָא (לדעת ר"ב ועוד לדעת רבינו כפי עדות הרמב"ם הוא מינתא Krauseminze μίνθα, mentha עיי' אמיתא. ולפע"ד הוא ל"ע ופ' עיי' בפנים הערך) בכלל גדול פרק ז' בשביעית (מ"א [1]) ועיקר הדנדנא. וכפ' בא סימן התחתון בגמ' כל שיש לו ביעור (נדה נ"א:). (א"ב פי' מינתא). *[אחי"ה וז"ל הרמב"ם בפיה"מ לשביעית: הדנדנה נקרא נענע [בל"ע] ובערוך נקרא מינטא בלע"ז ע"כ ועיי' רע"ב לשביעית. כבר רשמתי במבוא צד כ"ו כי רבינו משה הלך בזה בעקבות דרבינו בעל הערוך וכן נראה מע' ארוס א' ועיי' בפיי"מ להרמב"ם כלאים פ"ה מ"ח. אולם בהלכות שמטה ויובל הי"ג והי"ד הביא רבינו משה עלי הדנדנה . . ועיקר הדנדנה (וכן גי' שלפנינו. ובירו' שביעי' הגי' הרנדנה) בלי שום פירוש המלה. ואם פי' הרמב"ם מפליטת קולמסו יצא מפורש במה שהזכיר את רבינו בעל הערוך אז נראה ברור כי ערוך יותר שלם היה לפני הרמב"ם ז"ל. ואת אשר נ"ל כי המלה הזרה דנדנא היא ל"ע ופי' دند עשב מר וחמוץ המביא לידי שלשול ובלי' ערבי دندن נקרא ג"כ מין עשב או צומח אחד עיי' בהרחבת ביאור באוצ' מלין לפרייטאג ולוואולירס זה הערך. אבל עיי' פפלאנצען לה' לעף 109]—

* 1 דְּנָה לשון נקבה מן דֵּין עיי"ע.

* 2 דְּנָה (נתקצר מן דַּאֲנָה was ich) ירו' פסחי' פ"ה דל"ב סע"ג ענו בתריי מה דנה אמר. ועיי"ע נא' וע' נן.

דְּנַח (aufgehen) זרח השמש וכ"ה בל"ם ונגזר מל"ע دنح, دنخ פי' נמוך כי בצאת השמש מחופתו לרוץ ארח הרקיע עדנה לא הופיע בגבורת תקפו) בויק"ר אמור אל הכהנים פרש' צדקתך כהררי אל (פכ"ז) באתריכון שמשא דנחא. פי' זרחה. *[אחי"ה בנו"ג ושמשא דנחא בארעכון. ושם שמשא דנחה עליכון. ובירו' ב"מ פ"ב ד"ח סע"ג דנחה עליכון שמשא. ב"ר פל"ג אית גבכון שמשא דנח. ושם לא בזכותכון שמשא דנחה עליכון. ובילק' תהלי' רמז תשכ"ז בשם ב"ר הגי' דנח אבל שם קודם לזה בשם ב"ר וב"מ ירו' בט"ס שמשא נחית ונשתבש ע"י מ"ש שם מיטרא נחית. — וממנו השם מדינחא פי' מזרח. בני מדינחא (ירו' תרג' ב' בראשי' ט"ו, י"ט) תרג' של הקדמוני. וידוע כי בני מזרח נקראו מדינחאי] — (א"ב תרג' ויזרח לו השמש (אונקל' לבראשי' ל"ב, ל"ב) ודנח ליה שמשא) [2]).

דְּנַטִיב (= דונַטִיב פי' בל"ר donativum מתנה ותשורה שמחלק השר ללגיונות Go-

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו לנכון וכן הביא רבינו לגי' הדפוסים בעי' לוף. כרש א', רגילא. נץ ב' צבע ג'. אבל בדפ"ע בכאן בט"ס פרק ששי. [2]) ועוד הרבה בתרג' עיי' לתהלי' צ"ז, י"א; קי"ה, כ"ב; ישעי' נ"ח, י'; שופטי' ט', ל"ג; קהלת א', ה': נחום ג', י"ז.

(s c h e n k besond. für Soldaten בב״ר ספ״י הקב״ה עשה אסטטיבא ונתן דונטיבא ללגיונות וישבות ויברך, ובויק״ר זאת תהיה (ובסוף) [צ״ל בסוף] פרש׳ זכור (פי״ח) בשר ודם נותן דונטיבו והקב״ה נותן דונטיבו הה״ד (שמות ט״ז, ד׳) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ובילמדנו בריש פרש׳ ואתחנן (בתנחומ׳ לי׳) והיו למלך תיסוריות [1] בכל מדינה ושלח המלך לאפיטרופוס לחלק דונטיבה ללגיונות, פי׳ אצטטיבה עמידה לשון לעז כלומ׳ שנח ממלאכה ונתן מתנה לשון לעז שבירכו במזונות. וכמה אקוב: משל ללגיון שמרד במלך ושלח לו דונטיבון ולא עוד אלא עוקרו ומחריבו, ואלו בשעה שמרדו לא הזיקן אלא ליוה עמהן ענני כבוד לא זזו מהן המן והבאר לא מנע מהן וכו׳. *[אחי״ה בתנחו׳ בלק סי׳ י״ב הגי׳ בנוהג שבעולם לגיון שמורד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו ומרדו בו ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכלותם באותה שעה אעפ״כ לא זז מחיבתן אלא ליוה עליהם ענני כבוד ולא פסקו מהם המן והבאר. וכן הוא בקצת שנוים בילק׳ בלק רמז תשס״ו בשם תנחום׳, ובענין הגי׳ מב״ר שהובא לעיל דע שכ״ה בנוסחאותנו בשו״ד בשעה שהוא עושה אסטאטיבה אינו נותן דונטיבא ובשעה שהוא נותן דונטיבא אינו עושה אסטאטיבא וכו׳ עיי״ע איסטטיבה ובילק׳ בראשי׳ רמז י״ז דף ה׳ ע״ג יותר נכון דונאטיבא וכן הביא הגי׳ הח׳ גרינוואלד (במ״ע המחקר מו״ל הרב החכ׳ שטערן שנה ראשונ׳ סי׳ א׳ צד י״ג) בשם ב״ר כ״י פארז. וגי׳ רבינו ונתן דונטיבא ללגיונות אי׳ ג״כ במדר׳ במ״ר פ״ז מלך בו״ד מחלק דונטיבא ללגיונותיו האלהים מחלק דונטיבא וכו׳, וכנ״ה בשמ״ר פט״ו אפרכום ודוכום שהיו נוטלין דונטיבה וכו׳, ובפס״א בנוהג שבעולם מלך בו״ד כל הימים שהבריות מושלמים לו הוא ניזקק ליתן להם דונטיבא לחלק להם אנונית וכו׳ ופי׳ במ״כ: מתנה ופרס מבית המלך כך פי׳ הערוך ע״כ וכן הביא בשם הערוך בויק״ר ספי״ח הרי שערוך יותר שלם היה לפניו, וכנוסח שלפנינו פי׳ מפרש המלין בילק׳ ריש בראשי׳ רמז י״ז ע״ש. ומלת דונטיבא (וכצ״ל גם בערוך בציון מויק״ר) או יותר טוב דונאטיבא הוא הקבוץ מיחיד דונטיבון שהביאו רבינו בשם ילמדנו] — (א״ב פי׳ בל״ר מתנות שמחלק שר צבא לחילות בעת צאתם נגד אויביהם עיי״ע אסטטיבא).

* דָּנִיאֵל (שם העצם) א׳) של נביא ועל שמו נקרא הספר דניאל. ומה שדרשו רז״ל עליו תמצא במקומות האלה: עירובי׳ כ״א, יומ׳ ס״ט: ע״ו: מגילי י״ב רע״א, ט״ו, ב״ב ד׳, ט״ו, ע״ז ל״ה סע״ב, סנהדר׳ צ״ג: צ״ח סע״ב, שבועו׳ ל״ה: ב״ר פ״ה, ט״ז, ל״ד, ס״ח, צ״ח, צ״ט; שמ״ר פי״ח, ל׳, מ׳, מ״ג; ויק״ר פי״ג, כ״ז; במ״ר פ״ב, י״ג, י״ד; דב״ר פ״ב; שהש״ר פ׳ כמעט, איכ״ר פ׳ צמתו, קהל״ר פ׳ לך אכול — ב׳) שם אמורא בדור השלישי רב דניאל בר רב קטינא אמר רב ב״ק צ״ז. וכ״ה בחגיג׳ ח׳ רע״ב לפי גי׳ כ״י ב׳ מינכען (ד״ס שם צד י״א:) וכ״ה במ״ק ח׳ סע״ב לפי גי׳ כ״י רי״ף (ד״ס שם צד י״א:) ובנו״ג בחגיג׳ ובמ״ק בר קטינא וצ״ל ב״ר כלומ׳ בר רב קטינא וכ״ה בירו׳ עירובי׳ ספ״א די״ט רע״ד ר׳ דניאל בריה דרב קטנה אבל בירו׳ שבת רפ״ג ד״ה ע״ג דניאל בריה דרבי קטינא, ירו׳ סוכ׳ פ״ד דנ״ד סע״ב ר׳ דניאל בריה דרב קטינא — ג׳) דניאל הייטא פתר קריא ויק״ר ספל״ב וקהל״ר פ׳ ושבתי אני.

* דַּנְכוּ (שם העצם) ב״ק צ״ט סע״ב דנכו ואיסור ופירש״י שולחנין אומנין היו ע״כ ולפע״ד הם כינויים על שם שהיו עסוקים בממון כי דנכו ל״פ دانك מין מטבע קטנה (עיי״ע דנק) וכן איסר עיי״ע.

☞ דִּנַמִּים (בל״י δύναμις כח, גבורה Kraft (Stärke מדרש שה״ש פ׳ אתי מלבנון כלה (ד׳, ח׳) אכן יש בך דינמים פי׳ בל״י כח ויכולת. *[אחי״ה ועי״ מלה יוני׳ זו העתיקו ע׳ זקנים און (איוב מ׳, י״א), אל (נחמי׳ ה׳, ה׳), גבורה (שופטי׳ ח׳, כ״א; מ״ב י״ח, כ׳; ד״ה א׳ כ״ט י״א), גבורתא (דניאל ב׳, כ״ה), כח (ד״ה א׳ כ״ט, ב׳; ד״ה ב׳ כ״ב, ט׳; כ״ו, י״ג), עז (תהלי׳ כ״, י״ד; איוב מ״א, י״ד; ד״ה א׳, י״ג, ח׳)] —

דַּנֶּסְטֵס (דַּיְנֶסְטֵים דַּנֶּסְטֵים בל״י לוה ונושה (Gläubiger, danista ובל״ר δανειστής Leiher ועיי׳ עוד בסוף הערך ומ״ש) בילמדנו בסוף אשה כי תזריע (בתנחומ׳ לי׳) לאחד שהיה חייב לדנסטס, וכאל תצר את מואב (דברי׳ ב׳, ט׳; ובתנחו׳ לי׳) למי שלוה משני דנסטין כיון שעשה גרנו ירדו שניהם ותפשו אותה, ובצר לך (שם ד׳, ל׳; ובתנחו׳ לי׳) אם הנחתם ע״ז ובאתם אצלי אני דינאסטוס [2] ליתן לכם שכר, ובס״ג דפ׳ במה (אשה) [צ״ל מדליקין] ירושלמי (פ״ב ד״ה רע״ב)

[1]) כ״ה בכ״י וי״ו ול״ד וה״ב, ובדפ״ע תוסווריות וכ״ה בעי׳ תסוור. [2]) כ״ה בכ״י ל״ד, ובדמ״ו דינאטוס [illegible] אנוש׳, ובדפ״ר ופיזי דינאטים עיי׳ בסוף הערך.

היושב בבית מרועע עושה מלאך המות דינסטוס שלו דכתיב (תהלי' נ"ה, ט"ז) ישי מות עלימו כמה דתימא (דברי' כ"ד, י') כי תשה ברעך משאת מאומה. פי' מלוה בל"י דנסטס. *[אחי"ה בעל ערך מלין כ"י באוצר ספרי הרב הח' האלבערשטאם השיג על דברי רבינו, ואחרי שהביא פירושו כתב וז"ל: ובמחילה מכבודו כי דנסטס ודונסטוס, ופעלים ומלות ושמות מזאת הגזרה כולם ענין ממשלה ויכולת. ופי' דנסטוס בל"י בעל היכולת וממשלה וכל המאמרים שהביא מן המדרשים מסכימים כולם לכונה הזאת. אמנם מאמר הירוש' . . הוא לומר שענין הכתוב שאמר ישי מות היא מגזרת כי תשה והכונה שמלאך המות הוא בעל חוב שלו נמצא שטר חוב שיש לו עליו נעשה אדון שוטר ומושל עליו ע"ד עבד לוה לאיש מלוה ובא בשטר חובו אל ביתו של זה לעבוט עבוטו ונוטל נשמתו וכו' עכ"ל. עיניך הרואות שבעל מחבר דערך המלין כ"י זה כיון על ל"י Gebieter, Herrscher, δυναστής פי' מושל ואדון ובעל יכולת ואמת נכון הדבר כי בילמדנו בציון מכבר לך יש לבאר ככה ועניננו אם עזבתם את ע"ז ותפנו אלי יש לאל ידי ובעל יכולת אני להשיב לכם גמול ושכר על זה. ועל שיעור זה מעיד כתיבת המלה דינאסטוס לגי' כ"י. אבל בשאר ציונים שהביא רבינו בלי ספק על ל"י הרשומה בתחלת ערך כיון, ובאמת המשך הענין מראה לדעת כי ענין המלה מלוה ונושה. וכן דרש יַשִּׁי מות מפעל נשה. ועל ידי מלת δανειστής העתיקו ע' זקנים נֹשֶׁה במ"ב ד', א'; תהלי' ק"ט, י'. ותודוס (Theodotion) העתיק ונשים (ישעי' ג', י"ב) כאלו כתוב נֹשִׁים בינוני מן נשה ג"כ ע"י מלה יונית הנ"ל (וכן הבין התרג' בתרגומו כְּמָרֵי חובא עיי' רש"י ורד"ק שם). ועוד העתיקו ע' זקנים את הפעל לוה (דברי' כ"ח, י"ב, מ"ד; משלי י"ט, י"ז; כ"ב, ז'; נחמי' ה', ד') ופעל עבט (דברי' ט"ו, ו', ח') עי' הפעל δανείζω, σθαι. ועוד יש להביא ראיה לאמיתת פירוש רבינו משמ"ר פכ"ט משל לדניסטוס שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצוח מי שהיה מבקש יבא וישאל והיו הכל שומעים ובורחים לומר כשיבוא ליפרע ממי שלוה. ושם ברפ"ל אם כסף תלוה וכו' משל לאחד שלוה מן (דיוסטוסו) [צ"ל דינסטים] ושכחו לאחר זמן בא ועמד לפניו א"ל יודע אני שאני חייב לך וכו'. במד' רבה ריש פ"ט לוה רשע ולא ישלם יש אדם לוה ואינו פורע שאין (הדנוסטים) [צ"ל הדניסטים] משבר שניו וגובה אותו] —

דַּנְק (דַּנְקָא פי' דנקא בל"ס ובל"ע دانق מל"פ دانگ שתות sechster Theil eines Drachma בל"י ἡ δανάκη) בפ' המקבל בגמ' לשנים מעוטות (ב"מ ק"ט:) ריבעא דההוא דנקא. פי' המנהג הידוע השתל נוטל החצי ומי שלא שתל אלא עובד השתילים בכלל השדה [1] בלבד נוטל שליש בא השתלא להסתלק דינו ליטול רביע מן הנותר אחר שיטול הארים היורד במקומו לעבוד האילנות שליש והיא כגון שדה אילן שעולה להן בשדה כולה בכל שנה י"ב זהובים חולקין אותן בעל הבית והשתלא זה נוטל ו' וזה נוטל ו' כשבא השתלא להסתלק הוריד ארים במקומו נוטל הארים ד' שהן שליש הכל ונוטל בעל השדה ו' שהן חלקו בכל שנה ושנה נשארו ב' שהן שתות לי"ב. ורביע לח' שנשארו אחר שנטל חלקו שליש, וזהו פי' ריבעא של ח' הנותרים שהן שתות לי"ב . *[אחי"ה בר"ה כ"ו סע"א אמר ר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה ואמר הש"ס למנ"מ לפרושי מאה קשיטה (בראשי' ל"ג, י"ט) מעה דנקי. וא"כ הוברר כי דנקא שוה מעה ובאמת מעה כסף היא שתות של דינר וכן דנקא ענינו שתות ממטבע של דרכמי ולפירושי מסכים פירש"י לב"מ ס': ד"ה בדנקא, זבחי' מ"ח. ד"ה דנקא, בכורו' י"א. ד"ה בר דנקא, רשב"ם לב"ב קמ"ו: סוף ד"ה ושמין. וכן משמע מיבמו' ל"ה. ובכורו' נ'. כי דנקא הוא אחד משש ופלגא דנקא הוא אחד מי"ב עיי' פירש"י לשבת ל"ה. ד"ה פלגא דדנקא. ועל פי הדברים הברורים האלה פי' הרמב"ן לויקר' סוף פרש' ה' קשה להלמו שפי' בת דנקא בע"א עיי"ש] —

☞ דֶּנֶק (פי' דַּנֵק בל"ס כמו אָנַק ואולי מל"ע دنق (unter der Last ächzen תרג' האנק דום (יחזק' כ"ד, י"ז) אידנק שתוק). *[אחי"ה וכן בתרג' יחזק' ו', ז', כ', מ"ג; ל"ו ל"א; מלאכי ב', י"ג. ולדעת לעווי אִדְּנַק כמו אִתְאֲנַק (ואל"ף נבלעה) והוא נולד מן אתאנק ואשר נ"ל כתבתי בתחלת הערך] —

* דֶּנֶק (Schmerz, Aechzen) ברכו' מ"ב סע"ב ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק ופירש"י כך שמו. וכ"י מ' ובכ"נ גרס בנהר אנק וא"כ דנק לפי גזרת המלה הוא מערך הקודם לזה. ונוכל להעתיק נהר דנק = אנק Heulstrom, Schmerzensstrom וממיש כן נקראו אצל היונים הנהרות

[1]) כ"ה בדפ"ר.

Κώκυτος (= κωκύω wehklagen) ,Ἀχέρων (= ὁ ἄχεα ῥέων = Leidenstrom) ושני נהרות נוזלים בעמק עכור של שאול עיי׳ הומירוס אדיססע י׳, תקי״ג, תקי״ד, וגם נהר דנק (אנק) הוזכר אצל פטירת רב.

* דַּנְקָאִי (שם פרטי) ב״ר פע״ט שמע קלא דנקאי ספרא אמר וכו׳ פי׳ שמע קול איש סופר הנקרא דנקאי.

דִּנַר (= דֵּינַר בל״ע ופ׳ دينار (دنار) בל״י δηνάριον בל״ר denarius מטבע ידוע ושויו ראה בפנים הערך) בפ׳ גט פשוט בגמ׳ כתב בו (מאה זוזי) [צ״ל ז ו ז י מ א ה] [1] (ב״ב קס״ו.) אמר רב אשי רישא דכתיב ביה דינרי זהב סיפא דכתיב ביה דינרין הן של כסף ומנא תימרא דשני לן בין דינרי לדינרין דתנן בפ״ק דכריתות (ח׳. וכן טהרות פ״ד מי״ג) האשה שיש עליה וכו׳, ובר״ג דפ׳ הזהב (ב״מ מ״ד:) איסר אחד מכ״ד בדינר של כסף [למאי נפקא מיניה למקח וממכר] דינר של כסף אחד מכ״ה בדינר של זהב. *[אחי״ה בענין פי׳ למאי נפק׳ מינ׳ למו״מ עיי׳ שט״מ למקומו שהביא כמה וכמה פירושים וכולם גרסו כמו בנוסחאותנו לכן השלמתי ג״י רבינו כדאי׳ לפנינו אבל בכ״ז לבי נוקף שהרי בירו׳ קידושי׳ פ״א דנ״ח רע״ד ג״כ לי׳ מה שהסגרתי וז״ל הירו׳ שם: תני האיסר אחד מעשרים וארבעה בדינר כסף, דינר כסף אחד מעשרים וארבעה לדינר זהב. ומה שאמ׳ הירו׳ דינר כסף אחד מכ״ד לדינר זהב ולא כ״ה כבבלי י״ל שבא״י הוקיר הכסף יותר מבבבל, ומבבלי קידושי׳ י״ב. נראה שלפעמים האיסרין הוזלו עד שעמדו שלשים ושתים בדינר וז״ל ולא קשיא הא דאיקור איסרי הא דזול איסרי הא דאיקור איסרי קום עשרים וארבע בזוזא הא דזול קום תלתין ותרין בזוזא. (וזוזא הוא דינר) ועיי׳ על מטבעות ומשקלות תלמודיות להח׳ צוקערמאן צד כ״ג. אבל ראה זה מצאתי כי גם בירו׳ שבועו׳ פ״ו דל״ז רע״א ותוספת׳ מעשר שני פ״ה משמע כי שמונה של זהב או שמונה של דינרי זהב הוא כמאתים דינרי כסף וא״כ דינר זהב אחד גם לירושלמי שויו כ״ה דינר כסף כמו בבבלי לכן נראה לפע״ד ליישבו כמה שכתב הר״ר יהודה בר נתן (הובא בתוספו׳ בכורות נ׳: בסוף ד״ה דמזדבנא) שאותו דינר הוא להכרעות המטבעות ושכר בעלי המטבע (Agio) שמי שיש לו כסף (?) כדי לעשות כ״ה דינר של כסף נותנין לבעל המטבע לטובעו ואין מחזיר לו אלא כ״ד של כסף ע״כ ולפע״ד צ״ל שמי שיש לו ז ה ב, והוא דינר זהב. ועיי״ש היטב התוספות באותו ד״ה, ועיי״ע קלבון, וקרוב לזה מצאתי בכ״י רגמ״ה לבכורו׳ נ׳. (בקובץ כ״י אנגייליקא A. 5. 18 דף קי״ב ע״ב) . . בו׳ סלעים של כסף שהן כ״ד דינרי כסף שהן כ״ד זוז והאי זוז דינר הוא והאי דקאמ׳ רב יוחנן כ״ה זוז אותו זוז נכנס ל ה כ ר ע כ״ד זוזין אם היו שוקלין כל אחד לבד עכ״ל —. ודינר זהב הוזכר הרבה פעמים למשל: ב״ק פ״ד מ״א, ופ״ח מ״ה, שבועות פ״ז מ״א, תוספת׳ שקלים פ״ג, תוספתא מעש׳ שני פ״ה, ב״ב קס״ה: והלאה, עירו׳ י״ט, חגיג׳ כ״ז, חולי׳ נ״ט: כריתות ח׳, מעיל׳ כ״א סע״א, כתוב׳ צ״ט, ועוד הרבה זולת אלה מקומות, סתם זהב הוא דינר זהב כדמוכח ממשנ׳ ר׳ פי״ג דמנחות דף ק״ו: הרי עלי זהב לא יפחות מדינר זהב, כסף לא יפחות מדינר כסף, ועיי׳ עוד רש״י ב״ק ל״ו: ד״ה כסף צורי ולע״ז י״א. ד״ה שבעים, והקבוץ דינרין, ובסמיכות דִּינָרֵי עיי׳ ב״ב שם וירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ג ע״ד בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב והיתה מתמלאת, אבות פ״ו דינרי זהב. תנחומ׳ ואתחנן סי׳ ו׳ אלף אלפי דינרי זהב —, ד י נ ר א נ ק א ו א נ י ג ר א ב״מ מ״ו: עיי״ע אנגרא וע׳ נייקא, ד י נ ר ג ו ר ד י ו ן , גורדינון ויתר השינוים עיי״ע גרדיון, ע״ז נ״ב: ד י נ ר א ה ד ר י י א נ א ט ר י י נ א ש י פ א עיי״ע הדריינא, טרינא, שף ט״ז, כתובו׳ ס״ז: ד י נ ר י ס י א נ ק י עיי״ע זיינקי, סיינק, בכורו׳ מ״ט סע״ב ד י נ ר א ע ר ב א . . איסתירא סרסיא ופירש״י דינר ערבאה ישמעאלי וכו׳ ע״ש היטב וכן בדף נ׳ ד״ה דאינון, וכן פי׳ כ״י רגמ״ה לבכורו׳ (בקובץ כ״י אנגייליקא במקום הנ״ל דף קי״ב:) דינר ערביא . . איסתירא סורסיא סלע של אותו מקום וכו׳, ד י נ ר צ ו ר י אבות דר״נ פי״ז, ד י נ ר א ק י ס ר א נ ה (ע״ז ו׳:) ופירש״י קסרינאה דינר מצורה חדשה שפסל קיסר את הראשונה וגזר על זו ע״כ, ובעל הערוך לא הביאו, אבל בכ״י ר״ח לע״ז (קובץ כ״י אנגייליקא A 2. 10) מצאתי כתוב דינרא קסדינאה (בדלת) ולא פירשו, ואולי ט״ס הוא וצ״ל דינרא קסרינאה, והוא דינר שנטבע בקיסרין ששם היה בית המטבע עיי׳ צוקערמאן שם צד כ״ח]— (א״ב פי׳ בל״ר יוני וישמעאל מין מטבע רומיי ושויו עשרה איסרין, וזה פי׳ מלה

[1]) וכן הובא בעי׳ רבע א׳ וכ״ת בכ״י רגמ״ת לב״ב ועיי״ע פרט ג׳

של דינר [ר"ל denarius נאצל מן deni פי' כולל עשרה] דבר של עשרה והעלוהו לכ"ד איסרין, כי האיסר היה מטבע של נחושת והדינר של כסף ומשקלו יותר מעט ממשקל דרכמא, כי משקל שבעה דינרין באונקיא אשר משקלה שמנה דרכמין ומשקל מחצית שקל הקדש שני דרכמין א"כ הדינר משקלו כרביעית שקל הקדש. ובזה תבין מאמר דירוש' פרק מצרפין דשקלים (פ"ב דמ"ו רע"ב) ובקשו לשקול דינרין קרטין פי' בל"ר דינרין שהם רביעית. *[אחי"ה כלומ' denarius quartus ויפה גרס רבינו בע' טבע ב' דינרין קורטין והוא quartus כשאמרנו. ועל מישקל דינרין שונין והשתנות השער אצל רומיים עיי' בעקה מעטראל. אונטערזוכונגען במקומות המצויינים בלוח הספר צד תע"ז. וגם אצל הרומיים יש דנרין כסף ויש מהם זהב, עיין אוצר מלין רומיים לשעללער] —

* דּוֹסָא שם פרטי לתנא עיי' תוספי' מעש' שני פ"א, עדיות פ"ג מ"ב, ב"מ מ"ז: שבת ק"מ: במשנ'. עירובי' פ"נ רע"א, ביצ' ל"ז רע"ב, יומ' י"ב: כ"ג: (ויק"ר פכ"א); סוכ' כ', (עדיות פ"ג מ"ד) כתובו' ל"ז: (עדיות פ"ג מ"ו) גיטי' פ"א, (דורות האחרונים ר' דוסא. אבל ר' דוסי זה הוא ר' דוסי בן הרכינס עיי' בדה"מ למהרז"ף צד ע"ב בהערה), ב"ק ס"ט: ושם סע"ב, ב"מ ע"ו: ע"ז, סנהדרי' פ"ג סע"א, צ"ט רע"א, חולי' כ"ו סע"ב, נ"ט רע"ב, בכורו' מ"ג: במשנ'. נדה ד' סע"ב, ב"ר פל"ד ופנ"ט. — ר' דוסא בן הרכינס עיי' דה"מ צד ע"א והלאה וש"נ המקומות. ר' חנינא בן דוסא ברכות פ"ה מ"ה, סוט' פ"ט מט"ו, אבות פ"ג מ"ט. ויש להסתפק אם דוסא אביו הוא של בן הורקנוס הנזכר שם במשנה אחר זו (מ"י) שא"כ קשה שהביא תחלה דברי הבן ואח"כ דברי האב ועיי' בדרך חיים פ"ג דאבות הובא בסד"ה ח"ב צד פ"ז רע"ג. שבת קי"ב: פסחי' קי"ב: חגיג' י"ד, תענית כ"ד: כ"ה, ב"ק נ', ב"מ ק"ו, ב"ר פ"י. — ר' דוסא ירו' סוף מ"ק דפ"ג סע"ד עיי"ע דמך. עולא שכפא קומי ר' דוסא ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. ר' דוסא מטלחיא ירו' סוט' ספ"ג די"ט ע"ב. וקצת צ"ע כי ערך דוסא כל תמצא במבוא הירו' לטהרז"ף. — ר' נחוניא בשם ר' דוסא בר טבת עיי"ע נחוניא בסד"ה. — אבא יוסא בן דוסאי תוספת' פאה רפ"ד. אבל בכ"י תוספת' יותר נכון בן דוסתאי ואבא יוסי בן דוסתאי נשנה גם במקומו' אחרי' עיי' סד"ה אות דלת צד נ"ח.

דַּסְטוֹרָן (לדעת רבינו אריסות ולפע"ד מל"פ دستوران עבודה בשכירות שנשתלמת קדימה (ein voraus bezahlter Dienstlohn) בערכין בגמ' דפ' המקדיש (כ"ח.) אבל שדה סגי ליה בדסטורן. וכפ' האומ' לחבירו צא וקדש לי בגמ' על מנת שיש לי בית כור עפר (קידוש' ס' סע"ב) לא צריכ' דאע"ג דנקיט ליה בדסטורן, פי' זו השדה היא אצלו באריסות. (א"ב בנוסח' דידן כתוב בדסתורין). *[אחי"ה לא דק היטב במח"כ דבקידוש' הגי' בדיסתורא ובערכין בדיסתורן ובדפ"ע בדסטורין אבל בכ"י ו"ו ול"ד היותר נכון דסטורן וכ"ה בילק' בחקותי' רמז תרע"ח רק שם בט"ס אי' בריסטורן וצ"ל בדיסטורן, וגי' רש"י בערכין בדיסתורן וכ"ה בכ"י רגמ"ה בערכין. (בקובץ כ"י אנגייליקא דף קנ"ב ע"ב) וז"ל: אבל שדה אמאי, ליחרם כל שדותיו דסגיא ליה בדיסתורן שיכול ליקח שדות של אחרים באריסות ויכול לחיות בהן ע"כ ואחר גי' ופי' רגמ"ה נגרר רבינו ורש"י לערכין, וגם בקידוש' פירש"י בדיסתורא: באריסות וכן נ"ב בילק' בחוקותי. והנה אמת כי עיקר הגי' או דיסתורן כגי' רגמ"ה ורש"י או יותר טוב דסטורן כבערוך כ"י בין כך ובין כך בלא יו"ד אחר רי"ש אבל ענין המלה רק בהשאילה מורה אריסות ועצם הוראתה כמו שכתבנו שכר עבודה המשלם בעל השדה להעובד בקדימה ומה נכון מאוד לפי זה מאמר הש"ס בסד"א למה לא יוכל להחרים כל שדותיו הרי יוכל לשכור עצמו כשכר עבודת שדה לאחרים ויוכל לחיות בשכר המשתלם לו קדימה וגם הסוגי' בקידושין עולה יפה שאם הראה לה בקעה אינה מקודשת מאחר שאין השדה שלו רק עבדו בשכר, ודו"ק. ולעווי והח' פליישער פי' בע"א בדוחק, ובעל המשביר התרחק מן האמת עוד יותר] —

דסק (= דִּסְקָא לפע"ד אות ט' נבלעת ובל"פ دستك דסטקא פי' איגרת כתובה וחתומה בציווי הפקיד (ämtliches, versiegeltes Schreiben בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושי' ע'.) איתו עליה דסקא דזמינותא [1]). ובר"ג דפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ב:) כגון דנקיט דסקא [2] מבית דין הגדול, ובפ' השולח גט בגמ' העדים חותמין (גיטין ל"ו.) מעיקרא

[1] בנו"ג אייתי פיתקא דהזמנא. ודע כי פיתקא בל"פ پتك ג"כ פי' כתב ואיגרת או תהיה ל"ע بطاقة ובלוי πιττάκιον דף של לוח לכתוב בו ועיי' מ"ש בע' טסקא ג'. [2] בנו"ג דיסקא.

במאי אפקעינהו בדייסקי[1], ובפ' אחרון בגיטין [בגמ'] (כתבו) [צ"ל חתמו] העדים בראש הדף (גיטיי פ"ח.) אלא רב בדייסקי הוא דהוה חתים, פי' רב בדייסקי הוה חתים מן צד הכתב[2] והן אגרות של רשות שאינן לראיית עדות, אבל בשאר שטרות תחת הכתב היה חותם רב ולא מן הצד הלכך כל מן הצד בין גגו לגבי הכתב בין רגליו כלפי הכתב לא חיישינן להו אלא שניהן פסולין וכן אחורי הגט אם הוא גט פשוט ואם נקרין העדים בסוף אחד מהן שאינו סופו של אחד בין גגו כלפי הכתב הוא כשר. *[אחי"ה וכן פירש"י בכאן ועיי' לדף ל"ו. וכנ"ה בקידושי' ע' ע"ב אפיק דיסקא דהזמנותא ופירש"י הוציא שטר הזמנה מחיקו. ושם הא גברא והא דסקא. וזה כגי' רבינו. אבל גם גי' דייסקי מצאתי כתוב בפי' כ"י רגמ"ה למנחות מ'. שאי' שם בגמ' וליכתבי' אדיסקי, אדיסקי ליקום ולסמוך וכו' ובכ"י רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקי דף א' ע"ב) גרס אצל אדיסקי עוד דייסקא. ופי' ולכתוב בה אדיסקי כלומ' יכתבו ספרים ולישדרן לגולה וכו' ואנן אדיסקי ליקום וליסמוך למשריה. שמא איכא מאן דלא חזי לדייסקא אמר רבא וכו' סמכינן אדייסקי ששולחין לגולה כשמעברין אדר וכו' עכ"ל. נראה מזה שגם רגמ"ה פתר המלה הזרה ע"י כתב וספר. וכעה"ק שנ"ב סיים: דסקא דזמינותא לאד בריפ"א בל"א וכונתו: Vorladungsbrief] —

דִּסְקָס (= דִּיסְקוּס בל"י ורו' δίσκος, discus כדור וכל דבר עגול ועוד קערה alles Scheibenförmige, Schüssel, Teller ועיי' בפנים). בב"ר פרשי' ויכלו (רפ"י) לאמבטי שהיתה מלאה מים והיו בה דיסקוסים נאים[3]. ובפי"א פעם אחת זימנני אדם בלודיקיא והביא לפנינו דיסקוס טעון בי"ו מוטות. ס"א טרפיזין, ס"א שולחן[4]. ובפ' ל"ד (ר"פ ל"ג) ויזכר אלהים את נח: נפיק טעין ליה גרדומי דדהב בגו דיסקוס דדהב[5]. בויק"ר בשור או כשב פ' צדקתך[6]. ובריש אחרי מות (ויק"ר פ"כ) למלך שהיה לו שני דסקסים נאים[7]. ובילמדנו בריש אחרי מות (בתנחומי לי') הכניסו לו דיסקוס מעצמן. פי' לשון לעז הוא. *[אחי"ה ולכאורה כונת רבינו על לאי"ט desco שהוראתה שולחן וממנו לא"ש Tisch ובל' הונגרי deszka פי' דף ולוח. ואחר פירוש זה נגרר בעל מ"כ בכל מקום והוצרכנו להמליץ בעד רבינו כי מוכרח היה לבאר כן ע"י לשון לע"ז זה בראותו ס"א תחת דיסקוס בב"ר פי"א שולחן וכמו שהבאתי בשם כ"י פאריז, ונ"ל כי ס"א זה הגיה איזה סופר לצד המלה טרפיזין שאי' ג"כ בב"ר פי"א ועניגה באמת בל"י τράπεζα שולחן ואח"כ באה מלת שולחן לפנים בב"ר. אבל כותבי הערוך או מדפיסים דלא גמרי וסברי טעו בדברי רבינו והדפיסו ס"א טרפיזין בל"י שולחן והשבו כי תיבות כל"י שולחן מוסבות על מלת דיסקוס כמו שהעיר לנכון ר"ש באבער בפסיקתא פרה צד ל"ו: הערה קי"ח. אולם הנכון כגי' הכ"י ודפ"ר אשר על פיהם קבעתי הנוסחא. אבל גם בעל מחבר כ"י ערך מלין בקובץ אוצר ספרים של מהור"ר שזח"ה הבין דברי רבינו ככה כאלו יוצא מפורש ע"י רבינו כי דסקוס בל"י שלחן וז"ל בעל ע"מ כ"י הנ"ל: דיסקוס פי' בערוך שלחן כעין שקורין דֶיסקו בלע"ז והביא על זה מאטרים מן המדרשים הראו בתחלת המחשבה על הענין הזה. ואנכי מצאתי המלה הזאת מלה יונית גמורה ישתמשו בה הלאטינים. והוראת המלה על שני ענינים. הענין האחד, והוא מה שאחשוב

---

[1]) בנו"ג ישם ובדף פ"ח: יותר טוב בריסקי. [2]) ובדפ"ר רק: בצד. [3]) בנו"ג דיוסקוסים, ושם איזה פעמים כתוב כן אבל בילקי בראשי' רמז ט"ו דף ה' סע"ב בשם ב"ר הגי' דִיסְקָסִים ונ"ב צורות אבל האמת כי דיסקוסים או דיסקסים כגי' הילקי והערוך בסמוך בציון מויק"ר הוא הקבוץ מן דיסקוס שפירושו בל"י כדור של ראי מוצק מתכת runder Metallspiegel ופתרון המשל כמו שאינה נראתה מלאכת מחשבת של שני כדורים בהיותם באמבטי מלא מים כך כל זמן שהיה העולם תהו ובהו לא נראתה מלאכת שמים וארץ (שהם ג"כ שני כדורים גדולים) ורק אחרי העדרת תהו ובהו נראת מלאכת צביונם ויפים ויצאו לצורף כלי ובעל המאמר דרש ויכלו נעשה כלים וסומך הדרוש אל פסוק במשלי כ"ה, ד' ע"ש. ובילקי משלי שם רמז תתקס"א הגי' בט"ס ריסיקוסין וצ"ל דיסקוסין כגי' הערוך. [4]) גי' בלודיקיא אי' בדפ"ר רק שם בלידיקיא ואחת היא וכ"ה בעי' אסיא א' ע"ש ומ"ש כי בני לידיא היו בקיאים באומנת יד. ובכ"י וי"ו ב' בלריקיא ובכ"י וי"ו א' בלוסקיא וצ"ל בלודקיא וכ"ה בדפ"ע כאן ובעי' טרפיז. וגי' דיסקוס אי' לנכון בכ"י וי"ו א' ולא כמו בדפ"ע דיוסקוס וכ"ה בטעות בב"ר. והגי' ס"א טרפיזין ס"א שולחן אי' לנכון בדפ"ר וכן בכ"י ל"ד וכ"י וי"ו א' וב' רק שם טרפשין אבל העיקר טרפיזין וכ"ה מפורש בעי' טרפיז בשם ב"ר פי"א. ובדפ' פיזי וויניצי הגי' כזה: „ס"א טרפטין (ובדפ' אמש' טרפסין) בל"י שולחן" והעיקר כמו שכתבנו. וגי' שולחן אי' בב"ר כ"י פאריז (עיי' מ"ע המחקר ומ"ש החי גרינוואלד). [5]) עיי"ע גרדם ג' ומ"ש. [6]) לפנינו בויק"ר פכ"ז אשר עליה כיון רבינו לי' אבל אי' באותו הסיפור מאלכסנדרוס מוקדן באותה הלשון שציינתי בעי' גרדם ג' ע"ש. וכן לי' בירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג וע"ש הרבה שינוים. [7]) בויק"ר שם לפנינו לי' אבל מערך אטבוניא, בר הדיא, קר ג', קשר ב' נראה בעליל שפרשת יותר שלמה היתה לפני רבינו.

שלזה כיונו המדרשים שהביא בערוך, יורה על כלים גדולים שנושאין בהן מיני המאכל על השולחן כדומה למ"ש הכתוב (בראשי' מ', י"ז) ובסל העליון מכל מאכל אבל אינם נעשים מגמי כעין סלי חרי אבל בדמות כלים של חרס או של עץ או של מתכת. והנה יירונימו [Hieronymus] המפרש הגדול לנוצרים ויהי המלצר נשא את פת בגם דדניאל (א', ט"ז) דיסקופורוס [δισκοφόρος] פי' נושא הדיסקוס כלומ' נושא הכלים שבהם מיני המאכל. ענין שני מצאתי במדרשים דיסקוס של לבנה והוא על ההוראה השנית שמצאתי למלה הזאת בל"י והוא היה בדמות כדור של שיש היו משחקים בו כי מנסים היו בו כח האיש וגבורתו אשר זרעו משלה לו לזרקו למרחוק ועל הענין הזה כינו חכמים כדור של לבנה במלת דיסקוס וכן נמצא בספרי יון כינו את כדור השמש במלת דיסקוס למדו רז"ל כינוי [צ"ל לכנות] בו לכדור של לבנה עכ"ל הזהב. ובציון האחרון בלי מראה מקום כיון בלי ספק על שמות רב' פט"ו: הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים ודסקוס שלו מתמלא וכו' ושם הרי נתמלא דיסקוס של לבנה. ופי' מ"כ הערוך פי' שלחן וכו'! אבל האמת קערה של לבנה וכדורה וכן אמרינן כלא"ש Mondteller על גליל הלבנה Mondscheibe ואולי כיונו גם רז"ל על גליל חמה במלת דסקוס שענינה כן בל"י δίσκος Sonnenscheibe כמה שאמרו בויק"ר פ"כ, בקהל"ר פ' מי כהחכם ובתנחומ' ריש אחרי מות ובילק' קהלת רמז תתקע"ז ובפסיקת' רבתי פי"ד ובפסיקתא דר"כ בחדש השלישי צד ק"א. ובפסקתא פרה צד ל"ו לפי גי' כ"י אקספארד (עיי' בהערת ר' שלמה באבער שם) ובע' דיסקר: תפוח עקיבו של אדה"ר היה מכהה גלגל החמה . . ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה דיסקרי אחד לו ואחד לביתו וכו' ודיסקרי הוא כמו דסקוס עיי"ע דיסקר ובחרו חכמינו לשון ערומים ככה לדמותו לתיבות תפוח עקב וגלגל חמה, כי דיסקוס ענינה בהוראה ראשונה כדור וכל דבר עגול וגלול, וכן ענין המלה disco בלאי"ט ופליאה שנעלמה מעיני רבינו שידע היטב לשון עמו. ובאור מלה איטלקית זו בנקל היה לראות פתרון הדרושים שהובאו בערך זה. ולבי אומר לי שבאמת על לאי"ט זו ר"ל על disco כיון רבינו שפי' כדור ולא על לאי"ט desco כמו ששיער בעל מחבר כ"י ערך מלין הנ"ל. והראיה להשערתי זו תמצא בע' דיסקר. ע"ש. — ובענין הוראת מלה רומית אמצעית disco עיי"ע טסקא א' ומ"ש ובהוראה שנית ענין המלה קערה להיותה עגולה וחלולה. ובהוראה זו מצינו עוד המלה בב"ר פל"ד משל לאוהבו של מלך שכבדו ושלח לו דורון נאה דסקוס נאה ובילק' נח ס' רמז ס' יותר טוב דורון נאה בדיסקוס נאה. וגם כאן טעה המפרש לכתוב בצדו פי' שלחן ולא לבד שאין זה פתרון המלה גם לשון בדיסקוס אין להלמו כי אם כדברי המפרש כ"ה צ"ל על דיסקוס וכן יש להשיג על בעל מ"כ שפי' כן בב"ר פי"א אעפ"י שגם שם אי' הביא לפנינו דיסקוס אחד . . ובו מכל מה שנברא וכו', וכן בויק"ר פל"ג אי' בגו דיסקוס וכו' וכל זה יפה עולה להוראת קערה ולא לשל שלחן, ובאסת"ר פ' אם על המלך: אני מכנים את ראשו בדיסקוס ושם פ' ויטב: והכנים את ראשה בדיסקוס. ירו' ע"ז פ"א דל"ט: עיי"ע דוקינר. והקבוץ דיסקוסים עיי' לעיל ועוד בענין אחר בילק' אסתר רמז תתרמ"ח ד"ה והשקות: היו שם כוסות ודסקיות משונות אלו מאלו —. והנה טרם אכלה לדבר זכר אזכר דברי מהר"ם לונזאנו בע' דיסקוס וז"ל דיסקוס של לבנה בשמ"ר פט"ו פי' צורתה. בב"ר פיו"ד דיסקוסין נאין פי' צורות עכ"ל, בציון הראשון ודאי טעה כפי מ"ש לעיל אבל בציון מב"ר אולי יש להצדיק דבריו אשר עמם מסכים גם מפרש המלות בילק' שהזכרתי בראש הערך, שי"ל כי דיסקוסים בב"ר פ"י הוא מענין ל"י אמצעי δίσκον Bildarbeit מעשה אבן חרש ופתוחי חותם אשר מציירים באבן וזולתו עיי' רימ"ז בט"ר ח"ב, ק"ה, ולפי פירוש זה לא יהיה ציון ראשון במקומו בע' זה].—(א"ב פי' דיסקוס בל"י ורומיי מין כלי עגול וקערה אשר בה מביאים המאכל על השולחן, ופי' דיסקרין קערה קטנה) [1].

* דִיסְקוּס (שם הפרטי) בירו' תרומו' פ"ח דמ"ה: מעשה במגורת של דיסקוס ביבנה, ותוספתא דמקואות פ"א גרס דיסקוס אבל ר"ש למקואות פ"א מ"ב בשם תוספת' גרס דיסקוס ובקידושי' ס"ו רע"ב הגי' דסקים וברש"י דיסקים ופי' שם אדם או של מקום ביבנה עכ"ל ואין בידי להכריע.

דִסְקוּפְלִן (= דִיסְקִיפְּלִינָא פי' בל"ר disciplina (Unterweisung, Zucht, Lehre בילמדנו בסוף ויקרא: הפולח הזה יודע ניטוסי וְדִיסְקִפְּלִינָא

[1]) ועוד עיי"ע דסקר.

שלי, פי' תורתי ומוסרי ובלע"ז דישיפלינא. *[אחי"ה בלאי"ט כמו בל"ר האמורה בתחלת הערך. ודע כי בתנחום' ויקר' ססי' ו' הגי' . . א"ל לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי המלכות מה הם אבל בן פלטרין בכל יום ויום הוא עמי ויודע עסקי המלכות וכו' וכ"ה בילק' ויקר' רמז תס"ד בשם התנחום' ובע' פגן ב' הביא ג"כ רבינו ילמדנו זה לפולח ופגן שהכעיסו את המלך וכו' עד הפולה הזה יודע נימוסי והכעים אותי לכן הרגתיו אבל הפגן הדיוט הוא ואינו יודע נימוסי לכן פניתי אותו (כגי' כ"י ק"ט וי"ו ל"ד) הרי פולח מקביל לבן פלטרין והפגן מקביל לקרתני דתנחומ'. ואחר נימוסי צ"ל עוד כבערך דכאן ודיסקיפלינא שלי] —

דִיסְקָר (= דִיסְקְרִין, דִיסְקָרִי לפע"ד בל"י החדשה δισκάρι, δισκάριον, קערה Teller) בב"ר פע"ט (פע"ח) ויאמר שלחני אתת חדא איתתא טעינא ליה חד דיסקרין וחדא סכין בגוה. ובריש ויגש אליו יהודה פצ"ד (רפצ"ג) תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כ"ה, י"א) תרג' (אונקל') [צ"ל עקילס] חזורין דדהב בגו דפקרין דכסף. ובריש ילמדנו האומן הזה כשהוא מבקש לעשות דסקרין מה הוא עושה[1]. בפסיקתא דאחרי מות (בפסדר"כ שם צד ק"ע:)[2], ובפסיקת' דפרה (צד ל"ו:) ובפסיקתא דבחודש השלישי (צד ק"א.)[3] בנוהג שבעולם אדם עושה שני דיסקרין אחד לו ואחד לבן ביתו של מי הוא עושה נאה לא שלו וכו'. יש ספרים שכתוב בהן דיסקוסים ויש מפרשין דיסקרין קערה. *[אחי"ה גי' דיסקוסים איתא לנכון בכ"י ו"ו ושם ג"כ בתחלת הערך דיסקר ביו"ד וכ"ה נכון והוא כמו דיסקרין או דיסקרי והוראת שניהם בל"י החדשה: קערה כדעת יש מפרשין שהביא רבינו. ואחרי שהשוה בעל הערוך זו המלה עם גי' ספרים שכתוב בהן דיסקוסים הוברר כי גם הוא היטב ידע פתרון דיסקוס שהוא קערה ומזה ראיה למ"ש בע' דסקס כי במ"ש רבינו לשון לע"ז הוא כיון על לאי"ט disco שענינה כדור וקערה. וכספרים אלו גרס הילק' משלי כ"ה רמז תתקס"א בשם ב"ר פצ"ג תרג' עקילס חזורין דדהב בגו דיסקוס דכסף. ולפנינו בב"ר הגי' דיסקרין וכ"ה בילק' קהלת רמז תתקע"ז בשם ב"ר צ"ג וכ"ה בפסיקת' בחודש השלישי ובכל המקומות הנסמנים בע' דסקס רק בפסיקת' דפרה אי' לפי נוסח הכ"י הרשד"ל במקום דיסקרין הגי' קיטונין, והרב הח' ר"ש באבער תקן בהערה קי"ח דיסקרין כי כן גרס רבינו דכאן. ואולי יש לקיים גם גי' שני קיטונין ותהיה אז ל"י κοιτίς פי' ארגז Kiste ובאמת בעה"ק שנ"ב סיים יש מפרשין ארגז. ואם מבטן רבינו נתן יצא פירוש זה ולא מבעל המחבר של ערוך הקצור אז י"ל שרבינו כיון על ל"י אמצעי' ורומי' σέκρετον, secretum תיבה וארגז שמצניעין בו דבר מה. ובאמת מהר"ם די לונזאנו פי' ג"כ דיסקרין בזה"ל תיבה קטנה יפה איסקריניא בלע"ז עכ"ל, וגם ראב"ע פי' במשכיות כסף (משלי שם) במצפוני כסף כלומ' שהם גנוזים. אבל לפי הוראת התיבה דיסקרין אשר השתמש בה עקילס לתרג' משכיות קשה לשער כי הוא ידמה בלבבו שהמלה אחת היא עם ל"י האמצעי' הנ"ל לכן אין אצלנו ספק כי יש להחליט שהמלה היא ל"י הרשומ' בתחלת הערך פי' קערה. ודע כי תרג' עקילס למשכיות כסף נעדר עתה ובל תמצא בהיקסאפ' של אוריגינים אשר בידינו (ושם רק תרג' סומכוס ותודוס ἀργυρίου περιβλέπτοις ἐν נשמרו לנו וגם ע' זקני' תרגמו בענין אחר וזר מאוד מה שהעתיקו (σαρδίου ὁρμίσκῳ ἐν) אבל בלי כל ספק גי' דפוסי הערוך בכאן ובע' חזור אונקלס טעות הוא וצ"ל עקילס. וכבר עמד על זה ראש המבקרים ר' עזריה מן האדומים במאור עינים ח"ב ס"פ מ"ה (צד 392 בהוצאת הרב הח' קאססעל) וז"ל והנה בעל הערוך ע' דסקר הביא המאמר הנזכר (ר"ל של ב"ר פצ"ג) בשם אונקלוס ונ"ל היותו טעות כי מעולם לא שמענו עליו רק תרג' התורה גם ליונתן איננו כי לא תרגם כתובים כנראה פ"ק דמגילה (ג'.) וכו' ע"ש. אבל רמ"ל קורי עכביש ארג במבוא של הוצאת הערוך שאונקלוס ועקילס שם איש אחד הוא וגם בע' דסקר הרבה מלים ללא יועיל ועל קורי עכביש בנה בנינו. כי בלי ספק בערך דכאן טעות סופר הוא. ובע' אסטומכריא (לפי גי' כ"י) אקיום, אתנסיאה, מצטרא, עלם, פלאה, פלקט, פרון ו' מביא רבינו תרג' עקילס בשם המדרשים וכצ"ל גם כאן, ותרג' שלפנינו במשלי העתיק במשכיות כסף בנגודי דסאמא וכ"ה בפשיטה סורית כלומ'

---

[1]) בתנחומ' לי' בריש הפרש' אבל ראה זה מצאתי כי בתנחומ' ריש פרש' אחרי מות אי' קרוב לזה והוא המאמר הנשנה בציונים הבאים תכף בשם הפסיקתא ואולי צ"ל בערוך ובריש אחרי מות ילמדנו. [2]) אחר מלות תפוח עקבו של ארה"ר אי' וכו' שאר קטיעא וכתב שם ר' שלמה באבער פה קצר המעתיק וגם בכ"י אקספארד יען כי כבר נמצא בפסקא דפרה ולפני הרב בעל הערוך היה המאמר החסר פה על מקומו. [3]) ויתר הציונים הבאתי בע' דסקס ע"ש

מְקֻשָּׁה וכן תרג' מקשה בכל מקום נגיד, נגידא וגם רש"י (לשמות כ"ה, י"ח) לועז בַּטדי"ץ = battu = געשלאגען, געהאֶממערט. וא"כ התרג' משכית כמו אבן משכית אבן שפסולים בו ציורים מעשה חרש אבן ואם גם עקילס הבין במשכיות כסף באופן התרג' אז לכאורה מזה ראיה למ"ש בסוף ע' דסקס כי אולי נגזר מן δίσκον וכמוהו דיסקרין פי' מעשה אבן חרש ופתוחי חותם, ודי בזה. ובב"ר פע"ח הוזכר עוד אצל דיסקרין: חד ד י ס ק ר א]—

* דּוּסקניתא עיי"ע אוסקניתא.

דַּסְקַרְתָּא (בל"ע دسكرة מל"פ دسكره עיר Stadt) כפ' כיצד מעברין בגמ' עיר של יחיד ונעשית של רבים (עירובי' נ"ט.) אמר רב יהודה כגון דיסקרתא דריש גלותא. פי' עיר של ראש הגולה [1]). דסקרתא דנתזור [2]) (עירובי' שם). פי' שהיה סוחר ואין באים רבים אלא בשבילו והויא של יחיד. ובס"ג דמגילה נקראת (מגילי ט"ז רע"א) א"ל ה ה ו א סגיא ליה בחד נהרא או בחדא דסקרתא [3]). ובפ' השולח גט בגמ' עבד שנשבה (גיטי' מ'.) ההיא דסקרתא דעבדי דאיזדבן לגוים. *[אחי"ה ורש"י פי' המלה ע"י כפר, כרך, קרייה וגורס בכל מקום ביו"ד אף בגיטין אשר כתוב שם בגמ' דסקרתא בלא יו"ד ובלא יו"ד עיקר הגי' כי בל"ע ופ' נכתב כמו כן —. ועוד נקראה כן עיר דסקרתא ומשם היה רב יהודה עיי' שבת צ"נ. סוטה ו'. אמר רב יהודה מדיסקרתא ובנזיר ל"ה. אמר ר ב י יהוד' מדיסקרתא וצ"ל ר ב וכ"ה בנדה ל"ה. נ"ה: ועיקר הגי' דסקרתא וכ"ה באמת בכ"י א"פ (אבל בכ"י מ' בט"ס איסקרתא וכ"ה מדאסקרתא ביבמו' פ"ז:). ודע שהיתה עיר אחת בעיראק עגם (عراق عجم) תחת ממשלת פרס ששמה دسكره עיי' וואולירס אוצר מלין פרסיים ח"א. תתע"ח ולא כמו ששיערו הח' וויעזנער ואחריו הח' נייבויער (גיאגראפיא צד שפ"ט). ושניהם טעו גם במח"כ לפרש דסקרתא שהוא עיר וכפר להחזיקו לשם עצם פרטי ועיי' פערלעס עט"ש צד פ"ג] —

* דּסרוקיתא בנדרים נ' סע"א עיי"ע סרק.

* דּוֹסְתָּאִי (שם הפרטי בל"י Dositheus) ר' דוסתאי כ ר ' י נ א י תלמידו דר"מ שכן באבות פ"ג, מ"ח ובמשנ' ד' פ"ה דעירובין (דף נ"ח.) ובויק"ר רפי"ז אמר משום ר"מ (ועיי' בסוף הערך) והוזכר עוד בפסחי' ח': גיטי' י"ד: וירו' ספ"ק דגיטין דמ"ג סע"ד וכ"ה בירו' קידושי' פ"ג דס"ד. בבלי קידושי' י"ב. ב"ב י' סע"א. מנחו' צ"ט. (אבות דר"נ פ"ג) נדה ל"א: ויק"ר פל"ה. במ"ר פכ"א. — ירו' סוף פ"ז דדמאי דכ"ו ע"ג איתפלגון ר' ור' דוסתי בי ר' ינאי. — תוספתא שבת ספט"ו ר' דוסתאי בר' ינאי אמר משום ר' אליעזר. — בילק' מלכים ב' רמז רל"ד ושלחו את ר' ד ו ס ת א י ב ן י נ א י ואת ר' סבי והיו מלמדים אות' ס"ת בכתב נוטריקון וכו' וכ"ה בתנחו' ריש וישב (ושם הגי' ר' דוסתאי בר ינאי ואת רבי סבייא) ובפ' דר' אלעזר ספל"ח הגי' ושלחו את ר' דוסתאי ור' זכריה וכו' וכתב ביוחסין השלם צד ס"ב ע"ג וז"ל ולא תחשוב כי הוא ר' דוסתאי זה תלמיד ר"מ כי יש אלף שנים ביניהם ע"כ וככר מתמיה בעל סד"ה ריש אות ד' על הסמיכות ר' כי זו התחילה מתלמידי ריב"ז ואילך כמ"ש הערוך ע' אביי. ואני אומר אל תתמה על החפץ שאין לומדין מדברי הגדה וקל הוא בעיני בעלי ההגדה לברך איזה תנא בברכה מרובה של ג' או ד' מאות שנים עיי' דרכי המשנ' למהרז"ף צד ע"א בהערה. — ר' דוסתאי ב ן י ה ו ד ה קידושי' ס"ד. ע"ד: ע"ז. ושם ס"ז. הגי' בן ר ' יהוד' אבל בערכין ל'. ובחולי' קכ"ג: אי' ג"כ בלא ר'. — ר' דוסתאי ד מ ן ב י ר י עירובי' מ"ה. ב"ק פ"ג. ע"ז מ'. סנהד' ק"ז. ובילק' תהלי' ס' רמז תרע"ז הגי' ר' דוסתאי דמן ביבי עיי"ע ביבי ואולי ט"ס הוא וצ"ל בירי ובילק' שם ס' רמז תרע"א אי' ר' דוסתאי בר' ינאי והוא מויק"ר דלעיל. ר' דוסתאי ב ר ' מ ת ו ן ברכו' ז': מגילי ו': אבל ביומ' ל': צ"ל ר' יוסטאי בר מתון במקום ר' דוסתאי כנראה מזבחי' צ"ט: וכ"ה בכ"י מ' ביומ' עיי' ד"ס שם צד מ'. וד"ס ברכו' צד י"ד. וכן מצאתי בירו' ב"ק פ"ז ד"ו רע"א ר' יוסטא בי ר' מתן. — מדרש משלי סי' י"ג אמר ר"מ שאלני ר' ד ו ס ת א י מ ב י י ש ב ב מהו בטן רשעים תחסר וכו' ובילק' משלי רמז תתק"ן הגי' שאלני ר' דוסתאי. ונראה שהוא ר' דוסתאי בר' ינאי שהוא תלמיד ר"מ כשאמרנו בתחלת הערך —. ד ו ס ת א י א ב ה ו ד ר ' א פ ט ו ר י ק י חולי' ס"ד

[1]) גי' דיסקרתא ביו"ד אי' בכ"י ו"ו וכ"ה באו"ז הלכו' עירובי' רסי' קס"ד וכ"ה בגמ' בעירו' שם אצל גי' דאיסקרתא אבל בכ"י מ' וא"פ ובדפ' שונציני ואצל ד"ס עירו' צד קי"ט.) אי' לנכון בלא יו"ד וכ"ה בריטב"א. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב וכן בדפ"ה ובשדפ"ע דנתזיר ובכ"י ו"ו דנתזו ובנו"ג דנתזואי ובכ"י מ' דנשואר ועיי' בד"ס שם שהביא הרבה שינוים עוד. [3]) וכ"ה בכ"י מינכי ול"ד וגי' ההוא אי' בכ"י ב' וא"פ ובע"י עיי' ד"ס מגילי צד נ"ב. אבל בכל מקום אי' דיסקרתא ובנו"ג סגי ל'יה בחד דיסקרתא אי נמי בחד נהרא.

רע"ב. ר' דוסתי ר' אבא בר זימני . . משמיה דר' דוסתי סבא ירו' חגיג' פ"א דע"ו רע"ד. ובמה"י למהרז"ף נפקד ערך דוסתאי וזה תימה. — דוסתאי איש כפר יתמה ערלה פ"ב מ"ה. וביוחסין השלם צד ס"א: הביא עוד הגי' מערלה שם דוסתאי איש כפר דמאי. אבא יוסי בן דוסתאי עיי"ע דוסא ויוחסין השלם צד ס"ב ע"ג.

☞ דַּסְתּוּדַר (לפע"ד צ"ל דסתור מל"פ دستار מטפחת של זיע (Schweisstuch בגמ' דשבת פ' אין טומנין (מ"ח רע"א) חזייה דפריס דסתודר פי' סודר עיי"ע סודר). *[אחי"ה בע' סדר הביאו רבינו וגרס דיסתודר אבל גי' כ"י ק"ט שם דסתודר וכ"ה בנוסחאותנו וכ"ה בספר הישר לר"ת סי' ר"ל אבל ברי"ף ורא"ש ובכ"י מ' הגי' סודרא וכן רבינו הביאו בע' סדר. ולפי גי' זו תהיה מל"פ سدره או מל"ר sudarium ואם גי' דסתודר העיק' אז הוא כמו שכתבתי בתחלת הערך] —

דַּסְתַּן (פי' בל"פ دستان נתינה ביד היינו מתנה Handgeschenk מן دست יד) בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו מנין הרבה (ברכו' מ"ב.) שדר להו דסתנא ריש גלותא [1]. ובסוף שבת (קנ"ו:) וקם א נ א שקלת לדסתנא דיהביתו לי יהביתיה ניהליה [2]. ובר"ג דמי שאחזו (גיטין ס"ז סע"ב) אותיבו קמיה דסתנא דחנקא (חמותה) [וצ"ל חֲמָתָהּ], פי' דסתנא חלק. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב רסתנא עי"ש). *[אחי"ה כבר אמרתי שאולי י"ל כי רסתנא מהפעל פרסי רסתן והשם רסתה ענינה חתיכת בשר מבושל במרק וגי' ברי"ש אי' בכל מקומות בגמ' חוץ מברכו' נ': וכ"ה בע"י גיטין שם אבל בשבת שם גם בע"י בדלת וכ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת וכ"י ילק' הובא בד"ס שבת צד קצ"ג. ודע כי בכ"י פ' הגי' ב ש ו ל ב ש ר מבושל הגי' ברי"ש לפי זה אינה טעות די"ל שהוא ל"פ رسته (מן הפעל رستن) חתיכת בשר בישול ברוטב. בא וראה כי באמת כן פירש"י בברכו' נ': פתק לקמיה דרב אשי רסתנא ופירש"י מ נ ה ש ל ב ש ר מ ב ו ש ל. אבל שם בגמ' וברש"י הגי' בדל"ת אולם בכ"י מ' ופ' הגי' שם רומנא עיי' ד"ס צד קל"ד. והיותר נכון הגי' בדל"ת מל"פ הרשומה בתחלת הערך כל דבר הנתון ביד ובהרחבת ההוראה: מתנה, מנה, חלק, ואם נחזיק בהוראה זו צ"ל כתיבת המלה בלא יו"ד אחר דלת וכן לי' היו"ד בגי' הערוך וכן לי' בברכו' נ': ובע"י לשבת קנ"ו:] —

דַּסְתַּק (פי' בל"ס דַּסְתְּקָא בית אחיזה לסכין או להרב Griff מל"פ دست יד, והשם ממנו دسته (Griff des Schwerdtes ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטי' ג', כ"ב) תרג' ועל אף דסתקא בתר שננא. *[אחי"ה וכן נצב ענינו כן בל"ע نصاب בית אחיזה להרב וכן העתיק הערבי. ויפה פי' הרד"ק שם נצב יד החרב, אבל רש"י פי' הנצב הוא הברזל שהשנון תחוב לתוכו . . הוא המעמיד החרב ע"פ תערה ע"כ. ולפי פי' זה נוכל לפרש דסתקא גם מל"פ دستكى פי' תיק לגנוז בו דבר מה וא"כ אצל החרב תיק החרב והיינו תער. ועה"ק שנ"ב סיים פי' הקתא שקורין היפטא בל"א ע"כ ר"ל Heft וזה כפי' ראשון שכתבתי. והמתורגמן העתיקו: האנט האב = Handhabe]—

☞ דַּסְתּוּרִין בעל הערוך גרס דסטורין ע"ש. *[אחי"ה כבר הודעתיך שלפי גי' כ"י ערוך העיקר דסטורן אכן גי' עה"ק שנ"ב בערך דבור המתחיל גרס כמו בנוסחאותנו דסתורין אבל בפנים גם ישם דסטורין] —

דֵּעַ (מפעל יָדַע, השם יְדִיעָה, דֵּעָה (דֵּיָעה) Wissen, Erkenntniss; מוֹדִיעִים (mnemotech-nische Zeichen; מוֹדָעָא Kundgebung כולם מגזע ל"מ הם). בריש שבת (ב' רע"ב) ובריש שבועות (ב' רע"א) ידיעות הטומאה שתים שהן ארבע, ומפורש בגמ' דפ' שבועות שתים (שבוע' ג'.) [שבועות שתים שהן ארבע] שאוכל ושלא אוכל שאכלתי ושלא אכלתי. ידיעת הטומאה ב' טומאת קדש וטומאת מקדש שהן ד' קודש ומקדש. יציאות השבת ב': הוצאה דעני והוצאה דבעל הבית, ד' הכנסה דעני והכנסה דבעל הבית. מראות נגעים ב': שאת ובהרת, ד' שאת ותולדתה בהרת

[1]) וכ"ת בכ"י מ' (שרא) [צ"ל ש ד ר] וכ"ה באו"ז הלכי סעודה רסי' קע"ז שדר להו ריש גלותא דיסתנא. ובראי"ש הולי' פ"ו: פ"ו סי' ה' גרס אייתו להו דיסתנא ובנו"ג שדרו להו ריסתנא מבי ריש גלותא ובדפוסי' הראשונים גם בגמ' ריסתנא עיי' ד"ס ברכו' צד קי"ב: [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א', ב' ה"ב ודפ"ר וכ"ת בכ"י מ' [קם] אנא שקלת דיסתנא דיהבו לי ויהיבתא ניהלא, ובכ"י א"ס קמית אנא שקלת ואמרית הדין דיסתנאי דיהביתו לי הבו ניהליה (ד"ס קצ"ג.) אבל בנו"ג. בט"ס ק א מ י נ א שקלתי ריסתנאי וכו' וגי' דסתא אי' ג"כ בחי' הר"ן וז"ל דסתנא פי' התתיכה שתגיע לי רסיו"ן בלעז. והוא בל"צ ration או צ"ל פרסיו"ן פי' בל"צ portion, Portion, Theil ואולי כצ"ל גם ברש"י כ"י דיסתנא מיינשטרו"ן, ובדפוסי רש"י אי' בט"ס ריסתנאי אמנישטריישו"ן וכ"ה בברכו' הנ"ל, ומרמא לישון גלאה לסתור אותו, ועיי' עוד מ"ש בע' רישתן בענין לעז זה. ודע שבדפ"ע הגי' בט"ס וקם ו א ת א וצ"ל כמ"ש וקם א נ א

ותולדתה [1]. תנן בהאי פירקא [ר"ל בירושלמי] דעל הודע ולא הודע [וכו'] שעיר המשתלח מכפר (שבועו' ב': כריתות י"ח: כ"ו.) ורמו עלה בני מערבא ההיא דתנן בסוף כריתות (כ"ה.) חייבי (אשמות) [צ"ל חטאות ואשמות] ודאין שעבר עליהן יום הכפורים חייבין להביא אחר יוה"כ ומקשו והלא כיפר יוה"כ ואוקמוה ההיא דכריתות (במודר) [צ"ל במורד ביוה"כ [2]). ובר"ג דחולין (ה': הוריות ב'. י"א.) שב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו. פי' כתיב (ויקרא ה' י"ז) אשר לא תעשינה בזדון שאם יודע לו אינו עושה (או) [צ"ל אז] אם חטא בשוגג חייב חטאת פרט למשומד שאינו חוטא בשוגג שאם חטא בשוגג ונודע לו ורצה להביא קרבן אין מקבלין ממנו לפי שבשעה שאכל בשוגג אם היה אדם מודיעו שחלב הוא לא היה נמנע מלאכול [3]). ובפ' שני' אוחזין בגמ' ראה אותן רצין (ב"מ י"א:) דעת אחרת מקנה אותן שאני. פי' שאני בין מידעם דאתי ממילא למידי דקני [4]) אינש דאית ביה דעת וקא מקני ליה. גדולה דיעה שניתנה בין שתי אותיות של הקב"ה [5]) בסוף [פ' אין עומדין] דברכו' (ל"ג.) ובר"ג דחלק (סנהד' צ"ב.) [6]). ובהלכה קמ' דפ' כיצד מעברין (עירובי' נ"ד סע"ב) ומודע לבינה תקרא (משלי ז' ד') רבא אמר עשה מודיעין לתורה פי' מודיעין סימנין מועדים קבע זמן לתלמידים [7]). דיעה קנית מה חסרת בריש ויק"ר (פ"א ועיי' השינויים בע' דא א' ומ"ש). ובילמדנו בריש אלה פקודי (תנחומ' שם סי' ד') כשנכנס אדריינוס למקדש והיה מחרף ומגדף ועליו אמר דוד רבון כל העולמים העלה עליהן שאילו היו יכולים לקוץ ארזים לעשות סולמות לעלות לרקיע היו עולין שנאמ' (תהלי' ע"ד. ה') יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. תשובה דר' גרשם ז"ל כל מודעי שמסר מודעא ואמר אנוס אני על מתנה זו שאני נותן ומודעי דמודעי שאמר לעדים מסרתי מודעא ונתגלה לו ועכשיו מוסרני לפניכם שבאונס אני מבטלה ולא

---

[1]) רבינו מקצר לישנא דגמ' כי נגרר אחר פי' ר"ח כ"י לשבועות (קובץ כ"י אנגייליקא דף ל"ז:). [2]) ודע שכונת רבינו בכל מ"ש היא על ירוש' שבועות פ"א דל"ג: דאיי' שם השקלא וטריא בקצת שינוי לשון כזה: מניין למחוייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהן יוה"כ שחייבין להביא אחר יוה"כ וכו' עד ולא ככר כיפר יוה"כ ר"ש בשם לוי שובדא במוכר (?) ביוה"כ היא מתניתא. וכל הסוגיא נשנית בירו' יומי פ"ח דמ"ה: בדיוק יותר בזה"ל: הודע ולא הודע עשה ולא תעשה כריתות ומיתת בי"ד שעיר המשתלח מכפר וכו' כשם שהשעיר וכו' ניחא לא הודע הודע לא כן תנינן חייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהן יוה"כ חייבין וכו' וכו' ולא ככר כיפר יוה"כ ר"ש בשם ר' לוי סוכייה במורד ביום הכפורים היא מתני'. והלשון האחרונה דירו' יומי מכוונת יותר למ"ש רבינו ונשמע מזה כי כן היה כתוב לפניו גם בירו' שבועות הנ"ל. יען כי כן צ"ל במקום במודר גי' נכונה במורד כדאי' בירו' יומי' וכן הגיה יפה מהר"א מונילים ז"ל בכ"י ערוך שלפני מבלי שציין שני מקומות דירושלמי. אבל בלי ספק הוצרכנו להשלים תיבת בירושלמי שעליו הסב רבינו אמרתו. [3]) וכן פי' ר"ח כ"י להוריות ב'. בקובץ כ"י אנגייליקא דף קכ"א ע"ב וז"ל אשר לא תעשינה השב מידיעתו השב מידיעתו פי' אם ידוע שאילו הודיעו אדם כשהיה אוכל החלב חלב הוא זה כי היה פורש אותו יביא קרבן על שגגתו יצא משומד שאינו שב מידיעתו הכי קרי ביה ר"ש אשר אל תעשינה כלומ' וכו' וכל זה מפורש בפ"ג מזה המסכת עכ"ל. אבל חבל על דאבדין כי פי' ר"ח נחסר שם בקובץ כ"י אנגייליקא כי נמצא שם רק פירוש לדף ח' ותו לא מידי. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ה, ובדפ"ע בט"ס דקאי. [5]) לי' בנוסחאותנו. [6]) בדפ"ר אי' בסוף דברכות וצ"ל כמ"ש ובשדפ"ע אי' בט"ס בסוף ברכות ומאשר לא מצאוה שם לכן חסר מראה מקום. ודע שבב"נ לברכו' אי' בין שתי שמות וכ"ה בילק' ש"א ר' רמז פ"ד. ובאה"ת הגי' שנתנה בין שני אותיות של שם וזה כגי' רבינו שגרס של הקב"ה ובעל ד"ס לסנהד' צד קכ"ט. לא העיר על גי' רבינו ועיי' עוד לברכו' צד פ"ח: גי' כ"י פ' בין שתי תיבות. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב וגי' מודיעין אי' ג"כ בדפ' ש"ס שונצינו וכ"ה בילק' ירמיה רמז שט"ז ר' אלעזר אמר מהכא אמור לחכמה וגו' ומודע וכו' עשה מודיעים לתורה ובילק' משלי ז' רמז תתק"ם ר' אלעזר אמ' מהכא אמור לחכמה אחותי את עשה מודיעין לחכמה. וצ"ל אמור וגו' ומודע עשה מודיעין לתורה וכ"ה בילק' סוף וילך והנה על שלשה עדים יקום דבר כי בשלשה מקומות הנ"ל נתיחס זה המאמר לר' אלעזר וכ"ה בעירובי' שם ר' אלעזר (כ"ה גי' נכונה וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובילק' הנ"ל בגי' מקומות וכ"ה בע"י הראשון וכן הגיה הגרי"ב וכ"ה בערוך ע' ציון) אמר מהכא אמור לחכמה וגו' ומודע לבינה תקרא עשה מודעים לתורה רבא אמר עשה מועדים לתורה. וא"כ מה זה שרבינו הפך הסדר ויחס המאמר עשה מודיעין לרבא? לכן נ"ל ברור כי בתחלה כתב רבינו רבא אמר בקיום על מלת רבא כזה: רבי א' וצ"ל ר' אלעזר ואיזה כותב התחכם לכתוב רבא אחרי ראותו כי בעירובי' תיכף למאמר הנ"ל הוזכר מאמר רבא ולבי אומר לי שכצ"ל בדברי הערוך לפי גי' כ"י ה"ב: ומודע לבינה תקרא רבי א' [= רבי אלעזר] אמר עשה מודיעין לתורה פי' מודיעין סימנין. מועדים קבע זמן לתלמידים. ובמאמר האחרון מודעים קבע וכו' כיון רבינו על מאמר רבא. והראיה כי במאמר הראשון גרס רבינו ר' אלעזר נראה ברור מע' ציון. ובדפ' אמש' בט"ס נדפס תחת מועדים: מודעין ורמ"ל הגדיל המבוכה ע"י נקודותיו ע"ש. ובדפ"ע אי' הגי' תחת מודיעין: מודעין. ובילק' בשלשה מקומות (ולא בשני מקומות כמו שכתב בעל ד"ס עירו' צד ק"י) חסר מאמר רבא וכן חסר בכ"י א"פ ולפי זה לישנא היינו דאמר אברימי וכו' (עירו' נ"ה רע"א) ניחא טפי כמו שהעיר בצדק בעל ד"ס שם.

ברצון, ומודעי דנפקי מגו מודעי כי הא דאמר רב יהודה (ב״ב מ׳:) הא מתנתא טמירתה אעפ״י דלא מגבי בה הוי מודעא לחברתה כיצד ראובן שהקנה אחת משדותיו לשמעון במתנה טמירתא דאמר לעדים זילו איטמרו הוי מודעה חזר ונתן שדה אחרת ללוי בסתם דלא אמר איטמרו ולא אמר כתבוה בשוקא או בברא אזלינן בתר אומדן דעתא ואמרינן כי היכי דלשמעון במתנא טמירתא ללוי נמי במתנה טמירתא, גט ומתנה יכול לבטל בלא אונס וזהו אם נתן לאחד סתם וחזר ונתנה לאחר ואמר איטמרו הוויא שנייה מודעה לראשונה ולא קנו שניהן. *[אחי״ה אבל ללישנא קמא דרב יוסף דאמר מתנתא טמירתא כגון דאמר להו לסהדי זילו איטמרו אלא אמר להו בסתמא זילו כתבו כשרה הכא כיון דחזר ויהבא לאחרינא ואמר לסהדי זילו איטמרו הוויא שנייה מודעא לחברתה ע״כ מצאתי כתוב בכ״י בערוך הועתק מכ״י פאריז. ודע שפי׳ רבינו בקצתו מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב וז״ל איכא בינייהו סתמא ללישנא קמא אי אמר להו זילו כתבו הואיל דלא א״ל זילו איטמרו הויא מתנה, ללישנא בתרא א״ל זילו כתבו לא הויא מתנה עד דאמר להו לסהדי תיחבאו בשוקי ברייתא ותכתבו לי אמר רבא והויא מודעא לחברתה שאם כתב מתנה טובה לחד כתיבה וחתימה בשוק או בברא והדר אותה מתנה עצמה כתבו לאחר בטמירתא אינה מתנה לא זו ולא זו דשנייה הויא מודעא לחברתה ראשונה דהא לא ניחא ליה דראשון קונה הואיל וכתב לשני ושנייה טמונה היא וכו׳ וכו׳ ובזו השיטה הלך פירשב״ם ע״ש. והרבה שיטות נמצאו בזו הסוגיא עיי׳ שט״מ במקומו ועיי׳ בית יוסף חו״מ סי׳ ר״ה ותשובי׳ הרא״ש כלל שבעים ושנים סי׳ ו׳ ז׳ צד קי״ז ע״ג וע״ד —. ועוד יש להביא כאן ב״ב מ״ח: חתם . . אמודעא ואאשקלתא עיי״ע אשקלתא. ב״ב שם ומ״ט. כתובו׳ י״ט: מודעא היו דברינו וכו׳ עיי״ע אמנה. ערכין כ״א: האי מאן דמסר מודעא אניטא מודעיה מודעא ופי׳ רגמ״ה כ״י לערכין שם (קובץ כ״י אנגייליקא דף קמ״ג:) האי מאן דמסר אניטא שהיו אונסין אותו לתת גט ואמר לעדים היו עדים שאנוס אני מודעיה מודעא ולא הויא גיטא. — ועיי׳ תוספו׳ שם ד״ה האי. — שיקול הדעת סנהד׳ ל״ג. ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח סע״א. ירו׳ כתובות פ״ט דל״ג. עיי״ע שקל א׳. — דעת תורה . . דעת נוטה חולין צ׳ סע״ב. דעת מכרעת חולי׳ שם. הכרעת הדעת ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח: סוף דעת עירובי׳ נ״ג. טנחו׳ ד׳. אסור לגנוב דעת הבריות ואפי׳ דעתו של עכו״ם חולין צ״ד רע״א עיי׳ ש״ע חו״מ סי׳ רכ״ח. תולה בדעת עצמו וכו׳ סנהד׳ כ״ה סע״א ורע״ב. תולה בדעת עצמו . . תולה בדעת אחרים גיטי׳ כ״ה: דעתא שגשתא גיטי׳ ע׳: בריהא דעתאי מ״ק י״ז. כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן שם כ״ה סע״ב. זה שדעתו יפה סנהד׳ ק׳ סע״ב. ב״ב קמ״ה: זה שדעתו קצרה . . זה שדעתו רחבה ב״ב שם. אין דעתן נקיה ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז: נקיי הדעת שבירושלים סנהד׳ כ״ג. גיטין פ״ז: במשנ׳ ועיי׳ תוספ׳ שם פ״ח. ד״ה וכך ול״ד: ד״ה והוא. אדעתא דרבנן יבמות צ׳: ק״י. כתובו׳ ג׳. גיטין ל״ג. ע״ג. ב״ב מ״ח. על דעתיהון דרבנן ירו׳ כתובו׳ פ״ב דכ״ו: וכי על דעתנו עלתה סוט׳ פ״ט מ״ו (דף מ״ה:) קא סלקא דעתך (ובקיצור קס״ד) פסחי׳ ב׳. סלקא דעתך אמינא, שם ד׳: סוט׳ מ״ה: מ״ו. ובקיצור סד״א פסחי׳ ו׳ רע״א ואי סלקא דעתך, שם. ושבועו׳ י״ה. סלקא דעתין מורגל בפירש״י כשרוצה לבאר לפי מה שבתחלה אסקיה אדעתיה לקושתא אבל בקושיה שצדדיה שקולים אין לו לרש״י ז״ל הכרח לצד אחד יותר מצד אחר עיי׳ יד מלאכי סי׳ תק״י. — דרושים בענין דעה ודעת עיי׳ ברכו׳ ל״ג: פסחי׳ נ״ד: כתובו׳ ס״ב: נדרי׳ מ״א. סנהד׳ צ״ב. ורבים זולתם. והקבוץ דֵעוֹת שבועות מ״ב. אזלינן בתר דֵעוֹת, גיטי׳ צ׳. כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים, בירו׳ סוט׳ פ״א די״ז. כשם שיש דיעות במאכל ובמשתה כך יש דיעות באנשים ועיי׳ תוספת׳ סוט׳ פ״ה ויתר הציונים בע׳ בן סטדא. ארבע דיעות במיטה פסחי׳ קי״ב סע״א. ובירו׳ יבמו׳ פ״א ד״ב ע״ג אלא דעון דעון אית לר׳ יוחנן ואפי׳ תאמר דעון דעון אית לר׳ יוחנן דעון דעון אית לר׳ שמעון ב״ל. פי׳ חלוקי דיעות. ובירו׳ כתובו׳ רפ״ו ד״ל ע״ג דעוון דעוון אית לרשב״ל. — ומה שענינו ידיעה וגזרותיה עיי״ע ידע] —

* דֵיעְתָא (Schweiss) פי׳ בל״ם דועתא כמו זֵעָה בל״מ. תרג׳ (בקצת דפוסי׳) בזעת אפך (בראשי׳ ג׳ י״ט) בדיעתא דאפך.

* דִיעֲבַד לשון חכמים הוא פי׳ לאחר עשיה nachgerade והורכב מן דִי ומן עבד והפכו לכתחלה עיי״ע.

☞ דַעֲדֵק (כמו דַקְדֵק וע׳ וק׳ מתחלפות כמו ארעא וארקא. מליש׳ דק בל׳ ערבי دق (zerstossen) תרג׳ והדך רשעים תחתם (איוב מ׳ י״ב) ודעדק חייביא). *[אחי״ה וכן תרג׳ ויפרפרני (איוב ט״ז י״ב) ודעדקינני; תרג׳ כתת

להדק (ר"ה ל"ה, ז') דעדק לדקדקא. ומזו הגזרה התואר בע' הבא אח"ז] —

🖙 דַּעְדַּק (klein (dünn)) תרג' שער צהוב דק (ויקר' י"ג, ל') שער צהוב דעדק עיי"ע דק. *[אחי"ה בנו"ג באונקל' סער סומק דעדק, ובתר"י שער מצלהב כחיזו דהב דקיק. ועוד נמצא דעדק בתרג' עמוס ז', א'. והקבוץ זכר דעדקין ירמיה ט"ז, ו' הובא בע' דק ב'; דעדַקְיָא אונקלו' במדב' כ"ג, י', תרג' ישעי' כ"ב כ"ד ולנקבה דַּעְדְּקָן ליחזק' ט"ז, ס"א. תוספתא סנהד' פ"ב סנהד' י"א: לגי' רבינו דק ב' אמריא דעדקין וכ"ה בפי' ר"ח כ"י ובחי' הר"ן וכ"ה בפי' הלכו' קידוש החודש להרמב"ם פ"ד הלי"ז ובנו"ג בט"ס דערקין וצ"ל דעדקין וכן ראיתי עתה בד"ס לסנה' מצויין מכ"י מ' וא"פ. ובירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד וירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו ע"ג גוזליא דקיקין ועיי"ע דק, דקיק] —

דְּעַץ (בל"ס פי' כמו נעץ בעברי einsetzen, einstecken ונגזר מל"ע دعس נעץ וחפר בדקר וכן دعظ מנעיצת אבר התשמיש באו"מ) תרג' ויצג את המקלות (אונקל' לבראשית ל', ל"ח) ודעיץ ית חוטריא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בדפ' אמש' ושם ובשאר דפ"ע אי' ודעץ וכ"ה בע' רעץ, ובבינוני פעיל דָּעִיץ תר"י א' שמות ב', כ"א. ובע' דץ א' הביא רבינו מב"ב ע"ד. דציה ברישה אבל בנו"ג דעציתה בראשה והגי' בעי"ן העיקר כי בשרש דין העין מובלעת כמו שהעיר בצדק ר"ב בע' דין ע"ש והראיה מלה ערבית הנ"ל וכמו שנאמר בל"ע دعظ מנעיצת הגיד בתשמיש כן נאמר בשבועות י"ח. מתשמיש נועץ עשר אצבעות בקרקע עד שימות וטיב כגי' הערוך ע' וטיב ע"ש והיא לשון נקיה — ויפה פי' רבינו בסוף ערך רעץ: דבר נעוץ: דעוץ, ועיי"ע הבא אח"ז] —

* דְּעַץ (או יותר טוב רעץ פי' לשון וכתב שומרוני (das Samaritanische סנהד' כ"ב. כיון שחטאו נהפך להן לרועץ ובירו' מגיל' פ"א דע"א סע"ב נהפך להן לרעץ וכ"ה באה"ת וכ"ה בע' רעץ אבל שם אי' בס"א וז"ל: ס"א לדעץ תרג' ויצג ודעץ כלומ' בקושי כמו דבור נעוץ: דעוץ ע"כ והוא נעתק מלה במלה מפי' ר"ח כ"י לסנהד' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף פ"ג ע"ב), עיי"ע אשר ד' ששם נסיתי את חילי לפרש על פי שתי נוסחאות ועיי' עוד ע' רעץ.

דַּף (בל"ע دف ובל"ס דַּפָּא לוח ונסר וטבלא Brett, Tafel ועוד צד ועבר מהנייר או ספר (Seite, Columne eines Blattes ושבין דף לדף בר"ג דפ' כל כתבי הקדש (שבת קט"ז:). ובפ' ט"ו בכלים כלי עץ כלי עור (כלי' ט"ו מ"ב) [1]). דף של נהתום [צ"ל נחתומים] שקבעו בכותל, ובפ' המוכר את הבית בגמ' מכר את הדלת (ב"ב ס"ו.). "פי' נסר ולוח וטבלה גדולה שהיא של נחתום שנותן עליה לחם כשהן ככרות בצק עד שיחמיצו כדמתרגמינן ברושים משניר (באו) [צ"ל בנו] לך את כל לוחותים (יחזק' כ"ז ה'), אלונים מבשן עשו משוטיך קרשך עשו שן" (שם פסוק ו') [2]). [בהשלחן בפ' כ"ב בכלים (מ"ח) ר' יהודה] מטמא מפני הרפין "פי' כמין מגדל או שידה והן עשויין ליתן בהם כלים או ספרים והן עשויין תחתיים שניים ושלישים" [3]). בס"ג דע"ז (ע"ה.) ובר"ג דפ' התינוקת (נדה ס"ה.) הדפין והעדשין והלולבין מדיחן. פי' הנסרים שמניחין על הענבים [4]) ובפ' איזהו נשך בגמ' פוסק עמו (ער) [צ"ל על]

---

[1]) כ"ה בדפ"ר רק שם עוד כל כלי עץ כל כלי עור וט"ס הוא וכשדפ"ע בט"ס כל כלי עץ וזהו רפט"ז. [2]) הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד י"א רק שם הסיום כדמתרגמינן ברושים משניר קרשך עשו שן תורת כהנים ותיבות אחרונות נ"ל ט"ס והמו"ל לא הרגיש בזה. ורבינו הרחיב ציון הפסוקים מיחזי' והראיה רק מסוף: קרשך עשו שן שמתרגמינן דפין דאשברועין. ורמ"ל הסכיל עשה כי היה גורע ומוסיף ומשבש מחסרון ידיעת ציון הסמוך ע"ש. [3]) הועתק מלה במלה מפי' רה"ג לסר"ט צד י"ז רק שם אי' עוד בתחלה ובסוף תיבות ערביות שהשמיט רבינו כדרכו וז"ל של רה"ג הרפין פי' טבקאת בטיית כמו מגדל או שידה וכו'. פי' طبقات כל דבר שסדור זה אחר זה תחתיים שניים ושלישים, וזה מה שסיים ושמו בטיית רובזסתן ונ"ל שהוא رَكِيزَة מדרגה אחר מדרגה. ודע שבכל דפוסי וכ"י ערוך נשמט מה שהשלמתי אבל בע' סתת הובא לנכון מראה מקום מאותה המשני' דכלים. ורמ"ל בחסרו השמיט גם תיבות „מטמא מפני הרפין" וערבב המאמרים. [4]) הפי' הזה שייך לרגמ"ה כנראה מע' לולב שהזכירו רבינו הפי' בשמו ושם הביא הסדר הרפין והלולבין והערשין וכ"ה בע' טלפח וכ"ה בנדה וכן גרס רה"ג בסוף טהרות. ובע"ז הסדר הדפין והעדשין והלולבין (ועיי"ע ערש ב') כגי' רבינו דכאן ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ה: אי' הלולבין והדפין והעדשה מנגבן וטהורין. וגי' מנגבן אי' ג"כ בתוספתא דטהרות ספ"י [הרפין] [כצ"ל וכ"ה בר"ש טהרות פ"י מ"ח] הלולבין והעדשות מנגבן והן טהורין, ור"ש לטהרות שם האריך לקיים הגי' הזו נגד הגי' מדיחן, ע"ש ובגי' מדיחן כמו שאי' גם בפי' רה"ג לסוף טהרות החזיק גם רש"י בע"ז שם ור"י בתוספ' נדה שם ד"ה הדפין ועיי' עוד תוספ' ב"ב ס"ז: ד"ה ים ועיי"ע טלפח.

הגדיש (ב"מ ע"ד.) והוא מחוסר מכמר עיולי לבי דפא [1]). פי' בית הכד. וכפ' לולב הגזול בגמ' אתרוג הכושי (סוכ' ל"ו:) לא צריכא א ע " ג ד ע ב ד ה דפין דפין [2]). פי' מרובע כגון לוח. ובכל הבגדים פי"א בנגעים (מ"ט) וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן. (א"ב תרג' הקדש דפא). *[אחי"ה עיי' תרג' אונק' לשמות כ"ו, ט"ז והלאה; ל"ו, כ"א והלאה, והקבוץ שם כ"ו, י"ז והלאה. וכנ"ה בב"ב ס"ו: דף של מתכת. במד"ר פי"ד מה המסמר הזה הנטוע בדלת הוא מקיים הדפין כך כשהצדיקים גוזרים הקב"ה מקיים דבריהם. תוספתא כלים ב"ק פ"ד דה של תנור שנתנו בזוית להיות אופה בו וכו'. ירו' שבת רפי"ב די"ג רע"ג ההן דעבד דפין. ובהוראת עבר וצד הנייר או ספר אי' המלה בידים פ"ד מ"ה שאתם כותבין את המושל עם השם בדף פי' רבינו בע' משל א'. מנחו' כ"ט סע"ב ס"ת שיש בו שתי טעיות בכל דף ודף וכו' אם יש בו דף אחת שלימה מצלת על כולו. ושם ל', באמצע הדף, שם: סוף הדף, ושם (ומס' סופרי' פ"ב) עושה אדם יריעות מכת שלש דפין ועד בת שמונה דפין וכו' ולא ירבה בדפין מפני שנראה איגרת ולא ימעט בדפין מפני שעיניו משוטטות וכו' ועי"ש המלה הרבה פעמים. ירו' מגיל' פ"ג דע"ד סע"ב צריך שיהא איש (באסתר ט', ו') בראש דפא ואת בסופה. וכ"ה מסכ' סופרי' פי"ג ה"ו. ב"ר ספ"ס שאלו בא לכתוב שנים וג' דפין וכו'. ויק"ר ר"פ כ"ה אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים. שמ"ר ר"ס ט"ז אתה מוצא ד' פעמים בדף אחד הראה ירמיה גנותה של ע"ז וכו'] —

☞ דיפטא (Teppich) ויק"ר פ' ולקחתם לכם ביום הראשון (פ"ל) אלא הדין דיפטא דתחותי והוא מן דידך. פי' בל"י ורומיי מכסה מרוקם בציורין וצבעים שונים עיי"ע טפיט. ובע"ה גרס דיופוטא עיי"ש). *[אחי"ה ושם דברתי אודותו. ובנו"נ טפיטא. וכן שם בויק"ר בסמוך לאותו מאמר: והדין טפיטא דהוא מן דידי מסהיד עלוי. וכ"ה בפסיקתא ולקחתם (צד קפ"ב:) ומובא בערוך ע' טפיט ע"ש ומ"ש] —

* 1 דּוֹפִי (מל"מ דֹּפִי (Makel, Tadel יומ' כ"ב סע"ב וילק' ש"א רמז קי"ז מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי. תמיד ט"ו: לא היה בהם שום דופי עיי"ע אשכול ומ"ש. סנהד' צ"ט: שהיה (מנשה בן חזקיה) יושב ודורש בהגדה של דופי.

* 2 דּוֹפִי (או מענין הקודם בהשאילה או יותר טוב כמו דופן והנו"ן נשמטת) פסחי' ל': והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם. כה"ג גם ברש"י. ובתוספ' וכ"ה בתוספ' זבחי' צ"ג. ד"ה אלא. אבל בע"ז ל"ד. הגי' מידי דופנו וכ"ה בכ"י א"פ בפסחי' וברי"ף כ"י ובראב"ן (ד"ס פסחי' צד מ"ב.) ובד"ס שם הובא פי' הל' הרי"ף כ"י לבעל המכתם מידי דפיו כלומ' מידי הדופי והריעות שלו ואית דגרסי מידי דפנו ע"כ. אבל אני מצאתי בפי' כ"י ר"ח לע"ז ל"ד. (בקובץ כ"י אנגייליק' דף כ' ע"ב) שגרס גם בע"ז מידי דופיו. וכן מצאתי בר"ש כלים פ"ב מ"ג מפורש וחבית דפונה בזה"ל וההבית טמונה בארץ עשויה דופיו לשוליו.

דִּפְלוֹמַטָר (פי' בל"י διπλωματάριον ארגז להצניע בו כתבים יקרים והושאל לכל כלי לשום שמה אבנים טובות וכל דבר יקר (Schatzkästchen מלא מרגליות בילמדנו פ' ויקרא יעקב אל בניו. פי' כלי כעין תיבה [3]) — (א"ב פי' בל"י ארגז קטן וכפול). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י δίπλωμα וכן פירשו בעל כ"כ המשביר ולעווי אבל הח' פליישער השיג עליו ופי' כמ"ש בתחלת הערך והוסיף להביא ראיות מכלים שונים שיצאו מגדר יחודם ותעודתם הראשונה להורות על הכלל כמו armarium, γλωσσοκομεῖον, λοφεῖον וזה הפי' כפתור ופרח הוא. וכן מצאתי המלה נישתבשה בפסיקת' רבתי פ"י אמר ר' לוי למה מנה אותם בכל פעם וכו' היה לו פלומטרין אחד של זהב קטן והיה נוטלו בכל שעה וכו' ופי' הגאון מהרז"ם לפי ענינו חדר או ארגז עכ"ל. ובלי ספק צ"ל דפלומטרין פי' ארגז של כתבים ודברים יקרים] —

דִּפְלוֹן (לדעת רבינו ענין כפול διπλοῦν בל"י ובל"ר duplum או מל"י δίπυλον בית של שני שערים ר"ל עולם הזה ועוה"ב Wohnung mit zwei Thüren, Eingängen (Dies = Jenseits) ולפע"ד מורכבת משתי מלות אחרות עיי' בפנים מ"ש)

[1]) בנו"ג. ועיולי לבי דפי. ובעי' כמ"ר אי' ג"כ ועוילי לבי דפא ובעי' נגד ו' והא מחוסר עיילי לבי דפא. [2]) וכה"ג בכ"י מ' א' וב' ובריי"ף ובראא"ש ושם הגי' דפי דפי. ובנו"ג לא צריכי' דעבידא דפי דפי. [3]) בתנחו' וילק' ויחי מ"ט. א', לי' אבל נמצאת עוד הפעם בשמו"ר פ"כ אחד שנכנס בפלטין של מלך ונטל דיפלומטר שלו באפילה יצא ותפשו וכו' ומת הדיפלומטר הזה מי נהגו לך וכו'.

בב"ר פ"ס (נ"ט) [1]) בא בימים (בראשי' כ"ד, א') ר' יודן בר' סימן אמר בא בדיפלון, פי' בשני עולמים בעוה"ז ובעוה"ב ובלעז כפול דופל"ו. *[אחי"ה בלאי"ט duplo ובל"ר duplum ואולי על האחרון כיון כי גי' כ"י ו"ו דופלו"ן. ודע כי כ"י ל"ד גרס בפנים דיפלון ביו"ד אחר דל"ת ובב"ר אי' בדפוסי' ישנים בדיפלון ובדפוסי' אחרונים בדיופלין, ובנו"ג ר' י ה ו ד ה אמ' בא (בדיופלין) בדיפלון ר' אבא אמ' בא בכפלון מפולש לחיי העוה"ב. וחצי המאמר האחרון הביא רבינו בע' פלן ג' בזה"ל בא בימים ב פ י ל ו ן מפולש לחיי העוה"ב, כלומ' מקום מפולש ואורח ישר ע"כ. ובילק' חיי שרה ס' רמז ק"ג גרס בא בימים בא בדופלין ר' ברכיה אמ' בא בפילון מפולש לחיי העוה"ב. ונ"ב מ"ש הערוך בכאן ובע' פלן ג'. והנה בענין פירוש רבינו יש להביא ראיה מהמשך המאמר בב"ר שפתח בדרוש ואברהם זקן ז ק ן ז ה ש ק נ ה שני עולמות ופשט רבינו כי דרוש של ר' יודן בר' סימן במה שאמר בא בדיפלון פי' בכפילות היינו ג"כ במובן דלעיל כלומ' בשני עולמות. ובדרך אסמכתא בא הדרוש של אחריו לגי' הערוך ר' אבא אמר בא בימים בפילון מפולש לחיי העולם הבא פי' בא בשער פתוח לשני צדדין כלומ' מעוה"ז לעוה"ב וא"כ י"ל ג"כ כי הוראת דיפלון ענינו δίπυλον בית של שני שערים. ובאמת גם בל"ע ופ' נקראו שני עולמות ذو منزل שני מלונים כי יוצאים מזה לזה. וכל זה פירשתי בשיטות רבינו אבל לא כן אנכי עמדי, כי לפע"ד דרוש דר' יהודה סובב והולך למה שדרש ר' אחא תיכף קודם לזה וז"ל אמר ר' אחא יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים, בימים ואינו בזקנה אבל כאן זקנה כנגד ימים וימים כנגד זקנה ר' יהודא אמר בא בדיפלון ולפע"ד המלה הורכבה מן dies פי' ימים ומן παλαιόν ישיש hochbejahrt וא"כ בא ר' יהוד' לפרש את דרוש דר' אחא זקנה כנגד ימים כלומ' זה שכתוב זקן בא בימים אינה לשון כפולה כי אם זקנה כנגד ימים וזה סימן ר' יהודה בלשון זרה מורכבת דיפלון, כלומ' ימים של זקנה. וע' זקנים העתיקו ישיש איוב ט"ו, י' ועקילס העתיק ישישים (איוב י"ב, י"ב) ע"י παλαιός, ועוד י"ל כי מלה שנית פלון הוא ל"י πολιόν grau, alt וע' זקנים העתיקו ע"י מלה זו תיבת שֵׂיבָה בויק' י"ט, ל"ב, ובהושע ז', ט', ובמשלי כ', כ"ט וא"כ גי' ופי' דיפלון כמו dies πολιόν כלומ' ימים של זקנה, והבוחר יבחר. ודרוש של ר' אבא אפרש אי"ה בע' פלן ג'] — (א"ב פי' בל"י דיפולין שב וישיש, גם בע"ה דבר נכונה כי דפלון בל"י ורומיי פי' כפול, ובירו' פ"ק דע"ז (דל"ט סע"ד) קנסיה בדיפלא, פי' קנסו בכפל). *[אחי"ה ואולי כונת ר"ב ג"כ על ל"י πολιόν אבל ד י לא נתפרש היטב. ולמה שהביא ראיה כי דיפלא בל"י ורו' כפול יש עוד להוסיף מאמר מירו' פסחי' פ"י דל"ז רע"ג דיפלי פוטירין כדיפלי פוטירין אחר המרחץ פי' שני כוסות ועיי"ע בלני ומ"ש ועיי' עוד ע' פטר ה', וירו' סוכ' פ"ה דנ"ה סע"א דיפלי איסטבא (איסטווה) עיי"ע דיופלסטון ומ"ש] —

דֹּפֶן (= דַּפְנָא בל"ס צר וצלע וכותל Seite, Wand, Rippe ואולי נגזר מל"ע دفن פי' טָמַן וּמְכַסֶּה וסותם וא"כ דפן דבר שהוא טמון ומכוסה וכ"ה בל"ע שנקרא צד latus מפעל latere מכסה) בפ"ב בבכורות (במשני' דף י"ט.) יוצא דופן והבא אחריו [2]). ובפ"ק דכריתות (ז':) המפלת יום א ר ב ע י ם [3]) ויוצא דופן, פ"ה בנדה (מ"א דף מ'.) יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה [4]) וימי טהרה, פי' אם היתה האשה מעוברת ומתה והולד חי קורעין אותה בבטנה ויוצא [5]), ובפ"ב בכלים (מ"ג) וחבית דפונה בשולי המחץ, פי' שהיא

---

[1]) וכרפ"ר בכאן ובע' פלך ג' בט"ס פי ס"א. [2]) וכ"ה בבכורו' פ"ח במשני' דף מ"ז: ויתכן יותר לכוון דעת רבינו על דף מ"ז: כי בדף י"ט. איירי בבהמה עיי' בהפשב"ע ע' דפן. [3]) כ"ה בכ"י ו"ה, ובדפ"ע חסר. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ה אבל בשרפ"ע ימי נידה. [5]) ודע כי פירוש זה זר מאוד שגמרא ערוכה היא בנדה מ"ד סע"א שאם מתה האם העובר מיית ברישא ועיי"ש תוספו' ד"ה איהו וא"כ איך רוצה רבינו לפרש בשמתה אמו ורש"י נשמר מזה שפי' בכ"מ יוצא דופן ע"י סם נפתחו מעיה והוציאוהו את העובר לחוץ ונתרפאת ובחולין ג"א רע"ב ד"ה יוצא דופן פירש"י ג"כ ע"י סם ובין הוא בין אמו חיין ואין לומ' שלאחר שמתה אמו הוציאוהו דקיימא לן במסכת נדה (מ"ד.) הוא מיית ברישא עכ"ל אילו רש"י היטב ידע פי' דרבינו בעל הערוך ומשיג עליו מבלי שהזכירו משום כבוד. וגדולה מזה הקשה על פי' רבינו התשב"ץ בפי' ק"י וז"ל ועוד שהרי פירושו (דבעל הערוך) בטל ממה שראינו מחלוקת בין התנאים אם היא טמא לידה אם לא ואם היא מתה מה ענין למחלוקת זו א ל א ו ד א י א י ן ה פ י ' ה ז ה נ כ ו ן וכו' והתשב"ץ רוצה לתרץ שכוונתו של בעל הערוך ז"ל אינה לומ' שמתה לגמרי אלא שהיא מקשה לילד ו ק ר ו ב ה ל מ ו ת ולפי שהיא קרובה למות קראה מתה וכו' ע"ש ובהפלשב"ע שהגית הדבר בצע"ג ובאמת תירוץ הנ"ל דוחק הוא כי אמורא צריך לפרש דבורו. ואולי איזה טעות יש כאן וכן קשה להלום דברי רבינו בסמוך בפי' מלת דפונה ע"ש. ורגמ"ה כ"י לכריתות י"ט. (קובץ כ"י אנגיליקא דף פ"ג.) פי' לנכון יוצא דופן שלא יצא דרך הרחם ממש אלא כגון שקרע ויצא

טמונה בארין. דפונה מלשון דופן. שהוא בצד היקב, ובלש׳ ישמעאל קורין לטמון דפין. דופן עקומה בהלכה קמ׳ דעירובי׳ (ד׳:) כבר פירשנו בע׳ גד [ב׳]. פי׳ אם נפחת הבית וסיכך על גביו והוי בין כותל לסיכוך פחות מד׳ אמות כשרה חזיה לדופן הבית כמאן דקרב לגבי הסכך ראשו [1]. פ״א חזייה לתקרה של בית שהיא סביב סכך כשר והיא פחות מד׳ אמות כמו שהוא דופן עקומה ודפנות של עקומות [2] עד הסכך [3]. ובנסר בפי״ב באהילות (מ״ז) עמוד שהוא מוטל באויר אם יש לו היקף [4] כ״ד טפחים מביא טומאה תחת דפנו. פי׳ עמוד שראשו אחד קבוע בכותל והשני באויר מביא טומאה תחת דפנו פי׳ גבו. [*אחי״ה עיי׳ בר״ש ובתוי״ט, ובענין פי׳ של פ״ב דכלים כ״ה בכ״י ערוך וכן האמת כי دفين פי׳ טמון ומכוסה וכן הביאו על נכון בשם הערוך הרב בעל תוי״ט לכלים פ״ב מ״ג אבל בערוך דפ״ר לי׳. וכונת רבינו כי מלת דפונה היא התואר מן השם דופן וענינה על פי גזרתה מל״ע שפירושה טמון וכן פירשו הרמב״ם הר״ש והרא״ש הרע״ב ותוי״ט. ודע כי רבות בשנים הייתי חושב כי כונת רבינו במ״ש "דפונה מלשון דופן שהוא בצד היקב" היתה על איזה ציון מש״ס או מדרשים לכן כתבתי זה המאמר לעיל במבוא צד ס״ו בלוה רשימת מקומות מנוסחאות המובאות בספר הערוך בלי ציון מקומם ולא נודע איה המה ולאחר זמן חיוה לי ידידי הח׳ ליב בן הגאון מוה״ר איציק אהרן לאנדסבערג דעתו היפה וז״ל (בכתב מיום ג׳ חוהמ״פ תרל״ח) "לפע״ד צ״ל בערוך במקום צד היקב: צד הנקב יעויין במקואות פ״ו מי״א מליאה שאובין ויש בצד הנקב. והרא״ש מפריש רואי׳ כל המים שכנגד הנקב עד דופן וכמה היה לפני הרא״ש והערוך הגי׳ שהוא בדופן הנקב כי דופן וצד משתמעי ג״כ למושג אחד׳ עכ״ל. לפום ריהטא ששתי כעל כל הון על הערה זאת אחרי שמצאתי כי התוי״ט הנ״ל באמת גרס בדברי הערוך בצד הנקב אבל בלי ספק הוא ט ס. וגם אין המשך הענין במקואות לנידון דידן, ועתה ברור לי כשמש בצהרים כי במ״ש רבינו דפונה מלשון דופן וכו׳ לא היה מכוון על שום ציון רק משם עצמו ביאר כן ורוצה לומ׳ כי דפונה הוא תואר מן דופן וצריכנו לגמור המאמר ע״י שימת נקודה מפרדת ואח״כ הוסיף רבינו לבאר מהו טמונה בארין ואמר שהוא ר״ל החבית בצד היקב כלומ׳ החבית היא חקוקה וטמונה ביקב כלומ׳ בגת [5] ולא בתוך חללה כולה של יקב אלא בצדה ודפנה וזה מ״ש בצד היקב ועיי׳ פירושי הרמב״ם הר״ש והרא״ש. ואחר שהודיענו רבינו כל זאת הוסיף עוד נופך משלו כי בהוראת המלה דפונה יש לפרשה מל״ע הנ״ל שענינה טמונה. ובזה אני חוזר ממה שכתבתי שמאמר הנ״ל איזה ציון הוא ודו״ק. — וכנ״ה כמה פעמים בעירובי׳ ה׳. דופן האמצעי. דפנו של מבוי. שם י׳. לחי המושך עם דפנו של מבוי. שם י״ב. או ברוב דופן או בשני פסין ע״ש כמה פעמים. סוכ׳ ז׳. כל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד דמי עיי״ע גד ב׳. ושם: דופן סוכה כדופן שבת עיי׳ פירש״י. שבת קנ״ד: דופן בעלמא. ב״מ כ״ג: אי דדפנא אי דאטמא כן גי׳ הערוך בע׳ אטמא אבל עיי״ע דפק ב׳. תוספתא כלים, ב״ק פ״ב חבית שנפחתה ומקבל על דפנה וכו׳. סנהד׳ מ״ט. בדופן חמישית. פי׳ צלע חמישי וכ״ה בל ס. ושם דריש ויכהו שם החמש (ש״ב ג׳, כ״ז) א״ר יוחנן בדופן חמישית מקום שמרה וככבד תלויין בו. ועיי׳ עוד ע׳ של ד׳ ופי׳ רבינו שם ממש הועתק מפי׳ ר״ח כ״י לסנהד׳ כשאוכיח בעה״י. חולין מ״ח. ריאה הסמוכה לדופן, ושם ודופן סתמתה ועיי׳ שם כמה פעמים —. גיטין ל״ב רע״א אפי׳ סיכתא בדפנא רפיא עיי׳ פירושו בע׳ סך ט׳. מנחו׳ י״א עיי״ע דבק א׳. והקבוין סוכ׳ ז׳ רע״ב שתי דְפָנוֹת. תוספת׳ כלִים ב״ק רפ״ב ואין להן דפנות. ושם ספ״ד טוטאה על דפנותיו. ושם ספ״ז ודופנותיהן מאחריהן. ירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״א ע״ד דכן ארחיהון דעתירייא מיעבד דְפְנְתָא קלילן די ייא קרירא עליל כלומ׳ דרך העשירים לעשות דפנות (כותלים) קלין כדי שקרירות יפה תכנס. וירו׳ שם צילן של דפנות. כלים פ״ב מ״ב, חולי׳ נ״ד סע״ב דפנותיהן עיי״ע דק א׳. — ובענין הגזרה כבר הטפתי מלתי

טן הצד או כדאמרינן בבהמה המקשה (חולי׳ ע׳.) וגממו כותלי בית הרחם ע״כ וכן פי׳ רגמ״ה כ״י לבכורות כ׳. (קובין כ״י אנגיילִיקי׳ דף קע״ד.) ויוצא דופן כגון שנגממו כותלי בית הרחם ואח״כ יצא ע״כ —. בירו׳ נדה פ״ג ד״ג ע״ד הלשון: יצא הולד דרך דופן. והפכו דרך הרחם (ירו׳ שם). [1]) כ״ת בדפ״ה, ובשדפ״ע עצמו. [2]) כ״ה בדפ״ר, ובשדפ״ע בית עקומות. [3]) וכפ״א אי׳ ג״כ בפירש״י בסוכי ד׳ סע״א בד״ה וסיכך. ובסוכי שם בכ״י מ׳ ובכ״י ב׳ (ר״ס שם) מפורש הגי׳ הא פחות מד׳ אמות כשרה וכה״ג לנכון בכ״י ה״ב וכ״ת בע׳ דפ״ר אבל בשדפ״ע חסר בטעות. ובע׳ גד ב׳ נשנה ר״ש המאמר דסוכו׳ שם: בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש בין הכותל לסיכוך ד׳ אמות פסולה. [4]) בנו״ג אם יש בהקיפו. [5]) וזהו פי׳ של מחין (עיי״ע).

בראש הערך שנאצלה המלה מל"ס וגזעה מל"ע دفن טמן וצפן כמו שפי' לנכון רבינו משנת כלים חבית דפונה. ואולי מזה פירוש המאמר בירו' קידושי' פ"ד דס"ה סע"ב אלא תליין יהושע בדופן אמר אני לא מקרבן ולא מרחקן, כלומ' יהושע היה תולה משפט הגבעונים בדבר טמון ומכוסה שלא רצה להחליט לא לקרבן ולא לרחקן, ואם כדברנו כ"ה אז תתכן הגי' בדפון ולא בדופן, ובירו' סנהד' פ"ו דכ"ג סע"ג הגי' שתליין יהושע ברפין וצ"ל בדפין וזה ממש בל"ע دفين במקום טמון ומוצנע] —

דַּפַן (פי' בל"ע دفن הכה ודחף (schlagen, stossen בפ' המקבל בגמ' המקבל שדה מחברו לזורעו חטים (ב"מ ק"ז:) אתו בני מרשוניא [1] דפנוה, ובר"ג דפ' השולח גט (ל"ד.) והאי דאמר להו הכי משום דדפנוה. פי' הכוהו. *[אחי"ה בגו"ג משום דפנוי ואולי הוא שֵם. אבל יותר נראה לתקן כגי' רבינו. וכנ"ה ביבמות פ"ח: מנין שלא רצה דפנו ת"ל וכו' ופירש"י הכהו. והוא כבערוך. וביבמו' שם: צריכא למימר דדפנו וכו' וקתני דפנו וכו' אימא מאי דפנו דפנו בעדים] — (א"ב פי' בל"י מי שהוכה עד יציאת דם מגופו). *[אחי"ה ואולי חשב ר"ב כי הוא ל"י τύπτειν פי' הכה כדעת הרב הח' אייזלער אבל יותר טוב היה לר"ב לומר כי הוא ל"י ταπεινόω פי' הכניע demüthigen אבל האמת כי גזרת המלה מל"ע הנ"ל, וכל מי שאמר כי ענין המלה הכה על הצד מלשון דופן אינו אלא טועה] —

דַּפְן = דַּפְנָא (בל"י δάφνη Lorbeerfrucht, Lorbeerbaum) בפסחים בפ' מקום שנהגו בגמ' מרכיבין דקלין (נ"ו רע"א) אסא דרא [2] ושיכרא דדפנא. פי' שכר שעושין מפרי אילן ששמו דפנא ול"י קורין ללאורו [3] דפני. ובפ"ק דמשקין בגמ' ומקרין את הפרצה [במועד] (מ"ק ז'.) כיצד מקרין אמר רב יוסף בהוצא ודפנא. ובר"ג דהשותפין [בגמ'] הכל כמנהג המדינה (ב"ב ד'.) לאתויי מאי לאתויי היכי דנהיגי בהוצא ודפנא. פי' עבדי לחיים של גדר מן הדפנא ומגדלין אותה מהוצי הדקל. ורב האי גאון פי' הוצא גדר של קנים דפנא קנים עומדין שמחזיקין בהן מחיצת הקנים שלא תדחה אותה הרוח ויפילה. *[אחי"ה ובענין פי' של ב"ב הנ"ל כ"ה ממש בפי' המיוחס לפירש"י לפי גי' כ"י (אצל ד"ס מ"ק צד ט'.) בד"ה דפנא: וקעבד לחיים של גדר דדפנא ומגדל אותה מהוצי הדקל. ובדפוסי רש"י אי' וקעבד גדר מדפנא ומגדל וכו' וגי' הב"ח למ"ק בדברי רש"י ד"ה דפנא וז"ל ענפי עץ שקורין לו"ר ופירא שלו קורין ביי"ש וקעבד וכו' וכן מוכח באמת בפירש"י לב"ב ד'. ד"ה ודפנא: ענפי עץ ערמונים שקורין לו"ר [laurier] ופרי שלו קורין ביי"ש [Lorberbeeren baies] וכן פירש"י בר"ה כ"ג. ד"ה ערי ובפסחי' נ"ו. ד"ה ושכרא. וכן פי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל בהוצא ודפנא שנוהגין לעשות גדר מכפות תמרים. ודפנא עץ של ער שקורין לו"ר עכ"ל]—

דַּפְנֵי (Δάφνη עיר במגרש של אנטיוכיא בסוריא ועי' עוד למטה) בא וישא לו בדפני של אנטיוכיא במגילת איכ' ישבו לארץ ידמו (איכ"ר ב', א'; וכ"ה בב"ר ספצ"ד). ובויק"ר (פי"ט) ואשה כי יזוב זוב דמה. רבלה תרג' דפני, וירד הגבול משפם הרבלה. *[אחי"ה חסר התרג' וצריך להשלים תרג' ירו' א' וב' וייחוס תחומא (לאפמיים) [וצ"ל מאפמיים] לדפני. כבר הרחבנו דבורנו אודות דפני של אנטיוכיא בע' אנטוכי ע"ש. וכן בא זכרון Δάφνη πρὸς Ἀντιόχειαν אצל בן מתתיהו על המלחמות א', י"ב, ה', ושם י"ז, ג' ותכונתה היתה בסוריא עי' בהקדמוניות י"ז, ב', א' ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ ἐπὶ Δάφνῃ τῆς Συρίας ונקרא' העיר על שם אשירת עצי ערמונים (Lorbeerhain) המוקדשה לאלילים Apollo, Diana עיי"ע אנטוכי ועוד פתלמיאוס ה', ט"ו, ט"ז; שטראבו ט"ז תש"נ. — פסיקת' רבתי פל"א דפנו של רבלתה ויתר הציונים עיי' בע' אנטוכי] — (א"ב שם מגרש עיר אנטיוכיא, וגם מקומות אחרים נקראים על שם אילנות דפני הנטועות שם). *[אחי"ה וכ"ה באמת ואלה מקומות היו מכונים בשם Δάφνη א') מחוז מלא משקה בגליל עליון עיי' בן מתתיהו

---

[1] כ"ה ברפ"ע ובכ"י ערוך בכאן חוץ מכ"י ו"ו שגרס בני מטרוניא דפניה וצ"ל משרוניא וכה"ג בב"מ אבל בכל זאת גי' רבינו: מרשוניא או מרשניא כנראה מע' מרשניא וכן גרסו שם כל כ"י ערוך בשינוי קצת. ורבינו פי' שם: שֵם מקום. וכן פירש"י שם העיר. והחי' נייבויער בספרו גיאגראפיא תלמודיי (צד שצ"ד) השוהו לעיר Maschur אבל יען תכונת המקום היתה על חוף הנהר או על יד הנים כנראה מב"מ שם לכן נ"ל להשות המקום משרוניא עם מקום הנמל Musarna על חוף הים הפרסי עיי' מאנגערט ח"ה כרך ב' צד י"ח והלאה ואם גי' רבינו מרשוניא או מרשניא העיקר אז תתכן להיות Martiana מקום על חוף הים באטרפַּטֶנֵי עיי' מאנגערט שם צד ק"ח והלאה. [2] זהו עיקר הגי' עיי"ע אסא. ולא גי' רדא עיי"ע רד ג'. [3] בלאי"ט lauro ובל"ר laurea, laurus.

על המלחמות ריש פרק א' בספר ד' τὰ ἔλη . . ב') μέχρι Δάφνης χωρίου היתה עיר בלידיא עיי' פליניאום ה', כ"ט. ג') מקום נמל (Δάφνης λιμήν, Daphnes portus תכונתה בבאספארוס. ד') ועוד Daphnae Pelusiae במצרים (עיי' הירודוט ב', ל', ק"ז) וע' זקנים העתיקו בכל מקום בירמיה תחפנחס על ידי Τάφνη והיא בלי ספק עיר הלז במצרים] —

דְּפוּס (= טְפּוּס בל"י ורו' Form, typus, τύπος פי' צורה ותבנית Gestalt) בפ' כל שעה בגמ' אלו דברים (פסחיי ל"ז.) אפשר יעשנו בדפוס ויקבענו כיון, פי' דפוס מצוייר ויקבענה בפעם אחת [1]. ובס"ג דפ' השותפין (ב"ב ט"ז.) ולכל טיפה וטיפה בראתי דפוס בפני עצמה [2]. ובפ' הזהב בגמ' חמשה חומשין [הן] (ב"מ נ"ו.) דתנן בפ"ה בדמאי (מ"ג) הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה אפי' מדפוסין הרבה. הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס דברי רבי מאיר [3]. ירושלמי (דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד) שהיה רבי מאיר אומר נחתום עושה דפוס [4]) אחד ופלטר משתמש בכמה נחתומין, הילכך כל שיש לו דפוסין [5]) הרבה הלוקח ממנו מעשר מכל אחד ואחד שמין אחד מנחתום אחד ומין אחר מנחתום אחר. ור' יהודה אומ' מאחד על הכל כי ר' יהוד' אומ' נחתום עושה כמה טפוסין ופלטר משתמש מנחתום אחד [6]). ובסוף הלכה (בב"מ נ"ו סע"א) פלטר מתרי תלתא גברי זבין נחתום מחד גברא זבין. *[אחי"ה בנו"ג נחתום נמי מחד גברא הוא זבין.— וכנ"ה סוכ' ל"ו. גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת פסול. ופירש"י דפוס פורמ"א בלע"ז. וזה כפי' רבינו בע' טפס ד' עיי' למטה בהערה. ובירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד הרי הוא גדל בדפוס. וישם הרי גדל בדפוס. ובע' טפס ד' הביא רבינו גמ' מנחות צ"ד. ת"ר וישמת אותם בדפוס שלשה דפוסין הם נותנה לדפוס ועדיין היא בצק וכמין דפוס היה לה בתנור וכשהוא רודה נותנת בדפוס כדי שלא תתקלקל ולהדרה לדפוס קטא כיון דאפי לה נפחה. ורבינו לא פירשו אבל ראיתי בכ"י וגמ"ה למנחו' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ל"ז ע"ב) וז"ל: וכמין דפוס היה לה בתנור גדול מעט מן הדפוס הראשון לכשהוא רודה כשמוציאה מן התנור ונותנה בדפוס ג' שהוא גדול מדפוס שבתנור כדי שלא תתקלקל תקונה לפי שהיא דקה ואם לא נתנה בדפוס היתה מתקלקלת נפחה גדילה אינה נכנסת בדפוס הראשון ע"כ ומה שפי' רגמ"ה תיכף שם בענין תיבה פרוצה הובא מלה במלה בלי הזכרת שם אומרו בע' תב ז' ע"ש. ובע' קער הביא רבינו מנחו' צ"ז. קערותיו אילו דפוסין. וכ"ה במד"ר פ"ד ונתנו עליו את הקערות וג' הקערות אלו דפוסין שהיו עושין את לחם הפנים בדפוס ואופין אותו בתנור בדפוס וכשהיו מוציאין מן התנור היו מחזירין אותו לדפוס שלא ישבר הלחם ג' דפוסין היו שם אחד לתנור ואחד לבצק ואחד שהוא רודה ניתנין לדפוס כדי שלא יקלקלו את הלחם וכו'. וכן במד"ר פ"ג ונתנין קערותיו אלו דפוסים (בקצת הוצאות בט"ס דפוסיות) שהיו עושים לחם הפנים בדפוסים] — (א"ב תר"י [ב'] וכדם ענבים סותה (בראשי' מ"ט, י"א) והוא מדמי לדפוס (Pressbrett) ענבין, עיי"ע טפוס).

דֵּפֵק (= דּוֹפֵק Seitenwand des Grabsteines) גולל ודופק כבר פירשנו בע' גלל. *[אחי"ה וישם בע' גלל א' הארכתי גם בפי' שיטת רבינו גם בפי' שיטת הראשונים ז"ל ובענין דופק מוכח מהערך שם שני פירושים או אם נאצל מערך הבא אח"ז ופי' דופק כמו דפקא = דופן פי' צד וצלע והיינו צדדי וצלעות הקבר או אם נגזר את המלה מפעל דפק טל"מ הכאה על דבר, דחיפת דבר ונקרא הדופק אבן שהגולל דחף עליה היינו נשען עליה ומערך גלל אתה הראית לדעת שגדולי חקרי לב פתרו כן. ולולי יראתי להכנים ראשי בין הרים גדולים אלה הייתי אומר לא לחלוק חו"ח על דעתם כי אם בענין גזרת המלה כי דופק אולי טל"י τάφικος כמו (λίθος) ταφικός פי' אבן מצבה וציון, וגברא רבה קא מסהיד על זה והוא ר"ת שפי' דופק הם שתי אבנים שנותנין אחת לראשו ואחת לרגליו לציון" עיי' תוספו' שבת קנ"ב: ד"ה עד ועיי' עוד תוספ' כתוב' ד':

[1]) ופי' וכיון עיי"ע בֵּיוָן א' ומ"ש וכן פירש"י ור"ח לא פירשו. [2]) בנו"ג וכל טיפה וטיפה בראתי לה וכו' וחצי המאמר האחרון הובא בערך טישטוש. [3]) גם זו נשנה שם בב"מ והוא מ"ד דפ"ה דדמאי ובב"מ הגי' כגי' רבינו אבל בדמאי הגי' טפוס, טפוסין. ובמשני דירו' דמאי פ"ה מ"ג טפוסים (ובהוצאת מהרז"ף תפוסים). ובמשני' ד' מכל טיפוס וטיפוס (ובהוצ' מהרז"ף טופוס וטופוס) וזו העיקר ועיי"ע טפס ד' שפי' רבינו הך דכלים ט"ז מ"ז וטופס של תפילה פי' טופס פורמה [[illegible]] בלע"ז . . רפוס וטפוס אחד הן עכ"ל. וזו הגי' בט"ת מורגל לרוב בירו' כשאוכיה בע' טפוס, ובבבלי לרוב בדל"ת. [4]) כ"ה בכ"י ו"ז. ובדפ"ע טפס ובירו' טפוס ושם לי' שהיה. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע טפסין וצ"ל טפוסין. [6]) עיי' ברוחב ביאור כל הענין בירו' באהבת ציון למהרז"ף.

ד"ה עד ׳ודופק הן שתי אבנים אחת לראשה ואחת לרגלה של מ צ ב ה". אבל עיי' תוספו' סנהד' מ"ז: ד"ה משיסתום שפי' ר"ת כפי' רש"י] —

הֹפֶק (דַּפְּקָא או מלשון דופן = דפנא או מל"ע אַרְפַּקָא = ادفق כל דבר עקום ד"מ צואר ועיי' בפנים) בפ' אלו מציאות בגמ' וחתיכות של בשר (ב"מ כ"ג:) וליהוי חתיכה גופה סימן אי דרפקא אי דאטמא. — (א"ב פי' רש"י צואר וי"מ מקום הדפק כשהוא יגע). *[אחי"ה ודע דגי' הערוך בע' אטמא דדפנא אבל בע' אמץ גרס בפסחי' ע"ד: חתכינהו בדופקא וגי' כ"י מ' ברפק וכה"ג בכ"י ה"ב ע' אטמא ארפקא ע"ש מ"ש. ובענין פי' הלע"ז ברש"י אשר בארתי בע' אטמא מצאתי און לי כי בשבת קנ"ב. ד"ה הכסלים לועז רש"י ב כ " י: פלנק"ש [flancs] וזה ראיה לאמיתת פירושי שם. ועתה נ"ל לקיים גם גי' כ"י ה"ב וכ"י מינכען הנם הלום ראיתי בשטמ"ק לב"מ שהביא גי' רש"י בב"מ אי ד ר פ ק א פירש"י צואר והוא היפך מלש' (מרפקת) [צ"ל מפרקת] וכתב על זה הריצב"ש ול"נ שהוא זרוע מלשון מרפק עכ"ל וא"כ כפי' רש"י: צ ו א ר הוצרכנו להחזיק בגי' רפקא מלשון מרפק וכ"ה בל"ע ע"ש. ועל פי' זה אמר רש"י שמעתי אבל כפי' שני אחז רש"י בגי' דפקא ופירשתי דבריו בע' אטמא בהערה ע"ש. וגי' התוספות בשבת קנ"ג: ד"ה עד: אי ד א ד פ ק א אי דאטמא והשתא דאתינו להכא נוכל לקיים גם בפי' ראשון גי' רש"י דדפקא בענין צואר והוא כמו אדפקא כגי' התוספו' ופירושו בל"ע דבר עקום כמו הצואר] —

* הָפַק (מל"מ הכה על הדלת an die Thüre klopfen) ויק"ר ספ"ה אתיא לגבי מגירתא תרעא פתיחא מְדַפְּקָא ליה. פי' באה אצל שכנתה אף שהשער פתוח היא דופקת שלא תכנס פתאום והוא מל"מ מתדַּפְּקִים על הדלת (שופטי' י"ט, כ"ב) —. בב"ר ר"פ מ"ה כדי שיהיו מתדפקות על בעליהן כן גרס בעל מ"כ ופי' כלומ' נויהון חביב ודופק על לב בעליהן. וזה דוחק ועיק' הגי' כבנוסחאותנו כדי שיהיו מתרפקות וכ"ה בשהש"ר פ' יונתי והוא ממש ל"מ (שה"ש ח', ה') וכן ל"ע رفق פי' חביב ובעל חן ובע' פרקד ב' נשתנה הנוסח' ע"ש.

* הפוקא במד' במ"ר פ"ט קטי דפוקא גרירא כ"ה בדפוסי' ישנים וט"ס הוא עיי"ע אינשא (ח"א, קס"ב. אות ק') וע' גרד ב' וע' רפק.

* הוֹפְקִים (Puls — Schlagadern) כן נקראו ברפואה העורקים אשר בם ירוץ הדם ונראים כדופקים. ועורקי לא ישכבון (איוב ל', י"ז) פי' הרלב"ג הדופקים לא ינוחו ר"ל שלא תשקוט תנועתם כלל עם השינה וכו' ע"כ. ואולי מאמר חתכינהו ב ד ו פ ק א פסחי' ע"ד: לפי גי' רבינו בע' אמץ על פי גי' ר"ח לפסחי' ע"ש ומ"ש ענינו ג"כ גידי העורקין.

דֶּפֶר (= דופורין, דוּפֶרְנִין מל"י δύο שנים ומן φερνή נדוניא Mitgift ופי' המלה מוהר כפול doppelte Mitgift) בב"ר פי"ט (ספי"ח) על כן יעזב איש: אמ' ר' יוחנן אשתו מגרשתו ונותנת לו דופורין. ובב"ר (פרשי' פ' ועיי"ע פרן ה') מוהר ומתן פראפרנון. (א"ב פי' בל"י דיפרנון שתי נדוניות ופי' פראפרנון מה שהאשה מביאה לבית הבעל זולת הנדוניא ונעתקה מלה זו למתן הבעל). *[אחי"ה לפי פי' נכון זה צ"ל פראפרנון בתיבה אחת כי הוראתה ממש כפי' ר"ב בל"י παράφερνα was die Braut aus der Mitgift mitbringt ובאמת בדפ"ר לנכון כתוב כן במלה אחת רק שם בט"ס פראפרכון וצ"ל פראפרנון וכ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה לנכון בתיבה אחת בב"ר פס"ה הבא לי מפרפורנין שלי (בילק' תולדות רמז קי"ד מפורנין) וגי' הערוך בע' פרן ה' פרא פרנון וכן גרס בפפ"א (לפי גי' כ"י ולפנינו פ' פ') מהרפורנין מתן פרא פרנון והוא הציון אשר נרשם בערך הנוכחי לכן צ"ל גם בע' פרן במלה אחת. ובנו"ג בב"ר פ"פ פראפורון וצ"ל פראפורנין. וגי' הרמב"ן לבראשי' ל"ה, י"ב בשם ב"ר מהר פראנון מתן פרא פרנון וגי' הילק' וישלח ס' רמז קל"ד מוהר פורנון ומתן פרא פורנון. ובכולם צ"ל במלה אחת. ומלת דופורין או יותר טוב דיפרנון ענינה כמו שפי' ר"ב לנכון שתי נדוניות. ובעל צמח דוד השתבש לכתוב ריפודין בל"ר (Spudium) גט כריתות וכבר השיג עליו בעל כ"כ. וע' זקנים העתיקו מהר (בראשי' כ"ד, י"ב; שמות כ"ב ט"ו, ט"ז) ע"י φερνή] —

* דפרין, דפרים ט"ס עיי"ע דיופרא ומ"ש.

* דיפרא סופא ב"ר פס"ה ט"ס עיי"ע פרספא.

* דפתי (שם מקום) רב אחא מדפתי יבמו' ח'. נ"ד. ר' ירמיה מדפתי חולי' פ"ז: אולי הוא Sophta עיי' מאננערט 394, V.

* דפתיא ב"ב מ'. הכל לכריא דפתיא עיי"ע כר י"א ומ"ש ובע' פתיא.

דִּפְתֶּר (= דִּיפְתֶּרָא בל"י διφθέρα עור מתוקן לכתיבה rohes Pergament, zubereitete Thierhaut, Fell. ועור בל"י וכן בל"ע ופי' دفتر ספר וקונטרים ורשימה Register, Urkunde) כפ'

שני דמגילי׳ (י״ז. וכן בסוטי׳ י״ז סע״א) על הנייר ועל הדיפתרא. ובפ׳ שני דגיטין (כ״א:) לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא. ובפ׳ המוציא יין בגמ׳ עור (שבת ע״ט סע״א) דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ [1]. — ובילמדנו ריש וארא (תנחומ׳ שם סי׳ ה׳) הוציא דפתרא של אלהות [2]. ובריש ב״ר (רפ״א) דפתראות ופינקסאות [3] יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים. *[אחי״ה ובע׳ פנקס בט״ס דיופטראות וצ״ל דיפתראות. וכנ״ה בירו׳ פיאה פ״ב די״ז. ובירו׳ חגיג׳ פ״א דע״ו רע״ד מה בינן לאומות אילו מוציאין ספריהן ואלו מוציאין ספריהן אלו מוציאין דפתריהן ואלו מוציאין דפתריהן. פסיקת׳ רבתי רפ״ח דפתראות כתובות לפני הקב״ה כל מה שבני אדם עושין ולעתיד לבוא המקום מוכיח וכו׳ כ״ה לנכון בדפ׳ לבוב (ובדפוס פראג בט״ס כותבות אבל לנכון בילק׳ משלי כ׳ רמז תתקנ״ט). ובילק׳ שמואל ב׳ רמז קס״ד צד כ״ו רע״ג משל למלך שהיה יושב וקורא בדפתרא כל גבוריו היה קורא פלוני פלוני כיון שהגיע עד פלוני א״ל מת מיד השליך הדפתרא והעלה חמה וכו׳ ומקורו הוא בפסיקת׳ רבתי פי״א. ופי׳ דפתרא רשימה ולוח ששם נכתבים הגבורים ומעלתם כלא״ש Rangliste. ובילק׳ בשלח רמז רמ״א כתוב בתמורתו המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי וכו׳. — וע׳ זקנים העתיקו מכסה עורות (שמות ל״ט, ל״ד), ועקילס ותיאודוטיון העתיקו מגילה (זכריה ה׳, א׳) ע״י διφθέρα כי בימים קדמונים כתבו על עורות מעובדין עיי׳ הירודוט ה׳, ל״ח] — (א״ב פי׳ כל׳ עור מתוקן לכתוב עליו וגם אחר הכתיבה נקרא כן).

דָּיִן (- דּוּין כמו דעץ ע״ש. ועי׳ן מובלעת וענינו נעין (einstecken, einsetzen) בפ׳ לולב הגזול (סוכ׳ ל״ז רע״ב) אמר רבא לא לידון איניש לוליבא בהושענא. פי׳ לא ינעוין [4]. ובפ׳ גיד הנשה בגמ׳ ונוהג בשליל (חולין צ״ג:) רישא בכבשא אותביה אבית השחיטה דייב אצדדין מקווה קוי ואסיר, אותביה אנחירי אי דין ביה מידי דמברי ליה שרי ואי לא אסיר. דצייה ברישא דרומחא בר״ג דהמוכר את הספינה (ב״ב ע״ד.). ובפ״ק דבכורות בגמ׳ דג טמא (ח׳:) שקל סיכתא תתי דצה לתתאי לא עאל דלי דצה לעילאי עאל [5]. ובפרק אין מעמידין בגמ׳ אין מתרפאין (ע״ז כ״ח:) רירא דיצה דמא ודמעתא. פי׳ רירא היוצא מן העין; דיצה שנוקב בו הצער כמו המחט; דמא דם שיש בעין. *[אחי״ה דע כי בע׳ ריש ב׳ בענין ציון דחולי׳ הנ״ל אי׳ הפי׳ בזה״ל רישא בכבשא תלייה אבית שחיטה שרי אצדדין אסיר אנחיריה אי דין ביה מידי ופתחיה כדי שיזוב הדם ואי לא אסיר וכן הלכה ע״כ ונראה לי ברור דהלך רבינו בעקבות הרי״ף שכתב בפ״ז דחולין וז״ל ריישא בכבישא תלייה אבית שחיטה דייב אצדדין מקווא קוו ואסיר אנחיריה אי דין ביה מידי ופתחיה כי היכי דליפוק דמא מיניה שרי ואי לא אסור עכ״ל ועיי׳ ברא״ש פ״ז סי׳ י״ד. וגי׳ רבינו כפי גי׳ דפ״ר הנ״ל מסכים ג״כ לגמרי עם גי׳ הרי״ף וגי׳ מקיוה קוי אי׳ עוד בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין וז״ל בכ״י (קובץ אנגייליק׳ דף שמ״א:) . . ואיכ׳ דאמ׳ כשצולין אותו בתנור שלם אותביה אבית השחיטה מקוה קוו ואסור כלומ׳ הדם קוויי במקום אחד ואין יוצא חוץ ואסיר אי דין כה מידי כלו׳ יסתום הנקב. עכ״ל. וכן הגי׳ מקווא קאוי דמא בה״ג סוף הלכות דם וכה״ג בחי׳ הרשב״א לחולין וז״ל ריישא בכבישא תלייה בבית השחיטה לתחת מידב דאיב דמא אצדדין מקוי קוי דמא ואסירי אנהירי אי דין ביה מידי דמעבד ליה שרי ואי לא אסירי. אבל הגי׳ דמעבד ליה קשה להלמה ונ״ל ברור דצ״ל כגי׳ רבינו דמברי ליה כ״ה רק בדפ״ר בכאן וכ״ה בשדפ״ע בע׳ בר ד׳ והוא הפעיל מפעל ברי כל״מ בֶּרֶא וענינו דקר ונקב וזה מ״ש בע׳ ריש

[1] וכ״ה מגילי י״ט רע״א וגיטין כ״ב סע״א ושם הגי׳ אפיץ ועיי״ע אפץ א׳. [2] וכ״ה בתנחו׳ אבל בילק׳ שמות ר׳ רמז קע״ה בשם תנחו׳ הוציא באותה שעה דיפתרא של אלהות. [3] διφθέραι, πίνακες, Risse, Zeichnungen.
[4] וגי׳ לידון אי׳ ג״כ ברש״י ובאו״ז הלכו׳ סוכ׳ סי׳ ש״י וכ״ה בע׳ הושענא ובנו״ג לא לדוץ. ודע כי בנו״ג בכל מימרות אמר רבה עפ״י תיקון של רש״י בד״ה ואמר. אבל כמעט בכל הראשונים הועתק רבא וכ״ת ברי״ף ממימרא דהדס של מצוה ואילך. אבל רבינו בכ״מ גרס רבא וזה נראה מעי׳ הושענא שגרס במאמר ראשון בסוכ׳ ל״ז ע״א אמר להו רבא להנהו דגדלי הושענא וכו׳ ועל זה הביא שוב המאמר הנ״ל לא לידוץ וכו׳ וגי׳ רבא אי׳ ג״כ בכ״י מ׳ אבל הגי׳ היותר נכונה רבה עיי׳ ד״ס במקומו. ופי׳ זה המאמר דלא לידוין עיי׳ בע׳ הושענא וכן פירש״י ובאו״ז שם. וכאן לא פי׳ רבינו גוף הענין כי אם המלה לידוין פי׳ ינעוין. [5] בנוסחאותנו לי׳ דלי רצה. ובדפ״ר הגי׳ תתי דצא לא אעל דלי דצא עלה. ובכ״י וי״ו אי תתי רצה לא עלת דלי רצה דליעיל (אל) [צ״ל עלתן] ורבינו לא פירשו אבל מצאתי מפורש בכ״י רגמ״ה לבכורו׳ (בקובץ כ״י אנגייליקי׳ דף ס״ז ע״א) וז״ל: סיכתא יתד. רצה נעצה בכותל. לתתאי במקום שלא כנגד אבן היה נקב לא עאל. רצא לעילאי במקום בין אבן לאבן שהיה נקב ועאל עכ״ל מזה תדין שגי׳ דפ״ר וגי׳ שכתבתי נכונה היא

ב' אי דין ביה מידי ופתחיה. וכל זה שכתבתי הוא לפי הגי' הישרה של דפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו אבל בשדפ"ע הגי' אותביה אבית השחיט' דייב דמא ושרי אצדדין מקפא קפי ואסיר אותביה אנהירי אי דין ביה מידי שרי ואי לא אסור וכ"ה בנוסחאותנו בחולין. וכפי הנראה חלו בגי' רבינו ידים עסקניות והשוו גירסתו לגי' הש"ס. — ובענין ציון דע"ז הנ"ל דע כי ז"ל ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליק' דף י"ז ע"ב) כגון רירא דיצא דמא ודמעתא וקידחא פי' מורדת ריר וכואבת כאילו נועצין דבר בעיניה ואתי דמא ודמעתה ומעלה המות כדפי' כי איש קרחה באפי וגו' ע"כ וגי' ודמעתא אי' ג"כ באו"ז הלכו' יו"ט רסי' שמ"ט ובנו"ג דמא דימעתא ובביצ' כ"ב. דמא דמעתא אבל בכ"י מ' אי' כגי' רבינו דמא ודמעתא. ובע' קדח ג' הביא רבינו קדחא ותהלא אוכלא. וקצת קש' דלא פי' רבינו מהו ודמעתא לא בכאן ולא בע' קדח ולא בע' רר. ובדפ"ר בכאן הגי' דמא דמצבתא ונראה שהוא טעות הדפוס. ורש"י לע"ז פי' דיצא. אישפונגט [= בל"צ נושן Stich, espoint] לישון נעיצה ותחיבה. ובביצ' לא פי' רש"י בכ"י ובדפוסים ישנים והמהרש"ל הוסיף הפירוש [״פי' שנוקב כמו מחט כמו דין ביה מידי״] ע"פ הר"ן (עיי' ד"ס לביצ' צד כ"ו:) וזה הפי' מסכים עם פי' רבינו. ועם פירושו בע"ז מסכים מה שפירש"י בבראשי' ל', ל"ח וז"ל ויצג תרגומו ודעיין לישון תחיבה ונעיצה הוא בל' ארמי והרבה יש בתלמוד רצה וישלפה (שבת נ':) דין ביה מידי (חולי' צ"ג:) רצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו עכ"ל הזהב. וממקור חכמת שלמה שאב ר"ב פירושו בסמוך. והציון משבת הנ"ל הובא בע' חליקוסתא ומפורש בע' סלקוסתא ע"ש. ובשבת קנ"ו: ההוא יומא שקלתה לטכבנתא רצתא בגודא איתרמי איתיב בעיניה דחיויא. הובא בע' מכבנתא ומפורש בע' כבליאר אבל התיבות רצתא בגודא לי' שם בערוך וכן לי' באו"ז הלכו' שבת סי' פ"ד ס"ק ד' בשם הערוך ונראה כי גם לפני בעל או"ז לא היה מונח ע"ש. אבל בכ"י א"פ הגי' דעיצתא בביזעא (ד"ס שבת צד קצ"ג.) וזה ראיה מופתית כי ע"ן מובלעת במלת דין. ובמנוה"מ סס"י קצ"ד רצתה כבציעא דגודא ובילק' משלי רמז תתקמ"ה הג' רצת כבקעה וצ"ל רצת[ה]. — ובענין שלוף דוץ עיי"ע וערך אשלג] — (א"ב כמו דעין ואות ע' מובלעת ובנוסחאות דידן כתוב (בב"ב שם) דעיציתיה ברישא דרומחא ופי' מענין נעין [1]).

דִּין (= דִּיצָה מין מגן קטן kleiner Schild עיי' בפנים) בפי' כ"ד בכלים (מ"א) ודיצת הערביים טהורה מכלום. ״פי' תרים קטן ביותר״. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד י"ז והלאה ושם סיים: ושמה בטיית אנפה אלתוביתיה ונ"ל לתקנו אנפה והוא בל"ע نفى מגן מעלי דקלים aus Palm-blättern geflochtener Schild ותיבת אלתוביתיה הוא לפע"ד ל"ע الصبية פי' ילד קטן ולפי זה ענינו מגן של ילד עשוי לצחק בו וכן פי' הרמב"ם ודיצה הערביים תרים קטן יקרא אלאגפ"ה אין ראוי לדבר זולת ללעג ושחוק ע"כ. ור"ש פי' תרים קטן הוא ביותר (וזה כפי' רבינו נתן) אי נמי שעשויה לצידה בלבד וכו' ונ"ל להגיה לדיצה בלבד וכן מוכח מרע"ב שהעתיק כפי' ר"ש. וא"כ גזרו אומ' הוראת המלה מענין דיצה והדוה של ערך אח"ז. ותיבה ערבית אלאגפ"ה בפי' הרמב"ם נוכל לבאר באופן תיקוננו בדברי רה"ג וצ"ל אלאנפה או אולי אנפה בל"ע جحف מגן מקליפי עץ בלי תשמיש כלי. ובענין הוראת דיצה אולי י"ל שעיקרה בל"פ تيز מלש' צינד tizhin (tigra) כל דבר חד והושאל לחץ וחנית ובדברי רז"ל הושאל למגן וכן בל"פ سپر ובל"צ çpâr חץ ועוד מגי' עיי"ע אספריתא. וכן בל"י τόξον חץ וכל דבר עקום וכפוף ועגול] —

דִּין (= דִּיצָה בל"ס דִּיְצָא שמחה Wonne, Freude מפעל ערבי داص שמח וטוב לב (heiter sein דיצה וחדוה [2]) שישו אתה משוש (ישעי' ס"ו, י') תרג' דיצו עלה דציצין. *[אחי"ה בנו"ג דוצו עמה דִּ ין וכן הביא ן' גנאח בספרו כתאב אלאסול צד קנ"ה: ובמתורגמן הגי' דִּין. והוסיף לומר כל לשון עלז ועלץ מתורגם בל' דוץ ע"ש הדוגמאות. ושם מופשט בתרג' ד"ה א' ט"ז, כ"ז תוקפא ודיצותא. וכנ"ה בדרז"ל ב"ר רפ"י וערב לו קילוסן הרבה להן בדיצה . . לאחר זמן הכעיסו אותו ומעט להן בדיצה עיי"ע הדיך. בע' קרטע הביא רבינו פסיקתא דרני עקרה (קמ"א:) ולפניו תדוין דאבה (איוב מ"א, י"ד) מקרטעא כהדא ריפתא ובנו"ג כהדא חפצתא ושהש"ר פ' נגילה אי' חפיתא והרב הח' ר"ש באבער בפסיקת' שם אות כ"א נדחק

---

[1]) בנו"ג ב"ב ודעיצתה בראשה דרומחא ובאח"ת אי' כגי' רבינו: ודציה ובעי' לנך הביא עוד הגי' וכרכתיה ובכ"י ש"ס ג"כ וכרכיה ובכ"י אחר אצל ד"ס ב"ב צד קט"ו. ואנחיתיה ברישא ובעיי ואנחיה. [2]) בלי נוראה מקום. וכוונתו לכתובות ח'.

לפרשו, ולפע"ד יש פתרון לשתי נוסחאות כי ריפתא בל"י ῥαφίς דג של ים Seefisch ולגי' חפיתא וכ"ה עוד הפעם בירו' ע"ז פ"ב דמ"ב, שהוא כמו חפושית (עיי"ע) תתכן להיות ל"ע גם כן מין דג כמו שאראך בע' חפושית ב'. וקודם הציון מפסיקת' ושהש"ר אי' שם ושם בין לשונות השמחה ג"כ דיצה: ואית דמפקין הריעה (תרועה) ומעיילין דיצה ועל זה הביא הפסוק מאיוב הנ"ל. וכן פירש"י באיוב שם תדוץ לשון דיצה ושמחה ועיי' רד"ק בשרשים ע' דוץ, וכן הבינו ז' גנאה הנ"ל. ורבים אומרים כי ענין תדוץ מלש' ערבי داص = دوص קפץ ודלג וכן העתיקו ע' זקנים (τρέχει) וכן פי' דַיֵּץ בל"ס קפץ והושאל סלד ברנה, ומענין זה ערך הבא אח"ז] —

דִּיץ (בל"ס דַּיְצָא Hirsch = Gazellenart, dama והושאל מפעל דיץ סלד ברנה עיי"ע הקודם) תרג' בבלי ותאו וזמר (דברי' י"ד, ה') תורבלא ודיצא וכן בירו' [תר"י א'] ודיצין, תרג' ויעלת חן (משלי ה', י"ט) ודיצתא דהסדא.

* דצייצא בבכורו' ח' סע"ב לגי' רש"י וט"ס הוא עיי"ע רציצה וכ"ה בפי' רגמ"ה לבכור' שם.

* דְּצַ"ךְ (Abbreviaturen) שמ"ר רפ"ה וספ"ח י' מכות . . נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב, והם כידוע מהגדת פסח ראשי תיבות מן דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד ארבה, חשך, בכורות, ובעל תוי"ט בפ"ה דאבות מ"ד מנקד ככה דְּצָךְ עֲדַשׁ בְּאַחַב ועיי' פירושו שם ואין משיבין על הדרוש!

דַּק (= דָּקַק וכן בל"ע עיי' בפנים. והתואר דַּק, לנקבה דַּקָּה dünn, fein בהמה דקה Kleinvieh; דַּקִּין Dünndärme; דַּקָּה feines Räucherwerk) באלו טרפות (חולין מ"ב.) עוף הדק, ניקב הדקין (שם נ"ו רע"א), פי' בני מעים הקטנים. בפ"ב דדמאי (מ"ה) בגסה ומדדו בדקה טפילה דקה לגסה [1]. ירושלמי (דמאי פ"ב רכ"ג סע"א) הין מידה גסה מן הין ולמטה מדה דקה שומן מדה דקה מן שומן ולמעלה מדה גסה. [2]. בפ' אלו טרפות בגמ' עד כמה תחסר (חולי' נ"ד סע"ב) ת"ש מהא דתנן בפ' שני בכלים (מ"ב) הדקים שבכלי חרס הן וקרקעותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין [3]. פי' הכלים הקטנים אם נפחתו ונשתייר בשוליהן או בדפנותיהן שהן הצדדין שיעור (שישבו) [צ"ל ש י ש ב ו] [4] במקום שלא מסומכין. ריש מעיא באמתא בעי גרירא וזהו חלב שעל הדקין בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (שם צ"ג.). בגמ' דפ' ב' נזירים (נזיר נ"ט:) מה עביד לְדַקְיָא ולא ליסרוה. פי' שאם יזרוק הדם קודם גילוח ראשו ויניח האמורים להקטיר עם הזבחים שמביא לסוף שלשים אי אפשר שלא יסריחו הדקים והמעים הילכך מותר להקטירם בחציין כבן זומא [5]. זבל דק והול דק בפ' כיסוי הדם (חולין פ"ח.) ובפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולין נ"א סע"ב) כיתנא דייק ונפיץ לא חיישינן דייק ולא נפיץ חיישינן . . . דקתא חיישינן דק דקתא לא חיישינן. פי' דייק ונפיץ לא חיישינן משום ריסוק איברים דרך הוא. דדייק ולא נפיץ קשה הוא. *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ש"י ע"ב) וכן מה שפי' רבינו בע' בזר א' עביד ביזרי חיישינן כלומ' אם יש לו גבעולין קשין נעתק מפי' רגמ"ה שם. וכאן השמיט רבינו המאמר הזה אחרי שהביאו בע' מיוחד. וגם בגי' דק דקתא הלך בעקבות דרגמ"ה ובנו"ג בתיבה אחת דקדקתא ובע' גבר ב' הזכיר רבינו פי' ר"ח ע"ש ומ"ש —. ואוכיח בע"ה שהכתיבה דקדקתא היא העקרית בע' דקדקירא ע"ש] — (א"ב פי' רש"י דייק חבוט [6] ולי נראה שהחביטה במקל נקראת כן ואח"כ החביטה ביד נקראת נפוץ ודקתה הוא נעורת הנפרד בשעת החביטה ודק דקתא הוא נעורת דק). *[אחי"ה ורגמ"ה פי' עפר תחוח זה דק דקתה ע"כ ובאמת בל"ע دقة ענינו כן ול"מ הוא כדק יוטל (ישעי' מ' ו') אבל גם לדעת רש"י כי דקתא נעורת שברי גבעולין יש לה על מה שתסמוך כי دقاق פי' דבר דק ושברי עצים קטנים מאוד. ומהפעל

---

[1] נשמע מזה כי גי' רבינו כדפוסי' אבל בכ"י מ' חסר בבא קמא ואי' רק בבא שניה טפלה דקה לגסה וכן היה גי' רע"ב עיי' ד"ס דמאי צד ה': ובירו' אי' את שררכו למדד בדקה ומדדו בגסה בגסה ומדדו בדקה בא טפילה דקה לגסה. [2] וגי' שומן אי' ג"כ בע' גס א' אבל עיקר הגי' לימן עיי"ע גס א' ומ"ש. [3] גי' קרקעותיהן אי' ג"כ בפי' רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקי צד ש"ב ע"ב) ושם מפורש ג"כ שוליהן אבל בנו"ג קרקרותיהן ודופנותיהן וכ"ה בפי' רה"ג לסד"ט צד ג' וכן גרס רבינו בעצמו בע' קרקר אחרון ע"ש ופירושו ברוחב הביאור. ושם פי' רבינו קרקרותיהן והיינו קרקעותיהן. [4] וכ"ה בע' קרקר וכן הועתק מרש"ל חולין נ"ח. בשם הערוך. [5] בנו"ג מאי ליעביד ליה ר' יהושע לדקיא ולא ליסרו. ובשט"מ לנזיר הובא עוד גי' לרוקית דלא ליסרו ואינה מיושבת היא ובעל שט"מ האריך יותר בפי' גי' ראשונה כשיטת רבינו נתן ע"ש היטב. [6] geklopft וזה מה שלועז בטור"ת — battu.

דקק = בל"ע دق מסתעפים ענינים רבים ובעצם הוראתם כמו בל"מ ענין שחיקת דבר לחלקים קטנים וקלים. והתואר דַּק כמו דק מחספס (שמות ט"ז, י"ד) והפכו גם עיי' הולין נ'. מקיפין בריאה.... מדקה לדקה ומגסה לגסה אבל לא מגסה לדקה ולא מדקה לגסה. שבת קנ"ה. לדקה אין לגסה לא. ומאי קרי לה דקה וכו' עיי"ע הבא אח"ז. חולי' מ"ב. עוף הדק. ב"ק ע"ט: בהמה דקה אפשר להביא מח"ל בהמה גסה אי אפשר להביא מחו"ל ואע"פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה וכו' ושם פ'. אין מגדלין חיה דקה. ע"ז ט"ז: דילמא חיה דקה היא. ושם חיה גסה הרי היא כבהמה דקה לפירכוס. ושם ואפי' במקום שמוכרין בהמה דקה חיה גסה אין מוכרין. ירו' פסחי' פ"ד ד"ל ע"ד מה בין בהמה גסה מה בין בהמה דקה בהמה גסה יש בה חיוב חטאת בהמה דקה אין בה חיוב חטאת. ובל"ע נקראה ג"כ בהמה דקה כגון צאן دقيقة וגם הפכו מעובה: סוכ' פ"ד מ"ט ומנוקבין (הספלים) כמין כ' הוטמין דקין אחד מעובה ואחד דק. והקבוץ דקין חולי' מ"ב. נ"ו. פי' בני מעים. ועל דיני הדקים עיין ש"ע יו"ד סימן מ"ו והלאה. — ירו' ברכו' פ"ב ד"ד רע"ד שמור עצמך מן הטיפים היוצאות מבין רגליך הדא דתימר בדקים אבל בנסים וכו', וכ"ה בירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג (ועיי' בבלי ברכו' כ"ג. וילק' עמוס רמז תקמ"ב). ולנקבה: חולין נ"ו. שיניה דקות. ועם דק נרדף דעדק, דרדק, דקיק עיי"ע הבא אח"ז ובמקומות מיוחדין. והתואר דַּקָּה נשתמש מקטרת סמים דקה (ויקר' ט"ז, י"ב) וכ"ה בל"ע. יומ' פ"ד מ"ד בכל יום דקה והיום דקה מן הדקה] —

דַּק (פי' מע' הקודם כמו דקק ענין שחיקה וטחינה ובהשאילה העיון וההשגחה וההקפדה ובציווי דֹּוק fein, genau, sorgfältig thun ובהכפל הפ"א דקדק) דוק בככיך ותשכח בנגריך בס"ג דשואל אדם (שבת קנ"ב.), פי' טחון בככי בשינים, כלומ' אכול כדי שיהא בך כח להלך ברגליך [1]). המדקדק והשובט בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה:). פי' מדקדק על חוט הערב כדי להרחק ולהלחץ עם חבריו וזהו בכלל אריגה. — (א"ב נראה לפי פי' בע"ה שמלת דוק היא כמו דחוק ורש"י פי' דוק בככיך מל"מ (דניאל ז', ז') אכלה ומדקה שהוא ענין כוסס) [2]). וכל גדוליה רתקו בזיקים בנחום (ג', י') תרג' ודקדקו בשילשלן [3]). אמריא דעדקין וגוזליא רכיכין בפ"ק דסנהדרי' (י"א:) בגמ' רשב"ג אומר [4]). ומתו גדולים וקטנים (ירמי' ט"ז, ו') תרג' וימותו רברבין ודעדקין. ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה (דברי' י"ח, ג') תרג' ירו' [א'] דקיתא [5]). מקטן ועד גדול (בראשי' י"ט, י"א) תרג' ירו' מדקיקיהון עד סביהון. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ה"ב; ובכ"י ו"ו מדקיהון וצ"ל מדקיקיהון וכ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס מדקדקיהון וגם תיבות תרג' ירו' חסרו ובנו"ג בתר"י א' מטליא ועד סבא ובאונקלס מתורגם מזעירא ועד רבא וכן התרג' ש"א ה', ט'; ל', ב'; ירמי' ח', י'; מ"ב, א'; מ"ד, י"ב —, ודע כי בדפ' אמש' ופראג נחלק הערך הזה לשלשה ערכים וזה ממה שלא הכירו חוט המושך בכל הערך. והדין עם המדפיסים הראשונים שמשכו ידם מלהפריד את הערך ובכ"י ו"ו א', ה"ב וב"ר נכלל גם הערך הזה עם הע' הקודם כי באמת על עצם הוראת הפעל דק = דקק פי' ענין שחיקה וטחינה הוטבעו כל המאמרים הנ"ל וכמו כן הבין רש"י ציון ראשון דוק בככיך (שבת שם) שפי' לשון כוסס (עיי' לעיל). וכן הענין גם בשבת קנ"ה סע"א ומאי קרי לה דקה דדיקה באוכלא ובכ"י מ' גרס דדייקא

[1]) ובעי' נגר ב' הביאו רבינו בלי פירוש כי רצה רק לקבוע הגי' האמיתית. ובנו"ג דוק בככי ותשכח בנגרו וכ"ה בילק' ירמיה ס' רמז שב"ט. ורש"י פי' כבערוך ע"ש. וכונת המשל ממש כמאמר בשבת נ"א: רניגרי דחמרא שערה פי' פסיעותיו של המור לפי שעורים שהוא אוכל. ובהיות ששני המאמרים לריעה אחת נתכוונו הציגם רבינו בע' נגר בי יחדיו. [2]) והשובט פי' רבינו בע' שבט א' ושם גרס כמו כן המדקדק והשובט ובנו"ג בשבת ע"ה: וצ"ז: השובט והמדקדק ובירו' שבת רפי"ב די"ג ע"ג וירו' פסחי' פ"ו דל"ג ע"ב הגי' השובט והמקטקט, ופי' קטקט בל"ע: קדקד מכה פעם אחר פעם כדי להחליק ועניגו לפי זה המקטקט ר"ל מיישר חוטי הערב ע"י שמכה עליו. ואין אצלי ספק שמלת דקדק הוא כהפך האותיות כמו קדקד או קטקט של ירושלמי ויפה פי' רש"י המדקדק: כשמותח חוט הערב [illegible] לייבשן שלא יהא נמתח יותר מדאי. וכדי לקיים גי' המדקדק הוצרכנו לפרשו מל"ע دق ממעט עובי התוטין ע"י הכאה durch Anschlagen dünner machen. [3]) וכה"ג בתרג' וויניצי אבל בדפוסי' אחרוני' נשתבש ידקרון. [4]) עיי"ע רערק ושם הבאתי שינויי הנוסחאות ובסנהדרי' הסדר גוזליא רכיכין ואימריא (ערקין) [צ"ל עדקין] וכ"ה בתוספ' סנהדרי' פ"ב. וכסדר רבינו אי' בירו' מעשי' שני פ"ה דנ"ו ע"ג וירו' סנהדרי' פ"א די"ח ע"ד רק שם הגי' אימריא רכיכין וגוזליא דקיקין ועיי"ע דקיק ומ"ש. [5]) רבינו קצר וצ"ל ולוחא ארעיא ולוחא דקיתא כלומ' לחי תחתית ולחי עליונה והתרג' אחז בדרך ההלכה בחולין קל"ד: מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת עיי"ע פקא. ופי' דקיתא מקום שנשחק ונטחן המאכל. ובנו"ג בתרג' רקיתא וט"ס הוא.

ואכלה. וכן גורס רש״י דדייקא ופי׳: כוססת יפה ומדקת אוכלין בפיה עכ״ל ומזה הענין דהוה דייק טפי ביצ׳ י״ד רע״ב פי׳ נשחק ונכתש הרבה. אחרי כל זאת לא הוצרכנו לפי׳ בעל מוסיף הערוך שביאר דברי רבינו דוק מִלת דחק כי רבינו פי׳ לנכון מחון מפעל דק. דקק. וכ״ה בדניאל ז׳, כ״ג; ט׳, כ״א — וכנ״ה בב״ק ק״א. גזל סמנין ודקינהו ותרנהו וצבע בהן. ובאפעל הַדֵּק עיי׳ דניאל ב׳ ל״ד. מ״ה; ז׳, ז׳, י״ט וכן בירו׳ סוט׳ פ״ב די״ח. לא מעובה ולא מודק אלא בינוני. וכן הענין באהלות פ״ב מ״ז רובע עצמות שנִדַּקדקו כלומ׳ שנשחקו עיי׳ הר״ש. ובהשאילה ב״ר פ״ק עני מדוקדק; שמ״ר פל״א מדוקדק בעניות. והשם המופשט עירובין מ״א: דקדוקי עניות —. ועוד בדרך השאילה ענין השגחה והקפדה כאילו שוחק דבר הַדֵּק וענינו בְּחַן. והרבה בדרז״ל ע״ז י׳. חולין ו׳. נפק דק ואשכח (ובעל כ״כ בע׳ בדק פי׳ דוק כמו בדוק ואין נלפ״ע). סוכ׳ ח׳. לא דָק (ושם כמה פעמים). ב״ב קס״ח רע״א אע״ג דצורבא מרבנן לאו אורחיה למידק כיון דדק דק. ושם כ״א סע״א חד גרים ולא דייק וחד דייק ולא גרס . . מותבינן דדייק ולא גרס. כתוב׳ י״ה סע״ב מעיקרא מידק דייק. עירובי׳ מ״ח. אי דייקינן כולי האי לא הוי תנינן. ושם נ״ג סע״א בני יהודא דדייקי לישנא . . בני גליל דלא דייקי לישנא. ברכו׳ ל״ג: ל״ח: פסחי׳ נ״ב: דייק וגמר שמעתא וכו׳ (עיי״ע אביי. וע׳ רב). יומ׳ פ״ג: ר״מ הוה דייק בשמא ר׳ יהוד׳ ור׳ יוסי לא הוו דייקי בשמא. ושם אמאי לא דייקיתו בשמא. ושם ולבסוף הוו דייקי בשמא. ובענין הוכחה ובחינה הורגל הפעל הנ״ל כתוב׳ ל״א: רבינא דייק מרישא רב אחא דייק מסיפא. ב״ק ג׳ סע״ב לא כמר דייקי ולא כמר דייקי. פסחי׳ צ״ט. ע״ז י׳. (לפי גי׳ כ״י ר״ח) מתניתין נמי דייקא. ב״ק ע״ה. מתניתין וכרייתא נמי דיקא. ושם ז׳. וסנהד׳ ל״ט: דיקא נמי דכתיב וכו׳. שבת קנ״ד: חולין נ״ה. דיקא נמי דקתני וכו׳. והשם בכתוב׳ י״ז: דִּיּוּקא דמתניתין קאמר. מעיל׳ ט״ז: ההוא דיוקא דילך הוא וגי׳ רבינו ופי׳ עיי׳ בע׳ דבק א׳ ובכ״י רגמ״ה למעילי׳ (בקובץ כ״י אנגיוליקי דף רס״ח ע״א) מצאתי כתוב: ההיא דוקא דילך היא כלומ׳ אותו דקדוק שאתה מדקדק דאמתניתין קאי שלך יהא אותו דקדוק דלא סבירא לי הכי ורב לאו אמתניתין קאי אלא שמעתא דעלמא קאמר מימרא בעלמא ע״כ וממש כן פי׳ המיוחס לרש״י במעיל׳ שם. — כתובו׳ ל״א: ותרוייהו בדוקיא דהא מתניתין קטיפלגי. זבחי׳ ל״א: מדוקיא דרישא ש״מ. נזיר ז׳ רע״ב דלא נחית לדוקא . . נחית לדוקא ועוד הרבה פעמים בענין יחס הפעל דוקא. דווקא genau, nur פי׳ ביחוד ולא בזולתו. יבמות ע״ו ע״א דוקא שערתא אבל וכו׳ שבת ח׳: אלא דוקא קאמינא לך. גיטין י״א רע״ב ודוקא לוקוס ולוס וכו׳ ושם מ״ד. ובכורו׳ ג׳. דוקא או לאו דוקא. מנחות כ״ז. מדהתם לאו דוקא הכא נמי לאו דוקא. ושם ל׳ רע״א באמצע שיטה דווקא. קידושין ה׳: רישא דוקא. ב״ר פפ״ב והאי דוקא עיי׳ מ״כ. וממנו התואר: ע״ז י׳ רע״א האי ספרא דוקנא כתביה. פי׳ סופר מדקדק. ובכ״י ר״ח לע״ז (בקובץ כ״י אנגיוליקי) הגי׳ דייקנא הוא. מנחות כ״ט: ספרי דווקְנֵי דבי רב. יבמות מ״ג. אלא משום דמספיימי בה דווקְנֵי] —

דָּק (גם זה משרש דוק = דקק באפעל אָדִיק (= אודיק) וכ״ה בל״ס וענינו השגיח בשום לב genau achten) וישקף על פני סדום ועמרה (בראשי׳ י״ט, כ״ח) תרג׳ ירו׳ [א׳] ואודיק. ותיבב אם סיסרא (שופטי׳ ה׳, כ״ח) ומְדִיקָא אמיה דסיסרא. ראיך אליך ישגיחו (ישעי׳ י״ד ט״ז) תרג׳ חזך עלך ידיקון. ובפסיקתא דויהי בשלח פרעה (צד פ״ו:) אודיקת שרח [בת אשר]. *[אחי״ה השלמתי על פי ערך אפומטא ושם הגי׳ סרה וכ״ה בפסיקת׳ וכן הובא בילק׳ שמואל רמז קנ״ב. וגי׳ שרח כ״ה לנכון בדפ״ר אבל בשדפ״ע בט״ס שרה. ובדפ״ע ציון מפסיקת׳ נדפס בלי דקדוק קודם תרג׳ חזך וכו׳ ורבינו בלי תפונה לא הכניס ציון דפסיקת׳ בין שני ציוני התרג׳. ובע׳ אפומטא הגי׳ אדקת (ולא כמו שנדפס בט״ס ארקת) וצ״ל אָדִיקַת והוא בנין אפעל בל״ס וכן מצינו בירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה רע״א אדיק להון בר קפרא. וכ״ה בקהלת רבה פ׳ טובה חכמה ואדיק ליה. ובב״מ ס״ז רע״א ואודיק ופירש״י השגיח בי. ב״ר פי״ז אודיק ר׳ יוסי הגלילי לקלהון ובילק׳ ישעי׳ נ״ח רמז שנ״ב חסר: לקלהון. ויק״ר פט״ז והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים אודקין עליה פי׳ הביטו אחריו וכן פי׳ במ״כ בפי׳ שני. ואדיק ואודיק הרבה בתרגומים עיי׳ עמת״ר ללעווי ח״א. קע״ב] —

דָּק (= דִּקְדֵּק גם זה מע׳ הקודם ונזעו מל״ע דַּק כהכפל הפ״א ופתרונו השגחה דקה על דבר קל וקטן והקפדה עליו genau nehmen, subtil verfahren והשם דִּקְדּוּק (sorgfältige Forschung) דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בס״ג דפ׳ הישן (סוכ׳ כ״ח.). *[אחי״ה הרבה בש״ס הפעל: ברכו׳ ט״ו. במשנה: קרא ולא דקדק באותיותיה ובגמ׳ שם ט״ו סע״ב כל הקורא ק״ש ומדקדק באותיותיה וכו׳ ועיי״ע שאול. ובילק׳ תהלי׳ סוף

רמז תשצ"ה חסרה מלת ומדקדק וכן לי' בשאילתות פ' ואתחנן ססי' קמ"ג ובסדור ר' עמרם ג' דף ו' ובטור סי' ס"ב. ברכו' כ': לפי גי' הילק' בעקב רמז תתנ"א והם דיקדקו על עצמן עד כזית עד כביצה וכ"ה בב"נ ובע"י ובכ"י מ' והם דקדקו על עצמן אפי' עד כזית עיי' ד"ס במקומו. שקלי' ח': וסביביו נשערה מאוד (תהלי' נ', ג') מדקדק עמהן כחוט השערה. יבמו' קכ"א: ב"ק נ' סע"א וילק' תהלי' ר' רמז תש"ם מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפי' כחוט השערה. ובאופן זה העתיק תרג' איוב עיי' סוף הערך. ויק"ר ר"פ כ"ז הקב"ה מדקדק עמהן עד תהום רבה וכו' ע"ש. חולי' ד'. הרבה מדקדקין בה יותר מישראל. ירו' פיאה פ"ח דכ"א. חד אמר מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפשות והרנא אמר אף בכסות אין מדקדקין מפני בריתו של אברהם אבינו. כלומ' אם בא עני ואמר הלבישוני מקפידין אם צריך לכך אולי רמאי הוא אבל אם אמר פרנסוני נותנין לו מזונות ומבריתו של א"א שלא נתבייש אפי' כסות נותנין לו שלא ילך בגלוי ערוה, וכ"ה בויק"ר פל"ד ועיי' מ"כ שם. ירו' סוכ' פ"א דנ"ב רע"ב . . דבר בריא שלא דיקדק בה, ירו' קידושין פ"ד דס"ה ע"ד א"ר יוחנן כל משפחה שנשתקע בה פסול אין מדקדקין אחריה (ועיי' קידושי' בבלי ע"א.), ירו' ב"ב פ"ד די"ד רע"ד שכן דרך הלקוחות להיות מדקדקין. איכ"ר פ' תבא ועולל למו אייתי עליהון מה דאייתיתא עלי דקדק עליהון מה דדקדקתא עלי, ובאסת' רב' פ' גם ושתי עמי נוגשיו מעולל מדקדקין בהון וכו'. ב"ר פפ"ב וילק' ישעי' רמז רס"ג דן מיושב מדקדק בדין וכו' עיי"ע עמד א' ושם דן את אומ' העול' מיושב דן אותם ומדקדק בדין עיי"ע אנטידיקוס. והשם: שקלי' י': בין כל דבור ודבור ודקדוקיה ואותיותיה של תורה וכו' ושם בין דבור לדבור דקדוקיה ואותיותיה וכו'. סנהד' צ"ט סע"א כי דבר ה' בזה ואפי' אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה, אבות פ"ו התורה נקנית בדקדוק חברים. ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד אלו צריך דיקדוק על לבבך וכו'. דב"ר פ"ב דקדוק אותיות. והקבוץ: מגיל' י"ט: הראה הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים עיי' הקדמת מנו"ה ובסי' קל"ו ועיי' הקדמת תוי"ט. שקלי' י': עיי' לעיל ובירו' שקלי' פ"ד דמ"ט ע"ד ריקדוקיה ואותותיה של תורה. חולין ד'. דקדוקי מצוות. תמורה ט"ז. גזירות שוות ודיקדוקי סופרים וכו'. ירו' סוט' פ"ב די"ח. דקדוקי הפרשה. ב"ר ס"פ פ"א אין אנו בקיאים בדקדוקי ע"ז כיעקב אבינו. שמ"ר ר"פ כ"ח אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע. ויק"ר פכ"ב דקדוקי שחיטה] — (א"ב תרג' אשר בשערה ישופני (איוב ט', י"ז) דעד חוטי בינתא מדקדק עמי. ומן עיקר זה נגזר דווקא. מסכת יבמות פ' הערל (ע"ו.) ומסרטינן ליה דווקא שערתא אבל פרזלא מזרף זריף פי' זה הדבר בדקדוק לבדו. ונגזר גם דייקא. שבת מי שהחשיך (קנ"ד:) דייקא נמי דקתני כלומ' הוה מדקדק). *[אחי"ה כבר הרחבתי דבורי בזה הענין בע' הקודם כי שם מקומו. ובענין גי' ר"ב ביבמות הנ"ל אעיר כי כן גרס גם רבינו בע' זרף ב' אבל בנוסחאותנו האריך יותר עיי"ע זרף ב'. ובנו"ג בשבת הנ"ל דיקא. — ויש להוסיף כי חכמת הלשון וידיעת טיבה ונמוסה לדבר דבר על אפניו שנקרא' גרמטיק"א מכונה בלשון עבר חדשה: דִּקְדּוּק Grammatik. ועיי"ע קרטין ומ"ש ר"ב שם] —

דָּק (דּוּק מלשון דָּק פי' דבר קל והושאל על קרום קל פרוש על העין המונע הראייה (dünne Augendecke, Staar דוקין שבעין אליבא דר"ע דאמר אם עלו לא ירדו בס"ג דפ' אלו (עוברין, ט"ס) [וצ"ל ד ב ר י ם] בפסח (פסחי' ע"ג.) ובס"ג דפ' המזבח מקדש בזבחים (פ"ה:) [לא הכשיר ר"ע אלא בדוקין שבעין]. בפ"ק דע"ז בגמ' שלשה ימים אסור (ע"ז ח' סע"ב) [אפי' בדוקין שבעין בעינן תלתין יומין]. ובר"ג דפ' ר' ישמעאל (שם נ"א.) אילימ' בדוקין שבעין השתא לבני נח חזיא לגבוה בבמה דידהו לארורה מיבעיא [1]). ובפ' על אילו מומין בגמ' חריץ של עין (בכורו' ל"ח רע"ב) סח לי ר' יאשיה דמן אושא דק שחור משוקע הרי זה מום, צף אינו מום לבן צף הרי [זה] מום, משוקע אינו מום [2]). ובפ' מומין אלו בגמ' החרום (בכורו' מ"ד.) ואי כתב רחמנא דק משום דמחסרן, פי' דק בלעז (מליא) [נ"ל שצ"ל טליא] פעמים גבוה פעמים משוקע כדמפורש בגמרא. *[אחי"ה תקנתי הלעז ע"פ הלעז שנמצא בכ"מ הנ"ל בפירש"י ובפי' לויק' כ"א, כ' שכתב דוק שקורין טיל"א כמו הנוטה כדוק (ישעי' מ', כ"ב) ע"כ ובגמ' בכל מקומות הנ"ל הגי' בפירש"י

[1]) וכה"ג בע' אר ג' ועיי' עוד ע' ארורא וע' ער ב'. ובנו"ג לע"ז מיבעי. [2]) וכה"ג בע' ברק א' ובנו"ג. בסדר אחר עיי"ע ברק א' ומ"ש.

טייל״א או טלי״א והוא כל״צ toile דיננעס געוועבע, איין הייטכען, או taie וייססעס פעלל אויף דער הארנהויט, וכן בלאי״ט ובל״ר dünnes Gewebe, tela ועל מלה זו כיון רבינו וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורות ל״ח: (בקובץ כ״י אנגייליקי׳ דף ק״ב ע״א) דק בלעז טייל״א עכ״ל ובלי ספק צ״ל כן במקום מליא בערוך. ובע׳ חרץ ב׳, חלזון, סרה א׳, ענב ג׳, תבלול, תר ט׳ הראיתי לדעת כי רבינו פי׳ כל הסוגיא דבכורות הנ״ל על פי מטבע פי׳ דרגמ״ה. ובספרא אמור פרק ב׳ פרש׳ ג׳ מפורש דק (ויקר׳ כ״א, כ׳) זה הדוק. ואונקל׳ תרג׳ גבין או דוקא אבל תר״י ב׳ העתיק דק על ידי ננים והוא בל״י Zwerg, νάννος וכן העתיק׳ הפשיט׳ זעור פי׳ אדם קטן ביותר וא״כ מלת בעינו איננה סובבת על דק ולזאת תעיד באמת הנגינה. וכן פי׳ ראב״ע דק כמשמעו להיות דק קצר קומה ע״כ. אבל דעת הרד״ק בשרשים ע׳ דוק היא כדעת רש״י אליבא דהילכתא] —

דקא (לדעת רבינו מל״י δέκα פי׳ עשרה ויותר טוב כי הוא בל״י δοκός, δοκίς כשורה Balken עיי׳ ר״ב) בהלומות דהרואה (ברכו׳ נ״ו:) אם כן קפא [1]) כשורא דיקא עשרה [2]). פי׳ בל״י קורין לקורה קפא. ולעשרה דיקא —. (א״ב פי׳ דוקיא בל״י קורות. פי׳ קפא בל״י [καππά] עשרים והיא אות במספר כף שלנו. א״כ קפודקיא עשרים קורות. ובמדרש איכה פסק׳ רבתי בגוים כתוב בהדיא: ומנהן יליף לה ר׳ יוסי קפודקיא כפא בל״י עשרים; דוקיא בל״י קורות. ובב״ר פ׳ והנה סולם (פס״ח) אמר ליה זיל טני עשרין שריין בכרסיה דביתך). *[אחי״ה כ״ה בע׳ שר י׳ אבל בע׳ כרס ב׳ אי׳ בט״ס עשר שריין וצ״ל עשרים. ובמ״כ לב״ר שם הביא למלת קפודקיא בשם הערוך . . דקיא בל״י עשרים. וכיון לע׳ שלנו (כי בע׳ קפודקיא לא פי׳ רבינו מאומה) וצ״ל עשרה. והנה רבינו אחז בגי׳ דברכות לכן פי׳ דיקא עשרה והוא באמת כן פתרונה בל״י אבל בכ״ז דעת ישפתי ר״ב ברור מללו כי גי׳ המדרש עיקרית אבל קצת תימה שלא הביא רבינו מאמר של איכ״ר. ומירו׳ מעשר שני פ״ד דנ״ה סע״ב מוכח ג״כ כי בעל המאמר דשם חישב כש״ס בבלי כי דיקא עשרה וקפו קורה הוא כי ז״ל דירו׳ ישם: א״ל איזיל טני עשר שריין גו בייתיך ואת מישכח מדלא דאבוך קפא דקוריא (=decuria

(Zehnzahl. ורש״י פי׳ לברכו׳ בל״פ ויון קורין לכשורא קפא ע״כ ולא ידעתי מאין יצא לו זה] —

* דַּקְדְּקִירָא ([נלפ״ע שצ״ל דַּקְדְּקִיתָא] leicht, fliessend) ירו׳ מ״ק פ״ב דפ״א: שמואל אמר זפתין גרבא ולא זפתין כוזתא זפתין גרבא דזיפתא דקדקירא ולא זפתין כוזתא דזיפתא גלידא. ומצאתי כתוב מפורש בגליון דקדקירא מין זפת דק נקרא כך. גלידא פי׳ מין זפת עב כקרח וככפור שתרגומו גלידא ע״כ ואין פירושו ניחא דא״כ למה תלה הדבר בגרבא ובכוזתא וכבר עמד על זה בעל שירי קרבן ולפום ריהטא הייתי סבור להפריד בין הדבקים ולכתוב דק דקירא ולפרש מלת דקירא ע״י שם מקום דקירא Idikara = Diakara אשר דברנו אודותיו בע׳ איהי דקירא ונקרא המקום על שם רוב הזפת והחמר (בל״פ قیر) שנמצא שם. וא״כ כונת שמואל (שהוא אמורא דבבל ותכונת מקום הנ״ל היתה ג״כ בבבל על חוף פרת הימיני) שזופתין גרבא פי׳ חביות במועד בזפת דק של עיר דקירא, אבל אחר עיון ראיתי את אופן הלשון כי יתנהג לפי פשט זה בכבדות שכצ״ל דזיפתא דדקירא דק. וזאת שנית כי הפכו ולא זפתין כוזתא דזיפתא גלידא מראה באצבע שפתרון דקדקירא מן הנחוין שצ״ל קל. ונראה שמטעם זה פירשו בעל פני משה וקרבן העדה דזיפתא דקדקירא: שהזפת שלו (ר״ל של גרבא) דק הוא וליכא טירחא. זיפתא דגלידא: שהזפת שבתוכו הוא עב ואיכא טירחא הלכך אסור. וכמחלוקת שמואל ואית דמחלפין בירו׳ ע״ש ממש כמחלוקת שמואל ורב דימי מנהרדעא במ״ק בבלי י״ב סע״א רק שם אמר שמואל בהיפך זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא ופירשו בגמ׳ משום חייש לטירחא ובכוזא ליכא טירחא יתירה ובחביתא איכא טירחא יתירה כן פי׳ רבינו בע׳ כוז וכ״ה בפי׳ המיוחס לרש״י למ״ק. ובאמת הדעת נוטה שעיקר הגי׳ כגי׳ הבבלי שבכוזא הזפת קל דכלי קטן הוא ואין בו טורח גדול לכן אמ׳ שמואל דזופתין כוזתא מה שאין כן בחביתא דכלי גדול הוא ואסור. ולולי מיסתפינא הייתי מגיה בירו׳ כזה שמואל אמ׳ זפתין כוזתא ולא זפתין גרבא זפתין כוזתא דזיפתא דקדקירא ולא זפתין גרבא דזיפתא גלידא. ולפע״ד כוונת ואית דמחלפין בירוש׳ זפתין כוזתא ולא זפתין גרבא

[1]) כ״ה בנוסחי וכ״ה בכ״י ת״ב ובדפ״ע כאן בט״ס קפו אבל לנכון בע׳ קף ח׳: קפא [2]) כ״ה לנכון בדפ״ר אבל שם בט״ס דייקא.

זפתין כוזתא שהיא לשעה ולא זפתין גרבא שהיא לשהות ג״כ אליבא דשמואל אמרו ועולה ג״כ בקנה אחד עם מה שכתבנו דזפתין כוזתא שהיא לשעה שנותנין בכלי קטן היין לפי שעה ואין מזפתין אלא בזפת מעט וליכא טירחא יתירה ולא זפתין גרבא שנותנין בו היין להעמידו ימים רבים לפיכך מזפתין אותו הרבה ואיכא טירחא יתירה עיי׳ פני משה. והחילוק בין ת״ק ואית דמחלפין רק במלות שונות אבל באותו טעם משום טירחא. שוב מצאתי במראה הפנים שכתב וז״ל שמואל אמ׳ זפתין גרבא וכו׳. לגי׳ דהכא דקאמ׳ אית דמחלפין וכו׳, משמע דאליבא דשמואל איתמר הני תרי לישני . . ורמב״ם בספ״ח דהל׳ יו״ט [הל׳ י״ד] פסק כתרווייהו [ר״ל כשמואל ורב דימי בנהרדעא בבבלי מ״ק י״ב.] לקולא וגי׳ דהכא מסייע ליה עכ״ל ושמחתי כמוצא שלל רב בתנא דמסייע לפירושי הנ״ל. אבל בעניותי לא זכיתי להבין מדוע לא הרהיב בעל מראה הפנים עוז בנפשו להגיה במימרא דישמעאל דירו׳ כתקוני הנ״ל כדי להשותו לשמואל דבבלי. על כל פנים המשך הענין ופירושנו בין השורות יצהירו כי פתרון מלת דקדקירא ענינו דק וקל, לכן לבי נכון בטוח כי צ״ל דקדקיתא והוא לשון נקבה כמו דקדקתא בחולין נ״א סע״ב עיי״ע דק א׳ ופירושו קל ודק והפכו גלידא פירוש עב וקשה עיי״ע גלד ב׳. ובעל כ״כ פי׳ דקרקירא נתך ונוזל כדמע העין ולפי דעתו הורכב מן דק בל״ע ומן דקירא בל״י דמע ר״ל Thräne, δάκρυον וכן פי׳ לעווי והח׳ פליישער השיג עליו וגם בפיו אין מענה נכון. ואת אשר נ״ל אמרתי.

דַּקָּה (בל״ם וערבי دكة פי׳ איצטווא מקום גבוה ובולט כמו דוכן — בל״ע ופ׳ دكان Vor-(sprung, erhöhter Ort, Laden der Kaufleute כפ׳ כיצד מעברין בגמ׳ עיר של יחיד (עירובי׳ ס׳ רע״א) אם יש שם דקה ארבעה [1]) אין אוסרין זה על זה. פי׳ דקה אצטווה. *[אחי״ה וכה״ג בכ״י מ׳ וכ״ה במגיד משנ׳ להלכו׳ עירובין פ״ד הל׳ ט״ז ובגו״נ אם יש לפניהם דקה ארבע אינה אוסרת, וכן שם בסמוך. ומה שפי׳ רבינו אצטווה כונתו "מקום צר באמה וגבוה בד׳ בה׳ טפחים ומניחין עליה פרגמטיא וכן עושין בפני כל החנויות" כן כתב בע׳ אצטווה (אסטבה) ועוד כתב בע׳ דכן וז״ל פי׳ לשון ישמעאל איצטבא דוכן וכו׳. ומה מאוד כיון לאמת כי הוראת דקה בל״ע ופ׳ משתמעת לבי״ת אפי׳ כמו שכתבתי בתחילת הערך. וכ״י ה״ב גרס אצטבא וגי׳ נכונה היא ומסכמת ממש למה שכתב רבינו בע׳ דכן וע״ש מ״ש. ועה״ק שנ״ב מסיים לנכון פי׳ לאדי״ן ור״ל בלא״ש Lader. והרמב״ם פ׳ ד׳ מהלכ׳ עירו׳ הל׳ ט״ז כתב היתה מצבה רחבה ד׳ טפחים וכו׳ וא״כ גם הוא הבין דקה בפי׳ רבינו נתן רק הוא פותר איצטווה או אצטבא דכאן כמו איסטוה ואין ספק אצלי שהתייר הגדול הזה נגרר אחר רבינו, ובאמת היתה לפניו הגי׳ איסטוה וכן גורס כאן כ״י ו״ו ב׳ ועה״ק שנ״ב ופי׳ איסטוה עמוד ומצבה עיי״ע. ורש״י פי׳ בעירובי׳ ס״א. ד״ה אם יש לפניה דקה: מחיצה ואולי י״ל לפי זה כי דקה בל״פ دك, دغ, داك = تكه צורים וגבהות. אבל בדף ס׳. ד״ה דקה פי׳ רש״י פתח קטן ונ״ל ששני פירושי רש״י הללו סובבים והולכים למה שאמרינן בעירו׳ נ״ט סע״ב סולם תורת פתח עליו ותורת מחיצה עליו] —

* דִּיקִי (בל״י δίκη משפט ודין Recht, Recht-sache) עיי״ע הבא אח״ז.

דִּקְיוֹן (= דִּיקְיוֹן לפע״ד בל״י δικαίωμα פי׳ משפט ועונש (Recht und Gesetz, Bestrafung בב״ר פ״ט וכי מלכות הארץ טובה מאוד אלא שהיא טובה על דקיון של בריות [2]). ובפ״י הרבה צבאין מינה הקב״ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו [3]). ובפכ״ג (ספכ״ב) בא נחש הקדמוני לתבוע דקיון של הכל [4]). ובפ׳ מ״ו (לפנינו מ״ה) [5]) חטסי עליך אמר ליה חד תבוע [6]) דיקי דידי. פי׳ עלבון. (א״כ פי׳ דיקי ודקיון בל״י דין ומשפט). *[אחי״ה ופי׳ עלבון הובא ברוב מקומות במ״כ ובמפרש המלות דילקוט בשם הערוך וכונת רבינו כמ״ש עלבון היינו פרוע חוב ודין עונש וכן

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב. [2]) בב״ר ספ״ט הגי׳ שהיא תובעת דקיון של בריות וכ״ה בילק׳ ישעי׳ מ״ח ס׳ רמז שכ״ד בשם ב״ר וכן במקומות הסמוכין ובילק׳ בראשי׳ רמז ט״ו דף ה׳: הגי׳ דיקיום. [3]) וכ״ה בילק׳ איוב ז׳ רמז תתק״א ושם חסרה מלת הזה אבל בב״ר אי׳. [4]) ובנו״ג דינו וכ״ה בילק׳ בראשי׳ רמז ל״ח. [5]) וגי׳ מ״ו אי׳ לנכון בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב וב״ר. ובדפ״ע בט״ר: ט״ו. [6]) כ״ת לנכון בכ״י ו״ו וה״ב ובדפ״ר אבל בשרפ״ע תבע וכ״ה בב״ר אבל שם בסמוך לנכון אילו אמרת תבוע דקיון דידי [illegible] וכד דאמרת תבוע דקיון דידן וכ״ה בילק׳ לך לך רמז ע״ט ושם לנכון דיקיון ביו״ד אחר דלת.

פתרון מלה יונית δικαίωμα וכצ"ל דיקיום תחת דיקיוס של גי' הילק' הנ"ל בהערה ב'. ור"ב כיון על ל"י δίκαιος, ον אולם זה הוא תואר השם ופי' עושה צדק ומשפט. והשם דיקי δίκη צדק ומשפט. וכנ"ה שהש"ר פ' השבעתי: אין הקב"ה מעמיד מלך חנף על אומתו עד שגובה דיקי שלה וגומרה. ומאמר קרוב לזה הענין עיי"ע אפופסין, ומ"כ פי' גם כאן דיקי עלבון וחרפה כ"פ הערוך ע"כ ובלי דקדוק הוא. ובשמ"ר פי"ט עשיתי להם טובה ועשיתי (דייקי) [צ"ל דיקי] שלהם בבני הגרים, ויפה פי' במ"כ כמו דקיון. וכנ"ה בבמד"ר פ"כ וכי ד ק י ו ן של אתון בא מלאך לבקש מידו אלא א"ל מה האתון שאין לה זכות ולא ברית אבות נצטוית לתבוע ע ל ב ו נ ה מידך וכו', מזה תדין שגם בעל המאמר הזה פתר דקיון כמו עלבון כפי' הערוך ומזה ראיה למ"ש בכונת רבינו כי פתרון עלבין היינו פרעון חוב ודין עונש] —

* דוקים (שם מקום) ירו' ע"ז פ"א דל"ט רע"ג ר' אבהו בעי והדא טקסים (פי' τάξις בל"י הומה) דקיסרין מכיון דסיגייא שמריין כפלהון היא הדא טקסים דדוקים צריכה. נשמע מזה שהמקום דוקים קרוב היה לקיסרין (Caesarea). ומצאתי לזה סעד מתרג' ירו' א' לבמדב' ל"ד ח' ודיוקינוס ותרנגולה עד קיסרין ובתרג' ירו' ב' שם פסוק ט"ו אי' מן צפון עינותא דדמשק נפק להון תחומא ל ד י ו ק י נ ו ס (טור תלגא) [צ"ל תרנגולא] ד ק י ס ר י ו ן וכו' ולפע"ד זה דוקים של ירו' ע"ז. ולולי מסתפינא הייתי אומר שעיר דיוקינוס היא עיר תרנגולה וכן הוא אומר בירו' תרג' ב' שם מן (יוקינוס) [צ"ל דיקונים] תרנגולה דקיסריון הרי עיר הלז מתוארת כן ואם השערתנו אמת תתכן עיק' הגי' בירו' דיקס והוא בל"ע دقة וכן בל' הונגרי tik, tyuk תרנגולא! וכן נקראה בל"י Ornithonpolis וקרוב הדבר להשותה עם צפורי (Sephoris) והיא היא Dio Caesarea (קיסרין).

* דוקני עיי"ע קודם ע' דוקינר.

דֶּקֶל (= דִּקְלָא פי' בל"ע دقل ובל"ס דֶּקְלָא תמר Palm וממנו דיקולא סל ארוג מעלי דקלים Korb aus Palmblättern; דִּיקוּלָאָה פי' עושה סל נארג מעלי דקלים (Korbmacher בפי' יוה"כ בגמ' נעילת הסנדל (יומי ע"ח רע"ב) רבא נפיק בדיקולי [1]. ובפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמהוי (פסחי' קי"ב: והובא בנוה"מ רסי' ל"ב) רייש תורא כדיקולא סליק לאיגרא ושדי דרגא מתותך. פי' אם תראה ראש שור בכלי אחד שאוכל בו ועוסק באכילתו אעפ"כ ברח לגג [2]. וכר"ג דסנהדרי' (ז'. והובא בילק' קהלת י') היא נימא ודיקולא שפיל. פי' היא ישינה וקלתה מהלכת על פני המים כן היא כמו אשה עצלנית שישנה על שפת היאור וקלתה מצידה ובאו המים ושטפו את קלתה ונשאוה והיא ישנה ואינו יודעת ומקראי ברור ובשפלות ידים ידלף הבית (קהלת י' י"ח) [3]. ובפ' לא יחפור בגמ' חנות שבחצר (כ"ב כ"ב.) הנהו דקולאי דאיתו דיקולי לבבל. פי' אומנים לעשות קלתות למכרם [4]. ובפ' גיד הנשה בגמ' ירך שנתבשל (חולין צ"ח.) ההוא כי זיתא דתרבא דנפל לדיקולא דבישרא. תשובת הגאון וששאלתם כי זיתא דתרבא דנפל לדיקולא וקשיא למר צונן או רותח ורותח היכי נפל לדיקולא מי סברת לדיקולא עצמה נפל הכי [5] קאמר כי זיתא דתרבא שנפל ליורה גדולה שיש בו שיעור דיקולא. *[אחי"ה כתוספות שם ד"ה דנפל הביאו פי' הערוך והקשו כיון דלאו לדיקולא נפל מאי קאמ' סבר רב אשי לשעוריה כמאי דבלעה דיקולא ע"כ ומשום תוקפה של הקושיא היה מוכרח בהפשב"ע לומר דהיתה הגי' לפני הגאון כמאי דבלע י ו ר ה. וגם החכם אלטרה מיש"ג על פי' הגאון וז"ל (כהגה בערוך דפ' באסיל שלפני) פי' אלטרה לא מסתבר דאם כן כמה הוא שיעור וכי בדקולא לא משערינן כמאי דאית בדקולא משערינן אי אית ביה תבשילא שסבר

---

[1]) גי' רבא אי' ג"כ בנוסחאותנו וכ"ה בהלכו' יוה"כ לרי"ין גיאת עמוד נ"ד וכ"ה באו"ז הלכו' יוה"כ ססי' רע"ז וכ"ה בריי"ף אבל ברפ"ר בערוך רבה וכ"ה בה"ג ובפיסקי רי"ד וט"ס הוא כמו שמוכח במלחמות בריש פ"ח דיומי ע"ש. ובנו"ג בדיבלי וכ"ה בריי"ף אבל בכ"י מ' ול"ד וברי"ין גיאת ובאו"ז שם ובפיסקי רי"ד [ושם מפורש בדיקוליהן עלי דקלים] ובהגמי"י פ"ג מהלכ' שביתת עישור אי' כגי' רבינו ובכ"י א"ם בדיקורי עיי' ר"ס למקומו ושם גם גי' ברכולי ואולי איננה ט"ס היא כי בל"ס ד כ ל מין ממיני מלבוש והראית בצדו רבת בר רב הונא כרך ס ו ד ר א אכרעיה ונפיק. ומתיבת דכולי נשתבשי גי' שלפנינו דיבלי ובבה"ג אי' דבולי. ובענין גי' דיקורי עיי"ע דקר אחרון. [2]) בנו"ג סק לאיגרא. כפי' רבינו מפורש ברשב"ם. [3]) בנו"ג היא נייםא, ועיי"ע גם ב' ועי' שפל. [4]) וכח"ג בכ"י ספי' רגמ"ה לב"ב ושם מפורש: הנהו דקולאי שמוכרין סלים ע"כ וכ"ה בפי' ראשון ברש"י ובנו"ג דאייתי דיקלאי לבבל. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ח"ב ודפ"ר ודפ' אמש' וכ"ה בתוספ' בחולין אבל בדפ' פיזו וויניצי' כמ"ס תיכי.

מר בר רב אשי לשעוריה שיעור ס׳ וכולי ועוד הא אמרינן בגמ׳ אם יש לי פלגי זיתא עכ״ל. ובכ״י רגמ״ה לחולין (קובץ כ״י אנגיילקי׳ דף שמ״ד ע״ב) פי׳ בזה״ל: סבר רב אשי לשיעוריה במאי דבלע נמי דיקולא כלומ׳ דיקולא היה רותח ונפל כזיתא תרבא לתוך דקולא רותח וסבר רב אשי לשעוריה ששים במאי דבלע כו׳ עכ״ל ולכאורה נראה כי שיטת רגמ״ה כפי׳ רש״י דיקולא קלחת וכמו שהעלו התוספות שם נגד שיטת רבינו נתן, אבל רבינו לא רצה לפרש כן כי הוראת דיקולא בכל מקום סל וכ״ה בב״מ פ״ג סע״ב הוו מפקו מיניה דיקולי דתרבא ופירש״י לנכון סלים מלאים שומן, וכן במגיל׳ ז׳ רע״ב אי חקלאה מלכא ליהוי דיקולא מצואריה לא נחית פי׳ לא יוריד הסל שהיה רגיל להוליך בעודנו בן כפר עיי׳ רש״י. נדרי׳ נ״א רע״א שקל דיקולא רבה חפייה, פי׳ הר״ן סל גדול ע״כ ובע׳ פח ה׳ הובא המאמר ושם הגי׳ פחייה וכ״ה בע׳ כפר ח׳ לפי גי׳ כ״י ו״ו א׳ וב׳ אבל בדפ׳ וויניצ׳ הגי׳ הפייה, ובכ״י ה״ב וב״ר לי׳ כל הציון בע׳ כפר ח׳ וכן לי׳ בדפ״ר ובשאר דפוסי ערוך. — וגוזר אני המלה מלשון דקל ג׳ פי׳ בל״ע וסורי תמרים ודרכן של בני קדם לארוג סלים מעלי דקלים ונקראו הסלים האלה בל״ע قفة ולדעתי נמצאה מלה זו בירו׳ סוף מעשרות דנ״ב. הדא איתא הוו לה ירבוזין דתרומה גו כפתה ועיי׳ עוד ע׳ קפה. ולא הסלים בלבד אבל גם הנודות רגילין לעשות מעלי דקלין וזה מוכח מירו׳ שבת פ״ב ד״ה. ההן זקוקה דיקלון ופי׳ בעל קרבן העדה יפה נודות שעשויות מן דקל. אבל דיקולרא בירו׳ ברכות פ״ג ד״ו ע״ד ט״ס הוא והגי׳ העיקרית הודעתיך בע׳ דייקלריא ע״ש ולא כדעת לעווי ישרצה לפרשו כמו דיקולאה פי׳ עושה סלים! — והנה רש״י ליומ׳ ע״ח: גרס רבא נפיק בדיבלי ופי׳ של עשבים ואו״ז הנ״ל גרס לנכון בדיקלי ופירשו ג״כ של עשבים. וזה כמו ארכביה אתרי ריכשי הוא וכנ״ה שבת ק״י. וליסחוף דיקולא וכו׳ עיי״ע סחף א׳. ובכתר כהונה ראיתי דיקלא בל״י דיסקולא סל ולא ידעתי לאיזה מלה כיון כי לא מצאתי מלה הנ״ל באוצרי מלין יוניות] —

דֶּקֶל (דִּקִילָא מענין ערך הבא אח״ז פרי תמרים (Palmfrucht, Dattel ותשטח עליו הריפות (שמואל ב׳, י״ז, י״ט) תרג׳ ושטחת עלוהי דקילן. *[אחי״ה נראה שפתר הריפות מלשון חריפות והן פירות המבושלין בתחלת הקיץ והפכו אפל עיי״ע אבל כל המפרשים פירשו הריפות כמו בתוך הריפות (משלי כ״ז, כ״ב) על כן פתרו גם דקילן חיטין הכתושין. וכתב המתורגמן ע׳ דקל: ונ״ל שאין הדל״ת שרשית או טעות סופרים והיא מלישנא קמח וקלי דמתורגם וקמחא וקליא והוא מין ממיני קטניות עכ״ל. ואולי טעות נפלה בכתיבתה וצריך להיות דקיקא ואז תהיה העתקת הריפות כלומ׳ נשחק ונכתש הטיב הָדֵק, עיין ערך דקיק] —

דֶּקֶל (בל״ע וסו׳ עץ תמר Palme, Dattelbaum עיי״ע דקל א׳) בס״ג דפ׳ מי שהוציאוהו (עירובי׳ כ״א רע״א) תהא שביתתינו תותי דיקלא דסביל אחוה. פי׳ דקל שסובל אחיו כגון שהיו ב׳ דקלים או ג׳ דקלים [1]) סמוכים זה לזה ונטה אחד מהן ונסמך על חבירו. דיקלא דפריק מריה מכרגא (עירובין שם). פי׳ דקל שפודה בעליו מכרגא. כגון שטוען פירות הרבה שיספיקו דמיהן לשקול בכל כרגא שיש לשלטון על בעליו בשדה ובדקלים [2]). ובפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ ר׳ ישמעאל אומר ג׳ חדשים (ב״ב ל״ו סע״ב) אמר אביי דקל נעורה איכא בינייהו. פי׳ דקל המשיר פירותיו קודם גמירתן מלשון (נחמי׳ ה׳, י״ג) גם חצני נערתי. לשמואל דאמר בענין ג׳ גדירות לא הויא חזקה דהא לא גדר לרב דאמר ג׳ שנים בענין הרי החזיק ג׳ שנים והויא חזקה. י״א דקל נעורה פירושו דקל דיופרין שעושה פעמַים בשנה לשמואל דאמר בענין ג׳ גדירות בשנה וחציה הוי חזקה דהא גדר שלשה גדירות לרב לא הוי חזקה עד דאכיל לה ג׳ שנים [3]). ובפ׳ העור והרוטב בגמ׳ קולית המת (חולין קכ״ה.) קולית ששפה לארכה טמאה לרחבה טהורה וסימן דיקלא. כך פי׳ קולית ששפה לארכה טמאה שמתה חיותה כגון הדקל כשיחתוך קליפתו כמין טבעת בכל סביבותיו ויבש האילן וכן הקולית כיון שישוף [4])

[1]) כ״ה בדפ״ר. [2]) ובגוף הדבר פי׳ כן גם רש״י וכ״ה באו״ז הלכות עירובי׳ סי׳ קנ״ה. [3]) שני פירושים הללו הועתקו מפי׳ ר״ח כדמוכח מפי׳ רשב״ם לב״ב שם וכן הובא קצת יותר ארוך בשם ר״ח בשט״מ לב״ב ע״ש אבל הרשב״ם פי׳ בענין אחר ע״ש והוא הלך בעקבות דרגמ״ה כי כן מצאתי בפירו׳ כ״י רגמ״ה לב״ב וז״ל: אמר אביי דקל נערה דבחורה היא וכבהה עומדת וטוענת פרי ב׳ פעמים בשנה בבי׳ שנים של חזקה סגיא משום דבדקל נערה מצי לגדור ג׳ גרות בבי׳ שנים עכ״ל. ופי׳ ראשון שהובא בערוך הוזכר ברא״ש לב״ב בשם ר׳ האי גאון והוא גורס דקל נער ע״ש. וגי׳ בשנה וחציה אי׳ לנכון בכ״י ו״ו, ה״ב וכ״ה בדפ״ר וכן מוכח מפירשב״ם אבל בדפ׳ פיזי׳ וויניצי׳ ויתר דפ״ע בט״ס בשדה. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ב׳ ה״ב וכ״ה בדפ׳ וויניצי׳ ואמש׳ ועיי״ע שף ב׳ אבל בדפ׳ פיזי׳ שיפשוף וכ״ת בדפ״ר.

בשופינא סביביו וייבש המוח אינו מעלה ארוכה מבחוץ. *[אחי"ה וכמו כן פירש"י ע"ש. אחר מלות כך פי' נ"ל שנשמט השם הפרטי ולבי אומר לי שהפי' נעתק מרגמ"ה רק אין בידי להוכיח כי בכ"י אנגייליק' אשר תחת ידי חסרים איזה דפים בסוף פי' חולין וחבל על דאבדין! —. וכנ"ה ברכו' נ"ה סע"ב לא מחוו ליה לאינש (ובילק' דניאל בי רמז אלף ס' הגי' דלא חזי אינש וכ"ה בע"י) לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופה דמחטא פי' דבר שלא הורגל לראות ובע' קף י"ג הביא רבינו רק חצי המאמר, ובכ"י מ' הגי' לא חזי אינש לא חלא. בע' דל א' הביא רבינו פיאה פ"ד מ"א ומ"ב בדלית ובדקל. בע' נרג הביא רבינו גמרא דכתובו' י' סע"ב תמרי מקמי נהמא כי נרגא לדיקלא וכה"ג לנכון בע' תמר א' ושם תמצא פירושו ובנו"ג בט"ס לדיקולא. ב"מ פ"ו. פסחי' קי"א: גירדא דדיקלא עיי"ע גרד א' ומ"ש. פסחי' שם: הבקיה לדיקלא צווה דיקלא ובכ"י מ' צוה ובכ"י ב' צוא ובכ"י א"פ צווא ועיי' הרשב"ם שם. ושם עמוד א' ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו . . אלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים. ב"ק נ"ט סע"א דיקלא ארמאה . . דיקלא פרסאה עיי"ע ארם ב'. שם: דקלא אגב קטינא עיין ערך קטן ו'. ב"ק צ"ב: מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי וצ"ל דשדכי עיי"ע אינשא אות מ' וע' שדך ב' שך א'. ב"ב כ"ו. האי דיקלא דטעין קבא וכו'. כתובו' קי"א: עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש הרים. ועיי' שם פי' רש"י. ובילק' תהלי' רמז תת"ו הגירסא ועולה כדקל וכו'. סנהדר' צ"ח רע"ב אין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו. עיי' מה שכתבתי בספרי על המלאכים והשדים צד י"א בהערה 28 — ב"ב נ"ב. מאי סגולה . . רבה בר רב הונא אמר דיקלא דאכל מיניה תמרי כן גי' בע' סגל ב' אך שם בקיטוע. ע"ז י"ג: י"ד: דקל טב. ושם מאי דקל טב פירות דקל טב עיי"ע חצב ד' וע' נקלווס. ספרא תזריע פי"ג ישמעאל דקל הרים אתה. והקבוין דקלים פסחי' קי"א. עיי' לעיל. תעני' כ"ט רע"ב לתת לכם אחרית ותקוה (ירמיה כ"ט, י"א) . . אלו דקלים וכלי פישתן. ב"ב כ"ו. הנהו דקלי. ב"ר פל"ח רואה דקלים שלפניו כאילו הם חגבים. שבת קי": ירו' ישבת פי"ד די"ד ע"ג עיי"ע דקר א'] — (א"ב תרג' צדיק כתמר יפרח (תהלי' צ"ב, י"ג) היך דיקלא ילבלב).

* דַקְלִי (Palmpflanzer) תואר השם מערך הקודם ופי' אומן בקי בנטיעת דקלים. ב"ר ר"פ מ"א מעשה בתמרה אחת . . ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וכו', וכן במד"ר רפ"ג והיו מרכיבין אותה (את התמרה) ולא עשתה פירות אמר להם דקלי וכו', וכ"ה במדרש תהלים מזמור צ"ב, אבל בילקוט שם רמז תתמ"ה חסרה מלת דקלי.

דַקָל (= דַקָלָא פי' دجال שֶׁטֶף המים ורתיחתו (Ueberströmung, Wallung בס"ג דפ' כל שעה (פסחי' ל"ט סע"ב ומ' רע"א) אמר רב יוסף לא נחלוט איניש תרתי חיטי בהדי הדדי דילמא אזלא חדא ויתבא בציריא דחברתה ולא סליק לה דיקלא דמיא מארבע רוחתא ואתי לידי חימוע. פי' רתיחא של מים אינה יכולה לעלות לחיטה מד' רוחותיה. *[אחי"ה הגי' ויתבא בציריא אי' לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בכ"י ב' מינכען וכ"ה נכון כנראה מע' צר ו' שפירשו רבינו חריץ וכן פירש"י ציריה: סדק ושם הגי' ג"כ ויתבא וכ"ה בדפ"ר בערוך, אבל שם בט"ס בצידה וכ"ה בשדפ"ע ושם חסרה מלת ויתבה וגי' חימוע אי' לנכון גם בכ"י מ' ובנו"ג חימוץ. ובענין פי' (ולא פירות כדאי' בטעות דפוס בדפ' ויניצ') רתיחה של מים כן פי' גם רש"י ויפה כיוונו שהיא מלה ערבית הרשומה. ובעל כ"כ כתב דיקולא דמיא רתיחת המים בל"י והוא מן המלות הפוכות כמו ספסל נמל וזולתן ע"כ וכיון לל"י Strömung, κλύδων וכן פתרו לעווי ופליישער הש"ג עליו מבלי שהביא גזרת המלה, וגי' רבינו וכ"י מ' דיקלא או יותר טוב כגירסת ערוך הקצור שנ"ב דיקולא כבנוסחאותנו צריך תיקון קצת כזה: דַקולא בלא יו"ד כדי להשוותה עם קריאתה בלש' ערבי ואות וי"ו תמורת הברה ארוכה היא וזה מורגל ביותר] —

* דֶקֶל (בל"י δίκελλα גרזן בעל פיפיות zwei-zinkige Hacke) ירו' סוט' פ"א די"ח יחפור בדקל. ובבבלי הגי' יחפור בדקר עיי"ע דקר א'. וע' זקנים העתיקו מחרשת בש"א י"ג, כ' ע"י ל"י הנ"ל.

דִקְלִיקוּם (= דִיקָלוּקוּם בל"י δικο-λόγος (δικολέκτης טליין ומלמד זכות Sachwalter, Anwalt) בויק"ר אמור אל הכהנים פ' לעולם ה' (ויק"ר פכ"ט) מדריכך בדרך (זו [1]) תלך (ישעי' מ"ח, י"ז) עד קנה לך דקליקום פלוני ואת זוכה

[1]) יש למחוק

לפני בדין, פי' אבוקט"ו בלעז. *[אחי"ה פי' בלאי"ט avocato ובל"ר advocatus פי' סניגור וכן לועז רבינו בע' נקלוגוס כי כן גרס בפסיקת' דר"ה אם אתה מבקש לזכות בדין מנה לך ניקלוגוס פלן פי' אבוקט"ו עכ"ל ופי' שם ר"כ הוא דקלוגוס ע"ש ובנו"ג גם בויק"ר אם אתה מבקש לזכות לפני בדין ביום הזה מני נקולוגוס פלוני ואת זכה לפני בדין ע"כ וגי' ניקולוגוס אי' ג"כ בילק' פנחס רמז תשפ"ב ובילק' אמור רמז תרמ"ה רק שם בט"ס בנו"ן וצ"ל ניקולוגוס בגימ"ל ופעמַים הובא בשם הפסיקתא ונ"ב פי' מליץ. אבל בהרכבה כזו כל תמצא המלה באוצרי מלין יוניות והגי' היותר הנכונה דיקולוגוס והיא ל"י הרשומה בתחלת הערך. והקבוץ בילק' בהעלתך י"ב רמז תשל"ה בשם ילמדנו שני דיקולוגין היו עומדים לפני אדריינוס היה אחד מהן מלמד על הדיבור שהוא יפה ואחר מלמד על השתיקה שהיא יפה וכ"ה בילק' משלי רמז תתקמ"ו בשם הילמדנו ושם הגי' שני דיקולגין היו עומדין לפני אנדרינוס וכו', וצ"ל דיקולוגין וכו' אדריינוס. ונ"ב פי' מליצים ובמקום הראשון נ"ב: פי' מליצים אבוקט"י בלע"ז ערוך" ע"כ ור"ש באבער בפסקת' ר"ה צד קנ"ג: אות נ"ה הוכיח שלפני בעל שבולי הלקט היתה גם בפסיקתא הנוסחא דיקליקום וכן בתניא רבתי סוף סי' ע"ה] — (א"ב פי' דיקלוגוס בל"י מליץ טוב מלמד זכות. הוא סניגור הוא פרקליט הוא פטרון).

דֵּיקוּמַנָא (כלש' רומי Decumani עיי"ע אנוסטיאנ'י ומ"ש) ב"ר פ' והקול נשמע בית פרעה (ב"ר פצ"ד) לשתי לגיונות של מלך דיקומנא ואווגוסטנא. פי' בל"ר נכבדת וחשובה עשר ידות בין האחרות וגם לפעמים עשירית במנין. ופי' אווגוסטנא על שם אווגוסטוס. ונירון קיסר היה ראשון אשר קרא בשם לגיון אווגוסטנא [1].

דְּקַן (פי' בל"ם דַּקְנָא זָקָן Bart; דִּיקְנִי = דִּיקְנְנָא כל"ס דַּקְנְנָא בעל זָקָן (Bebärteter כפ' המפקיד בגמ' רשב"ג (ב"מ ל"ט.) אפיטרופא לדיקני לא טוקמינן, כלומ' לאדם גדול בעל זקן. *[אחי"ה בנו"ג לדיקנני וכ"ה ב"מ ע'. אפי' בדקנני נמי ישרי למיעבד וכה"ג הנכונה ול"ס היא כמו שכתבתי. אבל בדרז"ל הורגלה הכתיבה ביו"ד אחר דל"ת במלת דִּיקְנָא פי' זקן Bart וכן כל"ע ذقن = זָקָן פי' לחי מלא שערות. ב"מ ס': ההוא עכדא סבא דאזל צבעיה לרישיה ולדיקניה וכו' עד אזל חווריה לרישיה ולדיקניה. הובא המאמר בשינוי קצת בע' סעד א' ע"ש. נזיר ל"ט סע"א כד צבעין סביא דיקנהון חוורן וכו'. ב"ב נ"ח. אתא תפשיה בדיקניה וכו' עד דאייתי מספרא וגזיה לדיקניה. סנהדרי' צ"ו רע"א אתלי ביה נורא בדיקניה אזל גזייה לרישיה ודיקניה. ושם ק': מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה וכו', הובא בע' מעברתא ושם מפורש. ועיי' עוד ע' זלדקן. יבמות פ' סע"ב סיכי דיקנא הוו ליה כלומ' יתדות הזקן ועיי' פירש"י ובע' סך י' הובא בלי פירוש ושם הגי' סיכי דדיקנא. ב"ר ר"פ ע"ב המעט קחתך את אישי (בראשי' ל', ט"ו) הניאת לסבי מן דיקני, משל הוא מהנה אתה לזקן שלי משערות זקני עיי' מ"כ. אבל בילק' ויצא רמז קכ"ט מצאתי הנוסח בשם ב"ר הבאת לפני מן דאקני, ונראה שט"ס הוא] — (א"ב תרג' בראש או בזקן (ויקר' י"ג, כ"ט) ברישׁ או בדקן).

* **דּוּקְנֵי, דּוּקְנִיתָא, דִּיקְנֵי** (הורכב מל"י δύο שנים ומלש' עברי קני פי' שני מוטות (zwei Stangen ירו' מעשרות ספ"ג דנ"א רע"א ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירא הִיתה נוטלת בדוקני וכו' ושם: ירמיה בני אזל צור צור דוקניתך דהיא טבא מן כלום. והפי' בגליון דפ' קראטאשין טעה לבאר מע' הקודם לזה מלשון זקן ופירושו: אם היתה אחת ניטלת בזקנו ואחד בפיו עכ"ל אין לו מובן כלל ויותר טוב פי' הפני משה בדוקני: בדי קני כלומ' שהיו שני תאנים בעוקץ אחד וניטלות השנים כאחת עכ"ל ואולי כיון גם כן על הרכבת לשון הנ"ל. ובתוספתא כלים בבא מציעא פ"ג איתא איזמל של דיקני, ועוד יש לומר כי דיקני כמו דיקלי פי' גרזן פיפיות עיי"ע דִּקל אחרון.

* **דקונתיה, דיקונתיה** כך נקרא איש אחד ירו' נדרי' פ"י דמ"ב רע"ב גמלייל דקונתיה, ירו' מ"ק פ"ג פ"ב ע"ג גמליאל דיקונתיה. ואולי היה שם איזה מקום שנולד שם.

דּוּקֵינַר (פי' בל"ר duconarius ובל"י אמצ' Vorgesetzter über δουκηνάριος (200 Soldaten פ"ק דירו' ע"ז (דל"ט:) חד דוקינר אוקיר לר' יודן דסקוס מלא דינרין. פי' בל"ר שר מאתים). *[אחי"ה לפנינו הגי' לר' יודן נשייא חד דיסקוס וכו', ובבלי ע"ז ו': אי' ההוא

[1]) והנכון מ"ש בע' אגוסטיאני ושם הבאתי שינוי הנוסחאות.

מינאה דשדר ליה דינרא קיסראנה לר׳ יהודה נשיאה ביום אידו, ועיי״ע דנר] —

* דוּקְלִיטִיאַנוּס עיי״ע דיקלוט ומ״ש.

* דקסומין, דייקסימון עיי׳ סוף ע׳ דֶּכְּסְמֵין.

* דַּקִיק (פי׳ מל״ע دقيق ובל״ם דקיקא: דק וקל וקטן dünn, klein עיי״ע דק ב׳) הרבה בתרג׳: אונקל׳ שמות ל״ב כ׳ עד אשר דק תרג׳ עד דהוה דקיק, דק ככפור (שם ט״ז, י״ד) תר״י א׳ דקיק מסרגל דקיק כגלידא. סמים דקה (ויקר׳ ט״ז, י״ב) תרג׳ אונקל׳ בוסמין דקיקין. תר״י בראשי׳ י״ט, י״א מקטן: מדקיקיהון עיי׳ דק ב׳ ומ״ש, וכן בדר״ז למשל בעיר דקיק . . בעירא דקיקא עיי״ע בעיד. והקבוץ: גוזליא דקיקין עיי״ע דק ב׳ ומ״ש. ירו׳ ביצ׳ ספ״א דס״א, וירו׳ שבת פ״ו ד״ז ע״ד טליין דקיקין הויין מתרביין בדרתיה דר׳ ירמיה ובירו׳ ב״ק פ״ו ד״ה ע״ג בְּנין רברבין ובנין דקיקין, ושם: וכד רבי דקוקַיָא וצ״ל דקיקיא וכ״ה שם בסוף הפרק מהו דיימרון דקיקייא לרברבייא . . לית בין רברבייא לדקיקייא אלא וכו׳, וכ״ה כל הסוגי׳ בירו׳ שבועות פ״ז דל״ז ע״ד ועוד שם ומן דקיקין רבון פי׳ כשיגדלו הקטנים. ירו׳ שקלים פ״א דמ״ה ע״ד עד כדון אינין (ר״ל הצמחים) דקיקין, וירו׳ סוכה פ״ג דנ״ג ע״ג פושכין דקיקין, באסת״ר פ׳ ויקראו עד דאינון דקיקין תחת כריסי׳ אמותיהן אנא מחנק להון ובילק׳ גרס מחוק אבל בויק״ר ספכ״ז ג״כ הגי׳ עד דאינון דקיקין תחות כורסיא אמהון אנא מחנק יתהון, ויק״ר פכ״ה כד אפרוחיה דקיקין היא מכנשא להון וכו׳ ירו׳ ר״ה ספ״ד דנ״ט סע״ג תלת דקיקן פי׳ ג׳ קולות קטנים עיי״ע טרימוטה. ירו׳ ברכו׳ רפ״א ד״ב סע״א כאילין כופרנייא דקיקייא דאורחיהון מסתלקא עד דהוא יממא וכו׳, פי׳ באלה כפרים קטנים שדרכם להלוך בעוד יום כלומ׳ שרגילין ללכת מישרה בעוד יום מפני שיראו מפני חיות הטורפות, ומהרז״ף באה״צ פי׳ דאורחיהון מסתלקא דרכם כלה ודוגמתו בבלי שבת כ״א עד שתכלה רגל מן השוק וכו׳, ולעווי השיג בחנם על זה כי כן פי׳ ג״כ המהרש״ם בירו׳ שם אבל מה שרוצה להגיה באה״צ שם רחיקיא ועוד דצרי במקום צדי (עיי״ע) לא הוצרכנו לזה וכן הגי׳ במהרש״ס, והקבוץ נקבה ירו׳ גיטין ספ״ה דמ״ז רע״ג הדא דאת אמר באילין רברבתא אבל באילין דקִיקָתָא וכו׳. ירו׳ דמאי פ״ה דכ״ד סע״ג חמשין רברבין וחמשין דקיקין . . מן דקיקתא צריך מיסב אחת עשרה —. ילד וקטן נקרא דקקה ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח רע״ב טופרוי סומוקן כהדא דקקה ובירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ג אי׳ בט״ס טופרני סומקין כהדא רקקה וצ״ל דקקה.

דֶּקֶר (פי׳ מל״מ דָּקַר נעץ בחרב והשֵׁם חנית וכידון Spiess ולדעת ר״ב מל״י עיי׳ למטה ופי׳ אֵת בל״מ, ועוד י״ל כי לפע״ד דֶּקֶר מל״ע نكل ברזל מלוטש וחד. מֵי דַּקְרָן עיי׳ בפנים ומ״ש. דוּקְרָנִין עיי״ע דקרן ומ״ש) בפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״ט: במשנ׳) חוץ ממי דקרים וכוס עיקרים. בגמ׳ בבלית (שם ק״י.) מפרש מי דקלים. ירוש׳ בסוף כיצד מברכין (ירו׳ ברכו׳ ספ״ו ד״י ע״ד) השותה מים לצמאו אומ׳ שהכל נהיה בדברו חוץ ממי דקרים שהוא מברך ברוך שברא מיני רפואות אית תנאי דתנו מי דקרים ואית תנאי דתנו מי דקלים מאן דאמ׳ מי דקרים שהן דוקרין את המרה, מאן דאמר מי דקלים שהן יוצאין מבין שני דקלים —. בפ״ק דביצה (א׳, מ״ב דף ב׳.) ובעדיות בפ׳ אלו דברים מקולי ב״ש ומחומרי ב״ה [1] (עדיות פ״ד מ״ב) ב״ש אומרים יחפור בדקר ויכסה. ובפ״ה בשביעית (מ״ו) אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר [2]. ובכלי מתכות פי״ד בכלים (מ״ג) הקנתר של בנאי והדקור של חרש. פי׳ אית דאמרי הדקר סיכתא בלשון חכמים כמו ששנינו (ביצ׳ שם) יחפור בדקר ויכסה״ [3] פ״א דקר כנגא ולשון מקרא אֵת כדכתי׳ (ש״א י״ג כ״א) ולאתים ולשלש קלשון [4]. וי״א דקר כמין יתד וכמין נגר. ובפ״ק דעירובין בגמ׳ ואם יש לו (עירו׳ י״א:) ובגמ׳ דשיירה (שם ט״ו.) היו שם קנים מדוקרין ועשה לה פאה מלמעלה. פי׳ מדוקרין שדקרו ונעצו אותם בארץ מן וידקר את שניהם (במדב׳ כ״ה, ח׳) [5]. ובפ״ק דסוכה בגמ׳ חבילי קש (י״ג.) קנים המדוקרין מסככין בהן. פשיטה היינו יתדות אימא קנים הדוקרנין היינו נמי דוקרני דקני. פי׳ עקר הקנים שנתלשו ויש בהן קנים [6]

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו. [2]) וכ״ה בע״ז ט״ו: לגי׳ כ״י פי׳ ר״ח לע״ז אבל בנוי״ג ישם שאין אדם רשאי וכו׳. [3]) הועתק מפי׳ רח״ג לסדר״ט צד י׳ וכן הובא בר״ש בשם הגאון וערוך רק תיבות בלש׳ חכמים נשמטו ויש להשלימם מערוך. ועיי׳ מבוא לח״א צד ט׳. [4]) כ״ה ברפ״ר. [5]) כ״ה גי׳ כ״י ה״ב והוא הנכון אבל בדפ״ע היו שם שני קנים מדוקרין ובנוי״ג קנים הדוקרנין ופירש״י משופין כדקר יתד הנעוץ בקרקע ע״כ וזה קרוב לפי׳ הערוך. [6]) בכ״י ה״ב עיקר הקנים שנתלש ויש בו קנים.

הרבה הדבוקין בעיקר מסככין בהן דינם כדין האפקותא. *[אחי"ה בנו"ג הני דוקרי דקני מסככין בהו . . תניא נמי הכי קנים ודוקרנין מסככין בהן קנים פשיטא אימא קנים של דוקרנין מסככין בהו ובכ"י ב' מינכען (ד"ס סוכ' י"ז.) אי' קרוב לגי' הערוך שאי' שם תניא נמי הכי קנים הדוקרנין מסככין בהן קנים הדוקרנין פשיטא אלא אימא קנים של דוקרין וכ"ה לנכון בסמיכות בעירובין י"א: קנין הדוקרנין, ובכ"י מ' אי' שם קנים הדוקרים ולפע"ד צ"ל המדוקרים וכן מצאתי בערוך כ"י ה"ב בכאן קנים המדוקרים מסככין בהן. והפי' דוקרני דקני נמצא ג"כ ברי"ץ גיאת הלכו' סוכ' עמוד ע"ו וז"ל: וכן דוקרי דקני והן עקרי הקנים שנתלשו הקנים הדבוקים בהן מסככין בהם וכו', וכן פי' רבינו אפקותא עיי"ע כרי"ץ גיאת שם. ורש"י פי' דוקרנים כמו יחפור בדקר פל"א (pala בל"ר ובל"צ pelle גראבשייט, ובכ"י רש"י חסר הלעז). וכעין אסמכתא מצאתי לפירוש רבינו ורש"י מירו' סוכ' פ"א דנ"ב. היה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם וכו' ומסיק שם: רבנן דקיסרין בשם ר' ירמיה תיפתר בעשויין כמין דקרים. אבל לא כן דעתי שלפע"ד שייך דוקרנים לע' דקרן ב' ע"ש הפי'. ובענין ציון דשבת הנ"ל תחלת דבורי לציין הנוסחאות, בנו"ג במשנ' דשבת חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין ובגמ' שם חוץ ממי דקלים תנא חוץ ממי דקרים מאן דתנא מי דקרים שהם דוקרים את המרה ומאן דאמ' מי דקלים שיוצאין מן שני דקלי מאי מי דקלים אמ' רבה בר ברונה וכו' ובירו' ברכו' שם אי' השותה מים לצמאו וכו' אמר ר' יונה חוץ ממי דקרים . . א"ר אבון השותה מי דקרים מהו אומ' ברוך שברא מי רפואות, אית תניי תני מי דקרים אית תניי תני מי דקלים מאן דמר מי דקרים שהן דוקרין וכו'. והנה במשניות נאפולי ופיז' (אצל ד"ס שבת צד ק"כ:) הגי' גם במשנ' שבת מי דקרים וכ"ה בירו' שבת וכ"ה בכ"י או"פ כמו בגי' רבינו דכאן ובגמ' שבת ק"י. בדפ' שונצינו ובכ"י א"פ לי' כל הדבור תני חוין וכו' עד שיוצאין מן שני דקלי ונראה דגם לפני בעל הערוך לי' יען כן הוכרח להביא עדותו מרחוק מירו' ברכו' שם וכן לי' בספר המפתח לר' נסים (צד מ"ו) וגם הוא הביא זה הירו' דברכו' ועוד שם מצויין ירו' דשבת (פי"ד די"ד ע"ג) וז"ל ר' בא שאל ר' ירמיה מתני תני דיקלין או דקרין א"ל דקרין שהן דוקרין את המרה אמר ר' יונה לא מסתברא אלא דקלין שהן יוצאין מן ב' דקלין ע"כ. ובענין גי' כוס עיקרים דע כי בנו"ג כוס עיקרין ובכ"י א"פ ובמשניות פיז' ובירו' וברי"ף כ"י (ד"ס שם) כוס העיקרין וכ"ה בע' כן ג' ומגביא; ובע' כף ט' כוס העיקרים, אבל בע' הרנוגא, קמא ב', קפז ב', רשק אי' כוס עיקרין. — והנה בגוף הדבר מהו מי דקרין או מי דקלים לא פי' רבינו מאומה וכן שתק רש"י ז"ל אולם אם נעמיק החקירה אז משכיל על דבר ימצא טוב בפירוש אשר חנן ה' אותי בזה. ודע כי תיכף בסמוך להמאמר בשבת ק"י. אי' מאי מי דקלים אמר רבה בר ברונא (ובכ"י מ' אמר רבה בר בר חנה) תרתי תלאי איכא במערבא ונפקא עינא דמיא מבינייהו כסא קמא מרפי אידך משלשל ואידך כי היכי דעיילי הכי נפקי. ובכ"י א"פ הגי' אמר רבה בר בר חנה תרתי דיקלתי איכא וכו'. ובאמת תאל (כ"ה גי' הערוך בע' תאל ובע' צני) הוא בל"פ تال מין תמרים ובפרט אותו מין אשר ממנו מיץ משכר נוטף ולדעתי לזה כיון הש"ס ב"ק צ"ב רע"א שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי אכיל טעים בהו טעמא דחמרא וכו'. ושם רב חסדא חזא תאלי בי גופני וכו' ע"ש ורש"י פי' בע"א. אבל בשבת ק"י. פי' רש"י תלאי [צ"ל תאלי] דקלים נטיעות מין תמרים וכו', וכן מוכח מב"ב כ"ב סע"ב וכ"ג רע"א רב יוסף הוה ליה הנהו תאלי (ופירש"י דקלים קטנים ופי' רגמ"ה כ"י אילנות בחורים) . . ואתו עורבי . . וסלקי אבי תאלי ומפסדי תמרי וכו'. וא"כ הוברר הדבר בלי ספק כי תרתי תלאי איכ' במערבא ג"כ פי' שני דקלים היינו תמרים היו בא"י ומביניהם יוצאים מי מעינות ואולי רבה בר ברונה הוא ט"ס וצ"ל רבה בר מריון והראיה כי רבה בר מריון הוא בעל המאמר ששונה לנו בעירובי' י"ט. וסוכ' ל"ב: (לפי גי' האמיתית בכ"י ב' מינכען לסוכ' וכ"ה בבה"ג ובאו"ז הלכ' סוכ' סי' ש"ו ס"ק ה') כי שני תמרים (כ"ה בכ"י לסוכה וכ"ה ברש"י בדפוסי' ישנים ובנו"ג בעירו' וסוכ' וערוך ע' צני בט"ס תמרות, ובילק' ישעי' רמז ש"ב תנורים וצ"ל תמרים ובכ"י מ' הגי' שני דקלים) יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהן וזו היא ששנינו צינות הר הברזל וכו' ופי' עולה עשן מביניהן כבר שיערו לנכון הרב החי' וויעזנער שאליען לשבת ק"ט: והחכם נייבויער גיאגראפיע צד ל"ו שפתרונו כי מים חמין יצאו מתחתיהם וגם בן מתתיהו על המלחמות ד', ח', ב' דבר מהר הברזל -τὸ Σιδηροῦν κα λούμενον ὄρος ותכונתה היתה בצפונית מזרחית לים כנרת ונמשך עד טבריה ודקלים סביב לו. ועוד מסר לנו בן מתתיהו (שם ז', ו' ג') כי בקרוב של הר ברזל מי מעינות חמין נובעין ורגילין היו

החולים לרחוץ בהם או לשתות אותם לרפואה ושם מקום מעינות היה Βαάρας והוא בירם אצל רז"ל וגם נקרא אצל האחרונים Καλλιρόη והוא קלדאי עיי"ע וצ"ל קלראי ובירו' מגיל' פ"א הל"ט קלרה ופירושו מעין יפה וטוב. השתא דאתינו להכא זכינו להבין כל הסוגיא בשבת ובירו' ברכו' שלפע"ד מי דקרין (זו עיקר הגי' כבירו') הוא ל"ע نقر، نقرى גן נאה ויפה וא"כ מי דקרין ממש העתקת של מקום מעין Καλλιρόη ויען שדקלים סביב לו נקרא ג"כ מי דקלים והשותה מי דקרין אומ' ברוך שברא מי רפואות וכבר אמרנו בשם בן מתתיהו שדרכן היה לשתות מימיו לרפואה. ולפי דעת רז"ל היו מימיו סגולה למרה או לדעת רבה בר ברונא לשלשול וא"כ יפה פי' רבינו בע' גליל: מי דקלים שהן ידועין שמועילין לירוקה ובדפוסי' האחרוני' הגי' להרקה ונוכל לקיים שתי גירסאות ואם לירוקה העיקר אז פי' שמועילין מי דקלים למרה כי ירוקה חולי המרה הוא ואם להרקה העיקר אז פירושו פינוי והרקת התחתונים Entleerung וזה עולה יפה לדעת רבה בר ברונא הנ"ל כסא קמא מרפי אידך משלשל וכו'. ומאוד יפה פי' רבינו בע' טבריה משנת ח' בפ"ו דמכשירין והשותה מי טבריה אעפ"י שיוצאין נקיים פי' יש בטבריה מים משלשלין אם שותה אותם אדם יוצאין ממנו כמו ששתם וכו'. ובאמת מעין שמדובר בו לעיל היה לדעת בן מתתיהו קרוב לטבריה וא"כ היטב נוכל לקרוא גם מי דקרין: מי טבריה. ויש לי על השערה זאת גברא רבה דקא מסהיד עליה כי אחרי שכתבתי כל זה ראיתי בפי' מהריש"ס לירו' ברכו' סוף פ' כיצד מברכין וכתב בענין מי דקלים וז"ל ונראה דהיינו אותו המעין שישנו בין דקלים של טבריה דתנן בסוף מכשירין והשותה מי טבריה אעפ"י שיוצאין נקיים ופי' בערוך יש בטבריה מים משלשלין וכו', כמו שהעתקתי לישונו קודם מעט. ועיי' פי' הרמב"ם למכשירין שם שפי' כבערוך. — ולפי פירושנו זה אין המשך בין מי דקרין עם מקומות שהביא רבינו בסמוך לכן מן הראוי להפרידו לערך מיוחד אבל מה אעשה אם כל דפוסי וכ"י ערוך אין חולקין את הערך דכאן. ובענין פי' דציון מכליי הנ"ל לפע"ד קצת עירבוב דברים ראיתי כאן ואחר עיון נ"ל שפ"א צ"ל אחר וי"א ואז הכל על מקומו יבא בשלום. וא"כ סדר שלשה פירושים כן הוא: א) אית דאמרי הדקר סיכתא וכו', ב) וי"א דקר כמין יתד וכמין נגר, ג) פ"א דקר כנגא ולישון מקרא וכו'. ולפי סדר זה לכאורה רק שני פירושים ראשיים הם כי סיכתא היינו יתד והיינו נגר עיי"ע סך ט', זייר וע' נגר וגזרת המלה מל"ע ופ' سيخ פי' חנית ודקר Spiess וכל דבר חד כמו יתד וממנו נאצל גם לשון הונגרי szeg פי' יתד. ולפי' אחר לועז רבינו בנגא כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו וכ"י ה"ב פנג"א וזהו היותר נכון והוא בלאי"ט vanga מרה ,Spaten Grabscheit ובדפ"ע בט"ס כנגא. ובזה הענין הבין רבינו אֶת של מקרא והיינו קרדום ומרה וכן פתר אותו הרד"ק בשרש את וז"ל הוא הכלי שחופרין בו הנקרא מ ר [בל"ע مر pala = Grabscheit בל"ר] ברז"ל (עירובין ע"ז: ועיי"ע מר ז'). והנה בשני פירושים אלה נחלקו רש"י והתוספות בע"ז ט"ו: שלדעת רש"י דקר: מרא והתוספות השיגו עליו מביצ' ז': והוא שיש לו דקר נעוץ ואין דרך מרא להניחו נעוץ בקרקע לכך נראה לר"י שהוא כלי המחרישה שקורין קולטר"א ודרכו להיות נעוץ בקרקע וכן דעת הר"ש בשביעית פ"ה מ"ו דקר קולטר"א בלעז והוא את בלש' (משנה) [צ"ל מקרא] כדכתיב (ישעיה ב', ד') וכתתו חרבותם לאתים ע"כ והוא בל"צ coutre פפלוגאייזען. פי' יתד של מחרישה ובאמת כן לועז רש"י שבת קכ"ג: ד"ה ויתד של מחרישה הוא כלי גדול העשוי כסכין שבו עושין חריץ של תלם והמענה קולטר"א בלע"ז [בל"ר culter פי' סכין ומחרישה]. והרמב"ם לכלי' פי"ד מ"ג פי' קנטר בל"ע אלעתלה [عتلة Brecheisen], והדקור אלמנקאר [منقار -beil artiges Eiseninstrument] ויקראו אותה הנגרים אלמרבו"ע [مربوع vierockiges והוא קנה מברזל מרובע] — ובענין הפעל דָּקַר פי' מל"מ טען ונעץ בחרב יש להוסיף ירו' נדרים רפ"ט דמ"א: אילו היית יודע שהנודר כאילו נוטל חרב ודוקרו בלבו נודר היית? קידושין כ"ב רע"ב אילו נאמר אזנו בדלת הייתי אומר ידקור כנגד אזנו בדלת וכו'. ושם הא כיצד דוקר והולך עד שמגיע אצל דלת וכו', ובע' קד א' הגי' קודד ויורד עד שמגיע אצל דלת ועיי' מ"ש בעה"י. גיטין נ"ו סע"א בעו למדקריה (את ריב"ז) אמר להו יאמרו רבן דקרו. ובאיכ"ר פ' היו צריה: בעין מודקריניה א"ל בן בטוח כך אתם רוצים שיהיו אומרין מת רבן ודקרוהו. ומהפעל נאצל השם דֶּקֶר והקבוץ פסחי' קי"ח: הני דִּקְרֵי דפרזלא. והשם המופשט ביצ' ח' סע"ב יכול לכסותו בדקירה אחת וכו', נגזר דקירה אחת אטו שתי דקירות קמ"ל. פי' דקירה וכן בל"ס דקירותא: חפירה] — (וא"ב פי' דקל בל"י אֶת ומעדר והוחלפה אות למ"ד לאות רי"ש וכן באססר). *[אחי"ה כונת ר"ב על ליי δίκελλα עיי"ע דקל וירו' סוט' שהובאה שם ראיה

לפירושו, אבל מה שכתב וכן באפסר טעות היא עיי"ע] —

דֶקֶר (= דֶקוּרְיאַ בל"ר decuria מספר של עשרה ומחלקה (eine Anzahl von zehn בר"ג דחולין (ג' סע"ב וד' רע"א) מצא בידו דקוריא של צפורים קוטע ראשו של אחד מהן ונותן לו. פי' קבוצת עופות שחוטין. *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגיילקי' דף ר"ף ע"ב) קישור של עופות שחוטין ע"כ ולפע"ד כן יש לסבור פירש"י דקוריא מהרוזת של צפרים רייש"ט בלע"ז ורמ"ל במרפה לשון חולי' פי' rets נעטץ ע"כ. אבל הלעז אין מסכים עם מלת מחרוזות ולכן אין אצלי ספק שתחת בלע"ז צ"ל בלי' אשכנז והוא Riste, Reiste ורש"י היטב ידע תיבה אשכנזית זו כדמוכח בע' אניצי הערה ג' ופי' רייש"ט חבילה וקישור. ובפי' דקוריא הדין עם רש"י ויש לו על מי שיסמוך כי כן פי' רגמ"ה והערוך אבל התוספות פי' דקוריא סל והביאו ראיה מב"מ ושבת (עיי"ע דקר בתרא) אבל למטה במקומו אוכיח כי גי' מוטעת היא. ואם קשה הא קשה שרש"י בב"מ פ"ד. ד"ה כי דקורי פי' בעצמו המלה: סלים כדעת התוספות בחולין — והקבוץ במסכת כותים (בהוצ' קירכהיים ל"ד) דקריות של צפורים] — (א"ב פי' בל"ר שורת וקבוצת של דבר בפרט אם יהיה במנין עשרה).

דִקַר (= דִקִירַא פי' בל"פ قیر חֵמָר ודל"ת שמושית היא מסמיכות של איהי וא"כ אִיהִי דִקִירָא מעיין של חֵמר עיי"ע איהי; ועוד נקראה עיר הסמוכה למעיין הנ"ל דיאקרא Diakara או Idikara ואז הדל"ת שרשית ורבינו ור"ב פי' בפי' זר) בפ' הרואה בגמ' ר' יהודה אומר הרואה הים הגדול (ברכו' נ"ט:) והאידנא דשנויה פרסאי מהאי דקירא ולעילא. ובפ' לא יחפור בגמ' ניפול (ב"ב כ"ד.) אימור מההיא דקירא אתאי. ובר"ג די' יוחסין (קידוש' ע"ב.) והיכא קיימא א"ר יוחנן מההיא דקירא ולעילא פי' לש' לעז קריאה של נהר. *[אחי"ה כבר הטפתי מלתי על העיר הזאת וגזרת המלה בע' איהי ושם הבאתי ג"כ שינוי הנוסחאות. ובכ"י רגמ"ה לב"ב אשר אחריו נמשך רבינו אי' וז"ל: אימור מההיא דקירא באה כלומר מאותו עבר הקרייה של מעלה ומנה באה וכו'. בלי ספק ראה רבינו פי' של רגמ"ה זה והשתמש בו ולדעתי קריאה הוא לא"ט Lauf, carriera פי' מרוצה וא"כ ההיא או האי דקירא פי' רבינו על ידי לעז קריא"ה של נהר כלומ' מרוצת הנהר וכצ"ל בפי' רגמ"ה הנ"ל רק שם נ"ל להגיה תעלה במקום מעלה שאין לו מובן ולפי זה פי' מההיא דקירא מאותו עבר הקריי"ה של תעלה כלומ' מאותו צד מרוצת הברכה. ורגמ"ה ורבינו פתרו דל"ת לאות שמוש ובארו ע"י לעז שנפל על לשון ד—קירא. ודע כי בכ"י מ' לברכות שם חסר באמת הדל"ת ואי' רק מהאי קר' וצ"ל קרא וכן גורס רש"י בב"ב מההיא דקרא, וכן בב"ב בדפ' פיז' ויניצ' ובסיליא ברש"י ותוספו' מהאי דקראי אבל נראה שט"ס הוא וצ"ל מהאי דקירא וכ"ה בב"נ ובכ"י קידושי' עיי' ד"ס לברכו' שם ויפה דקדק בעל ד"ס כי מתוך פירש"י ד"ה והאידנא מוכח שהיתה גירסתו דשניוה פרסאי מאיהי דקירא והשאר לי' וכן לי' בערוך. — וכגי' רבינו מהאי דקירא אי' ג"כ בכ"י ש"ס ב"ב וכ"ה בנמוקי יוסף ובכ"י ר' מאיהי דקירא ובכ"י א"פ מההוא (מההיא) דקירה, ובכ"י פ' מאיהא דקירירא עיי' ד"ס ב"ב צד נ"ב: וע' דרוקרת] — (א"ב אולי נקרא שם הנהר דקר אחר שעל ידי דקירה והפירה נעתק אל מקום אחר). *[אחי"ה דוחק גדול הוא וכנראה מאמר והאידנא דשניוה פרסאי וכו' הטעה את ר"ב לפרש כן ולא ידעתי למה לא פירש לכל הפחות כרש"י בקידושין ובב"ב כי שם עיר או מחוז היה על נהר פרת. ובענין עיר הנ"ל עוד עיי"ע ידקרת ומ"ש] —

☞ דִקֶר (דִקוּר לדעת ר"ב סל ותהיה המלה אז כמו דיקולא מה שנארג מעלי דקלים כגון סל וכדומה אבל עיי' בפנים). מסכת ב"מ פ' השוכר (פ"ד.) דרב פפא גופיה כי דקורי דהרפניא, כן גרסינן ופרש"י סלים שעושים בהרפניא. ונ"ל שבעל הערוך גרס דקולי דהרפניא ולכן לא הביא ערך זה. ופי' דקל סל וקלת). *[אחי"ה יש לתפוס פי' דר"ב כי בעת שכתב ערך זה רקד על ערך רקד בתרא כי שם גי' הערוך בב"מ שם ובשבת קכ"ז. כרקודי דהרפנאי ועל זה כתב ר"ב בנוסח' כתוב דקורי עיי"ע דקר עכ"ל. ואיך סותר דברי עצמו וכתב כאן שבעל הערוך גרס דיקולי דהרפניא, וכבר עמד על זה בעל הפשב"ע לווכח עם ר"ב. והנה גי' רבינו היותר מפוארה ופי' רבינו רקודי כַּדוֹת וצ"ל כדים (וכ"ה בכ"י עיקרי התלמוד לר' אברהם זכות ע' רקד בשם רבינו) וכ"ה באמת בל"ע رَاقُود כד גדול מזופת בתוכו. ובשבת קכ"ז. פירש"י יפה בדקורי (וגי' רש"י כי דקורי וכ"ה בב"מ פ"ד.) דהרפניא בכדין של הרפניא, אבל מה שפי' בב"מ סלים (וכן הבינו התוספות חולי' ריש ע"ב דקוריא עיי"ע דקר ב') צ"ע ומצוה ליישבו. ואם נפרש דקורא

בענין סל אז אחת היא עם דיקולא (עיי"ע דקל א') פי' סל נארג מעלי דקלים ובאמת כ"י א"פ גורס ביומ' ע"ח רע"ב במקום דיקולי: דיקורי —. ומה שנוגע לתכונת מקום הרפניא עיי"ע ומ"ש בס"ד] —

דִּקְרַטִים (לפע"ד מל"י διϰρατής doppelgewaltig, doppelmächtig) בב"ר פ"כ (ריש פי"ט) תני בשם ר"מ לפי גדולתו של נחש היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל, ר' אושעיה רבה אומר דיקרטים היה עומד כקנה ורגלים היו לו —. (א"ב פי' דיקרטים בל"י בעל שתי רגלים ובל"ר דירקטוס זקוף ישר ועומד). *[אחי"ה אמת כן הענין בל"ר directus אבל ל"י דיקרטים בהוראת בעל שתי רגלים לא מצאתי בכל אוצרי מלין יוניות אבל זה לא עצר את רמ"ל מלהעתיק תיבה זרה באותיות יוניות ולהעתיקה בלא"ש zweifüssig וגם לעווי ובעל ההשגה שלו: הה' פליישער נדחקו בזה. ולדעתי דבר ברור הוא שפתרון מלה זרה זאת מל"י הרשומה וענינה מי שיש לו פי שנים ממשלה כח וגבורה. ור' אושעיה רבה סובב והולך למדרש שבסמוך: לפי גדולתו של נחש וכו', ועל זה הוסיף לומר דיקרטים היה כלומ' פי שנים היה לו מגדולה וגבורה ועוד היה עומד כקנה ועוד רגלים היו לו. וראיה שאין תשובה עליה היא מב"ר פ"כ שאמרו ר' אסי ור' הושעיה.. א"ל הקב"ה (לנחש) אני עשיתיך מלך על הבהמה ועל החיה ואתה לא בקשת אני עשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת וכו'. הרי ישר' הושעיה שונה כאן בעצמו כל מה שהובא בב"ר י"ט במלות שונות כי הדבור מלך על הבהמה ועל החיה מסכים עם הדבור דיקרטים כלומ' ממשלה מכופלת ר"ל על הבהמה ועל החיה, והדבור ישתהא מהלך קוממיות כאדם מסכים עם הדבור: היה עומד בקנה ורגלים היו לו, ויותר טוב להגיה היה עומד כקנה ורגלים היו לו וכ"ה באמת בילק' בראשית רמז כ"ה דק שם בקוטה, ועוד שם הגי' דיקרסוס ונ"ב ממונה וגי' מוטעת היא ופי' לא יתכן, ובכ"י מינכען חסר בב"ר מלת דיקרטים ואי' בתמורתו: זקוף היה עומד כקנה וכו', וזה כפי' ל"ר הנ"ל עיי' פערלעם צור רביני' שפראכקונדע י"ב] —

1 דִּקְרַן (= דּוּקְרָנִין לפע"ד הורכב מן דו בל"י שנים ומן קרן בל"מ וכן בל"ע قرن קוי הזוהר היוצאים מאילת השחר וא"כ דּוּקְרָנִין zwei Strahlen des Frühleuchtens) בב"ר פ' נ"א (לפנינו פ"נ [1]) כמין תרין דקרנין סלקין ומנהרין לעלמא מלשון כי קרן עור פניו (שמות ל"ה, כ"ט). *[אחי"ה בנו"ג בב"ר כמין תרתין קרנין דנהירא סלקין ממדינחא ומנהרין לעלמא. וכגי' רבינו אי' בירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ב כמין תרין דקרנין דנהור דסלקין מן מדינחא ומנהרין. ובלי ספק צ"ל תרין דוקרנין דנהור וכן מצאתי בירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג לפי גי' המהרש"ם ובנו"ג שם תרין דקורנין דנהור וכו', ולבי אומ' לי שמתחלה היה כתוב רק כמין דוקרנין דנהור ואיזה כותב הגיה בגליון פתרון דו היינו תרין ואח"כ בא מגליון לפנים. ועצם הוראת קרן על קוי הזהר היוצאים מהשמש נמצא כבר בל"מ בחבקוק ג', ד', קרנַיִם מידו לו על כן תפס המדרש וירו' לשון שנים דוקרנין פי' תרין קרנין דשמש, ובל"ע נשתמשין במלה זו לקרני אילת השחר הנקראה غزال פי' אילה ואילת השחר עיי"ע אילה ועוד ארזלא ב', וכן במקומות הנ"ל נאמר דבור דוקרנין מאילת השחר שבקעה אורה עיי' הדוגמאות בע' אילה ובע' פצע ובילק' תהלי' כ"ב רמז תרפ"ה, ובעל כ"כ היה פותר המלה מע' הבא אח"ז ולעווי כולל מקומות הנ"ל עם המקומות הבאים בע' אח"ז, ובלי נכון הוא] —

2 דִּקְרַן (= דּוּקְרַנִין בל"י δίϰρανον zweispitzig, Spitzpfahl) במנחות בר"ג דשתי הלחם (מנחות צ"ה.) ד' סניפין של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן כמין דקרנין היו שסומכין בהן את הלחם, "פי' כעין קנים המתפרדין מלמעלה". *[אחי"ה סמנתי הפי' מפני שהועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה למנחות בכ"י קובין אנגייליק' צד ל"ח ע"א. ושם גם הגי' הנכונה דוקרנין וכן צ"ל גם בערוך ולא דקרנין כדאי' גם בנוסחאותנו במנחות צ"ה, ולעווי כתב כי התיבות: כמין דקרנין לי' בנוסחאותנו וטעות גמורה היא ויצאה לו יען שנגרר אחר ציוני הערוך ושם בטעות נסמן במ"מ דף צ"ו. ושם באמת לי' שתי מלות וכן לי' בפי' רגמ"ה כ"י (בקובין כ"י אנגייליק' דף ט"ל ע"ב) וכן לא הביאו רבינו בע' סנף ובע' פצל, וכן לא הביאו הילק' ויקר' דף קפ"ט ע"ג בסדר אמור רמז תרנ"ו. ובלי ספק שייכין לערך דכאן מה שהביא רבינו בע' דקר א' מסוכ' י"ג. קנים

[1]) וגי' נ"א לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב אבל בדפ"ע בט"ס כ"א.

הדוקרין, קנים הדוקרנין ופתרונו לפי זה קנים המפוצלין בראשיהן כעין מזלג. וכן ענין המלה בירו' סוכ' פ"א דנ"ב, שהבאתי בע' דקר א' ע"ש. וזה מה שאי' בירו' עירובין פ"א די"ט ע"ג תיפתר כשעשויין כמין דקרן ויותר טוב בירו' כלאים פ"ד דכ"ט ע"ב כמין דוקרן פי' כמין עץ מפוצל על כן אינו מונח לא מן הצד ולא מלמעלן. אמור מעתה שגי' ירו' בסוכ' פ"א דנ"ב, כמין דקרים ט"ס הוא וממנו אין ללמוד להביא ראיה לפירש"י כמו שרציתי בע' דקר א' בהשקפה ראשונה, כי דקרים אינו מלשון דקר כי אם ט"ס תחת דוקרן היחיד מן דוקרנין שאי' שם, וכן הענין קנה ודוקרן בירו' עירובי' פ"א די"ח ע"ג. ורז"ל עשו מלת דוקרנין לשם כולל להורות בו כל עץ מפוצל לכן לא חשו לקשר עם המלה גם מספר ארבעה כדאי' בירו' סוכ' רפ"א דנ"א ע"ג הביא ארבעה דוקרנין וסיכך על גביהן וכו'] — (א"ב פי' בל"י מזלג בעל שני שינים ועץ מפוצל לשנים ושני ערכים אלו אחד הם) [1].

☞ דּוּקְרִין (לפע"ד מל"ע دقران פי' עצים קטנים אשר בהם סומכים את הגפן Stütz - Hölzer für den Weinstock ור"ב פי' בע"א) ויק"ר פ' יין ושכר אל תשת (פי"ב) הדא גופנא מסתמכא בכמה קני ובכמה דוקרין, פי' בל"י קורה קטנה. *[אחי"ה נ"ל שר"ב תקן במקום דוקרין: דיקרין בדל"ת וכיון על ל"י δοκίδιον פי' קורה קטנה kleiner Balken (מן δοκίς עיי"ע דקא) ולא הוצרכנו לזה כי המלה מל"ע הרשימה נגזרה בטעם האמור. וכנ"ה עוד הפעם בירו' שביעית פ"ב דל"ג רע"ד מפורש מעשנין דמשנה (בי' דשביעי' פ"ב) מכוונין מצדדין מכוונין לה מצדדין חברייא אמרי עושה לה דיקרן וצ"ל דוקרן פי' מכוונין ומחזקין מכל צד את הגפנים והברייא אמרי סומכין אותם על ידי עצים כדי שיוכלו הגפנים להשען בהם. והמפרשים בארו בענין אחר ופי' ראשון דירו' שם הובא ומפורש בע' זבל. וכ"כ פותר הציון מיק"ר מערך הקודם לזה וכן הח' לעווי] —

* דקרין בלילה בשמ"ר פט"ז נ"ל שצ"ל דִּקְדִּין עיי"ע אימתי ומ"ש בח"א, קט"ז:

דר (= דַּיֵּיר לדעת רבינו מלשון דִּיר פי' מזבל ע"י דיר היינו גדרות צאן ולפע"ד ממש ל"ע دار مزبل מהשם دیار دیره, זבל düngen Dünger) במאימתי פ"ג בשביעית (מ"ד) המדייר את שדהו עושה סהר בית סאתים [2]. פי' מדייר שמכנים כל בהמות לשדה אחת כדי שתזדבל שיוציאו זבל ומזבלין השדה, כמו דיר של בהמה. וכר"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב ע"א) ת"ר אין מדיירין שדה בחולו של מועד [3]. ובגמ' (ושורה) [צ"ל ושולה] פשתנו בפ' מי שהפך (מ"ק י"ג.) [4], וכפ' השולח גט בגמ' המוכר עבדו (גיטין מ"ד רע"ב), ובבכורו' בפ' כל פסולי המוקדשין בגמ' הצורם (ל"ד:) א"ל תנינא בפ"ד דשביעית (מ"ב) שדה שנתקווצה בשביעית תזרע למוצאי שביעית נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית [5]. ובפ"ב דעירובין (מ"ג דף י"ח.) דיר או סהר. ובפ' הגוזל (עצים) [צ"ל ומאכיל] בגמ' אין פורטין (ב"ק קי"ג סע"ב) אמר רב הני דמדיירי דירי בתוך התחום אסור ליקח מהם. פי' הצאן שנכנסין לדיר בתוך התחום אסור לקנות מבעלי הדיר הזבל מ"ט דערבן בהמות של מדינה בדיר וכגון גזל הוא זה הזבל. *[אחי"ה בגו"ג ואמר רבא הני דדיירי דרי בתוך התחום וכו' מ"ט משום דמיערבא היותא דמתא בהדיהו, ובדפ"ר א' אמר רב הני דמדרי דירי וכו', וגי' דפ' וויניצ' דלעיל עדיפה כי דמְדַיְּירֵי הוא הפַּעֵל, וכה"ג ברמ"ה הני רועין דמדיירי דיירי בשבת וכו' הובא בשט"מ לב"ק. ושם הובא ג"כ פי' דר"ח וכ"ה בחי' הרשב"א לב"ק שפי' שם בשם הראב"ד ור"ח בלוקח כל הזבל שבדיר ויש בתוכו זבלי בהמות של ישראל ע"כ וזה קרוב לפי' דרבינו. ורש"י פי' בע"א וכבר השיג עליו הרשב"א שם ובשט"מ שם. אבל בענין דיר של בהמה מסכים רש"י בעירובי' י"ח רע"א ד"ה אבל עם פי' הערוך. ובשיטה זו הלך גם רע"ב בעירובי' פ"ב מ"ג שפי' דיר: של בהמות שעושין בשדות היום כאן ולמחר כאן כדי לזבלה בגללי

---

1) וכונת ר"ב על המלה יוני' הרשומ' אבל במ"ש ששני ערכים אחד הם לא צדקו דבריו כשהוכחתי. וסומכוס העתיק כילפות התלוי' ע"ג, וי' על ידי ἐπιχαρκίδα. 2) וכ"ה בתוספ' שביעית ספ"ב ובירו' בגמ' שאביא למטה בסמוך אבל במשני דירו' וכן במשניות וכן בנו"ג לבית ס'. 3) וכה"ג בע' נער ד' ושם הביא בזו הגי' גם תוספתי דשביעי' פ"ב וכה"ג ברי"ף ורא"ש ובריי"צ גיאת הנ"ל ובמ"ני פ"ח מהלכי יו"ט הלי"א אבל בנו"ג אין מדיירין לא בשבתות ולא ביו"ט ולא בהוש"מ וכ"ה בתוספ' שביעי' ספ"ב אבל בכ"י מי הגי' כגי' רבינו. ובע' נער ד' הובא גם חצי מאמר האחרון ושם מפורש. 4) וציון הסוגיא אי' רק בדפ"ר. 5) בירו' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג הגי' נטייבה או שנדיירה, ובמשני דירו' פ"ד מ"ב שניטייבה או שנדיירה ובגיטין ובמו"ק נטייבה או נדיירה ובבכורו' נטייבה נידיירה והוא נתפעל, אבל בכ"י רגמ"ה לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיייליקי דף צ"ח.) אי' בפיעל: מטייבה שניזדבלה בשביעית או מדיירה: שהביא שם בהמות לזבלה בשביעית ע"כ.

בהמה ע"כ. ובפי' המיוחס לרש"י בט"ק י"ב, ד"ה מדייר מפורש ממש כבערוך, וכן מוכח מרי"ץ גיאת הלכו' הו"ה עמוד י"ט. ולכאורה יש להביא ראיה לשיטה זו מירו' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג א"ר יונה כיני מתנית' הרוצה להעמיד צאן בתוך שדהו עושה סהר בית סאתים ע"כ הרי ירו' מפרש המדייר את שדהו ע"י העמדת צאן בתוך שדהו עיי' ג"כ ר"ש לשביעי' פ"ג מ"ד שהביא ומפרש את הירו'. והרמב"ם שם פי' המדייר את שדהו שיתן בה דיר עד שתזדבל וכו' ונראה שכונתו ג"כ לדיר בהמות ובפי"מ לעירובי' פ"ב מ"א מפרש דיר בזה"ל מקום יאספו שם הצאן, פי' סהר עיי' ערכו ושם תמצא שינוי הנוסחאות] —

דְּר (הפעל דּוּר מל"מ (ת ל' פ"ד, י"א) כמו גּוּר ענין שכונ' וכן דַּיַּר בפַּעַל בל"ס ובל"ע دار בבנין שמיני متدير והתואר דַּיּוֹרָא כמו דַּיָּיר בל"ס דַּיָּרָא (Be = Einwohner דיורין בעליונה בפ"ק דסוכ' (מ"ב דף ט':), תשבו כעין תדורו (שם כ"ו. כ"ז. כ"ח: ערכין ג':). *[אחי"ה והפעל ב ק ל נמצא עוד ברכו' ח': לעולם ידור אדם במקום רבו. שבת ס"ג סע"א אם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו. כ"ה לנכון במנו"ה סי' רע"ד וכ"ה בהמאירי ובכ"י מ' וא"פ. ובנו"ג הוא חסיד. פסחי' קי"ב. ואל תדור בעיר שראשה ת"ח. כ"ה ברשב"ם ובדפו' הישני' ובע"י הראשון ובמנו"ה נר ג' כלל ד' ח"ז פ"א. ובנו"ג שראשיה תלמידי הכמים. פסחי' שם רע"ב אל תדור בשכנציב וכו'. ושם קי"ג רע"א אל תדור בעיר דריש מתא אסיא. ובכ"י מ' במתא דרישא אסיא ועיי"ע אסי. כתובו' ק"י סע"ב לעולם ידור אדם בא"י וכו'. ואל ידור בחו"ל וכו' שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכל שאינו דר בארץ וכו' ע"ש היטב ושם קי"א. כל הדר בבבל כאילו דר בא"י וכו' עיי"ע עסה. כתובו' ע"ב. ע"ז. פ"ו: אין אדם דר עם נחש בכפיפה עיי"ע כפפה. ב"ק כ"א רע"א הדר בחצר חברו שלא מדעתו וכו'. סנהדר' י"ז סע"ב עיר שאין בה י' דברים הללו אין ת"ח רשאי לדור בתוכה. אבות פ"ו איני דר אלא במקום תורה. בפַּעֵל סוכ' מ"ד: כדו הויתי דיירי (ריש"י גרס דאיר) בארעא הדא מ' שנין וכו'. תעני' כ"ד רע"א דיירנא בקוסטא דחיקא דלית ביה חמרא וכו'. ב"מ קי"ז. הנהו כי תרי דהוו דיירי וכו'. יבמות נ"ב. חתנא דדאיר בבי חמוה דדאיר אין דחליף לא וכו'. והתואר דַּיּוּר. דַּיּוֹרָא פי' תושב וכנ"ה חוין מסוכי הנ"ל. עוד ישם י'. מאי אין דיורין אילימא דיורין ממש אטו דיורין קא גרמי אלא לאו מאי אין דיורין כל שאינה ראויה לדירה. ובירו' סוכ' פ"א דנ"ב: אי' מה דיורין ממש או אפי' ראויה לדיורין וכו'. ירו' מכות ספ"ב דל"א ע"ד נתמעטו דיוריהן מביאין אחרים תחתיהן. איכ"ר פ' פרשה בנה לו פלטין והושיב בהן דיורין אלמים וכו' הושיב בהן דיורין פקחין וכן הביא הילק' תהלים צ"ג רמז תתמ"ח בשם ב"ר ופ"ה אבל בנו"ג בב"ר שם והושיב בתוכה אלמים וצ"ל דיורין אלמים כמו שאי' בסמוך דיורין פקחין. סנהדר' ק"ט. הנך דיורי. ותעני' כ"א. הנך דַּיּוֹרָאֵי פי' הדרים בכפרים. והיחיד נמצא בירו' מעשרות פ"ג ד"נ רע"ד בשני שותפין לא בשני דיורין מה בין שותף מה בין דיור כשם שהשותף ממחה כך הדיור ממחה א"ר יונה בבעל הבית ודיורו היא מתניתא בע"ה ממחה ע"י דיור ואין דייר ממחה ע"י בע"ה וכו'. ירו' עירובי' פ"ו דכ"ג ע"ד וירו' גיטין פ"ה דמ"ז סע"ב מערבין בבית ישן א"ר אבון בדיור ישן הוא מתניתא. ועוד תואר השם דַּיָּיר, דַּיָּרָא עיי"ע למעלה אחר ע' דיקוריון. והשם דִּיר דִּירָא, דִּירָה, דַּיְּרָא. ב"ק פ"ו מ"א הכונס צאן לדיר. עירובי' י"ח. כ"ב. דיר וסוהר עיי"ע דר א'. ירו' עירובי' רפ"ד דכ"א ע"ד נתנו באמצע הדיר היה הדיר חציו בתוך התחום וכו'. והקבוין דירים נדרי' י': י"ג. עיי"ע אמר א'. אש א'. ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: כהדין דירין עיי"ע בן מרון —. ובל' נקבה: פסיקת' רבתי פט"ו והלא אינו יפה אלא מְדִירוֹת והוא נוה הצאן, ונוה האדם נקרא דירה וכ"ה בל"פ دیره ובל"ע دارة ברכו' נ"ז: ג' מרחיבין דעתו של אדם דירה נאה אשה נאה וכלים נאים. שבת כ"ג: זוכה לדירה נאה. פסחי' קי"ד רע"א פחות מכילך וממשיך ותוסף על דירתך. סנהדר' ל"ח. שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי היא. שם צ"ד: אחריב דירה של מטה ואח"כ דירה של מעלה. ועיי' עוד הציונים בע' בי דיירא. בית דירה. והקבוין ב"ב ס"ז. דִּירְתָא. באי"כ פ' העיר דִּירָאתא. וענין דַּיירא מלון סנהדר' ק"ט. כי מטא לההוא דיירא. ובתעני' כ"א. אזל ובת בההוא דירא בליליא וכו'. כי אתו ביתו בההוא דיורא וכו' נראה שצ"ל בשני המקומות דיירא ועיי' ערך הבא אחר זה ציון מר"ה ט': בפירש"י שהובא אבל בכ"י מ' ג"כ דיורא ובדפ' פיז' דורא (ועיי"ע דר ה' ושם אוסיף כהנה רבות) ונ"ל להגיה דרא והוא כמו דירא וכן אי' הקבוין בירו' עירובי' פ"א די"ח ע"ד ופ"ו דכ"ג ע"ד דְּרַיָּא דארעא דישראל. וממנו השם מְדוֹר Wohnung נדה ל"א רע"א ג' חדשים ראשונים ולד דר במדור התחתון, אמצעים ולד דר במדור האמצעי אחרונים ולד דר במדור העליון, ומהרקיע: כר"ה כ"ד: מדור העליון . . מדור התחתון] —

דַּר (= דָּאר מל׳ צינר ומל״פ עיי׳ בסוף הערך ופי׳ קבל ונשא erhalten ובשאילה נשא (tragen בס״ג דפ׳ במה אשה (ס״ו סע״ב) [וכי חזו] שושמנא גמלא דדרי מידי . . . ולחתמיה [ב]שיתין גושפנקי ולידייריה [1]). ובפ׳ בני העיר בגמ׳ וחכ״א מוכרין (מגילה כ״ח.) אי דריית במתך דרי [2]). ובפ׳ כל הצלמין בגמ׳ ר׳ יוסי אומ׳ שוחק (ע״ז מ״ד.) ומשקלה ככר זהב (ש״ב י״ב, ל׳) היכי מצי מנח ליה אמר רב יהודה אמר רב ראויה לינח על ראש דוד ר׳ יוסי בר ר׳ חנינא אמר אבן שואבת היתה בה דהות ד ר י א [3]) ליה ר׳ אליעזר [4]) אומ׳ אבן יקרה היתה בה ששוה ככר זהב. ובפ׳ המוכר פירות לחברו בגמ׳ מרתף (ב״ב צ״ו: וכ״ה בשבת ע״ז. ועירובי׳ כ״ט:) כל חמרא דלא דרי [5]) על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא. בפ׳ (השולח גט) [צ״ל האומר] בגמ׳ בראשונה היו אומרי׳ (גיטין ס״ו רע״א) [6]) דרא ר׳ אבינא לסילתיה ואזל לגבי דרב הונא רביה. ובר״ג דפ׳ כל הבשר (חולין ק״ה:) שקולאי דדרו חביתא [7]). ובפ״ק דר״ה בגמ׳ וליובלות (ר״ה ט׳:) ו ב ס פ ר א (פרשת בהר פרק ב׳ פרש׳ ב׳) [8]) דכ״ע דרור (ויקר׳ כ״ה, י׳) לשון חירות מאי לשון דרור אמר רבי יהודה כי מדואר דריא ומוביל סחורתא בכל מדינתא. פי׳ כשירוין הסַּבָּל כשנושא הסחורה ומוליך הסחורה בכל מדינה לסחור ודומה למדואר [נ״ל להגיה לבי דואר] שהוא ענין ריצה. זה שבפ׳ שני דיומ׳ בגמ׳ מה הן מוציאין (יומ׳ כ״ג.) מאי פקיעה מדוורתא היא הרצועה שמשגת האדם. ובס״ג דפ׳ החובל (ב״ק צ״ב רע״ב) ובפ׳ המקבל בגמ׳ המקבל שדה מחברו לזרעה חיטין (ב״מ ק״ז:) שיתין רהוטי רהטין ולא דוורוה לגברא דמצפרא כרך. ובספרים כתוב ולא א מ ט ו. ובפ׳ ה ג א ו נ י ם כתוב ולא דוורוה. *[אחי״ה ורע כי בנו״ג בר״ה ט׳: דכ״ע דרור לשון חירות מאי משמע דתניא אין דרור אלא לשון חירות א״ר יהודה מה לשון דרור כמדייר בי דיירא אבל בכ״י מ׳ ובילק׳ לי׳ מן מאי משמע וכו׳ עד מה לשון דרור והדבר ברור כי גם לפני רבינו לא היתה וכן לי׳ בספרא שם כי שם אי׳ ממש כהעתקת רבינו וזה נעלם מעיני בעל ד״ס לר״ה צד ח׳: אות פ׳ יען שלא ראה בכאן הוצאת הערוך דפוס ראשון שרק שם הובא הציון מספרא. וגי׳ כ״י ב׳ מינכען דמדיירי בדיירא וצ״ל כמדיירי דיירא, ובכ״י ל״ד ובילק׳ כ״י כמדייר בי דירא וצ״ל כמדייר בי דיירא וזהו -כגי׳ שלפנינו וברש״י שפי׳ מי שהוא ברשותו לגור בכל מ ל ו ן שירצה ע״כ וזה מענין דיירא שהובא בסוף ערך הקודם לזה. אבל בכ״י א״פ אי׳ כי מדור בי דריא וזה קרוב לגי׳ רבינו. ונראה שכן היתה גירסתו גם בספרא אבל בנו״ג בספרא דפ׳ ווינצי׳ מדבר באידרא ובילק בהר הנ״ל בשם ספרא מדייר בו דיירא כאידרי ותיבת כאידרי ודאי מיותרת ונראה ששתי נוסחאות נתערבו בילק׳. וגי׳ רבינו היותר טובה כי מְדַוֵּאר דריא או יותר טוב ד י ר א הוא ממש ל״ע פי׳ מי שהולך בעגול סחור סחור ונגזר מפעל دار, دور ringsumhergehen והשם دائرة היקף Kreis ולזה כיון גם רבינו בפירושו רק הוא גוזר אומר מדואר מפעל דר, דרי פי׳ נשא, אולם מהוספתו ודומה למדואר נכר שסוף דברו אמת ובלתי ספק קולמסו של רבינו היה כתב: ודומה ל ב י ד ו א ר עיי״ע דוור שפי׳ נושא אגרת שסובב והולך, וסופרים מתחכמים הגיהו למדואר בראותם שרבינו מציין תיכף מיומ׳ כ״ג. מלת מדוורתא. ומושג מדוורתא בענין רצועה פתר רבינו ג״כ מפעל דוור ר״ל רצועה שרצה ומשגת את האדם (ועיי׳ עוד ע׳ מטרקא וע׳ פקע ג׳) וכדי לחזק גזרת המלה הביא בסוף מב״ק וב״מ ולא דוורוה פי׳ לא רצו ולא השיגוהו ובתמורתו בנוסחאותנו ולא מטו וכ״ה בילק׳ ישעי׳ רמז של״א אבל בילק׳ משפטי׳ רמז שנ״ט חסרה המלה וגי׳ הספרים שהיו גם לפני רבינו אמטו והוא בעצמו אחר פי׳ הגאונים

---

[1]) גי׳ שישמנא כדאי׳ בנכון בדפ״ר ולא שושמניא ככדפ׳ ווניצ׳ אי׳ עוד בע׳ שושמן, וכ״ה נכון כי כן נקראה גמלה בל״ס, אבל בנו״ג בשבת שומשמנא, ובכ״י ו״ה, ל״ר וה״ב בערוך דכאן ש ו מ ש נ א וגם זה האחרון נכון כי בל״ע נקראה גמלה ארומה سمسم ועיי״ע שישמן, וגי׳ ולידייריה אי׳ בנכון בדפ׳ פיז׳ עיי׳ ד״ס שבת צד ע״א: ובנו״ג ולידריה. בשיתין גושפנקי צ״ל וכ״ה בע׳ גשפנק. [2]) כ״ה לנכון בדפ׳ פיז׳ ווניצ׳ אבל בדפ״ר בט״ס כתיבה אחת אידריית ובנו״ג אי רגילת דדרית במאתיך דרי ובמגו״ה סי׳ רל״ה אי רגילת דדארית ב מ ת ך דרי. ובמגילי׳ שם אי׳ עוד המלה: רב הונא דרי מרא אכתפיה אתא וכו׳ וקא דרי מיניה וגי׳ רש״י וקא שקיל מיניה וכ״ה בכ״י מ׳ ובכ״י א״פ וילק׳ כ״י עיי׳ ד״ס מגיל׳ צד ע״א: [3]) וכה״ג ברש״י, ובנו״ג דרא, ובפי׳ ר״ח כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנגיליקי׳ דף כ״ח.) אי׳ דרי. [4]) בנו״ג ר׳ אלעזר וכ״ה בפי׳ ר״ח כ״י שם. [5]) וכ״ה בשבת ועירובי׳ אבל בב״ב דארי. [6]) ויפה הגיה כן כבר בעל סדר הדורות ע׳ אבינא צד י״ז. [7]) ובנו״ג שקולאי דהוו דרו חביתא דחמרא וכצ״ל בערוך וכ״ה באמת בע׳ שקל ג׳ ושם לא פי׳ רבינו וראיתי בפי׳ כ״י רגמ״ה לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקי דף שכ״ב.) שפי׳ וז״ל: בני אדם שנושאין משאות ע״כ וכן כתב רש״י נושאי משאות בשכר. [8]) והובא בילק׳ בהר סי׳ רמז תרנ״ט. וציון מספרא אי׳ רק בדפ״ר.

נגרר. ודע כי גי׳; ובפי׳ הגאונים אי׳ לנכון בכ״י ו״ו אבל בדפ״ע אי׳ בט״ס בפי׳ הגאון ובכ״י ה״ב חסר כל הסיום. ומזה דן בעל ספר הגיון שלמה צד י״ד שזו הגהה אחת הבאה לעורר על שינוי הנוסחא דידן לנוסחת הערוך, והגאון היינו ר״נ בע״ה ז״ל ע״כ; ואם גם דוגמא כזו מצאתי בערך אדק ע״ש בכל זאת בערך דכאן אינני מסכים עם השערה זו יען שכ״י ערוך ו״ו אשר הוא מוקדם הרבה בכתיבה מזמן כ״י ה״ב יש בו ג״כ הסיום הנ״ל ובגי׳ הנכונה: הגאונים. וכן הביא הגי׳ דוורוה הרב בעל כ״כ בע׳ דרה מב״ק י״ב צ״ל צ״ב עם השינוי אמטו וא״כ נראה בעליל שגם לפניו היה כתוב כן בערוך. — ודע כי מלת דוורוה עיקר מקומו בע׳ דוור כמו שכתבתי שם בפרט שרבינו בעצמו פתרה מענין ריצה והשגה ואין לה שייכות לענין נשא. אבל שייך לכאן מה דאי׳ בע״ז ס׳. האי נכרי דדרי זיקא. ובע׳ זק ג׳ הביא רבינו המאמר האחרון דרב אשי ע״ש. וכן ב״מ ק״ה רע״א דרי מהאיך פסידא בהדאי פי׳ נְשׂוּא אתי חצי ההפסד. כתובו׳ ס׳. קום דרי בריך פי׳ שאי בניך. בכורות ח׳ רע״ב דרי כריכא דקניא פי׳ טול חבילה של קנים. ברכו׳ ס״א סע״א לא אמרן אלא דלא דרי מידי ואי דרי מידי לית לן בה. ב״ב ק׳ סע״א כי היכי דדרי טונא דשבשתא עיי״ע טן ד׳ ופי׳ כ״י רגמ״ה ממש כפי׳ הערוך כשאוכיח שם. — הדוגמאו׳ בע׳ אדר א׳ [= אַדַּרִי] לא שייכות לע׳ זה והח׳ לעווי לא דק במח״כ שכללם יחד בע׳ זה. וכן ראיתי שם שפתר המלה דרי מל״ס דרא והעתיקה tragen אבל אני לא מצאתי המלה הסורית בזה הפתרון רק ענינה כמו זֵרָה בל״מ עיי״ע הבא אח״ז. והרבה יגעתי ומצאתי פשר דבר מלשון צינד dar וכן בלש׳ פרס׳ חדש׳ داريدن אצל داشتن פי׳ קבל ונשא tragen, er-halten והשם דוּרָא פי׳ משא עיי״ע אחר ע׳ דור] —

דָר (= דְּרִי בל״ם ובל״ע ذرا, ذر פי׳ זרה וזרק המוץ ברחת (wurfschaufeln בסוף פ׳ איזהו נשך בגמ׳ פוסק עמו (ב״מ ע״ד.) והוא מחוסר מישדא חמה ומיבש ומידש ומידרי [1]. ובהגדה דהשוכר את הפועלין (ב״מ פ״ו.) דלי זיקא דרא לטייעא [2]. בפ׳ כל הצלמין בגמ׳ ר׳ יוסי אמר שוחק (ע״ז מ״ד.) מאי משמע דהאי וישאם דוד (ש״ב ה׳, כ״א) לישנא דדרויי הוא כדמתרגם רב יוסף תזרם ורוח תשאם (ישעי׳ מ״א, ט״ז) תדרינון ורוחא טלטלינון, — (א״ב בנו״ג דזרויי ומתרגמינן תזרינון). זרה הלאה (במדב׳ י״ז, ב׳) תרג׳ ירו׳ [כ׳] דרי להלאה [3]. אשר זרה ברחת ובמזרה (ישעי׳ ל׳, כ״ד) תרג׳ (דידרא) [צ״ל די דרא] בריחתא. ואזרם במזרה (ירמי׳ ט״ו, ז׳) תרג׳ וכמו דְּדָרָן במדריא. והוא לש׳ ישמעאל קורין למזרה מדרא. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ה״ב, ובדפ״ר ובדפ׳ וויניצ׳ מדרי והוא באמת ל״ע مذرة כלי מזרה אשר זורין בו גרעינים וזרעים. ובכ״י ו״ו חסר הסיום: והוא לש׳ ישמ׳ וכו׳. — בי דרי בע״ז כ״ה. עיי״ע הבא אח״ז. בענין תרג׳ של תזרם שהביא רבינו דע כי באמת בתרג׳ לישעי׳ שם אי׳ כגי׳ רבינו והיא העיקרית. והגרי״ב כתב בגליון הש״ס עיי׳ ר״ה כ״ב: וצ״ע. וכונתו כי בר״ה שם דרש הש״ס מאי משמע דמשיאין לישנא דיקוד הוא דכתיב וישאם דוד וכו׳ ובאמת בכל כ״י ש״ס לר״ה לי׳ כל הדבור וכתב בעל ד״ס לר״ה צד כ״ו. וז״ל וכנראה הוספה מאוחרת היא וכו׳, ותמהני עליו ועל הגרי״ב שנעלם מעיניהם כי רבינו בערך שא הביא ג״כ הדרוש מר״ה שם והיאך שייך לומר שהוספה מאוחרת היא ומה גם שהתרג׳ במקומו בש״ב ה׳, כ״א מתרגם וישאם: ואוקידינון. ולית כאן צ״ע דכמה פעמים נדרש אותו פסוק באופנים שונים] —

דְר (= דוּרָא פי׳ שורה בל״ס וכן דוּרָא דשִׁנָּא בל״ס שורת שינים ועוד בשר שינים Zahnfleisch אבל עיי׳ בפנים) בפ׳ במה אשה (שבת ס״ה.) גרגר מלח לדור שיני, פי׳ חולי של שינים [4]. פ״א עיקרן של שינים מקום ששתולות

[1]) כ״ה לנכון בדפ״ר רק ישם בטעות דפוס מי שדה וצ״ל בתיבה אחת מישדא ובשדפ״ע בטעות מישרא ברי״ש. ובנו״ג מחוסר משדא בחמה למיבש ולמידש ומידרא. וכנ״ה שם והא מחוסר מידרא וכו׳ וכן אי׳ בב״מ ק״ה. ואדוש ואידרי וברש״י ואדרי: אזרה המוץ ברחת או בנפה. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ה״ב וב״ר וכן מוכח מדפ״ר רק שם בט״ד בתיבה אחת דלזיקא אבל בדפ״ע נשתבש דליקה; ובנו״ג דלייה זעפא ודריה להחוא טעיא. והצדק עם גי׳ רבינו כי שם מעט קודם אי׳ ארהבי נישב זיקא וכו׳ עיי״ע גגר ב׳. ובענין מובנן אין נפקא מיניה בין נוסחאותנו ובין גי׳ רבינו ועיי׳ פירש״י. [3]) בנו״ג כרדי להאל. [4]) זה עיקר הגי׳ וכ״ה לנכון בכ״י א״ס לדור שני וברי״ף דפ׳ קושט׳ (לדוד) [צ״ל לדור] שיני ובריי״ף שלנו בתיבה אחת לדורשני וכ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס שבת צד ס״ט: ובנו״ג לדורשוני וברש״י בדפ׳ ישנים לדורשיני וצ״ל לדורשיני ולכל הגי׳ האלה חוץ מגי׳ רבינו אין להן פתרון. וכפי׳ הערוך הראשון אי׳ גם ברש״י וכונת רבינו ורש״י עולה יפה עם הוראת המלה הסורית הרשומה שפתרון דורא דישנא בשר שעל גבי השינים וכן מצאתי מפורש בפי׳ ר״ח כ״י לע״ז כ״ח. (קובץ כ״י אנגיוליק׳ דף ט״ז ע״ב) וז״ל דרדיה: בשר שעל גבי השינים עכ״ל ובלי ספק רבינו כיון לזה במה שכתב חולי של שינים וכן נגרר אחר פי׳ ר״ח כ״י (שם) בע׳ צפדינא ע״ש.

כ פ י ו [1]. כפ' יוה"כ בגמ' ועוד אמר רב מתיא (יומ' פ"ד.), ובפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין מהן (ע"ז כ"ח.) רמי מידי בי ככיה ואתי דמי מ ד ר ר י ה. פי' כשנותן שום דבר בין שינים הגדולים שהן בסוף הלחי דמיקרי ככי יוצא דם משורה של שינים. וקלנהו בנורא אֱמָרא דחדתא ודביק בי דדריך (יומ' וע"ז שם ושם). ובהגדה דמגילה (י"ב.) דר וסחרת (אסתר א', ו') רב אמר דרי דרי ושמואל אמר א ב ן ט ו ב יש בכרכי הים ודורה שמה. פי' דרי דרי שורות שורות של מרגליות [2]. דָּרֵי דקמי הקב"ה בגמ' דפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ה:), פי' שורה של צדיקים. *[אחי"ה ובענין ודביק בי דדריך (יומ' וע"ז) של ערך הנוכחי החזקנו בגי' דפ"ר וכ"ה בכ"י ה"ב. ובכ"י ו"ו הגי' ואתי דמי מדריא וכו' ודביק בדדריך. וגי' מדריה.. ודביק בי דדריך אי' ג"כ בדפ' פיז' אבל בשדפ"ע אי' בשתי הפעמים בי דרי. וביומ' ובע"ז ג"כ מבי דרי, ובמאמר האחרון אי' ביומ' ואדביק בבי דריה, ובע"ז: ודביק בי דדרי. ובכ"י ר"ח לע"ז ד ר ד י ה עיי' בהערה. וזה האחרון חכיב וכ"ה בילק' (הובא בד"ס יומ' קמ"א:) ושם בבי דרדייה ובכ"י ל"ד ליומ' כבי דרדיך וכ"ה בכ"י מינכען בע"ז ובכ"י א"פ ליומ' בבי דרדי, ובדי"ף דפ' קושט' וויניצ' ואתא דמא מררדיה וכ"ה בילק' וכן נראה מכ"י א"פ ועיי' ד"ס שהרבה להביא שאר שינויי הנוסחאות ובתוכם גם הגי' מדרריה וזהו כגי' רבינו בעל הערוך הנ"ל ועוד שם בד"ס ודביק ביה דרריך וכתב רבינו אליקים בבי דרריה ש ו ר ה של שינים שיש לו חולי ע"כ וזהו ג"כ גי' ופי' רבינו הנ"ל וכן פירש"י ביומ' ובע"ז דרי, דדרי: שורות השינים. וכן בציון הבא אח"ז ממגיל' וסוכ' שיטת רבינו שהוראת המלה היא: שורה ושם הוא באמת הענין כן אבל ביומ' וע"ז אין אצלי ספק שגי' דרד, והקבוץ דַּרְדַּיָא העיקרית וכן דרדיך נכון מאוד ושתי המלות הללו מלשון פרסי גזרתן כי درد, دردها ענינם כאב Schmerz וא"כ שיעור המאמר רמי מידי בי ככיה ואתי דמא מרדריה פירושו כשנותן כלום לתוך שיניו הגדולות יוצא דם ממקום כאבו, ושיעור ודביק בבי דדרי = דדריך: והדביק (הסם) למקום כאבו. וזה הפשט הָטבע על אדני חקירת הלשון והאמת. אמור מעתה כי שני ציונים הנ"ל מיומ' וע"ז שייכים לערך ד ר ד. ודו"ק. ועוד ראיתי להעיר שקושית הגרי"ב בהפש"ב בענין סתירת רש"י בשתי סוגיות דיומ' וע"ז שהניח בצ"ע מתיישבת לפע"ד לפי מ"ש בעל ד"ס ביומ' שם אות י' שגי' רש"י ביומ' היתה כגי' כ"י ל"ד ולא גרס מלת ב ש ב ת א ע"ש היטב, ובלב נבון תמצא חכמה. ודע עוד כי כגי' רבינו אי' בסנהד' צ"ז: דרא דקמי קב"ה ובכ"י ק' בנכון דרי כגי' רבינו ובעל ד"ס לסנהד' צד קמ"ד: לא העיר עליו ובכ"י מ' לסוכ' (ד"ס צד ע':) דרא קמיה דקב"ה וכ"ה בילק' יחזק' רמז שפ"ד ובנו"ג בסוכ' דרא הוה דקמי קב"ה. — וכנ"ה בקבוץ ברכו' כ"ח רע"א ואהדרו ליה תמני סרי דרי היוורתא ובע' חוור חסרה מלת דרי. ושם ס"ב סע"ב אדמקיפנא אדרי איעול בהא ופירש"י בעוד שאני מקיף כל שורות הבתים הללו וכו' אדרי שורות. וכ"ה במגיל' כ"ט. ב"ק קי"ז סע"א עיי' בסמוך. נדה כ'. תלתא דרי ותלתא טרפן הוין, והיחיד שם: נקוט דרא מציעאה וכו', כתובו' ס' רע"א אזל אותבה בדרא דנשי פירש"י הושיבה בשורה של נשים. חולין י"א רע"א כגון דקיימי דרא דגברי וכו', שם מ"ז. דקיימא בדרא דאוני, ושם נ"ג סע"א דקיימא בדרא דסיחופיה. ב"ק קי"ז סע"א אותבוה בדרא קמא.. אנחתיה אחורי שבע דרי עד דאותביה בדרא בתרא ועיי' פירש"י. ומזה הענין א"ל ר' אליעזר לר' יאשיה דדריה קידושי' ל"ו: סוט' י"ט. מנחו' ע"א רע"א. (ורבינו פי' בע"א עיי"ע דר ח') כלומ' מי שהיה עִמו מאותה שורה וסדר אחד בישיבה וכ"ה בל"ס בני דרא אנשים מאחוזת רעים. וכן אי' בירו' כתובו' פי"ג דל"ה סע"א כד דמך רב הונא (ריש גלותא) אסקוניה להכא אמרין אין אנן יהבין ליה ניהביה גבי ר' חייה דהוא מן ד ו ר ה ו ן, כ"ה לנכון בדפ' קראט' אבל בגליון שם הוגה

ולפע"ד גם המדרש שו"ט מזמור כ"ו הבין ד ו ר י נסע בישעי' ל"ח, י"ב בענין עור ובשר שעל השינים, שאי' שם באיוב כתיב ואתמלטה בעור שיני ובחזקי' כתיב ד ו ר י נסע ונגלה. וא"כ דרש דורי כמו דור שיני. אולם עיי' עוד ע' דור ב' ומ"ש. [1]) כ"ה בכ"י ו"ו, ונראה שלפי פי' זה גוזר אומר דור מלשון דירה מקום שהשינים קבועות ויושבות. ובכ"י ה"ב חסרי מלת אחר ושם הגי' פי' חולי של שינים עיקר של שינים וכו' ולפי זה אינו אלא פי' אחד אבל לפע"ד בכ"י ה"ב נשמט' כאן בטעות מלת אחר כי פ"א עיקרן וכו' כיון לגי' דררא. עיי' בסמוך הציון ובע' דררא פי' רבינו ג"כ עיקר ור"ב רומז על ערך דכאן. [2]) בנו"ג ו ד ר ה שמה ובכ"י מ' ובילק' אסתי ודירה וצ"ל ודורה וכ"ה בכל כ"י עיי' ד"ס מגילי' צד כ"ה. והוא ל"ע דר, דרה פנינים Perle. ורבינו כולל דעת רב ושמואל בפי' אחד כי כונתו במ"ש שורות שורות לבאר דרי דרי ובתיבה של מרגליות סובב למה שאמ' שמואל ודורה שמה. ועיי' ג"כ פירש"י. וכן אי' בירו' סנהד' פ"י דכ"ח. תמן קריין למרגליתא ד י ר ה וצ"ל דורה וכ"ה באסת"ר פ' חור: אית אתר דצווחין למרגלית דורא. וע' זקנים העתיקו דר ע"י λίθος πίννινος Perlenstein וזה מה שאמר שמואל א ב ן טוב.

כלי נכון דידהון וכן הנוסח בדפ' זיטאמי' ובקרבן העדה ובפני משה ומפרשים דהוא מן בבל ובמח"כ אין נראה ופירושו כמו שכתבתי שהוא ר"ל רב הונא היה משורתו כלומ' מישיבתו של ר' חייא, והראיה הנוכחת על זה כי בבבלי מ"ק כ"ה סע"א בתמורתו הגי' דאוקמתיה לתלמודאי ובכ"י מ' הגי' ביותר נכון לכולי תלמודאי, פי' שר' חייה ממנה את רב הונא לראש של תלמידי בני ישיבתו דר' חייה. ויפה פירש"י ליחזק' כ"ד, ה' דור העצמים: סדר וערך העצמים . . דור לשון עריכה וכן יצנפך צנפה כדור (ישעי' כ"ב) שורות היקף גייסות וכן שורה תרג' דרא עכ"ל ועיי' עוד פירושו לקידושין הובא בע' דר ז'. וזה הועיל לנו לבאר מלת דורה שענינה כפר ר"ל מקום מוגדר ומוגבל בהיקף וכן בל"ע دور הקבוץ מן دار או גם دارة פי' כפר כלומ' מקום כסביבות העיגול. ובזה הענין בב"ב נ"ד: עובדא הוה בדורא דרעואתא ופירשב"ם כפי' שני: "כפר של רועים" והועתק כן מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב שם, וכן פירש"י בעירובי' ז': וכן בפסחי' מ'. עבד שמואל עובדא בדורא דבי בר חשו: בכפר של אותו האיש. וכן מרי דוראי פסחי' כ"ה: סנהד' ע"ד. יומ' פ"ב: לפי גי' כ"י ערוך בע' מר ב' ופי' שם רבינו שלטון של כפר שלי. וכה"ג בדפוסי' ועיי' מ"ש בע' פר ב'. ומעתה נוכל לקיים גי' דפוס פיזרו וקושט' בתעני' כ"א, בת בההוא דורא ועיי"ע דר א'. ומהמושג של עיגול והיקף נאצל גם דור של ערך הבא אח"ז] —

דָּר (=דּוּר לפע"ד בל"ע دائر עגול ושפה סביב לדבר (Rand, Rundung כפ' כל כלי עץ שנחלק[1]) פי"ו בכלים (מ"ג) הקנונים הגדולים . . משיעשה שני דורים . . וכף של מאזנים משיעשה דור אחד. "פי' כדאמרינן בכיצד צולין (פסחי' ס"ב.) אי נמי דקא גדיל ששורא ופירושו מן הוצי כמין ורשכי שהוא חיזאם בליש' ישמעאל והיא חגורה ומתחילין ועושין [הקופות] דרין [דורין]" *[אחי"ה השלמתי על פי פי' רה"ג בסד"ט צד י"ב אשר משם הועתק הפירוש רק שם צריכנו ג"כ לתקן עפ"י הערוך אשר קצת בקיצור הובא בר"ש לכלי' שם בשם הגאון והערוך. בתחלה נקדים קביעת הגי' הנכונה בענין ורשכי שהוא חיזאם ודע כי כ"ה בכ"י ה"ב ונכון הוא עד מאוד ושם אי' בשני וו"ם וורשכי וכ"ה בכ"י ו"ו כאן ובקצת כ"י בע' ורשכי ע"ש. וגם דפ"ר גרס לנכון ורשכי שהוא חיזם ונשתבש בדפוס פיז' ווניצ' רצ"א זורשכי שהוא חיזם (ובד' וו' אי' חזם) ובכ"י ל"ד בט"ס ודרשבי שהוא חוזה, וכ"ה בכ"י ב"ר. ואם על הראשונים אנו מצטערין ששגו בכתב או בדפוס מה נאמר לר"ב מוספיא שבא להוסיף חטא על פשע לתקן במקום שקלקל כי בדפ' אמש' (ומובן מאליו גם בדפ' פראג בהוצ' רמ"ל) הגי' "ופי' מין הוצי כמין אזור עשב שהוא חום בלש' ישמעאל והיא חגורה" וכו', ע"כ ומן התימה כי לא ידע מע' ורשכי (אף אם שם החטיא ג"כ ר"ב את האמת בענין הוראת המלה) כי זכרון המלה בא כבר בקידושי' י"ג, וב"מ נ"א, ואיך ערב לבו לשלוח יד בגי' ורשכי או וורשכי להעמיד במקומה תיבות אזור עשב שאין להן שחר וכל זה רק משיקול הדעת שחשב ר"ב שהיא חגורה שכתב רבינו אבל ברור כשמש בצהרים כי הנכון כגי' כ"י ה"ב ודפ"ר כמין ורשכי שהוא חיזאם בל' ישמעאל והיא חגורה וכו', והנה רבינו פי' מלת דור ע"י ששורא דפסחי' וזה הוסיף לבאר ע"י תיבות זרות ורשכי, חיזאם, ולבי נכון בטוח שמלת ורשכי הוא ל"פ برشك אזור וחגורה Gürtel ומלת חיזאם ממש בל' ערבי حزام אזור והגורה וא"כ רבינו יפה פי' מדעת עצמו בלשון עבר חגורה התיבות אשר הוראתן כמו כן בלש' פרסי וערבי, וגם שישורא או יותר טוב כגי' כ"י מ' לפסחי' שירשורא ענינו חבל כמין חגורה והוא כמו שרשרת = שלשלת עיי"ע גרע ושרשר. ואחרי הדברים והאמת האלה יש בידנו לתקן דברי רה"ג המגומגמים בדפוס וז"ל במקום הנ"ל: דורים פי' כדא' בכיצד צולין אי נמי דקא גדיל שושירא [וצ"ל שישורא] ופירושו מין [צ"ל מן] הוצין כמין ירשכי [וצ"ל ורשכי] שהוא הוא אלדלבא [וצ"ל שהוא חיזם והוא אלכלבא = الكلب פי' חגורה Gurt] ומתחילין ועושין הקופות דורין דורין ע"כ. והר"ש העתיק בקיצור ע"ש. ולפי פי' רבינו האי ורבינו נתן נוכל לפתר מלת דור מל"ע مدارة פי' חגורה. אבל לפע"ד יותר תתכן המלה הערבית הרשומ' בתחלת הערך וכן פי' הרמב"ם לכלי' שם דורים קבוץ דור והוא העגול אשר ישימו בו הבשר ויאמר שאילו הכלים הגדולים כאשר יתפרו רחב קרקעיתו עוד יגביהו לו שפה שני דורין שהן ב' עגולין וכו'. ועיי' עוד פי' הרא"ש והרע"ב שהלכו בשיטת

[1] כ"ה ברפ"ר.

הרמב"ם. וגם עה"ק שנ"ב מסיים לשון שורה. ונראה שזה מהוספת בעל מחבר של עה"ק כי רבינו לא פי' מה הוא דורים ועצם פירושו מוסב על שישורא יען שמצא כן בפי' רה"ג] —

דַּר (= דַּיֵּיר פַּעֵל מן דּאר בל"ע دار עושה עגול והיקף למחיצה (Kreis ziehen als Scheidewand בס"ג דפ' י' יוחסין (קידושי' פ"א.) אביי דייר גולפי רבא דייר קנה. פי' היה עושה מחיצה דגולפי בינו לבין הנשים רבא בקנים. *[אחי"ה ורש"י פי' דייר לשון דרי דרי (מגילי' י"ב.) שורות שורות. דייר קנה מסדר קנים וכו'. ועיי"ע דר ה' פירושו ביחזק' הנזכר שם] —

דּר (לדעת רבינו כמו דָּרָא בל"א ודוֹר בל"מ וא"כ דְּרָרֵיה מי שיש עמו בדור אחד = בן גיל (Zeit = Altersgenosse בר"ג דפ' היה נוטל את מנחתה (סוטי' י"ט.) ובפ"ק דקידושין בגמ' הסמיכות (קידושי' ל"ו:), ובפ' ר' ישמעאל בגמ' אסורים בחדש (מנחו' ע"א רע"א) א"ל ר' אלעזר לר' יאשיה דדריה לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לה להא מילתא. "פי' בן גילו מכלל שהיה שם זקן [ממנו]". *[אחי"ה סימנתי הפי' שהועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגייליקא כ"א.) ושם אי' עוד תיבת ממנו וכצ"ל בדברי רבינו בעל מעתיקו ובשיטת רבינו הלך גם רש"י לקידושי' וסוט' ולמנחו' ע"א. (ובהפשב"ע נסמן בטעות ל"ו): ולולי דעת קדושים רגמ"ה רבינו נתן ורש"י זצ"ל הייתי אומ' פי' אחר והוא כי דדריה פי' משורתו וכבר הטפתי מלתי בזה בע' דר ה' ע"ש. ועתה באתי להוסיף לתת טעם לפירושי כי מאמר הנ"ל שהוא כעין משל לא תיתיב אכרעך וכו', אמרו עוד אמוראים אחרים זה לזה מבלי שהוכרחנו לומר כי הכונה לאפוקי איש זקן ממנו. עיין מנחו' ל"ח: אמר ליה לוי לשמואל אריוך לא תיתיב אכרעך וכו'. מכות ג': א"ל שמואל לרב מתנא לא תיתיב וכו'. נזיר כ"ד: אמ' שמואל לאבוה בר איהי לא תיתיב וכו', נדרי' נ"ה. עירובי' נ"ד. א"ל והיינו רב יוסף לרבא בריה דרב יוסף בר חמא. זבחי' ק"ה. א"ל רב המנונא לר' זירא לא תיתיב וכו'. ולולי יראתי הייתי אומר דבר חדש בפשט א"ל ר' אלעזר לר' יאשיה דדריה וזהו כי מלת דדריה הוא מערך דריה שפתרונה בל"י וסורי מתנה והיה אפשר כינוי של ר' יאשיה על פי סיפור בירו' סנהד' ספ"ג דכ"א ע"ד שאי' שם כהנא דמך ושבק ירתו לר' יאשיה וקביל ר' לעזר סהדו דלא באפוי וזכי לר' יאשיה. נשמע מזה שבשביל ר' לעזר (והוא ר' אלעזר דבבלי) זכה ר' יאשיה בירושתו דר' כהנא אעפ"י שלא בא ר' יאשיה לבי"ד ואמרינן בירו' שם אדם ששלחו אחריו ג' פעמים ולא בא ר' יהושע בן לוי אמ' מקבלין העדות בלא בעל דין ועבדין ליה גזר דין כהדא כהנא דמך וכו' הרי אעפ"י שלא בא ר' יאשיה וגם לא הוזכר כי שלחו אחרי דר' יאשיה בכל זאת היה ר' לעזר מזכה אותו וזה כאלו בתורת מתנה באה הירושה לר' יאשיה וזה דבר תימה הוא עיי' היטב תוספ' ב"ק קי"ב: ד"ה ושלחו ולכן לבי אומר לי שבני דורו של ר' יאשיה כינוהו בעבור זאת: דדריה כלומ' אשר מתנה באה לידו. ועוד יש להעיר כי מירו' מ"ק פ"א דפ"ב ע"ג נשמע כי דוריי היה שם פרטי דאי' שם יישוע אחוי דדוריי הוה ליה עובדא וכו'] —

דּוֹר (Zeitalter, Geschlecht) אביו יקלל ואת אמו לא יברך (משלי ל', י"א) משום דאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן? (משלי שם י') אלא אפי' דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן מנא לן מהושע בפסחי' בראש גמרא דפ' האשה (פ"ז:)[1]. ובב"ר פ' ל"ו (לפנינו ר"פ ל"ה)[2] ויאמר אלקים זאת אות הברית וגו' (בראשית ט', י"ב) אמר ר' יודן לדרת כתיב (שם) פרט לשני דורות לדורו של חזקיהו ולדור אנשי כנסת הגדולה שהן צדיקים ואין צריכין אות ואין מתיראין מן המבול. *[אחי"ה מן שהן צדיקים וכו', הוא מפי' דרבינו. וכנ"ה דור אנוש.. דור המבול.. דור הפלגה עיי' באריכות סנהד' ל"ח: ק"ו: ק"ח. ב"ר פל"ח ועיי"ע גלגל ד' דן א'. דורו של שמד שהש"ר פ' שימני מדר' שוט' מזמ' י"ז, מזמ' כ"ה, פסיקת' ויהי בשלח צד פ"ז. אסת"ר פ' גם ושתי, ילק' תהלים רמז תרע"א ועיי' הרמב"ן וישלח (בראשי' ל"ב, כ"ו). דור של גזרה ילק' תהלים רמז תרס"ז ועיי"ע קולמוס. — שבת ל"ג: בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים על הדור אין צדיקים בדור תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור. סנהדר' ק"י: אספו לי חסידי אילו צדיקים שבכל דור ודור. סנהדר' מ"ז: אין דורינו רואה

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בפסחיי בפי' כל שעה וט"ס הוא. וכגי' רבינו אי' בנוסחי' וכן בילק' משלי רמז תתקס"ב אבל בכ"י מ' הגי' שלא בדיוק. [2]) וגי' ל"ו לנכון בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ר וכ"ה בעי' חפץ אבל בשרפ"ע כאן ובעי' שלח א' בט"ס ל"ז.

אלא לפנים. ערכין י"ז. דור לפי פרנס . . פרנס לפי דור. סוט' מ"ט: סנהד' צ"ז. דור שבן דוד בא וכו', עיין על אגדות אלה מאמרנו אודות משיח תחה"מ ועוה"ב במ"ע דט"ג כרך כ"א. תקע"ו והלאה ותמצא חפץ. סהנד' צ"ז: הדור יתום וכו'. חגיג' ג': ירו' חגיג' רפ"א דע"ה ע"ד, ירו' סוט' פ"ג די"ט. מכילת' בא פט"ז אין דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו. ברכו' כ"ה. אוי לו לדור שאתה פרנסו. שמ"ר פ"מ. ויק"ר פכ"ו הראה למשה דור דור ושופטיו דור דור ומלכיו דור דור וחכמיו דור דור ומנהיגיו וכו', ע"ש חגיג' ה' רע"א עיי"ע דרע ומ"ש. כתובו' י"ז. אי לחד בדרא אי לתרי בדרא. והקבוץ פסחי' צ"ו: פסח דורות. יבמות מ"ט סע"ב ונ' רע"א את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות וכו'. ברכו' ל"ה: גיטין פ"א. שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים וכו'. שהש"ר פ' הדודאים בדורות הראשונים אנשי כנ"ה הלל ושמאי ורבן גמלי' הזקן בדורות האחרונים רבי יוחנן ב"ז וכו'. ירו' נדרים ספ"ה דל"ט: היכן הוא קטן שבכם (ר' יוחנן ב"ז) שהוא אב לחכמה ואב לדורות וכו'. ילק' תהלי' רמז תש"ג לספר כל נפלאתך זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לדורות. חולין צ"ג: יבמות ל"ט: אכשור דָּרֵי] —

* דּוֹר (בל"י δόρα עור Fell) איכ"ר פ' רבתי: דור דתבן והגי' הנכונה עיי' בע' אדר ושם הובא גם ל"ע كل קבוצת דבר מה Menge ואולי זה הוא דור דכאן. ופה יש להעיר כי אולי מדרש שו"ט מזמר כ"ו דרש ד ו ר י נסע מענין ל"י הנ"ל וזה מ"ש באיוב כתיב ואתמלטה ב ע ו ר שני ובחזקיה (ישעי' ל"ח, י"ב) כתיב ד ו ר י נסע נגלה מגיד שאף ע ו ר שיניו נטל. וקצר מלסיים שכן בל"י קורין לעור דורא ועיי' המשביר בצד ע'. ועיי' עוד מה שכתבתי בע' דר ה'.

* דּוֹר הוא ציווי מפעל נָדַר עיי"ע.

* דּוֹרָא (Last) ב"ק צ"ב סע"ב אי דלית דורא דלינא וכו', פי' אם תדלה ותגביה המשוי עמי דלינא. דורא משוי כן גרס ופי' רש"י ורבינו בע' דל ב' פי' וגורס בענין אחר ע"ש. וגזרת המלה מל"ע ناء מי שהוא נושא משוי. עיי' לעיל צד קל"ד —. בֵּי דּוֹרא שם מקום עיי"ע.

* דּוֹרִיי שם עצם עיי' סוף ע' דר אחרון ומ"ש.

* דייר בקהל' רבה פ' דברי דייר בינה בסרה אולי הוא מל"ע صور formen מצייר כדי שיעלה בדמיונו והראיה כי לגי' רבינו בע' טלמד: מדיר בינה לפרה והוא אפעל מל"ע נדר نخل פי' הבין והבדיל דבר מתוך דבר ועיי' עוד ע' דרבן.

☞ דֵּיר (כמו בל"ם זֵר Kranz) תרג' זר זהב (שמות כ"ה, י"א; כ"ה, כ"ה) דיר דדהב.

דָּרָא (= דִּירָא לפע"ד מל"פ تارو ממש כמו كنة והוא כנה Milbe Insekt, ובל"ר ricinus) בצלוחית פ"ט בפרה (ס"ב) הדירא והכנה שבתבואה כשרין מפני שאין בהן ליחה. פי' תולעת של חטין ומפרשי רבנן דהוא סלמנטון דת"ר (ב"ב צ"א:) ואכלתם מן התבוא' ישן (ויקר' כ"ה, כ"ב) בלא סלמנטון מאי בלא סלמנטון רב נחמן אמר בלא ר צ י נ ת א [ולית הכין הוא אלא סלמנטון] הוא תבואה שנרקבה מלחלוחית הארץ [מרוב יושנה] (וגבי) [צ"ל אלא גבי] משכן אמר (שבת ק"ב: ועיי"ע דרן) קרש שנפלה בו דרנא [וכו'], וכינה פי' תולעת" (וכן בל' ישמעאל קורין לתולעת דרן). *[אחי"ה כל דברי הערוך מלבד הסיום נעתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד כ"ט ולי'. ודברי הערוך מגומגמים בדפוס והגרי"ב הניח קושיתו בסתירת רבינו בצע"ג אבל לפי תקוני היינו לפי תשלום שהבאתי במסגר תו לא קשה מידי ומלבד תשלום זה קשה סיפא לרישא כי מתחלה אמר תולעת של חטין ואמר ומפרשי רבנן דהוא סלמנטון ואח"כ אמר דהיא תבואה שנרקבה וכו' אבל בפי' רה"ג אי' לנכון ולית הכין הוא וכו' וכצ"ל בערוך ומפי' הר"ש לפרה שם נראה שערך דכאן כבר בקצרה היה מונח לפניו ע"ש —. וגי' רצינתא אי' לנכון בכ"י ל"ד וה"ב וכ"ה בפי' רה"ג רק שם רצינא וצ"ל רצינתא וכ"ה בב"ב שם וכ"ה בע' רצן בדפוסי' ישנים ובכ"י ערוך, אבל בכאן נשתבש בדפוסי' רצעתא. ופי' רצינתא שכתב רבינו בע' רצן "פי' שלא יאכלוה תולעים" הועתק אות באות מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב כמו שהעתיק בכאן פי' דירא וכנה מרה"ג. והסיום: וכן בל' ישמעאל וכו' לי' בפי' רה"ג ובאמת לי' בערוך דפ"ר ונראה שיד מבורך הסופר היתה שלטת בערך זה וכ"ה הסיום בכ"י ב"ר אשר הועתק מערוך כ"י מבורך הסופר (עיי' במבוא ובע' אונוס). ובאמת לי' מלה ערבית בהוראה זו כי ענין درن טיט ולכלוך, והרמב"ם פי' דירה וכנה שבתבואה הם העש והתולעת אשר יולדו ב ק מ ח וכו' ע"ש. ולולי מסתפינא הייתי אומר לפי זה בֵּי דירא באותיות הפוכות כמו ארדה והוא בל"פ آرد קמח עיי"ע ארדלג. והרד"ק בשרשים פי' דראון של מקרא (ישעי' ס"ו, כ"ד; דניאל י"ב, ב') על ידי הדרי והכנה שבתבואה וכו' ובפי' ישעי' כתב כמו כן ושם

גורס הדרא והכנה ולפני בעל כ"כ היתה גי' מוטעת בדברי רד"ק בשרש דרא על כן הקיף על הרד"ק קושיות. ואם לפי' רד"ק נבאר המלה אז תהיה גזרתה מל"ע ذرأ, ذرء ענין ביזוי ומיאוס. ולעווי נדחק לפרשו מענין דירה וכבר הקדימו בזה הרב הח' לעוויזאהן בתולדות החיות צד ש"ט — ודע כי עוד פי' أرده בל"פ הפסד וחסרון ומום וזה: אדמה מארד (נ"א מארר) בהושענות] —

* 2 דָּרָא (פי' בל"ס חצר) עיי"ע דרת[א].

* 3 דָּרָא (בל"י δορύ עץ וכ"ה בל"פ دار Stück Holz) שהש"ר פ' כמעט ודרא יקידא יקדת פי' שרפת עץ נשרף. ובמ"כ מפורש חצר ואין נלפ"ע. ובאיכ"ר פ' ממרום הגי' קרתא יקידתא אוקידתא.

* 4 דָּרָא בל"פ تر בל"ע ثرى ובל"י διερός לח (frisch, feucht) אסא דרא כ"ה לפי הגי' האמיתית בע' אסא ע"ש ועוד עיי"ע חלף ה'.

דַּרְבָּן (פי' מלמד הבקר ונגזר מן למד פי' מלמד ומנהיג לעשות angewöhnen, anhalten וכן דרבן מל"ע درب üben, abrichten) במחט בפ"ט בכלים (מ"ו) מלמד שבלע את הדרבן. פי' בע' מלמד. *[אחי"ה ושם נגרר רבינו אחר פי' רה"ג בסד"ט צד ו' ע"ש. ועוד הביא פסיקתא דר"ה (והיא פסיקתי דר"כ בחדש השביעי צד קנ"ג) ג' שמות נקראו לו מלמד שמְלַמֵּד הפרה לחרוש ליתן חיים לבעליה. מרדע מורה דעה לפרה. דרבן שמדיר בינה (כ"ה לנכון בכ"י ק"ט) לפרה. וכגי' רבינו א"י בפסיקת' שם לפי גי' כ"י א"פ ויפה העיר הרב הח' ר"ש באבער שם הערה נ"ג כי במקום בינו בערוך ערך מלמד צ"ל בינה וכ"ה באמת בכ"י וכ"ה בפסיקת' רבתי רפ"ג ולמה נקרא שמה דרבן שמדיר בינה בפרה ובמד"ר פי"ד הגי' שדר בינה בפרה ובקהל' רבה פ' דברי א"י דייר עיי' ערכו לעיל. ונראה שגזרוה מלשון דירה ומושב וזה מה שאי' בירו' סנהד' פ"י דכ"ח רע"א ר"א גי' שמות יש לו מרדע דרבן ומלמד מרדע שהוא מורה דיעה בפרה דרבן שהוא מַשְׁרָה בינה בפרה מלמד שהוא מלמד את הפרה לחרוש בשביל ליתן חיים לבעליה. וכצ"ל בויק"ר פכ"ט ובילק' אמור תרמ"ה ושם פנחס רמז תשפ"ב ובכולם צ"ל במקום שמורה בינה כגי' רבינו: שמדיר בינה וכבר פירשתיה בע' דייר. וכתב הרד"ק בשרש דרבן: הוא המחט התקוע בראש עץ שטוענין בו השורים בעת החרישה והמחט יקרא דרבן והעץ יקרא מלמד וכן אמרו במשנה (כלים פ"ט מ"ו) מלמד שבלע את הדרבן כלומ' שנבלע אותו המחט התקוע בעץ בתוכו ע"כ. ובגוף הפי' מצאתי כמו כן בספר אלאסול לר' יונה ן' גנאח (צד קס"ג בהוצאת נייבויער) וכתב שם אחרי שהזכירו כי אין זו ממלות ערביות והוסיף לומר: الذى يقول عنه فى תלמוד השוכר את הפרה (ב"מ פ' רע"א) היכא דלא שני מאן משלם רב פפא אמר דינקיט פרשא משלם. ورايت فى شرح מלמד בלישנא דרבנן פרשא. ورايت لרב שרירא גאון דרבן כמו מחט גסה חד שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת חרישה שכל זמן שהוא הולך נכוחו במעגליו אינו מכאיבו וכל זמן שמתעקם יכנס בבשרו ומכאיבו נמצא מפיק אותו לתלמיו וזהו ששנינו מלמד שבולע את הדרבן ובלשון ישמעאל קורין אותו בבבל مهماز [Stock mit spitzigem Eisen] עכ"ל. ולפי פי' זה נגזרה מלת דרבן מל"ע درب פי' נקר וטען. ועל זה כינן הרד"ק במ"ש שטוענין ורש"ג במ"ש יכנס בבשרו ומכאיבו. וכתב במ"כ לויק' פכ"ט מסאסא פי' הערוך דרבון שמנקדין בו הפרה להוליכה בדרך ע"כ ובערוך לי' בזה"ל בע' מסאסא ולי' בע' מלמד ואם כזה מצא בעל מ"כ בערוך שלפניו נשמע מזה כי גם הוא גוזר אומ' דרבן מפעל דרב פי' מנקד בברזל ובעה"ק שנ"ב בע' דרבן פי' באמת בזה"ל פי' ברזל שבמלמד הבקר ע"כ. בכל זאת דעתי נוטה לפי' החי' פליישער בהוספות לעמת"ר של לעווי כי דרבן נאצל מל"ע הרשומ' בתחלת הערך ובאמת המקומות שהבאתי לעיל מורים על זה. וכנ"ה בתוספתא כלים ב"מ רפ"ד מסרק שיש בו דורבן הרי זה טמא טמא מת. ובלתי ספק צ"ל מסקיד שיש בו דרבן כמו שאוכיח בעה"י בע' מסקיד והוא מלמד כלומ' העץ שלו וזה שאמ' אם יש במקל מלמד דרבן כלומ' הברזל אז הרי זה טמא טמא במת. וראיה שצ"ל מסקיד כלומ' העץ ומקל של מלמד ממה דאי' בתיכף קודם לזה: מקל שעשה בראשו להיות תופס בו וכו' פרגל (עיי"ע) שעשה בראשו מסמר וכו'. ככלי' כ"ה מ"ב ומארבעה לדרבן עיי"ע חרחר א' ושם מפורש] —

דַּרְבּוֹן (= דַּרְבַּאן בל"פ دربان עומד על הפתח היינו שומר Thürsteher, = hüter) בפ"ק דבכורות בגמ' דג טמא (ח':) אזל אשכח דרבוני מגואי ומאבראי פי' ר' גרשום ז"ל סובין מושלכין שם מבפנים הפתח ומבחוץ. [פי' אחר דרבוני שומרין. [מגואי ומבראי] דאי חזו רושם כרעא דעיילא קטלי לשומרים דאבראי דשבקין גברא למיעל. ואי חזו רושם כרעא דנפקא קטלי לשומרין דגואי". *[אחי"ה עד כאן הועתק

אות באות מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגיילוקי דף ס"ז ע"א) וכמו שהשלמתי כצ"ל כי בדפוסי וכ"י ערוך בט"ס נכתב "פי' אחר דרבוני שומרין" בסוף הערך ושם אין לו שחר ועירבוב דברים שאין להם מובן נולד ככה. וכמו שערכתי דברי רבינו ממש כ"ה בכ"י רגמ"ה וכצ"ל מגואי ומבראי אשר עליו מוסב פי' אחר (ובכ"י רגמ"ה הגי': אית דאמרין). ובנו"ג אזל אשכח דרבנאי מגואי ודרבנאי מאבראי, וכ"ה בע"י אבל לפע"ד צ"ל דרבאַני וכן נכתב' המלה בל"פ בהוראת פ"א שנזכר בפי' רגמ"ה. ולפי' ראשון אין לאל בידי למצוא פשר דבר כי סובין בל"ע نخالة ובל"פ خوشك آرد = خشكار עיי"ע גשקר. ועוד בלש' פרסית סובין = سبوس Kleie, לכן פ"א העיקר. ורש"י פי' לשני אופנים הנזכרים בערך דכאן. ועוד נמצא דרבון בהוראת שומר (דרכים) בדב"ר ספ"ו עכינה שהיה יושב על פרשת דרכים ונושכת לעוברים ולשבים בא הדרבון וישב לו כנגדה וכו' אך בחי' הרש"ש גרס דרכון ועיי' בחי' הרד"ל. — ומה שאי' איזה פעמים בתרגום דורבנא (עיי' איוב ל"ה כ'; ל"ה ט'; משלי ה' ט"ז; תהלי' ל"א כ"ד) הוא ט"ס במקום דרבני וכ"ה בקצת דפוסי' במשלי שם. ובעל כ"כ והמשביר נדחקו בזה] — (א"ב ויסירו אביר (איוב ל"ד כ') ויעדו דורבנא) [1].

* דַּרְבָּן (בל"ע درب פתח פתוח לרוחה ולרוחב (weiter, freier Eingang) תוספת' כלים ב"מ ספ"ו כל המדות שאמרו חכמי' בכרם כגון דרבן הכרם ומחול הכרם וכו' כולן באמה של ה' טפחים וכו' ובכ"י אירפ' (בהוצ' צוק"מ 585) אי' חרבן.

* דרבונות ט"ס תחת דרכונות עיי"ע דרכון.

דַּרְגָּ (= דַּרְגָּא פי' בל"ס ובל"ע درجة מעלות של סולם Stufe, Stiege וממנו הפעל درج עלה במעלות) דרגא דרך גג בר"ג דף' המוציא יין (שבת ע"ז:) ובפ"ק דכתובו' בגמ' כתובתה מאתים (י"ג:). דרגא דאמדלא (שבת קנ"ה.) כבר פירשנו בע' אמדלא. *[אחי"ה ע"ש מ"ש וכנ"ה יבמות ס"ג. נחית דרגא נסיב איתתא סק דרגא בחר שושבינא. ובירו' קידושין פ"ד דס"ו. אי' רק: נחות דרג וסב איתא. פסחי' קי"ב רע"א ידא אוסיא דרגא לסחרא ידא אפותא דרגא לשינתא אבל גי' רבינו נראה יותר עיי"ע אס ב' וע' פג ה'. ותרג' אונקל' ולא תעלה במעלות (שמות כ' כ"ג) ולא תסק בדרגין, ועיי' תרג' מ"א י', י"ט. כ' שיתא דרגין, והיחיד מ"ב ט', י"ג דְּרַג שעיא; אסתר שני א'. ב' דרגא קדמיתא. דרגא תנינא. והפָּעל כמו דרך בהפעיל, ירו' שביעית פ"ד דל"ה ס"ב הקוצץ בקורות לא יהא מחליק ומדריג מדריג ומחביק צ"ל ומחליק וכן בתוספתא שביעי' פ"ג לגי' כ"י אירפורט הקוצץ קורה של שקמה הרי זה לא יחליק ולא ידריג וכו' ר' יהודה אומ' מקום שנהגו לחליק ידריג. להדריג יחליק פי' להדריג לעשות מדריגות מדריגות. או אם פי' לחליק לעשות חלק ופשוט אז הפכו להדריג לעשות בלול משוכך כשליבה verwickelt ובאמת כן פתרון درج בל"ע complicare. ירו' עירובי' רפ"ז דכ"ד: כופת שהדריגוהו פי' שנעשה כעין מדריגות] —

דרג (= מַדְרֵג לפע"ד מל"ע مدرج פי' דרך סלולה להלוך שם Fussweg) בפ"ג בשביעית (מ"ח) אין בונין מדרגות על גבי גיאיות מלשון בסתר המדרגה. (שה"ש ב', י"ד) ופי' מנהג לעשות תחת סולם של אבנים חלול ונקרא מדרגה. *[אחי"ה בירו' הגי' אין בונין מדריגות על פי גיאיות וכ"ה בע' גא. וכן בתוספת' כ"י שביעית רפ"ג ר' נחמיא אומ' בונין מדריגות על פי גיאיות. ובמשניות אין בונין מדרגות על פי הגאיות ובכ"י מ' ע"פ גאיות. ובדפוסי התוספת' שם הגי' כגי' רבינו דכאן] —

* דרגי, דרגיבת בירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג דרגי דרגיבת משום דרכי האמרי ר' יהודה אומר משום דגון ע"ז. ואם גם כבר אמר החכם אין לך עסק בנסתרות בכ"ז אנסה את חילי לפרש את הלחישה הזאת מפני אותיות הקדושים אשר בהן נכתבה. והנה לפע"ד דרגי דרגיבת הוא לעומת המאמר בתוספתא שבת רפ"ה לפי גי' כ"י אירפורט (הוצאת צוקמ' מסכ' שבת 118) האומר דגן וקדרון הרי זה מדרכי האמורי ר' יהוד' אומ' דגן על שם עבודה זרה וכו' והנה לפ"ד דגן או דגון (כבדפוסים) הוא ל"ע دجون פי' חושך אפלה וקדרון ג"כ ענין חשכה מל"מ שמש וירח קדרו (יואל ב', י') עיי' רד"ק שרש קדר. וא"כ מי שאמר חושך ואפלה הרי זה מדרכי האמורי שלפי זה ארץ נתנה במחשכים ומי שאמר ככה היה במחשך מעשיו ור' יהודה חולק על זה כי באמרו מושג חשכה בלש' (ערבי) דגון יש לדון ממשמעות זה הלשון גם על דגון של עבודה זרה. ואם כדברנו כן הוא אז נוכל לתקן בירו'

[1]) וצ"ל דרבנא עיי"ע.

במקום דרגי דרגיבת: דוגי, דוגינת ושניהם בל"ע دجى , دجنة חושך ואפלה, והראיה כי בתוספת' שם תיכף לזה אי' האומר ימיא ונוציא הרי זה מדרכי האמורי כ"ה עיק' הנוסח' עיי"ע אשכי ומ"ש פי' מי שאומ' ימים ולילות הרי זה מדרכי האמ' (שהאמין בשתי רשויות) וא"כ ממה שסיים בזה פתח שסיים בנוציא (nox לילה) ופתח האומ' דגון וקדרון פי' ואם לא אמר יום ולילה רק לילה וחשכת לילה וא"כ אין כאן דבר והפכו שנוכל לומ' שהאמין בשתי רשויות בכ"ז בא התנא להשמיענו. כי זה מדרכי האמורי. — וגי' הבבלי עיי' בשבת ס"ז רע"א.

דְּרַגּוֹן (= דְּרוּגִין בל"י האמצעי δροῦγγος ובל"ר drungus אמצעית Heeresabtheilung; או בל"י ורומי אמצ' δράκων = Militairfahne, draco Schaar עיי' עט"ש לפערלעס צ"ד) בילמדנו פ' ותדבר מרים (בתנחומ' בהעלתך לי') אמר ר' אבהו מהו יפול מצדך אלף (תהלי' צ"א, ז') שהקב"ה משלים לכל אחד מישראל אלף מלאכים שמשמרין אותו כענין שנאמ' (ד"ה א', י"ב, י"ט) וממנשה נפלו אל דוד והן עושין לו דרוגין ואחד מהן נעשה כרוז [1]) וכורז לפניו תנו כבוד לצלמו של הקב"ה למה שכל העולם מלא מזיקין (ועיי' ברכו' ו':) ובפ' כי אם שמור [תשמרון] (הובא בע' אקי ע"ש) המלאכים שמסר הקב"ה לאדם מהלכין לפניו בדרוגין כשם שטכסים [2]) של מלכות לפניו ומכריזין לפניו אקי! שיתנו לו מזיקין כבוד שלא יעמדו לפניו ויזיקו אותו. — (וא"ב פי' בל"י נושאי כלי מלחמה לפני שר). *[אחי"ה רמ"ל הבין דברי ר"ב לכונת ל"י δορυφορικός פי' נושא כלי מלחמה אבל מלבד שכתיבת המלה הזאת בספרי יוניים היא δορυφορικόν או δορυφόρος Leibwache קשה עלי הדבר להשות עמה מלת דרגון ויותר תתכן דעת בעל כ"ב שרומז על רד"ק שרש צנן שפי' צנות ורמחים (ד"ה ב' י"א, י"ב) כלי מלחמה דומה למגן טרג"א בלע"ז [targe Schild] וכן בערבי אלדרק"ה [درقة Schild] ע"כ וכן מצאתי אני מפורש בספר אלאסול לר' יונה (צד תקי"ג להוצאת נייבויער) ונשא הצנה הלך לפניו الدرقة ע"כ. אבל אזורה מוכיח שהמלה ל"י היא ובפרט לגי' היותר נכונה דרוגין כדאי' בכ"י ו"ו והיא בל"י האמצ' הנרשמת בתחלת הערך גדוד בעלי מלחמה והמלה נכתבה גם דרוקא לפי גי' הערוך בע' דרוקא ופי' שם על נכון חיל המלך, ובדפ"ר ופיז' בפעם אחת הגי' בדרגין ותהיה אז מל"ר draco ובל"י האמצעי δράκων דגל החיל ועוד גדוד חיל וסיעת מרעים ובזה הענין נמצאה עוד המלה ירו' סנהדרי' פ"ב ד"כ רע"א כד אתא רחמנא למיפרוק ית ישראל לא שלח לא שליח ולא מלאך אלא הוא בעצמו דכתיב ועברתי בארץ מצרים הוא וכל דרגון דידיה, ובירו' הוריות רפ"א דמ"ז, הגי' הוא וכל דורגון דידיה, במד"ר פ"ד ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת (ד"ה א', י"ג, ה') . . כמה זקנים מנה דוד שם . . תשעים אלף זקנים מנה דוד ביום אחד . . וקדשן שיהיו עשוין דרגון לפניו כלומ' קדשן ומעתד אותן לחיל מלך נושאין דגליו מלפניו. ואולי בענין גדוד וחיל מובן גם במאמר בשמ"ר פ"א ראה (משה) משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול וכו' והיה מניח דרגון שלו והולך ומישב להם סבלותיהם וכו'. אבל לא אכחד כי ביותר נ"ל להבינו כאן מענין ל"ע درجة , درج פי' מַעלה וכאן בהשאילה חשיבותו וכן משתמשין בלא"ש gradus וכן בל"ר er liess zurück seine Grade, ועוד בהשאילה בירו' כתובו' פי"ב דל"ה סע"א ר' יוסא צם תמניי צומין לחמיי ר' חייא רבה ובסופא חמא דורגין דידיה צ"ל דרוגין דידיה או דרגין דידיה וכ"ה בקהל"ר פ' כל אשר תמצא פי' ראה נושאי כליו של ר' חייא רבה כלומ' מלאכיו המשרתים אותו ובדפ' זיטאמיר בכתובו' בטעות גרס רגזון ידיה. וגם מ"כ לקהל"ר נדחק לפרשו] —

דַּרְגָּשׁ (כל"ס דרגושתא פי' מיטה Bett, Lager-statt ועיי' עוד בפנים) כבר פירשנו בע' גד [א'], על ראש המטה (בראשי' מ"ז, ל"א) תר"י דרגשא [3]). וישבת על מטה כבודה (יחזק' כ"ג, מ"א) תרג' ורמת דרגשין, ירוש' בברכו' פ' מי שמתו (ירו' ברכו' פ"ג ד"ה ע"ד) אי זו היא מטה איזהו דרגש אמ' ר' ירמיה כל שמסרגין את גופה זו היא מטה וכל שאין מסרגין את גופה זו דרגש, והתנן (כלים פט"ז, מ"א) המטה והעריסה משישופם [4]) בעור הדג ואם מסרג הוא על גופה לאיזה דבר הוא שפה א"ר אלעזר תפתר באילין ערסתא (קסרירתא) [צ"ל קסרייתא] דאית להון נקבין, *[אחי"ה כל הציון של ירו' זה חסר בכ"י ערוך

---

1) [illegible] 2) [illegible] 3) כ"ה בתר"י א'; ובתר"י ב': דרגושה 4) כ"ה לנכון בדפי' אמש' וכ"ה בע' שף ב' אבל בדפ' ווניצ' באן בט"ס משירשום.

ו"ו ל"ד וה"ב וכן חסר בדפ"ר ולא ידעתי למה ובדפוסים מן דפ' ויניצ' והלאה אי' וכן אי' בירו' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"א. והנה בענין דרגש אי' במ"ק כ"ז. וסנהד' כ' סע"א דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאיליו. ועוד שם ושם מאי דרגש ערסא דצלא. ובסנהד' שם ועוד כ' רע"ב אמר ר' ירמיה א"ר יוחנן דרגש סירוגו מתוכו מטה סרוגה מעל גבה ופירש"י סירוגו: קשירתו. מתוכו: שיש נקבים בארכבותיו ותוחבין בהן ראשי רצועות התלויות בעור ועונבין ואין מרכיבין הרצועות על גב ארוכות המטה. ואליבא דמסקנא אי' שם בסנהד' הא והא מתוכו מטה אעולי ואפוקי בבזיוני דרגש אעולי ואפוקי באבקתא. וכן בנדרי' נ"ו: העלה לפי המסקנא הא והא מגופן מטה אעולי ואפוקי בבזיני דרגש אעולי ואפוקי באבקתא. ופירש"י בסנהד' בבזיוני: בבזעים ונקבים של ארוכות מכנים ומוציא ראש החבל ומסרג. באבקתא לולאות התלויות בנקבי ארכבותיו ובהן מכניסין ראשי רצועות התלויות בשפת העור. ועיי' גם בפי' המיוחס לרש"י בנדרי'. נשמע מכל זה שדרגש היה מטה של עור (עיי"ע צלא) וממנו היו תלויות קרביטין פי' בל"י κρηπίς = κράσπεδον מה שתלוי מן הבגד כמין ציצית ובהשאילה רצועות ועיי"ע קרבט והרצועות הללו תלויות באבקתא פי' בנקבי הלולאות עיי"ע אבקתא וע' בז ה'. ומעתה זכינו להבין הוראת מלה דרגש והוא לפע"ד ל"פ ترکش פי' נקבי הלולאות Schlingloch, Oeffnung וזה עולה לנכון לפי המסקנא דלעיל. והרב החי' ברילל במ"ע ישורון מוציאו לאור הרב הח' קאבאק ח"ח צד ל"ד האריך אודות דרגש והעלה לנכון כי הוא מטה של רצועות Bänderbett מבלי שהיה בידו ביאור גזרת המלה יען כי כן החליט במהירות כי מרז"ל נעלם מחצב המלה. ובענין ערסא דגדא עיי"ע גד א'. ובתרגומים הורגלה המלה לרוב עיי' עמת"ר ללעווי ע' דרגשא. ובפי' הרמב"ם לפ"ז דנדרים כתוב: דרגש מטה קטנה נותנין אותה לפני המטה הגדולה שנקראת מטה כמו הסולם שעולין בו אל המטה הגדולה ע"כ ולפי זה גוזר אומר מע' דרג פי' מעלה. ואות ש' נוספת. אבל לפע"ד לא הוכרחנו לזה וגם אינו מוסכם כל כך לפי מה שציינתי לעיל מש"ס] —

דְּרְדְּ (בל"ע دُردی ובל"פ دُرد פי' שמרים Hefe, Bodensatz) בפ' אין מעמידין בגמ' סמוך לחרם [הדרייני] (ע"ז ל"ב רע"א) הלא דשיכרא דארמאי אסור מ"ט משום דמערבא ביה דורדיא דיין נסך [1]. ובסוף סדר תעניות האלו בגמ' איזהו דבר (תעני' כ"ב.) אייתי דורדיא דחמרא שדאי ליה בשיפולא [2]. פי' דורדיא שדריא שמרים כולן אחד הן, ובלשון ערבי שמו דרדי [3]. אך שמריה (תהלי' ע"ה, ט') ברם דורדייהא. *[אחי"ה וכנ"ה בע"ז ל"ד סע"א האי דורדיא דחמרא דארמאי וכו'. מגיל' י"ב: כחמרא דיתיב על דורדייה] —

* **דַּרֵד** יומ' וע"ז הובא בע' דר ה' ודביק בי דרדיה כ"ה עיקר הגי' לפי כ"י ר"ח לע"ז ושאר כ"י ליומ' וענינו בל"פ כאב וכן בל"ע دُرد כאב השינים. ובע' דר ה' הארכתי אבל לפי גזרתו כאן הוא מקומו. ורבינו פי' בע"א ע"ש.

* **דְּרַד** (בל"פ دریدن zerstückeln) סוט' מ"ד. מן הצד מידריד ונפיק פי' מן הצד נחתך ונפרד וגי' רש"י מידרי ופי' נשמט ונמשך וא"כ גזרו מפעל נדד. אבל נמצאה מלת דרד גם בתרג' ירו' שמות כ"ז, ג' לדשנו: למידרדא יתיה. ובתר"י ב' במדבר ד', י"ג ודשנו: וידרדון, ובתר"י א' שם: וידָרְדּוּן, ואולי כיון על לשון דרד פי' פסולת ושמרים.

דַּרְדַּג (דַּרְדּוּג לפי דעת רבינו יציקה ואולי הוא ל"פ اندردازی = دردازی יציקה Ausgiessen) בפ' תינינא דכתובות בגמ' אמר ר' יוחנן בן ברוקה (כתובו' י"ז, רע"ב.) [4] עבדא ליך אימיך דרדוגי משחא ארישא דרבנן. פי' גאון יציקת השמן. *[אחי"ה ושם אי' עוד הפעם. וכן הפעל ודרדיג מישחא וכו'. וכ"י ה"ב גרס דרדוגו ואולי הוא נכון כי דוגו = روغن בל"פ שמן ואולי תתכן הגירסא רדרוגו פירוש ریز روغن יציקת השמן]—

* **דַּרְדַּנְיָא** (Dardania) עיי"ע דרנים ומ"ש.

* **דְרָאזָא, דָארְזָא** (לפע"ד ל"פ درزه אגודת ירק ובליל ושבלין וכדומה Gebund Viehfutter) בע' זר א' הובא משבת קנ"ה. זירין דרזי פי' כשמתגדלין ומתקשין נקראין דראזי. כה"ג בדפ' ויניצ' וכ"ה בדפ"ר ושם בט"ס דזרי וצ"ל דרזי וכ"ה בכ"י ו"ו ב'. ולפי פירושנו מסכים מה שאי'

---

[1]) וכה"ג בכ"י ר"ח לע"ז (כקובץ כ"י אנגיוליקי דף י"ט:) ובנו"ג האי חלא דשיכרא דארמאה וכו'. [2]) וגי' דחמרא אי' בכ"י מ' וברש"י, ובדפ' ראשונים לי' אבל בדפ' וויען אי'. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב, וכ"ה עיקר בל"ע ופ', ובדפ"ע דורדי. [4]) כ"ח לנכון בדפ"ר, ובכ"י ח"ב בפ' שני; אבל בדפ"ע בט"ס בפ' קמא

בשבת שם הן הן פקיעין הן הן זירין ועיי"ע פקע וע' כף ב'. ומפי' רבינו בע' זר א' לפי' ג י' כ"י יש ראיה לפירושי.

דַּרְדְּסִין (Art Fussbekleidung) כלאים דירו' פ"ט (דף ל"ב רע"ד) ומנעלות הפינון דרדסין. פי' ברדסין בל"י מין מנעלים). *[אחי"ה תקונו של ר"ב עולה יפה עם מה שכתבתי בע' בנרסאי בסוף הערך ע"ש ולפי זה תהיה המלה ל"ר Bardaicus. ועוד י"ל כי ברדם הוא ל"ע بردعة חתיכת בגד צמר פינון Filz עיי"ע ברדם וזה מה שאי' בירו' כלאי' שם תיכף קודם ציון דלעיל הברדיסין וממנו נשתבש דרדסין. ובע' בנרסאי הארכתי ע"ש] —

דַּרְדַּק (פי' בל"ם דרדוקא ובל"ע دردق קטן (klein כפ' איזהו נשך בגמ' הלוהו על שדהו (ב"מ ס"ו.) א"ל דרדקי קרעוה. פי' נערים. *[אחי"ה בנו"ג היחיד: דרדקא קרעיה. ועוד שם א"ד א"ל דרדקא קרעיה דכ"ע לגבי דידי בדינא דרדקי נינהו. פי' בחורים שלא הגיעו לסברא וכן פירש"י בשבת קמ"ה: אמר להו (ר' יוחנן) דרדקי! לא כך אמרתי לכם וכו'. פסחי' ל"ה סע"א אמר להו (רב אידי) דרדקי היינו טעמא דר"ל וכו'. גיטין י"א: א"ל (ר' ירמיה) דרדקי הכי אמר ר' יוחנן וכו'. שבת פ"ט: לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. ושם ק"ד. אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא וכו'. כ"ק צ"ב סע"ב השתא דקשישנא לדרדקי. ב"ב קמ"ב סע"ב ולאו הלכתא כוותייכו דרדקי אתון. גיטין ל"ו רע"א, בכורו' מ"ו רע"א ב"ב כ"א סע"א מקרי דרדקי פי' מלמדי תינוקות] — (וא"ב תרג' שחקו עלי צעירים (איוב ל', א') מגחכין עלי דרדקין [1]).

דַּרְדַּר (מל"מ וכן בל"ם דרדרא (Unkraut, Distel כפ"ז כשביעית (מ"א) ומאכל בהמה החוחין והדרדרין, מלשון קוץ ודרדר (בראשי' ג', י"ח; הושע י', ח'). *[אחי"ה וכנ"ה בויק"ר רפכ"ג ושהש"ר פ' כשושנה בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין. ובשמ"ר פ"ל קוצים ודרדרים וסיראות. בפסיקתא דר"כ פ' ויהי בשלח צד צ"ג. ומעבר ליה חקלוון דדרדרין עיי' שם הערת ר"ש באבער אות רכ"ה, בע' חח א' הביא רבינו גיטין ע'. מאי דרדרא אמר אביי מוריקא דחוחי עיי' פי' רבינו בע' שם. ובע' עכביות הביא רבינו מב"ר פ"כ קוץ זו עכביות דרדר זו (קונדס) [צ"ל קינרס כמו בדפ"ר] ע"ש מ"ש]—

1 דַּרְדּוּר (בל"ע של ההמון دردور כלי עגול ובדרז"ל חבית Tonne ועיי' עוד בפנים) בפ' אין מעמידין בגמ' חרס הדרייני (ע"ז ל"ב רע"א) הדרדורין והרוקבאות של גוים. ובס"ג דפ' ר' ישמעאל (שם נ"ט רע"ב) גוי שהביא ענבים לגת בסלים ובדרדורין אעפ"י שהיין מזלף עליהן מותר [2]. ובפ' ט"ו בכלים (מ"א) ר' יהודה אומ' דרדור עגלה: "פי' חבית של עץ עגולה עשויה לוחות (Dauben) ואעפ"י שהיא גדולה כיון שהיא לעגלה מטולטלת מליאה וריקנית" ובלעז טרטורה. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר, וויניצ' ובכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ' פיז' בט"ס סרטורה, ובעה"ק שנ"ב אי' שרשורה וצ"ל טרטורה ופי' בלאי"ט tortura Krümmung כלומ' עיגול וכפיפה ודע כי עד ובלעז נעתק מלה במלה מפי' רה"ג לסדר"ט צד י"א רק שם אי' עוד בתחלה מלה אחת וז"ל דרדור עגלה טרקטורן פי' חבית וכו', ובלי ספק מלה ערבית היא ורבינו השמיטה כדרכו בהעתקתו מפי' רה"ג ולפי דעתי ברור שרבינו האי גאון ז"ל כיון על ל"ע طرجهاره פי' לגינה וצלוחית ולכן צ"ל טרקהורן, וכן פירש"י בע"ז ל"ב. הדרדורים: לגינים קטנים ובדף נ"ט: פי' דודורין [וצ"ל דרדורין] גיגיות קטנות ובלע"ז טולינ"ץ. מקולקל בדפוס ולפע"ד צ"ל בוטילונ"ץ בל"צ boutillons צלוחיות קטנות. אבל בכלים הוראת המלה כפי' רה"ג והערוך חבית של עץ וכו' וכן הביא הר"ש בשם הגאון והערוך, ובספרא שמיני פרק ז' פרש' ו' אף אני ארבה דרדור עגלה פי' הראב"ד פורטדורא בלעז ולפע"ד כיון ללשון איט' Kasten, forziero, ור"ח כ"י לע"ז ל"ב. (בקובץ כ"י אנגייליק' דף י"ט:) פי' ג"כ כערוך הדרדורין "פי' חבית של עץ". — ובענין גזרת המלה כתב בעל כ"כ מבנות היונים היא זאת דריטי. וכונתו על ל"י δροίτη = δρύτη פי' אורנא מעץ hölzerner Trog, Sarg ואין דעתי נוחה ממנו והאמת כמו שכתבתי בתחלת הערך, עיי' הוספות של הח' פליישער לעמת"ל ללעווי צד תמ"ד. אבל מה שכתב שם כי ערך הבא אח"ז ג"כ מוזאת הגזרה טעות הוא] —

---

1) ועיי' עוד התרג' ירו' א' לשמות מ', ח', ותרגי' שני לאסתר ד', א' ותיתיד לאיוב ג', י"ח יעקב דאיתקרי דרדק וכו' על פי חולין ס': יעקב הקטן. והמלה היא ממש ל"ע. והרימ"ז בט"ר ח"א, ק"ג הביא ממרחק הגזרה. 2) בנו"ג שם בט"ס בסלין וברדורין

* 2 הַרְדּוּר (בל"ע طرطور länglicher Hut, Mitra) מין כובע ארוך) ספרי שלח פ' קט"ו בייחוד פטרן נוטלים חכמים את הדרדור של אשה מן הציצית. פי' לפע"ד מלה ערבית הרשומ', ובילק' שלח לך רמז תש"ן צד רס"ח ע"ג ובע"י הגי' ביחיד פטרו חכמים את הרדיד של אשה מן הציצית. ולעווי הביא המלה בע' שלפני זה אבל אין לה שייכות עמה.

* הַרְדֵּר (בל"ע جرجر מגלגל ומנענע סביב rollen, ringsherum bewegen) שהש"ר פ' אל גינת: מה אגוז זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מידרדרין ומתגלגלין זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין, ובעל מ"כ פי' מלש' מדרון אבל האמת כמו שכתבתי מל"ע הנ"ל או י"ל שהוא ל"ע جرجر פי' מפזר ובהתפעל מידרדרין פי' מפוזרין.

דָּרְיָה (= דּוֹרְיָה פי' בל"י δωρεά ובל"ס דורא דוראא מתנה כמו דורון עיי"ע Geschenk, Ehrengabe) בב"ר פנ"ד (נ"ג) כל השומע יצחק לי, ובפסיקתא דשוש אשיש (פסיקתי דר"כ צד קמ"ו סע"א) נאמר כאן עשיה (בראשי' כ"א, א') ונאמ' להלן עשיה: והנחה למדינות עשה (אסתר ב', י"ח) מה עשיה שנאמ' להלן נתן דוריה לעולם אף עשיה שנאמ' כאן נתן דוריה לעולם. ובילמדנו והכהן הגדול מאחיו (בתנחומ' אמור לי') מוחל לעונות ישראל ונוטל דוריה שלימה הוי לפי שהוא מוציא דוריה לעולם יקרא גדול. ובכי תבאו אל הארץ בפ' שלח לך (בתנחו' לי') הרי אתם נכנסין לארץ הוו זהירין להיות מעלין לי דוּרַאטָא. פי' דורון. (א"ב פי' בל"י משאת ומנחה עיי"ע דורון). *[אחי"ה אף אם נרדפים הם בכל זאת בכתיבתם נפרדים גם בל"י כי דוריה היא המלה הרשומ' בתחלת הערך ודורון היא δῶρον ולפעמים נתחלפו במדרש למשל כב"ר סוף פרש' פ"ה והיה זה משלח לו לזה כותנות (כ"ה עיקר הגי' בכ"י בערך אנטיקיסר ע"ש) וזה משלח לו לזה דוּרִיוֹת והבעל מ"כ הביא בשם הערוך פי' דוריות דורונות ולפנינו לי' עיי"ע הנ"ל ומ"ש. ובאמת בילק' יהושע רמז י"ח גרס בשם ב"ר דורונות, ובשהש"ר פ' כרם הגי' דורוניות. בשמ"ר פ"ה ובאו כל המלכים כלן לכבדו והביאו דוראות של עטרות ובילק' שמות ר' רמז קע"ה חסרה מלת דוראות. אבל דוראטא הוא קבוץ במשקל יוני אולם בל"י הקבוץ δῶρα = δωρεαί לכן נ"ל שהוא קצור מן δωρήματα פי' מתנות מהיחיד δώρημα. ועוד נ"ל להגיה במקום דוראטא: דומאטא והוא בל"י δόματα פי' מתנות וע' זקנים העתיקו מתנן ונבזבה (דניאל ב', ו') δόματα καὶ δωρεάν וכן העתיקו מגדנות (ד"ה ב' ל"ב כ"ג) δόματα והיחיד δόμα העתקה של מתנה (בראשי' כ"ה, ו'; ויקרי' כ"ג ל"ח; יחזקי' כ"ה, ל"ח) מתן (משלי י"ח, ט"ז), מתת (מ"א י"ג, ז'; קהלת ג', י"ג; יחזקי' מ"ו, ו') נדבה (דברי' כ"ג, כ"ד; ד"ה ב' ל"א, י"ד). אבל בפסיקת' הנ"ל המלה בלי ספק היא שרשומה בתחלת הערך. ודע כי המאמר הנ"ל הובא בשם הפסיקת' בילק' וירא רמז צ"ג ושם אי' דרוריא והמפרש בילק' כתב בצדו "פי' חפשית" כי חשב שנגזר מלש' דרור. והמלה חפושית הנרשמת בחוץ על דורייה הובאה פנימה גם בב"ר פנ"ג קודם המאמר המצויין דלעיל וז"ל יצחק יצא חוק לעולם ניתן דורייה לעולם א"ר יצחק חפושית יו"ד עשרה וכו' וכבר הוכיח בשום שכל הרב הח' ר' שלמה באבער במ"ע ישורון שנת תרי"ז, כ"ח ובהערה ט' בפסיקת' שם כי המדפיסים שגו לחשוב כי השם יצחק הוא אמורא והוסיפו "א"ר" לפניה ומלת חפושית שבאה מגליון הובאה שלא במקומה. ובענין גי' הילק' שוב ראיתי כי גם במדר' שו"ט מזמור צ' על פסוק תפלה למשה גרס כן: משל למה הדבר דומה לג' בני אדם שבאו ליטול דרוריה מאת המלך בא הראשון וכבדו וא"ל מה אתה מבקש וא"ל בשביל המרד שמרדתי אני מבקש שתתן לי דרוריה וכו' וכ"ה בילק' תהלים שם רמז תתמ"א. וגם כאן צ"ל דוריה או דורייה ולפני בעל כ"כ היה כתוב בשו"ט בתמורתו פרס וזו ראיה נוכחת] —

* דריי (שם מקום) ירו' שביעית פ"ו דל"ו סע"ג נהגין כהנייא מטיי עד דריי וההן חוטא דבוצרייא עד דפרדיסא ונ"ל שהעיר אחת היא עם Ἀδρεά אצל אייזיביאוס (עיי' אונומסטיקון ע' אשתרות) ולדעתו רחוקה היתה מעיר בצרה כערך כ"ה פרסות, ובל"מ נקראה אדרעי ובהעתקת ע' זקנים Ἐδραείν, Ἐδραΐν ועיי' גיאגראפיא תלמודי' לנייבויער צד רנ"ה, ועוד רעאלווערטער-בוך לוויענער ח"א צד רצ"ה.

* דוריי עיי"ע דר ז' ומ"ש.

* דָּרְיָוֶשׁ (Darius) מלך ידוע ויש דריוש הפרסי (נחמי' י"ב, כ"ז) ודריוש המדי (המדאה) דניאל י"א, א'; ו', א', ובויק"ר ספי"ג ובאסת"ר פ' ותבאנה אמר ר' יהודה בר סימון דריוש האחרון בנה של אסתר היה. ואני מצאתי זכר לדבר מדניאל ט', א' דריוש בן אחשורש. ועוד עיי' מה שדרשו רז"ל על דריוש במגיל' י"ב רע"א.

עבודה זרה ג'. ב"ר פמ"ד ועוד זולתו. והרב החכם האכשטעדטער נכבדות דבר אודות מלכי פרס ומדי וזמן השתלשלות מלכותם עיי' מ"ע אונג' איזראעליט שנה רביעית סי' י"א והלאה ובמ"ע יידיש' ליטעראטורבלאטט שנה ששית סי' מ"ח והלאה ועיי' שם פרט צד קצ"ה ועוד עיין מ"ש הרב החכם הנ"ל במ"ע סינאדאלבלאטט מסימן ט' והלאה.

דֶּרֶךְ (מל"מ ועניינו רמיסת הרגל, מסלול ועוד כמו אורח בהשאילה מנהג וסדר וכן תשמיש (Weg, Art und Weise, Beischlaf בר"ג דשבת (ח' סע"ב ועיי' עירובי' צ"ח. צ"ט.) המעביר חפץ מתחילת ד' לסוף ד' והעבירו דרך עליו פטור. פי' שהעבירו על עצמו מימינו לשמאלו פטור. אמר ר"ע הוי זהיר מן היועץ לפי דרכו בהלכ' קמא דאלו הן הנשרפין (סנהד' ע"ו רע"ב) כלומ' אם נתן לך עצה בשביל תקנתו [1]. ובס"ג דפ' דיני ממונות בשלש' זה בורר [2] (סנהד' כ"ב סע"ב) ירמיה אחי העביר עלי את הדרך. פי' שסרסו והעביר ממנו דרך תשמיש כדכתיב (משלי ל', י"ט) דרך גבר בעלמה [3]. דרך לשון זכור ולשון נקבה בר"ג דקידושין (ב': ע"ש כי רבינו היה מקצרו). דרכו לימנות שנינו בר"ג דביצה (ג':). פי' פליגי ר' יוחנן וריש לקיש אליבא דר"מ. לר"ל ששונה כל אפי' ביצה בכלל לפי שדרכה לימנות אחת אחת ואיכא בין ר"מ לרבנן טובא דרבנן אמרי ו' דברים בלבד ור"מ אמר כל דבר חשוב שדרכו למנות א' א' ואפי' ביצה לר' יוחנן ששונה את שדרכו לימנות שנינו שאין בטלין ברוב ואפי' באלף אלו השנויין במשנה בלבד בפ' אחרון דערלה. א' הבגד שצבעו בקליפי ערלה וכו' (ערלה פ"ג מ"א). ב' האורג מלא הסיט הצבוע בקליפי ערלה [4]. ג' חבילי תלתן של כלאי הכרם (שם מ"ו) ועל זה שנינו (שם מ"ז) שהיה ר"מ אומ' את שדרכו לימנות מקדיש וחכ"א אינו מקדיש אלא ו' דברים. ור"ע מוסיף אף ככרות של בעל הבית מפני שהן גדולים ואין נימנין אלא א' א' הנה י'. וכן מפורש בערלה ירושלמי (פ"ג ד"ס סע"א) ר' יוחנן ור"ל חד אמר לר"מ י' דברים מקדשין וחד אמר לדברי ר"מ כל הדברים מקדשין [5]. — דרכי האמורי כבר פירשתי בע' אמר [ה']. *[אחי"ה ודע בענין ציון ראשון של ערך הנוכחי אי' כגי' רבינו ג"כ בעירובין שם ושם אבל בשבת אי' לסוף ד' ברשות הרבים אבל בכ"י מינכען לי' אמנם בכל המקומות אי' חייב וכתב הגרי"ב בהפש"ב ונוסחת רבינו צע"ג ותיקון רב עכ"ל ולפע"ד גי' ופי' רבינו קאי בסלקא דעתא ולא לפי המסקנא ועיי' התוספ' שבת ד"ה לימא. אבל יותר טוב להגיה בדברי רבינו במקום פטור: חייב. ורבינו הלך בשיטת ר"ח הובא בתוספ' שם וז"ל נראה כפי' ר"ח דמפרש שהעבירו דרך עליו שהעבירו לפניו [מימינו לשמאלו] נגד גופו דה"א כיון שהגיע כנגדו הוי כמונח ונמצא שלא העביר ד' אמות יחד ומשני וכו'. ורש"י פי' בע"א וכמהו פסק הרמב"ם בפי"ב מהלכות שבת הל' י"ד ע"ש אבל הראב"ד השיג עליו ופי' כך: האדם העומד במקומו ונוטל חפץ מיד ימינו ומניחו בצד שמאלו לסוף ד' אמות אף עפ"י שכשהגיע לנגד עצמו הרי הוא כמי שהניחו באמצע שהוא מקום פטור כיון שלא הניחו חייב ואם הניחו או עכבו בידו שם מעט פטור וכו'. הוברר הדבר ששיטת הראב"ד כשיטת רבינו והיא שיטת ר"ח וכן פי' הריטב"א בעירובין צ"ח. וז"ל העומד בר"ה ונוטל חפץ מימינו ומעבירו לצד שמאלו מתחלת ד' לסוף ד' והוא מעבירו על פני גרונו בעוד שעומד במקום אחד אפ"ה חייב וכו' ע"ש. ומעט קודם זה אי' בריטב"א הגי' משבת ח': לימא תיובתיה דרבה המעביר חפץ מתחלת ד' לסוף ד' והעבירו דרך עלייתם ואלו הכא קתני פטור. וא"כ י"ל שזו הגי' מונחת גם לפני רבינו ואז צ"ל בערוך כזה: והעבירו דרך

---

[1]) בנו"ג מן היועץ ובכ"י מי במי שיועצך. ורש"י פי' לפי דרכו: להנאתו. ופי' רבינו כמדומה לי נעתק מפי' ר"ח לסנהד' אבל בקיבוץ כ"י אנגייליקי בדף ק"ט: חסר הקונטרס ונשאר חלק ואין פירוש להדפים מנ"ו עד פ"ט. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ושם בפרק זה בורר בט"ס. [3]) ופי' זה הובא ברש"י בשם שמעתי ואולי כיון על פי' הערוך. ופי' י"א ברש"י עולה עם פי' שהובא בעי' זיו א' והוא נעתק אות באות מפי' ר"ח כ"י לסנהד' בקובץ כ"י אנגייליקי דף צ"ב ע"ב כשאוכיח בעי' זיו אי"ה. ולפי' רבינו דכאן מסכים מה שאי' בקידושין ב': ביאה איקרי דרך דכתיב דרך גבר בעלמה. ועיי' עוד בסוף הערך הדוגמאות. [4]) לפנינו בערלי' במ"ב הגי' הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה. וכ"ה בע' סט ב'. ובמ"ג שם אי' האורג מלא הסיט וכו' וכצ"ל בערוך. [5]) וסוגיא את שדרכו לימנות נשנית עוד בזבחים ע"ב ע"א וע"ב ועיי' שם בעלי תוספות. וביבמות פ"א: ועיי' שם התוספות ד"ה ר' יוחנן אומר וחשבו שם התוספות את יו"ד דברים את שדרכו לימנות קצת באופן אחר כמוה שמנאן רבינו כאן. אבל בכ"י ו"ו הגי' ב"ג (ר"ל משנ' ב' ומשני ג') האורג מלא הסיט וכו' וזה מסכים עם חשבון התוספ' שגם הם מנאו תלתא בבא דערלה (מ"א ומ"ב) לתרי מילי. אבל בכ"ו קצת אינו מסכים לפי' רבינו ע"ש היטב.

עליו ואלו הכא קתני פטור ומדפיסים וכותבי הערוך השמיטו בטעות תיבות "ואלו הכא קתני" וזו מעיד על מ"ש בתחלה כי רבינו קאי על סד"א ולפי זה גם בפי' רבינו צריך להשלים קודם פטור. המלה הקטנה: מי או אמאי. — ויש להוסיף הדוגמאות האלה: דרכי שלום סנהד' כ"ה: שקלי' ב'. גיטין נ"ט. ס"א. דרכי הציבור ר"ה י"ז. דרך הטומאה לצאת ואין דרכה להכנס. אהלות פ"ג מ"ז; פ"ד מ"א, מ"ב. מ"ג; דרך בני מלכים לעמוד וכו', ברכו' פ"א מ"ב; דרכו של גומל חסד וכו' שבת ק"ד. כדרך שהושיב ירבעם בן נבט וכו' תעני' כ"ח. דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה . . דרכו של איש ליבדק ואין דרכה של אשה ליבדק קידושין ב': דרכו של איש להזור על האשה ואין דרכה של אשה לחזור על איש קידושי' שם ונדה ל"א: ולפי דרכינו למדנו סוכה פ"ב מ"א. התורה דברה כדרכה ירו' נדרי' רפ"א דל"ז ע"ג. כולם ענין מנהג וסדר ואופן ורגילות ומזה דרך ארץ הרבה בש"ס עיי' ברכו' ד', כ"ב. ל"ב: ל"ה: ס"א. שבת קי"ד. יומ' ד': ע"ה: ביצ' כ"ה: סוט' מ"ד. קידושי' ט': ב"מ פ"ו. חולין פ"ד. נדה ס"ט: אבות פ"ב מ"ב והרבה מאמרים במסכת דרך ארץ רבה ודרך ארץ זוטא שמכונה על שם זה. ובלש' ארמי אורח אַרעא ברכו' ס"ב: יומ' י"ב. עיי"ע אשפיז, גלף א' ועיי"ע ארח. ובהשאילה דרך ארץ ענינו תשמיש עיי' עירובי' ק' סע"ב למדין . . דרך ארץ מתרנגול וכו' עיי"ע צנע. גיטין ע'. דרך ודרך ארץ. ב"ר ספי"ח ועיי' שם ר"פ פ"ה מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ ונתאווה לה. שם ר"פ כ"ב הודיע דרך ארץ לכל. סנהד' נ"ח סע"ב בא על אשתו שלא כדרכה. ושם ודבק (בראשי' ב', כ"ד) ולא שלא כדרכה. יבמות ל"ד רע"ב ער ואונן שמשו שלא כדרכן. ושם כמה פעמים כדרכה . . שלא כדרכה. קידוש' כ"ב סע"ב הקיש הכתוב כדרכה לשלא כדרכה. וגי' התוספות בסנהד' נ"ח: ד"ה מי: אם תענה את בנותי שלא כדרכן ואוטר ויישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה ובמאמר הראשון נתכונו על יומ' ע"ז: וכמו כן פירש"י שם ד"ה מביאות בשם שמעתי. ובדבור ואוטר בלי ספק כיונו בעלי התוספ' על ב"ר פ"פ שאי' ישם ממש כן, ובעלי דורישי רשומות במראה מקום לא הרגישו בזה. — עשית צרכיו נקרא ג"כ דרך ארץ ב"ר פ"כ הלך מעים בדרך הארץ עיי' מ"כ שם —. ומה שענינו דרך כמו אורח עיי' הדרושים בדרז"ל עירובי' נ"ג. ס"ד: יומ' כ"א. תעני' י': כ"ה. קידושי' פ"א. מכות כ"ה: ורבים זולתם. ובלש' סורי דֶּרְכָא וכ"ה אצל רז"ל קידושי' ב': דרכא דמיכלא יתירה . . דרכא דמשתיא יתירה וכו'. ע"ז מ"ח: דירכא אחרינא. והפעל בהפעיל יבמות ס"ב סע"ב וסנהד' ע"ו: המדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה פי' הנהיג] —

דָּרַךְ (פי' רמס treten מל"מ וכן דרך בגת keltern והשם דְּרוֹכוֹת die Keltertreter) בהתורם בפ"ג בתרומות (מ"ד) הפועלים אין להם רשות לתרום חוץ מן הדרוכות שהן מטמאין את הגת מיד. פי' דורכי ענבים מפני שהן מטמאין את הגת מיד כשיתחילו לדרוך לפיכך הם[1]) רשאין לתרום הענבים קודם שיתחילו לדרוך מפני הפסד בהן זה פי' רבינו דניאל ז"ל[2]). דרכא ליה חמרא אגבה דכרעיה בגמ' דפ' ח' שרצים (שבת ק"ט.), פי' דורך לו והכהו. *[אחי"ה בנו"ג הזייה דדריכא ליה חמרא אגבא דכרעיה וגי' דדרכא אי' גם בכ"י מינכען. ודע כי בדפוסים ישנים נדפס דרכא בע' מיוחד וכן בע' הקודם דרכי האמורי נדפס בע' בפני עצמו ולא ידעתי למה וכדפ' אמש' אי' לנכון —. וכנ"ה כתוב' ס': דדרכא על דמא דחמרא עיי"ע גרדון. ירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה רע"ג ההוא גברא יתיב מדרך. בויק"ר פכ"ז אין אנא מודענא סורחנא דהדין ברי להדין דיינא כדון הוא קטל ליה דרכת עד דהסיל דיינא כיון דחסל וכו' וכתב במ"כ לפי הענין פירושו המתינה אבל לא מצאתי לו חבר וכפ' נשא גרס דחלת פי' היתה מתיירא והמתינה עד שסיים הדין ע"כ וגם בעל כ"כ פותר דרכת: המתינה ואין זה כי אם דברי נביאות ובלי ספק ט"ס הוא ועיקר הגי' כמו בבמד"ר פ"י: אין דאין הוא לברי באלין דיניא קטיל הוא ליה דחלת. כד גמר מיליא אמר לה וכו' ולפע"ד דחלת הוא מל"ע دحل, دخل כזב והערים ופירושו אחרי שראתה האשה כמה קשה הדיין כזבה והערימה ונתנה אמתלא לדבריה לומר דבר אחר משונה ממה שרצתה לומר בתחלה וזה ממש הוראת המלה הערבית. ובישהיש"ר פ' חכו חסרה המלה הזרה באותו הסיפור] —

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. ובדפ"ע בט"ס א ין. [2]) עיי' מבוא לעיל צד XIV. וקרוב לזה מפורש בפי' מ"ש להרמב"ם בתרומות שם ועיי' עוד הר"ש ושם הובא הירו' תרומו' פ"ג דמ"ב סע"א הדרוכות מכיון שהילכו בהן שתי וערב וכו'. ובירו' ע"ז פ"ד מ"ד רע"ב אי' כמה פעמים: הילכו עליהן דרוכית וצ"ל דרוכות. והוא על משקל לקוחות.

* דָּרַךְ (באפעל פי' השיג erreichen והוא ל"ס דְּרַךְ ובל"ע درك השיג והוא מל"מ שופטים כ', מ"ג) כתוב' ס': וע"ז ט"ו סע"ב רהט בתריה . . ולא אדרכיה ויפה פירש"י לע"ז: ולא אדרכיה: לא השיגו ודומה לו בפלגש בגבעה . . הדריכוהו. ועיי' רש"י לשופטים שם. וממנו השם אדרכתא Verfolgungsurkunde עיי"ע ומ"ש.

* דָּרַךְ (מל"פ درنگ המתנה והפעל درنگيدن säumen, warten) בויק"ר פכ"ז דרכת עד דחסל דיינא ויפה כתב המ"כ לפי הענין פי' המתנה. ובפסיקת' דר"כ ע"ז הגי' שבקת וה' באבער הגיה בויק"ר הנ"ל ארכת וכ"ה בכת"ר לאייזלער ח"ב, מ' והנכון כמו שכתבתי מל"פ הנ"ל והראיה כי בע' אפקלין גרס רבינו וחלת וכ"ה ממד"ר פ"י.

* דרכיות, דורכיאות עיי"ע דרכאות.

דַּרְכּוֹן (בל"י Δαρεικός בל"ס דריכונא מין מטבע פרסי ויש מהן כסף ויש מהן זהב) בשקל' פ"ב (מ"א) (מצטרפין שקלים דרכונות ט"ס) [צ"ל מצרפין שקלים לדרכונות] ובפ' יש בכור לנחלה [במשנה] וכולן נפדין בכסף ובשוה כסף חוץ מן השקלים (בכורו' מ"ט סע"ב במשנ'), גמר' (שם נ"א רע"א) תנא חוץ מן השקלים המעשר והראיון, שקלים דתנן מצרפין שקלים דרכונות מפני משוי הדרך ״פי״ שצריך להעלותן לירושלים ומפני משוי הדרך התירו לצרפן לדרכונות שהן זהובין הא לאו הכי לא״ [1]). ובפ' גט פשוט (ב"ב פ"י מ"ב דף קס"ה:) דרכונות ד א י נ ו ן ונמחקו אין פחות משנים. *[אחי"ה כה"ג לנכון בכ"י ו"ו. ובדפ"ר דראנון ובשדפ"ע (חוץ מדפ' אמש') בט"ס ד' אינון ובכ"י ל"ד ד' די אינון וצ"ל ראינון וכ"ה בנוסחאותנו. ועוד נמצאה המלה בשקלים פ"ב מ"ד שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות וכו' כ"ה עיק' הגי' אבל בכ"י א"פ דרכונות וכן בכל דפוסי' הישנים וכן בקצת כ"י ערוך ודפ' ויניצ' וכולם צ"ל דרכונות ומטבע פרסי היה והרבה פירושים הביא גיזיניאוס בגזרת המלה עיי' תיזוירוס ח"א שנ"ג והלאה ושם נדפסה צורת המטבע. ובענין שויו של המטבע עיי' בעקה מעטראלאגיע צד מ"ח, נ"א, קב"ט והח' צוקערמאן על המטבעות צד ט"ז והלאה ועוד עיי"ע דרכמון]— (א"ב פי' בל"י ורו' מין מטבע פרסי של זהב [2]) והיתה צורת דריוש חקוקה עליו ועל שמו נקרא ואולי הוא אדרכון כתוב בעזרא (ח"י כ"ז).

דַּרַכּוֹן (אם הגי' נכונה אז היא לפע"ד ל"י δρακόντιον בל"ר dracontium בל' איט' draconzio = Drachenwurz, dragontea Schlangenkraut אבל עיי' בפנים) ירו' פ"ק דכלאים (דכ"ז.) הרכיב תריד על גבי דרכון אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות כן . . מאי נפק מנהון כורכי לבנון בנוסחא אחרת כתוב ירכון ע"ש. *[אחי"ה כונת ר"ב במה שאמר לעיין שם לא על ירכון כיון, כי כזה בל ימצא כי אם לעיין בירו' כלאים שם, ודע שבנו"ג שם בזה"ל: הרכיב תריד על גבי דרכון אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל הימנו זרע והולך וזורע במקום אחר מאי נפק מינהון כירבי לבנון. ובר"ש לכלאים פ"א מ"ד הובא הירו' בזה"ל הרכיב תרדין ע"ג ירבון אעפ"י וכו' מה נפק מביניהון קירבי לבנין. והנה רבינו הביא זה הירו' בע' שזף בזה"ל: הרכיב תריד ע"ג ד ר ק ו ן וכו' מה נפק מנהון כורכי לבנון והוא ל"י ובלעז אטריפצ"ו. ועל זה כתב ר"ב ומאמר תלמוד ירושלמי זר בעיני . . וגי' אמיתית היא גירסת רבינו שמשון בפי' דמשניות כלאים הרכיב תריד ע"ג ירכון וכו' וכו' מה נפק מנהון ק ר ס ו ל כ נ ן וכו' וכו' עכ"ל אבל מה יתן לנו ומה יוסיף לנו ר"ב בגי' אמיתית של ר"ש אם משך ידו מלפרשה ואני באתי למלאות חסרונו ואומר כי עיקר הגי' ירבוז (עיי"ע ודוגמאות שם) ועוד קרוסלכנן או כרוסלכנן, וגי' המלה האחרונה יש להוכיח גם מכ"י ערוך ו"ו ל"ד וה"ב שגרסו כורסין לבנין ובכ"י עיקרי התלמוד לר' אברהם זכות הביא בשם רבינו כורסי לבנון וכ"ה בכ"י ב"ר ובלי ספק צ"ל כרוסולכנון ובדפ"ר נשתבש כרסי בלנון וכן בדפ' פיז'. והוראת המלות זו היא ירבוז הוא ל"ע يربوز = جربوز עשב הנקרא בלא"ש Melde ואמר מי שהרכיב תרדין (והוא בל"ע سلق עשב הנקרא כן עיי"ע) על גבי ירבוז אעפ"י שאסור לעשות כן נוטל וכו' ומה נפק מנהון כרוסולכנון הוא בלי כל ספק ל"י ורו' χρυσολάχανον = Gartenmelde, chrysolachanum

---

[1]) הועתק מספ' רגמ"ה לבכורות נ"א (בקובץ כ"י אנגיליק' דף קי"ג:) וז"ל שם מצרפין שקלים דרכונות . . הגזבור יכול להלף השקלים בדרכונות זהב שקורין בלעז קונציש מפני משוי הדרך שצריך להעלותן לירושלים ללשכה טעם דמפני המשוי הא לאו הכי אין פודין וכו'. פתרון הלע"ז לא ידעתי ובפי' הרשב"ם לב"ב קס"ה סע"ב אי' דרכמונות בלע"ז קונג"ש ובפי' המיוחס לרש"י לד"ה א', כ"ט, ז' נמצא הלעז על אדרכונים: קצונ"ש, ובפי' רגמ"ה כ"י לב"ב שם מוקיסי. ובירו' שקלי' פ"ב דמ"ו רע"ר הובא בע' טבע בי אי' דרכונות דינרין. [2]) או גם כסף.

עיי' פליניאוס כ"ז, מ"ג ומה נכון מאוד פי' רבינו: ובלעז אטריפצי (כ"ה גי' כ"י) והוא בלאי"ט Melde, atrepice. ומעתה לא הוצרכנו לבאר דרכון ע"י δρακόντιον כי י"ל דרכון ט"ס תחת דרבוז והוא ל"ס זרבוז ממש ענינו כמו ירבוז ובר"ש מעשרו' פ"ה ס' מ"ח צ"ל זרבוזין במקום זרבונין] —

* דרכון, דרכונא עיי"ע דרקון.

* דְּרַכְמוֹן (בל"י δράχμη ובל"פ درهم, درهم מין מטבע פרסי כמו דרכון) כבר בא זכרונו במקרא (עזרא ב', ס"ט; נחמיי ז', ע' — ע"ג) ובאיכ"ר פ' ותזנח: ויהב לתלמידוי דר' יהושע דרכמונין, ופי' המלה כמו אדרכונין עיי' הראב"ע לעזר' ח', כ"ז, ובעזרא ב', ס"ט פי' דרכמונים דינרי זהב ע"כ וכן בספרי הפרסיים ישתמשו درهم אצל دينار וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בשרש דרך (עיי' כתאב אלאסול צד קס"ה להוצאת נייבויער) וז"ל واما تفسيرها فهى دنانير وتسما الدنانير فى ال משנה דרכונות كقولهم מצרפין שקלים דרכונות מפני משוי הדרך, והעתקתו: בענין פתרונו (של דרכמונים) הוא דנרין ונקראין הדינרין במשנה דרכונות כמאמרם מצרפין וכו'.

דרלמוס (והוא כמו אנדרלמוס בל"י ἀνδρολοιμός, — מגפת אנשים; דרמוסיא = μία אנדרומוסיא ἀνδρονοῦσος נגע אדם-עיי"ע בח"א צד קמ"ג) בב"ר פל"ג (ל"ב) ויסגר ה' בעדו א"ר לוי למלך שקבע דרולמוסיא שלו במדינה נטל אוהבו וחבישו כבית הסוהר ונתן אספרגוס שלו עליו [1] זה כמו אנדרומוסיא שפירשנו. ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה (פסיקתי דר"כ צד ס"ז.) ואחר [כך] נותן להם דורמוסיות (פי') דבר כבד מאד. ובילמדנו ויהי חושך אפילה (תנחומי בא סי' ד') לא חזרו הביא עליהן דורמוסיות זה הדבר. *[אחי"ה כתנחו' אי' ואם לא (כלומ' שלא חזרו) מביא עליהם דורמוסיות. ויתר הדוגמאות הבאתי בע' אנדרומוסיא, וכן בתנחומ' בראשית סי' י"ב בעון זימה אנדרלמוסיא בא לעולם ורבינו גורס בע' אנדרומוסיא: אנדרומוסיא בא לעולם. ובתנחומ' קרח סי' ז' ועושה ממנו אנדרולומסיא וצ"ל אנדרולימוסיא ועיי"ע אנדרולימוס. בפסיקת' ישם הגי' ואחר כך נתן להם דורמסיות כגון הדבר. אבל בפסיקת' רבתי ספי"ז הגי' ואח"כ נתן להם דורמסיות דבר כבד מאוד, ובלי ספק גרס רבינו כן בפסיקתא דר"כ ומלת פי' הוספת איזה מעתיק היא, כי הוראת המלה הזרה באמת כן היא אבל במדרש לא הורגלה מלת פי'] — (א"ב פי' אנדרולומוסיא בל"י הרג ומגפת אנשים וזו היא הגי' הנכונה ע"ש). *[אחי"ה ואולי יש להפריד את הערך דכאן לשני ערכים ומלת "שפירשנו" הוא סוף הערך דרלמוס. ומציון בפסיקתא מתחיל ערך דורמוסיות ואם כן דרלמוס ודורמוסית מקבילים לערכים אנדרולימוס, אנדרומוסיא, אשר מהם נתקצרו, וגזרת המלה מל"י δρυμός לא תצלח] —

דָּרוֹם (מל"מ פי' נגב ועוד א') שם עיר במזרחית צפונית בגליל וכנראה בין טבריה וציפורין, ב') שם הנגב ביהודה במחוז אדום ובל"י Δαρῶμα עיי' בפנים), בפ' כל הזבחי' שקיבל בגמ' טמא פסול (זבחי' כ"ב:) אמרו זקני דרום לא שנו. אמר עולא תקע להו ריש לקיש לדרומאי (שם). בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הנבלות (ב"ב כ"ה:) הרוצה שיחכים ידרים ושיתעשר [2] יצפין וסימנך שלחן בצפון ומנורה בדרום. פי' ילך אצל חכמי דרום וילמד חכמה מהן, וי"א הרוצה שיחכים בשעה שמתפלל יכוין פניו כנגד מזרחית דרומית, הרוצה להעשיר יכוין פניו כנגד מזרחית צפונית. *[אחי"ה הפי' י"א הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב שפי' ככה, וכן פירש"י — וכנ"ה בענין נגב בהפעיל בב"ב שם א"ל רבי חנינא לרב אשי כגון אתון דיתביתו בצפונא דא"י אדרימו אדרומי וכו' ופי' רגמ"ה כ"י לב"ב שם אדרימו כלומ' שתתפללו חיזרו פניכם לצד דרום שנאמ' (מ"א ח', מ"ח) והתפללו [אליך] דרך ארצם ע"כ וכן פירש"י בעצם תומו. ובבינוני פעול: מנחות פ"ה, לפי שאין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות. ופי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגיילי דף ל"ב ע"א) מודרמות שהן בדרום שהחמה זורחת בהן כל היום ע"כ ועיי' פירש"י. והתואר בירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד וירו' קידושין פ"א ד"ס ע"ד חצייה דרומי אני נותן לפלוני וכו'. ב"ר פצ"א לישון דרומי הוא אבל כרם עיי"ע אבל. ב"ר רפ"א דרומו של רקיע. תעני' כ'. גיטין ל"א: (עיי' ילקוט איוב רמז תתקכ"ב) ב"ב כ"ה: סנהד' ק"ו. רוח דרומית. והקבוין זכר: שקלי' פ"ו מ"ג שערים דרומים —. ועתה אניף ידי בענין פי' ראשון בערך הנוכחי. הנה בלי ספק כונת רבינו במ"ש חכמי דרום היא על זקני דרום שהוזכרו ביבמות מ"ה. וזבחי' כ"ב:

[1]) בנו"ג. ספרגוס וכ"ת בעי' ספרגוס. [2]) וכ"ת בכ"י ש"פ ובע"י ובנו"ג ושיעשיר וכ"ת בילק' משלי רמז תתקל"ד.

ובירו׳ עירובי׳ פ״ו דכ״ג ע״ג זקני הדרום. וכך היא הצעת הגמ׳ דירו׳ שם: מהו לשכור רשות מן הפונדק ר׳ חיננא ור׳ יונתן סלקין לחמתה דגדר אמרין נמתין עד שיבואו זקני הדרום לכאן אתא ר׳ נתן דרומא ושאלון ליה ושרא ע״כ, ובבבלי עירובין ס״ה: נשנית כל הסוגי׳ בשינויים כזה ר״ל ותלמידי דר׳ חנינא איקלעו לההוא פונדק וכו׳ אמר להן ר״ל נשכור ולכשנגיע ובכ״י מ׳ א״פ ודפ״ש וכשנלך) אצל רבותינו שבדרום נשאל להן אתו שיילו לר׳ אפס וכו׳. ולפי השקפה ראשונה הדעת נוטה כי דרום היה שם מקום קרוב לחמתה דגדר ולכאורה כן מוכח משקלא וטריא אחד כי ביבמות מ״ה, אי׳ שם ועיילי זקני דרום דאמרי כותי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ותחת זה אי׳ בירו׳ קידושין פ״ג דס״ד רע״ד ר׳ יונתן סליק עם ר׳ יודה נשיא לחמתא דגדר הורי תמן הוולד כשר. הרי שזקני דרום דבבלי נקראין בירו׳ בשם ובתכונת המקום דחמתא דגדר. אבל קשה הדבר להלמו עד מאוד כי דרום כמשמעו נגב וכן תרג׳ הנגב (דברי׳ ל״ד, ג׳) ית דרומא, והמתא דגדר היתה בקרובה של ים כנרת במזרחה של א״י והנה בתחלה עלה במחשבתי ליישב כי שם מקום אחר קרוב לחמתה דגדר היה נקרא דרום או דרומה וראייתי מתרג׳ ים ודרום ירשה (דברי׳ ל״ג, כ״ג): מערב ים גינוסר ודרומא יירת (ועיי׳ פירש״י) וקצת סמך מצאתי עוד מירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט: דרומאי נהגין (אבלות דט׳ אב) חנה צפוראי נהגין חדשה טיבריאי נהגין שבתה (ועיי׳ תעני׳ כ״ט: וילק׳ הושע רמז תקי״ז) הרי דרומאי היינו אנשי דדרומא הוזכרו אצל אנשי צפורא וטבריא וכולם קרובין זה לזה בים כנרת היו, וכן הוזכרה דרומה אצל טבריה בסוף ירו׳ הוריות עיי״ע אמדרומה. ועתה הוברר לי כי בר דרומא (עיי״ע) כינוי של בר כוזיבא לא על שם ארץ דרום היינו מנגב יהודה כי אם על שם העיר. קרובה לטבריה וציפורא נקרא ובאמת שם ערך מלחמה בר כוזיבא נגד הרומיים ושם היה טחנה ומבצר ביתר עיי״ע. ועוד מצינו בירו׳ ברכות פ״ח די״ב רע״א רבי אבהו כד הוה אזיל לדרומה הוה עביד כר׳ חנינא וכד הוה נחית לטיבריא הוה עביד כרבי יוחנן, והך דרומא הוא בהכרח בסמיך דציפורא וקרוב לטיבריא והראיה שמושבו של ר׳ חנינא היה בציפורין עיי׳ ירו׳ ספ״ז דסנהד׳ דכ״ה סע״ב. — אבל אחר עיון רב עלה על דעתי פירוש יותר מתקבל כי בלי ספק היה עוד דרומא אחרת ולפי אייזיביאוס היה דרומא כל המחוז עד עיר אליותרופולים וז״ל (הובא ברילאנד פאלישטינא צד קפ״ו) ἐν τῷ Δαρωμᾶ ὁρίου Ἐλευθεροπόλεως . . וכן כתב היארונימוס (הובא שם) in Doroma, qui locus ad Eleutheropoleos pertinet regionem, ועוד הוזכר אצל אייזיביאוס כי עיר Γάδειρα שייכה למחוז אליותרופולים, וא״כ הוברר לי בלי ספק כי חמתא דגדר איננה מקום מעיינות אצל ים כנרת אבל הוא ממש Γάδειρα במחוז אליותרופולים ואולי משגרא דלשון הוסיפו המעתיקים מלת חמתא וא״כ גדר אשר שמה סליק ר׳ יונתן היתה במחוז דרומא ודרומא עצמה היתה במחוז אליותרופולים ובע׳ אליותרופולים הוכחנו כי היא היא עיר בית גוברין היוצא לנו מזה כי ר׳ יונתן שסליק לגדר ואשר עליו כיונו ביבמות ועירובין הנ״ל בזקני הדרום אחד הוא עם ר׳ יונתן דבית גוברין הנזכר בירו׳ יומא פ״ז הל״ה דמ״ד סע״ב, וזה בית גוברין בגבול אדום היה וכן דרומא וזה שאמרנו בירו׳ פסחי׳ ריש פ״ג דכ״ט ע״ד חומץ האדומי בסימא דרומיא ובירו׳ כתובו׳ פ״ה ד״ל: להמשנה א״ר יוסי לא פסק שעורים אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום מה סמוך לאדום לדרומה. וידוע כי אדום היתה בצד דרומית מזרחית של א״י וזה מה שהשיב ר׳ שמלאי לר׳ יונתן שא״ל אלפן אגדה א״ל מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה ואת נהרדעאי ודר בדרום (ירוש׳ פסחי׳ פ״ה דל״ב סע״א), וכונתו היתה שר׳ יונתן היה יושב במקום דרומא והוא עוד בדרומו של א״י וקרוב לאדום. ובבבלי פסחי׳ ס״ב ובירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח סע״ג נשנה כן בשינויים על אנשי לוד. ונראה לי יען שקרובה היתה דרומא וכן לוד [1]) לאדום (עד שבעי ר׳ ירמיה קומי ר׳ זעירא ולוד לאו מיהודה היא? (ירו׳ סנהד׳ שם) לכן דברו חכמי ארץ ישראל בגנותן של דרומא ודרומיים, עיי׳ ירו׳ פסחים הנ״ל וכן ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב רע״ד ר׳ יוסה בעי היידן רבנן רבנן דהכא או רבנן מדרומא אין תימר רבנן דהכא ניחא אין תימר רבנן דדרומא רברבייא קומוי והוא שאיל לזעירייא, אין תימר רבנן דהכא ניחא אין תימר רבנן דדרומא (אתון) [צ״ל אינון] שריין ואינון אסורין וכ״ה בירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה סע״ב, והנה מהרז״ף בדרכי

---

[1]) וזה מה שאמרה המשנה שביעית פ״ט, ב׳ ושפלת לוד כשפלת הדרום.

משנה צד קמ"ח הוכיח על פי מה דאמר רבי יאשיה תלמידו דר' ישמעאל: "וכשבאתי אצל חברי שבדרום" וכו' (סוטי' כ"ה.) שבית מדרשו של ר' ישמעאל היה קרוב לאדום והוא בדרום א"י ולפי הנחה זו יפה עולה מה שאי' איזה פעמים אתא פלוני מדרומא ואייתי מתניתא בידיה דוגמא אחת הביא מהרז"ף שם מב"ק מ"ב. כי אתי ר' חגי מדרומא אתא ואייתי מתניתא בידיה. ואני באתי להוסיף: יבמות נ"ז סע"א כי אתא רב אחא (בר חיננא) [צ"ל בר חנינא] מדרומא אתא ואייתי מתניתא בידיה מנין לפצוע דכא וכו'. ושם נ"ח סע"א וסוטי' כ"ד רע"ב והא כי אתא רבי אחא בר חנינא מדרומא אתא ואייתי מתניתא בידיה מבלעדי אישך מי שקדמה שכיבת בעל לבועל וכו'. סוכ' נ"ד. כי אתא רבי אחא בריה דרב חנינא מדרומא אייתי מתניתא בידיה ובני אהרן הכהנים יתקעו וכו' אמור מעתה כי גם בירו' הנ"ל צ"ל ר' חנינא ור' יונתן במקום ר' חיננא וכן הגיה על נכון מהרז"ף במבוא הירוש' צד פ"ז רע"א מבלי שהזכיר הציונים הנ"ל. וכן מצינו כמה פעמים (עיי' ירו' שביעית פ"ה דל"ה ע"ד. ירו' יומי' פ"א דל"ח ע"ד. ירו' מגילי' פ"א דע"ב רע"ב) אייתי ר' הושעיא מתניתא דבר קפרא מדרומא (מן דרומא). (ובבבלי שבת י"ט: קמ"ה: בכורות י"ז. ובכ"י מ' לביצ' כ"ו: הגי' כי אתא רב הושעיא מנהרדעא אתא ואייתי מתניתא בידיה). והנה מהרז"ף במבוא הירו' צד ע"א החליט כי בר קפרא ישב בדרום ומשם הובאו לצפון הרבה ברייתות ששנה ואמר עוד ואפשר שהלך כבר לדרום בחיי רבי וכו' ובעת מיתתו של רבי היה בציפורין מקום ישיבת רבי בזמן ההוא (כתובו' ק"ד.) ואפשר שבא לשם ע"פ השמועה ששמע כי גבר החולי על רבי ע"כ. וגם זאת מלתא דפשיטתא היא אצלו כי זקני דרום הם תלמידי ר' ישמעאל שישב בדרום עיי' ד"ה קמ"ח ומבוא הירו' צד ו'. אבל אחר מחילה רבה מכבוד תורתו לבי אומר לי להפך ולא לחלוק חלילה באתי רק תורה היא וללמוד אני צריך יען כן אחוה דעי גם אני בהגישי עצומותי נגד שיטת טו"ר נ"ע. הנה כבר הקדמתיך כלל גדול כי בכל מקום שהוזכר דרומא דרומיי אצל ציפורין או טיבריא מן הנחוץ להיות מקום סמוך לציפורין וטבריא ומן הנמנע להישוב על דרום היינו מחוז לוד וקרוב לאדום. ובבחינה זאת בכל מקומות הנ"ל כי אתא רבי אחא בר חנינא מדרומא אי אפשר להיות דרום מקום מושבו של ר' ישמעאל אחרי שאביו של ר' אחא היינו ר' חנינא ישב בציפוריז והורה שם

עיי' מבוא הירו' צד פ"ו: ובודאי גם בנו דר במקום אביו או בקרוב לו והיינו במקום דרומא והראיה ששני מקומות סמוכין היו ממה שאי' בירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג חד זמן צרכון מיעבד תעניתא ולא נחת מיטרא עבד ר' יהושע תעניתא בדרומא ונחת מיטרא והוון ציפוראי אמרין ר' יהושע בן לוי מחית מיטרא לדרומאיי ור' חנינא עצר מיא מן ציפוראיי צרכון מיעבד זמן תניינות שלח ואייתי לר' יהושע בן לוי וכו' עאל ואמר קומיהון לא ר' יהושע ב"ל מחית מיטרא לדרומאיי ולא ר' חנינא עצר מיטרא מן ציפוראיי אלא דרומאי ליבהון רכיך ושמעין מילה דאורייתא ומתכנעין וציפוראי ליבהון קשי וכו' והנה אם גם מצינו שר' יהושע בן לוי ישב בלוד (ירו' תרומו' פ"ה מ"ו ע"ב ערק ואזיל ליה ללוד גבי ר' יושוע בן לוי) בכל זאת התענית שעשה ר' יהושע בן לוי בדרומא בלי ספק לא דרום היינו קרוב ללוד היה כי כבר הבאתי המאמר מירו' שלא ללמד אגדה לדרומי (והיינו ללודים) שהן גסי רוח ומעוטי תורה ואיך היה משבח ר' יהושע ב"ל לדרומאי שליבהון רכיך ושמעין מילה דאורייתא ועוד אם היה כבר ר' יהושע ב"ל ישב בלוד בשעת עצירת גשמים הנ"ל איך היה שלח ר' חנינא אחר ר' יהושע ב"ל לקרוא אותו האם נסיעה רחוקה כזו מילתא זוטרתי היא. וזו הטענה אשיב גם להשערה הנ"ל בענין בר קפרא שאחרי שהיה בשעת מיתת רבי בציפורין קשה להאמין שהעתיק אהלו מלוד ומדרומו של א"י אם שם היה דר אבל דעת לנבון נקל כי מושבו היה בדרומא היינו בקרוב לציפורין. וא"כ ר' הושעיה שהביא מתניתא דבר קפרא מדרומא לא תפשט מן דרומה של א"י היינו לוד כי אם מדרומא סמוך לציפורין וטבריא. ויש לי על זה ראיה נוכחת שהרי אביו של ר' הושעיא היה רבי חמא בדור של בר קפרא וכבר הובא לעיל מאמר ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב רע"ד וירו' ברכו' פ"ב ד"ה: ר' חמא אבוי דר' אושעיא הוה ליה עובדא שאל לרבנן ואסרון ר' יוסי בעי איילן רבנן רבנן דהכא או רבנן דרומאי אין תימר רבנן דהכא ניחא אין תימר רבנן דרומיא רברבייא קומוי והוא שאל לזעירייא וכו' ופירושו לפע"ד רבנן דהכא היינו טבריא ורבנן דרומאי היינו רבנן קרוב לציפורין וזה שאמר רברבייא קומוי פי' הגדולים לפניו והוא שאל לקטנים ובזה הסתלקו חבילות חבילות קושיות שהקיף מהרז"ף במבוא ע' ר' חמא צד פ"ה: ובודאי ר' הושעיא ישב בקרוב למושבו של אביו ר' חמא שדר בטבריא כנראה מסיפור זה ואיזה מקום היה קרוב לו אין זאת כי

אם דרומא קרוב לציפורין וראיתי מוכרחת מירו' ברכו' שם שאי' תיכף בסמוך: תני במקום שנהגו לשאול אבלים בשבת שואלין ובדרום שואלין ר' הושעיה רובא אזל לחד אתר וחזא אביליא בשובתא ושאיל בון אמר לון אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומינו הרי שמקומו דר' אושעיא היה דרומא ודרומא זאת היתה קרובה לציפורין, לכן מה מאוד יתיישב כי תיכף אמר הירו' שם ר' יוסי בי ר' הלפתא משבח בדר"מ קומי ציפוראי וכו'. ואם כדברנו כן הוא אז נוכל לגזר אומר כי זקני דרום הם חכמי דרומאי והיינו מקום קרוב לציפורין ומשם היו ושם הורו גדולי האמוראים בר קפרא ר' חמא אבוי דר' הושעיה ר' חנינא ור' יהושע בן לוי ורב אחא ב"ר חנינא וזולתם רבים וכן שלמים וזה מה שאמרנו בחולין קל"ב: כי אתא ר' אחי בר חנינא מדרומא אמר ר' יהושע בן לוי וכל זקני דרום אמרו (כ"ה לפי גי' נכונה בראו"ש) ועיי' ירו' פיאה פ"א דט"ז ע"ג בשינויים. והשתא דאתינו להכא נוכל לקיים גי' ר' (חיננא) [צ"ל חנינא] ור' יונתן סלקין לחמתא דגדר שתכונתה היתה אצל ים טבריא בגליל ואיזה פעמים הוזכר דרום בצירוף זכרון גליל עיי' שבת קכ"ז: מעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל ב"ה אחד בדרום שלש שנים וכו' ע"ש באריכות ומסיים וכשבאתי אצל חברי בדרום התירו לי כל נדרי וכו'. ירו' עירובין פ"ה דכ"ב רע"ג מעשה בתלמיד וותיק למד עיבורו בג' שנים ומחצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל ולא הספיק לעבור את הדרום עד שנטרפה השעה. בב"ר פצ"ד אמר ר' יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום (ועיי' עוד ע' דיותמין) שיאמרו לי פסוק זה (למה לא נאמר אלהי אביו אברהם) ולא אמרו לי עד שעמדתי עם יהודה בן פדייה בן אחותו של בן הקפר וכו' כד אתא ריב"ל לטבריה וכו' נשמע מזה שגם כאן מובן דרום שבגליל ושם חי בן אחותו של בן הקפר היינו בר קפרא. ובעלי אגדה שבדרום היינו בדרומא שבגליל והראיה כי רבי יונה שהיה מאמוראים הגדולים בציפרין נשתמש ג"כ בדיבור רבנין דאגדתא והבין בעלי דאגדתא דגליל עיי' ירו' מעשרות פ"א דמ"ח ע"ד ועוד מצינו באיזה פעמים (ירו' מעש' שני פ"ג דנ"ד ע"ב ירו' יבמות פ"א די"ב ע"ג ירושלי' הוריות פרק ג' דמ"ז סע"א) ר' יעקב דרומייא בעא קומי ר' יוסי וזה ר' יוסי היה ג"כ מגדולי האמוראין דציפורי ועיי' עוד ר' יעקב דרומייא ירו' ברכות פ"ג ד"ו סע"ב וירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד ושם פ"ד דנ"ד ע"ב וירו' תענית רפ"ב דס"ה. ובירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ב אי' ר' יעקב דרומנא וצ"ל דרומיא וכן גרס לנכון באמת המהרש"ס. ועוד מצינו ר' לעזר דרומיה בעי קומי ר' יוסי ירו' פיאה פ"ח ד"כ ע"ד. א"ר לעזר דרומיא וכו' ירו' יומ' ספ"ו דמ"ד רע"א. א"ר לעזר דרומיא לא כן אמ' ר' יוסי וכו' ירו' חגיג' פ"ג דע"ט ע"א. ואולי זה הוא הנקרא בבבלי סוטה כ' סע"ב ובמד"ר פ"ט ר' אלעזר בן יצחק איש כפר דרום. וכן מצינו ר' יהושע דרומיא אמר לפני ר' יונה, ירו' סוכ' ספ"ד דנ"ד ע"ד תני ר' יושוע דרומייא קומי ר' יונה וכצ"ל בירו' שבועות ספ"ז דל"ז סע"ב ושם בט"ס ר' יהושע דיומיא. ירו' חלה פ"א דנ"ז רע"ג אמר ר' יהושע דרומיא ר' יונה וכו' ועיי' עוד ירו' ברכו' פ"ט די"ד ע"ג וירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ב, ירו' עירובין פ"ד דכ"א סע"ד ועוד מצינו ר' פנחס בשם ר' חלקיה הדרומה (תנחומ' ריש קדושים, ובילק' ישעי' ג' רמז רס"ד חסרה מלת הדרומה), ר' חילפא דרומיה (פסיקתא רבתי פל"ג) ר' יוסי דרומייא קומי ר' יונה (ירו' שבועות פ"א דל"ג ע"ב) —. יצא לנו מכל זה שבכל מקומות הנ"ל רק אז נמלט מהמבוכה אם נחזיק בהשערתנו כי דרום או דרומא היה שם מקום בגליל קרוב לטבריה וציפורין וזקני דרום או דרומאי (ירו' תרומו' פ"ב דמ"א ע"ד) דרומיי (ירו' פסחי' פ"ה דל"ב ע"א) או דרומאיי (שם פ"ז דל"ד ע"ד) או רבנן דרומא (ויק"ר פ"כ) ורבותינו שבדרום (פסיקת' רבתי פ' נחמו) הם קבוצת חכמים אשר ישבו שם וסביב לו ובלי ספק מקומות וכפרים אחרים שייכים לו או היו מגרשיו. ואחד מהם נקרא כפר דרום אשר משם היה ר"א בן יצחק (עיי' לעיל) ועל קבוץ המקומות בשם דרומא מראה באצבע המאמר בירו' ברכו' פ"ט די"ב ע"ד ר' יוחנן ור' יונתן אזלין מיעבד שלמא באילין קרייתא דדרומה עלון לחד אתר וכו'. וחכמים גדולים רבים וכן שלמים ישבו שם כסאות למשפט ומתוך שבחו של ר' יהושע בן לוי (עיי' לעיל) למדנו שגם עמא דבר בכשרות והלך בדרך מישרים. ובזה זכינו להבין מאמר סתום ועמום בירו' חגיג' פ"ג דע"ט רע"ג ובגליל אינן נאמנין לא על היין ולא על הקנקנים ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי בן דרום שאטר מגליל הבאתיה נאמן וכן גליל שאטר מדרום הבאתיה אינו נאמן פי' בן דרום יש לו נאמנות ואם העיד שהביא הכלים בטהרה אפי' מגליל נאמן שבן דרום בלומ' עם הארץ ממקום דרומא שיושביו הגונים נאמן אבל בן גליל לא דחיישינן שהערים

לומר כי הביאם מדרום כדי שיראה בחזקת כשרות. והמפרשים ביארו באופן דחוק ורחוק. וגם זאת תצא מציון זה כי דרום בודאי היה בגליל רק בחלק מיוחד ממנו ונודע שמו וחבלים נפלו לו בנעימים כי הרבה תורה הרביצו שם עד שחכמיו קנו להם שם מיוחד: זקני דרום. ולפי פירושי זה יפה כיון רבינו בעל הערוך בפירושו הרוצה שיחכים ידרים פי׳ ילך אצל חכמי דרום וילמד חכמה מהם. וכן מצאתי בב״ר פצ״ה חכלילי עינים מיין בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה ופי׳ כחולות מאירים ובהירים עיי׳ מ״כ שם. ועל זה יפה נתן ר׳ יצחק הסימן ומנורה בדרום ואולי ר׳ יצחק זה אביו של ר״א מכפר דרום היה ואז יגדל כח המאמר בסיבת האומרו וגם ר׳ יהושע בן לוי שאמר לעולם ידרים וכו׳ כיון על למוד תורה והוא ג״כ אחד מזקני הדרומה כדמוכח ממה שכתבתי לעיל. וזאת שנית כי סימן מנורה עולה יפה עד מאוד כי בגליל בכלל ולכן גם בדרומה מצוי הרבה שמן עייי׳ תוספו׳ לחגיגה כ״ה. ד״ה בגלילא. ואחרי הדברים והאמת האלה אם נשים עין חודרת לכל מה שהוכחתי בעה״י עד כה נראה שלהוראת דרום במובן נגב ודרומה של א״י היינו מחוז לוד נשארו לנו רק מעט מקומות אשר בהם הוזכר דרום אצל לוד ואדום כמו בירו׳ פסחי׳ וכתובו׳ הנ״ל אצל ר׳ ישמעאל אבל לפום ריהטא גם בזה והיינו אם ר׳ ישמעאל ישב בדרום יש לכאורה לפקפק כי מתוספת׳ חלה ספ״א אמרו לפניו ר׳ ישמעאל הלא פלוני יש בדרום וכו׳ יש קצת משמעות שר׳ ישמעאל לא ישב בדרום וכן הוכיח הרב הח׳ מוה״ר ברילל במבוא המשנה צד ק״ד וגם מהרז״ף הבין הקושי לכן כתב בר״ה קמ״ח בהערה מה שכתב. ולפע״ד הוברר הדבר בהוכחה ברורה מהתוספת׳ דחלה שם כי דרום שנזכר שם דרומי של א״י ומחוז לוד הוא. אכן הגי׳ בדפוסים נשתבשה וקצת יותר טוב היא בכ״י תוספתא (עיי׳ בהוצאת צוק״מ חלה צד 98) וז״ל שם ר׳ אליעזר אומ׳ חלה ניטלת מן הטהור על הטמא אמרו לפני רבי אליעזר ישמעאל (ובדפוסים חסרה מלת אליעזר ובאמת אין לה שחר וכצ״ל אמרו לפני ר׳ ישמעאל) והלא פלוני יש בדרום היה מורה הוראה הזאת אמר לבוש שלבש בו אבא וציץ שנתן בין עיניו אם לא (ילמוד) [צ״ל כמו בדפוסים אלמוד] בו לכל טורה הוראות אמרו לו משום ר׳ אליעזר אמר להן אף הוא יש לו במה יתלה ע״כ ושיעורו לפע״ד ר׳ אליעזר אומר חלה ניטלת וכו׳ אמרו לפני ר׳ ישמעאל כלומ׳ כשאמרו דין זה לפני ר׳ ישמעאל בסתם פלוני יש בדרום וכונתם היתה על ר׳ אליעזר שהורה בלוד (עיי׳ סנהד׳ ל״ב:) רק לא פרשו בשמו שר׳ אליעזר הורה כן אמר ר׳ ישמעאל לבוש שלבש וכו׳ והוא כעין שבועה והמשל מובן מעצמו שר׳ ישמעאל כהן היה (עיי׳ חולין מ״ט.) והבטיח שיתן לבוש וציץ של אביו אם לא ילמוד בו לכל מורה הוראה כלומ׳ ילמוד בהיפך ממה שאמרו לו מפלוני שיש בדרום אבל אחרי שאמרו לו משום ר׳ אליעזר. ור׳ ישמעאל שמע כי גברא רבה הוא בעל השמועה הזאת אמר בניחותא והתנצלות שבודאי יש לו לר״א במה שיתלה. ולפי זה דרום על כל פנים דרומי של א״י ולוד משמע. ולא רחוק הוא כי גם רבן גמליאל עליו נתכון בדיבורו כתוב לאחנא בני דרומא שלומכון יסגא מהודעין אנהגא לכון וכו׳ סנהד׳ י״א: ובירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח רע״ד הגי׳ כתוב לאחנא בני דרומא עילאה ולאחנא בני דרומא ארעייא שלמכון יסגא וכו׳ ובירו׳ מעשר שני פ״ה דנ״ו רע״ג לאחנא בני דרומא עילאה ובני דרומא ארעיתא ובתוספת׳ סנהד׳ פ״ב לאחנא בני דרומ׳ עילאה ובני דרומא תתאה. ויען שבני דרומא היינו בני נגב רחוקים היו מסנהדרין צריך רבן גמליאל להודיעם העיבור. ובענין דרומא עילאה . . ודרומא ארעייה יש להעיר כי גם אייזיביאוס (הובא ברילאנד קפ״ז ועיי׳ גיאגראפיע לנייבויער ס״ב והלאה שנכוחות דבר בענינגו אבל בצד ס״ג בהערה א׳ טעה במח״כ) מחלק בין דרומה התיכונית (ἐν τῷ ἐσωτέρῳ Δαρῶμα) ובין דרומה חיצונית (ἐν τῷ ἔσῳ Δαρῶμα). ולפע״ד יותר נכון להסביר כי כונת רבן גמליאל היתה על מזרח ודרום של א״י כי ככר הקדמתיך כי דרומא בגליל במזרחית צפונית היה וזה מה שאמר לאחנא בני דרומא עילאה ועל נגב היינו בני לוד השיב דבר חוק ומשפט לאחנא בני דרומא ארעיתא ויען שהיו שני דרומאי הללו בשני קצות א״י ורחוקים מבי״ד היו שלח להם ר״ג איגרות להודיעם את העיבור וכן העיר אייזיביאוס (שם) כי היה כפר בדרומה בקצה שפת א״י במזרח κώμη . . ἔστιν ἐν ἐσχάτοις τοῦ Δαρῶμα ופירשו היאראנימוס est villa in extremis finibus Daromae contra Orientem imminens mari mortuo. וזה עולה יפה מאוד לטה שכתבתי בתכונת כפר דרומא לעיל. ועוד ראיתי אני להעיר כי לוד נמצא בדרום בסיפור יבמות ס״ב: אלף זוגים תלמידים היו לו לר״ע מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד וכו׳ והיה העולם שמם עד שבא ר״ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר״מ ור״י

וכו' ואם גם נראה הציון הזה קצת משובש עיי' דרכי המשנה קנ"ד ומבוא המשנה קנ"ו בכל זאת נראה לעינים כי רבותינו שבדרום הם החכמים שישבו בנגב של יהודה אשר שמה ברחו בעת השמד וכן מראה הדיבור מגבת ועד אנטיפרס שהן הנה ערי תחומי יהודה עיי"ע גבת, ובאמת מצינו את ר"ע בלוד בעת הצרה אחר מפלת ביתר בעת רדיפת האכזר אדריינוס שגזר כל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג עיר שסומכים בה תהרג ותחומין שסומכין בהן יעקרו (סנהדרי' י"ג:) בעת ההיא נקבצו גדולי החכמים ועמודי התורה כר"ע ור' טרפון ואחרים בסתר בעלית בית נתזה בלוד ונמנו וגמרו מי גדול תלמוד גדול או מעשה עיי"ע בית נתזה, בית ארים ועיי' חיי ר"ע במ"ע למהרז"ף ח"ג ומ"ש הרב החכ' לאנדויער בצד קל"ד. ולפע"ד מעת ההיא נולדו המאמרים והדינים אשר הורה ר' טרפון בלוד (הובאו הציונים בד"ה למהרז"ף צד ק"ה) כי גם ר' טרפון היה באסיפת חכמים בלוד ולא הוצרכנו להשערה כי קבע ר"ט ישיבתו שם אחרי מות ר"א. ועוד אני מביא ראיה כי ר"מ היה בין "רבותינו בדרום" (יבמות שם) ממה שאי' בב"ר פצ"ב עובדא הוי בדרומי תמן חד פונדקי עיי' שם כל הסיפור וסיים חד זמן אזל ר"מ ואתקבל תמן וכו' ע"ש ולפי זה היה ר"מ בדרומי היינו בלוד ובנגב יהודה. אבל בסיפור בענין יהודה בן דורתאי בזמן שמעיה ואבטליון פירש הוא ובנו דורתאי וישב לו בדרום (פסחי' ע':) נראה שהכוונה על צד דרומית מזרחית של א"י אשר על שפת ים המלח ושם ישבו האסיים עיי' ד"מ קמ"ח בהערה] —

* דרומנא ירו' ברכו' רפ"א ד"ב: ר' יעקב דרומנא ט"ס וצ"ל דרומיא עיי"ע הקודם לזה.

* דַּרְמִינוֹן (בל"פ درمنه Absynth) ירו' דשביעית פ"ז דל"ז: דרמינון שרי כבר פירשתיו בע' א"ריוסטו ע"ש מ"ש בח"א רפ"ד ועל פי דברי שם יש לתקן מה שאמר לעווי בעמת"ל צד תכ"ה והח' פליישער בהוספותיו שם צד תמ"ד.

דְּרָמְלֵים (לפ"ע מל"י δρομώλης קל המרוץ Schnellläufer; דְּרוֹמוֹס בל"י δρόμος רחבה גדולה שיוכלו לרוץ בה freier Platz zum Laufen, Rennbahn) בב"ר פמ"ט (מ"ח) בריש וירא אליו: מקום של אברהם אבינו מפולש היה ר' יורן אמר כהדין דרומלים. ובפ' איזהו נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ב:) א"ל ר' זירא לרבי אסי א"ר יוחנן אפי' כדורמוס הזה. ובפ' האומ' לחברו צא וקדש לי בגמ' האומר לי לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאדבר עליך (קידושי' ס"ג.) שחוק לפני רקוד לפני עשה לפני כדרומוס הזה [1]. פי' רחבה גדולה בל"י דרומוס. — (א"ב פי' בל"י מרוץ ורקוד או רחבה גדולה לרוץ שם). *[אחי"ה בדפ"ר ובדפ' פיז' בט"ס החרבה ובכ"י ה"ב הקרבה וט"ס הוא. ופי' ר"ב נכון הוא. וע' זקנים הֶעתיקו מרוץ (קהלת ט', י"א), מרוצה (ש"ב י"ח, כ"ז; ירמי' ח', ו'; כ"ג, י') ע"י δρόμος. אבל גם דברי רבינו יצדקו כי הוראת δρόμος בעצם הראשונה פי' רחבה גדולה כמו בל"ר campus עיי' ליויאוס ל"ד, כ"ז ובזה הענין נתפרש' המלה בב"מ. ובהוראה שנית בקידושי' ופי' עשה לפני כדרומוס הזה רקוד לפני כמו שעושין במקום מרוץ וריקוד אבל יותר טוב לפרש אותו מל"י δρομεύς Läufer פי' קל ברגלים והע' העתיקו ככה קל (עמוס ב', י"ד) וָרָץ (איוב ט', כ"ה) וכן העתיק עקילס רגלי (ירמיה י"ב, ה'). וז"ל של מעריך ללונזאנו דרומוס פי' הערוך רחבה גדולה בל"י ואני אומ' לא כי אלא דרך בל"י. בב"ר פמ"ח דרומילוס אהל ארוך כדרך ולא עגול עכ"ל. ואין הצדק עמו אלא מהוורתא כמו שכתבתי. ודע כי עיקר הגי' בב"ר דרומלים ובדפ"ע דורמלים ובילק' וירא רמז פ"ב דכ"ג ע"ב הגי' פוולונו של אברהם אבינו מפולש היה כהדה דרומלוס ונ"ב פוולונו פי' אוהל ודרומלוס פי' סוכה. והראשון נכון הוא כי בל"ר papilio ובל"ר אמצ' pavilio, pavillio וממנו בל"צ pavillon פי' אוהל. וגי' רבינו בע' פלן ג' פלונו [וצ"ל פולונו] של א"א מפולש היה פי' מקומו ע"כ וכפי' שם גרס רבינו בכאן, ובנו"ג בב"ר שם פלן של א"א מפולש היה ר' יורן אמ' כהדין דורמילוס. ולפע"ד היא המלה היוני' שרשמתי בתחלת הערך ור' יורן הסביר כי (פלונו) [פולונו] מפולש הוא האוהל הפתוח משני עבריו אשר בו רָץ הקל ברגלים ולפי זה יפה עולה ההמשך שם: אמר אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן אני יודע שהן באין אצלי כיון שראה אותן שהפליגו מיד וירץ לקראתם מפתח האהל. וראיתי בב"ר בהוצאת פירדא תנ"ב שהגי' כהדין דרומלוס והוא כגי' הילק' בנכון אבל המפרש יפה תואר כתב וז"ל בע' גרס דרמים ופי' השכיבה הגדולה בל"י

[1]) בנו"ג בט"ס כרימוס ופי' רש"י בנין.

דרומוס ע"כ ובערוך שלפנינו כל זה לי' לא מיניה ולא מקצתו. ובאמת אין הדעת סובלת פי' זה ונראה שכיון על ל"ר dormitio פי' שכיבה ושינה והוא דורמיטא שהובא בזוהר פ' במדבר. ודע כי ע' זקנים העתיקו בני שחץ (איוב מ"א, כ"ה) ע"י δρομάλης וגזרו שחץ מל"ע شخص ממהר לבוא. וגי' כ"י בכ"ר במקום דרמלים: דרמרים וט"ס הוא. ואולי גי' היפה תואר בשם רבינו עיקרית ואז לנכון כלל רבינו מלות דרמים ודרומוס [צ"ל ודרומוס] בערך אחד אבל גם גי' המעריך למהר"ם לונזאנו היתה בלמ"ד כנ"ל. ובענין דרומוס היוניים עיי' ערש וגרובער חלק כ"ז, תנ"ז ושם נסמנו מקומות אשר בא בהם זכרון המלה אצל סופרים יוניים. וגם רז"ל הכירו היטב הוראת המלה ועיי"ע איפרפוס ח"א, רמ"ב:] —

דַּרְמֶשֶׂק (בל"ס דרמסוק כמו דרמשק בד"ה א', י"ח, ה' Damascus בסוריא) תרג' ירו' [א'] אשר משמאל לדמשק (בראשי' י"ד, ט"ו). *[אחי"ה רמ"ל הוסיף דברים בלי היכר לדברי הערוך ומתמיה על רבינו שלא העיר כי מקרא מלא הוא בד"ה הנ"ל אבל לפע"ד קושיה זו תירוצו יען כי מקרא מלא הוא יודעים בו רבים על כן הביא לחמו מרחוק היינו מהתרגום הירושלמי. ובע' אסיא ב' הבאתי ופירשתי יתר המקומות אשר בם נמצאה עוד המלה דרמשק ודרמסקוס. ועוד עיי"ע דמסקוס. וערך הבא אח"ז] —

דַּרְמַסְקִן (= דְּרְמַסְקִין פי' בל"ר Darmascena pruna ובל"י החדשה δαμάσκινον פי' פגעין הבאים מדמשק בראשונה damascenische Pflaumen) בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכו' ל"ט.) הביאו לפניהן כרוב ודרמסקין ופרגיות [1]. ובפ' הגוזל ומאכיל בגמ' שטף נהר (ב"ק קט"ז סע"א ורע"ב) השוכר את הפועל להביא כרוב ודרמסקינן לחולה. פי' פ ר ו נ נ א. ובלי ישמעאל אגאץ עין בקר ומברכין עליהן בורא פרי העץ. — (א"ב פי' דמסקינא בל"י ורומיי אגסים הבאים מדמשק כי הם הטובים ויפה פי' בעל הערוך ותרג' דמשק דרמישק). *[אחי"ה מסיום נראה לכאורה שלא היה לפני ר"ב הערך שקודם לזה דאל"כ למה היה כופל ושונה עוד הפעם. והנה פי' בעל הערוך מעולה עד מאד כי הלע"ז פ ר ו נ נ א הוא בלאי"ט prugno, prugna ויפה גרס כן כ"י ו"ו ובכ"י ה"ב פרוגנא וצ"ל פרוננא אבל בדפ"ר בט"ס פרוננא ובשדפ"ע פרונא. אולם זה הוא בל"ר pruna קבוץ מן prunum וגם תיבות בל' ישמ' אגאץ עין בקר (שחסרו בכ"י ה"ב ולא ידעתי למה) יפה נתפרשו וממש בל"ע اجاص عيون البقر פי' כמו בל"ר Damascena pruna ועצם הוראתו פגעין של עין בקר וכינוי פגעין בארץ ישראל על שם שחרוריתם עיי' פרייטאג אוצר מלין ערביות ע' בקר. ולפי פי' רבינו בודאי הברכה המעולה בורא פרי העץ אבל רש"י ז"ל הקשה בברכו' ל"ט ד"ה דורמסקין על מה ששמע כי דורמסקין הם פרוני"ש [בל"צ Pflaumen, prunes] ואי אפשר להעמידה דא"כ הרי ברכתו ב"פ העץ והיאך קדם וברך על הפרגיות שברכתן על הכל ע"כ ועיי' תוספ' שם שהקשו כמו כן מהא דמשמע בסמוך שמברכין עליהן ב"פ האדמה וא"כ בורא פרי העץ בעי ברוכי וכדי שלא לשווי' לרבינו כטועה חלילה תירץ בעל הפשב"ע ד"ל שרבינו כיון על החיין דוקא אבל אחר בישולן נשתנו לגריעותא וכו', ואני מצאתי כי כן פי' הסוגיא באמת התוספ' רא"ש בשם ה"ר יוסף ובתוספות ר' יהודה חסיד (בספר ברכה משלשת צד כ"ה:) הוסיף עוד כי כן פי' ה"ר שמעיה, ומסיק ולא נהירא, וכן פי' הרשב"א בחי' לברכות מ': ד"ה אמר בסוף הדבור ע"ש וקצת תימה שנעלם זה מעיני הגרי"ב בהפשב"ע והרשב"א ג"כ מחליט פירות אחרים שנפגמין כגון פרוני"ש וכיוצא בהן מברך שהכל לד"ה ע"כ, וזה קשה להלמו והרשב"א הלך בזה לשיטתו שם שפי' דורמסקין כפירש"י שהוא עשב ועל ראיתו מירו' העירונו בע' אחונייא ע"ש. אכן שיטת רבינו היותר טובה שמברכין ב"פ העץ וקושית רש"י והתוספ' יש ליישב כמו שתירץ לעווי בעמת"ל כי בגמ' יש להגיה בורא פרי העץ במקום ב"פ האדמה אבל ראיתו מירו' ברכו' פ"ו ד"י סע"ב אינה ראיה ואדרבה משם משמע כי דורמסקנין פי' כפי' רש"י ודעמיה מין שלקות מעשב עיי' פי' אהב' ציון למהרז"ף וע' אחונייא. וכנ"ה ביחיד בירו' שבת פ"א ד"ד. וירו' ביצ' פ"ג דס"ב: עיי"ע אנטרדס ומ"ש. והקבוץ תוספתא דמאי פ"א דברים התדירין כגון האגוזין ודורמסקניות ובכ"י תוספתא בלי דקדוק דורמסקיות. וצ"ל דַּרְמַסְקְנִיּוֹת וכ"ה לנכון בתוספ' תרומו' פ"ז ובכ"י איפ' דרמסקנין] —

*** דּוּרְמַסְקִית** (תואר לנקבה נגזר מן דורמסקוס דרמשק aus Damascus, Damas-

---

[1] בגו"ג הביאו לפניו כרוב ודורמסקין אבל בכ"י מ' לפניהם וכן בשטמ"ק לברכו' (בספר ברכה משלשת) ושם אי' אייתו לקמייהו ובכולם אי' דורמסקין ובגליון כ"י מ' הגי' דורמסקנין וכ"ה בב"נ ובכ"י פ' ובב"ק קט"ז: וכ"ה בע' פרגיות ושם דורמוסקנין וצ"ל דרמוסקנין והוא במשקל ל"ס דרמוסקיא.

(ceuerin ריש ספרי ד"ה ודי זהב א"ל ר' יוסי בן דורמסקית לר' יהודה ברבי למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני' עלי שמים וארץ שהזרנו על כל המקומות שבתורה וכו', כיוצא בו דרש ר' יהודה משא דבר ה' בארץ חדרך וגו' (זכריה ט', א') זה משיח שחד לאו"ה ורך לישראל א"ל ר' יוסי בן דורמסקית לרב יהוד' בר' למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ושמו חדרך וכו', ועיי' ילק' ריש דברי' רמז תשצ"ב וילק' זכריה רמז תקע"ה בקצת שנוים, ובשהש"ר פ' צוארך הגי' ר' יהוד' אומ' מקום הוא שנקרא חדרך א"ל ר' יוסי בן דורמסקית העבודה שאני מדמשק וכו'. חגיג' ג': מעשה בר' יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני ר' אליעזר בלוד וכו', ובע"י הראשון הגי' בט"ס דורמסיקת, ובתוספתא ידים פ"ב אי' א"ר יוסי בן דורמסקאות וצריך להיות כגירסת כתב יד אירפ' דורמוסקית אני הייתי עם זקנים הראשונים כשבאו מיבנה ללוד וכו'. מגיל' ז'. (הובא במנו"ה סי' קל"ו) ר' יוסי בן דורמסקית אומ' אסתר ברוח הקודש נאמר, חולי' ס"ז סע"ב ר' יוסי בן דורמסקית אומ' לויתן דג טהור הוא וכו', עיי"ע גא א'. ב"ר פל"ב (ועיי' במ"ר פ"ט) א"ר יוסי בן דורמסקית הם חטאו בגלגל העין שהוא דומה למים וכו'. מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פ"א ר' אליעזר אומ' משום אבא יוסי בן דורמסקות הרי הוא וירא אלהים את ב"י וכו'.

דָּרַן (= דְּרְנָא פי' בל"פ دورنك, دورنج תולעים (Würmer בפ' כלל גדול בגמ' הקורע (שבת ע"ה רע"א) יריעה שנפל בה דרנא קורעין אותה ¹) ותופרין אותה. וכר"ג דפ' הבונה (שם ק"ב:) קרש שנפל בו דרנא מטיף לתוכו אבר וסותמו. ובס"ג דפ' אלו טרפות (חולין ס"ז:) והתניא ואת נבלתם תשקצו (ויקרי י"א, י"א) לרבות דרנין שבבהמה, פי' תולעים שבראשי הבהמה ושכטעים. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב. ובדפ"ע האחרונים הגי' לרבות דרנין שבראש בהמה, פי' תולעים שבראש הבהמה וכחולי' אי' כגי' רבינו לפי נוסח כ"י הנ"ל וכן משמע מהתוספות שם. וכפי' רבינו תולעים שבראשי הבהמה מוכח משבת נ"ד: ויפלו דרני ראשה, ומה שפי': ושכטעים כן נראה מלשון הגמ' בחולין שם: לרבות את הדרנים שבבהמה. וכנ"ה שם: תולעים דרני דבשרא אסירי וכו', וגם רש"י פי' בכל מקום המלה ע"י תולעים, וגזרת המלה אצל לעווי לא תצלח ע"ש] —

☞ **דּוֹרוֹן** (פי' בל"י δῶρον מנחה (Geschenk שמ"ר פ' החודש (פט"ו) הקריבו לי דורון שאם תעלו לפני לבימה שאעביר אלוגין שלכם [לאחר] תרג' אשכר יקריבו (תהלי' ע"ב, י') דורון יקרבון. פי' בל"י מנחה ואשכר עיי"ע דריה. *[אחי"ה וכנ"ה בזבחי' ז': עולה דורון היא . . נכנס דורון אחריו. פסחי' קי"ח: עתיד מצרים שתביא דורון למשיח ובמנוה"מ נר ג' כלל ד' ח"ד פ"ד ונר ה' כלל ג' ח"ב פ"ט יותר טוב: דורון וכ"ה בילק' תהלי' רמז ת"ת. וכ"ה בשמ"ר ספל"ה מכל המלכיות יקבל הקב"ה דורון לע"ל וכו', כל האומות עתידין להביא דורון למלך המשיח וכו', ואף היא מבקשת להביא דורון וכו', ובשהש"ר פ' אתי מלבנון הגי' עתידין להביא דורנות למלך המשיח. כתובו' ק"ה סע"ב כל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב בכורים. ב"ר פל"ד ושלח לו דורון נאה דסקוס נאה עיי"ע דסקס ועיי' ילק' נח רמז ס' וילק' תהלי' רמז תרצ"ז ושם ושם וב"ר שם מה דמי דורון דידך לדורון דסבך. ובב"ר פע"ט דרש ויחן (מלשון חן) התחיל משלח להם דורונות, והוא הקבוץ, אבל באסת"ר רפ"א אי' דורניות וצ"ל דורוניות כמו שאי' בשהש"ר פ' כרם ועיי"ע דריה] —

☞ **דְּרִינוֹן** (בל"י δρύϊνον (von Eichen, בירו' רשבת (רפ"ב ד"ד ע"ג) לא בלכש דרינון, פי' בל"י דבר וצמר של ארז. *[אחי"ה ובירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. אי' מהו עצי שמן דדגין אולי ט"ס הוא וצ"ל דרינון, וקרבן העדה נדחק לפר', ואם הגי' בדלת נכונה אז היא מל"י δᾳδίον kleine Fackel עין שממנו עושים אבוקות דולקות] —

* **הוּרְנוּנִיתָא** (שם פרטי) קידושי' ע': דורנוניתא דראי נתינאי וע"ש פירש"י שגזר המלה מן דורא כפר ועיי"ע דר ח"ג, קל"ז, ואולי היא העיר במיסופוטאמיא הנקראה Dura עיי' מאננערט ח"ה כרך ב' צר רל"ג.

* דרניקום ט"ס עיי"ע ברדניקום.

דָּרַם (בל"ע درس ענין דחיקה בכח בפרט על הסכין (das Messer) festaufdrücken) דרסה חלדה הנרמה ועיקור כבר פירשנו בע' גרם. בפ"ק דחולין בגמ' השוחט מן העורף (חולין כ':) מפני שהוא דורס. ובפ"ב בהלכה רוב אחד בעוף (שם ל' סע"א)

¹) וכ"ה בכ"י ש"ס עיי' ד"ס לשבת צד פ', ובנו"ג בה.

אין חוששין שמא ידרוסו[1]) זה על זה. פי' שמא ישענו על הסכין בכחם הואיל והן שנים ויחתכו הסימנין קודם שיוליכו ושיביאו הסכין. *[אחי"ה הפי' הזה נעתק מפי' ר ג מ " ה כ"י (והוא בקובץ כ"י אנגייליקי דף רצ"ח.) וז"ל אין חוששין שמא וכו' כלומ' אין חוששין שמא מכח שניהם יתיזו את הראש בבת אחת ולא יוליכו ויביאו עכ"ל] —

2 דְּרַם (דחקה ומכה החיה בידה וממיתה באירסה (von Raubthieren) mittels Druckes, Tretens tödten) בר"ג דחלק (סנהדי צ':) כל הנותן מתנה[2]) לכהן עם הארץ כאלו נותנה לפני ארי מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל וכו'. פי' ספק אוכלה חיה ספק ממית את הבהמה ואוכלה[3]). בסוף פ"ק דב"ק (ט"ז רע"ב) אמר שמואל ארי ברשות הרבים דרס ואכל פטור, טרף ואכל חייב. פי' דרס בהמה ואכלה לאלתר שלא המיתה בתחילה פטור דהיינו אורחיה והויא לה שן ברשות הרבים, טרף ואכל שבתחילה הרג ואח"כ אכל דלאו אור חיה והויא לה שן תולדה דקרן דמשונה[4]), פ"א דרס ואכל אם הכה זה הארי הבהמה בידיו ומתה בארס שלו ואכלה פטור שכן דרכו בעת שרוצה לאכול וקיימא לן שן ברשות הרבים פטור אבל אם טרף בפיו ובשיניו והמית הבהמה חייב ואעפ"י שאחרי כן ישב ואכל ששינה ודינו כדין הקרן ברה"ר דבהדיא תנינן דרך הארי לדרוס ודרך הזאב לטרוף (ותניא) [צ"ל דתניא] (ב"מ כ"א, צ"ג: ק"ו.) רועה שהניח עדרו ובא זאב וטרף ארי ודרס וכו', ואקשינן על שמואל (ב"ק שם) והכתיב (נחום ב', י"ג) אריה טרף בדי גרותיו, ופריק בשביל גורותיו כלומ' אין רצונו לאכול אלא להמית ולהאכיל לבניו וכן שאר הפסוק. *[אחי"ה ודע כי כפי' הראשון פירש"י וכן כתבו התוספות בהפשב"ע. ובשט"מ למקומו הובאו שני הפירושים דרבינו ובעל השט"מ השיג על פי' השני ע"ש היטב וסיים ולשון אחר שפי' (וכונתו על לשון ראשון דרבינו) נראה עיקר שאוכל מחיים לאלתר שלא המיתה בתחלה וטרף ואכל נראה קורא כשהורג תחלה ואח"כ אוכל וכן פי' בקונט' וכעין זה מפרש ר"ת עכ"ל. — והשם דְּרוּסָה בחולין פ"ג מ"א. דף מ"ב. דרוסת הזאב בדקה דרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק דרוסת הגז בעוף הגס עיי"ע גז א', גס א', דקא', נץ ד'. חולין נ"ב: דרוסת חתול וכו', דרוסת הולדה בעופות וכו' לא אמרו אין דרוסה אלא במקום שאין מצילין וכו'; שם נ"ג רע"א יש דרוסה לחתול או אין דרוסה לחתול וכו', שם: יש דרוסה לשועל וכו'. שם: אין דרוסה אלא בצפרן וכו', אין דרוסה אלא מדעת וכו' אין דרוסה אלא מחיים וכו', והרבה נשנה שם ע"ש. ועוד עיי"ע זהר האהרון] —

דְּרַם (treten; gehen; Tritt) השם דְּרִיסָה ענין דריכה בריש ביצה (י"א.) אין נותנין העור לפני בית הדריסה[5]). דריסת הרגל בגמ' דפ"ק דמגילה (ח'.). ובפ' חבית בגמ' שובר אדם (שבת קמ"ו.) בדרוסות ומפורדות[6]). בפרק אין דורשין (חגיג' י"ח: ושם נסמן) בגדי עם הארץ מדרס לפרושים, פי' הפרושים חושבין את בגדי עם הארץ כאלו הן טמאים טומאת מדרס ואין משתמשין בהן, ובר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ט.) במדרסות [אומרים] עמוד ונעשה מלאכתינו. בפ' אמר ר"ע בגמ' מנין לספינה (שם פ"ד רע"א) והתנן בג' תריסין פ' כ"ד בכלים (מ"ב) שלש עגלות הן העשויה כקתידרא טמאה מדרס. פי' מפני שאדם סומך עליה כדאמרינן ביו"ט (ביצ' כ"ג:) ובפ' במה אשה בגמ' אם יש לו בית קיבול (שבת ס"ו סע"א) לענין עגלה קטנה, לפיכך אם דרס טמא עליה ויש ביניהן דבר חוצץ ונפל עליה כחו אעפ"י שלא נגע בה טמאה, ובפ' בא סימן כל המטמא מדרס מטמא טמא מת וכו' (נדה מ"ט.) בגמ' (שם מ"ט:) דכל דחזי למדרס מטמא טמא מת יש שהוא מטמא טמא מת ואין מטמא מדרס [לאתויי מאי] לאתויי סאה ותרקב דתניא (שבת נ"ט. חגיגה כ"ג:) והיושב על הכלי יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליו יכול יהא טמא ת"ל (ויקרי ט"ו ו') והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא[7]) מי שמיוחד לישיבה יצא זה שאומר לו עמוד ונעשה מלאכתינו —. אלו ג' דריסות ענין א' הן אבל הראשון בסכין, והשני באריה, והשלישי באדם[8]) — אלו הפי' שפירש גאון אחד בפ"ח של פרה (ממשני ב' עד מ"ח) הרי

---

1) כ"ה לנכון בדפ"ר. 2) וכ"ת בכ"י ש"ס עיי' ד"ס לסנהדי קכ"ד: ובנוי"ג תרומה. 3) כ"ה רק בדפ"ר. 4) כ"ה לנכון בדפ"ר. 5) במשניות נאפולי עיי' ד"ס למקומו וכ"ה בבה"ג הלכות יו"ט וברמב"ם פ"ג מהלכו' יו"ט הל' ד' וכפי' הרע"ב ובריש"י שבריי"ף. ובנו"ג לפני הדורסן. 6) כ"ה על נכון בכ"י וי"ו וה"ב אבל בדפ"ע חסר זה חציון ועי' זה נדפס הענין בטעות ע"ש. והגרי"ב בהפש"ב לא הרגיש בזה מאומה. 7) וכ"ה בש"ס אבל בויקי' שם נאמ' יכבס בגדיו וגו' וטמא עד הערב 8) וכן בעופות: בחולין נ"ט. כל עוף הדורס טמא. שם ס"א. ודורס ואוכל טמא . . ואין דורסין ואוכלין טהורין ועיי' התוספו' שם ד"ה הדורס.

זה אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני, המשנ' הראשונה זו ששנינו במקדש מי חטאת לא ינעול סנדל שאם נפלו משקין על הסנדל נטמא וטמאוהו [1]) הרי זה אומ' מטמאיך וכו'. והמשנה השנית זו ששנינו נפלו משקין על בשרו טהור נפלו על כסותו נטמא וטמאתו הרי זה אומ' מטמאיך וכו'. ושתי המשניות האלה יתברר פירושם בהיודע שרשן והוא שכל כלי שנפלו עליו או על מקצתו מים אפי' הן טהורים נטמא לחטאת אבל אדם שנפלו עליו מים טהורים אינו מטמא למי חטאת בנפלם על מקצתו עד שיפלו על ראשו ועל רובו. ועיקר הדבר שיהיה שיעורן שלשת לוגין מים שאובין ואם נגע האדם בכלי אשר נטמא לחטאת כבר נטמא האדם ההוא מפני שנגע בכלי שנטמא לחטאת. ועל פי הדברים האלה שנינו שהמקדש מי חטאת לא ינעול סנדל שלא יפלו משקין על הסנדל ויטמא הסנדל ובנגעו בסנדל יטמא אותו לחטאת ואנו יודעין שהמשקין ההם שנפלו על הסנדל וטמאוהו אלו נפלו על האדם ההוא המקדש לא טמאוהו עד שיהו שלשת לוגין ויפלו על ראשה ועל רובו ואז יטמאוהו ועכשיו שנפלו על הסנדל שהוא כלי אעפ"י שאין שיעורן ג' לוגין טימאו את הסנדל וחזר הסנדל וטימא את האדם בנגעו בו והמשקין האלה אשר הזכירו בב' הלכות האלה אינן מי נדה מטמאין כל אדם וכל כלי בשיעור כדי הזיה ואולם משקין טהורין הן ומטמאין את הכלי לענין מי חטאת וחוזר הכלי ומטמא את האדם גם לענין מי חטאת. ובזאת מפורש ענין המשנה השנית אשר שנינו נפלו המשקין האלו על בשרו טהור ותירוץ ההלכה ולפיכך שנינו שהוא טהור כי אלו נפלו על ראשה ועל רובו והן ג' לוגין לא היה טהור לחטאת אלא היה טמא לחטאת [2]). ולפיכך אם נפלו מים מועטין על כסותו והזרה הכסות ההיא וטמאתו. ולכן יהיה כאומר לכסותו כי המשקין אשר נפלו עליך וטמאוך אלו נפלו עלי לא טמאוני ועכשיו שנפלו עליך וטמאוך חזרת את וטמאת אותי. והמשנה השלישית היא ששנינו השורף פרה ופרים והמשלח את השעיר מטמא בגדים. פרה ופרים ושעיר המשתלח עצמן אינן מטמאין בגדים הרי זה אומ' מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני. ונתחיל בפירושה ונאמ' כי אלהינו צוה (השורף) [צ"ל ושרף] את הפרה (במדב' י"ט, ה') ואמר והשרף אותה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו וגו' (שם ח') וכן אמר על פר ושעיר הנשרפין והשרף אותם יכבס בגדיו וגו' (ויקר' ט"ז, כ"ח) ועוד כתיב (שם כ"ו) והמשלח את השעיר [לעזאזל] יכבס בגדיו, הרי ידענו שחייבין כולם לכבס בגדיהן ואנחנו יודעים כי בגדים שאינן על השורף אותם אם יגעו בפרה ושעירים הנשרפין ובשעיר המשתלח אינן מטמאין ואינן צריכין כבוס אבל בגדים שעל השורף צריכין כבוס אע"ג שלא נגעו בפרה ולא בפר ושעיר ולא בשעיר המשתלח וכיון שנטמאו בגדים שעל השורף וחזרו וטמאו את השורף ואלו לא היו על השורף בגדים לא היה מטמא, על כן אין לתמוה ולומר אם שורש טומאת בגדי השורף היא הפרה והפר והשעיר מדוע לא יטמאו הם בגדים אחרים בנגעם כי [3]) נשיבהו ונאמר לו זה אשר טמא בגדי השורף לא מפני נגיעה טמאום אלא מפני שריפתם, ראיה לדבר שאם נגע איש בהם ולא שרף אותם אינו מטמא לא הוא ולא בגדיו ולכן יהיה השורף כאומ' לבגדיו מטמאיכם לא טמאוני וכו'. והמשנה הרביעית היא ששנינו האוכל מנבלת עוף טהור והיא בבית הבליעה מטמא בגדים ונבלה עצמה אינה מטמאה בגדים הרי זה אומר מטמאיך לא טמאוני וכו'. ופי' כי נבלת עוף טהור אינה מטמאה לא אדם ולא כלים בנגעם בה וכשאוכל אדם אותה היא מטמאה את בגדיו והן מטמאין אותה וכן אומ' לבגדיו מטמאיך לא טמאוני וכו'. והמשנה החמישית היא ששנינו ולד טומאות אינן מטמאין כלים אלא במשקה נטמא משקה וטמאן וכו'. ופירושה שהנוגע בזב ובזבה וביולדת ובשרץ ובנבלה ונגע בכלים אינו מטמא אותם ואם נגע במים שבתוך כלים או במשקה שעל גבי הכלים טימא בכלל כי המים הביאו את הטומאה עליהן ונעשו הכלים כאומרים למים מטמאיך לא טמאוני וכו'. והמשנה הששית זו היא ששנינו אין כלי חרס מטמא את חברו אלא במשקה נטמא משקה טימאתו הרי זה אומר מטמאיך לא טימאוני וכו'. ופירושה כי כלי חרס כתיב בו (ויקר' י"א, ל"ג) וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו כל אשר בתוכן יטמא וגו', מכל האוכל אשר יאכל וגו' (שם ל"ד), ופי' יטמא על המשקה ועל הכלי שניהן, לפיכך קדרה שנתונה כתנור ונפל שרץ בתנור ולא נגע בה אם הקדרה יבשה הרי היא טהורה כי לא טימאה

---

[1]) כ"ה ברפ"ר. וכדפ"ו וטמאתו ובנו"ג וטמאהו. [2]) כ"ה ברפ"ר. [3]) כ"ה ברפ"ר.

התורה את הכלים אשר יהיו בתוך כלי חרס ואע"פ שאמ' כל אשר בתוכו יטמא הרי פירשה ואמרה מכל האוכל וגם אמרה וכל משקה אבל אם היו המים בקדרה נטמאו המים וטמאוה ולכן הקדרה אומרת למים מטמאיך לא טימאוני כשהייתי יבשה ועתה כשטימאוך טמאתני וכו'. והמשנה השביעית זו היא ששנינו כל הפוסל את התרומה מטמא משקה להיות תחלה לטמא אחד ולפסול אחד חוץ מטבול יום הרי זה אומ' מטמאיך לא טמאוני וכו'. ופירושה כל אדם שפוסל את התרומה כגון שאכל אוכל טמא ראשון או אוכל טמא שני או ששתה משקין טמאין ונגע בככר של תרומה וגם הככר נגע בככר אחר הרי הככר השני טהור ואם נגע במים ונפלו על ככר לחם נטמא הככר[1] כי המים הבליעו את הטומאה בככר השני מה שלא היה יכול ככר הראשון להבליעו. הרי נתכוונו פירושי שבעתם ואנחנו יודעים כי הטהרות שני חלקים החלק הראשון היא טהרת החולין מטומאת הגוף ומטומאת מגע בין מאבות הטומאה בין מתולדותיהם; והחלק השני טהרת הקודש שנאמר (ד"ה ב' ל'. י"ט[2]) (כי) [צ"ל כל] לבבו הכין לדרוש האלהים ה' אלהי אבותיו[3] ולא כטהרת הקודש. וגם טהרת הקודש תחלק לארבעה חלקים. הטהרה הראשונה למעשר כי כך שנינו (חגיג' י"ח:) טבל לחולין הוחזק לחולין ואסור למעשר. הטהרה השנית לתרומה כי כן שנינו (שם) טבל למעשר הוחזק למעשר ואסור לתרומה. הטהרה השלישית לקדש כי כן שנינו (שם) טבל לתרומה הוחזק לתרומה ואסור לקדש. הטהרה הרביעית לחטאת כי כן שנינו (שם) טבל לקודש הוחזק לקודש ואסור לחטאת. טבל לחמור הוחזק לקל, טבל לקל לא הוחזק לחמור. טבל ולא הוחזק כאלו לא טבל. ויש בין תרומה לקודש י' מעלות, וכן שנינו (שם כ':) חומר בקודש מבתרומה שמטבילין כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקודש[4] אחורים ותוך ובית הצביטה לתרומה אבל לא לקודש הנושא את המדרס נושא את התרומה שבקודש מתיר ומנגיב ומטביל ואח"כ קושר ובתרומה קושר ואח"כ מטביל. ועוד שנינו (חגיג' שם) כלים הנגמרים בטהרה צריכין טבילה לקודש אבל לא לתרומה. הכלי מצרף מה שבתוכו לקודש אבל לא לתרומה הרביעי בקודש פסול והשלישי לתרומה. (תרומה) [צ"ל בתרומה] אם נטמאת אחת מידיו חברתה טהורה ולקודש מטביל את[5] שתיהן שהיד מטמא את חברתה לקודש אבל לא לתרומה. ושנינו לפי משניות האלה נוטלין לידים לחולין למעשר ולתרומה ולקודש מטבילין ולחטאת אם נטמאו ידיו נטמא גופו. וראוי שנפרש כמה הן הטומאות שמטמאין את אחרים בין אדם בין כלים במגע ולא במשא וכלי חרש מטמא באויר, ופי' שאם נכנסו באויר כלי חרש אע"פ שלא נגעו בו מטמאי החרש הם ה' טומאות והיא ששנינו (כלים פ"א מ"א) אבות הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת ומצורע בימי ספרו ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה. ויש ב' טומאות שהן מטמאין את האדם בלבד בלא בגדיו אם נגע בהן ואם נשא אותם בלא נגיעה מטמא הוא ובגדיו אבל כלים בנגיעה הם מטמאין ולא במשא כיצד כגון בגד על בגד מצע על מצע או סל על סל או כל דבר שהוא מקבל טומאה והיה אחד על גב חברו והיתה נבלה על העליון הוא טמא והתחתון אינו מטמא בדין נושא וכל שכן בדין מגע שלא נגע והן נבלה ומי חטאת שיש בהן כדי הזייה והוא ששנינו בהלכה שנייה (כלים שם מ"ב) למעלה מהן נבלה ומי חטאת שיש בהן כדי הזייה. וחמש טומאות יוצאות מן האדם ומטמאין במגע ובמשא זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו מפני שאי אפשר בלא צחצוחי זיבה ומימי רגליו ודם הנדה ומכל אלו אם נגע בהם אדם או נשאם אפי' כל שהוא מטמא אבל דם מגפתם ודמעת עינם וחלב האשה מטמאין טומאת משקין, ופירושו שלא יטמא מהן עד שלש לוגין שהן רביעית רטל שהיא ביצה ומחצה ואם חלבה לרפואה טמא כמו שאמרו (עיי' סוף מכשירין) שלש לוגין כולין נוגעין במים טהורין ונפלו מהן על הטהור שלשה לוגין נטמא והמקיז דם לרפואה טהור אבל הליחה הסרוחה והזיעה והרעי שהוא צואה טהורין וה' מהן עושין משכב ומושב ד' מהן בטומאה חמורה וא' בטומאה קלה ואלו הן זב וזבה נדה ויולדת ובועל נדה. אלו הן הדברים המטמאין כל כך ובם[6] נטמאו אחרים זב וזבה נדה ויולדת אם נגעו או נשאו אחרים בין דברים שמקבלין טומאת משכב ומושב וכ"ש טומאת

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בדפ"ר ושם לי' מלת הככר. [2]) עיי' ירו' נדרי' פ"ו ד"מ רע"א וירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד. [3]) בדפ"ר ואלהי אבותינו, ובדפ' וויניצי' ביתר תוספות. [4]) וכ"ה בכ"י וברש"י ובתשובו' הגאונים הקדמונים סי' ע"ב ועיי' עוד בר"ס חגיג' צד ל"ח. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובתשו' גאוני' קדמו'. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר.

מגע בין דברים שאינן מקבלין טומאת משכב ומושב אלא טומאת מגע בלבד ואלו הן דברים המקבלים טומאת משכב ומושב כלי מתכות וכלי עץ כלי עור וכלי שק ובגדים ואלו הן דברים העשוי מהן לשם משכב ומושב חלוק מגען שמשעה שהטמאין [1] נגעו בהן טמאין אלו טמאין הן ולא מטמאין אחרים ואם עמדו או ישבו או שכבו או נתלו או נשענו עליהן נעשו משכב ומושב ומטמאין אחרים אבל כל הנוגע במשכב ומושב הוא מיטמא ואינו מטמא אחרים שהטמאים אלו עושין משכב ואין משכב עושה משכב, וכיון שידענו שהטמאין אלו עושין משכב ומושב בעמידה ובישיבה ובשכיבה ובסמיכה ובתלייה ובשעינה כשם ששנינו (זבים פ״ב מ״ד) הזב מטמא את המשכב בה׳ דברים [2] לטמא אדם ולטמא בגדים עומד יושב שוכב ונתלה ונשען ומשכב [מטמא] את האדם בשבעה דרכים עומד יושב שוכב נתלה נשען במשא ומגע, ורצו חכמים לקצר הדברים ומצאו דיבור שתחתיו עמידה ושכיבה וישיבה ותלייה ושעינה והוא מדרס בשביל שנשא רוב גופו של טמא על המשכב או רוב גופו של טהור על המרכב ומכאן למדנו שכל מקום שבמשנה טמא מדרס הוא משכב ומושב ומטמא אחרים וכל מקום שאומר טמא מת שמיטמא ואין מטמא אחרים ומנין שכן הוא דתנן (נדה מ״ט.) כל המטמא מדרס מיטמא טמא מת ויש מיטמא טמא מת ואינו מטמא מדרס ואמרי עלה לאתויי סאה ותרקב ותניא היושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליו יכול יהא טמא ת״ל והיושב מה שמיוחד לישיבה יצא זה שאומרים לו עמוד ממקומך ונעשה מלאכתנו ואלו דברים מטמאין הן בטומאת מת ואינן מטמאין אחרים כדין טומאת מדרס שהוא משכב ומושב כלי זכוכית וכלי חרש וכלי נתר תנור וכירים וזרעים הבלולים במים ומוכשרין משבעת משקין כאוכלין אבל משקין לאדם אע״ג שאינן עושין משכב ומושב שהן טומאת מדרס אבל אדם מטמא בגדים אם נגעו בו טמאין ואף אם נגעו טמאין המשקין נפלו מהן רביעית רטל שהן ביצה וחצי על אדם טהור פסלוהו לאכילת תרומה ובועל נדה שהוא חמישי עושה משכב ומושב בטומאה קלה שהיא תחתונו בעליונו של זב וזבה ונדה ויולדת שהוא טמא ואין מטמא אחרים ומנין שכן הוא דתנן (נדה ל״ב:) והכותים מטמאין משכב תחתון כעליון אי נמי עשר מצעות אהדדי מטמא להו פשיטא דהא קא דריס לכולהו אלא שיהא תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב מה עליונו של זב אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין אף תחתונו של בועל נדה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין ובשביל כך אמרנו שבועל נדה עושה משכב ומושב לטמא טומאה קלה ומצורע מטמא בביאה כיצד שאין נכנס אדם עמו בבית אחד כשיעור אכילת פרס ושיעורו ט״ו כסף וב׳ שלישי כסף, פת חיטין ולא פת שעורים וכן אם נכנס אדם בבית המנוגע ושהא שם כשיעור זה שאמרנו (עיי׳ נגעים פי״ג מ״ט) ניטמא, חמור מכולם המת שהוא מטמא באהל מה שאין כולן מטמאין שאם אפי׳ עבר הטהור או הכניס ראשו באהל שבו המת או אם נכנס המת נטמא האהל וכל אשר באהל —. ובזמן הזה טהרת המת אין לנו בשביל שאין לנו מי נדה ואנו שרויין בטומאה בארץ העמים עד שירחם המקום ויקויים בנו (יחזק׳ ל״ו, כ״ה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ומה שהבטיח (שם ל״ג) ביום טהרי אתכם וגו׳ ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה י״ג, ב׳) —. *[אחי״ה וכנ״ה בענין דריכה ומדרך כף רגל ורמיסה בב״מ כ״ב: כ״ג. סימן העשוי לידרס ושם בריש העמוד כ״ג: משום דמדרסא וכו׳. ובויק״ר רפ״ג דרש כף נחת כף רגל שנחתה: א״ר ברכיה טובה דריסה אחת שדרס הקב״ה במצרים וכו׳. ושם ס״פ כ״ח קום דאנא מימיך לך קדל ודרוס עלי וכו׳ וסיים על במותימו תדרוך. תוספתא מעשר שני רפ״א לפי כ״י אירפורט דרוסות של תמרה. ירו׳ ב״ק פ״א ד״ב ע״ד דרסה על הכלי ושברתו . . דרסה על גוד מלא שמן . . דרסה ע״ג הטבלא וכו׳ ע״ש עוד. שבת קמ״ה. דריסת זיתים וענבים. ירו׳ עירובי׳ פ״ו דכ״ג ע״ד דריסת הרגל אוסרת. ירו׳ יומא פ״ג ד״מ ע״ד דריסת רגלי ישראל . . דריסת רגלי הכהנים וכו׳. ירו׳ ביכורי׳ פ״א דס״ג רע״ד מקום דריסה מכר וכו׳. ירו׳ שבת פ״א ד״ב סע״ד כל המעכב דרסה בר״ה וכו׳. — ועוד מזה השרש ענין דחיקת האוכל והלעטה: בשבת קנ״ה: ב״ר פס״ג בטד״ר פכ״א אין אובסין את הגמל ולא דורסין וע״ש פירש״י] —

* דְּרוּסָא (שם פרטי) ירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ד ר׳ פטרוקי אחוה דר׳ דרוסא, ובשהש״ר

---

1) כ״ה בדפ״ו וכ״ה בכ״י ו״ו וה״ב אבל בדפ״ר בט״ס שיתנו. 2) בנו״ג דרכים וכן מוכח בערוך תיכף בסמוך.

פ׳ עמודיו אי׳ ר׳ דרוסה ובמד״ר פי״ב ר׳ דרוסי, ובבבלי חולין ס״ד: הגירס׳ דוסתאי אבוה דר׳ אפטוריקי (ועיי׳ ב״מ ה׳.) —. בן דרוסאי עיי״ע אכל א׳ וע׳ בר דרוסי.

דַּרְעָ[א] (פי׳ בל״ם כמו זרוע בלש׳ עבר ובל״ע ذراع (Arm תרגום את הזרוע בשלה (במדב׳ ו׳, י״ט) ית דרעא בשילא ובתוספת אות אל״ף בזרוע עזך (תהלי׳ פ״ט, י״א) בתקוף אדרע עושנך. *[אחי״ה וכ״ה במקרא עיי׳ דניאל ב׳, ל״ב ועזר׳ ד׳, כ״ג. ובדרז״ל ברכו׳ ה׳: גליה לדרעיה. ושם ס׳: כי מנח תפילין אדרעיה לימא ברוך וכו׳ (עיי׳ מנחו׳ ל״ו. מ״ב:). גיטין ל״א סע״ב גלי דרעיה. כתובו׳ ס״ה. איגלי דרעא. יומ׳ ל״ג: עבורי דרעא אטוטפתא אסור היכי עביד מדרעא לטוטפתא וכו׳ ע״ש תוספות ד״ה עבורי וע׳ עבר ב׳. ב״ר פ״פ גלה בה דרועה. ועוד עיי״ע אדרע ומ״ש] —

* דְּרַע (אולי מל״ע ذرع beim Arm erfassen, (ergreifen חגיג׳ ה׳ רע״א אמר דרעינא להו אנא עד דמלו להו לדרא כלומ׳ מלאך המות אוחז נפשות של אנשים שלא הגיע זמנם עוד למות והניחם עד שיתמלאו שנותם. ורש״י פי׳ בענין אחר. ולפי פירושנו נאצל הפעל מהשם דרעא וכ״ה בל״ע. ועוד נ״ל לפרש כי דרעינא כמו דרצינא (ואותיות ע׳ וצ׳ מתחלפות הרבה פעמים) ובל״פ درنگ פי׳ מאחר ונתמהמה וענינו אני מאחר הנפשות אצלי עד דמלו להו לדרא. אבל בילק׳ קהלת רמז תתקס״ו אי׳ לפי דפוס שאלוניקי אמר רעינא להו וכ״ה בכ״י ב׳ מינכען עיי׳ ד״ס לחגיג׳ צד ו׳.

* דְּרַע (בל״ט זרע וכ״ה בל״ע (Same הרבה בתרגומים עיי׳ תר״י א׳ בראשי׳ ד׳, ג׳; שה״ש א׳, י״ד; איוב ל״ט, י״ב; תהלי׳ ל״ז, כ״ו, והפעל קהלת ב׳, ה׳; איוב ל״א, ח׳. וידוע כי הדל״ת תוטר בזי״ן.

דרפתק (לדעת רבינו נרתק Behältniss ולדעת ר״ב מחיצה וסייג בל״י δρύφακτος בל״ר אמצעית (Umzäunung, dryphactum בחלק בגמ׳ האומ׳ אין תורה (סנהד׳ צ״ט:) כולהו גופי דרפתקי נינהו טוביה לגופיה דגברא דיזכה והוי דרפתקא דאורייתא שנאמ׳ (משלי כ״ב, י״ח) כי נעים כי תשמרם בבטנך. פי׳ דרפתק נרתק. נשתק. נדן אחד הוא — (א״ב פי׳ דרופתקא בל״י גדר של עצים ויתדות ותקועים בארץ, מחיצה וסייג). *[אחי״ה רבינו פי׳ כן לפי המשך הענין ואולי כונתו על הרכבת המלה דרף בל״ע ופי׳ ظرف כלי ועוד תיקי בל״י θήκη כלי לשמור בו דבר מה. ולפע״ד המלה משובשת תחת דרפקתי אבל לא מענין פי׳ של ר״ב כי מחיצה מאן דכר שמה אבל הוא מל״י אמצעי׳ δράγατης שומר, שמירה ודרש מלת תשמרם (משלי שם). ואות פ׳ תחת ג׳ או וי״ו להורות כי הברה ארוכה היא. ודע כי בעירובין נ״ד. הובא הפסוק כי נעים כי תשמרם וגו׳ בהמשך עם הדרוש אבל הקב״ה אינו כן נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו שנאמ׳ לכל בשרו מרפא ואולי גם בסנהד׳ כצ״ל וחסר בשגגת הסופרים דרוש לכל בשרו מרפא ואז תהיה המלה ל״י θεραπευτικός der Pflege, Heilung bedürftig וענין כולהו גופי דרופתקי נינהו: כל הגופים צריכין להתרפאות ע״י התורה כענין לכל בשרו מרפא. ורש״י פי׳ בלשון אחר כפי׳ רבינו. ולפי פי׳ הראשון נמשך רש״י אחרי דרוש של מעלה כי אדם לעמל יולד. וגי׳ הש״ס שלנו מגומגמת היא וכגי׳ רבינו אי׳ גם בכ״י ש״ס לפי סדר הגליון וכ״ה במנו״ה עיי׳ ד״ס סנהדרין צד קמ״ט: ושם הובאה הגי׳ דרפתקא ובכ״י ערוך ו״ו דורפתקי ובכ״י ה״ב רדופתקי] —

דַּרְצִין (פי׳ בל״פ دار چینی Zimmt קנמן בושם) כפ׳ במה אשה בגמ׳ בכל דבר שתתן לתוך פיה (שבת ס״ה.) זנגבילא אי נמי דרצין. פי׳ מעצי סמטנין הוא ואדום הוא ובלש׳ לעז קַנֶּילָה [1] ובלשון ערבי דארציני. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו, כ״ר וה״ב וכ״ה בכ״י ב״ר בע׳ זנגביל ע״ש וכ״ה בע׳ הנוכחי בעה״ק שנ״ב ושם ג״כ צימרינג״ד והוא ליש׳ אשכנז צימטרינדע. ובדפ״ע דארצין. ובכ״י מ׳ דורציני ובכ״י א״פ דראצין וצ״ל דארצין ובנו״נ דרצונא. ומלת דארציני היא ל״פ כאמור ולא ליש׳ ערבית כמו שכתב רבינו. והלע״ז חסר בדפ״ר] —

דְּרַק (streuen) תרג׳ ויזרקו עפר (איוב ב׳ י״ב) ודרקון עפרא.

דְּרוּקָא (בל״י ורומי אמצעי׳ δροῦγγος = drungus (Cohorte, Soldatentrupp בפ׳ אע״פ שאמרו בגמ׳ הטיילין בכל יום (כתובו׳ ס״ב.) מאי טיילין כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה ולא חליף דרוקא

[1] Zimmt, cannella

דמלכא אבביה, פי' חיל של מלך. — (א"ב פריסתקא כתוב). *[אחי"ה וכגי' הספרים אי' גם בשט"מ לכתובו', ופירש"י פריסתקא שליח מלך פרס, אבל כגי' רבינו תתכן יותר הוראת המלה הנ"ל ועיי' רימ"ז בט"ר א', צ"ו] —

דְּרַקוֹן (בל"י ורומי δράκων Drache, draco, Schlange) בפ' הרואה בגמ' לא יקבל אדם (ברכו' ס"ב:) אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה. ובפ' כל הצלמים (ע"ז מ"ב:) צורת חמה . . צורת דרקון, ובס"ג דפ' השותפין (ב"ב מ"ז:) ואני מזמן לה דרקון ומכישה בבית הרחם. ובויק"ר זאת תהיה פרש' לעשות לרוח (רפט"ז) וברגליהן תעכסנה (ישעי' ג', ט"ז) ר' אסי אומ' שהיתה צרה צורת דרקון במנעליה, פי' עכס. דרקון נחש. *[אחי"ה וכונתו כי תעכסנה נדרש מלשון עכס והוא ל"י ἔχις נחש. ובילק' ישעי' מ"ג רמז שט"ז הובא ציון מברכו' הנ"ל בגי' דרכונא, וצ"ל דרקונא. והדרוש תעכסנה אי' עוד בפסיקתא דר"כ ותאמר ציון (צד קל"ב:) ובאיכ"ר פ' סורו ועיי' עוד ערך ארס. ע"ז מ"ג. איזהו צורת דרקון . . כל שיש לו ציצין בין פרקיו. ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד איזהו דרקון כל שציצין יוצאין מצוארו. גיטין נ"ו רע"ב ודרקון כרוך עליה וכו' ושקלינן ליה לדרקון וכו', נ"ז רע"א אתא דרקנא שמטיה וכו']— (א"ב בל"י ורו' מין נחש ארכו לפעמים עשרים אמות ולמרחוק עיניו יביטו).

* דּוּרְקָן תוספ' כלים ב"מ ספ"ג השרסוע והדורקן וכו' צ"ל כדאי' בכ"י אירפ' השרתוע והדוקרן עיי"ע דקרן וע' שרתוע, ופי' דוקרן מלש' דקר Spaten.

דְּרְקַט (או מל"פ درخت עץ יבש dürres Holz, או מל"י τραχώδης von rauher harter Art) בסוף הלכ' קמא דכתובות (י':) אמרה לו ממשפחת דורקטי אני שאין להם לא דם נדה ולא דם בתולין אשריך שזכית לדורקטי מאי דורקטי תנא דור קטוע. ובנדה בספ"ט (מ"א דס"ד:) ושאין בה יין זה דורקטי. ס"א טורקטי [כלומר] שלא תלד ויפסוק הדור ופי' דורקטי בתה כדכתיב (ישעי' ה', ו') ואשיתהו בתה. — (א"ב פי' בל"ר קשה וחזק וכן ענבים אשר חרצנם וזגם קשה מאוד לא יועילו לסחוט מהם יין, אך בירושלמי דכתובו' פ"ק (דכ"ה.) כתוב תמן תנינן כל גפן יש בה יין ושאין בה יין טרוקטי. פי' בל"י דבר שנאכל וכן הענבים אשר אינם ליין כי אם למאכל ובפרט הצמוקים נקראים כן). *[אחי"ה וגי' ס"א טורקטי אי' רק בכ"י ו"ו וכ"ה באגרת שמואל פ"ב וצ"ל כמו בירו' טרוקטי וכ"ה בפי' סד"ט לרה"ג צד ל"ב אשר ממנו הועתק כל הפירוש. ובדפ"ע נדפס בטעות. וכונת ר"ב על לשון רומית duracinus ועוד כונתו על ל"י τρωκτός roh essbar וכן פי' ר"ד די לארא בכ"כ אבל לפע"ד נ"ל יותר מ"ש בתחלת הערך ועוד עיי' ערך אילונית] —

* דּרוּקְרַת (שם עיר ונראה שנשתבשה בכתיבה עיי' בפנים) תענית כ"א רע"ב דרוקרת עיר המוציאה חמש מאות רגלי הוה ויצאו ממנו שלשה מתים ביום אחד אמר רב נחמן בר יצחק כמאן וכו', ושם בדרוקרת הוות דליקתא ובשיבבותיה דרב הונא לא הות דליקתא וכו', שבת צ"ד רע"ב ההוא שכבא דהוה בדרוקרת שרי רב נחמן בר יצחק לאפוקיה לכרמלית. ודע כי בתעני' גי' הכ"י מ' דיוקרת וברש"י בנ"א דיוקרא או יודקרת וכמו שהוא בקידושין ט"ז סע"ב ולגי' הערוך בע' ידקרת צ"ל בלא וי"ו וכן הגי' דיוקרת בשבת ברי"ף כ"י ובראי"ש עיי' ד"ס לתעני' ושבת במקומו. ובלי כל ספק דרוקרת ט"ס תחת דיוקרא או ידקרת והיא העיר המפוארה Diakara או Idikara אשר הארכנו בפירושה בע' איהי דקירא ובערך דקר ג' (וע"ש גי' הכ"י ש"ס דקרירא) ובעיר הלז היו מעינות חמר ולכן לא היה אוירה יפה וגם היו יושביה מעוטים ובפרט דרו בה מעט יהודים (עיי' ב"ב כ"ד.) ונראה שהיהודים היו יושבים סביב לה כי ר' יוסי, רב הונא ורב נחמן בר יצחק נקראו על שם המקום הנ"ל עיי' תעני' ושבת הנ"ל ועוד בתענית כ"ג סע"ב וכ"ד רע"א לפי גי' הערוך בע' ידקרת. והראיה שמלת דרוקרת ט"ס הוא מדאית' בנדה נ"ח: עיר שיש בה חזרים אין חוששין לכתמים אמר ר' נחמן בר יצחק והאי דרוקרת כעיר שיש בה חזרים דמיא והאי דרוקרת הוא בלי ספק ט"ס תחת האי דקירא כגי' רבינו בערך דקר ג' וא"כ דרוקרת והאי דקירא אשר משם היה ר"נ בר יצחק מקום אחד היה ויען שחמר שהיה שם מרבה כתמים וזוהמא על כן אמר רנב"י כעיר שיש בה חזרים דמיא. ויפה השיג הח' נייבויער (גיאגראפיא צד ש"צ) נגד הח' וויעזנער כי באמת תכונת העיר היתה בבבל על יד פרת ולא בחוץ חרקל, אבל שם העיר נעלם גם מעיני נייבויער, גם מעיני לעווי] —

דְּרָרָא (פי' בל"ע ضرورة , ضارورة הפסד ממון Verlust, Nothwendigkeit, Nöthigung ועוד הכרח ושייכות) בר"ג דב"מ (ב' סע"ב) ובפ' שבועות הדיינין בגמ' הטענה (מ"א רע"א) היכא

דאיכא דררא דממונא כל היכא דליכא דררא דממונא לא. ובחזקת הבתים בגמ' דסמוך חזקתן שלש שנים (ב״ב ל״ה רע״ב) להאי אית ליה דררא דממונא ולהאי אית ליה דררא דממונא ¹). וכפ״ב דכתובות בגמ' שני אנשים זה אומ' כהן אני (כ״ג סע״ב) דאי תנא מודה ר' יהושע משום דאיכא דררא דממונא. וברי״ג דפ' חומר בקודש (חגיג' כ״א:) חמש קמייתא דאית להו דררא דטומאה מדאורייתא. ובפ״ק דנדה בגמ' כיצד דיה שעתה (נדה ו'.) אי הכי ליתנייה גבי מעלות כי קתני היכא דאית ליה דררא דטומאה. פי' עיקר טומאה.— (א״ב תרג' ואת פרשת הכסף (אסתר ד', ז') וית דררא דממונא עיי״ע דר חמישי). *[אחי״ה ובע' דר ה' פי' רבינו ג״כ לדור שיני: עיקרן של שינים אבל לפע״ד אינו מן השם הזה כי כאן פתרון המלה זיקה והכרח ושייכות וכן נראה מפי' התוספו' נדה ו'. ד״ה אבל וכן דעת הריטב״א הובא בשטמ״ק לב״מ דף ב': וכן דעת תלמיד הרה״פ (בשטמ״ק שם) וכן מסיים הערוך הקצר שנ״ב וי״מ לשון שייכות ולא ידעתי אם מדברי רבינו נתן אם מדעת בעל מחבר ערוך הקצר הוא. ופי' רבינו דררא עיקר מצאתי בפי' ר״ח לשבועות (קובץ כ״י אנגייליקי דף ס״א ע״ב) וכן הובא ר״ח זה מרמב״ן ור״ן עיי' בשטמ״ק שם. והם חולקין על פירש״י דב״מ ב': שכתב דררא דממונא: חסרון ממון (ובשטמ״ק הובא הלשון חסרון כים) והשיגו מהלשון דררא דטומאה שפירושו שייכות וזיקה אבל לפע״ד אין כאן מקום קושיה שפתרון מלה הנ״ל בל״ע הורה על שני ענינים הפסד ממון ועוד שייכות וזיקה. ועיין עוד כ״כ ומעריך ללונזאנו] —

דַּרְדְּיָא (פי' בל״י διάῤῥοια שלשול והילוך מעיין (Diarrhöe, Durchfall) בויק״ר זאת תהיה בס״פ וזכור (ספי״ח) והיה לכם לזרא (במדבי' י״א, כ') ר' אבהו אמר לזירנא ולבוטנא. ר' אביתר אמר לדרדיא. ובפסקא ותאמר ציון (צד קל״א.) ובמגילת איכה מה יתאונן אדם (לפנינו לי״), ס״א דלריא כבר פירשנו בע' גס [כ']. — (א״ב פי' בל״י ורומי חולי השלשול). *[אחי״ה לפנינו בויק״ר שם הגי' מהו לזרא ר' הונא אמ' לזורנא ולבוטנא . . ר' אביתר אמ' לקרדא. ובמדבר רבה פ״ז אי' רב הונא . . . אומ' לזרא ולבוטנא ר' אביתר אומר מאי לזרא לקרדא או שאהיה אותן דורא במעיהן, והנה קרדא בלי ספק משובש מן דרריא והמאמר או שאהיה אותן [צ״ל נותן] דורא [צ״ל דררא] במעיהן הוא הערת איזה כותב ובאה מגליון לפנים. ובפסיקת' דר״כ שם גורס גוסה ודלריא (עיי״ע גס ג') ובכ״י אקספ' דרדיא ובכ״י פ' דר אריה וצ״ל בשתי פעמים דרריא עיי' מ״ש ר״ש באבער שם. ועוד עיי״ע דלר. וגי' לזירנא ולבוטנא אי' בכ״י ו״ו ובדפ״ר לזרנא וכ״ה בע' זר ועיי״ע בטן ג' ובכ״י פאריז סי' 1218 בט״ס לזירכא] —

1 דְּרוֹר (Freiheit) מל״מ פי' חפשית; צִפּוֹר דְּרוֹר (Schwalbe) בפ' ר' אליעזר אומ' האורג (שבת ק״ו:) וברי״ג דפ' אין צדין (ביצ' כ״ד.) הכא בצפור דרור עסקינן לפי שאינה מקבלת מרות. תנא דבי ר' ישמעאל למה נקרא שמה צפור דרור מפני שדרה בבית כבשדה. *[אחי״ה הגזרה מפעל דור אינה אלא עפ״י האגדה והאמת מ״ש הרד״ק שרש דרר: שם עוף טמא והוא שקורין בלע״ז אירונדל״א [בל״צ hirondelle ובלש' רומי hirundo], ולפיכך נקראת דרור לפי שהיא מקננת בבתים מבלי פחד כאילו היא חפשית מבני אדם שלא ילכדוה ע״כ. וגם בלשון רז״ל נשתמש דרור בענין חפשית וחירות כדאי' בר״ה ט': אין דרור אלא לשון חרות. ובמגיל' י״ב. דרש דר וסחרת (אסתר א', ו') שקרא דרור לכל בעלי סחורה פירש״י להעביר מהן מכס של סוחרין. ורד״ק בשרש דר פי': כלוט' שמעשירתן. — ובאלה המקומות הוזכר צפור דרור: סוט' ט״ז: בצפור דרור שיערו רבנן אין לך גדולה שמדחת את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים ועיי' פירושו בתוי״ט נגעים פי״ד מ״א ד״ה דרור. ע״ז ל״ח: ואיזו היא יורה קטנה א״ר ינאי כל שאין צפור דרור יכול לכנס בתוכה וכו' אלא כל שאין ראש צפור דרור יכול ליכנס בתוכה. גיטין נ״ו סע״ב ומצאו בו כצפור דרור משקל שני סלעים וכו'. והקבוץ נגעים פי״ד מ״א ומביא שתי צפרים דרור; ירו' נזיר פ״ח דנ״ז סע״א מכי שתי ציפורי דרור. — דרור תרג' (תהלי' פ״ד, ג') שפנינא והוא בל״ס תור ונוזל עיי״ע שפנין וכן דעת החכם באכארט וראזענמיללער וכבר השיג עליהם הרב לעווינזאהן בספרו תולדות החיות צד ר״ו] —

* 2 דְּרוֹר (פי' בל״ע כ׳ מרגלית (Perle, Edelstein ירו' סנהד' פ״י דכ״ח. כדרבונות (קהלת י״ב, י״א) אמר ר' חונה כדרור נאות תמן קרינן למרגליתא דירה. עיי״ע דר ה'. ובקהל״ר פ' דברי

¹) כ״ח לנכון בכ״י ו״ו.

במד"ר פט"ו תנחומ' בהעלתך סי' ט"ו וסדר וילך סי' א' ילק' עקב רמז תתס"ב וילק' סוף קהלת חסר הדרוש הזה אבל אי' שם דרוש אחר של ירו' כדור בנות ע"ש ועיי"ע כדור.

* דרוריה עיי"ע דריה.

דָּרַשׁ (מל"מ ענין בדיקה בחינה וחיפוש forschen, untersuchen) בפ"ק דסוכה (ו':) ובר"ג דסנהד' (ג':) דורשין תחילות.. — (א"ב תרג' מחיל אל חיל (תהלי' פ"ד, ח') מבית מדרשא לבית מדרשא). *[אחי"ה בענין חקירה בתורת אלהים ופירוש דבריה נמצא הרבה בדרז"ל עיי' במקומות אלה ברכו' כ"ח. ס'. ס"ג. שבת ל': פ': פ"ז. פ"ח. עירובי' כ"א: פסחי' כ"ב: סוכה נ"א: ביצ' ט"ו: כ"ח. תעני' ה': מגיל' י"א. חגיגה ג'. שם: י"ב. ט"ו: מ"ק ט"ו: שקלי' ו', ו'. יבמות ע"ב: צ"ד. כתובו' מ"ט. ק"ו. נזיר ס"ה: סוטה ט"ו. ט"ז. י"ז. כ"א. כ"ז: מ'. מ"ד. קידוש' כ"ב: ל"א. ל"ט: ב"ק מ"ט. ע"ה. קי"ט: ב"מ ק"ד. סנהד' כ"ו: ל"ח: ע'. צ"ו: צ"ט: ק"ב. ק"ו: ק"ז: שבועו' כ"ו. מנחו' כ"ט. מ"ה. חולין צ"ב. נדה ל"ה. ערכין ל': ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד: לקרות את יודע לדרוש אי את יודע; ירו' יבמו' פי"ב די"ג. בעא תתן לן חד בר נש דריש וכו' עיי"ע בר נש. ירו' פיאה פ"ב די"ז. הדברים הנדרשין מן הפה. ירו' מגיל' פ"א ד"ע. מה זו ניתנה להידרש אף זו ניתנה להידרש. ירו' כתובו' פ"ג דכ"ז ע"ד מתדרש ולו תהיה וכו', ב"ר ספל"ד דרש ר"ע וכו' דרש ר"א וכו', דרש בן עזאי וכו' בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים. ושמוש דרש מצוי מאוד על הגדת דברי חכמה אל העם בקהל רב עיי' שבת כ"א סע"ב, ביצ' ל"ח רע"ב, סנהד' צ"ג: ק'. אבל לרוב הוא פתיחה לדברי הלכה יומ' פ"ח ט"ט; שבת פ"ח. עירובי' כ"א: פסחי' נ"ד: קי"ט: ביצ' ל"ג. קידושי' ע"ג. סוט' י"ד. ל"ז: ל"ט. כ"ב י'. סנהד' פ"א. ק"ט. זבחי' צ"ד: והמוכיח ומי שנִתַּן לו לשון למודים להדריך את שומעיו בדרך הישרה נקרא דורש שמ"ר רפמ"ב אבא הדורש (ספרי: אבא דורש) שמ"ר פ"ח הדורש יושב ודורש והאמורא אומר לפניו. והקבוץ דורשים: דור דור ודורשיו ע"ז ה'. סנהד' ל"ח: פסיקת' רבתי רמ"א ע"ג, אליהו זוט' פ"ו, ב"ר פכ"ה, אבות דר"נ פ"ל. מדר' שו"ט מזמ' קל"ט. ילק' בראשי' רמז מ'; דורשי רשומות ב"ק פ"ב. סנהד' ק"ד: מכילתא בשלח ויסע פ"א, ספרי מסעי, עקב, שופטים ברכו' כ"ד. לפי גי' רבינו בענין רשם ואו"ז הלכות תפילין סי' תק"ין; דורשי חמורות פסחי' נ"ד. חולי' קל"ד: מסכ' שמחו' ספ"ח עיי"ע חמר ב' וע' חמר ח'. ובמשקל סורי דָּרוּשָׁא נמצאה המלה בירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד מישמע קליה דדרושא, ויק"ר פ"ט ובמד"ר פ"ט אתינך עמך לגבי דרושא. והקבוץ דַּרְשַׁיָּא סוכ' ל"ח: אליהו זוט' צד ל"ה: וכן דָּרִישׁ בירו' יבמות פי"ב די"ג. דריש דיין עיי' לעיל. ועוד נקרא דַּרְשָׁן ויק"ר רפ"ל פייטן ודרשן, והקבוץ: פסחי' ע': דרשנין גדולים, סוט' מ"ט: ירו' סוף סוט', אליהו-זוט' פ"א בטלו הדרשנין, ב"ר פ"ה יש מן הדרשנין שהיו דורשין וכו' קהל"ר פ' טוב לשמוע ופ' דברי חכמים אלו הדרשנין ועיי' רש"י לברכו' ל'. ר"ה ז'. סנהד' פ"ז. ולנקבה ב"ב קי"ט: בנות צלפחד . . דַּרְשָׁנִיּוֹת הן, ובילקוט פנחס רמז תשע"ג אי' דרשניות היו דורשות היו. והענין אשר אודותו יחקרו יקרא דרש, דרשה דרשא, דרישה עיי' מגיל' י"א. ב"מ פ"ו: פסחי' ס"ב: יבמות נ"ד: ובירו' יבמות פ"ח ד"ח רע"ד: דרושה, פסחי' כ"ב: בכורו' ו': סנהד' י"א: ילק' עקב ר' רמז תת"ס. והקבוץ דרישות ויק"ר רפי"ג ילק' ראה ס' רמז תתע"ט] —

* דרשיר, דרשיש עיי"ע ארדשיר ומ"ש.

דַּרְתָּ[א] (פי' בל"פ دَر ובל"ס דרא חצר Hof) בס"ג דפ' בא לו (יומי' ע"ב: ושבת ל"א:) חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד. ובפ' המוכר את הבית בגמ' ר"א אומ' המוכר את החצר (ב"ב ס"ז.) אמר רבא אי דאמ' ליה דירתא כ"ע לא פליגי דבתי משמע כי פליגי דאמ' ליה דרתא מר סבר תרביצא משמע ומר סבר כי דיירי אנשי. *[אחי"ה וכן הגי' בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב אבל בנו"ג בתי משמע. וכנ"ה ירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד ירו' ביצ' ספ"א דס"א בדרתיה דר' ירמיה עיי"ע דקיק. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"א מכנישתא דבבלאי עד דדרתה דר' חמא בר חנינה, והקבוץ ב"ב שם אי דאמ' ליה דְּרָאתא ועוד עיי"ע זלח] — (א"ב תרג' ורוחב החצר (שמות כ"ו, י"ג) ופותיא דדרתא).

* דּוֹרְתָּאִי (שם הפרטי בל"י Δωρόθεος) יהודה בן דורתאי וכו' עיין ערך דרום.

דִּשׁ (רבינו פתרו: החריש ולפע"ד א' שרשית והוא בל"ס אַדִּשׁ מי שאינו מקפיד בדבר unbekümmert sein) בהלכה קמא דסנהדרין (ז'.) טוביה לדשמע ואדיש חלפא בישתא מאה מניה, פי' אשרי מי ששמע והחריש חלפו ועברו ממנו מאה רעות כי השומע חרפתו ושותק או דברים

קשים ונושא הרעה עוברת ממנו דכתיב (משלי י״ה, י״ד) ולפני התגלע הריב נטוש ואם מקנטר ומריב כפוטר מים הוא. ובריש פאה ירו׳ (פ״א דט״ו ע״ג) סבא סבא אכול ואדיש דכלביא אכלין ומדישין. *[אחי״ה וכ״ה בירו׳ קידוש׳ פ״א דס״א; והתוספ׳ בקידוש׳ ל״א. ד״ה וטורדו הביאו זה הירו׳ בקצת העתקה ומפירושם מוכח שפתרו ואדיש לעוס וטחון וכן פי׳ בעל כ״כ בשם עצמו. אבל הדין עם פי׳ רבינו נתן שענין המלה בל״ס כמו שכתבנו. ובהשאילה שתק כלו׳ אינו מקפיד. ורש״י הלך ג״כ בשיטת רבינו עיי׳ פירושו שהובא ג״כ במפרש המלות בילק׳ משלי רמז תתקנ״ו. ועיקר מקום המלה בע׳ אדש ע״ש. ובכ״י ש״ס הגי׳ ואריש וכמנו״ה והריש עיי׳ ד״ס סנהד׳ שם] —

דיש (לפי׳ רבינו: ידוע gekannt ולפע״ד החזיק בדבר מל״פ הרשום׳ בפנים) בפ׳ הקורא את המגיל׳ בגמ׳ סומא פורש (כ״ד:[1]) ההוא דיש בעירו הוה. פי׳ ידוע ומפורסם. ובפ׳ אעפ״י בגמ׳ המדיר את אשתו (כתובו׳ ס״ב.) הני מילי מילתא הדתי אבל הא דישנן בה. פי׳ נהגנו בה. *[אחי״ה הפי׳ האחרון נ״ל ברור אך לא מטעם הפי׳ הראשון דיש: ידוע, כי אם בפתרון המלה הפרסית داشتن פי׳ אחז ביד והחזיק בדבר מה halten, festhalten וא״כ דישנן בה פי׳ החזקנו בה. וזה קרוב לענין פי׳ רבינו נהגנו בה. והראיה לאמיתת פירושנו מירו׳ שקלים ספ״ה דמ״ט ע״ב מן בתר כן לא הוו נסבון אמרין דישתן גבן פי׳ הזקנים הללו היו מקבלים רק מר״ה עד יוה״כ ומעת ההיא והלאה לא היו מקבלין שהיו אומרים מה שאנו צריכין לכל השנה דישתן גבן כלומ׳ כבר החזקנו אצלנו. ובירו׳ סוף פיאה דכ״א: נשנה הספור הזה ואי׳ שם בדפוס קראט׳ ובהוצ׳ מהרז״ף רישותא גבן אבל בדפ׳ זיטאמי׳ לנכון דישותן גבן. וביפה מראה דישותא גבן ופי׳ היפה מראה מנהג הוא אצלנו ויפה כיון בזה לפירוש רבינו במ״ש דישנן פי׳ נהגנו בה. אבל לפי מה שגזרנו המלה נוכל לפרש הוחזק בידנו ודי פרנסתנו ודושתה הוא מטיש בינוני פעול פרסי داشته. ובאהבת ציון וביתר פירושי׳ נדחקו ולפי הענין פי׳ לנכון בעל קה״ע. וגם דיש בעירו כן פירושו הוחזק היה. ובהשאילה מפורסם היה. וכנ״ה במגיל׳ שם כמה פעמים וכן בירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה סע״ב ורע״ג וירו׳ תעני׳ רפ״ד דס״ז: אם היה דש בעירו מותר . . מכיון שאתה דש בעירך מותר. שבת ק״מ. דש ביה. ב״מ נ״ח סע״ב דיש ביה בשמיה. גיטי׳ נ״ו: כיון דדש דש. שבת קכ״ט: כיון דדשו ביה רבים פי׳ בכל מקום החזיק ובהשאילה הרגיל. וכן פירש״י בכ״מ רק הוא פתרו משרש דוש וכן דעת לעווי ואחרים והכ״ב האציל ממנו גם השם דווש (ברכו׳ ט״ז. ב״ק קט״ז:) אבל כבר השמעתיך בע׳ דווש הפי׳ האמית׳] —

1 דָּש (טל״מ וענינו ידוע חבט תבואה. ועוד דרס וכתש (mit Füssen) dreschen, treten) בפ״ק דנזקין בגמ׳ לשלם תשלומי נזק (ב״ק ט׳ רע״א) מאימת מחזיק בה מכי דייש אמצרי. ובפ׳ אלו מציאות בגמ׳ הלוקח פירות (ב״מ כ״ז רע״א) וכי בעל הבית בעצמו דשן הוא. פי׳ בעצמו הוא דש התבואה הפועלין דשין אותה [2]. ובפ׳ כלל גדול בשבת (ע״ג.) המעמר הדש והזורה. פי׳ הוא המפרק מן האוכל פסולת שהיא מחוברת לו ומכין אותה לברירה בין בזריה בין בהרקדה. וכן מי שהוא מפרק מן האוכל פסולת [3] שהיא מחובר בו [4] כדי שיהא נכון לאכילה. המנפץ נופץ עפרורית מן האוכל וכן המנפט מולל שיבולין נמצא הזורה הבורר והמרקד כולן מעבירין פסולת המעורבת באוכל ואינה מחוברת ואינה כגון קליפה שצריכה פירוק או כגון עפרורית שצריך ניפוץ אלא מעורבת בלבד. *[אחי״ה עיי׳ עוד פי׳ רבינו בע׳ זר ב׳, פין א׳. ושם הלך ג״כ רבינו לשיטתו כי בעפרורית שייך ניפוץ וזה שלא כפירש״י ור״ן שפי׳ דמנפץ רק בגבעולי פשתן דגדולי קרקע נקרא דיש עיי׳ למוד ערך במקומו לשבת צד ס״ב: אבל כבר הורה לנו האו״ז הלכו׳ שבת סי׳ נ״ה דייש דישה גם שלא בגדולי קרקע ע״ש היטב.— והשם דישה: שבת ע״ה. אין דישה אלא לגדולי קרקע. ב״מ צ׳: פרס לה קטבליא על גבי דישה וכ״ה בע׳ קטבל לפי גי׳ כ״י ק״ט אבל בדפ״ע אי׳ שם רישיה. ב״ט שם כדי שתאכל הרבה מן הדישה . . כדי שלא תאכל הרבה מן הדישה (הובא בע׳ סקע ב׳). פסיקת׳ דהחודש צד מ״ו מובא בילק׳ בא רמז ק״ין ובילק׳ קדושי׳ רמז תרכ״ו וכן במ״ר פ״י, בשהיש״ר פי׳ חכו ובפסקת׳ רבתי פט״ו

---

[1]) לפנינו בש״ס ובמשניות נסדרה המשנה סומא פורס על שמע קודם משני כהן שיש בידיו ועל משנה [illegible] סובב ציון דההוא דיש ולא על משני שלפניה כראוי בערוך אולי הוא מצא סדר אחר או צ״ל בערוך: [illegible] סומא" אבל בע׳ בהק בישן זכלגן מציין רבינו על נכון כגמ׳ כהן שיש בידיו. [2]) וכפירש״י. [3]) כ״ה [illegible] ובדפ״ע מדבר. [4]) בדפ״ר חסר׳ שורה מן מחוברת עד מחובר.

בכל מעשיהן ישראל משונין מן או"ה בחרישתן . . . ובדישתן . . בדישתן שנאמ' (דברי' כ"ה, ה') לא תחסום שור בדישו. וכן השֵם דַּיִשׁ, דַּיִישׁ מעיל' י"ג סע"א דישו שלך ולא דישו של הקדש. ב"מ צ': שור בדישו אמר רחמנא והא לאו בדישו הוא. ב"ר פס"ט, במ"ר פ"ב, פסיקת' רבתי פי"א מה עפר עשוי דיש לכל אף בניך עשוים דיש למלכיות עיי"ע מג בשינוי קצת. תוספתא כלים ב"מ רפ"ד מקל שעשה בראשו להיות תופס בו ממקום הדייש טהור. ירו' תרומו' פ"ט דמ"ו סע"ג אית תנויי תני בדייש שהוא מותר לך אית תנויי תני בדייש שהוא אסור לך. ועל משקל סורי דְּיָשָׁא בחולין ו': תורא מדישיה קאכיל, והתואר הסורי דָּיוֹשָׁא (Drescher) זבחי' קט"ז: עיזא דקרקשא דריישן דַּיָּשָׁאֵי, ובע"ז כ"ד: אי' עיזא דקורקסא דריישן, אבל בכ"י פירוש ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף י"ד ע"ב) מצאתי הגי' עיזא דקורקסא דדישא דושתא ובאמת כ"ה במנחו' כ"ב. עיזא דקורקסא דדשו בה דשתאי (בהוצאת הש"ס דפ' וויען בט"ס דרשו; וגי' רש"י דריישי דישא). ורבינו בע' טרבן הביא הגי' בשלשה מקומות הנ"ל כגי' ר"ח הנ"ל] — (א"ב במשנ' מ"ק פרק מי שהפך (דף י"ג:) הציידין והדשושות והגרוסות, פי' דשים וכותשים חטים לדייסא, ונראה שבעל הערוך גורס רשושות). *[אחי"ה לא ידעתי לכוון לשון נראה דר"ב שהרי רבינו פיר' בע' רשש גלוי לפניו וע"ש הגהתו ושם הביא פירש"י ובאמת גם פי' דר"ב בכאן הם דברי רש"י (או למיוחס לרש"י) למשנ' דמ"ק שם וכ"ה ברע"ב שם. וגי' הרשושות הביא בעל ד"ס למ"ק צד כ' מכמה מקומות וכ"ה במשניות בדפוסי' ישנים אבל עיקר הגי' בדלת אבל לא מטעם הגזרה מלשון דוש ענין כתישה כי אם מטעם שאכתב בע' דָּשׁוֹשׁ עיין שם] —

2 דָּשׁ (מל"מ וכ"ה בל"ס ובל"ע داس פי' רמס ברגל מע' הקודם (mit Füssen treten בויק"ר בשור או כשב או עז בס"פ צרקתך כהררי אל (פכ"ז) ובפסיקתא דשור או כשב או עז (פסיקת' דר"כ צד ע"ח מובא בילק' ירמי' רמז רע"ב וכן בתנחומ' פ' אמור ססי' י"א) ישראל לא ידע (ישעיה א', ג') ולא הוי ידעין אלא שדישי בעקב. ודכוותיה כי אויל עמי אותי לא ידעו (ירמי' ד', כ"ב) ולא הוון ידעין אלא שהיו דשין בעקב [1]. ודכוותיה והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן (הושע ב', י') אלא שדשה בעקב. ובילמדנו בריש זאת חקת התורה (בתנחו' לי') כיון דחמא יתהון גברא דאסתכלון ביה ואידשן דאיתיהיב ביה נורא. — (א"ב תרג' בוססו (נחלתי) [צ"ל את חלקתי] (ירמי' י"ב, י') דושישו ית אחסנתי). פרעהו אל תעבר בו (משלי ד', ט"ו) תרג' אדיש ולא תעבר עמהון. שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (שם ח', ל"ג) תרג' ולא תדישון. פורע מוסר (שם י"ג, י"ח; ט"ו, ל"ב) תרגום מֵדִיש מרדותא. *[אחי"ה בנו"ג בט"ס מריש. ועוד דוגמאות בתרגומים עיי' עמת"ר ללעווי ור"ב לא בא להוסיף דוגמא כי אם כיון לפרש אידשן ע"י התרגום ואין צורך לזה כי היא מלה עברית כמו שהשיג ר"ש באבער בפסיקת' הנ"ל ופלא הוא שלא העיר על ציון דר"ב כי זכרונו הטעהו. — וכנ"ה דוש ע"ז י"ח. הובא בילקוט תהלי' רמז תשנ"ח עונות שאדם דש בעקביו וכו' ד"א פ"א היה כאסקופה התחתונה שהכל דשים בה. בשמ"ר פט"ו אתמול הייתם מדיישין את העץ וכו'; שו"ט מזמור ח' מדייש עליך כעפר. והשם בתואר משקל סורי דַּוְשָׁא (Tritt) שבת פ"א רע"ב אילימא משום דוושא, ב"ב כ"ב: דאי משום דוושא הוא, ושם ס"ד: משום דקשי ליה דוושא. פי' רגמ"ה כ"י ב"ב שם דושא דריסה שדורסין בה בני אדם קשה לזרעים ע"כ ואולי שצ"ל רוושא והוא ל"פ הליכה עיי"ע דווש] —

3 דָּשׁ (רק בבנין פלפל דשדש משרש דוש פי' רמס כדבר מובס מערך הקודם (zertreten כהתעות שכור בקיאו (ישעי' י"ט, י"ד) תרגום דמדשדש רויא בתוביה, וספק מואב בקיאו (ירמיהו מ"ח, כ"ו) תרג' וידשדשון מואבאי. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר רק שם חסר: רויא, אבל בשדפ"ע חסרה מלת בתוביה אמנם לנכון אי' בע' תב ה' רק שם בדפ"ו בט"ס מרשרש ובכ"י ק"ט משרש וצ"ל כבדפ"ר ודפ' אמש' מרשדש, ובדפוסי תרג' בט"ס בתוכיה עיי' מ"ש לעווי במ"ע דמ"ג, י"ה, רע"א. ובנין פלפל אי' עוד בתרג' כפגר מובס (ישעי' י"ד, י"ט) כפגר מדשדש] —

4 דָּשׁ (בל"ע داس בועל אשה (Coitus üben פסחי' פ"ז רע"ב בת דבלים . . שהכל דשין

[1]) חסר בפסיקת' ואי' בכ"י אקס' ובויק"ר שם כמו שהעיר ר"ש באבער ולפום ריהטא נעלם מעיניו שכ"ה גם בערוך.

בה כדבלה עיי"ע גמר ד' וע' דבל א', סוט' מ"ב: ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות עיי"ע ערפה. נדה מ"א: מאי מקום דישה אמר רב יהודה מקום שהשמש דש יבמות ל"ד רע"ב. ב"ר פפ"ה וכן רש"י בראשי' ל"ח, ט' דש מבפנים וזורה מבחוץ פי' בדרך כינוי על הבעילה משמש ובועל מבפנים וזורה הזרע מבחוץ. וכן בדרך הכבוד פעל חרש והשם חרישה עיי"ע חרש ב' ומ"ש.

☞ דַּשָׁא (Thür) תרג' ונעל הדלת (ש"ב י"ג, י"ח) ואגיף דשא). *[אחי"ה החי' לעווי פתרו מלש' שמרוני דרשה פי' דלת אבל אם גם אמת כי בתרג' שמרוני הועתק דלת (שמות כ"א, ו'; דברי' ג', ה'; ט"ו, י"ז) עי' דרשה אין מזה ראיה כי הרבה פעמים הרי"ש (והלמ"ד) נוספות בלשון שומרוני בתוך המלה הנשאלה עיי' סאמאריט. שטודיען להח' קאהן צד צ"ו. ולפע"ד דשא הוא בהיפך האותיות שׂעד שפי' בל"ע דלת ושער. ובדרך אגדה נדרש בשבת ע"ז: דשא: דרך שם, ואם נגיה הדרוש הזה אולי י"ל כי מקור המלה בל"ע דׁשׁ פי' צד כי הדלת בצד הפתח ככתוב (בראשי' ו', ט"ז) ופתח התבה בצדה תשים. וכנ"ה ברכו' נ"ו. חזאי דשא ברייתא דנפל וכו', בשבת קי"ט. צינורא דדשא עיי"ע צנר ב', חולין נ"ב: אתחיד דשא באפיה ומחייה לדישא בסיחופיה עיי"ע סחף ג' ושם נתפריש. חולין צ"ה: עיי"ע אדק ג'. והקבוץ מנחות ל"ג רע"א תלי דשי ברישא. ובדרך כינוי התשמיש כמו פתח פתוח עיי' כתובו' י'. ועקרת לדשא ועברא עיי' פירש"י ד"ה א"ד] —

* דּוֹשׁוּ (שם הפרטי) ירו' גיטין פ"ד דמ"ה סע"ג כגון דושו אחוי דרודו.

1 דִּשֵּׁן (מסיר הדישן הוא האפר die Asche fortnehmen) מי מדשן בפ' ב' ביומ' (כ"ה.) מן ודשנו את המזבח (במדב' ד', י"ג). *[אחי"ה וכנ"ה בירו' יומ' פ"ב דל"ט רע"ד כהן המדשן את המזבח הפנימי יכול הוא לדשן את המנורה וכו', תמיד ל': מדשן את השאר וכו', מצאן שכבו מדשנן ומדליקין מן הדולקין ואח"כ מדשן את השאר. יומ' י"ד: מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה. ומהשם נאצל הפעל בנתפעל מנחו' פ"ח: נר שכבתה נִידְּשֵׁן השמן נדשנה הפתילה פי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגיילויקי' ול"ג ע"ב) בזה"ל כלומ' כמו שהפתילה שכבתה אין לה תקנה שהרי היא כדשן כך השמן הנשאר בנר הרי הוא כדשן ואין לו תקנה עכ"ל ומלה במלה כן הוא בפי' רש"י. ולפע"ד נוכל לגזרו גם מל"ע שפי' כּמׄן נתלכלך ונהיה נמאס. והשם: זבחי' ס"ד. מעיל' י"א סע"ב דישון מזבח הפנימי והמנורה. יומ' כ"א. דישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן. מעיל' שם המקדיש דישון בתחלה וכו'; יומ' י"ד רע"ב ותמיד ל': מי שזכה בדישון מזבח הפנימי וכו', ותמיד שם בסוף העמוד מי שזכה בדישון המנורה וכו', יומ' ל"ג רע"א סידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי וכו', ע"ש כמה פעמים וכן בירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ד (מעיל' י"ב.) מניין לדישון מזבח החיצון שהוא אסור בהנייה וכו', ושם פתילה שכבת צריכ' דישון וכו', והקבוץ זבחי' ק"ד: שלש בית הדשנין הן בית הדשן גדול היה בעזרה וכו'. תו"כ הובא בתוספו' זבחי' ס"ד. ד"ה דישון ב' בתי דשנים הן וכו' ע"ש ובענין בית הדשן (זבחי' פ"ה מ"ב) עיי' ערכו ותוספות יבמות ק'. ד"ה והשירים] —

* 2 דִּשֵּׁן (fett machen) ברכו' כ"ט. דשננו בנאות ארצך וכו' תנחומ' אחרי שנה גשומה שנה דשונה עיי"ע גשם ג'. מל"מ משלי ט"ו, ל'; ישעי' ל"ד, ו' ובל"מ השם דֶּשֶׁן Fettigkeit ואצל רז"ל דּוֹשֶׁן ספרי בהעלתך פ' פ"א כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה א"ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו וכו'. ובילק' בהעלתך רמז תשכ"ו דרש כן על פ' והטבנו לך: זה דושנה של יריחו שהיו אוכלין אותה בני בניו של יתרו, כשחלק יהושע א"י לשבטים הניח דושנה של יריחו וכו', וכן בילק' שופטים רמז ל"ח כשהיו מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו וכו', אמרו כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו וכו', ומקורו הוא ספרי ראה פ' ס"ב יודעים היו שביה"מ עתיד לבנות בחלקו של יהוד' ובנימין לפיכך הפרישו דושנה של יריחו מיריחו מי אכלו כל אותם השנים בני קני חותן משה וכו'.

דשן (פי' בל"ס דִּשְׁנָא מנחה ונובע מל"פ دَاشَن Geschenk, Lohn) בחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ד:) האי דישנא להאי פרדישנא. פי' מנחה זו דין לשלם לזה צדיק, כלומ' וכי גמול זה משלמין למקיים מצות מרובין כחזקיה לפי שעשה האמת כא עליו סנחריב (עיי' ד"ה ב', ל"ב, א') — (א"ב

בגירסאות כתוב רשנא ותתכן גי' בעל הערוך פי' דושן בל"י מתנה אשר המלך מהלך לכל איש ואיש מהמון העם). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י δόσις וללא צורך הוא כי עיקר המלה בל"פ כאמור ועיקר הגי' דשנא כדאי' גם בע' פרדשן ובנו"ג בט"ס רישנא וצ"ל דישנא כבערך דכאן וכ"ה בילק' מ"ב ר' רמז רל"ה ושם נ"ב פי' של רבינו בלי הזכרת שם הערוך וגי' דשנא אי' בנכון גם בכ"י פ' אבל בכ"י ק' בט"ס רשנא והוגה דשנא עיי' ד"ס לסנהד' צד קל"ה: ושיעור המאמר יפה מכוון רבינו בקצתו ועל פיו הייתי מסביר בספרי על המלאכים והשדים צד ק"ג והלאה שעלה במחשבתי לומר כי פרדשנא היא מלה בקטרית paradhâta פי' מי שעסק בדין ושיעורו וכי נותנין מתנה לאיש עוסק בתורה וכן פירש"י ד"ה אחרי, אבל פערלעס במאמרו עט"ש קכ"א העיר בצדק כי פרדשנא היא מלה הוצואריש פתדאשנן ובל"פ پاداشن פי' גמול ושיעורו וכי נותנין מנחה זו בגמול זה. ומעתה אני מבטל דעתי מפני דעתו. ורבינו בע' פרדשן רוצה להחליף הסדר כזה: האי פרדשנא להאי דשנא עיין שם ולא ידעתי למה] —

* דשונא ט"ס תחת דשון עיי"ע.

דִּשְׁרָ[א] (לפע"ד מל"ס דושרא מין פסולת של שעורין Gerstentrespe ובלש' רומי נקרא aegilops) בפ' כל שעה בגמ' ואלו דברים (פסחים ל"ה.) ובמנחו' בפרק ר' ישמעאל בגמ' החיטין (מנחו' ע':) שיפון דישרא כוסמין פארי שיפון אספילתא. *[אחי"ה והוא בלאי"ט spelda פי' Spelt, Dinkel ורש"י לועז כן בפסחי' ובמנחו' על גולבא אבל דישרא פי' ע"י סיגל"א, שייגל"א והוא בל"צ seigle ובל"ר secale פי' Roggen ורש"י בלי כל ספק עפ"י קבלה פי' כן כי כן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגייליק' דף כ':) וז"ל דשרא שיגל"א בלשונם שובלי תעלה אבינ"א עכ"ל וכן פי' רש"י בפסחי' שבילי תעלה אביינ"א ובמנחות לועז אוונ"א והוא ל"ר Hafer, avena ובע' שבל הביא רבינו לפירוש שבולת שועל וז"ל: פי' סיקאלא [ברפ"ר, ובשרפ"ע סיגאל"א] וי"א ווינ"א [ובכ"י בינ"א] ודעת י"א לפי מ"ש היא דעת רגמ"ה. ובענין הוראת המלה דישרא (הובא ג"כ בע' גלב) יש להביא ראיה לאמיתת הגזרה מל"ס הנ"ל ממה שאי' בפסחים ובמנחו' הנ"ל שיבולת שועל וסיפון מין ש ע ו ר י ן וע"ש התוספות היטב וא"כ דישרא גם כן מאותו מין הוא רק ענינו פסולת של אותו מין השעורין וכן בל"ע ופ' دوسر = دوصر ענינו כן]—

* דָּשׁוֹשׁ (בל"ע دش Gräupner) ככר ציין ר"ב בערך דש ג' משנה דמ"ק (פ"ב מ"ה) הדשושות והגרוסות ופירש"י שדשין וכותשין חטין לדייסא ע"כ וכן דעת ר"ב ולפע"ד נגזרה המלה כדעת לעווי מל"ע הרשומ' וענינו עושה גריסין כי מין תבשיל של גריסין נקרא דשיש دشيشة והעושה אותו נקרא דשוש וראיתו בצדו והגרוסות ושם במ"ק הקבוץ גם דשושי חילקא, ושם: דשושי ציפורי ובירו' ספ"ב דמ"ק דפ"א סע"ב דשושי עכו וגרוסי ציפורין, ושם גרוסי ציפורין דשושי עכו. והפעל ממנו במ"ק בבלי שם החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר. שם דוששין בצנעה לצורך המועד.

* דַּשְׁתָּא (Feld) בה"ג סוף הלכו' עירובי' דף כ"א סע"ג מאן דאיתיה בדשתא בשבתא וכו'. פי' בל"פ دشت שדה עיי' פערלעס במ"ע מהרז"ף ח"ח קנ"ט.

* דַּשְׁתָּאָה עיי"ע דש ג'.

* דַּשְׁתָּא (בל"פ دستا עושה מעשה תעתועים וליצנות Gaukler) א"ל אם דשתייהי מכשפניות פסחי' ק"י סע"א לפי גי' כ"י מ' ובכ"י א"פ דישתייהי וכ"ה בדל"ת ברשב"ם בד"ו ר"פ עיי' ד"ס שם ובנו"ג א"ל רישתינהו דנשים כשפיות ופירשב"ם גבירתן של נשים כשפניות השולטת עליהן ולפע"ד מל"פ הנ"ל שענינה כמדובר בראש הערך ואם נקיים גי' הש"ס רק בתיקון דל"ת במקום רי"ש אז תהיה ד ש ת י נ ה י דנשים כשפניות מל"פ دستان פי' מכשפה ומאחז עינים, וגם שם פרטי מאחז עינים מפורסם נקרא כן אצל הפרסיים.

* דַּשְׁתָּה, דַּשְׁתַּן עיי"ע דש ב'.

דַּשְׁתָּנָא (בל"פ دشتان ונעתק ללשו' סורי פי' נדה Menstruirende) בפרק ח' שרצים בגמ' ושותה את אבוב רואה (שבת ק"י.) ותימא ליה דשתנא היא [1]), וכפ' תעניות אלו (כ"ב.) אמינא

[1]) וכן בכ"י ב' בש"ס ו ת י מ א ל י ה דיסתנא אנא וצ"ל דשתנא ה י א וגי' ה י א אי' גם ברש"י בדפוסי' הישנים עיי' ד"ס לשבת צד קכ"א: ובנו"ג ותימא דישתנא אנא.

ליה דשתנא היא [1]. וכפ"ק דע"ז בגמ' דאין בונין עמהן (י"ח.) אמר לה השמיעי לי אמרה ליה דשתנא אנא. ובר"ג דפ' אין מעמידין (שם כ"ד סע"ב) אמר רב ספרא כמאן קרו פרסאי לנדה דשתנא מהכא כי דרך נשים לי (בראשי' ל"א, ל"ה). — (א"ב פי' בל"י דל מלא כאבים ורוחו קצר). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י δύστονος אבל זה וגם פירושו של בעל כ"כ מל"י δύστηνος (עלענד) וגם פי' בעל מחבר מלות זרות בילק' ויצא רמז ק"ל שהמלה נוטריקון מהתיבות דרך נשים (והועתק מפי' רש"י לע"ז כ"ד:) כפי' הגמרא אינה עולה כלל, אבל הוא ממש לשון פרסית הרשומה] —

* דַּת (der du, da du) נתקצר מן דאת כמו וַת תחת וְאַתְּ ואל"ף נבלעת כדרכו בירו' ששם רגילה המלה ד"מ ירו' סנהד' פ"ח דכ"ו: כמה דת מר תמן ועד אחד מעידה וכו', ירו' שם פ"י דכ"ז ע"ד כמה דת מר ועתה השב אשת האיש וכו' ואין איש אלא יצחק כמה דת מר מי האיש הלזה וכו' ואין איש אלא יעקב כמה דת מר יעקב איש תם. ירו' שם פ"י דכ"ח רע"ג כמה דת מר אני בצדק אחזה פניך וכו', ושם בסוף העמוד כמה דת מר משיב הרוח וכו', ירו' שבועות ספ"א דל"ג ע"ג כמה דת מר בזדון צריך כפרה וכו', ירו' סנהד' פ"י דכ"ט ע"ד על דעתך דת מר וכו', ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב. הדא דת מר במקום שאין המים הולכין וכו'.

* דַּת (Gesetz, Religion) בל"מ עיקר הוראת המלה כל דבר חק ומשפט (דברי' ל"ג, ב') ועוד ענין ציווי (אסת' ח', י"ג) ובזמן מאוחר ענין אמונה כמו דת אֱלָהּ (דניאל ו', ו'; עזרי ז', י"ד. כ"א. כ"ו) וכן בליש' בקטרי' dâta בהוצואריש דַאת בל"פ داد וכן אצל רז"ל כתובו' (פ"ז מ"ו) ע"ב. במ"ר פ"ח העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה . . ואיזוהי דת יהודית וכו'. סוכה נ"ו: בת בילגה שהמי"רה דתה. יבמו' ע"א רע"א הֲמָרַת דת פוסלת ואין המרת דת פוסלת במעשר וכ"ה בפסחי' צ"ו. ובמד' חזית פ' כמגדל הקבוץ: על הדתין על הדינין ובחיד' הרד"ל ומהרז"ו הגיהו על הדתות אבל לפע"ד אינו מן הצורך שהרי ל' זכר בקבוץ מקרא מלא הוא (עזרי ז', כ"ה) דָתֵי אלהך.

דִּתְאָה (מל' ארמי. והוא דשא בל"מ junges Grün ובענין ס"א עיי' למטה בערך) ר"ג דפרק בני העיר (מגיל' כ"ז סע"ב) רב הונא אסר דיתאה. — (א"ב דרי מרי כתיב) (?) . פי' עשב. תרג' דשא דיתאה (עיי' אונקל' בראשי' א', י"א. י"ב; דברי' ל"ב, ב'), ס"א (דיתא) [ריתא]. *[אחי"ה בד"ס למגיל' צד ע"א כתב בעל המחבר אות ז' בכ"י ב' דיתאה וכא"ה דיתא וכ"ה בערוך ע' דתאה וע' רת עכ"ל ובמח"כ לא דק היטב כי בע' רת ד' הגי' בדפ"ר ודפ' וויניצ' כהוגן ריתא וכ"ה בכל כ"י וכן מוכרח מסדר האותיות וכ"ה בע' תר ט' לכן בנכון הגיה בעל הפשב"ע כאן ריתא במקום דיתא ובאמת בין דיתאה ובין ס"א דיתא אין חלוק גדול מה שאין כן אם נגרוס ברי"ש בס"א וגי' דיתא בא"ה בלי ספק ט"ס תחת ריתא. ור"ב הפליא לטעות בהגהתו וכבר רמזנו על זה בה"א במבוא צד LV וטעותו נזדמנה לו מדף כ"ה. כי הא דרב הונא דרי מרא וכו' יען שלא מצא מבוקשו במגיל' דף כ"ו כדאי' בט"ס בציונים אבל בע' רת ותר לא נשא לשוא עיניו כי באמת גם לפניו היתה הגי' ריתא. ולפע"ד ריתא הוא העיקר מל"פ ريته פי' אילן אגוז של הנדי וכן תר הוא לשון פרס تال = تاره אילן דקל ואם כן מה שאסר היינו חגר רב הונא ריתא פירושו שחבר קליפות אילן אגוז של הנדי ועיי' מ"ש רבינו בענין תר ומ"ש בערך אפסקימא] —

דְּתָבְרַיָּא (Richter) תפתיא בדניאל (ג', ב'. ג'.) פי' מין שרים. *[אחי"ה טעה בזה דְּתָבְרַיָּא ובמדר' חזית אמרתי אעלה הוא קורא להם דתבריה עיי"ע אסקולסתיכא הקבוץ מיחיד דְּתָבָר וגזרת המלה ידוע מלש' הוצואריש דָאתוֹבָר פי' נושא הדין והיינו שופט כי דאת: דין ומלת בר מפעל بردن נשא ובל"פ החדשה נתקצר داور עיי' גלאססאר. להחכם שפיעגעל צד ת'] —

[1]) וכ"ה בכ"י כי' כי אמינא להו דישתנא היא ובנוי"ג ואמרי דיסתנא היא עיי' ד"ס שם שהביא גם גי' אה"ת וילק' שהיא כגי' רבינו מבלי שהזכיר את הערוך.

נׂיבי תׂמור נׂיׂחוח אׂשלם ׂלחזקני ערך דלת להשלם ויאמצני ערך ה״א לגמור וללמוד וללמד, ולעשות ולשמור.

*[אחי״ה החרוזים האלה נמצאו בכ״י ל״ד ובחסרון שליש תיבות ראשונות גם בע׳ כ״י ו״ו ב׳; ובכ״י ו״ו א׳ ובכ״י בריטיש מוזיאו׳ החרוזים חסרים כל עיקר. ובכ״י ה״ב אי׳ בסיום אות דל״ת בזה״ל: ״נשלם ערך דל״ת ברוך העוזר, אתהיל ערך ה״א בעזרת המוחין והגוהה״ ובכ״י ב״ר אי׳ בזה״ל: נשלם ערך אות הדלת בעוז כל לשון לו מהללת, אחל ערך אות הא בעזרת אומר לעולם (הייא) [או צ״ל היה! או ה״א וכונתו על מאמר רז״ל מנחו׳ כ״ט: עיי״ע ה״א]. ונוסח של כ״י ל״ד ולפע״ד היותר נכונה כי בחרוזים נכללו ראשי תיבות: נתן, יח[י]אל] —

אות ההא

* ה אות חמישי מאלפ״א בית״א יתחלף פעמים רבות עם אותיות אל״ף וחי״ת שהם בני מבטא אחד, ד״מ הידין = אידין, דָּה = דָּא, נָה = נָא ובפרט בירושלמי בשמות פרטים הם לרוב בהא בסוף ד״מ עקיבה, חייה, חנינה, חֲנניה וכן בראש התיבה הושעיה, ובצד אחר מצינו במלת יהודה בירושלמי לרוב הכתיבה באל״ף בסוף ובקצור יודא (עיי׳ מבוא הירו׳ למהרז״ף צד ח׳:); וחילוף בחי״ת ד״מ דהך = דחך, גבה = גבח, ועוד נתחלף עם ו׳ ד״מ רהט = רוץ; מָהַל = מול; בהת = בות וכדומה, — ה״א נסתרה ד״מ דו במקום דהו, או במקום אהו וכדמה, וחסרה בראש ד״מ כה (בירו׳) = הכא, לפעמים נוספת בראש ד״מ האן, האיך, והרבה פעמים היא אות השימוש לצייר בה שמות מופשטים ד״מ הבדל, הפרש, היזק וכדומה, במלות יוניות ה״א בראש מקבילה לאות הנשימה הנקרא: spiritus asper, spiritus lenis ד״מ הלמי, המינא, הדיוט, הפתיק וכדומה,

* הָד הַד נתקצר מן הָא ד״מ והכתיב (שבת ע״א: חולין ד׳.) במקום והא כתיב (שם ב׳.) והתנן, והתניא (שם ו׳.), התינח (זבחי׳ ל׳:), השתא (עיי״ע) במקום הא שעתא,

* ה״א (ה״י) (אות חמישי בל״ע هاء der Buchstabe Hé) יבמו׳ י״ג: רבי נחמיה אומ׳ כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה״א בסופה, ירו׳ יבמו׳ פ״א ד״ג. כל דבר שהוא צריך למ״ד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו ה״א בסופו ועיי׳ ב״ר פרש׳ נ׳, פ׳ ס״ח (הובא בע׳ בט ד׳) פרש׳ פ״ו, מדר׳ שו״ט מזמור ט׳, ילק׳ וירא רמז ס״ד, ילק׳ ויצא רמז קי״ז וסדר וישב רמז קמ״ה וילק׳ תהלי׳ רמז תרמ״ה, מנחו׳ ל״ז, ידכה (שמות י״ג, ט״ז) כתיב בה״י כהה וכו׳ ידכה בהי זו שמאל וכו׳ עיי״ע יד ב׳, פסחי׳ פ״ט מ״ב דף צ״ג: לפיכך נקוד על ה״א (במלת רחוקה במדב׳ ט׳, י׳) לומר וכו׳, ירו׳ פסחי׳ פ״ט דל״ו ע״ד הא שברחוקה נקוד איש רחוק ואין דרך רחוקה עיי״ע נקד ג׳; ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ: קודש הלולים קודש חלולים (ויקר׳ י״ט, כ״ד) לא מתמנעין רבנין בין ה״א לחי״ת ובירו׳ מעש׳ שני פ״ה דנ״ו, הגי׳ לא מתמנעין דרבנין דרשי בין ה״א לחי״ת, ובירו׳ שבת פ״ז ד״ט סע״ב לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה״א לחי״ת ועיי׳ ג״י רבינו בע׳ אב א׳, ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א סע״ג צריך לכתוב ה״א למטה מארכובתו של למ״ד הליי תגמלו זאת (דברי׳ ל״ב, ו׳) הא ליי תגמלו זאת (ועיי׳ תוספו׳ סוכ׳ ה׳. ד״ה קדש) ובשמ״ר ר״פ כ״ד היה כותב ה״א למטן ולמ״ד למעלן כלום׳ הוי (הלה׳) [צ״ל לה׳] תגמלו זאת עיי׳ חידושי הרש״ש. יומ׳ כ״א: מאי דכתיב (חגי א׳, ח׳) וארצה בו ואכבד וקרינן ואכבדה מ״ש דמחוסר ה״י וכו׳, עיי״ע כבד א׳, וירו׳ מכות פ״ב דל״ב, ואכבד חסר ה״א וכו׳. מנחו׳ כ״ט: חסרי להו לגגי דחי״ת ותלו ליה לכרעייה דה״י וכו׳ עיי״ע חטר ד׳. מנחו׳ שם אלו שני עולמות שברא הקב״ה אחד בה״י ואחד ביו״ד וכו׳, ועיי׳ כמו כן בירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ג בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העוה״ז והעוה״ב אחד בה״א ואחד ביו״ד וכו׳. ב״ר פי״ב בהבראם (בראשי׳ ב׳, ד׳) בה״א בראם עיי׳ רש״י שם, שו״ט מזמור ס״ב, פסיק׳ רבתי פכ״א, ילק׳ ישעיה רמז רצ״ו, ילק׳ תהלי׳ רמז תרצ״ד. ב״ר פל״ט בה״א בראתי את העולם הריני טוסיף ה״א על שמך וכו׳. ויק״ר פי״ט ולא יחללו את שם קדשי (ויקר׳ כ״ב, ט״ו) אם אתה עושה חי״ת ה״א נמצא מחריב את העולם כולו, ושם: כל הנשמה תהלל יה הללויה אם אתה עושה ה״א חי״ת אתה מחריב את העולם. ושם פ״א לכה (שמות ג׳, י׳) . . ה״א בסוף תיבותא לומ׳ שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם — והקבוין שבת ק״ג: שלא יכתוב . . היהי״ן חיתי״ן היהי״ן.

ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ד עושין היהי״ן חיתי״ן.

הָא (בל״ע ها וכן בל״ס כמו הנה בל״מ siehe! hier da!) קרבן [והא] עולה (בריש) [צ״ל

בסוף] גמר׳ דפ״ק דנדרי׳ (י״ג) — (א״ב הא קרבן והא עולה והא מנחה והא חטאת שאוכל לך מותר שלא נדר זה אלא בחיי חטאת [1]). תרג׳ הנה נתתי לכם (בראשי׳ א׳, כ״ט) הא יהבית לכון). *[אחי״ה וכבר בא בדניאל ג׳, כ״ה הא אנה חזה והרבה בש״ס קידושי׳ ע׳: הא גברא והא דסקא; נדרי׳ פ״א. הא תלתא יומין, אבל עיי׳ ערך הכא אח״ז. ובלש׳ תימה ירו׳ סוכ׳ רפ״ה דנ״ה. הא של קרבן דוחה. יומ׳ מ״א. והא הכא. יומ׳ כ״ז סע״א מגיל׳ כ״ב סע״א הא איכא. ולרוב פעמים נתחבר בפעל בהשמטת האל״ף ר״ה ל״ד: האמר. שם כ״ד רע״א. יומא י׳. כ״ו. התניא = הא תניא. סוכ׳ כ״ט. הא תנן; מנחו׳ כ״ג: הא אמרי ועוד הרבה פעמים ולא אכביר במלין] —

הָא (כינוי הרומז בלא״ר כמו היא בל״מ בלג״מ פי׳ זה. הא לחמא (diese, dieses) עניא (בהגדה ש״פ) ולפעמים כתיב האי. *[אחי״ה הרבה בש״ס ברכו׳ ב׳. כתובו׳ מ׳. הא קא משמע לן (= קמ״ל). יומ׳ י״ג. אי מיתא הא הא קיימא הא. שם כ״ו. הא שכיחא והא לא שכיחא. ב״ב מ״ו: הא דאיכא פירא בארעא והא דליכא פירא בארעא. אבות פ״ד מ״ה הא למדת. ואולי מזה הענין גם נדרי׳ פ״א. הא תלתא יומין פי׳ זה שלשת ימים. נדה מ״ו. הא גופא קשיא וכו׳. מגיל׳ כ״ח. כי הא דרב הונא וכו׳ עיי״ע דתאה. ושם הא והא גרמא ליה. ושם כי הא דר׳ אלעזר וכו׳. כתוב׳ מ׳: אתון אהא מתניתו לה אנן אהא מתנינן לה. ברכו׳ כ״ה. וש״נ אלא מהא ליכא למשמע מינה. והאי כמו בל״ס נמצא במקומות אין מספר ברכו׳ ב׳. האי וטהר וכו׳. ב״ב ל״א. האי איתי סהדי והאי איתי סהדי. נדרים מ״א. האי אישתא וכו׳. תעני׳ י״א: האי בר בי רב וכו׳. ב״ב ע״ג האי גלא וכו׳. עירובי׳ י׳: דהאי גיסא ודהאי גיסא וכו׳. ברכו׳ ו׳. האי דוחקא וכו׳. שבת קנ״א: האי דמעתא וכו׳. קידושין כ״ט: האי דעריפנא טחבראי וכו׳. סנהד׳ ק״ח: האי זקיתא וכו׳. יומ׳ כ׳: האי חירגא דיומא וכו׳. ב״ב קמ״ז. האי יומא וכו׳. שבת קנ״א: האי כוחלא וכו׳. סנהד׳ ק׳. כולי האי. חגיג׳ ד׳: כולי האי ואולי. נדה ס״א. האי לישנא בישא וכו׳. שבת ק״מ: האי מאן דאיפשר ליה וכו׳. חולין נ״ט. האי מאן דאכיל וכו׳. שם ק״ט: האי מאן דבלע וכו׳. שם ע״ז: ברכו׳ ו׳. כ״מ פ״ד. ב״ק ל׳. הוריות י״ב. האי מאן דבעי וכו׳. ברכו׳ נ״ה: האי מאן דחליש וכו׳. סנהד׳ ל״ח: האי מאן דידע וכו׳. מגילה כ״ט. האי מאן דיהיר וכו׳. סוט׳ מ״ז: האי מאן דמיהר וכו׳. שבת קכ״ט. האי מאן דעביד מילתא וכו׳. ברכו׳ נ״ה: האי מאן דעייל למאתא וכו׳. פסחי׳ קי״א. האי מאן דפגע באיתתא וכו׳. תעני׳ ד׳. שבת קנ״א: כתובו׳ ק״ה: האי צורבא מרבנן וכו׳. ברכו׳ ס״ג. האי קרא וכו׳. ב״ב פ״ד. האי שמשא סומקתי היא. סנהד׳ ז׳. האי תיגרא דמיא וכו׳. ועוד זולתם. ובהוספת: ךְ הַאיךְ. ר״ה ב׳ סע״ב וג׳ סע״א בשלמא האיך דמפרש. אלא האי ממאי וכו׳. סנהד׳ ד׳ רע״ב דהאיך והאי. ב״ב קס״ז: איתתא דהאיך. פסחי׳ ג׳: בהדי דהאיך. נדרים ל״ו: פירי דהאיך ועוד עיי״ע האיך למטה] —

* הַאֲזָנָה (מפעל אזן (das Aufhorchen ספר׳ האזינו פ׳ ש״ו לא שמענו אלא בהאזנה. לא שמעתי אלא בשמיעה וכו׳. ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ.

הָאִידְנָא (diese Zeit = jetzt) מלה מורכבת הא עידנא כלומר בזמן הזה. *[אחי״ה והבאתי דוגמאות בע׳ אידנא ע״ש] —

הָאֵיךְ (dieser) בלש׳ גמרא אותו ולפעמים כתוב הך. *[אחי״ה בע׳ הא פירשתי כי האיך נולד מן האי בהוספת: ך והך מורכב מן הא בהוספת: ך ולשון נקבה הוא ועיי׳ דוגמאות למטה בע׳ הך] —

* הַאֲמָנָה (Beglaubigung, Bekräftigung) שבועות ל״ו: אמן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים. תוספתא ב״ב פ״ה שאין האמנת המדות תלוייה בבריות וכו׳.

הָאן (wo denn, wo nun) תרג׳ איה בת נדיב (איוב כ״א, כ״ח) האן בית טרכונא תרג׳ איפה היית ביסדי ארץ (שם ל״ח, ד׳) האן הוית. *[אחי״ה מורכב מן הָא ומן אָן ונתקצר הָן בהשמטת אל״ף הגרון. בירו׳ שבת פ״ב ד״ד ע״ד הָן הויתה פי׳ איפה היית. ירו׳ חגיגה פ״ב דע״ז: מן הן אתת ליה. ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה רע״א מן הן הוא. ב״ר ר״פ ע״ח ולאן אינון אזלין אמר מן הן דאיתברין א״ל ומן אן הן איתבריין וכו׳. וצ״ל ומן הן וכן בב״ר שם בסמוך: ומן אן הוא אתי צ״ל ומן הן וכו׳. קהל״ר פ׳ כל זו מן הן הוריתה א״ל מן הן. ירו׳ פיאה פ״ח ד״כ ע״ד אמר ל הָן אהן צררה סמך הדא ברתא, ובאהבת

[1]) בנו״ג בחיי קרבן.

ציון למהרז"ף הוגה אמר לי ה וכ"ה ברפ' זיטאמי' א"ל ולא הוצרכנו לזה ושיעורו אמר: לָמה עמד האבן אצל ברוש והתרצן הקשה כן להתנצל מקושיה ראשונה מנא אילין שיעורייא. ופני משה נדחק בזה ע"ש. ועיי' יתר הדוגמאות בע' הן ד'. וקצת מהם פירושם פֹה, שם da, dort והוא מל"ע هنا וכן בירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: הן דתימר במשוקע בו ברה"ר והן דתימר בנתון בו דרך הינוח] —

* הָאִסְטוּ (etwa jener) עיי"ע אסטו ומ"ש.

* הָאָרָה (מלשון אור das Leuchtenlassen, Anzün-den) מדר' שו"ט סוף מזמור פ' וילק' תהלים סוף רמז תת"ל האר פניך ונושעה (תהלי' פ', כ') אמר ר' יוחנן אם אין לנו אלא הארת פניך בלבד די לנו. ספרי פ' צו סוף פרק ט"ז פי"א אפי' שני דברים שהן חנם בעולם לא עשיתם לי חנם ואלו הן הגפות דלתות והארת נרות. שנאמר (מלאכי א', י') מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם. כ"ה הגי' בסד"ט לרה"ג צד ל"ט אבל בנו"ג בספרי (שם צד מ' בהוצאת הה' ווייס) בהרחבת דברים ע"ש וכ"ה בילק' מלאכי רמז תקפ"ז בשינוי קצת.

* הַב (משרש יהב עיי"ע geben ובציווי הַב) לפעמים כהשמטת היו"ד אף שלא במקום ציווי. ע"ז ע"ו: והב ליה לבטי בר טובי . . הב ליה למר יהודה. ירו' ברכו' פ"א ד"ב סע"ד אית בני אינשי הבין פריטין מחכים פלטין.

* הָב (ציווי מן יהב ולשון זירוז הוא wohlan!) שבועות מ"ח: הבו דלא לוסיף עלה ופירש"י הזמינו עצמכם שלא ללמוד ממנו במקום אחר. ע"כ. וטעמו ידוע והוא מלשון מקרא ופירושו הכונו והיו זריזים שלא תוסיפו. ובדבר מלתא בלא טעמא אמרנו כלל זה הבו דלא לוסיף עלה עיי' תשובו' הרשד"ם חו"מ רסי' רס"ג וביד מלאכי סי' רכ"א מפורש בע"א ע"ש.

* הֲבָאָה (מפעל בוא das Hin — Herbeiführen) חגיג' ד' רע"ב כל שישנו בביאה ישנו בהבאה וכל שאינו בביאה אינו בהבאה. בכורים פ"ב מ"ב המעשר והבכורים טעונים הבאת מקום. ירו' פסחי' פ"ו דל"ג: הבאתו מחוץ לתחום. ירו' עירובין פ"ח דכ"ה: ר' חנניה התיר . . הבאת אלונטית —. הולכה והבאה (הובאה) פירושו ידוע והיינו משיכת הסכין בעליתו ובירידתו בשעת השחיטה ועיי' השקלא וטריא בחולין י"ז: ובהישאילה פיאה פ"א מ"א, יבמות ק"ט. ירו' יבמות פי"ג די"ג ע"ג, ב"ר ר"פ צ"ג. ילק' ויגש רמז ק"ן הבאת שלום בין אדם לחברו ועיי"ע שלש. והקבוץ יומ' מ"ז. שתי הֲבָאוֹת.

הֲבַאִי (פי' כמו הואי בל"פ هوايى דבור בדוי מלב ופטפוטי מלין שאין בהם ממש unnütze, erdichtete Rede) דברו נביאים לשון הבאי (חולין צ':) כבר פירשנו בערך גוזמא. *[אחי"ה בנו"ג יותר טוב הואי. וכן בחולין שם הרבה פעמים דברה תורה לשון הואי דברו נביאים לשון הואי דברו חכמים לשון הואי ופירש"י לשון הואי לשון הדיוט שאינו מדקדק בדבריו ומוצא בפיו דבר שאינו ולא שיתכוון לשקר אלא לא דק ע"כ ועיי' מ"ש סמ"ג הלכו' נדרי' סימן רמ"ב. ופירש"י קרוב להוראת המלה הפרסית הנ"ל וגי' רבינו הבאי אי' ג"כ בילק' דברים רמז תת"ה וילק' מ"א רמז קס"ח וכן בתמיד כ"ט. וכן נדרי' כ"ד: במשנה: נדרי הבאי. ושם בגמ' נדרי הבאי מותרין שבועות הבאי אסורין. ירו' שבועו' פ"ג דל"ג סע"ד תני כשם שנידרי הבאי מותרין כך שבועות הבאי מותרין והתני שבועות הבאי אסורין וכו'. בכל המקומות האלה הגי' הנכונה היא הואי והיא היא מלשון פרסית הנ"ל שעיקר הוראתה הבל ורוח וכן נאמר על דבר שאין בו ממש והבל ורעות רוח از هوا گرفتن פי' כמו כן בלא"ש aus der Luft greifen] —

* הַבְאָשָׁה (מל"מ בָּאַשׁ das Uebelriechen) ילק' האזינו תתקמ"ב אין בני האדם באין לידי הבאשה אלא מתוך דרכיהם. ובתניא דבי אליהו זוטא רפ"ג אי' לידי באושה וכבר הגיהו בעל ישועות יעקב שצ"ל לידי הבאשה ר"ל ששולט בו רמה ותולעה ומבאיש לאחר מיתתו. ויגיד עליו רעו הרקבה עיי' ערכו.

* הַבְדָּלָה (מפעל בדל, das Absondern, Trennen) חגיג' ט"ו. מכדי ורוח אלהים מרחפת על פני המים אימת כתיב ביום ראשון הבדלה ביום שני הוא דהואי (כ"ה בכ"י מ' ובילק' בראשית רמז ד' ועיי' ד"ס שם) ב"ר פ"ג ויבדל הבדלה ממש. חולין כ' סע"ב התם (בעולת העוף) כדי לקיים בה מצות הבדלה. ושם כל המעכב בשחיטה מעכב בהבדלה וכל שאינו מעכב בשחיטה אינו מעכב בהבדלה. שם כ"א. כהבדלת עולת העוף. — ועוד נקרא הבדלה ברכה על הנר וכוס של יין ומיני בשמים להבדיל בין קודש לחול עיי"ע בדל.

1 הִבְהֵב (מל"מ (הושע ח', י"ג) sengen, rösten וגם מל"ע حجيج חמימת האש Feuers-

gluth) בפ' במה מדליקין (שבת פ"ב מ"ג דף כ"ח:) פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה. ובפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין[1] (ב"מ פ"ט סע"א) מהו שיהבהב באור. פי' שיהבהב שבלים באש כדי שיטיבו לו לאכילה. אל תאכלו ממנו נא (שמות י"ב, ט') תרג' ירו' [א'] מהבהב. ובסוף פיסקא דהחודש (נ"ו ע"ב) לא תיכלון יתיה מְהַבְהָב. *[אחי"ה בנו"ג בתר"י וכן באונקל' כד חי, ובפסיק' שם הגי' לא תבעתיה מאהבה וכבר הגיה ר"ש באבער שצ"ל תבעוניה מהבהבה וכ"ה בילק' בא רמז קצ"א וכ"ה בפסיקת' רבתי סוף פ' החודש בדפ' פראג וויען (צד ע"ט.) הגיה מהרז"ם לא תעבדיניה מהבהבה ובדפ' שקלאב וברעסלא בט"ס לא תבעירם. וכפי' רבינו אי' בירו' מעש' שני רפ"ד דנ"א. נשמעינה מן הדא המהבהב שיבולין באור נטבלו. וכנ"ה סנהד' ל"ז. אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת. ביצ' ל"ד. ומהבהבין אותן באור. מנחו' ס"ו סע"א היו ישראל מהבהבין אותו באש. ירו' מגיל' ספ"ב דע"ג ע"ג היו מהבהבין אותו באור, וכ"ה בויק"ר רפכ"ח ובפסיקת' רבתי פי"ח. ירו' פסחי' פ"ז דל"ד רע"ב אילו אמר לא תאכלו ממנו כי אם צלי אש ולא נאמר נא הייתי אומר היכהבו וצלייו מותר, ירו' סנהד' ר"פ ח' דנ"ג סע"א אינו חייב עד שיאכלנו מהובהב. יומ' מ"א סע"ב נתהבהב הלשון מביא לשון אחר] —

2 הִבְהֵב (לפי רבינו פירושו נענע ונ"ל לפי זה מל"ע هبهب נענע אנה ואנה hin- u. her bewegt sein) בפרק אין (מעמידין) [צ"ל עומדין][2] בגמ' העובר לפני התיבה וטעה (ברכו' ל"ד.) שנייה מהבהב. פי' נענע. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב אבל בדפ"ע נענע בראשו ולע"ד ט"ס הוא כי הוראת המלה הערבית ג"כ נענע ויותר טוב להגיה נענע עצמו וכ"ה באמת באו"ז הלכ' שליח ציבור סי' קט"ז בשם הערוך ע"ש. וקרוב לזה פי' השט"מ לברכו': מתעורר לעמוד, והועתק מפירש"י מזמין עצמו כמו ננער לעמוד, וכירו' ברכו' פ"ה ד"ט סע"ג מפורש שנייה מעמעם ונ"ל להגיה מעמע והוא ל"ע [Arabic] הזמין עצמו לנסוע aufbrechen ועל זה יפה עולה הסמיכה והשלישית (כפי גי' המהרש"ם) רין ובא] —

הוֹבָאִי (Dorn, Distel) ובור תרג' לשמיר ולשית (ישעי' ז', כ"ג ועיי' שם פסוק כ"ד. כ"ה), קוץ שמיר תעלה (ישעי' ל"ב, י"ג). *[אחי"ה צלמונה (במדבי' ל"ג, מ"א) תר"י א' צלמונא אתר הובאי וכור צ"ל ובור. וגזרת המלה נעלמה מעיני, רק על זה אעיר כי שמיר בל"ע حبلة ובל"ס חובלא ואולי הוא הובאי בהשמטת הלמ"ד ופערלעס (במ"ע מהרז"ף חט"ו, קנ"ג) מדמה אותו למלת כובא!] —

* הַבָּטָה (מפעל נבט das Hinschauen) ב"מ קי"ח. כאן בהגבהה כאן בהבטה ושם הבטה בהפקר ובע' בט ב' ובע' חבט א' גרס רבינו גם: חבטה. ב"ר פמ"ד אין הבטה אלא מלמעלה למטה ועיי' ב"ר פמ"ח. שמ"ר פמ"ח במד"ר פ"ב. תנחומ' חיי שרה סי' ו', שופטי' סי' י"א. איכ"ר ה' פ' זכר ר' יודן אמר הבטה מקרוב וראייה מרחוק הבטה מקרוב שנאמ' (מ"א י"ט, ו') ויבט וכו'.

הבטה ככר פירשנו בע' בטה.

* הַבְטָחָה (משרש בטח Versicherung, Vertrauen) עיי"ע בטח וש"נ.

הָבַל (מהשם הֶבֶל ובל"ס הַבְלָא Dampf, Ausdünstung הפעל Dampf aufsteigen lassen) בפ"ק דשבת (פ"א מ"ו דף י"ז:) אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו. פי' כדי שיתחממו שיעלו עשן כי היכי דתיפוק הבלא ממנו. בפ' כל כתבי הקודש בסוף הלכה כיצד נפלה דליקה (שם קי"ט סע"ב) אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן[3]. ובפ' הערל בגמ' ר' אליעזר אומ' (יבמו' פ':) כל שרוחץ בימות הגשמים ואין בשרו מעלה הבל. בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' החופר בור (ב"ק נ':) בור[4] שחייבה עליו התורה להבלו ולא לחבטו. ובפ' המפקיד בגמ' השוכר פרה (ב"מ ל"ו:) הבלא דאגמא קטלא ליה. — (א"ב תרג' כלינו שנינו כמו הגה (תהלי' צ', ט') שיצינא יומי חיינא היך הבל פומא [בסתוא]). *[אחי"ה וכפי' רבינו אי' ג"כ בפיה"מ לרמב"ם שבת פ"א מ"ו וז"ל שיהבילו בכדי שיעלה מהם ההבל ושם האור בל' חכמים הבל וכו' ולפי' הרע"ב צ"ל כמו כן שיעלה מהם ההבל במקום בהם. — וכנ"ה בשבת מ"א. פתחו פומייכו ואפיקו הבלא. ושם צ"ה. דקא מצטער מהבלא. שם קי"ט: בהבלא דידי ודידך מאי א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא (כ"ה לפי גי' כ"י א"פ בגליון). חולין ח'. חבטא קדים ואתי הבלא וכו', הבלא קדים וכו'

[1]) חסר בדפ"ע ואי' בכ"י. [2]) וכ"ה בעה"ק שנ"ב. [3]) ובנו"ג אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. [4]) כ"ה בכ"י וי"ו.

עיי"ע חבט א'. בכורו' ז' סע"א הבלא דבישרא הוא. ירו' תרומו' רפ"י דמ"ז סע"א הואיל וההבל כוביש יהא מותר. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד אלא שהבל המרחץ רע לשינים. קהל"ר פ' הבל הבלים אם להבל של תנור . . אם להבל של כירה וכו' לאדם ששופת ז' קדרות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו והבל של עליונה אין בו ממש עיי' זוהר ר"פ ויצא] —

הבל (?) (alsobald) בס"ג דפ"ק דפסחי' (כ' סע"ב) כבית תשפך הבל בשדה תיעשה זילוף. ובפי' הגוזל ומאכיל בגמ' זה בא בחבית של יין (ב"ק קט"ז רע"א) פי' לאלתר. — (א"ב בנוסחאות דפסחי' גרסינן חבל ופירש"י לשון חבילה כלום תשפך ביחד [1]), ובב"ק גרסינן (הבל) [צ"ל הכל] ופירש"י כלה ביחד. וגרסינן היפך דברי בעל הערוך בבית תיעשה זילוף ובשדה תשפך). *[אחי"ה וגי' הבל אי' ג"כ בע' כרע ב' בדפוס אמש' ובדפ' וויניצי' הכל ובדפ"ר גשמט. וגי' הבל אי' ברש"י כ"י לפסחי' ובכ"י א"פ לפסחי' נקוד הֶבֶל ובכ"י מ' הכל וכ"ה בפי' ר"ח ובב"ק, עיי' ד"ס לפסחי' צד כ"ז וגי' הכל הביאו גם התוספ' לשבת מ', ד"ה הלכה ונראה שזה עיקר וגזרתו מל"ס הָכִיל פי' מיד ותיקף, וגי' היכיל נמצאה עוד בתרג' כ"י למשלי ו', ג' רהב רעיך: גרוג היכיל והברך ובדפוסי' הביל עיי' עמת"ר ללעווי א', קצ"ב קצ"ט, ולדעת אחד מאוהבי עיק' הגי' הכל פי' כפעם אחת היפך מן זלוף שהוא טיף טיף] —

* הֶבֶל (מל"ט Nichtigkeit, Eitles) ב"ב ט"ז: תנחומין של הבל בפסיקתא בחדש השביעי (קנ"ד.) ובויק"ר פכ"ט במאזנים לעלות המה מהבל יחד (תהלי' ס"ב, י') . . עד שהן עשויין הבל מטעי אמותיהן הם יחד וכו', וקבוין שם וישם כל הבלים כזבים וכו', קהל"ר פ' הבל הבלים שאמר קהלת כנגד ז' עולמות וכו'.

הְבִלִילָא (= הוּבְלִילָא לפע"ד מל"פ جوال = جوبال פי' שק ובלש' קלילה שק קטן (Sack, Haube בי כסי בי כסי הובלילא בס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ו.), ובפ' לולב הגזול בגמ' ערבה גזולה (סוכ' ל"ד.), ובפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ח:) פירשנו בע' חצצרת. *[אחי"ה בחולין אי' ההוא גוכתא דהוה נפקא מבי כסי להובלילא, בש"ס בכל מקום גרס הובלילא בוי"ו וכ"ה בע' גבתא וע' חצצרת וכ"ה כאן לפי גי' כ"י ו"ו ותתכן לכתיבת המלה הפרסי' הנ"ל ועיי' עוד ע' בי כסי, ב' כוסות, ועיי' עוד ערך חלף ב'] —

* הַבְלָעָה (das Verschlingen, die Dreingabe) עירובי' כ"ז רע"ב נתן דמי מים ומלח בהבלעה. נדרי' ל"ז סע"א שכר פיסוק בשבת מי אסיר הבלעה היא והבלעה מישרי שרי וכו', בכורו' ל"א: מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו בהבלעה וכו', ועיי"ע בלע בבנין הפעיל.

* הובעיות (צ"ל אובעיות Nachforschungen בפיאה פ"ד מ"ה שלש הובעיות ביום כ"ה בכ"י מ' וכבר הגיה בעל ד"ס שצ"ל כבירוש' ובפי' הרא"ש אובעיות ועיי"ע אבע.

* הֶבְעֵר (מפעל בער das Anzünden) ב"ק רפ"א מ"א ותוספת' ב"ק רפ"ט ארבעה אבות נזיקין השור . . . . וההבער, ופי' בירו' ב"ק רפ"א ד"ב, ההבער דכתיב (שמות כ"ב, ה') כי תצא אש ומצאה קוצים וגו'.

* 1 הַבְעָרָה (das Feieranzünden) כמו בערך הקודם לזה פי' הצתת האש. שבת ע', פסחי' ה' רע"ב. יבמו' ו': ל"ג: סנהד' ל"ה: ס"ב. כריתו' כ': הבערה ללאו יצאת דברי ר' יוסי ר' נתן אמ' לחלק יצאת פי' הבערה ללאו יצאת כלומ' להקל על ההבערה שאין חייב עליה סקילה כשאר מלאכות אלא לאו בעלמא, לחלק יצאת כלומ' הבערה בכלל לא תעשה כל מלאכה היא ויוצאת לחלוק מלאכות שאם עשה הבערה עם שאר מלאכות בהעלם אחד חייב על הבערה בפני עצמה ומלמדת על אחרים מה הבערה חייב בפני עצמה אף הכל כן עיי' של"ה בתורה שבעל פה צד שצ"ד דפ' פיורדא, ועל אמיתת פי' זה מעיד סיגנון הלשון בירו' שבת פ"ב ד"ה, הבערה לימדה על כל המלאכות שבתורה . . הבערה לימדה על עצמה וכו', וירו' שם פ"ז ד"ט רע"ג הבערה בכלל היתה ויצאת מן הכלל ללמד לומ' מה הבערה מיוחדת מעשה יחידי וחייבין עליה בפני עצמו אף כל מעשה ומעשה שיש בו לחייב עליו בפני עצמו.

* 2 הַבְעָרָה (das Wegräumen, Vernichten) מלשון ובערת הרע וגו' ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד סע"ב נאמר כאן ובערת הרע מקרבך

[1]) וכן פי' רש"י חבילת בסוכ' מ"ז רע"א אבל עיי' פי' הר"ש בכלים פי"ח מ"ט וע' חבל ג'.

(דברי׳ י״ט, י״ט) ונאמ׳ להלן (שם כ״א, ט׳) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך הבערה הבערה עריפה עריפה מה הבערה שנא׳ להלן וכו׳.

* הֶבְקֵר (מפעל בקר, כמו הפקר Preisgebung, herrenloses Gut) וידוע כי הבבליים בטאו במבטא קשה והירושלמיים במבטא רך ולכן להירושלמיים המבטא במלה הנ״ל הבקר ולבבליים ע״י כובד ההברה הפקר עיי׳ מבוא הירו׳ צד ח׳. ועיי׳ הדוגמאות בע׳ בקר ח״ב, קס״ב.

הַבָּרָ[ה] (לפע״ד מל״ע خبر הכרזה וצעקה ורעש Lärm, Geräusch ועוד פתרון המלה הערבי׳ שמיעת קול וסיפור דברים Gerücht, Erzählung) בפ׳ ראוהו בר״ה (כ״ז: כ״ח.) אם קול הברה שמע לא יצא. ובס״ג דגיטין (פ״ט.) לא ששמע קול הברה אלא כדי שיהו נרות דולקות ומטות מוצעות — (א״ב פי׳ בל״י ורומי׳ רוח היום רוח דקה ונעתקה מלה זו לבת קול. ואולי הברה כמו הֲעֲבָרָה ואות עיי״ן מובלעת). *[אחי״ה וכן דעת הח׳ לעווי ואין דעתי נוחה ממנה וכונת ר״ב על ל״י ורו׳ Morgenwind, εὖρος, eurus או צ״ל רוח הים ואז המלה ל״י οὖρος günstiger, Fahrwind וטעות גמורה היא, ובלי כל ספק מוצא המלה מל״ע הנ״ל בשתי הוראות הנ״ל. ופי׳ קול הברה: קול רעש והמיה ויללה בלי בירור הטעם ונגינה ובזה מובן לישנא דגמ׳ בר״ה כ״ח. ואם קול הברה שמע לא יצא ואמאי ליפוק בתחלת תקיעה מקמי ד ל י ע ר ב ב קלי והמקשן חשב כי מאחר שיצא בתחלת תקיעה סד״א שקודם שנתערבב הקול ונעשה קול הברה מיד ששמע קול ראשון בלי תערובת הקולות אמאי לא יצא ועל זה תירץ מה שתירץ. ובזו ההוראה אי׳ ג״כ ביומ׳ י״ט סע״ב מיקירי ירושלים לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כה״ג קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו כלומ׳ שישמע תנועת הקול וכל רעש. — ובהוראה שנית בגיטין שם וכן נמצאה המלה בירו׳ דמאי פ״א דכ״ב. וירו׳ שקלי׳ פ״ה דמ״ח סע״ד מיד נפלה הברה בעיר באת כתו של אותו האיש וכו׳, ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ח ע״ג עדיין לא יצאת הברה בעיר. ב״ר פ״י ויק״ר פכ״ב מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני (איש פלוני) נשכו נחש ומת (ובויק״ר שם אי׳ קודם מעט נשמע קול י ל ל ה בעיר פלוני נשכו עקרב ומת, מזה קצת ראיה שגם שם היתה בתחלה הגי׳ נשמעה הברה ואיזה כותב הגיה יללה כי גזרו מהוראה ראשונה) — ותנועת הקול במבטא נקראה בלי׳ עבר החדשה ג״כ הברה מזה הענין] —

הבר[א] (לפע״ד מל״פ حيرى אפל וחושך dunkel, finster והכי״ת במקום התנו׳ או מל״ע حير כתמים חשכים) בערבי פסחי׳ בגמ׳ ואפי׳ מן התמחוי (פסחי׳ קי״ב:) אמר רב פפא לא ליעול איניש בביתא דאית ביה שונרא בהברא בלא מסאני, ס״א בחשוכא. ובס״ג דמסכ׳ תמיד (ל״ב.) אייתי חמרי לובאי דפרשי בהברא. ובפ״ק דכריתות בגמ׳ המפטם את השמן (ה׳ סע״ב) בביתא דהברא. דרך רשעים כאפלה (משלי ד׳, י״ט) תרג׳ ואורחא דרשיעי הבירה [1]. באישון לילה ואפלה (שם ז׳, ט׳) בחשוכא דליליא והבירא. (א״ב בנוסח׳ תרגום דידן נתוב בחבירא). *[אחי״ה וכן נוסחאות שונות בש״ס, בפסחי׳ הנ״ל בהכרא ובתמיד בקצת דפוסי׳ בחברא ובכריתו׳ דבהתא ובכולם צ״ל בהברא וכ״ה בכ״י מ׳ לפסחי׳ ובכ״י ב׳ וכ״ה בתמיד דפ׳ פראג וכן מצאתי בכ״י פי׳ רגמ״ה לתמיד (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף רע״ח ע״ב) וכ״ה בכ״י רשב״ם לפסחי׳ הובא בד״ם לפסחי׳ ובנו״ג לפסחי׳ ביתא דלית ביה שונרא לא ניעול בו אינש בהכרא, אבל בכ״י מ׳ קרוב לגי׳ רבינו ביתא דלית ביה שונרא לא ליזיל ב ה ב ר א ב ל א מ ס א נ י ובהוריות י״ב. בביתא דחברא צ״ל דהברא. וכ״ה לנכון גי׳ המתורגמן הַבִּיר. תרג׳ קדר (תהלי׳ ל״ה, י״ד; ל״ח, ז׳.) והקבוץ חשך וחלקלקות (שם ל״ה, ו׳) חשוכא והביריא לגי׳ המתורגמן ובנו״ג בכל מקום בט״ם בכ״ף. ובכ״י רגמ״ה לתמיד הנ״ל פי׳ בהברא בזה״ל שהולכין כשאדם מדבר להן עכ״ל וגזרו מערך הקודם לזה מלשון הברא פי׳ תנועת קול במבטא, אבל היותר נכון שיודעין ללכת בחשך וכ״ה במפרש דתמיד ורש״י ורשב״ם פי׳ ג״כ בענין חשך] —

* הַבְרָאָה (מפעל ברי Kräftigung) שבת קל״ז. לא עדיף יום הבראתו מיום הולדו ועיי״ע ברי.

* הַבְרָאָה, הוֹבְרְיָא (die Mahlzeit der Leidtragenden) פי׳ אכילה של אבל עיי׳ מ״ק כ״ד סע״ב, וב״ר פמ״ט כי ידעתיו למען אשר יצוה (בראשי׳ י״ח, י״ט) . . זו הובריא ויפה

[1] כ״ה בכ״י וכרפ״ה, וברפ׳ אמ׳ בהבירא ובדפ״ו כאן ובסמוך בט״ם בהכירא ובתרג׳ בנו״ג בחכירא וט״ם וצ״ל בהבירא וכ״ה במתורגמן כאן ובסמוך.

פי' מ"כ זו סעודת הבראה שמברין את האבל וזה צדקה ע"כ. ובאמת בילק' וירא — רמז פ"ב אי' בתמורתו זו גמילות חסדים. ור"ב טעה לגרוס הווכריא ע"ש.

הג (= הָגָה בל"מ, בל"ס הגא ובדרז"ל גם הגי ענין צפצוף הפה ודבור ועוד ענין מחשבה ורעיון (reden, sprechen, nachsinnen, denken בחלק (סנהד' צ'. וכ"ה בע"ז י"ח רע"א ועיי' שמ"ר פ"ג) ההוגה את השם באותיותיו [1]. ובפרק תפלת השחר בגמ' ר' נחוניא בן הקנה (ברכו' כ"ח:) ובחלק בענין סנחריב (סנהד' ק"א סע"א) [2] מנעו בניכם מן ההגיון, פי' מפתרין פסוק כצורתו. *[אחי"ה וכן הביא זה הפי' רש"י בע"י בלישנא אחרינא בברכו' שם בשם הערוך עיי' מבוא צד XXII. וכנ"ה בירו' מגיל' פ"א דע"ב: הגה נח תורה מתוך תורה כלומ' הבין דבר מתוך דבר. וירו' שם פ"ד דע"ד ע"ד אפי' רגיל תורה כעזרא לא יהא הוגה מפיו וקורא כמות שנאמ' בברוך מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה וגו' (ירמיה ל"ו, י"ח). קהל"ר ר"פ דברתי אני הלב הוגה שנא' והגות לבי תבונות (תהלי' מ"ט, ד') וקהל"ר פי' ויותר מהמה: ולהג הרבה יגיעת בשר להגות ניתנו ולא ליגיעת בשר ניתנו כלומ' לקריאה בעלמא ולא ליגיעת בשר להתייגע וכ"ה מבואר בירו' סנהד' פ"י דכ"ח. להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו. והשם על דרך משקל ל"ס הַגְיָא בירו' ברכו' פ"א ד"ג רע"ג והגית בו יומם ולילה (יהושע א', ח') שתהא הגיית היום והלילה ישוין וכ"ה בשו"ט מזמור א' פ' כי אם: שתהא הגיית יומם ולילה שוין וכו' כלומ' בעבור זה תקנו ברכות התורה לק"ש דערבית ולא סמכו אברכת התורה דיום כדי שתהיה הגיותיה שוין וכן פי' מהרש"ס. — ועיי' איכ"ר ריש פתיחתא. ובנפעל שבת פי"ב מ"ד והן נֶהֱגִין זה עם זה פי' נקראין זה עם זה. וישם מ"ה ואין נהגין זה עם זה] —

* הָגָה (לפע"ד מל"ע هجا פי' מבזה ולועג ver- (achten, verhöhnen איכ"ר פס' דרכי: בתולותיה' נוגות שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה כלומ' בועלין אותה עד כדי שבעם ואחרי כן היו מבזים ולועגים את מכתה היינו ערותה וזה מה שסיים והיא מר לה מר לה לערותה. וכ"ה באיכ"ר פ' כי לא יזנה הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן. ולא ראיתי מי שביאר על נכון.

הֲגָ[ה] (= היגא, הַגְתָא פי' בל"ס חַגְתָא ובל"ע حاج، حاجة מין קוצים eine Art Dorn- (strauch בפ"ק דסוכה בגמ' חבילי קש (י"ג.) הני היזמי והיגי מסככין בהו. ובפ' בכל מערבין בגמ' נתנו בראש הקנה (עירובין ל"ד:) האטדין וההגיין מין אילן הן. ובפ' המוכר את הספינ' בגמ' קנה שלשה (ב"ב פ"ג:) זבין ליה תלת היגי רומיתא [3] בפסו' [4] דויהי אומן את הדסה (אסתר שני ב', ז') תרגום נעצוץ הגתא. *[אחי"ה כ"ה בדפוסי' ובכ"י ו"ו ובכ"י ה"ב אגתא והוא כמו אגה עיי"ע ומ"ש. ובנו"ג בתרג' אסתר שם מהו נעצוץ היגיתה היא וכו'. והיחיד היגתא אי' בשבת ק"י: הרנוגא דהיגתא עיי"ע הרנוגא. והקבוץ הֵיגֵי שבת ז'. תעני' כ"ג רע"ב. ב"ק פ"א. היזמי והיגי ועיי' גי' רבינו בע' הזמי בציון ע"ז מ"ז: ב"ק קי"ט סע"ב מנקפי היגי. ובאיכ"ר פתיחתא כ"ו דרש חגים ינקופו (ישעי' כ"ט, א') ולא היו עולין לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלין הֵיגִים. ובילק' ישעי' ריש כ"ט רמז ש"ב גרס היגים וקוצים. ובירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. אי' במשקל סורי חגייא ובתוספ' כלאי' פ"ג החגין. עיי"ע חגא. ובפסיקת' רבתי פכ"ב בט"ס היגים עיי"ע אתר. ועוד הגי' בירו' אגה עיי"ע. ומ"ש בענין גזרת המלה מל"י אינו מוכרח כי מחצבה הוא מל"ע וסורי הנ"ל]

* הַגְבָּהָה (מפעל גבה das Aufheben) כתובו' ל"א סע"א לימא הגבהה צורך הוצאה היא. ב"מ קי"ח. עיי"ע הבטה. ב"ב פ"ד: הגבהה קונה בכל מקום; והושאל על ענין רוממות שמ"ר פט"ה ויק"ר פ"א. תנחומ' ויקר' ס"א. ילק' משלי רמז תתקס"א הלל אומ' השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי.

* הַגְבָּלָה (Begrenzung) שבת פ"ז רע"א בתלתא אמר להו מצות הגבלה. בארבעה אמר להו מצות הגבלה (עיי' שמות י"ט, י"ב) ועיין פירוש רש"י.

---

[1] עיי"ע אגא ומ"ש. [2] אבל לפנינו לי' וכן לְיַ' בכ"י ש"ס ולי' במנו"ת סי' ש"א אבל אי' לפני בעל תיוחסין שהביאו עם פי' רצ"ג עיי' מבוא לעיל XVIII. [3] כ"ת בכ"י ו"ו ושם הייגי. אבל בכ"י ה"ב חיגי ובדפ"ע בט"ס הוגי וגי' רומיתא אי' ג"כ בכ"י כ"ב לרגמ"ה ופי' בזה"ל רומיתא גדולות וגבוהות ולעווי טעה בזה להעתיקו עיי' römische מל' רומי ובכ"י מ' לעירובי' שם אי' היגין. [4] כ"ת בכ"י ח"ב. ובדפ"ר בפסי' ור"ל בפסקא או בפסוק אבל בשדפ"ע בט"ס בפסיקתא.

* הַגָּדָה (א׳) מפעל עברי נגד בהפעיל ענינו הודעת דברים סיפור das Kundgeben, (ב׳) מפעל ארמי נְגַד פי׳ משך והשם הַגָּדָה פי׳ משיכת דברים וספורים שמושכין לבו של אדם עיי״ע בעל אגדה Erzählung, Sage, bibl. (Auslegung יומ׳ ע״ד. אמר קרא (ויקר׳ ה׳, א׳) אם לא יגיד והאי לאו בר הגדה הוא כלל. סוט׳ ז׳. אומר לפניה דברים של הגדה וכו׳, כגון אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם וכו׳ (איוב ט״ו, י״ח) ועיי׳ פירש״י ובירו׳ סוט׳ פ״א דט״ז סע״ד הגי׳ אומר לפניה דברים שאינן כדיי לשומען, סנהד׳ ל׳ רע״ב באקושי הגדה לראייה קא מיפלגי מר סבר מקשינן הגדה לראייה וכו׳, ירו׳ שבועות פ״ד דל״ה רע״ג ונשא עונו קרבן מנלן ב״ד הגדה הגדה מה הגדה שנאמ׳ להלן ב״ד וכו׳. — ובענין הוראה השניה הרבה בש״ס ובמדר׳ ונלאתי לציינם עיי׳ קצת דוגמאות בע׳ אגדה ובע׳ בעל אגדה ועיי׳ חגיג׳ ג׳. במד״ר פי״ד במה היתה הגדה היום, חגיג׳ י״ד. סנהד׳ ל״ח: עקיבא מה לך אצל הגדה וכו׳, ויק״ר פכ״א אם להגדה להגדה, שהש״ר פ׳ סמכוני ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר הגדה, ספרי עקב (הובא בספר גד״פ צד שמ״ט) למוד הגדה שמתוך כך את מכיר את הקב״ה ומדבק בדרכיו. מסכ׳ סופרי׳ פט״ז סבר בהגדה פי׳ כמו רגיל באגדה, ירו׳ תעני׳ פ״ב הל״ב והקבוין תנא דבי אליהו פ״ב אלו ההגדות שמקדשין שמו הגדול בהן, ירו׳ פיאה פ״ב די״ז. אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספתות אלא מן התלמוד. ובמבוא התלמוד לר״ש הנגיד מבואר מושג הגדה כזה: והגדה הוא כל פירוש שיבוא בתלמוד על שום ענין שלא יהיה מצוה זו היא הגדה ואין לך ללמוד ממנה אלא מה שיעלה על הדעת וכו׳ וכו׳ ע״ש היטב —. וביחוד מכונה סדר הפסח וסיפור יציאת מצרים בלילי פסח ע״י הַגָּדָה, פסחי׳ קט״ו: ואין עוקרין את השולחן אלא לפני מי שאומר הגדה רב הונא אומ׳ כולהו נמי לפני מי שאומר הגדה ובכ״י מ׳ כישתי פעמים ובסמוך האגדה ולא נראה לי כי נקראה הגדה על שם והגדת לבנך ביום ההוא (שמות י״ג. ה׳) ועיי׳ ג״כ בפסחי׳ קט״ז: ושם: סומא פטור מלומר הגדה.

הגדום (שם פרטי או כינוי השם עיי׳ בפנים) בן לוי על השיר בשקלים בפרק אלו הממונין (פ״ה מ״א). *[אחי״ה בע׳ זקר גי׳ רבינו הוגדום ובדפ״ר הוגרוס ושתי נוסחאות אלה נמצאות גם לפנינו כי בכל הדפוסים הישנים בשקלים וביומ׳ ל״ח. הגי׳ הוגדם וכ״ה בדף ל״ח: בדפ׳ ווינינ׳ ובאסיליא אבל בעמוד א׳ אי׳ בדפוסי׳ הגרוס ובירו׳ הוגדם כ״ה בנוסח ירו׳ שקלי׳ במשנה ובגמ׳ שם פ״ה דמ״ח ע״ד ובמשניות פיזרו בשקלי׳ וביומ׳ הגדם עיי׳ ד״ס לשקלי׳ וליומ׳ ובתוספת׳ יומ׳ ספ״ב הגדים ובכ״י תוספ׳ אוגדם ובכ״י ב׳ יומ׳ אגדים ובכ״י מינכען אגרוס ואגרם ובשהש״ר פ׳ מי זאת עולה הגי׳ הוגרם ולפע״ד עיקר הגי׳ הגרים או אגרים והוא בל״י ἔγερσις die Erregung, פי׳ מי שמעורר ומושך לבות בני אדם בשיר ולכן נקרא מי שהפקד והושם על מחנה שרים ושרות ἐγερσίχορος Chor in Bewegung setzend, Choranführer, וזה מה ששנינו בירו׳ שקלי׳ שם נעימה יתירה היתה לו אמרו עליו על הוגרס בן לוי שהיה מנעים קולו בזמר וכשהוא נועץ גודלו בתוך פיו היה מוציא כמה מיני זמר והיו כל אחיו הכהנים נזקרין בבת ראש ועיי׳ יומ׳ בבלי ל״ח רע״ב ושהש״ר שם בקצת שינויים] —

* הֶגְדֵּר (מפעל גדר Absonderung) ירו׳ נזיר רפ״א דל״ו ע״ג הגדר הגזר הגרם פי׳ אם אמר לשונות אלה הם כנויי חרמים לבדק הבית וכולם לשון בדילה והפרשה הן; הגדר מלשון גדר וכמו כן הגזר לשון כריתה, והגרם כמו כן בלשון ערבי جرم Absonderung כריתה והפרשה.

* הַגְלָשָׁה (פי׳ הקרחות והסרת השער והושאל להרחקת דבר מה Enthaarung, Entfernung) שהש״ר פ׳ כמגדל דוד שגלשו מהר גלעד הר שגלשתן [וצ״ל שגלשתי] מתוכו עשיתיו גל ועד לאוה״ע . . ומה הגלשה הגלשתם [הגלשתי] מתוכו [וכו׳]. השלמתי מלת וכו׳ כי לפע״ד חסר כאן מאמר שלם ואי׳ באותו דבור בסמוך למטה בזה״ל שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד הר שגלשתם מתוכו עשיתיו גל ועד לאוה״ע ואיזה זה בית המקדש ופי׳ הר שמרטתי ורחקתי אותם ממנו היינו שרחקתי בני ישראל מגלעד הר של ע״ז עשיתיו לבית המקדש מטמא יצא טהור וגלעד הוא הגלשה הפרשה והבדל בין אוה״ע ובין ישראל. ומקור המלה מלש׳ ערבי עיי״ע גלש ולא ראיתי פירוש מיושב על אופנו.

הֶגְמוֹן (פי׳ בל״י ἡγεμών פקיד על אנשי המלחמה והושאל למושל Heerführer, Herrscher) כפי׳ חבית שנשברה בגמ׳ כל שבא בחמין (שבת

קמ״ה:) הגמון וקומון [1]. ובפ״ק דע״ז בגמ' ויום גיניסיא (י״א.) דוכסא להגמונא הגמונא לקומא [2]. בריש גיטין (ב׳.) מהגמוניא להגמוניא. ובילמדנו פרש' וישמע יתרו (תנחומ' סי' ה׳) אמרו להגמוניות שעליהן עשו עמנו מדת רחמים והעבירונו על בני ישמעאל אחינו. פי' שלטונין. — (א״ב פי' בל״י פקיד וקצין ופי' הגמוניא מדינה אשר תחת ממשלת ההגמון, תרג' בפסוק ויאמר אחשורש לאסתר המלכה (אסתר שני ח׳, ז׳) אעביד מנך הגמונין). *[אחי״ה וז״ל בעל מחבר ערך מלין כ״י בקובץ כ״י האלבערשטאם (עיי״ע דילטור ומ״ש) הגמון פי' בערוך שלטון והאמת שהמלה ל״י והוראתה כדברי הערוך שלטון ומכתבו בל״י הֵיגֵימוֹן ומשרש זה הגמוניא ופי' שלטונות ומכתבו הֵיגֵימוֹנְיַא ובשבת (קנ״ה:) [צ״ל קמ״ה:] אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריא אגמון וקומטון טעות בספרים.. וראוי שיכתב היגמון בה״א כי המלה בל״י נכתבת באות איט״ה ואות איט״ה משמשת בלשונם במקום ה״א בלה״ק עכ״ל. ויפה כיון והיה לו להזכיר עוד כי בתנחומ' ישם בט״ס הקבוין להגמונות וצ״ל כגי' הערוך הגמוניות וכ״ה בגיטין ד׳: היו בה ב' הגמוניות שהיו מקפידין זה על זה, והקבוין במין זכר אי' בשמ״ר ס״פ ל״א כגון הגמונים ודוכסים וכו' (ובילק' משלי רמז תתקס״א נשתנה הנוסח). וכנ״ה ביחיד בירו' סנהד' פ״א די״ט: ובמד״ר פ״ד עיי״ע אנגטוס. תעני' כ״ט. בא אותו הגמון, וישם אותו הגמון מתוקן לחיי העוה״ב כ״ה בע״י וכ״י ובמנו״ה הובא בד״ס תעני' צד פ״ט וצד צ' ובדפוסי' הישנים וברש״י בד' הישני' ובנו״ג אדון אחד, אדון זה. אסת״ר פ' אחר הדברים עיי״ע גליור. ושם המפשט הֶגְמוֹנְיָא ἡγεμονεία, ἡγεμονία רשות ושררות ההגמון (des Hegomons (Verwaltungsbezirk נמצא בגיטין שם ובירו' גיטין פ״א דמ״ג: היתה הגמונייא אחת ונעשית שתים אינו צ״ל כפני נחתם וכפני נכתב. ובע' מתרין ובע' סגן ב' הביא רבינו ב״ר פ״נ אחד שנוטל הגמוניא מן המלך וכו'. — אבל בשהש״ר פ' אל תראוני במאטר וכולן עשו ישראל הגמוניא צ״ל הומוניא עיי״ע] —

הֹגֶן (= הוֹגֶן בל״ם הוגנא, הַגִינָא מל״ע هاجن גמל קטן (junges Kameel, Dromedar בפרק ד' מיתות בגמ' מצות הנשרפין (סנהד' נ״ב סע״א) [3] נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני. פי' הוגני ינקי ״כלומ' נשחטו הקטנים ונשארו הגדולים ונושאין עורותיהן אחריהן״ [4]. בכרי מדין ועיפה (ישעי' ס׳, ו׳) תרג' הוגני מדין וחלד [5]. בכרה קלה (ירמי' ב׳, כ״ג) תרג' לינקא קלילא. בב״ר פס״ו (פס״ה) [בפרש' ואת עורות] גדיי העזים הלבישה: שני תמידין שהיו ישראל מקריבין בחג היו מרכיבין על שני הוגנים והיו רגליהם שפופות בארץ. *[אחי״ה בילק' פנחס רמז תשע״ז הובא המאמר תמורתו קודש שני תמידין היו ישראל מקריבין בכל יום מרכיבין אותן על גבי הגמל והיו רגליהן נוגעות לארץ. ומקור הילק' אינו מצויין והוא בירו' פאה פ״ז ד״כ רע״ב. וכנ״ה בירו' ביצ' רפ״ה דס״ג ע״א הגע עצמך שהיה הוגן אחד גדול. ירו' חגיג' רפ״ב דע״ז ע״א אייתי לי הוגנין אייתי ליה הוגנין אטעונינון טעוניהון וכו'. ותרג' וגמלים נשאים בשמים (ד״ה ב׳, ט׳, א׳) הוגנין טעינין בוסמין] —

הֹגֶן (בל״ע حجن פי' Krümmung כפיפה עיי״ע אגן ושם בט״ס حجن) הוגני כלים (כלי' י״א מ״ג) כבר פירשנו בע' אגן. *[אחי״ה גי' הוגני אי' בסד״ט לרה״ג וכ״ה בכלי' פכ״ה מ״ו לגי' הר״ש ובנו״ג שם ושם וביומ' ל״ז רע״ב אוגני וגם לגי' זו יש פתרון עיי״ע אגן ומ״ש] —

הֹגֶן (בל״ע هجان פי' חשוב ומשובח von edler Abkunft, trefflich ועיי' בפנים) בב״ר פמ״ט (מ״ח) בריש וירא אליו: אמר אם אראה פני שכינה ממתנת עליהן אני יודע שהן הגונין ואם אראה חולקין כבוד זה לזה אני יודע שהן הוגנסין. — (א״ב ל״מ בפני הגדרת הגינה (יחזק' מ״ב, י״ב) פי' ישרה ונכונה ופי' הוגנסין בלש' יוני מיוחסים ונכבדים). *[אחי״ה וכבר הקדימו כזה הפי' ר' יונה הובא בספר שרשים לרד״ק שריש הגן וכ״ה באמת בספר כתאב אלאסול צד קס״ט ועיי' בפי' רד״ק ליחזק' ישם בלי הזכרת ר'

[1] וכ״ת בע' בעל. וגי' הגמון אי' גם בכ״י א״ס ובנו״ג אגמון וקמטון ובעל זמורת ובכ״י מינכען וקמומרי ובעלי זמורת ולפ״ע קמוטרי צ״ל קמטורי והוא בל״ר centurio והעתקתו: בעלי זמורה עיי״ע בעל זמורת וע' קמרון. [2] עיי״ע נסר, קומא. [3] ועיי״ע אינשא אות נו״ן ומ״ש. [4] הועתק מפי' ר״ח לסנהד' כראי' בכ״י אנגיוליקי דף ק״ז ע״א רק ישם קודם דברי ר״ח הנעתקים כאן מלה במלה אי' עוד: „פי' רבים גמלים זקנים נושאין עורות של גמלים קטנים" וקרוב לזה פירש״י וגם תביא הוא תרגומים הנזכרים בערך דכאן, ובפי' המיוחס לרש״י בב״ר פס״ח תגי' הוולד כגי' התרג' לד״ה. [5] כ״ת בכ״י ו״ו ב' וצ״ל חולד וכ״ת בתרג' ר״ת א' א', ל״ג ובנו״ג בתרג' ישעי' הולד וכן העיר ר״ב חולד כתוב. ובדפ״ר דערוך חילך ובדפוסי' אחרים חלך ובכ״י ו״ו א' תילך.

יונה אבל בענין הגינה של מקרא דעתי נוטה לדעת הח' פירשט עיי' אוצר מלין ערך הגן וגזרת המלה מל"ע הנ"ל שפתרונו מיוחס מלידה והושאל לדבר חשוב ונכבד עיי' הוספת החכם פליישער אצל לעווי. והרבה אצל רז"ל: בבינוני פועל (רק בלש' נקבה) יבמות ק"ו רע"ב. סנהד' מ"ט: עצה ההוגנת לו. גיטין ע"ט: פ'. מלכות שאינה הוגנת. קידושי' ע'. ושם: ירו' קידושין פ"א ד"ס ע"ג וירו' גיטין פ"א דמ"ג ע"ג אשה שאינה הוגנת לו. ב"ק פ'. עד שימצא את ההוגנת לו. ובינוני פעול לזכר: הולי' ס' רע"ב ילקוט בראשי' רמז ח' דבר הָגוּן, חולין קל"ג. ילק' איוב ר' רמז תתק"ה וילק' משלי כ"ו רמז תתק"א תלמיד שאינו הגון; ב"ק פ'. לא נתכוונה זו אלא להגון לה. אסת"ר פ' והנערה מי הגון לדבר זה. ולנקבה ב"ק פ'. ההיגנת לו. והקבוין שם: בני אדם שאינן מְהוּגָּנִין, וכן שם ט"ז סע"ב ב"ב ט' סע"ב וילק' ירמי' רמז ש' אפי' בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנין, כתובו' כ"ב סע"א בתחלה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים וכו', קידושין ע'. עירובי' ק': בנים שאינם מהוגנים. בב"ר פמ"ח הובא למעלה בערוך אולם בנו"ג שם: אם רואה אני ששכינה ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם גדולים ואם אני רואה אותן הולקים כבוד (אלו לאלו) [צ"ל זה לזה כגי' הערוך] אני יודע שהן בני אדם מהוגנין. והשם הוֹגֶן עם כ' הדמיון: ע"ז נ"ה: עישה שלא כהוגן. תעני' ד'. שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבו כהוגן לאחד (הושיבוהו) [צ"ל השיבו. וכ"ה בכ"י מ'] שלא כהוגן ע"ש כל הענין וילק' חיי שרה רמז ק"ז הביא זה הציון מתעני' בזה"ל ארבעה הן ששאלו שלא כהוגן לשלשה נתן להם כהוגן וכו' ע"ש אבל דע כי מקורו הוא בב"ר רפ"ס ויק"ר פל"ז. ובילק' הושע רמז כ"ה מצויין היטב המקור מב"ר פ"ס ע"ש. ב"ר ספצ"ג כהונן ובשורה עישה. — והפעל בתעני' כ"ב: ששא ח"ו מילתא דלא מהוגנא אמר וכו'. ובכ"י מ' חסר עיי' ד"ס צד ס"ה אבל רגיל גם בתרגום ירו' א' לבמדב' י"ב, א' פיתגמין דלא מְהַגְּנִין, ושם כ"ב, ל"ב ומילא לא מהוּגְּנָא לקבלי. — על מלת הוגנסין הנ"ל עיי' ערכו למטה] —

הֹגֶן (לפע"ד מל"ע [illegible] עיי"ע הגן ב' פי' ברזל להעמיד בו הספינה ונקרא אנקער מפעל ערבי פי' כפף או מל"פ הרשומ' בע' אגן ע"ש) בב"ב בפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) מכר את התורן ואת הנס ואת ההוגין [1]), ס"א עגינין ופי' בע' ענן. בב"ר פי"ב (סוף פי"ב) אלה תולדות השמים: בשו"ד עושה ספינה בתחילה מביא קורות ואח"כ מביא חבלים ואח"כ מביא הוגנין ואח"כ מביא (המוטין) [צ"ל [2]) הנוּוטין] אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהן כאחד הה"ד (ישעי' מ"ב, ה') כה אמר [האל] ה' בורא השמים (ונוטיהם נטיהם כתיב [צ"ל ונֹטיהם נוטיהם כתיב] [3]). ובר"פ פ"ד (פ"ג) ואלה המלכים אשר מלכו: אמר ר' יצחק נמשלו אומות העולם לספינה מה ספינה עושין לו תורן ממקום אחד והוגין ממקום אחר כך שמלה ממשרקה . . שאול מרחובות הנהר (בראש' ל"ו, ל"ז). *[אחי"ה, בב"ר שם הגי' הוגנין וכ"ה בילק' וישלח רמז ק"מ. ילק' יחזק' רמז שס"ז, ילק' ד"ה רמז אלף ע"ג. ובענין פי' שמלה ממשרקה עיי' במד"ר פי"ד ועיי' שמ"ר ר"פ ל"ז. וגי' רבינו הוגין אי' עוד בירו' שבת רפי"ז דט"ז ע"א חוין מן המסר הגדול ויתד של מחרישה . . רשב"ג אומר אף ההוגין ובתוספת' שבת רפט"ו אי' אגוז ועיי' מ"ש בע' אגוז הערה ג'. ולעווי בעמת"ר ח"א. תנ"ב הביא גם ירו' עירובי' ספ"ה אחורי הָגְנִין ולא ידעתי מאין באה לו הטעות הזאת ששם אי' הגנין וכל הסוגיא מתעסקת בגנות. ואני מצאתי עוד הוגנין בילק' ברכה רמז תתקנ"ג משל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרן בהוגנין ובעשתות והעמידו על גביהן ובנה עליהן פלטרין וכו', ויותר נכון בילק' עמוס סוף רמז תקמ"ח משל לב' ספינות קשורות בהוגנין ובעשתות ובנה עליהם פלטרין והעמידום על גביהם וכו',

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר וכ"ה בירו' במשנה ב"ב פ"ה, א' ובשדפ"ע ההיגין ובכ"י ו"ו בט"ס הזוגין ובנו"ג העוגין. [2]) כמו בדפוי אמ'. [3]) בב"ר שם הגי' [illegible] ב"ו עושה ספינה בתחילה היא היא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים ואח"כ היא מביא הוגנים ואח"כ הוא מעמיד עליהם נווטים אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהם הה"ד כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם ונווטיהם כתיב. פי' שכתוב ונוטיהם מלא בוי"ו ואנו דורשים עפ"י מרת מלה יונית ναύτης מנהיג משוט Steuer- חתחות וזאת ג"כ כונת הערוך עפ"י מה שהגהתי. ובילק' ישעי' רמז ש"ר נדפס בטעות (אולי עפ"י גי' הערוך המוטעת) כזה: מלך בו"ד בונה וכו' ואח"כ מביא הוגנים ואח"כ מביא עליונים המוטים אבל הקב"ה בורא הם ומנהיגיהם דכתי' בורא השמים ונוטיהם וחמוטיהם כתיב ע"כ ולדעתי אין ספק כי צ"ל ונווטיהם במקום וחמוטיהם ומלת עליונים באה מדרוש הקודם לו בב"ר ע"ש. וג"כ חמוטיהם פי' מנהיגים וזה נכון רק עפ"י הגהתי.

וטעם עשתות עשת ברזל וכן הוגנין צ"ל הגנין חתיכת ברזל כפוף שמשליכין במים להעמיד את הספינה וקורין אותו אנקער ועיי' פי' רבינו בע' ענן ושם אראך שזה הפי' הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וכן פי' המיוחס לרש"י לב"ר רפ"ג וכ"ה בערוך הקצר כאן ור"מ לונזאנו במעריך רוצה לדחות דעה זו ולפירושו הוגין הוא הטימון שמדריך הספינה כהוגן ואולי כונתו על ל"י οἴαξιον Griff, des Steuerruders או ל"י αὐχὴν הלק המשוט אשר בו נשען תופש המשוט אבל זה דוחק וגם ראייתו מב"ר רפ"ג נשאר מעל. והאמת כי הוגין או אגון או עוגז שוין בהוראתן וגזרתן או מל"ע או מל"פ עיי"ע אנן וע' אגוז וממנו גם ל"י ורומי ὄγκινος, ὀγκῖνος uncinus ופירושו וו כפוף — [Widerhaken

* הוֹגְנִים (פי' בל"י εὐγενής מיוחס) ב"ר פמ"ה לפי גי' רבינו בע' הגן ג' וע"ש ר"ב.

והשם ב"ר פ"ק עד שלא ירדתם לכאן היו קוראים אותי עבד ומאחר שירדתם לכאן הודעתי הוגנוסים שלי פי' יחוסי, ולפע"ד מורכב מן εὖ טוב ומן ל"י γένεσις מולדת εὐγένεσις edle Herkunft והוא כמו εὐγένεια ומ"כ לא כיון אל האמת. ועיי"ע גנס ששם הביא רבינו פסיקתא דנחמו (קכ"ו) הודעתם גינוסיא שלי, וכ"ה בילקוט סוף ויחי.

* הַגְעָלָה (הוא מריקת הכלים במים חמין מן האיסור שבלעו das Reinigen durch (Ausspülen mit heisem Wasser עיין ערך געל א' וש"נ.

* הֲגָפָה (der Zusammenstoss, das Verschliessen) כבר מפורש בע' גף א' וגף ב' וע"ש.

הָגָר (Hagar) מל"ע هجر ס'. ברח) בב"ר פמ"ו (ר"ס מ"ה) ושרי אשת אברם: א"ר שמעון בן יוחאי הגר בת פרעה היתה וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה נטל בתו ונתנה לה אמר מוטב תהא בתי שפחה בבית זה ולא תהא מטרונה [1]) בבית אחר הה"ד (בראשי' ט"ז א') ולה שפחה מצרית ושמה הגר אמר הא אגריך. *[אחי"ה ודריש הגר נוטריקון הא אגריך כלומר זה שכרך על שלקחתי אותך לביתי ומט"ש לה שפחה דרש הא לאחר היתה גבירה. ועיי' עוד דרושים אחרים בע' הגר· בב"ר פנ"א, נ"ג, ס', ס"א, ע"ה; שמות רבה פ"ג; במד"ר פ"ג] —

* הַגְרָה בל"ע هجرة מחוז בערביא במד"ר פי"ג גלות תימן וגלות הגרא.

* הֶגְרֵיל, הַגְרָלָה (das Loosen) עיי"ע גרל.

* הֶגְרֵם עיי"ע הגדר.

* הַגְרָמָה אחד מדיני טרפות בשחיטה עיי"ע דרס א'.

הגרני (= הוֹגֵר אֲנִי, הוֹגֵר אוֹתִי מל"ע هجار מצנפת ראש Kopfbinde פי' קושרני כמצנפת ist mir umbunden או כמו הורגני מפעל ערבי حرج עצר והֵדֵק (zupressen, zuschnüren בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט:) הימנותה בידה דההיא מטרוניתא אי טעימנא אלא קידושא ואבדלתא וד' כסי דפסחא והוגרני צדעי מפסח ועד עצרת. יש מפרש ואומר והוגרני [2]) צדעי פי' וחוגר אני צדעי ראשי כלומ' שחוששני בראשי משתיית היין וקושרני ראשי כדי שלא אצטער כי כן בני אדם כאשר חוששין בראשיהן קושרין בראשם סודרין וסניפין [3]). פ"א והורגני [4]) צדעי כלומ' חוזק היין מסבב ראשי כמחוש ראש. בפ' ערבי פסחי' ירושלמי (פ"י דל"ז ע"ג) ר' יונה שתי ארבע כסי דלילי פסחים וחזק רישיה עד עצרתא ר' יהודה ב"ר אלעאי שתי וחזק רישיה עד חגא. *[אחי"ה בנו"ג בירו' ר' יונה שתי ארבעתי כסוי דלילי פסחא וחזק רישיה עד עצרת ר' יודה בי ר' אלעי שתי ארבעתי כסוי דלילי פסחא וחזיק ראישיה עד חגא. וכ"ה ברא"ש ברכו' פ"ג ס"' ל"א אבל ברא"ש מגילי פ"ג סי' כ"ב חדיק ובירו' שבת רפ"ח די"א א' כגי' רבינו חזק רישיה וכו'. ועיי' עוד ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז רע"ג ר' יונה כד הוה שתי ארבע כסי דפסחא הוי חזוק רישיה עד חגא חמיתיה חדא מטרוניתא וכו' ונ"ל כי חסר כאן מאמר שלם בענין ר' יהודה בי ר' אלעאי ונשמט מן חזיק רישיה עד חזיק רישיה. ובברכות בבלי נ"ה ע"א מעיד על זה כי ההיא מטרוניתא מלעגת על ר' יהודה ב"ר אלעאי ולא על ר'

---

[1]) בנו"ג ולא גבירה. [2]) כ"ת בדפ"ר וכ"ה בנוסחאותנו, ובשרס"ע והוגרני. [3]) ודע כי מן יש מפרש וכו' לי' בכל כ"י אשר ת"י ואולי הוספת איזה כותב הוא וציין לעצמו בגליון הערוך זה הפי' שהוא פירוש רש"י ואח"כ בא לפנים בתוך הערוך אבל מ"ה אעשה אם גם בדפ"ר אי' לכן לבי נקפני למחקו. [4]) כ"ת לנכון בעח"ק שנ"ב.

יונה. והוראת חֲזַק בל"ס ובל"ע כמו אָזַק (וכ"ה בקהל"ר פ' מי כהחכם) ופתרונו עצר והֵדֵק an-pressen, festdrücken וא"כ חזיק רישי עולה יפה עם גי' חורגני כמו שגרם עה"ק וכ"ה בתשוב' הרשב"א הובא בע' אזק ע"ש ולפי זה יש לקיים הגי' הזאת. ובעל כ"כ פי' הגרני מל"ר aeger חולה וכאב ואין נראה לי] —

* הַגְרוֹנְיָא שם עיר מבואר בע' אקרא דהגרוניא ע"ש והוזכר רב שמואל בר אבא מהגרוניא (ב"ק פ"ח.) אבימי מהגרוניא (יבמו' ס"ד: ב"ב קע"ד:) ר' אלעזר מהגרוניא (תעני' כ"ד:) סבי דהגרוניא (שבת י"א.), רב יהודה מהגרוניא ע"ז ל"ט. בדפ' פיז' ועיי' יוחסין השלם ענין חנן ובנו"ג מהגרונא.

* הוגרום עיי"ע הגדום ומ"ש.

* הַגָּשָׁה (מפעל נגש das Herantreten, Nähern) ב"ר פמ"ט הגשה למלחמה . . הגשה לפיוס . . הגשה לתפלה. ירו' סוט' רפ"ג די"ח ע"ג והבאת לרבות מנחת העומר להגשה והקרבת לרבות מנחת סוטה להגשה וכו'. מנחו' ס"א. תנופה היתה במזרח והגשה במערב. ושם מנחת העומר ומנחת קנאות טעונות הגשה וכו'. והקבוץ שם תנופות קודמות להגשות. וירו' סוט' שם תנופות מנין שהן קודמות להגשות וכולי.

☞ הגשיש (עיי"ע גשש) [א'].

* הָדָא (בל"ע הנ' פי' זה) בערך דא הרביתי הדוגמאות ובה"א הידיעה הדא. ובירוש' שביעית פ"ח דל"ח ע"ד ירו' ביצ' פ"א הל' א' היא הדא היא הדא פי' כמו היא היא כבבלי עיי' מבוא הירו' למהרז"פ צד י"ד:

☞ הָדָא (= הדי לפע"ד מל"ס נ פי' אצל, סמוך, עם, נגד bei, gegen, neben עם ה"א הידיעה, ורגיל בחבור שמות מקומות; או י"ל שהיא לשון בקטרי' mit, nebst, hadhâ ועיי' מ"ע יאהרביכער להח' ברילל א', רט"ו —. הדדא. הדדי נגזר מל"ס חדדי וכן בהדי מל"ס בחדי פי' שניהם כאחד, יחד zusammen, insgesammt, einander) בב"ר בהדא טבריא [1] (ב"ר ספל"ד ועיי"ע אלפוס) פי' אצל טבריא. ובמסכת' ע"ז פרק ר' ישמעאל (נ"ט סע"ב) כל דלהדי ברזא חמרא אסור. פי' סמוך לנקב ואצלו. ועיקר פי' מלת בהדי בלשון בבלי עם. בגמ' ערבי פסחי' (קי"ב:) אל תהוי לך דינא בהדי תלתא. תרג' חצי שדי עמדי (איוב ו', ד') גררי שדי בהדי. ובפ' מי שאחזו בגיטין (ס"ח.) כבשינהו אהדדי פי' זה עם זה. ושם (ס"ט.) ולישלוקנהו בהדי הדדי פי' אלו עם אלו וכלם ביחד. *[אחי"ה וכנ"ה בהוראה ראשונה שבת ל"ג: בהדי פניא פי' עם עת ערב. שם קל"ד. להדי יומא. חולין נ"ג ע"א וע"ב בהדי דדרס. גיטין ס"ח. בהדי דקא מעייני. ברכו' י'. בהדי כבשי דרחמנא למה לך עיי"ע כבש ד'. ב"ק צ"ב. בהדי הוצא לקי כרבא עיי"ע הק. ושם בהדי רבנן. תעני' כ"ד: בהדי יהודאי. כתובו' ק"ג: בהדי דידי. ושם ק"ה: בהדי דקאזיל. ואתי יבמות מ"ט: כי מטא להדי פומא. שבועות ה' סע"ב בהדי מאן . . בהדי שאת . . בהדי סיד וכו'. ע"ז ל': טיף בהדי טיף. ב"ר ספי"ג עובדא הוה בהדא עכו. איכ"ר פ' העיר עבר להדי צור ועיי' עוד סוף ערך דא א'. ועם הכינויים ב"ב מ"א. סייע בגודא בהדאי. חגיג' ד': קום בהדאי. שבת קי"ח. הא דאיכא בהדך וכו'. פסחי' קי"א. קי"ב. אי איכי איניש בהדיה וכו'. שבת שם כיון דאיכא. סעודה בהדיה. חגיגה שם ואתייה למשה בהדיה. ב"ב ע"ג סע"ב אתלוי בהדך. חולין נ"ז סע"ב מלכא הוה בהדייהו. תמיד ל"ב סע"א בעי למיעבד קרבא בהדייהו. — ובהוראה שנית פסחי' ג': עירובי' ס"ט: סנהד' ד' סע"ב כי הדדי נינהו. ברכו' נ"ה. פסחי' קי"א. שבת צ"ג. קנ"ו: גיטין ס"ט. מגיל' ז': י"א. בהדי הדדי. סנהד' כ"ח: לא דמי להדדי. ברכו' ו' סע"א דדמיין להדדי. ושם ז'. ורמינן קראי אהדדי. ב"ב י"ח. קשו אהדדי. ושם: מזקי אהדדי. ועוד רבים זולתם] —

הֹדוּ (Indien) מפתרוס מכוש ומעילם (ישעי' י"א. י"א) תרגומם מפתרוס ומהדו ומעילם. [מעבר לנהרי כוש: [דמיעבר] לנהרי הודו. היהפך כושי עורו (ירמי' י"ג, כ"ג) האיפשר דישנא הדואה משכיה. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב. וכ"ה במתורגמן הידואה. אבל בדפוסי' אחרים בערוך הנדואה וכ"ה בנוסחאותנו בתרגום ורש"י ביומ' ל"ד: גורס הינדוואה. ובש"ס שם הנדויין ובכ"י מ' הינדון והרבה שינויים הובאו בד"ס ליומ' שם צד מ"ד ע"ש. ואל תתמה על התרגו' הלזה כי העתיק כוש ע"י הדו ולא כמשמעות המקרא מהדו

[1]) נ"ל שצ"ל בהדי אילטיס דטבריא.

ועד כוש (אסתר) כי בימים הקדמונים היו מחלפין הארצות האלה וכן מחלפים אותן כותבים רומיים עיין וויענער רעאלווערטערבוך ע' כוש] —

* הדות עיי"ע דות ועיקר הגי' הדות עיי"ע.

* הֲדָחָה א') das Abspülen מפעל דוח. ב') das Umstossen מפעל דחה עיי"ע דח א' ודח ב' וש"נ.

☞ הַדְיָא (eigens, ausdrücklich ועיי' בפנים) תנן בהדיא פי' בל"י [1]) ביחוד כלומ' בפירוש. *[אחי"ה לפע"ד גזרת המלה מל' בקטרית haithya (עיין צינדלעקסיקאן של יוסטי צד שי"א: ויאהרביכער של ברילל א', רט"ו) פי' גלוי ולעיני כל öffentlich, offenbar, deutlich ובזה הפתרון גם בל"פ החדש' هويدا. — וכנ"ה ברכו' מ'. ובצע להדיא (ורש"י פי' בענין אחר) בכורות מ"ד: האי איתתא לא תקום להדיא באנפא ינוקא. חולין קכ"ג: צרי ליה להדיא. שבת קל"ג: בהדיא כתיב ביה. פסחי' כ"ז. הא תניא בהדיא. חולין כ'. בהדיא קתני להו עיי' פירש"י ד"ה שן. סנהדרין ל"ט רע"א לשקלי בהדיא. ושם: אי הוה שקילא בהדיא הוה מאיסא ליה] —

* הדיא עיי"ע בר הדיא.

הַדְיַיב (= חדייב כל"ס חַדְיַב מדינה בארץ אשור הנקראת Ἀδιαβηνή = Adiabene על נהר Adiawas ועיי"ע אסיא ג') בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייגי רבנן תנא להו זווא [2]) דמן הדייב לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. בס"ג דפ' לא יחפור (ב"ב כ"ו:) בעא מיניה יעקב הדייבא מרב חסדא פי' שם חכם [3]). — (א"ב ובע' חדייב יש מימרות אך הדייב הוא עיקר). *[אחי"ה וגי' חדייב עולה עם כתיבת המלה הסורית הנ"ל ובע' חדיב הביא רבינו ציון מב"ר (רפל"ז) חדייב (ובילק' לך לך סוף רמז ס"א בט"ס חדיין) ובנו"ג ישם הדייף וכצ"ל בירו' מגיל' עיי"ע אסיא ג' ועוד ישם הביא רבינו מקידושי' ע"ב חדייב ובנו"ג הדייב וגי' חדייב אי' עוד ביבמות י"ז רע"א ובילק' דניאל ז' רמז אלף ס"ד בט"ס הדוון עיי' יאהרביכער להח' ברילל א', ס' ומ"ש המו"ל [4]) —. ובשבת קכ"א: הובא במאמר של רב יוסף עקרב של חדייב ובכ"י א"פ שבהדייב וכ"ה בכו"פ וברי"ף אבל ברי"ף כ"י בחי"ת, וברמב"ם בפי"א מהלכו' שבת הל"ד שבהדיב כ"ה בדפוסי' הישנים אבל בחדשים בט"ס שבהרייב וכן בט"ס בכ"י מ' שבהריב עיי' ד"ס שבת צד קל"ה: ויתר הטעיות נסמנו שם ושכח מלהעיר כי בירו' שבת פי"ד הל"א די"ד סע"ב אי' שבהדיית וכ"ה בירו' מגיל' הובא בע' אסיא ג' וצ"ל שבהדייף או בהדייב] —

הֶדְיוֹט (בל"י ἰδιώτης אחד מהעם והושאל למי שאינו מלומד ורגיל בדבר וכן בל"ס (Idiot, Ungelehrter, Gemeiner בר"ג דפ' המקבל (גט) [צ"ל שדה] (ב"מ ק"ד.) ר"מ הוה דריש לשון הדיוט. "פי' ר"מ דבעי תנאי כפול (גיטין ע"ה.) וסבר נמי כל דאי לא קני בהא מתניתא היה דורש לשון הדיוט בדברי תורה שאין צריכין חיזוק (עיי' ירו' יבמו' פ"ט ד"י: ועיי"ע חזק) ומקיים דבריהן אע"ג דאינון אם ולית [5]) בהו תנאי כפול". הדיוט תרג' נקלה. ואנכי איש רש ונקלה (ש"א י"ח, כ"ג) [ואנא גבר] מסכן והדיוט. — (א"ב פי' בל"י ורומי אחד מהמון העם). *[אחי"ה פי' רבינו הנ"ל שייך לר"ח הובא בשט"מ לב"מ מרמב"ן בשם ר"ח. וסיים הרמב"ן: ואין דברים הללו ברורים אצלי ע"ש היטב. — וכנ"ה בב"מ שם איזה פעמים מי שדורש לשון הדיוט. ב"ר פצ"ו. במד"ר ספי"ט משל הדיוט. מגילי י"ב: אסת"ר ויאמר ממוכן: ההדיוט קופין בראש. שבת י"א: הדיוט שחקק קב וכו' עיי"ע קב א'. מ"ק ח': וש"נ ההדיוט תופר כדרכו. מ"ק פ"א מ"י מעשה הדיוט. יבמו' נ"ט. מנחו' ע"ח סע"א כהן הדיוט. קידושי' כ"ח: רשות ההדיוט. ושם אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט וישם ובדף כ"ט כמה פעמים. הקבוין הדיוטים מדב"ר פ"ח. פדר"א פ"ח והורגל בליש' נקבה סנהדרי כ"א: הדיוטות עיי"ע אשר ב'. סנהדר' צ'. ארבעה הדיוטות. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג ישטרי הדיוטות. וביחיד באסת"ר פ' ותלכנה: פרה הדיוטית. — ובענין גזרת המלה הא לך מה שמצאתי בערך מלין כ"י אחד (בקובץ כ"י האלבער-

---

[1]) إلّا. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר וכ"ה בע' זווא ב' ובנו"ג כאן ובנדה כ"א: זוגא. והתוספו' בנדה שם הביאו בשם הערוך גי' זוזא וכ"ה בדפ' פיזרו וצ"ל זווא ועיי"ע זוו וע' זווא ב' וישם אוכית כי עיק' הגי' בכאן זווא וכ"ה באמת בערוך כאן בדפוסי' וויניצי' ואמשי' ובכ"י ב' גרס בש"ס מ"ק התוא מרבנן עיי' ד"ס מ"ק צד נ"א. [3]) וביוחסי' תשלם צד קנ"ו: אי' עוד בשם הערוך הוספת: כמו דיאייב. [4]) אבל מ"ש ישם צד ס"ב ישהשם פרטי יעקב מן הדייב בל תמצא בתלמוד נעלם ממנו ב"ב הנ"ל בערוך. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ובשט"מ בשם ר"ח עיי' בפנים. אבל בשרפ"ע לית.

שמאם) וז"ל: כתוב בערוך הדיוט תרג' נקלה וכו' והאמת שהמלה יונית והוראתה הראשונה הונחה להורות על ייחוד הדבר בעצמו ובלעז פרופריאט"ס (proprietas) ומן ההוראה הזאת הושאלה המלה לאיש ההמוני אשר אינו כדאי כי אם לעצמו ואינו ראוי להתמנות עם אנשים בעלי העצה מנהיגי המדינה או האנשים העיונים ובעלי המדות המשובחות אשר אינם חיים לעצמם בלבד כי אם גם לתועלת הרבים ומזה יצא לנו שתרג' נקלה הדיוט כי הנקלה הוא אשר באנשים לא יתחשב וכו' וכו' והמלה בל"י נכתבת ביוט"א ובהיות אין יוט"א באמצע התיבה משמשת מקום הנקודה לבד יחליפו אותה חז"ל כהברת חירק לבד ועתה בהיותה בראש התיבה משמשת במקום אות עם נקודתו ובמקומה לקחו חז"ל אות ה"א ולא אות יו"ד כי אין ההברה בל"י כהברת יו"ד חירק רק כהברת ה"א חירק ובלשונם הֶדְיוֹטִים עכ"ל של בעל מחבר שלא היה הדיוט בל"י] —

הדיוך [וצ"ל הֵנִיוֹך] (פי' בל"ס הניוכא מל"י ἡνίοχος מנהיג עגלה במרוצות סוסים Wagenlenker im Circus) בב"ר פ' ויכלו השמים (רפ"י) הרבה להם בריצה והרבה להם בהדיוכין, פי' טובות. — (א"ב פי' בל"י הצלחה ורצון היכול להיטיב לאחרים ומלה זו שייכא לחפץ ויכול לבדו כשהוא מטיב לבריות). *[אחי"ה כונת ר"ב על מלה יוני' ἡδονή שמחה ורצון והלך בזה בעקבות הח' הנוצרי בוקסטארף עד כי רמ"ל שינה לנו הגי' בערוך להדפים הדיון, הדיונין! ותיקון זה עוות הוא אף הגם הלום ראיתי כי בב"ר כ"י פאריז היה גורס ב ה ד י ו נ י ן אולם זאת הכתיבה ט"ס היא וצ"ל בהדיוכין אבל לא מטעם שחשב הח' גרינוואלד במ"ע המחקר ב', י"ג כי אם יען שהמשל הועתק משחוק מרוצת סוסים הרגיל אצל היוניים ולכן צ"ל הרבה להם ה נ י ו כ י ן בהוראה הנ"ל ויפה תיקן כזה פערלעס במ"ע גרעטין שנת כ"א, צד קל"ח והח' ברילל במ"ע יאהרביכער א', קצ"ב. ואולי הגרויסין בע' (איפרפוס) [איפדרומוס] צ"ל ג"כ הניוכסין כרעת פערלעס. וגי' איפידרומין מצאתי עתה על נכון במאמר על כורסיא דעבד שלמה מלכא (מ"ע שם קל"ד) לפי גי' כ"י מינכען —, ובגי' הכתבי ידות אשר ת"י איתא בראש הערך הדייך בישני יודין וצ"ל הדיוך, ובילק' בראשית רמז ט"ז הגי' מיעט להם בריכה והרבה להם ב ד י ו ק ו ן וג"כ פי' צורות וכיון לל"י εἰκών! והדעת נוטה כי במקום הרבה להם בדיצה כראיתא גם בב"ר צ"ל הרבה להם ב ר י צ ה (עיי' יאהרביכער שם) כלומר ברצות המלך דרכי עבדיו הרבה להם (בהיפודרומוס) שחוק של מרוצת סוסים והנהגת עגלות] —

* הדומה (der Wohlgesinnte) מל"י אשר בא זִכְרונו ופירושו בע' ארקולאין ח"א ש"ב ע"ב ע"ש.

* הדייף, הדיית עיי"ע הדייב וע' אסיא ג'.

* הָדֵךְ (dieser) עיי"ע דך.

* הַדְלָקָה, הַדְלֵיקָה (מפעל דלק das Anzünden עייי"ע דלק.

הַדָּם (פי' בל"ס אבר ונתחים מל"פ اندام Glied, Stück וממנו הפעל הַדֵּם בל"ס מנתח לנתחים zerstückeln ובל"ע הדם zerstören) בפ' אין מעמידין בגמ' והשלקות (ע"ז ל"ח:) ודלמא הַדוֹמֵי הדמיה ועייליה. בר"ג דפרק י' יוחסין (קידושי' ע"ג רע"ב) משלטי הדמיה אין בו משום אסופי. בפי' ר"ח כתיב משלבי הדמיה כלומר איברים משולבות. משלטי גדולות. ויישסעהו כשסע הגדי (שופטי' י"ד ו') תרג' והדמיה כמה דהַדְמִין [1] גדיא. ויתנתחה לעצמיה (שם י"ט, כ"ט) והדמה [לאיברהא]. *[אחי"ה וכבר בא זכרון המלה ברניאל ב', ה' הַדָּמִין תתעבדון, ושם ג', כ"ט הדמין יתעבד ופי' במיוחס לרש"י הדמין תתעבדון לאיברים תתחתכו והרבה יש בגמ' הדומי הדמוה במסכת גיטין ע"כ וכונתו על גיטין ס"ז סע"ב אהדמו לי הַדָּמֵי דחיותא ועיי' פירושו שם: סדרו לפני נתחי הבהמה לנתחיה ע"כ ובקידושי' שם פי' בר"ה משלטי הדמיה: איבריו מתוקנים ומיושרים ע"כ. וזה קרוב לפי' בגיטין אבל בר"ה אין בו פירש"י בקידושין בל"א משלפי הדמיה איבריו גדולין וכו' ע"ש נ"ל שהלך בזה בשיטת הערוך שפי' כן בשם ר"ח. ועיי' עוד הרב המגיד בהלכ' איסורי ביאה פט"ו הל' ל"א שהוכיח שהרמב"ם הלך ג"כ בשיטת הערוך אליביה דר"ח. ופי' רבינו חננאל בענין ציון מע"ז הנ"ל מצאתי בכ"י אנגייליק' דף כ"ד. וז"ל פי' הדומיה הדמיה נתחו נתחים כדכתב (דניאל שם) הדמין יתעבד עכ"ל, מזה נראה כי רבינו תפס גי' ר"ח וכ"ה בשאלתות מטות רסי' קל"ז

[1]) כ"ה ברפ"ר וכ"ה בנתורגמן אבל בשרפ"ע דְּהַדָּמִין וכ"ה בנוסחאותנו בתרג' ואצל רד"ק והוא בנין פַּעֵל.

אבל בנו"ג בע"ז אדמויי אדמוה עיי"ע אדם ומ"ש, ושם הובא ג"כ גי' כ"י לביצ' שגרס בה"א וייש להוסיף כי כ"ה גם בכ"י בע"ז: הדומי הדמו' (עיי' ד"ס שם), וכ"ה לפנינו בעירובי' ל' רע"א הדומי נהדמיה ופירש"י ינתחו לאיברים ע"כ. ובענין גזרת המלה כבר אמרנו כי הָדָם מוצאו מל"ס וערבי ושניהם העתיקו מל"פ הרשומה בתחלת הערך ובמלת אדמויי נשמט הנו"ן וצריך לדגויש הדל"ת] —

* הֲדִין עיי"ע דִּין.

* הֲדַס (מל"מ וכן בל"ע هدس שם ענף עץ Myrthe) ר"ה כ"ג סע"א כל הלומד עבות תורה ואינה מלמדה דומה להדס במדבר א"ד כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין ת"ח דומה להדס במדבר דחביב, וכ"ה בילק' ישעי' רמז שי"ד ושם הגי' דומה להדס שעומד במדבר וכ"ה בכ"י ש"ס אבל שם הגי' אינה נכונה עיי' ד"ס ר"ה צד כ"ז. ויק"ר פ"ל מה הדס זה דחוס בעלים וכו' עיי"ע, ושם סוף הפרש' ההדס דומה לעין וכו', ומי פירש להם לישראל על הד' מינין האילו שהן אתרוג לולב הדס ערבה חכמים ועיי' שם. עוד הוזכר הדס בכמה דרושים. סוכ' ל"ב סע"ב . . הוי אומר זה הדס וכו', ושם לההוא הדס שוטה קרי ליה, כתובו' י"ז, היה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ועיי"ע חדס. ירו' ערלה פ"א ד"ס סע"ג בנות הדס ישנטע לשם בנות הדס פי' ענפי הדס, ובליש' נקבה אסת"ר פ' ויהי אומן מה הֲדַסָּה ריחה מתוק וטעמה מר וכו', וכ"ה במדר' תהלים מזמור כ"ב.

* הֲדַס, הִידוּס עיי"ע חדס כי שם עיקר מקומו ועיי' ג"כ ע' דחס ומ"ש.

* הסדיגרון, חסדיגרון בירו' כלאי' רפ"א דכ"ז. כ"ה בדפוסים זיטאמיר וקראטאשין ובכ"כ גרס הדיסגרון! ועיק' הגי' עיי' בע' גל א' ועיי"ע חזר ג'.

(הו) הדוסטא (?) ירו' דישבת פ' במה אשה (פ"ו ד"ח רע"א) לא יצא איש בסנדל מסוטר מה נסיק מן ביניהון הדוסטא. פי' המפריש מין מנעל. *[אחי"ה בלי ספק גי' משובשת היא ואולי צ"ל כדעת הח' פליישער

רוסטא פי' בל"פ روستايى בלש' רומי rusticus bäuerisch פי' מנעל של עובדי אדמה, וא"כ עיקר מקומו בע' רוסטא] —

הדסט"ב (halach. Abbreviatur) סימן בפ' הערל (יבמות ע"ד:) פי' [1]) מעשר שני מעון הבאת מקום, וידוי מעשר, אסור לאונן, האוכלו בטומאת עצמו לוקה, וחייב בביעור [2]).

* הדף ירו' ביכורי' פ"ב דס"ד רע"ד מיתה הדופה או חדופה עיי"ע דחף ומ"ש.

הָדְפָּה (sie umzustossen) ל"מ הוא ונדרש מל"ע בפרק קמא דברכות בגמ' מאימתי קורין את שמע בשחרין [3]) (ברכו' י' והובא בילק' מ"ב ד' סוף רמז רכ"ח) ויגש גחזי להדפה (מ"ב, ד' כ"ז) נתן ידו בהוד יפיה, (פירוש) [לפע"ד צ"ל בירוש'] בין דדיה. *[אחי"ה ודע שבדפ"ר הגי' והוא בין דדיה אבל בשדפ"ע ובכ"י פירוש, ואצלי אין כל ספק שצ"ל בירוש' והוא קצור מן: בירושלמי ודוגמתו עיי"ע אפוטרופוס וע' ותק ועוד עיי"ע חנא ומ"ש. ובאמת מקור זה הפירוש (וכמו כן הוא ברש"י) אי' בירו' יבמות פ"ב ד"ג ע"ג וז"ל ויגש גחזי להדפה מהו להדפה א"ר יוסה בן חנינא שנתן ידו בהוד שביופיה בין דדיה וכ"ה בירו' סנהד' פ"י דכ"ט ע"ג, ובויק"ר פכ"ד הגי' א"ר יוסי בר חנינא שהדפה בהוד יופיה על דדיה, ובפרק דר' אליעזר פל"ג בהוד יפיה מלמד שנתן ידו על גבי דדיה. ובספר מפתח לר' נסים (צד י"ג:) הובא ג"כ לביאור מאמר דברכו' זה הירושלמי מסנהד' ויבמו' ובעל ד"ס לברכו' צד כ"ג, אף אם רמז על ספר המפתח בכ"ז לא העיר בענין הערוך מאומה וגם הפיזב"ע עושה עצמו כמתעלם. ובענין הדרוש עצמו נ"ל כי דורש בעל המאמר הדפה של מקרא מל"ע هدف דבר שבולט ויוצא לחוץ והושאל לדדי האשה] —

הֲדַק (נרדף עם אֲדַק ועם חדק עיי"ע והוא בל"ע حرق befestigen, פי' חבור דבוק וקישור festanschliessen) בפרק במה אשה בגמ' בתוך שבסנדלה (שבת ס"ח.) הא דמְהַדַּק הא דלא מהדק [4]). ובערבי פסחי' בגמ' ואפי' עני (פסחי' ק"ט רע"ב) אלא הדוקי הוה (מהדיק) [צ"ל מְהַדַּק] [5]). בס"ג דס' ר' אליעזר אומר תולין (שבת קנ"א.) לא ליהדוק

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו, ובדפ"ע כ"י. [2]) וכן פירש"י. [3]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ובדפ"ר, אבל בשדפ"ע בש"ס בערבין. [4]) והוא בינוני פעול בלש' ארמי כמו מחורק בלי עברי ובר"ת פי' קשר (בשבת שם) מהודק, ובנו"ג מיהדק עיי' סוף הערך גי' ר"ח. [5]) ובדפ"ר מהדקו, ובנו"ג מיהדק

איניש אודרא [1] בפומא דשישא דלמא אתי לידי סחיטה. פי' לא ידחוק אדם מוכין שרויין בפי אשישא שמא יבוא לידי סחיטה. ובפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ז סע"ב) [מעשה בענבול] באחת שנפחתה גולגלתה והטיל לה רופא הדוק של קרא וחיתה. פי' שם באותה פחיתה חתיכת קרא והִדְקָהּ וחייתה. *[אחי"ה בנו"ג באחד שנפחתה גולגלתו ועשו לו חידוק של קרויה וחיה. לגי' זו מתעסקין באדם ולגי' רבינו בחיה וכן גורס בע' חדק א' וכן מוכח מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגיילקי דף שי"ד ע"ב) וגי' הידוק קרויה אי' גם בירו' פסחי' פ"ג ד"ל. ותוספתא כלים ב"ק פ"ג. ובגי' חידוק עיי"ע חדק א' ושם גורס רבינו בעצמו קרויה ועוד עיי"ע קרויה. והפעל אי' עוד בחולין מ"ט: או דילמא משום דמהַדָק והאי לא מהדק . . אהדוקי לא מהדק ופירש"י מחובר יפה בבשר ע"כ. ובפי' רגמ"ה כ"י (שם דף ש"ח ע"ב) פי' דמהדק כלומ' במקום דחוק דמיהדק אבל חלב טמא שעל גבי הקיבה לא מיהדק זלא סתים ע"כ. יבמות ק"ב. בסנדלא דטייע דמיהדק טפי. עירובין ק"א. שמהדקין, ויותר טוב שמחדקין עיי"ע חדק. ב"ק פ"ה. דהדקיה באינדרונא, ונוסח יותר טוב דהרזקיה עיי"ע הרזק א'. ע"ז ל"א. דיקולא ומיהדק הוי חותם בתוך חותם לא מיהדק לא הוי חותם בתוך חותם ובפי' כ"י ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגיילקי דף י"ט.) הנוסח יותר טוב אי מהַדַק . . אי לא מהַדַק] —

הָדַר (ענינו ידוע מל"מ הָדַר פי' תת כבוד ויקר לזולתו (verehren, hochhalten) בר"ג במה מדליקין (שבת כ"א:) המהדרין מן המהדרין. פי' מהדרי מצוה. ובפ"ק דב"ק בגמ' דסמוך כל שחבתי [2] (ב"ק ט' רע"ב) אמר ר' זירא ולהִדּוּר [3] מצוה עד שליש מצוה. אמרי במערבא משמיה דר' זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה. פי' אם נזדמן לולב בכסף ולולב אחר בכסף וחצי [4] יש עליו ללוקחו עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה. פי' עד שליש במצוה [5] עד שליש משלו כך הוא חובתו דכתיב (שמות ט"ו, ב') זה אלי ואנוהו ונוטל שכרו כהרי שאר מצות לעתיד לבוא [6] מכאן ואילך מה שמוסיף יותר משל הקב"ה שהוא משלם שכר התוספת בעולם הזה [7]. ובר"ג דפיאה ירוש' (פ"א דט"ו:) מהו שליש לדמים היך עבידא לקח מצוה אחת וראה אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחין עליו עד שליש נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוות רבן גמליאל בן אנינא בעי קומי ר' מונא מהו חומש בכל שנה לחמש שנים הוא מפסיד כולה א"ל בתחלה לקרן מכאן ואילך לשבח. *[אחי"ה בירו' שם נשתנה הסדר ואי' שם כזה: ר"ש בן לקיש בשם ר' יהודה בר חנינא נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות וכו' ר' גמליאל בן איניניא בעא קומי ר' מנא מה חומש בכל שנה ושנה לחמש שנים הוא מפסיד כולא א"ל בתחלה לקרן מיכן ואילך לשכר וכו' מהו שליש לדמים היך עבידא לקח אדם מצוה וראה אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחין עליו עד שליש וכו'. ואולי רבינו לא ראה בעצמו הצעת זה הירוש' רק ראה את המאמר הובא בפי' ר"ח שאחריו נגרר. ובענין תקנת אושא עיי' כתובו' נ' רע"א, ס"ז סע"ב וערכי' כ"ח. — וכנ"ה בויק"ר קרוב לסוף פ"ל פרי עץ הדר (ויקר' כ"ג, מ') זה אברהם שהִדרו הקב"ה בשיבה טובה וכו'; ד"א פרי עץ הדר זו שרה שהידרה הקב"ה בשיבה טובה כלומ' שיִפָּה האל שיבת שרה ככתוב אחרי בלותי היתה לי עדנה. בפועל: זבחי' כ"ה רע"א מנחו' ו' סע"א וש"נ שלא יהא קרבנה מְהוּדָּר. ויק"ר פ"ג שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני. ירו' סוט' פ"ב ד"י"ז ע"ד שלא יהא קרבנו של חוטא נראה מהודר ועיי' סוט' בבלי ט"ו. והשם הִידּוּר: קידושין ל"ב: תקום והדרת (ויקר' י"ט, ל"ב) לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור יכול יהדרנו בממון ת"ל . . הידור שאין בו חסרון כיס וכו', ל"ג. מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס, ושם מה הידור שאין בו ביטול וכו', וכן בירו' ביכורי' רפ"ג דס"ה ע"ג תני תקום והדרת מה קימה וכו'. אף הידור שאין (בה) [צ"ל בו] חסרון כיס. במד"ר פט"ו ואיזה הידור אמרה תורה והדרת שלא יעמוד במקומו וכו', ובתנחו' בהעלתך רסי' י"א ואיזה הוא ההדור שאמרה תורה וכו', איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד מתלמדוי: באדר את מיית כהידורה של תורה את מיית ובירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג הגירסא בהדרא דאורייתא את

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ובנו"ג אורוא וכן בדפוסי הערוך בכאן אבל לנכון בעי' אודרא ע"ש ועיי"ע אשש א' וש"נ חלופי הנוסחאות. [2]) כ"ה לנכון ברפ"ר. [3]) בנו"ג בהידור. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ובכ"י ה"ב חסרי' גם מלת לעתיד [7]) ועיי' פירש"י שפי' קרוב לזה וכן בראב"ד הובא בשט"מ לב"ק שם.

מתרוממא ובברכו׳ בבלי נ״ו רע״ב באדרותא מיתת וצ״ל בהדר את מיית וגי׳ בהדר מיית אי׳ באמת בכ״י פ׳ וגִי׳ בהדר את מיתת [וצ״ל מיית] אי׳ בבכ״ג עיי׳ ד״ס ברכו׳ צד קנ״ו. והשם הָדָר אי׳ ג״כ בע״ז כ״ד: ברוב הדרך עיי״ע ארמון ב׳ ועוד עיי״ע רם. ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ד עץ שפריו הדר ועצו הדר. ב״ר פל״ט בהדרי קדש (תהלי׳ ק״י, ג׳) מהדרו של עולם הקדשתיך ובילק׳ תהלי׳ רמז תתס״ט הגי׳ בהררי של עולם וכו׳. וגי׳ המסורה הגדול׳ ג״כ בדל״ת עיי׳ היטב מנחת שי לתהלי׳ שם. — ובלש׳ נקבה הֲדֶרֶת פנים: ב״מ פ״ד שבת קנ״ב. מל״מ כנודע] —

הֲדַר (מערך הבא אח״ז פי׳ ענין סבוב ועגול gerundet) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני חיה (חולין נ״ט:) הדורות כרוכות והדוקות[1]. פי׳ "הדורות עגולות, כרוכות סדק על סדק דמיחזי כקרן בתוך קרן, חדוקות דאינן חלוקות". ובפרק השותפין בגמ׳ ולא את השדה (ב״ב י״ב.) וזרעי לה בהדורֵי פי׳ בע׳ (דר) [צ״ל רד]. *[אחי״ה והוא רד האחרון וע״ש ומ״ש. — ובענין חולין הנ״ל כ״ה בגי׳ ופי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקי דף שט״ו:) שממנו הועתק מלה במלה, ובנו״ג הדורות ופירש״י עגולות שמעתי ולבי אומר לי ששמע כן בשם הערוך או רגמ״ה, אבל רש״י חולק עליו וגורס חדודות שחדין למעלה ול״נ שאפי׳ בגי׳ חדורות יש לפרש כן כי בל״ע حدور פי׳ ענין חדירה וירידה abschüssig — וה׳ לעווי הביא בערך הדורא גם בית הדורי (לפי גי׳ כ״י מיומ׳ פ״ו, מ״ח ס״ח: אבל אין ענינו לכאן עיי״ע בית הרודו ועיי״ע חרר א׳] —

הֲדַר (פי׳ ענין סובב והולך herumgehen ונרדף עם חזר וסחר עיי׳ ערכם והשם מהדור מְהַדּוּרָא; Herumziehender, Hausirer פי׳ חזרה על הלמוד Wiederholung des Gelernten, Recension) כמ״ג דפ׳ שלישה שאכלו כאחת (ברכו׳ נ״א רע״ב) שלחה [ליה] מטהדורי מילי ומסמרטוטי קלטי[2]. פי׳ רוכלין המחזירין למכור בפתחי בני אדם ורובן עשויין למכור לנשים בפתחיהן מיני תכשיטין לא תמצא בהן אלא דברים הרבה כעין משלים, ומבלאי בגדים שהן סמרטוטין לא תמצא בהן אלא כנים כך זה עולא בעל דברים הוא כמו הרוכלים. ובס״ג דפ׳ מי שמת (ב״ב קנ״ז:) מהדורא קמא דרב אשי. פי׳ ר״ח קבלה היא בידינו כי כל שנה כשמתעסקין בכל שנה ב׳ חדשים בתלמוד משלימין כל שנה וחוזרין מתחילה ורב אשי האריך בישיבה ששים שנה שהיה מתעסק בכל שנה באלול ואדר שהן חדשי הכלה והשלים התלמוד ב׳ פעמים ובמהדורא קמא כשהגיע בזה הענין פי׳ לתלמידיו ראשון קנה, ובשנייה פי׳ יחלוקו והילכתא יחלוקו. *[אחי״ה וקרוב לזה אי׳ באגרת של ר׳ שרירא גאון והעתקנו דבריו בע׳ אשי ע״ש. ועוד עיי׳ רשב״ם לב״ב שם שהביא פי׳ מהדורא כפי׳ הערוך בשם תשובת ר׳ האי ופי׳ ר״ח ע״ש. ובפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב מצאתי בזה״ל מהדורא קמא דרב אשי כשהיינו למדין לפניו בבחרותו והיינו יושבים סביב לו, מהדורא בתרא בזקנותו כשהחזיר לו תלמודו וכו׳ ע״כ. ולפי זה יפה עולה פ״א בע׳ קטן א׳ שהביא שם רבינו מגיטין כ״ט: אמר מר בר רב אשי הא דאבא דקטנותא היא ופי׳ רבינו בפ״א: בימי קטנותו אמרה ע״כ וכן פירש״י: בקטנותו אמר אבי שמועה זו שיש להשיב עליה ע״כ ועיי׳ בהפשב״ע ערך קטן א׳. והלשון מהדורא בתרא שוה ממש עם הלשון מחזירה תניינא שאי׳ בירו׳ עיי׳ ירו׳ שבת פ״א ד״ב ע״ד ושכח והוציאה במחזירה תניינא (ועיי׳ גי׳ הש״ס בבלי ג׳ רע״ב), וירו׳ יבמות פ״א ד״ב ע״ד במחזירה תניינא חזר בו ר׳ יוסי. והפעל אי׳ עוד בברכו׳ י״ג: דמהדר רבי אשמעתיה, ברכות ל״ח: פסחי׳ ס״ח: מהדר תלמודיה, חולין פ״ו: כריתות כ״ז. מהדר למודיה, מ״ק כ״ח סע״א אהדרי לתלמודאי ופירושו חזרת הלמוד ועיי׳ רש״י למשלי כ״ד, ל״א מי שאינו חוזר על תלמודו וכו׳. ומזה הענין הסיום שבכל המסכתא הדרן עלך .. והדרך עלן דעתן עלך פי׳ חזרנו עליך אף אחר שהשלמנו קריאתינו דעתנו עליך והשבנו פנינו עליך, וכן מהדר אפיה ברכו׳ ו׳: אהדר אפיה פסחי׳ פ״ו: פי׳ מחזיר ומשיב את פניו ועיי׳ תוספות בכורו׳ מ״ד: ד״ה ואין. ועיי׳ עוד ב״ק ק״ב. סוכ׳ י״א. ע״ז ז׳. אהדרינהו רב יוסף לאפיה. ובהיפך פתרונו חזר ממחשבה ראשונה היינו מתנחם ב״מ נ״א רע״א זיל הדר בך פי׳ כמו חזור בך עיי״ע חזר. שבת ק״א: הדר ביה רבא מהך ממאי דמהך הדר ביה דילמא מהיא הדר ביה, וכ״ה ביצ׳ י״ח: ועיין תוספות שם ד״ה ל״א ס״ד. פסחי׳ כ״ט. הדר ביה.. מהיא, כ״ב ס״ד. מצי הדרת בך. והתואר לזכר:

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ר וכ״ת בעי׳ חרק כ׳ וכרך כ׳ אבל ברפוסי פיז׳ וויניצי׳ ואמש׳ ובאסיל בכאן חרוקות כמו בנוסחאותנו. [2]) וכ״ת בכ״י פ׳ ובנו״ג כלמי.

כתובו' נ"ג. שוויה נפשיך הַדְרָנָא, ולנקבה: שם צ"ז. דלא ליקרו לה הַדְרָנִיתָא. ועוד ענינו כמו חזר כלומ' שוב להיות ב"ק צ"ד. בהכחשה דהדר.. בהכחשה דלא הדר ע"ש היטב, שם צ"ו: הזקינה דלא הדר בריא. ובענין שוב פי' אחר כך הרבה פעמים ד"מ ברכו' ב'. והדר תני.. הדר פריש שבת ל"ג: והדר שלחי וכו', תעני' כ"ג: והדר עייל וכו', ב"ק ק"ה. הדר פשטה, ב"מ ו'. והדר צוח, שם: וגיטין ח': הדר אמר, ב"מ י"ט: והדר כתבה וכו', ושם ל"א. והדר קטלי. ובאפעל כמו החזיר פי' השיב הולין כ'. בדלא אַהֲדַר, ב"ק ק"ד רע"א לאהדורי ממונא למריה, ב"מ כ"ו סע"א אין דעתייהו לאהדורא אהדרוה ניהלי והאי דלא אהדרוה לי בדעתיה למגזלא, שם כ"ז סע"ב ניחא ליה ללוה לאהדורי ליה למלוה. וכן בפַּעֵל ב"מ כ"ו. זימנא ליהדרו לי ולא הדרו לי והשתא ליהדרו וכו', ב"ק ק"א. מהדר ליה.. לא מהדר ליה. — כל ההוראות האלה (ועוד עיי"ע הודרנא) נסתעפו ממושג אחד סובב והולך ושוב וכן בציון הראשון מברכו': מַהֲדוּר והפעל ממנו שבת קנ"א: אהדורי אפיתחא פי' כמו בכתובו' ק"ח: יחזרו על הפתחים, מגילי' ט"ו סע"ב מחזרין על הפתחים] —

הַדּוּרָא (לדעת רבינו מערך הקודם פי' ענין סבוב זה על זה והם הדקין שכרוכין זה עם זה, ולפע"ד מלש' סורִי הַדְּרָא פי' אחור ונקב החלחולת ועיי' בפנים) בפ' כל הבשר בסוף הלכה הכחל קורעו (חולין קי"ג:) אמר רב משרשיא אין מחזיקין דם בבני מעים תרגומו הדורא דכנתא ומעיא וכרכשתא. פי' הדורא אלו הדקין, כנתא שומן (?) שקורין אינטרילי"ו. פי' חכמי מגנצא בהדורא אין מחזיקין דם אבל כנתא צריך למלחו יפה ולהדיחו יפה. מעיא המעים הגדולים כרכשתא טבחיא. פ"א הדורא דכנתא המעין הדקין המסובבין (בכתב יד ו"ו הסובבין) זה על זה כמו המכנן את החכל (פרה פ"ז מ"ז) — (א"ב בדניאל (ד', ל"ג) וליקר מלכותי הַדְרִי). *[אחי"ה לכאורה נראה ישר"ב פי' הדרי כפי' רש"י בדניאל שם הדרי: חזרתי. אבל האמת כי הוא שם בכנוי מן הֲדַר ענין כבוד ותפארת כמו הָדָר בל"מ והראיה מן פסוק כ"ז בדניאל שם. ושם יפה פירש"י. והוברר כי הערה של ר"ב מוסבה על ציון ראשון של ברכות מערך הקודם, כי בדפוסי הערוך הכל ערך אחד בשגגת המדפיסים ומטעם פירושו דרבינו. אבל בעה"ק שנ"ב הדורא הוא ערך בפני עצמו וזה הנכון. ופי' ראשון הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף שכ"ו רע"א) וז"ל שם הדרא דכנתא אלו הדקין אבל כנתא עצמה ששמו אינטריליי"ו בלע"ז מחזיקין דם וצריך למלחו יפה ולהדיחו יפה עכ"ל. בלי כל ספק על פי' רגמ"ה זה כיון רבינו במ"ש פירוש חכמי מגנצא (ועיי' רשימת שמות בח"א במבוא צד XV) וא"כ הוצרכנו לתקן בדברי רבינו במקום שומן: שמו, וצ"ל כנתא שקורין שְׁמוֹ אינטריליי"ו והוא בל"צ entrailles וכן לועז רש"י בדף קי"ג: אבל בדף מ"ח: בד"ה כנתא צ"ל במקום אנטלי"ר: אנטרי"ל, וגם רש"י נגרר בדף קי"ג: אחר פי' הערוך או פי' חכמי מגנצא ע"ש. והנה פי' הדורא ע"י דקין וכן פי' רגמ"ה בדף מ"ח: (קובץ כ"י אנגייליק' דף ש"ח) לא יתכן לפי גזרת המלה אבל העיקר כי הדרא וזו הגי' הנכונה שלפנינו וכן גרס רגמ"ה הוא מל"ס הנ"ל ופתרונו אחור וטבעת האחור (ועיי' פירש"י בדף מ"ח: הדורא דכנתא דקין הסובבין אותו סביב כעגולה) וקצת מעין זה לפי פ"א בערוך עפ"י ביאור בע' כן האחרון ועיי' סד"ט לרה"ג לפרה שם. וגם כנתא בל"פ הוראתו אחור ובטן כמו שתראה במקומו ובהשאילה נקראו כן כל מה שבבטן ביחוד הדקין וכן בל"פ شكم פי' בטן וכבני מיעים. ובעה"ק שנ"ב סיים "ב"א מיטקרא" וצ"ל ב"א (היינו בלש' אשכנז) מיטדרם והוא Mitteldarm ולולי מיסתפינא הייתי אומר כי גזרת הדרא באותיות הפוכות מל"י חֹלֶדֶת [Darm, χόρδη —

* הֲדוּרָה (Rückkehr) ירו' הוריות פ"ג דמ"ח ע"ג ובהדורת רבותינו שאלין עלוי וכו' ובויק"ר פ"ה אי' בחזירת רבותינו לשם שאלו עליו ובדב"ר פ"ד אי' עד שרבותינו חוזרין.

הדר (= הִידּוּר בל"י קִדּוֹר ,Wasser, ὕδωρ) בפ' לולב הגזול בגמ' אתרוג הגזול (סוכ' ל"ה.) ר' אבהו אומר אל תקרא הדר (ויקר' כ"ג, מ') אלא הידור שכן בל"י קורין למים הידור איזהו אילן שגדל על כל מים הוי אומר זה אתרוג. *[אחי"ה בכ"י ל"ד לנכון אלא הידור ביו"ד וכ"ה לנכון בילק' אמור רמז תרנ"א וכ"ה ברי"ץ גיאת הלכו' לולב עמוד צ"ה רק שם בפעם שנית בט"ס הדר וכ"ה בכ"י ב' מינכען ובנו"ג אידור וגם נדרש כן כשם בן עזאי ובכ"י מ' אי' אל תקרא הדר אלא הדר דבר הדר וכו', ובעל ד"ס לסוכ' צד נ"ד: הוכיח שעיק' הגי' כגי' בעל העטור ב"ע אומר הדר באילנו כו' ד"א אל תקרא הדר אלא הידור וד"א הוא ר"ת דבר אחר והסופר טעה וכתב ר"א ופשט ליה סופר אחר ר' אבהו והוסיף בו מלת אמר. ובירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד נדרש זה בשם

עקילס א"ר תנחומא תירגם עקילס הדר הידור אילן שהוא גדל על פני המים ובויק"ר פ"ל ובפסיקת' דר"כ צד קפ"ד: נשתנה קצת הנוסחא עיי' מ"ש ר"ש באבער שם אות צ"ה, ובקובץ שלפנינו הנקרא Hexapla הסרה עתה העתקת עקילס הנ"ל. והשבעים זקנים העתיקו ὡραῖον וזה עפ"י הדרוש בסוכ' שם ובויק"ר ובפסיק' שם הָדָר באילנו מישנה לשנה ובירו' סוכ' שם נדרש כן בשם ר' לוי ע"ש] —

הדראה (לפע"ד זו הגי' היא נכונה וגזרתה מל"ר adoreus, a, um פת של כסמת Brot von Dinkel, Spelt ועוד עיי' בפנים) מסכת שבת פ' כל כתבי הקדש (שבת קי"ז:) הציל פת נקיה אין מציל פת הדראה. בעל הערוך גרים הרדאה עיי"ע רד. *[אחי"ה בע' רד ו' הביא הלע"ז ארד"ו ופי' לחם עב וכונתו על לאי"ט schwer, arduo ולא ידעתי מדוע לא פירשו מל"י ἁδρός עב dick, grob אבל יותר נ"ל מגזרת הנ"ל מל"ר ופת הדראה הוא פת כסמת והפכו פת נקייה, וגי' הדראה אי' בנוסחאותינו בכל מקום וכ"ה בכ"י ש"ם וכ"ה בפסחי' ל"ז. יוצאין בפת נקייה ובהדראה ובכ"י מ' שם בפת הדראה ובפת נקייה וכן בפי' ר"ח שם יוצאין בפת הדראה, ובירו' פסחי' פ"ב דכ"ט סע"ד יכול שאינו יוצא בפסח אלא בפת הדראה (ועיי' ג"כ בבבלי שם ל"ו סע"ב) ובתוספתא שבת ר"פ י"ד מציל כפת נקייה אין צריך להציל פת הדראה פת הדראה ואינו צריך לומ' פת נקייה, וכ"ה בכ"י תוספת' שם, וא"כ הוברר כי עיקר הגי' בדל"ת וטעם רבינו אפריש בע' רד ו' ע"ש ושם אבאר עוד מל"פ] —

הַדְרִיָּנָא (תואר מִשֵּׁם העצמי Hadrianus פי' מטבע שקבע הדריינוס על שמו hadrianische Münze) טריינא שיפא בע"ז בפרק ר' ישמעאל בגמ' ע"ז של נכרי אסורה מיד (ע"ז נ"ב:), ובפ' יש בכור בגמ' חמש סלעים (בכורו' נ"א סע"א) "פי' דינר זהב של טמבע הדריינוס קיסר, טריינא של טוריינוס קיסר" [שיפא כלומ' איקון שלו שהוא כטשוטשף מיושן]. *[אחי"ה דברי הערוך שסמנתי ברמזים הועתקו מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגייליק' דף קי"ב ע"ב) רק שם אי' עוד בפי' שייפא מה שהשלמתי כי בפי' הערוך כאן ובע' ישף ט"ו חסר זה המאמר ומקומו כאן כנראה מע' ישף ט"ו וכן הביא כ"י עיקרי התלמוד לר' אברהם זכות, רק בפי' רגמ"ה הנ"ל אי' היכון שלו וט"ס הוא וצ"ל איקון, פי' שייפא לפי זה מטבע אשר צורתו שחוקה מרוב היושן וכן פירש"י לע"ז הנ"ל ע"ש, ובהנם השיגו התוספות בע"ז שם ד"ה דינרי על פירוש רש"י והערוך. — וכנ"ה חרס הדרייני ע"ז כ"ט: ל"ב. ירו' ערלה פ"ג דס"ג רע"א ומבואר בע"ז ל"ב. מאי הדרייני . . חרס של הדרינוס קיסר וע"ש באורך. ופי' ר"ב בע' הבא ששייך לכאן דחוק ורחוק הוא] —

הדריינא מסכ' ע"ז (ל"ב רע"א) פ' אין מעמידין וחרס הדרייני, פי' בל"י מים ויין והיה החרס מגובל בהם. *[אחי"ה כונתו על ההרכבה מל"ר ὕδωρ פי' מים ומל"י οἶνος יין] —

* הֲדְרוֹלִים, הדרבלים עיי"ע הרדולוס.

* הוֹדְרָנָא (מפעל הדר פי' הליכה בסביבות Umkreisung) שבת ע"ז רע"ב לאפוקי הדר הדרנא כ"ה בראש וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובנו"ג אי' רק הודרנא אבל בפסחי' ע"ו. דהדר הודרניה וכו' ע"ש.

* הַדְרָנָא, הַדְרָנִיתָא (Bereuende, Wiederrufende) עיי"ע הדר ג'.

* הַדַרְנִיאֵל (פי' מלאך של אש בל"פ הישן âtar ובהחדש' اذر Feuer) בפסיקת' דמתן תורה פ"כ עד שהגיע (משה) למקום הדרניאל המלאך שהוא גבוה מחבירו ס' רבוי פרסאות וכל דיבור ודיבור שיוצא מפיו יוצאים בדיבור שנים ברקים של אש וכו', א"ל הדרניאל למשה וכו', ע"ש כל הענין והוזכר עוד הדרניאל בפיוטים עיי' זינאג. פאעזיע לריט"ל צונץ צד תע"ו. וישם צד תע"ה הוזכרו עוד המקומות שבא בהם מלאך אדירירון, ואדרינון ועוד בהיכלות גדולות פכ"ב אטרגיאל ושמות כולם נגזרו מל"פ הנ"ל עיי' פערלעס במ"ע גרעטץ כ"א, ר"ס; ויאהרבוכער לברילל ח"א צד קנ"ט.

הדרניקום כבר פירשתי' בע' ברניקום [צ"ל ברדניקום]

הדרם [צ"ל הרדם] ובל"ר hordeum גרעין של שעור Gerstenkorn והושאל למעה קטנה שנקראה siliqua) בפ"ק דקידושין בגמ' וכ"ה אומרים כפרוטה (י"ב.) ו' מעה כסף דינר ב' הדריסין למעה ב' הניצין להדרם ג' שמינין להנין ב' פרוטה (לישומין) [צ"ל לישמין]. — (א"כ מין מטבע). *[אחי"ה וגי' הדרים אי' גם בע' הנין ובע' שמן ובנו"ג בקידו' אי' שלשה הדרסין למעה שני הינצין להדרים שני שמנין להנין ב' פרוטות לישמין וכ"ה

בתוספתא ב״ב ספ״ה ע״ש, ובירו׳ קידושי׳ פ״א דנ״ה ע״ד אי׳ שלשה ד ו ר ס י ם מעה, שני ניצים דרוסה, שני שמין ניצים שני פרוטות שמין, ועל החשבון האמיתי עמד כבר הח׳ צוקערמאן במאמרו על המטבעות והמשקלים צד כ״ה והלאה, ויפה כיון בגי׳ הרדם. אבל גם בכ״י תוספ׳ אי׳ הדרס] —

הִדְרַקוֹן (= הִדְרוֹקָן בל״י ὑδρωπικόν חולי ניפוח הבטן מן המים Wassersucht) בפ׳ מי שמתו בגמ׳ היה עומד בתפלה (ברכו׳ כ״ה.), ובפ׳ הרואה בגמ׳ לא יקל (שם ס״ב:) ובגמ׳ דמסכת תמיד (כ״ז: וכ״ה בבכורו׳ מ״ד:) רשב״ג אומ׳ עמוד החוזר מביא אדם לידי הדרקון, סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון, ובר״ג דמי שהוציאוהו (עירובי׳ מ״א:) ג׳ מתין כשהן מספרין [1]) ואלו הן חיה וחלי מעים והדרקון, ובפ׳ שני שעירי יוה״כ בגמ׳ מ ס ר ו [2]) (יומי׳ ס״ו:) שמח לבו [3]) בהדרקון, ובפ׳ במה מדליקין בגמ׳ על ג׳ עברות (שבת ל״ג, סע״א) ג׳ מיני הדרקון הן של עברה עבה. של רעב תפוח, של כשפים דק. פי׳ עמוד החוזר ״עמוד של צואה שהתחיל לימשך לצאת חוץ לטבעת ונטרד ולא הפילו להוץ אלא החזירו ועמד והלך מביא את האדם לידי הדרקון ניפוח בטן״ וחלי מעים עד שימות. *[אחי״ה מתיבות עמוד עד בטן הועתק מלה במלה מפי׳ ר״ח הובא באו״ז הל׳ טהרת ק״ש ותפלה סי׳ קל״ז רק שם אי׳ עמוד ש י ו צ א ואולי כצ״ל גם בערוך, והראיה כי בע׳ עמד פי׳ רבינו עמוד החוזר בזה״ל פי׳ הרעי ה י ו צ א וכו׳, ועוד כתב שם רבינו: ס ל ו ן ה ו א ק ל ו ח ה ש ת ן וכו׳, כ ב ר פ י ר ש נ ו ב ע׳ ה ד ר ק ו ן וירקון ע״כ והנה בע׳ ירק א׳ הוא מפורש ברוחב ביאור אבל בע׳ הדרוקן לי׳ לא דבר ולא חצי דבר על כן נכון לבי בטות שסיים הערך דכאן וחלי מעים (ובכ״י ו״ו וה״ב: ובני מעיין) עד שימות מקולקל בדפוס וצ״ל ס י ל ו ן ה ח ו ז ר ק ל ו ח ה ש ת ן והן הן ממש דברי ר״ח בסיום פירושו שהובא באו״ז שם. ולפע״ד א״זה כותב היה משנה ככה וקצר דברי רבינו בסוף ורביא פירש״י במקומן כי בבכורות מ״ד: פירש״י הדרוקן: חולי מעיים. ודו״ק. ובברכו׳ כ״ה. פירש״י הדרוקן חולי המצבה את הבי״ם. ובדף ס״ב: כריסו צבה. וביומ׳ שם: לצבות בטן. ובלי ספק פי׳ כן מפי שמועה כי כן מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורו׳ (קובץ כ״י אנגייליק׳ דף ק״ח ע״ב): הדרקון היינו כריסו צבה עכ״ל. אמנם פירש״י לעירו׳ הדרוקן: חולי הפה מושג״א ע״כ זר מאוד הוא ובאמת בכ״י רש״י לי׳ עיי׳ ד״ס שם. — וכנ״ה שבת ל״ג סע״א סימן לעבירה הדרוקן וכ״ה ביבמו׳ ס׳: ע״ש התוספות ד״ה סימן, בכורו׳ מ״ד: דם רבה . . הדרוקן רבה]. — (א״ב פי׳ בל״י בעל חולי המים אשר בטנו צבה הנקרא ג״כ אידרופיקוס) [4]).

הָהּ (Wurm) דרומני בשבת בס״ג דפ׳ אמר ר״ע (צ׳.), פי׳ תולעת שמתליעין הרימונים כשהן מהוברין לקרקע. *[אחי״ה בנו״ג דרומוני אבל ברי״ף כ״י דרומני ושם אי׳ חח (ד״ס שבת צד צ״ח), וכן פי׳ רבינו פה דתאיני בע׳ פה ב׳ ע״ש] —

* הָהֵין, ההן (פי׳ בל״ע هاهنا זה dieser, das) ירו׳ יבמות פ״ג ד״ה סע״א ההן תרתיי ההן תרתיי . . ההין שיתא וההין שיתא . . ההין תמני וההין תמנ׳ (עיי׳ תוספתי יבמו׳ ספ״ה), ירו׳ גיטין פ״ט ד״נ ע״ב כל ההין פרקא דר״מ וכו׳, (ובירו׳ גיטין פ״ח דמ״ט ע״ג אי׳ כל הדא פירקא דר״מ), ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ה ע״ד אמרין ההן תרומה וההן מעשר. ובקצור מן ההן הוא: הָהנוּ ירו׳ עירו׳ פ״ה דכ״ב סע״ג אן (חמשה) [צ״ל תמשח] מן ההן ההנו אמצעי אן תמשח מן ההן ההנו אמצעי, ירו׳ פסחי׳ רפ״ב דכ״ח רע״ג אם לכלבו (ההני) [צ״ל ההנו] איסור הנייה, פי׳ כמו היינו בבבלי ע״ש.

* הוהרא וצ״ל אוהרא עיי״ע אֹהֲרֵי בח״א צד מ״ב.

* הוֹ, הוֹי (מלת הקריאה לצרה מל״מ וכן בל״פ هو weho!) ירו׳ מ״ק רפ״ג דפ״א ע״ג הנס יאמר הו הו. שמ״ר ר״פ כ״ד הוי לה׳ תגמלו זאת עיי״ע ה״א.

הוּא (מלת הגוף לנסתר יחיד זכר er, ולנקבה היא sie וגם בלא אל״ף כדרך ל״ע וסו׳ هو, هى הי, הי) בפ׳ מי שאמר הריני נזיר וישמע חברו בגמ׳ האישה שנדרה (כ״ג.) איסי בן יהודא אומר והוא (?) לא ידע ואשם ונשא עונו . . על דבר זה ידוו כל הדווין וכו׳ [5]). בב״ר פמ״ב ובויק״ר בריש ויהי

---

[1]) פירש״י אפי׳ יש בהן חיות הרבה שנדברים אעפ״כ מתין פתאום. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו וכן הוא נכון. [3]) בנו״ג בלבבו. [4]) ויפה פי׳ כי הפ״ה נשמט או י״ל כי א״ת וי״ו נשתמש במקום פ״ה ועיק׳ הגי׳ הדרוקן בוי״ו אחר הר״ש כראוי בש״ס. ועוד עיי״ע אדרופיקוס ומ״ש. ובפחד יצחק ע׳ ככר נסוחה ראיתי שהביא ״אידרופסיא״ והוא ל״י ὑδρωψ פי׳ Wassersucht. [5]) רע שלפנינו בפסוק (ויקרא ה׳, י״ז) כתב ולא ידע ואשם ונשא עונו וכן הובא בנזי׳ שם ובתו״כ פרק כ׳ פרשה י״ב אבל גם לפני בעלי התוספ׳ שם ד״ה והוא גם בפי׳ הרא״ש בשט״מ לנזיר הגי׳ כבערוך והוא לא ידע, ובילק׳ ויקרא ר׳ רמז רע״ט הובא מנזיר בזה״ל כיוצא בו אתה אומר.

ביום השמיני (פי"א) וישובו ויבאו אל עין משפט (בראשי' י"ד, ז') אל עין שנעשית מדת הדין בקשו לסמותה היא קדש (בראשי' שם) אמר רבי אחא הוא כתיב הוא שקידש שמו של הקב"ה בכבשן האש כיון שראו הכל כן התחילו צווחין וו"י. *[אחי"ה הסיום לי' בב"ר אבל בויק"ר אי' בזה"ל כיון שבאו המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי ווי. אבל באסת"ר פתיחתא י"א הגי' כגי' הערוך: כ י ו ן ש ר א ו ה כ ל שבאו כל המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי, ובתנחו' שמיני סי' ט' אי' כשראו הדברי' כך צווחו, וילק' אסת' רמז תתרמ"ד וילק' רות רמז תקצ"ו הביא בשם ב"ר המדרש הנ"ל בסיום: כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו התחילו וכו', נראה מזה שלפנינו בב"ר מקוטע המאמר —. בכפלות הוא . . הוא או לנקבה הִיא . . היא באה להורות שווי הענין (eins und dasselbe) סנהד' ק"ה. הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, ושם ק"א: הוא נבט היא מיכה הוא שבע בן בכרי וכו', תמור' ט"ז. הוא עתניאל הוא יעבץ וכו', ב"ב ט"ז. הוא שטן הוא יצר הרע הוא מה"מ, הוריות י"א: הוא שלום הוא צדקיה וכו', ב"ר ספ"ט הוא מאוד הוא אדם כלומ' אותיות זה כזה כמבואר שם הינון אותיות דדין וכו'. הוא פנחס הוא אליהו עיי"ע זרוע. ירו' ברכו' פ"א ד"ג: היא היא. ירו' פיאה פ"ד די"ח: היא גיטין היא קידושין, ירו' סוכ' פ"א דנ"ב. היא כלאים היא שבת. ירו' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד הי תקיעה היא תרועה, היא הדא היא הדא עיי"ע הדא. — ובהוספת ה"א הידיעה בראש לזכר: ההוא, ולנקבה: ההיא. ההוא אטנושא (ב"ב נ"ח.) ההוא ארמאה (חולין נ"ו:), ההוא בר גלילא (עירובי' נ"ג:), ההוא בר יהודה (שם) ההוא בר קשא וכו', (שבת ק"י רע"א:) ההוא בר שידא (חולי' ק"ה:) ההוא גברא (קידושי' ע"ח: מכות י"א. ב"ב נ"ח. חולין ק"ה: בכורו' ח':) ההוא דאמר (פסחי' ד'. ב"ב נ"ח.) ההוא דאתא (שבת ל':), ההוא דנחית וכו' (ברכו' ל"ג:), ההוא חסידא (ב"ב ז':) ההוא יומא (כתובו' ק"ד.) ההוא ינוקא (חגיגי' י"ג.) ההוא מרבנן (יומי ל"ח:), ההוא סבא (פסחי' נ"ג: חולי' ו'.), ההוא עבדא סבא (ב"מ ס':), ההוא עגלא (שם ס"ה.) ההוא צדוקי (ברכו' ז'. שבת פ"ח. יבמו' ק"ב: סנהד' ל"ט. צ"א.), ההוא קיסרא (ע"ז י':) ההוא תלמידא (ברכו' ס'.), ההיא אתתא (שבת ס"ג: עירובי' נ"ג: קידושי' ע"ח: סנהד' ס"ז:), ההיא דאתאי (נדרי' נ': ע"ז י"ז.), ובכ"ף

הדמיון כהיא דתנינן (ירו' פסחי' פ"ג ד"ל.) כהיא דאמר ר' . . . עיי' ירו' כלאים פ"ז דל"א: ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג, ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג, ירו' מגיל' פ"ד דע"ה ע"ג, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה. — ובהשמטת אל"ף בסוף חולי' נ'. אמר מאן דהו. ערכין ב'. סנהד' פ"ז. כל דהו. אני והו = והוא עיי"ע אן ח"א קל"ג. שבת ק"ד. הו זה שמו של הקב"ה (ובכ"י מ' ה"י וי"ו הוא שמו וכו'). פסיקת' דר"כ צד קי"ג: מהוא והוא (ירמי' מ', א') אמר רב אחא כביכול הוא והוא . . מהו ואני (יחזקי' א' א') א"ר אחא כביכול אני והוא ולזה הפסיקת' כיונו התוספו סוכ' מ"ה. ד"ה ואני (עיי"ע אן א') ומ"ש ר"ש באבער בפסיקת' שם אות ס"ו. ולפע"ד נקרא האל יתברך אני והוא עפ"י הכתוב (ישעי' מ"א ד', מ"ג כ"ה) אני אני הוא. — ועוד בא הוא לחזק הענין כמו (ד"ה א', א' כ"ז) אברם הוא אברהם וכן כמה פעמי' בדרז"ל מגיל' י"א. הוא אחשורש הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו, הוא עשו הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו ועיי' שם הרבה דוגמאות. — ולפעמים אי' הוא במקום כנוי הפעול הו כמו אבל עושה הוא חייץ (שביעי' פ"ג, מ"ה) בלי ספק עיקר הגי' עושהו חייץ ומוסב על העפר כלומ' שמן העפר עושה חייץ עיי' משפט לשון המשנה להח' וויי' צד ע"ח ובירו' באמת הגי' עושהו וכ"ה בערוך ע' חיץ א'. וכן במשנ' ה' פ"ד שם: אבל מכסה הוא. ובירו' ובר"ש ובכ"י מ' לנכון מכסהו. שם פ"י מ"ו מזכה הוא וצ"ל מזכהו כדאי' בירו' ובגיטין ל"ז. ובכ"י מ' ועיין כתוי"ט לשביעי' שם] —

* הואי עיי"ע הבאי.

* הוֹאִיל (da, weil) ענינו מישום, לפי, אם. ואולי הוא מורכב כדעת הח' לעווי מן הא פי' הנה ומן אילו פי' אם כלומ' הנה אם) הרבה בש"ס ביצ' ו'. הואיל ומתיר עצמו וכו', ושם י"ח: הואיל וקודם טבול ישרי וכו', פסחי' ל"ח. הואיל ואלו לא קרא עלי' שם וכו', הואיל ואי לא לקוח הוי, שם מ"ו. והואיל ואי מקלעי לי' אורחי', ושם צ"א סע"ב והני נשים הואיל וישנן בבל תאכל חמין וכו', עירובי' י"ז. הואיל והותרה הותרה, שם ל"ד: פסחי' מ"ו: הואיל ואי בעי, יומ' ס"ד. הואיל ונדחו נדחו, נדרי' ל"ו. הואיל ונרחה ירחה, יבמו' ז' סע"ב הואיל והותר לצרעתו הותר לקרויו, שם כ"ב.

הוא ירע וגו' וני"ב צ"ל ולא ירע ואולי גם לפני בעל הילק' היה כתוב והוא לא ירע וג' ונשמט בילק' ל א ובלי ספ' מצא רבינו ו ה ו א בספרו כנראה ממה שהביא הדרוש הנ"ל בערך הוא וצע"ג]

הואיל ואתא לירן וכו׳. שבת ל״ג סע״ב הואיל ואיתרחיש ניסא איזיל אתקין מילתא. סנהד׳ ל׳ רע״ב הואיל ועלית לא תרד. ב״מ כ״א סע״ב הואיל וחזותו מוכיח עליו. מנחו׳ נ״ו: הואיל ואסירי. ע״ז מ״ח. הואיל ולצורה הן עובדין. ירו׳ שביעי׳ פ״ב דל״ד רע״א ואילו הואיל וזה לבא את מהלך בהן לשעבר. ירו׳ שקלי׳ רפ״ג דמ״ז רע״ב הואיל ואילו אומרים כך ואילו אומרים כך. ירו׳ ערלה ספ״ב דס״ב ע״ג הואיל והן מותרין אחר זריקה וכו׳. בכל אלה המקומות (וזולתם) מושכת מלת הואיל אחריה וי״ו חוץ מיבמות קי״ז. הואיל דלא ידעה. וגם נשתמש בהוראת שֵם עיי׳ פסחי׳ מ״ח דעות מחולקות אם אמרינן הואיל או לא ועיי׳ ב״י או״ח סי׳ תצ״ח.

* הוד (מל״מ ידוע ענינו פאר והדר Glanz, Schmuck) תנחומ׳ כי תשא סי׳ ל״ז מנין זכה משה לקרני ההוד ארז״ל מן המערה וכו׳ וי״א . . מנציצות שיצאו מפי השכינה נטל קרני ההוד . . רב שמואל אמ׳ עד שמשה כותב את התורה נשתייר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד. ובשמ״ר פמ״ז ודברי׳ רבה פר׳ ג׳ בקצת שנוים. הוד יפיה עיין ערך הדפה.

* הוֹדָאָה, הוֹדָיָה (משרש ידה, וַדִּי ענינו ידוע מל״מ: א׳) הַלֵּל וְשַׁבֵּח בהכרת הטוב Danksagung; ב׳) הכרת העון das Bekenntniss) בהוראה ראשונ׳ עיי׳ ברכו׳ פ״ד מ״ג ביציאתי אני נותן הודאה על חלקי (ובמשניות אי׳ הודיה), ברכו׳ נ״ד. על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום, ושם: והא הודאה ושבח קתני. ב״ר פע״א לאה תפסה פלך הודיה ועמדו הימנה בעלי הודיה עיי״ע פלך א׳. וברכת מודים נקראה ג״כ הודאה ברכות ל״ד. בהודאה תחלה וסוף, ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה סע״ג כל דבר שהוא לשעבר אומר בהודייה מתני׳ אמרה כן נותן הודייה לשעבר וצועק לעתיד לבוא. והקבוץ ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ג רע״ד כא״י אל ההודאות ובבלי ברכו׳ נ״ט: ותעני׳ כבלי ו׳ סע״ב וז׳ רע״א ברוך רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא אל ההודאות אמר רב פפא הילכך ניטרינהו לתרוייהו אל ההודאות ורוב ההודאות. ויק״ר ספכ״ז לעולם כל ההודיות בטלין והודיות תודה אינה בטלה לעולם. ושם: תודות ההודייה. — בהוראה שנית עיי׳ שבועות ל״ח: והלאה הטענה וההודאה, ב״מ ג׳: הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. סוט׳ מ״ז סע״א העביר הודיית המעשר וכסוף ע״ב הודאת המעשר ועיי״ע ד (ודד א). והקבוץ ב״ק פ״ד: הודאות והלואות.

* הוֹדָאָה, הוֹדָיָה (מין עוף) תו״כ שמיני פרק ה׳ פרש׳ ג׳ נץ זה הנץ למינהו להביא בן ההדייה וההודאה ועיי״ע בר הדיא. ודע כי בל״ע ופ׳ נקרא מין עוף هُدْهُد , هُدْ.

* הוה עיי״ע חלפתא.

* הֱוִי, הָוָה (ל״ס כמו היה בל׳ עבר sein, vorhanden sein) פסיקת׳ רבתי ספי״א בעולם הזה היי ישראל דבקים להקב״ה . . אבל לעתיד לבוא הם הווים ודומים להקב״ה מה הקב״ה אש אכלה אש . . אף הם הווים אש אכלה וכו׳. מדבר בעדו הואי פי׳ הייתי ב״ב ע״ג: נוכח הויתה ירו׳ שביעי׳ פ״ח דל״ח רע״ב, גוף נסתר זכר הוה עיי׳ ד״מ הוה ליה וכו׳ ע״ז י׳: בכורו׳ ח׳: ועוד ברכו׳ ה׳: שבת י׳: כ״ג: תעני׳ ט׳: מגיל׳ כ״ז: יבמו׳ ס״ג. כתובו׳ י״ז, ק״ו. סנהד׳ ז׳: ק״ב. ב״ב ח׳: כ׳. נ״ג: כי הוה וכו׳ יומ׳ פ״ו: פ״ז. מגיל׳ י״ג. כ״ח. תעני׳ כ׳: סנהד׳ ל״ח: ק״ג: ק״ט: חולין ס״ג. ב״מ פ״ד: ובל׳ נקבה הואי פי׳ היתה קידושי׳ ל״א: סנהדרי׳ ק״ט: ב״ב ע״ה: ממילא קא הויא (ברכו׳ ל״ח.) פי׳ מעצמו היה, והקבוץ הוינן פי׳ היינו (ברכו׳ כ״א. ב״ק צ״ב: ירו׳ פיאה פ״ג די״ז: ירו׳ שביעי׳ פ״ב רהלי״ג דלי״ג ע״ד). הוו פי׳ היו ברכו׳ ל״א. שבת י׳. גיטין ל״א: סוט׳ ל״ה: חולין ק״ה: כי הוו, יומ׳ פ״ז. ב״מ פ״ד. כתובו׳ ק״ג: ובעתיד קהל״ר פ׳ זאת קומתך דיהון אמרין . . דניהוי תמן, ושם פ׳ כל אשר: אחמי יתיה ויהוי מה דהוי, ובירו׳ מעשרו׳ פ״ד דנ״א ע״ג תוון (ה׳ נבלעת במקום תהוון) מפקדין לנשיכון . . דיהוון מרימן וכו׳. והציווי הוי פסחי׳ קי״ב. קי״ג. סנהד׳ ע״ו. — דברו חכמים בהווה (שבת ס״ה. תוספ׳ שבת פ״ו וזולתה) פי׳ מה שהוא בהרגל ובמצוי.

* הֱוִי (לפע״ד כמו חוי מפעל חוה, חוי פי׳ ידוע מל״מ ענין דבור והגדה וגם הוכחה verkündigen, beweisen) רגיל בש״ס בציווי בפרט בירו׳ עיי׳ ירו׳ שביעי׳ רפ״ב דל״ג סע״ג הוי מאן תנא עד אימתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית ר״מ. ירו׳ פיאה רפ״ג די״ז סע״ב הוי צורכה למתניתה דר׳ . . הוי צורכה למתניתן, ירו׳ חגיג׳ פ״א דע״ו רע״א הוי צורכא להההוא דאמר ר׳ יוסה וכו׳, ירו׳ שבועו׳ פ״ח דל״ח רע״ג הווי לא צורכה דלא לתשלומין וכו׳, ירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה סע״ב מאן תנינתה (שיום מיתה כיום תשובה) ר׳, הווי הדא היא דתנינן וכו׳ דלא כרבי. ירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז. הוי ר׳ זעירא דו אמר וכו׳. וכן בבלי גיטין ה׳ סע״א הוי לא הוצרכו לומר בפ״נ ובפ״נ להחמיר עליה וכו׳, שהש״ר פ׳ אל תראני: הוי כרמי שלי

לא נטרתי, ילק' ואתחנן ר' רמז תתכ"ד בשם ילמדנו אתה מוצא בלוט וכו' הוי הולך את חכמים יחכם. בכל המקומות האלה פתרון המלה לפי שיעורו הוכח beweise והוא מל"מ (איוב ט"ו, י"ז; ל"ו ב') ובא רק בסיום השקלא וטריא לחזק הענין, ומהרז"ף במבוא הירו' י"א ובפי' א"צ לפיאה פי' הוי: הרי וגם לעווי נדחק בזה לבארו ע"י הוי הראשון, ועיי' עוד ע' הבא אח"ז.

* הוי (לפע"ד מל"ע هوى dafür halten, eine Meinung haben) מאי הוי (הוה) עלה נדרי' כ"ד: קידושי' נ': ב"ק ק"א. הולין פ"ו: פי' לפע"ד מל"ע הנ"ל מה דעתך ומחשבתך בענין המדובר ומדרכי הש"ס להקשות ככה אחר שקלא וטריא לידע פסק ההלכה ואולי מזה הענין גם הוי של ע' הקודם, ועוד יש לגזרו מל"ם הָוָא פי' היה וא"כ העתקתו: was ist es damit? welche Bewandtniss hat es damit?

הֲוָיָא (לפע"ד או מל"פ هوايى דבר דק כאויר והושאל על חריצות וחריפות das Aetherische, Subtile או מל"ע هوى הלחם והתווכח streiten, disputiren) בס"ג דפ' הישן בסוכה (כ"ח.) דבר קטן הויא דאביי ורבא. פי' הקושיות שהיו נושאין ונותנין בהן אביי ורבא פשוטות וסדורות ומכוונות היו ביד רבן יוחנן בן זכאי וכך היו מתעסקין בהן. *[אחי"ה בכ"י ו"ו בראש הע' הגירסא הויא ובכ"י ל"ד הווייא ובשני יודי"ן אי' גם בכ"י יש"ס ובדפוסי' ראשונים עיי' ד"ס לסוכ' צד מ"א: ובנו"ג הויות וכ"ה במאמר ברכו' כ', תעני' כ"ד רע"ב סנהד' ק"ו: הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, ובכ"י יש"ס ובכ"י ילק' (הובא בד"ס לסנהד' צד קס"ז.) אי' גם בסנהד' הוייא, והוייה וכ"ה בירו' מעש' שני פ"ב דמ"ט סע"ד מתנית' פליגא על הוויה דר' מנא, אבל ישם אולי צ"ל על הדא. והפעל ממנו הוי בה רב פפא (כתובו' ע"ב:) והוינן בה (גיטין ד' כע"ב, ע"ז נ"ב:) פי' אנו מדקדקים ומתווכחים בה בדרישה וחקירה] ·

* הִיְוָא, הייא (שטות הרוחות) ילק' בראשי' רמז מ"ד עמדו (שמחזי ועזאל) ונשאו נשים והולידו בנים היווא והייא . . בלילה ראו היוא והייא וכו' לפ"ד הוא מל"פ הנ"ל هوايى פי' דק כאויר כלומ' רוח שמזגו דק כאויר.

1 הֲוָיָה (die Verehelichung) מלישון הכתוב והיתה לאיש, דברי' כ"ד, ב') מקיש יציאה להויה והלכה והיתה. *[אחי"ה עיי' קידושין ה'. ויש"נ ובנו"ג ישם אמ' קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה וכו' ואקיש נמי יציאה להויה מה הויה בכסף אף יציאה בכסף וכ"ה בכ"מ שציין הגרי"ב ובירו' ריש קידושין הגי' מקיש הויתה ליציאתה. והנשואין נקראין הויה מל"מ. ובזה הענין יבמות י"ג: צ"ב: לא תהיה בה הויה לזר, ובירו' יבמו' פ"א ד"ב ע"ג לא יהא לה הויה אצל אחר, ירו' כתובו' פ"א דכ"ה רע"ג ושם רפ"ג דכ"ז, את שיש לה הוייה בה . . מי שאין לו הוייה בה, והקבוץ: קידושי' ט' רע"ב, מ"ח. הֲוָיוֹת להדדי מקשינן, כתובו' מ"ו: ע"ד. איתקוש הוויות להדדי, וממנו הפעל: כתובו' מ': ולו תהיה אשה (דברי' כ"ב, כ"ט) בְּמַהֲוָה עצמה הכתוב מדבר פי' שהשיאה את עצמה לשם אישות ועיין פירוש רש"י] —

* 2 הֲוָיָה, הֲוָיָיה (פי' שם מופשט מפעל היה בל"ס הוי עיי"ע ועוד בל"ס קיום Sein, Bestand) מ"ק ט"ו. נאמר הויה בראש ונאמ' הויה בבגד, מנחו' כ"ח. הויה כתיב בהו וע"ש איזה פעמים. ע"ז נ"ד: תהיה בהוייתה תהא, ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד וירו' מגיל' רפ"ב דע"ג. והיו כדרך הוייתן יהו, ירו' שקלי' פ"ד דמ"ח רע"ב קודש היא שתהא הוייתה בקודש.

הוֹכֵיחַ (מהפעיל של יכח, וכח Verweis, Ausweisung) ירוש' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ג נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים . . נעשה אותו הגר הוכיח לכל הגרים ופי' הוכיח כמוכיח והראיה כי בירו' נדה פ"ב ד"נ רע"א אי' בשעה שהוכיחה קיים מותרת ובשעה שאין הוכיחה קיים לא כ"ש ובבבלי נדה ט"ז: אי' במקומו: זו מוכיחה קיים וזו אין מוכיחה קיים ועיי' פירש"י.

הֲווֹכֶרְיָא (?) בב"ר בפ' המכסה אני מאברהם (פמ"ט) ר' יודן בשם ר' אלכסנדרי זו הווכריא פי' בל"י זריזות וחריצות. *[אחי"ה כונתו על ל"י εὐχέρεια Geschicklichkeit, עיי' בט"ר להחי' אייזלער ח"א ל"ו וכבר הקדימו בעל כ"ב אבל הוא השיג על פי' זה כי ט"ס נזדמנה בספרי ר"כ ועיקר הגי' בבית עיין ערך הבראה ופי' על זה]—

* הוֹלָכָה (das Führen) מפעל ילך בהפעיל, יומ' כ"ז, חגיג' י"א. פסחי' ס"ה: זבחי' י"ד: והקריב הכהן את הכל המזבחה זו הולכת איברים לכבש, שם: הולכת עצים, הולכת דם, זבחי' י"ד, אין מחשבה מועלת בהולכת חטאות הפנימיות, ושם: בהולכה סילוק בזיכין, הולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, ושם: הולכה בזר וכו', וע"ש בע"ב ובדף ט"ז, באריכות.

* הוּנָא א') שם פרטי לרוב לתלמידו דרב הידוע ועוד לאמוראים אחדים דבבל ודא"י עיי' יוחסין וסד"ה ומבוא הירו' למהרז"ף ע"ג והלאה. ב') שם מקום גיטין פ"ו: אבל בק"נ הוגא עיי"ע חלפתא ומ"ש.

☞ הֲוּנָא (פי' בל"ס הוּן, הֲוָנָא מועצה ודעת Besonnenheit, Verständigkeit וכן בל"ע هون , هوانا פי' נחת, מתינות ושכל טוב) תרג' נגיד חסר תבונות (משלי כ"ה, ט"ז) שליטא חסר הוונא. מלה זו כמו הבנה. *[אחי"ה והאמת כי גזרתו מלש' סורי וערבי כאמור ולכאן שייכים הציונים שהביא רבינו בערך הן א' עיין שם] —

* הונגטים עיי"ע אנגטוס.

* הונדקס (שם העצמי) ירו' שבת פט"ז דט"ו רע"ד מתניתא דר' הונדקס דאמר וכו', ונפקד מקומו במבוא הירו' למהרז"ף.

* (הונים) [הונוס] (פי' בל"י ὄνος חמור) ירו' שבת פרק ו' ד"ח ע"ג מהו אנקטמין טהורין א"ר אבהו הונים קטמין חמרא ריידא וצ"ל הונוס קטמון פי' חמור (של עץ) שנושאין אותו על כתפות ידיהן ובערוך גרס הנקטמון אצל אנקטמון עיי"ע אנקטמון ומ"ש.

* הוֹנָיָה, הוֹנָאָה (הפעיל משרש ינה הונה וממנו השם Bedrückung, Uebervortheilung) בירו' רגיל כמו אונאה בבבלי (עיי' ערכו). ירו' כתובו' פי"א דל"ד רע"ג אין למקח הונייה לעולם . . אם היה המקח מופלג יש לו הונייה. ושם אלו דברים שאין להם הונייה וכו' (ובמשניות ב"מ פ"ד מ"ט, ובש"ס דבבלי הגי' אונאה). ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד הונאת עצמו מהו תני נקנה המקח חוזר לו הנייתו, ושם א"ל היא הונייתו וכו'. ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה הונייה וכו'. ספרי בהר פ"ג הונאת ממון . . הונאת דברים.

* הֲוָעָדָה (Verwarnung) ירו' ב"ק פ"ד ד"ד רע"ב הילכתא כר"מ בתמה וכר' יודא בהוועדה פי' מלש' והועד (שמות כ"א, כ"ט) כלומ' הילכתא כר"י בשור מועד.

* הוֹפָעָה (das Erscheinen מפעל יָפַע) סנהדרין צ"ב. אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (תהלי' צ"ד, א') . . שתי הופעות הללו למה וכו', כנו"ג הופעיות וצ"ל כמו שהגהתי וכ"ה בכ"י ק' בסנהד' וכ"ה בכ"י פ' בברכו' ל"ג. (ד"ס שם) ולפנינו חסר מאמר שלם. ובילק' תהלי' ר' רמז תתמ"ט בלי מקור (שני) [שתי] הופעות למה וכו'. וילק' שם ד' הופעות הן וכו', וכ"ה בילקוט תהלי' ריש רמז תשנ"ט.

* הוּצָא. הוצני (Staude) עיי"ע היץ.

* הוֹצָאָה (מפעל יצא 1 Heraustragen, Herausführen; 2 Ausgaben) ריש שבת הוצאה . . הכנסה, ירו' שבת רפ"א ד"ב: הוצאה קרויה מלאכה, סוכ' מ"ט: הוצאת המת. ב"ק ל'. הוצאת זבלים. חולין ל"ח: הוצאת נפש פי' יציאת הנפש וכן רגיל במקום הוצאה: יציאה (עיי' ריש שבת). וכן מה שענינו הוצאת ממון שוה עם יציאה ד"מ קידושי' נ"ט. מלוה להוצאה ניתנה, ירו' כתובו' פ"ח דל"ב: המוציא יציאות על נכסי אשתו . . והוא שתהא הוצאה יתירה על השבח אבל אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו את השבח. ירו' ב"ק פ"ט ד"ו סע"ד מהו אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו את ההוצאה. ירו' פיאה רפ"ד די"ח. וב"ר ר"פ ע"ב ועיי' ב"מ פ"ג וילק' תהלי' תתס"ב. הוצאה משל בעל הבית. ירו' שקלי' ספ"א דמ"ו סע"ב . . וי"א להוצאת דרכים. והקבוץ כתובו' פ'. המוציא הוצאות. במד"ר פי"ד כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו. איכ"ר פ' בני ציון בשעה שהיה אחד מהן נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות. ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השולחנות.

* הוּצַל (שם עיר) מגיל' ה' סע"ב האי הוצל דבית בנימין מוקפת חומה מימות יהושע היא. לדעת הח' נייבויער (גיאגראפיא קנ"ב) הוצל אחת היא עם בית האצל (מיכ' א', י"א). — ועוד הוזכר במגיל' כ"ט. שבת צ"ב סע"א והלאה ביצה ל"ב: יומ' נ"ב. כריתו' י"ג: הוצל, ושם היתה בית הכנסת המפוארה והישנה ולדעת ר' שרירא גאון (אינרת) "הדא כנישתא דהוצל קרובה היא לבית המדרש של עזרא הסופר למטה מנהרדעא". ונראה שהוצל זאת אחת היא עם כפר אוצל Caphar Uzel במחוז נציבין. עיי' אססימאני חלק ג', א' צד ק"פ.

* הוֹקָעָה (מפעל יקע das Aufhängen) סנהד' ל"ד סע"ב מניין להוקעה שהיא תלייה דכתיב (ש"ב כ"א, ו') והוקענום לה' וכו'.

* הוֹרָדָה (מפעל ירד das Herunterbringen) מדות פ"ד מ"ז בית הורדת הטים עיי"ע

בית הורדת. ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד רע״א מאימתי היא (ר״ל עריפה של עגלה) נאסרת והורידו משעת הורדה.

* הוֹרָה (מפעל ירה die Schwangerschaft) יבמות צ״ח סע״א גר שהיה לידתו בקדושה והורתו שלא בקדושה. ובסנהד׳ נ״ז ע״ב ונ״ח רע״א וירו׳ יבמות פ״ט ד״א סע״ד גר שהיתה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה. ירו׳ כתובו׳ פ״ד דכ״ה סע״ב כי הוציא שם רע על בתולה (עיי׳ דברי׳ כ״ב י״ט) לרבות את הגיורת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה תהא בסקילה. שמ״ר פ״א והיא (יוכבד) היתה הורתה בדרך ולידתה בין החומות ועיי׳ ב״ר פצ״ד, במד״ר פ״ג ופי״ג.

* הוֹרָאָה, הוֹרָיָה, הוֹרָיָיה (מפעל ירה das Lehren, die Belehrung) יומ׳ ס״ט: הוראת שעה היתה, ביצ׳ ט״ז: תחילת הוראה דהאי צורבא מרבנן לקלקולא, נזיר כ״ט: מורה הוראה בישראל, ועיי׳ פסחי׳ ג׳: כתובות ע״ט, סוט׳ כ״ב: ע״ז י״ט. ת״ח שלא הגיע להוראה ומורה . . ת״ח שהגיע להוראה ואינו מורה עיי״ע רב א׳, שבועו׳ י״ח: בנים ראויים להוראה, אבות פ״ד מ״ז והגס לבו בהוראה, ואינו שמח בהוראה (שם פ״ו), כריתות י״ג סע״ב מורין בהן הוראה, ושם: כל היכא דמוקי רב אמורא לא סגי ליה בלא הוראה כ״ה גי׳ רבינו בע׳ תלמוד וע״ש. תעני׳ ט״ז: הר המוריה . . הר שיצא ממנו הוראה לישראל, ובב״ר ובירו׳ ברכו׳ (הובא בע׳ ארן ע״ש) הגי׳ שמשם הוראה יצא לעולם, וביו״ד א׳ הרבה פעמים עיי׳ ירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג תלמיד שהורה אפי׳ כהלכה אין הוראתו הורייה, ירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ב סע״ד ואסור בהורייה, ירו׳ הוריו׳ פ״א דמ״ה סע״ד תולדות הורייה בהורייה הורייה בהורייה מה הן שיצטרפו ע״ש כמה פעמים, שמ״ר פמ״ג כל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו הוא צריך לקיימה תחילה, והקבוץ: ירו׳ נזיר פ״ד דנ״ג ע״ג בטוח אני שאי את יוצא מן הזקנה עד שתורה הוֹרָאוֹת בישראל. — והוריות נקראה ג״כ מסכתא הנקובה על זה השם, ופעם אחת מצאתי בדפ״ר בערוך ערך חט ה׳ גם הכתיבה הוראות, ולעווי כתב שהרבה פעמים מצא כן כתוב בדפ״ר ולא ידעתי על איזה ערכים כיון.

* הוֹרְקָנוּס (Hyrcanus על שם המחוז Hyrcania Ὑρκανία באסיא בים הכספי) שם פרטי לכמה אנשים, וראשון לציון המסומן ככה היה בנו של שמעון בן בנו של מתתיהו הכהן לבית חשמונאי, ונקרא כן על שם הנצח נגד שר צבא הסורי Kendebaios המכונה הורקנוס עיי׳ קורות היהודים להח׳ גרעטץ ה״ג ב׳ צד נ״ה, והשני בשם זה היה בן הבכור של ינאי המלך הנקרא יוחנן ובין הורקנוס השני הזה ובין אחיו אריסטובלוס בני המלכה אלכסנדריאה אשתו של המלך ינאי נתגלע הריב ועשו ישראל לשתי מחנות וכבר הרחבנו דבורנו בע׳ אריסטובלוס ע״ש. — וכן היה הורקנוס אביו של ר׳ אליעזר, ובנו של ר׳ אליעזר בן הורקנוס נקרא ג״כ הורקנוס כדמוכח מסנהד׳ ס״ח רע״א. ועל ר׳ דוסא בן הרכינוס עיין ערך דוסא.

* הוֹשָׁטָה (מפעל ישט das Hinreichen, Hinlangen) זבחי׳ י״ד סע״א בכדי הושטת ידו, ירו׳ שבת פ״ז ד״י ע״ד ולמה לא תנינן הושטה עמהון וכו׳ יתר עליהן הושטה.

* הוֹשָׁעָה (מפעל ישע פי׳ כמו יְשׁוּעָה Heil) ילק׳ בהעלותך רמז תשכ״ה בשם ספרי זוטא: מה זכרון האמור למעלה הושעה וטובה אף וכו׳.

* הוֹשַׁעְיָה (שם פרטי לכמה גדולי אמוראים) רבי הושעיה (הושעיא) רבה ובבבלי ר׳ אושעיא הוא מסדר התוספתא, רב הושעיא בר רב יצחק, ר׳ הושעיה בי ר׳ שמי, עיי׳ באריכות הציונים במבוא הירו׳ למהרז״ף צד ע״ד סוף העמוד והלאה, ובב״ר רפ״נ יום שמת אבא הושעיה נולד רבי הושעיה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש, והראשון נקרא (שם) אבא הושעיא איש טריא ואין זה ישעיה איש טוריא הנזכר בסוף תוספתא דב״ק דזה האחרון תנא היה כמו שהעיר בצדק הרד״ל בחידושיו לב״ר שם ובכ״י אירפ׳ טיריאה.

* הֲזָאָה, הֲזָיָיה (מפעל נזה das Blutsprengen) פסחי׳ ס״ט: שוחטין וזורקין על טמא שרץ וה״ה לט״מ בשביעי שלו הזאה למאי לאכילה וכו׳, ובירו׳ שבת רפי״ב די״ג רע״ג לטומאה ולהזייה, ושם: אינו חיבור להזאה, ירו׳ ברכות פ״ה ד״ט ע״ד הזייתו פסולה, ירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג: הזייה שבות, ירו׳ ערלה פ״ב דס״ב רע״ג הזייה הראשונה, ירו׳ שבת פ״ח ד״א: שיעור הזייה, וגם ביו״ד במשנ׳ א׳ דפ״ה זבחי׳ (מ״ז.) דמן טעון הזיה, והקבוץ באל״ף ירו׳ יומא פ״ה דמ״ב ע״ד שבע הֲזָאוֹת.

* הֲזָדָה (מפעל זוד muthwilliges Handeln) סנהד׳ ט״ז, וליגמר הזדה הזדה מנביא השקר . . הזדה הזדה לא גמיר.

הזיול״ך (eine Art Abbreviatur) האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לו חכמו, כי ידין. — (א״ב כפ׳ יו״ט דר״ה (ל״א.) ומנהגינו לחלוק פרש׳ האזינו לששה פרקים אלו זכור, ירכיבהו, וירא, לולי, כי ידין). *[אחי״ה ר״ב פי׳ כשיטת רש״י, אבל הערוך הלך בעקבות ר״ח שהובא בתוספו׳ ר״ה שם] —

* **הַזְכָּרָה** (מפעל זכר 1 das Erwähnen; 2 das Aussprechen des Gottesnamens) תעני׳ ב׳: מפסיק להזכרה, ד׳. שאלה והזכרה, כתובות ק״ד. בעל הוב גובה שלא בהזכרה, ועוד בהוראת הזכרת השם (נדרי׳ ז׳: במד״ר פי״א) כמו אזכרה עיי׳ ערכו ולדוגמאות שם יש להוסיף ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ח ע״ב י״ח הַזְכָּרוֹת וכו׳ וכ״ה בויק״ר פ״א.

* **הֲזָמָה** (מפעל זמם Zeugenüberführung durch Alibibeweis) ועניננו ידוע מהכתוב (דברי׳ י״ט, י״ט) מכו׳ ב׳, דין הזמה, ב״מ ד׳, תורת הזמה, כתובו׳ כ׳, הזמה שלא בפניהן נהי דהזמה לא הוי הכחשה מיהא הוי.

הזמי (פי׳ בל״ס היזמא קוצים בלא עלים והיינו סנה וכן בל״ע [illegible] Dornstücke ובל״פ [illegible] מלש׳ צינד aêçma חתיכות עץ יבש) בפ״ק דסוכה בגמ׳ חבילי קש (י״ג.) הני הזמי והיגי מסככין בהן, ובס״ג דפ׳ מרובה (ב״ק פ״א.) ומלקטין עצים משדותיהן לא אמרו אלא בהזמי והיגי, ובפ׳ כל הצלמין בגמ׳ מי שהיה (כותלו) [צ״ל ביתו] (ע״ז מ״ז.) דגדר לו בהזמי והיגי, פי׳ הזמי סנה, היגי קוצים. *[אחי״ה בנו״ג בע״ז דגדיר ליה בהיזמי וחינגי, וצ״ל והיגי כגי׳ רבינו ועיי״ע הָגָ[ה], וגי׳ היזמי ביו״ד הוא הנכון וכ״ה כש״ס בכל המקומות הנ״ל וכ״ה בשבת ז׳, היזמי והיגי, וכה״ג בע׳ כשות מציון דשבת ק״ז סע״ב האי מאן דתליש כשותא מהיזמי והיגי וכו׳, ושם הביא ג״כ עירובי׳ כ״ח: קא חזינן דקטלין היזמיתא וכו׳, ופי׳ שם בשם הגאון רב האי . . קוצין הנקרין היזמי, וכ״ה בכתובות ע״ז סע״ב ושותין שכר של היזמי ופירש״י שמטילין בו כשות שגדל בהיזמי] — (א״ב ותרג׳ ותחת שעורה באשה (איוב ל״א, מ׳) וחלף שעורתא הזמי).

הַזְמַת (פי׳ רבינו לנכון בלש׳ ערבי [illegible] אלומה (Gebund) כפ׳ דיני ממונות [בשלשה] זה בורר בגמ׳ אמר ר׳ יהודה[1]) אימתי (סנהד׳ כ״ו סע״ב) חד גנב הזמת [ס״א] כפא ופסליה, פי׳ הזמת היינו כפא והיא אלומא של שבלים ובלש׳ ערבי הזמת. — (א״ב בנוסח׳ דידן קבא דשערי כתיב). *[אחי״ה ברי״ף כ״י ודפ׳ קושט׳ הובא בד״ס לסנהד׳ צד ל״ה: הגי׳ ג״כ כפא וכ״ה ברא״ש ע״ז פ״ג סי׳ י״ד כיפא דשערי פי׳ עומר שעורים ע״כ ובפלפלא חריפתא הגיה חד גנב כיפא, ובאמת מלת שעורי׳ לי׳ גם בכ״י ר״ח לסנהד׳ (קובץ כ״י אנגייליק׳ דף כ״ח סע״א) ואי׳ שם וז״ל חד גנב כפה פי׳ אלומה קטנה כדגרסינן בהמוכר את השדה מוכר את האבנים שהן לצרכה מאי היא הכא תרגומו אבני דאכפי והן האבנים המוכנות לתתם על האלומות שלא תפריחם הרוח עכ״ל כל הפי׳ הזה הועתק משם עצמו בע׳ כף ג׳ (וקצת מזה עיי׳ בע׳ אבן כתף, וכן גורס בכ״י רגמ״ה לב״ב ס״ט. אכפי כיש מפרשין שהביא שם רבינו). הא לך שרבינו הלך כאן כמו בע׳ כף ג׳ בשיטת ר״ח. ובע׳ כף ג׳ סיים עוד ס״א הזמת כבר פירשנו בע׳ הזם כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב אבל בדפוסי ערוך בט״ס ס״א חזמת כפא כבר פירשנו בע׳ חזם. נשמע מגי׳ נכונ׳ של כתבי יד כי ס״א רק הזמת וא״כ בכאן בע׳ שלנו צ״ל ג״כ ס״א כמו שהשלמתי וזה מה שפי׳ רבינו פי׳ הזמת היינו כפא. והגי׳ הזמת בלי ספק היתה לפני רבינו בספריו ועל ידה פי׳ בע׳ חזם משנ׳ ב׳ בפ״ג דדמאי ע״ש וסיים בל׳ ישמעאל קורין לאגודות אלחזם ע״כ וזו היא המלה הערבי׳ שבריש הערך] —

* **הַזְמְתָא** (Gewächs auf Dornsträuchen) בה״ג הלכו׳ ברכו׳ דף ח׳ רע״ב הזמתא מין ירק הוגתא מין אילן, נ״ל כי ענינו כמו היזמי והיגי של ע׳ הזמי ופי׳ נטע שגדל בסנה או בתוך קוצים, ועוד נ״ל כי הזמתא היא אחת עם הזמון שפי׳ בל״ס מין ירק הנקרא בל״ר Kohlraupe, eruca weisser Senf.

* **הַזְמָנָה** (מפעל זמן Zubereitung, Gebrauchsbestimmung) אי אמרינן הזמנה מילתא או הזמנה לאו מילתא עיי׳ סנהד׳ מ״ז: והלאה וש״נ, ועוד הזמנה ענין הכנה עיי׳ ביצ׳ כ״ו: — ועיי״ע זמן א׳.

* **הַזְמָנָא, הַזְמָנוּתָא** (מפעל הקודם Gerichtsvorladung) קידושי׳ ע׳, פיתקא

---

[1] כ״ה לנכון בכ״י.

דהזמנא ושם רע"ב טסקא דהזמנותא . . דסקא דהזמנותא וגי' הערוך עיי' בע' דסק.

* הֶיזֵק, הֶיזֵיקָא (מפעל נזק Beschädigung, Schaden) אי אמרינן היזק שאינו ניכר שמיה היזק או לא שמיה היזק עיי' גיטין נ"ג, והלאה וש"נ, ב"ק ה', היזיקא דמינכרא . . היזקא דלא מינכרא, שם כ"ב: ברי היזיקא, ב"ב ב': היזק ראיה ע"ש ברש"י ובתוי"ט ב"ב מ"א ומ"ג, פסחי' ח': היכא דשכיח היזיקא, ירו' ברכו' פ"ט ד"יד רע"ב תצילנו משריפת האש ומהיזק החמין, ב"ר ס"פ פ"ב אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק.

הזר (= היזרא = חיזרא בל"ס פי' סובין Kleie) מיא דהיזרא, ס"א חיזרא ופי' בע' חזר. — (א"ב בנוסח' דידן חוורא כתוב). *[אחי"ה כפסחי' מ"ב: אי' בנוס' מיא דחיורי וכ"ה בפי' ר"ח אבל בלי ספק ט"ס וצ"ל דחיזרי ובע' חזרא אציע לך כי ברוב מקומות כ"ה בראשונים ובכ"י וכ"ה לנכון לפי גזרת המלה] —

* הַזַר (פי' אלף בל' צינד hazanra ובל"פ החדש' هزار ובלש' הונגרי ezer וכן בלשונות רבות עיי' יוסטי' צינדליקסיקון שט"ז) בע' כאר הביא רבינו מסנהד' צ"ח. מי אית לך כאר הזר גונא וכתב שם: פי' יש מקום שקורין לחמור כאר וקורין לאלף הזר והכי אמר לו יש לך חמור מאלף גוונים עכ"ל הפי' נכון הוא מאוד וכולו בל"פ خر هزار گون אבל ממה שכתב יש מקום נראה בעליל שרבינו לא ידע גזרת המלה מאיזה לשון מחצבה. ובלי ספק מפי' ר"ח שאב תורתו אבל בכ"י אנגלייק' חסר הפי' מפי' החלק עד גמירא וחבל על דאבדין, ובנו"ג בט"ס מי אית לך בר חיור גווני על כן פי' ריש"י מה שפי', וכן בכ"י ש"ם בט"ס חמור בר גונג ובכ"י פ' חיור מאה גוונג וכן פירש"י חיור מאה בל"פ וכל זה לי' ותמהתי על בעל ד"ס לסנהד' שם שלא רמז על הגי' הנכונה של ערוך ועוד עיי"ע כאר ומ"ש.

* הֶחְלֵט (מפעל חלט פי' בל"ע خلد פי' העמיד דבר לעולמית וממנו בהשאילה גמר הדבר בלי הפסק das Verharren, Verbleiben) ימי החלט ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג וב"ר פ"ק ועיי"ע חלט א' ועוד י"ל שהוא מל"ט מלכי' א' כ', ל"ג, ועיי"ע הסגר.

* הַחְלָטָה (מל"ע וסו' خلط ענין עירוב וניעור das Durchmischen, Durchrühren) פסחי' ל"ז: החלטה מי גלשים על קמח עיי"ע חלט ב' וערך גלש.

* החרפותא, הרפותיא (?) (Schuppen) בערך פלתה הביא רבינו פסיקת' דפרה (ל"ה.) רגליו דתרנגולתא דמיין לפלתא דנוני ס"א להרפותיא דנוני פי' קשקשת ע"כ. ויען שמלת פלתה היא ל"י φολίς קשקשת מן הנחוץ שגם הוראת ס"א דומה לענין קשקשת, והנה נוסחאות שונות ציין ר"ש באבער בפסיקת' שם אות פ"ח ולדעתו הנוסה' הנכונה היא חספניתא מלשון מחספס, ובאמת הגי' חספניתא דנונא אי' במד"ר פי"ט ובקהל"ר פ' כל זה נסיתי ובילק' מלכי' רמז קע"ה בכל זאת לדעתי עיקר הגי' חרספותיה דנונא כמו שאיתא בפסיקת' רבתי פי"ד וכצ"ל חספיתא דנונא בכ"י אוקספ' של פסיקת' דר"כ והחרפותא דשם וכן תרג' ירו' א' קשקשת (ויקר' י"א. ט', י', י"ב ועיי' ת"י א' דברי' י"ד, ט') הרספיתין ולפע"ד המלה נגזרת מל"ע אשר ארשום לך בע' (חרספתין) [חרספיתא] ע"ש — ושבוש קרוב למלה משובשת החרפותא אראך בע חרף ד' ע"ש.

הט (פי' בל"ע خط הסיר ריר של אף schnäuzen והושאל לקניבת וקניחת הנר das Licht schnäuzen) בפ' המביא כדי יין בגמ' אין חותכין (ביצ' ל"ב:) אמר רב מוהטין את הפתילה ביו"ט מאי מוהטין עדויי חשוכא כלומ' להסיר ראשו המחשיך העשוי כפחם כדי שידליק יפה. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב מוחטין). *[אחי"ה וכ"ה העיקר כמו שתראה מליש' ערבי הנ"ל ואין כאן מקומו כי אם בערך מחט או לגי' הערך מהט ובאמת בע' מהט נישנה כל הערך בהוספת הציון בישבת צ', שמוהטין בה את הפתילות ובנו"ג בישבת בט"ס שמחטטין. ובע' מהט פי' רבינו קצת בענין אחר וכפי' דכאן אי' גם באו"ז הלכ' יו"ט סי' ישס"א בלי הזכרת הערוך] —

הטב (= היטבא, חוטבא) לפע"ד מל"ע حطب עב וקשה (fest, hart) בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט סע"ב) דביתהו דר' יהודה נפקת נקיטה עמרא עבדת גליטא דהיטבי. — (א"ב פירש"י דהיא טב). *[אחי"ה בנו"ג גליטא דחוטבי והוא העיקר ומל"ע הנ"ל וההמשך מע"ד על זה כי פירושו שעשתה מהצמר מעיל עב וקשה וזה מה ששיים וכד מיכסי (ר' יהודה) הוה מברך ברוך שעטני מעיל כלומ' המעיל העב ההוא חשוב היה בעיניו כמעיל יפה. ולא הוצרכנו לפי' זה להישערת החי' לעווי והח' פליישער. ועה"ק שנת

שנ"ב יתן סמך לדברי בסיומו וילצ"א בל"א וכונתו Filz בלש' אשכנז ועוד עיי"ע הטני] —

* הֲטָבָה (מתואר טוֹב 1 das Gutthun, 2 das Verbessern = Zurechtmachen) שבועו' כ"ה. להרע או להיטיב (ויקרי' ה' ד') . . אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה דברים שאין בהן הרעה והטבה מניין וכו'. וכן בדף כ"ו. ובירו' שבועו' פ"ג דל"ד סע"ג. שבועו' בבלי כ"ז. ירו' נדרי' פ"ב דל"ז: להרע או להטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות. שבועו' שם מניין לרבות הטבת אחרים וכו'. ובענין הכנת הנרות אי' כמה פעמים (יומי' י"ד: ל"ג. והלאה. ירו' פסחי' פ"ה דל"א ע"ד. שהש"ר פ' יונתי. קהל"ר פ' גם במדעך ויקר"ר רפל"ב) הטבת הנרות. ויק"ר שם: הטבת קטרת.

* הַטְבָּלָה (das Eintauchen) ביצ' י"ח: אי רבנן קשיא הטבלה. פי' טבילות כלים. עיין ערך טבילה. טבילות.

* הִטּוּי (Neigung) עיי"ע הטייה.

* הֲטָחָה (מפעל טוח ע"ש das Anstossen, Andrücken) ירו' שבת פ"ו ד"ח סע"ג . . נכשל באצבעו . . אמר דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד. ירו' ב"ק פ"ג רע"ג אם כדרך הטחה הטיח על ניזקי צלוחית חייב. פי' ענין הכאה וחבטה.

* הֲטָיָה (מפעל נטה das Hinneigen, Beugen) סנהדרין פ"א מ"א אחר רבים להטות (שמות כ"ג. ב') לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה עפ"י עד אחד הטייתך לרעה עפ"י שניים — סוט' מ"ז: הטיית משפט. כתובו' ו': בקיאין בהטייה עיי"ע ט'. ועוד השם המופשט הִטּוּי ביצ' ט':

* הטולים (שם מקום) עיי"ע חטלים.

הַטָּלִים (בל"י ἀτελής חסר ופנוי מטלאכה mangelhaft, ledig, frei) בב"ר פ' כ' (פ"ט) ותקח מפריו ותאכל. ובפ' כ"א (פ"כ) ולאדם אמר: אמרה לו מה אתה סבור שאני מתה ונבראת לך חוה אחרת אין כל חדש תחת השמש (קהלת א', ט') או שמא אני מתה ואתה יושב לך הטלים לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעי' מ"ה, י"ח). ובפ' פ"ח (פ"ז) ויהי אחר הדברים האלה ותשא: עכשיו אני מודה לך שאני בריוח[1]) אמר לו הקב"ה הטלים חייך שאני מגרה בך את הדוב. פי' הטליס יחידי. — (א"ב וכן פי' מלה זו בל"י בדד).

* הַטָּלִיסִין (Wirthshaus) ב"ר פל"ז היו מעמידין הוטלסין. ושם ר"פ ע"ט התחיל מעמיד הטליסין ומוכר בזול ופי' כמו אטליז עי' ערכו ור"ב שם טעה לפרשו מע' הטלים הראשון. והאמת שהוא מל"י κατάλυσις.

* הַטְמָנָה (מפעל טָמַן das Aufbewahren, Verbergen) שבת ל"ט. דדמיא להטמנה. שם רע"ב בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל. שם מ"ז סע"ב לענין הטמנה דשומשמין נמי אסור וכו' עיי"ע גפת. שבת נ' רע"א לא שנו אלא שלא יחדן להטמנה אבל יחדן להטמנה וכו'.

הַטְּנִי (לפע"ד מל"פ ختوانه פי' חתיכת בגד צמר Stück Wollzeug ור"ב פי' בע"א) בפ' יוה"כ בגמ' נעילת הסנדל (יומ' ע"ח:) רב יהודה נפיק בדהטני פי' י"ל שהן ערדלין[2]) של צמר כמו גלימא (דהיטני) [צריך לומ' דהיטבי] והוא בלעז קלסא"ת. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ב"ר ויפה פי' כן מלת הטני שהוא לפי גזרת הנ"ל מנעלים מחתיכת צמר והוא כמו אמפיליא Filzschuhe שלועזו גם רש"י ככה ועיי"ע אנפיליא בהערה. ובאמת בעה"ק שנ"ב מסיים וילן זוק"ן[3]) וצ"ל וילץ זוק"ן פי' Filzsocken. ועל כן היטבנו להגיה במקום גלימא דהיטני: דהיטבי. ורבינו כיון על מלת דהטיבי השנוייה בע' הטב. וגי' נפיק בדהטני או יותר טוב בדחיטני (כגי' כ"י ב' מינכען וכ"ה ברבינו מנות אצל ד"ס יומ' צד קכ"ו) הוא העיקר ולגי' זו עולה יפה גזרת המלה הפרסי' הנ"ל אבל בכ"י מ' ויתר המקומות המובאין בד"ס שם בט"ס ברהיטני וכ"ה בכ"י ערוך ב"ר] — (א"ב פי' בל"י[4]) דבר עשוי מעין ערבה ויש מנעלים לאנשי הכפרים עושין מעץ).

* הַטָּפָה (מהפעיל הטיף das Sprechen) ב"ר פמ"ד שהש"ר פ' כמעט עשרה לשונות נקראת נבואה חזון הטפה וכו' ובשינויים באבות דר"ן פל"ד ועיי' עוד אגדת בראשית פי"ד.

הטריות (לפי' ר"ב הוא ל"י ἀθάρα Weizengraupen und davon Milchbrei אבל

[1]) בנו"ג יותר טוב ברווחה. [2]) כצ"ל במקום ערלדין של כ"י וי"ו וח"ב. וג"ג ובדפ"ע ערילדין ועיי"ע אמפיליא ונו"ש. [3]) או אולי פי' wollene Socken. [4]) ἰτέϊνος von Weiden.

עיי׳ מ״ש בפנים) בר״ג דפ׳ הנודר מן המבושל (נדרי׳ מ״ט.) ואסור בהטריות רכות שהחולין אוכלין בהן פיתן, פי׳ קרי קטנים. ס״א קטריות רכות. — (א״ב פי׳ בל״י קמת של חטים מבושל במים או ביין או בחלב). *[אחי״ה ולפי פי׳ זה יפה עולה ס״א שמלת קטריות לפע״ד מל״י τὰ χίδρα תבשיל מקמח של חטין קלויין ein Gericht von gerösteten Waizengraupen; והגי׳ ס״א קטריות רכות אי׳ רק בכ״י ה״ב. אבל בדפוס פיז׳ ויניצ׳ פי׳ אחר קטיריות קטנות רכות ובדפ״ר חסרה מלת רכות, ובדפ׳ אמש׳ פ״א קטניות רכות! אבל לפי ר״ב קשה להבין המשך הענין דמשמע שם שמלת הטריות מין דלעת הוא ע״כ הקשה מהאי קרא דמחת וכו׳. ולולי מיסתפינא הייתי אומ׳ כי קטריות או יותר טוב הטריות הוא מלה פרסית خربوز = تربز פי׳ דלעת וממנו לא״ש Kürbiss ואם קטריות עיקר אז צריך למחוק הטי״ת ואם הטריות עיקר אז אות ה״י הוא ה״י הידיעה ובכתיבת המלה כה או כה בין כך ובין כך אות וי״ו משמש כאן אות בי״ת ועיקר הכתיבה היה קרבות = תרבות או יותר טוב קרבוז = תרבוז, ובאמת בנדרי׳ נ״א. מבואר דלעת הרמוצה ע״י קרא קרקוזאי וצ״ל קרבוזאי (Kürbisse) כמו שתראה בע׳ קרקז, והראשון י״ל קרא הוא בלש׳ התלמוד כמו קרבוזאי בל״פ. והראיה כי הה״י אינה שרשית ממה שאי׳ בתוספת׳ נדרי׳ רפ״ג באותו המאמר של גמר׳ בזה״ל אסור בטריות רכות מפני שחולין אוכלין בהן פיתן כ״ה בכ״י תוספת׳ ובנו״ג בט״ס באימר וחרכות.[1]) בסיטרות רבות. ובירו׳ נדרי׳ רפ״ו דל״ט סע״ג הגי׳ כמו בבבלי תני אסור בהטריות רכות שכן דרך הרופא לוכל פתו ·בהן, ומלת הרופא בודאי טעות הוא וצ״ל שכן דרך החולה כדאי׳ שם בסמוך ע״ש ולפע״ד כותב מתחכם אחר הגיה ככה יען שחשב כי הטריות הוא מלשון יוניי ἰατρός פי׳ רופא] -

* הֵי עיי״ע ה״א.

* הִי עיי״ע הו.

* הַי (בל״פ هی oh! weh! מלת הקריאה של צער כמו אי עיי״ע אִי ג׳) סנהדי׳ י״א. וכשמת (הלל הזקן) אמרו עליו הי הסיד הי עניו וכו׳. (ובירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד: הגי׳ הוי עניו הוי חסיד ועיי׳ עוד מסכת שמחו׳ ס״א וסי״א). מגילי׳ כ״ח: היכי ניספדיה הי צנא דמלא סיפרי דחסר ובכ״י א״פ ובמנו״ה הגי׳ אִי (ר״ס מגילי׳ צר ע״ג:), ברכות ל״א: הי תורה והי מצוה דמגני עלן ובכ״י מ׳ הגי׳ אי תורה ואי מצוה דבטלי מינן א״ד . . הי תורה וכו׳, וכ״ה בע״י ובב״נ עיי׳ ד״ס שם צד פ׳. ואולי מזה גם בל״מ השם הִי (יחזק׳ ב׳, י׳) הגה וָהִי, ובל״ס הָי.

* הֵי (מלת הרומז כמו הֵא בל״מ siehe! hier ist!) ירו׳ סוכ׳ רפ״ה דנ״ה. בעצרת אומ׳ לו הי לך מצה הי לך חמץ אית תניי תני הי לך חמץ הי לך מצה, ובהרכבה למלה אחת שם: הילך מצה . . הילך חמץ, וכן רגיל בבבלי עיי׳ ב״מ ד׳. והלאה, גיטין ס״ג. ועוד כמה פעמים.

* הֵי (כמו אֵי בל״מ שאלה לדבר מבוקש welcher, e, es) ברכו׳ י׳. הי מעשה וכו׳, שבת ט׳: הי סמוך למנחה, חולין י״ד. וש״נ הי ר׳ יהודה, שם מ״ט: לא ידענו הי מנייהו, חגיג׳ ז׳ רע״ב הי מנייהו משוית להו פושעים והי מנייהו משוית להו זריזין, הי מנייהו אחריתא (חולי׳ פ״ו: יבמות ס״ד: מנחות נ״ב:) עיי׳ יד מלאכי סימן ר״י. — ובהרכבה: היאך, הֵידָא, הידין, היכא, היכי, עיין ערכם.

* הֵיאַךְ (מורכב מן הֵי ומן אך והוא כמו הֵיךְ ובל״מ אֵיךְ wie; מלת השאלה) ר״ה פ״ב מ״ח היאך מעידים, ע״ז כ״ט: היאך אתה קורא וכו׳, ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז ע״ג היאך הוא מזכיר.

* הַיְדִי (הידא כמו אידי עיי״ע אידי ג׳ פי׳ נטה עצמך) ב״ר פ׳ פ״ז הן אדוני (בראשי׳ ל״ט, ח׳) הידי לדקמך ובילק׳ וישב רמז קמ״ה הגי׳ הידה לקומיך ונ״ב לכי לבעלך. ויק״ר פכ״ו הידא לי גבי שנאך והידא לי גבי ערך וצ״ל הידא לגבי וכו׳ פי׳ נטה עצמך לשנאך, ולפע״ד מזה הענין ב״ר פפ״ד הנה בעל החלומות . . היידי ליה אתא וטעין חלמיה פי׳ נטה עצמו לכאן ונושא חלומותיו ור״ב בע׳ היידי פי׳ בענין אחר וגי׳ הילק׳ וישב רמז קמ״א גרס דיליה אתי וכו׳.

☞ הֵידָא (welcher, e, es) תרג׳ על פסוק יעשה עץ גבה חמשים אמה (אסתר ד׳, י״ד) והידא מיתא תתעביד ליה. פי׳ אי זה ומלה זו מורכבת הֵי דָּא). *[אחי״ה ועיי׳ עוד תרג׳ ירו׳ א׳ לדברי׳ ד׳, ז׳. ח׳. ל״ג וקהל״ר פ׳ טובה חכמה הידא אומה קמת כהון הידא מלכות קמת כהון] —

☞ הַיְדִי (לפי ר״ב מורכבת מן הֵי ומן דו ויותר טוב לפי מ״ש בע׳ הַיְדִי ע״ש)

---

[1]) וחרכות נ״ל להגיה (חרבות) [חרבוז] והוא ל״פ הנ״ל خربوز וראית אחרת שאות ה״י שמושית היא תמצא בע׳ טרז אי ע״ש.

ב"ר פ' וישב יעקב (פפ"ד) הנה בעל החלומות היידי ליה אתי וטעין חלמיה פי' הנה הוא.

הַיְדֵין (מל"ס הַיְדֵּין פי' אז (dann, damals תרג' אז אמרתי (תהלי' מ', ח') הידין אמרית, תרג' אי זה הדרך ישכון אור (איוב ל"ח, י"ט) הידין אורחא.

* היותאיום (sogleich) עיי"ע אווחיאוס וע' ותם.

הַיַּיא (לפע"ד מל"פ هاى, פי' מַהֵר מהר! מלת הקריאה לזירוז schnell, schnell, וכן בל"ע هيا, هيا (schnell! hurtig! בפ' כל כתבי הקד' במימרו' דר' יוסי (שבת קי"ט.) אשור הייא אשור הייא כי היכי דלוקמן הייא (שם סוף העמוד), ובערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ב:) נזהא דארבא היליוני הייא [1]. ובר"ג דפ' החובל (ב"ק פ"ד.) סליק בשרא הייא [2]. פי' הייא מהרה. — (א"ב פי' בלשון יוניי ורו' מלת הטעם קום עשה). *[אחי"ה כונתו על ל"י εἰ δ', ἄγε age! וטעות הוא וגזרתו מל"ע ופ' הנ"ל. וכנ"ה בגיטין ל"ד. עיי"ע אשֶׁר א'. ובשבת קל"ד: גדול לא סליק בשרא הייא קטן סליק ביה בשרא הייא, כמו בב"ק הנ"ל. וכנ"ה פעם אחת בכ"י א"פ לשבת ק"ל. (הובא בר"ס שם צד קנ"א.) על זה שאי' בשבת שם ליכא כתובא דלא רמו כה תיגרא הוסיף הכ"י הנ"ל עוד וז"ל הייא הייא קטקוטי וכתב בעל ר"ס ואיני יודע פי'. ובאמת כן הוא פי' הייא הייא מַהֵר מהר וכן קַטקוטי בל"ע قطقاط פי' מַהֵר והנסיון מורה כי כן הוא כי הכל צועקין מהר! ודוחקין ודוחפין זה את זה בהחתונ', ודו"ק.

הַיָּיא (לפי ר"ב זו היא, ולפע"ד מלת קריאה לכאב או לתמיה ah! oh! בלש' פרס هاى = هايها ובל"ע هى) ירוש' דע"ז פרק כל הצלמים (פ"ג דמ"ב רע"ג) הייא דאהן סבא דעבדת ליה שושבתא. פי' זו היא. — ובסנהדרין פרק הנשרפין (סנהד' ע"ט.) אהייא אילימא אסיפא פי' לאי זה ומלת לייא היא כמו להייא פסחי' פ"ק (ה':) כלפי לייא פי' להיכן. *[אחי"ה ערבוב דברים ראיתי כאן והציונים האחרונים אין להם שייכות לציון ראשון דירו' ע"ז שפתרונו כמו הַי עיי"ע וקריאת כאב או תמיהא היא כמו שכתבתי ובנו"ג בירו' שם בט"ס חייא, וכן נשנה המאמר הלזה בירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד אמרין חיוי דדין סבא דקמת ליה שבישתיה וט"ס הוא וצ"ל כמו בדפ' אמש' הייא דהדין סבא דקמת ליה שבשתיה ובגוף הענין עיי' ג"כ בבבלי כתובו' י"ז. וע' שבש א'. ומה שנוגע ליתר ציונים בהוספת ר"ב עיי"ע הבא אח"ז] —

* הַיָּיא, הַיְי (מלת הגוף כינוי הרומז ועוד בלשון תמיהא (dieses, jenes, welches? ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. היי שינייך מה היא עבידא, ירו' סנהד' רפ"ח דכ"ו. היי די ליה אב ולא בן. — אהייא אילימא עיי"ע אילימא הציונים, ובירו' רגיל בסמיכות דֵין, דָא. ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד אהיי [3]) דין חמר טב למעייא והיי דין חמר סמם למעייא. ושם היי דין כיף מקורר מייא והיי דין כיף אית ביה שרברובי, ירו' ר"ה רפ"א דנ"ו. והיי דין הוא שני שבחדשים והיי דין הוא שני שבשנים, ירו' מגילי' פ"א דע"ב רע"א היי (לין) [צ"ל דין] אינון ראשי פרקים, ירו' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג בהיי דא מתניתא, ושם רפ"ט דל"ב ע"ד היי לון [? אולי צ"ל דין] רבנין? ורוב פעמים במלה אחת עיי"ע הבא אח"ז. — הייא עיין ערך היווא.

* הַיְדָא, הַיְדָה (מורכב מן היי ומן דָא (דָה) (dieses, jenes da ירו' דמאי פ"א דכ"ב: היידא מחלוקת, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג היידא משום נטילת נשמה, ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד והיידה אמר, ובלשון תמיהא היידא ובהרכבת לון (קיצור מן להון) היידלון והרביתי דוגמאות בע' דֵין אחר ע' דֵן, (דף צ"ד:) ושם תמצא גם ציונים מתיבת הַיְידֵנוּ הורכב מן היי, מן דֵן ומן הוּ ופי' מי זה הוא ? wer ist der.

הֵיךְ (בל"ס כמו אֵיךְ בל' עבר (wie תרג' ואיך תנחמוני הבל (איוב כ"א, ל"ד) והיך וכו', תרג' ככלי יוצר (תהלי' ב', ט') היך מאן דפחר. *[אחי"ה ובהרכבה עם מא עיי"ע היכמא, ובלשון תמיהא כמו אֵיךְ, אֵיכָה בל"מ ומצינו גם בד"ה א', י"ג, י"ב היך אביא עלי, בדניאל י', י"ז והיך יוכל, ירו' עירובי' פ"א די"ט: היך עבידא, שבועו' ל': היכי אעביד. ועם מלת דמי: הֵיכִי דָּמֵי עיי' יומ' פ"ו: יבמו' ס"ג: פ"ז: פ"ח: סוט' כ"א: נדרי' י': ערכין ט"ו: וגם בנתינת טעם auf dass, damit ברכו' ו'. כי היכי דלא

---

[1]) וכ"ה בכ"י ב' ובנו"ג הילני הייא הילא והילוק הוליא ולי' בערוך לא כאן ולא בע' הליוני וכן ליתא בכ"י מ' וא"פ ובע"י. [2]) בנו"ג איכא דסליק בשריה הייא ואיכא דלא סליק בשריה הייא. [3]) צ"ל היי.

ליתזק, שם י׳ רע״א כי היכי דלימותו. ובהוספת נו״ן נדרים ג״א: הֵיכָן] —

* הֵיכָא (מורכבת מן הֵי כָּא כמו בל׳ עבר אֵיכֹה (wo, da, wo? יומ׳ ב׳: הני מילי היכא דליכא דדמי ליה אבל היכא דאיכא דדמי ליה וכו׳, זבחי׳ י״ד: היכא דגלי גלי והיכא דלא גלי לא גלי, מנחו׳ ק״ו. ואקטורי היכא מקטר וכו׳, חולי׳ י״א: היכא דאפשר . . היכא דלא אפשר, כל היכא עיי׳ ברכו׳ ס׳, קידושי׳ ל״ט, סוטי׳ י״ב, ל״ה, מנחו׳ ק״ו, ובלשון תמיהא יבמו׳ ק״ו, אבוך היכא . . אימך היכא, יומ׳ ג׳ סע״ב מהיכא יליף לה, ב״מ ג׳. ושם: כי היכא. ובהנו״ן בסוף הֵיכָן מורכב מן הֵי כַּן = כָּאן, פסחי׳ ב׳: וכי היכן מצינו וכו׳, סוכ׳ כ״ג, היכן סוכתך, ובירו׳ אי׳ אֵיכַן והוא בל״ס עיי״ע אֵיכַן (כצ״ל במקום אֵיכֵן כמו שנדפס בטעות בה״א, ס״ז).

הֵיכְדֵין (wie denn) תרג׳ איך תאמרו לנפשי (תהלי׳ י״א, א׳) היכדין תימרון לנפשי, מלה מורכבת מן היך, דין; *[אחי״ה וכמו כן בלש׳ ניחותא עיי׳ תרג׳ ירו׳ א׳ דברי׳ ט״ז, כ״א, אונקל׳ ויקר׳ ו׳, ל׳, והמלה כמו הכדין, ור״ב מסדרו בע׳ מיוחד, ואין הצורך לזה] —

הֵיכָל (משותף להשם ארמון ודביר Pallast, Tempel) ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה (ירמי׳ ז׳, ד׳) זה מקדש ראשון ומקדש שני ומקדש שלישי ש״מ תרי חרוב ושלישי יעמוד עד עולם בנזיר (בגמ׳) [צ״ל בסוף גמרא] בפ׳ בית שמאי (ל״ב:). ובר״ג ד״י יוחסין (קידושי׳ ע״א.) היכלא! בידינו הוא, פי׳ בישבוע׳ ידועות הן בידינו המשפחות אבל מה אעשה וכו׳. *[אחי״ה וכן מצינו שבועה במקדיש: המעון הזה ב״ב קס״ו, כריתות ח׳, עיי״ע מעון, וכן לענין נדרי׳ שאוסר עצמו דבר מה, נדרי׳ י׳: האומר . . כהיכל ומפוריש בירו׳ נדרי׳ פ״א דל״ז, כהיכל, כקרבנות דהיכל. ירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ז, קומי לך קוטי היכלא, ירו׳ סוכ׳ פ״ה דנ״ה ע״ג והמה משתחוים אין כתיב כאן אלא והמה משתחויתם (ירמי׳ ב׳, י״ג) . . אלא שהיו משתחוים לחמה ומשתחוים להיכל. שהיש״ר סוף פ׳ שיר השירים והילילו שירות היכל (עמוס ח׳, ג׳) שבחות דהיכלא. הקבוץ ירו׳ שקלי׳ ספ״ה דמ״ט: ויבן היכלות (הושע ח׳, י״ד) לא הוו בני נש דילעון באורייתא] —

הֵיכְמָא (gleich wie) תרג׳ כאשר ראיתי חורישי און (איוב ד׳, ח׳) היכמא רחמיתי, מלה מורכבת מן היך מא. *[אחי״ה ובירו׳ גם בה״א בסוף ירו׳ עירובי׳ פ״א די״ט: היכמה דתימר תמן, וגם בשתי תיבות ירו׳ מגילה פ״א דע״ב: היך מה דאמרת להון, ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ד, היך מה דאמרת לדין וכו׳, ירו׳ פיאה פ״ח דכ״א, היך מה דהוה יליף] —

הֵיכְנָא (בל״ס הָכְּנָא פי׳ כן בל״מ so, also) תרג׳ לא כן הרשעים (תהלי׳ א׳, ה׳) לא מטול היכנא רשיעי, מלה מורכבת מן היך ומן נא.

* הִילָא (שם אמורא) עיי״ע אִילָא.

* הִילָא (קריאת וזירוז הספנים) עיי״ע הייא א׳, ובל״ע هلا הקול אשר בו מזרזין הסוסים, וכן בלשוננו !Halloh.

* הִילֵין עיי״ע הָלֵין.

* הֵילָךְ (= אֵילֵיךְ מורה גבול המקום והזמן וענינו כמו הֵנָּה בל״מ ועוד כמו הלאה hier, dort, weiter) זבים פ״ג מ״ב וירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ד רע״ג זה מושך הילך וזה מושך הילך. ירו׳ ביכורי׳ רפ״ב דס״ד ע״ג מכן והילך חיי צער. ירו׳ חגיגה פ״ג דע״ט רע״א מכאן והילך בחולין שנעשו על טהרת הקודש. ירו׳ יבמו׳ פ״ט די״א ע״ג מכאן והילך הוא איש. ותרג׳ הֵנָּה ותרג׳ הלם: הלכה וכ״ה בל״ס הרכא וא״כ הילך כמו הלכה. ועוד י״ל שמלת הילך כמו אילך עיי״ע ה״א צ״ד ואז הוא נגזר מפעל הלך, ילך. — ומה שענינו הא לך עיי״ע הֵי.

* הֵימ . . . (מלת היחס ומחובר רק בכנויים כמו בל׳ עבר מִמּ . . עם הכנויים מִמֶּנִּי, מִמְּךָ וענינו מִן von, aus) נדרי׳ מ׳. הרבה פעמים אי׳ הימנו, כתוב׳ כ״ז: חוץ מהימנה ובעלה, ב״ר פפ״ז למעלה הימנה, ירו׳ שקלי׳ פ״ח דל״ח. אין לוקחין הימנו, גיטין פ׳, ב״ר פ׳ ל״ח רש״י לבראשי׳ י״א, א׳; לאיוב א׳, א׳ לא כל הימנו וכו׳. ובנוף נוכח בהשמטת הנו״ן נדרי׳ ה׳, מודרני הימך, שמ״ר סט״ו וכל הימך לומר וכו׳, במד״ר פ״ד לא הימך לומר וכו׳.

* הֵימִין (בל״ס הַיְמֵן כמו הֶאֱמִין בל׳ עבר והוא אַפעל מן אָמַן glauben, trauen) שבועו׳ מ״א רע״ב דלא לדידיה הימניה הכא הא הימניה, ושם מ״ב. מהימנת לי וכו׳, הא הימניה וכו׳, מי מהימניה וכו׳. ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ג לא לך הימנית אלא לאילין דכריישך הימנית, ביגוני: שבת י״: אלהא מהימנא, כתובות כ״ז: לא

מהימנא . . מהימנא. יבמו' ס"ה: היא מהימנא, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד לית הוא מהיימנתי.

* הֵימָן (תואר מערך הקודם כמו מְהֵימָן zuverlässiger, beglaubigter; והשם הֵימָנוּתָא (Zuverlässigkeit, Glauben, Treue ירו' ב"ק פ"ד ד"ד: אית בר נש בעי מיתן כמה ומיתקרי הימן, והנקבה ילק' פנחס רמז תשע"ו דף רמ"ז סע"ג רוח של כל אחד ואחד . . אי זו הימנית אי זו קפדנית. שבת י': שרי למימר הימנותא בבית הכסא וכו', סנהד' ל"ח: הימנותא בידן עיי"ע פרונקא. ב"מ ט"ו: ט"ז. ניחא ליה דליקו בהימנותא, ע"ז ט'. קמו בהימנותייהו. נדרי' מ"ט: הימנותא בידא דההיא איתתא אי טעימנא וכ"ה בברכו' נ"ה. בכ"נ ובכתב יד פ' הימנותא בידא דהאי איתתא וכו'.

* הימונא עיי"ע הנמא.

* הימוס (בל"י ἅμμα Amulet das um den Leib getragen wurde) ב"ר פמ"ה הנה נא עצרני ה' מלדת אמרה ידעת אנא מהיכן היא סִבָּתִי לא כשהם היו אומרים לי קמיע היא צריכה הימוס היא צריכה אלא הנה נא עצרני ה' מלדת. ורבינו בע' מיימים גורס מיימים היא צריכה פי' קמיע היא צריכה כלומ' רפואה מלשון מחי ומסי ור"ב פי' שם בל"י אומנות המילדת וכיון על ל"י μαίευσις das Entbinden einer Schwangern ואין ההמשך סובלו. ובדפ"ר הגי' מיימים היא צריכה ס"א קמיע היא צריכה וזה נכון יותר וא"כ הימוס או לגי' רבינו מיימים אחד הוא עם קמיע ובאמת בילק' לך לך ריש רמז ע"ט הגי' יודעת אני מהיכן היא מכתי לא מפני כשפים ולא מפני קמיע שאני צריכה וכו' וא"כ הוברר שגי' אמיתית היא הימוס והוא בל"י הרשומה קישור וקמיע שחוגרות הנשים העקרות. ובלש' יוני נקרא קמיע περίαμμα אולם השם רק ἅμμα פי' חגורה וקמיע. והח' לעווי טעה בזה ובע' הבא.

* הימסין (ein Edelstein) שמ"ר ספל"ח גד הימסין. לפע"ד משובש תחת הימינטון והוא אמיינטון אשר במקומו נכתב גם המוטון עיי"ע אמיינטון ומ"ש. ור"ב הביא המלה בערך הימיסין בלי פירוש.

* היימים ט"ס תחת הימיסו עיי"ע המיסו.

* 1 הִין (= אִין פי' אִם wenn) ירו' ביכורי' פ"א דס"ג ע"ד הין תימר כגבוה הן אינו מביא ואין תימר אינו כגבוה מביא. ושם כמה פעמים אין תימר. תו"כ ויקרא פרק י"א רפ"ח הין אם האומר אינו חייב השומע חייב? פי' הין כמו אם ואחד מיותר ובאמת הראב"ד לא גרס הין וכן לי' בילק' ויקרא רמז ת"ע דף קכ"ז סע"ג. או אולי הין כאן כמו הֵן בל"מ, ובא לעורר כונת השומע.

* 2 הִין, הֵן (= אִין כמו הֵן בל"מ בא לאַמֵּת הדבר ja! jawohl!) מנחו' ס"ה, ירו' ר"ה ספ"א דנ"ז ע"ג בא השמש אומר הין, ב"מ מ"ט. מה ת"ל הין צדק (ויקרי י"ט, ל"ו) שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק. ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה: א"ל והינו הין צדק? אמרין בשעה שאמר הין צדק הוה. וכן בירו' גיטין פ"ו דמ"ז סע"ד ושם אי' וְהֵן הוא הין צדק אמר ליה בשעה שאמרו הין צדק היה. ירו' שביעי' ספ"י דל"ט סע"ד ההן לאו צדק והין צדק אמר בשעה שאמר הין של צדק היה, ירו' שבועות פ"ד דל"ה ע"ד ואהן הין לא בצדק הוא והין צדק אמר וכו', ירו' עירובי' פ"ג דכ"א: ירו' נדרי' ספ"א דל"ז. ממשמע לאו אתה שומע הין (ובבבלי רגיל מכלל לאו אתה שומע הן) ירו' שבועו' פ"ג דל"ד רע"ד לאו כהין והין כלאו, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד . . והוא אומר הין, מכילת' יתרו מסכת' דבחדש פרשה ד': לאמר (שמות כ', א') שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו . . ר"ע אומ' על הן הן ועל לאו הן. ושם ר"פ ה' אמלוך עליכם אמרו לו הן והן, תנחומ' אמור סי' ו' אמר לו הן (כמה פעמים).

* הֵינַא עיי"ע הן ג'.

* הֵינָא (בל"ע هيّن קל leicht) בפסחי' ל"ז סע"א יוצאין במצה הינא ופירשב"ם הינא אינה אפוייה כל צורכה לשון אל תאכלו ממנו נא, וגי' מצה נא אי' ג"כ במנחו' ע"ח: ובפי' ר"ח לפסחי' צד ס' ובירו' פסחי' פ"ב דכ"ט סע"ב ובשאילתות צו סי' ע"ז וכ"ה בכ"י ש"ס לפסחי' עיי' ד"ס שם צד נ"ב שהביא כי כ"ה גם בהלכות רי"ץ גיאת עמוד צ"ו וכ"ה ברי"ף ובהוספת הרשב"ם כ"י אי' ואני שמואל גורס הינא ע"כ וא"כ הגי' הזו עפ"י עדות הרשב"ם הוגה ואם נקיימה אז היא ל"ע הנ"ל וענינו קל. וקצת ראיה מצאתי מירו' פסחי' הנ"ל שאי' שם יוצאין במצה עבה . . יוצאין במצה נא, וא"כ נא הפכו של עבה.

* הַיְינוּ (מורכב מן הַיי ומן ניהו בקצור נוּ פי' זה הוא das ist er, es) ברכו' כ"ה סע"ב היינו דבעא מיניה רב יוסף וכו', שבת ק"ג: כתובי' ע"א רע"א היינו ת"ק, סנהד' מ"ז. היינו דתניא,

עירובי׳ י״ט היינו דאמר ושם ודילמא היינו וכו׳. היינו הך עיי״ע הך. שבת קי״ח: היינו ורדימום היינו מנחם. ורגיל מאוד היינו דאמרי אינשי עיי״ע אנש כל הדוגמאות. ירו׳ תרומ׳ פ״ב דמ״א: היינו נושו [צ״ל נושך] . . והיינו חמשה שקין בגורן. ב״ר פפ״ז היינו בעליך. ובשהש״ר פ׳ חכו הגי׳ אינוי עיי׳ ערכו בח״א, ע׳.

* הִינוּן (בל״ס הָנוּן בקצור מן הָא אינון פי׳ אלה, הֵמָּה (jene, die, welche ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח סע״א בהינון דהוון קיימין חד טלעיל וחד מלרע . . בהינון דהוון קיימין שווי. ב״ר ספ״ט הינון אותיות דדין וכו׳ עיי״ע דֵּין, ועוד עיי״ע הנון במו״ע.

* היני, הני, הנהו עיי״ע הני וע׳ הן ד׳.

* הִינָם (צ״ל הִנָּם) עירובי׳ י״ט. גיהנם גיא שעמוקה כגי הינם שהכל יורדין בה על עסקי חנם כ״ה לנכון בדפ׳ שונצ׳ ופיז׳ ועיי׳ ד״ס לעירובי׳ צד ל״א: ומ״ש, ובנו״ג בט״ס הינם ומ״ש הה׳ לעווי ע׳ הינם אין בו ממש.

* הינומא עיי״ע הנמא.

* הינצבו (?) (ט״ס, שם מקום) יבמות פ״ה. איקלעו להינצבו לאתריה דרב אידי בר אבין ונוסחאות ישונות הביא הח׳ נייבויער בספרו גיאגראפיא צד ש״ן ע״ש ולדעתי עיקר הגי׳ כגי׳ הב״ח שכנציב עיי׳ ערכו.

* הירנית (מליש׳ יוני ורו׳ הרישומ׳ בע׳ אירוניות) והקבוין הירניות עיי״ע אלפס ויש״נ.

* היתלו (ישם מקום) יבמות נ״ט. מעישה כריבה אחת בהיתלו וכו׳ ובתוספת׳ נדה פ״א בהיתלות ובדפ׳ אחרי׳ בהיתלה, והח׳ נייבויער לא הביא ישם המקום הזה ולפע״ד אולי יישוה עם עיר יִתְלָה (יהושע י״ט, מ״ב) או חֶתְלֹן (יחזק׳ מ״ז, ט״ו; מ״ח, א׳).

הָךְ (מפעל הוּךְ פי׳ הלך והלמ״ד נישמט gehen תרג׳ ואלכה לאדוני (בראשי׳ כ״ה, נ״ו) ואיהך לרבוני. *[אחי״ה והלמ״ד נישמט על דרך און, עוף במקום אלין, עלף. וככר רגיל השריש בעזר׳ ה׳, ה׳; ו׳, ה׳; ז׳, י״ג. והרבה בתרג׳ ד״ט לבראשי׳ כ׳, י״ג; דברי׳ כ״ט, י״ז; ישעיה ט״ה, ב׳; יואל ב׳, כ׳; תהלי׳ ל״ב, ח׳ וזולתם] —

* הָךְ (הורכב מן הא בהוספת ךְ ונתקצר, הָךְ פי׳ זה (dieser, jener יומ׳ י״ג. מיתה הא, קיימא הך; מיתה הך, הא קיימא הא, ושם קרוב לראש העמוד: ביתו אמר רחמנ׳ והך לאו ביתו הוא. כתובו׳ ע״ב סע״א מאן דמתני לה אהא כש״כ אהך אבל מאן דמתני אהך וכו׳, שם ע״ג. אבל בהך אימא מודי ליה וכו׳, גיטין מ״ד: חדא הך ואידך וכו׳, מנחו׳ ל״ה רע״א דהך דבעי וכו׳, ר״ה כ״ה סע״ב, סוכ׳ ד׳ סע״א יבמו׳ כ״ג: היינו הך. ב״ק ב׳ סע״א הך דהוה במשכן . . הך דלא הוה במשכן, ב״ב נ״ה, הך איתתא. ורמ״ל הביא רק דוגמא זאת בע׳ הך בלי ציון הוספתו ע״י כוכב וע׳ הקודם השמיט כלל. — ועיי׳ עוד ע׳ הן ד׳ בסוף הערך.

הָכָא (מורכב מן הא וכא = כה בל״ס הָךְ, הָכָא פי׳ פה (hier תרג׳ מי לך פה (בראשי׳ י״ט, י״ב) מא לך הכא. *[אחי״ה והרבה בש״ס והפכו התם עיי׳ ברכו׳ ד׳: ה׳: נ״א: ר״ה ד׳. ושם: סוכ׳ ד׳. פסחי׳ קי״ה. גיטין ג׳. ב״ק ע״ד: חולין ה׳. קידושי׳ נ״ט. כתובו׳ ט״ז. שבועו׳ כ״ז: ועוד זולתם, סנהדר׳ ה׳. וירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ג ע״ד וירו׳ כתובו׳ רפ״ב דכ״ו. עיי״ע התם. ובירו׳ אי׳ גם כה״א בסוף ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ה. היך אתית להכה הדין יומא. אבל גם באל״ף עיי״ע הכן ב׳, וע׳ כא] —

הַכְדֵּין (eben so, so auch) תרג׳ כן ארחות כל בוצע (משלי א׳, י״ט) אנון אורחתא. מלה זו מורכבת מן הכי דין. *[אחי״ה ויותר טוב מן הֵיךְ דֵּין ובאמת במקום הכדין שבדפוסי תרג׳ אי׳ לרוב פעמים בכ״י תרג׳ היכדין עיי״ע אצל החי׳ לעווי עמת״ר צד קצ״ז, וכן הֵיכְדָּא תרג׳ ירו׳ דברי׳ ט״ז, כ״א ועיי״ע היכדן] —

* הַכְחָשָׁה (הֶכְחֵישׁ) (ענינו כמו כחש בל״ט רזון, וכזוב 1 Abmagerung; 2 Lüge, Widerspruch) כ״ק צ״ד. הכחשה דהדר . . הכחשה דלא הדר. — ב״ק ע״ג: ע״ד: הכחשה תחילת הזמה היא. ב״ט ג׳ סע״ב אינו בהכחשה ובהזמה . . ישנן בהכחשה ובהזמה וע״ש היטב וברף ד׳. ירו׳ יבמות פט״ו דט״ו, רב אמר הכחיש עדות בתוך עדות לא בטלה העדות ר׳ יוחנן אמ׳ הכחיש עדות בתוך עדות בטלה העדות. וישם הכחיש עדות לאחר עדות לא בטלה העדות. וכ״ה בירו׳ נזיר ספ״ג דנ״ב ע״ד וישם אי׳ הכחש.

* הָכִי (פי׳ כה so, also הורכב מן הָא, כִּי, ובירו׳ הָכֵן) ברכו׳ ב׳: הכי קאמר ליה, יבמו׳ כ״א: גיטין ה׳. אי הכי. ברכו׳ ה׳: עירובי׳ צ״ח. קידושי׳ נ״ט. גיטין ע׳. ארהכי והכי פי׳ עד כה

ועד כה (מ"א י"ה, מ"ה), ב"ב פ"ט. עד הכי, זבחי' י"ד. להכי לא כתיב וטבל דמשמע הכי ומשמע הכי. גיטין נ"ד: כתר הכי ר"ה כ"ח, הכי השתא, נזיר ב'. עיי"ע בר הכי.

* הַכָּיָה, הַכָּאָה (מפעל נכה das Schlagen) ירו' ב"ק פ"ד ד"ד ע"ג הכהו ראשון הכיית מיתה וכו', מכות ח' סע"ב וט' רע"א כגון שהכהו הכאה שאין בו שוה פרוטה . . ולא מקשינן הכאה לקללה, וכ"ה בכתובו' ל"ב: ובסנהד' פ"ה, ושם מסיק מקשינן הכאה לקללה.

* הֵכִיצַד (פי' באיזה צד, באיזה אופן auf welche Weise?) ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד הכיצד משעת לידתו את מונה לו, פי' כמו הא כיצד וכ"ה שם בריש העמוד הא כיצד נולד לו, וגם רגיל בירו' באי זה צד עיי' ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד, ירו' כתובו' פ"ג דכ"ז ע"ד ועיי' עוד ע' איזה ובבבלי רגיל להיות כיצד עיי' ערכו.

* הכאכא (= הכאכה פי' בל"ע هكوك , حكاك ענין הכטה על ידי גרידה וחיכוך das Frotiren, Reiben) תוספת' ב"ק פ"ט ר' יהודה היה קורא אותה הכאכא וכל זמן ש ה ן חוככין זה את זה הרי אלו נשבעין ונוטלין, ומגן אברהם היה גורס קורא אותה הכאה כאי, וגי' כאי אי' ג"כ בכ"י וויען והח' צוק"מ הביא גם הגי' אותה הכחכה וצ"ל הכאכה ובכ"י אירפורט חסר כל המאמר מחסרון ידיעת הסופר ובלי ספק צ"ל חכאכה וכ"ה בתוספת' שבועות רפ"ו ר' יהודה היה קורא אותו הכאבין כל זמן שהן חוככין זה את זה כ"ה בכ"י וויען וצ"ל היה קורא אותו חכאכין כ"ז שהן חוככין וכו', ובדפ' תוספת' שם נשתבש ע"ש ובירו' שבועות פ"ז דל"ז ע"ד אי' ר' יהודה היה קורא ח כ ט י כל זמן שהן חוככין זה בזה הרי זה נשבע ונוטל, ולפע"ד גם כאן צ"ל קורא חככי או חככא, וגי' כל זמן שהן אי' לנכון בתוספ' כ"י אירפורט לב"ק וכן הגיה לנכון הרב בעל מגן אברהם ובנו"ג שם בט"ם כל זמן ש א י ן וכו'.

* הָכֵל, הָכִיל פי' בל"ס כן, באופן זה עיי"ע הבל כי כן גרס רבינו וע"ש.

הַכְלוּס (בל"י ἄκυλος die essbare Eichel,) משנת תרומות פרק בתרא (פי"א מ"ד) הכלוסין והחרובין של תרומה אסורין לזרים, פירשתי בע' אכלוס. *[אחי"ה ר"ל בע' אכלסון ועיקר הסדר הוא אלכסון ע"ש. בנו"ג כתרומ' שם הכלסים ובמשניות הישנים הכליסין, ובירו' והכלסים ובעוקצין פ"א מ"ו והכלוסים, ירו' ערלה פ"ב דס"ב רע"ב וירו' ביכורי' פ"ג דס"ה רע"ג תרומת הכליסין והחרובין וכו', וכנים דברי ר"ב כי הכליסין כמו אכליסין ע"ש וכן תמצא המלה בלא ה"א עיי"ע כלס, ודעת הרמב"ם ורע"ב בפרק י"א דתרומו' שהוא מין תאנים ובעוקצין פי' שהוא מין קטניות ועיי' תוי"ט לעוקצין שם ועוד עיי' מ"ש בע' כלס] —

* הַכְמָנָה (das Verstecken) עיי"ע כמן.

הָכֵן (bereite vor) בחוץ מלאכתך (משלי כ"ה, כ"ז) מפורש בס"ג דפ' משוח מלחמה (סוט' מ"ד). *[אחי"ה עיי"ע תלמוד שם האריך רבינו] —

* הָכֵן, הָכֵין, הָכֵינִי (מורכב מן הָא ומן כֵּן ובל"ס הָכֵן, הָכְנָא פי' כן בזה האופן so, auf diese Weise) מורגל בירו' עיי' ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה רע"ג מיתמר לי הכן (ב' פעמים), ושם כד איתמר לך הכין, ושם: חמית בחילמי הכין, ירו' מעשרו' פ"ב דמ"ט סע"ג וירו' עירובי' פ"ב ד"כ: וכא הוא אמר הכין, ושם פ"ג ד"כ סע"ד והכא את אמר הכין, ירו' סוכה פ"ה דנ"ה רע"ב אמרון ליה הכין וכן ע"ש, ובאיכ"ר פ' על אלה ופ' קלים היו נשתנה הנוסחה, ירו' תעני' פ"ג דס"ז, הוא אמר הכין ואת אמר הכין, ירו' יבמו' פ"ד ד"ו, והנא אמר הכין, ירו' יומ' פ"ב דל"ט סע"ג תלמידוי דר' יוחנן בשם חילפיי הכיני, ושם רע"ד תלמידוי דר' יונה בשם ר' חילפיי הכיני.

* הֲכָנָה (מפעל כון Zubereitung) ביצ' ב': עירובי' ל"ח: משום הכנה . . דאמ' רבה מ"ד (שמות ט"ז, ה') והיה ביום הששי והכינו וכו', ביצ' ד', הכנה דרבה ועיי' תוספו' ביצ' ב': ד"ה והיה ובעירו' ל"ח, ד"ה משום, ירו' שבת פ"ג ד"ו ע"ב ואינו בהכנו . . ואינן בהכנן (איזה פעמים), ירו' ביצ' רפ"א ד"ס רע"א ספק הכן מותר . . ספק הכן אסור, ושם בהכינה של אמו. — מכות י' רע"ב תכין לך הדרך (דברי' י"ט, ג') עשה לך הכנה לדרך.

* הֲכִינָה (מפעל כנה Benennung mit Zunamen) תעני' כ': מגיל' כ"ח, (לפי גי' כ"י ל"ר עיי' ד"ס שם) ולא קראתי לחברי בהכינתו ואמרי לה בחניכתו ובכ"י א"ם הגי' בהכינתי וא"ל בהכינתו, ורבינו בע' חנך א' גרס בחניכתי וא"ל בחניכתו.

* הַכְנָסָה (das Hereinbringen, Hereintragen) ריש שבת עיי"ע הוצאה. ירו' שבת רפ"א ד"ב: וירו' שביע' רפ"א דל"ב, הכנסה והוצאה . . יציאות השבת אין הכנסה בכלל, ירו'

הוריות פ"א דמ"ו. הכנסה והוצאה אחת היא . . הכנסה והוצאה שתים הן, שבת קכ"ז. הכנסת אורחים. ב"מ צ"א סע"א מאי אחיזה הכנסה פי' כמו הכנסת עטרה יבמו' נ"ה: עיי"ע ער ג'. וע' העראה. ירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ג וירו' ב"ב פ"ג די"ד. הכנסת פירות. במד"ר פי"ז וקהל"ר פ' לך אכול הכנסת ישראל לארץ, סוכ' מ"ט: הכנסת כלה לחופה, כתובו' י"ז. מגילי ג': הכנסת כלה. עיי"ע כנס —. והכנסת כלה בסדר הקבלה לר"א הלוי בן דוד פירושו קבוצת ממון לצורך הישיבה עיי"ע כלה.

☞ הכר (או מפעל נכר erkennen או מפעל כרה (graben ציר (עירובי' י"א: מנחו' ל"ג.) עיי' בע' אבקתא ובע' ציר ומלה זו מגזרת בור כרה (תהלי' ז', ט"ז) או מגזרת ויכירה ויאמר (בראשי' ל"ז, ל"ג) וטעם המלה חור המשקוף כרוי בו אשר הציר מכירו [1].

* הַכָּרָה, הֶיכֵּירָא (מפעל נכר (das Erkennen ירו' נדה פ"א דמ"ט רע"ב וירו' יבמות פ"ד ד"ו. ותוספת' נדה פ"א הכרת העובר. ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג הכרת פנים ובירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג הכרות פנים צ"ל הכרת. — פסחי' קי"ד: דליהוי ביה היכירא לתינוקות ושם כי היכא דתיהוי היכירא לתינוקות, יומ' ב'. כי היכי דליהוי לה היכירא, הוריות י"ג: לא בעו למיהוי היכרא בין דילי לדידהו והקבוץ זבחי' כ"א: בי תרי הֶיכֵּרֵי הוי עבדי.

* הַכְרָזָה (מפעל כרז das Aufrufen בל"י κήρυξις מפעל κηρύσσω) סנהדי' כ"ו: הכרזה בבית דין . . בעי הכרזה . . לא בעי הכרזה. ושם פ"ט. ארבעה צריכין הכרזה. מלאך הממונה על ההכרזה וכו' עיי"ע אכרזיאל.

* הֶכְרֵעַ, הַכְרָעָה (מפעל כרע: א') ענין העדפת דבר; ב') ענין נטיה (1. Ueber-gewicht, Zugabe; 2. Zu- Hinneigung כריתות ה'. כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל עיי"ע בר ב'. כ"ב פ"ט. נותן הכרע אחד לכולן, סנהד' ק"ב סע"א אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מכ"ד כהכרע ליטרא של עגל הראשון, והקבוץ כריתו' שם, הקב"ה יודע הַכְרָעוֹת עיי"ע בר ב'. — פסחי' כ"א רע"א, נזיר נ"ג, חולין קל"ז רע"א אין הכרעת שלישי מכרעת (ב"ק קט"ז. אין הכרעה וכו') עיי"ע כרע ב'. ירו' סנהד' פ"א די"ח: אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת. — יומ' נ"ב סע"א חמש מקראות בתורה אין להן הכרע מִן התורה שאת משוקדים מחר ארור וקם, כ"ה בכ"י מ' אבל בנו"ג רק אין להן הכרע ובנוסח הכ"י מצאתי מפורש בשהש"ר פ' כי טובים . . חמשה הכרעות שבתורה וע"י עוד הברייתא בירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"ג ומכילת' בשלה סוף מסכ' דעמלק פרש' א', ב"ר פ"פ, תנחומ' בשלח סי' כ"ו, ילק' בראש' רמז ל"ז, ברייתי דמלאכת המשכן פ"י. והקבוץ ירו' מגיל' פ"ד דע"ד סע"ד ויבינו במקרא (נחמיה ח', ח') זה המסורת וי"א אילו ההכריעים וי"א אילו ראשי פסוקים, ובב"ר פל"ו הובא בילק' נח רמז ס"א הגי' אילו ההכרעות והראיות, ובילק' נחמי' אלף ע"א ונדרי' ל"ז: חסר זה.

* הֶכְשֵׁר, הֶכְשִׁיר (מפעל כשר das Tauglich-machen, das Tauglichwerden) חולין ל"ו רע"ב התם הוא דבעי הכשר וכו', אימא לא ליבעי הכשר וכו', ושם עשאוהו כהכשר מים וכו', (איזה פעמים), שם קכ"א. הבשר מים. ושם כל שסופו מטמא טומאה חמורה לא בעי הכשר וכו' ע"ש ובזבחי' ק"ה, ובנדה נ"א. הכשר טומאה (זבחי' שם), הכשר שרץ (נדה שם). ב"ק פ"א מ"ב הכשר כל נזקו, ירו' ב"ק רפ"א ד"ב. הכשר נזקין, ירו' כלאים פ"ז דל"א. הכשר זרעים. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד ע"ב הכשר בצירה, ירו' יומ' פ"ו דמ"ג סע"ד מהו שיטמו בגדים בלא הכשר וכו' ושם דמ"ד רע"א טומאת אוכלין בלא הכשר וכו'. — ירו' פסחי' פ"ה דל"ב רע"ב אין את יכול לבור פסולו מתוך הכשירו. ירו' גיטין פ"ג דמ"ד ע"ד מפסולו את למד הכשירו. חולין י"ט: כי נפקא חיותא בהכשירא קא נפקא. ב"ר פי"ד כלי חרס ברייתו מן המים והכשירו באור.

* הַכְשָׁרוּת (fromme Art und Weise) מכילתא בא סוף פרש' ט"ז מוציא אסירים בכושרות (תהלי' ס"ח' ז') ר' נתן אומ' בכושרות במעשה הכשרות שלהם וכו' ושם: אלא שנהג עמהם בהכשרות. ובילקו' תהלי' ר' רמז תשצ"ה נרס בשם המכילתא ר' נתן איטר בהכשרות במעשה הכשרות שלכם וכו'. — תעני' י'. הכשרת מים כ"ה בכ"י ב' ובע"י ובילק' ש"ב כ"ב ואיוב ל"ו וכ"ה ברש"י אבל בנו"ג חכישרת ובכ"י מ' חכשרת מים עיי"ע חכשר.

הל (משרש הֲלָא — הֲלִי נרדף עם לְאִי ,ermüden (sich abmühen לא יכהה ולא ירוץ (ישעי' מ"ב, ד') לא יהלי ולא ילאי [2]. לא ינעו לריק

[1]) עיי"ע ער ח'. [2]) בנו"נ לא ילהי.

(שם ס"ה, כ"ב) תרג' לא יהלון [1]) לריקנו. ויגעו עמים בדי ריק (ירמי' נ"א, נ"ח) [ויהלון עממיא]. הלאות אנשים כי תלאו (ישעי' ז', י"ג) תרג' מַהֲלַן
ית נבייא ארי תַהֲלוּן ית פתגמיא.

הל (= הוּל בל"ע هال שפך הקמח והיינו הפסולת
כלומ' מנפה sieben ועיי' עוד ע' נהר והשם מהולתא Sieb) בס"ג דפ' אין צדין (ביצ' כ"ט:) כמה מהולתא קא רקדן בנהרדעא. [דביתהו דרב יוסף] הוה קא נהלה קמחא אנבא דמהולתא [2]). בב"ר פפ"א קום עלה בית אל מהולתא טרשא אקיש עלה פי' בע' טרש. מהולתא פי' נפה. *[אחי"ה עיי"ע טרש ג' והפי' שם הובא בפי' המלות בילק' וישלח רמז קל"ה ושם ג"כ הגי' טרשא וכ"ה בתנחומ' וישלח סי' ח' אבל בנו"ג בב"ר שם הרשא ועיי' במ"כ שם. ועיק' הגי'
טרשא מל"ע כשאוכית בהגיע' לישם] —

* הַל, הַלָּא, הַלָּן (פי' בל"ס הל כמו הלאה בל"מ
ובנו"ן נוספת בסוף אצל רז"ל
פי' מכאן ולמעלה, מכאן ולהבא wie folgt, von da und weiter) ירו' שבת ע"א ד"ד. ר' חייא בשם ר' אתקין להל. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח רע"ב אקדמון ליה חד סב לעיבורא ואעלוניה מן ההוא תרעא דלהל. ויק"ר פ"ל מה דאזל אזל מן הכא ולהלא נחל חושבנא. ובקצת דפוסי' הגי' מן הכא ולהלן. ב"ק פ"ד. מה להלן ממון אף כאן ממון. סוט' ל"ה. מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק. ושם מה להלן בעמידה אף כאן בעמידה וכו'. ושם נאמר כאן כה תברכו ונאמר לְהלן וכו' ע"ש. ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח סע"ד בני בנים שכאן הוא בני בנים של הלן, ירו' גיטי' פ"ה דמ"ו סע"ד בני בנים שכאן הוא בני בנים של הלן, עיי' בבלי יבמו' ס"ב: ותוספת' שם פ"ח. ב"ר פ"נ ויאמרו גש הלאה: קרב להלן, (ותרג' אונקל' קריב להלא) ויק"ר פ"י תבא לקיחה של כאן ותכפר על לקיחה שלהלן.

* הלבון עיי"ע הלמן.

הלבשוש (והנכון בכ"ף כמו"ע והוא בל"י ἕλκωσις
Wunde פי' פצע וחבורה) אספר כל עצמותי (תהלי' כ"ב, י"ח) אחוי הלבשושי גרמי. נמקו חבורותי (שם ל"ה, ו') איתמסיאו הלבישושי. (א"נ פי' הלכישיש באות כ"ף בל"י פצע וחבורה). *[אחי"ה בנו"ג כגי' הערוך וכן בתרג' באיוב ט' י"ז ובתר"י א' שמות כ"א, כ"ה אבל בדפ"ר בתרג' לנכון בכ"ף. וכן העתיק סומכוס הֻכה (ש"א ה', י"ב) ἕλκος ἕχω] —

☞ הלה (פי' בל"ע ألّ זה ולדעת ר"ב הוא
מל"י ἄλλον, מל"ר illo) משנת דמציעא בפ' המפקיד (ב"מ ל"ו:) כיצד הלה עושה סחורה, פי' בל"י אחר עיי' אלון ובל"ר פי' הלה הוא. *[אחי"ה ול"נ לגזרו מל"ע הנ"ל, וכנ"ה ב"מ קי"ג רע"ב אלא עומד מבחוץ והלה מוציא לו משכן . . והלה נכנס ומוציא לו משכונו וכו', והקבוץ הללו כמו בל"ע اللاء = אלה ערובין נ"ד. הללו נוצצין והללו נובלין, ביצ' ט"ו: הללו בעלי פטסין הללו בעלי חביות, סנהד' צ"ד. כל הנסים הללו וכו', הוריות י"ד. מי הם הללו שמימיהם אנו שותים וכו'. פסחי' קי"ז סע"ב בין הכוסות הללו וכו' — ועוד בענין האחר: נדרי' פ"ג מ"א והלה אומר, שם פ"ד מ"ח והלה מותר בה . . והלה נוטל ואוכל. ועוד הקבוץ בל"ס
הלין עיי"ע אחר ע' הלמן] —

* 1 הַלְוָאָה (das Verleihen, Ausleihen) ענינו
ידוע מפעל לוה: ב"ק קי"ג רע"ב הפקעת הלואתו, ב"מ י"ד. שטר הלואה, ושם שטרי הלואה, ושם פ"ב. במשכנו שלא בשעת הלואתו אבל משכנו בשעת הלואתו מי אמר
וכו'.

* 2 הַלְוָאָה, הַלְוָיָה (מפעל לוה das Begleiten
סוט' מ"ו: כופין ללויה ששכר הלויה אין לו שיעור. ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ד ופטרנוה בלא הלוייה ועיי' בבלי שם מ"ה:
ועיי"ע אלוייתא וע' לוייתא.

☞ הַלְוַאי (כמו לוּ, לוּא בל"מ והוא כמו אלואי
לואי עיי' ערכם o dass doch!
wenn doch!) תרג' לו עמי שומע לי (תהלי' פ"א, י"ד) הלוואי דעמי שמיע לי. *[אחי"ה וכן בתר"י א' בראשי' י"ז, י"ח; שמות ל"ב, ל'; במדב' כ', ג'. ב"ר רפ"ט הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת וכו' ושם הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני וכו', ושם פל"ט הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. מגיל' י"ד רע"א טול אותה בחנם והלואי ובכ"י מ' הגי' ולואי עיי"ע לואי. איכ"ר פתיחת' י' הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו . .

[1]) בנו"ג יהלון. [2]) בנו"ג כמה מהולתא הדרן אבל בכ"י מ' רקדן וצ"ל רקדן וכ"ה באו"ז הל' יו"ט סי' שנ"ת ובמ"מ הלכו' י"ט פ"ג הל' י"ד, ובשאילתו' פ' אמור סי' ק"ז כמה מהולאתא איכא דרקדן בנהרדעא, ובשט"מ לביצ' הובאו שתי נוסחאות ועיי' חי' הרשב"א שהאריך בזה.

הלואי השוו אותי בני כנרזימי הזו וכו', עיי' ח"ב, שס"ב וכן באסת"ר פ' גם ושתי, ושם: הלואי לא הכרתיך יעקב וכו'] —

* הַלָּז (מל"מ וכן בל"ע الذى פי' זה dieser, jener) כתובו' ל"ו: ערבי הלז, סנהד' י"א: יוחנן סופר הלז עומד לפניו, ירו' סנהד' פ"א די"ח רע"ד ויוחנן סופר הלז יושב לפניהן. ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו ע"ג יוחנן הכהן הסופר הלז, ירו' עירובי' פ"א די"ח ע"ג פירצה של הלז. ובלש' נקבה: יבמו' י"ח, ע"ט: ק"ט. עד שתגדיל ותצא הלזו, שם נ"א: והלזו תצא וכו'.

הֵלָז (= הילוז פי' בל"י χηλός ארגז Truhe, Kiste) בפ' ערבי פסחי' (קי"ג.) בגמ' ואפי' מן התמחוי: תמרי בהילוזך לבי נזייתא רהוט. — (א"ב בנוסחאות כתוב בחלוזך ופירושו בל"י תיבה וארגז. *[אחי"ה בנו"ג תמרי בהלוזך לבי סודנא רהוט, וגי' לבי נזייתא אי' גם בכ"י ב' מינכען וכ"ה ג"כ בע' נזייתא ובע' סדן ד' הגי' לבי סודנא ובכ"י רשב"ם ובדפ' ויניצ' ר"פ ש"ח (ד"ס פסחי' צד קע"ה:) אי' ג"כ בהילוזך והגי' בחי"ת תתכן יותר עיי"ע וע' חלש ג' ורש"י במנחו' ע"א. ד"ה סודני הביא הגי' באוכלוזך, ובל"ס כלסא פי' ארגז ובקברי צדונים נמצא חלת עיי' עט"ש לפערלעס צד ל"ד] -

* הֲלָזָה (ע' נבלעת במקום הַלְעָזָה מפעל לעז ענין הברה עיי"ע) üble Nachrede תוספ' כתובו' ספ"ב נפלה הלזה בעיר אמר להן ר' יוסי אין הלזה ראייה אלא כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר, כ"ה בכ"י אירפורט אבל בכ"י ו"ו בט"ס חלזה ובדפוסי' חלזון! ולדעת מהר"פ סמאלענסקין מל' לזות שפתים.

הַלְטְתָא (= הלטאה מל"מ לטאה eine Eidechsenart ועיי' בפנים) תרג' והכח והלטאה (ויקרי י"א, ל') וכוחא והלטתא. פי' בל"י חלטתא מין ישרין. *[אחי"ה נראה דר"ב כיון על ל"י χέλυς Schildkröte, או על χωλώτης מין לטאה Eidechsenart ורחוק הוא והאמת כי הוא ל"מ לטאה ומה ישתמיה רמ"ל כי ר"ב הביא הערך בסדר זה אין כאן תמיה כי לדעת רז"ל הה"א שרשית היא עיי' חגיג' י"א סע"א כזנב הלטאה, אהלות פ"א מ"ו זנב של הלטאה שמפרכסת, פסחי' פ"ה: נמצאת הלטאה בבית המטבחים — ובדפוסים ישנים אי' בתרג' אונקל' לויק' שם חֲלטתא בחי"ת] —

הליוני (Halloh! קול צעקת הספנים לזירוז) הייא. — (א"ב בפסחי' (קי"ב:) פ' בערבי פסחי' סמוך ואפי' מן התמחוי נזהא דארבא הליוני הייא הילא, הילוף, פי' קול וגערת הספנים במשכם הספינה הן בחבל הן במשוט צועקים זה על זה). *[אחי"ה ובל"ע هللية פי' קול צעקת מרננים ושוחקים] —

* הלין עיי"ע אחר ע' הלמן.

הלייסטון כבר פירשתי בע' אלייסטון.

הָלַךְ (gehen; הֲלָכָה Gang, Wandel, Lebenswandel; הלכתא מדינה landläufiger Brauch) בס"ג דפ' היה נוטל את המחתה (סוטי כ"ב.) תנא התנאין מבלי עולם אמר ר' שמעון וכי מבלי עולם הן והלא מישבי עולם הן (אלא) [צ"ל אלא אלו] המתעסקין במשנה דכתיב (חבקוק ג', ו') הליכות עולם לו. פי' הלכות של משנה אלא המורין הלכה מן המשנה שאין מבררין הלכה למעשה [1]). ובגמ' דפ' בני העיר (מגילי כ"ה סע"ב וש"נ) תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן העה"ב שנאמ' (חבקוק שם) הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות. ובפ' האיש מקדש בו בגמ' התקדשי לי בכוס זה (קידושי' מ"ט סע"א) על מנת שאני שונה חזקיה אמ' הלכות ור' יוחנן אמר תורה מיתיבא אי זו היא משנה ר"מ אומר הלכה [2]) ר' יהודה אומ' מדרש, מאי מדרש מדרש דעל התורה [3]). ובפ' מי שמתו בגמ' בעל קרי (ברכו' כ"ב.) ושונה הוא בהלכות דרך ארץ, פי' מסכתא קטנה [4]) ושמה דרך ארץ [5]) ומותר לשנות בה. ובר"ג דפ' החולץ ליבמתו (יבמו' ל"ו.) הלכתא כר"ל בהני תלת ומפורשין שם א' החולין למעוברת ב' דתנן בפ' יש נוחלין (ב"ב קכ"ו: קכ"ט.) המחלק נכסיו על פיו ריבה לאחד וכו'. ג' דתנן עוד ביש נוחלין (שם קל"ו.) הכותב נכסיו לבנו וכו'. ובר"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' ע"ד:) בכל התורה כולה רב אחא לחומרא ורבינא לקולא והלכתא רבינא לקולא [6]). בכריתות בפ' אמרו לו (י"ג:) בגמ' ר' אליעזר אומר אם

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע אי' פי' הלכות של משנה אלא המתעסקין במשנה ולא מבררין וכו' ובדפ"ר חסר מן המתעסקין עד המתעסקין. ובנו"ג נשנה בקצת לשון אחר ע"ש. [2]) בכ"י ה"ב הלכות. [3]) בנו"ג מאי תורה מדרש תורה כ"ה עפ"י הגהת רש"י. [4]) בכ"י ה"ב מסכתא היא מקטנות. [5]) עיי"ע אבל. [6]) כ"ה בכל הפוסקים הובא ביד המלאכי סי' תקס"א אבל בהמרדכי בפ' תשואל הביא הכלל כהיפך ועיי' בהכנה"ג בח"מ סי' רצ"א וסי' שפ"ג וביינו שם.

הפסיק בו: אשר דבר ה' (ויקר' י', י"א) זו הלכה, ביד משה זה תלמוד[1]. הלכה כר' אליעזר כארבע[2] בפ"ק דנדה בגמ' ר"א אומ' (נדה ז' סע"ב וח' רע"א). פי' הלכה דכריתות (שם) ונדה (שם) בערך תלמוד. פי' הלכתא דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסירה [= السيرة, Gesetz, Lebensgang, Brauch]. — בפרק השוכר את הפועלים (ב"מ צ"ג.) שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה. במגילת איכה (א', י"ט) קראתי למאהבי המה רמוני: שתי לבך למסילה דרך הלכת (ירמי' ל"א, כ"א) א"ר אחא[3] הלכתי כתיב ללמדך שכל מקום שגלו ישראל שם גלתה שכינה עמהן (עיין מגילה כ"ט. ירושלמי תענית פ"א דף ס"ד רע"א, מכילתא בא פרשה י"ד, ספרי בהעלותך פיסק' פ"ד וסדר מסעי פיסק' קס"א, שמ"ר פר' ט"ו, במד"ר פר' ז', ילק' בא רמז ר"י והעלותך רמז תשל"א). — (א"ב תרג' כמשפט הבנות (שמות כ"א, ט') כהלכתא בנת ישראל. ובלש' גמרא אומרים סוגיא, תרג' הלך: סגי). *[אחי"ה מלת הלכה רגילה מאוד בש"ס עיי' ברכו' ד'. ח'. כ"ב. כ"ח. ל"א. מ"ו: מ"ז: ס"ג: שבת י"ז. ס"ג. קי"ד. קל"ט. עירובי' י"ג: מ"א. ס"ג: ס"ה. פסחי' ס"ו. תענית י': חגיג' י'. שקלי' ד': יבמו' מ'. ע"ו: ע"ז. ק"ט: סוט' ט"ז. ב"ק ס"א. ב"מ נ"ט: סנהד' כ"ד. פ"ב. צ"א: צ"ג: כריתות ט"ו: כ'. כ"ז. והקבוץ הלכות הקדש וכו' (שבת ל"ב סע"א), תילי תילים של הלכות (עירובי' כ"א: עיי"ע קץ ה'), הלכות קבועות (ב"ב ז': ס"ה.), כותבי הלכות כשורפי תורה (תמור' י"ד:), אלה (שמות ל"ד, כ"ז) אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. שבת קט"ו רע"ב ותוספת' שם רפי"ד כותבי ברכות כשורפי תורה ובירו' שבת פט"ז דט"ו סע"ג כותבי ברכות שורפי תורה. ירו' פאה פ"ב די"ז. וירו' חגיג' ספ"א דע"ו ע"ד אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהן משוקעות במשנה. — הלכות סוכה (סוכ' כ"ח.), הלכות שבת חגיגות וכו' (חגיג' י'.), הלכות שחיטה (עיי"ע דרס, וכתוב' קי"ז), הלכות טומאה (סנהד' צ"ד.), הלכות כשפים (שם ס"ז:), ירו' שביעי' פ"א דל"ח. ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד הלכות של עימעום. מדרש הלכות (שקלי' ח':), ירו' הוריות ספ"ג דמ"ח ע"ג עושר (קהלת ו', ב') זה המקרא נכסים אלו הלכות וכבוד זה התוספות. ש' הלכות בבהרת, ש' אלף הלכות בנטיעות (סנהד' ס"ח.) ש' אלף הלכות נשתכחו וכו' (תמור' ט"ז.) מקום שמחתכין בו הלכות (סנהד' קי"ג.), הלכות המרחץ ובית הכסא ירו' שבת פ"ב ה"ה; הלכות ארץ העמים ירו' שבת ספ"א; הלכות אבל ירו' מ"ק רפ"ב; הלכות צבור שבת קל"ט. הלכות יצירה סנהד' ס"ז: — ועל משקל סורי הִלְכְתָא: עירובי' ס"ה. הלכתא בעיא צלותא וכו' עיי"ע אסתנא. לבר מהלכתא (ר"ה י"ג.) דהוי גמירי הלכתא וספרא וכו' (חגיג' ג'.), דתנו הלכתא (נדרי' ה'.), כי לא תנינא הלכתא (נדרי' פ"ט:), דתנינא הלכתא ספרא וכו' (שבועות מ"א:), כהלכתא בלא טעמא (גיטי' י"ד.), שמעתתא אליבא דהלכתא (סוט' ז'. כ"א. סנהד' קי"ו:), ב"ב ס"ה. קמ"ב: הלכתא כוותן או הלכתא כוותייכו, קידושי' ל"ח: הלכתא מדינה, סנהד' נ"א: הלכתא למשיחה. הלכתא פסיקתא ב"ק ק"ב. ע"ז ז'. כל היכא דפליגי רב ושמואל הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני וכו' בכורו' מ"ט: הלכתא כוותיה דאביי ביע"ל קג"ם קידושי' נ"ב. וש"נ. הלכתא כוותיה דר"ש בן לקיש. חולין ע"ז רע"א. הלכתא כרב נחמן בדיני, כתובו' י"ג. עיי' יד מלאכי סי' קס"ג וע"ש היטב כל הענין בדיני הלכה כר' פלוני. וכן מבוא התלמוד לר' שמואל הנגיד ד"ה סתם וע' תלמוד — והקבוץ הִילְכָן עיי"ע בר הילכן ברכו' ל"א. הלכָתָא גברותא, סוכה ל"ח רע"ב הלכתא גיברתא, נדרי' מ"א. כי הוי גמיר רבי אפי' הלכתא וכו'; הלכות גדולות שנו כאן הלכות הני הלכָתָא ניגהו וכו', שבועו' מ"ה. הלכָתָא ניגהו ואסמכינהו רבנן אקראי, נדה ל"ב סע"א. — וקצת הלכות נתיחסו בפירוש למשה מסיני ונקראו הלכה למשה מסיני עיי' פיאה פ"ב מ"ו (נזיר נ"ו:), ידים פ"ד מ"ג, משני' סוף עדיות, שבת כ"ח: וש"נ, שם ס"ב. (מנחו' ל"ה.), שם ע"ט: (מנחות ל"ב.), יומ' פ'. (עירובי' ד'. סוכ' ה'.), נדרי' ל"ז: ע"ז ל"ו: נדה מ"ה. ירו' סוף ערלה ד"ס ע"ב. ירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ד. תוספתא סוכ' פ"ג, ספרא צו פי"א ב"ר פ"א וד"א רבה פ"ג. ועוד לפעמים אי' סתם הלכה ומובן הלכה למשה מסיני, וכן הלכתא גמירי עיי"ע גמר. ובענין באמת הל"מ עיי"ע אמת] —

* הֲלִיכָה, הִילוּךְ, הִילוּכָא (שם מופשט מפעל הָלַךְ das Ausgehen, der Gang

---

1) וכ"ה בע' תלמוד וכ"ה גם כפי' רגמ"ה כ"י לכריתו' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף קס"ד סע"ב) ובנו"ג זה גמרא. 2) כ"ה בכ"י ה"ב. 3) בנו"ג א"ר חייא.

(das Gehen) כתובו' קי"א סע"א אל תרבה בהליכה שהליכה קשה לעינים, פסחי' ח': אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין וכו', וכי מאחר דאפי' בחזירה בהליכה למה לי וכו', ירו' ב"ק פ"י ד"ז: נחיל שגזלו מן ההליכה. ובהשאילה ענין מיתה (עיי"ע אזל). ונערותיה הולכות (שמות ב', ה') א"ר יוחנן אין הליכה זו אלא לשון מיתה וכ"ה אומ' הנה אנכי הולך למות וכו', סוט' י"ב רע"ב —. שבת קי"ג. שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך של חול, כתובו' קי"א. שליש בעמידה שליש בישיבה שליש בהילוך. נדה ל"א. הקב"ה נותן הילוך רגלים עיי' כתובו' ס'. מהלכי שתַים. זבחי' ט"ו: הילוך שצריך להלך. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד הילוך ד' אמות. ירו' שבת פ"א ד"ד רע"ב כדי הילוך ארבעה מיל. ירו' עירובי' פ"ה דכ"ב סע"ב כאן להילוך כאן לעיבור. ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: הילוך מאליו. ירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ג הילוך קונה ע"ש וברות רבה פ' וזאת לפנים. ב"ב ק'. במאי קני ליה בהילוכא. ב"ר פי"ט שמענו שיש הילוך לקול . . והילוך לאש ועיי' ירו' פסחי' פ"ה דל"ב ע"ג היה קולו מהלך וכו'. ובהשאילה ענין שלשול ב"ר ספ"כ אחד מה' דברים שהן סימן יפה לחולה . . אף הלוך מעים בדרך הארץ ובברכו' נ"ז: ילק' ישעי' רמז ש"ו הגי' שלשול וברש"י ירמי' מ"ח י"ב פי' צועים ע"י הילוך המעיים בשלשול ועיי' פירש"י לישעי' נ"א, י"ד. וכן הפעל בירו' כלאים פ"א דכ"ז. מהלכת את בני מיעיים.

הֲלָךְ (Weg- Reisegeld) בעזרא (ד', י"ג. כ'; ז', כ"ד) מנדה בלו והלך, פי' מין מס. *[אחי"ה ובב"ב ח'. מבואר הלך ע"י ארנון ועיי"ע ומ"ש] —

הָלְכָא (בל"ס הָרְכָא פי' הֵנָּה, הֲלוֹם, hierhin, dorthin ול' ור' מתחלפות) באו הנה (יהושע ב', ב') תרג' אתו הלכא. גושו הנה (שם ג', ט'). *[אחי"ה בציון הראשון אי' בתרג' שלנו הכא, אבל כגי' רבינו אי' גם במתורגמן, ויתר דוגמאות בענין העתקת הנה והלום עיי' במתורגמן, ובשופטי' י"ד, ט"ו תרג' הלא: הלכא כאלו כתוב הלום, ותרג' ירו' א' במדב' כ"א, ל"ה הלכא והלכא] —

* **הִילְכָּךְ, הִלְכָּךְ** (daher, deshalb) (ס"י הֵי לכך הרבה בש"ס ברכו' נ"ט: ס': תעני' ו' סע"ב, כ"ט: מגיל' כ"א: יומ' ע"ד: סוט' מ'. חולי' מ"ו, ע"ו: וכהנה רבות.

* **הֲלַקְשִׁישׁ** זה עיקר הגי' עיי"ע הלבישוש.

* **הִלּוּל, הִילּוּל** (מל"מ הִלּוּלִים רק ברבוי ואצל רז"ל גם ביחיד Lobgesang) ברכו' ל"ה. אייתר ליה חד הלול לברכה. במד"ר רפ"ג תמרים לאכילה לולבין להילול, ובשו"ט מזמור צ"ב הגי' לְהַלֵּל וכן בילק' תהלי' רמז תתמ"ה. והקבוץ פסחי' קי"ז. מאי הללויה הללוהו בהילולים הרבה. ר"ה ל"ב. כנגד עשרה הילולים שאמר דוד בספר תלים הילולים טובי הוו הנך וכו', ובמגילי' כ"א: כנגד עשרה הילולין וכו'. אבל בכ"י ש"ס לי' וכן מוחק הגר"ב. ירו' פיאה פ"ז ד"כ סע"ב קודש הילולים קודש הילולים וכו'.

הִלּוּלָא (מהקודם והוא כינוי של חג הנשואין Lobgesang; Hochzeitsfest) מסכת ע"פ' כיצד מעברין (נ"ד.) [חטוף ואכול] חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי. פי' חופה והענין שהיו משוררין בעת החופה הלולים לשבח החתנים וזה פי' ובתולותיו לא הוללו (תהלי' ע"ח ס"ג) לא הגיעו לחופה לדעת קמחי. *[אחי"ה וז"ל הרד"ק בשרשים ע' הלל ובתולותיו לא הֻללו כלומ' שלא באו לעת השמחה וההלול ר"ל שלא היו לאנשים ובית החופה נקרא בלש' רבותינו בי הלולא ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י לתהלי' הנ"ל וכן הבינו המדרש תנחומ' אחרי מות סי' ו' ע"ש וכ"ה בכלבו הלכ' אשות: ומכיאין החתן והכלה בהלולים וע"ז נקרא הלולא. — וכנ"ה ברכו' ל"א. עביד הלולא לבריה, ושם בהלולא דמר בריה דרבינא. ושם ט'. נדרי' נ': ר' עביד ליה הלולא לר"ש (ברבי) [בריה]. סנהדרין ק"ה. כרכושתא ושונרא עבדי הלולא וכו'. וגי' הערוך עיין ערך כרכשתא א'. ולפעמים אי' בי הילולא עיי"ע. וכה"ג לעיל בעירובי' לפי גי' כ"י. והקבוץ מ"ק כ"ח. בי רב חסדא שיתין הִלּוּלֵי. גיטין נ"ז. הלולי וחנגי עיי"ע חנג ב'] —

* **הַלֵּל** (Benennung der Psalmen 113 — 118) פסחים קי"ז. הלל זה מי אמרו נביאים שביניהן תקנו להן וכו' וע"ש כל הענין ושם סע"ב גומר עליו את ההלל ובדף קי"ח רע"א הלל הגדול. תעני' כ"ח: י"ח יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל, מגיל' י"ד. אין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ, ושם: קרייתא זו הלילא רבה. ברכו' נ"ו. הלילא טצראה. תעני' כ"ח: קרו הלילא בריש ירחא. ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: ושהש"ר פ' יונתי עיי"ע אבראי בח"א, י"ט.

* **הִלֵּל** שם פרטי לכמה חכמי ישראל ראשון לציון הוא הלל הנקרא הזקן (ביצ' ט"ז. סוכ' נ"ג.) וגם הלל הבבלי (פסחי' ס"ו. סוכ' כ'.)

ונהג נשיאותו בפני הבית ק' שנה (שבת ט"ו.) מגילת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מבית דוד. וכל מעשה תקפו ופרשת גדולתו הלא הוא כתוב על דברי הימים להח' גרעטץ חלק ג' ובד"מ למהרז"ף צד ל"ז והלאה ובמבוא המשנ' למהר"ב ל"ג והלאה. ונכבדות מדובר על דבר הלל הזקן בס' עם עולם למהר"ף סמאלענסקין 79 והלאה ועיי' דור דור ודורשיו להח' ווייס קנ"ו. — ועוד כמה אמוראים יכונו בשם ר' הילל עיי' סנהד' צ"ח: צ"ט. ר' הילל אומר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה עיי' ביאורו במאמרי במ"ע דמ"ג חכ"א, תקע"ז. ר' חנניה בשם ר' הילל ירו' תרומ' פ"א דמ"א. ר' יוסי בר אבון הורי לר' הלל חתניה כן, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה סע"א. ר' הלל בי ר' וולס, אלס, חלים, ר' הלל בן פזי, ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן עיי' מבוא הירו' למהרז"ף צד ע"ו.

* הוֹלֵלָה (כמו הוֹלֵלוֹת בל"מ Tollheit) קהל"ר פסוק ופניתי: הוללות זו הוללה של מלכות . . זו הוללה של מינות.

הֲלַם (פי' خلم = هلم בל"ע מחובר ומדובק eng anhängen, anschliessen) בסנהד' בפ' כה"ג בגמ' לא ירבה לו נשים (סנהד' כ"א רע"ב) ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך (מ"א א', ה') אמר רב יהודה [1] שביקש להולמו ולא הולמתו פי' "ביקש שתמלא ראשו חלל העטרה ותתישב (חלל) העטרה של מלכות על ראשו ולא הולמתו שזו עדות לבית דוד. ומפורש בע"ז בפ' כל הצלמים בגמ' ר' יוסי אומר שוחק (ע"ז מ"ד סע"א) ויתנו עליו את הנזר ואת העדות (ד"ה ב' כ"ג, י"א) נזר כלילא עדות אמר רב יהודה אמר רב עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל שאינו ראוי למלכות לא הולמתו" — (א"כ כאן גרס הראוי למלכות הולמתו ובע' חלם גרס חולמתו). *[אחי"ה כל הפירוש הנ"ל הועתק מלה במלה מפי' ר"ח כ"י לסנהד' בקובץ כ"י אנגייליק' דף פ"ג ע"א ושם כגי' רבינו וכ"ה בכ"י ר"ח לע"ז הנ"ל, וכ"ה בילק' ריש מלכים.

אבל הכתיבה בחי"ת ג"כ נכונה לפי גזרת המלה מל"ע خلم וכתיבה בה"א היא נופלת על ל"ע هلم, ופתרון שתיהם מחובר ומדובק ועיי"ע חלם, ובזה הענין ב"ר פמ"ט מחליק פטיש את הולם פעם (ישעי' מ"א, ז') שהחליק פטישו והלם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (ובילק' ישעי' רמז שי"ג הגי' פעם אחת) פי' שהדביק וחִבר והראיה מב"ר ר"פ ל"ט אברהם שאִיחה את כל באי עולם, ובזבחי' ק"ב. אין הלום אלא מלכות שנאמר . . כי הבאתני עד הלום (ש"ב ז', י"ח) דרש כן מענין מלכות הולמתו דלעיל] —

* הֶלַם (מל"מ הָלַם ענינו הכאה schlagen) בפסיקת' רבתי פכ"ג אי מטת הילמֵי ובירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג הגי' מילקי.

* הֶלַם עיי"ע הלמי.

* הֲלוֹם עיין ערך אלום בח"א צ"ח ובהערה שם, ועיי"ע הבא.

☞ הַלְמָה (בל"ס חלמה, בל"י τὸ ἄλιμον, strauchartiger Spinat = ὁ ἄλιμος Melde, halimus) ירו' דכלאים פרק כרם שחרב (ספ"ה ד"ל.) אילו הן מיני דשאים הקינרס וההלמה והדמוע והאטד. פי' בל"י ורומ' מין נטע ועליו נאכלים והם כעלי זית ומן נטע זה עושים גדרים וסייגים לשדות ולכרמים [2].

הַלְמֵי (בל"י מוריים ἅλμη, Salzlacke) בפרק ח' שרצים (שבת ק"ח סע"א ורע"ב) אין עושין הילמי בשבת אבל עושה הוא מי מלח [3] אמר ר' יוסי והלא הוא הילמי בין מרובה בין מועט. פי' בירוש' (שבת פי"ד די"ד רע"ג) כל שנותנין בתוכה ביצה ושוקעת זו היא מי מלח, אינה שוקעת [זו היא] הילמי. וכן פי' בגמ' שלנו (שבת שם) תני יהודה בר חביבא [4] אין עושין מי מלח עזין מאי מי מלח עזין רבא [5] ורב יוסף דאמרי תרווייהו כל שהביצה צפה בהן וכמה אמר אביי תרי תולתא מילחא ותולתא מיא [6]. ובפ"ק דעירו' בגמ' ר' יוסי אומ' רחבן ג' (עירובי' י"ד:) אין הלכה

[1]) בנו"ג עוד אמר רב אבל בכ"י ק' לי' כמו שלי' בערוך, אבל בכ"י פ' לי' אמר רב יהודה ולי' בכ"י ו"ו וה"ב וכן לי' בכ"י ר"ח לע"ז מ"ד. בקובץ כ"י אנגייליק' דף כ"ח. [2]) בנו"ג החלמה ובירו' ברכו' פ"ו ד"י: החלימה ובמהרש"ס החלמה ועיי"ע חלם ב'. [3]) וכ"ה במשניות נאפ' ופיזי וירו'. [4]) בנו"ג ר' יהודה אבל בריי"ף כ"י לי' עיי' ד"ס שם. [5]) כ"ה בכ"י מ' וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובנו"ג רבה וכ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס אבא. [6]) ודע שבכ"י ה"ב הגי' בירו' עזין תולתא אינה שוקעת הלמי ובכ"י ו"ו ושוקעת עושה מי מלח עזין ונ"ל שאיזה כותב הגיה ככה בעבור שרצה להשוות סוגית דירוש' עם סוגית דבבלי וזה מפני שכתב רבינו וכן פי' בגמ' שלנו אבל האמת כי כונתו בזה כי גם גמרי' שלנו נחת לחילוק בענין שקיעת הביצה ואמר כל שהביצה צפה בהן וכו' אבל לדינא ודאי יש נפקותא בין בבלי לירוש' כמו שהוכיח הר"ן סביב לרי"ף ע"ש.

כר' יוסי לא בהלמי ולא בלחיים. — (א"ב פי' בל"י, מוריים בל"ר). *[אחי"ה בכ"י ו"ו הגי' אין הלכה כר' טרפון ור' יוסי וכו' ונ"ל שצ"ל במקום ר' טרפון: טפחים וכצ"ל בגמ' ר' יוסי אומ' רחבן ג' טפחים אין הלכה כר' יוסי וכו' וגי' כ"י ו"ו ודפ' אמש' הלמי וזהו עיקר אבל בשבת ק"ח: ועירובי' שם ובירו' שבת כמה פעמים הילמי: מה בין הילמי ומה בין מי מלח הילמי צריכה אומן . . ושאינה נשרית זו היא הילמי וריש"י לשבת לועז הילמי: שלמויירא והוא בל' צרפת saumure ציר כעין מוריים זאלצבריהע וכן לועז בברכו' ל"ו. ד"ה זמית ועיי' רא"ש והר"ן נדרים נ"ה: ד"ה זומית. ומן השם נעשה הפעיל בירוש' תרומו' פרק י' דמ"ז סע"א והיו טועמין בו טעם מוריים . . מַהְלִימִין היו פי' נתנוהו בהלמי מל"י ἁλμεύω in Salzlacke legen, ובחי' הר"ן פי' הילמי: כמין ציר והוא עשוי ממים ומלח ושמן ונראה שכיון על ל"ע ἅλμη ציר מרק ושמן] —

הֶלְמוֹן (= חֶלְמוֹן כמו חַלְמוּת מל"מ Eidotter, הֶלְבּוֹן = חֶלְבּוֹן (Eiweiss בבצל פ"י[1]) בתרומות (משני י"ב) ביצה שנתבשלה בתבלין אסורין אפי' הלמון שלה אסור. ובפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולין ס"ד.) ובס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז מ' סע"א) הלבון מבחוץ והלמון מבפנים טהורה, הלמון מבחוץ וחלבון מבפנים טמא הלמון וחלבון מעורבין זה בזה בידוע שהיא ביצת השרץ, פי' הלמון הוא הפנימי אדום שבביצה. בריר חלמות (איוב ו', ו') תרג' בחלבון ביעתא והלמונא. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב הלמון). *[אחי"ה וגי' חלמון הובאה גם בערוך ע' חלבון, בכל זאת כתב בעל המתורגמן ע' הלם וז"ל . . הלמונא כ"ה בערוך ואני מצאתי בכל הנוסחאות חלמונא בחי"ת וטעות הוא ע"כ. וגי' חלמון הוא כמה פעמים בירו' תרומו' פ"י דמ"ז סע"ב ורע"ג וגם שם בט"ס חלמין והתוספות חולין ס"ד: ד"ה והוא שנמצא הגיהו חלמון ע"ש. וגם בש"ס בבלי בכ"מ חלמון וכ"ה בספר אלאסול לר' יונה (צד ר"ל.) ובארו ע"י חלמות של מקרא וכ"ה בשרשים לרד"ק שרש חלם ופירשו כערוך הוא אודם הביצה. וגדולה מצאתי בספ' רגט"ה כ' לחולין ס"ד (בקובין כ"י אנגייליק' דף יש"ז) ששפי' דברי אביי וגרס חלמות, והלבון פי' לובן של ביצה וכ"ה בערוך ע' חלבון ובר"ש לתרומו' ספ"י. ופירושים שונים בענין גזרת חלמות עיי' בתיזוירוס לגעזעניאוס ע' חלם. ושם נתבאר גם פ' העתקה הסורית חלמתא והח' לעווי בעמת"ר טעה, וגי' חלבון בחי"ת איתא לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב אבל בדפ"ע בט"ס הלבון, ובכ"י הנ"ל אי' גם בראש הערך הלמון בוי"ו והוא הנכון] —

☞ הָלֵין בל"ס הָלֵין = אַילֵין עיי"ע אִלֵּן פי' אלה (diese, jene תרג' (אף) [צ"ל גם] אלה לחכמים (משלי כ"ד, כ"ג) תרג' אף הלין לחכימיא. *[אחי"ה וכנ"ה הרבה בנדרים ונזיר ד"מ נדרי' ב' סע"ב הלין משום דאוושו ליה שם ל' רע"ב הלין יושבי יבשה נינהו, שם ל"ז סע"ב הלין קריין ולא כתבן, ושם ל"ח רע"א הלין כתבן ולא קריין, ושם מ"ח: הלין ניכסין דהדין, שם מ"ט רע"ב הלין נקדני דהוצל. שם ע"ט רע"ב הלין והלין, שם צ"א: הלין נכרים. נזיר ד'. למ"ל למתני כל הלין, שם י"ג: כיון דהלין וכו'. י"ד רע"א הלין עשרה. י"ט סע"ב כהלין מילי, שם: הלין ימין, ל"ז רע"א הלין תיובתי. ב"מ צ' סע"א הלין תורי. אסת"ר פ' גם ושתי: ניהני להלין בני אתרא. ובויק"ר פכ"ה והילין תאינ"א מן פיריהון והוא כמו אַילֵין בל"ס] —

* הַלָן עיי"ע הל ג'.

* 1 הֲלָנָה (מפעל לין (das Uebernachtenlassen סנהד' י"ז. ל"ד. ל"ה. הלנת דין, מעיל' ד' רע"ב הלנה דקעביד בידים . . מחשבה לא קא עביד בידים.

* 2 הֲלָנָה (מפעל לון (das Murren שמ"ר רפכ"ה וילנו כל עדת בני ישראל מה הלנה היה שם וכו'.

הֶלֶנִי (שם אמו של המלך מונבז ועוד זוטוס Izates, ואשתו של מלך מונבז Monobazes ונקראת Ἑλένη גם אצל בן מתתיהו) המלכה ביומא כפ' אמר להם הממונה (ל"ז.). *[אחי"ה שם אי' הילני אמו (של מונבז) עשתה נברשתא של זהב וכו', עיי"ע נברש. וכן ירו' יומ' פ"ג דמ"א. וכתוספת' יומ' רפ"ב ושם הגי' לנכון הילני. ובסוכ' ב': ותוספ' שם פ"א מעשה בהילני המלכה וכו', נזיר י"ט: מעשה בהילני מלכא שהלך בנה למלחמה וכו', ועיי' מ"ע יאהרביכער להח' ברילל א' צד ע"ג והלאה] —

* הִלְנִי (שם פרטי לזכר) ויק"ר פי"ב ר' הילל בר הילני. בל"י Ἕλενος.

[1]) כ"ה לנכון ברס"ר.

* הַלְעָטָה (ענינו פיטום הבהמה והעוף משרש לעט (das Mästen, Stopfen der Thiere
שבת קנ"ה: איזו היא המראה ואיזו היא הלעטה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר. ושם המראה בכלי הלעטה ביד עיי"ע מר ה', לעט א'. תוספת' שבת פי"ח הלעטה כל שמאכילו מעומד וכו'.

* הֶלְפִּים (פי' בל"י ἐλπίς תקוה ותוחלת (Hoffnung
באגדת בראשית פי"א (בית המדרש לר"א יעללינעק ח"ד צד י"ז) כך אמרו לו חביריו לאיוב איבדת הלפים שלך.

הֶלְקְט (לעפ"ד מל"י ἕλιξ, ἑλικτός כל דבר כפוף ועגול כקשת ובפרט כותל בולט וכפוף כמין זיז alles Gewundene, Schwiebbogen ורבינו פי' בע"א) בס"ג דשבת (קנ"ז סע"א) הילקטי קטנה היתה בין ב' בתים. פי' מלשון תל המתלקט (שם ק':) והוא כמין קיר הוצץ בין שני בתים. *[אחי"ה הפי' הזה שייך לר"ח כנראה מתוספ' שבת קנ"ז. ד"ה הלקטי והם קיימו הפי' נגד פירש"י שביאר הילקט קטנה שביל קטן, ולפי' רבינו אולי יש להביא ראיה מל"ע خلقة כלומ' אבנים קטנים הוצברו לתל. ולפי' רש"י אולי י"ל שהוא ל"ע حلق מקום צר ושביל, או מל"י ὁλκός מענית ושביל Furche ולפירושו יפה עולה זה דנזיר ח': הריני נזיר מנין הילקטי קיץ וכמנין שבלי שמטה ועיי' פירש"י שם ד"ה וכמנין: ואית דגרסי כמנין ש ב י ל י שמיטה וע"ש וכן בתוספות שם ד"ה מנין, ורבינו פי' בע"א בערך הבא אח"ז. ולפי פירושי מל"י הרשומ' בתחלת הערך עולה יפה פי' רה"ג בערך הבא: כמו זיז יוצא שעודף וכו' ודו"ק] —

הִלְקִט ‹ הִלְקִיט הפעיל מן לקט ודוגמתו יהודוך ופי' אסף חלקים המפוזרים. einzeln auflesen ופירושים אחריי עיי' בפנים) בפ' ר' אלעזר אומר אם לא הביא כגמ' עושין (שבת קל"ג:) ת"ר מהלקטין את המלה ואם לא הלקיט ענוש כרת. פי' "מלקטין ציצין המעכבין את המלה וזהו עיקר. פ"א מלש' ילקוט (ש"א י"ז, מ') שהערלה היא כמו ילקוט שבתוכו העטרה וצריך לחתוך הילקוט כולו לגלות העטרה ואם לא חתכו כ ו ל ו [1]) כאילו לא מל". רב שרירא ורב האי בנו הגאונים פי' "מהלקטין עושה אותה כהלקטי [2]) כמו הלקטי קטנה היתה בין ב' בתים (עיי"ע הקודם) ופי' [הילקטי] כמין זיז יוצא ויש בעיקר העטרה כמו זיז יוצא שעודף על שאר של אמה וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל א ו ת ם [3]) עטרה מ ת ה ל ק ט ת [4]) ויוצא אותו הזיז כהילקטי ואיכא נמי הריני נזיר כמנין הילקטי קיץ בספ"ק דנזיר (ח':). ובתוספתא דמעשר ראשון (ספ"ג) ר"מ אומ' אף הקרקס שעוקציהן קטנים והלקטיהן מרובין", פי' תרמיליהון ארוכין [5]) ויש בהן גרגרין הרבה דמדקרי לעוקץ הקצר מעט קרי לתרמיל הארוך מרובה". ונראין הדברים שהציצין עצמן נקראין הלקטין [6]) ונטילתן אפשר דמקרי הלקוט [7]) ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי שמועה". *[אחי"ה כל הפירוש הזה הועתק מלה במלה מפי' רה"ג הובא בתשוב' גאונים קדמוני' דפ' בערלין צד ל' רק שם חסר מאמר שלם מן "פי' תרמיליהון וכו' עד "מרובה" וצריך להשלים מדברי הערוך. והפי' הראשון עד דברי: רב שרירא ורב האי וכו', נלקח מלה במלה מפי' ר"ח הובא באו"ז הלכו' מילה סי' ק"ו סעיף א'. לכן ציינתי הדברים הלקוחים ע"י סימני הרמז וגם סוף דברי הערוך: ודברים אלו מסברא דילן וכו'. לקוחים הם בידו מתשוב' רה"ג הנ"ל ומזה תדין כי השערת בעל למוד ערוך מסכ' ברכ' הקדמה צד ה' שגגה היא. וכבר הרגיל רבינו לכתוב בהעתקתו מפי' רגמ"ה גם דברי רגמ"ה "ואמר לן רבי" ועיי' במבוא לח"א XI והלאה. ועתה ברור לי כשמש כי כמו ששערתי בנפשי במבוא שם כ"ה אחרי שעסקתי בפירוש רגמ"ה כ"י לכמה מסכתות ושם רגיל על לשון רגמ"ה דבור ו א מ ר ל ן ר ב י ועוד אניף ידי בזו ההוכחה בע' חלק ג'] —

* הֲלַקְטֵי (פי' בל"י ἡλακάτη קנים וקמטים (Stengel, Knoten am Rohr בתוספת' מעש' ראשון ספ"ג הובא בערך הקודם עוקציהן קטנים והלקטיהן מרובין ובירו' סוף מעש' שני דנ"ב. ובערוך ע' קרקס א' הגי' שעוקציהן מעוטין והלקטיהן מרובין נ"ל לפרש מל"י הנ"ל שלא כפי' הערוך בע' הקודם. והראיה לפירושי כי הקלקס אשר או יותר טוב כגי' תוספת' כ"י אירפורט קולקס

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בפי' ר"ח. [2]) ובתשו' רה"ג הגי' כהילקט. כהילקטי וזהו עיקר עיי"ע הקודם. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובכ"כ בשם הערוך וכ"ה בתשובי רה"ג. ובדפ"ע בט"ס אותה ובדפ"ר הוא בקטוע ושיבוש. [4]) כ"ה לנכון בכ"כ בשם הערוך וכ"ה בתשו' רה"ג ובדפ"ע מהלקטת. [5]) כ"ה כדפ"ר ובכ"י פאריז ובדפ"ע מרובים. [6]) ובתשו' רה"ג הגי' הילקוטין. [7]) בתשו' רה"ג הילקוט.

שנאמר ממנו שעוקציהן מעוטין והלקטיהן מרובין יש לו סימנים אלה כי קולקס בל״י ורו׳ colocasia κολοκασία עיי״ע לוף יש לו קן גדול אחד ובו הרבה קמטים Knollen.

* הִלְקִיט (מפעל לקט בהפעיל כמו אַלְקֵט (אִפעל) בל״ם (Essen in den Schnabel geben
שבת קנ״ה: ומהלקטין לתרנגולין פי׳ בל״ם הושיט מאכל בידים לעופות וזהו מה שמסיק בגמ׳ שבת שם לעולם מהלקטין דספי ליה בידיה מלקיטין דשדי ליה קמיה. תוספת׳ שבת פי״ח מהלקטין (ובקצת נוסח׳ מהלקיטין) לאווזין ולתרנגולין וכו׳. ואין צריך לומ׳ שמלקיטין ע״ש.

* הַלְקָשָׁה (מפעל לקש ענין איחור (Verspätung במד״ר רפ״א מהו מאפליה (ירמיה ב׳ ל״א) שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקשתי אותה ואין מאפליה אלא הלקשה. וכ״ה בילק׳ ירמי׳ ס׳ רמז רס״ז אבל במד״ר פכ״ג א׳ שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם וכו׳. כלומ׳ וכי אחרתי ועכבתי אתכם.

* הֶמָא פי׳ בל״ם העלים עין das Auge abwenden עיי״ע המי במו״ע ומ״ש.

☞ 1 הֶמַם (בל״ע גדד וְבָרַת ein = durch- (schneiden תרג׳ לא תתגדדו (דברי׳ י״ד, א׳) לא תהוממון. *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן אבל ט״ס הוא וצ״ל תתהממון כי בא תמיד באתפעל עיי׳ הדוגמאות בתרגו׳ למ״א י״ח, כ״ח; ירמי׳ ט״ז, ו׳; מ״א, ה׳; מ״ז, ה׳; מ״ח, ל״ז; מ״ט, ג׳, ובקצת נוסחאות אי׳ בציון הראשון תתחממון בחי״ת וכתב הגאון מהור״ן אדלער בנתינה לגר שהוא ט״ס וכמו כן כתב ר״ש בן מלך במכלל יופי לירמי׳ מ״ז ה׳ אבל לפע״ד נוכל לקיים הגי׳ בחי״ת מטעם גזרת המלה מל״ע הרשומה] —

☞ 2 הֶמַם (בל״ע מכבד הבית (auskehren תרג׳ וטאטאתיה בטטאטא השמד (ישעי׳ י״ד, כ״ג) ואהמינה כמה דמהמטין [במכינא]. *[אחי״ה השלמתי לפי גי׳ רבינו בע׳ טבן וכבר דברתי מזה בע׳ אלבינא ע״ש היטב וגם שם הציון איכ״ר פתיחת׳ ג״א. והשם בתרג׳ עמוס ח׳, ו׳ ומַפַּל בר ; והֶמַּת עיבורא פי׳ פסולת הבר מה שנופל ממנו בכברה וטכברין אותו והמתורגמן טעה בטח״כ] —

* 1 הָמַם (פי׳ בל״ע משמן בשרו ירזה herun- (terkommen, abmagern פסיקת׳ דר״כ ד״י. עד עכשיו הן (ר״ל הפרות) קיימות לא הזהימו ולא הזקינו ולא הטריפו ובילק׳ נשא רמז תשי״ג הגי׳ הוזמו ונ״ב הוסמו וצ״ל הוממו וכ״ה בילק׳ מ״א רמז קצ״ב ושניהם בשם הפסיקת׳ וכה״ג הוממו במד״ר ספי״ב ובשהש״ר פ׳ יפה את רעיתי. פי׳ הפרות שהיו לעבוד את עבודת אוהל מועד (במדב׳ ז׳, ה׳) לא נתכחשו ולא הזקינו ולא הטריפו. ובילק׳ ואתחנן רמז תתכ״ד ובשו״ט מזמור ק״א נשמט זה המאמר ובקיצור הובא בתוספ׳ זבחי׳ נ״ט: ד״ה הא — והח׳ לעווי בע׳ זמה טעה לפרשו מלש׳ יוני σόμφωζ והאמת שהוא ל״ע הרשומ׳.

* 2 הָמַם (פי׳ מבהל ומפחד ומל״ט ותְּהֻמַּם (verwirren תנחומ׳ וירא ר׳ סי׳ כ״ב כדי שלא יהו אומות העולם אומרים הממו והלך ושחט את בנו פי׳ מבהלו ומבלבלו. וכן בסמוך והזקן הוא השתטה והוא הולך לשחטך.

* הִמַּג (מין נטע) עיי״ע אברתא ומ״ש.

* המגניא (שם מקום) כלאי׳ ו׳, ד׳ בית המגניא כ״ה בש״ס כ״י ועיי״ע מגניא.

* המדודי, המדורי עיי״ע בר המדורי.

* הַמְדָּן (עיר ואם במדי (Hagmatâna = Ecbatana קידושי׳ ע״ב. יבמו׳ י״ז. ערי מדי (מ״ב י״ז ו׳; י״ח, י״א) זו המדן וחברותיה. והיא העיר הרשומה עיי׳ מ״ש במ״ע ג״ג ח״י 66 ; ונייבויער 376.

הָמָה (בל״ע מבקש בנפש עזה ומפחד עליו (gierig, ängstlich suchen, besorgt sein בויק״ר אחרי מות כפ׳ ויתרון ארץ (ר״פ כ״ב) אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה׳, ט׳) אוהב בממון לא ישבע בממון. ומי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל (שם) כל מי שהומה ומַהֲמֶה אחר הממון ואין לו קרקע מה הנאה יש לו דאמר ר׳ ישמעאל [1]) ב״ר תנחום כתיב (יחזקאל כ״ז, כ״ט) וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט (והמה על הארץ יעמדו) [מלחים כל חובלי הים אל הארץ יעמדו] וכי אין אנו יודעין שעל הארץ יעמדו אלא זה שהיה מפרש בים וטבעה ספינתו בים אם יש לו קרקע קרקע מעמידתו ואם לאו גם זה הבל . . . אוהב תורה לא ישבע תורה כל מי שהומה ומהמה

[1]) כ״ח לנכון ברפ״ה, ובשרפ״ע ישמעאל.

אחר התורה ואין לו תלמידים מה הנאה יש לו. [אוהב מצות לא ישבע מצות ואוהב בהמון וג' שכל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצוה קבועה לדורות . . מה הנאה יש לו] תדע שהרי כל המצות שסיגל משה קבע לו מצוה קבועה לדורות אז יבדיל משה (דברי' ד', מ"א). *[אחי"ה בנוסחאותינו בקצת שנויים וגם רבינו קיצר אכן בסוף הערך נשמט מאמר שלם מן מה הנאה יש לו עד: מה הנאה יש לו ועל האחרון קאי: תדע וכו' בנו"ג ובילק' קהלת רמז תתקע"א ואין לו תלמוד, אבל בדב"ר פ"ב אי' לנכון ואינו מעמיד תלמידים, ובקהל"ר פ' ויתרון נשנה כל הענין בדרך קצרה קצת ושם בט"ס מהומה ומהמה וצ"ל שהומה ומהמה. ועוד י"ל כי נגזרה המלה מל"ע هام פי' צָמֵא לדבר וגם תועה אחר דבר ומזה הענין שהש"ר פ' כרם: בעל המון (שה"ש ח', י"א) שהמו אחרי הבעל . . לפיכך באו עליהן המונות. שם בעל המון שהמו אחרי המוני המוניות דמלכוותה] —

* המוטון בילק' תהלי' ר' רמז תרצ"א ט"ס עיי"ע המיינטין וע' אמיינטון.

* הָמוֹן (מל"ט שפעת אדם רב Menge) שהש"ר פ' כרם עיי"ע הקודם. שמ"ר רפ"א אתם עשיתם המונים המונים על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ המונים המונים. ובל' נקבה איכ"ר פ' פרשה לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות של חֲגִיגָה כמד"א המון חוגג (תהלי' מ"ב, ה') ומה שענינו קול רעש כמו המיה עיי' בע' הבא אח"ז.

הֶמְיָה (מל"ט פי' רעש ושאון Getöse, Lärm) בסוף מגילת איכה (פי' על הר) עלו לרומי ושמעו קול המיה של רומי מרינה ובס"ג דפ' אלו הן הלוקין (מכות כ"ד סע"א) שמעו קול המונה. ובמגילת איכה (פתיחתא כ"ד) עיר הומיה (ישעי' כ"ב, ב') קרתא מרבבתא. *[אחי"ה ובקצת כ"י מרכבתא וט"ס וצ"ל מרבבתא וע' מובלעת תחת מערבבתא וכ"ה באיכ"ר שם, ונראה כי המדרש גוזר אומר הומיה מע' המם פי' מבלבל ונשתטה ובנו"ג בתרג' קרתא דמשבחתא. והוא מאותו הענין בל"ע (شبك) פי' מבולבל וכ"ה ג"כ תרג' יחזק' כ"ו, י"ז. ובכ"י ל"ד מדרבבתא ונ"ל שצ"ל מערבבתא. ובציון הראשון אי' רק בדפ"ר מלת רומי ובספרי עקב פ' מ"ג אי' שמעו קול המייה של (מפטילון) [צ"ל מקפטילין] ובמכו' שם נשתנה מצינזור ושמעו קול המונו של בבל מפלטיה נ"א מפטילון וצ"ל כמו בילק' ישעי' ר' רמז רע"ח בשם מכות: ושמעו קול הומנ' של כרך גדול רומי מפניליאום ובילק' כ"י (ד"ס מכו') אפלטינס [צ"ל מקפיטליאום=Capitolium] וכן נשתנה מצינזור ביומ' כ' סע"ב קול המונה של העיר (ג' פעמים) אבל בכ"י מ' ובע"י ובדפוסי' הישנים לנכון קול המונה של רומי (עיי' ד"ס יומ' במקומו). — והתואר הומיה ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג משמים נשקפה הומיה וכו' ע"ש. — בירו' ע"ז פ"ג דמ"ג: המיות כו' לע"ז ט"ס עיי"ע יתך] —

* הַמִּים (מפעל ערבי هم עיי"ע המם והתואר هام, هميم מי שיש לו כאב ודאגה וכבד לב ein Schwermüthiger) ירו' תרומו' פ"א ד"מ: וירו' גיטין רפ"ז דמ"ה ע"ג מהו קרדייקוס (καρδιακός) א"ר יוסי המים.

הֶמְיָן (פי' בל"ע ופ' هميان אזור Gurt, Gürtel) בסוף עירובין (ק"ד:) שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמיינו. ובפ' אחרון דסוכ' (נ"א.) מבלאי מכנסי הכהנים ומהמייניהן היו מפקיעין. ואת האבנט (שמות ל"ט, כ"ט. ועוד עיי' התרג' לשמות כ"ה, כ"ח; כ"ט, ה'; ויקר' ט"ז, מ'; ישעי' כ"ב, כ"א) תרגומו וית המיינא ובל' ישמעאל (המאין) [צ"ל המיאן]. *[אחי"ה בדפ"ר ובכ"י ל"ד לי' תיבות ובלי"ש וכו' ואולי הוספה מאוחרת היא. — וכנ"ה מגיל' כ"ז סע"ב ומשכנתיה להמיינאי. ושם תיקף קודם לפי גי' אה"ת וע"י וילק' כ"י תולדות (הובא בד"ס מגילי צד ע"א) מאי האי המיינך היכא ובנוסח' לי'. עירובי' צ"ד רע"א שקילו המייניה כ"ה לנכון בכ"י מ' ובתוס' רי"ד (ד"ס עירובי' צד קפ"ב:) זבחי' י"ט. הוה מדלי לי המיינאי. והקבוץ שבת נ"ט: תרי המייני] —

* המיינטין ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג כבר פירשתי בע' אמיינטון ח"א, קי"ח.

הֶמְיוּנוּם (פי' בל"י ἡμίονος פרד Maul-esel) ב"ר פ' וירא אלהים אל יעקב (ס' פרש' פ"ב) [הוא ענה] אשר מצא את הימים במדבר (בראשי' ל"ו, כ"ד) ר' יהודה ב"ר סימון אמר המיונום פי' בל"י פרד. *[אחי"ה וכ"ה בירו' ברכו' פ"ח די"ב: עיי"ע הימיסו. מלבד שרש הימם המיונום או הימיסו (לפי גי' המהרש"ם עיי"ע המיסו) פי' חציו סוס וחציו חמור עוד כיון לפע"ד על שם עצמי ענה מל"י ὄνος חמור ועיי' פסחי' נ"ד. דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם ובירו' ברכו' שם מה עשה צבעון וענה זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר ויצא מהם פרדה] —

* **המירום** אין זה המשורר הגדול היוני Ὅμηρος כדעת ר"ב וכ"כ ואחרים כדמוכח בערך מרום ע"ש.

הַמִּלְטָה (או כמו מלתרא = מלטסא מלש' יוני μέλαθρον ראשי ועובי הקורות Quer-balken או מל"מ מלט (ירמי' מ"ג, ט') חמר שעושין מסיד וחול Cement, Mörtel וכן בל"ע مِلاط ובל' רומית ובלאי"ט malta) בפ' השותפין בגמ' סמך לו כותל אחר (ב"ב ו'.) אמר רב נחמן [1] בי כוי לא הוי חזקה אע"ג דמנח ביה המלטה [2]. פי' זו תקרת החלון, וי"א חתיכות של קורות במקום הראוי בכותל להניח בו ראשי הקורות של תקרה, וי"א לשון לעז הוא מלטא שעושין מן הסיד להניח הקורה. *[אחי"ה כי"א הראשון אי' בפירש"י ב"ב ד"ה בי כוי וז"ל הימלטא. הם נסרים עבים שנותנים בצדי החורים להגין על ראשי הקורות וזה הפי' סותר הרד"ק בשרש מלט ע"ש והחזיק בפי' י"א האחרון ובשרש עב האריך לפרש כל הענין ע"ש. והראב"ד (בשט"מ) פי' ג"כ כי"א הראשון, אבל רגמ"ה כ"י לב"ב נטה לפי' הנזכר ראשונה בערוך וז"ל: המלטה כעין שעושין בחלונות שקובעין שם הקורות מקיפין החור בלבנים כדי שלא ירקבו ראשי הקורות מלחלוה החומר ע"כ. והקבוץ ב"ק ס"ז. צלעות הבית (יחזק' מ"א, כ"ו) אלו המלטסין כה"ג בערוך ע' מלטס ומה שאכתוב בס"ד בשם הרד"ק, ומזה הוכחה לפי' הראשון שהוא ל"י הרשום' וא"כ הה"א אינה שרשית וייש לסדרו בע' מלטה, ועה"ק שנ"ב בפי' הראשון כתב קראקשטיין והוא לא"ש Kragstein פי' אבן גדולה להניח עליה ראשי קורות הבנין, ועוד נקרא כן קורה הבלוט בראש הזיזין בבנין עיי' זה הערך באדעלונג] —

הַמִּלְתָּא (Ingwer) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ו.) ובפרק יוה"כ בגמרא אבל אוכלין (יומ' פ"א.) האי המלתא דאתי טבי הנדואי שרי. פי' הוא זנגבילא דינה כדין פלפלי יבשתא ולא כלום, וביוה"כ פטור. זנגבילא רטיבא בורא פרי האדמה וביוה"כ חייב ואם ישרה זנגביל במים אין בו משום בישולי גוים. *[אחי"ה בכ"י מ' הגי' חמלתא וכן בכ"י ב' ליומ' שם אבל בכ"י אחר שם הומלתא ובגליון לכ"י ברכו' וכן ברש"י ליומ': הימלתא ובכ"י פ' לברכות שם אמלתא, מזה תדין כי אל"ף או ה"א אינה שרשית ובאמת גי' רה"ג אמלתא והשוהו עם זנגבילא עיי"ע זנגביל. ונ"ל לגזור המלה מל"י μελάνθιον פי' קֶצַח Schwarzkümmel פי' פלפלא שחורה וע' זקנים ועקילס העתיקו כמו כן לישעי' כ"ח, כ"ה, כ"ז ועיי' פליניאוס כ', י"ז, ואם הגזרה נכונה אז יש לנקד לתשלום הנו"ן בדגש הֶמֶּלַתָּא ואולי העתיקו רז"ל מלה זרה זו להוראת מין זינגבלא שנקרא אינגווער שגם מין זרעוני גינה זה אינו נאכל חי רק מפטמין בבשמיו התבשיל ורש"י לברכו' לועזו ע"י ליטוארי"ו פי' בל"צ lactuaire = electuaire בלא"ש Latwerg וכן ביומ' ליטוריג"א, וכפי' הערוך אי' בבה"ג הלכו' ברכו' פ"ו ד"ז ע"ד וישם הגי' הימלתא ועיי' עוד או"ז הלכ' סעודה סי' קס"ד וישם בט"ס ציתוור וצ"ל ליתוורה, וממה שכתב רבינו זנגבילה דינה כדין פלפלי משמע דגם על פלפלי רטיבא מברכין בפה"א וזהו כשיטת רה"ג ורי"ף המובאים בחי' רשב"א כמו שהעיר לנכון בעל למוד ערוך. — ובענין גי' הנדואי עיי"ע הנדוין] —

הֶמִינָא (מדה אחת והיא חצי ההין בל"י ἡμίνα בל"ר hemina ובל"ס הֶמִינָא (Maass = die Hälfte eines Sextarius תרג' ישני על והשתיה כדת (אס' ח') הזו אתיין לון כסא רבא דהוה לכיד ארבעא המשא הֶימִינִין והוה מתקרי שמיה פיתקא. בל"י ורו' מין מדה חצי ההין, פי' המי (ἥμι) חצי, פי' הנא הין.

הֶמְנַיָא (ישם מקום Hymenia העומד כעת על תלו עיי' גיאגראפיע לנייבויער צד שס"ז או אולי הוא שם מקום هانيه , هانيا כדעת הח' פליישער) בהלכה קמא דפ' י' יוחסין (קידושין ע"ב.) כי הוה קא מנמנם ר' אומ' הימוניא איכא בבבל כולה דעמונאי היא. צוה ה' ליעקב סביביו צריו (איכה א', י"ז) א"ר יוחנן כגון הימוניא לפום נהרא (שם רע"ב). פי' שם מקום. *[אחי"ה בנו"ג א"ר יהודה וביבמו' י"ו סע"ב אמר רב ובכ"מ הגי' הומניא אבל בכ"י א"פ לקידושי' הגי' הימניא וישם אי': כגון הפרניא [Hipparenum] והימניא לפום נהרא עיי' נייבויער במקום הנ"ל ובערך הרפניא. ועוד פעם אחת נמצאה המלה בשהש"ר פ' ידיו אך שם בט"ס וז"ל ר' אלעזר ב"ר שמעון אתוי חטרייא נבי אבוי למיזבן עיבורא מן קרייתא

[1] כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וכ"ת בדפ"ר ובשט"מ; ובדפ"ע אחריי אמר רב ובנו"ג. אמר רב הונא והעיקר כגי' כ"י. [2] וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וכ"ת ברד"ק שרש מלט ושרש עב ובפי' ראב"ד הובא בשט"מ לב"ב אבל בנו"ג הימלטי וברש"י הימלטא.

המונייא יתיב גבי תנורא וכו' ופי' מ"כ חמרים לוקחי תבואה באו ולנו בבית אביו ר"ש ליקח דגן ממקום המונייא וישב ר"א אצל התנור וכו' ונעלם ממנו כי עיקר הגי' חמוניה יתיב פי' ראו אותו יושב וכן אי' לנכון בפסיקת' דר"כ ויהי בשלח צד צ': ר"א ב"ר שמעון עלון חמריא לקרתא בעו למזבן עבורא וחמוניה יתיב קמיה תנורא ע"כ, וא"כ במדרש שהש"ר צ"ל ג"כ חמוניה ואינו מוסב למעלה אל קרייתא אך למטה אל יתיב ונקודה אחר המוניא טעות דפוס הוא עיי' הערת ר"ש באבער לפסיקת' שם שהשיג לנכון על מ"כ. וגם לעווי טעה אחר מ"כ] —

הָמוּנְיָא (פי' בל"י ὁμόνοια הסכמת דעה אחת (Meinungsübereinstimmung, Eintracht

בויק"ר אל תונו פ' מות והיים (פל"ג) כשהייתם בארצכם לא הייתם עושין המוניאות המוניאות לע"ז הה"ד (יחזק' כ"ג, מ"ב) וקול המון שלו בה, ובריש מגילת איכה (פתיחת' י' ועיי' בסמוך) וכולי עשו ישראל המוניא ועבדו אותן, — (א"ב פי' בלשי' יוני הסכמת של רבים עיין ערך אומוניא). *[אחי"ה בע' הנ"ל בח"א, קכ"ג: הבאתי ציון מאסת"ר גם ושתי אבל ברוב מקומות הגי' בה"א בראש באיכ"ר בפתיחת' הנ"ל לפנינו בט"ס הגמוניא וכ"ה בט"ס בשהש"ר פ' אל תראני, אבל לנכון באיכ"ר פתיחת' כ' כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת ויסעו ויחנו וכיון שבאו להר סיני נעשו כולם הומוניא וכו' ובמכילת' יתרו מסכת' דבחודש ספ"א וילק' יתרו רמז רע"ה תמורתו קודש השוו לב אחד ובפדר"א פמ"א: אמרו כולם פה אחד ועיי' עוד בויק"ר פ"ט. — איכ"ר פתיחת' כ"ט וכיון שנגאלו נעשו כולן הומוניא אחת וכו' ובילק' תהלי' רמז תשצ"ה חזרו ונעשו כולן הומוניה אחת. והקבוץ בויק"ר הנ"ל וכנו"נ שם כשהייתם בארצכם הייתם נעשים הומניות הומניות לע"ז ובילק' דניאל רמז אלף ס"א הייתם עושים הומניות הומניות, ובגי' רבינו צריכים אנו לומר בלשון שאלה לא הייתם וכו'? או מלת לא יש למחוק, ובדפ"ר לנכון ב' פעמים המוניאות אבל בישדפ"ע רק פעם אחת. ומעתה י"ל כי הציון בערך המון מאיכ"ר פ' פרשה לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות של חגיגה וכו' שייך ג"כ לכאן ודורש המון (תהלי' מ"ב, ה') מלשון יוני הנ"ל] —

הַמְנִיכָא (Band, Halsband) כדניאל (ה'. ז'. ט"ז. כ"ט) והמניכא (ודרהבא) [רי דהבא], פי' ענק. *[אחי"ה הכתיב המונכא אבל בתרג' משלי א', ט' ג"כ ביו"ד והמניכא לצוארך. והקבוץ תרג' אסת' ב', ט' המניכין, וגם מוניק ועוד מניכא נמצא בתרג' ובדרז"ל עיי"ע. וגזרת המלה מל"ס הַמְנִיכָא ומחצבה מל"י μανιάκης, μανιάκον. וע' זקנים העתיקו כן בדניאל ה' ז'. י"ח. ל"א וכן עקילס וסומכוס העתיקו ככה רביד (בראשי' מ"א, מ"ב) וסומכוס העתיק ע"י גם שהרונים (ישעי' ג', י"ח)] —

הִמְנוֹן (= הימנון בל"י ὕμνος, νον שיר של שבח (Hymnus, Feiergesang

מדרש תהלי' מזמור אשרי האיש (תהלי' א', א') משל לחבורה של זמרין שהיתה מבקשת לומר שבחו של מלך הימנון למלך פי' בל"י ורו' שיר של שבח. *[אחי"ה ועוד שם כולכם משובחין וראויין לומר הימנון וכו' ובשהש"ר פ' כמגדל ובקהל"ר פ' ההכמה אי' רק לחבורה של אנשים שמבקשים לומר הימנון למלך וכו' כלכם נעימים וחסידים ומשובחים לומר הימנון לפני וכ"ה בילק' ש"ב רמז קס"ה נשמע מזה כי תיבות שבחו של מלך במדרש שו"ט באו מגליון פנימה לבאר תיבות הימנון למלך. וכנ"ה בשו"ט סוף מזמור ב' ובילק' תהלי' רמז תרכ"ג הלכו בני המדינה לומ' הימנון למלך א"ל אלי אתם אומרי' הימנון וכו' כך אוה"ע מבקשי' לומר להקב"ה הימנון וכו'. ובשו"ט מזמור צ"ב כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומ' הימנון . . אמר לו השבת לי אתה אומ' הימנון אני ואתה נאמר הימנון להקב"ה ובילק' תהלי' רמז תתמ"ג אי' כמו כן רק בתחלת המאמר תמורתו קודש וכשראה אדם וכו' התחיל משורר וכו' ובשו"ט מזמור צ"ג ד"ה אף תכון עמד לגיון אחד אמר לו הימנון וכו', כך כשמלך הקב"ה בעולמו אמרה הארץ הימנון תחלה וכו' וכ"ה בילק' תהלי' רמז תתמ"ז ועיי"ע פרקופי'. ובפסיקת' רבתי ראש פ"ב התחילו נותנין הימנון ושבח. ובקהל"ר פ' מה שהיה והיו מבקשין בני המדינה לומ' דומינין ובב"ר פ"ח, דומינו וכ"ה בע' דומיני וצ"ל הומנין או הימנון כשהוכחתי בע' אפרכוס ח"א רל"ט: וכ"ה באמת בילק' הובא שם ועוד בילק' בראשי' רמז כ"ג מבקשין לומר המנון ונ"ב שירה. ועיי"ע אימנון ח"א קכ"ג ושם צ"ל פ"ב במקום פ"ד] —

* הַמְנוּנָא שם אמורי והיה תלמידו של ר' יהודה וחבירו של רבה עיי' שבועו' ל"ד וסנהד' ס"א. ותוספו' עירובין ס"ג, ד"ה רב המנונא וכתובו' נ': ד"ה יתיב וע"ש מה שציין הגרי"ב והעלו ששני רב המנונא היו. ובקידושי' כ"ה. אי' לאו המנונא

אלא קרנונא וע"ש התוספות וערך צנע ב'. וכן בירו' נזכרו שני רב המנונא אחד בדור ראשון ואחד בדור שלישי עיי' מבוא הירו' למהרז"ף ע"ו. ובענין המנונא ספרא שם צד קי"ח: וקי"ט.

הַמְנֵק (zweizackige Gabel) כפ' אלו מציאות בגמ' מצא כלי באשפות (ב"מ כ"ה:) הא בסכיני ובהמנק. ובר"ג דפ' לולב הגזול (סוכ' ל"ב.) והוא דעביד כי המנק [1]. פי' כלי של מתכת הוא שאוכלין בו פרסיים שלא יהו מכניסים ידם לפיהם והיו אוכלין בו כשר ותתיכות. ולענין לולב שני הוצין העליונין שהן תיומת אם נפרדו זה מזה. והמנק הוא כלי שיש בו שני ראשים. *[אחי"ה המלה אומרת דרשוני ועפ"י פי' רבינו נ"ל לגזרה מל"פ הנמיק (בהיפך האותיות) והורכבה מן הן = אהן = آهن פי' ברזל ומתכת ומן מיק = میخ פי' וו כפוף ועקום וא"כ הנמיק כלי של מתכת עקום. ורא"ש לסוכ' פי' ועביד כי המנק: פסול והוא כלי שיש לו שני ראשין וזהו צורתו: ( ) והגמיי"מ הלכו' לולב פ"ח ה"ג פי' הימנק כלי שיש בו ב' ראשים כזה וזהו כפי' הערוך בסוף הערך. אבל רש"י לסוכ' פי' הימנק יפויצפו"ר [ובדפ' פיזרו הלע"ז פוצטו"ר] של ברזל של סופרים שיש לו שני ראשים וראשו אחד מפצל וכו'. וכן פי' האו"ז שם ואולי הלעז כצ"ל פנצטו"ה pincette ובריצ"ג שם פי' צבת קטנה kleine Zange פי' המנק פי' חטבא [צ"ל אטבא עיי"ע] דספרא דהיינו כלי שמנקבים בו שרטוטי הספרים. וכיון ג"כ לפירש"י] —

הֵמִיסוּ (פי' בל"י חצי ἡμισυ, halb) מדריש ב"ר (ס"פ פ"ב) אשר מצא את הימם במדבר (בראשי' ל"ו, כ"ד) רבנן אמרי המיסו חציו חמור וחציו סוס פי' בל"י חצי. *[אחי"ה וקודם הדרוש של רבנן אי' בב"ר ישם ר' יהודה בר סימן אמר המיונס. וכגי' זו אי' לנכון לפי גי' המהריש"ס בירו' ברכו' פ"ח די"ב: מהו ימים (בראשי' שם) ר' יהודה בר סימן אומ' המיונס ורבנן אמרי הֵימִיסוּ חציו סוס וחציו חמור ולפנינו בדפ' ביר' ברכו' אי' בדברי רבנן בט"ס הייטים וכבר הגיה מהרז"ף באה"צ ישצ"ל הטיסו כבב"ר ובאמת כן הוא בטהריש"ס. ופירש המהריש"ס כמו אחינו הטסו את לבבנו (דברי' א', כ"ח) דאמרינן בפ"ק דמעשרות (ירו' מעשי' פ"א דמ"ח ע"ד) פלגון [את] לבבנו. ע"כ ויש להוסיף כי במעשרות פ"א מ"ב פי' משימסו: משיכניסו מחצה מל"י ἡμισεύω פי' מחלק לשנים. ועיי' עוד ערך מיסווז. וכן פי' בב"ר רפ"ד המסים (ישעי' ס"ה, א'): הֵצָה] —

הימיסיון (Edelstein?) שמ"ר פ' וזה הדבר אשר תעשו להם (ס"פ ל"ח) נפתלי אכאטים גד הימיסיון פי' מין אבן טובה. *[אחי"ה ול"נ שהוא ט"ס עיי"ע הימסיון אחר ע' הימום] —

* **הֶמְסֵס, המסיסא** (אחד מקרבי הבהמות המעלות גרה בל"ר omasum, כפי' ר"ב בע' מסס) חולין מ"ב. המסס ובית הכוסות ויק"ר פ"ד המסס ליטחון, ושם רפי"ח הטחנות (קהלת י"ב, ג') זה המסס וא"כ י"ל שהשרש מסס וכן דעתו של רבינו כנראה ממה שסדרו בע' מסס ע"ש ויק"ר פ"ג וקהל"ר פ' החכמה עיי"ע אסטומכא . . ובערוך הקצר שנ"ב הביא ערך המסס ובארו מענקואלט כ"א עכ"ל, ולדעתי הוא mannigfalt ובאמת הקיבה השלישית נקראה מרוב קמטיה בלשון אשכנז Faltenmagen. ולדעת ר"ף סמאלענסקין מלה הנ"ל כצ"ל מאגענואלט כלומ' מאגנעפֿאלט.

* **הַמְעִסָה** (מהשם עִסָּה פי' גבילת העיסה ע"י לישה das Einrühren des Teiges) פסחי' ל"ז רע"ב וש"נ המעיסה בי"ש פוטרין וכו' איזה המעיסה ואיזה החליטה המעיסה קמח שע"ג מוגלשין וכו' עיי"ע גליש וע' חלט. ושם בפסחי' בלא ה"א: מעיסה.

הִמְצָא (הִימְצָא = חימצא לפע"ד מל"ע حمص פי' חלב Fett) כפ' אלו טרפות בגמ' נקבה הריאה (חולין מ"ט סע"ב וני' רע"א) בר הימצא סתים הימצא לא סתים. הי הימצא והי בר הימצא ת"ש דאמר רב נחמן אינהו מיכל אכלי להו לדידן נמי מסתם לא סתים. דאקשתא כ"ע לא פליגי דאסיר. דאייתרא איכי דאמר וכו' אמר ר' אמי מקמצין. פי' דאייתרא שעל יתר של קיבה מפני שהקיבה עומדת כקשת דרוך ויתר שלו מתוח מלשון כוננו חצם על יתר (תהלי' י"א, ב') ויש חלב על זה ועל זה שעל הקשת דברי הכל אסור אבל שעל היתר בארץ ישראל נוהגין בו היתר ובבבל נוהגין בו איסור. וזה החלב דאקשתא קרו ליה הימצא ודאייתרא קרו ליה רבנן בר הימצא ועל החלב שעל יתר הקיבה אמר ליה רבה בר

[1]) וכ"ה בכ"י מ' והוא דעביד לה כי הימנק וברש"י דעביד כי הימנק ובאו"ז הלי סוכ' סי' ש"ו דעביד כי המנק ובגמ' דעביד כהימנק ובה"ג. ובריצ"ג הלכו' לולב עמוד ק' ובר"ף כ"י (ר"ס לסוכ') ואי עבר כבהמנק וגי' הדפוס ערופה.

בר חנה לבריה (פסחים ג"א.) אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב חמצא). *[אחי"ה ולפנינו חימצא וכ"ה בפי' רגמ"ת כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ש"ט.) ושם קצת כמו שפי' רבינו וז"ל: ולא ידענא הי מינייהו כלומ' ולא ידענא הי סתים הי לא סתים אי חימצא אי בר חימצא. אינהו מיכל אכלי כלומ' מא"י, דאקשתא כ"ע לא פליגי דאסור כלומ' חלב שע"ג הקיבה יש בו שעשוי כקשת ויש עליו חלב שעשוי כיתר כחיצים פשוט כי פליגי דאיתרא כלומ' דבבל ודא"י וזהו חימצא דבבל לא סתים וכולי. ועי' עוד ע' הסם וע' יתר א'] —

הַמִיצְתָּא (פירושו בל"ע خميصة מין מלבוש דבוק לגוף וי"א אדרת Hemd, Mantelart) בפ' ואלו מגלחין בס"ג הקובר את מתו (מ"ק כ"ג סע"א) רבא נפק בהמיצתא רומיתא סומקתי חדתי כר' אלעזר ב"ר שמעון דאמר לא אסרו אלא כלים לבנים בלבד ואלו הן אדומין. — (א"ב בנוסחאות חמיצתא גרסינן ופי' רש"י חלוק). *[אחי"ה וגי' המיוחס לרש"י למ"ק אי' חימוצתא ופירושו בדברי ר"א ב"ר שמעון ממש כפי' הערוך. ובדברי ערוך צריכין אנו לנקד בהמיצָתא בקבוץ לכן סיים ואלו הן אדומין ובאמת גי' כ"י מינכען בהימוציָאתָא דרומי וכן מצאתי בספר תורת אדם לרמב"ן שער תכבוסת צד ס"ב רע"א רבא נפק בחימוציָאתא רומיתא סומקתי חיורתי אולי חיורתי עיקר הגי' כי הוראת מלת המיצתא בל"ע מלבוש שחור אשר בשפתו צבעים הרבה אדומים ולבנים. ובשיטת ר"א ב"ר שמעון אשר הלכה כמותו לא אסרו ישנים אפילו לבנים או צבועים אפי' חדשים עיי' טור יו"ד סי' שפ"ט לכן בין גי' חדתי בין חיורתי תתכן. ועיי' ג"כ הלכות אבל לרי"ן גיאת עמוד מ"ח. ושם הגי' חמיצתא ובאו"ז הלכו' אבלות סי' תמ"ה הימצתא והוגה חימוציתא ובכ"י ל"ד בפנים הימוצתא ובראש הערך המוצתא וכ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו ובכולם צ"ל המיצתא כי כן כתיבת המלה בל"ע הנ"ל וקרוב לה בל"ע قميص פי' חלק ובל"ר אמצ' camisia, camasus וממנו בל"צ chemise עיי' טראכטען דער יודען להח' כרילל צד ע"ג. ורט"ל טעה בדברי רש"י והעתיק המיצתא עפ"י פירש"י חלוק גלאטט!] —

הַמַר (מלשון הֵמיר פירוש תמורה als Stellvertretung, Tausch או מל"פ همار = امار חשבון (dafür gerechnet, geltend בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולין קי"ב.) רבא אכיל ליה וקרי ליה המר בשר. פי' תמורת בשר כלומ' שני לבשר. ויש שגורסין חמד בשר כלומ' המוטב של בשר. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ה"ב אבל לפי גי' דפ"ע אין חילוק בין גי' ראשונה ובין יש שגורסין ור"ב שינה הגי' כלומ' הרוטב של בשר, ושגה בזה. ורש"י פי' יין של בשר, ולפע"ד פי' ראשון דרבינו עיקר ומל"פ הנ"ל כלומ' כחשבון בשר היינו נחשב בעיניו כבשר וכן הבין לנכון בעל החלוץ ח', קי"א ופערלעס עט"ש ק"ו]—

הֹמַר (= הוֹמַר לפע"ד מע' הקודם מלשון פרס همار = امار = شمار פי' חשבון ומדה וערך ושיווי דבר מה Berechnung, Verhältnissbestimmung, Analogie וא"כ דורשי הומרות או המורות Sachvergleicher, Analogieangeber.: וגם רשם מענין זה בל"ע ن۪ھم, חוקר דבר מה ומבין לאשורו (auf die Spur kommen, erforschen בס"ג דפ' הזרוע והלחיים (חולין קל"ד:) דורשי הומרות [1]) אומרים הזרוע כנגד היד וכ"ה אומר (במדבר' כ"ה, ז') ויקח רמח בידו, לחיים כנגד תפלה וכ"ה אומ' (תהלי' ק"ו, ל') ויעמוד פינחס ויפלל, קיבה כמשמעה וכ"ה אומ' (במדבר' כ"ה, ח') ואת האשה אל קבתה. ובפ' היה מביא את מנחתה בסוף הלכה קמא (סוטי' ט"ו סע"א) תניא אמר להן רבן גמליאל סופרין הניחו לי ואדרשנו כמין הומר [2]) כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה. ובפ"ק דקידושי' בגמ' והנרצע נקנה ברציעה (קידושי' כ"ב רע"ב) רבן יוחנן בן זכאי היה דורש מקרא הזה כמין הומר מה נשתנה אוזן מכל איברים שבגוף אמר הקב"ה אוזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים (ויקר' כ"ה, נ"ה) ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה ארון לעצמו ירצע לפניהם. פי' תשובת [3]) רב סעדיה יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין הומר בה"א ופי' כמין מעשה שכן קורין המעשה בל' ארמית איהמרא [4]) וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך [5]) כלומר מאי אגהרך [6]) ומאי טיבך ומה מעשיך, וכן מפורש לענין סוט' כשם שמעשיה מעשה בהמה,

[1]) כ"ה ברפ"ר וברפ' פיזרו אבל בשרפ"ע ובנוסחאותינו חמורות ובכ"י ה"ב חומרות. [2]) כ"ה לנכון ברפ"ר ופיז' וויניצ', ובכ"י ו"ו ובנוסחאותינו כמין חומר. [3]) כ"ה ברפ"ר. [4]) כ"ה ברפ"ר וויניצ' ובכ"י ו"ו אהימרא, וברפ' פיז' המרא וכן משמע מתוספי סוטי ט"ו. קידושי' כ"ב: ד"ה כמין, וחולין קל"ד: ד"ה דורשי רק שם הגי' בחיי"ת. [5]) בכ"י ה"ב ול"ד המרך, בכ"י ו"ו הימרך. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר ופיז' אבל ברפ' וויניצי' ואמ' אגרך ובכ"י ה"ב וג"ג נשתבש יותר.

וכן מפורש לענין נרצע בין בעבור אזנו בין בעבור דלת ומזוזה וכן כיוצא בהן על שם המעשה שלהן שהוא המַר והיא המרא. פ"א הומר והיא מרגלית. *[אחי"ה פירוש רס"ג הנ"ל הוזכר בתוספו' בשלשה מקומות הנ"ל אך בקצור גדול ובתוספ' חולין שם הובאה הגי' ובלש' ע ר ב י כשאומ' לחברו מה מעשיך אומר לו מה חמרך וכמו כן הובא בדעת זקנים לשמות כ"א, ו' וז"ל והכי אית' בערוך וכל' ע ר ב י כשאדם אומ' מה מעשיך אומר מה הימרך וכן נמי מצאו בתרגום של תהלים דמתרג' מעשה הימר ע"כ ולא ידעתי על איזה תרג' כיון אבל בענין גי' לשון ערבי יוכל להיות שהכונה על מלת عمر שפירושו ענין דירה וגם עמידה במצב טוב in gutem Stand sich befinden וממנו השם عمارة שאילת שלום Gruss וכבר השתמשו רז"ל במלת עמר בסנהד' פ"ה: הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכנסנו לרשותו ר' יהודה אומ' עד שיכנסנו לרשותו וישתמש בו שנאמ' (דברי' כ"ד, ז') ויתעמר בו וכן בספרי כי תצא פ' רע"ג והתעמר בו מגיד שאינו חייב וכו' וא"כ ת"ק פותר עמר של מקרא בהוראת המלה הערבית כלומ' ענין דירה וזה מה שאמ' עד שיכנסנו לרשותו ור' יהודה פתרה ענין שימוש ובאמת عمر בבנין שני מורה ג"כ עובד אדמה וזה מה שאי' בירו' שבת פ"ט הלכה א' תמן צווחין לפעלא טבא ע ט י ר א (ועיי' עוד ערך הרהון), וכן פתר ר' יונה בספר אלאסול (צד תקל"ה) לא תתעמר בה שלא תשמשנה והביא משנת דסנהד' הנ"ל והביא פירושו בשם ר' ח פ י ץ וזה ר' חפיץ הוזכר בערוך לר"ש פרחון ע' עמר וז"ל ורבינו חפיץ סגי נהור ראש ישיבה אמר לא תשתמש בה בפרך יותר וכו' ע"ש ועיי' ברד"ק שרש עמר ורבינו בע' עמר פי' ג"כ שימוש. וא"כ מה שכתב רש"י לדברי' כ"א, י"ד בשם ר"מ הדרשן לא תתעמר בה לא תשתמש בה בליש' פ ר ס י קורין לעבדות ושימוש עימראה, לפע"ד צריך להגיה בליש' ערבי או ארמי ועיי' הרמב"ן שם שהביא ראיה ממגילת שושן וכן ראה מ"ע יאהר-ביכער להח' ברילל א', קפ"א, וח"ב צד ו' אבל מה שכתב בח"ג צד רי"א כי עמר בל"ע ענין אמירה וסחורה טעות הוא כי בר סמכא ישלו הח' שפרעננער כתב כן על ציון של קאראן (שורת י"ז ע"ח) ושם אי' من امر באל"ף ולא בעי"ן. וכל זה שכתבתי הוא להסביר פירושו דרבינו סעדי' גאון מאי אהמרך כלומ' מה אנהרך (ע' פי' בל"ע حسن מראה פנים) מה טיבך וכו', אבל לא כן אנכי עמדי כי לפע"ד ברור כי דורשי הומרות או המורות הוא מל"פ הרשומה בתחלת הע' ושורש דבר נמצא גם במלת אהמרא ובמלת אמרכל עיי' ערכם. ואם נרד לבחינת המאמרים אשר בהם הוזכרו דורשי המורות (או רשומות) אז נראה כי ממרחק הביאו דורשי המורות ראיתם לביאור דבר מה אשר מהותו וטיבו נודע יותר וע"י השואת ענינים אלה דעת לנבן נקל הענין מכל צד ופנה ואופן ביאור זה הוא כעין גזרה שוה של תיבות או ענינים (ווארט = אדער בעגריפסאנאלאגיע). וא"כ דורשי המורות הם בעלי הדרשנים אשר הביאו דוגמאות ע"י גזרה שוה לבאר על ידה איזה ענין מבוקש. עיי' הוץ הציונים הנ"ל מראה מקומות בע' דרש. ופי' כמין הומר (ובנו"ג כמין חומר וכ"ה במכיל' משפטי' פ"ב) כעין גזרה שוה של מושג המדובר בו — eine Art Begriffsanalogie ובענין פי' אחר הומר היא מרגלית (וקרוב לזה כתבו התוספו' בסוטה שם בשם ר' הלל ורש"י בקידושין שם) י"ל שהוא ל"ע هَمْرَة — Perle, Perlmuschel ובענין דורשי רשומות עיי"ע רשם] —

* הַמְרָאָה (שם מופשט מן מְרִי Widerspenstigkeit) סנהדרין י"ד: יכול תהא המראתו המראה וכו', ושם ט"ז. גמר דבר דבר מהמראתו וכו', שם ס"ו. הנשיא אתה מצווה על המראתו . . דיין אי אתה מצווה על המראתו.

* הַמְרָאָה (מופשט מן מרא das Mästen) שבת קנ"ה: תוספת' שם פי"ח עיין ערך הלעטה. ובע' מר ה' אַראך כי מְרָאָה נגזרה מל"ע ומי"ם הוא מן השרש.

* הֲמָרָה (מפעל מור das Wechseln) פסחי' צ"ו. יבמו' ע"א רע"א עיי"ע דת.

הַמָּרוּד (der Hervorragende, Hervorstechende) כב"ר פ' כ"ד (רפכ"ג) אנשי דור המבול היו לוקחי ב' נשים אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו של פריה ורביה היתה יושבת כאלמנה בחייה, ושל תשמיש היה משקה כוס של עיקרין שלא תלד והיתה יושבת לפניו כזונה הדא הוא דכתיב (איוב כ"ה, כ"א) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב, תדע לך שהוא כן שהרי המרוד שבהן זה למך לקח לו ב' נשים עדה וצלה, עדה דיעדי מינה צלה שתהא יושבת בצלו. — (א"כ בנוסחאות שלנו כתוב הברור כלומ' המובחר). *[אחי"ה וגי' הברור אי' ג"כ בילק' בראשי' רמז ל"ח דף י"א סע"ב, ובילק' איוב רמז תתק"י חסרה המלה אבל בכ"י פאריז ב"ר אי' כגי' רבינו המרוד ולפע"ד הוא מל"ע مارد מפואר ומשובח בין המורדים או מלשי' תרג' מרודא מהשם מרדו ס"

מי שיש לו מוסר ובין כך ובין כך הה"א שמושית היא ועיקר מקומו בע' מרד] —

* הַמְּרָכָה (מפעל מרך Erweichung) חולי' מ"ה: איזוהי המרכה וכו' עיי"ע מז ב' וערך מסמס ד'.

* המירום עיי"ע מרום (מרוס).

* הַמְשָׁכָה (מפעל משך das Herbeileiten des Wassers) תמורה י"ב רע"ב וּבהמשכה עיי"ע רב א'.

הֹן (= הון בל"ע هَوْن, هَوِينًا וכן בל"ס הוונא פי' נחת והשכל רוח Milde, Ruhe; Vernünftigkeit) אתנהלה לאטי (בראשי' ל"ג, י"ד) תר"י [א'] אֶדבר להוני [1] ובב"ר פע"ט (ע"ח) ואני אתנהלה לאטי להוני [2] אני מהלך המד"א (ישעי' ח', ו') את מי השילח ההולכים לאט. וכמגילת איכה ממרום שלח אש בעצמותי (איכה א', י"ג) ובויק"ר בס"פ אמור אל הכהנים (פכ"ו) ובר"פ וצדקתך אלהים עד מרום (רפל"א) כיון שלא עשו תשובה כא לזרקן עליהן ולקעקע ביצתם אמר לו הקב"ה גבריאל להונך להונך יש בהן בני אדם שעושין צדקה אלו עם אלו. פי' להונך בנחת בנחת. *[אחי"ה והעתקתו gemach! gemach! בשני ציונים האחרוני' לי' לפנינו המלה ונתקצר ע"י סופרים וכן חסר במדרש משלי סוף פרש' א' אבל אי' בתנחומ' אמור סי' ג'. וכל הערך שייך יותר טוב לע' הוונא ע"ש. ועוד הוראת המלה הערבית הנ"ל מועצה ודעת וכזה מובן מאמר בפסיקת' דר"כ פ' עשר תעשר (צ"ז.) כבד את ה' מהונך (משלי ג', ט') עבוד בהונך עד דלא תעביד בלא הונך פי' עשה טוב עד שיותן לך שכל ממרומים פן לא תוכל עשות מאיבוד שכלך וראיה לפי' זה ממה שאי' שם בסמוך מעשה באחד וכו' מה עשה הקב"ה הכנים בו רוח תזזית וכו' ולנכון כיון הח' לעווי ע' הין פירוש המאמר. ואולי מזה נאצל שם אמורא רב הונא פי' בעל שכל — ולדעת ר"פ סמאלענסקי הון הוא מל"מ (משלי ל', ט"ו) ופי' נענוג. ופי' בל"א מהונך: גיעב מיט צופריעדענהייט] —

הן (. הֵנִי לפע"ד מל"ע خَنَى השחית zu Grunde richten) פן יבולע למלך (ש"ב י"ז, ט"ז) תרג' רילמא איתהני למלכא. *[אחי"ה רד"ק בפי' שמואל שם הביא התרג' יתהני למלכא וכתב ולא ידעתי דעתו ובעל כ"כ חשב כי שרש הֲנָה יורה דבר והפכו, וטעות הוא וכן שגה הח' לעווי בעמת"ר. והמתורג' גורס ג"כ איתהני כערוך אבל פירשו בלאט וסתר מענין ע' הקודם. והאמת כי התרג' העתיק לנכון במלה ערבי' הנ"ל שענינה השחתה כענין יבולע וכמו באיוב ח', י"ח; ל"ז, כ'] —

הֶן (= הֶין, הֶינַא מל"י ἕν פי' אחד והזכר εἷς eins ἑνός) בילמדנו הן עם לבדד ישכון (במרב' כ"ג, ט') א"ר פנחס הכהן בר חמא הן בל' יון אחד אינן מתחשבין עם אומה אחרת תדע לך שכן הוא חשוב כל האותיות ואת מוצא כולן יש להן זוג וה"א ונו"ן אין להן זוג כמו שכתוב בע' אטב"ח [3]. ובר"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קס"ד: ועיי' נזיר ח':) [סומכוס אמר] הינא אחת. פי' בל"י קורין לאחת הינא, ב': דיו [4], ג': טריאה [5], ד': טיטרא [6], ה': פינטי [7], וכן פינה בל"י גוניאה [8] וכשרוצה לומ' בית זה ג' פינות יאמר טריגון [9] פי' שלש טריאה, פינה: גון. *[אחי"ה עיין ערך דיגון ומ"ש. — וכנ"ה שבת ל"א: הן יראת ה' וגו' (איוב כ"ח, כ"ח) שכן בל"י קורין לאחת הין ובכ"י א"פ הינא וכ"ה בסנהדרין ע"ו: אותו ואת הן (ויק' כ', י"ד) אותו ואת אחת מהן שכן בל"י קורין לאחת הינא ועיי' תוספת' נזיר ח' ד"ה הריני ועיי"ע את ח"א של"א ומ"ש. ב"ר פצ"ט הן גוים וגו' (ישעי' מ', ט"ו) ומהו הן ל"י הן אחד. תנחומ' אמור סי' י"א הן אתם מאין (ישעי' מ"א, כ"ד) ל"י הן חד, חד אתם לי וכ"ה בילק' ישעי' רמז שי"ד בשם מדרש [תנחומ'] ובויק"ר פכ"ז אי' בזה"ל הן אתם וכו' אמ' ר' ברכיה הן ל"י הוא אחד אמר הקב"ה אומה אחת אתם לי. בשמ"ר רפי"ב (ילק' איוב תתק"כ) הן אל ישגיב בכחו (איוב ל"ה, כ"ב) א"ר ברכיה הן אחד שכן בל"י קורין לאחד הן. אגדת בראשי' ספט"ו (ביה"מ להח' יעללינעק ח"ה כ"ד) הן גור יגור (ישעי' נ"ד, ט"ו) מהו הן ל"י הן אחד וכו' ירו' סוף גיטין (פ"ט ד"נ ע"ד) כתב חניכתו וחניכתה (פסול) [צ"ל כשר] ר' אבהו בשם ר' יוחנן אפי' כתב אינו כשר, לפע"ד אינו כמו הינא פי' אפי' כתב רק חניכה אחת היינו חניכתה וזה כדעת ר"ח ור"ת שהובאה בתוספות גיטין פ"ח, ד"ה וכך והמפרשים שגו במח"כ וכן הח' לעווי] —

הָן (פי' בל"ס הָן, הָנָא זה dieser, jener בל' תלמוד פי' זה, הַנֵי אלו וכן הַנְהוּ. *[אחי"ה ד"מ ירו' כלאים פ"ט דל"ב רע"ג יעקב

---

[1] וכ"ה במתורגמן ובנר"ג בנייחא. [2] בנו"ג שתי פעמים להוני וכ"ה בילק' וישלח רמז קל"ג. [3] ושם הבאתי הילק' בלק רמז תשס"ח שכתב כמו כן בשם ילמדנו אבל בשמ"ר פט"ו לא דרש כן עיי"ש. [4] δύω. [5] τρία. [6] τέτρα· τέτταρες· [7] πέντε· [8] γωνία· [9] τρίγωνον כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע טריאגונו.

כל הן דהוא מה הוא וכו' ושם: מה הן שאל להן והן שאל להן לא שמעינן מינה כלום ושם: להן דאישתלחית. ירו' ב"מ פ"ב ד"ה ע"ג אמרה אהין להן לי אהן מהו חשיב וכו', ירו' שקלים פ"א דמ"ה סע"ד הן נקרא ולא נבהת. ירו' מגיל' פ"א דע"ב. ר' היך מה דאמרת להן אמרת להן. ירו' נדרי' פ"ו ד"מ. הן דמטא מטא הן דלא מטא נוהגין בקלקול. ויק"ר רפ"ד הן די תליא מרי זייניה ועיי"ע קלבאי. ועיי' עוד בערך האן יתר הדוגמאות. והקבוץ ברכות ו'. הני ברכי דשלהי מינייהו הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפו מינייהו עיי"ע שה ב'. ברכו' י'. הני חמשה ברכי נפשי וכו', ושם כ"ט. הני שבע דשבתא וכו', הני כ"ד תעניתא וכו', שבת ק"ט. הני בני מחוזא, פסחי' קי"א. הני בי תרי וכו', ושם: הני תלת מילי וכו'. עירובי' כ"ט: הני כסאני וכו' עיי"ע כסן ב'. תעני' ו': הני ענני דצפרא וכו', סוט' י': הני תמניא בני, כתובו' ק"ד סע"ב הני והני דידיה מה לי מהני מה לי מהני וכו', סוכ' נ"ה: הני שבעים פרים וכו', יומ' ל"ה. בציר מהני וטפי אהני. חגיגה י"א רע"ב הני אין הנך לא וכו', ב"ב י"ח: הני מזקי הני והני לא מזקי הני. הני מילי ומנא הני מילי ומנא הא מלתא ובקיצור ה"מ ומנה"מ הרבה בש"ס, והכלל בזה עיין ביד מלאכי סימן תס"ז ובערך מלתא א' ארשום כל מנא הא מילתא שבש"ס — ועוד הקבוץ הַנְהוּ ברכו' י'. הנהו בריוני וכו' עיי"ע בריוני, שבת קנ"ב: הנהו קפולאי וכו' עיי"ע קפל ו', גיטין נ"ב. ב"מ קי"ז. הנהו בי תרי וכו', סוט' ל"א. הנהו תרי תלמידי וכו', חגיג' ג' רע"א הנהו תרי אילמי וכו', חולין ק"ה: הנהו שקולאי וכו' עיי"ע שקל ודר ג'. תמיד ל"ב: הנהו מיא. ובהוספת ך (עיי"ע הך) הָנָךְ שבת פ"ח: הנך אינשי וכו', ושם קנ"ו: — ביצה י': הנך אזלו לעלמ' והני אחריני נינהו, גיטין ו' סע"א הנך ידעי בחתימות ידא דהני והני כדהנך לא ידעי. תמור' ל'. מ"ק ט'. הנך כולהו וכו', טנחו' פ"ט סע"ב הנך עולות נינהו. ובליש' נקבה ירו' ביצה פ"ה דס"ג רע"ב רבנן דקסרין מפרישין לְהַנְן]

הִנוּן (בל"ם הֵינוּן, הֵיְנֵין עיי"ע הִינוּן diese, jene) תרג' הם כמו אנון, ובליש' נקבה הינין כמו אינין. *[אחי"ה בנו"ג בכל מקום בתרג' ביו"ד אחר ה"א עיי' תרג' תהלי' ל"ה, י"א; צ"ה, י'; תר"י א' ישמות ט"ו, א'; במדב' ל"א, ט"ז וכ"ה בדרז"ל עיי"ע הִינוּן] —

הֲנָאָתוֹ (sein Genuss מפעל הני עיי"ע) וביעורו באין כאחת בפ' לולב הגזול (סוכ' מ'.), פי' דרך האכילה ללעוס ולבער המאכל וכיון שמגיע בהניכיו[1]) נהנה הכו מן המאכל ונתבער הפרי כאחת לאפוקי משרה וכביסה כגון פירות שמלבנין ומכבסין להן, משרה ששורין בו הפשתן וכביסה שאחר ביעורן מתכבסין ומתלבנין ונמצאת הנאתן אחר ביעורן ואסור וכן העצים. *[אחי"ה וקצת דומה לזה פי' רש"י הסוגי' בב"ק ק"ב. ועיי' גם חי' הרשב"א שם. וכל הערך שייך לע' הני וע"ש] — (א"ב תרג' לא יועילו (ישעי' ל', ה') לא יהנון).

* הינג בשבת ק"ט: עיי"ע אברתא. הינגי בע"ז מ"ז: עיי"ע הֵנָה וע' הזמ'.

* הוּנְגְרָאֵי (Hungari, Ungaren) תרגום הגרים (תהלי' פ"ג, ז') הונגראי וכן תרגום הגריאים (ד"ה א' ה', י'. י"ט. כ') אבל תרג' ההגרי (ד"ה א', כ"ז, ל"א) הגראה. ובעל צמח דוד בחלק ב' צד כ"ד (הוצאת פראנקפ' שנת בנה) כתב בענין זמן שבאו הונגראי לארצם וז"ל בימי הקיסר ואלענס התרגשו עם הונען אשר היו שוכנים בהרי הצפוניים עם גדול עצום ורב אנשים גבורים זריזים בעלי קומה אנשי מרה נפש עם חרף נפשו למות העם הזה יצאו מארצם עם כל חילם וקנינם ועלו על עם גודש הנקראים גוטן השוכנים אז בארץ פאנניא ויגרשום וישבו תחתם ויקראו לארץ ההיא אונגארן וישבו שם בטח עד היום הזה . . והיא מלה מורכבת מן הונן ומן גוארן עכ"ל. ועתה רוב החוקרים הסכימו כי מלת הונגרי שם מורכב מן הוני"ן Hunnen ומן אוגר Ugor ותחלת קריאתו onogur, hunogar עיי' ערך מלין הונגריות שהוציאה האקאדעמיא של החכמות בבודאפעסט ערך Hún וע' Magyar ונכוחות כתב בענין ארץ הגר שהיא הונגריא (אוגריאה) ידידי ד"ר קאהן במ"ע גרעטין ח"ל 145 והלאה.

הִנְדָּא (Wicke) בר"ג דפ' על אלו מומין (בכור' ל"ז:) מאי כרשינא [كرسنة Wicke] אמר רב ישרביא[2]) הנדא פי' בלשונם היו קורין לכרשינין הנדא' ובלע"ז ביצי. *[אחי"ה פי' בלאי"ט veccia וויקע וכן לועז רש"י ובליש' לעז ויצ"א. ובפי' רגמ"ה כ"י לבכור' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ק"א.) מפורש כמו בערוך רק ישם אי' במקומו תחת בלישונם ובכ"י ו"ו הגי' בל'

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ובדפ"ע בט"ס בחניכתו. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בנוסחאותינו אבל בדפ"ע משרשיא.

יון! והנה מה שפי' רבינו ביצי' מוסב על כרשינין וכן מוכח מע' כרשין שלועז שם ביצא והוא לאי"ט הנ"ל וכן בל"י βίκιον ובל"ר vicia (עיי"ע ביקייא ח"ב, קנ"ח ולעף פפלאנצעננאמען 229) לכן אין מוכרח להיות הנדא גם כן וויקע אלא במקומו של רב שרביא נקרא הינדא כן ואולי הנדא או הינדא הוא ל"פ اند מין נטע אחד ובאמת גי' כ"י ג"ג אנדה] —

הֶנְדְּבִי (פי' בל"ע ופ' هندبا ובל"ס הנדויא בל"ר Endivie, intubus) בפ' כל שעה (פסחי' ל"ט, רע"א) עולשין הנדבי פי' בלש' ישמעאל הנדבא [1]) ובלע"ז (סינצוני) [— ? אינדובי] [2]).

הִנְדּוּי (בל"ס הנדו בל"ע هند בל"פ هيند, هندو בלש' סאנסק' hendu פי' הודו Indien) האי המלתא [3]) דאתיא מבי הנדוי (ברכו' ל"ו: יומ' פ"א:) [4]). ובר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד:) ר' יהודה הנדואה משתעי. ובפ"ק דע"ז בגמ' ובכל מקום אין מוכרין להן עגלין (ע"ז ט"ז.) אמר רב זביד בפרזלא הנדואה. וישכנו מחוילה (בראשי' כ"ה, י"ח) תר"י מן הנדוין, את כל ארץ החוילה (בראשי' ב', י"א) [5]) ביומ' בפ' אמר להם הממונה (ל"ד:) ובין הערבים הנדוין [6]) של ת"ת זוז. פי' לשון מלבוש בל"י. — (א"כ פי' בל"ר מין מלבוש שלובשים על החלוק, ויותר נכון נ"ל לפרש מלבוש עשוי בארץ הנדיא וכן (ביומ' שם) בשחר היה לובש פלוסין מלבוש עשוי בפלוסין [7]) עיר מצרים). *[אחי"ה כונת רבינו כנראה על ל"י ἐνδυτόν וכונת ר"ב על ל"ר indusium (עיי' בט"ר להח' אייזלער צד ל"ז) אבל האחרון חביב כי הנדוין הוא תואר הקבוץ מלש' הנדיא וכן דעת רש"י ביומ'. וכן בירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד הראשון של הנדוין פי' מובחר מלבושי' של הנדיא. והתואר מן השם הנדיא בל"ע ג"כ هندواني וכן התואר הנדואה בב"ב ובע"ז הנ"ל וכן בתרג' ירמיה י"ג, כ"ג הנדוואה לגי' רש"י ביומ' ל"ד: ובל' נקבה חרב הנדית מדרש תהלי' מזמור ו' [8]) והשם בתרג' הינדיא עיי' לאסת' ח', ט'; אסת' שני' ח', י"ג. ולאסת' א' א' הינדיא רבה Gross-indien, אבל בתרג' שהביא רבינו מבראשי' כ"ה, י"ח ושם ב', י"א אי' לפנינו הינדקי והוא על דרך ל"י Ἰνδική פי' הודו Indien ועיי' עוד ע' הנדיקא] —

הַנְדֵּז (= הַנְדֵּס והשם הַנְדָּזָא פירש בלשון פרסי انداز ובלשון ערבי هنداز מדד ושיער. והשם בל"פ اندازه, هندس פי' שיעור ומדידה das Messen, Berechnen, die Mathematik) בגיטין בפ' הניזקין בגמ' בור הקרוב לאמה (ס':) מהו דתימ' מצי א"ל סכר מסכר ואשקי בהנדזא קמ"ל. פי' סתום בורך ואשקי בהנדזאי בשוה בדוולא אתה כמו אני. ובס"פ המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט:) ובאתרא דלא חתימי נמי לא אמרן אלא באתרא דלא מהנדזי אבל באתרא דמהנדזי כמה דלא מהנדזי לא שקיל [9]). פי' שמשוין המדה ומודדין ועל זה נקרא ספר הנדזא [10]). ששם מכוין כל דבר, והישמעאלים למי שמשוה מעשיו ומפלס דרכיו קורין לו פלוני מהנדס, ז' וס' אחר הן כמו יעלוז יעלוס [11]). פ"א מהנדזי משערין. *[אחי"ה ורש"י פי' בגיטי' בע"א והביא שם גם חולי' מ"ג. דמהנדזי להדדי והרשב"ם בב"ב שם גרס זימנין דמהנדסי בהדי הדדי. ובחולי' הגי' זימנין דמיהנדזין בהדי הדדי ופירש"י מתרמן דמיכווני אהדדי. ובפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילק' דף ש"ה:) פי' זימנין דמהנדזין בהדדי כלומ' זימנין דשוין הנקבין וליכ' מידי דסתים ע"כ. וזהו עיקר כי עצם הוראת מלה פרסית انداز הוא נפל זה לתוך זה zusammenfallen פי' מתרמן ושוין. ומשרש זה ג"כ בחולין מ"ח סע"א התלמידים מזדנדזין בדבר לפי גי' רבינו בע' מזדנזין ובנו"ג מזדנזין ופירש"י מגמגמין אבל כבר הגיה פערלעס עט"ש ק"ח, שצ"ל מהנדזין (תחת מזדנדזין כי ה' נשתבש לאותיות ז ד) ופירושו שקלין וטרין [11]) והוא שיער ג"כ (במאמרו מיסצעללען כ"ו) כי במקום ואשקי בהינדזא (גיטין הנ"ל) צ"ל בהינדוא פי' בל"ס הנדויא צנור מים] —

הנדיוסין (לדעת ר"ב Gegner, ὁ ἐναντίος) מדרש תהלי' מזמור שמעה ה' צדק (ט"ז, י"א) בנוהג שבעולם שני הנדיוסין רצין

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וג"ג ובפי' ר"ח אבל בדפ"ע הינדיבא ובנו"ג הינדבי וברש"י הינדיבי אבל בכ"י רש"י (ד"ס פסחי') הנדבי. [2]) בכ"י ו"ו סינצובי וצ"ל הינדובי והוא בלשאי"ט indivia, endivia ועיי"ע אינטובי. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב עיי"ע המלתא. ובדפ"ר ופיזי וויניצי' חמלתא. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר. ובנו"ג הנדואי וכ"ה בכ"י ה"ב. ובאו"ז הלבי סעודי סי' קס"ד הנדויא. [5]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ודפ"ר. [6]) בדפ"ע הנרבין אבל לנכון בדפ"א הנדויין, וכ"ה בנוסחאותנו וברש"י בדפ' ישנים הינדון ובדפ' קושט' הינדוון וכ"ה בירו' בטשני. ודע שבדפ"ע חוץ מדפ"ר ופיזי עשו כאן ערך בפני עצמו עם ערך דבור המתחיל הנדוין והנכון שהוא המשך הערך ומענין הראשון והוא תואר השם. [7]) Pelusium. [8]) ובילק' תהלי' ריש רמז תרל"ה אי' בתמורתו חרב היצירית! [9]) בנו"ג לית לן בה. [10]) בדפ"ר הנדסא ובכ"י ב"ר חכמת הנדזא. [11]) כוונתו על תהלי' ס"ח ה' ומשלי ז', י"ח. ולפי דעת ר"פ סמאלענסקין כפי שכתב אלי מזדנדזין הוא בנין התפעל ע"כ. ולפי זה צריך ג"כ לתקן מתהנדזין.

בהפרכוס(!) מי שנוטל ובא(!) הוא נוצח. פי' בל"י בעלי ריב. *[אחי"ה ככר מלתי אמורה בע' איפרפוס ח"א רמ"ב ובערך הדיוך מה שנוגע לענינגו ע"ש ובע' הדיוך תקנתי זו המלה שצ"ל הניוך וכצ"ל הניוכין תחת הנדיוסין והם מנהיגי סוסים בשחוק מרוצת סוסים של יונים] —

הִנְדִיקָ[א] (תואר השם מן הנדוי בל"ע هندكى indisch והשם הֶנְדִיקֵי בל"ס הֶנְדִיקוֹן בל"י Ἰνδική Indien) בכיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ז:) נהמא דהנדיקא פי' בע' טריתא [1]. מהודו ועד כוש (אסתי א', א'; ח' ט'). ס"א חוילה (בראשי ב', י"א; כ"ה, י"ח) תר"י הנדיקי. *[אחי"ה בדפוסים עשו מזה שני ערכים והנכון שהוא רק ערך אחד. וגי' ההוצאות בראש הערך הנדק וצ"ל הנדיקא וכ"ה באו"ז הלכ' חלה סי' רט"ו ושם הובא פי' ר"ח וממנו העתיק רבינו פירושו בעי טרתא ע"ש. ונהמא דהנדיקא (ולא דהנדקא כגי' הדפוסי' בש"ס וערוך) הוא להם שעשוי באופן אפית הינדיא. וגי' ס"א עולה עם נוסחאותינו שהובאה בע' הנדוי. וכן מצאתי בקהל"ר פ' עשיתי: ברוחות היה שלמה משתמש ושולח להנדיקי ומביאין לו משם מים ומשקין ובילק' קהלת ב' סוף רמז תתקס"ז הגי' לאפריקי] —

הֶנְדְקוֹקֵי (פי' בל"ס ובל"ע מין עשב המפורש בע' גדגדניות ובלא"ש ägypt. Lotos, Stein = Honigklee) ככר פי' בע' גדגדניות.

הִנֵּה (siehe) שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער (תהלי' קל"ב, ו') בפ' איזהו מקומן בגמ' העולה קדשי קדשים (זבחי' נ"ד:) הנה שמענוה באפרתה זה ספר יהושע [2]) דקאתי משבט אפרים, מצאנו בשדי יער זה בנימין דכתיב ביה זאב יטרף (בראשי' מ"ט, כ"ז), פי' בכל השבטים כתיב (יהושע ט"ו) ועלה הגבול, ותאר הגבול, ובשבט בנימין ועלה הגבול כתיב (ותאר) [נ"ל וירד] הגבול לא כתיב וכתיב (דברי' י"ז, ח') וקמת ועלית אל המקום מלמד שבית המקדש גבוה מכל הארצות הילכך מספר יהושע אפרתי [3]) למדנו לבנות ביהמ"ק בארץ בנימין שהוא זאב שדה יער. *[אחי"ה בלי כל ספק תחת ותאר הגבול לא כתיב צ"ל וירד הגבול לא כתיב והכונה על יהושע ט"ו ח'. ט' עיי' פירש"י בזבחי'. אבל קשה כי גם שם בפסוק י' כתיב וירד ועוד כמטה בני בנימין (יהושע י"ח, י"ב — י"ד) ג"כ כתיב וירד וצ"ע וזה קשה לי גם לש"ס זבחי' שאמר בשבט בנימין ועלה כתיב וירד לא כתיב והא כתיב ביהושע י"ח, י"ג!] —

* הַנְהָגָה (שם מופשט מן נהג das Führen) ב"מ ט', עד שתהא משיכה בגמל והנהגה בחמור.

* הֶינוּח (מפעל ינח das Hinlegen) ב"מ כ"א. אי דרך נפילה . . ואי דרך הינוח. ירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: עיי"ע האן, ב"מ כ"ה: כל ספק הינוח לכתחלה לא יטול וכו'. זבחי' כ"ז. מידי דהוה אמחשבת הינוח.

* הַנָּחָה (כמו הינוח das Hinstellen, Hinlegen) שבת ד'. והלאה צ"א. עקירה והנחה, ובענין נר חנוכה בשבת כ"ב: כ"ג. הנחה עושה מצוה. בענין שופר ר"ה כ"ז: ציפהו זהב במקום הנחת פה. בענין לולב תעני' ב': ג'. משעת הנחתו. כלי' פ"ח מ"ח מקום הנחת העצים. שם פכ"ב מ"א מקום הנחת הכוסות . . מקום הנחת התיכות. — ובענין הנחה באבילות עיי' מ"ש בע' זוית עפ"י גי' הראשונים.

* הֲנָחָה (מפעל נוח die Ruhe, das Ruhen) ב"ר ר"פ פ"ז כי לא ינוח שבט הרשע (תהלי' קכ"ה, ג') אין לו הנחה כצד הבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים. ובהרכבת המלה עם רוח פי' השקט ושלום ורצון נפש, ירו' דמאי רפ"ז רכ"ו סע"א רוצה הוא שיהא לו נחת רוח וכו', ואינו רוצה הנחת רוח. ירו' פיאה פ"א דט"ו סע"ג וירו' קידוש' פ"א דס"א סע"א ובעושה הנחת רוחו של אביו.

* הינטון בפסיקת' רבתי פכ"ו ט"ס הוא ועיי"ע אפוטנקריק ח"א רי"א. ובפי' מלות להוצ' הפסיק' לה' פריעדמאן פי' ר"מ גיעדעמאן שצ"ל איפטון טרקלין ע"ש.

הִנִי (= הִינִי שם מקום קרוב לפומבדיתא) בפ' איזה נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ב.) הא חיטי בהיני והא חיטי בשילי דאי בעי זבני ופרעי. (א"ב שמות של מקומות הם). *[אחי"ה היני ושילי קרובים היו בתכונתם כדמוכח מגיטי' פ', ביצ' כ"ה: יבמו' קט"ז. ב"ב קע"ב. ב"מ ס"ג: וכתב שם רש"י היני ושילי מקומות הן שהיו סמוכין לפומבדיתא שהיו רבה ורב יוסף יושבין בהן. ושילי הוא Selo הנזכר בפטלמיאוס ואמטיאנוס כ"ג, כ"א ועיי' ריטטער ערדקונדע ט', קצ"א] —

1) עיי"ע טרתא. 2) וכ"ת ברש"י לתהלי' שם. וכונתו על יהושע ט"ו. ובזבחי' אי' רק זה יהושע. 3) כ"ת בכ"י ו"ו ב'.

* הַנִי = הַנָה (בל"ם הנא בל"ע هنا Nutzen haben, בפיעל geniessen, angenehm sein והשם הנאה, הנייה Vergnügen, Nutzen machen (Nutzen, Vergnügen בקל ברכו' י': הרוצה להנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי, ושם ל"ה. אסור לו לאדם שיהנה מעולם הזה בלא ברכה. עירובי' ל"א. מצות לאו להנות ניתנו. פסחי' מ"ט. כל סעוד' שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי להנות ממנה. יומ' ס"ט. נהי נמי דניתנו ליהנות בהן וכו' ושם בגדי כהונה ניתנו ליהנות בהן. זבחי' קי"ח: עין שלא רצתה לזון ולהנות מדבר שאינו שלו וכו', ב"ב ח'. שאינו רוצה להנות מכבוד התורה וכו'. — בנפעל ברכו' מ"ג: איזהו דבר שהנשמה נהנת ממנו ואין הגוף נהנה ממנו וכו', שם נ"ז: ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן וכו' ג' אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן, שם ס"ב: כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם. שם ס"ד. הנהנה מסעודה, שבת ל'. נהנו מזיו השכינה, פסחי' מ"ט. הנהנה מסעודת הרשות וכו', גיטין ל"ה. אם נהניתי מדינרך. סוט' י"ד. כתנות עור שהעור נהנה ממנו. שם ל"ח: הנהנה מצרי עין וכו', סנהד' ל"ז. מה ערימת חיטים הכל נהנים ממנו וכו', נ"ב: נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס. פ"א. שלא נהנה מקופה של צדקה. חולין ז': לא נהנה מסעודת אביו. אבות פ"ד מ"ה הנהנה מדברי תורה. בפיעל ברכו' ס"ג סע"ב המארח ת"ח וּמְהַנֵהוּ מנכסיו. סנהד' צ"ב. כתובו' קי"א: המהנה ת"ח וכו', ב"מ צ"ד: נהנה ומהנה. ע"ז י"ז. שמא מינות בא לידך והנאך. סנהד' צ"ב. כל שאינו מהנה ת"ח וכו'. במד"ר פ"ט בשביל להנותו. אתפעל יבמו' ק"ג. והא קא מתהניא מעבירה. נדרי' נ' דאיתהני בהאי עלמא. חגיג' ט"ו. ליתהני בהאי עלמ'. ירו' סנהד' פ"י דכ"ט: לא מתהני (בדפ' קראט' מתהנם) כלום. אפעל סנהד' צ"ט: מה אַהֲנוּ לן רבנן מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה. ושם מה אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו. ע"ז י"ד: מאי אהנית לן, ושם אהנאי לכו וכו'. ירו' ברכו' פ"א ד"ד סע"ב מה (לפי' גי' המהרש"ס) מהניא ליה. — והשם תעני' ח'. מה הנאה יש לך . . ושם ובשקלי' ד': מה הנאה יש לו. מגיל' י"ג: שמא תאמר אית הנאה מיניהו וכו', כ"ד: משום הנאה הוא והא לית ליה הנאה. קידושי' מ"א. דור הנאה ממנו. ב"ק פ"א: מה הנאה יש לפלוני, סנהד' ע"א: מיתתן של רשעים הנאה להם וכו', ע"ז כ"ט: אסור בהנאה. ועיי' עוד ע' בעל הנאה. ועוד השם הנייה, תעני' כ"ג: ומקרבא הנייתא, ירו' כתובו' פ"ו ד"ל ע"ד עשו הניית בשמים כהניית כספים, ושם: הניית פריה ורביה, ירו' ב"ב פ"ה דט"ז: בנוי דהנייה, ב"ר רפ"ט דין הניין לי יתהון לו נהיין לי (ב' פעמים), ושם פ"י מה הנייה לו. ובעל מחבר ערך מלין כ"י (בקובץ כ"י האלבערשטאם) [1] אשר ת"י הרבה לטרוח לגזור המלה מל"י וכתב שהוא מענין מעלת ונחת רוח לאחרים אמת אין צד הכרעה מל"י אם בה"א אם בא' אי' מ"מ אפשר שנאמ' שכדי להבדיל בין לשון אונאה ללשון זה לפיכך הסכימו על כתיבתו בה"א, ועוד מכביר במלין הוא בענין הוראת הברות יוניות ואין כאן מקומו, וכונתו לל"י εὐνοέω günstig, gewogen sein, ובלתי נכון הוא.

* הנכתא בתר"י א' במדב' ל"א, כ"ג כהנכתא ט"ס תחת כרנכתא עיי"ע כרנכאות.

☞ הֶנַכָּיָה (לדעת ר"ב מל"י [אמצ'] νόξα וכן בל"ר noxa ויותר טוב מלי' ארמי נכי ובל"ע نكى הזיק והשם نكاية נזק (Schaden ירו' דברכו' פ' בתרא (פ"ט די"ד סע"ב) פרוש מה הנכיה, פי' בל"י נזק. *[אחי"ה וכה"ג בע' פרוש לפי' גי' דפ"ר ואמ' וכ"י ק"ט פרוש מה נכייתא מה דאית לי אנא מנכה ואנא עבד מצוה וכ"ה בגי' מהרש"ס לירו' ברכו' פרוש מה נכייתא מאי דאית לי אנא מנכי ואנא עביד מצוה ובתוס' סוט' כ"ב: ד"ה פרוש הגי' פרוש מן הנכייה מאי דאית לי אנא מנכה ועבד מצוה. בירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג הגי' פרוש מנכייה מאן דאית לי מה אנא מנכי עביד מצוה, ובירו' ברכו' לפנינו עוד יותר משובש פרוש מה הנכייה מאן דאית לי מהנא מנכי עביד מצוה וכל זה צ"ל כגי' רבינו וכגי' מהרש"ס הנ"ל, וההא שמושית היא ושיעורה פרוש של הפסד כלומ' שרגיל לומר מה שיש בידי לעשות מלאכה אני הפסדתי ואני מתבטל כדי לעשות מצוה, כעין זה פי' מהרש"ס אבל מהרז"ף בא"צ פי' בע"א] —

הֶנֶמָא (= הֶינוּמָא לפי' ר"ח מל"י ἔννομος üblich gesetzmässig, ולפע"ד מל"י εὔνημα Bett, Schlafstelle מטה אשר בה נושאין הכלה ועיי,

[1]) עיי' חיג, ס"ט. וראיתי להעיר כאן מה שכתב לי מיום א' דר"ח מרחשוון תברכך נפשי י"נ החוקר הנעלה מהרשו"ח האלבערשטאם וז"ל . . אמנם כאשר עיינתי כעת בכ"י ע"מ שלי ראיתי כי הנקודות על תיבות „היושבים" ועל „ישמעאל" אינן רומזות על זמן חבור הספר ועל מחברו . . כי אם שמיותרות הן תיבות הנ"ל ע"כ באו בנקודות לרמז שצריכין להמחק מעל הספר . . ולכן צריכין אנו עוד לחפש את שם המחבר אולי יודע לנו בזמן מאוחר וממקום אחר.

בפנים) בפ' שני בכתובו' (פ"ב מ"א) ובר"ג דפ' המוכר פירות לחברו (ב"ב צ"ב:) שיצאת בהינומא וראשה פרוע. פי' ר"ח הינומא ל"י הוא תורתא [1] כלומ' חוק הבתולות. גמר' (כתובו' י"ז רע"ב) מאי הינומא תנורא דאסא ור' יוחנן אמר קריתא דמנמנמא בא כלתא. וכן פי' גאון קובהא מן אסא דמהמנמא בה כלתא [2]. — (א"ב מדברי ר"ח נלמוד לבאר המלות שהן נכריות אף כי הפירוש נוטה קצת מדברי הגמרא לא להלוק עליהם כי אם להוציא לאור עקר המלה, ונ"ל שפי' הינומא בל"י מסוה נתון על הפנים ומכסה העינים וכן נהגו הבתולות לצאת בו). *[אחי"ה פי' ר"ב קשה להלמו ואולי נגרר אחר פירש"י שכתב על זה דר' יוחנן קריתא: צעיף על ראשה, ולזה כיון ר"ב במ"ש מסוה נתון על הפנים ואולי כונתו על ל"י ὑμήν פי' יריעה ואריגה דקה מן הדקה ומכסה dünne Hülle, dünnes Gewebe ואשר נ"ל אחר עומק חקירה כי המלה מל"י הרשומ' בתחלת הע' וענינו מטה לשכוב בה ורגילין לנשוא את הכלה בכסאות לסי' שיוצאת להנשא ובחרו רז"ל לש' ערומ' כי נופל גם על לש' εὔνημα והיא כמו εὐνή שענינה נשואין ואישות Ehe ולפע"ד שני אמוראים לדעת אחת כיונו כי תנורא דאסא כבר הגיה לנכון רימ"ז (בט"ר ח"א, פ"ג) תרונא דאסא פי' מל"י θρόνος כסא כבוד ולזה עולה יפה גם פי' דר"י קריתא דמנמנמא בה כלה כי קריתא או יותר טוב כגי' הרשב"ם בב"ב צ"ב: קלתא דמנמנמא בה כלתא והוא ל"י κλισία Lehnsessel, כסא להשען עליו ואשר בו נושאין בני אדם חשובין. והראיה לאמיתת פירושי מירו' כתובו' רפ"ב דכ"ו סע"ב בהינומא: תמן נמנומא רבנין דהכא אמרין פוריומא. ומלת פוריומא בלי ספק כמו בשהש"ר פריומא ל"י φόρημα Bahre כסא שנושאין בו בני אדם כמו שהוכחנו בע' אפריון בח"א צד רל"ט: וא"כ בירושלים שהכירו היטב מחצב מלת יונית הינומא εὔνημα בארו לנכון ע"י פוריומא פי' אפריון וכסא אבל בבבל שלא הבינו ל"י גזרו אומר מפעל ארמי מנמנם. ועוד י"ל כי קריתא או חריתא (לפי גי' השט"מ לכתובות) הוא ל"י κάρρον (χάρρα) ובל"ר carrus פי' עגלה וזה עולה ג"כ יפה. וגם אם נקיים גי' תנורא כמו שאי' גם בשט"מ שם יש לו פתרון כמו שאי' שם וז"ל תנורא דאסא פי' כמו קובה שעושין אותה מן ההדס ומושיבין בה הכלה בשעה שמוליכין אותה לבית בעלה והוא כמות זו שקורין אותה בל"ע עמארייא [= عمارية פי' כר הגמל שיושבין שם Kameelensattel] לפי שקורין לה תנורא הוא מפני שהקובה דומה לתנור שהרי התנור רחב הוא מלמטה וצר מלמעלה עד כאצבע. ר"י 'ן מיגש עכ"ל. וא"כ מה שסיים רבינו (לפי גי' כ"י הנ"ל) וכן פי' גאון קובהא דאסא וכו' נראה לי שלדעת 'ן מיגש כיון ואז הוספת איזה כותב הוא כי 'ן מיגש היה בן דורו של ר"נ בעל הערוך ורבינו נתן קשיש מניה ואיך יאמר על צעיר ממנו: גאון, אולם קרוב הדבר כי 'ן מיגש פי' כן עפ"י קבלה שהיה בידו מרבו רי"ף ז"ל וא"כ רבינו מכנה את הרי"ף גאון וכמה פעמים הלך בשיטתו הן בפירושיו הן בנוסחאותיו ועיי' עוד ע' הנקי. ומלת קובהא הוא ל"ע قبة פי' אוהל עיי"ע קבה. ועוד ראיתי בשט"מ פי' חריתא דמנמנא בה כלתא הוא הנקרא בל"ע אל הודג' וי"א מחפה [= בל"ע الهودج פי' עגלה שיושבין בה נשים Karosse וזה ראיה מופתית לפירושי הנ"ל]. ור"ח ז"ל חריתא דמתנמנמא בה כלתא פי' חופה שהיו עושין לכלה כדמות עיר ממיני צבעונין והיא ישנה בתוכה ומשום דמנמנם בגוה קרי ליה הינומה וכו' עכ"ל וזה סותר לפירושו שהובא בערוך של"י הוא וצ"ע. — הארכתי כדי להנצל מעט ממבוכה גדולה בענינגו. ורימ"ז (שם) פי' הינומא ע"י ל"י ὑμέναια פי' שירי הילול בנשואין, וקצת ראיה ממה שאי' בירו' כתובו' פ"א דכ"ה. בהימונא, אבל בלי ספק ט"ס תחת הינומא, וגם אין עולה יפה פי' הרימ"ז עם סוגית הש"ס. ורגמ"ה כ"י לב"ב פי' קרתא דמנמנמה ביה כלתא שהיו עושין לכלה כעין יריעה סביב לה ותמן מנמנמה ע"כ וא"כ גם לדעתו הינומא כעין כסא ואוהל הוא אשר סביב לו יריעות כמו גם היום בארין ערביא ותוגרמה, ואולי לזה כיון ג"כ עה"ק שנ"ב שפי' המלה ע"י פלעגרליין ב"א, רוצה לומ' Flüggerlein, kleine Flagge נס קטן ויריעות סביב לאוהל] —

* הֶנֶף, הֶנָפָה (מפעל נוף das Schwingen) ר"ה ל'. ושם: וסוכ' פ"ג מ"ב ירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ג יום הנף פי' הנפת העומר וכה"ג בפסיקתא פמ"א, עירוכי' ט' רע"ב אין עצרת חלה אלא ביום הנף ואין ר"ה חלה אלא או ביום הנף או לאור עיבורו ובתוספת' ערכי' ספ"א אי' אלא ביום הנף וביום עבורו. ובענין הפשט עיי' שיטת רש"י והתוספו' שם וכפי' התוספו' מצאתי כפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגיייליק' דף קל"א ע"ב). ירו' מעשרו' פ"ב ד"נ רע"א וחרמ"ש

[1]) כ"ת בכ"י וי"ו הכ' ג"ג. ודפ"ר. ובדפוסים אחרים תורת וכ"ת בתוי"ט לכתובי בשם הערוך. [2]) כ"ת רק בכ"י ל"ד.

לא תניף מיכן שאין לו רשות לאכול אלא בשעת הנפת מגל וכו' ושם. עד כדי הנפת מגל.

הֶנְפֵּק (מפעל נפק (gerichtliche Approbation בפ"ק דב"מ בגמ' זה ישבע (ז': וכן שם ט"ז: י"ז.) אפי' כתב בו הנפק ומפרש (שם ז':) ומאי ניהו דמקויים והיינא אשרתא דדייני [1]) ולמה נקרא הנפק שכתוב בו שטרא דנן נ פ ק לקדמנא ואשרנוהי וקיימנוהי [2]). (א"ב פי' הנפק בל"י (?) מליץ ומשתדל בדברי איש אחר ופקיד עליהם ובשטרי הנפק משתדל בי"ד לקיים החוב למלוה ופי' אשרתא בל"ר דבר מקויים). *[אחי"ה עיי"ע אשר. והנפק אינו ל"י ועקרו נפק וה"א שמושית ופירושו הוצאה מלש' כד נפק, ונמצא כבר בעזר' ה', י"ד] —

* הֶנֵץ, הֶנָצָה (מפעל נוץ ענין הברקה ופריחה מל"מ (das Blühen, Schimmern ברכו' ט': עם הנץ החמה, ירו' תעני' פ"ג דס"ז. קודם להנץ החמה, ושם במשנה י"ג. ועיי"ע נץ א'. — מנחו' ס"ט. הנצה דפירא וחנטא דפירא . . הנצה דעלה וחנטה דעלה.

הֶנִּין (= הֶנִּיין בל"י ἐννέας פי' מספר תשעה והוא מטבע קטנה אחד מתשע של (sesterz שני הניצין להדרס (קידושין י"ב.) מטבעות הן. *[אחי"ה והחשבון הוא כך במשקל (הרדס) הרדם [3]) היו שני הינצין והוא דנר אחד, י"ח הרדם הם ל"ו הינצין וכדינר ד' סיסטירין וא"כ ד' סיסטירין = ל"ו הינצין, וסיסטירין אחד ט' הינצין לכן הינץ אחד מתשע סיסטירין עיי' על מטבעות ומשקלין להח' צוקערמאנן כ"ו.

הִנָּקִי (sei rein מפעל נקי ושם מקומו) בפ' האומ' לחברו צא וקדש לי בגמ' ר' חנינא בן גמליאל אמ' (קידושין ס"ב רע"א) אמר ר' תנחום הנקי כתיב (במדבי ה', י"ט) פי' הנקי רוחך מגופך וישאר הגוף נקי בלא נפש וכיון שיש לדרשו לרעה הרי בפסוק עצמו כתוב קללה ואינה קללה הבאה מחמת ברכה. פ"א והכי משמע לר"מ דבעי תנאי כפול אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי ונשמע הנקי עם פסוק של אח"י ורבי הוא הנקי ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויעקל היא במקראות שאין להם הכרע: שאת. מחר. משוקדים ארור וקם (יומא נ"ב עיי"ע הכרע), ופי' הנקי כמו (ישעי' ג', כ"ו) ונקתה לארץ תשב וכמו (פסחי' כ"ב: ב"ק מ"א.) יצא פלוני נקי מנכסיו וכן נקי כפים (תהלי' כ"ד, ד') כפיו נקיות בלא חטא וכן (עמוס ד', ו') נקיון שינים. *[אחי"ה הפי' הזה הוזכר בחי' ′ן מיגש לקידוש' בשם רבו וז"ל יש שפירשו כמו חנקי כלומ' שימותוהו המים וכו' וכו' ורבינו הגדול ז"ל פי' הנקי גופך מנפשך שתצא רוחך ויהא גופך נקי ממנו כמה דאת אמר יצא פלוני נקי מנכסיו וכו'. וידוע כי רבו הגדול היה הרי"ף ז"ל וא"כ רבינו אחריו נמשך ועיי"ע הנמא. ופי' הנזכר בראשונה הוא כפירש"י] —

* הִינַק (שם אמורא) פסחי' ק"א: הכי תנינא ליה במתנית' דבי בר הינק ואמרי לה במתנית' דבי בר הינק כוותך. ובאחד מהם צ"ל רב הינק וכ"ה בשני בכ"י מ' ובראשון בר הימנק! וז"ל של יוחסין השלם צד קכ"ט במתנית' דרב הינק כותיך נ"א בר הינק נ"א דבי בר הינק ע"כ ובפי' ר"ח גרס רק פעם אחת במתניתא דרב הינק.

* הוניקו, היניקיא עיי"ע אניקי ח"א קמ"ט ומ"ש.

הֶנְתּוּבִין (פי' בל"ס הֶנְדּוּיָא צנור מים Rinne, (Kanal תרג' גבים, ויספן את הבית גֵבִים (מ"א ו'. ט'). *[אחי"ה התרג' הבין גֵבים כמו באו על הגבים (ירמי' י"ד, ג') עיי"ע גב י"ד, והבי"ת במלת הנתובין במקום וי"ו או יו"ד כמו במלת נדיין עיי"ע נד (וע' בקע א') ונגזרה מל"פ ناودان פי' צנור מים בגג הבית עיי' פערלעס מיסצעללען כ"ו. ובתרג' ובכ"י ו"ו ול"ד הגי' בכ"ף הנתוכין ובעל כ"כ רוצה לקיימה וטעות היא] —

* הֶסֵב, הֶיסֵב, הֲסִיבָה, הֶיסֵבָה (מפעל סבב הפעיל הֵסֵב ועניגו כמו בל"מ מֵסֵב פי' הקף היושבים על הכסאות סביב השלחן במושב הסעודה das Sitzen, Lagern im Kreis bei der (Tafel, Tafelrunde ירו' מעשרות פ"ד דנ"א רע"ב עשה היסב בשדה טובל אם לא היסב אינו טובל אין הוא היסב שהוא טובל כל היסב שיש בו יין קצב להיסב ולא היסב. ירו' ב"ב פ"ט דט"ז סע"ד עשה לו הסב בטריקלין מהו וכו'. ירו' תעני' פ"ד דס"ה. סדר הסב בזמן שהן שתי מיטות וכו'. ושם: אבות דרך הסב הן קבורין. ברכו' מ"ג רע"א פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה, ושם: דמהניא ליה הסבה . . לא מהניא ליה הסבה. כיצד סדר הסבה וכו' בתוספ' חולין קל"ו: ד"ה

[1]) עיי"ע אשר א' ת"א. שכ"ג. [2]) עיי' רש"י בגיטי' כ"ו: ד"ה אשרתא. [3]) hordeum.

ושמע מיניה הגי׳ בכ״מ היסבה, ובכ״י מ׳ אי׳ הסב. ובכ״י פ׳ לברכו׳ מ״ו: אי׳ היסב ובנו״ג שם היסבה, ובדף נ״ב סע״ב אי׳ בכ״י מ׳ (ג׳ פעמים) בהסבת גוים ובנו״ג שם במסבת גוים. ובפסחי׳ ק״ח. מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה וע״ש כל הענין, ושם: פרקדן לא שמיה הסיבה הסיבת ימין לא שמיה הסיבה וכו׳, וכ״ה בשאילתות צו סי׳ ע״ז, ובכ״י מ׳ היסבה ובריצ״ג הלכ׳ פסחי׳ עמוד צ״ה הסבה — ומן המושג ההוא נמצא בתרג׳ אסחרותא להעתקת מושב ובית המשתה (עיי׳ תרג׳ מ״א י׳, ה׳; ש״א ט׳, י״ב. י״ד והלאה; י׳, י״ג; ירמי׳ ט״ז, ח׳, ד״ה ב׳ ט׳, ד׳) וענינו הסיבה, מסבה והקפה סביב לשולחן.

* הֲסָבָה (הֶסֵּיבָה מפעל סבב בנפעל נסב וענינו פנייה ונטייה (das Wenden, Zuwenden ב״ב קי״א: בהסבת הבעל הכתוב מדבר ואומר (במדבי׳ ל״ו, ז׳) ולא תסוב נחלה וכו׳ ובפירשב״ם הגי׳ בסיבת הבעל כלומ׳ בשביל הסבת נחלה ממטה למטה ע״י הבעל שיורש את אשתו, ובפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב הגי׳ בהסיבת הבעל.

* הֶסְגֵּר (= הַסְגָּרָה die vorläufige Einsperrung (eines Aussätzigen מגילי׳ ח׳: במשנ׳ אין בין טהר מתוך הסגר לטהר מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים, ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א: פרחה בו מתוך הסגר וכו׳ אם אומר את לטהר מתוך הסגר לא יהא טעון צפרים וכו׳ הטהר מתוך הסגר פטור מפריעה ומפרימה וכו׳. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב ע״ג מה ימי המת שבעה אף ימי הסגר שבעה וכו׳, וכ״ה בירו׳ נזיר ספ״ז דנ״ו סע״ג. ושם: מה ימי המת אין עולין אף ימי הסגר אין עולין, ושם הכא את עבד לה הסגר והכא את עבד לה החלט וכו׳ עיי״ע החלט. ויק״ר פי״ח היום הזה יסגרך וגו׳ (ש״א י״ז, מ״ו) ואין הסגרה האמור כאן אלא לישון צרעת.

* הסדיגרון, חסדיגרון עיי״ע חזר ג׳.

* הֶסֵּחַ, הֶסֵּיעַ (מפעל נסח, נסע ענינו העתקה והסרה תמיד בהרכבה עם רוח (das Entrücken aus dem Gedanken סנהד׳ צ״ז סע״א שלשה באין בהיסח הדעת וכו׳ עיי״ע סח. ובירו׳ לרוב פעמים הסיע הדעת, עיי׳ ירו׳ יומ׳ פ״א דל״ח ע״ד וירו׳ פסחי׳ פ״י דל״ז ע״ד, וירו׳ שקלי׳ פ״ז דנ״ז ע״ג, ירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה ע״ג אבל בירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ו: היסח הדעת דבר תורה, ובתמורתו בירו׳ פסחי׳ פ״א דכ״ח: הסיע [הדעת] דבר תורה.

* הֶיסֵּט (מפעל סוט בל״ע سوط מנענע ומנדנד (das Rütteln, Schütteln, Bewegen טהרו׳ פ״י מ״א שאין ע״ה בקיאין בהיסט שבת פ״ג רע״ב כל הטמאות המסיטות טהורות חוץ מהיסטו של זב וכו׳, ירו׳ מעש׳ שני ספ״ב דנ״ג רע״ד אבל מטמאין טומאת זיבה שהזב מטמא בהסט. מגיל׳ ח׳: מטמא כלי חרס בהיסט. ירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ: מטמא בהיסט. ירו׳ שבת רפ״ט די״א ע״ד וירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ג. מה השרץ מטמא בהיסט אף עבודה זרה מטמא בהיסט. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ה סע״ב היסט שטיהרתי לך בשרץ טימאתי לך כאן, ספרי חקת פ׳ קכ״ז (איזה פעמים) מטמאה בהיסט וכן שם ס״פ ק״ל. ושם: וכל אשר יגע (במדב׳ י״ט, כ״ב) וכל אשר יגע במגע הוא מטמא ואין מטמא בהיסט. וכן העתיק תר״י א׳ לבמדב׳ שם: דיקרב ביה מסאבא ולא בהיסיטא. הקבוץ ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ג רע״א הסטות טהרות וכו׳, ירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ: בקיאין היו בהיסיטות וכו׳ עיי״ע מדף ועוד עיי״ע סט א׳ ופירושו הזר מל׳ לעז.

* הַסָּכָה (מפעל נסך ענין יציקה והתכה das Ausgiessen) בשמ״ר ספמ״ב דרש מסכה (שמות ל״ב ח׳) מסכה רעה הסכתן לדורות ודרש מלש׳ מלא מסך (תהלי׳ ע״ה, ט׳), ולזה עולה הסיום משתי בישתא אישתיתון לדרייא ועיי׳ חידושי הרש״ש.

הסם (לפע״ד מל״ע خصم מתנגד dagegen sein, widerstreiten) בפ׳ חבית בגמ׳ מי שנשרו (שבת קמ״ז רע״א) אביי הוה קאים קמיה דרב יוסף א״ל הב לי כומתאי הוה איכא[1]) טלא עילוה והוה קא מהסם למיתבה ליה אמר ליה נפוין שדי אנן לא קפדינן מידי. ובפ׳ ב׳ בכתובו׳ בגמ׳ העדים שאמרו כתב ידינו זה (כ׳ רע״ב) לסוף אידכר רב אשי ואסהיד ליה חזייה לרב כהנא דקא מהסם א״ל מי סברת עלך קא סמיכנא אנא דרמאי אנפישאי ואידכרי. ובפ׳ אלו מציאות בגמ׳ וחתיכות של בשר (ב״מ כ״ג סע״ב) א״ל זיל שקול לנפשך חזייה דהוה קא מהסם א״ל זיל פלוג ליה לחייא ברי. „פי׳ מדקדק על עצמו טליגע בו” שמתירא מן העון. וכן בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נקבה הקיבה (חולי׳ נ׳.) שמעיה דרבי חנינא הוה קאים קמיה

[1]) וכ״ה באו״ז הלכ׳ שבת סי׳ פ״א ובבה״ג ס״י מהלכו׳ שבת הל״ח וכ״ה בדפוסי׳ ישנים ובכ״י מ׳ ואי׳ ובנו״ג חזא דאיכא.

דר' חנינא א"ל קמוץ והב לי דאיכול חזיה דהוה קא מהסם א"ל בבלאה את גום שדי פי' כיון שאת מתירא מן העבירה חתוך זה החלב דאייתר והשליכהו. — (א"ב חסם כתוב בנוסחאות דידן ושם הביא בעל הערוך קצת מימרות אלו).

*[אחי"ה בע' חסם הביא רבינו רק המלות האלה חזיה דהוה קא מחסם כבר פי' בע' הסם עכ"ל וא"כ גם בספריו כתוב בחי"ת אמנם בה"א מצאתי כתוב גם בשט"מ לכתובי' ולב"מ ושם הובא פי' ר"ח פי' מהסם: מדקדק על עצמו מליגע בו ע"כ והם הם דברי רבינו לעיל וכמו כן גרס ר"ה בכתובו' שם. והביא רבינו הגי' הזו גם בע' מהסם, אבל בב"י רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ש"ט) מצאתי הגי' קא מהסים ופירשו רגמ"ה: כלומ' לא היה עושה ברצון ע"כ ופירושו עולה יפה עם מה שפירשנו בתחלת הערך ועל כן צ"ל בכ"י קא מהסים אבל לא אכחד כי גם בכ"י ל"ד ה"ב וג"ג ערך דבור המתחיל הוא הסם אבל מע' חסם מוכח כי ט"ס הוא. ודע כי עה"ק שנ"ב יש לו בכאן שני פירושים וז"ל מהסם פי' מגמגם או מתמיה עכ"ל. אבל בלי ספק מדעת עצמו כתב כן בעל מחבר עה"ק והעתיקו מפירש"י כתובי' הנ"ל מחסם: מגמגם תמה וכו' ועיי' פירש"י ליתר המקומות הנ"ל ורש"י גזרו מלש' לא תחסום שור ולולי פירושו זה הייתי אומ' שגרם הסם מפעל ערבי هس פי' מנמגם ודבר בלחש ובאמת בע' מהסם רוב כ"י גרסו מהסם בסמ"ך בסוף ע"ש] —

* הֶיסֵּע עיי"ע היסח.

* הֶסְפֵּד, הֶסְפֵּידָה (מפעל ספד פי' אבל וקינה על המת das Betrauern des Todten, Trauerrede) ברכו' ו': עיי"ע דל ב', ושם י"ט. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו: העוסקים בהספד וכו', שבת ק"ה: כל המתעצל בהספדו של חכם וכו' שם קנ"ג. מהספדו של אדם ניכר וכו' ושם אחים בהספידא עיי"ע חם ה'. סוכ' נ"ב רע"א עסוקין בהספד וכו'. ושם הא הספידא מאי עבידתיה וכו', ר"ה כ"ה. והספידה ר"ג הספד גדול. מ"ק כ"א: והספידום הספד גדול. מגילי' כ"ח: הספד של יחיד. מ"ק כ"ה. חכם כבודו בהספדו. כ"ז. שלא להרגיל את ההספד. ושם ע"ב (תוספתי פ"ב) הספד על לב. יבמות קכ"א. בא וטצא הספד גדול בתוך ביתו. סוט' ל"ה. איוב נח נפשיה [illegible]

בהספידא, סנהד' מ"ו: הספידא יקרא דחיי או יקרא דשכבי, שם ק"ח: הספידן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא. ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. מי שלא נתעצל בהספידו של רבי וכו' עיי"ע אשכבתא.

* הֶיסֵק, הֶסָּקָה (מפעל נסק das Heitzen, die Heitzung) פסחי' ל': היסיקו מבחוץ עיי"ע כביא. ושם: זה הסיקן מבפנים וזה הסיקן מבחוץ וכי תימא הכי נמי ליעבד ליה הסקה מבפנים ובכ"י מ' חגי' וכ"ת קדירה נמי נעביד ליה היסק מבפנים וכו'. שבת קכ"ה. מחלוקת בהיסק ראשון אבל בהיסק שני וכו'. ביצ' ל"ג. חזי להיסק גדול ושם ריש העמוד לפי שלא נתנו העצים אלא להסקה. ב"ב י"ט סע"ב חזי להסקה. ושם להיסק גדול. ירו' פסחי' פ"ג ד"ל רע"ב זה הסיקה הראשונה שוהא כדי הסיקה. והקבוץ שם כדי שני הסיקין . . כדי ג' הסיקין.

* הַסּוּקִים (בל"ע شوك עצמות הקשין שבשדרה die harten Wirbelknochen) ירו' סנהד' רפ"ח דנ"ג. אכלו הסוקים מהו גדים הרכים מה הן לפע"ד הה"א שמושית היא ופי' המלה כמו שכתבתי והקשה בש"ס אם אכל בן סורר ומורה העצמות הקשין שבשדרה או גדים הרכים שאין דרך בני אדם לאכול אותן מי הוא חייב או לא. והח' ולעווי טעה בפירושו.

* הֲסָרָה (מפעל סור das Abnehemen) מגילי' י"ד רע"א גדולה הסרת טבעת וכו', הסרת הטבעת החזרתן למוטב ועיי' איכ"ר פ' תם וילק' אסתר רמז אלף נ"ה. ושם טובה היתה הסרת טבעתו של פרעה וכו'. במד"ר פי"א אין ישא (במדי ו' כ"ה) אלא לשון הסרה.

הֲסַת (לדעת רבינו ענין כבדות אולי מל"ע هسد חזק ואמיץ וכבד ולפע"ד הוא מלש' פרסי حستە = هستە פי' הודאה Bekenntniss) בסוף הלכה קמ' דב"מ (ה'.) השתא נמי מיחייבה מדרב נחמן דתנן בפ' שבועת הדיינין (שבועו' מ':) מנה לי בידך אין לך בידי כלום פטור ואמר רב נחמן משביעין אותו שבועת הסת מדרבנן, פי' גאון לשון כ ב ד ו ת שהיסת[1]) בטיית כבדות שהכבידו עליו לישבע. ופי' עוד מה בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן ואי זו שבועה דאוריתא

[1]) בתשובות הרמב"ם שנדפסו בפאר הדור סי' קנ"ה אשר שם הובא תורף זה הערך בשם „הגאון רבינו נתן בעל ספר הערוך" (עיי' מבוא לח"א צד XXVI) הגי' פי' גאון אחד לשון כבדות שהיס"ט בטיית וכו'.

שבועת השומרין ובעדות עד אחד ובהודאה במקצת הטענה, ושבועת הסת אנו מחייבין על כל טענת ממון אע״פ שאין בה אחת מכל אלו כדרב נחמן והיכא דמחוייב שבועה דאוריתא נותנין ספר תורה בידו בשעה שנשבע [1]) דאמר לאנקוטי חפצא בידיה ואמר נמי (שבועו׳ ל״ה סע״ב) [2]) שבועת עם הארץ מעומד תלמידי חכמים מיושב שבועה בספר תורה ת״ח לכתחלה בתפילין [3]) וכן המנהג עדיין בת״ח כשמשביעין אותו הולין את תפליו ואוחז בידו תחת ספר תורה ומביאין מטה שנושאין עליה מתים ומניחין אותה באמצע ונודות נפוחין שמבקעין אותן אי מתירין אותן בשעת השבועה כדי שתצא הרוח [4]) ונרות דולקין שמכבין אותן בשע׳ השבועה ואפר מקלה מפוזר ושקין מוטלין באמצע ועומד שליח ב״ד בפני הנשבע וסודר הטענה והכפירה ואומ׳ לנשבע אתה פלוני בן פלוני אם יש עליך כלום לפלוני זה מכל הטענה שטוען עליך בשמתא דישראל ליהוי ההוא גברא בחרם ב״ד העליון ובחרם ב״ד התחתון וכל דברי האלה [הכתובים בספר התורה הזה כולם יחולו על ראשו וברמ״ח איבריו ומוסיף בכיוצא בזה כפי כחו] [5]) ותוקעין בשופר עם האלה והוא עונה אמן ומקבל על עצמו כי על דעת ב״ד נשבע ולא על דעתו ועל דברים שבלב ב״ד ולא על דברים שבלבו: ואעפ״י שאנו אומרים (שבועו׳ שם) לענין שבועת הדיינין היכי משבעינן ליה אמר רב יהודה [6]) בשבועה האמורה בתורה ואשביעך בה׳ אלהי השמים (בראשי׳ כ״ד, ג׳) הא אקשינן כמאן כר׳ חנינא בר אידי דאמר עד דאיכא [7]) שם המיוחד ופרקינן אפי׳ תימא רבנן לאנקוטי חפצא בידיה וגם מאז כן [8]) כתיב (מ״א ח׳, ל״א) כי יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו וגו׳, [זאת היא שבועה דאוריתא] [9]) ושבועת היסת כן סדורה: מוציאין ספר תורה לב״ד ומניחין על גבי הכסא כמנהג או שנושאו שליח ב״ד בידו וסודר את הטענות ואומר אם יש לפלוני על פלוני זה כלום מן הטענה הזאת בשמתא דישראל יהוי ושאר כל האלה והוא אומר אמן ומקבל המושבע על עצמו כי שבועתו על דעת ב״ד ובזו ובזו אני מוכיחין אותו טרם ישבע כדרך ששנו חכמים (שבועות ל״ח סע״ב ול״ט רע״א) אומרי׳ לו הוי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב״ה לא תשא וכל דבר והמשנה [10]) המפורשים בגמ׳ דשבועות הדיינין (שם) ועוד דברים אחרים מוסיפין כל אחד כפי חכמתו וכפי צורך השעה [11]) ובשם שמוכיחין את הנשבעין כך מוכיחין את המשביע שאם הוא מתאנה בטענתו כדי לפגום את בעל דיני האלה הוזרת עליו כדכתיב (שמו׳ כ״ב, י׳) שבועת ה׳ תהיה בין שניהם אינה יוצאה מכלל שניהם על הנשבע אם הוא נשבע לשקר ועל המשביע אם הוא טוען שוא וקורין זה הפסוק (זכרי׳ ה׳, ד׳) הוצאתיה נאם ה׳ צבאות ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חברו וטוענו ומשביע (שבועו׳ ל״ט. ושם:) [12]) ואל בית הנשבע בשמי לשקר (זכרי׳ שם) כמשמעו [13]) ואח״כ שואלין המשביע התשביע אותו ואם אמר הין שואלין הנתבע התשבע כמו שאמרו חכמים אמר איני נשבע פוטרין אותו מיד אמר הריני נשבע העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במדבר ט״ז, כ״ו) והני מילי כששניהם ע״ה אבל אם היה אחד מהם ת״ח אין אומר לרשעים כי קבלה בידנו אין ת״ח רשע, מאי משמע אהלי כלומ׳ התרחק מהן ארבע אמות ואל תגעו בכל אשר

[1]) בפאר הדור שם: שנכנס. [2]) ושם חסרי מלת עם הארץ וכן לי׳ בערוך דפ״ר ובשו״ת ריב״ש כ״י תל״ז הגי׳ אדם אחר. [3]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בנוסחאותנו וכ״ה בפאר הדור רק שם נשמטו מלת תפילין, אבל בדפ׳ פיז׳ וויניצי׳ באסיל׳ ואימ עוד הוספה כזו: ואם היה חכם מיושב ואם היה חכם אינו נשבע ואינו מקבל חרם עליו, ובכ״י ש״ס הגי׳ ת״ח לכתחילה מיושב. [4]) בפאר הדור אי׳ עוד שתצא הרוח מהן בקול הברה מרתתת. [5]) כ״ה לנכון בפאר הדור וכצ״ל בערוך. [6]) כ״ה ג״כ בדפי׳ הישני׳ וכ״ה בכ״י ש״ס ובחי׳ ין מגאש וכן מצאתי בפי׳ ר״ח כ״י לשבועו׳ (בקובץ כ״י אנגיליקי׳ דף ס׳ סע״ב) ובנו״ג עוד: אמר רב. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וכ״ה בפאר הדור, ובדפ״ע עד דאידכר, ובנו״ג. בעינא וכ״ה בבה״ג. ובפ׳ ר״ח כ״י ובחי׳ ין מגאש. [8]) לי׳ בפאר הדור. [9]) כ״ה בפאר הדור וכצ״ל בערוך. ע״כ העתיק הרמב״ם דברי רבינו מלה במלה ואחר דבריו: „אך שבועת היסת סדורה היא כך״ מסיים בזה״ל ודבר זה פירשו רבינו יוסף הלוי זצ״ל פי׳ מבואר בפי׳ שבועות שלו בהלכות פינקסו ע״כ ואולי מה שאי׳ בערוך מכאן ולהבא נכלל בפי׳ ין מגאש ועל כן לא העתיקו הרמב״ם אבל אני בדקתי אחריו הרבה ולא מצאתי בחי׳ ין מגאש אשר ת״י דפוס ווארשא תרכ״ד או י״ל שבונת הרמב״ם על חידושי ין מגאש לסוגיא החנוני על פנקסו (שבועות מ״ז:) ושם באמת שקל וטרא ין מגאש בענין שבועת היסת ע״ש. [10]) כ״ה לנכון בדפ״ר וכונתו במלת משנה: הלכה אבל בדפוסי׳ אחרים הגי׳ וכל דברי המשנה וט״ס הוא כי לא דברי המשנה אלא של גמרא הם. [11]) כאן יש בכ״י ב״ר תוספה ארוכה וקולמוסו של הסופר מבורך פלטתה ויחדתי לה מקום במבוא לח״א צד LII. [12]) כ״ה רק בכ״י ו״ו וב״ר. [13]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וב״ר, רק צריכין אנו להשלים זה שבועת שקר כמשמעה וכ״ה באמת בכ״י פי׳ ר״ח לשבועות שם, ובדפ״ר אי׳ רק כמשמעו ותשאר נשמט ולי׳ כל המאמר בשדפ״ע.

להם וגו׳ כמשמעו אל תגעו אפי׳ בבגדיהם די״ל (כרהה) [כרכא] שבועה ואתיא מנהון לחוטא אחרי כן תספו כלום׳ אחד מהן רשע או זה טוען לשוא או זה כופר באמת [1]. ובזמן שמשביעין את האשה מצניעין אותה לפי כבודה ואין מבזין אותה בקהל כי דבר זה לא נִתן אלא לענין סוטה דתנן (סוטי ז׳ רע״ב במשנ׳) כל הרוצה לראות יבא ויראה דכתיב (יחזק׳ כ״ג מ״ח) ונוסרו כל הנשים וגו׳ ואומר (שם פסוק מ״ו) (לכן) [כי] כה אמר (ה׳ אלהים) [אדני ה׳] העלה (עליהן) [עליהם] קהל (ונותן) [ונתֹן] אתהן לזועה ולבז, אבל בשבועת ממון מצניעין אותה. *[אחי״ה הגהתי עפ״י המסורה ורבינו נשען על זכרונו וטעה. ועוד זאת כי בסוט׳ לא הובא במשנ׳ שם ולא בגמ׳ שם ח׳: פסוק אחרון ולי׳ בסנהד׳ מ״ה. — וכנ״ה בקידושי׳ מ״ג: והשתא דתקון רבנן שבועת היסת וכו׳ והדינים דשייכין בה עיי׳ בחי׳ שבועות להרי״ן מיגאש לדף מ״ז: וחי׳ הרשב״א והריטב״א לקידושי׳ שם, והתוספו׳ לגיטין ל״ה. ד״ה לא שנו שהביאו את הערוך. ועיי׳ טור הו״מ סי׳ ע״ט. — ובענין גזרת המלה פירש״י בב״מ ה׳ סע״א שבועה שהסיתו חכמים לכך להסיתו להודות וכן במיוחס לרש״י סביב לרי״ף ושם יותר טוב שהשיאוהו חכמים וכו׳ (וקצת בע״א פירש״י בשבועו׳) וגם לפע״ד עצם הוראת המלה היסת ענין הודאה ופתרונה וכתיבתה כן בל״פ הרשומ׳ בתחלת הע׳ והח׳ לעווי נדחק וכבר השיג עליו הח׳ פליישער אבל גם מעיניו נעלם פתרון המלה ועוד עיי׳ טערמינאלאגיע לה׳ שטיין 79] —

* הֲסָתָה (מפעל סות ענין פיתוי (Verführung יומ׳ כ״ב: בשתים מאי נינהו דאוריה ודהסתה. כונתו על ש״ב י״א, ו׳ והלאה ושם כ״ד א׳, חולין ד׳: דרש ויסיתהו (ר״ה ז׳ י״ח, ב׳) אין הסתה בדברים.

* הֶסְתֵּר (מפעל סתר (das Verbergen חגיג׳ ה׳ סע״א והסתרתי פני מהם (דברי׳ ל״א, י״ז) אמר רב כל שאינו בהסתר פנים וכו׳.

* הַעֲבָרָה (מפעל עבר: א׳) ענין הליכה, ובהשאילה תוקע, פי׳ העברת שופר den Ton tragen = das Blasen ב׳) ענין הסרה das Fort- lassen, Entfernen (nehmen ר״ה כ״ז: ל״ד. דרך העברתו. ושם דיליף [2]) העברה העברה ממשה. סנהד׳ ס״ד. עד שיעבירנו דרך העברה. ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ה: מה העברה שנאמ׳ להלן (דברי׳ י״ח, י׳) באש אף כאן (ויקר׳ י״ח, כ״א) באש. — נזיר נ״ט רע״א העברת שיער אינה מדברי תורה. ירו׳ נזיר פ״ב דנ״ב: מגלחין להעברת שיער. ושם פ״ז דנ״ו ע״ג ימים של העברת שיער אין עולין.

* הַעֲדָאָה (מפעל עוד: א׳) ענינו הודעת העדים das Bezeugen ב׳) אזהרה והתראה die Verwarnung) ב״מ ג׳ רע״ב אבל העדאת עדים וכו׳— ב״ק י״ח רע״ב וי״ט רע״א יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות. ירו׳ ב״ק רפ״ב ד״ב ע״ד מהו שתקבל העדאה בדבר שהוא חוץ לגופו.

* הַעֲדָפָה (מפעל עָדַף ענינו מותר המדה בכמות מה (das Erübrigte, der Ueberschuss ב״ק פ״ז: כתוב׳ מ״ג. וש״נ לא נצרכה אלא להעדפה כתוב׳ ס״ו. בהעדפה שלא ע״י הדחק כ״ע לא פליגי . . כי פליגי בהעדפה שע״י הדחק. וממותר המזונות גיטי׳ י״ב. מעשה ידיו אמאי לרבו להעדפה העדפה פשיטא וכו׳ ושם רע״ב לוה ואוכל להעדפה וכו׳ סגי לך בלא העדפה וכו׳.

* הַעֲלָאָה, הַעֲלִיָּה (מפעל עָלָה, עלי ענין תנועה ממקום נמוך הפכו ירד ובקשור עם בגד בל״מ ענין לבישה das Heraufbringen, Tragen) חולין ק״ד סע״א אנן נגזור העלאה אטו אכילה. ירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ג העלייה מתוך קלפי. — יבמו׳ ד׳ רע״ב דאי כתב רחמנא (כבגד כלאים) לא יעלה עליך ה״א כל דרך העלאה אסיר רחמנא וכו׳. שם: סר״א העלאה הוא דלא נפיש הנאתה אבל לבישה וכו׳. יומ׳ ס״ט. וכ״ת כלאים בלבישה והעלאה הוא דאסור וכו׳.

* הַעֲלִיָּה (מהשם עולה das Darbringen des Opfers) פסיקת׳ רבתי ספט״ז אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם כדי העלייה אחת . . דכתיב (ישעי׳ מ׳, ט״ז) וחיתו אין די עולה וכו׳.

* הַעֲלֵם (מפעל עָלַם בהפעיל ענין הסרת השגחה ופנית מחשבה מדבר das Vergessen, das Entschwinden aus dem Gedächtnisse) שבת ע׳ רע״ב וש״נ העלם זה וזה בידו מהו א״ל הרי העלם שבת בידו . . אדרבה הרי העלם מלאכות בידו. ושם: עשאם כולם בהעלם אחד וכו׳. ירו׳

---

[1]) מתיבות היינו עד כלומ׳ הסרו ברפ״ע ואי׳ בכ״י ב״ר ואו״כ פי׳ כלומ׳ סובב על סוף הדרש של פסוק הנ״ל פן תספו לומר ששניהם חייבין ובאמת כן מצאתי בפי׳ ר״ח כ״י לשבועות מ״ז: על הך „מלמד שהשבועה חלה על שניהם״ו כתוב וז״ל (בקובץ כ״י אנגיוליקי דף ס״ח סע״א) כלומ׳ אי אפשר שאין אחד מהן על שקר או התובע תובע מה שאין לו עליו ומשביע בחנם . או הנשבע כופר ונשבע על שקר ע״כ. [2]) כ״ה בכ״י ש״ס.

הוריו׳ פ״ג דמ״ז: ארג כמה חוטין . . בהיעלם אחד וירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ד ע״ג כמה פעמים: העלם אחד ובירו׳ גם בל׳ נקבה בהעלם אחת עיי׳ ירו׳ שבת פ״ז ד״ט. ושם פ״ט די״ב: ירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה. וכן הקבוץ העלימות עיי׳ ירו׳ שבת רפ״א ד״ב: וירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ד ע״ג שני העלָמות ושם בירו׳ סנהד׳ ובירו׳ שבת פ״ז ד״ט. העלימות הרבה. ירו׳ שבועו׳ פ״א דל״ב ע״ד כמה ידיעות והעלימות. ובשו״ט מזמור ט׳ דרש על מות לבן במלה אחת: על העלמות שהבן עושה וכו׳.

* הַעֲמָדָה (מפעל עמד das Hinstellen) יומ׳ מ״א: אקשירה קאי או אהעמדה קאי עיי׳ רש״י. ערכין ו׳: תמור׳ ל״ג. העמדה והערכה (כמה פעמי׳) וכן בירו׳ מעש׳ שני ספ״ג דנ״ד רע״ג. — ב״ק ל״ד. ס״ה. כשעת העמדה בדין.

* הַעֲנִיק (מפעל ענק בהפעיל (דברי׳ ט״ו, י״ד) ענינו נתינת מתנה לפטירת עבדו das Ausstatten mit Geschenken) קידושי׳ י״ז. להעניק אתה אומ׳ להעניק או אינ׳ אלא לרציעה וכו׳ וירו׳ קידוש׳ פ״א דנ״ט סע״ג אי׳ הענק.

* הַעֲרָאָה, הַעֲרָיָה (מפעל ערי עיי״ע ער ג׳ ומל״ע عرا ענין חבור ודבוק das Anschliessen der Geschlechtstheile) יבמו׳ נ״ד: המערה בזכר וכו׳ אם אינו ענין להעראה . . תנהו ענין להעראה דבהמה וכו׳ שם נ״ה סע״א העראה דחייבי לאוין. העראה בחייבי כריתות וכו׳ ושם: וסנהד׳ ע״ג: העראה זו הכנסת עטרה . . העראה זו נשיקה עיי״ע הכנסה. ובירו׳ יבמו׳ רפ״ו ד״ז רע״ב אפי׳ בהעריה. ירו׳ כתובו׳ פ״א דכ״ה: העריה בזכור . . העריה בבהמה. וירו׳ סוט׳ פ״א דט״ז ע״ג וכמה היא ביאה כדי העריה. גם בל״מ הוראת ערה ענין דבוק כמו בל״ע עיי׳ ישעי׳ כ״ב, ו׳ וקיר עֵרה מגן ומתורג׳ ועל שורא דבקו תריסין. ובחרו חז״ל בזה הלשון שנופל גם על ענין ערה בהוראה גלוי וחשיפה das Entblössen ועוד על ענין שפיכה והרקה, ומטעם הראשון אי׳ ביבמו׳ נ״ד. מה נדה בהעראה אף אשת אח בהעראה . . דכתיב (ויקר׳ כ׳, י״ט) וערות אחות אמך וג׳ כי את שארו הערה וכן במדב״ר פ״ט מנין להעראה שהיא אוסרת באשת איש . . מה נדה בהעראה דכתיב את מקורה הערה וכו׳.

* הֶעֱרֵב (מפעל ערב פי׳ ביאת שמש למערב das Abendwerden) יומ׳ ו׳. בעי הערב שמש. ירו׳ שבת ספ״ב ד״ה רע״ג טעון הערב שמש.

* הַעֲרָבָה (מהפעיל של עָרַב: הַעֲרֵב מל״מ השכם והערב (ש״א י״ז ט״ז) ירו׳ ב״מ רפ״ז דכ״א: שתהא (השלמה) [צ״ל השכמה] של פועלין והערבה של בע״ה. ערבית בין השכמה בין הערבה של בע״ה. עיי׳ ב״מ פ״ג. ושם: ילק׳ תהלי׳ רמז תתס״ב. ועיי״ע כנס. — ויק״ר רפי״ט דברי תורה צריכין השחרה והערבה.

* הַעֲרָכָה (das Abschätzen) מפעל ערך עיי״ע העמדה.

* הַעֲרָמָה (מפעל ערם. ענינו התנכלות בתחבולות das Ueberlisten) שבת קל״ט: הערמה קאמרת הערמה בדרבנן הי״א. ירו׳ ב״מ פ״ה ד״ה ע״ג הערמת רבית. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב. יש שם הערמה. ירו׳ נדרי׳ ספ״ה דל״ט: כל מתנה שהיא כמתנת בית חורון שהיתה בהערמה וכו׳. ירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד. הדא דאת אמר בשלא עשו בהערמה אבל עשו בהערמה חייב. ירו׳ פסחי׳ פ״ב דכ״ט רע״א חשש להערמה . . לא חשש להערמה. וירו׳ פיאה פ״ה די״ט: וירו׳ נדרי׳ פ״ד דל״ח ע״ד לא חשו על הערמה. ירו׳ נזיר פ״ה דנ״ד רע״א לא חשש על הערמה.

☜ הפג (לדעת ר״ב מטייל עיי׳ בפנים) משנ׳ דיומא פ״ק (י״ט:) עמוד והפג אחת על הרצפה. פי׳ בל״י לך וטייל. *[אחי״ה כונתו על ל״י ἄπαγε מפעל ἀπάγω sich davon machen, weggehen ולא נהירא לי ולדעתי הה״א אינה שרשית וגזרתו מל״ע فاج שפירושו בבנין רביעי افاج הלוך במהירות rasch gehen עיי״ע פג ג׳] —

* הִפַּטְקָם, הִפַּתְקָם (מל״י עיין ערך איפיטיקות בח״א צד רי״א der Oberste, Consul) בספרי האזינו פ׳ ש״ט אי׳ הפתקם בתי״ו עיי״ע איפיטיקוס ויותר נכון בטי״ת כמו שאי׳ בשאר מקומות: ספרי האזינו פ׳ ש״ל מדת בו״ד הפיטקי נכנס לתוך הפרכיא שלו וכו׳ ובילק׳ האזינו ס׳ רמז תתקמ״ו משובש היפקטי נכנס לפני היפרכיא וכו׳. והקבוץ פסיקת׳ שם פ׳ שכ״ז היכן הפיטקים והגמונים שלכם ויותר נכון בילק׳ שם היכן היפטקין וכו׳ ובספרי שם פ׳ שי״ז אלו הפיטקים והגמונים שלהם. ובילק׳ שם רמז תתקמ״ד בט״ס הפיקטין. ובע׳ חפאטיקון הביא רבינו מילמדנו בריש תולדות שני גוים (בראשי׳ כ״ה, כ״ג) שני גאים עשו משלח חפאטיקון ויעקב משלח קתדרין וצ״ל הפאטיקי.

* הַפְּטָרָה (עיי"ע אפטרא) בח"א צד רי"ב פירשתיו, ובשתי הוראות המלה אי' בב"ר ספ"ס עבד לה הפטרה. — מגיל' ל': הפטרה בחול מי איכא. והקבוץ הפְטָרות שם כ"ט: ל':

הָפְיָא (לדעת רבינו הוצין הנחתכין, או מכבד Kehrbesen והאחרון עיקר עיי' בפנים). בר"ג דפ' לולב הגזול (סוכה ל"ב.) נפרצו עליו פסול אמר רב פפא נפרצו דעביד כי הפיא. פי' ההוצין שבשדרה [1]) כשנחתכין מן השדרה נקרא הפיא כדגרסינן בסוף הלכה קמא דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ו.) אמר רבא האי מאן דגזל לוליבא ועבדא הוצי קני מ"ט מעיקרא לוליבא והשתא הוצי הוצי ועבדינהו הפיא קני מעיקרא הוצי והשתא הפיא הפיא ועבדינהו שישורא [2]) לא קני מ"ט דהדר סתר ליה והוי אפיא והוא כעין שבירה מעין פרצה, נפרדו עליו כשר שנתפרדו בהוצין. פי' אחר גזל לוליבא ועבדיה הוצי שנטל עליו עלה עלה בלבד, גזל הוצי ועבדיה הפיא שחילק את העלין וקרען ועשאן לטאטא הבית. שישורא חבל קטן. *[אחי"ה כנו"ג בסוכ' וב"ק חופיא, וכ"ה באו"ז הלכ' סוכ' סי' ש"ו רק שם בט"ס בתיבה אחת כיחופיא וצ"ל כי חופיא אבל בסמ"ג עש"ן מ"ד כגי' רבינו הופיא ובכ"י רש"י הפיא (ד"ס סוכ' צד מ"ח:) וכפי' ראשון הובא בהלכ' לולב לריצ"ג עמוד ק"א בשם רה"ג וז"ל דעביד כי חיפיא פסול בהגוזל קמא גרסינן אמר רב פפא וכו' הוצא והשתא חייפיא חייפיא ועבדיה שישורא לא קני סתר ליה והוי חיפייא אלמא חיפייא הוצין הנתקין ממקומן ונחתכו מן השדרה שנפרץ מקומו והיינו נפרצו עליו (נפרצו) [נפרדו] עליו כשר וכו' ע"כ. וראיה דרבינו כיון על פי' רה"ג כי בע' תיים הביא בשמו פי' שאי' בריצ"ג בראש הך דיבור בשם רה"ג. וכפי' שני אי' ברש"י לסוכ' ע"ש ושם לועז אשקוב"א והיא ל"צ escoupe פי' בל"מ יעים Schaufel עיי' רד"ק לישעי' י"ד כ"ג או מכבד לטאטא בו את הבית וכ"ה בל"ר scopa וכן עה"ק שנ"ב סיים בעזמא בל"א וכונתו על לא"ש Besen ולפי זה אולי י"ל כי חופיא או חופא בהשמטת אות s הוא ל"ר הנ"ל ר"ל (ס)חופא = scopa ועוד עיי"ע טא אבל היותר קרוב כי מוצאו שרש חוף וענינו שחק reiben ונקרא כן המכבד על שם ששוחקין ומנקין בו את הבית וכן דעת הראב"ד (בחי' הרשב"א ובשט"מ לב"ק) וז"ל וע"כ נקראו חופיא ע"ש מלאכתן חפיא וכו', וכן דעת כ"כ. ולפי' ראשון אולי הופא (= חופא) מל"פ حف = חָפַף חתיכת עץ אבל הפי' האחרון נ"ל יותר] —

הפיא (פי' בל"פ كف מל' צענד kafa קצף Schaum וכן בל' הונגרי hab [3]) בר"ג דפ' כל הבשר (חולין ק"ה:) אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שתי הופיא משום מאיסותא אמר לי מר משום דקשה לברסם [4]). פי' בלש' חכמים [5]) רתיחה (ב"מ ס"א: טבול יום פ"א מ"ב עיין ערך רתח) ובלשון המקרא קצף כדכתי' (הושע י', ז.) כקצף על פני מים. *[אחי"ה בדפ"ר בראש הע' הפייא ובפנים חופיא ועיי"ע רתח. וכן הגי' חופיא בכ"י רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגיילִיק' דף שכ"ב) וז"ל „חופיא אשקומ"א בלעז" והוא בל"צ écume וכן לועז רש"י ובנו"ג אופיא ועיי"א אפי ומ"ש] —

* הַפִּינוּס (שם הפרטי) ב"ר פ"ק מי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי . . כגון יוסי הפינוס וכו' ובירו' כלאים פ"ט דל"ב רע"ב ובירו' כתובו' פי"ב דל"ה רע"א הגי' יוסה חפני.

הָפַךְ (פי' בל"מ וסו' וערבי هفك שנוי במצבו sich umwenden, kehren) בס"ג דפ' ד' אחין (יבמות ל"ה.) אשה מזנה מתהפכת כדי שלא תתעבר. פי' בסוף תשמיש לאלתר מתהפכת כדי שיצא הזרע מרחמה ולא תתעבר. *[אחי"ה ובלישנא מעליא אמרו רז"ל על תשמיש המטה שלא כדרכה הופכין את שלחנם עיי"ע שלחן. — וכנ"ה פסחי' נ': עולם הָפוּךְ ראיתי וכו', ירו' ר"ה דנ"ח. פסיקת' דר"כ צד ג'. במד"ר פי"ב ילק' איוב תתקי"ב סולמא הפוך ועיי' מ"ש הח' באבער בפסיקת' שם אות מ"ח. שבת ק"ח: הפוכה סדום והפוכה מילה. פסחי' קי"ג. הפוך בנבילתא ולא תיפוך במילי עיי"ע פך ב' ושם הביא רבינו יתר הדוגמאות ולפי שיטתו (עיי' מבוא צד X) החזיק בשרש בעל ב' אותיות. שבת קי"ט. מהפיכנא בזכותיה. אבות פ"ה מכ"ב הפוך בה והפוך בה דכולא בה. פסחי' ט'. מהפכי כיפי וכו' עיי"ע כפי. מ"ק כ"ה: ואתהפוך כרעייהו. קידושי' נ"ט. עני המהפך בחררה וכו' עיי"ע עני. ב"ר ס"פ כ"א שהם מתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים עיי"ע להט ב'. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד הפך אפוי, וירו' ב"ק רפ"ד ד"ד. אנא הפך ומתהפך

1) בדפ"ר שתי פעמים: שבשיזרה ועיי"ע שור ב'. 2) וכ"ה בע' ששורא וכ"ה בחי' הרשב"א בשם ראב"ד וכ"ה בריצ"ג הלכות לולב עמוד ק"א ובנו"ג שרשורא 3) עיי"ע אפי בח"א רי"ג ושם בטעות הדפוס هو וצ"ל كف. 4) כ"ה בדפ"ר ובשאר דפ"ע ובכ"י ו"ו ובפי' רגמ"ה כ"י לחולי' לכרסם עיי"ע כרסם. 5) עיי' מ"ש במבוא צד IX.

בדידי, ירו' מעשרו' ספ"ג דנ"א. היא הפכא והיא מהפכא לא שמעינן מינה כלום. ועיי' עוד ע' אפך ח"א צד רט"ו. — והשֵם ירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ג המטלטלין נקנין בהפיכה. והקבוץ ברכו' נ"ה: ולימרו ג' הֲפִכות ע"ש. ירו' נזיר פ"ב דנ"א סע"ד לשון הֶפֵךְ הוא. והתואר כמו בל"מ הֲפַכְפָךְ פי' מי שמעשיו בשנוי וחלוף: מגיל' ט"ו: מלך הפכפכן היה. בריש רות רבה הפכפכין אתם. ספרי האזינו פ' ש"כ הפכפכנים הם. פורנים הם ובילק' אי' פרדנין הן] —

* הַפְלָאָה (מל"מ פלא וענינו לתאר הפלגת הפעולה das Absondern, Absonderliche) שבת קל"ח: והפלא ה' את מכותך (דברי' כ"ה, נ"ט) הפלאה זו איני יודע מהו וכו' ושם: הפלאה זו תורה. נזיר ס"ב סע"א לא ניתנה נזירות אלא להפלאה ושם איש כי יפליא (ויקרי' כ"ז, ב') כי יפליא (במדב' ו', ב') ב"פ א' הפלאה לאיסור ואח' הפלאה להתר.

* הֶפְלֵג (מפעל פלג וכל"ע فلج ענינו פרוד ריחוק והפסקה das Weitauseinanderliegen) ירו' ב"ק פ"ב ד"ג ע"א מה מקיים ר"מ מתמול שלשום (שמות כ"א, ל"ו) פתר לה בהפלג נגיחות וכו' ובבלי ב"ק כ"ג סע"ב אי' אמר ר"מ ריחק נגיחותיו. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד תשובה הפלג השיבו פי' תשובה של ריחוק ובבבלי ע"ז מ"ד: אי' תשובה גנובה. ומזה הענין ירו' יומ' פ"ג ד"מ: שמיכה שעשו אותה כהפלג. ושם הפעל להפליג פי' הפסק זמן ובבבלי זבחי' כ': תמורתו: לשהות.

* הַפְלָגָה (Theilung) דור הפלגה עיי"ע דור ויש"נ.

* הֶפְסֵד (מפעל פסד בל"ע فسد ענין נזק ואיבוד Schaden, Verlust) ב"ק קט"ו: כל היכא דאיכא הפסדא. ושם הפסד כהן, פסחי' ט"ו: ויש"נ להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו. ושם הפסד חולין . . הפסד עצים. אבות פ"ב מ"א הפסד מצוה, שם פ"ה י"א, י"ב יצא שכרו בהפסדו. ויק"ר פל"ד לעולם אל תהי מצות עני קלה בעיניך שהפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות וכו' ע"ש.

* הֶפְסֵק, הַפְסָקָה (מפעל פסק ענין כליה das Aufhören, Unterbrechen) עירובי' נ"ד. כ"ט שנאמ' נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמים ובכ"י מ' וע"י וילק' תהלי' כ"א הגי' הפסק לעולם ולעולמי עולמים ובכ"י א"פ וילק' כ"י (ד"ס עירו' צד ק"ה:) אי' עולמית. יבמו' כ"ב. יש להן (לשניות) הפסק או אין להן הפסק, ירו' יבמות פ"ב ד"ג סע"ד הדא אמ' שניות אין להן הפסק. ירו' ברכו' פ"ב ד"ה רע"ב כשבאו לה ימי הפסק טהרה בנתים [1]), ושם פ"ו ד"י סע"א סב בריך סב בריך אין בו משום הפסק ברכה (ובבלי ברכו' מ' רע"א טול ברוך טול ברוך וכו') וירו' שם עיי"ע אחוונא בח"א צד נ"ו. ירו' שם פ"ט די"ג ע"ג אין רעש אלא הפסק מלכות ועיי' שו"ט סוף מזמור ק"ד. ירו' תעני' פ"א דס"ד רע"ב להפסק תענית נאמרה. שמ"ר ספ"נ אתן לכם שכר טוב שאין בו הפסק. פסיקת' רבי' פל"ז לעה"ב שאין לו הפסק. — וכן ענין הפסקה. תעני' ד': ההוא להפסקה איתמר. ב"ר פל"ג הפסקת גשמים. ויק"ר פ"א באוהל מועד אין כאן הפסקה. והקבוץ במד"ר ספי"ד . . יכול אף להפסקות ת"ל וכו' וכי מה הפסקות היו משמשות וכו' — ובענין ישבת הפסקה עיי' מגיל' ל'. ורש"י שם.

הַפְּצֵי (לפע"ד מל"ע حمص פי' מין פרי נטע הנקרא Lotos, Mispel וכדומה. המצי = בל"ע حمص פי' עדשים) בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולין נ"ב רע"א) כל מיני קטניות לא חיישינן לבר מחמצי והפצי. פי' הפצי עפצים, חמצי אפונים. (א"ב אם הפצי מין קטניות לא יתכן שיהיו עפצים כי אינם מאכל ולא קטניות ולדעת רש"י הפצי הם מין קטניות אינו חלק ואינו עגול ויש לו עוקץ והוא המין המובחר מכל הקטניות. ואם אינם בכלל קטנית כפי דעתא קמא דתוספות אתיא שפיר פירוש הערוך אבל לא גרסתו כי אם גי' של נוסחאות שלנו חמצי אין בו משום רסוק איברים הפצי יש בו משום רסוק איברים. ובנוסחאות שלנו כתוב חפצי) *[אחי"ה ואני אומ' כי גי' רבינו יפה ופירושו צריך עיון. וכגי' הערוך מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף שי"א.) וז"ל בר מחמיצי [וצ"ל מחימצי] וחיפצי כלומ' גרסים ועדשים עכ"ל וא"כ גירסתו כגי' רבינו ופירושו כשיטת תוספות חולין נ"ב. (ד"ה קטניות) דקטניות מיירי בדברים דקים כמו עדשים ואורז ודוחן ע"כ. ובע' חמן ד' הלך רבינו בשיטתו בפי' המלות ובענין הגי' ע"ש] —

[1]) כ"ה לנכון בגי' המהרש"ס.

* הַפְקָעָה (מענין פקע ע״ש (das Wegnehmen ב״ק קי״ג רע״ב כאן בגזילו כאן בהפקעת הלואתו עיי׳ פירש״י.

* הֶפְקֵר, הֶפְקֵירָא (כמו הבקר ע״ש מפעל פקר freies Gut, Freisinnigkeit, (Zügellosigkeit ב״ק קט״ו, מהפקירא קא זכינא, ירו׳ מעש׳ שני רפ״א דמ״ח רע״ד בהפקר פטור (ושם ברשות הבקר עיי״ע), ירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג: הפקר טעות. — יבמו׳ ס״ו, מנהג הפקר נהגו בה, גיטי׳ י״ג, עבדא בהפקירא ניחא ליה. ב״ר פ״פ בני אדם של הפקר.

* הֵיפֵר, הֵפֵר (מל״מ הפיר ושרשו פור ענינו הריסת מחשבה שלא תבוא לפעולה (das Auflösen, Vernichten נדרי׳ ע״ה, היפר נדרים ושם ובדף ע״ו: את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר, וכן ירו׳ נדרי׳ פ״י דמ״ב, ושם הפר נדרים מעת לעת, ושם הפרת נדרים וכן בבבלי נדרי׳ ס״ט, ע״ו: ע״ז, יבמו׳ ק״ט, ב״ר ר״פ צ״ג, — ירו׳ נדרי׳ פ״י דמ״א ע״ד יש מיתה בהפרה וכו׳, שבועו׳ כ״ט: כי היכי דלא תהוי הפרה לשבועתייהו.

☜ הַפַּרְכוּס (כל״ס, מל״י ὕπαρχος Unter- (befehlshaber, Statthalter שמ״ר פ׳ ויהי בחצות הלילה (רפי״ח) אלא אתה בא אצלי ושר צבא הזה שעומד עמך וזה הפרכוס שלך. פי׳ בל״י שר הפרשים אך אפרכוס הוא שר מדינה עי״ש. ופעמים יתחלפו שמות אלו. *[אחי״ה עיי״ע אפרכוס וע׳ אפרכיא בח״א צד רל״ט והלאה. בתעני׳ י״ח: בהפרכי יונים כ״ה בע״י הראשון וברן וכ״ה בכ״י מ׳ ובנו״ג מאפרכי יונים ושם הקבוין ופקידה הפרכיא בל״י ὑπαρχία ספרי האזינו פ׳ ש״ל נכנס לתוך הפרכיא שלו עיי״ע הפטקס. ועוד אי׳ השם בתוספת׳ גיטין פ״ו כתב לשום היפרכון ולשום ה י פ ר כ י ו ת וכ׳ כ״ה בכ״י אירפורט אבל בדפוסים משובש הורכינוס עיי׳ הוצאת צוק״מ מסכ׳ גיטי׳ צד של״ב. — במדרש שו״ט רצין ב ה פ ר כ ו ס ט״ס עיי״ע איפרפוס ושם תקנתי המעוות] —

* הֶפְרֵשׁ (מפעל פרש ענינו הבדל (Unterschied שבת קנ״ה: ומה הפרש בין זה לזה, פסחי׳ כ״ז: אמר להן הפרש, במדר״ר פ״ד היה הפרש בין כלים וכו׳ שם פי״א כשם שיש הפרש בין חלון להרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות וכצ״ל בפסיקת׳ רבתי פט״ו ושם בט״ס בין חלון לחלון וצ״ל לחרך כמו שהגיה לנכון מהרז״ם שם ובשהש״ר פ׳ דומה דודי חסר מאמר שלם וצריך להשלים מילק׳ שה״ש רמז תתקפ״ו פ׳ מדלג עיי׳ מ״כ לשהש״ר ולא העיר כי כ״ה גם בפסיקת׳ רבתי הנ״ל.

* הַפְרָשָׁה (מפעל פרש (Absonderung ב״ק נ״ר: ירו׳ ב״ק פ״ה ד״ה, הפרשת הר סיני, תמור׳ ט״ו, שעת הפרשה, ירו׳ דמאי פ״ז דכ״ו: כאן תלוי בהפרשה, ירו׳ חלה פ״ג דנ״ט רע״ג לחוש להפרשה שנייה . . אינו חושש להפרשה שנייה, והוא כמו אפרשה עיי״ע.

* הַפְרָשָׁה (מל״פ فَرَازْ, فَرَاشْتَن פי׳ מלא רוחב ידים (weite Ausdehnung, Umfang ב״ר פ״ו ויק״ר פל״ה שמ״ר פמ״א שו״ט מזמור י״ח ילק׳ ש״ב רמז קס״ב ג׳ דברי׳ נתנו מתנה לעולם וכו׳ ר׳ יצחק בר מריון אומר אף הפרשת הים הגדול, ובקצת מקומו׳ פרשת ים הגדול כלומ׳ מלוא רוחב של ים הגדול, ולדעתי מזה הענין הפרשת עבור עיי״ע עבר ב׳ וע׳ פרש, וממנו תואר הפעל אפרש עיי״ע.

* הפרתי (שם כינוי) ב״ר פ״ק ועיי״ע אפרתי.

* הֶפְשֵׁט, הֶפְשֵׁיט, הַפְשָׁטָה (מל״מ הִפְשִׁיט ענינו חליצת בגד או עור das Ab- (ziehen der Haut זבחי׳ נ׳ סע״א מה להלן בהפשט אף כאן בהפשט, ושם רע״ב מה להלן ע״י ניתוח שלא בהפשט וכו׳ ושם נ״ג רע״ב וטעונה הפשט וניתוח, ירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג סע״א הפשיטו דוחה את השבת, ירו׳ מגילי פ״א דע״ב סע״ב שלימין בגופן בלא הפשט ובלא ניתוח, ובב״ר פל״ד ויק״ר פ״ט שלמים בעורן בלא הפשט וניתוח. — שבת קט״ז: הפשטת העור, ספרא ויקרא מסכת׳ נדבה פ״ה עולה טעונה הפשטה.

* הֶפְשֵׁר (עיי״ע פשר (das Laumachen שבת מ׳: הפשרו זהו בשולו.

☜ הַפָּתֵק עיי״ע אֶפָּתֵק.

הֶיץ (= הוּיץ פי׳ כל״ס הוצא ובל״ע خوص עלה דקל תמרה (Blatt der Dattelpalme בפ׳ ר׳ אליעזר אומ׳ תולין (שבת קי״מ רע״ב) אמר רב חסדא האי הוצא [1]) דירקא אי חזי למאכל בהמה שרי

---

[1]) כ״ה גם בבה״ג שבת פכ״ד וכרי״ף וברא״ש ובמאירי ובריטב״א וכ״ה בכ״י א״פ ובגליון כ״י מ׳ אבל בכ״י מ׳ בישא ובנו״ג בישתא. בישתא עיין ד״ס במקומו.

לטלטוליה. בפ' יוה"כ בגמ' נעילת הסנדל (יומ' ע"ח: אביי נפיק בדהוצי, פי' סנדל העשוי מ ע ל י ן של לולב. ובר"ג דפ' לולב הגזול בגמ' נקטם (סוכ' ל"ב רע"א) אמר רבא האי לוליבא דסליק מחד הוצא כבעל מום הוא ופסול [1]. ובס"ג דפ' החובל (ב"ק צ"ב.) מנא הא מילתא דאמרי אינשי בדיל [2] הוצא לקי כרבא דכתיב (ירמי' ב', כ"ט) למה תריבו אלי כולכם וג'. ובפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט: ר' יהודה ור' יוסי חד אכיל דיסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא אמר ליה דאכיל באצבעתיה להאי דאכיל בהוצא עד מתי אתה מאכילנו רוקך א"ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה עד מתי אתה מאכילנו צואתך [3]. ובס"ג דנדרי' (צ"א:) פרטיה נואף להוצא וערק. ובפ"ק דמשקין (מ"ק ז'.) ובר"ג דהשותפין (ב"ב ד'.) בהוצא ודפנא וכבר פירשנו בע' דפן. ובר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) הוצא הציצה, פי' [4]) הוצין של דקל שעושין ממנו מחיצה. ובפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את השדה (ב"ב ס"ט:) קנה לך דקלין ותאלין הוצין וצ י נ י ן. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר אבל בשאר דפוסי ערוך בכאן: ציצין וכ"ה בנוסחאותינו אצל ס"א צייני ובע' תאלי ובע' צני גם בדפ"ע הגי' צינין וזהו עיקר כנראה מפי' רבינו בע' צני והפי' הלז הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב כמו שאוכיח בהגיעי לשם בס"ד. — וכנ"ה בב"ב ד', בהוצא ודפנא. בתמיד ל"א: בהוצא דדהבא. והקבוץ שבת ע"ח: וירו' פ"ח די"א: הוצין כדי לעשות אוזן וכו', ירו' שבת פ"י ד"י ע"ג סיב הוצין וכו' הוא כעין רשת אשר בה עוקין של עלי דקל וציציו ופרחיו ונקרא בל"ע ليف ומשתמשין בו כמו בהוצא לארוג ממנו סלים מנעלים ועיי' מנחות ס"ט סע"א דבלעה (פיל) הוצין ועבדינהו כפיפה ועיי"ע פיל. — ובנו"ן בסוף השם כדרך משפט לשון ערבי נמצאה המלה סוכ' י"ב: וירו' שם פ"א דנ"ב: הוּצְנֵי פשתן עיי"ע השני וכן גרס הראב"ן ואו"ז הלכו' יוה"כ סי' רע"ז ובהגמיי"מ פ"ג מהל' שביתת עשור נפיק בדהוצני (יומי ע"ח:). ובע' חצן א' גרס רבינו בחוצני פשתן והוא כמו הוצני או הושני עיי"ע השני. וסוכ' שם סיככה בחיצין צ"ל בהוצין כגי' כ"י מ' עיי"ע חין ד'] —

* הוּצָא (שם מקום הנקרא בל"ס خوز עיי' וואולירס ע"מ פרסי 761 ,I) ירו' נדרי' פי"א דמ"ב ע"ג יהודא איש הוצא עביד טמיר במערתא וכו'. ובספר גיאגראפיא להח' נייבויער נפקד מקומו.

* הַצָּבָה (מפעל יצב ענינו מעמד das Sichau-stellen) במד"ר פי"ה יציאה והצבה, פסיקת' זוטרתי ריש פ' נצבים יש הצבה לטובה ויש הצבה לרעה.

* הַצָּלָה (מל"מ Rettung) חולין נ"ב: הצלת עצמו . . הצלת אחרים. מגיל' ט"ז: הצלת נפשות, גיטין נ"ו, הצלה פורתא, סוט' מ"ו: כנעני גרם הצלה, מכות י', ראובן פתח בהצלה, שמ"ר פ"ב מתוקן להצלה.

* הַצְּלֶלְפּוֹנִי (שם הפרטי) במד"ר פ"א אימיה דשמשון הצללפוני שמו, ובב"ב צ"א, אי' צללפונית אבל הצללפוני נזכרה גם בד"ה א' ד', ג' ועיי' עוד מאמר רעליגיאנסגעשיכטליכע שטודיען להח' ר"מ גידעמאן צד נ"ה ומה ששיער במלה זו.

* הצלפוני (שֵׁם מקום) מ"ק כ"ב רע"א אמר להו רב לבני הצלפוני ובבה"ג ובכ"י מ' וא"פ הגי' הצלבוני, אולי הוא שם העיר המפוארה Χαλυβών הנזכרה בספרי היונים ורומיים והיתה עיר ואם במחוז Chalybonitis עיי' פתלימיאוס ה', ט"ו, קסינופון Anabasis 1, 4 פליניאוס ה' כ"א במאה השלישית למספרם (וגם רב חי בזמן הזה) ושייכה העיר לממלכת תדמור. ואצל הח' נייבויער בספרו הנ"ל לא תמצא שם העיר הלזו.

* הַצָּעָה (מפעל יצע ענינו שטיחת דבר תחת הגוף למשכב ובהשאילה שטיחת דברים כנתינתם das Hin- Ausbreiten; 2 Wortlaut (1 כתוב' ס"א, צ"ו. הצעת המטה, יומ' ס"ט. כלאים כלבישה והעלאה הוא דאסור בהצעה שרי. — חולי' מ"ט רע"ב סנהד' נ"א סע"א כך היא הצעת של משנה וכו' עיי"ע צע א' ועוד עיי"ע יצע.

* הַצָּתָה (מפעל עברי יצת וענינו הבערה והדלקה das Anzünden) יומ' כ"ד: הצתת אליתא ובירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ג הצתת האליתא ועיי' עוד ע' אַלְיָתָא בח"א צד ק"ח. ובירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ב פתילה צריכה הצאתה ברוב הדלק וצ"ל הצתה, אבל מתוך ישבת בבלי כ"ח: המדליק צריך שידליק ברוב ה י ו צ א משמע קצת שפי' הצאתה ענין יציאה.

---

[1]) בנו"ג האי לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול וכ"ה בא"ז הל' סוכ' סי' ש"ו ופי' שם שכל עליו מצד אחד ל"א שכולו שדרה ואין עליו נכרין פסול ע"כ. [2]) בנו"ג בתרי וכ"ה בילק' ירמי' רמז רס"ו. [3]) בנו"ג בחלוף הסדר בין התנאים בין בענין מאמרם. [4]) וכ"ה ברש"י

* הַקַּבָּלָה (פי' ידוע das Empfangen) שבת קכ"ז. גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה, ובשבועו' ל"ה: יותר מהקבלת פני שכינה.

* הֶקְדֵּשׁ (das Heiligthum, Geheiligte) גיטין מ' סע"ב, יבמו' מ"ו, ס"ו: כתובו' נ"ט: נדרי' פ"ו: ב"ק צ'. הקדש חמץ וכו'. ערכין פ"ה מ"ז כ"ט סע"א מקדישו אתה הקדש עילוי ואי אתה מקדישו הקדש מזבח. תמור' ל"ב. הקדש עילוי וכו' מפיק להו בלשון הקדש. תעני' כ"ד. העבודה הרי הן הקדש עליך. קידושי' ב' רע"ב ומאי לישנא דרבנן (הרי את מקודשת לי) דאסר לה אכולא עלמא עיי' שם התוספו' ד"ה דאסר וערך קדש א'. ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד בזבזא בהקדישא. ירו' ערל' פ"א ד"ס ע"ד להקדש חייב. ב"ר פ"ס הקדש דמים. והקבוץ בויק"ר פ"ה אמרכל היה שהיה נהנה מן הֶקְדֵּשׁוֹת: ושם. הואיל והוא נהנה מן ההקדישות וכו'. תוספת' ספ"א דחגיג' והחרמים וההקדשות מקרא מרובה וכו'.

* הַקָּזָה (מפעל נקז בל"ע نقز ענין דילוג der Aderlass, eigentlich das Blut springen lassen) שבת קכ"ט. יומא דהקזה. גיטין ע'. הקזת דם. כריתו' כ': כ"ב. נדה י"ט: דם הקזה עיי"ע קז.

* הֶקְטֵר, הַקְטָרָה (מפעל קטר das Räuchern) ברכו' ב'. וש"נ הקטר חלבים ואברים. ירו' פסחי' פ"ה דל"א ע"ד הקטר אימורים. ירו' יומ' ספ"ו דמ"ד רע"א הקטר אימורין. ירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ג מרמין תרומת הדשן להקטרה. ירו' פסחי' פ"ז דל"ד ע"ג אימורין להקטרה.

* הֶקֵם, הֶיקֵם (מפעל קום Bestätigung והפכו הפר עיי"ע ומקומות המצויינים שם. יכן הוראת הֲקָמָה נדרי' ס"ט. לא תיחול הקמה אלא א"כ חלה הפרה.

* הֲקָמָה (מפעל קום das Aufrichten) ירו' ערלה פ"א ד"ס ע"ד היא הקמה היא שבורה וכו' ע"ש ירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג הקמת הלילה. ר"ה כ': הקמת המשכן.

* הַקְנָאָה (מפעל קנה Zahlungsverpflichtung) ב"מ י"ג. י"ד. ט"ז: שטר הקנאה ועיי"ע אקנייתא כח"א צד רנ"ט.

* הֶיקֵף, הֶיקֵיפָא (ענין סבוב מפעל עברי נקף (das Umkreisen, Umfang) שבת כ'. רוב עוביו . . רוב היקפו. סוכ' ז': כל שיש בהקיפו ג' טפחים יש בו רוחב טפח. ב"ק כ': את גרמת לי היקיפא יתירה. ירו' עירובין רפ"ו דכ"ד: היה בו היקף צ"ו טפחים. קהל"ר פ' וישב וילק' יחזק' רמז שמ"ו כל דרומיה שיתין ופותייה שית צריך היקף חד מתלתא. — תוספת' ב"מ פ"ח עיי"ע הבא אח"ז.

* הַקָּפָה (מענין הראשון בהוראת סבוב ועיגול Umgebung, Umringung ועוד בהשאילה ענין הליכה בסחורה וסביבות לקנות או למכור מה באמונה (Creditschuld, Schuldforderung) יומ' נ"ט. מר סבר הקפה ביד ומר סבר הקפה ברגל. נזיר כ"ט. מגלח ועביד הקפה. ושם: הקפת כל הראש מדרבנן וכו' ע"ש. ושם נ"ז רע"ב הקפת כל הראש לא שמה הקפה . . הקפת כל הראש שמה הקפה. עיי"ע קף ב'. ירו' יבמו' ספ"י די"א ע"ג הקפת זקן. ירו' סוט' רפ"ב די"ז ע"ד הקפת נזירות. פסיקת' רב' פמ"א הקפת המזבח. — שביעית פ"י מ"א הקפת החנות אינה משמטת. תוספת' שביעי' פ"ח הקפת החנות משמטת דברי ר"י וחכ"א אינה משמטת. ובתוספת' ב"מ פ"ח עד שיגבה כל הקיפו וכו' והוא כמו הקפה. והקבוץ ב"ר פמ"א הלך לפרוע הַקָּפוֹתָיו.

* הַקְפָּדָה (מפעל קפד פי' בל"ס ענין צמצום ועוד קצור ובהשאילה קצר רוח ורוגז (1 das Genaunehmen; 2 Aufbrausen) עיי"ע קפד ב'. ירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין וירו' נזיר פ"א דנ"א ע"ג אי' מתוך הקפדתן הם נודרין מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופן לתהות. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. הדא דתימר בשמכרה מתוך שלום אבל מכרה מתוך הקפדה וכו'. תוספת' גיטין פ"ה אם בהקפדה אמ' אינו גט אם ברצון אמ' הרי זה גט.

* 1 הַקָּצָה (= עֲקָצָה פי' ענין עיקום Verdrehung) בע' קין י' הביא רבינו מסנהד' ס"ה סע"א הקצת שפתיו הוה מעשה ס"א עקימת שפתיו וכו' פי' משעקם ומנענע שפתיו ע"כ וכנו"ג כס"א, אבל בכ"י ש"ס וברי"ף הגי' הקצת שפתיו ולפע"ד עיקר הגי' עקיצת שפתיו וכ"ה בדפ' שונצינו (ד"ס סנהד' צ"ב:) ופירושו בל"ע ממש עקימה.

* 2 הַקָּצָה (מפעל קוץ Erweckung) מדר' שו"ט מזמור י"ז בשעת הקצת המתים.

* הַקְרָבָה (פי' מל"ט קרב וענינו נגישה אל דבר ועוד הבאת קרבן 1 das Nähern, Nahe-bringen; 2 Opfer-Darbringen) שמ"ר פכ"א הקרבת פרעה לישראל. — עירובי' ס"ג: הקרבת תמידין. ב"ק י"ב: ע"ז י"ג: חזי להקרבה. מנחו' י"א. בית

הקרבה, ויק"ר ספ"ב למדנו הקרבה לשור מאיל והקרבה לאיל מן השור . . ונאמר להלן הקרבה בשור ואיל וכאן נאמר הקרבה באיל וכו', ויק"ר פ"כ בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל הקרבה וכו' וכ"ה במ"ר פ"ב.

* הֶיקֵשׁ, הֶיקֵשָׁא (מפעל נקש פי' פגישה das Zusammentreffen ובהשאילה) אחת מז' מדות שהתורה נדרשת בהן וענינו התדמות ושיווי דברים (Vergleich) ירו' פסחים רפ"ו דל"ג רע"א התחיל (הלל) דורש להן מהיקש מק"ו ומג"ש, יומ' נ"ז. זבחי' מ"א. מ"ט: וש"נ דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש, זבחי' נ'. דבר הלמד בהיקש מה שילמוד בבנין אב וכו' ושם דבר הלמד בג"ש מה שילמוד בהיקש ע"ש היטב כל הענין, נדרי' ז', כריתות כ"ב: אין היקש למחצה, יומ' נ"ז. זבחי' נ"ז: מנחו' ע"ה. הימנו ודבר אחר הוי היקש או לא הוו היקש פלוגת' היא ע"ש, פסחי' כ"ד, וכ"ת אין מזהירין מן הדין היקשא הוא וכו', סנהד' פ"ד: נדרי' ג', היקישא למה לי, ושם פ"ה: ש"מ בהיקישא פליגי ש"מ. יבמו' ח', אתיא בהיקישא, כריתו' ד': היקישא למאי אתא, ושם אי לאו היקשא סד"א וכו', ובענין היקש העמיק הרחיב עיונו בעל חות יאיר בתשוב' סי' ר"ג ועיי' עוד יד מלאכי סי' ר', ובספר מלוא הרועים ח"ב אות ה' ולפי דעת סמאלענסקי פי' מע' הבא והעתיק היקש דאס שלאגענדע, עהנליכע.

* הַקָּשָׁה (ענין הכאה מל"ט דניאל ה', ו' ובל"ע נַקֵּשׁ Zusammenschlagen) סנהד' ס"ה. הקשת זרועותיו דבעל אוב הוי מעשה וכו' וכ"ה בכריתו' ג': הקשת זרועותיו הוה מעשה ע"ש ועיי"ע קש א'.

הַר (= הָרָר Berg) בפ"ק דחגיג' (י'.) הלכות שבת חגיגות ומעילות כהררין התלויין בשערה [1], פי' החופר גומא (חגיג' שם) ואין כונתו לגומא אלא ליטול עפר ולכסות הצואה וכיוצא בו פטור עליה שנמצא מקלקל גבי הגומא ותנן (שבת ק"ה:) כל המקלקלין פטורין והן כמו הרים התלויין בחוט השער שאין כח בשיער להחזיק ההר אלא נראה כתלוי ועומד באויר כך כל הלכות אלו דמדאורייתא כל מלאכה אסורה ובאה ההלכה ופירשה מלאכת מחשבת אינה חייב במלאכה עד שיתכון לעשות אותה מלאכה. — פ"ב במדות (מ"א) הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. ובריש כלים (פ"א מ"ח) הר הבית מקודש ממנו שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם. פי' הר הבית בנוי עליו ארכו חמש מאות אמה ורחבו חמש מאות ומסובב חומה בלא קורות. ובפ"ב במדות (מ"ד) שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזיית הדם. פי' הר המשחה הוא הר הזתים. ובפ"ג בתמיד (ל:) אמר ר' אלעזר בן דלגיי עזים הוו לאבא בהרי מכואר [2] והיו מתעטשות מריח הקטורת. בפ' אלו הן הנשרפין בגמ' מי שנתחייב שתי מיתות (סנהד' פ"א.) אל ההרים לא אכל (יחזק' י"ח ו') שלא אכל בזכות אבותיו. ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל (שם) שלא הלך בקומה זקופה [3] ואת אשת רעהו לא טמא (שם) שלא ירד לאומנות חברו ואל אשה נדה לא (קרב) [צ"ל יקרב] (שם) [4] שלא נהנה מקופה של צדקה. בב"ב פי"ב אלה תולדות השמים: אמר ר' יודן הרים הגבוהים ליעלים (תהלי' ק"ד, י"ח) היעלים אין כתיב כאן אלא ליעלים הרים גבוהים למה נבראו בשביל יעלים, אילה זו תששׁ כחה [5] והיא מתירא מן החיה ובשעה שמבקשת לשתות הקב"ה מכנים בה רוח תזזית ומקרקשת בקרניה וחיה שומעת ובורחת. סלעים מחסה לשפנים (תהלי' שם) הדין טפזא

[1]) כ"ה בירו' ותוספת' דחגיג' ספ"א ובפסקי רי"ד ובתש' גאונים קדמוני' דפוס ליק סי' י"ט דף י' וכ"ה בכ"י מ' וא"פ אצל ד"ס חגיג' שם, ובנו"ג הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים וכו', ובתוספתי עירובי' ספ"ח הלכות שבת הגיגות ומעילה כהררין תלויין בשערה, ובירו' שבת פ"ה ד"ז סע"ב הלכות שבת כהררים תלויין בסערה. [2]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע דלגי, בהרי מכוור ובנו"ג א"ר אלעזר בן דגלאי עזיא היו לאבא בערי המכוור והיו מתעטשות מרית פיטום הקטורת, וביומי ל"ט: הגי' א"ר יוסי בן דולגאי עזים היו לאבא בהרי מכמר והיו מתעטשות מריח הקטורת, אבל כגי' הערוך אי' בכ"י מ' בן דלגאי (ובכ"י א"פ בן דלגיי וצ"ל בן דלגיי) ובכ"י ל"ד אי' בחרים ובכיור (וכ"ת בר"ה כ"ג:) וט"ס הוא וצ"ל כגי' הערוך בהרי מכוור וכ"ה בכ"י א"פ (ד"ס יומ' שם) ובכ"י ב' אי' בהרי מכאור וצ"ל מאכוור ובירו' סוכ' ס"ה דנ"ה ע"ג, אי' אכוור ורבינו בע' מכבר גרס ג"כ בתר"י מכבר וכן בתמיד שם אבל צ"ל מכוואר והוא ההר הנקרא Μαχαιρώς. [3]) בכ"י ה"ב אי' עוד: כלומ' כגל שהוא זקוף. [4]) בסנהד' אי' קירב וטעות דפוס הוא אבל בכ"י ש"פ לנכון יקרב. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ה, ובדפ"ע חסרי מלת כחה ובכ"י ה"ב אילה זו תיישת וכ"א בב"ר ופי' מ"כ תיישה כלומ' ,חשה כחה' והוא מ"מ כגי' רבינו בכ"י הנ"ל ובב"ר ובילק' התלי' תתס"ב אי' מה יעלה זו ובילק' יעלה זו תשה היא ובמדרי שמואל רפ"ט: האילת הזו איבריה תשים

מנין תחות יַשקפא מפני העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו ומה בשביל דבר טמא ברא הקב"ה את עולמו בשביל זכות אברהם על אכו"כ. ובילמדנו (תנחומ׳ מטות סי׳ ו׳) ומקנה רב היה [לבני ראובן] ולבני גד (במדב׳ ל"ב, א׳) מהו כי לא ממוצא וממערב (תהלי׳ ע"ה, ז׳) לא ממה שאדם עמל ויגע ועושה סחורה הוא נעשה עשיר אפי׳ הוא יוצא והולך בשיירא ואפי׳ פורש כל המערב ואפי׳ הוא מחזיר כל המדברות וכל ההרים אינו נעשה עשיר שנאמ׳ כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. וכל הרים טורים חוץ מזה שהוא רוממות אין אדם מתרומם מן הדברים הללו מה הקב"ה עושה נוטל ממונו של זה ונותן לזה שנאמ׳ (שם פסוק ה׳) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. למה נקרא שמם נכסים שנכסים מזה ונגלין לזה וכן חנה אמרה (ש"א ב׳, ז׳) ה׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם מהו משפיל אף מרומם אלא באף שהוא מביא על זה מרומם את זה. *[אחי"ה בתנחו׳ שם קצת בהרחבת דבר ע"ש אבל בילק׳ תהלי׳ ריש רמז תתי"ב בשם תנחומ׳ הוא כגי׳ רבינו וכמו כן בילק׳ ש"א רמז פ"ה בשם תנחומ׳ ובילק׳ מטות רמז תשפ"ו בשם תנחומ׳ ומדב"ר והוא ספכ"ב ושם הצעת המדרש כגי׳ תנחומ׳ באריכות קצת בענין למה נקרא ע"ש. — ודע כי Μαχαιρός היה לפי עדות בן מתתיהו (על הקדמוניות י"ג, ט"ז, ג׳) אחד משלשה מבצרי יהודה בקרוב להר המלך שנקרא גם טור מלכא עיי׳ קורות היהודים להח׳ גרעטץ ה"ב, ב׳ קכ"ז וגיאגראפיא להח׳ נייבויער מ׳ והלאה. והר המלך הוזכר איזה פעמים עיי׳ שביעי׳ פ"ט מ"ב מנחו׳ פ"ז. גיטין נ"ז. ירו׳ תעני׳ פ"ד דס"ט. ועיי׳ תנחומ׳ מטות. ב"ק צ"ח ושם אי׳ היה לו מעות בקסטרא או בהר המלך. מזה יש הוכחה כי הר המלך דכאן הוא טור מלכא דגיטין נ"ה: וזה אחד היה עם קסטרא שהוא castra ולפע"ד מובנו על ביתר עיי׳ ערכו ומ"ש. וא"כ הר המלך דכאן אינו הר המלך שביהודה כי אם הר המלך שבעבר הירדן וההבדל הזה מצאתי מפורש כן בירוש׳ שביעית פ"ו דל"ח ע"ד אי זה הר שביהודה זה הר המלך . . ואי זהו הר שבעבר הירדן תני ר"ש בן אלעזר אומר כגון הרי מכוור וגדור וכו׳ וזה עיקר הגי׳ וכר"ה כ"ג: בטעות חרים וכייר ונדר וכן בטעות בתוספ׳ שביעי׳ פ"ז. — הר הבית שהביא רבינו לעיל הוזכר עוד ביומ׳ ב׳. י"ב: יבמו׳ ו׳: מכו׳ כ"ד: מדות ל"ד: — הר המשחה הובא עוד בירו׳ תעני׳ פ"ד דס"ט. אבל הציון בשבת נ"ו: מימין להר המשחה הוא טעות דפוס וצ"ל הר המשחית (מ"ב כ"ג, י"ג) וכ"ה בכ"י מ׳ וא"פ ובילק׳ כ"י (ד"ס שבת צד נ"ט.) וכבר עמד על הטעות זו מנחת שי למלכי׳ שם. — הר גריזים יומ׳ ס"ט. סוט׳ ל"ב. ל"ג: ע"ז כ"ז. ועוד דרושים בענין הרי חושך עיי׳ תמיד ל"ב. ב"ר פל"ג ויק"ר פכ"ז ועיי"ע אלכסנדרוס. הר הברזל (סוכ׳ כ"ט:) עיי"ע צני. ודרושים בענין הר עיי׳ ברכו׳ ס"ג: שבת פ"ח. עיי"ע גגית. שבת ק"ה. פסחי׳ ג׳: נ"ג. פ"ה. יומ׳ ע"ו. סוכ׳ נ"ב. ר"ה י"א. תעני׳ ה׳: ט"ז. מגיל׳ כ"ט. חגיג׳ י"ב: יבמו׳ צ"ב. כתובו׳ ס"ה. סוט׳ ה׳, ט׳: ב"ק פ"א: ב"ב י׳, ט"ז: סנהד׳ כ"ד. ל"ט. מ"ז: פ"א. צ"א. צ"ד. מכו׳ כ"ד: ע"ז י"ז. חולי׳ ל"ט: עיי"ע רש ב׳. הולי׳ ס׳: אבות דר"נ פ"ו. ובהשאילה לתואר חכמים גדולים אי׳ בירו׳ יבמו׳ פ"א ד"ג. אתם מכניסים ראשי בין ההרים הגבוהים ועוד עיי"ע כנס] —

הֵר (= הֵרָיוֹן Schwangerschaft ודורש בלשון נוטריקון כמספר האותיות) בס"ג דפ׳ בנות כותים (נדה ל"ח.) אמר שמואל אין אשה מתעברת [ויולדת] אלא לרע"א או לְרע"ב או לרע"ג דכתיב (רות ד׳, י"ג) ויתן ה׳ לה הריון הריון בגימטריא רע"א הוו. *[אחי"ה בנוסחאותנו באריכות יותר ע"ש ובב"ר פ"כ הגי׳ לעולם אין האשה יולדת או לרע"א וכו׳ ובילק׳ רות רמז תר"ח נתקצר יותר ממה שהביא רבינו. ודרוש מספר אותיות דומה לזה עיי׳ בע׳ הבא] —

* הַרְבֵּה (דורש בל׳ נוטריקון למספר האותיות) ב"ר פ"כ כל שהוא הרבה (בראשי׳ ג׳, ט"ז) ארבה. כל שהוא רע"ב יום חי וכו׳ וני׳ הירו׳ נדה פ"א דמ"ט: עיי׳ בע׳ אלף צד ק"ד.

* הַרְבָּעָה (מפעל עברי רבע וקרוב לשרש רבץ ענינו משגל בבהמה (die Begattung חולין ע"א. חיה טמאה בכלל בהמה טמאה להרבעה סנהד׳ נ"ו: ספרא אחרי מות פי"ג ואין אסורין אלא בהרבעת בהמה.

הָרַג (Mörder ושה"ת הָרַג tödten) בפ׳ ד׳ נדרים (כ"ז:) ובפ׳ הגוזל ומאכיל בגמ׳ אין פורטין (ב"ק קי"ג.) נודרין להָרָגִין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה וכו׳. בכריתות בר"ג דפ׳ המביא אשם תלוי (כ"ד.) פי׳ כגון שבא הרוג ברגליו. פי׳ אותו האיש שמעידין עליו שנהרג בא הוא בעצמו ברגליו דליכא לספוקי שנהרג. ובס"ג דפ׳ אלו עוברין בפסחים (נ׳.) ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה

לעמוד במחיצתן [1]) וכו' עד שני אחין דלוד, פי' נמצאת בת קיסר הרוגה ובקשו להרוג כל יהודי בשבילה ואמרו הם אנו הרגנוה כדי להציל כל ישראל ונהרגו [2]) הס"י והם שמעיה ואחיו שנהרגו בי"ב באדר כדמפורש בפ' סדר תעניות כיצד בס"ג (תעני' י"ח.) טוריינוס גופיה בטולי בטלוה הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיו. ובהשותפין בגמ' כמה יהא בעיר (ב"ב י':). *[אחי"ה ורבינו העתיק מלה במלה מפי' ר"ח לפסחי' וגם נגרר אחר גירסתו כדמוכח ממה שציין עד שני אחין דלוד וכ"ה בפי' ר"ח ובנוסחאותנו לי' ובעל ד"ס לפסחי' צד ע"א. לא הרגיש בזה מאומה. ומלת וכו' בפי' ר"ח בסוף הדבור שייכה אחר תיבות שהיו בלוד כמו שאי' לנכון בערוך. וגוף המעשה אשר העתיק רש"י גם בתעני' י"ח: לי' בש"ס שלנו אבל רמזים מצאתי בתו"כ אמור פרק ט' פרשה ח': וכשתפס (מריינוס) [צ"ל טריינוס] את פפוס ואת לוליינוס אחיו בלדקיא אמר להם אין אתם מעמן של חמו"ע וכו' וממש כפי' רבינו בשיטת ר"ח מצאתי מפורש מה הם הרוגי לוד בכ"י רגמ"ה כ"י לב"ב י': וז"ל הרוגי לוד: שפעם אחת נמצאת בת מלך הרוגה ומושלכת ברוחב ולא נודע מי הרגה וחשדו לכל היהודים ורצה המלך לשלוח יד בכולן עד שבאו שנים ומסרו עצמן ואמרו שהן הרגוה והצילו את כולם על ידן עכ"ל. והר"ן (הובא בע"י לפסחי' ספ"ג) כתב בפי' הרוגי לוד וז"ל בהגדה אמרו שלא רצו לשתות בכלי זכוכית צבוע' דשעת הגזירה היתה והוי כערקתא דמסאנא עכ"ל וכמו כן מצאתי בפירוש בירו' שביעית פ"ד דל"ה. ע"ש. — הרוגי מלכות פסחי' נ': סנהד' מ"ח: והם שמסרו עצמם על קדושת השם, והשם הריגה תעני' כ"ט. ע"ז י"ז סע"ב, ומתי מלחמה נקראו הרוגי המלחמה ירו' גיטין פ"ה דמ"ז:, הרוגי ביתר ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ד. עיי"ע ביתר. ושם המופשט הריגה עיי' ברכו' ס"ב: גיטין נ"ז. ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ד ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד: דכ"ה. שמ"ר פ"א, פט"ו במד"ר פי"ד, ועוד השם הֶרֶג סנהד' פ"ז מ"א. והתואר במקום השם הָרָג ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד לא יתנה לא להרג ולא לחֵרֶם, והקבוץ הֲרָגִין ב"ק לעיל בערך וכן בנדרי' כ"ז: ועיי"ע חרם א'. והפעל הרג הרבה פעמים ד"מ ברכו' נ"ו: ס"ב: שבת י"ג: ס'. מגילי' ט"ו: חגיג' ט"ז: יבמו' מ"ט: ע"ח: נדרי' ס"ב. גיטין י"ד: נ"ז: (וכסבור הרג את עצמו, כינוי כלפי מעלה אמר טיטוס) סוט' י"א. ושם: ל"ו: מ"א: קידושי' ס"ו. ב"ב ט"ז: חולין קל"ח: (הרג את הנפש) סנהד' ל"ז: ע"ד. צ"ה. ק"ג. קי"א. מכות י': ע"ז י"ח. מנחו' ק"ט: נדה ס"א. אבות דר"ן פל"ח, שמחו' פ"ח] —

הַרְגָּז (= הַרְגוּז לפע"ד מל"פ הרשומ' בע' אכוזו בח"א צד ע"ד ופי' אחור ולפי רבינו הוא ל"י κέρκος זנב Schwanz) בבכורות בפ' על אלו מומין (מ'.) ר"ע אמר מושיבו על הרגוזו וממעך. פי' מושיבו על אליתו וזהו אכוזו שכתב בכיצד מעברין (עירובי' נ"ג רע"ב). — (א"ב פירושו בל"י הורכוז פי הטבעת). *[אחי"ה כבר השמעתיך בע' אכוזו כונת ר"ב ושם הבאתי גם גזרות שונות לפי שטות שונות ע"ש. ודע כי הרמב"ם בפי' משניות לבכורות ובחבורו בפ"ג מהלכות בכורות (עיי' תוי"ט לבכורות פ"ו מ"ו ד"ה עכוזו) גרס כגי' רבינו הרגיזו ופי' הוא סוף חוליות השדרה ויש מי שקורא עכוזו ע"כ וכנוסח האחרון איתא במשנ' דבכורו' הנ"ל וכ"ה בעירובי' שם אצל גי' אכוזו וכ"ה בירו' עירובי' רפ"ה דכ"ב: וירו' ע"ז פ"א דל"ט רע"ג ומלת הרגיז או כגי' הערוך הרגוז לי' בשום מקום לפנינו וכן לי' בכ"י ש"ס בעירובי' וכן לי' בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' ושם אי' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ק"ד) בזה"ל מושיבו לבכור על עכוז ועל זנבו ועל עגבותיו עכ"ל והנה בענין פי' זנבו פי' רבינו ובענין פי' עגבותיו אי' ברש"י עיי"ע אכוזו וע"ש היטב] —

* הרוגיינא עיי"ע הרגינין.

* הֶרְגֵּל (מפעל רָגַל כמו דרך וענינו הנהגה, מהירות ומרוצה Uebung, Gewohnheit, Geläufigkeit) שבת י"א. פסחי' ל' סע"א ול"ו. זבחי' צ"ה: ב"מ צ"א. הרגל עבירה. קהל"ר פ' טוב: טוב מי שהוא מבאר משנתו ממי ששונה ורגיל בהרגל לשון והולך. והפעל רגיל, הרגיל הרבה בש"ס עיי"ע רגל. ובספר גדרים מבואר הרגל בזה"ל הוא השנות פעל הדבר פעמים רבות זמן ארוך בעתים מתקרבים ע"כ. ובהשאילה תשטיש המטה: ע"ז י"ז. בשעת הרגל דבר ועיי' פירש"י וע' דבר.

הֶרְגִּינִין (פי' הֶרִיגְנוֹן בל"י ὀργεῶνες, ὀργειῶνες ובל"ר orig[illegible] ובל"ס אֹרִיגְנוֹן עשב

---

[1]) וכה"ג בב"ב י': ובמנו"ת סי' רנ"ח ובפי' ר"ח ז"ל לפסחי' וכ"ת בכ"י מ' וכן העתיק רש"י בתעני' י"ח: ר"ה בלודקיא ובנו"ג בפסחי' אין אדם יכול לעמוד וכו'. [2]) כ"ה לנכון ברס"ר אבל בשרס"ע ט"ס ונתרצו

עשב מר מאוד (Origanon, bitterschmeckendes Kraut והרדפנין בפ' כל שעה בגמ' ואלו ירקות (פסחים ל״ט.). — (א״ב פי' בל״י ורומ' עשב חם ויבש במעלה שלישית והוא כמו אזוב וטעמו חד). *[אחי״ה והרמב״ם לנגעים פכ״ד מ״ו פי' אזביון הארגנים וכבר השמעתיך בע' אזביון בח״א צד נ' שצ״ל האריגנם. ודע כי בערוך דפ״ר ופיז' הגי' הרהגנין וצ״ל הרדגנין כגי' כ״י ג״ג ובכ״י ו״ו ול״ד הרתגנין וסדר האותיות מוכיח כי צ״ל הרגינין כמו בדפוסים אחרונים ויותר טוב לגרוס הרגנין וכ״ה באמת בכ״י ש״ס מ' ב' ובכ״י אחר הוגנין וצ״ל הרגנין (ד״ס פסחי' צד נ״ד:) אבל בכ״י א״פ לי' המלה וכן לי' בפי' ר״ח בגמ' וכן לי' בפי' במשנה פסחי' שם וכן לי' בריצ״ג הלכות פסחי' עמוד צ״ז ובע' חרהבן לי' גם בערוך ע״ש בכ״י ו״ו ועיי' עוד ע' מר ו'. ובנו״ג חרגינין. ובירו' כלאים פ״א דכ״ז. אי' התיב ר' יוסי בי ר' בון והתני אף הרוגיינ'. ואולי הוא כמו הרגנין דכאן אבל עיי' לעף פפלג״צ 130 — ובספר המרקחות לשבתי הרופא המתכנה דונולו בר אברהם (הוציאו ר״מ שטיינשניי-דער במאמרו Donnolo צד קל״ד ועיי' צד קמ״ט) נכתבה המלה לנכון אוריגנון. — ובע' חרחבן אנסה את חילי להראות כי אחד הוא בפתרונו עם חרחבינא (חרזינא) ובא מגליון לפנים ופי' מין צמח קוצים. ועוד נ״ל לפרש כי הרגינין אולי צ״ל הרגירין והוא ἠριγέρων Kreuzkraut אשר אדבר אודותיו בע' חרחלין ע״ש] —

* הַרְגָּשָׁה (מפעל רגש ענין משש das Fühlen ובהשאילה החוש das Gefühl, der Sinn) נדה מ״ג. נעקרה בהרגשה ויצאה בלא הרגשה וכו'. ושם אי אפשר לשמש בלא הרגשה. ושם נ״ז: הרגשת מי רגלים, הרגשת עֵד, הרגשת שמש — במד״ר פי״ד כנגד ה' הַרְגָּשׁוֹת.

הֶרְדִּי (= הוּרְדִּי לדעת רבינו קנים והוא מל״ע ~קנ~ אריגת קנים Rohrgeflecht ולפע״ד עיקר הגי' הורדי והוא בל״י ἄρδις (Spitzpfahl, כפרק השותפין (ב״ב ו'.) אחזיק להורדי אחזיק לכשורי. פי' אחזיק להורדי שהן קנים במקום הראוי לקורות אחזיק לכשורי ואין חברו יכול למונעו מלתת שם כשורי. *[אחי״ה וכן הביאו השט״מ? לב״ב פי' הערוך רק הוא גורס הודרי אבל סדר האותיות אין מוכיחו ובכ״י ו״ו להרורי ובכ״י ה״ב לאהדורי וכולם בט״ס, ואם גי' הודרי לנכון אז אולי כמו אדרא והוא בל״פ כל דבר חד ועקום עיי״ע אדרא ח״א, ל״ב: או העיקר: אורדי והוא בל״י הרשומ' בתחלת ערך דכאן שפירושו כמו כן עץ חד ומשופע ובאמת כן גרס רגמ״ה כ״י לב״ב וז״ל: אחזיק לאורדי שאם היה לאחר חזקה בכותל חברו לקבוע בו זיזין לא יקבע בו קורות וכו' עכ״ל ובב״ב ג': הגי' כשט״מ שריגי ליבני והדרי הודרי ומחתי כשורא מאי ופירש״י משופין ומתוקנין רהיטי הגג קיברונ״ש [= בל״צ Dachsparren, chevrons] וכונת רש״י במלת רהיטי (וכן פי' בדף ו'.) כמו זיזין כפי' רגמ״ה, ורגמ״ה גרס בדף ג': לנכון הרידי הורדי ופי' מתוקנין הזיזין ע״כ. העולה לנו מזה כי בין לגי' הודרי = אודרי בין לגי' הורדי = אורדי יש למלה מוצא ופתרון, ולפי' רבינו צריכין אנו לגזור המלה מל״ע הנ״ל] —

* הַרְדָּאָה בע' רד ו' הביא רבינו ציונים משבת ופסחי' בענין פת הרדאה אבל כבר הוכחתי בע' הדראה שעיק' הגי' בדל״ת ולפי' וגי' רבינו הוצרכנו לומ' כי הרדאה נגזר מל״ר hordeum פי' שעורים שהוא פת עב ועוד עיי״ע רד ו' ומ״ש.

הִרְדּוּלִים = הִדְרוּלִים (פי' בלש' יוני עוגב מים ὑδραύλης Wasserorgel) כפ' אין בערכין בגמ' לא היה מכה (ערכין י' סע״ב) (הרדולים) [הדרולים] [לא היה] במקדש מאי הדרולים אמר אביי טבלא גורגנא מפני שקולו עב ומערבב את הנעימה [1]). ירוש' בסוכה (פ״ה דנ״ה סע״ג) עוגב זה ארדבלס. בב״ר פכ״ד (כ״ג) אבי כל תופש כנור ועוגב: ערדבלין וכרבלין [2]) ובפ' נ״א (פ״ג) ויהי כמצחק בעיני חתניו ארדבלין וכרבלין במדינה ומדינה נהפכת? — (א״ב פי' הדרולום בל״י מין עוגב ואולי יש טעות בגירסאות אשר בהם קדם אות רי״ש לאות דל״ת או בלי' תלמיד הוחלפו האותיות וכן היה במלות ספסל קלוסקא ואחרות. ופי' כרבלום בל״י עוגב ידים וטעם הדרבלום עוגב של מים והיה כלי נגון ידוע

---

[1]) השלמתי תיבות לא היה כגי' הגמ', והחי' לעווי טעה לחשוב כי גי' רבינו היתה לא היה מכה הרדולים אבל האמת כי התיבות בגמ' לא היה מכה רומזין על הסוגיא וכ״ה בע' גמד ג' וע' טבל ב' = טבלא וע' מגרף והציון בעצמו מתחיל (הרדולים) הרדולים במקדש וא״כ נשמטו התיבות: לא היה, אבל עיי' בפי' המיוחס לרש״י לב״ר פכ״ג וכן הביא החי' הנ״ל בלא דיוק בשם הערוך דפ״ר גי' מפני שקולו ערב וזו גי' הגמ' אבל גי' הערוך לנכון ע ב וכ״ה בע' טבל ב' — טבלא. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב וכ״ה בדפ' אמ' אבל בכ״י ו״ו ודפ״ר ודפ' וויניצי' סרבלין.

אצלם ותופשי כלים אלו נקראים הדרולין וכרבלין. *[אחי"ה בענין הדרולים כנים דברי ר"ב עיי"ע אדרבלא בח"א צד ל"ט ושם פירשתי גם מלת כרבלין שהוא בל"י רַקָד. ודע כי בכ"י ו"ו וערוך דפ"ר בפנים הערך לנכון הגירס' הדרולים וכ"ה בכ"י ו"ו בע' טבל ב' = טבלא וכן נכון בפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובין כ"י אנגייליק' דף קל"ב:) שאי' שם הדרוילים טבלא גודגנא [וצ"ל גורגנא, עיי"ע ומ"ש] קלוקטא של אותו מין עכ"ל ולפע"ד קלוקט"א הוא כלע"ז רש"י שהבאתי בע' גורגנא ע"ש. ובב"ר פכ"ג נשתבש' הגי' עיי"ע אדרבלא. וכן יש להשיג על התוספ' ערכין י': ד"ה הרדוולים ע"ש. — ובתרג' תהלים ק"ג, ד' כ"י אי' הרדובלין וצ"ל הדרובלין, ובדפוסי' אי' חלילין] —

הֶרְדוֹס (idum. König Herodes) בס"ג דפרק ד' מיתות (סנהד' ס"ו:) מעשה הרדוס ולא כלום הוא. פי' שבא על הנערה לאחר מיתה כמפורש בר"ג דב"ב (ג':) לישנא אחרינא מעשה חדודים [1]. פי' דרך איברים בחור שבין אצילי ידיה. *[אחי"ה גי' ופי' ראשון הוא העיקר וכ"ה בתוספו' יבמו' נ"ה: ועיי' הרא"ש יבמו' פ"ו סי' ג' ויפה כתב גם הרמב"ם בפי' משניו' לסנהד' פ"ז מהו מעשה של הורדוס וגי' חדודים כמו שאי' גם ברש"י סנהד' או הרורים כדאי' בתש' גאוני' קדמוני' סי' ק"י ותש' הגאונים דפ' ליק סי' מ"ו מ"ם הוא ועל כן נתחבטו בפירושו ועיי' מ"ש ר"ש באבער בהערותיו לתש' הגאוני' שם צד ו' ועיי"ע מ"ש הח' ג"נ באו"נ ח"ג, ב' ועוד עיי' מ"ש לעיל בע' בית הרודו. וכתיבת הורדוס אי' לנכון בב"ב ג': ובכ"י רגמ"ה לב"ב עוד יותר נכון הירודוס ועיי' עוד ויק"ר פל"ה במד"ר פ"ד — וממנו התואר קבוין הורדסיאות ביצה כ"ה. חולין קל"ח: עיי"ע יון א' ועוד ע' רדם] —

הַרְדַּף = הַרְדַּפְנֵי (פי' בל"ם הרדוף כמו בל"י (Lorbeerrose, Oleander ῥοδοδάφνη) בפ' אלו טרפות (חולין נ"ח:) אחוזת דם והמעושנת ושאכלה הרדפני. ובפ' כל שעה בגמרא ואלו הירקות (פסחי' ל"ט.) מה מצה גדולי קרקע אף מרור גדולי קרקע ואימא הרדוף כמצה [2] מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים. ובפ' לולב הגזול בגמ' הדס הגזול (סוכ' ל"ב:) ואימא הרדוף אמר אביי דרכיה דרכי נועם (משלי ג', י"ז) [וליכא]. ובילמדנו ויורהו ה' עין (תנחומ' ויישלח סי' כ"ג וכ"ד) ר' נתן אומר הרדפני מר היה. פי' אילן הגדל על שפת הנהר ועושה פרחין דומין לשושנים והן מרין ביותר והוא סם המות של בהמה. וי"א סנגיני שמו בלעז [3]. — (א"ב פי' רודודפני בל"י ורומי מין אילן אשר פרח שלו כמו ורד הנקרא בל"י רודון ועליו שלו כמו עלי דפני והוא סם המות לבהמות, ויש מהרופאים שכתבו שיזיק גם לאדם. ואחרים כתבו שיועיל למי שנשכו נחש). *[אחי"ה בכ"י רגמ"ה לחולין (בקובין כ"י אנגייליק' שט"ו.) הגירסא הירדופני, הרדופני וכ"ה בחולין וכ"ה בתנחו' שם ובשמ"ר פ"ג ובמכילת' בשלח מסכת' ויסע פ"א (ושם בשם ר' יהושע בן קרחה) וילק' בשלח ריש רמז שנ"ו (ושם הועתק פי' הערוך). ובפסחי' וסוכ' בנו"ג הירדוף וכפי' ר"ח לפסחי' הרדוף וכצ"ל בכ"י ב' לסוכ' במקום חרדוף (ד"ס סוכ' צד נ'). ודע כי הרדוף (הירדוף) קיצור מן הרדופני (ובתר"י ארדפני עיי"ע) והוא האילן שפי' ר"ב והוא מר מאוד ויש ממנו מין שעליו סם המות לבהמה ויש שהוא סם המות אף לאדם עיי' תוספו' פסחי' שם. ור"ח השוה הרדוף להרזף (עיי"ע הרזפא) ובלי ספק על מין הראשון כיון וכן הוכרחנו לומר בשיטת רבינו שהרי בע' ארגינן נמנה בין המינים שיוצאים בהם ידי חובת מרור, ולפע"ד על זה כיון בהך די"א להודיע כי המין הזה איננו סם לאדם אבל יש ממנו שהוא סם גם לאדם כדעת ר"ב. לכן אין מן ההכרח להפריד הערך לב' ערכים כדעת לעווי, ובאמת בכ"י ערוך ובדפוסי' הראשונים הכל בערך אחד נערך תחת סוג ד"ה הרדף. ועוד עיי' לעף פפלאנצעננאמען נומער 86 וקרוב לכתיבת הרדפני נמצאה המלה גם בל"פ ارذفانی והח' וואולירס ח"א, ע"ז טעה בפי' המלה הזו ולא ידע מקורה] —

הַרְדָּפָה (לדעת רבינו מפעל רדף die Verfolgung, אבל עיי' בפנים דעתי in- Bannlegung הקלושה) בר"ג דפ' אלו מגלחין (מ"ק ט"ז.) מאי לישרשי (עזרא ז', כ"ו) אמר אדא מרי אמר רב נחמיא ב"ר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדופה מאי הרדופה אמר רב יהודה בר שמואל בר שילת מנדין לאלתר וכו'. *[אחי"ה כה"ג בכ"י ה"ב וכן אדא מרי בדפ"ר

[1]) וכן הגירסא בתוספות יבמות נ"ה: ד"ה לאחר בשם הערוך עיי"ש. [2]) וכ"ה בכ"י ס' ובנו"ג רומיא דמצה. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והוא לאיי"ט sanguino נטע אשר שמו בלא"ש Herlitze ואצל ליגנע נקרא cornus sanguinea בלא"ש Hartriegel, וברס"ע סנגינו בלי לעז שמו.

וכ"ה בנוסחאותנו אבל בדפ"ע אי' אבא מרי וכו' מאי הרדפה אמר שמואל מנדין וכו' וכן בדפ"ר וביוחסי' השלם צד ק"ז הביא ג"כ בשם הערוך הגי' אדא מרי וא"כ מה שכתבנו במבוא בשם הג' שי"ר כי בערוך לי' וכיון על הערוך דרצ"ג (עיי' מבוא XVII) צריך תקון כי בכ"י ה"ב באמת כך גי' רבינו וכ"ה בשאילתות קרח סי' ק"ל ובהרא"ש למ"ק ובראב"ד הובא בחי' הר"טב"א הציון אמר רב פפא וז"ל הרא"ש: מאי לשרושי אמר רב יהודה הרדפה גירסת הגאונים מאי הרדפה אמר רב פפא נצבי דקני פי' גאון שקושרים קנים זו לזו וחובשין אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בבית האסורין בריוח ולא ילך לכאן ולכאן וגם לא יוכל לחכך כעין קסרא שעושין לחבושים ע"כ ובחי' הריטב"א אי' כתב הראב"ד ז"ל גי' הספרים הישנים מאי הרדפה אמר רב פפא חצבא ופירשו בו שקושרין קנים זו אצל זו וחובשים אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בריוח עכ"ל וא"כ דעת הגאונים לפע"ד לפרש שרשי של מקרא מענין שרשרת פי' חבל ומיתר לכן ביארו הרדפה ע"י קנים אשר בהם אוסרים וחובשים את המחוייב לנדותו. ולפי זה נ"ל לגזור הרדפה מל"ע رادفة ענפי עץ דקל וזה מה שפירשו הגאונים הרדפה: חצבא והוא ל"ע حصب קנה הדקל (ובהרא"ש צ"ל חצבי דקני במקום נצבי דקני) ולפי פירושי זה הה"א איננה שרשית ושייך לע' רדף. ופי' המיוחס לרש"י במ"ק פי' כבערוך] —

הַרְהֵן (= הִרְהִין הפעיל מן רהן בל"ע رهن נותן לערבון Pfand einlegen) בכתובו' פ"ב בגמ' האשה שנחבשה (כתוב' כ"ו:) מתיב רבא מהא דתנן בעדיות (פ"ח מ"ב) העיד ר' יוסי הרהן ור' זכריה בן הקצב על תינוקת שהורהנה באשקלון. ובפ' כל שעה בגמ' נכרי שהלוה (פסחי' ל"א.) הכא במאי עסקינן שהרהינו אצלו. פי' הניחו ברשות גוי. משכון כל' ישמעאל אלרהן. *[אחי"ה כל הערך נשמט בדפ"ר ופיז' אבל בדפ"ו ובכ"י אי' וכן רומז רבינו על זה הערך בע' רהן ע"ש ושם הביא לנכון ריש תוספתא מעשר שני אין מרהינים אותו וכ"ה באמת בריש תוספת' מ"ש בכ"י אירפורט אין ממשכנין אותו אין מרהינין אותו וכו' ויפה כיון רבינו במלה ערבית הנ"ל והשם נמצא בירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ד שנייא היא בהירהון שרבים נוהגין לו בהתר] —

הֲרָהוֹן (פי' בל"י οὐρητρόν עביט של מי רגלים Nachtgeschirr בל"ר οὖρον מהשם urina פי' מי רגלים Urin, Harn) בב"ר פ"ט (פל"ט) מקדם לבית אל (בראשי' י"ב, ח') לשעבר נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און (יהושע ז', ב') א"ר אלעזר לא זכה להקרות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד א"ר יצחק בר נחמני תמן קריין לפועלא טבא עמלא ולהרהון של מימי רגלים עמדה. *[אחי"ה כ"ה גי' הכ"י ו"ו ובדפ"ר ובכ"י ה"ב עמלא. אבל בדפ"ר הגי' בן העמר ובדפוסים אחרים ולהרהון וכו' עמרה וט"ס הוא. ודע שנוסחאות שונות הן במאמר הנ"ל הן בירו' הן בב"ר הנ"ל בירו' שבת ספ"ט די"א ע"ד רב תנחום בשם רב הונא העי אשר עם בית און מקדם לבית אל (יהושע שם) מקדם היו קורין אותו בית אל ועכשיו קורין אותו בית און תני בשם ר' אלעזר לא רצה להיקרות עמדה קורין אותה עמידה דאמ' רב אבא בר כהנא תמן צווחין לפעלא טבא עמדה וצווחין (לרחוץ) [צ"ל להרהון] של מימי רגלים עמידה. ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ג סע"א אי' לא רצה ליקרות עומדה קורין אותו עמידה וצווחין (לדהון) [צ"ל להרהון] של מימי רגלים עמידה ובילק' הושע רמז י"ז הגי' בשם ירו' שבת תניא בשם ר' אלעזר לא רצה לקרותו עמלה קורין אותו עמירה ר' אבא בר כהנא אמר תמן קורין לפעלא טבא עמלא ולהרהון של מימי רגלים עמירה. ובב"ר הגי' בדפוסים אחרונים לא זכה להיקראות בית העמד הרי היא נקראת בית העמל תמן קריין לפועלא טבא עמידה ולהרהון של מימי רגלים עמילה, ובדפ"ר בב"ר הגי' לא זכה להקראות בית העמל הרי היא נקראת בית העמד תמן קריין לפועלא טבא עמילה ולהרהון של מימי רגלים עמידה. ולזה עולה גי' רבינו בכאן (ועיי' עוד גי' בירוש' בע' עמד) רק הוא גורס בן תחת בית (ועיי' כ"י ב"ר בסמוך) ונ"ל לפרש עמל מל"ע عامل פי' פועל והשם عمل עושר וכבוד ותיבת עמד בל"פ عمود אבר המוליד וזנב ועוד בל"פ הישנה maêza ובל"פ החדשה ميز פי' שתן ומי רגלים וא"כ כונת הב"ר לפי גי' דפ"ר לא זכה (בית און) להקראות בית העמל פי' בית העושר וכבוד כי אם נקראת בית העמד פי' בית הזנב כלומ' בית הזנות ועל זה הביא ראיה לשימוש שתי מלות בלשון העם כי נקרא פעלא: עמילא ומי רגלים (היינו הרהון) נקרא עמידה = ميز = maêza שהוא נופל על לשון עמוד שפי' זנב ואבר המשגל. אבל ראה זה מצאתי כי כ"י פריז גרס בב"ר בזה"ל א"ר אלעזר לא זכה להקרות בן העמד הרי הוא נקרא בן העמא [וצ"ל בן העמלא] א"ר יצחק בר נחמן תמן קריין לפעלא טבא עמלא ולהרהון של מימי

רגלים עמילא. ולפי נוסחא זו הוצרכנו ביאורים אחרים להמלות הזרות ולפע"ד כל אלה המלות ערביות הנה, כי עמד בל"ע عمد פי' אמונה, ועמל פועל וגם רְמִיָּה, ועוד עמילא = عملق פי' מי רגלים וענינו כך הוא לא זכה להקרות בין העמד פי' בן אמונה הרי הוא נקרא בן עמלא כלומר בן רמיה ועל זה הביא ראיה כי תמן (כלומר בערביא) נקרא פעלא טבא עמלא והרהון נקרא עמילא פי' عملق מימי רגלים ולפי דרוש זה הכל סובב על אותו האיש שלא עמד בצדקתו ועשה מלאכת ה' רמיה וגם אם ג' הכ"י פאריז הרי הוא נקרא בן העמא אמיתית היא יש לה פתרון כי עמא = عماية פי' טעות ופתרונו בן האמונה נעשה בן טעות. והבוהר יבחר. ועוד זאת נעיר כי גירס' הרמב"ן לדברי' כ"א, י"ד תמן צווחין לפעלא טבא עמירא וכונתו על לשון סורי עָמוּרא פי' יושב אדמה, וראיה לפירושי הראשון מהמשך הדרוש גדיא קורין אותו גליא (ירו' שבת וירו' ע"ז) שפי' בית הגד והעושר נקרא בית גליא פי' גלוי ועריות ועיי"ע בית גדיא] — (א"ב פי' בל"י עכיט של מי רגלים וגם שמו בלשון יוני נקרא עמידא [1])

הַרְהֵר (פי' בל"א ענין מחשבה והשם הִרְהוּר בל"ס הַרְהָרָה דמיון (Phantasiebild, Vorstellung בפ"ב בזבים (מ"ב) בז' דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה במאכל במשתה במשא בקפיצה בחולי ובמראה ובהרהור, פי' במראה שמא ראית בריה יפה, בהרהור שמא הרהרת בלבך כלום, במשא שמא סבלת כלום דבר כבד [בחולי] שמא נגעך חולי. (א"ב תרג' אחרי לבבכם (במדי ט"ו, ל"ט) בתר הרהור לבכון). *[אחי"ה ותרג' זה עפ"י הגמ' ברכו' י"ב: אחרי עיניכם זה הרהור עברה. וכנ"ה שבת ס"ד סע"א אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו. ב"ב קס"ד סע"ב ג' עבירות אין אדם ניצל בהן בכל יום הרהור עברה וכו', נדה י"ג: המביא עצמו לידי הרהור, שבת קי"ג רע"ב, ק"נ. דיבור אסור הירהור מותר, ברכו' כ': הרהור כדבור דמי . . הרהור לאו כדבור דמי, סנהד' מ"ה. חייש להרהורא. והקבוין יומ' כ"ט. הרהורֵי עבירה קשה מעבירה, אסת"ר פ"ג, א' הרהורי דברים היו שם, ובדניאל ד' ב' והרהרין על משכבי, והפעל ברכו' שם מהרהר בלבו, גיטין נ"ז רע"ב הירהר תשובה בדעתיה, חולין ל"ז: לא הרהרתי ביום וכו', שבת ק"י. המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה, במד"ר פ"ז אם הרהרת אחריהם כאילו אחרי אתה מהרהר, ויק"ר רפי"ז לא הרהרתים בחלאים, ובילק' תהלי' רמז תת"ח לא הרהרתים בחוליים, ועיי' גי' הערוך בע' חרצב ועיי' מ"ש בע' חרחר ג'. ויק"ר פ"כ פדר"א פל"ב והיה אברהם מהרהר בלבו, ושם בלבם הרהרו (נדב ואביהו)] —

* הַרְוָחָה, הַרְוָוחָה (מפעל רָוַח והשם רְוָחָה ענין שפעה ויתור Gewinn, Ueberschuss) כתוב' מ"ג. אלמנתו לא ניחא ליה בהרווחה בתו ניחא ליה בהרווחה, מ"ק ב'. פסידא אין הרווחא לא . . הרווחא דלא טירחא וכו', סנהדרי' כ"א: לא צריכא להרווחא וכו'. תנחומ' מקץ לא תהא בוסר בשעת הרוחה שלא להתפלל, במד"ר פ"י אתה בשרתנו בהרוחה.

* הרזבנית עיי"ע ארזבונית.

הַרְזְפָא (לדעת רבינו עשב שנקרא בלא"ש Johannis-kraut) בפ' כל שעה בגמ' ואלו ירקות (פסחי' ל"ט.) ואימא הרזיפא כמצה מה מצה שנקה בכסף מעשר שני. פי' הוא ארזפתא ושמו בלעז פילטר"ו. *[אחי"ה ובדפ"ר בילאטר"ו ועיי' מ"ש בע' אפרזתא וע' ארזף ב'. בנו"נ הרזיפו ובכ"י הרזיפא ובפי' ר"ח הרדוף הרזיפו מין אחד הוא. ועיי"ע הרגינין ובח"א צד רל"ז והלאה וצד רע"ח: ור"ד בצמח דוד הפליא לטעות בפרשו כלי של בדיל יען שחשב כי פילטר"א (pilatro) הוא piletri פי' בדיל. וכ"י ב"ר סיים: אנון אנא דאגנרסת בלשונינו ע"כ ובלי ספק הוספת של הסופר מבורך היא] —

הַרְזֵק (פי' סוגר בל"ע حزق חבוש בבית הכלא einkerkern מלש' נכטאי حزوق בית הכלא Kerker) בס"ג דנדרים (צ"א:) ההוא גברא דהוה קא מהרזק [2] בביתא הוא ואיתתיה. ובפ' החובל בסוף הלכה רפוי [3] (ב"ק פ"ה:) שבת דהרזקיה באינדרונא ובטליה פי' כלאו בחדר, תרג' החדרה (בראש' מ"ג, ל') אינדרונא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ה"כ ובדפ"ע חסר וגם שם באדרונא ועיי"ע אנדרונא. ובנו"נ דהדקיה, אבל גם לפני בעלי התוספו' סוף נדרי' היתה גי' רבינו כמו שהעיר כבר הגאון מהרי"ב כהפשב"ע אבל טה שמתמיה על תוספו' שהביאו דברים שלא נמצאו בערוך

---

[1]) ἶδος, ζῆλος. [2]) והוא בינוני פעול אבל בנו"נ מהרזיק. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ובדפ"ע חסר

היא כשגגה שיצאה מלפני השליט כמו שהראתיך לדעת בע' פרט א']—

הַרְזִק (השם מפעל הרזק בהוראת מלה ערבי' דערך הקודם ופי' בית כלא (Kerker בפ' הקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחות ל"ג:) אמר רחבא אמר רב יהודה בי הרזיקי חייב בשתי מזוזות מאי בי הרזיקי אמר רב פפא סבא משמיה דרב בית שער הפתוח לחצר ובתים פתוחים לבית שער [1].

* הַרְחָצָה (ידוע מפעל רחץ (das Waschen שבת קל"ד: הרחצת גופו, כתובו' צ"ו. הרחצת פניו ידיו ורגליו.

* הֶרְחֵק, הַרְחָקָה (מפעל רחק (Entfernung ירו' מעש' פ"א דמ"ט: עשו הרחק. ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ד, ירו' גיטין פ"ח דמ"ט ע"ד ושם פ"ט ד"נ ע"ג כהרחק עדות. -- ע"ז ל"א: הרחקה יתירתא, פסחי' ב': הרחקה הוא דעבד רבנן לדאורייתא.

* הַרְטָבָה (ענין רטיבה Feuchtigkeit = Fruchtbarkeit) שהש"ר פ' קורות ומה הרטבה הרטיב מהן ובב"ר פס"ח הגי' רטיבה.

☞ הַרִי (לדעת ר"ב מל"י ἄρα, ἀρή נזק! ולפע"ד מל"ע حرى יאות וראוי -an wendbar, passend, schicklich) משנת דב"ק (פ"א מ"א) לא הרי השור כהרי המבעה פי' בל"י נזק. *[אחי"ה וניזקא בלישנא הוא מר"ב ומבעל כ"כ ורמ"ל ומה יענו לדוגמאות האלה לא הרי המשכב כהרי המושב ולא המושב כהרי המשכב (ירו' ב"ק רפ"א ד"ב:) וריש ספרא ברייתא' דר' ישמעאל (צד א: בהוצ' החי וויים) ושם: לא פרשת הנרות כהרי פרשת שלוח טמאים ולא פרשת שלוח טמאים כהרי פרשת הנרות. ושם ר"פ ויקרא ר"פ א' לא דבור הסנה שהוא תחלה לדברות כהרי דבור הר סיני שאינה תחלה לדברות ולא דבור הר סיני שהוא לכל ישראל כהרי דבור הסנה שאינו לכל ישראל. מכילת' משפטים פ"ה פ' מות יומת: לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין הצד השוה שבהן וכו' ושם לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא הרי זה וזה כהרי חרש ולא הרי חרש כהרי זה וזה הצד השוה שבהן וכו'. בתו"כ קדושי' פרק ט' ובסנהדי' ס"ו. הגי' לא ראי דיין כראי נשיא וכו' וכן פי' הגמ' ב"ק ד'. מאי לא הרי ה"ק לא ראי השור וכו' ועיי' רש"י שם ריש העמוד סוף ד"ה ולא ראי השן: ה"ק לא ראי זה כראי זה אין דין הכתוב בזה ראוי לנהוג בזה ע"כ אבל עיי' תוספו' ב"ק ב'. ד"ה לא הרי. וגזרת לא ראי יש לה פתרון אחר עיי' ערכו. בכל המקומות הנ"ל פי' לא הרי לא יאות וראוי וכ"ה ממש בל"ע ועיי"ע חז ג' ומ"ש. והח' וויים במשפט הלשון י"ז והחכם לעווי פי' בענין רחוק, ולדעת ר"ף סמאלענסקין הוא מע' הבא]—

☞ הֲרֵי (לדעת ר"ב כמו ארו פי' הנה ולפע"ד מל"פ آرا fürwahr או מל"ע آرا פי' הנה עיי"ע ארו) משנת נדרי' פ"ק (דף י' סע"ב) הרי זה נדר בקרבן, פי' הנה כמו ארו. והריני מלה מורכבת הרי אני משנת נזיר פ' מי שאמר (פ"ג מ"א) הריני נזיר. *[אחי"ה והרבה בש"ס עיי' גיטין כ"ח. יבמו' ס"ט: סוכ' כ"ג. נדרי' ג': הרי זה גיטך, נדרי' ו'. הרי הוא עלי הרי זו עלי, ושם הרי זו חטאת הרי זו אשם, ושם י'. הרי אלו כינויין וכו', שם י"ג: הרי את עלי וכו', י"ד: הרי זח בלא יחל דברו. ביצ' ל"ז. הרי אלו כרגליו, מגיל' ג': הרי שהיה הולך וכו', ע"ז נ"ד: הרי שבא וכו' הרי שגזל וכו' ספרא ריש ויקרא, ספרי נשא פ' א' הרי אתה דן וכו', קידושי' מ"ו. הרי שלחן והרי סכין והרי בשר וכו', ב"ר ספצ"א הרי הכסף והרי הדורון והרי אחיכם וכו'. ומלת הריני נתקצרה מן הרי אני נזיר ב'. והלאה נדרי' י"ז. הריני נזיר, ושם מ"ז: ביצ' ל"ט. הריני עליך חרם וכו' קידושי' כ'. עיי"ע בן עזאי] —

* הֲרֵינִי (אולי מל"י εἰρήνη פי' שלום ובטחה (Friede, Ruhe ירו' סנהד' ספ"ד דכ"ב ע"ג מהו הרנה (מ"א כ"ב, ל"ו) הריני פי' שלום עיי' י"ב לברילל א', 134 וכן הבין זה החכם בפסיקת' דר"כ צד קמ"א. רני עקרה (ישעי' נ"ה, א') א"ר ראובן הרי נא עקרה כ"ה בכ"י א"פ וילק' ישעי' ובכ"י כרמולי הרגה ואולי מל"י הנ"ל.

הָרַךְ (לפע"ד מל"פ خرگه ובל"ע خركاه אוהל (Zelt בערבי פסחי' בגמ' ר' אלעזר ב"ר צדוק אומר מצוה (פסחי' קט"ז.) כך היו תגרי הרך שבירושלים אומרים בואו וקחו לכם תבלין למצוה. — (א"ב חרך כתוב בנוסחאות ופירש"י חנונים היושבים אצל חלונותיהם). *[אחי"ה ואולי כן הוא כי היחיד חרך מהרבים חרכים (שה"ש ב', ט') נמצא גם במדרש עיי"ע חרך ולעיל ע' הפרש. אבל בכ"ז

[1] ועיקר הגי' בוי"ו אחר ז' וכ"ה בל"ע הנ"ל.

נ״ל לגזרו מל״ע ופ׳ הנ״ל ושיעורו סוחרים היושבים באוהלים ובחנויות. וגי׳ חרך אי׳ גם בכ״י מ׳ ובפי׳ ר״ח, ובד״ס פסחי׳ צד ק״פ: הובא בשם הרב בעל מכתם הגי׳ הדך מלש׳ או דכו במדוכה] —

* הֶרְכֵּב, הַרְכָּבָה (מפעל רכב ענינו הנחת אדם על דבר ועוד מנטיעות ענין בריכה 1 das Aufsetzen; 2 Pfropfen) פסחי׳ ס״ה: ס״ט: הרכבתו והבאתו אבל בעירו׳ ק״ג. הגי׳ הרכיבו וכ״ה בכ״י מ׳ לפסחי׳ וכ״ה בירו׳ דפסחי׳ רפ״ו דל״ב ע״ד ובגמ׳ שם דל״ג רע״ב — ירו׳ פסחי׳ פ״ד דל״א: הרכבת דקלים, סנהד׳ נ״ו: הרכבת האילן, שביעי׳ פ״ב מ״ו הרכבה שאינה קולטת וכו׳ עיי״ע קלט, ירו׳ כלאי׳ פ״א דכ״ז: מה זתים אין בהן הרכבה וכו׳.

* הרכיה עיי״ע הרקיה.

* הַרְכָּנָה (מפעל ערבי رَكَن ענין נענוע ראש das Neigen, Nicken) ירו׳ תרומ׳ פ״א ד״מ: ירו׳ גיטין פ״ז דמ״ח ע״ג הרכנת הראש.

* הוּרְכִּינוּס (הרכינס) אביו של ר׳ דוסא עיי׳ עירובי׳ ל״ט. ר״ה כ״ה. יבמו׳ ט״ז רע״א כתובו׳ ק״ז סע״ב. ב״ב ק״ן. חולי׳ קל״ה. עדיות פ״ב מ״ב. — בתוספ׳ גיטין פ״ו לשם הורכינוס ט״ס עיי״ע הפרכוס.

* הֲרָמָה (מפעל רום das Heben, Fortnehmen) ירו׳ יומ׳ רפ״ב דל״ט: יצא זה שהוא בהרמה, ושם דל״ט ע״ג שזו בהרמה וזו בהרמה. ירו׳ תרומו׳ פ״ה דמ״ג ע״ד הרמתה מקדשתה, ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס רע״ד תרומה אינה זכאי בהרמתה. בבבלי ביצ׳ י״ב: הגי׳ בהרמתן וצ״ל בהרמתה וכ״ה בכ״י מ׳ (ד״ס שם צד י״ב:) פסיקת׳ פ׳ שקלים י׳: ומרים ראשי (תהלי׳ ג׳, ד׳) תחת שהייתי חייב לך הרמת ראש נתת לי תלוי ראש וכ״ה בתנחו׳ כי תשא אבל בילק׳ תהלי׳ רמז תרכ״ד נהפך הסדר ולא ידעתי למה ועיי״ע תלי.

1 הָרְמִיז (פי׳ רוח העליון ואליל הטוב אצל הפרסיים اورمز، ارمز، هورمزد Ormuzd) בס״ג דפ׳ אחד דיני ממונות (סנהד׳ ל״ט.) א״ל ההוא אמגושא לאמימר מפלגך ולעילא דהורמיז פי׳ „הורמיז ברא הפה המכנים המטעמים היפים והמשקין הנקיים וכיוצא בהן ואהורמין [1] ברא למטה הנקבין המשמשין הרעי והשתן וכיוצא בהן״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מלה במלה מפי׳ כ״י ר״ח (והוא בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף צ״ט.) ועיי׳ מ״ש בענין שיעור המאמר בע׳ אהורמין ח״א, מ״ג: וע׳ איפרא שם רל״ו וש״נ הנוסחאות] —

2 הָרְמִיז (פי׳ בל״פ هرماس = اهرمن Ahriman) בר״ג דפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב ע״ג סע״א) אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי הורמיז בר ליליתא פי׳ שד. (א״ב פי׳ בל״י שם אליל ואמרו שהוא בעל כנפים ושליח של האליל הגדול). *[אחי״ה ר״ב חושב שהוא Ἑρμῆς = Hermes Merkur וכן דעת רמ״ל וטעות הוא והאמת כי הוא בל״פ הרשום׳ בכתיבה אחת כמו אהורמין האליל העליון הרע של פרסים וגי׳ ופי׳ דרבינו הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב ואולי צ״ל הורמין בר ליליתא וכ״ה לנכון בנוסחאותינו וכ״ה בכ״י ל״ד וכ״י ו״ו אבל סדר האותיות מוכיח כי רבינו בודאי גרס בזי״ן, ועוד עיי׳ תוספ׳ גיטין י״א. ד״ה הורמין וע׳ אהורמין ואיפרא וע׳ הבא אח״ז] —

3 הָרְמִיז (מע׳ הרמיז ראשון וזה גם כנוי השם לכמה אנשים עיי׳ אוצ׳ מלין פרסיות לוואולירס ח״א, פ״ג) בפ״ק דגטין בגמ׳ כל השטרות (י״א רע״א) היכי דמי שמות מובהקין אביי אמר כגון הורמיז ואבא דיינא בר שבתי. פי׳ שמות מובהקין אנשים חשובים ידועים שמתרחקין מדבר שקר ומקבלת שוחד כגון פלוני ופלוני שהיו באותו הזמן ודוקא בערכאות שהוא מושב קבוע לדון לשרים ולשופטים. *[אחי״ה בנו״ג הורמיז ואבודינ׳ ותוספ׳ גרסו אבודיינא ובמלה אחת. — ועל שם הורמיז נקראה גם איפרא אמו דשבור מלכא עיי״ע איפרא וכן נקראה עיר ארדשיר עיי״ע ח״א רע״ו] —

הַרְמַךְ (עיי״ע ברשניא ומ״ש) הנהו בני [בי] הרמך (גיטין ס׳:) כבר פירשנו בע׳ בר שניא. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו, ובדפ״ע נשמט בר ובע׳ ברישניא חוינו דעתנו. בנו״ג בגיטין ובזבחי׳ ב׳: בני חרמך ובמ״ק ד׳ סע״ב בני בר חמדך וצ״ל הרמך וכ״ה ברי״ף ובריצ״ג הל׳ חוה״מ עמוד ״ ובמ״מ פ״ח מהלכו׳ יו״ט הל״ד. ובכ״י מ׳ לבני הרמיך] -

הַרְמָן (או מל״ע فرمان דעת ומחשבה או יותר טוב לגרוס פרמן והוא בל״פ فرمان ציווי

[1] בדפ״ע ואהורמיז וט״ס הוא וכ״ה בכ״י ר״ח לסנהד׳ ובכ״י ה״ב ואורמין וגם זה נכון אבל בכ״י ש״ס סנהד׳ משובש תרבת ובעל ר״ס לשם לא חש לברר כראוי ע״ש.

(Anordnung, Befehl) בר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ג: ופ"ד רע"א) מאי אעביד הרמנא דמלכא אנא [1]. ובגיטין בס"ג דפ' הנזיקין (נ"ז:) גחין שקליה כי היכי דלימרו קבל עליה הרמנא דמלכותא[2]. וכפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ז:) ודילמא מלכא הוה בהדייהו ומהרמנא דמלכא עביד [3]. ובהלכה קמ' דתמורה (ד':) והיינו טעמא דלקי דעבר על הרמנא ד ר ח מ נ א [4]. פי' צואת המלך. ויצא השטן מאת פני ה' (איוב ב', ז') תרג' ונפק שטנא בהרמנא מן קדם ה'. — (א"ב גם כל מלות שהביא בעל הערוך בע' קהרמנא בנוסח' שלנו גרסינן הרמנא). *[אחי"ה אבל במקומות של ע' הנ"ל גי' קהרמנא אמיתית כמו שאוכיח שם בס"ד — ועוד נמצאה בברכו' נ"ח. דיין דינא בלא הרמנא דמלכא וכו' פי' בלא צואת המלך. ורמ"ל והחכ' לעווי גזרוה מל"ר וכבר השיג על האחרון הח' פליישער שפי' מל"פ הנ"ל, ואם נקיים גי' הספרים אז המלה ל"ע הרשומ' ועניגה דעת וידיעה וגם זה עולה יפה] —

הַרְמֵן (= הַרְמֶנְיָא Armenien ועיי"ע ארמיניא וט"ש) מני ואשכנז (ירמי' נ"א, כ"ז) תרג' הרמיני [5] והדייב. והשלכתנה ההרמונה (עמוס ד', ג') תרג' ויגלון יתכון להלא מן טורי הורמיני [6]. ובסוף מיכה (ז', י"ב) ולמני מצור ועד נהר תרג' ודמן הרמיני [7] רבתא וקרוי צ'ירא עד פרת.

* הַרְמוּצָה עיי"ע רמץ א'.

1 הַרְנוּגָא (לפע"ד מלשון פרס خارکن = خارناك קוץ, ועשב ממיני קוצים خارچنك (Stachel, Dornpflanze כפ' ח' שרצים בגמ' וכוס עקרין (שבת ק"י:) ליתי הרנוגא דהיגתי רומייתא [8]. פי' מה שגדל סביב הסנה. היגתא כמו היזמי והיגי' (סוכ' י"ג. ב"ק פ"א. ע"ז מ"ז:). — (א"ב פי' בל"י ורומי מין עשב אשר סביבותיו הוחים ובראש שרביטיו ראשים מלאים קוצים ושרשו נודף בריח טוב והוא חם מעט אך יבש במעלה שלישית). *[אחי"ה ואולי כיון על ל"י ורו' ἠρύγγιον = Brachendistel, eryngium ולעף פפלנצנ. נומ' 104 פי' בע"א). Mannstreue

2 הַרְנוּגָא (מין עוף) באלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולין ס"ב:) ח' ספקות הן חובא סוגא והרנגול והרנוגא וכו'. — (א"ב בנו"ג (חוכא) [חובא] הוגא סוגא והרנוגא תושלמי ומרדא ובע' תלשמי יש גי' אחרת ובע' חובה עוד גי' אחרת ע"ש). *[אחי"ה הח' לעויזאהן פי' מהרכבת הר ונוגה ולועזו בערגפינקע (זאאלאגיא קס"ח), ולפע"ד יש המשך בין ע' דכאן וכין ע' הקודם ועצם הוראת המלה קוץ וכן הוגא וסוגא שמות קוצים הם אבל מאיזה טעם היו מכנים ככה את העוף הזה לא ידעתי. ובעה"ק שנ"ב הגי' הרגונא ולזה אולי יש פתרון מל"פ כי הר هر פירושו זיו וגונא گونه פי' צבע וא"כ ענינו עוף צבוע מגונים הרבה על דרך שדרשו רז"ל בענין ססגונא עיי"ע] —

* הרנגול עיי"ע הקודם לזה, ובחולי' ס"ב: לא גרס ככה.

הרני (לדעת רבינו עשב הנקרא Malve ולפע"ד עשב הנקרא בל"י ורו' ἡρώειον = heroion וגם נקרא Asphodillwurz, ועוד בל"ע מין עשב هرنوى, هرنوه) בס"ג דבמה מדליקין (שבת ל"ה:) אי נמי הרני פי' עשב הוא ועלה שלו עגול ומצד אחד הוא פתוח ובלילה כפופה בקרקע וכשחמה זורחת היא עומדת ופתחה למולה וכשחמה מסבבת פניה למולה היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה ואותו החריץ שהוא פתוח כנגד החמה לעולם וכשחמה שוקעת היא נכפפת בקרקע ובלעז שמה מלבא. ויש שגורסין ארוני. פי' ירקות שדה הן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין. — א"ב בנוסח' דידן כתיב ארני). *[אחי"ה אבל קרוב לגי' ארוני של יש גורסין אי' ברש"י דפ"ש ובשאר מקומות עיי"ע ארני ח"א ל"ו הערה ד'. ועוד עיי"ע חלם ב' וכערוך פי' רש"י וכן לועזו מלוו"א והוא malva בל"ר ובלא"ט. ובעה"ק סיים וב"א "פאפילן„ והוא בלא"ש Pappelkraut, ואם ארוני עיק' הגי' אז תתכן המלה ל"פ ارون Mispel] —

* הרנירק ט"ס עיי"ע אנדרכתרי.

* הַרְסָן, הַרְיוּסָן (פי' בל"י ῥύσις, ῥεῦσις Schleim, (Fluss) תוספת' טהרו' רפ"ה הרסן של זב ושל זבה, ובירו' תרומ' ספי"א דמ"ח. אי' הריוסן של זב. ועיי' סוף ערך הבא אח"ז.

---

[1]) בנו"ג הוא וזה טוב יותר. [2]) בנו"ג דמלכא. [3]) בנו"ג א"נ הרמנא דמלכא הוו נקיטי. [4]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע דמלכא ובנו"ג דעבר על מימרא דרחמנא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לתמורי בקובץ כ"י אנגיילקי דף רי"ג. [5]) בנו"ג הורמיני. [6]) בנו"ג חרמיני. [7]) כ"ה בכ"י וי"ו. [8]) בנו"ג חרנוגא דהיגתא רומיתא.

הַרַסְנָא (לפע״ד מל״ע حراسن מין דגים קטנים) בביצה בר״ג דפי׳ יו״ט (ביצי׳ ט״ז סע״א) ובפ׳ אין מעמידין בגמ׳ והשלקות (ע״ז ל״ח.) ואי עבדינהו גוי כסא דהרסנא אסירי פי׳ מביאין דגים קטנים מלוחין [1] וקמח וחומץ ומבשלין אותן ואי עבדינהו גוי כסא דהרסנא אסירי פשיטא מחו דתימא גילדני [2] עיקר קמ״ל קמהא וחלא עיקר. פי׳ זה בתשובות שאלות. — בסוף תרומות בגמ׳ דבני מערבא הרסן של זב. *[אחי״ה כ״ה לנכון בדפ״ר ובכ״י ה״ב, ושם בט״ס זהב וצ״ל זב וכונת רבינו על ציון ירו׳ תרומו׳ של ערך הקודם ואני הבאתיו בערך מיוחד שאין ענינו עם ערך דכאן, ובדפוסי ערוך נשמטו מלות הרסן של זב לכן אין לסיום דהמאמר הנ״ל שחר והגרי״ב לא השגיח בו. בנו״נ בירו׳ הריוסן אבל בתוספ׳ דטהרות פ״ה אי׳ כגי׳ רבינו הרסן ובקצת דפוסי׳ בט״ס חרסן וכ״ה בזבחי׳ ע״ט רע״ב ופי׳ שם רש״י עביט של מי רגלים ונשבר וחרסיו בלעו וכו׳ וא״כ גזרו מל׳ כלי חרס וכן בתוספ׳ תרומו׳ פ״י אי׳ בכ״י חרסן ונ״ב לישון כלי חרס, והאמת שהוא ל״י כמו שכתבתי בע׳ הקודם ואין לו שום שייכות עם כסא דהרסנא (עיי׳ עוד שבת ל״ז: יומי׳ פ״ד.) שמוצאו מל״ע הנ״ל, וכן בב״ב קמ״ד. עציצא דהרסנא עיי״ע אציין כי כן גרס וכ״ה בכ״י פי׳ רגמ״ה לב״ב] —

* 1 הֶרָעָה (והפכו הֲטָבָה, das schlechte Handeln) שבועו׳ כ״ה. דברים שיש בהן הרעה והטבה ועיי׳ שם כ״ו. כ״ז.

* 2 הֲרָעָה (מפעל רוע das Lärmblasen) ירו׳ ר״ה ספ״ד דנ״ט סע״ג איזו היא הרעה עיי״ע טרימוטה.

* הֲרִיעָה (מפעל רוע das Jubeln) פסיקת׳ רני עקרה (דף קמ״א:) בעישרי לישונות נקרא שמחה גילה וכו׳ חדוה הריעה ואית דמפקין הריעה ומעיילין ריצה, בשהש״ר פ׳ נגילה אי׳ תרועה ועל יתר השנוים עיי׳ בהערות ר״ש באבער שם אות כ׳.

* הֶרֶף (מפעל רוף, רפף בל״ט וסורי ענין נדנוד ותנועה תמיד בצירוף עין: das Zittern) הרף עין וכן בל״ס רפף עינא (Augenblick, Augenwink) איכ״ר פ׳ צעק: כמה הוא רגע . . הרף עין ועיי׳ עוד ברכו׳ ב׳ סע״ב, שבת ל״ד: נדה נ״ג. כהרף עין . . ואי אפשר לעמוד עליו וירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב ע״ג כהרף עין ולא יכלו לעמוד עליו חכמים. ב״ר ספנ״ט אפי׳ היה בסוף העולם הטיסו הקב״ה והביאו בהרף עין, שהש״ר פ׳ מי זאת העביר המלאך צאנו של יעקב בהרף עין, ושם פ׳ אני ישנה: עשה תשובה בהרף עין. ובל׳ נקבה קהל״ר פ׳ שלח: חמא אילפא דמיטרפא בימא כהריפת עין, ועיי׳ עוד פי׳ רפרף בחולין ל״ח: בערוך ע׳ רפרף א׳.

* הרפה, הריפות עיי״ע דש אחרון וע׳ ערפה.

* הרפיא עיי״ע הרקיה.

* הרפניא (= הִפַּרֶנְיַא שם מקום Hipparenum) בע׳ רקד ג׳ הביא רבינו ציון משבת קכ״ז. וב״מ פ״ד. ברקודי דהרפנאי ופי׳ כדות שעושין בהרפנא ובנו״נ דקורי עיי״ע דקר אחרון ושם הוכחתי כגי׳ רבינו. ובכ״י שבת נשתבש׳ המלה עיי׳ ד״ס שם. ועיקר הגי׳ הפרניא כמו שאי׳ בכ״י א״פ בקידושי׳ ע״ב. כגון הפרניא והימניא לפום נהרא עיי״ע המניא וזו ראיה נוכחת כי עיר הרפניא אחת היא עם הפרניא והיא Hipparenum שהזכיר פליניאוס ו׳, ו׳ ותכונתה היתה על חוף נהר מלכא וזה מה שאמר הפרניא והימניא לפום נהרא, ואולי בעירובי׳ י״ט סע״א אביי משתבח בפירי דעבר (כ״ה גי׳ כ״י עיי׳ ד״ס שם) ימינא רבא משתבח בפירי דהרפניא צ״ל ג״כ דעבר הימניא שקרובה היתה להפרניא ושתיהן על פום נהרא (והיינו על נהר מלכא מונחות) וכן מוכח מיבמו׳ י״ז. יתיב רב המנונא קמיה דעולא וקא הוי בשמעתיה אמ׳ מה גברא ומה גברא אי לאו דהרפניא מאתיה איכסף א״ל כסף גלגלתא הינא יהבי א״ל לפום נהרא א״ל א״כ מפום נהרא את. והעיר איננה נזכרת וקרוב הדבר שהיא עיר הימניא על פום נהרא ואולי על שם עירו נקרא גם המנונא. וביבמו׳ שם מאי הרפניא א״ר זירא הר שהכל פונין בו (וזה כדרוש בסוט׳ מ״ב: בענין הרפא עיי״ע ערפה), ועוד ביבמו׳ מרבה לספר בגנותה של הרפניא והטעם כמו שכתב הח׳ וויעזנער (שאליען ח״ג, ט״ז) והח׳ נייבויער (גיאגראפיא שנ״ב) מפני שבעיר הפרניא היתה כת של הוברי שמים ואסטרולוגין.

* הרפותיא עיי״ע החרפותא.

הַרַפְתְּקִי (מפעל פרסי רפתן והשם نفتلی (Ereigniss, Unfall ,Schelmiss) בס״ק דר״ה

---

[1] ברפ״א משוחין. [2] בנו״נ. הרסנא עיקר קמ״ל קיטחא עיקר וכן מוכח מפי׳ ר״ח כ״י לע״ז בקובץ כ״י אנגיילקי׳ דף כ״ג.

בריש הלכה בארבעה פרקים (ר"ה ט"ז.) כל הני הרפתקי דעדו עלה אימת איתדון, ובפ"ק דקידושין בגמ' כל מצות האב (קידוש' ל"ג סע"א) ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר [1]) כמה הרפתקי עדו עליהו דהני. פי' זמנים רעים. נכון למועדי רגל (איוב י"ב, ה') תרג' מכוון להפרתקי [זמנא]. תשימון קנצי למילין (שם י"ח, ב') תרג' תשוון הרפתקי. *[אחי"ה ומחצב המלה משרש בקטרי' harp, hrap עיי' שפיעגעל גלאססאר. תט"ד ופערלעס עט"ש י'. והוא רוצה לפרש ככה גם דרפתקי דסנהד' צ"ט: אבל עיי"ע דרפתק. ורש"י פי' בשני המקומו' הנ"ל הרפתקי: מקראות ויפה כיון וכן ענינו בל"פ] —

* הַרְצָאָה הַרְצָיָה (מפעל רצה, רצי ענין נשיאת חן וקבלת רצון wohlgefällige Aufnahme ובהשאילה דרשה Vortrag) זבחי' כ"ח: כהרצאת כשר כן הרצאת פסול. חולין פ"א. לילה לקדושה יום להרצאה. כריתו' מ'. הרצאת דמים. קידושי' י"ד: הרצאת ארון. מנחו' כ"ז סע"א וכן ישראל בהרצאה. ספרא ויקרא ספ"ז פרש' ה' אחר הרציה, לפני הרציה, קודמת להרציה. — ובהוראת דרשה: בחגיג' י"ד: שלשה הרצאות הן, והפעל שם כמה פעמים הרצה. ארצי ועיי"ע רין ד'.

הרק (עיי"ע בהרק ומ"ש) בפרק אעפ"י שאמרו בגמ' הכניסה לו שפחה (כתובו' ס"א.) ותימא ליה הא עיילת לך איתתא בהריקאי. וכר"ג דפ' שני דייני גזילות (שם ק"ה.) הבו לי גברא דדלי כהריקאי ואידון לכו דינא. פירוש אדם שעומד ומשמש במקומי. — (אמר בנימין בנו"ג חריקאי. *[אחי"ה וכ"ה בערכין כ"ז סע"ב אתא גברא בחריקין וביומ' ע"ז. ואוקמיה בחריקיה אבל בכ"י ט' לנכון בהריקי וצ"ל בהריקיה וכבר הרחבתי דבורי בע' בהרק שאות בית שרשית היא ועיקר מקומה בערך בי"ת כי באה מגזרת מלה פרסית ... (= בל"ם בהרק) ורש"י פי' ג"כ כערוך: במקום ריק גזרה מהשם חירקא פי' סדק ובאה"ת ליומ' גרס כמו כן בסדיקיה [וצ"ל בסדקיה] והוא עפ"י פי' רש"י ועיי' מ"ש בע' בהרק] —

* הַרְקָבָה (מפעל רקב Fäulniss) תניא דב"א זוט' פ"ג וילק' האזינו רמז תתקמ"ב אין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהם של בני האדם עיי"ע הבאשה.

* הַרְקָדָה (מפעל רקד ענינו הנפה das Sieben) ירו' שבת פ"ז ד"י: ושם פ"כ די"ז ע"ג וירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד לא הותר מכלל הרקדה. פסחי' י"א. טחינה והרקדה.

הַרְקָיָה (כנוי דכנויי החרם הוא) בפ"ק דנדרים בגמ' האומר לחברו (י':) כנויי כנויים דחרם הרקיה הרכיה הרפיה. *[אחי"ה בגי' רש"י הרקייא חרכייא וכ"ה בשט"מ שם חרקיה הרכיה הרפיה ובנו"ג חרקים חרכים חרפים] —

* הַרְשָׁיָה (מפעל רשה, רשי Vollmacht) שבועו' ל"א. בכורו' מ"ט. כא בהרשאה. בכורו' מ"ז: ב"ב קנ"ז. כתבין הרשאה זה לזה וע"ש כל הענין. כתוב' צ"ה. נכתבו הרשאה להדדי. ורש"י לב"ק ע' רע"א פי' אורכתא: הרשאה וגי' רבינו אדרכתא עיי"ע.

הרת (מפעל הרה והיינו בית הרחם Gebärmutter) בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכו' מ"ד:) ובסוף הלכ' קמא דפ' הרואה מקום (שם נ"ז:) ובפ' אין מעמידין בסוף הלכה מתרפאין מהן (ע"ז כ"ח.) ת"ר ו' דברים מרפאין החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין יבשה [2]) וקיבה והרת ויותרת הכבד. פי' הרת הרחם של אשה או של תרנגולין. תרדין: בליטי [3]) סיסין: פוליו [4]). — (א"ב עיי"ע רת). *[אחי"ה ובע' רת א' הביא רבינו פי' בשם רה"ג רת (ובדפ"ר רית ובכ"י ק"ט הרת) היינו חתיכה רכה ולבנה של בשר שיש בכבשים קטנים שעדיין יונקין החלב הויא על לבן כלפי צואר וכו' וקורין אותה בלי לעז אנמילי עד כאן, והוא לפע"ד בלאי"ט animella, Kalbsgekröse, Kalbsdrüse וזה מה שכתב עה"ק שנ"ב בל"א גרעשי"ט והוא געקרעזע. ובע' הרת מספק רבינו אם הה"א מן השרש. וכתב ר"א זכות בעל מחבר עיקרי התלמוד כ"י בערך רת אחרי הביאו דברי רבינו כי העולם מסכימין לפי' הערוך] —

* הַרְתָּא (פי' בל"ס דין ומדון Streit) בתשובו' רש"י הנקרא פרדס סי' קע"ב ראיתי

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר. [2]) בברכו' מ"ד: בט"ס דבש עיי' הגהת הגרי"ב. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר וכן לנכון בעה"ק שנ"ב ע' תרדין לועז בליטה והוא בלאי"ט Mangold, bleta, bietola, bieta רבינו נגרר בזה אחר פי' רה"ג עיי"ע הלף ר' ומ"ש [4]) בלאי"ט puleggio בל"ר pulegium, pulejum בלא"ש Polei.

בזה"ל: למה אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם וכי בר"ה נברא והלא בכ"ה באלול נברא העולם. פי' רבינו הרת לשון דין ומצינו ראיה מן משלי כי במשלי בכ"מ שכתב ריב או מדון או מצה מפרש המתרגם הרת לכך אנו אומרים בר"ה היום הרת ואין הרת אלא דין ולכך אנו אומרים היום דין עכ"ל. ודע כי באמת כן פתרון המלה בל"ס במשלי כ"ו, כ"א לחרחר ריב תרג' הפשיט' מגרג הרתא וכן העתיק' הפשיט' מגרה מדון (שם ט"ו י"ח). ובתרג' שלפנינו משובש בכל מקום וצ"ל כפשיטה והראיה מתשוב' רש"י הוא. ולדעת ר"פ סמאלענסקין מזה גם רתת (הושע י"ג, א').

* הֵשֵׁב, הֲשָׁבָה, הֶשָּׁבוֹן (מפעל שוב das Zurückbringen) ירוש' יבמות פ"ב ד"ד רע"ב מפני השב אבדה, ירו' ב"ק פ"ה ד"ה, לְהָשֵׁב אבדה, ובבבלי ב"ק נ"ד: ב"מ ל"א: השבת אבדה, והקבוץ ב"ק נ"ז. הֲשָׁבוֹת הרבה — ועוד השם הֶשָּׁבוֹן עיי' עירובין ס"ב. ב"מ מ"ח. יבמו' מ"ז: ב"ב ל"ה:

* הַשְׁבָּתָה (das Vernichten מל"מ) פסחים ה'. השבתת שאור.

* הַשְׁגָּרָה (Geläufigkeit) ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד השגרת לשון הוא עיין ערך אשגרת.

* הַשְׁחָרָה (das Frühaufstehen) עיי"ע הַעֲרָבָה.

* הַשְׁחֵת (אחד ממלאכי חבלה) ה' מלאכי חבלה היו שם אף וכו' השמד והשחת שמ"ר ס"פ מ"א ועיי' פמ"ד, דב"ר פ"ג, קהל"ר פרש' ד', ג' פדר"א פמ"ה, שו"ט מזמור ז' וי"ח, ילק' עקב רמז תתנ"ג וילק' תהלי' רמז תרל"ז ושם אי' משחית.

* הַשְׁחָתָה (מערך הקודם מפעל שחת das Verderben) מכות כ"א. גלוח שיש בו השחתה, במד"ר פ"י גילוח של השחתה, נזיר נ"ז: השחתת שער, שמות רבה ספ"י השחתת הצפרדעים.

* הַשְׂכָּלָה (מפעל שָׂכַל Verständigkeit) ב"ר רפ"ס וילק' משלי רמז תתקנ"ו עבד משכיל זה אליעזר ומה (היה) השכלתו וכו' - והמזמורים שמתחילים במשכיל נקראו הַשְׂכֵּל עיי' ירו' סוכ' פ"ג דנ"ד רע"א וירו' מגיל' פ"א דע"ב רע"א.

* הַשְׁכָּמָה (מהפעיל השכים das Frühgeschehen) שבת קכ"ז. השכמת בית המדרש, ושם פ"ו. משה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד, שמ"ר ר"פ י"א השכם בבקר . . למה בהשכמה וכו', תו"כ קדושים פרק ג' פרש' א' אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחוהו לסטים, איכ"ר פ' פרשה: בהשכמה שהיו אומרים קומו וכו', ירו' ב"מ פ"ז ד"א: עיי"ע הערבה.

* הַשְׁלָחָה, הִשְׁתַּלְּחוּת (בהשאילה ענוש ומיתה Handanlegung, Bestrafung מל"מ) ויק"ר פ"כ מכאן (שמות כ"ה, י"א) שהיו ראויין (נדב ואביהו) להשלחת יד וכו', ובמד"ר פ"ב ופט"ו הגי' השתלחות יד מל"מ (נחמי' י"ג, כ"א; אסתר ב', כ"א).

* הַשְׁלָכָה (das Wegwerfen) תו"כ ויקרא פרק ט' אותה (ויקר' א', ט"ז) בהשלכה ואין עולת בהמה בהשלכה.

* הַשְׁלָמָה (מפעל שלם Vollendung) נזיר ח': מי הוה השלמה כלל, אסת"ר בחדש הראשון: השלמת החומה — ירו' ב"מ רפ"ז ד"א: עיי"ע הערבה.

* הֲשָׂמָה (ענין שׂימה das Richten der Augen) ב"ר פצ"ג זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיות עינים ועיי' פירש"י לבראשית מ"ד, י"ח.

* הֶשְׁמֵד (אחד ממלאכי הבלה) עיי"ע השחת.

* הַשְׁמָדָה (die Vertilgung) ויק"ר רפ"ז אין לשון השמדה הכתוב כאן (דברים ט', כ') אלא לשון כלוי בנים ובנות, ושם פ"י ועיי' במד"ר ספ"ט.

* הֶשְׁמֵט, הַשְׁמָטָה (מפעל שמט das Erlassen) ירו' שביעי' פ"י דנ"ט ע"ג וירו' גיטין פ"ד דמ"ה ע"ג וירו' מכו' פ"א דל"א. השמט כספים ובערכין ד' רע"א קידושי' ל"ח: וירו' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד השמטת כספים.

הֶשְׁנֵי (- הוּשְׁנֵי לפע"ר מל"ם خشن מיבש וא"כ הושני: פי' פשתן יבש ואינו שרוי במים (trockener, ungehechelter Flachs) בפ"ק דסוכ' בגמ' חבילי קיש (סוכ' י"ב:) אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן סיכבה בעניצי פשתן פסולה בהוצני פשתן [1] וכו' פי' לאחר שדקקו [2] הפשתן ונפצוהו ונשר הפסולת כבר נגמרה מלאכתו וכבגד חשוב ופסול לסיכוך, הוצני הוא העקור מן השדה ואינו שרוי במים ולא דייק ולא נפיץ והרי הוא כהוצין וכמי

[1]) עיי"ע הוין ועי' חצן א'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ודפ' אמש' אבל בשרפ"ע דקדקו.

שסיכך בעין דמי וכשר, הושני פשתן קא מיבעיא ליה וכו'.

הַשַׁעְנָא (הוֹשַׁעְנָא כינוי לערבה והדס Bachweide, Myrthe) בפ' לולב הגזול בגמ' ר"מ אומר (סוכ' ל״ז.) אמר להו רבא [1]) להנהו דגדלי [2]) הושענא דבי ריש גלותא כי גדליתו הושעני עבידו [3]) להו בית יד. לא לידוץ איניש לוליבא בהושענא (שם ל״ז:). פי' לא יכנים אדם לולב בערבה לאחר שאגד ערבה והדס דלמא בהדי דרחיק ליה נפלין עליו ועבדי חציצא אלא כי אגיד הערבה והדס אגיד נמי לולב. לא ליגוז [4]) איניש לוליבא בהושענא. פי' אם ארוך הלולב ביותר לא יגוז אותו למטה לאחר שנאגד בערבה. *[אחי"ה וכן פירש"י ובאו"ז שם. — וכנ"ה סוכ' ל' סע"ב ול"א רע"א מעיקרא הוה ליה אסא והשתא הושענא מעיקרא נמי לאסא הושענא קרו ליה. — ונקרא יום הושענא (וכזמן מאוחר הושענא רבה) יום ה' דחו"ה סוכה אשר בו הובטין את ההושענא (עיי"ע הבט), ויק"ר פכ"ז אתרוגין דיהודאי מצלין עמהון ביום הושענא. והמלה נתחברה מן הושע — נא] —

* **הַשָׁפָה** (מפעל שוף, שפי ענין שחיקה das Abreiben) תוספת' כלים ב"מ רפ"ד כלי מתכות המחוסר השפה, ובכלי' פי"ד מ"א איתא חטיפה עיי"ע חטפא.

* **הַשְׁפָּלָה** (מל"מ שָׁפֵל ענין נמיכות Erniedrigung) ב"ר ר"פ צ"ו אין מות אלא לשון השפלה, הפכו הגבהה שמ"ר פמ"ה עיי"ע.

* **הֶשְׁפֵּעַ** (משם שֶׁפַע ענין רבוי Ueberfluss) סוף אסת"ר מדות טובות של הקב"ה בהשפע כפירוי ורבוי.

הַשָּׁקָה (מפעל נשק das Einanderberühren, Zusammentreffen) ביצה י"ח: קשיא השקה . . קשיא הטבלה, חולין כ"ו: לא קא סלקי להו השקה למיא עיי"ע שק א'.

* **הַשְׁקָפָה** (מל"מ שקף das Schauen) ירוש' מעש' שני פ"ה דנ"ו ע"ג כל השקפה שבתורה ארירה וזה בלשון ברכה. תוספת' מעשר שני פ"ה מקום השקפה.

* **הַשְׁרָשָׁה** (מל"מ שָׁרַשׁ das Wurzelschlagen) פסחי' נ"ה. בהשרשה, מנחות ס"ט רע"א השתא השרשה שריא וכו' ושם מי הוה כי השרשה או לא, ירו' שביעית פ"ב דל"ד רע"א בפירות הלכו אחר (ג') [צ"ל השליש] ובאורז אחר השרשה, ירו' כלאים פ"א דכ"ז: וירו' פ"ה דנ"א רע"ד אינו רוצה בהשרשתן.

* **הָשְׁתָּא** (כל"ס הָשָׁא, הָשְׁתָּא נתקצר מן הָא — שָׁעָא, הָא — שעתא פי' זו השעה, זה הזמן = עתה diese Zeit, jetzt) כריתו' ו' רע"א הוריות י"ב. השתא דאמרת וכו', חולין צ"ז. השתא דאמר וכו', ביצ' כ"ד. השתא דאתית להכי, שבת צ"א. בתר השתא, ר"ה כ"ח. שבועו' כ"ז: סנהד' מ"א: ב"ב ס"א. הכי השתא, פסחי' צ': נזיר מ"ג: השתא יש לומר עיי' יד מלאכי סי' רט"ו. חגיגה ה': איכו השתא וכן מצוי הרבה עיי' לדוגמא ברכו' ג': חולי' ה': ו'. ו': ז'. גיטין ז'. יבמות צ"ט: כתובו' כ"ח: עירובין נ"ד: ס"ה: ביצ' ל"ג: ב"ק נ"ב: ב"מ פ"ד סע"ב ועוד זולתם.

* **הִשְׁתַּחֲוָיָה**, **הִשְׁתַּחֲוָאָה** (מפעל שחה בהפעיל das Sichbücken, die Verbeugung) ברכות ל"ד: השתחויה זו פישוט ידים ורגלים ובמגיל' כ"ב א' השתחואה. ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג השתחויה לך, ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג השתחויה מיוחדת וכו', ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: שהא כדי השתחויה. ירו' נזיר פ"ו דנ"ד ע"ג השתחויה לצורך יצאת. ב"ר ר"פ נ"ו הכל בזכות השתחויה ע"ש כל הענין וכ"ה באגדת שמואל ס"פ ג' ובילק' שמואל רמז פ' הגירסא השתחואה.

* **הֲתוּבָה** (מן תוב = שוב Widerlegung) ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד: כל אִילֵין התוּבָתָה דהוה מותיב.

* **הַתָּזָה** (מפעל נתז das Abschlagen) ירוש' סנהדרין פ"ז דכ"ד סע"ב מה עריפה שנאמר להלן התזת הראש אף כאן התזת הראש.

* **הַתְחָלָה** (מהפעיל התחיל der Anfang) פסחים נ"ה סע"א התחלתן זו היא גמר מלאכתן. תעני' י"ח: וכמה הוה התחלה וכו', שבת ט':

---

[1]) וכ"ה בכ"י בכל הענין וכמעט כל הראשונים העתיקו ככה ועיי' או"ז הל' סוכי סי' ש"י אבל בנו"נ רבה וזה העיקר כמו שהוכיח בעל ד"ס במקומו. [2]) בנו"נ מגדלי ובכ"י ש"ס ואו"ז שם דמגדלי. [3]) בנו"נ שיירו. [4]) וכ"ה בכ"י רש"י ד"ס שם.

מאימתי התחלת תספורת . . מאימתי התחלת מרחץ . . מ׳ התחלת בורסקי . . מאימתי התחלת אכילה, ושם י׳. מאימתי התחלת דין וכן בירו׳ שבת פ״א ד״ג. שמ״ר פ״א אין ויואל (שמות ב׳, כ״א) אלא לשון התחלה, ובלא״ר אתחלתא עיי״ע לעיל צד של״ג.

הַתְלִיטִים ס״א אתליטים ככר פירשנו במקומו. *[אחי״ה עיי״ע בח״א של״ג: וראיתי להוסיף כאן מה שמצאתי בכ״י ערך מלין בקובץ כ״י האלבערשטאם וז״ל אתליטים בסמ״ך כן כתיבת המלה בל״י ובילמדנו ויגש משל לב׳ אתליטין תפוסין זה בזה וכו׳ ובערוך פי׳ שרים ואין הענין כן אבל עיקר הנחת המלה היא מענין התאבקות זה עם זה בל״י . . וישתמשו בזאת המלה דרך כלל אל הנלחמים והמדרש הזה כדי להעמידנו על עיקר הכונה הוסיף ופי׳ תפוסין זה בזה . . דיהודה ויוסף תפוסין בויכוח דברים אחוזים זה זה בזה היו ע״כ] —

* הַתְלָעָה (מהפעיל התליע (Wurmfrass ב״ק נ״ב: הוי פושע לענין התלעה, וההפעיל שם כמה פעמים.

* הָתָם (קצור מן הָא תָם פי׳ שם (dort ירוש׳ ברכו׳ פ״א ד״ג ע״ד רבנן דהתם, היינו חכמי בבל, והפכו הכא עיי׳ הציונים בע׳ הכא. וגם ענין התם חכמי ארץ ישראל ובירו׳ ברכות פ״ח די״ב. שמואל סליק לגבי רב חמא יתיה אכל כהתם וכו׳, ושם אכלין כ י ה ת ם כה״ג במהרש״ם ובנו״ג כהתם והרבה נתחבטו המפרשים בביאורו אבל לפי׳ מהריש״ם עולה יפה כלומ׳ ראה שמואל לרב שאכל במפה את הפת כמו אוכלי פת תרומה בא״י. ומהרז״ף בא״צ פי׳ בע״א.

* הַתְקָנָה (מפעל תקן (Anordnung ירו׳ סוכה ספ״ג דנ״ד. ור״י ב״ז מתקין על דבריהם ויש התקנה אחר התקנה כלומ׳ וכי יש תקון אחר תקון גזרה לגזרה והלא שמחת לולב אף במקדש עצמו לא היה שאר כל הימים אלא מדבריהם והוא התקין אף במדינה זכר למקדש וכי יש תיקון אחר תיקון.

* הֶתֵּר, הֶיתֵּר, הֶיתֵּרָא, הַתָּרָה (Erlaubniss מהפעיל הִתִּיר) ב״ר פ״פ דרך התר . . דרך איסור, במד״ר פ״י אלו שנוהגין התר בשפחות, חגיג׳ י׳. ירו׳ סוט׳ פ״ה דכ״ב ע״ד היתר נדרים עיי״ע היפר, ירו׳ נזיר רפ״ט דנ״ז ע״ג היתר חכם, ירו׳ ביכורים פ״ב דס״ה. היתר זרות, ירו׳ שבת פ״ז ד״ט ע״ד נדה יש לה היתר אחר איסורה, ירו׳ יבמו׳ רפ״א ד״ב. לפי שהיתה בכלל היתר . . יכול תחזור להיתירה הראשון, נזיר ב׳. מפרש היתירא ברישא, גיטין מ״א: כח דהיתירא עדיף ליה, חולין קי״א: התירא בלע, ושם היתרא דאתי לידי אסירה. ושם ד׳ סע״א, גיטין ל״ז. ע״ז ל״ט: לא שביק היתרא ואכיל איסורא. — סנהד׳ נ״ח: מאימת הַתָּרָתָהּ, ירו׳ שבת פי״ז דט״ז. וירו׳ פסחים פ״ה דל״ב ע״דהתרת כלים —. ועוד משרש נתר וכ״ה בל״ס פי׳ פתיחת קשר das Auflösen והוא שם מופשט ד״מ ירו׳ שבת פ״ז ד״י ע״ג ואין זו התרה נעשה כשובר את החבית וכו׳, יבמו׳ פי״ב די״ב ע״ג התרת הרצועה, ויר׳ ב״ב פ״ג די״ד. התרת רצועות, ירו׳ סוט׳ פ״א דט״ז ע״ג התרת הסינר.

* הַתְרָאָה, הַתְרָיָה (מפעל תרי ענין אזהרה (Verwarnung התראת ספק שמה התראה . . לא שמה התראה עיין בחולין פ״ב: פ״ג. וש״נ, סנהד׳ ח׳: מ״א: מכות ו׳: חבר אין צריך התראה לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד, בירו׳ פסחים פ״ה דל״ב ע״ג מקבלין התרייה על ספק, ירו׳ סנהד׳ ספ״ט דכ״ז: בשאינו יכול לקבל התרייה. והקבוין חולין פ״ב: פ״ג. שתי התראות, ובירו׳ ב״ק פ״ז ד״ה ע״ד וירו׳ מכות פ״א דל״א. שתי הַתְרָיוֹת.

* הַתְרָעָה (מענין תְּרוּעָה (das Lärmblasen תענית י״ד סע״א צעקה בפה התרעה בשופרות, והקבוין שם י״ח התרעות.

נֻפשי תֻברך נֻאור ואדיר, בֻּרֻבֻּים יֻחֻידי אֻלבב בתדיר, שחֻזֻקי ערך ה״א להסדיר, ובערך
וי״ו הצעיר מכל, כח יחליפי כופר אשכל.

*[אחי״ה החרוזים האלה עם ר״ת על שם רבינו אי׳ בכ״י ויו א׳ ובי׳ כ״י ל״ד ובכ״י בריטיש מוזיאום
רק בשינוי קצת כי בכ״י ו״ו א׳ וב׳ אי׳ תתברך וט״ס הוא. וכן בכ״י ו״ו א׳ הסעיר במקום הצעיר,
וכ״ה בכ״י ו״ו ב׳ וישם גם לנכון: שחזקני, ובכ״י בריט׳ מוז׳ אי׳ הכפר אשכל, בחילוף ממה שאיתא
בשה״ש (א׳, י״ד) אשכול הכפר, ועי׳ במד׳ רבה שם שדרש אשכל זה הקב״ה . . הכפר שכפר באו״ה
וכו׳. — ובכ״י ה״ב נמצאו חרוזים אלה: נשלם ערך ה״א, ברוך ה׳ המלמד ידי, אתחיל ערך וי״ו בעזרת
(הטובל קוו) [ואולי צ״ל הטוב לקוין] (עיין הגיון שלמה צד ט״ו). ובכ״י ב״ר חסרו החרוזים כלל. —
ועוד פעם אחת נמצאו חרוזים על שם נתן בירבי יחיאל חזק בסוף אות ת״ו עיין שם] —

אות הוי"ו

* ו הוי"ו הוא מן האותיות המשמשות ותבוא תחת הבי"ת והפ"א כי הנה ממוצא אחד ד"מ אוושר כמו אפשר, אוורסקין = אברסקין, ותבוא במקום הברת אל"ף עיי"ע גנד א' וע' קופסא, לפעמים נכפל הוי"ו עיי"ע וולד וועד. ועוד הוראת ו' כמו בל"מ ובל"ע ﻭ מלת השאלה ותמיהא כפרט בצירוף מלת כי ד"מ וכי איזה עון הוא נושא (יומי ז׳.) עיי"ע כי.

* ואו עיי"ע וו.

* וָוא, וָוה עיי"ע בא ב'.

* ואי עיי"ע וה.

וָאלֵי (פי' בל"ס וָלֵא יאות es geziemt sich) בפ"ק דנדרים בגמ' מנודה (נדרים ח' רע"ב) ש"מ לא ואלי למישרא נדרא באתרא דרביה, פי' לא אריך. — (א"ב פי' בל"ר מי שיכול ויש בידו לעשות דבר מה). *[אחי"ה כונת ר"ב על על valeo, vermögend sein אבל האמת כי היא ל"ס הנ"ל וגי' לא ואלי אי' לנכון בכ"י ו"ו ובדפ' ווניצ' באסיל ואמש' אבל בדפ"ר בט"ס מי לא ובנו"ג. לא ישרי למישרי וב"ח גורם לא יאלי וכ"ה בתש' הריב"ש סי' ת"ו. ובתרגום כ"י משלי כ"ד, כ"ו וְלָא ישפוותיה נינישקן וכו', וכן התרג' בסורי כדת מה לעשות (אסתר א׳, ט״ו) מנא וָלֵא למעבד לה וכבר האריך למעניתו בשום שכל הח' ד"ר היביש בספרו חמש מגילות צד ס'. ולפע"ד מזה הענין: כל חלום וָלֵא טות (ברכות נ״ה.) ורבינו בע' טות נדחק בפרושו. ולדעת ר"ף סטאלענסקין הוא הוא השריש יאל - ואל כל"מ] —

ואני (שם מקום ועיי' בפנים) בר"ג דס' י' יוחסין (קידושין ע״א:) עד היכן היא בבל רב אמר עד נהר גנזק ושמואל אמר עד נהר ואני. בב"ר ס' י"ו א"ל עברת נהר ואני. -- (א"ב בנוסח' דידן כתוב נהר בנה). *[אחי"ה ובנו"ג בקידו' נהר עזק . . נהר יואני. ובירו' יבמות ס"א ד"ג רע"ב נהר זרוק . . נהר וואני. ועיקר הגי' הוא גנזק עיין ערכו. ולפע"ד נהר ואני במלה אחת נהרואני היא העיר המפוארה באירק ערבי שנקראת בל"פ نهروان ובקידושין ע"ב. הוזכרה עיר ניהוונד והיא העיר באירק ערבי نهاوند עיין וואולירס הערך הזה] —

* ואקניתא (יום חג) ע"ז י"א: דבבלאי מאי מוהרנקי ואקניתי' בהנוני וכו'. בה"א צד רנ"ח: פירשתיו, וכ"י ר"ח לע"ז גרס בזה"ל ימי אידיהן דארמאי . . מהרקי ואקניתא וכו', ואולי נוכל להגיה זאקניתא והוא שם הג של בבליים או ארמיים הנקרא Sakeen, Σακέα והרחבתי לדבר אודותיו במ"ע ישורון להח' קאבאק חלק ה' ס"א.

* וְדִי (כל"מ ידה ענין הכרת עון ובל"ע ودى bekennen, eingestehen) כמו בל"מ נמצא בנין התפעל הִתְוַדָּה (ונתפעל נִתְוַדָּה) שבת ל"ב. מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין וכו' ובכ"י א"פ שכן דרך כל המומתין להיות מתוודין וכ"ה בסנהד' מ"ג: ושם חסרה מלת להיות. ושם אי' בשני ווי"ן התוודה . . מתוודין, ובילק' איוב רמז תתקי"ג בוי"ו אחת. וכן אי' בשני ווי"ן ביומ' ל"ה: ל"ו: כיצד מתוודה, ושם: ומאחר שהתוודה על הזדונות ועל המרדים חזר ומתוודה על השגגות. ושם פ"ו: עבירות שהתוודה עליהם וכו' ע"ש. ובירו' יומ' ספ"ח דמ"ה ע"ג עבירות שנתוודה עליהם. דברים רבה רפ"ח עמד ונתוודה לפני הקב"ה. והפעיל (אפעיל) הוֹדָה (אוֹדִי) עיי"ע ד (דד) והדוגמאות שם. — והשם וִידּוּי סנהד' מ"ג: מניין שכיפר לו וידוי. יומ' פ"ז: מצות וידוי, וירוש' יומ' ספ"ח דמ"ה ע"ג מצות הוידוי, ושם ס"ו דמ"ג ע"ג וירו' שבועו' ס"א דל"ג ע"ג שעת הוידוי . . אין הוידוי מעכב. ירושלמי יומ' שם כבר יצא (בוידייו) בוידויו של ראשון. והתואר וַדַּאי, וַדַּי יומא פ"ה: אשם ודאי. ברכות ל"ג:

הודאי עיי״ע ד (רד). ערכין פ״א מ״א זכר ודאי ונקבה ודאית. שמ״ר פ״ג לכה (שמות ג׳, י״ג) וודאית. במד״ר פ״ב אכילה וודייה, והקבוץ זכר קידושין ע״ד. וַדָּאָן בודאן מותר. ולנקבה ב״מ פ״ג סע״ב וַדָּאוֹת שלכם. בְּוַדַּאי (gewiss) תואר הפעל ירו׳ כתובות פ״ה דכ״ט ע״ד בודאי כך התניתי עמו. ב״ר פצ״ח עלית (בראשי׳ מ״ט, ד׳) בודאי.

* וְדַע, וְוַדַע (כמו ידע בהתפעל התודע bekannt werden) אבות פ״א מ״י ואל תתודע לרשות. ברכות כ״ה: עד שיתוַודַע הטומאה. ירו׳ שבת פ״ג ד״ו: נתודע לו משחשיכה. ירו׳ יומא פ״ח דמ״ה: בין שנתוודע לו בהן בין שלא נתוודע לו בהן. ירו׳ כתובו׳ פ״ב דכ״ו ע״ג מן דאתודע׳ן מאן הויין. — וודעא ט״ס עיי״ע ווער.

וָה (מלת קריאה של תמיהא ושמחה בל״ע واه בל״ס וַאה ובל״י οὐά ובל״ר vah; וַאי בל״ע وا, בל״י οὐαί בל״ר vae קריאת הצער weh!) במגילת איכה היו צריה לראש עמד ושרף את האוצרות שמע ר׳ יוחנן בן זכאי אמר ו א י . . א״ל למה אמרת ו א י א״ל ו ה אמרית, בין ואי לוה נמלט ר׳ יוחנן [1]. פירוש ואי לשון צער, וה לשון שמחה [2]. בפסיקת׳ דעשר תעשר (צ״ז:) ובילמדנו סוף פ׳ בראשית (לי׳ כי אם בתנחומ׳ ראה סי׳ י״ג) ויעלני מבור שאון מטיט היון (תהלים מ׳, ג׳) ממקום שהן אומרים ווי וה כשהן משליכין אותן באש אומרין ויי וכשהן מישליכין אותן לשלג הן אומרין וה [3]. בס״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ח:) נשי דשכנציב אמרן ויי לאזלא ויי לחבולא [4] פי׳ כשהיה נפטר אדם בלא זרע מקוננות אוי להבל [5] דלא שבק זרעא. פ״א נשי דישכנציב היו חכמות והיו מענות ואומרות אוי להולך כדכתיב (קהלת י״ב, ה׳) כי הולך האדם אל בית עולמו, ואוי למי שהוא ממושכן ונתבע לשלם הפקדון שאצלו כלומר האדם מתמשכן לשלם רוחו שהיא אצלו בפקדון לבעלה, פי׳ חבלא משכן כמו (שמות כ״ב, כ״ה) אם חבול תחבול. — (א״ב פי׳ וה בל״ר האח, לשון שמחה, פי׳ ויי בלשון רומי ויוני אוי ואבוי לשון צעקה, תרגם או לך מואב (במדבר כ״א, כ״ט) ויי לכון מואבאי [6]).

ו״ו [7] (אות ששי וענינו דבר עקום וכפוף Haken) בקידושין בס״ג דפ׳ האומר לחברו (ס״ו:) לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום (במדבר כ״ה, י״ב) וו דשלום קטיעה ללמדך שאין הברית לכהן אלא כשהוא שלם בלא מום אבל אם חסר פסול. בר״ג דפ׳ מי שאמר הריני נזיר ושמע חברו (נזיר כ״ג סע״א) תני משום ר׳ יוסי בן חוני מפני מה נקוד על ו׳ שבובקומה של בכירה (בראשית י״ט, ל״ג) לומר שבשכבה לא ידע ובקומה ידע מאי הוה ליה למעבד מאי דהוה הוה נפקא מינה דלפניא אחרינא לא איבעי ליה למשתי חמרא [8]. ובילמדנו אתה עובר היום (בתנחו׳ דברים לי׳ ואי׳ בילק׳ וירא סוף רמז פ״ו בשם ילמדנו) ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (בראשי׳ י״ט, ל״ו) מהו מאביהן אלא שמאביהן היה הדבר ראה מה כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה (שם ל״ג) ובקומה נקוד למה שהיה שכור ממש אבל בלילה פג יינו והרגיש בה לפיכך ובקומה נקוד מפני כך הוא מתפרסם [9] בכל שבת הרי הוא חייב לעצמו [10]) בוא וראה אע״פ שעשה מה שאפשר וכו׳. בפ״ק דחולין בנמ׳ במגל יד (ט״ז רע״א וכ״ה בזבחים י״מ:) א״ל ו׳ דכתיבא אאופתא קאמר. פי׳ אופתא עיקר חריות של דקל מתקרע מעט מעט קרעים ארוכין וכשכותב עליהן ו׳ נכנס בתוך הקרע ואינו ניכר מקומו והכי קאמר כלומר אין בדבריו כלום. פ״א סדיקין נראין כמין ו׳ והן אינן ווין ואין בהן ממש. *(אחי״ה ובפי׳ ראשון אי׳ בריש׳ לזבחים ופי׳ אחר בערוך הועתק מפי׳ רגמ״ה לחולין (בקובץ

[1]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה עיקר, ובשדפ״ע אי ווי . . וה וכ״ה בנוסחאות באיכ״ר ובקהל״ר פ׳ טובה חכמה ושם לפנינו בקצת יותר אריך ורבינו היה מקצר ובילק׳ קהלת רמז תתקע״ה אי ווי . . ווה ובכ״י ו״ו הגי׳ א״ל זה לשון ארמית וה אמרית. [2]) ומהרו״ת במ״ע שלו הט״ו 7011/ פי׳ כע״א. [3]) כ״ה בדפ״ר, ובשדפ״ע ווי . . וה, ובפסיק׳ אי׳ מאי מטיט היון ממקום שאומר וזה ווי, ובתנחו׳ שם: ממקום שאומרי׳ ווי ווי, ובילק׳ התלי׳ רמז תשל״ז אי בשם התנחו׳ שצווחין ווי באש ובשלג הן צווחין ווי ובירו׳ סנהד׳ פ״י הל״ג והן אומרין ווי ווי, ובכולם צ״ל כגי׳ רבינו והן בפסיקתי שם בתחלה הן אומרים וזה ולבסוף הן אומרי׳ ווי וכו׳, צריך להפוך הסדר כגי׳ רבינו כמו שהעיר כבר ר״ש באבער שם. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו וב״ה ברפ״ר ופיז׳ וכ״ה בכ״י מ׳ אבל בדפ״ע האחרונים לחבילא, וכ״ה בנוסחאותנו וכן שם גי׳ ווי, אבל בדפ״ע האחרוני׳ ווי. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו ותי״ב ובדפ״ר אבל בשדפ״ע לחבל. [6]) ועיי׳ עוד ע׳ וי. [7]) נגררנו אחר סדר הערכים בדפ׳ אמשט׳ אבל בדפוסי׳ הישנים נסדר זה הערך אחר ע׳ ותר ובדפ״ר ובכ״י ו״ו נכלל עם ערך ותר בט״ס ועוד הפרידו המדפיסים הראשוני׳ את הערך ו״ו לשלשה ערכים ולא ידעתי למה. [8]) בנו״ג תני משום ר׳ יוסי בר רב חוני למה נקוד על ו״ו ובקומה וכו׳, ובמד״ר ספ״ג אי׳ נקוד על וא״ו שבאמצע של ובקומה וכו׳. [9]) וכ״ה בילק׳ שם אבל בכ״י ו״ו מתפרנס. [10]) ע״כ הובא בילק׳ שם.

כ"י אנגיילי‌ק' דף רפ"ט.) ושם אי' בזה"ל: דכתיב אאיפתא כלומ' כמו סדוקה שבעין שדומה היא כמו וו כלומ' ביקוע מה אותו ביקוע אין בו יתרון לכל דבר. אף דבר זה אין בו ראיה עכ"ל. והרב החי ד"ר לאנדוי מדרעזדען כתב לי בזה"ל: ויו דלא כתיב בספר אלא אפשר על עין הספר קדריש ע"כ. — וכנ"ה קידושין ל'. ואו דגחון (ויק' י"א, מ"ב) חציין של אותיות של ספר תורה. ב"מ פ"ז סע"א צריכה וי"ו כי מורדיא דלברות ועיי' מגיל' ט"ז: ורבינו בע' אלת לא ציינו ובע' מרדיא הביאו רק מב"מ ובאמת לי' במגיל' אצל ראשונים וכ"י עיי' ד"ס לשם. ירו' סנהד' כל הן דאנא משכה וי"ו אנא מחיק ליה. ירו' שבועות פ"א דל"ג. ושעיר (במדבי כ"ח, כ"ג) וי"ו מוסיף על ענין ראשון. ב"ר פנ"ח עפרן כתיב חסר וא"ו. יבמו' ט'. וש"נ וי"ו מוסיף על ענין ראשון. יומא מ"ה סע"א וש"נ וא"ו לא דרשי. ואי' דרשין וי"ו או לא פלוגתא רבואתא הוא עיי' ספר מלא הרועים ח"ב צד כ"ד. והקבוין ווים, ווין ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג, ירו' נזיר פ"א דנ"א: ושם רפ"ד דנ"ג. ירו' קידושין פ"ב דס"ב:] —

* וָוּ (קיצור מן והוא) ירו' סנהד' פ"י דכ"ט רע"ב וו א"ל אנא אזיל מחיה מתים וו א"ל לית דמחיה מתים אלא הקב"ה. פי' והוא אמר ליה.

וַטְיַב (אבר הזכר das männliche Glied) בפרק ידיעות הטומאה בגמ' בא לו בארוכה (שבועו' י"ח.) נועין עשר אצבעות בקרקע עד שימות וטיב. פי' בלע' כן שם האבר להפך. *[אחי"ה וכ"י ב"ר הוסיף עוד אחרי להפך: כמו בוטה ע"כ ונראה שהוספת מבורך הסופר היא ולא ידעתי על איזו מלה איטלקית כיון ודע שבע' מת כ' הביא רבינו הגי' עד שימות הגיד וכ"ה באמת בכ"י ר"ח לסנהד' (בקובין כ"י אנגיילי‌ק' דף מ"ה.) וכ"ה בח"י הרי"ן מיגש ובנו"ג וטוביה ופירש"י ואשריו וכו' ע"ש אבל מדבור המתחיל נועין נראה שלפניו היתה הגי' עד שימות האבר. ובה"ג הל' נדה הגי' עד שימות אביטו. ואולי הוא ל"ע ﺇﺑﻂ פי' זרע אבר התשמיש ועוד ערית נקבה ואולי לזה כיון גם רבינו במה שכתב פי' בלע' כ"ה בדפ"ר ופי' בלשון ערבי אבל בדפ"ו השליטו והדפיסו בלעז. ולפע"ד וטיב היא ל"ע وطب ערות זכר או נקבה ועיד בלשון ערבי ערות נקבה اطيب וא"כ וַטְיַב כמו אַטְיַב ולא הוצרכנו להגיה כמו שהגיה פערלעס בעט"ש צד ס"ה, וגי' וטוביה נראה שצ"ל וַטְיַביה פי' גיד שלו, ובכ"י פ' אי' בשבועו' ויוצא ואולי צ"ל ויולא והוא בל"ע וילה ويله פי' בושת] —

* וי, ווי, ויי (פי' בל"ע وى ובל"ס וָי ובל"ר vae לשון האח ובל"מ הוי weh! ועיי"ע וה) בע' וה הביא רבינו מ"ק כ"ח: וי לאזלא וכו' ע"ש ובע' נפש א' הביא מביצ' ט"ז. ומתענית כ"ז: שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש ועיי' שם פירושו. ברכות ל"א רע"א ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן, שבת קנ"ב. ווי לה להדא דאזלא ולא אתיא וכו'. מגילה כ"ה: ווי הסרה ארעא דישראל גברא רבה. ב"מ כ"ג סע"א כיון דאמר וי לה לחסרון כיס וכו'. מגיל' י"א. ויהי.. ויי הוה מה שכתוב בתורה כ"ה בכ"י מ' ועיי' ד"ס שם. ושם ט"ז סע"א ויי מביתא ויי מברא. ע"ז י': ווי לה לאילפא וכו'. ושם י"א: וי לדין כד יקום דין, סנהד' צ"א. ווי לכון חייביא דאמריתו וכו'. ב"ר פכ"ו לא ישלה ווי מפומך ווי דלא שתי ברי, ווי דלא אכיל ברי, ווי דלא אזיל ברי לבי כנשתא. ויק"ר ס"פ כ"ח ווי ליה לההוא גברא. והקבוין סנהד' ע'. י"ג וַוַיִן נאמרו ביין וכו' וב"ר פל"ו פרשת היין כתיב בה ווין י"ד פעמים. והשם בתרגום משלי כ"ג. כ"ו למן וָיָא כ"ה בכ"י ובנו"ג וְיָא.

* וויאדן ט"ס עיי"ע באזאר ה"כ, כ'.

* ווידה עיי"ע דֵין בסוף הערך.

וִיל[וֹן] (פי' בל"ס וִילָא מל"ר velum קלעים, פרוכת Vorhang) בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ז:) המוכר את המרחין לא מכר.. את הוילאות [1]). ובפ' כ"ד בכלים ג' תריסין (מ"ג) ג' סדינין הן העשוי לשכיבה טמא מדרס, לוילון טמא טמא מת, ושל צורות טהור מכלום [2]). וככל דבגדים פ"א בנגעים (מ"א) כל הראוי ליטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי ליטמא מדרס מיטמא בנגעים כגון קלע של ספינה וילון ושבים של

1) כ"ה בכל כ"י ש"ס ועוד עיי' ד"ס לב"ב צד ק"ג. ובמשניות וכ"ה בגמ' שם בית הוילאות אבל במשני' דש"ס הבלניות וכ"ה במשניות נאפולי ובירו' במשני הבולניות ובפי' רגמ"ה כ"י הבילאות ופי' אלו הבגדים שפורשין כנגדן לפתח המרחין, כעין וילין ע"כ. ובכ"י ו"ו אי' המוכר את הבית בגמ' המוכר וכו' וט"ס הוא כי גי' הגמ' בית וילאות, ורשב"ם גורס במשני' ווילאות ובתוספת' דב"ב פ"ג ולא מכר את הולאות ולא את הוילסאות. 2) כ"ה בדפ"ר רק שם בט"ס מטמא מכלום אבל בע' צר ג' לנכון טהור ובדפוסי אחרונים בע' הנוכחי בט"ס מצודות

שבכה [1]. ובר"ג דפ' ר' אליעזר אומר תולין (שבת קל"ה סע"א ועירובין ק"ב.) וילון מותר לנטותו ומותר לפרקו. ובס"ג דפ"ק דביצה (י"ד:) מפני מה אמרו וילון טמא מפני שהשמש מתחמם כנגדו. קלעים לחצר (שמות כ"ז, י"ט) תרג' [ירו' א'] וילון לדרתא [2]) והוא מסך, ובלעז קורטינ"א [3]). בפ' הרואה מקום בגמ' על הזיקין (ברכות נ"ח:) וילון הוא דמתגלגל ומתחזי נהורא דרקיעא [4]). ובר"ג דפ' אין דורשין בעריות (חגיג' י"ב:) וילון אינו משמש כלום נכנס ערבית ויוצא שחרית. פי' וילון פרוכת והוא הרקיע שלפני כל הרקיעים כוילון לפני הפתחים. — (א"ב פי' בל"ר יריעה ומסך). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר רפנ"ב משל למלך שהיה וכו' היה קופל את הוילון וכו' אלא מדבר עמהם מאחרי הוילון וכ"ה בנ"א בב"ר פע"ד וכן בויק"ר פ"א. ושם רפ"ה כדיין הזה שהוא מותח את הוילון מכפנים וכו', ובב"ר רפל"ו הגי' כדיין שמותחין כ י ל ה על פניו. אסת"ר פ' ובמלאת כיצד פורש את הוילון ועושה חצר קופל את הוילון ועושה אותה גנה, ובפסקא חור על גלילי כסף (אסתר א', ו') חד אמר נגללין היו כוילון זה של ארון] —

* וכח עיי"ע יכח.

* ולד. וולד (מל"מ וָלָד וכ"ה בל"ע ولد פי' יֶלֶד Kind, Junges) תמורה פ"א מ"ה ולא הולד עושה תמורה ר' יהודה אומר הולד עושה תמורה, שם פ"ד מ"א ובמעילה פ"ג מ"א ולד חטאת וכו', נדה ל'. המפלת ליום מ' אינה חוששת לולד, ושם ע"ב למה הולד דומה במעי אמו וכו' ע"ש כל הענין. שבת ס"ג רע"ב איתעקר ולדה, שם: כבר נד ולד, ויק"ר פי"ד צורת הולד, ירו' יבמות פ"ז ד"ח, וולד שפחה וולד בהמה, וגם ענינו תולדה ומדרגה שנייה, ירו' שבת ספ"ב ד"ה ע"ג, ושם פ"ז ד"ט ע"ד וולד הטומאה, וירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ד וולד טומאה. והקבוין בכורות פ"ב מ"ב ומ"ג וולדן וחלבן ושם מ"ד ולדות פטורין וולדי וולדות חייבין וכו', ע"ש. וכן בירו' יבמות פ"ז ד"ח סע"א, ב"ק פ"ז. דמי ולדות. ירו' סוטה פ"א ד"ז סע"א אשת איש שזינתה הוולדות לבעל. ירו' כתובות פ"ז דל"א: המקללת את וולדיו בפני יולדיו. תוספתא ב"ק פ"ט הכה את האישה ויצאו ילדיה וכו' וולדות לבעל . . ולדות לבעל הריון. — והתואר נקבה ירוש' ב"ק פ"ה ד"ה רע"א שפחה וַ ו לְ דָ נִ י ת אני מוכר לך וכו'.

וִלם (וילם אולי כמו יולס Julius שם פרטי) בפרק הנזקין בסוף הלכה לא היה סקריקון (גיטין נ"ט.) אמר רבא בריה דרבה ואיתימ' רבי הילל בריה דר' וילם מימות משה עד ר' לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד וכו'. *[אחי"ה בנו"ג אמר רבה בריה דרבא ואיתימ' וכו' וולס וכו' וכ"ה בסנהד' ל"ו. אבל בכ"י ש"ס כגי' הערוך עיי' ד"ס סנהד' צד מ"ט. ובירו' כלאים פ"ט דל"ב ע"א ר' הלל בי ר' וולס ושם פ"א סוף הלכה א' ר' הילל בי ר' אלס ובירו' חלה פ"א דנ"ז סע"ג ר' הלל בן חלים עיי' מבה"י למהרז"ף צד ע"ו] —

וום (פי' בל"ע وصى מלוכלך besudelt, beschmutzt sein) בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה רע"ב) צובע במאי ניחא ליה דליתווס בית השחיטה דמא. ובפ' כל הכלים בגמ' כל הכלים הניטלין בשבת (שם קכ"ד:) איתווס מאניה טינא [5]). ובס"ג דפ' תמיד (פסחי' ס"ה:) והא קא מיתווסי מניהו [6]). ובר"ג דפ' כיצד הרגל (ב"ק י"ח.) דמתווס בלישא. לשון גיעול הוא. *[אחי"ה ובדפ"ר בט"ס דמוס, ובנו"ג בב"ק דמאוס, וכנ"ה ביומ' נ"ג סע"א ומיתווסן אסקופתא, ובכ"י ב' מינכען ומיתווסא. וחצי המאמר הובא בע' נקף ב' ע"ש] —

וסת (כל"י ἔθος, ἦθος מנהג דרך ומשפט Art, Gewohnheit ובהשאילה דרך נשים Menstruation וכ"ה בל"י העצמ' (ἔμμηνα) בפ"ט דנדרים (ס"ו.) אילו היית יודע שלמחר יהו אומרים עליך כך וסתו של פלוני לגרש נשיו. בריש עדיות (מ"א) ובריש נדה (ב'.) כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה. בפ' שני דייני גזלות בגמ' שלש ארצות לנשואין (כתובות ק"י:) ובחלק בגמ' ר"ע אומר (סנהד' ק"א.) דאמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי מעים. בס"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות ס"ד:) נישואין ומלקיות כר' ווסתות ושור המועד כרשב"ג ושם מפורש. *[אחי"ה בנו"ג וסתות וכן הביאו רבינו בערך נשא ב'. וכ"ה בנדה ס"ג: בתוך הוסתות . . בסוף הוסתות ובב"ר ספמ"ח האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות וכו' אבל

[1]) בנו"ג סבכה ובשין שמאלית גם בעי' שבים. [2]) בנו"ג וילָוֹן, ובתר"י בי ווילון. [3]) בל"ר ולאי"ט cortina. [4]) בנו"ג וילון הוא ד מ ק ר ע דמגלגל וכו' ולי' בכ"י מ' וכן לי' בכ"י פ' ובב"נ שהובא בד"ס שם. [5]) ובנו"ג אתווסאי מסאניה טינא ובכ"י א"פ אי' כגי' הערוך אתווס. [6]) בנו"ג מאנייהו.

בשתי ווי"ן אי' בירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג כל ווסת טובה היתה בהן. ב"ר פפ"ז כך היא ווסתן של אומות העולם. — אבל ווסתיה בויק"ר ספכ"ה ט"ס הוא עיי"ע זגם] —

* וסתוניא, וסתניא עיי"ע אסתוניא ח"א, ר"ו:

* וָעַד (עיי"ע יעד עניגו הכנה והזמנה. והשם ויִעוּד מקום מוכן להתאסף שם כמו מועד בל"מ (Bestimmungsort, Versammlungsplatz איכה רבתי פ' מה אעידך: כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושלה ונוב ובית עולמים. — חולין קכ"ז. פעם אחד הלכתי לועד וכו' ע"ש פירש"י. והרבה פעמים בצירוף עם בית: בית וועד. בית ווערא עיי"ע בית ועד. ומה שענינו יעוד ותעודה das Bestimmen, Festsetzen עיי' בירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד וַעֲדָה [שלא] כתב בו במועדו לית שמע מינה כלום . . קיים בפר משיח ועדה.

ועוֹדוֹת (השם מתואר הפעל עוד וענינו העדפה דר' שדי עלייהו (Zugabe, Uebrmaass בר"ג דפ' כיצד משתתפין (עירובין פ"ג.). ובהתודה פ"ז במנחות (ע"ח.) נמצאו י' קבין ירושלמיות שהן ו' עשרונים ועודיין. *[אחי"ה גירסא ועודות בעירובין אי' בכ"י הב' ובדפ"ר ופיזארו ובדפ"ו, וכ"ה בכ"י וברש"י, אבל בכ"י א"פ בועודיות (ר"ס שם) וכ"ה בערוך בכ"י ו"ו. וגי' ועודיין איתא בדפ"ר וכ"ה בנוסחאותינו, ובכ"י ו"ו וועדין, ונוסח הדפוס הוא הנכון. ונגזר השם מן ועוד וכן הוא מפורש בעירובין פ"ג ריש ע"א שיער רבי ב' ביצים ועוד כמה-ועוד אחד מב' בביצה וכו'. — ודע כי בדפ"ע כל הערך נסדר קודם ע' וותן והנכון כבדפ' אמש' אשר שם יש סדר לערכים ואחריו נגררנו] —

וֶרֶד (פי' בל"ע ورد ובל"ס וַרְדָא ובל"י ῥόδον שושנה (Rose כפ"ז בשביעית (מ"ו) ובגמ' דפ"ק דנדה בגמרא ר"א אומר ד' נשים (נדה ח'.) והתנן הוורד והכופר והקטף והלוטם יש להם שביעית ולדמיהן שביעית ר' שמעון אומר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי [1]). וורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט [2]) את הוורד ישן בחדש חייב בביעור. ירושי' (ספ"ז דל"ז סע"ג) וורד חדש [שכבשו בשמן ישן] וורד שביעית בשמן של שביעית וישן בחדש וורד שביעית בשמן של שמינית [3]). ובהיה עובר פ"ב במעשרות (מ"ה) אמר ר' יהודה מעשה בגינת ורדים שהיתה בירושלם וכו'. ובפ' ח' שרצים (שבת פי"ד מ"ד דף קי"א.) בני מלכים סכין על גבי מכותיהן שמן וורד [4]). ובפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולין מ"ו.) וסימנא כיתונא דוורדא דמיתנח בה ריאה. ובר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ח:) ליתי וורדא חיורא דקאי בחד דרא. ובר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד.) ונהדר ליה כלילא דוורדא סומקא. בתולת הוורד (שבת צ'.) (בטווה) [וטווה] וורד (כתובות ע"ב:) כבר פירשנו בע' בתולה [5]). שושנת העמקים (שה"ש ב', א') תרג' ועובדי יאין כוורדא דבמישר גינניתא דעדן. — (א"ב כן נקראת השושנה בלשון ישמעאל). *[אחי"ה וכנ"ה שבת קנ"ב. כלילא דוורדא. חולין מ"ז. עינוניתא דוורדא עיי"ע ענניתא. ב"ב ס"ט. וורדא דפלניא, ע"ז ס"ה. יתיב עד צוואריה בוורדא. ויק"ר פכ"ג שושנה אחת של וורד. והקבוץ ב"ב פ"ד. בי וורדי דגן עדן] —

וְרִידִין (פי' בל"ע ورید ובל"ס וְרִידָא ערקי הצואר (Halsadern בהשוחט בפ' ב' דחולין (כ"ז.) ר' יהודה אומר עד שישחוט את הוורידין. ובברכו' בפרק (תפלת השחר בגמ' ר' נחוניה בן הקנה) [צ"ל אימתי בגמ' וחכ"א עד חצות (ברכות ח':) [6]). ובחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ו.) הזהרו בורידין כרבי יהודה. ובפ' כל הזבחים בגמ' נשפך (זבחים כ"ה סע"א ורע"ב) צריך שיתן ורידין לתוך הכלי. פי' חוטין דקין שהן מלאין דם וסמוכים לושט [7]).

* ורדימס, וורדימס, אבירודימוס (שם פרטי) שבת קי"ח: היינו ורדימס היינו מנחם ואמאי קורין לו ורדימס שפניו דומין לוורד, ובכ"י מ' וורדימס. ובשני ווי"ן ובהוספת א' בראש אי' בספרא אמור פרק י"ג פרשה י' ר' אוורדימס בר' יוסי ובנדרים ורדימוס בר' יוסי. ובירו' שביעית פ"ח דל"ח רע"ב אתא לגבי ר' יוסי . . קרא לגבי אבירודימס בריה ובירו' יבמות רפ"א ד"ב: ובב"ר ספ"ג רבי אבדימוס בי ר' יוסי

[1]) בשביעי' תגי' והכפר אבל בנדה אי' הכופר וכ"ה בעי' כפר ד', קטף א', לטם וכסדר זה הביאו רבינו בעי' הנ"ל אבל בנדה נשתנה הסדר. [2]) כ"ה ברפ' אמ' אבל בדפוסי' ישני' ולקט וט"ס הוא. [3]) בירו' אי' וורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית וישן בחדש וורד שביעית שכבשו של שמינית. וגי' הר"ש: וורד חדש שכבשו בשמן של ששית וישן בחדש וורד שביעית בשמן שמינית ועי' שם פירושו. ועיי' עוד הפי' בשנות אליהו להגאון ר"א מווילנא. [4]) כ"ה בירו' ובמשניו' נאפולי' ופיזי' וכ"ה בגמ' שבת שם עמוד ב' וכ"ה בכ"י מ' וא"פ אבל במשני' שלפנינו אי' סכין שמן וורד על מכותיהן. [5]) ועיי' גירסאות שונות שם. [6]) עיי"ע כל ד'. [7]) וכנ"ח כמות טעמי' בחולי' כ"ח. וב"ח:

ותתכן דעת הח' לעווי כי האחרון העיקר והוא בל"י Εὐδαίμων פי' איש מצליח וזהו מה שאי' בשבת הנ"ל היינו מנחם ורק ע"י הוספת ר' באמצע התיבה דרשוה מלשון ורד.

1 וַרְדִינָא (שם מקום עיי' בסוף הערך) בפ"ק דסוטה בגמ' שמשון (י'.) רב פפא אמר חדא תמנתא הואי דאתי מהאי גיסא עלייה ודאתי מהאי גיסא ירידה כגון ורדינא ובי בארי[1] ושוקא דנרש ובפרק מי שהוציאוהו בגמ' אמר ר' שמעון (עירובין מ"ט.) אלא שנקראין מאנשי ורדינא. פי' ורדינא מקום ואנשיה ציקנים וצרי עין ומקפידין זה על זה בין ככר גדול לככר קטן. *[אחי"ה בסוטה אי' לפנינו ורדונא ולפע"ד יכונה כן המקום משיפועו כי בל"ע ورد והקבוץ واردون נקרא עולה ויורד ומשופע אבל בעירובין הוראת המלה הפרטית על שם הכנוי ציקנים (וכן פירש"י) ובאמת בל"פ وارِدن פי' מקפיד בדבר. ועל שם המקום הנ"ל נקרא אמי ורדינאה (ביצ' כ"ז סע"א ועיי' שם פירוש רש"י בל"א שהוא העיקר] —

* 2 וַרְדִינָא (מענין וֶרֶד Rosenbusch) שבת ס"ז. ליזיל להיכא דאיכא וורדינא. והקבוץ ב"ק פ' סע"א רע"א ב"ני וַורְדִינֵי, ועיין ערך הבא אח"ז.

[illegible] וַרְדִינֵי (מסכתא ב"ק פ' מרובה (פ' סע"א) ורע"א (כני) [כיני] וורדיני פירש"י סנה. *[אחי"ה ורבינו הביאו בע' שרץ ה' ולא פירשו ולפע"ד הוא הקבוץ מערך הקודם לזה] —

* וַורְדִינוֹן (פירושו מלשון ורד בל"י ῥοδινόν von Rosen gemacht) ירו' דמאי פרק א' דכ"ב רע"ב שמן וורד וורדינון פי' משמן של שושנה ובדפ' קראט' ורינין ובהוצאת מהרז"ף ווירונון ופי' בא"צ תי' יונית ἴρινον ליליענארט פי' מין פרח.

* וְרִיר תוספתא בכורות רפ"ד עיי"ע ריר.

וַרְשְׁכַי (לפע"ד מל"פ بَرشك פי' אזור והגורה Gürtel, Gurt) בפ"ק דקידושין בגמרא וב"ה אומרים בפרוטה (י"ג.) ההיא אתתא דקא מזבנא ורשכי. ובפ' הזהב בגמ' עד מתי מותר להחזיר (ב"מ נ"א.) ההוא דהוה קא מזבין ורשכי קרי שיתא ושוי חמישה. פי' ר"ח ז"ל מרגליות. ור' גרשום ז"ל פי' מצנפת שנותנין על הפרחת שקורין פרונט"לי[2]. — (א"ב פי' רושכי בל"י רמוני זהב). *[אחי"ה כונת ר"ב אולי על ל"י ῥοΐδιον רמונים קטנים וטעות היא, והאמת כי היא מלה פרסי' הרשומה ופירושה כמו חזאם בל"ע פי' אזור עיי"ע דר ו'[3]) וקרוב לזה פי' רגמ"ה בכאן כי פרונטי"ל ג"כ אזור רק לא סביב המתנים כי אם עגול ראש וגם רש"י לועז בונדלו"ש והוא לפע"ד ל"צ bandeaux מצנפת ראש Stirn-binde ולפי זה נוכל לגזרה מל"ע عِصاب Binde אבל פי' ר"ח קשה להלמו והובא הפי' הזה בשם ר"ח בשט"מ לב"מ שם. ותתכן גי' הדפוסים אבל בכ"י ו"ו אי' בשני ווי"ן וורשכי ובכ"י ל"ד וורשקי ובשני ווי"ן גם בקידושין ושם ביחיד וורשכא, אבל בוי"ו אחד לנכון בב"מ ובשט"מ שם ותוספ' רי"ד לקידושין שם] —

וֶשֶׁט (לפע"ד מל"פ وَزِيدن ופיר' נשם ונשף athmen, hauchen וממנו נקרא הגרון והגרגרת: ושט Kehle) כפ"ב דשחיטת חולין (כ"ב.) שחט את הושט. ובפ' הרואה בגמ' חייב אדם לברך (ברכות ס"א.) ושט מכנים כל מיני מאכל. ובפ' המפלת בהלכה וחכ"א (נדה כ"ג:) ושטו אטום אמו טהורה. פי' כיון דאין מכנים אוכלין ומשקין אעפ"י שפניו דומין לאדם כאבן הוא ואמו טהורה. *[אחי"ה מן פי' עד גמירא חסר בדפ"ר בט"ס. וכנ"ה כמה פעמים ד"מ חולין כ"ח. על הושט ועל הקנה , , או ושט או קנה וכו' ע"ש כל הענין. חולין מ"ב. נקובת הושט, שם מ"ג. שני עורות יש לו לושט, שם ושט דאכלה ביה ופעיא ביה וכו'. ושם: תורבץ הוושט, שם מ"ד. טפח כושט סמוך לכרס, וכירו' בשני ווי"ן ירו' נזיר פ"ז דנ"ו רע"ג ניקב וושטו, ירו' סנהד' פ"ט דכ"ז. דהיא יכלה מיקם גו וושטא ומיקטלניה, קהל"ר פ' החכמה מן פומא לוושטא ומן וושטא להמסיסא. ועיי' ויק"ר פ"ג קצת בע"א. ויק"ר פ"ד הושט למזון. ולפע"ד מזה הענין גם ערך הבא אח"ז. ונגזרתו מל"פ הנ"ל וכבר בא זכרון השרש הזה בע' אוז ובע' אווש ע"ש ושין שמאלית הוא והראיה ממדרש תהלים כ"ב ולשוני מדבק מלקוחי שנדבק לשוני לוישטי] —

ושט (לפע"ד מע' הקודם, ולפי' רבינו בערך פיטורי הוא תורן = בל"י ἱστός Mastbaum) כס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ט. ועיי' ברכות

---

[1]) כיה לנכון בכ"י וי"ו ובדפ"ר אבל בשרפ"ע ובאבארי בתיבה אחת ועיי"ע ביבר ובמ"ש. [2]) בל"צ frontail, frontal. [3]) והובא בשמי בפפלנ"צ להי' לעף צר 126.

ח' סע"א ויק"ר פ"ד ועיי"ע גב ח' וע' אסכרה) כפיטורי כפי ושט. פי' בע' פיטורי [1]).

* וַתְ (= וְאַת והאל"ף מובלעת) רק בירו': סנהד' פי"א ד"ל: ות מר הכין. ירו' שבועות פ"א דל"ג: ות מר משנין, ובתיבה אחת בירו' מכות ספ"ב דל"ב. ותמר אכן ובירו' שבועות פ"ו דל"ז: ותמר מביא קרבן, פי' כמו ואת (א)מר. — וַתְייא, ותייאן במקום ואתייא. ואתייאן בהבלעת האלף עיי"ע אתא.

וָתָא (מין עוף אולי מל"י ὠτίς ובל"ר (otis, eine Art Trappe תר"י והראה ואת האיה (דברים י"ד, י"ג) וותא וית אבו. *[אחי"ה כ"ה בתר"י ב', ובתר"י א' ותא. ובדפ' אמש' אי' בערוך הדאה וצ"ל והראה. ובתרגום תהלים ק"ד, י"ז הועתק חסידה וָתָא. ואולי נגזרה המלה מל"ע وثا הלך בפסיעות דקות וזה מדרכה של החסידה כידוע] —

וָתָן (פי' בל"ע وَتِين גיד הלב Herzader) גידי פחדו (איוב מ', י"ז) תרג' וְוָתָנַיָא דפחדוהי. פי' וותן הוא גיד בספר רפואות. *[אחי"ה בדפ"ר בט"ס ותנן דפחתוהי וכ"ה בדפ' פיז', אבל בדפ' ויניצ' ואמש' וכ"י ה"ב לנכון וכ"ה בתרג' כ"י. ובכ"י ה"ב אי' בס"פ רפואות וט"ס הוא ובעל הגיון שלמה בטח"כ טעה לחשוב כי כונת רבינו על פ' מי שאוחזין בגיטין ולא היא כי כונתו שבחכמת הרפואות נקרא גיד וותן והוא ל"ע הנ"ל وتن = وَتِين. וכן הביא רש"י ספר רפואות בשופטים ט"ו, ט"ו. ובסד"ט לרה"ג (עוקצין ג', ד') אי': מצאתי בספרי רפואות. — ודע כי בכ"י ודפוסי ערוך הישנים נסדר זה הערך בסוף אות וי"ו ואנחנו נגררנו אחר דפ' אמש' כאן ובערכים הבאים] —

* וְתִנְיָיה, וְתוּנְיָא, וִיתִינְיָא (Bithynia) עיין ערך אנייקי ח"א צד קנ"ט. והתואר ישמ"ר ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. גבינה ותינייקי. ובמשנה ה' בפ"ב דע"ז בירו' נשתבש ותירייקי עיי"ע אנייקי בסוף הערך.

וותס (פי' בל"י αὐθέως (alsogleich תיכף בפרק כל היד (נדה י"ה) נמצא על ישלה וותס טמאין, ת"ר (שם:) איזהו ישיעור ותס וכו'. ס"א אותיאוס וכבר פירשתיו במקומו. *[אחי"ה ר"ל בע' אותיאוס עיי"ע בח"א צד מ"ח: ושם הבאתי שנוי נוסחאות, וגי' ירו' בנדה היותיאוס, ועתה באתי להוסיף גי' הריטב"א לנדה א', א' ותיאוס. ודע כי גי' כ"י ו"ו בשני ווי"ן, ובדפ"ר בט"ס ותם וצ"ל ותס כגי' דפ' ויניצ', אבל ר"ב שנה לנו הנוסח ות ש ועל כן ייחד לו מקום בסוף האות וי"ו. — ובנו"ג בנדה י"ד: וסת וצריך להיות ותס] —

וָתִק (= וָתִיק פי' בלשון ערבי وَثِيق חזק ואמיץ stark, fest, ובהשאילה בעל מדות טובות moralisch tüchtig) בפ"ק דברכות בגמ' מאימתי קורין את שמע בשחרין (ט': וכ"ה בדף כ"ה: כ"ו.) ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. ובפרק י"ט של ר"ה בגמרא מתחיל בתורה (ל"ב:) ותיקין היו משלימין בתורה. (פירוש) [בירושלמי] תלמיד ותיק. — (א"ב פי' אותיק בלשון יוני [εὐθικός] איש בעל מדות ומעלות טובות). *[אחי"ה והנכון כי היא מלה ערבית הנ"ל וז"ל התשבי ע' וותק בערוך פי' ותיק תלמיד ותיק ותמהתי בפירושו זה כי לא חדש בו דבר וכו' עכ"ל ובעל הפשב"ע רוצה לתרץ ברוחק ע"ש. ואין אצלי ספק כי טעות הדפוס נמצאה כאן כמו בע' אפטרופוס, הדפה ועיי"ע קֵיָן א' כי מלת בירוש' ר"ל בירושלמי נשתבשה למלת פירוש ובדפ"ר חסרה כלל מלת פירוש וכונת רבינו להביא עוד דוגמא מירוש' תלמיד ותיק והוא בירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג, ירו' פיאה פ"ב די"ז. ירו' עירובין פ"ה דכ"ב רע"ג, ירו' חגיגה פ"א דע"ו ע"ד, ירו' סנהד' רפ"ד דכ"ב. שהש"ר פ' דודי ירד וקהל"ר פ' מתוקה ושם פ' מה שהיה, ויק"ר ר"פ כ"ב. והקבוץ ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. תלמידים וותיקים. וירו' ברכות פ"א ד"ג סע"א הוותיקין היו משכימין וקורין וכו'. והיחיד עוד בשבת ק"ה. ותיק נתתיך באומות, וכ"ה כנוי למקום ד"מ בפיוט לאל עורך דין: לותיק ועושה חסד] —

וַתְקָא (= וַתִיקָא לפע"ד מל"ע وثيئة תבשיל עישוי בשמן (Mehlgericht in Oehl) בס"ג דפ' כל ישעה (פסחים ל"ט סע"ב) אמרי דבי ר' שילא [2]) ותיקא שרי, פי' העישויה מלחא ומישחא וקמחא שרי דמי פירות אין מחמיצין. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לפסחים רק ישם איתא ותיקא כגון שתיתא דעביד במישחא ובמלחא ובקמחא שרי פי' כי השמן מי פירות הוא ומי פירות אין

---

[1]) בכ"י ערוך חסר כל הערך הזה. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפוס ראשון

מחמיצין עד כאן ורש"י פי' (הובא באו"ז הלכ' פסחים סי' רל"ט) ותיקא מאכל קמח וכו', ובר"ף גרס וותיקא ופי' קמח מבושל במים ומלח, וגי' וותיקא אי' גם בכ"י ו"ו ובדפ"ע ותיקא וכ"ה באו"ז שם וכך היא הצעת הש"ס בפסחים: אמר [צ"ל אמרי כגי' כ"י] דבי ר' שילא ותיקא שרי והתניא ותיקא אסור לא קשיא הא דעבדיה במשחא ומילחא הא דעבדיה במיא ומילחא] —

וֶתֶק, וִיתָּק (לדעת ר"ב פי' בל"י φθισική = φθίσις Abzehrung ואות סמ"ך נשמטה, אבל לפע"ד מל"ע وتخ ענין חולשה (schwach בס"ג דפ' המדיר את אשתו (כתובות ע"ז:) ובפ' כל היד בגמ' ב"ש אומרים צריכה שני עדים (נדה י"ז.) המקיז דם ושימש הוויין לו בנים ותוקין. ובסוף רפואות דמי שאחזו (גיטין ע'.) אמר מר עוקבא האי דשתי טילא חיורא אוחזתו ויתק. פי' חלשות. — (א"ב פי' פתיקין בל"י בעל חולי הריאה אשר בשרו ירזה ונשאר יבש כעץ לפני מותו וחולי זה בא מאבות לבנים והחולי עצמו נאמר בל"י פתיקי). *[אחי"ה צ"ל פתיסיקי ואות סמ"ך נשמטה, ויותר נ"ל לגזרו מל"ע הנ"ל בלי השמטת האות ובלי השתנות פ' לאות וי"ו. ועצם הוראת המלה הערבי' הנ"ל כפי' רבינו וכן מצאתי בשט"מ לכתובות שם בזה"ל: ויתיקין חלשים ובנמוקי מורי כתיב ותיקין בעלי ראתן חלשים יותר מדאי וכו' ע"כ. ודע שבנו"ג ויתקין ובדפ"ע וְתיקין, אבל בדפ"ר ותוקין ונ"ל עיקר כי בל"ע وتخ אחת היא עם وتخ יאם כן תתכן הכתיבה בוי"ו אחר ת"ו. ובמסכ' כלה הגירסא ותיקין, והשם ויתק כן הוא לנכון בנוסחאותנו ובדפ"ר בערוך ובשדפ"ע ותק] —

1 וָתַר (מל"ע وفر כמו יתר מל"מ ,sehr viel sein ;im Ueberfluss sein פיעל וִיתֵּר = וִויתֵּר ;als überflüssig halten התפעל: יִתְוַתַּר über-flüssig angesehen werden; השם וִיתּוּר Ueber-flüssiges; התואר: וַתְּרָן (freigiebig בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' החופר בור (ב"ק נ'.) א"ר חנינא כל האומר הקב"ה וותרן הוא יִתְוַתְּרוּן מעיו וחייו [1]). ובב"ר פס"ח (ס"ז. ועיי' ירו' ביצ' ספ"ג דס"ב: ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ה, ירו' תעני' פ"ב דס"ה: שו"ט מזמור י', תנחומ' כי תשא סי' כ"ו אסת"ר ספ"ז ורפ"ח, ילקו' תולדות רמז קט"ו, ילקו' תהלי' רמז תרמ"ב ילק' אסתר רמז אלף נ"ו) כשמוע עשו וגו' אמר ר' חנינא כל האומר הקב"ה וותרן הוא יתותרון מעוהי אלא מוריך רוחיה וגבי דידיה [2]). זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמ' (אסתר ד', א') ויזעק זעקה גדולה [ומרה]. אפי' ויתור אסור במודר הנאה בפ"ק דמגלה בגמ' אין בין המודר הנאה מחבירו (מגילה ח' רע"א) [3]). פי' אפי' דברי' שדרך בני אדם לותר עליהם כגון דריסת הרגל בחצרם שאם יכנס אדם ויהלך בה אין מקפידין עליו וכיוצא בו אפי' כגון זה אסור. איתמר ג' [4]) אחין שחלקו ובא בעל חוב ונטל חלקו של אחד מהן רב אמר בטלה מחלוקת ושמואל אמר ויתר ורב אסי אמר נוטל רביע בקרקע ורביע במעות וכו', בפ"ק דב"ק (ט'.) ובב"ב בס"ג דפ' האומר לחברו (ב"ב ק"ז.) [5]). פי' רביע בקרקע ורביע במעות כגון שהיה עזבון מורישם קרקע שוה ת"נ דינרים כל אחד נוטל בחלקו ק"נ דינרים בא בעל חוב ונטל חלק אחד מהן נשארו לשני אחיו ש' דינרין אם יורש נוטל מאה דינר מן הקרקע ואם הוא לוקח שלא באחריות אינו נוטל כלום הוי ממון המוטל בספק נוטל נ' ואלו נ' נוטל קרקע שוה כ"ה דינרין דאמרינן דילמא יורש הוא ונוטל כ"ה דינרין במעות דאמרינן דלמא לוקח באחריות הוא ולוקח באחריות בהשלמת מעות סגי ליה וזה אליבא דרב אסי בפ' אלו הן הנחנקין המוותר על דברי נביא (סנהד' פ"ט במשנ'.) גמרא (שם סוף העמוד) כגון חבריה דמיכה. — (א"ב תרג' לא יועילו אוצרות רשע (משלי י', ב') לא מוותרין אוצרין דרשיעי). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ב קכ"ו. בכור שנטל חלק כפשוט ויתר מאי ויתר . . ויתר באותה שדה . . ויתר בכל הנכסים כולן, ירו' שביעית פ"ב דל"ג רע"ד מוותרין ומשמטין וכ"ה בתוספ' דפ"א דשביעית. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה ע"ג וכי שתים רעות עשה עמי (ירמי' ב', י"ג) הא. וותרה לאלף אלא וכו', ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג ויתר הקב"ה לישראל על עבודה זרה . . ועל מאסם בתורה לא ויתר. ירו' סוט' ספ"ה ד"כ ע"ד שהיה מוותר על קללתו. ירו' נדרי' רפ"ה דל"ט. התנו ביניהם על

---

[1]) כ"ה ברפ"ר, ובשאר דפ"ע יתותרון וכנו"ג יותרו. [2]) בב"ר אי' אלא מאריך אפיה וגבי דיליה. [3]) כ"ה בכ"י ובדפוסי' לי' מלת אפי' ואי' בנדרי' ל"ב: מ"ח: ב"ב נ"ז: [4]) בנוסחי' לי' וכתב הרשב"ם לב"ב בשני אחין מיירי ומיהו ה"ה לג', ועיי' שט"מ לב"ב שפי' כל הסוגי' אליבא דשתי גירסאות ב' אחין או ג' אחין, וגי' ג' אחין גי' ר"ח וגאונים היא. [5]) ברפ' אמש' בלי ציון של מקום מבב"ב ושם הוסיף מראה מקום קידושין בס"ג דפ' האומר לחברו וג"ב ס"ז. וזה בא לבעל מראה המקום מחסרון ידיעת כונת רבינו שסבר כי פ' האומ' לחברו דקידושין ציין ולא היא כי אם פ' האומר לחברו בית כור וכו' דב"ב הוא.

מנת לוותה, ויק"ר רפ"י אם אין את מוותר ציבחר [צ"ל ציבחד] לית עולמך יכיל קאים. במד"ר פ"כ שלא יהא אדם מוותר על התורה, דב"ר פ"ט נוותר לו עד יום אחד. שהש"ר פ' כמעט נתוותרו מעיו כל אותו הלילה. והתואר: סנהד' ק"ב: אחאב וותרן בממונו הוה, ירו' סוט' ספ"ה ד"כ ע"ד שהיה (איוב) וותרן . . ומאן דלית הוא וותרן לית היא כשר וכ"ה במד"ר פי"ד, י"ז וכ"ב. ירו' גיטי' פ"ד ד' מ"ה ע"ג אלולא דאנא וותרן, במד"ר פ"ה לימדה אותך התורה שתהא וותרן בתוך ביתך. והקבוץ ב"ר פנ"ג ביתו של אברהם אבינו וַוִתְּרָנִים היו, ולנקבה יחידה ירו' ע"ז רפ"א דל"ט. ע"ז וַוִתְּרָנִית היא — והרד"ק פי וותרן: שוע ובחנם השיג עליו בעל התשבי בע' וָוַתַר] —

* 2 וָוַתַר (לפע"ד מל"י πτερόω פי' העלות אבר die והושאל להנשמה beschwingen Seele erheben) מדר' פטירת משה (ביה"מ ליעללינעק ח"א קכ"ה) אוותר ואפרח כעוף הפורח בד' רוחות העולם.

* וִיתָּרוֹן (פי' כמו יתרון (Ueberrest) ב"ר פרשה צ"ח דרש אל תותר (בראשי' מ"ט, ד') אל יהי לך ויתרון עון שלך.

* וַתּוּשִׁין ירו' שבת פי"ד די"ד: צ"ל ויתושין עיי"ע יתוש.

ערך וו נשלם. שבח לבורא עולם. וערך זיין להתחיל ולגמור. יסייעני לעורך צרור המור.

*[אחי"ה כהחרוזים האלה אי' בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד ולונדון, רק בכ"י ל"ד עוד בראש החרוזים מלת סליק, ובכ"י ב"ר לא נמצאו חרוזים, ובכ"י ה"ב מצאתי בסיום הערך כזה: נשלם ערך וי"ו תהלה לאל חיי, אתחיל ערך זיין בעוז היוצר יש מאין] —

אות הזיין

* ז' האות זיין היא מאותיות השרשיות ותומר פעמים באות סמ"ך וצדי"ק מדמיון המבטא ד"מ הנדז, הנדס, זוודא = מל"מ צֵדה, זָהר = צהר גזוזטרא = כצוצטרא, ועוד תומר על הרוב באות דלת שבל"מ או תרג' זיבורא = דבורה, זה, זו = דא, דן, זנח = דנח וכדומה.

* זְאֵב (מל"מ Wolf ובל"ס זיב ; ולנקבה זְאֵבָה Wölfin) אסת"ר פ' גם ושתי: שני יתומים שנשתיירו לו זה רומוס ורומילוס נתת רשות לה לזאבה להניקן וכו', ובילק' תהלי' ר' רמז תרנ"ב רומוס ורומילוס מתח אמן וזמנתה הזאבה שתניקם והניקם וכו', וכזאת ספרו לנו סופרים רומיים עיי' ליויאוס ריש פ"א. — זיבה במקום זאיבה עיין ערך זב.

זאזא (לפי' ראשון ענף או מל"י Ast, ὄζος והסתירו האל"ף או מל"פ ژاژه עץ היבש כמו סנה Dürrholz, Stachel) בספ"ק דשבת (כ':) רמי בר אבא אמ' זאזא. פי' ענף של אילנות כגון אילני תמרים ופרישים ודורמסקנין משברין מראש ענפיהן כשהן יבשין ומציתין בהן את האור ומתחממין בהן בימות הגשמים. מבין עפאים (תהלי' ק"ד, י"ב) תרג' מבין זאזיא. ועשה קציר כמו נטע (איוב י"ד, ט') תרג' ויעבד זאזא היך נציב [1]. וי"א גוזא [2] יבישתא דרוטנא וי"א עץ ששמו רידא [3]. וי"א שגדל סביב האילן כמו שערות. *[אחי"ה ונראה שכן פי' רש"י שלועז זאזא: מולש"א בלעז והוא בל"צ mousse פי' שערות סביב האילן בלא"ש Moos ועל המלה האשכנזי' הזאת כיון בעל עה"ק בט"ש: מיזא בל"א. ועל פי פי' זה נוכל לגזור זאזא מלש' ערבי سيساء שער ארוך בצואר הסוס או מל"ע زيزاء, زازية נוצות, ובענין פי' ראשון נוכל לומר ג"כ כי זאזא הוא ל"ע ذاذى צומח אשר ענפיו ארוכים הם, ובכ"י ג"ג אי' עץ שקורין זיזא ואולי הוא לאי"ט zazza פי' שער ארוך ונקרא כן צומח אחד שציצי פרחיו דומין לשערות אדם] —

* זאטוט עיי"ע זטוטי, זעטוט.

☞ זַאר (פי' בל"ע زار חלף עבר weg- vor- übergehen) תרג' ולא עדה עליו שחל (איוב כ"ח, ח') ולא זיאר עלוהי ליתא. *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן ובנו"ג ולא דָּר] —

זָב (מל"מ זוּב ופי' כמו בל"ע ذوب = בל"א דָּאַב ענין נזילה והטפת טיפין fliessen והשם זִיבָה = זוֹב Blutfluss) בר"ג דפ' השוחט אחד בעוף (חולין כ"ז.) רב יימר אמר קרא (דברי' י"ב, כ"א) וזבחת ממקום שזב חתיהו [4]) ומפרש (שם) זב ע"י חיתוי בענין כלומ' מן הצואר בסימנין יזוב הדם. במנחו' בר"ג דפ' ר"י (ס"ד סע"ב) הנהו תלת נשים דאתיין ג' קינים חדא אמרה לזיבתי וחדא אמרה ליַמתי וחדא אמרה לעינתי [5]) ומפרש בירו' בשקלים בפ' אלו הן הממונין בגמ' פתחיה (ירו' שקלי' רפ"ה דמ"ח ע"ד) זו שאמרה לְיַמְּתִי סברין מימר [6]) שופעת דם כים והיינו זבה ודינה אחד לחטאת ואחד לעולה אמר להון מרדכי [7]) כימא אסתכנת ונדרה עולות, זו שאמרה לעינתי סברין מימר שופעת דם כמעיין דהיינו זבה אמר לון בְּעֵיינא [8]) אסתכנת ושתיהן עולות, וזו שאמרת לזיבתי סברין מימר זבה ממש אמר לון זאב בא

---

[1]) בתרגו' אי' ניצבא. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ע גזותא. [3]) בכ"י ו"ו א' וב"ר רירו, בכ"י ו"ו ב' ודפ"ר דירא. [4]) עיי"ע חתא ומ"ש. [5]) במנחו' לעונתי וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י שם ובדפ"ר אבל בירו' שקלי' כגי' רבינו. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובירו' שקלי'. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ובדפ"ע בט"ס רב מרדכי ועיי' עוד מ"ש בע' גגות. [8]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בירו'.

לטרוף את בנה ונדוה וכו' [1]. זב מטמא בשלש ראיות ביום אחד ובשלש ראיות בשלשה ימים זבה אינה מטמאה בג' ראיות ביום א' אלא בג' ראיות לשלשה ימים כמפורש בפ' כיצד הרגל בגמ' מועד שהעידו בו ג' ימים (ב"ק כ"ד רע"א). בפרק בנות כותים בגמרא דם הטהורה (נדה ל"ה רע"ב) זוב דומה למי בצק של שעורים, זוב בא מבשר המת, שכבת זרע בא מבשר החי, זוב דיהה ודומה ללובן ביצה מוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת. *[אחי"ה וכנ"ה במגיל' פ"א מ"ז אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן, כריתו' ה' רע"א זב שראה ג' ראיות, ושם זב בעל ג' ראיות וכו' ע"ש, זבים פ"א מ"א הרואה ראיה אחת של זוב וכו', ושם בי"ש אומ' זב גמור, ושם עד סוף כל מסכת זבים הרבה פעמים ואין צורך להעתיקם. נזיר פ"ט מ"ד בשבעה דרכים בודקין את הזב, לנקבה זבה שבת י"א. והקבוץ ברכו' כ"ב: הזבין, השם שבת ק"י: קום מזובך, ירו' מעש' שני ספ"ב דנ"ג ע"ד טומאת זיבה, ירו' סנה' ר"פ י"א ד"ל. דם נידה דם זיבה, והקבוץ כריתו' ה', ה' זיבות ספק. — מנחו' ס"ד סע"ב ב ז ו ב סיכנה ט"ס וצ"ל בזיבה כנראה מירו' ישקלי' הנ"ל. ועוד השם זָבוּת, זִיבוּת, ויק"ר פי"ה לוקה בזבות ובצרעת, ושם בזיבות ובצרעת] —

ז"ב (ר"ת מן זמן ומן במה) בזבחים פי' כל הזבחים שקבל בגמ' [סמוך] כיצד קרוב המתיר [2] כמצותו (זבחי' כ"ח רע"ב) מסתברא בנותר הוה ליה לאוקומי בכרת לאגמורי עון עון לחוץ לזמנו דדמי ליה בזב. פי' האי זב סימן הוא ז' זמן, ב' במה דנותר פסולו בזמן וחוץ לזמנו פסולו בזמן לאפוקי חוץ למקומו שאין פסולו בזמן אלא פסול מקום הוא נותר פסול בבמה וחוץ למקומו פסולו בבמה אבל יוצא כשר בבמה דהיינו חוץ למקומו דהכי אמרינן בפרק. אחרון (קי"ג.) אדרבה חוץ למקומו הוה ליה לאוקומי בכרת לאגמורי עון עון לחוץ לזמנו דדמי ליה במקד"ש, פי' האי מקדיש סימן הוא מ' מחשבה, ק' קצת, ד' דם, ש' שלישי. לישנא אחרינא שלמים חוץ לזמנו וחוץ למקומו ישנו במחשבה אבל נותר אינו במחשבה קצת אפי' לא חשב חוץ לזמנו וחוץ למקומו אלא במקצת נפסל כל הזבח כדתנן במשנתינו (כ"ז:) השוחט את הזבח לזרוק דמו לחוץ וכו', אבל נותר מה שהותיר נפסל ואינו צריך להביא קרבן אחר דם חוץ לזמנו וחוץ למקומו ישנו לפני זריקת דמים אבל נותר מה שהותיר נפסל אינו לפני זריקת דמים. והני תלת מצאנו בבריתא דתניא (בתוספתא דמסכת קרבנות פ"ה) חומר בפיגול שאין בנותר שהפיגול נוהג במחשבה ונוהג לפני זריקת דמים ואם נתפגל קצת הזבח נתפגל כולו מה שאין כן בנותר וחוץ לזמנו וחוץ למקומו שניהן פיגול [3] חוץ לזמנו פיגול שיש בו כרת חוץ למקומו פיגול שאין בו כרת, שלישי חוץ לזמנו וחוץ למקומו שלישי באכילתן אם האכל יאכל וגו' (ויקרי' ז', י"ח) אחד בצו את אהרן (שם) ואחד בקדושים תהיו (שם י"ט, ז') אבל נותר אין כתוב בו שלישי אלא בשריפתו. ל"א שלמים חוץ לזמנו וחוץ למקומו אינו מפורש אלא בשלמים ואלו נותר נמי מפורש בפסח. יש ספרים שכתוב בהן מסתברא בנותר הוה ליה לאוקומי וכו', דדמי ליה במקדש ומפרש מקדש ממש ומסקי הכי אדרבה חוץ למקומו וכו' דדמי ליה במחשבה וזב דלקמן בתרוצא דאיפוך אנא זב ממש ומפר' הכי [4] דכי זב וזבה שהן בחזקת טהרה כשפסקו לראות כיון שחזרו ודאי סתרי מה שלפניהן כך נותר הוה בחזקת היתר דהא קרב המתיר [5] כמצותו וכשיגיע יום שלישי נפסל חוץ לזמנו נמי בחזקת היתר שהרי בזמנו קרב המתיר כמצותו דאין נפסל אלא במחשבה דחוץ לזמנו לאפוקי חוץ למקומו דלא קרב המתיר כמצותו שהרי השב עליו חוץ למקדש. וראיה לדבר מהא דאמרינן לקמן (שם כ"ט.) אחר שהוכשר [6] יחזור ויפסל א"ל ר"ע הן מצינו בזב וזבה וכו'. לשון הראשון עיקר [7]. — (א"ב בעל הערוך גורס מותיר כלומ' מניח נותר והן שיריים למזבח או לכהנים ובשעה שהמותיר נקרב חשבינן זמן לנותר להפסל אבל בנוסחאות שלנו גרסינן מתיר וכן דעת המפרשים כלומ' היתרו השיריים להקרב או להאכל שעד כאן היו אסורים). *[אחי"ה ני' מוטעת נזדמנה לו לר"ב וגם נעלם מעיניו כי גם בע' פגל גורס רבינו קרב המתיר ושם לא העיר ר"ב מאומה, וכל דברי

---

[1]) בנונחו' בכנוה ישנויים ובקצור, ובירו' הסדר כן הוא: זו שאמרה לעינתי . . זו שאמרה לימתי . זו שאמ"ה לזיבתי לפי' זיבתי בת הזאב וכו', הוצרכנו לומ' כי האל"ף נסתרה בנולת זִיבְתִּי תחת זְאֵבְתִּי עיי"ע זאב. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשרפ"ע בט"ס המותיר. [3]) בדפ"ר פסול. [4]) כ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע התם [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס המותיר. [6]) בנוי"ג שהוא כשר. [7]) וכפי' הראשון מפורש ברש"י ע"ש, וממה שכתב ברק כ"ח: ת"ג מסתברא וכו', משמע שלפניו היתה גם גי' אחרת שהביא רבינו.

ר"ב בכאן דברי חלומות הן. — ודע כי כל הערך הארוך הזה חסר בכתבי יד אשר ת"י, ובדפ"ר פיז' ויניצ' נסדר אחר ע' זכה] —

* זָב (ט"ס) ירו' תעני' פ"א דס"ד סע"ב וזבית ערסי ופי' המפרש מכרתי מטתי וא"כ צ"ל וזבנית ערסי.

* זְבוּב (מל"מ וכן בלש' ערבי ذُبَاب בל"ס דִבָבָא (Schmeissfliege, Bremse שבת קכ"א: זבוב שבארץ מצרים, אבות פ"ה מ"ה ולא נראה זבוב בבית המטבחים, גיטין צ'. יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וכו'. עיי"ע בן סטדא, ירו סוט' פ"א די"ז, יש לך אדם שפורח זבוב ע"ג כוסו והוא נוטלו ושופכו וכו', וכן בתוספת' סוט' פ"ה ובמדב"ר פ"ט. והקבוץ ירושלמי שבת ר"פ י"ד די"ד: זבובין, כתובו' ע"ז: זבובין של בעלי ראתן, ילק' שמואל א' רמז פ"ו בשם תו"כ מפני אתם אוכלים שיירי מנחה ומניחין את הקומץ לזבובים וכו'. — ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה: שקין שבזיזין ובזבוזין וצ"ל ובזבובין.

* זְבוּד (שם מקום) ב"ר פצ"ח זבוד דגלילא עיי' נייבויער 295.

זבזגי (Frösche, Kröten עיי' בפנים) בפ' דם הנדה בגמ' השרץ והנבלה (נדה נ"ו.) אמר רבא הני זבזגי דמחוזא כי שלרן קיימת טמאים. פי' שרצים יבשים. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב זבובי). *[אחי"ה ואולי ט"ס הוא דבנו"ג זבוגי יפירש"י פרוי"ט . . והוא צב ויש שקורין אותו בלע"ז בוי"ט, ובויקר' י"א כ"ט הביא הלעז פויי"ט וצ"ל פרוט והוא בלא"ש Frosch וברש"י כ"י פרויי"ט עיי' הרמבמ"ן שם ופי' והיא מלה נושנת בלשון ההוא ע"כ ובל"ר אמצעי' bruscus, והלעז בו"ט הוא לא"ט botta קרעטע וחזקוני הביא הלעז מנדה קראפאו"ט והוא בל"צ crapaud = קרעטע עיי' רש"י בהוצאת הח' בערלינער צד ק"א ולפי פי' זה נ"ל לגזור זבזוג מל"פ بزغ = وزغ ובל' צינד vazagha פי' צפרדע וצב (קרעטע) וזיין הראשון טעות ומיותר הוא ועיי' בע' הבא אח"ז, או י"ל עיקר הגי' זבוגא בהיפך האותיות בזוגא] —

זבזגי (לדעת רבינו קן Nest ועיי' מ"ש בפנים) בס"ג דפ' אלו מגלחין (מו"ק כ"ח.) אחאנא תגרי אזבזגי מיבדקי. פי' אחינו סוחרים שעל קיניהן נבדקין כלומ' במקום סחורתם נבדקין הנאמנין הן אם לאו כמו שאמרו בגמרא [דפרק הדר] [1]) (עירובי' ס"ה רע"ב) בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו. *[אחי"ה הח' בוקסט' הפליא לטעות לפרש דברי רבינו קיניהן מלשון קינה ויללה ואחריו הלך רמ"ל להעתיק טרויער, קלאגע, וכבר השיג עליו הג' שי"ר בתר"ן צד ס"ד. ובעל המשביר תקן בדברי רבינו על קניניהם הם נבדקין וכן הגיה ברש"י אזבזגי קיניה וצ"ל קנינים. ובאמת בע"י הגי' דאזביני מבדקו, אבל בכל זאת לבי נוקף להגיה ככה ויותר נ"ל לפרש זבזגי מל"פ باجگاه = באזגי פי' מקום אשר שם משלמין המכס Mauthhaus עיי"ע בבה בזבנא, בזיוני והזיין הראשון מיותר ובדפ"ר הגי' אזבזאגי ויותר טוב להגיה אזבאזגי כדי להשותו לכתיבת מלה פרסי' הנ"ל, ובכ"י ו"ו אי' אזבוגי ונראה שט"ס הוא. ושעור המאמר הסוחרים נבדקו בבית המכס לדעת האם היה משא ומתן שלהם באמונה, ומשל זה דומה בעצם ראשונה למשל שהובא בשבת ל"ב. עיי"ע בב] —

* זִבוּזִין ט"ס עיי"ע זבוב.

זֶבַח (מל"מ Schlachtopfer) בחטאת העוף בפ"ב דמעילה (ט'.) זבחי שלמי צבור. פי' אותם המביאין בעצרת כדכתיב באמור אל הכהנים (ויקר' כ"ג, י"ט) ושני כבשים בני שנה לזבח השלמים. *[אחי"ה והפָעל שמ"ר פמ"א, ויק"ר רפ"י נתיירא מהַזָבוּחַ לפניו, בפיעל סנהד' ס"ב. ושם: זיבח וקיטר. ושם ס': המזבח . . והמקטר. והנפעל זבחי' מ"ו: הזבח נזבח, ושם פ"א מ"א הזבחים שנזבחו וירו' סנהד' פ"י דכ"ט רע"ג אספו לי חסידי וגו' (תהלי' נ', ה') חסידי שעשו עמי חסד כורתי בריתי שנכרתו על ידי שעילו אותי ונזבחו על שמי — ושם המופשט זִיבוּחַ (סנהד' מ', ס"ה.), זְבִיחָה סנהד' ס': חולין ל"א: ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג, ירו' נזיר רפ"ו דנ"ד ע"ג] —

* זְבִיד, זְבִידָא, זְבִידָה, זַבְדִּי, זְבַדְיָה שמות אמוראים עיי' ברכו' ל"ח. מ"ו: ר' זביד וכ"ה בירו' שבת פ"א ד"ג: אבל שם נשמט הקו וצ"ל ר' זבידא דשם זביד דבבלי לי' בירו' עיי' מבוא הירו' למהרז"ף ע"ו ושם תמצא הציונים לאמוראי דא"י הנ"ל.

[1]) וכן היבא בע' כס ו' וכצ"ל כאן.

זְבַל (מל"ע زبل וכן בל"ס Düngen והשם זֶבֶל פי' דומן Mist) בפ' במה טומנין (שבת פ"ד, מ"א) לא בזבל . . ולא בחול. ובפ' המוציא יין (שם פ': זבל וחול דק כדי לזַבֵּל קלח של כרוב. ובכל קרבנות פ"ח במנחות (פ"ה רע"א) אין מביאין[1] לא מבית הזבלים ולא מבית השלחין. ובפ"ב בשביעית (מ"ב) מזבלין[2] מייבלין מעדרין מפרקין מאבקין מעשנין[3]. מקרסמין מזרדין ומפסלין (שביעי' שם מ"ג). מזהמין . . וכורכין . . וקוטמין ומסקלין (שם מ"ד)[4]. פי' מזבלין ומעדרין במקשאות: משליכין זבל בשדה או בעיקר האילן, מעדרין: חופרין[5]. מייבלין ירושלמי (שביעי' רפ"ב דל"ג רע"ד) מעבירין את היבלת, כלומ' אם יש לאילן יבלת יסירה ממנו וירפא. ירוש' (שם) מפרקין: בעלים כלומ' משברין העלים היבשים. ירושל' (שם) מאבקין: עושה לה אבק, כלומ' משליכין אבק על עיקר האילן, ירוש' (שם) מעשנין: מ ת נ נ י ן[6], לה כלומ' עושין עשן תחת האילן שימותו התולעים[7]. מסקלין: מסירין האבנים מלשון (ישעי' ס"ב י') סקלו מאבן, מקרסמין כמו מכרסמין שחותך הענפים שיבשו. מזרדין כורתין הפרחים העולים בשרש האילן. מפסלין שנוטל הפסולת. וי"א מזרדין שהותך קצת מן הענפים הלחים ומניח מקצת. מפסלין שנוטלין מן הכל כדי שתתעבה הקורה מלשון (שמות ל"ד, ד') ויפסול שני לוחות אבנים[8]. מזהמין נותנין זבל ומים בעיקרין, כורכין מלשון (אסתר ח', ט"ו) ותכריך בוץ וארגמן, קוטמין תרג' (בראשי' י"ח, כ"ז) אפר: קטם. וי"א שובר הראשים כמו (סוכ' ל"ב: ל"ג.) נקטם ראשו. סכין את הפגין (שביעי' שם מ"ה) פי' שלא נתבשלו סכין אותן שמן ומיד מתבישלין, ובע"ז בפ' ר' ישמעאל (נ': התם פטומי פירא [ואסור][9]. — בפ"ק דברכו' בסוף הלכה וחכ"א עד חצות (ברכו' ח'.) עד זבילא[10] בתריתא שלמא. ובר"ג דפ' המקבל שדה (ב"מ ק"ג:) אמר רב יוסף דוולא מרא וזבילא וזרנוקא דבעל הבית[11]. פי' פלא[12] בלעז הנושאת הזבל ומשליכין על המת. — (א"ב תרג' כדומן על פני השדה (מ"ב ט', ל"ז) כזבל מבדר על חקלא). *[אחי"ה והרבה בש"ס בפיעל שביעי' פ"ד מ"י. ירו' שביעי' ספ"ג דל"ד ע"ד דרך המזבלין, ב"מ קי"ח: המזבל. פסחי' כ"ב. נמכרין לגננין לזַבֵּל, כתובו' י': מטר משקה מרוה ומזבל, ירו' שביעי' רפ"ב דל"ג רע"ד מותר לזַבֵּל, ירו' שם פ"ג דל"ד ע"ג נמצא מזבל את אותו מקום, ירו' שבת פ"ז ד"ט סע"ד המעדר המזבל וכו', ירו' מ"ק פ"א ד"פ: ולא כבר הוא מזוּבָּל, ב"ר ספע"ב ופפ"ב מזבלה ומעדרה. — ובהשאילה ענין קיטור וזיבוח הוא בל' גנאי. ע"ז י"ח: מפני שמזבלין שם זיבול לע"ז ופירש"י מזבלין לשון יזבלני ענין חנייה של חיבור ואסיפה והתוספו' שם פירשו מזבלין מזבחים ולשון גנאי נקט וכן משמע בירו' פרק הרואה (ירו' ברכו' פ"ט די"ג:) ראה מקום שמזבלין שם לע"ז אומ' זובח לאלהים יחרם עכ"ל וכ"ה בתוספת' ע"ז פ"ב בזמן שמזבלין. ומזה הענין השם בפסיקת' רבתי פ"ו יום זיבול נילוס היה והכל יצאו לזיבול נילוס וריש שהש"ר יום ניבול וזיבול היה ובב"ר פפ"ז אי' רק יום ניבול נילוס וכן הגי' בע' נבל אחרון ע"ש. ולשיטת רש"י נוכל לגזור המלה מל"ע زبل ענין אסיפה וקביצה למקום אחד אבל דעת התוס' נ"ל יותר. ולדעת ר"פ סמאלענסקין פי' מזבלין וכו' מכנסין זבל ומוכרים אותו והכסף מוקדש לעכו"ם — ובנפעל ריש שהש"ר אנחנו לא נזבלים ולא נתבנים. ע"ז מ"ט. שדה שנזדבלה בזבל ע"ז. ושם בסוף העמוד האי גינתא דאִזְדַּבַּל בזבלה דע"ז. — והשם זֶבֶל והקבוץ זְבָלִים שביעי' פ"ג מ"א, מאימתי מוציאין זבלים; ב"ר פל"א תחתיים (בראשי' ו', ט"ז) לזבלים (בסנהדר' ק"ח: אי' לזבל) ושם: העליונים לזבל. וממנו הכלי שמשליכין בו הזבל: זבילא עיי' לעיל וכן בתעני' כ"א: שייל מרא וזבילא לקבורה] —

זְבִיל (לדעת רבינו נרתיק Futteral ולפע"ד מל"ס ומל"ע زبيل סל וכפיפה Korb) בר"ג דפ' בני העיר (מגילה כ"ו:) הני זבילי דחומשי. פי' עושין סביב הספר מסגרת של עור לשמור הספר ענין

1) בדפו"ו אי' עוד בט"ס השלמים אבל בדפ"ר ודפא"מ לי'. 2) צ"ל מזבלין ומעדרין במקשאות . . מיבלין וכ"ה לפנינו וכן מוכח מציון בסמוך בערוך. 3) לפנינו כ"ת הסדר: מזבלין ומעדרין . . מיבלין מפרקין וכו' ובכ"י מ' ובירו' במ"ס תחת מיבלין: מזבלין, ומפי' הירו' הנזכר בערוך הטעות נראה לעינים הוא ובספרא ר"ש פ' בהר ומנין שאין מזבלין ואין מפרקים כתב הראב"ד: ס"א מיבלין ותרווייהו איתנהו אין מזבלין למקשאות . . אין מיבלין באילן וכו' ע"כ וגם ג"י הילק' ר"ש פ' בהר מנין שאין מזבלין ואין מפרקין, והחי' ווייס הביא בשם הילק' אין מיבלין וכו' ולא דק. 4) ודבור מסקלין אי' בנוסחאותנו במ"ג שם. 5) וכ"ה מפורש בפי"מ להרמב"ם. 6) כ"ה לנכון ובירו' בט"ס מתנינן ובפי' הראב"ד בט"ס מתעין וצ"ל מ ת נ נ י ן ולא כמו ששגת החי' ווייס בהגהתו צ"ל ב ע ל י ן. 7) וכן מפורש בפי"מ להרמב"ם והר"ש. 8) ושני פירושים הללו הובאו בר"ש בלי זכרון הערוך. 9) הפי' הזה נעתק מפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגיילוק' דף ל"ב:) ור"ש הביא עוד פי' אחר ע"ש. 10) כ"ה לנכון גם בכ"י ש"ס עיי' ד"ס ברכו' צד 184 ובנו"נ ובכ"י מ' זיבולא 11) בנו"נ הסדר כמו שהובא בע' זרנק ע"ש. 12) palea, Schaufel, Spaten.

מדור הוא כמו (בראשי' ל', כ') יזבלני אישי. *[אחי"ה ובנוף הענין פירש"י כמו כן: כמין דלוסקמי. והאמת כי היא מלה ערבי' הנ"ל ולפע"ד מזה הטעם גם מזבלי של שעם. פי' מחצלת בסוכ' כ': כה"ג בב"מ מ' ב' וברש"י שם אבל בנו"ג מרזובלי עיי"ע מזבלי וע' הצלת[ת]. — ולפע"ד במלה ערבית זו לועז הרמב"ם הותל בכלי' פ' ט"ז מ"ה עיי"ע חתל] —

* זְבוּל (מל"מ ענין דירה וכנוי להיכל ולאחד משבעה רקיעי' (Gottes) Wohnung, Tempel) ר"ה י"ז. ירו' ברכו' פ"ט די"ג: רות"ר פ' קטן וגדול: שפשטו ידיהן בזבול — חגיג' י"ב: ילק' מ"א רמז קפ"ט זבול שבו ירושלים וביהמ"ק ומזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן ובילק' יחזק' רמז של"ט אי' עוד כל יום וכ"ה באה"ת ובע"י. ושם הוסיף עוד ומה מקריב וכי תעלה על דעתך שיש לשם פרים וכבשים אלא מהו מקריב נשמתן של צדיקים עיי' תוספית מנחו' ק"י: ד"ה ומיכאל והמושג הזה בא למדרש מדמיוני הפרסיים כמו שהוכחתי בספרי על המלאכים והשדים צד כ"ז ע"ש ועוד עיי' מ"ש במאמרי במ"ע דמ"ג חכ"א 568. 562.

* זְבְלִינָא עיי"ע זמבלינא.

זַבַלְגָן (לפע"ד הורכב מל"ע زبالة פי' לכלוך Schmutz ומל"ע عينة ובל"פ چخ טְרִיָה (Eiter) בפ' הקורא את המגלה עומד בנמ' כהן שיש בידיו מומין (מגילי כ"ד:) אמר רב הונא זבלגן לא ישא את כפיו. ובר"ג דפ' מומין אלו (בכורו' מ"ג:) א"ר יוחנן הקרחנין והננסין והזבלגנין פסולין. פי' מי שיש לו לפלוף בעינו, איכא דאמרי שיורד דירו. *[אחי"ה הועתק אות באות מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילק' בכורות צד ק"ז:) ולפע"ד שני פירושים הללו נכללו בהרכבת המלה הערבית הנ"ל כי פי' ראשון מדייק סוף התיבה גן = גינה והוא טריה ולפלוף שבעין Eiterauge והפי' השני סומך על ראש המלה זבל שהוא בל"ע לכלוך וריר וטיט היוצא ועה"ק שנ"ב פי' פלעצאויג בל"א והוא Fliessauge או צ"ל פלערואויג והוא Plärrauge כלומ' עינים זולגות דמעות וכן פי' רש"י בבכורו' זבלגנין: שעיניהם זבות וזולגות מים ע"כ. ולפי' זה הורכב מן זב ומן זלג וכן פי' הח' לעווי מדעת עצמו ולפי ביאורנו לא הוצרכנו לזה, ומי שגזר המלה מל"י (כמו בעל כ"כ והמשביר) אינם אלא טועים] —

זָבָן (פי' בל"ע ופ' אבר המוליד ذَنَب das männliche Glied) בפ' אלו מומין (בכורות ל"ט:) נפגם הזובן והעריה של נקבה. פי' האבר שיזוב ממנו. ועוד בל' ישמעאל קורין זובן [1]) לאבר. *[אחי"ה והאחרון עיקר כי כ"ה בל"ע, ורש"י פי' זובן הוא הגרתק שהכים (וגי' הב"ח שהגיד וכ"ה ברע"ב) חבוי בו וכן פי' רגמ"ה (כ"י אנגיילק' דף ק"ג:) וז"ל הזובן היינו אותו הכים שהגיד מונח בו ע"כ. וכן משמע קצת מפי' הגמ' שם: כים ולא זכרות וכן בתוספתא בכורות פ"ד איזהו זובן כים ולא זכר עיי"ע כס ו'. והרמב"ם בפיה"מ כתב זובן הוא העור התלוי בזכרות הבהמה שהגיד מתקשה משם ע"כ. ורמ"ל הוסיף לדברי רבינו בלי היכר: באותיות הפוכות זנב!] —

זְבַן (פי' בל"ם ובל"ע زبن קנה ומכר kaufen, verkaufen), והשם זְבִינָא פי' סחורה הנקנית והנמכרת) בס"ג דפ' ארבעה נדרים (ל"א סע"א) [2]) בזבינא דרמי על אפיה, פי' סחורה שאינה עוברת אלא ע"י הדחק [3]). בר"ג דפ' חזקת הבתים (ב"ב ל':) אמר רבא עביד איניש דזבין דיניה, פי' יקנה המריבות כלו' אעפ"י שהוא שלו אינו מוציאה מידו אלא במריבות ודינים אקנה אותם [הדינין והמריבות] באלו המעות. *[אחי"ה זה הפי' שייך לר"ח כדמוכח מפירוש הרשב"ם ומשם השלמנו שתי תיבות במסגר. והפי' הראשון בפירשב"ם אדם תם שאינו רוצה להתקוטט וכו'. שייך לרגמ"ה כי כן מצאתי בכ"י רגמ"ה לב"ב. והפעל זבן אי' כבר בדניאל ב', ח' והרבה אצל רז"ל. שבת ק"מ: דזבין ירקא ליזבין אריכא. ושם דזבין אומצא ליזבין אונקא וכו' ועיי"ע ענק. יבמות ס"ג. זבין ולא תיזול עיי"ע דל האחרון ב"ב שם: זבנה ניהלי . . איזבון דינאי. ושם שטרא דזבני ליה מיניה, ושם נ'. היכא דזבינו תרווייהו . . זבנה איהי לדידיה זבינה זביני. ושם סע"ב אנא זבינתה מינך כי א"ל נמי את זבינתה ליה וזבנה ניהלי מהימן. בפֵעֶל מגיל' כ"ו: האי בי כנישתא חלופה וזבונה שרי וכו'. פסחי' קי"ג. כל טילי זבין ותיחרט בר מחמרא זבין ולא תיחרט. ושם זבינך זבין. קידושי' נ"ט. זבוני לא מזבנא לה וכו'. ב"מ מ': זבון וזבין תגרא איקרי. ושם

---

1) בכ"י ו"ו אי' כן. 2) ברפ"ר דפ' ד' נדרים ובשרפ"ע בס"ס דפ"ה. 3) ובשט"מ מפורש בזבינא דרמי על אפיה שמקופלת ומונחת בקרן זויות שאין לה תובעין א"נ כאלו עומדת על פניו כ"ב הוא קין בה. הרי"ץ.

זבנית קנית . . זבין אוכד. ב"ב מ"ז סע"ב כל דמזבין איניש אי לאו דאנים לא הוה מזבין ואפי' הכי זביניה זביני. ב"ר ס"פ פ"ו עבדא זבין ובר אמתא מזבין, וכן בקהל"ר פסוק ראיתי. אתפעל בל"ס אִזְדַּבַּן: ב"מ מ': הוה מזדבן לי, גיטין נ"ו. אדאזל אזדבן, קידושין ס"ט. אזדבן בעבד עברי, קהל"ר פ' ראיתי מזדבן לתרויהון, והשֵׁם זבינא, זבינתא עיי' לעיל וכן ב"מ נ"א. עד דמתרמי ליה זבינתא כזבינתיה, ושם קים ליה בזבינתיה, ושם מידע ידע זבינתיה כמה שויא . . והאי דזבנה הכי משום דאיתרמיא ליה זבינתא אחריתי. ירו' קידושין רפ"ג דס"ג ע"ג ר' זעירא מיקל להון דחמי לחבריה זבין זבינא ומעלי ליה עילוי. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. זבינתא אתקלקלת. פסיקתא רבתי פכ"א הא זבינא והא מזבנא. והקבוץ ברות"ר פ' קטן: זבן זבינין, ושם אילין זְבִינָתָא. — והסוחר נקרא בל"ס זָבוּנָא ובלשון ערבי زبون וכ"ה בירו' כלאים רפ"ב דכ"ז ע"ג מה דהוה זבונה חמי הוה זבן, ירו' קידושין פ"ב דס"ד קרן זבונה ואזל ליה. — והרבה בתרגום עיי' עמת"ר ללעווי] —

זְבוּרָא (פי' בל"ע زنبور בל"מ דבורה Biene, Wespe) בר"ג דחגיגה (ה' סע"א ובמד"ר פ"י) מאי רעות [רבות] וצרות (דברים ל"א, י"ז) אמר רב רעות שנעשו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא, פי' כגון שעקצוהו זיבורא ועקרב ביחד לעקיצת עקרב יועיל חמימי ולעקיצת זיבורא יועיל קירירי והילופא סכנתא נמצא המועיל לאחד מזיק לאחר לכן הן צרות זו לזו כמפורש בפרק אין מעמידין בגמרא מתרפאין מהן (ע"ז כ"ח סע"ב). *[אחי"ה וכן פירשו התוספו' וד"ה זיבורא ברש"י שייך לתוספ' עיי' הגרי"ב שם ובאמת בכ"י רש"י אחר הדבור זיבורא אי' אות ת' והוא ר"ת תוספות עיי' ד"ס לחגיגה צד ו': הערה י'. וכן פי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקא דף י"ז:) וז"ל מי שעקצו עקרב ראוי להאכילו דברים חמים ומי שהכתו זיבורא ראוי להאכילו דברים קרים וחילופה סכנה ע"כ. ועיי' תשוב' גאונים קדמונים דפוס בערלין צד מ"ב. — וכנ"ה כתובות נ', האי בר שתא דטריק ליה זיבורא ביומא דמשלם ישתא לא חיי, וגי' רבינו בע' טרק ב': זיבוריתא. גיטין ע' רע"א ע"ז י"ב: האי מאן דבלע זיבורא מחייא לא חיי. כריתות ג' סע"ב סנהד' ס"ה סע"א זיבורא ועקרבא. שבת ק"ט: עיי"ע ברזינא. שו"ט סוף מזמור א' אומרים לזיבורא לא מדובשך ולא מעוקצך, ובמקומות אחרים אי' אומרים לצירעא עיי"ע. והקבוץ סנהד' ק"ט: אתי זִיבּוּרֵי ואכלוה. ולנקבה ע"ז י"ז: אתיא זיבוריתא . . אתאי זיבורא. ובמגילה י"ד: תרתי נשי יהירן הווין וסניין שמייהו חדא שמה זיבורתא והדא שמה כרכושתא עיי"ע כרכשתא א' וכונת הש"ס על דבורה וחולדה ועיי' ילקוט מ"ב ריש רמז רמ"ח ושם הגירסא זיבורותא וצ"ל זיבוריתא ובכ"י ילק' (אצל ד"ס מגילה צד ל"ו:) זיבורתא] —

זָבוּרִית (פי' רע שבשדות מל"ע زبر אבנים כלומר שדה מלא אבנים steiniges Feld) פ"ק דב"ק בגמ' כשהזיק חב המזיק (ז':) כתובת אשה בזיבורית. — (א"ב פירושו הפחות שבנכסים). *[אחי"ה בהו"מ סי' ק"א סעיף ה' כתוב בהג"ה זיבורית הגרוע שבקרקע מלשון זבורא שהן מין בעלי היים העוקצים, וכן בעה"ק שנ"ב זבורית מן הגרוע, והאמת כמו שכתבתי בתחלת הערך. וכנ"ה גיטין פ"ה מ"א (דף מ"ח:) הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית, ושם: אין נפרעין מנכסי היתומין אלא מן הזיבורית, וכ"ה בירו' גיטין פ"ה ד"מ רע"ד וירו' כתובות פ"ט דל"ג סע"ב, ובירו' שבועו' פ"ז דל"ח, איתא אין נפרעין מנכסי יתומין קטנים אלא בזיבורית. בגיטין מ"ט. והלאה ובירו' גיטין הנ"ל נמצאה המלה הרבה פעמים ע"ש. ורמ"ל טעה לפרשה מן דבר, מדבר, אבל הח' לעווי כיון יפה, והוא מל"ע הנ"ל וכן בל"ע صبور، صبارة ארץ קשה ומלאה אבנים] —

זָבוּרִית (לפי פי' רבינו בית יד והוא מל"ס זָבוּרָא אחיזה ובית יד Henkel, Griff ועיין עוד בפנים) בכל ידות כפ' אחרון דמקואות (פ"י מ"א) הטבילו כדרכו דרך פיו בלא זיבורית עד שיטנו על צדו. פי' הטבלו ולא הטביל בית ידו וי"א ולא זיברית "פי' לא עלתה לו נקיה וטהרה". *[אחי"ה כה"ג בדפ"ר וכ"ה בפי' סד"ט לר"ה צד ל"ה שמשם הועתק רק שם איתא ולא זוברית וצ"ל זיברית ובדפ"ע אחרים אי' בלא זיבורית ועיי' עוד ברקח סי' שע"ה וסי' תפ"א ור"ש הביא עוד הגי' בלא הזיברין והר"ש השיג על פי' הראשון של ערוך ע"ש. אבל גזרת המלה מל"ס הנ"ל בא לסייעו. ורע"ב פי' שלא הטביל בית ידו, או דבר נוסף שיש בכלי באחת מקצותיו וכו' ע"ש. הפי' הראשון שייך לרבינו והפי' השני הועתק מפיה"מ להרמב"ם וז"ל ואולי היה בקצת הכלים תוספות מה היו קורין אותו זיבורית וכו'. ולפע"ד כונת הרמב"ם על ל"ע زبر، زبر פי' שפה והוספה בבגד וזולתו Rand, Saum. אבל

ביד החזקה הלכות מקואות פ"ג הלי"ב כתב סתם בזה"ל היה בו מקום שאין המים נכנסים בו עד שיטנו על צדו, וראב"ד השיג עליו ע"ש ושם הגי' זרבובית והביא ראיה מויק"ר (פ"ה) עיי"ע זרבוב. ועיי' תוי"ט למקואות ופירושים זרים שהוזכרו שם — והרא"ש פי' זיבורית צואר הכלי, ובנו"ג במשנה דמקואות הטבילו כדרכו בלא זבורית וכו', ונראה שהתיבות דרך פיו בערוך יש למחוק שבאו מגליון להורות על מה שאיתא בסמוך באותה משנה: כלי שהטבילו דרך פיו וכו'] —

זָג (מל"מ זָג פי' קליפת ענבים (Schale, Hülse בפ' במה טומנין (שבת פ"ד מ"א, דף מ"ז:) ולא בתבן ולא בזגין, ובפ' אחרון דמעשרות (פ"ה מ"ד) לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו [1] ואת זגיו. ובשלשה מינין פ"ו בנזיר (ל"ד רע"ב) וחייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגין בפני עצמן ר"א בן עזריה אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגין [2]. אלו הן החרצנין ואלו הן הזגין החרצנין אילו החיצונין והזגין אילו הפנימין דברי ר' יהוד' ר' יוסי אומר שלא תטעה בזוג של בהמה החיצון זוג הפנימי ענבול. *[אחי"ה בדפ"ר בכל מקום זוג בוי"ו וכ"ה בירו' שבת פ"ד מ"א, ובירו' מעשרות הנ"ל וכן במשניות נאפ', ווינצי' ר"פ, אבל ט"ס הוא בכולן כי ל"מ הוא (במדבר ו', ד') ושם בלא וי"ו, וכ"ה לנכון בירו' נזיר פ"ו דנ"ה, חרצנין וזגין, ובערלה פ"א מ"ח החרצנים והזגים, ופי' שם רע"ב הזגין הקליפות שבחוץ ע"כ, וזהו כדעת ר' יוסי בנזיר שם שחולק על ר' יהודה עיי' תוספות שם ד"ה ר' יוסי, ובע' חרצן אביא ראיה לדברי ר' יוסי ע"ש. והמעתיקים הישנים תרגמו קצתם לדעת ר' יהודה וקצתם לדעת ר' יוסי כי ע' זקנים ותר"י א' תרגמו כדעת ר' יהודה עיי"ע פגן ג', ואונקלס וריב"י טאווס העתיקו כדעת ר' יוסי והובא התרגום הזה בנזיר ל"ט. — ורס"ג ותרגום ישוטרוני החזיקו במלת המקרא ﻧﺞ, זגו. — כתוספתא טהרות ריש פ"ג הגפן והזומין ט"ס וצ"ל והזגין]

1 זָג (= זוג פי' בל"פ ﺯَﻧﻚ פעמון ועוד ﻧﺦ, ﺯﺍﻍ פי' קול הפעמון Schellenklang ובל' ערבי ﻧﺞ תוף וכנור ועיי' עוד ﺻﻨﺞ כלי שיר ובלשון הונגרי zeng קול של שיר) בפ' במה בהמה (שבת נ"ד:) ולא בזוג אעפ"י שהוא פקוק, ובפ' במה אשה (שם ס"ו:) ובני מלכים בזוגין, פי' במלבושיהן משום נוי. [ובשלשה מינין פ"ו בנזיר (ל"ד:) והחיצון זוג והפנימי ענבול. — (א"ב תרג' פעמון זהב (שמות כ"ח, ל"ד) זגא דדהבא). *[אחי"ה וכן התרגום לשמות ל"ט, כ"ו ובאסתר שני ו', י' והקבוץ לשמות כ"ח, ל"ג; ל"ט, כ"ה. וכן בל"ס זגא פי' פעמון, ולפע"ד נגזר מל"פ הנ"ל ואות נ' נבלעת זוג תחת זנג. ומה שפי' רבינו בשבת ס"ו: בזוגין במלבושיהן אין כונתו לזוג של ב"ר פצ"ב עיי"ע זג ו' כי אם כונתו לפעמון שקושרין במלבושיהן משום נוי וכן פירש רש"י בזגין: אישקליט"ש של זהב לנוי והוא בל"צ clochet = גלעקכען. שעללע וברש"י סביב להרי"ף ד"ה בזוגין כתוב שעל"א באשכנז עינבל בטדי"ל = battoir (שלעגע, העממערכען) שבתוך הזוג. ועיי' הלע"ז ברש"י שבת נ"ג, ד"ה זוג [3] ושם איתא ופוקקין לה זוג בצוארה, ושם נ"ח: זוג שבצוארו.. זוג שבכסותו, תוספתא כלים ב"מ סוף פרק א' זוג של דלת, ושם זוגין לבהמה וזוגין לדלתות, ושם (זגין) [זוגין] למכתשת. וירוש' סוטה פ"א די"ז: דרש לפעמו (שופטים י"ג, כ"ה) מלשון פעמון היו שערותיו מקישות כזוג. ירו' גיטין פ"ג דמ"ה, זוגין ושלשליות וכו', ובירוש' כתובות פ"ב דכ"ו: בט"ס דוגין וצ"ל זוגין, נדה י"ז, מקרקש זַגֵּי וגי' הערוך עיי"ע גז ח'] —

2 זָג (= זוג בל"ס זוּגָא מל"י ζεῦγος, ζυγόν פי' ענין התחברות אחד אל אחד וכן בל"ע ﺯﻭﺝ) בפ"ב בפיאה (מ"ו) שקיבל מן הזוגות. פי' הם החכמים שבפ"ק דאבות שקבלו את התורה מאנטיגנוס [4] ולמטה, ולפיכך קרויין זוגות שהן נזכרין זוגות זוגות שנים שנים. בפ"ק דסנהדרין בגמ' עיבור החודש (סנהדר' י"ב.) זוג בא מרקת פי' שני תלמידי חכמים באו מטבריא כדאמרן במגילה (ו'.) רקת זו טבריא ותפשו [5] נשר עיכבו [6] המלך [יש מי שאומר] [7] כי נשר הוא

[1]) בכ"י ו"ו וה"ב גפנו! [2]) כ"ה במשנ' דירו' נזיר פ"ו, ב', ובמשניו' זָגָן, ובמשני' דבבלי זג. [3]) ועיי"ע טבל ב' = טבלא ומ"ש. [4]) בכ"י ב"ר: מאנשי כנסת הגדולה, וגי' מאנטיגנוס יותר נכונה כי יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים היו הזוג הראשון (עיי"ע אשכול) והם קבלו מאנטיגנוס, עיי' אבות פ"א מ"ד אבל שם במשני' הגי' ממנו ועוד מהם עיי' תוי"ט לשם. [5]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ה, ובשדפ"ע ותפשן. [6]) כ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ח, וכן בידו בסמוך אי' רק בדפ"ר ובפי' ר"ח וכ"ה בכ"י ש"ם וכולם קאי על זוג, ובשדפ"ע עיכבן, בידן. [7]) כ"ה לנכון בכ"י פי' ר"ח וכצ"ל בערוך.

המלך כדכתיב (יחזקאל י״ז, ג׳) הנשר הגדול, ויש אומרים ע י כ ב ו המטר הנושר מן השמים ו ב י ד ו דברים הנעשים בלוז היא [1]) תכלת וציצית (עיין סוטה מ״ו:) ובזכותם יצא לשלום [2]) ועמוסי ירכי נחשון כלומר נשיאי בני דוד המתייחסים מזרע נחשון שהוא משבט יהודה [ביקשו לעבר ולהוסיף חודש על שנה זו] [3]) ולא הניחם אדומי [4]) זה, [כלומ׳ מנעם] [5]) שר אדום המושל עליהם [אבל] בעלי אסופות הם החכמים כדכתיב (קהלת י״ב, י״א) דברי חכמים כדרבונות וגו׳ בעלי אסופות (ביקשו לקבוע נציב אחד) [צ״ל נאספו וקבעו ל ה ם [6]) נציב אחד] זה חודש העיבור בירח שמת בו אהרן [הכהן] זה חודש אב. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח כ״י (בקובץ כ״י אנגליי׳ דף ע״ו.) ועל פיו הגהתי. ובפי׳ כ״י ר״ח הנ״ל אי׳ בסיום בזה״ל בירח שמת בו אהרן כלומר אעפ״כ נתקבצו החכמים וקבעו עיבור בירח אב הוא החודש החמישי ירח שמת בו אהרן הכהן ע״כ וכצ״ל בערוך ובדפוס נתקצר. — והחכמי׳ בחרו לשון ערומים כזה מפני סוד העיבור וגם כדי להנצל מרדיפת מלכות רומית — וכנ״ה עירובין צ״ה, (פ״י מ״א) מכניסין זוג זוג, ושם: זוג אחד אין טפי לא. ירושלמי יומ׳ פ״ו דמ״ג רע״ג מת שני שבין זוג שני שבין זוג ראשון וכו׳ ע״ש. איכ״ר פ׳ רבתי: הדין סנדלא זוגא בכמה הוה. ירו׳ חגיגה פ״ב דע״ח. כל דמטי יחכום זוגיה. — ועוד חיבור איש ואשתו גיטין צ׳: ירו׳ סוטה פ״א די״ז סע״א עיי״ע בן זוג. גיטין שם וסוטה ב׳. זוג ראשון . . זוג שני. כתובות ס״ג. זוגתך. והפעל זווג עיי״ע וננזר מל״י ול״ע הנ״ל — והקבוין זוגות פסחים ק״י. עיי״ע אשמדאי. ירו׳ סוטה פ״ט דכ״ד. עיי״ע אשכול. ושם ובירוש׳ מעשר שני ספ״ה שהעמיד זוגות. דב״ר פ״ב אמר הקב״ה לישראל בני כל מה שבראתי בראתי זוגות, שמים וארץ זוגות, חמה ולבנה זוגות, אדם וחוה זוגות, העוה״ז והעוה״ב זוגות אבל כבודי אחד ומיוחד בעולם. — ולפעמים איתא בספרים זווא והערוך גורס זווא עיי״ע זוו. — (א״ב תרג׳ וצמד חמורים (ש״ב ט״ז, א׳) וזוגא חמרין. ופי׳ בל״י שני דברים מחוברין הן שיהיו אנשים הן בהמות הן כלים).

3 זָג (= זוג מפתרון ערך הקודם בהשאילה מספרים Scheere כלומר כלי ברזל מחובר משני פרקים) בפי״ג בכלים (מ״א) הסייף והסכין הפגיון והרומח מגל יד ומגל קציר השחור והזוג של ספרים שנחלקו הרי אלו טמאין. וביש בשער בפ״ד בנגעים (מ״ד) כדי לקרוץ בזוג. ובבא סימן פ״ו בנדה (מי״ב דף נ״ב:) ב׳ שערות האמורות בפרה ובנגעים כמה שיעורן [7]) כדי שיהו ניטלות בזוג. ובס״ג דפ׳ המקבל (ב״מ קט״ז רע״א) חבל זוג של ספרים. פי׳ מספרים. *[אחי״ה ורש״י פי׳ בביצה ל״ה: זוג של ספרי׳ שיש לו שני סכינים קרי ליה זוג ויש שהן של חליות ופירקין אותן זה מזה וכו׳ כ״ה בכ״י רש״י אצל ד״ס למקומו וכן עה״ק שנ״ב פי׳ זוג של ספרים שערא [= Scheere] והם ב׳ חתיכות ע״כ נקרא זוג. — זוגא דסרבלא עיי״ע זוו] —

4 זָג (לפע״ד מל״ע سوج פסיעה דקה וצעד langsamer Schritt) ששה צעדים (ש״ב ו׳, י״ג) תרג׳ שיתא זוגין. *[אחי״ה כן הגירסא גם במתורגמן ודפ׳ וויניצ׳ בתרג׳ והח׳ לעווי סבר כי התרגום גורס צ מ ד י ם ולא הוצרכנו לזה כי סוג בל״ע צַעַד. ורד״ק גרס שיתא ד ר ג י ן] —

5 זָג (= זוג = זְגָא לפע״ד מל״ע زاغ פי׳ נטה וסמך והסב עליו sich auf etwas neigen, beugen) בפ׳ ערבי פסחים ב ג מ ׳ א פ י ׳ ע נ י [8]) (פסחים ק״ח.) כי הוינן בי מר ה ו ה [9]) זגינן אבירכי דהדדי. ובפ׳ כל הכלים בגמ׳ כל הכלים הניטלים ב ש ב ת ש ב ר י ה ן נ י ט ל י ן [10]) (שבת קכ״ד:) הני לבני דאישתיור מבניינא שרי לטלטולינהו למיזגא עלייהו. ובפ׳ כל כתבי בסוף מימרית דר׳ יוסי (שם קי״ט רע״א) לא מזגינא ריישי אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה. פי׳ לא ישכבתי על רמטה. ובפ׳ אלו הן הנחנקין בגמ׳ הגונב נפש (סנהדר׳ פ״ה:) ישן דזגא עליה. פי׳ כשהיה ישן

---

[1]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ר״ח. ובשדפ״ע הן. [2]) כ״ה לנכון בדפ״ר אבל בשדפ״ע אי׳ עוד לעולם ובנו״ג בזכות הרחמים ובזכות׳ יצאו בשלום ובכ״י ש״ס ואצל ד״ס סנה׳ צד י״) בזכות הרחמן ובזכותכם יצא לשלום ובפי׳ כ״י ר״ח אי׳ ו ב ז כ ו ת כ ם י צ א מ י ד ם ה ז ו ג ת ה ו א ל ש ל ו ם ב ל א ה י ז ק וכצ״ל בערוך. [3]) כ״ה בפי׳ כ״י ר״ח וכצ״ל בערוך ונשמט במ״כ בדפוס. [4]) כ״ה בדפוסי׳ הישני׳ ובכ״י ש״ס ובנו״ג ארמי ונשתנה מן הצינזור וכונתו על מלכות רומי עיי״ע ארם ג׳ בחלק א׳ צד רצ״א ובדפוסי׳ הישני׳ ברש״י אי׳ מלכות רשעה ונשתנה מן הצינזור. [5]) כ״ה בפי׳ ר״ח וכצ״ל בערוך. [6]) כ״ה בכ״י פי׳ ר״ח וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג לו וט״ס הוא. [7]) הם דברי רבינו. [8]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ות״ב ודפ״ר. [9]) וכ״ה ברש״י. בשאילתות פ׳ צו סי׳ ע״ז ובריי״ף וכ״ה בכ״י מ׳ וא״ס. [10]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ו״ו ול״ד ות״ב.

סמך עליו והסב עליו. ובמעילה בס"ג דפ' ולד חטאת (י"ד:) דילמא בעי למיזגא וזאגא [1]) עליהו ואשתכח דקא מעיל בקדשים. ובפרק קמא דב"ק בגמרא הכשרתי (י':) לא צריכא דיזגא מיזגא. *[אחי"ה וכה"ג ברש"י בל"א, ובנו"ג לא צריכא דבהדי ד ס מ י ך בהו תבר — וכנ"ה בשבת מ"ח. חזי למיזגא עלייהו וע"ש פירש"י, בגיטין מ"ז. לא בעית מידי למזגא עליה, ובשאילתות שם: אשה אינה צריכה הסיבה מ"ט ל א ו ד י ר כ א ד נ ש י ל מ ז ג א. — וממנו השם זוגא בתרגום ירו' א' ויקרא ט"ו, ט' להעתקת מרכב: זוגא ומרכבא דירכוב עלוי דובנא והוא עפ"י הספרא מצורע פרק ג' פרשה ב' אשר ירכב עליו הזב יטמא יכול אפי' רכב על המשכב ועל המושב ת"ל מרכב ולא משכב ומושב ועיי' בכלים פכ"ג מ"ב ור"ש שם] —

6 זָג (לפע"ד מל"ס זוגין או זוֹגִין דלבושא פי' חליפות בגדים Wechselanzüge = Feier-kleider) בבראשית רבה פצ"ג [2]) (לפנינו פ' צ"ב והובא בילקוט מקץ רמז ק"נ) הבקר אור: עובדא הוה בדרומא דהוה תמן חד פונדקי דהוה קאים לביש זוגוי [6]) בליליא. — (א"ב מסכת עירובין פרק המוציא תפילין (עירובין ק' סע"ב) זבנינא ליך זיגא דמטו ליך עד כרעיך פי' לבוש). *[אחי"ה וכן פירש"י זיגא מלבוש שקורין קוטה והוא בל"צ cotte = קיט על. ובדפ' שונצ' אי' בש"ס תמורת זיגא: לבושא, מזה תדין כי גי' כ"י מ' זינא ט"ס הוא וצ"ל זיגא כדאי' בכ"י א"פ ובע"י אבל גי' כ"י ילק' ואה"ת (הובא אצל ד"ס עירובין קצ"ח.) זיקא יש לה פתרון כי בל"ע زيق מין מלבוש הצואר. — ובילק' שם נ"ב זגוהי מלבוש ובפי' המיוחס לרש"י (זוגותי) [צ"ל זוגוהי] כתוב מנעליו ובאמת בל"פ זיג زيج פירושו מנעלים בכל זאת דעתי נוטה לפי' האמור בתחלת הערך מל"ס שהוא כמו חליפות וחליפות שמלות, ובכ"כ כתוב אולי הוא כמו סגום וכונתו על ל"ר sagum פי' אדרת רומי] —

7 זָג (זָג זִיג נרדף עם זַךְ = זָכָךְ פי' צלול ומזה גם בלשון ערבי زج והשם زجاج פירוש זכוכית ובדולח Krystall וא"כ זג = זוּג פי' hell, klar, durchsichtig sein) בפ' ר"א אומר אם לא הביא בגמ' אין עושין לה חלוק (שבת קל"ד.) והיכא דזייג [4]) ליקרעיה בסערתא. ובר"ג דפרק כיצד צולין (פסחים ע"ד:) אי לאו דחזיתיה דזיג כזוגא [5]) חיוורא לא אכלי. ובפ' בהמה המקשה בגמרא בהמה שנחתכו רגליה (חולין ע"ו רע"ב) כיון דזייגי [6]) אע"ג דלא חוורי. אמרי רבואתא דלית הלכתא כמר בר רב אשי לא בהא ולא באפוכי שבועתא וסימנך הפך לבן (ויקרא י"ג, ג' והלאה) כלומ' אפוכי שבועה וחיוורי דגידים. ובפ' המפלת בגמ' המפלת שפיר (נדה כ"ה.) ההיא שפירא דאתאי לקמיה דמר שמואל ומתח ליה חוט השערה מהאי גיסא וחזייה באידך גיסא אמר אם איתא דולד הוא לא הוה זייג [7]) כולי האי פי' צלול. — ורחצת קרבו (שמות כ"ט, י"ז) תרג' ירו' [ב'] ותשזג בני גווה [8]), רחץ במים (ויקרא ח', כ"א) שזג במיא [9]). — (א"ב תרגום כשבת המלך אחשורש (אסתר שני א', ב') בבי זוגיתא פי' מרחץ) (?). *[אחי"ה טעותו דר"ב נזדמנה לו בראותו המשך הענין בתרגום אסתר שם וז"ל וכד חזת מלכא שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא ב מ י א וכו' מזה דן ר"ב כי בית זוגיתא היא מרחץ והאמת כי הוא בית ז כ ו כ י ת Krystal-pallast ועיי"ע הבא אח"ז, וכן העתיק לנכון פתשגן הכתב, ובהיות הזכוכית צלולה אמרה המלכה כי שלמה המלך ישב במים. — ובענין שזג שהוא בנין שפעל מן זג = זוג עיי"ע שזג כי שם מקומו ושם הביאו רבינו. ומזייג של ירו' שקלים שייך לע' זייג ע"ש. וכונת רבינו במ"ש בענין זייגי דחולין הנ"ל אמרי ר ב ו א ת א בלי ספק על ר"ח שכן מצאתי בפי' ר"ח כ"י לשבועות מ"א. (בקובץ כ"י דף ס"ב סע"א) וז"ל הילכתיה כותיה (דמר בר רב אשי) בכל התלמוד בר ממיפך שבועה וחיורי וסימניך הפך לבן והני חיורי מפורש בפ' בהמה המקשה מר בר רב אשי בענין צומת הגידין כיון דזייגי אע"ג דחיוורי הני תרתי בלחוד לית הלכת' כותיה עכ"ל וכן הביאו זה דר"ח התוספ' בחולין ע"ו: ובכ"מ שציין שם הגרי"ב ובסנהדרין כ"ט: ד"ה מר כתבו התוספו' בזה"ל: ובערוך פסק

---

[1]) בנו"ג וזגא וכ"ה בפי' רגנ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנגיילי' דף רס"ו.) אבל גי' רבינו טובה מאוד לפי גזרת המלה הערבי' הנ"ל. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופ"ו' אבל בדפ' אחרי' צ"ו ובכ"י ו"ו צ"ט וצ"ל צ"ג. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [4]) בנו"ג רזיג. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ה, ובפי' ר"ח כי זוגא וכ"ה בכ"י א"פ אצל ד"ס פסחי' צד ק"א: אבל כ"ה שאי' שם גם בערוך דפ' פ"ו' לא רק ששם נשתבש הרבה כזה: דזג בזוגא חיורא וצ"ל דזיג כזוגא חיוורא, וכן בט"ס בכ"י הבי דזג בזווא ו"ו ול"ד וג"כ כזווא וכה"ג בפסחי' ובכ"י ב"ר כי זווא ובכולם צ"ל כזוגא או כי זוגא. [6]) וכ"ה בפי' ר"ה כ"י לשבועו' מ"א. וכ"ה בתוספו' שבועו' שם ד"ה ולמר ובנו"ג דזיגי. [7]) כ"ה בדפ"ר, ובנו"ג זיג וכ"ה בשדפ"ע. [8]) וכ"ה בתרג' דפ"ר, וברפו"סי' חדשי' בט"ס תשזק. [9]) בנו"ג כמו באונקי' חליל, ובע' שזג הרבה ארבה לך הדוגמאות.

וכן בתשובת הגאונים וכו'. וא"כ מה שכתב רבינו הקבוץ רבואתא כיון הוץ מר"ח גם על תשובת הגאונים. ופי' דזייג צלול כ"ה גם בפי' רגמ"ה כ"י לחולין. (בקובץ כ"י אנגייליקא דף של"ה)] —

8 זָג (זְגוּגִיתָא פי' בל"ס זכוכית וכן בל"ע زجاج Glas, Krystall מע' הקודם. וזַגָּג בלש' סורי זגוגא. בל"ע زجاج עושה כלי זכוכית der Glaser) בר"ג דפ' אין עומדין (ברכות ל"א רע"א [1]) אייתי כסי דזגוגיתא תבר קמייהו ואתעציבו [2]. בפרק מקום שנהגו בגמ' מוליכין ומביאין כלים (פסחים נ"ה:) ובס"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"ג:) וכום מבית הזגג. ובפ' המניח את הכד בגמ' שני קדרים (ב"ק ל"א.) הקדרים והזגגים שהיו מהלכין זה אחר זה. ובס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט.) ושל צמרין ושל זגגין תלויה באויר ב' טפחים. ובשלשה תריסין בפ' כ"ד בכלים (מ"ה) של זגגים טמאה טמא מת. פי' עושין מלאכת זכוכית. פי' כסא דזוגגיתא [כסא] של זכוכית [3] חשוב ויקר [4]. — (א"ב תרגום זהב וזכוכית (איוב כ"ח, י"ז) דהבא וזגוגיתא). *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן וש"נ גם ג' הספרים זכוכיתא. ובגיטין ס"ח: וחולין פ"ד: אי' זוגיתא חיורתי וצ"ל זגוגיתא וכו'. או כמו בפסחים ע"ד: כזוגא חיורא עיי"ע הקודם. ובתר"י ב' לדברים ל"ג, י"ט מני זגוגיתא. והעושה כלי זכוכית: זַגָּג וכנ"ה בב"ר פי"ט חנותו של זגג וישם ספכ"ה ורפ"ט ופס"ד ורייש רות"ר וילק' בראשית רמז מ"ג וילק' ש"ב רמז קנ"ג משל לזגג ובמד' שמואל פכ"ח לזגג שהיה בידו וכו'; במד"ר פ"ב יוצר וזגג. וישם בנו של יוצר . . בנו של זגג. והקבוין ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג זַגָּגַיָּא וקובטריא. והפעל ממנו בכתובות ס"א: עד דזג לה פירוש נפחה פניה וכרסה ונעשו כזכוכית. ריש"י] —

זָגַד חולין ס"ב: עיי"ע זרג ומ"ש.

זָגְדּוּס (הורכב מן זוג = ζεῦγος Paar ומן δὶς zweifach וא"כ פי' זוגדוס שנים חלוקים ומשונים) במומין אלו פ"ז בבכורות (מ"ג:) סכי שמש והזגדוס והצירן. פי' בגמ' (שם מ"ד.) מהוי רב הונא חדא מדידן והדא מדידהו "[היינו] עינו אחת [בריאה] דומה לשלנו ועינו אחת דומה לאותן שעיניהן משונות" [5] ועוד פי' בבריתא (שם ועיי' ריש פ"ה דתוספתא שם) שגבינו אחד שחור ואחד לבן מ"ט תני כל זוגא דלא שוי להדדי זגדוס קרי ליה. פי' זוגדוס: זוג שנים. דוס שנים כלומר הזוג של עינים או של גבינים בשני ענינים. *[אחי"ה וגי' זגדוס אי' גם בערך סך ו' צרן וכה"ג בפי' רגמ"ה כ"י וברע"ב וכ"ה בספרא אמור פרק ב' ובמשניות אי' זוגדס. ובמשנ' דבבלי זגדן. ובגמ' בכורות מ"ד זגדום. ועוד שם זגדיי'. ובבכורות בתוספתא שם איתא (סגרים) סגדים. ומלשון דתוספתא שם (סגרים) סגדים שגביניו אחד שחור ואחד לבן נראה שגי' רבינו בבכורות מ"ד: היתה ג"כ ככה וכמו שהביא בערוך רק בחילוף הגי' זגדוס. אבל בנו"ג שם שכבנא שגביניו שוכבים זגדום אחד שחור ואחד לבן. ולפי זה מלת גביניו הוא הפי' מן שכבנא ולא מן זגדוס. ולולי יראתי הייתי אומר כי עיקר הגי' סגדים כמו בתוספת' ופי' בל"פ سگ دید וכן בל' צינד çagdîd, Hundeblick עין של כלב ויש בעינו של כלב שני גוונים שונים עיין אוצר מלין פרסי לוואולירים ערך سگ והושאל לעיני אדם שמראותיהן שונות. ומלת דים = דיד כבר מצא מקומו בדברי רז"ל עיי"ע דו א'] —

* זַגְדּוֹר שם עיר בשומרון עיין ערך אוגדור ח"א. כ"ב.

* זַגְזֵג (לפע"ד מל"ע زغزغ נעשה רך zart, weichmachen) ירו' נדה פ"ג ד"נ רע"ד אין בודקין אותו (את השפיר) במים מפני שהן עזין ועוכרין אותו אלא בשמן מפני שהוא מתון ומזגזג פי' שהשמן עושה רך את השפיר או י"ל שהוא כמו צחצח כדאי' בבבלי נדה כ"ה רע"ב שהשמן רך ומצחצחו והוא מל"ע صحصح פי' עושה צלול עיי"ע צח ב'.

---

[1]) בדפ' באסיל. אמשט' ופראג נדפס בטעות ע"ש ונולדה זו להם כי החליפו פ' אין עומדין בברכו' בפ' אין מעמידין בע"ז יען כן כתב רמ"ל לא מצאתי שם. וכבר טעה כזה החי בוקסט ורמ"ל הלך בעקבותיו כדרכו [2]) כ"ה בכ"י ה"ב בכאן ובסוף הערך. ובדפ"ע אי' קבא דזגוגיתא ובכ"י ו"ו א' וב' בט"ם קנא אבל בעי' כס ד' אי' לנכון כסא וכן שם נכון מאוד הגי' כסא דמנקרא בת ארבע מאה זוזי וכן גרס מברכו' כ"ח רע"א ובנו"ג כסא דמוקרא ובכ"י מ' וילק' תהלי' קכ"ו דמן יקר. ובב"נ דמן יקרא דזגיתא וא"כ הרכיב שתי נופחאות דרבינו. ובתוספ' רי"ח ותוספ' הרא"ש (בכפ' ברכ' משלשת) מצאתי הגי' אייתי זוגא חיורתא וצ"ל כסא זוגא חיורתא ובתוספ' ברכו' ל"א. הגי' כסא דזוגיתא חיורתא. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. [4]) ובעי' כס ד' פי' רבינו בע"א לפי גירסתו שם ע"ש. [5]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגייליקי דף ק"ז סע"ב) ועפ"י הגי' שם השלמתי.

* **זַגְזַגְאֵל** (מלאך אחד) בדב״ר ספי״א מיכאל וגבריאל וזגזגאל. והם ממלאכי עליון שבאו ליטול נשמתו של משה ובתר״י לשמות ג׳, ב׳ נקרא זגנוגאל ובמדרש פטירת משה זגנזגאל ובהיכלות צ״ט נגרניאל ובאלף בית דר״ע (ס״ג.) נגרסנאל ואולי הוא מלאך של אש אצל הפרסיים ושליח של מלאך המות שנקרא Nairyo — çag̃ha (שפיעגעל העתקת אפיסטא ח״ג צד מ״ג ומ״ע יאהרביכער לברילל ח״א, ק״ס).

זַגְתָא (בל״ס תרנגלת Gluckhenne) בפרק השוכר את הפועלים בגמ׳ מעשה בר׳ יוחנן בן מתיה (ב״מ פ״ו:) מובחר שבעופות תרנגולת אמר אמימר זגתא אוכמתי (בדפטמתא) [צ״ל בת פטמתא] [1]) דמשתכחא ביני עצרי דלא מצ״א פסיא קניא. פי׳ תרנגולה שחורה המפוטמת המצויה בין היקבים ואינה יכולה לפסוע הקנה מרוב שמנה. ובפ״ק דבכורות (ח׳ סע״ב) אייתו ליה תרתי ביעי [א״ל] הי דזגתא חיורתי הי דזגתא אוכמתי. ועי״ש על בניה תנחם (איוב ל״ה, ל״ב) וזגתא על אפרוהא [2]). *[אחי״ה וכן קוראים הערביים את מזל עיש שהוא בל״י Plejaden, Πλειάς: ״תרנגולת השמים עם בנותיה״ וכן נקרא בלשון בריטניא hen and chickens ובל״צ la poussinière עיי׳ מ״ש הח׳ שטערן במ״ע ג״ג ח״ג, רס״ב. (ועוד עיי״ע כמה=כִּימָה) ואולי מזה הענין בירו׳ קידוש׳ פ״א ד״ס רע״ב ההן דנסב בזגיתא והיא מתחטפא מיחייב בה כה״ג בדפ׳ אמש׳ וויטאמ׳ ופי׳ בעל פ״מ בזגיתא בתרנגלת ע״כ, אבל עיי״ע כוז ומ״ש.

זָד (= זוה, זיד ענינו ידוע בל״מ א׳) בשל, ב׳) עשות רעה ברצון (kochen, muthwillig handeln) בפ״ק בסוטה בגמ׳ וכך לענין הטובה (י״א.) [3]) מאי דכתיב (שמות י״ח, י״א) כי בדבר אשר זדו עליהם בקדרה שבשלו בה נתבשלו מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירא הוא דכתיב (בראשית כ״ה, כ״ט) ויזד יעקב נזיד. בר״ג דפ׳ בן סורר ומורה (סנהד׳ ס״ט.) דבי חזקיה תנא וכי יזיד איש על רעהו (שמות כ״א, י״ד) איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע [4]) א״ל רב מרדכי לרב אשי מאי משמע דהאי נזיד לישנא דבושלי הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד. בפ׳ השוחט אחד בעוף בגמ׳ השוחט בהמה (חולין ל״ד סע״ב) איתיביה רב המנונא לעולא מהא דתנן בפ״ב בטהרות (מ״ג) הראשון שבחולין טמא ומטמא השני (פסול) [פוסל] ולא מטמא הנ׳ נאכל בנזיד הדמע. פי׳ תבשיל שיש בו שמן של תרומה כי התרומה שנתערבה בחולין נקראת דמע. *[אחי״ה וכן פירש״י בחולין וקרוב לזה בפירוש רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקא דף ש״א סע״ב) ושם ובחולין כגי׳ רבינו. אבל בטהרות שם קצת בע״א ע״ש. — וכנ״ה בהפעיל מֵזִיד הפכו שוגג, עיין ביצה ל׳. חולין ט״ו. מגילה ט״ו: אבות פ״ו, מנחות כ״ה סע״א והלאה, תוספתא סוטה פ״ה. והשם זָדוֹן ב״מ ל״ג: ובתרגום זְדָנוּ (ובתר״י יחזקאל כ״ה, ז׳ זֵידוּ). והקבוץ זדונות יומא ל״ו:] —

זְדֹד יְהֹזְ (סימן) בשתי הלחם פרק י״א במנחות (מנחות צ״ו רע״א) שתי הלחם אורכן ז׳ טפחים ורחבן ד׳ טפחים וקרנותיהן ד׳ אצבעות והיינו זדד. לחם הפנים ארכו י׳ טפחי׳ ורחבו ה׳ טפחי׳ וקרנותיו ז׳ אצבעות והיינו יהז. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגייליקא דף ל״ט.) וכ״ה בפירוש רש״י] —

☞ **זדנז** (?) עיי״ע מזרגדזין. *[אחי״ה אין זה השרש וכבר הארכתי אודותו בע׳ הנדז ע״ש] —

זָה (= זִיהָא die Entfernung לפע״ד מפעל ערבי زاح = נָאח ענין הרחקה) בר״ג אמר להם הממונה (יומא כ״ח סע״ב) זיהא דשמשא קשי משמשא. פי׳ חמימות [5]) השמש אחרי שסר ועבר השמש מאותו מקום וסימנך דנא דחלא. כלומר אחר שתריק החומץ ממנו ריחו חזק יותר מן החומץ עצמו. — (א״ב בנוסח׳ זוהמא כתיב). *[אחי״ה כבר סימנתי שנוי נוסחאות בע׳ דן ב׳ ושם רמזתי על ערך זה כי כ״ה גי׳ כל כ״י זיהא כמו בע׳ דן וכ״ה בדפ״ר ועיי״ע זהם ב׳ במו״ע ובעה״ק, ונגזרה המלה מל״ע הנ״ל, ורבינו כיון יפה לפרשה אחרי שסר ועבר, וכן טעם המלה הערבית זיח, ומעתה גי׳ כ״י ב׳ שהובאה בערך דן ב׳ ג״כ נכונה, ורמ״ל חוץ ממה שגורס בטעות זיהרא רומז על ע׳ זהר! והח׳ לעווי לא דק בגזרה,

[1]) וכן מוכח מגי׳ דרבינו וגי׳ בדפטמתא אי׳ בכ״י וי״ו א׳ ובי׳ ובדפ״ו יאמשי ובאסיל, ובדפ״ר בר פנטיתא וצ״ל בר פטניתא כדאי׳ בדפ׳ פיז׳ בר פטיפתא וצ״ל פטניתא כדאי׳ ברש״י, ובילק׳ מ״א רמז קע״ו הגר. ובל״א ברש״י בטניתא ובנו״ג. בי בטניתא וצ״ל בר בטניתא מל״ע بَطِين מי שיש לו כרס נפוח עיי״ע בטן, ובכולם צ״ל בת תחת בר כי זגתא לי׳ נקבה היא. [2]) בנו״ג בנהא. [3]) ועיי׳ שמו״ר פ״א. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו. [5]) כ״ה בכ״י ה״ב ובעה״ק, ובדפ״ע חמות.

והח' פליישער השיג עליו מבלי שהעיר על מלה ערבית הנ"ל והחזיק בגי' זוהמא שטעות גלויה היא] —

זה (זִיהֲיָא בל"ס זהיותא מל"ע زهى = פי' זוהר וזיו Glanz) בפ' הרואה מקום בגמ' על הזיקין (ברכות נ"ח:) זיהיא [1]) הוא דעבר ומחזי כדעבר הוא נמי, פי' [2]) זיוו הוא שמתראה.

זה (= זָהָה לפע"ד מל"ע زها פי' גס רוח וגבה לב hochmüthig, stolz) בסוף סוטה בגמרא משרבו הרצחנין (מ"ז:) משרבו זהוהי הלב רבו מחלוקות בישראל. ובהלכתא קמא דחולין (ז'.) ואמרי לה אין מזהיהין אותו. פי' ענין גבהות. שפכו לפניו לבבכם (תהלים ס"ב, ט') תרג' [3]) שדו קומוי זהוהי לבכון. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב זהוחי). *[אחי"ה ובנו"ג בחולין מזחיחין אבל גי' רגמ"ה כ"י שם (בקובץ כ"י אנגיילי' דף רפ"ג רע"א) לנכון מזהיהין ופי' לשון גסות משרבו דהוהי הלב וכו'. ונוכל לקרותו גם ז ה ו ה י הלב, וכ"ה בתוספתא סוטה ספי"ד וכ"י תרגום לאיוב ל"ו, י"ב. והפעל בסנהד' צ"ו: זיהא דעתיה כ"ה לפי גי' הילקוט ישעי' מ"ז רמז שכ"ז, ובנו"ג זיחה דעתיה, וכ"ה בילק' סוף מ"ב רמז רנ"א וגי' רש"י זחה דעתיה: מתגאה, ועיי"ע זח] —

זַהְיָין (תואר מע' הקודם בל"ס זַהְיָנָא שמח וטוב לב וגם גבה לב der Uebermüthige, Fröhliche) בויק"ר ריש אחרי מות (פ"כ עיין בסמוך) ובפסיקתא דאחרי מות [4]) (פסיקת' דר"כ צד ק"ע.) ר' לוי פתח אמרתי להוללים (תהלים ע"ה, ה') למערכביא אלו שלבן מלא [עליהם] חולחליות רעות ר' לוי קרא יתהון זהיינא אלו שמביאין אללי לעולם, פי' שמחים בכל עת. *[אחי"ה ורמ"ל הוסיף בנוסח' דידן כתוב אלליא ע"כ. אמת כי כ"ה בויק"ר פ"כ אבל לפני בעל הערוך היה כתוב לנכון כמו בויק"ר פי"ז והראיה מערך חל ט"ז (אצלנו) עי"ש היטב. ר' לוי קרי להון זהוניא וכן הובא בילק' תהלים ריש רמז תתי"א בשם תנחומ' זהונייא, וצ"ל זהיינא וכבר הרחבתי דבורי בזה בע' אללא בחלק א' צד צ"ו: ויש"נ טעות הדפוסים בויק"ר ובפסיקת' וילקוט. ובשו"ט מזמור ה' פ' לא יתיצבו השמים טלה זרה וגורע ומוסיף. ודריש הוללים בשתי הוראות טלת הלל: א') ענין אור מזהיר; ב') ענין טרוף הדעת מפני השמחה ושחוק על בזיון זולתו וכן ענין هل בל"ע וכן בעצם הראשונה יורה פעל زها בל"ע האיר ועוד מתהולל ומתגאה. ועוד דרש ר' לוי הלל מעין יללה] —

זָהַב (נרדף עם צהב וענינו אדום כזהב schimmern, hochroth werden) בפ"ק דחולין בגמ' נמצא כשר בתורין (חולין כ"ב:) מאימתי התורין כשרין משיזהיבו. — (א"ב פירש"י שיהיו כנפי גופן גדולים ואדומים ומוזהבים כזהב). *[אחי"ה ובנו"ג בפי' רש"י מזהיבים אבל גי' ר"ב היא הנכונה. ועוד פי' זהב בהָפעל כמו ذهب בל"ע מצופה בזהב mit Gold belegt שבת נ"ט סע"ב טלית מוּזְהֶבֶת, סוטה מ"ט: זהורית מוזהבת, עיי"ע זהר א'. והשם זָהָב ידוע. דינר זהב עיי"ע דינר. והקבוץ יומא מ"ד סע"ב, ירו' יומא פ"ד דמ"א רע"ד, שמ"ר פל"ה שבעה זהבים היו בבית המקדש פי' ש ב ע ה מ י נ י זהבים, וכ"ה בשהש"ר פסוק עמודיו. ושם למה קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי זהבים, ובירו' יומא שם בעד כל הזהבים, ובשמ"ר שם מכסיף כל הזהבים. עירובין נ"ג: עיי"ע רקע ו'. — והבינוני פעול זהוב פי' נעשה מזהב כן נקרא מטבע זהב Goldgulden ירו' שביעית ספ"י דכ"ט ע"ד זהוב דרכו להשתנות. ב"ר ר"פ ט"ז, שמ"ר ר"פ ל"ה, במד"ר פי"ב, ילק' בראשית רמז כ"א אדם פורט זהוב אחד. דב"ר פ"ב בזכות הזהוב נתלקטו המעות. וערך מטבע זו עשוי להשתנות בפרט בארצות שונות לכן תארוה בשם הרגיל בימיהם ד"מ זהובים עבדיי"ה (תשוב' הרי"ף סי' רע"ח, תשוב' הרמב"ם סימן ר"ה) = عبدية; זהובים נצפי"ה (תשוב' הרמב"ם שם) זהובים מראבטי"ה (שם ר"א) ועוד זולתם עיי' צור געשיכטע להח' צונץ צד תקמ"ה. — והתואר זֶהָבִי פי' מצרף זהב (Goldarbeiter) שמ"ר פ"ה משל לזהבי שהביאו לו מוניטה אחת. במד"ר פ"ב הלך אצל הזהבי וכו'. וכ"ה בפסיקתא רבתי פ' זכר. והקבוץ שבת קכ"ג. קורנס של זהבים, סוכה נ"א סע"ב ולא היו יושבין מעורבין אלא זהבין בפני עצמן וכַסָפין בפ"ע, ושהש"ר פ' קמתי איכן הם הזהבים איכן הם הכספים] —

זָהַם (מל"ט איוב ל"ג, כ' וכן בל"ס וערבי زهم ענינו תעוב מאוס ומלוכלך schmutzig, klebrig sein; ועוד בל"ע דָּשֵׁן ושָׁמֵן fett) בכתובות בפ'

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובדפ' אט' ובשרס"ע זיהיה ובנו"ג זיוית. [2]) כ"ה בכ"י ורפ"ר, ודפ' אט' ובשרס"ע חסר. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' אבל בשרס"ע בס"ם: ת"י שהוא קיצור טן תרג' ירו'. [4]) כ"ה בכ"י וי"ו ובדפ"ר.

המדיר בגמ' כל המומין (ע"ה.) והתנן בפרק [1]) על אילו מומין (בכורות מ"א.) הזקן והחולה והמזוהם. בספרא (ויקרא פרק ו' פרשה ה') ואם מן הצאן . . פרט לזקן לחולה ולמזוהם [2]). בפ' אין מעמידין בגמ' בת ישראל (ע"ז כ"ו סע"א) לא מזדהמנא באפי גברי. בפ' מצות חליצה בגמ' דסמך הלצה בסנדל [3]) (יבמות ק"ג: וש"נ) בשעה שבאה נחש על חוה הטיל בה זוהמא [4]). ובר"ג דפ' יש בכור לנחלה (בכורות מ"ז.) אפי' למ"ד אין מזהמין את הולד לוי פסול מיקרי. ובר"ג דכל הבשר (חולין ק"ה סע"א) מים אחרונים אין ניטלין [אלא] בצונן מפני שהחמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין הזוהמא [5]). חלאתה בה (יחזקאל כ"ה ו') תרג' דזיהמותא ביה. — מזהמין את האילנות בפ"ב בשביעית (מ"ד) ובע"ז בר"ג דפ' ר' ישמעאל (נ':) תרי זיהומי הוו חד לאוקומי אילנא ושרי וחד לאברויי אילנא ואסיר. *[אחי"ה בנו"ג בע"ז תרי זיהמומי וצ"ל זיהומי וכה"ג בפי' ר"ח כ"י לע"ז. (בקובץ כ"י אנגייל' דף ל"ב:) וכה"ג בר"ש לשביעית פ"ב מ"ד ופי' שם מזהמין כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות וכו', והועתק מפירש"י לע"ז ור"ח כ"י שם פי' זיהום אוקומי אילנא שהוא זיבול להאכיל זוהמא את האילן שלא ימות ועיי' עוד ע' זבל. והיחיד זיהום ע"ז שם איזה פעמים ושם הפעל המזהמין, ירו' שבת פ"ז ד"י. המזהם, ירו' שביעית פ"ב דל"ג ע"ד מזהמין מתלעין . . מה בין המזהם לעושה לה בית המזהם אינו אלא כמושיב שומר בית עושה לה צל והיא גדלה מחמתן, ולשיטת הירו' זו פי' הרמב"ם ורע"ב בפי' שני בשביעי' הנ"ל וחידוש שלא העיר התוי"ט על זה הירו'. ולפע"ד נ"ל כי מזהמין דכאן פי' כמו בל"ע הנ"ל כלומר מדשנין ומפטמין ע"י זבל. והוראתה הראשונה ענין לכלוך וכנ"ה חוץ ממקומות הנ"ל ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג כוס זוהם, ירו' נדה ספ"ד דנ"א: דם נדה זָהוּם דם בתולים אינו זהום (ובבבלי נדה ס"ה: איתא זיהום וצ"ל זהום) ויק"ר פט"ז ואסת"ר פ' אחר הדברים מה גללים הללו מזוהמין אף הוא מזוּהָם, ברכות נ"ג סע"ב ר' זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה. ויק"ר פט"ז פוק לאתרך לא תזהם ברייתא. ובהשאילה לענין פסולי ולדות, בכורו' מ"ז. עיי' לעיל. ירו' גיטין פ"ח דמ"ט ע"ג אין בי"ד מזהמין אותה. ושם דמ"ט סע"ד אינון דאמרין מזוהמת היא מלפניו . . אינון דאמרין אין מזוהמת היא מלפניו. והשֵם ירו' יבמו' פ"י די"א. פי"ג די"ג ע"ד זיהום כהונה — ועוד השֵם זוהמא יבמות ק"ג: שדי בה זוהֲמא, ושם פסקה זוהמתן . . לא פסקה זוהמתן, עיין מאמרי על המלאכים והשדים צד ס"ו. ירו' ברכות פ"ו ד"י ע"ד שמן לזוהמה, תרומ' פ"י מ"א ליטול את הזוהמא עיי"ע צחן ב'. פי' הקצף העולה על פני התבשיל וכ"ה בל"ס זהימא [Schaum —

זהם (השרש הזה לא נמצא וט"ס הוא עיי"ע זה א') זוהמא דשמשא בעל הערוך גרס זיהא עיי"ע זה. *[אחי"ה ונפלאת היא בעיני אם היטב ידע כן ר"ב למה כתב בע' זה א' בדברי רבינו זוהמא הלא הוא בעצמו מעיד כאן כי גי' רבינו זיהא, ורמ"ל טעה להעתיק Schweiss אולי שסבר כי זיהא דרבינו כמו זֵעָה!] —

זהר (= זְהוֹרִית תואר לנקבה מהשם זוֹהַר פי' ענין האיר והצהיר וכן בל"ס ובלשון ערבי زهر glänzen, schimmern והשם زهرية Glanz-volles ותואר לתולעת השני שנקרא כרמז Kar-mesin) בר"ג דפרק במה בהמה (שבת נ"ג.) ולא בזהורית שבין עיניו. פי' לשון זהורית שתולין לסוס משום נוי [6]). ובר"ג דפ' טרף בקלפי (יומא ס"ט: וירו' יומא פ"ו דמ"ג ע"ג) והיה לשון של זהורית מלבין. ובפ' המפלת בגמ' אם היה מרוקם (נדה כ"ה:) ושני ירכותיו [7]) כשני חוטין של זהורית. וברפואות דמי שאחזו (גיטין מ"ט:) ליתי חוטא דזהוריתא דשדתיה דומה [בת דומה] [8]). ובפ' כ"ז בכלים (מי"ב) חוץ משל ארגמן ושל זהורית טובא. ובס"ג דסוטה (מ"ט:) טאי חופת התנים זהורית מוזהבת. *[אחי"ה בדפ"ר חסרה מלה זו אבל אי' בע' חף ג' — וכנ"ה בירו'

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [2]) וכ"ה בתמור' כ"ח: אבל בספרא אי' עוד למוקצה. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [4]) אגדה זו באה להם מפרסיים עיי' מאמרי על המלאכים והשדים צד ס"ו. [5]) כ"ה בדפ"ר רק שם חסר' מלת אלא וגעי' פע ב' הגי' מים אחרונים ניטלין בצונן אבל בחמין לא וכו' וגם זה נכון אבל בדפ"ע אחריי אי' בכאן אין ניטלין בחמין, וכגי' דפ"ר אי' בנוסחאותינו [6]) וכן פירש"י לנוי וכן שם הגי' וכ"ה בריי"ף ובר"אש ובכ"י א"פ אבל בנו"ג זהורית. [7]) בנו"ג זרועותיו וכ"ה בירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד ויק"ר פי"ד אולי היה רבינו מקצר וצ"ל ושני ירכותיו כבי חוטין של זהורית וב' זרועותיו כבי חוטין של זהורית. [8]) עיי"ע שד א'.

סוכה פ״ג דנ״ג ע״ד זהורית עמוקה. ובלש׳ זכר רבים: פסיק׳ רבתי ר״פ כ״ו שהיא מקשטה את .. בנותיה ומלבשתן זְהוֹרִים] —

זהר (= זַהֲרוּרָא בל״ס זהרירא, זהרירותא פי׳ זוהר (Glanz, Schimmer בפ״ק דפסחים בגמ׳ ר״מ אומר אוכלים[1]) (י״ג רע״א) ובס״ג היו בודקין (סנהד׳ מ״ב.) בגולהא הוה קאי וזהרורא הוא דחזא[2]), ובר״ג דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ד.) וההוא זהרורי מעין שופריה דר׳ יוחנן, ובס״ג דפ׳ י׳ יוחסין (קידושין פ״א.) נפל זיהרא[3]) באיפומא.

זהר (זיהרא והוא בל״ע زهراء פי׳ ירח (Mond השמש והירח (בראשית ל״ז, ט׳) תרג׳ ירו׳ [א׳] שימשא וזיהרא. ו ל ש מ ש א ו ל י ר ח [ולשימשא או לזיהרא]. *[אחי״ה הציון השני אי׳ רק בדפ״ר ולפנינו בתרגום ירו׳ בשני המקומות סיהרא והוא מל״מ שהרון ובל״ס ובל״ע סהרא شهر מהוראת ענין האיר והצהיר אבל זיהרא או יותר טוב זהרא מפעל זהר = زهر וממנו השם הנזכר בתחלת הע׳ בהוראת ירח וכ״ת בשהש״ר פסוק שררך אית אתרין רצווחין לזהרה סהרה. ירוש׳ יומא רפ״ג ד״מ: איביריתא דזהרה. ירו׳ תענית ספ״ד כיון דאשלים זיהרא] —

זהר (מל״מ הִזָּהֵר ענין הִשָּׁמֵר וקבלת עצה להשמר sich in Acht nehmen, warnen מרע וכ״ה בל״ע زهر והשם זהירות ובל״ס זוהרא ,das Gewarntsein (sich in Acht nehmen בס״ג דפ״ק דע״ז (כ׳:) מכאן אמר ר׳ פנחס בן יאיר זהירות מביאה לידי זריזות ל ש ו ן ז ר י ז ו ת מפורש בפ״ק דשבת ירושלמי (דף ג׳ רע״ג). *[אחי״ה ושם איתא מיכן היה ר׳ פינחס בן יאיר אומ׳ זריזות מביאה לידי נקיות וכו׳, וכ״ה בירו׳ שקלים פ״ג דמ״ז סע״ג ובריש שהש״ר. ותיבת לשון זריזות אי׳ רק בדפ״ר וא״כ גם כונת רבינו על גי׳ שלפנינו בירו׳ ואין כאן תמיהת רמ״ל שרבינו רוצה להעיר כי ז ר י ז ו ת מפורש בפ״ק דשבת ירו׳. והפעל הרבה בש״ס. בינוני פעול: אבות פ״א מ״א וג׳ הוי זָהִיר במצוה קלה וכו׳. ושם הוו זהירין ברשות, וכן ל״מ זָהִיר בעזר׳ ד׳, כ״ב. חגיגה כ״ג. מזהר זהיר בהו. חולין ק״ז: ד ז ה י ר ולא נגע . . ד ז ר י ז וקדים ומשי ידיה (וזו לכאורה ראיה לפי׳ רבינו זהירות לשון זריזות). פסחים קי״ג. נזיר ל״ט: ב״מ ל״ג: סנהד׳ ע״ו: אבות דר״נ פ״ו, דא״ז פ״ט: הוי זהיר, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. לא הוינא זהיר לך, ירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט. ולית ההיא רשיעתא זהירא לה, ושם אִתְפְּעֵל והכינה מזדהרא לה פי׳ הנחש היה זהיר עליה לשמרה, ובגי׳ מהרש״ס איזדהרה לה. ברכות ו׳. ו א י ז ד ה ר נ פ ש י ה כי היכי דלא ליתזק (כ״ה בכ״י מ׳ עיי׳ ד״ס שם צד ט׳.), ע״ז י״ב: אזדהר משברירי, ב״ב כ״ט. שתא קמייתא מיזדהר איניש בשטרא תרתי ותלת מיזדהר טפי לא מיזדהר. נפעל: הִזָּהֲרוּ ברכות ח׳: נדרים פ״א. קידושין פ״א. ושם: סנהד׳ צ״ו. חולין נ״ט: הִזָּהֵר כתובות קי״א סע״א. הפעיל: מַזְהָר סנהד׳ ס״ו. יבמות פ״ד: מוזהרת שם. הָפְעַל הוזהרו שם פ״ה. אַפְעֵל: אקודש אַזְהַר אהול לא אזהר סנהד׳ ס״ו סע״א. והשם אַזְהָרָה עיי׳ ח״א צד נ״א] —

זַהֲרָא (פי׳ לפי ערך בסתן נחלה מל״ע صحراء שדה או מל״ע زهرة צמח ונטיעה. זַהֲרוּרֵי בעלי נחלות מורכב מן זהרא ומן לשון פרסי وار ורבינו פי׳ בע״א) בפ׳ חזקת הבתים בגמרא בד״א (ב״ב נ״ה.) והני זהרורי דזבין ארעא למסקא זבנינהו זביני. פי׳ זהרא (ב״ב ס״א:) כבר פירשתי בע׳ בסתן, ופי׳ זהרורי „הממונים מן המלכות לקבל מסקא דפרדיסי שמם כן ואם עריק מריה דפרדיסא ולא פרע מסקא ואתי זהרורי ולא משכחי ליה דינא דמלכותא למזבן ההוא פרדיסא ולאפרועי מסקא ומאן דזבין מיניהו קנה והני מילי למסקא אבל לכרגא לא מזבני ארעיה כלומ׳ דינא דמלכותא דכרגא אקרקף גברי מנח. וזה השם לשון פרסי הוא. *[אחי״ה ואני חפשתי ולא מצאתי שרש דבר בל״פ בענין הוראה הנ״ל וגם תמיה לי על רבינו מדוע עזב שיטתו שפי׳ בע׳ בסתן זהרה נחלה והוא עפ״י פי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב וכאן פי׳ זהרורי הממונים מן המלכות וכו׳, ובאמת רגמ״ה פי׳ גם כאן זהרורי: ב ע ל י נ ח ל ו ת וכן פי׳ הרשב״ם לב״ב נ״ה. זהרורי על שם נחלה שקרוי זיהרא וכו׳. אבל רבינו הלך כאן בשיטת ר״ח והעתיק ממנו פי׳ הנ״ל כדמוכח מנמוקי יוסף לב״ב ושם נ״כ הגי׳ זהרורי וכ״ה בערוך כ״י ו״ו, ובדפ״ע זהררי ובכ״י ש״ס זיהררי ובה״ג זיהרורי, ופי׳ המיוחס לרש״י סביב לרי״ף ובריי״ף כ״י (ד״ס צד ס״ה.) גרס הני זיארי ופי׳ עשירים

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו. [2]) וגי׳ גולהא אי׳ בכ״י ו״ו ולי״ד וכ״ה בכ״י ק׳ וס׳ בסנהד׳ ועוד עיי״ע גלה וש״נ חילופי תגוסח׳. ועיק׳ הגי׳ גלותי וכגי׳ רבינו אי׳ בכ״י ש״ס (עיי׳ ד״ס לסנהד׳ ס״א:) ובנו״ג וזהרורי בעלמא הוא דחזא וכת״ג בס׳ כ״י ר״ח לסנהד׳ בקובין כ״י אנג׳ דף צ״ט [3]) בנו״ג נהירא.

וכו׳, ולפי זה נוכל לגזרה מל״פ זור אור פי׳ מי שיש בידו כח ויכולת vermögend ומוצאו בלש׳ צינד zâvare, zura כח. ובשט״מ לב״ב הביא דעת הראב״ד זהרורי על שם זהירות שמזהירים לעם לומר תנו מנת המלך וכו׳ ע״ש וזהו דוחק] —

זַהֲרָ[א] (פי׳ בל״פ زهر ארס של נחש Gift ועוד כעס Zorn) בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ והחומץ (ע״ז ל׳:) כח מוסיף זהריה קליש. ובפ׳ אלו טרפות בגמ׳ דרוסת הזאב (חולין נ״ג.) קמ״ל דאינה לדרוסה אלא לכסוף דזיהריה בהדי דשקיל ליה לסחופיה הוא דשדי [1]). ובפ׳ השולח גט בגמ׳ אין לוקחין ספרים (גיטין מ״ה:) אימליא זיהרא [2]) שדתינהי לנהרא. ובפ׳ דם הנדה בגמ׳ הרוק (נ״ה:) נהי (לדרוסה) [3]) דזיהרא דמעתא גופה לא נפקא. פי׳ זיהרא ארס. *[אחי״ה וכנ״ה בחולין נ״ב סע״ב זיהרא אית ליה ולא קלי זיהריה. ובענין כעס והמה ברכו׳ נ״א: קמה בזיהרא — וכן בל״ס מַרְתָּא פי׳ מרה וארס Galle, Gift וכן מְרָרָה בל״מ] —

* זוּגָא (שם כנוי לאיזה חכמי א״י) ירו׳ נדה פ״א ד״נ סע״ג נפק זוגא לבר. ירו׳ מעש׳ שני פ״ה ריש הל׳ א׳ זוגא שאל לרבי וזה חי בדור הראשון עיי׳ מבה״ר למהרז״ף צד ע״ז, ויש להוסיף ממ״ק י״ח. זוג בא מחמתן לפני רבי, ובכ״י מ׳ לפנינו רבינו. ובמהי״ר שם הובא עוד זוגא (זונה) מדור הרביעי ע״ש. וכן נמליאל (גמלייל זוגא) בדור השני (שם צד ע״א:) ועיי״ע זווא ב׳.

זַוו (פי׳ בל״ע زوج שנים יחד Paar = זוּגָא עיי״ע זג) בס״ג דפ׳ המקבל שדה (ב״מ קט״ז.) ובפרק חזקת הבתים בגמ׳ ולא את האב [4]) בנכסי הבן (ב״ב נ״ב סע״א). ובפ׳ כל הנשבעין בגמ׳ (והנחבל) [צ״ל בסמוך נחבל] כיצד (שבועות מ״ו:) רבא אפיק זווא [5]) דסרבלי וספרא דאגדתא מיתמי בדברים העשויים להשאיל ולהשכיר. ובס״ג דע״ז (ע״ה:) אי הכי אפי׳ זווא [6]) דסרבלי נמי א״ל רבא כלי סעודה אמורין בפרשה. פי׳ שני סרבלים. בפרק במה בהמה בגמ׳ פרתו של ר״א (שבת נ״ד:) ובפ״ק דסוכה בגמ׳ ושאינה גבוהה י׳ טפחים (סוכה ד׳:) איתמר רב ור׳ חנינא ור׳ יוחנן ורב חביבה מתנו בכוליה סדר מועד כל כי האי זווא [7]) חלופי ר׳ יוחנן ועייל [8]) ר׳ יונתן. בפ׳ מי שמתו בגמ׳ ר׳ יהודה אומר מברך לפניהם (ברכות כ״ב:) ר׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי ור׳ אלעזר [9]) ור׳ יוסי בר׳ חנינה [חד מהאי זווא וחד מהאי זווא] [10]). פי׳ נמצאו תרי זווי ר׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי זווא חד, ר׳ אלעזר ור׳ יוסי בר׳ חנינה זווא חד. חד מהאי זווא וחד מהאי זווא כגון ר׳ יוחנן ור״א ור׳ יהושע ור׳ יוסי או אפכא ר׳ יוחנן ור׳ יוסי ור׳ יהושע ור״א. בפ׳ המדיר בגמ׳ ר׳ יהודה אומר חדש (כתובות ע״א.) אם תמצא לומר זווי זווי קתני [11]). בס״ג דמפנין (שבת קכ״ט:) בתלתא מ״ט לא משום דקאי מאדים בזווי [12]). פי׳ יום ג׳ יבא מאדים ב׳ פעמים בזווי בשעת ח׳ ובשעה כ״ב משום הכי חיישינן לסכנה כי מאדים ממונה על הדם זה פי׳ ר״ח ז״ל. *[אחי״ה עיין מהרש״א בחי׳ שהעתיק כל זה בשם הערוך ובאר דברי ר״ח ועיי׳ נ״כ בהפשב״ע. ורש״י פי׳ בע״א ע״ש ובחי׳ הר״ן, והניחוש במספר שנים מרומיים ויונים בא להמון של יהודים עיי״ע אשמדאי. ובזה הענין פסחים קי״א. הני תרי נשי דיתבן בפרשת דרכים חדא בהאי גיסא דשביל וחדא באידך ומכוונן אפייהו להדדי הנהו זווי בכשפים עסקן (כ״ה בכ״י מ׳ ובנו״ג ודאי בכספים עסיקן). ובעירובין צ״ז. צבתים זווי זווי וכ״ה ברש״י ורא״ש בדפ׳ ווינציא׳ רפ״ח. אבל בכ״י א״פ ובגמ׳ בדפ׳ שונצ׳ וברש״י שם ובריי״ף אי׳ זוני זוני, ובריי״ף כ״י זוזי זוזי (ד״ס שם) וכ״ה בעירובי׳ ל״ז. עולא זוזי זוזי קתני, ובד״ש זוני זוני, אבל בגליון כ״י מ׳ ובכ״י א״פ לנכון זווי זווי קתני (ד״ס למקומו), וכ״ה לנכון בגליון כ״י מ׳ לשבת קי״ם רע״ב ר׳ זירא מהדר אזווי זווי דרבנן (ובנו״ג אזוזי זוזי ופי׳ רש״י זונות זונות), ובתעני׳ כ״א: בדפ׳ פיז׳

---

1) וכהי״ג בריי״ף ובחי׳ הרשב״א ובנו״ג מהו דתימא בהדי דדריס שדי זיהריה קמ״ל בהדי דשליף שדי זיהריה וכן טוכח מפי רגט״ה כ״י לחולי׳ בקובץ כ״י אנג׳ דף ש״א סע״ב. 2) בנו״ג עוד שקלה. 3) יש למחוק. 4) בנו״ג ולא לאב. 5) בנו״ג בשלשה מקומו׳ זוגא ובכ״י ה״ב זווא וכ״ה בפי׳ כ״י ר״ח לשבועו׳ (בקובץ כ״י אנג׳ דף ס״ז.) ובחי׳ הר״ן מיגש ובראי״ש ובריטב״א וב״ה בכ״י ש״ם ב״ב וכ״י ש״ם ק׳ בשבועות אבל בכ״י פ׳ לנכון זווא ועיי׳ עוד בסמוך בפנים. 6) בנו״ג זווא וכ״ה בכ״י ש״ם ובשאילתו׳ מסעי סי׳ קל״ז אי׳ זוגא וסרבלא. 7) בכ״י ה״ב וכן בנו״ג זוגא בשני מקומות וכ״ה במגילי׳ ז׳. ובכ״י ו״ו אי׳ גוגא ובכ״י ו״ו בי זווא וצ״ל זווא. 8) וכ״ה בכ״י ש״ם טגילי׳ אבל בנו״ג מעייל, מעיילי. 9) וכה״ג בכ״י מ׳ ובנו״ג אליעזר. 10) כצ״ל ועליו יסב פי׳ דרבינו וכדפ״ע נשמט במעות, ובנו״ג זוגא. 11) בנו״ג זוגי זוגי. 12) וכ״ה לנכון בנוסחאותינו אבל בכ״י מ׳ ואי״פ בס״ם בזוזי וכן בסמוך שם תחת מעלי שבתא נמי קיימי בזווי אי׳ בכ״י בס״ם בזוזי

ווניצ' זווא דרבנן וכתב בד"ס שם: "וכ"ה בפי' רגמ"ה" אבל בפי' רגמ"ה כ"י שהוא ת"י (מקובץ כ"י האלבערשטאם) אי' ההוא ז ו ז א דרבנן, וכ"ה בט"ס בד' באסיליא ובדפ' חדשי' אי' זוגא וכ"ה בכל הדפוסי' וכ"י ש"ס בתעני' כ"ג סע"א זוגא דרבנן, ועיי' עוד ערכים הבאים אח"ז] —

זַוָּא (מע' הקודם בל"ע פי' שנים והושאל על שני סכינים של מספרים die Scheere (mit zwei Klingen בס"ג דפ"ק דמגיל' (ט"ז.) אייתי זווא מביתיה וקא שקיל ליה (במזייה) [צ"ל מזייה]. פי' היינו זוג של מ ס פ ר י ם [1]. *[אחי"ה וגי' זווא אי' בכל דפוסי' הישני' ובכ"י רש"י ובנו"נ זוגא (עיי"ע הקודם) ובכ"י מ' הגי' משונה קצת א"ל שקול לי מזיאי א"ל לי' לי זווא אתא אליהו ושדא ליה זווא בהדי ובכ"י ילק' נתערבו שתי נוסחאות עיי' ד"ס למגיל' צד מ"ב:] —

זווא (שם חכם = זוגא) בס"ג דמשקין (מ"ק כ"ח.) תנא להו זווא דמן הדייב. ובר"נ דהמפלת (נדה כ"א:) וכן כי אתא זווא מהדייב. פי' שם אדם. *[אחי"ה בע' הדייב הבאתי שינוי נוסחאות ע"ש, ונראה דגי' זוגא כאן עיק' הגי' כדאי' בספרים ושם זוגא מצוי בירוש' איזה פעמים עיי"ע זוגא. ומרוב חילופי הגירסאות זוזא וזווא החליפו הסופרים גם כאן זווא במקום זוגא. ואין זוגא דכאן כמו זוגא דרבנן (בע' זוו) שא"כ הפעל היה צריך להיות במספר רבים: תנו. אתו כמו שאי' הרבים אחר זוגא דרבנן בתעני' בשני מקומות המובאים בע' זוו ועיי' מ"ע יאהרביכער לה' ברילל ח"ב. פ"א שקדמוהו כבר רמ"ל בהערה מושכלת בע' זווא ע"ש] —

זִוֵּג (בלי' ζευγνύμι, ζυγόω ענין חבור וקבוץ גם יחד וגם איש ואשה שחברו יחדו וכ"ה בל"ס ובל"ע زَوَّجَ (verbinden, zusammenpaaren המזווג בכלאים בפ' השוכר את (האומנין) [2] [הפועלים] (ב"מ צ' סע"ב). פי' מזווג נותן עול על צואר שור וחמור פטור. שש עגלות צב (במדבי ז' ם') תרג' [ירו' ב'] [שית] עגלן מְזַוְּגָן. — (א"ב פי' בלי' עול רצועה או מֵתָר המחבר צמד בהמות. *[אחי"ה הפי' הזה כיון על לי' ζεῦγμα Joch, Fessel ולא ידעתי למה הרחיק ר"ב עדותו ולא בארו מהפעל היוני הנ"ל. ועל תרגומים לפסוק הנ"ל עיי' ספרי על העתקה פרסית לריב"י מאווס צד קמ"ה. — וכנ"ה הפעל ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט סע"א אפי' לזויג אינו מצוי לזויג. ירו' גיטין פ"ג דמ"ד ע"ד מכיון שאינו מצוי לזויג אפי' זיווג כמי שלא זיווג. ירו' מ"ק ספ"א ד"פ סע"ד מזויג את האומריות. סוט' ב'. אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו. ושם קשה לזווגן כקריעת ים סוף. ויק"ר רפ"ח מזווג זווגים ושם אני יכולה לזווגם בשעה אחת. וכ"ה בב"ר רפס"ח ובמד' שמואל פ"ה ושם אנא יכילנא מזווגא יתהון במ"ר רפ"ב בי"ה מקומות משה ואהרן מְזוּוָּגִין. התפעל הזדווג (= בל"ע ازدوج) סנהדר' מ'. מִזְדַּוְּגִין זוגות זוגות. ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג שיזדווג לו חברו. ירו' תעני' פ"א דס"ד רע"א אֵלַי קורא משעיר (ישעי' כ"א, י"א) . . אמר רשב"ל אֵלַי טאיכן נזדווג לי משעיר. ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג נִזְדַּוֵּג לו נוי לישראל. שמ"ר פ"א בא ונזדווג לאומה זו. שמ"ר רפמ"ה ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה. ויק"ר פי"א ונזדווגו לו עיי"ע ברבר. ושם ספכ"ז כתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ועיי"ע פטר ד'. והשם: פסח' מ"ט. אין זיווגן עולה יפה. ב"ר רפס"ח וילק' שופטי' ר' רמז ע' אין זיווגו של איש אלא מן הקב"ה . . יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו . . יצחק זיווגו בא אצלו . . יעקב הלך אצל זיווגו. מדרש תהלי' מזמור נ"ט בא וראה כמה קשה כה הזיווג . . יחיד הקב"ה שמו על הזיווג וכו'. פסיקת' רבתי פ"ל מבקשים זיווג לירושלם ולא מצאו. — ועוד עיי"ע זג ב'. ובתרגומי' הרבה דוגמאו' עיי' במתורגמן ואצל הח' לעווי] —

זְוַוד (בל"ס זודא מל"ע زَاد והקבוץ ازواد פי' בל"מ צ י ד ה לדרך Reisevorrath ובהשאילה בל' נקבה תכריכין (Sterbekleider בס"ג דפ' אלו מגלחין (מ"ק כ"ז:) תימוש ההיא איתתא זוודתא לאידך [3]. ובר"נ דפ' מי שהוציאוהו (עירו' כ"א:) למאי נפקא מינה לטשטושיה ל י ה [1]) זוודתא. פי'

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ה. ובשדפ"ע ספרים וברש"י מגילי שם ד"ה (זווא) [זווא] מפורש זוג של ספרים עיי' מספרים.

[2]) יש לטחוק. [3]) וכ"ה בע' טש וכ"ה בכ"י מ' וב' ובע"י ובנו"נ צבית זוודתא וכן בסמוך בנו"נ לסוף אמר לה תימוש זוודתא לנפשך וטחת ובכ"י ט' ובע"י תימוש ההיא איתתא זוודתא לנפשא וטחה. ובילק' ירמיה רמז ש"ב אי' תיטום וצ"ל תיטוש ובמאמר ראשון בילק' שם ואי לא תעביד ההיא איתתא זוודתא לאידך. ותיבת לאידך חסרי בכ"י מ' וב' הנ"ל.

[1]) בנו"נ בהו וחוגה בכ"י ט' להו וכ"ה בכ"י א"ם ובד"ש ובע"י וברש"י כ"י להם (עיי' ד"ס למקומו)

תכריכין. *[אחי"ה וכנ"ה בר"ה י"ז. זוידו ליה זְוָדְתָא כ"ה בכ"י מ' ובגליון כ"י ב' ובנו"ג צביתו. בע"ז י"ז. זוידו לה זוודתא וכ"ה בע"י ובדפוסי' הישנים לי' עיי' ד"ס למקומו] —

זָוַד (מענין הראשון צידה לדרך) בר"ג דפ' מציאת האשה (כתובו' ס"ז:) אמר זוודין קלילין ואורחא רחיקא. פי' צידה מעוטה והדרך רחוקה. (א"ב תרג' צידה לדרך (בראשי' מ"ב, כ"ה) זוודין לאורחא). *[אחי"ה בנו"ג בכתובו' זוודאי קלילי ואורחא רחיקתא. וכנ"ה במ"ק כ"ח: שיול אצטלא דמילתא לבר הורין דשלימו זוודיה ועיי' פירושו בע' שיול. והרבה בתרגום עיי' עמת"ר ללעווי] —

זווד (Vorrathssack) בר"ג דפ"ק דקידושי' בגמ' (בי"ש אומ' בדינר) [צ"ל בית הלל אומרים בפרוטה] (קדושי' י"ב.) [1] ההוא גברא דקדיש בזוודי דאודרי [2]. פי' שק שמשימין בו כל דבר קורין בל' ישמעאל מזווד. *[אחי"ה והוא בל"ע مِزْوَد ובכ"י ה"ב אי' מזיר וכ"ה ברי"ש בע' מזר ג' אבל ט"ס הוא. ועה"ק שנ"ב סים עוד: פ"א אגודה של מוך ע"כ והוא נעתק לפע"ד מפירש"י לקידושי' שם. — ושל שה ערכין הנ"ל קרובי ענין הם כי כמו שהמזון צידה לעובר ארח כן התכריכין צידה לעוברים מן העולם עיי' כ"כ. ולדעת ר"פ סמאלענסקין יקראו תכריכין זוודתא כי רגילים להכין אותם בחיים] —

זוז (בל"ס זוזא מטבע כסף והוא אחד מעשרים ולדעת אחרי' אחד מחמשה ועשרים של דינר זהב) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ו:) לאשתא בת יומא לישקול זוזא חיורא. פי' זוז של כסף צרוף. רבע שקל כסף (ש"א ט', ח') תרג' זוזא חד רכספא. פי' שקל של תורה הוא סלע וכן תרג' שקל סילעא ויש בו ארבעה דינרין ודינר וזוז אחד הן. שקל דרבנן הוא חצי סלע ויש בו ב' דינרין כדגרסינן בר"ג דפ' הזהב (ב"מ מ"ה.) תנן במעשר שני בפ' ב' (מ"ט) הפורט סלע של מעשר שני בי"ש אומרים בכל הסלע מעות וב"ה אומרי' בשקל כסף בשקל מעות. בר"ג דחגיג' (ה'.) זוזא לעללא לא שכיח לתילותא שכיח. פי' הממציא מעות לעני בשעה שהנוגשים עליו ומלוה אותן לו ונוגשים באים ולוקחין הממון וכי מסתלקי הוא בא ונושה אותו בכל יום היינו דאמרי אנשי לקנות התבואה אינו מצוי ולמי שתולין אותו הנוגשים מצוי. — (א"ב פי' בל"י שם אליל על כל האלילים וצורתה נטבעה במטבע הנקרא על שמו ולכן ר' מנחם בר סימאי בצורתא דזוזא לא הוה מסתכל בר"פ דר' ישמעאל במס' ע"ז (נ'.)) *[אחי"ה ועיי' עוד פסחי' ק"ד. ומ"ק כ"ה: וע' מחצל. ונתינת טעם לשם זוזא מל" Ζεύς אליל עליון דחוק ורחוק הוא כי המלה ל"ס הוא כאמור. ובכ"י חגיג' הגי' לתליתא ועיי' רש"י בחגיג' שפי' בענין עללא כמו שפי' בע"ה וכתב הפי' הזה בלשון כך שמעתי אבל בענין תליתא פי' בע"א והובא בתוספות פסחי' קי"א: ד"ה תליא ושם השיגו על הפי' הזה ור"ת שם פי' כמו שאי' בערוך, אבל במקומות אחרים שציינם הגרי"ב בהפשב"ע כתב ר"ת הפי' קצתב ע"א — וכנ"ה בפאה פ"ח מ"ח, מ"ט מי שיש לו ר' זוז.. מי שיש לו נ' זוז וכו'. כתובו' י"ב, ד' מאות זוז. קידושין י"ב. הא דאיקור איסורי קום כ"ד בזוזא הא דזול קום ל"ב בזוזא. ב"ק י"א. כשורא במתא בזוזא כשורא בדברא בזוזא. והקבוץ כתוב' ס"ה: ס"ז. זוזֵי פשיטי. שבת י"ט: עיי"ע כרך א'. יבמו' ס"ג. עיי"ע הפר א'. ב"מ ס"ג: האי מאן דיהיב זוזי וכו', ושם זוזי דאינשי אינהו עברי ליה ספסירותיה, ושם ס"ז. אי הוו לי זוזי, שם: שיעור זוזי, שם: איזיל ואייתי זוזי וכו', תנחומ' מטות זוזים שזזים מזה ונתנין לזה וכ"ה במד"ר ספכ"ב ילק' ש"א רמז פ"ה, ילק' תהלי' רמז תתי"ב. — והרבה פעמים נשתבש זוזא מתיבת זוגא וזווא עיי' ערכים אלה לעיל ובמקום זוז דמשנ' ח' פרק' י' דתרומ' אי' בתוספ' רפ"ט דתרו' ובירו' תרומ' פ"י דמ"ז: זינין ועיי"ע לטר לפי גי' כ"י ועיי"ע זין ב' בסו"ע] —

☞ **זוז** (מין אבן טובה) תר"י לשם שבו ואחלמה (תר"י ב' שמות כ"ח, י"ט) זוזין ובירולין וזמרגדין. *[אחי"ה לפע"ד הוא ל"פ سوز כוער באש על שם צבע האדום כמו אחטרא עיין ערכו ולשם באמת מין אבן יקרה הנקראת היאצינט שמזהירה כאילו בוערת באש] —

זָוִי (טל"ס זָוִיתָא וכן בל"ע زَاوِيَة פִּנָּה ועמוד הזוית (Ecksäule, Winkel) אתיק אל פני אתיק (יחזק' מ"ב, ג') תרג' זוי לקביל זוי. *[אחי"ה וכן תרג' הַפִּנָּה (ירמיה ל"א, ל"ח) תרע זָוִיתָא, הַפִּנִּים (זכרי' י"ד, י') תרע זָוְיָתָא ועיי"ע זוית. ובל' זכר אי' עוד בירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג רחוץ בזווי אוחרי, ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד זווי דהות כרמין

[1]) וכן מוכח מע' הדרס, נפסם א', מע א', קנטרינק. [2]) וכן הגיה רי"פ גי' מוטעת של ש"ס קידושי' דאורדי אבל גי' רבינו בע' אורדא (עיי' ח"א צד ל"ג) אורדי בדל"ת ועיי' עוד ע' ארא ב' (ח"א, רס"ה)

עבידא זיתין זווי דהות זיתין עבידא זרעא. א״כ״ר פ׳ רבתי בחדא זווייא] —

זְוִיק (מפעל זַוֵּק לדעת רבינו מהשם זיקא פי׳ בלש׳ ערבי زقّ נוד ולפע״ד מהשם ערבי زجّ פי׳ שפוד (Spiess) בגמ׳ דהכחל בכל הבשר (חולי׳ ק״ט סע״ב) אמר להו רב נחמן זויקו לה[1]) כחלי. פי׳ עזבו הכחל מלא מן החלב כמו זיקים מלאים (עיי׳ ע״ז ס׳). *[אחי״ה התוספו׳ בחולי׳ שם הביאו פי׳ זה בשם הערוך והביאו עוד ראיה מע״ז ל״א: ודמי לארמאי זווקני כלומ׳ נפוחין וכ״ה ברא״ש אבל בנו״ג שם זוקאני עיי״ע. ורש״י פי׳ בחולין זויקו: שפודו תנו לה כחל בשפוד ע״כ וכן פי׳ רגמ״ה בקובץ כ״י חולין (אנגיילליק׳ דף שכ״ד:) זויקו ליה כחלא כלומ׳ שפדו ליה כחלא וצלו לה. ולזה הפי׳ עולה גזרת המלה הרשומ׳ בתחלת הערך ונפקא מיניה אליבא דדינא עיי׳ בחי׳ הרשב״א בסוגיתנו] —

* זוקאן, זקן עיי״ע זק ג׳.

* זַוַּר, זַוַּור (פי׳ כדומה, כיוצא בדבר וזולתו והוא ל״ע زور (andere ausserhalb) מלה זרה זו לא הובאה עדנה בתוך התיבות הנכריות בערכי מלין תלמודיים ובאמת לא בא זכרונה בש״ס כי אם מזמן הגאונים והלאה ובפרט נשתמש בה רש״ג באגרתו המפוארה ושם וביתר מקומות נשתבשה עד מאוד ויען שרבינו בסוף ע׳ אביי הביא המלה בשבוש על כן אציין לה בזה ערך מיוחד. וז״ל דרבינו בסוף הערך הנ״ל לפי גי׳ כ״י ו״ו א׳ וב׳ (עיי׳ ח״א צד ט׳ בהערה ו׳) ואית לן נמי רוור מיניה וכתבתי שם לי׳ ליה פיתרא אבל לאחר זמן העיר לי אוזן הרב החכם שטיינהארד מעיר אראד שלפי ענינו אולי ט״ס תחת דזוד מיניה וכצ״ל באגרת רש״ג (בח״מ צד כ״ט שורה ז׳) מצות חליצה ודא״ד משום וצ״ל ודזוד מינה. ולפי הענין פתרונו: וכדומה, וכיוצא בו עכ״ל. וגם הח׳ ברילל הביא דוגמאות במ״ע יאהרביכער (ח״א, רס״ו וח״ב, רי״א) ממה דאי׳ באיגרת רש״ג . . רבנן סבוראי בתראי תרצוהי וקבעוהי ודזוד מינה נמי. ושם ודזוד מינה. ובתשוב׳ גאוני׳ קדמוני׳ דפ׳ בערלין סי׳ ט׳ דף ג׳ שורה כ״ד כתב ר׳ נחשון גאון אזוד מיניה ושם בשורה י״ב אי׳ אחריניה דחד מיניה. ובהל׳ רי״ן גיאת הלכ׳ ר״ה סוף עמוד ל״ז ואם משכחת מתכתא דזוטר מהנך. בכל המקומות האלה הגיה הח׳ ברילל דזוד וכן הגיה הד דזוטר בע׳ אביי לפי גי׳ הדפוסים וביוחסי׳ השלם חד מינייהו, ולפי דעתו הוא מל״ע זאד פי׳ הוסיף על דבר מה, ואין נראה לי ולפע״ד הוברר כי עיקר הגי׳ בכל המקומו׳ הנ״ל דזַוַּר או דזַוַּור והוא בעצמו ל״ע הרשומ׳ בתחלת הערך ופירושו וכיוצא בדבר, וזולת דבר וא״כ בסוף ערך אביי שהועתק מפי׳ רש״ג ורה״ג צ״ל לפי גי׳ כ״י ו״ו א׳ וב׳ במקום רוור: ואית לן נמי דְזַוַּר (זוור) מיניה. פי׳ ויש לנו עוד כיוצא בו. וזולתו. וכל הפי׳ שכתבתי שם בהערה יבטל[2]).

זָוֵור (לפע״ד מפעל ערבי زور נטה לצד אחד והתואר זיוור בל״ע زوراء מי שעיניו נטויות לצד אחד ein Schielender ורבינו פי׳ בע״א) בפ׳ אלו מומין בגמ׳ זגדום (בכורו׳ מ״ד.) זיוור דמזַוְּרָן עיניה. „פי׳ מנומרין עיניו״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה לבכורו׳ (בקובץ כ״י אנגיילליק׳ דף ק״ח.) ואחריו הלך גם בע׳ לפן וע׳ תמן. וכה״ג בפי׳ רגמ״ה שם ובנו״ג (הזריר) הזויר וכו׳, זויר דמזור עיניה, ובתוספת׳ בכורו׳ ספ״ה אי׳ הזיויד וצ״ל הזיוור. ובעל כ״כ השוה עמו גם עינוהי זמורן (ב״ר פ׳ פ״ה) וטעות היא עיי״ע זמורא] —

* זוּרְיוֹן (זריון) (פי׳ زير בל״ע פשתן) פסחי׳ ק״ז. אישתי מי זוריון ולא אישתי שיכרא ופירש״י ורשב״ם מי משרת פשתן ורבינו בע׳ מי גרס זריון וכ״ה בכ״י ב׳ וא״פ ובפי׳ רשב״ם כ״י אבל בכ״י מ׳ זוראן (ד״ס פסחי׳ צד קס״ב). ואולי הוא משרש זור, זיר פי׳ ענין עצירה עיין ערך זר האחרון.

* זְוָרְיָיה (אולי מל״ע زنار פי׳ קישור של אזור (Gürtelband)) ירו׳ מעש׳ שני פ״ד דנ״ד ע״ד בתר בלני מסיק לזורייה ומיתיה פריטין ומיפרקיניה ופי׳ הרב פני משה לזורייה כמו לאיזורייה כלומ׳ ואפי׳ הוא צריך עוד באותו זמן החום וכו׳ ואפי׳ צריך להעלות לאיזור שלו ולמכרו ולהביא פרוטין ולפדות המעשר כל כך צריך שיהא נזהר לפדותו. ופי׳ יפה הוא ולזה עולה יפה מלה ערבי׳ הנ״ל. וה׳ לעווי הגיה לזוריה! ובדפ׳ זיטאמי׳ בט״ס לזורזייה.

זָוִית פי׳ בל״מ וכן בל״ע וסורי פִּנָּה Winkel עיי״ע זוי) בפ׳ אלו מגלחין (מ״ק י״ח.) אמר אביטול

---

[1]) כ״ה לנכון ברפ״ר אבל בשרפ״ע ליה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין. [2]) וגם התיבות „ביוחסין השלם אי׳ עוד כאן הוספתי בע׳ אביי צד ו׳ שורה ט״ו נלמטה יש למחקן מספרי כי אין כאן הוספת וכ״ה בכל דפ״ע

ספרא משמיה דרב שפה מזוית לזוית, הנחה כל שמעכבת. פי' שפה עשויה מזוית לזוית כלומ' אם צריכה כולה תיקון שרי אבל מקצתה לאו, הנחה כל שהיא מעכבת פי' אם עשה שפמו והניח מקצת שאינו עשוי מותר ליטלו כי מעכבתו באכילתו" וכיוצא בו ומשום זה הצער שרי. *[אחי"ה פי' זה עד וכיוצא בו הועתק מלה במלה מפי' ר"ח כדמוכח מהלכו' רי"ץ גיאת הל' חוה"מ עמוד כ"ד והמו"ל לא הרגיש בזה ודע כי גי' הנהה כל שמעכבת אי' גם בתורת האדם להרמב"ן עמוד מ"ג וכ"ה ברא"ש וריטב"א ועיי' בית יוסף חו"מ סי' תקל"א אבל כ"י מ' לא גרס הנחה וכן לא גרס רש"י עיי' בחי' הריטב"א ובד"ס מ"ק צד כ"ט: והרמב"ן (תוה"א שם) פי' הנחה הוא מה שמכאן ומכאן לפתיחת הפה וקורין אותו כך לפי שדרך המתגלחין להניחו עם הזקן וכו', ובגוף הדבר כתב כן הריטב"א בשם הרמב"ן והוסיף עוד פי' בשם ר' נתנאל ז"ל כי השפה התחתונה קרויה נחת עליה כמו שקורין לריחים התחתונה שכב. — וכנ"ה ב"מ מ'. קרן זוית, בגיטי' י"ג. מונהין בקרן זוית, תעני' כ"ג: קם איהו בחדא זויתא ואיהי בחדא זויתא. קידוש' ס"ו. תורה . . מונחת בקרן זוית] —

ז (זז) (רבינו לא דק לסדרו יפה כי מקומו בע' אזא עיי"ע לעיל ופירושו heizen) בב"ר פ' ס"ד (ס"ג) ויצא הראשון אדמוני: אנא קלוין (דתאזין) [דאתזון] [1]) בני. פי' כמו (אזא) [אזה] יתירה (דניאל ג', כ"ב). — (א"ב שיבער ויחם המרחין כמו ואתונא אֵזֵה יתירה בדניאל (שם). ואין זה הערך). *[אחי"ה אבל הערך הוא אזא ע"ש ח"א צד מ"ט ושם הארכנו. ובכ"י ודפ"ר ופיז' ווינצ' רק באות אחד נסמן הערך והטעם אמרנו במבוא לזה החבור צד י'. ובדפ' אמש' הדפיסו כאן ובע' הבא: זז] —

ז (= תָּזֵז = תוּז מל"ט וכן בל"א تاز ענין הסיר הדיח והרחיק) כפ"ק דשבת בגמ' לא יצא החייט (שבת י"ב רע"א) הא לא דמיא אלא לסיפא דתנן כפ"ד כמכשירין (מ"ה) נתנה תחת ארובה מים הניתזין והצפין (הרי) [צ"ל אין] זה בכי יותן [2]) ובפ"ה (מ"ה) זרק את האבן לבור לידע אם יש בו מים הניתזין אינן בכי יותן, ובפ' השוחט (חולי' ל':) התיז את הראש בבת אחת. בחלק בר"ג דג' מלכים (סנהד' ק"ב.) וידח ירבעם את ישראל מאחרי ה' (מ"ב י"ז, כ"א) [3]) אמר ר' יוחנן [4]) כשני מקלות המתיזות זו את זו. פי' כשני מקלות כשאדם מכה זה בזה ומתיזין למרחוק כן הדיח ירבעם את ישראל מאחרי ה'. כענין הסיר התז (ישעי' י"ח, ה'). — (א"ב ערכו תזז).

* זָז (לפע"ד מל"ע زَازَ ושוה עם زَعْزَعَ פי' ענין תנועה וכן בל"ס זָז bewegen) תעני' כ"נ. איני זז מכאן, יומ' פ"ו. אינו זז משם, גיטין נ"ח. לא זז משם, יבמו' ל'. וש"נ ומשנה לא זזה ממקומה, כתובו' כ"ד: לא זזה ידה מתוך ידי, ושם פי"ב, מ"ג אי' אפשי לזוז מבית אבא, ירו' כתובו' רפי"ב ובב"ר ס"פ צ"ו אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי, עירובי' פ"ד מ"א לא זזו מד' אמות. ובהפעיל אבות פ"ג, מי"ז כל רוחות שבעולם . . אין מזיזין אותו ממקומו וביומ' כ"א. וסנהד' ק"ו רע"א יותר טוב: אין מזיזות ובתעני' כ' סע"א זכר ונקבה באו. שמ"ר פמ"ה אין אתה יכול להזיז אהבתך מהן. ובאפעל חולי' ל"ח. לאזוזי אוני. והשרש זאז והאלף נסתרה והוא כמו זעזע עיי"ע זע. ולכן במקום: שלא יהא זז מפלטין (שמ"ר ס"פ ל"ז) אי' בויק"ר פ"י מן פלטין דילי לית את זייע.

זָח (מפעל ערבי نَحَ, نَخَ ענין התקה והסרה fort-rücken, erheben וכ"ה בל"מ וגם קרוב להוראת זה פי' ענין גבהות לב עיי"ע זה (sich überheben) בפ"ק דכתובו'. בגמ' כתולה כתובתה מאתים (י':) היינו מזיח היינו מכפר מזיח גזרות ומכפר עונות [5]). בפ' מציאת האשה בגמ' דמשיא את בתו (כתובו' ס"ז:) הבא משכון וטול כדי שתזוח דעתו עליו. פי' מלשון (שמו' כ"ח, כ"ח) ולא יזח החשן. — (א"ב תרג' וחנפי לב (איוב ל"ו, י"ג) וזחוחי לבא. פי' גבהי לב, ובע"ה גרס זהוהי ע"ש). *[אחי"ה ועיי' פירש"י לשמו' שם ולא יזח לשון ניתוק

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י קאהום בע' קלוין א' וברפ"ע גם שם דתאזון, ועיי' מ"ש בע' אזא. [2]) כ"ה גם בכ"י א"פ (ושם והצפין ט מ ג ה) וכ"ה בע' צף ב' לפי גי' דפ"ר רק שם והנצפין ובשרפ"ע הצפין והנצפין ונראה ששתי גירסאות נתערבו יחד וברי"ש למכשירין אי' כגי' רבינו בע' דכאן וכתב על זה: משנה זו לא מצינן בשום מקום ובתוספתא נמי לא מיתניא וכו' ע"ש היטב ועוד עיי' בחי' המאירי וברש"י, ור"ן. וברפ"ר בכאן אי' והצפים וצ"ל והנצפים. ובנו"ג בשבת עריבה שירד דלף לתוכה מים הניתזין והניצפין אינן בכי יותן ובמכשירין אי' הניתזין והצפין. [3]) וכ"ה במקרא וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' כ"י למלכי' ב' י"ז עיי' ר"ס סנהד' צד קנ"ה: אבל בנו"ג בהוספות ע"ש. [4]) בנו"ג ר' חנין וכ"ה בכ"י ש"ס. [5]) ובע' זן ב' הובא חצי הראשון של אותו המאמר.

ול"ע הוא כדברי דונש בן לבְרט ע"כ, ותשובתו אל מנחם הובאה בהוצאת רש"י להח' בערלינער צד 162. ובזה הענין בחולין ז' רע"א מכאן לת"ח שאמר דָבר הלכה שאין מזיחין אותו . . מ"ד מזיחין כדכתיב ולא יזח החשן, ושם אין מזחיחין ופירש"י גאותך גרמה לך וכו' . . ל"א מגביהין ומסלקין אותו מדבריו. ובענין הוראה ראשונה פי' בע"ה בע' זה ולכן גרס מזהיהין. ובזו הוראה תמיד בצירוף דעת ד"מ סנהד' צ"ו: קא זָיְחָה (ברש"י זהה) דעתיה, ירו' שבת פ"ח ד"א. לא הזיח דעתי עלי, שמ"ר ס"פ ל"ז שזהה דעתו עליו ובויק"ר פ"י בתמורתו: שלא יתגאה לבו עליו ועיי"ע זה ג'] —

* זָחַח הולי' ז'. עיי"ע הקודם לזה ולדעת ר"פ סמאלענסקין זה, זחח הוא הוא גם השרש זע בעוועגען.

זָחַל (מל"ט ענין הלוך לאט וכן בל"ע زحل ענין תנועה ונזילה sich bewegen, fliessen) בפ"ז בעדיות (מ"ג) ובמעיין פ"ה במקואות (מ"ה) העיד ר' צדוק על הזוחלין שרבו על הנוטפין כשרין. ובפ"ה בפרה (מ"ח) ובפ' ה' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ט:) כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבין ולמצורעים ולקדש בהן מי חטאת. ובפ' כל הזבחים שקבל בגמ' נשפך על הרצפה (כ"ה:) ובפ"ז בעדיות (מ"ד) העיד ר' צדוק על הזוחלין שקילחן בעלי [1]) אגוז שהן כשרין. בפ' במה אשה בגמ' הבנות יוצאות (שבת ס"ה רע"ב), ובפ' אין בין המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו (נדרים מ' סע"א) ובפ' אחרון דבכורות (נ"ה:) דאמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרות בימי תשרי. פי' בע' טף [א']. *[אחי"ה ובפעל יוצא מקואות פ"ה מ"ה אין מזחילין בו. ירו' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג משיזחילו מים. במדב"ר ר"פ י"ג מכבדות וזוחלות כל בוסמני גן עדן, ובפִעל: ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. עד דתזחלון גובה. ובתרג' תהלי' קמ"ז, י"ח וְזָחֲלִין מיא כ"ה בכ"י ובדפוסי' זלחין עיי' עמת"ר להח' לעווי ושם עוד כ"י תרג' לאיוב וטינר יזחל וכו' בדפוסי' יזליף ומזה הענין גם זחל בל"ט עיי' רד"ק זה השרש]

זָחַל (מין הגב אשר ישא קול שאון ואנחה מל"ע زخل, زجل Schnarrheuschrecke עיי"ע אסקרא) בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה.) ת"ר אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הזחל הזה [2]) מותר. אסף החסיל (ישעי' ל"ג, ד') תרג' כמה דמכנשין ית זחליא. כי אם מלאתיך אדם כילק (ירמיה נ"א, י"ד) תרג' כזחלא. יתר הגזם (יואל א', ד') תרג' מותר זחלא. *[אחי"ה בחולי' שם פי' אביי זחל אסקרא כ"ה לפי גי' הערוך עיי"ע וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנג' דף ש"ז.) ואין גזרת המלה מערך הקודם לזה אבל מה שמתורגם תולעת ועש ע"י זחלא נגזר מפעל זָחַל שענינו הולך לאט ורומש] —

זָהַל (או מפעל זהי = בל"ס זה ובל"ע نخ פי' האיר והצהיר glänzen בהוספת ל' בסוף או נרדף עם צהל = צהר schimmern, leuchten) בפסיקתא דפרה (צד ל"ז:) זהלין אפוי דבר פדא. פי' צהבו פניו. *[אחי"ה בפסיקת' דר"כ שם בט"ס ותלין וכבר תקן הרב המו"ל לנכון עפ"י ערך שלנו וכ"ה בקהֶל"ר פ' מ"י כהחכם ובילק' קהלת רמז תתקע"ז בשם הפסיקת', ובפסיקת' רבתי פי"ד א"י הבהיקו וצהלין אפוי דבר (פדיון) [פדיא]. ובירו' סנהד' פי"א ד"א: זהלין אפוי דבר פדיה. זהל פנים הוא כמו הצהיל פנים (תהלי' ק"ד, ט"ו) והוא כמו הצהיר וכן בלשון ערבי نخر ענין שמחה] —

זמט (לדעת רבינו ארעית ותחתית ואולי לפי זה מל"ע سمة der Hintere מה שהוא תחת, ומה שנראה לי עיי' למטה) בפ' כ"ג בכלי' (מ"ה) החרס [3]) טמא מפני זוטו. ובשלש על שלש פכ"ח [4]) בכלי' (מ"ט) העושה בגד מן החרס טהור מן הזוטו טמא. ובר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"א:) בזוטו של ים ובשלילותו של נהרא ע"ג דאית ביה סימן רחמנא שרייה. ובפ' כל הצלמי' בגמ' המוצא (ע"ז מ"ג. וכ"ה בב"מ כ"ד.) המציל מן הגיים ומן הנהר ומזוטו של ים ומשלוליתו של נהר הרי אלו שלו. ובריש מגילת איכה (פתיחתא סי' כ"ג פי' ד' יהושע) ונרוין הגלגל אל הבור (קהלת י"ב, ג') זו בכל שהיא זוטו של עולם. פי' ארעיתו ותחתיתו. *[אחי"ה הפי' הזה הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד י"ז וז"ל הזוטן א"ד הזוטן ארעיתו ותחתיתו של מצודה ושל חרם ומנין שהיא כן דגרסינן באלו מציאות ע"כ וכונתו על זוטו של ים ובפי' זה באר מהרש"ם בירו' ברכו' פ"ד ד"ז סע"ב האומר לצילה חרבי (ישעי' מ"ד, כ"ז) זו בבל שהיא זוטו של עולם. ורש"י פי' בע"ז שם זוטו של ים: לשון ים החוזר לאחוריו עשר וחמש עשרה פרסאות ושוטף כל מה שמוצא בדרך

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנוי"ג בעלה. ובדס"ר בט"ס אגון. [2]) בנוסחי לי'. [3]) כ"ה בכ"י ודפ"ו וכ"ה בע' חרס ב', אבל בנוי"ג בנוסח' דש"ס חרס וכ"ה בערוך דפ' וויניצי', וט"ס הוא. [4]) בדס"ע בט"ס פ"ח

חזרתו וכו׳, שלולית כשהנהר גדל ויוצא על גדיתיו ופישט ע״כ וכ״ה בב״מ כ״א: [1]. ובגוף הענין גם דעתי הקלושה נוטה לזה הפי׳ רק בענין הגזרה נ״ל כי שלולית הוא ל״ע ثُليل = שליל והוא המית ומרוצת המים השוטף במהירות ועיי״ע שלל ד׳ ומלת זוטי הוא ל״ע زَهِيد פי׳ מעט וקטן כלומ׳ כשגלי הים נתמעטים והולכים או י״ל שהוא ל״פ زَهيدن פי׳ נפל ונתמעט. ובשט״מ לב״מ כ״א: הובאו פירושים בענין זוטו ושלוליתא ע״ש. וע״י פי׳ רבינו תחתית נבין גם שהש״ר פי׳ אתי מלבנון: חרמון זה יעקב מה הרמון זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב וכו׳, ודרש חרמון מלשון חרם פי׳ רשת אשר יקבצו בו הדגים כמו כן ביעקב אבינו נכלל יחוס העם כולו. וגם לשון חרמון נופל על לשון המשנה ה ח ר ם טמא מפני זוטו] —

* זוּטָא, זוּטִי (פי׳ בל״ס קטן ועיי״ע הקודם לזה מלה ערבי׳ زَهيد (klein, gering והפכו רבה ב״מ מ׳. כיילא רבה . . כיילא זוטא, עיי״ע שפט. כתובו׳ ס״ו: שומא רבה . . שומא זוטא, ושם: עסקא רבה דנפש רווחא אבל עסקא זוטא דזוטר רווחא עיי״ע עסק, ושם ק״ו. סדר דאליהו רבה סדר אליהו זוטא. ע״ז י׳: זוטי דאית בכו מחיה מתים. ב״ב ל״ו: פירא זוטא, ושם ק״כ: רבה זוטי, כתובו׳ ס״ט. רבה בר רב הונא זוטא, והקבוין ע״ז ח׳. יומי זוטי ויומי אריכי. שאילתות מסעי רסי׳ קל״ט מינהון קשישי ומינהון זוטי. — זוטא ט״ס תחת זיטא עיי״ע זיטא.

* זוֹטֵס (שם פרטי Ἰζάτης) והוא בנה של הילני מלכה עיי׳ בן מתתיהו בקדמוניות כ׳, ב׳ א׳ שספר לנו כי הילני מלכה נתיהדה עם בנה איצטיס ובב״ר פט״ו יסופר ומעשה במונבז המלך ובזוטס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשי׳ כיון שהגיעו לפסוק זה ונמלתם וכו׳ ועיי׳ מ״ע לה׳ ברילל ח״א צד ע״ג.

זֵיטָא (אות הששי באלפאביט״א יוני׳ וערכו במספר: שבעה (= ז׳) וגם בל״י ζῆτα פי׳ חי leben ובציווי ζῆθι יחי!) בב״ר פי״ד וייצר ה׳ אלהים (ר״פ י״ד) וכפ׳ כ״א (כ׳) הרבה ארבה: בעון קוטוי ר׳ אבהו מנין שהנוצר לז׳ חי א״ל מדידכון אנא ממטי לכון זיטא אפטא תיטא אוכטו [2]. פי׳ זיטא יחי אפטא שבעה ובאותיות שלהן הז׳ קורין אותה זיטא כלומ׳ בן שבעה יחיה. תיטא ימות אוכטו שמונה ובאותיות שלהן התיטא היא במקום הח׳ שלנו כלומר בן שמונה ימות. — בברכו׳ ירו׳ פי׳ כיצד מברכין (פ״ו ד״י רע״ד) א״ר מונא הדא אמרן דעטש גו מיכליה אסיר למימר ליה זט בגין סכנתא דנפשיה. פי׳ שלא יקדים קנה לושט שאין בית הבליעה פנוי, זט פי׳ יחי. — (א״ב בל״י אות זיטא עולה כמספר שבעה ואות איטא שמונה. וראיה ברורה זה שהיונים לקחו מספר אותיות מן העברים אחר אשר זיטא להם אות ששי ואיטא אות שביעי אך ב מ ס פ ר זיטא איטא כמו ז״ן ח״ת ופי׳ מלת זיטא תחיה, ופי׳ מלת איטא השחתה ואבדון א״כ הנולד באפטא אשר פירושו בל״י שבעה חי, הנולד באוכטו אשר פירושו שמונה הולך לאבדון). *[אחי״ה ר״ב הלך בשיטתו שכן כתב גם בע׳ איטא אבל כבר השמעתיך שם שרבינו גורס ת י ט א לפי נוסח דפ׳ ויניצ׳ באסיל׳ ואמש׳ בפעם שניה (ובפעם הראשונה שנה לנו הגי׳ איטא אוכטון וצ״ל ת י ט א אוכטו) וכ״ה בעה״ק שנ״ב וכן הביא בעל מ״כ בשם רבינו במד״ר רפ״ד. ור׳ אבהו תשובה נוכחת נתן להם להסביר כי בן ז׳ חדשים יחיה ובן ח׳ ימות בדרשו אות ז י ט א בהוראת מספר ז׳ וגם מפעל יוני הרשומ׳ ומלת תיטא דורש מן אות θῆτα שהוא אות שמיני באלפאביטא יוני וגם נופל על מלה θάνατος סימן לחייבי מיתה וכן אמר פירסיאום (ד׳, י״ג) nigrum theta פי׳ תיטא שחור. וזה שיעור המאמר ,ζῆτα (= ζῆθι) ἑπτά, θῆτα (= θάνατος) ὀκτώ כלומ׳ אות זיטא שהוא מספר שבעה וגם מורה (בכתיבה המוסגרת) י ח י הוא הסימן כי בן שבעת חדשים יחיה, ואות תיטא שהוא אות שמיני וגם סימן למיתה מראה כי בן ח׳ חדשים ימות. ולכן כתיבת המאמר בדפוסים ובכ״י צריכ׳ תיקון רב בדפ״ר אי׳ זיטה אפטא איטא אוטי וכ״ה בדפ׳ פיז׳ ובכ״י בט״ס אוטכון, אוכטון, אוכטו ובכולם צ״ל אוכטו. ובב״ר פי״ד אי׳ איט״א אוכט״א וכ״ה בב״ר פ״כ ושם זיטה (כה״א). ובמד״ר פ״ד אוכט״י ובתנחומ׳ במדב׳ סי׳ י״ח זיטא איפטא אוט״ה ארנון וצ״ל איטה אוכטו ובילק׳ בראשי׳ רמז כ׳: אוטו אוקטו ויותר מזה נשתבש בירו׳ יבמו׳ פ״ד ד״ה רע״ד

---

[1] ופליאה לי על הפלאה שבערכין שכתב בעי׳ זט: „בב״מ לא פי׳ רש״י כלום!״ והלא פי׳ כמו בע״ז רק בב״מ שם עוד הוספה אחת „ושירוע בל״י (?) אולי ἀμπώτιδι פי׳ Ebbe und Fluth או צ״ל זאטוטי וזה מה שסיים: כמו שכתבו הזקנים לתלמי המלך ואל אצילי ואטישי עכ״ל. [2] כ״ה לנכון בכ״י ג״ג, אבל בדפוסי ערוך אוכטון.

זוטא אכטא זוטא אבטא וצ"ל זיטא אפטא תיטא (או איטא) אוכטא. — ובענין ירו' ברכו' הנ"ל זֵם (= ζῆθι) כ"ה גם בפי' מהרש"ס לברכו' בשם רבינו אבל בנו"ג ייס (ואצל מהרש"ס ייסי) פי' בל"י ἴασις, ἰᾶσαι מרפה כי העטוש סימן יפה להולי (עיי"ע עטש) והראשונים מתים בעטישה והיא אחת משבעה דברי מופת שנעשו בעולם ולפיכך חייב אדם בעטישה להודות להקדוש ברוך הוא שנהפך ממות לחיים (ילק' לך לך רמז ע"ז) אבל עיין בתוספתי' שבת רפ"ח של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא מפני דרכי האמורי] —

זֵיטֵיטוּס (זיטויטוס) (לפע"ד מל"י ζητητός מי שהוא נתבע מטעם המלך להייבו על מה שהוא מורד במלכות von Staatswegen gesucht, criminel belangt) בב"ר פל"ג (ר"פ ל"ב) ובר"פ ל"ט (ל"ה) ישפה אחת: הסיר [1]) קונעתו [2]) ועשאו זיטייטוס [3]) וכמי שהיא מת דמו מותר ואשתו מותרת. פי' קונעתו אשתו, ודוגמתו במדרש תהלי' (שו"ט מזמור כ"ב). ובמדרש מגילת אסתר (לפנינו י"י) ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך וגו' והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות וגו' א"ל הקב"ה רשע מה אתה יושב מבפנים וקונעתך מבחוץ מיד ויושט המלך [לאסתר] את שרביטו הזהב אשר בידו (אסתר ה', ב'). — (א"ב פי' בל"י דל והסר דבר מה). *[אחי"ה ודע כי כבי"ו ול"ד וכ"ר הסר מן: פי' קונעתו וכו', עד סוף הערך ולולי ראיתי בע' קנע שרבינו רומז על ערך דכאן הייתי אומר כי הוספה מאוחרת היא, אולם גם בדפ"ר א' ההוספה הזאת ובעה"ק שנ"ב א' פי' קונעתו אשתו ודוגמתו וטעות זו נולדה ע"י הנקודה דא' בדפ' פיז', וני"צ' אחר מלת ודוגמתו. וזו היתה מתעה גם את מפריש המלות במד' תהלים שכתב במזמור כ"ב: קונעתך פי' אשתך ודוגמתך עיי' בערוך ע' זיטויטוס עכ"ל. ומלת קונעה לפע"ד ל"ע مقنعة אשה רכה ומפונקת eine zarte Frau ושיעור המאמר דואג יועץ לשאול הסר קונעתו פי' הרחק מדוד אשתו הרכה ועשהו כמורד במלכות לתבוע אותו לדין ואז דמו מותרת ואשתו מותרת וזה מה שאי' במדרש שם וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וכו'. ובכונה אמר קונעתו להעיר כי איש שמורד במלכות הוא אינו נוהג כבוד באשה רכה ומפונקת, וגם יפה מכנה המדרש את אסתר בשם קונעה לומר שהיתה אשה רכה ומפונקת ולא יאות לה להעמידה מבחוץ — ור"ב כנראה נתכוין על ל"י ἀπόθετος ור' י"מ זאכס בספרו בט"ר חלק א', קכ"ו הגיה זימיוטוס ζημιωθείς וכל זה דוחק] —

(זטוטי) זַאטוּטֵי (?) (עיי' מ"ש בפנים) במסכת מגילה פרק מגלה נקראת (סמך) [צ"ל בגמ'] אין בין ספרים (מגיל' ט'.) וישלח את זאטוטי בני ישראל ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו. פירש"י לשון חשיבות ותוספות כתבו שהוא לשון חשיבות והשפלה ולא רצו לשקר עיי"ע זעטוט. *[אחי"ה רבים וכן שלמים היו מתיגעים בלהג הרבה ויגיעת בשר ורוח למצוא דבר חפץ בענין מלה זרה הנ"ל והנה זה רבות בשנים כתבתי בספרי על העתקת ריב"י טאווס צד רפ"ו והלאה כי זאטוטי ל"י αὐτόπται הוא שיש לו שתי הוראות דורש וחוקר ועוד שואל כתלמיד וע' זקנים אשר להם מיחס תלמוד בבלי מגיל' ט', שהעתיקו ככה מלת נערי (שמות כ"ה, ה') ואצילי (שם י"א) רצו לסמן שתי הוראות הנ"ל לא מטעם שכתבו התוספ' במגילה שם בענין זוטו של ים ועיי' רש"י ב"מ כ"א: כי אם מטעם שכתבתי כי מלה יוני' הנ"ל משתמשת בב' אפי כלומ' שהיא לשון חשיבות ושפלות וכן דעת החי' לעווי בעמת"ל ח"א, תק"ה, אבל בכל זאת הזרתי מפירוש הזה שקשה לי חיץ ממה שאיננה מצוייה השתנות זו בהעתקת ע' זקנים שהעתיקו νεανίσκοι פי' נערים, למה לא הזכיר תלמוד ירוש' מגילה פ"א דע"א ע"ד בין י"ג השתניות שנמנו שם גם העתקת זאטוטי או זעטוטי נשמע מזה ששבעים זקנים לא העתיקו ככה ונראה מצ"ל שמפירת ש"ס בבל' מגיל' בענין זאטוטי באה לבבל על פי מסורה אחרת ירושלמית והיא נשנית בתלמוד ירו' תענית פ"ד דס"ח. (בקצת שנויים במס' סופרי' פ"ו, הל"ד ועיי' ספרי זאת הברכה פ' שנ"ו) בזה"ל: ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מעוני (צ"ל מעון או מעונים כבספרי) וספר זעטוטי וספר היא באחד מצאו וכו', באחד

[1]) בנו"ג התיר וכ"ה בילק' תהלי' רמז תרל"א. [2]) ובכ"י ג"ג אי' קובעתו ומ"ס הוא כדמוכח מע' קנע ובילק' תהלי' פ' רמז תרפ"ז נ"ב במדרש כתוב קוניותיך, אבל במדר' שו"ט מזמור כ"ב ג"כ תגיי קונעתך. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ת בקצת דפוסי' בב"ר אבל בנו"ג בערוך זיטויטוס וכ"ת ברוב דפוסי ב"ר ובע' קנע אי' ג"כ כרמ"ד ופיו' זיטיטוס. ובילק' תהלי' שם זיואטסוס.

מצאו כתוב וישלח את זעטוטי בני ישראל ובשנים כתוב וישלח את נערי ב"י וקיימו שנים ובטלו אחד וכו'. והנה רחוק מהדעת לומר כי בספר עצמו היה כתוב זעטוטי אחרי שהמלה זרה היא אבל קרוב הדבר כי איזה סופר ציין כן לעצמו בגליון הספר, ונ"ל ברור כי בתחלה היה כתוב שם בגליון נעטוטי או נאטוטי ונשתבש לזעטוטי או בכונה הגיהו כך בזמן מאוחר באשר לא ירדו לסוף דעתו של הכותב והיו סבורים שהוא לשון זוטָא והקבוץ זוטי פי' קטנים ובאמת בע"י הראשון ובילק' בראשי' רמז ג' הגי' זטוטי וכ"ה ברש"י ב"מ הנ"ל. אבל כונתו היתה במלת נאטוטי להעיר כי נערי בני ישראל לא היו נערים ממש כי אם בחורים ולכן היטב כתב על הגליון נאטוטי והוא ל"י νεώτατοι junge Leute, וזו ג"כ כונת הגמ' בזבחי' קט"ו: לפי גי' רש"י שם ובשמות כ"ד ה' נערי אלו הבכורות וכן העתיקו אונקל' ותר"י א' בכורי וכן העתיקו רס"ג וריב"י טאווס כלומ' הנערים לא היו ילדים כי בכורות היו וכבר גדלו והיו בחורים ובאמת כ"ה במד"ר פ"ד מהו נערי הבהורין שבבכורות ועל זה כיונו ע' זקנים בהעתקתם νεανίσκοι וע"י מלה זו העתיקו בחור (דברי' ל"ב, כ"ה, ד"ה ב' י"א, א') הבחורים (שופטי' י"ה, י'). ובלי ספק בארץ ישראל היטב ידעו החכמים שבהעתקת נערי ואצילי אין שום השתנות אצל ע' זקנים לכן חדלו מלמנותה בין י"ג השתניות (ירו' מגיל' שם) אבל חכמי בבל שמעו מהקבלה דירו' תעני' ומספרי (שם) שמצאו ספר אחד ששם היו כתוב זעטוטי במקום נערי ומאשר לא ידעו לפתור אותו קמו ויחסו אותו להעתקת ע' זקנים! ואולי בבבל הגיהו תחת נאַטוטי: זאטוטי כדי להשותו עם מלה פרסי' âzata (آزاده) פי' מיוחסים ואצילים edle, wohlgeborene לכן הוסיפו מדעתם כי גם אצילי בני ישראל העתיקו ע' זקנים! ע"י זאטוטי. ובאמת כן העתיק תר"י לפי' מסורת המתורגמן ומו"ע (ע' זעטוטי) אצילי: זעטוטי וכן הוא בתרגום שה"ש ו', ה' ושאר זעטוטיך ועמא דארעא כלומ' המיוחסים ועם הארץ. — יצא לנו מזה כי מלת זאטוטי (או זעטוטי כ"ה בכ"י פ' ובדפ' פיז' ובכ"י רש"י ותוס' הרא"ש, או אטוטי כ"ה בכ"י ילק' עיי' ד"ס מגיל' ט"ז:) בהוראת נערים או בחורים ט"ס הוא ויש למחקו מערכי מלין זרות וצ"ל נאטוטי פי' בחורים. ובגוף הענין נתכונתי לדעת אדם גדול כי הרב חיד"א בספרו כסא רחמים על מסכת סופרים פ"א ה"ח כתב בזה"ל: ואל זאטוטי פי' רב צמח גאון בערוך שלו זאטוטי לא נערים ולא זקנים אלא בחורים רבינו בצלאל אשכנזי כ"י [1]) עכ"ל [2]). הרי דגברא רבה קא מסהיד עליה שהוראת מלת זאטוטי פי' בחורים אבל שבוש הכתיבה היה כבר מונח לפני רצ"ג. וחידוש הוא שרבינו נתן לא פי' בכל הערוך מלה זו. והפירושים האחרים במ"ע דמ"ג חי"ד רע"ו, במשביר ובמאמר צור רבינישען שפראך-אונד זאגענ-קונדע לה' פערלעס צד ה' רחוקים מן האמת הם] —

זֵיטֵימָא (בל"י ζήτημα חקירה על דבר פשע Untersuchung wegen Vergehens וכ"ה בל"ס זאטמא, וממנו בל"ס זוטמא שמין דבר) במד"ר פ' פקוד כל בכור זכר (פ"ד) לטרפיסיטים [3]) שנמצא אהרן דבר של זיטימא, פי' בל"י חקירה ותביעה ועון. *[אחי"ה בנו"ג זיטמא, אבל גם רבינו בע' זנם גרס בס"א זיטימא וכ"ה נכון ובפסיקתא דאחרי מות (קע"ג:) שהביא שם רבינו גרס דבר של זינומייא והיא כני' ראשונה בערוך אבל כבר הגיה לנכון ר"ש באבער בפסיק' שם דצ"ל זיטמייא והוא זיטימא דערוך, והוא בס"א הביא בע' זנם גם ציון מיוק"ר (פ"כ) דבר של זיטימא ובנו"ג דבר של שמצה והמדפיסים הציגו מלה זו תחת מלה זרה ובאמת זוטמא בל"ס דבר של שמצה הוא, ובתנחו' אחרי א' דבר מקולקל ובמד"ר פ"ב דבר של לוגמיא ובילק' שמיני ר' רמז תקכ"ה דבר זוהמא ובכולם צ"ל זיטימא] —

זְטַר (פעל מתואר השם זוטָר, זוטְרָא בל"ס זְטָרָא כמו צעיר וזער klein) מסכת נדרי' פ' אין בין המודר סמך ומותר בביצה טורמיטא (נדרי' נ':) עד דמיזוטרא [4]) כי היכי

---

[1]) אחי"ה ברם זכור איתו האיש לטוב ובצלאל אשכנזי (בעל שט"מ) שמו שאלמלא הוא נשתכחו פירושיו של רצ"ג כי ר' בצלאל אשכנזי הכניס לתוך גנזי ספריו חבורי בעל היוחסין שהביא איזה פירושי דרצ"ג (עיי' מבוא לעיל צד XVI והלאה). ויש לי על זה ראיה נוספת כי בכ"י עיקרי התלמוד לר' אברהם זכות אשר ת"י כתב הסופר (יהודה פינטו) בסיום העתקת הכ"י בזה"ל נכתב ונהתם זה הספר שנמצא בבית גנזיו של בית רבי ומארי החי' השלם כמוהר"ר בצלאל אשכנזי ז"א ונראה מתוכו שה"א מיסוד הרב המובהק כמוהר"ר אברהם זכות ז"ל בעל ספר יוחסין ולא נמצא ממנו כי אם אילו הקונדריסים של ארבע אותיות אהרוני' מכ"י המחבר ולה"ה יהי רצון וכו'. . יום ששי פ' אל פני המנורה משנת החל"ש יאמר גבור אני ע"כ. [2]) הועתק למעני ע"י מר ידידי הרב החי' שז"ח האלבערשטאם נר"ו. [3]) Goldwechsler ζητηματικοί. [4]) בנו"ג דמתזוטרא.

דבלע יתיה [1]). ובמסכ׳ סנהד׳ פ׳ חלק (צ״ה.) כי חזייה אִיזוּטַר בעיניה. תרג׳ צעיר אנכי ונבזה (תהלי׳ קי״ט, קכ״א) זוטר אנא ובסיר. *[אחי״ה איזוטר הוא אתפעל מהתואר זוטר וכ״נ התואר בכתובו׳ עיי״ע זט. חגיג׳ ה׳. שכיב אדזוטר. תעני׳ כ״ג: פליג ריפתא לינוקי לקשישא חדא ולזוטרא תרי. חולי׳ נ״ג. בדזוטרא מינייהו. והקבוין ב״ק צ״ב: כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי. מ״ק י׳: רברבי וזוטרי וכ״ה בב״ב נ״ד רע״א ובלש׳ נקבה יחיד: מלתא זוטרתא ברכו׳ ל״ג: מגילי׳ כ״ה: אצבעיה זוּטַרְתִּי — ועוד׳ שם פרטי מר זוטרא ברכו׳ מ״ג: ועיי׳ ירושלמי מלשר שני פרק ה׳ דנ״ו ע״ד ומבוא הירושלמי למהרז״ף צד ע״ז. ר׳ זוטרא בר טוביה (ברכו׳ שם). וזוטרא כמו זעירא עיי״ע] —

* זִיגָא (Kleid) עירו׳ ק׳ סע״ב עיי״ע זג ו׳.

* זִיגוּד (שם פרטי) פסחי׳ קי״ג: מכו׳ י״א. טוביה חטא וזיגוד מינגד עיי״ע טב א׳.

* זַיֵּיג (לפע״ד מלש׳ ערבי زاغ, زيّغ יָפֵה, הֵיטִיב (zurechtmachen, putzen ירו׳ שקלי׳ פ״ה דמ״ח ע״ד בן בבי על הפקיע שהיה מזייג את הפתילות פי׳ היה מיפה והיטיב את הפתילות ובשקלי׳ ירו׳ כש״ס בבלי אי שהיה מזויג את הפתילות.

* זידל, זיידל (שם אמורי דא״י) ירו׳ תרומו׳ פ״ה דמ״ה ע״ג ר׳ יהושע בר זידל, ובירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. אי׳ בר זיידל.

זיידן (?) (המלה קטועה היא ועיקרה באזיאר בל״פ بازيار ציד הנין Falkenjäger וממנו בל״ע بيزار, וגם בל״ע ופ׳ بازدار מי שעיסק בעופות הנין Falkonier) בפ׳ המצניע בגמ׳ את החי במטה (שבת צ״ד.) מי איכא סוס המיוחד לעופות איכא סוסיא דבי זיידן [2]), ורב האי גאון ז״ל היה שונה "סוסא דבַאזְיָארַאן [3]) וכך פי׳ הנין וכיוצא בו שהמלכים צדין בהן עופית קורין אותו באז והאדם העוסק בהן קורין אותו בל׳ פרסי (באזייר) [באזיאר] ובזמן שהן יותר מאחד קורין אותו באזיאראן [4]) ויש להם סוסים מיוחדין לישאת העופות הדורסין הנקראין בא״ז [5]) ודחי רבא הא דתני בן בתירה מתיר בסוס לאו בסוס העומד לבני אדם הוא דהא לדברי הכל מיתר אלא בסים העומד לתת עליו העופות כשהולכין לצייד כדי שלא ליגען לפרוה עד שיגיע למקום הציידין וכיון שמגיעין למקום מורידין אותן ומתירין ומפריחין אותן והולכין ודורסין וצדין והן העופות כגון הנין שנקרא באז [6]). *[אחי״ה בחי׳ הרשב״א לשבת הובא זה פי׳ דרה״ג [7]) עד התיבות ודחי רבא נשמע מזה כי מכאן והלאה רבינו הוסיף לו נופך מדעתו. ועיי״ע שכר בזאי, ושם רמז על ע׳ זיידן אבל כל הערך שייך לאות בי״ת כמו שסמנתי שם עיין ערכו ה״ב, ב׳: והתוספות שבת שם ד״ה סוסא הביאו פי׳ ר״ח ועיין מה שכתב בזה בעל הפלאה שבערכין] —

זִיו (Glanz מל״מ זיו, זִו וכ״ה בל״ס זִיוָא ונראה שנתקצר מן זהיו משרש זהי (glänzen בס״ג דפ׳ דיני ממונות (בגמ׳) [צ״ל בגימ״ל] זה בורר (סנהד׳ ל״א:) לדזיו ליה כבר ביתיה [8]) ישלם. פי׳ לדזיו ליה כמשה רבינו דכתיב ביה (שמות ל״ד ל״ה) כי קרן עור פניו וכתיב ביה (במדב׳ י״ב, ח׳) בכל ביתי נאמן הוא. וי״א בן בתיה בת פרעה [9]) מפני שגדלתו. ירמיה אחי העביר עלי את הדרך (סנהד׳ שם [10]). פי׳ שהעביר עלי דרך בני אדם והכל בי (והכה ופצע) [צ״ל הכה ופצוע [11]) שהן דיני קנסות" [12]). פ״א בערך דרך. ובפ׳ אעפ״י שאמרו בגמ׳ מניקה (כתובו׳ ס״א.) בני זִיוְתָנֵי בני בעלי זיו והדר. בפ״ק דר״ה בגמ׳ ולנטיעה (י״א.) בחודש זיו (מ״א ו׳, א׳) ירח שבו נולדו זיותני עולם [13]). בסוף משנת סוטה (מ״ט.) משמת ישמעאל בן פיאבי בטל זיו הכהונה. ואת הזוזים בהם (בראשי׳

---

1) בנו״נ דבלעית. 2) עיי׳ שינוי הניסחאות וטעיותיהן בע׳ באזיאר. 3) כצ״ל תחת דבזי אדאן של כ״י ו״ו א׳ וב׳, ובכ״י ה״ב דביראן ובכ״י ל״ד דבזי אראן וצ״ל במלה אחת כמו שהגהתי והוא ממש בל״פ קבוץ מן באזיאר פי׳ ציד הניץ, ובדפ״ו ואמ׳ רבזיירן ובדפ״ר בכלן בדלי״ת והוא ט״ס. 4) כ״ה בכ״י ה״ב רק שם בזיאראן ובדפ״ו ואמ׳ באזיירן ובכ״י ל״ד בזיארן ובכ״י ו״ו בוי״ו וט״ס הוא. 5) باز Falke. 6) ובכ״י ו״ו כגון הני שנקראין באזי. 7) ושם בלי פרסי צ״ל פרסי. 8) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה בפי׳ ר״ח וכ״ה בדפ׳ שוגצינו בגמ׳ וברש״י. 9) כ״ה בכ״י ו״ו ובפי׳ ר״ח, ובדפ״ע אי׳ עוד כ ב ר ב ת י ה בן בתיה וכו׳. 10) ושם אי׳ עוד עוקבן הבבלי קבל קדמנא נראה שלא גרסו רבינו וכן ליי בע׳ דרך ולי׳ בפי׳ ר״ח. 11) וכ״ה בפי׳ ר״ח. 12) ע״כ הועתק מלה במלה מפי׳ ר״ח כ״י לסנהד׳ הבאתי בע׳ דרך, ובפי׳ ר״ח סיים עוד: שלא יתכן לדונן אלא בארץ ישראל ע״כ ונראה שנשמט מן ערך דכאן. 13) בכ״י ו״ו אי׳ איתני עולם אבל זה דרוש אחר בסנהד׳ שם.

י"ה ה׳) תרג׳ ירו׳ [ב׳] זִיווּתָנַיָּא דכהון וכן בב"ר. *[אחי"ה והוא כפ׳ מ"ב ושם אי׳ ית זיתנא דכהון, וא"כ דרש בְּהֶם כמו בָּהֶם ודרש זוּזִים כמו זְוָזִים או דרש כמו זיזים מל"מ זיז כבודה (ישעי׳ ס"ו, י"א) שפירושו זיו. והחדש אִיָּר נקרא במקרא (מ"א ו׳, א׳. ל"ז) חדש זו, ירח זו כלומ׳ שהוא מהודר בפרחים וכ"ה בתרג׳ ירח זיו גִיצָנַיָּא וכן נקרא אצל הערביים شهر الزهر וכן אי׳ בירו׳ ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד שבו זִיוֹ של עולם הצמחים ניכרין והאילנות ניכרין, ובבבלי ר"ה (י"א.) דאית ביה זיוא לאילני. וכנ"ה בשהש"ר פ׳ אל גנת: זיו הירק. ברכו׳ נ"ח: זויה עיי"ע זה ב׳ ני׳ הערוך ובהשאילה זיו החכמה (סוטי׳ מ"ם.), זיו איקונין עיי"ע איקונין. זיוו של בני עיי"ע אסכולי. ירו׳ יבמו׳ ר"פ ט"ז דט"ו ע"ג אשתני זיווהון דאפוי, רות רבה פ׳ ותצא גדול שבעיר הוא זיוה והוא הודה והוא הדרה והוא שבחה פנה משם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה (עיי׳ רש"י לריש פ׳ ויצא). זיו השכינה (ברכו׳ י"ז. שבת ל׳. ב"ב י׳. ילק׳ משפטי׳ רמז שס"א). והתואר זִיוְתָן שבת קנ"ו. גבר זיותן, והקבוץ זִיוְתָנֵי עיי׳ למעלה וכ"ה בתרג׳ ישעיה י"ד, י"ב; איוב ל"א, כ"ו; זכריה י׳, נ׳, שה"ש ו׳, ט׳] —

* זילותא עיי"ע זל ב׳.

* זִימִי עיי"ע זמיה. ועוד עיי"ע זמית.

זִיוּן (או מהשם זיי"ן עשיית קוין ותגין בצורת אות זיין או יותר טוב מל"ע زيانه הדור וכיתור (das Schmücken mit Krönchen בפ׳ הבונה בס"ג (שבת ק"ה רע"א) הא דבעי זיוני הא דלא בעי זיוני. ובפ׳ הקומץ בגמ׳ שתי פרשיות (מנחו׳ כ"ט:) אמר רבא[1]) שבעה אותיות צריכין שלש שלש זיונין שעטנ"ז ג"ץ.

1 זִיז (כל מה שיוצא ובולט בבנין וזולתו ולדעתי מל"ע زيزاة (hügelig Hervorragendes בפ׳ אחרון דעירו׳ (צ"ח:) זיז שלפני החלון, וכפ׳ חזקת הבתים (ב"ב נ"ט סע"א) [ה]זיז עד טפח יש לו חזקה. פי׳ כגון לוח יוצא מכותל ראובן להצר שמעון יש לראובן להשתמש באותו הזיז שיש בו טפח כמה שיחפוץ ויש לו לתלות חפצים יורדים באויר חצר שמעון[2]). ובפ׳ השותפין (שם ו׳:) משתמש בכותליה ובזיזיה עד ארבע. פי׳ תרגום יציע (מ"א ו׳, ה׳ ו׳) זיזא והן הקורות היוצאין מן הכותל לחוץ כדאמרינן בס"ג דפ׳ מרובה (ב"ק פ"ב רע"ב) י׳ דברים נאמרו בירושלים . . אין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות משום אוהל טומאה אי נמי דלא מיתזקן עולי רגלים"[3]). ותנן בהזיז פי"ד באהילות (ס"א) איזהו הזיז שפניו למטה והגזוזטרא שפניה למעלה כלומ׳ זיז יוצא מן הכותל וראשו כפוף למטה וגזוזטרא יוצאה מן הכותל וראשה נשואה למעלה. *[אחי"ה ובאהלו׳ פי"ד מ"ב זיז שעל גבי הפתח וכו׳, ושם מ"ד זיז שהוא סובב כל הבית וכו׳, ב"מ פ"ג, זיזא דמחוזא. ב"ב ס׳. הוה ליה זיזא. והקבוץ אהלו׳ שם מ"ה שני זיזין זה ע"ג זה. אהלו׳ פ"ח מ"ב הזיזין והגזריות עיי"ע גזוזטר. ב"ב ס׳. הוה ליה זיזין, ירו׳ ב"ב ספ"ג ד"ד: תוספת׳ ב"ב פ"ב זיזין (ובצוצטראות) [וכצוצטראות], ירו׳ שקלי׳ פ"ד דמ"ח. זיזין וכתלין — תוספתא אהילות ספ"ג שני חזיזין זה על גב זה ט"ס וצ"ל הזיזין, והח׳ לעווי פי׳ חזיזין כמו זיזין בהוספת ח׳! וגדולה מזה טעה לחשוב כי הרחזיונות בתוספת; כלים ב"מ רפ"ה הוא כמו החזיונות וזו כמו חזיזין! והנאלה לי עיין בערך דחון ומה שכתבתי שם. — בר זיזא שם הפרטי עיי"ע]—

2 זִיז (לפע"ד מל"ע سوس ובכן בל"פ سوسه כנימה שבדגן Kornwurm ובל"מ סס ובל"י σής עש שבבגדים (Motte בס"ג דפ׳ ואלו טרפות (חולי׳ ס"ז רע"ב) על הארץ (ויקרי׳ י"א כ"ט) להוציא את הזיזין שבעדשין פי׳ תולעים שבעדשים[4]) ששמם זיזין. — (א"ב פי׳ בל"י מין תולעת ואולי נעתקה מלה זו מלשונינו יאכלם סס (ישעי׳ נ"א, ח׳)). *[אחי"ה וכן ענין سوس בלש׳ ער׳ והוראתו כאמור בתחלת הערך תולעת שבדגן וכן פירש"י חולי׳ שם ד"ה זיזין כוצונ"ש וכמין יתושין הן אלא שבעדשים זיזין שמן וכן לועז רש"י בחולין י"ג. ד"ה מפני הכנימה כיצונ"ש שבפולים ועדשים וזהו cossons קארנווירמער שנמצאים גם בקטניות — וכנ"ה ירו׳ תרומו׳ פ"ח דמ"ה שקין שבזיזין (ובזבוזין) [ובזבובים], ירו׳ שבת רפי"ד די"ד: הצד זיזין זכובין וכו׳, תוספת׳

---

1) וכ"ה בנוסחאות ובדפ"ר ופיז׳ וויניצי׳ אבל בדפא"ב בט"ס רבה. 2) ועיי׳ תוספו׳ שם ד"ה עד. 3) בנו"ג ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות מפני אוהל הטומאה ומשום דלא ליתזקי עולי רגלים אבל כגי׳ רבינו אי׳ בפי׳ רח"ג לסדר ט לפ"ח דאהלות מ"ב צד כ"ד ומשם העתיק רבינו כל הפי׳ הזה, ושם הגי׳ דלא נתקלו בהו עולי רגלים. 4) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב.

בכורו' רפ"א דבש הזיזין — ודע כי בל"פ سیس נקראים ג"כ עדשים, בפרט בגוף של אדם, ואולי על שם זה נקראים היתושין שבעדשים] —

3 **זיז** (מין עוף גדול מיתולוגי) בויק"ר סוף אחרי מות (ספכ"ב) תחת איסור עוף זיז[1] וזיז שדי עמדי (תהלי' נ', י"א) א"ר יהוד' בר' סימון הזיז הזה עוף גדול הוא ובשעה שפורש כנפיו מכהה גלגל חמה הה"ד (איוב ל"ט, כ"ו) המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפו לתימן ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כל מיני טעם מזה ומזה. *[אחי"ה ואולי כיון בעל המאמר על לשון פרסי چَنوٗ מין עוף גדול אשר לא אבד נוצותיו ימים רבים ומה שאמר שיש בו כל מיני טעם מזה ומזה (כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע ביתור לשון) אולי כיון על ל"פ چَشن פי' מיני טעם אכילה חך יטעם לו. ובב"ב ע"ג: סיפר ג"כ רבה בב"ח מעוף גדול: ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא ורישיה ברקיע וכו', ועל זה אמר רב אשי (ובילק' תהלי' רמז תש"פ הגי' רבי) ההוא זיז שדי היא. ובתנחומי פנחס סי' י"ב ועוף השמים זו זיז שדי, וכ"ה בפסיקת' רבתי פט"ז] —

* **זִיזִין** (שם עיר) תוספת' שביעי' רפ"ד עיירות המותרות בתחום . . זיזין ויגרי וכו' כ"ה בכ"י אירפורט, ובכ"י ב' זיזין ובנו"ג זיזון ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד חיוין ויגדי, ונראה שטעות סופר הוא.

זַיִין (= זַיְנָא בל"ם זְיָנָא מל"פ زیان פי' הפסד (Schaden, Verlust בר"ג דפ' התודה (מנחו' ע"ז) כי היכי דלא לימטי ליה זיינא זיינא הוא דלא לימטי הא רווחא לא בעי. וכס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ' סע"א) כי היכי דלא לימטי ליה פסידא[2]. בפ"ק דעירובי' (י"א:) אזל רב ששת קם אבבא דבי זיינא[3] א"ל גדא פוק תא זה דומה לאבב ביזיינא שפירשנו בע' בב. *[אחי"ה בדפ"ר ופיז' בתיבה אחת ועיי"ע בב א' מ"ש. ודע כי במנחו' הגי' דיאנא וזו תתכן לכתיבת המלה הפרסי' רק הדלת במקום זיין, ובזה הענין בכתובו' ס"ו: עסקא זוטא דזוטר זיונא אבל עסקא רבה דנפיש זיונא, וצ"ל זיינא או הוי"ו בשימוש הברה כמו זיאנא ופי' ה"ר ר"י מטראני הוצאה ורש"י פי' יציאה אבל לפי' ר"י מגש ז"ל הפסד (עיי' שט"מ לכתובו') והאחרון הביב. וכ"ה בתרג' ירושלמי א' לבמד' כ"א, כ"ז עיין שם שהועתק באו חשבון על פי מאמרם בבבא בת"א דף ע"ח ע"ב: הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'] —

זַיִין (פי' בל"ם זַיְנָא ובל"ע زَيْن כלי נשק Waffe ובעצם ראשונה מורה השרש زان ענין הַחֲלֵץ Aus- Zurüstung ובל"מ בהוספת א' אזנים (דברים כ"ג, י"ב)) בר"ג דהשותפין (ב"ב, ד'.) אם זיינך עלך ספרך כאן לא רכא וכו', פי' אעפ"י שכלי זיינך עלך כמלכים ונדמה אתה בעצמך שאתה מלך הרי ספר יהוסף כאן ידוע שאתה עבד בן עבד ולא רך בן רך[4] וסוף הדברים התמיהו ואמרו קלניא מתעבד ובתמיהא גרסינן הנעשה הורודוס הפיטי זה פי' גאון[5]. ור"ה ז"ל פי' קלניא מתעבד כלומ' אפקירך ואת רכושך לבני החיל כי עבד אתה. החלצו (במדבר ל"א, ג') תר"י [ב'] איזדיינו וכן חלוצי צבא (שם ה'). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' לפסוק ה' מזרזי חילא, ובדפ"ר ופיז' חסרה מלת וכן ואולי לא היה רבינו מכוין על התרג', ובתרגומים הרבה שמות ופעלים נולדו משרש זַיֵן עיי' דונמאות אצל הה' לעווי. וכן בדברי רז"ל. השם: סנהד' ק"ד. זין אוכל זין ובשהש"ר פ' כמעט זיין בולע זיין, ע"ז כ"ח: וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג אין מוכרין להן לא זיין ולא כלי זיין וכו', ושם כ"ה: אשה כלי זיינה עליה. ויק"ר פכ"ח וילק' איוב רמז תתצ"ח בשם הפסיקת': ואל מצנים יקחהו (איוב ה', ה') לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונין, ודוריש ואל כמו ואל פי' בלי וצנים דורש מלש' צנה וסוחרה פי' מגן ועוד צנים כמו זַיִן. במדר"ס ס"פ כ' לא נשמטו מן הזיין אלא עמדו במקומן. בשמ"ר פמ"ה דריש עדיך (שמות ל"ג, ה') כלי שנתן להם הקב"ה והוא מהוראת زَيْن בל"ע פי' עדי והדור. ובהשאילה בלש' נקיה תואר לאבר המוליד ילק' ויצא רמז תתקל"ד ויתר תהיה לך על אזניך

1) כ"ה רק בכ"י וי"ו וכ"ה בנוסחאות. 2) בנו"ג פסידא הוא דלא ליהוו ליה רווחא לא בעי. 3) שינוי נוסחאות סמנתי בע' בב אי ע"ש אמנם חציון הזה לא שייך בע' תנוכחי כי אם או בע' ביזיינא, אבל יותר טוב לסדרו בע' זגרוקנא ע"ש. 4) עיי"ע רך ב'. 5) וקרוב לזה מצאתי טסוריש בס' כ"י רגמ"ה לב"ב וז"ל אם זיינך עלך ספרך כאן כלומ' אם מלחמתך עליך שאתה מתגבר לשם ייהוסך כאן יודעין אנו מאיזה משפחה אתה לפי שהורקנוס אביו של הורדוס פעם אחת הלך על רומים להלחם ונצח וראה בשבייה שפחה אחת יפת תואר ותמדת ועשה לה כדין תורה ובא עליה והוליד ממנה אותו הורדוס ולפיכך היו מחרפין אותו מיוחסו. קלניא בן חורין נעשה עכ"ל — ועיי' עוד ע' סוף שיש שם גי' אחרת.

(דברי' כ"ג, י"ב) בסוד ובלש' נקייה נאמרו דברי תורה לא תשב לך בלא אשה עשה תיק זיין שלך וכו'. ושם המופשט במד"ר פי"ד ביום נשק (תהלי' ק"מ, ח') ביום זִיּוּנָם של ל"א מלכים. — והפעל: ויק"ר קל"ס פל"ד ועצמותיך יחליץ (ישעי' נ"ח, י"א) ישמוט יזיין וכו'. והלצה נעלה וג' יזיין. במד"ר פי"א אזיין בהו. בינוני פעול: ב"ק נ"ז. (ליסטים) ליסטים מְזוּיָּין, שמ"ר פ"כ וחמשים (שמו' י"ג, י"ח) שעלו מזויינין ובירו' שבת פ"ו ד"ח: שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין (ובדפוסי' בט"ס בט"ו = בחמשה עשר). במ"ר רפ"כ נראין מזויינין למלחמה. אבדר"נ ס"פ כ"ט כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מזויין כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו. יש בידו זה וזה גיבור ומזויין] —

* זַיִ"ן (אות שביעי ונקרא על שם תבנית רומה יד) שבת ק"ד: נתכוין לכתוב חי"ת וכתב שני זיינין. ושם: נטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זייני"ן. וממנו השם זִיּוּן מנחו' כ"ט: עיי"ע זיון ומ"ש.

☞ זִין (שם מטבע וערכו זוז) ירו' דתרומו' פרק בצל (פ"י דמ"ז רע"ב) וכמה ליטרא עבדא מאה זינין. פי' כמו זוז [1].

* זִיוּנָא (Nährendes, Nahrung) ברכו' מ"ד. זיונא ס"ר אלא אימא מזונא עיי' פירש"י. והפעל זון, זין עיי"ע זן ב'. — זיונא כתובו' ס"ו: עיי"ע זיין א'.

* זינומיא, זינימון עיי"ע זנם.

* זינון (שם פרטי וכן הוא גם בלשון סורי Sinon, Zeno) ירושלמי ברכות פרק ד' ד"ז ע"ד ר' זינון החזן.

זיינקי (לדעת רבינו מטבע טוב ועיי' מ"ש בפנים) בר"נ דפרק מציאת האישה (כתובו' ס"ז סע"ב) שבעה אלפי דינרי זיינקי. פי' מטבע טוב. *[אחי"ה כדי להסביר פי' דרבינו נ"ל להרכיב המלה מן زَر פי' זהב טהור ומן نيك, نيكُ פי' טוב וא"כ זיינקי מטבע מזהב טהור אבל בגו"ג סיאנקי ופירש"י. שם מקום וזה נ"ל יותר והוא سيان עיר בפארסיסתאן והתואר سيانك עיי' פליישער בהוספותיו לעמת"ל של הח' לעווי ה"א. תקס"ב ולדעת הח' צוקערמאן (על מטבעות תלמודיות ל"ג) הוא מל"פ شيانى מטבע זהב וערכו י"ז דינרין ונקרא על שם העיר הלז ועיי' וואולירס אוצ' מלין ח"ב. תפ"ט ועוד ח"א. תתקט"ז. ובע' סיינק גרס גם רבינו דינרי סיינקי ופי' מטבע פלוני כגון סלע נרונית] —

* זִיעָה עיי"ע זע.

זַיְיפָן (פי' כזבן ושקרן Fälscher וכ"ה בל"ס זַאפָּנָא מפעל זַיֵּף ובל"ע زَاف ועיי"ע זף) אחוא דמרגא זייפנא בגמרא דפרק קמא דע"ז (י"א:) פי' כזבן. *[אחי"ה ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר א' פלסתר. וגם הנירסא הזאת טובה ונכוחה היא עיין ערך סך ח'] —

* זִיקָא, זִיקוּקָא עיי"ע זק.

זַיְרֵי (הקבוץ מהנפרד זַיְרָא ענין עצירה וכבישה מל"ם die Presse, das Pressen, Drücken (שופטי' ו', ל"ח) זור וכ"ה בל"ס ובל"ע زيار) בר"נ דפ' כל הכלים (שבת קכ"ג רע"א) הכל מודין בסיכי זיירי ומזורי כיון דקפיד עלייהו מייחד להו מקום פי' סיכי הן יתידות המוכנין לנער [2] בהן משי וכדומה לו. תרג' יתדות (שמו' כ"ז, י"ט; ל"ה, י"ח ועיי"ע סך ט') סיכי. זיארי [3]) כלי עץ כגון קרשים שכובשין בהן את הבגדים כדתנן (שבת קמ"א.) מכבש של בעלי בתים [4]). מזורי כלי עץ שהכובס מכה בו את הבגדים על האבן בעת שמלבנן אלו כולן קפיד עליהן שלא יתעוותו או יפגמו [5]) שאם יפגמו יקרעו הבגדים והמשי לפיכך מסיח דעתו מלטלטלן ונעשו מוקצין ועל כן אסור לטלטלן. וכ"ה מפורש בתלמוד ארץ ישראל (ירו' שבת פי"ז דט"ז רע"ב וירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג) בזירא דיטצר ביה במזורא דחבים ביה בבוכנא די כתיש ביה. *[אחי"ה כל הפי' הזה הובא בתוספ' שבת קכ"ג. ד"ה סיכי בשם הערוך ושם הגי' בירו' זיירא דין עצר ביה מזורא דין חביט ביה, וחצי המאמר האחרון חסר וכן חסר ברא"ש שבת פי"ז ס"א' ושם הגי' דעצר בהו . . דחביט בהו . . ובירו' שם ושם הגי' דין

[1]) ועיי' ס"ח ע' זוז א'. [2]) ובתוספי' שבת שם הובא בשם הערוך לנפץ. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה ברפוסי' הראשונים ובה"נ במפתח של ר' נסים וכ"ה לנכון כי בל"ע נקרא עצירה زيار, וכצ"ל גם בפעם הראשונה בסיכי זיארי. ודע כי בכ"י ו"ו וה"ב הוא המשך הערך וכ"ה בדפ' אמ' לנכון כי רבינו קאי על הציון הנ"ל וכן מוכח מע' סך ח' וע' מזר א' וכ"ה בתוספ' שבת שם אבל בדפ"ר ופיז' וויניצי' ובאסיל הרפיסו בט"ס בערך מיוחד. [4]) עיי"ע כבש ד' בדפ' וויניצי' וערך מכבש. [5]) בתוספ' הגי' שלא יתעקמו ולא יתפגמו.

וכן הובא בספר מפתח לר' נסים. ורש"י פי' בע"א ע"ש ובתוספ' ובחי' הרשב"א השיגו עליו וסיים הרשב"א: וי"מ דכלי כובסין הן וכן פי' בערוך ע"כ. וכנ"ה בע"ז ס'. מעצרא זיירא ושם פירש"י לנכון זיירא מכבש כמו ויזר טל וגו', (שופטי' ו' ל"ח) ועיי"ע זר האחרון. ומזה הענין גם ב"מ ט"ז: אפשיטי דספרא זָיֵיר ליה פי' היה מעכבו מעצרו ועיי' רש"י שם ורבינו הביאו בע' זר ד' ויפה פירשו מעכבו] —

* זיר, זירה עיי"ע זר.

* זֵירָא (שם פרטי) גדול האמוראים בדור השלישי והיה תלמידו של ר' יהודה ורבו של ר' ירמיה והוה משתמיט מיניה דר' יהודה לעלות לא"י (כתובו' ק"י:) והוזכר הרבה בש"ס בבלי, ובירו' נקרא זעירא, זעירה, זעורה. עיי' מבה"י למהרז"ף צר ע"ז: ועיי"ן מובלעת ועיקרו זעיר = צעיר ועיי"ע זוטר.

* זַיִת. זֵיתָא עיי"ע זת.

1 זָךְ (מל"מ וכן בל"ע زكى ענין צדק ונקיון וכ"ה בל"ס rein, gerecht, tugendhaft sein, וגם ענין נצחון (siegen, etwas erlangen בפ"ק דברכות (י"ב:) לא זכיתי. בס"ג דפ"ק דפסחי' (י"ט סע"א) זכינו שאין טומאת ידים במקדש. פי' ישניהם ענין מציאה וי"מ ענין זכות. בפ' בא סימן בגמ' שתי שערות (נדה נ"ב:) אמר רבא בהא זכינהו [1]) ר' חנינא בן אנטיגנס לרבנן, וי"מ ענין [2]) נצוח. — (א"ב תרג' איש צדיק (בראשי' ו', ט') גבר זכאי). *[אחי"ה וייש ממנו פעלים ושמות הרבה אצל רז"ל ד"מ זוֹכֶה ברכו' ה': ו', ו': ז': ס"ג: ס"ד. שבת כ"ג. ל"ב: ס"ג. עירובי' מ"ז: פסחי' נ"ג: תעני' ל': מ"ק ה' סע"א ב"ק י"ז. ב"ב ח': י'. סנהד' צ"ב. ע"ז י"ג. מנחו' מ"ג: תמיד כ"ח. זָכָה ברכו' ז'. שבת פ"ח. קל"ט. עירובי' נ"ד. פסחי' פ"ז. יומ' י"ב. ע"ב: ע"ו: יבמו' נ': ס"ג. ס"ד. כתובו' י': גיטי' צ': נזיר כ"ג: סוט' ט': י': י"א. ל"ו. ב"ב ע"ח. סנהדי' ל"ט: צ"ד. צ"ח. ק"א: ק"ב: מכו' י': ירו' פיאה רפ"ה די"ט. ירו' קידושי' פ"א ד"ס. זָכְתָה ברכו' ז': פסחי' פ"ז. מגילי' י': י"ג: סוט' מ"ב: זכינו ברכו' מ"ג: תעני' כ"ט. זָכוּ פסחי' ח'. ב"מ פ"ו: ב"ב קי"ט. סוט' י"א: אֶזְכֶּה שבת קי"ד. פסחי' ח'. ביצ' כ"ז. שקלי' ד'. סוט' י"ב: תִּזְכֶּה פסחי' קי"ח. יִזְכֶּה ברכו' ט': תִּזְכּוּ חגיג' ה':

פִּיעל זִיכָּה זִכָּה סנהד' ו'. ל"ג. עירובי' י"ט. יומ' פ"ז. אבות פ"ה מי"ח. ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד. בינוני מְזַכֶּה פסחי' ע"ח. סנהד' ק"א: מְזַכִּין יומ' פ"ז. התפעל: נִזְדַּכָּה סנהד' ל'. ל"ב סע"ב ירו' סנהד' פ"ד דכ"ב רע"ב ושם פ"ה דכ"ב רע"ד. ועל משקל ארמי זָכִי ברכו' י"ז. שבת כ"א: ע"ז י': סנהד' ל"ט. ק"ז. בכורו' ח': ס'. פַּעֵל זַכִּי פסחי' ע"ח. סנהד' ק"ד. והתואר: זַכַּאי, זַכַּיי, זַכָּאָה וכ"ה בל"ס סנהד' כ"ט. והלאה מ"ב. קידושי' מ' רע"ב מ"ו. תעני' כ"ט. סוטה מ"ח: אבו' פ"א מ"ט. ועוד זכאי שם פרטי והוא אביו של ר' יוחנן כידוע, ועוד שם אמורא דא"י ר' זכאי, זכיי, ר' זכאי דאלכסנדריאה, ר' זכיי דכבול, זכיי טבחא עיי' הציונים בטבה"י למהרז"ף צר ע"ז והלאה ועיי' עוד ע' אביי צד ז' וש"נ ר' יוחנן בן זכאי ובן זכאי שהוא אמורא ותואר נקבה זכאית סוט' ח' סע"א. — והשֵׁם זְכוּת ברכו' י': כ"ז: שבת ל'. ל"ב. נ"ה. נ"ו. פ"ט: קי"ט. קכ"ט: קנ"א: ר"ה י"א. תעני' ט'. כ': כ"א: כ"ט. מגיל' ט"ז. גיטי' י"ב. סוט' כ"א. קידושי' ע"ו: פ"ב. סנהד' ו': י"ב. מ'. פ"א. צ"א. צ"ג. ע"ז ד'. ושם: חולי' פ"ו. צ"ב. נדה ס"א. ירו' פיאה פ"א דט"ז: זְכוּתָא וכ"ה בל"ס ברכו' י'. ס': שבת ק"מ. ר"ה ט"ז: מ"ק כ"ח. חגיג' ט"ו. כתוב' י': והקבוץ זכוָותָא כתוב' פ"ה. נדה כ"ז: חגיג' ט"ו. כף זכות ברכו' ט"ז רע"א ל"א: שבת קכ"ז סע"א. שבועו' ל'. ד"א פ"ו. והשם המופשט: זְכִיָּה ב"ק י"ב: אית ליה לכהנים זכייה בגויה, ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט רע"א מ"ד זכייה לית כאן זכייה, ושם זכייה מותר, ירו' פיאה רפ"ה די"ט: וירו' דמאי רפ"ב דכ"ג: אין הבקר יוצא מתחת ידי בעלים אלא בזכייה, והקבוץ ירו' פיאה פ"א דט"ו: רובו זְכִיּוֹת ושם: הזכיות מכריעות שמ"ר ספל"ח זכיות הרבה — ובענין פי' רבינו י"מ איתא ג"כ ברש"י בכמה מקומות שפירש כמו כן, עיי' הדוגמאות בהפלאה שבערכין למקומו ועוד עיי' תוי"ט לספ"ק דברכו'] —

2 זָךְ (לפע"ד מערך הקודם פי' מזכה ומטהר den Boden rein machen או אולי מל"פ نقّى (herausziehen, ausroden מוציא מן הארץ כמ"ג דפ"ק דמשקין (מ"ק י':) ובפ' חזקת הבתים בגמ' במה דברים אמורים במחזיק (ב"ב נ"ד רע"א) אמר שמואל האי מאן דזכי זכיא ארעתא דארעא קני.

[1]) ובנו"ג. זכנהו. [2]) בכיי ה"ב כולם ענין, עיי' חגיון שלמה צד פ"ו.

פי׳ שמכבד הקרקע ו מ ו צ י א מ מ נ ה עצים המכוסין בקרקע מסקל ומעזק הארץ. *[אחי״ה בנו״ג במ״ק דזכי זיכא וברש״י זיכיא וכ״ה בב״ב זיכיא וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב ופי׳ שם שמכבד ו מ ז כ ה את השדה אדעתא דארעא כדי שתהא נוהה לחרוש ולזרוע וכן פירשב״ם לב״ב: מכבד ומטהר את השדה מקיסמים ועשבים רעים ובפי׳ המיוחס לרש״י במ״ק שמכבד הקרקע מעצים קטנים שעליה שנוטלם ע״כ וא״כ ערך הנוכחי מערך הקודם הוא ובאמת ברא״ש מ״ק הגי׳ דדכי דכיא, ולפי זה עיקר מקומו בע׳ זך א׳ אבל בכל כ״י ודפוסי׳ הוא ערך בפני עצמו ולפי׳ רבינו ומוציא ממנה י״ל שהיא מלה פרסי׳ הרשומה] —

זְכוּכִית (מל״מ (איוב כ״ח, י״ז) בל״ע זַגָ׳אג׳ (עיי״ע זג ז׳ וח׳) (Glas, Krystall בפ״ק דשבת בגמ׳ י״ח דברי׳ (שבת ט״ו:) כלי זכוכית מ״ט גזרו בהו רבנן טומאה הואיל ותחלת ברייתן מן החול שוינהו רבנן ככלי חרס. *[אחי״ה וכן דרש במגיל׳ ו׳. חול (דברי׳ ל״ג, י״ט) זו זכוכית לבנה וכ״ה במד״ר פי״ג. ובספרי הברכה פ׳ שנ״ד א״י רק חול זה זכוכית וכ״ה בילק׳ הברכה רמז תתקס״א ונ״ל שדרש חול מהשם הפרטי חוילה אשר העתיק התרג׳ (ד״ה א׳, א׳ כ״ג) אתר מפקנות מרגליתא (עיי׳ ספרי על העתקה פרסי׳ לריב״י טאווס צד רע״ד). כלי׳ פי״א מ״ח חליות של אבנים טובות ומרגליות של זכוכית עיי״ע חלי ה׳. במד״ר פכ״א חוליא אחת של זכוכית וכו׳. ירו׳ סוכ׳ ספ״ד דנ״ד ע״ג משחרב ביה״מ . . פסקה זכוכית לבנה מהו זכוכית לבנה שהיתה מתקפלת. ד״ת . . נוחין לאבדן ככלי זכוכית חגיג׳ ט״ו.] —

זָכָר (die Erinnerung, das Andenken) למקדש כהלל בפ׳ ערבי פסחים בגמ׳ הביאו לפניו (פסחי׳ קט״ו.). פי׳ בזמן שביהמ״ק קיים היה הלל מברך במצה על אכילת מצה ועל המרור על אכילת מרור וכורך מצה ומרור ואוכל בבת אחת כיון דשניהן מן התורה אין זה מבטל את זה אבל בזמן הזה דמצה דאורייתא דכתיב (שמות י״ב, י״ח) בערב תאכלו מצות ומרור דרבנן דכתיב (במדב׳ ט׳, י״א) על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכ׳ פסח אין ליכא פסח לא כמפורש בס״פ ערבי פסחי׳ (ק״כ.) אסור לאוכלן בבת אחת דאתי רבנן ומבטל דאורייתא הלכך אוכל זה בעצמו וזה בעצמו ואח״כ אוכלן בבת אחת זכר כשהיה בית המקדש קיים כיון דשניהם מדאורייתא שמותר לעשות כן כהלל וכיון דכבר ברכנו וזו אכילה לזכרון בעלמא לא מברכינן עלה. בב״ר פ״נ [1] (פמ״ט) אמר ר׳ יצחק כל המזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה מ״ט זכר צדיק לברכה (משלי י׳, ז׳) וכל המזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה מ״ט ושם רשעים ירקב (משלי שם) אמר רב שמואל בר נחמני מצינו בהקב״ה מזכיר את ישראל ומברכן שנא׳ (תהלי׳ קט״ו, י״ב) ה׳ זכרנו יברך (ב״ר שם הובא בילק׳ תהלי׳ רמז תתע״ג). *[אחי״ה וכנ״ה בפסחי׳ קט״ז. זכר לטיט . . זכר לתפוח . . זכר לתבן, סוכ׳ מ״א. זכר למקדש, ב״ב ס׳. עושין זכר לחורבן, ברכו׳ ב׳: תוספת׳ שבת רפ״ח אעפ״י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. וכן השם זכרון מל״מ: אין עושין נפשות לצדיקי׳ דבריהם הן הן זכרונם וכו׳, שקלי׳ ד׳: עיי״ע נפש ג׳. קידושי׳ ל״א: ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ג זכרונו לברכה, והקבוץ ברכו׳ ו׳. ספר זכרונות, ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ח ע״ד כל הזכרונות שנאמרו בתורה וכו׳ — ר״ה ל״ב. ירו׳ ר״ה פ״ג דנ״ח ע״ד מלכיות זכרונות ושופרות. והשם המופשט זכירה מנחו׳ מ״ג: ראייה מביא לידי זכירה זכירה מביאה לידי עשייה, מגילֹ׳ ב׳: איתקש זכירה לעשייה, ושם ט״ו. אביגיל בזכירתה, ב״ר פל״ג מאי זכירה נזכר לו, והפעל: מתוך כך זוכרהו ברכו׳ ל״א. אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה (שם ל״ב:) זכרת עונשו של דבר שבת נ״ה: זכרהו על היין פסחי׳ ק״ו. זכרהו מאחר שבא להשכיחו ביצ׳ ט״ו: שאזכור לכם עקידת יצחק ר״ה ט״ז. כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק תעני׳ ט״ו. כל שזכרו אומר אח לראשו מגיל׳ י״א. זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו חגיג׳ ט״ו: לא יאמר זכור מעשיך הראשונים ב״מ נ״ח: זָכוּר ולבסוף שָׁכוּחַ ב״מ י״א. זָכוּר לטוב שם ס׳, והרבה מאליהו עיי׳ ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג, ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ו: ב״ר פל״ג ושם ס״פ צ״ו. ברם זכור אותו האיש וכו׳, עיי״ע ברם. והקבוץ במד״ר פ״ז יהיו זכורין אותן הימים וכו׳, עיי״ע זמית. ב נ פ ע ל פסחי׳ ס״ו. ירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג. ראה מעשה ונזכר הלכה, יומ׳ ל״ח סע״א כבוד אבותי נזכרתי . . ומפני מה נזכרת וכו׳, כתובו׳ ס״ו. זוגתך נזכרת . . יונתך נזכרת וכו׳, מנחו׳ מ״ג: כיון שנזכר במילה וכו׳, הפ ע י ל: ברכו׳ י״ב. מזכירין יציאת מצרים, ושם נ״ה. ג׳ דברים מזכירין עונותיו של אדם. קידושי׳ מ׳:

1) כ״ה לנכון בכ״י ליד. ובדפ״ע בט״ס פ׳ ג׳.

אין מזכירין לו רשעו, הוריות י"ד, ושמותם אין אנו מזכירים, עדיות פ"א מ"ד למה מזכירין את דברי שמאי והלל וכ' ושם מ"ה ולמה מזכירין דברי היחיד וכו'] —

זָכָר (Mann, Männliches) בפ' ראשית הגז בגמ' חומר בזרוע (חולי' קל"ו סע"ב) מסתברא ממעשר הוה ליה למילף שכן זכרים טמאים מרובים מרחם אדם פשוט לפני הדיבור [1]). פי' הבכור זכר והמעשר וראשית הגז בין זכרים בין נקבות בכור אפי' בהמה של כהנים קדוש בבכורה אבל במעשר בהמה ובראשית הגז פטורין והבכור נוהג בין בבהמה טהורה בין בבהמה טמאה, אבל המעשר וראשית הגז אין נוהגין אלא בבהמה טהורה בלבד מעשר וראשית הגז מעט והבכור מרובין כי הבכור מכל בהמה נקבה והמעשר אחד מעשרה, הבכור קדושתו מרחם והמעשר וראשית הגז פשוטין לאפוקי בכור דלא פשוט הוא נתחייבו ישראל בבכור קודם מתן תורה לאפוקי מעשר וראשית הגז דלא הוזהרו בהן קודם מתן תורה ואמרינן אדרבה מבכור הוה ליה למילף שכן דומה לו כאילו יתום שלקחו בשותפות נתנו לכהן בקדושה ובמכירה, פי' בהמה שמתה אמה בשעת לידתה פטורה מן המעשר דיליף תחת תחת מתחת אמו לאפוקי בכור וראשית הגז שנוהגין אפי' ביתום והלקוח והניתן לו במתנה פטור ממעשר בהמה כדתנן בבכורות (נ"ה:) הלקות והניתן במתנה פטור לאפוקי בכור וראשית הגז שחייבין בלקוח ובניתן לו במתנה בכור וראשי' הגז חייבין בבהמת השותפין כדאמרינן לעילא (שם נ"ו:) לאפוקי מעשר בהמה דאינה נוהגת בבהמת השותפין דתנן (שקלי' ספ"א וש"נ) האחין והשותפין חייבין בקולבון ופטורין ממעשר בהמה, הבכור וראשי' הגז ניתנין לכהן לאפוקי מעשר בהמה דלא דתנן (זבחי' נ"ו:) הבכור נאכל לכהנים והמעשר בכל העיר לכל אדם הבכור קדוש מרחם אמו וראשית הגז אין צריך לקרותו קדוש לאפוקי מעשר שצריך לקרותו קדוש כדי שיתקדש שנאמ' (ויקר' כ"ז, ל"ב) העשירי יהיה קדש לה', ותנן (בכורות נ"ח:) היוצא עשירי סוקרו בסיקרא ואומ' הרי זה מעשר במכירה כדתנן בתחלת מעש' שני (פ"א מ"ב) הבכור מוכרין אותו תמים חי ולא בעל מום ישחוט הנך של מעשר בהמה ששוין זה לזה נפישן איבעית אימא המעשר פשוט וראשי' הגז אפי' בפשוט נמי נוהג פשוט מפשוט עדיף ליה למילף לאפוקי בכור דלא פשוט הוא, וי"מ בקדושה כי הבכור וראשי' הגז אינן מקדשין אלא הן לבדן לאפוקי מעשר שמקדש לפניו ולאחריו דגרסינן בזבחי' בתחילת כל התדיר מחברו (פ"ט:) (אמר רב) [צ"ל אדרבה] מעשר עדיף שקדוש לפניו ולאחריו וכו' — ובס"ג דפ' המפלת חתיכה [2]) (נדה ל"א:) בא זכר בא שלום לעולם שנא' (ישעי' ט"ז, א') שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה ואמר ר' יצחק דבי ר' אמי זכר זה ככרו עמו [3]) כלומ' סעודתו עמו דכתיב (מ"ב ו', כ"ג) ויכרה להם כרה גדולה, נקבה נקייה באה דאין עמה כלום [4]) דהיא אומרת תן לי שנא' (בראשי' ל', כ"ח) נקבה שכרך עלי ואתנה — בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' החופר בור ברשות היחיד (ב"ק נ'.) ובס"פ אחרון דיבמות (קכ"א.) אמ' להן זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו. פי' זכר של רחלים אֵילו של יצחק וזקן אחד אברהם. *[אחי"ה פי' זכר איל כלומ' הזכר שבבהמות כמו בל"י ἄῤῥην פי' זכר ועוד ἄρης, ἄρην איל עיי"ע דכר, — וכנ"ה חולי' נ"א, זכרים המנגחין זה את זה, ר"ה פ"ג מ"ד מ"ה בר"ה תוקעין בשל זכרים, שקלי' פ"ה מ"ג ארבעה חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל. זכר, גדי חוטא וכו' ע"ש. — והושאל לכל דבר חד שהוא כמין זכרות כלים פי"ג מ"ב עיי"ע כף א' וע' מכחל, ועוד בהשאילה ירו' תעני' פ"א דס"ד: המים העליוני' זכרים והתחתונים נקבות וכן בירו' ברכו' פ"ט די"ד, ובב"ר פי"ג. — והשם זַכְרוּת בל"ע ذكر הוא אבר המוליד ע"ז מ"ד. עיי"ע מפלצת. בכורו' ל"ט: כים ולא זכרות עיי"ע זובן, סנהד' פ"ב: כיון בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד ובמד"ר ספ"כ שתהא זכרותו נראה מתוך קיבה שלה. ירו' יבמו' ס"פ ח' ד"ט ע"ד מקום זכרות . . מכת זכרות. ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד מן יכרותא דדירי ט"ס וצ"ל כמו בירו' ע"ז פ"ב ד"מ: עיי"ע דוה, וכן נאמר על זכרות בהמה וזכרות העוף זבחי' קט"ז רע"א, קידושי' כ"ד: ספרא ויקרא פרק ז' סרש' א'. והושאל על כל דבר חד ביצ' ל"א: ולא בקרדום . . לא שנו אלא בנקבות שלו אבל בזכרות שלו וכו', ר"ה

---

[1]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ' וויניצ' ואמ', אבל בשדפ"ע נתקצר. [2]) כ"ח בכ"י ובדפ"ר. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע אבל בכ"י ל"ד זכר בא ככרו עמו ובנו"ג. בא זכר בעולם בא ככרו בידו זכר זה כר דכתיב וכו' וכ"ה בילק' ישעי' רמז רפ"ז. [4]) בנו"ג. נקבה אין עמה כלום נקבה נקיית באה עד דאמרה מזוני (ובילק' מזונית) לא יהבי לה

כ"ז: קדחו (את השופר) בזכרותו עיי"ע קדח א'. ירו' עירובי' פ"א ד"ט: וירו' גיטי' פ"ב דמ"ד ע"ד זכרותו של קרן, ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד ושם פי"ב די"ג ע"ג זכרותה של חיטה, ירו' תרומ' ספ"י דמ"ז ע"ג זכרותו של חלמון. ועוד זכרותא ענין קִילוּח אמיץ starke Strömung וכ"ה בלש' ערבי ذكر מטר שוטף בכורו' נ"ה. זכרותא דירדנא וכו' ושם זכרותא דדמא כבדא, ולפי זה יש לקיים גי' הספרים בבכורו' שם זכרותא דמיא פרת, אבל שעור המאמר ההוא יותר עולה לגי' דברותא עיי"ע דברונא ומ"ש — זכרותא בזבחי' ס"ג רע"א עיי"ע כבש ה' וגי' רבינו] —

* זָכוּר (פי' השוכב משכב זכר את זכר einen Mann, unnatürlich, beschlafen ונגזרתו מל"ע ذكر אבר המוליד) סנהד' פ"ז מ"ד הבא על הזכור ושם דף נ"ד: הבא על הזכור והביא עליו זכור כ"ה לפי הגי' האמיתית בכריתו' ג'. וכ"ה לנכון בפי' רגמ"ה כ"י שם (בקובץ כ"י אנגיילִיק' דף קס"ד) ופי' שם והביא זכור עליו דהוא נשכב לזכר ועיי"ע קדש ה'. סנהד' נ"ה. יבמו' נ"ד: המערה בזכור וכו'. ספרא פ' אחרי פרק י"ג פ"ט משכב זכור וביר' סנהד' פ"ז דכ"ה. אי' הרבה פעמי' זכר וכן בבבלי סנהד' נ"ד: וצ"ל זכור וכבר האריך אודותיו רא"ג בכ"ח ט'. כ"ג והלאה. ואולי מזה הענין סנהד' ס"ה סע"ב מעונן ר"ש אומ' זה המעביר שבעה מיני זכור על העין, וא"כ דרש מעונן בשני אופנים מל' עונה ענין שכיבה ומלש' עין אבל לפי גי' רבינו ברפ"ר עיי"ע הבא אין זה שיעורו. ולדעת ר"פ סמאלענסקין יש לנקד זָכוּר ופי' מין הזכרים. כמו זכורה זכורך במקרא. דאס מאָננליכע געשלעכט.

(זכר) זַכּוּרוּ (פי' Bauchredner) פי' ענין כשוף ע"י דיבור מכריסו ופירשתיו בע' בידין עיי' ח"ב צד י"ט) בפ' ארבע מיתות (בגמ' בעל אוב ת"ר בתוספת סנהדרין ובספרי פ' שופטים בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים וכו') [צ"ל בגמ' ת"ר בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים וכו' (סנהד' ס"ה). בתוספת סנהד' (פ"י) ובספרי פ' שופטי' (פ' קע"ב) יאיתא נמי בספרא בס"פ קדושים תהיו (לפנינו ל"י) ודורש אל המתים (דברי' י"ח י"א) [1]

ת"ר אחד המעלה בזכורו ואחד המעלה בגולגולת מה בין מעלה בזכורו לנשאל בגולגולת מעלה בזכורו אין בא כדרכו ואינו עולה בשבת נשאל בגולגולת עולה כדרכו ועולה בשבת להיכא סליק הא קמיה מנח אלא אימא עונה כדרכו ועונה בשבת. בתוספת שבת (פ"ח) ובספרי פ' שפטים (פ' קע"א) ת"ר מעונן זה המעביר ז' מיני זמר זכורו על העין [2]) וחכמים אומרים זה האוחז את העינים ור"ע אומ' זה מחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח (תוספתי שבת שם). ובויק"ר בראש אמור אל הכהנים (פכ"ו) ג' דברים נאמרו במעלה בזכורו המעלה רואהו ולא שומעו, שצריך לו שומעו ואינו רואהו, שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתה ולא שמעתו שאול שצריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשא שלא היו צריכין לו לא שמעוהו ולא ראוהו [3]). (א"ב תרג' אוב או ידעוני (ויקר' כ', כ"ז ועוד עיי"ע בידין וש"נ) בידין או זכורו). *[אחי"ה ובכ"י ו"ו אי' ג' דברי' נאמרים בדכורו וכה"ג בתרג' בקצת מקומות עיי"ע בידין ושם הוכחתי ג"כ כי טוב ונכון לגרוס בהיפך זכורו או בידין ועיי' עוד תוספו' סנהדר' ס"ה: ד"ה בידין אכן הקושיא שם נתיישבה היטב עפ"י פירושנו כי זכורו איננו מלשון זכרות כדעת רש"י כי אם ענין מכשפות כדעת התוספות אבל לא מגזרת המלה ζάκορος כומר. כהן כי אם מהוראת המלה הרשומ' בע' בידין ע"ש והראיה הקבוץ בפסיקת' רבתי פכ"ג מעלה מת בזכורים. ובתרג' ירו' ב' דברי' י"ח י"א מזקי זכורין] —

זַל (נרדף עם אזל. נזל ענין הליכה) בס"ג דפ' כל שעה (פסחי' מ' רע"א) דכל אגב מזלייהו לא מחמעין. פי' אגב הילוכייהו. *[אחי"ה בנו"ג מדלייהו אבל בכ"י ב' וא"פ וכ"י רש"י מיזלייהו ובכ"י מינכען אזלייה ועיי' ד"ס פסחי' צד נ"ו:] —

זָל (נרדף עם ל"מ זלל ופי' הֵקֵל ערך דבר משווין gering achten וכן בלש' ערבי ذال ובהפעיל הזיל ענינו פחיתות כבוד ואצל רז"ל בקל ואפעל קל הדמים ומעט הערך billig והשם זִילוּתָא (Geringschätzung, Billigkeit) בפ"ב בכתובו' בגמ' דסמך האשה שנחבשה [4]) (כתובו' כ"ו:) ת"ק

---

[1]) בסנה' לפנינו ל"י אבל אי' בירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ג וכ"ה בשאר המקומות הנ"ל. [2]) כ"ה כדפ"ר אבל בשרפ"ע ז, מיני זכור על העין וכ"ה בסנהד' ס"ה: ובילק' שופטי' רמז תתקי"ח אבל בתוספ' שבת ובספרי רק המעביר על העין. וגי' הדפ"ר נ"ל עיקר ומלת זמר ראיה מעולה היא למה שפרשתי בע' בידין כי כל הכשופים ע"י דיבור בלחש נשמעים וכעין זה מלת זמר וכן מעונן נגזר מלש' ענה ובל"ע עَنَّ הוציא קול עיי' ספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד קמ"ז. [3]) בויק"ר שם קצת בשינויים. [4]) כ"ה בדפ"ר.

סבר כיון דאחתיניה לא מסקינן ליה חיישינן לזילותא דבי דינא. ובס"ג דברכות (ס"ג.) דרש בר קפרא זלת קפוץ[1]) קני מניה. פי' סחורה שהיא בזול קפוץ קנה מינה שסופה להתעלות. ובפ"ק (דקידושין) [צ"ל דגיטין] בסוף הלכה האומר לחברו[2]) תן גט זה לאשתי (גיטי' י"ג.) עבדא בהפקירא ניחא ליה זילא ליה שכיחא ליה פריצא ליה. בפ' אעפ"י בגמ' ומניקה (כתובי' ס' סע"ב) דאכלה חרדלא הוו לה בני זלזלני. — (א"ב תרג' טוב נקלה ועבד לו (משלי י"ב, ט') טב הוא זלילא. הן קלותי (איוב מ', ד') הא איזדלדלית). *[אחי"ה בנו"ג איזדלזלית והוא אתפעל וכ"ה בתר"י א' דברי' כ"ח, ס"ח ובתרג' קהלת ט', ט"ז. והרבה אצל רז"ל. ע"ז ע'. הואיל וזילא עלייהו. ב"ב ק"י. זילא בי מילתא. סנהד' כ"ט. סהדי שקרי אאוגרייהו זילי. ב"מ ס"ד. אי יקרא אי זילא ברשותי. שם ע"ז. זל עבידתא. קידושי' י"ב. הא דזול וכו', עיי"ע זוז במד"ר פ"י חבורה של זָלִין. ילק' ישעי' רמז רפ"ח עד שיכלה מלכות הַזָּלָה מישראל. איכ"ר פ' רבתי כד אינין זילין. הפעיל ירו' כתובו' רפי"ב דל"ד ע"ד היו ביוקר והזילו. הָפעל. ב"מ ע"ה. הוזלו . . הוקרו. אפעל ב"מ ע"ג. מוזלי גבייהו. ושם ע"ז: אוזלי מוזיל ומזבין נכסי. ב"ר פל"ט חלא מזיל חמרא. והשם זוֹל. זוּלא. זילותא מעש' שני פ"ד מ"א והלאה. שער הזול. ב"מ ע"ג. ירו' ב"מ פ"ה ד"י: מקום הזול והפכו מקום היוקר. ירו' כתובו' רפי"ב דל"ד ע"ד היו בזול והוקירו. קהל"ר פ' ואמרתי זה אוכל ביוקר וזה אוכל בזול. ב"מ ס"ד רע"ב מקביל עליה זולא. ירו' כלאים פ"ט דל"ב רע"ג תמן ישובעא תמן זולא. ועוד נמצא זילותא בב"מ פ"ד: ק"ב סע"ב. ב"ב ל"א: יבמו' ק'. נדרי' ס"ו: מכות כ"ד. — והשרש זול נרדף עם זלל טל"ט וממנו השם ירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג נסב מיניה בשעת זלילה. דכל ישתא. והפעל ממנו ירו' פסחי' ספ"ד דל"א ע"ב וע"ג מן דאתמול והוא כמיש וזליל. ובהכפלת הפ"א (בנין פלפל) ברכו' ו': בני אדם מזלזלין בהן. ב"מ נ"ב סע"ב מזלזלינן במעשר שני. ושם תרי זילי לא מזלזלינן ביה. ושם ק"ז: לא תזלזל במשחתא. כתובו' ד' סע"ב אתי לזלזולי ביה וכצ"ל בע"ז ל"ה. וכ"ה בכל הדפוסי' היישנים אבל בנו"ג לזילזולא כה וכ"ה בט"ס בפי' כ"י ר"ח לע"ז (בקובין כ"י אנגייליק' דף פ"א:) ושם י': לאו אורח ארעא לזלזולי בבנות ישראל. ע"ז ל"ו. לודאי דמזלזלי. חולי' צ"ח. לא תזלזל בשיעורי דרבנן. ירו' סנהד' ר"פ י"א ד"ל. שיזלזל מעות. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד וט"ז. מזלזלין הן בבני השפחות וכ"ה בב"ר פפ"ד. ותרג' זוללים (משלי כ"ה, ז') דמתחבר לזלזילי וממנו זלזלני בכתובו' ס': שהובא בלי פירוש בערוך וברש"י מפורש לנכון רעבתנין] —

זַלַג (בל"ע زلج לש' ירידה והגרה במדרון schlüpfen herabgleiten ובהשאילה ירידת ונטיפת דמעות) בפ' ערבי פסחי' בגמ' רביעי גומר עליו את ההלל (פסחי' קי"ח.) בשעה שאמר לו הקב"ה לאד"ה ואכלת את עשב השדה (בראשי' ג', י"ח) זלגו עיניו דמעות[3]). ודמעתה על לחייה (איכ' א', ב') ודמעתה זָלְגָן[4]) על ליסתהא. עיני עיני יורדה מים (שם א', ט"ז) תרג' תרתי עיני זלגן[5]) דמען. *[אחי"ה וכנ"ה ירו' סנהד' רפ"ו דכ"ג: כשבא דבר אצל חכמים זלגו עיניהם וכו', ב"ר פצ"ג שני שילטונין זולגות דם ובילק' איוב רמז תשצ"ז הגי' עינו של ימין זולגת דם] —

זַלְדְּקָן (מורכב מן זל = דַּל dünn ודקן פי' זקן וא"כ פי' המלה שער זקנו דק der Dünn-bärtige) בחלק בגמ' ר"ע אומ' (סנהד' ק':) זלדקן קורטמן עבדקן סכיס. פי' מי שאין שער זקנו עב אלא מפוזר רחוקין אלו מאלו הוא קורטמן כלומ' ערום. מי שהוא עבדקן שזקנו עבה הוא סכים. פי' שוטה כדאמר [בר"ג דפ' המוכר את הספינה][6]) (כ"ב ע"ד.) כל בר בר חנה סכסא. *[אחי"ה ובכ"י ו"ו סיכתא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ופי' שם רגמ"ה שוטה וכן פירשב"ם רק גורס סיכסא וברש"י לסנה' סכסא ובנו"ג בסנה' סבסן וצ"ל סכסן וגי' רבינו סכים אי' ג"כ בסנה' דפ' שונצ' ובע"י הראשון ובריא"ף ורא"ש וכ"ה בכ"י ש"ס. ובפירשב"ם בב"ב בדפוסי' הישנים. אבל מה שאי' בגליון כ"י ילק' (הובא בד"ס סנהד' צד קנ"ב) "נ"א חכים" טעות גמורה היא. ומלות קרטמן (זה עיקר עיי"ע ובנו"ג בוי"ו אחר ק') וסכסא או סכסן מלות פרסיות הנה כי خردمند פי' חכם ומלת ساده פי' שוטה ואינו מלומד ובעבור החרוז עם זלדקן השמיט את אות ד' מתיבת קרטמנד ובעבור שיהיה נופל סכסן על לשון עבדקן הוסיף נו"ן לתיבה זרה ובב"ב לנכון סכתא. — וכנ"ה בירו'

[1]) כ"ה ג"כ בע"י וכ"ה בב"נ ובכ"י פ' ושם אי' פרגמטיא זולת ועיי' פירש"י ובנו"ג קבוץ ובכ"י מ' קמין וצ"ל קפוץ ד"ס שם. [2]) בט"ש ו' דפ"ק דגיטי' ל"י. [3]) וכ"ת באח"ת אבל בנוסחי' הובא חצי המאמר הראשון קוץ ודרדר וגו'. [4]) בנו"ג בתרג' במ"ס זליג. [5]) בנו"ג בתרג' מ"ס זלגין. [6]) וכ"ה בע' סכים.

תעני' רפ"ד דס"ז: ר' חונא מעבר זלדקן וכן צריך להיות בירושלמי מגילה פ"ד דע"ה רע"ג ושם בט"ס מעבד] —

* זְלַזַל, זַלְזְגְלֵי עיי"ע זל ב'.

זְלַח (פי' בל"ם שפך זרק וזלף ausgiessen, sprengen והשם זַלְחָא פי' זרם מטר Regenguss) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני חיה (הולי' ס' רע"א) הני כנושאי [1]) וזלוחאי דאתו קמי הקב"ה, פי' זיקא המכבד את המקום זילחא היינו מטר שמרביץ [2]). ובס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ה.) אמימר שרא זילחא במחוזא אמר מ"ט אמרי רבנן דלמא אתי לאשויי גומות הכא ליכא גומות. פי' אמימר התיר לזלף לרבץ במחוזא משום דאיכא טפקי כדראתא [3]) כגון רצפה של אבנים וליכא חששא לאשויי גומות. בסוף תוספת שבת (פי"ז) אין מזלחין את הבית בכל מיני זלחין. (תרג' יזלו מים (תהלי' קמ"ז, י"ח) זלחין מיא). *[אחי"ה הפעל ירו' ב"מ רפ"ו ד"י ע"ד מצאו שדהו זלחה. ילק' שה"ש ר' רמז תתקפ"ח בשם הפסיקת' רבתי: וזוחלת לפניהם כל מיני סמני גן עדן. והשם עוד במגיל' כ"ח: אתא זילחא דמטרא. ומהנפרד זְלַח רק הקבוץ זְלָחִין תוספת' שבת הנ"ל ועוד ספרא בהר פרק א' ולא לעשות ממנו זלחין. ובתרג' תהלי' מ"ב, ח' זַלְחֵי מרזיבייך. והתיאר זלוֹחָא, הקבוץ בחולי' שם] —

☞ זולטא בעל הערוך גורס זלתא עיי' לטמה.

זְלוּעַ (בל"ם זְלָעָא, זְלוּעא בקבוק Krug, Trink-gefäss) דרביש. פי' בקבוק דבש (מ"א י"ד, ג') ראשת ירבעם. הלוך וקנית בקבוק (ירמי' י"ט, א').

זְלַף (נרדף עם ל"מ דלף בל"ע [Arabic] ובל"ם זלף ausgiessen, והשם זְלָפָא ענין נטיפה ושפיכה träufeln, spritzen) מזלפין מלוג בשתיים בס"ג דפ"ק דפסחי' (כ':). ובפ' מי שהפך (מ"ק י"א: י"ב.) זולף וגומר וגף כדרכו [4]). פי' נותנו ע"ג בית הכד וסוחטו לגמרי כל מידי דישפיך קרי זילוף [5]) ובס' ר' אליעזר אמ' (שבת קל"ד:) מזלפין עליו כיר אבל לא בכלי. ובהמקדש פ"ו בפרה (מ"ב) זלף את המים. כיצד יעשה זולף [6]) עד שהוא מגיע לספוג. — (א"ב תרג' יזקו מטר (איוב ל"ו, כ"ז) יזלפון מטרא). *[אחי"ה וכנ"ה ע"ז נ"ט: היין מזליף עליהן. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. זלפון תותי ידיה. ירו' מ"ק רפ"ב דפ"א. זולפין את יינו. ירו' שבת פ"ט די"ב. מזלפין המים ע"ג מכה בשבת. וכן שם פי"ט די"ז. והשם פסחי' כ': יין . . ראוי לזילוף. במד"ר פי"ג יזלו (שה"ש ד', ט"ז) זה הזילוף. ע"ז ל"ו. זליפתן של כלים אסורים אוסרתן] —

☞ זְלִיקָא (פי' בל"ם שלהבת וזקוקין Feuer-funken) תרג' ועל שפתיו כאש צרבת (משלי ט"ז, כ"ז) ועל ספוותיה יהבא זליקין. *[אחי"ה נרדף עם דלק. וגם נ"ל לגזרו מל"ע [Arabic] שפי' חד scharf, spitzig והתרג' הבין צרבת מפעל ערבי [Arabic] פי' ענין חד ודקירה stechen ופי' אחר הביא בעל כ"כ ע"ש] —

☞ זלוקפא (?) (Kropf) תר"י (ויקר' ט"ז א') מראתו בנוצתה: זלוקפא בלקטה. *[אחי"ה בתרג' דפ"ר זרוקפיה ולפי עדות הח' בוקסט' זלוקפיה אבל רבינו בע' לקט גרס זלפקקה והח' לעווי הביא בשם הערוך הגי' לפקקה ולא דק ואולי כיון לגי' כ"י ב"ר ששם הגי' כך, ובכ"י ו"ו א' כ' ל"ד ולפקקה וצ"ל בזי"ן תחת הוי"ו, ואולי זלפק הוא כמו זפק בהוספת למ"ד באמצע המלה] —

☞ זולשפט עיי"ע לולשפט כי כן גרס בעל הערוך.

זַלְתָא (אולי כמו קלתא בלי"י κάλαθος פי' קופה Korb) בפ' החולין ליבמתו בגמ' המחזיר גרושתו (יבמו' מ"ו.) בהדי דדלייה לרישיה טמיא אנחו ליה זלתא דטינא ארישיה ואמרי ליה זיל אטמי לבי מרך. פי' קופה מליאה טינא. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב זולטא).

זם (מפעל זָמַם השם זְמִינָא Plan, Gedanke) אבדו עשתונותיו (תהלי' קמ"ו ג') הובדו

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב וכ"ה בדפ"ר ודפ' אמ"ש' וכ"ה בע' כנש. ובדפ' פיזי וויניצי' כאן ט"ס בנושאי. [2]) וכן פירש"י ע"ש וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילי דף שט"ו:) וז"ל כנושאי כלומ' מכבדי רחבה וזלוחאי מזלפין הרחבה הרוח והגשמים. [3]) פי' טפקי בל"ם [Syriac] רעפים עיי"ע טפקא ופי' דראתא הקבוץ מן דרתא עיי"ע פי' חצר ותיבות כגון רצפה וכו' הוא פירוש לפירושו. ואולי בספרי רבינו היה כתוב משום דאיכא טפקי בדראתא ועל זה בא הפי' כגון וכו' ובר"ח מפירש שהיו קרקעות שלהן בשיש. [4]) בכ"י מ' לי' גף ובעל ד"ס האריך להביא ראיות שלי' בשאר מקומות ונעלם ממנו ערך תנוכתי. [5]) וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י למ"ק ונראה שהוא פי' רגמ"ה. [6]) בנו"ג יולף.

זמיונוי. *[אחי"ה בדפ"ר זמיוניו אבל בדפ"ו זמינוי וצ"ל זמיונוי וכ"ה בתרג' איוב כ"ב, כ"ז; תרג' אסת' ח', ג', ה'. והפעל בע' שאח"ז] —

1 זָמַם (מל"ט sinnen, nachdenken ובפרט ענין הכחשת העדות מפאת המקום והזמן die Zeugen des Alibi überführen) בפ' אין דורשין בגמ' יוסי בן יועזר אומ' שלא לסמוך (חגיג' ט"ז:) אין עדים זוממין נהרגין עד שֶׁיָזוֹמוּ שניהם. בפ' כיצד העדים נעשים זוממין (מכו' ה'.) אין העדים נעשין זוממין עד שיזומו[1]) את עצמן, פי' "עד שיזומו העדים עצמן ויאמרו להם אתם הייתם עמנו במקום פלוני באותו יום שהעדתם שהרג פלוני את פלוני במקום פלוני"[2]) ואז העדים חייבים מיתה אבל אם יאמרו ההורג היה עמנו או הנהרג מוכחשין הן ובטלה עדותן והרוצח פטור והן פטורין[3]) וכך מפורש במשנה (שם) כיצד מעידנו באיש פלוני שהרג את הנפש אמרו לו היאך אתם מעידים וכו'. גמרא (שם) מנא הני מילי אמ' רבא[4]) דאמ' קרא (דברי' י"ט, י"ח) והנה עד שקר העד עד שתשקר גופה של עדות דבי ר' ישמעאל תנא לענות בו סרה (שם ט"ז) עד שתוסר[5]) גופה של עדות. *[אחי"ה עד זומֵם הרבה פעמי' סנהד' כ"ז, כ"ח; והקבוץ זוממין מכו' שם והפעיל הזימום מכו' שם והפעל ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ג אם הוזם אחד מהם כלום נהרג עד שיוזם חבירו. אַפעל ב"ק ע"ג סע"ב ע"ד רע"א אזמינהו. פיעל ירו' מכו' ספ"א דל"א: שלשה מְזַמְּמִין את השנים ושנים אין מזמים את הג' . . ב' מזמים את הג' ג' אינן מזמים את השנים, ובכולם צ"ל מזממין ובבינוני פעול סנהד' מ"ג: אם היה יודע שהוא מְזוּמָּם וכו'. אִתְפעל מכו' ג'. אִיתְזוֹם חד מינייהו. ב"ק ע"ג. אשביחה דקא מיתזמי איתזום אגניבה דלא מיתזמי לא איתזום. התפלפל ירו' מכו' רפ"א דל"א. עדים שנזדממו — ב"ר ר"פ פ"א אם נזדממו אחריך דברים וכו'. והשם: ב"ק ע"ג: תחלת הזמה. ירו' סוט' ספ"ג די"ט: איש נמכר . . בגניבו ולא בזמֵימוֹ, בבבלי מכו' ב' סע"ב בזממו] —

2 זָמַם (כל"ע נַּם וכן בל"ס זם פי' קשר והשם זממא בל"ע נַּמָּם טבעת של ברזל תוחבין בנחירי הגמל ונמשך בו והוא ענין מתג zäumen, binden) בחלק בגמ' ד' הדיוטות (סנהדרין ק"ז.) מאי זמותי בל יעבר פי (תהלי' י"ז, ג') אמר[6]) דוד לפני הקב"ה[7]) זממא נפלה בפומא דמאן דסני לי ולא אמרית כי האי מילתא בחנני ה' ונסני[8]). ובר"ג דפ' אלו קשרים (שבת קי"א:) אלא קטרא דזממא גופיה. פי' נוקבין ליה לחוטמיה דגמלא ומביאין יתד[9]), וקטרין ביה אפסרא זומא והיינו זממא וקשר של קיימא הוא ובתר הכין קטרין בההוא אפסר חבלא אריכא דמשכין ליה לגמלא ביה[10]) והוא קטרא דקטרין בזממא (שבת קי"א: קי"ב.) ויפתח את הגמלים (בראשי' כ"ד, ל"ב) תר"י [א'] ושרא זממי גמליא. ומתגי בשפתיך (מ"ב י"ט, כ"ח; ישעי' ל"ז, כ"ט) תרג' וזמם בשפוותך. ורסן מתעה (שם ל', כ"ז) תרג' וזמם דטעו. ובתרומו' פ' (הזרוע) [צ"ל הזורע] (פ"ט מ"ג) תולה כפיפות[11]) בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין נמצא לא זומם את הבהמה ולא מאכיל את התרומה, פי' לא חוסם. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת נ"א: בזממא דפרזלא. ב"ר פ"ס התיר זומיהם ועיי' רש"י לבראשי' כ"ד, ל"ב. וכן דרשו רז"ל מגיל' ו' סע"א זממו אל תפק (תהלי' ק"מ, ט') ופירש"י אל תוציאנו מנהיריו. זמם כמין טבעת ברזל שנותנין בחוטמו של אנקה ונמשכת בו וכו'. והוא כפי' הערוך הנ"ל. ובב"ר פע"ה מהו זממו אל תפק . . עשה לו זמם לעשו. וממנו הפעל בב"ר פמ"א ילק' לך לך ר' רמז ע' בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יצאה זמומה, ובפסיקת' רבתי פ"ג בהמותיו של אברהם הרועים מוציאים אותם זמומים שלא ירעו בשדות אחרים שלא יגזלו לבריות ובהמותיו של לוט לא היו הרועים מזמימין אותם וכו', ב"ר פנ"ט גמליו של א"א . . שהיו יוצאים זמומים. ובזה הענין לפע"ד נשמתן של צדיקים גנוזות וכו', ושל רשעים זוממות והולכות שבת קנ"ב: (בילק' ש"א רמז קל"ד לי' וכן לי' במנו"ה סי' רט"ו אבל אי' שם סי' רג"ז) ויש לנקדו: זוֹמְמוֹת (והוא בינוני בפועל)

1) וכ"ה בפי' ר"ח וביר' ובספרי פ' שופטי' פי' קפ"ט ובילק' שופטי' רמז תתקכ"ב וכ"ה במשניות ובנו"ג עד שיזומו את עצמן. 2) הועתק מפי' ר"ח למכות עיין ספר מגדל חננאל צד ה'. 3) עיי' תוספו' מכו' ה'. ד"ה אין. 4) וכ"ה בראי"ש ובילק' שופטי' רמז תתקכ"ג וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח אי' רבה ובנו"ג א"ר ארא. 5) בנו"ג הסרה וכ"ה בילק' שם וגי' רבינו נוחה יותר ועיי' ג"ב פירש"י. 6) בדפ"ו פירוש אטר ובדפ' אמ' פי' והוכפל מתיבה אחרוני' פי במ"פ ובדפ"ר לי'. 7) בנוסחי לי' וכן לי' בילק' ש"ב י"א רמז קמ"ח. 8) כ"ת בכ"י ש"ס ובמנו"ה סי' כ"ד ועיי' ד"ס לסנהד' קס"ז: ובנוסחי לי'. 9) בכ"י ת"ב ומחתין ביה יתד. 10) ועוד עיי"ע חמם. 11) כ"ה בכ"י וי"ו וכ"ה בע' כפיפה וכ"ה בנוסחאו' ובכ"י מ' קפיפות ועיי' הר"ש שם ובדמ"ע בע' המוכחי: כפיפות.

והולכות ובנפש יהודה לסי' רנ"ז הגי' זממות כמו בזממא דפרזלא והועתק מפירש"י וככר הרחבתי דבורי במאמרי במ"ע דמ"ג הכ"א, תקס"ה כי המושג הזה בה לרז"ל מדמיוני הפרסיים שכן אמרו (בצינדאפיסטא וינדידאד י"ט, צ"ד) נשמותיהן של רשעים נמשכות ע"י חבלים וזממים ע"ש היטב במאמרי הנ"ל] —

זמבליגא ככר פירשנו בע' אדר. *[אחי"ה עיי"ע בח"א צד ל"ז ושם הוכחתי כי ט"ס הוא] —

זִמָּה (מל"מ ענין זנות Unzucht, Schandthat) בפ' החולין בגמ' ספק בן ט' (יבמו' ל"ז:) ר' אליעזר בן יעקב אומ' הרי שבעל נשים הרבה ואינו יודע על א־זו מהן בא וכן היא שבאו עליה אנשים הרבה ואינה יודעת איזה מהן בא עליה נמצא אב נושא בתו ואח נושא אחותו ונתמלא כל העולם ממזרות ועל זה נאמ' (ויק' י"ט, כ"ט) ומלאה הארץ זמה ורבא אמר לך הכי קאמר ז ו מ ה ה י א. ובס"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"א.) א"ל ומאי זמה א"ל עיביד כענינא קמא דאימא לך עבד א"ל זו מה היא, כלומ' אין אדם יודע אותה שנושא אם מותרת אם אסורה היא לו. ובספרא בסוף קדושים תהיו (פרק ז' פרש' ג') זמה זו מה היא.

* **זִמְזוּם** (בל"ע נ־נ דבר בקול נמוך leise tönen) ירו' חגיג' פ"ב דע"ח רע"א שמעתי שעונשין שלא כהלכה ועונשין שלא כתורה עד איכן . . עד כדי זימזום ופי' המפ' לשון זומם ולפע"ד מל"ע הרשומ' ופירושו אפי' בריבור לחש ובקול נמוך וממלה ערבי' זו נסתעפ' גם תיבת זמזמי בע' הבא אח"ז.

זַמְזְמֵי (Schallinstrument) בס"ג דעירובין (ק"ד.) פי' חלילין. *[אחי"ה ושם אי' קלא דזמזומי ופי' רש"י צינב"ש והוא ל"צ cymbalo פי' קליינע שעללע צימבעל וברפ' שונצינו אי' ברש"י קישקוש, והוא הנכון שפי' הוצאת קול בזה עיי"ע קשקש וכן הענין בל"ע נ־נ. ובל"ם נקרא חליל זמזיקא ונראה שצ"ל זמזימא וזה ראיה לפי' רבינו ובריה"ת כ"י (ד"ס עירו' ר"ו.) כי זמומי וצ"ל זמזמי וכ"ה בע' דיופי (ה"ג, מ"ד) וכל הפי' שם העתיק רבינו מפי' ר"ח בעירובין כמו שהוברר לי עתה מש"ס דפ' ווילנא עם פי' ר"ח] —

זמיה (פי' בל"ם זומא חוטם Nase, Rüssel) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) ונפוץ מיא מתרתי זימיה כתרי מברי דסורא[1]. פי' יצא מים משני נחיריו כשני נהרות של סורה. *[אחי"ה בנו"ג בס"א אוסייה וכ"ה בע"י ופי' רשב"ם נחיריו ל"א מתרתי זימיה והיינו נמי נחירא. ובכ"י א"פ זהוריה ובכ"י ה' קימיה ובכ"י ר' מאורניה עיי' ד"ס לב"ב צד קט"ו: וכולם ט"ס, ובאה"ת נחירי והוא כפי' הערוך] —

* **זמי** עיי"ע הבא אח"ז.

זָמִיוֹן (בל"ם זימיא מל"י ζημία עונש והטלת ממון Strafe, Geldstrafe) בפסיקת' דר"ה (קנ"א:) בפסין בגלגליות ובזמיות[2]. ובילמדנו בסוף אחרי מות (הובא בלי מקור בילק' שה"ש ס' רמז תתקפ"ה) אלו אומרין תנו זימין ואלו אומרין תנו פסין, ואלו מבקשין ארגונות ואלו מבקשין גולגליות[3] ובויק"ר אל תונו פרש' מות וחיים (ס"פ ל"ג) אם לפסין ולארנוניות ולגולגוליות ולזמיות ולדימוסיות את מלכא[4]. ובסוף פרש' אשרי משכיל (פל"ד) רבן יוחנן בן זכאי חזא בחילמיה בריש שתא דבני אחתיה מזדמיין ת"ש דינרין. — (א"ב פי' בל"י מס ועונש). *[אחי"ה וכנ"ה ביחיד תנחומ' נשא סי' י' פ' כה תברכו: ובמד"ר פי"א שלא תבוא זימיא למדינה ויאמרו לך תן זהב. והקבוץ ירו' פיאה פ"א דט"ו: הקב"ה משמרך מין הפיסין ומין הזימיות וכצ"ל בב"ר פ"א ושם בט"ס הזמיונות וכן בירו' גיטין ספ"ו דמ"ז ע"ג וזימיונות וצ"ל וזימיות וכ"ה בירו' שביעי' פ"ר דל"ה: ועיי' סוף ע' זמית וכ"ה במקומות המובאין בע' ארנון בח"א צד רצ"ה ע"ש. ומן השם נבנה הפעל באתפעל מזדמיין בויק"ר הנ"ל ובנו"ג שם רשב"י כד דמיך ליה בלילי ריש שתא חמא בחלמיה בני אחתי מתבעין מן מלכותא שית מאה דינרים וכ"ה בילק' בהר רמז תרס"ה וגי' רבינו מבוררת מויק"ר שם (וכ"ה בילק' שם) באותו הסיפור: אמרו ליה דלמא הוית ידעת דאנן מזדמיין וכו' ושם בויק"ר מלילי ריש שתא הוינא ידעין דאינון מארסוון ובילק' שם אי' גם כאן דאתון מזדמיין. וגי' רבן יוחנן בן זכאי ועוד שבע מאה דינרי כגי' רבינו אי' גם בב"ב י'. ותרג' ירו' א' וענשו (דברי' כ"ב, י"ג) ויזמון יתיה

[1]) כ"ה בדפ"ו וכ"ה בנוסחי' אבל בדפ"ר סברי דסורא וכ"ה בדפ' פיז' ובכ"י ו"ו ובספ' רגמ"ה כ"י סברי. [2]) בכ"י ל"ד וכן בע' אן בח"א צד קל"ד הגי' אוניות ובפסיקתי הוגיות אבל עיי"ע אן א'. [3]) בילק' שם הסדר אלו אומרים להם תנו פיסים ואלו אומרים להם תנו לנו זימין וכו'. [4]) כנו"ג בנסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליות את מלך עלינו.

מאה סלעין וכן ברות רבה פ' ויהי בימי: קנים להון יזמי להון אייתי ארנונך וכו' וכ"ה בילק' משלי כ"א רמז תתקנ"ט רק שם בט"ס מומי וצ"ל מזמי. — הוזמו בילק' נשא רמז תשי"ג והזהימו בפסיקת' ויהי ביום כלות משה (י'.) ט"ס הוא עיי"ע המם א' ומ"ש] —

זְמַלְסְטַר (= זומאלסטרון מורכב מל"י ζωμός בל"ס זומא פי' מרק Fleischbrühe ומל"י λίστρον מרא Schaufel, Kelle או לס"א זומניסטרה מורכב מן זומא ומל"י μύστρον פי' כף, ועוד עיי' בפנים) בר"ג דפ' כל הכלים (שבת קכ"ג:) ג' כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וזומאלסטרון[1]) של קדירה וסכין קטנה שע"ג השלחן, ובס"פ אלו מציאות (ב"מ ל"ג.) כגון ר' סחורה דאסברן זומליסטרון, ובסוף גמרא דהוריות (י"ג:) והאוכל מזומליסטרון, בהסייף וסכין פי"ג. בכלים (מ"ב) זומליסטרון[2]) שניטלה כפה טמאה מפני המזלג ניטל המזלג טמאה מפני כפה, ובפכ"ה בכלים (מ"ג) (נודות) [צ"ל מדות] יין ושמן וזומליסטרון, ס"א זומניסטרה[3]) פי' כלי של מתכת ראשו אחד מזלג וראשו אחד כף מזלג מעלין לו בשר מן היורה וכף מעלין בו מרק, פ"א "כעין תרווד כפה דפרזלא דמסקין ביה כוורדיקא ושחלין ביה בשר. פי' זומליסתרין עשה תרין כלומ' דין עביד תרין עבידתא," כדתנן ניטל כפה טמאה מפני המזלג. פ"א שמעביר הזוהמא לסטר. — (א"ב פי' בל"י כף המקבל את המרק). *[אחי"ה ודברי ר"ב כנים והורכבה המלה כאמור בתחלת הערך ותתכן גי' ס"א זומניסטרה ונו"ן כמו מי"ם ופי' זומא מרק ופי' מיסטרה בל"י כף אבל יש לקיים ג"כ גי' זומאליסטרון מגזרת שתי מלות יוניות כאמור. ופ"א כעין תרוד וכו', הועתק מפי' סר"ט לרה"ג צד ט' ושם נשתבש מסיקין ביה כוור דיקא וצ"ל דמסקין ביה כוורדיקא כדאי' בה"ג הלכו' שבת פי"ז רק שם הגי' בורדיקא וצ"ל כורדיקא עיי"ע כורדק וזה מה שכתב שם רבינו: ויש בזה פי' [בערך] זמלסטר עכ"ל, ובערך הנוכחי בדפוסי' פיזי' וויניצי' ואמ' בט"ס בשתי תיבות כוור דיקא ולנכון בתיבה אחת כדפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו לי"ד וה"ב והוא ל"פ خوردگی פי' אכילה, ולזה עולה יפה פי' הרמב"ם לכלי' פי"ג מ"ב ע"ש היטב וכפי פי' ראשון דרבינו כלי של מתכת ראשו אחד מזלג וכו' אי' בר"ש לשני מקומות דכלי' וכ"ה ברע"ב ובעה"ק שנ"ב מבואר "קראויילא בל"א" והוא Kräuel בלא"ש הישנה פי' מזלג להעלות בו בשר Fleischgabel ומה שמסיים רבינו בפ"א זומליסתרין עשה תרין כלומ' וכו' (כ"ה בדפ"ר ובכ"י ובדפוסי הרשים נשתבש) נראה שהרכיב רבינו עפ"י פי' רה"ג את המלה מתיבות זו פי' דין ומן מלה = מלתא פי' עבידתא ומן תרין פי' שנים ועל כן גורס בפי' הזה בתי"ו וכ"ה בר"ן סביב לרי"ף, ובנו"ג בב"מ ובהוריות זוהמא ליסטרון[4]) ועל גי' זו בנוי פ"א שמעביר הזוהמא לסטר ופי' לסטר לצד אחר. וכן מצאתי מפורש בשמ"ט לב"מ ל"ג. וז"ל זומא ליסטרון והיא כף גדולה שמסלקין בה זוהמא של הקדרה לצד אחד ולכך נקראת זומא ליסטרון כמו זומא לסטר ע"כ וכל זה דוחק גדול. ובע' יתיכים גרס רבינו ג"כ בשתי תיבות זומא לסטרון וכ"ה בירו' שבת רפי"ז דט"ז. זומי ליסטרון וצ"ל בתיבה אחת וכ"ה בתוספתא כלי' ב"ב פ"ג זומליסטרון שנפלו משקין לתוכה. ועוד עיין ערך כורדק] —

זוֹמָן (בל"י ζωμίον לישנא קלילא מן ζωμός פי' מרק ובל"י האמצעי' ζουμί וכן בל"ס זומא Suppe) של צבעים בפ' אלו עוברין (פסחי' מ"ב.) הכא תרגימו מיא דחיזרא[5]). פי' מים של סובין. (א"ב פי' בל"י מרק והיה מוכן אצל היונים מרק לבן ומרק שחור לטבול בהם בשר ודגים ולבשל מיני מאכלים. ואולי של צבעים פירושו של גוונים. גם בל"י נקרא השאור זומי והיו הצבעים נותנים שאור וסובין כמי הצבע וזהו לפי דעתי פי' הגמ' מיא דחוורא). *[אחי"ה ר"ב נגרר אחר גי' מוטעת מיא דחוורא ולכן פי' מה שפי' אבל ברור היא כי עיק' הגי' חיזרא כשהוכחנו וא"כ מיא דחיזרא ממש מים של סובין כפי' הערוך וזומן או זומא הוא מרק, ודע כי גי' זומן בראש הערך הוא לנכון בעה"ק שנ"ב וכ"ה בפסחי' מ"ב במשנה ושם: בגמ', אבל בכ"י מ' וא"פ ובפי' ר"ח ובריי"ף

---

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י א"ם זומא ליסטרון וכ"ה בה"ג שבת פי"ז ועיי' בסמוך. [2]) בנו"ג זומא לסטרא ובפי' סר"ט לרה"ג במלת אחת זומלסרטא ועיי' הר"ש. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ו, ובדפ"ר ופיזי' זומניצטרה ועיי' בסמוך ומ"ש. [4]) וכן הובא בתוספו' סנהדרי' כ"ט: ד"ה אמר ותוספו' ע"ז י"ט. ד"ה אטר ותוספו' יבמו' ק"ו. ד"ה רבא ובאו"ז הלכ' שבת סי' ס"ו סק"א. וגי' מוטעת זוהמא במקום זומא אי' ג"כ בערוך ע' עטל ג'. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בדפ"ר ואמ"ש וכ"ה בע' חזר ובע' חזרא והוא הנכון כי חזרא בל"ס סובין, ובדפוסי' פיזי' וויניצי' בע' הנוכחי בט"ס חיורי וכ"ה בפסחי' אבל בכ"י מ' וא"פ ובפי' ר"ח ובריי"ף וראב"ם וברי"ץ גיאת הלכ' פסחים עמוד פ' לנכון חיזרא

ובפי"מ לרמב"ם לפסחי' פ"ג מ"א ובטור סי' תמ"ב אי' זומא וכ"ה בע' חזרא בדפ' וויניצ' ואמ' זומה ובדפ"ר שם זימא וצ"ל זומא ובירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד אי' וזימי של צבעין וצ"ל זומי והוא בל"י האמצעי ζωμός פי' מרק ומבואר שם בירו' דו יהב בגויה קוצם בגין דיקלוט ציבעא פי' קוצם בל"ע خضيمة חטה מבושלה במים כלו' נותנין חטין מבושלין במים בתוך המרק כדי שיקבל צבע וזה מה שאי' בבבלי פסחי' לפי גי' גליון כ"י מ"א דחיורא דעבדי ליה ללכא וקרוב לזה ברי"ן גאת זימא של צבעים מ"א דחיורא דצבעי לה לכא ע"כ. ולכא הוא בל"פ لاك Gumilack עיי"ע אשלג וער' לכא ובנו"ג בט"ס דצבעי בהו לבא אבל בכ"י רש"י לכא: פורקא ונ"ל להגיה סורקא (ובדפוס רש"י אי' לנכון סרכא) והוא לשון סרק או שרק (כתובו' י"ז. עיי"ע כחל א' וע' שרק ד') פי' צבע אדום והוא ל"פ سرخه Röthel ולפי זה כצ"ל גם ברש"י חולין כ"ח רע"א ד"ה ללכא צבע עור אדום שקורין פרקא וצ"ל סרקא. ואחר הדברים והאמת האלה זומן מל"י הנ"ל או זומא על משקל סורי איננו מובנו ζωμός פי' שאור כדעת ר"ב והה' לעווי כי אם מרק, ועוד איתא בזה המשקל במד"ר פ"ז בשעה שהיינו מבשלין קדירות של בשר . . ופותין בתוך הזום של בשר והוא בדרך ל"ע בטיית ζωμός פי' מיין ועוד מרק ועוד עיי"ע זמית. ובהרכבה עם ליסטרון עיי"ע הקודם לזה — תוספת' טהרו' רפ"ג והזומין ט"ס עיי' סוף ע' זָן] —

☞ 1 זָמַן (בל' עבר' המאוחרת ענין הכנה לזמן ידוע מהשם זמן עיין ערך הבא (bestimmen, einladen תרג' והיו נכונים (שמות י"ט, י"א) היו זמינין, וכפרט מלה זו מורגלת בהכנת קרואים לסעודה. תרג' בראש הקרואים (ש"א ט', כ"ב) בריש זמיניא. וזה טעם ברכת הזמון. ואחי"ה ועיין בתרגום שם פסוק י"ג ותרג' מ"א א', ט א. ויהרבה בתרג', ובל' עברי המאוחרת רק בפיעל זִמֵּן וכן בהרז"ל מצוי בפיעל, בפועל ובנתפעל. ר"ט דמאי פ"ז מ"א המזמין את חבירו שיאכל אצלו. ב"ק ע"ט: זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך. ברכות פ"ז מ"א דף מ"ה. ג' שאכלו כאחד חייבין לזמן. ושם מ"ט: כיצד מזמנין וכו'. ושם מ"ג. אם רצה לזמן אין מזמנין, ושם מזמנין, מזמנות, וכן בערכין ג'. ובברכות שם הוא מזוּמָן לברכה. ע"ז י"ז סע"א מזומן לחיי העוה"ב. סנהד' ק"ב. מזומנת לפורענות. חולין קל"ט רע"א יקרא (דברים כ"ב, ו') פרט למזומן, מקוראי (ישעי' מ"ח, י"ב) מזומני בילד' ישעי' רמז שכ"ח. ובנתפעל שביעית פ"ז מ"ד שנִזְדַּמְּנוּ להן, סנהד' צ"ו. אותו מלאך שנִזְדַּמֵּן לו לאברהם וכו', ושם ק"ו סע"ב נזדמן לו לדואג. ע"ז כ': נזדמן לו נכרי בדרך, ושם כ"ה: ישראל שנזדמן לו נכרי וכו'. פַּעֵל ברכות מ"ה סע"ב ניהדר ונזמין, שהש"ר פ' לחיו ביומוי דזמנינן תרתין חבורן, אפעל סנהד' מ"ח. סודרא דאזמניה וכו', מ"ק ט"ז. מזמינין ליה לדינא, ב"ב נ"ח רע"ב אי' ומזמין וכו'. והשם זִימּוּן ערכין ג'. ד'. נדרים ז'. סנהד' ח'. ברכות מ"ה: והלאה, ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג ושם פ"ז די"א. — והקבוץ פסיקת' רבתי פל"ג כמה זִימּוּנִים נזדמנתי אתכם, ושם המופיעט קידוש' ע'. עיי"ע הזמנה] —

* 2 זְמַן (בלשון עברית וכן בל' ערבי زمن , زمان עת מוגבל ובל"ס זְבַן, זַבְנָא bestimmte (Zeit ברכות כ': מצות עשה שהזמן גרמה עיי' קידושין כ"ט וש"נ, שבת י': זמן תפילה לחוד זמן תורה לחוד, שם נ"ה: לא הגיע זמנכם לפטר, יומא ע"ה: זמן סעודה, ר"ה ג': באותו זמן לשנה הבאה וכו', ושם י"א. זמן בהמה וכו', ושם כ"ה. אלו מועדי ה' בין בזמנן וכו', תענית כ"ד. תאנה פירותיה שלא בזמנה וכו', ב"ק צ"א סע"ב בלא זמנה, מ"ק ט"ו. קבעינן זימנא. חולין ק"ה: ליקבע לי מר זימנא וכו', חגיגה ד': אזיל בלא זימניה, ב"ק צ': תן לי זמן וכו', שם צ"א סע"ב זמן לחבלות, שם קי"ג רע"א קובעין זמן שני וחמישי ושני, סנהד' ק"ב: זמן גדול . . זמן קטן, חולין צ"ב. הגיע זמנן של ישראל . . זמנן של מצרים, יבמות ל"ד. זמנו בהול, סוכה מ"ח. זמן בפני עצמו, פסחים ק"ב: שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, ירו' פסחים ספ"י דל"ז ע"ד צריך להזכיר בו זמן וכו', ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ג' זמנים בבבל וג' זמנים במדי. ועוד הוראת זמנא, והקבוץ זמנין כמו פעמים: דניאל ו', י"א וזמנין תלתה, ברכות ל"א. ושם כ': זמנין אמר לה משמיה דרב אמי וזמנין אמר לה וכו', זבחים צ"ד: זמנין סגיאין, והיחיד תענית כ"ב. זימנא חדא איתרמי וכו', כ"ה בכ"י מ' ובע"י ובמנו"ה הובא בד"ס תענית ס"ב: ובנו"ג יומא חד. כ"ב ע"ג: ע"ד. ע"ד: כמה פעמים: זימנא חדא הוה קא אזלינן וכו', זאת הפעם (בראשית ב', כ"ג) תרג' הדא זמנא. ובכ"י ב' לחגיג' ט': ובמנו"ה נר ד' כלל א' ח"א פ"ה אי' זימנא יתירא.

* זְמִינָא (שם אמורא דא"י) בירושלמי ביכורים פרק ג' דף ס"ה ע"ד עיי' מבה"י למהרז"ף צר ע"ז:

זֶמֶר (מל"מ זִמְרָה ענינו שיר בפה או בכלי Gesang, Lied) בסוף סוטה בגמ' משבטלה סנהדרין (סוטה מ"ח סע"א) אמר רב הונא זמרא דנגדי [1] ודבקרי שרי דגלדאי [2]) אסיר. פי' נגדי מושכי הספינות, בקרי מושכי המשואות עם הבקר והן מזמרים כדי שיהא עוזר למושכין ועיין בהו רב הונא ולא היה בהן גידופין. ובסוף הלכה קמא דגיטין (ז'.) שלחו למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר שרטט וכתב להו אל תשמח ישראל אל גיל כעמים (הושע ט', א') ולישלח להו בשיר לא ישתו יין (ישעי' כ"ה, ט') אי מההיא הוה אמינא הני מילי זמרא דמנא אסיר אבל זמרא דפומא שרי קא משמע לן [3]). בגמרא דפרק אין דורשין בעריות [4]) (חגיגה ט"ו סע"ב) אחר מאי [5]) אמר ליה זמר יוני לא פסק מביתו [6]). בחלק בגמ' האומר אין תורה מן השמים (סנהדרין צ"ט סע"א ורע"ב) ר"ע אומר זֶמֶר בכל יום זֶמֶר. פי' הזמר שמזמר כל היום הזמירות אינן יוצאין מפיו אף מי שמחזיר תלמודו אינו שוכחו. *[אחי"ה וכה"ג בילק' יהושע א' רמז ו' וכן מוכח מפי' רש"י סנהד' שם ד"ה כי אכף ונראה שרש"י נגרר אחר פי' רבינו ולשון אחר ראיה למה שכתבתי במבוא כי ממהדורא תנינא היא ההוספה, וכגי' רבינו אי' גם בכ"י ש"ס וכמנו"ה הובא בד"ס סנהד' צד קמ"ט, וכן מוכח מתוספתא אהלות פט"ז זמר בית דירה זמר, ובתוספת' פרה פ"ג זמר בו תדירה זמר, ובישניהם צ"ל בתדירה, אבל בנו"ג בסנהד' זמר בכל יום זמר בכל יום, וראיה לפי' רבינו ממה שאי' בעירובין נ"ה רע"א תלמיד אחד היה לר"א שהיה שונה בלחש לאחר ג' שנים שכח תלמודו, וכן נאמר במגילה ל"ב, כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר (יחזק' כ', כ"ה) וגם אני נתתי להם וגו' ופי' התוספו' שם ד"ה והשונה: שהיו רגילין לישנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונין אותן ע"פ וע"י כך היו נזכרין יותר ע"כ, וגם היו המשניות הישנים מנוקדים כפי עדות תוי"ט לכלים פט"ז מ"ז ד"ה הטלקוט ועיין מ"ש ר' יוסף דיל מדינו במצרף צד י'. וראיה אחרת תמצא בשבת ק"ו: עיי"ע נמר ב'. — סנהד' ק"א. הקורא פסוק משה"ש כמין זמר וכו', שבת נ"ו: אלף מיני זמר, יומא כ': עיי"ע אבוב. גיטין ס"ח. מיני זמר, מ"ק י"ז. עיי"ע סן א'. (אבל בענין מיני זמר בירו' פסחים פ"י דל"ז ע"ד עיי"ע אפקומן). ערכין י"א. עיי"ע מגרף. ירו' סוטה פ"ז דכ"א ע"ג לעז לזמר עיי"ע אלייה ח"א צד צ"א. מרכוף של זמר עיין ערך אלית (ח"א צד צ"ד). ילק' ריש קהלת דברי זמר, ובילק' מ"א רמז קע"ט הגי' מזמר מיני זמר. סוט' מ"ח. זמרא בביתא וכו', שבת קי"ח: פסוקי דזמרא עיין פירש"י וברי"ף הוסיף ומאי ניהו מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה, אבל ברי"ף כ"י ליי (ד"ס שם צד קל"ג.). אסת"ר פ' אחר הדברים' הלואי מאן יימר קומינן זמירא. והקבוץ ירוש' מגילה פ"ג דע"ד. דהוה דמיך וקאים בזִימְרִין וכו'. — והפעל סוטה מ"ח סע"א זמרי גברי ועני נשי פריצותא זמרי נשי ועני גברי וכו'. ב"ר ס"פ צ"א ילק' מקץ רמז קמ"ט דרש מזמרת הארץ (בראשית מ"ג, י"א) דברים שהן מזמרין בעולם וכו', שהשה"ר פ' דודי לי הוא זמרני ואני זמרתיו. וממנו נסתעף השם מזמור עיי"ע. והתואר זַמָּרָא תרגום קהלת ב', ח'] —

זָמַר (מל"מ ענין כריתת הזמורה den Weinstock beschneiden) בפ' כלל גדול בגמרא אבות מלאכות (שבת ע"ג:) אמר רב כהנא זמר וצריך לעצים חייב שתים. פי' זומר חייב משום נוטע שהרי המטעת מתגדלת במקום מה שזימר ומתיפה בזמירה ולפיכך זומר כנוטע ונוטע עצמו אינו אב אלא חייב משום זורע כי הנוטע הוא הקובע יחור או שרביט בארץ להתגדל והזורע הוא הבוזר זרעים בארץ להצמיח שיש תולדה לתולדה וכולן חוזרין על עיקר האב ועיקר הזימור מחתך ענפים של גפן [7]). *[אחי"ה וכן מוכח מפירש"י ועיין בחי' הר"ן ועוד עיי' תוספו' מ"ק ב': ד"ה חייב ולא כדעת הרמב"ם פ"ז מהלכ' שבת ה"ג עיין או"ז הלכ' שבת סי' נ"ד. — ובנפעל נִזְמַר שהש"ר פ' הנצנים: עת הזמיר הגיע (שה"ש ב', י"ב) . . הגיע זמנה של ערלה שתִזָמֵר הגיע זמן של מצרים שיזמרו וכ"ה בקצת ישנים בפסיקת' דהחודש צד נ' ובפסיק' רבתי החודש צד ל"א ע"א וע"ב. ויק"ר רפ"ט זמרי . . שנזמרו ישראל על ידו, ודרוש

[1]) כ"ה בכ"י וין ול"ד וה"ב וכ"ת בנוסחי וכ"ה בעי' בקר ג' אבל בדפוסי ערוך בכאן דנגרי. [2]) וכ"ה בעי' בקר ג' ובנו"ג דגרדאי. [3]) ועיי' ברוחב ביאור מה שהשיב רה"ג לר' נחשון בר ברכיה הובא בתש' הגאוני' דפו' ליק סי' מ"ו. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו. [5]) כ"ה בנוסחי וכ"ה בכ"י ה"ב אבל בדפ"ע אחר מאי אי': טעמא איעניש. [6]) וכ"ה בכ"י קורוניל וברש"י, ובכ"י מי מביתיה ובנו"ג מסומיה. [7]) רבינו נגרר אחר פי' ר"ח בשבת כדמוכח מדפי' ווילנא תרמ"א היו"ל ע"י האלמני והאחים ראם. ובמו"א אסדר כל הערכים אשר בפירושם נמשך רבינו אחר פי' ר"ח.

אחר עיי״ע זמר ה׳. ושם מופשט ירו׳ כלאים פ״ה דל״א רע״ג יצאת זמירה להחמיר על עצמו וכ״ה יר׳ שבת פ״ז ד״י. וירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ד ע״ד] —

זמר (זְמוֹרָה פי׳ ענף גפן Weinrebe) בפרק כל הכלים (שבת קכ״ה רע״ב) זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת. גמרא (שם) הכא במאי עסקינן במחוברת באביה. פי׳ זמורה אמיר של כרם באביה בקרקע. *[אחי״ה בערך אֵבָא (בח״א צד ג׳.) שיערתי כי עיקר פי׳ דרבינו סובב על מה שסיים מקום ש מ ת ג ד ל ת אבל עתה הוברר לי כי רבינו נגרר אחר פי׳ ר״ח (דפ׳ ווילנ׳ [1]) וכן נגרר אחר פי׳ רגמ״ה כי כן מצאתי בפירושו לחולין כ״י נ״ח סע״א (בקובץ כ״י אנגייל׳ דף שי״ד סע״ב) שפי׳ באביה: במחובר. וכן פי׳ לחולין ס״ז. (בקובץ כ״י שם דף שי״ח.) באביה כלומ׳ במחובר כלומר כל זמן שהוא עומד על הארץ וכו׳ ע״כ. — ובהשאילה שבט מנוי ושררה. והשר השורר בזמורה נקרא בעל זמורה עיין ערך. — והקבוץ ב״ר פל״א זמורות] —

זמר (= זְמוֹרָה לדעת רבינו כיחה וגיעה אבל עיין בפנים ומ״ש) בפסיקתא דזכור (כ״ז: לפי שלא היו ישראל יודעין מה טיבה של זמורה אלא וְהנם שלחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח׳, י״ז) וכיון שבא עמלק התחיל לזמרה להן. ספר אחר כיון שבא עמלק לימדה להן וממי למדה מעשו זקנו שנאמר (בראשית כ״ז, ל״ו) הכי קרא שמו יעקב היכחך [2]) בגרונו והוציא הזמורה. פי׳ כיחו וגיעו. *[אחי״ה כספר אחר הובא בפסיקת׳ שם וכ״ה בתנחו׳ כי תצא סי׳ י׳ והובא בשם התנח׳ בילק׳ יחזק׳ ח׳ רמז שמ״ח ובילקוט תולדות רמז קט״ו הובא בקיצור בשם הפסיקתא רק סוף המאמר. ועפ״י הפסיקת׳ הזאת יסד הפייטן כיוצר פ׳ זכר וכן בפיוט אלהים אל דמי לך עיין הערה ק״ט לפסיק׳ שם ומ״ש ר״ש באבער והוא הביא שם ערך הנוכחי מבלי לפרשו ואולי כונת רבינו כי זמורה מענין זְמִירָה שהיא הוצאת קול וכאן בדרך כבוד והוא עטוש מלמטה עיין רד״ק ליחזק׳ וכן פירש״י שם והנם שולחים את הזמורה אל אפם . . את רח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת ע״כ ואולי על עטוש מלמטה סובב הפי׳ כיחו וניעו. ויש להביא על זה ראיה מיומא ע״ז. מה תלמוד לומ׳ אחוריהם אל היכל ה׳ (יחזק׳ ח׳, ט״ז) מלמד שהיו פורעין עצמן והיו מתריזין כלפי מטה ע״כ, ובע׳ תרז פי׳ רבינו מלת תרז לנכון דוחקו הרוחות בבטני משלחת ז מ ו ר ה. ועיי׳ הדוגמאות שם והוא ל״ע וסורי כמו שאוכיח שם. וא״כ זמורה ג״כ נפיחת הבטן ורוחותיו. אבל בכל זאת אחר עיון נ״ל ברור כי רבינו פי׳ כן על דרוש ה כ י קרא . . חיכחך או כדאי׳ בנוסח׳ חיכך וכן יוצא מפורש בב״ר פס״ז הכי קרא . . התחיל מחכך בגרונו כמאן דמחייך [וצ״ל מחכך עיי׳ מ״כ שהגיה כן ורומז על הערוך] וזורק רוק מפיו ע״כ, וא״כ לזה כיון רבינו בפירושו ולא על הזמורה שהניחה בלי פירוש. — ובענין זמורה מקום הניח לי ודעתי נאמנה כי זמורה פי׳ חוטר וכינוי לאבר התשמיש כמו בלא״ש Ruthe ומלת זמורה בעצם הוראתה היא העתקה של מלת באקטרית fravâkhsh שפירושה חוטר וגם אבר המוליד עיי׳ יוסטי זה הערך צד 200. וא״כ אין ספק כי זמורה ענין צלמי זכר שביחזק׳ ט״ז, י״ז ועיין ישעיה נ״ז, ח׳ והיא עבודה נמבזה של מפלצת φαλλός אשר בה נגאלה נפשם ועל זה הוכיח אותם יחזקאל והנם שולחים את הזמורה אל א פ ם וידוע כי אל א פ י צ״ל וזה אחד מתיקוני הסופרים עיי׳ ספרי בהעלותך סימן פ״ד וע׳ כבד ומנח׳ שי ליחזק׳ שם ולזכריה ב׳, ושיעורו והנם שולחים את זכרותם אל אפי כנגדי כמו על אפי ועל חמתי (ירמי׳ ל״ב, ל״א). ויש להוכיח כי כן הבינו גם בעלי המדרש במקומות הנ״ל כי כפסיקתא דר״כ איתא בזה״ל ויזנב בך (דברים כ״ה, י״ח) הכה אותם מכת זנב וכו׳, ועל זה הביא מה היה של בית עמלק עושין היו מחתכין מ י ל ו ת י ה ן של ישראל ומזרקין אותם כלפי מעלה ואומרים בזו בחרת הא לך מה שבחרת לפי שלא היו ישראל יודעין מה טיבה של זמורה וכו׳ עד סוף הדבור וכ״ה בתנחו׳ תצא. וא״כ זמורה ענין חתוך מילות, ובפסיקת׳ רבתי פ״ז אי׳ כן מפורש גאות אדם תשפילנו זה עמלק שנתגאה על הקב״ה בחרופיו ובגדופיו כזמורה שהיה נוטל זמורתם (וג״א ז כ ו ר ת ם) של ישראל וזרק כלפי מעלה ומחרף ואמר בזו בחרת וכו׳, וכן נאמר במד״ר פי״ג גאות אדם זה עמלק שנתגאה על הקב״ה בחרופיו וגדופיו שהיה משליך זמורה אל א פ ו והיה נוטל ז כ ר ו ת ן של ישראל וזורק כלפי מעלה וכו׳ הה״ד ויזנב בך וכו׳. וא״כ הוברר כי זמורה כנוי לאבר. וכן העתיק יונתן ליחזקאל שם והא אינון מיתן ב ה ת א לאפיהון, ופי׳ בהתא

---

1) [illegible] שאיבר דפ׳ ווילנא בוונתי לש״ס הנ״ל היו״ל ע״י האלמנה והאחים ראָם נ״י.
2) [illegible]

(עיי"ע בהת) בושת והוא כנוי לאבר וכן העתיק תר"י ויזנב וקטע בית גבריהון עיי"ע בעל גבר וע' גרבתן. ועוד בזה הענין תרגמו ע' זקנים והפשיט' זרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ"ג, כ') αἰδοῖα ἵππων αἰδοῖα αὐτῶν וכן הפשיט' חניהון איך חנא דרכישי ופי' חנא בל"ס כמו αἰδοῖα בית הבושת והוא ערות נשים. וא"כ הבינו זרמה כמו זמורה עיי' מ"ע למהרז"ף — גרעטץ חלק כ"ה תק"ז] —

זמר (= זִמְרִי שם פרטי ונדרש כמו מזר מל"ע مذر נשחת מראהו וטעמו verdorben an Aussehen und Geschmack) בס"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהדרי פ"ב:) זמרי בן סלוא (במדבר כ"ה, י"ד) זמרי על שנעשה כביצה מוזרת. ובילמדנו למה נקרא שמו זמרי אמר ר' יצחק על שבעל אותה רשעה כמה פעמים עד שהזמיר בשרו [1] כביצה מוזרת פי' שנעשו מראיו משונים ורעים כביצה מוזרת. *[אחי"ה וכן הביא רבינו הדרוש בע' מזר וא"כ זמרי באותיות הפוכות כמו מזרי פי' מי שנשחת בגופו ונפשו וכ"ה בל"ע ועל זה יפה הביא רבינו ראיה מלשון ביצה מוזרת כי גם הזמיר בשרו מובן מערוה כמו גדלי בשר. או אם בשר כמשמעו היינו גוף אז הזמיר מל"ע ضمر פי' משמן בשרו יֵרָזֶה abmagern. בתנחו' פנחס סי' ב' אי' רק זמרי על שנעשה על אותה המדינית כביצה מוזרת. וכ"ה במד"ר רפכ"א וילק' פנחס רמז תשע"ב. ורש"י פי' לסנהדרין שנעשה בצים שלו כבצים מוזרות שהוקליש ונתבלבל יש"ז שבהוכו מרוב בעילות ע"כ ולפי זה גזר אומר רש"י זמרי ג"כ מליש' עברי زمر שפי' נעשה כחוש וקלוש ועוד נתעורר ונתבלבל — ועוד דרושים אחרים בענין זמרי עיין בנזיר כ"א: הוריות י': סוטה כ"ב: ב"ר פע"א צ"ט. שמ"ר פל"ג. ויק"ר פכ"ג. במד"ר פ"כ. כ"א וקהל"ר פ' ומוצא אני] —

* **זִימְרָא** שם אמורא כתובו' צ"ו. ר' יוסי בן זימרא. ירו' סנהד' ספ"ז ר' יוסי בר זימרא.

* **זְמוֹרָא** (מל"ס זָמֳרָא תכלת שחור bläulich schwarz) ב"ר פ' פ"ה ר' אבדימוס ב"ר יוסי הוויין עינוהי זמורן ודמיין לאימיה. והוא הקבוץ נקבה מהנפרד זמורא. ובעל כ"כ פי' בדרך דוחק עיי"ע זוור. ובמעריך לר"מ לונזאנו פי' עיניו זולגין דמעות כמו הזמורה.

זְמַרַגְדְ (בל"י ורומי σμάραγδος, smaragdus, בל"ס זמרגדא ובל"פ וערבי زمرد Smaragd) כומז (במדבי ל"א, נ') תר"י [א'] זמרגדין [2]. והלי כתם (משלי כ"ה, י"ב) תרג' ומני דזמרגדי [3]. — (א"ב פי' בל"י ורו' מין אבן יקרה ירוקה ככרתי ואולי נמצאת במדינת זמרגד). *[אחי"ה אבן היותר ירוקה באבנים טובות היא כפי עדות פליניאוס כ"ז, ה' וע"י מלה זו העתיקו ע' זקנים ברקת (שמות כ"ה, י"ז; כ"ט, ה') יהלום (יחזקאל כ"ח, י"ג) שוהם (שמות כ"ה, ט'), אבל מדינת זמרגד בל תמצא עיין רמ"ל בהערה אשכנזית וע' הבא אח"ז. — ועוד עיי"ע אזמרגדין בה"א צד נ"ג. ומ"ש] —

זְמַרַגְדְ (העתקת שבא והושוה עם אבן טובה הנ"ל בערך הקודם) ותפל שבא ותקחם (איוב א', ט"ו) ונפלת בתכף לילית מלכת זמרגד. הליכות שבא [קוו למו] (שם ו', י"ט) מלכותא דזמרגד סברו להון. *[אחי"ה הושאל מהעתקת שבו שה"א אבן טובה עיי' תר"י שמות כ"ח, י"ט; ל"ט, י"ב ותרג' שהש"ר ה', י"ד יששכר גליף על זמרגד ועיי' תר"י א' לבראשית י', ז'] —

זָמִית (= זומות בל"י ζωμός בל"ס זומא עיי"ע זומן פי' מרק Brühe) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ו.) ובגמ' שאין גידוליו מן הארץ (שם מ':) ובגמ' הנודר מן הירק בגמ' ר"מ אומ' הנודר מן התבואה (נדרים נ"ה:) על המליח ועל הזמית ועל הכמהין ועל הפטריות [1]. פי' זמית מרק שכן בל"י קורין למרק זומין" ויש מפרשים (שליימא) [שַׁלְמַיָא]. *[אחי"ה סימנתי ברמזים לאות כי הפי' הנ"ל הועתק כי כן כתב בשם ר"ח האו"ז הלכו' סעודה סימן קע"ה ותוספו' יהוד' החסיד וכלבו בהלכו' ברכות שבסעודה מהרב רבינו פרץ סי' קמ"ה צד ק"ד ע"ד דפוס לבוב. ורש"י פי' לברכות ל"ו. זמית שלמיר"א והוא בל"יצ salmuro פי' ציר מלח Salzbrühe וכן פי' בשט"מ לברכות ל"ו. בספר ברכה מישלשת וז"ל זמית . . יש לפרש ציר מלח. ובאמת זה פי' של יש מפרשים בערך הנוכחי כי

[1]) כפ"ר עיי' [2]) בנוי"ג מעוכיא אבל במתורגמן זמרגד (ביחיד). [3]) וכן כאן במתורגמן ביחיד, דזמרגדא.
[1]) וכ"ה בכ"י מ' לברכו' מ': ובנוי"ג בברכו' שם ושם ובנדרי' כמהין ופטריות

שלמייא בלאי״ט salamoja פי׳ זאלצבריהע, ובכ״י ו״ו, ל״ד, ג״ג ה״ב ובעה״ק שנ״ב ובאו״ז שם הגי׳ שליים״א, ובדפ״ר ווניצ׳ ואמש׳ סליימא, ובדפ׳ פיז׳ בט״ס בשתי תיבות. — והפי׳ הראשון עיקר כי בל״י מרק נקרא זומות וכן העתיקו ע׳ זקנים ישעיה ס״ה, ד׳ מרק (לפי הקרי ועיין רש״י ורד״ק שרש מרק והתרג׳ שם) פגולים ζωμός וכן המלה בע׳ זקנים לספר יהודית ו׳, י״ט. כ׳, וכן ביחזק׳ כ״ד, י׳ להעתקת מרקחה. וא״כ הגי׳ בוי״ו זומית תתכן יותר, וכ״ה בנוסח׳ וכן הביא הבית יוסף או״ח סי׳ ר״ד בשם הערוך. והטור שם פי׳ זומית בשם רה״ג שהוא הקצף העולה על רתיחת הקדרה ע״כ, וא״כ גזרו מל׳ זוהמא, וכן הדעת של בעל שט״מ לברכות שם צד י״ז במקום הנ״ל — בירו׳ שביעית ספ״ה דל״ו סע״ב פיסים וזומות ט״ס וצ״ל זימיות עיי״ע זמיון] —

זַן (= זון, זוֹנֵי בל״י ζώνη בל״ר zona בל״ם זוֹנִי (Gurt, Gürtel בסנדל בפ׳ כ״ו בכלים (מ״ג) הזון והבורכייר [1]) טמאין, פי׳ אבנט "ובלשון ארמית קמרא [2]) ובטיית מנתקא [צ״ל מנטקא] ובלעז צינגול״ו [3]) ול״י הוא [כמין חגור, קורין חגור זונא] והוא פי׳ והזנות רחצו (מ״א כ״ב, ל״ח), וי״א והזונות אלו כלי זיין". ובילמדנו בואתה תצוה ובפסיקתא דנחמו (צד קכ״ד:) ובמגילת איכה מה אעידך כשאמרו ישראל נעשה ונשמע שלה הקב״ה לכל אחד ואחד שני מלאכים אחד להלבישו עטרה ואחד (לאסרו זוני) [ונראה שצ״ל ואחד לאוסרו זייני רב הונה רבא דציפורין אמר זוני] כמה דתימא (איוב י״ב, י״ח) מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם. ובילמדנו ואתחנן (ובתנחו׳ לי״) אהרן התיר זוני שלו והעמידו בבימה. (א״כ פי׳ בל״י ורומי חגורה). *[אחי״ה ודע כי פי׳ לכלים הנ״ל הועתק מפי׳ סדט״ה לרה״ג צד י״ט וישם אי׳ לנכון מה שהשלמתי בפנים בין שני חצאי מרובעים וכצ״ל בערוך [4]) ונשמט מן הוא עד הוא. וכפי׳ לרה״ג הגי׳ אי׳ אזור של עור ומנקטה בטיית. ובלי ספק צ״ל מנטקה כמו שהגהתי בדברי הערוך והוא מל״ע منطق פי׳ אזור, ועוד כפי׳ רה״ג אחר התיבות והזונות רחצו אי׳ מנאקיט וגם כאן צ״ל מנאטיק והוא הקבוץ מאותה המלה כלומ׳ مناطق פי׳ הזונות. ור״ש לכלים אחרי שהביא דברי הגאון, כתב בזה״ל: א י נ מ י פי׳ זון אבנט ובל׳ ארמי׳ (חמרא) [צ״ל קמרא] והיינו כפי׳ הגאון ע״כ, ובלי ספק תחת אי נמי צ״ל ו ה ע ר ו ך נמי. וגם הרמב״ם והרא״ש פי׳ הפסוק במלכי׳ הנ״ל כמו כן, אבל בע׳ זן ד׳ הביא רבינו גמרא סנהד׳ ל״ט: ושם מפורש בע״א ע״ש. ובכ״י ב״ר אי׳ עוד: וי״א בלשון ערבי רכאב ע״כ, ונ״ל שהוא ركب בל״ע ופי׳ דמות ערות אשה, ובלי ספק הוספת של מבורך הסופר היא, ופי׳ כן עפ״י סנהד׳ ל״ט: אחאב איש מצונן היה ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו ועיין פירש״י במלכים שם — ודע כי בדפ״ע אי׳ קודם התיבות כמה דתימא עוד כזה "פי׳ אזור" וכתב ר״ש באבער בפסיקת׳ שם הערה ל״ב שתי המלות "פי׳ אזור" נשמטו ממקומם וצ״ל אחר סיום המאמר ע״כ, ובאמת בכ״י ה״ב לי׳ פי׳ אזור וגם מיותר הוא אחר שנתן כבר רבינו בתחלת הע׳ פירושו, ובלי ספק מגליון איזה כותב בא לפנים וצריך למחקו. ודע עוד כי נוסחאות שונות אחת מרעותה בענין ציון הנ״ל ואני באתי להשותן יחד, ואלה המה המקומות: שהש״ר פ׳ כמגדל א״ר יוחנן ביום שירד ה׳ על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו ששים רבוא של מה״ש וכו׳ רב אבא בר כהנא וכו׳ אחד מלבישו עטרה ואחד אוסרו זוני מהו זוני רב הונא רבה דציפורי אמר זונם [וצ״ל זונם] המד״א מוסר מלכים וג׳, במד״ר קל״ם פט״ז אחד חוגרו זיינו ואחד נותן עטרה בראשו ר׳ יהודא דצפרין אמ׳ זונים [צ״ל זונם] אסר להם, מדרש שו״ט מזמור ק״ג . . אחד היה נותן עטרה בראשו ואחד חגרו זין ר׳ יוחנן אמר הלבישן פורפראות שנאמ׳ וכו׳, רב הונא דציפורי אמר זוניאיות הגרום שנאמ׳ וכו׳, רשב״י אומר כלי זיין נתן להם ושם המפורש כתוב עליו, ובילקוט תהלים רמז תתנ״ח (בשם ב״ר וצ״ל מד׳ והיינו מדרש שו״ט) אחד היה נותן עטרות בראשן ואחד היה חוגרן זיינין ר׳ סימן אמ׳ הלבישן פורפראות . . רב הונא דציפורי אמ׳ זונאות חגרו . . רשב״י אמ׳ כלי זיין וכו׳, ועיין ילק׳ משלי רמז תתקל״ה. שמ״ר ר״פ מ״ה ר׳ חנין דציפורין אמ׳ עטרה וכו׳ ורשב״י אומ׳ זינאות שחגר להם, ושמ״ר ס״פ נ״א ר׳ יוחנן אמ׳ עטרות הלבישן רשב״י אמ׳ כלי זיין, וכן בפתיחת׳ דאיכ״ר סי׳ כ״ד תני רשב״י

[1]) בכ״י ו״ו הכרכר וצ״ל ברכר, ובדפ״ר הכייר ובגי׳ רה״ג הבורכיאן עיי״ע ברך האחרון [2]) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו ובסד״ט לרה״ג ועיי״ע קמר ג׳. [3]) זה מפי׳ רבינו והוא בלאי״ט zingulo ובל״ר cingulum ועיי״ע זרז ב׳. [4]) וכן מוכח מפי׳ רע״ב שהעתיק פי׳ רבינו מבלי שהזכירו.

כלי זיין היה לישראל וכו', ובשהש"ר פ' משכני תני רשב"י זין שנתן להם לישראל וכו', ובשהש"ר פ' גן נעול ובפ' מי זאת עולה אי' זיין וכ"ה בילק' תשא רמז שצ"ג בשם איכ"ר ובילקוט ישעי' סוף רמז רפ"ט. תנחומ' תצוה ריש סימן י"א רב הונא דציפורין אמ' זונאיות חגר להם . . רשב"י אמ' כלי זיין חגר להם וכו', ובתנחו' שלה ריש סי' י"ג אחד חוגר זיינו ואחד נותן עטרה בראשו רב הונא אמ' פורפריא הלבישם ושם המפרש חקוק עליהם (ונוסח זה ודאי בטעות הוא). פסיקת' רבתי פ"י וזוניאות ועטרות בידיהם והיו שנים מהם נזקקים לכל אחד ואחד נותן לו עטרות וא' חגרו בזוניאות וכו', ושם פכ"א פ' עשרת הדברות אחד הלבישו עטרה ואחד מוסרו זונח [וצ"ל אוסרו זונה או זונס] רב הונא רבה דציפורין אמ' זונם [צ"ל זונס] שנאמר מוסר מלכים וגו', ובפ' דר"א ר"פ מ"ז בידם זיינית [צ"ל זיינות] ועטרות וכו', ובויק"ר רפי"ג אי' הצי המאמר ר' הונא אמר התיר זונין שלהן כדכתיב מוסר מלכים פתח וגו', ובע' זנס גרס רבינו בויק"ר שם זונס ע"ש. שהש"ר פ' מצאוני נשאו את רדידי מעלי זה הזין תני רשב"י זין שנתן להם לישראל בחורב וכו', וצ"ל בשתי הפעמים זוֹן, וכצ"ל במד"ר ספ"ד תחת: שהיה חגור מתניו בזינו והוא זוני של מעלה ועוד עיי"ע זנר. ועוד מצאתי באו"ז א"ב סי' י"ב מאמר מילמדנו אין אתם יודע שכל מי שאין זוני של המלך עליו אינו נוטל ארנונא . . ולא חבב הקב"ה אלא את המילה שהיא חותמו של הקב"ה והיא זוני שלו . . אבל העכו"ם אינן חשובין כלום שאין זוני של הקב"ה עליהם וכו'] —

זָן (= זון בל"מ ובל"ס ענין מזון ופרנסה ernähren)

בפ"ק דכתובו' בגמ' בתולה כתובתה מאתים (כתובות י' סע"ב) מזבח מזיח מֵזִין מחבב [ומכפר]. פי' מזין מפרנס העולם. ובב"ר פצ"ה (פי' צ"ד) בר, עיבור, לחם כמשמעו מזון אמר רב אחא בר אילא מכאן שכל הדברים קרויין מזון [1]. ובפי"ג באהלות (מ"ד) לזון את עיניו ולדבר עם חברו ולתשמיש כפותח טפח. *[אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים בקל שבת ק"ז: ע"ז ג': הקב"ה יושב וזן את העולם כלו, שבת ק"ד. ז"ח . . זן אותך וחן אותך, כתובות מ"ט. התקינו שיהא אדם זן בניו ובנותיו וכו', ושם נ'. עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו. גיטין י"ב. ושם: אם . . רצה שלא לזונו ושלא לפרנסו רשאי. ושם עשה עמי ואיני זנך, כתובות מ"ט. מצוה לזון את הבנות וכו', ושם ובב"ב קמ"א. מצוה לזון את הבנים, כתובות ק"א: חייב לזונה, ושם סוף העמוד ופסקה עמו לזון. — ובמשקל סורי ברכות ל"ה: חמרא זָיֵין משחא לא זיין, ושם י"ב סע"א תמרי מיזן זייני, ביצה ל"ב: מזוני מיזן נמי לא זיינוהי. בפַעל יבמות ס"ה סע"א והוא דאית ליה למזייניניה, ירו' יבמות פ"ד ד"ו: כל חדא והד' אנא מזיינגא ירחי אמ' ומאן זיין ההוא ירחא דעיבורא א"ר אנא זייננא ירחא דעיבורא, במ"ר פ"ט אהין זיין, וממנו השם זיונא עיי"ע — נפעל במקום נָזוֹן ולנקבה נָזוֹנָה בלשון צחה של מקרא נמצאה זרות ניזון ניזונית (עיי' משפט לשון משנ' להח' וויס צ"ג ועוד עיי"ע טח ב'). ברכות י"ז: תענית כ"ד: כל העולם ניזון, שם כ"ח. במה הן ניזונין, יומא ע"ה הכל ניזונין ממנה, גיטין י"ב: ניזון מן הצדקה, כתובות מ"ט. אין ניזונות. ושם אינן ניזונין, שם צ"ה: ניזונת מנכסי יתומין, ילק' משפטים רמז שס"א הרי הוא ניזון מזיו השכינה כמה"ש. אתפעל כתובו' נ"ב: ומתזנן מנכסי, ושם מתזנא מנכסי. הפעיל מֵזִין עיי' בראש הערך—ובהשאילה: זון עין פי' תשבע עין אהלות הנ"ל בראש הע', וכ"ה בברכו' כ' סע"א עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו, שבת ס"ד: שזנו עיניהם מן הערוה, פסחים כ"ו רע"א כדי שלא יזונו עיניהם מבית קה"ק, ויק"ר פ"כ וזנו עיניהם (של נדב ואביהוא) מן השכינה משה לא זן עיניו מן השכינה, ושם ספכ"ג מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני השכינה] —

זַן (בל"מ מין וכן בל"ס זַן, זַנָא Art, Gattung)

בר"ג דפ' אין עומדין (ברכות ל"ב רע"א) היינו דאמרי אינשי מלי כרסאה זנא בישא [2]. פי' מי שאוכל וממלא כריסו עושה כל מיני רעות. ובס"ג דפ"ק דב"ק (ט"ז:) וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרוקחים (דה"ב ט"ז, י"ד) אמר ר' אלעזר [3] זֵנֵי זֵנֵי [4] כלומ' מיני מיני בשמים

[1]) עיי' ברכו' ל"ח: עירובי' ל'. ירו' עירובי' רפ"ג ד"כ ע"ד, ירו' נדרי' ריש פ"ו דל"ט ע"ג. [2]) כ"ה בדפ"ר, ובשאר דפ"ע מלי כריסיה זנא בישא, ובנו"ג זני בישי, ובילק' דברי' רמז תשצ"ז מלי כרסי וכו'. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו ובדפ"ר וכ"ה בב"ק, ובדפ"ע ר' אליעזר וכ"ה בילק' ד"ה ב' רמז אלף פ"ה. [4]) וכ"ה לנכון בילק' שם, ובב"ק זיני זיני.

ור' שמואל בר נחמני אמר בשמים שכל המריח בהם בא לידי זנות [1]. — (א"ב תרג' עשה פרי למינו (בראשית א', י"א) עביד פרי לזניה).

זן (דרש הַזּנות כמו חזיונות) בס"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהד' ל"ט:) והזּנות רחצו (מ"א כ"ב, ל"ח) אמר ר' אלעזר למרק שני חזיונות א' של מיכיהו שאמר (שם כ"ב, כ"ח) אם שוב תשוב בשלום וגו' וא' של אליהו שאמר (שם כ"א, י"ט) אשר לקקו הכלבים רבא אמ' זונות ממש וכו', ואיש משך בקשת לתמו (שם כ"ב, ל"ד) מהפכין טעמן ר' אלעזר אמר לפי תומו רבא אמר לתמם שני הזיונות. *[אחי"ה ולפי פשוטו הזּנות מנחי ע"ן במשקל קומות, קוּמָה יהוא מין כלי זין עיין רד"ק שרש זון וכן הבין ן' גנאח שסדרו בשרש זון ופי': והזונות السلاح, ومنه ויתד תהיה לך על אזנך ע"כ, וכן תרגומו ומני זֵינָא שטפו, ועיין שם פירוש רש"י — ופירושו בע"א עיין ערך זן א'] —

* זוֹנִין, זוֹנֵן (שם איש) שבת פ"א, זונין על לבי מדרשא. ע"ז פ"ה מ"ג ביתוס בן זונין כ"ה במשניו' נאפולי' ובירוש' וברי"ף וכרא"ש ובכ"י ש"ס אצל ד"ס שם, ובנו"נ זונן, ירו' ב"מ פ"ה ד"י רע"ב כך היה בייתוס בן זונין עושה עפ"י חכמים.

* זונין עיי"ע זנין.

זַנֵּב (מל"מ פי' חותך זנב ועוקץ וכ"ה בל"ע ذنب (den Schweif, Stengel, die Spitze abschneiden בשביעית פ"ד (מ"ו) והמזנב בגפנים. פי' הקוטע [2] מקצת גפנים להגביר בהם מלשון וזנב (דברים כ"ה, י"ח) ועיקרו נופל על לשון זנב שחותך זנבם ויתרותם [3] כדי ליפות הגפנים. *[אחי"ה וכנ"ה ב"ר פמ"ב הראשון מקטף בעוללות והשני מזנב באשכלות וכו', וכ"ה בויק"ר פי"א וריש רות רבה, תנחומא שמיני סימן ט', פסיקת' רבתי פ"ה ופ"ז, — בקש לזנבן בראשית רבה סוף פרשה ע"ד] —

זָנָב (מל"ט (Schweif, Trieb [bei Pflanzen] בפ"ק דעוקצין (פ"א מ"ג) זנב האשכול שריקנה [4]. פי' קנוקנה אח' של אשכול והיא עוללה האשכול עשוי כולו קנוקנות וכל אחד מלא ענבים. *[אחי"ה ור"ש פי' זנב האשכול הוא סוף שדרה של אשכול שבו גרגירים וכן פי' רע"ב וכתב תוי"ט וכן נראה מפי' הרמב"ם] —

זָנָב (מענין הקודם סוף וקצה האחרון וכן בל"ע ذنب (die Spitze, das Ende שועל בגמ' דפרק במה אשה (שבת נ"ג.) זנב לשון, בפ' טרף בקלפי בגמ' קשר לשון זהורית (יומא מ"א:). בהקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחות ל"א:) לא יעשנה כזנב. פי' רחבה מצד אחד וקצרה מצד אחר. בהגדה דמגילה (י"ב:) בא גבריאל ועשה לה זנב. פי' כל דבר שהוא יתר שאינו כמדת חברו משתנה כמות שהוא ממה שהעולם נוהג קרוי זנב, ובזה תמצא הרבה. [הנוטע] שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב (כלאים פ"ד מ"ו ועיין ערך חצב א'). חד אמר פרצוף וחד אמר זנב בר"ג דפ' עושין פסין (עירובין י"ח.) כי בודאי הדבר מתברר כי לא אמר זנב ממש. *[אחי"ה בכ"י ו"ו ול"ד חסר מן בהגדה דמגילה עד גמירא, ולבי אמר לי כי הוספה מאוחרת היא ועל זה מורה סיגנון הלשון. אבל גם בכ"י ב"ר וה"ב ובדפ"ר אי' ולכן לא מחקתיה] —

* זֶנֻבְיָה (palmyrensische Königin, Zenobia) ירו' תרומות ספ"ח דמ"ו סע"ב זנביה (מלכותא) [מלכתא], עיי' קורות היהודים להח' גרעטץ ח"ד, ב' צד רצ"ז.

* זִינְגָּאֵי (שם פרטי) תרגום סבתכא בראשית י', ז', ותרגום דה"א א', ט' ונראה שהוא ל"ע زنجي מי שהוא ממקום Zanguebar וכוש בלשון ערבי الزنج. ובה"ג הלכות נחלות: והני זנגאי אי מגיירי שרי למיעל בקהל. ועוד י"ל כי ל"פ הוא כי زنگی מורה כושי ואדם שחור, וממנו Zigeuner ובל' הונגרי' czigány.

זַנְגְּבִיל (בל"ס, בל"ע ופרסי زنجبيل בל"י ורומי (Zimmt, Ingwer — zingiber, Ζιγγίβερις בפרק כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ו:) ובפ' יוה"כ בגמ' אבל אוכלין שאינן ראויין (יומא פ"א:) [כס] זנגבילא ביומא דכפורי פטור, ובר"ג דאלו עוברין בפסח (פסחים מ"ב רע"ב) זנגבילא רטיבא [5] ופלפלי אריכתא ופת נקייה ובשר שמן ויין ישן מעלו לכל גופא, ובפ' במה אשה בגמ' וכל דבר שתתן לתוך פיה (שבת ס"ה.) זנגבילא אי נמי דארציני [6]. פי' בתשובות דארציני עצי סממנין הן הבאין מארץ סין וחרין בטעמם

[1] בכ"ק ובילק' זימה. [2] בר"ש הגי' כשם רבינו הקוצין. [3] ברפ' אמשי' ובאסיל יתרותם. [4] בנו"נ שריקנו [5] וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"נ רטיבי. [6] כ"ה לנכון בכ"י כ"ר ועיי"ע דרצין ועיי' בסוף הערך למטה.

ויבישים[1]) ודומין לקנמון[2]) וזנגבילא דומה לחתיכות של עצים והוא זינזברי. דארצינו לש' ישמעאל הוא ודומה לקליפי אילן ואדום הואובלשון כשדי קיונמא והוא צינמומו. — (א"כ תרג' בפסוק אפריון עשה לו המלך שלמה (שה"ש ג', ט') אלני זנגבל, ולא יתכן שיהיה פי' מלה זו בתרג' מין תבלין כי הזנגבל שהוא ממיני תבלין אינו אילן כי אם שורש עשב). *[אחי"ה ודע כי עוד הפעם דבר רבינו משתי מלות זנגביל ודרצין והוא בע' (חמם) [צ"ל המם] וז"ל שם בסוף עוקצין (פ"ג מ"ה) ובפ' בא סימן בגמ' כ"ש חייב בפיאה (נדה נ"א:) הקושט (והחמס) [צ"ל והחמם כדמוכח מע' קשט לפי גי' דפ"ר] וראשי בישמים פי' בשאילות זנגבילא ויש מפרשין (דורציני) [צ"ל דארציני] והוא קנמון ע"כ והועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד מ"ה וז"ל פי' בשאילות קנמון (דארציני) [וצ"ל דארציני] ויש מפרשין זנגבילא שהוא אמלתא ע"כ. וכמה הלכתא גברותא נוכל ללמוד מזה. טרם כל יש להוכיח כי מה שהזכיר רבינו פי' בשאלות אינו מוכנו שאילתות דרב אחא כמו שחשבתי למשפט (במבוא) כי אם כונתו על שאלות ותשובות כמו שהעיר נגדי ידידי הרב החו' ר"ש באבער (בסוף המבוא) והראיה נוכחת על זה מגי' דפ"ר וכ"י ה"ב בע' הנוכחי שאי' שם פי' בתשובות דארציני וכו' ודומה לקנמון, הרי תחת פי' בשאילות שאי' בע' חמם כתב כאן רבינו פי' בתשובות, אולם הדבור ודומין לקנמון אינו מדויק היטב, ובדפ"ר ופיז' וכ"י ה"ב לי' כמו שהזכרתי בהערה ואם נקיים הגי' אז צ"ל כמו בע' חמם והוא קנמון, וכן מוכח מערך דרצין שלועזו קנילה שהוא בלשון איטלקית קנמון וגם הוראת דארציני כן בל"פ. (וממנו בליש' ערבית دار صيني) וכן דעת בעלי תוספות ברכות ל"ו: ד"ה ברטיבה וז"ל אבל עין של קנמון שקורין קנל"א מברכין עליו בורא פרי האדמה מפני שרגילין לאכלו ביובש ע"כ. לכן גי' דפ"ר וכ"י ה"ב וחדין בטעטם ויבישים נכונה מאוד (ועיי"ע המלתא), וגם נכונה גי' הדפ"ר ופיזארו ובלשון כשדי (קיונמא) [וצ"ל קינומא] כלומ' בלשון ארמי שהוא כשדי (chaldäisch) קורין לקנמון קינומא, וכ"ה באמת וזה לועזו ע"י צינמומו והוא לאי"ט cinnamomo = Zimmt ונגזר מל"ר cinnamum, cinnamomum וכן בלשון יוני κιννάμωμον, κίνναμον וע"י מלה זו העתיקו ע' זקנים קנמון (שמות ל', כ"ג; משלי ז', י"ז; שה"ש ד', י"ד) ועוד קנה טוב (ירמי' ו', כ'), ובכ"י ו"ו וה"ב הגי' בלשון נוצרי, ובכ"י ב"ר בל' נצרי קיונמא ואולי כיונו על לשון רומי הנ"ל, אבל יותר נכון לגרוס לשון כשדי, ובכ"י ל"ד לשון נצדי ומשובש הוא מן כשדי. ומקום גדולו של קינומא הוא הודו עיי' שטראבו ט"ו תרצ"ה, לכן היטב ביאר רה"ג בעוקצין שם חמם שהוא ἄμωμον, amomum קנה בושם הינדוי ע"י אמלתא (המלתא) והשוהו עם זנגבילא ועם דארציני שהם גם כן מארץ הודו — וזנגבילא שהוא זינזברי בלאי"ט zenzo-vero, zenzero, gengiovo הוא בלא"ש Jngwer וכן לועזו עה"ק שנ"ב, והוא ל"י הרשומ' בתהלת הערך וכן בל"ר zinziber, zingiber וקרוב למין חמם וצינממו הנזכרים יחד cinnamomum, amomum, zingiber אצל סופרים רומיים עיין Marcian. in Pandect. 39, 4. 16. 7; Celsius 5, 23. ויפה לועז רש"י ברכות ל"ו: זנגבילא ע"י זינזימבר"ו והוא בל"צ gingembre ובשבת ס"ה. לועז בדפ' יוסטיניאן ובאסיליא: זינזירו, ובדפ' לובלין גינזירו והוא לאי"ט zenzero ובדפ' ווניצ' ר"צ לועז זינזיבא וזה ג"כ לישאי"ט gengiovo ובדפ' ווניצ' ר"פ גיגינברא הוא ל"צ הנ"ל. — ובתרג' שה"ש כבר העיר רימ"ז בט"ר ח"א, קמ"א שיש להגיה זנטל והוא ל"ע صندل ול"פ چندل Sandelholz ועיין עוד הערה המחוכמת של רמ"ל ח"ב צד כ"ט] —

זַנְדּוּקְנָא (נ"ל להגיה זנדונקא והוא בל"פ שומר בית האסורים, עיין בפנים Kerker-meister, Gefängnisswächter) בפ' סדר תעניות האלו בגמ' איזהו דבר (כ"ב.) א"ל מאי עובדך א"ל זנדוקנא אנא ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד. פי' שומר בית האסורים. *[אחי"ה גירסא זנדוקנא אי' בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר. וכ"ה בנוסח', ובכ"י כ' מינכען זנדקנא, אבל בדפ"ע וכן בע"י הראשון ובמנו"ה סי' רל"ו אי' זנדוקא, ובכ"י ג"ג זנדוק, ובדפ"ר בפנים זנדיק, ונ"ל לקיים גי' זנדוקנא רק בהפוך אותיות זנדונקא כי בל"פ زندان = זנדון פי' בית האסורים וממנו התואר زندانكی אף אם הרכבה זו איננה נמצאה בספרים כי אם زندان بان. ועוד ראיתי להעיר כי בל"ע زنديق פי' בן מישק בית מי שהוא שומר על הבית וצרכיו — עירובין י"א: חבישוה אזל רב ששת קם אבבא דבי זיינא כ"ה גי' רבינו בע' זיין א' וכאן הוא מקומו

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [2]) חסר בדפ"ר ובדפ' פיז' וכן לי' בכ"י ה"ב וצ"ל והוא קנמון עיי' בפנים למטה.

שעניינו בית הסוהר כנראה מהמשך חבשוה ונראה שיש להגיה במקום כי זיינא או בי דינא (כגי' דפ"ש עיי"ע בב א') זנדינא (במלה אחת) והוא ל"פ הנ"ל زندان [Kerker —

* זָנַח (מל"מ ענין הרחיק fortstossen, wegdrängen ונרדף עם זנק ע"ש) חולין ז' רע"א ואמרי לה אין מזניחין אותו עיי' גי' אחרת בע' זה, ויק"ר רפ"א אבי זנוח (דה"א ד', י"ח) זה משה שהיה אב למזניחים שהזניחום מע"ז.

זָנוֹח (שם מקום) בכל קרבנות פ"ח במנחות (מ"א דף פ"ג:) מכמס וזנוחא אלפא לסולת. *[אחי"ה וכן הביא בע' מכמס ופי' שם רבינו מקומות הן, ובמשנ' שבמשניות הגי' מזוניחה, ובמשנ' דש"ס זטחא ובלי ספק ט נשתבש מן נו ועיקר הגי' זנוחא, וביהושע ט"ו, ל"ד הוזכר זנוח בנחלת יהודה ועיין נחמיה ג', י"ג; ושם י"א, ל' (ושם אי' זנח); ועוד הוזכר זנוח יהושע ט"ו, נ"ו ועיי' גיאגר' לנייבויער 155] —

* זָנֵי מל"מ זנה ובל"ס זנא (buhlen) כתובו' פ"א. ספק זנאי ספק לא זנאי. בשבת דרש פחז (בראשית מ"ט, ד') לשון נוטריקון פַּסעת על דת חטאת זנית וריש המאמר הובא בע' פז. פיעל שבת פ"ח רע"ב מזנה בתוך חופתה, נזיר כ"ג: תמר זנתה זמרי זינה, מגילה ט"ו. רחב בשמה זינתה, סוטה י'. כל המזנה וכו'. הפירות מזנין עיי"ע הבא אח"ז. — בע' סגן הביא רבינו לפי דפוס אמש' מסנהדרין ק"ו סע"א מסגני ושליטי איזן לגברי נגרי פי' זונה שהיתה לסגנים ולבסוף לנגרים וכו' ע"ש, ונראה דר"ב שנה לנו הגי' להשוותה עם גי' הספרים בסנהד' כי בכל דפוסים הישנים ובכ"י הגי' בע' סגן אדיין, ובילק' מטות רמז תשפ"ה דף רנ"ד רע"ב חסרה המלה וכן לי' בכ"י ש"ס, ובע"י הראשון אי' איזן. ושיעור המאמר אבאר בעה"י בע' סגן. — והתואר זַנָּאי וכן בל"ס זַנֵּי, זַנָּיָא שבת קנ"ו. יהא גבר עתיר וזנאי יהא. ובל' נקבה באיכ"ר פ' על אלה: אייתיית האי זוניתא להאי טליא לחנוני. והקבוץ ירו' תענית פ"א דס"ד: מוגר זַנְיָתָא. והשם זנות, זנותא עיין ברכות ל"ב. פסחים קי"ג: יבמו' נ"ט: סוטה ג': מ"ט: קידושין מ"ט:

זֻנִּין (= זונין בל"ע ופ' زوان, בל"י ורו' ζιζάνιον, zizanium, Lolch, Unkraut) בריש כלאים (פ"א מ"א) החיטין והזונין אינן כלאים זה בזה, ובריש כלאים ירו' (שם דף כ"ו ע"ד) זונין מין חיטין [הן] אלא שהפירות מזנין כהדא דכתיב (ויקר' י"ט, כ"ט) ולא תזנה הארץ. בברא' רבה בסוף סדר בראשית (ס"פ כ"ח [1]) ר' [2]) לוליאני בר טיברי בשם ר' יצחק אמר אף הארץ זינת [3]) היו זורעין לה חיטין ומסקא [4]) זונין אילין זוּנַיָא מדריה דמבולא אינון [5]). ובפ"ס (פנ"ט) [6]) כי אל ארצי ואל מולדתי אלך א"ר יצחק חיטיא דקרתך זונין מנהון זרע [7]). פי' זונין נייל"ו [8]) בלעז ובלשון ישמעאל זואן והם זרעונים שחורים הנמצאים בין החיטים. — (א"ב פי' זיזנין בל"י ורומיי מין נטע כמון מין דגן נולד מחיטים מעופשים קודם הזרעם). *[אחי"ה כונת רבינו במ"ש בלש' ישמעאל זואן על ל"ע הנ"ל. שהוא כמו ל"י שהזכיר ר"ב. אבל ממה שלועז רבינו נייל"ו שהוא לפע"ד בלאי"ט wilder Schwarzkümmel, nigella והוא זרעונים שחורים הנמצאים בדגן שנקרא ג"כ בל"א Kornraden נ"ל שיש לבאר זונין ג"כ מל"פ زيان, زوان שהוא Feldkümmel. — ועוד נ"ל להגיה גי' ניילו שצ"ל גיילו והוא לאי"ט gioglio, Unkraut וראב"ר בספרי קדושי' ר' פרק ז' לועז יו"ל. עיי' פפלצ"נ ללעף 134 וש"נ המעריך] —

זנם (?) (זינימון נוסחא משובשת היא והעיקר גי' ס"א) בויק"ר (באחרי מות פרשה א') [צ"ל [9]) ריש פרש' אחרי מות] (פ"כ) ובפסיקת' דאחרי מות (צד קע"ג:) למלך שהיה משיא בתו אירע בשושבינות דבר של זינימון, ס"א זיטימא.

1) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב, ובדפ"ר אי' בב"ר בפ' סדר תעניות וצ"ל בראשית ובדפ' פיז': בב"ב בסוף ס"ד והוא קיצור בסוף סדר ונשתבש בדפוס ועוד יותר נשתבש בדפוסי וויניצי', באסיל, אמש', פראג בסוף ב"ר וצ"ל בסוף בראשית ר"ל סדר בראשית וכן ציין רבינו בע' כרת ב"ר פכ"ט בסוף בראשית אבל בע' כפע אי בסוף בראשית רבה וצ"ל בראשית רבה בסוף בראשית ובע' אולוגלגין איסטרוביל, בלס א', טווס, מגוולין נץ א', סרן ב', פלט ג' ציין רק ב"ר פכ"ט והוא לפנינו פכ"ח 2) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע חסר על ידי קיצור בסוף ב"ר שצ"ל בסוף בראשית ר' עיי' הערה הקודמת לזו. 3) בב"ר זינתה ובילק' סוף בראשי' רמז מ"ז אי' זיינת. 4) בב"ר אי' מסקא וכ"ה בילק' שם 5) בב"ר אילין זונייא רבה מן דרא וכו' ובילק' זונייא רבי ובכ"י פריז אי' בב"ר בט"ס זגיא דכא. 6) בכ"י ל"ד אי' לנכון ובפ"ס ר"ל בב"ר פ"כ, ולפנינו פ' נ"ט, וכן צ"ל בדפ"ר בפ"ס תחת בפס' ובדפ' פיז' ובפיסקא ומשובש בשאר דפ"ע ובפסיקתא, וטעות זו הוליכה ת"עה את ריט"ל צונץ בספרו ג"פ צד קע"ט הערה א' לומר שרבינו מכנה פרשי' זו ע"י פסיקתא, ובכ"י ה"ב נכתב מפורש בפ' סמו"ך. 7) וכ"ה בילק' חיי שרה ר' רמז ק"ז ושם הגי' זונן, ובב"ר פנ"ט אי' זרע מנהון. 8) כ"ה בכ"י ה"ב. ובשאר כ"י גרוולו, ובדפ"ע גרוולו, והחי' לעף במקום הנ"ל הגיה ללא נכון ע"ש. 9) כמו בע' עגעג קלר ג'.

אנו פי' פשע של מיתה. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב במדרש רבה דבר של שמצא). *[אחי"ה ובפסיקתא שם אי' זינומייא וצ"ל כס"א זיטימא כי בטעות נפרדה אות ט לשתי אותיות נו. ובענין גזרת המלה ונוסחאות שונות עיי"ע זיטימא כי שם מקומו. ובכ"י ו"ו ס"א סיטימא וצ"ל ז' במקום ס'] —

זָנַם (= זָוְנַס במשקל ל"ס זָוְנַאס = זוני פי' חגור (Gurt, Gürtel בויק"ר זאת החיה [1]) פרש' [ר'] פנחס (ר"פ י"ג) רב הונא אמר התיר זָוְנַס שלהן המד"א (איוב י"ב, י"ח) מוסר מלכים פתח. (ואֹכֹ [2]) [צ"ל ויק"ר אֱמור אל הכֹהנים] [פרש' מה יתרון] (ויק"ר פכ"ח) ובפסיקתא דהעומר (צד ע"ב.) מה עבד אסר זונסתיה ועל אסחתיה. ס"א זוסתיה. פי' מכנסים. וי"מ אזור כמו זוני של מעלה. — (א"ב פי' בל"י ורומיי חגורות אך פי' זוסתיה בל"ר לבוש). *[אחי"ה כונת ר"ב לפע"ד על ל"ר vestis = קלייד וטעותו נולדה לו מגי' משובשת בויק"ר סוף פכ"ח אסר (מטו) ווסתיה אולם חידוש הוא שבעצמו גרס בזי"ן זוסתיה וכ"ה באמת בדפ"ר ושדפ"ע, ויותר תמהתי עליו שנעלם ממנו כי היא המלה זוסטא אשר הוסיף ר"ב בעצמו ע"ש. והאמת כי אין הבדל בין זונסתיה ובין זוסתיה כי הראשון נגזר מן זונס בכינויי הגוף והאחרון מן זוסטא (זוסתא) ושניהם מורים חגור אך הראשון ל"ס כאמור בתחלת הערך והשני מל"י כמו שאוכיח למטה. ופי' רבינו מכנסים טעות הוא והעיקר דעת י"מ "אזור כמו זוני", וגם בויק"ר רפי"ג לפנינו הגי' זונין, ובפסיקת' הגי' זוניתיה. וכן הובא בילק' אמור רמז תרמ"ג בשם הפסיקת', ובפסיק' רבתי פי"ח דפוס שקלאב וברעסלא זוניתא. ובדפ' לבוב ופראג זופיתא וככר הגיה ר"ש באבער בפסיקת' דר"כ ששם אות ס"ז שמלת זופיתא צ"ל זוסתיה פי' חגורה ובמדרש אסתר פ' מהר אי' בתמורתו אסר חרציה פי' קשר מתניו — ובע' זן א' הזכרתי גי' זונים אסר להם וגם ששם צ"ל או זונין או יותר טוב זונס במשקל סורי] —

1 זָנַק (מל"ט וכ"ה בל"ס זְנַק מזרק ומקפץ בכח (את החץ) והושאל לכל דבר שקולח בכח fortschnellen, heraus- hervorstürzen; והשם זִנּוּק (Heraussturz des Wassers, Blutes = Strahl כפ' כל הזבחים בגמ' נשפך על הרצפה (כ"ה:) א"ל תנינא חבית שמונחת תחת הזינוק מים שבתוכה ושבחוצה לה פסולין. ובפ' השוחט אחד בעוף (חולין ל"ז רע"א) ר' אליעזר אומר דייה אם זינקה. ובר"ג דפ' האשה שהיא עושה צרכיה (נדה נ"ט:) אמר שמואל במזנקתא. פי' זינוק כמו קילוח מן יזנק מן הבשן (דברי' ל"ג, כ"ב). *[אחי"ה וכנ"ה בירו' שבת פ"ח די"א: במזניק שנו. ירו' יומא פ"א דל"ט. וירו' סוכה ספ"ד דנ"ד ע"ד יצא חוטמו מזנק תולעים. והשם זינוק ילקוט הברכה רמז תתקס"ב יזנק מן הבשן מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות וכו'. והקבוץ פסיקת' רבתי פמ"ג שני דדיה מריקים חלב כשני זינוקים של מים (ובב"ר פנ"ג כשתי מעיינות. עיין ילק' וירא רמז צ"א שנ"ב מראה מקום גם מפסיק' ואינו מדוייק). ובענין גזרת המלה זנק עיין תיזוירום לגיזיניאוס ע' זנק] —

* 2 זָנַק (כמו סנק מל"ע ضنك (עיי"ע אושכי ומ"ש בח"א, שי"א ובעי' גד א' ח"ב, רל"ד) ופי' החליש (schwächen, verschmachten lassen שמ"ר ס"פ ט"ז אתם זינקתם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם וכו'. כלומר אתם עשיתם חלשים ועייפים את בני. ובעל מ"כ נדחק לפרשו מע' הקודם, וכ"ה בטעות אצל הח' לעווי בסוג ערך אחד.

זָנַר (פי' בל"י ζωνάριον ובן בל"ס זונָרא ובל"ע ופרסי زنار חגורה (Gurt, Gurtel וחגור נתנה לכנעני (משלי ל"א, כ"ד) תרג' וזונרא [3]) יהבת לכנענאה. ירו' בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח:) החריטין (ישעי' ג', כ"ב) זונרין מצויירין כד"א (שמות ל"ב, ד') ויקח מידם ויצר אותם בחרט [4]). בפי' ר"ח ז"ל בס"ג נגמר הדין (סנהד' מ"ט.) אמר כתוב [5]) בירו' בחלק (פ"י דכ"ט.) ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני ה' (ש"א כ"ב, י"ז) מי היו . . אבנר ועמשא אמרו ליה כלום אית לך (עלנא) [צ"ל עלינן] [6]) אלא הדין זונרא [7]) והדין כלינרין, פי' כלי זין ורסן הסוס בל' יון כך שמם. א"ל הא טריפין לך כלומ' אין

---

1) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס תהית. 2) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע חסר ונ"ל ברור שראשי תיבות הם וצ"ל כמו בעי' מגס, סטכטון, סנטר א', פסנטר צם, צמת, קמיס כמו שכתבנו בפנים. 3) כ"ה בכ"י ה"ב וב"ה בתרג' ובדפ"ע וזינארא. 4) מן כד"א נראה שנפירושו דרבינו הוא. 5) חסר בדפ"ר בט"ס כי באמת נמצא פי' זה מלת במלת בקובץ כ"י אנגיייליקי דף ק"ח. בפי' ר"ח לסנהד'. 6) כ"ה בירו' ובפי' ר"ח. 7) כ"ה בכ"י ו"ו ובפי' ר"ח, ובדפ"ס זינארא.

חפצים לא בעבודתך ולא במתנותיך". שלש תיבות בזה הפרק [1] זוני וזנס וזנר כולם אחד הן. — (א"ב פי' בל"י חגורה). *[אחי"ה ועוד עיי"ע סנר. וערך מלין כ"י להחכם אחד, בקובץ כ"י האלבערש' אשר ת"י (עיין ח"ג, ס"ה:) כתב אחרי שהביא דברי הערוך וז"ל: והאמת יעשה דרכו כי לכל ההוראות האלה משמשת המלה בל"י האזור והחגורה ורסן הסוס וכלי זיין וההוראה העצמית למלה הוא ענין חגורה ואזור ומזה נלקחה ההוראה לחגורת כלי זיין מענין חגור חרבך על ירך גבור וכיוצא לרסן הסוס מוכן ליום המלחמה עכ"ל. והנה בעל מחבר כ"י זה טעה לחשוב כי מה שפי' רבינו עפ"י פי' ר"ח כלי זיין ורסן הסוס בל"י כך שמם סובב על מלת זונרא ולא היא כי ע"י פי' זה ביאר ר"ח ואהריו רבינו מלת כ ל י נ ר י ן ובאמת כלינרין הוא χαλινάριον לשון קלילה מן χαλινός פי' מתג ורסן הסוס עיי"ע כלנס ושם אוכיח כי כן העתיקו גם ע' זקנים. ובענין זנר פי' רבינו לנכון שענין אחד הוא עם זוני וזנס וכן בע' כלדר פי' רבינו בע' זיי"ן (ר"ל זנר) פירשנו זונרא וכלינרין (כ"ה לפי גי' הכ"י) וא"כ על שתי מלות הטיף רבינו מלתו בע' הנוכחי] —

☞ זוּסְטָא (לדעת ר"ב מל"י ζωστήρ חגורה (Gurt) במד"ר ס"פ פקוד כל זכר (פס"ד) אבל בשעה שהוא עומד לבשל לובש מקורעים וזוסטא. פי' זוסמא [2]) או זוסטר חגורה וכתונת נתון לפני הבגדים כדי שלא יטנפו. *[אחי"ה ואחת היא עם זוסתא שהביא רבינו בע' זנס בס"א. ודע כי בל"פ كُسْتى מלש' צינד kuçti (עיין שפיגעל העתקת אפיסטא ח"ב כ"א) ג"כ פירושו חגורה] —

* זוסטא (ענין כברה Sieb) ירו' מגילה פ"א דע"א: ההן זוסטא מכיון שהוא מרחיק ואת חשר ביה קמחא כמי שהוא נפה, ובירו' נדרים רפ"ד דל"ח כמו כן, אבל בדפ' זיטאמיר בט"ס יוסטא. וענינו כמו כברה, ולפע"ד נגזר מל"י διαστίζειν durchsieben והשם δίαττος Sieb.

* זוסימא (פי' בל"ע משרת Diener) ירו' שביעית רפ"ח דל"ח. ככר פירשתי בע' אֲדְוָותָא ועיי"ע אַשָׁן. בעל כ"כ הודה שלא ידע פתרונו והח' לעווי והחכם ברילל (מ"ע שלו חלק ג' קי"ט) נדחקו בפירושו.

1 זַע (מפעל זוּע והשם זְוָעָה ענינו תנועה ורתת וחלחלה, מל"מ (Bewegung, Erschütterung בפ' הרואה (ברכות פ"ט מ"א דנ"ד.) על הזיקין ועל הזועות [3]) כ ו ת ב י ן כ מ ו כ ן פ י ר ו ש [בערך] ג ו ה א [4]) והן רעדין, (רעד ורעש) [צ"ל ברעם ורעש] (ישעי' כ"ט, ו') תרג' זיע [5]). בפ"ג בשביעית (מ"ז) אבנים שזעזעתן המחרישה. ובריש ערלה (פ"א מ"ג) זעזעתו המחרישה או ש ז ע ז ע ת ו ועשאו כ ע פ ר. פי' נענע והרעידו. *[אחי"ה וכה"ג בירו' ובפי' הרמב"ם ורע"ב וברא"ש בהלכ' ערלה ובכ"י מ' ובנו"ג שזעזו. והוא מבנין פלפל. — וכנ"ה ירו' שביעית ספ"ג דל"ד ע"ד לא סוף דבר בשזיעזעתן וכו' אלא . . עתידה לזעזען, ובתוספתא שביעית רפ"ג מזעזתן צ"ל מזעזעתן או מזיעתן, וכ"ה באמת בכ"י אירפורט (בהוצאת צוק"מ שם). ירו' ברכות פ"ט ד"ג ע"ג אמר הקב"ה אתה זיעזעת איברך על דבר שאינו שלך חייך שאני מזעזע עולמי על אותו האיש. שמ"ר ס"פ ט"ו עיי"ע דואר. ובנתפעל ירו' ברכות פ"ד ד"ז: נִזְדַעְזעה החומה. שבועות ל"ט. כל העולם כולו נזדעזע. ויק"ר פ"י נזדעזע וקם לו. שהש"ר פ' הנה מטתו מתיראין ונזדעזעין. פסיקת' רבתי פל"ה נזדזעו כל איבריו עיי"ע זרב. וכן בל"ע זַעְזַע, زَعْزَعَ زَلْزَلَ כמו בל"מ (חבקוק ב', ז') ענינו הניע כמו זוע ובל"ס זע פי' נוע ורעד עיין דניאל ה', י"ט; ו', כ"ו ואסתר ה', ט'. וכנ"ה אבות פ"ה מכ"ב מינה לא תזוע. ויק"ר פ"י מן פלטין דידי לית את זייע. וממנו השם זיע ויק"ר פי"א ופכ"ז באימה וביראה וברתת ובזיע. וכ"ה בתנחו' שמיני סי' ט'. ועוד השם זועה מל"מ (ובהפוך אותיות נ"כ זַעֲוָה). והקבוץ זְוָעוֹת עיין בראש הערך וכן בירו' ב"ק רפ"ו ד"ה: נפל כותלו מקול הזועות, ובתוספתא ב"מ פי"א מחמת הזיעות ומחמת הרוח. והיחיד זְוָעא (וכ"ה בל"ס) בתרג' דברים ב', כ"ה להעתקת פחד ובאיוב ל"ז, ט' (אצל הח' לעווי כ"י להעתקת סופה] —

---

[1]) ר"ל כפי זן ששתי אותיות שרשיות נקראין פרק בערוך שעפ"י פרקים נסדר עיי' מבוא. [2]) ζῶμα = ζῶσμα Wams. [3]) כ"ה ברפוסי' ישני' ברפ"ר ופיז', ובד' וויניצי' והלאה בשתי וי"ם ובכ"י ש"ס ובב"נ ג"כ הזועות. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' ושיעורו פי' זועות כתב כבר בערך גוהא (גהא) ע"ש ויען שפי' שם גוף הענין ולא המלה לכן מדייק לומ' כ מ ו כ ן, ובדפ"ע מן וויניצי' והלאה הסר' שורה זו. [5]) או יש להגיה רעדה ורעש תרג' זיע עיי' תרג' תהלי' מ"ח, ז'; עמוס א', א' — וכן תרג' סופה איוב ל"ז, ט'; חלחלה ישעי' כ"א, ג'.

2 זַע (= זוּעַ ונרדף עם יָזַע בל"ע ونع = tröpfeln bildl. schwitzen ענין נטיפה
והשם זִיעָה בל"מ זֵעָה = יָזַע (Schweiss בר"פ ט' בטהרות (מ"א) ובס"ג דמעילה (כ"א.) זתים מאימתי מקבלין טומאה משיזיעו [1]) זיעת מעטן אבל לא זיעת קופה [2]). בר"פ ב' דמכשירין (מ"א) זיעת בתים שיחים ומערות טהורה. ובר"ג דפ' כל שעה (פסחים כ"ד:) משום דזיעא בעלמא הוא מי תותים ורימונים. ובר"ג דפ' כל הזבחים שקבל (י"ה סע"ב וי"ט רע"א) מאי לא יחגרו ביָזַע (יחזקאל מ"ד, י"ח) אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן חוגרין אין חוגרין לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהם אמר רב אשי אמר לי הונא בר נתן [זימנא חדא] הוה קאימנא [3]) קמיה דיזדגר [4]) מלכא והוה מדלי המייניה ותותייה ניהלי [5]) ואמר לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כתיב (עיין שמות י"ט, ו') כי אתאי לקמיה דאמימר א"ל קיים בך והיו מלכים אומניך (ישעי' מ"ט, כ"ג). *[אחי"ה זיעה = זיעא, זיעתא ובל"ס דועתא רגילה הרבה אצל רז"ל מכשירין ב', א' זיעת האדם, ברכו' ל"ח. (עיין תוספ' ב"ב צ"ו: ד"ה אחד) זיעא בעלמא הוא, כתובות ע"ה, זיעה ושומא וכו', ושם זיעה עוברת . . זיעה שאינה עוברת, ירו' תרומו' פ"ה דמ"ה רע"ד וירו' ע"ז פ"ב דמ"א, כל זיעא דנפקא מבר נש סם המות הוא בר (חוץ) מזיעת האדם, ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג: וכן ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג מדיחה אשה בנה ביין מפני הזיעה, שהש"ר פ' כמגדל זיעת יצר הרע. ב"ר ר"פ ע"ח מן זיעתהון דחייתא דאונין מזיעין וכו'] —

זַעְטוּטֵי בל"ס der Wohlgeborene, âzata (Edle תרג' ירו' ואל אצילי בני ישראל (שמות כ"ד, י"א) ואל זעטוטי עיי"ע זטוטי. *[אחי"ה בתרג' שלפנינו לי', אבל לפי מסורת המתורגמן אי' והוא הביא ג"כ תרג' בפסוק הסבי עיניך (שה"ש ו', ה') ושאר זעטוטיך וכו', וזה האחרון אי' לפנינו והוא ל"פ הרשומ' והרחבתי דבורי בע' זטוטי, וגי' זעטוטי בעי"ן טעות היא] —

* זָעַם (מל"ט ענין חרון ונרדף עם זעף -missmuthig, verdriesslich) במ"ר פ"א פנים זְעוּמוֹת (והפכו פנים מאירות) כמו בל"מ והנם זועפים (בראשית מ', ו') את פניכם זועפים (דניאל א' י') ובפסיקת' רבתי פכ"א פנים זעופות, ושם: פנים זועפות.

זַעַף (מל"ט ונרדף עם זעם עיי"ע הקודם, ענינו קצף וכעס והושאל לתאר בו חזקת הרוח (heftiger Wind, Sturm כפ' הרואה [בגמ'] על הרוחות (ברכות נ"ט.) מאי רוחות אמר אביי זעפא. פי' רוח של זעף רוח קשה. רוח גדולה באה מעבר המדבר (איוב א', י"ט) תרגום זעפא רבתא. *[אחי"ה ברכות שם אי' עוד: גמירי דזעפא בליליא לא הוי . . דזעפא תרתי שעי לא קאי. ועיי' עוד תרגום תהלים י"א, ט"ז; י"ה, י"א; ק"ג, י"ז, ומענין כעס עיין תרגום איוב ד', ט'; משלי י"ט, י"ב. ועוד מהגשמים תענית פ"ג, מ"ח התחילו לירד בזעף. פסיקת' רבתי דהחודש בנחת אימירון . . בזעף אגריאון, שתי המלות באו מגליון פנימה להורות על שתי מלות יוניות. — שמחות ספ"ג המת ליום אחד מיתה של זעף. ובמ"ק כ"ח, א' מיתה דחופה] —

זַעְפְּרָנָא (בל"ע ופ' زعفران Safran (עיי"ע כפת ד') תר"י [א'] בפסוק ואשה כי תהיה זבה (ויקר' ט"ו, י"ט) טוריק הי כגון זעפרנא. פי' בלש' ישמעאל כרכם. *[אחי"ה והוא עפ"י ספרא במקומו: כקרן כרכום עיי"ע כרכום א' — בתרג' שה"ש ד', ט"ו ברקן ו ע פ ר ן שהם ממיני אבנים טובות נ"ל ברור שצ"ל ז ע פ ר ן safrangelber [Edelstein —

זְעַר (מל"מ וכן בל"ע زعر ובל"ס זְעַר ונרדף עם צער פי' ענין מעט klein, wenig sein והושאל להוראת חשוך וחוס על דבר (schonen במיתת אבשלום כי חשך יואב את העם וגו' (ש"ב י"ח, ט"ז) תר' ארי זער יואב ית עמא. — (א"ב במקצת נוסחאות כתוב ארי מנע). *[אחי"ה והזכיר תרגום זה ג"כ בעל המתורגמן בשם רבינו וסיים: ואני לא מצאתיה רק מנע ע"כ, אבל בדפוס רג"א איתא כגי' רבינו. וכן נמצא הפעל עוד בירו' שבת רפ"ח די"א. אית דאמרינן דהוות (לונא דאוריתא) זעירא ורבת ו ז ע ר ת ולא זערי כמה דהוות, ובירו' שקלים פ"ג דמ"ז ע"ג הגי' דאזערא . .

1) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י למעילי (בקובץ כ"י אנגיילי דף רע"ד.) ובנו"ג משיזועו. 2) בנו"ג המעטן . . הקופה וכ"ה בפי' רגמ"ה שם. 3) כ"ה לנכון בדפ"ר, אבל בשרפ"ע קאמינא. 4) כ"ח לנכון בכ"י וי"ו ובדפ"ע דיוזדיגר ובנו"ג דאיזגרד וצ"ל דאיזדגר עיי' ע"כו להגי' שי"ר צר ל"ח והלאה ושם תמצא חקירה עמוקת בענין מלך פרס Iadagerd. 5) בנו"ג כדלי לי המיינאי ותותיי ניהלית ובילקי יתרו ס' רמז רע"ז חסר ג"כ לי.

אִזְעֲרָא כמה דהוות; והתואר זְעֵיר, זְעֵירָא ירוש' סנהד' פ"ג דכ"א; דמר שמועה משום דזעיר מיניה, חולין י"ב: ל"א. נדרים כ"ו. תענית כ"ד. אושעיא זעירא דמן חבריא, פירש"י בתענית שם צעיר שבישיבה והאי דקארי ליה הכי משום דאושעיא אחרינא הוה התם ע"כ, וקרוב לזה פירש"י בחולין ל"א. אבל התוספות בחולין י"ב: פירשו חבריא שם מקום והביאו ראיה מב"ר (ספי"ג) עיי"ע חבר. אבל קרוב הדבר כי חבריא הוא מענין חבר וכן נאמר עליו בירו' שבת פ"ג ד"ה רע"ד ר' זעירה ור' הושעיה ור' חנניה חבריהון דרבנן, ובירושי' סנהד' פ"א די"ח רע"ג אמר ר' הושעיה חבר הוינא, ועיין עוד ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג ר' זירא ור' הושעיה . . הברהון דרבנן וזה ר' הושעיה חי בדור השלישי ונראה שר' הושעיה זעירא היה מאסיפת ולהקת הכמים של דרומא עיי"ע דרם ומ"ש. — והקבוץ זְעֵירַיָּא עיי"ע דרם ועיי"ע זפת — וכן השם הפרטי זעור, זעיר, ר' זעורה, זעירא, זעירה עיין ציונים בירו' במבה"י למהרז"ף צד ע"ז והלאה ובבבלי בהבלעת הע"ן עיי"ע זֵירָא ועיי"ע זטר. — והתואר נקבה ירוש' שבת רפ"ח די"א, עיי"ע לעיל בראש הערך הנוכחי, במד"ר רפ"ט יוד של תשי (דברים ל"ב, י"ח) זְעֵירָא, ירו' כתובו' רפ"ה דכ"ט ע"ג אשכח גידול רביתא ומר זעירתא פי' מצא ר' גידול לומר חידוש גדול ואמר דבר קטן, ושם: אמר ר' זעירא והדא היא זעירתא? עיין פי' הקרבן העדה שם] —

* זוֹעַר (= צוֹעַר Kleinheit, n. propr. תרגום צוער (בראשית י"ט, כ"ב והלאה) זוער וכן בירו' יומא רפ"ג ד"ט: מן סדום לזוער ד' מילין.

זִיף (= זוף מן פעל יזף בל"ס ענין הלואה leihen) זיף וטלם ובעלות (יהושע ט"ו, כ"ד) כל המוזיף טולטיין [1]) לעני יתעלה (אולי מקורו בגיטין ז'. ועיין ערך קבין, קדש ג' ולפנינו לי'). ועשרה לחם (ש"א י"ז, י"ז; ועיין מ"א י"ד, ג') תרג' (טולמון) [צ"ל טולטין] דלחם. ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כ"ב, ז') תרגו' ועבדא יוזיפא לגברא מוזפנא. *[אחי"ה עיקרו שרש יזף ע"ש אבל איזה פעמים נם מנחי ע"ו זוף = זיף שבת קי"ט. מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתיה. אפעל מוזיף עיין בריש הערך וכן ויק"ר רפ"ג כמתלא אומרין דיוזיף ריביתא מאבד דיליה ודלא דיליה, ובקהל"ר פ' טוב מלא כף נחת ובילק' קהלת רמז תתקע"א חסר חצי המאמר הראשון. בכורות ח': גברא דאזיף וטריף מאי חזא דהדר אוזיף וכו', איכ"ר פ' באתי: חובי בישי אוזפיתון לדריא, והרבה בתרגום עיין לדברים ט"ו. ו', ח; כ"ח, י"ב מ"ד ועוד זולתו — ב"ב ל"ב: עיי"ע הבא אח"ז] —

זִיף (= זַיֵּף מל"ע زَافَ לשון שקר ופסול בפרט ממטבע verfälschen) בר"ג דפ' כה"ג ונזיר (נזיר ג' סע"א) ובס"ג דסוט' (מ"ח:) תנן התם במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ט) כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפחת [2]) מאי זיפים א"ר יוחנן דבש שמזיפין בו פי' לפי שהוא טוב הרבה ויכולים לערב בו פסולת ר"ל אמ' על שם מקומם כדכתיב (יהושע ט"ו, כ"ד) זיף וטלם [ובעלות] וכיוצא בדבר אתה אומר בבוא הזיפים (תהלים נ"ד, ב') א"ר יוחנן בני אדם המזייפין [דבריהם] א"ר אלעזר על שם מקומן כדכתיב זיף וטלם ובעלות, פ"א "זיפין אלו דומים לדבורים וד' הן דבורין וזיפין גזין וצרעין". *[אחי"ה פ"א הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד ל"ח. וכפי' הראשון אי' ברש"י סוט' וכן בר"ש מכשירין (בלי מקור). ופי' הראשון העיקר שמלבד זיף בהוראת גזין וצרעין איננו מצוי גם קשה לבאר נגד הש"ס שנגזרו מלשון זיוף — וכנ"ה בגיטין ד'. מזוּיָף מתוכו. ב"ב ל"ב סע"ב אוזפתינהו מנאי צ"ל יזפתינהו מנאי וכה"ג בפירשב"ם. סנהד' צ': כדבר זה זייפתי ספרי צדוקים (ובכ"י מ' ובילקוט שלח רמז תשמ"ט כותים ועיין למטה גי' הירו') שהיו אומרים אין תחית המתים מ"ה. ושם: זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום, ספרי ואתחנן ר"פ כ"ו שלא יְהו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה וכו', ירו' גיטין ספ"ח דמ"ט ע"ד שמא מחק וחזר וזייף, ירו' סוטה פ"ז דכ"א ע"ג נמיתי לסופרי כותים זייפתם תורתכם ולא הועלתם לעצמכם כלום וכו'. פַּעל כתובות ל"ו: זייפו לי וכו', ושם אימר זיוּפֵי זייף וכתב, ב"ב קס"ג. כל דמזייף לאו לגבי ספרא אזיל ומזייף, התפעל גיטין י"ט: שאינו יכול להזדַּיֵּיף, ושם כ"א: מפני שהוא יכול להזדייף, והתואר זַיָּיף (= בל"ע زَيْف) ב"ב ל"ב: שטרא זייפא, והפכו שטרא מעלייא, כתובות ל"ו: שטרא דזייפא הוא, סנהדרין ק"ט: זייפי ומצלי דינא, והשם זִיוּף (בל"ס זְאפָא, זְאִיפָא)

---

[1]) כ"ה בכ"י וינ וצ"ל טולמין וכ"ה בכ"ב ע' טלם, ובדפ"ע אי' טולמון ועוד עיי"ע טלם. [2]) עיי"ע צפחת וש"נ שתי נוסחאות.

כתובות ל״ו: כיון דקא מהדר אזיופא, ע״ז ס״ט: לא חייש לזיופא. — ושם המופשט כמו בל״ס זִאפְנוּתָא ע״ז י״א: מאי אהני לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותיה. והתואר זייפן עיי״ע למעלה ופי׳ בע׳ סך ה׳] —

זִיף (= זִיפָא? Matte, Tuch) תרגום ויצר אותו בחרט (שמות ל״ב, ד׳) וצר יתיה בזיפא. *[אחי״ה בספרי על העתקה פרסי׳ לטאווס צד ע״ה והלאה הארכתי אודות התרגום הזה ויתר ההעתקות העתיקות והעליתי כי תרג׳ אונקל׳ מקביל עם תרג׳ ירו׳ א׳ וצר יתיה בשושיפא ומלת שושיפא בל״ס אדרת והתיכת בגד אבל בתרגום ירו׳ עוד העתקה אחרת ורמא יתיה בטופסא (ובשני אופנים פירשב״ם). ואולי זיפא נשתבש מן טופא, טופס בלש׳ יוני τύπος Bild, Form, Modell] —

זִיף (לפע״ד מל״ס זַפָּא והקבוץ זַפֵּי פי׳ שער של עפעפים Haar an den Wimpern) מסכת בכורות פרק מומין אלו (מ״ד.) לופין דנפישי זיפיה עיי״ע לפן. *[אחי״ה ובע׳ לפן פי׳ רבינו (עפ״י פי׳ רגמ״ה כ״י כמו שאוכיח שם) בזה״ל הלופין דנפישי זיפיה פי׳ שריסי עיניו גדולות ע״כ, ולפע״ד עיקר הגי׳ לפין והוא ל״ע الف פי׳ מי ששערות עפעפיו עבות ומדובקות — וכנ״ה ירו׳ שבת פ״ז ד״א: זיפי חזיר, תוספת׳ שבת רפ״י המוציא שני זפין מן הקשה שבחזיר ובכ״י אירפורט זייפין] —

זִפְלָא תרגום בפסוק והשתיה כדת (אסתר שני א׳, ח׳) זיפלן זוזין, פירוש מטבע. *[אחי״ה העתיק מפירוש בעל המתורגמן ואחריו הלכו בוקסט׳ ורמ״ל, אבל האמת כי הוא ל״ס זַפְלָן פי׳ אחרים ומספר מה עיין עמת״ר ללעווי]

זֶפֶק (מורא בעופות מל״י οἰσοφάγος בל״ר אמצ׳ Schlund, Kehle, oesophagus) בפרק אלו טרפות (חולין נ״ו:) ניקב הזפק, וכס״ג דפ׳ קדשי קדשים בזבחים (ס״ה.) ת״ר בספרא בפרשת העוף (פרק ח׳ ס״ס ז׳) והסיר את מראתו (ויקרא א׳, ט״ז) זה הזפק יכול יקוב [1] בסכין ויטלנו ת״ל בנוצתה נוטלה ונוטל את הנוצה אבא יוסי אומר נוטלה ונוטל את הקרקבן עמה דבי ר׳ ישמעאל תנא בנוצתה בנוץ [2] שלה קודרה [3] בסכין כמין ארובה. — (א״ב תרג׳ מראתו בנצתה (ויקרא שם) זפקיה באוכליה). *[אחי״ה וכן בתר״י א׳ לדברים י״ד. י״א דאית ליה זפק וקורקבניה קליף וכו׳, ושם י״א, י״ג דלית ליה זפקתא, וכן בספרא שמיני פרק ה׳ פרשה ב׳ מה הנשר מפורש אין לו זפק . . ואין קורקבנו נקלף וכו׳, וכ״ה בחולין ס״א. ושם נ״ט. כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף טהור. איכ״ר פ׳ סורו: זפק של תרנגול — ובעל כ״כ פי׳ שהמלה ל״ע ואני לא מצאתי משפטו נאמן ולפ״ד הוא ל״י הרשומ׳ וענינו בית הבליעה והושאל למוראה] —

* זֶפִירִין, זֵיפְרִין (שם מקום באי כפתור הנקרא Zephirium עיין גיאגראפיע להח׳ נייבויער צד שצ״א) ב״ק קי״ג סע״א דרש ר״ע כשבא מזפירין, ובמד״ר פ״ח אי׳ מזיפרין, בירו׳ ב״ק ספ״ט ד״ז, מזופרין, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א: כשהלך ר״ע לזיפרין, בספרי נשא פ״ד כך היה ר״ע שונה עד שלא בא לזפרונה אבל משבא מזופרין, ובילק׳ נשא אי׳ מכופרי, וזה ראיה נוכחת שהוא מקום שרשמנו אשר תכונתו באי כפתור (ירמיה מ״ז, ד׳) שהוא Cypern = כופרי.

זֶפֶת (מל״מ וכן בל״ע زِفْت ובל״ס זִפְתָּא Pech) בפ׳ במה מדליקין (שבת כ׳:) לא בזפת ולא בשעוה. ובס״ג דפ״ק דשבת (ט״ו:) אלמא תנן באלו חוצצין פ״ט במקואות (מ״ה) אלו חוצצין בכלים הזפת והמור [4] בכלי זכוכית, מטפחת של זַפָּתִין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין ר׳ יהודה אומר אף של קייצין, פי׳ סודר שמשימין על בגדיהן הזפתין כדי לשמרן ושל קייצים לוקטי קוצין. ויש מפרשין קייצין מקייצי פירות. *[אחי״ה וכנ״ה בע״ז ל״ג ע״ב נשרו זיפתן, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א: זפתן של קנקנים, ויק״ר פכ״ז עיי״ע בעט וש״נ, זיפתא דקדקירא . . זיפתא גלידא עיי״ע דקדקירא ומ״ש. והפעל זָפַת ירוש׳ מ״ק פ״ב דמ״א: עיי״ע דקדקירא, ע״ז ע״ד: שזפתה נכרי, ירוש׳ ע״ז שם: נודות . . זפותות, ושם ובתוספת׳ ע״ז פ״ה בשעה שזופתין אותן, ושם דמ״א רע״ג זפתין זיקוקין זעירין, קהל״ר פ׳ ראה

---

[1] בזבחי׳ יקדירו, בספרא יעקור. [2] בזבחי׳ בנוצה. [3] וכ״ה בנוסחי׳ וכב״י וין קורדה והנכון קודרו עיי״ע קד א׳.
[4] וכ״ה במקואות וכ״ה ברש״י שבת ט״ו צד נ״ו ובערך טר ג׳ גרס רבינו חמור א״ד החמור והוא עפ״י פי׳ רה״ג. בסר״ט צד ל״ה וכן הביא הרמב״ם את שתי נוסחאות בפי״מ למקואות ובכ״י א״ס חחמור.

זה: קנקן זפות, והשם המופשט ירו' שבת פ"ז ד"י: שרי זיפות, והפעל יוצא מהשם ב"מ מ': מזופָפִין, ע"ז ל"ג, קנקנים מזופפין] —

* זִיפְתִי, זופתי (שם מקום ונהר) עירובין ס"ד. רב מנשיא בר ירמיה מזיפתי
כ"ה בכ"י א"פ, ובע"י הראשון מניפתי, ביוהסין השלם מגיבתא, ועירובין שם אמעברא דנהר זופתי, כ"ה בדפ' שונצ' וכ"ה בבה"ג (עיין ד"ס שם; ובגיאג' לנייבויער צד שס"ג) ונ"ל שהוא הנהר הידוע Ζάβατος על יד טיגרים, עיין מאננערט חלק ה' צד שי"ט. ועל שם הנהר נקרא גם כן המקום] —

זִק (= זִיק מל"מ זיקים, זיקות והם לפידים בוערים ואש שמקדחת למעלה וכ"ה בלש' סורי זִיקָא ובדרז"ל כוכבא דשביט (Komet בפרק הרואה (ברכות נ"ד.) על הזיקין ועל הזעות. גמרא (שם נ"ח:) מאי זיקין כוכבא דשביט ובל' ארמית גיצוצי איש זיקוקין דנור [1]. פי' רב האי ז"ל אש שמקדחת למעלה ונראה לה אור כענין שנאמ' (ישעיה נ', י"א) קודחי אש מאזרי זיקות [וגו'] ובזיקות בערתם. והעמודין של אש שנראה מלמעלה חייבין לברך עליהן ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. ושביט שהוא עומד כשבט כדכתיב (במדבר כ"ד, י"ז) דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל. — ובגמ' דפ' ראשית הגז (חולין קל"ז:) ונפקין זיקוקין דנור [2] מפומיה דרב לפומיה דר'. *[אחי"ה ופי' דרה"ג הובא בהגמיי"מ בפי' מהלכו' ברכו' הלי"ד אות קטן כ', אולם מה שסיים וכן בערוך משמו (של רה"ג) בע' כוכב צ"ל בע' זק כי בע' ככב א' פי' כוכבא דשביט: הכוכב הנראה בשמים ינתר ממקום למקום וכו', וזה הכוכב שמו זיקים ע"כ, ולפי פי' זה הוא מה שקורין בלש' אשכנז Sternschnuppe, וכ"ה בל"ס זִיקָא, אבל בפי' דערך הנוכחי הוא זיקין בלא"ש Komet תבניות הנראין בשמים כרמות כבבים ויש להם זנבות, וכן פי' הרמב"ם בפי"מ לברכו', וכן פי' בהלכו' ברכות הנ"ל כפי' השני ובפי' הראשון נוטה לפי' הערוך בע' ככב, ועיין ברכי יוסף לחיד"א או"ח סי' רכ"ז ובהפישב"ע ע' זק. — וכ"ה בחולין פ"ו, ובירוש' ברכות פ"ט ד"ג ע"ג עיי"ע ככב. ובכפל אות ק' זיקוקא חולין שם. ירו' ברכות פ"ה ד"ט. חמון תרין זיקוקין דנור נפקין מקדליה וכו', וב"מ פ"ה: זיקוקין דנורא ובעורין דאשא. וכן תרג' ירו' א' שמות כ"ד, י"ז זיקוקי אשא, ובדב"ר פרשה ז' זיקוקין של אש] —

זַק (מפעל זוק = זקק מל"מ ענין קשירה והושאל לכל דבר שהוא חייב ונצרך binden, fesseln, verpflichten והשם זִיקָה (Verpflichtung בפ"ק דקידושין (כ"ו.) ושאין להן אחריות זוקקין את הנכסין שיש להן אחריות לישבע עליהן, ובעד כמה פ"ד בבכורות (כ"ט סע"ב) כל שיש בו זיקת תרומה ומעשרות אין לוקחין ממנו. ובר"ג דפ' כיצד אשת אחיו (יבמות י"ז:) אלמא קא סבר אין זיקה, ובפ' הקומץ רבה בגמ' שני מינין שבנזיר (מנחות כ"ז.) ד' מינין שבלולב ב' מהן עושין פירות ושנים מהן אין עושין פירות העושין פירות יהו זקוקין לשאינן עושין פירות. פי' ענין קשירה מלשון [ו]אם אסורים בזיקים (איוב ל"ו, ח'), ומלכיהם נהוגים (ישעי' ס', י"א) תרגום ומלכיהון זקוקין. *[אחי"ה בנו"ג בתרג' זקיקין וכגי' רבינו איתא בילק' האזינו רמז תתקמ"ה זקוקין בזיקין נתונין בשלשלאות, ובהשאילה תרג' ירו' א' מתי אעשה גם אנכי לביתי (בראשית ל', ל') ואנא זָקִיק לפרנסא אנשי ביתי [3] פירוש אני קשור ומחוייב, וכן בדרז"ל בענין קשור ודבוק ירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד וירוש' ע"ז פ"ב דמ"א רע"א שהיו זקוקין למלכות, בנפעל שבת י"ב: סוטה ל"ג, אין מה"ש נזקקין לו עיי"ע אלייה (ח"א צד צ"א:) סנהדרין צ"ה: ילק' מ"ב רמז רמ"א היזקק להם, במדב"ר רפי"ח מוטב שלא אזקק לו . . אף הם עמדו ברשען ולא נזקקו להשיבו. ונתפעל במ"ר פ"ט נִזְדַקֵּק לו אדם — ירו' חגיגה רפ"ג דע"ח ע"ד מזוקק לקדש. ב"מ נ"ה סע"א בי"ד נזקקין אפי' לפחות משוה פרוטה. (והפעל ב"מ נ"ה רע"ב אם הוזקקו בי"ד לשוה פרוטה). ב"ר פ"כ מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח אם אשה וכו', ושם פמ"ב נזקק המלך למדינה. ובענין דיבוק עם האשה לבוא עליה כ"ר פכ"ג נזקק להעמיד תולדות, פסיק' רבתי פט"ו נזקק לביתו. ע"ז כ' רע"ב נזקקין זה לזה, סנהד' ק"ו. נזקקין זה עם זה. ירו' סנהדרין פ"ד דכ"ג: נזקקין לכלבה. שהש"ר פ' סוגה כיון שבא להזקק לה, רות"ר פ' ויאמר לגואל על מנת

---

[1]) כ"ה ברפ"ר, ובשרפ"ע דינור וצ"ל די נור כמו בדניאל ז', ט', י'. [2]) כ"ה ברפ"ר, ובשרפ"ע דינור. [3]) ותרג' זה הובא גם בתשבי ע' זקק ושם כתב וז"ל פי' בערוך לשון קשירה בלי ראיה ואני מצאתי בתר"י וכו', וכבר מתמיה על התשבי בעל שיר שבערכין והא ראינו כאן שתי ראיות טובות וצ"ע ע"כ. ואולי לבעל התשבי לא היה בירו ערוך שלם.

שלא אזקק לה. אתפעל ירו' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ג בעא איזדקוקי לאתתיה. ובענין קישור ובעילת יבמה יבמות כ"ב. והלאה זוקק את אשת אחיו ליבום. ושם כ"ב רע"ב מיזקק נמי זקיק. והשם זיקה עיין למטה. ואיזה פעמים בענין חיוב וצורך יומא מ' רע"ב עד מתי היה זקוק להמתין, פסיק' רבתי פמ"ג שהנשים (זקוקים) [זקוקות] להן, ירו' ברכות פ"א ד"ג ע"ג זקיקינן למברכה. ושם פ"ו ד"י. כשהיו כולן זקוקין לככר אחד, ירו' עירובין פ"ח דכ"ה. זקוק ליתן לפניהם מים, ירו' ב"מ ספ"י ד"ב ע"ג דאינון זקיקין מיסק חמריהון תמן וכו'. והשם מנהות מ"ה סע"ב ומ"ו רע"א הכל מודים שאם הוזקקו זה לזה . . ואיזו היא זיקה שלהן וכו'. תנופה עושה זיקה או אינ' עושה זיקה וכו'. סנהד' נ': נ"א: זיקת הבעל, ירו' תרומ' ספ"ו דמ"ד: זיקת תרומה ומעשרות. ירו' מעשרו' פ"ב ד"נ. בא לזיקת המעשרות . . לא בא לזיקת המעשרות, מסכ' שמחות פי"ג זיקת שמירתו עליו, ילק' ויגש רמז קנ"א כולם הין (לזיקא) [לזיקה] הן עומדין . . שאני ערב לו. — ובענין זיקת יבמה יבמות י"ח. והלאה פקעה לה זיקה, ירוש' יבמות רפי"ג די"ג ע"ג זיקת המת] —

זִק (= זִיקָא פי' בל"ע נֹאד ובלש' סורי זִקָא נוד (Schlauch) בס"ג דפ' ר' ישמעאל בע"ז (ס'.) רב אשי אמר זיקא בין מליא בין חסירה ישרי. ובויקרא ויהי ביום השמיני (ר"פ י"ב) נפרוק אילין זִקַיָא בהדין משכבא [1]). ובפ"ט במקואות (מ"ה) ועל של זיקין אינו חוצין. פי' נודות. כמו נד (שמות ט"ו, ח') תר"י [א'] זיקא [2]). וחמת מים (בראשי' כ"א, י"ד) [תר"י א'] זיקין דמיא. *[אחי"ה בתרג' שלפנינו הגי' קרווא. הפי' של מקואות הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד ל"ה רק שם הגי' של זקקין ומפורש נושאי נאדות, וכ"ה בפי"מ לרמב"ם ועיין גם הר"ש. וכן בירו' ע"ז פ"ב דמ"א רע"ג זיקוקין זעירין, ובירו' שבת פ"ב ד"ה. ההן זקוקא דיקלון עיי"ע דקל א'. אבל היותר רגיל הוא זיקא וכנ"ה. בירו' ע"ז פ"ה דמ"ה. ההן דנגד בְזִיקא וכו' (ובירוש' קידושין פ"א ד"ס: כמ"ס בזקה), ירו' ע"ז פ"ב דמ"א רע"ג איתבזעת זיקיה, ושם דף מ"ה אהו דמרגל זיקא מעיל לרע. בב"ר רפ"נ דרש בזק (יחזקאל א', י"ד) כרוחא לזיקא רבנן אמרי כזיקא לעננא. הראשון פי' נוד והשני רוח. והקבוץ שבת קנ"ד: ע"ז ל'. ס"ה: עיי"ע צר ד'. ירו' שקלים פ"ז ד"נ ע"ג עיי"ע גן ו'. ועוד עיין תרגום תהלים נ"ו, ט"ו; לאיוב ל"ח, ל"ו — והתואר ע"ז ל"א סע"ב הני ארמאי זוקאני, ובדפ' הישנים זווקאני פי' נפוחים כנוד, ובכ"י ש"ס זוקיני. ובפי' ר"ח כ"י לע"ז (קובץ כ"י אנגייליקא דף י"ט:) זקני ופי' גוים שהן נפוחין כמו בעלי הדרוקין ע"כ — ואולי זווקני מלש' יוני χαῦνος [aufgedunsen] —

זִק (= זִיקָא פי' בל"ס רוח Wind) בפ' ד' דנדרים בגמ' הרי נטיעות (נדרים כ"ח:) לא צריכא כגון דאיכא זיקא נפישא פי' רוח. — (א"ב תרגום לדברי רוח (איוב ט"ו, ג') למילי זיקא). *[אחי"ה ועוד עיין תרגום לאיוב ד', ט"ו ותר"י א' לויקרא ט"ז, כ"ב. וכנ"ה בברכות מ': תמרי דזיקא. תענית כ"ד סע"א נשב זיקא. ע"ז כ"ח: יזדהר מזיקא. אסת"ר פ' ותמאן הות פח זיקא באפיה (דאחשורש). ב"ר רפ"נ עיי"ע הקודם לזה — ונגזר מזה זקיתא עיי"ע] —

זִק (אין כאן מקומו כי השרש נזק beschädigen) בפ' יוה"כ בגמ' כל האוכלין (יומא פ' סע"ב) ואיש כי יאכל קדש [3]) (ויקרא כ"ב, י"ד) פרט למזיק. פי' [4]) כגון הכוסס שעורים של תרומה וכן האוכל תרומה אכילה גסה שמזיק ולא נהנה. ובס"ג דפ' דיני ממונות בג' זה בורר [5]) (סנהד' ל':) והא תני רב אידי בר אבין בנזיקין דבי קרנא. פי' מסכתא דנזיקין משנה חיצונה שהיה שונה אותה קרנא שם חכם ידוע ומפורש בשני דייני גזלות' (כתובות ק"ה.) קרנא שקיל אסתירא ממר ואסתירא ממר. *[אחי"ה בנו"ג מזכאי . . מחייב. והפי' עצמו הועתק מפי' ר"ח לסנהדרין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף צ"א:)] —

זָקֵן (מל"ט ישיש alt; זָקָן Bart) בפ"ק דברכות בגמ' דסמוך בשחר מברך (י"א.) לאחד שאמרו לו זקנך מגודל אמר להן יהא כנגד המשחיתים. פי' המשחיתים המגלחים ומשחיתים זקנם כנגדם זה מגדל זקנו כלו' זה חלוף מעשיהן ונמצא זה חולק

[1]) בנו"ג בויק"ר וכן בילק' משלי כ"ג רמז תתק"ס פרקין מעוניהון בגו בית עלם (ובילק' שם בית עילם ונ"ל להגיה בית עילם והוא לי' εἰλεός, ἰλυός פי' מערה עיי"ע אלכוס), אבל ג"י רבינו הוברה מדאי' בסמוך בויק"ר שם איתער משנתיה המגא זיקא וכו'. [2]) וכ"ה בפי' רה"ג למקואות וכמתורגמן אבל בנו"ג בתרג' זיקין [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס. ובנו"ג רק כי יאכל. [4]) והוא כפי' ר"ח הנדפס בש"ס [illegible] בכ"י ערוך.

עליהן כך זה הטה וזה זקף. בס״ג דפרק היו בודקין (סנהד׳ מ״ב.) אומרין בדיני ממונות נזדקין הדין ואין אומרין בדיני נפשות נזדקין הדין א י ל י מ א ק ש ד י נ א [1]) אלמא ·קש דינא כלומ׳ ״כחש. כמו זקן נ ש א נ ו [2]) ונתננו בדין כמה ימים עד שנעשה זקן די׳ כיון שלא נתברר לנו זכות נחתכהו אומרים כך בדיני ממונות ואין אומרין כך בדיני נפשות אלא כל זמן שמאחרין [3]) בדיני נפשות הרי זה משובח. מאי נזדקן הדין חכם דינא כלומ׳ נ ש א נ ו ונתננו בו עד שנתברר כאור [4]) כדכתיב (איוב י״ב, י״ב) בישישים הכמה [5]). בפ׳ מצות הליצה בגמ׳ חלצה בסנדל (יבמות ק״ד.) ושל זקן העשוי לכבודו לא תחלוץ בו ואם חלצה חליצתה פסולה. פי׳ לתכריכים שהיה מנהגם לקבור בסנדלים. וכן במנחות בר״ג דפ׳ התכלת (מ״א.) ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה מן הציצית מ״ט אשר תכסה בה (דברים כ״ב, י״ב) והאי לא משום לאיכסויי עבידה בההיא שעתא ודאי רמינן ליה משום לועג לרש חרף עושהו [6]). בר״ג דפ׳ בן סורר ומורה (סנהד׳ ס״ח:) עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בל׳ נקיה. ובפ׳ בא סימן התחתון (נדה נ״ב.) ובפ׳ הערל בגמ׳ ר״א אומר לא כי (יבמות פ׳.). פי׳ זקן התחתון אותו מקום. בר״ג דפ׳ האשה שהיא עושה צרכיה (נדה ס׳:) לילד ולזקן שהיו מהלכין. פי׳ זקן הוא השמש ילד הוא הדם ניטלה אצבע מן העין דמעה ממהרת לבוא. פי׳ אצבע הוא השמש דמע הוא הדם. זקן [7]) זה שקנה חכמה בספרא בסוף קדושים תהיו (ספרא סוף פרק ז׳ פרשה ג׳ וכן בקידושין ל״ב:) [8]). ובב״ר (פפ״ד) ובילמדנו כי בן זקונים הוא לו: שהיה זיו איקונין שלו דומה לו [9]). בב״ר פ״נ (מ״ט) זקנינו וכל יושבי ארצנו (יהושע ט׳, י״א) זקננו כתיב זקני אשמאי סבין דקְלון, כל צדיקים שנאמר בסדום צדיקים חסר כתיב (בראשית י״ח, כ״ד והלאה) [10])

שלא היו צדיקים גמורים. בויק״ר בפ׳ טוב מלא כף נחת (פ״ג) על הזקן זקן אה־ן (תהלים קל״ג, ב׳) וכי שני זקנים היו לו אלא כיון שראה משה שמן המשחה שירד על זקנו של אהרן שמח כאילו על זקנו הוא יורד. *[אחי״ה בערך הנוכחי נתערבו שני ענינים זָקָן וְזָקֵן ובשני ערכים היה לו לרבינו לסדרם. ודע כי בענין ציון הראשון מברכות י״א. זקנך מגודל פי׳ גם תוספ׳ ר״י חסיד כערוך וז״ל יהא כנגד המינים שהם משחיתים את זקנם ע״כ, וכן מפורש בחי׳ הרשב״א והביא ראיה מתוספת׳ ומירו׳ וסיים ורש״י לא פי׳ כן ע״כ, וכונתו בראיות מתוספת׳ ובירו׳ שאיתא בתוספתא ברכות רפ״א מפני מה זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים. ובירו׳ ברכות פ״א ד״ג ע״ב: מה לך זקנך מגודל והוא אומר יהיה כנגד המשחיתים ע״כ, וכ״ה בספרי פסוק ואתחנן פ׳ ל״ד, וההבדל בין פי׳ הערוך לפירש״י הוא כי לפי׳ הערוך זקנך מגודל הוא גנאי ולפי׳ רש״י הוא שבח. ועיין חי׳ מהרש״א בסוף ח״ב להפשב״ע. — וכנ״ה זָקָן ביבמות פ׳: כל שאין לו זקן וכו׳, ירו׳ סוכה ספ״ג דנ״ד, עד שיתמלא זקנו, שבת קנ״ב. הדרת פנים זָקָן, ובלשון נקיה מקום הערוה שגדל בו שער כזקן נקרא זקן התחתון עיין סנהד׳ ונדה הנ״ל, וכן בירו׳ כתובות פ״ד דכ״ח ע״ג. — ובענין זָקֵן הרבה בש״ס ברכות ח׳: זקן ששכח תלמודו, חגיגה ב׳. זקן פטור מן הראייה, שם ט״ו. הניחו לזקן זה וכו׳, תענית ט״ז. זקן והוא חכם, ב״ק צ״ו: זקן וזקנה מצד אחר וכו׳, סנהד׳ ע״ו: המשיא בתו לזקן עיי״ע בת א׳, שם פ״ט: זקן זה וכו׳, שם ק״ח רע״ב זקן תיבה זו למה, שם קי״א. זקן אחד אמר וכו׳, מכות י׳. מתי ימות זקן זה. והקבוץ עיין שבת ס״ג. יומא ע״ה: מגילה ט״ז: ל״א: כתובות קי״א: סוטה מ״ט: סנהד׳ נ״ב: ולנקבה זקנה יבמות מ״ד. ב״מ פ״ז. ב״ק ס׳: נדה ט׳. ירו׳ שביעית פ״א דל״ג:

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו, ובדפ״ע חסר. [2]) וכ״ה בפי׳ ר״ח כ״י ושם בט״ס נשאננו וכן בסמוך. [3]) בפי׳ כ״י ר״ח אי׳ אלא כל מה שמאחרין. [4]) בכ״י ר״ח לאור. [5]) כתב בהפש״ב דברי רבינו מבוארים עפ״י הסוגיי׳ דבגמרא ע״ב ואני אומר בי הועתקו מלה במלה מפי׳ ר״ח כ״י לסנהד׳ (בקובץ כ״י אנג׳ דף צ״ט:). [6]) ופי׳ רגמ״ה כ״י למנחות (בקובץ כ״י אנג׳ דף ב׳) כלומ׳ שלא יהא חלישות הדעת למת שמחשבין אותו פטור מן המצות וכו׳. [7]) בדפ״ע מתחיל כאן ע׳ מיוחד אבל בכ״י ו״ו ול״ד הוא לנכון המשך של ערך הנוכחי. [8]) כה״ג לנכון בכ״י ו״ו וכ״י ה״ב ושם אי׳ בספרי ובכ״י ל״ד בסיפרי וצ״ל בספרא אבל ברפ״ר ופ״ז׳ בפיסק׳ ובשרפ״ע בפסיקתא וט״ס הוא, ובנו״ג בספרי אין זקן אלא זה שקנה חכמה וכ״ה בילק׳ קדושי׳ רמז תרי״ו בשם קידושין אבל בנו״ג אי׳ אין זקן אלא מי שקנה חכמה. [9]) וכ״ה בב״ר, אבל בתנחו׳ וישב סי׳ ב׳ בן איקונים שהיה דומה לו אבל בילק׳ וישב סי׳ רמז קימ״ג הובא בשם ב״ר וילמדנו כגי׳ הערוך. [10]) בנו״ג בב״ר בזה הסדר . . ראמר ר׳ יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב היא דעתיה דר״י דאמ׳ ר״י ויאמרו אלינו זקננו וגו׳ זקננו כתיב זקני אשמות היינו סבא דבהתא עיי״ע בהת. ודע כי בספרינו אי׳ זקינינו מלא דמלא אבל כבר כתב מנחת ש״י ליהושע שם ובס״א כ״י קדמון חסר דחסר, ויש עוד חילופים אחרים עיי׳ מ״ש שם שהביא גם ערך זקן. אבל בילק׳ יהושע רמז י״ט אי׳ בסדר שכתוב בערוך ושם גם הכתיבה זקנינו.

נטיעה זקינה. — אימא זקינה פי' אם של האב או האם קידושין ל"א: מגילה כ"ז: ב"ר פצ"ג, ויק"ר פי"ט — וזקן אבי האב או האם ב"ר פצ"ד שמ"ר פ"א ועוד עיי"ע זמר ג'. ובהשאילה נקרא זקן זה שקנה חכמה עיין לעיל ועיין למטה ציון ברכות ל"ט ע"א ושם נ"ה: משום זקן אחד וכו', ובזה הענין יומא כ"ח: זקן ויושב בישיבה, ע"ז ט"ז. זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים, מנחות ס"ח: צהבו פניך שהשבת זקן? סנהד' כ"ד. כבר הורה זקן, שם פ"ד: פ"ו: והלאה, ירו' יבמות פ"י ד"א. ירו' גיטין פ"ח דמ"ט ע"ג זקן ממרא. ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג איני מכירך זקן. ירו' קידוש' פ"א דס"ב סע"ג הלכה אצל הזקן וכו', זבחים י"א: שבעים ושנים זקן. והקבוץ יומא י"ח: זקני בי"ד . . זקני כהונה, ברכות י"א. ירו' סוכה ספ"א דנ"ג: זקני בי"ש וזקני בי"ה, סנהד' ב'. והלאה סמיכת זקנים, ירו' ברכות פ"א ד"ג: דברי זקנים, במד"ר פי"ד מצות זקנים — זקני הנגב, זקני דרום עיי"ע דרום. — ושם המופשט זִקְנָה, זִקְנוּת ברכות ל"ט. אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן, שבת קנ"א: ימי הרעה אלו ימי הזקנה, ושם קנ"ב. זקנה קופצת עליו, נזיר נ"ט. מחמת זקנה נשרו, ב"מ פ"ז. עד אברהם לא היה זקנה, ב"ב ק"כ. במסיבה הלך אחר זקנה והוא דמפליג בזקנה. סנהד' י"ז. עיי"ע בעל זקנה. ירו' ביכורים רפ"ב דס"ד ע"ג לשמונים מיתה של זקנה. — שבת קנ"ב. דברים שעשה בילדותו משחירין פניו בזקנותו, סוכה נ"ג רע"א אשרי זקנותינו וכו', עירובין כ"א: מה בזקנותו כך וכו'. קידושין פ"ב: בימי זקנותו, בעת זקנותו, יבמות ס"ב: יישא בזקנותו, חולין כ"ד: עמדו לי בזקנותי, ירו' שבת פ"א ד"ג: אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך (ועיין אבות ב', ד'), ירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג אבנים שישבנו עליהן בנערותנו עשו עמנו מלחמה בזקנותנו, ירו' קידושין ספ"ד דס"ו ע"ד גידלו ובירכו בנערותו ונתן לו אחרית ותקוה בזקנותו, ב"ר רפנ"ד זה (יצר הרע) גדל עם אדם מנערותו עד זקנותו — והפעל: בהפעיל ואפעל שבת קנ"ב. ת"ח כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהן . . ועמי הארץ כ"ז שמזקינין טפשות ניתוספת בהן, כתובות פ"ב: והיו מזקינין, סנהדרין ק': הזקינה שמא תעשה כשפים, עירובין נ"ו. מזקינין בחצי ימיהם, ירו' ע"ז פ"א ד"מ. לכשיזקין, עירו' נ"ו. אזקנון, נדה מ"ז. אזקנא לה. ובנתפל נזדַּקֵן סנהדרין מ"ב. עיין לעיל וכן בירושלמי סוף פרק ה' דף כ"ג. ושם: וגדול שבדיינין אומר נזדקן הדין, ירושלמי ברכות סוף פרק ט' דף י"ד ע"ג אם נזדקנה אומתך עמוד וגדרה] —

זָקַף (מל"מ ועניננו הרמת והעמדת הכפוף aufrichten, aufstellen; **זְקִיפִין** aufgestellte Posten (Wachen); **זְקִיפָא** der aufgerichtete Finger = Daumen) בפ"ב בעדיות (מ"י) אין זוקפין את המנורה ביו"ט, ובביצה פ' יו"ט (פ"ב מ"ו) גמרא (שם כ"ב.) הכא במנורה של חליות עסקינן דמחזי כבונה, ובמשוח מלחמה פ"ח בסוטה (מ"ו דף מ"ד סע"א) ובעקיבו של עם היו מעמידין זקיפין לפניהן ואחרים מאחוריהן. פי' עקיבו לסוף החיל זקיפין גבורין עומדין לפניהם ואחרים מאחוריהן כלומר שתי שורות היו אותן זקיפין לפני זקיפין שאם נמלט מן הפנימיים יבוא לאחרונים [1]. ובס"ג דפרק כל שעה (פסחים מ'.) זיקפא [2] אסיר. פי' שמתקבצין לתוכה המים ומחמיצין. — בר"ג דפ' הרואה (ברכות נ"ה:) ובערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לו (פסחים קי'.) נינקוט זיקפא [3] דידא דימיניה בידיה דשמאליה וזיקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה. פי' יתפוש בוהן ידו הימנית בתוך ידו השמאלית ובוהן ידו השמאלית בתוך ידו הימנית (ונדוי) [ולדוי] לטריף נחירא דימיניה. פי' ויביט בחוטמו בצד ימינו [4]) ואי דחיל מעינא בישא דיליה לדוי אטרפא דנחיריה דשמאליה. פי' ואם מתירא מעין של עצמו [5]) יביט בצד חוטמו השמאלית — ובפ' המביא גט שני בגמ' נכתב ביום (גיטין י"ח.) מאימתי כתובה מישממת רב אמר משתפגום ותזקוף ושמואל אמ' פגמה אעפ"י שלא זקפה זקפה אעפ"י שלא פגמה. בפ' איזה נשך בגמ' מלוה ישראל (ב"מ ע"ב.) אם משנתגייר זקפן עליו במלוה. — (א"ב פי' נתן להם קיום והעמדה בדין מלוה לעשותו בעל חוב שיגבה ממשעבדי). *[אחי"ה זקף מל"מ וכן בל"ס הוא השרש אשר ממנו נסתעפים המושגים שהוזכרו בערך נוכחי. בענין הקמת דבר נמצאה

[1]) בירו' במשני דסוטי הג"י בעקיבו של עם (בלא וי"ו) וכן הגי' בילק' שופטי' רמז תתקכ"ג גם בסוט' בבלי ולפי גי' זו עקיבו של עם הוא פירוש של בראש העם (דברי' כ', ט') וכן מוכח מפי' הירו' סוט' ספ"ח דכ"ג ע"ש היטב אבל גי' תפני משה וקח"ע גם בירו' ובעקיבו (בוי"ו) כפי' גי' הש"ס בבלי והוא הנכון. [2]) וכ"ה בכ"י ליד וב' וכב"י רש"י עיי' ד"ס פסחי' צד ג"ו: ובנו"ג זקיפא. [3]) בנו"ג זקפא. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ח"ב. [5]) ועיי' פי' זה נסתלקה התמיהת בעל ד"פ ברכו' צד קנ"ב. אות ג' וגם לא העיר על גי' רבינו היותר נכונה עיי"ע דו

המלה עוד במ"ק כ"ד: מטה זקופה, ושם כ"ה סע"א זקפיה לארוניה, ושם כ"ז. זוקפין את המטות, והשם מ"ק כ"ד. וב"ר פ"ק זקיפת המטה, ע"ז מ"ו. לבינה דמינכרא זקיפתה, ושם האי זקיפתא, וכן נאמר זקיפה מערבה (סוכה מ"ד) — ובפעל עומד ברכות י"א. זקוף . . זקפת, ושם ד': ושבת ס"ב: בקומה זקופה, ב"מ נ"ט: לא נפלו . . ולא זקפו וכו', סנהד' ק"ח. זקוף עצמו כמקל וכו', תנחומ' נת רס"י ד' מלמד שזקף החמס ועמד כמקל, ירו' ברכות רפ"ד ד"ז. כשבא להזכיר את השם זוקף. — וגם מענין הרמה והקמה הוא מה שמתרגמינן יתלו (אסתר ט', י"ג) יזקפון על צליבא, וכן בתרג' שני ז', י' זקופו יתיה על זקיפא, וכ"ה בתרגום דה"א י', י'. ובל"מ בעזרא ו', י"א, וכ"ה בדרז"ל ב"מ נ"ט: דזקיף ליה זקיפא. והעץ אשר תלו עליו נקרא זקיפא מגילה ט"ז: כולהו בחדא זקיפא אִזְדְּקִיפוּ (= בל"ס אֲזְדַּקַּף והוא אתפעל), ב"מ פ"ג: זקפוה קם תותי זקיפא וקא בכי, ע"ז י"ח: אסקוה לזקיפא. וכן פי' רבינו משרש זה השם מזקפתא (כ"ב ס') עיי"ע חזרא. והשם זיקפא פי' בוהן היא האצבע העומדת בזקיפה ונפרדת משאר אצבעות והיא האגודל — ושם זקיפין הוא כמו נציב או נְצָב בלשון מקרא (שמואל א' י"ג ג', מלכים א' כ"ב, מ"ח) פירוש שומרים במערכה — [Militairposten

זָקַר (פי' בלש' צינד çkar ובל"י σκαίρω רקד קפץ hüpfen, springen) בפ"ק דעירובין בגמ' שיירא (עירובין ט"ז רע"א) [כדי] שלא יזדקר הגדי כבת ראש. וכס"ג דפ' שני שעירי (יומא ס"ז:) ר' שמעון אומר המשלח את השעיר [לעזאזל] יכבס בגדיו (ויקרא ט"ז, כ"ו) זוקרו [1] כבת ראש מטמא בגדיו. וכפ' אמר להן הממונה בגמ' הוגדם בן לוי (יומא ל"ח:) עד שיהיו אחיו נזקרין בבת ראש לאחוריהן [2]. וכפ"ק דסוכה (י"ד:) מסככין בנסרין כדי שיזדקר הגדי בבת ראש. וכפ' כל היד בגמ' משל משלו (נדה י"ז:) אימא איזדקרא ומעלייה אתאי. פי' נפלה לאחוריה וכא הדם מן העלייה. ובויק"ר אם הכהן המשיח (פ"ה) טלטלה גבר (ישעי' כ"ב, י"ז) אמר ר' שמואל בר נחמני בהדין תרנגולא דיגלי מאתר לאתר מ ז ד ק ר [3]. וכס"ג דפ' מי שהוציאוהו (עירובין נ"ב:) אחרים אומרים למקום שרובו נזקר [4]. פי' הואיל וגופו בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום הוי ליה רגלו לגבי שאר גופו מיעוטא והיא טפלה לגבי גופו כי האדם למקום שהוא רובו לשם הוא נזקר. (בפ"ק דר"ה (י"ח.) כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון א"ר יוחנן כולן נזקרין בזקירה אחת. ס"א כולן נסקרין בסקירה אחת [5]. פי' מביט כל באי העולם בהבטה אחת ונראין הדברים שכן מפרש רב נחמן היוצר יחד לבם [המבין לכל מעשיהם]) (תהלים ל"ג, ט"ו). *[אחי"ה אמת הדבר כי נזקרין בזקירה (ובעה"ק שנ"ב בט"ס נזרקין בזקירה) כמו נסקרין עיי"ע סקר ג', אבל מפי' דברי הערוך מוכח שהוראת סקר ענין ראיה הוא כמפורש בע' סקר ב' ולכן אין ענינו וגזרתו לע' הנוכחי ויש למחוק מערך שלנו ו ב א מ ת ב כ " י ו " ו ל " ד ו ה " ב ל י ' כ ל ה צ י ו ן מ ת י ב ו ת ב פ " ק ד ר " ה ע ד ס ו ף ה ע ר ך, ונראה שאיזה כותב, אולי מ ב ר ך הסופר, הוסיפו מדעתו, ומהעתקתו בא לדפ"ר וגם סיגנון הלשון ונראין הדברים וכו' מוכיח שאינו מלשון דרבינו שלא הורגל לדבר ככה. ועל כל פנים יש להשלים סוף הפסוק ה מ ב י ן לכל מעשיהם שעליו נשענת הראיה, וכן הוברר מפי' ירו' ר"ה פ"א דנ"ז ע"ב ע"ש היטב ופי' רש"י קצת רחוק. — אבל לערך שלנו שייך מה שהביא רבינו בע' אזדקר (ח"א צד נ"א) אִזְדְּקוֹר ואכול ושתו (גיטין נ"ז.) וככר פי' שם כי הוא אתפעל משרש זקר, וכ"ה נדה נ"ז סע"ב כיון דאזדקרה, וכן בברכות מ"ו. ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא, כ"ה בכ"י פ' והרא"ה ובטור אבל ברי"ף בטעות יזדקק, ועיין ד"ס ברכות צד קכ"ג, וטעם אל יזדקר כמו השטן מרקד (פסחים קי"ב:). והשם זְקִירָה בבא קמא דף כ"ב. כלבא בִּזְקִירָא פי' קפיצה] —

זְקִיתָא (חיה שנקראת Chamäleon) בחלק בגמ' אנשי דור המבול (סנהד' ק"ח:) הך זקיתא לא הוה ידע אבא מאי אכלה חד יומא תבר רומנא [6]) ונפלת תולעתא ואכלתה לסוף הוינא גבלין לה פירי [7]) ומתלעא ואכלה. — (א"ב לי נראה שהוא מין חיה שואפת רוח ויש כותבים שהיא נזונת מרוח. תרג' רוח זיקא, ובטנה מלא רוח כנוד

[1]) וכ"ה בכ"י א"פ אבל בנו"ג זרקו וב"ה בילק' אחרי רמז תקע"ו. [2]) בירו' שקלי' פ"ה דמ"ח סע"ד והיו אחיו הכהנים נזקרין בת ראש בכ"י מ' בבת אחת עיי"ע וע' בתראש. [3]) לפנינו בויק"ר לי' וכן לי' בילק' ישעי' רמז רצ"א ושם ושם אי' דגלי. [4]) בכ"י א"פ ובד"ס נזרק. [5]) וכס"א אי' לפנינו ובילק' תהלי' רמז תש"ך. [6]) בנו"ג פאלי רמונא, ובילק נח רמז נ"ט פלי רומנא וגי' רומנא גם בכ"י פ' ובע"י הראשון. [7]) בנו"ג חיורא, ובילק' חיורתא.

תִּרג' נוד זיקא). *[אחי"ה בכ"י מ' זקותא ובכ"י פ' דקותא (ד"ס סנהדרין צר קע"ג:) ובילק' נח רקיתא, ונראה שצ"ל דקיתא ונראין הדברים כדברי ר"ב שנגזרה המלה מן זיקא פי' רוח, וכן בל"ע صكك והחיה הזו גדלה מן הרוח וקורין לה קמליאון עיין רד"ק שרש ליל. וכן כתב פליניאוס ח', ל"ג. נ"א; כ"ה, ה'. כ"ט על החיה Chamaeleon והוא Χαμαιλέων בל"י עיין על זה באכארט היעראזאיקן ח"ב, תק"ה והלאה. — ובזוהר פ' יתרו נקראה הקטליאון זקיטה עיין זאאלאגיא להח' לעווזאהן רכ"ד, אבל ר"מ די לונזאנו בע' זקט פי' בע"א] —

זְקְתָא [1]) (בל"ס דרבן Ochsenstachel ועין אשר עוקצין בו הבהמות והשרש זקת וכן בל"ע زقت (das Vieh anstacheln. בס"ג דהשוכר את הפועלים (ב"מ צ"ד רע"א) (כאן וכאן) [צ"ל כך וכך] [2]) זקתא איכא בהדן, ולהציב הדרבן (ש"א י"ג, כ"א) תרג' ולאנצא [3]) זקת, דברי חכמים כדרבונות (קהלת י"ב, י"א) תרג' פתגמי חכימין מתילין לזקתין ולקלשנין דאנצין לאלפא הכמתא לסריקי ומנדעא היכמא דמאלף [4]) זקת [5]) לתורתא. *[אחי"ה בע' סר ז' פי' רבינו זיקתא מקלות ואיכא דאמרי אבנים ע"כ, וכדעת א"ד פירש"י בב"מ זוקתא [צ"ל זיקתא] [6]) קלעים המקלעים באבן ע"כ, וכפי' מקלות תרג' חטר (משלי י"ד, ג') זקתא, לפי דפוס ריגיא, ובנו"ג בט"ס וקתא והמתורגמן גרס לנכון זיקתא ופי' בלא"ש שטעקען או שטאב ע"כ, וכן סיים עה"ק שנ"ב בע' הנוכחי שטעקין בל"א] —

זָר (לדעת רבינו אגודה Gebund בל"ע زُبارة מפעל زار אגד וקישר (binden בסוף שבת (קנ"ה.) אבל לא את הזירין, גמרא (שם) זירין דארזי [7]). פי' [8]) "כשמתגדלין ומתקשין נקראין דארזי והן אחד אחד ואינן נאגדין באגודה ואם אגדן כחזקתן עומדין". הזירין שליש באגודה. אבל לא את הזירין [פי'] אגודה של עשבים הן גדולות בשלשה וכגון זה פי' רבינו האי ז"ל [9]). ובהכובש פרק ד' במעישרות (מ"ה עיין ירו' מעשרות פ"ד דנ"א סע"ב) ובפ"ק דע"ז בגמ' ר' ישמעאל אומר (ז':) השבת [מתעישרת] זרע וירק וזירין, ובס"ג דמרובה (ב"ק פ"א.) לא קשיא כאן לזרע כאן לזירין. *[אחי"ה מתוך פי' רה"ג שנשמט בדפוסי ערוך נראה כי זירין הוא כמו דארזי ופירוש שניהם אגודה והחילוק ביניהם כי כשמתגדלין (או כפי גי' הנ"ל כשמתגזאין כלומ' שנקצצין) ומתקשין נקראין דארזי, אבל הזירין הם אגודה של עשבים ונאגדין בעוד הן רכין, ופי' זה עולה יפה עם מה שפירשנו בע' דראזא, והראיה כי זירין ענין אגודה הוא מצאתי בירו' תרום' פ"י דמ"ז: וירו' ערלה פ"ג דמ"ז סע"א וכמה היא חבילה עישרים וחמשה זירין, כלומר הבילה גדולה היא כ"ה אגודות קטנות. — אבל בפי"מ לרמב"ם במעישרות שם מבואר זירים: הם הגבעולין הנעשים בראשי קצת הצמחים שבהם היה הזרע, ור"ש פי' שם זירין: זמורות, וקרוב לזה פירש"י כי בשבת (שם) באר ענפים ובב"ק שם לועז טודילי"ס (בע"ז נשתבש הלעז ע"ש) והוא בלש' פראבינצ' tueil פי' קנה וגבעול, וכן לועז בקנה אחד (בראשית מ"א, ה'), ובל"צ tuyau וכן לועז רש"י זרד (יומא מ"ז.) וחבילי זרדין (סוכה י"ב.), וא"כ לדעת רש"י זירין כמו זרדין (עיי"ע זרד), ובאמת גי' הב"ח בשבת קנ"ה, זרדין, ומצאתי ראיה לפי' זה, שהוא בעצם הראשונה גם דעת הרמב"ם והר"ש הנ"ל, כי גי' כ"י מ' וא"פ בשבת קנ"ה. זירין סוכי דארזי ופי' סוכי בל"פ ענפים (עיי"ע ארז ח"א, רע"ז.) וכן בל"מ שוכה שופטי' ט' מ"ח. מ"ט. ולפי זה נ"ל לגזור זירין מלש' פרסי ذار (= בל"י ὄζος) פי' עין וענף עין. — הזירין והאורבנין עיי"ע אורבנין (ח"א רס"ט)] —

זָר (= זָרָה מל"מ ענין פזור ברחת ובמזרה (worfeln בפ' כלל גדול אמרו בשבת (ע"ג סע"ב) הזורה והבורר והמרקד. פי' כולן מלאכה אחת שכולם העברת פסולת שהיא מעורבת באוכל ואינה מחוברת ואינה דומה לקליפה שצריכה פירוק או עפרורית שצריכה ניפוץ אלא כל אחת מהן יש לה דרך כל דבר שהוא משלימו להפרחת הרוח הוא חייב עליו משום זורה ואלו נטל בידו אוכל שיש בו פסולת או עפר ונפח בפיו זה זורה

---

1) בדפ"ר ופיז' עור המשך מע' הקודם וט"ס הוא. 2) וכן מוכח מע' סר ז' ובנו"ג. כך וכך זוקתא פסיקא לן. 3) בנו"ג ולאנצבא. 4) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"ה בנוסחי, ובדפ"ע אי' דמלף. 5) כ"ה בכ"י ו"ו וכצ"ל בכ"י ה"ב במקום זקת, וכדפ"ע הזקת. 6) וכן גרס באמת רש"י למשלי כ"ו, י"ח ד"א זיקין מל' אבני קלע וכן בגמ' זיקתא פסיק לן. 7) כ"ה לנכון בדפ"ר בכ"י ל"ד ב"ר ובכ"י ז"ו ושם אי' ג' והוא קצור מן: גמרא. ובדפ' ווינ' חסר, ושם ג"כ לנכון דארזי אבל בדפ"ר בט"ס דזרי וצ"ל דרזי עיי"ע דראזא. 8) הועתק מפי' ר"ח הנדפס בש"ס ווילנא ושם כשמתגזאין. 9) כ"ה בכ"י פאריז וכ"ה בכ"י ה"ב ושם אי' הזירין שבאגודה וצ"ל שליש באגוד וכן מוכח מש"ס שבת קנ"ה. תזירין תלתא.

והבורר הוא שנוטל הפסולת [1] מבין האוכל ומשליכו או שנוטל האוכל מבין הפסולת, והמרקד שהוא מניח האוכל והפסולת בכלי כגון נפה וכיוצא בה כדי שיוצא זה מזה אם האוכל דק יצא האוכל למטה ותשאר הפסולת למעלה ואם האוכל גס יפול הפסולת למטה וישאר האוכל". בס"ג דהמפלת (נדה ל"א.) ארחי ורבעי זרית (תהלים קל"ט, ג') מלמד שלא מכל הטיפה אדם נוצר אלא מהברור שבה משל לאדם שזורה תבואה בבית הגרנות [2] נוטל את האוכל ומַניח את הפסולת [כדר' אבהו] (ר') [דר'] אבהו רמי כתיב (תהלים י"ח, מ') ותאזרני חיל וכתיב (ש"ב כ"ב, מ') ותזרני [3] אמר דוד לפני הקדוש ב"ה זיריתני וזירזתני. *[אחי"ה בכ"י ה"ב זריזתני וזרזתני, וכ"ה בערך ערס ג' — ועיקר מקומו בע' זרה, וכנ"ה כלים ט"ז, ו' זורי גרנות. ילק' תהלים רמז תתפ"ז בשם ילמדנו מהו זרית (תהלים קל"ט, ג') שהוא זורה את הזרע במעי האשה ובורר וכו', ב"ר פפ"ה זורה מבחוץ; וכ"ה בל"ע ذرى פי' מפזר התבואה או הזרע. ועיי"ע דר ד'] —

זָר (= זור בל"מ כמו סור ענין הרחקה מצד אחד והקרבה לצד אחר וממנו השם זרא ענין גועל Ekel וכן כל"ע نار (anwiedern והיה לכם לזרא (במדבר י"א, כ') לזרנא ולבוטנא (ויק"ר ספי"ח, במד"ר פ"ז) וכבר פירשנו אותו בע' בטן [4]). סורה אדני סורה אלי אל תירא (שופטים ד', י"ח) תרגום זור רבוני זור לותי. *[אחי"ה וכן מתורגם סור בבראשית י"ט, ג'; במדבר ט"ז, כ"ו ועוד זולתם] —

זר (= זֵיַר פי' ענין עכוב ועצירה וכבר פירשנו בע' זַיֵּרֵי) בפ"ק דב"מ בגמ' מצא שטרי חוב (ט"ז:) אפשיטי דספרי זֵיֵר ליה. פי' בשביל שכירות הסופר מעכבו. *[אחי"ה ועוד מעצם הוראה זו גם הציון טמסכת עבודה זרה בערך זר ו' ורבינו מיחד לו ערך בפני עצמו לפי פתרון הענין] —

זֵר (= זִיר מל"מ זֵר Rundung, Leisten, Kranz וכן בל"ס זִיר) בס"ג דפ' בא לו כה"ג (יומא ע"ב:) שלשה זירין הן של מזבח זכה אהרן ונטלו, "כלומר לקח אהרן הכהונה, ושל שלחן זכה דוד ונטלו, כלומ' זכה למלכות ונטלו. ושל ארון היא התורה והוא הגדול כל הרוצה ליטול יבא ויטול." *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח ביומ' (בדפוס ווילנא) — וכנ"ה שם מאי משהי זיר. פי' זיר צפירה (איינפאססונג, ראנד), ובשמ"ר פכ"ד דרש זר זהב (שמות כ"ה, י"א) אם אדם זוכה נעשים לו זֵר ואם לאו זָר, ומזה הענין מפורש בספרא קדושים פרק ח' ס"פ ט' ובמשורה (ויקרא י"ט, ל"ה) זו זיר הגדול כלומר על שם מתחת לזרו שהוא שפה הנוספת על הכלים עיין פי' הראב"ד לשם (ובב"מ ס"א: מפורש שלא ירתיח עיין פירש"י וע' רתח). ובלש' נקבה זִירָה כן נקרא הקף ועגול שהלוחמים עושים למחיצה runder Ringplatz שמ"ר פכ"ז א"ל הקב"ה אתה הכנסת עצמך לזירה ומי שהוא מכנים עצמו לזירה או ניצוח או נוצח . . אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי. ומענין הקף ועגול ג"כ בתוספתא מעשרות פ"ג שום בעל בכי כל שאין לו אלא זור אחד מקיף את העומד, או י"ל כי אחד הוא עם דור וכן בקצת נוסחאות פי' כמו דורה = שורה בלשון ערבי دور עיין ערך דר, ובכ"י אירפורט גרס דיר] —

זר (מענין ע' זר ד' ונגזר מן זיירא עיי"ע) בס"ג דר' ישמעאל (ע"ז ס.) מצרא [5]) זירא רב פפא שרי ורב אסי אסר. פי' גוי שעוצר חרצנים של ישראל.

* זָר (מל"מ תואר למרוחק מדבר ein Fremder ובפרט שאינו מזרע אהרן) יומא מ"ט. זבחים י"ד סע"א הולכה בזר מהו וכו', זבחים שם וי"ד: זר ואונן וכו', כשירה בזר וכו', ושם ט"ו סע"א הוליכן זר והחזירו כהן וכו' ע"ש. והקבוץ ירו' שבת פ"ב ד"ה סע"א אסורה לזרים ומותרת לכהנים, ולנקבה זָרָה יבמות פ"ה סע"א, והשם המופשט זָרוּת ירוש' תרומות פ"ה דמ"ו ע"ג איסור זרות, ירו' ביכורים פ"ב דס"ה. היתר זרות, ירו' ערלה ספ"ב דס"ב ע"ג לוקין עליהן משום זרות, ירו' שבת הנ"ל אחת משום זרות.

[1]) בדפ"ר נשמט מן הפסולת עד הפסולת בכלי. כל הפי' הנ"ל הועתק מפי' ר"ח בשבת ע"ד. (בד' ווילנא) בשנוי קצת. [2]) וכה"ג בילק' ש"ב רמז קס"ג ובילק' תהלי' תתפ"ז ובגד' לי' תבואה. [3]) גי' נכונה עד מאוד היא ובש"ס נדה שם ויומ' מ"ז. כלבלו הפסוקים ע"ש ועוד עיי' בילק' ש"ב ר' קס"ג היטב ובר"ס ליומ' צד ס"ג שהעיר על ע' ערס ועל ע' הנוכחי לא רמז, וכגי' רבינו אי' בכ"י נדה וא"כ היטב דריש חסר ומלא במלת ותאזרני ועיי' עוד ע' ערס ג'. [4]) עיי"ע בטן ג' ומ"ש וש"נ שינוי נוסחאות ובמקום לזירנא דאי' שם בגי' רבינו אולי יותר טוב לגרוס לזורנא והוא נופל על ל"ס زوراندن פי' געל וקין (anekeln. [5]) בע' מצר גי' גורס כמו כן ובנו"ג מעצרא וכ"ה בכ"י ש"ס ועוד עיי"ע מעצרתא.

* זָרָב (פי' בל"ע زَرْبِي ענין מלוי הכרים das Polstern, Ausfüttern) כלאים פ"ט מ"ז מנעל של זרב כ"ה בפי' הר"ש והרא"ש ובאו"ז ובכ"י מי (עיין ד"ס במקומו) וכן מוכח מפי' ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד אית אתרין דזרבין (עימיה) [וצ"ל עימרא] [1]) מן גו. וגי' הערוך עיי"ע זרד.

* זָרַב (מפעל ערבי زَرَبَ פי' נזילה fliessen) באתפעל אזדרבויי עיי"ע בח"א, נ"א. והשם זְרִיבָה das Fluthen, Fliessen. בעת יזורבו (איוב ו', י"ז) דרש לדור המבול: עיקר זריבתם לחולטנית היתה ב"ר ס"פ כ"ח. ירו' סנהד' פ"י דכ"ט: ובקהל"ר רפ"ח פ' וראיתי — ובויק"ר ספ"ז הגי' לחלוטין.

זַרְבּוּב (מע' הקודם והוא ל"ע زرب = مِزْراب = مِزْرَاب פי' צנור מים Rinne ומזרקים יקראו כן שזורקין משקה שבתוכן מפיהן כמו ע"י צנור) בויק"ר פ' והוא ישקיט (פ"ה וכן במד"ר פ"י) השותים במזרקי יין (עמוס ו', ו') רבנן אמרי בכוסות שיש להן זרבוביות. — (א"ב פי' מרזב, והאותיות הפוכות, וכן לדעת רבים פי' הפסוק (איוב ו', י"ז) בעת יזרבו נצמתו: מים נגרים במרזב). *[אחי"ה וכן דעת הרד"ק בשרש זרב, ועיין ג"כ גירסת הראב"ד הובאה בע' זָבּוּרִית — וכנ"ה בהוראת צנור בפסיק' רבתי פל"ה בשעה שראה נ"נ את גבריאל נזדעזעו כל איבריו ואמר זהו מלאך שראיתי במלחמה של סנחרב שנדמה כזרבובית קטנה של אש ושרף את כל מחנהו, ובילקוט דניאל ג' רמז אלף ס"ב הגי' שנדמה כביבית קטנה ואות ז' נשמטה, או אולי הוא נקבה מן ביב פי' צנור עיי"ע ביב (ח"ב, ה') — ובעה"ק שנ"ב סיים פי' צויז קאנא ב"א וצ"ל גויז קאנא והוא Gusskanne] —

* זרבונית ט"ס עיי"ע ארזיבונית (ח"א, רע"ז).

* זָרַג (פי' زَرْق בל"ע שכב אפרקדן auf dem Rücken liegen) חולין ס"ב סע"ב א' רב פפא מרדו זגיד ואכיל שרי סגיד ואכיל אסיר וסימנך לא תשתחוה לאל אחר (שמות ל"ד, י"ד) כן גי' הספרים אבל בפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילי' דף שט"ז סע"ב) הגי' מרדו מזרג שרי סגיד ואכיל אסיר ונראה לקיים הגי' הזו כי מלה ערבי' הרשומ' טורה ההיפך מהשתחויה שהיא כפיפת הגוף וקידה על אפים ארצה או כדעת רז"ל (ברכו' ל"ד:) פשוט ידים ורגלים כלומ' ארצה (עיי' רש"י שם) וענין זרג מורה שיטוח הגוף ופניו למעלה ומלש' לא תשתחוה מדייק רב פפא כי העוף מרדו בהיות כורע ומשתחוה בפניו ארצה אסור אבל בהיות שכב על גבו מותר לאכלו ואולי גי' הספרים זגיד . . וסגיד ג"כ נכונה כי בל"ע سجد מורה דבר והפכו: השתחויה ועמידה בקומה זקופה — אבל בפי' רגמ"ה אי' מרדו מזרג שרי שמו של עוף, וא"כ מזרג שם הוא ואולי הוא ל"פ زرج פי' Rebhuhn והוא עוף טהור.

☞ זַרְגּוּן (לדעת רבינו בע' שזף שריג גפן בלש' ישמעאל וכ"ה באמת בל"ע زرجون Weinrebe, Weinranke) כלאי' דירו' פ"ק (דכ"ז.) זרגון ולפת מאי נפק מנהון פטרוסלינון פי' בעל הערוך שריג גפן בע' שזף. *[אחי"ה מזה תדין כי גי' הר"ש (בכלאים פ"א מ"ד) בשם הירו' זגדין טעות היא וצ"ל זרגון וכנ"ה בירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג אין תימר זרגונה ענפיו (חופות) [צ"ל [2]) חופין] את רובו ואינו עולה כמין קליעה וכו', ובגליון דש"ס בבלי סוכ' ל"ב: הובא לנכון הירו' חופין אבל שם בטעות זרגונם וצ"ל זרגונה — ודע כי בכ"י ה"ב יש לו בדבור המתחיל זרע ערך מיוחד בזה"ל: בראש כלאים בגמ' זרגון ולפת מה נפוק מנון אסתפניני ע"כ והוספת הכותב היא וכעין זה מצאתי בכ"י ה"ב בע' אסטפניני עיי"ע (ח"א קע"ג) ומ"ש] —

זֶרֶד (פי' ענף Zweig) ולפע"ד נגזר מל"ע جريد ענף עץ והפעל ג"כ בהפך הענין קצץ הענפים עיי"ע זבל כמו בל"מ שֵׁרֵשׁ שפי' דבר והפכו והשם זֵירוּד das Abhauen der Zweige) כפ' שני בשביעית (מ"ג) ר' יהושע אומ' כזירודה [3]) וכפיסולה של חמישית כן [של] ששית ר' שמעון אומ' כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו. פי' לפי שיש לאילן ענפין לחין יותר מדאי חותך מקצת ומניח מקצת וזהו זירוד [4]). ירוש' (שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד) כזירודה [5]). כפיסולה של חמישית כן של ששית שהוא ערב שביעית [6]) ואפי' יותר מכן, ר' שמעון אומ' כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו עד העצרת. ובפ' הבונה (שבת ק"ג. ירו'

[1]) וכה"ג בר"ש שם. [2]) כמו מזיד קודם לזה. [3]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו א' וב'. ובכ"י ה"ב כזוררה וצ"ל כזירורה, אבל ברפ"ר פיזי וויניצי בט"ס כזירותה. [4]) וכן פי' הר"ש בלי מקור. [5]) כ"ה לנכון בכ"י, אבל ברפ"ר פיזי וויניצי בט"ס כזירותה.
[6]) טפי' דרבינו הוא.

שבת פ"ז י"ד.) המקרסם והמזרד. ובר"ג דמשקין (מ"ק ג'.) מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן וכו'. ובס"פ כל הצלמין (ע"ז מ"ט: כיצד מבטלה קירסמה וזירדה [1]). בפ' מפנין (שבת קכ"ו:) ובפ"ק דסוכה (י"ב.) חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין. בר"ג דפ' הוציאו לו (יומי מ"ז.) כל הנשים זרד זרדו וזרד אמי עלתה לגג. פי' "זרד הוא ענין השבטים כגון חבילי זרדין, כלומ' רבתי [2]) חבילת קמחית ועלתה לגג דת"ר בגמ' דפ' הכונה (שבת ק"ג. וכן בתוספ' פ"י.) התולש עשבים והמזרד זרדים אם לאכילה כגרוגרת ואם לבהמה כמלא פי גדי". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח ביומ' (בש"ס ווילנא), וכגי' רבינו מוכה מכ"י מ' ב' וכ"י ל"ד רק שם אי' זריד זרדו וזריד אימא וכו' וגי' זריד תתכן יותר כפי באורי למטה וכפי גזרת המלה מל"ע הנ"ל ור' אליקים (הובא בר"ס יומ' צד כ"ג:) פי' זרד תרדין כלומ' תבשיל בשלו וכו', אבל הפי' הזה נתיישב בקצת דוחק רק כפי איכא דאמרי בערסן וכו', שאי' ביומ' שם עיי' פירש"י וע' הבא אח"ז אבל איננו מיושב לפי דעת ראשונה כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג (כ"ה בנוסחאותנו וצ"ל כל הנשי' זרד זרדו וכו') אולם גם את פי' רבינו "פי' זרד הוא ענין השבטים וכו', [3]) לכאורה אין הדעת סובלתו ונ"ל אחר עיון רב להטעים פירושו במה שמצאתי בפי"מ לרמב"ם בעוקצין פ"ג, ד' וז"ל ולולבי זרדים: הם לבות האילנות והם הקצוות הרכים היוצאין בקצות השבטים בעת שמלבלבין האילנות והרבה בני אדם כובשין אותן במים ומלח ואוכלין אותן חיים אמנם זה בלתי מפורסם אצל הכל ע"כ. ולדעתי היה מפורסם אצל ר"ח שאחריו נגרר הערוך ולכן פירושו עולה יפה כי זרד זרדו היינו מקצצות השבטים ואספו קצוותיו הרכים לאכול אותם כן תעשינה כל הנשים אבל חבילת ואסיפת זרדין של קמחית היתה רבתי ועלתה על הגג כלומ' עלתה על כלנה כי היא הרבתה לאכול הקצוות הרכים (בעת עיבורה עם ר' ישמעאל). ועל זה הביא רבינו (היינו ר"ח) ראיה משבת ק"ג. המזרד זרדים אם לאכילה וכו', וא"כ הוכרר כי זרדים פעמים לאכילה עומדין. ודעת א"ד מפורשת בע' ערס ג' כזה"ל פי' מפני שהיו בניה של קמחית בעלי כח שגדלם בערסן שמאמין בה החולים וכ"ש הבריאים וי"א בשכבת זרע וכו', ע"ש והוא דעת השלישית ביומ' שם וגם בזה העתיק הערוך רק פי' ר"ח כשאוכיה שם. — ודע כי בפירש"י מבואר כל הענין בע"א ע"ש ועפ"י דבריו נלפע"ד לפרש הסוגיא קצת באופן אחר והוא כי זרד וערסן הם מערך הבא אח"ז והוראת שניהם מין אורז ודוחן כי זרדה הוא בל"פ زرده אורז מבושל במי דבש וזעפרן ומלת ערסן הוא כמו ארזן בל"פ ارزن מין דוחן עיי"ע בח"א רע"ח וא"כ שיעור המאמר ר' ישמעאל התפאר על אמו כי כל הנשים זרד זרדו כלומ' שאר נשים היו מכינין מין תבשיל אורז הנ"ל להברות אותן והעוברים אבל אותו של אמי גבר על כולן, איכא דאמרי בערסן פי' (כמו ברש"י) האי זרד בערסן קאמר כלומ' מין תבשיל דוחן קאמר ואיכא דאמרי בשכבת זרע כלומ' האי זרד לאו אאכילה קאי כי אם לענין תשמיש נאמר ובאמת זרד בל"פ زرد פירושו אבר המוליד וגם כונת הש"ס לדמות זרד לזרז (אבל עיי' תוספו' ישנים) ופירושו כמו בן מלובן ומזורז עיי' היטב ערך בר בטני, ובע' ערס ג' פי' רבינו יפה (כפי' ר"ח) ומעתה נבין סמיכות הדרושים מהפסוקים ותאזרני ותזרני וכו' זיריתני וזירזתני כלומ' שע"י שנזרה הזרע נהיה בן מזורז ודו"ק ותשכח. — ולפע"ד ר' ישמעאל בן קמחית אחד הוא עם ר' ישמעאל בן זירוד (ע"ז ל'.) ואולי מה שדרשו ביומ' על ר' ישמעאל בן קמחית כל הנשים זרד זרדו וזרד אמי וכו', על שם הפרטי בן זירוד דרשו כן, או בהיפך י"ל כי שם העצמי בן קמחית ועיי' ירו' יומ' פ"א ה"א וירו' הוריות פ"ג ה"ג, ותוספ' יומ' פ"ג ובפסיקת' דר"כ צד קע"ד. ועפ"י הדרוש ביומ' נקרא ר' ישמעאל: בן זירוד ובכ"י ש"ס וביוחסין בן זירוז והוא ג"כ נכון עפ"י מה שכתבתי, ודע עוד כי בסנהד' י"ד. נזכר ר' שמעון בן זירוד ובכ"י ש"ס (בד"ס למקומו) בן זירוז וכן הובא גי' ר' שמעון בן זירוד בבה"ג ובתוס' רי"ד לע"ז ל'. (וביוחסין השלם צד קנ"ו אי' בן ירוד ובכ"י ש"ס לע"ז בן זכור ושניהם ט"ס) ובאמת בשני מקומו' דירו' ותוספ' יומ' ופסיקת' הנ"ל ג"כ הגי' ר' שמעון בן קמחית וזה ראיה ג"כ לשווי השמות כמו שאמרתי] —

זְרִיד [4]) (לפע"ד מל"פ زرده, אורז Reis עיי"ע הקודם) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן

1) בנו"ג במשנ' דע"ז שם כיצד מבטל קירסם וזירד וכ"ה בירו' ובפי' ר"ח כ"י לע"ז ושם ושם כגי' רבינו מבטלה. 2) כ"ה ברפ"ה, ובשרפ"ע רבת ובפי' ר"ח בט"ס הבתי והוגה בטעות זרדי. 3) כה"ג לנכון בכ"י ה"ב, ובדפ"ע אי' ענין עשבין! ובפי' ר"ח: הן עשבים וצ"ל כגי' כ"י הנ"ל השבטים. 4) מע' טסן טרגים וערס ג' מוכח שצ"ל זרד אבל בע' חלק כ' ג"כ זריד, וכ"ה בכ"י מ' וברש"י ליומ' מ"ז. ובב"נ צד כ"ג. ע"ש כי האריך.

הִיְין [1] (ברכוי ל״ז.) חילקא טרגים סולת [2] זריד (א״ב בנוסחאות דידן זריז כתוב) וערסן ומפרש בגמרא (ברכות שם) [3] חילקא חיטי דמתברי באסיתא ב׳ ב׳ (טרגים) [וצריך להיות טרגום] [4] ג׳ ג׳, זריד ד׳ ד׳, ערסן ה׳ ה׳ ועבדינהו בקדירה מברך עלייהו בורא מיני מזונות אבל היכא דשליק ליה חיטי בעינייהו דלא תברינהו כלל בורא פרי האדמה מ״ט בעינייהו קיימי כדמעיקרא. ובמ״ג דפ׳ מי שהפך (מ״ק י״ג:) מפרש חילקא א׳ לב׳, טרגים א׳ לג׳, טיסני א׳ לד׳. *[אחי״ה בנו״ג חילקא חדא לתרתי טרגים חדא לתלת טיסני הדא לארבעה וכ״ה בכ״י ש״ס, ובע׳ חלק ב׳ וע׳ (טרגים) [טרגום] אתה הראית לדעת כי מלות זרות הנה] —

זַרַד (לדעת רבינו מנעלים גדולים ולפע״ד עיקר הגי׳ זרב עיי״ע) בסוף כלאים (פ״ט מ״ז) ומנעל של זרד. פי׳ מנעלים של עור שמגיעין עד הירך. — (א״ב פי׳ זרד כמו צרדא אשר פירושו בגד עב של קנבוס עיי״ע צרדא). *[אחי״ה אבל בע׳ צרדא אשר שם פי׳ ר״ב ככה עפ״י פירש״י העיר בעל מו״ע בעצמו כי גי׳ רבינו צדרא ושם אוכיח כי הדין עם רבינו וא״כ פי׳ ר״ב נשאר מעל כי כשל עוזר ונפל עזור והאמת כי עיקר הגי׳ בבית וכ״ה באו״ז הלכו׳ יו״ט סי׳ שמ״א והביא שם גי׳ רבינו ופירושו עם גי׳ הספרים זרב ובפי׳ הר״ש ע״ש. ובע׳ זרב תמצא הבאור. ולפי גי׳ זרד (וכ״ה בנוסח׳ בכלאי׳ בדפוסים) אולי י״ל כי מה שפי׳ רבינו פי׳ מנעלים שמגיעין עד הירך כונתו על לשון ערבי زردان פי׳ מקום הערוה נגד הירך] —

☞ זריד (?) מסכת בכורות פ׳ מומין אלו (דף מ״ד.) תנא הזריד והלופין והתמיר זויר דמזור עיניה בעל הערוך גרים (ויזור) [צ״ל זיוור] בע׳ לפן. *[אחי״ה בנו״ג הזריד והלופין והתמיר וברש״י הזריין והלופיין והתומיין, וגי׳ הערוך היותר נכונה עיי״ע זיוור, לפן, תמן] —

זַרְדָּא בל״ע زرد שריון (Panzer) בפ׳ במה אשה ולא בשריון (שבת ס״ב.) גמר׳: שריון זרדא פי׳ שריון העשויין מן טבעות קטנות קורין בלשון ישמעאל זרד. *[אחי״ה וכ״ה באו״ז הלכות שבת סימן פ״ד סעיף קטון י״ג בשם רבינו ושם הגירסא שריון כבדפוס אמש׳ וכלשון מקרא אבל בשאר דפוסי ערוך כאן ובערך קלף א׳ פעם אחת שריין וצ״ל שִׁרְיָן וכן הוא פעם אחת במלכים א׳ כ״ב, ל״ד. וכן הוא בכתב יד ו״ו א׳, ובכתב יד ה״ב יש כאן עוד הוספה: והיינו דכתיב ושריון קשקשים הוא לבוש ע״כ ונ״ל שהכותב העתיק כן מפירוש המשניות לרמב״ם] —

זַרְדְּתָא (Sperberbaum, Brustbeerenbaum) בפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ ולא יפחתו (פסחי׳ קי״א:) דבי זרדתא שידי [5] האי זרדתא דסמיכה למתא לא פחתא משיתין שידי. וכר״ג דפ׳ האשה שנפלו לה (כתובו׳ ע״ט.) אבא זרדתא ופירא דכוורי [6]. פי׳ ייזבא. — (א״ב רש״י פי׳ יער של אילנות עוזרדין). *[אחי״ה לפע״ד הוא לאי״ט zizziba פי׳ ברוסטבעערבוים בלא״ש ופירותיו דומין לפירות עוזרדין וא״כ זרדתא כמו אוזרד = עוזרד וכן פירש״י בב״מ ע״י עוזרדין ובקידושי׳ ע״ג: ד״ה זרדתא דסמיכא למתא לועז שלרי״ר וצ״ל שרביר והוא שורב״א שבו לועז רבינו מלת עוזרד עיי״ע וע׳ אוזרד (ח״א ג״ד) והוא sorbia שפערבער-בוים ובע׳ עזרד הביא בתמורתו ל״ע גוברי והוא ברוסטבעערבוים כמו שהוכחתי בע׳ אוזרד ובאמת פירות של אילן זה אדומין ודומין לפירות עוזרדין לכן השווה אותם יחד. אבל לפע״ד נראה שמלת זרדתא הוא ל״פ زرنگ אילן שאינו עושה פרי הוא ששמו כך לכן הוא לפי ההגדה מקום מושב השדים וכן דמו בנפשם הפרסיים שהשדים מצאו קנם באילני סרק, ובשש״מ לכתובו׳ ע״ט הובא בשם ר״ח פי׳ זרדתא: ערבי נחל. — ב״מ ק״ט רע״א קדחו ביה זרדתא הובא בע׳ קדח ה׳ בנוסח שאי׳ בחולי׳ ק״י סע״א קדחו ביה חילפי,

---

[1]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י. [2]) בכ״י מ׳ סלת וכ״ה בע׳ ערס ג׳ וכ״ה בנוסחאותינו בברכו׳, וגי׳ סילתא בבי״ג שם מ״ס הוא וצ״ל סולתא וכן אי׳ בירו׳ נדרי׳ פ״ו דל״ט ע״ג. סולת ואורז זריד וערסן. [3]) לפי גי׳ כ״י ש״ס וכן מוכח מפי׳ ר״ש ורא״ש למכשירין פ״ו מ״ב וכ״ה ברש״י ביומ׳ מ״ז. ששם נסמן מסכת ברכו׳ והגרי״ב מגיה מ״ק י״ג: ובחנם הגיה כן כי במ״ק לי׳ בלשון זה והוכרח לתקון זה בראותו כי רש״י בברכו׳ רמז על מ״ק (עיי׳ הפשב״ע ע׳ זריד וע׳ ערס ג׳) והאמת כי בעת שהיה מפריש את מסכת ברכו׳ לא מצא רש״י גי׳ זו בברכו׳ ואולי כהגיעו לפירוש למסכת יומ׳ ראה רש״י הערוך ע׳ זריד ופי׳ על פי עדותו כי כ״ה בברכו׳ וכ״ה בכ״י ב״ג. [4]) וכ״ה בדפ״ר בע׳ חלק ב׳ ובע׳ טסן. [5]) בכ״י שרי ובדס״ע חוץ מדפ׳ אמש׳ בט״ם שידי. [6]) כ״ה לנכון בדפ׳ אמ׳ וכ״ה בכ״י ו״ו א׳ ובי׳ וה״ב ושם חסרי׳ מלת פירא ועיי״ע אבא (ח״א, ג׳) וע׳ פרא ב׳ ובדפ״ר ופיזו׳ אי׳ פירא זירתא וכ״ה בטעות זירותא בכ״י מ׳ לפסחי׳ ומ״ס הוא כמו זורתא בכ״י פ׳ (ד״ס פסחי׳ צד ק״ע:) ובדפ׳ וויניצי׳ בערך הנזכר ג״כ בטעות פירא זרדתא.

וחילפא בל״ע וסורי (עיי״ע חלף) הוא מין ערבה ומזה ראיה לפי׳ ר״ח הנ״ל] —

זרז (מל״ס זָרַז ענין חליצה והגירה וגם שקידה rüsten, anspornen, sich befleissen והתואר (שהוא בינוני פעול) זָרִיז וכן בל״ע زَرِيز gerüstet, (geschickt, tüchtig), בפ׳ אלו הן הלוקין בגמ׳ והמכה בידו אחת (מכות כ״ג.) [1]) ובריש וישלחו [2]) (ספרי פ׳ א׳) אין מזרזין אלא לִמְזוֹרָזִין [3]). ובפ״ק בקידוש׳ בגמ׳ וללמדו תורה (כ״ט:) אם היה בנו זריז וממולא בתלמוד [4]). למהר לשלחם (שמות י״ב, ל״ג) תרג׳ למזרזא. *[אחי״ה והרבה בתרגומי׳ להעתקת אזר (תהלי׳ י״ח, ל״ג. מ׳; ל׳, י״ב; ס״ה, ז׳) חלץ (במדי׳ ל״א, ה׳; ישעי׳ ט״ו, ד׳) וחמשים (שמות י״ג, י״ח; מ״א, ל״ד; יהושע א׳, י״ד; שופטי׳ ז׳, י״א) ומהר (תרי״ב׳ לבראשי׳ כ״ה, כ׳; לבמדי׳ י״ה, מ״ד; לאיוב ל״א, ה׳) ובאתפעל: אִזְדָּרֵז עיי׳ תר״י א׳ לבראשי׳ מ״ג, ל׳; לבמדב׳ י״ד, מ״ד; ואונקל׳ שם ל״ב, י״ז ועוד זולתם. וכן בדרז״ל פסחי׳ פ״ט. כדי לזרזן במצות. יבמו׳ ק״ב: אימא זרוזי הוא ובשהש״ר פ׳ דומה דודי בט״ס זרורזי גרמיך וצ״ל זרוזי. סנהד׳ ע׳ רע״ב בן מזורז ומלובן וכן בילמדנו עיי״ע בר בטני. ובינוני פעול במקום התואר זָרִיז פסחי׳ נ׳: (תוספת׳ יבמו׳ פ״ד) יש זריז ונשכר יש זריז ונפסד וכו׳, ע״ש, והקבוץ שם ד׳. זריזין מקדימין למצות. שבת כ׳. כהנים זריזין הן, ולנקבה פסחי׳ פ״ט. בנות זריזות. והשם המופשט זֵירוּז. זְרִיזוּת ספרי ר״פ נשא ובמד״ר פ״ז אין הצווי בכל מקום אלא זירוז (עיי׳ רש״י ויק׳ ו׳, ב׳). בטד״ר ספי״ד לשון חיבה ולשון זירוז. וכן בשמ״ר ספ״ב. נדרי׳ פ״ג מ״א נדרי זֵירוזין — סוט׳ י״ב: ותלך העלמה בזריזות (ודרש העלמה מן עלם ענין חזוק ותוקף) וכן בשט״ר פ״א למה קראה הכתוב עלמה שהלכה בזריזות. ובויק״ר ספי״א דרש עלמות (תהלי׳ מ״ח, ט״ו) בעלמות בזריזות.
ירו׳ שבת פ״א ד״ג רע״ג וירו׳ שקלי׳ ספ״ג וריש שהש״ר זריזות מביא לידי נקיות עיי״ע זהר ג׳, ע״ז כ׳: בע׳ הנ״ל. חגיג׳ ט״ז. זריזותיה דאברהם — ודע כי בכ״י גרס בערך הנוכחי בכ״מ זרד וכן בכ״י ל״ד בע׳ הבא אח״ז ובאמת בל״ע زرز עצם הוראת המלה ענין זרז הוא. וממנו ערך הבא אח״ז] —

זְרָז (Gurt, Binde מע׳ הקודם לזה) בהכדור פכ״ג בכלים (מ״ב) אלו טמאין משום מרכב הזרז [5]) האשקלוני. פי׳ דבר שבו חובשין החמור דכתיב (בראשי׳ כ״ב, ג׳) ויחבוש את חמורו ומתרגמינן וזריז ית חמריה״ [6]) ובלע״ז ס י נ ג ל ״ א [7]) (והיא ארוכה של עץ) [8]) ואינה מצויה אלא באשקלון. בר״ג דפ׳ עושין פסין לביראות (עירובי׳ י״ח:) והעלה זרזי תאנים על בשרו. בר״ג דשבת (ח׳:) אמר רב יהודה האי זירזא דקני רמא וזקפא אפי׳ כל היום כולו פטור. ובר״ג דפ׳ מצות חליצה (יבמו׳ ק״א:) אמר רב כהנא הוה קאימנא קמיה דרב יהודה וא״ל סק תיב [9]) לזירזא דקני למלויי לפרסומי מילתא פי׳ משוי של קנים (או) חבילה של קנים. *[אחי״ה תיבת או יש למחוק וכן לי׳ בכ״י ה״ב דענין אחד הוא וכן פי׳ רש״י בשני המקומות חבילה של קנים. כגי׳ רבינו ביבמו׳ אי׳ גם בב״ח ובנו״ג רב שמואל בר יהודה הוה קאי קמיה דרב יהודה וכו׳] —

☞ זָרִיז סלת זריז וערסן בעל הערוך גרס זריד. *[אחי״ה והדין עם רבינו עיי״ע זריד] —

1 זַרְזִר (בל״ע زُرْزُور בל״ס זרזירא בל״ר sturnus Staar) בס״ג דפ׳ החובל בחברו (ב״ק צ״ב: וכ״ה בחולי׳ ס״ה. ילק׳ תולדו׳ רמז קי״ז, ילק׳ שופטי׳ רמז ס״ז, וילקוט תהלי׳ רמז תשצ״ד ועיין ב״ר ר״פ ס״ה) לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא

---

1) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו, ובדפ״ע אי׳ באחת ידו. 2) כן מכנה רבינו את הספרי עיי״ע ספר ב׳. 3) כ״ה בספרי, ובמכו׳ אי׳ אלא למזרז וצ״ל למזֻרָז וכ״ה בדפוסים הישנים עד דפ׳ אמשי׳ ובילק׳ הצא ס׳ רמז תתקל״ז אי׳ כגי׳ רבינו למזורזין וכ״ה במד״ר פ״ז. 4) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה בדפ״ר ודפ׳ אמ׳ אבל בדפ׳ וויניצי׳ ממולה וכ״ה בנוסחי אבל נ״ב ס״א ממולא ושם הגי׳ אם בנו [וברש״י אם היה בנו] זריז וממולח (וממולא) ותלמודו מתקיים בידו. 5) בנו״ג הזריז וכ״ה בסד״ט לרה״ג ומר״ש שם נראה כי כן הגי׳ גם בערוך. 6) ע״כ הועתק מפי׳ סדט״ה לרה״ג צד י״ז. 7) בלאי״ט cingolo ובל״ר cingulum ובר״ש הובא הלע״ז ציצגל״א וצ״ל צינגל״א והיא צינגולו שהביא רבינו בע׳ זן א׳ וגי׳ סינגלא אי׳ לנכון בכ״י ל״ד, ובכ״י ו״ו חסר הנו״ן ואי׳ סיגלא, ובכ״י ו״ו ב׳ ובדפ״ע בט״ס סיל״א ובכ״י ה״ב שילא — ובסד״ט לרה״ג הביא בסיום: בטיי״ת סנר והוא ל״ע سَيْر מין חגורה. 8) לפע״ד יש למחוק כי מפי׳ גליון איזה כותב בא לפנים להורות מה הוא סיל״א שנגרר אחר לעז הנכתב בטעות שהוא לאי״ט ורומי sella עיי״ע אסלא ועל זה הוסיף אחד והיא ארוכה של עץ ובר״ש לכלי׳ שם לי׳.
9) בנו״ג תא

מינו. ובפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב.) עורב זה עורב . . . למינו (ויק' י"א, ט"ו) להביא את הזרזירין [1]. — (א"ב מין עורב קטן ובנו"ג עורב העמקי). *[אחי"ה נעלם מר"ב שרבינו גרס כרי"ף, ובע' עמק ב' הביא גי' שלנו — ורש"י לועז אישטורני"ל בל"צ etourneau ובל' פראבינצא = estornel עיי' רד"ק שרש זרזיר — וכנ"ה ב"ר רפס"ה בימי ר' חייא רבה עלה זרזיר אחד לא"י וכו' ושם פע"ה הקבוץ אין שני זַרְזִירִים ישינים על דף אחד. כוזרי ב', כ"ד צפצף הזרזיר ועוד עיי' עקדה לר"י ערמא ש' סע"ב] —

2 זַרְזִיר (פי' חגור במתניו Lendengegür-tetor מל"מ והרבה פירושי' בזו המלה עיי' תיזוירוס לגיזיניאוס) תענית [ר"ה] ירו' פ"ק (דנ"ז סע"א) בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו וזה מבקש לנצח זרזירו פי' המפרש המתאבק עמו. *[אחי"ה והובא בילק' משלי ס' רמז תתקס"ג לנכון בשם ירו' ר"ה ור"ב הלך בעקבות בוקסט' עיי' הערת רמ"ל, ותמהני על בעל כ"כ כי גם הוא ציין ירו' ת ע נ י ת. והקבוץ והוראת איכ"ר פ' זכור בנוהג שבעולם אדם מגדל שני זַרְזִירִין בתוך ביתו וכו'. וענין מתאבק הוא רק כפי הענין ולא לפי גזרת המלה העברית] —

זָרַח (מל"ט וענינו עליית והארת אור שמש leuchten והושאל לבישול תאנים ע"י קרני האור) בפ"ד בשביעית (מ"ז) הפגים משהזריחו אוכל בהן פתו. פי' הן התאנים שהתחילו לבשל מלישון (בראשי' ל"ב, ל"ב) ויזרח לו השמש. [כפ' גיד הנישה בגמ' ונוהג בבהמה] [2] (חולי' צ"א רע"ב ועיי' ירו' סוף פ"ח דסנהדר' דכ"ו ע"ג) וכי השמש לו לבדו זורחת והלא לכל העולם כולו זרחה וכו'. ובפ' אלו הן הגולין בגמ' להיכן גולין (מכות י'.) מאי דכתיב (דברי' ד' מ"א) אז יבדיל משה שליש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש א"ל הקב"ה למשה הזרח השמש לרוצחנין, פי' עשה להם תקנה שיחיו וינצלו מיד גואל הדם. א"ד הזורחת השמש לרוצחנין פי' הִתְקַנְת להם שיחיו ויוצלו מיד גואל הדם. *[אחי"ה בנו"נ רוצחים. וכנ"ה ההפעיל בב"ר ספכ"ב הזריח לו גלגל חמה וישם הזריח לו את הצרעת (והוא כמו פרוח תפרח הצרעת, ויק' י"ג, י"ב וכל"ט (בדה"י ב' כ"ו, י"ט) והצרעת זרחה במצחו). ויק"ר ר"פ כ"ח הקב"ה מזריח להם השמש. שהש"ר פ' מה יפו: מזריח חמה, ובב"ר פס"א דורש מזרח (בראשי' כ"ה, ו') כל מה שאתם יכולים להזריח תזריחו וכו'. — והשם ירו' עירובי' פ"ה דכ"ב ע"ג, ירו' סנהדר' ספ"ח דכ"ו ע"ג זריחת החמה, ב"ר פס"ח כשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראותה בשקיעתה] —

* זרכאיי (שם מקום) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג מלח דזרכאיי ונראה שמשובש הוא כי בתוספת' שביעי' פ"ד אי' מלי חזרואי (לפי גי' כ"י אירפורט) ובדפ' ומלח דזרואי ובילק' עקב רמז תתע"ד מיליה וירואי.

* זרנא עיי"ע זר ג'.

זַרְנִיךְ (פי' בל"פ زرنيخ וכ"ה בל"ע ועוד زرنيق ובל"ס זרניכא Arsenik) בס"ג דפ' כסוי הדם (חולין פ"ח סע"ב) וי"א אף הזרניך. פי' בלע"ז אוריפימינטו ובל' ישמעאל זרניך. — (א"ב כן שמו בל' ישמעאל והוא מין אשר בו צובעי' והוא סם המות). *[אחי"ה הסיום בלשון ישמעאל זרניך אי' לנכון בכ"י ב"ר ואולי הוספה מאוחרת היא כי לי' בדפ"ר ובכ"י ו"ו וגם לא היה לפני בעל מו"ע [3]. והלעז אורזפימינטו וצ"ל אוריפימינטו אי' לנכון בכ"י ו"ו וכן בעה"ק שנ"ב לנכון אורפימנט, ובכ"י ובדפ"ע נשתבש קצת והוא בלאי"ט orpimento וכן לועז רש"י במגילה י"ח סע"ב ד"ה סמא וז"ל: זרניך בלשון קודש אורפומניטו בלעז וכונתו כי מה שקורין זרניך הוא סמא בלה"ק (כלומ' בלשון המשנה ועיי' מ"ש במבוא צד ט') ובלע"ז orpimento והוא לאי"ט ובחולין לועז אורפימנט בל"צ orpiment ונתקצר מל"ר auripigmentum עיי' דיאוסקורידים ס"ה פ' קכ"א ופליניאוס ל"ג, כ"ב. — וענין גיר וזרניך עיי"ע נר י"ב ומ"ש כח"ב, שמ"ו] —

זַרְנָק (בל"ע וסו' زرنوق נהר קטן ובהשאילה נקרא כן נאד לטלאות בו מים מהנהר או מהבור Schlauch zum Wasserschöpfen) בר"ג דפ' המקבל שדה (ב"מ ק"ג:) מרא וזבילא דוולא [4] וזרנוקא דבעל הבית. ובס"נ דפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ח.) א"ל זרנוקא אמר לנו. ובפ' גט פשוט בגמ' כתוב בו מלמעלה מנה (שם קס"ז.) ואמרי לה קם אזרנוקא וכתב. פי' חמת עשויה מעור לטלאות בו מים מן הבור. כאובות חדשים (איוב

[1]) בנו"ג הזרזיר. [2]) כמו ישאי בע' ריוקן. [3]) והמלה הזו הובאו עוד בע' חסר ב' ע"ש [4]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' זבל, ובשרס"ע דולא

ל"ב, י"ט) תרג' היך לגינין, לקינין, זרנוקין [1]. כי הייתי כנאד בקיטור (תהלי' קי"ט, פ"ג) תרג' הויתי היך זרניקא דתלי בקוטרא. *[אחי"ה בכ"י רגמ"ה לב"ב קס"ז מפרש זרנוקא שקורין ציקוני"א שדולין בבור וכן פי' הרשב"ם רק שם הלעז סגויזצ"א וכנראה הוא ל"צ Schlauch, chausse — [Seihsack

זֶרַע (Samen) דבר שזרעו כלה (נדרי' נ"ח:) כבר פירשנו בע' דבר. *[אחי"ה והקבוץ שבת צ"ה רע"ב וירו' שביעי' פ"ב דל"ד רע"א זְרָעִים ובהשאילה סדר זרעים עיי' שבת ל"א. אסת"ר פ' בימים במד"ר פי"ג עיין ערך עת. וכן נקראה זֶרַע כמו בל"ע زرع תולדה ועוד משפחה ול"מ הוא (מ"ב י"א, א'; דניאל ט', א'). זרע אחר (בראשי' ד', כ"ה) נדרש בב"ר פכ"ג נסתכלה אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח ועיי' ב"ר פנ"א ורות ר' פ' ותאמרנה — ושם פ' ויאמר בועז לית אנא מערבב זרעייתי פי' משפחתי, תולדותי; ירו' כתובו' פי"ב דל"ה ע"ב זרעייתא לא פסקא לעולם. קהל"ר פ' טובים השנים: והא זרעית זרעיתא פלונית חמטת ופסקת. והקבוץ קידוש' ע': תרתי זַרְעָיָתָא איכא בנהרדעא. סנהד' ל"ז (פ"ד מ"ה) דמו ודם זַרְעִיּוֹתָיו תלויין בו כ"ה במשנ' דירו' ובמשניות ובע"י הראשון ובכ"י ש"ס (ד"ס סנהד' צד ג':), וכ"ה בב"ר פכ"ב, אבדר"ן פל"א, ילק' בראש' רמז ל"ח. והפעל הרבה פעמי' בכלאים ע"ש. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. הולך וזורע במקום אחר ירו' סוט' פ"א די"ז: כשם שכרמיהן זרועין כלאים כך בנותיהן זרועות כלאים. ר"ה ט"ז. ליזרע חורפא. ירו' פיאה פ"ז ד"ך. הוה זרע חקלא לפת. הפעיל ברכו' ס'. איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז סע"א ואינון שייפין דין עם דין ומזרעין. נפעל ב"ר ס"פ פ"ג בשבילי נזרעה השדה. אתפעל ב"ב פ"ג: מִיזְדְּרַע, ירושלמי פיאה פרק ז' דף כ'. בפוקי ריש שתא — [אִזְדַּרְעוֹן

* **זֵרְעֹנִים** (מל"מ דניאל א', ט"ז כמו זֵרֹעִים (שם א', י"ב) בל"ס זַרְעוֹנָא (Pflanzen כלאים פ"ב מ"ב זרעוני גינה. שם פ"ג מ"ב ג' זרעונין, שבת פ"ד: ה' זרעונין, תוספת' מעשרות ספ"ג זרעוני שדה.

זְרוֹעַ (מל"מ וכן בל"ע ذراع Arm, bei Thieren Bug) בס"ג דפ' הזרוע והלחיים (חולי' קל"ד:) [הזרוע כנגד היד] [2]. בתוספת דשבת בפ' הגוזז (פ"ט) מניין לזרוע שהוא יד שנאמ' (שופטי' ט"ו י"ד) ותהיינה העבותים אשר על זרעותיו, וכתיב (שם) [וימסו] אסוריו מעל ידיו. ובילמדנו ריש פנחס (בתנחו' לי') אתה למדת סניגורא על בני בלשונך טול את הלחי אתה כיוונת לנקיבת האשה והאיש טול את הקיבה, אתה יגעת בזרועך טול את הזרוע, אתה היית מטיל שלום בין אדם לחבירו אתה הוי מברך את בני בשלום שנא' (במדבר ו', כ"ו) ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. אמר ר"ל הוא פנחס הוא אליהו א"ל הקב"ה אתה נתת שלום ביני ובין בני ישראל בעוה"ז אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני ובין בני ישראל שנאמ' (מלאכי ג', כ"ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' (הובא בילק' ריש פינחס בשם מדרש, ועיי' רש"י לב"מ קי"ד: ד"ה לאו כהן מר). בר"ג דפרק אין דורשין בעריות (חגיג' י"ב:) [3] וסערה תלויה בזרועו. פי' הכל תלויה בגבורתו של הקב"ה והגבורה היא זרועו כדכתי' (תהלי' פ"ט, י"ד) לך זרוע עם גבורה. *[אחי"ה ולכן נקרא ברוך הוא גבורה שהוא בעל הכח עיי"ע גבורה. — ועוד עיי"ע בעל זרועות. — ברכו' י"ז: נזונין בזרוע. שבת נ"ו. נטלו בזרוע. ויק"ר פ"ב בא על חבירו בזרוע. ירו' תעני' פ"ד דס"ט. זרוען של ישראל. ובהשאילה סוט' מ"ט: בטלו זרועי — [תורה

זֶרֶף (= זַרְפָּא פי' בל"ס מכה ופצוע וחריץ Schlag, Wunde, Ritz) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז.) ובמסמר הצלוב דעבדי ליה [4] לזרפא. פי' צער שבא מחמת דם ואותו מקום שאוחז בו נעשה תפוח ודומה כדמות הדרוקין ולא כג' הדרוקנין (שבת ל"ג.) שג' הדרוקנין [5] ישנן בכל גופו וזה אינו אלא במקום שאוחז בלבד ואותן ג' עושין להן דברים חמין לרפאותו. ירוש' (שבת פ"ו ד"ח ע"ג) ובמסמר הצלוב טב לעבביתא [6]. בב"ר (פל"ד) קור וחום חטה ועבעבית. יש מפרשים זרפא יבלת ובלעז בירוק"א.

---

[1]) כ"ה בכ"י תרג' ומלות לגינין לקינין נוסחאות אחרות הנה למלת זרנוקין ובדפוסיי רק לגינין. [2]) עיי"ע המר ב'. [3]) והתי' לעיוי' ע' זרוע כתב כי לי' בגמ' חגיג' ולא בכ"י ש"ס וציין דף י"א. ושם באמת לי' אבל אי' בדף י"ב: וכן אי' בכ"י ש"ס. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובגו"ג דעבדי לזורפא. [5]) כ"ה בשלשה פעמים גי' כ"י ה"ב והוא הנכון עיי"ע הדרוקן ובדפ"ע הוי"ו אחר הקוף. [6]) בדפ"ר. אבל בשרפ"ע בט"ס עבעביתא.

*[אחי"ה כונת רבינו כמ"ש ודומה כדמות הדרוקן שבע' הדרוקן פי' כי יש מין אחד הדרוקן (כלומ' של רעב) שהוא תפוח פי' ניפוח הגוף ואמר כי זרפא ג"כ תפוח (וכן פירש"י: נפח מכה) אבל לא של כל הגוף כי אם של מקום אחד בגוף שאוחז בו צער שבא מחמת דם ובענין הגזרה אולי כיון להוראת זרף ג' שפי' נזרפיה יתפשנו כלומ' יאחזהו, אבל לפע"ד יותר שאת לפי' יש מפרשים שהובא בערך הנוכחי ואין אצלי ספק כי זה הפי' שייך לר"ח כי כן מצאתי באו"ז הלכ' שבת סי' פ"ה ס"ק כ"ד: לזירפא בפר"ח זירפא ענביתא ע"כ [1]). ופי' ענביתא מלה ערבית היא عنبة פי' אבעבועה Blase ולפע"ד כצ"ל גם בירו' שבת שם: טב לענביתא (ובדפוסים נשתבש לעכביתא) ורבינו הושב שהוא כמו עבעביתא של ב"ר פל"ד אשר לפי נוסח הילק' וירא רמז צ"ד עכעבית וצ"ל עבעבית (עיי"ע אבבית ח"א, ד') ועל כן השוה שניהם יחד, אבל לפע"ד במקום עבביתא של דפ"ר צ"ל: ענביתא, או י"ל שהוא אבעביתא כלומ' אבעבועה שהוא מורסא נפוחה בעור וכן בל"ס זרפא מל"ע زرف unverharschte Wunde פי' פצע ומכה צרבת שלא העלתה עוד ארוכה והוא יבלת שהזכיר רבינו ולועזו ע"י לאי"ט בירוק"א = Warze, verruca ובכ"י פאריז יש עוד הגהה מחכם אלטרה וז"ל: פי' רב האי ז"ל אלוגע אדא אשחד יקאל לה זרף ע"כ ולדעתי הוא לש"ע الوجع از اشتد يقال له זרף פי' כאב של חבורה שהעלה ארוכה וקורין לו זרף]—

זַרַף (לפי' ראשון הכביד הוא מל"ע زرف הוסיף והרבה vermehren, vergrössern ולפ"א כמו שרף = בל"ע ضرب brennen, entzünden אבל לפ"ע הוא מענין ע' הקודם ומל"ס פי' עושה חריץ וחבורה (Wunde, Einschnitt machen בפ' ר"א אומר בגמ' אין עושין לה חלוק (שבת קל"ד.) ליקרעיה בשערתא . . אבל בפרזלא [2]) לא משום דזריף. ובס"ג דפ' בהמה המקשה (חולין ע"ז.) ומסרטו בעצם ומעלה ארוכה ורוקא עצם אבל פרזלא זריף [3]) ובפ' הערל בגמ' איזהו פצוע דכא מייתינן שערתא ומסרטינן ליה דוקא ישערתא אבל פרזלא מיזרף זריף. ובפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח:) אבל ביד לא מ"ט דיד מיזרף זריף פי' מכביד החולי. פ"א "נגיעת היד קשה והיא שורפת".

*[אחי"ה פ"א הועתק מפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנג', דף י"ז:) ואשר נ"ל אמרתי בתחלת הערך וראיה לדברי מפירש"י לחולי' ד"ה מזריף זריף: עושה הריצים בבשר, וביבמו' פי' עושה חבורה. ושני פירושים אלו עולים יפה עם גזרת המלה הנ"ל, וא"כ מעצם הוראת מלה של ערך הקודם הוא אף אם נרצה לפרש כפי' ל"א ברש"י יבמו' שם: מעלה נפה וכן בשבת שם: מנפחו והלך בזה לשיטתו עיי"ע הקודם לזה. ורגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף של"ו.) פי' מזרף זריף: מנקבו וזה ג"כ כפי' הנ"ל כמו עושה חריץ וחבורה] —

זְרַף (= גְּרַב = מל"פ کرفتن ובל' צינד garew (ergreifen, בפ"ק דע"ז בגמ' אין בונין (ע"ז י"ח רע"ב) חקקוה לדמותיה דר"מ בפיתהא דרומי אמרי כל דחזי ליה נזרפיה. פי' יתפשנו [4]) ס"א נטרפיה [5]). *[אחי"ה ודע כי בנו"ג לייתיה ובע"י ובכ"י ש"ס לתפסיה והוא כפי' הערוך והיא ממש העתקת מלה פרסית הנ"ל ודוגמתו תראה בע' גרב א' ע"ש היטב. וגם ס"א נטרפיה כך שעורו לקח בחזקת היד ועיי"ע טרף ד' ולא הוצרכנו להגיה נגרפיה ועיי' עט"ש לפערלעס צד ה' ושם העיר לנכון על גזרת המלה] —

זְרַק (werfen) בכתובות בס"ג דפ' הנושא את האשה [6]) (כתובו' ק"ג:) זרוק מרה בתלמידים כלומ' הטל אימתך עליהן. כב"ר פ' פ"ז (ס"פ פ"ו וכ"ה בפ' נ"ג ובמד"ר פ"כ ובתנחומא בלק סי' י"ז וילק' וירא רמז צ"ה וילק' וישב רמז קמ"ה ילק' בלק רמז תשע"א) זרוק חוטרא לאוירא ועל עיקריה קאים כך לפי שכתוב (בראשי' כ"ט, י"ז) ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה לפיכך ויהי יוסף יפה תואר (שם ל"ט, ו'). *[אחי"ה והנפעל נזרק זבחי' ז'. והלאה. אתפעל איזדריק פסחי' ע"ה: תרג' לבמד' י"ט, י"ג והשם זריקה שבת צ"ו: ירו' עירובי' פ"ד דכ"א ע"ד ירו' פסחי' ט"ז דל"ד: ובלש' תרג' דרק עיי"ע] —

זרק (= זִירְקְתָא פי' زرق בל"ע רומח Wurfspiess) כמשק גבים שוקק בו (ישעי' ל"ג, ד') תרג' ואזן בטאני זיינא כמא דאזן בזירקתא. — (א"כ פי' כלי מלחמה הנזרק נגד האויב כמו חין חנית ואבן). *[אחי"ה וגם י"ל כי הוא אל דרקה

[1]) וברוך שבונתי! כי כן מצאתי עתה בפי' ר"ח שבת ס"ז נדפס בש"ס ווילנא. ובעל המגיה מעה להגיה עכיבתא.
[2]) בנו"ג בכלי מתכת. [3]) בנו"ג מזריף זריף וכ"ה ביבמו' בכמוך. [4]) כ"ה בכ"י ו'., ה"ב וג"ג, ובדפ"ר ופיז' יתפש. יתפשה ובדפ' ווניצי' נתפשנו. [5]) כ"ה בדפ"ר ווניצי' ועת"ק שנ"ב, ובשדפ"ע במ"ס נטרפיה. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ות"ב.

בל"ע كرفة מגן וצנה עיי"ע דרגון וכן דעת בעל כ"כ. ועוד בל"פ کرفس שריון קשקשים עיי' הוספו' לה' פליישער לעמ"ת של לעווי] —

* זְרִיקָא שם אמורא הוזכר בהרבה מקומות בבבלי ובירו' ר' זריקן עיי' מבוא הירו' למהרז"ף ע"ט וש"נ.

* זְרוּקִינְיָא שם מקום שתכונתו לא נודעה. חולין קי"א רע"א ר' שמואל מזרוקיניא.

זֶרֶת (נקצר מן זְעֶרֶת (והפכו גודל) der kleine Finger וגם שם למידה עיי' בפנים) זו זרת (כתובו' ה': מנחו' י"א.) כבר פירשנו בע' אצבע. בב"ר פ' ס"ד (ס"ג) ויתרוצצו הבנים, ובפסיקתא דזכור (בפסיקתי' דר"כ צד כ"ג: חסר אבל הובא בשם הפסיקתא בילק' סוף תצא רמז התקל"ה דף ש' ע"ב) זרתא מתיחא לקיבליה. פירוש זרתו ואגרופו מתוח לנגדו. *[אחי"ה המאמר הזה הובא בקצת שינוים גם בתנחו' תצא סי' ד' ושם אי' זריתיה מתוחא לקבליה וכ"ה בילק' תהלי' רמז תתס"ח בשם התנחו' אבל בילק' תהלי' רמז תשע"ו בשם ב"ר זירתיה מתיחא לקיבליה ובילק' ריש תולדות זירתיה מתוחא לקבליה. ועיי' עוד הערת ר"ש באבער לפסיקת' שם אות מ"ז. וגי' זירתיה אי' עוד בעירובי' כ"ט רע"א איבציל זירתא.. לא איבציל זירתא אבל בב"י מ' ובע' פצל אי' זרתא. וכן בב"מ ס"ד רע"א קרי בני זרתא. ובע' אצבע פי' רבינו זרת אצבע קטנה ע"כ וכ"ה כי אות עי"ן נבלעת. והקבו' תעני' ה', מנחו' פ"ה תוספת' מנחו' רפ"ט קנה זרת ושבולת זרתיים. ומדת זרת מפורש בתוספתא כלים ב"מ ספ"ו זרת האמורה בתורה חצי אמה של ששה טפחים עיי"ע אמה וט"ש בח"א צד קט"ו: אבל התוספו' בעירובי' כ"א. ד"ה אחר העלו בענין אחר ע"ש היטיב ושם ג"כ הקבוץ זרתות] —

זַת [1]) (= זַיִת בל"ט והקבוץ זֵתִים (= זֵיתִים) Oliven) בפ' האיש מקדש בו ובשלוחו בגמ' האומ' לאשה התקדשי לי בתמרה (קידושי' ט'.) בפ"ג דפ' שבועת הפקדון (שבועו' ל"ח.) לא שנא כזית ולא שני כזית וכזית פרטא הוי [2]) ובס"ג דפ' שני בזבחי' (ל':) כזית כזית תנן או כזית וכזית תנן וכו'. בפ' מי שמתו בגמ' העומדין בשורה (ברכו' כ'.) ובס"ג דפ' סדר תעניות האלו (כ"ד.) ובחלק בגמ' ד' הדיוטות (סנהד' ק"ו:) זתים שכבשן בטרפיהן. פי' זו המשנה בעוקצין וראש הפרק הוא זתים שכבשן בטרפיהן טהורים לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצין פ"ב מ"א) והיה אומר לתלמידיו הויות דרב ושמואל קחזינא הכא כלומ' הלכה קשה היא וצריכה יגיעה כמו הויות דרב ושמואל כולהו תנויי בנזיקין הוה. פי' באותן הדורות לא היו יגעים אלא בדברים הקשים אבל השאר פשוטים היו להם ולא היו צריכין לטרוח בהן. פי' אחר זתים שכבשן בטרפיהן ונגע שרץ לטרפיהן שהן חוץ לקדירה לא טימא למה שבקדירה האשה שכובשת ירק בקדירה ותולה ממנה ירק חוץ לקדירה ונגע בה שרץ אין מטמא למה שבקדירה (עיי' טהרות פ"ב מ"א), מתנינן בעוקצין י"ג מתיבתא פי' י"ג אפי', ס"א מתיבתין ומפרשין עניינים [3]). — (א"ב ערך זית הוא נכון). *[אחי"ה והקבוץ בלא יו"ד אחר זיין אי' בברכו' ובתעני' ובילק' שם אבל בעוקצי' וכן בסנהד' אי' זיתים וכ"ה בספר המפתח וב"ה בחלה פ"ג מ"ט זיתי מסיק.. זיתי ניקוף עיי"ע נקף ב'. עדיות פ"ד מ"ה. ע"ז ל"ט: ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. עיי"ע גלגל ב'. עוקצין פ"ב מ"א; פרק ג' מ"ו פריצי זיתים עיין ערך פרץ ג'. וכתיבת זתים (וכדאיתא גם כן ברד"ק שרש כרם) מן התימה היא שהרי גם במקרא נכתב מלא ורבינו הוסיף לכתוב גם היחיד בלא יו"ד עד כי סדר הערך זת אף אם היו"ד שרשית היא וכן בל"ע زيت ובל"ס ܙܝܬܐ וכנ"ה חולי' צ"ח. כזיתא תרבא.. פלגא דזיתא תרבא עיי"ע דקל א'. ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: עיי"ע אבראי (ח"א ד"ט.)] —

זתא (אולי הוא ל"פ زيتار = בל"ע عكر الزيت Oelschaum) בנדה בפ' האשה (ס"א:) מי רגלים נתר ובורית. גמרא (שם ס"ב.) מאי בורית זיתא [4]).

* זייתיה עיי"ע הכא אח"ז.

זִיתוּם (בל"י ζῦθος בל"ר zithum בל"ע زيثوم פי' שכר המצרי ägypt. Gerstengebräu) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ח.) ובפ'

[1]) בדפ"ר ופיזו' ובכ"י ה"ב סדר הערכים זתא, זיתום, זת. ובדפ' פראג כמו כן רק שם הגיה רמ"ל זתים במקום זת בדבור המתחיל. אבל הסדר הנכון זת, זתא, זיתום כדאי' בכל כ"י ובדפ' וויניצי. [2]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ובדפ"ע נשמט בטעות. [3]) בכ"י ו"ו אי' ס"א מסכסים ונראה שט"ס הוא וכגי' מתיבתא אי' לפנינו בברכו' תעני' וסנה' הנ"ל ובילק' ש"א רמז קכ"ד. ועיי' עוד ע' כבש ב'. [4]) בנו"ג כבריתא וכ"ה בשבת צ'. וכה"ג בע' כבר ופי' רבינו (וכן רש"י) „כבריתא גפרית" וכ"ה באמת בל"ס. ואולי זיתא הוא פסולת של זית שנקרא בל"ר amurca עיי' פליניאוס ט"ו, ח'.

אחרון דשבת בגמ׳ מהלקטין (שבת קנ״ו.) ושוין שבוחשין את השתות בשבת ושותין זיתום המצרי. ובפ׳ אלו עוברין בפסח (פסחי׳ פ״ג מ״א דף מ״ב.) חומץ האדומי וזיתום המצרי. גמרא (שם:) מאי זיתום [1]) המצרי תני רב יוסף תילתא שערי תילתא קורטמי ותילתא מלחא. — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מן שכר שעורים). *[אחי״ה עיי׳ עליו דיאסקאריד׳ ב׳, פ׳. פ״א; דיאדארוס א׳, כ׳, ל״ד. הירודוט ב׳, ע״ז. וע׳ זקנים העתיקו שֶׁבֶר (ישעי׳ י״ט, כ׳) כמו שהיה כתוב שֶׁכָר ע״י ζῦθος ובירו׳ פסחי׳ רפ״ג דכ״ט ע״ד (זיתים) [צ״ל זיתום] המצרי: זייתיה] —

[1]) כ״ה בפי׳ ר״ח ובריי״ף דפ׳ קושט׳ ובכ״י ב׳ וא״פ עיי׳ ד״ס במקומו אבל בנו״ג בט״ס זיתום.

נִסדר ערך שביעי, תְּהלה לצור ישעי. נִחוין ינחצני במהירות. שמיני לערוך בזהירות.

*[אחי״ה כ״ה לנכון בסיום אות זיין בכ״י בריטיש מוזיאום וכ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וכ״י ל״ד אך בשינוי קצת כי בכ״י ו״ו א׳ וב׳ בחוין ינחינני וט״ס הוא כדמוכח מראשי תיבות של נתן ובכ״י ל״ד נחוין ינחינני. ועוד בכ״י ו״ו ב׳ לנכון בזהירות ובכ״י ו״ו ב׳ בזריזות אבל בכ״י ל״ד שתי פעמים במהירות. ועוד בכ״י ו״ו א׳ בראשי החרוזים א׳ כזה: „ערך זיין נשלם נשאו אחרים קולם.״ ובכ״י ב״ר חסרו החרוזים וא׳ רק נשלם ערך זיין אחל ערך חית. ובכ״י ה״ב א׳: נשלם ערך זיין תהלה לאל חי, ואחיל ערך חית בשם ה׳ אל עולם.

אות החית

* ח' אות השמיני מהאלפא ביתא ובהיותו ממבטא הגרון לכן יתחלף לפעמים באותיות ה' וע' ד"מ חלם = עלם, חלמון = הלמון חכנא = עכנא וכדומה ומדמיון הכתב יבוא לפעמים במקום ה"א במלות חפאטיקון, חומטון וכדומה. מכובד הברתו נשמט לפעמים באמצע כמו במלות מסותא תחת מסחותא, משעיר במקום משחיר, משילין = משחילין וכהנה רבות אשר תבאנה במקומותם מפורשות.

* חאפון ט"ס במקום האפון עיי"ע אפנין (ח"א, ר"כ).

חַב (מל"מ חָבַב ובל"ע حب פי' אהב, בינוני במקום תואר חָבִיב בל"ע حبيب אָהוּב lieb, beliebt) כפ' הוציאו לו בגמ' היה מהלך בהיכל (יומי נ"ב רע"א.) חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח. פי' "הלא תראה כי כל השנה (הצריכן) [צ"ל הצריכו] הקדוש ברוך הוא לכהן במקום שליח הקשת רימונים בתוך הפעמונים כי בשעה שיבא אל הקדש לובש המעיל שהוא כשליח פלוני [1]) ווצה להכנס כדכתיב (שמות כ"ח, ל"ה) והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבאו אל הקדש וגו', ועכשיו ביום הכפורים בבואו לפני לפנים לא הצריכו לזה המעיל לפיכך לא חיישינן להא דקאמר רב יהודה" [2]). ובר"ג דפ' הקומץ שני (מנחו' י"ח.) אמר ר' כשהלכתי להרצות מדותי אצל ר' אלעזר בן שמוע ואמרי לה למצות מדותיו של ר' אלעזר בן שמוע מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לפניו עד לאחת. פי' להרצות מדותי לדקדק הלכותי למצות מדותיו לראות ולדקדק הלכותיו והיה חביב עליו עד לאחת כל מה שהשיבו היה חביב לו עד אחת שפירש לו שלא היה חביב צהבו פניו מרוב שמחה דנראה לו מה פורש. בפי' מגנצא כתיב עד אחת בלא למ"ד [3]). בס"ג דפ"א בפסחים (כ'.) דאיתכשר בחיבת הקודש, ובמנחות פ' המנחה והנסכים בר"ג (מנחו' ק"ב:) [4]) כל העומר [ליזרק כזרוק דמי כל העומר] לישרף כשרוף דמי נותר ופרה אמאי מטמא טומאת אוכלין עפרא בעלמא הוא א"ל חיבת [5]) הקודש מכשרתן, פי' חיבת הקודש משויא להו לשאינן מוכשרין כמוכשרין ולשאינן ראויין לאכילה כראויין לאכילה. ובר"ג דאעפ"י שאמרו (כתובו' ג"ו.) חיבת חופה קונה או חיבת ביאה קונה. *[אחי"ה והפעל ידוע מל"מ (דברים ל"ג, ג') וכ"ה בלשון חז"ל שבת י"ג: שהיו מחבבין הצרות, ושם נ"א: כמה מחבבין זא"ז, ושם ק"ל רע"א לחַבּוּבֵי מצוה, חולין קל"ג. חבובי קא מחבב מצוה. פסחי' ק'. ירו' פסחי' רפ"י דל"ז: מחבב דברי וכו', שמ"ר פכ"ז חובב שחיבב את התורה ושם ר"פ נ"א שנטל אשה וחיבבה יותר מדאי, ושם הקב"ה חיבב את ישראל וכו'. ב"ר פל"ט כדי לחבבו בעיניו. ובינוני פעול וגם במקום התואר חביב ברכו' ס"א: יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו וכו'. אבות פ"ב מ"י ומי"ב יהי כבוד (ממון) חברך חביב עליך כשלך, ושם פ"ג מי"ד חביב אדם שנברא בצלם וכו', והקבוץ ברכו' ה': חביבין עליך יסורין, ירו' ברכו' פ"א ד"ס חביבין מד"ת. סנהד' ק"א: חביבין יסורין, מגיל' כ"ט. מנחו' מ"ג: חולין צ"א: חביבין ישראל וכו', מנחו' י"ח. ד"ת חביבין עליכם ביותר ושם צ"ט: חביבין עליך ד"ת. חולין ס' סע"ב אפי' הרי ארץ לישראל חביבין על האומות העולם. —

---

[1]) בפירוש ר"ח: כשליח המגיד כלומר רוצה וכו'. [2]) ע"כ הועתק מפירוש ר"ח הודפס בש"ס ווילנא. [3]) בנו"ג אמר ר' כשהלכתי למצות מדותי אצל ראב"ש ואמרי לה למצות מדותיו של ראב"ש וכו' והיה חביב לו ביותר עד לאחת. וגי' התוספ' עד אחת ושם עוד הגי' לאחת ע"ש היטב. ופי' להרצות לפע"ד כמו הרצה דברים חגיג' י"ד: עיי"ע רין ר'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י ו"ו א' ובי רק שם בט"ס בפסיקי וצ"ל בפסחי' ובדפ"ע חסרה שורה שלמה. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע חובת.

ולנקבה ברכו' ס"ג: חביבה תורה על לומדיה, פסחי' ס"ח: חביבה מצוה בשעתה, ר"ה ד'. חביבה תורה לישראל וכו', גיטין ל"ה. חביבה להם כהמתן של ישראל וכו', נדה ל"א: כדי שתהא חביבה על בעלה וכו'. והקבוין סיכה מ"א: כמה היו מצות חביבות עליהן, סוטי' י"ג. כמה חביבות מצוה על משה רבינו וכו'. והשם חִיבָּה, חִבָּה יומ' נ"ד. ראו חבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה, עיי"ע כרוב ומ"ש. הגיג' כ"ו: מנחו' כ"ט. ראו חבתכם לפני המקום וכו', יבמו' י"ד: חיבה ורעות נהגו זה בזה, אבות פ"ג מ"ה, מט"ו והלאה חבה יתירה, הולי' ל"ג. חיבת הקודש, ירו' ביכורי' רפ"ב דס"ד ע"ג מיתה של חיבה (במ"ק כ"ח. שיבה) קהל"ר פ' כאשר יצא: כמו שבא אדם כן ילך . . . בא לעולם בחבה ונפטר מן העולם בחבה, ירו' סוכ' ספ"ד דפ"ד ע"ד לשון חיבה וכ"ה בב"ר פנ"ו תוספתא ברכו' ספ"א, שמ"ר ספ"ב במד"ר פי"ד מדר' שמואל ספ"ט ילק' וירא רמז ק"א. — ירו' כתובו' רפ"ה דכ"ט ע"ג חיבה לילה הראשון, קהל"ר פ' גם מגבוה: חיבה בין איש לאשתו, ב"ר פצ"ג חיבת העין. והשם המופשט כישבת פ"ה: עדין חביבותא היא גבן, ערכין ט"ז: חביבותא יתירה דהוה ביה] —

חָב (= חָבָא מל"מ וכן מל"ע خبا ענין הטמנה verbergen, חִיבָּה בלשון ערבי خبيئة Versteck ובל"ס חובא חֹב Schober (Busen בפ' ב' בכתובו' בגמ' עיר שכבשוה כרקום [1] (כתובו' כ"ז.) אם יש שם (מחבואות) [צ"ל מחבואה] אחת מצלת על כל הכוהנות כולן, ובפ"ז בפיאה (מ"ב) מישתהלך [2] המחבא. פי' שינדוק המחבויין כדכתיב (ש"א כ"ג כ"ג) מכל המחבאים אשר יתחבא [3] שם [4]. בפ' כל המנחות (ס"ג.) (ובספרי) [ובספרא] (פרש' י', פרק י"ב) מה בין מחבת למרחשת שהמרחשת יש לה כיסוי והמחבת אין לה כסוי דברי ר' יוסי הגלילי ר' חנניא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין מחבת צפה ומעשיה קשין, פי' "מחבת צפה אין לה בית קבול אלא חלקה דכתיב (ויקי ב', ה') על המחבת." גמרא (מנחו' שם) מ"ט [דר' יוסי] אילימא מרחשת משום דאתיא ארחושי [5] הלב דכתיב (תהלי' מ"ה, ב') רחש לבי דבר טוב "כלומ' הרהורי הלב" מחבת דאתיא אמחבואי הלב כדאמרי אינשי קא מכחבוהי (כלומר שנגע בפיו הדבור) [צ"ל [6]) כ ל ו מ' ש נ ו ב ע כ ל ו מ' ד ב ו ר פ ה] " אימא איפכא מחבת דאתיא אמחבואי הלב כדכתיב (בראשי' ל"א, כ"ז) למה נחבאת לברח. מ ר ח ש ת [7]) דאתיא ארחושי הפה כדאמרי אינשי קא מרחשן שיפוותיה [8]). פ"א רוחשין: רותחין, מעשיה קשין: יש בה מים מועטין. ובפ' בנות כותים (נדה ל"ט.) אם היתה במחבא והגיע שעת וסתה ולא בדקה טהורה שהרדה [9]) מסלקת את הדמים. ובפ' לולב הגזול בגמ' הלוקח לולב (סוכ' מ'.) ובפ' הגוזל עצים בגמ' נתן צמר לצבע (ב"ק ק"א סע"ב) עלי קנים ועלי גפנים שגבבן בחיבה על פני השדה לקטן לאכילה. פי' ג ב ב ן ב ח י ב ה ש ל ק ט ן ל ש ו מ ר ן ב א ו צ ר ל ק ט ן ל א כ י ל ה [10]) למאכל בהמתו יש בהן משום קדושת שביעית שמתבערין בשביעית דאסורין לאחר שיצא שביעית, לקטן לעצים לשרוף אין בהן משום קדושת שביעית ומותרין אפי' לאחר שיצא שביעית [11]). ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"א סע"א) ושאר כל האילנות מן חובו של אילן ולא מן חודו. פי' מענפין שבאדרין שמחבין האילן ולא מהודו עיקר לבו של אילן [12]). השב ידך אל חיקך (שמות ד', ו') תר"י [א'] עאל כען ידך בהובך. ותחבק חק נכריה (משלי ה', כ') תרג' ולא תחבק חובא דאחריתא. היחתה איש אש בחיקו (שם ו', כ"ז) תרג' א י ן ס א י ם [13]) בר נשא נורא בחוביה נ ו ר א ב ע ו ב י ה [14]). — (א"ב בנוסח' דידן כתוב בעוביה). *[אחי"ה לפי גי' הכ"י הנ"ל הערת ר"ב מיותרת היא. ודע כי חבא שענינו טמן נרדף בל"מ עם עיב וכן בל"ע غاب verborgen sein. והפעל חבא, חבי מצוי עוד

[1]) בנו"ג. כרכום. [2]) וכ"ה בכ"י מ' אבל בנו"ג מישתלך. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בדפ' וויניצי' בט"ס יחבא. [4]) וכן פי' הר"ש בשם עצמו. [5]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י אבל בדפ"ר ארחשושי וכ"ה בע' רחש ב'. [6]) כמו בפי' רגמ"ה כ"י. [7]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע חסר בטעות. [8]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לכנחוי (בקובץ כ"י אנגיילי' דף ט"ו:) ושם ג"כ הגי' מכחבוחי ובנו"ג. מנבת נבוחי וג"ב עיי' ברכו' נ"ז. ושם אי' ונבחי בה נבוחי אבל זה פתרון אחר יש לו עיי"ע נבח ועי' טבלא וגם מפירש"י ד"ה אינימא משמע קצת שגרס כן שפי' אמחבואי לשון ג י ב י ה שהוא בגלוי ומפי' רש"י ד"ה מספקא להו נראה בעליל שנגרר אחר פי' רגמ"ה (כ"י שם) שפי' כמותו. [9]) כ"ה ככל הכ"י וכ"ה בדפ' אמ' אבל בדפ"ר פיז' וויניצי' בט"ס שחררה. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב ובדפ"ע נשמט מן לקטן לאכילה עד לקטן לאכילה. [11]) בנו"ג. בב"ק בחבא ובפי' בחובא וכ"ה בסוכי כגי' בי בסוכי אבל בכ"י בי בסוכי כגי' רבינו בחיבה וכה"ג בחי' הרשב"א לב"ק ועי"ש שכתב שלפי' רש"י צ"ל לחיבא ובשט"מ לב"ק מצאתי וז"ל: ויש לפרש בחבה בעודן לחין שראויין בין לאכילת בהמה בין לשרפה, הרשב"א וכ"ה בחי' הרשב"א שם ברוחב ביאור. ופירש"י שם לשון מחבא ובב"ק פירש"י לעשות מהן מחבוא אוצר לימות החורף ע"כ והוא קרוב לפי' רבינו כפי כ"י הנ"ל. [12]) פי' זה היבה בשט"מ לב"ק שם בשם ר"ח ז"ל. [13]) כ"ה בדפ"ר, ובכ"י ו"ו דילמא סאים וכ"ה בתרגי' דלמא סָיֵם. [14]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב ושתי נוסחאות ג"כ לפנינו בתרג'.

כשהשי"ר פי' אני חבצלת: אני היא שהיתה חֲבוּיָה בצלו של סיני, ושם.. ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה, בכורו' מ"ג: דחבי מהבי, ב"ק ס': מחבי חבויי ומסגי. נפעל שבת ס'. היו נחבאין במערה, הפעיל סוט' ל"ד: נהבי (במד' י"ג, י"ד) שההביא דבריו של הקב"ה, תעני' כ"ג: חנן הנחבא שהחביא עצמו [1] ובירו' כלאים פ"ה ד"ל. דריש כְּלָאִים (ישעי' מ"ב, כ"ב) בית שמחביאין בו את הכלאים. והשם הֶבָא בקבוץ בפתיחת' דאיכ"ר התחיל מחבי חביים, והוא בל"מ מַחֲבֵא ועיי' בראש הערך. וממנו חוב בב"ק הנ"ל מן חובו של אילן פי' מקום שהוא טמון בענפים וכן בל"מ חֻבִּי (איוב ל"א, ל"ג) כמו בחבאי עיי' מצודת ציון ורש"י שם. ואולי מה שפי' רבינו מ ע נ פ י ן שבצדדין כונתו ג"כ על ל"פ حَوب ענף ועין עב עיי"ע אב[א] (ח"א, ג' הערה ה') ובנו"ג מ א י ב ו של אילן ופירש"י מפריו כלומ' מענפין הרכין ודקין ובל"א גרס רש"י מחיבו של אילן ממחבאיתו מקום שיש ענפין הרבה וכו', ע"ש שפירש כן מתשובות הגאונים והוא קרוב לפי' רבינו שהועתק מפי' ר"ח כאמור בהערה י"ב. ובשט"מ שם אחרי שהביא פי' ר"ח כתב בזה"ל וז"ש מחובו של אילן מן השורש שאינו עושה פירות ע"כ ולפי זה י"ל ג"כ שהוא ל"ע غياب שרשי האילן] —

* חוּב (לפע"ד מל"ע خَبَّة der Streifen) ב"ק קי"ט רע"ב ולא יטיל בו יותר מג' חובין וגי' רש"י חבין ופי' פויינ"ץ (points) בלעז ג' תפירות במחט ועיי' שט"מ במקומו.

☞ חָב (schuldig sein) חטא העם (שמות ל"ב, ל"א) תרג' חב עמא [2].

חָבִיב (מן חֹבֵב (דברי' ל"ג, ג') וממנו התואר חביב פי' בליש' ערבי וסירי אהיב והוא בהשאילה דוד Oheim) ועיי' איה"ש לה' פירשט ע' דוד) בר"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ ע"ו:) א"ל רב חביבי אמר אי לאו דאנא הואי וכו' [3]. וכפ' חזקת הבתים בגמ' כל חזקה (ב"ב מ"א:) אמר רב (יהודה) הוה קאימנא [4] קמיה דחביבי. וכפ' השוחט אחד בעוף בגמ' נפלה סכין (חולין ל"ב.) אמר להו רב לא הוה בידיתנא ביה בחביבי דאישייליה. פי' דודי, דוד אהרן (ויק' י', ד') תר"י [א'] חביבא דאהרן, ואיש אשר ישכב את דודתו (שם כ', כ') תרג' חביבאה, דודתך היא (שם י"ח, י"ד). — (א"ב כן תרג' דוד אהרן ותרג' [5] יוכבד דודתו (שמות ו', כ') חביבתיה, אבל תרג' אשר ישכב את דודתו בנוסחאות שלנו אתת אהבוי, דודתך היא: אתת אחבוך). *[אחי"ה וכן תר"י ב' חתנתו (דברי' כ"ז, כ"ג) חביבתיה, וכנ"ה בירו' ב"ק רפ"י ד"ז: אמר ר' בא רב חנה לא הוה ר' חייא חביבי פתר וכו', ירו' ב"מ פ"ה ד"י, ר' חייא חביבי, ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד משתעי לחביבך, ב"ר פצ"א ר' חנינא בר סיסי חביבי, קהל"ר פ' כל הדברים: אזל לגבי יהושע חביביה, ובפ' טובה חכמה: חביבך אמר וי וי — ובענין שם אמורא (רב) ר' חביבא עיי' מבוא הירו' למהרז"ף ע"ט:] —

* חבין ט"ס עיי"ע אֶגָה (בח"א, כ': והלאה).

חבה (שם עוף אולי הנקרא בלא"ש הויבענלערכע) כפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולין ס"ב:) שמנה ספקות הן חובה סוגה והרנוגה. *[אחי"ה עיי"ע הרנוגא וזאאלאגיע לה' לעויזאהן צד קע"ז] —

חבה (שם אשת רב הונא) בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ'.) א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא דידך מאי א"ל דידי קא מנטרא להו חובה, פי' שם אשתו. *[אחי"ה וכ"ה בנזיר נ"ז: ודידך מאן מגלח להו אמר ליה חובה — ורצ"ג גורס בכ"ף עיי' במבוא בח"א צד XVII] —

חָבַט (בל"מ ענין נקיפה וכן בל"ע خبط ענין הכאה וטירוף klopfen, schlagen והשם חֶבֶט, חֲבָטָה, חִיבּוּט das Klopfen, Ab- Anschlagen) כפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ה.) חריות של דקל היו מלקטין וחובטין על גבי המזבח ואותו היום נקרא יום חיבוט חריות. בריש מדות (פ"א מ"ב) וכל משמר שאינו עומד ואומר לו איש הר הבית שלום עליך נכר שהוא ישן חובטו במקלו ורשות היא לו לישרוף את כסותו. ובסוף פרק ג' דפרה (מי"א [6]) היכטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות [7]. כפ' המוציא יין בגמ' סיד (שבת פ':) נראין דברי ר' יהודה כחבוט פי' סיד טרוף. בר"ג דפ' מי שהוציאוהו (עירובי מ"ב:) הואיל ותקרת הבית חובטת [8]. פי' ר' ניסים כגון שהבית פתוח משני

[1] כ"ה לפי גי' הב"י ובילק' עיי' ד"ס תעני' צד ס"ט: [2] עיי"ע הֵיָב ושֵׁ"נ. [3] כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע חסר: אמר אי לאו, ובנו"ג א"ל חביבי אמר אלו אנא וכו'. [4] וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס ב"ב צד ע"ד.) ובנו"ג יתיבנא. [5] ירו' אי. [6] כ"ה לנכון ברפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס בסוף גמורי דפרה ובכ"י ו"ו ובס"ג דפרק וצ"ל בסוף פרק ג' דפרה וכ"ה לנכון בע' כבר אי ושר ו'. [7] ובע' כבר אי תמצא פירושו. [8] וכ"ה בדפ' שונצי' וכ"ה באו"ז הלכ' עירו' סי' קמ"ה ובדפוסי' אחרים ובנו"ג תקרות.. חובטות ובחי' הריטב"א חוצבת.

צדדין וכלתה מדתו במקצת הבית תחת התקרה כגון שהבית כולו מקורה הרי הוא כדי אמות ומטלטל בתוכו בכולו ואם תאמר הרי הוא פתוח לצד מערבית וכאלו פרוץ למקום האסור לו קמ״ל רב הונא דתקרת הבית חוטבת ראה כאילו תקרה יורדת וסותמת צד מערבי. בפ׳ שור שנגח את הפרה בגמ׳ החופר בור (ב״ק נ׳:) בור שחייבו עליו תורה להבלו ולא לחבטו. פי׳ שמת מחמת הבל וחמימות שבתוך הבור ולא מחמת המכה שנפל בקרקעית הבור [1]. בר״ג דחולין (ח׳.) הבלא קדים או חבטא קדים. פי׳ חמימות קדים או פציעת המכה. בר״ג דפ׳ הבית והעלייה (ב״מ קט״ז רע״ב) אי בחבטא נפל אי בחבסא נפל [2]. פי׳ שחבטתם הרוח והפילתם ממעלה למטה ונשתברו. ובפסקתא דפרה (צד ל״ה: ל״ו.) אמר ליה חבוט חבטך דהיא טבא בקילטא. פי׳ רמי ואחבטך שיפה להלקותך בשביל פעם אחרת [3]. וחבטא בהפקר קני בס״ג דפ׳ הבית והעלייה (ב״מ קי״ח.) כבר פירשנו בע׳ בט [ב׳]. בפ׳ אלו נערות בסוף הלכה הבא על אחותו (כתובו׳ ל״ו:) אמר ר׳ זירא מפני שנחבטת על גב קרקע כולהו נמי מחבטא [4]. בסוף הלכה ראשונה דכתובו׳ (י׳.) ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן א״ל פתח פתוח מצאתי אמר להו רב נחמן אסבוה כופרי מברכתא חביטא ליה. פי׳ גאון ״כופרי עצים לחין הנלקחין מן חריות של דקל מברכתא נברכת של כובסין ונעשה כנוי [5] לאותו מקום וכן הוא אומר הכוהו והלקוהו בכופרי, כי כבר חבט בנברכת כלומ׳ ידע את הנשים [6]. סבירא לן [7] מקור ונברכת אחד הן לכן כינהו מברכתא כלומ׳ על מקור חבט עצמו. ס״א מברכתא שם מקום כדאמרינן בעירובין (מ״ז:) הנהו דכרי [דאתו למברכתא] וכו׳ כלומ׳ נהוג הוא בנשי עירו שהיא מברכתא. *[אחי״ה כ״ה רק בכ״י פריז ובשאר כ״י ובדפ״ע נשמט וגם רש״י בכתובו׳ י׳. פי׳ מברכתא זונות שם העיר הזאת ששמה מברכתא. ועיי״ע דכר וע׳ מברכתא ומהר״ם לונז׳. פי׳ בע״א עיי״ע חבט [8]. — וכנ״ה במדות פ״א מ״ב חובטו במקל. ב״ב מ״ח. בנכרים חובטין אותו וכו׳, וכ״ה בגיטין פ״ט מ״ח ובירו׳ גיטי׳ ספ״ט ד״נ ע״ד. ב״מ פ׳ רע״ב בשחבטו לאלתר וגי׳ הערוך עיי״ע חבס. סנהד׳ י״ט רע״ב בא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו. וחבטו עיי״ע בעל זמורה. תעני׳ כ״ד סע״א חבוטו מן גודא לארעא וכו׳, סוכ׳ מ״ד: חביט חביט ולא בריך. ובבינוני פעיל חֲבִיט בירו׳ שבת פ״ח די״א: והוא כמו חָבוּט בשבת בבלי פ׳: פי׳ סיד טרוף. — ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס ע״ג חביט ביה עיי״ע זיירי. ירו׳ ביצ׳ ספ״ג דס״ב רע״ב למיחבוט אסור. ירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג רע״ג אילין דחבטין תורא בהייליה אין בו משום ריסוק איברים ביומוי דר׳ פינחס חבטו תורה בהייליה — נפעל כתובו׳ ל״ו: עיי׳ לעיל. ובשמ״ר ר״פ ל״ו מורידין אותו מן הזית ונחבט. ובנתפעל ב״ר פצ״א היה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד וכו׳, ושם פצ״ח בא ונתחבט לפני רגליו, ובהשאילה ב״ר פ״ע במד״ר ספ״ח וילק׳ ויצא ר׳ רמז קכ״ג וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן, פי׳ נשתטח בתפלה כי בל״ע خبط פי׳ ענין נפילה לארץ ושטיחה ובשמ״ר פי״ט הגי׳ שאל ובקהל״ר פ׳ טוב אחרית הגי׳ ביקש, ושם: דבר שנחבט בו וכו׳. ובשמ״ר ס״פ כ״ג משה כמה נתחבט ונתחנן. אתפעל כתובו׳ ל״ו: כולהו נמי מחבטא, ב״ק נ״א. דכי קא מחבט מעשרה הוא דקא מחבט. והשם חבטה ב״ק נ׳: נ״א. חֲבָטָא ב״מ קט״ז: חולי׳ ח׳. (עיי׳ לעיל). איכ״ר פ׳ רבתי בשעת חבטא ובירו׳ מעש׳ שני פ״ד דנ״ה: הגי׳ בחבטיא וצ״ל בחבטא. ושם מופשט חִיבּוּט סוכ׳ מ״ה. (עיי׳ לעיל) וסוכ׳ מ״ג: חיבוט ערבה ועיי״ע ערב ז׳. — ירו׳ שבועו׳ פ״ז דל״ז ע״ד חבטי עיי״ע הכאכא ומ״ש] —

1 חֶבֶט (פי׳ אזנים ולולאות עיי׳ Besatz, Schleife בפנים) בפ׳ אחרון דמקואות (פ״י מ״ג) אלו שאין צריכין שיבא בהן המים קישרי העניים

---

[1]) וכן הוא מבואר בישט״מ למקומו. [2]) בנוי״ג אי׳ בחבסא נפיל אי בחבטא נפיל. [3]) מפירוש רבינו משמע שר׳ חגי המלקה ויעקב איש כפר גבורין הנלקה וכן מוכח מב״ר פ׳ ז׳ שאי׳ שם עוד הוספה אחת חבוט חבטך רצוף רצפך דהיא טבא לאולפנא וכ״ה בילקוט עזרי רמז אלף סיט ופירוש רבינו בסוף ע׳ רצף כלומ׳ רבוע לך ושטח עצמך בארין ע״ב. וזו הוספה לי׳ בשאר מקומות בירו׳ יבמו׳ פ״ב ד״ד. ירו׳ קידושי׳ פ״ג. דס״ד ע״ד פסיקתי׳ רבתי פ׳ פרה (פי״ד), במדב״ר פי״ט, תנחומ׳ חוקת סי׳ ו׳ בקהל״ר פ׳ כל זה נסיתי. והמפרשים בירו׳ הנ״ל ומ״כ בב״ר פירשו היפך מדעת רבינו כי תם דברי הנלקה לר׳ חגי. [4]) בנוי״ג חבוטי מיחבטי. [5]) בישט״מ שהבאתי בהערה את״ז אי׳ בבינויי. [6]) כן הובא הפי׳ בישט״מ לכתובו׳ י׳. מלקוטי הגאונים בשם רה״ג ושם הוא מסיים: כלו׳ ידע את הנשים שאילו לא היה רגיל בכך לא היה יודע דבר זה וכצ״ל בערוך. ובע׳ אסבות(ו) אפס קצהו תראת מהך פי׳ בפ״א ע״ש. ובע׳ כפר ג׳ רומז רק על הערך הנוכחי. [7]) כ״ת לנכון בכ״י ת״ב ובכ״י פריז ובדפ״ר ורבינו בא לחלוק על פי׳ הגאון אבל בשרפ״ע אי׳ בטעות ס״א. [8]) ור״ף סמאלענסקי פי׳ בפשיטות הַמִּין בשבטים לחים אשר הוציאו מִבְּרֵכָה כי כן הדרך לישרות השבטים בברכות למען יחיו לחים ויגדילו תבאב.

הנימין והבט של סנדל. פי׳ „אזנים שיש לרצועות של סנדל.״ *[אחי״ה פי׳ זה הועתק מפי׳ רה״ג לסד״ט צד ל״ה ושם הסיום: „ושמם שדי בטיית״ והוא לפע״ד ל״ע شدا שפה ושולים של דבר וא״כ חבט נ״ל לגזרו מל״ע هبط פי׳ ענין משופע למטה כגון לולאות (כדעת הרמב״ם במקואות) או אזנים כדעת רבינו רא״ש ור״ש (בלי מקור). וכנ״ה בקבוץ ירו׳ יבמות פי״ב די״ב רע״ד סנדל שנפסקו אזניו נפסקו חבטיו, ושם: נפסקה אחת מאזניו אחת מחבטיו וכו׳, ובירו׳ שבת פ״ו ד״ח. הגי׳ בט״ס חבתיו . . מחבתיו. ובשבת בבלי קי״ב ע״א וכן בתוספתא כלי׳ ב״ב פ״ד חסרה המלה. ובירו׳ יבמו׳ שם והן שיהו חובטין [אולי צ״ל חבטין] של עץ] —

2 **חֶבֶט** (לפ״ע מל״ע حبط פי׳ בטן נפוח der aufgedunsene Bauch) במגילת איכה שרתי במדינות (לפנינו אי׳ בפי׳ ר ב ת י) נסב חבוטא [1] ומעיא יהב קדם אתתיה. ס״א נסב קרביא [2] ומעיא. — (א״ב בנוסחאות כתוב נסב בני מעיא).

חָבִית (פי׳ בל״ס חביתא ובלש׳ ערבי خابية Fass, Tonne (irdene) ובהוספת נו״ן לסימן הקטנות: חביונה kleines Fass) בפ״ב בכלים (מ״ב) הפכים הגלילים והחביונות שיעור קרקרותיהן כל שהן. פי׳ „חביות קטנות אית דאמרי והאביונות מלשון (איוב ל״ב, י״ט) כאובות חדשים״ [3]. בס״פ ב׳ במקואות (מ״י) ר׳ אליעזר אמר היורד בפי חביה פי׳ המנקין הבורות והביבין מוציאין המים והטיט בחביה ומריקין לחוץ ופיה צר ושמה חביה [4]. בפ׳ כלל גדול בגמ׳ הלש והאופה (שבת ע״ד:) מאן דעביד חביתא חייב ז׳ חטאות. פי׳ משום חופר החרסית וכששוחקו משום טוחן וכשמשליך צרורות וחרסים שבו משום בורר וכשלשו היינו הלש וכשמחתך היינו מחתך ועיקר מלאכה בניין וגמר מלאכה והשואתה [5] מכה בפטיש. *[אחי״ה בחי׳ הרמב״ם (תחלת ס׳ מעשה רקח) הובא כל זה הענין שבערוך בשם רה״ג ז״ל עיי׳ למוד ערוך שבת צד ס״ד. וכ״ה כפי׳ ר״ח בשבת נדפס מכ״י בש״ס ווילנא. — וכנ״ה מכו׳ פ״ב מ״א (ז׳.) היה משלשל בחבית . . דולה בחבית. בב״ק פ״ג מ״א (כ״ז.) בעל החבית. ושם בגמ׳ פתח בכד וסיים בחבית וכו׳, אמר רב פפא היינו כד היינו חבית . . רובא קרו לה לכדא כדא ולחביתא חביתא ואיכא נמי דקרי לחביתא כדא ולכדא חביתא עיי״ע כד. כלים פ״ב מ״ג ביצ׳ ל״ו: חבית של שייטין עיי״ע שט א׳. ב״ק כ״ז. קט״ו. חביתו של יין, ב״ק כ״ז. חבית של דבש, ירו׳ כתובו׳ רפ״א דכ״ד ע״ד בוגרת כחבית פתוחה, ב״ר ס״פ פ׳ צלולה היתה החבית ועכרתם אותי. מעשרו׳ פ״א מ״ח היה דש בחבית כצ״ל עיי״ע חסית ומ״ש. והקבוץ כלים פ״ב מ״ב חָבִיּוֹת לודיות, נדה ו׳: גפה חביות, שבת ק״י. ארבע חַבִיָּתָא, ובהוספת הנון חביונות עיי׳ בריש הערך, אבל בתוספתא כלים ב״ק פ״ב (וכן הובא בר״ש כלי׳ פ״ב מ״ב) הגי׳ האביונות שביהודה, ופי׳ הר״ש האביונות כמו חביונות ע״כ ובכ״י אירפ׳ והאובינות, ואולי לפע״ד הגי׳ באל״ף העיקר ותהיה אז ל״פ اباني כלי חרס של קדרה ודומה לו] —

חָבַל (מל״מ וכן בל״ס ובל״ע خبل ענינו השחת הפסד וקלקול beschädigen, verderben, verletzen ובלשון קריה חֲבַל על . . כמו בל״ס חבלי לי פי׳ השחת ואבוד על פלוני כלומ׳ הוי ואללי weh! oh ob des ..!) כפ׳ ר״א אומ׳ האורג בגמ׳ כל המקלקלין פטורין (שבת ק״ו.) ובפ׳ המניח את הכד בגמ׳ יש חייב (ב״ק ל״ד סע״ב) תני ר׳ אבהו קמיה דר׳ יוחנן כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר, חובל בצריך הדם לכלבו, מבעיר בצריך לאפרו לכסות בו צואה. — ובפ׳ נערה המאורסה בגמ׳ בוגרת (נדרי׳ ע״ד סע״ב) חבל עליך בן עזאי שלא שמשת את ר״ע. (א״ב פי׳ חבל בל״י ווי תרג׳ אללי לי (איוב י׳, ט״ו) חבל עלי [6]). בכלי מתכות פי״ד בכלים (מ״ב) מאמתי היא טהרתו ב״ש אומרים משיחבל. פי׳ מלשון ולא חבלוני (?) [7]). בס״פ כיצד העדים (מכו׳ פ״א מ״י דף ז׳.) סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חבלנית. ולאחד קראתי חובלים (זכרי׳ י״א ז׳) אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלין זה לזה ברי״ג דפ׳ דיני ממונות [בשלשה] זה בורר (סנהדרין כ״ד.). *[אחי״ה וכנ״ה בב״ק פ״ח מ״א דף פ״ג: החובל בחבירו, ושם פ״ז. חובל בחבירו ביוה״כ . . החובל בעבד עברי . . החובל בעבד כנעני . . והם שחבלו באחרים וכו׳, ושם בסוף העמוד דאי בעי מחבל בה לא מצי חביל וכו׳. ע״ש כל הענין ובירו׳ כתובו׳ פ״ד

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב, וברפ״ע חובטא. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו וברפ״ר ופיז׳ ואמ׳, ובכ״י ל״ד ובדפ׳ ווינצ׳ בט״ס קרניא. [3]) הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט צד ג׳. [4]) כה״ג בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה ברפ״ר והוא גי׳ רה״ג בסד״ט צד ל״ג ועל פיו פי׳ רבינו ועיין עוד פי״מ להרמב״ם ור״ש ובנו״ג חבית וכ״ה ברפוסי׳ אחרונים של ערוך רק בדפ׳ פיז׳ בפעם ראשוני חביב וצ״ל חביה. [5]) וכ״ה כפי׳ ר״ח ובכ״י ו״ו בט״ס השותאה. [6]) וטעות הוא עיי׳ בסוף הערך. [7]) לא מצאתי במקרא ונ״ל להגיה לא אֲחַבֵּל (איוב ל״ד, ל״א) או הבל חבלנו לך (נחמי׳ א׳, י״ז) ועוד עיי״ע חבר א׳.

דכ"ח רע"ב. במד"ר פ"י שחבלתו יעל בראשו. נפעל שבועו' פ"ז מ"א. מ"ג הֶנְחְבָּל. התפעל מכילת' ויסע פרש' א' נותן דבר המחבל לתוך דבר שמִתְחַבֵּל כדי לעשות בו נס. והשם חֶבֶל (מל"מ) הבלו של משיח שבת קי"ח. פסחי' קי"ה. סנהר' צ"ח: — בכורו' ח' סע"ב אחזי לן מנא דלא שוי חבליה כה"ג בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגייל' דף ס"ז:) ופי' שם: כלומ' הראה לו כלי שאינו שוה ההפסד שהוא עושה ע"כ וכן פירש"י רק שם הגי' כני' הספרי' חביליה ובפעם השנית חבילי' וצ"ל חביליה. סנהד' ק': דלא ליזיל משכיה לחבלא פי' שלא ילך עורו להפסד וגי' הערוך בערך גלדן להבלא ובאה"ת לקבלא וצ"ל לחבלא. חֲבָלָה ענין פצוע ב"ק פ"ז. והקבוץ חֲבָלוֹת סנה' ב'. והלאה — ברכו' נ"א. קידושי' ע"ב. מלאכי חַבָּלָה, (עיי"ע אסתלגנית). ירו' שביעית פ"ו דל"ז. מלאכי חבלה אין להן קפיצין. פי' מלאכי חבלה מלאכים רעים ומזיקין וכן נקראים בצענד עיי' ספרי על מלאכים ושדים צד נ"ח והלאה. — מ"ק כ"ח: עיי"ע חבל האחרון. והתואר: מסכת שמחות ספ"ט מלמדין לאדם שלא יהיה חובלן, ולנקבה חבלנית עיי' לעיל. ולמלת הקריאה: חבל על . . ד"מ סנהד' נ"ט: חבל על שמש גדול שאבד מן העולם וכו', ושם ק"א. עיי"ע אבד. שבת ל"א: יומי ע"ב: חבל על דלית ליה דרתא וכו'. איכ"ר פ' על אלה: חבל עליך קיסר. מכילתא ויסע פרשה ו' נפל ביתא חבל לכוותא. והוא כל"ס הרשומ' בתחלת הערך ואל תישעה בדברי שקר של בוקסט' (ואחריו הלכו ר"ב ורמ"ל) האומר כי הוא ל"י ἀβάλε שהוא בהיפך ליש' בקשה wenn doch ובתר"י א' לבמד' י"א, ז' אי' חביל ובתר"י לדברי' כ"ח, ט"ו חבול] —

חֲבַל (= הֶבֶל warmer Hauch) בר"ג דפרק לא יחפור (ב"ב י"ח.) חבלא קשה לכותל. פי' חמות חבל היינו הבל שבערך ה"א. *[אחי"ה בנו"ג הבלא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב שם. וממנו הפעל ר"ה כ'. לדידן חביל לן עלמא לדידהו לא חביל להו עלמא ע"ש פירש"י] —

חֶבֶל (טל"ט ענין קשור ואגודה וכן בל"ע حبل Gebundenes, Bündel, Gebund) בפרק קמא דב"ק בגמ' הכשרתי (י' סע"א) והאיכא מרבה בחבילות. פי' מרבה חבילי עצים לחזק בהן הדליקה. בר"ג דביצה (ג':) דתנן בסוף ערלה (פ"ג, מ"ו) מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי כרם. בר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד סע"ב) הקפתנו חבילות תשובות [1]) שאין בהן ממש. ובפ' איזהו נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ב סע"ב) ת"ר המוליך חבילה ממקום למקום וכו'. פירוש אדם שמוליך סחורה ממקום הזול למקום היוקר ברשות מוכר מותר (שם ע"ג רע"א) אם אחריות הסחורה על המוכר עד אותו מקום מותר [2]). ובפ' השוכר את האומנין בגמ' שוכר עליהן או מטען (שם ע"ח.) כי תניא ההיא כשבאת חבילה לידו. פי' כגון שהביא הפועל חבילתו של בגדיו ושל כלי אומנתו ונתנה לבעל הבית וא"ל הרי ערבוני עמך שאין אני חוזר בי [3]) וקבל בעל הבית את החבילה וסמכה דעתו שהוא עושה מלאכתו ופטר את הפועלין האחרים וסמך עליו ולאחר מכן חזר בו שוכר עליו עד מ' ונ' זוז [4]). בפ' האומר לחברו צא וקדש לי בגמ' האומר לאשה קדשתיך (קידוש' ס"ה:) שנים שבאו ממדינת הים והאשה עמהן וחבילה עמהן וכו'. בסוף השידה פי"ח בכלים (מ"ט והובא בסוכה ט"ז רע"א) המטה מטמאת חבילה ומטהרת חבילה. ובר"ג דערבי פסחים (ק"ב: וכ"ה בברכות מ"ט. סוטה ח'.) אין עושין מצוות חבילות חבילות. *[אחי"ה וכנ"ה בעירובין נ"ד: אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט ואם לאו קובץ על יד ירבה (משלי י"ג, י"א) — וכמה היא חבילה וכו' עיי"ע זר א'. קהל"ר פ' לך אכול בא ונטל את חבילתו, ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד פירק חבילתו לשעה. ירו' קידושין רפ"ג דס"ג ע"ג עושה עלוי חבילה. ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד חבילה של לבונה וכו'. ב"ר פצ"ד חבילה של קוצים. ישהש"ר פ' מי זאת: חבילה של מיטכסין. והקבוץ חבילות עיין לעיל וכן בירו' ברכות פ"ז ד"א. ישלש חבילות. וגם בלשון זכר ירו' סנהדר' רפ"ז דכ"ד: חבילי זמורות. ועיין לעיל הציון מערלה. — ובהשאילה ענין אחוה ורעות כמו נפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד, כ"ט) וכן בל"ע حبل Freundschaft מזה הענין נתפרדה החבילה ע"ז י' סע"ב י"א רע"א עיי"ע ארטבן (ח"א ר"פ:)] —

חֶבֶל (טל"ט וכן בל"ס ובל"ע حبل מיתר Strick) ברייש סוטה (ז':) ומביא חבל מצרי וקושרו

---

1) בנו"ג תשו' חב'. 2) כ"ת בכ"י ו"ו א' וב' ונשמט ברפ"ע בטעות מן מותר עד מותר ובפי' רבינו פירש"י ע"ש. 3) כ"ת ברפ"ע חוץ מרפ"ר שאי' ב ך וכ"ה בכ"י ו"ו ות"ב. 4) ועיי' שמ"מ בטקומו.

למעלה מדריה. וכס"ג דפ' מרובה מדת (ב"ק פ"א רע"ב) ולא עוד אלא שנטל מלא חבל [1]) בדרום. בב"ר פ"נ (מ"ט) חלילה לך, ובויק"ר בצו פ' אהבת צדק (ריש פ"י וכן בילק' תהלים רמז תש"ן וג"כ ב"ר פמ"ח וצ"ל מ"ט) את תפיס חבילה בתרין רישי בעית דינא ובעית עלמא אם לית את מתיר [2]) ציבחד [3]) לית עלמא יכיל קאים. *[אח"יה וכנ"ה ירו' סוטה ספ"ח דכ"ג. ר"מ צווח לסיפא דחבלא רישיה, ויק"ר פי"ד במתלא אמר אשתרי חד חבלא אשתרו תרין חבלין, קהל"ר פ' כל אשר: אייתון חבלה (וקצרו) [וקטרו] ברגלי. ויק"ר פי"ד חבילין חבילין עיי"ע כן ו'. — וחבל ג"כ מדת ארץ כידוע מל"מ עיין אוצה"ש להח' פירשט ע' חבל, כי דרכם היה למדוד הקרקע בחבל, ב"ב ק"ג: והלאה מדה בחבל אני מוכר לך, עירובין נ"ז: אין מודדין אלא בחבל של נ' אמה. — והקבוץ חבלים עירובין נ"ה. שלשה חבלים הן וכו', ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג וחבלין אליקה עיי"ע אליקה (ה"א, ק"י.). ועל שם מדת ארץ בחוף הים נקרא חביל ימא (קידושין ע"ב.) או חבל ימא (ב"ר ס"פ ל"ז) והוא מל"מ חבל ים (צפניה ב', ה' ו') ועיי"ע תכלת] —

חָבַל (מל"מ ענין מַשכון pfänden וכ"ה בל"ע حبل ענין נשך Zins) בילמדנו בפ' אלה פקודי המשכן משכן העדות [4]) (הנחו' פקודי ססי' ה') למה משכן משכן שני פעמים (שמות ל"ח, כ"א) שנתמשכן על ידיהם הוא שאנשי כנסת הגדולה אמרו חבל חבלנו לך (נחמיה א', ז') הרי שנתמישכן ב' פעמים. — (א"ב תרג' לא תשימון עליו נשך (שמות כ"ב, כ"ד) לא תשוון עלוהי חיבוליא). *[אחי"ה ועוד עיין תרג' אונקל' לויקרא כ"ה, ל"ו, ל"ז ותרג' לתהלים ט"ו, ה'. ור"ב היה מסדרו בערך בפני עצמו, והנכון לקשרו עם ערך המתחיל בילמדנו כי משכון ונשך יצאו ממושג אחד עיין אוצה"ש להח' פירשט — וכנ"ה ברז"ל מ"ק כ"ח: ווי לאזלא ווי לחבילא, ועיין פירושו בע' וה. במ"ק שם: מותא כי מותא ומרעין חיבוליא עיי' פירושו בע' מת. מכילתא ויסע פרשה א' אם חבל תחבול (שמות כ"ב, כ"ה) אם חבלת חבילה אחת סוף שחובלין בך, ובילקוט בשלח רמז רנ"ז הגי' יותר שלמה אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין בך חבולות הרבה. והוא מל"מ חבלתו (יחזקאל י"ח, ז'), ובלשון זכר חבול (שם י"ב, ושם ט"ז), ובל"ס חובלא. ובנין אפעל: ויק"ר פכ"ז חייתא מַחְבַּלְתָּא ומתברא . . מחבלתא דהות ממשכנא למיתה, עיי"ע פע א' וע' חיית[א] ולפנינו בויק"ר פכ"ז ל"י, אבל אי' בקהל"ר פ' עת ללדת . . ולמה אינון צווחין לה מַחְבַּלְתָּא דהיא ממשכנא בידוי דמיתה, ב"ר פ"ס הדא דברייתא. אמרה בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא. — ועצם הוראת מחבלתא מל"מ חבלי יולדה (הושע י"ג, י"ג) וכן בלש' ערבי حبل וכן בתענית ח'. דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת] —

* חֲבַנָן (בל"ס ܚܒܢܢܐ עצל והשם חַבְנָנוּתָא עצלות ותואר הפעל חַבְנָנָאִית träg) תרג' דברי נרגן (משלי י"ח, ח') מלוי דחבינגא, כה"ג בכ"י אבל בנו"ג בכ"ף חכיננא, אמר עצל (שם כ"ב, י"ג) עטילא אמר בחבינגותיה (כ"ה בכ"י), ולחם עצלות (שם ל"א, כ"ז) תרגום כ"י לחמא (חבינאות) [וצ"ל חבינאנות] עיין עמת"ר ללעווי וכבר עמד על זה רשד"ל באוהב גר ק"ח. ובספרים וכן בערוך ע' חכן הגירסא בטעות בכ"ף, אבל בכ"כ הובא ג"י הספרים לנכון בבי"ת.

חָבַם (פי' כמו חבץ בלש' סורי וענינו כווץ ועצר zusammenpressen ושבר על ידי עצירה zerdrücken, zerschellen או כמו חבט עיין ערכו) בר"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קט"ז:) אי בחבטא נפל אי בחבסא נפל [5]). פי' שנתרעע הכותל וכבדו העליונות ונשתברו התחתונות. ובריש השוכר את האומנין בגמ' דסמוך כל האומנין (שם פ' רע"ב) אמר אביי בשחבסו [6]) לאלתר. פי' שברו מיד. וכפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רוב צלעותיה (חולין נ"ב.) ובריש הפרק (שם מ"ב:) [7]) הגולגלת שנחבסה ברובה טרפה. פי' נכווצה ונשברה. *[אחי"ה ורגמ"ה בפי' לחולין מ"ב: (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"ה.) פי' נחבסה לשון ניפחתה ע"כ, וכן פירש"י שלועז בחולין שם דמינציי"ר ונ"ל להגיה דמנוייר והוא בל"צ diminuer פי' נפחתה ונתמעטה, או י"ל שעיקר הגי' מינציר"א כמו שלועז באמת כרף נ"ב. והוא mincer צערברעקעלן, צערשפליטטערן, ועיין ג"כ הלעז בברכות ל"ט: ד"ה פרמינהו, ובשבת ע"ד: ד"ה דפרים, ובביצה י"ז: ד"ה שרסק] —

---

[1]) בנו"ג חבל חרם בדרומה וכן הוא בערך חרם ב' ושתי נוסחאות נתערבו שם ובש"ס. [2]) בנידרש אי' מוותר. [3]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע ובכ"י בש"ס ציבחר עיי"ע. [4]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו, ובדפ"ע חסר. [5]) עיי"ע חבט. [6]) בנו"ג בשחבטו. [7]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע ובכ"י בש"ס ובריש המפלת וא"כ זה הציון יש למחוק מרשימות מקומות שהבאתי במבוא צד LXVI.

חָבַץ (הוציא חמאה מחלב. מל' ערבי خبيط חלב שנטלו ממנו החמאה (abgerahmte Milch בס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ה. ותוספתא שבת פ"י) ת"ר החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרות. וכפרק השוכר את הפועלין בגמ' ואלו האוכלין (ב"מ פ"ט. וכן בירו' מעשרות פ"ב ד"נ רע"א) יצא החולב והמחבץ והמגבן שאינן גידולי קרקע. ובמגילת איכה (פסיקתי רבתי ד"ה חד מאתינס ד') חד מן תינס [1]) א"ל לינוקא מירושלם זבין לי ביעין וחובצין א"ל לינוקא הי ביעתא מן תרנגולא חיורתא א"ל ינוקא הדין חובצא דעיזא חיורתא [2]). פי' מחבץ מפיק חמאה מחלב כדכתיב (משלי ל', ל"ג) כי מיץ חלב יוציא חמאה. *[אחי"ה וכנ"ה בירוש' שבת פ"ז ד"י סע"ג המגבן והמחבץ חייב משום לש (ועיין בבבלי שבת צ"ה.), אבל בירו' ערלה פ"א דס"א: המחבין ט"ס במקום המחמץ. ופי' של רבינו עולה יפה מאוד עם גזרת המלה מל"ע הרשומה, ורש"י בשבת שם פי' בע"א ע"ש, ובב"מ פי' המחבין מיני הריצי חלב, ומ"כ פי' באיכ"ר חובצין: גבינות ובזה הענין בירו' פסחים פ"ו דל"ג ע"ג ההין דאכיל חובין ובדעתיה מיכול קופד צריך מבערא פיסתא. והקבוין בירו' פיאה פ"א דט"ז ק"ל רע"א חנותא דכיתנאי הוה לון צומות והוה תמן חד מיתקרי בר חובין ולא סלק אמרי מה אנן אכלין יומא דין אמר חד חובצין אמר ייתי בר חביין [צ"ל חובין] א"ר יוהנן זה אמר לשון הרע בהצנע, פי' שהטיל שם כינוי לחברו כי בדרך לעג קראהו בשמעו שיש כאן חובצין עיין אה"צ לטהרז"ף שם] —

חבין (= חַבִּין פי' בל"ע خبيص הוא תבשיל מקמח תמרים וחמאה Gericht von Weizen-mehl, Datteln, und Butter) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוין מן היין (ברכות ל"ו:) חביין קידרא הוא אברושך ומפורש במקומו בגמ' חוין, מן היין (שם ל"ז.) [3]).

ובפ' אלו מנחות נקמצות בגמ' ר"ש אומר (מנחות ע"ה: וכן ברכות ל"ז:) אמר רב יוסף האי חביצא אי אית ביה פירורין. כזית וכו'. פי' פירר הפת בקערה ושפך המרק עליהן [4]). במשקין [5]) בפ"ב בטבול יום (מ"ד) ואם היבין כל מקום שהלך השמן פסול. "פי' כשיתערב הלחם במקפה ויעשה אחד כמו (ברכות הנ"ל) חביין קדרא". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג (בסד"ט צד מ"ב.), ודע שרא"ש בחידושיו (בספר ברכוי משלשת צד כ"ג:) משיג על פירש"י שכתב שמבשלין לחם בתוך האלפס וכנגד זה העלה הרא"ש שחביצא איננה בישול והביא ראיה מירו' ע"ש. וגם אני מצאתי און לי להביא ראיה מירו' נדרים רפ"ו דל"ט ע"ג שאי' שם חביצא אין בו משום בישולי גוים וכו', ואמרינן (שם) כל אוכל שהוא נאכל חי כמות שהוא אין בו משום בישולי גוים. ב"ר פמ"ה א' לעוגות וא' להביץ וא' למלוטימיה עיי"ע מלטמיא] —

חֶבַץ (פי' בל"ס חֲבַץ עצר וכבש drücken, pressen והשם חֲבְצָא, חֶבְצָה פי' כבישה וחיבוצא הוא עיגול של תמרים נכבשים eine Masse zusammen-gedrückter Datteln) בפ' השואל את הפרה בגמ' השואל פרה מחברו ושלחה לו (ב"מ צ"ט רע"ב) האי מאן דגזל חיבוצא [6]) דתמרי ואית ביה המשין תמרי. ובר"ג דפ' האשה שנפלו לה נכסים (כתובו' פ' רע"א) חיבוצא [7]) דתמרי מאי תיקו. פי' היבוצא של תמרים הוא עיגול של תמרים כמו עיגול של דבילה. אלו שלש חבין א' של גבינה, ב' של פת, ג' של תמרים כולן לשון קיבוץ. *[אחי"ה ובע' חתל פי' רבינו כובשין תמרים יבשות כדי שלא ירקבו וכו' וחתיכה מאותן חתולות קורין חיבוצא, ע"ש. וזה הפי' הוגח יותר להוראת המלה הסורית הנ"ל ובה עולה יפה פי' רש"י בב"מ צ"ט: "תמרים המדובקים יחד קרי חביצא"] —

[1]) בנו"ג אתינס עיי"ע. [2]) בנוסחאותנו מוחלפת השיטה אהמי לי אידא היא חובצא דעיזא חיורתי וכו' א"ל . . אידא היא ביעתא דתרנגולתא חיורתי וכו'. [3]) לפי גי' הכ"י ובה"ג עיי' ד"ס שם ובע' אברושך ובכ"י ברכו' שם אי' מאי חביין קידרא קמחא ודובשא ומשחא דעבדי אברושך. וכ"ה ברש"י בברכו' ל"ו סע"ב ד"ה דיסא ע"ש ורק בסוף הדיבור צ"ל אברושך במקום אברושדי וכן הוא לנכון באו"ז הל' סעודי רסי' קס"ה שהעתיק (בלי מקור) פירש"י ועיי' עוד הערת ה' בע' אברושך. ולפי פירש"י שם במאכל קפוי זה גם חלב שחבצוהו בקיבה נתערב וזה נכון לפי הוראת המלה הערבית הנ"ל אולם מה שפי' חבצוהו בקיבה בזה הלך רש"י לשטתו בביאור המלה עיי' פירושו בשבת צ"ה. [4]) הובא באו"ז ה' ברכ' המוציא סס"י קנ"ז ע"ש ובתוספו' מנחו' ע"ה: הובא פי' הערוך בזה"ל ובערוך פי' כעין חביצא דתמרי שפירר הפת וכו'. וכן תוס' ר"י חסיד (בספר ברכוי משולשת צד כ"ד:) הביא פי' הערוך בזה"ל ובערוך פי' שהן פירורין של לחם שנדבקים יחד ע"י מרק ודבר שהוא נדבק יחד קרי חביצא כמו חביצי דתמרי ע"כ. ועיי"ע הבא אח"ז. וגוף הפי' העתיק רבינו כנראה מפי' רגמ"ה למנחו' (בקובץ כ"י אנגי דף כ"ד:) שכתב חביצת שקורין בלע"ז פניקאטא . . שקיבין הפירורין ביחד ולשון וחברן וכו' ע"כ וזה מ"ש רבינו בסוף ע' הבא אח"ז כולן לשון קיבוץ. [5]) בדפ' באסיל ואמשי' בטעות במ"ק. [6]) בנו"ג חביצא. [7]) בנו"ג חובצא

* חָבַק (מל"ם ענין חבור ודבוק עיי"ע אבק (umschlingen, anschliessen פסחי' קי"א: חבקיה לדיקלא, ירוש' כלאים רפ"ו ד"ל סע"ב חבוק לכותל, ושם חבוקין לכותל. פ י ע ל: פסיקתא רבתי פ"ג באין ומחבקין קבורת רחל. ה ת פ ע ל ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג אם תראה סרים מתחבק עם אשתך שמא אין רע לך, ובירו' שבת פ"ג ד"ו. אי' מחבק עם אשתך. וממנו השֵם חֶבָק עיין ערכו.

חַבָּק (לפי פי' הערוך בכאן ובע' קלקי ענין כסוי הבהמה Decke ועוד בע' קלקי ענין חגורת בטן Bauchgurt והוא העיקר עיין בפנים) בהמפרק בפ' י"ט בכלים (מ"ג) שירי מזרן ז' [1]) טפחים כדי לעשות הבק לחמור. פי' כלי שמשימין על משאוי החמור ומשימין בה קוצה ומגביא גילי בשביל שלא יפשרו [2]) אם יפול עליו מטר, וי"א שהוא כמו נמטא [3]) ועוד משימין אותו על החמור כשנוטל הסרגא ממנו והוא מזיע שלא יצטנן. בפ' במה אשה בגמ' ב י ר י ת [4]) טהורה (שבת ס"ד רע"א) מנין לרבות את הקילקי ואת החבק ת"ל או שק (ויקרא י"א, ל"ב) פירשנו בע' קלקי. *[אחי"ה ובע' קלקי פי' רבינו בשני ציונים משבת הנ"ל ומב"ב ע"ח. חבק [רצועה] שתחת הבטן, פ"א חבק כסוי הבהמות ופירוש ראשון שנ"ב גם בילק' שמיני ריש רמז תקל"ט הוא העיקר כי בל"ע حِبَاك, حَبْكَة פי' אזור של בטן שחוגרין בו הבהמה או את אוכף של חמור וכן לעז רגמ"ה כ"י לב"ב שם צינגל"א והוא ל"ר cingula וכן לעז רש"י בשבת שם ובשבת קנ"ד: ד"ה בחכר. ומלת קלקי לועז רגמ"ה בב"ב שם: פושל"א והוא לפע"ד בלאי"ט fasciula כריכה (Bündel) שקושרין לזנב הבהמה ולכן פי' רבינו בע' קקלי זו המלה: [רצועה] שתחת הזנב, וכן לועז רש"י בשבת נ"ג רע"א: רצועה תחת זנבו: פ ו ש ל " א שנותנים שם שלא תרד האוכף וכו'. וכן הרמב"ם פי' בכלים שם חבק: הוא האזור אשר ישימו אותו לחמור על המרדעת כדי שיעמוד על גבו (כ"ה לנכון כתוי"ט לכלים שם בשם הרמב"ם ובדפוסים בפי"ט לרמב"ם חסר ה ו א ה א ז ו ר) ועיין תוי"ט שם שהשיג על רע"ב שהרכיב פי' דרבינו נתן עם פי' הרמב"ם, אבל האמת כי פי' הרמב"ם קרוב לפי' רבינו בערך קלקי. אבל מ"ש רבינו שם בפי' אחר: "כסוי הבהמה" עולה עם מ"ש בע' נוכחי כי זה שיעור המאמר בע' דכאן פי' כלי שמשימין על משאוי החמור וכו', כלומר שהוא מכסה שנותנין על משאוי החמור, וכן פי' של י"א שהוא כמו נמטא מסכים לזה כי נמטא הוא ל"ע نمط פי' מ כ ס ה שנותנין על אוכף החמור. ובזה הפי' בע' הנוכחי ובע' קלקי בפי' אחר הלך רבינו בשיטת רה"ג שפי' בכלים שם (סד"ט צד י"ד) וז"ל חבק פי' בטיית גל [= جُل Pferdedecke] מאחר שלוקחין המרכב מן הסוס ונותנין עליו בגד צמר ע"כ. ולפי פי' זה אולי היא מלה ערבית הנ"ל שהוראתה ג"כ בגד עב ארוג. אבל פי' אזור נוח יותר ומזה הענין חבקין שבצואריהן שבת נ"ז סע"א פירש"י ענקי רצועות שאינן מוזהבות רחבות . . לשון קילקלי וחבק צינגל"א וכו' ע"כ. ואולי זה האחרון יש לגזור מל"פ خَبَاك, خِبَاك ענין חניקת הצואר das Zusammenschnüren des Halses ונקראין רצועות רחבות הצואר ככה מפני שאדוקין הן בצואר כאלו חונקות אותה, וכן מוכח מרי"ף עיין שם] —

חֶבֶק (בל"ם חֶבְקָא ענין הידוק ודבוק das Zusam- (menschliessen בפ' הרואה כתם (מתניתין [צ"ל בגמרא] על שוקה ועל פרסותיה מבפנים טמאה (נדה נ"ח.) מבפנים ועד היכא אמרי דבי ר' ינאי עד מקום חבק. פי' כשנמצאת דם על שוקה ועל פרסותיה באותן הצדדים שמדבקין זה עם זה הן מבפנים וכשנועלין האנפליא יש לה לולאות ומחברין אותן לולאות באמצע השוק פעמים מבפנים ופעמים מאחור וזהו מקום חבק. פ"א עד מקום חבק עד מקום שמחבק ירכה על שוקה כשכופפת ירכה ואותו מקום חבק עצמו הוי כלפנים כנגד התורפה ואם נמצא דם במקום חבק טמא אם נמצא דם על שוקה וירכה מבפנים. *[אחי"ה תוכן הערך הנוכחי הובא בתוספו' נדה שם ד"ה מקום ובחי' הריטב"א במקומו רק בקצת שנוים. ודע כי בעה"ק שנ"ב נפרד זה הערך מערך הקודם והוא הנכון ולא כמו שהדפיסו בהוצאות הערוך בהמשך של ע' הקודם לזה] —

חבר (= מל"מ חָבֵר = חֲבוּרָה Verein, Verband (חבורתא Genossenschaft, Verbindung;

[1]) כ"ה לנכון בכל הכ"י ובדפ"ע נשתבש ד'. [2]) בר"ש הגי' בשם הערוך יפסדו וכ"ה ברע"ב. [3]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו א' וכ' וה"ב וכ"ה בדפ' ווינ' ואמ' אבל בדפ"ר בט"ס נטרא ובר"ש הובא: ה מ ט י וצ"ל נמטא עיי' בפנים. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ודפ"ר, ובשאר דפ"ע ברית.

חָבֵר Freund, Genosse ועיין עוד יתר השמות בהוספותי) בס"ג דפ' יו"ט של ר"ה (ל"ד:) לא אמרו אלא בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר לא. וכפ' בני העיר בגמ' וכן במותריהן (מגילה כ"ז.) במה דברי' אמורי' בשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר וכ"ש דעניי דידי ועניי דידכו עלי סמיכי. בפ' תפלת השחר בגמ' ר' אליעזר בן עזרי' אמר [1]) (ברכות ל'.) אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וכו'. פי' גאון ז"ל [2]) גדול העיר אשר יועדו עליו כל הזקנים שנאמר (בראשית י"ד. ג') כל אלה חברו [3]). פירוש אחר צבור מקום שמתחבין בני העיר להתפלל בו ר' יהודה אומ' משמו של ר' אלעזר כ"מ שיש חבר עיר שמתפללין בו תפילת המוספין היחיד פטור אבל מקום שאין שם צבור מתפללין בו תפילת המוספין היחיד חייב להתפלל תפילת המוספין וזהו פי' יחיד שלא בחבר עיר איכא בינייהו" [4]). בפרק חומר בקודש בגמרא חומר בתרומה (חגיגה כ"ה.) ובפרק קמא דנדה בגמ' כיצד דיה שעתה (נדה ו':) והאמר עולא חבריא מדכן בגלילא. פירוש חברים אוכלין חולין בטהרה. (ובפ') [צ"ל בס"פ] שתי מדות (מנחות צ"ג סוף ע"ב) שאחד מניף לכל החוברין ואין אחד סומך לכל החוברין [5]). ובריש גמרא דתמורה (ב'.) הכתיב קרבנו ההוא מיבעי ליה לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה ור' יהודה כל בעלי חוברין לסמיכה לית ליה. פירוש אחד מניף חזה ושוק שבשלמים בשבילו ובשביל חברו. בר"ג דפרק אין צדין (ביצה כ"ה.) נפלין חברין ברברבאתא [6]). פי' רב הונא ורב חסדא חברים של רב נחמן והיה קורא לרב הונא הונא [7]) חברין וכן לרב חסדא ולרבה בר רב הונא [8]) בר חברין ברברבאתא: בקושיות גדולות. בפ' במה אשה בגמ' ולא בכוכליאר [9]) (שבת ס"ג רע"א, ילקי ישעי' סוף רמז רס"ד) בחבר טוב או בחבר רע. פי' באשה טובה או באשה רעה [10]). בר"ג דפ' היו בודקין אותו בז' חקירות (סנהדרין מ"א.) חבר אינו צריך התראה. פי' "מפני מה מתרין שלא יאמר הרוצח לא הייתי יודע שההורג נהרג אלו הייתי יודע לא הייתי הורגו והחבר אינו צריך שלא יכול לומר לא הייתי יודע" [11]). בר"ג דפ' מי שהחשיך (שבת קנ"ד:) מאי לאו בחבר גואלקי [12]). פי' "אביי אשכחיה לרבא [13]) דקא משפשף לבריה אגבא דחמרא (שם) שיפשוף כדאמרינן (יומא פ"ח.) ואם מבערב ישפשף [14]) כלומר יוליך ויביא ידו על גופו כדי שיסור מעליו טינוף הקרי. כן רבא היה מעלה ומוריד בנו כעין שיפשוף על גב החמור מן הצד לא על גופו [15]) של חמור כעין רכיבה אלא היה מושיבו על גב החמור והתינוק מגנדר ונחית ואביו מחזיק בו ומחזירו שלא יפול לארץ א"ל אביי משתמש מר בבעלי חיים כלומר המשתמש בבעלי חיים עובר משום הא דתנן (ביצה ל"ו:) ולא רוכבין ע"ג בהמה השיבו רבא אינו על שדרו של חמור אלא בצדי החמור אני משפשף וצדדין לא גזרו רבנן מדתנן (שבת שם) מתיר חבלים והשקים נופלים מאי לאו בחבר גואלקי ולא גזרו רבנן. פי' חבר גואלקי כשטוענין הבהמה מביאין שק וטוענין אותו מצד האחד ושק האחר מצד השני ומביא חבל וקושרן ומחברן ומשרבבן בצידי [16]) וכשמבקשין לפרק משואן מגביה השקין לרפרף קשר החבל להיות נוח להתיר ומתיר ומניח השקים והן יורדין מצידי הבהמה ונופלין לארץ נמצא מגביה ומוריד השקים בצידי החמור כאשר אגביה אני את בני ע"ג החמור והוא יורד בדרך שיפשוף א"ל אביי אינו אומר מתיר החבלים בחבר גואלקי אלא באבר גואלקי [17]) כדתנן (עירובין פ"ה מ"א דף נ"ב:) כיצד מאברין את הערי' [18])

---

[1]) כ"ה בדפ"ר. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב. [3]) וכן בפי"מ לרמב"ם וז"ל חבר ישם ת"ח ופי' חבר עיר חכם המדינה והוא כנוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם עכ"ל, וכן פי' רש"י ור"ן במגילי חבר עיר חכם שמתעסק בצרכי צבור אבל בר"ה לדעת הר"ן שם פי' צבור ובברכו' פירש"י חבורת העיר. [4]) כן הובא באו"ז הל' תפלה סי' פ"ט בשם ר"ח ז"ל. וכפ"א צבור מבואר ג"כ בשט"מ לברכו' בספ' ברכי משולשת צד י"ד ע"ש, וההבדל בין פי' ראשון לפי' אחר הוא כי לפי' הראשון יש לנקד חָבֵר ולפ"א חֶבֶר. [5]) בנו"ג החברים אבל בצד צ"ד רע"א נתמעטה בחוברין . . שתתמעטה בחוברין ופירש"י בחבירין. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [7]) כ"ה בדפ"ר. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בביצי ועיי' פירש"י שם וכן מוכח מסוכי י"ד: כתובו' צ"ט: שבועו' מ"ח: איקלע רב נחמן לסורא עול לגביה רב חסדא ורבה בר רב הונא ובגיטין ס"ה: קרי ליה רבה בר רב הונא לרב חסדא חברינו. — ובדפ"ע הגי' בטעות וכן לרב חסדא ולרבה בר בר הנה וגם לרבה בר רב הונא קרא רב נחמן אבא לפי גי' הנכונה בע' חזר ב' לפי מ"ש בשם היוחסין השלם ועיי' ד"ס לביצי צד ל"ט. [9]) בכ"י ל"ד ובנוסחי כוליאר אבל עיי"ע כבליאר וש"נ שינוי נוסחאות. [10]) וכן פירש"י. ועיי' מלאכי ב', י"ד. [11]) הועתק מפי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגיליקי צד צ"ח רע"א). [12]) בנוס' נשתבש עיי"ע גואלק. [13]) וכ"ה בר"ח וראי"ש דפ"ו וכ"ה בכ"י א"ס אבל בכ"י ה"ב ובפי' ר"ח בפעם אחת וכנוס' אי' רבה. [14]) כ"ה לנכון בכ' יה"ב וכ"ה בכ"י ב' בד"ס למקומו (ולא רמז על ערוך) וכ"ה בפי' ר"ח, ברי"ף ובראי"ש ועיי' בתוספו' ישנים ד"ה אלא אימא, ובדפ"ר אי' ואם בערב ישפשף, ובדפ"ו שפשף בפי' ר"ח: שדרו. ושם: ומחזיקו (במקום ומחזירו). [16]) וכצ"ל בפי' ר"ח וחמו"ל טעה. בדמ"ר בגידי. [17]) כ"ה לנכון מאוד בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בישרס"ע נשתבש ע"ש. [18]) בכ"י וי' הגי' מעברין וכ"ה לפנינו ובע' אבר (ח"א י"ז.) סמנתי חלופי הנוסחאות.

ומפרישינן ליה (שם נ"ג. ע"ש) מלשון אבר כן מוסיף כמו אבר בגואלקא והוא למעלה כדאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ד:) באברוורי [1] הוו יתבי ופי' אברוורי למעלה מן המשאוי [2] כגון שהיה צד המשאוי האחד כבד והשני קל ורצונו להשוות המשאוי שלא יהא מטרטן ומוסיף על הצד הקל להשוות המשקל שלא יהא אחד מהן מכריע ועליו אמרה משנתינו מתיר חבלים וקשרים [3] והשקים נופלים שהקשר למעלה הוא ואין צריך להגביה שק ולא להוריד אלא כשמתיר החבל [4] נופלין אבר גואלקי נמצאו גואלקי על צידי הבהמה ואבר [5] זה על גואלקי נמצא אבר זה צדי צדדים, אי נמי בגואלקי [6] דגואלקי עצמן אינן קשורין בחבלים אלא כמנהג שהיה לאורחין המהלכין בדרכים שעושין בראשי השקים כמין קרסים ולולאות מן [7] החבלים ומכנים הקרסים בלולאות, אי נמי לולאות בלבד ומכנים בהן עץ ומחברן וכשרוצה לפרקן מושך העץ ההוא והן נופלין ונקרא העץ ההוא לכתא ואינו מגיע לצדדין ואותו האבר נמי שמוסיפין על המשאוי הוא צידי צדדין והוא מותר אבל הצדדין אסורין" [8], כפרק אין עומדין להתפלל בגמרא מודים מודים (ברכות ל"ד רע"א) ובפ' הקורא את המגילה עומד בגמ' מודים מודים (מגילה כ"ה.) [9] חברותא כלפי שמיא. כלומ' כאדם שאמר לחברו עד השתא לא כיון ועכשיו בעי לכווני [10]. בכלי מתכות פי"ד [11]) בכלי' (מ"ב) מאימתי היא טהרתו ב"ש אמרו משיחבל וב"ה אמרו משיחבר. פי' מלשון ויחבר (שמות ל"ו. י' והלאה). *[אחי"ה ע"ש פי' הרמב"ם ור"ש. והוא מענין חבור ודבוק כמו בכלים פי"ד מ"ב חִבְּרָה לו. ובבינוני בכלים פרק י"ב מ"ב כל הַמְחוּבָּר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור. ועיין ב"ק צ"ב: חולין ס"ה. מחובר ב"מ פ"ט. או מחובר לקרקע חולין ט"ו. ט"ז: והפכו תלוש עיי"ע. ושם מופשט חִיבּוּר (das Verbinden) ד"מ שבת מ"ו אין חִבּוּר לה. ועיין כלים פי"ח. מ"ב ועיי"ע מכנה. כלים פ"ג. מ"ו אינה חיבור עיי"ע טפל א'. ירו' חלה רפ"ד דנ"ט רע"ד יש דברים שהן חיבור בחלה ואינן חיבור בטבול יום. ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד חיבור לבגד. ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג חיבור לטומאה .. ואינה חיבור להזאה ועי"ש כל הענין. ירו' סוטה פ"ח דכ"ב ע"ד חיבור לעיר. והשם חָבֵר (חָבִיר) טל"מ רֵעַ דבק בעמיתו והרבה בדרז"ל עיין ברכו' ה': ט"ו: כ"ח: ל"א. ס"ד. שבת ל"א. פסחים קי"ח: תענית ז'. ב"מ ס"ב. ב"ב כ"א. ל"ט. אבות פ"ב מ"ט. — ולנקבה חֲבֶרְתָּא (חולין י'. יבמות ס"ג:). והקבוץ חֲבֵירוֹת (שבת קכ"ט.) — תלמיד חבר ברכו' כ"ז: ב"ב קנ"ח: כלומר מתחילה היה תלמידו של חכם פלוני ואח"כ נעשה חבירו (עיין רשב"ם לב"ב שם). ובירו' אי' תחת זה חבר ותלמיד ירו' שקלי' רפ"ג דמ"ז: ירו' ב"ב ספ"ט די"ז: או אולי חבר ולנקבה חבירה (סנהד' ח':) ענינו יודע ומבין בדבר בל"ע خبير، خابر Kundiger, Gelehrter כלומ' חכם. וכ"ה מפורש בכ"ב ע"ה. אין חברים אלא תלמידי חכמים. ועיין עוד דרך ארץ זוט' פ"ב ת"ח נאים בחבורה ואין ע"ה נאים בחבורה. ירו' סנהד' פי"א ד"ל. חַבְרַיָּיא בשם ר' יוחנן פי' חכמים אמרו בשם ר"י. ובירו' ברכות פ"א ד"ג: חברייא אמ"ר יוחנן (כ"ה לפי גי' המהרש"ס). וכצ"ל בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג. ברכות ל': עיין למטה. ירו' סנהדרין פ"א די"ט. אלו החבירים. שהש"ר פ' סמכוני: מי שמקבל פני חברים. ושם פ' ברח דודי: ב' חברים שהיו עוסקים בדבר הלכה. שמ"ר פכ"ז כל הימים שאדם חבר וכו' ע"ש. ויק"ר רפי"ח חדא לחברייא וחדא לבורייא פי' אחד כנגד ת"ח ואחד כנגד ע"ה. ומן הענין הזה ירו' תענית פ"א דס"ד ע"ג ר' חנניא חברהון דרבנן. וכן אושעיה (הושעיא) זעירא דמן חברייא. או פירושו מן אסיפת וקבוץ חכמים עיי"ע זער. וכן בב"ר ספי"ג אבימי מן חבריה. הוה מבקר בישיא. אולם כאן טוב יותר לשערו מחבורת של קוברי מתים כדאי' במ"ק כ"ז: חבורתא איכא במתא עיי' פירש"י (וממנו בזמן מאוחר השם למבקרי חולים וקוברי מתים חברה, חברא, קדישא). וקביצת החכמים וישיבתם נקראה חבורה, חבורתא.

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח אבל בעי' אברוורי גי' כ"י ו"ו בארואדי ועי"ש הנוסחאות ובכ"י ב"ר אברואדי וכנוסח הכ"י הזה בעי' הנוכחי ובעי' אברוורי אי' גם בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב הנ"ל. [2]) ולפי פי' זה הוא ל"ס إبر פי' למעלה بار פי' משאוי אבל לפי פי' ר"ח בעי' אברוורי ועיי' בסמוך יש לגזור מל"פ הרשומי' שם. [3]) לי' בפי' ר"ח ובכ"י ה"ב מן השקים. [4]) בפי' ר"ת החבר. [5]) בפי' ר"ח ואם זה עיי' סוף ע' לכתא. [6]) כ"ה בפי' ר"ח ואולי צ"ל בלכתא. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ודפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח ובשדפ"ע בט"ס כין. [8]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת נדפס בש"ס ווילנא. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אי' וכ"י ל"ד וה"ב ובדפ"ע נשמט מן בגמ' עד בגמ' אבל בעי' מרזב בי' אי' לנכון. [10]) והוא עפ"י פי' הגמ' שם ושם. ובברכו' אי' עוד כלפי שמיא: מ"י איכא ומיותר הוא וכן לי' במגילה ולי' בכ"י ש"ס. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בעי' חבל א'. אבל בדפ"ע בכאן פי"ב וט"ס הוא.

חברותא ברכות ט׳: במעמד כל החבורה, שבת ק״א רע״ב וש״נ ארי שבחבורה עיי״ע ארי. מכות כ״א: בחבורה נמנו וגמרו, נדרי׳ פ״א רע״א הזהרו בחבורה. ויק״ר ספ״ב חבורתו של משה וחבורתו של יהושע וחבורתו של דוד ושל חזקיהו ישנים חבורתו של עזרא ושל הלל ושל ריב״ז ושל ר״מ וחבריו חדשים ועליהם הוא אומ׳ (שה״ש ז׳, י״ד) חדשים גם ישנים, שהש״ר פ׳ ברח: בשעה שישראל קורין בתורה בחבורות וכו׳. ירו׳ ברכות פ״ב ד״ה, ר׳ חייא וחבורתיה . . ר׳ יוסי וחבורתיה ר״ע וחבורתיה, ירו׳ תרומו׳ פ״ב דמ״א ע״ג רב כד הוי מורי בחבורתיה וכו׳ (בחולין ט״ו: איתא לתלמידיה), ב״ק ע״א. ר״ש בן לקיש ר׳ אבין . . וכל חבורתיה. ירו׳ שביעית פ״ז דל״ז ע״ג ר׳ יוחנן וחברותיה. — וגם רגיל על לשון הכמינו ז״ל חבר לכנוי שם כבוד (Chaber) למי שעוסק במצות ונאמן על טומאה וטהרה, ולדעתי שם הכנוי הזה נופל על לשון המקרא חבר אני לכל אשר יראוך ולשומרי פקודיך (תהלים קי״ט, ס״ג), פסיקת׳ רבתי פי״א חבריהם (של ישראל) דבוקים לחכמים . . עוסקים בגמילות חסדים (הרי שנשתמש על שני אופנים כי יש חברים לתורה וישנן לגמילות חסדים, קידושין ל״ג סע״ב אתון חכימי ואנא חבר. ירו׳ ביכור׳ פ״ג דס״ה ע״ג אין עומדין מפני חבר. דמאי פ״ב מ״ג המקבל עליו להיות חבר עיין רע״ב (ורמב״ם פי׳ לענין ת״ח וקצת קשה). ברכות ל׳: הבא לקבל דברי חבירות צריך לקבל בפני ג׳ חבירים ואפי׳ ת״ח צריך לקבל בפני ג׳ חבירים זקן ויושב בישיבה אינו צריך לקבל בפני ג׳ חבירים וכו׳, תוספתא דמאי רפ״ב המקבל עליו ד׳ דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומה ומעשרות לע״ה וכו׳ עד וישיהא אוכל הולין בטהרה. ובזה מובן מאמר בסנהד׳ צ׳ רע״ב מה אהרן חבר אף בניו חברים. חולין ו׳: אשת חבר טוחנת עם אשת ע״ה, בכורו׳ ל׳: אשת חבר . . בתו של חבר. שמ״ר פ״א ר׳ פנחס החבר. ואסיפת החברים נקראה חבורה תוספתא דמאי פ״ב קבל עליו בפני חבורה, ברכות ל״א. דוחין אותו מחבירותו. תוספתא דמאי שם ע״ה שקבל עליו כל דברי חברות. ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ג רע״א דוחין אותו מחבורתו. ועוד שם איזה פעמים זבורה. והועתק המלה חבר וחבירות ללשון ערבי כי احبار פי׳ חכם יהודי והשם حبورة חכמה יהודית. — וכן נקראה כל אסיפה וכת Gesellschaft פסחים קי״ג: חבורה של מצוה, סנהד׳ ע׳: ירו׳ סנהד׳ רפ״ח דכ״ד. חבורת מצוה, פסחים פ״ט. והלאה, ירו׳ פסחים ספ״ז דל״ה ע״ג בני חבורה, ושם איזה פעמים. קהל״ר פ׳ מעות: חבורה של צדיקים, ב״ר ר״פ פ״ז חבורה של רשעים. שהש״ר פ׳ כמגדל דוד: חבורה של זמרים. סנהד׳ ע׳: חבורה שכולה סריקין. ועוד חֲבֵרוּת = חַבְרוּתָא וכן בל״ס פי׳ ענין רעות ודבוק ואחדות Geselligkeit ירו׳ ברכות פ״ט ד״ט. אפילו תואר חברות אין עלינו לרעה, ב״ב ט״ז. חברותא כלפי שמיא (ועיין לעיל הציון מברכות ועיי״ע כלפי). יבמות צ״ו: חברותא נמי, תענית כ״ג. אי חברותא אי מיתותא — חברותך ט״ס וצ״ל חברורך עיי״ע חברורא אחר ע׳ חבר האהרון] —

חַבָּר (פי׳ בל״פ گبر כומר פרסי ועובד אש, וקוסם pers. Feueranbeter, Zauberer וכן בלשון פעניקיא חַבָּר עובד אש וקוסם) בפ״ק דשבת בגמ׳ לא ישב אדם לפני הַסַּפָּר (שבת י״א רע״א) אמר רב תחת ישמעאל ולא תחת גוי [1]), תחת גוי ולא תחת חבר. תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם, תחת ת״ח ולא תחת יתום ואלמנה. פי׳ תחת ישמעאל ולא תחת גוי תחת סתם גוי ולא תחת חבר שהיו פרסיים קורין לכומרין חַבָּרִין והיו אותן חברין רעים מאוד ומצירין לישראל כדאמרינן בסוף כירה (שבת מ״ה רע״א) מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא. פי׳ שגזרו שלא להדליק נר שום אדם אלא לתועבותיהן כ י ו ם א י ד ם והיו ישראל מדליקין בסתר ואם יראו ח ב ר י ם [2]) נר חנוכה ידעו שמדליקין בבתיהן [3]). ואמרינן בר״ג דביצה (ו׳.) האידנא דאיכא חברי חיישינן, פירוש שאומר לישראל כיון שאתם קוברין המת שלכם תקברו המת שלנו ביו״ט שלכם חיישינן ומשהינן למחר. ואמרינן בס״ג דפ׳ הבא על יבמתו (יבמות ס״ג:) בגוי נבל אכעיסם (דברים ל״ב, כ״א) ר׳ יוחנן אמר אלו חברים (אמר) [אמרו] ליה לר׳ יוחנן אתו חברי לבבל שגא [4]) מקבלי שוחדא תריין יתיב גזרו על שלש משום שלש על בשר משום מתנות ועל המרחצאות משום טבילה קא מחטטי שכבי מפני ששמחים ביום אידם. ואמרינן בר״ג

[1]) וכ״ה כדפ׳ הישנים בשתי הפעמים בגמ׳ וברש״י ונשתנה לנכרים מן הצינזור וברש״י ר״ה תחת גוי יוונים ובד״ש ארמיים ובד׳ הישני׳ ארומים והוא העיקר והם הרומיים וגם בזה שלטה יד הצינזור. [2]) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו, ובדס״ע הגוים. [3]) עיי׳ בסוף הערך ומ״ש. [4]) בדפ׳ פיזו ובפסי נוסחת לרי נסים צד ל״ד הגי׳ שאג, ובכ״י וי״ו שגגא ובכ״י ח״ב איתא בזה״ל שאגי נפל ס״א שגאי׳ ובנו״ג שגא עיי״ע

דפ' המביא גט שני (גיטין ט"ז סע"ב והלאה) רבה בר בר חנה חלש על לגביה רב יהודה ורבנן [1] לשיוליה ביה [וכו'] אדהכי אתא ההוא חברא ושקלא לשרגא מקמייהו אמר רחמנא א י בטולך, א י [2] בטולא דבר עשו. למימרא דרומאי מעלו מפרסאי והתני ר' חייא (פסחים פ"ז:) אלהים הבין דרכה והוא ידע וגו' (איוב כ"ח, כ"ג) ידע הקב"ה בישראל שאינן יכולין לקבל גזרתן של רומיים [3] עמד והגלן לבבל לא קשיא הא מקמי דאתו חברי לבבל הא בתר דאתו חברי לבבל [4]) שהיו מאז החברים האלה במדי ופרס לפיכך אמר רב (שבת הנ"ל) תחת גוי ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת ת"ח שאעפ"י שחבר מיצר הרבה יש לו אימת ממשלה והליסטין ופריצי העם יראין (ממנו) [ממנה] אבל ת"ה לא כמפורש בע' אסי ואעפ"כ ת"ח טפי עדיף ויש לו אימה מיתום ואלמנה. — (א ב מדינה קרובה לארמניא נקראת בלשון העמים חבריא ואנשיה חברים). *[אחי"ה וכונת ר ב אולי על שם הנהר והמדינה Χαβώρας עין מאננערט ח"ה, ב' צד קצ ז, וקרוב הדבר שהוא כבר של יחזקאל (א', ג') עין אוצ ה להח' פירשט זה הערך, וכן פירשו התוספו' בחולי' י"ב: ד"ה דמן חבריא שם מקום עיי"ע זער, והאמת שהוא מערך הקידם לזה ע"ש. ובע' הנוכחי חבר בלי כל ספק מל"פ והפעניקיא הרישומ' נגזרה ופי' רבינו שהיו פרסיין קירן לבמרין חברין', ועיין ג"כ פי' הר"י בתוספ' שבת י"א, ד"ה ולא ברור היא רק לא במרין בלבד נקראו ככה כי אם כל הפרסיים החדשים עובדי האש והם האמגושים (עיי"ע ת"א, קי"ג) ובע' אמגושא הרחבתי דבורי כפי' מאמר רז"ל ביבמות ס"ג: והואלתי לבאר כי טעם הדבר שהחברים היו מחטטי' שכבי מפני שנזרה עצומה היתה אצלם מלקביר את מתידם לכן היו מוציאים הנקברים אף מקברי ישראל ובלי ספק מזה הטעם אמר רבינא בביצה הנ"ל והאידנא דאיכא חברי חיישינן כלומר משהינן למחר את המת ונחדל מלקברו ביו"ט שני שיש לחוש כי החברים יחפרו בקבר ויוציאו המת וא"כ בחנם חללנו את היו"ט. ורבינו בטה"ב נתן טעם לספק שהחברים יאסרו לישראל שיקברו גם מתי של חברים! וכן טעה לפרש הח' לעווי בעמת"ל ח"ב, י"א, ורש"י נשמר מזה קצת באמרו יכופו אותם למלאכה. ומה שגזרו החברים גם על בשר ועל המרחצאות נ"ל כי אסור היה לפרסי הנאמן בבריתו של צאראתוסטרא לשחוט ולהמית בהמות טהורות שלא לצורך ולהשחית ע"י זה בריותיו של אורמוזד וגם איסור גמור היה אצל הפרסיים לטמא המים שהוא מקודש לאליל העליון כמו הארץ והאש. ובהיות האש מקודש בפרט ביום אידם לכן חפשו בחפש מחופש בבתים אחר האש והנרות להביאן אל היכל שלהם שנקרא átasgâh כלומר בי נורא עיין ערכו, ובגוף הענין היטב לפרש ספר המפתח לר' נסים (בשבת מ"ה.) וז"ל שמענו כי בימי החברים (פרסיים) [5] היו חברים מחזרין בכל בתי ישראל ומכבין את הנרות ולוקחין מכל בית נר והיה צער גדול לישראל מזה המעשה מפני שהיו מוליכין את נרותיהם לע"ז וכו' וכו', ובשאילתות דרב אחא מן שבהא כך פי' בפרש' וארא אל אברהם [6]), ובמלכות פרסיים היו חברים שבהן מחזרין על בתי ישראל ומכבין את הנרות והותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע"ז ולא היו עוזבים לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ מע"ז שלהן שהיא בית נורא ע"כ. — ובקידושי' ע"ב. נאמר על חברין דומין למלאכי חבלה, ונ"ל שנקראין כן מאשר כי היו מצערים ומזיקין את ישראל ביותר ברדיפתם, ובפסחים קי"ג: תנו רבנן שלשה שונאין זה את זה אלו הן הכלבים והתרנגולין והחַבָּרִין וכו', וגם בהוראת המלה חבר = حَبْر פי' קוסם מצאנו פעם אחת בסנהדר' ס"ה: רבא ברא גברא שדריה לקמי' דר' זירא וכו' א"ל מן חַבְרַיָּא את הדר לעפרך פירש"י הנבראים ע"י החברים את ע"כ, ואולי זה הציון שייך לערך רבא אח"ז, וגם מלת חָבֵר נופל על לשון חבר חבר היינו מקסם, ורש"י פי' המלה באופנים שונים עיין בהפשב"ע ומ"ש] —

חָבַר (פי' ענין קשיר ואגודה = verbinden, binden ומתוארים כן המכשפים עיין בפנים bannen) בפ' ד' מיתות בנמי בעל אוב (סנהד' ס"ה) ובפ"ק

---

1) וכ"ה בספ' המפתח שם ובריי"ף ובראי"ש ובנוי"ג רבא ובגליון כתיב ס"א רבנן. 2) וכ"ה בספי המפתח ובשאלתות וארא ספי מ"ב ובנוי"ג או . . או. 3) בנוי"ג בגיטי' ארומים ובפסחי' אבזריות ובספ' מפתח: של עשו הרשע ובכ"י הראשון לפסחי' ובכ"י א"פ לשם: גזירות של עשו ושל ישמעאל, אבל בכ"י ב' לפסחי' גזירות של רומיים וכן בילק' הושע י"ג רמז תקכ"ט ובילק' איוב רי רמז התקי"ו והוא כגי' רבינו. 4) כ"ה בכ"י וי"ו ול"ה, ובדפ"ע נשמט בטעות מן לבבל הראשון עד לבבל האחרון. 5) נ"ל כי מלת פרסיים באה מגליון לפרש מלת החברים, ויש למחקה. 6) ספי מ"ב והבאתי דבריו בע' דימונקי.

דכריתות בגמ' המחלל את השבת (ג':) עולא אמר בעל אוב דקתני במקטר לשד והיינו מעשה רבה, מתקיף ליה רבא אם כן היינו עובד ע"ז אלא במקטר לשד שלא לשום ע"ז אלא על מנת לחברו שיבוא אליו ויקבץ שדים הרבה שיעשו רצונו ולא היינו ע"ז, א"ל אביי מקטר לחבריא [1]) חובר חבר הוא ואינו אלא בלאו דכתיב (דברים י"ח, י) ולא ימצא בך מעביר בנו ובתו וסמיך ליה (שם י"א) וחובר חבר א"ל התורה אמרה חבר זה המקטר לשד על מנת לחבר בסקילה ודאי היינו בעל אוב דכתיב ביה (שם כ', כ"ז) רגימה, ואידך חובר חבר דאינו אלא בלאו היינו שמחברו שלא ע"י הקטר אלא ע"י ליחוש [2]) כדתניא הובר חבר אחד חבר גדול שמקבין כתות של חיות גדולות ואחד חבר קטן שמקבין חיות קטנות ואפי' נחשים ועקרבים [3]) חייב על לאו דלא ימצא. אמר אביי חובר אפי' למצמד זיבורא ועקרבא שידחקו זה את זה ויהרגו זה את זה אסור ואי קא אתיין בתריה שרוצין להזיקו ומשום הכי מהברין שלא יזיקוהו שרי [4]). *[אחי"ה כמעט בכל לשונות מתואר מעשה כשוף ע"י פעל קשר ואגד, ד"מ בלש' כוש ובל' שמרוני (תרג' שמרוני נחש במדב' כ"ג, כ"ג: חבר), וכן בל"ע عقد السحر אגודה של כשוף, וכן בל"י βασκαίνω, בל"ר fascino ובל"פ بستن binden, bannen durch Zauberei. ומן הענין הזה גם חבר של ל"ט כלומ' אגד והצמיד, וכן הבינו חז"ל שפירשו (בסנהד' וכריתות שם ושם) חובר חבר הלכך האי מאן דצמיד זיבורא ועקרבא וכו', וכן תר"י כ' דברים י"ח, י"א הובר חבר: חבורי חבורא בישין ואסרי היווא ועקרבין, ובנתפעל: תנחומ' בישלח סי' י"ח אמרו עכם (פי' בל"י [illegible] נחש) זה רואה צל עוף פורח באויר מיד נִתְחַבֵּר ונוישר אברים אברים כלומ' העוף נאגד ונתכישף, והפי' עין יוסף טעה לפרשו מתחבר הארס בגוף העוף ע"כ, וכישט"ר ס"פ כ"ד הגי' לפי הענין מרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל וכו', ובמכילתא פרשה בישלח מסכתא ויסע פ' א' הגי' אמרו שעכם זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר וכשהוא רואה העוף ומתחבר על צלו איבריו ומיד מת ואבריו נושרין, והמו"ל ה' איש שלום הסגיר מן וכשהוא עד מן איבריו והשלים ומיד וכו' עפ"י ילק' בשלה רמז רנ"ה וילק' ירמיה ריש רמז רס"ו, אבל האמת כי הילק' השמיט עיקר הגי' כדאי' בתנחומא הנ"ל יען שלא הבין תיבת נתהבר לכן היה גורע ומוסיף. והשם: הֶבֶר גדול חבר קטן סנהד' שם, וכצ"ל בכריתות שם במקום הובר גדול וכו', וכ"ה לנכון בגי' רבינו, אבל בפי' כ"י רגמ"ה לכריתות גם שם הגי' הובר גדול וכו'. והתואר: הַבָּר ויק"ר פכ"ב אתא חד הבר וקם ליה סקר בההוא חויא אמר תמה אנא על מאן דקטל הדא חויא, וכן יסופר המעשה בתנחומ' חקת רסי' א' ושם בשנוי קצת ואי' שם עבר עליה חד חבר וכו', וכ"ה במד"ר ספי"ח עבר עליה הבר וכו', ובילק' קהלת רמז תתקע"ב אתא הד הבר וכו', אבל בב"ר פ"י ובקהל"ר פ' ויתרון בט"ס חד גבר וצ"ל חבר. ובא הפעל עם השם יהד בדב"ר ספ"ז למה"ד לְהַבָּר אחד קשה שראה עכנא אחת קשה אמר מי יוכל לְהַבֵּר את זו אמרו לו ולא את הַהַבָּר הכל ממך כך כיון שאמ' הקב"ה וכו' — וגדולים מעשי כובשי נחשים במצרים ובארצות הקדם עיין ברוחב הספור בהקדמוניות לראזינמיללער ח"ד, ב' שס"ז והלאה] —

חבר (= חַבּוּרָה מל"ט פי' השריטה והגדידה, וכ"ה בלשון ערבי حبر Striemen, Streifen, Wunde) בר"פ החובל בחברו בגמ' צער (ב"ק פ"ד סע"ב ופ"ה רע"א) דכולי עלמי כויה בין דאית ביה חבורה ובין לית ביה חבורה משמע וחבורה חבורה ממש וכויה בינתים שמרחק, כלל ופרט כלל ופרט המרוחקין זה מזה קא מיפלגי וכו' [5]). לא תתגודדו (ודברים י"ד, א') תרג' ירו' [ב'] חַבּוּרָן חַבּוּרָן [6]). בר"נ דפ' ח' שרצים (שבת ק"ז:) בעא מיניה לוי מרבי מנין לחבורה שאינה חוזרת שנאמ' (ירמיה י"ג, כ"ג) היהפוך כושי עורו ונמר חברבורותיו [מאי חבַרבורותיו] אילימא הך דקאי ריקמי ריקמי האי נמר גוונין מיבעי ליה [7]) אלא בכושי מה כושי שאינו חוזר אף חבורה שאינה הוזרת, חבורה מלישון חברבורותיו (ירמיה שם) כגון יחת טוחתחתים (קהלת י"ב, ה') יגל מגלגל מכלת מכלכל. *[אחי"ה רצה בזה כי האל"ף הפעל ולמ"ד הפעל נכפל והעי"ן מובלעת וכן פי' רש"י וראב"ע בקהל' שם בענין חתחתים ועיי"ע חת ב',

---

[1]) בסנה' לחבר ובכריתו' אי' גי' אהרת עיי"ש. [2]) בכ"י רגמ"ה כישוף. [3]) כ"ה בסנהד', ובכריתות אי' ואפי' חובר לנחשי' ועקרבי'. [4]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לכריתות (בקובץ כ"י אנגיוליקי דף קס"ו:). [5]) בגו"ג קצת בשנויים עיי"ש. [6]) וכ"ה בורד"ק שרש חבר, ובגו"ג בתרי' חבורין. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ובו"פ"ע חוץ מדפ"ר ופיזי' שאי' גואנין וצ"ל גוונין ובילק' ירמי' רמז רצ"ב גוונים, ובגו"ג האי ונמר חברבורותיו נמר גווניו מיבעי ולי' בכ"י ש"ס ובילק' שם כמו שלי' בערך הנוכחי ועיי' ד"ס במקומו.

ואול כיון רבינו במ״ש יגל על וַיָּגֶל (בראשי׳ כ״ט, י׳) כי השרש הוא גלל וגלגל הוא המרובע ובענין מכלת עיי״ע כלכל ב׳— ונגזר חברבר משרש חבר בל״ע حبر פי׳ כתם שיש לו שריטות הרבה ומנומר בגוונים וכה מתואר הנמר שבאותו פסוק בירמיה וכן מין לטאה עיי״ע הבא אח״ז, וגם חבורה נגזרה מאותו שרש כי כתמי החבורה דומין לכתמי הנמר, אבל לדעת רז״ל נקראה חבורה לפי שנצרר הדם היינו שנתחבר הדם במקום המכה עיין רד״ק שרש חבר. — וכנ״ה כתובות ה׳: מקלקל בחבורה . . מתקן בחבורה, עיין סוף ע׳ קל ד׳. ירו׳ כתובות רפ״א דכ״ד ע״ד עושה חבורה, ירו׳ סנהד׳ רפי״א ד״ל, עד שיעשה בהן חבורה באי זו חבורה כחבורת שבת כחבורת נזקין וכו׳] —

* חֲבְרוּרָא (des Freundes Freund) פסחי׳ קי״ה לך ולחברך ולחברורך כה״ג בילק׳ ד׳ שאלוניקו (ועיי׳ ד״ס פסחים צד קפ״ט:) ובנו״ג לחברותך ומפירשב״ם נראה שהוא גרס ג״כ לחברורך אחרי שפי׳: לחברי חבירך, וכה״ג בכתובו׳ ס״ה, לך ולחברך ולחברורך ופירש״י (במהדורא קמא הובא בשט״מ כתובו׳) חברורך כמו חבר חברך ולישנא בעלמא ע״כ, ובשט״מ שם הובא ג״כ הגי׳ לחברותיך ע״ש, ולפע״ד גי׳ חברורך עיקר וכפירש״י ורשב״ם ואולי הורכב מן חבר ומל״פ يار פי׳ רע וחבר וא״כ חברורך צריך לנקד חֲבַרְיָרֵךְ פי׳ חבר של חבר ולדעת ר״פ סמאלענסקי חברור הוא מרובע לסמן הקטנות פריינד אונד פריינדכען.

חֲבַרְבָּר (gestreifte Eidechsenart) מערך הקודם לזה) בב״ר פ׳ פ״ג (ס״פ פ״ב) כלאים אימתי נבראו בימי ענה הה״ד (בראשית ל״ו, כ״ד) הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר מה עשה הביא חמורה וזיוג לה סוס ויצא ממנה פרדה א״ל הקב״ה אני לא בראתי דבר המזיק הייך שאני בורא לך דבר המזיק הביא חבינה[1]) וזיוג לחרדון[2]) ויצא ממנה, חברבר מעולם לא נשך אדם חברבר וחיה שבעטתו פרדה וחיה על מכת פרדה לבנה[3]). בפ׳ אין עומדין בבבלי (ברכות ל״ג.) וירו׳ בגמ׳ אפי׳ נחש (ירו׳ ברכות פ״ה ד״ט סע״א) אוי לו לחברבר שפגע בו ר׳ חנינא בן דוסא [וכו׳][4]) ומה עסקיה דהדין חברברא כד הוה נכית לבר נשא אי בר נשא קדים למיא חברברא מית ואי חברברא קדים למיא בר נשא מית אמרו לו תלמידיו ר׳ ולא הרגשת אמר להן יבא עלי ממה שהיה מתוך השדה לבי מכוון בתפלה אם הרגשתי[5]) א״ר יצחק בר ר׳ אלעזר ברא לו הקב״ה מעיין תחת כפות רגליו לקיים מה שנאמ׳ (תהלים קמ״ה, י״ט) רצון יראיו יעשה (וגם זה שם בירו׳). *[אחי״ה כדברים האלה כתב רש״י בברכות בבלי שם בשם בה״ג. — בע׳ בן נפיל א׳ הואלתי לבאר כי צב מל״ע ضبّ ענין לטאה Eidechse וערוד או חבֹרבר הם התוארים כי ערוד בל״ע פי׳ קל המרוץ וחברבר פי׳ מנומר בכתמים עיין מ״ש באכארט בהיעראזאיקאן ח״ב, תפ״ד בשם פליניאוס, ומעתה נוכל לקיים גי׳ הערוך חבינה שהוא ג״כ תואר של לטאה אחת בל״ע حبينة ונקראה כן מרוב כתמים וגוונים שבעורה עיין באכארט שם ת״פ והלאה, וא״כ חבינה, חרדון (= בל״ע حرذون (eine Art Eidechse) וחברבר כולם מיני הלטאה הם רק משונים באיכותם ותכונתם וזהו כלאים שבהם. — ורמ״ל והח׳ לעווי׳ ואחרים הבינו כי חברבר מין נחש הוא כי גזרו מלת ערוד מל״י (עדור) ὕδρος, ὕδρα נחש של מים, וגם קיימו וקבלו גי׳ הספרים חכינה וכצ״ל גם בב״ר פ״ב כ״י פאריז במקום חכינא מל״י ἔχιδνα פי׳ אפעה. והיה להם כל הפחות לרמוז על ל״ע [illegible] נחש שחור] —

חֲבַרְבַּר (מל״ע הרשום׳ בע׳ חבר אשר ממנה נגזרה בהכפל ע׳ ולמ״ד הפעל verfinstern) תרג׳ אך חשך ישופני (תהלים קל״ט, י״א) ברם חשך מחברבר עלי. ובמקצת נוסח׳ תרג׳ ירו׳ [ב׳] הכו בסנורים (בראשית י״ט, י״א) טחו בחברברי. *[אחי״ה בענין ציון הראשון הכתיבה נכונה היא והתרג׳ באר ישופני מל׳ נשף. אבל בציון השני כתיבת המלה חוורור העיקר עיי״ע חוורור] —

1) כ״ה לנכון כרפ״ר ופיזי וכ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ובב״י ה״ב חוינא וצ״ל הבינה ועיי׳ בסוף הערך. 2) כ״ה לנכון ולא חדרון עיי״ע. 3) בב״ר אי׳ מעולם לא אמר אדם שנשכו כלב שוטה וחיה חברבר וחיה פרדה לבנה וחיה ורבינו היה גורס בב״ר כדאי׳ בירו׳ ברכו׳ פ״ט ד״ב: וירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה: . . חברבר (ובירו׳ יומ׳ חוורבר) וחיה . . שבעטתו פרדה לבנה וחיה ובלבד פרדה לבנה וקרוב הוא כי במקום על מכת צ״ל ובלבד. 4) מזה נשמע שגם בבבלי גרס רבינו חברבר ובנו״ג ערוד וכ״ה בתוספתי ברכות פ״ג אבל בע׳ ערוד ב׳ הביא שתי גירסאות ערוד וס״א חברבר ועוד עיי״ע בן נפיל א׳. 5) כ״ה כרפ״ר אבל בשרפ״ע חסרה מלת שדה ופירושו יפגע לי, יבא עלי צער מכל מה שבשדה ועיי״ע בא או אולי צ״ל יבא עלי ממה שהיה לבי מתכוון בתפילה וכ״ה בירו׳ שם ובדפ״ע נתפרדה מלת מתכוון לשתי תיבות מתוך . . מכוון והציגו בט״ס מלת לבי בינתים.

חבש (= חֲבוּשָׁא בל"ס ܚܒܘܫܐ Quitte) בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ה.) ובפ' אין צדין בגמ' בכור שנפל (ביצה כ"ו:) וכן אתה מוצא בפרסקין וכחבושין, ובפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ומניקה את בנה (כתובות ס':) אביי אמר אפי' קרא וחבושא. פי' הן פרישין בלעז קוטני"י. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ה"ב אבל בדפ"ע נשתבש חבישין במקום פרישין, וכן העיד הלעז קוטוניי שהוא בלאי"ט cotogna וכן הלעז בכ"י ו"ו וה"ב אבל בדפ"ע קודוניי והוא ג"כ נכון כי בל"ר עץ חבושין pirus cydonia מל"י κυδωνία וכן סיים עה"ק שנ"ב קוויט"ן בל"א. וכן הביא לא"ש התוי"ט לכלאים פ"א מ"ד ובפי"ש לרמב"ם שם ובפי' רע"ב לנכון השוו חבושין עם פרושין ולעזו קודוניי"ן, ור"ש השיג על זה ולא ידעתי למה, וככר הניח זה בצ"ע הר"מ די לונז' במעריך ע' חבש. אולם מה שהקשה על פי' רבינו נשאר מעל כי הוא נמשך אחר טעות דפוסי הערוך ולפי גי' כ"י ה"ב לא קשה מידי. ולנכון הגיה הר"מ די לונז' בלעז רש"י כתובו' שם שצ"ל קודוניי' במקום קורציין, ובאמת בביצה כ"ו: לעז רש"י (בדפוס וויניצ' ובאסיל) קדויינין ובכ"י קוטוניי"ס והוא כלעז רבינו מלאי"ט וכן לועז לנכון בשבת קמ"ד: ד"ה ובפרישין קווידונין וצ"ל קודוניי"ן וכ"ה בכ"י רש"י (ז"ס שבת צד קע"א:), וכ"ה ברש"י סנהד' ל"ט. חבושי קדוניט"ן בלעז, אבל בשבת בדף מ"ה, אי' קוויינ"ין והוא בל"צ coins = קוויטטען, תוספת' תרומ' פ"ז כפי גי' כ"י אירפ' חובישין ועיי' פפלנ"צ ללעוו 143 — ובמה שייש להשיג על ר"ב עיי"ע אגס וע' פריש] —

חָבַשׁ (מל"מ וכן בל"ס ובל"ע ܚܒܫ ענין קשירה ואסירה binden, fesseln) בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' מניקה את בנה (כתובות ס:) או שהיה בעלה חבוש בבית האסורים. בבית הסהר (בראשית ל"ט, כ') תרג' ירו' [בי] בבית חבושיא [1]). בפרק אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולין נ"ב.) כללא דמילתא כל דחבי"ש חיישינן. פי' כל דבר הקשור שכשנופל עליו עומד במקומו חיישינן, ס"א כל דחביט חיישינן, פי' כללא דמלתא כל דבר קשה דחביט חיישינן לריסוק אברים דבר רך או שריק לא חיישינן. *[אחי"ה וכס"א אי' בע' שרק ב' כל דחביט חיישינן כל דשריק לא חיישינן. ודע כי רבינו גרס כרי"ף וכ"ה ברא"ש: כללא דמילתא כל שנחבט על גבי דבר קשה חיישינן על דבר רך או שריק. לא חיישינן ע"כ, ובנו"ג כללא דמילתא כל מידי דמשריק אין בו משום ריסוק אברים לא משריק יש בו משום ריסוק אברים — וכ"ה בברכות ה': נדרים ז': אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, ובסנהד' צ"ה סע"א אין חבוש מוציא עצמו וכו', ושם י"ב. חבוש בבית האסורים, ושם ע"ח רע"ב חובשין אותו, ב"ב כ'. חבושי מלכות, עירובין ק': וחבושה בבית האסורים, ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד אין מין פוגע בחבירו לחובשו, ירו' פסחים פ"ח דל"ו. חבשוהו ישראל, ירו' כלאים ספ"א דכ"ז ע"ג שעורה חבושה באמצע, ושם פ"ב דכ"ח. אין אדם חובש דבר שאינו שלו (בבבלי אין אדם אוסר וכו'), ירו' ב"ב ספ"ה דט"ו: חבשיה ריש גלותא, ושם: חבשין ליה, ירו' סוטה פ"ט דכ"ד: והבשו צ"ל וחבטו עיי"ע בעל זמורה. — בנפעל ובהתפעל כתובו' כ"ו: האשה שנחבשה, שבת קנ"ב: יתחבשו בבית האסורים, ויק"ר פ"ל איתחבש בפילקי עיי"ע פלק. והשם: סנהד' ע"ח רע"ב חבישא מנא לן יליף וכו', ב"ר פנ"ה תבא חבשה (בראשית כ"ב, ג') ותעמוד על חבשה (במדבר כ"ב, כ"א), ירוש' יבמות פי"ב די"ב ע"ד עיי"ע בית חבישה] —

חבת (= חֲבִיתִּין פי' דבר הנעשה במחבת = Pfann Backwerk) בפ' שני דיומא (כ"ה.) הסולת והחביתין והיין, ובפ' שתי הלחם (מנחות צ"ו.) חביתי כה"ג לישתן ועריכתן [ואפייתן] בפנים, פי' כה"ג מקריב בכל יום עשירית האפה במחבת מחציתה בבקר ומחציתה בערב דכתיב (ויקר' ו', י"ג) זה קרבן אהרן ובניו. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' יומא רפ"א דל"ח. נאמר תמיד בחביתין וכו' מה תמיד האמור בחביתין שנים עשר וכו' אין חביתין מעכבת וכו' — ירו' שבת פ"ו ד"ח. חבתיו, מחבתיו ט"ס עיי"ע חבט] —

חבית עיי"ע חבית למעלה.

חַג (מפעל חוג, חָגַג ענין רקידה בחוג בסבוב כמו במחול kreistanzen ועוד ענין שמח שמחת יו"ט Fest feiern, והשם חגיגה Festfreude, וכן נקרא קרבן של חג והמסכת שרובה עוסקת בו) במסכת חגיגה פי' גאון [2]) לשון חג כמו ריקוד וטיפוח בשמחה ובליש' ארמי חוגא [3]) וכמוהו במקרא יחגו וינועו כשכור (תהלים קי"ז, כ"ז) ומעיקר זה (אוכלין ושותין וחוגגין) [צ"ל אכלים ושתים

[1]) בנוי"ג חבושת. [2]) כ"ת לנכון בכ"י ובדפ"ע חוין מרפ"ר ופיו', והגאון הוא רה"ג כדמוכח מסמוך ואמר רה"ג וכן הוברר מרדיק שרש חג שתובא שם פירושו ע"ש. [3]) בל"ס ܚܓܐ heiliger Tanz.

וחגגים] (ש"א ל', ט"ז) וקרבן חגיגה שהיו חייבים להביא ביו"ט הוא שאמר הכתוב (דברים ט"ז, י') ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך וגו' ו א מ ר ר ב האי גאון הכל חייבין בראייה שתי ראיות הן ראיית פנים דכתיב (שמות כ"ג, י"ז; ל"ד, כ"ג; דברים ט"ז, ט"ז) יראה כל זכורך וראיית קרבן דכתיב (שמות כ"ג, ט"ו; ל"ד, כ') ולא יראו פני ריקם, ומשנתנו (משנ' ב' פ"א דחגיגה) בראיית קרבן היא אמורה וראיה כולה לגבוה ועולה היא ובאה בי"ט ואינה באה אלא מן החולין וחגיגה היא שלמי שמחה מן (שמות י"ב, י"ד; ויקרא כ"ג, מ"א) וחגותם אותו חג לה'. ובס"ג דפ"ק דחגיג' (י' רע"ב) כמאי דהאי וחגותם אותו חג לה' זביחה הוא דלמא חוגו חגא קאמר רחמנא, כלומ' רקדו לפני ו כ ו ל י [1]). וכפ"ק דסוכ' בגמ' זה הכלל (י"א סע"ב) חג הסכת תעשה לך (דברים ט"ז, י"ג) מקיש סוכה להגיגה [2]) מה חגיגה דבר שאינו מקבל טומאה . . אף סוכה דבר שאינו מקבל טומאה אי מה הגיג' בעלי חיים אף סוכה בעלי חיים (שם י"ב רע"א), בפ"ק דע"ז בגמ' יום תגלחת (י"א: שאני הגתא דטייע' דלא קביעי. פי' יום אידם של ערביים. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח כ"י לע"ז י': בהגתא דטייעי: ב י ו ם א י ד ם וכו'. חג, חגא, והגיגה נקראת שמחת יו"ט וקרבן יו"ט ד"מ סוכה מ"ב: יו"ט הראשון של חג, ושם מ"ח. יו"ט האחרון של חג, ושם מ"ז: שמיני של חג ועיין תענית פ"א מ"א, חגיגה י': חוגו חגא עיין לעיל, ושם ולא ילין חלב חגי (שמות כ"ג, י"ח) ואי ס"ד דחגא הוא תרבא בחגא מי איכא, כ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' תרבא לחגא מי אית ליה ובנוסח' משובש. ועיין בחגיגה שם כמה פעמים. ירו' שבת רפ"ח ד"א, חזק רישיה עד חגא עיי"ע הגרני וע' אזק. קהל"ר פ' עת ללדת: בין חגא לחנוכה. ברכות ל"ג: ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל. ו כ ן ק ר ב ן יו"ט: חגיג' פ"א מ"ב חגיגה מעה כסף, ירו' חגיגה פ"א דע"ו. אינו משלח חגיגתו ביד אחר, ירו' פסחים פ"ו דל"ג: חגיגת יו"ט. ויק"ר פ"ל חגיגה ושמחה. והקבוין חגיג' פ"א מ"ח הלכות שבת והגיגות וכו', ועיין בתשובו' הגאוני' רפ' ליק סי' י"ט. — חג נ ק ר א ג"כ ר א ש ח ד ש ירו' תענית פ"ד רס"ט: נהגין חגה, ויק"ר פכ"ט חגו בן יומו. וכן נקרא יום אידם שלהם: סוטה ל"ו: אותו היום יום חגם היה והלכו כולם לבית ע"ז שלהם. עירובין פ' רע"א ביום הגם, ובכל הדפוסים הישנים ובכ"י ש"ם (ד"ס צד קנ"ז.) אי' ביום אידם ונשתנה מן הצינזור. ובל' נקבה חַגְּתָה עיין ע"ז הנ"ל. וממנו הפעל חוגו חגא (חגיגה י': עיין לעיל) חגיג' פ"א מ"ו מי שלא חג ביו"ט ראשון של חג חוגג את כל הרגל. פסחים ע': מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו. במד"ר פ"כ אומה החוגגת שלש רגלים] —

* חַגָּא שם אמורא עיין סנהד' ק"א: ע"ז ס"ח. — ובירו' חגי, חגיי שם אמורא בדור השלישי ובדור הרביעי עיין הציונים אצל מהרז"ף במבוא הירו' ע"ט והלאה.

* חָגָא (= הֵיגָה, הֶגְתָא בל"ס חֶגְתָא בל"ע حاج, حاجة (eine Art Dornstrauch הקבוץ ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. והוינן חמיין דקליא דבבל כאילין הֲגַיָּיא עיי"ע הֵגָ[ה]. תוספתא כלאים ספ"ג החגין והוורד והאטדין וכו' — ירו' שבת רפי"ד די"ד: הגיין ט"ס וצ"ל הגזין עיי"ע גז ח'.

חָגָב (מלש' מקרא מין שרץ העוף ממיני הארבה (Heuschrecke חי' כל שׁוֹאה בשבת בפ' אמ' ר"ע (צ' רע"ב). *[אחי"ה וכנ"ה בתענית י"ד. ובב"ק פ': ושאר הפורעניות המתרגשות ובאות (כ"ה בכ"י ב' מינכען בתענית ובב"ק ועיין בברכות י"ז. ובכתובו' ח':) על הצבור כגון חיכוך חגב וכו'. ב"מ פ"ט מ"ו המקבל שדה מחברו ואכלו חגב וכו'. והקבוין פסחים מ"ח: קרני חגבים. שבת ק"ו: תוספתא פי"ג הצד חגבין וכו' עיי"ע גז ח'. חולין ס"ג: ח' מאות מיני חגבים. ע"ז ל"ט: החגבים הבאים מן הסלולה עיי"ע סל ב'. — ועוד עיי"ע נדיין ועיי"ע גדיאן] —

* חגי (הנביא) הובא בדרושים באלה המקומות יומא ט': מגילה ג'. יבמות ט"ז. קידושין ט"ג. נזיר נ"ג. סוטה מ"ח: חולין קל"ז: תוספתא כלים רפ"ב.

חְגַל (בל"ס, כמו עגל פירוש הלך בסביבות im Kreise ringsherumführen) בב"ר פי"ח (י"ז) אעשה לו עזר: לכתר יוטין אתו יסורין עלוי והות חגלת נגידה לה בכל קרתא. ס"א בסיפא אתייסר והוה ציירה [3]) בידיה ומחזרא ליה על שקקיא דקרתא. *[אחי"ה וכס"א אי' בב"ר בשנוי קצת ועיין ירו' פי"א דכתובות דל"ד: ויק"ר

---

[1]) נשמע מזה כי ע"כ פי' רח"ג. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בש"ס אבל בדפ"ע מקיש חגיגה לסוכה. [3]) כ"ה בכ"י ל"ד ו"ו א' וב', וכ"ה בב"ר, ובדפ"ע צריה, ובכ"י ה"ב ציירא.

פל״ד וילק׳ בהר רמז תרמ״ה צד קצ״ד: אבל בילק׳ ישעי׳ רמז שנ״ב אי׳ כגי׳ רבינו הגלת וכו׳, ונ״ב אתתא וטעות היא. וכנ״ה בירו׳ סוט׳ פ״ג דיי״ט. אלמנה שובבית מי הגלה נסבת שם ביש פי׳ באשר הלכת אנה ואנה בשוט הארץ לקחה לעצמה שם רע. ופני משה הגיה מירגלה ולא ידעתי למה] —

חָגָס (בל״ם חַגְסָא Springmaus, Berghase) תרג׳ שפנים עם לא עצום (משלי ל׳, כ״ו) חגסי דעמהון לא תקיף. מחסה לשפנים (תהלים ק״ד, י״ח) לחגסי. בעל הערוך גריס הגסי בע׳ גס. *[אחי״ה עיי״ע גס ה׳ ומ״ש להליץ בעד גי׳ רבינו. ותרג׳ לתהלים לפנינו לטפזיא עיי״ע טפזא] —

חֶגֶר (שם מקום = חַגְרָא עיין בפנים) בריש גיטין (פ״א מ״א) מן הרקם ומן החגר. בין קדש ובין שור (בראשית כ׳, א׳) בין רקם ובין הגרא. *[אחי״ה נ״ל שהתרג׳ הבין שור שהוא שם מקום כמו חומה לכן העתיק ככה כי בלש׳ ערבי [Arabic] פי׳ הומה (עיין ערך חגר ג׳) וכן העתיק אונק׳ ותר״י א׳ לבראשית ט״ז, ז׳ ושם כ״ה, י״ח מלת שור: חגרא. ועוד לבראשית שם פסוק י״ד העתיק ברד: חגרא כי גם [Arabic] בל״ע פי׳ אבן והבין התרג׳ ברד כמו אבן ברד. (ישעי׳ ל׳, ל׳) ומזה נבין תרג׳ ירו׳ א׳ לבראשית ט״ז, י״ד שהעתיק ברד ע״י חלוצא ולפע״ד הוא ל״ע [Arabic] אבן ברד Hagelstein ועיין עוד ע׳ חלין ב׳. ובספרי סוף עקב (פי׳ נ״א) ורקם תהגרא. ובילק׳ הגירסא ורקם דחגרא וצ״ל ורקם והגרא כדמוכח מתוספ׳ גיטין ב׳ ד״ה ואישקלון. ושם הוכיחו כי שתי רקם וחגר היו. ועיין עוד מ״ש הרב הגדול מהר״ן אדלער נ״י בנתינת לגר לבראשית כ׳, א׳. יבמות קט״ז, ענן בר חייא מחגרא] —

חֲגַר (מל״ע [Arabic] פי׳ ענין עכוב ומניעה בהליכה כמתנענע ומתנדנד behindern, wackeln וממנו בל״ם חגירא פי׳ פסח lahm (בהזהב) [צ״ל בהזב] בפ״ג בזבין (מ״א) ישבו על הגסר על הספסל ועל הגישיש של מטה ועל הכלונס בזמן שהן מחגירין. פי׳ כשהספסל או הגסר או הגישיש או הכלונס יושבות על׳ פיאות ע״ג קרקע ו א י נ ן מטרפין [1]) ולא מתנענעין ולא מתנדנדין הן כהוגן ואינן מחגירין. וכשהן מתנדנדין שמן מחגירין כאדם חיגר שאינו יכול להניח שתי רגליו כאחת [2]). בפ״ק דחולין בגמ׳ חוץ ממגל קציר (י״ה רע״א) כדי שתחגור בה את הציפורן. פי׳ חגירה מלשון פסח שהוא חִגר והוא כמו רגל המהלכת במישור כשמגעת בחריץ נחגרת. וצריכה בדיקה אבשרא ואטופרא [3]) של אצבע ותלת רוחתא דסכינא שהן הידודה וצדדיה. כבד פה וכבד לשון (שמות ד׳, י׳) תר״י [א׳] חגר [4]) פום והגר ממלל. ערל שפתים (שם ו׳, י״ב ופ׳ ל׳) תרג׳ [ירושל׳] חגר ממלל [5]). — (א״ב תרג׳ עור או פסח (ויקרא כ״א, י״ח) עור או הגיר). *[אחי״ה וכן הרבה בתרג׳ ואצל רז״ל ד״מ חגיג׳ פ״א מ״א ובגמ׳ שם ד׳, החיגר והסומא וכו׳. סנהד׳ צ״א רע״ב, ויק״ר פ״ד והושיב בו (בפרדס) שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא וכו׳, מה עשה הרכיב חיגר ע״ג סומא וכו׳. שבת ל״ב. רעיא חגרא ועיזי רהטן, פיאה פ״ח מ״ט לא חגר ולא סומא ולא פסח. ולנקבה ב״ק ע״ח החִיגֶרת (בירו׳ שביעית פ״ז דל״ז ע״ג החגר ט״ם וצ״ל התגר). והקבוץ סנהד׳ ע״א סע״א ולא חגרין. והשם ב״ר פכ״ג חיגרתך עיי״ע אם (ח״א קס״ג). והפעל תוספתא עדיות ספ״א נתחגרו. ובהשאילה לענין עכוב ומניעה בהפעיל זבי׳ עיין לעיל וכן בירו׳ פסחים פ״ז דל״ה: כדי שתהא היד מחגרת. תוספתא בכורות רפ״ד איזהו פגימה כל שנותן אצבעו עליה והיא חוגרת. פי׳ תעכב. ולפירש״י בתהלים ע״ו, י״א תחגר מזה הענין ע״ש היטב. ולפי הרד״ק בשרש חגר גם ל״מ ויחגרו ממסגרותם (ש״א כ״ב, מ״ו) פירושו כן] —

*** חָגַר** (ענין קשירה ואסירה מל״מ umgürten, umspannen) מלשון מתניכם חגורים (שמו׳ י״ב, י״א) וכן אצל רז״ל שבת ס״ג. חגריהו על מתניך. מדות פ״ג מ״א. זבחים נ״ג סע״א. מנחות צ״ז: בכורות י״ז: וישהש״ר פ׳ כמגדל חוט של סקרא חוגרו באמצע עיי״ע חט וע׳ סקר. נדרים ירו׳ רפ״ג דל״ז ע״ד חגר עליה מותנא. והשם הַמְּחַגֵּר בכלים י״ה, ד׳ עיי״ע מחגר. — ובהשאילה שמ״ר פמ״ג מיד התחיל חוגר בתפלה פי׳ חוגר במתניו כלומר התאמץ. וכן בלש׳ ערבית [Arabic]

1) כ״ה לנכון בכ״י ערוך ובדפ׳ וויניצי׳ ואמ״ש וכ״ה בפי׳ רה״ג רק שם ואינן מטרפין אבל בדפ״ר ופיזי נשמט בטעות ואינן. 2) ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג לסד״ט צד ל״ט ומערך הנוכחי צריך להשלים חסרון איזה תיבות דשם. ורמב״ם ורד״ק בשרש חגר ורע״ב הלכו ג״כ בשטה זו וקצת חידוש שלא הביא הר״ש דברי הגאון ורבינו. 3) כ״ה לנכון בכ״י ת״ב וכ״ה בע׳ טפר אי וברי״ף ובה״ג וכ״ה בחולי׳ י״ז: ובדפ״ע בכאן איי אטופרא ואבשרא. 4) ובתר״י כ׳ חגור. 5) בנוי״ג בתר״י שם: קשי ממלל ובאונקי יקיר ממלל

עומד כנגדו, הרהיב בנפשו עוז kühn, ermuthigt sein, וכ"ה אומ' בב"ר פע"א לא חגר מתניו כנגדה, ושם וחגר מתניו כנגד שרה.

חגר (= חֲגִירָה, חֲגוֹרָה מל"ע حجر, حاجر, حاجور befestigte Vorrichtung, Mauer, חומה ומחיצה Damm) כפ' עושין פסין (עירובין כ"ב סע"ב) ולשאר עושין לה[1]) חגירה גבוה י' טפחים. *[אחי"ה בנו"ג חגורה וכ"ה במקומות הנ"ל ובל"ע חגירה וחגורה אחת היא. ורש"י וכן באו"ז שם פי' חגורה היקף של חבלים, אבל בתוספ' עירובין שם פי' מחיצה וזה העיקר, ועיין עוד מ"ש בע' אגורה (ח"א, כ"ז), ורבינו ציין נוסחאות שונות ואם אגורה עיקר נוכל לגזרה ג"כ מל"ר agger פי' מחיצה וסוללה] —

* חַגְּרָא (שם פרטי) ירו' מגילה פ"א דע"א ע"ג חגרה אחוי דר' בא בר בינה, ירו' פיאה ספ"ד די"ח ע"ג ר' יהודה בן חגרה והוא אגרה של בבלי עיי"ע בה"א צד כ"ח.

* חִיגְּרָא ט"ס תחת חירגא עיי"ע חרגא.

* חֲגִירָה (שם משפחה) ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד של בית חגירה (כ"ה לנכון בדפ' זיטאמיר, ובדפ' קראטשין בית הגידה) כותבנים אומנין היו בירושלם.

חַד (שם מספר יחיד זכר מל"מ (יחזקאל ל"ג, ל'; דניאל ב', ל"א; ז', א') בנפילת האל"ף כמו אחד eins, וכן בל"ס חד, חָדָא) בר"ג דבכורות (ג'.) ובפ' השולח גט בגמ' המוכר עבדו (גיטין מ"ד.) שאני עבד דלא הדר ליה על כן לא קנסינן ליה כולא האי, בהמה מאי טעמא דהדרה ליה ויבא הנאה לידו לקנסיה[2]) וי"א דהיינו טפי חד אחד כנגד הקרן שיחזור בידו וישלם הקנס. בפ' תפלת השחר בגמ' ושל מוספין כל היום (ברכות כ"ח סע"א) חדא היא לך או חדת היא לך פי' רב האי שמועה זו שאמרתי לך אחת היא לך שלא שמעת אותה אלא פעם אחת ממני או מחודשת היא לך דשמעת קמי השתא והשתא איחרת לך בה טעמא א"ל חדתא לי דקמי השתא הוו אמרי לה כר' אלעזר והשתא כר' יוחנן. *[אחי"ה וכה"ג בכ"י א"פ וכב"נ, אבל בנו"ג ר' יהושע בן לוי, ולפי ג"י רבינו ניחא דמספקא ליה והוצרך למילף מיניה מ' פעמים דר' אלעזר תלמידו דר' יוחנן היה ובזה מיושבת תמיהת הפשב"ע שהאריך ע"ש ובלימוד ערוך ברכות שם. — וכנ"ה במנחות ל"ח: כל חד וחד להודיה. ברכות כ"ז סע"ב יומא חד (כ"ה בכ"י מ' ובנו"ג יומא חדא וכ"ה קידוש' פ"א:) ירו' ע"ז פ"א דל"ט: בחד בשובא, ירוש' חגיג' פ"ב דע"ה, חדא זמן, ושם כל חדא מנהין, כתובות ע"ה. חד מינייהו עדיף כתרי מינן אמר רבא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מנייהו, ברכות י"ט. חד אישתעי וכו', ושם ה'. ערכין י"ז. מגילה י"א. ב"ר ספכ"א חד אמר . . חד אמר. שבת כ"ו. ערכין כ"ז. חדא ועוד קאמר, זבחים צ"ד: חד מתרין תלתא חומרי נקט עיין יד מלאכי על הכללים האלה סי' רע"ה, רע"ו, רע"ז, רע"ט ורפ"ה. בכורות ס' סע"א עשירי חד קרי ליה אמר רבא הואיל ואיתיה במניינא פרסאה דקרו לעשרה חד. נ"ל שהוא בהפך האותיות כמו דה פי' כס (= כاه) בל"פ עשרה וכן בל' צענד ולשונות הקרובות לה עיין יוסטי ק"נ. ויק"ר רפ"כ חד עשר ועיי"ע חדסר. ב"ר רפכ"א הֵן האדם היה כאחד ממנו הוה כחד ממנו, והרבה ביאורים ראיתי בזה ואין אחד מהם שוה לי ולפע"ד דרש היה כמו הוה מל' הוה על הוה (יחזקאל ז', כ"ו) לשון שבר (עיי' מ"כ שם) וממנו הוא גוף נסתר יחיד כלומר האדם נהיה מעצמו למה שנהיה וגרם רעה לעצמו ולכן מקונן עליו, וגם אונקל' הבין ממנו בגוף נסתר שהעתיק מִנֵּה ומלת ממנו סובבת והולכת על: לדעת טוב ורע, וכן העתיק רס"ג וריב"ו טאווס, עיין ספרי על העתקתו צד קכ"ב, ורל"ו ושם הארכתי] —

חד (= חָדַד מל"מ ענינו שנון וחריפות scharf sein; ויתר הגזרות עיי' בפנים) כפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות נשים מתות[3]) (שבת ל"ב.) נפל תורא חדדו סכיני[4]), ובמגילת איכה זכרה ירושלים . . בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה (איכ' א', ז') רבנן דתמן אמרי נפל תורא חדדין סכינוי, ס"א מחרפין סכינוי רבנן דהכא אמרי נפל תורא סגין טבחוי[5]). בגמ' דפ' במה אשה (שבת

---

[1]) וכ"ה בכ"י פ' לעירו' ובדפ' שונצינו, בבה"ג ובאו"ז הלכו' עירו' סי' קכ"ט סקי"א: להן. [2]) והוא עפ"י פי' רגמ"ה בבכורו' (בקובץ כ"י אנגיליקי' דף נ"ה.) ושם האריך בפי' הסוגיא. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו. [4]) בנו"ג חדד לסכינא ובכ"י מ' הרדיה ובאה"ת וברי"ף דפ' קושטי חרדו סכינא. [5]) בנו"ג הסדר כהפך רבנן דהתם אמרין נפיל תורא סגין טבחוי ורבנן דהכא אמרין נפל תורא תחדדן סכינוהי. ורבנן דהכא היינו דא"י שהמדרש הוא אגדת א"י אבל המ"כ פי' דהכא היינו בבל והביא ראיה משבת הנ"ל אבל במח"כ לא דק כי רבא שאמר הכא כיון לבבל שחי שם. אבל המובן במדרי' רבה הכא א"י והתם או תמן בבל ולכן יש להשיג על המ"כ גם בב"ר פ' י"ג בפי' ל"ט וצ"ח וכבר עמד על זה הרש"ש בחידושיו לב"ר פי"ג והטיב להביא ראיה מערוך נגד המ"כ.

ס"ג.) שני ת"ח המחדדין זה את זה [1]) בהלכה. בר"ג דחולין (ח'.) חידודה קודם ללבונה. ובגמ' דהשוחט בתוך הטבעת (שם י"ח:) ריש לקיש אכשר בחודא דכובעא. פי' בחידוד הגולגולת שהיא למעלה מטבעת הגדולה. בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (שם כ"ד.) שני ראשיה חדין שני ראשיה כדין [2]) ודאי טמאה. בפ"ב בכלים (מ"ה) כסוי האלפס [3]) בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד טהור "פי' שיוצא מן הכלי כמין קנה שיצאו ממנו המים ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר תחתיו חדודי חרש" (איוב מ"א, כ"א) [4]). פ"ד בכלי' (מ"א) החרש [5]) שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו חידוד והחידוד מכריעו טהור. פי' אם הכלי חד מתחתיו אינו יכול לישב כמין כן [6]) ואם יש לו אזן גדול מונעו לעמוד. בחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ד.) ויחד יתרו אמר רב שהעביר חרב חדה על בשרו כלומ' מל עצמו ושמואל אמר שנעשה בשרו חידודין חידודין. פי' שהרעיש עצמו ונעשה קמטין מרוב צער שטבעו מצרים [7]). מענן ומנחש (דברי' י"ח, י') אל מעננים דשופטים (שם פסוק י"ד), לא תעוננו (ויקרי' י"ט, כ"ו) תרג' ירו' [א'] חדודי עיינין. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר. ובשדפ"ע עינין. בנו"ג בתרג' ירו': אחורי סנהדרין עיינין וצ"ל אחודי עיינין והוא כמו אחוזי = אחיזי עיינין מפעל אחז עיי"ע אחז ב' (כח"א. נ"ו:) ומלת סנהדר' מגליון באה להורות על מקור הדריש והוא בסנהד' ס"ה: מעונן זה האוחז את העינים (עיי' לעווי בעמת"ר. א'. י"ט) אבל לגי' רבינו פירושו: מלטיש עינים scharf sehend מפעל הדד בהיטאילה פי' חריפות העין השכלית ע"ד דרוש בסנהד' שם המחשב עתים ושעות. וכנו"ג בתרג' (ירו' דברי' הנ"ל) חרודי עיינין וצ"ל חדודי. — וכנ"ה בדרז"ל ירו' ביצה פ"ה דס"ג: לחדד ראשו של שפוד ובהשאילה דריש יחד (משלי כ"ז, י"ז) מה ברזל זה מחדד את חברו אף שני ת"ח מחדדין זה את זה בהלכה (תעני' וילק' משלי הנ"ל). ובב"ר ר"פ ס"ט הדרוש כזה: אמר ר' חמי בר חנינא אין סכין מתחדדת אלא בירך של חבירתה כך אין ת"ח מתחדד אלא בחבירו (ובילק' ויצא רמז קי"ט הגיום איתא כך אין ת"ח משתבח אלא בחברו). לחדד בה את התלמידים עירובי' י"ג. נזיר נ"ט: ירו' נדרי' ספי"א דמ"ב ע"ד. רבה לחדודי לאביי הוא דבעי ברכו' ל"ג: וש"נ. עירובי' י"ג: אמ' רבי האי דמחדדנא מחבריא דחזיתא לר"מ מאחוריה ואלו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי. יבמו' י"ד רע"א ב"ש מחדדי טפי: קידושי' ל' סע"א ובילק' ואתחנן רמז תת"ם וברש"י לדברי' ו', ז' ושננתם (דברים שם) שיהו דברי תורה מחודדים בפיך (ובספרי ואתחנן פי' ל"ד הגי' מסודרים בתוך פיך). כתובו' ס"ב סע"ב חזא דקא מתחדדי שמעתיה. בנדה י"ד: אי' מחדדי שמעתתיה. — גיטין ס"ח: מחדדן ט"ס עיי"ע הבא אח"ז. והתואר חַד, חָדִיד, הולין ס"ד. עיי' לעיל. וכ"ה בב"ב פ'. פיהן חד. יין חד ע"ז ל'. עיי"ע אפסנתין. ולנקבה ב"ר פט"ז עיי"ע חדקל. ירו' שבת פ"א ד"ג: חדיד בדברי תורה. ובירו' ברכו' פ"א ד"ג: אי' תדיר בד"ת. והשם: זבחי' נ"ג. הודו של קרן. ב"ק פ"א. חודו של אילן עיי' גי' רבינו בע' חב ב'. ירו' ברכו' פ"א ד"ב: טיפה של דם שהיא נתונה ע"ג הודה של סייף וכו'. כ"ה לנכון בגי' המהרש"ם ובנו"ג בט"ס בחדה. שהש"ר פ' אני ישנה: כחודה של מחט. ועוד השם חִדּוּד, חִידּוּד עיי' כלי' הנ"ל והקבוין כלי' פ"ד, מ"ג היו בה הדודים יוצאין. חידודין סנהד' הנ"ל, אבל מעשה חידודים בסנהד' ס"ו: ובספרי כי תצא סי' רמ"א ט"ס עיי"ע הרדום ושם בל"א. בית חדודו יומ' ס"ח: ט"ס עיי' בית הרודו (ח"ב, ס"ז) ושם הארכתי] —

חד (מפעל עברי חָדָה בל"ס חדי שמח והשם הֶדְוָה, הֶדְוָא, חֶדְוָתָא (Freude) בביצה בר"ג דפ' יו"ט (ט"ו:) חדות ה' היא מעוזכם (נחמי' ח', י') אמר הקב"ה לישראל לוו עלי ושמחו היום וקיימו מצות חדוה דכתיב (דברי' ט"ז, י"ד) ושמחת בחגך והאמינו שאני מזמן לכם ברכה שתפרעו [8]). ובס"ג דפ' י' יוחסין (קידושי' פ"א רע"ב) א"ל מאן את א"ל אנא חדוותא [9]) דהדרי מיומא. *[אחי"ה וכג"ה בגיטין ס"ח: חזא חדוותא דהוו קא מחדדן לה וצ"ל מחדיין. ב"ר פכ"ז בשעת חדוותא חדוותא. מה חדוותא עבדא עיי"ע דחך וערך חך ב'. שהש"ר פ' נגילה: האי חדותא שלימה חֱדוּ על חֱדוּ ובאסת' שני בתרג' א', ג' חַדְיֵי לציפורין נסים לנונין לפע"ד צ"ל בנסים עיי"ע בנס. והפעל חֲדִי, חֲדָא בל"ס חַדִי סנהד' ל"ט רע"ב ומי חדי קב"ה במפלתן

---

[1]) בנו"ג זה לזה וכ"ה בילק' תהלי' ר' רמז תש"ן אבל בתעני' ח. ובילק' משלי רמז תתקי"א אי' כג"י רבינו. [2]) עיי"ע כד ומ"ש בענין הסדר. [3]) בנו"ג הלפס ועיי' הר"ש שם. [4]) ע"כ הועתק כפי' רה"ג לסד"ט צד ר'. [5]) בנו"ג החרס. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר, ובדפ' אחרי' כמו בן וצ"ל כמו בדפ"ר כן. [7]) וכן פירש"י. [8]) בנו"ג בשנויים ע"ש. ושם הגי' וקדשו קדושת היום ותיבת קדושה ל"י בב"י ש"ס ול"י בילק' נחמי' ח'. [9]) בנו"ג בט"ס חרותא.

של רשעים. פסחי' ס"ח: חדאי נפשאי חדאי נפשאי. והתואר נקבה ילק' ישעי' רמז רפ"ט קריה עליזה קריה חֲדִיְתָא ובאיכ"ר פתיחת' סי' כ"ד בט"ס קרתא דחייתא. ירו' חגיג' פ"ב דע"ח רע"א הוו עמכון חדיי ומחדיי לכון, ובירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג אי' חדי ומחדי וכו'. ירו' סנהד' פ"ז דכ"ג סע"ג הוה ר' זירא חדי בה. ירו' מ"ק פ"ב דפ"א: מחדי את מועדא. ירו' ע"ז פ"א ד"מ. הוא חָיֵיד והוא משרש חוד = חדי] —

חד (= חֲדָא מל"ס חֲדְיָא פי' חזה (Brust בר"ג דפ"ק דשבת (י"ג) מנשק להו לאחתיה אבי חדייהו. פי' על חזה שלהן. וחזה התנופה (שמות כ"ט, כ"ז; במדבי י"ה, י"ח) תרג' וחדיא דארמותא. *[אחי"ה ועיי"ע בי הדיא (בח"ב צד מ"ט). והקבוץ ב"ב ט': חזא להני הדיי דמצית מינייהו ופירש"י חדיי תרג' של חזה ע"כ אבל הוששני לו מחטאת וצ"ל תדיי עיי"ע תד. והיחיד בתרג' שהש"ר ח' א' שדי אמי: בחריא דאמיה ואולי גם שם צ"ל תדיא] —

* חַדָא (לפע"ד מל"ע خذا, خذاء Ergebenheit, (Unterwürfigkeit תוספתא שבת פרק ז' (התוסם) [התוסס] אור בכותל ואמר חדא [היא] הרי זה מדרכי האמורי אם מפני הנצוצות הרי זה מותר. השופך מים לרשות הרבים ואמר חדא הרי זה מדה"א אם מפני עוברין ושבין ה"ז מותר הזורק ברזל לבין הקברות הרי זה מדה"א אם מפני חרשין ה"ז מותר. ולפע"ד ענין כולם הכנעה היא לסימן שסר למשמעתו של אל כהוראת מלה ערביי הנ"ל ולדוגמא אמ' כי חייו כאש דולק וכמעט הוא נכבה ועוד נמשל כמים נגרים ארצה וסופו מושלך בכלי מפין לבית הקברו' שאינו יכול להזיק ולפי כ"י תוספת' (בהוצאת צ"מ קי"ז) הגי' הדה היא ודעת ה' פערלעס עט"ש ע' כי חדא היא ל"פ خذا פי' אל Gott אבל אין דרך התוספתא להשתמש במלות פרסיות. ולדעת ר"פ סמאלענסקי חדא כמו חדוה ל' שמחה ומלת הקריאה היא כמו הידד!

* חדיות בירושלמי עירובין פ"ז דכ"ד ע"ג ט"ס עיין ערך הרת ג'.

חַדְיָיב (כל"ס Adiabene עיי"ע הדייב ומ"ש) בר"ג רפ' י' יוחסין (קידושין ע"ב.) לחלח [1]) זו חילזון חבור זה חדייב [2]). בב"ר פל"ח (רפל"ז) אשכנז וריפת ותוגרמה אסייא וחדייב וגרמניא. חרן וכנה ועדן (יחזק' כ"ז, כ"ג) תרג' חרן ונציבין חדייב [3]). תרג' אשכנז חדייב ממלכות אררט מני ואשכנז (ירמי' נ"א, כ"ז) [4]). — (א"ב כן נקראת מדינה אשר מלך בה מונבז המלך והדייב שמה עיי"ע הדייב).

חָדַל (מל"מ (aufhören להיות לשרה (בראשי' י"ח, י"א) בב"ר פמ"ט (ס"פ מ"ח) שְׂרִי המד"א וכי תחדל לנדור (דברי' כ"ג, כ"ג), פסק המד"א (במדבי ט', י"ג) וחדל לעשות הפסח. *[אחי"ה בב"ר לפנינו לי' מלת שרי וכן לי' בילק' וירא רמז פ"ב דף כ"ד רע"ב אבל גי' רבינו נכונה מאוד כי כונת המדרש להורות כי חדל לפעמים ענינו מניעה וביטול כמו בציון הראשון ולפעמים ענין פסיקה עולמית. ותרג' ויפתה (בראשי' כ"ה, ל"ב) ושרא. וגי' שורי הביא ג"כ היפה תואר ורק פי' בע"א ע"ש. ובגלל שתי הוראות הנ"ל הביא רבינו מלה עברית זו כדרכו עיי' מ"ש במבוא לעיל צד V] —

חֲדַם (פי' בל"ע حدس דרס (treten בפ"ב בב"ק (מ"א די"ז סע"א) או [5]) מי שהיה מחדם ושיבר את הכלי משלם חצי נזק. ובגמ' בריש הפי' (שם י"ז:) ת"ר תרנגולין שהיו מהדסין ע"ג עיסה או ע"ג פירות וטינפו. פי' ענין דריסה כמו דיחוס שפירשנו בע' דחס. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב מהדס). *[אחי"ה ופי' רבינו יפה הוא כי מגזרת המלה הערבית הרשומ' היא, וקרובה למלת דחס ע"ש. ומזה הענין ג"כ ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד (לפי גי' דפ' זיטאמיר) ר' ישמאל בר ר' יצחק הוה נסיב שיבשתיה והוה מהַדֵּס קומי כליא פי' היה דורך ודורס ברגליו היינו מרקד ובדפ' אחרים אי' מקלס ובבבלי כתובו' י"ז. הגי' מרקד (ועיי' ב"ד פל"ה בהרחבת ענין) וכן פי' רע"ב בב"ק בל' ראשון וגי' מהדס נכונה היא כי נופל למלת הָדַס והוא שיבשתא ועיי' סוף ע' דחס. וכנ"ה בתר"י א' לדברי' כ"ה, ט' וְיַחֲדֵם ריגליה בארעא והוא עפ"י הלכה ביבמו' ק"ג. צריך למדחסיה לכרעיה] —

☞ חַדְסַר (עשתי עשרה (elf תרג' לעשתי עשרה יריעות (שמות כ"ו, ז') לחדסרי יריען. *[אחי"ה והוא הקצור מן חד עַסְרֵי ובלש' זכר חדסר מן חד עֲסַר כמו בתרג' ירו' א' לדברי' א', ג'. וכן במספר סדורי בל' זכר חדסר (der elfte) ולנקבה חדסרי. ר"מ ר"ה כ"א. בחדסר בתשרי, ערכין י"ב משב ועד תמני סרי

[1]) במ"ב י"ה, י"א כתוב בחלת. [2]) בקידו' אי' חלח זו חלזון חבור זו הדייב וביבמו' י"ז רע"ב אי' חדייב ועיי"ע חלזון האחרון וע' חלוון. [3]) בנו"נ הָדָן . . הדיב. [4]) בכ"י וי"ו ל"ד ב"ר בשני יודין בערך דבור המתחיל וכ"ה בפנים ועוד עיי"ע הדייב ומ"ש. [5]) כ"ה לנכון ברפ"ר ובדא"נ.

חדסרי. ובתעני' י"ח: אלא לאו דקא קרו ליה בחדיסר ובכ"י מ' (ד"ס נ':) הגי' אלא בני ארביסר דקרו בחד סר. ובתרג' חדסראי, חדסראה בתר"י א' לבמדב' כ"ה, ח'; לד"ה א', כ"ד, י"ב] —

חָדַק (נרדף עם הדק מל"ע حزق פי' ענין אדוק וקשור sich andrücken, fest anschliessen ודעת רבינו עיי' בפנים) בפ' כל הכלים בגמ' האבן שבקרויה (שבת קכ"ה:) כיון דהדקה שויה דופן קרויה [1]) וכפ"ג בכלים (מ"ה) וכן בחידוק קרויה "פי' כמין עגול מן עץ או מן מתכת שנותנין על הטפיח שהוא קרויה ולמה נקרא חידוק מפני שהוא דוחק וצר הכלי כמו שאומ' לענין ספר תורה כשהוא מחדקו" (מגילי ל"ב.) [2]). בפ' המוציא יין בגמ' המוציא חבל (שבת ע"ח:) כיון ד ח ד י ק [3]) במנא לא עבדי אנשי. פי' כיון דהחבל קשה הוא נכנס ויוצא בנקב של נפה ושל כברה אוכל [4]) בנקב של עץ עד שנפרץ אבל גמי רך ואינו אוכל בעץ, ובפ' אחרון דעירובין בגמ' דלת שבמוקצה (עירו' ק"א.) ד ב ר א ח ר [5]) טובם כחדק (מיכה ז', ד') ש מ ח ד ק י ן את אומות העולם לגיהנם שנא' (שם ד', י"ג) קומי ודושי בת ציון. הידוק זה הוא כמו הדוק שפירשנו בע' הדק. *[אחי"ה וכ"ה בכ"י רש"י וברש"י שבעין יעקב. וגי' שמחדקין את או"ה אי' ג"כ בילק' מיכה ס' רמז תקנ"ו וכ"ה בש"ס בדפוסי' הישנים ובדפ' באסיליא נשתנה מהצינזור והוגה שמהדקין את הרשעים [6]). ופשוט הוא כי גי' בחי"ת עדיף כי נופל על ל"מ כחדק. וכן נדרש בתנחומ' ברייש כי תשא כמשוכת חדק (משלי ט"ו, י"ט) בעשו הרשע הכתוב מדבר כשם שמשוכה של קוצים מִתְהַדֶּקֶת בבגדיו של אדם את מפשר אותו מכאן ומתחדקת ממקום אחר כך וכו'. וכ"ה בפסיקת' רבתי רפ"י (פ' כי תשא) ובפסיקת' דר"כ (רי"א: בשינויים אבל בגי' כ"י א"ם קרוב לזה עיי' הערת ר"ש באבער שם אות י"ב. — וכנ"ה בשבת קכ"ה: דלא חדקה לפי גי' כ"י מ' (ובנו"ג דלא הדקה), יומ' ע"ב. הדקינהו ועבדינהו שפיר כדי שלא יזח וכו'] —

1 חֶדֶק (מל"ע حذق פירוש חתך וחרץ. והשם חֶדֶק בלש' ערבי حذقة והקבוץ حذاق חלק הנפרד Stück, Theil) בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ו.) מאי חליות כעין חליות דאית ביה חִידְקֵי חִיְדֵקִי. פירוש שאין יוצאין זה מזה אבל נראין כשהן פ ר ו ד י ן ואינן פרודין "ונראה המעמידה או מטלטלה כבונה הלכך דחליות בין גדולה בין קטנה אסירה" וכו' [7]). בפ' אלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' נ"ט:) חדוקות בענן. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב חרוקות). *[אחי"ה ועיי"ע הדר ב' וש"נ שינוי הנוסחאות ועיקר בדל"ת כגי' כ"י וכ"י רגמ"ה ועוד עיי"ע כרך ב' אבל גם גי' חרוקות יש לו פתרון עיי"ע חרק א' ושם הביא רבינו הגי' ברי"ש גם בציון דשבת הנ"ל אבל בנו"ג הידקי וכ"ה בכ"י ש"ס, ופי' ר"ח העתיק ג"כ הידקי חידקי ופירש"י חידקי חיתוכין סביב לה וכו', ועולה יפה לגזרת המלה הערבית הרשומה] —

2 חֶדֶק (מל"מ שם מין קוץ Spitz = Stacheldorn) בפ' המוציא תפילין (עירובי' ק"א רע"א במשנה) הדלת שבמוקצה וחדקין [8]) שבפרצה. גמרא (עירו' ק"א.) ת"ר סוכי קוצים וחבילי קוצים [9]) שתיקנן כפרצה שבחצר ש"מ חדקין שבפרצה קוצין הן. ועוד מדאמר ליה (שם) ההוא מ י נ א [10]) לר' יהושע בן (חנינא) [חנניה] [11]) חדקאה דכתיב בכו (מיכ' ז', ד') טובם כחדק כלומ' אתה הטוב והגדול דומה לקוץ. *[אחי"ה והקבוץ בירו' תענית פ"ב דס"ה: טובם כחדק טבא דבהון כאילין חידַקְיָא. ישר ממסוכה ישרא דבהון כאילין סוכייא] —

* חִידְקָא (שם תנא דברייתא) עיי' שבת קי"ז סע"ב כתובו' ס"ד: תעני' י"א. ור' שמעון השקמוני היה לו חבר מתלמידי ר"ע (ב"ב קי"ט. ספרי בהעלתך פי' ס"ח ובמד"ר פנחס פי' קליג).

1) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובכ"י א"ם כיון דאהדקה וכו' ובנו"ג כיון דהדקה ומלת קרויא חסרה עיי' ד"ס שבת קמ"ב: 2) ע"כ הועתק מפי' רה"ג לסדרי' צר ה'. ובמגילי הגי' מהדקו וכ"ה באו"ז הלכי' קריאת מועדים והפטרות סי' שצ"ז. 3) וכ"ה בכ"י א"ם ובנו"ג דחריק ובכ"י מ' דחרקי למנא. 4) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר, ובשדפ"ע בט"ס א ב ל. 5) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובי' ה"ב וליד וכ"ה בגמ' אבל בדפ"ע ר ב א אמר ולפע"ד רבא נשתבש מראשי תיבות ד"א וכ"ה ר"ח בכ"י ערוך הנ"ל ופשטו ר"א היינו רבא אמר ובאמת בדפ"ר אי' רק רבא (בלי מלת אמר) נשתבש מן דבא והוא קצור: דבר אחר ובכ"י א"ם (אצל ד"ס לטקופו) ר' אומר. 6) ובפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) הועתק מחדקין את עובדי כוכבים. 7) בכ"י ה"ב לי' מלת וכו' אבל וכו' מדוייק הוא כי רבינו העתיק רק ק צ ת פי' של ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) ושם ג"כ כגי' רבינו. 8) וכ"ה בכ"י א"ם ודפ' שונצ' ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) אבל במשניות פיז' ובכ"י מ' ובתוספ' עירובי' קי"ב. בד"ה כי פליגי (דף ק"א:) הגי' הדקין ובנו"ג חידקים ובדפ' פיז' וויניצי' רפ"ח ובחי' הריטב"א וחרקין (ד"ס שם). 9) וכ"ה בכ"י מ' וא"ם ובדפ' וויניצי' רפ"ח ובריי"ף ובראי"ש, ובנו"ג רק וחבילין ובפי' ר"ח (שם) וחבילי ע צ י ם. 10) וכ"ה בכ"י מ' וא"ם וכ"ה בדפ' הישנים ונשתנה מן הצענזור: צדוקי. 11) כ"ה בכ"י ה"ב רק נ"ל להגית חנניה וכ"ה בנוסח, בעירו' ובילק' מיכ' ז', אבל בדפ"ע אי' לר' יוסי ב"ר חנינא.

* **חִידְקִי, חוּדְקִי** (שם הארץ או של עם) יבמו' י"ז רע"א כרך מושכי חידקי ודומקיא, וגי' רש"י הודקי והוא כמו חוסקי ועיי"ע דומקיא ושם הארכתי.

* **חִדֶּקֶל** (Tigrisstrom) כב"ר פט"ז חדקל זו יון שהיתה קלה וחדה בגזירותיה, וא"כ דרש חד — קל ועיי' ברכו' נ"ט: הובא בע' דגלת ומקלות המירוץ ומרדיפות מימיו נקרא הנהר בל' סאנסקריט tighri, tighra פי' מהר כחץ pfeil-schnell ובגי' שומרוני כתוב הַחֶדֶקֶל והוא כמו דֶקְלַת בל"ס וקרוב לו בכתב רועץ עיי"ע דגלת ושם הארכתי.

חֶדֶר (מל"מ שם הַתָּא הפנימית בבית das Innerste des Hauses, die Kammer) בכל היד פ"ב בנדה (י"ז וירו' נדה פ"ב ד"נ.) החדר והפרוזדור והעליה. *[אחי"ה והקבוץ ביצ' ט' חַדְרֵי חֲדָרִים, שהש"ר פ' הביאני: ויגלה לשראל חדרי בהמות ולויתן . . ינלה להם חדרי מרכבה. — ובנדה הנ"ל הוא כינוי למקור האשה] —

* **חדור** חולין נ"ט: חדורות עיי"ע הדר ב' ומ"ש.

חדרונא (eine grosse Eidechsenart) למינה תרג' ירו' [א'] והצב למינהו (ויקר' י"א, כ"ט). — (א'ב בנוסח' דידן כתוב חרדונא). *[אחי"ה והאחרון עיקר וכ"ה בל"ע וסו' ועיי"ע חרדון וע' חברבר א'] —

חַדְרָךְ (שם מקום קרוב לדמשק) בפסיקתא דרני עקרה (צד קמ"ג.) בארץ הדרך (זכרי' ט', א') מהו חדרך . . זה מלך המשיח שהוא חד לאומות ורך לישראל וכו'. *[אחי"ה זו דעת ר' יהודה אבל דעת ר' נחמיה: המקום נקרא חדרך ועל זה אמר ר' יוסי בן דורמסקית העבודה שאני מן דמשק ויש שם מקום שנקרא חדרך ועיי"ע דורמסקית וש"נ יתר מקומות שהובאה המלה הזו, ותכונת המקום עיי' בגיאגראפיא תלמודית להחכם נייבויער צד רצ"ז] —

חֹדֶשׁ (מל"ט שם ליום חדוש הירח der Neumond) בביצה בר"נ דפ' יו"ט (ט"ז.) איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה. פי' אין מזכירין בר"ה ובראשי חדשיכם לא בתפלה ולא בזולתה [1]. פ"א איזה חג שהלבנה מתכסה בו ואינה נראית הוי אומ' זה ר"ה שבכל שאר חגים נראית הלבנה וראיה בערך כ ס [ג'], ומנא לן דלבנה נקראת חדש דתנן (ר"ה כ"ב.) מי שראה את החדש ואינו יכול להלך ב ר ג ל י ו [2]. *[אחי"ה כפ"א פירש"י והתוספות בביצה שם השיגו עליו אולם לפי' מ"ש רבינו דהלבנה נקראת חדש מיושבת קושיתם עיי' הפשב"ע בע' הנוכחי. — ובהוראה שנית חדש כמו בל"מ: ירח והרבה בדרז"ל ד"מ ברכו' נ"ח: שבת פ"ו: פ"ז. מגילי' ה', י"ב: י"ג: שקלי' י"א. סנהד' ק"ז. תמיד ל"א. ירו' תעני' פ"ג דס"ט. ועוד זולתם] —

חָדָשׁ (ידוע מל"מ, והפכו יָשָׁן, וביחוד תואר לתבואה Chadasch, das neue Getreide) בפ"ב דכתובו' בגמ' וכן שני אנשים (כתובו' כ"ד.) למימרא מ א י [3] דר' יהודה חייש לגומלין ורבנן לא היישי לגומלין והא אפכא שמעינן להו דתנן בפ"ד דדמאי (מ"ז) החמרין שנכנסו לעיר למכור תבואה ואמ' אחד מ ה ן [4] שלי חדש ולא התירו העומר, שלי אינו מתוקן, פי' אינו מעושר אין נאמנין דהיישינן לגומלין שמא התנו זה עם זה שהאחד יאמר כן על חבירו במקום זה וחבירו יאמר עליו כן במקום אחר וכו'. בספרא באמור אל הכהנים (פרש' י' סוף פרק י"א) בסמוך וספרתם ג' דברים תלויין בארץ ונוהגין בארץ ובחו"ל החדש והערלה והכלאים, החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים. ובפ"ק דקידושין בגמ' כל מצוה (ל"ח.) ומה חדש שאין איסורו איסור הנאה ואין איסורו איסור עולם, פי' חדש שאין איסורו איסור עולם אלא עד שיקריב העומר בלבד ואפי' קודם העומר מותר בהנאה, מאי טעמא לא תאכלו כתיב באכילה אסור בהנאה מותר ויש היתר לאיסורו כי הוא עצמו החדש שאסור לאכלו קודם לעומר מותר לאכלו לאחר העומר, כלאים החמור שאיסורו איסור עולם שאין כלאים מותרים לעולם והן איסורי הנאה שנאמר (דברים כ"ב, ט') פן תקדש תוקד אש ואין התר לאיסור כלאים לעולם לא לזרעים ולא לכרם ואעפ"י שתלש הזרעים והוא הדין לערלה בשנים שאסור בהנאה ואין היתר לאיסורו, פי' לאותו פרי שטענו האילן בשני ערלה אין לו היתר אכילה אבל האילן עצמו שהיה פריו ערל אחר שלש שנים מותר הוא ופריו. בפ' שני ביומ' (כ"ו.) פיים השלישי [5]

---

[1]) הובא בתוספות עירובי' מ'. ר"ה זכרון בשם הערוך וכן הובא בשם הערוך בטור או"ח סי' תקצ"א ובאו"ז הלכ' עירובי' סי' ק"מ ושם ושם מבוארים דברי רבינו ע"ש היטב. [2]) התיבה האחרונ' ליי' בנוסחאותינו וכן לי בכ"י ש"ם. [3]) בנוסח' לי'. [4]) כ"ה בכתובי' שם ובדף כ"ו: וכ"ה בירו' ובכ"י מ' לדמאי ובנוסחאותינו ברמאי ליי'. [5]) וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג הפיים השלישי.

חדשים לקטרת בואו והפיסו. פי' בגמ' (שם) תנא מעולם לא שנה אדם בה לפיכך נקראו חדשים. *[אחי"ה ירו' שקלי' פ"א דמ"ו. איסור חדש ולנקבה: ויק"ר פי"ג תורה חדשה, ר"ה ז', תרומה חדשה עיי' למטה, והשם ויק"ר שם אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא הִדּוּשׁ תורה מאתי תצא, ושם פ"ח דבר שהוא חדוש, ירו' מגיל' פ"א דע"ב ע"ג דבר שהיה של הידוש וכן בב"ר פכ"ב, ירו' תרומו' רפ"ז דמ"ד ע"ג דבר שהוא יוצא בחידושו אין למדין ממנו. ירו' פסחי' פ"ה דל"א סע"ד דבר שיצא לחידושו אין למדין וכ"ה ירו' סוט' רפ"ג די"ח ע"ג, ושם פ"ט דכ"ג ע"ד וירו' כתובו' פ"ג דכ"ז: בבלי כתובו' מ"ה. מוציא שם רע חידוש הוא, סנהד' כ"ז. עד זומם חידוש הוא, ושם ובב"ק ע"ב: אין לך בו אלא משעת הידושו ואילך. חולי' ק"ח רע"א מבשר בחלב מ"ט לא גמרינן דחדוש הוא וכו', ע"ש תוספ' ד"ה מבשר. חגיג' ג' סע"א אי אפשר לביה"מ בלא חידוש ועיי"ע הבא אח"ז. ירו' סנהד' פ"ט דכ"ז, חידוש מקרא, ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ג הידוש בית מקדשךָ, ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד הרואה את הלבנה בחידושה. ירו' שקלי' פ"א דמ"ו. שמור את חדש האביב שמרהו שיבוא בחידושו — והפעל כתובות ל"ד רע"ב חידוש שהידשה תורה, כלים פי"ג, ז' דבר חדוש (חדש) הידשו סופרים, ירו' עירובי' פ"ה דכ"ב ע"ג שער חדש ששם חידשו סופרים את ההלכה, ר"ה ז' סע"א זאת עולת חדש בחדישו וגו' (במדב' כ"ח, י"ד) חַדֵּשׁ והבא קרבן מתרומה חדשה. ב"ר רפע"ח על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעין שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים. ושם: ממה שאתה מחדישתו בבקורן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו. ויק"ר פכ"ט בחדש זה תחדשו מעשיכם. התפעל: ירו' יבמו' פ"ח ה"ט רע"ג ויולד מן חודש אשתו וגו' (ד"ה א' ח', ט') אלא על ידיה נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית (ועיי' בבלי יבמו' ע"ו:)] —

חֲדַת (בל"ס ܚܕܬ ܚܕܬܐ ובל"ע حديث פי' חדיש neu) בפ' הוציאו לו בגמ' יצא והניחו (יומ' נ"ה:) תקלין חדתין ועתיקין [1]. תקלין חדתין שבכל שנה ושנה ועתיקין היא שלא שקל אישתקד שקל לשנה הבאה כלומ' חדתין של שנה זו עתיקין של שנה שעברה, זו המשנ' בפ"ו בשקלים (מ"ה). — (א"ב תרג' שיר חדיש (תהלי' קמ"ד ט'; קמ"ט, א') שבח חדת). *[אחי"ה וכ"ה בירו' גיטין פ"ה דמ"ז, מה חדתין יימרון והוא הקבוץ מיחיד ברכו' כ"ה. חדת היא לך עיי"ע הד. יומ' י"ט: אמר רב יצחק על חדת וכן בעזרא ו' ד' די עא הדת, וכן התרג' לבמדב' ו', ג' שמות א', ח'; לאיוב כ"ט, כ'. ובלש' נקבה חֲדַתָּא לדברי' כ"ה, ה', לישעי' ס"ו, ב' וזולתם. והקבוץ חַדְתָּתָא (וכן בל"ס) מנחו' ל"ה סע"א. והשם: ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד מה הידות הוה לנכון בבי מדרשא יומא דין (כמו בחגיג' ג' מה הידוש היה בבית המדרש היום) ובירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג בט"ס מה חדתון וכו', וצ"ל הידות. — והשם המופשט כמו בל"ס חַדְתּוּתָא אונק' לויקר' י"ג, נ"ה ותואר חַדְתָּנָא Neuling תר"י ב' לדברי ל"ב, י"ז. והפעל: כתובו' מ"ה. חדית רחמנא . . . לא חדית רחמנא עיי' פירש"י] —

* חֲדוּת (פי' בל"ע חפירה בארץ ובל"ס בית האוצר לתבואה עיי"ע דות) בע' דות הראיתי לדעת כי עיקר הגי' בחי"ת הדות כמו שגרס דפ"ר בציון מאהלות בפי"א מ"ח וכמו שמסר לנו רבינו כי במשנה (של סדר טהרות) הגי' בחי"ת בכל זאת לא דק לסדרו בע' חית כי נעלמה מעיניו גזרתו. וכה"ג בחי"ת באהלות שם ההדות שבבית ומנורה . . כפישה עומדת עפ"י ההדות בי"ש אומ' ההדות טהור. ושם משנ' ט' כלים שבין שפתי כפישה לבין שפתי ההדות ובע' כפש הגי' החדוד. ירו' פסחי' פ"א דכ"ז: היציע והחרות והעלייה וכו', חדות שיש לה ליזביז. ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג עולה עמו לעלייה ויורד עמו (לחרות) [צ"ל לחדות] (ועיי' תוספת' ע"ז פ"ב). והקבוץ בירו' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג היצוען . . (והחרותין) [צ"ל והחדותין] שבתוכו.

חַו (= חַוִי, חַוֵּה בפיעל מל"מ וענינו ברור הדבר והגדה וכן בל"ס חַוִי anzeigen, sprechen, sagen) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' ואם מחמת הגזלן (ב"ק קט"ז:) ההוא גברא דאחוי אכריא דחיטי דריש גלותא אתא לקמיה דרב נחמן חייביה לשלומי ומסקנא (שם קי"ז:) מתניתין ידענא [2] דתנן אם מחמת הגזלן חייב להעמיד לו שדה אחרת וקיי"ל בדאחוי אחויי אבל אם אנסוהו והראה פטור דתניא ישראל שאנסוהו גוים והראה ממון חברו פטור ואם נטל ונתן ביד חייב. -- (א"ב פי' אחוי כמו אחזי, הראה). *[אחי"ה והנכון כי אחוי הוא אפעל מן חוי ובב"ק שם א' כמה פעמי' וכ"ה בתעני' כ"ה. אחוי קידה עיי"ע כרע ב' ומ"ש. סנהד' ל"ט.

[1]) וכ"ה בכ"י מ' ובתמורה כ"ג: אבל בנו"ג ביומא ובשקלי' ותקלין עתיקין. [2]) ובנו"ג רק ממתניתין.

בעינא דמחוית ליה ניהלי. ושם ק"ז סע"ב (לפי גי' כ"י ש"ס ודפוסי' הראשונים) אחוי ליה (לישו) ר' יהושע בן פרחיה בידיה דלקבלוהי עיי"ע בן סטדא. ובפיעל מגילה ט"ו סע"א היתה מְחַוָּה כלפי אחשורוש וכו'. ב"ר פ"כ חוה חיוה לה אדם הראשון כמה דורות אבדה. בפַּעל שבת ס"ב. שלפא ומחויא. ירו' כלאים פ"ז דל"א. חד בר נש חוי סילעיה לר' לעזר. וכן בדניאל ב', י"א. כ"ד; ה', ז'; ובאפעל ב', ו'. י'. ט"ז ובל"ס חוה תהלי' י"ט, ג'; איוב ל"ב, ו'. י'; ל"ו, ב'. פי' ענין הגדה וברור ע"י דבור] —

* חוּב עיי"ע חייב.

* חוּח, חוּט, חוּזָאָה, חוּף, חוּל, חוּם, חוּן, חוּס, חוּף, חוּץ עיי"ע חח, חט, חז, חה, חל, חם, חן, חס, חף, חץ.

חוֹטֶף (שם פרטי) אפרתי שם אדם [1]) בערוגה פ"ג בכלאים (מ"ז).

חַוְי (= חִיוְי, חַיְוָא, חַיְוְיָא בל"ס חַוְיָא בל"ע حيوات, حيوت נחש Schlange) בפ' אמר ר"ע בגמ' מניין לערוגה (שבת פ"ה.) אלה בני שעיר החורי [2]) יושבי הארץ (בראשי' ל"ו, כ"א) אטו כ"ע יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאים בישובה של ארץ, חורי שמריחין את הארץ, חוי (שם פסוק ב') שטועמים את הארץ כחויא. פי' נחש. — (א"ב תרג' נחש נחשת (במדבי' כ"א, ט') חויא דנחש). *[אחי"ה ועוד הרבה בתרג' עיי' לבראשי' ג', א' והלאה; לשמות ד', ג'; ז', ט"ו וזולתם עוד — וכנ"ה ברז"ל ברכו' י"ב רע"ב זקיף כחויא עיי"ע חזר ב'. שבת ק"י רע"א דילמא חויא דרבנן טרקיה. שם קנ"ו: ע"ז כ"ז: עיי"ע טרק ב'. קהל"ר פ' טוב שם: מאן דנכתיה חויא חבלא מרחיל. ירו' שבת פ"ר ד"ח ע"ג חויא פרי אבתרך. ירו' קידושי' פ"ד דס"ה סע"ג דרש החוי (יהושע ט', ז') וכי חיוי היו אלא שעשו מעשה חיוי. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג אתא חויא אכל מן מה דהוה קומיו (ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א. בש"ס אתא חיליא) ובירו' תרו' שם דמ"ו. חויא דטור . . חיוי דביתא. ושם: שיזרתא דחיוי וירו' שבת פ"א ד"ג: בר שיזרתא . . דבר נשא מתעביד חיוי (ובב"ק בבלי ט"ז סע"ב שדרו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש) ובירו' שבת שם: קמקמה מתעביד חו רב (ובב"ק שם אי' נעשה הוה צ"ל חויא), שהש"ר פ' ידיו: ווי חיווא בישא שריא (במיעני) [צ"ל במיעוי] דדין, בב"ר פ"כ וילק' בראשי' ר' רמז ל"ג שם אשתו חוה: ניתנה לו לחיותו ומיעצתו כחויא . . ורב אחא אמר חויא חוויך ואת חויא דאדם ועיי' מ"כ. ודרש חוה מלשון חי ועוד מלש' חויא וכן נגזרה המלה בל"ע מהשם حية פי' חי והקבוץ حيات, حيوات פי' נחש. ב"ר ס"פ פ"ו בגלילא צוחין לחויא אויא עיי"ע פוים. ב"ר פל"ז החוי עיין ערך חלד ב' ומ"ש] —

* חוִוילָה (מל"ר vella; Landgut, villa עיי' בפנים) ספרי עקב ס"פ ל"ז ארץ חמדה (ירמי' ג', י"ט) ארץ שעשויה חווילאות חווילאות למלכים ושולטונים שכל מלך ושולטון שלא קנה בא"י חווילאות אומר לא עשיתי כלום . . כדרך שעושים ברומי עכשיו שכל מלך ושולטון שלא קנה פלטורות וחווילאות ברומי אומ' לא עשיתי כלום כך כל מלך ושולטון שלא קנה פלטורות וחווילאות בא"י אומ' לא עשיתי כלום. בספרי שם הגי' חולאות חויילאות והגי' הנכונה אשר הציג המו"ל (החכם איש שלום) תחת השורה בהערה היא כגי' הכ"י חווילאות. ואין אצלי כל ספק כי המלה נעתקה מלשון רומית הנ"ל ובפרט כי לדעת חוקרי הפילאלאגיא נגזרה השם מפעל veho וממנו vehela, vehella ובקיצור vella, villa ועיקר כתיבת המלה וחילה, ווהילא ומרוב קושי המבטא הקילו לקורא לכתוב חווילה. ואין כל חדש תחת השמש כי כמו היום כן בימי קדם קדמתא קנו גדולי הארץ ועשיריה חלקת הארץ חוץ לעיר במגרשיה לבנות שמה במקום רחבת ידים ובאויר טוב ויפה בתים ופלטורי החמדה הנקראים גם אצלינו Villa, וזה מה שדרש ארץ חמדה ארץ שעשויה חווילאות וכו', ועיי' עוד ילק' ירמי' ג' רמז רע"א הדרוש בענין נחלת צבי.

חווק (בל"ס חַוְקָא ܚܘܩܐ שליבות ומעלות הסולם Stufe, Sprosse) בפ' חזקת הבתים [בגמ' המרזב] (ב"ב נ"ט.) סולם המצרי אין לו חזקה היכי דמי סולם המצרי כל שאין לו ד' חווקים. ביוק"ר אמור אל הכהנים פ' לעולם ה' (פכ"ט) שרה של בבל עולה ע' חווקים ושל מדי עולה נ"ב [3]) חווקים. פי' מעלות. — (א"ב בנוסח' דדין כתוב עווקים). *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה בכ"י לב"ב חווקין מעלות (ובפירשב"ם שליבות) וכ"ה כל"ס הרשומ'. ובעה"ק שנ"ב מסיים שפרוסן

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר וויניצ' ובכ"י ה"ב. [2]) בפסוק כתיב הסר החרי וזה העיקר עיי"ע חר ה'. [3]) בכ"י ו"ו נ"ו וט"ס הוא ולנכון כשו"ט מזמור ע"ח אי' חמשים ושנים, אבל מלת חווקים חסרה שם.

בל"א ע"כ וכיון על לא"ש Sprossen. ועיד עיין ערך חק ג'] —

חוור (מל"מ ומל"ס חִוֵר לבן וכן בל"ע לובן שבעיין והשם חוורתא לובן, חוורִיתא לובן השער graues Haar וכן בל"ר canities; חוורור פי' לובן שבעין Staar ועיי' בפנים, והתואר חיור כנוי לצרעת) בר"ג דף' תפלת השחר (ברכו' כ"ח רע"א) אהדרו ליה תמני סרי חיוורתא [1]. פי' שיבה. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולין צ"ג.) אמר רב יהודה אמר שמואל חוורתא דתותי מתני [2] אסיר. פי' הלובן שבתוך הכוליא והן חוטי דאינון גו כוליתא וישם המקום חרין דאמרינן בפ' אלו טרפות (חולי' נ"ה.) גבי כליות והוא דמטי לקותא במקום חרין ואמר ר"ח ז"ל שמענו מרבותינו כי חלב שהוא בראש הכסלים הוא היוורתא דתותי מתני וקרום מפריד בין זה חיורא ובין השומין שהוא תחת זה ההיורא והעליון אסור והתחתון מותר. בסוף הלכה קמא דפ' כסוי הדם (חולין פ"ד רע"ב) ילבש כלי פשתן כיתנא רומיתא כלי זכוכיתא חיורתי [3]. בפ' הערל בגמ' אמר ר' יהושע (יבמו' פ' רע"א) מתיב רב מרי (מיהא) [מהא] דתנן בבכורות בפ' על אלו מומין (בכורו' ל"ח:) חוורור [4] והמים קבועין א' זה הוא חוורור קבוע כל ששהא שמונים יום. פי' סנורים. תר"י [א'] בסנורים (בראשי' י"ט. י"א) בחיוורוריא [5] ובלעז קטארט"א [6]. בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' ע"ד:) בחיוריתא [7] דקריר [8]. ובגיטין בהגדה דהנזקין (גיטין נ"ו:) סמידא ליכא חיוריתא איכא. פי' קמח עב פסולת של סמידא. בחלק בענין משיח (סנהד' צ"ח סע"ב) חיורא דבי (ר') [צ"ל רב] שמו [9]. פי' נגוע חלאים גדולים. חיורא נגע, מצורעת כשלג (שמות ד', ו') תרג' חיורא כתלגא. רב כלומ' גדול [10]. בר"ג דפ' מי שאחזו קורדייקום (גיטין ס"ח.) אנא מיכל אכלי וטעמי ביה טעמא דחיורא. א"ל חיורא לא קא עבדינן האידנא אמר להו בדקו בדוכתיה דאמר רב חסדא חיורא באוכמא לקותיה [12]) ובנזיר בפ' ב"ש (ל"א:) אוכמא בחיורא לקיא חיורא באוכמא לקיא כבר פירשנו בע' אֻכָם. ואמר רב חסדא (נזיר שם) אוכמא למשכיה סימקא לבישריה חיורא ל ר ד י א [11]). מחורתא (כדשנין) [צ"ל כדשנינן] מעיקרא (פסחי' נ"ה: ועיד זולתו). בפ"ק דקידושין בגמ' כל מצוה שאינה תלויה (ל"ט.) אמר להו לא חיורתי כלומ' אינה מלובנת ומבוררת לכם. בס"ג דנזיר (ס"ג.) ובפ' כיצד צולין בגמ' הפסח שנזרק (פסחי' פ"א:) טומאת התהום היכא כתיבא אמר ר' אלעזר אמר קרא (במדב' ו', ט') וכי ימות מת עליו במחוורת לו [13]. — (א"ב תרג' עיניך יראו זרות (משלי כ"ג, ל"ג) ויהורון עינך בנכריתא). *[אחי"ה ר"ב טעה להוסיף לשריש זה תרג' הנ"ל כי התרג' ויהַורון נגזר מפעל חור בל"ס חָר פי' ראה וכן העתיקה הפשיט' שם. וכן תרג' כ"י עינך לנוכח יביטו (משלי ד', כ"ה) עינך בתריצותא נחורן וכ"ה בפשיטה (ובנו"ג נאירן) אבל השריש בע' הנוכחי פניו יֶחֱוָרוּ (ישעי' כ"ט, כ') וענינו לבן וכן בל"ס חֱוַר weiss sein והרבה בתרג', וכן אצל רז"ל כתוב' ס"א: חוור אפיה. חולין ע"ו סע"א. חוורי . . לא חוורי עיי"ע זג ח'. ב"ק ס"ט. כי היכא דניחוור טפי עיי"ע חרס א'. נזיר ל"ט רע"ב חוורין עיקבי נימהין. בפַעל ב"מ ס': חיוריה לרישיה ולדיקניה. אפעל ב"מ נ"ה: אחוורי אפי פי' כמו הלבין פני חברו (שם). ובהשאילה הלבין בשרו כצרעת ב"מ פ"ה: אחווריה לבישריה (עיי' למטה) וכן בהשאילה הלבין ומברר weiss, klar machen פיעל: בב"ר פצ"ח כבס ביין לבושו (בראשית מ"ט, י"א) שהוא מחוור להן דברי תורה . . שהוא מחוור להם טעיותיהן, ודריש כבס בל"ס חוור (עיי' תרג' שמות י"ט, י"ד) פי' כבס וגם בהוראת הלבין ומברר. ירו' ברכות פ"ב ד"ה. הגיעוך סוף מלאכות תפלה שאינן מחוורין מדברי תורה כ"ה לנכון לפי גי' רמהרי"ס ופירושו סוף שאין מבורר ביד חכמים המלאכות שאסירות בשעת תפלה שמן התורה

---

[1]) בנו"ג דרי חיוורתא ועיש פירש"י. [2]) בנו"ג האי תרבא דתותי מתני. [3]) בנו"ג ילבש כלי פשתן בכתנא רומיתא וישתמש בכלי זכוכית בזוגיתא חיורת וצ"ל חיורתא כדאי' בב"מ כ"ם סע"ב ובדפ"ע אי' בעי' הנוכחי ילבש כלי פשתן כיתנא חיוריתא רומיתא ותיבת חיוריתא ט"ס היא ונכפלה מבסמוך וכן לי' בעי' כתן ושם הובא מחולין ומב"מ הנ"ל הגי' כתנא רומאה וכן גי' כיתנא רומא בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנג' דף שי"ט). [4]) בנו"ג הורוור, ובכ"י וי"ו ובפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' הגי' חוורד וט"ס הוא. [5]) בנו"ג בחוורוריא ובתר"י ב' בחרבריה ובקצת דפוסים בחברברי עיי"ע חברבר. [6]) בלאי"ט cataratta, Staar. [7]) בנו"ג חיוורתא אבל בכ"י א"ס חיורייתא ובפי' ר"ח כגי' רבינו חיוריתא. [8]) כ"ה בדפ"ר ופיז' וכ"ה בשאילתות ויקרא סי' ס"ח ושם אי' דמקררא וגי' קריר אי' ג"כ בפי' ר"ח ובה"ג סוף הלכי' דם ובבעל העטור ח"ב עמוד ב' בשם תשוי' הגאונים. ובכ"י מ' ובכ"י ב' דקריד ואולי הוא עיקר, ובדפוסי ערוך האחרונים אי' דשריר וכ"ה בנוסחאותינו ובתשובי' ריב"ש סי' קס"ו. [9]) כ"ה לנכון בדפ' אמ"ש, ובדפ"ר אי' שמואל ובשדפ"ע ישמעאל וט"ס הוא ונמפי' בסמוך נראי' שצ"ל במקום ר': רב. [10]) עיי' פירוש מחודד על מאמר הנ"ל בתולדות ר"נ להגאון שי"ר בב"ע ח"י ס"ד. [11]) כ"ה בדפ"ר וצ"ל לקותא וכ"ה בנוסחי'. ובדפ"ע לקיא. [12]) כ"ה לנכון בכ"י וי' ודפ' אמ' אבל בשדפ"ע כט"ס לרדיית. [13]) בנו"ג עליו.

תהיינה אסורות ולכן פעם החמירו ופעם הקילו (בדפוסי' אחרוי' הגי' סוף מלאכת המים שאינם מחוורים דבר תורה). ירו' עירובי' פ"ה דכ"ב ע"ד הגיעוך סוף תחומי שבת שאינן מחוורין מדברי תורה. ירו' תרומ' פ"ב דמ"א ע"ג ג' מדרשות שהן מְחוּוָּרִין בתורה, וכ"ה בירו' שם פ"ח דמ"ה רע"ב. ירו' סוכה רפ"ה דנ"ה. למה אינו דוחה (הליל של בית השואבה) (משם) [משום] שאינו מחוור, פי' מפורש וכן דרש ופרשו השמלה (דברי' כ"ב, י"ז) כמו פרשו: יתחוורו הדברים כשמלה ועיי' פירש"י לדברים שם. קידושי' ל"ט. לא חווריתו פי' כמו לא צהריתו (שם), ירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ג ואינו מחובר ואין תימר מחובר וכו', פי' כמו מחוור אבל ראה פי' אה"צ למהרז"ף שם. ב"ר ר"פ כ"ז אית לן קריא אוחרן דמחוור יתר מן דין עיי' פי' מ"כ. וממנו מְחַוַּרְתָּא פסחי' הנ"ל עירובי' צ"ו. חולין קי"ז. התואר הִיָּר, היוור, חיוורא פי' לבן ב"מ נ"ח: ואתי היוורא עיי"ע סמק. שבת ע"ז: חדא חיוורא, גיטין ס"ח. עיי"ע אכם. והקבוץ חִיָּוֵרֵי עיי"ע הצב וע' קק ב', ולנקבה חולין ז': חיוורְתָּא כודנייתא. שבת ק"י רע"א תליסר חמרי חיוורתא — ובהוספת נו"ן בסוף הִיוָּרָין, כ"ב צ"ה: חמר חיורין, כריתות ו', חמר חיוריין עתיק וכן בירו' יומא פ"ד דמ"א ע"ד חמר היורין עתיק. והוא ל"ע حوارى פי' לבן, וגם הוראתו מי שעור בשרו לבן והושאל אצל רז"ל ובתרג' לתאר על ידו את הצרעת. וגם מהמושג חיור יוצא שם חיווריתא פי' פת נקייה (לדעת רש"י) וכ"ה בל"ע حوارى לחם לבן וקמח המעולה, ולדעת רבינו קמח עב ולא מצאתי לו עזר מלשונות נכריות. ועוד מזה השרש חוורור (או לגי' דפ"ר חוורור) והוא ל"ס חֲוַרְוָרָא פי' לבנונית וכן בל"י λεύκωμα ובלשון ערבי بياض العين der weisse Staar אבל לפע"ד הוא מלשון פרסי كورى פי' סנורים בהוספת ور שבאה הרבה פעמים בצירוף השם ופירושו מי שהיה לו סנורים = בעל עורון, ועיי"ע ברורי] —

* חוֹר, חוֹרָא, חוֹרְתָּא (מל"מ וכן בל"ס חוּרָא פי' נקב Loch) פסחי' ח'. חור שבין אדם לחבירו. ערכין ל'. לאו עכברא גנב אלא חורא גנב ושם אי' לאו עכברא חורא מנא ליה עיי"ע חר א' ושם הארכתי. נדרי' נ': על לחרתא צ"ל לחורתא.

* חִיוְרָא (Weisserde, Gyps) בע' חרס א' הביא רבינו מב"ק ס"ט. וממעש' ישני פ"ה

מ"א ושל קברות בסיד וסימניך דחיור בעצמות ופי' כמו חרסית וחרסית פי' רבינו לפי' ראשון מין סיד הוא שחופרין אותו מן הקרקע ע"כ וכן מפורש בירו' שבת פ"ח די"א סע"ב מהו חרסית ח י ו ר ה. ואולי הוא חרסית לבנה כתושה עיי"ע חרס א' ותוי"ט לחולין פ"ו מ"ז שהאריך בו.

☞ חיור (מאה? טעות הוא) מסכ' סנה' פ' חלק (סנהדי' צ"ח.) אית לך בר חיור גווני פירש"י מאה גוונים. *[אחי"ה גי' פי' רבינו היותר מעולה עיי"ע כאר ועוד אצלנו בע' הזר] —

☞ חורא (ט"ס הוא) מיא דחורא (פסחי' מ"ב:) בעל הערוך גרס דהיזרא ע"ש. *[אחי"ה והדין עם רבינו כמו שהוכחתי בע' חזרא ועיי"ע זומן] —

* חוורבר עיי"ע חכרבר.

* חורן, חורנא, חורנה עיי"ע חורן קודם ע' חרס.

* חוורון עיי"ע בית חורון (ח"ב ס"ט).

חוורולין (?) (כנראה שהוא ט"ס ולפי גי' שלפנינו חזרת יולין פי' wilder Lattich ולפי גי' כ"י תוספתא (בפנים) אולי הוא צמח Kreuzkraut עיי"ע חרחלין ומ"ש) בפ' כל שעה בגמ' ואלו ירקות (פסחי' ל"ט.) ר' יהודה אומר אף חוורולין [1] והזרת גלין וכיוצא בהן. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב אף ח ז ר ת יולין מין ירק מר). *[אחי"ה בכ"י מ' חזרת אלין, בכ"י ב' אף היובלין ובכ"י א"פ אף הארולין עיי' ד"ס פסחי' נ"ד: ובתוספתא פסחי' ספ"ב לפי גי' הכ"י אירפורט קרובה הגי' לגי' רבינו: אף יוצאין בחזרת הגל ובחוורוור אבל לפע"ד עיק' הגי' כלפנינו ופי' עיי' בע' חזר ג', ואם גי' הכ"י הארולין עיקר אז אולי הוא ל"פ هرول זרע הצמח שנקרא Wicke] —

☞ חֲוַרִיתָא (der weisse Storch, oder Reiher) תרג' ואת החסידה האנפה (ויק' י"א, י"ט) חוריתא ואבו. *[אחי"ה בדפ' אמש' הובא הפסוק בוי"ו החבור והאנפה כמו בדברי' י"ד י"ח וכ"ה במתורגמן וכן העתיק אונקלוס לויקר' עיי' נתינת לגר לר"ן אדלער. ועוד הועתק חסידה חוריתא בתרגום לירמי' ח', ז'; ולאיוב ל"ט, י"ג והוא דיה ל ב נ ה של חולין ס"ג. ועיי"ע דיו אחר ע' דיופרצוף ושם הארכתי] —

* חוֹרִין עיי"ע בן חורין.

* חוורנס (kleine Salzfische) ירו' ע"ז בפ"ב דמ"ב רע"א חוורנס אין בו משום בישולי

[1]) בכ"י ה"ב ודפ"ר ופיזרו חוורולין.

גוים ויוצאין בו משום עירוב תבשילין והמפרש פי' מין דגים קטנים מלוחים ובאמת בבבלי ע"ז ל"ח. כתוב בתמורתו אמר רב אסי אמר רב דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו"ם ונראה שנשתבשה המלה מן הטרנים בל"י ... דגים קטנים.

* חוש עיי"ע חש.

חז (= אָחַז erfassen, ergreifen והשם חֶזְיוֹן das Umfassen) בפ"ק דשבת (י"ט סע"ב במשנה) ומחזין [1]) את האור במדורות בית המוקד. פי' מליש' נאחז בסבך (בראש' כ"ב י"ג). — (א"ב בנוסח' כתוב ומאחזין). כפ' המקבל בגמ' המקבל שדה מחברו ולא עשת (ב"מ ק"ה:) היכי דמי סוכה שכוחה רע אמר ריש לקיש כל שנחכית בחזיונה [2]). פי' באחיזתה [3]) כשאוחזו אדם מתחבא האמיר [4]) בתוך ידו כלומ' נבלע ונקף [5]) בכף ידו ואצבעותיו ונמצא גודלו נוגע באצבעו והסוכה בתוך כף ידו ואצבעותיו מובלעות." *[אהי"ה הועתק מלה במלה מפי' ר"ח שהובא בשט"מ לב"מ הנ"ל. ושם הובאו עוד פירושים אחרים וכתוכם פירוש הרא"ש בשם רש"י בחזיונה: באגרופה . . וי"מ תחת זרועו. ולפי זה אולי הוא ל"ע ... זרוע. ולפע"ד בחזיונה הוא מל"ע ... אחיזת יד וגי' הב"ה באחזיונה תסת"ע אבל אינו נחוץ כל כך כי אל"ף מובלעת עיי"ע אחז ג'] —

חז (מפעל חזא. הזי בל"ס פי' חזה schauen, sehen; תואר חוזאה Schender, Profet חָזוּת Gestalt, Anblick; חזית מל"ע ... פי' צד (Front, Seite בפ"ב בתמיד (כ"ט.) סידר את המערכה הגדולה מזרחה וחזיתה מזרחה. פי' פני המערכה למזרח. תרג' וירא ישראל (שמות י"ד, ל"א) וחזא. ובפ"ג בפרה (מ"ח) ומפתחין בה חלונות וחזיתה מערבה פי' פני המערכה של עצים ומראיתה למערב למקדש שהמקדש בהר הזתים במערב היה כדאמרן בפ' השותפין (ב"ב ב'.) ועושה חזית מבחוץ. וכתיב (מ"א ז', ה') [ו]מול מחזה אל מחזה" [6]). מרוה אישך (ויקר' כ"א כ') תרג' ירו' [בי] חזוייה חשיך, ומפוריש בע' אישך. — (א"ב בנוסחאו' שלנו אין גיר' זו כי אם דחסר כוליא) [7]) — בס"פ ערבי פסחי' (קי"ח:) אנא לא חכימא [8]) אנא ולא חוזאה אנא. בפרק אלו טרפות בגמ' הריאה (חולין מ"ו סע"ב) חזוותא חזוותא [9]) כשרה. איכא דאמרי (שם מ"ז רע"ב) כחזוותא דאופתא. בר"ג [10]) דפרק אלו מציאות (ב"מ כ"א סע"ב) אמר רבי אבהו הואיל והזותו מוכיח עליו אע"ג דנתרין זיתא מידע ידיע דוכתא דאיניש איניש [11]). פי' שני זיתים היינו טעמא דלא הוי יאוש הואיל והזותו מוכיח עליו כלומר מראיהן של זתים מוכיח עליהן דיש שהן לבנות ויש אדומות ויש שחורות וידוע שדה של מי מגדלת לבנות ושל מי מגדלת שחורות הלכך לא מיאשי בעליהן דסברי כולהו מכירין את שלי [12]). ספר אחר [13]) הואיל וזיתו מוכיח עליו כלומ' והזתים של כל אדם ידועין לכל פי' בענין של מעלה. *[אחי"ה ועי' תוספו' ב"מ כ"א: ד"ה תאינה שפירשו ג"כ כפי ס"א ומה שהביאו בשם רבינו עי' מ"ש במבוא בח"א צד ל"ח. ולפי גי' ס"א תתכן לשון זכר מוכיח עליו. וכג"ה ביומא ע'. כדי להראות חזותו לרבים. ועיין פירש"י. והיא ל"מ. ובל"ס חֶזְוָתָא פי' מראה ב"ק ק"א. והלאה חזותא מילתא היא וכן בל"ס חֶזְוָא וכן בקהל"ר פ' כי בא: מה חילמא הדין חיזוא הוא (דין) [צ"ל הדין]. ובקצת דפי' חיזוא וכצ"ל בילק' אסתר ס' רמ"ז תתרנ"ז ושם בט"ס דין כחילמא או חיזווא הוא. והקבוץ חֶזְוָתָא בחולי' הנ"ל וכן חֶזְוָן דניאל ב' כ"ח. מ"ב והלאה. ועוד השם חזית כ"ב ב'. במשנ' ושם בגמ' ד' סע"א והלאה. וכן בירו' מגיל' ספ"ד דע"ה ע"ג היו שניהם רגילין נותנין בחזית (ירו' ברכו' פ"ט ד"י"ג ע"ג. בט"ס לחזוות וצ"ל כגי' המהרש"ם לכתית ע"ש) — והפעל חזי. חזא בל"ס כמו חזה בל"מ עיי' דניאל ה'. ה', כ"ג; ג', י"ט; עזר' ד', י"ד. והרבה בתרג' עיי' המתורגמן ע' חזא. וכן אצל רז"ל מגיל' ג'. וסנהד' צ"ד. (בקצת שנויים) אינהו (חגי זכריה ומלאכי) עדיפי מניה (מדניאל) דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא איהו עדיף מנייהו דאיהו חזא ואינהו לא חזי וכי מאחר דלא חזו וכו'

[1]) וכ"ה במשניו' נאפולי ופיזי' וכ"ה בכ"י מינכען ובכ"י א"ס וכ"א בירו' עיי"ע אחז ג' וכה"ג בפימ"ש להרמב"ם וכ"ה בע' קד. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובעה"ק שנ"ב וכ"ה בנוסחי' אבל בדפ"ע בחיזוגה. [3]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב וכ"ה ברש"י וכראב"ד הובא בשט"מ לב"מ. [4]) בשט"מ בט"ס האמור. [5]) בשט"מ והוקף. [6]) ע"כ הועתק מפי' כדי"מ לרה"ג צד כ"ט ושם צריך להגיה מהערוך. [7]) וכן הובא בע' אשך ע"ש מ"ש. ועיי' עוד ע' חשך. ובתרי"א הגי' דפתחוי נפיחין. [8]) כ"ה בדפ"ע חוץ מדפ"ר שאי' חכימאה וכ"ה בנוסחאותינו אבל בכ"י מ' וכ"י ב' ובכ"י רשב"ם בשם רש"י (ד"ס פסחי' קי"ס.) הגי' חכימא ובכל מקומו' הנ"ל הסדר: לא חוזאה אנא ולא חכימא אנא. [9]) כ"ה לנכון פעמים בדפ"ר וכן מוכח מבסמוך אבל בשדפ"ע בט"ס חזותא. ובנו"ג חזותא חזותא. [10]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בנוסחי' אבל בשדפ"ע אי' באריכת הלשון. [12]) כ"ח בכ"י ודפ"ר, ובשדפ"ע בט"ס שלו. [13]) וכ"ה גם בשט"מ למקומו.

אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו. וכה"ג באה"ת בשבת קמ"ו רע"א דאינהו לא חזו מזלייהו חזא (בנו"ג לא הוו . . הוא). עירובי' י"ג: חזיתיה לר"מ וכו', ברכו' ל"ד: ל"ט ס"ב, נזיר נ"ט. חולי' ק"י: חזינא, ב"מ פ"ה: חזי לי, ברכו' י"ז: פוק חזי עיי"ע פק ג'. ביצ' כ"ו: אי דחזו . . אי דלא חזו. חולי' נ"ט: בעינא דאיחזי לאלהיכו א"ל לא מצית חזית ליה א"ל איברא חזינא ליה וכו'. ואפעל: חולי' שם: בעינא דמחזית ליה ניהלי וכו', ביצ' כ"ו: אי דאחזו בין השמשות אחזו אי דלא אחזו לא אחזו (ועיי' בערך הבא אח"ז) ושם אחזייה לחכם וכו', ובכ"י מ' אי' באתפעל אתחזייה לחכם (ב' פעמים), וכן בהשמטת התי"ו ברכו' י"ז, מיחזי כיהורא (ב' פעמים) [1] כמו מתחזי ברכו' ל"ט סע"ב.

חז (= חָזֵי מענין הקודם (tauglich, geeignet מסכת שבת פ' אמ' ר"ע (צ'.) פלפלת כ"ש למאי חזי. ובדניאל (ג', י"ט) די חזי [2]) למיזא [3]). ותרג' יעשה עולה כמשפט (ויק' ה', י') יעבד עולתה כדחזי, פי' בלש' תרג' כמו ראוי בלש' הקדש. *[אחי"ה הועתק ממתורגמן ושם עוד איזה דוגמאות ושם הועתק בל' אשכנז ווירדיג' והובא פסוק מאסתר (ב', ט') הראויות וגו'. וגזרת המלה לפע"ד מל"ע ראי (رأى) בבינוני: مرأة ראוי פי' מוכשר ויאות כמו שהעתקתי בתחלת הערך. והרבה פעמים בשבת שם למאי חזיא. (ולגי' רש"י חזי), עירובי' כ"ח. אע"ג דלא חזי להאי חזי להאי. כ"ב י"ט: חזי לברמתי . . חזי להסקה. ונראה שבזה הענין גם בביצ' כ"ו: אחזו בין השמשות וכו', ושם אי חזי . . אי לא חזו. וממנו הישם תוספת' אהלות ספט"ו הלכה זו מקופחת איני יודע הוזיו של דבר מה הוא וכו', פי' ענינו ומשפטו וטבעו. ומלת וחזי = ראוי כמו הר"י א' ע"ש] —

* **חַזָאיָא** (פי' בל"ע خذواء מי שאזניו תלויות (wer herabhängende Ohren hat בכורו' מ"ד. מאן דבעי צימח ואשתכח גדיא חזאיא בד"ה לנכון בפירו' רגמ"ה כ"י לבכיר' (בקובץ כ"י אנגיליק' דף ק"ח.) ופי' שם בזה"ל שאזניו תלויות לו למטה ע"כ וממנו הועתק הפי' בערוך בע' אנה ג' רק שם הגי' כמו בנוסחאותינו חזיזא וש"ס הוא כ"י פי' רגמ"ה מסכים עם גירסתו ועם גזרת המלה הערבי' הרשומה.

* **חוֹזָאָה** שם פרטי עיי"ע בי חוזאי (ח"ב מ"ט:) ושם הארכתי.

חָזָז (= חֲזָזִית פי' בל"ע حزاز ובל"פ حزاز ובל"ס חַזָזִיתָא מורסא, שחין ילפת ,Schorf, Grind (Räude בפ' לולב הגזול (סוכ' פ"ג מ"ו דל"ד:) עלתה חזזית על רובו. בספ"ו דבכורות (מ"א.) ובעל גרב [4]) ובעל יבלת ובעל חזזית [5]). וברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ע' רע"א) לחזזיתא ליתי שב חיטי ארזנייתא [6]). או גרב או ילפת (ויק' כ"א, כ'; כ"ב, כ"ב) תרג' או גרבן או חֲזָזָן. *[אחי"ה פי' חזזן תואר וכן בל"ס חזזא כלומ' בעל חזזית. וכנ"ה בבכורו' שם בגמ' ילפת זו חזזית המצרית וכן בתר"י א' ויק' כ"א, כ' דמלי חזזיתא מצריתא, בכורו' שם: חזזית דעלמא. ברות רבה פ' חצות לילה דרש וילפת (רות ג', ח') לפפתו כחזזית ועיי' עוד פירש"י לויק' שם. ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד מינה את שמע לחזזיתה (עיי' בבלי שבת ק"ח:) וכצ"ל בירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד מיניה את יליף לחזזיתיה ובנו"ג בט"ס לחזויתיה — ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: רוח חזזית צ"ל תזזית עיי"ע] —

חָזִיז (מל"מ וענינו ברק וחץ הברק ,Blitz, Wetter-strahl מל"ע حز ,durch-einschneiden (stechen ולדעת רבינו עפ"י פי' הגמ' עבים) בפ"ק בתעניות בסוף הלכה עד מתי הן שואלין (ט':) ה' עושה (חזיזין) וצ"ל חזיזים] (זכרי' י', א') מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות. פי' עבים דקים נקראו חזיזין והיינו (תענית שם) עיבא קלישתא דתותי עיבא סמיכתא ונקראו פורחות. ומפורש בע' אֵד. *[אחי"ה לפע"ד חסר בסיום הערך: בב"ר פי"ב (לפנינו י"ג) ה' ששית וכו', מפורש בע' אד ועיי' ח"א, ל"א ושם הובא הקבוץ חזיזות אבל בב"ר שם ובירו' תעני' דס"ו ע"ג הגי' בט"ס חזיונות. והיחיד בתעני' שם עושה לו הקב"ה חזיז. ועיי' התרג' לשה"ש ב', ט' ולאיוב כ"ח, כ"ו — שני חזיזין בתוספ' אהלו' ספי"ג ט"ס וצ"ל הזיזין עיי"ע זיז] —

חִזִיז (שם מקום — עזיז) בפ"ו בכלאים (מ"ד) מעשה שהלך ר' יהושע אצל ר' ישמעאל לכפר חזיז. פי' שם מקום. *[אחי"ה בנו"ג עזיז, ושוות במבטא של בני א"י. ומגיה ששנינו (כתובו' פ"ה מ"ח) ר' ישמעאל היה סמוך לאדום נשמע ג"כ כי תכונת עזיז היתה קרובה לאדום ואולי הוא אחד עם עוזא.

[1]) ובבו"נ הגי' מחזי וכו' ב' פעמים. [2]) וכ"ה במתורגמן, אבל בפסוק כתוב חזה. [3]) בפסוק: למזיה. [4]) כ"ה לנכון ברפ"ר. [5]) כ"ה לנכון ברפ"ה ובשרפ"ע בעלי. [6]) כ"ב בכ"י וכ"ה בע' ארזן ב' עי"ש, ובדפ"ע בע' נוכחי בט"ס אזרנייתא.

עוזאה (נדרי' ל"ח: יומי מ"ז: או יותר טוב לפי גי' כ"י מ' ע ז א ה) והיא עיר Gazah] —

☞ חַזִיז אוכל חזיז מן התלם (תעני' ה'.) בעל הערוך גרס חזין עיי' למטה.

* חַזִיזָא עיי"ע חזאיא.

חָזַם (מל"ס חֲזַם ונרדף עם גזם abkneipen ועוד מל"ע עיי' בפנים) בפ"ג בדמאי (מ"ב) הרוצה לחזום עלי ירק, פי' לשלף העשבים הרעים, ויש אומרים לעשותן אגודות בלשון ישמעאל קורין ל א ג ו ד ה: ח ז מ ה. *[אחי"ה כ"ה נכון מאוד לפי גי' כ"י ו"ו והוא ממש ל"ע حزمة פי' אגודה ואחיזת יד handvoll ובדפ"ע אי': קורין לאגודות אלהזם וצ"ל אלהזמה וגם ענינו אלומה ועוד חיזאם פי' חגורה עיי' על כל זה בערכים דר ו', הזמת, וורשכי ושם הארכתי, והרמב"ם ור"ש פירשו מענין הראשון לכרות ולחתוך ע"ש ומאשר אין למלה זרה זו דומה לא במשנה ולא בגמ' (וגם בירו' דמאי פ"ג, הלכה ב' איננה מפורשת) לכן טעו סופרים לכתוב בתוספתא דמאי רפ"ד הרוצה להחזיר (וכ"ה ג"כ בכ"י אירפורט ובדפי' וויען בקו על היו"ד להחזי') עלי ירק ולהקל ממשאו וכו' וצ"ל להחזים, ועפ"י תוספת' זו פסק הרמב"ם בהלכו' מעשר פי"א הל"ז ע"ש, ועפ"י פי' זה הוצרכנו לגזור המלה מל"ע حصم، خزم خذم פי' חתך נקב ושבר, ולדעת ר"פ סמאלי' לחזום כמו להזום כלומ' להסיר הזמי והיגי מבין הירקות ואז נכון הוא כי חייב במעשר כדתנן ירק הנאגד משיאגד (מעשרו' פ"א, מ"ה) ועיין בר"ש] —

חַזִין (מל"י או פרסי (עיי' בסוף הערך) וענינו הרכות והירקות של צמחים או דקלים das Junge, Grüne der Gewächse u. s. w.) בפ"ק דתעניות בגמ' ר' יוסי אמר (תענית ה'.) [1] שור כשהוא זורע הולך ובוכה ובחזירתו אוכל חזין מן התלם, בפ' אעפ"י בגמ' מניקה את בנה (כתובו' ס':) דברים הרעים לחלב כגון מאי אמר רב כהנא כשות וחזין דגים קטנים ואדמה, ובפ' הכונס צאן לדיר בגמ' כיצד מישלמת (ב"ק נ"ח סע"ב) אכלה חזין רבי יוסי הגלילי אומר נידון במשוייר ישבו. ובס"ג דב"ק (קי"ט:) כשות וחזין אין בהן משום גזל ובאתרא דקפדי יש בהן משום גזל, וברי"ג דפ' בכל מערבין (כ"ח.) כישות וחזין מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה, פי' חזין ד ד ב ר א [2] דזרעי ליה אדעתא דשערי דלא גמרי פירי שהכל, ודגנונייתא דזרעי ליה אדעתא דחזין והוא גמר פירי בורא פרי האדמה. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב חזיז). *[אחי"ה בדפ' אמש' נדפס קצת שלא בדיוק הערת ר"ב אחר ציון ראשון מתעני' אבל כונתו גם לשאר ציונים לכן הצגתי דברי ר"ב בסוף הערך ובאמת בנו"ג בכל מקומות הנ"ל ובילק' תהלי' רמז תתפ"א ובשט"מ לב"ק, ובאו"ז הלכו' עירוב' סי' קל"א ס"ק ב': חזיז (ובתעני' שם בדפוסיי האחרונים נשתבש הזיז ובאה"ת הזיו) וכ"ה בכ"י מ' לתעני' ושם איתא חזיז מן התלמים אבל בכ"י מינכען וא"פ לעירובין אי' כגי' רבינו חזין וכ"ה בבה"ג ברכו' פ"ו ובדף כ"ה: אי' כן גם בדפוסים הישני' עיי' ד"ס עירובי' צד כ"ג: ועיי' עוד ע' חפר א', וגזרת המלה נ"ל אחר עיון רב שהוא ל"י ἀείζωον פי' עשב ירק והוא תואר לכל הצמחים שעומדין בירקותן immer-grünes Kraut וכן דעת רש"י שפי' בכ"מ שחת (בעוד ירק) ולפי גזרה זו גם גי' חזיז, וגם גי' הזין נוכל לקיים, וראיתי בשמ"ט לכתובו' ס': וז"ל בלקוטי הגאונים ז"ל כתוב חזיז הצמחין של חטין ושל שעורים כשהן ר כ י ן, עד שלא יצאון השבלים קוראין בערבי אלגומר ע"כ והוא בל"ע جمار פי' הירק ורכות ומוח של דקלים, וכן בל"פ حزان נאמר על ירקות של עלי דקלים — ועפ"י הגדה דתעני' שם הועתק בתר' תהלים קכ"ו, ה' ורעי חזין מן תלמא, כ"ה במתורגמן, ובנו"ג חזיז] —

* חֶזְיוֹן (מל"מ profet. Vision) סנהד' ל"ט: עיי"ע זן האחרון ודרש הזונות (מ"א כ"ב, ל"ח) כמו חזיונות, ירו' תעני' וב"ר חזיונות ט"ס עיי"ע חזיז א'.

חַזָּן [3] (לפע"ד מל"ע הרשומ' בפנים ופי' שומר, ושמש Wächter, Diener ועוד מל"פ פי' משורר התשבחות ודעת רבינו עיי' בפנים ומ"ש) בפ"ק דשבת (י"א.) באמת החזן רואה מהיכן [4] תינוקות קורין, פי' הוא שליח ציבור, ותרג' רואה: חוזה שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם לקרות בתורה, בגמ' דפ' ב' ביומ' (כ"ד:) דתנן בפ"ה בתמיד (מ"ג) [מסרום] לחזנים היו מפשיטין את בגדיהן, בס"ג דפ' השוכר את הפועלי' (ב"מ צ"ג:) התם בחזני [5] מתא, פי' שומרי מדינות שחייבין לשמור שמירתא יתירתא. *[אחי"ה

---

[1]) בנו"ג אמר רבי יהודה אבל רבינו הקדים הא דרי' יהודה לדרי"מ ובמקום ר"מ דמשנת גרס ר' יוסי וכה"ג בשני כ"י מינכען ובעיי' ובריי"ף ובראי"ש עיי' ד"ס תעני' ח': [2]) כת"ג או הפי' של רבינו כדי לחלקו מן חזין דגנונייתא עירובי' כ"ח רע"ב. [3]) זה הערך נדפס מכבר לדוגמא בת"ש"חר להרב החי' ס' סמאלענסקין שנת יי חוברת ד'. [4]) וכ"ה בעי' אמת ע"ש ומ"ש. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיזו אבל בשדפ"ע בט"ס בחווי.

וכן פירש״י בב״מ בחזני מתא: שומרי העיר בלילה וכו׳, וביומ׳ שם פירש״י שמשים, ובשבת שם בפי׳ הראשון באר חזן הכנסת המקרא את השבעה הקוראים בתורה וכו׳ ע״ש וזה כפי׳ רבינו ובפי׳ לשנא אחרינא כתב חזן: מלמד תינוקות [1]) וכן פי׳ הרמב״ם ורע״ב ולזה מסכים התוי״ט ועוד הביא שם את הערוך ומסיים "ועל שם זה נקרא ש״צ חזן." והרא״ש בברכו׳ פ״ה סי׳ י״ז (עיי׳ מבוא ה״א צד כ״ט, וכ״ה בתוספי הרא״ש בספי ברכה משולשי צד כ׳: [2])) השיג על רבינו בזה״ל ובערוך פי׳ חזן ש״צ וטעות הוא דחזן הוא המתעסק בצרכי ביה״כ וש״צ הוא המוציא את הצבור ידי חובתם בתפלה וכו׳ ע״ש. ועיין עוד או״ז הלכות נשיאות כפים רסי׳ ת״א. וכבר עמד הגאון ר״י שטיינהארט (בתשו׳ זכרון יוסף שאלה י״ג דף י״ז ע״א בד״ה: עוד כתב) להציל בעד רבינו בעל הערוך ע״ש היטב ובקרבן נתנאל למגיל׳ פ״ג סי׳ ע״ז ובספר שריד שבערכין ובלימוד ערוך מסכ׳ שבת ד״ז.׳ ושם הועתקו דברי אבודרהם במ״ש בביאור תיבת חזן: ש״צ נהגו לקרותו חזן ועקרו מל׳ שמירה הוא דאמרינן וכו׳ התם בחזני מתא ומקשי׳ ויעקב חזני מתא הוי דעלמא לש׳ נהוג ושמירה הוא לפיכך המנהיג בית הכנסת בשמירת׳ נקרא חזן וגם נהגו לקרותו חזן מתרג׳ וירא והוא מפני שהוא צריך לראות וכו׳ וכדאשכחן לענין שלוח שהוא עומד בין הקורא להמתרגם דאמר ש״צ עומד ומחזין ביניהם עכ״ל. והנה בגוף הדבר אין מוכרח מדברים אלה כי החזן בימי חכמי הגמרא היה ג״כ השליח ציבור כי אם נביט בעין חודרת המקומות אשר בא שם זכרון מלת חזן אז הראנו לדעת כי המושג שומר או שמש הוא הנכון אבל המושג שליח צבור מן הנמנע הוא וברוב מקומו׳ פירש״י לנכון: שמש או שמש הציבור עיי׳ ברכו׳ נ״ג. הא דאיכא חזנא הא דליכא חזנא ופירש״י חזנא: שמש שאוכל בבית הכנסת וכו׳, יומ׳ פ״ז מ״א דס״ה: פירש״י שמש ובסוט׳ מ׳: חזן הכנסת פירש״י שמש הכנסת שמוטל עסקי הכנסת עליו להכנים ולהוציא ולהפשיט את התיבה ולהכין הכל, סוכ׳ נ״א: ושבת ל״ה: חזן הכנסת פירש״י שמש הציבור, וכפירש״י בסוט׳ מוכח מירו׳ סוט׳ פ״ז דכ״א רע״ד ארור אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת (דברי׳ כ״ז, כ״ו) וכי יש תורה נופלת שמעון בן יקים אומר זה החזן ופירושו שאינו מקים ספר התורה להעמידו כתקנו שלא יפול (ועיי׳ פי׳ הרמב״ן לדברי׳ שם) נראה בעליל כי חזן הכנסת אינו ש״צ. והראיה לזה מצאתי עוד מירו׳ סוכ׳ רפ״ה דנ״ה רע״ב ובימה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה עמד אחד מהן לקראות בתורה היה הממונה מניף בסודרין והן עונין אחריו אמן וכו׳, הרי שחזן הכנסת אינו ש״צ דאל״כ למה הוסיף ועמד אחד מהן, ועוד ראיה מירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה סע״ב (וירו׳ סוט׳ סוף פ״ז דכ״ב. ושם בטעות וקל להגיה) ר׳ יוסה מפקד לבר עולא חזנא דכנישתא דבבלייא כד דהיא חדא אורייא תהוי גוילא אחורי פרוכתא פי׳ ציוה לבר עולא שמש דביה״כ אם הוא יום שצריכין לקרות בב׳ ענינים ואין להם אלא ספר תורה אחד שיגלל אחר הפרוכת מפני כבוד הצבור (ופני משה פי׳ בע״א). ועוד משמע מירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט ע״ג כי חזנא אינו ש״צ שאי׳ שם רב חונ׳ הוא יתיב בחד כנישתא עאל חזנא ואטרה על הד דייעול וכו׳, ויפה פי׳ המהרש״ס חזנא מתעסק בצורכי צבור עכ״ל, דאם חזנא הוא ש״צ למה הפציר באחד שיעביר לפני התיבה ולמה לא התפלל הוא בעצמו, ובעל שריד שבערכין ובעל למוד ערך הנ״ל לא כיונו לאמת, וגם מה שהביאו ראיה מירו׳ ברכו׳ מפ׳ הרואה (והוא פ״ט די״ב רע״ד) אשכחון לחזנא דאמר האל הגדול הגבור וכו׳, י״ל שהוגה כן משו״ט מזמור י״ט והראיה מברכו׳ ל״ד: ומגיל׳ כ״ה, ע״ש היטב, ועוד י״ל כי חזנא דכאן ענינו מלמד תינוקות כפירש״י בשבת הנ״ל וראיה עצומה מצאתי בירו׳ יבמו׳ סי״ב די״ג, שיסופר שם באריכות כי בני סימנייא בקשו מרבי חד בר נש דריש דיין וחזן ספר מתניין.. ויהב לון לוי בר סיסי, ובב״ר פ׳ פ״א תמורתו הני׳ תן לנו אדם א׳ שיהא מַקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו וכ״ה בילק׳ משלי ר׳ רמז תתקס״ד הרי חזן דירו׳ מפורש בב״ר ע״י מַקרא ועיי׳ עוד תנחומ׳ צו סי׳ ה׳ ובחי׳ המאירי לסוט׳ ל״ח. ותדע שבזמן רז״ל היה חזן או חזן כנסת ר״ל שמש גם המקרא מטה דא׳ בספרי פ׳ נשא פ׳ ל״ט ומנין שחזן צריך לומר להם (ר״ל לכהנים) אמרו ת״ל אמור להם, ותחת זה אי׳ בסוט׳ ל״ט רע״ב אין הקורא רשאי לקרות כהנים (ובמדב״ר פי״א בט״ס ברכת כהנים וצ״ל כהנים) עד שיכלה אמן מפי הצבור, נשמע מזה כי החזן הוא המקרא או הקורא. ועוד נ״ל להביא ראיה מתוספת׳ מגיל׳ רפ״ג שאי׳ שם בפי׳ חזן הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים וכו׳, חזן הכנסת העומד לקרות

[1]) ולדעה זו העיד המאמר בסוטי מ״ט סע״א כפריא כחזניא.

[2]) ועוד בראש למגילי פ״ג סי׳ כ״א אבל שם לא השיג כפירוש על הערוך.

אחר עומד ומחזן לו עד שעה שיקרא ע"כ ופירושו לפע"ד חזן הכנסת שהוא השמש לא יקרא שפב"פ יעלה לס"ת עד שיאמרו לו ואם הוא בעצמו רוצה לקרות בתורה אז אחר עומד וּמְחַזֵּן פי' מ ש מ ש תחתיו עד שיגמר קריאת הפרשה. ובכ"י תוספת' (הוצ' צוק"מ מגילי 227) אי' מ ח ז ק לו עד שעה שיקרא ואין לו שהר. ובמרדכי פ"ג דמגיל' גרס חזן העומד לקרות אחר עומד ו מ ח ז ן ע ל י ו עד שיקרא. וראיתי במרן ב"י או"ח סי' קל"ט וז"ל בד"ה ואינו רשאי: ואם ש"צ רוצה לברך לעצמו ולקרות צריך שיהא אחר עומד אצלו ע"כ ונראה שכיון לזו התוספתא ואולי הוא ז"ל גרס ג"כ כגי' כ"י תוספ' מחזק לו אבל מה שפי' ש"צ קשה שבזמן הגמ' לא היה החזן הש"ץ (ועיי' קרבן נתנאל למגילי פ"ג) כי אם שמש וגם קורא בתורה (מסכ' סופרי' פי"א הל"ד) ומַקרא לתורה. — ועוד פתרון חזן שְׁ ל י ח ב י ת ד י ן והראיה מירו' סנהד' ספ"ה דכ"ג רע"א וחזני כנסיות מחזרין אחריהן (פי' אחר חייבי הריגה) ואומר איש פלוני מחייב הייתי וכו'. נשמע מזה כי חזני כנסיות היו שמשי בית דין וכן מוכרח מירו' ברכו' פ"ד ד"ז רע"ד (לפי גי' המהרש"ס) אמרו לר' זינון החזן אמור לו התחיל ואמר התחילו ועמדו כל העם על רגליהם ואמרו וכו'. פי' העם המרנן אמר לשמש ב"ד שיאמר לר' גמליאל שאינם רוצים בנשיאותו (ואה"צ פי' בע"א). וכן נאמר משמשי ב"ד במכו' כ"ג. על מה דאי' במשנ' ישם המכה מכה בידו: ת"ר אין מעמידין חזנין אלא חסירי כח ויתירי מדע וכו'. ובתוספתא מכו' ספ"ד אם הוסיף לו חזן רצועה א' ומת גולה על ידו. ויפה פירש"י מזה הענין בשבת נ"ו. כדי להרבות שכר לחזניהם: שמשיהם ששוכרין אותן לילך ולהזמין הנקראים לדין. וכן בסנה' י"ז: פירש"י שני חזנין: שמשי ב"ד להלקות החייב ולהזמין בעלי דינין לדין. — ואחרי הדברים והאמת האלה הוברר כי חזן בכל המקומות הנ"ל (ועוד במקומו' שהביא הרא"ש בבכורו' ובמגילי הנ"ל) לא נאמר בש"ס בבלי וירו' על שליח צבור כי אם על שמש או של בית הכנסת או של ב"ד ועניננו כמו בב"מ הנ"ל שוטר כדעת רבינו או ענינו שמש כדעת רש"י. ובענין גזרתו נ"ל להמציאו מל"ע خازن פי' שוטר בית האוצר והשתמשו רז"ל במלה זו יען שהחזן היה ממונה על שמירת כלי הקודש של ביה"כ ואוצרותיה וצורכי הצבור. ומה שנוגע להפתרון: שַׁמָּשׁ נ"ל לגזרו מל"ע خزانة פי' משרת שמזונותיו וצרכיו עלינו. ורש"י ז"ל במכו' כ"ב: הודה ולא בוש חזן: שמש הקהל ולא שמעתי בו שום משמעות ע"כ ר"ל משמעות של גזרת המלה. — והנה בענין מה שרגיל על לשונינו לקרוא המתפלל הקבוע בצבור חזן לשוא עמל רמ"ל לפתרו וגם רבים וכן שלמים נלאו לבארו ואת אשר נ"ל כי הכנוי הזה לא בימי חכמי התלמוד כי אם בזמן הגאונים נולד ולכן מזמן ה ג א ו נ י ם והלאה יכונה שליח צבור העובר לפני התיבה בשם חזן ואלה המה ראיותי. אי' במדר' קהלת רבה פ' טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו התורגמנין ו ה ח ז נ י ן שמוסיפין על קבע התפלה כה"ג ביוחסין השלם צד פ"ח ע"ג וכ"ה בלקוטות הרמב"ן ריש ברכות שגרם בשם קהל"ר אלו החזנין ופי' בו הטעם שמוסיפין על קבע התפלה בפיוטים ע"ש אבל בנוסחאותינו בקהל"ר נפקדה תיבת החזנין ואי' רק מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנים שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם (וכן חסר בילק' קהלת רמז תתקע"ג) ואין אצלי ספק שכצ"ל מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין והחזנין שמגביהין קולם בשיר וכו' ודרש מאיש שומע אלו המתורגמנים יען שהמתורגמן היה רק איש שומע שהטה אזן קשבת לחכם הדורש ומפיו ועפ"י צווי היה דורש עי"ע תרגם. ודרש שיר כסילים אלו החזנין שמוסיפין וכו'. וכן נמצאה המלה במד' שו"ט מזמור י"ט: חזיוה לחזנא ד ק ר י ב ואמר האל הגדול הגבור האמיץ והעזוז ויתקו יתיה א"ל אין לך רשות להוסיף וכו', והנה מקור המאמר הזה בירו' ברכות הנ"ל אבל בעל המדרש הוסיף מיגם עצמו מלת דקריב מטעם ההוכחה כי חזנא לא מַקרא ומלמד הוא כבירושלמי הנ"ל (עיי' לעיל) כי אם מושג שהיה רגיל בזמן בעל המדרש והיינו שליח ציבור דקריב אל התיבה להתפלל [1]) ובספר חובת הלבבות מרבינו בחיי נישתנה עוד יותר הגי' ההוא ש ל י ח ד צ י ב ו ר א דנחית קמיה דרב חנינא. וידוע כי מדר' שו"ט נכתב כערך במאה העשתי עשרה למנינם (עיי' ג"פ להחי' צונין רע"ו) בסוף ימי הגאונים ואז חי גם רבינו בחיי. וידוע עוד כי קהל"ר נכתב ג"כ בזמן הגאונים (צונין שם רס"ה). ועוד נולד על ברכי זמן הגאונים המדריש: פרקי דר' אליעזר כמו שהוכיח צונין (שם רע"א והלאה) ומהסימנים היותר מוכרחים אצלנו כי בפדר"א ס"פ י"ב ובפט"ז הוזכר חזן במובן שליח צבור המתפלל כי שם ושם אי': מה דרכו של חזן עומד ומברך לכלה בתוך חופתה כך הקב"ה וכו'. וכחזן שהוא עומד ומברך את הכלה

[1]) עיי' תשובי הגאוני' חמדת גנוזת סי' קנו"ה שנשאל מרי יצחק ברי יעקב גאון ז"ל חללו ק ר ו ב ו ת שאומרים ה ח ז נ י ם וכו'.

בחופתה כך עמדו וברכו את רבקה וכו׳, וכן הוזכר חזן בזה המובן במסכ׳ סופרים (פ״י הל״ז, פי״א ה״ג וה״ד) ומס׳ סופרים ג״כ מזמן הגאונים היא כמו שהעיד ככר הרא״ש (עיי׳ ג״פ לצונץ צ״ו) — מכל אלה הראיות הוברר כי רק מזמן הגאונים והלאה היה רגיל על לשון הסופרים לכנות את שליח ציבור ומתפלל ברבים בשם חזן ועיי׳ התוספו׳ סוכ׳ נ״ב. ד״ה וכיון שכתבו בזה״ל: ורב כהן צדק גאון אמר חייב צבור לשתוק ולשמוע כל ברכה וברכה מפי החזן ואח״כ יענה אמן וכו׳ (ועיי׳ תוספ׳ ברכו׳ מ״ז. ד״ה אמן), וכן מוכח כי בזמן הגאונים שם כולל לש״צ היה חזן ראה מ״ש היוחסין (דפ׳ אמש׳ צ״ב) כשם ר׳ נתן הכהן על דברי ראש גלות וכתב שם בזה״ל . . ונכנסין תחתיו . . בחורים ותיקים בעלי קול בעלי נעימה וקולם ערב ובקיאין בכל עניינם . . וחזן הכנסת מתחיל בברוך שאמר והבחורים עונין על כל דבר ודבר מברוך שאמר ברוך הוא וכו׳, ועומד החזן ופותח בנשמת כל חי וכו׳, ע״ש היטב. ואחרי שהודעתיך כל זאת לבי נכון בטוח כי מלת חזן לכנוי המתפלל בצבור נולד על ברכי לשון פרסי שהיה רגיל על לשון העם גם אחר חיתום התלמוד בדור אחר כי יבוא ואף אם לשון פרסי הישנה שהיא קרובה ללשון בקטרית של צענד לא היתה מדוברת בכל זאת דעת לנבון נקל כי ל״פ החדשה ובפרט לשון בטיית של פרסי היא לשון הוציאריש שגורה היתה מאוד בפי ההמון ולכן אין אצלי ספק כי חזן הוא מלה פרסי׳ של הוצואריש: gâçân (מפרסי הישנה ומל׳ צענד gâtha) פי׳ שירים ותשבחות ושירי קודש Hymnus, heil. Lied (עיי׳ יוסטי צינדליקסיקאן ק״ד.) אשר השמיע המתפלל ע״י נעימת קול (gâthra) וברור הוא כי ההמון הישראלי נמשך אחר המון הפרסי לכנות את המתפלל בנעימת קול בשם חזן כלומ׳ משורר שירות ותשבחות בנעימה (עיי׳ רש״י לברכו׳ ו׳. ד״ה במקום רבה שכתב בזה״ל בבית הכנסת ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב ע״כ ועיי׳ מסכ׳ סופרי׳ פי״ד הל״ט) ובימי הגאונים ככר חזון חזן נפרין ומי שהיה לו קול ערב העם חפצים בו אף אם השליח צבור לא היה יודע מה מדבר עיי׳ תשיבת הגאונ׳ הובא במרדכי סוף פ״א דחולין. יוצא לנו מחקירתנו הזאת כי גם בשבת י״א. ענין החזן מלמד תינוקות ומקרא הוא כל״א של רש״י ובל׳ ראשון הלך בעקבות רבינו. אטור מעתה כי בעל הערוך מושג החדש אשר מקרב ימי הגאונים בא לו [1]) ולא שערוהו חכמי המשנה והגמ׳ היה מבאר בדברי המשנה ולכן היטב השיג עליו הרא״ש ועיי׳ המדרכי פ״ג דמגילי. — וצ״ע אם נוכל להליין בעד רבינו במ״ש התשבי ערך חזן: שליח צבור רוצה לומ׳ שמש הקהל . . ונקרא א״כ חזן לפי שהוא צריך לראות מה הם צרכי הצבור שועשה המוטל עליו ע״כ. ולדעת ר״פ סמאלענסקין חַזָּן כמו חַרְזָן כלומר עושה חרוזים או משמיע חרוז והוא הפייטן, והרי״ש נשתמט כרגיל בעברית וגם בארמית. וחרז הוא כל לשון קשר ודבוק ושורה וע״כ יאות לכל אשר יְפַקֵּחַ על הסדר ועל המשטר התואר חַרְזָן, ולעמוד בשורה היה מנהגם לאבל וכן בביה״כ ובביה״מ והמשגיח על השורות נקרא חַרְזָן או חַזָּן] —

חֲזִינָא (לפי׳ ר״ב = חֲצִינָא מל״י ἀξίνη כשיל (Axt, Beil בכלי מתכות פי״ד בכלי׳ (מ״ב) מקל שעשה בראשו מסמר כמין חזינא [2]) טמא. פי׳ כל מקל שנותנין בראשו ברזל במינקת [3]) שמו זוג בטיית ואם מסמר נועצין בראשו שמו בל׳ קודש חזינא, ומינקת הוא כמו כוס של ברזל ומכניסין בתוכו מקל של עץ וקורין אותו בלע״ז דשטולצ״ו. — (א״ב פי׳ בל״י כשיל עיי״ע חצינא). *[אחי״ה פי׳ של משנה הנ״ל הועתק מפי׳ סד״ט לרה״ג רק שם נשמט בכ״י מאמר שלם ובודאי היו מסכימים דברי רה״ג ורבינו כדמוכח מפי׳ ר״ש לכלי׳ שם אולם גם שם הובא רק תוכן הערך וגם נשמטו המלות הזרות וכן חסרה מלת זוג בדפוסי הערוך חוץ מדפ״ר שאי׳ לנכון כמו בכ״י ו״ו, ל״ד ב״ר ה״ב ופאריז, ובדפ׳ פיז׳ ויניצי׳ אי׳ שמו בטיית בלי תיבת זוג. והמלה הזאת היא ממש ל״ע زج פי׳ חנית ברזל בראש המקל ולדעת רבינו זו דוקא במינקת אבל בסתם אם נועצין בראשו ר״ל בראש המקל מסמר אז נקרא בל׳ קודש (עיי׳ מ״ש בת״א במבוא צד ט׳) חזינא. אח״כ הוסיף רבינו לבאר מלת מינקת (בהיותה באותה משנה דכלים) ולועזו ע״י דשטולצו ולפע״ד הוא לאי״ט: distillazione בל״ר Destilliren, destillatio das Abziehen, והכלי עצמו נקרא בלאי״ט distil-lojo והוא המשפך כי על ידו נשפך המשקה וירדו הטיפין. והלעז הנ״ל אי׳ כן רק בכ״י ו״ו וב״ר אבל בדפ״ע אי׳ רושטולצו ונראה שט״ס היא. ובענין מינקת עיי״ע גשתא וע׳ מניק ועוד ע׳ ארק. והרמב״ם באר בפי״מ מלת חזינא ע״י תיבה ערבי׳ אל רמו״ם וט״ס הוא וצ״ל אלדבוס וכן הביא לנכון

[1]) עיי׳ תישב ע׳ חלון א׳ מה שהביא בשם הגאונים בענין חזן. [2]) בנו״ג חזיינא וכ״ה בפי׳ סד״ט לרה״ג והעיקר ביו״ד אחת וכ״ה ברא״ש ברע״ב ובתוי״ט. [3]) בקצת כ״י כמינקת וצ״ל בבי״ת וכ״ה בר״ש בכ״י ו״ו בשבוש במציקת, כי אותיות ינ׳ נתחברו בקו בט״ס.

כ"מ בפי' הלכו' כלי' פ"ד הל"ח וכ"ה ברע"ב [1]) ובכ"כ והוא ל"ע ופי' الدبوس מקל אשר בראשו מסמר ברזל ויוצאין בו יתידות והיא המלה שפי' רבינו לנכון בע' אלה א' (ה"א, פ"ו)] —

חָזַק (מל"מ ענין התאמצות ועוד דביקה ואחיזה, ותיקון דבר stärken, ausbessern, ergreifen ועוד עיי' בפנים) בפ"ק דקידושי' (כ"ו רע"א במשנ' וש"נ) נכסין שיש להן אחריות נקני' [בכסף בשטר] [ו]בחזקה, ואמרינן בגמ' (שם) דכת' (ירמי' מ', י') ושבו בעריכם אשר תפשתם [2]) במה תפשתם בישיבה, ישיבת שכונה כגון דירה ביום ובלילה היא החזקה, ושאין להן אחריות פי' המטלטלין אין נקנין אלא במשיכה דכתיב (ויקרי כ"ה, י"ד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד (שם) והוא המשיכה. בפ' חבית בגמ' אין נוקבין (שבת קמ"ו רע"ב) ושוין שנוקבין בנקב ישן לכתחלה ואמר רב יהודה משמיה דשמואל אין מותר לפתוח נקב ישן אלא במקום העשוי לשמר פי' [3]) "להוציא היין מן השמרים אבל לחזק אסור. פי' היה הנקב בחבית וסתמו שלא יהא שותת והלקו [4]) רב חסדא ורבה [5]) והלכתא כרבה דתניא מסייעתו ואילו דברי רבה רבה אמר [6]) למטה [7]) מן היין נמי זהו לשמר ומותר לפתחו והיכי דמי לחזק כגון שניקבה למטה מן השמרים דמוכחא מילתא שאין אדם עושה נקב בקרקעיתה של חבית להוציא יין ולא לשמר עשאו מפני כשמפנה החבית הופכה על פיה וזה הנקב כיון שסתמו נעשה סיתום [8]) זה בגופה של חבית ובטל מלהיות נקב וחשוב כפתח בית הנסתם כפירוין פצימיו [9]) שנסתלק ממנו דין פתח לגמרי". בפ' ואלו עוברין בפסחי' בגמ' בצק שבסידקי עריכה (פסחי' מ"ה.) אבל במקום שעשוי לחזק אינו חייב לבער פי' "מקום שיש בו סדק או נקב ונתן זה הבצק שם לסתמו שנמצא עושה מלאכת עין ובטל אעפ"י שהוא כזית" [10]) — בחלק בענין סנחריב (סנהדרי' צ"ד.) חזקיה שחיזקו יה. *[אחי"ה והוא הפיעל וכ"ה בסנהד' שם ד"א שחיזק את ישראל לאביהם שבשמים, ובנו"ג שחזקו יה וכ"ה בכ"י ש"ס ושם כדבור ד"א אי' קודם ובזה"ל שהחזיק את ישראל לאביהם שבשמים. ופי' ענין תוקף ואומץ — וכנ"ה בהפעיל בגיטי' ס"א. אין מחזיקין ידי עוברי עברה, ושם: ומחזיקין ידי נכרים בשביעית ועיי' שביעי' פ"ד מ"ג ופ"ה, מ"ט. גיטי' ס"ב. אחזוקו פירש"י תחזקנה ידיכם ע"כ וידוע הוא כי בסיום קריאת ספר תורה נשאל חזק חזק ונתחזק, וזו השאלה וכדומ' לה הורגלה מאוד אצל הפייטנים עיי' מראה המקומות אצל צונץ סינאג. פאעזיע צד שס"ט והלאה. — ועוד ענינו תפישה ואידוק ב"מ י. והלאה החזיק בה, ב"ב מ"ב. והלאה החזיק בנכסים, ושם נ"ה: אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק, חולין ד'. מצוה שהחזיקו בה כותים וכו', שבת ק"ל. עדין היא מוחזקת בידם. ועוד ענין אמיתת הדבר כתובו' כ"ה: מוחזקני בזה שהוא כהן, קידושי' י' סע"ב מוחזקני בך שאתה וכו', כלומ' מוחזק אני, בטוח אני, חגיג' י"ט: הוחזק לחולין, הוחזק לדבר קל מחזיק עצמו לדבר חמור וע"ש היטב; גיטין י"ד. שבועות ל"ד: ב"מ ט"ז: הוחזק כפרן, שבועות מ"ו: לאחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן, קידושין פ'. הוחזקה נדה וכו', ירו' קידושי' פ"ד דס"ו: הי' מחזיקין בו שהוא כנו וכו', ושם היו מחזיקין אותו שהוא משפחתו נאמן, ושם: הוחזקו הורגין עליהן. יבמו' פי"ב מ"ב הוחזקו בי"ד והוא מענין חזקה (עיי' למטה). וגם ענינו יחזיק ויכיל הכלי וזולתו פרה פ"ז מ"ח בשביל שחזיק מים הרבה, סוף עוקצין לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (ילקי' תהלי' ר' רמז תשי"א הגי' אין כלי מקבל הברכה וכו'), ברכו' מ'. מדת בו"ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב"ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק. ב"ר ס"פ ה' החזיק מועט את המרובה ועיי' שם כמה דוגמאות ושמ"ר פי"א וילק' יהושע רמז י"ד — וגם ענינו החזיק טוב פי' לשלם תודות כארם

[1]) וקצת תימה שלא העיר התוי"ט כי רע"ב העתיק פירושו מפי' הרמב"ם ז"ל. [2]) ברפ"ר אי' עוד לכם. [3]) כל הפי' הזה הועתק מלה במלה מפי' ר"ח לשבת (נדפס בש"ס ווילנא). [4]) כ"ה ברפ"ר ובפי' ר"ח ובדפ"ע נחלקו. [5]) בדפ"ע אי' רבא וכ"ה לפנינו אבל בדי שונ' רבה וכ"ה בפי' ר"ח וכצ"ל בערוך שאחריו נגרר וכ"ה ברי"ף. [6]) בדפ"ע לי' מלת ואילו אבל אי' בכ"י ו"ו וה"ב, ורע כי ברפ"ר אי' דברי רבה רבה אמר וכן אי' בכ"י ו"ו וה"ב דברי רבה (רבא) [וצ"ל רבה] אמר וכ"ה ממש בפי' ר"ח ולפע"ד שיעורו: אחרי שהקדים הערוך (היינו ר"ח) כי הלכתא כרבה לא חש לבאר דברי רב חסדא כי אם דברי רבה וזה מ"ש ואלו דברי רבה: רבה אמר למטה וכו' ומ"ש דתניא מסייעתו כיון למה שאמר אביי לרבא תניא דמסייע לך (שבת שם) ובזו השיטה הלך ג"כ הרי"ף ע"ש ובהערה הבאה. ובדפוסי הערוך האחרוני': דברי רבא רבא אמר וזה טעות הוא. [7]) כה"ג בנוסחאותינו אבל הרי"ף גרס למעלה ע"ש. [8]) בפי' ר"ח: סתום. [9]) כצ"ל בפי' ר"ח ונדפס בטעות כפירוין פצימין. [10]) הועתק מלה במלה מפי' ר"ח לפסחי' צד ע"ו רק שם שגגת המעתיקים הוא עיי' הגהות וביאורים שם צד קי"ד והמו"ל שכח מלהעיר על ערך הנוכחי, ובפי' ר"ח חסרה מלת עין. ובגוף הפי' עיי' ג"כ קרוב לזה בתשו' הגאונים שערי תשובה' סי' ע"א לרבינו שרירא.

ש מהזיק טובה ותודה למי שעושה עמו טובה (רש"י לבמדבי כ"ה, י"ב ועיי' פירש"י לשבת ס"ג. ד"ה טיבותך). סנהד' צ"ג סע"ב מפני שהחזיק טובה לעצמו, אבות פ"ב, מ"ח אל תחזיק טובה לעצמך, ברכו' י"ט. לאחזוקי ליה טיבותא למשה, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה. אנא מחזיק טיבו לרישי דכי מטי מודים כרע מגרמיה — ובהתפעל חולי' י': היכא דאיתחזק איתחזק, ושם צ"ה: והוא דאיתחזיק תלתא זימני — והשם חיזוק ענינו חוזק ואימוץ ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ד חיזוק בתים. ברכו' ל"ב: ארבעה צריכין חיזוק ואלו הן תורה וכו', ירו' תעני' פ"ב דס"ו. ירו' מגיל' פ"א ד"ע סע"ג וירו' יבמו' פ"ט ד"י: וירו' כתובו' פי"א דל"ד סע"ג אין דברי תורה צריכין חיזוק . . ודברי סופרין צריכין חיזוק, כתובו' בבלי נ"ו רע"ב מלתא דשכיחא עבדו בה רבנן חיזוק מילתא דלא שכיחא לא עבדו בה רבנן היזוק, ושם: ספק דדבריהם לא עבדו רבנן חיזוק, יבמות ל"ו: וש"נ חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, כתובו' פ"ד. ב"מ נ"ה: עירו' ע"ז. חכמים עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה. עירובי' ג' סע"ב סוכה דאוריתא לא בעי חיזוק מבוי דרבנן בעי חיזוק. — ועוד השם חֵזֶק או חֹזֶק = חיזק ויק"ר ר"פ כ"א חזק כתפוי. במ"ד רפ"ג אפי' הסיב שלה הולך לחיזק (ובקצת דפוסי' לחזוק). ועוד השם חֲזָקָה ענין תפישה ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג אין חזקה פחות מטפח. ובענין אחיזת נכסים ב"ב ג', א' (דף כ"ח.) חזקת הבתים וחבורות . . חזקתן ג' שנים וכו' ועוד בזה הענין עיי' ברף כ"ט ע"ב והלאה, ל"ו. ל"ח. מ"ב והלאה. ועוד הוראת הזקה: מעמד ומצב אשר החזיק אדם או דבר ימים רבים ועוד מה שיצא מהנחה זו ונקרא שם תוכני זה בלשונינו Präsumption נדה ב'. העמד דבר על חזקתו. חולין י'. העמד טמא על חזקתו, כתובו' ע"ה סע"ב העמד הגוף על חזקתו, ושם ע"ו. העמד ממון על חזקתו. ב"ק ט"ז. חזקת שימור, חולין ט'. חזקת איסור . . חזקת היתר. גיטין כ"ח. בחזקת שהוא קיים. במד"ר פ"י חזקה בעלמא היא —. והא לך איזה כללי הש"ס בענין חזקה: חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (שבועו' מ': ב"ק ק"ז. ב"מ ג'.), חזקה אין אדם תובע אלא א"כ יש לו עליו (שבועו' שם), חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות (כתובו' ע"ז. יבמו' ק"ז.) חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממוניה וכו' (סנהד' ע"ב. יומי פ"ה:) חזקה אין אדם מתפיים במומין (כתובו' ע"ה:) חזקה אין אדם שותה בכום אלא א"כ בודקו (שם), חזקה אין אדם משהה שכרו (שבועו' מ"ד:), חזקה אין אדם מניח פתח גדול ונכנס בפתח קטן (עירובי' י':), חזקה אין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבי"ד (כתובו' ע"ד: צ"ב: גיטי' מ"ו.), חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה (כתובו' י'. קידושי' מ"ה: יבמו' ק"ז.), חזקה אין אדם חוטא ולא לו (קידושי' ס"ג: שבועו' מ"ב: ב"מ ה': ערכין כ"ג.), חזקה אין אדם עושה קנוניא על הקדש אם הוא שכיב מרע (שבועו' שם ערכיי שם), חזקה אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה (נדרי' צ"א. כתובי כ"ג: יבמו' קט"ז. י"ד: פ"ט:), חזקה אין בעה"ב עובר על בל תלין (שבועו' מ"ד:), חזקה אין שכיר עובר על בל תגזול (שם), חזקה אין בי"ד של הכהנים עומדים משם עד שיכלו מעות שבשופרות (פסחי' צ':), חזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ נעשה בגדול (כתובו' י"ט. ב"ב קנ"ה. סנהד' כ"ט:) חזקה אשה נישאת בודקת ונישאת (כתובי י"ד.), חזקת כרוכין אחריה (קידוש' פ'. בכורו' י"ט:), חזקה לא מחית אינש נפשיה אספיקא (נדרי' י"ט. נזיר ח'. ל"ד.), חזקה לא עביד אינש דפרע בגו זמניה (ב"ב ה'.), חזקה על חבר שאינו מוציא מתוך (מתחת) ידו דבר שאינו מתוקן (ע"ז מ"א: עירובי' ל"ב. נדה ט"ו:), חזקה שליח עושה שליחותו (עירובי' ל"א: חולי' י"ב. נזיר י"ב. גיטין ס"ד.) — והקבוץ חזקות (ירו' חלה פ"ד ד"ס.) קידושי' פ'. מלקין על החזקות סוקלין ושורפין על החזקות ואין שורפין תרומה על החזקות] —

* חֲזַק (בל"ם כמו הֲדַק) פי' עצירה כבר פירשתי בע' הגרני ע"ש וש"נ.

* חִיזְקָא (פי' בל"ם חֲזָקָא עיגול (Reif, Ring בירו' שבת פ"ו ד"ח: מבואר: הטבעות (ישעיה ג', כ"א) חיזקייא, פי' בל"ם כמו עיזקא אצל רז"ל. ור"פ סמאלענסקין פירש מלשון מקרא אזיקים.

* חִזְקִיָּה (חזקיהו) מלך ישראל עיין הדרושים עליו באלה המקומות: ברכות ה' סע"ב, י: נ"ה: שבת נ"ה. קי"ג: עירובין כ"ו. פסחים קי"ז. קי"ט. יבמות נ'. ב"ב ט"ו רע"א. סנהד' י"ב סע"א, כ' רע"א, כ"ו: מ"ז רע"א. (מכות כ"ד:) צ"ד. צ"ו. צ"ח: צ"ט. ק"א רע"ב, ק"ד. ועיין עוד ע' חזק א'. ב"ר פי"ט, ל"ה, ס"א, ס"ה, ע"ו; שמ"ר פ"ט, י"ח; ויק"ר פ"ב, י', כ"ח. ל'; במד"ר פי"ד, י"ח. — ועוד חזקיה שם איזה אמוראים ובראשם מגדולי האמוראים הראשונים היה חזקיה בנו של ר' חייא נדה כ"ז. ירו' כלאים פ"ט דל"ב סע"ב, והוזכר כמה פעמים בבבלי ובירוש' עיין מבוא הירו' למהרז"ף פ': והלאה. ושם מ"מ גם לחזקיה כדור הרביעי והוא תלמידו של ר' ירמיה, ועוד

לר' חזקיה חקוק, לר' חזקיה עכייה, לר' חזקיה
בר יעקב בר אחא ואכ"מ להאריך.

חָזַר (פי' כמו בעברי שוב zurückkehren ונרדף
עם הדר עיי"ע ואולי מזה גם בל' ערבי حدر
umgehen) בפ' ד' דמאי (מ"א) ובפ' בהמה המקשה
בגמ' ר"ש (חולין ע"ה:) תרומת מעשר של דמאי
שחזרה למקומה ר"ש שזורי אומר אף בחול שואלו
ואוכלו על פיו. בר"ג דפ' אעפ"י שאמרו (כתובות
נ"ה סע"א) הלכה בר' שמעון שזורי[1]) במסוכן
ובתרומת מעשר של דמאי, מסוכן דתנן (גיטין
ס"ה סע"ב במשני) ר' שמעון שזורי אמר אף המסוכן,
פי' חולה שאמר לעדים כתבו אעפ"י שלא אמר
תנו יכתבו ויתנו דאומדן דעת הוא דאין אדם
משטה בשעת מיתה וזה שלא אמ' תנו החולי דחקו
ולא השלים דבריו וכמו שאמר כתבו ותנו הוא וכן
בתרומת מעשר של דמאי עם הארץ שהפריש מכרי
של דמאי תרומת מעשר אחד ממאה וחזרה ונתערבה
לו בכרי ההוא כלומ' נדמעה א"ר שמעון שזורי
בזה אף בחול שואל ואוכל על פיו. פי' אם אמר
חזרתי ותקנתיו מותר שאילו לא רצה להוציא
מתחילה לא היה מוציא תרומת מעשר אלא כיון
שראינו שהוציא אומדן דעתא הוא ודאי כיון
שאמר חזרתי ותקנתיו נאמן ותנינן בהדיא ר'
ש"ז אומ' כשם שאימת שבת על ע"ה כך אימת
דימוע עליו וכבר פירשנו בע' דמאי בענין אחר.
בר"ג דפ' השולח גט (גיטין ל"ב:) והא קיי"ל כר'
יוחנן דאמר בר"ג האומ' לחברו (שם נ"ט.) צא
וקדש לי אשה בא אחר וקידשה וחזרה בה מהו
ר' יוחנן אומר חוזרת ור"ל אמר אינה חוזרת.
*[אחי"ה עצם הוראת המלה סובב והולך תרג'
סבבוני (תהלים קי"ח, י') חזרו, וכן ספרי דברים
פ' א' חזרנו על כל המקומות, ירו' תענית פ"ד
דס"ח: ב"ר פ' ס"ה חזרנו על כל המקרא, ירו'
ע"ז רפ"א דל"ט. חזרנו בכל המקרא, ירו' שקלים
ספ"ה דמ"ט: חזר ואשכחיה מית. וכן בהפעיל
מגילה ט"ו: מחזרין על הפתחים, כתובות ק"ח:
יחזרו על הפתחים (כמו אהדורי אפיתחא עיי"ע
הדר), יבמות נ"ג. צריכה לחזר על כל האחין,
קידושין ב': מחזיר על אבידתו. עירובין י"ג סע"ב
כל המחזר על הגדולה גדולה מקרבתו ומחזרת
עליו (כ"ה בכ"י מ' וא"פ ובד"ש ובע"י ובילק' כ"י עיין
ד"ס עירובין צד כ'), פי' ישוב ובוא וכן מע"ש פ"א,
מ"ה ומ"ו יחזרו דמים למקומן, כריתות ח'. נחזור
על הראשונות, עירובין נ"ב. והחזירו חבירו הרי
הוא מוחזר עיין פירש"י, יומא ס"ט: החזירו עטרה
ליושנה פי' השיבוה לקדמותה, שבת פכ"ב מ"ו
אין מחזירין את השבר. וכן בענין הדר פי' שוב
להיות, תרומו' פ"ד מ"ג חזר והוסיף, גיטין י"ג:
חזרו לומר, ירו' ר"ה רפ"ב דנ"ח. חזרו ועשו. ועוד
בענין השיב (erwidern) ברכות כ"ז: המחזיר שלום
וכו', שם ל"ב סע"ב לא החזיר לו שלום, שבת
פ"ח סע"ב חזור להם תשובה, סנהד' צ"א. החזיר
להם תשובה. ועוד בענין השיב ממחשבה ראשונה
סנהד' ל"ב. מחזירין את הדין, תסוב לאחור (תהל'
קי"ה, ג') תרג' חזר. שבת קי"ח: מימי לא אמרתי
דבר וחזרתי לאחורי, וכן ערכין ט"ו: עיי"ע לא
א'. עדיות פ"ח מ"ו וירו' יומא דף ל"ה ע"ד הזור
בך, ולמה לא הזרת בך (עדיות שם), סנהדרין
ק"י: וחוזרני בי פי' חוזר אני. סנהד' כ"ד: יכול
לחזור בו . . אין יכול לחזור בו. — והשם הֲזָרָה
חולין קט"ז: קודם חזרה . . לאחר הזרה, יבמות
ס"ד: אבין ישנו בחזרה יצחק סומקא אינו בחזרה,
סוטה ד'. חזרת דקל פירוש הקפת דקל ובירושלמי
סוטה פ"א דט"ז ע"ג אי' חזירת דקל. ובירו' לרוב
פעמים אי' חזירה פי' השבה והשבון (das Zurück-
kehren, die Rückgabe) ירו' ר"ה ספ"א דנ"ז ע"ג
ויחזור בו חזרה גמורה תני בשם ר"נ חזירת ממון
ולא חזירת דברים, (אבל בירו' שבועות פ"ז דל"ז
ע"ד חזרת ממון ולא חזרת דברים ועיין סנהד'
בבלי כ"ז.) ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד חזירת קרע
(ובב"ר פ"ק חזרת קרע), ירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג.
ועוד ענין תשובה (Rückkunft) ירו' ב"מ רפ"ו
ד"י ע"ד הליכה וחזירה, ירו' הוריות פ"א דמ"ה
סע"ד אף בחזירה כן (הפכו נכנסו שם), ירוש'
מעשרות פ"ב דמ"ט ע"ד וכן בחזירה, ירו' יומא
פ"ג דמ"ג ע"ג דרך הליכה דרך חזירה. ב"ר פס"ח
החזירן בחזירתו לבית אביו . . ובחזירתך החזרתי
לך גלגול חמה, ויק"ר פ"ה עיי"ע הדורה. קהל"ר
פ' שמח: מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה —
והתואר חַזְרָן שבת קנ"ו. גבר חזרן פי' חזרן
במצות (שם) — (תוספתא כלים ב"מ פ"ט חזרן
ט"ס תחת מיזרן ע"ש). והשם ממנו חזרנותא
ותואר הפעל חזור ringsherum הרבה בתרג' עיין
עמת"ר להח' לעווי ח"א, רמ"ח והלאה]

חזר (= חִיזְרָא מל"ע خَيْزُران, خَيْزُور קנה אגמון
Schilf, biegsames Rohr, Bambusrohr והוא
אלחזר خزر(?) שבערוך) בס' במה אשה יוצאה בנ'
לא יצא (שבת ס"ג:) ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק ס"ג והובא

1) כ"ה בכל כ"י.

בילק׳ בהעלתך רמז תשל״א ובילק׳ איוב רמז תת״ק) אמרה ליה שקילה טיבותך ושדיא אחיזרי כבר נד ולד. פי׳ השיבתו האשה בשורת טובתך השליכה על הקוצים כבר הרגשתי שנעתק העובר שבמעי ממקומו והוא מתנודד ליפול [1]. ובפ׳ אין צדין בסוף גמר׳ [2] (ביצה כ״ט:) דרש רבה בריה דרב הונא זוטי מנהרדעא שונין קמח ביו״ט אמר להו רב חמא [3] פוקו ואמרו דשקיל טיבותיה וכו׳. פי׳ שְׁחַתָּ דבריך [4] הנעימים במקום קוצים וכי להוראתך אנו צריכין צא וראה כוברות [5] סובבות בנהרדעא כל אחת ואחת כוברת בנפה ובכברה. ובפ׳ איזהו נשך בגמ׳ כיצד לקח הימנו (ב״מ ס״ג:) אלא מעתה מותר ללוות סאה בסאה משום דמצי אמר ליה שקילא טיבותיה ושדיא אחיזרי דא״ל חטי דקדה באכלבאי [6]. ובס״ג דפ׳ נערה שנתפתתה (כתובות נ״ג רע״ב) כי אתא רבין אמר ר״ל ארוסה שמתה אין לה כתובה א״ל אביי זילו אמרו ליה שקילא טיבותיה ושדייה אחיזרי כבר תרגמ׳ רב הושעיא לשמעתיה בבבל. ובפ׳ המביא כדי יין בגמ׳ אין (מנהגין) [צ״ל מנהיגין] (ביצ׳ ל״ג.) חיזרא [7] רב נחמן אסיר ורב ששת שרי. פי׳ קוץ קשה שיכול לצלות בו בשר כמו בשפוד של ברזל [8]. בס״ג דפ״ק דברכות (י״ב רע״א) רב ששת [9] כרע כי חיזרא. פי׳ רב האי גאון חיזרא הוא אחד ממיני קוצים שמצוי בבבל וקורין אותו אלחזר וכריעה שלא יכרע מאמצע מתניו [10] וראשו זקוף ועומד בברייתו ואפי׳ בשחותו מחציו אלא צריך שיכוף את ראשו כדי שיהיה כאגמון שראשו כפוף ואשר אמרו (ברכות כ״ח:) עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה גם על העיקר הזה הוא שיכוף את ראשו ויהא צוארו מעוקם שיתפקקו חוליות שבו אף שיכרע עד שיתפקקו האחרות ולא שיכוף את עצמו כך: ג אלא כך: [11] ויראה איסר כנגד לבו. והמיקל שאינו מהדר [12] מנענע ראשו ויוצא ואפי׳ המנענע כופף צוארו [13]. אסכרא דמיא להיזרא (ברכות ח׳.) כבר פירשנו בע׳ גב [ז׳]. בר״ג דפרק המקבל (ב״מ ק״ג:) וקני דחיזרא, ס״א חרזא כבר פירשנו בערך ארכבתא. *[אחי״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ר אי׳ ס״א חיורא וט״ס היא וצ״ל חירזא כדאי׳ בכ״י ל״ד בע׳ ארכבתא ובע׳ חרז א׳ ע״ש. אבל בדפ׳ פיז׳, וויניצ׳, באסיל ואמ׳ בערך הנוכחי לנכון חרזא, וכ״ה בשט״מ ובריטב״א בשם הראב״ד אצל הגי׳ חזרה. ועיקר הגי׳ חיזרא והיא מלה ערבית הרשומה ופתרונה קנה אגמון אשר בטבעו שיכפוף אבל ימהר לזקוף את עצמו כשהניח אדם אצבעותיו ממנו. ולכן היטב אמר הש״ס כי רב ששת כרע כחיזרא פי׳ כפף את עצמו אבל לא זקיף עצמו כחיזרא פי׳ במהירות בבת ראש ופתאום כי אם זקיף כחיויא כנחש כלומר בנחת ראשו תחלה ואח״כ גופו. — וכנ״ה בנדרים מ״א רע״ב כחיזרא לדיקלי וירו׳ שבת פ״א ד״ג: לקנב חיזרין. — ומה שענין כיזראן (ריצ״ג הלכ׳ יוה״כ נ״ד) פי׳ שעם עיי״ע שגם וע׳ שעם וש״נ פי׳ וגי׳ רה״ג ועיי׳ פפלנ״צ לה׳ לעף 126] —

חזר (= חזרת Lattich, Gartensalat מל״ע הרשום׳ בפנים ע״ש) בפ׳ כל שעה ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת . . בעולשין (פסחים ל״ט. במשנה, ושם בגמ׳). ובפ׳ ערבי פסחים (שם קי״ד סע״א במשנה) הביאו לפניו מטבל בחזרת. ובפ׳ כל הצלמין (ע״ז מ״ח:) ובחזרים [14] לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. ובפ״ק בעוקצין (מ״ב) ושרשי [15] החזרין [16] והצנון והנפוס. ובפ״ב (מ״ז) ובחזרין מפני שהן משמרין את האוכל. ובפ״ק בכלאים (מ״ב) חזרת וחזרת גלין. פי׳ חזרת לטונא [17]. חזרת גלין חסא מרה וְהיא חזרת

---

[1]) ועיי׳ פירש״י לב״ק, ופי׳ המלות לילק׳ בהעלתך שם אבל הפי׳ של גאון בשט״מ לב״ק טעות הוא. [2]) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו. [3]) גי׳ רבה אי׳ ג״כ בשאילתו׳ אמור סי׳ ק״ז, וכן בדפי׳ שונצי׳ וביוחסין השלם צד קפ״ה. ושם הגי׳ א״ל רב נחמן וכ״ה בנוסחאותינו וכנ״ל עיקר עיי׳ ד״ס לביצ׳ ל״ט אבל גם בכ״י מ׳ ובאו״ז הלכו׳ יו״ט סי׳ שנ״ח ובמ״מ הלי יו״ט פ״ג הלי״ד אי׳ רב חמא. ובנו״ג בט״ס דרש רבא, ובאו״ז שם רב׳ בקו על הבית [4]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב ודפ״ר. [5]) כ״ה לנכון בדפ״ע אבל בכ״י ו״ו וה״ב ול״ד כברות ותתכן גי׳ הדפוסים. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו ודפ׳ וויניצ׳ ובדפ״ר באכלכו, ובדפ׳ אמש׳ בכ״י ל״ד ובכ״י ו״ו ב׳ באכלבאי עיי״ע אכלבאי ושם הוכחתי כי הוא עיק׳ הגי׳ אבל רבינו גרס בכ״ף גם בע׳ כלך ב׳. [7]) וכ״ה לנכון באו״ז הלכ׳ יו״ט סי׳ ש״ב, ובנו״ג חזרא וכ״ה בדפי׳ הישנים. וכ״ה באו״ז הלכ׳ תפלה סי׳ צ״ב. [8]) וכן פירש״י. [9]) וכ״ה בכ״י ערוך בע׳ נע ב׳, ובדפ״ע שם בט״ס רב חסדא. [10]) כ״ה לנכון בכל הכ״י ובדפ״ר אבל בשדפ״ע בט״ס ממש ולנכון הובא בתוספ׳ יהודה החסיד ובתוספ׳ רא״ש ובר״א״ש לברכו׳ פ״א סי׳ ט״ו ובשלטי גבורים לברכו׳ פ״א. [11]) בכ״י פאריז אי׳ הציורים הנ״ל ובשאר כ״י ובדפ״ע לי׳ וגם היו משנין הנוסחא: כך אלא כך ויראה וכו׳ (כדאי׳ לנכון בדפ״ר ופיז׳) והדפיסו: כל כך אלא כדי שיראה. [12]) חסר בדפ״ר. [13]) וכן פסק רבינו בע׳ נע ב׳ כיון שהרכין ראשו ונתראה כבורע דיו וזהו דעת ר״ח כרמוכח מאו״ז הל׳ תפלה סי׳ צ״ב. [14]) וכ״ה בכ״י ש״ס וחזרין ובנו״ג והחזירין צ״ל והחזרין וכ״ה בפי׳ כ״ח בקובין כ״י אנגיילי׳ דף ל׳ ע״ב. [15]) כ״ה לנכון בדפ״ר. [16]) וכ״ה בפי׳ סד״ט לרה״ג החזרים. [17]) כ״ה לנכון בעה״ק שנ״ב ובדפ״ע לטוקא.

שבשדות. *[אחי"ה בכ"י ה"ב ובפ"א בכלאים אי' חזרות וחזרת גלין חסה מרה והיא חזרת שבשדות. ובעל הגיון שלמה נדחק לקיים גי' זו ממה שקורא רבינו בע' מר ו' מרה: חזרת יער. אבל לפע"ד גי' הספרים וכ"י ערוך נכונה היא, כי בתחלה פי' רבינו חזרת ע"י הלעז לטוגא והוא לאי"ט lattúga פי' בלא"ש Lattich, Garten-salat, וכן לועז רש"י בפסחים ל"ט. ד"ה חסא ובכ"י רש"י לטוקא כמו בדפוסי ערוך, וצ"ל לטוגא. וכ"ה ברש"י ע"ז מ"ח: וחזרת הוא חסא סתם כמפורש בפסחים שם והוא ל"ע עיי"ע חס. ואח"כ פי' רבינו חזרת גלין ע"י חסא מרה [1] והיא חזרת שבשדות ואחת היא עם חזרת יער של ערך מר ו'. ולדעתי הוא העיקר כי חזרת גלין אחת היא עם חזרת יולין (בפסחים הנ"ל, וגי' רבינו עיין בע' הוורולין). ומלת יולין היא לפע"ד ל"י ὕλη יער. והתואר ὑλῆεν יערי. ובפי' משניות להרמב"ם בכלאים שם מבואר חזרת וחזרת גלים: החסא הגנות והחסא ההררית. ובר"ש שם הובא בשם הירו' אמר ר' חנינא חסא דאיגרין גל תרג' דגורא כלומר הגדילה בגלים ע"כ. ולפנינו בירו' כלאים פ"א דכ"ז. אי' בט"ס חזרת גלים חסדיגרון. ובענין גזרת המלה נ"ל להוציאה מל"ע خَسّ נטע מר מאוד וגם נופל על לש' ערבי خَرْء חָלָב חריף וידוע כי בירק הזרת יש מין חלב חריף ועל כן נקרא בל"ר lactuca וכן בלשונות רומניות. ולדעת פליניאום (כ' ל"כ) יש ממינו הנקרא seris שנקרא בתואר silvestris פי' יערי, וזה ראיה לפי' רבינו הנ"ל. וחזרת תחילתה מתוק וסופה מר (ירו' פסחים פ"ב דכ"ט רע"ג) ובירו' פסחים פ"ח דל"ה ע"ד חזרת מצה ופסח לילה הראשון חובה. וכן בתוספתא פסחים ספ"ב החזרת והמצה והפסח לילי יו"ט הראשון חובה (ובפסחים בבלי צ"א: הגי' משונה). נשמע מזה כי החזרת בירו' ותוספתא הנ"ל ענינה כמו מרור. ובבכורות נ"ז: חזירין שבמקומינו וכו' גי' ל"א הובא ברש"י שם: חזרת ירק שלועזין לטוגא ע"כ. וגירסת רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנג' דף ק"ח:) חזרים ופקודתו: חֲזָרִים עיי' פפלנ"צ ללעף 175 אבל הוא לא פי' גזרתו]

חֶזְרָא (פי' בל"ס חֶזְרָא סובין Kleie וכן בל' ערבי خُرْز (grobes Gerstenmehl) ברייש פרק אלו עוברין בפסחים (מ"ב:) זומא [2] של צבעין הכא תרגימו מיא דחיזרא. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב דחורא) [3]. ובס"ג דפ' הזהב (ב"מ ס' רע"ב) מאי אין משרבטין הכא תרגימו מיא דחיזרא. פי' מים שהמחה בהן סובין ומשקין אותה ומנפחין את כריסה ונראית שמינה והיא כחושה זעירי אמר רב הונא [4] מזקפתא. פי' שמקרדין את הבהמה וזוקפין את שערה ולועזין אשטרישולרי. *[אחי"ה והוא לאי"ט strigliare, stregliare, ובכ"י ל"ד איתא אשטרילי. ובכ"י ה"ב אשטריליי"ר וגם זה נכון, אבל בכ"י ו"ו א' וב' אי' אשטרישלי. ובכ"י ג"ג אשטרילא. ונראה שהוא השם striglia = Striegel, ורש"י לועז בב"מ שם דבור המתח' מזקפתא קירצוף אשטלליר בלע"ז והוא ל"צ estrille = Striegel, ועיין עוד ע' קרד] —

חֲזוּר (פי' חֲזוּרָא בל"ס תפוח Apfel, Apfelbaum ועוד ענינו פעמון Schelle מטעם עיגולו) רמון גם תמר ותפוח (יואל א', י"ב) תרג' רימונין אף דקלין וחיזורין [5]. בב"ר ברייש ויגש אליו פ' צ"ד (צ"ג) תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כ"ה, י"א) תרג' אנקלום [וצ"ל עקילס] [6] חיזורין דדהב בגו דסקרין דכסף. — (א"ב תרג' ירו' [ב'] ויעשו פעמוני זהב טהור (שמות ל"ט, כ"ה) ועבדו חזורין דדהב. *[אחי"ה וכן תרג' ירו' א' לשמות ל"ט, כ"ה, ועיין תרג' אסתר שני ג', ח'. וכנ"ה בענין תפוח בויק"ר רפ"ג עיי"ע גייף וע' גר ד'. וכן ויק"ר פי"ב חיזורא מיתקרי חיזור עיי"ע תלת. ועוד עיי"ע חזרר] —

* חֲזִיר (ידוע מל"מ ובלשון ערבי خِنْزِير Eber, Schwein) ובל"ס חֲזִירָא שבת קנ"ה: ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ג. ולנקבה חֲזִירָה, חֲזִירְתָּא בכורות כ"ח: אסת"ר פ' אחר הדברים. ב"ר ס"פ מ"ד. איכ"ר פ' על אלה. והושאל למלכות אדום (רומי) עיין ב"ר ר"פ ס"ה. ויק"ר פי"ג. שהש"ר פ' כמעט. אבדר"ן ר"פ ל"ד. אסת"ר פסוק כדת — חֲזִירָא פי' רועה חזירים עיי"ע דיקלוט.

חזרר (לפע"ד מל"ע زُعْرُور בהיפך האותיות והוא כמו עוזרר Apfelmispel) ברייש כלאי' (פ"א מ"ד) התפוח והחזרר אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה. וראיש המשנה (שם) הפרישין והעוזררין [7] וכן ברייש מעשרות (פ"א מ"ג) הפרישין והעזררין, אלו הדומין לפרישין. פי' חזרר מין תפוח כמו

[1]) וכן נקרא בל"ס ܚܣܐ ܕܒܪܐ כלומר חסא מריא או ܚܣܐ ܒܪܝܐ פי' חסא של שדה [2]) בדפ"ר זוניא. [3]) כבר הוכחתי כי גי' רבינו העיקרית עיי"ע זומן. [4]) בנוי"ג אי"ר כהנא. [5]) בנוי"ג והזור ובמהורגמן חיזור. [6]) וכ"ה בכ"ר ובילק' משלי רמז תתקס"א ועיי"ע דסקר ומו"ש. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בדפ' וויניצי' וכ"ת והעזררין בדפ"ר וכמו כן בע' פריש לפי גי' דפ"ר. אבל בשדפ"ע העוזררין וכ"ה במשניות שלפנינו וט"ס הוא.

התרג' חיזור. *[אחי"ה רבינו היה גוזרו מערך חֲזוּר ואז הוצרכנו לומר כי חזרר תפוח יערי הוא כמו שפי' רע"ב בכלאים שם. והר"ש פי' בכלאים שם חזרד מעין תפוח ומשליכין פריו לחזירים ע"כ, אבל אז יותר נכונה הגי' חזרר ברי"ש. ובאמת הגי' ברי"ש אי' בכ"י ש"ס עיין ד"ס לכלאים. אבל מה שכתב בעל ד"ס כי כ"ה בירו' לא מצאתי מדויק כי בירו' כלאים שם ובגמ' וכן בירו' מעשרות רפ"א הגי' בדל"ת, אבל בירו' תרומות פ"ב דמ"א ע"ג אי' ברי"ש: ביצים קטנים כחזררין, ובירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד כהיזררין. ולפע"ד חזרר אחד הוא עם עזרר, והראיה כי במקום והעוזרדין (במעשרות שם) גירסת כ"י ש"ס והחזררין, ותחת כהיזררין של ירו' שבת הנ"ל אי' בבבלי שבת ל"ח סע"א כעוזרדין. ובענין גזרת חזרר [1]) נ"ל כי היא ל"ע הרשומ' בתחילת הע' בהיפך האותיות ובחילוף אותיות הגרון חי"ת ועי"ן. ולפירושי זה מצאתי און לי מפי"מ להרמב"ם שפי' לכלאים שם: העוזרדין נקראין עזרוד . . וחזרד נקרא אל עזרן, ולפע"ד צ"ל העוזרדין נקראין זערור וחזרד נקרא אל זערן, כי זערור בלש' ערבי הרשומה מין תפוח הנקרא מיספעל, אפפעלמיספעל, וגם זערן בל"ע زعرانى מין תפוח פרסי. ורע"ב שהלך בעקבות הרמב"ם לועז באמת העוזרדין בערבי זערוד ע"כ, וצ"ל זערור. ועפ"י הדברים והאמת האלה גי' עוזרדין (או אוזרדין עיי"ע אוזרד בח"א, נ"ד.) וכן גי' חזרד כדאיתא בנוסחאות המשניות ובכ"י ערוך בראש הערך צ"ל עוזררין וחזרר כולם ברי"ש. וכן בל"ס עוזֶרֶר ענינו Apfelmispel וקצת מזה עיי' בפפלנ"צ ללעף 287 והלאה ושם הובא פי"מ לרמב"ם כ"י אלעיזראן العيزران] —

חָח (מל"מ חוח וכן בל"ס חוּחָא ובל' ערבי حاج Dornstrauch) בסוף רפואות דמי שאחזו (גיטין ע'.) מאי דרדרא אמר אביי מוריקא רחוחי. פי' כרכום שגדל בין החוחים. *[אחי"ה וכנ"ה במקומות הרשומים בע' דרדר. אבל קורטמי דחחי בגיטין שם צ"ל דחרי וכן הגי' בע' חר ד'. ובענין חוח של ב"ק ט"ז סע"ב עיי"ע חוי — חתולין בתרג' הושע ט', ו' אולי צ"ל חוחין עיין ערך חתול ב'] —

חָח (מל"מ Spitzhaken, Stechring ועיין בפנים) בויק"ר זוב דמה (פי"ט) ויתנהו בסוגר בחחים (יחזקאל י"ט, ד') בחיים כתיב . . חי שלשלוהו אלא שהיה מעונג [2]) ומת בידם. *[אחי"ה וגם גי' ויק"ר בחיים כתיב, אבל במקרא כתוב בחחים וכתב מנחת שי: ובחילופים שבין מערבאי למדינחאי לא מצאנו שום חילוף רק ביחזק' כ"ט בפסוק ונתתי חחיים בלחייך למערבאי חחיים כתיב חחים קרי ולמדינחאי חחים כתיב וקרי ע"כ, וכן ביחזקאל ל"ה, ד' קרי וכתיב חחים. ופי' חח הוא לדעת הרד"ק בשרש חח: החלי שהוא כמין מחט שנוקבין ומחברין בו שתי שפתות החלוק תחת הגרון, אבל חחים (ביחזקאל י"ט, ד') פי' הם מוסרות וכבלים, וכן אמר התרג' בשלשלן, אבל לפע"ד גם שם מענין הראשון רק בהשאילה על אדם, וכן בדה"ב ל"ג, י"א] —

חָט (= חָטָא מלש' ערבי حطا ענין טיול והלוך בהשקט ובעונג einherschlendern, gemächlich einhergehen) בר"ג דמי שמתו (ברכות י"ט.) דתנן בפ' סדר תעניות (י"ט. וכן שם כ"ג.) אבל מה אעשה לך ואתה מתחטא לפני המקום כבן שמתחטא לפני [3]) אביו. כי הילדים רכים (בראשי' ל"ג, י"ג) תרג' ירו' [א'] ארום טלייא מתחטיין [4]) וכתרגום ונקרב את קרבן ה' [5]) (במדבר ל"א, נ') מפרנקיתא ומחטיתא [6]). בפסיק' דעשר תעשר (צ"ו:) ר' יהושע דמסכנין בשם ר' לוי בזכות ב' דברים ישראל [7]) מתחטין [8]) [צ"ל מתחטאין] לפני המקום בזכות שבת ובזכות מעשרות בזכות שבת דכתיב (ישעי' נ"ח, י"ג) אם תשיב משבת רגליך מה כתיב בתריה אז תתענג על ה' (שם י"ד), בזכות מעשרות דכתיב (דברים כ"ו, י"א) ושמחת בכל הטוב. בהגדה פ"א דמגילה (י"ב.) בהט אבנים שמתחוטטות על בעליהן, פי' ענין עינוג. פ"א של רבינו גרשם שמקריבן אצלו כמו הטה. פ"א של ר"ח מתחטיאות בעליהן כלומר מי שנמצאת בידו מתחייב למלכות שאינן ראויין להדיוט אלא למלכות בלבד וכן

[1]) בכ"י ה"ב בפעם אחת אי' חזרת וכ"ה במשניות דפי' ווניצי' לכלאי' שם ובמשניות דפי' נאפולי ובספי' האגודה, ונראה שט"ס הוא במקום חזרר. [2]) בנוסחי' אי' מפונק. [3]) כה"ג במשניו' פיזרו ובריי"ף וכן בברכו' שם אבל בנוי"ג בתעני' על אביו וט"ס אבל לנכון הוא בכ"י מינכען ובעי"י, וכן לוי בכ"י ש"ס ובירו' ובעי"י הוספת הגמ' ועושה לך רצונך וכמו שלי' בערוך. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו אי וכ', ובדפ"ע מחטיין באפעל וכתרג' אי' חטיין אולם בתרג' ירו' אי' לדברי' כ"ח נ"ד ובתרג' ירו' ב' שם פסוק נ"ו ג"כ באפעל. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע משובש. [6]) בתר"י אי' אי' חטייתא ועוד שם בשינויים ועיי"ע פרנקיתא. [7]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בפסיקתי ובתנחומ' ראה ובילק' ראה רמז תתצ"ב ובילק' תבא רמז תתקל"ח, ובשדפ"ע בט"ס שישראל. [8]) ובכל המקומו' במדרש מתחטאים וכ"ה נכון.

בעליהן כיון שנמצאת בידיהן נסים ובורחים שמתיראין מן המלכות. *[אחי״ה פ״א של ר״ח החטיא את האמת, אבל גם פי׳ של ר״ג קשה להלמו בפרט לפי גי׳ הדפוסים כמו הטא, אבל לפי גי׳ כ״י ו״ו א׳ וב׳ וה״ב אולי פירושו הטה ענין הטייה וזה מ״ש שמקריבן אצלו [1] פי׳ הבעלין נוטים אל האבנים היקרות בזמן שמקריבן אצלם, ובעה״ק שנ״ב אי׳ בזה״ל פ״א לשון קירוב כמו הטה ע״כ, וזה מסייע למה שבארתי בפשט דברי רגמ״ה. ודע כי גי׳ כ״י פ׳: מחהטתות (?) וי״א אבנים המחוטטות לעינים במקומן, ונ״ל שצ״ל בפעם ראשונה מתהוטטות על בעליהן וי״א אבנים המהוטטות לעינים וכו׳, ובאמת כ״ה בילק׳ כ״י עקב (עיין ד״ס מגיל׳ כ״ה.) וכצ״ל בע״י בשתי הנוסחאות. ואולי פירושו מל״ע حط ענין הבריק ע״י לטישה ומריקה durch Poliren glänzen כלומר הבריקו על בעליהן, ולדעת י״א תתכן יותר הבריקו נגד עינים ממקום שמושלכות האבנים בארץ, ולזה היטיב הש״ס להביא ראיה (זכריה ט׳, ט״ז) אבני נזר מתנוססות על אדמתו. וענין מתנוססות כמו מתנוצצות פי׳ הבריקו. אבל לפי הפשט יתר שאת לפי׳ הראשון בערוך פי׳ עינוג ונגזר מל״ע הרשומה בתחלת הע׳ ובתמורת מתחטין של הפסיקתא הנ״ל הובא בתניא רבתי ובשבולי הלקט כ״י (אצל הרב הח׳ באבער בפסיק׳ שם אות כ״ב) בזה״ל בזכות שני דברים ישראל מתענגין לפני הקב״ה וכו׳, ונ״ל כי עפ״י פי׳ רבינו הוגה ככה, אבל גי׳ המנו״ה ריש סימן קצ״ב מתחננין, ור״ש באבער (שם) החליט כי טעות היא ואולי יש לקיימה אחרי שהובאה הגי׳ מתחנן [2] לפני המקום כבן שמתחנן לפני אביו גם בכ״י ילקוט (אצל ד״ס תענית צד ס״ז:), וכפי׳ רבינו ענין עונג משמע גם משהש״ר פ׳ מה יפית שדרש אהבה בתענוגים: אהבתו של אברהם שהיה מתחטא לפני מלך סדום . . אהבתו של דניאל שהיה מתחטא לפני בלשצר וכו׳, ועוד דרש שהש״ר פסוק חמוקי ירכיך: כל חיטטין [צ״ל חיטויין] ופרנוקין שישראל מחטין ומתפרנקין בעוה״ז בזכות מלה שנתנה בין יריכים, וא״כ דריש חמק מל״ע حمق פי׳ מגעגע tändeln, וכן הענין בשהש״ר ס׳ פתחתי שדריש חמק עבר (שה״ש ה׳, ו׳) נתחטא נתמלא עלי עכרה פי׳ בתחלה היה מגעגע עמי ואח״כ נתמלא עלי כעס (ובעל מ״כ הגיה ללא נכון) ולכן ברע״ב בתענית פ״ג מ״ח פי׳ לנכון מתחטא: מתגעגע ועיין תוי״ט שם. ובזה הענין ג״כ בקהל״ר פ׳ טובה חכמה מכלי קרב: אנא אזלא ומחט ליה פי׳ אנכי הולך להתגעגע עמו כדי לפייסו ועיי״ע במ״כ שם. וכן נדרש שרש עלס במנחות ס״ו רע״ב נתעלסה באהבים (משלי ז׳, י״ח) . . ונתחטא באהבים ואומר כנף רננים נעלסה (איוב ל״ט, י״ג) נושא עולה ונתחטא, ובספרא ויקרא פרק י״ד פרשה י״ג אי׳ יותר נכון ומתחטא, ופירש״י במנחות שם ונתחטא נטייל כמו בן מתחטא לפני אביו. ובד״ה נעלסה פירש״י חטוי לשון הורדה ע״ש, ושני פירושים אלה מסכימים עם שני פירושי דרבינו בע׳ נשא ב׳ (לפי גי׳ כ״י ו״ו ול״ד ודפ׳ וויניצ׳) ע״ש היטב. אבל קשה כי רש״י לבכורות נ״ז: פי׳ נתחטא לשון ירידה ובכ״ז סיים וחבירו במס׳ תענית בן הנתחטא וכו׳, ואולי זה הסיום הוספה מאוחרת היא אבל פירש״י בברכות י״ט. ותענית י״ט. וכ״ג. ג״כ מתנגד לפירושו במנחות (עיין רמ״ל והפשב״ע) ועיין עוד התוספות במנחות שם ד״ה כנף שגם הם כיונו לשני פירושי דרבינו בע׳ נשא ב׳ והידוש שלא הזכירו את רבינו [3]. אבל מה שנתפלא רמ״ל על התוספות שלא הזכירו התרג׳ שהביא הערוך נ״ל לתרין כי באמת בכל המקומות שמתורגם רך ורכה אין ענינו כל כך מפעל חטא כי אם הוא ל״ע حطيط פי׳ רך ונער [jung, zart, niedlich —

חָט (= חָטָא מל״מ בפיעל חַטֵּא entsündigen, reinigen פי׳ ענין טהרה ונקיה והסרת החטא, והשם חִיטּוּי (die Entsündigung, das Sühnen בס״ג דפ׳ הוציאו לו (יומא ס״א.) ור׳ אלעזר סבר [4] חיטוי אחד אמרתי לך ולא שני חיטויין. ובר״ג דפרק השוחט אחד בעוף (חולין כ״ז.) ושחט את בן הבקר (ויקרא א׳, ה׳) מקום ששח חטיהו ומאי משמע דהאי חטיהו לישנא דדיכויי [5] הוא דכתיב (תהלים נ״א, ט׳) תחטאני באזוב ואטהר. *[אחי״ה בנו״ג טמאי דהאי חטהו לישנא דכבויי הוא דכתי׳ וחטא את הבית ואיבעית אימא מהכא תחטאני וכו׳, אבל מפירש״י נראה ברור כי גירסתו כגי׳ רבינו. וכאן שייך מה שנסמן בע׳ חטא א׳ מחטא ויורד, ומה שענינו עוות ועקום מדרך המוסר וחוקי הדת עיי״ע חט ז׳ וישם הארכתי] —

[1] ולבי אומר לי שצ״ל אצלן ר״ל אצל בעליהן. [2] והוא מל״ע حن zärtlich behandelt werden. [3] וגם התוספו׳ במנחו׳ ס״ו ד״ה: כנף פירשו בשם הספרי וצ״ל הספרא מתחטא בענין הירדה והביאו ראיה מיומי נ״ח: התחיל מחטא ויורד וכן תניא רש״י ראית מיומא במנחו׳ שם ועיי׳ עוד בפירש״י ביומי שם ולפע״ד הוא ל״ע حطّ פי׳ ירד. אבל לפי פשוטו מחטא ויורד מלי׳ הכתוב (ויק׳ ו׳, י״ט) הכהן המחטא אותה וכן פירש״י בזבחי׳ נ״ג. ד״ה מחטא. [4] בנו״ג ר׳ אלעזר ור׳ שמעון סברי. [5] כ״ה לנכון בכ״י ו״ז.

חָט (כל"ס וכן בל"ע خاط פי' תפר nähen וממנו השם חִיטָּא Naht ועוד ממנו חוּט בל' סורי חוּטא ובל"ע خيط פי' פתיל Faden) כס"ג דפ' מציאות האשה (כתובות ס"ט רע"א) ותלא ליה רב לרבי בי חיטי[1]). פי' בבית התפירות כלומר מקום שתופרין קצת היריעות הקלפין שהן עשויות במגילה כן כתב רב שאלות הרבה לפני רבי ותלא ליה בחלק שבין התפר[2]). הוי למתפרות כסתות (יחזקאל י"ג, י"ח) תרג' ווי עליכון דמחטטין רקיעי חשוך[3]). ובס"ג דע"ז (ע"ה סע"א) הני חלתא ודיקולי דארמאי דחייטי בחבלי[4]). ובס"ג דפרק הקומץ רבה (מנחות ל"ז סע"ב) האי מאן דחטיה [צ"ל דחייטיה][5]) לנלימיה לא עביד ולא כלום. בפ' כ"ט בכלים (מ"ג) חוט משקולת[6]) י"ב ושל הרשים י"ח ושל בנאים נ' אמה. חוט מאזנים של זהבים ושל שוקלי ארגמן טוב שלשה אצבעות (שם מ"ד), חוט מאזנים של הנוונים[7]) ושל בעלי בתים טפח (שם מ"ה), חוט מאזנים של צמרין ושל שוקלי זכוכית טפחים (שם מ"ו). ובפ' המוכר את הספינה בגמ' מקום שנהגו למוד בגסה (ב"ב פ"ט רע"ב) אמר רב מני בר פטיש כדרך שאמרו לענין איסורין כך אמרו לענין טומאה מאי קמ"ל תנינא חוט של חנווני ושל בעלי בתים טפח. ובפ' גיד הנישה בגמ' ונוהג בשליל (חולין צ"ג.) חמשה חוטי אית בהו בכפלי תלתא מימינא ותרתי משמאלא.. אמר אביי ואיתימא רב יהודה חמשה חוטי א י ת ב ח י ו ת א[8]) שלשה משום תרבא ותרתין משום דמא וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה חוט בענין תפר בירוש' כלאים פ"ט דף ל"ב ע"ד דלא יחוט ליה מסאניה בכיתן אלא ברצועה, ושם: מהו מיחוט מסאניה דכיתן. ובפַעֵל כמו בל"ס חַיֵּט: ירוש' שביעית פ"ה דל"ה סע"א וירו' סנהד' פ"ג דכ"א: הוה מחייט גבי חד ארמאי ברומי, ב"ר פי"ט סב חוט וחייט. ושם פס"ה ואת עורות גדיי העזים.. חייטתהון, ורי"ש המאמר הובא בע' פרספא. שהש"ר פ' לא ידעתי: הוה נהיג ומחייט עלה. איכ"ר פ' רבתי בר"ה חד כותאי: חייט ליה מן הכא ומתבזע מן הכא. והצווי חַיֵּט עיין בסוף הע'. ו ה ש ם חוּט בכלים הנ"ל ויבמות פ"ה, מ"ב: חוט מאזנים, ושם פי"א מ"ח חוט של פשתן או של צמר.. חוט של מתכת ע"ש וע' חלי ה'. שבת נ"ז סע"א חוטין באזניהן, יבמות ע"ה: חוטי ביצים, והיחיד נדה כ"ה: חוט של ביצים, יבמות קכ"א: וחולין קכ"ו: חוט השִׂערה. גיטין דף ס"ט סע"ב חוטא דזהוריתא עיי"ע זהר א'. ירו' כלאים פ"ט דל"ב ע"ד חוט דכיתן.. חוט דעמר. ובהשאילה: חולין מ"ב. מ"ה: חוט השדרה, ב"ב צ"א: חוטא רדובשא.. חוטא דמשחא. גיטין ח'. מן החוט ולפנים א"י מן החוט ולחוץ חו"ל. ירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ג חוטא דנוה.. חוטא דבוצרייא. מדות פ"ג מ"א, שהש"ר פ' כמגדל חוט של סקרא. חגיגה י"ב: תמיד כ"ח. חוט של חסד. והקבוץ שבת ס"ד: חוּטֵי שער, חולין צ"ג. חוטין שביד.. חוטין שבעוקץ, ושם ק"י סע"א מ"ט לית לך חוטי.. רמי חוטי (פי' ציצית), ויק"ר פי"ד חוטין של זהורית. ובהשאילה: ספרא ר"פ שמיני שני חוטים של אש יצאו מבית קה"ק וכו'. — והתואר חַיָּט וכן בל"ס חייטא ובל"ע خيّاط פי' תופר בגדים וזולתם (Schneider) שבת י"א. ושם: לא יצא החייט במחטו, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג ההן חייטא דיהב חוטא גו פומיה, ושם רפט"ו דט"ו. ההן חייטא (כצ"ל) אומנא מבלע תרין רישין. ב"ב כ"א: שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות. ב"ר פי"א והוה תמן חד חייט.. ונסביה ההוא חייטא. איכ"ר פ' רבתי נסביה ואובליה גבי חייטא א"ל חַיֵּט לי הדין מדוכא תבירא אפיק ליה איהו מלא קומציה חלא א"ל שזור לי חוטין ואנא חָיֵט ליה. ב"ר פי"א חייט יהודאי, ויק"ר ס"פ ל"ב דניאל חייטא, שהש"ר פ' לא ידעתי יוסטא חייטא. והקבוץ פסחים פ"ד מ"ו הַחַיָּטִים, וירו' פסחים פ"ד דל"א: החייטין, והכלי שתופרים בו נקרא מחט עיי"ע] —

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע בי חטי ובנו"ג ביני חיטי. [2]) כך כתבו התוספו' בכתובו' שם ד"ה תלה בשם ר"ח והביאו ראיה לפירש"י מירו' בהנזיקין תלי לי' ביני שיטיא כי הפי' ביני חיטי הוא בין השיטים. ובירו' בפ' הנזיקין (גיטין פ"ה ד"ם ע"ד) אי' לפנינו בזה"ל רב הוה כתיב לרבי.. והוה ר' חייא כתיב ביני שיטייא ושני הפירושים האלה הובאו בשט"מ לכתובו' בשם רה"ג ע"ש. ופי' חיטי לפי זה מל"ע خط שיטה ושורה ולפ"ז גי' חטי בלא יו"ד אחר החי"ת תתכן יותר. [3]) עיי"ע חשך ב' ומ"ש. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ם עיי' ד"ס לע"ז צר ע"ד אבל מ"ש בעל ד"ס וכ"ה בע' חלתא צ"ל בע' חט ג' כי בע' חלתא גרס רבינו חלתא דדיקולי דחייטי בחבלי וזה העיקר וכצ"ל בע' הנוכחי. ובנו"ג דקולי וחלאתא דארמאי דחיטי בחבלי רצורי אבל עיי"ע צר' י"א. [5]) וכ"ה לפנינו ובדפ"ע דחטי וצ"ל כגי' דפ"ר דחטיה. [6]) ועיי"ע משקלת ושם פי' רבינו והועתק מפי' רה"ג לסדר"ט כמו שאוכית בעה"י. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפא"מ אבל בדפ"ר חטונים וכדפ' וויניצי' הטעים בט"ס וגם ערבוב מאמרים יש בדפ"ע חוץ מדפ' אמש' ובכ"י ה"ב חסר כל הציון מכלים. [8]) בנוסחאותינו ליי.

חָט (חָטִין אולי מפעל חטט פי' חפר ובוקע ונקראין כן השינים החיצונות שחותכין המאכל וכן בלא"ש Hauer, Schneidezähne) בבכורות בפ' כל פסולי המוקדשין בגמ' היה בכור רודפו (ל"ה.) אמר רב פפא [1]) אכיל ולא מיחזי מום שבשפתיו [2]) ופעי' ומיחזי הוה מומא מאי קמ"ל תנינא בפ' על אלו מומין (שם ל"ט.) חטין החיצונות שנפגמו או שנגממו [3]). "פי' השינים החיצונות שעומדות לפני הפה שנפגמו מקצתן או נחתכו ועיקרן קיימין, והפנימיות [שינים] [4]) שנעקרו לגמרי הוי מום" נעקרו אין נפגמו או נגממו לא [5]). *[אחי"ה כל הפי' הזה הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגיילי' דף צ"ח סע"ב) ושם הגירסא חיטין, אבל בנו"ג בבכורות שם ושם חוטין, וכה"ג בע' גם א' ונראה שט"ס היא, ולדעתי גי' רבינו בלא יו"ד העיקרית מטעם גזרת המלה הרשומה לעיל. ומצאתי סעד לפירושי מהלע"ז של רש"י שפי' בבכורות ל"ה. ד"ה חוטי: ככי דשיני שקורין ינציב"ה והוא בלי ספק incisive פי' שינים החותכות וטוחנות Schneidezähne וכן לועז רש"י בע"ז כ"ח. ככי זינציב"ש וצ"ל ינציב"ש incisives, ובזה נסתלקה קושית התוספות בע"ז שם ד"ה ככי שהשיגו על רש"י יען שחושבים כי הלעז הוא gencives צאהנפלייש וגם בעל מרפא לשון לע"ז שם נתפס בזו הטעות לכן לא עלה בידו היישוב עיין שם היטב ודי לחכימיא ברמיזא] —

חִט (= חִטָּה טל"מ Weizen, Weizenkorn והושאל למורסא של גרגרת הנקרא Halsdrüse ועיין כפנים) בפ"ק דחולין בגמ' השוחט מתוך הטבעת (חולין י"ח:) פגע בחיטי טרפה. פי' חיטי נקודות קטנות כמין חיטי שיש למעלה מטבעת הגדולה ונקראות חיטי. פי' פגע ולא נגע בהן ונשארו כמו שהן ושחט מלמטה. פגע ונגע בהן חתך מהן מקצת ושייר מקצת וזהו שייר בחיטי. בס"ג דע"ז (ע"ג סע"ב) אלא טבל מ"ט כהיתרו כך איסורו כדשמואל דאמר שמואל חיטה אחת פוטרת את הכרי וזהו שאמרו בפ"ק דשבת בגמ' י"ח דברים (י"ז:) כיון דאפשר להו למעבד כדשמואל. בס"ג דפ' אותו ואת בנו (חולין פ"ב:) האי דקתני כלאים כלאים לאפוקי מדר' יאשיה דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד קמ"ל או חטה וחרצן או שעורה וחרצן. בפ' כל שעה (פסחים ל"ה.) ואלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים ובשעורים ובכוסמין ושבולת שועל ושיפון [6]). ירוש' בריש חלה (פ"א דנ"ז רע"ב) כולהון מן הדין קריא (ישעי' כ"ח, כ"ה) ושם חטה [שורה ושעורה נסמן וכסמת גבלתו. ושם חטה] [7]) כמשמעה שורה זו שבולת שועל ולמה נקרא שמה שורה שהיא עשוייה כשורה [8]) שעורה כמשמעה נסמן זה שיפון כוסמת כוסמין גבולתו: עד כאן גבול של לחם. וכי למדים מדברי קבלה א"ר סימון מדכתיב (שם פסוק כ"ו) ויסרו למשפט אלהיו יורנו כמו שהוא דבר תורה. בס"ג דהוריות (י"ד.) שלחו ליה סיני עדיף הכל צריכין למרי חיטיא. ובפרק מי שמת בגמרא שהשושבינות (ב"ב קמ"ה:) הכל צריכין למרי חיטיא. *[אחי"ה וכנ"ה כמה פעמים ד"מ ברכות נ"ח: ב"מ ס"ג: תענית כ"ד. ב"ר ס"פ פ"ג ושהש"ר פ' שרך ומד' שו"ט מזמור ב' ד"ה נשקו בר הרבה דרושים בענין חיטים. ובמשקל סורי חִיטְתָא: ירו' סנהד' ספ"ד דכ"ב ע"ג אפי' תינתא או חיטתא (בדפ' קראט' בט"ס חיתטא) לא דמיא לחברתיה וכו', ירו' נדרים ספ"ו ד"מ. בריך דברא הדין חיטתא. ובהוספת נו"ן באמצע חנטין בעזר' ו', ט'; ז', כ"ב. וכן מורה בל"ע حنطة מראה וצבע אדום שחור rothbraun, braunroth כמראה החטה. — ובענין ציון הראשון מחולין י"ח: אולי בחרו חכמי התלמוד לשון חיטי להוראת נקודות קטנות בגרגרת הנקראים בלא"ש Drüsen באשר הוא נופל על ל"י ἀδήν פי' Drüse, Glandel, וכן לועז רש"י בחולין חיטי: גלנ"ץ = glandes פי' Drüsen, ובזה הענין יש להבין ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד תלייה בחיטי ביזייא [9]) (עיי"ע בז א' בח"ב צד כ"ט) כלומ' בנקודת דדיה Brustdrüsen. — הצדים (יהושע י"ט, ל"ה) מבואר ע"י כפר חיטייא עיין ירו' הוריות רפ"ג וירו' מגיל' פ"א ד"ע. ופסיקת' רבתי פט"ז, ולדעת הח' נייבויער הוא מקום קרוב לטבריא הנקרא Hattin ואולי יש להביא לזה ראיה מכתיבת המלה כפר חטיאה בב"ר פס"ה וכן בלא יו"ד כפר חטייא בפסיקתא דר"כ צד ס"א. אבל בחגיגה ה': כפר חיטייא [10])] —

[1]) בנו"ג רבא. [2]) הם מפירושו דרבינו. [3]) בנו"ג ושנגממו וכ"ה בעי' גם א'. [4]) כצ"ל וכ"ה בפי' רגמ"ה. [5]) כ"ה לנכון בדפו"ר ואמ' ובדפ' וויניצי' הוכפל הלשון בטעות. [6]) במשני' שלפנינו בדפוסי' הסדר ובשיפון ובשיבולת שועל אבל כגי' רבינו אי לנכון במשניו' נאפולי ומיז' ובציון המשנה בגמ' וכ"ה בחלה פ"א מ"א ובמנחות ע'. ובילק' ראה רמז תתק"ג וכ"ה בפי' ש"ס ובריו"ת וברא"ש עיי' ד"ס במקומו. [7]) כצ"ל ובדפ"ע נשמט מן ושם חטה עד ושם חטה. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בירו' אבל בדפ"ע נהפך הסדר. [9]) בירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג נשתבש תלייא בחיטי נחיא. [10]) ור"ס במאלענספין כתב לי: המקום הזה נקרא חטון והוא כשתי שעות לצד צפונית מערבית מטבריא ושם היתה המלחמה הגדולה להשולטאן סאלאדין עם נושאי הצלב עיי' הס' ירושלים להחי לונץ.

חט (= חָטַט מלשון סורי חַט פי' חקק ונקר eingraben, bohren[1]). והשם חטיטה כמו בל"ם חטוטא) כפ"ק דסוכה (י"ב. ט"ו.) החוטט בגדיש לעשות לו סוכה. ובריש משקין (מ"ק ב'.) ומתקנין את קלקולי[2]) המים שברשות הרבים וחוטטין אותן[3]). בפ"ד במקואות (מ"ג) החוטט בצינור[4]). ובר"ג דכיצד הרגל (ב"ק י"ז סע"ב וי"ח רע"א) תרנגולין שהיו מחטטין בחבל הדלי. ובס"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות ס"ג:)[5]) קא מחטטי שכבי. ובפ"ק דחולין בגמ' הטהור בכלי עץ (כ"ה סע"א) מחוסר חטיטא טהור פשיטא לא צריכא דחט[6]) קפיזא בקבא. פי'[7]) זה העץ כוונתו לחקוק בו קב וחקק בו קפיזא ורוצה להשלימו לקב כיון שאין רצונו לקפיזא אלא לקב אחר כוונתו הולכין והטיטת קפיזא אינה חשובה חטיטה. ובפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולין צ"ב:) מחטט אחריו. פי' חותך וחופר[8]). שנחטטה עינה (זבחים ס"ח רע"ב) בע' גף [ט', ע"ש]. *[אחי"ה וכנ"ה במ"ק ה'. ולא חוטטין אותן (כ"ה לפי גי' הכ"י ובריש"י וכן הגיה הב"ח) ירו' מ"ק פ"א ד"פ סע"ב חוטטן אותן. ב"ר פל"ד וילק' נח ריש רמז ס"א היה חוטט את בני מעיה ויוצא (ובסנהד' צ"א: הגי' בועט במעי אמו). פיעל: מחַטֵט. עיין מלבד הציונים הנ"ל עוד ב"ב נ"ח. בע' אמגושא. ירו' שקלים רפ"ג ד"ה ע"ג הגורף צריך לחטט ביד. תוספת' ב"מ ספ"ח מפני שהן (ר"ל התרנגולים) מחטטין את הכתלים. נפעל: קידושין כ"ד סע"ב נחטטה עינו. התפעל: יבמות ס"ג: בעון חיים מתים מתחטטין. ובמשקל סורי חט אי' מלבד הציון הנ"ל מחולין כ"ה. עוד בפסחים כ"ח. כפא דחר נגרא בגווה. כ"ה בכ"י מ' ובע' כף א' ופי' שם רבינו חטט וחקק אחד הוא והפי' הזה הועתק מפי' ר"ח לפסחים ור"ח בעצמו גורס חטט ובנו"ג חטא וצ"ל חט וכ"ה בריש"י בדפוסים הישני' אבל בכ"י רש"י (הובא בד"ס לפסחים שם) אי' דחק וכ"ה בכ"י א"פ. ומן חט הוכפל חטחט בירוש' ערלה פ"ג דס"ג. שק מצוי לחטחט אחריו שיער אין מצוי לחטחט אחריו. — והשם חֲטִיטָה מ"ק ה' רע"א. תוספתא כלים ב"מ פ"ב. והתואר חָטוֹטָא בקבוץ: יבמות ס"ג: חטוטי שכבי — ולדעת ר"פ סמאלענסקין חט הוא הוא חרט של מקרא בהשמטת הרי"ש] —

חַט (= חֲטָטִין לפע"ד מל"ע حطاط אבעבועות בעור בשחין (Hautausschläge, Geschwür בפרק ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי בשבת (ק"ט:) רוחצין במי טבריא ובמי משרה ובימה של סדום אעפ"י שיש לו חטטין בראשו. ובפ' יוה"כ בגמ' ברחיצה ובסיכה (יומא ע"ז:) ואם היה חולה או שהיו לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. ובב"ר פפ"ט (ר"פ פ"ח)[9]) לא היו ראוין אומות העולם שיהא בהן מעלה חטטין. וכפ' צנומות דקות שדופות קדים צומחות אחריהן (שם פ' פ"ט) בעת שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין. — (א"ב תרג' אם בפידו להם שוע (איוב ל', כ"ד) אין בחטטי ישוי להון (אספלעיתא) [צ"ל אספלניתא]). *[אחי"ה בדפ"ע חוץ מערוך הקצר שנ"ב נדפס כל הערך בהמשך עם ערך הקודם לזה ובלתי נכון הוא כי גזרתו מל' ערבי הנ"ל מובדלת מגזרת ערך הקודם לזה. — וכנ"ה בירו' ברכות פ"ב ד"ה: ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד עלו בו חטטין, ירו' מ"ש פ"ב דנ"ג ע"ב או שעלו בו חטטין, ירו' יבמות פ"ח ד"ט רע"ב הרי שעלת חטטין וכו', תוספתא דמאי ספ"א הלוקח יין ושמן ליתן ע"ג הטטין, ובכ"י תוספתא (בהוצאת צוק"מ צד מ"ו) הגי' הלוקח וכו' ליתן לתוך המוריים ונ"ל שצ"ל לתוך המורסא והוא קרוב להוראת חטטין בל"ע. ויק"ר פי"ט ע"י שהאדם הזה משתפל לקנח גופו כראוי יעלה גופו חטטין, ועה"ק שנ"ב הביא פירש"י „חטטין מאלנץ" והוא הלעז ברש"י שבת ק"ט: ואולי הוא maligne (ulcère) באֶזאר-טיגעס נעשוויער, ופי' המלות לילק' וישב רמז קמ"ו פי' שחין. וכונת התרג' באיוב הנ"ל יען שדרש פידו כמו פדעו פי' פצעו] —

חָט (= חָטָא מל"מ וכן בל"ם וכן בל"ע خطى fehlen, sündigen והשם חֵטא (חֵט), חַטָאת Sünde, Sündenopfer ועוד עיין בפנים) כס"ג דפ'

[1]) וכן בל"ע خط פי' חפר בשריטה כלומ' כתב. [2]) כ"ה לנכון כדפ' אמש' אבל בדפוסי הראשוני' בט"ס את כלי המים ונראה שהיה כתוב בתחלה את כ"ל כלי המים ובאמת כ"ה במשניות דפו' נאפולי וכה"ג בערוך ובדפוס נשמטה מלת כל והדפיסו רק כלי המים אבל עצמה של גי' כל כלי נצמח בטעות. [3]) בש"ס דפ' וויען תרכ"ג בט"ס וחוטפין. [4]) בדפ"ר בט"ס בתנור. [5]) עיי"ע אמגושא ומ"ש. [6]) בנו"ג דחק וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בשבת ק"ג רע"א וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין ובכ"י מ' אי' דחקק וציי' עוד בסוף הערך אבל בשאר כ"י הערוך לנכון כבדפוסי ערוך. [7]) וקרוב לזה פירש"י בחולין וציי' עוד פירש"י לשבת ק"ג. קצת בענין אחר ועיי"ע חק ג' ושם אביא פי' ר"ח. [8]) וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולי': חותכו יפה. [9]) בכ"י לנכון ובדפ"ע בט"ס פ' י"ט וצ"ל פ"ט.

מי שאמר הריני נזיר ושמע (כ"ט.) והתניא ר' יוסי בר ר' חנינא אומ' [1]) מנין לחטאת העוף שהיא באה על הספק שאינה נאכלת ת"ל (ויקרא ט"ו ל"ג) והזב את זובו לזכר ולנקבה מה זכר מביא קרבן על הודאי אף נקבה מביאה קרבן על הודאי וכו', פי' אדם ששגג באחד מחייבי כריתות [2]) ונודע לו חייב חטאת כשבה או שעירה ואם לא נודע לו ודאי חייב איל בכסף שקלים לאשם ואיל וכבש מין אחד הן אף נקבה כשהיא יולדת ודאי מביאה שתי תורים או שני בני יונה וכן כשהיא זבה ודאי מביאה ב' תורים או ב' בני יונה אחד לחטאת וא' לעולה וכשהיא ספק יולדת כגון ספק רוח הפילה או נפל הפילה או ספק זבה מביאה עוף ותנן בריש כריתות (ב'.) על ל"ו כריתות מי שעובר על אחת מהן חייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועל לא הודע לו אשם תלוי אי מה זכר מביא אשם תלוי ונאכל אף נקבה חטאת העוף שמביאה על הספק נאכל לא אם אמרת בזכר שכן איסור אחד וכו' ותנן בפ"ק דכריתות (ז':) אלו מביאות ואינו נאכל המפלת ואין ידוע מה הפילה ואי קשיא לך הא דגרסינן בפ' כל שעה בגמ' ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ (פסחים כ"ח.) א"ל אשם תלוי וחטאת העוף הבא על הספק יוכיחו שהן בבל תותירו אנו אומרים שהן בשריפה ואתה אומ' בקבורה לא קשיא הא דאמ' אשם תלוי אינו נאכל מיירי בנודע לו לאחר שחיטה שחטא ודאי או שלא חטא כלל כמפורש בספרא בס"פ ויקרא (י"ב כ"א) ותנן נמי בפ"ו דכריתות (כ"ג:) ואם משנשחט נודע לו הדם ישפך והבשר יצא לבית השריפה ופלוגתא דר' יהודה ורבנן בסוף תמורה (ל"ד.) אשם תלוי ישרף ר' יהודה אומ' יקבר חטאת העוף הבא על הספק תשרף ר' יהודה אומר יטילנה לאמה. גמר' (שם) ת"ר כיצד אמר ר' יהודה [3]) יטילנה לאמה מנתחה אבר אבר וישליכנה לפני האמה ומתגלגלת ויורדת לנחל קדרון. ת"ר (בתוספתא בתרא דתמורה) אשם תלוי וחטאת העוף הבא על הספק וחולין שנשחטו בעזרה ר' יהודה אומ' יקברו ר"ש אומ' ישרפו ואי קשיא לך הא דתנן בפ"ו דכריתות (כ"ה.) חטאת העוף הבא על הספק אם משנמלקה נודע לו הרי זו תקבר מכלל שאם לא נודע לו לא נאכלת לעולם וזה מפורש בגמ' מתניתין בנודע לה שלא ילדה ובדין הוא דמותרת בהנאה דכיון דמלקה איסור חולין שנשחטו בעזרה לית בה ומאי תקבר מדרבנן ואצטריך מתניתא לגופה לאוסרה בהנאה ולאו לאשמעינן שאם לא נודע לה שנאכלת ועוד בזו הלכה כר' יוחנן דאמר אסורה באכילה גזירה שמא יאמרו חטאת העוף הבאה על הספק נאכלת. ובס"ג [ירושלמי] דפ' מי שאמר הריני נזיר ושמע (ירו' נזיר ספ"ד דנ"ג ע"ג) ומלקה מי מיחייב עליה משום חולין שנשחטו בעזרה והתניא הנוחר והמעקר אין בו משום שוחט חולין בעזרה [4]). בפ' ראוהו בי"ד בגמ' שופרות [5]) (ר"ה כ"ז.) חוטא כל יתנאה פי' אדם שחטא בל יתנאה [6]). בפ' אמר להם הממונה בגמ' בא לו אצל פרו (יומא ל"ו:) וחכמים אומרי' חטאתי עויתי פשעתי וכן הלכה. בויק"ר פ' לעולם ה' דברך נצב (פ' כ"ט) ובסוף [7]) גמ' דר"ה ירושלמי (דף נ"ט סע"ג) מפני מה בכל המועדים כתיב חטאת ובעצרת לא כתיב ביה חטאת אמר הקב"ה הואיל וקבלתם את תורתי מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם [8]) עולה היא ואמר רחמנא עיביד בה מעשה חטאת כפ"ק דיומא בגמ' ומקטיר את הקטרת (יומא ט"ו.). פי' כך מעשה ההזאות כל הזאה הניתנת בחודו של קרן כשתי הזיות היא חשובה ודין העולה שתים בחודם של קרנות ונחשבות ד' והחטאת דינה ד' מתנות [9]) על ד' קרנות לפיכך אח"כ נותן ב' שהן [10]) ב' [11]) במעשה חטאת ואע"ג שדם חטאת נזרק למעלה מחציו ודם העולה נזרק למטה מחציו של מזבח כדתנן בפ"ג במדות (מ"א) חוט של סקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. *[אחי"ה כל זה הועתק מפי' ר"ח ביומ' (נדפס בש"ס ווילנא) — וכנ"ה הפעל חָטָא בקל: ברכות ט"ז: י"ז. כ"ג. כ"ט: ל"ב. שבת נ"ה: נ"ו. שם: ס"ג. פ"ט: קט"ה:

---

[1]) כ"ה גי' ר"ח שלא כגי' ר"ח עיי' תוספו' שם ותגהת הגרי"ב בגליון והפשב"ע. [2]) בדפ"ר הגי' ב' ל"ו כריתות ר"ל בל"ו כלומ' באחד מל"ו כריתות עיי' כריתות פ"א מ"א. [3]) בנו"ג תניא אמר ר"י. [4]) בירו' שם אי' ר"ש המאמר בזה"ל מליקת העוף שלו מהו שתיאכל וכו'. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [6]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בנוסחאותינו ועיי' רש"י ובתוספ' אבל בכ"י ערוך ובדפוסים המאוחרים הגי' יתגאה וכ"ה בכ"י ליד לר"ה עיי' ד"ס שם. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ערוך, ובדפ"ע בט"ס בריש. [8]) בירו' הגי' בכל הקרבנות כתיב חטא ובעצרת אין כתיב חטא אמר הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה וכו' כאילו לא חטאתם מימיכם ע"כ ובויק"ר ס"פ נ"ט חסר לפנינו אבל לפני רבינו היתה מונחת הגי' כמו' בירו' וחידוש הוא שנעלם זה גם מעיני הר"ב גם מעיני הגרי"ב בהפשב"ע. [9]) בכ"י ו"ו שני מתנות. [10]) כ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע ד'. [11]) בפי' ר"ח אי' נותן בו [וצ"ל בין] שהן שתים אחת מערבה ואחת דרומה כמעשה חטאת וכצ"ל בערוך וכגי' דפ"ר.

פסחים פ"ז: קי"ג: יומא כ"ב: ל"ח: פ"ז. סוכה נ"ג. תענית י"א: נדרים כ"ב: סוטה ג': קידושין ל"ט: ב"מ ה': סנהדר' י"א. כ"ב. ל"ה. ל"ט. מ"ד. נ"ד. ק"ה. ק"ח: ק"ט. קי"א. מכות כ"ד. שבועות ל"ט. ע"ז ה'. מנחות מ"ג: מ"ח. נ"ג: בִהפעיל: החטיא: ר"ה י"ז. יומא פ"ז. סוטה מ"ז. והשם חֵטְא ברכות ד'. ל"ג. מ"ו. ס': שבת נ"ה. ושם: קי"ט: פסחים פ"ז. יומא י"ח. פ"ו: פ"ז. תענית כ"ג. חגיגה ט"ו: יבמות ס"ג: סוטה י"ד. קידושין מ': ב"ק ס"ח. ב"מ ק"ז. ובירוש' לפעמים נשמטה אות א' וכתוב חֵט ד"מ ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג וירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ג יראת חֵט, ירו' יומא ספ"ז דמ"ד ע"ג חט ידוע . . הט שאינו ידוע, ירו' קידושין פ"א דס"א ע"ד ע"י חט אחד שחטא וכו', ירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ג חֶטְיוֹ של עגל. ועוד השם: חטאת יבמות צ"ב. ב"ב י' סע"ב, זבחים ז': סוטה מ"ז. ירו' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ג ועוד זולתו. והקבוץ חטאות יומ' ל"ו: — ובמשקל סורי חֶטְיָה הורגל במדרש ד"מ פסיקתא רבתי פי"ג חטייא של עונותיהם, ב"ר ס"פ י"ח להודיעך מאיזו חטייה קפץ עליהם אותו הרשע, ושם ר"פ ל"ח מחטייה שהוציאו מפיהם, במד"ר פ"ט חטייה אחת בעגל, דב"ר פ"ב תכתב חטייה שלי לדורות וכו', ושם הוא עושה חטייה, ובדניאל ד', כ"ד וחֲטָיָךְ, והקבוץ חטאַיָה ברכות ל"ד סע"ב, ובהתרג': חֶטְהָא. והתואר חַטָּאָה (בל"מ חַטָּא) ברכות ס'. א"ל חטאה את דכתיב פחדו וכו'. ולנקבה אסת"ר פ' ונשמע: הדא מלכותא רבתא להדא חטיתא] —

חט מוחטין (das Licht schnäuzen) (?) את הפסילה (ביצ' ל"ב:) בעל הערוך גרס מוהטין ע"ש. *[אחי"ה ועם בעל הערוך הצדק עיי"ע מהט, מחט וע' הט ועיקר מקומו באות מ"ם כי המ"ם שרשית היא] —

* 1 חָטַב (כמו חצב בל"מ hauen) מכות י'. אם מצא חָטוּב. והשֵם (שם) חטבת עצים, ובספרי שופטים פ' קפ"ב חטיבת עצים.

* 2 חָטַב (מל"ע خطب ענין תשוקת החיבור של אשה עם איש sich mit einem Gatten zu verbinden suchen) קהל"ר פ' ומוציא אני: אילולי שכתב בה אסורים ידיה (קהלת ז', כ"ו) היתה חוטבת באדם בשוק וכו' ובקצת דפוסי' חוטפת. ובמד"ר פ"ט הגי' לא היתת מנחת לאדם שלא תהא תובעתו. ובילקוט קהלת סוף רמז תתקע"ו אי' כיון שאדם יוצא לשוק היתה אומרת לו בא ושמש עמי.

* 3 חָטַב (בל"ע حطب עוקר מן השרש heraus-reissen, entwurzeln) מסכת ספר תורה פ"ה הל' א' הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ומחטיב את האחרון ר' יהודה אומר אם היה האחרון בסוף הדף מחטיב ומוחק את הראשון ומקיים את האחרון, ופי' מחטיב יעקור ויקדור, ובמסכת סופרים פ"ה הל' א' הגי' מעקב, וכנ"ה בקל באיכ"ר פסוק היתה כאלמנה: ועמד וחטבו ממנה פי' עיקר את הגט מידו כלומר חטפו, ובקצת דפוסים אי' חטפו.

חֵטַב (לפע"ד מלש' ערבי خطب בשני פתרונים: א') דבר והטיף וקרא בשם predigen, feierlich anrufen ב') מיחס לו שררה וגדולה sich Herrschaft zueignen) בר"ג דחגיג' (ג'. ועיין ברכו' ו' סע"א) את ה' האמרת היום (דברים כ"ו, י"ז) וה' האמירך היום (שם י"ח) אמר הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם הזה אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם הבא, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם הזה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו', ד') ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם הבא דכתיב (דה"א י"ז, כ"א) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. — (א"ב תרג' את ה' האמרת: ית ה' חטבת). *[אחי"ה רבינו לא פי' (ובעה"ק שנ"ב פי' חיבה) כי כבר האריך בו בע' אמרג' ע"ש ושם לא הביא כל המאמר. ובערך ההוא החילותי לבאר ועתה אוסיף לבאר כי כונת בעל הדרוש (וגם של אונקלס בהעתקת ית ה' חטבת . . וה' חטבך) להוראת מלה ערבית הנ"ל בתחלת הערך, וכונתו רצויה מאוד, כי שתי הוראות חטב בל"ע נופלות על שתי הוראות תיבת האמיר א') מלשון דבור והטפה וקריאה ועוד ב') מל"ע אמיר כלומר שר ומושל. ובזו ההוראה הבין המכילת' בשלח עיי"ע אמר ג' (בח"א קכ"ז). ולפי שתי הוראות אלה יש להעתיק חטיבה: א') feierliche Anrede, ב') Anpreisung Herschaftzueignung ושיעורו: אתם נתתם לי תעודת שבח מיוחד בקראכם שמע ישראל וכו' וגם אני אקרא אתכם בתעודת שבח מיוחד גוי אחד בארץ, ולהוראה שנית יש להסביר אתם מיחסים לי שררה וגדולה עליכם וגם אני נתתי לכם פאר הגדולה והשררה (על העמים). ודע שתיבות בעולם הזה ובעולם הבא ליתא בחגיגה וברכות הנ"ל רק בעולם, וכן ליתא בכ"י ש"ס לחגיגה תיבת אחת רק אי' חטיבה בעולם, וכ"ה במד"ר פי"ד, וכן בתנחומ' כי תבא סוף סי' ג' מתוך שישראל מוסרין עצמן על דברי תורה וכו' לפיכך עשה להם הקב"ה חטיבה וברכה בעולם וכו' וכשם שישראל עושין חטיבה לפני

הקב"ה כך הקב"ה עושה להם חטיבה, וזה נכון לפי ביאורנו והסופרים הוסיפו תיבת אחת מפני שהיו חושבים כי כיון למלת אחד בשני הפסוקים הנ"ל והאמת שכיון לשתי ההוראות של האמ״ר, אבל לא נכחד תחת לשוננו כי בתוספתא סוטה פ"ז אי' הגי' כגי' רבינו. ובכ"י אירפורט חסר בתוספת' הדרוש כולו והובאו רק הפסוקים. ובכ"י ה"ב חסר כל ערך הנוכחי] —

חטיטום (פי' מגן Schild עיין מ"ש בפנים) בפ' הזהב בגמ' ר' יהודה אומ' המוכר ספר תורה (ב"מ נ"ח:) המוכר סוס וסייף וחטיטום במלחמה אין להם אונאה מפני שיש בהם חיי נפש. פי' תריס. *[אחי"ה בירוש' ב"מ ספ"ד ד"ט סע"ד אי' כן מפורש סייף וסוס ותריס במלחמה אין להם הונייה. ואולי מלת פירוש ג"כ אחת מהדוגמאות הנזכרות בע' אנטרופוס, הדפה, ותיק. כיון א' אשר לפיהן נשתבשה תיבת בירוש' ר"ל בירושלמי לתיבת פירוש. וכונת רבינו כי בירו' אי' במקום חטיטום: תריס. ע"כ פנים נשמע מירו' אמיתת פתרון המלה חטיטום, אולם חזרתי על כל אוצרי המלות ולא מצאתי בהם מצויינת המלה הנ"ל לכן לבי אומר לי כי נשתבשה המלה במקום סחוטום והוא בל"ר scutum פי' מגן = תריס. והראיה לתיקוני כי בכ"י ו"ו של תוספתא ב"מ פ"ג הגי' הסוס והסיטום והסייף וכו', וצריך להיות הסוס וסחיטום, ובדפוסים אי' והטיטום, ובכ"י אירפורט וחטיטוב (בהוצאת צוקי"מ ב"מ צד 378), והח' לעווי לא דק בפי' ובגי' המלה] —

* חַטוֹטֶרֶת עיי"ע חטר.

חַטְלִים (שם מקום ואולי הוא Kefar Hatla בצפונו של גלגל עיין נייבויער גיאגראפיא פ"ג) כפ' כל קרבנות במנחות (פ"ח מ"ו דפ"ו:) מהיכן היו מביאין יין קרוחים וחטולים אלפא ליין. פי' מקומות הן. *[אחי"ה במשנה שבמשניות קרותים והטולים ובמשנ' שבגמ' קדוחין ועטולין, ובע' קרחיים הגי' קרחיים וחטוליין; ונראה כי היתלו בנדה ט'; ובכ"י אירפורט בתוספ' נדה פ"א: היתלות ובנו"ג בתוספ' שם עייתלו. בירו' נדה רפ"א דמ"ח ע"ד ובפיוט לקליר עיתהלו כולם מורים אותו המקום עיין נייבויער בספר הנ"ל] —

חֹטָם (בלש' ערבי خطم פי' אף ונחירים Nase, Nasenwand, Nasenloch, ובהשאילה כל דבר הבולט למעלה; חֶטָם בל"ע خطام פי' טבעת החוטם Nasenring) בפ' במה בהמה (שבת פ"ה מ"א, דף נ"א:) והנקה [1]) בחֻטָּם [2]). פי' נוקבין חוטמה ומשימין טבעת לתוכו ונותנין רצועה בתוך הטבעת ומנהיגין אותה בו. ובסנדל (פ"ו) [צ"ל פכ"ו] בכלים (מ"ד) נפסק עקיבו ניטל חוטמו או שנחלקו לשנים טהור. *[אחי"ה פי' הוא חלק הסנדל שעולה כנגד אצבעות הרגל מלפניו. וכן נאמר בהשאילה מהדד נדה מ"ז סע"א ראש החוטם עיי"ע פצל. סוכה ל"ה סע"ב ועל הוטמו (של אתרוג), ירו' סוכה פ"ג דנ"ג ע"ד חוטמו כרובו. סוכה מ"ח רע"ב כמין שני הוטמין דקין עיין תוספות ד"ה כמין; מדות פ"ג מ"ב דל"ו רע"א ובקרן מערבית דרומית היו ב' נקבים כמין ב' חוטמין דקין. ויק"ר רפי"ח והירח (קהלת י"ב, ב') זה החוטם, וכן נאמר מאדם ובהמה: יבמו' ק"כ פרצוף פנים עם החוטם, נגעים פ"ו מ"ו ראש החוטם, נדה כ"ה. שני חוטמין כשני טפים של זבוב, וכ"ה בויק"ר פי"ד, ובירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד הגי' נקובי חוטמו, ירו' נדה פ"ג ד"נ סע"ג והלסת והחוטם וכו' (ועיין בבלי נדה כ"ג: בע"א), ירו' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג חוטמו מקום הכרת פנים. בעל חוטם עיי"ע לעיל ח"ב, קמ"ה ושם הוכחתי כי הוא כינוי לגבה רוח, ועתה מצאתי ראיתי במדר' שמ"ר פ"א פועה (שמות א', ט"ו) שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמא בו פי' שהעיזה פניה והגביה אפה, וכן נאמר בל"מ כגבה אפו (תהלי' י', ד') ובלא"ש לסימן גבהות die Nase hochheben, hochhalten. — בכורות ל"ט. (במשנ') חוטמו שנקב וכו', ושם בגמ' ת"ר נקבו חוטמין זה לתוך זה, ושם מ"ג סע"ב חרום שחוטמו שקוע עיי"ע חרם אחרון, בכורות שם חוטמו סולד, חוטמו בולם, חוטמו נוטף עיי"ע סלד, בלם, טף א'. — אֶחֱטָם לך (ישעיה מ"ח, ט') פי' הרד"ק בשרש חטם: אאריך חוטמי לך כמו שאמר (שם) אאריך אפי, כי האף והחמה יקרא גם כן חוטם —. ירושלמי שבת פרק ו' ד"ח סע"ב אפי' שאינה יכולה להביא חוטמה לשערה יוצאה היא צריך להיות חוט דומה לשערה וכו'] —

---

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בירו' ובספ' הערוך ובע' נקה אי' נקה ושם מפורש כי בל"ע נקראת גמל נקבת נאקה — ناقة וכ"ה בגי' שלפנינו בשבת במשנ' ובגמ' והוא העיקר, ובדפ"ע המאוחרים בט"ס ואנקה וכ"ה בכ"י ש"ס וצ"ל ונאקה ועיי' פירש"י למלכיי א', י"ט, כ"ח. [2]) כ"ה בדפ"ר ובע' נקה גם בשדפ"ע וגי' בחוטם טעות הוא ולנכון בירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג והנקה בחטם.

* חטן ירו' שביעו' רפ"ז דל"ז: לחטן בחוטין, ושם לחטן בו. לחטן בהן ט"ס צ"ל להטן וכ"ה איזה פעמי' בדפ' זיטאמיר וכן הגיהו הפני משה ופי' להטמין בהן, ועוד עיי"ע טין. — ירו' מעש' שני רפ"ד דנ"ד ע"ד מחוי רובע חטין לחטונייא וצ"ל לטחוניא וגם זה יפה הגיה הפני משה עיי"ע טחן.

חָטַף (מל"מ וסורי וערבי خطف פי' ענין לקיחת הדבר בכח ובמהירות fortreissen, eilig thun, rasch aufheben) בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' עני שבישראל (פסחי' ק"ט.) חוטפין מצות בלילי פסחי' בשביל תינוקות שלא ישנו. פי' חוטפין קערה שבה המרור ומגביהין אותה ומגביהין המצות כמו שאנו עושים [1]. *[אחי"ה וכן פירשב"ם בשם עצמו מבלי שהערה את מקורו: את הערוך, ועיי' עוד פירש"י בלשון ראשון, ולפי' אית דמפרש אוכלין מהר וכו', יפה עולה לשון התוספ' שם פ"י חוטפין מצה לתינוקות בשביל שלא ישנו כלומ' ממהרין להאכיל מצה לתינוקות שלא ישנו, ועוד שם . . אפי' לא טבל אלא חזרת אחת חוטפין מצה לתינוקות בשביל שלא ישנו. — אמן חטופה עיי"ע אמן (ח"א, קכ"א). ירו' ברכו' פ"א ד"ג סע"ג שלא חטפו ט"ס וצ"ל שלא נטנפו כגי' המהרש"ם עיי"ע טנף. עירובי' נ"ד: חטוף ואכול וכו'. שבועו' ל"ב: מ"ז, ב"ב ל"ג סע"ב חטף נסכא מחבריה וכו', דמיחטף חטפא מניה א"ל אין חטפי ודידי חטפי עיי"ע נסך ב'. אתפעל: ירוש' קידושי' פ"א ד"ס: היא מתחטפא. חטוף, חיטפא בל"ס ובלש' תרג' גזלה והתואר חָטופא בל"ס ובתרג' גזלן (ועיי' ג"כ ב"ב ל"ד רע"ב וכיון דאמ' דחטפא ה"ל כגזלן) והקבוץ מדרש אבא גוריון (ביה"מ לר"א יעללינעק ח"ב, י") מרסנן דילטוריא סגיאו גברין חטופין] —

חֲטָפָא (לדעת רבינו גרידה Abschabung ועיי' כפנים) בכלי מתכות בכלים פי"ד [2] (מ"א) והמחוסר חטפא טמא והמחוסר לטישה טהור. פי' כלים עשויים וגמר מלאכתן גרידא ואלו עדיין לא נגררו. — (א"ב הרמב"ם גרס הנפה). *[אחי"ה מפי"מ להרמב"ם שלפנינו לא נשמע ככה אבל גם רע"ב גרס מחוסר הגפה וכתב התוי"ט וכ"ה בדפוס ישן, ובנו"נ חטיפה ובפי' סד"ט לרה"ג (צד י"י) גרס חטפא א"ד הטפא ול"נ שצ"ל א"ד השפא וכ"ה באמת בתוספת' כלי' ב"מ רפ"ד עיי"ע השפה וזה נ"ל עיקר ופי' שחיקה והפכו לטישה. ופירושי הר"ש קשה להבין וכבר השיג עליו התוי"ט אבל גם בדברי פי"מ להרמב"ם צריך תיקון רב ולפע"ד ערבוב דברים שם ע"ש היטב. ועה"ק שנ"ב סיים "שאבין בל"א" כלומ' das Schaben] —

חֲטִפִיתָא (לפע"ד מל"ע خطاف Schwalbe במשקל סורי) תרג' ירו' [א'] את התחמס ואת השחף (ויקרי י"א, ט"ז; דברי' י"ד, ט"ו) [וית חטפיתא וית ציפר שחפא]. *[אחי"ה מה שהשלמתי נדפס גם בדפ' אמש' ואולי מהוספת ר"ב הוא אבל ציון יד להורות כי כל הערך מעטו של ר"ב יצא טעות היא, כי ראש המאמר א' בכל הדפוסי' הראשוני' וכהנה רבות הטעיות בדפ' אמש' בהוס' ר"ב עיי' מ"ש החו' אייזלער בספרו בייטרעגע ח"א, קי"ח והדוגמא הנ"ל נפקדה שמה. ובענין גזרת המלה נ"ל כי מלבד שנופלת תחמס (מגזרת חמס) על הוראת המלה חטפיתא פי' בעלת חמס וגזלנית Räuberin פתרונה בל"ע צפור דרור וסים Schwalbe וכן העתיק אונקל' תחמס ציצא והוא לפע"ד סיס של מקרא (ירמי' ח', ז')] —

חָטַר (פי' בל"ע حظر גָּדַר umzäunen והשם حظار, حظيرة גֶּדֶר בפרט גדרות צאן Hürde, (Umzäunungsplatz für Kleinvieh אבב חוטרא מילי (שבת ל"ב.) כבר פירשנו בע' כב. גדרות צאן (במדב' ל"ב, ט"ז) תרג' חוטרי דעאן [3]. ארחי גדר (איוב י"ט, ח') תרג' איסטרטי חטר [4].

חֹטֶר (= חוּטְרָא פי' בל"ס מקל; חוטרא רעיא = בל"ס ܚܘܛܪܐ ܕܪ̈ܥܘܬܐ polygonum, Knöterich עיי"ע אבוב רועה) חומטריא חוטרא רעיא כבר פירשנו בע' אבוב רועה [5]. בפ' המניח את הכד בגמ' דסמוך זה בא בחכיתו (ב"ק ל"א:) רב זביד אמר כי חוטרא דסמיותא [6]. פי' הסומא מגשש במטה שבידו הנה והנה לצדדין ולאמצע הדרך. בפ' הקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחו' כ"ט:) אמר רב אשי חזינא להו לספרי דווקני דחטרי ליה לגגיה (דה') [וצ"ל דח'] ותלו ליה לכרעיה (דח') [צ"ל דה']. פי' זוקפין מעט מעט לגגו של ח' במקל כלומ' שמראה אותו חוטר שחי הוא ברום העולם ותלו ליה לכרעיה דה' הנקודה

---

[1]) ובכ"י ה"ב פי' חוטפין קערה ומגביהין שבה כמו שאנו עושין. [2]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו. [3]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב ובהוספת ר"ב. [4]) כ"ה גם בכ"י תרג', ובדפו' אסרטי אבל גם זה נכון עיי"ע. [5]) כצ"ל במקום אבוברואה של דפוסים. וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) והעתיק רבינו בע' הנ"ל וגם מלה ערבית שהבאתי בשם כ"ב אי' בפי' ר"ח — וגי' חוטרא רעיא או חוטרא דרעיא אי' גם בכ"י ש"ס, וגי' הדפוסי' בשבת ק"ט: חוטרא יחידאת ט"ס הוא. [6]) בדפ"ר ופיזו' וויניצי' דסמוותא.

שבפנים שאינה מתאחזת לגג וכו' [1]). (ד)בעינא חוטרא לידה ומרא לקבורה (כתובו' ס"ד. ועיי' יבמו' ס"ה:). — (א"ב תרג' ויאמר מטה (שמות ד', ב') ואמר חוטרא). *[אחי"ה ומלשון הקודש לוקחה זאת חוטר גאוה (משלי י"ד, ג') וכן בל"ע خطر פי' ענף. וכנ"ה בברכו' נ"ו רע"א חוטרא דדהבא ב"ר ס"פ נ"ג ס"פ פ"ו במד"ר פ"כ תנחומ' בלק סי' י"ז זרוק חוטרא לאוירא וכו' עיי"ע זרק א'. ויק"ר פי"ח שתים נעשו שלש חוטרא ותרתין ריגלי משכוכית (עיי"ע) מפורש בירו' קידושי' פ"א ד"ס רע"ב וירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג ע"י חוטרא פי' מקל הרועה. וכן נקרא בל"ס חוטרא רעיא מין עשב הנ"ל ובע' אבוב רועה. ומהשם נאצל הפעל חטרי במנחו' הנ"ל ועוד בשבת ס"ז. בלועא דחמרא חטרתיה פי' בלחי החמור הלקיתיו כבמקל. ומזה הענין בחד מחטרא (שבת ל"ב רע"א) פי' במכה אחת של מקל ועיי"ע פש ב' פי' רבינו. — ירו' מ"ק ספ"ג דפ"ג ע"ד נחת מן חטריה צ"ל ח מ ר י ה —. ודע כי בדפ"ע גרעו והוסיפו בענין סדר הערכים וגם הדפיסו ע' המתחיל כפי' שמונה שרצים בין ערך המתחיל בציון משבת ובין ערך המתחיל בציון מב"ק, וכן לא יעשה] —

חטר [2]) (= חֲטוֹרֶת, חוּטֶרֶת מל"ס חֻטַרְתָּא גבנון Höcker) בפ' העור והרוטב (חולין קכ"ב.) עור חטורת [של] גמל הרכה. ובפ' ז' בבכורו' (מ"א דמ"ג.) ובעלי חטורת ר' יהודה מכשיר וחכמי' פוסלין, פי' הוא גבנון של גמל. על דבשת גמלים (ישעי' ל', ו') תרג' על ח ט ו ר א ת גמליא. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר, ובדפ' ויניצ' חטריית ובשדפ"ע חטרייא, ובדפ' התרג' חיטוריאת, ובערוך כ"י ב"ר אי' חטוטרת וכ"ה ברש"י לישעי' הנ"ל וכ"ה במשניו' בחולי' פ"ט מ"ב ובפי"מ להרמב"ם שם חטטרת ובפי"מ בבכורו' הנ"ל חטוטרת, חטוטרה, ובנו"ג שם חטרות. ובשבת נ"ד, ובחוטרתו וכ"ה בע' מטוטלת וכ"ה ברי"ף כ"י אבל ברי"ף של דפוסי' ובחטוטרתו. ועיקר הגי' כגי' רבינו חטורת וכ"ה בל"ע خطوة ענין גבהות die Erhöhung, ועוד עיי"א הבא אח"ז] ·

חַטְרָן (חוּטְרָנָא בל"ס חַטְרָנָא בעל גבנון wor einen Höcker hat) בפ' שמונה שרצים בגמ' כוס עיקרין (שבת ק"י סע"ב) ואי לא ליתי דבר אחר חוטרנא. פי' חזיר מנומר. ס"א [ול"נ: פ"א] חזיר שיש לו חטורת. — (א"ב חטוטרת כתוב). *[אחי"ה אבל בנו"ג חוטרנא כבערוך ולכן נ"ל להגיה פ"א במקום ס"א ופי' אחר העיקר לפי הוראת המלה הנ"ל בל"ס. וכ"י ג"ג היטב גרס בתחלת הערך חטרן, אבל בדפ"ע הגי' חטר. וכפי' הראשון פירש"י ולא ידעתי מה שרש דבר נמצא לפ"ז בגזרת המלה] —

* חוּטְרָא, חוטרה (שם מקום בא"י) ירו' שבת פ"א ד"ד. כגון מן חוטרא לנהרדעא ושם ספ"ה ד"ז ע"ז ר' אידי דחוטריה. ירו' ביצ' ספ"ב דס"א ע"ד ר' אידי דחוטרה.

חַי (פי' בל"ס דבר שלא נגמר בשולו והוא חם, או שלא בושל כלל roh ובל' נקבה חַיְתָא) בס"ג דפ"ק דשבת (י"ח:) האי קידרא חייתא שפיר דמי. פי' רב האי [3]) גאון קידרא חייתא לאו חייתא ממש קרירתא שאילו צונן ממש אסורה להניחה בין השמשות כדרך שאמרו (שם בריש העמוד ועיי"ע עססיות) לא תמלא אשה קדרתה עססיות ותורמוסין [וכו'] אלא קדרתא חייתא זו היא ש ח מ ה ולא התחילה לבשל אבל אם התחילה לבשל ולא הגיעה לשיעור מאכל בן דרוסאי אסור להשהותה וזהו שאמ' ב ש י ל ו ל א ב ש י ל [4]) אסור ואם הגיע למאכל בן דרוסאי מותר להשהותה אעפ"י שלא בשלה כל צורכה דתניא (שם כ', ל"ז:) חנניה אומ' כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר לשהותו ע"ג כירה בשבת וזו היא דאמר ר' יוחנן שלא בשל כל צרכו אבל בשל כל צרכו מותר להשהותו גם כר' יוחנן, נמצא האסור בשני פנים צונן שלא חמו [5]) כל עקר וכשהתחילו לבשל ולא הגיעו למאכל בן דרוסאי ולא הניח בהן בשר חי. והמותר שני פנים שחממו ולא בשלו כל עיקר ושבשלו כמאכל בן דרוסאי ואפי' בשלו כל צרכו. *[אחי"ה ובחי' הרשב"א סותר פי' רה"ג בענין עססיות ותורמוסין ודעתי כדעת רמב"ם בפ"ג מח"ל שבות הי"ב וע"ש הרב כ"מ. — איכ"ר פתיחת' ד"ה משא גיא קרתא דחייתא ט"ס עיי"ע חד ג'. ובאותו טעם נמצאה המלה בלי זכר חי כלומר שאינו מבושל שבת י"ח: קרא חי. סנהדרין ע'. בשר חי. , יין חי. ע"ז נ"ט. נאכל כמות שהוא חי. במד"ר פ"י כל הנהרגין בבי"ד היו משקין אותן

---

[1]) וכ"ה בפירש"י ובפי' ר' אליקים אבל ר"ת פי' בע"א עיי' תוספו' שם ד"ה דחטריה ועיי' או"ז הלכו' תפילין סי' תקנ"ט וסיים כי כן [כפי' ר"ת] נמצא בשם הגאונים. [2]) בדפ' אמש' הוא לנכון ע' בפני עצמו אבל בשדפ"ע נכלל ללא אמת עם ע' הקודם לזה. [3]) בכ"י ת"ב הגי' רב שרירא אבל מתוי' הרשב"א בסוגי' נראה כי רה"ג עיקר הגי'. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' ובכל כ"י אבל בדפ' וויניצ' ותלאת בט"ס בשיל אסור. [5]) צ"ל חממו. וכ"ה בדפא"מ.

יין חי כדי שתטרוף דעתו עליו, ושם יין (במדבר ו׳, ג׳) זה מזוג שכר זה חי, והקבוץ ירו׳ שקלי׳ פ״ג דמ״ז: חיין מזיגין, ובזה הפתרון הורגל גם בל״מ ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי (ש״א ב׳, ט״ו), כמו חי כמו חרון (תהלי׳ נ״ח, י׳) פי׳ שהבשר בקדרה עדיין חי שלא נתבשל כלום כן יבא החרון והשבר להם פתאום (רד״ק בשרש סיר), וכ״ה בל׳ תרג׳ כד חי (שמות י״ב, ט׳; תר״י א׳ לדברי׳ ב׳, ו׳; תרג׳ ש״א ב׳, ט״ו)] —

חַי (= חַיוּתָא בל״ס כמו בל״מ חַיּוּת (ש״ב כ׳, ג׳) das Leben) בפסחים בפ׳ האשה בגמ׳ האומ׳ לבנו (פסחי׳ פ״ט) רבנן סברי מהיות משה (שמות י״ב, ד׳) מחיותיה דשה ״כלומ׳ כיון שנשחט נעקר[1] שם שה מעליו ור׳ שמעון סבר מחיותיה דשה מדבר שהוא חי ואי זה זה הדם שהוא הנפש תניא נמי הכי (שם) נמנין ומושכין ידיהן ממנו עד שישחט ר׳ שמעון אומ׳ נמנים עד שישחט[2] ונמשחין עד שיזורק הדם״[3]. פ״א רבנן סברי מהיות משה מחיותיה דשה כל זמן שחי השה יכולין למעט ור״ש דאמר עד שיזרק הדם יכולין למשוך סבר מהוויתיה[4] דשה כל זמן שלא נזרק הדם היינו הוויתיה[5] יכולין לימעט ולימשך[6], כפ״ק דקידושי׳ בגמ׳ זוקקין (כ״ח.) הקורא לחברו עבד יהא בנידוי; ממזר סופג את הארבעים, רשע יורד עמו לחייו. ובפ׳ איזהו נשך בגמ׳ אין מקבלין (ע״א.) רשע יורד עמו לחייו. פי׳ אם היה בעל מלאכה קובע חנות בצדו (ב״ב כ״א:) כמו שאמרו בפ׳ לא יחפור (שם) בר מבואה דאוקים ריחיא וכו׳ עד קא מפסקת לחיותאי וכי קרי ליה רשע בלא דינא פסקינן דינא דמוקים עליה ריחיא לכתחילה[7] בריש פסיקתא דקרבני לחמי (פסיקת׳ דר״כ צד נ״ח. ומובא בילקו׳ תהלי׳ רמז תשס״א ובילקו׳ משלי רמז תתקנ״ה ובשניהם בשם הפסיקת׳) א״ר יצחק כתיב (במדב׳ כ״ח ב׳) את קרבני לחמי לאישי וכי יש לפניו אכילה ושתיה למוד ממשרתיו [דכתיב] (תהלי׳ ק״ד, ד׳) [משרתיו] אש לוהט, מהיכן ניזונין ר׳ יודן בשם ר׳ יצחק אמר מזיו שכינה דכתיב (משלי ט״ז, ט״ו) באור פני מלך חיים. ר׳ יצחק בשם ר׳ חגי[8] אמר ואתה מחיה את כולם (נחמי׳ ט׳, ו׳), כסוף ב״מ (קי״ח:) (מנין לירק חי) [צ״ל מהיכן ירק זה חי], בסוף קינין (פ״ג מ״ו דכ״ה. עיי׳ זבחי׳ ס״ח.) זהו שאמ׳ כשהוא חי קולו אחד כשהוא מת קולו ז׳ כיצד קולו ז׳ וכו׳. ובפ׳ אחרון דנדה (ס״ד:) בי״ה אומ׳ עד שתחיה המכה. פי׳ תינוקת כל דם שרואה אחר יציאת הבתולים עד ד׳ לילות סומכין אותו לבתולים ואמרינן דם טהור הוא אחר ד׳ לילות טמא עד שתחיה המכה עד שתתרפה מכת הבתולי׳ מן וישבו תחתם במחנה עד חיותם (הושע ה׳, ח׳), בס״ג דתמיד (ל״ב.) מה יעביד אינש ויחיה א״ל ימית [את] עצמו ״כלומ׳ על דברי תורה אמ׳ להן מה יעביד אינש וימות א״ל יחיה את עצמו כלומ׳ שיגבה עצמו על דברי תורה ומבקש שררה מתקצרין ימיו״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י (בקובץ כ״י אנגייל׳ דף רע״ח ע״ב) ושם אי׳ מקצרין ימיו. — ודרושי רז״ל בענין חיים ראה במקומות אלה: ברכו׳ ה׳, ח׳, י״ח, כ״ד, מ״ח: שבת פ״ח: קנ״א: עירובי׳ נ״ה: פסחי׳ קי״ג: יומ׳ ע״א, ע״ב: פ״ח, ר״ה ט״ז: ביצ׳ ל״ב: תעני׳ כ״א, כ״ה, מ״ק כ״ח, חגיג׳ ה׳: י״ב: יבמו׳ ס״ג: ע״ח: כתובו׳ ס״א: ק״ג, גיטי׳ כ״ח, קידושי׳ ל״ד, ס״ו: פ׳: ב״מ ס״ב, ב״ב נ״ח: מכו׳ י״ב, שבועו׳ י״ט: כ״ז, מנחו׳ ק״ג, סע״ב, ע״ז כ״ז רע״ב, ועוד ענין חיים כמו מחיה בל״מ (Lebensunterhalt) או חַיָּה בל״מ (ישעי׳ נ״ז, י׳. איוב ל״ח, ל״ט) ד״מ ירו׳ נדרי׳ פ״ט דמ״ב ע״ג כביסה חיי נפש. ושם: חיי עיר הזאת קדמין לחיי עיר אחרת, ירו׳ פיאה פ״ח דכ״ד. ואין מדקדקין בחיי נפשות, ירו׳ גיטי׳ ספ״ד דמ״ו: מפני חייו עשה, וגם מאמרי רז״ל (הובא לעיל) יורד עמו (עד) לחייו ענינו מותר לרדת לתוך אומנתו ולמעט פרנסתו עיי׳ פירש״י במקומו׳ הנ״ל בקידושי׳ כ״ח. וב״מ ע״א. ועיי׳ עוד פירש״י בב״מ ל׳: ד״ה בית חייהם ועיי״ע בית חיים (ח״ב, ס״ט) והשם המפשט חַיוּת פי׳ ספוק מזונות ברכו׳ ס״א סע״ב ב״ב כ״א: מכו׳ י׳. ונאמר חיים או חיין בלשון שבועה (כדרך ל״מ בראשי׳ מ״ב, ט״ו; ש״א א׳, כ״ו)

---

[1]) ובפי׳ ר״ח: נעתק. [2]) בפי׳ ר״ח בט״ס שיורק. [3]) ע״כ הועתק מלה במלה מפי׳ ר״ח לפסחים. [4]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובכ״י ה״ב. [5]) בדפ״ר וכ״י ה״ב אבל בדפ״ע אחרי׳ בשתי פעמים בלי דקדוק: מחיותיה . . חיותיה. [6]) ההבדל בין ראשון היינו פי׳ ר״ח ובין פ״א הוא הגי׳ דלפי׳ הראשון בכ״מ הגי׳ מחיותיה אבל לפ״א עיק׳ הגי׳ בר״ש מהוויתיה כלומ׳ בעוד שהוא בהוויתו בשלמותו שעדיין לא נזרק הדם, וכה״ג לפנינו מהוייתיה וכ״ת בכ״י א״פ ר״ש סבר מהיות משה מהוייתיה דשה. ומדפיסי הערוך מחסרון ידיעת החלוק הזה הדפיסו בכ״מ בטעות מחיותיה, ובכ״י ה״ב טעה הסופר לכתוב פ״א רבנן סברי מהיותיה דשה וצ״ל ר׳ שמעון במקום רבנן עיי׳ מ״ש ה׳ ר״ש באמבערגער בהגיון שלמה צד י״ז. [7]) פי׳ רבינו יורד עמו לחייו עולה בטיטב הגיון עם מה שאי׳ בב״ב דקא פסקא לי לחיותי ומפורש שם ע״י דאוקי ריחיא אבל פירש״י צע״ג עיי׳ בהפשב״ע ובשט״מ לב״מ ע״א הגי׳ עד לחייו וכ״ה בשט״ר רפ״א פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו וכ״ה בתנחומ׳ שמות רס״י א׳. [8]) בפסיקת׳ הגי׳ ר׳ חגי בשם ר׳ יצחק.

ד"מ גיטין ל"ה. חי ה' צבאות אם נהניתי מכתובתי כלום. ברכו' ג' סע"א חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך וכו'. ילק' ישעי' רמז שנ"ט חייך וחיי ראשך שבועה גזרתי עליך וכו'. ושם חייך וחיי ראשך לא נכנסתי לכסא שלי וכו' (והכפל הוא לחזק הענין). כתובו' נ"ג. חולי' נ"ז. חיי דמר. פסחי' קי"ג: בחייהן דרבנן. ילק' בשלח ס' רמז רמ"א (בשם מכילתא) א"ל הקב"ה בחייכם כן. ב"ר ס"פ פ"ב חייך שאני בורא לך דבר של היזק. ויק"ר פט"ו חייך שאפי' בקטנה וכו'. ושם פל"ד חייך שאני מעלה עליך וכו'. ושם פכ"ה בחייך אם זכית אכול מנהון וכו'. וכ"ה בקהל"ר פי' וסבותי בחייך אין זכית וכו'. שהש"ר פ' הגידה: א"ל הקב"ה חייך שאני צוררה לך בכנפיך. דברים רבה פ"א חייך כבר מניתי אותך מלך עליהם —. והתואר חַי ענינו ידוע. ועוד פתרונו בריא gesund מל"מ (ויקי' י"ג, י'. ט"ז. והפעל ישעי' ל"ח, כ"א) וכן בדרז"ל בחולין מ"ב. דרש זאת החיה (ויקר' י"א, ב') חיה אכול שאינה חיה לא תיכול כלום' זאת שהיא בריאה אכול. ושם מ"ז: ומלה אותו וחיה. ע"ז ה' סע"ב דרש מכל החי (בראשי' ו', י"ט) אמרה תורה הבא בהמה שהיין ראשי אברי' שלה. ירו' שבועו' פ"ב דל"ד. מה גורן ויקב שהן חיין ממי השנה שעברה את מהלך בהן לשעבר ואילו הואיל והן חיין וכו'. ושם זרעו לזרע הוא חיה [צ"ל חי] ממי השנה שעברה זרעו לירק הוא חייה [צ"ל חי] ממי השנה הבאה. והפעל תחיה המכה נדה ס"ד: כתובו' ו': פי' הבריא. חולי' ז': יומ' מ"ט. לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה והא קא חזינא דחיי אימ' וחיית וכו'. בירו' שביעי' פ"ד דל"ה: וירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד מהו ביחלו ר' חייא בר בא (ווא) חייתה (ר"ש לא גרס ליה). — ומה שענין חַיָּה, חייתא: יולדת ומילדת עיי"ע (חיות) [חיתא] וט"ש] —

חַיָּה (מל"מ lebendes Wesen, Vieh, Thier) כמ' בהמה המקשה (חולי' ע"א.) חיה בכלל בהמה מניין דכתיב (דברי' י"ד, ד') זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים. איל וצבי ויחמור (שם ה'). בהמה בכלל חיה מניין דכתיב (ויקר' י"א, ב') זאת החיה אשר תאכלו (וכל בהמה מפרסת פרסה) [צ"ל מכל בהמה אשר על הארץ כל מפרסת פרסה]. ׳]אחי"ה ישם כולל לכל בעלי חיים כמו בל"ט ובל"ע حيّة בפרט זולת אדם: ר"ה י"א. בהמה חיה ועוף. חולי' ס"ט: והלאה בהמה . . חיה. והקבוץ חיות תעני' ח'. חגיג' י"ג: ובל"א חיוא דניאל ד', י"ב והלאה וכן בתרג', והקבוץ חולי' מ"ג: מ"ז. נ"ח: חֵיוָי ברייתא. יבמו' קכ"א: ושדי לחיואי. קהל"ר פסוק תן חלק תרין חֵיואן דנור (על משקל ערבי حيوان) —

* חַיוָאי (שם אדם) יבמו' קכ"א. מאן איכא בי חיואי מאן איכא בי חיואי שכיב חיואי.

* חִיָּיא, חִיָּה גדולי תנאים ואמוראים נקובים בשם זה וכבר הפליא לחקור בם מו"ר הגאון רז"ף במבה"י צד פ"א: והלאה ע"ש ותמצא נחת.

* חַיֵּב (מפעל חוב בל"ע حاب verpflichtet, schuldig sein ענין אשם וחוב) בקל ברכו' פ"א מ"ה. ב"ק פ"א מ"א. עירובי' פ"ז מי"א. גיטין פ"א מ"ו. ירושלמי גיטין פ"ה דמ"ז. ירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג; פי"א דל"ד: וממנו הפעל חִיֵּב. חַיָּב (ובדניאל א', י' חַיֵּב) סנהד' ל"ג. חייב את הזכאי. שם י"ז סע"א מחייבין. עירו' י"ט. יפה זכית יפה חייבת עיי"ע זך א'. ברכו' כ': נחייבינהו. שבועו' פ"ד מי"ג מחייב והפכו פוטר. שמ"ר רפמ"ב חייבתם עצמכם. בינוני פעול ירו' כתובו' פ"ג דכ"ז: מחוייבי מיתה . . מחוייבי מכות. אתפעל כתובו' פ"ה סע"א איחייבה שבועה. ר"ה כ"ט. ליחייבו; עירובי' י"ט. ההוא דמיחייבי ההיא שעתא וכו'. ב"ק ס"ח: ליחייביה. ושם ע"ב. כי קא מְחַיֵּב. התפעל: נִתְחַיֵּב כתובו' י': ל'. והלאה ל"א. והלאה. ל"ד. אבות פ"ג מ"ח. נדה י"ז רע"א. והשם חוב Schuld מל"מ (יחזקאל י"ח, ז') וכן בל"ע حوب; כתובו' ק'. שטר חוב עיי"ע שטר. בעל חוב (כתובו' פ"ד.) עיי"ע. והקבוץ נדרי' מ"ז: חוֹבִין. ובל"ס חוֹבָא ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד. ולנקבה חוֹבָה ברכו' ח' סע"ב יוצא בהן ידי חובתו. שם כ'. ר"ה כ"ט. מוציא את הרבים ידי חובתן. ברכו' כ"ז: תפלת ערבית רשות או חובה. שבת קי"ט. אין אדם רואה חובה לעצמו. סנהד' ל"ג סע"א בין לזכות בין לחובה. נזיר י"ג. נזיר חובה . . נזיר נדבה. ירו' ברכו' פ"ט די"ד: עיי"ע פרוש. ובמשקל סורי חוֹבְתָא ב"מ כ"ח: לא מייתי אינש חובתא לנפשיה. ירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג איידי חובתא עבדית. ומהפיעל נבנה התואר חַיָּב שבת ב'. והלאה עירובי' נ"ד: ב"מ י"ב: י"ד. והלאה כתובו' ל'. והלאה. מנחו' מ"ג: יום חייב תעני' כ"ט. והקבוץ שבת ד' חַיָּבֵי חטאות. ירו' רפ"א דחלה חייבין בחלה. חולי' ב'. והלאה חייבין בסוכה . . חייבין בציצית. כתובו' ל"ד: חייבין לשלם. ושם: חייבי מיתות . . חייבי מלקיות. ובמשקל סורי: איכ"ר ס' איכה יעיב: אית אתרא דצווחין חַיָּבָא עייבא. לנקבה יחידה חַיֶּבֶת ירו' חלה רפ"א

קידושי' ל"ד. והלאה. ושם הקבוץ: נשים חַיָּיבוֹת. השם המפשט חִיּוּב שבת ב': מהן לחיוב מהן לפטור. ושם ג'. והלאה חיוב חטאת. ירו' שבת רפ"א ד"ב: ארבע לחיוב וארבע לפטור. ירו' חלה רפ"ג דנ"ט. מפטור על החיוב. ירו' כתובו' רפ"ט דל"ב ע"ד מזכותו אתה למד חיובו. ובל' סורי חִיּוּבָא וכן בדרז"ל ר"ה כ"ה: חיובא הוא. קידושי' ל"ג. זמן חיובא. סוכ' נ"ו. חיובא דיומא. ב"מ י': בר חיובא. בני חיובא. ב"ק ס"ח: חיוביה לפני יאוש וכו'.

* חַיֵּיד ירו' (ausbessern, in guten Stand setzen) ע"ז פ"א ד"מ. לא כאהין סוברה דלא אסור דהוא חייד כל הדא כיפתא. לפע"ד הוא מל"ע פי' מתקן. ופירושו לא מסתברא שיהא שכר הישראל שבנה כיפה לע"ז מותר שהרי ישראל מתקן כל אותה כיפה שמעמידין עליה ע"ז ויפה כיון הרב פני משה לשיעורו רק הוא גזר חייד מן י י ח ד ובלתי נכון הוא. ור"פ סמאלענסקין פי' מן ואשיא יחיטו (עזר' ד' י"ב).

* חַיֵּיט. חַיְיטָא עיי"ע חט ג'.

* חַיֵּיךְ עיי"ע חך ה' ומ"ש.

* חֵיל עיי"ע ברור.

חֵיל (מל"מ der Raum zwischen der Tempel- כפ' (schranke (סורג) und der Tempelmauer ואלו הן הנחנקין בגמ' זקן ממרא (סנהד' פ"ח:) ובשבתות ובימים טובים יושבים למדרש הגדול שבחיל [1]). ובפ"ק דכלי' (מ"ח) הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם החיל מקודש ממנו שאין גוים [2]) וטמאי מתים נכנסין לשם. עזרת נשים מקודש ממנו וכו'. פי' מקום מוקף [3]) חומה בין הר הבית לעזרת הנשים. *[אח"ה ובע' סרג ד' הביא רבינו פ"ב במדות (מ"ג) לפנים ממנו סורג גבוה י' טפחים פי' כותל בין חומת הבית ובין החיל והחיל כותל גבוה יותר מן הסורג ע"כ הרי החיל היה לפנים מן הסורג וכן פירש"י ביומ' ט"ז. ד"ה לפנים וז"ל לפנים מאותו סורג היה מקום פנוי י' אמות והוא נקרא חיל ע"כ הרי הסורג מפסיק את החיל מהר הבית שהיה במזרח מעזרת נשים שהיה למערב מהחיל עיי' הצורה בסוף מסכת מדות. מהר הבית נכנסין לחיל אשר אחר הסורג ומהחיל נכנסין לעזרת הנשים ועיי' פירש"י ביומ' שם ד"ה חוץ מכותל מזרחית. והחיל נקרא אצל בן מתתיהו (על המלחמות ה', ה' ב') δεύτερον ἱερὸν ἅγιον — מקדש שני. ועיי' מ"ש הח' גרעטץ במ"ע שלו חכ"ה צד שפ"ו והלאה. והחיל הזה היה סביב העזרה והוא הנקרא בר שורא (פסחי' פ"ו.) עיי"ע לפי פי' דרבינו ועיי' הרד"ק שרש חיל. ועיי' עוד היטב תוי"ט מדות פ"ב מ"ג] —

* חֵילָא. חֵיְילָא (כל"ם כמו חַיִל בל"מ ענין עוז וכח ועיי"ע חל ח' (Kraft, Stärke ע"ז ל': כחיש חיליה. ב"מ פ"ד. חילך לאורייתא. יישר חילך. יתשר חילך עיי"ע אָשַׁר (ח"א. שכ"ו) גיטין ל"ו: אם איישר חיל וכו'. ירו' יבמו' פ"ד ד"ו: ירו' כתובו' פי"ג דל"ו: לית בחיילי. ירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג עד דהוה חילך עלך וכו'. דברי' רבה פ"א אם באו עליך ייסורין קבל אותן בחילה. ודרש והתחולל (תהלי' ל"ז. ז') אבל לפע"ד להגיה קבל אותן ב ח ו ל ה פי' מחול והראיה מילק' תהלי' רמז תשכ"ט מקבל כחוללים. והפעל חיל עיי"ע חל ח' לפי גי' רבינו — ובירו' הושאל להוראת ראייה וסייוע Beweis, Stütze ירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: ירו' שבת פ"ג ד"ו: חייליה דר' יונה מן הדא. ירו' פסחי' פ"ה דל"ב. נסב חייליה מן תרי טעמוי דר' יוחנן. פי' הביא ראייתו ולקח תקפו. השאיל כחו ואולי נגזר עוד מל"ע פקחות וחריפות שכל. — ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. חיליא בט"ס עיי"ע חוי.

* חֵילוֹנִי עיי"ע חלון.

חַיֵּס (מפעל חוס בל"מ ענינו רַחֵם והשם חַיָּס (Erbarmung, Verschonung תרג' זבח פסח (שמות י"ב. כ"ז) דבח חיס. ומשואת רשעים (משלי ג'. כ"ה) תרג' ומן חיסא דרשיעי; במקצת נוסחאות כתיב חיפא. וכן תרג' ושטף אף (שם כ"ז. ד') עיי"ע חף. *[אח"ה ושני ציונים האחרונים בטעות הובאו בע' הנוכחי ושייכים לע' חף האחרון וטעות ספרים נזדמן לר"ב כי בכ"י תרג' ובפשיט' היטב גרס חיפא דרשיעי. ועוד וחיפא היא (משלי שם וכן בתרג' הפשיטה וחאפא רוגזא) אבל פסח מתורגם לפי הענין ע"י חיסא וכן בתר"י א' שמו' י"ב. י"א מטול דחייסא. ועיי' עוד בתרג' ירמי' ד'. ד'; ז'. כ'; כ"א. י"ב וכן בדרז"ל עיי"ע חס ב'] —

* חַיֵּס (כמו יַחַס באותיות הסוכות Abstammung, (Genealogie ב"ק פ"ח אבות שאין להם חיים בנים. קידושי' ס"ט. עבד אין לו חיים. יבמו' כ"ג. שפחה דאין לה חיים . . נכרית דאית לה חיים. ב"ק שם גר נהי דאין לו חיים למעלה למטה

[1]) בנו"ג יושבין בחיל. [2]) בנו"ג עכו"ם. [3]) לי' בכ"י ה"ב ועיי' ע' סרג ד' וע' בר שורא.

יש לה חיים לְאפוקי עבד דאין לו חיים לא למעלה ולא למטה.

* חִיפָּה, חֲיִפָּה עיי״ע חף.

* חַיֵּיץ, חִיצָה, חוּצָה, חֵיק עיי״ע חץ, חק.

* חֵירוּת עיי״ע חר ט׳ ומ״ש.

* חִישָׁה, חִישְׁתָּא עיי״ע חש.

* חֵי״ת (אות שמיני מאלפא ביתא Cheth der 8. Buchstabe) ירו׳ מעש׳ שני פ״א דנ״ו, ירו׳ פאה פ״ז ד״כ, ירו׳ שבת פ״ז ד״ט סע״ב לא מתמנעין רבנן דרשי (דרשין) בין ה״א לחי״ת, ויק״ר פי״ט אם אתה עושה חי״ת ה״א נמצא מחריב את העולם כולו ועוד עיי״ע ה״א, והקבוץ חיתי״ן שבת ק״ג; ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ד.

חַיָּתָ[א][1]) (1 Gebärerin, Wöchnerin; 2 Hebamme) עיי׳ בריש ערך פע. — (א״ב משנת יומ׳ פ׳ בתרא (פ״ח מ״א דע״ג: ודע״ח סע״ב) והחיה תנעול את הסנדל, פי׳ יולדת אבל בלש׳ ארמי חייתה מילדת והיא נקראת בל׳ משנ׳ חכמה, תרג׳ ותאמר לה המילדת (בראשית ל״ה, י״ז) ואמרת לה חייתא). *[אחי״ה בשגגה נעלמה מעיני ר״ב משנה ערוכה בפ״ד דחולין (מ״ג) האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה וכו׳, הרי החיה גם בלשון המשנ׳ פתרונה מילדת, ובאמת אין חילוק בין חיה ובין חייתא שפתרון שתיהן יולדת ומילדת, ואלה המקומות יתנו עדיהן: חַיָּה א׳) יולדת יומ׳ הנ״ל וכ״ה בירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ד סע״ד — ירו׳ ב״ב רפ״ג די״ג ע״ד, ירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ה סע״ד, ב״ר ספ״ה ג׳ הן שהן נאמנין לאלתר (ירו׳ קידושי׳ על אתר) החיה והשיירה והמטהרת חברותיה החיה בשעה שיושבת על המשבר[2]) מהדא דכתיב ותקח המילדת ותקשר וגו׳, ירו׳ יִבמו׳ ספט״ז דט״ז עשו אותה כחיה שהיא נאמנת על אתר, קידושי׳ בבלי ע״ג: ג׳ נאמנים לאלתר אלו הן אסופי חיה ומוטרת חברותיה, חיה דתניא חיה נאמנת לומר זה יצא ראשון וכ״ה בתוספת׳ ב״ב רפ״ז — ברכו׳ נ״ד סע״ב שלשה צריכין שמור ואלו הן חולה וכו׳, במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה, עירובי׳ מ״א: עיי״ע הדרקון ב״ר ס״פ צ״ו לא מתה חיה בא״י, והקבוץ ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: אי לכם חיות שבא״י וכו׳ עיי״ע אִי ג׳, וכ״ה ירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה, ובב״ר ס״פ צ״ו, ותנחומ׳ ויחי סס״י ג׳. — מדר׳ שמואל פי״א שלש נשים מתו חיות אמנו רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול ובב״ר פ׳ פ״ב ג׳ הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות ואלו הן וכו׳, ובילק׳ וישלח רמז קל״ו ובילק׳ ש״א רמז ק״ג חסר: כשהן חיות. שמ״ר פ״ב ופ״ג, שהש״ר פ׳ הגידה וילק׳ שה״ש רמז תתקפ״ב כמה חיות יש בהן כמה מעוברות וכו׳. ב׳) חַיָּה: מילדת סוט׳ י״א: ילק׳ יחזק׳ רמז שנ״ח מאי חיות (שמו׳ א׳, י״ט) אילימ׳ חיות ממש אטו חיה מי לא צריכה חיה אחריתי לאולידה ופירש״י חיות מילדות וכן פירש״י (שמות שם) כי חיות הנה בקיאות כמילדות ע״כ ועיין גם כן במדרש לקח טוב לזה הפסוק[3]) ובשמ״ר פרק א׳ מבואר כן בפירוש חיות הנה אם תאמר מילדות הנה וכי מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לסייעה. שהש״ר פ׳ שני שדיך: מרים ויוכבד הן חיותיהן של ישראל —. חַיְיתָא הוראתה ג״כ יולדת ומילדת. א׳) בל״ס ܚܝܬܐ יולדת בע׳ פע א׳ אשר עליו רומז רבינו בע׳ נוכחי הביא בעל הערוך מויק״ר פכ״ז: ג׳ שמות נקראו לה (ליולדת) חייתא מחבלתא ומתברא חייתא דהות מתה וחיית וכו׳. ולפנינו בויק״ר לי׳ כמו שהעירותי לעיל בע׳ חָבַל אבל בקהל״ר פ׳ עת ללדת אי׳ בזה״ל בשעה שהאשה יושבת על המשבר אינון צווחין לה חייתא ולמה אינון צווחין לה חייתא שהיא מיתה וחייה. ב׳) מילדת ב״ר פ״ס הדא דברייתא אמר׳ בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא כלומ׳ בין המילדת ובין היולדת נאבד בן העלובה (ומשל הוא על יפתח ופנחס עיי׳ ויק״ר פל״ז קהל״ר פ׳ עמל הכסילים תנחומ׳ בחקתי סי׳ ה׳). ירו׳ שבת ספי״ח דט״ז סע״ג אזלון ושאלון לחייתא א״ל ליכא חייא וכו׳, פי׳ אין כאן מילדת שנוכל לשאול לה. ירו׳ כתובו׳ פ״ה ד״ל. שמואל אמר חכים אנא לחייתא דילדין לי. ותרג׳ המילדת (שמות א׳, ט״ו והלאה) חַיָּתָא, אבל בתר״י א׳ לדברי׳ כ״ח, י״ב מפתחא דחייתא פי׳ מפתח של חיה (תעני׳ ב׳ סע״א) היינו היולדת] —

* חַיְיתָא, חַיְתָא (שם פרטי) ר׳ לוי בר חייתא ירו׳ כתובו׳ רפ״ט דל״ב ע״ד ובירו׳ סוט׳ רפ״ז דכ״א: ושהש״ר פ׳ עד שיפוח (שהש״ר ב׳, ט״ז) ר׳ לוי בר חיתא, אבל בירו׳ שבת ספ״ו ד״ח ע״ד הגי׳ בר חותא. — ומה שענינו חייתא נוד ושק עיי״ע חת.

* חַיְיתָא, חַיְתָא (פי׳ הכאה לפע״ד מל״ע ܚܬܐ schlagen) גיטין כד מחיית חד

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ו׳ ובראש הערך אבל ברפ״ע חיות וצ״ל חיית והקו נשמט וקיצור הוא תחת חייתא. [2]) חסר בירו׳ קידושי׳ ובב״ר.
[3]) וכתב לי ידידי התח׳ ר״י לעווי מגרי׳ קאנישא כי חיות כמו כְּחַיּוֹת שאינן צריכין למילדות ע״כ וכיוון לדעת תמרשיי הנ״ל.

חיתא, ושם פש לך גבי פלגא דחיתא, ושם חיתא ופלגא כלומ' מכה וחצי מכה ורבינו בע' חרק הביא אפס קצהו ולא פי'. ולדעת ר"פ סמאלנסקין חייתא משרש מחה בהשמטת המ"ם כמו דאחילו ליה (ילקוט ש"א) תחת דאמחילו ליה.

* חיתטא ט"ס תחת חיטתא עיי"ע חט ה'.

חַךְ (= חַכֵּי, חַכָּה פעל מהשם העברי חַכָּה פי' הוא כלי הברזל שצדים בו דגים angeln) בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"א רע"ב) ומחכין[1] בימא של טבריא, פי' שהיו כל השבטים צדין מימא של טבריא בחכין כדכתיב (ישעיה י"ט, ה') כל משליכי ביאור חכה אבל לא ברשת. בפ' אלו הן הנשרפין בגמ' מי שלקה[2] (סנהדרי פ"א:) כדגים הנאחזים במצודה רעה (קהלת ט', י"ב) מאי מצודה רעה . . חכה. *[אחי"ה חַכָּה הפכו רשת ומכמורת עיין ב"ק הנ"ל וכן בירו' פסחים פ"ד ד"ל ע"ד וירו' מ"ק ספ"ב דפ"א סע"ב צד הוא בחכה צד הוא במכמורת. מ"ק כ"ה: לויתן בחכה הועלה וכו'. עירובין י"ט רע"א מטילין לו חכה בתוך פיו ע"ש פירש"י. ואולי הוא כמו ונתתי חחים בלחייך (יחזקאל ל"ח, ד') עיי"ע חח. והקבוץ (כמו בל"מ חַכֵּי הושע ו', ט') ספרי נשא פמ"ד כיצד יצאו (בני אהרן) גרורים בחַכֵּי ברזל, ובספרא שמיני מכילתא דמילואים (צד מ"ה ע"ד בהוצ' החי וייס) הניי' הטילו חנית של ברזל וגררום וכו'. ומהשם נבנה הפעל ב"ק הנ"ל מְחַכִּין, וכן בירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג כלב יוצא בסוגר שלו אם לחַכות בו אסור פי' אם ע"י סוגר לפשוק פי הכלב כיון אסור דאין זה דרך שמירה, וקה"ע ופ"מ נדחקו, ובד' זיטאמ' גרס בטעות להכות] —

חָךְ (הפעל חוּךְ כמו גהךְ עיי"ע וקרוב ללש' ערבי حجا פי' שחק וצחק lustig sein, sich lustig machen; והשם חוּכָא Scherz, Spott ובל' סורי חויכא) בס"ג דפ"ק דסנהדרין (י"ז:) מחייכו עלה במערבא ר' יוסי ב"ר חנינא[3]. בסוף הלכה קמא דפ' הדר עם הנכרי (עירובין ס"ח:) כי היכי דלא ליהוו מילי דרבנן כחוכא וטלולא[4]. בויק"ר בריש אחרי מות (פ"כ) ובפסיקתא דאחרי מות (צד קס"ט:)[5] לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב', ב') הן דחוכא[6] מערבב מאי חדוותא עבדא. ס"א הן דגוחכא מערבב וכו'. — (א"ב תרג' בשחוק שמשון (שופטים ט"ז, כ"ז) בחוכא דשמשון). *[אחי"ה בע' דחך הארכתי בגזרת ושינוי הכתיבה ע"ש והפַעל אי' חוץ מִציון סנהד' הנ"ל נדרים ג' סע"ב יומא דמחייך ביה רבי וכו', מ"ק י"ז רע"א אחוכי (כצ"ל) נמי חייך (בכ"י מ' אחיך). ושם: לא בדידך קא מחייכנא ויותר טוב חייכנא וכ"ה בכ"י מ'. סנהד' כ"ו רע"ב אחוכי קא מחייכת בן (באה"ת בי). ושם: ק"ט רע"א אחוכי קא מחייכי בי יהודאי (ובכ"י ק' ש"ס אחיך). פסיקת' דר"כ בשלח (צד צ'.) אנא אזיל ומחייך בהדין סבא דיהודאי. (ועיין על השינויים בהערת ר"ש באבער שם אות קע"ב). ואפעל אחיך עיין לעיל וכ"ה בנדרים נ"א רע"א אחוך רבי, סוטה י"ג. ואחיך, ביצה ל"ח: אחיכו עליה, ברכו' י"ח: קא בכי ואחיך. והשֵם: ברכות ט': לא פסק חוכא מפומיה כולא יומא, סנהד' צ"ו. ולא שבעת חוכא מיניה, שבועות ל"ד: מאי חוכא . . היינו חוכא. ועוד נאצל ממנו השם מִחוך שבת ס"ד. עיי"ע וע' כמז] —

חַךְ (לדעת רבינו מפעל חִכָּה פי' קוה ולפע"ד השרש חָכַךְ מלשון ערבי حك מסופק היה zweifeln) בריש נדרים (פ"א מ"א) ר"ע חוכך בזה להחמיר. פי' מקוה להחמיר ואוסר אבל לא מחמיר ממש לחייבו מלקות. *[אחי"ה בשט"מ לנדר' הובא פי' הערוך והרא"ם הוסיף לדברי הערוך כזה"ל ומשמע מאם יתמהמה חכה לו ע"כ, ועוד הובא בשט"מ שם וי"א חוכך מדבר בחכו ובפיו ודרכו של תנא בנדרים לשנות לישני קלילי ע"כ, ופי' המיוחס לרש"י פי' בנדרים ז' סע"א חוכך: כאדם שמתחכך אילך ואילך כך איהו לא בריר ליה שיהא ודאי אסור, ורא"ש פירש לפי הענין: כמו אדם ששואלין לו דבר ואינו פשוט לו להתירו גם טעם פשוט לאסור אינו יודע והוא חוכך בשפתיו ושותק וכו'. וזה הפי' נ"ל והסכים עם גזרת המלה הערבי' הנ"ל שפתרונה מי שמסופק בדבר וימנענה בתוך חכו (איוב כ', י"ג)] —

חֵךְ (מל"מ והשרש חנך וכ"ה בל"ע حنك עיי"ע חנך פי' שם המקום בפה אשר שם הרגשת הטעם Gaumen) בילמדנו פ' קדושים תהיו (כתנח' לי') חכו ממתקים (שה"ש ה', ט"ז) אין חיך מתוק משל הקב"ה שהוא מצוה את ישראל להנאתן ולטובתן ונותן להן שכר עליהן כיצד מזהיר

[1]) בשט"מ לב"ק שם שתי פעמים מהכין וש"ס הוא. [2]) כ"ה בכ"י ל"ד. [2]) כ"ה בדפ"ר ופיזי וכ"ה בפיי ר"ת כ"י (בקובץ כ"י אנגיילי דף פ"א.) וכ"ה בב"ב ט"ז: כריתו' ד' סע"א ובכ"י ו"ו ובדפ"ע המאוחרים מחכו וכ"ה בש"ס באלה המקומות: ביצי י"ד. יבמו' פ"ח. נזיר מ"ב. ב"ק ק"ב: סנהד' קי"ט. שבועו' כ"ו. ל"ד: זבחיי ט"ו. וגיי מחכו גם בכ"י ש"ס וכ"ה בפיי ר"ה כ"י שבועו' ל"ד: בקובץ כ"י הנ"ל דף נ"ז. אבל הפעל מְחַיֵּיךְ אי' כמה פעמי' עיי' בפנים. [4]) וכ"ה בע' טלל וכ"ה ברי"ף ובכ"י א"פ ובנו"ג כי היכא וכו' מילתא דרבנן וכו' ואיטלולא וברש"י דפי פיז' ואטללא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וכרפ"ע נשמט. [6]) או דדחוכא בנראה מגיי דפ"ר רק שם בט"ס בשתי תיבות ועיי' שנוי נוסחאות המובאות בעי' דהך ומ"ש.

לישראל שלא יאכלו שקצים ורמשים וכן הדם שהוא מאכל לכלבים וכן נבלות וטרפות וכו'. *[אחי"ה. אפס קצהו מזה תראה בשהש"ר פסוק חכו . . אבל הקב"ה אינו כן אלא מזהיר להם לישראל ואומר להם אל תנבלו עצמכם בדבר רע ואני נותן לכם שכר טוב וכו'. וקצת קרוב ללשון הילמדנו הנ"ל אי' בילק' שה"ש ריש רמז תתקצ"א בזה"ל: הכו ממתקים . . בא וראה מה הקב"ה אומ' לישראל וכו' יש חך מתוק מזה ע"ש היטב. במד"ר רפ"י יש לך חיך מתוק מזה . . אין לך חיך מתוק מזה וכו' ע"ש. וכנ"ה שהש"ר שם: הקב"ה ממתיק בחִכן הדבור ואומר להם וכו'. בילק' ויחי רמז ק"ס דורש חכלילי (בראשי' מ"ט, י"ב כל חיך שטעמו אומר לי לי, ובב"ר פצ"ט בט"ס היך לי לי] —

חֹךְ (= חוּךְ = חִכּוּךְ das Kratzen, die Krätze מפעל חוּךְ = חָכַךְ בלשון סורי חָךְ בלשון ערבי حك גרד ושחק reiben, ritzen והשם حكاك, هكاك עיי"ע הכאכא) בס"ג דפ"ק דתעניות (י"ד.) ובפרק מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ':) ושאר מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם [1]) כגון החוך והגוב זבוב וצרעה [2]). ס"א כגון חיכוך וחגב [3]). פי' חיכוך [4]) שמחכך אותו. בגמ' דפרק שני נזירים (נזיר נ"ט סע"א) בעא מיניה רב מרי חייא נזיר מהו בחיכוך [5]). פי' נזיר מהו לחוך עצמו אגב כשיתחכך משיר השיער. *[אחי"ה והפעל חוּךְ ועוד חָכַךְ שניהם מצויים: שבת נ"ד: דלא הדר חָיֵיךְ ביה עיי"ע בר לוטא. כל זמן שהן חוככין זה את זה עיין בע' הכאכא וש"נ וגם שם השנויים והתקונים. והשם חכאכח עיי"ע הנ"ל — ובפיעל ב"ר פס"ז התחיל מחכך בגרונו כמאן דמחייך וזורק רוק מפיו. פסיקת' דר"כ כ"ז: חיכך בגרונו פי' הוציא קול מתוך גרונו ע"י גרוד הגרון פי' בלא"ש räuspern כלומר מחכך וגרד בגרונו ע"י כיחה וניעה עיי"ע זמר ד' וש"נ עם החילופים. וממנו התואר חַיָּךְ פי' מי שגורד ומחכך בגרונו בשעת הדבור היינו מגמגם בלשונו ein Stotterer תנחומא ר"פ דברים: אם אתה חייך שנה את התורה והתרפא. ובהתפעל ב"ק ל'. אין דרכן של בני אדם להתחכך בכותל, ושם מ"ד. (במשנ') שור שהיה מתחכך בכותל. ושם בגמ' איזה פעמים] —

* חֲכָךְ (מל"ע اكاكة פי' שבר גדול, מכה עצומה (ein schwerer Schlag ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד חכך גדול נעשה באותו היום. ובב"מ נ"ט: הגי' אך גדול ועיי"ע אך ב' (ח"א, ע"ג:) ושם בא פירושו לנכון ע"ש.

* חככים, חכאכית (Gluthfieber) ב"ר רפי"ט חמה חככים באה עליו, ולפע"ד צ"ל חככית, וכ"ה בב"ר פל"ד חכאכית ובע' אכבית סמנתי החילופים ובתוכם גם הגי' עכעבית וצ"ל עכאכית ועוד הגירס' אכאכית ושתיהם נוכל לקיים כמו שהוברר לי עתה כי בל"ע عكاك פי' חמה עזה של קדחת וכן באל"ף בריש המלה اكة, اكيك באותו הפתרון, וחככית צ"ל עכאכית או אכאכית והוא תואר לנקבה וסובב על השם חמה, אבל עיין ע' חם ו' ושם פירשתי בע"א ובע' אכבית פירשתי בע"א בשיטת רבינו.

חָכַם (מל"ט וידוע הוא, וכן בל"ס ובל"ע حكم scharfsinnig, klug, gescheidt, einsichtig sein; והתואר חכם = חַכִּים פי' נבון, ועוד בהשאילה כמו ידע בל"מ ענין הכרה והיינו ביאה על האשה (beiwohnen בס"ג דפ' האומר התקבל נט (גיטין ס"ז) ר' יהודה [6]) חכם לכשירצה. פי' לכשיפתח שפתיו הוא ראש המדברים (עיין ברכות ס"ג: שבת ל"ג: מנחות ק"ג:) [7]). בפרק הרואה בגמרא מקום

[1]) הורגלה זאת הלשון בש"ס עיי' כתובו' ח': ועיי' ברכו' י"ז. אבל בב"ק אי' המתרגשות ובאות על הציבור וכ"ה בכ"י ב' בתעני' ובכ"י מ' שם הבאות ומתרגשות על הציבור ובנו"ג המתרגשות ובאות על הציבור. [2]) וכה"ג בכ"י ב' מינכען בתעני' אבל בכ"י א' שם ובנו"ג בתעני' וב"ק כגון חיכוך וכו' כמו בכ"י ה"ב ובס"א של ערוך. [3]) וכ"ה בנוסחאותינו [4]) כ"ה בכ"י ל"ד, וברמ"ע ישחין. [5]) בנו"ג לחוך. [6]) ברמ"ע אי' עוד ז מ"ר וט"ס הוא. [7]) ופי' אמיתי בענין חכם לכשירצה עיי' בדרכי משני למהרז"ף צד קנ"ח, קס"ד . . וקרוב לחקירות המהרז"ף מצאתי בגליון הערוך דפ' באזיל אשר ת"י ושם אי' הערת צב"א והוא הגאון ר' צבי הירש אב"ד דבערלין (עיי' מבוא צד LIII) וז"ל חכם לכשיפתח שפתיו לא ידעתי מה ענין זה להתם והנה זה המעלה באה לו מצד המלכות כמבואר במסכת שבת אמנם במלת חכם נראה שהוא ענין התמנות וכ"ה בסוף הוריות ר"מ חכם ר"נ אב"ד וכן מצאתי בס"ע זוטא בכמה מקומות אצל ראש גליות אחר שנת מאה וששים ושש להרבן הבית מן נהים גברו של נתן דצוציתא כתב רב הונא ורב מתנא היו חכמים שלו ובן ורב שני אל חכם שלו וכן הרבה שם ונראה שהוא ענין מינוי ענין שוטטות ודיינות ומצאתי בס' כו"ם על הלכו' א"י דס"ז שהערבים קורין שם לדין חאכם, ומ"מ בההיא דגיטין שהביא הערוך לא ידעתי פירושו ומי הוא הא דאמרינן ר"מ חכם וסופר אפשר שהוא ע"ד הנ"ל וכדאי' בהוריות ואפשר ג"כ שלזה הענין כיוון ג"כ הערוך ור"י לא היה רוצה להתעסק בדיני ממונות למיהוי דיינא ואפשר שלכך היו קורין לדיין חכם ע"ש הרוצה להחכים יעסוק בד"מ כדאי' סוף ב"ב עכ"ל. ורי"ם סמאלענסקין פי' ר"מ חכם וסופר כי הוא ידע לכתוב את הלכותיו ורבי יהודה רק חכם לכשירצה כלומ' בכל עת אשר ירצה הלכותיו ויפתח שפתיו, כמו ר"י הרצה דברים (חגיגה י"ד:) ורצה גרדת עם ספר.

שנעקרה ממנו ע"ז (ברכות נ"ח. וכ"ה בתוספתא ברכות פ"ו ובמד"ר פכ"א) הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים לפי שאין דעתם דומה זו לזו ואין פרצופותיהן [1]) דומין זה לזה. כפ' תינוקת בגמ' הזב והזבה (נדה ע':) מתים שעתידין לחיות צריכין הזאה ג' וז' או לא אמר להן לכשיחיו נחכם להן א"ד אמר להן לכשיחיו משה רבינו יחיה עמהן [2]). בחלומות דמגילת איכה (פ' רבתי ד"ה חד כותאי) ההוא גברא חכים אימיה. והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד', א') תרג' ירו' [א'] ואדם חכים ית חוה. ונדעה אותם (שם י"ט, ה') תר"י [א'] (ונחכים) [צ"ל ונחכם] [3]). ולא הכירו (שם כ"ז, כ"ג) ולא חכים [4]). הכר נא (שם ל"ח, כ"ה) חכים כען [5]). ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישעי' כ"ט, ט"ז) תרג' ולא חכימת לי [6]). *[אחי"ה הפעל הרבה בדרז"ל ד"מ נדה ע': מה יעשה אדם ויחכם א"ל ירבה בישיבה. תענית כ"ג סע"ב דניחכם טובא. גיטין נ"ו רע"ב ומאחר דחכמיתו כולי האי וכו', ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ד וירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג וחכמין אינון כלום (עיין בבלי ברכות י"ח:), ירו' שקלים רפ"ז ד"נ ע"ג יחכמון שפייא קיטריהון, ירו' חגיגה פ"ב דע"ח. יחכום זוגיה. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ב לא חכמין מבארה. ויק"ר פ"ל חכם את על הדין גברא זכו. הפעיל חגיגה י"ד סע"א זה ת"ח המחכים את רבותיו ועיין עוד ההפעיל ב"ב כ"ה: עיי"ע דרם, ב"ב קנ"ח: עיי"ע אויר (ח"א. מ"ו:), אבות פ"ב מ"ה ושם פ"ו מ"ו, שמ"ר רפ"ו. התפעל ברכות ס"ג: ירו' יבמות ר"פ ט"ז דט"ו ע"ג וירו' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג. ובינוני פעיל חַכִּים ענין הכרה ירו' תרומות ספ"ט דמ"ח: אנא לא אנא חכים לאבא פי' לא הכרתי אבי. ירו' כתובו' פ"ה ד"ל. שמואל אמר חכים אנא וכו', עיי"ע חייתא. ושם ריב"ל אמר חכים אנא לגזירה דגזרין לי ר"י אמ' חכים אנא לנשייא דצבתין עם אימא. ירו' ר"ה רפ"ב דנ"ז ע"ד וירו' יומא רפ"ג ד"מ: חכימא היא מילתא פי' הדבר קל להכיר ולהבין והושאל להכרת אשה פי' בא עליה על משקל ידע בעברי וכן בל"י ורו' γιγνώσκω, cognoscere איכ"ר הנ"ל וכ"ה בירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה סע"ב ההוא גברא לאיטיה הוה חכם וכ"ה בתרג' ירו' ב' לבראשית כ', ט"ז ולשם ל"ח, כ"ו ועיין עוד לשם י"ט, ח'. והתואר חכים, חכימא כמו בל"ס פי' חכם ונבון תמיד ל"ב. אידין מיתקרי חכים, ב"מ פ"ה: שמואל ירחינאה חכים יתקרי ר' לא יתקרי (עיי"ע אביי) ע"ז ע"ו: מאן חכים למיעבר כי הא מילתא וכו', פסחים ע"ו סע"א מאן חכים למישרא מילתא כי הא וכו', חולין כ"ח: נ'. חכים . . ברי בטרפות כר"י וכו', שבת צ': וחכים כמה דבעי, שם קכ"ט. חכימא דיהודאי וכו', עירובין ק"ה. לא חכימאה אנא. כתובות מ'. טובינא דחכימא. ירו' תענית פ"ד דס"ח. כד תיחות לתמן אמור ליה (לר' המנונא דבבל) דמנייתך חכים וכו'. והקבוץ נדה כ': תא חזי כמה חַכִּימַי יהודאי, סוכה כ"ח: חַכִּימַיָּא וספריא, סוטה מ"ט. שרו חכימיא למיהוי כספריא וכו' עיי"ע חזן. והתואר היותר מצוי חָכָם ד"מ אבות פ"ד מ"א איזה חכם הלומד מכל אדם, מגיל' ט"ז. כל האומר דבר חכמה אפי' באומות העולם נקרא חכם. ובפרט נקרא כן הדורש ברבים עיין רש"י בקידושין ל"א סע"ב ד"ה חכם משנה שם אביו וכו'. אבדר"נ רפ"ד מכאן לחכם שיושב ודורש בקהל וכו', קהל"ר פ' ומצא בה: איש מסכן חכם (קהלת ט', ט"ו) זה הזקן החכם וכו', ירו' קידושין פ"א דנ"ט. תני לה בשם חכם. חולין ל"ו: הורה בה חכם. והקבוץ ברכות פרק א' מ"א. חולין פ"ה. בלשון חכמים. פסחים צ"ד: חכמי ישראל . . חכמי אומות העולם. בכורות נ"ח. עיי"ע בן זומא. תניא דבי אליהו רפ"כ אין זקנים אלא תלמידי חכמים. ועל דרך ל"י φιλόσοφος היו מכנים עצמם חכז"ל תלמידי חכמים ובמקום גדולתם שם ענותנותם (עיין ד"א זוטא פ"א, פ"ו), והרבה מצוי תלמיד חכם (= ת"ח) בש"ס עיין ברכות ה', י': י"ב: י"ז: י"ט. כ"ב. ל"ד: מ"ג: מ"ז: נ', נ"ד. ס"ג: ס"ד. שבת י"א. ל': נ"א. ס"ג. קי"ד. קי"ט: קל"ט. קמ"ה: קנ"ב. עירובין כ"א: ל"ט. נ"ד: נ"ה: פסחים פ"ו. יומא ע"א. ע"ב: סוכה כ"א: נ"ב. ר"ה י"ז. תענית ד', ז', ה', י': י"א: מגילה ג': ט"ו: כ"ח. י"ז. חגיגה ג': ט', ושם: י"ד: שקלים ד': יבמות ע"ו: צ"ו. כתובות ק"ה. ק"ו. קי"ב: נדרים פ"א. סוטה כ"א. כ"ב. מ"ט. קידושין ע"ב. ב"מ ל"ג: פ"ה. ושם: ב"ב י'. נ"ו: נ"ח. ע"ה. פ"ט: סנהד' כ"ד. נ"ב: צ"ב. צ"ח. ק"ב. שבועות ל"ה: הוריות י"ג. מנחות י"ח. ק"י. חולין ז'. ט'. מ"ד: צ"א. צ"ב. בכורות ל': מעיל' ט"ז: — הוריות י"ג: רשב"ג נשיא ר"מ חכם ר"נ אב בי"ד. והחכם מורה כאן ענין התמנות אישר יקראו היום Referent עיין על זה באריכות מ"ע למהרז"ף ח"א. ישמ"ח ור"מ צד קנ"ד. ובהוספת לר"מ צד ז'.

[1]) יבנ"ח בכ"י פ' יבנ"ג פרצופיהן וכ"ה בירו' ברכו' פ"ט ד"יג רע"ג. [2]) בנו"נ לכשיבא מ"ר עמהן. [3]) בנו"נ ונשמש. [4]) בנו"נ באונקל' ובתר"י ולא אשתמודעיה. [5]) לפנינו ל"י בתרג'. [6]) כ"ה לנכון בכ"י היב. ו"ו ובדפ"ר, ובנו"נ לא חכימתא לי, ובשרפ"ע תרג' חכים לי.

י"א. — והשם חכמה והרבו בשבחה בברכות י"ז, י"ט, ל"ג, ל"ט, נ"ה, נ"ו, שבת ל', ל"א, ק"ג: קנ"ב, עירובין נ"ג, פסחים ס"ו: צ"ט, ר"ה כ"ה, תענית ז', כ"ג, מגילה י"א, ט"ז, חגיגה ה': י"ב, יבמות ס"ד: כתובו' ק"ג: נדרים ל"ב: סוטה י"ג: מ"ט: קידושין ל"ב: (עיי"ע זקן) שם מ"ט: ב"מ ל"ג, ב"ב ט': ט"ו: סנהד' י"ז, (עיי"ע בעלי חכמה) ל"ח, ס"ט: ק"ד: הוריות ט', זבחים ל': מנחות פ"ה: נדה ע': — ובל"ס חוכמא, חוכמתא שבת צ': עבדי לה לחוכמא, מ"ק כ"ח, חוכמתיה דר' הונא, איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד מאתינס ח': לישן דחוכמתא. — והתואר נקבה חֲכָמָה, חַכְמָנִית סנהד' י"ז: שלישית חכמה . . שנייה חכמה, ירו' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד ארבעה הרי זו חכמה, ובמשקל ל"ס חַכְמָנְיָא, הקבוץ ב"ב קי"ט: בנות צלפחד חכמניות הן וכו' — ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

* חֲכָמָה (תואר נקבה מע' הקודם לזה ופתרונה חַיָּה, מילדת Hebamme) עירובין מ"ה, ר"ה כ"ג: ירו' שבת ספי"ח דט"ז סע"ג חכמה הבא ליילד, שבת קכ"ח: וירו' שבת שם וקורין לה חכמה ממקום למקום, וכן בל"צ מילדת: sage-femme.

* חַכְמַאי (שם הפרטי) מ"ק ט' סע"א ר' יונתן בן חכמאי כה"ג בכ"י מ' ובע"י וכרי"ף כ"י עכמאי ובנו"נ עסמיי עיין ד"ס למ"ק צד י"ב.

חַכְן (= חֲכִינָה כמו עכנה = עכינא לדעת רבינו נחש ואפעה ותהיה אז ל"י ἔχις, ἔχιδνα Otter, Viper אבל לפע"ד תנור של חכינאי שם עצם הוא עיין בפנים) בר"ג דפ' מי שמתו (ברכות י"ט.) ובס"ג דפ' הזהב (ב"מ נ"ט רע"ב) דתנן בפ"ה.[1]) בכלים (מ"י) וזה תנורו של חכנאי ס"א של עכנאי, פי' בגמ' הזהב[2]) (ב"מ שם) שהקיפוהו תשובות[3]) כעכנא שהוא מין נחש ומקפת ראשה לזנבה, פי'[4]) חתכו לתנור חליות ונתן חול בין חוליא לחוליא כדי שלא תדבק חוליא עם חברתה ויחלים[5]) התנור ר' אליעזר מטהר כלומר מאחר שהחול בין חוליא לחוליא אינן מדובקת לעולם ורואין אותן כאלו מפורדות[6]) הן ואינו תנור כלל וחכמים מטמאין קסברי השתא מיהת תנור הוא וכלי הוא דהא לא איפרדו חליותיו ומשמש כדרכו וזהו תנורו של עכנאי. — ובפסיקתא דכי תשא (י"ג:) חסד של או"ה עושין הוא להן (כאריסה) [צ"ל כאירסה] של חכינה[7]), פי' ארס של נחש ובלעז ויניג"ו[8]) ובל' ישמעאל אלסם[9]). — (א"ב פי' הכינא בל"י מין נחש אשר מבשרו נעשה תרייקי). *[אחי"ה וכונת ר"ב על ל"י הרשומה בתחלת הע' אך בע' עכן כיון לל"י ורו' echinus ἐχῖνος פי' קפוד Igel ולזה הסכים גם בעל כ"כ רק הוא הוסיף עוד מושג אחד וז"ל: והנה יש כלי בישול נ"כ בל"י והוא בדמיון הקפוד אשר דרכו להיותו מעוקף ומקיף ראשו לזנבו והגאון[10]) בחדא מחתא מחתינהו ויש בין זה לראשון הפרש גדול ע"כ, וא"כ לדעתו תהיה תנור של עכנאי Kesselofen אבל פתרון ל"י ורו' הנ"ל הוא קפוד ומין קדרה = ἐχῖνος ollae genus χύτρας, (עיין בט"ר לרומ"ז ח"א צ"ה סוף העמוד) אבל בזה איני מודה לבעל כ"כ כי יש הפרש גדול בין חכינה או עכינא (עכנאי) של פסיקתא שפתרונו נחש ואפעה (ועי' הציונים ושנוי נוסחאות בע' ארס ומ"ש) ובין תנור של חכינאי ורבינו חשב לכללם יחד מטעם הלשון שהקיפו וכו' לכן פירש מין נחש ומקפת ראשה לזנבה, וכן פירש"י בב"מ שם: נחש דרכו לעשות בעגולה להכנים זנבו אצל פיו ע"כ, וכן פירש"י בב"ק קי"ז רע"ב הדרא ליה עכנא: נחש גדול עשה עצמו כגלגל ומקיף את פי המערה וכו', וכן פירש הרמב"ם בכלי' עכנאי תנין גדול. אבל לפע"ד נראה כדעת מי שאומרים כי חכינאי שם הפרטי הוא וז"ל רה"ג בפי' סדר"ט שם: זה תנורו של עכנאי פי' זהו שאמרו (בה) [צ"ל ב"מ] (נ"ט:) שהקיפוהו תשובות כעכנא זו שהוא נחש, ובתלמוד ארץ ישראל נופל במועד [ר"ל הגירסא במועד קטן] (פ"ג דפ"א ע"ד) של חכינאי ויש לו ב' פירושים שהיה (בו) [צ"ל שמו] חכן ועוד אף שם זה נחש הוא ע"כ, וזה האחרון העיקר וכ"ה דעת התוספות ב"מ ד"ה זה והוא על פי פי' בעל תוי"ט לכלים שם ועיין גם הפשט

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע במ"ס בפ"ח. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב ובדפ"ר. [3]) בברכו' אי' הלכות וכ"ה בע' עכן ובב"מ חגי' דברים וכ"ה בספר המפתח לר' נסים לברכו' אבל בפי' סדר"ט לרה"ג לכלים צד ה' ובפי"מ להרמב"ם שם אי' כגי' רבינו. [4]) וכן הבין פלוגתא דר"א וחכמים ר"נ בספר המפתח בשם רה"ג ועיי' שט"מ לב"מ ושם עוד פי' ר"ח קרוב לזה ועיי' תוספ' ר"י החסיד וסיים שלא כדעת רש"י. [5]) פי' ידביק ויחבר עיי"ע חלם ג'. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב וכן מפי' הראב"ד הובא בשט"מ לב"מ ע"ש היטב, ובדפ"ע בט"ס מפוזרות. [7]) כ"ה בכ"י ו"ה, ובדפ"ע חכנאי ובכ"י ה"ב עכנאי ובפסיקתי עכנא. [8]) בלאי"ם veneno, Gift) ובכ"י ג"ג וויננום וצ"ל וויננום והוא ל"ר venenum. [9]) السم. [10]) והוא רבינו נתן.

באליהו רבה שם וכ"ה דעת הרא"ש ותוספו' ר"י החסיד וגם יגיד עליו רעו בכלים שם שסיים וזה תנורו של בן דינאי (עיי"ע). משמע כי גם תנורו של עכנאי או כגי' הירו' חכינאי שם העצם הוא, כמו שאי' ר' חנניא בן חכינאי (כתובות ס"ב: אבות פ"ג מ"ד) עיין תוי"ט הנ"ל. — וכנ"ה חכינה בענין נחש בירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד אשכח אכינה כרוכה על קרקסוי, ירו' תענית פ"ד דס"ט. אשכח חכינה כריכה עליו, ירו' שבת ספ"ו ד"ח ע"ד אשכחון חכינתה וכו', ירוש' ברכות פ"ה ד"ט. וחכינה (מזדהרה) [מזהרה] ליה. ב"ר ר"פ פ"ח חכינא עשו לו בתוך ספלו. ועיין עוד הציונים בע' ארס (ח"א, רצ"ו), וכנוסח שם ככריסה של חכינה אי' גם בדפ"ר בערך הנוכחי וצ"ל כאירסה וכו', וכן צ"ל ברות רבה פי ליני היה מפעפע כִּכְרֵיסָהּ כריסה של חכינה, ובקהל"ר פ' טוב אחרית נשתבש עוד יותר כבכריסה של חכינה וצ"ל כאריסה של חכינה וכ"ה לנכון בקצת דפוסים החדשים] —

חכן (?) (אין זה השרש כי אם חבן, והתואר חֲכִינָנָא פי' עָצל וכ"ה בל"ס עיי"ע חֲבַנָן) ולחם עצלות לא תאכל (משלי ל"א, כ"ז) ולחמא חכיננית [1]) לא אכלה, דברי נרגן כמתלהמים (שם י"ח ח') תרג' מילוי דחכיננא מראכנן [2]) ליה, אמר עצל ארי בחוין (שם כ"ב, י"ג) תרג' אמר עטלא בחכיננותיה אריא אית לברא. *[אחי"ה בכל אלה המקומות עיקר הגי' בבי"ת עיין מה שכתבתי בערך חבנן] —

חָכַר (מל"ע حكر pachten והשם חוֹכֵר = حاكر (Pächter eines Grundstückes בפ"ו בדמאי (מ"ב) החוכר שדה מן הנכרי מעשר ונותן לו ר' יהודה אומר אף המקבל שדה אבותיו מן הגוי מעשר ונותן לו. ובפ"ט בב"מ (ק"ג סע"ב) יבש המעיין נקצץ האילן אינו מנקה לו מחכירו. פי' ארים הנוטע שדה חברו ויש לו (חציה חוכר) [צ"ל יציאה נקרא חוכר] [3]) כמפורש בסוף גמר' דהשואל (שם ק"א.) בין עבדא ארעא בין לא עבדא ארעא [4]) חוכר נותן לבעל הקרקע כך וכך פירות קצובין וכן השוכר אלא שהשוכר פוסק עליה מעות והחוכר בפירות [5]) וכל מה שעושה השדה בין רב למעט הכל לחוכר ולשוכר דתניא בהדיא [תוספתא רפ"ו] במסכת דמאי מה בין שוכר לחוכר השוכר במעות והחוכר בפירות, אבל המקבל אינו כן אלא המקבל שדה לזרוע ולקצור ולהעמיד כרי בעל הקרקע נוטל חלקו מן הפירות כפי תנאו רובע או חומש. בפ' איזה נשך בגמ' דסמוך אין מושיבין (ב"מ ס"ח.) אמר רבא לית הלכתא [לא] כטרשי פפונאי [6]), פי' הוא טרשא דרב פפא המפורש למעלה בגמ' ואם לגורן (שם ס"ה.) ולא (כטרשי) [צ"ל כשטרי] [7]) דמחוזנאי דזקפי לרוחא אקרנא כגון אדם שנותן לחברו קרן ק' זוז וא"ל עסקא זה יעלה בה רווח כ' זוז וכתב עליה שקבלתי מפלוני ק"כ זוזי להתעסק בסחורה מי יימא דליהוי רווחא, ולא כחכירי נרשאי דכתבי הכי משכן פלוני ארעא לפלוני והדר חכרה מיניה אימת קניא דאיקניא ליה והאידנא דכתבי הכי וקנינא מיניה ושהינן כמה עידנין והדר חכרה מיניה שפיר דמי ולאו מילתא היא. *[אחי"ה מחצב המלה הוא מל"ע הרשומה וענינה שכירת קרקע כדי לעבדו ולבנות בו בנינים הכל בהוצאות השוכר אבל גם לטובת הנאתו, והרחיב דבורו בענין זה חכם אחד במ"ע דמ"ג ח"ח, שמ"ז והלאה, ואצל רז"ל ענין חוכר שדה בערך קצוב מן הפירות בין שיעבוד בין שלא יעבוד השדה, ועיין פי"מ להרמב"ם לדמאי פ"ו מ"ב. — וכנ"ה בב"מ ק"ג: חכור לי שדה, ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו סע"ב ר' ינאי מפקד לקריבוי כד תהיוין חכרין ארעא לא תחכרון אלא מן דחלונייא (כן גרס הרא"פ ובד' קראטשין בט"ס חברן . . תחברון). ב"ר פפ"ב דרש עובד אדמתו ישבע לחם (משלי כ"ח, י"ט) טוב מי שהוא חוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומובירן. ובהפעיל: ב"מ ק"ד. מַחְכִּיר לחוכר, ושם ק"ו. שדותיו של מחכיר. ב"ב קכ"ד רע"א מוּחְכֶּרֶת ומושכרת. והשם חֲכִיר, חֲכִירָה, חֲכִירוּת פי' שכירות ב"מ ק"ג: עיין לעיל, ושם ק"ה. הואיל ואני נותן לך את חכירך (בירושלמי חכורך ובמשניות חכירה). והקבוץ ביכורים פ"א מ"ב האריסין והחכירין כצ"ל ובנו"ג והחכורות ובכ"י מ' והחכירות, וכ"ה בתוספתא פיאה רפ"ג

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב, ובדפ"ע חכנינות. [2]) וכ"ה בע' שגש ב' רק שם יותר נכון מְרַגְּנַן ובנו"ג מרסנן וט"ס הוא ועוד בנו"ג מלוי רשגושה וכ"ה בע' שגש ב' ובכ"י תרג' מרבנן ועוד מראבננן (עיי' עמת"ר להי' לעווי שרש שגש) וצ"ל מרבנן מראבנן. [3]) ומלת נקרא אי' בדפ' וויניצי רק נעקר ממקומו מראש השורה הזו לראש השורה הקודמת ואי' שם בטעות דפוס בזה"ל ובפ"ט נקרא בב"מ, ומלת נקרא שייך קודם מלת חוכר, וכן נדפס בטעות חציה במקום יציאה ועיי' הלכות שכירות פ"ח, הל"ב שגם הרמב"ם פי' כן לענין מקבל. [4]) בנו"ג בין עבד בין לא עבד. [5]) וכ"ה מפורש בירו' דמאי רפ"ו דכ"ה. החוכר בפירות השוכר במעות, ובתוספתא דמאי רפ"ו בסמוך ועיי' הלכו' שכירות להרמב"ם במקום הנ"ל. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וה"ב, ובדפ"ע דפפונאני ובכ"י ו"ו ב' דפפונני. [7]) וכ"ה לנכון בע' שטרי.

אבל יותר נכון בתוספת' תרומות ספ"ב לפי גי' כ"י אירפורט האריסין והחוכרין, ירו' ביכורי' ספ"א דס"ד: בעלי אריסיות וחכירות ועיין ביכורים פ"א מי"א, תוספתא ב"מ פ"ט תן לי חכירות של שתי שנים. והשם המופשט חַכְרָנוּתָא ב"מ ק"ד רע"א. והתואר חָכִיר, חָכוּר ירו' ביכורים ספ"א דס"ד: ארים וחכור, ושם חכור לשעה . . חכור לעולם, ירו' גיטין פ"ה דמ"ז: נסבה מן חכור וייבה לחכור. והקבוץ ירו' ביכורים ספ"א דס"ד: בחכורֵי בתי אבות, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: חכיריו ופועליו] —

☞ חכר (?) (dunkel, finster) תרג' דרך רשעים באפלה (משלי ד', י"ט) וארחא דרשיעי חכירא, בעל הערוך גרס הבירא ע"ש. *[אחי"ה וגי' רבינו תצטדק יותר עפ"י גזרת המלה עיין ערך הבר[א]] —

חכשרת (נדרש עפ"י הגדה בצירוף שתי מלות חשכת וחשרת ועיין עוד בסוף הערך) בפ"ק דתעניות בסוף הלכה עד מתי שואלין (י'.) ר' אליעזר אומ' מתמתקין [1] הן בעבים מנא ליה דכי אתא רב יצחק בר יוסף אמ' כתיב (תהלים י"ח, י"ב) חשכת מים וכתיב (ש"ב כ"ב, י"ב) חשרת מים שקיל כ"ף ושדי ארי"ש קרי בה חכשרת כלומ' נכשרין ומתמתקין. *[אחי"ה בענין גי' חכשרת עיי"ע הכשרות ולפי גי' רבינו אולי יש להמלה פתרון מל"פ حبير، حبير פי' טוב ויפה כמו כשר בל"מ. והדרשה מתמתקין סובבת והולכת על מה שאי' בתענית ט': מימי אוקיינוס מלוחין הן אמר לו מתמתקין [2] הן בעבים] —

חַל (= חָלַל פתרונו ידוע מל"מ בנפעל ובפיעל ענינו חלול הקדש מטהרתו או חלול הכבוד ולענין כרם פי' פראו entweihen, profaniren לעשותו חולין profaniren, dem Gebrauch zugänglich machen ובהפעיל ענין התחלה anfangen והתואר חול הפכו קודש) בפ"ק דשביעית (מ"ח) עד אימתי נקראו נטיעות ר' אלעזר [3] בן עזריה אומ' עד שיחילו [4]. ירוש' (ספ"א דשביעית דל"ג ע"ג) מאי עד שיחילו עד שיפדו או שיעשו חולין מאליהן, פי' עד שיפדו עד שנה רביעית דבני פדיה נינהו או עד שיעשו חולין מאליהן דהיינו שנה חמישית דאינן קדש השיב רבה בר יעקב כן היא [5] מתניתא עד שיעשו חולין מאליהן. בסוף דמאי (פ"ז מ"ד וש"נ) תשעה מעשר שני ומיחל ושותה. בפ' בכל מערבין בגמ' ר' יהודה אומ' אם היה (עירובין ל"ז.), ובפ' הוציאו לו בגמ' יצא (יומא נ"ו.) ובפ"ק דחולין (י"ד.) דתניא בסוף תוספתא דמאי ומיחל [6] ושותה דברי ר"מ, ס"א מתחיל ושותה מיד. פי' הלוקח יין מבין הכותים אומר ב' לוגין שאני עתיד להפריש תרומה הרי הן בתחתית הנוד וכן המעשר אחריהן והוא כגון נוד שיש בו ק' לוגין יין והוא בדרך ואין אצלו כלי אחר ושאר יין שבנוד חולין. ורב האי פי' [7] מוהל ושותה כמו (ישעי' א', כ"ב) סבאך מהול במים. פי' לכשיבקע הנוד בערך בקע [ג'] [8] —. בר"פ כל שעה (פסחים כ"ב.) אותה אתה משליך לכלב ואי אתה משליך חולין שנשחטו בעזרה ור' יהודה אומר חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא. בס"ג דפ' כשם שהמים בודקין (סוטה ל'.:) והכא בחולין הטבולין בחלה כחלה דמו קא מפלגי וכו'. ובפ"ק דנדה בגמ' כיצד דיה שעתה (נדה ו':) עד שלא גילגלה העיסה כטומאת חולין נגהו ומותר לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל ושגילגלה תיעשה בטהרה חולין הטבולין לחלה כחלה דמו ואסור לגרום טומאה לחלה. בר"ג דפ' כיצד העדים נעשים זוממין (מכות ב'.) המחלל אינו מתחלל הבא לחלל ולא חילל אינו דין שלא יתחלל. פי' "כה"ג שבא על אלמנה וחיללה הוא אינו מתחלל העד שבא לחלל והעיד עליו שהוא בן גרושה ונתכוון לחללו ולא חיללו אינו דין שלא יתחלל". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח למכות נדפס בספר מגדל חננאל לר"א בערלינער צד א'. — וכנ"ה בפיעל בענין פדיה וגאולה: מעש' שני פ"א מ"ב אין מחללין מעש' שני על אסימון, ושם פ"ב מ"י סלע זו מחוּלֶּלֶת עליו ועיי"ע אסימון (ח"א, קפ"ד.). וההפעיל מֵיחֵל ושותה חולין י"ד, וש"נ. ובענין חלול הקודש או חלול הכבוד והמעלה: פיעל אבות פ"ג, י"א המחלל את הקדשים, סנהד' נ': חילל את השבת, ע"ז כ"ח: מכה שמחללין עליה את השבת, פסחים מ"ט. מחלל שם שמים, אבות פ"ד מ"ד כל המחלל

[1] וכ"ת בש"ס דפ' פיזו' וויניצי' וקושט' וכ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' וכ"ה בילק' איוב רמז תתקי"ב וכ"ת בע"י לדק מ': כתעני' ובנו"ג טמתקין. [2] כ"ת בכ"י ובע"י וילק' חנ"ל. [3] וכ"ת בירו' ובמשניו' ובכל הדפוסי' הישני' ובנו"ג ר' אליעזר. [4] בנו"ג שיחולו וכ"ת בירו'. [5] בנו"ג ר' אבא בר יעקב בשם ר' יוחנן כיני וכו'. [6] ברס"ר ומוחל וכ"ה בפי' רגמ"ת כ"י למעילת כ"ב. בקובין כ"י אנגעליקי דף רע"ת. [7] וכן כתבו התוספו' בעירו' ל' ובגיט' כ"ת: בשם ר"ח וביומ' נ"ו. בר"ת הלוקח (בדף נ"ח:) כתבו כן בשם תרי' טשולם. [8] כ"ת לנכון בכ"י וי' ות"ב וברס"ר. אבל בש"ס"ע חסר בטעות.

ש״ש בסתר וכו׳. אתפעל מ״ק י״ז. הא מיתחל שמא דשמיא. התפעל תענית כ״ג. סנהד׳ מ״ו. אבות פ״א מי״א נמצא ש״ש מתחלל, יבמות ע״ט. קידושין מ׳. סנהד׳ ק״ו. ואל יתחלל ש״ש. מכות ב׳. עיין לעיל. קידושין ע״ז. מה זרעו שלא עבר עבירה מתחלל היא שעברה עבירה אינו דין שמתחללת. הפעיל מֵיחַל קידושין שם. והשֵם בענין פדיה: ברכות ל״ה. טעון חִלּוּל. ירו׳ שביעית פ״ח דל״ח: אין שביעית יוצאת דרך חילול אלא דרך מכירה. ירו׳ נזיר רפ״ב דנ״א ע״ד חילול . . תמורה. ובירו׳ פיאה פ״ז ד״כ: נדרש הלולים (ויקרא י״ט, כ״ד): חִלּוּלִים עיי״ע ה״א וע׳ הִלּוּל. ובענין חלול הקודש והכבוד: ירו׳ שבועות פ״ו דל״ז: חילול שבועה. ברכות י״ט. שבועות ל׳: יומא פ״ה. והלאה. מ״ק י״ז. קידושין מ׳. ב״ק ק״ג: אבות פ״ד מ״ד. ירוש׳ קידושין פ״ד דס״ה ע״ג. ירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג ע״ד. ירו׳ ב״ק פ״ד ד״ד: חלול (חילול) השם. וחלול ע״י זנות: ירו׳ תרומות פ״ז דמ״ר ע״ד את אביה היא מחללת את שחילולה מחמת עצמה ולא שחילולה מחמת אביה. ושם כי תחל לזנות את שהילולה מחמת הזנות ולא חלולה מחמת נשואין. סנהד׳ נ׳: חילולי שבזנות. והנפסל בגלל שנשא אשה מן האסורות לו גם הנולד ממנו נקרא חָלָל (עיין רש״י לויקר׳ כ״א, ד׳) קידושין ע״ז. איזהו חלל כל שנולד מפסולי כהונה. ושם: אין חללה אלא מאיסור כהונה. סנהד׳ נ״א. חלל ממזר. והקבוץ חללין, ולנקבה חללות קידושין פ״ד מ״א דס״ט. ושם ע״ז. — והתואר חול והפכו קודש מעשר שני פ״ג מ״ח, ב״מ פ״ד: הפכו שבת (שבת קי״ג.) ובצירוף עם מועד: חולו של מועד מגילה כ״א. ושם: וכ״ב: — והקבוץ חוּלִין פסחים כ״ב. וש״נ חולין שנשחטו בעזרה עיין לעיל. חולין ב׳: חולין שנעשו על טהרת הקודש. ועל שם זה נקובה מסכת חולין שרוב ענינה מתעסק בשחיטת חולין כמו מסכת זבחים על שם זבחים ושחיטת קדשים. — ויחל (שמות ל״ב, י״א) נדרש בביצ׳ ל״ב: חולין הוא לך. חלילה לך (בראשית י״ח, כ״ה) תר״י חולין הוא לך, וכ״ה בילק׳ סדר וירא רמז פ״ג א״ר יודן חלילה היא חולין הוא לך . . חלול השם יש בדבר. ובב״ר פמ״ט חסר דרוש הראשון ובתנחומא וירא סוף סימן ח׳ אי׳ לא חול הוא לך] —

חַל (מל״ט חול פי׳ עפר הדק Sand) בפ׳ המוציא יין (שבת פ׳:) זבל וחול דק . . וחול גס [1].

ובפ׳ כסוי הדם (חולין פ״ח.) ובפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ ואפי׳ (קי״ג.) ארחלא אכרעך זבינך זבון, פי׳ ״בעוד אבק על רגליך קודם שתרחצם כשבאת מן הדרך זבינך זבון״. *[אחי״ה הועתק מפירוש ר״ה לפסחים צר קס״ו. ושם הגי׳ ארחלא דאורחא. אבל בגו״ג ובכ״י ש״ס כגי׳ רבינו. ובע׳ חלת א׳ פי׳ רבינו חולת המחוז (ערכין י״ד.) מדינה שהיא חול וכו׳ ע״ש ומ״ש. והקבוץ חולות ילקוט עקב ריש רמז תתנ״ט בית הארץ בית החולות בית העפר ופי׳ חולות Sandgegend עיין שבת ל״א. ושם ק״י חָלָתָא עיי״ע בֵּי ג׳ (ה״ב מ״ד:). ולנקבה ב״ב ע״ג: וחזינן ההוא כוורא דיתבא ליה חָלְתָא אגביה וכו׳, וכבר הרחבתי דבורי בענין ספור הגדה זו במ״ע גייציים שנה י״א סי׳ כ״ח ע״ש היטב ותמצא נחת] —

חֹל (= חול מל״מ ולדעת רז״ל עוף המשלי הנקרא Phönix) בב״ר פ״כ (פי״ט ועיין מדרי שמואל פי״ב וילק׳ איוב רמז תתקי״ז) ותקח מפריו ותאכל (בראשית ג׳, ו׳) הכל שמעו לה ואכלו חוץ מעוף אחד ושמו חול הה״ד (איוב כ״ט, י״ח) וכחול ארכה ימים. אלף שנים הוא חי בסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטים ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל איברים וחי. ובחלק בגמ׳ אנשי דור המבול (סנהדרין ק״ח:) יהא רעוא דתיקוש ותינוק ולא תמות היינו דאמר איוב (שם) ואומר עם קני אגוע וכחול ארכה ימים. — (א״ב בגו״ג יהא רעוא דלא תמות). *[אחי״ה וכ״ה בילק׳ נח רמז נ״ט וילק׳ איוב הנ״ל ושם אי׳ עוד: דבי ר׳ ינאי אמרי אלף שנים הוא חי ולסוף אלף יוצאה אש מקנו ושרפתו ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחיה. וכ״ה במדרש שמואל הנ״ל לאחר האלף האור יוצא מקנו וכו׳. ושם הפרסי אוורשנא עיי״ע (ח״א מ״ח) והער למ״ש כי הוא ל״פ ארשאני מצאתי בד״ס סנהד׳ צד קע״ג: שהביא גי׳ כ״י פ׳ ארשינא. ובענין גזרת חול מל״ע الحول ויתר דברים מחוכמים בזה הענין עיין באכארט היעראזאיק׳ ח״ג צד תתקי״ט] —

חַל (מפעל סורי חְלִי ובל״ע حلا פי׳ מתוק süss sein והשם חוליא, חֶלְיָא ובל״ס חוּלְיָא ובל״ע حلى והתואר לנקבה חֲלִיתָא וכ״ה בל׳ סורי) בפ׳ שמונה שרצים בגמרא אכוברועה [2] (שבת ק״ט:) ליתא אתרוגא חליתא. ובפ״ק דמגילה בגמ׳ קראו את המגילה (ז׳:) אנא שדרי ליה חוליא איהו שדר לי חורפא. ובס״ג דפ׳ אין מעמידין

---

[1]) בגו״ג חדק . . חגס [2]) כ״ה לנכון בכ״י ב״ר ויותר נכון בשתי תיבות עיי״ע חטר.

(ע"ז ל"ח:) בעו מניה מרב אסי הני אהיני שליקי דארמאי מאי חליי [1]) לא תבעי לך דודאי שרו מרירי לא תיבעי לך דודאי אסירי. בס"ג דפרק השולח גט (גיטין מ"ז.) גמירי דיומא בתרא כל דבעי מינייהו עבדי ליה כי היכי דליחול ארמיה. פי' כיון שעושין לו רצונו מתמתק דמו ויש להן בו טעם. פ"א שימחול על דמו [2]). החדלתי את מתקי (שופטים ט', י"א) תרג' ית חליי [3]). מה מתוק מדבש (שם י"ד, י"ח) תרג' מה חלי מדבשא. ותהי בפי כדבש למתוק (יחזקאל ג', ג') תרגום כדבש חלֵי. *[אחי"ה והרבה בתרג' עיין תר"י ב' לבראשית מ"ט, כ"א; לדברים, כ"ט, י"ז, והקבוץ חַלְיָין תרג' לתהלים קי"ט, ק"ג ולנקבה חלייאתא כפי גי' הכ"י אצל הח' לעווי, והשם חוליא תרג' שופטים י"ד, י"ד; משלי ט', י"א. בפסחים קט"ו: אגב חליה וכו' נ"ל שצ"ל חולייה. עיין סוף ערך חל כ"ב ומ"ש. ובמדרש שמ"ר פמ"ג השם חִילוּי כי שם דרש ויחל משה (שמות ל"ב, י"א) לשון חילוי . . עשה את המר מתוק, ושם הפעל: ואף עכשיו חלי מרירתן של ישראל וכו', ושם מי שיחלה המרירות ועיין דב"ר פ"ג. ערכין י': ואמאי קרו ליה הליל דחלי קליה עיי"ע אבוב וע' הבא אח"ז. ובפַעל בע"ז ל"ט. אגב חורפיה דחילתיתא מחליא (ליה) [4]) שמנוניתא פירש"י: מ מ ת ק ו ובפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליק' דף כ"ד:) הגי' ממתקו] —

חל (= חָלִיל מפעל חָלַל פי' מנוקב ונקרא כן כלי שיר מנוקב Flöte כמו אבוב מפעל נבב עייע אַבּוּב) בסוף ביכורים (פ"ג מ"ג ומ"ד) החליל מכה לפניהם. ובשואל אדם פכ"ג בשבת (שבת קנ"א.) גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל. פ"ה בסוכה (מ"א דף נ"א.) החליל חמשה וששה. ובפרק השוכר את (הפועלין) [צ"ל האומנין] (ב"מ פ"ו מ"א דע"ה סע"ב) חלילין לכלה או למת. ובפ"ב בערכין (י' רע"א) אין פוחתין משני חלילין ולא מוסיפין על י"ב. ובסוף קינין (פ"ג מ"ו דכ"ה.) ישני שוקיו שני חלילין. ובפ"ב בערכין בגמ' לא היה מכה באביב (ערכין י': [5]) אמר רב פפא היינו חליל היינו אבוב ואמאי קרי ליה חליל דחלי קליה, פי' בע' אבוב. *[אחי"ה וכן בל"ס אבובא כמו חלילא פי' נקובה ופתרון שניהם: מין קנה זמר חלול — וכנ"ה בסוכה פ"ה מ"א החליל של בית השואבה. כתובות מ"ו: אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילין ומקוננת. ובתרג' תהלים ק"נ, ד' בחלילין ואבובין. והיחיד תר"י א' לדברים ט"ז, י"ד בשאובתא וחלילא] —

חַל (מפעל חלל בהפעיל פי' ענין התחלה anfangen) בר"ג דפ' אין עומדין (ברכות ל"א.) יכול משבא לגולה החלה. פי' התחיל לעשות כן. *[אחי"ה ובכ"י פ' הגי' התחיל, ובנו"ג הוחלה ופירש"י התחלה. ובע' תחל א' אאריך בעה"י בענין הפעיל התחיל שאף אם עיקר המלה חלל רז"ל עשו התי"ו שרשית מגזרת השם העברי תְּחִלָּה ועיין רד"ק שרש כסס] —

חַל (מל"מ חול, חָלַל = מל"ע حل פי' ענין הנחה ויישוב ruhen, sich niederlassen, beruhigen והושאל ליישוב הדעת den Sinn beruhigen) בס"ג דפ' תפלת השחר (ברכ' ל':) [חד דאמר כדי] (שתחולל) [צ"ל שתתחונן] דעתו עליו. פי' כדי (שתחונן) [צ"ל שתתחונן] [6]) דעתו עליו "כדי שתסור אימה מלבו כי בעת שעובר לפני התיבה מתבהל מפני הצבור וכשמתחיל להתפלל ולכוון לבו להתחנן סרה אותה האימה מלבו דכתיב (דברים ג', כ"ג) ואתחנן [7]) ואתנפל (שם ט', י"ח). וחד אמר [כדי שתתחולל דעתו עליו] כשיעור שתסור האימה מלבו ויכוין לבו לחלות פני צורו שימחול על מה שפשע ומרד שזה יותר שיעור מן המתכוון לקבל פרס כי ענין ואתחנן כגון לקבל פרס הוא שהיה משה רבינו מתחנן אבל ענין ויחל (שמות ל"ב, י"א) הוא בקשת מחילה וצריך דברי בכיה בתחינה". *[אחי"ה כל הפי' הועתק מפי' ר"ח ז"ל הובא בתשובו' הגאונים דפוס ליק סי' קי"א צד ל"ה ועפ"י הצעה דשם השלמנו ושם הסיים בזה"ל: וצריך דברי תחינה בבכיה וזה נ"ל יותר. ובכ"י ה"ב לי' תיבת דברי, ובדפ"ר חסרה שורה ראשונה מן כדי עד שיתבהל, ושם ובכ"י ה"ב הגי' מסיר אותה האימה, אבל בתש' הג' בעצם תומו כנוסח רבינו, רק בתש' הג' הגי' כדי שתחולל דעתו ובילק' פ' תשא רמז שצ"ב ופ' ואתחנן רמז תתי"ב ובכ"י ש"ס מינכען הגי' שתחול במקום שתתחולל של נוסחאותינו. ופירש"י שתתחונן שתהא דעתו מיושבת וכו',

[1]) בנו"ג חליי פי' מתוקים ובפי' ר"ח כ"י לע"ז בקובץ כ"י אנגיליקי דף כ"ד הגי' מתוקין לא תיבעי וכו'. [2]) וכס"א אי' ברש"י. [3]) בנו"ג חוליי. [4]) וכן לי' בכ"י ש"ס. [5]) כ"ה בכ"י, ובדפ"ר וויניצי' חסר' מלת בגמ' ועוד בדפ' וויניצי' כט"ס אי' בציון הראשון: בגמ' לא היה מכה ומשם יש למחוק ושייך לציון השני דערכין וכרמוכח באמת בדפ"ר ובכ"י.
[6]) וכ"ה לנכון בע"י חן ב'. [7]) בכ"י ה"ב עוד: אחר.

חללי [1]) דעלמא לא מחליף בדיבוריה. בר"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ב:) במתניתא תנא במחוללין. פי' שלא היו הטבעות דבוקין אלא היו מרווחין שנעשו חלולין נבובין ומים נכנסים בהם ואין שם להלוחות [2]) חציצה. בר"ג דפ' במה אשה (שם נ"ז.) תיכי חלילאתא. פי' כעין אזור חלול (שקולטת) [נ"ל שקולעת] [3]) בה שערה. ובס"ג דפ' במה אשה (שם ס"ו:) וליציירינהו בחללא דבי צוארא. פי' ויקשרם באותו בגד שלוקח מבית הצואר כשפותחו (ומחלחלו) [צ"ל ומחללו]. ובפ"ג במעש' שני (מ"ז) בתי הבדים שפתחיהן לחוץ וחללן לפנים. מלש' נבוב לוחות (שמות כ"ז, ח') תרג' חליל לוחין. *[אחי"ה וכנ"ה בברכות י"ט: אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ושאין בו חלל טפח וכו' ורוב ארונות יש בו חלל טפח. חולין מ"ב. נקב הלב לבית חללו, ושם מ"ה רע"ב בעי רבי זירא לבית חלל קטן או לבית חלל גדול (die grosse, die kleine Herzkammer), שם מ"ד רע"ב רוב עוביה . . רוב חללה עיין פירש"י. ע"ז כ"ח רע"א מכה של חלל פי' בחלל גופו, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ רע"ד כל שהוא מן החלל ולפנים מרפין אותו בשבת (הובא בתוספ' ע"ז שם). פסחים נ"ד. חללה (של גיהנם) הוא דנברא קודם שנברא העולם וכו', והמושג קרוב לזה אצל הפרסיים הראיתי לדעת במ"ע דמ"ג חכ"א, 568 — ירושלמי כלאים ספ"ט דל"ב ע"ג אמר מילה ויהיבון בחללא . . א"ל רחמנא דינסב לאליחורף ואחיה מן חללא והמפרש ביאר מן האויר ולדעתי פתרונו מקום פנוי ואולי שם העצם של איזה מקום חסר כאן כי בסוכה נ"ג. הגירסא מחוזא דלוז ואפשר שגם בירו' צריך להשלים חללא דלוז ועיין בבלי סוטה מ"ו: ב"ב ס"א. עיי"ע ברקא ג' וע' אפתא. — והפעל בהכפל השרש: חִלְחֵל בב"ר פצ"ח מה הנחש הזה ריסו מחלחל לאחר מיתה וכו', סוטה ז': אם יש שם מכה מחלחל ויורד פי' אם יש על בשר חי סם הוא דוקר אותו ונכנס ויורד או ממקה הבשר ומפיל בו נקבים וכן פי' מ"כ במד"ר פ"ז, ורבינו הביאו בע' חל ט"ו לפי סדר שאצלנו. וכן בירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד התחיל מחלחל ויורד. ובהתפעל במד"ר פ"ט מלמד שהיו (מי המרים) מתחלחלים בכל איבריה. ומה שענינו מרעיד ומתנענע עיין ערך הבא אח"ז] —

חַל [4]) (פלפל משרש חל ופי' בל"ס חִלְחֵל ענין תנועה ורעדה ונדנוד וכ"ה בל"מ (אסתר ד', ד') erschüttert, bewegt sein, sich hin und her bewegen) באלו כלים פ"י בכלים (מ"ג) מגופת החבית המחולחלת ואינה נשמטת פי' כסוי שאינו קבוע בפי הכלי בהידוק (כן) שמו מחולחל כדכתי' (אסתר שם) ותתחלחל המלכה מאוד" [5]). ובכוורת בפ"ט באהילות (מ"ג) בר"א בזמן שהוא כלי מחולחלת, ובהמניח פ"ד במקואות (מ"ג) היו צרורות מתחלחלין לתוכו פסולין פי' מתרועעין [6]). ברישׁ טבול יום (פ"א מ"א) וקולית של מים [7]) המחולחלת. ובשק פ"ג במכשירין (מ"ו) אם פקק את הצינור או חלחל לתוכן. פי' פירשם בגג ליפול עליהן מים. בפ' הרואה בגמ' על הרעמים (ברכות נ"ט.) רב אשי אמר עננא חלחולי מחלחל ואתי זיקא ומנשב על פומא ודמי כזיקא על פום דנא. *[אחי"ה בכל הציונים הנ"ל ענין המלה נתרועע ונדנד וכ"ה בל"ע حلحل אבל עוד ענין הלחל כל שאין מדובק ומהודק וכ"ה בל"ע خلخل. וכנ"ה פסחים ע"ד. איידא דמתחלחל מפיק מיא. ירו' ב"ק רפ"א ד"ב: האש נוגע מצד אחר ונתחלחל כולו. ירו' תרומות פ"ח דמ"ה סע"ג לא אספק מישתי עד דאיתחלחל. וירו' שם דמ"ו. דג ניקור חי אסור ומליח ע"י מליחה מתחלחל. וכן בירו' ע"ז פ"ב דמ"א. לא אספק מיטעם עד דאיתחלחל. וירו' שם ד"מ רע"ד חמת' (צ"ל חמתיה עיין פני משה שם) מתחלחלא וקלמה. והשם חִלְחוּל פי' רעדה ורתת (Erschütterung) בתנחומא סוף משפטים סי' י"ח ושלחתי את הצרעה לפניך (שמות כ"ג, כ"ח) כיצד האמוריים מתים . . החלחול היה נכנס (להם) [בהם] והיו מתרפין לפני ישראל והורגין אותן, ודרש הצרעה כמו את אימתי אשלח לפניך (שם פסוק כ"ז) וכן העתיק תרג' ערבי الحوق פי' רעדה ורתת. ולפע"ד גם מזה הענין חולחליות בויק"ר שהביא רבינו בע' חל ט"ז אבל דע כי

[1]) בנו"ג חללא ביחיד אבל בסנהד' צ"ז. כגי' רבינו וכ"ה בשבת ע"ז: כל חללי עלמא ופירש"י דברים הנעשים בכל חלל העולם. [2]) כ"ה נכון מאוד בכ"י ל"ד וברס"ע לוחות ואין לו שחר ועל כן רוצה בעל למוד ערוך (טסכ' שבת צד ל"ט:) להגיה לחשש ובלתי נכון הוא. [3]) עיי' פירש"י במקומו. [4]) ברס"ע ערך זה נכלל עם ערך הקודם וגם שני ערכים הבאים נכללים בו והנכון כחצעת הכ"י ו"ו והערוך הקצור אשר שם הערכים נפרדים הם ואחריו נמשכנו. [5]) הועתק מפי' סד"ט לרה"ג צד ו' וכן פי' בשם עצמו הר"ש במקואות ד', ג'. [6]) וכן פי' הרמב"ם והרע"ב בס"ג דמכשירין מ"ו. [7]) כ"ה ברס"ע חוץ מדפ"ר שאי' שלמים וכ"ה בנוסחאותינו כש"ס אבל בטשניו' הגי' של מים וזהו עיקר עיי' פי' ר"ש שם והרמב"ם שם גרס וקולית חטים, ובע' קל ז' גם גי' הדפ"ר בשתי תיבות של מים.

בילק' משפטים רמז שנ"ט הגי' בשם תנחומא הנ"ל כיצד היו מתים חולחול היה נכנס בהן והיו מתריזין והיו מתים. ולשון התריז שענינה רחיקת הרוחות בבטן ונפיחת הבטן (עיי"ע תרז) תורה כי חולחול פי' כאב בטן ושלשול והראיה כי רבינו בע' תרז פי' מיד נתרז (סוטה ל"ו רע"א) בזה"ל פי' מיד נתחלחל ומתמלא בטנו רוח ומשלח זמורה ע"כ הרי חלחול או חולחול כמו שלשול ובאמת בע' שעיר באות ס' השוה רבינו (בפירוש המאמר מברכות ס"ב:) מחולחל עם משולשל ע"ש וזה מה שפי' ר' ירמיה (מגילי' ט"ו.) ותתחלחל . . שהוצרכה לנקבים, ולפי זה עד ראיתחלחל של ירו' הנ"ל נוכל לפרש אוחזתו שלשול פי' הלוך מעיין (Diarrhoe) ולפע"ד מזה הענין גם ערך הבא אחר זה] —

חל (= חִלְחוֹלֶת (Mastdarm ובפרק אלו טרפות בסוף הלכה ניקבה הקיבה (חולין נ' סע"א) אמר זעירי חלחולת[1]) שניקבה כשרה הואיל ויריכים מעמידין אותה. פי' היא כרכשא. *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה כ"י הנ"ל בהערה, וכ"ה ברש"י בדף נ'. חלחולת: היא כרכשא טבחייא ע"כ, ובדף מ"ט סע"ב פי' חטי דכרכשא: חלב שעל חלחולת המוציאה רעי שקורין טבחייא וכו'. ולפע"ד נקרא כן המעי הדבוק בפי הטבעת ששם יוצא החלחול שהוא הרעי עיי"ע הקודם] —

חל (= חַלְחֵל לדעת רבינו בוקע והוא הוא מה שפירשתי בע' חל י"ב ע"ש הגזרה) בפ"ק דסוטה בגמ' ומאייטין עליה (ז':) אם יש שם מכה מחלחל ייורד. בהלכה קמא דפ' העור והרוטב (חולין קי"ט סע"ב וק"כ רע"א) ומי איכא שומר על גבי שומר חלחולי מחלחל. פי' העור הוא שומר הבשר ומגין עליו והשער על העור וכי יש שומר ע"ג שומר ופריקו כל שערא בגומתה בוקעת ויוצאה וזה פי' חלחולי מחלחלא. *[אחי"ה זה הערך שייך לפע"ד לע' חל י"ב ע"ש ופירושו דרבינו עולה יפה עם הגזרה הנזכרה שם. ולבי אומר לי שנעתק הפי' הזה מפי' רגמ"ה לחולין ובכ"י אשר ת"י חסר הפי' יען כי בכ"י אנגייליק' יש כאן חסרון בסוף וחדל הפי' כמעט איזה שורות קודם הציון מחולין הנ"ל] —

חל (חוּלְחָלִית ורק בקבוץ חולחליות מל"ע حلحل פי' נע, הניע ועוד מעורר מנוחה והושאל לחז"ל השם חַלחוֹלֶת לסכסוך הדעת ופוגת לב (Sinnverwirrung, Herzensaufregung בויק"ר בריש אחרי מות (רפ"כ) ובפסיקת' דאחרי מות (דף ק"ע.) אמרתי להוללים אל תהולו (תהלי' ע"ה, ה') [להוללים] למערבביא אלו שלבן מלא חולחליות[2]) רעות[3]). ובפרש' רפאני ה' בזאת תהיה[4]) (לפנינו רפי"ז) כי קנאתי בהוללים (תהלים ע"ג, ג') אלו שלבן מלא חולחליות רעות. פי' מחשבות רעות. *[אחי"ה בנו"נ בויק"ר רפי"ז ובילק' תהלים ריש רמז תת"ז בהוללים במערבא אומרים אלו שלבם מלא הוללות רעות ובלי ספק הגי' המעולה כגי' רבינו ושיעור המאמר בויק"ר פי"ז כמו בפ' כ' ותחת במערבא צ"ל במערבביא ומלת "אומרים" יתירה שטעה הכותב בפתרון ערבביא (עיין הערת ר"ש באבער פסיקת' שם צד ק"ע אות ג') ופתרון ערבביא פי' סכסוך הוא ממש כפתרון ל"ע הרשומה ודרש הוללים ענין טרוף הדעת (מרוב שמחה) עיי"ע זהיין ופירשו ע"י מלא חולחליות שהוא ג"כ סכסוך הדעת והתעוררות הלב. ובמדרש שו"ט מזמור ה' ד"ה לא יתיצבו אי' לנכון: ד"א הוללים ערבוביא כמד"א לשחוק אמרתי מהולל] —

חל (= חָלַל מל"מ וענינו דקירה והושאל להריגה durchbohren, erschlagen וכן בל"ע עיי"ע חל י"ב) בפ"ק דפסחים בגמ' הוסיף ר"ע (י"ד סע"א) אמר רב יהודה הכא בנר של מתכת עסקינן דרחמנא אמ' (במדבר י"ט, ט"ז) חרב הרי הוא כחלל פי' מדהוה ליה למכתב בחלל בלא חרב כדכתיב (שם פסוק י"ח) (וכל) [צ"ל ועל] הנגע בעצם או בחלל שמעינן כי לא בא בחלל חרב אלא ללמד כי החרב הרי הוא כחלל, ותניא בספרי[5]) דבי רב[6]) (ספרי חקת פי' קכ"ז) בחלל חרב בא הכתוב ולימד על החרב שהיא מטמאה טמאת שבעה והנוגע בה טמא טמאת ז' הא למדנו לכלים ולאדם

---

[1]) כ"ה לנכון בעה"ק וכ"ה בנוסחי וכה"ג בפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (כ"י אנגייליקי דף ש"ט) ובדפ"ע חלוחלת. [2]) כ"ה בדפ"ר כאן ובע' זהיין וכ"ה בדפוסי ערוך שם וכ"ה בילק' שמיני רמז תקכ"ד ובילק' תהלי' ר' רמז תתי"א בשם תנחומ' ובנו"ג בתנחומ' ריש אהרי מות סי' ב' הלחליות וכ"ה בויק"ר ר"פ כ' ובדפ"ע (חוץ מדפ"ר), ובפסיק' הנ"ל אי' חלחוליות חלחוליות רעות. [3]) במקומות הנ"ל אי' עוד קודם רעות מלת עליהם ובצ"ל כאן וכן השלמתי בערך זהיין. [4]) מכל הערכים ששייכים לפ"שה זאת נראה שהיתה לפני בעל הערוך התחלת פרשה בפסוק רפאני ולפנינו שייך זה לסוף פרשה שלפניה היינו לפרשה ט"ז. ובספר ג"פ לריט"ל צונץ צד קפ"ג לא העיר על זה מאומה. [5]) כ"ה לנכון בכ"י וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי', ובדפ"ע בט"ס בספרא, ובדפ"ר בספרי' בקו על הרי"ש ופשטו המדפיסים האחרונים בספרא. [6]) ורבינו מכנה אותו ג"כ בשם מדרש וישלחו עיי"ע ספר ב'.

וגומר [1]) וגרסינן בתחילת שחיטת חולין (ב׳:) בענין טמא השוחט בקדשים האי טמא דאיטמי במאי אילימא דאיטמי במת בחלל חרב אמרה רחמנא חרב הרי הוא כחלל ואב״ הטומאה הוא דטמייה לסכין תזיל סכין תטמייה לבשר נתברר [כי] [2]) כל כלי המתכות הנוגעין בטמא מת נעשין אבות וכשנוגעין במת עצמו נעשין אבי אבות וכל כלי מתכות שנגעו בטמא מת הרי הן כאותה טומאה עצמה״. *[אחי״ה עד כאן הועתק כל הפי׳ מפי׳ ר״ח לפסחי׳ צד כ״א. רק הסיום קצת בע״א וע״ש הערת המו״ל אות י׳ ועיי׳ עוד דרושים בענין חרב הרי זה כחלל בספרי סוף חקת פ׳ ק״ל ועוד בנזיר נ״ג סע״ב ובירו׳ נזיר פ״ז דנ״ו ע״ג. ובענין חלל פי׳ רש״י בסנהד׳ פ״ח. ד״ה ממקום שנעשה חלל מצוארו בזה״ל דהיינו מצוארו דסתם חלל מן הצואר וכו׳ ע״ש. ומלת חָלָל הוא תואר במקום פעול עיי׳ רד״ק שרש חלל] —

חִל (= חִילָלָא בל״ע خلال כלי משחית = מַקבת Bohrer ועיי׳ בפנים) ומקבות וְהגרזן (מ״א ו׳, ז׳) תרג׳ וארזיבין וחלילין. היתכאר הגרזן (ישעי׳ י׳ ט״ו) תרג׳ האפשר דישתבח חוללא. *[אחי״ה כנו״ג בתרג׳ ישעי׳ חוּלִילָא ובתרג׳ מלכי׳ וחוּלִילִין אבל גי׳ המתורגמן חוּלְלָא וַהֲלוּלִין ולפע״ד נ״ל עיקר הגי׳ חִילָלָא והקבוץ חִילָלִין כי כ״ה בל״ע וכצ״ל בדברי רבינו במקום חלילין צ״ל חיללין ובמקום חוללא צ״ל חיללא, ולא כמ״ש ה׳ לעווי בערכי מלין שלו. ונגזר חיללא מל׳ ערבי خل נקב וכ״ה בל״מ חלל עיי״ע הקודם] –

חַל (= חַלָּה ידוע מהכתוב (במדב׳ ט״ו, כ׳, כ״א) Teighebe) בפסיקתא דשמעו (פסי׳ דר״כ קי״ח.) [3]) מי גרם לי שאהא מפרישת שתי חלות בסוריא על שלא הפרשתי [4]) חלה אחת כתיקונה בארין ישראל סבורה הייתי שאני מקבלת [5]) שכר על שתים [6]) ואיני מקבלת שכר אלא [7]) על אחת כך מנהג בארין ישראל [8]) להפריש בצק מראשית העיסה לשום חלה ולברך עליה ולשורפה באש [9]) ומפריש חלה אחרת ונותנה [10]) לכהן. *[אחי״ה וכנ״ה בשבת פ״ב מ״ו נדה חלה הדלקת הנר, ירו׳ שבת פ״ב ד״ה. ב״ר ספי״ז מצות חלה. חלה פ״א מ״ט החלה והתרומה חייבין עליה מיתה. ושם פ״ב מ״ז (עירובי׳ פ״א.) שיעור חלה אחד מכ״ד, שם פ״ד מ״ד הנוטל חלה מן הקב, שם מ״ה שני קבין שנטלה חלתה, שם מ״ה חלת דמאי, שם פ״ב מ״ח; פ״ג מ״ח; פ״ד מ״ו עיסה שלא הורם חלתה, שם פ״ד מ״ח שלש ארצות לחלה וכו׳ על איזה ענינים חייבין בחלה עיי׳ פ״א מ״א, מ״ב מ״ג, מ״ה, מ״ז, מ״ט; פ״ב מ״א, מ״ב, מ״ה, מ״ו; פ״ג מ״ז, מ״י; פ״ד מ״ג. ובענין פטורה מן החלה עיי׳ שם פ״א מ״ג, מ״ד, מ״ז; פ״ב מ״ד; פ״ג מ״ה. ושם המסכת חלה נקוב ככה מפני שרוב ענינה בדיני חלה הוא. ב״ר ר״פ י״ד ונקראת חלה תרומה עיי׳ מעילי׳ ט״ו: ובהשאילה נאמר על אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם ב״ר שם וס״פ י״ז — ובלשון ארמי חלתא ופירושו חלות לחם והושאל גם לדבש והריע וכיוצא לזה עיין ערך הלת וערך חלתא] —

חל (= חוּלָה השם מפעל חול פי׳ תנועה בחוג כלומ׳ רקד sich im Kreise bewegen, tanzen וממנו בדרז״ל השם נקבה חולה ובל״מ מחול, (Reigen, Tanz בריש עירובי׳ (ג׳:) ובר״ג דפ׳ כל גגות (שם צ״ג.) דתנן בכלאים פ׳ קרחת הכרם (פ״ד מ״א) בי״ש אומרים עשרים וארבע אמות וכו׳ עד (שם מ״ב) איזהו מחול הכרם בין פרס לגדר אם אין שם י״ב אמה לא יביא זרע אחר [11]) לשם. בפ׳ אלו מגלחין ירוש׳ בגמ׳ אין קורעין [12]) (ירושלמי מ״ק פרק ג׳ דף פ״ג סוף ע״ב וכן הוא בירושלמי מגילי׳ פרק ב׳ דף ע״ג: ועיין עוד בסוף הערך) בויק״ר בויהי ביום השמיני בס״פ (א׳) [צ״ל י״א] עתיד הקב״ה לעשות (ראש) חולה לצדיקים לעתיד לבוא הה״ד (תהלי׳ מ״ח, י״ד)

---

[1]) כ״ה לנכון בדפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח: וגו׳ ר״ל וגומר כי בספרי שם האריך עוד בדרוש. ובכ״י ה״כ אי׳ וכו׳ וזה יותר נכון כי וגו׳ שייך על קצור הפסוק וכו׳ על קצור המאמר זולת זה בדרז״ל. [2]) וכ״ה בפי׳ ר״ח. [3]) והובא בילקוט ביחזקאל סי׳ רמז שנ״ח בשם הפסיק׳ ובילק׳ שה״ש רמז תתקפ״ב ונשנה עוד בירושלמי ספ״ג דעירובין דכ״א ע״ג ובשהש״ר פסוק אל תראוני. [4]) וכ״ה בירושלמי ובפסיקתי איתא על שם שלא וכו׳. [5]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובכל המקומות הנ״ל וסובבת על כנסת ישראל, אבל בשדפ״ע חסר הקו על ל׳ ואי׳ מקבל ובסמוך לנכון. [6]) בדפ״ע בט״ס שנים, ובדפ״ר ב׳. [7]) וכ״ה לנכון בירו׳ שם ובשהש״ר אבל בפסיקתי ובילק׳ יחזק׳ הגי׳ לא על אחת ובילק׳ שה״ש שם אי׳ על אחת וצ״ל ולא על אחת והראיה בצדו במאמר שני אלא על אחד ע״ש. [8]) כ״ה לנכון בדפ״ע חוץ מדפ״ר שגרס בישראל וצ״ל בי ישראל — בארין ישראל עיי׳ מאמר ארוך באו״ז הלי׳ חלת סי׳ רנ״א אם יש להפריש עתה ב׳ חלות וכבר העיר על זה ר״ש באבער בפסיק׳ שם אות ל״ד ושם הובא כיום האו״ז בפי׳ המרי׳ חזית. [9]) בדפ״ר. [10]) בדפ״ר ל״י זו המלה. [11]) ל״י בנוסחי׳ וכן ל״י בב״י ש״ס. [12]) כ״ת רק בדפ״ר וכן נראה מע״י בהכותב הגדת ירושלמי סוכה סי׳ נ״א ד״ה כתוב בערוך וז״ל בע׳ חל ירושלמי ובויק״ר וכו׳ עד סי׳ מחול רוט״ה בלע״ז.

שיתו לבבכם לחילה לחולה [כתוב] צדיקים מכאן ומכאן והקב"ה הוא באמצע. פי' מחול בלע"ז דנטא. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו והוא בלאי"ט Tanz = danza ובשאר כ"י ובדפ"ע אי' בט"ס רוטה ואולי צ"ל ריטה והוא בלאי"ט Reigentanz, ridda פי' רקדה סביב בעיגול וכן פי' רבינו בע' מחל א' מחול הכרם: ס ב י ב הכרם כמו מחולות וכן פירש"י בעירו' ג': ור"ש ורע"ב לכלאי' הנ"ל ועיי' תוי"ט שם וכן בל"ע حول פי' סביב ובענין פי' מאמר של ר' ברכיה עתיד הקב"ה וכו', עיין ע"י בהכותב הגדת ירו' הנ"ל בהערה, וגי' רבינו צדיקים מכאן ומכאן וכו', אי' ג"כ בשהש"ר פ' לריח וגי' ר א ש חולה אי' גם בירו' בשני המקומות הנ"ל ובשהש"ר שם וכפ' שובי אבל גי' דפ"ר לא גרס ראש ונכון הוא וכן במד' שו"ט מזמור מ"ח עתיד הקב"ה לעשות חולה לצדיקים וכ"ה בילק' תהלי' ר' רמז תשנ"ז אבל בילק' ישעי' רמז רצ"ד הגי' עתיד הקב"ה ל ה י ו ת ראש מחול לצדיקים וכו', וכ"ה בויק"ר שם רק שם אי' כגי' רבינו ח ו ל ה ובקהל"ר פ' אין זכרון הגי' עתיד הקב"ה לעשות ראש מחולה לצדיקים ו כ"ה ב כ" י ו"ו בע' הנוכחי ואם נקיים גי' ראש אז השעור עתיד הקב"ה ל ה י ו ת (זה נ"ל יותר טוב) ראש חולה (= מחול = מחולה) שהוא הולך בראש בשחוק ואחריו ילכו שאר המשחקים וכל זה בלשון כביכול כדי לסבר את האוזן, ובדרך מובן השכלי ועפ"י הגדה פירשתיו בדרוש ואכ"מ להאריך, ובע' מחל אי' הביא רבינו גי' שלפנינו בתעני' ל"א. לעשות מחול לצדיקים — והשם חולה פי' מחול אי' עוד כדב"ר פ"א לפי מה שתקנתי עיי"ע חילא. והפעל: כבר בא במקרא (שופטי' כ"א, כ"א) לחול במחולות ורד"ק בשרש חול וחלל רוצה לגזרו מהכפולים חלל אבל הנכון שהוא מנחי עיי"ן וי"ו וכ"ה בב"ר ס"פ ע"ד ס' רבוי מלאכים היו חלים לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ. ושם ובשהש"ר פ' שובי היו חלין ומרקדין. ובשהש"ר פ' לריח ובקהל"ר פ' אין זכרון והם ח ל י ן לפניו כ ע ל מ ו ת [1] וכצ"ל בויק"ר ס"פ י"א במקום והן עולין עליו בעולמה! ובזה נסתלקה תמיהת מ"כ שם. ובילק' ישעי' שם הביא בשם ויק"ר רק: והם עולים ואין לו שחר. והיחיד במד' שו"ט מזמור מ"ח ובילק' תהלי' הנ"ל והקב"ה חָל עמהן. והקבוץ נקבה תעני' כ"ו: בנות ירושלים יוצאות וחולות. ובתרג' ירו' א' לשמות ט"ו, כ' בתופיא הוו חָיְילָן, ותרג' אדדם (תהלי' מ"ב, ה') אתחָייל] —

חַל (כל"ם וכן בל"ע خل פי' חומץ (Essig כר"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' ע"ד סע"ב) וב"ש מחלא מתמהא [2]. פי' תמד שלא החמיץ כל צרכו וכל מידי דבטיל וקאים קרי ליה ארמית מתמהא. וכר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ג:) חלא בר חמרא [3] ובר"ג דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה.) א נ א ל ה א מ י ל ת א ל ג ב י א ב א ח ל א ב ר ח מ ר א [4]. וכפ' העור והרוטב בגמ' הרוטב (חולי' ק"כ.) חלא דקריש [5]. — (א"ב תרג' חמץ יין וחמץ שכר (במדי ו', ג') חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק). *[אחי"ה וכן בתרג' תהלי' ס"ט, כ"ב וכצ"ל בתרג' משלי כ"ה, כ' תחת חֵילא: חַלָּא וכ"ה בפשיטה, וכנ"ה בגיטין ע' רע"א וע"ז י"ב: רביעתא דחלא עיי"ע שמגז. ברכו' ה': אייקור חלא, ושם הדר חלא והוה חמרא, ב"ר פל"ט אתמהא חלא מזיל חמרא. ובענין חלא דקריש עיי"ע הבא אח"ז] —

* חַל, חַלָּא (פי' מוהל ומיץ וציר (Saft, Extract ירו' נדרי' רפ"ו דל"ט ע"ג יש שיורד ללפת ואינו יורד לקדירה מאי אית לך כגון החל מן נוניה פי' ציר ומיץ מן הירק שנקרא נוניא עיי"ע נניא א' וכן הבין פ"מ ולא כפי' קה"ע. ובזה הענין הציון מחולי' ק"כ. לגי' רבינו בע' הקודם לזה חלא דקריש פי' מוהל (או מיחל) היוצא מן הבשר שנקפא ויפה פי' רש"י (אף אם גרס חלב) בזה"ל ל ח ה היוצאת מן הבשר שקורין גלייר"א" והוא ל"צ glaire = קלעבריגע פייכטיג-קייט, ועיי' פירש"י בחולי' מ"ו: ד"ה לית להו בדיקתא. פסחי' ע"ד סע"ב האי אומצא דאסמיק חלייה אסיר לא אסמיק חלייה שרי ופירש"י חלייה: מוהל היוצא ממנו וכו', עיי"ע שריק. פסחי' קט"ו רע"ב אנב חלייה דתבלין וכו', פי' ציר התבלין והוא מל"ע حل מיץ, אבל יותר טוב נראה לי לגרוס חולייה דתבלין פירוש מתיקות עיין ערך חל ד' ובאמת איתא בכתב יד הב' אנב ח ו ל י א דחרוסת וכו' עיי' ד"ס במקומו.

* חַל (או מל"ש' ערבי حل בא אליו, בא עליו kommen, auf, an ihn herantreten או מל"ט (ש"ב ג', כ"ט; ירמי' כ"ג י"ט) פי' נפל וחנה)

---

[1]) וכצ"ל בשהש"ר תחת בעלמות. [2]) בנו"ג עוד דחלטינן ביה, ולי' בכ"י ש"ם ובריי"ת ובר"ש ובפי' ר"ח כמו שלי' בערוך. [3]) וכ"ה בירו' מעשרו' פ"ד ר"נ ע"ד ובב"מ הגי' לפנינו חומץ בן יין (עיי"ע ארך צר רפ"ו בח"א). [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובי' ל"ד ה"ב, ובדפ"ע נשמט. [5]) בנו"ג ח ל ב דאקריש.

והרבה בדרז"ל חל להיות . . ר"ה פ"ד, מ"א פסחי' פ"ג מ"ו; מגיל' פ"א מ"א, ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ג פי' הגיע ובא. חולי' ק"ג. אתי וחייל . . לא אתי וחייל. שבועו' כ"ה. נדרים חלים . . שבועות חלות על וכו', ושם כ"ד: דחייל אתאנים . . הייל אענבים, יומ' י"ד. חיילא עליה אנינות פי' נחה עליו, חנה עליו. ברכו' ל"ב. החלה עליהם מדת רחמים ויפה פירש"י כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב הנ"ל) לשון הניה ע"כ. שתתחולל דעתו (שם ל':) ג"כ מזה הענין כלומ' שתחול ותנוח דעתו פי' שתתיישב דעתו עיי"ע חל ז'.

* חיל (מל"ע حال פי' העביר vorüberziehen lassen והושאל בדרז"ל העביר על חטא פי' מחל (nachsehen, verzeihen ברכו' י"ב: ילק' ש"א רמז ק"מ מנין דאחילו ליה מן שמיא וכו', פי' ענין מחל שאי' שם קודם לזה. והוא אפעיל מהשרש הרשום בתחילת הע' ובאותו הפתרון.

* חלא (ט"ס) ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד פעלייא הוון בחלא צ"ל בחקלא וכ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד הוון בחקילא (ועיי' בבלי ע"ז ל':) והה' לעווי בעמת"ל ח"ב נ"א מעה לומר שהוא שם מקום.

* חוליא עיי"ע חלי.

* חִילוּי (שם מפיעל חִלָּה ענין תפלה ובקשה Gebet) ספרי ר"פ ואתחנן פ' כ"ו י' לישונות נקראת תפלה . . חילול חנון וכו' ובילק' ר"פ ואתחנן רמז תת"א הגי' חילוי ובקצת נוסח' זו הגי' גם בספרי, ובתנחומ' ובדב"ר רפ"ב לי' וע"ש.

1 חָלַב (מל"ט Milch והפעל חָלַב פי' מוציא חלב מדדי בהמה melken) בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' וטניקה (כתובו' ס'.) יכול יהא חלב מהלכי שתים טמא ודין הוא ומה בהמה שהקל [1]) במגעה פי' בהמה טמאה שאם נגעה בחייה במת אינה מטמאה החמיר בחלבה לאוסרו דתניא (בכורו' ו':) גמל גמל שתי פעמים אם אינו ענין לבישרה תנהו ענין לחלבה שהו אסור כבישר מהלכי ב' כגון האדם שהחמיר במגעו שאם נגע במת נטמא ומטמא אחרים אינו דין שנחמיר בחלבו ת"ל (ויק' י"א, ד') אך את זה זה אסור ואין חלב מהלכי שתים אסור [2]). ד"א בהמה טמאה שהקל במגעה וכו', פי' הנוגע בנבלת בהמה טמאה טמאתו טומאת ערב והנוגע באדם מת טמאתו טומאת שבעה" [3]) נמצא מגע בהמה קל ומגע אדם חמור חלב אינו שוה בכל שהוא בנקבות ולא בזכרים והדם שוה בכל בנקבות ובזכרים [4]). ובסוף מכשירין (פ"ו מ"ז) ובב"ר בר"פ אלה תולדות נח (פ"ל) חלב הזכר טהור — ובס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ה.) ת"ר החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרת אתא שאיל בי מדרשא א"ל חולב חייב משום מפרק והוא המוציא חלב מן הדד מחבץ חייב משום בורר והוא המטיל מסו בתוך החלב ומתאסף הטוב ונשאר הפסולת למטה שהוא כמו מים מגבן חייב משום בונה והוא הלוקח הקפוי ומשימו בתוך הקב. *[אחי"ה ועיי"ע חבץ א', גבן א', פרק א' וע' מסו. — וכנ"ה בשבת ע"ז: המוציא חלב של בהמה . . חלב של אשה וכו'. ע"ז ל"ה: חלב טהור עומד חלב טמא אינו עומד, ושם במשנ' חלב שחלבו עכו"ם וכו'. ועיי"ע אטיפי. חולי' קי"ד. מכשי' פ"ו מ"ה מי חלב וכו' והוא נסיובי דחלבא עיי"ע נסיובי. חולי' קט"ז. בשר עוף בחלב. שם: בישרא בחלבא. נדה ט'. דם נעכר ונעשה חלב — והושאל ללובן ירו' תרומו' פ"י דמ"ז: חלב ביצים פי' לובן של בצים (שבת ע"ז:). נין חלב עיי"ע הלבין, וכן תמיד פ"ז מ"ג שלחן הַחֲלָבִים פי' שני שולחנות היו במערבו של כבש אחד של כסף ואחד של שיש עיי' שקלי' פ"ו מ"ד. — והפעל חולב שבת צ"ה. קמ"ד: ירו' תרומו' פ"ה דמ"ה ע"ד ירו' ב"מ רפ"ז די"א: רעייא חלבון חלב, ירו' תרומ' שם דמ"ו. נפעל שבת נ"ג: לֵיחָלֵב ובפעל עומד בכורו' כ': רוב בהמות אינן חולבות אלא א"כ יולדות] —

* 2 חָלָב (ענינו לבן weiss בל"י ἀλφ-ός בל"ר albus עיי' פירשט ע' חלב) ב"ר פצ"ח כבס ביין לבושו זה החָלָב ובדם ענבים סותה זה האדום. פי' מ"כ חלב יין לבן, בל"ע יין לבן חלבין והוא אמת כי حليب פ" Dattelwein יין של תמרים לבנים.

חֵלֶב (מל"ט וכל"ס חֶלְבָּא וידוע שם שומן בעלי חיים ובדרז"ל הפוך מן שומן שהוא מותר והחלב אסור (verbotenes Fett, Unschlitt בפ' העור והרוטב בגמ' נשחטה הבהמה (חולין קכ"ח.) חלב שחוטה בכפרים צריך מחשבה ואין צריך הכשר שכבר הוכשר בשחיטה. פי' אין מטמאין טומאת אוכלים בכפרים אא"כ חישבו להאכילו לנכרי דבלא מחשבה אין מטמא טומאת אוכלין

---

[1]) בנו"ג שהקלת . . החמורת. [2]) עיי' רש"י כתובו' ד"ה הוא מנוא [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח הובא בש"מ לכתובו' שם. [4]) בא לפרש מה דאיי' בכתובו' שם אוציא את החלב שאינו שוה בכל וכו'.

שאין אוכלין אותו גוים בכפרים דמתי מעט הם ואינן דחוקין מבשר לפיכך צריך מחשבה[1]. בר"ג דפ' היה מביא (סוט' ט"ו.) בדין הוא שתהא חטאת חלב טעונה נסכים. פי' לפי שהאוכל חלב בשגגה מביא חטאת ולא האוכל חלב דוקא אלא כל העושה אחת מכל עבירות האמורות בתורה שחייבין על זדונן כרת והן ל"ו המנויין בריש מסכת כריתות (ב'.) חייבין על שגגתן חטאת וחטאת אינה טעונה נסכים. *[אחי"ה הרבה נשנה בדיני חלב בפ"ג דכריתות ע"ש. חולי' מ"ט רע"ב חלב שע"ג הדקין, חלב שע"ג הקבה, חלב המכסה את הקרב, חלב טהור, חלב חיה. שם קי"ג: המבשל חֵלֶב בְּחָלָב. והקבוץ חלבים, חלבין ברכו' פ"א מ"א, כריתות י"ב. — ירו' יבמו' פ"י די"א. מדמי לה לחלבון ט"ס וצ"ל לחלבין. — חלב בצירוף גוש עיי"ע גוש חלב] —

* חוּלְבָּא פי' בל"ע حلبه בל"ר foenum graecum הביאו רבינו בע' תלתן ע"ש ועיי' רע"ב תרומ' פ"י מ"ה תלתן בערבי חולבא ובלעז (סינגריגו) [צ"ל פינגריגו].

* חֶלְבּוֹ שם אמורא בדור הרביעי עיין עליו כמה"י למהרז"ף צד פ"ה.

חֶלְבּוֹן (Eiweiss) מבחוין וחלמון מבפנים (חולי' ס"ד. ע"ז מ' סע"א.) בע' חלמון[2] פי' חלבון הוא הלובן של ביצה. *[אחי"ה ותרג' בריר חלמות (איוב ו', ו') חלבון, ובירו' תרומו' ספ"י רמ"ז: לובן חלבון] —

חֶלְבְּנָה (מל"ט שמו' ל', ל"ד פי' מין שרף אילן הנקרא בל"י χαλβάνη ובל"ר galbanum, scharf riechen. Gummi ובל"ס חֶלְבְּנִיתָא) בפ"ק דכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו':) א"ר שמעון חסידאה[3] כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב מסממני הקטרת. אביי אמר מהכא ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט', ו')[4] חלבניתא רובישניתא (גיטין כ"ט סע"א) בע' דבש. *[אחי"ה ושם פי' חלבנה מתוקה כדבש. מזה מוכח כי מענין אותו הפתרון עם חלבנה הוא ולכן היטב כולל הכ"י ו"ו בע' אחד אבל בדפ"ע, חוץ מדפ' פראג, בטעות הודפס בע' מיוחד ובאמת הוא רק השם הסורי ובסוריא מצוי לרוב וכבר בהלול הסורי פירשו לנכון ע"י אסתרכא רטיבתא frischer Styrax והשם נשתבש בל"פ خلبای ועיקר שמו בל"פ بيرزد או בארזד (بارزد) והרבה לספר בשבחו דאיסק', ג', צ"ז; ופליניאוס י"ב, כ"ה] —

חַלְבֵּץ (בל"ס חלביצא מין עשב כולל מיץ של חלב וַלדעת רבינו Steckenkraut עיי' בפנים) בפ"ז בשביעית (מ"ב) הערקבלין[5] והחלביצין, פי' זרע כמין ביצים ויוצאין כמו[6] פירול"א. איכא דאמרי ביצי נץ החלב[7] והוא פרח לבן. *[אחי"ה וכונת רבינו במ"ש איכא דאמרי על ירו' שביעי' פ"ז דל"ז סע"ב מהו חלביצין ביצי נץ חלב ואולי צ"ל במקום איכ' דאמרי: בירו' אמרי. ובתוספת' שביעי' רפ"ה (וכן בנדה ס"ב.) אי' והלביצין ושם ג"כ ופרח לבין (וגם בתיבה אחת פרחבלין לפי גי' כ"י ו"ו) ולדעתי זה פרח לבן של רבינו ובתוספת' כלאי' פ"ג הלבוצין ואולי נוכל לקיים גי' התוספ' בה"א כי هالج בל"ע חלב עב אבל אם גם נגרום בחי"ת נוכל לגזרו מל"ע حلبة, حلبان שהוא עשב ששרשיו כוללים מיץ חלב ובאמת בשבת צ'. בכל הדפוסי' הישני' בגמ' וברש"י במקום החלביצין הגי' החלבנון ובכ"י ג"ג גורס ג"כ בראש הערך הנוכחי: חלבנין והוא حلبان הנזכר. ורש"י לשבת שם לועז לטרו"ן ורמ"ל במ"ל לא הביאו כי לא נמצא באוצרי מלין של צרפת אבל לפע"ד הוא כמו ל"ר ויוני λαθυρίς, lathyris והוא עשב שסוחטין ויוצא ממנו חלב Wolfsmilch ובלא"ר נקרא חלבלובא ונ"ל שהוא הורכב מן חלב ומן לובא בל"ר lupus זאב. ובענין פירולא של רבינו נ"ל שהוא לאי"ט ורו' ferula ג"כ עשב כולל מיץ חלב וריחו נודף ונקרא בלא"ש Steckenkraut. והרמב"ם לשביעי' הנ"ל פי' עשב לא נודע] —

חֲלַגְלַגּוֹת (Portulak עיי' בפנים) בפ"ק דיומ' (י"ח רע"ב) השום והשחלים וחלגלגות. בפ' לולב הגזול (סוכ' ל"ט:) דתנן בשביעית פ"ט (מ"א) הפיגם והירבוזין (השוטנן) [צ"ל השוטין][8] וחלגלוגות. בפ' ראוהו בי"ד בגמ' כל השופרות

[1]) וכן פירש"י בחולי' שם בפי' ראשון בד"ה בהכשר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [3]) בנו"ג א"ר חנא בר בזנה א"ר שמעון חסידא. [4]) בפי' רגמ"ה כ"י לכריתות (בקובץ כ"י אנג' דף קע"ב סע"א) ראיתי פי' יפה בזה"ל שאין מפושעי ישראל שחוזרין בתשובה ומתענין אינה תענית מהכא ואגדתו על ארץ יסדה כלומר כשהן באגודה אחת על הארץ הטובים והרעים ומשברים לבם וחוזרין הק' יסדה העולם מתקיים בשבילן ע"כ. [5]) וכ"ה בע' ערקבלין ועיי"ע אצווא בח"א צד ר"נ. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וברפ"ע בט"ס כמן. [7]) כ"ה בכל כ"י וברפ' וויניצי' והלאה אבל בדפ"ר ופיזו' הגי' ביצים ביצי נץ החלב וצ"ל חלביצין ביצי נץ החלב כמו בירו'. [8]) וכ"ה בע' שטה' וכ"ה בכ"י ש"ס בסוכ' ובשביעית.

(ר״ה כ״ו:) ובסוף הקורא את המגילי למפרע בגמ׳ סירוגין (מגילי י״ח:) מאי חלגלגות שמעוה לאמתיה דבי רבי דקאמ׳ להווא גברא דהוה קא מבדר פרפחיניה עד מתי אתה מפזר חלגלגותיך. ירו׳ בפרק אחרון דפיאה (פ״ח דכ״א רע״א) פעפועין וגודגדניות וחלגלוגות מערבין בהן בעון קומי היידן אינון [1]) אמר לון קקולי [2]) והנדקוקי ופרפחיני פי׳ בלשון ערבי אלפרפחין [3]) ובלע״ז פורקקלי. *[אחי״ה וכן לועז רש״י בר״ה שם בדפ׳ קראקא (ובנו״ג שם בר״ה פרפרחיניה בט״ס עורקקלי) וכ״ה ברש״י סוכ׳ הנ״ל ד״ה וחלגלוגות פולפיד ובגליון פורקקלי והוא לפע״ד לאי״ט פורקאקיא porcacchia וכ״ה בצמח דוד ובלאי״ט היום porcellana ואולי הגי׳ האמיתית פורקלני ובאמת בכ״י ה״ב אי׳ פורקקני וצ״ל פורקלני והלעז ברש״י בסוכ׳ פולפי״ד וביומא פולפו״ר ובכ״י רש״י למגיל׳ פולייק״ר משובש תחת פורפיי״ר וכ״ה לנכון בר״ש שביעית פ״ט. מ״א והוא ל״צ pourpier פי׳ עשב הנקרא בל״ר ובלא״ש Portulak והוא כמו מלה איטלקית הנ״ל וא״כ אין בפירש״י סתירה כמו שחשב בעל כ״כ כי פעם פירש״י בל״א ופעם בלאי״ט אגב גרריה אחר פי׳ הערוך. — וגי׳ חלגלגות אי׳ לנכון בדפ״ר וכ״ה בע׳ פרפחין גם בדפוסי׳ מאוחרים אבל בכאן וכן בנו״ג חלגלוגות ובכ״י יומ׳ וא״פ הלגלוגות וכ״ה בדפ׳ וויניצ׳ באסיל׳ וקושט׳. וכ״ה בכ״י סוכ׳, ובכ״י ר״ה לגלוגות (עיי׳ ד״ס שם צד ל״ד) ולא העיר כי כ״ה גם בערוך ע׳ לגלוגות. בירו׳ פיאה שם ובירו׳ עירובי׳ פ״ג ד״כ ע״ד ובירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ח. ג״כ הגי׳ חלגלוגות וכצ״ל בירו׳ מגיל׳ רפ״ב דע״ב. ובנו״ג שם חלגלוגיך וכ״ה בפעם שניה בבבלי ר״ה חלוגלוגך ובכ״י ש״ס לגלוגך. ובע״ט לה׳ בוקסט׳ הובא בשם ערוך כ״י פי׳ הכותב בלא״ש Beifuss והוא מין עשב וירק הנקרא בל״ר artemisia ובעה״ק שנ״ב נתפרש ע״י Erdbeere, Himbeere אבל האמת כבר השמעתיך שהוא מין ירק הנקרא פארטולאק ובל״ע رجلة עיי״ע גדגדניות ומ״ש וכן פי׳ הרמב״ם לשביעי׳ פ״ט. א׳ וז״ל: והחלגלוגות מין מן הירק הנקרא בל״ע רגלה ובלע״ז בורדולייג״ש עלים שלו גדולים וקנה שלו ארוך והוא הנקרא בל״ע בקלה אלחמקה ע״ב. והוא כלישון ערבי بقلة الحمقاء כלומ׳ נטע ישל לעג והתול וישחוק וכן נקרא הירק פארטולאק. ועתה דעתי נוטה כי נוכל לקיים גי׳ לגלוגה וגזרתו מפעל לגלג פי׳ לעג והתול עיי״ע לגלג ותהיה אז המלה העתקת המלה הערבית הנ״ל ובמעריך ללונזאנו ויירדולאגאש והוא כל׳ אספמיא verdolaga ועוד עיי׳ פפלנ״ץ ללעק נומ׳ 264] —

חלד (= חוּלְדָּה טל״מ חוֹלֶד ובל״ס חולדא וכן בל״ע خلد Maulwurf ועוד פתרונו בדרז״ל חיה הנקראה Wiesel בפ״ח בכלאים (מ״ח) הקופד וחולדת הסנאין חיה. ובפרק מרובה בגמרא אין מגדלין (ב״ק פ׳.) רשב״א [4]) אומר מגדלין כלבים כופריים וחתולות [5]) וקופים וחולדת הסנאין מפני שעשויין לנקר את הבית. פירוש בלעז מרטורילא [6]). — (א״ב כבר פי׳ בע׳ גלאקסינון). ירוש׳ בר״פ ה׳ שרצים (ירו׳ שבת פי״ד די״ד רע״ג הובא בילק׳ תהלי׳ רמז תשנ״ז ועיי׳ עוד אפס קצהו בחול קכ״ז.) כתיב (תהלי׳ מ״ט. ב׳) שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד ר׳ אחא א״ר אבהו ורבנן הד אמר למה הוא מושל כל באי העולם כחולדה אלא לפי שכל מה שיש ביבשת יש בים והרבה מינין יש בים מה שאין כן ביבשה ואין חולדה בים וחרנא אמר למה הוא מושל כל באי העולם כחולדה אלא מה חולדה זו גוררת ומנחת ואינה יודעת למי מנחת כך כל באי העולם גוררין ומניחין ואינן יודעין למי מניחין יצבור ולא ידע מי אספם. בפ״ק דתעניות בגמ׳ עד מתי שואלין (ח׳.) א״ר חנינא [7]) בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה מנא לן מחולדה ובור ומה המאמין בחולדה ובור כך המאמין בהקב״ה על אחת כמה וכמה. פי׳ מעשה בנערה שהיתה הולכת לבית אביה והיתה מקושטת בכלי כסף וזהב וגם יפת תואר [8]) ותעת בדרך והלכה בלא יישוב כיון שהגיע חצי יום צמאה ולא (היה) [היתה] לה לוייה ראתה באר וחבל של דלי תלוי עליה אחזה בחבל ונשתלשלה וירדה [לבאר] לאחר ששתת בקשה לעלות ולא יכלה היתה בוכה וצועקת עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין [לה] אמר לה מי את מבני אדם או מבני המזיקין אמרה לו מבני אדם אני. אמר לה שמא מן הרוחות את ומתנכרת עלי א״ל לא:

[1]) ברפ״ר חסר אינון ובנו״ג בירו׳ בט״ס היידן וינון. [2]) וכ״ה לנכון בע׳ פעפועין ובדפ״ר בע׳ הנוכחי בט״ס הקולין [3]) עיי״ע גדגדניות. [4]) וכ״ה בדף פ׳: ובתוספתי ב״ק ס״א אבל בדף פ׳. אי׳ ר׳ ישמעאל אומ׳ עיי׳ תגרי״ב. [5]) בנו״ג כופרין וחתולין. [6]) בכ״י ל״ד מיטורלא אולי צ״ל מוסטיללא mustella פי׳ בלא״ש וויזעל ועיי׳ רד״ק שרש חלד או הוא לאי״ט Marder, martora, martorella. [7]) וכה״ג בילק׳ תהלי׳ רמז תתל״ד ובכ״י מ׳ אבל בנו״ג א״ר אמי. [8]) אצל הכותב אגדות תעני׳ בע״י סי׳ כ״א אשר שם הובא באיזה שנויים כל הסיפור תוח בשם הערוך לי׳ תיבות וגם יפת תואר ובאמת קצת מיותרין הן

אמר לה השבעי לי שמבני אדם את [1]) נשבעה לו אמר לה מה טיבך ספרה לו כל המעשה א״ל אם אני מַעֲלך תנשאי לי אמרה לו הין, העלה כיון שהעלה ביקש להיזקק לה מיד אמרה לו מאיזה עם אתה א״ל מישראל אני וממקום פלוני אני וכהן [אני] אמרה לו אף אני [ממקום פלוני] ממשפחת פלוני בני אדם ידועים ונקובי שם אמר׳ לו עם קדוש כמותך שבחר בך הקב״ה וקידשך מכל ישראל [2]) אתה מבקש לעשות כבהמה בלא כתובה ובלא קידושין בוא אחרי אצל אבי ואמי ואני מתארסת לך נתנו ברית זה לזו וזו לזה אמ׳ לה מי יהיה עד ביני ובינך והיתה חולדה אחת עוברת כנגדן אמרה לו השמים וחולדה זו ובאר זה יהיו עדים שאין אנו מכזבים זה בזה הלכו כל אחד לדרכו ואותה הנערה עמדה באמונתה וכל מי שהיה תבעה היתה ממאנת עליו כיון שהחזיקו בה התחילה לנהוג עצמה כ ש ו ט ה [3]) ונכפה ומקרעת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה עד שנמנעו בני אדם ממנה והיא היתה משמרת בריתה לאותו האיש והוא כיון שעבר מכנגד פניה תקפו יצרו ושכח והלך לעירו ונפנה למלאכתו ונשא אשה אחרת ונתעברה וילדה בן זכר כשהגיע לג׳ חדשים חנקתו חולדה ועוד נתעברה וילדה זכר ונפל לבור אמרה לו אשתו אם כדרך כל אדם היו מתים בניך הייתי אומרת צידוק הדין עכשו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר אלא ספר לי מה מעשיך גילה לה כל המעשה נתגרשה ממנו אמרה לו לך אצל חלקך שנתן לך הקב״ה הלך ושאל בעירה אמרו לו נכפת היא כל מי שתובע כך וכך עושה לו הלך אצל אביה (פירש) [סיפר] [4]) לו כל המעשה אמר לו אני מקבל כל מום שבה העמיד עליו עדים בא אצלה התחילה לעשות כמנהגה סיפר לה מעשה חולדה ובור אמרה לו אף אני בבריתי עמדתי [5]) מיד נתיישבה דעתן ופרו ורבו בבנים ובנכסים ועליה אמר הכתוב (תהלי׳ ק״א, ו׳) עיני בנאמני ארץ. *[אחי״ה רש״י הביא זה המעשה בקיצור והתוספו׳ האריכו קצת יותר וכן הובא המעשה בפחד יצחק ע׳ בעלי אמנה כל אחד ואחד בסיגנון לשונו ונראה שכולם שאבו ממקור אחד ר״ל מקבלת הגאונים ז״ל רק זה מרחיב וזה מקצר ובויק״ר רפ״ו (תחלת דבורו הובא בע׳ גד י״ב) נשנה ג״כ משל בזה״ל מעשה בשלטון אחד שהיה הורג (עיי׳ ג״י רבינו בע׳ הנ״ל) את הקבלנין וכו׳, עד מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותם להורים וכו׳, ע״ש כל הענין. ועיי׳ עוד ע׳ קמפון. וְנקראה כן חולדה מענין חפר בחורים וכן פתרון מלת חָלַד בל״ס עיי״ע הבא אח״ז, לכן נאמר על החולדה שדרה בעקרי הבתים עיי״ע הבא. גוררה חולדה פסחי׳ ט׳. וגם מצויה החולדה בבור נדה ט״ו סע״ב, ובאשפה פסחי׳ ח׳: השרץ בפי החולדה טהרו׳ פ״ד מ״ב ומ״ג . . מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים שבת קנ״א: דרוסת חולדה בעופות חולי׳ נ״ב: הכתה חולדה על ראשה וכו׳ בודקין לחולדה ביד וכו׳ שם נ״ו. המנחשים בחולדה וכו׳ סנה׳ ס״ורע״א. — ובהוראה שנית ענין חולדה כמו חולד של מקרא והיא חיה שנקראה בל״ר Maulwurf, talpa (ולא כדעת הרד״ק בשרש חלד) ובזה הענין בכלי׳ ט״ז, מ״ו מצודת החולדה טמאה ושל העכברין טהורה והחי׳ לעויזאהן (בספרו זאאלאגיא צ״ג) חשב לפתרו ג״כ ע״י וויעזעל, ולדעתי בלי ספק פתרונו מוילוואורף שכן מצינו מצודה אצל אשות ועכבר גם בכלי׳ כ״א, ג׳ מצודת האשות וכו׳, מ״ק ו׳ צדין את האישות ואת העכברים עיי״ע אשת ושם (ח״א, שכ״ח) הובא הירו׳ מ״ק פ״א ד״פ ע״ג אישות זו חולדה ועיי׳ ג״כ הראיות שהבאתי מסופרים ערביים כי החיה מוילוואורף נקרא עכבר עִוֵּר וא״כ חולדה ואישות מאותו המין הם ונכללים בשם שרצים עיי׳ רש״י סוכה כ׳: ד״ה או שרצים. ובענין חולדות סנאים עיי״ע חרץ ה׳ ושם אאריך —. ועוד ראיתי כאן להעיר על דרך מעוות אצל רמ״ל שהביא בראש הערך הנוכחי דברי הירו׳ מ״ק הנ״ל עם פירש״י בתהלים בלי שום סימן ההבדל כאילו הם דברי רבינו וכן לא יעשה, והגאון שי״ר בתולדו׳ ר״נ צד נ״ז הערה צ״ה הביא מזה המין עוד שאר דוגמאות] —

חָלַד (פי׳ בל״ס חפר וחלל וחטט graben, wühlen, höhlen ומִמנו נעץ הסכין ע״י שהכניסו בין העור לסימני העוף ובהמה, והשם חלדה) או [6]) שהחליד הסכין תחת השני ופסקו בפ׳ ב׳ בחולין (ל״ב.) ובפ״ק בגמ׳ השוחט מן העורף (כ׳:) קסבר מאי חלדה [7]) כחולדה הדרה בעיקרי בתים דמיכסי הכא הא קא מיגלי, וכבר פירשנו דין חלדה בע׳

1) כע״י שם אי׳ השבעי לי שתזדקקי עמי. 2) ר״ל שאתה כהן ומקודש מכל ישראל אבל בע״י יותר נכון שבחר בך הקב״ה מכל ישראל 3) כ״ה בכ״י ל״ד, ו״ו וב״ר ובע״י שם. 4) וכ״ה בע״י שם. 5) בע״י ליתא מלת אף והוא הנכון. 6) ברפ״ע הוא עוד מהמשך של ערך הקודם אבל בכ״י ו״ו כאן מתחיל ערך בפני עצמו וזה הנכון. 7) בנו״ג אמר לך חלדה היכי דמי.

גרם [ד׳]. וכפי׳ לא יחפור בגמ׳ מרחיקין את הזרעין (כ״ב י״ט:) מפני שמחלידין את הקרקע ומעלין עפר תיחוח. פי׳ ר״ח ז״ל יונקין בה הקרקע כחולדה שדורה בעיקרי כתים. *[אחי״ה וכפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב מצאתי שמחלידין: נוקבין בקרקע ע״כ וזה מסכים יפה לגזרת הפעל הנ״ל. ומזה הענין בירו׳ כלאים פ״ט דל״ב ע״ג מחליד הקב״ה לפניהם את הארץ והן מתגלגלין וכו׳, פי׳ נוקב הארץ ועושה להם מחילות וכ״ה בבבלי כתובו׳ קי״א. מחילות נעשות להם בקרקע. ובירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה רע״ב הקב״ה מהלך לפניהן אל הארץ ט״ס הוא וצ״ל מחליד לפניהן את הארץ. ומהפעל נבנה השם כנראה ברור מגי׳ כ״י מ׳ לפסחי׳ קי״ח: (עיי׳ ד״ס שם צד קפ״ח:) שמוני בניך כחולדה זו שחולדת בעיקרי בתים, פי׳ שחופר ונועץ את עצמו ביסודות הבתים. והושאל לנעיצת הסכין חולי׳ ל׳: החליד את הסכין בין סימן לסימן וכו׳. והשם חֻלְדָּה וכ״ה בל״ס חולין ט׳, כ״ז. ועוד הוראת חלד בל״ס זחל כנחש schleichen לכן דרשו רז״ל בב״ר פל״ז החוי (בראשי׳ י׳, ט״ז) חֲלְדִּין פי׳ הזוחלים ודרש חוי מלשון חַו כלומ׳ הזוחלים כנחש] —

חלד (= חֲלוּדָה פי׳ עיפוש על הברזל או בגוף Rost, Krätze, Hautausschlag וגזרתו מל״ע خلد ישב ועלה על מקום אחר sich ansetzen, anhaften) בר״ג דפרק במה בהמה (שבת נ״ב:) ובשלימא דא ודא אחת היא והתנן בהסיף והסכין בפי״ג בכלים (מ״ה [1]) מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת התפירה טהורה. ובהרוטב כפ״ג בטהרו׳ (מ״ה) מחט שנמצאת מלאה חלודה או שבורה טהורה שכל הטומאות כשעת מציאתן [2]). פי׳ בלעז רוגיני [3]) ובלש׳ ישמעאל (צדיד) [צ״ל צדיה] [4]) והוא ישעולה על הברזל לאחר זמן —. ובב״ר פ״פ (ע״ט וכ״ה בירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ח ע״ד וילקו׳ וישלח רמז קל״ג ועיי׳ בסוף הערך) ויחן את פני העיר: עד שהעלה גופן חלודה. (א״ב פי׳ בל״י צואה ודבר מלוכלך). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י κηλίς Fleck, Schmutz, והנכון כמו שכתבתי בתחלת הערך שגזרתו מל״ע הרשומה וכ״ה בהוראה הראשונה בב״ר פי״ב וירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב ע״ד עיי״ע אננקי (ח״א, קנ״א) והפעל ממנו סנה׳ י״ד. מעות שהחלידו וכ״ה במעש׳ שני פ״ד מ״ב במשניו׳ נאפולי וכ״י. מ׳ וכפי״מ להרמב״ם ועיין ד״ס למעשר שני צד כ״ד: מ״ש בענין גי׳ שלנו החליאו. ובהוראה שני׳ נשנה המאמר הנ״ל גם באסת״ר פ׳ גם ושתי ודרש מחלד (תהלי׳ י״ז, י״ד) אלו שהעלה בשרן חלודאות על קידוש שמך מי הן רשב״י ור״א בריה וכו׳, עד דסליק בשרהון חלודה ובמדר׳ שו״ט מזמור י״ז הגי׳ מחלד אלו שהעלו גופן חלודה כגון רשב״י ובנו וכו׳, עד שהעלה גופן חלודה ובפסיקת׳ דר״כ (צד פ״ח:) עד שהעלה גופן חלודות חלודות — ורה״ג בסד״ט הנ״ל סיים פירושו: ואעפ״י שאין ראיה לדבר זכר לדבר ומצהרים יקום חלד (איוב י״א, י״ז) ע״כ. וכונתו (עפ״י חידודא) ממה שהוא צהיר ובהיר תקום ותעלה חלודה. וראב״ע פי׳ ג״כ בשם ר״מ הלד (שם) כמו חלודה בלשון רז״ל ע״ש וכ״י תרג׳ העתיק ג״כ גשמך דחָלִיד בגרגושתא כלומ׳ גופך שהעלה חלודה בגוש עפר. והשם חֲלְדוּתא תר״י א׳ במדב׳ ל״א, כ״ב] —

☞ **חֲלַז** (entblössen) תרג׳ שני בפסוק בימים ההם כשבת (א׳, ג׳) וחלזת חילוזא. *[אחי״ה בעל המתורגמן כתב לא ידעתי מה הוא וגם ר״ב לא פירשו ורמ״ל רומז על חלץ וההכם לעווי בעמת״ר גזרו מל״י χαλάω פי׳ התיר אגודה ותלה למטה מה שהיה קשור בתחלה אבל האמת כי ההמשך מראה באצבע כי בהיפך שיעור המאמר הגביה הבגדים כי בתרג׳ אסת׳ שני הנ״ל יסופר כי אחרי ראות המלכה שבא כי שלמה המלך יושב בבית זכוכית אשר לו (עיי״ע זג ז׳) ותחשבה המלכה בלבה כי שלמה במים הוא יושב וחַלִּיזַת חִילוּזָה דתעבר וחזא לה סערא בריגלה פי׳ אז הגביה שולי בגדיה לעבור ונראתה לה שערות ברגליה וכן העתיק פתשגן הכתב ובעצם הוראת המלה בל״ע حلز פי׳ הפשיט בגדים ומגלה מה שהיה מכוסה entblössen, aufdecken. וכן נאמ׳

1) כ״ח רק בדפ״ר וכ״ה בכ״י ו״ו ול״ד. 2) ובירו׳ סוף פ״ג דגיטי׳ דף מ״ה רע״ב מפורש לה: תני הניחה שישה ובא ומצאה חלודה ע״ש ועיי׳ תוספי׳ כלי׳ הובא בר״ש טהרות פ״ג מ״ה. 3) בלאי״ט ruggine: Rost ובכ״י ו״ו ול״ד בט״ס רויצי, ובכ״י ה״ב רוייני ובכולם צ״ל כגי׳ דפ״ר רוגיני, ובעה״ק שנ״ב הגי׳ רוול והוא ל״צ rouille וכן פירש״י שובתא ובשבת ס״ה.) רוו״ל והוא חלודה כפי׳ רבינו בעי בת ארעא, וביומי ל״ח: פירש״י רקביבות רדוליי״א וצ״ל רווליי״א וכצ״ל הלע״ז ברש״י שבת נ״ב: ד״ה חלודה, וכצ״ל בר״ש כלי׳ הנ״ל ד״ה חולדה וצ״ל חלודה מיל״א וצ״ל רווילא. 4) והוא בל״ע صدأ Rost וכצ״ל במקום בטיית צידה שאי׳ בפי׳ רה״ג לסדר״ט צד ט׳ ובפי״מ להרמב״ם כלי׳ שם אי׳ עלה עלית סיתוי והוא לפע״ד صدأ בל״ע חלודה ובדפ״ר חסר ובל״י צריר.

באסת׳ תרג׳ שני פ׳ ויקח (ו׳, י״א) ומתקטרין קטרוי ומחלזון חולזוי וגם כאן העתיק פתשגן הכתב ויאסור קשריו (של סוס) וירם שולי בגדיו ע״כ, ובלתי נכון הוא שאין לו מובן אצל הסוס אבל האמת כי פי׳ המלה הערבי׳ הנ״ל ג״כ מכין ומזרז zu-ausrüsten ובזה הכל על מקומו יבא] —

חֲלֶז (Kiste) תמרי בחלוזך (פסחי׳ קי״ג.) עיי״ע הלז [ב׳] כי כן גרס בעל הערוך.

*[אחי״ה והגי׳ בחי״ת העיקר וכן העתקת היוצר (זכריה י״א, י״ג) בחילש כתבא כלומ׳ בתיבה שהכתבים שם ופי׳ היוצר כמו אוצר עיין ערך חלש ג׳] —

1 חִלָּזוֹן (מין חולי עינים עיי׳ בפנים eine Art Augen-krankheit) בפ׳ על אילו מומין (בכורו׳ פ״ו מ״ב דף ל״ח.) היה [1] בעינו דק תבלול חלזון נחש ועינב [2]. גמרא (שם ל״ח:) חלזון זה מום קבוע הוא לשחוט עליו וזהו נחש. פי׳ שמנומר עינו כנחש. ויש מפרשין חלזון הוא תבלול ותרג׳ בבלי (אונקלוס לויק׳ כ״א, כ׳) חליז בעיניה ותרג׳ ירו׳ חלזונא [3]. — (א״ב פי׳ בל״י ברד וזה שם מורסא קטנה עגולה וזכה כמו אבן ברד בין העפעף והעין או בעין עצמו). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י χάλαζα פי׳ ברד עיי״ע חלזון ו׳. והושאל לשעורה שבעין הנקרא ג״כ בלא״ש Gerstenkorn וכן דעת כ״כ ורמ״ל ולעווי ואין דעתי נוחה הימנו מכח קושיא עצומה למה לא העתיק המתרגם כמדרש חכמים בבכורות שם איזהו תבלול לבן הפוסק בסירה ונכנס בשחור ובגמ׳ שם אמר ר׳ יוסי לבן נכנס בשחור הרי זה מום עיי׳ פירש״י שם וע׳ סרה א׳ וע׳ תבלול וא״כ למה היה משנה המתרגם טעמו לנטות מני אורח ההלכה? וכבר כתב הראב״ד כפי׳ לספרא הנ״ל וז״ל: ואני תמה על המתרגם תבלול חלוז [וצ״ל כגי׳ רבינו חליז] שאינו שוה למדרש חכמים ע״כ. ועתה באתי לגלות את אזנך אוזן שומעת כי המתרגם הלך בעקבות ההלכה וחלזון לחור וחליז לחור. כי זה האחרון לשון ערבי خليس פי׳ ע ר ב ו ב ל ב ן ו ש ח ו ר וזה כדעת ר׳ יוסי. ורבינו וכל הבאים אחריו בחדא מחתא מחתינהו שתי תיבות חלזון וחליז עד כי הסופרים שנו לנו גי׳ המתרגם וכתבו חלזון במקום חליז. אבל בענין חלזון של משנה וגמר׳ דבכורו׳ וספרא צריך למידע כי עצם הוראתו ל״ע حلزون ובל״ס חלזונא Schnecke והוא שם כולל למיני חומט ושבלול ובעל נרתק הנמצא בים עיי״ע חלזון ג׳ והושאל לחולי עינים כי כמו שבלול תמס יהלך כשיצא מנרתיקו והולך רירין נופלים הימנו ונמס (עיי״ע אֶשֶׁת) כך זה החולי כל מקום שהגיע בעין או באשון עין רירין מושך אחר עצמו ועיי׳ הוספות הח׳ פליישער לעמת״ר להח׳ לעווי. וראיה מופתית לפירוש זה מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורו׳ (בקובץ כ״י אנגיילק׳ דף ק״ב ע״ב) וז״ל חלזון קורין בלע״ז ל י מ ץ עינב שיש בעינו כענבה [נחש] שמנומר עינו כנחש עכ״ל והנה בע׳ ענב ב׳ נגרר רבינו אחריו (ועיי׳ עוד ע׳ דק) וכן בע׳ הנוכחי במה שאמר פי׳ שמנומר עינו כנחש והן הן דברי רגמ״ה אבל רגמ״ה פי׳ כן על נחש שבמשנ׳ ומלת חלזון פי׳ רק ע״י הלעז לימץ לכן דעתי ברור כי כאן חסרון בפנים וצ״ל בערוך ג״כ בזה״ל: „פי׳ ח ל ז ו ן ל י מ ״ ץ ע י נ ב ש י ש ב ע י נ ו כ ע נ ב ה נ ח ש שמנומר כנחש״, ובדפוסים וכן בכ״י נשמט בט״ס מן נחש ראשון (כמה שכתב רבינו בציון הגמ׳: זהו נחש) עד נחש השני שבפי׳ רגמ״ה דאל״כ נשאר מלת חלזון בלא פירוש. ומלת לימ״ץ כפי׳ רגמ״ה הוא ל״צ limace ובל׳ פרבינץ limausó ובלאי״ט lumaca מל״ר limax ול״י λεῖμαξ ועל ידו לועז פי׳ מיוחס לרש״י ש ב ל ו ל במ״ק ו׳: עיי״ע אשת, ורש״י לויק׳ י״א, ל׳ חמט: לימצ״ה (וכ״ה ברד״ק שרש חמט ושבל) ומעתה אין אצלי ספק שבפירש״י לבכורו׳ ל״ח סע״א ד״ה חלזון: „חולי הוא שקורין ל י מ ו ן״ צ״ל לימץ והוא ממש כפי׳ רגמ״ה ו כ ל פ י ר ו ש ו מסכים עד להפליא עם פי׳ רגמ״ה. יוצא לנו מזה כי חולי חלזון הושאל מהשם הכולל למיני שבלול וחומט ומטעם שכתבנו אבל שני פירושי רגמ״ה האחרים בענין עינב ונחש אשר נעתקו ג״כ מרבינו בעל הערוך קשה להלמן וכן נדחקו בפתרון שתי מלות מכל המפרשים יען שחשבו כי מלשון עבר מחצבן אבל אצלי ברור כי על ברכי לשון ערבי נולדו כי נחש הוא ל״ע حنش חתיכת בשר עב העודף על הגוף והעלה אותה אך למותר ובלא״ש Fleischwulst ובגוף העינן מאוד מאוד נחמדים דברי הרמב״ם בפי״מ לבכורו׳ וז״ל: וחלזון נחש שני שמות נגררים על ענין אחד הוא שיצא כ ע י ן ב ש ר מ ו ת ר וימשך עד שחופה קצת משחור העין ושמו המפורסם אצל הרופאים בל״ע

---

1) בנו״ג הרי. 2) כ״ה במשניות וכ״ה בע׳ ענב ב׳ ובפי׳ רגמ״ה כ״י ובמשני׳ דשים בט״ס ועצב ובספרא אמור פרק ב׳ פרשי׳ ג׳ עי״ 3) בתר״י א׳ בנו״ג הִלָּוֹן ובתר״י ב׳ יחלזווה.

טפרה ע"כ והוא ל"ע ظُفْرَة Augenkrankheit, Fell im Auge ועיי' ברע"ב לבכורו' שם. ופי' עינב לפע"ד ג"כ מל"ע عِنَبَة כלומ' אבעבועה שיוצאה בגוף האדם ואולי לזה כיון פירש"י בבכורו' שלועז (עצב) [צ"ל עינב] מיי"ל והוא ל"צ maille וכן לועז בשבת ע"ח. מלת ברקית: מייל"א והוא כתם לבן היוצא בשחור העין Geschwür an dem Irishäutchen im Auge ועיי' פירש"י בב"מ ע"ח: ד"ה נהוריתא. אבל בכ"ז לבי נוקף בפי' הלעז כי קרוב הדבר כי בבכורו' צ"ל במקום מיי"ל: טייל וכן לועז רגמ"ה עינב ועיין ערך דק ומ"ש] —

2 חִלְזוֹן (schneckenförmige Verzierung) בפי"ב בכלים (מ"א) או שקשר הלזון בראשה טמאה. פי' זהו צורתו: [1]) ונקרא הלזון כמו החלזון שהוא מוקף. — (א"ב בעל הערוך צייר בספרו צורת חלזון וכן עשה בקרדום שנוטל עושפו עיי"ע בקע ג'). *[אחי"ה עיי' לעיל במבוא לח"א צד LXV מ"ש בענין צורות דספר הערוך. וצורה הנוכחית מעידה על פי' נכון דרבינו כי חלזון הוא מוקף ונקרא על שם החלזון שהוא בעל הנרתק (עיי"ע הבא אח"ז) והיו משימין אותו לכלים לנוי. וזה שאמרה המשנ' טמאה ר"ל החלזון טמאה וכ"ה מפורש בתוספת' כלים ב"מ פ"ב או שקשר חלזון בראשו חלזון טמאה ובר"ש לכלי' לא הביא מלת חלזון] —

3 חִלְזוֹן (מל"ע וסורי הרשום' בע' חלזון א' והוא שם כולל לכל בעלי הנרתק Schal- (Muschelthier, Schnecke, Purpurschnecke בר"ג רחלק (סנהד' צ"א.) עלה להר וראה שהיום אין שם חלזון אפילו אחד [2]) ולמחר יורדין גשמים וטתמלא כל ההר כולו חלזונות. תרג' ירו' [א'] יירש הצלצל (דברי' כ"ח, מ"ב) חלזונא [3]). בפסיקת' דויהי בשלח פרעה (פסיק' דר"כ צ"ב.) [4]) ולא היו גדילין? אמר להן חלזון הזה כל זמן שהוא גדל נרתיקו גדול עמו. בפ' במה מדליקין בגמ' ר' ישמעאל אומ' אין מדליקין בעיטרן (שבת כ"ו.) יוגבים (ירמיה ל"ט, י' ושם נ"ב, ט"ז) [5]) אלו צדי חלזון מסולמה דצור עד חיפה [6]). ובפ' כלל גדול גמר' הצד צבי והשוחטו (שם ע"ה.) הצד הלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת [7]). בפ"ק דמגיל' בגמ' אבל עצי כהנים (ו'.) חייך כולן צריכין לך על ידי חלזון. בסוף הלכה קמ' דפ' התכלת (מנחו' מ"ד רע"א) ת"ר חלזון זה גופו דומה לים ובריתו דומה לדג ועולה אחת לע' שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרין. — (א"ב גם זה נרתיקו גדל עמו). *[אחי"ה יען שבדפ"ע מן הציון דשבת והלאה ע' בפני עצמו הוא הוכרח ר"ב להעיר כי גם זה וכו', ר"ל כי גם חלזון הנזכר בשלשת הציונים דשבת מגיל' ומנחו' ממין בעלי נרתיק הוא כלומ' מין חומט או שבלול. ובאמת בטעות נדפס בע' מיוחד כי בע' זה מן ציון דסנהד' הנ"ל עד ציון דמנחו' הוראת חלזון כמו בל"ע וסו' (עיי"ע חלזון א') בעל הנרתק Schal- Muschelthier ויש ממנו מינים הרבה עיי' מ"ש בהרחבת עיון הח' לעוויזאהן בספרו זאאלגיא ר"פ והלאה. והמין המעולה הוא הנקרא אצל אריסטו ופליניאוס Πορφῦρα, purpura ובלא"ש Purpur-schnecke וזה מובן במגיל' שם שדרש שפוני (דברי' ל"ג, י"ט) זה חלזון ופירש"י שפוני שהוא דבר חשוב ספון חשוב בל' בריתא ע"כ ובספרי זאת הברכה ס"פ שנ"ד גרס בפירוש ספוני זו חלזון . . לפי ששבטו של זבולון מתרעם לפני המקום וכו', ע"ש וכן דרש במד"ר פי"ג שפוני זה חלזון וכן העתיק לפי הענין תר"י א' לדברי' שם מלת שפני: וחלזונא יאחדון ויצבעון מאדמיה תיכלא. וע"י שפע ימים ושפוני טמוני אוצרות של חלזונות נפל גורלו של זבולון בנעימים כי גדול היה יקר ערך החלזונות בימי קדם ובפרט של אותו המין אשר בדמן צובעין תכלת כדאיתא במנחו' שם ופי' רש"י שם: גופו מראה גופו תבנית דיוקנו ע"כ ונ"ל כי דבור המתחיל בריתו נשמט ופי' תבנית דיוקנו סובב והולך על מלת בריתו וכן פי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובין כ"י אנגייליק' דף ד') וז"ל גופו דומה לים: מראה גופו ובריתו: צורתו ע"כ. ואנכי הרואה כי כונת רגמ"ה וכן כונת רש"י כי גופו כלומ' מראה גופו היינו מראה מיין ששוחטין מגוף

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובי"ר, ובדפ"ע חסר. [2]) וכ"ה באה"ת רק שם יותר נכון לפי משפט הלשון וראה שהיום אין בו אפילו חלזון אחד ובזה נתקררה דעתו של הגרי"ב בהמשב"ע ע"ש ובנו"ג שהיום אין בו אלא חלזון אחת ובכ"י ה"ב וראה שם חלזון אפילו אחד. [3]) בנו"ג הַלְזוֹנָא ונראה שתתכן יותר והוא מל"י χελωνίς bunte Käferart, Kornwurm, תולעת אוכלת חטים ומסורקת בגוונים הרבה [4]) והובא בשם פסיק' בילק' עקב רמז תתין ובילק' תהלי' רמז תרצ"א וכ"ה בשהש"ר ס' נפת תטופנה ומד' שו"ט מזמור כ"ג ודברי' רבה ספ"ז. [5]) וכ"ה בנו"ג יוגבין וכ"ה בע' אפרסמון וצ"ל יגבים או יוגבים ועוד עיי' מנחת שי למ"ב כ"ה, י"ב. [6]) עיי"ע אפרסמון ומ"ש. [7]) ובתוספת' שבת רפ"ט אי' ה"ז חייב שתי חטאות ובירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג נשנה אית תניי תני חייב שתים אית תניי תני אינו חייב אלא אחת.

החלזון הוא תכלת ובורייתו כלומ' מראה צורת ותבנית חיצונה החלזון דומה לדג וזה ראיה למה שכתב הח' לעוויזאהן כי חלזון נקרא ג"כ בל"ר pelagia על שם מין החלזון שדומה לים (pelagus) וצורת החלזון דומה לדג כי פתח הנרתק אשר בו דר החלזון הוא עקום וארוך. אבל בעלי התוספו' שבת ע"ג: ד"ה מפרק הבינו כי חלזון הוא ממש דג וכן דעת הרמב"ם בהלכו' ציצית פ"א הל"א וכתב עוד דמו שחור כדיו וכו', וכיון על דג הנקרא Tintenfisch וזה רחוק הוא למאוד עיי' לעוויזאהן צד רפ"ג, אבל מה ששיער הח' הנ"ל (שם) כי משקרי חלזוני (ע"ז כ"ח:)[1] הוא ל"י μυῖσκα בלא"ש Miesmuscheln וכן דעת הח' לעווי בעמת"ל אין זה נכון, ולפע"ד הוא ממש העתקת מלה יוני' ורו' πορφῦρα, purpura כי בל"ע شقر פי' אדום ביותר וא"כ לייתי משקרי חלזוני פי' יביא מאדומים שבחלזונות היינו פורפורשנעקען ורש"י לועז לימי"ן מין חלזון וצ"ל לימ"ץ (עיי"ע חלזון א') — ולולי יראתי הייתי אומר כי מזה הענין ג"כ מה שדרשו בב"ר ספצ"א קחו מזמרת הארץ (בראשי' מ"ג, י"א) דברים שהן מזמרין בעולם חלזון חמר וכו', ג"כ מובנו פורפורשנעקע כי חמר בל"ע حمر אדום roth ועוד עיי"ע חמר ט' ומ"ש. והמפרשים בארו בדוחק. — אבל חלזון בירו' שבת פ"א ד"ג: חלזון יש לו גידים ועצמות אין זה מן השם הנ"ל עיי"ע הבא אח"ז. והחלזון בספר יצירה (בהקדמה) הוא הנקרא בלא"ש Auster עיי' זאאלי' שם (רפ"ה בהערה) | —

* חלזון ירו' שבת הנ"ל בסוף ערך הקודם נ"ל שהוא ענין יתוש או כינה וכן נשנה עם הלכה ההורג כינה בשבת (שם, ובבבלי שבת י"ב.) ולדעתי הוא ל"ע قلذ פי' מין כינה ויתוש ומפרשי הירו' פירשו בדוחק גדול.

* חלזון שם מקום ובכ"י ש"ס וגי' רבינו בע' חדייב היותר נכונה: חלוון עיין ערכו אחר ע' חלון.

* חלזון (או מל"י χάλαζα ברד עיי"ע חלזון א' או כט"ס עיי' בפנים) ילק' וארא רמז קפ"ה בשם תנחומ' כיצד היה הברד יורד . . כחלזון הזה היה יורד ומקצץ את האילנות שנאמ' יהרג בברד גפנם וג"כ תר"י הצלצל חלזונא אבל יותר טוב כי הוא ל"י הרשומ' וכן בחנמל שאי' שם בסמוך פירושו כן עיי"ע בהנמל אבל בתנחומ' הגי' יורד בפלכין ושמ"ר ספי"ב כפילקין וזהו עיקר פי' בל"י πέλεκυς גרזן עיי"ע פלכין ונראה שמלת חלזון נשתבש' תחת פלכון ובילק' תהלי' רמז תתס"ג הגי' באמת כפילקים [צ"ל כפילקים] ובילק' תהלי' רמז תת"ך ושו"ט מזמור ע"ח כפילקין צ"ל כפילקין וכה"ג כפלכין בע' פלכין לפי דפ"ר ומפורש שם ע"י מלה יונית פיליקין (לפי גי' כ"י ה"ב), פוליכסו צ"ל פוליכוס (πέλεκυς) לפי כ"י ל"ד ומובנו הברד יורד בעז וכח כל כך כמו הגרזן שמקצץ האילנות.

* חלזון, חלזה ט"ס תחת הלזה עיי"ע.

חָלַט (מל"ע خلد העמיד דבר לעולמית בלי הפסק וא"כ שטר חַלְטָאתָא שטר שעל ידו מחזיקין את המלוה בנכסי הלוה חזקה עולמית Vindications = Zueignungsurkunde, בהפעיל הֶחְלִיט ענין גמירת דבר ונתינת רשות מכל וכל völlig überlassen, verfallen lassen ועיי' עוד בפנים) בפ"ק דב"מ בגמ' מצא שטרי חוב (ט"ז:) מתניתין בשטרי חלטתא[2] ואדרכתא דלאו בני פרעון נינהו[3]. בפ"ק דמגיל' (ח'.) אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט. צרעת ממארת (ויק' י"ג, נ"א) תרג' ירו' [א'] צרעה מַחְלְטָא. *[אחי"ה וכן בתר"י א' לויק' י"ג, י"א וְיַחְלְטִינֵיה כהנא וכן לדברי' כ"א, ה' למחלט וזה הלשון מורגל לענין טומאה גמורה של מצורע וכן בדרז"ל זבחי' ק"ב רע"א אני כהן ואני מסגירה אני חולטה ואני פוטרה, ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג ר"ע מטמא ומחליט. והשם חליטה ספרא תזריע פרק ד' פרש' ג' ושם החלט עיי"ע וע' הסגר. וגוזר אני המלה מל"ע הרשומ' שענינה גמירה ופסיקה עולמית וטוב ויפה פירש"י לויקר' כ"ה, כ"ג לצמתת: לפסיקה למכירה פסוקה עולמית ע"כ[4]) וכן תרג' אונקל' לויק' שם ולפסוק ל' לצמתת: לחלוטין וכן הובא בשמ"ר פ"ג מתרגמינן לחלוטין, ובירו' דמאי פ"ה דכ"ד סע"ד וירו' גיטין ספ"ד דמ"ו: אי' לצמתת לחולטנית ואחד הוא עם לחלוטין עיי"ע זרב ב', והוא תואר הפעל כמו מוחלט בפי האחרונים והוא נרדף עם גמור וכ"ה בל"ע مخلدا פי' תמיד ולעולמית ובפסיקה גמורה ובזה הענין ערכין ל"א: למי חלוט . . לראשון חלוט . . לשני חלוט, ירו' דמאי פ"ה דכ"ד סע"ד

[1]) לגי' רבינו בע' משקר ובי"ה בכ"י ש"ס, ובנוי"ג משקר. [2]) בנוי"ג חלטתא ובשט"מ חליטתא. [3]) עיי"ע אדרכתא ושם מפורש קצת. [4]) וכן פירש"י למלכי' א' כ' ל"ג וימהרו ויחלטו לשון צמיתות כרת הדבר מפיו וכו' ונ"ל כי זה גזרת המלה היא מל"ע حلط לשון מהירות וכן פי' הרד"ק שם ובע' חלט. --

וירו׳ גיטי׳ ספ״ד דמ״ו: לא תמכרו (ויקר׳ כ״ה, כ״ג) הא אם נמכרה חלוטה היא. ב״ר פס״א הזהר שלא תחליט להם את הארץ, ירו׳ שביעית פ״ו דל״ו ע״ג בגין דלא חלטתון מלכותא בידא, ירו׳ פסחי׳ ספ״ד דל״א: בגין צפרייא דלא יחלטון בניהון, ירו׳ כתובו׳ פ״ט דל״ג: אנן מחלטין ניכסייא, ושם פ״י דל״ג סע״ד ושם דל״ד רע״א שני שטרות שיצאו על שדה אחת איזהו מהן שירצו בי״ד להחליט מחליטין, ירו׳ דמאי רפ״ז דכ״ו. צריך להחליט בשפתיו, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט: גסות רוחו של ירבעם היא החליטתו פי׳ גמר בדעתו להעמיד העגלים. יומ׳ פ״ו סע״ב תשובת המוחלטין מעכבת הפורענות פירש״י המוחלטין רשעים גמורים. ירו׳ נזיר ספ״ח דנ״ז: מוחלט ודאי] —

חָלַט (מל״ע خلط פי׳ מערב וכ״ה בל״ס והושאל בדרז״ל לכל דבר שנעשה על ידי נתינת וערוב מים רותחין ע״ג קמח einen Teig einrühren mittels heissen Wassers וממנו השם החלט, חליטה מין עוגה ומאפת נעשית על מחבת בשמן (eingerührter Teig בריש חלה (פ״א מ״ו) ובפרק [1]) כל שעה בגמ׳ והקדש שלא נפדו (פסחי׳ ל״ז:) החלטה בי״ש מחייבין ובי״ה פוטרין איזוהי המעיסה ואיזוהי החלטה [2]) המעיסה קמח ע״ג מי גלישין [3]) החלטה מי גלשים ע״ג קמח. ת״ר (שם ל״ז.) הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המסרת והמדומע פטורין מן החלה, ובריש חלה (פ״א מ״ד) מאי חלת המסרת [4]) אמר ר׳ יהושע בן לוי זה חלוט של בעלי בתים, פי׳ חולטין ברותחין ואח״כ אופין בתנור. פ״א חלת המסרת „חלות שאינן אפויות בתנור אלא על המסרת שהיא כמין טיגן [5]) ואופין אותן החלות ע״י שמן לפיכך נקראו חלות המסרת״ וזהו חלוט של בעלי בתים [6]). לביבות (ש״ב י״ג, ו׳. ח׳) תרג׳ חליטָתָא. בב״ר פ׳ מ״ב [7]) ויהי בימי אמרפל ר״ש פתח [8]) וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך א״ר שמואל כמה דאתא בחלוטין כך הוא אזל בחלוטין אמר ר׳ אבין [9]) כשם שפתח בארבע מלכיות כך חתום בארבע מלכיות. *[אחי״ה ודע כי בל״ע השם خليطى ובל״ס חליטְתָא ענינו תערובת קמח עם שמן וכדומה ובדרז״ל הוא קמח לתוך חמין כן הוא מפורש בירו׳ חלה קל״ס פ״א דחלה דנ״ח רע״א, ובירו׳ פסחי׳ ספ״ב דכ״ט ע״ג חליטה קמח לתוך חמין ועיי״ע מעס. ובירו׳ דחלה שם מפרש אי זהו חלוט ברור . . כל שהאור מהלך תחתיו ובירו׳ ע״ז פ״ב דמ״ב. חלוט מחוסר מעשה ידה האור הוא, ובירו׳ חלה שם בדף נ״ז ע״ד פי׳ איסקריטין ע״י חליטין דשוק וחלת מסרת ע״י חליטין דמיי ועיי״ע אסקריטין (ח״א, קצ״א). ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י: כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה . . אומ׳ עליו בממ״ז וכו׳, ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א ע״ג היה עשוי כחצי חלוטה. והקבוץ חלוטין ב״ר רפצ״ד ר״י כד הוה אכל חלוטין וכו׳, ופי׳ מיוחס לרש״י ומ״כ פתרו מזה הענין אבל עיי״ע חליטין. ומהשם נבנה הפעל: ירו׳ חלה פ״א דנ״ח. נֶחְלֶטָה (החליטה) כל צורכה וכו׳, אבל מה שענינו כוויצה וקמיטה עיי״ע חלט ד׳. וגם בענין אתא בחלוטין וכו׳, רוח אחרת עמי עיי״ע חליטין ב׳, אבל תרג׳ לא תתערב (משלי כ׳, י״ט; כ״ד, כ״א) לא תתחלט, שייך לערך הנוכחי כי כן פתרונו בל״ע וסורי וכן התרג׳ כסיל מתעבר (שם י״ד ט״ז) וסכלא מתחלט בסכלותא כאילו היה כתוב מתערב. — בעה״ק שנ״ב פי׳ וחולטין אותו ברותחין גיבריט״י בל״א [gebrüht] או גיקלאפי״ט [geklopft] פי׳ שמשימין קמח ומים בקערה ואח״כ מכין אותו ביחד בסכין עכ״ל] —

חֲלַט (= חֲלִיטָא לפע״ד מל״ע خلدة עדי נזמים ושל צמידים (Ohr- Armgeschmeide ובתי הנפש והלחשים (ישעי׳ ג׳, כ׳) תרגם וקדישיא וחליטָתָא. ותעד נזמה וחליתה (הושע ב׳, ט״ו) תרג׳ ואיתקנת בקדשהא ובחליטת [10]) מרגליתהא. [אחי״ה מי שפי׳ מל״י ἁλυσίς אינו אלא טועה כי מוצא המלה מל״ע הנ״ל ופתרונה עדי הנזמים וכן פי׳ הרד״ק בישעי׳ והלחשים הוא עדי שתולין אותו הנשים באזניהם וכו׳, ועיי׳ ג״כ בשרשים שרש חלש ושם לועז „אברייל״ש״ בל׳ אספמיא ובל״צ oreilles arillos ונקראת כן לפי שהאוזן היא בעלת הלחש ועיי׳ גיזיניאום בפי׳ לישעי׳ צד רי״א. וכן בל״ס קדשא נזמים על שם הלחש. ובירו׳ שבת פ״ו הל״ד פי׳ לחשים ע״י קדשיא. ועוד מורה מלה ערבי׳ הנ״ל תכשיט הצמידים

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב אבל בדפ״ע בט״ס ב ר י ש פרק. [2]) וכ״ה בכ״י א״ס לפסחי׳ ובנו״ג החליטה. [3]) וכ״ה בעי׳ גל״ש ובנו״ג מוגלשין וכ״ה בירו׳ פ״א דחלה מ״ד ובראב״ד לעדיות פ״ה מ״ב אי׳ גם תגיי מגלושין. [4]) וכ״ה בפסחי׳ שם ובאו״ז הלכי חלה סי׳ רי״ז ובנו״ג המשרת. [5]) באו״ז שם: שהוא מין טיגון, ובפי׳ ר״ח כגון מגין. [6]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח לפסחים צד ס״ד והובא באו״ז שם בשם ר״ח ורבינו ע״ש כי האריך. [7]) וכ״ת בילקו׳ לך לך רמז ע״ב ובקהל״ר פ׳ וגם זו. [8]) בנו״ג ר׳ שמואל בר שילת פתח. [9]) בב״ר ר׳ אבון, ובקהל״ר ר׳ פינחס, ובילק׳ חסר. [10]) כ״ה לנכון ברפ״ר ופיז׳ וויניצי׳ אבל ברפוי המאוחרי׳ בט״ס ובחליטא

והעתיק התרגום ככה כי הבין חליתה מל״ע حلى, حلية תכשיט נשים ועיי׳ רש״י בהושע שם] —

* חָלַט (פי׳ בל״ע قلص ענין כויצה וקמיטה zusammenziehen והושאל לצמיתת הבשר בחומץ durch einlegen in Essig zusammen-ziehen lassen) פסחי׳ ע״ד סע״ב מ״ש מהלא מתמהא דהלטינן ביה (עיי״ע הל כ״א), ושם: האי חלא דחליט ביה חדא זימנא תו לא תאני חליט ביה. וכתבו התוספו׳ שם ד״ה אסמיק ומנהג הוא כשנותנים בשר חי לתוך החומץ ואינו שוהה בתוכו לא מפליט מידי ונצמת הדם וכו׳. חולין קי״א רע״א מיחלט הוה חליט ליה מעיקרא כי הא דרב הונא חלטי ליה בחלא ורב נחמן חלטי ליה ברותחין ופירש״י חלטי: צומתו בחומץ שהחומץ צומתו אשטריינט בלע״ז ושוב אינו פולט עולמית ע״כ והלעז הוא ל״צ es zieht zusammen, étreint וכ״ה ברש״י כ״י לפסחי׳ מ׳. ד״ה וחומץ צומתן אישטריינ״ט (ובדפוסי׳ נשתבש) ועיי׳ הלעז בחולין נ״ז. ד״ה צומת הגידין. והח׳ לעווי המציא המלה בלא דיוק מע׳ הלט א׳ ורבינו לא פי׳ המלה אבל הביא ציון דחולין בע׳ גם ד׳ ועיי׳ פירושו. ורגמ״ה כ״י לחולי׳ (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף שכ״ד סע״ב) פי׳ חלטי ליה שלקי ליה] —

חֲלִיטִין ר׳ יוחנן כד הוה אכיל חליטין בעל הערוך גרס אליטין ע״ש. *[אחי״ה עיי״ע בח״א, צ׳, ושם רמזתי על לש׳ ערבי خليط (כצ״ל, ובדפוס נשתבש خالط) והוא תערובת חמאה וחלב ואולי יותר טוב לרמוז על לש׳ ערבי خلط בקבוץ اخلاط והוא תערובת מיני תמרים וזה יתכן יותר לפי׳ רבינו פירות גינוסר וכאמת לעדות בן מתתיהו (על המלחמות ג׳, י׳, ח׳) מחוז גינוסר Genezareth (עיי״ע) היה מלא בעצי דקלים. והגי׳ כחי״ת אי׳ ג״כ בירו׳ נדרי׳ רפ״ו דל״ט רע״ג וירו׳ נזיר פ״ה דנ״ה רע״ג ר׳ יוחנן אכל חליטא ואמר לא טעמית מזון בהדא (בהדין) יומא. ובירו׳ עירובי׳ פ״ג ד״כ ע״ד אי׳ אכל חליטן וצ״ל חליטין —. ומה שנוגע לגי׳ אלטין פי׳ כבר בע׳ ההוא] —

* חֲלִיטִין בל״ע اخلاط, خلاط ohne Vernunft בלי דעת) בסוף ע׳ חלט כ׳ הביא רבינו ציון טב״ר (וש״נ) כל עוטת שבא כן ילך.. כמה דאתא בחלוטין כך הוא אזל בחלוטין ופי׳ מ״כ כונתו מענין חליטין מאכלות דקין ועיי׳ עוד פי׳ זר ביפה תואר ולפע״ד חליטין (כה״ג בב״ר ובשאר מקומות הנ״ל) הוא ל״ע הרשומ׳ ופירושו: כמו שבא אדם לעולם בלי דעת כך נפטר בלי דעת, וראיה מוכרחת מצאתי בקהל״ר פ׳ כאשר יצא שאי׳ תיכף קודם הדרוש כמה דאתא בחליטין וכו׳, בזה״ל: בא לעולם בבלי דעת ונפטר מן העולם בבלי דעת ע״כ.

* חלטתא ט״ס עיי״ע הלטאה.

חֲלִיטַר (לדעת ר״ב ממונה על השולחן Tischaufseher ולפע״ד מלש׳ פרסי הרשומה בפנים ופתרונו בלא״ש Zuckerbäcker) ירו׳ שביעית פרק כלל גדול (פ״ז דל״ז רע״ג) ר׳ יוסי [1]) מפקד לאילן חלטריא לא תהוון מחשבין אגריכון על משחא אלא על חטייא. פי׳ בל״י (?) ממונים על התבשילים ומיני מאכל המובאים על השולחן. *[אחי״ה וכנ״ה (רק בירו׳) איזה פעמים, ירו׳ חלה פ״ב דנ״ח סע״ג חד חליטר שאל לר׳ יוחנן, ירו׳ ב״ב רפ״ב די״ג: עיי״ע איסטיב (ח״א קס״ה:) ושם הוי: חד חליטר שרי תחותוהי, ירו׳ יבמו׳ פי״ב די״ב ע״ד ר׳ יונ׳ טלקא לחנותא דחליטרה (ובירו׳ שבת פ״ו ד״ח סע״א לי׳ בט״ס מלת לחנותא), פי׳ ר׳ יונא זרק סנדל שנפסק לו ברה״ר לחנות של חליטרא כלומ׳ אופה חלות רקיקין מתוקין כדבש. ול״פ הוא כי حلوا ی פי׳ חלות רקיקין מתוקין וא״כ חנותא דחליטרא פי׳ בלא״ש Zuckerbäcker-laden, ועושה רקיקין מתוקין אלה נקרא בל״פ حلواگر Zuckerbäcker וגם תיבת איסקריטין מלה פרסי׳ היא כמו שהוכחתי בע׳ הנ״ל (ח״א, קצ״ח) ובהיות כי רבים מצויים בחנות של אופה רקיקין מתוקין דמיא לבקעה בימות החמה דהויא ג״כ ככרמלית דשכיחי בו רבים, ומי שמוציא המלה מל׳ התרג׳ (כדעת בעל קה״ע) או מל׳ חליטין (כפני משה והח׳ לעווי) לא דקדק כהוגן, ופי׳ ר״ב מל״י דוחק ורחוק מלבד שתיבה יונית כזו לא נמצאה באוצר מלין יוניות] —

חלי (= חוּלְיָה, חוּלְיָא מל״ע خلى פי׳ חתיכה וחלק לקוח Stück, Ausschnitt; entfernter Theil ועוד עיי׳ בפנים) בר״ג דברכו׳ (ג׳ סע״ב ועיי׳ נ״ט רע״א) אין הבור מתמלא מחוליתו [2]). פי׳ עפר שעל פי הבור. איכא דאמרי „מעפר שחופרין

[1]) בנו״נ ר׳ לא. [2]) ובברכו׳ נ״ט. ובילק׳ תהלי׳ רמז תשע״ו מחולייתו וכ״ה בספר המפתח לר״נ ובמדר׳ שמואל כ״ז מחולייתה אבל בפי׳ ר״ח כ״י לסנהד׳ ט״ז. (בקובץ כ״י אנגייליק׳ ד״ס.) בחלייתו והוא נ״ל עיקר.

מן הבור אינו מתמלא עד שתוסיף בו עפר אחר"[1]. בפ' הזורק (שבת צ"ט.) ובפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ג:) חליות[2] הבור והסלע שהן גבוהין י' טפחים[3]. פי' "עפר היוצא מן הבור מניחין אותו סביביו כדי שיהא לו כמו מעקה [ו]אם החוליה גבוהה י' ורחבה ד' הרי היא כרשות היחיד". בפ' יוה"כ בגמ' מפני שספק נפשות (יומי פ"ד:) ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליה ומעלהו. פי' עוקר חוליה משפת הבור כדי שיוכל לירד לבור. בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' בור של שני שותפין (ב"ק נ"א.) כגון שעקרו שניהן חוליה בבת אחת והשלימוה לעשרה. — התכו חוליות ונתן חול בין חוליה לחוליה (כלי' פ"ה מ"י ועיי' מ"ה, ברכו' י"ט. ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד) כבר פי' בע' חכן. *[אחי"ה לגי' חליה בלא וי"ו כדאי' איזה פעמים בדפ"ר ובפי' ר"ח כ"י לסנה' עולה יפה פי' המלה הערבי' הרשומ' אבל לרוב פעמי' אי' בוי"ו וכ"ה בל"ס חוּלְיָנָא חפירה ועקירה וחתיכה וזה מ"ש רש"י בברכו': חוליה: העוקר חוליה מבור כרוי וכו'. ומה שפי' רבינו בפי' א' על פי הבור וכן בסמוך לטטה משפת הבור אולי יש להסבירו ע"י מלה ערבי' حوالى פי' שפה ופי וכ"ה דעת י"מ בתוספו' סנהד' שם וגם הוראת המלה הערבי' הנ"ל סביב וזה מה שפי' רבינו (שהוא פי' ר"ח בשבת) מניחין אותו סביביו וכו'. וכענין פי' ר"ת חוליתו: מקום נביעתו עפ"י מה שמבין את מדר' שמואל יש לרמוז על ל"ע خلالة בריכת מים או حال, حول בור מים, ועוד ענין حول = حويل הנחת דבר מצד זה לצד זה וזה מה שפירשו התוספו' בברכו' בשם הר"י שאם תחפור מצד זה ותניח מצד אחר לא תמלא ע"כ וכ"ה בתוספ' הרא"ש. ועה"ק שנ"ב העתיק חוליה ע"י שראלי"ן = Schrollen והוא גוש עפר וחתיכת עפר וכן בירו' סוכ' פ"א דנ"א ע"ד חולייה של עמוד, במד"ר פכ"א חוליא אחת של זכוכית פי' חתיכת זכוכית — ומעצם הוראת המלה ההיא נסתעפו מושׂגים הבאים בע' אח"ז] —

חלי (= חוּלְיָה מענין הקודם חתיכה, אבר, ופרק Theil, Glied, Ring) בפ"ק דאהילות (פ"א מ"ח) י"ח חוליות שבשידרה, ובפ' תפילת השחר ר"ג אומ' בכל יום מתפלל אדם י"ח (ברכו' כ"ח:) הני י"ח כנגד מי כנגד י"ח חוליות שבשדרה. ובפ' על אלו מומין (בכורו' ל"ט:) או שיש בשר בין[4] חוליה לחוליה. בפ' אלו טרפות בגמ' ניקבה הקיבה (חולי' נ'.) רבה ורבא[5] דאמרי תרווייהו מקיפין בקנה אמר רב פפא לא אמרן אלא באותה חוליה אבל מחוליה לחוליה לא[6]. — בס"ג דכירה (שבת מ"ו רע"א) אלא אמר רבה תהא כשל חוליות[7]. ובביצ' בפ' יו"ט אין זוקפין את המנורה (כ"א:) הכא במנורה של חוליות עסקינן דמיחזי כבונה — בר"ג דפ' התכלת (מנחו' ל"ח:) צריך לקשור על כל חוליה וחוליה כמה שעור חוליה תניא (שם ל"ט.) ר' אומ' כדי שיכרוך וישנה וישלש. ובר"ג דפרק המוכר את הספינה (כ"ב ע"ד.) איבעי לך למימני חוט ולמימני הוליות. — בכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ח) קטלא[8] שחוליות שלה של מתכת. חוט של מתכת והוליות של אבנים טובות ושל מרגליות (שם) — אלו ד' חליות לבד מן הראשון כולן ענין פרקין וטבעות הן. *[אחי"ה ויען שכולם על אדני גזרה אחת וגם על מושג אחד הטבעו לכן פניתי להם פה מקום בסוג ערך אחד ולא כבדפוסי ובכ"י ערוך אשר שם נפרדים לערכים שונים] —

חָלֵי (פי' בל"ס חָלָא כמו חול בל"ט והושאל לזרע של איל שנתקרש הנקרא גם כלא"ש עיי' Hirschstein בפנים) בבכורו' בפ"ק בגמ' היוצא מן הטמא (ז':) הני חלי דיחמורתא סבור רבנן קמיה דרב ספרא למימר ביצי נינהו ואסירי באכילה

1) כ"ה בפי' ר"ח כ"י לסנהד' ט"ז. וכן מפורש באריכות לשון בספר המפתח לר"נ לברכות ג': ועוד הוסיף ר"ח לפרש (בסנהד' שם) וז"ל: ועוד ראינו מפורש אין בור מתמלא מחלייתו מן המטר היורד מן השמים עד שתמשך לו אמת המים מבחוץ ע"כ. ולפע"ד כונת ר"ח על מדרש שמואל פכ"ז שאי' שם אין הבור מתמלא מחולייתה אלא א"כ משכו אמה ממקום קרוב ע"כ ועל זה המדרש כיונו בעלי התוספו' בסנהד' ט"ז. ד"ה אין ע"ש ובתוספ' ברכו' ג': אי' בט"ס ובתוספתא יש וכו' וצ"ל במדרש יש וכו' ובתוספות רא"ש לברכו' אי' מפורש: וכן מוכח במדרש שמואל וכו' וממקור זה שאב ר"ת פי' מחוליתו: ממקום נביעתו. 2) כ"ה בדפ"ר וזה מסכים עם נוסח ר"ח הנ"ל ובדפ"ע ובנו"ג חולית. ובתוספ' סנהד' הנ"ל חוליית וכ"ה חוליית הבור בירו' שבת פי"א די"ג. וכ"ה חוליות הבור בירו' ב"ב פ"א די"ג: אבל בפי' ר"ח לשבת (בש"ס ווילנא) אשר משם הועתק כל הפי' הנ"ל אי' חולית. 3) וכ"ה בכ"י א"פ לעירו' וכ"ה במשניו' נאפו' ופיז' ובדף פ"ד. עיי' ד"ס שם, וגי' שהן גבוהין אי' גם בתוספ' סנהד' שם. 4) וכ"ה במשניות ובגמ' בכורו' מ'. אבל במשני' דש"ס מחוליא. 5) בנו"ג אביי ורבא. 6) ועוד שם מ"ב: כמה חסרון בשדרה בי"ש אומרי' שתי חוליות ובי"ה אומ' חוליא אחת וכו' ושם נ"ב. נעקרת צלע וחוליא עמה טרפה . . וחוליא קיימת מהו . . צלע בלא חוליא . . צלע וחצי חוליא וכו' ועיי"ע בכן. 7) ועיי' עוד ע' חדק ב'. בנו"ג. אלא אמר אביי בישל חוליות. אבל בד"ו ובפילי' רב אבא וזהו כירוש רבה. ובכ"י ר' חייא. ורחבא ט"ס הוא עיי' ד"ס שבת צד מ"ח ולא העיר על גי' רבינו. 8) catella פי' שרשרת עיי"ע.

אמר להו רב ספרא וכו'. פי' "חלי דיחמורתא שנמצאין ברעי שלה כעין ביצים סבור רבנן קמיה דרב ספרא למימר ביצי נינהו ואסירי באכילה דהוו כאבר מן החי דלא התירה תורה שום ביצים אלא דעוף אבל אילו כביצים של בהמה שפורשין ממנה בחייה אמ' להו רב ספרא לאו ביצים נינהו אלא זרעא דאיילא דאזל בתר איילתא למזקק לה ולא מקבלה ליה איילתא משום דרחמה צר וכיון דחזי דלא מקבלה ליה אזיל בתר יחמורתא שדומה לאילתא [1] ועד שהוא הולך אחריה סובל [בגופו] [2] שכבת זרע ומתבשל בגופו [הרבה] [3] וכשבא על היחמורה אגב דנתקרש הזרע הרבה אינו נבלע בגופה ומוציאתה לחוץ עם הרעי שלה ואותו זרע כיון שנתבשל נראה כעין ביצים ואינן ביצים ושרו דלאו כאבר מן החי נינהו". *[אחי"ה הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיילליק' דף ס"ה סע"ב ודף ס"ו רע"א) ובקיצור מפורש כן ברש"י. וגם פליניאוס (י', ס"ג. פי"ג) סיפר לנו כי תשמיש דאיילתא צר לה מאוד וגם זאת חקרו חכמי הטבע כי נמצאו בקרבי האיילתא ויחמורתא אבנים קטנים עגולים ונקראים בלא"ש Hirschstein, Hirsch-kugel ובלשון צרפ' bézoir de cerf וזהו חלי דיחמורתא] —

* חֲלָיוֹת (Putzsachen מל"ע حلى תכשיט) ב"ר ס"פ ע"ט חליות ודייקינתא עיין ערך דייקינטין, פי' מיני תכשיט בל"ע ועיי' סוף ע' חלט ג'. והוא מל"מ (משלי כ"ה, י"ב; שה"ש ז' ב').

* חלילא עיי"ע קמניא.

חליקופרי (כנוי השם) בריש מכשירין (פ"א מ"ג) אמר ר' יהושע משום אבא יוסי חליקופרי [4] איש טובעין [5] פי' כנוי שם הוא. איש טובעין ראש מקום ששמו טובעין כמו (ש"ב י"ט, מ"ד) ויען איש ישראל ובאבות (פ"א מ"ד ומ"ה) ויוסף [6] בן יוחנן איש ירושלים. *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י ה"ב. אבל בכ"י ב"ר א' הוספה מאוחרת כזאת: ששמו טבעין ואני מבורך אמרתי טבעין כלומר בעל צדקה ע"כ ויתר הוספותיו של מבורך הסופר עיי"ע אנוס. ורמב"ם פי' כדברי הערוך אבל מספר היוחסין נראה שגי' אחרת היתה מונחת לפניו עיי' במבוא (ח"א XXXII)] —

חלם (חֲלָמָא פי' בל"פ خلم טיט מדבק klebrige Masse) בכלי מתכות פי"א בכלים (מ"ד) וכן מן החלמה ומן הגללים "פי' טיט עבה היא ששמה חלמא ועושין ממנו הכיורות דתניא (תוספת' ב"מ פ"א) כיורת [7] שעשאה מן החלמא ושוליה מן הגללים טהורה" [8], וי"א יש בו חלמונות כמו אם יש טעם בריר חלמות (איוב ו', ו') וכמו חלמון של ביצה (חולין ס"ד; ע"ז מ'.). *[אחי"ה לפי פי' י"א הוצרכנו לגזור מל"ע حلم עיי"ע חלם ג' אבל הפי' הראשון נ"ל עיקר והוא ל"פ הרשומה וכנ"ה בתוספ' כלי' שם החלמא והגללים שטרפן זה בזה וכו', וע"י שנטרף ונתערב החלמא עם הגללים נעשה הטיט עב וחזק ביותר עד כי ראוי לעשות ממנו כלים] —

חלם (= חַלְמוּת, חַלִימַה פי' בל"י ורו' ἄλιμος, ἄλιμα halimus, (atriplex) Meldo עיי"ע אלום, אלים בח"א צ"ח ולא כפי' רבינו עיי' בפנים) בפ"ק דכלאים (מ"ה) אין נותנין זרע דלעת לתוך החלמות שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק. פי' בלעז מלוו"א ובלש' ארמי הרני. — (א"ב בל"י נקרא מלחי בחלוף אותיות). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י μολόχη, μαλάχη פי' בלש' רומי malva ומל"י הועתק ללשון ערבי ملوخيا, ملوخية, ملوكية והוא בלאי"ט malva וב"ל Malve [9] וע"י מלה לועזית פי' רבינו גם מלת הרני וכ"ה בר"ש לכלי' ושם הגי' ארני וזה קרוב לגי' אראני שהובאה בע' ארני בהערה ד' (ח"א, ל"ו). אבל האמת כי עשב malva שהוא בלא"ש Pappelrose וכן העתיק עה"ק שנ"ב בע' הרני ובע' הנוכחי [10] איננו שוה עם תיבת חלמות שהיא ל"י ורו' הנ"ל ופתרונו מלוח ובלא"ש Melde וחלמות [11] הוא ממש כמו אלום, אלים ובע' אלום הובא בדפ"ע יש ששונים הלום ואולי צ"ל חלום והוא חלמות. ובפי' הרמב"ם לכלאים מבואר ע"י מלה ערבי'

1) ובכ"י רגמ"ה אי' אזל בתר שרומה לאילא יחמורתא. 2) כ"ה לנכון בפי' רגמ"ה. 3) כ"ה בכ"י הנ"ל. 4) כ"ה ברפ"ר ובנו"ג חלי קופרי. 5) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר, ובשדפ"ע טבעון וכ"ה בכ"י ו"ו ב' ובנוסחאותינו. ובכ"י ו"ו א' טבועין וגי' בעל היוחסין טיבעין וכ"ה בעירוי כ"ט סע"א ועיי"ע טבעין. 6) בנו"ג ויוסי. 7) וכ"ה בפי' רה"ג ובנו"ג בתוספ' כוורת וצ"ל כיורת וברי"ש כלים שם הובאת הגי' כירה. 8) ע"כ הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד ז'. 9) וכן הגי' ברפ' וויניצי' ואמש' ובכ"י ו"ו א' וב' וכ"ה בע' הרני אבל ברפ"ר ופיזו ובכ"י ה"ב בערך הנוכחי מלבא והוא הוא ולא כעדות ה' לעווי שגרס ברפ"ר מלכא בכף ובאו"ז הלכ' חלה סס"י רס"א הובא בשם הערוך מלכא וצ"ל מלבא. 10) בל"א פאפלן. 11) וכ"ה בירו' אבל במשניות חלמית.

קטמיה ובלעז מלוי"ן, והנה תחת קטמיה נ"ל להגיה קטפה והוא قطف , قطفة Melde. והלעז מלוין נ"ל הוספה מאוחרת היא הוגה עפ"י הערוך, ובאמת בפי"מ לרמב"ם כ"י (באוצ' הכ"י בבערלין) כל הלועזין חסרו והן הנה הוספות המעתיקים. ירו' כלאי' ספ"ה ד"ל. הקינרס וה ח ל מ ה וכ"ה בירו' פ"ו ד"י סע"ב לפי גי' המהרש"ם [1]) ופי' ג"כ ע"י הלעז מלווא וב"ס עפ"י הערוך] —

חָלַם (א') מל"מ וכן בל"ס ובלש' ערבי حلم ענין בריאות gesund sein. ב') מלש' ערבי خلم עיי' בסוף הע'; חֲלִים befestigt; חֶלְמָא das Zusammenhalten durch die Naht) בפ' כיצד צולין בגמ' נטמא בשר (פסחי' ע"ה:) היה חלום בשעת שחיטה וחולה בשעת זריקה וכו', ובפ' ראוהו בי"ד בגמ' התוקע לתוך הבור (ר"ה כ"ה.) והתניא (תוספת' תרומ' רפ"א) עתים חלום [2]) עתים שוטה אבל [3]) כשהוא חלום הרי הוא כפיקח לכל דבריו. פי' חלים בריא כדכתיב (ישעי' ל"ה, ט"ז) ותחלימני ותחייני [4]) —. בר"ג דפ' המצניע (שבת צ"א סע"ב) והא איכא מקום חלמי [5]) דאי בעי מפקע ליה ושקיל. פי' מקום התפר בשולי הכיס [6]) ובע"ז בפ' השוכר בגמ' המניח (ס"ט:) ורבנן . . לא מסקי אדעתין דאפיך וחזי ליה אי נמי זמנין דחלים. פי' פעמים שיבוא הסיתום מכפנים שוה בשוה ויתחבר החדש עם הישן, ובפ"ק דקידושין בגמ' דסמוך בהמה גסה (קידוש' כ"ה.) שפתו פשיטא מהו דתימא זמנין דחלים שפוותיה [7]) קמ"ל. פי' פעמים שקופין את פיו ונמצאו שפתותיו דבוקות ואינן נראות היית אומר אינן גלויין קמ"ל. ובפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט בבהמה (חולי' קכ"ג:) אר"ל לא שנו אלא טלית אבל עור חלים. פי' לא ישנו אלא טלית דכיון דנקרעה רובה קרע לה לכולה אבל עור חלים, פי' מתחבר ואינו קורע הנשאר כי ממעט ליה מה' טפחים מיהא טהור דברי הכל ואמאי לימא דחלים ופריק מתניתא במקצע סביבותיו שאין יכול לתופרו ולחלטו וכי אמינא דחלים במקצע להדיא פי' במחתך נכוחו דרך נכוחה ואפשר לו לתופרה תפירה כעין חלימה אבל המחתך בעקמומית לא חלים ואקשינן ממתניתין (קכ"ג.) המפשיט בבהמה ובחיה וכו', ואמאי לימא דחלים תרג' ר' אבון ראשון ראשון עושה ניפול, פי' ניפול כל מה שמפשיט כאלו אפשיט ואותבינן מעור שעל הצואר שעדיין לא נפשט והנה הוא חלים [8]) וקאי למה אמ' ר' יוחנן אינו חיבור ופריק אביי בשומר העשוי לינתק מאליו. פי' עור שעל הצואר עשוי כשיטתח להינתק מאליו אין צריך חתיכת סכין ואקשינן מן התנור שניטמא כיצד מטהרין אותו ממעטו מכפנים מד' טפחים וכי ממעט ליה מד' טפחים בטל מתורת תנור ואמאי לימא חלים שזה ודאי כי מחבר ליה וממרס [9]) ליה בטיט חלים. פי' חלים מחבר דגרסינן בע"ז בפ' כל הצלמי' (ע"ז מ"ד.) ויתנו עליו את הנזר ואת העדות עדות הוא לבית דוד כל הראוי למלכות חולמתו וכו' [10]). — (א"ב בנוסח' דידן כתוב הולמתו וגם בעל הערוך הביאו בע' הלם). *[אחי"ה ובע' הלם הראיתי לדעת כי לגי' שתיהם יש להן פתרון ומוצא מל"ע. וכתיבה בחי"ת נופלת על לש' ערבי خلم פי' ענין דיבוק וצמידה anhängen, festanschliessen (ועיי' עוד ע' חלם א') וממנו השם חלמא מקום התפירה שמדביק ומחבר החלקים וכן הבין רש"י ז"ל ולועזו בשבת צ"א: שולדור"א והוא לש"צ soudure = פעסטע פעראייניגונג, לעטהונג, פי' דבק ובאמת כן לועז רש"י דבק (ישעי' מ"א, ו') וכן הלע"ז בקידוש' ובע"ז הנ"ל עיי' מרפא לשון לברכו' ו': — אבל פי' חלם בציונים הראשוני' דפסחי' ור"ה מל"מ הנ"ל וכ"ה בל"ע וסו'. ובינוני נקבה בירו' יבמו' ר"פ י"ד די"ד: פעמים שוטה פעמים חֲלוּמָה] -

* חָלוֹם, חֶלְמָא, חִילְמָא (מל"ט Traum) ברכות נ"ה. והלאה הרבה פעמים, נדרים ח'. ירושלמי ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג, ב"ר פס"ה. בעל החלומות עיי"ע. — הציונים מברכות נ"ה ע"א עד נ"ז ע"ב נסמנו בחלומות דפרק הרואה ואלה הם המקומות בערוך עפ"י אלף בי"ת של ערכים: אספרנא; גורגדניות, גחט, גרגלד; דקא; טבלא א', טרזיא; כפנת; מקר א'; סד ג', סרג ג'; פסל

1) ובנו"ג שם יותר טוב והחלימה. 2) בנו"ג חלים וכ"ה בכ"י ש"ס אבל ב כ"י תוספתי תרומ' אי' תלום בוי"ו וכ"ה בירו' עיי' הערה שבסמוך. 3) וכ"ה בכ"י בי מינכען ול"ד רק שם משובש אבל עיי' ד"ס ר"ה צד ל"ז. ולא העיר על גירסת רבינו. 4) וכ"ה ברש"י בדפ' קראקא והיא הוספה מאוחרת עפ"י הערוך, ובירו' תרומ' פ"א ד"מ: וירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג מבואר כן בפירוש: חלום יתן גט והחלימני ותחייני. 5) בנו"ג הלמא ובעי' נסך בי על נכון חלאמא. 6) וכ"ה בפירש"י [illegible] אי' הראית מחולי' קכ"ג: 7) בנו"ג שפתיה. 8) כ"ה לנכון בדפ' אמש' ובדפ"ר ווולתו אי' חלום 9) כ"ה [illegible] בכ"י וי"ו ובדפ"ר אבל בישרס"ע נמורת 10) כ"ה בדפ"ע ובכ"י ב"ר אבל בכ"י ל"ד הולמתו כת"א וכ"ה בעה"ק שנ"ב וכ"ה בנוסחי ובכ"י ש"ס לסנהדר' כ"א: ולע"ז הנ"ל

א', פר ב', פרהדיא; צלק: קדיא א', קה א', קלף האחרון; שחליים א', שנר; תכל א'. בחלומות דרבא בהרואה ע' אודדא; בחלומות דרבה בפרק הרואה עיי"ע אסר א'.

חלמון (Eidotter) אפי' חלמון שלה אסור (תרומו' פ"י מ"ב) בעל הערוך גרס הלמון ע"ש.

* **חַלַמִישׁ** (שם מקום) בויק"ר פכ"ג דריש סביביו צריו (איכה א', י"ז) כגון חלמיש לנוה וכ"ה באיכ"ר פ' פרשה, ובשהש"ר פ' כשושנה אי' לנוה (בדפ' ווילנא ט"ס לנווה) ולפי עדות הח' רוימער (פאליסטינא רכ"ב) הוא שם מקום ישיה עם Salamen לא רחוק ממקום Neve, נוה ועיין עוד נייבויער (רמ"ו). וביבמות ט"ז: וקידושין ע"ב: דריש פסוק הנ"ל בע"א עיי"ע המניא.

חַלוֹן (מל מ Fenster) בפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ח:) חלון מצרית אין לה חזקה ולצורית יש לה חזקה איזו היא חלון המצרית כל שאין ראשו של אדם יכול ליכנס בתוכה. בפסיקתא דהחדש (פס' דר"כ צד מ"ט) הנה זה עומד אחר כתלינו (שה"ש ב', ט') אחר בתי כנסיות ואחר בתי מדרשות, משגיח מן החלונות (שם) מבין כתפיהן של כהנים, מציץ מן החרכים (שם) מבין אצבעותיהן של כהנים [1]. שאלה לפני הגאונים [2] כהן שלא התפלל ומצא צבור [3] מתפללין מותר לעלות לדוכן או לא? והשיב: לא מצינו דבר שמעכב בברכה אלא נטילת ידים דאמרינן (סוטה ל"ט. וכ"ה במד"ר פי"א) כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנא' (תהלים קל"ד, ב') שאו ידיכם קודש וברכו את ה' אבל תפלה לא מצינו שמעכבת הילכך יעלה ויברך. כהן שעלה לדוכן מסייעו החזן שלא יטעה או לא? גם בזו לא מצינו חילוק בין אחד לשנים אלא כדאמר אביי (סוטה ל"ח סע"א) נקיטינן לב' קורא כהנים. לא' אין קורא כהנים ורב חסדא אמר אפילו לאחד קורא כהנים שאין קורא אלא לשבט (ירו' ברכות פ"ה ה"ד ע"ד [4]) אבל להקרותו מקרהו וכך מנהג פשוט בכל ישראל בין אחד בין שנים חחזן מקרא אותן דבר דבר והן עונין אחריו [5]. ראינו כהנים כשהן מברכין ובאין לברך פותחין אצבעותיהן יש בהן ממש או מסורת? לא מצינו בתלמוד כל עיקר אלא שאומרין בה בכהנים בכמה טעמים [6] שהוא סימן שאימת שכינה עליהן כאילו הן מתחלחלין והיא שם עוברת [7]) ואעפ"י ששנינו (סוטה ל"ז: תמיד פ"ז מ"ב) ברכת כהנים [כיצד וכו'] במקדש היו אומרים השם ככתבו ובמדינה בכנויו וזה סימן הוא כלומר שמזכירו ככתבו נאמר כאן אלא בשביל שהוא מדינה [8]) אנו מכנים. ועוד לשום אותו סימן לפיסוקין כי בברכה ראשונה מניחין אצבע הסמוכה לגודל ומשהין [9]) כן בשניה מניחין האמצעית הסמוכה לאמה [10]) ומשהין אותה כן בשלישית מניחין רביעית הסמוכה לזרת והיא נקראת קמיצה כסדר הראשון [11]). *[אחי"ה בב"ר ל"א וילק' נח רמז נ"ג צהר תעשה לתבה (בראשית ו', ט"ז) ר' אבא בר כהנא אמר חלון ועיין סנהד' ק"ח: ופדר"א פכ"ג, והקבוץ ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח, שס"ה חַלונות ברא הקב"ה וכו'] —

חלון (— חילוני מפעל חלל וממנו התואר חִילוֹנִי פי' זָר (Unheiliger, Nichtpriester) בויק"ר בר"פ קרושים תהיו (פכ"ד) לכהן גבור שהיה מהלך בדרך ופגע בו [12]) חילוני אחד. פי' תרג' זר (שמות כ"ט, ל"ג; ל', ל"ג; במדבר י"ח, ד') חילוני. *[אחי"ה וכן הבין התרג' זָרִית (תהלים קל"ט, ג') אתעבדת חילונו כלומר התנכרת וכן העתיק תר"י א' ויתנכר (בראשית מ"ב, ז') ואתעביד בעיניהון כחילונאי וכן בתר"י א' לדברים י"ז, ט"ו נכרי: חילוני, ובל' נקבה: נכר (תהלים קל"ז, ד'), זרה (משלי ב', ט"ז) תרג' חילוניתא] —

* **חָלְוָן** (שם העיר המפוארה حلوان Holwân) בע' חדייב הביא רבינו ציון מקידושין ע"ב. לחלח (דה"א ה', כ"ו; ובמ"ב י"ז, ו'; ושם י"ח, י"א אי' בחלח) זו חילוון ובנו"ג שם וביבמות ט"ז סע"ב

---

[1]) וכ"ה בפסיק' רבתי פט"ו ובשהש"ר פ' דומה דודי, ובתנחומי פ' נשא סס"י ח' בט"ס והוגה לנכון בפי' עץ יוסף ע"ש ושם הובי ג"י הילק'. [2]) עיי' הרא"ש למגילי פ"ג סי' כ"א ובטור או"ח סי' קכ"ח ובמרן ב"י שם ושם הובא המרדכי פ"ג דמגילה. [3]) כ"ה לנכון ברפ"ר ואמ' אבל בדפ' ווני' בט"ס סבור. [4]) ועיי"ע כהן לפי ג"י כ"י ה"ב ובאו"ז הל' נשיאת כפים סי' ת"א ועיי' תוספ' סוט' ל"ח. ד"ה לשנים. [5]) וזה מתנגד למה דאי' במד"ר פי"א וז"ל אם שני כהנים הם שיעלו לדוכן צריך שיאמר להם החזן כהנים ברכו ואם אינו אלא כהן אחד אינו צריך לומר שנאמר אמור להם לשנים ע"כ וצ"ע, ובילק' נשא רמז תש"י לי'. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ר אי' שאומרין בה רבנן בכהנים בכמה פעמים וכ"ה בדפ' פיז' ובדפ' וויניצי' שאומרין בה רבנן כמה טעמים. [7]) וכן כתב שבלי הלקט הובא במרן ב"י הנ"ל ע"ש. [8]) וברפ"ר בט"ס מדינן. [9]) בשבלי הלקט הנ"ל הג"י ומשחין. [10]) ב"ה מגיה הסמוכה לה הנקראת אמה. [11]) בכ"י ל"ד כסור הראשון! וכתב מרן ב"י הנ"ל ואין טעם בזה כי אין הכהנים צריכין לעשות סימן שלא יטעו שהרי ש"צ מקרא אותם וכו'. [12]) בנו"ג נזדמן לו.

הגי' משובשת חלזון וצ"ל חלוון וכ"ה בכ"י א"פ לקידושין חלוון אצל הלוון עיין נייבויער שע"ב והלאה. והאריך אודות העיר הזו הג' שי"ר בכ"ח ח"ה, ר"ט ע"ש היטב] —

* חולָנִית (תואר מהפעל חלה, חלי leidend, krankhaft) ב"ר פס"ג ויק"ר פכ"ג שהש"ר פ' כשושנה ראה פניו חולנית. והקבוץ ב"ר ספ"צ ותחילנה (בראשית מ"א, נ"ד) נכנסו חולניות וכו' כלומר מיד בכלות שני השובע בא הרעב ונעשו חולים.

* חלנונא (Käferart, Kornwurm) עיי"ע חלזון ג'.

חלס (= חַלְסִית, חוּלְסִית מל"י χάλιξ, κάχληξ kleiner Stein, Kies, Ufersand, Ufer, Gestade) בפ"ק דמגילה בגמ' דסמך קראו את המגלה[1] (מגילה ו':)[2]. בפ' המוכר את הבית בגמ' ר"א אומ' המוכר את החצר (ב"ב ס"ז.) מכר לו חולסית ומצולה החזיק בחולסית קנה[3] מצולה, במצולה לא קנה חולסית. ובס"ג דערכין (ל"ב.) חולסית ומצולה ר"מ אומ' כבתים ור' יהודה אומ' כשדות. פי' חלסית גובהה[4] דאיכא בארעא דומיא דתל. מצולה דאיכא בארעא דלא מזדרעא עם ארעא כולה. פ"א חולסית קרקע שעפרו חול שמוציאין ממנו זכוכית, מצולה קרקעית הנהר שמוציאין זהב וכסף. — (א"ב פי' חַלִיקְס בל"י אבנים קטנים וגושים מוכנים לרצף קרקע הבית). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י הרשומ'[5]) ועוד נרדף עם ל"י κάχληξ שפתרונה חוף וחול הנהר והים וכן ענין המלה הערבית خريص ואולי זה חלסית ובאמת בכ"י מ' למגיל' הגי' ח ר ס י ת. ובהיות כי מוציאין זכוכית מעפרו של חוף הנהר והים היטב כיארו פ"א חולסית קרקע וכו', וזה הפי' שייך לר"ח כדמוכח מפירשב"ם לב"ב ד"ה חולסאות ועיין בקיצור תוספ' ערכין הנ"ל ובהפשב"ע ופי' ראשון שייך לרגמ"ה כי בכ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגייל' דף קנ"ח:) פי' בזה"ל חולסית סלעים ומצולה עמוקה בעלטא שיש בה מים שאינן ראוין לזריעה ע"כ וכן פי' רגמ"ה בב"ב בכ"י אשר ת"י: חולסאות אלו סלעים כמו צונמא ע"כ וא"כ פי' ראשון גובהה עולה לדבור סלאים ואחר תיבת מצולה צ"ל עמוקה כפי' רגמ"ה, ועיין שט"מ לב"ב שם דאי' ג"כ כיון שהחולסית ג ב ו ה ה והמצולה ע מ ו ק ה וכו', וזהו כפי' ראשון דערוך. אבל שם מעט קודם איתא בשט"מ בזה"ל: חולסית כמו בית החולסאות (ב"ב ס"ז.) והוא מקום ש נ ו ט ל י ן מ מ נ ו ה ח ו ל ל ז כ ו כ י ת . . ופי' מצולה כמו אגם מים שהיא כמו בריכה וכו', וזהו כפ"א דרבינו. ורש"י לערכין פי' חולסית ליטול משם אבנים ומצולה ליטול מהם חול] —

חָלַף (א') מל"מ ענין תמורה והשם בקבוץ: חִילוּפִין (Ablösungen, Abwechslungen ב') חִילְפוֹת (Messer ג') חֲלִיפִין (Triebe) בפ' מי שמתו (ברכות פ"ג מ"א די"ז:) נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, ובפ"ק דשביעית (פ"א, מ"ח) אילן שניגמם והוציא חליפין, פ"ד במדות (מ"ז) הוא היה נקרא בית החילפות ששם גונזין את הסכינין[6]. בפ"ק דקידושין בגמ' עבד כנעני (כ"ב:) תנא אף בחליפין, פי' הוא קנין והוא ענין חילוף שמחליף לו הדבר שמקנה לו בקרנא דגלימא. ובפ' (השותפין) [צ"ל שנים אוחזין] (ב"מ י"א:) בגמ' ראה אותן רצין: וכי לא היה להן סודר לקנות ממנו בחליפין. חליפין דרך מקח וממכר הוא. *[אחי"ה רבינו כולל בסוג ע' נוכחי מושגים שונים כי חילוף של ברכות וקידושין וב"מ הנ"ל אין לו שייכות עם חליפין דשביעית ועם בית החילפות (או בית החליפות דנוסחאות). הראשון ענין תמורה והיפך הוא והוא מל"מ וכ"ה בל"ס וערבי. והשני מל"ס חֶלְפָּא ומל"ע خلف גזע ופארות Stamm, Spross, Schössling. והשלישי מל"ס חֶלְפָּא פי' סכין כמו מַחֲלָף (עזר' א', ט') ועיי"ע בית חלף (ח"ב, ע') ויש"נ וכן אי' המלה בתוספ' כלים ב"ב רפ"ז יד (בין) [צ"ל בן] חולף חמשה ושל חולף עשרה, פי' יד של סכין קטן . . ושל סכין גדול. בענין ראשון רגיל עד מאד הפעל ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג נחלוף את מקומנו, חולין ו': חלופי, לחלופי, מגילה ז': מחלפי, ירו' פיאה פ"ד די"ח

1) כ"ת בדפ"ר. 2) בדפוסי' שלנו חסר ונשמט בדפ' בסילי' ולובלי' מן הצינזור והועתק כל המאמר הארוך בד"ס מגיל' ו': וכ"ה בע"י שלפנינו בר"ה אמר עולא איטליא של יון וכו' עד צרו אחת ים וצרו אחת הרים וגבעות צרו אחת מחיצה של ברזל וצרו אחת חלסית ומצולה, ובד"ס שם הובא הסיום צידו אחד מחיצה של ברזל וצידו אחד חולסית ומצולה ע"כ והיא כגי' רבינו בכאן ובע' מצולה. ורי"ש המאמר הבאתי בע' איטלקי והוכחתי שם (בח"א ס"ב) ובע' ארם א' (שם ר"צ, רצ"א) כי איטליא של יון היא עיר Constantinopel ועתה מצאתי ראית ברורה לזה כי תחת הגי' וצידו אחר מחיצה של ברזל אי' בכ"י מ' וצידו אחד ח ו מ ת ש ל ב ר ז ל וידוע כי עיר הלז בימי קדם קדמתה היתה מוקפת חומה קשה כברזל. 3) ואולי צ"ל ל א קנה כדאי' בש"ס או י"ל כי הציון מוסב על איכא דאמרי (שם ע"ב). 4) כ"ת בדפ"ר, ובשרש"ע גובה. 5) ור"ס סמאלענסקין פירשו מל"מ חלקי (ישעי' נ"ז, ו'; ש"א י"ז, מ'). 6) עיי"ע בית חלף בח"ב, ע' ושם נסמנו שנויי הגירסאות.

סע״ד ודי״ט רע״א מחלפא. ובהפעיל הֶחֱלִיף חולין שם, ברכות י״ז: עירובין צ״ט. ק׳: ב״מ ק׳, סנהד׳ צ״ב סע״א. התפעל (נתפעל) ע״ז י״ז: ב״ב ט״ז, נדה נ״ב ע״א והלאה. ב״ר ר״פ ע״ח, ויק״ר ס״פ כ״ג. והשם חילוף, חילופא ע״ז כ״ח: כ״ט. נ״א: ושם מ״ו: ובפסחים פ״ו מ״ב וכן בירו׳ חגיגה פ״א דע״ה. וירו׳ סנהד׳ רפ״ב דכ״ב. ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ה: או חילוף פי׳ כמו חילוף הדברים (מקואות פ״ו מ״ט, ירו׳ תרומות פ״ב דמ״א ע״ג) כלומר בהיפך (ובירו׳ תענית פ״ג דצ״ז. אי׳ או חֲלָף וכ״ה בתרג׳ הרבה פעמים במקום מלת היחס כמו חֲלָף בל״מ), והקבוץ קידושין י״ג. כ״ה: כ״ח ע״א והלאה, ירו׳ פיאה פ״א דט״ז: ירו׳ סוטה פ״א די״ז: ב״ר פצ״א במד״ר פ״ט — בירו׳ *גיטין פ״ד דמ״ה ע״ד לא מסתברא חילופין ובפסחים ירו׳ פ״א דכ״ז ע״ד לא מסתברא דלא חילופין צ״ל לא מסתברא אלא חילופין וכ״ה בירו׳ יומא פ״ג ד״מ ע״ד פי׳ כמו איפכא מסתברא דש״ס בבלי] —

חלף (= חִילַף פי׳ בל״ע حلف, حلفاء מין גמי וקנה הגדל במצרים ägypt. Schilf, Ried-gras ועוד פי׳ חילף בל״ע خلاف בל״ס חַלְפָא מין ערבה בסוף כל בעלי בתים (ägypt. Weide פי״ז בכלים (מי״ז) מחצלת הקנים ושל חילף [1] טהורה. בס״ג דסוט׳ (מ״ט:) של קנים ושל חילף. בס״ג דפ״ק דסוכה (כ׳.) של קנים ושל חילף [2] גדולה מסככין בה ארוגה מסככין בה [3]. פי׳ עשב הוא ועושין ממנו חבל ומחצלת ובל׳ ישמעאל חלפא [4]. וי״א שהיא אותה שקורין בלע״ז קרטקא [5], וי״א שהוא מין ערבה כההיא דגרסינן בפ׳ לולב הגזול בגמ׳ ערבה גזולה (סוכה ל״ד.) כי תניא ההיא בחילפא גילא אמ׳ אביי ש״מ האי חילפא גילא כשרה להושענא. בר״ג דפ׳ המוציא יין (שבת ע״ז:) מ״ט קרנא דקמצא רכיכא דדיירא בחליפי ואי קשיא ניידא ומתעורא. *[אחי״ה ודע כי בעה״ק שנ״ב נשתנה הסדר של שני וי״א כי וי״א שהיא אותה שקורין וכו׳ הוא אחר וי״א שהוא מין ערבה וכו׳ וזה הסדר נ״ל עיקר כי ל״ע הרשומה היינו حلفاء ועוד خلاف קרובה היא לענין חילף שיש לו שתי הוראות או גמי וקנה

מצרי או ערבה מצרית ורבינו העתיק בלי ספק פירושו מפי׳ רה״ג לסד״ט צד י״ד אשר שם מפורש חלף בזה״ל: פי׳ חלפא בטיית ע״כ וחלפא לפע״ד בעצם תומו حلفاء הנ״ל שהוא גמי וקנה אשר ממנו עושין מחצלות (עיי״ע בודיא בח״ב, י״ז) וכן פי׳ הרמב״ם חילף: היא אלחלפר וצ״ל אלחלפא, וברע״ב אי׳ וקורין לו בערבי חלפ׳ וצ״ל חלפא ועל מלה זו כיון רבינו. ויען שקרוב לכתיבתה גם מלה ערבית خلاف אשר פירושה ערבה וגם היא מאותו מין שגדלה במצרים לכן פירשה רבינו יפה ע״י ערבה, וכן פירש״י חילפי בשבת ע״ז: ערבה. ומזה הענין ג״כ בסוכה ל״ד סע״א הני תלת מילי אשתני שמייהו מכי חרב בית המקדש חלפתא ערבתא ערבתא חלפתא. ורש״י גורס חילפא ופי׳ לאו היינו חילפא גילא אלא צפצפה ועכשיו נשתנית משמה וקורין לה ערבה ע״כ נראה מזה כי גי׳ היתה צפצפה חילפא חילפא צפצפה וזה נכון מאוד כי חילפא הוא בל״א ממש כמו צפצפה בל״ע היינו ערבה — صفصاف וכצ״ל גם בכ״י מ׳ תחת צפצפה חילפא ערבה ערבתא צ״ל צפצפה חילפא חילפא צפצפה עיין ד״ס שם. וכשבת ל״ו. נשתנה הגי׳ ע״ש. על כל פנים נראה כי חילפא בסוכה שם ענינו ערבה, ומה שאמ׳ נשתנה שמו היינו מה שנקרא קודם חורבן בית המקדש בלש׳ ארמי נקרא אותו הדבר בלש׳ נכרי (ערבי או פרסי) עיי״ע הכלילא, בית הכוסות, חצצרת, פתר א׳ — ופי׳ הראשון דערוך נ״ל עיקר כי רגילין לעשות מחצלאות מן גמי וקנה ולא מערבה ועוד כתיבת חלפא מעידה למלה הערבית הרשומה בראשונה. ומצאתי ראיתי כי גם בע׳ שף י״ג פי׳ רבינו כן במ״ש מחצלת של שיפה ושל גמי פי׳ כלי חילף ממין גמי ע״כ וא״כ הבין גם הוא כי חילף הוא גמי, וגדולה מזה מצאתי בע׳ מגג א׳ שפי׳ בציון הגמר׳ מעירובין נ״ח. מלת מגג ע״י גומא וכתב בזה״ל: ועושין ממנו חבל דומה לגמי והשיפה (וחלפה) [צ״ל וחלפא] ע״כ הרי שהשוה גומא גמי וחלפא. ועוד מצאתי ראיה כי חילף היינו ל״ע חלפא פי׳ קנה וסוף Schilf מטה שהביא ריצ״ג בהלכ׳ סוכה עמוד פ״א הגי׳ של קנים ושל סוף הרי לדעתו

[1]) כ״ה בדפ״ר ובפי״מ לרמב״ם אבל בשרפ״ע ובנו״ג חלף וכ״ה בפי׳ רה״ג לסד״ט. [2]) וכ״ה בעי׳ שף י״ג אבל בנו״ג חילת וכ״ה בעי׳ עטר לפי פי׳ ר״ח בציון מסוטה הנ״ל ועיי׳ הר״ש לכלי׳ הנ״ל שכתב כי חילף וחילת אחד הוא והנראה לפע״ד כי חילף העיקר ובכ״י מ׳ לסוכ׳ בט״ס חולית ובעל ד״ס (שם כ״ח:) לא העיר מאומה על גי׳ רבינו ועיי׳ עוד בסוף הערך. [3]) בנו״ג ארוגה אין מסככין בה וכ״ה בתוספ׳ סוכ׳ פ״א ונראה שכצ״ל גם בערוך או אולי רבינו העלה כן לפי מסקנא אחת זו ואחת זו מסככין בה. [4]) כצ״ל עיי׳ בסוף הע׳ אבל ברפ״ע חלפה בה״א בסוף. [5]) בכ״י ו״ו ול״ר קטרקא ובכ״י ב״ר קטרטא וט״ס היא עיי׳ בסוף הע׳.

חילוף וסוף אחד הוא. אבל אולי אין מוכרח כ״כ כי הרב המו״ל הגיה לנכון כי אולי צ״ל סיב כמו שהובא בריצ״ג שם בסמוך מירו' (סוכה פ״א דנ״ב:) סככו בחבלים . . מאן דמר כשרה בחבלים של סיב וכו'. ומעתה נוכל לקיים ולאשר דעה זו ע״י לעז של רבינו בע' נוכחי כי סיב הוא ממש ענין קרטקא שהוא לאי״ט Haut, Rinde, cortéccia Bast פי' קלף ועור וחוטין דקין של אילן עיי״ע סב ד' ושם מפורש כן (עפ״י פי' רה״ג כמו שאוכיח בעה״י) אולם מה שלועז שם קרטא בלע״ז הוא carta פי' עלה Blatt ע״ש. ולולי יראתי הייתי אומר כי גם בע' הנוכחי צ״ל במקום קרטקא כגי' כ״י ב״ר קטרטא והוא משובש מן קרטא פי' עלה והוצין והראיה כי בע' צר האחרון פי' רבינו חבלים של נצרים כמו צרי דקל (שבת צ':) הוצין שעושין אותן כמין חוטין ועושין מהן חבלים. ע״ש ועיין פירש״י בעירובין נ״ח. ד״ה נצרים בל״א. ובזה יצאתי ידי חובת ביאור דברי רבינו. והקבוץ מן חילף (בהוראה ראשונה) בתוספת' ב״ק רפ״ב ושיברו את החליפין וצ״ל החילפין וכ״ה בירו' ב״ק פ״ב ד״ג רע״א] —

חֲלֵף (= חלפי פי' בל״י ἀκαλήφη Nessel, והסתירו האל״ף) כפ' אלו מציאות בגמ' וחתיכות של בשר (ב״מ כ״ג:) וכפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולין ק״י.) יאוש בעלים הוו דקדחו בהו חילפי. וכפ' נגמר הדין בגמ' רחוק מבית הסקילה (סנהד' מ״ד.) אסא בני חילפי אסא שמה ואסא קרו לה [1]. ובס״ג דפ' שואל אדם (שבת קנ״ב.) אמרי במערבא ינקותא כלילא דורדא סיבותא כלילא דחילפי. פי' מ י נ י ק מ ש ו נ י ם. ובפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע״ז כ״ח סע״ב וכ״מ רע״א) קרירי להולפניתא וחמימי ל ס י ל ו א [2]. — (א״ב חספניתא כתוב). *[אחי״ה וכ״ה בכ״י ש״ס, ובדפ' פיז' ויניצ' ר״פ א״י הספניתא. ובנו״ג הסדר חמימי לסילוא קרירי לחספניתא וג י ' ה ס פ ר י ם נ״ל עיקר כי סילוא בל״א כמו סלון בל״מ פי' קוץ וכן حسك בל״ע קוץ Dorn [3] ויפה פירש״י סדקין. ומהרש״ל בחי' חולין הביא בשם הערוך פי' קצת יותר ארוך כזה״ל דקדחו בהו חילפי פי' צמחי עשבים הנקראים חילפי והם קמשונים שצומחין בכרמים כלומר ישנים היו מזמן רב עכ״ל הערוך. ודע כי בנו״ג בכ״ט חלפי וכ״ה בשט״מ וכן מצאתי בפי' רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייל' דף שכ״ד:) וז״ל דקדוח בהו חלפי כלומ' צמחו עליו עשבים דשמייהו אורטיי״ש עכ״ל, והוא ל״צ orties וכן לועז רש״י בב״מ בחולין בסנהד' ושבת הנ״ל וכ״ה ברש״י בשבת כ': ד״ה שברא. ובשרשים לרד״ק בשרש קמש כתב קמשונים מין ממיני הקוצים ופי' אורטיג״א בלע״ז והוא בל' פרבינצא ourtige בלש' אספמיא hortiga בל״ר urtica ובלאי״ט Brennnessel, ortica ולדעתי בכל המקומות צ״ל ביו״ד אחר למ״ד: חֲלֵיפֵי והיא ל״י הרשומה בהסתרת אל״ף בראש המלה והחכם לעווי פתרו בלי נכון מערך הקודם לזה ועיי' עוד פפלנ״צ להח' לעף 168 שפי' חילפי בחולי' שם ע״י Farnkraut] —

חלף (= חליפי פי' בל״ע خلوف צלעות הירק וזולתו scharfe Seiten, Rippen) בר״ג דביצ' (ג':) וכפ' הערל בגמ' וכן איילונית (יבמות פ״א:) ובסוף ערלה (פ״ג, מ״ז) והילפות תרדין, ובפ״ק דעוקצין (מ״ד) שרשי קולסי כרוב וחילפות תרדין. פי' יש שאומרין הן העלין והצלעות של תרדין. *[אחי״ה כן מפרש רה״ג בסד״ט מ״ג וז״ל: חילפות תרדין פי' צלעות התרדין. פי' אחר אצל אעאלסלק בטיית ע״כ לפע״ד צ״ל אצל אלאסלק פי' בל״ע اصل الاسلق שרש תרדין Wurzel des Mangolds וכפי' אחר מבאר הרמב״ם בפי״מ שם במה שכתב: ותרדין בל״ע סלק וחלפות תרדין הם שרשים אשר ישארו בקרקע ויצמחו שניהם ועל כן נקראו חלפות מן חליפות ע״כ. וכן מבואר בפי' רע״ב ושם הגי' ח ל י פ ו ת התרדים אבל לכאורה נ״ל פי' ראשון שהובא בפי' רה״ג שהוא ג״כ פי' הערוך וזה מסכים להוראת מלה ערבית הרשומה. אבל גם לפי' הרמב״ם יש למלת חלפות מוצא מל״ע כי خلفة פי' מה שצומח באילן או בירק פרי או עלים אחר צמיחה ראשונה ובלא״ש Nachwuchs. ולפי' זה תתכן הגי' חלפות בלא יו״ד וכ״ה בעוקצין בנוסחאותנו ובל' זכר וחלפי תרדין בביצ' ביבמו' הנ״ל וכפי' הרע״ב ורא״ש לערלה שם ובכ״י מ' ובאה״ת לערלה ובנו״ג שם חולפות. ובזבחי' ע״ב: ובכ״י מ' לביצ' אי' וחילפי תרדין, וכפי' רה״ג מבואר בע' הרת הוראת תרדין עיין הלעז בערך הרת] —

חלף (= חַלְפֵי דִּימָא בל״ס מין גמי ובפרט גין שלו ונקרא בל״י σχοίνανθος ולדעת רבינו Rosmarin עיין בפנים) בפ' כיצד מברכין בגמ' כא להן יין (ברכות מ״ג:) הני חילפי דימא מברכין עלייהו בורא עצי בשמים. ובפרק מי שאחזו (גיטין ס״ח:) לדמא דריישא ליתי שורבינא ואסא

1) עיי״ע אסא ושי״ג. 2) כ״ח לנכון ברס״ר וסיו׳ ואמ׳ אבל בדפ׳ וויניצ׳ וכן בכ״י ויו ולי״ד בט״ם לסילרא 3) ועוד עיי״ע חסף ומ״ש.

דרא[1]) וזיתא וחילפא וחלפי דימא. פי' אע"ג דרכיכי עצים מיקרו דהא פשתי העץ דרכיכי ואיקרו עין[2]). ופירשו הראשונים הני הילפי דימא לא בריר לן ודאי מאי נינהו וקיי"ל כי הא מתניתא דכל שתחילת ברייתו מוציא עץ אילן הוא ועל כל שהוא כענין הזה בורא עצי בשמים מברכינן עליה ואמרו ששמו בלעז רוזמרינ"ו. *[אחי"ה פי' בלאי"ט rosmarino ובאו"ז שם רוזמרין ובצירוף דברי רבינו סיים האו"ז שם בזה"ל: וכן כתב רבינו אלפס דקיי"ל כי הא מתניתא דכל שתחלת בריאתו מוציא עלין מין ירק הוא וכל שתחלת ברייתו מוציא עץ אילן הוא ע"כ, ולפנינו ברי"ף לי' ועוד עיין מ"ש הרשב"א בחי' לברכות בשם רה"ג ועיין עוד בה"ג הלכות ברכות פ"ו. ובענין גזרת המלה קשת ההבנה נ"ל כי חלפי דימא הוא ממש העתקת מלה רומית rosmarinus, um כי נכתבה המלה עוד בשתי תיבות ros marinus (הוראטציאוס ג', כ"ג. ט"ו) והוא כמו ros (שם ג', כ"ג ט"ז) פי' ros maris (עבידיאוס י"ב, ת"י) טל של ים ותואר לצמח ידוע הוא עיין אוצרי מלין רומיות, ובל"ע جلاب פי' טל וא"כ הלפי דימא שוה בעצם תומה למלת rosmarinus = ros maris וגי' חלפי בלא יו"ד אחר ההי"ת אי' לנכון בנוסח' וכ"ה בה"ג וכל זה בשיטת רבינו, והנכון כמו שכתבתי בתחלת הע' כי הוא ל"ס ועיין לעף קס"ח, ורש"י לועז בברכות אשפיג = Spike, Lavendel, aspic ובגיטין גירופלא = girofle Gewürznelke עיי"ע כפר ד'] —

* חֶלֶף (שם מקום) ירו' עירובין פ"ב ד"כ. ר' ירמיה הורי בחלף ואולי הוא מחלף של מקרא (יהושע י"ט, ל"ג) בגבול נפתלי עיין נייבויער צד רכ"ד.

* חֶלִיפָא (שם הפרטי) ב"ב קכ"ג סע"א אבא חליפא קרויא.

* הילפיי, חלפי הוא אילפא דבבלי עיי"ע אילפא (ח"א, ק"ד) חי בדור השני והיה חברו של ר' יוחנן אבל חילפיי בר בריה דר' אבהו (ירו' ביכורים פ"ב ס"ד ע"ב) היה מדור הראשון עיין מבה"י למהרז"ף נ"ח:

* חֲלַפְתָּא שם הפרטי לכמה חכמים ד"מ לאביו של ר' יוסי והברו של ר' הנני' בן תרדיון ור' יוסי בנו אמר לפעמים הלכות בשמו עיין ד"מ למהרז"ף צד קל"ב. ועוד ר' חלפתא איש כפר חנניה (אבות פ"ג מ"ו); ר' חלפתא בציפורי (תענית ט"ז:); ר' חלפתא דמן הוגא (גיטין פ"ו:) ובק"נ הונא ובירושלמי יבמות פרק ג' ד"ה. ר' חלפתא דמן הוה, וגי' יוחסין השלם (139) דמן חיפא.

☞ חֶלֶפְסְדְרָא (כלי שעות מלא מים בל"י Wasseruhr, κλεψύδρα) ב"ר פ' המכסה אני מאברהם (ס"פ מ"ט) אמר [ר'] לוי חלפסדרא מלאה מים פי' בל"י כלי שעות מלא מים ובתחתיתו נקב קטן ובתוך שעה נשאר הכלי רק ונהגו הקדמונים שבעוד מים בכלי היה הסניגור או קטיגור מליץ לזכות או לחובה ובכלותם היה שותק וממלאים אותו הכלי מים והיה מתחיל האחד לדבר. וטעם מלת קלפסדרא גונב מים, ובנוסחאו' יש טעות כפול הראשון פירוד התיבה לשתי תיבות, והשני שכתוב חלף סרדא ותתכן סדרה. *[אחי"ה וכנים דברי ר"ב ומכלי שעות זה כבר דברנו בע' אדק (ארק) בח"א ל"ז ע"ש — ובילק' וירא רמז פ"ג נ"ב חלף סרדא [וצ"ל חלפסדרא] פי' עכיבה וא"כ בעל מפרש הבין סדרא כמו סרדא (עיי"ע סרד א') וכן פי' בטעות הרב מ"כ לב"ר שם] —

חָלַץ (ידוע מל"מ ענינו א') הסרה והפרדה ושליפה וכן בלשון ערבי خلع aus- herausziehen (צ' ועיי"ן מתחלפות) או מל"ע خلج הסיר והפשיט; ב') ענין אזירת כלי זין על החלצים או ענין זירוז וחגירה מל"ע حلز umgürten, ausrüsten ונרדף עם חרין, ועוד ג') בהפעיל ענין ידושן עיין בפנים) בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ב רע"ב) על כל המתים רצה חולץ רצה אינו חולץ[3]) על אביו ועל אמו חולץ. ובס"ג דפ"ק דב"ק (י"ז רע"א) וככוד עשו לו במותו (דה"ב ל"ב, ל"ג) זה חזקיהו מלך יהודה שיצאו לפניו ל"ו[4]) אלף חלוצי כתף. פי' חליצת כתף[5]) מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתפו חלוצה מן החלוק (כשמוציאו מבית הצואר[6]). בר"ג דפ' גיד הנשה (חולין

---

[1]) כ"ה ברפ"ע וכ"י ו"ו ב' אבל בכ"י ו"ו א' וה"ב רדא עיי"ע אסא ומ"ש. [2]) וכ"ה בשם הערוך באו"ז הלכות סעודה סי' קע"ט אבל בכ"י ו"ו א' אגב דרכיכי עצים מיקרו דהני מקרי עצים דהא (פשוטי) [צ"ל פשתין] עץ וכו'. [3]) כ"ה ברפ"ר ופיז' ובכ"י אבל מרפ' וויניצי' והלאה רצה מניח. [4]) כ"ה לנכון ברפ"ר ועיי' תוספו' ב"ק שם, וברפ"ע חסר בטעות, ובילק' סוף ד"ה ב' אי' שלשים וחמשה אלף וצ"ל שלשים וששה. [5]) כ"ה ברפ"ר אבל שם חסרי מלת פירוש [6]) בכ"י ה"ב לי' וכן לי' באו"ז הל' אבלות סי' ה"ז ושם הובא כל הפי' הזה בשם ר"ח וממנו לקחו רבינו.

צ'.) אמר רב הונא גיד הנשה של עולה חולצו לתפוח. פי' שולפו מן הירך וזורקו לתפוח. ובר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ב:) וחלצה נעלו (דברים כ"ה, ט') מישלף הוא דכתיב (ויקרא י"ד, מ') וחלצו את האבנים. ועצמותיך יחליץ (ישעיה נ"ח, י"א) ישליף [1]) אמר ר' אלעזר זו היא מעולה שבברכות ואמר רבא זרוזי גרמי. בויק"ר וכי ימוך אחיך (פל"ד) ועצמותיך יחליץ ישלוף [2]) יזיין ישזיב יניח, ישלוף: וחלצה נעלו (דברים שם), יזיין: חלוצים תעברו (במדבר ל"ב, כ"א), ישיזיב: חלצני ה' (תהלים ק"מ, ד') [3]), יניח: כי ההוא דאמרו רבותינו [4]) רצה והחליצנו בשבת. בפסיקתא ותאמר ציון (צד קל"ב. עיין מ"ש בסמוך למטה) ובמגילת איכה גדע בחרי אף (לי' לפנינו) למען יחלצו ידידיך (תהלים ס', ז') אילין דרחמין לך מטרפין ועבדיהן נייחין המד"א רצה והחליצנו. ה' אלהינו מכאן קבעו חכמים רצה והחליצנו בשבת [5]) אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם למת כל אילין דרחמין לך מסכינין עבידהון עתירין היך מה דאת אמר (איוב ל"ו, ט"ו) יחלץ עני בעניו.. למה כל אילין דרחמין לך תשישין עבידהון בריאין כד"א (ישעיה הנ"ל) ועצמותיך יחליץ. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ' ווניצ' ואמש' אבל בדפ"ר ופיז' חסר מן כל אילין דרחמין השני ונתקצר ע"י וכו'. וכן נשמט בכ"י פארמא של פסיקתא דר"כ עיין מ"ש ר' שלמה באבער (שם אות נ"ד) וכן נשמט מאמר ראשון כל אילין דרחמין וכו' עד יחלין עני בעניו כפסיקתא ובשמה בילק' תהלים סוף רמז תשע"ח [6]) אבל בילק' תהלים סוף רמז תתס"ז אי' בשם הפסיקתא כגי' רבינו בדפ' ווניצ' רק בילק' רמז תשע"ח במקום עבידהון בריאין אי' ועבדיהון גיברונן ובילק' רמז תתס"ז ועובדיהון גברוון. ולפי הענין אחד הוא עם טלת בריאין בגי' רבינו (ובפסיק' משובש ברוי, כראוי) כלומר מעשיהם בריאים פי' מפוטמים ומדושנים הם (נדה נ"ז:) וכן פתרון خلط בל"ע fett, feist wein ואי"כ פתרון רצה והחליצנו: השביענו ודשננו במצותיך וכן פי' ר' אבודרהם במקום הנ"ל וכ"ה ברד"ק שרש חלץ. ולדעתי מזה הענין בצלותיה דרב [7]) בברכות ט"ז סע"ב: חיים של חלוץ עצמות, פי' דשן עצמות מל"ט כמו חלב ודשן תשבע נפשי (תהלים ס"ג, ו') — ובפתרון הראשון שבתחלת הע' נמצאה המלה עוד במ"ק כ"ב רע"ב ביקש לחלוץ.. ונמנע ולא חלץ, ושם כ"ע מיחייבי למיחלץ, ושם בסוף העמוד על הכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל. ושם כ"ד סע"ב אין קורעין ולא חולצין וכ"ה רע"א חכם שמת.. הכל חולצין עליה, ושם ע"ב לא בר קיפוק חליץ וכו' עיי"ע בר אביו. שבת ס"א. כשהוא חולץ חולץ של שמאל ואח"כ חולץ של ימין וכו'. ירו' שבת פ"ב ד"ה סע"ב לחלוץ את תפיליו, שם פ"ו ד"ח רע"ב מה בין זה לזה (בין תפילין ובין סנדל מסומר) זה דרכו לחלוץ וזה אין דרכו לחלוץ, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: אם באו פנים חדשות חולצן (את התפילין) כל שבעה, ושם.. אינו חולצן, ושם: שלא לחלוץ. וכ"ה בב"ר פ"ק. פסיקת' רבתי עיי"ע אליירין ב' (ח"א, צ"ד). פסחים ד' רע"א מ"ק כ' רע"א חלוץ לי מנעלי. איכ"ר פתיחתא ד"ה ר' יוחנן חליצי מסאני. ירו' סוטה רפ"א דט"ז: וירו' גיטין ספ"ט ד"נ ע"ד זרועותיה חלוצות. יבמו' ק"ב: עמא דחלץ ליה מריה מניה.. א"ל שוטא מי כתיב חלץ להם חלץ מהם כתיב ע"ש פירש"י. ברכות ל"ד סע"ב נדרים מ"א סע"א, שבת קל"ז. יבמות ע"א. חלצתו חמה פי' סר ממנו חום הקדחת, ור"ן לנדרים פי' לבשתו חמה עיי"ש ופליאה היא כי הוא הפך הענין ופי' חלץ נשמט ונשלף והראיה כי בירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. אי' שהיו חולצין את גלעיניהן ובבבלי ע"ז מ': אי' וגרעינתו נשמטת. ירו' שבת ספ"כ די"ז ע"ג מסתכן ועורו נְחֱלָץ עיי"ע חלתית פי' נפרד והוסר, וכן חלצה נעלו פי' תשלוף נעלו ותסירהו והרבה בדרז"ל יבמות פ"ג מ"ג. מ"ד חולצות ולא מתיבמות. שם פ"ד החולין ליבמתו, שם ס"ו. גרושה וחלוצה, שם ק"ב. חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל

ובגוף הדבר הסכים עם פי' רה"ג. הובא בהלי' אבל לריצ"ג (עמוד נ"ג) בזה"ל: פי' רב האיי יש שמוציאין יד אחת מבית צואר שלהן ממקום הקריעה כדי שיהיה הקרע ברור ונמצא כתף חלוץ מן החלוק ע"כ ועיי' ג"כ תורת האדם לרמב"ן צד י"ח רע"א בשנוי קצת וסיים כך פירשו כל הגאונים ענין אחר מפי ר"ש חולץ: פושט כסותו העליון וכו' עיי"ש היטב ועיי' עוד הלכות אבל לרמב"ם פ"ח הלכה ג'. ולפי זה חולין כתפו פירושו יתגלה כתפו וכן תרג' כהגלות נגלות (ש"ב ו', כ') כמה דחליין ומגלין שהיא מופשט מבגדיו וכן הענין חלין תפילין למטה ע"ש. [1]) כ"ה רק בדפו"ר. [2]) בנוי"ג ישמוט ובילק' ישעי' רמז שנ"ה ישמיט [3]) בכ"י ה"ב הובא: יחלצני כי חפץ בי (ש"ב כ"ב, כ') וכ"ה באבודרהם הלכות ברכות צד קכ"ח ע"ג בשם ירו' דשבת! [4]) בויק"ר ובילק' שם ושם איתא מכאן קבעו חכמים לומר. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בילק' בשני מקומות למטה בסמוך וכ"ה באו"ז הלכ' סעודה סי' קצ"ח וראש המאמר אילין דרחמין אי' רק בכ"י ב"ר וכ"ה בילק' שם ושם. [6]) ובילק' תהלי' רמז תתס"ה חסר כל הדרוש. [7]) וכצ"ל בתפלת ר"ח הסיום בזכות תפלת ר"ב ולא רבים כברוב סדורי תפלה

אין שומעין לו. ושם: אנא לא הואי חליצנא אלא בסנדלא דטייעי וכו'. והשם חֲלִיצָא, חֲלִיצְתָא שם ק"א. והלאה, ק"ו. ושם: ובענין תפילין מ"ק כ"א סע"א הלכה כרַ' אליעזר בחליצה ועיין ירו' ברכות רפ"ג ד"ה ע"ד וירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: ומענין אבנים תוספתא נגעים ספ"ו חומר בחליצה מבנתיצה ובנתיצה מבחליצה וכו' בחליצה אינו חולץ אלא אבנים שיש להן הנגע וכו', והוא מל"מ (ויקרא י"ד, מ') — הפתרון השני שבתחלת הערך ידוע מל"מ ועיין רד"ק שרש חלץ ורז"ל ביבמות ק"ב: בארו החלצו (במדבר ל"א, ג') זרוזי הוא ועוד שם: התם נמי שלופי מביתא לקרבא. והראשון עיקר וכ"ה בילק' וישלח רמז קל"ג צד מ"א. בשם מ' ויסעו: אז חִלצו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כולם וכו'] —

חלץ (= חֲלוּצָא, חֲלוּצָה שם מחוז Elusa, Ἐλοῦσα בלשון ערבי الخلوص) תרג' ירוש' שור חלוצה. מדבר שור (תר"י ב' לשמות ט"ו, כ"ב) בדרך שור (תר"י א' בראשית ט"ז, ז') וכן תרג' ברד (תר"י א' לבראשית ט"ז, י"ד [1]) וכן בב"ר פמ"ו [2]) (פמ"ה, ילק' לך לך רמז ע"ט) בדרך שור: באורחא דחלוצא. *[אחי"ה כבר הארכתי בע' אלש ב' (ח"א, ק"ז) ובע' חגר א' ע"ש] —

* **חוליץ** (Zange) תוספתא כלים ב"מ רפ"ד חוליץ של נגר שהוא מוציא בו את (המספרים) [צ"ל המסמרים] טמא לפי ענין צבת מל"ע هلص herauszichen.

חָלַק (פי' בל"ע خلق משפשף ומצחצח glätten ובפעל עומד בהפעיל gleiten, התואר חָלָק glatt; חֲלִיק Glätte) חֲלָקָה היתה בראשונה (מדות פ"ב מ"ה, סוכה נ"א:) כבר פי' בע' (גזוטר) [צ"ל גזזטר] [3]). בשלשה תרסים פכ"ד בכלים (מ"ז) והחלקה טהורה מכלום. בסוף עירובין (ק"ד.) בוזקין מלח ע"ג כבש בשביל שלא יחליק [4]). פי' שלא יחליקו רגלי הכהנים בכבש ויפולו. בפ"ק דמעשרות (מ"ח) העיגול משיחליקנו. פי' לשון חלק ואנכי איש חלק (בראשית כ"ז, י"א) וחלק משמן חכה (משלי ה', ג'). בפ"ד בפיאה (מ"א) ר"ש אומ' אף בחליקי אגוזים. פי' אף חליקי אגוזים הרי הן בדלית ודקל שפי' בתחילת ערך דל (א'). ומהו חליקי אגוזים אילן של אגוזים [5]) ולפיכך קורהו חלק שאין לו לא קשרים ולא ענפים [6]) (פירוש אחר אף בחילוק אגוזים) [נ"ל שצ"ל בירוש' אמר אף בחילקי אגוזים] [7]). בפ' המוכר את הבית ואת הקנים שבכרם גמרא (ב"ב ס"ט רע"א) אמרי דבי ר' ינאי קנים המוחלקים [8]) שמעמידין אותן תחת הגפנים פי' "אותן קנים המעמידין בהן הגפנים קלופין הן הקליפות שעליהן כדי שלא יכנסו המים בין הקליפה ובין העץ ומתליע שלא יהו אותן תולעין יוצאין ומתליעין הכרם" [9]). פ"א מעמידין קנים וקושרין עליהן הזמורות של כרם כדי שיהו האשכולות של ענבים תלויים כמו בדלית ולא יהו מוטלין על הקרקע [10]). דשקיל חלקיה בס"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"ג:). פי' שנוטל הקליפה שהיא חלקה [11]). ובפ"ק דמעשרות (מ"ח) המחלק בענבים לא הוכשרו ר' יהודה אומ' הוכשרו. פי' מחליק משפשף פעמים שמתמצה מהן משקין ומחליקן בו משקה גמור הוא והוכשרו [12]). *[אחי"ה בכ"י ו"ו ול"ד מן הציון דשקיל חלקיה וכו' הוא ערך בפני עצמו ובלי נכון הוא ואדרבה תחלת ערך הבא אח"ז שייך עוד לע' הנוכחי אבל מה אעשה אם רבינו אמר גְזרו? ומן התימה שמיחד לאותה מלה באותה משנה (דמעשרות) שני מושגים וביארו בשני אופנים. והאמת כי גם מחליקין בע' הבא אח"ז הוא מענין משיחליקנו של ערך הנוכחי וענין שניהם משפשף ומצחצח glätten וכ"ה בע"ז ל"ה רע"ב (הובא בע' שפוד) מחליק פניה בשומן. ומזה הענין המחליק בשביעית פ"ד מ"ד ופיאה פ"ג מ"ג פי' לעשות חלָק ע"י עקירה ותלישה ועיין רע"ב לשני מקומות ותוי"ט לפיאה שם. ורבינו בע' הבא אח"ז פי' כע"א. ובפעל יוצא עירובין הנ"ל שלא יחליקו פי' של ימעדו רגליהם וכן בפרה פי"ב מ"ד מחליקין היו (sie glitten aus)

[1]) כ"ה רק ברפ"ר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' והי"ב, וברפ"ע בט"ס ס"ו. [3]) וכ"ה גזוזטר ברפ' אמש'. [4]) וכ"ה בע' בזק וכ"ה במשניות פיזרו ובירוש' ובנו"ג יחליקו. [5]) ברפ"ר נשמט מן חליקי אגוזים עד חליקי אגוזים. [6]) הובא בר"ש בשם הערוך ורע"ב נפ"ש כן בשם עצמו עיי' תוי"ט שם. [7]) בעי' אסטרסים, הרפה, ותיק כיון א' הראיתי לדעת כי פירוש נשתבש מתיבת בירוש בהשמטת הקו על השיין וכן כאן כונת רבינו לרמוז על ג"י ירוש' פיאה דשם אי' אף בחילקי אגוזים או י"ל כי פי' אחר משובש במקום: ספרא ובאמת בספרא קדושי' פרק ג' פרשה א' הגי' אף חולקי אגוזים אולם בראב"ד חליקי אגוזים. ולכן ההגהה בירו' אמר יותר נכונה. [8]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בשט"מ. אבל בנו"ג המחולקין וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י, וברפ"ע האחרוני' המחלקין. [9]) ע"כ הועתק אות באות מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ובתוספ' הובא בשם הערוך בתכלית הקיצור. [10]) עיי' הרשב"ם שפי' פירוש קרוב לזה ואולי הועתק מפי' ר"ח. [11]) וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י. [12]) וכ"ה בגוף הענין בפי' הר"ש ורע"ב בשם עצמם. ומה שיש להעיר על פי' זה עיי' תוספות רע"ק ז"ל.

לפני החלון וכו׳ עיין פי"מ להרמב"ם שם. בהפעל ב"ק פ"ג מ"א והוחלק אחד במים. והתואר חָלָק מל"מ פי׳ פשוט וריק: ירו׳ שבת פ"ח דיי"א: אם יש בו חלק כדי לכתוב ב׳ אותיות. ירו׳ גיטין פ"ב דמ"ד: שטר על החלק ועדים על המחק. סנהד׳ י"ז רע"א על ע׳ כתב זקן וב׳ הניח חלק . . מי שעלה בידו חלק וכו׳. ב"ר פס"ג הביא נייר חלק ונטל קולמוס וכו׳. ב"ר פי"א להוציאך חלק אי אפשר. ספרי בלק פ׳ קל"א אפשר שיצא סופר זה מכאן חלוק צ"ל חלק וכ"ה בילק׳ אמור רמז תרל"א וכצ"ל בילק׳ הושע רמז תקי"ז [1]. אבל חלוק ג"כ כמו חָלָק מקואות פ"ה מ"ב מים חלוקים או עכורים ורבינו הביאו בע׳ הבא אח"ז. — תוספתא ב"ק פ"ז הביא שפתים חלקים וט"ס הוא וצ"ל דולקים כבמקרא (משלי כ"ו, כ"ג) וכ"ה לנכון בכ"י תוספתא (כהוצ׳ צוקרמ׳ ב"ק צד שנ"ט) — והשם חֲלִיק, חילקא עיין לעיל בערוך. וממנו השם חָלוּק עיין ערכו] —

חָלַק (ידוע מל"מ וענינו פלג theilen ובהשאילה חלק בדעת וסברה getheilter Meinung sein, streiten; השם חֵלֶק, חלקא ועיין עוד בפנים) בפ"ק דמעשרות (מ"ח) מחליקין בתאנים ובענבים של טבל. פי׳ לשון חילוק הוא. בפ"ג בפיאה (מ"ג) המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן. פי׳ מחַלֵּק את בצליו וקוצר את הלחים למוכרן בשוק מיד ואת היבשים להצניעם לעשות מהן גורן [2]. בהמעלה פ"ו במכשירין (מ"ב) ובס"ג דפ׳ מי שהפך (מ"ק י"ג:) ובר"ג דפ׳ המודר מן הירק (נדרים נ"ה רע"ב) חלקא טרגוס [3] וטיסני פי׳ בע׳ זריד. חילקא ופלגא חילקא (ביצה כ"ט רע"א) פי׳ בערך אזיא [4] — תנו חלק לפלוני בכור (ב"ב ס"ג.) ככר פי׳ בע׳ בר [5]. בר"ג דפ׳ תפילת השחר (ברכות כ"ז:) הנחלק על ישיבתו של רבו. ובחלק בגמרא אפיקורוס (סנהד׳ ק׳.) זה הקורא לרבו בשמו [6] ובגמ׳ דעדת קרח (שם ק"י.) כל הנחלק על רבו כאילו נחלק על השכינה וכו׳ [7]. בפ"ד בשביעית (מ"ד) המחליק שלשה זה בצד זה. פי׳ הנוטל ג׳ זה בצד זה הוא המחליק. פ"ח במקואות (מ"ב) ראה מים חלוקין או עכורין בתחלה (טמא) [צ"ל טהור] פי׳ אם היו המים חלוקין או עכורין קודם השתן טהור ואם אחריו מין קרי הוא [8]. בפ׳ הרואה מקום בגמ׳ בנה בית בירוש׳ (פ"ט די"ד סע"א) אל חי חלקנו צורינו צוה להציל ידידות שארינו משחת. ועיקרה בתוספת ברכות (פ"ו). — (א"ב פי׳ הליקא [9] בל"ר מין תקון של חטים שמסירים קליפתם וחולטין אותם במים חמין ועוברים אותם בתוך בגד עב ומערבבים עמם הול נקי ואחר זמן מסירים ההול ונעשים מן החטים כדורים קטנים כעין זרע גד ותקון זה בזמניהם היה מורגל אבל טרגים בל"י ורומי [10]) מין תקון אחר של חטים ג"כ חלוטים במים חמים. ופי׳ פטסני בל"י ורו׳ [11]) דגן ובפרט שעורה אשר הוסרה קליפתה אחר ששורין אותה במים). *[אחי"ה ר"ב דן דין אמת כי מלות נכריות הן ורבינו הביא מלת חילקא בסוג ערך זה כי נגרר אחר דרוש רז"ל (מ"ק, נדרים הנ"ל ירו׳ סוטה פ"ב די"ז ע"ד) חילקא חדא לתרתי כלומר נשבר ונחלק לשניים עיי"ע זריד ג׳ רבינו. ומן הראוי לפרט מלת חילקה (שהובאה עוד בירו׳ שבת פ"א ד"ג סע"ג וירו׳ נדרים פ"ז דל"ט סע"ג) בערך מיוחד וכן עשה לנכון בעל עה"ק ישנ"ב ועוד עיי"ע כונתא ומ"ש. — והיסוד שעליו בונה רבינו כל הערך הוא השרש העברי חָלַק ופתרונו ידוע. וכבר השמעתיך כי איזה ציונים שייכים לערך הקודם לזה. והפעל בהרכבה מאמרי רז"ל

---

[1]) ובילק׳ וארא ס׳ רמז קע"ח אי׳ ריקם מכאן תשובה נוכחת כי פירש"י חלוק במאמר הנ"ל הובא בפי׳ הושע ב׳, א׳ איננו לבו חלוק כי אם כמו חלק פי׳ פשוט וריק. [2]) לפום ריהטא רצה הר"ש לפרש כן אבל חזר בו ובארו מענין ערך הקודם לזה ע"ש ותוי"ט לפיאה הנ"ל. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר ועיי"ע זריד. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר ואמ׳, ובדפ"ו בערך בזיא וט"ס הוא. [5]) בר ז׳ (ח"ב, ק"ע:). [6]) בנוס׳ לי׳ הציון כל הנחלק וכו׳ וכן לי׳ בכ"י ש"ס. [7]) בנו"ג כל החולק . . כחולק וכו׳ וכ"ה במד"ר פי"ח. [8]) וכן פי׳ הר"ש בשם עצמו אולם מלות חלוקין ועכורין לא ביאר ורמב"ם פי׳ חליקין: חלקות שלשלת ההזלה או עכורין וכו׳ ובתוי"ט למקואות שם הביא הפי׳ הזה כפי גי׳ נוסחי א"י חלקים שלשלת ההזלה ובגליון כתב חלקה פי׳ מלשון איש חלק ע"כ וזה נ"ל ברור לכן יערתי להציון מקום בערך הקודם לזה אבל דעת רבינו כי הוא מפעל חלק פי׳ פלג. לכן הביאו פה וכן פי׳ הרא"ש חלוקין שהם חלוקין ואינם נרבקים זה בזה טהור ע"כ אבל בפי׳ סד"ט לרה"ג צד ל"ד ראיתי פי׳ מהוסף כי חלוקים פי׳ לוג בטיית מודבקים בידו. או עכורים גרר בטיית ע"ב ושתי מלות ערביות לפע"ד משובשות הן וצ"ל لزج פי׳ מודבק והפכו גרר צ"ל נדר — ندر מפוזר וא"כ היותר נכון להפוך הסדר כזה: חלוקים (גרר) [נדר] בטיית: עכורים פי׳ (לוג) [לזג] בטיית מודבקים בידו. [9]) alica, halica, Speltgraupe. [10]) tragum, τράγος, Weizengraupe. [11]) ptisana, πτισάνη, Gerstengraupe.

ד"מ פסחים ה'. כריתות ז'. עיי"ע אך וש"נ. ב"מ ב'. והלאה. ב"ב פ"ט מ"ז המחלק, מ"י יחלוקו. חולין ס"ה. אם חולק את רגליו וכו'. שבת ע': הבערה לחלק יוצאת עיי"ע הבערה. זבחים ק"ב: חולק . . אינו חולק, ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג לצורך אינו חולק שלא לצורך חולק, ירו' שביעית רפ"ו דל"ו: וירו' פיאה פ"ז ד"כ ע"ג ז' שנים שכיבשו וז' שנים שחילקו. ירו' פסחים פ"א דכ"ז: שלא לחלוק בין ביעור לביעור. והושאל לחלוקת דעת פסחים קי"ז. מכות כ"ג: חלוקין עליו חבריו. ב"ב קע"ו סע"א חלוק היה ר' ישמעאל. ירו' כתובות ספ"א דכ"ו. ר' ישמעאל בי ר' יוסי חלוק על אביו. ירו' שבת רפט"ו דט"ו. אין חולקין על ר"א בן יעקב. ב"ב פ"ט מ"י וירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד ויר' שקלי' רפ"ג דמ"ז: על חלוקין אנו מצטערין אלא שבאת לחלוק עלינו את השווים. ירו' סוטה רפ"ט דכ"ג: הם חלוקים כאן. וכן בנפעל עיין לעיל ועוד מ"ק י"ד. חכמים לא נחלקו עליו. ר' יהודה לא נחלק עליהם. חגיגה דט"ז: נחלקו בה גדולי הדור. כתובות פי"ג מ"א נחלקו עליו בני כהנים הגדולים. ידים פ"ג מ"ה ואם נחלקו לא נחלקו אלא וכו', ושם כך נחלקו וכן גמרו. והשם חלוקא (Meinungs-verschiedenheit) במדרש פטירת משה (בית המד' להחי יעללינעק א', קכ"ד) מקרא שהיה משה קורא היה מפרש יהושע ולא היה עליהם חלוקא זה על זה בדבר זה. — ומהפעיל נבנה השם מחלוקת עיי"ע וע' בעל מחלוקת. ובצירוף עם כבוד (Ehre erweisen) ברכות י"ט: שבועות ל': כ"מ שיש חה"ש אין חולקין כבוד לרב. זבחים ק"ב רע"א כבוד גדול חלק הקב"ה למרים — והשם חֵלֶק, חִילוּק, חוּלַק, חוּלְקָא, חֲלוּקָה Theil, Theilung ירו' שבת רפט"ו דט"ו. תן חלק לת"ת וחלק לאכול ולשתות. חלק לעולם הבא חגיגה ט"ו: סנהד' מ"ג: צ'. ושם: צ"ט: ק"ב. ושם: ק"ג. ושם: ק"ז. ושם: ק"ח. ק"י: קי"א: ב"ב ע"ג: חולקא לעלמא דאתי. ירו' יבמות פ"ז ד"ח: נסבה חולק עמהון, ב"ב קמ"ב: אית חולק לטליא וכו' עיי"ע טלי. ושם קכ"ב. לא כחלוקה של עוה"ז חלוקה של עוה"ב, ושם קכ"ו. אין לו לבכור קודם חלוקה. יש לו לבכור קודם חלוקה. כתובות כ"ו. תורת חלוקה. כריתות ג': חלוקה דלאו . . חלוקה דמיתה. סוכה נ"ה: חילוק לחם הפנים. כתובות ט"ו: ירו' כתובות פ"ב דכ"ו רע"ב חילוק קליות, ירו' שם דכ"ו ע"ד חילוק גרנות. שבת ע'. מכות כ"א: חילוק מלאכות. ירו' שבת ספ"ז ד"ט ע"ג ויצאו מן הכלל לחילוק. במד"ר פ"ב חילוק הארץ. הקבוץ יומא פ"ו. ארבעה חילוקי כפרה] —

חלק (= חֲלוּקַת נֶפֶש לפע"ד מל"ע حلق בית הבליעה ונפש הוא קבה וא"כ חלוקת נפש כלא"ש Magenschlund ופירושי רבינו עיין בפנים) בנדה בפ' האשה (ס"ב. במשנה) מי גריסין: לעיסת גריסין של פול חלוקת נפש. פי' חלוקת נפש שלא טעמה מאכל מבערב זה פי' ר"ח. ורבינו גרשם ז"ל פי' גרים: שבור כגון גרש כרמל (ויקר' ב', י"ד) ומתרג' פרוכין רכיכין [1]. לעיסת: כמו (פסחים ל"ט:) לא ילעוס חטים. של פול הלוקת נפש: כלומר מלעיסת אותו פול שנתבשל כל כך שמאליו הוא נחלק לשנים והאי נפש כמו מנפשיה מעצמו. ועוד אמר לן רבי [2] חלוקת נפש שמתחלק מעצמו בתוך קליפתו דהיינו נפש שלו כמו נפש שעל גבי קבר (עיין שקלים פ"ב מ"ה סנהד' מ"ח.), ואמר לן משום רב האי גאון תרי

---

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו. ובאונקי איי פירוכן רכיכן אבל בתר"י א' פירוכין. [2]) כ"ה לנכון בכ"י פאריז ועיי' במבוא בח"א, צד XI והלאה ושם הוכחתי כי „אמר לן רבי" לא רבינו נתן בעל הערוך אמר על עצמו כדעת הגי' שי"ר כי אם רגמ"ה אמר כן מרבו. ועתה בהיות פירושי רגמ"ה כ"י תחת ידי ראיתי כי אמנם כן הצדק אתי ואגלאי מלתא למפרע שכונתי בזה אל האמת. ואני יגעתי ומצאתי כי הדבור ואמר לן רבי רגיל על לשון רגמ"ה ובזה אני נותן לך מראה מקום אשר שם מצאתי זה הדבור בפי' רגמ"ה ואלה המה הציונים: בפי' למנחו' מ"ה. בקובץ אנגייליקי דף די סע"ב: ואמר לן רבי האי דהכא או היא הויא כעשרון דאורייתא או דין עשרון להיות לעתיד לבוא. ועוד שם בקובץ כ"י דף ט'. הובא פי' למנחו' נ': (אשר הועתק ג"כ בעי' תפוני בלי הזכרת רגמ"ה) וסיים: אמר לן רבי היינו שאחר אפייתה היה חולטה ברותחין. ושם בקובץ כ"י דף קל"ד סע"ב בפי' לערכין י"ב (עיי"ע גל ז') סיים: ואמר לן רבי האי דאגלינהו תלת שני לא אישכחן ליה בפירוש במקרא אלא וכו'. ושם בקובץ כ"י דף קס"ד. בפי' לכריתות ג'. ואמר לן רבי דמסבי' מכות קא מהדר האי אי תימא יליף עונש מאזהרה וכו' ושם בקובץ כ"י דף קס"ח. בפי' לכריתו' ד': (עיי"ע דם ג'): ואמר לן רבי איכא ספרי דכתוב בהו הכי הוא אמינ' חולין דאסירן הלבן וכו' ושם בקובץ כ"י דף קפ"ב סע"א בפי' לכריתו' י"ב: ואמר לן רבי בלשנא קמא מסתברא טפי אמר רב נחמן אמר רב הלכ' כר' יהודה דאדם נאמן על עצמו וכו'. ודע עוד מה ששערתי במבוא הנ"ל כי אמר לן רבי דאמר משמיה דרי יצחק האורלוני שהובא בעי' מרכבתא כי שייך לרגמ"ה ולא לבעל הערוך עתה ברור הוא כי כ"ה שכן מצאתי אות באות בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' ל'. בקובץ כ"י אנגייליקא דף צ"ד. ושם הגי' ואמר לי רבי משום דרי יצחק האורליני ז"ל וכו' והוא בגי' כ"י קאהוט המובא במבוא שם. וגם לרף ל"ד. דבכורו' בכ"י אנגייליקא דף צ"ז. מצאתי בזה"ל פ"א משמיה דרי יצחק האור ז"ל כיון שכגר בה וכו' וצ"ל האורליני ובמזבח כפרה לבכורו' ל"ד. בדפי הספר כ"ח: אי' בשם

טעמי: עוקת נפש כלומר שכל כך הוא נלעם שכבר עומד ליבלע בתוך עוקת הגרון דהיינו נפש. פ"א חלוקת נפש שכל כך נלעם יפה שכבר נחלק מן השינים ועומד ליכנס בנפש בגרון. *[אחי"ה ופי' רבינו האי עם שתי גירסאות עוקת וחלוקת נפש תמצא בפי' לסדר טהרות צד ל"ב והובא מלה במלה בע' לעם א' ע"ש. והנה היותר נכון פי' רה"ג ועיקר הגי' חלוקת נפש מלי' ערבי הרשומה ופירושו כל עוד ילעם גריסי הפול עד שהם ראויים לכנס בחלוקת נפש כלומ' לבית הבליעה של קבה כי בית הבליעה נדבק עם הקבה כי הַוֶּשֶׁט נדבק בראשו העליון עם הלוע (ראכען) ובקצה התחתון נדבק עם הקבה שהוא הנפש ולכן תארו את השם חלוקה על ידי נפש כלומר קצה התחתון של ושט הנדבק עם הנפש. ולעיסת גריסי הפול כזו מועילה להעביר על הכתם. וכפי"מ להרמב"ם הגי' לעיסת גריסין של פול וחלוקת נפש ופי' שילעום הפולים וימזוג עם לעיסת רוק הרבה מפיו ע"כ, וא"כ שני דברים נאמרו כאן א') לעיסת גריסין של פול ב') לעיסת [הפול] עם רוק הרבה מפיו וכן נראה מהלכ' איסורי ביאה פ"ט הל' ל"א ע"ש. ולפי זה חלוקת נפש הוא הלחות שנחלקה מנפשו היינו מאסטומכא שלו, ואולי לפי זה חלוקה הוא ל"י χυλός והועתק לל"ע كيلوس Saft, Speisesaft ופי' ראשון נ"ל עיקר ורש"י ואחריו רע"ב פי' בע"א ע"ש] —

חָלוּק (לדעת רבינו מלבוש עליון Oberkleid אולי מל"ע خلوقة abgenütztes, abgeriebenes Kleid ולפע"ד מלבוש דבוק בגוף ועיין עוד בפנים) בפ' המצניע (שבת צ"ב.) בין אפונדתו לחלוקו ובחפת [1]) חלוקו. ובפ' כל כתבי הקודש בגמ' ולהיכן מצילין (שם ק"כ.) קנבוס [2]) של פשתן וחלוק, פי' המלבוש העליון ובלעז פרורילו [צ"ל פֶּרְרַיוּלוֹ] [3]). ובפ' ר' אליעזר אומר אם לא הביא (שם קל"ג. סע"א במשנה) ואין עושין לה חלוק בתחילה [4]). פי' הבגד שמשימין בראש המילה. ובשליש פרק כ"ח בכלים (מ"ט) חלוק של יוצאת החוץ [5]). פי' חלוק יפה הלובשת אותו כשיוצאה בשוק ולא בבית. בריש מגילת איכה (פתיחתא סי' י"ז ד"ה ר' אבהו פתח) ובהייתי שחוק (שם איכה ג', י"ד באיכ"ר פי' הביא בכליותי) מכניסין את הגמל לתייטרון שלהן והחלוקין שלו עליו והן אומרין אלו לאלו על מה זה מתאבל וכו'. *[אחי"ה לדעת רבינו שפתרון חלוק המלבוש העליון יש להוציא את המלה מל"ע מענין חלק א' פי' משפשף ובהיות מלבוש עליון יהיה משופשף ובלוי ע"י דברים הנוגעים בו כן דעת הח' פליישער (בהוספות לעמת"ל להח' לעווי ח"ב, ר"ה) ולפע"ד יותר טוב לגזרו מל"ע علوق פי' דבק בגוף וממנו השם علقة מלבוש דבוק בגוף בלי בית יד ובפרט נקרא כן מלבוש הקטנים שלובשין על בשרם Hemd, Kinderhemd וזהו חלק של קטן כלים פכ"ז מ"ה, חלוק דינוקא שבת קל"ד. ועיי"ע גרד א', סטר ב'. ועוד הוראת המלה הערבית הנ"ל נקב בחתיכת בגד וזהו אין עושין לה חלוק בתחילה (שבת קל"ג.) ולזה עולה יפה מאוד פי"מ להרמב"ם שם: והחלוק הוא שיקוב חתיכה של בגד כדי שתכנס המלה באותו נקב ע"כ (ורש"י פי' כעין כיס דחוק וכו') וכן ענין חלוק בשבת ק"כ. ויפה לועזו רש"י קמייש"א = Hemd, chemise בלשון רומי camisia ובלאי"ט camicia בלש' יוני האמצ' καμίσιον ובזה הענין חלוק של ת"ח כיצד כל שאין בשרו נראה מתחתיו ב"ב נ"ז: והפכו טלית (שם) וכן בב"ט ע"ח: הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית וכו', כלים פכ"ח מ"ז בד"א בטלית אבל בחלוק וכו', מ"ק י"ד. כל מי שאין לו אלא חלוק אחד. שבת ק"כ. חלוק ואפליות עיי"ע אפליון (ח"א, רי"ז). ועוד הוראת מלה ערבית הנ"ל כתונת (Tunik) וכן פירש"י לבראשית ל"ז, כ"ג את כתנתו זה חלוק ע"כ, ובזה הענין ירו' סנהד' פ"ב ד"כ סע"ג נפק לגביה בחלוקא דכיתנא א"ל חזור ולבוש חלוקך דעמרא וכו' עיי"ע אותונים (ח"א של"ד), תוספתא טומאה וטהרה רפ"ה חלוק של בר, חלוק של נייר, חלוק מִן הלבד. ע"ז ל"ד. במה שימש משה ז' ימי המילואים

רגמ"ה האורגלי. וזה ר' יצחק הובא בפי' רגמ"ה כ"י לכריתות ו': בקובין כ"י אנגיוליקי דף קע"א: בזה"ל נ"א מפי' ר' יצחק זצ"ל וכ"ה בדף קע"ב. באותו כ"י. ולפע"ד היה מכנה רגמ"ה את ר' יצחק זה בשם מורה והביאו בפי' למעילי ג'. בקובין כ"י אנגיוליקי דף רנ"ג. וז"ל מפי' המורה, ובפי' רגמ"ה כ"י לתעני' י"ח. מצאתי בזה"ל כך הורה המורה. ואכ"מ להאריך יותר. [1]) עיי"ע חפת. [2]) וכ"ה בע' קנבס ובה"ג ובכ"י מ' וא"ס. אבל בנו"ג קלבוס. [3]) והוא לאיי"ט ferrajuolo, ferrajolo פי' מעיל Mantel; וגי' פרורילו אי' לנכון בכ"י ב"ר, ובכ"י ה"ב אי' פרדילה. ובכ"י ו"ו אי' פרודילו ובכ"י ו"ו בי' פורודילו ובכולם צ"ל פררילו או פוריולו אבל ברפ"ע אי' בטעות פלודילו. [4]) וכ"ה במשני' רפ' פיזרו ובכ"י א"ס ובנו"ג לכתחילה. [5]) עיין ערך סבכה ושם פירשו רבינו סודר וזה מסכים עם הלעז האיטלקית הנ"ל.

בחלוק לבן ר"כ מתני בחלוק לבן שאין לו אימרא ועיי"ע אמר א' (ח"א, קכ"ז) וש"נ ציוני דירושלמי ויש להוסיף ירו' שבת רפט"ו דט"ו. במפתח אימרא שהוא מדביקו לחלוק א"ר יוסה במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין ועיי"ע סבכה. ומהענין כתונת ולבוש עליון במגיל' איכה הנ"ל כמה שנים את בעי מחי והוא אומר כחלוקא דיהודאי דשבתא, פי' כיון שאין ישראל לובש כתנתו היקר אלא משבת לשבת היא מתקיימת שנים רבות וכן علقة בל"ע פי' מלבוש יקר [1]) ויפה הסביר ר"מ לונזאנו במעריך את פשט של מדרש הנ"ל וכן הביא בערך חלק מאמר הנ"ל מאותו מדרש: והחלוקין שלו עליו ופי' ר"מ לונזאנו חלוקין של גמל אינן אלא שקים ודרך העולם שהאבלים מתכסים בשקים ולכן הם שואלים על מה זה מתאבל ע"כ, ויש להביא על זה ראיה מירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ד ויאמר שמואל חטאנו לה' (ש"א ז', ו') .. לבש שמואל חלוקן של כל ישראל כלומ' שמואל מצטרף את עצמו בחטא של ישראל ומתאבל עמם וזה מ"ש לבש חלוקן וכו'. ובענין מדרש איכ"ר יש לי עוד ביאור טוב כי מלבד שמורה מלה ערבית הנ"ל מלבוש ובנידן שלנו שק של גמל עוד ענין علقة מזון המספיק לידי מחיה ורבותינו בחרו לשון ערומים בלשנא דמשתמע תרי אפין שק ומזון וזה מ"ש והן אומרי' היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק . . והוא (פי' הגמל) מתאבל עליהן. — מבית לבית חלוק עיי"ע אתר. מ"ק כ"ו: חשאילני חלוקך וכו' מחזיר לו חלוקו. והקבוין שם כ"ב: אפי' לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון וכו', מזה משמע כי גם התחתון גם העליון נקרא חלוק. והחלוק היה דבוק בגוף אבל לא בבשרו של אדם ממש כי אם ממעל של אפקרסו עיי"ע אפיקרסין (ח"א, רל"ד) ציון מד"א פ"י. וכן העתיק תר"י א' שמלתו לעורו (שמות כ"ב, כ"ו) היא ח ל ו ק תותביה דנפלא למושכיה] —

חלק (לדעת ר"ב וכ"כ ואחרים מל"ר alec, halec Fischlake von Hering, oder Hering ולפע"ד Sardelle ועיין עוד בפנים) בפרק אין מעמידין (ע"ז ל"ה:) והחילק [וקורט של חלתית]. פירוש מין דגים קטנים שמן [2]) חילק ואמר רב (שם ל"ט רע"א) היא סלתנית [3]) והוא דג טהור [ומפני מה אסורה, מפני שערבונין עולה עמו] [4]). פי' ע ר ב ו נ י ן [5]) דגים טמאין מעורבין בה ועולין עמה, ירוש' (ע"ז פ"ב דמ"ב.) אמר ר' יוחנן [הוא] חילק הוא טרית טרופה" [6]) (וקורט של חלתית) [7]), חילק אומן כבר פירשנו בע' אמן [8]). — (א"ב פי' הלק בל' (יוני) [וצ"ל רומיי] מין דג אשר נאכל מליח ומעושן בעודו נא וצלי ויש מהם לאלפים ולרבבות ובפרט בארצות אלו צפוניות ועושים בהם פרקמטיא עצומה וגם קראו הרומיים כן למין אכילה עשויה ממעי דגים). *[אחי"ה במשניות נאפולי אי' חלק וזה מתאים עם פי' ר"ב שהוא ל"ר הנ"ל. והח' אייזלער (בט"ר ח"א, מ"ה) שיער שהוא ל"י ורו' χαλκίς, chalcis והוא ג"כ ממיני הערינג ויפה כיון אבל במ"ש כי זה "סולניתא" דע"ז ל"ט. מלשון gesalzen, sal, salsus אינו שווה לי כי בנו"ג סולתנות וכ"ה בכ"י ש"ס, ובירו' ע"ז הנ"ל סולתניתא וזה כגי' רבינו בדפוסי' חוץ מדפ"ר ולדעתי עיקר הגי' סלתנית כגי' דפ"ר בע' הנוכחי וכגי' דפ"ע בע' אקונס וע' סלתנית והוא בחילוף הרי"ש והלמ"ד כמו בל"י ורו' σαρδίνη = sardina והוא בלא"ש Sardelle ועוד נקרא דג קטן זה אפויין עיי"ע וזה מה שהוזכרו שניהם יחד (חולי' ס"ו.) ולפי זה חילק (חלק) לדעת רב סלתנית (והיינו סרדנית Sardelle) וראיה קצת כי דרך מציידי דגים קטנים אלה לצוד עמהם גם דגים קטנים אחרים הנקראים Weissfische וזה מ"ש מפני שערבונין עולה עמו ואולי ערבונין הוא ל"ר alburni כי זה שם דגים קטנים הנצדים עם דגי סלתנית (סרדנית). הארכתי כי נפקא מיניה לענין דינא כי בענין הערינגע פסקינן "דמתירין בכל ענין דודאי אין נמלחים עם הטמאים משום דאין דרך למלחם עמהם" מרדכי בהגה ליורה דעה סי' פ"ג סק"ה ע"ש מה שאין כן בענין סרדינען שדרכן למלחם עם דגים קטנים דומין להן. והח' לעוויזאהן ואאל. ר"ס פי' בע"א. — ובענין גזרת המלה חילק או חלק נ"ל ברור כי הוא מל"ע הרשומ' בע'

---

1) וכזה הטעם חלוק של יוצאת כחוץ כליי פכ"ח מ"ח, ועיי' עוד ע' חין ג'. 2) ובפי' ר"ח כ"י אי' שמו וצ"ל שמן. 3) כ"ה בדפ"ר אבל בדפוסיי אחרים סולתנית וכ"ה בפי' כ"י ר"ח ובנו"ג סולתנות וכ"ה בכ"י ש"ס ועיי"ע אפיין (ח"א, רט"ו), אקונס (ח"א, רנ"ח). 4) כ"ה בכ"י ר"ח וכצ"ל בערוך. 5) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח ובשדפ"ע ערבוני ובנו"ג ערבינה. 6) ע"כ הועתק מפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף פ"ד סע"א ורע"ב) ועל פיו הגהתי בפנים. 7) יש למחוק מכאן ונעתק ממקומו מלעיל כמו שהשלמתי, או אולי כצ"ל: וקורט של חלתית כבר פי' בערך קרט אבל בעי' קרט בי' הביא רק הציון בלי פירוש. 8) עיי"ע בח"א, קי"ם: ודעת ויש ששונין (שם קי"כ.) זכיתי למצוא כעת כי הועתק כמו כן מפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף כ"א.).

הקודם לזה והיינו علق שעצם הוראתו הוא דבוק ואדוק ומחובר והוא לפע"ד שם כולל למיני סרדינע (והערינג) שנעצרין ונדחקין עד כי תיבה קטנה תכיל לערך עשרת אלפים דגים ממין הנזכר והנה רב היטב ידע לשון ערבי לכן הבין (חילק) חלק של משנה מל"ע הנ"ל היינו עצירה ודחיקה ומכנה על ידי המלה הזאת דגי סלתנית אולם ר' יוחנן (בירו' שם) פתר חילק של משנה מלשון חָלַק העברי כלומר פלג וחתך לכן מכנה על ידי שם חילק את הדג טרית טרופה ועיי"ע טרית] —

חִלָק וּבָלָק (שני שמות פרטיים ועוד במובן מיוחד עיי' בפנים) בחלק בסוף ענין משיח (סנהד' צ"ט:) אמר רב גידל אמר רב עתידין ישראל דאכלי שני משיח א"ל רב יוסף פשיטא מאן קא אכיל להו חילק ובילק אכל להו [1]. פי' רבינו גרשום דייני סדום ושמותן כך [2]. בפ"ק דחולין בגמ' השוחט מתוך הטבעת (חולין י"ט רע"א) א"ל לא חלק ידענא ולא בלק ידענא. פי' רב האי גאון אנשים של פחת הן. ורב חננאל פי' כמו משל אמר לו זה אתה שואלני כמי עשית לא כפלוני ולא כפלוני הללו שאתה מזכירם איני יודע טעמם אנא שמעתא ידענא וכו'. ורבינו גרשום פי' "מה דאמרת לרבנן צריך להלק הטבעת ואין השחיטה כשרה אי שחט למעלה מן הטבעת ולר' יוסי ברבי יהודה דאמר [3] אעפ"י שמבלק הטבעת דשחט מקצת בטבעת ומקצת למעלה היכי דמי ששחט ושייר על פני רובו ולא ידענא בלק לשון מבולק דבר המתקלקל". *[אחי"ה כן איתא מלה במלה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף רצ"א רע"א) ובגוף הענין פירש"י בחולין כן בלשון ראשון בשם שמעתי אבל סיים: "לפי הדברים לישנא בעלמא הוא" יען שאין הפי' הזה עולה יפה בסנה' וגם בסנהדרין הביא רש"י פי' הנ"ל בשם עצמו בזה"ל: ולי נראה דמשמעות לשון חילק ובילק לשון חורבה וכו' ע"ש. אבל סיים ונראה למורי דאין לו משמעות לא הכא ולא התם ע"כ כלומ' קשה להלמו באותו שיעור בשני מקומות דחולין וסנהד', ועל כן נתחבט ג"כ בעל הערוך וחזר אחר טעמים שונים ואין אחד מהם מאיר חושך אפילת הענין. ואת אשר אחזה אני לי הוא לפע"ד בלי ספק חלק ובלק (או חילק ובילק) היו שמות פרטיים ואנשים פוחזים ופחותים וזה מ"ש רה"ג אנשים של פחת הן וכמו משל היו בפי העם ומרוב תקפם ועריצותם היו כדייני סדום ולא דייני סדום ממש כפי' רגמ"ה (כי לא נכללו בשמות דייני סדום הנזכרים בסנה' ק"ט רע"ב) ושיעור: פשיט' ואלא מאן אכיל להו (לשני משיח) אטו (כ"ה ברש"י לחולי' בציון דסנהד') חילק ובילק אכלי ליה (כגי' רש"י) כלומ' וכי שני עריצים ובעלי זרועות הידועים יאכלו טובת הנאה של שני המשיח בודאי ישראל יאכלם. וגם בחולין שיעור המאמר המשלי לא חילק ידענא ולא בילק ידענא כלומר אינני מכיר תוקף ועריצות של שני אנשים בעלי זרועות אלה ואינני מתירא מפניהם וכיון רב נחמן (קצת בגאות) על מניעתו שלא יקבל דעת רבנן ודעת ר' יוסי בר' יהודה אף אם דעתם מתפשטת וורדה בעם. ובזה השיעור עולה המאמר בקנה אחד בשני מקומות הנ"ל. אבל ידע תדע כי יש לכל מאמר ומאמר עוד כונה מיוחדת וזו היא: א') בסנהד' ענין חלק ובלק מל"ע حلق, بلق פירוש כרת והחריב [4]) וכונת בעל המאמר בסנהד' על הפרסיים שבדו מלבם כי בימי שְׁנֵי משיח שלהם הנקראים Oschédar - bâmi, Oschedar - mâh נחרב העולם ובני אדם נכרתו ונאבדו ע"י חיות רעות שכורתין וטורפין כל מי שנשאר מיתר הפליטה, עיין מאמרי במ"ע דמ"ג חכ"א תקע"ג והלאה ושם הארכתי ואמונה זו בכל הרפתקאות הנוראות שתהינה באחרית הימים נשתרשה גם בלבות המון הישראלי לכן בא בעל המאמר לנחם את בעלי אמונות שבישראל וגם ללחום נגד אמונת הפרסיים כי עתידין ישראל דאכלי שני משיח לפע"ד פירושו שיעמדו ויתקיימו (überdauern) כשבאו שני משיח ר"ל משיח בן יוסף ומשיח בן אפרים (עיי' מ"ע שם צד תקע"ו וש"נ) ועל דברי ר' גידל אלה הקשה רב יוסף פשיטא ואלא מאן אכלי להו ובאה"ת עוד: לשניה וצ"ל לשניהם כלומר מי יעמוד ויתקים לזמן ביאת שניהם אם לא ישראל ועל זה בא לתרץ לפי גי' המעולה בכ"י א"פ [5]) אתא לאשמעינן לאפוקי חילק ובילק דלא אכלינהו בא להשמיענו להוציא דעה מוטעת האומרים כי לא יתקיימו מפני הכריתה והטירוף אשר חלף עבר על בני אדם בסוף ימי שני משיח ולפי ג' רש"י בחולין אטו חילק ובילק אכיל ליה (צ"ל להו) לישון

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע חלק ובלק ובנוסחי וכן בכ"י פ' לסנהד' חילק ובילק, בגליון כ"י מ' הלק ובלק ובעי"י הראשון ובדפוסי' הישני' הילק ובילק (ד"ס סנהד' צד קמ"ז:) וצ"ל חילק ובלק וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין. [2]) וכ"ה ברש"י לסנהד' בלשון אחר. [3]) בפי' רגמ"ה כ"י אי' דאמרת. [4]) וכן פירש"י בלק ענין החריב ובחולין לועז רש"י דקרנייר = בל"צ deelarner צערפליישען. ורגמ"ה פי' מקלקל. [5]) ד"ס סנהדרין שם ובעל ד"ס הגיה בתגס.

בתמיה הוא באותו מובן. ב׳) בחולין ענין חילק ובלק ג״כ מל״ע מתפרש יפה יפה כי חילק = حلق פי׳ גרגרת ובית הבליעה (עיי״ע חלק ג׳) ועוד פי׳ ט ב ע ת; ובלק פי׳ بلج, بليج דבר הנראה וגלוי לעינים ins Auge fallend, klar, deutlich וג״כ כונת רב נחמן במ״ש לא חילק ידענא פי׳ אינני מכיר טעם דרבנן בענין שחט את ה ט ב ע ת ולא בלק ידענא ואינני מקבל טעם דר׳ יוסי ב״ר יהודה באם שחט רוב ה נ ר א ה ל ע י נ י ם היינו מלא חוט על פני רובה כי אם אנא שמעתא ידענא קבלת האמוראים אני מכיר דמכשירין למעלה מן הטבעת וכלבד משיפוי כובע ולמטה] —

* חִלְקִיָּה (שם אמורא) ב״מ צ״ו: ההוא מרבנן ורב חלקיה בריה דרב אויא שמיה ואולי הוא אחד עם ר׳ חלקיה בר טובי ב״ב ל״ט: ירו׳ ב״ב פ״ג די״ד. ועוד נמצא ר׳ חלקיה ור׳ סימון קידושי׳ ל״ג: פסיקת׳ רבתי פל״ג (ג׳ פעמיי) ר׳ חלקיה בשם ר׳ סימון וכן בירו׳ שקלים פ״א דמ״ו: ר׳ חלקיה א״ר סימון, ירו׳ יבמות פ״ח ד״ט: ר׳ חלקיה ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי, ירו׳ שקלים פ״ב דמ״ו ע״ד ר׳ חלקיה בשם ר׳ אחא. בבלי יבמות ט׳. ר׳ חלקיה מהגרוניא.

* חֲלַקְלֵק (מענין חלק א׳ בכפל ע״ן ולמ״ד ה פ ע ל glatte, heuchlerische Rede führen) תניא דבי אליהו רבה פט״ו (דף נ״ב דפי ווארשא) . . מעטיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהן הוא אומר (תהלי׳ ל״ה, ו׳) יהי דרכם חשך וחלקלקות וכו׳, כלומ׳ המדברים בחליקות ורכות וחניפה.

חליקוסתא (סליקוסתא ויותר טוב סליקותא והוא לפע״ד ל״ע سليخة Cassia) בפ׳ במה טומנין בגמ׳ ר״א ב״ע אמ׳ (שבת נ׳ סע״ב) אמר רב הונא האי חליקוסתא דצה שלפה והדר דצה שרי. ס״א סליקוסתא ופי׳ במקומו. — ובפ׳ המניח את הכד ב ג מ ׳ ד ס מ ך ש נ י ק ד ר י ם [1] (ב״ק ל׳ סע״ב ול״א רע״א) רב אדא בר אהבה אפקר חליקוסתא. *[אחי״ה בע׳ סליקוסתא הביא רבינו ג״כ נ״א חליקוסתא ובנו״ג בשבת סליקוסתא אבל בכ״י מ׳ ברי״ף כ״י ובראש דפ׳ וויניצ׳ אי׳ סליקותא (ר״ס שבת צד מ״ט:) וזה נ״ל עיקר והוא בל״ע הרשומ׳ עשב שנודף ריחו בל״מ קידה אבל דעת רבינו בע׳ סליקוסתא: אגודה של נרקום (Narciss) וזה כדעת הרי״ף אגודה של בשמים כגון חבצלת השרון [2] ועיי׳ עוד ע׳ נרקס.

ורש״י פי׳ בשבת שם: עשב שהוא נאה למראה ולהריח ע״ש. אבל בב״מ פי׳ סליקוסתא: פסולת עיצורי תמרים וכו׳, ל״א שמרי שכר תמרים וכו׳, ולשון ראשון נ״ל עיקר והוא לפע״ד ל״ע حلبه עיצורי ת מ ר י ם לחים, ויפה עולה עם חושלי הנזכר בב״מ שם. — ואם גי׳ הנוסחאות ושל רבינו עיקר אז חליקוסתא = סליקוסתא אולי צ״ל סליקוסתרא והוא ל״ר Pfefferkraut, siliquastrum עשב נאה להריחו oris suavitati כמ״ש פליניאום כ׳, ס״ו ועוד נ״ל לפי פי׳ הנ״ל = חבצלת שהוא ל״י ורו׳ κολχικόν, Herbstzeitlose, colchicum — ועה״ק שנ״ב חשב כי חליקוסתא הוא "מין זפרין" Safran והלך לשיטתו בע׳ סליקותא שפי׳ נרקום דרבינו ע״י זפראן ואין זה נכון] —

חָלַשׁ (לדעת רבינו הטיל גורל מהשם חֶלֶשׁ גורל ולפע״ד מל״ע حلس hinbreiten, hinlegen הִצִּיעַ, פָּרַס, וּפָשַׁט ועיי׳ עוד בפנים) בפ׳ מי שאחזו בגמ׳ אמר רשב״ג (גיטין ע״ד:) תנן התם בסוף ערכין (ל״א סע״ב) התקין הלל שיהא חולש את מעותיו ללשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס. בפ׳ שואל אדם (שבת פכ״ג מ״ב קמ״ח סע״ב) מטילין חלשים. גמרא (שם קמ״ט:) מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפורא הוא דכתיב (ישעי׳ י״ד, י״ב) חולש על גוים. *[אחי״ה וכן פירש״י בערכין חולש כמו חולש על גוים. ורבים וכן שלמים פתרו חולש של מקרא מענין חֶלֶשׁ שהוא גורל בלישנא דרבנן זה דעת רס״ג, ׳ן קריש ותנחום הירושלמי, עיי׳ גיזיניאום תיזוירום ע׳ חלש וכן דעת של ׳ן גנאח בספרו כתאב אלאסול (צד רל״א בהוצ׳ נייבויער) אבל לא כן דעתי כי חֶלֶשׁ (עיי״ע) נגזר מל״י ופעל חלש הוא ל״מ וגזרתו מל״ע הרשומ׳ וענינו פשט והושאל על נצוח האויב במלחמה כלומר פשט והשליך וזרק את האויב hinbreiten, niederwerfen ומלת על בקשור הפעל סימן תקיפת הגבור על החלש כמו בלא״ש ... siegen über וכן דעת גיזיניאום (שם) ומזה הענין חולש מעותיו פי׳ הטיל וזרק או פרס ומניח והציע וכן פי׳ רגמ״ה כ״י לערכין (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף קנ״ח סע״א): חולש וכו׳, היה מ נ י ח מעות פדיונו באותו לשכה ע״כ] —

חָלַשׁ (כמו חלץ א׳ בהוראה ראשונה מלש׳ ערבי הרשומ׳ שם entfernen, ab- ausziehen) בב״ר (פ׳ פ״ג) [צ״ל פ׳ כ״ג] (לפנינו כ״ב) ויאמר קין אל הבל אחיו (בראשי׳ ד׳, ח׳) דין אמר חלוש [3]

---

[1]) כ״ה רק ברפ״ר. [2]) וכ״ה בפי׳ ר״ח בשבת (בש״ס ווילנא) "סליקוסתא היא אגודה של חבצלת". [3]) בנו״ג חלוץ וכ״ה בילקי׳ בראשית רמז] ל״ח.

ודין אמר פרוח מתוך כן ויקם קין וגו'. ובריש וישלח יעקב פ' ע"ו (ע"ה) חלש [1] פורפורה וטלקיה [2] קומוי. — (א"ב תר"י [ב'] והפשיט את העולה (ויק' א', ו') ויחליש ית עלתא). *[אחי"ה וכן והפשט (במדבר כ', כ"ו) תר"י ב' ותחליש. וה' לעווי גזר אומר שהוא כמו שלח ולא הוא כי אם ל"ע הרשומ' בע' חלץ א'. — בדפ"ע הישני' נכלל הע' הנוכחי בע' הקודם והנכון כבדפ' אמש' ושם ע' בפני עצמו רק שם באה הוספת ר"ב (עיי"ע הבא) בינתים והפרידה בין הדבקים ללא נכון] —

חֲלַשׁ (Kasten, Kiste) תרג' השליכהו אל היוצר (זכריה י"א, י"ג) כתב עובדיהן בחילש כתבא. *[אחי"ה עיי"ע חלז ב' ומ"ש. וכ"כ פי' לנכון ארגז] —

* חָלֵשׁ (Loos פי' גורל) פסיקת' דזכור (כ"ב.) ובילק' בסוף בשלח רמז קס"א בשם הפסיקת' ארבעה שמות נקראו לגורל חלש פור גורל חבל ובכולם לקו בני עשו. בחלש לקה עמלק שנאמ' ויחלוש יהושע וג' (שמות י"ז, י"ג), והקבוץ חלשים שבת קמ"ח: קמ"ט: עיי"ע חליש א' ולפע"ד הוא מל"י λάχος פי' גורל וא"כ חלש כמו לחש ורבותינו ז"ל עשו ממנו פעל בדרשו ויחלש (שמות הנ"ל) מהשם חָלֵשׁ בפסיקת' ובילק' שם ושם: ויחלש יהושע רבותינו אמרו הפיל עליהן גורלות. וראיתי בספר מעריך המערכות לברד"ח ע' חלש שכתב בזה"ל חלש ענינו הפלת גורל וכן הוראתו בערבית וכו'. ולא ידעתי מאין באה לו הטעות כי חלש בל"ע הוא הפלת גורל, וגם הח' לעווי טעה בגזרת המלה והח' פירשט באוצר מלין ע' חלש פי' חלש כמו סֶקֶל או קֶלֶס מן קלרם !κλῆρος וכן לא יעשה] -

* חָלָשׁ (מל"מ פי' אָנוּשׁ ובלי כח schwach וכ"ה בל"ס חַלָּשָׁא ובלש' ערבי באותיות הפוכו' خشل ועיי"ע חישל) שבת ע"ז: אימת חליש על גבור וכו', נדה ט"ז: ילק עקב רמז תתנ"ה טיפה זו מה תהא עליה גבור או חליש וכו'. שמות רבה סכ"ד החליש שבחלשין. אבות דר"נ ס"פ כ"ט חליש וזיין בידו עיי"ע זיין ב', והפעל: ברכו' ה': ר' חייא חלש, ר' יוחנן חלש, ר"א חליש, ושם נ"ה: טאן דחלייש, ושם: כי הוה חליש, ושם: רבא חליש, ר"ה י"ז, ר' יהושע חליש, נדרי' ט"א, ר' יוסף חליש, ושם ט"ט, ר"י חליש, נדה ל"ו: חליש ר"א, הוריו' י"ג: האידנא דחלישא עלמא, ברכו' כ"ח, כי הוה חלייש טגרסיה, שבת נ"א סע"ב חליש דעתיה, יומ' י"ח, חלשא דעתיה, ברכו' כ"ח רע"ב הוה חליש לבאי, תעני' ז', חליש לבי, ושם כ"ד: חלשא ליביה, חולי' צ"ד סע"ב אחלישתיה לדעתיה, והשם: ברכו' מ', חולשא דלבא בכ"י פ' הגי' לצירחא דלבא וכ"ה בע' צרח ע"ש, יומא כ"ו: חולשא דכהן גדול, ב"מ פ': חולשא הוא דנקיט ליה, שבת פ"ז רע"א חגיג' ו'. חולשא דאורחא. במדב"ר פ"ו חלישות דעת, ועיי' עוד תרג' למלכי' א', י"ב, י'; לקהלת י', י"ז, י"ח; יהושע ז', ט'.

* חֲלִישׁ (פי' בל"ס خلش נקידה ועקיצה stechen, ritzen מפעל خليدن) חולין מ"ח רע"א מייתינן סכינא דחליש פומיה פירש"י פיו חדוד ודק ונראה שפי' מערך הקודם חֲלָשׁ ולפע"ד ענין נקידה ונפל על כל דבר חד וחריף שיורד לעומק ורגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילק' דף ש"ז:) פי' יותר טוב סכינא חריפא. ומזה הענין לפע"ד ג"כ באפעל בחולין י"ז רע"ב חורפא דסכינא מחליש, ושם מורשא קמא מחליש וע"ש פירש"י עוקצי הפגם קורעין.

חלשתא (יותר טוב חַשִׁלְתָּא פי' בל"ע حسيلة פי' תמרים רעים שנלשין בטובים או ששורין אותם בחָלב וכיוצא בו) קאמרת בפ' כיצד מברכין (ברכו' ל"ח.) פי' בערך טרימה. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב חשילתא). *[אחי"ה וכ"ה בע' טרימא אבל באו"ז הלכ' סעודה ס' סי' קס"ו הובא בשם הערוך ע' טרימא הגי' חלישתא ונראה ששתי גירסאות היו מונחות לפני רבינו אבל חשילתא העיקר וכ"ה בכ"י ש"ס ובשט"מ והוא ל"ע הרשומה ועולה יפה עם פירוש רבינו בערך טרימא ע"ש] —

חֹלַת (פי' חוֹלָה בסמיכות חוֹלַת Sandsteppe) בפ"ג בערכין (י"ד.) אחד המקדיש בחולת המחוז. פירוש מדינה שהיא חול ואינה עושה פירות. *[אחי"ה ורש"י פי' סביבות עיר שאינה חשובה כל כך מפני טדרס הרגלים חולת סביבות וכו', ומחוז עיר ל"א מחוז שם מקום. ורגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגיילק' דף קל"ה סע"ב) פי' היינו שדה שסמוכה למחוז העיר שדורכין אותה בני אדם ע"כ ונראה שגם רגמ"ה גזר המלה מלשון מחול הכרם (כלאים פ"ד) עיי"ע חל י"ם. מחל א'. אבל האמת כי הוא מלש' חול כדעת רבינו ובל"ע خلة קביצת חול. וכ"ה בתוספתא ערכי' פ"ב חולת של מחוזא . . חולת של יבנה. ירו' דמאי פ"ב רכ"ב סע"ב אורז בחולתה ופירושו בחולת אנטוכיא

[1]) וכ"ה בע' טלק ב' ובנו"נ שלח. [2]) ברס"ר כטים חלקית.

כדאי' בירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד ועיי"ע אנטוכי (ח"א, קמ"ד) ויש"נ שאר מקומות ועיין עוד ירו' הוריות פ"ג דמ"ח. ויק"ר פ"ה. ואולי היא כדעת רש"י בערכין סביבות והיקף של אנטוכיא כמו שהעירותי בע' אנטוכי. — ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ג ימא דחולתא עיי' גיאגראפיא להח' נייבויער כ"ז והוא ימה של חילת. ימה של חילתא ב"ב ע"ד סע"ב. והקבוץ חולות עיי"ע חל י"ט] —

חַלַּת (והנפרד חַלָּה Kuchen חַלַּת חריע Saflor-kuchen) בסוף עוקצין (פ"ד מ"ה) הפלפלין וחלת [1]) חריע. ובפרק בא סימן בגמ' כל שהוא חייב בפאה (נדה נ"א:). *[אחי"ה עיי"ע חריע ומ"ש. וישני ערכים האחרונים שייכים לע' חל י"ח וי"ט כי חלת הוא סמיכות. ועוד עיי"ע חריע] —

☞ **חלת** (= חילתא לפע"ד מל"ע خلة עיי"ע חלת א' Sandfläche) תרג' ויקבר אותו בגי (דברים ל"ד, ו') וקבר יתיה בחילתא. *[אחי"ה ועוד עיין תרג' אונקל' ותר"י ב' לדברי' ג', כ"ט ומזה גם בב"ב ע"ג: דיתבא ליה חלתא אגביה וכו' וע"ש פירוש רשב"ם, והזכר חילא תרג' ישעיה כ"ה, א' והקבוץ שם מ', ד'] —

חֲלִתָּא (פי' בל"ע خلة סל של קנים Rohrkorb) בס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ה רע"א) חלתא בת תרי כורי [2]) שרי לטלטולה. בגמ' דפ' כלל גדול (שם ע"ד:) מאן דעבד חלתא חייב (י"ג) [צ"ל י"א] חטאות. פי' חתך קנים חייב ב' אחת משום ק ו צ ר וכיון דהדר קדחן חייב משום נ ו ט ע (שבת ע"ג:) ומנא לן דהכי מדרב יוסף באספסתא ומדאביי בקניבי סילקא [3]) (שם), כנפינון חייב אחד משום מעמר מדאמר רבא (שם) מאן דמכניף מילחא וכו', אמר אביי אין אימור אלא בגידולי קרקע (שם) חריות [4]) מיהא גידולי קרקע נינהו. דקדק הקנים חייב משום ט ו ח ן (שם ע"ד:) [5]) חתכם שיעור כגון אמה אמה חייב משום מ ח ת ך [6]) קילפם חייב משום ד ש השליך קליפתם וקנים שאין ראויין למלאכה חייב משום ב ו ר ר [7]) הטיל שתי חייב משום מ ס י ך [8]) וכשמטיל הערב משום עושה ב' ב ת י נ י ר י ם [9]) וכשמכה אותן כדי לקרבן זה לזה ולהרחיק א ר י ג, זה כל זמן שעושה ארעית הכוורת וכשכופף הקנים למעלה לארוג קירותיה ב ו נ ה הוא, וגמר מלאכה שישבור קרומיות של קנה [10]) היוצאות משום מ כ ה ב פ ט י ש [11]) הרי אלו י"א אבות, ואם כפף פיה למטה ותפרה כ ש כ ו נ ן [12]) החוט חייב משום ט ו ו ה כרב (שבת ע"ה רע"א) [13]) דאמר המותח חוט של תפירה בשבת חייב חטאת, וכשתופרה חייב משום ת ו פ ר [14]). בס"ג דע"ז (ע"ה סע"א)

[1]) בנו"ג חלות וכ"ה בפי' רה"ג וכ"ה בירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד וירו' חגיג' פ"ג דע"ט ע"ג ותוספתי' מעש' שני פ"א אבל בנדה נ"א: חלת. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובד' אמש' אבל בדפ"ר ופיז' וויניצי' כוורי וכ"ה בכ"י ש"ס. [3]) עיי"ע קנב. [4]) כ"ה בכ"י ל"ה, ובכ"י ו"ו ה"ב ובדפ"ע חריי. [5]) יוצא ממאמרו דרב פפא וְעיי"ע (פרס) [פרם]. וכן בפירש"י ד"ה חייב י"א וז"ל עשאן דקות מאחת שתים או שלש הרי זה טוחן. [6]) וכן ברש"י שם: חתכן במדה הרי זה מחתך. [7]) וז"ל רש"י בירר יפות הרי זה בורר החליקן הרי זה ממחק וכבר התעורר הפשב"ע על חיוב משום ממחק שחשב רש"י נשמט בפירוש הערוך וסיים הגרי"ב דלדעת הערוך אינו חייב משום ממחק כלל בכי האי גוונא ע"כ. ובעל למוד ערוך מסכת שבת צד ס"ד אות ל"ד ול"ה השיג על הפשב"ע והאריך בראיות דהערוך והתוספות תחת אורג מונים בונה ע"ש. אבל אני זכיתי להביא ראיה עצומה לדעת הפשב"ע דודאי לדעת הערוך בקנים לא שייך לומר חייב משום ממחק שבערך שף ב' האריך רבינו בפי' הגמרא שבת ע"ה: השף בין העמודים בשבת חייב משום ממחק. . הממרח רטייה בשבת חייב משום ממחק ופי' רבינו מטעם מחליקן וכן הביא ראיה מירו' שבת פ"ז (ד"י סע"ג) מה מחיקה היתה במשכן וכו' דגם בזה רק מטעם מחליק את הקרקע חייב משום ממחק עיי' ע' שף ב' לפי' גי' דפ' וויניצי' המעולה וא"כ לדעת רבינו דוקא באלה אופנים הנזכרים שם חייב משום ממחק מטעם מחליק אבל בקנים לא לכן מוציא רבינו חיובים משום דש ובורר מעניינים אחרים והיינו קילפם והשליך קליפתם ורבינו נגרר בזה אחר ירושלמי כי בפירוש אי' בירו' שבת פ"ז ד"י ע"א בקליפה משום דש ועוד שם: כד מבחר [וגרי' זיטאמיר מברר] בקלופייתא משום בורר ע"ש היטב הרי שפירושי רבינו בענין דש ובורר מועתקים מירושלמי וחידוש הוא שנעלם זה מעיני הגרי"ב וזה מראה באצבע יתירה, כי לשיטת רבינו חיוב משום ממחק אינו שייך רק באופנים הנזכרים לעיל ולא בקנים, אבל לפירש"י הוצרכנו לומר כי תנא ושייר וה"ה אף בקנים אם החליקן חייב משום ממחק. ותחת ממחק מונה רבינו וכן התוספ' (שבת שם ד"ה הכיתא) חיוב משום בונה ורש"י סבר „משום בונה ליכא לחיוביה לא בחבית ולא בתנור ולא בכוורת (וזה לפירש"י חלתא) דאין בנין בכלים" ע"כ בפירש"י ד"ה ואי חייטיה. וקי"ל. [8]) וכן ברש"י הסיך השתי הרי זה מסיך. [9]) וכן ברש"י במלין שונין ע"ש. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע אי' שישבר קרומיות. [11]) ומי שהתבונן בלשון ירושי' שבת פ"ז ד"י רע"ג יראה כי בענין פי' מסיך, עושה ב' בתי נירים אריג ובונה נמשך רבינו ג"כ אחר הירוש' וז"ל שם הדא אתתא כד משתייה בקוביה משום מיסכת כד יהבה קרמה משום עושה בתין כד מקימה לון משום בונה כד מחייא משום אורגת עיי' פי' ק"ע. [12]) כ"ה בדפ"ה ובשד"ע כשמותח. [13]) ובנו"ג שם רב זוטרא בר טוביה אמר רב. [14]) כמ"ש רבינו משום טווה נ"ל שכיון לקישור כי כשכופף פיה למטה ויעשה לה שפה צריך לקשרה, ואח"כ צריך לתפרה וכן דעת רש"י בשבת ע"ד: ד"ה ואי חייטיה ע"ש וכ"ה בירו' שבת שם הממתח צדדיו בשבת חייב משום תופר נאמר משום תופר ומשום קושר ועיי' או"ז הלכו' שבת סי' ס"ז. אבל בפירש"י שבת ע"ה רע"א ד"ה המותח מבואר

חלתא דדיקולי [דארמאי] [1]) דחייטי בחבלי [2]). — (א״ב פירוש כוורת על שם חלות דבש שבה). *[אחי״ה והנכון כי הוא ל״ע הרשום׳ פי׳ סל ארוג מקנים או מ ע נ פ י ם וזהו חלתא דדיקולי. ורש״י פי׳ ג״כ בכ״מ חלתא ע״י כוורת (עיי׳ ערכו) וכן פירש בסנהדרין ק״ז. קא חייפה רישה תותי חלתא, וכן פי׳ עה״ק שנ״ב. אבל חלות דבש ב״ב פ׳, עוקצי׳ פ״ג מי״א הן חלות וחתיכות הנופת, עיי״ע חל י״ט] —

חִלְתִּית (בלשון ערבי حلتيت ובלשון יונית אמצ׳ χαλτίθη der stinkende Asant, Teufelsdreck) בפרק ר״א אומר תולין (שבת ק״מ.) אין שורין את החלתית בפושרין, ובפ׳ אין מעמידין ואלו מותרין באכילה חלב שחלבו גוי וכו׳ עד וציר (שאין) [צ״ל שיש] בה דגה (ע״ז פ״ב מ״ז דף ל״ט:) ועלה של חלתית [3]). ובפ״ק דטבול יום (מ״ה) התיה והחלתית והאילום, ובפ״ג דעוקצין (מ״ה) התיה והחלתית והפלפלין, ובפ׳ בא סימן בגמ׳ כל שהוא חייב בפיאה (נדה נ״א:), פי׳ בלע״ז (לזרו פודולינטו ובלשון ישמעאל הם הכי חלתית) [צ״ל לזרפיטיון ובל׳ ישמעאל הם הכי חלתית]. *[אחי״ה תקנתי גי׳ הדפ״ר הנ״ל עפ״י פי׳ רה״ג לסד״ט צד מ״ב שכתב בזה״ל „והחלתית חם הכי בטיית״ והמו״ל הדפים תיבות חם הכי באותיות מפוזרות בחשבו שהן זרות וכי הוא שם החלתית בל״ע וטעות גמור הוא כי צ״ל: הם הכי בטיית ופי׳ הם בל״ע ענין, שיעור ומובן ור״ל רה״ג כי כן מובן ושיעור חלתית גם בל״ע והאמת עמו, אבל רבינו יען שגם הוא סבר כי תיבות ה ם ה כ י שייכין לביאור תיבת חלתית העתיקן בלי מובן מפי רה״ג ובדפוסים אחרים נשמטו, כדי להקל על המובן, שתי תיבות הללו, ומדפ׳ ווינצ׳ והלאה נשתנה גם הלעז של דפ״ר והדפיסו אס״א פיטיד״א והוא ל״ר ואי״ט asa (assa) foetida Teufelsdreck וברע״ב לטבול יום בטעות ספיטידא וצ״ל אסא פיטידא וכ״ה בעה״ק שנ״ב אבל גי׳ הר״ש בעוקצין כגי׳ דפ״ר רק עוד טישוכיש טמנו כזה: לסדא פודלינטו, וכן כל כ״י ערוך גרסו כדפ״ר רק בכ״מ טישוביש כי בכ״י ו״ו ב׳, כ״י ה״ב אי׳ כגי׳ הר״ש; בכ״י ו״ו א׳ לסרא פורלינטו ובכ״י ג״ג פונדלינטו, כ״י ל״ד פורלינטו, כ״י ב״ר פולינטו. ובלי ספק בכל מקום צ״ל לסרפיטיון laserpitium והוא כמו חלתית בל״ע וכ״ה לנכון ברש״י שבת ק״מ. ד״ה חלתית: „חלטי״ש [4]) בלי ישמעאל ובלעז לזרי״א״ בל״צ laser וכן לועז לזר״א בע״ז ל״ה: ובחולין נ״ח סע״ב וכן לועז לסרא רגמ״ה כ״י לחולין שם (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף שט״ו). וכן הוזכר שם לזרון בספר המרקחות לישבתי הרופא המכונה דונולו (הוציאו רמש״ש צד III), והרמב״ם בפי״מ לט״י פי׳ חלתית ע״י ל״ע אלחתית וצ״ל אלחלתית (עיי׳ רע״ב) [5]). ודע כי העשב עצמו נקרא בל״ע אנגׄדאן והשורש: מחרות, ומ י ץ שלו: חלתית עיי׳ Avicenna 130, 211 ובזה מובנת הלשון מֵ י חלתית מותר לשתותו בשבת (ירו׳ שבת ספ״כ די״ז סע״ג) שמואל אמר חלתית עצמה מאכל בריאים הוא (שם) כלומר מיץ של חלתית מותר לשתותו ל ר פ ו א ה בשבת ומותר לשרות אותו בחומץ בשבת כדאי׳ במשנ׳ ג׳ דשבת פ״כ אבל נותנה לתוך החומץ, ולדעת שמואל היה מאכל בריאים כלומר מטבילין בו המאכל אבל מאן דאכל מתקל זוזא מניה מסתכן ועורו נחלין (שם) ועיי׳ חולין נ״ט רע״א ולכן אף אם חלתית לדעת שמואל מאכל בריאים הוא לענין טיבול המאכל (וכן סיפר פליניאוס י״ט, ט״ו) בכל זאת אמר שמואל הלעיטה חלתית טרפה מ״ט דמ י נ ק ב א להו למעייניה (חולין נ״ח:) וכן מעיד פליניאוס (שם) כי רגילין היו מקדם להלעיט את הבהמות בחלתית יען שמפטמת את בשרן ועשתה אותו מטעמים mox pinguescere, carne mirabilem in modum jucunda. בחולין שם חלתית אחלתית לא קשיא כאן בעלין כאן בקרטין וכן מחלקת המשנה בע״ז ל״ה: קורט של חלתית מן עלה של חלתית (שם ל״ט:) וקורט פי׳ רגמ״ה כ״י לחולין שם גבעולין ול״נ שהוא גרעינין וחתיכות וכהן שמנוניתא ונקרא זה המין asa foetida in granis כלומ׳ חלתית בהיותה בגרעינין וחתיכות, ועיין ג״כ פי״מ להרמב״ם לע״ז פ״ב מ״ו, בארצות קדם עישו פרקמטיא גדולה בחלתית (פליניאוס שם) וכן נראה מדרז״ל ע״ז ל״ט, הוה קא מזבן חלתיתא וכו׳, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״ב סע״א שלח לו חלתית.

כע״א וצ״ע ועיין עוד הרמב״ם הל׳ שבת פ״י הל״ט וש״ע או״ח סי׳ ש״כ. — ועתה הראיתי לדעת כי מתיבות דקדק הקנים עד סוף הענין הועתק מפי׳ ר״ח בשבת ע״ד: (נדפס בש״ס ווילנא בדף ע״ה. באיזה שבושים). [1]) וכ״ה בעי׳ חט ג׳. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ם ושם הג׳ חלתי ודקולי דארמאי דחייטי וצ״ל חלתא דדיקולי עיי״ע חט ג׳ ושם אי׳ ג״כ ללא נכון ודיקולי ומתוך פירש״י כוורת של שבטים נראה ג״כ שכן היתה גירסתו חלתא דדיקולי ובנו״ג בע״א עיי״ע חט ג׳. [3]) רמ״ל והח׳ לעווי טעו לכתוב בנוסחא דידן קורט כתיב וציינו דף ל״ח: ומ״ד שאין הטעם. [4]) ובדפ׳ שונציינו חלטיט וצ״ל חלתית. [5]) ועיי׳ ג״כ מ״ש בע׳ (אלום) אילם בח״א, צ״ח בביאור דברי הרמב״ם.

ירו' שביעית פרק ז' דל"ז ע"ג נגיב ויהיב בהדין חלתיתא] —

חָם (ידוע מל"מ חום = חָמַם warm sein וכן בל"ס ובל"ע [illegible]; פ ע ל חִמֵּם wärmen; התואר חָם, חַמִּים warm; והשם חום, חִימּוּם ועיין עוד בפנים) בפ"ק דשבת בגמ' לא יצא החייט במחטו (שבת י"א:) דתנן בפ"ד במעשרות (מ"ד) השותין [1] על הגת בין על החמין בין על הצונן פטור. פי' וכן בגת לענין מעשר (שבת שם) שאם מכנים ראשו ורובו לגת פטור מן המעשר ואם לאו חייב במעשר. (בין על הצונין בין על החמין) [צ"ל בין על החמין בין על הצונין] אם מזגו במים חמים ששוב אין מחזיר את המותר לגת, בין אם מזגו בצונין שיכול להחזיר המותר [2]. אבל ירקא אפשר בחמימי (ר"ה כ'.) פי' בע' מת. *[אחי"ה הפעל חום נרדף עם חמם שבת קל"ד. דחיים פומי, חולין ח': אימת בלעה לכי חיימא אימת קא היימא וכו', פירוש נעשה חָם. פיעל ירו' נדרים רפ"ד לְחַמֵּם בו את ידיו, ב"ר ספי"ד נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות, ירו' שבת פ"ה ד"ז: בשביל לחממו, ושם פי"ט די"ז סע"א מפני הסכנה מחמין לו חמין, ושם מחמין לו חמין בשבת, ושם מחמין הוא אדם אלונטית, ובכולם מחמין כמו מחממין כלומר מרתיחין, וכן בל"ע. והפעל: מים שהוּחָמּוּ ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג, חמין שהוחמו שבת ל"ז: ל"ח: סע"ב, מ' סע"א, ירו' שבת פ"ו ד"ו סע"א ורע"ב. ולנקבה: אם הוחמה ב"מ פ"ו מ"ג. אַפעל שבת מ' סע"א להחם בשבת, מֵיחם אדם אלנטית וכו' עיי"ע אלנטית (ח"א, ק':) כמו בפיעל. שבת קנ"ג, אַחִים עיי"ע חם ד', וממנו השם הַמֵּיחַם עיי"ע מיחם. אתפעל שבת ק"י סע"ב כד אִיחֲמַם (תי"ו נבלעת במקום איתחמם) ובכ"י מ' כי קם אחמם וצ"ל כי קם איחמם כגי' כ"י א"פ (ד"ס שבת צד קכ"ב:), נדה מ"ג. כל אחמומי והדר אחמומי בשעתא לא שכיח. התפעל תמיד פ"א מ"א נתחַמֵּם כנגד המדורה, ביצה פ"ב מ"ה ומתחמם כנגדה, אבות פ"ב מ"י והוי מתחמם כנגד אורן של ת"ח, ירו' שבת ספי"א די"ג: הרי אני מתחממם כה. והושאל לחימום של קרי ירוש' סוטה פ"א דט"ז סע"ג נתחמם ועיין למטה, ב"ר ס"פ כ"ד היו הרוחות זכרים מתחממים מטנה וכו', ורוחות הנקבות מתחממות מארם, ומדמיוני הפרסיים נולד המושג הזה עיין מאמרי על המלאכים ושדים ס"ו והלאה ועוד הארכתי במ"ע רמ"ג חלק כ"ה, פ'. — והתואר חַם פסחים ע"ה: והלאה חם לתוך חם, חם לתוך צונן, ובקבוץ חַמִּין שבת פ"ג מ"א דף ל"ה רע"ב ושם ל"ז רע"א פי' מים חמים ורותחים וכן בל"ע [illegible]. ביצ' פ"ב מ"ה לא יחם אדם חמין וכו', ירו' שבת פ"ו ד"ו. עיין לעיל, ושם ספ"א ד"ד: צירעא צונין עקרב חמין ועיי"ע זבורא. ברכות ט"ז: חמי חמין פירוש מים חמים בתכלית החמימות והפכו פושרין. חולין ח'. חמי האור . . חמי טבריה, שבת מ' סע"א בחמי טבריא . . בחמי האור, ירו' שבת פ"ז ד"י: בישל בחמי טבריה, וממנו חמתא עיי"ע. — והושאל תואר חם לחמימות של גיד המתעורר: מקואות פ"ח מ"ג, נדה מ"ג, בשרו חם. וממנו השם: יומא י"ח, אתה מביאו לידי חימום (ובירו' יומא פ"א דל"ט. הגי' מרגיל לזיבה), תוספתא נדה ספ"ב בא לידי חימום. ובמשקל ערבי וסורי התואר חַמִּים, חֲמִימָא עירובין ג' סע"ב, ב"ב כ"ד: לא חמימא ולא קרירא עיי"ע קדר. חולין ו': ליכול חמימא עיי"ע קר ב'. ירושלמי שבועות פ"ד דל"ה, וירו' סנהדרין פ"ג דכ"א: פיתא חמימא. והקבוץ חולין מ"ו: חֲמִימֵי, נדה ל"ו סע"ב בחמימי . . בקרירי, ירוש' ע"ז פ"ד דף מ"ד: חמר וחמימין, ובהשאילה שבת נ"ה. רישך בקרירי רישא דרישך בחמימי עיי"ע קר ג' ומ"ש. והשם חמימותא וכן בל"ס פסחים ע"ו. חמימותא דחרס . . חמימותא דסלת. וגם השם חוּמָא עיין ערך חמא. ועוד התואר חמום עיין ערך. — והנפעל נחמם עיי"ע חמה ב'] —

חם (= חֵמָה Gluth, Zorn; Eifer) בס"ג דפרק האשה שהלך בעלה למדינת הים (יבמות צ"ו סע"ב) ובירוש' בשקלים בס"פ מצרפין שקלים דרכונות (פ"ב דמ"ז.) אלא אימא עד שנקרע ספר תורה בַּחֲמָתָן, פי' זה היה מושכו אצלו וזה היה מושכו אצלו עד שנקרע —. בחלק בגמ' והלוחש על המכה (סנהדרין ק"א.) אמר להם בני חמה עזה יש בעולם. *[אחי"ה ברפ"ע יִחדו להציון מחלק ערך בפני עצמו ולא ידעתי למה כי על מסיבה אחת הָטבעו המושגים כעס וחמה ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו וכן הכעס מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה משרש יחם או חמם (עיין רד"ק יחם) ודוגמתו בל"א ריתחא עיי"ע רתח. וכן בל"ע [illegible] פי' מתחמם וכָעס. והושאל למלאך הרוגז ירו' תענית פ"ב דס"ה: אף וחמה מלאכי חבלה הן, נדרים ל"ב. באו אף וחמה

[1] בגו"ג שותין. [2] וזה דלא כפי' ר"ת הובא בחי' רמב"ן ורשב"א (וכ"ה נדפס בש"ס ווילנא) ועיי' למוד ערוך למקומו.

ובלעוה, שמ"ר פמ"א, פמ"ד, דב"ר פ"ג, קהל"ר פ' וטוב משניהם, תנחומא תשא סי' ל', מדרש שו"ט מזמור ז' וי"ח, פדר"א פמ"ה, ילקוט עקב רמז תתנ"ג וילק' תהלים רמז תרל"ז דרש כי יגרתי מפני האף והחמה (דברים ט', י"ט) חמשה מלאכי חבלה היו שם אף וחמה וקצף והשמד והשחת. — נדרים שם דרושים אחרים בענין חימה ע"ש והמושג גונדא דחימה (שם) פי' חיל של מלאך חימה מהפרסיים בא לחז"ל כי אצל הפרסיים מלאך החימה נקרא aêshma (עיין ערך אשימא אשמדאי) ואצל החדשים خشم וחילות חילות סביב לו עיי"ע אסתלגינית] —

חם (= חֲמָא, חֲמִי הוא אולי מל"ע حمى פי' שמר (sehen והושאל לראיה bewahren, beachten בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז.) וכי היכי דחמיתיה [אשתא] לחנניה מישאל ועזריה וכו'. וראיתיה לזכר ברית עולם (בראשית ט', ט"ז) תר"י [א'] ואחמי[1]. בריש פסיקתא דאת קרבני לחמי לאשי (כ"ז:) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה (שמות ל"ד, כ"ח) המתי אכל חמתי שתה, פי' ראה אותי. *[אחי"ה בפסיקת' דר"כ חסר אבל בכ"י א"פ אי' המתי אכל וכו', וכבר הגיה לנכון ר"ש באבער דצ"ל חמתי ובילק' פנחס רמז תשע"ו צד רמ"ח רע"ג איתא חמתיה אכיל וחמתיה שתי וצ"ל חמתי. פי' אלו ראה אותי אוכל ושותה — וכנ"ה בירו' כלאים פ"ט דל"ב סע"ב ר' יוסי צם תמניי יומין למיחמי ר' חייא רובא ולסופא חמא וכו' א"ל חמית בחלימי וכו' אין אנא חמי ליה אנא חכים ליה, ושם רשב"ל צם תלת מאוון צומין למיחמי ר' חייא רובא ולא חמתיה, וכ"ה בירו' כתובות פי"ב דל"ה. — ירו' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג לית אורחא דבר נשא מיחמי חבריה בפומא (דטיבריה) בעי מימר בטיבריה חמתיה. ירו' ע"ז פ"ב ד"מ רע"ד חמתא צ"ל חמתיה עיי"ע חל י"ג, ושם בירו': אנן חמיי לון פי' אנחנו רואין אותן, ירו' שקלים ספ"ה דמ"ט. חמון שקין חמון כרעין חמון קופדן . . טחמי צדיקיא וכו'. ב"ר פי"ד אנן רחיצין בטרי ישמיא דאת חמי לאפויי לעלמא דאתי. ברות רבה פ' ותאמר נעמי מחמיה אפין[2]. והציווי ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד אתא חמי. ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג ושם פ"ו דכ"ה: איתא חמי ועיין עוד ע' אתא וש"נ כמו בלשון עברי בא וראה עיי"ע בא א'. אתפעל מ"ק כ"ה סע"ב איתהמיאו כוכבי בימטא. ירו' פיאה ספ"ח דכ"א ע"ד אתה פייסת למאן דמתחמי ולא חמי דין דחמי ולא מתחמי יקבל פיוסך, וכן בירוש' שקלים ספ"ה דמ"ט: איכ"ר פתיחתא כ"ד משתיי אזלין ומשתיי אתיין ומתחמאין סגיאין. פַעל ירו' כלאים פ"ט דל"ב: שיניי מעיקה לי א"ל חַמֵי לה לי וחמי לה ליה, וכ"ה בירו' כתובות פי"ב דל"ה. ובאפעל בתרגום ירו' לבראשית מ"א, כ"ה; לשמואל כ"ה, ט'; לתהלים ד', ז'; ע"א, כ'; פ"ה, ח' ועוד הרבה בתרגום ירושלמי אבל בתרגום אונקלס בכ"מ אי' חזא] —

חָם (מפעל חוּם sich erwärmen ענין התחמם ושייך לערך הם א' ורבינו פירוש בע"א) בס"ג דפרק שואל אדם (שבת קנ"ג רע"א) אַחֵים לי בהספדאי דהתם קאימנא [לא קשיא] הא דמחמי ליה וחיים. פי' נעימות קול וביסום. *[אחי"ה בנו"ג אחים בהספידא דהתם קאימנא לא קשיא הא דמהמו ליה ואחים הא דמחמו ליה ולא אחים. ובכ"י א"פ כגי' רבינו אחים לי הספדא ובכ"י מ' אחים מר אהספידא ושם ובדפ' שונצ' חאים והוא פְעל כמו חיים, לגי' רבינו, ולפי פירושו דרבינו הוצרכנו לגזור המלה מל"ע غنى פי' נעימת קול singen אבל יותר טוב לפרש מלשון המימות כפירש"י התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו ע"כ ואולי יש להמציא מל' ערבי حن פי' בכה ביותר ועוד מרבה בשבח, אבל פי' הראשון נ"ל עיקר ובזה הענין גם השם חימום במ"ק כ"ד: כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע פי' בשעה, שיוכל להתחמם על מתו עיין תוספ' שם ד"ה וכל. וכן הבין ריצ"ג בהלכות אבל צד כ"ט וכל קרע וכו' פי' בשעת יציאת נשמה ובשעת שמועה (באדם) [כאדם] שחם לבו בקרבו ואינו יודע מה עושה ואוחז בבגדיו וקורעם מחם לבו ע"כ]

חַם (מפעל חוּם חָמַם (Cham = Dunkelfarbiger, (Schwarzer בב"ר פ' ל"ז[3]) (לפנינו פ' ל"ו) ויאמר ארור כנען (בראשית ט', כ"ה) חם חטא וכנען נתקלל לפי שכתוב (שם ט' א') ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה לפיכך

[1]) בנו"ג ואחמינה. [2]) כ"ה לפי גי' כ"ב ובנו"ג להראות לו פנים. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב ול"ד ובדפ"ע ע' פחם אבל בעי' הנוכחי פ' ל"ו וידוע שרבינו מונה מסרש' י"ז והלאה פרשה אחת יתרת ממה שנמנה בדפוסים שלנו (עיי' מ"ש בהשחר שנת ו' חוברת ו') ולכן גם כאן גי' אמיתית כגי' כ"י.

ארור כנען, ר' נחמיה אמר כנען ראה והגיד להם לפיכך תולין את הקללה במקלקל [1] [רבי הונא בשם ר' יוסף א"ל] אתה מנעתני [2] מלהוליד בן רביעי אני מארר בן רביעי שלך. *[אחי"ה ונגזר מפעל חום, חמם פירוש נתחמם ונשחר מחמימות, וכן חוּם בראשית ל', ל"ב פי' שחור, וכ"ה בל"ע schwarz פי' נשחר בפחם וזה מה שדרשו בב"ר שם: יהיה אותו האיש (הם) כעור ומפוחם, ירו' תענית פ"א דס"ד ע"ד חם יצא מפוחם עיי"ע פחם, סנהד' ק"ח: תנחומא נח סס"י י"ב חם לקה בעורו. ועוד דרושים אחרים בענין חם עיין סנהד' ס"ט: ע'. שמ"ר פ"ל] —

חם (= חֶמָא Rettig) בפ' אין מעמידין בגמרא מתרפאין (ע"ז כ"ח סע"ב) חמא לחמה [3] וסילקא לזיקה [4] וחילופא סכנתא. פי' צנון הוא יפה לחמה, תרדין יפין לרוח שהיא בכריסו של אדם. וכפ' ערבי פסחים בגמרא הביאו לפניו (פסחים קט"ז רע"א) קפא דחסא חמא וקפא דחמא [5] כרתי. ברפואות דפרק מי שאחזו (גיטין ס"ט סע"ב) הומרתא דפילון ושיפא דחמימתא. *[אחי"ה רבינו הביא ללא אמת ציון האחרון בסוג ערך זה כי חמא פי' צנון כאמור, והמימתא הוא בל"ע יונה עיי"ע ומ"ש — ובענין גזרת חמא במובן צנון חזרתי על כל אוצרי מלין ולא מצאתי באיזה לשון ענינו ככה, לכן הרהכתי בנפשי עוז לומר כי הוא ל"י χεῖμα פי' קור Kälte ותהיה המלה העתקת התיבה: צנון ונקרא כן לפע"ד מפני שמצנן המאכל בכריסו של אדם, ורבותינו לשון ערומים בחרו כדי שיהא נופל חֶמָא לחַמָּה כלומר הקרירות של צנון מועילה לחמימות. ודע עוד כי בל"ע מורה קור וחום, ומעתה נבין הדרוש בב"ר רפי"ט ופ' ל"ד שפי' קור וחום: חמה חכאכית וצ"ל חמא וחכאכית פי' קרירות וחמימות ועיין פנ"ג וע' אבבית וע' חככים] —

• חָם (Schwiegervater; חָמוֹת Schwiegermutter) מל"ם במשקל אָח, אָחוֹת וכן בל"ע וכל"ס חֵם, חמא וחמָתָא ובל"מ אין נופל אלא על האשה אבל בלשון חז"ל גם על האיש עיין הדוגמאות בפסחים פ"ז. כתובות ט'. י"ב. יבמות קי"ז רע"ב ושם קי"ח. והלאה. ולנקבה יבמות קי"ז. ושם קי"ט. דמאי פ"ג מ"ז. חולין ו'. שבת כ"ו.

חָמָא (= חוּמָא בל"ם וכן בל"ע Hitze, Gluth) בב"ר פ' פ"ח (פ"ז) מטרונה שאלה את ר' יוסי אפשר יוסף בן י"ז שנה היה עומד בכל חומאו והיה עושה דבר זה, פי' גם זה ענין חמימות כערך ראשון [6] כלומר בכחו כשדמו חם בבחרותו אבל זקן מצונן כדכתיב (מ"א א', א') ויכסהו בבגדים ולא יחם לו. *[אחי"ה וכן בתניא דבי אליהו פ"ז לא היה בו כח וחמימות — וכנ"ה בתרגום אונקל' לבראשית ח', כ"ב, ולנקבה חוּמְתָא לשה"ש א', ז'; לאיוב כ"ד, י"ט, תרגום ירוש' א' לשמות י"ב, ל"ט] —

* חָמָא שם איזה אמוראים ד"מ ע"ז ל', רב חמא, פסחים פ"ו, ב"ק צ"ט: ירו' קידושי' פ"ג דס"ד רע"ד רב חמא בר גוריא ועיין עליו במבוא הירו' למהרז"ף פ"ה: ושם ג"כ רב חמא בר אשי, ר' חמא בר חנינה ואחרים הנקובים בשם זה.

* חוּמָא, חוּמָה (die Frau Abaji's) כתובו' ס"ה. חומא דביתהו דאביי ומהרש"ל הגיה חומה וכן נ"ב בגליון וכ"ה ביבמות ס"ד: אזל (אביי) נסבה לחומהְ ברתא דאיסי בריה דרב יצחק.

☞ חֱמִי (das Auge abwenden) תרג' ומעלים עיניו רב מארות (משלי כ"ח, כ"ז) דמחמי עיניה מן מסכנא. *[אחי"ה כבר רמזתי בע' המא כי עיקר הגי' בה"א ולא בחי"ת כבדפוסי התרגום ובאמת בערך מהם ב' גרם רבינו לנכון דמהמי ולא פירשו ועיקר מקומו בערך ה"א ולא במי"ם כי גזרתו מל"ס המָא פי' מעלים עין, וכן התרג' ימלט (שם פסוק כ"ו) נתחמֵי מן ביש, וגם כאן יותר טוב לגרום נתהמי] —

1 חָמַד von der Hitze erglühen (עיין בפנים) כפ' אלו טרפות (חולין נ"ו. במשנה ושם: בגמ') נפלה לעור ונחמדו בני מעיה, פי' נתחממו כמו (דניאל י', ג') לחם חמודות. ויש ששונים ונחמרו כמו (איכה ב', י"א) חמרמרו מעי. וכפ' ד' מיתות (סנהד' נ"ב.) (בגמ') [7] ויורדת לתוך מעיו וחומדת את בני מעיו ויש ששונה וחומרת. *[אח"יה ואם נעמיק בחקירה למי כל חמדת הפי' הראשון אז נמצא כי מפי' רה"ג יצא ראשונה

---

1) בנו"ג במקולל. 2) בנו"ג מנעת אותי. 3) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ועה"ק שנ"ב וכ"ה בכ"י ש"ס, ובדפ"ע חמא לחמא ובנו"ג חמה לחמה וצ"ל חמא לחמה. 4) וכה"ג בפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובין כ"י אנגיליקי דף י"ז:) וכן מוכח מציון של רש"י לע"ז ובנו"ג וסילקא לצינא וכ"ה בע' סלק ב'. 5) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכן מוכרח מפי' וציון בע' קף אחרון. 6) ר"ל ע' חם א' 7) כ"ה בכ"י ו"ו ויש למחקו כי משגה הוא, ובדפ"ע חסרו התיבות המסומנין.

כי בשרש חמד כתב רד"ק בזה"ל: לחם חמודות . . ורבינו האי ז"ל פי' לחם חם ודומה לו בדרז"ל נפלה לאור ונחמדו בני מעיה כלומר נתחממו וכן פירשו הם לחם חמודות שאמרו (יומא ע"ו:) מאי לחם חמודות אמר ר"י בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אפי' נהמא חמימא דחיטי כזיתי לא אכלי עכ"ל הרי שרה"ג גרס ופי' כבערוך, וכפי' המיוחס לרס"ג לדניאל שם מבואר ג"כ לחם חמודות: לחם חם מן סולת. וכונת רבינו כיש ששונין היא הגיר' שלנו וכה"ג בפי' רגמ"ה כ"י לחולין ובפי' ר"ח כ"י לסנהדרין וכ"ה ברש"י ברי"ף וברמב"ם אבל לפע"ד גי' ופי' הראשון עיקר כי בל"ע حمد מורה (כבנין שמיני) חם בתכלית החמימות ונרדף עם حمت באותו הפתרון. והשם حمادى, حمادى חמימות עזה. ובהיות המלה בודדת החליפוה הסופרים במלה ידועה ושגורה וגם בכ"י ש"ס כבר הוחלפה] —

2 חָמַד (לפע"ד מערך הקודם ופי' בקש בכל חומו ונחמר מרוב תשוקתו לדבר ergl-hen für etwas, übg. begehren, wünschen והשם חֶמֶד, חֶמְדָּא, חימוד ולנקבה חֶמְדָּה die Lust, das Gelüste) בילמדנו לך לקראת משה המדברה (תנחומא סוף שמות סי' כ"ט) והיה כל מחמד עיניך [ישימו בידם ולקחו] (מ"א כ', ו') [1] וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה ביקש כסף וזהב והן חמדה שנאמר (חגי ב', ז') ובאו חמדת כל הגוים, ביקש נשים והן חמדה שנאמר (יחזקאל כ"ד, ט"ז) בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך [במגפה], ביקש בנים והן חמדה שנאמר (הושע ט', ט"ז) והמתי מחמדי בטנם [הוי כל מה שתבע בראשונה חמדה [2] ומהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה [3] זה ספר התורה שנאמר (תהלים י"ט, י"א) הנחמדים מזהב ומפז רב. ובחלק בגמ' אחאב (סנהדר' ק"ב:) מחמד עיניך מאי היא לאו ספר תורה. בר"ג דפ' תינוקת (נדה ס"ו.) משום דמחמדה ואגב חימוד שופעת דם. *[אחי"ה וכן נקראת התורה חמדה גנוזה. שבת פ"ח: לפי גי' כ"י מ' וכ"י ילק' ובנו"ג חמודה גנוזה (עיי' ד"ס שבת צד צ"ד:). ירו' תעני' רפ"ב דס"ה. כלי אחד של חמדה. ושבת קנ"ב. דריש ותפר האביונה (קהלת י"ב, ה') זו חמדה ושם: בטל ליה חמדיה דרב פי' תאותו. וכן תאות המשגל בנדה כ': דם חימוד. ושם הפעל בעלי היה בדרך והמדתיה. מכו' כ"ג: גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן. חגיג' י"א: גזל ועריות נפשו מחמדתן ומתאוה להם. ירוש' שבת פ"ו ד"ח ע"ג הוו מתחמדין מיחמי אפוי דשמואל. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד מתחמד מישמוע שיעתה. קהל"ר פ' לך אכול: בוראך מתחמד לך פמליא שלו מתחמד לך ותורתו מתחמדת לך. תניא דבי אליהו פי"ר מתחמדין ומתאוין. וכן בתרג' ירו' א' לבראשית כ"ח, י', י"ב; ל"א, ל'. והתואר חֲמוּדָא Wollüstling והקבוץ חמודין תר"י א' לשמות כ', י"ד; לדברי' ה', י"ח] —

חַמָּה (Sonne) בילמדנו בריש כי תשא (תנחו' כי תשא סי' ה') ובפסיקתא דכי תשא (פסדר"כ צד י"ג והלאה) ויעלהו עולה על החומה (מ"ב ג', כ"ז) החמה כתיב שהיה משתחוה לחמה מיד ויהי קצף גדול על ישראל (שם) א"ל הקב"ה לישראל אומות העולם אין מכירין אותי לפיכך מורדין בי [4] ואתם מכירין אותי וכבודי [5] ומורדין בי. אמר רב מני אילולי זכות אשתו של עובדיה כבר כלו [6] ישראל באותה שעה דסמיך ליה ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה [אל אלישע וגו'] (מ"ב ד', א') [7]. בפ' הרואה בגמ' על ההרים (ברכו' נ"ט רע"ב) ת"ר הרואה חמה בתקופתה ולבנה בתקופתה [8] וכו'. פי' חמה בתקופתה בתחילת מחזור כ"ח שנופלת התקופה של ניסן בתחילת ליל ד' בכוכב שבתי בתחילת ברייתה. פירוש אחר (?) חמה בתקופתה וכוכבים ומזלות כסדרן בימות הגשמים בעת שהיו ג' ימים מעוננין ולא נראת חמה בהן ולא כוכבים אותה העת צריכין לברך עליהן בעת שיתראו וזולתי זאת העת לא. ירוש' (פ"ט די"ג ע"ד) אמר רב הונא [9] הדא דאת אמר בימות הגשמים ולאחר שלשה ימים שנאמ' (איוב ל"ז, כ"א) ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם. *[אחי"ה כפי' ראשון מוכח בברכו' שם ונראה שלפני רבינו לא היתה הגירסא ואימת הוי אמר אביי וכו', וכן ראיתי בהגהה לר' עקיבא ז"ל ולא כמו שכתב בתשו' חתם סופר או"ח נ"ו ע"ש. וכפי' רבינו אי' ג"כ ברש"י וכן פסק הרמב"ם

[1] כ"ה גם בסנהדרי בסמוך וכ"ה בתנחו' שם וכצ"ל בערוך. [2] כצ"ל וכ"ה בתנח'. [3] בתנחו' אי' דבר שהוא חמדה מתוך חמודה ואיזו זו התורה. [4] בתנח' שם אי' עובדי ע"ז אין מכירין כבודי לפיכך וכו' ובפסיק' אי' או"ה אינן מכירין כח י ומורדין בי. [5] אחת היא מיותרת או אותי או כבודי ונראה כי שתי נוסחאות נתערבו. [6] וכ"ה בתנח' ובפסיק' כבולין. [7] ועיי"ש פירש"י. [8] וכ"ה בכ"י א"ס אבל בנו"ג ולבנה בגבורתה וכגי' רבינו אי' ג"כ בירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד. [9] וכ"ה בויק"ר פכ"ג אבל בירו' אמר רב חונא.

בהלכות ברכות פ"י הלי"ח, אבל בפירוש אחרון רבים וכן שלמים עמלו לישב דברי הערוך על בורים עיי' מ"ש הפשב"ע ובס' לימוד ערוך לברכו' שם, ושם הובא גי' כ"י ה"ב פירוש אחר בתקופת ת מ ז וגם הגי' הזאת לא העלתה ארוכה לדברי הערוך שסותרים דברי הש"ס בברכו' שם. אחר עיון רב מצאתי נכון להגיה דברי הערוך בדרך זה, כי תיבות פירוש או כגי' דפ"ר פ י' אחר ט"ס הוא וצ"ל פ ר ש ת א ח ר י וכונת רבינו לויקרא רבה פ ר ש ת א ח ר י מות והוא פ' כ"ג ושם אי' בזה"ל: הרואה החמה בתקופתה לבנה בכדורה כוכבים במסלותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מ"ב אמר רב הונא הדא דאת אמר בימות הגשמים ובלבד לאחר שלשה ימים ע"כ וזה המדרש עולה למה דאי' בירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד: הרואה חמה בתקופתה ואת הלבנה בתקופתה ואת הרקיע בטיהרו (גי' המהרש"ם בטהרתו) אומ' ברוך עושה בראשית א"ר חונא הדא דתימר בימות הגשמים ו ב ל ב ד [1]) לאחר ג' ימים הה"ד ועתה לא ראו וגו': ולפי זה נ"ל להגיה בערוך שצ"ל בזה"ל: [בויק"ר] פרש' אחרי (פ' כ"ג) חמה בתקופתה [לבנה בכדורה] כוכבים [במסלותם] ומזלות כסדרן [וכו' עד] בימות הגשמים [פי'] בעת שהיו וכו' וכו'. וא"כ פי' הערוך מן התיבות בעת שהיו וכו', מוסבים על מדרש פרש' אחרי ולא על ברכו' נ"ט: והראיה שסיים: ירוש' אמר רב הונא וכו', שמוסב ג"כ על: הרקיע בטיהרו ועל זה הביא הפסוק מאיוב. וכונת רבינו במ"ש ירושלמי אמר רב הונא וכו', כדי להראות מקום למה דאי' בויק"ר שם בלשון סתם אמר ר"ב הונא וכו' ועל זה בא בעל הערוך לרמוז כי הציון נמצא בירושלמי (שם) והראיה שכונת רבינו על ויק"ר שם ממה שגרס החמה בתקופתה . . מזלות כסדרן שהוא ג"כ גי' של ויק"ר וכן טמה דגרס אמר רב הונא שאי' ג"כ בויק"ר שם, ובנו"ג בירו' אמר ר' חונא ובילק' איוב ל"ז רמז תתקכ"ב אמ' ר' ירמיה. והנה טעות הדפוס בערוך: פ י ר ש א ח ר ככר מונח לפני הגהמיי"ם בהלכו' ברכות פ"י הלי"ח שכתב כן בשם הערוך בל' פ"א. ואת אשר נ"ל כי כל פי' אחר חסר בערוך לפני האחרונים שאל"כ למה הביא בעל מ"כ בויק"ר פי' הערוך זה עפ"י מ"ש הגה' מיימוני וגם מרן ב"י הביאו באו"ח סי' רכ"ט בשם הגה' מיי"מ ז"ל קרי ביה רב שהוא בערוך, אבל כוראי שהיה חסר בספר הערוך שלהם וכן חסר בעה"ק שנ"ב — ועוד דרושים בענין חמה עיין בברכו' ו': נ"ח, שבת קנ"ו, עירובי' נ"ו, פסחי' צ"ד: יומ' כ': סוכ' כ"ח, כ"ט, תענית כ'. חגיגה י"ד: ב"מ פ"ו, ב"ב ט"ז: סנהד' ק"א, ע"ז ג': ח', כ"ה, ב"ר ס"פ ו' רואי חמה פי' מי שהחמה זורחת עליו, ב"ב פ"ב. עיי"ע גזע, וכן בנדרי' ל': הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין שלא נתכוון זה אלא למי שהחמה רואה אותן. ימות החמה תעני' ג': הפכו ימות הגשמים, ימות החמה ב"ר ספל"ג הפכו ימות הלבנה. בירו' שבועו' פ"א דל"ב ע"ד מפורש שאת ועמוק (ויקרא י"ג, ב', ג') גבוה ממראה החמה . . עמוקה כמראה החמה. סוכה כ"ב, ירו' סוכה פ"ב דנ"ב ע"ד צלתה מרובה מחמתה עיי"ע הבל. בירו' יבמו' פ"ח ד"ט רע"ב מפורש סרים החמה (יבמו' פ"ח מ"ד) כל שלא ראתו החמה בכושר אפי' שעה אחת. ורבינו בע' סרס א' פי' שנסתרס ע"י קדחת וא"כ מבארו ע"י חמה שבע' הבא אח"ז] —

* חַמָּה, חַמְּתָא (פי' קדחת hitziges Fieber עיי"ע אש בח"א, ש"ו) יבמו' ע"א סע"א ושבת קל"ז. חלצתו חמה פי' נשלפה ממנו הקדחת והלכה לה. ע"ז כ"ח. חמא לחמה עיי"ע חם ו' ומ"ש. ירו' שבת פ"א ד"ד: פת חמה חמתה בצידה פי' מי שאכל פת חמה קדחת נופלת עליו. וכן בל"ע حام, حمى פי' קדחת וממנו הפעל חמם حم וכ"ה בירו' ע"ז פ"ב ד"מ רע"ד אם היה נֶחְמָם אסור פי' אם היה חולה בקדחת. ושם: תמן נחמם מותר. והרב פני משה פי' בע"א.

* חוֹמָה (ידוע מל"מ פי' כותל Mauer) בהשאילה על כל דבר המגין כחומה עיין יבמות ס"ב: כל יהודי שאין לו אשה שרוי וכו' בלא תורה בלא חומה וכו'. בלא חומה רכתי' (ירמי' ל"א, כ"ב) נקבה ת ס ו ב ב גבר. מגילי' ה': טבריא שִׁיַּמָּה חומתה. איכ"ר פ' הרס חומת מייא . . חומת נורא . . חומת פרזלא.

* חוֹמָה, חַמָּה (פי' בל"פ ههٔ כולם כאחד insgesammt) כתובו' קי"א רע"א שלא יעלו ישראל חומה, שהש"ר פ' השבעתי שלא יעלו חומה מן הגולה, ושם פ' אם חומה: אם חומה היא אלו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב ביהמ"ק בההיא שעתא פעם שניה. פי' כולם ביחד ודרש חומה של מקרא בל"פ הנ"ל והראיה כי ביומ' ט': אי' בתמורתו ועליתם כ ו ל כ ם, ובילק'

[1]) כ"ה לנכון בגי' המהרש"ם ובנו"ג בלבד וכבר הגיה בעל מ"כ ויק"ר שם שצ"ל ובלבד וכ"ה בילק' איוב רמז תתקכ"ב.

שה"ש רמז תתקצ"ד א' אני חומה . . . אי סליקו כלהו וכו'.

חמט (לדעת רבינו dünner Flacken ולפע"ד עיק' הגי' חמתא Aschenbrödchen עיי' בפני') במעשרות פ"ק (מ"ז) נוטל מן העקל ומן הממל ומבין הפצים [1]) ונותן לחמיטה [2]) ולתמחוי. פי' קערה, ויש מפרשי' לחם דק ובלעז פוקצ"א [3]). ובריש טבול יום (פ"א מ"א) האופה חמיטה על גבי חמיטה [4]) עד שלא קרמו בתנור י"א הוא ריפתא בלשון חכמים כדרב הונא אכל תליסר ריפי (ברכו' מ"ב רע"א). ופי' ריפתא שתי ככרות (דומין) [צ"ל דבוקין] [5]) זו לזו [וכן האופה חמיטה ע"ג חמיטה] [6]) ופי' חמיטה מלה בטיית" ובלעז קומפלינו [7]). *[אחי"ה פי' של י"א הוא פי' רה"ג לסד"ט צד י"א אשר ממנו נלקח רק בהשמטת הראש והסוף כי רה"ג כתב וז"ל חמיטה א"ד חמתה פי' ריפא בלי רבנן וכו'. וסיים וכן האופה (חמית) [צ"ל חמיתה] על גבי חמיתא ושמה בטיית מלה כמו חררה ע"כ ומסוף דברי רה"ג ניכר שראש דברו אמת כי מלה בל"ע [Arabic] פי' לחם הנאפה על הגחלים ובאמת הוא חררה מזה הענין כדאי' (שבת י"ט.) חררה על גבי גחלים [8]) וזה מה שסיים רה"ג ושמה (כלומ' של חמיתא) בטיית מלה כמו חררה, ומזה תדין כי עיקר הגי' כאית דאמרי בפי' רה"ג היינו חמתה – חמיתא והוא ג"כ ל"ע [Arabic] פי' גחלים וכל שנאפה על גבי גחלים, אבל רבינו לא ירד לסוף דעתו של רה"ג בפתרון מלה ערבית לכן גם הלעז לא יתכן, וכיון בלעז קומפלינו [צ"ל קומפלינו – complico] פי' דבוקין זה לזה בחשבו כי מלה בטיית הוא הפי' למה שכתב רה"ג שתי ככרות דבוקין זו לזו. — ובנו"ג חמיטה בטיי"ת מלבד ציוני' הנ"ל גם בטבול יום פ"א מ"ב ע"ש ושם פ"ב מ"ד המקפה והחמיטה של חולין, ירו' תרומו' רפ"י דמ ז. (היו) [היינו] [9]) נותנין חמיטתנו על גבי קבוטין של מוריים והיינו טועמין בהו טעם מוריים] —

חמט (מל"ע [Arabic] נרדף עם [Arabic] פי' מלוח ומר bitter, salzig ור"ב פי' בע"א עיי' בפני') כפ' במה מדליקין בסוף הלכה לא יקוב (שבת ל"א סע"א) קב חומטון, פי' עפר מלוח מן הארץ מלחה, וי"א חול. — (א"ב פי' בל"י המטון חול). *[אחי"ה כי"א איתא בפירוש ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) וכונת ר"ב על לש' יוני Sand, ἄμαθος וכן דעת לעווי אבל הפרופיססאר פליישער דוחהו והעלה כי הוא ל"ע הנ"ל. ומזה הענין ג"כ ארץ חומטון בשבת נ"ד עיי"ע כבל והיותר נכון לגרוס חמטון בלי וי"ו, ובכ"י ש"ס אי' חומטין וט"ס הוא וצ"ל חמטון, וידוע כי בל"ע כל שם בנפרד יבוטא בהברת וּן ונקרא Nunation אבל ברש"י בשבת שם ובביצ' ט"ו סע"ב ד"ה ופירותיה הגי' ג"כ חומטין, ובענין פירש"י קב חומטין ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע ע"כ י"ל כי כיון לנכון ג"כ על מלה ערבית הנ"ל שענינה מלבד הוראת מלוח ומר עוד: נותן ריח טוב ונודף וזהו מ"ש רש"י בביצ' שם: שריח אותו זרע מבריחן והורגן (התולעים) כדאמ' בחומטין שמשמר התבואה במסכת שבת (ל"א.) ועיי"ע הבא אח"ז] —

חָמַט (לפע"ד מל"ע [Arabic] מי שיש לו ריח רע ונרדף עם לשון ערבי [Arabic] נפסד ומעופש (verderben, verfaulen) כפ' במה בהמה בגמ' אין חמור יוצא (שבת נ"ד:) כי היכי דלא ליחמטן אליתייהו [10]). פי' שלא יעלה כעין עיפוש באליה. *[אחי"ה ויפה כיון ועולה עם הוראת המלה הערבי' הנ"ל ורש"י פי' שלא ילקו בסלעים וטרשים ע"כ וקצת קשה שלא פי' כבעל הערוך אחרי שרש"י פי' במקומות הנזכרי' בע' הקודם לזה שוריש חמט במובן קרוב למושג עיפוש וריח רע. — ומה שהדפיסו עוד בע' הנוכחי שייך לע' הבא אח"ז] —

חָמַט (לפע"ד מל"פ [Arabic] כפף וכרע sich beugen, krümmen) ובחירי ישראל הכריע (תהלים ע"ח, ל"א) תרגום [ועולימי ישראל] אחְמִיט [11]), וברכים כורעות תאמין (איוב ד', ד') וארכוביא דהמטַן בעבידתא [12]) תחיל. *[אחי"ה ודוגמאות אחרות עיי' במתורגמן ומסיים: כן כל לישון כריעה דאמ"ת מתורגם בל' חמיטה ע"כ. וה' לעווי פי' מזה הענין דלא ליחמטן של שבת

[1]) כ"ה בכ"י ו"ן א' וב' וה"ב וכ"ה בירו' וברע"ב וכ"ה בכ"י ט', ובנו"ג הפסים וכ"ה בדפ"ע. [2]) וכ"ה בפי' הר"ש הרא"ש ורע"ב וכ"ה בכ"י מ', ובנו"ג לחמטה. [3]) כ"ה בכ"י ו"ן והוא הנכון, ובדפ"ר פוקצא ובד' ווינ' ופיז' ועה"ק פוגצא, ונשתבש בד' באסיל פוגנא ובד' אמש' פורגנא ורמ"ל הגיהו לנכון פוקגגא והאמת כי עיקר הגי' כגי' כ"י ו"ן והוא בלאי"ט focacola Kuchen von Brodteig. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו. [5]) וכ"ה בפי' רה"ג לסד"ט. [6]) כ"ה בפי' רה"ג וכצ"ל בערוך. [7]) ובכ"י ו"ו ב' וב"ר קונפלינו ובכ"י ל"ד קופלינו. [8]) ועיי"ע חר ב' וש"נ. [9]) וכ"ת לנכון בדפי' זיטאמיר. [10]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובאו"ז הלכ' שבת סי' פ"ג ס"ק י"ב, ובנו"ג כי היכי דלא לחמטן אלייתיה. [11]) כ"ה לנכון בדפ"ע ובנוסח' חוץ מדפ"ר שאי' אחמט וכ"ת בכ"י תרג'. [12]) וצ"ל כמו בכ"י תרג' בעבירתא ובנו"ג כעבירה וכצ"ל בתר"י א' לדברי' כ"ח, ל"ת מטול דחמיטתון לפתגם (עבידתא) [עבירתא]

נ״ד: עיי״ע הקודם לזה בעבור שדפוסי הערוך הטעוהו שהיו משליבים דברי התרגום עם ציון הנ״ל וגם חסרון ידיעת מחצב המלה היה בעוכרו] —

חמט (= חוּמְטָא כמו עמוטותא בל״ס פי׳ חשכת ועלטה (dichter Nebel, Finsterniss עב היה (בראשית ט״ו י״ז) תרג׳ ירו׳ [א׳] וחומטא הוה. *[אחי״ה והחי״ת במקום עי״ן והוא ל״ס הנ״ל ועוד עיי״ע אמיטתא וע׳ אימטין בח״א, קט״ז] —

* חוּמְטָא (eine Art Eidechse) תרג׳ אונקל׳ חמט (ויק׳ י״א, ל׳): חומטא ובל״ס חולמטא וכ״ה בפשיטתא. והוא לימצ״א בלעז עיין פירש״י ורד״ק ועיי״ע אשת ח״א, שכ״ח.

[illegible] חֻמְטַרְיָא (blutstillendes Kraut, Knöterich) מסכת שבת פ׳ שמונה שרצים (שבת ק״ט:) מאי (אבוברואה) [צ״ל אבוב רועה] [1] חומטריא מאי חומטריא חוטרא יחידאה (?) פירש״י עץ הגדול יחידי בלא ענף. *[אחי״ה בע׳ חטר ב׳ כבר הגדתיך כי גי׳ הדפוסי׳ חוטרא יחידאה ט״ס הוא במקום חוטרא דרעיא כדאי׳ לנכון בכ״י ש״ס ובערוך. ובענין הוראת וגזרת המלה חומטריא נ״ל ברור כי היא מורכבת משתי מלות פרסיות: חום [illegible] פי׳ דם; טריא [illegible] פי׳ נזל טיף טיף וא״כ חומטריא נזילת הדם והטפתו וכן נקרא עשב או צמח זה אשר העתקתי ע״י קנע-טעריך יען שהוא סגולה מעולה נגד הטפת ונזילת הדם ומזה הטעם נקרא הצמח polygonon בל״ר sanguinaria ״כי היא המעולה בין הסגולות המפסיקות נזילת הדם״ contra profluvia sanguinis nec ullam magis aridam quam polygonum servant ע״כ דברי פליניאוס כ״ז, צ״א בריש ובסוף הסימן] -

חמל (= חֲמִילָה בל״ס חמילתא מל״ע [illegible] כעין יריעה בתכלית העובי dickes Stück Zeug (zum Umhüllen בפרק הנודר מן הירק (נדרים נ״ה: וכ״ה בתוספ׳ שם פ״ד ובירו׳ נדרי׳ פ״ז ד״מ ע״ג) הנודר מן הכסות מותר בשק ביריעה ובחמילה. — (א״ב פירש״י בעין יריעה היא). *[אחי״ה והוא הנכון כי בל״ע הנ״ל ענינו כעין יריעה ע״ה ויש לה ציצין בסוף. -- וכנ״ה בהקבוץ בתוספת׳ נגעי׳ פ״ה והחטולות צ״ל והחמילות] —

(חמם) חֻמָּם (בל״ע [illegible] בל״י [illegible] בל״ר (indische Gewürzstaude, amomum בסוף עוקצין (פ״ג מ״ה) ובפ׳ בא סימן בנגט׳ כל שהוא חייב בפיאה (נדה נ״א:) הקושט והחמם [2] וראשי בשמים. פירוש בשאילות זנגבילא ויש מפרשין (דורציני) [צ״ל דארצי׳ני] והוא קנמון. — (א״ב פי׳ חמום בל״י ורו׳ מין בשם נחמד ונטע נודף ולו ענפים חזקים וגוון שלו נוטה לירוק ויש לו אשכלות מלאות גרעינים). *[אחי״ה עיי׳ רמ״ל מ״ש בענין פי׳ ר״ב. ופי׳ רבינו הועתק מפי׳ רה״ג לסדר״ט כמו שהוכחתי בע׳ זנגביל ע״ש כי הארכתי ושם בארתי כי שאילות דרבינו ובפי׳ רה״ג הוא כמו שאלות ותשובות אבל בר״ש לעוקצין הנ״ל ובכ״כ ע׳ חם א׳: בשאלתות וצ״ל בשאילות] —

* חָמוּם (פי׳ בל״ע [illegible] ממהרת לעשות von rascher Beschäftigung ירו׳ סנהד׳ רפ״ו דכ״ג סע״ב שמעון בן שטח היו ידיו חמומות. פי׳ היה קנאי וממהר לנקום מעושי רשעה, ודוגמתו ידים עסקניות הן סוכה כ״ו:

* חֲמִימְתָא (פי׳ בל״ע [illegible], [illegible] יונה מדברית Waldtaube) גיטין ס״ט: לרושחתא (ולגי׳ רבינו בע׳ שחתא: לשוחתא) ליתי וכו׳ שיאפא רחטימתא. פירש״י צואת יונים ולשון מורי צואת תרנגולים ע״כ. והראשון עיקר כי בל״ע פי׳ יונים מדבריות. ורבינו בע׳ חמא לא דק היטב ע״ש.

* חַמָּנִים (Sonnensäule, Sonnenbild) ידוע מל״מ וענינה מצבות שהקימו עובדי החמה וכן דרשו בספרא בהר סוף פרק ט׳ לא תקימו (ויקר׳ כ״ו, א׳) אלו החמנים שבראשי הגגות; מכילת׳ בא פרשה י״א משכו מחמניכם והדבקו במצות. ושם פ׳ יתרו סוף פרש׳ ה׳ מבית העובדים לחמנים ושם פרש׳ ו׳ בקנאה אני נפרע מן החמנים אבל רחום וחנון אני מדברים אחרים.

* חמס בעוקצין ונדה הובא בע׳ חמם ט״ס וצ״ל חמם.

חָמַס (מל״ע [illegible] נרדף עם חמץ ענין עושק ואימוץ gewaltthätig sein; בפיעל מל״ע [illegible] das Gesicht zerkratzen; התואר חַמְסָן (Gewaltthätiger פי׳ חוטף שלא ברצון) בס״ג דפ׳ הכונס צאן (ב״ק ס״ב ע״א) מה בין גזלן לחמסן א״ל גזלן לא יהיב דמי חמסן יהיב דמי [3]) אי יהיב דמי [4]) חמסן קרית ליה? והאמר רב הונא

1) עיי״ע אבוב וע׳ חטר ב׳. 2) כ״ה לנכון ברפ״ר בע׳ כשת ובע׳ קשט ובנו״ג חמס וכן ברפ״ע ובפי׳ רה״ג לעוקצין ובירו׳ עירובי׳ פ״ט דכ״ה רע״ד נשתבש (ברפ׳ קרטאש) הכושת והחכם ובירו׳ חגיגי׳ פ״ג רע״ט ע״ג הכושת והחמה וצ״ל והחמם ועוד עיי״ע חמתי. 3) בנוסי׳ התוך הסדר חמסן יהיב דמי גזלן וכו׳. 4) כ״ה לנכון ברפ״ה ובשרפ״ע חסר אבל ברפ״ר נשמט מן „והאמר" עד: פירוש.

תליוה [1] וזבין זביניה זביני לא קשיא הא דאמר רוצה אני הא דאמר לא רוצה אני [2]. פי' אע"ג דיהיב דמי כיון דבעל כרחיה שקיל ולא אמר הנגזל רוצה אני חמסן קרית ליה. וכפ' דיני ממונות בגמ' סוחרי שביעית (סנהדרין כ"ה:) והחומסנין [3] מעיקרא סבור דמי קא יהבי כיון (דחזן) [דחזו] [4] דקא חטפי ושקלי [5] בעל כרחייהו גזרו בהו. [ובגמ' א"ר שמעון] [6] (שם כ"ז.) אל תשת רשע עד (עיי' שמות כ"ג א') אל תשת חמס עד אלו הגזלנין מלוי בריבית ומועלין בשבועות [7]. בב"ר פ' ל"ב (ר"פ ל"א) בריש אלה תולדות נח: החמס קם [למטה רשע] (יחזקי ז', י"א) אתמהא חס ושלום אינו קם ואם קם למטה רשע לחייבו של רשע כלומר להיות לו שבט מכה [8]. בב"ר פ' מ"ו [9] (מ"ה וילקי לך רמז ע"ט) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך (בראשית ט"ז, ה') חמסני אתה בדברים רבי ברכיה אמר [10] יבעי [11] דיני גבך לשני בני אדם חבושין וכו' ר' מנחמא [12] אמר בשם רבי אבין חימסה פניו [13] ובילמדנו ותדבר מרים ואהרן (לי' בתנחו' ואפס קצהו תראה בב"ר ובילקי' שם) אסטסינות שנאמר ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך מהו חמסי שחיטטה אותו וחימסה פניו כנמיה. בכתובו' בר"ג דפ' האשה שנתאלמנה (י"ז.) וכפ"א בסנהדרין בגמ' סמיכת הזקנים (י"ד. לא תסמכו לנא לא מן סרמיסין ולא מן סרמיטין ואמרי לה לא מחמסין ולא מטרמסין [14]. כתב גאון דבר שהוא מכונה [15] ועכשיו נתקלקל כפקעיות של מטוה בזמן שמסתבסך [16] קורין אותו בארמית (סרמוסי) [צ"ל סרמיסי] זה פי' (סרמוסין) [צ"ל סרמיסין] [17]. (סרמוטין) [סרמיטין] לשון סירמוט [18] הוא וכתב מקולקל נקרא סרמוטי. חמיסין לשון חטיפה [19]. טורמסין בלעז [20] עוגה שנטלוה מן העיסה ואפוה כשהיא כמו כדור ולא השוו פניה ולא תקנוה נקרא טורמוס [21] וכן הן אומרין אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך אלא מן שמסלסלין אותן ומעמידין דבר על אופניו ולא מן שאין טעמיהן ברורין בכתב מסורמט [22] ולא מן שחוטפין את הדבר בחמיסין אלא מיושבין ולא מן שאין מתקנין את הדברים ומיפין אותן ומי שטעמיהן כטורמוס. פ"א סרמיסין שמסרסין את המסכתא ואין שונין ממנה אלא פרק אחד סרמיטין ששונין את המסכתא חתיכות כסמרטוטין חמיסין ששונין חומשה של מסכתא. תרמיסין ששונין שתי הלכות מהמסכתא. *[אחי"ה וכפ"א אי' ברש"י בשני המקומות ואת אשר נ"ל כי חמיסין וטרמיסין הוא ל"ר semisses, tremissos או י"ל שגזרתן מל"ע Halbwisser, Drittelwisser כי חמיסין פי' حميس אנשים קשי רוח ובעלי מלחמה, טרמסין בל"ע طرماذ הדוברים פטפוטי מלים בלי תבונה. ומלת חֱמִים מל"י ἥμισυς בל"ר semis פי' חצי נמצאה עוד בגיטין נ"ט. סובני וחומס סובני כ"ה בע' סבן ומפורש שם כאמגוזא ופלגו אמגוזא. — והפעל חמס ענין עשוק ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד חֱמוֹס את איש פלוני. ויק"ר פ"ל גָזול אני חָמוס אני. והשם חָמָס ירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג כי מלאה הארץ חמס מפניהם ומה היה חֱמָסָן הוה בר נש נפיק טעין קופה וכו' ע"ש ובב"ר רפל"א. ושם חמס אינו שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה וכו'. ושם איזה פירושים מה חמס ע"ש. והקבוץ ב"ר פס"ה ויקרא רבה פ"ב גזילות וחמסין. ושם מופשט ב"ר פל"א אלו רבים על אלו בחימוס ממון ואלו רבים על אלו בחימוס דמים] —

1) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב' ה"ב אבל בדפ"ע ליוה ובנו"ג תלוה. 2) בנו"ג הא דלא אמר רוצה אני. 3) בנו"ג והחמסנין וכ"ה בפי' ר"ח כ"י לסנה' וכ"ה בירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד וירו' ר"ה ספ"א דנ"ז ע"ג. 4) בפי' ר"ח דחזו רבנן. 5) וכ"ה בפי' ר"ח ובפירש"י וכ"ה בכ"י פ' ושם דקא חטפי ממונא ושקלי, בנו"ג דקא חטפי. 6) כצ"ל ובלעדו אין לו טובן. 7) כ"ה בדפ"ר. 8) והוא עפ"י הדרוש של סנהד' ק"ח. החמס קם וכו' מלמד שזקף עצמו כמקל וכו' וכ"ה בתנחו' נח סי' ד' וילק' יחזק' רמז שמ"ה, ובעל מ"כ לב"ר הנ"ל לא הרגיש בזה. 9) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס מ"ז. 10) בנו"ג ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר. 11) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר ובילקי' לך רמז ע"ט וכ"ה במ"כ לב"ר שם, ובדפ"ע האחרונים יבעו ובנו"ג בעי. 12) בנו"ג ר' נחמיה וכ"ה בילקי. 13) בנו"ג בפניו וכ"ת בילקי. 14) וכ"ה בכתובו' ושם ולא מן חמיסין ולא מן טורמיסין ובסנהד' מסרמיטין, מטורמיסין, אבל בכ"י ש"ס מסרמטין, מטרמסין עיי' ד"ס לסנה' צד י"ג וש"נ השינויים האחרים. 15) כ"ה בדפ"ר ופיז', ובדפ' אמ' בט"ס כתב גאון שהוא דבר מכונה. 16) בכ"י ה"ב בטעות שמתכסך. 17) והוא ל"ע شرامط בגדים סחופים וקרועים. 18) בכ"י ו"ו כאן ובסמוך אבל בדפ"ע סירטוט. 19) כ"ה לנכון בכ"י ודפ"ר ודפ' אמש' אבל בדפ' וויניצי' בט"ס חמיטה. 20) כ"ת בדפ"ר ובשדפ"ע: מלשון. 21) אולי לאי"ט gedreht, tornito ומזנו עוגת torta. 22) כ"ת בכ"י ו"ו כמו למעלה, ובדפ"ר מסורטט.

חֲמֵיסַר (נתקצר מן חֲמֵשׁ עֶשֶׂר (fünfzehn תרגום ירושלמי בפסוק ואם נקבה תלד וטמאה שבעים (ויקרא י״ב, ה׳) ותהי מסאב ארבסרי יומין רציפין הי כריחוקה ובחמיסר תשתרי. *[אחי״ה וכן בתר״י א׳ לויק׳ כ״ג, ו׳ ובחמיסר יומין, וכן במגיל׳ ב׳, בארביסר ובחמיסר, ושם ה׳: בחמיסר (לאדר) ולנקבה שבת קי״ח. חמסרי הויין וליחיד חֲמֵיסְרָאָה תרג׳ לר״ה א׳, כ״ה, י״ד] —

* חֲמַע (בל״ס וארמי כמו חמץ בל״מ scharf, (sauer sein, machen פסחי׳ מ״א רע״א חמועי מחמעא . . ולא חמועי מחמע, ושם ל״ט: אדמבשליה מחמע, ושם מ׳ רע״א לפי גי׳ כ״י והערוך ע׳ זל א׳ אגב מזלייהו לא מחמעי. ע״ז ס״ח. הואיל וראויה לחַמַּע בה כמה עיסות אחרות. ירו׳ פסחים ספ״ב דכ״ט ע״ג יהיב בגויה שערין כנין דיחמע, והשם פסחים ל״ט: מ׳. אתי לידי חימוע כ״ה בכ״י ש״ס ולפנינו חימוץ, והתואר: ירו׳ סנהד׳ פ״ג דכ״א: הורו מיפי חמיע בפסחא, איכ״ר פ׳ נחפשה: בסימא חמיע. וכן הוא בל״ס ܡܚܡܥܐ ובתרג׳ ירו׳ שמות י״ב, ט״ו: י״ג, ג׳; כ״ג, י״ח] —

חֹמֶץ (= חוֹמֶץ לדעת רבינו א׳) כמו באושים Herlinge, או ב׳) כמו חומץ פירוש חלא Essig ולפע״ד מין פרי חמוץ בלשון ערבי حامض) בריש דמאי (פ״א מ״א) האוג והחומץ [1] והכוסבר. פי׳ ענבים קטנים הקשים והחמוצים. פ״א החומץ אין בו משום דמאי כדאמרינן בפסחים בר״ג דפ׳ ואלו עוברין בפסח (מ״ב:) בראשונה הלוקח חומץ מעם הארץ אין צריך לעשר שחזקתו לא בא אלא מן התמר ואמרינן בסופא [2] (בפסחי׳ שם בסוף הסוגי׳) לא נחשדו עמי הארץ על התמד. *[אחי״ה ורוב המפרשים הלכו בשיטת פי׳ א׳, והראשון עיקר כי במיני פירות מתעסקת משנת דמאי ולפע״ד הוא פרי מר וחמוץ אשר פתרונו ככה בלשון ערבי הרשומה והוא בלשון אשכנז Sauerampfer] —

חָמֵץ (מל״מ והוראתה ראשונה נתינת טעם קהה להחיך gesäuert sein וכן בל״ע حمض ובהשאילה אצל רז״ל שרה בגדים במים einweichen, ועוד שמות ופעלים עיין בפנים) מן (החמצן) [צ״ל המחמצן] [3] (ב״ב י״ט רע״א). פירשנו בע׳ בקע [ב׳]. פ״א נברכת של כובסין קבוע שמחמיצין בה כלים ואין מכבסין אבל מקום שמכבסין נותזין [4] מים והן מגיעין לכותל מזיקו צריך להרחיק ממקום כיבוס ארבע אמות [5]. הקדש חמץ ושיחרור (ב״ק צ׳ רע״א וש״נ) פי׳ בע׳ קדש [א׳]. בפר׳ ב׳ דערלה (מ״ד) המחמץ והמתבל והמדמע פי׳ קמח של חולין והשאור איסור. *[אחי״ה כל דבר שהוא קהה נקרא חמץ ונופל: א׳) על עיסה ד״מ ירו׳ חלה רפ״א דנ״ז. ונתנו (את התפוח) לתוך עיסה וחימצה . . במחמץ במימיו אבל במחמץ בגופו וכו׳, וכ״ה בירו׳ תרו׳ רפ״י דמ״ז. וירו׳ שבת פ״ג ד״ד. ובירושלמי פסחי׳ פ״ב דכ״ט. הפרישה מצה ונתחמצה, ירוש׳ ערלה פ״ב דס״ב: היא מתחמצה, ב׳) על מיני דגן, פסחי׳ ל״ה, אוסר באורז ודוחן מפני שקרוב להחמיץ וכו׳, ג׳) על היין סנהד׳ ק״א, אין יינו מחמיץ, ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה: ורוב היין מחמיץ, ירו׳ שבועות פ״ח דל״ח ע״ג החמיצה . . כלום החמיצה לא מחמת קלקולה, ד׳) פסחי׳ מ׳, מי פירות אינן מחמיצין, ה׳) נדה ס״ב, מי רגלים שהחמיצו, שהש״ר פ׳ כי טובים: מה המים מבאישים ומחמיצים בקנקן, ולפע״ד מזה הענין נקראה נברכת של כובסין מחמצן (Waschteich) מפני שמים סרוחים נחמצין שם וזה מ״ש פי׳ רגמ״ה כ״י הנ״ל ששורין בה בגדי כביסה עם צואת כלבים. ובהשאילה נאמר ו׳) החמיץ על אדם שהבאיש ריחו ופג טעמו כיין אשר נתקלקל ונעשה חומץ ר״ה ד׳. מנלן דאחמיץ וכו׳, ושם ג׳: קודם שהחמיץ . . לאחר שהחמיץ. וכן חומץ בן יין ב״מ פ״ג: עיי״ע בר חמרא וע׳ חל כ״א. ועוד ז׳) הושאל להמשכת דין כמו שמשהה היין על שמריו כדי להוציאו טוב סנהד׳ ל״ה. דרש אשרו חמוץ (ישעי׳ א׳, י״ז) אשרי דיין שמחמץ את דינו [6]

[1]) וכ״ה במשניו׳ דפ׳ נאפ׳ ובירו׳ אבל בנוי״ג עוד שביהודה ומפי׳ הרמב״ם והרע״ב נראה ג״כ שלא גרסוה ועיי׳ תוי״ט וד״ס לדמאי שם. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע בט״ס בספרי. [3]) עיי״ע בקע ב׳ ועי׳ נד. [4]) כ״ה לנכון בדפ״ר וכן מוכח מע׳ בקע ב׳ ומפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב אבל בדפ״ע מפיזרו והלאה בט״ס נותנין. [5]) אחרי שהביא רבינו בע׳ בקע ב׳ פי׳ ר״ח הוסיף כאן פ״א והוא פי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב לכן אמרתי לפנות לדבריו כאן מקום וז״ל שם בכ״י: אלא מן המחמצן: אותו מקום ששורין בה בגדי כביסה עם צואת כלבים להכי קרי ליה מחמצן דכי היכי דמניחין את העיסה עד שתחמיץ דלא נגעי בה כך מניחין אלו בגדים דלא נגעו בהו עד שישורו יפה ולהכי סגי ברחוק ג׳ טפחים דלא אולי טפי ולא מנתזו מן הכותל אבל כון הגריין מקום שמכבסין הבגדים עצמן בתוך המים ומכין אותן ומנתזין על הכתלים משום הכי צריך להרחיק ד׳ אמות ע״כ ורבינו הביא סוף המאמר ולא ידעתי למה השמיט את ראש המאמר אחר שכונתו היתה לפרש תיבת מחמצן בעי׳ חמץ הנוכחי. [6]) ומלת אשרו כמו: באשרי, כי אשרוני.

— והשם חוֹמֶץ Essig פסחי' מ"ב. והלאה, דמאי פ"א, מ"א; תרומות פי"א מ"ב ועוד זולתו והוא מל"מ. ובמשל אמרו לקללה באבות דר"נ פ"כ אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך. וגם נקרא קיוהא דפירא (פסחי' ע"ה רע"א) חומצן של פירות ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג. ומה שהושאל על אדם ששב מצדקו עיי' לעיל. ובתרג' משלי י', כ"ו חומצא ובתרג' כ"י חומעא. — ובענין שאור רגיל עד מאוד. ובכנוים: חולין ד'. חמצן של עוברי עברה ובירו' אי' הכתיבה חַמִיץ ירו' ע"ז פ"א ד"מ. חמיצו של נכרי ירו' שביעי' פ"ח דל"ח: ירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה סע"א חמיצן של כותים. ירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ג חמיצן. ירו' גיטין פ"ד דמ"ה ע"ד חמיצו — והקבוץ ויק"ר פל"ד דרש חמץ (רות ב', י"ד) מכאן שמוציאין מיני חֲמֵצִים לגרנות וברות רבה פ' ויאמר אי' מיני חומצנין ובילק' רות ס' רמז תר"ג מיני חימוצין, והיחיד חִימוּץ (das Säuern) פסחי' ל"ה סע"א ל"ט: מ'. והלאה ביצ' ז': ירו' ריש חלה — ובהשאילה על מי רגלים נדה ס"ג. כמה חימוצן וכו'] —

חִמְצָן (= חֻמְצָן בל"ע ܚܡܨܐ Kichererbse אבל לדעת רבינו מענין חמוץ של מקרא עיי' בפנים) בר"ג דפ' טרף בקלפי (יומ' ל"ט סע"א ורע"ב) ובפ' האיש מקדש בו בגמ' המקדש בחלקו (קידוש' נ"ג) ובתוספתא דסוט' (פי"ג) מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חברו והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו [1]) מאי קראה מכף מעול וחומץ (תהלי' ע"א, ד') רבא [2]) אמר אשרו חמוץ (ישעי' א', י"ז) ואל תאשרו חומץ, ורעה זוללים יכלים אביו (משלי כ"ח, ז') תרג' ודמחבר לזלילי [3]) מחמיץ אבוי. *[אחי"ה כגי' רבינו אשרו חמוץ ואל תאשרו חומץ אי' לפנינו ביומא וכן היה לפני הריטב"א בקידושי' כדמוכח מחי' שם אבל רש"י לחם נגד גי' זו בשני המקומות הנ"ל עי"ש היטב ובהפשב"ע כי האריך לקיים גי' רבינו אבל בכ"י א"פ ליומ' לי' הדרוש הזה גם ביומ' ואם קשה הא קשה כי בב"ק מ"ו: אשר לשם שייך זה הדרוש לדעת רש"י ג"כ לי' לפנינו בע"י וכשט"מ לב"ק והוצרכנו לומר שהית' ככה לפני רש"י וכדמוכח מחי' הריטב"א ליומ' ולקידושי' — ובענין גזרת המלה בן חמצן נ"ל ברור כי הוא כמו בן האפון לגי' הירו' וכבר בררתי דברי בזה בע' אפנין ע"ש והוא כנוי לכהן שחטף חלקו וחלק חברו עד כְּפוּל ולכן היו מכנין אותו בן חמצן Mann der Kichererbse כלומ' בן הפול ועיי' עוד ע' בעל פול וע' ישמעאל בן פאבי. ומלת חמצן היא מע' הבא אח"ז וגו"ן בסוף מראה על מבטא ערבי. ורבינו לא פירשה רק נראה שנזרה מלש' מקרא חמוץ שהוא תואר לעשוק וכן הבין רש"י בקידושין שפי' חמצן: חמסן אבל לפע"ד הקרא רק רמז וזכר ולא ראיה לעיקר הוראת הכנוי שהוא מל"ע וסורי של ערך הבא. וגם חמיץ של התרגום איננו מל"מ כי אם מל"ע ܚܡܨ פי' מבזה וכן בל"ס חמץ באתפעל פי' מכלים ומחפיר erröthen וכן העתיק בהכלים (משלי כ"ה, ח') כד יחמיץ] —

חִמְצָא (= חִמְּצָא בל"ע הרשום' בע' הקודם וכן בלש' סורי חֶמְצָא מין עדשים Cisererbsen (Kichererbsen) בפ' הבא על יבמתו בגמרא לא יבטל (יבמו' ס"ג) רב הוה קא מצערא ליה דביתהו כי הוה אמר לה עביד לי (חומצי) [צ"ל חימצי] הוה עבדא ליה טלופחי. ובאלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"ב רע"א) לבר מחימצי [4]) והיפצי פי' חימצי ציצרי [5]) והיפצי [6]) עפצים [7]) גלא [8]). *[אחי"ה בע' אפנין יפה פירשו רבינו כי הוא ל"ע. והוא מין עדשים וכן הזכיר הפירוש המיוחס לרס"ג לדניאל א', י"ב האפונים והעדשים וחימצין, וכנ"ה בירו' ע"ז פ"ד דמ"ד ע"ד ר' ירמיה אכל חמצין. ובע' הפצי הבאתי פי' רגמ"ה כ"י לחולין שפי' לנכון חימצי: עדשים. ובה"ג הלכות ברכו' דף ח' רע"ב כל מיני קטניות כגון חמצי וטלפחי וכו' בורא פרי האדמה, ובהלכות יין נסך: בקילי וחמצי עיי"ע בקילי ח"ב, ק"ס] —

* חִמְין (שם עיר בסוריא ונקראה בל"ע ܚܡܨ בל"ס חֵמֶץ בל"י Ἔμισα, Ἔμεσσα, Ἔμεσα) ב"ר פל"ז וירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ב את הצמרי (בראשית י', י"ח) חמץ וכן בתר"י א' לבראשי' שם וית חוֹמְצָאֵי ובת"י ב' חמצאי והוזכר יחד עם אנטוכיא ובאמת גם עיר חמין היתה כמו אנטוכיא על שפת נהר אורונטים או אַסִי (עיי"ע אסיא ב')

[1]) בקידושי' בנו"ג כגי' רבינו שחטף וביומ' ובתוספ' סוטי' שנטל ובתוסי' שם מעשה בכהן אחד מצפורי ושם הגי' בן חמסן ובכ"י אירפורט בן קמצן וצ"ל בן חמצן ובירו' יומ' הגי' בן האפון עיי"ע אפנין בח"א, ר"כ. [2]) וכ"ה ביומ' ובקידושי' רבה. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי' וה"ב וכ"ה במתורגמן ועוד שם: ויש ספרים לזלולי וג"ל טעות ע"כ וכזו הגי' אי' לפנינו וכ"ה לזלולי ברפ"ע. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובעה"ק שנ"ב בשתי פעמים וברפ"ע מחמצי. [5]) cicerem עיי"ע אפנין, ובדפ"ר בט"ס ציצי. [6]) כ"ה בכ"י ו"ה ובעה"ק היפצי וברפ"ע הפצי ועיי' מ"ש בע' הפצי. [7]) כ"ה בעה"ק שנ"ב. [8]) בלאי"ם ורו' Gallapfel, galla עיי"ע אפין א'.

והנהר ההוא עשה נברכת שנקראה נברכת אסי וזהו ימא דחמץ emesseischer See בירו׳ כלאי׳ ספ״ט דל״ב סע״ג וירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה: ימא דחמץ דיקליטינוס חקוה נהרות ועשאו. וגם סופרים ערביים (איסתקרי. כזביני. אבולפידא הובאו בע״מ עריש וגרובער ע׳ Hemss) מעידים כי הרבה צינורות יצאו מנהר אסי ובזאו את העיר. והעיר היתה מוקפת חומה וזכר לדבר אי׳ בירו׳ ב״ב רפ״ב די״ג סע״ב שורא דחמץ מן קל גורי פרסייא נפל. ירו׳ מגילה פ״ג דע״ד רע״א ר׳ חייה בר בא אזל לחמץ.

חַמְצָא בר חמצא סתים חמצא לא סתים (חולין מ״ט סע״ב וני׳ רע״א) עיין ערך המצא כי כן גרס בעל הערוך.

חַמִצְתָא נפק בחמיצתא רומיתא עיין ערך המיצתא כי כן גרס בעל הערוך.
*[אחי״ה ושם הארכתי. ודע כי שני ערכים של בעל מוסף ערוך נדפסים בדפ׳ אמש׳ אחר ע׳ חמץ שצ״ל חמק והוא ערך הבא אח״ז וכבר עמד על זו הטעות הנראה לעינים הגרי״ב בהפישב״ע] —

חַמַק (= חַמיק דריש ל׳מ חמוקי ירכיך פי׳ סבוב ירכיך) בר״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק ט״ז סע״א) גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרש חמוקי יריכיך (שה״ש ז׳, ב׳) מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר כמו חלאים מעשה ידי אמן (שם) אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים (מ״ט.) מאן הולים רבנן והן שמתעסקין בתורה שהיא מעשה ידי אומן [1]. *[אחי״ה וכן מבואר בפירוש המיוחס לרש״י למ״ק. ודרושים אחרים בענין חמוקי יריכיך עיין שהש״ר לאותו פסוק — ובילק׳ תרומ׳ רמז ש״ע ועושה בו שתי ידות כמין שני המוקים ובמלאכת המשכן פ״א שתי יתידות כמין המוקים ונ״ל שהוא ט״ס וצ״ל חוקים פי׳ מעלות עי״ע חוק. ובילק׳ דפ׳ ווארשא פרט ילקוט שמעוני נדפס באמת שני חווקים] —

חֲמֹר (מל״מ וכן בל״ס חֲמָר, חֲמָרָא בל״ע حمار Esel ועוד בל״ע Holzblock, Holzpostament; חמור, חמורה, חֲמָרְתָּא Eselin; חֲמָרַת, חֲמוֹרְתָּא Eselherde; חַמָּר, חַמָּרָא Eseltreiber וכן בל״ע حمار; חִמֵּר Esel, Viehtreiben) בחלק (סנהדר׳ קי״א:) החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום הרי אלו מצילין. ובפ׳ השותפין בגמ׳ כמה יהא בעיר (ב״ב ח׳.) החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום. פי׳ "שיירא של חמרים ושל גמלים" [2]. ובפ׳ בכל מערבין (עירובין ל״ה.) הרי זה חמר גמל פי׳ נעשה המערב שאינו יכול להלך לפניו ולא לאחריו מפני "שדרך החמור בהנהגה ודרך גמל במשיכה ומי שיש לו חמור וגמל" ונתן החמור מאחוריו למושכו והגמל לפניו להנהיגו לא זה מהלך במשיכה ולא זה כהנהגה נמצא האדם שביניהן יושב בלא הליכה לפיכך עשו כמו משל זה שאין לו רשות להלך כמו חמר גמל" [3]. בר״ג דפ׳ אלו דברים בפסח (פסחי׳ ס״ו:) מְחַמֵּר כלאחר יד. פי׳ "כל העושה בשבת דבר שאין מלאכתו [4]) ליעשות כך נקרא כלאחר יד" כגון (חולב) [צ״ל יונק] דאמרינן (כתובות ס׳.) מפרק כלאחר יד דמי. וכן המהלך אחר גדי או טלה והביאו לעזרה והסכין תחובה בצמרו מחמר כלאחר יד נקרא "ופטור כדתנן (שבת צ״ב.) המוציא . . לאחר יד [5]) ברגלו או בפיו׳ וכו׳ "). בר״ג דפ׳ מי שהחשיך (שבת קנ״ג:) המחמר אחר בהמתו בשבת בשוגג חייב חטאת. פי׳ מנהיג בהמתו ועליה משאוי חייב ודמי מנהיג בהמה טעונה כנושא משאוי על כתפו דכתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך הקיש בהמתו לו. החמרין שנכנסו לעיר (דמאי פ״ד מ״ז) ככר פירשנו בער׳ חדש [ב׳]. חמרא [7] דאכפא (שבת ס״ו:) ככר פירשנו בע׳ אנקטמין. פ״א עושין דמות חמור וקושרו בין ירכותיו ודומה כמי שרוכב ומהלך [8]). בעד כמה פרק רביעי בבכורות (כ״ח:) ובר״ג דפ׳ אחד דיני ממונות (סנהדר׳ ל״ג.) מעשה בפרה שניטלה האם שלה והאכילה ר״ט לכלבים וכו׳ עד אמר ר״ט הלכה חמורך טרפון "כלומ׳ הפסדת חמורך שתפרע [לו] [9]) חמורך תחת פרתך

[1]) בכ״י ב״ר יש כאן הוספה ואני מבורך אומר וכו׳ עיי׳ בע׳ אונוס בח״א קנ״ב. ושם נדפס. [2]) הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב וכן פירש״י בב״ב. [3]) הועתק מפירוש ר״ח לעירובין (נדפס בש״ס ווילנא) -- קצת מזה ראה בפירש״י לעירו׳ ובאו״ז הל׳ עירובי׳ סי׳ קל״ז. [4]) כ״ה בדפ״ר וכן בפי׳ ר״ח דבר שאינו כדרך מלאכה, ובדפ״ע שאין דרכו. [5]) וכ״ה במשני דירו׳ שבת ובריי״ף ובכ״י ש״ס ועיי׳ תוספ׳ ותוי״ט. [6]) הועתק מפי׳ ר״ח לפסחיי (צד ק״ח.) אולם לפנינו אי׳ רק מה שסמנתי ברמזים ונראה שבכ״י אשר ממנו הודפס הפי׳ נשמטה שורה שלמה מן כלאחר יד עד כלאחר יד והמו״ל בצד ר״א לא הרגיש בזה מאומה. [7]) בכל כ״י ערוך הוא מהמשך הערך אבל בדפ״ע בלי נכון בערך מיוחד ורמ״ל הפריד עוד יותר הערכים שצריכין לחברם. [8]) וקרוב לזה פירש״י וכ״ה בש״ע סי׳ ש״א. וכעת מצאתי כי פ״א בסוף ע׳ אנקטמין (ח״א קנ״ו:) שייך לר״ח כי כן נדפס בש״ס ווילנא וכן הביאו האו״ז בהל׳ שבת סי׳ פ״ד ס״ק כ״ב ע״ש. [9]) כ״ה בכ״י רגמ״ה.

שהפסדת[ו]" [1]). בס"ג דפ' המפלת (נדה ל"א.) ישׂשכר חמור גרם (בראשי' מ"ט, י"ד) חמור גרם לו לישׂשכר, כלומ' כשחזר יעקב מן השדה נהק החמור ושמעה לאה ויצאת לקראתו וקראתו [2]). בב"ר פ' ס"ו (ס"פ ס"ה) ריח בגדיו (בראשי' כ"ז, כ"ז) מה עשו לו נתנוהו בחמור של חרשים והיו מנסרין אותו והיה צווח ווי ווי דארגזית לבוראי [3]). ובפ' (ע"ב) [צ"ל ע"א] (לפנינו פ' ע') [4]) ברחל בתך: אפי' אתה נותן את הרשע בחמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום [5]). בפ' לא יחפור מרחיקים את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבע[ה] מן הרכב (ב"ב פ"ב מ"א די"ז סע"א) גמרא (שם כ':) מ"ט משום טריא אלא הא דתניא [6]) (יש לחמור) [צ"ל ו ש ל חמור] שלשה מן האסטרוביל שהן ד' מן הקלת. פי' ריחים של חמור אין בהן טיריא שאין חמור טוחן בה אלא נקראת ריחים של חמור על שם העצים שנושאין אותו כי העצים שהן מוטלות עליהן נקראים חמור כמו העץ שהממה מוטלת עליו נקרא חמור כדתנן בהשדה פי"ח בכלי' (מ"ג) נקליטי המטה וחמור. וחפוי טהורין, וכן העץ אשר מפוח של נפחים סומך עליו נקרא חמור דתנן בכלי מתכות פי"ד בכלים (מי"ג) חמור של נפחים טמא. וכן העץ הסובל שידה או מגדל או תבה דת"ר (תוספתי דכלי' ב"מ רפ"ח) חמור שתחת המלבן והספסלים שתחת הרגלים טהורין וכן המרא דאוכפא וכך היא עשויה כמין כסא ועליה הריחים וזהו אצטרוביל ואדם יושב כנגדה במקום גבוה ורגליו מתוחות למטה ומסבב הגלגל ברגליו וטוחן ולית ליה טיריא כלל ואין בה דבר אלא קול בלבד אבל ריחים דמתניתין אית בה נדנוד וזהו דתנן בפ"ד דזבין (מ"ב) ועל חמור של ריחים של יד וכל כלי שנסמך עליו דבר נקרא בטיית ח מ א ר. *[אחי"ה ב"ה בכל הכ"י והוא בל"ע حمار] פי' חמור ועין שנושא עין אחר ועומד לעשות עליו דבר מה וכן נקרא עין של אוכף. וכל הפי' ש י י ך ל ר " ח כדמוכח מתוספ' ב"ב כ': ד"ה ושל חמור ובקיצור נמרין הובא בשט"מ לב"ב ועיי' מה שהשיג שם על פי' ר"ח. — ובע' קנתל כתב רבינו ולחמור קורין בלשון ישמעאל נקאל ור"ש לפרה פי"ב מ"ט הביא בשם רבינו בלשון ישמעאל קנתל וג"ל שצ"ל בל' יוני קנתל והוא κανθήλιος חמור נושא משא Packesel אבל כל הפי' צ"ע ע"ש. ובאלה המקומות נושאים ונותנין רז"ל בענין חמור ברכות ג'. נ"ו. עיי"ע נער ה', גחט. דמאי פ"א מ"ו, שבת נ"ג. עיי"ע אכף. שבת צ"ג רע"ב ק"ט. קי"ב: ק"מ סע"ב קמ"א רע"א קנ"ב. יומ' פ"ד. פסחים מ"ט: מ"ק י' רע"ב. ב"ק י"ט: עיי"ע בניתא. ושם פ"ד. קידושי' כ"ד: עיי"ע נער ה'. שם ל"ג. בכורו' ז' רע"ב עיי"ע ירק. ושם י"ט: עיי"ע עז א'. תמור' ט"ז. ע"ז ה': ושם ל"ט. המרא דימאי. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד מבואר תרתק (מ"ב י"ז, ל"א) ע"י חמרא עיין סנהד' ס"ג: ירו' שבת רפ"ה ד"ז: עיי"ע אמבטים. שבת ק"י: ברכו' נ"ו. בר חמרא עיי"ע, ולנקבה ב"ב מ"ה. בת חמרא. שם קמ"ג. עיי"ע סרום. והנקבה חמור בכורות פ"א מ"ב חמור שילדה, סנהד' ל"ג. הלכה חמורך טרפון עיי' לעיל. אבל גם חֲמוֹרָה וְחַמָּרְתָּא ירו' ברכות פ"ח ד"ב: אמו חמורה וכו', ושם זימן חמורה וכו' תוספת' כלאי' פ"ה בני חמורה. ויק"ר פט"ו משל לחמורה וכו', ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד חמרתא דר' פינחס בן יאיר וכ"ה ב"ר פ"ס ירו' שקלי' רפ"ה דמ"ח רע"ד חמרתיה דר' פינחס בן יאיר. ועיין חולי' ז'. וז': ויק"ר פכ"ב חמרתא דר' ינאי, ירו' יבמו' פ"ד ד"ו. חמרתי מעברא. ושם: חמרתא פוחתת אינה פוחתת מימות הלבנה וכו', תענית כ"ג סע"א חמרתיה הוי מעברה, כ"ה לגי' רבינו בע' רמך ב' ע"ש. והקבוץ זכר חֲמָרִין ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד וירו' שקלים רפ"ה דמ"ח רע"ד, חֲמָרַיָּיא. ירו' דמאי פ"א דכ"ב. בני חֲמָרֵי ב"ר פל"ח ילק' תהלי' ס' רמז תר"ע ושו"ט מזמור י"ח חמרים של הטוחנים. ולנקבה ירו' תרומות ספ"ו דמ"ד: פיטרי חמורות. — חֲמָרַת, חֲמוֹרְתָּא פי' שיירא של חמורים סנהד' פ"י מ"ה ובב"ב ח'. עיי' ראש הע', וכן ירו' דמאי פ"א דכ"ב. חמרת שנכנסה לצור. ב"ר פע"ה חמורתא גמלתא. וממנו הפיעל חַמֵּר מנהיג שיירא הבהמות חמורים וגמלים וזולתם. ומנהיג נקרא חַמָּר, חַמָּרָא עיי' חוץ מציונים הנ"ל עוד עירובי' נ"ב: חַמָּר גַּמָּל, ירו' קידושי' ספ"ד דס"ו ע"ג חמר וגמל; כלי' כ"ו, ה' עור החַמָּר ירו' תענית פ"א דס"ד: חַמָּר אנא, ירו' סנהד' רפ"ו דכ"ג: הא שאלתא דחמרא עיי' מבוא הירושלמי למהרז"ף צד פ"א רע"א. והקבוץ קידושי' פ"ב. החַמָּרִין רוכן רשעים וכנדה י"ד רע"א

---

1) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיוליקי דף צ"ג.). 2) ועיי' ב"ר פצ"ח וס"פ צ"ט ותרי"ו א' לבראשי' ל', ט"ז. 3) בנו"ג היה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי. ילק' תולדות רמז קמ"ו והיה צוח ווי דאכעסתי לברי. 4) ולנכון מצויין ס' ע"א בע' איש, אפסתקתיה, טרן ב', נדה, פס ג', קר ט"ו. 5) וכ"ה בילק' מ"א סוף רמז ר"א ובילקוט מ"שלי רמז תתקס"א, אבל בערך חרש הביא בשם הפסיקתא נוסחא אחרת עיין שם. 6) בנו"ג והא תניא.

הַחֲמָּרִים מהן צדיקים מהן רשעים עיי' תוספ' שם ד"ה רוכבי. ירושלמי תענית פ"ד דס"ז ע"ג סלקין חמרייא מן ערב לציפורין ואמרון וכו' — ועל שם חמור נקרא חמור של רחיים Mühlstein וכן בל"ס רחיא דחמרא וכן בל"י ὀνικός סמלוס μύλος, ὄνος; המור של חרשים כמו בל"י ὄνισκος Zimmer-mannssäge עיי' עוד פערלעס עט"ש נ"ג] —

חָמַר (מל"מ חמרים ולדעתי מהשם הערבי خمار פי' קביצה ורבוי והמון Menge, Fülle וא"כ הפעל häufen) כפ"ב בעוקצין (מ"ה) והבצלים שחמרן. פירוש כדכתיב (שמות ח', י') ויצברו אותם חמרים. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד מ"ד רק שם הגי' האגוזין שחמרן והבצלים שעמרן וכ"ה בע' אָמַן (בח"א, קכ"א) ע"ש ומ"ש. ומה שהביא הח' לעווי בעמ"ת תרגום מישעי' שייך לע' חמר ז' ע"ש] —

חֹמֶר (מל"ע حمار עץ שנושא עץ אחר והוא כעין בסים שלו Holzblock, Fussgestell) אדני כסף, ואדניהם תרג' ירו' [א'] חמרין דכסף. *[אחי"ה כל אדן, ואדנים מתורגם כן בתר"י א' עיי' לשמות ל"ח, י"א, י"ב, ט"ו, ט"ז והלאה כ"ז; לבמדב' ג', ל"ו; ד', ל"א, ל"ב והוא מלשון ערבי הרשומה ועיי"ע חמר א' לעיל צד תל"ג] —

חֵמָר (מל"מ וכן בל"ע حمر Asphalt, Judenpech Erdharz) בשיעור פ"ג בכלי' (מ"ז) מיחם שטפלו בחמר ובחרסית הנוגע בחמר טמא ובחרסית טהור. פירוש מלשון (שמות ב', ג') ותחמרה בחמר ובזפת. *[אחי"ה וכן תרג' אונקל' לבראשי' י"א, י"ג; שמות שם חֵימָרָא] —

חֲמַר (מל"מ חֶמֶר וכ"ה בל"ס חַמְרָא ובל"ע خمر Wein) (ויין) [ביין] חלבון (יחזקאל כ"ז, י"ח) תרגום חמר חדת מבשל. *[אחי"ה בנו"ג כחמר חילת מבישל, ורש"י פי' יין לבן מבושל וזה כגי' הערוך ועוד בתרגום אונק' במדב' ו', ג' חמר חדת, חמר עתיק; תר"י דברים ח', ח' חמר חל וחריף, לישה"ש ה', א' חמר סומק וחמר חיור ועוד בתרג'. וכן בדרז"ל שבת ע"ז. ב"ב צ"ו: כל חמרא דלא דרי וכו' עיי"ע דר ג'. שבת קמ"ז: עיי"ע דמים ג', פרניתא. ב"ק צ"כ: חמרא דמריה וכו' עיי"ע אינשא (ח"א, קפ"א) אות ח' וש"נ גם שבת נ"נ. תענית ז' סע"א א"ל אביך רמי חמרא במני דפחרא (ועל גי' בת רמי חמרא עיין בד"ס תעני' צד ט"ו:), ושם לפי גי' כ"י מ' אייתי מאני דכספא ודהבא ורמא בהו חמרא לסוף (חמרא תקוף) [צ"ל תקיף חמרא] ואיסר (עיין ד"ס שם ובנו"ג בע"א). ברכות ל"ה: חמרא סעיד וכו', שבת ס"ז: חמרא וחיי לפום רבנן, ושם ק"מ. אשקייא חמרא חד כסא וכו' עיי"ע בין ב' חש ג'. מגילי י"ב: שתי חמרא ולא רוי ועיי' עוד מ"ק י"א. ב"ב צ"ו: עיין ערך כף ה', שוור; שם צ"ח. עיי"ע לולשפט. חולי' ק"ה: עיי"ע ברסם. — חולי' ק"ה. בר חמרא עיי"ע וע' חל כ"א. ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד עיי"ע הייא ב'. ובל"א חמר דניאל ה', א'; עזר' ו', ט'] —

חֹמֶר (מל"מ שם למדת יבש השוה במדתו לכור ein Trockenmaass) זרע חומר שעורים (ויקר' כ"ז, ט"ז) תרג' כור זרע כור שערין [1]) והוא י' איפות דכתי' (יחזקי מ"ה, י"ד) מעשר הבת מן הכר וכתיב (שם פסוק י"א) האיפה והבת תכן אחד (להם) [יהיה]. *[אחי"ה ועיי"ע כר האחרון וע' לתך א' ובן מתתיהו על הקדמוניות ט', ב', י"ב ורד"ק שרש בת, חמר ולתך] —

חָמַר (לפע"ד מלש' ערבי همر ענין נתיצה והריסה zerstören, niederreissen) מעי מפלה (ישעי' י"ז, א') תרג' לכרך דחמרא [2]). עוררו ארמנותיה ישמה למפלה (שם כ"ג, י"ג) [תרג' לדמחמרא]. ערער תתערער (ירמי' נ"א, נ"ח) תרג' שורי בבל פתיא איתחמרא איתחמרון [3]). וכל חומה לארץ תפול (יחזק' ל"ח, כ') [תרג' לארעא יתחמר]. *[אחי"ה ותרגום והאמיר (ישעי' י"ז, ט') ככרך דחרוב ואתחמר, והבין האמיר כמו חמר וכן מתורג' גבעה (שם ל', י"ג). והח' לעווי פתרו מל"מ חֹמֶר והנכון כי הוא מל"ע הרשומה] —

חמר (עיי' מ"ש בע' המר ב') בפ' מקום שנהגו בגמ' מקום שנהגו [4]) להדליק (פסחים נ"ד.) דורשי חמורות [5]) אמרי [6]) ענה פסול היה לפיכך הביא פסולין לעולם. כבר פירשנו בע' המר [7]). *[אחי"ה ושם פירשתי כמין הומר או כגי' שלנו חומר (קידושי' כ"ב: סוטה ט"ו סע"א) כעין גזירה שוה והיקש כי בל"פ ענינו מדמה מילתא למילתא ומחשב דבר לעומת דבר ורש"י פי' לקידושי' חומר צרור המרגליות וצרור הבושם וא"כ גזרו מע' הבא אח"ז ובסוט' שם לועז בוט"ן

---

[1]) בנו"ג סערין. [2]) בנו"ג מחמרא וכ"ה בכ"י ערוך ב"ר. [3]) בנו"ג יתחמרון. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר. [5]) ובכ"י כ' מינכען דורשי חומרות וכ"ה בע' המר ב' ובילק' כ"י ובדפ' הישנים חמורות (עיי' ד"ס פסחי' צד ע"ט.) וצ"ל חמורות ובכ"י א"פ דורשי רשומות ובע' דרש סמנתי עוד ועיי' ג"כ ע' המר ב'. [6]) וכ"ה בכ"י מ' אמרו ובע"י, ובנו"ג היו אומרים. [7]) בכ"י ב"ר בט"ס חכן.

Knopf = bouton וכן בקידושין ט'. ד"ה הומרי: בוטיינ"ש = Knöpfe, boutons גם זה לפי פי' רבינו בע' הבא פי' קשר ואשר נ"ל כתבתי בע' המר ב' ע"ש וה' פערלעס (בחקירותיו בלי' צרפת Etudes juives כרך ה' צד 111) פי' הומר מל' הֵמִיר, תְמוּרָה ושעורו כמו בל"י ἀλληγορία] —

חמר (חומרתא מלשון ערבי خرزة, Muschel, Schale; חומרתא דקטיפתא Kügelchen; Kügelchen als Amulett gegen das böse Auge; חומרתא דפילון (Kügelchen, wohlriechendes Gewürz בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ז:) מאי טוטפת אמר רבי יוסף חומרתא דקטיפתא [1]. פי' מיני מרגליות שתולות הנשים בצואריהן משום עין רעה וכן מפרש כמין חומר (קידושין, סוטי' הנסמן בע' הקודם לזה) כמין מרגלית שעל הטבעת. פ"א קשר שתולה בצוארה לקטף את העין שלא תשלוט בה [2] כבר פירשנו בראש הערוך [3]. וברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"ב) לשחתא [4] ליתי אקקי[א] וכו' עד חומרתא דפילון, ובפ' י' יוחסין בגמ' אלו הן השתוקין (קידושי' ע"ג רע"ב) שייף מישחא מלי כוחלא תלי קמיע תלי חומרא תלי פיטקא אין בו משום אסופי [5] ובפ' במה אשה (שבת ס"ב:) כוכלת [6] אמר רב יוסף [7] חומרתא דפילון, פירוש קשר שיש בו מיני בשמים להסיר ריח רע. פ"א כלי של זהב ממולא בשמים מעורבים כדמתרג' בלולה (ויקרי' ז' י'; י"ד, כ"א) דפילא [8]. — (א"ב תרג' בפסוק ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך (תרג' אסתר שני לפ"ג פסוק ג') וריחא דגלגלוי כחומרא, ופי' פילון בלישון יוני פרחים ועשבים של ריח טוב).

*[אחי"ה ר"ב הלך בציון של תרג' הנ"ל וכנראה בפירושו בעקבות המתורגמן שכתב בע' חמר ד' בזה"ל: בפסוק וכל עבדי המלך תרג' ירושלמי [9] וריחו דגלגלוי כחומרא נ"ל שהוא מליש' רז"ל באמרם היה דורש במקרא זה כחומרא והוא ענין שיש בו ריח טוב ע"כ וכן הבין בל"ס גם ר"ב לכן פי' גם פילון כמו כן, אבל בנו"נ בתרג' אסתר וריחא לגלוי בחומרא אסר יתיה. וריחא לגלוי שייך למאמר הקודם (שוי טעים מיי במלחא וריחא לגלוי) ופירושו נתן טעם מלח למימיו (וצוה) הריח לגליו בתקפו אסר אותו. או י"ל בחומרא מע' הבא אח"ז פי' בקשר. אבל פי' פילון הוא נכון מל"י τὸ φύλλον וכן בל"ר folium פי' ריח בשמים ובשמים Gewürz ועוד פי' ציץ Blume ואולי זה האחרון עיקר ואז הומרתא מל"ע خمرة מיני בשמים וחומרתא דפילון מיני בשמים וריח טוב של ציץ, אבל יותר נ"ל לגזרה מל"ע הרשומ' בתחלת הערך ופירוש חומרתא דפילון כרור מלא מיני בשמים, ועוד פי' خرزة מרגלית ומין תכשיט שקושרין הנשים בצואריהן לקמיע לעורר אהבת האנשים וא"כ פי' רבינו בתחילת הערוך וכן בע' אב נכון הוא מאוד ונראה שלקוח הוא מפי' הרי"ף שביאר חומרתא דקטיפתא בזה"ל (חולי) [צ"ל הלי] [10] ידועה שתולין אותה בצואר מפני עין הרע ע"כ. ומטעם זה פירש"י (במקומות הנזכרים בע' הקודם לזה) חומר: צרור המרגלית וצרור הבושם וכן פי' רב הלל הובא בתוספ' סוט' ט"ו. ד"ה כמין. ועוד י"ל כי חומרא בפרט בע' הבא אח"ז ענינו כמו בל"פ خرزة תכשיט נשים ועוד טבעת וכדור וכל דבר עגול וכן נקרא כמו המרה בל"ע Perlmuschel, Muschelschale ומעתה לא הוצרכנו לפרש חמר בכ"ד ס"פ צ"א מליש' ערבי

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו ול"ד וכ"ה בע' אב (ח"א, ב') וכ"ה בנוסחי בדפי' שונצינו וויניצי' ובסיליא וכ"ה בפי' ר"ח בשבת (נדפס בש"ב ווילנא), ובדפ"ע בע' הנוכחי דאקטיפתא. וט"ס הוא. [2]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו א' וב' ול"ד והועתק מפי' ר"ח (שם) ומזה תרין כי בצדק תקנתי בע' אב במקום הנוסח המשובש בדפוסים ועל ע' הנ"ל כיון רבינו ומזה ראיה שרבינו בעצמו כתב כן בע' אב. וקצת מזה הובא בעה"ק שנ"ב. ובדפ"ע השמיטו בטעות כל הפי' ובע' טטפת אביא אי"ה ראיה לדעת רב יוסף לפי פ"א דרבינו. [3]) כלומ' בע' אב א' הפי' הנ"ל הועתק ג"כ מפי' ר"ח (שם). [4]) וכ"ה בע' אקקיא ובע' שחתא ובנו"ג לרושחתא. [5]) בנו"ג רמי חוטרא תלי פיתקא ותלי קמיעא וכו'. [6]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ול"ד ובדפ"ר וכ"ה בע' ככלת וכ"ה בכ"י א"ס בכל הענין חוץ מלעיל במשנה ס"ב, ששם א"י כבדפוסי' כובלת וצ"ל כוכלת וכ"ה בירו' ובר"ף דפ' קושט' וברמב"ם פי"ט מהלכ' שבת הל"ז ברפ"ר, ובדפ"ע מדפ' פיז' והלאה אי' בע' הנוכחי רוכלת וט"ס הוא. [7]) וכ"ה בכ"י מ' ובאו"ז הל' שבת סי' פ"ד ס"ק י"ד ובנו"ג אמר רב . . וכן א"ר אסי. [8]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו והי"ב רק שם: פ"א בשמים מעורבים ולי' כלי של זהב וכו' אבל ג"י כ"י וי"ו העיקר כי כן הביא פ"א האו"ז הל' שבת סי' פ"ד סקי"ד בשם הערוך ובדפ"ע נשמט בט"ס מן בשמים עד בשמים ובאו"ז שם הובא פי' הרי"ף בזה"ל חומרתא דפילון פי' חוליא של בושם שמתקשטת בה להעביר מעליה ריח רע ועיקר פילון מלישון בלולה [דמתרג.מינן] דפילא במשח ע"כ נשמע מזה שפי' הראשון דרבינו לקוח מפי' הרי"ף ומעורב בו ג"כ וקצת מפ"א וכן פי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) וז"ל: פי' בשמים בלולין כדמתרגם בלולה דפילא ע"כ. ועיי' מ"ש בסוף הערך. [9]) ר"ל תרג' אסתר. [10]) פי' בל"ע حلي תכשיט נשים עיי"ע חליות.

حمر פי' אדום כי אם פתרונו حمرة (= حمرا) Muschel והוזכר אצל חלזון Schnecke ואצל קטף ומור אגורי ונ"ל ברור כי גם פתרון שתי מלות האחרונות נרדף עם פתרון חמר ולדעתי קטף הוא ל"פ قصبك Schnecke ומור אגורי צ"ל בתיבה אחת מוראגורי בל"י μάργαρος, Perlschnecke, Perlmuschel וחוזר אני ממה שפרשתי בע' אגר ב' (ח"א, כ"ז) ועיי' ג"כ עמת"ל להח' לעווי ע' חלזון. אבל בע' חמר טעה לפרשו חמר וקטף מל"ע בענין כסוי ראש האשה. ואין ענין חמר, קטף בכ"ר הנ"ל עם חומרתא דקטיפתא של שבת הנ"ל ורש"י פי' בשבת כפ"א דערך הנוכחי וע' אב. ועיי' עוד פירושו בעירובין ס"ט. ד"ה בחומרתא ובע' הבא אח"ז — ובענין פילא ופילון אאריך באות פ"ה בעה"י] —

חמר (= חוּמְרְתָא לפע"ד ג"כ מענין ע' הקודם מל"ע حمرة בל"ם חֻמֹּרָא כל דבר עגול או מלש' פרסי באותיות הפוכות مهره פירוש טבעת, וכדור Reif, Ring וגם כפתור מנוקב (gelöcherter Knopf בפ' הדר בגמ' [סמוך אנשי חציר] (עירובין ס"ט.) ההוא דנפק בחומרתא דמדושא. פירוש טבעת כדגרסינן בגמ' דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב:) ר' יהודה נשיאה נפק בחומרתא דמדושא איקפד רבי אמי אמר רב יוסף מ"ט איקפד הא תניא השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר [1]. גלגל חומרתא (כ"ב ס"ז:) כבר פירשנו בע' גלגל [ד']. בר"ג דפ' אלו קשרים (שבת קי"ב:) פטור אבל אסור בדחומרתא פי' מכנף כולהו ומעיילן בחומרתא דהיא כעין טבעת כגון לולאות דכד בעי מעיק והדר קטיר מאבראי דחומרתא וכד בעי מרווח [2]. ובר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ב:) והאי דידן אע"ג דאית ביה חומרתא קטירנא ביה מיתנא. פי' סנדל טייעא כתב ר"ח שמענו שהוא כגון האי דקרו בל' ערבי תאסומה דעבידא ליה לפי מדת איסתוורא [3] דכרעיה ועביד ליה חומרתא ומכנף רצועות הסנדל לכולהו ומעייל להו בחומרתא וכד בעי מעיק להו והדר קטר מאבראי וכד בעי מרווח. והאי סנדל דידן קטרינן ביה מיתנא כי היכי דליהדק [4]. בסוף הלכה קמא דפ' כל הזבחים שקיבל (כ"א:) (דמספקע) [צ"ל דמשקע] ליה בחומרתא כי היכי דלישמעו וליתו [5]. *[אח"ה בזבחי' פי' רש"י ותוספ' חומרתא: גילגלא ונכון הוא מאוד כי בין מלה ערבי' בין מלה פרסי' הרשומ' ענינה דבר עגול כגון כדור אופן וגלגל ועוד ענינה בל"פ טבעת ואבן מנוקב ולכן יפה פירוש רבינו בע' גלגל ד' גלגל חומרתא פי' אבן גדולה ויש בה נקב וע"כ נקרא חומרתא שהיא כעין טבעת כדגרסינן חומרתא דמריש ע"כ, וכבר הגהתי שם שצ"ל חומרתא דמדושא, ואולי גי' דמרושא ברי"ש דווקנית היא כי בכ"י א"פ לעירובי' אי' גם כן דמרושא ואז מרושא הוא ל"ע مرجان Koralle וזה מה שפי' המיוחס לרש"י במ"ק י"ב: חומרתא דמדושא': טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג ע"כ ולזה עולה יפה פירושו בעירובי' שם, ושם כתב (לפי גי' כ"י רש"י) אני שמעתי טבעת, מדושא לא אתפרש ונ"ל שכונתו במ"ש אני שמעתי על פי' הערוך, אבל מ"ש שם בענין חומרתא דמדושא שהוא קשר של בושם והשוהו לחומרתא דפילון לא מעטו של רש"י יצא והוספת תלמיד אחד היא עיי' ד"ס לעירובי' צד ק"מ: ונ"ל שעפ"י פי' הערוך מערך הקודם לזה הוסיף כן התלמיד בטעות. אבל מה שלועז רש"י חומר בוטו"ן (עיי"ע חמר ח') נכון הוא כי בל"פ הרשומ' לעיל ענין המלה כפתוֹר מנוקב, ואולי נוכל לגזור לפי גי' הספרים חומרתא דמדושא המלה קשת המובן מלשון פרסי دوشيدن = دوختن בבינוני دوزه = דושה פי' מנוקב וא"כ חומרתא דמדושא פי' טבעת מנוקב, ופי' בעל כ"כ טבעת עם צורת ראש מדושא (Medusenknopf) הוא זר מאוד. — ולפ"ד שייך לכאן גם חומרתא דכשותא (גיטי' ס"ט סע"א) פי' כפתור של כשות ויפה פירש"י: פרח שבכשות, וגי' רבינו עיי' בע' סמידתא. ועוד מזה הענין תלי חומרא לגי' רבינו בע' הקודם או רמי חומרי לגי' הספרי' בקידושי' ע"ג רע"ב כלומ' מל"פ مهره = קמיע שתולין בצואר או בשער התינוקות להגינם מעין רעה וזה לפע"ד חומרתא דקטיפתא פי' קמיע וקישור (Amulett) לקטוף ולחטוף את העין הרעה. ועוד יש למלה פרסי' הנ"ל הוראות אחרות כמו שתראה מערכים הבאים אח"ז] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב וב"ר וכדפ"ע נתקצר ע"י וכו' אחר איקפד ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח לעירובי' (נדפס בש"ס ווילנא) ושם צ"ל בערוך [2]) הועתק מפי' ר"ח לשבת (נדפס בש"ס ווילנא). [3]) כ"ה לנכון ברפ"ר וכ"ה בע' אסתוורא ע"ש ובריא"ף בסוגי' דשבת ויבמות הנ"ל אי' כגי' דפ"ע האחרונים איסתוירא. [4]) הועתק מפי' ר"ח בשבת שם וכן פי' הריא"ף בסוגיי דשבת ויבמות ע"ש היטב וגם הוא הזכיר מלה ערבית תאסומה (ובשבת תאסמה) והוא לפע"ד בל"ע تاسومة סנדל שחופה את הרגלים או כמין מנעל שקושרין תחת הרגלים. ורש"י פי' בע"א ובפי' המיוחס לרש"י סביב הרי"ף לשבת סיים בעמוד פי' בע"א ונ"ל שצ"ל בערוך פי' בע"א [5]) בנו"ג דמשקע ליה בחומרתיה כי היכי דלישתמע קליה ולשמעי' וליתי.

חמר (בל"ס חוּמְרְתָּא לפע"ד מל"פ הנ"ל مهره (Wirbelbein im Rückgrad בפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט רע"א) לברקתי ליתי עקרבא דשב חומרי. פי' כעין חליות שגופו עשוי דק ועב כעין חידקי[1]). (א"ב גם זה לשון קשר הוא וכן אומרים חכמי הטבע שיש עקרבים ובזנבם חמשה קשרים ויש אחרים והם אכזרים אשר בזנבם שבעה קשרים). *[אחי"ה וכן מעיד איליאן ופליניאוס עיי' זאאלגיא לה' לעוויזאהן צד רצ"ט בכל זאת פי' רבינו עיקר כי הוראת המלה הפרסית הנ"ל חוליות ופרקים שבשדרא ורבינו משתמש בלשנא דש"ס שבת מ"ו. עיי"ע חדק ב'. ורש"י פי' בגיטי' מנומר בשבע גוונין מחמת זקנה ע"כ. ולא ירדתי לסוף דעתו אבל בשבת קמ"ז סע"ב בחומרי שדרא יפה פירוש חוליות של שדרא] —

חמר (לפע"ד מערך הקודם בל"פ مهره אבן (Stein ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"ב) וכי משתין משתין אסיסנא יבישתא בצינרא דדשא ונעיין בחומרתא דנפקא מיניה. פי' גרגר קטן כמו אבן. *[אחי"ה ובע' צמר ד' פי' כמו בן: אותו אבן שיוצא ממנו כשיתרפא ע"כ וקרוב לזה פירש"י בגיטין, ומזה הענין ע' הבא אח"ז] —

חמר (בל"פ مهره אבן שמחליקין בה Polir- Glätt-stein) בסוף הלכה קמא דכתובו' (י' ע"ב) מעבר' ליה לחומרתא. כבר פירשתי בע' גהץ [א']. *[אחי"ה ושם מפורש כמו שרשמתי בתחילת הע' ובעה"ק שנ"ב מפרש ככה גם בע' הנוכחי ורמ"ל טעה בפירושו] —

חמר (גם זה מל"פ הנ"ל مهره Perl- Korallenhals-band עיי' בפנים) בהלכה קמא דקידושין (ט' רע"א) ההוא גברא דהוה מזבין חומרי פתכייתא. פי' מיני סדקית. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ע ובכ"י ו"ו סדקיות ובכ"י ב"ר סרקית וצ"ל כגי' כ"י ל"ד סדקית ולישון גמרא הוא בסוטא מ'. אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סדקית ופירש"י מיני סדקית כלי מלאכת נשים ועניים כגון פלכים מחטין וצנורות ע"כ. ובע' סתק גרס רבינו מיני סתקית ספר אחר סידקית והיינו מחט סידקית שפי' בע' סדק, ושם פי' מחט דקה שמאחין בו הנקבים שבבגד והסרקין ע"כ וכל זה לא יגהה ממנו מזור לפרש על ידו מלה זרה הנ"ל ולפע"ד כונת רבינו במ"ש מיני סדקית כלומר תכשיטין שעושין סדקין ודוחקין בבשר הצואר וראיה טוספתית לזה הפי' הוא מדברי רביני בע' קטל ב' שפי' קטלא[2]) בצוארה (מעילי י"ח) בזה"ל פירוש תכשיט שעושין בצואר האשה והוא רחב שחונקת עצמה ודוחקת בבשר צוארה וכו' ובלי' חכמים בא"י[3]) פתיכאתא ובלע"ז מורינא ע"כ. ולפע"ד הלעז צ"ל מונילא והוא לאי"ט ול"ר Halsband, monile ומלת בא"י נ"ל שהוא ר"ת מן: בארץ ישמעאל ובאמת בארץ ישמעאל נקרא תכשיט הצואר של נשים مخانق פי' ענק של מרגליות Perlhalsband וכן ענין חוּמְרָא בל"ס ענק של מרגליות מל"פ مهره מאותו הענין וא"כ חומרי הוא כמו פתכייתא ואחד בא לבאר השני ומפירש"י בקידושין מוכח כי פתכיתא הוא גי' אחרת של חומרי וזה נראה ממה שכתב בד"ה חומרי וז"ל ויש גורסין פתכייתא ויפה פי' והן של זכוכית כמין טבעות דקים וקורין אותו פוריל"ש ע"כ והוא בל"צ Perlen = perles. וכן מוכח ממה שאי' בסמוך ההיא איתתא אמרה ליה הב לי חד שוכא ופירש"י מלא חוט הענק ע"כ. ונ"א חד שיפא וזה נ"ל עיקר והוא ל"ע صف פי' חרוז ושורה כלומר שאלה האשה חרוז אחד מאותו מרגליות כמלא חוט הענק] —

* חָמַר (ענין כובד וקושי schwer sein לפע"ד מע' חמר ב' שפי' בל"ע ענין קביצה ורבוי) הפכו קל יבמו' פ"ח. לא ליחמיר ולא ליקל, נדה ס"ו סע"א היכא דאחמור אחמור היכא דלא אחמור לא אחמור. ע"ז מ"ט. אחמורי מחמרי, ירו' דמאי פ"א דכ"ב. היא מחמרא על גבה, ירו' פסחים פ"ח דל"ו: קלת וחמרת, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. דהוינן סברין דו מקללה חמר. ירו' שקלי' רפ"ז ד"נ ע"ג חמתון מקילין (ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"ד אי' מקללין) וחמר עליהן (עיי' חולי' צ"ה.), ירו' נדרי' ספ"ב דל"ז רע"ג חמיתך מיקל וחמרית עלך. ולרוב פעמים כהפעיל הֶחֱמִיר עירובין פי"ד מ"א נדרי' ב', ז'. והלאה נדה ס"ו. יבמו' פ"ח. ב"ק ע"ט: והתואר חמור, חמיר ולנקבה חמורה, חמירא סנהד' מ"ט: נ'. ירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: כלי' פ"א. מ"ד חולי' י'. ספרא דיבורא דחטאת פרק ז' פרש' ו' הפריש מן הקלה לחמורה מן החמורה לקלה וע"ש כמה פעמים. ילק' תהלי' ר' רמז תר"כ מיתה חמורה, והקבוץ מיתות חמורות ילק' יואל רמז תקל"ז בשם מכילתא וכ"ה בילק' בשלח רי' רמז ר"מ בשם מכיל' וילק' סוף כי תצא. והקבוץ ר"ה כ"ה רע"ב קלי עולם . . חמורי עולם (ובקהל' רבי פ' דור

---

[1]) בכ"י ל"ד חירקי. [2]) Schmuckkette, catella. [3]) כ"ה בדפ' אמשי' ובדפוסי הראשונים בארין ישראל.

הולך אי׳ גדולי עולם), ולנקבה ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח: חמורותיו של ירבעם. ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ד הדא מן חֲמִירָתָא דרב. והשם חוֹמֶר חוּמְרָא חגיג׳ פ״ג מ״א מ״ב חומר בקודש מבתרומה . . חומר בתרומה וכו׳ ועיי׳ עוד ב״ק פ״ח מ״ב, ב״ב פ״ח מ״ח נזיר פ״ט מ״א, נדרי׳ פ״ב מ״ב, חולי׳ פי״א מ״א ושם פי״ב מ״א, ערכין פ״ט מ״ב, זבחי׳ פי״א מ״ד, כריתות פ״ב מ״ד, כלי׳ פ״כ מ״ב, נגעי׳ פי״ג מ״ב, אהלו׳ פ״א מ״ד. ירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל. אבל דברי סופרי׳ כולן חומר, פסחים י״א. חומרא דשבת, ע״ז נ״ב סע״א חומרא דע״ז, סנהד׳ מ״ט: נ׳. ומאי חומרא וכו׳, והקבוץ ירו׳ עירובי׳ פ״ט דף כ״ה ע״ד, ירו׳ נזיר פ״ה דנ״ה ע״ג חומרין, ירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל. ד״ת . . יש בהן קולים ויש בהן חומרין וכו׳, תוספת׳ כלאי׳ רפ״ה מטילין עליו שני חומרים, חולי׳ מ״ג: מ״ד. ירו׳ יבמו׳ ספ״א ד״ג: עדיות פ״ד מ״א, פ״ה מ״א, מ״ב, מ״ג, מ״ד. קולי בי״ש וחומרי בי״ה ועיי׳ עליו יד מלאכי סי׳ תקל״ב והלאה. — ושם תוכני קל וחומר (בקיצור ר״ת: ק״ו) היא אחת מהמדות שהתורה נדרשת בהן עיין פסחי׳ ס״ו. ירושלמי פסחים רפ״ו דל״ג. הראשון לקל וחומר המפורשים בספרי קדשנו הוא הן כסף וגו׳ בראשי׳ מ״ד, ח׳ עיי׳ ב״ר ספצ״ב ושם נמנו עשרה קלים וחמורין שכתובים בתורה ע״ש. ב״ד פכ״ג הרי זה קל וחומר של חשך כלומ׳ שאין לו שחר והכנה.

* חָמַר (ענינו כל״מ ובל״ע حمر אדום וְכָוֶץ מפני החום (glühen, brennen כל״מ רק בפועל חֲמַרְמַר ובלי׳ רז״ל גם בנפעל: ב״ר ס״פ ל״ח ונחמרו בני מעיו וכ״ה גי׳ הספרי׳ בסנה׳ פ״ז מ״ב ובחולי׳ פ״ג מ״ג אבל עיי׳ גי׳ רבינו בע׳ חמד א׳.

* חֲמַר חולי׳ קי״ב. עיי״ע המר א׳.

* חֲמִיר, חֲמִירָא (בל״ס וכן בל״ע ופ׳ خمير ענין שאור (Gesäuertes פסחי׳ ה׳ סע״ב בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו, ע״ז ס״ו. חמירא דחיטי וחמירא דשערי, מנחו׳ מ״ג. חמירא ארכסא דשערי עיי״ע ארכסא (ח״א רפ״ט). ותרג׳ שאור (שמות י״ב ט״ו. י״ט ויקר׳ ב׳ י״א; ותרג׳ ירו׳ א׳ ויק׳ ב׳, י״ב) חמיר.

* חוּמְרָא בע״ז ט׳. וגם תתכן גי׳ רבינו בערך אחמרא ע״ש (ח״א, נ״ז) ופירושו חשבון, ולפע״ד מזה הענין מנקיט אביי חומרי מתניתא שבת קל״ח רע״א (ובאו״ז הל׳ שבת סי׳ ע״ת ס״ק ח׳ אי׳ חומרא) וכן בע״ז מ״ב: מנקיט רב ששת חומרי מתנייתא ופירש״י שם מלקט משניות החמורות לתרצן והתוספ׳ השיגו עליו וכתבו דניחי טפי פרשב״ם כללי דברייתא דהוי כמין חומר שקושר וכולל דברים הרבה וקצת תימה כי נעלם מעיני בעלי תוספות כי כן פירש״י בעצמו בשבת שם: חומרי מתנייתא כללות של ברייתות חומר קשר כלומ׳ כללות שמצא בברייתות וכו׳ ע״כ, ובגוף הענין היטב כיון לאמת רק בפי׳ חומרא נ״ל שהוא מל״פ הרשומה בערך אחמרא ובערך המר ענין חשבון ושווי ענינים Analogie כלומר עולה לחשבון ומדמה הענינים שוים ללקט הכללות שבהם.

חָמֵשׁ (בל״נ, חֲמִשָּׁה בל׳ זכר fünf; חוֹמֶשׁ der fünfte Theil ובל״ר חוּמְשָׁא וכ״ה בל״ס, וכן נקרא כל חלק וחלק של ח״ח ספרי קדשינו) בפ׳ הזהב בגמ׳ ונותנה למעשר שני (ב״מ נ״ג סע״ב) אבעיא להו חומשא מלבר או חומשא מלגו. פירוש חפץ שדמיו שמונים כספים צריך להביא כ׳ מבחוץ ולהשלימם ק׳ זה חומשא מלבר דהא מחוץ הבאת חמישיתם כ׳ והשלמתם ק׳, ואם דמיו ק׳ והוספת עליו כ׳ זהו חומשא מלגו שהוא חומש הקרן, ואסיקנא (שם נ״ד.) שיהא הוא וחומשו ה׳ וזה חומשא מלבר [1]). בפ׳ איזהו נשך בגמ׳ כ י צ ד ל ק ח [2]) (ב״מ ס״ג סע״ב) היכי דמי בכדי שהדעת טועה אמר רב אחא בריה דרב יוסף עישוריתא וחומשייתא. פי׳ שהיה מונה ה׳ ה׳ ומצא ה׳ טפי א ו [3]) טעה בה׳ ולא מנאם והוא הדין אם מונה י׳ י׳. פ״א כגון שמונה י׳ ומניח א׳ [והדר מני י׳] [4]) ו מ נ י ח א ׳ [5]) כדי לידע כמה עשרות הן יש לומ׳ חזר וכללן במנויין ושכח והן אינן מן המנויין לפיכך חייב להחזיר וה״ה לחומשייתא [6]). הבגד מטמא משום ה׳ שמות וכו׳ פרק כ״ז בכלי׳ (מ״א). פי׳ מפני שהוא כלי קיבול, ומושב, ואהל, ומטמא משום אריג — שהשתי והערב אינו מטמא אלא בצרעת — ומשום ג׳ על ג׳. השק משום ד׳ (שם) שהוא כלי קיבול, ומושב, ומטמא באהל, ומשום אריג. העור משום ג׳ (שם) שהוא כלי קיבול, ומושב, ומיטמא באהל. והעץ משום ב׳ (שם) שהוא כלי קיבול, ומושב. כלי חרס משום אחד (שם) שהוא כלי קבול [7]). בפ׳ נערה שנתפתתה בגמ׳ לא כתב לה כתובה (כתוב׳ נ״א:) ובפ׳ הגוזל עצים

[1]) ובגוף הדבר פי׳ כן גם רש״י ע״ש. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד, ובדפ״ע נשמט בטעות. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב, ובדפ״ע אי׳ אמר. [4]) השלמתי עפ״י פי׳ הרי״ף [5]) כ״ה לנכון בדפ״ר, ובשדפ״ע חסר בטעות ובדפ׳ פראג בטעות: ו מ ב י א. [6]) שני פירושי׳ הללו נמצאים גם ברי״ף ע״ש ובחי׳ הריטב״א. [7]) וכן פי׳ הר״ש ע״ש.

בגמ' גזל פרה מעוברת (ב"ק צ"ה סע"א) חמשה גובין מן המחוררין [1] ואילו הן פירות ושבח והמקבל עליו לזון בן אשתו ובת אשתו וגט חוב שאין בו אחריות וכתובת אשה שאין בה אחריות האי פירות ושבח הכי דמי וכו'. פי' לשון חירות כלומ' לא מן המשועבדין [2]. בילמדנו (בתנחומא ליתא) בריש אמור אל הכהנים ה' דברים חייבים בחלה מן המקרא וכבר פי' בע' חט [3]. חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה החרש והשוטה וכו' בריש תרומו' (מ"א) ומפורש בירוש' (פ"א ד"ם.) ובילמדנו בריש ויקחו לי תרומה ר' שמואל בר נחמן [4] שמע לכולהון מן הכא דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה, ב') פרט לגוי. מאת כל איש פרט לקטן, אשר ידבנו לבו פרט לחרש ולשוטה. וזאת התרומה אשר תקחו מאתם פרט לתורם את שאינו שלו. חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה (ושם כ"א, ל"ז) בפ' מרובה בגמ' היה מושכו (ב"ק ע"ט:) שאלו תלמידיו את ריב"ז מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן אמ' להן זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד וכו' תניא (שם) אמר ר"מ בוא וראה כמה גדולה כוחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטל ממלאכתו ד'. אמר ריב"ז בוא וראה כמה גדול כבוד הבריות שור שהלך ברגליו ה' שה שהרכיבו על כתיפו ד'. חמשה פעמים כתובים ישראל בפסוק אחד (במדבי ח', י"ט) בריש ויק"ר פ' הבן יקיר לי אפרים (פ"ב), ובילמדנו בריש כי תשא (תנחומי שם סי' ח') ובפסיקתא דכי תשא (י"ז.) אמר ר' יודן באו וראה כמה חיבב הקב"ה את ישראל שמזכירין חמשה פעמים [בפסוק אחד] שנאמ' (במדבי שם) ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל. ולא יהיה בני ישראל נגף. בגשת בני ישראל אל הקודש [5]. חמש אצבעות של יד [6] ימינו של הקב"ה כולן לסוד [7] הגאולות. אצבע קטנה בה הראה את נח התיבה [8] שנאמ' (בראשי' ו', ט"ו) וזה אשר תעשה אותה וכו' [9]. ה' אותיות שנכפלו מכל אותיות שבתורה [10] כולן לסוד הגאולה [11]. כ"כ בו נגאל אברהם אבינו מאור כשדים שנא' (שם י"ב א') לך לך. מ"מ בו נגאל יצחק מארץ פלשתים שנא' (שם כ"ו, ט"ז) לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד. נ"נ בו נגאל יעקב מיד עשו שנא' (שם ל"ב, י"א) הצילני נא. פ"פ בו נגאלו ישראל ממצרים שנא' (שמות ג', ט"ז) פקד פקדתי [אתכם]. צ"צ בו עתיד הקב"ה לגאול את ישראל שנא' (זכרי' ו', י"ב) הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח בבריתא דר' אליעזר פ' מ"ח. חמשה שיעורן טפח שליה שופר שידרו של לולב אזוב ודופן סוכה בפרק המפלת בגמ' שליה (נדה כ"ו.) ושם מפורשים. בפ' התכלת (מנחו' מ"ה:) כל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר. כל האמור בתורת כהנים אינו קרוב במדבר משבאו לארץ קרבו אלו ואלו. בסוטה בפ' אלו נאמרין בגמ' ו' שבטים (ל"ו סע"א ורע"ב) ר' חנינא בן גמליאל אומ' לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים חלוקין באבני אפוד אלא כדרך שחלוקין בחומש שני. פי' חומש הפקודים הוא ספר וידבר. חומש שני הוא ספר ואלה שמות [12]. בס"ג דהוריות (י"ג:) חמשה דברים משיבין את התלמוד האוכל פת חיטין וכש"כ חיטין עצמן והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח והרגיל ביין ובשמים [והרגיל בשמן זית] והשותה מים של שירי עיסה וכו' [13]. חמש חטאות מיתות בספרא בפ' חטאת נשיא (דיבורא דחטאת פרק ז' פרש' ו'). *[אחי"ה הרבה פעמים נכללו בש"ס ענינים שונים במספר חמשה (בל"א חמשא) ולנקבה חמש. ד"מ חמשה דברים וכו' עיי' יומ' כ"א: פ"ג: פסחי' קי"ג: ב"ק פ"ב. הוריו' י"ג: נדה י"ז. חמשה אימות הן וכו' שבת ע"ז: שם ס"ו: תלתא מוקמי חמשה מסו וכו' עיי"ע פאה ב'. קידושי' ע"ב סע"ב חמשה קהלי כתיבי. יומ' פ"ד. עבדא ליה מילתא חמשא ומעלי שבתא עיי"ע צפרינא. ב"ק נ"א. האי חמשה והאי חמשה. ב"מ מ"ט: שוי שיתא בחמשה . . . שוי חמשה בשיתא ושם נ"א. קרי שיתא ושויא חמשא. ושם ע"ג. ושקיל מינייהו חמשה. גיטי' ע'. חמשה קרובין למיתה וכו'. סנהד' פ"ב: חמשה שמות יש לו

---

[1] כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בנוסחי, ובדפ"ע המשוחררין אבל בע' חר ט' גם בדפ"ע לנכון המחוררין. [2] וכן פירש"י. [3] עיי"ע חט ה'. [4] וכ"ה בירו' שם, ובתנחו' ריש תרומ' ריש לקיש. [5] כה"ג בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב, ובדפ"ע נתקצר ע"י וכו' אחר מלת חיבב, בכ"י ה"ב בט"ס אמר ר' יוחנן, ובתנחו' שם לי' בעל המאמר. [6] חסר בפדר"א. [7] בפדר"א יסוד. [8] בנו"ג הראה לנח מה לעשות בתיבה. [9] נתקצר, ובפדר"א דורש גם בענין שאר אצבעות ע"ש. [10] בנו"ג שכפלו בתורה באותיות. [11] בנו"ג כלם בסוד הגאולה. [12] וכ"ה בפירש"י. [13] כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובמנו"ח סי' רמ"ט עיי' ד"ס להוריו' צד כ"ב ושם לא רמז בעל ד"ס על גי' רבינו ובנו"ג משיבים את תלימוד פת חטין וכש"כ פתטין עצמן וכו' והרגיל בשמן זית והרגיל ביין ובשמים וכו'.

זמרי וכו', שבת פ"ט. חמשה שמות יש לו מדבר
צין וכו', סוט' י'. חמשה נבראו מעין דוגמא של
מעלה וכו'. ולנקבה ב"ב ט"ז: חמש עברות עבר
וכו', ב"מ ע"ט. ארבע וחמש שנין קודם יובל,
כתובו' ח': בריך חמש, נזיר ל"ח. חמש סומקתא
וחמש חיוורתא. ובמשקל סורי חַמֵשְׁתָּא אי' בירו'
מגיל' פ"ב דע"ג: חמשתי קדמייתא . . חמשתא
אחרייתא. והקבוץ חַמְשִׁין כמו בלש' עבר חמשים
עיי' ב"מ נ"א. ב"ב קע"ב. ובמספר סדורי בל"ס
חוּמְשָׁא ב"מ נ"ג: חומשא מלגיו חומשא מלבר
ועוד חמישית מל"מ ואצל רז"ל הקבוץ חֲמִישִׁיּוֹת
ב"ק ס"ה: חוֹמֶשׁ תואר לחלק מחמשה חלקים
מל"מ חֹמֶשׁ ב"מ נ"ה: חמשה חומשין הן. ולכן כל
חלק מחמשה חלקי התורה נקרא חומש עיי' סוט'
הנ"ל וירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד והקבוץ גיטי' ס'.
מהו לקרות בחומשים בבית הכנסת. חגיג' י"ד.
א"ת שר המשים (ישעי' ג', ג') אלא שר חומשין
זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה. ירו'
מגיל' פ"ג דע"ד. תורה וחומשים קדושה אחת הן.
קידושין ל"ג. שני חומשין שניתי לו בספר תהלים
עיי' שם תוספ' ד"ה שני] —

חֵמֶת (מל"מ וכן בל"ע حميت פי' נוד Schlauch;
חמת חלילין Sackpfeife, Dudelsack)
בהמפרק פי"ט בכלים (מ"ח) החמת שהבצים שלה
מקבלות עמה ונפחתו טהורות שאין מקבלות
כדרכן. פירוש כשפושטין הבהמה לעשות ממנו
נוד [1]) פושטין עור הבצים עמה ויש להן בית
קיבול ומיטמאין נחתכו מן העור אעפ"י שמקבלין
טהורין [2]). ובפ' כ' (מ"ב) חמת חלילין טהורה מן
המדרס. פי' נוד קטן שעושין הרועין לזמר בו
ולקבץ הבהמות וכן עושין אותו לוקחין עור הגדי
וקושרין כל נקביו לבד משתי ידיו ובנקב אחד
קושרין שתי קרנות קטנות ובנקב אחד קושרין
שפופרת של קנה ובאותו קנה מניח פיו ונופחו
ויוצא הקול מן הקרנות כמשתי שופרות ויש
נקבים קטנים כצדי הקרנות ומחליף אצבעותיו על
הנקבין ומזמר בהן [3]). ובפ' כ"ד בכלים (מי"א) ג'
חֲטָתוֹת הן וג' תרמלין הן [4]). ובפ' כ"ח (מ"ה) חמת
שעשאה תרמל ותרמל שעשאה חמת. *[אחי"ה
וכן נמצאה מלה עברית בכלים פ"כ מ"א החמת
של שבעת קבין, תוספת' כלים ב"ק ספ"ז החמת
מעור הדג, ותוספת' כלי' ב"מ רפ"י חמת שנפחתה
וכו' עיי' הר"ש לכלי' פי"ט מ"ח ושם הובא גם
ציון מנדרי' מ"א (צ"ל מ' סע"ב) עשה לך כלי גולה
(ירמי' מ"ו) [צ"ל יחזק' י"ב, ב'] חמת ושטיח וקערה
ע"כ, ובנדרי' הנ"ל חסרה תיבת חמת ואי' שם זו
נר שטיח וקערה ולפע"ד צ"ל זו נֹד והוא חמת
ובאמת בילק' יחזק' רמז שנ"א אי' זו חמת נר
קערה ושטיח וג"כ נ"ל שעיק' הגי' נד ובא מגליון
לביאור של חֵמת. ובהשאילה שבת קנ"ב. אשה
חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה.
ובב"ר פנ"ג עיי"ע אבבית. ובענין החמתא בעזרא
ו', ב' עיין ערך אחמתא — ועוד נ"ל חמת בל"ע
הרשום' וכן בל"פ خيم שק קטן וכיס ומזה שבת
י'. פסחי' י"ב: מכאן ואילך כזורק אבן לחמת פי'
מי שאכל משעה ששית והלאה כאלו זרק אבן
לכיס כלומ' באסטומכא שלו כלומר קשה לגוף
ופי' השל"ה הובא במג"א סי' קנ"ז, סק"ג הוא
דוחק. והח' לעווי מקאנישא פי' במ"ע אונג' איזר'
כמו חמתא כלומ' במים חמים] —

* חֶמֶת (שם שד) סנהד' ק"א. נפקין ליה צימחי
באפיה נפק לשוק חזיתיה ההיא איתתא
אמרה זיקא דחמת קא חזינא הכא ופירש"י רוח
של אותו שד ששמו חמת. ובע' צמח א' הובא
רק תחלת המאמר. ואולי חמת הוא חמה כלומר
קדחת וגם בלי' צינד tafen הוא קדחת וחמה עזה
ועוד שד של אותו חולי והאשה בראותה כי פני
ר' יצחק בר שמואל מלא אבעבועות חשבה כי
שד של חולי קדחת אחזתו. אבל בערך רק א'
מצאתי גי' ופי' רבינו בשם ר"ח בזה"ל רוקא
דחמת קא חזינא הכא פירוש שידה ששמה חמת
ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו ע"כ
וגם בכ"י ש"ס אי' ריקא ובגליון רוחא ובכ"י ק'
זיקא והמה והוגה דחמת עיי' ד"ס סנהד' צד קנ"ג:

☜ חֵמַת (תמיד במ"ם בראש wegen Absicht,
aus Rücksicht darauf dass . . wegen,
weil, durch עיי' בפנים) תרג' שני בפסוק ויאמר
חרבונה (ז', י') מחמת דמיני נסבין חמר דנסוכין.
ובל' התלמוד מחמת החולי, פי' בעבור ולעולם בא
באות מ"ם כמו בעבור באות בי"ת. *[אחי"ה
לפע"ד נגזרה המלה קשת ההבנה זו מל"ע ופ' ܗܡܐ
וסתרונה מגמת פנים, כונה. מחשבה וטמנה נסתעף

[1]) הסר בטעות בדפ"ה. [2]) עיי' פיה"מ להרמב"ם קצת בהרחבת ביאור וכן פי' רע"ב ועיי' תוי"ט לכלי' שם. אבל ר"ש לא פירשו וכן חדל מלפרשו רה"ג בכד"ט צד י"ד. [3]) ותורף הפי' הזה תמצא בקיצור גם בפי' הר"ש ואחריו בפי' רע"ב עיי' תוי"ט לכלי' שם ושם הועתק ע"י לא"ש זאקווייף כלוי Sackpfeife. [4]) בנוי"ג תורמלין וכ"ה בשאר מקומות שהובאו בע' תרמל ורבינו גם שם גרס בלא וי"ו ע"ש.

הפתרון: כסיבת, בגלל, בעבור, מפני, על ידי וכדומה כמוכח מדוגמאות האלה: ב"מ ע"ח, מתה מחמת אויר, ושם ובשבת ק"ו: לפי גירסת רבינו בערך אכצן מחמת אוכצנא, ב"ב ל"ח סע"ב מחמת ממון . . מחמת מרדין עיי"ע מרד, סנהדרין י"א, מחמת כיסופא הוא דעבד, כתובות ק"ד סע"ב מחמת כיסופא הוא דלא תבעי כה"ג בע' כסף ב' ובנו"נ משום כיסופא, נדה ל"ו: דמה מחמת עצמה . . מחמת ולד . . מחמת אונס, תעני' כ"ג: מחמת מר הוא דאתי, סוטה י"ט סע"ב מחמת רתיתא . . מחמת בריותא, ובכינוי הגוף ב"ק קי"ד, אונסא דאתי מחמתיה, ע"ז ט"ו, אזיל מחמתיה, ירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד והיא גדילה מחמתה, ושם והיא גדילה מחמתן] —

* חַמְתָא עיי"ע חמה ב'.

* חַמְתָא, חַמְתָה, חַמְתָן (שמות מקומות) ונקראו ככה על שם מרחצאות ומים חמין שהיו שם מלש"ע حمة Heissquell, וכן נקרא עיר הַמַּת בגבול נפתלי יהושע Thermae י"ט, ל"ה והועתקה במלחמות ד', א' ג' לבן מתתיהו על ידי Ἀμμαοῦς והוסיף לבאר θερμὰ λέγοι τ᾽ ἄν פי' ונקראת על שם מימיו החמין, וכמו כן כתב בקדמוניות י"ח, ב', ג' θερμὰ δὲ οὐκ ἄπωθεν ἔνεστιν ἐν κώμῃ Ἀμμαοῦς ὄνομα αὐτῇ וקרובה מאוד היתה לטבריה עיין מגילה ו' רע"א חמת זו טבריה . . על שם חומי טבריה, ובירו' מגילה פ"א ד"ע. חמת חמתה, ושם: הדא חמתא, איכ"ר פ' על אלה חרא בחמתא, ונקראת גם חמתן מ"ק י"ח, זוג בא מחמתן, מגילה ב' סע"ב שיעורא דמיל כמה הוי כמחמתן לטבריא, ירו' עירו' פ"ה דכ"ב סע"ד (ועיין תוספתי עירוי רפ"ה) בראשונה היו בני טבריא מהלכין את כל חמתה ובני חמתה אינן מגיעין אלא עד הכיפה ועכשיו בני חמתה ובני טבריא עיר אחת היא. וכן הוזכרו בשבת ק"ט סע"א מי חמתן אצל מי טבריא. ועוד היתה חמתא או חמתן קרובה לעיר גדר עיי"ע גדר ה' וש"נ. ועוד נתבאר בויק"ר פ"ה ובמד"ר פ"י חמת רבה (עמוס ו', ב') ע"י חמת אנטוכיא עיי"ע אנטוכי. ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד כנישתא דחמתא. — ירו' שביעית פ"ו דל"ו סע"ג ר' זעירא אזל לחמתא דפחל, עיי' נייבויער גיאגר' צד רע"ד על תכונת מקום זה.

* חַמוֹתָא (פי' בל"ס ארם ܚܡܬܐ) גיטין ס"ז סע"ב אותיבו קמיה (ריסתנא) [דיסתנא] דחנקא חמתא ורבינו בע' דסתן גרס חמותה ונ"ל שצ"ל חֲמָתָה ופירושו חתיכת וחלק בשר אשר ארם שלו יחנק לרב ששת ורש"י פי' בע"א ובעל כ"כ הפליא לטעות בפירושו והח' לעווי לא הביאו.

חֻמְתִי [1]) (פי' בל"ע حماة עשב שנקרא על שם חומו וכן בל"י ורו' πύρεθρον, pyrethrum בלא"ש ((Feuerkraut) Bertram ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט סע"א) לחינכי א"ר יוחנן חומתי וממרו [2]) פי' בלע"ז פילטר"ו. — (א"ב עשב זה נקרא חומתי כי חם הוא במעלה רביעית ולכן נקרא בל"י עשב של אש). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י ורו' הרשומה ואין ספק כי גם הלעז דרבינו מזה הפירוש הוא כי פילטרו הוא לאי"ט pilatro והוראתו כמו מלה איטלקית piretro בלא"ש Bertram ועיי' הערת רמ"ל לערך הנוכחי ועוד בא זכרון עשב זה אצל סופרים עברים בשם פירטרון עיי' המקורות בספר דנולו לה' שטיינ-שניידער צד פ"ו. וגם רש"י לועז חומתי על ידי פילטר"ו וכן פירש"י עיקר דחומתי (גיטין שם) פי' שורש החימום פילטר"ו. ובנדה נ"א רע"ב פירוש רש"י החימות ע"י פיטרטר"א וצ"ל כגי' כ"כ בדברי רש"י פירטר"א והוא בלאי"ט piretro ובל"צ pyrèthre אבל טעות הסופרים הוא כי צ"ל החמם (עיי"ע) במקום החימות ומלע"ז רש"י נראה ברור כי בספרו היה כתוב החימום, לכן השוהו עם מלת חומתי אבל האמת כי החימום או החמם הוא מין תבלין הודו עיי"ע (חמס) [חמם]] —

* חֲמִיתָה (ט"ס וצ"ל אֲמִיתָא בל"י ἡδύοσμον ובל"ר (Minze, mentha תוספ' שבת ס"פ ט"ו וכן בחמיתה וכן בפיגם, ושם: מערב וממשך את החמיתה ובלי ספק צ"ל האמיתה. האמיתא עיין ערך אמיתא (בח"א, קל"א). ואח"כ מצאתי לשמחת לבבי בהוצאת התוספתא לה' צוק"מ (שבת 132) כי באמת גי' כ"י אירפורט וכן באמיתא וכן בפיגם, ושם: מערב ומושך את האמיתה. ורה"נ בסד"ט 42 גרס בעוקצין פ"א מ"ב שורשי החמיתא א"ד מינתא. והח' לעווי סבר כי חמיתא נ"א של ערך הקודם לזה! ובעל המשביר מדמהו עם חמס ולדעת החכם לעוו (פפלאנצענאמען 260) אמיתא והחמיתא הוא ל"א אשר ממנו הועתק ל"י ורומ' ἄμμι, ammi.

חֵן (- חֵינָא בל"ס חָנָא פי' חֵיק (Schoss ובחיקו תשכב (ש"ב י"ב, ג') תרג' ובחייניה [3]) שכבא

[1]) ר"ב היה משנה הסדר יען כי גרס חמות אבל עיקר הגי' חמתי כגי' כ"י ורפוסים הראשונים. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ורפ"ר ועח"ק שנ"ב וכ"ה ברפ"ע בערך ממרו אבל ברפ' האחרונים בערך הנוכחי וממרי ובנו"נ כי ממרו. [3]) בנו"ג בחיקיה

וכן ואת נשי ארניך בחיקך (שם פסוק ח׳) [תרגום בְּחֵנָךְ], ויקחהו מחיקה (מ״א י״ז, י״ט) [תרג׳ ונסביה מחינה], ובחיקו ישא עלות ינהל [1]) (ישעי׳ מ׳, י״א) [תרג׳ ובחיניה מסובר]. *[אחי״ה השלמתי התרג׳ וכן העתיק הפשיט׳ לישעי׳ ונגזרה המלה הסורית מל״ע ܚܢ, ܚܢܢ פי׳ רחמים ובהשאילה נאמר על מקום הרחמים וחבה כמו רֶחֶם וחב (מפעל חבב) בל״מ] —

חן (= חנן בהתפעל התחנן מל״מ ענין הפצרה ותפלה למצוא חן ורצון) כדי שתתחונן דעתו עליו, כבר פי׳ בע׳ חל [ז׳]. *[אחי״ה מתוך פי׳ רבינו עפ״י פי׳ ר״ח בע׳ הנ״ל כדי שתתחנן דעתו עליו „כדי שתסור אימה מלבו" וכו׳, וכן מתוך פירש״י (ברכו׳ ל׳:) „שתהא דעתו מיושבת" נ״ל ברור שפתרון השרש חנן כמו לשרש חנה שפירושו שכן ונוח והתישב sich niederlassen, ruhen עיי״ע חנייה וכן דרשו רז״ל במד״ר פי״א ויחנך (במדב׳ ו׳, כ״ה) יחנה ה׳ אצלך, אף אם פתרון השרש חנן הוא הראות רצון מהפועל אל הפעול. ויען כי גזרו תתחונן משרש הנה לכן נופלת עליו דעת אחרת בע׳ חל ז׳ כדי שתתחולל דעתו עליו שענינו ג״כ הנחה וישוב, ובהיות כן יתכן כי לא נכלל ערך הנוכחי עם ע׳ חן ד׳] —

חֵן (= חֵינָא בל״א כמו חֵן, חִין בל״מ (Gunst, Anmuth) בפ׳ החולץ בגמ׳ שומרת יבם (יבמו׳ ל״ח:) דלמא כתובת אשה שאני משום חינא. פי׳ מ״ט אמרו כ״ש נוטלות כתובתן דמשום הכי תקינו רבנן כתובה לאשה מספק משום חינא דכיון שיודעת שאפי׳ בספק נוטלת כתובתה משמשת לבעלה ויעלת חן בעיני בעלה ואנן בעינן שתהא נושאת חן בעיני בעלה. ובפ׳ הכותב לאשתו [בגמ׳] דסמוך הניח פירות (כתובות פ״ד סע״א) ור׳ אלעזר אומר כתובת [2]) אשה משום חינא. פירוש דכיון דידעא איתתא דמידחו בעלי חוב ויורשין לאחר מיתה מקטה תהא משרתת לבעלה בכל כחה מחיים ומתוך כך תמצא חן לפניו ויהיה שלום בינו לבינה. ובפ׳ אלמנה ניזונת בגמ׳ אלמנה בין מן הנישואין וכו׳ (שם צ״ז רע״ב) בשלמא מן הנישואין משום הכי מוכרת שלא בבית דין משום דאית ליה מזוני ומזוני צריכה מיד ולא לאהדורי אבי דינא אלא אלמנה מן האירוסין דלית לה מזוני אלא כתובה מנה מאתים אמאי מוכרת שלא בבית דין לצורך כתובה הא מציא לאמתוני [3]) עד דתשכח בי דינא דזבנא על פיו משום חינא כדי שימצאו חן בעיני בעליהן דמתוך דידעא דאיתת אלמן בין מן הנשואין בין מן האירוסין תוכל לגבות כתובתה דלא תצטרך לחזר אחר בי״ד בשביל חיבה זו תהא משרתת לבעליה ומתוך כך תמצא חן לפניו. אילו פי׳ ממגנצא [4]). ור׳ חננאל פי׳ משום חינא שתקח ממון ותנשא בו, ארוסה דלא נפיש חן דידה (כתובו׳ צ״ז:) [5]), פי׳ שאין לה אלא מנה מאתים אבל גרושה אית לה גם תוספת ומפורש בירושלמי בפ׳ הכותב (פ״ט דל״ג:) כדי שהיו הכל קופצין לישאנה [6]) אבל בעל חוב אינו נפרע שלא בפני הלוה וכן הלכה. — בפ׳ אעפ״י בגמ׳ מניקה (כתובות ס״א רע״א) דאכלה כוורי הוו לה בני חיננֵי, פי׳ יפיפים בעלי חן [7]). ובפ׳ עגלה ערופה בגמ׳ זקני העיר (סוטי מ״ז.) אמר ר׳ חנינא [8]) ג׳ חֲנות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על לוקחו [9]) וכענין הזה בע׳ בשר. ובפ׳ אעפ״י בגמרא ארבע (כתובות ס״א סע״א) ובס״ג דסוטה [10]) (מ״ט.) רב הונא אשכח תומרתא דחינוניתא. פי׳ תמרים שיש להם ריח יפה כלומ׳ לכן הן בעלי חן, ס״א דהינוניתא פי׳ שם מקום והתמרים שגדילות שם שמינות הן הרבה ולפיכך אין משהין אותן לפני שמש שיש להן צער. *[אחי״ה בנו״ג בסוט׳ דחינוניתא ובכתובו׳ דהנוניתא ותלמידי ר׳ יונה הובא בשט״מ לכתובות גרסו תמרתא דהינותא [11]) וכבר הטפתי מלתי על שני פירושים הללו ובשינוי הגירסאות בע׳ דהן וש״נ שיטת רש״י והעליתי כי הדל״ת שרשית היא ולא כדעת רבינו בע׳ הנוכחי — ודעת ר״ח דלעיל הביאו התוספ׳ כתובו׳ פ״ר: ד״ה לכתובת בזה״ל פי׳ ר״ח שימצאו הנשים חן בעיני האנשים ויהיה להן קופצים יותר וכן משמע בערוך ובירוש׳ ע״כ. וגם

---

1) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. 2) בנו״ג לכתובת. 3) חסר בדפ״ר ובדפ׳ פיזי לה מתוני וצ״ל לאמתוני. 4) כ״ה בדפ״ר ובשרפ״ע אי׳ פי׳ מגנצא עיי׳ במבוא בח״א צד XV. 5) ושם אי׳ אלמנה מן האירוסין. 6) בירו׳ שם אי׳ בזה״ל מפני חינת מפני שיהו הכל קופצין עליה לישאנה. אבל בירו׳ גיטין פ״ה דמ״ו ע״ד אי׳ כגי׳ רבינו כדי שיהו הכל קופצין עליה לישאנה. 7) וכן פירש״י בעלי חן, ובמהדורא קמא הובא בשט״מ לכתובי, פירש״י וחנני בעלי חן חיגני רחמנים ע״כ. 8) בנו״ג א״ר יוחנן וכ״ה בילקי׳ מ״ב ס׳ רמז רכ״ה. 9) בנו״ג על מקחו וכ״ה בטעות בילקי׳ שם. אבל בירו׳ יומי׳ רפ״ד דמ״א: אי׳ כגי׳ רבינו ושם בזה״ל: ג׳ חינין הן חן אשה בעיני בעלה חן מקום בעיני יושביו חן מקח בעיני לוקחיו. והלשון חן למקום על יושביו אי׳ גם בב״ר ספל״ד ועליו כיון רבינו במ״ש כענין הזה וכו׳. 10) כ״ה לנכון בכ״י אבל בדפ״ע בש״ס סוכה. 11) ובשט״מ שם כמה פירושים ע״ש ומ״ש י״מ תמרא שלא נתבשלה כל צרכה והרי היא קרובה לבוסר וכו׳ מסכים עם הוראת המלה: אהינא אשר בא פירושו בח״א, מ״ב והלאה ע״ש.

פי' ר"ח בענין חן דגרושה שיש לה תוספת הובא בתוספו' כתובו' צ"ז: ד"ה אלמנה בשם ר"ח ע"ש ובעל הפלאה שבער' הקשה על דברי התוספות הראשונים במה שכתבו וכן משמע בערוך וכתב הגרי"ב לא ידעתי למאי כוונו דהא הערוך כתב גם פירוש מגנצא ולא הכריע בין הפירושים ויש ליישב קצת ע"כ. והיישוב לפע"ד כי התוספות הביאו ראיה לפי' ר"ח מדברי הערוך שהביא דעת ר"ח בסיגנון לשון אחר לכן כתבו התוספות וכן משמע בערוך ואם קשה הא קשה למה הקדימו התוספו' הערוך לירושלמי לכן דעתי נוטה שכצ"ל בהתוספו' וכן משמע בירושלמי דבערוך כלומ' מירוש' שהובא בערוך. — ודעת רש"י הפך מדעת ר"ח והוא פי' ביבמות הנ"ל משום חינא שיהיו חן נושאין הנשים ויתרצו להן וכו'. וכן בכתובו' פ"ד: פירש"י משום חינא שימצאו האנשים חן בעיני הנשים ויהיו נושאות להן וכו'. והנפקותא משתי שיטות הללו עיין בשט"מ לכתובות פ"ד ד"ה הכי גרסינן ברש"י. וכנ"ה חן בדרשות רז"ל עיי' ברכו' ס': שבת ק"ד. סוכ' מ"ט: מגיל' י"ג. יבמות ס"ג: כתובות י"ז ע"ז: סנהד' כ'. ק"ח. ע"ז כ'. תמיד כ"ח. והתואר חֵינָנָא. כתובו' הנ"ל בערוך. והפעל חנן ותוצאות הענינים ושמות ממנו עיי' בע' הבא אח"ז] —

חֵן (= חָנַן מל"מ ידוע וכ"ה בל"ע حنّ günstig, gnädig sein; חוֹנן Begünstiger ויתר סעיפיו עיין בפנים) בפ' איזהו נשך בגמ' אין מקבלין (ב"מ דף ע':) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו (משלי כ"ח, ח') [מאן חונן דלים] [1] אמר רב כגון שבור מלכא [2]. וכהגדת ילמדנו (תנחו' משפטים סי' י"ד, ילק' משלי הנ"ל בשם המדרש) באם כסף תלוה: זה שאמר הכתוב מרבה הונו בנשך ותרבית וגו' (משלי שם) כיצד היה ישראל צריך ללוות ובא נכרי ללוות ואמר מוטב שאלוה לגוי ברבית מללוות ישראל שלא ברבית והלוה לו והעשיר לפיכך שלמה צווה עליו מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו זה עשו [3] ועשו חונן דלים הוא עושק דלים הוא אלא שהמלכות שומעת שהוא נושה [4] בריבית מתנדה בו ונוטלין ממונו ובונה ממנו דימוסיות מרחצאות ואסטווניות שבמדינה וצרכי עוברים ושבים הוי לחונן דלים יקבצנו. ובפ' במה בהמה יוצאה (שבת נ"ד במשנה) אין הרחלים יוצאות חנונות. פי' בגמ' (שם) [מאי חנונות דעבדינן להו מלתא דמרחמינן עלייהו] [5]. ובפרק אלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק כ"ה:) בעת חנינתו אכר חנינא. פירש בעת חנינתו דולד אבר חנינא אביו המחננו [6]. *[אחי"ה וכנ"ה בסוט' מ"ט: ואנשי הגבול יסובבו ולא יחוננו. בע"ז כ'. דרש לא תחנם (דברים ז', ב') לא תתן להם חן ועיי"ע חנייה. בב"ר פע"ט דרש ויחן (בראשי' ל"ג, י"ח) חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות וגי' רבינו עיי' בע' פן ג'. ודרשות אחרות עיי' בע' אטלים (ה"א, כ"א). ובל"א חֱנַן בדניאל ד', כ"ד בְּמִחַן. פסחים ק"י: ארחנני והננכי וכו' עיי"ע חר ח' והגי' שם. אתפעל גיטי' ס"ח: איתננא ליה. והשם חֲנִינָה מל"מ ב"ר פע"ח ופ' צ"ב לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים ולא שמענו בשבט בנימין וכו' עיין פי' מהרז"ו — ואולי מזה גם שם העצם חֲנִינָה, חֲנַנְיָה עיי"ע] —

חָנָא (אחד הוא עם חנן והוא שם העצם) בר איסק אתא ליה אחא מבי חוזאי בפרק המפקיד בגמ' רשב"ג (ב"מ ל"ט:) [7] ובסוף פ"ב בכתובות (כ"ז:) [8]. חנן הנחבא (תעני' כ"ג:) יש מפרשין [9] שהיו חכמים רוצים למנותו פרנס ולא קבל והלך ונחבא. ובגמ' שלנו (תענית שם) מפורש אמאי קרו ליה חנן הנחבא שהיה מחביא עצמו בבית הכסא

---

[1]) כ"ה לנכון בילק' משלי קרוב לס' רמז תתק"א אבל בב"מ הגי' מאי לחונן דלים. [2]) והוא שמואל עיי' שט"מ לב"מ ועי' אביי מ"ש ועי' שבור — בעי' שקד כתב רבינו שנקרא שמואל שקוד שהיה שוקד על דלתי תורה ע"כ ולפע"ד נ"ל כי יכונה ככה על פי דרוש הנ"ל שהיה חונן דלים ושוקד על דלתות העניים. כי לוא תהיה כדעת רבינו הרי על דלתי התורה היו שוקדים גם כל גדולי התנאים והאמוראים וכן יש להקשות על פירש"י כתובות מ"ג רע"ב שפי' שוקד על דבריו לאומרה (ההלכה) כהילכתא ע"כ בזה הדרך אחזו ג"כ רבים וכן שלמים ומה יתרון לשמואל מהם. [3]) פי' רומי וכן מוכח מע"ז ב': עיי' רש"י שם ד"ה שווקים. [4]) בתנח' נושך. [5]) השלמתי עפ"י מסקנא דגמ' שם כי מזה הוברר כי חנונות מלשון חן ורחמים הוא. ודעת רב חסדא דשם מפורש בע' ערק ע"ש. [6]) בכ"י ה"ב המתנט וכ"ה בטעות בדפ"ר ומזה תדין כי הצדק היה אתי בחרצי המשפט כי דפ"ר מתוך כ"י ב"ר נדפס עיי' מבוא צד LIV. בנו"ג אבר חנינו וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י עם פי' מסכים לפי' רבינו, ובכ"י ב' מינכען הגי' חניכתו . . חניכו אבל אז איננו ניפל על השם חנן כגי' הש"ס או יותר טוב חנין כגי' הכ"י עיי' ד"ס מ"ק צד מ"ד. [7]) בנו"ג מרי בר איסק ויוחסין השלם צד ק"מ גרס חנא בר איסא אתא ליה אחא מבי חוזאה. [8]) וכונת רבינו שגם שם הוזכר השם העצמי וכ"ה באמת מרי בר איסק ואמרי לה חנא בר איסק אתא ליה אחא מבי חוזאה. אבל בדפ"ע חוץ מדפ"ר הושמה נקודה קודם הציון מכתובו' ולפי הדפוסים נכתב חנן על הציון דכתובו' דירושלמי עפ"י טעות הדפוסים עיי' הערה הבאה אח"ז. [9]) כ"ה לנכון מאיד בדפ"ר אבל בשדפ"ע בטעות בירושלמי ואחר טעות זה היה נגרר בעל סדר הדורות ע' חנן (ס' ה ע ג) בהביאו פי' רבינו בלי מקורו. ילפ"ד נולד טעות הדפוסים כי בתחלה יש מפרשין של דפ"ר היה כתוב בקיצור פ"רוש ומזה השתבשו סופרים [illegible]

יותר מכל אדם. *[אחי"ה שלש תיבות האחרונות לי' בנוסחאותינו וכן לי' בכ"י ש"ס, והנה לדעת יש מפרשין לא גרסינן בבית הכסא וכן לא גָרסה רש"י בפי' ראשון וז"ל היה מחביא עצמו מרוב ענוה ובפירוש אחרון גרס לו רש"י ופירשו מתחבא בבגדיו וכו' מרוב צניעות ע"כ. וכן ראיתי בפי' רגמ"ה כ"י לתענית אשר ת"י שהביא ב' פירושים בזה"ל מחביא עצמו: מתפלל (בחשא) [בחשאי]: מחביא בבית הכסא צנוע עכ"ל ובגליון ערוך דפ' באסיל מצאתי הערת הח' אלטרה הועתק מכ"י פאריז וז"ל: פי' אלטרה כאן אלצניעות ואלאסתתאר (כלומ' הצניעות והסתירה) בבית הכסא מתל מה דכרנא (פי' כמו שמצינו הוזכר) צניעות שאול במערה רוץ קטע תם (פי' ויגסה לכרות שם) דוד כנף מעילו. — בשם רב חנא היו נקובים עוד כמה אמוראים ד"מ רב חנא בגדתאה עיי"ע בגדתאה (ח"ב, י') ויש"נ. ב"ק קי"ד: רב חנא קרטיגנא ואמרי לה רב אחא קרטיגנא ובכתובו' כ"ז: הגי' רב חנן קרטיגנאה ובב"נ לברכו' ל"ג. הגי' רב חנא מקרית גנאה ונראה שהוא ט"ס ובנו"ג שם רב אחא קרחינאי והיוחסין השלם (צד קמ"ב:) מביא ר' חנינא קרטיגנאה ובירו' שבת פט"ז דט"ו סע"ג מצאתי הגי' חיננא קרתיגנאה וכן צ"ל בירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג תחת חיננא קרתחייא. ר"ה ל"ד סע"ב רב חנא (חנה) ציפוראה אבל בכ"י ש"ס ובאו"ז הל' ר"ה סי' רס"ב אי' רב הונא וכ"ה ביוחסין וכן מוכח מיומ' ע"ז: ומחולין נ"א. [1]) — יבמו' ק"י: אשכחיה ר"נ לרב אדא בר אהבה ולרב חנא חתניה וכו'. — פסחי' ק"ו: בעא מיניה רב חנא בר חיננא מרב הונא ולפע"ד צ"ל ר' חמא בר' חנינא וכ"ה בסנהד' ק"י. פסחי' קי"ט. וביוחסין השלם (ק"מ.) גרס רב חנא בר רב קטינא. . ויש נוסחא רב חנן בר רב קטינא ע"ש וגי' רב חנא בר רב קטינא אי' ג"כ בכ"י א"פ לפסחי' ק"ו. עיי' ד"ס שם צד קס"א. ועיין עוד תעני' י"ג. יומ' נ"ד. וגיטין ל"ח סע"א —. ר"ה י"ח רע"ב. יומ' ע"ז: רב חנא בר ביזנא — ברכו' נ"ח רע"ב רב חנא בר חנילאי. חולין נ"ו סע"א רב חנא שדרה (ההיא תרנגולתא) לקמיה דרב מתנא וכו'] —

* חונא, חונה שם כמה אמוראי דארץ ישראל ובבבלי ימצא בה"א הונא, עיין מבוא הירו' למהרז"ף צד ע"ג.

1 חִנְג (= חִינְגָּא לשון חג בל"א חַגָּא חִגְּגָא והנון נוספת לתשלום הדגש (Fest, Markt, Messe בפ' במה בהמה בגמ' לא יקשור גמלים (שבת נ"ד.) ובפרק המביא בגמרא אין מנהיגין (ביצה ל"ג.) משום דמחזי כמאן דקא אזיל לחינגא. פי' חיננא שוק מלשון חג איד חגיגת גוים. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וה"ב רק שם בט"ס חנגא שוק מלשון את חג וכו', וצ"ל מלשון חג איד וכו'. וכ"ה בעה"ק שנ"ב אבל ברפ"ע חסרה מלת שוק. ופירוש רבינו הועתק מפי' ר"ח בשבת (נדפס בש"ס ווילנא) ושם בט"ס במלה אחת חנאיד. וכערוך פי' ג"כ רש"י בשבת לחינגא: לשוק למוכרם חיננא ע"ש שסובבין את השוק מחולות מחולות עגולות של בני אדם ע"כ. וכן בדף נ"ד ע"ב פי' לחינגא: לשוק למכור וכו', והובא באו"ז הל' שבת סי' פ"ג ס"ק ח'. וכן פירש"י בביצ' הנ"ל ע"ש ובאו"ז הל' יו"ט סי' שס"ב וא"כ גם רש"י הרכיב שתי הוראות שוק ומחול היינו שחוק ונראה שהוראה אחרונה הועתקה מע' הבא אח"ז וגדולה מזו ראיתי שכן בעצם וראשונה דעת הרמב"ם בפ"כ הל"ט מהל' שבת וכתב שם בזה"ל לא יקשור גמלים וכו'. מפני שהוא נראה כמי שמוליכן לשוק שמוכרין בו הבהמות או שמשחקין בהן שם וכו'. ונ"ל ששתי הוראות שוק ושחוק היינו חג ממושג אחד נסתעפו שדרכם היה לקנות ולמכור ביום אידם עיי"ע יריד ועיין רש"י לע"ז י"ב: ד"ה והיו בה חנויות וכן הונחו שתי הוראות אלה במלה אשכנזית Messe היינו יום חג ויום השוק. ולפי מ"ש מתיישב היטב מה שהתעורר הפשב"ע בע' חן שייך לע' חנג ועיי' ל"ע שבת צד מ"א: — ונו"ן במלת חנגא נוספת היא כמ"ש רבינו על נכון בע' סנטר ב' ע"ש. ולולי יראתי להגיה בע' הנוכחי מלת שוק למלת שחוק הייתי אומר כי חיננא הוא ממש ל"פ خنج פי' שחוק עיי"ע הבא, אבל גם בפי' ר"ח הנ"ל אי' שוק — ולדעת ר"פ סמאלענסקי מושג אחד למחול והלוך בעגולה וסחור. וחיננא = חג הוא כמו חינכא = חֵךְ] —

חִנְג (= חִינְגָּא פי' בל"פ خنج קול שחוק וצחוק או ל"פ اهنك קול נעים בשיר Lied, harmon. Gesang) בפרק ערבי פסחים בגמרא לא יפחתו (פסחים קי"א:) שמע' דקא תלו חיננא וקא משרן [2]), ובהגדה דהנזיקין (גיטין נ"ז.) ובהך

---

[1]) ולדוגמא לתמורת רב חנא במקום רב הונא מצאתי עוד בברכו' מ"ח סע"א ורע"ב אי' חנא בר יהודה משמי' דרבא וצ"ל רב הונא כגי' הכ"י עיי' ד"ס לברכו' צד קכ"ח. ועיי' עוד סנהדר' ע"ז: [2]) וכ"ה בכ"י מ' שמעינהו דקא תליין וכו' משרי ובד"נ דתלי חיננא בגויה וקא משרו וא"כ חיננא מין כלי שיר היא ותלו בגויה פי' שתלו השרים את כלי השיר לאילן.

גיסא [1]) הלולי וחינגי ולא הוו ידעי. בתופים ובמחולות (שמות ט"ו, כ') תרגום בתופין ובחינגין. *[אחי"ה ועיי' תרג' לתהלים קמ"ט, ג'; ק"נ, ד' ובדפוסים אחרונים באונקלס בראשית ל"א, כ"ז להעתקת ובכנור. ותרג' מחול (שופטים כ"א, כ"א. תהלי' ל' י"ב ועוד הרבה. איכ' ה', ט"ו), הלולים (שופטי' ט', כ"ז) ע"י חינגא ועוד בהוראת כלי שיר עיי' תרג' הנחלות (תהלי' ה', א') לשבחא על חינגין; מ"א א' מ' משבחין בחנגיא: תרג' ירו' שמות ל"ב, י"ט וחנגין בידיהון וכו' והקבוץ חינגניא תרג' תהלי' פ"ז ז', ולנקבה לפי ג' כ"י תרג' לתהילי' ד', א' בנגינות: לשבחא על חינגנתא עיי' עמת"ר להח' לעווי] —

* חֲנוֹנִי, חֲנְוָאָה עיי"ע חנות.

חֹנֶט (= חִנְטָא בקבוץ חנטין פירוש בל"ט חִטָּה והוא תחת חִנְטָא עיין בפנים) בעזרא (ז', כ"ב) [ועד] חנטין כורוי מאה כמו חטין. *[אחי"ה וכן בעזרא ו', ט'. הדגש במלת חִטָּה בעברית יורה ששרשו חנט (ולא כדעת הח' לעווי ששרשו חטט) והראיה מלה ערבי' حنطة מן حنط פירוש מראה שחור — אדום כמראה החִטָּה ולכן יכונה בל"ע ג"כ الحمراء פי' האדום (עיי' הוספות הח' פליישער לעמת"ל ללעווי ה"ב, ר"ג) ויפה סדרו הרד"ק בשרש חנט "כי הדגש להבלעת הנו"ן". וכ"ה כתרג' ירושלמי א' לשמות כ"ט, ב'; לבמדבר ל"ט, ט' והלאה תרג' תהלים קמ"ז, י"ד; איוב ל"א, מ'] —

* חָנַט (מל"מ א') ענין בישול פירות reifen וכן בל"ע حنط ב') ענין מעשה סמים שעושין למת להעמיד בשרו ימים רבים וכ"ה בלש' ערבי حنط (einbalsamiren ר"ה ט"ו: אילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט וכו' אעפ"י שחנטו פירותיהן קודם ט"ו בשבט מתעשרין לשנה הבא. ירושלמי שביעית רפ"ה דל"ה ע"ד אילן שחנט קודם ר"ה שלעולם מתעשר לשעבר וכו' חרובין הרי הן חונטין קודם ר"ה וכו'. ועיין שם כמה פעמים השורש הזה, והשם חֲנָט ירו' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג ורפ"ה דל"ה ע"ד חרובין שילשולן הוא חֲנָטָן, ושם הרי אתרוג עקרתה חנטו לא עקרתה שנתו וכו', ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד, פ"ה דנ"א ע"ד בחנט והשרשה. ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז: לא כחנט ולא כשליש. ובלש' נקבה ר"ה בבלי י"ג: אילן כתר חנטה . . ירק כתר לקיטה, שם ט"ו ע"א וע"ב זיל בתר חנטה. מנחות ס"ט. הנצה דפירא וחנטה דפירא. — ובהוראה השניה תענית ה': וכי בכדי ספדו ספדנייא והנטו חנטייא וכו'. הראשון הפעל והשני התואר וכ"ה בלשון סורי חָנוּטָא der Einbalsamirende.

* חוֹנִי (שם פרטי Choni, Onias) תענית י"ט. כ"ג. והלאה חוני המעגל, ומלומד בנסים היה ע"ש כל הסיפור, ירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ד הדין חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמוך לחרבן בית מוקדשא (בבבלי תענית כ"ג. מוכח כי בן בנו היה אבא חלקיה ובן בתו חנן הנחבא עיי"ע חנא) ועיי' סדר הדורות צד ע"ו: ובענין מעגל עיי' פי' רצ"ג במבוא צד XVII — תוספתא ר"ה ספ"ב והלא במעמד כולכם זקני בי"ש ירד חוני הקטן ואמר שבע וכו'.

* חוּנְיָה (קיצור מן נחוניה) ספרא ר"פ אמור קרא לנחוניא בנו ואמר לו חוניא בני וכו' ובירו' רפ"א דנזיר דנ"ה ע"ד הגי' נחוניה בני ובכ"י א"פ הגי' במגיל' י'. במקום בית חוניו (עיי"ע הבא) בית נחוניו — ועוד שם אמוראי דא"י ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג ר' חוניא יעקב מעפרתים, ירושלמי שקלי' פ"א דמ"ו, ירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: ר' חונייא דבית חוורן.

חָנְיוֹ (= חוֹנְיוֹ Onias IV, der den Tempel zu Leontopolis erbaute) בפ"ק דמגילה בגמ' אין בין שילה [2]) (י' רע"א) שמעתי שמקריבין בבית חוניו [3]) ובסוף מנחות (ק"ט. במשנה) אם הקריבה בבית חוניו לא יצא, ובגמ' (שם:) מפורש שהיה בנו של שמעון הצדיק הולך לאלכסנדריא של מצרים ובנה מזבח והעלה עליו ר"מ אומר לשם ע"ז ור' יהודה אומ' לשם שמים וכו' והגאון נקד חוֹניי. *[אחי"ה כיון לרה"ג, ובפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגייליק' דף נ"ד:) הגי' בכ"מ ג"כ כגי' הספרים חוניו. ודע כי חוניו לא היה בנו של שמעון הצדיק כי אם מבני בניו והיה בנו של חוניו השלישי כי על כן נקרא חוניו שברח מפני חמת המציק של אנטוכיוס איפיפנ"ס הרשע מצרימה חוניו הרביעי והוא מצא חן בעיני המלך פתלמיאוס פילאמיטור ואשתו קליאפטרא ומהם קבל רשיון לבנות מקדש בעיר ליאנטפלים במצרים. ובענין הרעיון המונח בהלכות אשר נאמרו במנחו' הנ"ל אודות בית חוניו הטיב אשר דבר

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ליד ו"ו בי ובכ"ר וכ"ת בנוסחי, ובכ"י ו"ו אי בתו גיסא וצ"ל כהן גיסא כגי' דס"ר אבל בדפוס פיזי וויניצי בט"ס בהרגיסא והוגה בדפא"מ בהאי גיסא. [2]) כ"ה בכ"י ערוך. [3]) גי' כ"י א"ם עיי' בצי' הקודם לזה.

הרב הח' וויים בספרו דור דור ודורשיו ח"א צד ק"ל ע"ש ועיי' עוד קורות היהודים להח' גרעטץ ח"ג, ב' צד כ"ט והלאה] —

* חֲנִיָּיה (ענין הנחה ויישוב מפעל העברי חנה ובל"ס חֲנָא das Ruhen, Sichnieder-lassen) מנחו' צ"ה. כאשר יחנו כן יסעו (במדי' ב', י"ז) מה בחנייתו נפסל ביוצא אף בנסיעתו נפסל ביוצא. ושם: מה בחנייתו כי לא מפיק ליה לא מיפסיל אף בנסיעתו וכו', וירו' עירובי' פ"ה דכ"ב ע"ג מה בחנייתן עפ"י הדיבור אף בנסיעתן עפ"י הדיבור. ובירו' ע"ז פ"א ד"מ. דרש לא תחנם (דברי' ז', ב') לא תתן להם חנייה בקרקע — ועיין עוד ע' חן ב'. ובע' יחניף הובא הדרוש יחניף הדם הוא יחון אף על הארץ ע"ש והוא גם כן משרש חנה.

* חֲנִילָאִי (שם איזה אמוראים) כתובות ע"ט. ר' חנילאי בר אידי, נדה מ"ג: ר' חנילאי והוא בל"י Ἀνιλαῖος עיי' בן מתתיהו בקדמוניות י"ח, ט', א',

* חֲנִיתָא (שם עיר) בין העיירות האסורות בתחום צור נמנה בירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד ובתוספ' דשביעית פ"ד חניתא עיליתא וחניתא תחתיה (ארעיתא) אולי אחת היא עם Hanaveih או חנתון של מקרא (יהושע י"ט, י"ד) ראה גיאגראפיא לנייבויער כ"ב.

חָנַךְ (= חֲנִיכָה לפע"ד מל"פ حَنَكْ מדה רעה ודרך רע schlechte Eigenschaft ואצל רז"ל שם לווי וכינוי Beiname) בר"ג דפ' סדר תעניות האלו (כ':) ובגמ' בפ' בני העיר (מגילה כ"ח.) ולא קראתי לחבירי בחניכתי ואמרי לה בחניכתו [1]). פי' חניכתי שלא כיניתי לו שם. ולא בחניכתו ואפי' שם שכינו אחרים לא קראתיו. בסוף משנת גטין (פ"ט מ"ח דף פ"ז:) כתב חניכתו וחניכתה כשר. פי' שם לווי ולא הזכיר שמו ממש. *[אחי"ה והתוספ' בגיטין ל"ד: ד"ה והוא דאתחזק הביאו לשון הערוך כזה: "אעפ"י שלא נכתב שם מובהק" וכפי' הערוך שם לווי כתב גם רש"י בכ"מ. וגוזר אני המלה מל"פ הרשומה ועיקר הוראתה תכונת ומדת האדם שאינה הגונה. ובהשאילה אצל רז"ל שם לווי וכינוי שמכנין אותו בני אדם לגנאי וכן דעת התוספ' בתעני' כ': ד"ה בהכינתו והח' לעווי גזר אומר שהוא מל"מ מערך הבא אח"ז ואינו אלא טועה — ובב"ר ר"פ מ"ג מצאתי הוראת חניכה גם בענין שבח כי שם דרש חניכיו (בראשי' י"ד, י"ד) בעלי חניכתו שמם אברם כשמו] —

* חָנַךְ (מל"מ ענין הרגל ולימוד einweihen, Jemanden an etwas gewöhnen) נזיר כ"ט. איש חייב לחנך בנו במצוות, יומא פ"ב. מחנכין אותן וכו', שם: מחנכין לשעות, ירוש' יומא פ"א דל"ח: מחנכין אותו כל שבעה, ושם פ"ח דמ"ה סע"א ולא מחנכין אותן (התינוקות) קודם לשנה קודם לשנתים מחנכין, ובתוספת' יומ' רפ"ד הגי' תינוקות סמוך לפירקן מחנכין אותן לפני (כ"ה בכ"י אירפורט) שנה ולפני שתים בשביל שהיו רגילין במצות. ובהתפעל מנחות נ' רע"א בד"א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך המזבח יקריבו בין הערבים, ובילק' וירא רמז צ"ח בשם המדרש והנער (יצחק) גדול ולא נתחנך ויש מקום ששם מחנכין התינוקות וכו', והשם מנחו' שם חינוך מאן דכר שמיה, נזיר כ"ט. חינוך מדרבנן, מנחות ע"ח. מקיש חינוכו (של כה"ג) להמשחו וכו', ובירושלמי שקלים פ"ז ד"נ ע"ד מביא שתים אחת לחינוכו ואחת לחובת היום, יומא פ"ב. אי זה חינוך היה רגיל לאכול בשתי שעות וכו', ר"ה ל"ג רע"ב סוכ' כ"ח: חגיג' ד', קטן שהגיע לחינוך, ירו' מ"ק פ"א ד"פ רע"ד איזהו חינוך קברות וכו', והקבוץ יומ' פ"ב, תרי חֲנוּכֵּי הוו — ומזה השרש השם חֲנוּכָּה והוא כידוע חג החשמונאים שבת כ"א: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהן וכו', וע"ש המעשה בפך של שמן, ושם נר חנוכה, ר"ה י"ח: מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד. מ"ק פ"ג מ"ט בר"ח בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה וכו', ודע כי הנס בפך של שמן כמו שהוזכר בשבת נשנה במגילת תעני' פ"ט ושם אי' עוד בזה"ל ומה ראו להדליק את הנרות אלא בימי מלכות יון שנכנסו בית חשמונאי להיכל שבעה שפודין של ברזל בידם וחפום בעץ [צ"ל בבעץ] [2]) והדליקו בהם את המנורה. ובר"ה כ"ד: ומנחות כ"ח: מבואר דעל מנורה עצמה קאמר שהיה ז' שפודים וחפום בבעץ ובפסיקת' רבתי רפ"ב הניח מעשה דפך שמן והביא רק ומצאו בה (בבית המקדש) שבעה שפורין של ברזל ועיין מ"ש בזה מהרז"ם בפירושו שם. — והקבוץ פסיקת'

[1]) כ"ה גי' יפה ובכ"י א"פ למגילה בהכינתי וא"ל בהכינתו ובנו"ג בתעני' בהכינתו . . בחניכתו ובמגילה בט"ס והוגה מהגרי"ב בחכינתו וא"ל בחניכתו וכ"ה באמת בחכינתו במקום בהכינתו בדפ' פיזו' וויניצי' לתעני' וכ"ה במנו"ה סי' שי"ח וכתיקון הגרי"ב אי' באה"ת למגילי עיי' ד"ס שם צד ע"ב: ושם גי' אחרות. [2]) עיין פירש"י שם וכ"ה בר"ה כ"ד רע"ב עיי"ע בעץ.

רבתי שם: כמה חנוכות הם שבע הנוכות הם ואלו הם וכו'.

חנך (= חֲנִיכַיִם, ובל"א חִינְכֵי מל"ע حنك ובל"ם חַנְכָא פי' לחיים (die Kinnladen בס"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק ל"ה.) ההוא תורא דהוו כייבין ליה חינכיה [1]), פי' חינכי למעלה מבית הבליעה קרוב לשינים. ובפ' גיד הנשה (חולין ק"ג:) כי פליגי ב ש ל בין החניכים [2]) מר סבר הרי נהנה גרונו בכזית ומר סבר אכילת מעים [3]) בענן. פי' מקום החיך שהחיך הוא הטועם לאוכל. *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה שם וז"ל: בשל בין החניכים הדבוק לחיך לפנים מן השינים, וכן פירש"י בין החניכיים המדובק בחיך וכו', וקצת קשה שרש"י פי' בב"ק חינכיה: ש י נ י ו אבל בכתובו' ל"ט: פירש"י כי נהמא אקושא בחינכי: כלחם קשה שגורר את החיך, וכן פירש"י בגיטין ס"ט, לחינכי: אבעבועות הגדילים ב ג ר ו ן וכו' ורבינו בע' חמתי וממרו לא פירשו, אבל בע' נהם פירוש מאמר דכתובו' הנ"ל בפתרו מלת חינכי: בית הבליעה כמו בע' הנוכחי בציון דב"ק הנ"ל, והנכון מ"ש בתחילת הע' כי הוא מקביל למלה ערבית וסורית וענינו לחי התחתון ולפעמים גם העליון והושאל להוראת חֵךְ (Gaumen) וגם מלת חך נאצלה מל"ע הנ"ל ושרש חנך והדגש בצירוף השם עם כנוי (ד"מ וְחִכֵּךְ, וחִכּוֹ) מורה על הבלעת הנו"ן וכן דעת רד"ק בשם אביו בשרש חך. אח"כ מצאתי בספר אלאסול לר' יונה 'ן גנאח שכתב בזה"ל هذه معروف انه الحنك עכ"ל פי' זה (כלומ' שם חֵךְ) שוה בהוראתו עם אלחנך של ערבית —]

* חֲנַן (wir) בירו' פיאה פ"א דט"ז: מה חנן קיימין פי' בל"ם نحن כמו אנן כלומר אנו ובפי' אה"צ למהרז"ף הוגה אנן ואינו מהנחוץ כי כ"ה בל"ם ובירו' סנהד' רפ"י דכ"ז ע"ג הגי' מה נן קיימין ועיי' עוד ע' אנא וש"נ.

* חָנָן (שם הפרטי) כתובו' ק"ה רע"ב חנן המצרי וחנן בן אבישלום, ב"ב קס"ו: וירו' ב"ב פ"י ד"ז ע"ג חנן מחנני וענן מעגני, ועוד נקובים בשם זה הרבה אמוראים שהובאו בסד"ה צד פ"ה ע"ג והלאה, וגם מזה חנין, חנינא, חנניא, חנניה, חיננא ע"ש בסד"ה וגם במבוא הירו' צד ס"ו והלאה ומבוא לפסיקת' רבתי להוצאת הח' פריעדמאן צד 19 ואכ"מ להאריך.

* חָנוֹן בשבת נ"ר: עיי"ע יחנון.

* חִנּוּן (Flehen) ספרי ואתחנן פ' כ"ו י' לשונות נקראת תפלה זעקה וכו', חנון וכו'. מדרש פטירת משה (ביה"מ להח' יעללינעק ח"ב, קכ"א) מניין שנתחנן תקט"ו חנונין כמנין ואתחנן.

1 חנם (חֶנִסְנַם Sonnentempel עיי' בפנים) תרג' חַמָּן והכרתי את חמניכם (ויקרא כ"ו, ל') ואיקצץ ית חניסנסיכון. *[אחי"ה כ"ה ברפ"ע אחרונים וכ"ה בנוסח' בתרג' אונקלס שם, ובערוך דפ"ר ובכ"י ו"ו א' בשתי תיבות חנים נסיכון וכ"ה בכ"י תרג' אצל הח' לעווי בעמת"ר ח"א, ר"ע; ובכ"י ל"ד חניסיתיכם, ודע שרבים וכן שלמים נלאו לפתור המלה קשת ההבנה זו (עיי' מ"ש הח' לעווי שם והח' אייזלער בספרו בייטר' ח"א, מ"ז שהגיה חריסרסיא, והח' ברילל מ"ע יאהרביכער ח"א, ק"נ; פערלעס עט"ש, ס' שהגיה חסן ופי' מל"י ξόανον מן העץ) ואחר דרישה רבה מצאתי לבבי נאמן בטוח כי מלה זו ובע' הבא מלש"פ חֻצבה, והורכבה חנסנם משתי תיבות: א') חֶנִם בל' צענד qêng פי' שֶׁמֶשׁ, ב') מל"פ נאם = ناوس מקום מוקדש לעבודה והוא קודש הקדשים של היכל הפרסיים אשר שם היה האש הקדוש עיי' וואולירס ח"ב, 1290 וא"כ חנסנם הוא מקום היותר מקודש של היכל החמה וגזרה זו נופלת לנכון על העתקת חמנים שנאצל מן חמה ונקראו חמנים כדעת רד"ק (שרש חמה) שעשו אותם עובדי השמש. ולדעת אחרים הועתק חמנים Sonnensäulen עמודי החמה, ואולי לזה כיון גירסת כ"י חניסיתיכם וצ"ל חניסתנכם הורכב מן חנם שמש כאמור למעלה ומן סתן = ستن , ستون עמוד, והראשון עיקר כי היכל עובדי האש של פרסיים נקרא Atâshgâh עיי"ע בי נורא — ולדעת ר"פ סמאלענסקי אולי גם חנם (ישעיה ל', ד') היא עיר בית שמש, וחנסנם הוא מרובע כמו אדמדם] —

2 חנם (= חֶנִסְנַם Sonnenschirm) תרג' רעל, הנטיפות והשרות והרעלות (ישעי' ג', י"ט). *[אחי"ה וגם מלה זו לא נתפרשה עד הנה, ולפע"ד הורכבה מן חנם של מעלה פי' שמש, ומן نسا פי' חפת שמש Sonnenschirm, והרעלות הם מיני צעיף מל"ע رعل לכסות בו את הפנים (עיי' גיזיניאוס פי' לישעיה שם ורד"ק שם) — וראיתי בנתינת לגר להגאון ר"נ אדלער שכתב (בויקרי' שם)

1) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בנוסח' אבל ברפ"ע חינכי. 2) כ"ה גם גי' רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שמ"ז) ובנו"ג, כי פליגי בין חניכיים. 3) וכ"ה בכ"י רגמ"ה, ובנו"ג מעיו.

בזה"ל: תחלת הוראת חנסנם בארמית הונחה על השמש ואח"כ הונחה גם על הפסילים אשר העמידו לשמש גם על הצעיפים שהנשים נושאות על פניהן להגן בעד השמש ע"כ. ויפה העיר כי תחלת הוראת חנם (ולא חנסנם) על השמש אך לא בל"א כי אם בל' צינד כאמור, אבל גם אשר נספח עליה שמש לענינים שונים כמו שכתבתי. ורמ"ל הדביק שני ערכים לע' אחד ומעתיק: Schleier!] —

חָנֵף (ידוע מל"מ ונגזר מל"ע حنف פי' מעוות וסלף והושאל לענין גנבות דעת והראות דבר בגלוי מה שהוא נגד כונתו הפנימית וזה בל' אשכנז heucheln, schmeicheln) בס"ג דפ' ואלו נאמרין בכל לשון (סוט' מ"ב.) כת לצים כת חנפים כת שקרים [1] כת מספרי לשון הרע וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה חָנֵף שהוא תואר ביומא פ"ו סע"ב ותוספ' שם פ"ד מדר' שו"ט נ"ב מפרסמין את החנפין מפני חלול השם. ויק"ר פט"ז קהל"ר פ' ושבתי אני וכפ' אל תתן: ר' בנימין פתר קרייה (קהלת ד', א') בחניפי תורה ע"ש. וגם הוראת חנף ענין עוות ורשעות כמו בל"ע כלו חנף ומרע (ישעי' ט', ט"ז) וכ"ה בל"ס ענין המיר דת וכ"ה בלשון ערבי حنيف פי' מומר וזה מה שאיתא בדרך ארץ פ"ב החנפים והאפיקורסים וכו', ריש אסת"ר מן דאכעסון בנייא חביביא עובדיהון קדם אבוהון דבשמיא אקים עליהון מלכא חנפא ויתפרע מנהון. ועיין ג"כ התרג' לישעיה ט', י"ז; י', ו'. וכן ענין השם ב"ר ר"פ מ"ח כל חנופה שנאמ' במקרא (ישעי' ל"ג, י"ד) במינות הכתוב מדבר ובילק' ישעיה ר' רמז ש"ד הגי' באפיקורס הכתוב מדבר. ובלש' עוות וקלקול דרש גם כן ר"ש ב"ח בסוטה מ"א: מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים וכו', ושם: אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם וכו', ושם: מ"ב רע"א כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה. קידושין מ"ט: ילק' זכרי' ס' רמז תקע"ג חנופה וגסות הרוח וכו'. — והפעל מ"ק י"ז. אפי' לגברא כוותך לא חניפי ליה. שבועו' ל': לחנופי ליה. קידושין ע': דלא לימא רבנן מחנפי אהדדי. דרך ארץ זוט' פ"ב אל תאמר אחנף לזה שיאכילני וכו'. אפעל: סוט' מ"א: החניפו לו לאגריפס. שו"ט מזמור נ"ב למי שהוא מחניף את חבירו וכו', סוטא שם המחניף לחבירו (כע"י לרשע) סוף נופל בידו. כתובות ס"ג: משום דר' זביד גברא רבא הוא מחניפיתו ליה. ושם פ"ד: משום דבי נשיאה נינהו מחניפיתו להו. סנהדרין נ"ב. בשביל חנופה שהחניפו לקרח וכו'. ירו' ברכו' פ"ז די"א ע"ג וירו' מגיל' ספ"ג דע"ד רע"ג יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מחניפין לו (ובבבלי יומי ס"ט: לו כיזבו בו עיי"ע אמת) ירו' ע"ז פ"א דל"ט: (והובא בתוספי ע"ז ב'. ד"ה אסור) בד"א (שעבר ונשא ונתן מותר) בגוי שאינו מכירו אבל בגוי המכירו מותר מפני שהוא כמחניף להן תנא נכנס לעיר ומצאן שמחין שמח עמהן מפני שאינו אלא כמחניף להן] —

1 חָנַק (ידוע מל"מ ענין מיתת עצמו ע"י קשירת הצואר בחבל וכן בל"ע خنق ובל"ס חֲנַק sich erwürgen) בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ז רע"ב) [הכא] בקטלא עסיקינן האשה חונקת את עצמה כדי שתראה כבעלת בשר. כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך (ירמי' ב', כ') תרג' פסקית חנקיכון [2], התפתחי מוסרי צוארך (ישעי' נ"ב, ב') תרגום איתפסקו חנקי צואריכון [3]. בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ו:) מותר ליתנק בשבת, פי' מי שחש בכריסו אוחזין אותו בעקבי [4] וורידין שלו למעלה מכתיפיו בעיקר צוארו וכובשין עד שיבלטו עיניו ויבטל שעה אחת ודומה לחנוק ומתרפא. פ"א מי שיש לו כאב בראשו ממשמשין בוורידים שלו ונראה כמו שיחנק, פ"א מי שנפל לו עצם בגרונו אוחז אותו אדם א' ברגליו וא' אוחזו בלחייו וממתיחין אותו עד שישוב העצם למקומו, פ"א מכניסין אצבע לתוך פיו ודוליהו [5]. בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ב סע"א) אם בקשת להחנק [6] התלה [7] באילן גדול

[1]) וכ"ה בנוסחי ובסנהד' ק"ג. אי' שקרנים. [2]) כ"ה בכל כ"י ערוך וברפ"ע חסר. [3]) רמ"ל הסגיר ציון זה ולא ידעתי למה. [4]) כ"ה לנכון בכל כ"י וברפ"ר. אבל בשרפ"ע בעקבו. [5]) והמאור הקטן לר"ס כל הכלים סותר פי' זה באמרו בזה"ל ויש מפרשים בפירושינו (כלומ' בפי' אסובי ינוקא) (שבת קכ"ג.) כההיא דאמרי' בפרק במה אשה יוצאה מותר לחנק בשבת וטעות הוא בידם כי התניקה ההיא חניקה ממש היא בחולי ידוע בארצות וכו' כמו שכתוב בספרי חכמי רפואות וכו' (עיי' בקיצור בחי' הר"ן לשבת ס"ו:) וקדם מעט פי' בעל המאור אסובי ינוקא „הוא שמעטירין לו עצם מפרקתו באצבע שנותנין בגרונו" וכו' ע"ש וזה כפי' רבינו בע' אסובי ע"ש הרי שבעל המאור בא לחלוק על פי' האחרון בע' הנזכר בענין נתינת אצבע בגרונו שזה ענין אסובי ולא חניקה, אבל לפי' ראשון לא חלק שהוא ענין רפואה, ובעל כ"כ פי' שהוא קשור והדוק חזק והוא כי למתעלפים ובעלי החולי השתוק (Schlagfluss) קושרים זרועותיהם וארכובותיהם במוסרות בקשר אמיץ עד שיאירו עיניהם. יעורו ותשב נשמתם עכ"ל. [6]) ברפ"ר להיתנק, בנו"נ ליחנק וכ"ה בע' אשל א'. [7]) בכ"י ל"ד היתלה וכ"ה בנוסחי ובכ"י ב"ר תתלה, אבל בע' אשל ובגי' ר"ח התלה.

"פי' אם רצית לשאול בדבר איסור" כלומ' שאתה צריך לדון דין חמור בדין נפשות "שאל לחכם גדול ועשה כהוראתו". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לפסחי' צד קס"ה רק התיבות כלומ' עד נפשות מפי' רבינו הן או אולי חסר מעט בכ"י ר"ח וכל הפי' שייך לו ועיי' הפשב"ע שפי' דברי רבינו אליבא דדינא ושם הקשה על פירש"י ורשב"ם בענין לישנא דחניקא ותלייה שקשה להלמן אבל לפע"ד יש לישב דזה מסיגנון הגמ' דתליא באשלי רברבי עיי"ע אשל א' ושם הביא רבינו ג"כ ציון זה מפסחים לומר כי עולה בקנה אחד ובפרט לפי פירושי שהוראת אשל ענין פרשות גדולה וחשיבות הוא וא"כ י"ל כפי' רשב"ם בס"א נ"ב בגמ' דפסחי' משום דנקט לישנא דהיתלה באילן נקט לישנא דחניקא — ואם נעמיק חקור מדוע השיב ר"ע לר"ש בן יוחי בלשון זה אולי י"ל כי מלבד מוסר השכל ששם ר"ע על לב רשב"י בחר עוד בלשון ערומים כי רשב"י (בדרך בדיחותא) איים לר"ע שאם לא ילמדנו תורה אז יאמר לאביו יוחי שימסר את ר"ע למלכות ועל זה השיב בדרך הלצה גם הוא אם בקשת ליחנק וכו', כלומר אם יש את נפשך להחניק את עצמך ולהסכין את נפשך לך והיתלה באילן גדול כלומר גם אתה תתלה באילן גדול ומלכות רומית איננה מבחנת בין טוב לרע, ובאמת נבואת ר"ע נתאמתה כי לולי שברח רשב"י אז נגזרה עליו ממלכות רומית הריגה (עיין שבת ל"ג:) ואולי גם התוכחה השניה בפסחי' שם וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה כלומ' אם יקרא בנך בטעות הטעות שנכנס בלבו כבר נכנס מי יסירהו (פי' ר"ח לפסחי') נאמרה מר"ע בכונה מיוחדת על ר' אליעזר בן ר' שמעון שנעשה שומר ופקיד המלכות הרומית וקא תפיס גנבי ונעשה חומץ בן יין עיי"ע ארך (ח"א, רס"ו ומ"ש) לכן הזהיר ר"ע את רשב"י שילמד את בנו בדקדוק גדול שלא ילך בדרך עקלקלות אולם גם בזה היה ר"ע חכם עדיף מנביא —. וכנ"ה בקל חולין פ"א מ"ב מפני שהן חונקין, ב"ק מ"ז: חנק את עצמו, כתובו' ס' : לא עבידי נשי דחנקן בנייהו, ושם: הוה עובדא וחנקתיה, ירו' תעני' פ"ד דס"ט: הוה חנק ליה, ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג נמצא חנוק, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד חנקת גרמה, ילק' וירא רמז צ"ח כיון שאינה רואה (שרה) אותו תחנק את עצמה, ב"ר פל"ד אך (בראשית ט', ד') להביא את החונק עצמו (עיין פי' מהרז"ו), ושם שופך דם האדם (ט', ו') ר"י ב"ר סימון אמר אף החונקו. פַּעֵל: ירו' ברכו' פ"ב ד"ה, אמרה (אמיה דמנחם) בעייא אנא מחנקוניה (כ"ה לנכון לפי גי' המהרש"ס) סנאיהון דישראל הוא, ובהשאילה ב"ר רפע"חַ א"ל חנוקא סברת למהנקני (כלומ' לקפחני בתשו' הבל עיין מ"כ), שהש"ר פ' ישקני ובאיכ"ר פ' חסדי ה' חנוקהסברת לחנוקני, נפעל: סנה' פ"י מ"א הנחנקין, לֵיחָנֵק שכת ופסחים בתחלת הערך, אתפעל ירו' סנהד' פ"י דכ"ט, ועיי' במד"ר פ"י ומד' שמואל ס"פ כ"ו והוה אחיתופל קאים תמן אמר כדין דוד מתחנק ואנא מליך וכו' ע"ש וענינו נטרף בתהום וכן ענין חֶנֶק בל"ס ertrinken. והשם חנק סנהד' פ"ז מ"א רות רבה פ' באשר תמותי, ועוד חֲנִיקָה עיין כמה פעמים בירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: והתואר חָנוּקָא וכ"ה בל"ס עיין לעיל בדוגמאות הפַעֵל. והשם חֶנָקָא בתרג' פי' מוסרות רק בקבוץ וכ"ה בלשון ערבי خناق Strick, Fessel מלבד שני ציוני הערוך גם בתרג' ירמי' כ"ז, ב'; נחמי' א', י"ג] —

* 2 חָנַק (מל"ע حنق קצף ומצער עצמו או אחרים zürnen, erzürnen, sich oder andere ärgern) ב"ב פ"י מ"ח (קע"ה:) הרי החונק את אחד בשוק ומצאו חברו וא"ל הנח לו וכו', פי' היה מצערו ונוגשו (ותוי"ט בשם נ"י פי' בע"א) ובגמ' שם (קע"ו.) בחנוק (איזה פעמי'). מכילת' ריש בשלח (פ"א) משל למה"ד לאדם שנפלה! לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט וכו', התחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט וע"ש דוגמא אחרת, ועיין ילק' בשלח ס' רמז רכ"ה התחיל המוכר לחנק, וכן בשהש"ר פ' גן נעול התחיל המוכר רואה ונחנק . . התחילו המצריים נחנקים ואומרים וכו', פי' התחילו לקצוף ולצער את עצמן מל"ע הנ"ל. ולא כדעת הח' וויס במשפט לשון המשנה ל"א וכדעת הה' לעווי שגזרו מע' הקודם לזה ובאותו ענין.

חָנוּת (מל"ע וסורי' חנותא Krämerladen, Bude עיי' אוצרי השרשי' העבריים של גיזיניאוס ופירשט ועוד שם מקום עיי' בפנים) בס"ג דפ' האומר התקבל גט (גיטין ס"ז.) ר' שמעון חנות מיוזנת, פי' מה חנות מקושטת מכל מיני סחורה אף הוא היה מלא מכל מיני חכמה. ס"א מזוינת ופי' נאה. — בפ"ק דשבת בגמ' י"ח דבר (שבת ט"ו סע"א) ובפ"ק דע"ז בגמ' וקרטיסים (ע"ז ח' סע"ב) ארבעים שנה קודם שחרב הבית גלתה סנדרי וישבה לה בחנות [1] למאי הלכתא וכו', עד אמרו מוטב נקום ונגלי ממקום

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ות"ב ורפ"ר. אבל בשרפ"ע ובפ"ק דע"ז בחנויות. ודע כי בנוי"ג בע"ז וישבה לה בחנות

דכתיב ביה (דברים י״ז, י׳) ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום [ההוא] מלמד שהמקום גורם (ע״ז שם בסוף העמוד וש״נ). פי׳ מקום חוץ מלשכת הגזית היה בהר הבית ושמו חנויות [1] כדגרסינן כפ׳ יו״ט של ר״ה בגמ׳ בראשונה היו מקבלין (ר״ה ל״א סע״א) וכנגדן גלתה סנדרי [2]) מלשכת הגזית להניות ומחניות לירושלים ומירושלים ליבנה [וכו׳]. *[אחי״ה ודע כי בענין ציון מגיטין הנ״ל בנו״ג כגי׳ ראשונה ובתוספ׳ שם הובא גם ס״א וז״ל חנות מיוזנת לשון מזון ואית דגרסי מיוזגת לשון זיון ע״כ וזה הנכון כי מזוינת נגזר מפעל ערבי زان פי׳ עָדה וקשוט וא״כ مزين פי׳ מקושט ועל כן מן הנחוץ להפך הסדר בפי׳ רבינו כי מזוינת ענינו מקושטת מכל מיני סחורה וכו׳. ובס״א מזוינת צ״ל מיוזנת והוא ג״כ מל״ע وزن ובינוני פעול موزون פי׳ מסודר יפה יפה עפ״י המדה והמשקל. ובאבות דר״נ פי״ח אי׳ בכמה שינויים ושם: ר״ש ב״ג חנות מלא ארגוון טב. ורש״י פי׳ חנות מיוזנת יינה מוכן בה תמיד וכו׳ ע״ש ופי׳ לפי זה מלשון זון, זין כמו בל״ט מְיֻזָּנִים (ירמי׳ ה׳, ח׳, לפי הקרי) ועוד נשמע מפירש״י כי גזר אומר חנות מל״ע حانة בית היין Wirthshaus ולא מל״ע خانات (בחי״ת נקודה) Krämerladen. — ודע עוד ממה ששנה רבינו פעם חנות פעם חנויות מוכח כי לא היה הוברר אצלו אם שם המקום היה חנות או חנויות ובאמת קשה להעמיד הדבר על בוריו וכן היה רש״י מסתפק כי בע״ז שם פירוש „חנות מקום בהר הבית וחנות שמו" כפי׳ הערוך, ובסנהד׳ מ״א. פי׳: „בחנות מקום היה בירושלים וכן שמו". אבל בר״ה פי׳ „חנויות עשו להם בהר הבית וישבו שם" וכו׳ ע״ש. ובאמת גדולה מזו ראיתי כי לא רק המעתיקים שכתבו בש״ס פעם חנות פעם חנויות לא מצאו ידיהם בעיקר השם כי גם בזה השם נראה פלוגתא בין בבלי וירושלמי כי בירושלמי פיאה ספ״א דט״ו ע״ג אי׳ ואתיא דר״ע כחנויות בני חנן דתנא למה חרבו חנות בני חנן ג׳ שנים עד שלא חרב ב״ה וכו׳, ובבבלי ב״מ פ״ח. אי׳ מפני מה חרבו חנויות של בית היני ג׳ שנים קודם ירושלים וכו׳. אבל נראה כי גם בירוש׳ צ״ל חרבו חנויות כראי׳ קודם מעט וכ״ה בספרי ראה ס״פ ק״ה אמרו חרבו חנויות בני חנן ג׳ שנים קודם לא״י וכו׳ — אך יהיה איך שיהיה חנויות (או חנות) בני חנן צ״ל בית היני וזה צריך לכתב בתיבה אחת ביתהני והוא Bethania קרוב לירושלים כחצי שעה עיי״ע ביתואני (ח״ב ס״ז) וע׳ בית פאגי (שם, ע״ט) ואחרי שב׳ מקומות בית פאגי (וביתהני) [וביתאני] היו קרובות מאוד ושניהם נקראו על שם גדילת תמרים כי פגי והיני כמו אהיני (עיי׳ ערכם) פתרונם תמרים שלא בשלו לכן דעת לנבון נקל כי חנויות ביתאני הם בתי מכר אשר בהם קונים ומוכרים פרי המקום היינו תמרים וא״כ חנויות הוא קצור מן חנויות ביתאני. — וכנ״ה בהוראת בית מכר ולפעמים בהוראת מלה ערבי׳ הנ״ל בית היין במקומות אלה: פסחי׳ ל״א: חנות של ישראל ומלאי של ישראל, שביעית פ״י מ״א עיי״ע קף א׳; אבות ג׳, ט״ז החנות פתוחה והחנוני מקיף עיי״ע סעד א׳. מעשרו׳ פ״ב מ״ב היו יושבים בשער או בחנות, ושם בעל השער ובעל החנות, ב״ב פ״ב מ״ג חנות של נחתומין ושל צבעין, ושם חנות שבחצר, ירושלמי פיאה פ״א דט״ז. חנותא דכיתנאי, ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד, וירו׳ מגילי פ״ג רע״ד סע״ב וירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח, כד הוינן קיימין קומי חנותיה דרב הושעיה חביבך וכו׳. — ובהוראת בית היין: שבת ל״ב. אבב חנותא וכו׳, פי׳ בפתח בית היין עיי״ע בב א׳ (ח״ב, ד׳), פסחי׳ ק״י: חנות אין בהם משום זוגות עיי׳ פירש״י ורשב״ם. ב״מ ס׳. רבא איתו ליה חמרא מחנותא. והקבוץ חנויות עיי׳ לעיל ועוד ירושלמי ב״ק ספ״ו ד״ה ע״ג אלו שעושין סוכות בפתחי חנויותיהם בחג. שבת ל״ה: תוקעין ע״ש . . שנייה להבטיל עיר וחנויות. ושם ועדיין חנויות פתוחות, ושם ונגעלו החנויות. ב״ב ס״ח רע״א הויא הנהו חֲנָוָתָא אבראי — ובהוראה שנית אסת״ר פ׳ בהראותו העמיד חנויות מוזגות יין — ירו׳ ברכו׳ רפ״ו ד״י. סלקון לבי חנוותא ט״ם וצ״ל למי חטתא כגי׳ המהרש״ם עיין פירושו. והתואר חֶנְוָנִי, חֶנְוָנִי אבות פ״ג מט״ז שבועו׳ מ״ז: מ״ח. כתובו׳ פ״ז: קידושין פ״ב. ושם: וירו׳ קידושי׳ ספ״ד דס״ו ע״ד. ירו׳ פיאה פ״א דט״ז. והקבוץ ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב: שני חֶנְוָנִים וכן בל״ם חֶנְוָנִי ועוד חֶנְוָיָא וכ״ה פסחים ק״י: אינסבא לחנואה, בבא מציעא צ״ט: תברו חביתא דחמרא לחנוואה Weinschenker וכן הוא בלשון ערבי حانوى

וכ״ה בסנה׳ מ״א. ובפי׳ ר״ח כ״י לסנהד׳ מ״א. ולע״ז ח׳: וכן הוא בתוספ׳ סנהד׳ י״ד: ד״ה מלמד בציון משבת ט״ו. ובאמת בכ״י מ׳ וא״פ לשבת אי׳ כן כמו שגרס רבינו גם כאן בציון דשבת לפי גי׳ הכ״י ובנו״ג בשבת בחנויות, וכ״ה ברש״י בר״ה ל״א סע״א ובכ״י ל״ד (ד״ס צד מ״ד:) אבל בנו״ג שם חנות וכ״ה בילקי׳ ישעיה רמז רצ״ו בשם ר״ה — וגי׳ סנדרי של דפ״ר וכ״י ערוך חוץ מהכ״י וי״ו וה״ב אי׳ גם כן בכ״י רש״י לר״ה (ד״ס שם) ובכ״י מ׳ לע״ז (ד״ס י״א.). [1]) כ״ה גם בדפ״ר ובכ״י ערוך. [2]) בדפ״ר ועיי׳ לעיל בהערה א׳.

— ולנקבה בכתובות פ"מ מ"ד המושיב את אשתו חנונית] —

חַם (= חַסָא בל"ס וכ"ה בל"ע خس Lattich, Gartensalat ועפ"י הגדה מלש' חוּס (schonen בפ' כל שעה (פסחי' ל"ט.) בחזרת ובעולשין, חזרת חסא מאי חסא [1]) דחס רחמנא עלן (שם) ולמה נמשלה מצרים במרור לומר לך מה מרור זה תחילתו רך וסופו קשה אף מ צ ר י ם ת ח י ל ת ן ר ך ו ס ו פ ן ק ש ה [2]) ש"מ חזרת חסא ומרור אחד הן. התורה חסה על ממונן של ישראל שנאמ' (במדבי' כ', ח') והשקית את העדה ואת בעירם (מנחות ע"ו:). *[אחי"ה רבינו הרכיב שני ענינים שונים בע' אחד עפ"י הגדה מאי חסא דחָס רחמנא וכו', ואחרי שהביא את זה הוסיף הדוגמאות בענין חס ששייך לשרש חוּס ובדפ"ר אף כי נחלק הע' לשנים בכ"מ טעות הדפוס נפל בו כי המדפיס הביא בין דברי רבינו שבאותו ציון דפסחי' התיבות: ס ל י ק . פ י ר ק א מזה מוכח כי הערך נחלק לשנים רק בטעות הדפוס. — וכנ"ה חסא פסחים קט"ז. קפא דחסא עיי"ע חס ז' וע' קף ט"ז. ברכו' נ"ו. חזן חסא על פום דני. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז עיי"ע חזר ג', והקבוץ ירו' פסחים פ"ב דכ"ט ע"ג עיין למטה בהערה א', ירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה רע"ג כרמא דההוא גברא מסיק חסין, ושם: מינסב חסין עיי"ע בסים ב' (בח"ב, קל"ג:) ירו' כלאי' פ"ב דכ"ח, עיי"ע חריע ומ"ש. ב"ר פס"ז חסין רברבין (וריש המאמר הובא בע' פגלא), איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד כותאי (א') אנא טעין קניא וביה מיסרא דחסין] —

* **חָס** (מפעל חוּס מל"מ ענינו רחם על דבר schonen) נגעי' פי"ב, ה' אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי וכו', ושם על מה חסה התורה וכו' עיי"ע טפי. יומ' ל"ט. וש"נ התורה חסה על ממונן של ישראל עיי"ע הקודם ושם הכונה על מנחו' ע"ו: — סוט' י"ד. חסה התורה על עוברי רצונו. תענית כ"ד. גברא על בריה ועל ברתיה לא חס עלי דידי היכי חיים. ירו' כתובות ספ"ד דכ"ט: אנשי הגליל חסו על כבודן ולא חסו על ממונן אנשי יהודה חסו על ממונן ולא חסו על כבודן, ירו' כתובו' פי"א דל"ד: כשם שאדם חס על כבוד אלמנתו כך חס על כבוד גרושתו. סנהד' נ"ה סע"א חס רחמנא עלייהו. ב"ר ס"פ ט"ו ואם על כבוד תולדותיו חס המקום על כבודו עאכו"כ, תנחומ' בלק ס' סי' ט' חס הקב"ה על כבוד של אותו רשע (בלעם) וכו', וא"כ חס הקב"ה על כבודן של רשעים אין צריך לומר על כבוד הצדיקים, וכ"ה במד"ר פ"כ ובילק' קדושין רמז תרכ"ד בשנוי לש' קצת, ובילק' שם עאכ"כ שיחוס הקב"ה וכו', ב"ק ל"ח: וילק' דברי' רמז תת"ח חס הקב"ה על ב' אומות גדולות וכו', ב"ר ספנ"א ע"י שחסתה על כבוד אביה וכו' — ועוד עיי"ע חסך. והשם בתרגום חיס עיי"ע.

* **חַס** (פי' בלש' ערבי خس נבל ונמבזה ומחולל verächtlich, gemein) בפרש' מקץ (בראשית מ"ה, ז') על פסוק חלילה לעבדך פירש"י וז"ל חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגם חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלום עכ"ל הזהב, א"כ גם לדעת רש"י חס כמו חלילה וכן הועתק כל חלילה שבתרגום וכונת חס מאת הקב"ה יהי עלינו כלומר חולין ודבר נמאס יהי עלינו מאת המקום, אבל מהרא"ם (הובא בפ"י אות חס) לא ירד במח"כ אל עומק כונת רש"י בבארו דבריו בזה"ל: כתב רש"י בפרשת מקץ וכו', ופירושו ר ח מ י ם ו ש ל ו ם יבואו עלינו מאת ה' שלא יביאנו אל המכשל הזה להאמין בדבר הזה עכ"ל, ולא ידעתי באיזה דקדוק לשון עשה מהרא"ם תואר השם לשם, בפרט שאינו מן הנמצא בתנ"ך וגם בעל מתורגמן נדחק לפרש חס מלשון חוסה ה' והח' לעווי פי' ג"כ חס בהוראת השם והעתיקו Erbarmung או מל"ס שענינו כפרה וכן דעת הח' שטיין במאמרו טערמינאלאגיע כ"ה (ועוד שם גזרה מפעל חסה ענין החביא) וגם מה שהוסיף הח' פליישער בעמת"ר ותלמודי לדברי הח' לעווי שהוא מל"ע حاش fernhalten איננו עולה בכ"מ שהוזכר חס ושלום או חס וחלילה אבל לפי גזרת הנ"ל מל"ע خس פי' דבר חולין ונמאס הכל על מקומו יבוא בשלום. וענין חס וחלילה הוא ענין אחד במלות שונות כי הראשון הוא ל"ע וארמי והשני ל"מ והעתקתו es sei verwerflich! — וענין חס ושלום (ברכו' כ"ח, ס"ג: פסחי' ס"ד: פ"ז: חגיגה ד': ט"ו. מגילו' ל"א רע"ב; עדיות ה', ו'; ידים ג', ה'; שבת קל"ח סע"ב; נדרי' כ"ב. כתובו' ק"ג: ב"ק נ"ח רע"א, ב"מ פ"ח: ב"ב צ"א רע"ב, ע"ז י"ח: מנחו' נ"ג: ירו' פסחי' פ"ו דל"ג. מכילתי' יתרו פרש' א', ירו'

[1]) בנו"ג ואמר רבא ובכ"י מ' רבה מאי חסא. [2]) כ"ת בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב וכ"ת ברפ"ר, ובשרפ"ע נשמט. ובכ"י מ' חגי' ולמה נמשלו מצריים ל ח ז ר ת ובכ"י ב' בחזרת מה חזרת זו תחלתה רכה וסופה קשה וכו' ועיי' ד"ס פסחי' צד נ"ת. וש"נ יתר הגירסאות ולא חש כי כ"ת ג"כ בירו' פסחי' פ"ב דכ"ט רע"ג בחזרת חסין . . מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר כך עשו המצריים לאבותינו במצרים בתחילה וכו'.

כלאי׳ פ״ט דל״ב: ירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה סע״א, תוספתי סוטי פי״ו. שהש״ר ס״פ לסופתי, ילקי קהלת רמז תתקע״ד פסיקתי דר״כ דף קמ״ו: דברי׳ רבי פ״ב, ילקי משלי ריש רמז תתקנ״ז. תרג׳ אסתר ו׳, א׳) כלומ׳ נמאס ומחולל מכל וכל ganz und gar werwerflich ולדעתי באה מלת ושלום בפתרון הענין מכל צד ועבר ומצאתי און לי בפי׳ הרד״ק לישעי׳ נ״ג, ה׳ שפי׳ שלומינו כמו כלנו כמו הגלת שלומים (ירמי׳ י״ג, י״ט) כלומ׳ גלות שלמה וכו׳ ועיי׳ ג״כ בשרשים שרש שלם. ודוגמתו עיי׳ מ״ש בסוף ע׳ חתן — וגם בלא צירוף מלת ושלום מורגל היה בפי רב ד״מ חולין קי״א סע״ב חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דליספי לי מידי ולא סבירא לי כלומ׳ חולין הוא ונמאס יהיה הדבר שיתן לי אבוה דשמואל אכילה שהיא לפי דעתי אסורה, וזה מה שסיים רש״י ד״ה דליספי: „לא היו דברים מעולם״ וכונתו לפרש חס ליה וכו׳, קידושי׳ מ״ד: וחס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דנימא הכי ורב הונא אמר על ר׳ חייא בערכין ט״ז: חס לי דליכסוף זרעו דרב. וכן בירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ד וירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג ע״ג חס ליה לא עבד חובה מן יומוי: ושם, חס ליה לא עבד טיבו מן יומוי. — והפעל ממנו עיין ערך חסא א׳.

חֶסָא (מע׳ הקודם לזה מפעל ערבי خس או خسا מנכל ומבזה geringschätzen, verächtlich sein, machen) בינוני פעיל בתרגום ירושלמי א׳ לבראשי׳ מ״א, ג׳, י״ט דקות בשר, רקות בשר הועתק: חַסְיָין בבשרהין ומו״ע הביאו בע׳ חסיין: ובאפעל הובא בע׳ מחס לתרג׳ וכעסתה צרתה גם כעס (ש״א א׳, ו׳) ומרגזא לה פנינה ארתח ומַחְסָא לה כלומ׳ והיתה מבזה אותה ובנוסח׳ לי׳ בתרג׳ וגם ר״ב והח׳ לעווי לא פתרוה כהוגן, ובע׳ הנ״ל עוד תרג׳ חמסי עליך (בראשי׳ ט״ז, ה׳) מחוסי ושירוי צערי (ובנו״ג בתר״י א׳ דיני ועולבני) פי׳ מחוסי שם מן חסה וענינו עלבוני וחרפתי כאמור בכתוב ואקל בעיניה (שם) — ועוד עיי״ע חוצה, חיצה קודם ע׳ חצל(ת) ומ״ש.

* חֲסָא (שם הפרטי) יבמות קכ״א סע״ב דביתהו דחסא, ושם: מאן איכא בי חסא טבע חסא, חסא גברא רבה איתיה.

חָסַד (מל״מ וענינו חָנַן והשם חסד נרדף עם חֵן, והתואר חָסִיד liebreich, fromm) בפ׳ היה נוטל את מנחתה [1] (סוטי ג׳, ד׳ דף כ׳.) הוא היה אומר חסיד שוטה וכו׳, [פי׳ בגמ׳] (שם כ״א:) היכי דמי חסיד שוטה כגון דטבעה איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאסתכולי בה ואצולה. ירושלמי (סוטי פ״ג די״ט רע״ג) ראה תינוק שטבע בנהר אמר אחלץ תפילי ואצילנו עד שחלץ תפליו מת התינוק [2], בב״ר פרש׳ פ״ז [3] (לפנינו פ׳ פ״ו) ויקנהו פוטיפר: לא יעזוב את חסידיו (תהלים ל״ז, כ״ח) חסידו כתיב ואיזה זה יוסף [4]. ובילמדנו פ׳ כי ימוך (בתנחו׳ לי׳) ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל וכי עם כל בני ישראל עשה והלה לא עשה חסד אלא עם משה בלבד שנאמ׳ (שמות ב׳, כ׳) קראן לו ויאכל לחם אלא כל העושה עם אחד מגדולי ישראל חסד כאילו עושה עם כל ישראל — בר״פ ב׳ בכתובו׳ בגמ׳ אם יש עדים (י״ז.) ובי״ה אומרי׳ כלה נאה וחסודה. *[אחי״ה והוא תואר נקבה במקום חסידה למען הבדילו מהשם חסידה Storch וכ״ה במד״ר פי״ב למלך שהיה לו בית נאה ומשובחת וחסודה וכו׳ כך התורה נאה ומשובחת וחסודה אבל בשהש״ר פ׳ עמודיו הגי׳ חסידה, ועוד התואר לנקבה חסידתא שבת ע״ז: עיי״ע אסיתא. ותואר זכר חסיד ובל״א חסידה וכ״ה בל״ס והרבה בדרז״ל עיי׳ ברכו׳ ד׳, ו׳: מ״ג: שבת ס״ג, ק״כ, עירובי׳ י״ח: ר״ה י״ז: תעני׳ ח׳, י״א: מ״ק י״ז, י״ח, שקלי׳ ח׳: סוטי׳ י׳: מ״ח: ב״ק ל׳, נ׳: פ׳, ק״ג: ב״ב ז׳: תמור׳ ט״ו: [כל היכא דאמ׳ מעשה בחסיד אחד או ר׳ יהודה בן בבא או ר׳ יהודה בר אילעי; קהל״ר פ׳ כי יש מעשה בחסיד . . ומצאו חסיד אחר] אבות פ״ב, מ״ה, והקבוץ ברכו׳ ל׳, נדרי׳ י׳, ב״ק ל׳, נדה ל״ח, ושם: שמחות פ״ג חסידים הראשונים, סוכ׳ נ״א, חסידים ואנשי מעשה, סוט׳ מ״ט: שהיה מקטני חסידים, תעני׳ כ״ג: מגילי כ״ח: חולי׳ קכ״ב, חסידי דבבל — ותואר לשם עצם ד״מ ברכו׳ כ״ט: ר׳ סלא חסידא, מ״ק י״ז: מר זוטרא חסידא. והשם חֶסֶד חגיג׳ י״ב: תמיד כ״ח, חוט של חסד, סוכ׳ מ״ט: תורה של חסד.. תורה שאינה של חסד ובצירוף עם גמילות: גמילות חסדים עיי״ע גמל ובירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב

[1]) כ״ה לנכון בכ״י אבל ברפ״ע בט״ס המחתה. [2]) לפנינו בירו׳ אי׳ כהצעת תוספו׳ סוטי כ״א: ד״ה היכי ע״ש. [3]) כ״ה לנכון בכ״י אבל ברפ״ע פ״ו. [4]) ודע כי בספרים שלנו כתיב מלא חסידיו אולם מזוהר פ׳ וישב מוכח כי גם לפניו היה חסר שכתב בזה״ל האי קרא אוקמיה באברהם חסידו כתיב ע״כ ועפ״י המסורה לא נמצא רק שני חסרים א׳ בש״א ב׳, ט׳ רגלי חסידו ישמר (עיי׳ יומי ל״ח:) ובי במשלי ב׳, ח׳ ודרך חסידו ישמר. ומקרא דשמואל דרש הזוהר וירא ג״ב על אברהם: חסידו כתיב חד ורא אברהם ע״ש ומ״ש לשמואל הנ״ל.

ע"ג גמיל חסדא, וממני שם העצם חיסדא גיטין ז', חיסדא שמך וחיסדאין מילך, ובשנוי ברות רבה פ' קטן וגדול ובירו' שם אמורא זה נקוב: חסדאי, חסדיי עיין מבוא הירו' למהרז"ף צ'. — והשם המופשט חסידות, חסידותא חולין ס"ג, למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה. ע"ז ב': טהרה מביא לידי קדושה וכו', יראת חטא מביא לידי חסידות חסידות מביא לידי רוח הקודש כן הגיה לנכון הגרי"ב והביא ראיה מירו' ס"פ דשקלי' דמ"ז ע"ג וע"ש ובכ"י מ' הגי' יראת חטא מביאה לידי רוח הקודש ר"ה מביאה לידי הסידות חסידות גדולה וכו', ובריי"ף ובראי"ש ובמנו"ה ד' קושט' סי' כ', ק"פ וסי' ש"ל אי' י"ח מביא לידי ענוה ענוה מביא לידי חסידות ועיי' גם ד"ס ע"ז כ"ז, וש"נ יתר השינויים והוספה מאוחרת שנסמנה שם אי' ג"כ בירו' שבת פ"א' ד"ג ע"ג ע"ש ועוד עיי"ע זהר ג' וע' זרז, סנהדרין ק"י: שבקה ר"ע לחסידותיה . . מאי הסידותיה . . ר"ע אומר באים הם (קטני בני רשעי ישראל) לעוה"ב, ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג פסקו אנשי חסידות. — והפעל בל"א חֲסַד פי' מעורר חסד לשאול על הפתחים ובלא"ש betteln ויק"ר פ"ה אילין כותאי הכימין למיחסדה ע"ש ובמ"כ, ועוד ענין חֲסַד בל"א וסורי מבזה מהשם העברי חֶסֶד (ויקרי כ', י"ז) והפעל ממנו משלי כ"ה, י"ז פן יְחַסֶּדְךָ וכן בירו' יבמו' פ"א ד"ג, לא יחסדונך כותאי דאת מקיים דרשיהון עיי"ע חץ ג'. והשם חיסודא תרגום חרפה חיסודא עיי' הדוגמאות בעמת"ר לה' לעווי, והקבוץ פסיקת' פ' שקלי' י"ב: צדקה תרומם גוי (משלי י"ה, ל"ד) אלו ישראל וחסד לאומים חטאת (שם) מקבלין הן ישראל חיסודים מאומ"ה בשעה שהן הוטאים כלומר בזמן שישראל חוטאים מקבלים חרפה מן האומות עיין הערה מ"א להח' ר"ש באבער לפסיק' שם] —

חסד (= חֲסוּדָה לפע"ד מל"י σχάσις נקירה בהקזת דם Stechen, Ritzen, Schröpfen או אולי ט"ס במקום חסורה והוא ל"ע حصير (Ader בגמ' בפ' שמנה שרצים (שבת ק"ח סע"ב) יד לחסודה תקצין, פי' מקום שמקיז דם. *[אחי"ה גזרת המלה מל"י הנ"ל נסיתי עפ"י פירש"י דכתב בזה"ל: לחסודה ריבדא דכוסילתא פלימאה בלע"ז ע"כ ובכתובות ל"ט: ד"ה ריבדא דכוסילתא לועז פונטויר"א דפלמוא"ה והוא Stich vom Aderlass-eisen, pointure de flamme וכמו שהוסיף שם לפרש ריבדא ניקור כוסילתא כלי אומן מקיז (עיי' מ"ל לרמ"ל) וא"כ חסוּדה יוכל להיות בהפך האותיות סחודה ל"י הנ"ל פי' ניקור בהקזת דם וגם רבינו בע' פגר פירוש ריבדא דכוסילתא בל' ישמעאל אלמזוגא [1]) והוא לפע"ד المبزغ chirurgisches Instrument והוא כעין שפוד קצר להקיז בו הדם, וא"כ חסודה (סחודה) הוא מקום ניקור ונקב שנעשה ע"י כלי המקיז זה והיה סכנה לנגוע בו קודם נטילה, אבל עוד פי' אחר עלה על רוחי אחרי רואי כי בכל דפוסים הישנים עד קראקא בגמ' וברש"י וכן במנו"ה בדפ' קושט' (עיי' ד"ס שבת צד קי"ט) הגי' חסורה ברי"ש לכן גזרתי אומר כי לפי גי' זו המלה חֲצבה מל"ע הרשומה שפי' עורק Vene, Ader והבוחר יבחר] —

* חסדיגרון ט"ס תחת הסא דאיגרין עיין ערך הזר ד'.

* חיסחון ט"ס תחת חיסכון עיי"ע הסך.

☞ חַסְחוּם (לפע"ד מל"ס חסחוסא = חסוסא תנוך Knorpel) תר"י [א'] ונתתה על תנוך אזן (שמות כ"ט, כ') ותתן על חסחוס, תרג' בדל אזן (עמוס ג', י"ב) חסחוס דאודן ובעל הערוך גורס סחוס ע"ש. *[אחי"ה והצדק עם ר"ב כי כן מראה גזרת המלה מל"ס הנ"ל וכ"ה בכ"מ בתרג' מלבד הציונים הנ"ל גם בתרג' ירו' א' לויק' ח', כ"ג; י"ד, י"ז וכ"ה בבכורות פ"ו מ"א נפגמה אזנו מן החסחוס, ובבכורות מ' רע"ב אזניו כפולות בחסחוס אחת [2]) הרי זה מום בישתי חסחסיות אינו מום, ורבינו גורס בע' סחס בכל מקום בה"א בראש כאלו היה ה"א הידיעה ונגרר בזה אחר גי' הספרי' ופי' רגמ"ה כ"י כמו שאראך, ושם (בקבוץ כ"י אנגייליק' דף ק"ד:) הגי' בפי' רגמ"ה גם חסים ופי' היינו סחוס, והראשון נכון כי חסחוסא בל"ס היינו חסוסא פי' תנוך ובמשקל סורי נמצא' המלה ג"כ בתוספת' בכורו' פ"ד אזניו מגופפות בחסיסה אחת לא ישחוט בשתי חסיסות ישחוט. ולגי' הספרי' ורבינו אבאר מלת סחוס בע' סחס ע"ש, אבל בעה"ק שנ"ב כתב בזה"ל חסחס בכיצד צולין (פ"י) [צ"ל פ"ו מי"א] הקישה של אזן, תנוך תרג' חסחס ע"כ וכן בע' סחס הביא עהק"צ (פ"י) [צ"ל פ"ו] דפסחי' ותרג' חסחוסין בחי"ת]

* חַסִּין הקבוץ מן חסא עיי"ע חס א' חסינה עיי"ע חסן ב'

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד. [2]) כ"ה ברש"י, ובנויג בחסחסי.

חסיין תרג' ירו' דקות בשר חסיין בבשריהון. *[אחי"ה פירשתיו בערך חסא א' ובמשביר ועוד בעמת"ר להח' לעווי בטעות מבואר על ידי הבלעת רי"ש חסיין = חסרין] —

חֲסִית (פי' כמו חסא lattichbittere, Lauchart) כפ"ט בתרומות (מ"ז) המנכש עם הנכרי בחסיות, ובפ"י (מ"י) [אבל] חסית של חולין עם חסית של תרומה, ובס"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ח רע"ב) דתניא המנכש עם הנכרי בחסיות אוכל מהן עראי ומעשרין ודאי בע' דבר [א'] פי' כבר [1]. ובמגילת איכה כלו בדמעות עיני: ששה דמעות הן שלש יפות לעין דמעת חסית קטנה ס"א שום, דמעת הקילורית [2] ודמעת החרדל ושל שחוק יפה מכולם, ושלש רעות הן לעין דמעת הקרה [3] ודמעת העשן ודמעת הבכיה ושל (תשהור) [תשהורת] קשה מכולן, מעשה באשה אחת שהיה לה בן תשהורת ומת [4] וכו'. *[אחי"ה בנו"ג בשינוים ועיי"ע דמע ב' וש"נ, ובשבת קנ"ב רע"א ובאבות דר"נ פמ"א הגי' נשתנה יותר וגם שם אי' כמו במדרש איכה הנ"ל ושל סם וצ"ל שום כס"א בערך הנוכחי או הסם באיכ"ר משובש מן חסית. וגם חסר מאמר שלם בתחלת הדבור באיכ"ר וכצ"ל שלש דמעות טובות ושלש דמעות רעות שלש טובות וכו' עיין פי' מהרז"ו. ודע שמתיבה קטנה אשר בה מתואר חסית בציון דאיכ"ר עפ"י גי' רבינו מוכח כי מיני חסיות שונים היו וזה מה דאית' בירו' תרומו' פ"י דמ"ז: חסית כחסית מין במינו ר"ע מתיר וחכמים אוסרין, וכתוספתא תרומ' רפ"ט פלוגתא הוא כמה הן מיני חסיות ת"ק סבר: אלו הן מיני חסיות הלוף והשום והבצלים והקפלוטות ור' יהודה אומ' אין לך מיני חסיות אלא קפלוט בלבד ע"כ. ולפי זה נ"ל להסביר כי ר' יהודה בשטת ר"ע דירוש' הלך ות"ק כחכמים סבר ליה ודו"ק. ובכ"י אירפורט אשר הדפיס הח' צוקערמאנדל (תרומות צד מ"א) הגי' חרסיות ונראה שהוא ט"ס שקשה להשחית כל המקומות אשר בהם הוזכר חסית וחסיות בעבור ציון אחד אף כי חרסיות אולי גם כן יש לו פתרון מלשון ערבי حرشاء , حريشة שהם מיני נטעים. — אבל היה דש בחסית (מעשרות פ"א מ"ח) בודאי ט"ס הוא תחת בחפית וכ"ה בירושלמי ובמשניות וכ"י מ' ובכל דפוסים הישנים עד דפוס פפד"מ (ד"ס שם) — ובעה"ק שנ"ב סיים: פירוש לוף מין של בצלים] —

חֲסַף (מל"ס והוא חָשַׂךְ בל"מ ענין חסרון העדר ומניעה verringern; abhalten, zurückhalten) (בפ"ק) [צ"ל פ"ז] בדמאי (מ"ג) רשב"ג אומ' לא יהסוף [5] מפני שממעט במלאכתו של בעל הבית. פי' רבינו דניאל ב"ר יחיאל ישיע"ם [6] לא יפחות גרוגרת מאכילתו ליתנה תרומת מעשר מפני שממעט מלאכתו של בעל הבית שאין לו כח לעשות מלאכה כשאינו אוכל הרבה, ותניא (כ"ל שכיון לתוספתא ב"מ רפ"ח) לא ישכיר [7] אדם עצמו וירעיב עצמו מפני שממעט ממלאכתו של בעל הבית וכן מפורש בירושלמי (דמאי פ"ז דכ"ו רע"ב) [8]. בריש כלים (פ"א מ"ב) (וחסוכי כלים) [9] וחסוכי בגדים במגע [10], וכר"ג דפ' בכל מערבין (כ"ח.) חסוכי בנים לא יאכלו [11]. פירוש לשון חיסור [12] כמו לא חשכת את בנך (בראשית כ"ב, ט"ז). בפ' ואלו עוברין בפסח בסוף הלכה כיצד מפרישין חלה (פסחים מ"ח סע"א) אמר רב פפא ש"מ גריען חיטי חסיכתא [מחיטי מעלייתא], פירוש דקות ורעות כדמתרגמינן חסיכתא ובישתא (אונקל' לבראשית מ"א כ', כ"ז) [13]. בפ' איזהו נשך בגמ'

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר. [2]) בדפ"ר משובש הקילונות. [3]) בדפ"ר בט"ס הקבר. [4]) כ"ה בכל כ"י ערוך. [5]) וכ"ה בירו' אבל במשניו' יחשוך ובכ"י מ' בט"ס יחתוך. [6]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו ול"ד והוא קצור מן יבוא שלום ינוח על משכבו עיי' כתובו' ק"ד. פדר"א פל"ד ועיי' צונץ צור געשיכטע שנ"ת, ומדפיסים אחרונים השמיטוה מקוצר ידיעה, ובכ"י ב"ר אי' במקום ר"ת הנ"ל רק ז"ל ובדפ"ע גם זה ליי. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע בט"ס ישבים. [8]) ושם אי' בזה"ל לא יחרוש אדם וכו' לא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום לא ירעיב עצמו ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעל הבית וזה קרוב לגי' רבינו ובלי ספק כן היה גורס גם בתוספת' ב"מ הנ"ל אבל בנו"ג שם אי' בזה"ל אין הפועל רשאי לעשות מלאכתו בלילה ולהשכיר את עצמו ביום . . לא יהא מרעיב ומסגיף את עצמו ומאכיל מזונותיו [לבניו] (כ"ה בכ"י אירפורט) מפני גזל מלאכתו של בעה"ה. — ומאותו פרק דתוספת' ב"מ הביא רבינו ציונים בע' טרסית ובע' רתף ע"ש. [9]) יש למחוק. [10]) בנו"ג בכלי' וחשו כי אבל בפי' רה"ג לסדר"ט צד ג' כגי' רבינו ושם הובא גם המאמר מתעני' י"א. וחסוכי בנים משמשין מטותיהן וכו'. [11]) וכה"ג בכ"י מ' ובאו"ז הלכו' עירובין סי' קל"א וכן שם בגמ' בסמוך לעולם להסוכי בנים כגי' כ"י ואו"ז וכה"ג בדפ' שונצי' בגמ' עיי' ד"ס צד נ"ג: אבל בנו"ג בשתי פעמים בשי"ן. [12]) וכ"ה בפי' רה"ג לסדר"ט הנ"ל וכן מוכח מפי"מ להרמב"ם לדמאי הנ"ל. [13]) וכ"ה בנוסחי'. אבל בפי' ר"ח לפסחי' (צד פ') גרס חיטי חסירתא ופי' רעים דקים כדמתרגמינן חסירתא ובישתא ע"כ, ונאמן בעל

מפרין [1]) (כ"מ ע'.) א"ל כי הא אפי' בדקנני נמי שרי למעבד דהא קא מקבלי [2]) עלייה חסכא דנחשא [3]). פי' בספרים [4]) דכמה דמקלי נחשא בצרי דמיה. בפ' הקומץ רבה בגמ' ז' קני מנורה (מנחו' כ"ט.) עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר זהב והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוהו על ככר אחד ומי חסיך כולי האי וכו' [5]). כמעט קט (יחזק' ט"ז, מ"ז) תרגומו חסוך הוה חוביך. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' ירמי' ל', י"א; מ"ו, כ"ז בדין חסוך אבל בירמי' י', כ"ד אי' חשוך וכן במקום חסוכי בנים (תעני' י"א.) אי' בכ"י מ' וב' ובילק' מקץ רמז קמ"ח ובri"ף וברא"ש ובמנו"ה ססי' קע"ט הגי' חשוכי בנים אבל הגי' בסמ"ך יותר טוב, וקרוב להוראת חסך עיי' ג"כ בע' הבא אח"ז] —

* חֲסַךְ (פירוש בלשון סורי ענין מניעה ועיכוב ובהשאילה אצל רז"ל כמו חוס zurück-halten, schonen) במד"ר פ"כ ותאמר הבכירה אל הצעירה (בראשית י"ט, ל"ד) וכו' לפיכך חסך הכתוב על הצעירה ולא פירשה וכו', ובפיעל תוספת' סוט' פ"ו מחלל ש"ש בסתר מחסכין עליו בגלוי נפרעין ממנו זה שבסתר חיסך עליו המקום רשב"א אומ' אף זו שבסתר לא חיסך עליו המקים ובכ"י אירפ' (בהוצ' צוקערמאנדל סוט' 304) בסתר מחסכין לו ובגלוי אין מחסכין לו כאן שבסתר חיסך עליו הכתוב וכאן שבגלוי לא חיסך עליו הכתוב וממנו השם חִיסָּכוֹן וכ"ה בל"ס חוּסָּכָנָא מנחו' ע"ו סע"ב ופ"ח רע"ב מפני החיסכון . . מאי מפני החיסכון . . התורה חסה על ממונן של ישראל, בדף ע"ו: אי' בט"ס חיסחון וצ"ל בכ"ף כמו בדף פ"ח: וכ"ה בשתי פעמי' בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' בקובין כ"י אנג' דף כ"ה: ודף ל"ב: ובשתי הפעמים בלי יו"ד אחר חי"ת] —

1 חֲסַל (בל"ס גמר והשלמת היניקה das Saugens entwöhnen) עד יגמל הנער (ש"א א', כ"ב) [תרג'] עד דאיתחסיל [רביא], עד גמלך (שם סוק כ"ג), עד גמלה (שם). *[אחי"ה לעוטת הוראת גמל (נרדף עם גמר) שענינו השלמת היניקה ועוד השלמת בשול הפרי מורה גם כן חסל: א') כמו בל"ס גמר יניקה והעתקת היונק משדי אמו; ב') גמר בשול הפרי עיי' דוגמאות להורא' א' בתרג' אונ' לבראשי' כ"א, ח'; תרג' מ"א י"א, כ'; ישעי' י"א, ח'. והשם בקבוץ היסולי תרג' גמוליו (תהלים כ"ג, ב') מלש' גמל יונק וכן בל"ס חסילותא, להוראת ב' עיי' תרג' ירו' ב' במדב' י"ז, כ"ג וחסיל לוזין, ומהוראת גמר והשלמת דבר נסתעף המושג בערך הבא אח"ז] —

2 חֲסַל (ענין גמר ותם völlig dahin sein, ein Ende nehmen) תר"י [ב'] ויתם הכסף (בראשי' מ"ז, ט"ו) וחסיל כספא, תרג' [ירושלמי ב'] עד תמם (דברים ל"א, כ"ד) עד זמן דחסילו, והוא ל"מ יחסלנו הארבה (דברים כ"ח, ל"ח) ותרג' יחסליניה גובאי. *[אחי"ה ותרג' התכבדי כארבה (נחום ג', ט"ו) יחסלונך כגובא כ"ה ברד"ק שם וכבד הוא מל' רז"ל מכבדין בין המטות (ביצי' כ"ב:) כלומ' גומר ומכלה רש"י לנחו' ורד"ק שם ובע' כבד וכן אמרו בירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד ולמה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל כלומ' גומר ומכלה תבואת השדה, ומזה הענין בכלות דבר והשלמתו נאמר חסל סדר או פרק וחסלת פרשה עיי' ד"מ חרוזי דרבינו בסוף אות ב' ס' ועוד, ושם הנפעל נחסל והפעל הוחסל ועיי' בפירש"י בתם כל פרשה ויתר דוגמאות בספר זינאג'. פאעזיע לצונץ תכ"ח וכן אצל רז"ל ירו' נדרים רפ"ח ד"מ ע"ד הריני בתענית עד דחסל פירקי עד דנחסל פרשתי, ירו' קידושי' פ"ג דס"ד ע"ד מן דחסיל מידרש, ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: מן דחסיל . . מן צלותיה, ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג . . מאריך בצלותיה כיון דחסל אמר וכו', ירו' בכורי' פ"א דס"ד. מחסל לה, ב"ר רפי"ז מן דחסלין א"ל וכו', ושם ס"פ ע"ו אתי למחסל וכו', ויק"ר פכ"ז דרכת עד דחסל דיינא, איכ"ר פ' בכה: הא חסילא והא מסכמא ע"י ירמיה, ריש שהש"ר זמנין מחסיל לה זמנין דלית מחסיל לה] —

הערוך ששאב מפי ר"ח להגיה דברי הפי' דר"ח עפ"י ערך הנוכחי ואולי המעתיק היה מתחכם להגיה הפיכתא להפירתא בראותו כי לפעמים תרג' דקות ורקות (אונקי' לבראשי' מ"א. ג'. ד'. י"ט) חסירן אבל זה התרג' רק כדבוק לבשר עיי' נתינת לגר להגאון מהר"ן אדלער לבראשי' שם פ' כ' ואולי גם שם צ"ל חסיכן או חסיין עיי"ע חסא א'. [1]) כ"ת בכ"י ו"ו ל"ד ודפ"ר וכ"ת בירו' אבל בנו"ג מפריז עיי"ע פר ב'. [2]) בכ"י ל"ד לא מקבלי וצ"ל קא מקבלי. [3]) כ"ה בכ"י הנ"ל, אבל בדפ"ע חסר מן בגמ' עד דהא ובדפ"ר אי' רק בגמ' מפרין. [4]) כ"ה נכון עד מאור רק בדפ"ר נראה מזה שלפני רבינו לא היתה הנוסחא כלפנינו ומפי הספרים בא אח"כ בגמ' שלנו דכמת דמיקלי וכו' וכן לי' בש"מ או אולי כונת רבינו פי' בספרים כלומר בקצת ספרים של ש"ס אבל לפי דפוסי ערוך האחרוני' שהשמיטו מלת בספרים אין למלת פי' מובן שהם דברי הגמרי. [5]) בנו"ג מי חסר אבל ברש"י בתעני' י"א. ד"ה חסוכי בנים הובא הציון טמנחות ומי חסיכי כולי האי כמו שהעיר הגרי"ב

חָסַם (מל"מ ענין חתימה וסתימה והידוק zusam-menbinden, verstopfen, befestigen; חִיסּוּם Verschluss ועיי' בפירוש רבינו; חֲסוּם Maulkorb בל"מ מחסום) בפ' במה בהמה בגמ' חמור יוצא (שמות נ"ג.) ולא פרה בחסום שבפיה. בפ' השוכר את הפועלין בגמ' אוכל פועל קישות (ב"מ צ"ב.) [כנפשך (דברי' כ"ג, כ"ה)] מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת מותר. פי' מה נפשך כשאתה עומד בכרמך אם אי אתה אוכל פטור אף פועל אם עשית עמו תנאי על מנת כן אני משכירך ואתן לך כך וכך שלא תאכל פטור [1]. פרק י"ו בכלי' (מ"ז) המלקוט [2] של בקר והחסום שלו; "פי' כמו מצודה קטנה של חבלים שחוסמין בה פי השור והגמל" [3]. הסלים של עץ משיחסום (כלי' שם מ"ב) [4] ויקנב [5] פי' מלשון לא תחסום (דברי' כ"ה, ד') "כיון שגומר אדם הקופה או הסל וגומר שפתו היא (חסמה) [צ"ל חסימה]" [6] וכן פי' הא דתנן בהכרים (פ"ב) [צ"ל פ"כ] (מ"ב) בכלים הומר בשירי כלי נצרים מבתחילתן תחילתן אין מקבלין טומאה עד שיתחסמו. ובהסיף והסכין פי"ג בכלי' (מ"ד) המעצד והאיזמל [7] והמפסלת [8] והמקדה שנפגמו טמאין ניטל חסומן [9] טהורין. פי' "כפי החרב וכפי הסכין ופי הקרדום ובחודו של מקדח נותנין ברזל טוב ששמו צר [10] בלי' קודש" וחוסמין פיהן בו שיהא חד לחתוך [11] יפה ובלע"ז נקרא (אצר"ו) [צ"ל אצירו] [12] ובל' ישמעאל (דבר) [צ"ל דכר] והוא איצטמא לפרזלא דגרסינן בברכות (ס"ב:) [13]. בפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ד.) אין מלבנין את הרעפין מאי קא עביד ברעפים חדשים עסיקינן . . . מפני שצריך לחסמן, פי' לסתום נקביהן [14]. בויק"ר אחרי מות פרש' כשושנה (פכ"ג ושהש"ר פי' כשושנה) ר' אלעזר חסמא אזל לחד אתר אמרון ליה חכים ר' למיפרס על שמע חכים ר' למיקרב אמר לאו אמרון ליה על מגן קרין לך רבי נתכרכמו פניו והלך אצל ר"ע אמר לו מה לך פניך חלניות תני ליה [15] א"ל צבי רבי דייליף א"ל אין מאן דייליף [16] אזל לתמן אמרון ליה חכים ר' למיפרס על שמע אמר להון אין חכים ר' למיקרב אמר להון אין אמרון הא חסים [17] אליעזר והוה קרו ליה אלעזר חסמא. בב"ר פי"ג והשקה את כל פני האדמה א"ר אלעזר ב"ר שמעון אין הארץ שותה אלא לפי [18] חסומה [19] — חז"ה דהוה קא מחסם. כבר פי' בע' הסם. *[אחי"ה ע"ש וש"נ והארכתי אודות

[1]) כן פירש"י ברף פ"ח רע"ב. [2]) וכ"ה בע' מלקט ב' ובפי' רה"ג לסד"ט צד י"ג גם א"ד המיקלט וגי' המקלוט גם בדפ"ר. [3]) הועתק מפירוש רה"ג הנ"ל. [4]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ל"ד וכ"ה בנוסחי' ובפירוש רה"ג, ובדפ"ע אחרונים כשיחסום. [5]) בדפ"ר ופיז' ט"ס וינקב. [6]) כ"ה מלה במלה בפי' רה"ג שם צד י"ב וכן הובא בפי' הר"ש בלי מקור. [7]) וכ"ה בע' אזמיל (ח"א, נ"ג) וכ"ה בפי' רה"ג אבל בע' הנוכחי האוזמיל וגם זה נכון עיי"ע הנ"ל וש"נ. [8]) וכ"ה בע' פסל א', קדח א' אבל בפי' רה"ג המפסלית וצריך להיות המפסלת וכ"ה בר"ש. [9]) בפי' רה"ג חיסומן וכ"ה בר"ש רק שם חיסומו. [10]) וכ"ה בפי' רה"ג ונ"ל שצ"ל צור מל"מ (תהלים פ"ט, מ"ג) צור חרבו והוא הברזל החזק וחד מאוד בראש החרב ועיין רש"י ורד"ק שם. [11]) בדפ"ר חסר. [12]) עיי"ע אסטמא בח"א, ק"ע. [13]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' ווניצי' וכ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב, אבל מדפ' באזיל והלאה נשמט' מלת "בביצה" כי ציון הבא בערך נלקח משם וזה הטעות נפל גם בר"ש ע"ש (ושם עוד הטעו' אצטדא) והגהת הגרי"ב שם ובהפשב"ע שהגיה בברכות ולא ראה כי כן כתוב בדפוסי' ראשוני' לנכון. ודע כי פי' רבינו ברוב מנינו ורוב בנינו הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד ט' רק שם בסוף הפי' נתקלקל בכ"י כאשר הגיה כבר המו"ל בלי רמז ערך הנוכחי אשר על פיו יש לתקן המעות. ובפי' רה"ג אי' צד בל"ק ופולד בטיית וזהו נכון כי ברזל מוצק בל"ע فولاذ מל"ם פולאד ובדפ"ע (חוץ מדפ"ר ששם נשמט כלל) הגי' ובל' ישמעאל טבר ואולי צ"ל פלד אבל יותר נראה גי' כ"י ב"ר דבר וצ"ל דכר והוא ל"ע ذكر, ذكور וכן בל"פ ذكور Eisen damasceen. וע"ק שנ"ב סיים ובלא"ש שטאהל — Stahl ובענין ציון מברכות הנ"ל עיי"ע אסטמא. [14]) ורש"י פי' בע"א ע"ש. [15]) כ"ה בדפ"ר, ובשרפ"ע בט"ס לי. [16]) כ"ה בדפ"ר, ובשרפ"ע תיב. [17]) כ"ה לנכון בדפ"ע חוץ מדפ"ר שאי' חכים. ובנו"ג בכמה שנויים ע"ש וביוחסין השלם צד מ"א הובא עוד נוסח אחר בשם ויק"ר ששאלו לו (לר' אלעזר חסמא) דברי ברכות כמו שבעה ברכות של חופה והדומה וכו' ע"ש ואח"כ הביא נוסח הספרים מהו למקרב אמר לא (וכ"ה בגי' רבינו כי בנו"ג לינא חכים כלומי לית אנא חכים) והוסיף בעל היוחסין בזה"ל ופי' הערוך לדרוש כמו הוא קרוי ותנוי וקרוב ופייטן אבל בפי' התפלות אומר כי ש"צ נקרא קרוב משום כי הוא כמו כהן המקריב וכו' ע"ש מזה נראה שלפני בעל היוחסין ערך הנוכחי בשלמות יתרה היה מוגה כי דברי היוחסין בשם הערוך בל תמצא לא כאן ולא בע' פייט וקרב. [18]) בדפ"ר ופיז' בט"ס לבי. [19]) ובירו' ברכות פ"ט ה"ד. הובא זה המאמר בשם ר' ישמעאל בן אלעזר אבל בגי' המהרש"ם לנכון ר"ש ב"א וכ"ה לנכון בירו' ע"ז פ"ג דמ"ג רע"א, אבל בירו' תעני' פ"א דס"ד א' ר"ש בן אלעזר, ובילק' בראשי' רמז כ' חסר בעל המאמר ושם אי' כגי' רבינו בלא יו"ד חסומה אבל בשאר מקומות הנ"ל חיסומה. וכ"ה ביו"ד בתוספתי' טבול יום רפ"ד חיסום העליון.

הגי' המעולה ואין כאן מקומו ועיי"ע מהסס. — בכל מקומות הנ"ל חסם ענין חתימה וסתימה והידוק הוא — וכנ"ה בב"מ צ'. חסום פרתי ודוש בה. שם צ"א רע"א החוסם את הפרה ודש בה. סנהר' ס"ה: חסמה בקול והושאל לאדם. יבמו' ד'. מכות כ"ג רע"א אין חוסמין אותה פי' אין סותמין את פיה מלדבר. סנהדרין ל"ב: והא קא חסמינן להו וליחסמו וכו'. עיין פירש"י. באתפעל ויק"ר המובא בערוך לעיל ושם בפעיל חסים. ואולי נתחסם נבנה מהשם חִיסּוּם כרזל מוצק כלומר נחדד ונתחזק ונעשה חריף בלימודו. ירו' שביעית ספ"ח דל"ח: ותוספת' שביעי' פ"ו שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכיריים. תוספתא דמאי רפ"ד זיתים משיחסום בבד וכו'. ירו' מ"ק ספ"א דפ"א. אין חוסמין אותן בצונן בשביל שיתחסמו. נפעל: ב"מ פ"ט רע"א לאקושי חוסם לנחסם ונחסם לחוסם מה חוסם אוכל במחובר אף נחסם אוכל במחובר ומה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש. והשם חיסום עיין לעיל ועוד שם מופשט חֲסִימָה ב"מ פ"ח: צ': צ"א. והלאה. פסחים מ"א: לאו דחסימה. ירו' כתובות פ"ג דכ"ז ע"ג על כל חסימה וחסימה — ובהוראת הידוק ע"י סתימה נמצא בתרג' ירו' ב' לדברים ח', ט'; תר"י א' שם ל"ג, כ"ה וכן תרג' לבלום תהלים ל"ב, ט'; קפצה פיה שם ק"ז מ"ב] —

* חֲסַם (מל"ס פי' קַנֵּא (beneiden אל תתחר (משלי כ"ה, י"ט) תרגום לא תתחסם בבישי, וכן בפשיט' תחסם.

* חוסמניא עיי"ע אסמן (ח"א, קפ"ד).

חֹסֶן (= חוסן (ungehechelter, grober Flachs בפ' במה מדליקין (שבת פ"ב מ"א דף כ':) לא בחוסן ולא בכלך. פי' פשתן שאינו מתוקן ולכך נקרא חוסן שהוא קשה כמו חסון מלשון והיה החסון לנעורת (ישעיה א', ל"א). *[אחי"ה וכ"ה בגמ' שם וממסקנא דשם אמר אביי כיתנא דדייק ולא נפיץ, ובירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ג מבואר פשתן דלא ננערה כד"א והיה החסון לנעורת] —

חסן (= חֲסִינָה לפע"ד מל"ע [illegible] קופה וסל (Korb נהרסו ממגורות (יואל א', י"ז) תרגום אתפגרו חסניא [1]). ובכל כלי עץ שנחלק פי"ו (מ"ה) בכלים: פטיליא טמאה וחסינה טהורה. פי' קופה גדולה שנותנין בה דגן ועשויה מן הוצי וחוסניא לשון רבים וחסינא לשון יחיד" (ולשון ישמעאל הודי). *[אחי"ה הפירוש הועתק מפי' רה"ג לסד"ט י"ב והלאה (ועוד עיי"ע פטיליא) אבל תיבות לשון ישמעאל חסרו וכן לי' בדפ"ר ונ"ל שמגליון באו לפנים להורות כי הוצי בל' ישמעאל הודי והוא ל"ע خوص Palmblätter, וגזרת המלה מל"ע הרשומ'. אבל חסניא של תרג' וכ"ה בפי"מ להרמב"ם והר"ש אינו מן ענין זה כי הוא ל"ע خزنة, خزانة פי' אוצר ורד"ק בשרש חסן פי' גם חֹסֶן (יחזק' כ"ב, כ"ה) בענין אוצר ומזה לא יאצר ולא יחסן (ישעיה כ"ג, י"ח) והביא ראיה מתרג' יואל הנ"ל אתפגרו חוסניא וכן הבינו חז"ל בפסחי' קי"ח סע"ב לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה עיי"ע בית אוצר וע' בית גניזה וע' חזן] —

חֲסַן (בל"א וכן בל"ס ענין תקיפות וגבורה ובפעל יוצא התחזק sich einer Sache bemächtigen והושאל לירושה ולנחלה Besitz (ergreifen, in Besitz geben תרג' צדיקים ירשו ארץ (תהלי' ל"ז, כ"ט) צדיקים יחסנון ארעא. בהנחל עליון גוים (אונקל' לדברים ל"ב, ח') באחסנא עלאה עממיא. *[אחי"ה ועיין עוד התרג' לתהלי' ל"ז, ל"ד למחסן ארעא. ובתרג' ד"ה א' י"ז, ט"ז העתיק הלם למחסן מלכותא עפ"י אגדה בזבחים ק"ב. עיי"ע הלם. ובאַפעל תרג' אונק' בראשי' מ"ט, כ"ד; שמות כ"ג, ל'; ויקר' כ"ה, מ"ו; תר"י א' במדבר י"א, כ"ו ועוד הרבה, והוא ל"מ דניאל ז', י"ח, כ"ב ושם: חַסְנָא דניאל ב', כ"ז; ד' כ"ט; אחסנתא עיי"ע ח"א, נ"ז] —

* חסס (פי' בל"ע [illegible] זרה, פזר (zerstreuen מדרש אבא גוריון (ביה"מ ליעללינעק ח"ג צד ט') כשם שהדגים נבלעין כך שונאי ישראל נבלעין וחסוסין אינון בידי, פי' ישראל הוא מפוזר ומפורד בין העמים.

חסס (= חסים לפע"ד מל"פ خوشيده שבלי חטין או שעורין העומדין להתיבש zum Trocknen (ausgelegte Gerstenhalme בס"ג דפרק כל שעה (פסחי' מ':) רב פפי שרי (ביה) [בי] ריש גלותא למימח בחסיסי. פי' היינו קמחא דאבשונא (שם ל"ט:) וי"מ מיני ערשים. וברי"ג דפרק הנודר מן המבושל (נדרים מ"ט:) רבא אכיל ליה בחסיסי. — (א"ב בנו"ג (פסחים הנ"ל) שרי ליה לבורדקאי דריש גלותא). *[אחי"ה וכ"ה בכ"י מ' ובריצ"ג

[1]) בנו"ג אסניא.

הלכ' פסחי' עמוד צ"א ושם בט"ס בשתי תיבות לבור דקאי ובנו"ג לבורדקי וצ"ל לכורדקי וכן הביא רבינו בעצמו הגי' בערך כורדק אבל בערך הנוכחי השמיט זו המלה כי בלי ספק בספר אחד שהיה לפניו לא היה כתוב וכן לי' בכ"י א"פ וכן לי' בפי' ר"ח לפסחים יען שלא העתיק המלה עיין ד"ס פסחי' צד נ"ח. ובענין גזרת המלה נ"ל שהוא ל"פ הרשומ' וזה מסכים עם פי' הראשון היינו קמחא דאבשונא לפי פירוש ר"ח הובא בהערה ה' לערך אבשונא (ח"א, כ') שפי' ר"ח שיבלי דשערי רטיבתא אבל התוספו' בפסחי' מ': ד"ה רבא השיגו על פירש"י שבאר ג"כ קמחא דאבשונא והסכימו לפי' י"מ של הערוך וקצת קשה למה לא השיגו גם כן על פירוש ראשון דערוך ובאמת רבינו לא השגיח במה שהקשו התוספ' מטעם שכתב הגרי"ב בהפשב"ע ע"ש. ובפירוש המיוחס לרש"י בנדרים מפורש חסיסי ג"כ על ידי קמחא דאבשונא ע"ש וברש"י סביב לרי"ף לפסחי' הובא גם פירוש י"מ דערוך רק בסדר הפוך וז"ל שם: בחסיסי קמח של עדשים וי"מ קימחא דאבישונא ולא כפי' העמוד ע"כ. וכונתו בסיום דבריו להוציא את פי' הרי"ף שכתב בזה"ל: פי' חסיסי מצה אפויה שטוחנין אותה ומבשלין אותה כמים ומוללין בה את הקדירות ע"כ, ובזו השטה הלך הריצ"ג במקום הנ"ל שכתב בזה"ל: בחסיסי פירוש למלול את הקדרה בפת מפרכין אותה עד שנעשית קמח ומוללין בו עכ"ל וא"כ הוצרכנו לגזור המלה מל"ע حسيس פי' פירוכין וכל דבר הדק היטב das fein Zerstossene, Zerriebene ומעתה נוכל לומר כי גם בפירוש רבינו הראשון חסיסי מבוארת מל"ע הרשומה באחרונה כלומר דבר שנמלל ונפרך וכן פי' הוראת אבשונא כאשר הוכחנו בע' שם אבל לדעת י"מ לא מצאתי עזר מלשונות שונות] —

* חסיסא (Ohrknorpel) עיי"ע חסחוס.

חסף (לפע"ד מל"ע حصف גרב Krätze ונרדף עם ל"ע خشف ולפי' רבינו מל"מ חסף ובל"ע حسف ענין קליפה abschälen) בפ' ר"א אומ' אם לא הביא בגמ' ונותנין עליה (שבת קל"ג סע"ב וקל"ד רע"א) אמר שמואל האי מאן דמשי אפיה ולא מנגב נקטא ליה חספניתא פי' "כעין קרום הצומח בעור הפנים ומתקלף". *[אחי"ה הועתק מפירוש ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא). וכן גי' הכ"י א"פ ולא מנגיב להו נקטא ליה חספנותא ובנו"ג לא נגיב טובא נקטרו ליה חספניתא. ורש"י פי' פניו מתבקעות ואני אומר שהוא מין שחין וכו'. ע"ש ושני פירושים אלה נמצאו יחד בש"ע או"ח סימן ד' ס"ק כ' "הרוחץ פניו ולא נגבם יפה פניו מתבקעות או עולה בהן שחין" וממה שכתב רש"י ואני אומ' נשמע שכיון בפי' הראשון על דעת זולתו וקרוב הדבר שלפי' הערוך כיון כי פניו מתבקעות היינו עור הפנים נתקלף וגם הוראת خسف בלשון ערבי מתבקע אבל דעתי נוטה לפי' שני של רש"י מטעם ל"ע הרשומה בתחלת הערך, ואולי מזה הענין ג"כ וקרירי לחספניתא (ע"ז כ"ט רע"ב) כלומר מים קרים מועלין לשחין ולגרב אבל פ"א ראה בע' חלף ב' ושם תמצא גי' רבינו — ובענין חספניתא דנונא עיי"ע חרספיתא. ודע כי בכ"י ב"ר בערך הנוכחי יש כאן הוספה כזו: ואני מבורך אומר הני מילי בדרך כחום בימי הקיץ ע"כ ועיי' במבוא בח"א צד LII ובע' אונום בח"א קנ"ב. ועה"ק שנ"ב סיים שופעכ"ט [schuppig, schuppicht] בלא"ש וי"מ רוזמן (?) ע"כ] —

חֶסַף (= חַסְפָּא Thon, Scherbe מלשון סורי חַצְפָּא ובל"ע خزف פירוש כלי חרש) בדניאל (ב', ל"ג) די חסף. תרגום כלי חרש (ויקרא י"א, ל"ג) מאן דחסף. *[אחי"ה וכנ"ה בגיטין י': ב"ב ל"ב רע"ב האי שטרא חספא בעלמא הוא כלומר במה נחשב הוא, יבמו' צ"ב: וש"נ דלאי לך חספא, קידושין י"ח, יהיבנא ליה חספא, ירו' נדרים ספ"א דל"ז. וירו' נזיר פ"א דנ"א, כגון אילין ניוותאי דינין קריין לחספא כספא, ירו' שבת פ"ז ד"י: ההן דשחק מלח חסף פילפלין חייב משום טוחן והקבוץ ב"ר פי"ד אית חַסְפִּין מתדבקין, ובמד' שו"ט מזמור ב' ד"ה תרועם: מדבקין] —

* חֲסַף (פי' בל"ע خسف חפר בקרקע in den Grund graben ועיין עוד בפנים) ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג אתא בר נש דאין עם חבריה דזבן חדא חלקא וחספתה ואשכחון בה סימא דדינרי פי' לקח מחברו שדה אחד וחפר בו ומצא תחתיו אוצר של דינרין ול"ע הנ"ל הוא ולא כדעת הח' לעווי שחשב כי הוא ל"ע خشف, והח' פליישער השיג עליו ותמהתי כי לא העיר כי היא המלה הרשומה הנ"ל — ודע כי מעשה זה נשנה בב"ר פל"ג ויק"ר פכ"ז ותנחומ' אמור סי' ו' בכמה חילופים, בב"ר נשמטה התיבה הזרה כלל וגם חסרה בילק' תהלים רמז תשכ"ז בשם הירוש' ב"מ, אבל בויק"ר אי' חד אמר מרי מלכא חרובא זביניה מהאי גברא וגריפתא ואשכחי בה סימא וכו', ונ"ל להגיה וגרפתיה וכ"ה לנכון בתנחו' שם חד אמר מארי מלכא אנא חורבנא זבנית מהאי גברא וגרפתיה וכו', פי' גרף בל"ס וכן בל"ע جرف מנקה ע"י מרא וחצינא את הקרקע מטיט ומצואה והוראה זו יפה עולה

עם הספור הלזה כי ע"י נקית החורבה מצא בתחתיתה האוצר.

* חֲסַף (מל"ע ܚܣܦ מהר ללכת eilends gehen) תרג' אסת' שני ו', י"ב לפסוק והמן נדחף: והמן אתחסף ואזיל לביתיה וכו', וזה בעצם תומה העתקת נדחף שענינה הליכה במהירות, ופתשגן הכתב העתיק בלי דיוק והמן נתבייש ונכלם וילך אל ביתו, ואחריו טעה הח' לעווי בעמת"ר ע"ש, וה' ר"פ סמאלענסקי הגיה אתכסף מלשון כיסופא.

* חספיה (שם מקום) בין עיירות האסורות בתחום צור נמנתה: בירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד חספיה ובתוספתי' שביעית פ"ד אי' הגירסא צפיא ובכ"י אירפורט (אצל צוקערמאנדל שביעית 66) צפיה, ושם נסמן גם הצפיה.

* חספניתא עיי"ע חרספיתא וש"נ.

חָסַר (מל"מ fehlen, weniger sein) בקל הוראתו פחות מהראוי להיות ובפיעל הוראתו לְחַסֵּר דבר מהמבקש אותו, למנוע זולתו לבל ימצא מבוקשו ובבינוני מְחוּסָּר (fehlen, an etwas mangeln) מחוסר כפורים (שבת קל"ב. פסחי' נ"ט. צ'. צ"ז: חגיג' כ"א. כ"ד. יבמו' ע"ד. נזיר מ"ה. סנהד' פ"ג. שבועו' י"א. מכות ח': זבחים ט"ו: י"ז. י"ז: ל"ה: צ"ח: צ"ט: ע"ש ק"ג: ק"ד: מנחות ה'. ו'. כ"ז: כריתות ז': ח': י'. כ"ז. מעילה ח'. ט'. י'. כלי' פ"א מ"ה. מ"ח) פי' שטבל והעריב שמשו ועדיין לא הביא קרבן כפרה, מחוסר בגדים (סנהד' פ"ג. זבחי' ט"ו: י"ז: י"ח. כ"ג: קי"ב: מנחו' ו'. פרה פ"ה מ"א) פי' כה"ג שמחוסר מח' בגדים, והדיוט שמחוסר ד' בגדים, מחוסר זמן (ר"ה ו' סע"א, יומ' ס"ב: ס"ג. ס"ג: זבחי' י"ב. קי"ב: קט"ו. מנחו' ה'. ק'. בכורו' נ"ז.) [פי'] כבש שפחות מבן ח' ימים ושור או שה ששחט את האם הבן מחוסר זמן ואסור לשוחטו עד למחר. *[אחי"ה ויש להוסיף: מחוסר כפרה, והקבוץ מחוסרי כפרה כריתות ב': ח': מחוסר הגרלה יומ' ס"ב סע"ב עיי"ע הגרלה, ירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג מחוסר מעשה עיין בבלי ב"מ ע"ד, ושם הרבה הרכבות עם מלת מחוסר עיי"ע דר ד', כמר א', דף, נגד, לף א', ב"ר פל"ב נח מחוסר אמנה היה, ב"מ מ"ט. מחוסרי אמנה והוא כתר"י א' לבמדב' י"א, ל"ב מְחַסְּרֵי הימנותא, ילק' בשלח רמז ר"ל מחוסרי אמנה שבישראל. — והפעל סנהד' כ"ב. חסרי לגנבא עיי"ע סר ו'. נדה ס"ח. עבדי חסרת דורי חסרת עיי"ע דד האחרון, בפיעל ר"ה ז' סע"א חיסר מצוה, עירובין י"ג. שאם אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת וכו', עיי' סוט' כ'. כריתות ו'. אם חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה, סנהד' ס"ח. הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי וכו', ולא חסרוני תלמידי אלא וכו', עיי"ע מכחול. סנהד' ק"א. עקיבא כלום חיסרתי מן התורה כולה. ב"ק כ' סע"א מאי חסרתיך כלומ' במה הפסדתיך [1], קהל"ר פ' מעות משאדם מחסר עצמו מדברי תורה אינו יכול להמנות. בפַעל ביצ' כ"ד סע"א נזיר י"א. חסורי מחסרה והכי קתני ועיי' מ"ש יד מלאכי בסי' רפ"ד. התואר חגיג' ג': חסר ולא יתיר, ב"מ נ"ט: איחלף ליה בין חסר למלא. ר"ה י"ט: אחד מלא ואחד חסר עושים. ב"ק כ' סע"א זה לא נהנה וזה לא חסר, שם זה נהנה וזה חסר, ב"ב ק"ג: הן חסר הן יתיר, ושם ק"ד, הרבה פעמי': הן חסר הן יתר, קידושי' ל'. יתר עליו . . חסר ממנו, ולנקבה ב"ב פ"ט: מדה חֲסֵרָה או יתירה, הקבוץ לזכר מכו' כ"ג. חסירי כח עיי"ע חזן, ר"ה י"ט: אם רצו לעשותן שניהם מלאין עושין שניהן חסירין עושין, ולנקבה סוט' כ': קידושין ל'. עירובי' י"ג. חסירות ויתירות עיי' ד"ס לעירו' צד י"ט. ועי' בקי. — והשם חוֹסֶר כבל"מ חסר ב"ר פל"ד אם ראית חוסר בא לעולם וכו', חֶסְרוֹן כבל"מ ברכו' ט"ז: ויק"ר פ"ה המקום ימלא לך חסרונך שבת קכ"ח. ב"מ כ"ג. קהל"ר פ' ומוצא: חסרון כיס. חיסור שהש"ר פ' נפת אם חסרה חיסור דבר אחד וכו'] —

* חָסַר (מל"ע ܚܣܪ ענין אבוד ממון והפסד Schaden erleiden, Geld verlieren או מע' הקודם) ב"ק כ' סע"א עיי"ע הקודם לזה ולפע"ד גם זה לא נהנה וזה לא חסר (ב"ק שם) מזה הענין הוא, וכן בע"ז ט"ז, של בית רבי היו מקריבין שור של פטום ביום אידם חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו היום אלא למחר חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו חי וכו', וראיתי בפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליק' A. 10 2.) שפי' חסר: נותן שוחד, אבל רש"י פי' הוציא . . ממון לבטל שלא יקריבוהו ביום אידם. וזה יותר קרוב להוראת המלה הערבית הנ"ל.

חף (לפע"ד הוא חוף בל"ס ܚܘܦ חתיכת עץ Holzstück, Zapfen am למנעל או לדלת Schloss, an der Thürangel; ולדעת רבינו שנים ועיין בסנים) בפ"ק בעדיות (מ"א) ובפ' כ"ב בכלי

[1]) וכנראה שזה מל"ע הוא עיי"ע אכסרה בח"א ס"א ועיי"ע הבא אח"ז.

(מ"ד) כסא של כלה שניטלו חפוייו ב"ש מטמאין וב"ה מטהרין. (וב"פ על) [צ"ל ובפ"ב בעדיות (מ"ה) על] כסא שניטלו ב' מחפוייו זה בצד זה שר"ע מטמא וחכמים מטהרין (עיין ג"כ כלים פכ"ב מ"ז). ובהסייף פי"ג בכלים (מ"ו) פותחת של עץ וחפין שלה של מתכת טמאה. ובפ' י"ד (מ"ח) היו בו חפין ונקבים טמא. ובפ' המוציא יין (שבת פ"ח מ"ו) ר' יהודה אומר כדי לעשות חף[1]) אמר עולא חפי פותחת (שבת פ"א רע"א). פי' שינים של עצם ויש של עץ ויש של מתכת ויש חפין בנגר שהן תלויים ועומדים (בקבורים) [צ"ל כי קבועים] בתוך העץ שהוא בית הנגר ובעץ שהוא בית[2]) הנגר נקבים מוכנים להם שמתכוונין נגדם נופלין ונכנסין בהן ואלה הן של גל[3]) ובהם נסגר והמפתח יש בו הפין בולטין מכוונין כנגדן מכניסין אותו בחלל שבנגר והפין מעלין את הפין של גל והוא נפתח שבדלת טהורין לעולם מפני שהן מחוברין בקרקע ושבמפתח טהורין עד שיקבעו[4]) ואז הויין מכלל הכלי. — (א"ב תרג' [וחשקיהם] וחשריהם הכל מוצק (מ"א ז, ל"ג) וחופיהן). *[אחי"ה השלמתי מלת וחשקיהם כי עליה מוסב התרג' הנ"ל ועוד הרוחנו בזה התרג' ידיעת עיקר הכתיבה שהיא בוי"ו ונוזר אני המלה מלשון פרסי הרשומ' שפתרונה עין וחתיכת עין ושם כולל הוא להורות בו: א') (چوب بست) התיכת עין במנעל ונגר; ב') עין אשר עליו נסמך המפתן (چوب استانه) ובו סובב ציר הדלת. אבל לדעת רבינו כי חפין פי' שינים כמעט לא מצאתי לו פתרון לולי ראיתי כי בערך פן ד' גרס רבינו בכלי' י"א. מ"ד הפין והפירני וא"ד חפין ופירוש אלו שינים הקבועות כפותחות וכו', והועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד ז' ע"ש ובע' פן ד' ורה"ג פיים: ושמו בט"ית רוש ע"כ והוא לע راس פי' ראש וכל דבר הבלוט למעלה וא"כ נוכל לגזור הפין מל"ר pinnae עוקין וכל דבר חד הבלוט וה"א איננה שרשית ולפי זה עיקר הגי' הפין וכן פירה"ג לכלי' פי"ג מ"ה וז"ל חפים א"ד (חפין) [צ"ל הפין] אילו השינים מעל המפתח ברנרסינן (שבת הנ"ל) עצם כדי לעשות חף אמר עולא חפי פותחת ע"כ. עינינו רואות כי רבינו נגרר כדרכו אחר רה"ג וכן פי' הרמב"ם לכלים פי"א ופי"ג חפין והפין ע"י שינים. ור"פ סמאלענסקי יחשוב כי היא מל"מ מן חפוף וחפה והשנים מברזל העשויות בראש העץ המה יחפו על העץ והעץ תחוב בתוכם] —

חף (חָפָא, חָפָה, חֶפִי מל"מ חפה ובל"ס חְפָא בל"ע خفا ענינו כיסוי וצפוי bedecken, verhüllen; חִפּוּי Decke, Ueberzug) בס"פ י"ו בכלים (מ"ח) חפוי האלה והקשת והרומח הרי אלו טהורין זה הכלל העשוי לתיק טמא ולחפוי טהור. ובהשידה פי"ח בכלים (מ"ג) נקליטי המטה וחמור וחפוי טהורין, ובפרק כ"ו בכלים (מ"ו) עור שעשה חפוי לכלים תרג' מכסה (שמות כ"ה, י"ד; דברי' ד', י' והלאה) הופאה, ולמשקלת טהור אם עשאו כדי לכסות בו המשקולות טהור[5]). בר"ג דמשקין (מ"ק ב':) ובפ' אלו הן הלוקין בגמ' יש חורש (מכות כ"א: ועיי' ע"ז ס"ד רע"א) המנכש והמחפה בכלאים לוקה. פי' המכסה זרעים בעפר לוקה משום לא תזרע כרמך כלאים (דברי' כ"ב, ט')[6]). בפרק אלו טרפות (חולין נ"ט. ס"ה:) וכנפיו חופין את רובו, פירוש מכסין. באפר יתפלשו (יחזקאל כ"ז, ל') תרג' בקיטמא יהון חפיפין. בס"ג דפרק היה נוטל את מנחתה (סוטה כ"ב:) חפו גונדי[7]). בגמ' דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב סע"ב) בשלמא כיתנא חזי לחפיפא פירוש [לכסוי] לכסות נזייתא דשכרא לצורך המועד[8]). בפ"ב במעשר שני (מ"ג) כל מעשיה בטהרה חוץ מחפיפתה. פי' כסוי שלה. במגילת איכה נביאיך חזו לך שוא ותפל: דהוון מסיין על חפוי. *[אחי"ה בנו"ג דהוו מאסיין מחתין לך על אפוי והמפרשי' נדחקו בפירושו ע"ש ועיק' הגי' כגי' רבינו וכמ"כ הובאה גי' רבינו (חפיו) [וצ"ל חפוי] וכתב בזה"ל ופירש שהנביאים היו מעלימים ומכסים כסוי על כסוי חטאה שהיו המה מכסים עליהם עכ"ל ולא ידעתי אם "ופירש" הוא מפי' רבינו בהיות לבעל מ"כ ערוך יותר שלם או אם בעל מ"כ מדעת עצמו פי' כן עפ"י גי' רבינו, על כל פנים פי' הנין הוא כענין שנאמ' (משלי י', י"ב) ועל כל פשעים תכסה אהבה, כי חפוי הוא ענין כסוי מפעל חפי — בל"מ חפה וכן מצינו לענין כסוי עבירה לישון חפי בישבועו' ל"ט. וספרי קדושי' מפני שמחפין עליו. ומחפה עליה עיי"ע בת אחותו

---

[1]) וכ"ה בירו' וכ"ה ברי"ף וברא"ש ובנו"ג לעשות ממנו חף וכן לי' בכ"י א"ס ובמשניות נאפולי ופיזו. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו. [3]) עיי' גל ב'. [4]) כ"ה לנכון בכל כ"י אבל ברפ"ע בט"ס שיבקעו. [5]) וזה כרי יוסי משום אביו וכן פי' הר"ש ע"ש אבל הרמב"ם ורע"ב פסקו כת"ק למשקולות טמא. [6]) וכן פי' המיוחס לרש"י למ"ק ושם נסמן ויק"ר י"ט וטעות הוא. [7]) כ"ה בכ"י ל"ד ה"ב ב"ר וכ"י וי"ו ב' וכ"ה בערך גגד א' ובערך חף ה', ובכ"י וי"ו א' גינרי וצ"ל גונדי אבל בדפ"ע בט"ס גרדי. [8]) כ"ה מלה במלה בפי' המיוחס לרש"י שם לפי גי' כ"י אצל ד"ס למ"ק י"מ: ועפ"י השווי הזה השלמתי המלה הסגורה כי כ"ה בכ"י שם, ובדפוסי רש"י נשתנה בטעות הפי' ע"ש וגם הובאה מלת לנזוי קודם כמו נזייתא דשכרא בטעות ועשו ממנה ד"ה ובאמת הד"ה הוא לנזוי גרעינין וכו'.

(ח״ב, ר״י); שמ״ר והיו מחפין אותו — ועוד נ״ל כי הפוי בב״ר הנ״ל הוא מל״ע حفا מכביר מלין בפטפוטי דברים בעלמא וכן אי׳ בב״ר פצ״ד חיפו עליו דברים ואמרו חיה רעה אכלתהו כלומ׳ דברו כזבים ופטפוטי מלים והוא ל״מ (מ״ב י״ז, ט׳) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה׳ אלהיהם, וא״כ על חפיו הוא לעומת שוא ותפל, נשאר לנו מעתה לפרש מאסיין מחתין לגי׳ הספרי׳ או מסיין לגי׳ רבינו ולפע״ד בתחלה היה כתוב מחתין ונשתבש מסיין או מאסיין או איזה כותב הגיה ככה ובא מהגליון לפנים, ולדעתי מחתין עיקר הגירסא רק שהיא משובש מן מנתין והוא ל״י μάντις פי׳ נביא שקר וחוזה משאות שוא ובדוים וע״י מלה זו העתיקו ע׳ זקנים בַּדִּים (ירמי׳ נ׳, ל״ו) כאלו כתוב בדאים וכן העתיקו בד (ישעי׳ ט״ז, ו׳) ועיין לישעי׳ מ״ד, כ״ה וכן העתיקו שוא (יחזק׳ כ״א, כ״ג) ע״י μαντεία וא״כ שיעור המאמר דהוון (מחתין) [מנתין] לך על חפוי שהיו בדאיך וקוסמיך על דברים נכזבים וכשיעור הפסוק נביאיך חזו וכו׳. ודו״ק. ולפי פירוש זה לא שייך חפוי זה לע׳ הנוכחי. וגם מה שהביא רבינו חוץ מחפיפתה (מ״ש הנ״ל) אין כאן מקומו כי אם בערך חף ה׳. ובהיפך מה שהביא רבינו בערך הקודם לזה מציון דכלי׳ כ״ב, ד׳; כ״ו ו׳ בענין חפוי שייך לכאן וענינו כסוי כמו שפי׳ הרמב״ם בכלים שם וכן הוא בל״ס חָפָיָא פירוש כסוי וצפוי ותר״י א׳ לבמדב׳ י״ז, ג׳. ד׳ צפוי: חַפְיֵי, והוא כמו חיפוי אשר על ידו הועתק צפוי בישעי׳ ל׳, כ״ב וכן בל״ע خفاء = חִפָּא פירוש מכסה ובמשקל זה נמצאה המלה פעם אחת בתוספתא פרה רפ״ד גילה חִפָּאִים [1]) ונמצא אבק ע״ג כלים כ״ה בציון של ר״ש בפרה פ״ה מ״א ופי׳ הר״ש מלשון חיפוי הכלים . . מכסה תרגום חופאה וכו׳ ע״ש. — והפעל בקל יומ׳ מ״ז, מנחו׳ י״א, חופה ג׳ אצבעותיו וכו׳. ע״ז ל״ט. חפייה בדיקולא פירש״י כסהו בסל ורבינו הביאו בערך חף ה׳ ושייך לכאן וטעם רבינו ע״ש. ושם בע״ז חפייה במשיכלי חיורי. בפיעל מכו׳ כ״א; ירו׳ כלאי׳ פ״ז דל״א: המחפה בכלאים, שביעי׳ פ״ד מ״ה ירו׳ שביעי׳ פ״ב דל״ג ע״ד המבקע בזית לא יחפה בעפו׳ אבל מכסה הוא [2]) באבנים, או בקש. ירו׳ תעני׳ רפ״ב דס״ה. אבותינו חיפו אותו זהב ואנו חיפינו אותו אפר] —

חָף (= חוּפָּה מל״ט חָפָה מכסה המגינה בפרט של חתונה schützendes Brautgemach, Braut-kammer, Baldachin) בס״ג דסוטה (מ״ט:) תנא אף על חופת חתנים גזרו מאי חופת התנים זהורית מוזהבת [3]). בפ״ב בכתו׳ בגמ׳ ר׳ יוחנן בן ברוקה (י״ז:) מישחא דחפופתא קאמר מר, פי׳ שמן של בשמים שמתוקן לחופות. *[אחי״ה וכ״ה בפירש״י לפי גי׳ כ״י ובנו״ג חפיפותא ונ״ל עיקר ושייך לע׳ חף ה׳ ע״ש. — וכנ״ה בברכו׳ כ״ה. עייליה לחופה, סוכה מ״ט: הכנסת כלה לחופה. סוטה י׳, מ״ד. אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה עיי״ע אנגריא. סוטה י״ב: שמא לא אזכה בחופתו, ושם ל״ו: חפים (בראשית מ״ו, כ״א) הוא לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתו וכ״ה בב״ר פצ״ד ע״ש. שבת פ״הרע״ב כלה מזנה בתוך חופתה. גיטין ל״ו סע״ב שזינתה בקרב חופתה. סנהד׳ ק״ח. שעשה חופה לבנו. אבות פ״ה, כ״א בן י״ח לחופה, ויק״ר פ״כ לא להכניס את בני באתם וכו׳, ירו׳ ברכות פ״ט די״ד סע״א כשם שהכנסתו לברית כן תכניסיהו לתורה ולחופה. פסיקתא דר״כ קמ״ט: כלה זו כשמלאו ז׳ ימי חופתה וכו׳. ירו׳ כתובו׳ פ״ג דכ״ז ע״ג נבעלת בחופה. ירו׳ סוכ׳ פ״ב דנ״ג. בני חופה, והקבוץ ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד ע״ג חופות חתנים, איכ״ר פ׳ זכר כך וכך חופות אני עושה ליך וכו׳, והושאל למקום שכינת אל ירו׳ מגיל׳ ספ״א דע״ב ע״ד כל הופות שהיו לא היו אלא להלקו של בנימין, ויק״ר ר״פ כ״ה עתיד הקב״ה לעשות צל והופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן ועיין קהל״ר פ״ז פ׳ טובה חכמה ושם היחיד צל וחופה] —

חָף (= חָפַף פי׳ בל״ע حف in gedrückter Lage sein) באיזהו מקומן בגמ׳ העולה (זבחים נ״ג סע״ב ונ״ד רע״א) וכר״ג דפרק בני העיר (מגילי כ״ו.) והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום שנאמ׳ (דברי׳ ל״ג, י״ב) חפף עליו כל היום, פירוש חופף לשון צער כדמתרגמינן יהא מגין עלוהי וכתיב (איכי ג׳, ס״ה) תתן להם מגינת לב תרגומו חפיפות לבא. *[אחי״ה בתרג׳ שלנו אי׳ תבירות לבא וכ״ה באיכ״ר פ׳ תשיב: תתן להם מגינת לב תרין אמוראין חד אמר תבירות ליבא וחד אמ׳ עזיזות ליבא, וכגי׳ רבינו הובא גם בכ״כ ובצמח דוד ולפע״ד הוא מל״ע הרשומה פירוש ענין צער ודוחק, ורבינו הבין גם לשון מגין של תרג׳ אונקל׳ לדברי׳ הנ״ל מלשון מגינת לב עיי׳ מ״ש החי בער ז״ל במ״ע ב״ח, ח״ג תרמ״ז ומה שהשיג עליו הח׳ אייזלער בח״א מספרו בט״ר צד מ״ט ולפי דעתו המאמר כדמתרגמינן וכו׳. מגלין של איזה

---

[1]) וכ״ה בכ״י אירפורט (צוק״מ 634) אבל בתוספתי בסוף הרי״ף משובש הוא: נוטל אגולת האפים ותוספי בהוצאת הש״ס דפ׳ ווינן תאפים. [2]) בירו׳ במשני׳ ובכ״י נו׳ מכסהו עיין סוף ע׳ הוא ומ״ש. [3]) וכ״ח בע׳ זהר א׳ וכן נראה מגי׳ רש״י ובנו״ג המוזהבות.

כותב בא לפנים וקצת ראיה להשערתו כי לי' ג"כ בעה"ק שנ"ב אבל בכל דפ"ע וכ"י ערוך אי' וריש"י בשני מקומות הנ"ל פירוש חופף מערך הבא אח"ז] —

חָף (חוּף, חָף = חָפַף והשם חֲפִיפָא מל"ס חֲפָפָא ענין שחיקה ושטיפה ורחיצת הראש reiben, abreiben, reinigen den Kopf; חפפית Krätze; חיפופי Pfähle) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל"א רע"א) היה הלל חופף [1]) את ראשו. בחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ה.) אבישי בן צרויה הוה חייף רישיה, בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב סע"א) ושתהא אשה חופפת וטובלת. בגמ' דפ' במה טומנין (שבת נ' רע"ב ועוד שם פ"א סע"ב, נזיר מ"ב.) [נזיר] חופף ומפספס אבל לא סורק. ובריש גמרא [2]) דפ' משילין פירות דרך ארובה [3]) (ביצי' ל"ה:) נזיר לא יחוף באדמה מפני שמשרת את השער. וכפ' תינוקת בגמ' ראתה ועודה (נדה ס"ו סע"א ורע"ב), [אשה] לא תחוף בנתר — בר"ג דשבת (ו'.) אימר דאמר ר' אליעזר [4]) צדי רשות הרבים כרה"ר דמי היכא דליכא חיפופי היכא [5]) דאיכא חיפופי מי אמר. פי' מי שבונה כותל סמוך לרה"ר כדי שלא יזיקו גמלים ושוורים ובני אדם את הכותל מביאין אבנים שיש להם קרנים וקובעין אותן בכותל ומוציאין את ראשיהן מעט לרה"ר (כדי שלא יזיקו גמלים ושוורים ובני אדם את הכותל) [6]) שלא יתחככו בכותל ויהרסוהו ולדברי הכל לאו כרה"ר דמו ועיקרו מן חיכוך כמו שאמרינן בסוטה (כ"ב:) הני דחייפי גונדי [7]), פירשנו בזה הפרק [ובזה הפירוש] משמע גונדי כמו גודא [8]) וכך בכאן במקום העשוי להתחכך בו. ויש שקובעין בצד כותליהן עמוד או קונדס. וכפ"ב דכתובו' בגמ' וכן שני אנשים (כ"ד רע"ב) ומשום חיפופי [9]) רשות הרבים. פי' שמא עוברי דרכים נתחככו בהן וטימאו החיצונות — בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ט.) ר' עקיבא [10]) איקלע לגינזק איתו לקמיה ההוא מינא [11]) דהוה דמי לחיפושא [12]) חפייה בדיקולא חזא ביה קילפי [13]) ושרייה. בפ' יוה"כ בגמרא מי שנשכו (יומא פ"ד רע"א) רב הונא בריה דרב יהושע הוה קאים בשוקא חף ביה ושלח שדנהו (למניה) [צ"ל למאניה] קמיה [14]). בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ח סע"א) כי נקיט ליה ואתו מטא דיקלא חף ביה שדייה, וליתליה בסיפי בבא דכי עייל חייף ביה וכי נפיק חייף ביה (שם ס"ח סע"ב) — בריש המוציא יין (שבת ע"ז: וכ"ה בירו' ברכו' פ"ט די"ג סע"ג) ונחש לחפפית. פי' אחת ממיני שחין ותמיד צריך בעלה לחכך אותה ולחפף אותה כמו (ששנינו) [צ"ל שכתוב] (איוב ב', ח') ויקח לו חרש להתגרד בו ורפואתה בנחש שמרתיחין אותה בשמן זית ושפין [15]) אותה ומן הטינוף [ה]מתכנס על העור [16]). *[אחי"ה וכן הביא זה הפי' בשם הערוך המהרש"ם הנזכר בהערה בקצת קיצור. — ודע כי רבינו כולל בזה הערך דברים שונים המסתעפים ממושג אחד ר"ל מן שחיקה ושטיפה וגרידה ולכן פי' חפפית מין שחין ועוד חיפופי דלעיל מטעם הוראת הפעל חפף היינו נתחכך אבל לא כן דעתי בענין גזרתה עיין ערך חיפופי וערך חפפית וכן ציון דע"ז הנ"ל חפייה בדיקולא עיקר מקומו בע' חף ב' ע"ש אבל מפי' ר"ח לע"ז הנ"ל נראה שהוא פי' גם כן "חאפיה פירוש חיככי" מזה הענין ורבינו נגרר אחריו אבל בעצם הוראת פתרון המלה בל"ס וכן בדרז"ל רק גרידת וחיכוך הראש ונקיתו ע"י נתר ובורית וזולתו וכן הורה ר"ת דחפיפה לא שייכא אלא בראש עיין היטב תוספתא נדה ס"ו: ד"ה אם ותוספ' ב"ק פ"ב. ד"ה ושתהא ועוד עיין חיד' הר"ן לנדה ס"ו: ד"ה אשה לא תחוף לא בנתר ולא

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובאה"ת ובס' המוסר אצל ד"ס שבת צד לי ובנו"ג חפף. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"א, אבל בדפ"ר וניצי' בסוף גמ'. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו. [4]) בנו"ג עוד בן יעקב אבל לי' גם בעירו' צ"ד. וכתובו' ל"א: [5]) וכ"ה בכ"י מ', ובנו"ג אבל היכא. [6]) בכ"י ה"ב לי' ובאמת לשון מיותרת היא. [7]) עיי"ע גגד א' וערך הף ב' וש"נ שינוי הנוסחא. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכונת רבינו במ"ש פירשנו בזה הפרק כלומר בפרק גגד ובאמת בערך גגד א' מפורש ע"ש אבל לפי הפירוש בערך הנוכחי בענין חייף גם למולת גונדרי יש לה פתרון אחר לכן נאלץ רבינו להוסיף ובזה הפירוש משמע גונדי כמו גודי כלומר גודי ענינו כותל. ובכ"י ה"ב חסרו התיבות „ובזה הפירוש" ובדפ"ע חסרו התיבות „פירשנו בזה הפרק" ולפי תקוני הכל יבא בשלום, בדפ"ר הגי' (גונדרי [צ"ל גונדרין] כמו גודא אבל בשאר דפוסי ערוך בטעות סופר גידודי אבל עיין ערך גד ה'. [9]) וכה"ג ברש"י אבל בנו"ג חפופי. [10]) וכ"ה בע' חפושית ב' ובה"ג ריש הל' רגים ובפי' ר"ח כ"י לע"ז בקובץ כ"י אנגיליק' דק פ"ד: וכ"ה בע"ז בנוסחאותינו ושם בדף ל"ד. עיי' תוספות שם מה שהשיגו לגי' רש"י שהגיה מר עוקבא כדאי' בתענית י"א: אבל בכ"י ב' ובילק' כ"י ובסדור רע"ג ובראב"ן הובא בד"ס לתענית צד ל': אי' ג"כ ר"ע. [11]) וכ"ה בע' חפושית ב' ובה"ג שם ובנו"ג נונא. [12]) עיי"ע חפושית ב' ובכ"י מ' הגי' לאיפושה. [13]) בדפ"ר קליפי ובנו"ג קלפי. [14]) וכה"ג בכ"י ט', וכגי' הוה קאים בשוקא חף ביה וכו' אי' ג"כ בכ"י א"פ ובע"י עיי' עוד ד"ס ליומ' שם ובנו"ג בשנוי ע"ש. [15]) וכצ"ל בפי' המהרש"ם לירו' ברכות פ"ט דליו בהוצאת דפוס טאינין ושם בט"ס ושטין. [16]) וכן פירוש ר"ח בשבת (בדפס ווילנא) וז"ל חפיפית . . והוא דבר שמתכנס על העור מן הטינוף ע"כ.

בחול. וכמה פעמים באה המלה בקישור עם ראש עיין חוץ מציונים הנ"ל עוד בביצ' כ"ז רע"ב וקא חייף רישיה ולנקבה סנהדרין ק"ז. הות קא חייפא רישא. וכנ"ה כמה פעמים בנדה ס"ו: לא תחוף, לחוף, חפפה. ירושלמי פסחים ספ"ב דכ"ט ע"ג נדה חופפת וסורקת וכו'. והשם חפיפה נדה שם, ב"ק פ"ב: אתא איהו תיקן חפיפה, תוספת' מעשר שני רפ"ב וירו' מ"ש פ"ב דנ"ג ע"ג כל מעשיה בטהרה חוץ מחפיפתה. ובזה הענין פי' רש"י במגילה כ"ו. ג"כ חופף של מקרא עיי"ע הקודם לזה. ובנזיר מ"ב. פירוש רש"י כמו כן חופף לשון מגרד ובלעז פ ר י ר ע"כ. וכן לועזו התוספות בנזיר שם והוא בל"צ sich abreiben, frayer ועיקר כתיבת הלע"ז אי' בברכות ו' רע"א לד"ה הני מאני דרבנן דבלו מ ח ו פ י א דידהו ופירש רש"י חופיא לשון חופף ומפספס פריי"ר בלע"ז, אבל בזבחים נ"ד רע"א לועז דפרוטי"ר וצ"ל פרוטי"ר = abreiben, frotter וכ"ה הלעז בעה"ק שנ"ב וז"ל בלע"ז פ ר ו ט י י " ר צוואגי"ן בלא"ש ע"כ. ורד"ק בשרשים הביא בשרש חפף הלעז פיינ"ר והוא בלשון אספמיא peynàr וכן הבין חף אנכי של מקרא (איוב ל"ג, ט') והראיה מתרג' שהעתיק שזיג ולדעתי מזה הענין משחא דחפיפותא (כתובות י"ז:) עיי"ע חף ג' כלומר שמן שסכין בו הראש אחר חפיפתו וגרידתו ורחיצתו] —

☞ חף (= חֵיפָא מל"ס חִיפָא זרמת מים בחוזק (starker Erguss, Ueberschwemmung תרג' ושטף אף וחפא. *[אחי"ה וצ"ל ו ח י פ א היא רונזא וכ"ה בפשיטה וחיפא רוגזא וכן העתיקה הפשיטה שטף מים רבים (תהלים ל"ב, ו') חאפא דמיא סגיאה, וכן התרג' כ"י משאת (משלי ג', כ"ה) ח י פ א דרשיעי וכו', עיי"ע חים. בענין הגיזרה אין דעתי נוטה לפירוש מיכאעלים כי מוצאו מ פ ע ל חָף פירוש שחק ורחץ כי אם לפע"ד הוא מלשון פרסי آب מים או מל"פ كف קצף Schaum והושאל לזרמת מים בקצף וחוזק] ·

חפה (= חיפה (abgeschabtes Fell דמליח ו ל א [1]) קמיח בפ' המוציא יין (שבת ע"ט סע"א). ובס"ג דפ' המביא גט שני (גיטין כ"ב סע"א וכן בשבת שם) שלש עורות הן מצה חיפה וריפתרא [2]) מצה כמשמעו מה מצה דלית בה שאור ולא שום דבר אלא קמח עצמו אף האי עור נמי, חיפה דמליח ולא קמיח ולא עפיץ וכו'. *[אחי"ה אולי נגזר מל"ע حيف, حوف = בל"ס חוף שחק והוא מערך חף ה' כלומר עור נשחק ונגרד ועוד حف, حفاف בל"ע חלקת העור אחר שנמרט השער enthaartes Fell ובספרא שמיני פרק ז' פרשה ו' עור האיפה וצ"ל החיפה כגי' הראב"ד וכ"ה בילק' שמיני ומה שאי' בספרא שם יצא עור המצה ועור (האיפה) [החיפה] שלא נעשה בהם מלאכה, פי' הראב"ד גמר מלאכה כדאי' בשבת שם מצה דלא מליח ולא קמיח חיפה דמליח ולא קמיח] —

חפה (= חיפה מל"ע حف (Weberkamm בר"ג דפ' הזורק מרשות היחיד (שבת צ"ו:) ודילמא גבי הדדי הוו יתבי ומטו אהדדי בחיפה, פי' מגיעין זה לזה במסרק שמכה בו על היריעה. *[אחי"ה בנו"ג בחפת ופירש"י כמו חפת חלוקו (יומא ע"ז:) עיי"ע חפת אבל בדפ' שונצ' ווינצ' איתא ברש"י ב ח פ א וכ"ה בחיפא בכ"י מ' ובדפ' שונצ' ווינצ' וקראקא בחפה עיי' ד"ס לשבת צד ק"ד: ודע כי חף בל"ע עץ ארוך אשר סביבו יושבים האורגים ולזה עולה יפה לשון הגמ' ו מ ט ו א ה ד ד י בחיפה וגי' המעולה בחפה (בלא יו"ד) כלומר מגיעין זה לזה בהיותם יושבים סביב העץ של אורגים] —

* חֵיפָה, חִיפָא (שם מקום) מסולמא דצור עד חיפה עיי"ע אפרסמון (ח"א, רמ"א) ו ש ם ב ה ע ר ה ד', ויק"ר פכ"ג גסטרא לחיפא איכ"ר פ' פרשה לחיפה. קידושין ל"ג: ר' אבדימי דמן חיפא ובקהל"ר פ' וישב בט"ס רב אבדימי דחיפס וצ"ל דחיפא או דחיפה וכצ"ל במגילה כ"ט סע"ב תחת רב ד י מ י דמן חיפא ובכ"י א"פ ובהגמיי"מ פי"ג מהלכות תפלה הלכ"ד לנכון ובכ"י מ' רב אבודימא דמן חיפה (ד"ס מגילי צד ע"ו:) ובירושלמי הרבה פעמים רב אבודמא דחיפה (דחיפא) רק בירו' עירובין ספ"א די"ט ע"ג רבי אבדימא דחיפה וכן שם פ"ב ד"כ. ר' אבדימא דחיפא הורי בחיפא. ועל יתר הדוגמאות עיין מבהי"ר למהרז"ף ס'. והלאה ואנשי חיפה נקראו חיפני עיי"ע בֵּשַׁן (ח"ב, ר"ז) ומ"ש ועיין גיאגראפיא לנייבויער 197.

* חֵיפָה (שם אמורא) רק בירו' והוא עיפא של כבלי שבועו' כ"ח: עיי' מבהי"ר למהרז"ף צד פ"ה. ושם צ"ל ירו' נדרי' פ"ב הל"ג (דל"ז:) ויש להוסיף ירושלמי שבועות פ"ג דף ל"ד ע"ד ע"ש היטב.

1) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב, ובדפ"ע חסר בטעות. 2) כ"ה בכל הכ"י וכ"ה בערך מוצה א' אבל בדפ"ע בערך הנוכחי בטעות רפתא.

חפאטיקון ([צ"ל הִפַּאטִיקִין] Oberste עיין ערך איפיטיקות בח"א רי"א) בילמדנו בריש ואלה תולדות יצחק (בתנחו' לוי) שני גיים (בראשית כ"ה כ"ג) שני גאים עשו משלח חפאטיקון ויעקב משלח קתדרין. — (א"ב פי' הפטיקון בל"י איש רומיי מעולה במדרגת הממשלה עיי"ע איפטיא). *[אחי"ה ור"ב היה לו להגיה הפאטיקין שהוא הקבוץ מל"י ὑπατικός ועולה עם הקבוץ קתדרין Kathedristen מל"י ἡ καθέδρα, ויתר שבושים עיי' בע' הפטקם]

* חוּפְיָא (1 Kehrbesen; 2 Schaum) עיי"ע הפיא א' וב'.

* חוּפְיָא (das Reiben) וכ"ה בל"ס חופה פירוש שחיקה עיין ערך חף ה', וממנו התואר עיי"ע הבא.

* חַפָּן (מפעל חוף, חפף עיי"ע חף ה' וע' הקודם פי' ממונה על השחיקה Abreiber) תוספת' ב"מ פ"ט הכלן הספר והחפן ובכ"י ו"ו הספן וכ"ה בכ"י אירפורט בהוצ' צוקערמאנדל (ב"מ 392) ולא העיר על השנוים ובירושלמי ב"מ רפ"ט די"ב. חסר החפן.

חָפַן (פעל מהשם העברי חֹפן, חָפְנַיִם פי' שעור מלא היד handvoll nehmen) כפ' ב' במעשר שני (מ"ה) אם כלל וחפן לפי השבון, פי' תפש מלא ידו. *[אחי"ה וכנ"ה כמה פעמים בענין הקטרת ביומ' פ"ה מ"א דף מ"ז. הָפַן מלא הפניו ושם בגמ' חופן מלא חפניו, חופן ד' קבין במלוא חפניו, חופן וחוזר וחופן, ושם בסוף העמוד ב' חפן בראשי אצבעותיו, ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: מהו שיחפון ויתן לתוך חפניו, ושם חפן ומת אחר מהו שיכנס בחפניו. וענין הפינה מפורש ביומ' מ"ז סע"א הא כיצד חופה שליש אצבעותיו על פיסת ידו וקומץ, ובירו' יומ' שם א' בשנוי וכן בתו"כ ויקרא פ"י עיין הגהת הגרי"ב. ב"ר ספ"ה לא דמי ההוא דחפן להההוא דקמין ההוא דחפן תרי מההוא דקמץ [1]) והשם יחיד שמ"ר פרק י"א מלא חֹפן שלו (של משה) ומלא חפן של אהרן, ב"ר סוף פ"ה וילקוט בראשית שם חופנו של משה מחזקת שמנה קמצים וכ"ה בויק"ר שם (ושם חי קומצין). והקבוין שבת ס"ב: אנא משאי מלא חפני מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא. ושם מופשט חֲפִינָה יומ' י"ט רע"א, מ"ז: מ"ט. מנחו' י"א. והלאה וכ"ה בל"ע حفنة handvoll] —

חפס (= חֲפִיסָא מל"ע حفش, حفص שק קטן או קופסא kleiner Sack, Behältniss, capsa) בפרק כל גט (כ"ז. כ"ח.) ובפ' שנים אוחזין (ב"מ כ'.) מצא בחפיסא או בגלוסקמא [2]), גמרא (ב"מ כ':) מאי חפיסא אמר רבה בר בר חנה חמת [3]) קטנה. *[אחי"ה ושם פירש"י חמת של עור וכו', וכן הוראת מלה ערבית שק או קופסא של עור. ובע' מחספס הביא רבינו מיומא ע"ה: בלשון ראשון: דומה כמי שמונח בחפיסה וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג בקופסא והוא ל"ר הרשומה בתחילת הערך. ירו' ב"מ פרק ב' ד"ח רע"ג אשכח חמר מכסי בחפיסה ונסתיה] —

☞ חֲפַס (כמו חפש בל"מ ושוה בענינו לשרש חפר forschen, suchen, graben) תרג' ויחפשוהו ממטמונים (איוב ג', כ"א) וחפסין ליה מן טומעיא. *[אחי"ה ועיין עוד התרג' הירושלמי לבראשית כ"ו, כ"ה. ל"ב; לשמות כ"א, ל"ג וענינו חפירה, וכן תרג' ירו' שטו (במדב' י"א, ח') חָפְסִין, ולדעתי הוא מל"ע حفش er- danachforschen ועוד הלוך זה אחר זה einer dem andern nach-gehen] —

* חפפית (Krätze) שבת ע"ז: הובא בע' חף ה' ורבינו כללו בע' הנ"ל להורות כי גזרתו חוף, חפף ענין חיכוך ולפע"ד הוא כמו אפפית מל"ע ופ' أفة פי' נזק ובל"פ أفت ديو הושאל למין שחין וכן באר מפרש המלות בילק' מסעי רמז תשפ"ז צער דחיפופיתא וג"ב מין ממיני השחין ע"כ, ובנו"ג בנדרים פ"א רע"א ערבוביתא ובע' חרף ד' הביא רבינו הגי' חרפופיתא ס"א ערבוביתא, ובע' חרף ד' אנסה את חילי בביאור אחר קח אותו משם.

* חִיפוּפֵי (Pfähle, Pallisaden) שבת ו'. כתובות כ"ד רע"ב הובא בע' חף ה' ושם מפורש ג"כ מענין חיכוך ולפע"ד הוא מל"ר cippus יתדות עצים ואבנים גדולות סביב לשדה או לבית להגבילו ולהגינו מהנזק.

חֵפֶץ (ידוע מל"מ וענינו דבר יקר eine Werthsache) בב"ר פל"ו (ס"פ ל"ה) זאת אות הברית: כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח', י"א) וכתוב אחד אומר וכל חפציך לא ישוו

---

[1]) בילק' בראשי' רמז ז' תרי כההוא דקמין ובילק' יהושע ר' רמז י"ד דהדין דקמץ וכ"ה בויק"ר פ"י. [2]) עיי"ע גלסקום וע' דלוסקום וש"נ שנויי הנוסחאות. [3]) בבי"י ו"ו חבית.

בה (שם ג׳, ט״ו) חפצים אלו מצות ומעשים טובים, חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות. ירושלמי פ״ק דפיאה (דף ט״ו ע״ד) חפצים אלו אבנים טובות ומרגליות חפציך אלו מצות ומ״ט שנאמ׳ (ירמי׳ ט׳, כ״ג) כי באלה חפצתי. *[אחי״ה בנו״ג בירושלמי חפצים וכו׳, חפציך אלו דברי תורה שנאמר וכו׳, וכן הובא זה הירו׳ בילק׳ משלי ר׳ רמז תתקל״ד — ובמ״ק ט׳ רע״ב דרש כל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב וכל חפצים וכו׳ דאפי׳ חפצי שמים וכו׳ — וכנ״ה בשבת קי״ג, ילק׳ ישעי׳ ס׳ רמז שנ״ו חפציך אסורים חפצי שמים מותרין — והיחיד ב״מ נ״ח: בכמה חפץ זה ועיי״ע אמנה א׳, שהש״ר פ׳ נגילה: כל חפץ טוב שיש לי בביתי — והושאל לספר תורה ותפילין שבועות ל״ח סע״ב צריך לאתפושי חפצא בידיה, ושם נקט הפצא בידיה וכו׳, עיי״ע הסת. ועיין רש״י בראשי׳ כ״ד, ב׳ — ושם מופשט חפיצה ב״ר פ״פ עיי״ע חשק] —

☞ חפין לבד מחמצי וחפצי עיי״ע הפין כי כן גרס בעל הערוך.

חפר (= חֲפוּרָה לפע״ד מל״ע خافور Gras, ähnlich dem Lolch, Raygras) בפ׳ יש נוחלין בגמ׳ אחד הבן (ב״ב קכ״ד סע״א) ובבכורו׳ בס״ג דפ׳ יש בכור לנחלה (נ״ב רע״ב) חפורה והוו שיבלי שלופאפי [1]) והוו תמרי, פי׳ כגון שחת ונעשה שבלים, וכיוצא בו שלופאפי והוו תמרי. בפ׳ הבא על יבמתו בגמ׳ לא יבטל (יבמות ס״ג.) אמר רבא מאה זוזי בארעא מילחא (וחפירה) [צ״ל וחפורה], פי׳ מי שיש לו כמאה זוזי חיטין נזרעין בקרקע אינו מרויח שיאכל אלא מלח וירק. בסוף פסיקת׳ דעישר תעשר (צד ק׳.) אם נתת לי מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן מן החפוריות ומן הקטניות יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר (דברי׳ כ״ח, כ״ד) בא לוי אצלך ונתת לו מן המובחר אף אני יש לי ליתן לך מן המובחר [שנאמר] (שם פ׳ י״ב) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים. *[אחי״ה כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד וב״ר וכ״ה בתנחומ׳ ראה סי׳ י״ח רק שם הוא התחלת המאמר קודם ״אם נתת לי מן החפוריות וכו׳, וכ״ה בקצת קיצור בפסיקת׳ הנ״ל ויותר קטוע בילק׳ ראה רמז תתצ״ה, ובדפ״ע סיום הערך מן ונתת לו עד גמירא חסר ונתקצר ע״י וכו׳. ודע כי כפירוש רבינו: שחת פירש״י ורשב״ם למקומות הנ״ל ורבינו גרשום מאור הגולה כתב יד שם ושם פירשו ע״י חזין, ומזה ראיה לאמיתת הגי׳ בערך חזין ע״ש ועוד עיין פירוש רש״י ליבמו׳ שם שכולל כל הפירושים יחד שחת ירק חזיז (והוא חזין לפי הגירסא הנכונה)] —

חפר (= מַחְפּוּרָה Schacht) בר״ג דפ׳ האשה שנפלו לה נכסים (כתובות ע״ט:) [פיר של] גפרית מחפורת של צריף ר״מ אומר קרן וחכ״א פירי. אמר רב שר שלום יש חכמים ששמעו מפי הראשונים יורות של אבנים שנפסלים מטהר שאין להם טהרה עד שנכנסין לכבשן ויש חכמים ששמעו כלים הבאים מן הזרניך [2]) וכן פי׳ הא דגרסינן בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ נודות [3]) (ע״ז ל״ג:) כלי נתר אין להן טהרה עולמית מאי כלי נתר א״ר יוסי בר אבין כלי מחפורת של צריף. למלח נתנו (יחזקי׳ מ״ז, י״א) תרג׳ למחפורין דמלח יהון. *[אחי״ה וכן מכרה מלח (צפני׳ ב׳ ט׳) תרג׳ מחפורין דמלח. ודע כי בערך צרף ו׳ פירוש רבינו כלי מחפורת של צריף כפ״א בזה״ל כלים העשויין מאדמה שחופרין ממנה צריף שקורין אלומ״י [4]) אין לו טהרה עולמית שסופג הרבה מכל משקין שנותנין לתוכו ע״כ וכ״ה בר״ש לכלי׳ פ״ב מ״א בלי הזכרת שם רבינו. ופי׳ זה בא לרבינו מר״ח שכתב בפי׳ כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף כ׳:) וז״ל כלי מחפורת של צריף יש מי שאומ׳ כלים הנעשים מן אל שב ע״כ ואלשב הוא בל״ע الشب Alaun עיי״ע מגביא, וכן פירוש רה״ג בס״ט לכלי׳ פ״ב מ״א מאי כלי נתר וכו׳ כלי מחפורת של צריף ופירושו כלים המדובקים במגביא שהוא כטיית שב וכו׳, ע״ש והובא פירושו בע׳ נתר ע״ש. ומ״ש רבינו ויש אומרים כלי עשוי מן מגביא עצמה ע״כ כונתו על פי׳ ר״ח הנ״ל אבל הרמב״ם בפי״מ לכלים שם חולק על דעת זו ע״ש היטב. ומחפורה הוא מקום שחופרין בו וכ״ה בל״ע احفار ובל״ס חַפּוּרִיא, חפירא וכן ענינו גומא כמו כן ביבמו׳ קכ״א סע״א חפירה מליאה נחשים ועקרבים, והשם המופשט (das Graben) ב״ב ס״ד. הבור בחפירה עיי״ע דות, ירו׳ ב״ב ספ״ג ד״ד: בננות שניתנו לחפירה, ובל׳ זכר חֲפֶר ירו׳ תעני׳ ספ״ד

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ה״ב ובדפ״ר, ובשדפ״ע בכאן ובערך שלף ו׳ ושם גם בדפ״ר שלופפי וכ״ת בב״ב, ובפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב וכן בפי׳ רגמ״ת כ״י לבכורו׳ (בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף קי״ד: שלפופי וכ״ה בבכורו׳ הנ״ל. [2]) עיי״ע זרניך. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד ובדפ״ר, ובשדפ״ע בטעות יורות. [4]) בלאי״ט allume בליר alumen, Alaun

דס"ט סע"ג שבו (בחמשה עשר באב) בטלו החפר ואמר ר' לוי בכל ערב ת"ב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות, ובסוף. פתיחתא (סי' ל"ג) דאיכ"ר הגירסא יום שביטל החפר מן מ ת י מ ד ב ר אמר ר' לוי וכו', ואומר צאו לחפור וכו', וכ"ה בסוף מדרש שמואל (פל"ב) בקצת שנוים. — והתואר בקבוץ נקבה במובן של זכר: בתוספת' ב"מ פ"ט הביילין [צ"ל הכיילין] והחפורות פירוש עובדים בהפירה ועיי"ע בייר (בח"ב נ"ז) ובכ"י אירפ' והחופורות עיין הוצ' צוקערמאנ' ב"מ 392 ושם בהערה טעות דפוס היא — ובינוני פעיל שבת קנ"ב. חפיר וקביר, ובקהל"ר פ' ראיתי רק הפיר] —

* חֲפָר (שם מקום) ירו' גיטין פ"א דמ"ג ע"ג ר' תנחום בר ירמיה הוה בחפר וכ"ה בויק"ר פ"כ אבל בירו' שביעית פ"א דל"ו רע"ג ר' תנחום בר חייה הוה בחפר (ועיין מבהי"ר למהרז"ף קל"א ושם לי' זה דויק"ר). ומכל המקומות הנ"ל הוברר שהיה רחוק מציפורין י"ב מיל וא"כ בלי ספק אחד הוא עם גת חפר של מקרא עיין אוצ"ה לפירשט שרש חפר ושרש גת ונייבויער גיאג' ר"א.

חָפְרַע (מלך מצרים ופירושו בל' קפטית כומר השמש (Sonnenpriester בילמדנו וארא אל אברהם (תנחומא שם סי' ט') פ ר ע ה אחד [1]) מד' בני אדם שעשו עצמן אלוהות ונבעלו כנשים חירם ונבוכדנצר ויואש ופרעה וכו' פרעה מניין שנא' (ירמי' מ"ד, ל') פרְעה חפרע מהו חפרע שהיה זכר ופרע עצמו כנקבה וכן הנביא מקנטרו ביום ההוא ת ה י ה מ צ ר י ם כ נ ש י ם (ישעי' כ"ה, ט"ז [2]).

חָפַשׂ (מל"מ ענין שנוי וחלוף לפע"ד מלש' ערבי خفس בענין שנוי המים ובמקרא שנוי הבגדים ובע"א עפ"י האגדה עיין בפנים) ויתחפש שאול (ש"א כ"ח, ח') בשין כתוב שיצא חפשי מן המלכות [3]) ולבש בגדים אחרים מאגין (פניקה) [צ"ל פנגיקה] בויק"ר בריש אמור אל הכהנים (פכ"ו). *[אחי"ה וזה רק עפ"י דרוש אבל הוראת המלה נלפ"ע כאמור בתחילת הערך וגם ההמשך מראה כי ויתחפש אחד הוא עם לבש בגדים אחרים. וגם בע' הבא אח"ז העתיק התרג' חֹפֶשׂ בענין חפשי והנכון עיי' מ"ש] —

חֹפֶשׂ (מל"מ והוא מל"ע خفش hinbreiten, hinstrecken וא"כ חֹפֶשׂ das ist Hinbreitung, Decke) בגדי חפש לרכבה (יחזקאל כ"ז, כ') תרגום בלבוש דיקר לרתיכין. *[אחי"ה וכן הבין ר' יונה ין גנאח בספר אלאסול 242 באמרו انها الثياب الحرة اى الرفيعه וכן באר רד"ק בשרש חפש וז"ל כלומר בגדים יקרים הראויים לחפשי ובן חורין, והנכון כמ"ש בתחילת הע' ועיי' תיזוירוס לגיזיניאום I, 509] —

חפש (= חָפְשִׁי מל"מ וענינו בן חורין frei) בס"ג דנדה (ס"א: וכ"ה ירו' כלאים פ"ט דל"ב. ירושלמי כתובות פי"ב דל"ד סע"ד ובבבלי שבת קל"א: ועיי' שם ל'.) במתים חפשי (תהלי' פ"ח, ו') כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות [4]). — (א"ב אלו שלשה ערכים ענין אחד להם [5]).

* חָפַשׂ (ידוע מל"מ וענינו חקירה suchen) שבת פ"ט. חפשתי בכל הארץ, פסחי' ח' סע"א ול"א: יכול לחפש אחריו, והשם חיפוש פסחי' ז': חפישה שם ל"א:

* חיפושא עיי"ע חפושית ב'.

חַפּוֹשִׁית (בל"ס חפשושתא בלש' ערבי خنفسة [6]) תולעת שחורה schwarzer Käfer) בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח:) ניתי תרבא דחיפושיתא גמלניתא. ובס"ג דפרק אלו טרפות (חולין ס"ז סע"ב) ותניא בתורת כהנים (שמיני ר' פרק י"ב) הולך על ארבע (ויקר' י"א, מ"ב) זה עקרב כל [הולך] (שם) לרבות את החפושית ואת הדומה לחפושית [7]). בצלוחית פ"ט ב פ ר ה [8]) (מ"ב) חפושית בין כך ובין כך פוסלת. פי' היא התולעת השחורה בלש' ישמעאל כנפוסא ובלעז סקרבי"ו וי"א בלטולא. *[אחי"ה בכ"י לי' בלש' ישמעאל כנפוסא וכן לי' בדפ"ר אבל מדפ' פיז' ואילך אי' ושם בט"ס

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובשרפ"ע נשמט. [2]) כ"ה בדפ"ר ומלת תהיה אי' גם בתנחו' אבל בפסוק יהיה ובדפ"ע מפיזרו ואילך הוגה ללא נכון יהיה פ ר ע ה מ ל ך מצרים. [3]) בויק"ר נעשי חפשי למלכות וצ"ל מן המלכות כדאיתא במדרי שמואל פכ"ד ושם לנכון מאגין פגניקא עיי"ע פגן בי במוי"ע. [4]) ושם מופשט ב"ר פנ"ג חפושית עיין מ"ש בעי דריה. [5]) אבל שני הערכים הראשונים רק עפ"י אגדה הוראתם כן. [6]) והנוין נכלעת כמו קפוד = قنفذ, חזיר = خنزير, עכביש = عنكبوت עיי' ואאלאגיע להה' לעוויזאהן צד ש"ו. [7]) ובפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילוקי דף שי"ח) אי' חיפושית וכ"ה בספרא הנ"ל וכן הובא בפי' סדר"ט לרה"ג לפרה צד כ"ט להביא את החיפושית והדומה לרומה ע"כ וזה סיגנון הלשון של ספרא ור"ש הביא לשון התו"כ כגי' רבינו ע"ש. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ' אמ"ש ופרי אבל בדפוסי ראשוני בט"ס בפיאה

אבן בנפוסא וצ"ל כנפוסא והיא ל"ע הרשומ' וכ"ה בפי' רה"ג לפרה הנ"ל וז"ל פי' זה חפושית הוא (שהורק) [צ"ל תולעת שחורה] והיא מהלכת על ארבע (בונפוס) [צ"ל כונפוס] אפרגא מתלא (אנבוכא) [צ"ל אנבובא] כדגרסינן בתו"כ וכו', והוא מאמר ערבי כזה: خنفساء افرغ مثل انبوب כלומ' כנפוסא חלולה (או افرج נקובה) כמו קנה" וכן פי' הרמב"ם בפרה שם וז"ל היא (חפושית) נקובה כמו גבעול הקנה ע"כ ועיין רע"ב לפרה שם. ומלת סקרבי"ו כגי' דפ"ר וכ"י ה"ב הוא לאי"ט scarabeo ובכ"י ו"ו אשקרבוט ובעה"ק אסקרבט וצ"ל Käfer אסקרבוני והוא ג"כ בלאי"ט scarabone = קעפער והוא escarbot בל"צ אשר בו לוע"ז רש"י בע"ז הנ"ל ומלת בלטולא נ"ל שהוא ג"כ לאי"ט blattola ומדפוס פיז' ואילך הסדר בלשון kleine Schabe ישמעאל וכו', וי"א בלטולא ובלי נכון הוא וצ"ל כמו בכ"י ה"ב ודפ"ר וכמ"ש לעיל כי שני לועזים הביא רבינו. — וכנ"ה בריש שהש"ר מה ילדת היפושיתא קרוצי בישי מיניה ופי' מ"כ שקרפיון וכן נ"ב בילק' ש"א ר' רמז קל"ד וטעות היא] —

(חפושית) ([צ"ל חיפושא] מין דג טמא עיין בפני') בסוף[1]) פרק אין מעמידין (ע"ז ל"ט.) ר' עקיבא איקלע לגינזק איתו לקמיה ההוא מינא[2]) דהוה דמי לחיפושא. פירוש דג טמא. *[אחי"ה וא"כ גם בדבור המתחיל צ"ל חיפושא ונשתבש מד"ה חפושית הקודם לזה הערך וכ"ה בנוסח' אבל בבה"ג הלכ' דגי' אי' חופאישי ומיוחס זה הספור לאביי ובמאמר הקודם ר' עקיבא איקלע לגינזק הובא ספור שמיוחס אצלינו לרב אשי (או לגי' כ"י ע"ז לאביי) וא"כ נשתנה הסדר מהיפך להיפך. ודע בענין גזרת המלה דעת הח' לעוויזאהן (זאאלאגי ר"ט) שהוא ל"י ἑψητός והוא דגים קטני' הנאכלים ואין נ"ל אף שיש להביא ראיה לכתיבת המלה מגי' כ"י ש"ס לע"ז שאי' שם איפושא (ד"ס לע"ז מ"ז:) שבלי ספק ל"ע או פרסי הוא כמו שאר שמות הדגים שהובאו בע"ז שם לכן נ"ל להשותו עם خفاش Fledermaus, حفيساء Uhu בל"פ خفج Eule וקרוב הדבר שדג חיפושא דומה לעוף הנ"ל ועיי' עוד ע' חפיתא] —

חפשית (אולי מל"פ کف, کفچ קצף וזוהמא Schaum, Schmutz) ברייש מגילת איכה (ריש פתיחתא סי' ה') סיר אשר חלאתה בה (יחזק' כ"ד, ו') יורה דחפישותא[3]) לגווה. — (א"ב פי' זוהמא).

חפת (לפע"ד מל"ע حفة שולים ושפה, או מל"ע كفة אימרא של בגד Saum, Fransen des Kleides ועוד עיי' בפנים) בפרק המצניע (שבת צ"ב.) בין פונדתו לחלוקו ובחפת[4]) חלוקו. ובפ' יוה"כ בגמ' ובתשמיש המטה (יומ' ע"ז:) ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת[5]) חלוקו וטפח[6]). — בר"ג דמצות חליצה בג' באנפליא (יבמו' ק"ב:) ותנן נמי בפ"ג בישקלים (מ"ב) אין התורם נכנס לא בפרגוד הפות ולא במנעל ולא בסנדל[7]). ובב"ר פע"ו (ע"ה) בריש וישלח יעקב עם לבן גרתי: [לבן] דהוה רבהון

[1]) כ"ה לנכון בכ"י. [2]) עיי"ע חף ה'. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע ובנו"ג דחפשושיתא. [4]) כ"ה גם בערך חלוק ובתוס' שבת פ"י לפי גי' כ"י ארפורט וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובמשניות פיז' חיפת ביו"ד עיי' ד"ס שבת צד ק' וש"נ גם ירו' אבל לפנינו בירו' ובבבלי שפת חלוקו. [5]) בכ"י ל"ד חיפה, ובכ"י מ' יותר טוב מחפת חלוקו וכן מצאתי בריצ"ג הל' יוה"כ עמוד נ"ג ובאו"ז הל' יוה"כ סי' רע"ז אי' מתחת שפת חלוקו וכ"ה בש"ע או"ח סי' תרי"ג ושם סי' ש"א וכ"ה בכ"י רי"ף הובא בד"ס ליומ' צד קכ"ג ולא העיר על מקומו' הנ"ל ובכלבו הל' יוה"כ סי' ס"ט אי' מתחת שולי בגדיו. [6]) כ"ה לנכון מאוד בדפ"ר. אבל בשדפ"ע בטעות טפח וזו הגי' הוליכה שולל את הגרי"ב שנשא ונתן הרבה בהפשב"ע לקיים גי' רבינו ופירש טפח שיעור של טפח ע"ש אבל האמת כי עיקר הגי' וְטָפַח ובזו המלה הסביר רבינו הטעם שלא יוציא ידו מתחת חפת (או יותר טוב מחפת) חלוקו יען כי המשקה טופח ויבוא לידי סחיטה וזה הטעם העלה הטור בשני המקומות הנ"ל לפסק דין ועיין תוספ' ישנים ליומ' ע"ז: סד"ה עובר ובחי' הריטב"א ליומ', וזה לא כדעת רש"י ע"ש אבל בכלבו הל' יוה"כ סי' ס"ט ראיתי דבר תמוה שהביא את הערוך בזה"ל שלא יוציא ידיו מתחת שולי בגדיו כדרך שעושין בחול פי' בעל הערוך הטעם מפני שמקפל בגדו על כתפו ונמצא יוצא בטלית מקופלת שחייב חטאת ויש מפרשין שלא ישמט כנף הבגד מתחת ידו ויבוא לידי סחיטה עכ"ל והנה עינינו הרואות כי שיטת הערוך לפי עדות הכלבו עולה בקנה אחד עם שיטת רש"י ולזה לא מצאתי עזר מן הראשונים שלא הזכירו שווי דעות הזה. ולכן דעת לנבון נקל שצ"ל במקום פי' בעל הערוך: פירש רש"י ופי' בעל הערוך טוכח מן יש מפרשים שהביא הכלבו בפרט לפי ביאורי הנ"ל לגי' הדפ"ר וְטָפַח. ועוד י"ל שערוך יותר שלם היה לפני הכלבו אבל צ"ע שלא הוזכרה בראשוני' דעת ראשונה בשם הערוך לא דבר ולא חצי דבר. ובריצ"ג הנ"ל הובאו ג"כ שני טעמים בזה"ל ואית דמפרש דלא ליתי לידי סיחוי האסור משום שבות וכו' ואית דסבר שלא יבא לטלטל הלוקי. ומזה ג"כ קצת ראיה שיש להפך הסדר בכלבו כי אית דמפרש של ריצ"ג מסכים קצת לי"ש מפרשין של כלבו ואית דסבר דריצ"ג עולה קצת עם פי' הערוך של כלבו שהוא לפי תיקוני פי' רש"י ודו"ק. [7]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה מדפ' ווניצי' ולהלן רק שם בט"ס מהופך הסדר בשקלים פ"ג וביבמות וכו' ודע כי בכ"י ל"ד אי' עוד אחר ולא בסנדל תיבת תוספת ונ"ל שאיזה כותב תגית כן בגליון להורות כי בכ"י ערוך ציון זה מיבמות נוסף על מה שאי' בכ"י ערוך אחר ובאמת בשאר כ"י אשר ת"י לי' ציון זה וכן לי' ברפ"ר

דרמאי יהיבתיה בחיפתי [1]) לההוא גברא לא כש"כ — ובר"פ פ"א (פ"פ) מקניהם וקנינם וגו' סברין למיחפת (ואתחפון) [2]) [ואתחפתון] [3]). פי' הוא בית יד של חלוק שעל זרועו בלשון ישמעאל ני"ב. *[אחי"ה לי' בדפ"ר אבל אי' מדפ' פיז' ולהלן וכ"ה בכ"י, ובכ"י ב"ר גיד וצ"ל גיב והוא לפע"ד ל"ע جيب פי' חיק של בגד כעין כים שלנו אשר בו טומנין הרומיים דבר מה ונקרא אצליהם sinus indusii וא"כ כונת רבינו במ"ש בית יד של חלוק כים וחיק של חלוק ובאמת בכ"י ערוך שהובא בליקסיקון של בוקסט' הגי' חיק חלוק וכן בפירוש המיוחס לרש"י בב"ר פע"ה מבואר יהיבתה בחפתי: בחיקי. ואחרי הדברים והאמת האלה נ"ל להגיה בערוך כזה: בית יד (או חיק) של חלוק מֵעַל זרועו כי בית יד ר"ל חיק וכים של רומיים היה מעל הזרוע קרוב לחזה. — אבל בגוף הדבר נ"ל לגזור המלה מל"ע הרשום' בתחלת הע' ופי' כאמור שולי ושפת ואימרא של בגד וכן פירש"י ביומ' וביבמות הנ"ל ועוד עיי"ע אמר ג'. והתואר חפות פי' בגד שיש לו שולים ושפה או י"ל כדעת רבינו בית יד היינו חיק ומל"ע حفث פי' נחש בדמות שק וכים או מל"ע كفيت שק וכים וא"כ בגד שיש לו כים. וזה מה שאי' בב"ר פ"ק אלבישוני מאני חיוורין חפיתין, וכן בירושלמי כלאי' פ"ט דל"ב רע"ב אלבשוני היוורין חפיתין ובירו' כתובו' פי"ב דל"ה רע"א הגי' חפותין, ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"ג מבואר סנטיריה: מאנין דלא חפיתין ועיי"ע סנטר ג'. ולדעת כ"כ הוא מל"ר aptus (מל"י ἅπτω aneinanderfügen) פי' מכוון בצמצום מתישב ומתיחס על לובשו יפה יפה angemessen, passend, bequem וראיה לדבר ממדרש שמואל ר"פ כ"א שכתב על וילבש שאול את דוד מדיו: נמצאו חפותין לא משולשין ולא מסולקין פי' מכוונים עליו לפי מדתו בצמצום, ובילק' שמואל א' רמז קכ"ז בשם תנחומ' אי' כתמורתו: כיון שראה שאול שהיו עשויים לו וכו'. ובזה הענין עולה יפה מאמר בב"ר פע"א וילק' ויצא רמז קכ"ו אין שמותם של שבטים עכור להם אלא חפות להם כלומר מכוון ומסוגל ונופל על לשון שנקראו ועיי' שמ"ר פ"א. ולדעתי יותר טוב הוא להוציאו מל"ע كفية gleichmässig, passend — וכנ"ה בפיעל תוספת' ברכו' ספ"ז למלך בו"ד שאמר לעבדו . . לחפות לו חלוק והוא לא חיפת לו חלוק מימיו וכו'] —

* חפיתא (מין דג קטן) ירושלמי ע"ז פ"ב דמ"ב, ההוא חפיתא יהביה גו קליפתה אין עבדית לחלוחי שריא ואי לאו אסירה ונראה שהוא חיפושא של ע"ז בבלי עיי"ע (חפושית) [חיפושא] והוא כנוי על שם העוף הדומה לו כמ"ש בערך הנ"ל וכן בל"ע خفدد ענינו כמו خفاش ועיין ג"כ ע' חרפתא ועוד י"ל שהוא לשון ערבי هف מין דגים קטנים. וכנ"ה בשהש"ר פ' נגילה מקרטעא כהדא חפיתא.

חץ (= חוץ = חָצַץ ענין מחיצה פי' הבדל והפרשה scheiden, Scheidewand bilden עיי' حص, خص בל"ע) בפ' בכל מערבין (עירו' פ"ג מ"א כ"ו סע"ב וכ"ז רע"א) ר' יהודה אומ' אף בבית הקברות [4]) מפני שיכול לחוץ ולאכול. גמר' (שם ל' סע"ב) תנא מפני שיכול לחוץ [5]) בשידה תיבה ומגדל. בפ"ג בשביעית (מ"ח) אבל עושהו חייץ, פי' מחיצה [6]). ובשק בפ"ג במכשירין (מ"ח) המוריד את (הגללים) [7]) [וצ"ל הגלגלים] [8]) ואת כלי הבקר בשעת הקדים למים בשביל שיחוצו. פי' לעשות מחיצה בפני המים כדי להתקבץ [9]). בפ' ט"ו באהילות (מ"ה) חצצו מארצו. פי' עשה לו מחיצה מלמטה כלומר מקרקעית הבית. ובסוף מקואות (פ"י מ"ג) תפלה של ראש בזמן שהיא חוצה. פי' חוצצת המים להכנים לתוכה. *[אחי"ה עיי' הר"ש שהשיג על רבינו ולדעתו חוצה כמו אוצה לשון דוחק, ע"כ וכן כתבו התוספות במנחו' ל"ו. סד"ה משעת ועוד עיי' פי"מ להרמב"ם. — וכנ"ה בשבת נ"ז מקואו' פ"ט מ"א ירו' שבת פ"ו. ד"ז רע"ד ואלו חוצצין באדם, ושם: שהן חָצִין בנדתה, ירו' חגיג' פ"ג דע"ט, הן חצים אותה . . אין חצים אותה, שבת בבלי שם רק ע"ג קשה חוצץ, ועוד עיי' כל פ"ט ופ"י דמקואות ואהילות פט"ו מ"ד, עירובי' ד': דבר חוצץ, זבחי' י"ט. אפי' נימא אחת חוצצת,

ופיז', ומהגליון באה אה"כ תיבת תוספת לפנים. וכגי' רבינו ולא במנעל ולא בסנדל אי' ג"כ בשקלי' שם אבל ביבמו' קצת באריכות לשון עיין הגהת הגרי"ב. [1]) בנו"ג בחפתי וכ"ה בילק' ריש וישלח רמז ק"ל. [2]) וכ"ה ברס"ע וצ"ל כמו בב"ר. [3]) בפי' המיוחס לב"ר הנ"ל הגי' סברין למקפח ואתקפהון ופי' סברין הוו לגזול את שלהם ונגזלו הן לעצמן וכמו שגרם פי' המיוחס לרש"י אי' בגליון בילק' וישב רמז קל"ד לפרש על ידו גי' הבראשית רבה. [4]) עיי"ע בח"ב, פ"ג ומ"ש. [5]) בנו"ג עוד ולילך. [6]) בנו"ג עושה היא עיי"ע הוא. ובכ"י מ' חריץ וצ"ל חייץ וכן מוכח מירו' פ"ג דל"ד ע"ד מהו חייץ חייץ ליה וכו'. [7]) וכ"ה בפירוש סד"ט לרה"ג. [8]) בר"ש בערך גלגל ה'. [9]) בר"ש פירש לשון חוצץ ועוד שם שיחוצו כמו שיאוצו.

שם ק"י. וש"נ מין במינו אינו חוצין, ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג רחיצה חוצצת והקבוץ חוצצות (זבחי' שם) ובמשקל לש' סורי חייץ בזבחי' י"ט. חייץ או לא חייץ, ושם חייצא, חייצי. נדה ס"ז. לא חייצי . . חייצי. — והשם חֲצָץ אהלו' ט"ו מ"ד טומאה בבית כלים שבחצץ טהורים, טומאה בחצץ כלים שבבית טמאין, ונקבה בקבוץ ירו' חגיג' ספ"ב דע"ח ע"ג לא חצצות ולא הסיטות, וביחיד נקבה חציצה ב"ק פ"ב. זבחים שם והקבוץ זכר עירובין ד'. שיעורין חֲצִיצִין הלמ"מ. — ומה שענינו ניקור וניקוי עיין ערך חץ ה'. — דייני דהצצתא לדעת רשב"ם מענין הצץ עיי"ע הצצתא ומ"ש] —

חץ (= חָצָה, חֲצִי מל"מ חצה פירוש חלק לשני חלקים שוים theilen, halbiren והשם חֲצִי (die Hälfte בפ' המניח את הכד בגמ' שור שוה ד' (ב"ק ל"ד.) וגם את המת יחצון (שמות כ"א ל"ה) פחת שפחתתו [1]) מיתה מחצין בחי. פי' כל מה שנפסד השור במיתתו ונפחת מדמיו חצי ההפסד משלם לו מן החי. ובס"ג דפ' השותפין (כ"ב ט"ו סע"ב) מאי וסר מרע (איוב א', א') אמר רבי אבא בר שמואל . . מנהגו של עולם חצי פרוטה לחנוני איוב מדנפשיה יהיב [2]); ס"א איוב ויתרה משלו, פי' כששוקל התגר מעותיו למוכר ונמצאו מכריעות הצי פרוטה הולכין אצל חנווני ולוקחין פירות בפרוטה ומחלקן אותן ביניהן ואיוב היה מוותרה משלו [3]) ומניחה למוכר [4]). בר"ג דפ' כל שעה (פסחים כ"ב:) ובס"ג דהאיש מקדש בו (קידושין נ"ו סע"ב) ולהנך תנאי דמפקי ליה להאי קרא ובעל השור נקי (שמות כ"א, כ"ח) לדרשא אחרינא לחצי כופר ולדמי ולדות כמפורש בפ' שור שנגח ד' וה' בגמ' זה וזה חייבין מיתה (ב"ק מ"א:) ת"ר ובעל השור נקי ר' אליעזר אומ' נקי מחצי כופר וכו' תניא אידך (שם מ"ב רע"א) ובעל השור נקי רבי יוסי אומר נקי מדמי ולדות א"ל ר"ע וכו' [5]). בפ' אחרון [6]) דנדרים בגמ' אמר רב יוסף (נדרים פ"ג.) אלא אמר אביי אין נזירות לחצאין ואין קרבן לחצאין. *[אחי"ה חצאין הוא הקבוין עיי' ג"כ ירושלמי הוריות פ"א דמ"ו: אין הפסח לחצאין, כריתות ו' רע"ב היו מפטמין אותה (את הקטרת) לחצאין לפיכך יחיד שפיטם לחצאין חייב. בסמיכות: זבחי' ק"ט סע"ב ב' חצאי פרס, אהלות פ"ה מ"ו ב' חציי זיתי בב"ק ע"א: חמשה חצאי בקר. ועוד הקבוץ בכריתות ה'. קטרת שפטמה להציין חייב שמן שפטמו לחציין פטור. יומא ט"ו. הציין הטאת והציין עולה, שם ובזבחי' ל"ח סע"א חציין למעלה והציין למטה. והיחיד הצי ב"ק מ'. הצי נזק. ב"ב נ"ו: דבר ולא חצי דבר. ושם: הצי עדות. בכורו' מ"ח רע"ב חמש ולא הצי חמש. ירו' קידושי' פ"א ד"ס. אדם משהרר חצי עבדו. בבבלי קידושי' י"ח. ולא נמכר בחצי גניבתו. גיטין מ"ג. חצי קנס . . הצי כופר. ועם כנויים: קידושין שם כולו אמר רחמנא ולא הציו. גיטי' מ"ב. וש"נ וירושלמי קידושי' פ"א דנ"ט רע"א מי שחציו עבד והציו בן חורין, גיטין מ"ג. הציה שפחה והציה בת חורין, עירובין פ"ב: חצייה . . והצי הצייה. והפעל בקל: ב"ר רפ"ד חצה האש בין העליונים לתחתונים. בפיעל מחצין ב"ק ל"ד. עיין לעיל, ירו' ב"ק ספ"א ד"ב ע"ג מהצין בנזק] —

חץ (= חוץ מל"מ ענינו הפך פנימי (ausserhalb בפ' הוציאו לו בגמ' אחת אחת (יומי' נ"ז רע"א) ובס"ג דפ' איזהו מקומן (זבחים נ"ז רע"ב) חוץ ופנים בחדא זימנא גמר. *[אחי"ה וזו הגי' הביאו תוספ' ישנים ליומ' נ"ז. ד"ה חוץ ותוספ' לזבחי' שם ד"ה ואיבעית בשם יש ספרים אבל בנו"ג הוץ מפנים. — חוץ מפנים אי ילפינן או לא ילפינן פלוגתא רבוותא היא עיין חולין ל"ח סע"ב ול"ט. יומ' נ"ח: זבחים ק"ט: — סנהדרין ד': דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מפנים ועיין זבחי' ס'. מנחו' צ"ח: — זבחי' פ"ב. יצא אחד מהן להוץ הפנימי כשר וכו' ושם דם שבחוץ וע"ש כל הסוגי' פי' חוץ לעזרה, שם ק"ט: הקריב בחוץ. . המקטיר כזית בחוץ. . שם ק"י. חסרון דחוץ. חולין פ"ה. קדשים בחוץ, ושם: שחוטי חוץ. ר"ה כ"ו. מבחוץ . . מבפנים. חולין ס"ח. בענין בהמה המקשה שבחוץ (כלומ' חוץ הרחם) . . ושבפנים. — ובלשון נקבה ע"ז י"א: חוצה לה . . תוכה לה. ובצירוף לארץ הרבה פעמים חוצה לארץ (= ר"ת חו"ל) הפכו א"י עיי' גיטין ו'. ח'. ב"ב צ"א. ירו' פי"א רפ"ד די"ח ע"ד (להביא ירק מחוצה לארץ), חולי' ע"ח. פ"ג: בארץ ובחוצה לארץ, ושם ק"ד סע"א ורע"ב חלת חוצה לארץ. אבל גם

[1]) וכ"ה בשט"מ. ובנו"ג שפחתו וכן בדף ל"ד: שפחתה [2]) וכה"ג בילק' איוב רמז תתצ"ב ובנו"ג בב"ב כס"א דכאן. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו. [4]) ובפי' רגמ"ת כ"י מבואר שנתן פרוטה שלימה לפועל ולא היה הולך לחנווני לחלוף לו חצי ליתן לו וחצי לפועל ובשטה זו הלך רש"י. [5]) כ"ה בכ"י ע' ובדפוס וויניצי' והלאה וחסר בדפ"ר ופיז' ובדפ"ר אי' תנו רבנן עיי' מ"ש במבוא III,I. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד. אבל בדפ"ר בפ' א' (נתקצר מן אחרון) ובשטוהו מדפ' פיז' והלן בפ' קמא

כל' זכר ירו' שביעי' פ"ג דל"ד רע"ג לצאת לחוץ לארץ. — ועוד ענין חוצה כמו חיצונה עיין יבמו' י"ג. כיון דכתיב חוצה (דברי' כ"ה, ה') כמאן דכתיב לחוץ דמי ועיי' פירש"י חוצה חיצונה ובירו' יבמו' פ"א ד"ג. מבואר כן בפירוש דאינון דרשין החוצה החיצונה. — ועוד הוראת חוץ כמו בל"מ (קהלת ג', כ"ה) וטעמו זולת, חולין ב'. חוץ מחרש וכו' ושם ק"ג סע"ב וק"ד. חוץ מבשר דגים והגבים; אהלו' פ"ח מ"ה חוץ מן הירקות. כלי' פי"ז, מ"י חוץ ממזבח הזהב. עירובין כ"ז. קידושין ל"ד. חוץ מן המים ומלח. ושם ושם אין לומדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ. ב"ר פמ"ט איני עושה דבר חוץ מדעתו ומזה הענין בן זומא מבחוץ חגיגה ט"ו רע"א ירושלמי חגיגה פרק ב' דף ע"ז רע"ב] —

חֵץ (ידוע מל"מ; א') שם כלי משחית הנזרק מהקשת Pfeil; ב') הושאל על הנגעים והיסורים (Leid, Krankheiten בפ"ק דסוטה (ט'.) חצי אכלה בם (דברים ל"ב, כ"ג) חצי כלין והן אינן כלין. *[אחי"ה והוא מהוראה שניה כבל"מ תהלים ז', י"ד; יחזק' ה', ט"ז; איוב ו', ד'; ל"ה, ו' ולכן היטב פירש"י בסוט' חצי כלין מכותי כלות ועיין גם כן פירש"י לדברי' שם ויפה כיון אונקל' מ כ ת ש י אשצי בהן עיי' נתינת לגר שם. ורמ"ל הפליא לטעות בהעתקתו ע"י halb. ובהוראה ראשונה דרש בויק"ר פכ"ה ובקהל"ר פ' כנסתי יער צומח ע צ י ם (קהלת ב', ו') אפילו קנים של חצים לא הסרה א"י, עיי' במ"כ שפי' אילן סרק שאינו עומד רק לעשות ממנו נצב לחצים ע"כ, ולפע"ד שייך לערך הבא אח"ז ע"ש — סוכ' י"ב: סככה בחיצין וברש"י ותוס' בחיצים וצ"ל בהוצין (עיי' ד"ס לסוכה צד ט"ו.) וכ"ה בכ"י מ'] —

☞ חץ (= חֲצָא בל"ס ענין נקור (aushöhlen תרגום יקרוה עורבי נחל (משלי ל', י"ז) נחצוניה עורבי דנחלא. *[אחי"ה כנו"נ ניחצוניה ויותר טוב כגי' כ"י תרג' נחצונה. ויעוד מענין נקור ונקוי השנים אצל רז"ל ירו' חלה ספ"ד ד"ס סע"ב אייתי חד קיסם ניחצי שניי וכו' (שתי פעמים) ובירו' דמאי רפ"ג דכ"ג סע"ב בט"ס מיחצד שיניי, מחצדן שיניי וצ"ל מיחצי, מיחצין ובהוצאת מהרז"ף גרס מיחצד, נחצי [1]) (ושם בשתי פעמים קיס וצ"ל קיסם), ופירש באהבת ציון שם מיחצד: לנקר ע"ב ובאמת צ"ל מיחצי או מיחצין וכ"ה בביצה ל"ג. ושם: לחצוץ בו שנין (ובשבת פ"א: ובתוספ' ביצ' ספ"ג לחצות וצ"ל לחצוץ) ו ב פ י ע ל חולין ט"ו ירו' שבת ספ"ח די"א ע"ג אין מחצצין בה שיניים. — ולפע"ד קנים של חצים בויק"ר ובקהל"ר שהובא בע' הקודם הוא קנים לעשות ממנו עצים לחצוץ שם שינים, והשם חץ נגזר מפעל חצץ פי' נקר ונקה ובל"ס השם מ ח צ י נ א Zahnstocher וזהו קנים של ח צ י ם — חיצת קנים בעירובין י"ט: ט"ס עיי"ע חיש ב'] —

חצב (= חצובה לדעת רבינו מפורש בפנים שונים עיין בפנים ולפע"ד מל"ע הרשומה למטה ע"ש) בפ' כיצד משתתפין בגמ' אנשי חצר (עירובין פ"ה:) מי סברת דעבידא כשורה לא דעבידא כי חצובה [2]). פי' "כשורה כסדר, כחצובה דעבידא כמין כי [3]) יוני והאמצעית היא בין שתי חצרות ושתים החיצונות נמשכות ויוצאות מחוץ לחצרות ואין משתמשות חצרות הללו בתוך שני החרבות הללו אלא ע"י זריקה מיהו זריקה מן החצר על החרבה תבוא מלמעלה למטה וזריקה מן החרבה לחצר היא ממטה למעלה לפיכך זריקה של חצר היא בנחת וקרובה היא לשלשול לפיכך נותנין לה ו ז ר י ק ה ש ל ח ר ב ה ב ק ש ה ה י א. פ י ר ו ש כ ח צ ו ב ה מ ת ל ת (מלחרף) [צ"ל להדף] כשורה עומדת על הסדר אחת עם אחת" [4]) בפ' אלו מציאות בגמ' צבורי מעות (ב"מ כ"ה סע"א) בעי ר' ירמיה כשיר מהו כ ש ו ר ה מ ה ו כ ח צ ו ב ה מ ה ו כ ס ו ל ם מ ה ו [5]) פי' כשיר עגול כצמידין, כשורה זה בצד זה, כחצובה זה למעלה מזה במקום מורד [6]) כסולם נתונין כסדר בארץ והפרש ביניהן. פ"א כחצובה נעוצין על דופנן וזקופין על הארץ כדלי שחוצבין בו מים מן הנהר, כסולם שמונחין מקצת זה על זה ויוצאין זה מזה בשליבות ובמעלות הוי דרך הינוח או דרך נפילה [7]). בפ' המוכר את

---

[1]) וכן גרס בכתר כהונה בע' חצץ אבל שם הציון פיאה בטעות וצ"ל ד מ א י. [2]) וכה"ג בעי' שר ג' וכ"ה ברש"י ושם כחצובה ושם כי שורה וכ"ה בכ"י מ' ושם אי' כי חציבא ובנו"ג דקיימא כשורה לא דקיימי כחצובה ובכ"י א"פ כי כשורה (פי' בקורה) עיי' ד"ס עירו' צד קס"ח. [3]) והוא אות יוני X ובפי' ר"ח בעירובין (בש"ס ווילנא) כף יוני. [4]) כצ"ל כדאיתא בפי' ר"ח בעירובין (בש"ס ווילנא) א ש ר מ ש ם ה ו ע ת ק כ ל ה פ י', ובדפ"ר ובכ"י אי' ללא נכון מ ל ח ר ף ומדפו' ויניציא והלאה הגי' פירוש כחצובה כגי' ר ג ל י: ק נ ק ן ונ"ל שהוגה כן עפ"י פירש"י לעירובין שם ולב"מ כ"ה. מפני שלא ידעו לפתור מלת מלחרף. ובפי' ר"ח הגי' אי' לפיכך נותנין ל ז ה. ובעל מגיה (בש"ס ווילנא) לא העיר על דברי הערוך ולכן לא הגיה כהוגן ע"ש. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע נתקצר עי"י ובו'. [6]) בכ"י וי"ו מורדה. [7]) וכ"ה מפורש בשט"מ לב"מ אבל כחצובה מפורש שם: ב ע י ג ו ל וזה כפ"א שהובא בסוף הערך.

הספינה בגמ' קנה ג' (כ"ב פ"ג רע"ב) כיצד הן עומדין רב אמר כשורה ושמואל ואיתימא ר' יוחנן אמר כחצובה, פי' שהן משולשין שנים זה כנגד זה והג' יוצא זנב כמו (כלאים פ"ד מ"ו) שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב. פ"א "כמו בקבוק שהוא עגול כן הן עומדין בעיגול OOO"[1]) ושני הפירושים ענין אחד הן. *[אחי"ה ר"ל שני הפירושים האחרונים כי ענין משולשין וכו' אחד הוא עם עומדין בעיגול עיין הציור בהערה א' והציור בפי"מ להרמב"ם בכלאי' הנ"ל ועיגול זה הוא כמו סגול עיין בחי' הריטב"א לעירובין וכן בעה"ק שנ"ב ושם הסיום: וי"מ אותו דריפו"ס בלא"ש Dreifuss, ועל זה כיון רבינו (היינו ר"ח) במ"ש: מְתלת לְהדף. ולפי פי' האחרון בקבוק או כדעת רש"י קנקן נגזרה המלה מערך הבא אח"ז. ול"נ להוציאה מל"ע حظى פי' ג ב וא"כ כחצובה או חוצבה כגי' דפ' פיז' פי' עומד על גבו כלומר זה על גב זה היפך מן כשורה פי' עומד בסדר זה אחר זה. ומצאתי כדרכי משה לטור או"ח סי' תנ"א שהביא בשם (מהר"י) [צ"ל מהרי"ל] וז"ל: צריך ללבן החצובה שקורין דרייפו"ס ע"כ ועיי' בהגה לש"ע או"ח תנ"א ס"ק ד' חצובה צריך ליבון ופי' המ"א שם היינו כלי שיש בו ג' רגלים וכו'. והר"ן לב"ב פ"ה הרכיב שתי הוראות וכתב וז"ל כחצובה: כגון מושב קנקן שיש לו ג' רגלים הא' כנגד האמצ' השנים ע"כ — ועוד עיי"ע טיף ומ"ש] —

חצב (= חַצְבָא בל"ס חֲצְבָא Krug ובל"ע مخضب irdener Kessel) בגמ' דפ' תפלת השחר (ברכו' כ"ח רע"א) חצבי חיוורי דמליין סריקתא, פי' כדים לבנים מלאים יתושים. ס"א חצבי חיוורי דמליין קיטמא כך אלו התלמידים שהוסיפו אין מעשיהן כלום[2]). בר"ג דפ' ערבי פסחי' (ק"ו רע"א) רב שישא בריה דרב אידי[3]) קפיד אחצבא פגימא[4]). ובגמ' לא יפחתו לו (פסחים קי"א סע"ב) צעא אחצבא[5]) קשה לעניותא. ובס"ג דפ' הישן (סוכה כ"ט רע"א) חצבא ושחיל בר ממטלליתא, חצבי לנהרא (ברכות נ"ח.) פי' בערך כגני. בפ' מי שמתו בגמ' בעל קרי (ברכות כ"ב סע"א) רב נחמן תקן חצבא בת ט' קבין, פי' כד שהכיל ט' קבין[6]). בפ"ב בכלים (מ"ב) מלהמיות[7]) ועד חצבים גדולים בלוג. פירוש כדים גדולים. — (א"ב פירוש קצב בל"י מין כלי וכוס ובפרט של אנשים כפריים ובנקודות אחרות בל"י גביע). *[אחי"ה כונתו על מלה יונית κισσύβιον länd-licher Pokal, Becher עיין בט"ר להח' אייזלער. והנראה לי כי הוא ל"ס וערבי הנ"ל. וכנ"ה בברכו' שם אתבר חצביה דרב נחמן, בפסחים מ'. חצבא דאבישנא עיי"ע אבשונא בח"א, כ' הערה ה'. ע"ז י"ב: ופסחים ק"ב. עיי"ע קרקש, ב"ב כ"ו רע"א עיי"ע נכתם. סנהד' ק"ט: ההיא רביתא דהוה קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא וכו', ביצ' ל'. הני נשי דקא מליין חצבייהו מיא וכו', ושם בחצבא רבה . . בחצבא זוטא. מנחות פ"ח מ"ה, תוספת' מנחו' פ"ט כחצבים גדולים. כלים פ"ב, מ"ב חצבים גדולים בשני לוגין — בעה"ק שנ"ב הגי' חיצבא וזה נכון עפ"י משקל סורי. ועפ"י הוראת המלה הערבית הרשומה יש לפתור היטב תרגום אסתר שני ג', ח' פ' ויאמר המן: מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בְחָצְבֵי תמוז כלומ' הרטיבו עצמן (מל"ע خضب sich benetzen) במים פושרין בימי טבת ויושבין ביורות בימי תמוז ועגינו מפונקים הם בחורף מטבילין ומעננין את בשרם בפושרים ובקיץ רוחצים ביורות כלומ' במים קרים] —

חצב (= חֲצוּבָה לדעת רבינו צמח הנקרא אדרא Epheu, hedera ולפע"ד מלשון ערבי ופרסי سذاب, سداب Raute עיי' בפנים) בפ' מפנין

[1]) כ"ה הציור בכ"י ה"ב, ובדפ"ר חסרה מלת בעיגול בטעות, וכל הפי' האחרון נעתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ושם אי' הציור: כשורה OOO וציור כחצובה וכ"ה ברש"י בב"מ בפי' הרשב"ם בב"ב ועיין הרא"ש בעירובין הנ"ל. [2]) כגי' ס"א אי' בנוסחאותינו אבל בכ"י מ' ופי' ובב"נ ובאה"ת ובשט"מ אי' כגי' הראשונה עיין ד"ס למקומו וכן הביא את גי' רבינו פחד יצחק בעי' חצבי. [3]) וכ"ה בכ"י א"ם לפסחים וכ"ה בתש' גאוני' קדמונים סי' ק"ד (דפ' בערלין דף ל"ג סע"ב) ושם אי' רב ששת בריה דרב אידי ובהלכות קדוש לריצ"ג דף מ' רע"א רב ששת בר אידי ובפי' ר"ח לפסחים רק רב ששת, ובטור או"ח סי' קפ"ב רבי אידי בר שישא ולי' ביוחסין השלם אבל רב שישא בריה דרב אידי הובא שם בדף ק"צ: ובנו"ג בפסחים רב יעקב בר אידי קפיד אחצבא פגימא רב אידא בר שישא קפיד אכסא פגימא וצ"ל רב שישא בריה דרב אידי וכ"ה בכ"י מ' וכן הסדר באו"ז הלכה סעודת סי' ר"ח ושם אי' רב ששת וכו'. [4]) בפי' ר"ח אי' קפיד אפי' מחצבא פגימה לא הוה מברך, ובריצ"ג הנ"ל אי' קפיד אכוזא פגימא והיא היא עיי"ע אכווא ועי' כוז. [5]) וכ"ה בכ"י בי מינכען ובילקי' כ"י אצל ד"ס פסחי' צד קע"א: ובנו"ג צעא אפומא דחצבא ובמנו"ה (ד"ס שם) נתערבו שתי נוסחאות אפומא דחביתא דחצבא. [6]) כ"ה בכ"י וי"ו ופאריז. [7]) ובתוספתי כלים ב"ק פ"ב בט"ס מלחטיות ועיי"ע לחם ג' ושם הועתק הפי' מפי' רה"ג לסדר"ט וגי' מלחמיות אי' בר"ש לכלי' הנ"ל בשם התוספתי וכ"ה בכ"י ארפורט (אצל צוק"מ 670)

[בגמ'] ולא את הלוף (שבת קכ"ח. תוספ' שבת פט"ו, ירו' שבת פי"ח דט"ז ע"ג) ת"ר מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצבאים. ובב"ר פל"ב (ס"פ ל"א) ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל: הכנים זמורות לפילין, חצובה [1]) לצבאים, זכוכית לנעמיות. ובפ"א בכלאים (מ"ח) אין נוטעין יחור של תאנה לתוך (החצב) [החצוב] [2]) שתהא [3]) מקירו. פי' מקירו שיהא לו צל יש מפרשין לשון קור [4]). ובפרק חזקת הבתים בסוף הלכה בד"א במחזיק (ב"ב נ"ו.) חצובה מפסיק בנכסי הגר מאי חצובה אמר רב יהודה אמר רב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ. ובפ' אין צדין בגמ' בהמה מסוכנת (ביצ' כ"ה:) חצובה [5]) מקטע רגליהון דרשיעיא. פירוש עשב הוא שיורדין שרשיו בארץ אמות הרבה ולא ינטו הנה והנה מלשון לחצוב להם (בורות) [צ"ל בארות] (ירמיה ב', י"ג) ונקרא אדרא [6]) ואם יגזל אחד משדה חבירו חופרין עד שימצאו זו החצובה [7]) ומתפרסם זה הגזלן הנכנס לשדה חבירו לפיכך מקטע רגליהון דרשיעיא כלומר זה העשב לא נזהר במצוות ויורד נ כ ח ו [8]) ואינו נוטה אילך ואילך והרשעים נצטוו ומפירין ומניחין דרך הישרה ומעקמין וחומסין. ונקרא בלשון ארמית יבלא. *[אחי"ה ובשט"מ לביצה הביא י"מ ע"ש ואולי כיון לתחלת ביאורו של רבינו והשיג עליו ונמשך אחר רש"י שהסכים לסוף דברי רבינו ע"ש ועיין ג"כ פי"מ לרמב"ם לכלאי' הנ"ל ופירשב"ם לב"ב ועולה עם פי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל וחצוב שם אילן ואין נוטין שרשין לכאן ולכאן אלא במקום שנוטעין אותו יורדין עד התהום ומשום הכי נוטעין אותן על הגבולין בין שדה לחברתה לפסוק ע"כ. וכנ"ה בב"ב נ"ה סע"א המצר (והחצב) [צ"ל והחצוב] [9]) מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה וטומאה לא כי אתא רבין אמ' ר"י אפי' לפאה וטומאה ועיי' ירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ד חצובות מפסיקין לפיאה רב חסדא בעי בהן חלק יהושע את הארץ . . בהן תיחם יהושע את הארץ ועיי' בפי' א"צ בתוספות ד"ה חצובות. והנה בענין גזרת המלה להוציאה מפעל חצב כדעת רבינו יש להביא ראיה מפסחי' קי"א: ומשתכחי (קטב מרירי) בטולי (רחצבא) [צ"ל דחצובא] דלא חצב גרמידה וא"כ נבנה השם מפעל. אולם בילק' האזינו רמז תתקמ"ה אי' רק בטולא דחצובא ותיבות דלא חצב גרמידא ליתנהו ויתר שנויים עיי' בד"ס לפסחי' צד קע"א. ומ"ש רבינו שנקרא הצמח אדרא והוא Epheu קצת ראיה מל"י אמצעית אשר בה יכונה זה הצמח ἰθυτήριον מהתואר ἰθύς ישר ונכח ועיין פערלעס עט"ש קכ"ט, אבל בכל זאת לבי נוקף להסכים עם פי' רבינו כי בהפך כתבו חוקרי הטבע בעת שימות גזע הצמח לא לעתים רחוקות מאחר שנשרש באדמה השרשים מסתעפים אנה ואנה ומתפשטים באדמה וא"כ מה הועיל לנו להציב על יד הצמח הנ"ל גבולות ממה שעלה למרומים נכחו אם באדמה ישלח שרשיו בהיקף איזה אמות? לכן דעתי נוטה כי אולי אדרא או לפי גי' כ"י הנ"ל ארדא נשתבש מן רוטא שהביא רבינו בע' פגם א' והוא בל"ר ואיט' Raute, ruta וראיה להשערתי מפי' רה"ג לסר"ט צד ה' שפי' יבלית עשב ששמו יבלא בארמית ובטיית חייל ובלשון קודש חצוב וכו' ועיין ערך יבל. והנה חייל הוא באמת בלשון ערבי خيل Raute ונרדף עם سذاب, سداب וזה אחד הוא לפי דעתי עם חצוב או אם خنف שכולם ענין צמח הנ"ל ומעתה נוכל לומר אולי יבלא ג"כ מלשון ערבי نفراء Raute כי דרך האותיות ב' ל' להתחלף עם פ' ור' והחכם לעף פפלאנצ"נ צד 186 לא באר כהוגן מלת חצוב] —

חָצַב (נרדף עם חטב, קצב מל"מ וענינו כריתה ופסילה hauen, aushauen; השם חַצָּב Stein-hauer, Steinmetz; מַחְצָב (Schacht בס"ג דב"מ (קי"ח:) ת"ר החצב שמסר לסתת הסתת חייב. ובתו"כ והכהן הגדול מאחיו (תו"כ אמור פרק ב' פרש' א' וכ"ה ויק"ר ס"פ כ"ו ותוספ' יומי פ"א) שנגדלוהו משל אחיו וכו' ומצאוה חוצב ומלאו עליו המחצב דינרי זהב [10]). לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו כפ"ג בשביעית (מ"ה). שיעור הגדר י' טפחים פחות מכן מחצב (שביעית שם מ"ו) [פי'] אינו נקרא גדר אלא מחצב כלומ' גדר בינוני. לא תבנה אתהן גזית (שמות כ', כ"ב) תרג' ירוש' [א'] חציבין. — (א"ב לשון פסוק זה וברת חצובים אשר לא חצבת (דברים ו', י"א)). *[אחי"ה וכנ"ה

---

[1]) בנו"ג הצובות. [2]) וכ"ה בע' יחור וכ"ה בכ"י מ' ובאו"ז הל' כלאים סי' רס"א. [3]) וכ"ה בע' יחור ובכ"י מ' ובאו"ז שם ובנו"ג שיהא. [4]) ושני הפירושי' הובאו באו"ז שם בלי מקור. [5]) בנו"ג בכל מקום חצובא אבל בשט"מ לביצ' בגי' רבינו וכן מוכח מהקבוץ בירו' פיאה עיי' למטה. [6]) בכ"י ל"ד ארדא! [7]) בדפ"ר החפירה. [8]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' וכ"ה בכ"י אבל מדפ' וויניצי' והלאה משובש בכחו. [9]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י אבל עיי"ע מצר האחרון. [10]) נושא המאמר אשר בו תלוי המספור הלזה חסר כאן, בספרא ובתוספתי' יומי' אי' אמרו עליו על פנחס איש ח ב ת ה וכו' ובילק' אמור רמז תרל"א איש חפתי' ויותר טוב בויק"ר שם פנחס ה ס ת ת וכן מוכח מתשובת ר"ח ב"ג. וכי סתת היה וכו'.

הפעל בקל: ירו' שקלי' פ"א ד"מ ע"ד לא יתצוב לו אבנים ואם היו חצובות וכו', ויק"ר פכ"ה ויחצוב כטורא לפי גי' רבינו בע' מכש, ויק"ר שם והמא (אדריינוס) חד גבר סב קאים וחצב חצובין [1] למנצב נציבין כלומ' חפר חפירות לנטוע נטיעות [2], והושאל בירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ד וירו' שקלים פ"ו: דמ"ט ע"ד חצובה מאש. נפעל ירו' יומ' פ"ג ד"מ סע"ג אבני קודש צריך שתהא חציבתן בקודש ובקודש יֵחָצֵבוּ, שמ"ר פט"ו ברוך המחצב שנחצב ממנו: והשם חַצָּב פי' פוסל אבנים ובירו' ב"מ פ"י די"ב ע"ג אי' החוצב והקבוץ ירו' שקלי' פ"ו דמ"ח. חוצבין וצ"ל החַצָּב, חַצָּבִין, ואבן הנחצב נקרא חֲצִיבָא תרג' ישעי' נ"א, א', מקום אשר נחצב ממנו אבנים נקרא מַחְצָב עיי' ערכו, וחפירה עצמה חצובה, חציבה עיין לעיל הציונים] —

חצב (לדעת רבינו קנה סוכ"ר Zückerrohr מל"ע [illegible] קנה אבל לפע"ד הוא מל"ע [illegible], [illegible] נין ופרי הדקל Datteln, Palmblüthe) פ"ק בע"ז (י"ג סע"ב) ר"מ אומר אף דקל טוב חצב (ונקלס) [צ"ל ונקלווס] [3] פי' בגמ' (י"ד:) חצב קשבא. פירוש קנה שעושין ממנו הסוכר והוא מתוק. *[אחי"ה עיין התוספ' ע"ז י"ד ד"ה חצב וכן פי' הרמב"ם חצב קנים שעושים מהם הסוכר"א = zucchero וכ"ה ברע"ב [4]. וטעם שניהם יען שפותרים קשבא של גמר' אשר על ידו מבואר חצב מל"ע הרשומ' בתחילת הערך ועל זו המלה כיון הפי' המיוחס לראב"ע לשמות כ"ה, כ"ט ע"ש היטב שהביא דברי הערוך שלי' לפנינו בשום מקום וכבר עמד על זה הג' שי"ר עיין במבוא לח"א צד V וערך במזרחי שעמד לימין בעל ערוך לצדקו, וללא צורך הוא בנוגע להערוך אבל מן הצורך בענין פירוש רש"י לשמות שם. ודע כי קשה להלום פי' רבינו והרמב"ם לפתור חצב ע"י קנה הסוכ"ר [5] כי בכל הסוגיא מתמרים והיינו פרי דקלים שונים עסקינן לכן נ"ל ברור כי חצב הוא ל"ע הרשומ' בתחלת הע' ופירוש נין הדקל ותמרים וכן פירש"י קשבא מין תמרים וזהו נכון כי בל"ע [illegible] הוא מין תמרים קשים וזהו הפך מן פירות דקל טוב שנאמר בגמ' שם ומעתה זכינו להבין הירו' בע"ז פ"א דל"ט ע"ד ששם פי' חצד (לפי גי' הירו') ר' לעזר בי ר' יוסי מין הוא ושמו הצדא כלומ' (חצד) [חצב] הוא מין דקל ושמו (חצדא) [חצבא], ולאפוקי מר' חמא בר עוקבה שאמר שהוא קוריוטה עיין ערך קריוט, והמפרשים שגו במח"כ] —

חֲצַד (בל"ס חֲצָדָא ובל"ע [illegible] פי' קציר das Mähen, die Ernte) תרג' זרע וקציר (בראשי' ח', כ"ב) זרעא והצדא. *[אחי"ה בנו"ג זורעא — וכנ"ה הרבה בתרג' עיין מתורגמן ועמת"ר להח' לעווי, וכן אצל רז"ל הפעל חֲצַד מ"ק ט' רע"ב תזרע ולא תחצד, ושם י"ב רע"ב רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא צ"ל בחולא דמועדא וכ"ה בכ"י מ' וכ"ה בגמ' שם לגבי רב חצדו ליה וכו', ב"מ נ"ו סע"ב דחצדינהו וזרעינהו, ושם ק"ה. אזרע ואחצוד, תענית י'. עיי"ע טבאי. ב"ר פ"י הוה קאים למיחצד בהדא בקעתא בי טרפא. — ירו' דמאי פ"ב דכ"ג: מיחצד, מחצדן ט"ס הוא עיי"ע חין ה'. — ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד חצד, חצדא ט"ס הוא עיי"ע חצב האחרון.

חצדד (שם מקום) בפרק יוה"כ בגמ' ובתשמיש המטה (יומ' ע"ז:) רב יהודה ורב שמואל בר יהודה [6] הוו קיימי אגודא דנהר פפא [7] אמעברא דחצדד, פי' מקום ששמו חצדד והמים היו שם קלים שהיו יכולים לעבור ברגל משם. *[אחי"ה בכ"י ו"ו ול"ד הגי' חצדר ברי"ש בסוף וכן בכ"י ב' מינכען חצידר ובפסקי רי"ד הצדר ואולי נכון הוא כי בל"פ [illegible] פי' מקום נמוך שיכולין לעבור ברגל וזה קרוב לפי' רבינו ויהיה א"כ שם כנוי למעבר ההוא, ובראו"ש בדפ' הישנים הינדר ונראה שצ"ל הצדר] —

* חוּצָה, חִיצָה (לפע"ד מל"ע [illegible] בוז קלון וחרפה Schande, Schmach) בב"ר פנ"ו דריש חוצה (ישעיה ל"ג, ז') חיצה הוא ברייה למיכס ית בריה ובילק' ישעי' רמז ש"ג חוצה היא לך חוצה היא לאבא למיכסית בריה, אבל בילק' וירא רמז ק"א חוצה חיצה כתיב חיצה היא בידיה

---

[1]) ושם בפעם שנית חציבין ובקהל"ר פ' וסבותי בפעם ראשונה וחצד חצובין וצ"ל וחצב כבפעם שניה שם. [2]) ובתנחומי' קדושין סי' ח' אי' בתמורתו: נוטע נטיעות תאנים. [3]) וכ"ה לנכון בע' נקלווס ע"ש ובע' קריוט, ובכ"י ה"ב ונקלבין ובשאר כ"י ונקלבס וכ"ה במשניות נאפולי בע"ז שם רק מישובש ודנקלבס וצ"ל ונקלבס ואות ב"ית במקום שתי ווין ועיקר הגי' נקלווס וכ"ה בגמ' י"ד: לפי גי' כ"י ש"ס (ד"ס ע"ז צד י"ז:) ובנו"ג במשני נקלב וצ"ל נקלבס ובגמ' ונקלס וחסר הב"ית ובירו' וניקלבים ובפי"מ להרמב"ם ונקליבס וט"ס הוא. [4]) ולגי' הרמב"ם שם אמר רב יהודה אין מקריבין חצב לע"א ע"כ היטב עולה לשון ר"מ אף דקל טוב חצב וכו' ולפנינו לי' הוספה זו ולי' בכ"י ש"ס. [5]) והוא יערת הרבש של נקרא עיי' פירש"י לש"א י"ד, כ"ז, ולשה"ש ה', א'. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ועיין מ"ש בע' גד ז' כהערה ה' (ח"ב, רל"ח) וברפ"ע בע' תנוכחי לי'. [7]) עיי"ע תנ"ל.

למיכם ית בריה וכ"ה באיכ"ר פ' ככה: חיצה כתיב חיצה היא גביה דנכסיניה, ובפסיקת' רבתי פר' בהחודש (פ"ו. ברפי' לבוב) בט"ס חיצה היא בידך מכו שיניה! וצ"ל מכסוניה. ובכולם שעורו חרפה וקלון הוא לאב שישחוט את בנו, והמפרשים נלאו לפתור אותה, ועוד נ"ל לומ' כי חוצה, חיצה הוא כמו חס מל"ע خس, خسا עיי"ע חס וחסא, ופירושו דבר חולין ונמאס ואז הגי' חיצה הוא בריה הוא העיקר כלומר יהא חוץ מופרד ומחולל לך והראיה מב"ר פמ"ט א"ר יודן הלילה היא לך בריה הוא לך, והבן!

חֹצֶלֶ[ת] (לפע"ד מל"ע خصلة ענפי עץ הרכים והרטובים ומהם היו נקלעות המצעות (Matten aus weichen Zweigen בס"ג דסוכ' (כ'.) תנן בפ"ג בעדיות (מ"ד) כל החוצלות טמאות [1]) טמא מת דברי ר' דוסא. הן מחצלות ממש וכבר פירשנו בע' בוריא. *[אחי"ה כ"ה לנכון מדפ' ווניצ' והלאה אבל בדפ' פיז' בוריה ובדפ"ר חסר סוף הערך ותחתיו בא סיום מע' חצן א', ובע' בוריא (ח"ב, י"ז) מפרש רבינו מחצלת ועוד עיי"ע מחצלת ועהק"צ שנ"ב פי' דעקא (Decke) בלא"ש וכונתו במ"ש הן מחצלות ממש על מאמר רשב"ל בסוכ' שם, ות"ק שם פי' חוצלות ע"י מזבלי והוא לפע"ד נ"כ מל"ע הרשומ' בע' זביל פי' כלי שנארג מעלי תמרים. וריש"י לועז בולוס והוא לדעת מ"ל Strohsack, paillasse אבל בכ"י ריש"י לי' ובדפוסי' הישנים איתא בולזש ואולי הוא Balsack — ירו' מעשרות סוף פרק ה' דף נ"ב. זרע הצלין ט"ס וצ"ל בצלין] —

חצן (= הוּצְנִי או הושני עיי"ע הוץ וע' השני) חוצני פשתן (סוכ' י"ב:) כבר פירשנו בערך השני [2]).

חֲצִין [3]) (= חֲצִינָא בל"ס ובל"ע خصين וכן בל"י ἀξίνη כשיל וגרזן (Axt, Beil בפ' כל הכלים בגמ' קנה של זיתים (שבת קכ"ג:) אמר אביי חרבא דאושכפי וסכינא דאשכבתא וחצינא דנגרי כיתד של מחרישה דמו. ובפ' בכל מערבין בגמ' נפל עליו [4]) (עירובין ל"ה. וכ"ה ברף ע"ז רע"ב) לא צריכא דבעי [5]) מרא וחצינא. ובפ' אמר להם הממונה בגמ' מולבז [6]) (יומי ל"ז רע"ב) בקתתא דנגרי וחציני, ובפ' המביא כדי יין וכדי שמן בגמ' ר' אליעזר (ביצה ל"ג:) ואע"ג דחזיין לקתתא דנגרי וחציני [7]). חרש ברזל מעצד (ישעי' מ"ה, י"ג) תרג' [8]) נפחא מברזלא חצינא, וכן תרג' מעשה ידי חרש במעצד (ירמי' י', ג') [עובד ידי נגר בחצינא]. — (א"ב כן נקרא בל"י עיי"ע חזינא). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ב ע"ג: חצינא לבר נגרי כגיר' כ"י רגמ"ה לב"ב ופי' חצינא גרזן ובנו"ג בט"ס חציצא עיי' במו"ע ופירשב"ם גרזן או מעצד ע"כ, ובבבא קמא קי"ט ס' ע"ב תרתי חציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד. ועוד הקבוץ עבודה זרה ט"ז. מרי וחציני ובענין כלים י"ד, ב' עיין ערך חזינא] —

חצן (= חִיצוֹן das Aeussere, ausserhalb Befindliche מל"מ על משקל תיכון מהשם חוץ והפכו פנימי) בפ' הקורא את המגילה עומד (מגילה כ"ד סע"ב) הרי זה דרך החיצונים כלומר לא עבד כדין וכשורה [9]) *[אחי"ה ובע' אונקלי גי' רבינו דרך החיצון וכ"ה בכ"י א"פ למגיל' ובכ"י מ' המינות והוגה חיצונה (ר"ס ס"ד.) ופירש"י ב"א ההולכים אחר דעתם חוץ מדעת חכמים לי' בכ"י ריש"י. ומזה הענין נם ספרים חיצונים סנהד' פי"א מ"א וירו' סנה' דכ"ח. וירו' פיאה פ"א דט"ז: תנחומ' בהעלותך ס' סי' ט"ו, במד"ר פי"ד ופט"ו, ילק' סוף קהלת. לדעת חכמי בבל (בסנהדרין ק':) הם ספרי הצדוקים ולדעת חכמי ארץ ישראל (ירושלמי שם) כגון ספרי בן סירה וסיפרי בן לענה ועיין קהלת רבה בסופו — משנה החיצונה (במד"ר פי"ח) והוא הבריתא ולדעת רבינו היא התוספתא עיין מ"ש בע' אפתק (ח"א, רמ"ז). ירו' יבמו' פ"א ד"ג, החיצונה עיי"ע חץ ג'. זבחי' פ"ה מ"א מזבח החיצון הפכו מזבח הפנימי ובזה לשון נופל חיצון בענין

[1]) כ"ה בעדיות אבל בסוכ' בנו"ג מטמאין וברש"י מטמאות אבל בכ"י כ' מינכען כגי' רבינו וכ"ה בתוספתא כלי' ב"ב ספ"ד כל החולצות . . ר' רוסא אומ' (טמא) [טמאות] טמא מת. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ' פיז' וכ"ה בדפ"ר רק שם חסרו התיבות חוצני פשתן ונכלל בע' הקודם לזה ומדפ' ווניצ' והלאה בט"ס בע' אניצי ובע' השני גי' רבינו בהוצני וזה העיקר עיי"ע הוץ. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ר אבל בשדפ"ע חצן. [4]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד וה"ב ובדפ"ר. [5]) ליתא בט"ס בדפ"ר. [6]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ל"ד וה"ב ובדפ"ע בט"ס מוליכו אבל לנכון בע' נרג. [7]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ובדפ"ע נשמט מן בקתתא עד לקתתא. אבל לנכון הובאו שני ציונים יחד בע' קת, ושם בשתי פעמים נרגי וכ"ה בע' נרג וכ"ה בנוסחאותינו אבל בכ"י בי ליומ' ובכ"י נ' לביצ' אי' ג"כ קתא דנגרי וכ"ה באו"ז הל' יו"ט סי' שס"ב ובחי' הרשב"א והמאירי, ולפע"ד עיקר הגי' דנרגא שהוא ל"ע כמו שאוכיח בעה"י בע' נרג. [8]) בדפ"ר עוד ויעף. [9]) כ"ה בכ"י וי"ו ובדפ"ע רק לא עבד כשורה.

חול הפכו קודש כמו בל"מ (נחמיה י"א, ט"ז; ד"ה א' כ"ו, כ"ט) מלאכה היצונה. חולין מ"ג. חיצון אדום ופנימי לבן — בית חיצוֹן עיי"ע בח"ב, ס"ט] —

חצן (= חִיצְנָא בלי ערבי حصن מַאֲרָב Versteck, Hinterhalt) הכינו האורבים (ירמיה נ"א, י"ב) אתקינו חיצניא [1].

חֲצַף (מל"ס ענין עזות streng, dreist, frech) אפס כי עז העם (במדבי י"ג, כ"ח) תרג' ירוש' [א'] חציפין [2]. קשי פנים (יחזק' ב', ד') תרגוּמו חציפי אפין, ועז פניו ישונה (קהלת ח', א') תרגום וחציף אפין מתחלפין ארחתיה מטב לביש. בפסיקתא דשובה (קס"א.) חציפא נצח לבישא, פי' חצוף נוצה לרע. *[אחי"ה רבינו מיניה וביה אזיל שמסיים בתרג' קהלת ועל זה הביא וכן הבין לשון הפסיקת' כי לביש מענין ביש פי' רע, אבל האמת הגדתי לך בע' בוש (ח"ב, כ"ח) קח נא משם ועיי' גם כן הערת ר' שלמה באבער בפסיקת' שם — וכנ"ה כמה פעמי' חֲצִיף, חֲצִיפָא = חָצוּף, חֲצוּפָה והוא בינוני פעיל ופעול וגם בהוראת התואר וכן בל"ס חַצִיפָא סוט' ז': חציף עלי בר ישראל דמפריש חטאיה, ברכות ל"ד חציף עלי וכו', עיי"ע פקתא, קידושין ל"ג. כמה חציף ההוא גברא, סנהדר' ג', ויש"נ בית דין חצוף. שמ"ר ס"פ מ"ב ג' חצופים הם הצוף בחיות כלב, בעוף תרנגול ובאומות ישראל (עיין ביצ' כ"ה: שם הגי' ג' עזין הן). ולנקבה מ"ק ט"ז: כמה חציפא ההיא איתתא, ירו' תעני' פ"ד דס"ו רע"ד מלטה"ד למלך שהיו לו שתי בנות אחת חצופה ואחת כשירה אימת דהות בעייא ההיא חציפתא עלת קומוי אמר וכו', ילק' שופטי' רמז תתקכ"ג לא הציפא אימרתא וכו', ירו' תעני' שם דס"ט: בוא וראה מה חציפה היא א"י וכו', וצ"ל חצופה וכ"ה בסוף פתיחתא דאיכ"ר פ' על ההרים וכ"ה בפסיק' דר"כ דף קי"ד, וילק' סוף דניאל רמז אלף ס"ו וילק' ירמיה רמז רפ"א — פסיקת' רבתי פ' בחודש השביעי (צד פ"ו דפי לבוב) תנחום' וירא וילק' שם רמז ק"א א"ל יצחק אבא אוסרני בידי וברגלי שהנפש חצופה היא, נדרים כ': בני חצופה. והקבוין ירו' ברכו' רפ"ה ד"ח ע"ד הישעות החצופות הקשות והרעות, בריש אסת"ר אפיא חציפָתָא, והישם: סוטה ט"ט: בעקבות משיחא חוצפא יסגא (ובסנהדי צ"ז סע"א העזות תרבה), סנהד' ק"ה, חוצפא אפי' כלפי שמיא מהני, וישם חוצפא מלכות' בלא תגא, ערכין ט"ו סע"ב חוצפא ולישנא בישא, גיטין ל"ו: לישנא דחוצפא הוא וכו', עיי"ע עלב, ב"ב קנ"ה: חוצפא יתירה הוא דהות ביה, — והפעל בהפעיל קהל"ר פ' מה יתרון: מחציפין אתם וקושרין עלי קטגוריא, ושם (פ"ט) פ' טובה חכמה: כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא מלעיל, וכן באפעל בתרג' משלי ז', י"ג; כ"א כ"ט] —

* חוּצְפִּית (שם תנא) שביעית פ"י מ"ו ר' חוצפית אומר כותבין (פרוזבול) לאיש על נכסי אשתו, ובתוספתא שם פ"ח איתא ר' חוצפית אומ' כותבין לאישה על נכסי בעלה, וקצת צ"ע מה הוקשה לירושלמי שביעית פ"י דל"ט ע"ד מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה ותירץ נישמעינה מן הדא (משני דשביעית שם) וכן ליתומין על ניכסי אפיטרופין ע"כ והלא ר' חוצפית בפירוש תנא כן בתוספתא ומזה לכאורה תשובה והשגה על הנחת החו' צוקערמאנ' (עיי"ע בית פרס) כי התוספתא היה יסוד מוסד למשניות דירושלמי. והיה מתורגמן של ר' גמליאל דיבנה ברכו' כ"ז סע"ב ואמרי לחוצפית התורגמן וכו', ובבכורו' ל"ו סע"א ואמרו לחוצפית המתורגמן ובירו' ברכו' פ"ד ד"ז רע"ד לר' חוצפית המתורגמן (לפי גי' המהרש"ס, ובנו"ג חצפית) וכן בבבלי פעם אחת עם כנוי רבי ופעם אחת בלא כנוי עיין חולין קמ"ב. לישנא דר' חוצפית המתורגמן ובקידושין ל"ט סע"ב לישנא דחוצפית המתורגמן (ובירו' חגיג' פ"ב דע"ז סע"ב נשתנה הנוסח) ומזה תבין כי הוא היה אחד מהרוני מלכות.

☞ חציצא (? צ"ל חצינא עיי"ע חצן) במסכת בתרא בפ' המוכר את הספינה (ע"ג:) חציצא דבר נגרא פי' (רש"י) [צ"ל רשב"ם] גרזן או מעצד ולפי דעתי חצינא גרסינן לפיכך לא הביאו בעל הערוך. *[אחי"ה בע' חצן כבר מלתי אמורה כי באמת גירסת כ"י רגמ"ה לב"ב חצינא] —

* חֲצָצָא (טל"ט חָצָץ ובל"ס כמו כן ועוד חציצא פירוש אבנים קטנות Steinchen, Kies) איכ"ר פתיחתא סי' כ"ד פ' ר' יוחנן: היכי סגיתון בטורי ובחצצי חליצי מסאני ובלא סנדלא.

* חצצה, חֲצִיצָה (Scheidewand, Zwischenraum עיי"ע חץ א' וש"נ.

---

[1]) בכ"י וי"ו חצינא, וגי' הדפוס עריפת והוא קבוין מן אֶרֶב שהוא בל"ע תֵיקֶן ותעתיק התרג' כאלו כתוב תארבים. ותתי לעווי בעמת"ר נרחק מאוד בפירושו. [2]) בנו"ג כמו באונקלס תקיף.

חצר (= חָצִיר מל"מ מין זרעונים Lauch) בפ' י"ז בכלים (מ"ה) אמר ר' יהודה [1]) לא הוזכרו רמוני בדן [2]) וחצירי [3]) גבע אלא שיהו מעשרין ודאי בכל מקום. פירוש כרישים [4]) ממקום שנקרא גבע והן מקומות בין הכותים [5]) כדתניא (תוספת' כלים ב"מ ספ"ו) לא הוזכרו רמוני בדן [6]) וחצירי גבע של בין הכותים [7]) אלא שמתעשרין ודאי בכ"מ (הקונה אותם) [8]) ואילו חצירי גבע מתעשרין ודאי בכ"מ הקונה אותם אם במקומם אם במקום אחר מעשר ודאי עשר ממאה מקום שהכותים מורעים [9]) מעם הארץ שהן ודאי לא עישרו, והלוקח מע"ה ספק הוא ומעשר דמאי א' מכל ק' כמו תרומת מעשר. וזה כמו (במדבר י"א, ה') ואת החציר ואת הבצלים.

חָצֵר (ידוע מל"מ מקום מוגדר סמוך לבנין וכ"ה בל"ס ובל"ע حظيرة Umfassung, Umzäumung, Hof; חֲצַר מָוֶת Friedhof) בהקלתות פ"ז בכלי' (מ"ג) חצר הבירה [10]) בזמן שהיא גבוהה ג' אצבעות וכו'. בפ"ק דב"ק בגמ' חבתי בתשלומי (ב"ק י"ב.) דכ"ע עבדא כמטלטלא דמי הא דתניא לא קנה שפיר והא דתניא קנה בעודן עליו וכי עודן עליו מאי הוי חצר מהלכת הוא וחצר מהלכת לא קנה וכו'. ובפ"ב בגיטין בגמ' בכל כותבין (כ"א.) אמר רבא כתב לה גט ונתנו ביד עבדו וכתב לה שטר מתנה עליו קנאתו ומתגרשת בו ואמאי חצר מהלכת היא וחצר מהלכת לא קנה וכו' מאי טעמא דערים בצורות ביהודה דלא ניידי [11]). בס"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"ז:) וחד מתני חצר צורית [12]) דתנן בהמעביר פ"ג במעשרות (מ"ה) ואיזו היא חצר שחייבת במעשר ר' ישמעאל אומ' חצר צורית [13]) שהכלים נשמרים בתוכה מאי חצר צורית אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן שכן בצור מושיבין שומר על החצר. ובהקומץ רבה בגמ' ז' קני מנורה (מנחות כ"ח:) לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה כנגד אולם חצר כנגד עזרה. ובר"ג דמי שמתו (ברכות י"ח:) אזל בתריה לחצר מות. פי' בית הקברות חצר שהמתים מוטלין בה. *[אחי"ה וכן פירש"י חצר מות: בית הקברות ומזה השם נאצל המחוז הערבי حضرموت יען שאוירו היה רע ונזכר שם המקום חצר מות בב"ר ס"פ ל"ז וילק' נח רמז ס"ב עיי"ע פפייר בענין חצר הקבר עיין המפרשי' בב"ב ק"א. סוט' מ"ד. אהלות פט"ו, ח' [14]). ובתוספת' אהלות פט"ו מפורש איזהו חצר הקבר זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו. ויתר המקומות אשר בהם נזכר חצר בש"ס תמצא בפחד יצחק קח נא משם — ובענין שם העיר חצר הנזכרה איזה פעמים זה אחר זה עיי' ילק' וישלח רמז קל"ג דף מ' סע"ד והלאה] —

חֲצַר כָּבֵד (הוא יותרת הכבד עיין בפנים) בפ' יוה"כ בגמ' מי שנשכו כלב שוטה (יומא פ"ג: פ"ד. ירו' יומי פ"ח דמ"ה רע"ב) מאכילין אותו מחצר כבר שלו. — (א"ב תרג' ואת (יתרת הכבד) [היתרת על הכבד] (שמות כ"ט, י"ג; ויקרי ג', ד'; ד' ט') וית (חצר כבדא) [צ"ל חצרא דעל כבדא]). *[אחי"ה ודע כי הח' באכארט בס' היעראזאיקאן ח"א. תקס"ב והלאה הרחיב דבורו בהוכחה כי ויתרת הכבד אין משמעו כנהוג רשת על הכבד Lebernetz כי אם מענין יותר ויתרת כעין ייתור Anwachs והביא ראיה מהעתקה ערבית زايدة שהוא ייתור והוספה וגם אני נסיתי חילי בערך אצבע (ח"א, ר"ג) לפרש כן עפ"י פירשב"ם והעליתי כי היא הנקרא בפי שוחטים Däumel והוא אצבע הכבד בתמיד ל"א. ועתה באתי להוסיף כי לפע"ד זה הוא חצר הכבד ויותר טוב הוא גי' התרג' דפ' סאביאנעטטא: חִיצְרָא והוא ל"ס חַצְרָא פי' אצבע קטנה וכן העתיק הפשיט' קטני (מ"א י"ב, י') וכ"ה בל"ס خنصر אצבע קטנה. וכל זה עולה יפה

[1]) וכ"ה בס"א במשניות וכ"ה בירו' ערלה פ"ג דס"ג. א"ר יודה וכ"ה ר' יהודה בר"ש ברע"ב ובתוספו' זבחיי ע"ב: ד"ה נערבי המתחיל כדף ע"ב. ובמשנה דש"ס ר' יוסי וכ"ה בפירוש המשנה לרמב"ם עיין בהפשב"ע שהשיג לנכון על ברכת הזבח וקצת תירוש שלא הזכיר גי' ירו' הנ"ל שהוא כגי' רבינו. [2]) וכ"ה בתוספי' שם ובמשניות בדאן וצ"ל בארן וכ"ה בתוספתא בסמוך וכ"ה בערך בארן א' (ח"ב, ב' ע"ש בהערה). [3]) בירו' הנ"ל בט"ס בחריצי. [4]) וגם ר' יונה בספרו אלאצול פי' חציר: الكراث. [5]) הובא בתוספות הנ"ל בשם הערוך. [6]) בתוספ' וכן בפי' סד"ט לרה"ג איתא בארן. [7]) וכ"ה בפי' רה"ג ובנו"ג שם של בית . . [8]) לי' בכ"י ו"ו א'. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ב' וכ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' מרעים אבל בכ"י ה"ב ובדפ' ערוך וויניצ' מודיעים ובכ"י ב"ר ובד' פיז' מזרעים וצ"ל מורעים פי' גרועים וכן הציע הגרי"ב בהפש"ב. [10]) בתוספתי כלי' ב"ק פ"ה בט"ס הכירה. [11]) זה מפירוש רבינו ועיין גם כן פירש"י ד"ה קנאתו. [12]) בנו"ג אחצר צורית ובדפ"ר בט"ס במלה אחת חצרצורות! אבל בע' צר י' גם בדפ"ר חצר הצורית. [13]) בנו"ג הצורית וכ"ה בע' צר י'. [14]) ובדברי השירה אשר שר ר' אלחנן בר אברהם העלן (הובא בצמח דוד ח"ב צד ס"א) כתוב הקבוץ . . שיבואו יחד לחצר הקברות.

מאוד עם מה שכתב רה"ג וז"ל (עפ"י הצעת דבריו ע"י הח' דוקעס במ"ע אוריענט סי' ל"ד צד 537 שנת 1848) ואמר רב האי ז"ל חצרא דכבדא היא יותרת הכבד ועקרו לשון ארמי והיא אצבע קטנה שבקצה ידיו של אדם שקורין אותו בל' ישמעאל אלפנציר על שמו נקרא חצר הכבד כי יש בכבד חתיכות גדולות שדומות לאצבעות וזו גדולות וזו היותרת הקטנה היא דומה לאצבע קטנה ע"כ ולפ"ד חסרון מכפנים וקצת בלבול דברים ראיתי כאן וכצ"ל: ועקרו לשון ארמי והיא אצבע קטנה שבקצה ידיו של אדם כי יש בכבד חתיכות גדולות שדומות לאצבעות קטנות וגדולות זו שקורין אותו בלשון ישמעאל אלפנציר וזו שקורין אותו בלש' ישמעאל אלחנציר היתרת הקטנה היא דומה לאצבע קטנה ועל שמו נקרא חצר הכבד ע"כ, ובאמת البنصر הוא אצבע גדולה ואצבע הקטנה נקרא الخنصر בל"ע. היוצא לנו כי חצר הכבד הוא כענין אצבע הכבד (בתמיד הנ"ל) לכן הטיב לפסוק הרמב"ן בתשובו' סי' קס"ב דניקב חצר הכבד לאו טרפה היא עיין ברכי יוסף ח"ב בשיורי ברכה סי' מ"א וכל החשש טרפות בחצר הכבד רק חומרת הגאונים היא דחיישינן אם ניקב חצר הכבד שסופו לינטל כל הכבד עיי' בהגהות אשר"י הובא בב"י סי' מ"א. ובאמת דין נקוב חצר הכבד בל תמצא לא בגמ' ולא בפוסקים כי מה שרצו רוב הפוסקים להגיה במקום מצד הכבד (יו"ד סי' מ"א סק"ח); חצר הכבד קשה להלמו עיין בט"ז שם ושיורי ברכה שם. — ואם כן אחרי הודעתיך כל זאת נראה כי אין נכון לסדר חצר הכבד בערך הקודם כדאיתא בדפוסי הערוך] —

חֲצֹצֶרֶת (מל"מ חצוצרה כלי שתוקעין בו Trompete) בס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ו.) ובפרק לולב הגזול בגמ' ערבה גזולה (סוכ' ל"ד.) חצוצרת' שיפורא [1]) פי' עכשיו חצוצרתא שיפורא [2]) פי' עכשיו חצוצרות כשרה ואותו שקורין שיפורא פסול, וכן הקרויה צפצפה עכשיו כשרה ללולב וערבה פסולה [3]). פתורא בתחילה קורין [כן] לקטנה בזמן הזה קורין כן לגדולה [4]). בזמן הזה קורין לבית הכוסות הובלילא [5]) ואם נמצא מחט בהובלילא טרפה. ואם בא גט אשה מאותו מקום ישקורין בורסיף [6]) אין צ"ל בפני נכתב ובפני נחתם ישהיא בבל. ובב"ר (פל"ח) בולסיף בלל שפת (ס"א בורסיף [7]). פי' בורסיף בור מן הספר שהעומד באוירו של מגדל משכה את התלמוד. *[אחי"ה טעם הדבר כתבתי בע' ברסיף בח"ב, קצ"ה על פי גי' רבינו שם בור שפת וכ"ה בור. ספת בספר המפתח לר' ניסים שבת ס"פ במה מדליקין. אולם לפי פי' בע' הנוכחי בור מן הספר נוכל לשער כי גי' רבינו היתה ג"כ בור ספר וכ"ה בור שפר בסנהד' דפ' שונצינו וצ"ל ספר וכ"ה בילקוט נח רמז ס"ב. — וכנ"ה בשבת ל"ה: שופר מיטלטל וחצוצרה אינה מיטלטלת כ"ה בכ"י א"פ ובנו"ג וחצוצרות אינם מיטלטלין, ירו' שבת ר"פ י"ז דט"ז, חצוצרת תוקע בראש הגג וכו', והקבוץ ר"ה כ"ו: שופר מאריך וחצוצרות מקצרות וע"ש כמה פעמים, ושם כ"ז, בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר מקום שיש שופר אין חצוצרות, וקבוץ חצוצרן בתרג' במדב' י', ב'; אסת' שני ג', ח' ועוד זולתו. והפעל מחצצרין תרגום דברי הימים א' ט"ו כ"ד; וכן בדברי הימים ב' ה', י"ב] —

חֲצַצְתָּא (לדעת רבינו בית הקברות עיין בפנים ולפע"ד מל"ע خضاضة שוטה ואינו מלומד ein Thor, Ungebildeter) בפ' יש נוחלין בגמ' האומר איש פלוני יירשני (ב"ב קל"ג רע"ב) דייני דחצצתא היכי דיינו. פי' בית הקברות. וקרא עליה בעתה אחישנה (ישעיה ס', כ"ב) כלומר עדיין לא הגעת להוראה בעתה תמצאנה. *[אחי"ה כל הפי' הועתק מפי' ר"ח אשר מקצתו הובא בפירשב"ם ומקצתו בתוספ' הרא"ש הובא בשטמ"ק לב"ב וז"ל הרשב"ם ד"ה דייני דחצצתא . . ור"ח פי' חצצתא בית הקברות. ע"כ ובשטמ"ק שם: פר"ח בעתה אחישנה אין לך להתבייש שעדיין לא הגעת להוראה וכשתגיע להוראה לא תטעה ע"כ מזה תדין כי המשך הענין מורה על פתרון חצצתא שהוא חסרון ידיעה ובקיאות ובאמת כ"ה לפי גזרת המלה הערבית הרשום' וזו ג"כ דעת רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל דייני דחצצתא שאין יודעין עיקר הדין, ל"א עושין פשרה ומחצצין ביניהן לזה חצי ולזה חצי. ורשב"ם שם בל' ראשון הרכיב שני פירושים אלה באמרו דייני דחצצתא דייני פשרה שאין בקיאין בדין וחוצצין מחצה לזה ומחצה לזה וכו', וטעם פי' רבינו ופירשב"ם הסביר בעל כ"כ באמרו דייני דחצצתא בית הקברות כי המות יפריד

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' גם בשבת ובנו"ג שם שופרא. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ע חסר. [3]) ורש"י לשבת פי' צפצפת מסולה ללולב ועוד עיי"ע חלף א'. [4]) אבל מע' פתר א' מוכח שגירסת רבינו כמו בכ"י מ' פתורא פתורתא וא"כ אולי צ"ל בכאן בתחילה קורין פתורתא לקטנה וכו'. [5]) עיי"ע בית כוסות בח"ב, ע"ב. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע בולסיף. [7]) כ"ה בדפ' אחרונים אבל בכ"י ה"ב ובדפ"ר לי'.

בין החיים ובין המתים. פ"א דייני פשרה שבה יפרידו בין הכתות החולקות ע"כ. ולפי פירושי נוכל להעתיק דייני דחצצתא unwissende Richter = Richter der Unwissenheit] —

חק (מל"מ ונופל על כל דבר קבוע ומסודר (Gesetz, Bestimmung, Zu- Abgemessenes בר"ג דכיצד מעברין (עירובין נ"ד.) אמר ליה רב לרב המנונא ברי [1]) אם יש לך אוטיב [2]) לך כ י א י ן [3]) בשאול תענוג ולמות (יתמהמה) [צ"ל התמהמה] ואם תאמר מה אניח לבני ו ל ב נ ו ת י [4]) חק בשאול מי י ו ר ה [5]). פי' חוקם ועסקם בקבר מי יגיד לך שתידע היאך עמידתם. פ"א מזון אם יהיה להם מי יגיד לך כמו לחם חקי (משלי ל', ח'). *[אחי"ה וכן פירש"י חוק: מזון, ובדפ' שונצ' ממון מזון ונ"ל כי ממון משובש הוא ולא כדעת בעל ד"ס עירו' שם כי מזון הוא השבוש אחרי שרבינו פירוש כמו כן והוא ל"מ משלי הנ"ל וכן ואגרע חקך (יחזק' ט"ז, כ"ז). ובענין ל"מ חק כלומ' דת ומנהג אי' בסנהד' ק"א. למי שמשייר אפי' חוק אחד, ושם: אפי' לא למד אלא חוק אחד, שבת קל"ז: חוק בשארו שם ועוד עיי"ע ידיד. והקבוץ: תמיד ל"א: מהלך בחוקי העמים ועיין ערך הבא אח"ז] —

חק (= חִקָּה פיעל מפעל חקה = חקק עיי"ע הבא אח"ז פי' צייר ורשם abconterfeien או מערך הקודם הלך אחר חוקי העמים) בחולין כפ"ב (מ"א סע"א ורע"ב) ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את המינים [6]). פי' שלא יעשה מעשה ע"ז מן ולא תלכו בחוקות (הנוים) [צ"ל הגוי] (ויקרא כ', כ"ג). *[אחי"ה ולפע"ד פי' שלא יחקה שלא יצייר ומרמה לעשות כמעשיהם. ומענין דמיון איתא בתו"כ ר"פ קדושים אבא שאול אומר פמליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך כלומר ישראל כביכול משפחתו של מלך מלכי המלכים ועליה לחשוב מחשבות ולהתדמה לעשות כמעשיו כענין שדרשו רז"ל בסוט' י"ד. על פסוק אחרי ה' אלהיכם תלכו. ובילק' קדושים רמז תר"ד הגי' מחכה וכן גרס הראב"ד בתו"כ וע"ש פירושו כי נדחק בו. ב"ר ס"פ ל"ט ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה מחקה והולך ומכוין כנגד ביהמ"ק ויפה פירוש מ"כ לשון חיקוי ודמיון] —

חק (= חָקַק מל"מ ענין ציור ורשימה בכתיבה או על אבן ולוח einzeichnen, aus- eingraben וקרוב לשרש חקה בערך הקודם; ושם עיר חֻקֹּק, חוּקֹּק) בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ג.) זה הכלל לאתויי מאי לאתויי דחק קפיזא בקבא. פירוש "שעשה הקיקה סימן לידע היכא דוכתא דקפיזא כמו (מנחו' פ"ז: פ"ח.) שנתות היו בהין" [7]), יוחנן חקוקה בר"ג דפסחי' (ג' סע"ב) פי' "סופר כמו הוי החוקקים" (ישעי' י', א') [8]). ויש מפרשים על שם חוקוקה נקרא שהיה משם דכתיב (יהושע י"ט, ל"ד) ויצא משם חוקוקה [9]). פתוחי חותם (שמות כ"ה, י"א; ל"ט, י"ד) תר"י [א'] גלף הקיין, כתובת קעקע (ויקרא י"ט, כ"ח) תר"י [א'] חקיין [10]). בהשולחן פכ"ב [11]) בכלים (מ"ט) עד שיחוק בו, פי' בע' כופת [12]). *[אחי"ה וכנ"ה בגיטין כ'. וכתב ולא חקק, בירו' גיטין פ"ב דמ"ד רע"ב וכתב לא חקק ושם ובירו' שבת פי"ב די"ג ע"ר וכתב לא חוקק אית תניי תני אפילו חוקק . . מ"ד לא חוקק בבולט [13]) מקום הכתב וכו', ובבבלי גיטין שם דחק תוכות . . דחק ירכות עיי"ע ירך, ע"ז י"ח רע"ב חקקו לדמותיה, סנהדר' צ"ו רע"ב דמות דיוקנו היתה חקוקה וכו' כלים פי"ז מט"ו תוספת' כלי' ב"מ פ"ז שחקקום התינוקות, ירו' ביצה פ"א ד"ס: קערה שחקקה קוף, ירו' יומ' רפ"ד דמ"א: חקוקים היו, ירו' נדרים פ"ו ד"מ, צלמי כשדים שחקוקים היו, ירו' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג המכתשת החקוקה, יומ' ס"ז: אני ה' חקקתיו ואין לך רשות להרהר בהן, ירו' כלאים פ"א דכ"ז רע"ב משום חוקים שחקקתי בעולמי, בטד"ר ר"פ

---

[1]) לפנינו לי' ולי' בכ"י ש"ס. [2]) בנו"ג היטב. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס בנו"ג שאין. [4]) ולי' לפנינו אבל אי' בכ"י מ' וא"פ ובע"י. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ועל זה נופל יפה הפי' יגיד ובנו"ג יגיד אבל בכ"י ו"ו ב' ות"ב ובדפ"ע יורה וכ"ה בכ"י מ' ובע"י וכל"מ בשאול מי יורה לך. [6]) וכ"ה בירו' כלאים פ"ט דל"ב. ובחולי' אי' הצדוקים. [7]) פי' זה הביא הרשב"א בחי' שבת בשם ר ה " ג ורש"י פי' בע"א אבל כפירש"י לחולין כ"ה. קרוב לפי' רבינו בע' חט ו' ע"ש. [8]) הועתק מפי' ר"ח לפסחי' צד ד', וכן הביאו בקצור התוספו' פסחי' ג': ד"ה חקוקאה. [9]) במקרא כתיב חֻקֹּקָה וכתב מנחת שי ובמקצת ספרים החי"ת בוי"ו שורק ע"כ ובאמת בד"ה א' ו', ס' כתיב חוקק. ובנו"ג בפסחי' שם יוחנן חקוקאה ובכ"י מ' חקוקא ובכ"י א"פ כגי' רבינו חקוקה וכ"ה בילק' נח רמז נ"ח וברש"י ותוספ' ברפוסים ראשוני' וכן מצאתי בירו' ב"מ רפ"ג ד"ט. וכ"ה בכ"י מ' וא"פ לפסחים י"ג. ובשאילתות צו ר"ס ע"ח וכ"ה בפי' ר"ח לפסחי' י"ג צד י"ט אבל לדף ג' אי' בפירי' ר"ח חוקקה וצ"ל חקוקה אבל בירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ז חיקוקיא. ובכ"י רש"י הובאו כשני פירושי דרבינו עיי' ד"ס פסחי' צד ד': ולא הרגיש בעל ד"ס בדברי הערוך. ובירו' שביעי' רפ"ט דל"ח ע"ג אי' ר' שמעון בן לקיש הוה ב ח י ק ו ק. [10]) בנו"ג בכל מקומות הנ"ל חקיק ואולי כצ"ל גם בערוך וכ"ה בתר"י א' לדברי' כ"ז, ח' כתב חקיק ומפרש. [11]) ברפ"ו בט"ס בפ' ג' ושם בט"ס שיחוק אבל לנכון בע' כפת ג'. [12]) כפת ג'. [13]) בירו' גיטין בט"ס בפולט.

י"ט חקה חקקתי גזרה גזרתי. ב"ר פס"ח וע"ח, איכ"ר פ' איכה יעיב עיין ערך איקונין (ח"א, רנ"ז), ויק"ר פ"ו נטל חד קנה וחקקיה. ע"ז מ"ד סע"א חקוקי כפות הרגלים היו וכ"ה בסנהד' כ"א: הובא בע' נטל ושם מבואר. — בנפעל: עירובין י"ט: כל שאילו תֵּחָקֵק ותחלק ובירו' עירובי' רפ"ב ד"כ רע"א שאם תיחקק . . שאם תיחלק, ושם: שאם תיחקק בעגולה וכו'. התפעל: הִתְחַקֵּק תר"י לשמות כ', ב', והשם גיטין כ', למימרא דחקיקה לאו כתיבה היא. תוספתא כלים ב"ק פ"ז חֲקָק שבבקעת ושבקורה] —

חֵק (= חיק מל"ם Schooss ואצל רז"ל יסוד (Vertiefung, Grundlage בר"ג דעירובין[1] (ד'.) ובר"ג דשתי הלחם (מנחו' צ"ז רע"ב) חיק האמה (יחזק' מ"ג, י"ג) זה יסוד אמה רוחב זה סובב וכו'. *[אחי"ה רש"י ביחזק' פי' חיק ל' חיקוי קביעות והוא היסוד, ובעירו' פירוש על שם שהוא חיקויו ותיקונו של מזבח מלמטה. וא"כ גזרו מפעל חקק = חוק של ע' הקודם. ולפע"ד הוא מלשון ערבי حاق ענין חבוק וסגירה כי היסוד חובק וסוגר מסביב הבנין כלו. — מה שענינו חזה וחב Busen ראה מ"ק כ"ד סע"א קידושי' פ': מסכ' שמחו' פ"ג כל ל' יום תינוק יוצא בחיק, והושאל אל הבת הארץ. ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג הניח חיק אמו וחיבק חיק נכריה] —

חקל (חַקְלָיָה Landmann פי' איכר ועובד השדה) כפ"ק דשבת בגמ' לא יפלה את כליו[2] (שבת י"ב.) אבל דחקלייתא[3] מידע ידיעי. פירוש הדיוטות הדרות בשדה. — (א"ב תרג' שדה העיר (בראשית מ"א, מ"ח) חקל קרתא). *[אחי"ה והוא מל"ס חַקְלָא פירוש שדה והרבה בתרג' עיין תרג' לבראשי' ב', ה'; כ"ה, כ"ז; כ"ז, כ"ז; ויקרא י"ט, ט'; כ"ז, י"ח וזולתו. והקבוץ חקלָן, חקלָתא בתרג' ישעי' ד' י"ז; לשמות ח', ט' — וכן אצל רז"ל ויק"ר רפ"ל שהש"ר פ' מים רבים עיי"ע בית חקל (ח"ב, ע') אפס דמים (ש"א י"ז, א') ועוד פס דמים (ד"ה א' י"א, י"ג) מבואר בירו' סנהדרין פ"ב ד"כ: וברות"ר פ' עיניך: חקלא סומקתא. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א רע"ד פעלייא הוון בחקילא[4]. והתואר: מגיל' ז': אי חקלאה מלכא וכו', פי איש שדה, והושאל למי שאינו בקי בדינין כתובו' ע"ט רע"א חזי מר נחמן חקלאה. והקבוץ ברכות ל"ז: ריהטא דחקלאי[5] ולנקבה חקלייתא שבת הנ"ל, ביצ' ל"ב סע"א צעי חקלייתא עיי"ע צעי. ובענין בר (בן) חקולא עיי"ע בח"ב קע"ו] —

חָקַר (ידוע מל"מ ענין דרישה וחיפוש er-aus-forschen, spähen) היו בודקין אותו[6] בשבע חקירות בפ' ה' בסנהדר' (מ"א דף מ'.) מנא הני מילי (שם בגמ' בסוף העמוד והלאה) דבעינן שבע חקירות פירוש מנה הכתוב ז' מדות ודרשת א', וחקרת ב', ושאלת ג' (דברים י"ג, ט"ו); והוגד לך ד', ושמעת ה', ודרשת ו' (שם י"ז, ד'); ודרשו השופטים [היטב] ז' (שם י"ט, י"ח), ומקשינן כי ז' אלו בג' פרשיות, ג' בעיר הנדחת וג' בע"ז וא' בעדים זוממין ולמה לא תאמר כל פרשה יש לה חקירות במנין מה שכתוב בה שהרי היה לו לכותבן כולן באחת, ומפרקינן כיון דדמיין להדדי מהדדי ילפן לפיכך כתב בכל אחת מקצת ואקשינן נמי הא לא דמיין להדדי אלא כל אחת לחוקיה[7] סימן פלט, סייף.[8]. והתראה והיאך תאמר ילפן מהדדי ופרקינן בהיטב בגזרה שוה דדמיין להדדי[9] ילפינן מהדדי בדיקות במה הרגו בסייף הרגו או בארירן הרגו (בדיקות אמר אחד איני יודע ואפי' ב' אומרים אין אנו יודעין עדותן בטילה מאי שנא) [צ"ל מאי שנא חקירות ומ"ש בדיקות . . בחקירות אמר אחד איני יודע עדותן בטילה . . בדיקות אמר אחד מהן איני יודע עדותן קיימת] (סנהדי מ"א: וכ"ה בפסחים י"ב.). פי' חקירות כי אמרי ליה באי זה יום וקאמר איני יודע עדותן בטילה דאיכא למימר להכי אמר איני יודע דשקרי נינהו ומסתפי דלא ליתו סהדי ומזימי להו ואמרי והלא ביום פלוני עמנו הייתם והשתא הואיל דאמרי איני יודע במאי מצי איניש להזימן הויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה הלכך לא הויא עדות. בדיקות כי אמר אחד איני יודע להכי עדותן קיימת דהוה לה עדות שאתה יכול להזימה ראע"ג דאמרי אין אנו יודעין אם בסייף הרגו אם בארירן הרגו מ"מ מסהדי יום קטלא ואכתי מצו סהדי למימר להו ביום פלוני עמנו הייתם הילכך הויא עדות שאתה יכול להזימה ועדותן קיימת. *[אחי"ה וקצת מזה תמצא גם בפי' ר"ח כ"י לסנהדר' ועיי' הרבה בענין חקירה בסוגי' דסנה' שם. ובענין ציון

---

1) כ"ה רק בכ"י ו"ו. 2) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד. 3) וכן הוא בכ"י מ' ובפי' ר"ח (כדפ' ווילנא) חקליאתא ובנו"ג דבני חקליתא. ובל"ז בבלי ל'. נשתנה הנוסח. 5) וגי' רבינו עיי' בע' רהטא. 6) וכ"ה במשני' דירו' וכ"ה בדפ' שונצי' וויניצי' ובפי' ר"ח כ"י לסנהד' (בקובץ כ"י אנג' דף צ"ז סע"ב) וכ"ה בכ"י ש"ס בד"ס לסנהד' צד נ"ח: ובנו"ג אותן 7) בדפ' אמ' ופראג בט"ס לחודית. 8) כ"ה בכ"י ו"ו. 9) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והי"ב.

דסנהדרין הנ"ל לכאורה יש ללמוד מזה כי בספרי רבינו לא היה כתוב מאמר דרב חסדא (סנה' מ"א.) אחד אומ' בסייף הרגו ואחד אומר בארירן הרגו לכן בא רבינו לפרש מה הוא בדיקות כלומר במה הרגו וכו' ובאמת המאמר הנ"ל לי' ג"כ בכ"י ש"ס עיין ד"ס לסנהדרין צד ס', וגם בערך אררן (ח"א, ש"ד) הביא רבינו זה המאמר רק מציון דסנה' ל': אבל בכ"ז לבי נוקף בהשערה זו בראותי כי בע' אררן פי' רבינו זו המלה בזה"ל: פירוש "כעין איזמל וי"א כמין גרזן" ועתה הראיתי לדעת כי הפי' הזה הועתק מלה במלה מפי' ר"ח לסנהדרין מ"א. (בקובץ כ"י אנגיילי' דף צ"ח:) ור"ח בעצמו היה גורס בדף מ"א. מאמר הנ"ל וא"כ הדרה קושיא לדוכתה מה בא רבינו להשמיענו כפי' הנ"ל, וי"ל כי רבינו או יותר טוב איזה כותב שינה לשון הגמ', וגם מיד בסמוך נראה בעליל כי נשתבש ע' הנוכחי במהירות הסופרים דלא גמירי וסבירי — וכנ"ה בר"ה כ"ה: חקירת העדים ירושלמי כתובו' פ"ז דל"פ ע"ג צריך חקירת חכם. והפעל בנפעל: ראש השנה שם נחקרו העדים, ירושלמי כתובו' פרק ב' דכ"ו: נחקרה עדותן בבית דין] —

חַקְרָה (פי' כמו אקרא בל"י ἄκρα מצודה Burg, Festung) כס"ג דערכין (ל"ב.) חקרה של גוש חלב [1]). מצודת ציון (ש"ב ה', ז') תרג' חקרה רציון, ודוד אז במצודה (שם כ"ג, י"ד) תרג' ודוד אז בחקרה. — (א"ב כמו אקרא ע"ש [2]).

חר (= הור, חוֹר פירוש בל"מ ובל"ס נקב Loch, Höhle) בספ"ד בפיאה (מ"א) ובסוף גמר' דפ' הזרוע והלחיים (חולין קל"ד.) חורי הנמלים שבתוך הקמה הרי הן של בעל הבית. פירוש ולא חשיב שכחה, ושל אחר הקוצרים העליונים לעניים (שם ושם) דאמרינן נפלו בשעת קצירה, והתחתונים של בעה"ב (שם ושם) דאמרינן חורי נמלים הם. ירוש' (פיאה פ"ד די"ח ע"ג) ר' יהודה בשם ר' שמואל העליונים לעניים בלבנים, והתחתונים לבעה"ב בירוקים, פי' לבנים הן מבושלים ואיכא למימר בשעת קצירה נפלו, ירוקין שאינן מבושלים דודאי מקודם לכן נפלו ותנן (פיאה שם מ"י) איזהו לקט הנושר בשעת קצירה. וספק לקט מניין (ירו' שם [3]) [ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן] שנא' (תהלים פ"ב, ג') עני ורש [4]) הצדיקו הצדיקוהו במתנותיו [ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא] לא תטה משפט אביונך בריבו (שמות כ"ג, ו') בריבו אי אתה מטהו אבל אתה מטהו במתנותיו [5])׳ בפ' השולח גט בגמ' או הוצה לארץ (גיטין מ"ה רע"א), ובפ' האיש מקדש בו בגמ' דסמך המקדש בערלה (קידושין נ"ו רע"ב) ובערכין בר"ג דפ' המוכר שדהו (ל' רע"א) לא עכברא גנב אלא חורא גנב . . אי לאו עכברא חורא מנא ליה וכו' [6]). פ"ו במקואות (מ"א) כל המעורב למקוה כמקוה, חורי המערה וסדקי המערה מטבילין בהן כמו שהן. *[אחי"ה בדפ"ר אית אחורי וחוררי המערה ולפע"ד אחורי בא מגליון לפנים כי באמת במשנה שבש"ס אי' חוררי ובמשניות חורי, לכן הגיה לו כותב אחד אצל חוררי נ"א חורי והובא אח"כ לפנים בהשמטת הנו"ן של נ"א והודפס אחורי תחת נ"א חורי. וגי' חורי הובאה ג"כ ביו"ד סי' ר"א סקנ"ח, וגי' חוררי אי' בפי"מ להרמב"ם לפיאה וכ"ה בירו' פיאה פ"ד מ"ח חוררי הנמלה וכ"ה בירו' סוף פ"ה דמעשרו' דנ"ב רע"א ובירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג [7]), ובמשנ' דפיאה בדפ' נאפולי חררי, ועוד עיי"ע הבא אח"ז. ובאמת יתכן משקל שניהם כי בל"ע خار פירושו עושה נקב וממנו נבנו השמות خور، خوران، ועוד בל"ע בדגשות הרי"ש خر פי' עושה פרצה וממנו השם خر Einschnitt, Riss. ומזה הענין חר חורתא לבניינא שבת ק"ג רע"א פי' עשה נקב לבנין או עשה חפירה ופריצה [8]) וחורתא לשון נקבה הוא ודוגמתו עיי"ע חור אהלות, פי"ג מ"א חררוה מים או שרצים, ושם: פ"ג מ"ז (סוכ' כ':) חור שחררוה וכו' — ועוד עיי"ע חרר ב' — והקבוץ חורים, חורין ויקרא רבה רפ"ו. חרי עיין ערך חר ז'] —

חר (= חררא, חֲרָרָה מפעל עברי חָרַר וכן בל"ע خر (חרר) glühen וא"כ עוגה וכל דבר שנעשה ע"י אור או ע"ג גחלים וגם חתיכת דם החם ותהיה העתקתו 1) ein Feuer gesengter Kuchen, 2) Feuer gebrannter Eisenklumpen, 3) Klumpen warmen Blutes) בביצ' בפ' יו"ט (פ"ב מ"ו כ"א:) ובכל המיטמאין פ"ג בעדיות (מ"י) להיות אופין פיתן גריצות [9]) וחרי [10]). ירוש' (ביצ' פ"א דס"א ע"ג) [אין אופין פיתן גריצות]

1) עיי"ע גש חלב. 2) עיי' ח"א, ר"ס; וע' בירה ח"ב, נ"ז והלאה. 3) ושם בנו"ג ומניין שספק לקט לקט. 4) וכ"ה בחולין שם, ובירו' בט"ס ועשיר. 5) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בירו', ובדפ"ע נתקצר בשבוש. 6) ובקידושי' גרסינן מאי קעביד, ושיעור המשל כמו המשל פרצה קוראה לגנב עיי"ע פרץ ב'. 7) רק שם ובמשנה דש"ס במקואות הנ"ל בדפ' וויען תרל"ב משובש חורדי. 8) וגי' חד (בד"ס שם) ט"ס הוא. 9) וכ"ה בכ"י מ' לביצ' ובירו' ובמשניות נאפולי ובנו"ג פתין גריצין ועיי"ע גרץ. 10) וכ"ה במשני' דעדיות ובמשניות בביצ' וחורי ובמשני' דש"ס ביצ' וחררין.

אלא רקיקין [1]) שמתוך שאתה מייגעו אף הוא אינו אופה אלא צרכו. וחרי [2]) ר' אחא שמע לה מן הדה מה חרי האף הגדול הזה (דברי' כ"ט, כ"ג) כלומ' לעשות חרות גדולות אף הוא. פ"א חררות אפויות גדולות [3]). ורבנין שמעין לה מהדה והנה שלש' סלי חרי (בראשית מ', ט"ז) כלומ' חררות גדולות הראויות למלך [4]). בפרק כיצד הרגל (ב"ק י"ח. וכ"א:) כלב שנטל את החררה. פי' עושין חור בארץ ומחמין אותו באש ואופין בו לחם ונקראת חררה על שם החור שאפויה בו. עוגות מצות (שמות י"ב, ל"ט) תר"י [א'] חררן פטירן [5]). ועוגת שערים (יחזק' ד', י"ב) תרג' חררה [6]). [בפ' המפלת] בגמ' (דתינוקת) [צ"ל דשליא] (נדה כ"ז:) ובהלוקח פ"ג בבכורו' (כ"א:) בהמה גסה ששפעה חררת דם. פי' חתיכה טלש' חררה. בכלי מתכות פי"א בכלים (מ"ג) העושה כלי מן העשת ומן החררה פי' עושין מן הברזל ומן הנחשת כמין עוגה מפני שמבקשין לעשות כלי ממנה והיא תחילת הכלי" [7]). בספ"ה בפיאה (מ"ח) המעמר לכובעות (ולכובסות) [צ"ל ולכומסות] [8]) ולחררה [9]). ירוש' (שם די"ט.) חררה גלגל [10]) וי"א הנישרף מן הזרע. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע הנשדף. ויותר טוב הנישרף וזה אשר כתבתי בתחלת הע' כי נגזר מל"ע הרישומ' והפעל חרי = חרר הובא בע' הבא אחז ולפע"ד שני האמוראים בירו' פיאה הנ"ל נתכוונו לדבר אחד להוציא פתרון המלה חררה מהשם חרי שענינו כמו הפעל חָרִי בענין חָרַר. כלומר מה שנחרך באש רק ר' אחא הביא סיוע מפסוק מה חרי ורבנין השכילו להביא ראיה מהפסוק סלי חרי אשר גם ענינו רומז על עוגות. ובתרג' אי' חרירא ואולי יש להשוותו עם מלה ערבית حريرة תבשיל נעשה מקמח מעורב עם חלב או שומן ונאצל ג"כ מפעל حرّ נעשה ע"ג גחלים או בחום האש ולכן בהשאילה עשת ברזל הוחם באש. וחתיכת דם החם נקראה חררה — וכנ"ה בשבת י"ט סע"א חררה על גבי גחלים. ירוש' פסחים פ"ג דף כ"ט: חררה שטמנה בגחלים. ירו' חגיגה פ"ג דף ע"ט: תוחף את החררה משפוד. קידושין נ"ט. עיי"ע עני. פסיקתא רבתי פ' עומר עבדית מינה חררא לכלבא. שהש"ר פ' הגידה: מחררה שנטלו ישראל בידם ממצרים אכלו ממנו ל"א יום. — ויק"ר חרדה דדמא. חרדא דדמא צ"ל חררה (חררא) דדמא עיין מ"כ שם] —

חר (= חָרִי, חָרַר מל"ע הרשומה בע' הקודם וכן בל"ס חֲרָא, חַר דלוק מעוצם החום ובפַּעֵל מחתה בגחלים Feuer anfachen, die Kohlen schüren) בר"ג דחגיגה (ד' כע"ב יה' רע"א) נקיטא מתוארא ומחריא תנורא [11]). ובפ' אין מעמידין

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב, ובדפ"ע חסר בטעות. [2]) הסר בירו' שם. [3]) ודורש לפי זה חרי האף הגדול בלי נופל על לשון. [4]) וא"כ חרי מלשי' חררות ומלי חורין כלומ' בן חורין Edler או אולי מסמיכות על ראשי שהובא גם בירו' פירש כן הראויות למלך וגם בפי' רמב"ם מבואר בעדיות חרי ע"י הפסוק הנ"ל (בראשית שם) והתויו"ט הוסיף להביא פי' רבינו בזה"ל ובערוך ע' חר כלומ' חררות גדולות הראויות למלך ע"כ מבלי שהזכיר את הירו' אשר עליו מוסב פי' הערוך וכבר תמה על זה הפשב"ע. [5]) בנו"ג חרירן. [6]) בנו"ג חררא, ועוד בלשון זכר בתרג' שופטי' ז', י"ג חרר דלחים שעורין. [7]) הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד ז' וכ"ה בלי מקור בר"ש שם. [8]) וכ"ה בע' כבע ובע' כמס א' וכ"ה בירו' בגמ' דף י"ט, ובמשנה שם דפוס קראטאשין במ"ס לכוסמות אבל בנו"ג ולכומסאות. [9]) כ"ה ברס"ר אבל בשדפ"ע ולחררת. [10]) וכן פי' הרמב"ם כעגולה. והר"ש פי' גלגל של ירו' כמו גלגל עיסה וחררה הוא כמו חררה ע"ג גחלים. [11]) ובע' מתרא אי' הגי' הות נקיטא מתוארא ושרגא ומחריא (בנורא) [צ"ל תנורא] ופירושו לפע"ד היתה אוחזת באוד ומעוררת האש ומחתה התנור sie nahm das Schürholz, fachte das Feuer an und schürte den Ofen כי מתורא בל"ס אוד. שרג בל"ע شرج לעורר הלהבה והבעיר ואי"כ שתי נוסחאות נתערבו בע' מתרא ר"ל שרגא ומחריא ובע' הנוכחי רק מחריא, והראיה כי שרגא איננו שם כלומר נר כי אם פעל בהוראה הנזכרת מטה שגרם ע"י הראשון: הוות נקיטא (מתחרא) [צ"ל מתורא, או מתוארא] וקא משרגא תנורא. ובחנם הגיה בעל ד"ס לחגיגי צד ה': צ"ל וקא משגרא! וכן במ"ס אי' בנוסחאותינו בחגיגה והוות קא שגרא ומחריא וצ"ל והוות קא שרגא וכו' או אולי גם גי' קא שגרא נכונה היא כי سجر בל"ע וכן שגר בלשון תרג' ענינו הסיק התנור ועיי"ע שגר ב' ובע"י האחרונים הגיהו וקא מתחרא וקרוב לזו הגי' בתוספו' בכורות כ"ז. ד"ה כריש: שקלתיה לטתחרא וקא מחריא תנורה ופירשו בזה"ל שהיתה אוחזת האור של תנור . והיתה מכבדת את התנור ע"כ, ונגררו בעלי התוספו' אחר פירש"י בחגיג' שפי' כמו כן מחריא: מכבדת את התנור, ונ"ל כי גי' רש"י היתה כגי' כ"י מינכען ב' שקלתיה למתארא דתנורא ואחיטתיה וכ"ח באח"ת . למתוארת אחימתיה, ופי' אחימתיה בל"ע מכבדת עיי"ע אלבינא (ח"א, פ"ח:) אבל הוראת מחריא בלי ספק היא דליקת והצתת התנור, ובכ"י מי אי' מתארא וקא מהדרי' דתנורא וצ"ל וקא מחררא התנורא והיא היא כמו מחריא כי השריש חר נרדף עם חרר ובעל ד"ס בחנם הגיה וקא משגרא! — קצור

בגמ' והשלקות (ע"ז ל"ח:) אי נמי שיגר גוי ואפה גוי ואתא ישראל חרי חרורי שפיר דמי. פי' מחתה בגחלים. *[אחי"ה וכפי' רבינו אי' בנוסחאותינו וחתה בה חתויי אבל בדפ' קושט' הגי' הרי הדויי וכתב בעל ד"ס (ע"ז צד מ"ה) נ"ל שצ"ל הדרי הדרויי וכמו שהביא הר"ן בשם הרמב"ן ע"כ ונעלם מעיניו גי' רבינו ובלי ספק צ"ל גם בהר"ן חרי חרורי —ובבנין פלפל חרחר עיי"ע חרחר ב'. ובפיעל חרי כמו חָרָה בל"מ מדרש שו"ט מזמור י"ח פי' ותגעש: מְחָרָה אפו בעולמו להחריבו. וממנו השם חָרוֹן Zorn, Zornglut מפעל חרי, ודרש מחָרָן (בראשית כ"ט, ד') מחרונו של הקב"ה אנו בורחים (ב"ר פ"ע)] —

חר (= חֲרִי מל"מ חֲרִי = חֶרֶא פי' צואה וכ"ה בל"ע خرء، خرى (Koth בסוף רפואות דמי שאחזו (גיטין ע'.) קורטמי דחרי. — (א"ב פירש"י כרכם הגדל בקרקע מזובל בזבל הצאן). *[אחי"ה ור"ב לא רשם כי בנו"ג קורטמי דהחי אבל מפירש"י נראה שגם הוא גרס כבערוך דחרי וטעות דחחי נולד ממה שכתוב בגיט' שם תיכף בסמוך מוריקא דהוחי עיי"ע דרדר — ולע' נוכחי שייכין הדוגמאות של ערך חר ז' ולא ידעתי למה היה מיחד רבינו להן ע' בפני עצמו, ואולי היה בכאן כונתו להורות על נוסח אמיתי דהרי להוציא גי' המוטעת דחחי עיי"ע חח א'] —

חר (= חֹרִי der Chorite ועפ"י הגדה מריחין ועיין בפנים) בפ' אמר ר' עקיבא בגמ' ערוגה (שבת פ"ה.) [ה]חרי (בראשית ל"ו, כ"א) שמריחין את הארץ. *[אחי"ה במקרא כתוב חסר החרי וכן בבראשית י"ד, ו' לכן דרש עפ"י סרוס הרי = ריח עיי' רש"י לשבת דנ"ל וטעם שמריחין כמו והריחו (ישעי' י"א, ג') כלומר ירגיש בהבנה עיין רד"ק שם, ורז"ל פירשו כבה לא רק ע"י סרוס המלה כי אם יען [illegible], בל"ע פי' חפש בדיוק ובהבנה ולכן דרשו חרי שמריחין כלומר שירגישו בחפש ובעין פקוחה כי השם حرية בלשון ערבי פקחות ועוד עיין ערך חוי. ודרוש אחר על זה עיין ערך אליותרופולים (ח"א, צ"ב)] —

חר (מפעל עברי חרה erzürnen) ויחר אף שאול ביהונתן (ש"א כ', ל') בס"ג דפר' יש בערכין (ט"ז:). *[אחי"ה רבינו הביא הערך הזה עבור הדרוש שקשור בו ואולי קצרוהו הסופרים והדרוש עצמו הביא רבינו ג"כ בקצור בע' כח ג' ע"ש. ורגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגיילקא דף קל"ח.) פי' ויחר אף שאול שאול היה המתוכח ויונתן המוכיח ויחר אף שאול שנזף בו ע"כ ומי יודע אם לא כתב כמו כן רבינו בע' זה בתחילה והסופרים השמיטוהו] —

חר (או מע' חר א' כלומ' יריעות מנוקבות durch-löcherte Teppiche או מהתואר חור ein Freier או מהתואר חיור weiss) בהגדה דמגילה (י"ב.) חור כרפס ותכלת (אסתר א', ו') מאי חור רב אמר חרי חרי פי יריעות שהיו מנוקבין כדי שיראו אלו את אלו. פ"א בגדים נאים הראויין לבני חורין (ממילת) [צ"ל ושמואל אמר: מילת] [1] לבנה הציע להם. פי' צמר נקי וחיור [2].

חר (מע' חר ד' Unrath, Koth) בפ' ערבי פסחים בגמרא לא יפתחו לו (פסחים ק"י סע"א ורע"ב) חרי חמימי בדיקולי חדתי [3] פי' רעי רותח בסל חדש שלכם בזען לפומייכו נשי חרשייתא [4]: יבקע [5] לפומייכו אותן חרי נשים כשפניות, קרח קרחייכו: יקרח קרח שלכם, פרח פרחייכו [6]: יפרח פרח שלכם שאתם מכשפין בו, איבדור תבלונייכו: יהא מפוזר תבלין שלכם שאתם מכשפין בו, למוריקא חדתי שמכשפין בו [7], אדחנני וחננכי לא אתיתי לגו: עד שירחם עלי הקב"ה ועליכם לא באתי ביניכם [השתא דאתיתי לגו] קרחנני וחנני [8]: יקרח קרח שלכם ויחונני שדי. ס"א קרקרייכו פי' דלעותיכם [9], פרפרייכו פי' פירורין, תבלולייכו פי' תבלין, קרחנני יקרר חסדכם, חן

הרבר בע' הנוכחי הביא רבינו מחריא ובע' מתרא גם גי' ספרים אחרים אצל מחריא עוד ושרגא, וזה כפתור ופרח.

1) וכ"ה בע' מל האחרון. 2) וכפי' ראשון פירש"י וכן פי' מלת לבנה ועיין עוד רד"ק בשרש חור. 3) וכ"ה במנו"ח פי' שמ"ו אבל בדפ' קושט' לי' וכן לי' בדפוס ובכ"י ש"ס. 4) בנו"ג בזייא לפומייכו נשי דחרשייא ובפירש"י ורשב"ם חרשייתא ושם ושם מוסב בזייא למלת בדיקולי, ובכ"י בי מינכען בדיקולי בזיין. 5) ובכ"י וי"ו ובעה"ק שנ"ב יפקע. 6) בנו"ג קרחייכו . . פרחייכי אבל בכ"י מי כגי' רבינו. 7) בנו"ג פרחא זיקא למוריקא חרתי דנקטיתו נשים כשפניות אבל בכ"י בי מינכען ליתנהו תיבות הללו כמו שלוי בערוך. 8) בנו"ג קרחנני וחננכי ויותר טוב בכ"י מי קרח קרחיכו וחנן הנגתי. 9) וזה נכון כי בל"ע خرخيار פי' דלעת או קשואים של חמור Eselsgurken עיי"ע אנגירון (ח"א, קל"ח והלאה) והוא ג"כ מין סגולה.

הוא חסר [1]. לאכול את (חוריכם) [צ״ל חריהם] [2] פירשנו בע׳ דביון [3] ובגמרא דפ״ק דתעניות (ט׳:) נהילא דבתר מיטרא פסק מיטרא וסימנך חריא דעיזי, פי׳ מטר דקה של אחר המטר, חריא דעיזי שמוציא רעי לבסוף [4] דק, מהולתא נפה שבתחלה מוציא קמח דק ובסוף עבה״ [5]. וי״א (רדיא) [צ״ל דדיה] דעיזי, פירוש כיון שאינו בא בקילוח אלא כעין שותת טיפה טיפה לא נשאר בו כלום חלב. *[אחי״ה הגהתי במקום רדיא של דפוסים בע׳ הנוכחי ובערך נהל: דדיה כי כן מצאתי בערך נהל בכ״י קאהוט וכ״ה באה״ת אצל ד״ס תעני׳ כ״ב: ויפה כיון בעל ד״ס להגיה עפ״י גי׳ זו גם בערוך דדיא דעיזי כלומ׳ הדדים הנוטפות חלב, אבל לא אכחד תחת לשוני כי בכ״י ו״ו וה״ב הגי׳ דריא דעיזי ובכ״י ב׳ מינכען טריא ונ״ל שיש לקיים גם גי׳ דריא והוא ל״ע ذِيل זבל הצאן והעז ומעתה ס״א דריא דעיזי הוא ממש כמו חריא דעיזי ולכן בטוב טעם חסר בכ״י ו״ו מלה אחרונה בסוף הערך ואי׳ רק ולא נשאר בו כלום ע״כ ולגי׳ זו לא קשה למה נתן הש״ס סימן דפסיקת המטר לפי ס״א בכ״י ק״ט דדיה דעיזי וכי רק בדדי העז הנוטפות לא נשאר כלום חלב אחר שהוריקו את הדדים הרי ככה יעשה בכל דדי הבהמה מה שאין כן אם נגרוס דריא דעיזי פי׳ כמו חריא דעיזי. ובע׳ נהל הביא ופירש רבינו גם תחלת המאמר בתעני׳ ע״ש — וממנו נאצל השם מחראות בכתיב מ״ב י׳, כ״ז עיי״ע דביון] —

חר (מפעל חרר בל״ע حر וכן בל״ס חר ענין חופש frei והשם חֵרוּרָא וכן בל״ס ובל״ע حرية (Freiheit, Befreiung) חמשה גובין מן המחוררין (כתובות כ״א: ב״ק צ״ה סע״א) כבר פי׳ בערך חמש. ובפ׳ המגרש את אשתו בגמ׳ גופו של גט (גיטין פ״ו רע״א) ופטיר ועטיר מן חרורי ומן עלולי [ומן ערורי] מלכא ומלכתא. *[אחי״ה כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ועיי״ע מצהר ושם הובא ומפורש כל המאמר ופי׳ ישם רבינו שאין בו (בעבד) צד חירות. ומחוררין הוא פעול בפיעל כלומר נכסין בני חורין. ב״ר ספי״ד עבד מחורר כ״ה בדפ׳ פירדא אבל גי׳ משובשת היא עיי״ע כדן, ובקל בתר״י א׳ לבראשית ט״ז, ב׳. ג׳. ובבנוני פעול בתמורת התואר קידושין פ״ד מ״א יבמות ל״ז. גירי וחרורֵי. ועוד התואר חורין רק ברבוי על דרך ל״מ חורים בצירוף בן או בר ולנקבה בת עיי״ע בן חורין (ה״ב קי״ד), בר הורין (שם קע״ו), ועוד עיי״ע בר חריא (שם) וכ״ה בל״ס בר חִאֵרא והקבוץ בְּנֵי חִאֵרֵי, ולנקבה בל״ס חִאֵרְתָּא שפחה נחרפת (ויקרא י״ט, כ׳) תר״י א׳ וה״א אמתא וחָרְתָא מתארסא לגבר חרי עפ״י תו״כ וכריתות י״א. חציה שפחה וחציה בת חורין ומאורסת לעבד עברי, והקבוץ לנקבה: יבמות קי״ח סע״ב בי חָרָתָא ובכתובות ע״ה. בי חראתא עיין פירושו בע׳ ששמן. והשם חֵירוּת Freiheit כמו בל״ס חִארוּתא גיטין ל״ח סע״א מ״ה. גיטא דהירותא והוא גט שחרור (שם פ״ה רע״ב). שם מ״ב. וירושלמי גיטין פ״ד דמ״ה סע״ד יצא לחירות. פסחים קט״ז סע״א עבדא דמפיק ליה מריה לחירות. ושם: הוציאנו מעבדות לחירות, ע״ז י״ז: מ״ט קא שבק׳ עבדך לחירות. בעירובין נ״ד. אבות פ״ו מ״ב אל תקרי חָרוּת (שמות ל״ב, ט״ז) אלא חֵירוּת ובשמ״ר ר״פ ל״ב דרש חָרוּת: חירות מן גליות, חירות ממלאך המות ועיין עוד פ׳ מ״א ופנ״א ויק״ר פי״ה במד״ר פ״י ופט״ז תנחומ׳ תשא סי׳ ט״ז, סדר שלח סי׳ י״ג ועקב סי׳ ה׳ ושם ושם ובמדב״ר שם חירות מן המלכיות . . חירות מן היסורין — ותרג׳ דרור (ויקרא כ״ה, י׳) ותרג׳ חפשה (שם י״ט, כ׳) חירותא. ועוד חירו לתרג׳ דרור (ישעיה ס״א, א׳; ירמיה ל״ד ח׳) — ובמכילת׳ פ׳ בשלח פרשה א׳ דרש פי החירות (שמות י״ד, ב׳) אין חירות אלא מקום חירותן של מצרים מקום מובחר להם מקום ע״ז שלהם, ונ״ל כי דרש חירות מל״ע خيار דבר מובחר ומעולה ובילק׳ בשלח רמז ר״ל בשנויים ועוד דרש שם פי החירות שהיא מאחרת לעובדיה. ותחילת הדרוש של מכילת׳ הובא בע׳ טרטות ע״ש. ובתנחומ׳ סוף בלק סי׳ י״ז ובמד״ר פ״כ כיון שבאו לשטים ושתו מימיו נפרצו בזנות שנאמר ויחל העם לזנות (במד׳ כ״ה, א׳) בא וראה מה כתיב ביציאתן ממצרים . . ויחנו לפני פי החירות מהו פי החירות מקום קבוע לזנות היה ולפי שהצניעו עצמן ביציאתן ממצרים נקרא פי החירות ואלו על שהפקירו עצמן לנשים (במד״ר לאנשים) כתיב בהם ויחל העם לזנות ע״כ. הארכתי בהצעת הציון יען כי המפרשים במדב״ר התחכמו מאוד בפירוש המאמר הקשה הזה ולפע״ד

---

[1]) ולפי פי׳ זה עיקר הגי׳ קר חנני וכ״ת בשתי תיבות קר חנני בכ״י א״ם ובמנו״ת שם דפוס קושט׳ הובא אצל ד״ס פסחים צד קס״ז: [2]) כ״ת במ״ב י״ח, כ״ז ובישעיה ל״ו, י״ב חראיהם, בדפ״ר ופיז׳ וויניצי׳ בטעות חוריכם וגם בע׳ דביון חוריהם בו״ו אחר החי״ת וכת״ג. ברש״י למלכים ופי׳ חוריהם רעי היוצא דרך חור פי הטבעת, אבל בישעיה גרס חריהם וגם שם פי׳ רעי היוצא דרך הנקב שלהם. [3]) ושם תמצא גם פירוש ונוסח בענין חריונים במגילי כ״ח: [4]) כ״ת לנכון בדפ׳ ובדפ״ר ופיז׳ בקו על הו״ו לבסוף ומשטו מדפ׳ וויניצי׳ והלאה בט״ס לכסית. [5]) הועתק מפי׳ רגנו״ת כ״י לתענית.

דרש פי׳ החירות מענין חֵירות ועוד מל״י χοῖρος שענינה בית בושת של אשה (עיי״ע בית גליא) וכ״ה בל״ע حِرّ ובל״פ کُس (עיי״ע אצבע) ושיעור המאמר אף אם פי החירות ענינו מקום קבוע לזנות היה בכל זאת לא היה המקום גורם פריצות ביניהם לכן נקרא המקום פי החירות על שם הכבוד חֵירות לפי שבני ישראל הצניעו את עצמן וכבשו את יצרם אבל בבואם לשטים מיד נפרצו בזנות לכן נגלה קלונם ונאמר ויחל העם לזנות. ולפי הפירוש הזה נכונה מאוד לשון המכילתא שם בין מגדל ובין הים.. שם היה מקום מיומם שלהם כה״ג בכ״י מכילת׳ עיי״ע מיומס ומ״ש] —

* חָרָא (כמו אוחרי ein anderer ובל׳ נקבה חוֹרִי, חוֹרַיי, חוֹרִיתָא, חוֹרַיְיתָא eine andere) ב״מ י״ז. למחר וליומא חרא, ולנקבה איכ״ר פ׳ רבתי: ולא הות לן חורי, ויק״ר פל״ג אמר חורי, ירו׳ מ״ק פ״א ד״פ. בגין דהיא חורי, ירו׳ ברכו׳ פ״ט דיי״ד. אית לן חוריי, ושם פ״ח די״ב: ידך חוריתא, ירו׳ מ״ק פ״ב דפ״א: בשתא חוריתא, ירו׳ ברכות רפ״ה רנ״ה. בשובתא חורייתא והאל״ף נבלע בראש התיבה וכן בל״ס אחרין, אחרינא, אחריא, אחרית נסתר האל״ף ואיננו מבוטא בשפתים וכ״ה בערך הבא אח״ז. ולכן בל״ס האלף איננו נכתב אם בא באותיות השמוש כמו בְּחַרְתָּא, לְחַרְתָּא פי׳ באחרונה. ועיין עוד ע׳ הבא אח״ז ועוד ע׳ חורן, חרן קודם ע׳ חרס.

* חוֹרֵי (פי׳ אַחֲרֵי nach, hinter) ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה. תרין חלקין לחורוי וחד לקומוי, ירו׳ פיאה פ״ח דכ״א. אתא חד סיעא חורי, ירושלמי שביעית פ״ד דל״ה. ירו׳ סנהדרין פ״ג דכ״א: חורי חמרא עיי״ע פר ד׳. ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ג קם ליה מן חורי מצלי, ירו׳ תענית פ״א דס״ד: קמת לה חורי עמודא בכיה. ירו׳ סוט׳ ספ״ז דכ״ב. לחורי פרוכתא עיי״ע חזן.

חרב (= חָרוּב בל״ס חָרוּבא ובל״ע خَرُوب، خَرّوب Johannisbrod, (Sodschote), Johannisbrod-baum) בריש מעשרות (מ״ג) החרובין משינקדו [1] וכל השחורים משינקדו, ירושלמי (מעשרות פ״א רמ״ח סע״ד) תנא רבי חנינא [2] בר פפא חרובין שלשולן הוא חנטן וכל השחורין כגון ענבי הדם וענבי סנה תנא רבי חנינא [בר פפא] משיעשו נקודות נקודות שחורות [3]. ויש מפרשים משינקדו זרע שבתוך. בר״ג דפרק יש בערכין (י״ד.) דתנן בפרק המוכר את הבית (כ״ב ע״א. במשנה וכן בגמ׳ שם:) ר״ש אומר המקדיש את השדה לא הקדיש אלא חרוב המורכב וסדן השקמה. [אחי״ה וכ״ה בירו׳ ב״ב ספ״ד די״ד ע״ד ושם ושקמה הישנה. — וכנ״ה בבכורו׳ ח׳. חרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו ע׳ שנה וימי עיבורו ג׳ שנים, ב״מ נ״ט רע״ב חרוב זה יוכיח נעקר חרוב ממקומו ק׳ אמה.. א״ל אין מביאין ראיה מן החרוב. כלאים פ״א מ״ב וירו׳ כלאים פ״א דכ״ז. עיי״ע פול. ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ד אין תימר חרובה עצו הדר ואין פריו הדר, בויק״ר פל״ה דרש חרב תְאֻכְּלוּ (ישעי׳ א׳, כ׳) וחרובין תאֹכְלוּ א״ר אחא צריכים ישראל לחרובא עבדון תתובא (עיי׳ מ״כ). והקבוץ ברכות י״ז: תעני׳ כ״ד: חולי׳ פ״ו. חנינא בני די לו בקב חרובין מע״ש לע״ש, ירו׳ שביעית פ״ט דל״ח ע״ד חרובין (דתרומה) [וצ״ל ותמרים] וכ״ה בקהל״ר פ׳ חופר ובאסת״ר פ׳ גם ושתי והוון אכלין חרובין ותמרים, ר״ה ט״ו: מעשר חרובין. ירו׳ יומ׳ ספ״ח דמ״ה ע״ג כפיפה של חרובין, ירו׳ ערלה פ״א דס״א חרובי גידודה ובירו׳ מעשרו׳ רפ״א דמ״ח ע״ג גדורה ובכ״ר פע״ט גרודא וזהו עיקר עיי״ע גרד. — ובל׳ נקבה חרובית, חרוביתא והוא העץ עיין ירו׳ סוטה פ״א די״ז: ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ. מדר׳ שמואל פי״ג וכ״ז פסיקת׳ רבתי פ״ד חרובי שיטה ספרי ראה פ׳ ק״ה ועיין פפלנ״צ ללעף 176] —

חֶרֶב (פי׳ מל״מ ענין סייף בל״ע سيف Schwerdt ועוד כל דבר הכורת או ברזל או החדודה ונרדף עם חורפא Schärfe ולכן בל״ס חַרְבָא סייף וסכין Messer ועוד עץ המחרישה בדמיון חרב das schwerdtähnliche Pflugholz ועיין בפנים) בפ׳ ח׳ בשביעית (מ״ו) אבל קוצה הוא בחורבה [4]. בפ׳ כ״א בכלים (מ״ב) [הנוגע].. בחרב ובכורך [5] (ובביצול) [צ״ל וביצול] [6] טמא. פי׳ חרב בלשון ישמעאל סייף והוא העץ שתופס בו האיש החורש ידו נכנס בתוך (העץ) [צ״ל העין] [7] ובו שנים

[1]) וכ״ה בנוסח׳ ובדפ׳ נאפ׳ ובכ״י מ׳ משינקרו וכ״ה בערוך כ״י ו״ו, ובדפ״ר בכ״מ משינקירו וכ״ה בירו׳ מעשרות במשנה ובגמ׳ וכ״ה בע׳ נקד ג׳ לפי גי׳ דפ״ר ובכ״י ק״ט אצל גי׳ משינקרו. [2]) בנו״ג חיננא וכ״ה בירו׳ שביעי׳ ספ״ד דל״ה ע״ג ובדפ״ר ע׳ נקד ג׳ רבי חננא ובכ״י ו״ו בכאן חנין. [3]) ובע׳ נקד ג׳ הכפיל רבינו דבורו ולא ידעתי למה. [4]) וכ״ה בע׳ קץ א׳ וכ״ה בע׳ מקצה ד׳ ובירו׳ במשנה ושם בחרבה וכ״ה בדפ״ר בע׳ הנוכחי ובדפ״ע בערך מקצה ובדפ״ר שם בט״ס סרכה וצ״ל חרבה. ובמשניות קוצה אותם, ובמשנה דבבלי קוצץ אותם אבל בכ״י מ׳ כגי׳ רבינו. [5]) ובדפ״ר ובכ״י ליד וב״ר ובכורך וכ״ה בע׳ יצול בדפ׳ וויניצי׳ ועיי״ע ברך ג׳ (ח״ב קצ״ב: והלאה וש״נ). [6]) עיי״ע ברך ג׳ וע׳ יצול. [7]) וכ״ה בפי׳ סר״ט לרה״ג ועיי״ע עין א׳.

עצים שהן (לחים) [צ"ל לחיים] [1]) והוא דבוק בסיכת [2]) (פנדה) [צ"ל פדנא] שהוא את [3]) ומנין שהוא כן דתניא (תוספתא כלים ב"ב פ"א) החרב שפרשה עם יתידות המחרישה [4]) הרי זו טמאה מפני שהוא מנקב [5]) בה חוליות של באר [6]) והוא דומה לברזל שנוקבין בו אבן שעל הבור. ((העץ) [צ"ל העין] שנכנס בתוך האת שמו בל' ישמעאל פיכתא פנדא) [7]). חרב הרי הוא כחלל (חולי' ג' רע"א) כבר פי' בע' חל [י"ד]. חרבא דאושכפא בפ' כל הכלים בגמ' קנה של זיתים (שבת קכ"ג: עיי"ע אשכף, ה"א, שי"ג) פי' אוזמל של [א]שכף [8]) כמו תרג' חרבות צורים (יהושע ה', ב') אזמלוון [חריפין] [9]) והוא שמגרדין בהן העורות. *[אחי"ה וכנ"ה בשו"ט עיי"ע הנדוי והקבוץ בסנהד' ק"ח: עיי"ע בזק (ח"ב, ל"ג:) — ובחרב (דברים כ"ח, כ"ב) תר"י א' בשליפי חרבא ועיין פירש"י יביא עליך גייסות וכן העתיקו ע' זקנים φόνῳ כמו שהעתיקו בחרב, לחרב (שמות ה', ג'; ויקרי כ"ו, ז') אבל אונקל' דעת אחרת עמו עיי"ע חרב ד'] —

חֹרֵב (מל"מ ענין שממה ולנקבה חָרְבָה ואצל רז"ל גם חוּרְבָּא, חָרְבְּתָא ובן בלשון סורי חַרוּבָא, חרבתא ובלשון ערבי خَرِب, خَرِبَة Ruine, (wüster Ort, Verwüstung חרבה [10]) מחזרת [11]) לבעליה (עירובין פ"ח.) כבר פי' בערך גזל. בפ' בן סורר ומורה בגמ' ר' יהודה אומר (סנהדרין ע"א סע"א) מקום היה בתחום עזה והיו קורין אותו חרבתא [12]) סגירתא. פי' חורבה של בית המנוגע. *[אחי"ה עיי"ע חריב ומ"ש —, וכנ"ה בברכות ג'. נכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל. כתובו' י"ג: חורבא דדברא . . חורבא דמתא; סוט' מ"ח. חורבא בסיפא. ירו' דמאי פ"ו דכ"ג ע"ג תלוש מן החורבה הזו שתקנה לך אוירה, ושם: אויר חורבתו. ירו' קידושי' פ"א ד"ס: חרבה אחת. ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד נכנס לחורבתו והושאל לתקלה ערכי' י"ב. נפיק מיניה חורבא. ובמשקל ערבי חרבן, חורבן, חורבנא עיין המקומות בברכו' נ"ח: פסחים ל"ט: מ"ק כ"ו סע"א, חגיגה ה': כתובות ס"ב. גיטין נ"ז: ב"ב י"ד: סנהד' צ"ו: מכות ט': ע"ז ט': ירו' כלאי' ספ"ד דכ"ט ע"ג. דא"ז פ"ט מחלוקת בית דין חורבן העולם, ירו' תענית פ"ד דס"ט: איכ"ר פ' בלע ועוד בתרג' לישעיה ל"ד, י"א; לקהלת ג', ג'; לאיכ' א', ב'. והקבוץ איכ"ר פ' בלע: שני חורבנין ומקומות אשר יבוא שם הפעל אלה המה: בקל ובפעיל: ברכות ח'. ל"ב. נ"ח: נ"ט. שבת י"א. ט"ו. ל"ג. ל"ו. ס"ג. קי"ט: כלאי' פ"ד מ"א. עירובין י"ח: יומ' ט'. ט': ר"ה כ"ט: תענית י"ט: כ"ט. ל"א. מגילי' ו' סע"א (ועוד עיין למטה). שם י"ב: מ"ק כ"ח: יבמו' י"ז. כתובות ל'. נזיר ל"ב: גיטין נ"ד. והלאה, פ"ח. סוט' מ"ח. מ"ח: מ"ט. מ"ט: ב"מ כ"ח: ל': פ"ח. ב"ב י"ב. כ"ה: ס': סנהדרין, כ"ב. ע"ה. צ"ו: ע"ז ג': זבחים קי"ח: מנחות ק"י. בכורו' ל': במד"ר פ"ז בבל חרב מקדש. בנפעל עירובין י"ח סע"ב יומא ל"ח. ל"ט: מגילה ט"ז: שקלים י"א. סנהדרין ק"ג. בהפעיל ואפעל ברכו' ל"ג: עירובי' י"ג. פסחי' מ"ם. יומ' י'. ס"ט. ושם: סוכ' נ"ב. תעני' כ"ט. [13]) גיטין ל"א: סוט' כ'. ב"מ פ"ו. ב"ב ט"ז. סנהד' צ"ו: ק"ב: ע"ז: י"ח. מנחו' נ"ג: בהפעל מגיל' ו' סע"א ופסחי' מ"ב: אמלאה הָחֳרָבָה (יחזק' כ"ו, ב') אי מלאה זו הָחֳרֵבָה זו

1) עיי"ע לחי. 2) בכ"י ו"ו ול"ד וב"ר בסיבת ובכ"י ה"ב לי' בסיכת פרנא. 3) בדפ"ר אתו. 4) וכ"ה לנכון בפי' רה"ג ובנו"ג בט"ס החרישה. 5) וכ"ה בפי' רה"ג ובנו"ג מנקה וט"ס הוא. 6) בפי' רה"ג בט"ס אבר. 7) ובכ"י ה"ב סבת פנדא! — סגרתיו מפני שחסר בכ"י ו"ו ונראה שאיזה סופר הגיה ככה על מה שכתב רבינו לעיל והוא דבוק וכו' והוסיף המגיה מדעת עצמו שהוא בלי' ישמעאל וכו' ובאמת גם הכותב גם רבינו לא דק בכתיבת סיכתא דפנדא וצ"ל סיכתא דפדנא והיא בל"ע יתד עול המחרישה כי سِيخ הוא יתד ופדנא فدان הוא עול המחרישה וכן תרגום ואת אתו (ש"א י"ג, כ') וית סיכת פדניה, ולאתים (שם כ"א) ולסיכת פדניא וזה מ"ש רבינו והוא (כלומר העין, שהוא טבעת של עין בעול עיי"ע עין) דבוק בסיכת (פנדא) [צ"ל פדנא] שהוא את. ותיבות הללו הן מפירושו דרבינו לבאר על ידן יתדות המחרישה של תוספתי שהביא וכעין זה כתב הר"ש לכלי' שם וז"ל שיש מחרישה שהעין נכנס בתוך הסיכתא ע"כ וסיכתא הוא את כמו שהעתיק הפשיטה ש"א י"ג כ'. — פ"א בענין חרב עיין בע' ברך ג. אבל בפי' רה"ג לסדר"ט ט"ז אשר ממנו העתיק הפירוש ליתנהו תיבות ערביות הללו כי אם מאמר ערבי והוא העתקת המאמר: מפני שהוא מנקב בה חליות של (אבר) [צ"ל באר] וז"ל והוא שבאי אל מעיל ותקב בהא ברוא אלאביאר, ובכתיבה ערבית وهو صبى المعول وتوقب به برات [או היהיד برود] البأير ובלא"ש es ist die Schneide der Axt um mit ihr zu durchbohren die Ringe (Schollen) eines felsigen Bodens. 8) ובכ"י ו"ו אי' של כף. 9) וכ"ה בע' אזמיל ע"ש. 10) בנו"ג חורבה וכ"ה בע' גזל ע"ש 11) וכ"ה בכ"י מ' וא"ם ובנו"ג מחזיר וכ"ה בע' גזל. 12) בנו"ג בסנהד' חורבתא וכ"ה בתוספת' נגעים רפ"ו, ובילקוט מצורע רמז תקס"ו חורבת. 13) לפי ג' כ"י כ' לאחרובי ביתך ובנו"ג לחרובי.

כ"ה בכ"י מ' פסחי' עיי' ד"ס שם צד ס"א. ובנו"ג (שתי פעמים) אם מלאה זו חרבה זו ובילק' יחזק' רמז שס"ה רק פעם אחת ובכ"י ילק' (הובא אצל ד"ס שם ולמגילה שם) החרבה זו ואם החרבה זו מלאה זו. אתפעל ירו' ברכו' פ"ב ד"ה. ביומא דאיתיליד איחרוב בית מקדשא. והתואר חָרוּבָא וכ"ה בל"ס פי' השומם, ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג לית אילין אלא חָרוּבֵי קרתא ובאיכ"ר ריש פתיחתא אלין נטורי קרתא? אלין חרובי קרתא] —

חָרֵב (שחין יבש trokener Grind) בגרב ובחרס (דברי' כ"ח, כ"ז) תרג' בחרב ובחרסונא. — (א"ב ובנוסח' דידן יש גי' אחרת). *[אחי"ה בנו"ג באונקל' בגרבא ובחרים יביש, ובתרגום ירושלמי א' בחיכוכא ובתרגום ירושלמי ב' בגרבא ובחכוך, וגי' דפ"ר בערך הנוכחי בהרב ובדפ"ע אחרים בחרבונא ונראה שהושוה ע"י סופר אחד ל"מ חרבוני קיץ (תהלי' ל"ב, ד') למשקל בחרסונא שבצדו אבל המלה האחרונ' לי' בדפ"ר. ובענין גרב וחרס עיין בכורו' מ"א. וע' שחין, ונראה שהוראת בהרבא שאי' באונקל' דברי' כ"ח. כ"ב להעתקת בחרב ג"כ מפתרון שחין יבש וענין חורב הוא ועיי' ראב"ע שם] —

* חָרֵב (פי' מנחה יבישה מהתואר העברי) ירו' סוט' רפ"ג די"ח ע"ג חרב של חיטין.. חרב של שעורין.

* חָרוּב (שם מקום) ירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ג מוגה בין תחומי א"י כל שהחזיקו עולי בבל: מגדל חרוב ובתוספ' שביעית פ"ד בתחומי א"י פרשת אשקלון נמנה מגדל חרוב ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד וכפר (וחרוב) [צ"ל חרוב] ובירו' תעני' פ"ד רס"ט. כפר חריבה, ועוד בירו' דמאי שם חרבתיה ובתוספ' שביעית שם חורבתא ושם ברכה דבית חרב ואולי אחת הוא עם שם מקום חרבתא סגירתא של ערך חרב ג' — ועוד היתה עיר אחת Χαρὰβη בגליל העליון עיי' נייבויער גיאג' י"ז. — איכה רבתי פסוק בלע עיין ערך חרך א'.

* חרבינין בפסחי' ל"ט. צ"ל חרחבינין עיי"ע חרחבן.

[illegible] חרברין (עִוָּרוֹן völlige Blindheit) במקצת נוסחאות תר"י [ב'] בסנורים (בראשי' י"ט, י"א) בחרבריה, בנוסחאות אחרות כתוב חברברין, ובאחרות חיוורוריא וזו היא גי' בעל הערוך בערך חור. *[אחי"ה הגי' הנזכרה בראשונה איתא בתר"י דפ"ר ובד' וויניצ', ועיין עוד מ"ש בערך חברבר ובע' חוור וזוהי הגי' המעולה, ואולי תתכן גם גי' חרברין ואז תהיה מלה פרסית מורכבת מן חר = חור = کور פי' עור ומן ברין = برین פי' יותר מאוד ומפורסם ופי' חרברין עור בתכלית העורון vollständig blind] —

* חוֹרֵג, חוֹרֶגֶת (מל"ע خارج פי' החיצון ונקרא כן בן או בת שיש לאשה מבעלה הראשון Stiefsohn, Stieftochter) סנהד' כ"ז: כ"ח: חורגו לבדו, יבמו' כ"א. אשת חורגו, בת חורגו, ושם: בן חורגו, ולנקבה יבמו' שם חורגתו ערוה, בת חורגתו, ירו' יבמו' פ"ב ד"ג סע"ד אלא חורגתו שמא אינו אסור בה, ירושלמי סנהד' פ"ג דכ"א: בעל חורגתו, סוט' מ"ג סע"ב חורגתא הגדילה בין האחין אסורה להנשא לאחין דמתחזיא כי אחתייהו, והקבוץ ירו' יבמו' שם שני חורגין שגדלו בבית אחד להינשא מפני מראית העין ובכ"כ נגזרה המלה גם כן מלשון ערבית הרשומה כמו מולדת חוץ בעברית כי בן או בת אשה מבעלה הראשון מולדי חוץ המה לבעל השני.

חַרְגָּא (לפע"ד מל"פ خرشا א') זהרורית חמה Sonnenglanz ב') הושאל להאבק שנראה בזהרורית חמה Sonnenstäubchen ועוד עיין בפנים) בס"ג דפ"ק דיומ' (כ' סע"ב) והאי חרגא לא שמיה והיינו דאמר נבוכדנצר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין (דניאל ד', ל"ב [1]). בפ"ק דנדרים בגמרא מנודה [2]) (נדרי' ח' סע"ב) שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג', כ') אמר אביי ש"מ האי חרגא דיומא מסי. פי' מה שמתנסר מן הרקיע שנראה כחמה. *[אחי"ה רבינו פי' כן עפ"י יומ' שם: מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים ועל זה הובא שם והאי חירגא דיומא לא שמיה וא"כ על יומ' מוסב פי' רבינו אבל בנדרי' קשה להלמו לכן נ"ל שעצם הוראת המלה הוא מל"פ הרשומ' שענינו זריחת השמש והושאל ליומ' לאבק הנראה בזהרורית שמש ועיין פי' הרא"ש והר"ן לנדרים ושט"מ לנדרי' ופי' המיוחס לרס"ג ולרש"י בדניאל ד' ל"ב ועוד נ"ל כי ביומ' בחר הש"ס לשון ערומים כי خرش، خراش פירוש בל"פ פסולת ונסורת Abfall, Splitter לכן הטיב להביא שם הש"ס מלה זרה זו חרגא דיומא מדי ידבר מגלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש [3]) וחרגא = خرش، خراش

1) ובמקרא כתיב וכל דארי ארעא כלה וגו'. 2) כ"ה לנכון ברפ"א ובכ"י ובדפ' וויניצי' ועוד בט"ס מנורה ובדפ"ר ופיז' בט"ס מנוהה. 3) ודמיון כיוצא לזה אצל אריסטו ראה בכט"ר לרו מ"ז ח"א נ'.

לשון נופל על לשון חרש הוא ובפתרון מלה פרסית נ'סורת שנפלה, ורש"י יפה פירש שם פסולת הנסורות וכו' ומה מאוד מיושבים עפ"י פירושי דברי הש"ס והאי חירגא דיומא לא שמיה כי בל"פ לא פירוש פסולת העפרורית. אבל בנדרי' פי' המיוחס לרש"י חירגא: זיהרא דשמשא, וזה נכון אבל גי' חירגא יש להגיה חרגא וכ"ה בנוס' בנדרי' אבל ביומ' חירגא ונשתבש בכתיבה חיגרא, חידגא, הידגא עיי' ד"ס יומ' צד כ"ד: והיותר טוב כגי' רבינו אבל בפחד יצחק הובא גי' הערוך חירגא ביו"ד] —

* 2 חַרְגָּא (מל"מ ויהרגו ענין פחד וכן בלש' ערבי حرج מצוקת נפש (Beengung, Angst תרג' אימה (דברים ל"ב, ל"ה) חרגת מותא, ותרגום בבית כמות (איכה א', כ') ומלגיו חרגת כפנא, וכן בל"פ حراك ענינו פחד ורעדה.

חַרְגּוֹל (מל"מ וכ"ה בל"ע וסורי حرجول, Heupferd (Grashüpfer בפ' במה אשה יוצאה (שבת ס"ז) בביצת החרגול. גמרא (שם) דעבדי לה [2] לשיחלא. פי' פצע האוזן [2]. ירו' (שבת פ"ו ד"ח ע"ג) טב לאודנא. וחרגול מין חגב הוא כדכתיב (ויקרא י"א, כ"ב) ואת החרגול למינהו.

* חרגינין, הרגינין עיי"ע חרחבן ומ"ש.

* חָרוּד (אולי מל"ע خرق סחובי בגדים (Fetzen מסכת שמחות ספ"ט קורע את . . השלל ואת החרוד לא יצא.

חרד (מל"מ חֲרָדָה (Angst, Furcht בפרק בנות כותים (נדה ל"ם רע"א וש"נ) שחרדה מסלקת את הדמים. *[אחי"ה בירו' ברכו' רפ"ה ד"ח ע"ד דרש ריב"ל בהדרת קדש (תהלי' כ"ט, ב') בחרדת קודש] —

* חָרוּדֵי עיינין בתר"י, עיין ערך חד ב' הגירסא האמיתית.

חַרְדַּל (בל"ע ופ' خردل וכן בל"ס חַרְדְּלָא, Senf (Senfkorn וחרדל מצרי בפ"ק בכלאים (מ"א) ובגמ' דפ' כל שעה (פסחים ל"ם סע"א). *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' ל"א. מגיל' כ"ח סע"ב נדה ס"ו. טפת דם כחרדל ובירו' ברכו' רפ"ה ד"ח ע"ד טיפה כעין החרדל, ויק"ר פל"א כמין חרדל של דם. ברכו' מ', הרגיל בחרדל וכו', ב"ב י"ח סע"א וכ"ה: מתיר בחרדל וכו', הרחק הרדלך מן דבוראי וכו', לגלוגי חרדלאי עיין ערך ליגלג. פסחים כ"ח. עיין ערך כף א', כלים פי"ד מ"ח עיין ערך סנן. שבת קכ"ח, ובתוספתא פט"ו וירוש' שבת פי"ח דט"ז ע"ג מטלטלין את החרדל מפני שהוא מאכל יונים. פסחי' מ': אין נותנין קמח . . לתוך החרדל וע"ש כל הסוגי' ובירו' פסחים פ"ב דכ"ט ע"ג. ובש"ע או"ח סי' תס"ד. ירושלמי שביעי' רפ"ט דל"ח סע"ג וירו' ביצ' פ"א ד"ס. ספחי חרדל, ירוש' שביעית שם . . מגלגלין בהדין חרדלא וכו', מאן דמייתי לי הרדלא וכו', ירו' דמאי פ"ב דכ"ב סע"ג . . והשומשום והחרדל והשום וכו' והקבוץ שהש"ר פ' אל גנת: את נותן לתוכו כמה שומשמין כמה חַרְדְּלִים וכו'] —

* חרדלי עיי"ע גרדלי וע' יין.

חַרְדְּלִית (מלי' χαράδρα Sturzbach, Waldstrom עיי' במו"ע) בפ"ה בעדיות (מ"ב) מטבילין בחרדלית כדברי בי"ש ובי"ה אומרי' אין מטבילין, וכן בפ"ה במקואות (מ"ו), ובס"ג דפ' אין דורשין (חגיג' י"ט סע"א) וחרדלית של גשמים עוברת ביניהן, פי' נחל שיורד מטעלה למטה ויש בו ג' גממיות שהן חפירות כל אחת למטה מחברתה וגומא העליונה והתחתונה של כ' כ' [3] סאה ואמצעית של מ' סאה הוצרך לומ' והאמצעית של מ' כדי להכשיר חרדלית של גשמים שעוברת ביניהן ומצרפי [4] שכל מקוה שהוא פחות ממ' סאה מי גשמים פוסלין אותו. תניא בתוספת מקואות פ"ד איזהו חרדלית מי גשמים הבאים מן [5] המדרון פי' מדרון הוא קטפרס והוא מורד ההר כדכתיב (יהושע י', י"א) (ו)הם במורד בית חורון [6]) ועיקר הדיבור (חרדלית) [צ"ל הרדלית] שגדלו מן מורד [7] ההר" [8]) לתוך (שוקת) [נ"ל עוקת] קטנה שהיא חפירה. ובפ' השוחט בנמ' נפלה סכין (חולין ל"א רע"ב) מהו דתימא נגזר משום חרדלית של גשמים. פ"א כיון שעולה הים בזעפו מנתז [9]) מים ביבשה

[1]) וכ"ה בכ"י א"פ. ובכ"י מ' ל י ת וכ"ה בע' שחלא ג' ולפנינו חסר. [2]) כ"ה בדפ"ר והועתק מפי' ר"ח לשבת (בש"ס ווילנא) ובכ"י ה"ב ציצע צ"ל פצע ובשדפ"ע כאב האוזן וכ"ה ברש"י ועוד עיי"ע שחלא ג' אבל הרי"ף הרמב"ם והרא"ש פי' רפיון תירך וצ"ע שלא חשו לדברי הירוש' עיין בהפשב"ע. [3]) כ"ה לנכון בכ"י וין וה"ב (ושם: של עשרים עשרים) ובדפ"ר של כ' ומזנו משובש בדפ"ע אחרונים מ'. [4]) כן הוא לנכון בכ"י ה"ב, ור"ל עוברת ביניהן מצרף ומחברתן וכן פירש"י בחגיג'. ובדפ"ע ומצטרפי ועוד עיי' תוספ' מקואו' ס"ד. [5]) חסר בתוספ' וכן לי' כר"ש במקואות ס"ה אבל בפי' רה"ג למקואו' צד ל"ד ובפי' הראב"ד לעדיות א"י. [6]) וכ"ה בפי' רה"ג ובמקרא כתיב חסר חורן ועיי"ע בית חורון ח"ב, ס"ם. [7]) בפי' רה"ג מדרון. [8]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג הנ"ל ואולי הוספה קטנה לדבריו חסר בכ"י שממנו נדפס תפי' הלוח ויש להשלימו מהערוך. [9]) כ"ה לנכון בכ"י וין א' ובי' וה"ב וכ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע מנתק

ומתקבצים במקום אחד ונקרא חרדלית וכן כשמתקבצין מי גשמים נקרא חרדלית של גשמים והוא כשלולית, זו ששנינו (רפ"ב דפיאה וש"נ) הנחל והשלולית. ובגמ' הכונס (ב"ק ס"א סע"א) מאי שלולית [אמר רב יהודה אמר שמואל] [1]) מקום שמי גשמים שוללין [2]) ר' יוחנן [3]) אמר (שמחלקין) [צ"ל אמת המים שמחלקת] [4]) שלל לאגפיה. — (א"ב פירוש חרדרא בל"י זרם מים שיורד ממקום שפוע למקום מדרון והוחלף אות רי"ש באות למ"ד והפכו באפסר ודקר). *[אחי"ה בענין אפסר טעות הוא עיי"ע אפסר ודקר א' אבל בענין גזרת חרדלית הדין עמו וכן פי' בעל כ"כ ודע כי גם הרמב"ם והר"ש גם רש"י בחולין פירשו חרדלית כמו הרדלית וראב"ד בפי' עדיות גרס כמו כן וברש"י בחולין צ"ל הרדלית ולא הרדלית שהרי הביא בשם הר"ג הפי' מדליו של הר וכמו כן צ"ל הר תלוש בפי"מ להרמב"ם בעדיות במקום חלש ולנכון אי' בפי"מ למקואות. ופי' מדליו של הר אי' גם בר"ש למקואות וברע"ב שם וזה קצת ע"א ממה שאי' בפי' רה"ג ובערוך] —

חַרְדּוֹן (כל"ע حردون ובל"ס הרדונא מן הלטאה (Hardaun, Eidechsenart בע' חברבר (א'). *[אחי"ה ושם הוכחתי כי הוא מין הלטאה ולא כדעת הפי' המיוחס לרש"י לב"ר ס"פ פ"ב שפי' צב וכן פי' המהרש"ם בירו' ברכו' פ"ח די"ב: בד"ה והעלה עליה חרדון אבל גם תר"י א' ופשיט' העתיקו צב (ויק' י"א, כ"ט) ע"י חרדונא כגי' דפ"ר של תרג' ולא כגי' המוטעת בערוך ע' חרדונא. וגי' המעולה הנ"ל הביא גם המהרש"ם בשם תר"י בירו' ברכו' פ"א ד"ג רע"ד לביאור המאמר (דירו' שם) ובלחוד דלא יעביד כהדין חרדונא וכו', ופי' שם המהרש"ם והצב כשהוא שוחה ראשו זקוף ע"כ. ודע כי צב = ضب גם כן ממיני הלטאה הוא אבל משונה ממיני של חרדונא עיין הערת הח' פליישער לעמ"ת ללעווי סח"א. וכנ"ה בתרג' ד"ה א' י"א, כ"ב (בהוצאת ראהמער צ"א כ"ט) יומא חדא רחקת רגליה בחרדונא דמית] —

* חָרוּת, חֵרוּתָא עיי"ע חרת.

חֲרַז (מל"ע خرز וכן בלשון סורי פי' נקב ונרדף עם חרץ خرص, خرس. stechen, reissen spalten; חִירְזָא (Stechdorn. בפ' גיד הנשה בגמ' שולח אדם (חולין צ"ה:) אמר רב הונא אמר רב חריזין הרי הן סימן, פירוש דץ ביה קוץ או מידי אחרינא בשנים או בשלשה מקומות כדאמרינן בהמקבל (ב"מ ק"ג:) קני דחירזא [5]). בפ' הערל בגמ' איזהו פצוע דכה (יבמות ע"ה רע"ב) ההוא גברא דסליק לדיקלא וחרזיה סילוא בבצים. ובר"ג דפ' המגרש (גיטין פ"ד.) התם בדידיה קיימא (דאיבעי) [צ"ל דאי בעי] מחריז נפשיה בסילוא ולא ניים [6]). פי' מכה עצמו בקוץ שלא יישן. *[אחי"ה ובע' סל ד' הביא עוד רבינו ע"ז כ"ח סע"ב דחרזיה סילוא ולא פי' וראיתי בפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליק' דף י"ז:) שפי' מי שהכהו קוץ ע"כ וכן פירש"י או שנתחב קוץ בבשרו אבל דחרזיה פירוש שם לשון מחרוזת של דגים (ב"מ כ"א.) — ובחולין הגי' לפנינו בחרוזין הרי זה סימן ופירש"י נתן בשר בחרוזין רישט"ש ונתעלם מן העין ע"כ והלעז נ"ל שהוא Riste, Reiste והוא חבילה וכריכה בלי איכרים עיי"ע אניצי (ח"א, קמ"ח הערה 3) או אולי ל"צ rets מל"ר Netz, reto ובפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף שמ"ג:) ראיתי מפורש בזה"ל בשר בחרוזין מהו כלומר אמרינן בשר כיון שנתעלם מן העין כו' ואם יש בשר בחרוזין כמו שתולין הקצבין החתיכות ועשה בו הלוקח סימן באותן חרוזין מהו ויכיר החרוזין ע"כ ונראה שלפי פירוש זה חרוזין הוא כמו מחרוזות עיי"ע הבא אח"ז] —

חרז (מל"מ חרוזים (שה"ש א', י') ענקים בפרט מרגליות נקובות בחוט וכ"ה בל"ע خرزة כל דבר תלוי בשורה מחובר בחוט וזולתו ובלש' סורי חַרְזָא פי' שורה וסדר וחורזא ענקים Schnüre, (Perlenschnüre בפרק אלו מציאות (ב"מ כ"א. כ"ג רע"ב) ומחרוזות של דגים. [פי' שורות] [7]) — אני מחריז דברי תורה לנביאים בויק"ר [פ' זאת תהיה] (פט"ז). *[אחי"ה גם זה מע' הקודם כי פתרון חרז בעצם הוראתו כמו خرز בלש' ערבי נקב ועוד תפר ומחבר ומזה אני מְחָרֵיז דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים, כלומר תופר ומחבר אותם כבחרוזים. ובשיר השירים רבה פסוק צוארך הגירסא חורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני [8]).

---

1) וכ"ה בעי' שלל האחרון. 2) וכ"ה בעי' שלל ובכ"י ש"ס, ובנו"ג עוד: שם. 3) וכ"ה בעי' שלל ובנו"ג רב ביבי א"ר יוחנן. 4) וכ"ה בכ"י ש"ס ועוד בעי' שלל. 5) עיי"ע ארכבתא וע' חזר ב' וש"נ שינוי הנוסח' ועתה באתי להוסיף כי בכ"י וי"ו גרס בעי' הנוכחי חירזא ובכ"י ה"ב הרזא ומפירש"י לב"מ שם מוכח כי גירסתו היתה ג"כ חירזא וגם בל"ע خرز ענין כרת וטרף הוא. 6) בנו"ג מבריז וכו' בבלואתא וכו'. 7) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב. 8) ודוגמתו ראה ברות רבה פ' ליני ובילק' קהלת רמז תתקע"ד.

ובשהש"ר שם דרש בחרוזים באופנים שונים ואחד מהם: אלו ע' סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוניא [1]) של מרגליות. והתואר בשהש"ר שם שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן דאמר ר' לוי אית דידע למיחרוז ולא ידע למיקדח ואית דידע למיקדח ולא ידע למיחרוז ברם אנא הוינא הָרוֹזָא ואנא הוינא קדוחא. שמ"ר פ"כ ישב וחרז (את הצרור של מרגליות) הגדולות לעצמן והקטנות לעצמן והבינוניות לעצמן. בינוני פעול שהש"ר שם: בחרוזים . . אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו. איכ"ר פ' בחורים: ונערים בעץ כשלו (איכ' ה', י"ג) אמר ריב"ל ג' מאות תינוקות נמצאו חרוזים בשוכה אחת.(עיי' פי' בחידו' הרד"ל). ומהפעל נבנה השם מחרוזה עיי"ע. ובשרש חרז כתב הרד"ק ומזה (ר"ל מזה השרש) קראו לקצות בתי השירים שהם דומים זה לזה בתכלית בשלש אותיות או בשתים חרוזים ע"כ. ומזה נבין הדרוש הובא בילק' שהש"ר רמז תתקפ"ג: צוארך בחרוזים אלו הפייטנים] —

* חרזא והוא כמו חרצא כנוי להולדה עיין ערך חרץ ד'.

* חרזייתא עיי"ע הבא אח"ז.

חרחבן (מין ממיני צמחים של קוצים, Stechdistel, Brakendistel, Mannstreue) בפ' כל שעה (פסחיי ל"ט רע"א במשנה) בתמכה ובחרחבינה ובמרור [2]) ובגמ' (שם) בחרחלין ובחרחבינין. *[אחי"ה בע' אצווא (ח"א, ר"נ) הואלתי לבאר עפ"י פי' רה"ג כי אצווא או אצוותא מין צמח קוצים הוא ויען שמלת חרחבנה מבואר על יד אצוותא דדקלא מן הנחוין שגם מלה זו תהיה צמח קוצים ובאמת בזו השיטה הלכו הרמב"ם והרי"ף כי קרצעינה [3]) מין צמח קוצים הוא ונקרא בלשון יוני ובלשון רומי ἠρύγγιον, ἠρύγγη, eryngo, eryngion ומסגולתו הרחיב לדבר פליניאום כ"א, נ"ג; כ"ב ח', י'. ועלי צמח קוצים זה מרורים הם מעט לכן יוצאין בהם בפסח. ויש לי ראיה נוכחת כי חרחבינא מזה המושג אשר דברנו בו כי בפסחים שם אי' תנא דבי ר' שמואל אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח . . בתמכא ובחרבינין [4]) ובחרגינין ובכ"י מ' הגי' בחרחבינה ובהוגנין וצ"ל ובהרגנין וכ"ה באמת בכ"י ב' רק ישם לי' בחרחבינה ובהיפך בכ"י א"פ לי' בהרגינין ואי' בתמורתו ובחרחבינין נלמד מזה כי אחד מיותר ובא מגליון לפנים והדעת נוטה כי חרגינין או הרגינין בא לפנים להורות על ידו מהו חרחבינה של משנה ואין אצלי ספק כי הרגינין הוא ל"י ורומי הנ"ל ונשתבש מן הרניגין כלומ' eryngion [5]) נשאר לנו עתה לבאר גזרת חרחבינה או הרבינה כגי' הכ"י ונ"ל שאולי נשתבש מן חרזינה והוא ממש לש"ע قرصعنة = قرصنة שהביא הרי"ף והרמב"ם פירוש צמח קוצים הנ"ל eryngion והראיה שגם ר' שמעון בן לקיש היה לו נוסח חרזינה במקום חרבינה (הרחבינה) ממה שפירוש מלה זו ע"י אצווא (ובכ"י אסוא) דדיקלא ועתה אחשב למשפט כי אסוא הוא ל"פ اسه פי' קוץ וא"כ לדעתו חרזינה הוא מין צמח קוץ וטעמו ונמוקו עמו מפני שבאמת כ"ה בלשון פרסי خارجا, خارچنك, خارزار כולם מיני צמח של קוץ והראיה כי אצווא דדקלא פי' (צמח) קוץ של דקל כי בעירובין כ"ו: פי' ג"כ ר"ל מין צמח אחד ע"י אצוותא וחרזייתא דדקל עיי"ע אצווא וא"כ אצוותא (או כגי' דפוסי' ישנים אציאתא) ממש כמו חרזייתא. הארכתי מפני שחזרתי ממה שכתבתי בע' אצווא בענין פי' מלות הנ"ל וגם להוציא מדעת של הח' לעווי והח' ברילל שפי' כיאהרביכער ח"א, ר"ג באופן רחוק [6]). — ובענין פי' הירוש' עיי"ע יסי, יסיחלי. — ובענין הרגינין עיי' עוד ע' הבא אח"ז] —

☜ חַרְחַלִין (לפע"ד מל"פ וגזעו בל"י ונרשם אצל Vullers 2, 1448 בשרש هرقلوه Art Endivie) עיין עיקר שלפניו ופירושו מין של עשב מר. *[אחי"ה ואני אומר שהוא מין אחר והוא ממיני עולשין אשר אצלו נזכר בפסחי' ועולשין הן מין הנדבי וזה טעם מלה פרסי' הרשומ' ואולי יש להשוותה גם למלה פרסי' خرغول והוא עשב הנקרא Flohsamenkraut ועלי עשב זה נאכלין אבל מ"ש הח' ברילל במקום הנ"ל בע' הקודם שהוא ל"פ خرچلول טעות הוא כי זה מין דודאים הוא אשר עליו הרחבתי דבורי בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד שכ"ג והלאה. והח' לעווי רומז על חוורולין אבל זה לא מזה מין הוא ועוד גי' זו משובשת היא כמו שהראית לדעת בע' חוורולין ע"ש. והח' הנ"ל טעה אחר בעל כ"כ שגם הוא כתב בערך חרחלין כי ני' רבינו חוורולין ובערך

---

[1]) מל"י λινέα חוט Leine, Faden וגי' הילק' שהש"ר רמז תתקפ"ג משובשת היא. [2]) וכ"ה במשניו' דירוש' ובמשניות ובכל הראשונים ובכ"י ש"ס וכסדר זה מפורש בגמ'. [3]) זו עיקר הגי' כמו שהוכחתי שם לכן סי' הח' לעווי והוספת הח' פליישער טעות הוא בידם. [4]) גי' רבינו בחרחבינין. [5]) בע"א פירשתי כעי' הרגינין אבל זה האחרון חביב. [6]) שוב מצאתי כמו יש בפפלנ"צ להבי' לעף צב 170.

חוורולין כתב ובספרים כתוב חרחלין ע"כ ולא דק שהרי בע' הקודם לזה גם רבינו גרס חרחלין, וגי' חוורולין אצל רבינו בתמורת חזרת יולין של נוסחאותינו הוא וגם herbulus אשר על ידו פי' בעל כ"כ חוורולין אינו נראה לי, אבל בדלותו חספא מצאתי מרגניתא תחותיה כי הכ"כ רומז על פליניאום ספר כ"ה ושם מצאתי בפ' ק"ו וז"ל origeron a nostris vocatur senecio.. Nomen hoc Graeci dederunt quia vere ca-noscit פי' צמח erigeron נקרא בל"ר senecio פי' הישיש וכנוהו בל"י זה [כלו' ἠριγέρων] מפני שהלבין בעת האביב. ומעתה דעתי נוטה כי חוורלוין או כגי' הכ"י תוספתא פסחים חוורוור הורכב מן חוור פי' לבן ומן ל"ר וורי = vero כלומ' אביב וא"כ חוורוורי פירושו צמח שנעשה לבן באביב והרווחנו בזה כי חרגינין או הרגינין שנזכר אצל חוורלוין לגי' רבינו או חוורוור לגי' הכ"י תוספת' ג"כ ל"י הנ"ל ἠριγέρων, erigeron, הוא וזה הצמח שנקרא בל"ר senecio ובלאי"ט senecione בלא"ש Kreuzkraut הוא מר בתכלית המרירות ולכן היטב אמר הש"ס שאדם יוצא בו חובת מרור. והח' לעף משך ידו ולא פירש כל הענין הנ"ל] —

חרחר (מפעל ערבי حرّ פי' נקב ונקרא כן ברזל בקרדום או במרדע 1 Grabeisen, 2 Stech-eisen am Ochsenstecken) בהסייף פי"ג בכלים (מ"ג) חרחור שנפגם טמא עד שינטל רובו. פי' בל"מ מעדר (ישעיה ז', כ"ה), פ"א "שופתא דמרא (הוריו' י"ג רע"ב) בלש' חכמים וחותך מב' צדדים"[1]. ובפ' כל הכלים (פכ"ה מ"ב) יש להם אחוריים ותוך משבעה לחרחור ומארבעה לדרבן. פי' אם היה ארכו ז' טפחים ועשה ממנו בית יד לקרדום ואם היה ד' טפחים ועשה ממנו בית יד[2] לדרבן ובנומי פרק כ"ט[3] בכלים (מ"ח) שירי חרחור מלמטן שבעה. יש מפרשין העץ שמנהגין בו הבהמה. *[אחי"ה לכאורה הלך רבינו לשטתו בכל הערך בהנחת מושג אחד כי כפי' ציון הראשון לפי פ"א שופתא או יותר טוב כגי' רה"ג שוביא הוא בל"פ چنگ פי' מקל והעץ אשר אוחזין בו וזה בית יד כפי' הציון השני והעץ כפי' הציון השלישי אבל היותר נכון כי חרחר חרחור (או הרהור כדאי' בתוספ' כלי' ב"ב, פ"ג אבל בכ"י בתוספתא ג"כ בחי"ת) הוא מלשון ערבי הרשומה וענינו כלי איכר שחופרין בו את הקרקע וזה מעצד של פי' הראשון והושאל גם לכלי ברזל החדוד שבמרדע ועיי' פי"מ להרמב"ם ור"ש ורע"ב. וממה שכתב רבינו וכן רה"ג וחותך מב' צדדים אולי יש לדין כי המלה נחצבה מל"פ כי خرخر ענינו כל דבר עקום עיי"ע חרחר האחרון בלחישה ועוד פירוש כפול כלומ' כלי כפול שעומד לחפור בו מב' צדדים. ועוד השתמשו רז"ל במלה זו כי ענין חרחר כמו חר פי' נקב ודקר ולכן כִנוי הוא לברזל שבמרדע אשר בו מדקרין את הבהמה ודוגמתו תראה בע' דרבן שגזרתו ג"כ מל"ע نقب נקד ודקר] —

חַרְחֻר (מל"מ ענין הבערה מפעל עברי וערבי حرّ ent-zünden והושאל am das Verbrannte Brod) בריש טבול יום (פ"א מ"ד) והחרחור יתר מכאצבע פירוש "מקום שיחר וישרף הלחם שמו חרחור". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד מ"ב ושם הובאו לראיה הפסוקים מאיוב ל' ל'; ירמי' ו', כ"ט; יחזק' ט"ו, ד' וגם זאת לדעת כי רה"ג פי' כן על משנה ד' דטבול יום ואחריו נמשך רבינו וקצת תימא כי כבר הוזכרה במשנה שלפניה וחרחור פחות מכאצבע. וכן פי' הר"ש ע"ש וכן פי' הרמב"ם חרחור בחוזק החום ע"כ ומל"מ הוא ובחרחר (דברים כ"ח, כ"ב) והוא החולי השורף מרוב חמימות והפעל ממנו שהש"ר פ' היושבת ולא תחרחרו זה עם זה ולא תביישו זה לזה. והוא מל"מ לחרחר ריב (משלי כ"ו, כ"א) כלומ' להדליק הריב ולהבעירו עיין רד"ק שרש חרר וכן העתיק אונקל' לדברי' שם ובחרחורא. והקבוץ בתר"י א' דברי' שם חַרְחוּרֵי וממנו הפעל באתפלפל נחר גרוני (תהלים ס"ט, ד') אתחרחר עינקי. — והפסוק ממשלי הביא רבינו לראיה בע' הבא ושייך לע' הנוכחי ונכון לסדרו בסוג ערך אחד, אבל מה אעשה

[1]) ע"כ הועתק מפי' רב האי גאון לסדר טהרות צד ט' ושם הגי' שוביא דמרא ועיי"ע גגמי (בחלק ב' רל"ג בהערה 5).
[2]) כן הוא לנכון בכתב יד וי"ו ואם כן לחרחור . . לדרבן ענינו כמו יד חרחור יד דרבן ועיין תוספות יום טוב לכלים פרק כ"ה משנה ב' וכ"ט, משנה ז'. ובכתב יד ליידען וה"ב ליתא תיבות בית יד לדרבן וליתא בדפוסי ערוך מדפוס וויניציא והלאה ובדפוס ראשון ופיזארו חסר בטעות מן לדרבן עד לדרבן. ודע כי בכתב יד וי"ו איתא ועשה ובכתב יד ליידען וה"ב איתא יעשה וכונת רבינו לפי הנראה כמו שפי' הרמבים במקומו כי נזכרו אלו השעורים לשירים ר"ל כאשר נשברו אם נשבר מממנו אלו השעורין הרי הן יקבלו טומאה שאפשר שיעשו בהן מעין מלאכתן אם נשאר ממנו פחות כזה השעור הנה הוא שברי כלים ולא יטמא. ואם כן פירוש ועשה אם עשה ופירושו אם יוכל ממנו לעשות בית יד והוא מעין מלאכתן [3]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו ול"ד וה"ב, ובדפ"ר אע"פ שאי' לנכון בנומי והוא התחלת פכ"ט בכל זאת נדפס בטעות בפכ"ב וכ"ה בשרפ"ע.

אם גם בכ"י הפרידו בין הדבקים — והושאל לנזק לש' הרע אשר שורף ומבעיר וזה מה שדרשו בגיטין נ"ז: כ ש ו ט לשון תחבא (איוב ה', כ"א) בחירחורי לשון תחבא ונ"ל ברור כי הבין פעל שוט בפתרון הפעל הערבי شوط הצית באש כדי שישרף דבר מה וממנו בהשאילה השם شوط חרפה וקלון ועוד עיין רד"ק שרש שאט] —

חַרְחַר (מע' הקודם מל"ע حر anbrennen, heiss machen) בסוף עוקצים (פ"ג מי"א) בי"ש אומרים משיחרחר "איכא דאמרי משיהרהר פירוש משיביא עשן ויעשן להבריח הדבורים כאלו מחרחר ריב עם הדבורים מן לחרחר ריב (משלי כ"ו, כ"א), ופי' משיהרהר משיחשוב מחשבה לרדות הדבש". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד מ"ה ושם חסר קצת מפנים ויש להשלימו מע' הנוכחי והמו"ל לא הרגיש בזה וגם השלים ופירוש א ח ר משיהרהר, ואינו מהצורך כי רה"ג ורבינו פי' רק איכא דאמרי היינו גי' משיהרהר. אבל עיקר הגי' משיחרחר ופי': מ ש י ב י א ע ש ן ו י ע ש ן להבריח הדבורים, וכן תרג' הפשיטא כאשר תעשינה הדברים (דברי' א', מ"ד) איך דיבורא מ ת ע נ נ א פי' כמו דבורים המתעשנים angeräucherte Bienen ונגרר אחר תר"י א' היכמא ד ח ד ד ן . . אורעייתא וצ"ל ד ח ר ר ן מל' המשנה משיחרחר, כי חרחר הוא בנין פלפל של שרש חר = חרר, ויפה הגיה הח' לעווי הדדן צ"ל הררן (עיין עמת"ר 279) אבל טעה במח"כ בפירושו וכבר השיג עליו הח' גייגער מ"ע ח"ד צד 248 אבל גם הוא טעה בפי' האונקלס שהעתיק דנתזן ע"י ab- zerfliessen וטעותו נולד מ ד ר ו ש של תרגום זה בסוט' מ"ח: ע"ש. אבל אצלי ברור כי נתזן הוא אתפאל מהשרש אזא anzünden עיין ערך אזא (ח"א, מ"ח) ושם הרביתי הדוגמאות מהבלעת האל"ף וזו אחת מהן כי נתזן פי' כמו נתאזן כלומ' מתעשנים ונחרכין באש וזה סמך להשערת ג"ג (שם) כי התרג' פשיטא ותר"י ועוד אני מוסיף תרג' אונקלי' העתיקו תעשינה של מקרא כמו תֵּעָשֵׁנָה — ובענין גי' משיהרהר נ"ל שלא כדעת רה"ג והערוך כי אם מגזרת هرهر שפי' בל"ע הֵרֵע לאיש או לדבר schlecht behandeln ופירוש מעת שהרע האדם לדבורים לגרשם מבית הישעוה אז חלות הדבש מטמאות ובפתרון זה נבין היטב דרוש חרצובות (תהלי' ע"ג, ד') בויק"ר ר"פ י"ז שהפריד לשתי תיבות חר — צובות ודריש חר: לא הרהרתים בחלאים כלומר לא הריעותי להם בחלאים וכה"ג בילק' עיי"ע הרהר ובמת"כ הגי' לא חרחרתים אבל פירושו דחוק, ורבינו בע' חרצב גרס ערערתם. ודע כי הר"ש הביא פירוש הערוך מבלי שהזכיר מקורו את רה"ג והרמב"ם פי' חרחר מע' הקודם כלומ' חזוק החום וסיים בזה"ל: ואמנם מה שביאר משיחרחר מכיון שיתעורר הריב עם הדבורים ויתחיל לגרשם מן לחרחר ריב הוא מאמר לא יסכים עם העיקרים וכו' נ"ל שכיון על פי' רה"ג או אולי פי' הערוך וחסר נושא המאמר אחר מלת שביאר וכבר ידעת שהרמב"ם זעיר שם זעיר שם נושא על שפתיו בעל המאמר, וכן עשה הרע"ב שהרכיב פי' הערוך והרמב"ם בעוקצי' שם מבלי שהעירה את מקורו וקצת תימה שלא הרגיש התו"י (שם) כי פירוש הראשון דרע"ב לקוח הוא מהערוך] —

חַרְחַר (לפע"ד מל"פ خرخر דבר עקום וכפוף etwas Krummes, Gebogenes) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז סע"א) חרחר נחית בלע בלע נחית חרחר, פי' תתבלע ותרד כמו ב ח ו ר . — (א"ב חד חד גרים). *[אחי"ה ובכ"י א"פ נתערבו שתי נוסחאות חד חד ח ר ח ר נחית ונ"ל כי עיק' כגי' רבינו בתיבה אחת אולם לא כפירושו מל' חור וכן פי' הח' לעווי! כי אם מל"פ הרשומ' ולפע"ד שיעורו מי שיש לו עצם בגרונו יאמר הלחישה חרחר וכו'. כלומר ה ע ק ו ם הזה אשר בא לגרון יתבלע וירד וזה מ"ש רבינו בע' (אדרא) [אדרא] (ח"א, ל"ב) שני עצמות יש בצוארו של דג ו ע ק ו מ י ן הן וכו' ע"ש. וגם אם נגרוס חד חד יש לו פי' עיין מ"ש בע' בלע א' ח"ב ק"ב] —

חָרַט (ענין נחם מל"ע حرط VII עשה בלי דעת unüberlegt handeln ושוב אחור והנחם) תרג' בפסוק דודי שלח ידו מן החור (שה"ש ה', ד') לא צבן למחרם (ולמתב) [צ"ל ולמיתב] לותיה ענין (נחום) [נוחם] וחרטה. *[אחי"ה וכנ"ה בפפחים קי"ג. כל מילי זבן ותחרט וכו' ורגיל ב ה ת פ ע ל: מִתְחָרֵט חגיג' ה' סוכ' נ"ב: במד"ר פ"ד ולנקבה מתחרטת נדה ל"א: תנא דבי אליהו פי"ג נתחרט הקב"ה ביצה"ר שברא אותו, והשם חֲרָטָה נדה שם נדרי' ח': ע"ז:] —

חַרְטוֹם (מל"מ חוטם ורי"ש נ"כ בל"ע خرطوم Schnabel) ובל"ם פירוש חרטום של עוף והושאל לפי ולצד עליון של דבר Oeffnung, obere Seite) בלא היו כותתין פ"ד בתמיד (פ"ג דף ל"א רע"ב) הראש בימינו וחרטומו [1] כלפי זרועו.

[1] בנו"נ וחוטמו.

ובפ' העור וְהרוטב בגמ' האלל (חולין קכ"א.) תנן התם בריש טהרות (פ"א מ"ב) החרטום והצפרנים מיטמאין ומטמאין[1] ובמגילי' איכ' (בספריי שלנו ליי) [2] חרטומא דסנדלא. פי' פיו של עוף ושל בהמה ושל סנדל נקרא חרטום ובלשון ישמעאל כרטום. *[אחי"ה והיא המלה הערבי' הרשומ' ורמ"ל הדפים בטעות קרטום בקו"ף וכנ"ה בספרא אחרי ריש פרק י"ב או אשר תאכל נבלה פרט לחרטום ולצפורניים ולכנפיים וכו'] —

* חֶרְיָנָא, חִירְיָנָא (מל"ס חֲרְיָנָא ענין ריב ומצה Zank, Streit) עיין תרג' למשלי כ"א, כ"ד; כ"ב, ח'; ל', ל"ג. וכן תרג' מגורת (שם י', כ"ד) חריגותא לפי נ י' כ"י אצל החכם לעווי. והוא מפעל עברי חָרָה ודרש מגורת כמו משרש גרה = חרה. וזהי דעת ר"פ סמאלענסקין.

(חרית) [חרות] (dürrer Zweig) עיין בפנים) בס"ג דפ' כל הכלים (שבת קכ"ה: קכ"ו: ועיי' כ'.) חריות של דקל שגרדן[3] לעצים[4]. ובפ' כיצד צולין בגמ' דסמוך הפסח שיצא (פסחים פ"ב.) איכא בינייהו קני וחרייתא. — (א"ב פירוש ענפים של דקל עיין ערך אלטין). *[אחי"ה אינני יודע למה רמז ר"ב על ע' הנ"ל ומהנכון שירמוז על ע' חרת ג' כי שם מקומו לכן הסגרנו הרית של דבור המתחיל והבאנו בחצאי לבנה גי' חרות. וגם על רבינו יש לתמוה מה ראה על ככה לפרט ציונים הנ"ל בע' הנוכחי ולהפרידם מע' חרת ג'. ואולי כונתו לרשום במקום הזה הקבוץ שהוא חריות ועוד בלא"ר חרייתא. ובאמת בכ"י ו"ו ראש הערך הנוכחי חֲרָיוֹת ובציון השני לנכון בדפ"ר ופיז' חֲרָיָתָא בשני יודין ולא כבדפוסים האחרונים כיו"ד אחד. ובנו"נ בפסחים חריואתא ובכ"י ב' וחרוותא וגם זה נכון וגירסת רש"י חריותא. וצ"ל חרוותא אבל בירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד וחרוותה נראה שהוא ט"ס וכן חדיות בירו' עירובין פ"ז דכ"ד ע"ג ט"ס וצ"ל חריות ובהיפך תרגום מטעי (ישעי' ס', כ"א) נצבא דחרותי לפי גי' דפ' וויניצ' צ"ל דחרותי עיי"ע נצב. ובענין הגזרה נ"ל שנבנה משרש חר בל"ט ובל"ס ובל"ע حر ענין שרפה ויבישה ודוגמתו בל"י φρύγανον עיין וענף יבש dürres Holz, trockener Ast מפעל φρύγω dürren ובע' חרת ג' אתן לפניך גזרה אחרת ע"ש] —

חָרַךְ (מל"מ ענין כויה וביחוד העברת הנוצה או השער ע"י אש כלומ' הבהב וכן בלש' ערבי حرق ול"ס (sengen, rösten) בר"ג דפ' כל שעה (פסחים כ"א.) לא צריכא שחרכו קודם זמנו. ובסוף הפרק[5] (שם מ' רע"א) לא נחרוך[6] אינש תרתי שבלי בהדי הדדי. ובס"ג דפ' שני שעירי (יומי ס"ח:) אמר רבא[7] דשויה חרוכא איכא בינייהו[8]. ובהגדה דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ה סע"א) יומא חד יהבו ביה רבנן עינייהו חרכו שקיה קרו ליה רבנן קטינא חריך שקיה[9]. ובפ' אין מעמידין בגמ' שלקות (ע"ז ל"ח.) האי גוי[10] דחריך[11] רישא. — (א"ב ל"מ הוא לא יחרך רמיה צידו (משלי י"ב, כ"ז)). *[אחי"ה ויותר קרוב הפסוק בדניאל ג', כ"ז ושער ראשהון לא התחרך וכן פירשו רז"ל בירושלמי שבת פ"ב ד"ה. שכן שמשי אומנין מחרכין לן כמה דתימא ושער ראשהון וכו'. וכנ"ה בשבת ק"ס. קידושין מ"א. ר' ספרא מחריך רישא. שבת כ"ט רע"א אין מדליקין בפתילה שאינה מחורכת ולא בסמרטוטין שאינן מחורכין ועיין תוספ' שם ד"ה ולא וגי' התוספת' שבת רפ"ב. — התפעל: ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג הדורשה (הדא אגדתא) מתחרך[12]. אתפעל ב"ב ע"ד. הוה איחרוך איחרוכי, נדה כ"ח. דאיחרכי איחרוכי. ובינוני פעול בתמורת תואר חֲרוּכָא ובל"ס חוּרְכָא das Versengen עיין לעיל. וגם ביצ' ל"ב: אזדהר (לפי גי' רש"י) מחרוכא, יבמות קט"ז. (ג' פעמים) גברא חרוכא — כפר חרוכא באיכ"ר פ' בלע נראה שצ"ל חרובא או חריבה וכ"ה בירושלמי תעני' פ"ד דס"ס. עיי"ע חרוב ובילק' האזינו תתקמ"ו הגי' כפר חנניא] —

חרך (לפע"ד אוהל וחנות בל"ע ופי' הרשומ' בערך חרך) תגרי חרך שבירושלים (פסחי' קט"ז.) בעל הערוך גרס הרך ע"ש. *[אחי"ה ובע' הנ"ל הוכחתי כי עיק' הגי' בח"ת ומל"ע ופ'

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב. [2]) ונ"ל שמקומו באיכ"ר פ' רבתי בד"ה חד מאתינס ח' ובנו"נ שם אפסיק חד סנדליה ועל ציון זה כיון בע' גרע ופל ד' ע"ש. [3]) וכ"ה בכ"י א"פ לשבת קכ"ה: אבל בנו"נ שגרדן וכ"ה גם בכ"י לדף נ'. [4]) וכ"ה בכ"י פ' וא"פ ובנו"נ לשם עצים. [5]) בדפ"ר בקו הפרי ומטנו נשתבש מדפי פיז' והלאה הפרה. [6]) בנו"נ ליחרוך. [7]) וכ"ה בזבחי' קי"ו. אבל ביומי לי' ואי' בכ"י ש"ס. [9]) בנו"נ בשני מקומות איכא בינייהו דשויא חרוכא ונעלם מעיני הגרי"ב כי גי' רבא אי' גם בזבחי' הנ"ל. [9]) בכ"י ה"ב חרוכה שקיה ובנו"נ ואיחרכו שקיה . . קטין חריך שקיה. ובדפ"ר חרוכא קטין שקיה, אבל גם בברכו' מ"ו רע"א אי' קטינא הריך שקי כגי' דפי וויניצ' והוא שם כנוי לר' וירא = זעירא עיין ערך. [10]) בנו"נ עכו"ם. [11]) בדפוס ראשון דחרריך ובכתב יד פי' ר"ח לע"ז ובקובץ כתב יד אנגייליקא דף כ"ג:) אי' גוי שהרדיך וצריך להיות דחרריך והוא כמו דחריך. [12]) ובסופרי' פרק ס"ז הלכה ב' בטעות סופר מתברך.

הנ"ל. — ומה שענינו יחיד מָן חרכים (שה"ש ב', ט') עיין ערך הרך וע' הפרש ובתרג' לשה"ש שם חַרְכַּיָא ותר"י א' לבראשי' ח', ב' חרכֵּי שמיא, והיחיד חֲרַכָּא תר"י א' לשמו' כ"ב, א'; ליהוש' ב', ט"ו; לד"ה א' ט"ו, כ"ט, לד"ה ב' ל"ג, י"ג להעתקת ויעתר עפ"י סנהדר' ק"ג.] —

* חֶרֶךְ נדרים י'. חרק חרך חרף הרי אלו כנויי לחרם עיי"ע חרק, חרף א'.

* חָרוּל (מל"מ ענין קוץ Dorn) תרג' חרלים (משלי כ"ד, ל"א) חורלי וכ"ה בפשיט'. ילק' וירא ריש רמז צ"ה בשם מדרש: והלך (ישמעאל) והשליך עצמו תחת חרולי המדבר להיות ישן עליו.

חרם (= חֵירוּם לפיע"ד מל"פ حرام, حرامى גזלן וכן בל' הונגרי haramia וא"כ חירום גזילות ותיגרות עיר בעיר ממלכה בממלכת (Räuberei בפ' הזקת הבתים בגמ' ג' ארצות (ב"ב ל"ח סע"א וע"ב עיי' ירו' ב"ב פ"ג דיי"ד רע"א) דסתם יהודה וגליל כשעת חירום דמי, וכן בפ"ב בכתובות בגמ' מודה ר' יהושע (י"ז סע"ב וי"ח רע"א) פי' סיכסוך איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר: נודרין להרגין [1] לַחֲרָמִין ולמוכסין בפרק ד' נדרים (נדרי' כ"ז:), חֲרָם גוי [2] שהושיט ידו לחבית בע"ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (ע"ז נ"ח.). *[אחי"ה התואר חֲרָם והקבוץ חרמין עיי"ע הרג וש"נ וממנו השם חֵירוּם ועיקרו מל"פ הנ"ל הנאצל מלש' ערבי حرم העושה דבר אסור וחטא ובל"מ ענין השחתה (עיי"ע חרם ד') אבל בהוראת גזלן וגזילות משתמש רק בל"פ] —

חֵרֶם (מל"מ ענינו רשת ומכמורת Netz) בפ' ואלו מותרין (נדרים כ' רע"א) אם נדר בחרם ואמ' לא נדרתי אלא בחרמו של ים. החרם [3] טמא מפני זוטו בהכדור פכ"ג בכלי' (מ"ה) ובפ' כ"ה (מ"ט) העושה בגד מן החרם טהור. פי' ישיתא [4] כלישנא דרבנן [5] והוא ענין מצודה כדכתיב (קהלת ז', כ"ו) האשה אשר היא מצודים וחרמים, וכתיב (יחזק' כ"ו, ה') משטח חרמים" [6]. ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ה רע"ב) מלא חבל חרם בדרום. פי' חבל של רישת. *[אחי"ה ובב"ק נאמר זה טנפתלי אשר בחלקו היה ימה של טבריא ולכן נקראים ציידי טבריא בירו' מ"ק ספ"ב דפ"א סע"ב וירו' פסחים פ"ד ד"ל רע"ד חַרָמֵי טיבריה פי' ציידים ובבבלי מ"ק י"ג: תגרי טבריא — ועל שם התואר חַרָם פי' צייד עופות או דגים נ"ל לבאר שם הכנוי ר' יוסי החורם מנחו' ל"ז רע"א כי פירש"י והתוספ' ע"ש דחוק הוא ולפע"ד ר' יוסי החורם (R. Jose der Fischer) אחד הוא עם ר' יוסי ציידנא (לפי גי' המהרש"ס) בירו' ברכו' פ"ד ד"ח סע"א ובירושלמי תרומו' ספי"א דמ"ה סע"ב בט"ס צירניא וצ"ל צידניא וכ"ה בכתובו' מ"ו. תני ר' יוסף צידונא עיי' סד"ה קל"ח: ויוחסין השלם קנ"ד. ובעל סד"ה בע' יוסי (דף קל"ו רע"ר) גרס ג"כ ר' יוסי ציידנא ופירש לפי פי' הראשון על נכון: פירוש אומנתו לעשות מצודות ע"כ ותרגום משטח חרמים (יחזק' מ"ז, י') ציידין והשתא דאתינו להכא נוכל לשער כי גם יוסף רישבא שבת ק"ל, תענית י'. חולי' נ"ד. אחד הוא עם ר' יוסי החורם ור' יוסי (יוסף) ציידנא כי רשבא פי' רגמ"ה כ"י לחולין וכן רש"י לחולי' ועוד בכמה מקומות ע"י צייד ועיין ערך רשבא וע' נשב] —

חֶרֶם (פי' חריץ Erdriss, Einschnitt, Graben עיי' בפנים) בפ' מי שהוציאוהו בסוף הלכה מי שישן (עירובין מ"ז סע"ב) תני ר' חייא חרם שבין תחומי שבת, פי' הריץ. *[אחי"ה התוספות בעירו' שם ד"ה חריץ כתבו כן בשם ר"ח חרם לשון חריץ ע"כ וכונתו חריץ מים כפירושם שם בשם ר"ת וחרם הוא נקע מלא מים ועל זה הביאו וכן פר"ח ועיין ג"כ או"ז הלכת עירובין ס' סי' קנ"א ובאמת בכ"י מ' הגי' בפירוש חריץ מים ולא הוצרכנו לומר כי היתה גי' ר"ח חרם בסמ"ך כגי' הרי"ף ורא"ש בדפ' ווניצ' ורוקה סי' קנ"א כי גם حرم ענינו בל"ע חריץ ובקיע ועיקר הוראתו נקב וחלל עיי' הוספת הח' פליישער לעמת"ל להחכם לעווי צד 208, ורש"י הבין מע' הקודם לזה מצודת דגים וכבר השיגו עליו התוספות ועיין ג"כ בחי' הריטב"א לעירו' — ועוד נ"ל לבאר דברי ר"ה ורבינו בענין חריץ מים כי عرم בל"ע ממש זה פתרונו] —

חֵרֶם (עצם הוראתו מלש' ערבי حرم ענין הרחקה והפרשה והושאל בל"מ לכריתה והשחתה ועוד להפריש מהנאת בני אדם ולהקדיש לגבוה Verbannung, Weihung) כפ"ב בנדרים (י"ח:) הרי

---

[1] כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ות"ב ודפ' אמ' וכ"ה בע' הרג אבל בע' הנוכחי ברמ"ר פיז' ווניצי' לחרגין. [2] בנו"ג נכרי בתוספ' ע"ז פ"ח בט"ס חרם ארם ובכ"י תוספ' אירפ' רק חרם וצ"ל חָרָם, ובתוספ' דפ' ווינן נשתבש יותר אסור ארם! [3] עיין ערך זט. [4] בדפ"ר ישיהא וטעות סופר הוא. [5] עיין ערך שת ז'. [6] עד כאן הועתק מפי' רב האיי גאון לסדר טהרות

עלי בחרם אם חרם של שמים נדר אסור ואם של כהנים מותר [1]). ובערכין בפרק המקדיש שדהו (ערכין כ"ח: במשנ') חרמי כהנים אין להן פדיון אלא נותנין [2]) לכהנים וכו'. גמר' (שם כ"ט רע"א) ת"ר חרמי כהנים אין להן פדיון ונותנין [לכהן] כיון שהן חרמים כל זמן שהן בבית הבעלים הרי הן כהקדש לכל (דבר) [צ"ל דבריהן] שנא' (ויקר' כ"ז, כ"ח) כל חרם קדש קדשים הוא [3]) נתנן לכהן הרי אלו כחולין לכל דבריהן שנא' (במד' י"ד, י"ח) [כל חרם בישראל] ל ך יהיה [4]) וכן בתוספת' ערכין (ספ"ד) ג' חרמים הן אך כל חרם אשר יחרים איש לה' (ויק' שם) אלו חרמי כהנים, כל חרם קדש קדשים הוא לה' (שם) אלו חרמי גבוה, כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה (שם פסוק כ"ט) אלו חייבי מיתות בי"ד. בפ' [5]) אלו נערות בגמ' הבא על בתו (כתובות ל"ז:) כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה למה לי מיבעי ליה לכדתניא (ערכי' ו':) מנין ליוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי שלא אמר כלום שנאמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה וכו' אף קודם שנגמר דינו ת"ל מן האדם ולא כל האדם ר' יוחנן בן ברוקה אמר נערך מפני שדמיו קצובין והאי חרם מיבעי ליה לפי שמצינו למומתים בידי שמים שנותנים ממון ומתכפר להן שנא' (שמות כ"א, ל') אם כופר יושת עליו יכול אף בידי אדם כן ת"ל חרם . . . מן האדם לא יפדה [6]).
*[אחי"ה והפעל בהפעיל הרבה פעמים בערכי' שם, ועוד ענין החרים (in Bann legen) מ"ק ט"ז רע"א מנלן דמשמתינן . . מנלן דמחרמינן דכתי' (שופטי' ה', כ"ג) אורו ארור (ועיין שבועות ל"ו.), מ"ק שם: מנדין לאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים [7]). ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד ייא ההוא נוברא מְחָרַם, ושם ליהוין אילין עמא מחרמין וכ"ה כל"ס והשם חֵרֶם, חֶרְמָא, ובענין חרמי צבור הרבה לדבר פחד יצחק כזה הערך ע"ש] —

חרם (חָרוּם מל"ט וכן בל"ע خرماء מי שגובה חוטמו כרות כלומ' כפי' רז"ל שקוע, ונרדף ג"כ עם ל"ע نَكْسٌ stumpfnasig, dessen Nase abgeschnitten ist) בפ' מומין אלו (בכורו' מ"ג סע"ב) החרום איזהו חרום כ ל [8]) הכוחל שתי עיניו כאחת. פירוש חוטמו שוקע (בגמ' שם) ב י ן ע י נ י ו ויכול לכחול שתי עיניו כאחת. ויש מפרשין מלשון חרם כלומר אבוד החוטם. *[אחי"ה פי' ראשון נעתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיילי' דף ק"ז:) שהוסיף לדברי הש"ס שחוטמו שקוע [9]) התיבות: בין ע י נ י ו ע"כ, ורבינו הוסיף מדעת עצמו ויכול לכחול ב' עיניו כאחת כלומר ע"י שחוטמו שוקע יכול לכחול וכו' ובפי"מ להרמב"ם מבואר ג"כ עפ"י הגמ' חרום הוא מי שגובה חוטמו שפל מאוד, ואולי לא היו דברי הש"ס האלה לפני הראשונים לכן פירשו מדעתם כדברי הגמ' וכיש מפרשים פירוש הרמב"ם הובא בתוי"ט לבכורות שם. ואין כונת רבינו במ"ש לשון חרם על המקרא (ויק' כ"א, י"ח) כי אם על ה פ ע ל חָרַם כלומ' ענין קטיפה, אבוד והשחתה. וכפי' הערוך אי' ברש"י לויק' שם. ועוד עיי"ע סלד — ומהשרש הזה נבנה שם פרטי חרוּמַף (נחמי' ג', י') והוא כמו חרום אף] —

חֻרְמָן (= חֻרְמָנָא, חוּרְמָנָא פי' חרמנא בל"ס פתן (Otter, Basilisk פתן. — (א"ב תרג' פתן חרש (תהלים נ"ח, ה') חורמנא חרשא, תרג' בבלי נחש עלי דרך (בראשית מ"ט, י"ז) כחיוי חורמן ישרי על אורחא). *[אחי"ה בדפ' אמש' חסר סימן הוספת ר"ב מוספ"א היינו א"ב קודם מלת תרג' פתן וכו', והודפסה בט"ס גם מלה ראשונה פתן כאלו שייכת לר"ב ועיין בט"ר להח' אייזלער ח"א, ק"ח ושם קצת בלא דיוק. — וכן תרג' שרפים, תנין צפעוני וזולתם ע"י חורמנא עיין עמת"ר ללעווי זה הערך ועוד היעראזאיקאן לבאכארט ח"ג, 182 ושם הובא גם ל"ע حرمانه שם נחש צפעוני וגם רש"י לבראשי' מ"ט, י"ז פי' חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני אולם מ"ש וקרוי חורמן על שם שעושה הכל ח ר ם לא נ"ל, ויותר קרוב כי נקרא כן שם השד הרע Ahriman והוא סמאל אשר רכב על הנחש ילקוט בראשית רמז כ"ה ועיין ספרי על המלאכים צד 65 והלאה] —

* חוֹרָן, חֵרָן, חורנא, חורנה, חרינה (בלש' סורי חוּרָנָא כמו אחְרִינָא והאלף נבלעה עיי"ע חרא, פי' אחר ein Anderer ובנו"ן נוספת בסוף) תרג' מחרת (ויקרא י"ט, ו') יומא חורן וכ"ה לשמות ט', ו'; לבמדב' י"ז, ו' ושם ושם יומא חֵרָן;

---

[1]) בנו"ג אם בחרם . . אם כחרם מכאן עד: וכן בתוספתא חסר בכ"י ה"ב. [2]) כ"ה ברפ"ר ובשדפ"ע ניתנין. [3]) בש"ס הובא שלא בדיוק כל חרם בישראל וט"ס הוא מציון השני. [4]) ובכ"י ל"ד אי' לו יהיה ואולי כיון לבמדב' ה', י' אבל גם בש"ס ובשאר כ"י ערוך הובא פסוק לך יהיה. [5]) בדפ"ע חוץ מדפי' אמש' ופראג וגם בכ"י כאן מתחיל ערך בפני עצמו וטעות הוא. [6]) ע"כ בכ"י ו"ו ל"ד אבל בכ"י ה"ב כ"ה, וברפ"ע נתקצר ע"י וכו'. [7]) ומכאן יש להשיג על התשבי שכתב בשרש שמתא כי נדוי הוא הרחוק בטיני החרמות. [8]) בנו"ג לי. [9]) ורגמ"ה גרס כמו בערוך שוקע.

לשמואל י"א ד' ליליא חורן. איכ"ר פ' רבתי (ג' פעמים) אמר לון חורן. ירו' פסחי' פ"ו דל"ג. מאן יימר לי דחורן מקדש ש"ש דכוותי. ירו' תעני' פ"ב דס"ו. דילמא חורן, ירו' ב"מ רפ"ג ד"ט. תניי חורן, ירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ד, ירו' פיאה פ"ח דף כ"א. ירו' שבת פי"ז דט"ז: ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ג, ירו' תרומ' פ"ז דמ"ד רע"ד חד אמר . . וחרנה אמר, ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד וירו' תרומ' פ"ב דף מ"א ע"ג חד אמר . . וחרינה אמר. והקבוץ לזכר הוּרָנִין תרג' אונק' לבראשי' כ"א, כ"ו; לבמד' כ"ז, ג'; תרג' ד"ה א' כ"ג, ז', ירו' פיאה ספ"ח דכ"א סע"א דלא הוה אכל עם חורנין, ושם רע"ב והוא יהב ליה לחורנין הוה מפליג ליה לחורנין ובסוף העמוד: על נפשיה לא חיים על חורנין לא כ"ש. ירו' יבמו' רפ"ט ד"י. אית לי חורנין אבל יותר טוב שהוא קבוץ לנקבה וצ"ל חורניין וכ"ה בירו' יבמו' שם ובירו' שבת ספ"י די"ב רע"ד והא אית לך חוֹרַנְיָין וכן בלשון נקבה: ירושלמי שבת פ"א ד"ג ע"ג ואילין אינין חורנייתא, ושם פ"ב ד"ה סע"א חוֹרַנְיָיתָה למה. ירו' שביעית רפ"ו דל"ו: תלתא חורנייתא אילין אינון, וכן בתרג' ד"ה א' כ"ג, כ"ז ואמר בחוֹרַנְיָתָא, אולם זה מהיחיד חוֹרַנְתָּא, חוֹרָנִיתָא עיין תרג' ד"ה ב' ג', י"א, י"ב; ל"ב, ה', ירו' תרג' לשמו' כ"א, י' אין חורנתא ולויק' כ', י"א בין דהיא (חורנייתא) [צ"ל חוֹרָנִיתָא]. ובכולם האלף נבלע כבמשקל לשון סורי, אבל נמצא גם באל"ף בראש בדרך לשון ארמי ועברי עיי"ע באל"ף ח"א, נ"ח והלאה] — * חירנית (= הירנית והקבוץ הירניות פי' מל"י ורומ' הרשומ' בע' אירוניות ח"א, ע"ב (luftdicht geschlossen עיין ערך הנ"ל וע' אלפס ח"א ק"ה והערה א' וש"נ שנויי הנוסחאות ועיקר מקומו בע' הירנית ע"ש, וכ"כ קבע לו מקום בחי"ת וגם טעה בפירושו.

1 חֶרֶם (כמו חֶרֶשׂ בל"מ א') שם תואר לכלי אדמה irdenes Geschirr (ב') שברי כלי חרס וגם בכלל שברים Scherben; חַרְסִית Töpferlehm, Gyps) בפ' מרובה בגמ' אין הגונב (ב"ק ס"ט.) תנן במעשר שני פ"ה (מ"א) כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה פי' [בגמ'] סימניה כאדמה [1]) מה אדמה איכא הנאה מיניה אף האי נמי כי פרקיה שרי לאתהנויי מיניה, ושל ערלה בחרסית פי' [בגמ'] מה חרסית לית בה הנאה אף האי לית בה הנאה, ושל קברות בסיד וסימניה דחיור בעצמות [2]) וממחה ושופך כי היכי דניחוור טפי. בפ' המוציא יין (שבת ע"ח:) [3]) חרסית כדי לעשות פי כור. ובפ' כסוי הדם (חולין פ"ח.) מכסין בזבל דק ובחול דק [4]) בסיד ובחרסית. באלו כלים פ"י בכלי' (מ"ב) בחמר [5]) ובחרסית ובכל דבר שהוא מתמרח. פי' „חמר כמו החמר היה להם לחומר" (בראשית י"א, ג') חרסית מין סיד הוא שחופרין אותו מן הקרקע. וי"מ „הרסית שמכתשין אותו ועושין אותו טיט שמו חרסית" [6]) ובלע"ז טישטטסא [7]), ובילמדנו ריש שלח לך: היו מסתכלין באבנים ובצרורות של ארץ (ישראל) [8]) אם של צנומה הן פירותיה שמנים ואם של חרסית פירותיה רזין. שנים אנשים מרגלים חרש לאמר (יהושע ב', א') אל תקרי חרש אלא חֲרָם [9]) שעשו עצמן קַדָּרִים כדי שלא יכירום בני אדם ויאמרו אלו מרגלים [10]) כאור היוצא מבין החרסים [11]) (חגיגי י"ג:) ככר פי' בע' אר [12]). בפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ט רע"ב במשנ') וחרם הדרייני. פי' בגמ' (שם ל"ב רע"א). *[אחי"ה ועיי"ע גלף א' וע' הדריינא ומ"ש. וכנ"ה כלי חרס בפסחי' ל': שבת ט"ז רע"א וכלי' פ"ב, מ"א, מ"ב, מ"ג, מ"ז; פ"ג, מ"א ועוד איזה פעמי' שם. והקבוץ חרסין כלים פ"ג מ"ד (עיין בהערה 9) פ"ט מ"ה עיי"ע חרש וכן גרם החרש בערך חד ב' וכנו"ג

---

[1]) וכ"ה בר"ש למ"ש ובב"ק אי' כי אדמה. [2]) בנו"ג. יותר טוב כעצמות וכ"ה בר"ש וכצ"ל בערוך אם כי גם בכ"י ערוך וכ"י ש"ס בבי"ת. [3]) ורמ"ל טעה לחשוב כי הוא עמוד א' לכן כתב: „טיט כתוב" ונעלמה ממנו משני' שלומה. [4]) וכ"ה בע' דק א' הל' ב' ובנו"ג הדק . . הדק. [5]) בנו"ג בחומר וכ"ה בפי' רה"ג. [6]) התיבות הנרמזות הועתקו מפי' רה"ג לסדר"ט צד ו' [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ב' ובכ"י א' טשטוטסא ובדפ"ע טישטוסא ובכ"י ב"ר טשטוקא וזו או כגי' כ"י ו"ו ב' היותר קרוב למלה איטלקית Scherbenwerk testaccio וכב"י ה"ב בט"ס ששטוסא. [8]) לי' בכתב יד ליד ולי' בתנחומא. [9]) והוא תואר ופי' קַדָּר Töpfer, ועוד י"ל כי קַדָּר מל"י χάδος פ' עושה חביות וכן חַרָּם מל"ע خراس מוכר הביות ומזה הענין חרסין בכלי' פ"ג מ"ד שברי חביות. [10]) בתנחומ' ריש שלח (סי' א') הובא מאמר האחרון בראשונה, ומאמר הראשון הובא בסי' ו' בד"ה ויקרא משה ושם ושם בקצת שנויים ומאמר ראשון הובא בילק' שלח ס' סי' תשמ"ב בשם התנחומ' ומאמר שני הובא בילק' יהושע רמז ז' בשם מדרש רות ושם בכמה שנויים וקרוב לגי' רבינו ותנחומ' אי' במדב"ר רפ"ט"ו ושם אי' חָרָשׂ ועל זה הדרוש כיון רש"י ביהושע שם בפי' ד"א ע"ש. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר, ומדפ' פיו' והלאה נשתבש חרסית ולנכון בע' אר א'. [12]) אר א' בח"א, רס"ג. ור"ם סטאלענסקין יחשוב פי' חרסים: הוא אבן בזק Feuerstein הנמצא על הרוב בין אבני ג"ר וסי"ד, קאלק אונד קריידע, וחרס הוא הוא חרש שבמקרא כמו תחתיו חדודי חרש (איוב מ"א, כ"ב) כלומר כאור היוצא מן פייערשטיין כשמכין בו יוצאין ניצוצות ויעופו אנה ואנה וזהו כמראה הבזק.

בכלי' פ"ד מ"א בסמ"ך, ירושלמי ב"ק פ"ג ד"ג ע"ג מתכוין להרסין, איכ"ר ס"פ בני ציון: ונתערבו איבריו עם החרסין עיין במ"כ. — בענין חרסית נחלקו הדעות [1]) רש"י בב"ק ס"ט. פי' כתותי רעפים. טיבל"ש בלע"ז וכן לועז רעפים בביצ' ל"ג סע"א טייבלו"ש והוא כמו טיילי"ש Ziegel, tuiles אשר בו לועז רש"י בפסחי' ל':, בוכייא אבל בכ"י לביצ' (ד"ס מ"ד:) ובכ"י לפסחי' (ד"ס מ"ב.) הגירס' טיגולי"ש והוא כל"ר tegula וכן הרמב"ם כלים פ"י מ"ב פירש כתישת חרס כאשר יולש יקרא חרסית אבל התוספ' בב"ק ס"ט ד"ה חרסית ובחולי' פ"ח, ד"ה חרסית השיגו על פי' זה מטעם האמור שם, ובר"ש לכלי' פ"ג מ"ז ע"ש והר"ש עצמו פי' כפי' ראשון בערוך מין סיד וכו'. ולפע"ד כונת רבינו בזה הפי' על גפסום ומאישר זה יותר לבן מהסיד (עיי"ע גפס) לכן יי"ל כי חרסית לבנה הוא מענין לָבָן ולא לבֵנה לכן מכנהו כתואר לָבָן לומ' שהוא היינו חרסית ענינו סיד היותר לבן ולכן מן הראוי להשלים בערך בפי' הראשון מלת הלבן אחר הקרקע וכן נקרא בל"י גיפסים: λεύκη ἡ γῆ פי' קרקע לבן וכן פי' בירו' שבת פ"ח די"א: מהו חרסית חיורה. ואולי יש קצת הוכחה כי במ"ש הרמב"ם בפי"מ לשבת פ"ח מ"ד כי חרסית הוא טיט האדמה והוא ידוע אצל הרופאים וגם במ"ש במעש' שני פ"ה מ"ה שהוא טיט השרוף כונתו נ"כ על גיפסים כי יש לו הרבה סגולות בפרט אם נשרף ונקרא Gypskalk (gebrannter Gyps) לכן נ"ל להגיה בפי"מ להרמב"ם בשני המקומות הנ"ל סיד במקום טיט. ובענין גזרת חרסית נ"ל כי היא כמו חרס בלשון נקבה ונבנה על משקל חרסית בירמי' י"ט, ב' לפי הקרי ורש"י פירוש שם שער החרסית . . ששם זורקין חרסים הנשברים אבל עיין בערך הבא אח"ז — חרסות בתוספתא כלאי' פ"ב כ"י אירפורט עיין בע' חריע ומ"ש — תוספתא שביעית פרק ג' חרס ט"ס עיין ערך חרץ א'] —

2 חֶרֶס ומל"ט וענינו שמש וכן כל"ס خرشا שמש וא"כ עיר החרס פירוש עיר השמש Sonnen-stadt, Ἡλιούπολις ועיין בפנים) בס"ג דמנחות וק"י רע"א) מאי עיר החרס (ישעי' י"ט, י"ח) כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמשא מאי משמע דהאי חרס לישנא דשמשא הוא דכתיב (איוב ט', ז') האומר לחרס ולא יזרח. *[אחי"ה מהצעת הציון לכאורה יש הוכחה כי מתחילה היה כתוב כן בתרג' יונתן עפ"י הגמ' דמנחו' ודרש עיר ההרס כפי הכתיב כמו עיר החרס בחי"ת ולכן הביא הגמ' ראיה מהתרגום קרתא דבית שמשא ועוד מהפסוק כי חרס ענין שמש הוא ומה דאי' עוד בש"ס בתרגום קרתא דבית שמש דעתיד למיחרב וכן בתרגום שלנו דעתידא למחרב הוספה מאוחרת היא כדי להשות הקרי החרס עם הכתיב ההרס ענין חָרְבָּה אבל בכ"ז לבי אומר לי כי רבינו היה מקצר כדרכו את לשון הגמר' והתרג' כי בכ"י רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליק' דף נ"ה.) הוברר כי דרש הש"ס מלת הרס בשני אופנים וז"ל: כדמתרגם רב יוסף כו' דהאי הרס משמע חרבה לשון הריסות והוי נמי כמו חרס שמש כדכתי' האומר לחרס לא יזרח ואיתאמר דהיא חדא מנהון דקאמר נביא דאחת מאותן ערים שהיא נקראת בית שמש תהא נהרסת ע"כ וכן פירש"י לישעי'. ההרס ת"י לשני פנים לשון האומ' לחרס וכו', ולשון הריסה וחורבן וכו' וכן הביא הרד"ק ישעי' שם שני אופני התרגום. ובהעתקות עתיקות יש מהן שגרסו בה"א ויש מהן בחי"ת כי עקילס, ותודות (תיאודוטיון) העתיקו Ἀρὲς והפשיט' הֶרֶס אבל הע' כפי נוסח של complutensis העתיקו Ἀχερὲς וסומכוס πόλις ἡλίου; והואולגאטא civitas solis; והעתקת הערבי عين الشمس (וזה בית שמש של מקרא Heliopolis[2]). נשמע מזה כי יש ספרים שכתוב בהן בה"א ויש כחי"ת ומנחת שי לישעי' כתב כי רק בספר אחד מצא כתוב בחי"ת ע"ש, אבל עתה הוברר הדבר כי בששה עשר ספרים אי' בח"ות עיין גיזיניאוס שם — וכנ"ה חרס בהוראת שמש בירו' נדרי' פ"א דל"ז, וירו' נזיר ר"פ א' דנ"א, והא תני בר קפרא חרס (כלומ' במקום חרס של משנה) לא חספא הוא? א"ר זעירא לשון גבוה הוא האומר לחרס ולא יזרח. ועוד הובא פסוק הנ"ל להוכחה כי שער החרסית (קרי, והכתיב החרסות) (ירמי' י"ט, ב') הוא לשון זריחת שמש היינו המזרח וז"ל הירו' בעירו' פ"ה דכ"ב ע"ג שער חריסית (צ"ל כמו בע' כוון: חרסית) שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דאת אמר האומר לחרס ולא יזרח ועל זה המאמר כיון הרד"ק בירמי' ע"ש אבל בשרשים שרש חרס לא הזכיר דרשת רז"ל ופי' מדעת עצמו בזה"ל שער החרסית לפי

[1]) עיי' קצת מהן בתוס' חולי' פ"ו מ"ו.

[2]) אבל העתקת רס"ג قرية حرس יש לו פתרון אחר עיין גיזיניאוס פי' לישעי' פי"ט צד 634, אבל מה שהביא שם צד 629 כי ר' יונה (Abulwalid) פי' ע"ו خربة פי' נחרבת לא ידעתי מאין היה לו כי בספרו כתאב אלאצול לא הביא הפסוק מישעי' לא בע' הרס ולא בערך חרס וזה קצת תמיהא.

שהיה מכוון כנגד זריחת השמש ע"כ [1]) — ובענין גזרת חרס, חרסית נ"ל כי אף אם ל"מ הוא (עיין שופטים ח', י"ג מלמעלה החרס ות"י עד דלא מיעל שמשא; וכן תרגום שופטים י"ד, י"ח בטרם יבא החרסה) בכ"ז גם ל"פ היה מול עיני התרגום ונגד פני רז"ל כי خرشا, خرشيد = خورشيد וכן בה"א هور هورشيد ענינם שמש וממנו خراسان מזרח ועפ"י זה הכל יבא על מקומו בשלום] —

* חֲרֵסוּם (חרסום, חרסון) (Crösus) שמחות פ"ט מעשה בימי חרסום וכו' א"ל אין שעת הסכנה ראיה. ואיזה פעמים הובא בנו אלעזר (אליעזר) עיין יומא ט', י"א (שנה) ששמש ר' אלעזר בן חרסום וביומ' ל"ה: הפליג לספר על עשרו של ר' אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים וכו' ע"ש, וכן יסופר באיכ"ר פ' בלע: עשרת אלפים עיירות היו בהר המלך לר' אלעזר בן חרסום היה האלף אחד מהם וכנגדן היו לו אלף ספינות בים וכו', ודע כי בכ"י ב' ליומ' ט' ובכ"י ב' לכל העמוד ל"ה, אי' הגי' בסמ"ך בסוף. וכ"ה בילק' דפ' שאלוניקי פ' וישב רמז קמ"ה עיין ד"ס יומ' צד מ"ד: אי לזאת דעתי נוטה להשערת פערלעס (שפראכ-אונד זאגענקונדע 18) כי חרסום עיקר הגי' ואיננו שם פרטי כי אם כנוי על שם Crösus מלך לידיא שהיה כידוע מופלג בעשרו ואלעזר בן חרסום היה כה"ג בבית שני ואחד הוא עם אלעזר בן חנן או חנינה Ἐλεάζαρος Ἀνάνου הנזכר בקדמוניות לבן מתתיהו י"ח ב', ב' רק בן מתתיהו קורהו על שם אביו ורז"ל היו קורין על שם כנויו כלומ' על שם עשרו ואם חרסום שם כנוי הוא לאלעזר שהיה מפורסם בעשרו זכינו להבין את השם גביני בן חרסון הנזכר בקהל"ר פ' יש אחד שמסופר שם בשעה שמת אביו אמר לאמו הראיני כל כסף וזהב שהניח לי אבא אזלת וחמיית ליה חד כורא דדינרי והוות קיימא היא מן דין סיטרא והוא מן דין סיטרא ולא חמין דין לדין. ואולי יש להגיה חנינא במקום גביני ואם נהפך הסדר כזה: חרסון (= חרסום) בן חנינה אז מצאנו ראינו שם הפרטי חנינה שם אביו של אליעזר כמו שהובא בקדמוניות הנ"ל רק במקום אליעזר השתמש בעל המאמר בכנוי חרסון כדי לסמוך זה הכנוי על דרוש יש אחד ואין שני להודיע כי מפורסם בדורו היה כמו חרסום בעשרו. ועוד י"ל הערה קטנה והיא כי גביני בכונה נאמר יען שרצה לדרוש את הפסוק גם עינו לא תשבע עושר שהיה סומא אחת מעיניו (קהל"ר שם) ומלת גביני אינו שם עצם כי אם ג"כ כנוי כי גבין הוא מי שעפעפיו תלויות על עיניו עיי"ע גבין (ח"ב, רכ"ז) וא"כ גביני בן חרסון פי' איש שעפעפו אחת תלויה על עינו ר"ל שהיה סומא, וסומא זה היה בן חרסון כלומר בנו של איש המפורסם בעשרו כחרסום וזה מה שאמרו בקידושין מ"ט: על מנת שאני עשיר אין אומרים כר' אלעזר בן חרסום ובודאי זה האיש עשה רושם בזכרון בני דורו לכן היטבנו להשכיל מה שסיים בקהל"ר שם ר' לוי בשם ר"ל [2]) אמר יום שמת גביני בן חרסון נולד בלשאצר סנטרא דבבל, ובלי ספק בחר בעל המאמר לשון ערומים וכונתו היתה על מלך רומי אחד ולדעתי על קיסר הדריינוס וכנהו ע"י בלשאצר שהציר הדריינוס לישראל ולביהמ"ק השני כמו בלשאצר בן בנו של נבוכדנצר לבית ראשון וגם בספר הגנוז המכונה יהודית נקרא טריינוס קיסר אשר מלך קודם הדריינוס בשם מלך נבוכדניצר (עיין קורות היהודים לגרעטץ ח"ד ב', קל"ב) [3]) ובאמת גם ימי טריינוס היו לישראל ימי גזרות וימי סכנה וא"כ יפה עולה לשון מסכת שמחות הנ"ל אין שעת הסכנה ראיה על ימי חרסום (חרסום), ואם חרסום חי בימי טריינוס אז היה יכול לחיות בנו אלעזר (= גביני בן חרסון כלומר הסומא של בן חרסום או חרסום בן חנינה כאמור למעלה) בסוף ימיו ומת בתחילת ימי מלכות של הדריינוס וזה מ"ש יום שמת וכו' נולד בלשאצר וכו' ורצה לתת סימן מובהק מהתחלת הצרות לישראל והוא מיום המיתה של עשיר המפורסם ואז התחילה מלכות של הדריינוס. ולפי פי' וחשבון זה יפה עולה נוסח שו"ט מזמור ט' שחסר שם בין י' הרוגי מלכות ר' אלעזר חרסנה כדאי' באיכ"ר ר"פ בלע אבל גם באיכ"ר אי' בזה"ל אית דמפקין ר"ט ומעיילין ר' אלעזר חרסנה ונ"ל שצ"ל חרסום. — ומ"ש בסד"ה אות אל"ף צד ל"ב ע"ג סוד בענין חרסום כי גימ' שדי ע"ש אין לנו עסק בנסתרות. — היוצא לנו מחקירתנו כי חרסום ובן חרסום הוא שם לווי או כנוי לאיש מופלג בעושר, ומעתה נוכל לומר כי

[1]) ודעת רש"י עיין בסוף ע' הקודם לזה וטפתרון חרסית — חרש רוצה לבאר גם היעראנימוס עיר החרס עיין דבריו בגיזוניאום שם צד 333. [2]) ונ"ל בחסך ר"ל בשם לוי דר"ל אמר בכל מקום בשם לוי עיין מבת"י למהרז"ף קי"א [3]) ודעתי נאמנה כי הרוגי נבוכדנצר שהזכיר ר' יהושע בתוספ' ספ"ג דעדיות (ועיין זבחי' קי"ג.) ג"כ על הרוגים נאמר שנהרגו על פי טריינוס ושר צבאו קְוִיאֵטוּס.

אחד הוא עם בונוס בן בונוס (זה עיקר הגי' עיי"ע סכן ומ"ש) שנזכר בעירובין פ"ה סע"ב ופ"ו רע"א אשר נאמר עליו כי יש לו אלף ספינות בים וכנגדן אלף עיירות ביבשה, ולפע"ד הוא מל"ר bonus פירוש עשיר וא"כ בונוס בן בונוס עשיר בן עשיר.

☞ (חרספתין) [צ"ל חַרְסְפִּיתָא] בל"ע حرشف קשקשת הדג (Fischschuppe

תרג' אשר אין לו סנפיר וקשקשת (תר"י א', י"א. ט', י', י"ב) דלית ליה ציצין וחרספתין. *[אחי"ה בנו"ג חרספיתין וכן בתר"י א' לדברים י"ה, ט' ציצין למפרח וחרספיתין על מושכיה וכ"ה בפסיקת' דפרה בפסיק' רבתי פרשה י"ד עיין ערך החרפותא ושם הוכחתי כי עיקר הגירסא כמו בערך הנוכחי והיא בעצם תומה לשון ערבית הרשומה בתחילת הערך] —

חֲרֹסֶת (תערובות מינים כתושים שנותנים בהם חומץ לטבול בו בשר וזולתו ולפע"ד מל"ע هريسة עיין בפנים) כפ' בכל שעה (פסחים מ':) אין נותנין את הקמח לתוך חרוסת. ובפ' ערבי פסחים (שם קי"ד. במשנה) הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת[1]) ואעפ"י שאין חרוסת מצוה רבי אליעזר ברבי צדוק[2]) אמר מצוה. [בגמ'] (שם קט"ז.) מאי מצוה . . ר' יוחנן אמר זכר לטיט. על כן עושין אותה מכל מיני פ י ר ו ת[3]) מתוקין ומרורין וחומץ כמו הטיט שיש בו כל דבר. *[אחי"ה לכאורה כיון רבינו בזה הפי' לענין פתרון של ערך חרם א' והיינו טיט. אבל לפע"ד הוא מל"ע הרשומ' שענינו תערובת חתיכ' בשר עם קמח וזולתו והושאל לרז"ל לטיבול שיש בו יין או חומץ בתערובת קמח רק בפסח אין נותנין קמח לתוך החרוסת ועיין פירש"י לפסחים מ': והכלי אשר משימין בו החרוסת נקרא בית החרוסת (שם ל': עיין רש"י שם ובע' בית שאור). — וכן הוא בפסחים קט"ו סוף עמוד א' וריש עמוד ב' האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת (עיי"ע קף ט"ז) נשמע מזה כי עיקר הוראתו מין טיבול] —

חֲרִיעַ (בלש' ערבי خريع wilder Safran, Saflor) בתוספתא מעשר שני (פ"א) [בנות חריע נקחות בכסף מ"ש . . חלות חריע וכו'][4]). [בפ' שני][5]) בכלאים (מ"ח) אין סומכין לשדה תבואה וחרדל וחריע. ירוש' (פ"ב דכ"ח.) מהו חריע מוריקא. ובפ' בא סימן בגמרא כל זמן שהוא חייב בפיאה (נדה נ"א רע"ב) ובסוף עוקצין (פ"ג מ"ה) הפלפלין וחלת חריע נלקחין בכסף מעשר[6]). י"מ שזה חלת חריע פחות ממוריקא שהוא י ר ו ק[7]) וזה רוחב כאצבע והוא זול והנשים שפין ממנו פניהם. *[אחי"ה מלה ערבית הרשומה נרדפה עם המלות הערביות عصفر, قرطم ונכון פי' הרמב"ם בכלאי' ע"י עצפור ובעוקצין ע"י אלקרטום. ועוד בל"ע مريق ענינו כמו חריע ונגזר מפעל ערבי ورق XI פי' ירוק ככרכום וכן ענין חֲרִיָעא חרועָא בל"ס ירוק ביותר וזה מוריקא של ירוש' ולכן גי' דפ"ר מוריקא שהוא י ר ו ק נכון מאוד ופי' כי חלת או חלות[8]) חריע פחות ממריקא יען שאינם ירוקין כל כך כמוריקא, וזה כלומ' חריע רוחב וכו', ובפי' סד"ט לרה"ג לעוקצין (צד מ"ה) פירש חלות חריע מוריקא דבינו ובמיית קורטים ע"כ וכונתו במלת דבינו אולי צ"ל דבינינו כלומר הנמצא אצלינו או אולי ט"ס במקום בירו' = בירושלמי. — ובעהק"צ שנ"ב סיים זאפרין בלא"ש —. וכנ"ה בירו' כלאי' פ"ב דכ"ח. אין מקיפין חרדל וחריע אלא ל ח ס י ו ת בלבד דברי ר"מ ר' יודה אומר לכל מקיפין חרדל וחריע חוץ מן התבואה וכו' ע"ש היטב כל הסוגיא ובפירוש פני משה ומראה הפנים ודע כי כ"ה גם בתוספת' כלאים פ"ב אולם בכ"י אירפ' הגי' אין מקיפין חרדל חריע אלא ל ח ר ס ו ת בלבד וכו', ואולי הוא הנכון ושעורו רק לשדה קשה כשל חרסית (עיי"ע חרם ציון מילמדנו) סומכין החרדל וחריע שלא יבואו להפסיד את הזרעים] —

חֶרֶף (כנוי לחרם) בריש נדרי' (פ"א מ"ב ד"י.) חרק חרך, חרף הרי אלו כנויין לחרם, ופי' שמן (הכ' או מן הק') [צ"ל הק' או מן הכ'][9]) או מן הפ' יכול לעשות חרם. (נזיח נזיק) [צ"ל נזיק נזיח][10]) פזיח כנויין לנזירות שאם גורדין תוכו

1) בנו"ג עוד ושני תבשילין אבל לי' במשניות נאפ' ופיז' ובירו' במשנה ובגמרא שם ס"י דל"ז ע"ד ובריי"ף ובראי"ש ובכ"י ב' מינכען (ד"ס פסחים צד קע"ה.) ולא העיר על הערוך. 2) וכ"ה ר' אלעזר בכ"י מ' וכ"ה לדף קט"ז. וגירסת ברי' אי' בכ"י ב' וכ"י א"פ ובמשניות ובירושלמי. 3) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. 4) ברס"ע ובכ"י ערוך לי' וצריך לתשלים ויותר נ"ל שמקומו לפנה בסמוך קודם או אחר הציון מנדה ועוקצין. ובכ"י תוספ' אירפורט בנת חריעא . . חלת חריעא. 5) נשמט בט"ס ובכ"י ה"ב איתא רק ציון מתוספתא, ירושלמי ועוקצין. 6) וכ"ה בתוספ' מ"ש פ"א בכ"י אירפ' ובנו"ג במעשר שני. וכאן שייך הציון הראשון מתוספתי דמ"ש עיין הערה 4. 7) כ"ה ברפ"ר אבל בשרס"ע ובכ"י ה"ב ד ק. 8) עיין ירושי' פסחים רפ"ו דכ"ט ע"ד וירושלמי חגיגה פ"ג רע"ט ע"ג, ספרי ראה ס"ס ק"ז ועיי"ע חלת ב'. 9) כי זה סדר הלשון חרק חרך. 10) כן נראה מפירוש רבינו וכן הסדר במשנת בבבלי ובירו'.

של ק' או תוכו של ח' או תוכו של פ' ושל ח' [1] הוי נזיר וכו האחר [2].

1 חֲרַף (באפעל אַחְרִיף פי' מל"ע خرف הקדים להיות etwas früh geschehen וגם נאמר ממהירות בישול פירות frühreifen ובענין זה נרדף עם خرف והתואר חֲרָפָא בל"ע خريف 1 Früh-(regen, 2 frühzeitige Frucht, 3 Frühlamm בר"ג דתעניות (ג':) הא בחרפי הא באפלי, פי' חרפי אין נעצרין אפלי נעצרין, משום דמעלי רוחות נמי רוח מצויה לא מיעצרה רוח גדולה שאינה מצויה בכל עת נעצרת. חרפי ראשונים כמו בימי חרפי (איוב כ"ט, ד') אפלי [מאוחרים] כמו (שמות ט', ל"ב) כי אפילות הנה [3]. ובר"נ דפרק תינוקת (נדה ס"ה רע"ב) איכא ביניהו חרפי [4] ואפלי. בפ"ק דר"ה בגמ' באחד באלול [5] (ר"ה ח' רע"א) בחרפתא דהויין מאדר [6]. בפ' בן סורר ומורה בגמ' אכל בעיבור החודש (סנה' ע':) כדאמר להו ר' חייא בר ר' אבא [7] לבניה אחריפו עולו אחריפו פוקו אחריפו עולו פי' [8] שיהו מקדימין ועולין לעיבור החדש קודם שתחשך אחריפו פוקו כלומר שיצאו למחר לאלתר קודם החמה כדי שיהו הכל שומעין עיבורו והא דקתני (סנהד' שם) אין עולין להן אלא ביום היינו דקאמר אחריפו עולו קודם שתחשך, והא דתני בלילה [9] היינו נמי כי האי ולהכו קרי ליה לילה דלגבי שאר היום לילה הוא דסמוך לחשיכה ותרוויהו חדא מילתא נינהו. *[אחי"ה ואפעל איתא ג"כ בשבת קט"ו רע"א כיון דחזא דהוו קא מחרפי וכו' כלומ' מקדימין לפני מנחה. והתואר אי' עוד בהגינ' כ"ה. עיי"ע עין, מ"ק ו': עיי"ע אפל, ב"ב צ': בתרעא חרפא פי' בשער המוקדם והפכו תרעא אפלא (שם) ורגמ"ה כ"י לב"ב פי' בזה"ל הוה מזבין פירא בתרעא חרפא כחרפא: שהיה מוכר תבואתו בימות הקציר באותו שער שהיה הולך בתחילה ולא היה מאצרן ושמואל היה מאצרן ומזבין להו בתרעא אפלא כחרפא שהיה מוכרו בסוף שנה והיה מוכר השער של אפלא בזול כחרפא כמו שהיה נמכר בשעת לקיטה ע"כ לשונו הזהב ולפי פי' זה נוכל גם לגזור כְּחַרְפָּא מלש' ערבי خرف: עת לקיטת הפירות, היינו בחורף Herbst, וגם הוראת מלה ערבית הנ"ל גשמים הבכירים ופירות המתבכרות ועוד טלאים הבכירים ומזה גם בר"ה הנ"ל בחרפָּתָא והוא קבוץ נקבה לפי גי' רבינו וכ"י ב' מינכען או בחרפאתא לגירסת ר' יונה (עיי"ע אפל) ובנו"ג בחרפייתא וכ"ה בכ"י א"פ והראשון עיקר וכן הביא הריטב"א הגי' בשם רש"י ופי' אפילתא וחריפתא על הבהמות שיש בכירות להתעבר מאדר ויש אפילות להתעבר בניסן אליבא דאידך תנא וכו' ע"ש — ומה שתרגם כבש וקשיטה ע"י חורפא עיי"ע חרף ה'] —

2 חֲרַף (= חָרִיף, חֲרִיפָא פי' בל"ס וכן حريف בלש' ערבי חד scharf והושאל לחד שכל scharfsinnig; השם חַרְפָא, חוּרְפָא עיין בפנים, חֲרִיפְתָא, חֲרִיפוּתָא פי' שטף ומרוצת הנהר heftige Strömung, Wallung) בס"ג דפ"ק דסנהדרין (י"ז: וכ"ה קידושין ל"ט. מנחות י"ז.) עיפה ואבימי בני רחבה. בס"ג דהוריות (י"ד.) ר' זירא חריף ומקשי. בהלכה קמא דפ' (השוחט) [צ"ל השואל] את הפרה (כ"מ צ"ו רע"ב) [10] אמר רבא לפום חַרְפָא [11] שבשתא. פי' לפי חידודו לא עיין שאלתו [12]. חרבות צורים (יהושע ה', ב') תרג' איזמילון חריפין,

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר, ובשרפ"ע חסר בטעות. [2]) כלומר וכן במשל ראשון כי במחיקת רגל של ק' ד' ופ' יכול לעשות חרם. ובירו' טונה גם חרס (בסמך) לכנוי נדרים עיי"ע חרס ב' — ובכ"י ה"ב בט"ס וכן האדור. [3]) כונתו במ"ש ראשונים והפכו אפלי כלומר מאוחרים היינו עבים ראשונים או מאוחרים וכ"ה בפירש"י לתענית בחרפי: עבים בכירות הבאים לפני המטר . . (באפילי) [צ"ל באפלי]: הבאות מאוחרות לאחר המטר ע"כ. וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לתענית (ת"י) וז"ל חרפי שלפני המטר אין בהן משום ברכה, אפלי של אחר המטר יש בהן משום ברכה. [4]) בע"ז ע"ה. אי' חורפי אבל ברש"י לסנהדרין ע': הובא מע"ז לנכון חרפי. [5]) וכ"ה בע' אפל (ח"א, רמ"ז) ולפנינו הוא בר"ה של גמ' באחד בתשרי ובע' שר י"ב חסר ד"ה בגמ'. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר, וגי' דהווין אי' ג"כ בכ"י מ' וכן הובא מרי יונה עיי"ע אפל ומ"ש ובנו"ג דאתיין. [7]) בנו"ג בר אבא ומלת להו חסרה. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב. [9]) כונתו לגמרא שם ואין עולין לה ביום אלא בלילה. [10]) וכמו שהגהתי איתא לנכון בכ"י ה"ב ועל זה הציון רמז כבר הגרי"ב בהסשב"ע כי פרק השוחט את הפרה לא נמצא בכל הש"ס, בכ"ז בדפ"א ואחריו בדפ' פראג הדפיסו בלי ראות עין בהלי' קמי' דחולין פ' השוחט את הפרה! ובדפ"ר בט"ס ג"כ בהלי' קמי' דפ' פרה ופרק פרה לי' בש"ס ובפ' פרת חטאת פ' אחרון דזבחי' לי' זה הציון ובכ"י ל"ד אי' בהלי' קמי' דפ' שור שנגח את הפרה אבל גם בפ"ת דב"ק המכונה ככה חפשתי ולא מצאתי וכל זה עון אשמת סופרים נמהרים הוא ושבשתא כיון דעל על. [11]) בנו"ג חורפא וכ"ה בנדה ל"ג. רע"ב ובעירו' צ' רע"א. ובכ"ב קמ"ז רע"ב אי' אגב חורפיה לא עיין בה ובשני המקומות האחרונים אמר כן הש"ס בסתמא על רמי בר חמא (עיין רש"י לעירו') אחר קושית רבא וכצ"ל גם בעירו' במקום רבה של דפוסים עיין ר"ס שם. [12]) וכן פירש"י בעירו' ורשב"ם בב"ב הנ"ל.

אף תשיב צ ו ר חרבו (תהלי' פ"ט, מ"ד) תרגום ברם תתיב לאחורא ח ר י פ א [1]) סייפיה. בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושין ע"ג:) חריפתא דנהרא אין בו משם אסופי פשרא [2]) יש בו משום אסופי. פי' חריפתא שפת הנהר, פישרא כמו עקולי ופשורי (כ"ב כ"ד. ע"ז ל"ד:). פ"א חריפתא מקום ששולל הנהר בכח אין [3]) נטבע לשם, פישרא מים שאינן חיים יש בו משום אסופי דרוצה אמו שטובע דאי לאו דאסופי הוה אלא מחמת רעבון שדיא ליה חסיה ליה ולא שדיא ליה במקום מיתה, ואית דאמרי איפכא חריפתא יש בו משום אסופי פישרא אין בו משום אסופי. *[אחי"ה שני פירושי רבינו מיוסדים על הוראת מלה ערבי' حرف פי' שפת ועוד תהלוכות הנהר ויותר נראה שהוא חידוד הנהר כלומ' במקום אשר שם מרוצת הנהר חדה וקלה עיי"ע חדקל וכן פירש"י בב"ב כ"ד סע"א ד"ה חריפותא דנהרא נקט ואתאי: שמא מתחילה נפלה באמצעית הנהר במקום ח ו ז ק ו ו מ ר ו צ ת ה מ י ם הביאתה וכו' וכה"ג חריפותא דנהרא בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ופי' שבולת המים ובנו"ג חריפא דנהרא, ובקידושין פירש"י ג"כ חריפתא דנהרא: — אמצעית הנהר מקום שהספינות עוברות תמיד ובכתובו' פ"ה רע"א כמו כן פירש"י מחריפותא דנהרא תפיסנא ע"ש. — והשם חֲרִפָּא (לגי' רבינו) וכ"ה בל"ס או חוּרְפָּא וכ"ה בל"ס ובתרג' ירו' א' ויקר' י"ט, ט"ז נאמר על כל דבר חד ד"מ סנהד' נ"ו, חולין י"ז: חורפא דסכינא, ע"ז ל"ט. אגב חורפיה רחילתיתא וכו', מגילה ז' רע"ב איהו שדר לי חורפא, שבת ק"ח: פוגלא ח ו ר פ י ה מעלי ל י ה כה"ג בכ"י א"פ וגי' חורפיה בכל הדפוסי' הישנים ובנו"ג כמ"ס חורפי. חולין קי"ב רע"א צנון אגב חורפיה בלע. והתואר חַרִיף, חריפא וכ"ה בל"ס ובל"ע הרשומ' הושאל על חד ההבנה וטוב שכל עיין ציונים לעיל וכן בתרג' איוב י"א, י"ב גבר חריף. והקבוין תר"י א' לבמדב' י"ג, נ' ובלש' נקבה נדה מ"ה: חזינן לה דחריפא טפי. ובהשאילה מגילי ז' סע"א פלפלא חריפתא עיי"ע פלפל. — והושאל עוד למי שמסרס המקראות ודורשם סכינא חריפא מפסקא קראי ב"ב קי"א: וש"נ עיי"ע גרע. וגם לכנוי למי שחד בסברה חולין ע"ז. רבא בריה דרב יוסף בר חמא דחריפא סכיניה, וביבמות קכ"ב רע"א איתא בטעות ר ב י ו ס ף דחריף סכינא וצ"ל כמו ביבמו' כי רב יוסף יכונה סיני מול רבה שהוא חריף יותר ונקרא עוקר הרים עיין סוף הוריו' וע' סן ג'. וכן נאמר על המחודד בתלמוד שיננא מלש' חץ שנון (משלי כ"ה, י"ח) עיי"ע שן ג' ותרג' אשר חציו שנונים (ישעיה ה', כ"ח) די גירוהי מחרפין — ואת שם העצם חדד (בראשית כ"ה, ט"ו) תר"י א' חריפא — ומזה השרש נ"ל לפרש מארופות של עץ בשביעי' פ"ה מ"ד אשר פירש רבינו בע' מארופות כעין מרא של עץ וכ"ה בר"ש וברע"ב בלי מקור ובכ"י מ' הגי' בחרופות של עץ ולפע"ד צ"ל ב מ ח ר ו פ ו ת של עץ והוא ל"ע محراف פי' סכין ונגזר מפעל חרף ופי' בדבר חד כעין סכין והוסיף לומ' של עץ להורות שלא יהא סכין ברזל כי אם של עץ שלא יראה כעובד את הארץ ובע"א פי' בע' מארופות] —

חרף (= חרפיפותא = ערביבותא Vermischung, Wirrniss ועיין עוד בפנים) בר"ג דפ' אלו נדרים (פ"א רע"א) חרפופיתא [4]) דרישא מתיא לידי עוירא, דמני מתיא לידי שעמומית, דגופא מתיא לידי שיחנא וכיבי. ס"א ערבוביתא [5]) פי' שמניח להתערבב שער ראשו שמתקבץ בו טיט וכנים ואינו רוחצו ואינו סורקו מכחיש מאור עיניו ומתיא לידי עוירא, וערבוביתא דמני שאינו מכבס בגדיו, דגופא שאינו רוחץ גופו. *[אחי"ה פי' רבינו שב אל ס"א ולפע"ד נוכל בכ"ז להסכימו גם עם גי' חרפיפותא כי בל"ע محرفش ובל"ס חרפא פי' ערבובית, ובע' חספית פי' בע"א ע"ש ושם גי' הילק' חיפופיתא ולא ידעתי אם צ"ל כגי' רבינו או גי' רבינו כגי' הילק' ובשט"מ נדרי' הובא עוד גי' שלישית ערפופיתא ונ"ל שלגי' זו מכוון פי' המיוחס לרש"י נדרי' בפי' עפרורית שמתכנס לאדם בראשו ואולי בכל המקומות הנ"ל עיקר הגי' כזה: חרסיפותא, חרספיתא והוא כמו חרספיתא דלעיל Schuppen כי העפרוריות בראש האדם דומים לקשקשת לכן בהוראת קשקשת הדג אי' במדרש ההוספה ד נ ו נ א וכמקרה של חרספיתא קרה גם לתיבה הנוכחית להיות משובשת לתיבת חרפיפותא, חרפופתא כמו חרספיתה נשתבש להחרפותא עיי' ערכו] —

☞ חרף (חוּרְפָּא בל"ס כבש וכן בל"ע خروف Lamm) תרג' שבע כבשות (בראשית כ"א, כ"ח — ל') שבע חורפַן. *[אחי"ה וכן תרג' מאה קשיטה (שם ל"ג, י"ט; יהושע כ"ד, ל"ב)

[1]) וכ"ה בכ"י תרג' ובנוס' ל"י. [2]) בע' פשר גי': פישרא וכ"ה בפי' בסמוך ובנו"ג פשרי. [3]) בכ"י ו"ו אם. [4]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב וכן הובא בשם הערוך בשט"מ לנדרי' וכ"ה בכ"כ והוא מול ס"א ערבוביתא וברפ"ע אי' בלא יו"ד. [5]) וכ"ה בנוסחי' ובכ"כ בשם הערוך ובשט"מ אבל ברפ"ע ערבובתא כדי להשוותה עם חרפופתא.

מאה חורפן, וכן תרג' קשיטה אחת (איוב מ"ב, י"א) חורפא חדא וכן הביא הגי' רבינו בע' קשיטה אצל הנוסחאות מעה, מרגליתא עיין ב"ר פע"ט וערך מרגל. — חרפתא בר"ה ח'. עיי"ע חרף ב'] —

* חָרַף (מלש' ערבי حرق התקצף erzürnt sein) בפסיקת' רבתי פ' עשרת הדברות בפנים הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפנים זעופות בפנים חרופות . . בפנים שמחות וכו' ובדפ' לבוב הגי' הדופות ופי' מהרז"ם כאיש שנהדף ונדחף ול"נ שהוא ל"ע הנ"ל ויגיד עליו רעו בפנים זעופות ועוד פעם אחת מצאתי המלה בתנחום' סוף פ' בראשית ס' סי' י"ב וקיץ וחרף (בראשית ח', כ"ב) שתהיו מתקייצין ופניכם מתחרפין והיסורין אינן פוסקין וכו' כלומר פניכם נזעמין ודרש חרף של מקרא מל"ע הנ"ל וקיץ דרש בל' קצתי בחיי (בראשית כ"ז, מ"ו) וטעם הדרוש לפי שרוצה לחלק בין קיץ וחורף ובין קר וחום והאחרון דורש שם: שתהיו מתיסרין בשחפת ובקדחת ובב"ר פל"ד אי' בע"א ע"ש[1].

* חָרַף (מל"מ נחרפת לאיש ויקרא י"ט, כ' einem Manne preisgegeben sein) הבינוני במקום התואר חֲרוּפָה קידושי' ו'. האומר חרופתי מקודשת שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה ושם פי' הש"ס מלשון המקרא (הנ"ל) והיא שפחה נחרפת לאיש. וממנו התואר שפחה חרופה יבמו' נ"ה סע"א וע"ב גיטין מ"ג. הקבוץ כריתות ט' סע"א וי"א. — בענין נחרפת הפי' היותר מקובל לדעת ולגזרת המלה הוא כמ"ש הראב"ע לויק' שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואינו מאורשה ע"כ ולפע"ד חרופה מל"ע خربة, خرابة אותו מקום האשה ומכנה אותה לשם גנאי יען שפחה חרופה היא זו שחציה שפחה וחציה בת חורין עיין הפלוגתא בגיטין שם ובכריתו' שם. וזה מה שדרשו בכריתות י"א. ומאי משמע דהאי נחרפת לישנא דשנויי היא דכתיב ותשטח עליו הריפות ע"ש פירש"י. וא"כ חרופה פי' בעולה וזה שקוראין ביהודה לארוסה חרופה כלומר בעולה העומדת לבעילה וזה טעם התרג' נחרפת: אחידה כלומ' מיועדת ליחוד שאינה אשתו לגמרי אבל נתן לה קרושין והיא עומדת לו לתשמיש ואפס קצהו תראה בפי' הרמב"ן לויק' ע"ש.

* חָרַף (מל"מ ענין גידוף lästern) כמו את מי חרפת וגדפת (ישעי' ל"ז, כ"ג) וכן בל"ע حرف דבר סרה ותהפוכות. סנהד' צ"ד סע"א פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו סנחריב שחירף ע"י שליח וכו'. ב"ר פ"א המחרפין והמגדפין תנחום' וארא סי' ו' התחילו מחרפים ומגדפים וכו'. והשם חירוף עיי"ע גדף וש"נ.

* חֲרַף (מל"ע حرف פי' החליף והושאל להוראת עובר לסוחר im Handel gewechselt, gangbar) ב"מ מ"ד רע"ב כספא דחריף הוי טבעא דהבא דלא חריף הוי פירא ע"ש פירש"י והקבוץ שם: אינהו (הני פריטי) חריפי טפי.

☜ חַרְפִּתָא Fledermaus עיין בפנים) תר"י (ב') והעטלף (דברי' י"ד, י"ט) וחרפתא.

*[אחי"ה ובתר"י א' לויקרא י"א, י"ט מתורגם טרפירא ונראה שנשתבש מן ערפדא אשר על ידו מתורגם והעטלף בתר"י א' לדברים הנ"ל וערפדא (עיין ב"ק ט"ז.) הוא במבטא אחרת חרפתא. בתחלה עלה במחשבתי לומר כי הוא ל"ע خفدد פלעדערמויז עיין ערך חפיתא וא"כ חרפתא כמו חפיתא בהבלעת הרי"ש אבל שוב ראיתי כי בל"פ چرهواز ענינו שרץ אשר דברנו בו וכמו שהעתקתי כלומר עטלף ורש"י יפה לועזו בבכורות ז': קלבה שורי"ץ chauve — souris עיין זאאלאג' להחי' לעוויז' ק"ב. ותמהתי עליו שלא הביא כלל חרפתא] —

חריץ (מל"מ בדניאל עיין בפנים וכן בל"ע حرص einschneiden, brechen) והשם חָרִיץ, חָרִיץ حرص , حريص Einschnitt, Graben ענין כריתה חתוך וחפירה) בפ"ה[2] בכלאים (מ"ג) חריץ שהוא עובר בכרם. ובפ' שור שנגח את הפרה (ב"ק נ': במשנה) החופר בור ברשה"ר ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב אחד החופר בורות שיח[3]) ומערות[4]) חריצין ונעיצים. פי' בגמרא (שם) בור ענול, שיח ארוך וצר, חריץ רחב מלמטה וצר מלמעלה, נעיץ צר מלמטה ורחב מלמעלה ומרווח, מערה מרובעת ומסוכבת[5]). בפ' הזורק בגמ' דסמוך כיצד שתי ענלות (שבת צ"ח סע"ב) ת"ר חרוצים[6]) היו קרשים

[1]) ולדעת ר"ם סמאלענסקין גם בעברית יש להמלה חרף גם הוראת קצף: בחרפם בפלשתים (ש"ב כ"ג ט') הוא כמו בהצותם; לא יחרף לבבי (איוב כ"ז ו') הוא כמו יתקצף; חרף נפשו (שופטים ה' י"ח) כמו יגרה נפשו; וכן חרף עושהו (משלי י"ד ל"א) יחז ת' הוא כמו יקצף, ערצירנט, ורבות כמה, ובלי ספק יצאת המלה חרף משתי המלות חרה — אף.
[2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב, ובדפ"ע בט"ס בפ"ח. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר, ובשדפ"ע שיחין. [4]) כ"ה בדפ"ר ובנו"נ ומערה.
[5]) עיין שקלא וטריא בור חות אטינא . . דקטין וכריכא, ופירוש רש"י קצר ועגול, שיח דאריך . . מערה דמרבעת . . חריצים דלא מטללי . . דלית בהו רויחי מלעיל טפי מתתאי אבל נעיצין דרויחי וכו' ורבינו שנה לשון הגמ' ברהיטת פירושו הקצר. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בדפ' וו' חריצין.

וחלולים [1]) היו אדונים. ובפ' הקומץ רבה בגמ' ד' פרשיות שבתפילין (מנחו' ל"ד:) ואם אין חרצן ניכר פסולות פי' היינו הפסיקן. וצריך שיגיע חרץ [2]) למקום התפר (שם ל"ה.) פי' שיגיע חרץ למקום התפר אותו חרץ שבין בית לבית והתפר הוא הגשר. *[אחי"ה וכן פירש"י לדף ל"ה. ועיי' תוספ' ד"ה תיתורא ובכ"י ו"ו הגי' קשר וצ"ל גשר עיי"ע תתר ד'. וכנ"ה כגי' רבינו חֶרֶץ בירושלמי מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד משיתמלא החרץ וכ"ה בע' סאור ג' ע"ש ובר"ש מעשרו' פ"א מ"ב גרס הארץ. ירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג עושה חרץ, וכן בירו' ביצ' ספ"ב דס"א ע"ד אבל בירו' כלאי' פ"א דכ"ז: וירו' שבת ע"ג ד"ו. אי' חריץ. חולין נ"ה רע"ב לפי גי' רבינו בע' חוור: מקום חרץ ובנו"ג חריץ ובן בירו' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג מקום שהוא עושה חריץ. כלאי' פ"ב מ"ח חריץ שהוא עמוק י' ורחב ד'. מגיל' י"ד רע"א חריץ.. בעל חריץ. הפכו תל בעל התל ע"ש. עירובין פ"ז מ"ג חריץ שבין שתי חצרות עמוק י' ורחב ד'. ובכ"י מ' לעירובין מ"ז סע"ב חריץ מים עיי"ע חרם ג'. ושייך לע' זה תרג' משרפות (יהושע י"א, ח') חריצי ימא לפי גי' רש"י ורד"ק ורבינו הביאו בע' מיוחד ע' חרץ ג' — ירו' ערלי' פ"ג דס"ג. חריצי ט"ס עיי"ע חצר א' — ו ה פ ע ל ירו' כלאי' פ"ז דל"א: חפר חָרַץ נעץ. ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד החופר החורץ, גיטין כ'. מיחרץ חרץ עיי"ע רשם. בכורו' מ"א סע"א גרב.. מיחרץ חריץ. נ פ ע ל ירו' נדה פ"א דמ"ט. בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מִיָּמֶיהָ רשב"ג אומ' כל שאין בה הרץ (עיין נדה בבלי ח':) ובתוספת' שביעי' פ"ג אי' כל שאין בה ה ר ס וצ"ל חרץ פי' חתוך וחפירה ול"מ חָרוּץ דניאל ט', כ"ה — והושאל לגזרה ומשפט (חרץ ענינו גזר einschneiden מה שחותך בחיי של אדם) מל"מ כי כלה ונחרצה (ישעי' י', כ"ג) משפטיך אתה חרצת (מ"א כ', מ') פי' גזרת לכן תרגום בעמק החרוץ (יואל ד', י"ד) במישר פלוג דינא. ומזה דרשו בתנחומ' ריש בחוקתי (סי' א') מהו אם חרוצים ימיו (איוב י"ד, ה') בשעה שהקב"ה ברא עולמו חרץ ימיו של כל אחד ואחד ועיין רש"י וראב"ע לאיוב שם] —

חריץ (= חֲרִיץ לפע"ד אישון בת עין Augapfel, Pupille ועוד עיין בפנים) בפ' הנזקין בגמ' לא היו סיקריקון (גיטין נ"ו.) (בחרוץ) [צ"ל בחריץ] [3]) שבעין רוכתא דלדידן הוי מוטא. ובפ' על אלו מומין (בכורות ל"ח סע"א במשנה) חריץ של עין שניקב. בגמ' (שם רע"ב) מאי חריץ אמר רב פפא תורא ברא דעייניה פי' "שורה שחוץ מן העין שמכסה את העין ו ז ה ו ב ת ע י ן. *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בכ"י אנגייליק' דף ק"ב רע"ב) אבל במשנ' גרס ריס של עין ופי' זה עפעפיו וכגי' זו אי' בע' רס ג' ושם הובא עוד ס"א חריץ של עין [4]) שניקב ופי' בגמ' תורא ברא דעיניה והיינו עור שעל העין ע"כ. ובנו"ג במשנה דש"ס הרים ובמשניות ריס ופי' רע"ב עפעף וזה עיקר הפי' כמו שארך בע' רס, אבל לפי באור רב פפא תורא ברא דעייניה שפירושו לפי רגמ"ה ורבינו ורש"י נ"ל לומ' כי חריץ ל"ע خريصة בת קטנה והושאל לאישון ב ת עין עיי"ע בת חורין, בת מלך, בביתא א' כי בכל לשונות שונות נקראת צורה קטנה בעין על שם איש קטן בן קטן או בת (בתולה) קטנה ואולי גם תורא ענינו ג"כ מל"פ تُونٌ בן קטן ורך ובל"ע تُونَة עלמה קטנה ולפי זה רב פפא הבין ג"כ חריץ של עין במובן בת או בבת עין והיינו אישון בת עין ונ"ל כי בתחלה היה כתוב רק תורא דעייניה ומגליון הובא לפנים מלת ברא להורות על מלה זרה תורא אבל בדף ל"ט. קשה להלום פי' רב פפא זה לביאור המשנה ש פ ת ו שניקבה וגם רגמ"ה נדחק לפרש שם עור החיצון ואחריו נגרר רבינו בע' רס ג' לפרש גם לענין חריץ של עין ע ו ר שעל העין. ולפי פירוש זה הרים העיקר והוא ל"י ἶρις, Regenbogenhaut עור דק בעין והוא העגול המקיף את אישון בת עין כדעת כ"כ ועתה גם גי' שלפנינו בגיטין בדוקין שבעין תתכן עיי"ע דק ה'. ועל פי פי' זה נוכל להסביר פי' רגמ"ה שורה שחוץ מן העין וכו' כלומ' עגול העומד סביב בת עין בהיקף — ור"פ סמאלענסקי יחשוב שחריץ נקרא עפעף כי בין שתי השורות יֵרָאֶה ולכן בצדק יבאר רב פפא גם שפתו שניקבה כי גם השפה היא תורא ברא דשיפוותיה] —

חָרֶץ (מע' חרץ א' der Graben) ביהושע (י"א ח') משרפות מים תרג' ח ר צ י מים. *[אחי"ה וכה"ג לפנינו ושם אי' ימא אבל רד"ק גורס חריצי מיא וכן מוכח מפירש"י, והם המלחיות שעושין חריצין ומושכין אליהם מים מלוחים עיין רד"ק. ותרג' תעלה (איוב ל"ח, כ"ד) חריצי מיא — וציונים אלה שייכים לע' חרץ א'] —

חָרַץ (לפע"ד כמו חלץ gerüstet sein וכן בל"ע حرص kriegerisch sein) אז תחרץ (ש"ב ה', כ"ד) תרג' בכן תִּתְקֵף. *[אחי"ה נ"ל כי יש להשלים מושג מלחמה וכונת התרג' תתחזק

---

[1]) בדפ"ו וחלילים. [2]) ובנו"ג חריץ. וגם בדף ל"ד: חריצן. [3]) בנו"ג בדוקין. [4]) וכה"ג בספר אלאסול לרי יונה ע' חרץ.

במלחמה וכן ענין מלה ערבית הרשומ' ובד"ה א' י"ד, ט"ו תמורתו אז תצא במלחמה ולפי הענין פי' רש"י לש"ב יפה אז תרים קול מלחמה אבל גזרתו מל' תחרץ כלב וכן ברד"ק לא תתכן. וגם נ"ל כי נכנה מהשם חַרְצָא עיי"ע חרץ ו' פי' חלצים כלומר אז תאזור חלציך וזה טעם התרג' תתקף. וממנו השם חריצותא תרג' מ"א ג', ו' להעתקת ישרת: חריצות לבא כלומ' תקיפת וחוזק לב אבל תרג' מגורת (משלי י', כ"ד) חריצותא ט"ס עיין ערך חרינא] —

חריץ (= חַרְצָא פי' חריץ עיין בפנים) בפ' מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ'.) מאי חולדת הסנאין אמר רב יהודה שרצא וחרצא [1] איכא דאמרי חרזא וקטיני שקי ורעיא ביני ורדיני מאי שירצא דמיתי [2] שקי. — (א"ב קטיני שקי פי' ששוקיה דקים דמתתי שקי פי' ששוקיה קצרים ושפלים אצל הארץ). *[אחי"ה כיון לפירש"י שגרס שקיה וכ"ה בתוספ' ופי' דמתתי שקיה: שוקיה גוצין וכן פי' התוספ' והוסיפו ולהכי נקרא חרצא שהחרצין ניכר בין השוקים וכו' ע"ש היטב ודחק נראה לעינים הוא ואת אשר נ"ל כי רב יהודה פי' חולדת הסנאין כי סנא בל"ע صنى פי' חריצין ונעיצין ונקיקי סלעים Gebirgskluft ובע' חלד א' כבר הטפתי מלתי כי חולדה היא החיה הנקראת חולד של מקרא Maulwurf וחופר ונועץ עצמו בעקרי הבתים ובנקיקי הסלעים כמו אשות עיי"ע אשת וגם נכללים בשם שרצים ע"ש ושם ובכלאי' פ"ח מ"ה הוזכרו הקופד וחולדת הסניים [3] ועל זה אמר הירו' כלאי' פ"ח דל"א סע"ג ששה ספקות הן . . חולדת הסנאים בשרצים כבי"ש ומעתה זכינו להבין באור חולדת הסנאים ע"י שרצא כי רב יהודה החליט שהוא מן שרץ והוסיף רב יהודה לבאר חרצא כלומ' שרץ זה דר בחריצין וחופר בנקיקי הסלעים ולכן נקרא חולדת הסנאין כמבואר וזה הענין של חרזא לאיכא דאמרי כי חרז עיי"ע ענינו בעצם הוראתו נקב וחרין ועוד דרש לאיכא דאמרי השמות חרזא ושירצא ולפ"ד כונתו על ל"פ خرنه פי' קטני הרגלים וזה מה שאמ' וקטיני שקי ועוד חרזא כטבטא خرنق Oleander שהוא אדום כורדא וזה שאמר ורעיא ביני ורדיני ועוד דרש שירצא בל"ם شرنه נורא ואיום שממית חיות זולתו וזה מה שאמר שירצא דמיתי שקי או לגי' שט"מ סקאה מין ארבה כלומ' משרץ זה בא שצף קצף על הארבה — וכל זה רק דרוש וקבל שכר הוא] —

חרץ (= חַרְצָא פי' בלא"ר מתנים והוא כמו חלצים בל"מ Lenden) וישם שק במתניו (בראשית ל"ז, כ"ד) תרג' ואסר שקא בחרציה. *[אחי"ה והוא מל"מ וקטרי חַרְצֵהּ משתרין (דניאל ה', ו') והוא כמו חלצים בחלוף אותיות ל' ר' הנהוג מעברית לארמית ובעברית עצמו עיי"ע ארמלה. ובל"ס אות רי"ש נבלע ונקראו חלצים: חצא במקום חרצא — וכנ"ה הרבה בתרג' עיין אונקלס לשמות י"ב, י"א; כ"ח מ"ב; תר"י א' לבמדב' ה', י"ח; לדברי' ל"ג, י"א; תרג' איוב מ', ז', ט"ז. ובב"ר פ"ע דרש ויחבק לו (בראשית כ"ט, י"ג) אמ' (לבן) דינרים אינון ואינון בחרציה פי' במתניו וכן נ"ב בילק' ויצא רמז קכ"ד או מל"ע حرض שפת בגד. איכ"ר פ' רבתי: ההוא גברא תקין חרציה למחאתא] —

* חָרַץ (מל"מ ענין תנועה bewegen) כמו לא יחרץ (שמות י"א, ז') לא חרץ (יהושע י', כ"א) והשם בשו"ט ריש מזמור ס"ב מה ה"א כשאדם מוציאה מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון כך וכו' וגם י"ל מפעל חרק שהוא נרדף עם חרץ עיי"ע חרק א'.

חַרְצֻבָּ[ה] (מל"מ ענין קשרים ובל"ע حضرب festzuknüpfen בהפך האותיות, והושאל לכאב וצער Schmerz, Qual) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל"א:) כי אין חרצובות למותם ובריא אולם (תהלי' ע"ג, ד') לא דיין להם לרשעים שאין חרדין ועצבין מיום מיתה וכו'. ובויק"ר (בצו) [צ"ל במצורע] (פי"ז) כי אין חרצובות למותם לא ערערתם [4] בחלאים ולא ציביתם בעונות אלא בריא אולם. — (א"ב פרש' כי תבואו אל הארץ (פי"ז) ולא צביתים בעונות פי' לא קשרתים במיתרים דקים כלומ' אפי' ביסורים דקים לא יסרתים וזה פי' לציבין לעונות ע"ש). *[אחי"ה כונת ר"ב בסיום זה על סוף המאמר בויק"ר ובענין הגי' האמיתית עיי"ע אספריטן (ח"א, קצ"ג) וע' צב ה'. וראש המאמר בארתי בע' חרחר ג' ע"ש] —

חַרְצָן (יחיד מל"מ חרצנים גרעין הענבים Kern der Weinbeere) (חרצן וזג) [חרצנים וזגין] כבר פירשנו בע' זג. *[אחי"ה בדס"ע אי'

1) בנו"ג בלא וי"ו וגרסי' דקטיני אבל בכ"י ש"ס וקטיני (ד"ס שם). 2) כ"ת בכ"י וי"ו ול"ד וב"ר וברפ"ע דמתתי כ"ה בכ"י ש"ס ר': דמותתי שקית (ועיין ד"ס שם) ובנו"ג דמתתאי. 3) וכת"ג בב"ק ס'. הקופדין לפי גי' רבינו בע' קפד ד'. 4) בנו"ג בשנויים עיי"ע חרחר ג'.

בע' הנוכחי חרצן וזג ואם גם בנדר' ל"ח: איתא חרצן וזג אין כונת רבינו על ציון זה כי אם על נזיר ל"ד רע"ב אשר באמת פי' בע' זג א' ע"ש לכן תקנתי קלקול הדפוסים. ובע' תמד ג' בדפ"ר ובדפ' פיז' והלאה חוץ מדפ' ויניצ' תרצ"א נרמז על ע' חרצן וצ"ל פרצן ע"ש ובעל מו"ע טעה עיי"ע תמד. חרצן הוא היחיד ואינו רגיל במקרא כי אם בדרז"ל חולין פ"ב; ירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ג לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד עיי"ע חט ה' ועיין תוספ' פסחי' מ"ז. ד"ה ומקודשין, ירושלמי מעשרו' רפ"א דמ"ח ע"ד הענבים.. משיבאישו . . . והוא שתהא חרצנה [1] שלהן נראית מבחוץ. וזה ראיה לדעת רבי יוסי לנזיר ל"ד רע"ב כי החרצן נקרא גרעין הפנימי ועיי"ע זג א' וכן ראיה מציון ילמדנו ופסיקת' דויהי ביום כלות משה (פסיק' דר"כ ג': ועיין במד"ר פי"ב) שהביא רבינו בע' פרט ח' לפי הגי' הנכונ' בדפ"ר ופיז' דחרצינתיה מתחזיא מלגיו עיי"ע הנ"ל ושם אאריך אי"ה] —

חֲרַק (מל"ע خرق Einschnitt וממנו הפעל גם בל"ס ורבינו גזרו מל"מ) ר' יוחנן בן נורי אמר אף החרוקות בסוף פרה (פי"ב מ"ח) [2] "פי' כמו (תהלים ל"ה, ט"ז) חרק עלי שנימו (איכ' ב', ט"ז) ויחרקו שן. ויש לומר שאותו היד של כלי הוא של פרקים ויכפול אותו לאחוריו כדגרסינן בשבת (מ"ו.) לענין מנורה של חליות דאית ביה חירקי" [3] ובס"ג דפ' השולח גט (גיטין מ"ז.) כל חד וחד מחייה חד חיתא [4] חַרקינהו לשיניה. — (א"ב בנו"ג דאית ביה חידקי). *[אחי"ה בע' חֶרֶק א' הבאתי כי גם גי' כ"י ש"ס בדלי"ת. אבל בחולי' נ"ט: בהיפך אי' חרוקות ורבינו בע' הדר ב' חֶרֶק א' וכרך גרם כגי' כ"י רגמ"ה בדלי"ת אבל גם כרי"ש נכון כי הוראת ל"ע خرق הוא כמו חדק حدق ענין חיתוך וחריץ — וכנ"ה בחולין שם והוא דמיבלע חירקייהו כלומר חריציהן מובלעין זה בזה היינו תכופות וסמוכין עיין פירש"י. והפעל שבת ס"ז רע"א יומא קמא ליחרוק ביה פורתא . . למחר ליחרוק ביה פורתא. וגי' כ"י מ' ליחדוק ובכ"י א"פ ליהדוק עיין ד"ס שם צד ע"ב. ושבת ע"ח: כיון דחרקי לטנא כ"ה בכ"י מ' וגי' שלנו ורבינו עיי"ע חרק — אבל מה שענין הפעל חרק שן מל"מ עיי"ע חרק ד'] —

חֶרֶק (כנוי חרם) כנוי חרם בארבעה נדרים (י'.). *[אחי"ה ועיי"ע חרף. ובנדרים י': חרקים ובשט"מ חרקיה עיי"ע הרקיה כי כן גרם] —

☞ חרק (?) גברא דדלי בחריקאי (כתובו' ק"ה.) בעל הערוך גרם הרקאי ע"ש. *[אחי"ה הדין עם בעל הערוך רק עיקר מקומו בע' בי"ת וכבר הארכתי בע' בהרק ח"ב, כ"ה ע"ש בכ"ז לא שב הח' לעווי משגגת באור המלה הזו ושנה בח"ב הטעות של ח"א] —

* חָרַק (מל"מ וכן בלש' ערבי حرق ובל"ס חֲרַק knirschen) תמיד בצירוף שנים כמו בל"מ עיי"ע חרק א' ששם פי' רבינו בלי נכון עפ"י רה"ג, ורע"ב בלי מקור חרוקות של משנה אף בלי צירוף שנים. גיטין מ"ז. חרקינהו לשיניה. ירוש' כתובות פי"ב דל"ה: (מלאך מותא) חרוק (בשיניו) [בשינוי] . . אחרוק בשינוי (עיין בשנויים הספור בסוכה נ"ג.) תנחומא וארא סי' ו' שמ"ר ספ"ה התחיל (פרעה) מחרק עליהם שיניו ואמר וכו', פסיקת' רבתי ר"פ שוש אשיש (רף פ"ב: דפ' לבוב) היו או"ה מחרקים שיניהם ומרמזים בעיניהם וכו', ובילק' ירמיה רמז שט"ו בשם פסיק' ר' בט"ס מרחקין שניהם, וצ"ל מחרקין וכו'] —

חרר (?) בפ' שני שעירי (יומא פ"ו מ"ח) ג' מילין היו מירושלם ועד בית הרורו [5]. גמר' (שם ס"ח.) ש"מ בית חרורו במדבר קאי. — (א"ב בנוסח' חרודו כתוב). *[אחי"ה בע' בית הֶרוּדוּ (ח"ב, ס"ז) בררתי עיקר הגי' עפ"י כ"י ושם מקומו ועוד עיי"ע הרדום וא"כ גי' היותר מעולה בית הרודו וכ"ה בכ"י ל"ד ליומא (ד"ס שם צ"ז:)] —

חרר (= חֲרִירָא בל"ע خرير מה שמנוקב ובל"ס חֲרוּרָא נקב וא"כ נקב המחט Oehr) בהסיף פי"ג בכלי' (מ"ה) מחט שניטל חרירה או עוקצה טהורה. פי' מחט יש לה ב' ראשים ראש אחד לתפירה שמו חרירה שעושה בה חורים בבגד וראש אחד להכנס בה החוט הוא עוקצה" כמו עוקץ של אתרוג. וי"א איפכא חרירה מקום שמשימין בו החוט מלשון (מ"ב י"ב, י') ויקב חור בדלתו שהוא נקב. *[אחי"ה הפי' הראשון הועתק מפירוש רה"ג לסד"ט צד ט' עד סי' הרמז ונראה שתיבות כמו עוקץ וכו', באו מגליון של איזה כותב כי איננו ציון מש"ם או צ"ל עוקצי

[1]) בר"ש מעשרו' ס"א מ"ב חרצינה. [2]) וכן בתוספתי פרה ס"ס י"א ושם אף הרוק וצואה וכו'. [3]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג לסד"ט צד ל'. [4]) בנו"ג חייתא עיי"ע ומ"ש. [5]) וכן הסדר במשניו' נאפולי ובירו' ובכ"י מ' עיי' ד"ס יומ' צ"ז. ובנו"ג מירושלם ועד בית חרודו ג' מילין.

תאנים (עוקצ' פ"א מ"ו) כדאי' ברע"ב ועיין הר"ש או אולי כיון על נטל עוקצו (ר"ל של אתרוג) בסוכ' ל"ד: עיי"ע פיטמא — ודע כי בפי' רה"ג הגי' חרידה וצ"ל חרירה או אולי חדידה וזה מוכח מפירושו וז"ל ראשו אחד ח ד לתפירה וכו' ורבינו השמיט מלת חד יען שגרס חרירה (בשני רשי"ן) וגזרו מל' ח ו ר י ם בבגד ור"ש הביא אית דגרסי חדודה והביא ראיה מאיוב מ"א כ"א, ואולי כיון לגי' רה"ג לפי תקוננו, והוא בעצמו פי' כי"א של ערוך וכ"ה בפי"מ לרמב"ם וברע"ב ופי' י"א שייך לר' ניסים שפי' בספר מפתח בפ' במה בהמה וז"ל עוקצה חתונבא [1] שלה שהוא פי המחט או ח ר י ר ה ה ו א מ ק ו ם ה נ ק ב וכו', וגי' חררה אי' בכ"י א"פ לשבת נ"ב: וקכ"ג, אבל בכ"י מ' חודדה וחודה וצ"ל חודה וכה"ג חודה בע' גרט בדפוסי' אחרוני' אבל בדפ"ר נכון הרירה ובתוספת' כלים ב"מ פ"ד ג"כ חודה וכ"ה לפנינו בשבת נ"ב: אבל בדף קכ"ג, חררה וכ"ה בע' עקץ א'. ועיק' הגי' או חרירא במשקל ערבי או חרורא במשקל סורי ופי' נקב המחט והוא כי"א דערוך — וממנו הפעל חרר עיין סוף ע' חר א' ומ"ש — חרורא (חרורה) עיי"ע חר ב' —. חֲרוּרָא והקבוץ חֲרוּרֵי עיי"ע חר ח'] —

חָרָשׁ (פי' בל"ס מכשף Zauberer ונגזר מפעל עברי חָרַשׁ, שתק עיי"ע מגוש וע' רטן) כפ' אלו מציאות בגמ' מצא כסות (ב"מ כ"ט סע"ב) ובר"ג דפ' כסוי הדם (חולין פ"ד רע"ב) א"ר יוחנן כס דחרשין ולא כס דפושרין וכו' פי' "תרג' מכשפה (שמות כ"ב, י"ז) חרשא, כלומ' מוטב כוס שיש בו מיני מכשפות מכוס דפושרין שלא הוחמו כל צרכן". *[אחי"ה שייך לפי' ר"ח הובא בשט"מ לב"מ ושם הסיום: כי קשה הם לגוף, והוא שהוחמו בכלי מתכות וי"א פושרין הן הלוחשין ע"כ — וכנ"ה הרבה בתרג' להעתקת כישף (ד"ה ב' ל"ג, ו') כשפים (מיכה ה', י"א) חרטומי (בראשית י"א, ח') בלי נקבה חַרָשָׁא (שמות הנ"ל) ושם טופשט חרישיותא וכן בל"ס תרג' מכשפה (שמות הנ"ל) כל עביד חרשיותא, ושם ח' י"ד חרשיותא בלחשיהון ועיין פירש"י סנהד' ס"ז: ד"ה בלטיהם. וזה מה שאמרתי כי זה דרכם כסל למו לעשות בלחש ובחריש — וכנ"ה בדרז"ל ברכו' ס"ב סע"א לא חרשי דחרישא ולא חרשי דחרשתא ועיי' פירש"י ועוד בד"ס למקומו כי הרבה שנויים יש בזה הלחש. שבת ע"ה רע"א עיי"ע אמגושא. ירו' חגיג' פ"ב דע"ז סע"ד הדין חרשא טלטלתניה מן ארעא לא יכול עבד כלום. והקבוץ לזכר שם אין אנא מתעביד נשייא אנא מקטל חַרָשַׁיָּא והא איתעביד נשייא ולא קטל חרשייא. איכ"ר פ' מי זאת חרש אַת לית חרשין מצלחין בלילה. ב"ר ס"פ פ"ו (אתה מכנים) חרשין במצרים באתר דחרשין (חרישין) [צ"ל חרשין] עיי"ע קרז. ולנקבה, ירו' חגיג' שם אית תמנין נשין חַרָשַׁיָּן, פסחים ק"י סע"א נשי חרשייתא עיי"ע חר ח'. — ו ה פ ע ל בתרג' יחזק' י"ג, כ' אשר אתם מצודדות: דאתון מְחַרְשָׁן] — ולדעת ר"פ סמאלענסקי הוא מן חָרָשׁ (מייסטער, קינסטלער, דענקער) כמו חורש וחושב כי כן קראו בצדק להמכשפים העושים בלהטים ב ח ר ש ת המעשה, וגם הפעל חרוש (שווייגען) הוא מן חשב (נאכדענקען, נאכגריבעלן) כלומר: לא ימהר להשיב ומזה ויתחרשו כל הלילה (שופטים ט"ז ב').

חָרַשׁ (נרדף עם חרת, חרץ ענין חפירה בקרקע לזריעה pflügen) כפ' אלו הן הלוקין (מכות כ"א רע"ב) ובפרק אלו עוברין בפסח בגמ' [כיצד מפרישין] (פסחים מ"ז סע"א) יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום ח' לאוין וכו'. פי' "חורש בשור ובחמור אחד שנאמ' (דברי' כ"ב, י') לא תחרוש בשור ובחמור [יחדו] ואלו שור וחמור מ ק ו ד ש י ן [2] חייב בשור אחד ובחמור אחד כל אחד בפני עצמו כלאים בכרם אחד שביעית ויו"ט שנים כהן ונזיר אבות הטומאה שנים הרי ח' לאוין" [3]. בר"ג דמשקין (מ"ק ו'.) ובירו' ריש משקין (ירו' מ"ק פ"א ד"ס רע"ג) ו ב ר י ש ש ק ל י ם [4] (ירו' שקלים פ"א דמ"ו.) ובריש פרק ה' [5] במעשר שני (ירו' מ"ש רפ"ה דנ"ה ע"ד) היה חורש ב י נ ת י ם. *[אחי"ה כה"ג בירו' בג' מקומות הנ"ל אבל במ"ק בבלי אי' אם יש חורש ביניהן — ו ב נ פ ע ל תעני' כ"ו: נלכדה ביתר ונחרשה העיר. ושם כ"ט. לפי גי' כ"י מ' ב' (עיין ד"ס שם צד פ"ט: וש"נ) נחרשה העיר מגלן דתניא כשחרש וכו' ובכ"י מ' א' אי' כששרף טורנוסרופוס הרשע את האולם וחרש את העיר וכו'. מ"ק ה': שדה שנחרש בה קבר עיי"ע בית פרס. והשם: חֲרִישָׁה שמ"ר פ"ו בחרישת הקבר עיין מ"כ שם. ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד חרישה בשביעית, ירו' ביצ' פ"א ד"ס: הותר מכלל חרישה ביו"ט עיין ר"ה ט'. — ובדרך ככור

1) לפע"ד מל"ע نُقَاب פי' זנב וסוף. 2) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ו"ו ותי"ב וכ"ה בגמרא ובדפוס ו"ו בט"ס מקושרים. 3) ע"כ הועתק מפי' ר"ח לפסחי' צד ע"ט ובענין כלאים בכרם א ח ד ובדפ"א אי' בטעות ש נ י ם גם דעת רש"י כרבינו. ולא כתוספ' בפסחי' ומכות ועיי' הרמב"ן והריטב"א למכות שם. 4) כ"ה לנכון רק בדפ"ר. 5) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר פי' ה' ומטנו משובש מדפ' סוו' והלאה פ' ש ט י נ י.

הושאל לבעילה כמו שהראיתי לרעת בע׳ דש האחרון, ירו׳ יבמות רפ״א ד״ב: ר׳ יוסי בן חלפתא חמש חרישות חרש וכו׳ [1]). ב״ר פפ״ה שהיה חורש בגנות וכו׳ עיי״ע אשף (ח״א, שכ״א) ופי׳ המיוחס לרש״י לד״ה א׳ ב׳ ג׳, ובב״ר פצ״ח כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא כרחל הייתי ראוי לחרשן עיי׳ מ״כ וזוהר הנזכ׳ שם, ומזה הענין הבין התרג׳ ל״מ לולי חרשתם בעגלתי (שופטים י״ד, י״ח) אילולפון בדקתון באתתי וכו׳, עיין רלב״ג שם, וענן הקראי הבין בחריש (שמות ל״ד, כ״א) ג״כ ממשכב אשה עיין ראב״ע שם. ואולי בשמוש מלת חרש וחרישה בהוראת משכב אשה היתה מול עיני רז״ל ג״כ מלה פרסי׳ خرنه, خراز אבר המוליד, וכן בל״ר vomer פירושו כלי מחרשת וגם אבר התשמיש וזה מ״ש המליץ הרומי Virgil quid vomere terras invertisse graves (Georg. I, 56) וגם בל״י ἀρόω ענינו חרש והוליד וממנו השם ἄροτος חרישה והולדת בנים ורגילין לכתוב באתינא בתנאי הנשואין ἀρότῳ γνησίων παίδων ἐπὶ עיין אוצ״מ לפאססאו — [I, 322

חרש (חוֹרֶשׁ א׳) מל״מ פי׳ יער Wald וכן בלשון שומרוני ארשא. ב) מל״פ خرش, خروش דבר בטל unnützes Zeug עיין בפנים והפירושים השונים) בפ״ק דשבועות [2]) בגמ׳ דסמוך כל שיש בה ידיעה (שבועות ו׳:) א״ל רב פפא לרבא הי מיניהו חשיב [3]) א״ל בחורשיה קא אכיל ליה [4]) בתימה, כלומר מי נהוג [5]) לאכול ביער במקום שאין בני אדם מצויין שאין אתה מכיר גדולתו ודאי קיסר עדיף. ורב האי גאון פירוש בחורשא בריש [6]) מכת עין בל׳ ארמי (?) נקרא חורשא וכשהיה מקום בגופו של אדם שתוחבו וצריך חפיפה אמר קא אכיל ליה והכי קאמר רבא על רב פפא כששאלו איזהו חשוב מלך פרס או מלך רומי בחורשא קא אכיל ליה כלומר שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחבו וכאלו תובע עיניו להתעוור כי היה מנהג מלכי פרס כל מי שמיקל מלכותן מעוורין עיניו. פשיטא שבור מלכא ומחוי ליה ותיכיל [7]) כל ארעא ותרושינה [8]) ותדקינה (דניאל ז׳, כ״ג) פי׳ הראה לו בודאי [9]) קיסר עדיף דכתיב ביה ותיכול כל ארעא אבל אי אפשר לומר בגלוי. בס״ג דפ׳ מרובה (ב״ק פ״א רע״א) ושיהו מרעין בחרשין [10]). פי׳ ביערים וכן תרגום יער (ש״א י״ד כ״ה, כ״ו; תהלים פ׳, י״ד ועיין עוד למטה) חורשא [11]). — (א״ב תרגום על גל יסבכו (איוב ח׳, י״ז) די על איגר שרשוי חרשין. בנוסחאות שלנו בב״ר (פי״ב) לחרישת קנים גרסינן ובעל הערוך גָרס רחישת ע״ש). *[אחי״ה ובע׳ רחש ב׳ שנה ר״ב עוד הפעם גי׳ הספרים חרישת קנים אבל רומז גם על תר״י [א׳] רחישותא דאילנא אשר על ידו הועתק בסבך (בראשית כ״ב, י״ג) אבל לפע״ד תיבה זו צ״ל חרישותא דאילנא בהיפך האותיות כי חורש של מקרא וחורשא דתרג׳ ושל רז״ל נגזרה לפע״ד מל״ע حرجة סביכות קנים ועוד יער Rohrgebüsch, Wald ורבינו בע׳ רחש בעצמו פי׳ רחישת קנים ע״י יער והביא המק׳ והתרג׳ ובב״ר כ״י פאריז אי׳ בפירוש חרישת קנים יער אבל לפי הנראה מגליון בא פנימה וכן אי׳ חרישת הקנים בקהל״ר פ׳ ופניתי ובריש שהש״ר איתא חורשא של קנים. ובעצם הוראת מלה ערבית הנ״ל סביכת הקנים ואלנות תרגום יסבכו באיוב הנ״ל ובסבך בתר״י עפ״י תקוננו וכן תרג׳ באו בעבים (ירמי׳ ד׳, כ״ט) עלו למערק בחורשיא ור״ל ביערים העבים והמסובכים באילנות עיין פי׳ ב׳ ברד״ק לירמ׳ שם וכן תרג׳ ירו׳ א׳ בערבה (דברי׳ א׳, ז׳) במישרא דחורשא והבין ערבה כמו ערבוב וסבכות האילנות. ומזה דרשו נאחז בסבך (בראשית שם) . . בירו׳ תענית פ״ב דס״ה ע״ד נאחז בחורש . . נאחז בסבך וכו׳ כך עתידים בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכיות וכ״ה בקצת שנויים בויק״ר פכ״ט ובפסיק׳ דר״כ קנ״ד ושם בט״ס מחודש . . בחורש וצ״ל מחורש . . בחורש וכ״ה בילק׳ אמור רמז תרמ״ה וילק׳ פנחס רמז תשפ״ב בשם הפסיקת׳ ובילק׳ וירא סוף רמז ק״א בשם ב״ר נ״ו (ובמ״מ נרשם בטעות) — ובע׳ מך ג׳ הביא רבינו ויק״ר פי״ג מן חורשא לית היא מכיא ובהגיעי לשם אבאר אי״ה ועוד עיין בשהש״ר פ׳ כמעט בכמה שנויים. ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג נעץ קנה בים . . ונעשה חורש גדול וזהו כרך גדול שברומי ובע׳ שרטון אפרשנו. שהש״ר פ׳ אל תראני ועשו אותו

---

1) ועל ציון זה כיונו התוספי׳ בשבת קי״ח: ד״ה אימא ובשבת שם אי׳ ה׳ בעילות בעלתי וכ״ה בב״ר פ׳ פ״ה ע״ש. 2) כ״ה בכ״י וברפ״ר, ובדפ׳ ו״ו בט״ס דשביעית. 3) וכ״ה בכ״י ש״ס ורש״י ובפי׳ ר״ח כ״י לשבועות (בקובץ כ״י אנג׳ רף ט״ו:) ובנו״ג עדיף. 4) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה לפנינו וברפ״ע חסר אבל אי׳ בסמוך בפי׳ רה״ג. 5) בעה״ק שנ״ב הגי׳ מנהגו. 6) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב וברפ״ר, ולי׳ ברפ״ע כי גם בפי׳ הראשון בריו״ש גרסינן. 7) וכן בכ״י פי׳ ר״ח ותיכל ובמוקרי׳ ובגמ׳ ותאכל. 8) וכ״ה בכ״י ר״ח ובמוקרי׳ ובגי׳ אי׳ בלא יו״ד. 9) כ״ה לנכון ברפ״ר, אבל בשאר דפ״ע בידו ואולי גם זה נכון עיין בסמוך במ״ש. 10) בנו״ג בחורשין. 11) לי׳ ברפ״ר.

מקום כחורש. והקבוץ ב"ק ע"ט: מגדלין בחורשין וכו', ושם פ'. מפני מה חרבו (בתים שבגליל העליון) שהיו מרעין בחורשין . . ואעפ"י שהיו להם חורשים סמוך לבתיהם וכו' עיין פירש"י. ירו' שבת פ"א ד"ה. בפורשת בחורשין כלומר בפרוס המצודות ביערים. ב"ר ר"פ כ"ד והכרמל ליער יחשב (ישעי' כ"ט, י"ז) לחורשי דבני אינש ועיין ג' ופי' רש"י לישעי' — אחרי שבררנו לך המקומות אשר הוזכר בהם חורש, חורשא בהוראת ל"מ חֹרֶשׁ היינו סבכת האילנות והיער נפן נא לביאור המאמר בשבועות הנ"ל אשר בפירושו נתחבט הערוך. בגוף הפי' מסכים גם רש"י עם פי' רבינו כי בחורשא היינו יער וכן פי' הח' לעווי רק הוא הבין כי חורשא היינו יער משל למלכות רומית הוא. אבל הפי' הזה קשה להלמו, ובפי' ר"ח כ"י לשבועות (בקובץ כ"י אנגייליקא הנ"ל) מצאתי מפורש בזה"ל א"ל רבא כ י ח ר ש י ה אכול ליה פי' מכה אוכלת לך בעיניך כלומר אינך רואה עכ"ל ובחידושי להרי"ן מיגש לשבועות ראיתי כמו כן וז"ל ב ח ו ר ש י ה ק א א כ י ל פי' מכה יש בעין נקרא חורשא כלומר מכה יש בעיניך שאי אתה רואה כלום ע"כ. עינינו הרואות כי בשטת רה"ג הלכו שפי' מכת עין בל' ארמי נקרא חורשא ואין אצלי ספק כי תחת בל' ארמי צ"ל בלשון פרסי וכונתו לדעת קצת על ל"פ کوری פירוש עורון (עיין ערך בת חורין) או אולי כיון על خراش בל"פ חבורה ומכה ובמ"ש וכשהיה מקום בגופו של אדם שתוחכו (פי' מנקרו ומנעצו steehen, jucken) וצריך חפיפה אמר קא אכיל ליה כונתו ג"כ על ל"פ خوردن שענינו אכל ועוד הרגיש בצער ומכאיב לו ועפ"י באור זה זכינו להבין דברי רה"ג. אבל הדחק נראה לעינים לפרש כחורשא קא אכיל ליה מכת עין תוחכו (das Auge, der Augenschmerz, juckt ihn), לכן הנ"ל קרוב לאמת כי חרשיה (כגי' ר"ח) או כחורשא אכיל ליה פירושו בל"פ דברים בטלים ופטפוטי מלים אמר זה כי خرشه וגם هزنه פי' דבר בטל ורעות רוח וכצרוף הפעל خوار פירוש אכל ענינו דַבֵּר הבל הבלים שאין בו טעם וריח והנה כה השיב רבא על שאלת רב פפא מי חשוב מלך פרס או מלך רומי וגער בו רבא ואמר על השואל כי הכל יפצה פיו ורצה בתשובה זו לגלות אוזן השומעים כי מלך פרס חשוב וזה מפני יראתו מהממשלה הפרסית שהיתה רודפת את רבא עיין חגיגה ה' רע"ב ופירש"י בשבועות אבל רעיוניו

האמיתיים הסתיר רבא בחבו לכן מ ה ו י ל י ה (כגי' רה"ג) פי' הראה רבא לרב פפא בידו כלומר רק בידו רמז על הפסוק בדניאל שהיה דורשו על גבורת קיסר רומי כדאי' בכ"י ש"ס ובדפ' ישנים עד דפ' בסיליאה זו ר ו מ י ח י י ב ת וכ"ה בכ"י פי' ר"ח הנ"ל וכ"ה בע"י הראשון ובד' אחרוני' זו א ר ם — ורק ברמיזה גלה רבא לרב פפא כי קיסר רומי חשוב יותר אבל בגלוי בחר לשון ערומים ועל כן היה משמש בדיבור פרסי כחורשא אכיל ליה לפרסם הדבר כי גער הוא בשאלת המקשן, ואחרי הדברים והאמת האלה לא הוצרכנו לדחק הח' ברילל (יאהרביכער ח"א, ר"י) "ברעבונו אכל אותו" בהיפך נוכל לומר כי خورش פי' מזון כדי מחיתו ואכילה שאינה גסה וענינו בחורשיה קא אכיל ליה באכילה שאינה גסה אוכל אותו ר"ל אוכל מלך פרס את הקיסר הרומי, אבל הראשון נ"ל עיקר ובין כך ובין כך השתמש בפעל קא א כ י ל ליה יען שרוצה לרמוז על הפסוק ו ת א כ ל כל ארעא וג'] — ולפ"ד ר"פ סמאלענסקי ביאור המאמר בחורשיה אכיל ליה: הוא יאכל אותו ב י ע ר, כלומר מלך פרס יאכל את מלך רומי ביער, והיא כמליצת הכתוב ל א כ ו ל עני במסתר (חבקוק ג' י"ד) כלומר: באין עוזר לו ועל זאת הביא עד את הפסוק: ו ת א כ ל כל ארעא.

חרש (= חרישית תואר לרוח הקדים ונדרש עפ"י האגדה מן חָרַשׁ או חֵרֵשׁ) בס"ג דפ' כל גט (גיטין ל"א:) רוח קדים חרישית (יונה ד', ח') אמר רב יהודה בשעה שמנשבת עושה תלמים בים כמו לא תחרוש (דברים כ"ב, י')[1] א"ל[2] אי הכי היינו דכתיב (יונה שם) ותך השמש על ראש יונה, פי' אי הכי דאמרת דקשה וצונן הוא מאי ותך השמש אלא ש"מ חם הוא, מאי חרישית שמשתקת כמו החרש כמו (בראשית ל"ד, ה') והחריש יעקב וחם הוא שמשתקת שאר רוחות הצוננין. בס"ג רגיטין (פ"ח סע"א) החרש והמסגיר אלף (מ"ב כ"ד ט"ז) בשעה שפותחין נעשו[3] חרשים, והמסגר כיון שסוגרין שוב אין אחרים פותחין. *[אחי"ה והבין רבינו החרש כמו חֵרְשִׁים וכן פי' רש"י בסנה' ובמלכים וכ"ה בחגיגה י"ד. ושם דוריש חֳרָשִׁים (ישעי' ג', ג') בשעה שפותח בדברי תורה הכל נעשין כחרשין ובכ"י ט' שבשעה שפותח נעשו כולן כחֵרְשִׁין. ועוד נדרש חרש (יהושע ב', א') ברות רבה ר"פ ב' ד"ה ר' סימון ילק' יהוש' רמז ז' עשו

[1] וכן פירש"י וגם שם אי' רק פעם אחת תלמים ובנוי"ג שתי פעמים. [2] בנוי"ג א"ל רבא. [3] בנוי"ג נעשו ה כ ל וכן בילק' נו"ב רמז רמ"ט וכן בכ"י ש"ס סנהדרין ל"ח. ובפי' ר"ח כ"י לסנהד' ובנוי"ג שם הכל נעשו.

עצמכם חֵרְשִׁין עיי"ע אופניה (ח"א ר"ט) ובע"א עיין דרוש בע' חרם א'. והיחיד חֵרֵשׁ taub, stumm הרבה בש"ס: תרומות פ"א מ"ב חרש המדבר ואינו שומע. ושם וחגיג' ב': וש"נ חרש שדברו בו חכמים בכ"מ שאינו שומע ואינו מדבר ופי' הרמב"ם לתרומ' טעם למה קראו רז"ל גם לאלם חרש אבל במגיל' פ"ב מ"ב חגיגה שם וגיטין ע"א. אמרו: מדבר ואינו שומע זהו חרש שומע ואינו מדבר זהו אלם וכבר שקל וטרי בזה הירו' חגיגה רפ"א דע"ה ע"ד והעלה ר' יונה: הדא אמרה דלית כללוי דר' כללין (ר"ל בענין חרש). חרש שוטה וקטן (בקיצור חש"ו) רגיל הרבה בש"ס: כרכו' מ"ו סע"א מגילה י"ט: תרומות פ"א מ"א; ר"ה פ"ג מ"ח; עירובין פ"ג מ"ב; גיטין פ"ב מ"ה; ב"ק פ"ח מ"ד; שבועות פ"ו מ"ד; חולין פ"א מ"א; מכשירין פ"ג מ"ח; פ"ו, מ"א; טהרות פ"ח מ"ו ועוד זולתה. ולנקבה חֵרֶשֶׁת עדיות פ"ז מ"ט. יבמות פי"ג מ"ח. מ"ט. מ"י. פי"ד מ"א. מ"ב. מ"ג. גיטין נ"ה. והקבוץ יבמו' פי"ג מ"ח פי"ד מ"ג חֵרְשׁוֹת. והשם חרישה ב"ק פ"ו. צ"ח. סנהדרין ס"ו. ובענין שתיקה ספרי מטות פ' קנ"ג. קנ"ה. קנ"ו — ולגירסת מהרש"ם לברכות ירו' ספ"ט גם השם חַרְשָׁא והקבוץ כל חַרְשַׁיָּיא. אבל עיין מ"ש בע' ברך א' וז' (ח"ב, קצ"ב, קצ"ד) — והפעל: בקל ב"ק פ"ו. החורש את אביו. ב"ר פפ"א מהולתך חרשה. פיעל: ירו' כלאי' פ"ח דל"א ע"ג טיפח . . כנגד אזנו וחרשה קדושי' כ"ד סע"ב תקע באזנו וחרשו ובב"ק צ"א. וחירשו. ושם ג"כ וחרשו וכן בדף צ"ח. חרשו לאביו וכו'. פַּעַל: מְחָרַשׁ בתרג' יחזק' י"ג, כ', כ"א. אתפעל: ב"ר פ"א אתחרשן. ירושלמי חגיגה פ"ב דע"ז ע"ג יתחרשן. נתפעל: יבמות פי"ג מ"א האשה שנתחרשה . . האיש שנתחרש. גיטין פ"ב מ"ו פקח ונתחרש וכן ירו' גיטין רפ"ז דמ"ח ע"ג] —

חָרָשׁ (מל"מ אומן במלאכת מחשבת Arbeiter in (Stein, Holz u. s. w., Zimmermann בפסיקת' דכי תשא (פסיק' דר"כ ט"ו סע"א ורע"ב) אם תכתוש את האויל במכתש (משלי כ"ז, כ"ב) של חרשין אין את מועיל טמנו כלום. פי' אומנים. *[אחי"ה ובערך חמר א' הובא חמור של חרשין ע"ש ומ"ש] —

* חָרָשׁ שם פרטי אביו של ר' מתיא עיי"ע.

חֶרֶשׂ (מל"מ עיי"ע חרס א' (Scherben) במחט פ"ט בכלים (מ"ה) חרשין שנשתמש בהן משקין טמאין ונפלו לאויר התנור והוסק התנור טמא שסוף משקה לצאת. פי' כלי חרש שנשתמשו במים טמאים ושאבו מהן. *[אחי"ה רבינו מיחד לו ערך בפני עצמו עבור הגי' בשי"ן שהיתה לפניו ובנו"ג בסמ"ך ועיין עוד ע' חרס א'] —

חרת (= חֲרָתָא ענין שחורות Schwärze ולפע"ד מלשון ערבי ارثة והקבוץ ارث צבע שחור או מל"ם ارزة שחור כזפת) בגמ' דפרק הבונה (שבת ק"ד:) ובגמ' דפ' הקורא את המגילה למפרע (מגילי' י"ט רע"א) ובפ"ב בגיטין בגמ' בכל כותבין (גיטין י"ט.) קנקנתום [1]) אמר רבא בר שמואל [2]) חרתא דאושכפי [3]). ובכל היד בפ"ב בנדה (י"ט. במשנה) איזהו האדום [4]) כדם המכה. והשחור כחרת הצביעה שצובעין בו העורות. פ"א חרת ידיו. דהכי גרסינן בגמ' (שם כ'.) אמר רבה [5]) חרת שאמרו דיו תניא נמי הכי שחור כחרת וחרת שאמרו דיו ולימא דיו אי אמר דיו הוה אמינא כי פכחותא דדיותא קמ"ל כי חריותא [6]) דדיותא על כן אמרו כחרת כשחור שבו". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד ל"א ושם הסיום ללמדנו שהשחור כחריתות הדיו (טמא) [צ"ל דמא] ועיקר הגי' כחרתא דדיו וכצ"ל שחור כחרות בנדה ובתוספ' נדה ספ"ג שחור בהרת צ"ל שחור כחרת וכ"ה בירו' נדה פ"ב ד"ג. ושם אי' נוטל את החרת ונותן ע"ג עור. לבן ר' יוסי בי ר' בון אמר על גבי עור צבוע ע"כ וזה ראיה לפי' הראשון דרבינו וזה הפי' עולה עם מ"ש בערך קלקנתום ועיין ג"כ למוד ערוך לשבת צד צ"ג: ובאיכ"ר פ' חשך מבואר שחור (איכה ד', ח') כהדא חרתא] — (א"ב עיי"ע קלקנתום ופי' חרתא דאושכפי דיו הרצענים וכן שם קלקנתום בל"ר [7]).

חָרַת (נרדף עם חרש ופי' חקק וכן בלשון ערבי خرت (einschneiden, graben ובל"ס חרת חרושה על לוח לבכם (ירמיה י"ז, א') תרג' חריתין על לוח ליבהון. *[אחי"ה ותרגום ירו' א' ויקר' י"ט, כ"ח כתבת קעקע: רשם חָרִית, ובאונק'

1) ועיקר הגי' עיין בע' קלקנתום והוא ל"י χάλκανθον Schusterschwärze. 2) וכ"ה בכ"י אים לשבת הנ"ל ובכ"י מ' אמר רבה בר שמואל וכ"ה בכ"י ה"ב וכ"ת במגילה שם ובגיטין בדפוסים הישנים ובד' אחרונים הוסיפו בחנם בר בר חנה וכבר עמד על זה הגרי"ב בהשב"ע ערך קלקנתום. 3) עיי"ע אשכף ומ"ש. 4) בנו"ג אדום . . שחור, ובירושלמי האדום . . שחור. 5) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע הוסיפו עוד בר בר חנה ובנו"ג בר רב חונא, ובפי' רח"ג לנדה אמר רבא. 6) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ב"ר כי חריתותא ובע' פכח כחרתא וזה העיקר ובנו"ג כי חרותא ובפי' רח"ג לנדה כחריתות ובדפ"ע נתקצר ע"י וכו' ואי' לכון בכ"י ו"ו א' ובי ה"ב וב"ר. 7) והוא chalcanthum וכן בל"י עיין הערה. . ובדפ"ע אי' בסמ"ך בסוף וצ"ל במ"ם.

הקבוץ רושמין חריתין. — ודרשות רז"ל בענין חרות על הלוחות עיין בע' חר ט' — ירושלמי ב"ב פ"ד די"ד ע"ג חרותין ט"ס עיין סוף ערך חדות ומ"ש] —

חרת (= חָרוּת או מל"ע (עברי הרשום' בע' חרית או י"ל מע' הקודם לזה מפעל חרת ופירוש ענף נחתך abgeschnittener Zweig ובל"ע خرص פי' ענף דקל) בפ' לולב הגזול בגמ' נקטם ראשו (סוכ' ל"ב רע"א ירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג) חרות פסול דומה לחרות כשר. ובגמ' רבי יהודה אומר יאגדנו (סוכ' שם) אימא חרותא בעינא כפות וליכא. פי' חרות הוא חרותא והן חריות של דקל (סוכ' מ"ה. ועיי"ע חרית וש"נ). בר"ג דגט פשוט (ב"ב קס"א.) ובפ' השולח גט בגמ' העדים חותמין על הגט (גיטין ל"ו.) ובפ' אחרון דגיטין בגמ' שני גיטין שכתבן (שם פ"ז:) רב צייר כוורא [1]) ור' חנינא צייר חרותא. פי' צייר חריות של דקל [2]). ובפ' המוכר פירות לחבירו בגמ' דכוכין (ב"ב ק"א:) דעביד להו כי חֲרֻוָתָא פי' "עביד הכוכין כחריות של דקל שגדילין באלכסון ואינן גדילין שוין". *[אחי"ה וכן בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל כחרותא "כלומ' כמו ענפי הדקל שאינן יוצאין מן הדקל כנגדן בשוה אלא מצדדין ופונין למעלה" ועיין ג"כ פירשב"ם. כב"ב חרותא הוא הקִבּוּץ ורגיל יותר חֲרָיוֹת עיין סוכ' מ"ה, חבוט חריות, ירו' שבת ספ"א ד"ד: חריות מלמטה ועצם מלמעלה, ושם רפ"ג ד"ה ע"ג חריות בגפת ובעצים, ושם פ"ד ד"ז, חריות שגידען לשכיבה ירו' נזיר פרק ט' דף נ"ז עמוד ד' מילאהו חריות. ויתר המשקלים מהקבוץ עיין ערך (חרית) [חרות] ושם נסמנו הטעיות שנפלו בזו המלה] —

חֲרוּתָא (או מע' הקודם נעשה כחריות של דקל או אולי מל"מ חרודה erschreckt) בידי שמים כשרה בפ' אלו טרפות (חולין נ"ד. במשנה ובגמ' נ"ח:) פי בידי שמים ראתה הברד או שמעה הרעם ופחדה ונתיבשה הריאה כשרה אבל ראתה בהמה אחרת שנשחטה וכיוצא בזה ופחדה ויבשה הריאה שלה טרפה. *[אחי"ה ורש"י בחולין נ"ד. פי' חרותה קשה כחריות של דקל ועוד בד"ה וחרותה פי' שצמקה ריאה , , כגון שנבעתה, וכן בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובין כ"י אנגייליק' דף שי"ג.) פי' חרותא בעותה וגם רבינו הרכיב שני פירושים נתיבשה היינו נעשה כחריות של דקל ועוד פחדה לכן אולי מל"מ הוא ור' ול' מתחלפות עוד ראיתי לעורר כי عرث פי' בלשון ערבית קשה ורותתת וגם שתי הוראות אלה עולות יפה כאמור] —

חִרְתָּא (שם מקום) דארגיז (שבת י"ט: עירובין ס"ג.) עיר הסמוכה לבגדד [3]) כרחוק פרסה. *[אחי"ה בע' ארגיז (ח"א רע"א) כבר חויתי דעתי בתכונת העיר הזו, ונעלמה מעיני החכם נייבויער גיאגראפיא שמ"ח ושאר המבקרים] —

* חרתא בתרג' משלי בקצת דפוסי' וט"ס במקום הרתא פירוש דין ומדון עיין ערך הרת ומ"ש.

חָשׁ (מל"מ חשה ובלא"ר חֲשָׁא. חֲשַׁי ענין לחש שתיקה והחרישה schweigen התואר והשם חשַׁאי die Stille, der Verschwiegene) באלו הן [הממונין] פ"ה בשקלים (מ"ו) לשכת חשאים היתה במקדש [4]) יריאי [5]) חטא נותנין לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי. בפ' טרף בקלפה בגמ' שחטו (יומא מ"ד.) ובגמ' דפ' יש בערכין (ט"ז.) הקטרת מכפר על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. עתים חשות בר"ג דפ' אין דורשין (חגיג' י"ג רע"ב) [6]). — (א"ב תרג' דממה וקול אשמע (איוב ד', ט"ז) חשאי וקל סוגאין אשמע). *[אחי"ה בנו"ג וקל סוגעין ובכ"י קול פונין מל"ס פוּנְיָא = ערוויעדערונג והוא הד הרים היינו בת קול עיין פירש"י לאיוב ומה שסיים בענין קול ההברה הוא כדעת התוספו' ושמ"ר שהבאתי בע' בת קול ע"ש היטב. — וכנ"ה בברכו' ט"ו: מה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות וכו'. פסחים נ"ו. התקינו שיהו אומרים אותו (בשכ"מ) בחשאי, ושם התחילו והביאו לה בחשאי כ"ה לפי גי' ע"י וכ"י א"פ ויתר השנויים עיין בד"ס פסחים צד פ"ד. ותרג' יתלחשו (תהלים ט"א, ח') מטללין בחשאי. תרג' קול דממה דקה (מ"א י"ט, י"ב) קול דמשבחין בחשאי. והם על חשות חגיגה שם והוא בינוני בקל והציוני ירו' ע"ז רפ"א דל"ט: והינון אמרו ליה חשי! למלכא בעי מיעבד כן כלומ' הס ירבעם בקש שיעשו כן] –

חָשׁ (= חוּשׁ, חֲשַׁשׁ מל"ע حس פירוש הרגיש fühlen ובל"ס חש הרגיש צער וכאב leiden והשם חֲשָׁא בל"ס עמל וצער ובל"ש' ערבי حس

[1]) לוי בדפ"ר. [2]) וכן בירו' גיטין ספ"ט ד"נ ע"ד שמואל כתב חרותא. [3]) בכ"י ו"ו והי"ב לבגראד. [4]) רבינו קיצר בלשון המשני ע"ש. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס אבל בנו"ג ירא. [6]) עיי"ע חשמל.

חֲשָׁשָׁא Besorgniss Unglück וכן בל״ס חששותא פי׳ דאגה) חש בראשו יעסוק בתורה שנא׳ (משלי א׳, ט׳) כי לוית חן הם לראשיך וגו׳ (עירובין נ״ד.), כי יתחמץ לבבי (תהלים ע״ג, כ״א) תרג׳ ארום יחוש לבי. בפ׳ ר׳ אליעזר אומר תולין בגמרא יינומילין (שבת קל״ט.) אשקיין חד כסא וחשאי בנפשאי מבינתא דרישי עד טופרא דכרעאי [1] פירוש ר א ש י [2] נצטננתי. מסתפינא דלמא מנכו לי מזכוותאי [3] (שבת שם) שמאוד הייתי מצטנן ועושין לי נס שאנצל ומנכין לי מזכויותיי [4]. פ״א חשאי בנפשי נהניתי מאוד ומר עוקבא דרש ביה ולא הוה ליה הנאה כל כך. *[אחי״ה ולפי פ״א חשאי ענין הרגשה לטוב ולהנאה הוא [5] והראשון עיקר כי הוראתו הרגיש צער וכאב וכנ״ה בעירו׳ שם חש בעצמותיו . . חש בכל גופו. שבת שם חש ביוקרא דלבא עיי״ע יקר ב׳. ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: חש שינוי, ושם חשש בשינוי. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ג החושש אזנו. ושם פ״ח די״א: חוששת אחת מעיניה. ירו׳ סוכה פ״ב דנ״ג. הייתי חושש עיניי. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב ע״ד פומיה הוא חשיש. שבת פי״ד מ״ד החושש בשיניו . . החושש במתניו. יומא פ״ח מ״ו החושש בגרונו. אסת״ר פ׳ ויהי בימי דרש אחשורש: שכל מי שזכרו חושש את ראשו (עיין מגיל׳ י״א.). שהש״ר פ׳ דודי לי חשש בצמרמרייה עיי״ע צמר האחרון. והשם חֲשָׁא בל״ס או ـحس בל״ע איכ״ר פ׳ על אלה ד״ה מעשה ברואג: למה לית את זבנת לבידין דינוקין א״ל דחשייה קשיי לינוקי וכו׳ עד לא אמרית לך דחשיה קשיי וכו׳ כלומ׳ צערו ועמלו ובמ״כ נדחק ועיין הספור בירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה. בשנויים. ובע׳ לבר ג׳ הביא רק תחלת המאמר. וממנו השם מיחוש תמורה ט״ז. ועשית (מרעתי) [צ״ל מרעה] ד״ה, א׳ ד׳, י׳ שלא יהא בי מיחוש ראש ומיחוש אזנים ומיחוש עינים. שבת י״א. כל מיחוש ולא מיחוש ראש — ועוד ענין חוש כמו חשש פי׳ השגיח והרגיש auf etwas Rücksicht nehmen או ענין דאגה besorgen וכן בל״ע ـحاس ועוד עיי׳ בתחילת הערך. כתובות כ״א. וחיש שמואל לבי״ד טוען. ירו׳ ברכות פ״ו ד״י: הואיל וחיש לה ר׳ זעירא וכו׳. ירו׳ פיאה פ״ה די״ח ע״ד וחש לומר שמא וכו׳. ב״מ י״ח: והלאה חולין י״א. והלאה וליחוש דילמא. חולין שם: וניחוש שמא וכו׳. פסחים פ״ד. הא לא חש (יומא מ״ה. חייש) לקמחיה עיי״ע קמח. חייש. חיישינן ב״מ ט״ז: והלאה כתובות כ״ד, כ״ו: [6]. שבת קנ״א: חגיגה ט״ו רע״א ועוד הרבה ובשבת שם ד״ה ושמואל פירש״י והיישינן נמי אמרינן לקולא ע״כ ועיין מחברי כללי הש״ס שהביא פחד יצחק ע׳ חיישינן. שבת קכ״א. וכן בפכ״ב מ״ג חוששני לו מחטאת, ושם מ״ד ואינו חושש ולנקבה חוששת (נדה פ״ו מי״ג וכן שם ס״ד. ושם חיישא). פסחים ט׳. חולין ס״ג: אין חוששין וכו׳. ירו׳ קידושין פ״ב דס״ב ע״ג לא חשש. ושם ספ״ד דס״ו ע״ד חשש להדא שמועתא. ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ סע״א ואינו חושש לא משום טומאה. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ד צריך את חָשֵׁש על נפשך. ושם והשון אילין על אילין. והשם יומ׳ פ״ג סע״ב אימא דאמרי אנא חֲשָׁשָׁא וכו׳. בכורו׳ ל״ו רע״א אימר דאמר ר״מ לחששא וכו׳ ושם: במקום חששא אמרינן מה לו לשקר. נדה י״ז: אי בתר חששא אזלת וכו׳. מדרש תדשא פי״ז (בית המדר׳ ליעללינעק ח״ג ק״פ) לא היה לכם חששה עלי. ובתרגום קהלת ב׳ כ״ה חששא מן יומא דינא רבא — ובתרגום נמצא עוד כפילות השרש עיין ערך חשחש] —

חש (= חִישְׁתָּא פי׳ בל״ע ـحيشة Strauch und Binsengebüsch) בס״ג דפ׳ כל שעה (פסחים מ׳ רע״ב) ההיא ארבא דחיטי דטבאי [7] בחישתא פי׳ טבעה במקום קנים והיה בו מים. בפרק מי שמתו בגמ׳ בסמוך הניח בנים (ב״ב קמ״ג:) שהיו לו הרבה בנים כחושין [8] של קנים. והר הבית לבמות יער דירמיה (כ״ו, י״ח) ודמיכה (ג׳, י״ב) תרג׳ לחישת חורשא. כחטי מנית (יחזקאל כ״ז, י״ז) תרג׳ כחיטי דיחוש [9]. בסוף פס׳ [10] דסוכה (פסיקתי דר״כ קפ״ד.) מה הרס דחוש בעלים כך היתה אמנו לאה דחושה בבנים. ס״א דחוסה וכבר כתבנו בע׳ דחס. ומסתברא דהוא העיקר. *[אחי״ה בע׳ דחס הארכתי ע״ש היטב ועתה באתי להוסיף כי בכ״י ו״ו גרס בערך הנוכחי בכ״מ ברי״ש רחוש.

1) ג׳׳ אשקיין אי׳ גם בכ״י מ׳ ובגו״ג אשקיי׳ ח מ ר א וט״ס הוא ול״י בכ״י כ׳ וא״פ עיין ד״ס שם ובענין חשאי וכו׳ עיי״ע בין ב׳ ועי׳ בינתא וש״נ השנויים. 2) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו. 3) וכ״ה בכ״י א״פ ובגו״ג מזכותא. 4) כ״ה לנכון ברפ״ה. ובדפ״ו נשתבש מזכוויותיו 5) אולי מזה מי יחוש חוץ ממני קהלת ב׳, כ״ה. 6) ושם ובנדה ס״ד. גם מיחוש ועיי״ע בית מיחוש ח״ב ע״ד. 7) בגו״ג דטבעא וכ״ה בפי׳ ר״ח ובהל׳ ריצ״ג הלכו׳ פסחים צד צ׳ וכ״ה בתוספ׳ ע״ז ס״ה: איתיביה אבל גם בב״ב קנ״ג גרס רבינו בע׳ טבאי באל״ף. 8) בגו״ג כחושים וזה נוח יותר כי דרש חֲשִׁים דבראשי׳ מ״ו, כ״ג. 9) כ״ה בתרג׳ בדפ׳ וויניצי׳ אבל בגו״ג ריחוש וכ״ה ברש״י ורד״ק. 10) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד והוא ר״ת פסיקתי׳ עיין ערך רחס ומה שכתבתי ובדפוס ראשון בטעות פ״ר וממנו נשתבש בדפ׳ פיזי׳ פר״ק ופשטו המדפיסים האחרונים פרק קמא.

רחושה, רחוסה בע' רחס אבל מסוף דברו ניכר שראש דברו שקר כי ע' רחס איננו בערוך וגם אם רצינו לתקן בע' רחש (והוא רחש האחרון) גם שם בל תמצא מענינינו אבל אי' בע' דחס, אמור מעתה שגי' רחושה בויק"ר פ"ל ובפסיקת' הנ"ל צ"ל דחושה. ודעת לנבון נקל כי רבינו בהשקפה ראשונה רצה לגזור דחוש, דחושה מענין חש = חישתא שאם לא כן למה היה מסדרו בערך זה ואות דלית לפי זה שמושית הוא ולפע"ד סבר רבינו לגזור ככה בראותו גם בב"ב הנ"ל נשאלה המלה חושים למשל רבוי בנים וכן בתנחום' ריש שמות ותמלא הארץ אותם: כחושים של קנים כה"ג בדפ' ווירונא, ובדפ' שטעטין בט"ס כחרשים של קנים וצ"ל כחושים וכ"ה בשמ"ר רפ"א ושפט כדוגמא זו גם משל מרבוי בנים של לאה דְחושה בְעָלים אבל אחרי רואו כי הדלי"ת קשה להולמו אז החליט בצדק ומסתברא וכו'. וגזרת חישתא הוא מל"ע הרשום' ופי' קני האגם לכן באה המלה בסמיכות קנים עיין הדוגמאות בע' אגם (ח"א, כ"ג) חישת קנים ואולי כצ"ל גם בעירובין ט"ו, י"ט: במקום חיצת הקנים אבל יותר נראה שהוא ט"ס במקום מחיצת קנים וכ"ה בסוכ' כ"ד: וכ"ה בעירו' ט"ו. לפי גי' כ"י מ' וא"פ ובד' שונצ' ופעם אחת בד' פיז' עיין ד"ס עירו' שם אבל בב"ב ס"ה: ס"ט. צ"ל חישת קנים במקום חיצת קנים ובכ"י רגמ"ה פי' אלו הקנים הדוקרנין ושיוצאין כמו קנים בגזע אחד ע"כ, אבל במשניות ובירוש' גם שם מחיצת הקנים וכ"ה בפי"מ להרמב"ם, ול"נ כגי' כ"כ בשי"ן ויפה פי' רבינו חישתא דציון ראשון מקום קנים והיה בו מים אבל כפי' ר"ח אי' טבעה ספינה ב נ ה ר ר"ל ש ם הנהר כפירש"י ועפ"י פירש"י זה הובא מגליון פנימה פסחים בהלכו' דריצ"ג (צ') ההיא ארבא דטבעה שם הנהר בחישתא עיין יצחק ירנן שלא העיר על פירש"י] —

חָשַׁאי (נ"ל שצ"ל חאשי והוא לשון ערבי حاشا או اوشه Thymian, röm. Quendel בל"פ (Gartenquendel = Satureja בפ' מפנין בגמ' חבילי קש (שבת כ"ח.) קורנית חשאי פי' בלעז סטוריי"א (א"ב צתרי הוא סטוריאה והוא עשב הנקרא בל"ע צעתר אבל חשאי זה ישמו בלשון ישמעאל עיי"ע קורנית). *[אחי"ה ובערך קרנית שנה עוד הטעם כי קרנית (אשר לדעתו הוא στεφάνη coronis מין עשב ששמו כתר) אחד הוא עם ל"ע חשאי ובע' אסטפניני (ח"א, קע"ג) הוכחתי טעותו ע"ש והאמת עם רבינו כי חשאי קורנית וסטורייא מקרובי ענינים הם. וטרם אחוה דעי אקדים לך דברי פליניאום י"ט, נ' ואלה הם: ceteri fere conyzam id est cunilaginem, thymbram vero quae sit cunila. Haec apud nos habet vocabulum et aliud satureja dicta . . . עפ"י הצעה זו דעתי כי קורנית הוא משובש מן קורנית והוא conyza וזה עשב הנקרא אצל היונים κόνυζα, κνῦζα Dürrwurz, ולד"ק נקרא בל"ר thymbra וזה אשר נקרא בל"ע حاشا עשב שריחו נודף ודבורים יאהבוהו ועל כן נקרא בלא"ש Bienenkraut והוא אחד עם מלה ערבית הרשומה בתחילת הערך אשר לפי פליניאום נקרא satureja וזה סטוריאה דערוך הרי כולם קרובי ענינים הם. וגם דעת הרמב"ם בפי"מ לשביעית פ"ח מ"א מסכים לפי' רבינו וז"ל שם וקורנית נקרא בערבי האשה ובלע"ז שדרייה וכו' ונ"ל שצ"ל חאשה וכן לנכון בפי' רע"ב חשא ובכ"י א"פ ובדי"ף כ"י האשי (ד"ס שבת צד קמ"ז.) וכצ"ל בערוך במקום חשאי דכאן ובע' סאה, ובנו"ג חשי וכ"ה בכ"י ו"ו ובעה"ק בתחלת הערך ובכ"י ו"ו גם הלעז שדוריאה והוא שדריאה של רש"י אשר ע"י לועז בשבת צתר וקורנית וצתר אז כגי' כ"י א"פ צעתירי הוא בל"ע سعتر = صعتر = satureia או origanum וכ"ה בע' סאה ע"ש ומעתה נוכל לומר ג"כ כי חאשי הוא ל"פ اوشه אשר על ידו נקרא בל"פ سعتر של ערביים. ואחרי הדברים והאמת האלה צחוק עשה לנו בוקסטארף במה ישתלה הוא ומחזות רעהו בוקא סריקא כרבינו בביאור מלה זו ולא אטריחך בדברי הכליו ובשגיון לדוד די פומיס בעל צ"ד וגם החכם לעווי טעה לומר שהוא חסא עיין ערכו ועוד עיי' לעף פפלנצ"נ 181] —

חָשַׁב (מל"מ וענינו הגיון ורעיון וממנו מסתעפים מושגים אחרים ומצויינים בלא"ש wollen, (meinen, sinnen, denken, berechnen, achten כהשלחן פכ"ב בכלי' (מ"ב) ר' יוסי אומ' אינו צריך מחשבה וכן הדלפקי [1]) פי' אם נשברו ג' רגלי השלחן נעשה טרסקל ומקבל טומאה ואעפ"י שלא חשב בדעתו לעשותו טרסקל. בר"ג בפרק במה אשה (שבת נ"ח: וש"נ) כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה. פירוש היה לו עור וחשב לעשותו שטיח אעפ"י שלא נעשה מקבל טומאה כדין שהוא עשוי אבל אם היתה קטבוליא [2]) וחישב

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בע' דלפק ע"ש ובנו"ג דולפקי ובפי' רח"ג בסד"ט הדולפקי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ובפי' רח"ג לסד"ט צד י"ב ובשאר כ"י קטבליא וכ"ה בע' קטבל ובדפ"ע חוץ מאמ' ופ' כאן כמ"ם טבליא אבל עיין ר"ש לכלי' פכ"ב מ"ב.

לעשותה עור אינה יוצאה מתורת כלי במחשבה עד שיעשה בה מעשה כדתנן בפ' כ"ב בכלי' (שם) שלחן שניטלה אחת מרגליו וכו'. בפ"ק דפיאה ירוש' (דט"ו רע"ב ועיין תוספתי' פיאה פ"א ובבלי קידוש' מ'.) מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב (מלאכי ג', ט"ז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב (תהלים ס"ו, י"ח) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' הדא דתימא בישראל אבל בגויים חילופיה [1]. *[אחי"ה קרוב לענין דרוש בירו' הנ"ל דרש רב אשי ולחושבי דמלאכי כזה: חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ברכות ו'.) ונאמר בענין כונה ומחשבה בהשאילה גם על דבר בלי רוח כמו והאניה חשבה להשבר (יונה א', ד'), והעתקתו das Schiff war im Begriff zu scheitern וכן אומ' הצרפתי le navir se pensa rompre — ויש שטעמו גודל וחשיבות שביעי' פ"ח מי"א אם מתחשב הוא פי' אם אדם חשוב הוא והתואר אדם חָשׁוּב תענית י"ד: אדם חָשׁוּב שאני. ברכו' י"ט. ושבת נ"א. וש"נ כ"ט ועיין עוד רש"י ויקרא י"ב, י"א ולנקבה פסחים ק"ח. ע"ז כ"ה: אשה חֲשׁוּבָה. הקבוץ זכר: יומ' ל"ה: נדרים ס"ד: חשובין, ע"ז י' רע"ב חשובי דרומאי. ופעיל חָשִׁיב גיטין נ"ו: מאן חשיב בההוא עלמא ישראל. ב"מ מ"ד: דהבא דחשיב.. כספא דלא חשיב. ושם מופשט חֲשׁוּב Werth-schätzung ברכו' י'. הואיל ואיסורו חשובו. ב"ב קמ"ו. חשיבותה דא"י. ועיין עוד רש"י במדב' י"ג, ג' ולרוב טעמו מונה ומספר שבת ק"נ. עיי"ע הבא אח"ז פסחי' צ"ד. מעו דקא חשבי וכו' מגיל' י"א: אנא חשיבנא ולא טעינא. שם י"ט. משום דחשיב. סנהד' ס"ט: קא חשיב להו, ע"ז ט'. כמה חשיב. מגיל' ה'. מחשבין ישעות. סנהד' ס"ה סע"ב המחשב עתים וישעות ושם צ"ז: מחשבי קיצין וכו'. ב"ב ט'. אין מחשבין בצדקה וכו'. ישם ס"ח סע"ב ונחישוב עיי"ע משל א'. אבות פ"ב מ"א הוי מחשב ליחשב וליזל עיי"ע אמו. התפעל ילק' בלק רמז תשס"ח מתחשב לנו וכן הבין ר' אלחנן בתוספית ע"ז י"ח רע"ב המאמר שלא יתחשב עמהם] —

חשב (= חֶשְׁבּוֹן) Rechnung, Ab-Berechnung, Rechenschaft) בר"ג דפ' שואל אדם (שבת ק"נ סע"א) חשבונות של מלך [2]) פי' מילך [3]) „אורחים כדכתי' (ש"ב י"ב, ד') ויבא הלך כלומ' מותר [ל]אדם לחשב אורחיו הקרואים כדתנן (שבת קמ"ח סע"ב) מונה אדם ארחיו ואת פרפרותיו. [פי'] חשבונות של מה בכך כגון חשבונות של חיילות של מלך, כך וכך הוצאות המלך אלף וכיוצא בו אמר לו מה בכך כלומר מה הנאה יש לך וזהו חשבונות שאינו צריכין". פ"א חשבונות של מלך: כך וכך הוצאות המלך, ושל מה בכך [4]): שאמר אדם לחבירו מה הוצאות [5]) הוצאת בכך כלומר בזה הבנין ולטעמיך תקשי לך היא גופה אמרת של מה בכך מותר והדר אמרת שעברו [6]) אסור אלא לא קשיא הא דאית אגרא דאגירא גביה אסור למימר כך הוצאתי ליכא אגרא דאגירא גביה מותר. *[אחי"ה בדפ' אמש' אחר פי' הראשון אי' ההערה מה לך כתוב וכבר העירותי כי בקצת ספרים היה כתוב מה לך אבל ברפוסים ראשונים אי' מלך ובודאי זו הגי' היתה גם לפני רבינו כאמור לעיל ופי' מלך כמו מה לך וצריך לנקדו מַלָּךְ והוא כמו מַלָּכֶם (ישעיה ג', ט"ו) במקום מַה לָּכֶם (עיין רש"י שם) אבל לא כן דעת רבינו בפי' הראשון שהועתק מפי' ר"ח (בשבת דפ' ווילנא) ומילך צריך לנקד מֵילֵךְ וחשבוהו להשרשים של ב' אותיות וא"כ ילך אחת הוא עם הלך לכן הביא רבינו (על פי פי' ר"ח) ראיה מפסוק ויבא הֵלֶךְ כלומר אורחים הקרואים אבל המדפיסים שנו הגי' יען שלא הבינו כונת רבינו או ט"ס הוא מן מלך בפי' המאמר שלאחריו: חשבונות של מה בכך וכו' של מלך וכו' או בכונה חלפו הגי' בראותם פ"א חשבונות של מלך: כך וכך הוצאות המלך וסברו המגיהים בלי דעת כי גם בפי' ראשון הגי' מלך וכדי שלא יהא מובנו מֶלֶךְ לכן כתבו מֵילֶךְ שיהא שעורו הֵלֶךְ של מקרא אבל צריך לנקד מֵילֵךְ כאמור. ועוד נ"ל כי אם נניח גם גי' מלך יש להסביר פי' ראשון ואז צריך לנקד מַלֵּךְ והוא קצור מן מְהַלֵּךְ לכן פירשו רבינו כמו הֵלֶךְ של מקרא אבל לפי זה היה יכול להביאו בדיוק יותר ראיה מן ובא כִמְהַלֵּךְ וגו' (משלי ו', י"א) וגם יהיה זה הקיצור נגד משפט הלשון. ובפי' חשבונות של מה בכך פי' ג"כ בענין מלך ובס"א לפי גי' דפ"ר הישרה ענין חשבונות של מלך כמו חשבונות של מה בכך כפי' הראשון ופי' חשבונות של מה בכך כפי'

---

1) בירו' חילופין, ושם אי' המקום מצרפה. 2) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובפי' ר"ח (כשבת) וכ"ה בכל הדפוסי' הישנים בש"ס ובר"יף כ"י (ד"ס שבת צ"ר קמ"א:) ובכ"י מ' וא"פ בראי"ש ובמאירי מה לך וכ"ה בפירש"י ל"א אבל ברש"י. כ"י מילך ביו"ד וכ"ה בערוך ברפוסים וקצת כ"י. 3) כ"ה ברפ"ע ובפי' ר"ח (שבת ברפ' ווילנא) ובכ"י ו"ו וה"ב: מלך. 4) כ"ה בכ"י ה"ב וברפ"ר וג"ל עיקר עיין למטה במ"ש. 5) כ"ה כרפ"ר. 6) כ"ה לנכון ברפ"ר.

האחרון הונח על הוצאות הבנין, ובפי' ולטעמיך וכו' הוא כסברת הר"ן דמברייתא בתרייתא קא פריך ולא מקמייתא כדעת רש"י. ובפ"א פירש"י ג"כ מלך כמו מה לך רק הוא הבינו בהוצאות בנין כפי' רבינו בענין מה בכך, ובפי' ראשון הבינו מלא"ר מְלַךְ פי' יועץ. — ועוד נ"ל להסביר פי' ראשון שהועתק מפי' ר"ח וטעם פירושם: אורחים מפני שהבינו גירסת מילך ביו"ד בנקודת מִילָּךְ כלומר מִי לָךְ היינו מי הם הקרואים ואז הראיה מן ויבא הלך רק אסמכתא הוא ובפ"א נקדו מֵילֶךְ לכן פי' הוצאות המלך. ואתה תבחור! — וכנ"ה חֶשְׁבּוֹן ובל"ס חוּשְׁבְּנָא. ר"ה כ"ה. שחל בחשבונך, ב"ב ט': ע"ז ד'. חשבון גדול. ירו' ע"ז פ"ב דמ"ב. חשבון מים הוא יודע למתק את הים הגדול.. חשבון גדול הוא. ב"ב ע"ח סע"ב חשבונו של עולם עיי"א משל, ירושלמי ב"ק רפ"י ד"ז: חשבון באחרונה, שמ"ר פנ"א נגמר המשכן אתן לכם חשבון, והקבוץ שבת ק"נ סע"א חשבונות של מצוה, כתובות ה' רע"א בקי בחשבונות. ובמשקל ל"ס שבת ל"ב. אבי דרא חושבנא עיי"ע ב"ב. יומ' י"ז: חולין צ"ה: חושבנא בעלמא. ירו' ברכות פ"ב ד"ה. חושבניה דהדין כחושבניה דהדין הוא צמח הוא מנחם. ויק"ר פ"ל, קהל"ר פ' לך אכול נחל חושבנא. — ובענין מין צחוק חושבנא דאצבע die Fingerzählung עיי"ע כרסם. — ועוד חֶשְׁבּוֹן בעל השוק הממונה על המקח והממכר Schatzmeister ילק' דברים רמז תת"ח בשם אלה הדברים זוט' צעקו הבריות על החשבון וכו' ע"ש כל הספור. — ועוד השם חִישּׁוּב die Berechnung סנהד' י': חישוב החודש, חישוב דעיבור. שבת ע"ה. זה חישוב תקופות ומזלות] —

חָשַׁד (verdächtigen מל"ע حسد מקנא beneiden
השם חֲשָׁד Verdacht תואר חָשֵׁד der Verdächtige) בס"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ס"ה.) ובפ' ערבי פסחים[1]) (שם ק"כ סע"ב) הפגול והנותר[2]) מטמאים הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר משום חשדי כהונה פי' שלא יחשדו הנוגע בו כי לאכלו נגע בו הלכך גזרו בו טומאה שלא יבא ליגע בו [כלל][3]) וחד מתני אנותר מפני שנתעצלו והניחוהו לעשות[4]) נותר חד מתני כזית מטמא הידים כאיסור אכילתו מה איסור אכילתו בכזית אף איסור נגיעתו בכזית וחד אמ' כביצה כטומאת[5]) אוכלין"[6]) פ"א משום חשד כהונה שאם מטלטלין אותו אומרים הכל סוף שיהו אוכלין אותו ועצלות ליכא דפיגול לא בעצלות הוי מאן דמתני אנותר משום עצלי כהונה וליכא חשד משום פיגול דאי הוה להו למיכל לא הוי ממתינים עד עכשיו אלא משום שנתעצלו הוי נותר משום הכי קנסינן ביה טומאה שלא יבא להתעצל. *[אחי"ה גם זה הועתק מפי' ר"ח לדף ק"כ צד קע"נ רק רבינו העמיק בפירושו ועפ"י פי' הערוך מיושבת קושית התוספו' בדף פ"ה, ד"ה משום עיין בהפשב"ע. — וכנ"ה הפעל בקל ובפעל ברכו' ה': ל"א: שבת צ"ז. (יומ' י"ט:) שבת קי"ח: קכ"ז: תעני' כ"ב. ב"ק ט"ז: ב"מ ל"ג. פ"ו: סנהד' כ"ה. כ"ו. כ"ו: מ"ט. ק"י. בכורו' ל'. ל"א רע"ב, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג חשוד הוא.. אינו חשוד, ירו' תעני' רפ"ג דס"ו: פרנסת חשודים. ב"ר פפ"ד חשודים הן בניך על אבר מן החי. פיעל ירו' יבמו' רפט"ז דט"ו ע"ג חישר את ירבעם. נפעל ירו' ע"ז שם כותים לא נֶחְשְׁדוּ על העריות בבלי ברכו' ל"א רע"ב מכאן (עיין ש"א א', ט"ז) לנחשד בדבר שצריך להודיע. מ"ק י"ח: אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו וכו'. סנהד' כ"ו. נחשדו הכהנים אשביעית. והשם חֲשָׁד, חֲשָׁדָא ברכו' ג': מ"ג: שבת כ"ג. פסחים פ"ב. יומ' ל'. חגיג' ה'. גיטין ס'. סוט' ט': חולי' מ"ד. ירו' נררי' פ"ה דל"ט:

☞ חשח (מל"ם פירוש צריך ומועיל nöthig, nützlich; angemessen) בדניאל (ג' ט"ז) לא חשחין. *[אחי"ה בדפ' אמ"ש בראש הערך במ"ס חשך. וכנ"ה בעזר' ו', ט'. וממנו השם חשחות (שם ז', כ') פי' צורך Bedarf] —

* חשחש (מכפילות שרש חש ענין הרגשת צער) תר"י א' לבמד' י"א. י"ב וחשחשית במעיי. תרג' תהלים קמ"א, א' חשחש לי כ"ה בדפ' רגיא ובנו"ג חיש.

חָשַׁךְ (מל"מ הקל מפעל עומד ופי' כהה ועמום finster sein ובהפעיל חֶשֶׁךְ verfinstern Finsterniss והושאל לצרה Unglück אבל תרג' חשיך לפע"ד מל"פ کوچك, کوشك בל' הונגרי kicsiko ועוד ל"ע حوتك דל ורזה וקטן הערך klein, mager, gering, elend) בילמדנו (בקח את המטה) [צ"ל ויקח משה את מטה] (תנחומ' שמות ד', כ' פי' י"ז וכ"ה תנחומ' וישב

[1]) כן הוא רק בכ"י ו"ו. [2]) בנו"ג עור והטמא אבל לי' בדף ט"ו: וקי"ב: ולי' בכ"י ש"ס ולי' בדף ט"ו: וקי"ב: בפירוש ר"ח. [3]) כ"ה בפירוש ר"ח. [4]) בפי' ר"ח להיות. [5]) בפי' ר"ח בט"ס בטומאת. [6]) ע"כ הועתק מפירוש ר"ח לפסחים צד קל"ז.

פי' ד') ביום הראשון נברא מלאך המות שנא' (בראשית א', ב') וחשך על פני תהום הוא מלאך המות שמחשיך עיניהן [1] של בריות. מדוע אתה ככה דל בן המלך (ש"ב י"ג, ד') תרגום חשיך בר מלכא. דלת עם הארץ (מ"ב כ"ה, י"ד) [תרג'] חשיכֵי עמא דארעא. במגילת איכה זכור תזכור ותשוח עלי נפשי מתלא אמר עד דשמינא חשיך חשיכא מיית ס"א עד דשמינא כחיש כחישא [2]) מיית [3]). בגמ' דמסכת תמיד (כ"ז:) חשיך תקין נפשך (קדים) [צ"ל וקדִים] [4]) תקין נפשך כי היכי דלא תתרחק [5]) פי' "למד עצמך שתהא רגיל להקדים בשחרית להפנות עד שבני אדם ישנים וכן נמי חשיך לערב וצא בשעה שאין בני אדם מצויין חוצה שאם לא תעשה כן תצטרך להתרחק מבני אדם עד כדי שלא יראו פירועך וכשאת מקדים ומחשיך תוכל להפנות באי זה מקום שתרצה ולא תצטרך להתרחק" [6]). בגמ' פ' הרואה (ברכות ס"ב סע"א) השכם ושב כדי שלא תתרחק [7]). וי"מ שילמד את עצמו בבית הכסא שחרית וערבית וטוב לו להשכים כדי שלא יתרחק מצרכיו — בפ' אלו מומין (בכורות מ"ד סע"ב) כל שמראיו חשוכין פי' מי שיש לו מרוח לעולם פניו חשוכים. פ"א והוא כע' אשך. *[אחי"ה ועיין עוד ע' חז ב' ופ"א בערך זה נמצא בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ק"ח:) ויען שבעת אשר הערכתי אות אל"ף עוד לא היו פירושי רגמ"ה ת"י לכן אציג לך דברי רגמ"ה כאן : וז"ל: נמרחו אשכיו: נימוחו ביציו. שרות באשכיו שנפוחין ביציו שמראיו חשוכין שהוא שחור ככושי וכו' וכו' קסבר ר' חנינה גורעין ומוספין ודורשין גורעין א' מאשך ומוסיפין אותו במרוח והוי ליה מראו וגורעין ח' ממרוח ומוסיפין במקום אש שבאשך והוי ליה חשך והיינו מראה חשך שמראיו חשוכין ע"כ. — ודע כי רבז"ל השתמשו במלת חשך בהשאילה על רוע פנים ומי שמצבו ברע הוא הן באופן גשמי הן באופן רוחני וכן משמעות ל"י μέλας פי' שחור עיי"ע מלני וע' אימרא (ח"א, קכ"ט) וכן הונח בל"ר ater ובל"פ سياه על צבע שחור ועל צרות ועמל רוח וכן בענין חשך ברז"ל ר"מ סנה' כ"ב סע"א עולם חשך בעדו. ברכו' ט"ז סע"ב אל ידוה לבינו ואל יחשכו עינינו ומזה נבין דרשת חשכה (בראשית ט"ו, י"ב) זו מדי שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזרותיה, דרשת חֲשֻׁכִים (משלי כ"ב, כ"ט) פרעה הֶחָשׁוּךְ ולפע"ד מזה הענין מאמר דר' ירמיה במנחות נ"ב. וש"נ בבלאי טפשאי משום דיתבו באתרא דחשוכא אמרי שמעתתא דמחשכן פירוש הלכות שמדאיבין הנפש וכן בענין קללה בסנהד' צ"ט רע"א לכי חפו להו חשוכה להנהו אינשי וְעל זה השיב הצדוקי מילט קא לייטת לי. אבל בכ"ז חשיך בתרג' הנ"ל ונוסף לזה תרג' ש"א ב', ה'. ח'; מ"ב כ"ה, י"ב; לישעיה כ"ו, ו'; מ"א י"ז נ"ב, י"ד; ליחזקאל י"ח, י"א; לתהלים ט', י"ט י"ב, ו'; ע"ב, י"ג; פ"ח, י"ט וזולתם שפירושם עני ומסכן לפע"ד גזרתו מל"פ הרשומה שפתרונו כך וכן בסוכה מ"ד: אפקד זיתיא לחשוכיא ופירש"י לעניים ומזה הענין חשיך דאיכ"ר הנ"ל וכן שעור ארבע מיללן דאמר ר' ברכיה בשו"ט מזמור כ"ב פ' ו' ד"ה אליך והובא בילקוט שופטים סוף רמז מ"ב חשיך חייא דבעי למיתא חשיך גיברא (גוברא) דבעי לחלשא חשיך נהורא (בילק' פתיחא) דבעי לסמיא . . חשיך דרא דאיתתא דבריתא (ילקוט דברייתא וצ"ל דבריתא כדאי' בילקוט תהלים רמז תרפ"ו ועיי"ע דְּבַר) וענין חשיך תואר כלומר ביש מזלו וברע הוא מי שנוטה למות והגבור להיות חלש וכו' ולפי הענין פי' בנ"ב בילק' תהלים הנ"ל אוי למי שנוטה למות וכו'. — אבל חשיך בתמיד הנ"ל הוא פִּעֵל מן חֲשַׁךְ וכן בברכות ח' רע"א מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, ושם בציווי קדימו וחשיכו וכו' פי' כמו השכם . . הערב בברכות ס"ב סע"א עיין לעיל. והשם בלשון מקרא חֲשֵׁכָה שבת ל"ד. קנ"א רע"א ובלשון ארמית חֲשְׁכְתָא בבא מציעא ל' סע"א חשכותא אונקל' לדברים כ"ח, ס"ה, ועוד במשקל לשון סורי חֲשׁוֹכָא פינסטערניס עיין פסחים ב'. קרייה רחמניא לחשוכא. ביצ' ל"ב: עדויי חשוכא לפי גי' רבינו בע' מהט חגיג' י"ב סע"ב ומי איכא חשוכא קמי שמיא] —

☞ חשך (= חֲשׁוֹךְ לפע"ד מל"פ خسوك דבר מגונה ומכוער Obscoenes, Abscheu-liches) תרג' למתפרות כסתות (יחזקאל י"ג, י"ח) דמחטטן רקיעי חשוך. *[אחי"ה ורבינו הביא בע' חט ג' ובע' רקע ב' ושם מפורש רקע מל"ע

1) בתנח' שמות פני; ושם: פניהם של בריות. 2) כ"ה בדפ"ר ובדפ"ו כחישנא. 3) בנו"ג עד דשמינא עביד קטין נפשיה דקטינא נפקת. 4) וכ"ה בנוסח' וכ"ה בפי' רגמ"ה. 5) בנו"ג תרחק וכ"ה בפי' רגמ"ה. 6) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לתמיד (בקובץ כ"י אנגייליקא דף רע"ו:) — ובגוף הדבר עיי"ע בית כסא ח"ב ע"א. 7) בנו"ג השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושב וכו' ונראה דחסר כאן בערוך כי בע' רחק רמז על ע' הנוכחי כי כבר פי' ועוד עיי"ע שב ב'. או אולי רק דרך אגב לסיוע של תמיד הביא לענין כדי שלא תתרחק. וי"מ נוסב לפי זה על פי' דתמיד.

رقعة חתיכת בגד התפורה על הקרע ולפע"ד הוא מהוראה שניה של המלה הערבית הנ"ל היינו חתיכת בגד או עֲלֶה אשר בו' כותבים כשפים וסגולות, וכ"ה בל"פ ולדעתי הבין התרג' כסתות ג"כ מל"פ كوس וכן בל"י κυσός, κύσθος, κύστη מדסוא בית בושת האשה וא"כ מתפרות כסתות הן הנה צורות מכוערות של ערות אשה אשר היו מתפרות הנשים לצודד בהן הנפשות ולכן היטיב העתיק התרג' דמחטטן כלומר תופרין חתיכות בגד אשר מהן מצוייר דבר מגונה (של ערות נשים) והקבוץ בתרג' יחזקאל שם פסוק כ' אנא שלח רוגזי על רקיעֵי חשיכין דאתין מטעָין — ולפירוש החי' לעווי מענין חשֶׁךְ אין לו שחר] —

חשל (= חוּשְׁלָא לפע"ד מל"ע خشيل יבש ואצל רז"ל שעורה יבשה trockene Gerste) בפ' יוה"כ בגמ' האוכל (יומא ע"ט רע"א) שעורה לחה שבולת קרו לה שלא בקליפתה חושלא [1]) קרו לה [2]). ובאלו טרפות בריש הלכה נפלה מן הגג (חולין נ"א.) חזא חושלא באיפומא דאיגרא [3]). בפ' המניח את הכד בגמ' המוציא תבנו (ב"ק ל' סע"ב) רב הונא אפקר חושלֵי. בס"ג דפ' המקבל שדהו (ב"מ קט"ז.) הנהו עיזי דאכלי חושלי [4]) בנהרדעא. ובפ' חזקת הבתים בגמ' חזקתן שלש (ב"ב ל"ו.) [5]) כפ' דיני ממונות בג' ז ה ב ו ר ר [6]) בגמ' ר' יהודה אומר (סנהד' כ"ז סע"א) ח ד א מ ר ק מ א י ד י ד י נ ג ב [7]) כפא [8]) דחושלא. *[אחי"ה וכנ"ה במו"ק ט"ז: קא מניפה חושלָאֵי והוא הקבוץ ואולי בכ"מ ובב"ב הנ"ל צ"ל ג"כ חושלאי במקום חושלא של יחיד ופי' המיוחס לרש"י במו"ק לא פירשו ולפע"ד לא היה גורם לה וכן לי' ברי"ף ובוא"ש ובתש' הריב"ש סי' ר"כ אבל בשאר מקומות פירש"י ורשב"ם לב"ב הנ"ל חושלא שעורים קלופים והוא עפ"י יומא הנ"ל, אבל כבר העירותי בהערה א' כי גי' כ"י א"פ י ב י ש ה שלא בקליפתה וכו' עיקר הגי' וכן פתרון מלה ערבי' הרשומ' בתחילת הע' ויותר טובה גי' רגמ"ה בחולין הנ"ל חולשא והוא ממש בל"ע שעורים יבישים אבל קשה עלי לשבש כל הנוסחאות אשר בהם הגי' חושלא להגיה תחתה: חולשא ובענין חשילתא בברכו' ל"ח. עיי"ע חלשתא וע' טרימא. ועוד ל"י כי חושלא מל"ס חֵשְׁלָא פירוש שעורים כתושים ועיין ערך הבא אחר זה] —

חֲשַׁל (לפע"ד או מל"ע خشل ענין מעיכה zer-drücken או מל"ס ענין מרדד platt- zer-schlagen) בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולין צ"ג:) הני ביעי חשילתא שריין ואת לא תיכול. פי' ביעי בהמה שנתמסמסו כדכתיב (דניאל ב', מ') מהדק וחשל. בס"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ז סע"א) והמצרף נחשת אמר רב [9]) חשלי [10]) דודי. פי' חרש שעושה יורות גדולות מכה אותן ומרדדן. *[אחי"ה וכן פירש"י בכתובות מחשלין ומרדדין נחושת ועושין ממנו יורות. ובחולין י"ז: הביא רש"י ד"ה מחליש כתובות ע"ז. חשלי דודי וכמו דחשלי מנייהו כלי זיין בפ' לפני אידיהן (ע"ז ט"ז.) ובאמת כ"ה בדפ' פיז' ווינצ' ר"פ ובכ"י ש"ס עיין ד"ס ע"ז צד י"ח: ובנו"ג דחלשי. ובענין חשל דדניאל פי' המיוחס לרש"י ג"כ חשל מרדד והרבה יש בגמ' חשלי דודי (כתובות הנ"ל) ביעי חשילתא (חולין צ"ג:) וזה לא כדעת רש"י בחולין שם שפי' בדף צ"ג סע"א ביעי חשילתא ביצי זכר מעורין בגופו ולולי שראיתי בטור יו"ד ס' סי' ס"ב ביצי זכר שנתלשו ועדיין הן מעורין בכיסן ועיין שם ב"י שהביא פירש"י כדאיתא לפנינו אז היתה את נפשי להגיה ברש"י כך: ביצי זכר מ ע ו כ י ן בגופו וראיתי מרש"י לברכות ל"ח רע"א שפי' חשילתא.. דבר מעוך שאלתני כמו ביעי חשילתא דשחיטת חולין: ע"כ הרי שפי' בענין מעוך ובאמת

[1]) בנו"ג אושלא אבל בכ"י מ' וא"פ ולי' בחית ובכ"י א"פ י ב י ש ה שלא בקליפתה וכו' ולפע"ד זו עיקר הגי' וכן טובה מפירש"י ע"ש וזו עולה עם גזרת המלה מל"ע הנ"ל. [2]) וכ"ה בכ"י ל"ד ובנו"ג מיקרי. [3]) וזו הגי' כמו ששיער ר"ב בעי' דגר בי' אליבא דרבינו ועתה מצאתי כי באמת כה"ג בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"י.) רק שם ה ו ה חולשא באיפומא ופי' שם בזה"ל היו שעורין קלופין כנגד החור שעליה ע"כ וא"כ גי' דפ"ע בעי' איפומא וגי' ר"ב בעי' דגר: חולשא ג"כ יש להן סמוכין ורגמ"ה גברא דסמכא הוא ובאמת خلس בל"ע ופי' שעורין יבישין.
[4]) בנו"ג ביחיד: חושלא. [5]) ודע כי בכ"י ו"ו ובדפ"ר הגי' בגמ' ח ז ק ת ן ה ע י ק ר אבל בכ"י ה"ב אי' בגמ' חזקתן ג' ב י ה ע ק ר ונ"ל שצ"ל בי' העיקר והיא הגהת איזה סופר שהגיה לעצמו בגליון כי גי' רבינו חושלי בי' (ר"ל ביוד בסוף) עיקר הגי' ולא כבש"ס בי"מ וב"ב שם ושם באליף בסוף ואח"כ הובא פנימה בתוך כ"י הערוך ומשם לרפ"ר.
[6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בעי' ברטיא ע"ש. [8]) בנו"ג קבא וכ"ה בפי' ר"ח כ"י.
[9]) כ"ה בעי' צרף ה' ובנו"ג רב אשי אמר אבל הגרי"ב בתפשב"ע הוכיח כי גי' רבינו עריפה ובאמת כן מצאתי בש"ס לכתובות. [10]) בעי' צרף ה' חושלי.

זה הפי' מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקיבוץ כ"י אנגייליקא דף שמ"א:) ביעי חשילתא כלומר ביצים המעוכים כמו מעוך וכתות ע"כ ובזו השיטה הלך רבינו בפי' שנתמסמסו. ובאו"ז הלכות נ"ה סי' תמ"ח הורכבו שני פירושים כזה ביעי חשלייאתא פירוש ביצי זכר שנתמסמסו ומעורין בגופו ע"כ. וזה ארכבי אתרי ריכשי הוא ושם הובא אח"כ גם פי' רבינו. וגוזר אני המלה מל"ע הרשום' בתחילת הע' שפירושו ממועך ומבולבל וגם נקראים ביצי' ממועכין שתוכן נזל خشل. בע' חשל ב' הביא המתורגמן תרג' ישבחנה (משלי כ"ט, י"א) מַחֲשֵׁל פי' ממעך ובנו"ג מאכה — ובדפ' אמ"ש לנכון נתפרד ע' הנוכחי לע' בפני עצמו אבל בדפוסים הראשונים נתחבר לע' הקודם לזה] —

חשל (מל"ם של ערך הקודם פירוש חורש בברזל והושאל למחשבה רעה כמו חרש בל"מ Böses schmieden = sinnen וכן נאמר בל' הונגרי (kovácsol) הלא יתעו חורשי רעה (משלי י"ד, כ"ב) תרג' וחשלין בישתא. לב חורש מחשבות [און] (שם ו', י"ח) תרג' לבא דחשיל. [אחי"ה ועוד הרבה בתרג' תהלים משלי ואיוב. עיין הדוגמאות במתורגמן ואצל הה' לעווי. וכן בתר"י א' לדברים א', י"ב] —

* **חֲשַׁל** כמו חסל פי' גמר וסיים עיין הדוגמא בע' אלפביתא בח"א, ק"ה.

* **חָשַׁל** (מל"מ דברים כ"ה, י"ח ענין חלישה ab-schwächen) קהל"ר פ' הולך הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב"ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות אבל בב"ר פכ"ד ויק"ר ר"פ ט"ו וכירו' ברכות פ"ט די"ב רע"ד וילק' מ"א רמז ריי"ט הגי' מרשלו וכ"ה בע' עטף האחרון לפי גי' כ"י ל"ד וה"ב. ויתר שנויים עיין שם.

☞ **חשילתא** קאמרת (ברכות ל"ח רע"א) בעל הערוך גרס חלשתא ע"ש [1].

חַשְׁמַל (פי' כמו נחשת מצהב (עזרא ח', כ"ז) Glüherz ונדרש עפ"י האגדה עיין בפנים) בר"ג דפ' שני דחגיגה (י"ג סע"א ורע"ב) מאי חשמל (יחזקאל א', ד') במתניתא תנא חיות עתים חשות עתים ממללות [2]. פי' חש מל שתי מלין הן כשהדבור יוצא מלפני הקב"ה הם חשות ועתים ממללות שיר בעוז שנאמ' (ר"ה א' ט"ז, כ"ז) עוז וחדוה במקומו [3].

* **חַשְׁמוֹנַאי** (שם פרטי למתתיהו אבי המקביים) מדות פ"א מ"ו מדרש שו"ט ריש מזמור צ"ג בני חשמונאי. סוט' מ"ט: מלכי בית חשמונאי. שבת כ"א סע"ב מלכות בית חשמונאי ב"ב ג': עבדא דבית חשמונאי. סנהדרין פ"ב. ע"ז ל"ו: בית דינו של חשמונאי ובע"ז שם גם בי"ד של חשמונאי ובפירוש ר"ח כ"י לע"ז איתא של חשמונאים (עיי"ע נשגז. ועיין דרכי המשנ' למהרז"ף מ"א והלאה) וכן הקבוץ חשמונאים בב"ק פ"ב: כשצרו חשמונאים זה את זה והכונה לארסטובלוס והורקנוס עיי"ע אריסטובלוס ח"א, רצ"ט.

* **חֲשִׂיפָה** (das Entblössen) מל"מ ישעיה נ"ב, יו"ד חשף ה' את זרוע קדשו והשם בירו' ברכות פ"ט די"ג חשיפת זרוע.

* **חֲשִׁיפָה** (אולי מל"ע حشفة פירוש עלה דקל היבש) סוכה כ'. מחצלת של חשיפה ושל שעם ושל גמי כ"ה בכ"י מ' ובתוספת' סוכה פ"א וכ"ה בר"ש ספ"י דטהרות ובפי' ס"ט לרה"ג צד ו' (כלים פ"ט מ"ח) וצר ל"ח (מכשירין פ"ה מ"ח) ובנו"ג של שיפה עיי"ע לולב ב' וע' שף י"ג ושם אוכיח כי גם לזה יש פתרון.

חָשַׁק (מל"מ ענין הידוק ודיבוק binden, zusam-mendrücken) בפרק אין עמידין בגמרא השיאו (ע"ז ל"ה.) ישמעאל [4]) אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיבני. פי' דבק כמו (שמות ל"ח, כ"ח) וחשק אתם. רכבי אתונות צחורות (שופטים ה', י') תרג' דחשקן במיני ציורין [5]. חמורים חבושים (שם י"ט, י') [6] [תרג' חמרין חשיקין]. אחבשה לי החמור (ש"ב י"ט, כ"ז) [תרג' אחשוק לי חמרא]. *[אחי"ה בכ"י ה"ב סיים בזה"ל ואני שמעתי אחד מבעלי מקרא מצא ספר נזיקין ראה בו כתוב השוכר חמור ומת בחצי הדרך [7]) (אמ') [אמרתי] לו ארוני אתה בעל מקרא גדול לא אמר מפיבשת אחבשה לי החמור וארכב עליה מיד שתק ע"כ וזו ההוספה מעולם לא יצאה מקולמס רבינו ושייך למבורך הסופר ובאמת בכ"י ב"ר א' בזה"ל ואני מבורך שמעתי

---

[1]) ועיין מ"ש ובערך חשל א' וחשל ב'. [2]) וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים וכו' ועיי"ע חש א'. [3]) בחגיגה לפנינו ובכ"י ש"ם לי' ולי' בילק' יחזקאל רמז שמ"ז ובענין חשמל עיין מ"ש החי' מונק בהוצי' המורה להרמב"ם ח"ב, רכ"ט וחי"ג, מ"ב בהעתקה צרפתית. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה לפנינו ובדפ"ע חסר. [5]) בנו"ג דחשיקן בכל מיני וכו'. [6]) בדפ"ר עוד ופלגיא עמו וצ"ל ופלגשו עמו ולי' בשדפ"ע ומיותר הוא. [7]) כונת הכותב על ב"מ ע"ט. ע"ש.

אחד מבעלי מקרא וכו' וכבר הבאתי גמגום דבריו בע' אונום (ח"א צד קנ"ב) ויש לתקנם עפ"י כ"י ה"ב הנ"ל. על כל פנים נראה מזה כי גם בכ"י ה"ב כבר שלטו ידים עסקניות של מכורך הסופר, ובצדק השמיטו ההוספה המאוחרת הזו מדפוס ובעל הגיון שלמה צד י"ט לא הרגיש בזה. — ומה שענין חשק: חפץ ורצון כדרך ל"מ עיין יבמות ס"ג סע"ב תוספ' יבמות פ"ח נפשי חשקה בתורה וכו', חולין פ"ט. חושקני בכם וכו', והשם בראשית רבה פרשה פ' שוחר טוב מזמור כ"ב בג' לשונות של חבה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה וכו'] —

☞ חָשַׁר (לפע"ד מל"ע خشر מנקה מפסולת להוציא יקר מזולל von den schlacki-gen Theilen säubern) ב"ר פ' וכל שיח השדה (פי"ג וכן בקהל"ר פ' כל הנחלים) וחושרין אותן כמין כברה ואין טפה נוגעת בחברתה דכתי' (ש"ב כ"ב, י"ב), וכפ"ק דתענית (ט':) ומחשרות מים על גבי קרקע פירש"י משירין המים לארץ. ובירו' (דשביעי') [צ"ל דשבת] פרק כלל גדול (ירו' שבת פ"ז ר"י:) ההן דחשר גרגבסין פי' מרקד בכברה. *[אחי"ה ועיקר הוראתו בל"ע הנ"ל מנקה מפסולת והראיה מירו' מגילה וירו' נדרים שציינתי בע' זוסטא ע"ש וא"כ פירש"י בתעני' מנשרין מבואר רק לפי ענין או אולי גרס כמו בכ"י ש"ם ובילק' ומנשרות אותן (ד"ס תענית צד כ"ג.) ובשו"ט מזמור י"ח הגי' חושרין אותו (את המים) לעולם. — ירושלמי סוטה פ"א דף ט"ז רע"ג באחד בחשרית ט"ס וצ"ל בשחרית] —

חת (מל"ט חָתָה, בלא"ר חתא, חתי פי' גריפת ונדנוד גחלים מיקוד Feuer, Kohlen vom Heerde scharren) בפ' המוציא יין (שבת פ"ח מ"ז דפ"ב.) [כדי] לחתות בו את האור. ובפ' טרף בקלפי (יומא מ"ג:) בכל יום חותה בשל ד' קבין, ובתמיד בפ' אמר להם הממונ' (ל"ג רע"א וכן בדף כ"ח:) וחותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד. *[אחי"ה וביומ' שם אי' מן המעוכלות וכו' וממה שדלג רבינו על זה המאמר בציון דיומא והביא ממרחק ראיה מתמיד נוכל לדין כי לא היה גורס לזה ביומ' וזה סיוע למ"ש התוספו' בזבחים ס"ד. ד"ה מן, וכנ"ה בשבת ל"ד רע"ב שמא יחתה בגחלים, ובפעל שבת י"ח: לחתויי גחלים, ע"ז ל"ד רע"ב חתא בה חתויי, ירו' יומא פ"ה דמ"ב: ויחתי, ושם כמה פעמים אם החתי, וירו' יומא פ"ד דמ"א ע"ג הוא צריך לחות צ"ל לחתות. והשם יומא מ"ח: חתיית גחלים, ירו' יומא פרק ד' דף מ"א ע"ג חתייה פסולה היא — חתייה בירושלמי חגיגה פרק ג' דף ע"ט עמוד ג' טעות סופר במקום התייה עיין ערך תייה] —

חת (= חִתִּית מל"ט ופי' פחד ויראה Schrecken, Furcht) בפ"ק דר"ה בגמ' בד' פרקים (רי"ה י"ז.) אשר נתנו חתיתם בארץ החיים (יחזקאל ל"ב, כ"ד) [1] אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים. ובס"ג דפ' שואל אדם [בגמ' אין מעמצין] [2] (שבת קנ"ב.) וחתחתים בדרך (קהלת י"ב, ה') בשעה שמהלך בדרך נעשה לבו תוהים תוהים כמו (דניאל ג', כ"ד) תְּוַהּ וקם כהתבהלה, ויחרד (בראשית כ"ז, ל"ג) תרג' ותוה. *[אחי"ה בע' תוה מציין רבינו ג"כ מאמר דשבת בגי' הנ"ל נעשה לבו וכו' וכ"ה בש"ם כ"י מ' ובדפ' שונצ' תוהים תוהים ובילק' כ"י קהלת י"ב וכ"י מ' אי' בשני וו"ם עיין ד"ס שבת צד קפ"ה: וכ"ה בערך תוה במאמר ויק"ר פי"ח ע"ש וכן בכמה מקומות בתרג' עיי"ע תוה והוא הנכון כי גזרתו מל' צענד thwi פָּחַד ונבהל עיי"ע אסטויט בח"א, קס"ח. וא"כ שעור המאמר בשבת שדרש חתחתים בכפלות של חת = חִתִּית כלומר פחד ובהלה עיי"ע חבר ד' וזה מה שאמר נעשה לבו (תוהים תוהים) [תווהים תווהים] וזה כדעת ר' לוי בויק"ר הנ"ל התחיל מתווה תווהים בדרך כגי' רבינו הנכונה בע' תוה אבל בקהלת רב' פ' גם מגבוה אי' מתווה תוואים ושם פ' וישב ובויק"ר מתאווה תוואים ובאיכ"ר פתיחתא סי' כ"ג ד"ה ר' יהושע דסכנין יותר נשתבש מחבי חביים ובכולם צ"ל כגי' רבינו ולדעת רבי אבא בר כהנא חתיתה של דרך נפלה עליו פי' חתחתים של קהלת בפשוט מלשון חתית וגם סובב והולך על מלת בדרך כלומר על יד הדרך ולדעת ר' לוי דורש בדרך כלומר בעת שהוא בדרך] —

חת = חַיְתָא (לפע"ד משקל ארמי של מלה פרסי' خى = خيك פי' נוד Schlauch) בס"ק דב"ק בגמ' לשלם תשלומי נזק (ב"ק ס'. וכ"ה בב"מ י"ד:) ובס' מי שהיה נשוי בסוף הלכה ישנייה (כתובות צ"ג.) חייתא דקטרי סבירת וקבילת. פי' נוד קשור מלא ולא תדע אם מים או יין או שמן יש בו וקנית אותו במה שיש בו

---

[1] ושם כתוב חיים וכ"ה בר"ח בדפוסים אבל בכ"י מ' א"ם ובעי' ובילק' כ"י וברי"ף אי' החיים כגי' רבינו עיין ד"ס ר"ה צד ט"ז: ושם לא העיר על הערוך. [2] כ"ה לנכון בע' תוה.

ונמצא מים כן זה"[1]. וכפ' השולח גט בגמ' אין לוקחין ספרים (גיטין מ"ה:) ההוא טייעא דאייתי[2] חייתא דתפילי, ובגמ' המוכר את עצמו (שם מ"ז רע"א) שקל בהדיה חייתא וגללתא. פי' נוד ובתוכו אבן גלל, ובאלו טרפות בגמ' ניקב קרום של מוח (חולין מ"ה.) חייתא דמתנח ביה מוחא. *[אחי"ה ורש"י פירוש בכ"מ שק קטן ולפי זה אולי מל"ס חַתְּתָא שק, אבל יותר נראה דעת רבינו ומל"פ הרשומה — ומה שענין חייתא הכאה עיי"ע חייתא ועיי"ע הבא אח"ז] —

* חֲתָא (לפע"ד מל"ע حتّ schlagen פירוש הכה וחתך) חולין כ"ז. וזבחת (דברים י"ב, כ"א) ממקום שזב חתיהו[3] מאי משמע דהאי חתיהו לשנא דמתבר הוא וכו', והשם שם: זב על ידי חתוי בעינן, ולולי דברי רז"ל שהמלה נגזרה מן חתת אז הייתי סובר שהיא מל"ע הרשומה וממנה חייתא בגיטין מ"ה: עיי"ע הקודם לזה.

* חָתָה (Ekel empfinden) ירו' תרומות פ"ח דמ"ה רע"ג כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו פי' קצה בו והוא מל"י ἀσάω והשם ἄση גועל נפש.

חָתַךְ ענין כריתה מל"מ בנפעל. וכן בלשון ערבי حتك ונרדף עם ל"ע ein-, ab-, zer- schneiden) בגמ' דפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ב רע"ב) חותכה באיר בפי שתי נרות. פי' פתילה ארוכה מכנים קצת הפתילה בפי הנר וקצתה בפי הנר האחר ומדליקה באמצע ומתנתקת[4] ונמצאו שתי נרות דולקות. בהשלחן פכ"ב בכלים (מ"א) ר' יהודה אומר מקום הנחת חתיכות פי' היה בשלחנם מקומות קבועים להשים בהם הבשר לפני כל אדם. *[אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים הפעל חולין מ"ח: הרי חותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיה, שם ס"ח. חיתך מעובר שבמעיה, שם סע"א הוציא ידו וחתכו ושם סע"ב וחתכה. בע' מטר הביא רבינו לפי גי' כ"י ק"ט פסיקתא דזכור (כ"ג.) חתך מיטרין שלה (ובשנוי בב"ר פס"ג עיי"ע מטר), נדה כ"ד: המפלת בריית גוף שאינו חָתוּךְ בריית ראש שאינו חתוך כלומר שאין בו חיתוך איברים והיינו בלי צורה היא[5] ושם י"ח. כ"ד. כ"ח. ידו חתוכה הגלוי חתיכה. ויק"ר פ"י לקח את הסייף לחתוך את אביו. ירו' תענית פ"ד רס"ח רע"ב וירו' מגילה פ"ד דע"ה. חותך פירוש פוסק וכ"ה בבבלי מגילה כ"ב. שיחתוך בשפתיו ברכות ל"א סע"א. נ פ ע ל נֶחְתַּךְ חולין ע"ו. והלאה נחתכו רגליה. פ י ע ל שם ס"ט: ע' רע"א מחתך אבר אבר, שם מחתך ומשליך . . מחתך ומניח. כתובות ע"ז. המחתך נחושת מעיקרו. ירו' שבת פ"ז ד"י. כד מתלש משום מחתך, חגיגה ה' סע"א, ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג מְחוּתָּךְ. ה ת פ ע ל בב"ר פ' פ"ד מעיו מתחתכין. — ועוד בהוראת נחתך של דניאל ט', כ"ד פי' נ ז ר אי' הרבה גם בקל אצל רז"ל סנהד' ז' סע"ב צדק את הדין ואח"כ חתכהו שבועות ל' סע"ב אחתכנו. ויק"ר רפ"ד נדרש שער התוך (ירמיה ל"ט, ג') מקום שסנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל . . ששם חותכין את ההלכה, ובקהל"ר פ' ועוד ראיתי יושבין וחותכין דין של ישראל . . מקום שחותכין בו את ההלכות. במגיל' ט"ו, מבואר התך (אסתר ד', ה') שכל דברי מלכות נחתכין על פיו. ירו' סנהדרין רפ"ד דכ"ב. אילו נתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה כלומר אלו נתנה תורה בפסק הלכה בלא נטיית דעת לכאן ולכאן לא היה קיום לעולם עיין פ"מ. — והשם חֲתָךְ תוספתא מקואות רפ"ח מפני חתך, מקום התך ברכות ס"א. עירובין י"ח. חולין ל"ב: ס"ח: עיי"ע קלוט. והשם המופשט נדה כ"ה סע"א תוספתא נדה פ"ד חיתוך ידים ורגלים, ירו' שבת פ"ז ד"י. חיתוך בעורות . . חיתוך בבגדים, והקבוץ איכ"ר פ' ולא זכר: חתוכין ובע' פספס א' גרס חתיכה. חולין מ"ז רע"ב חיתוכא דאוני והקבוץ שם מ"ה. חיתוכי דאוני, ועוד השם חתיכה חולין ל"א: אי בעינן כוונה לחתיכה, ירושלמי פסחים פ"ו דל"ג: חתיכת יבלתו, כריתות כ"ב סע"ב חתיכה של חולין וחתיכה של הקדש, שם כ"ג רע"א חתיכת חלב. כתובות כ"ג: חתיכה דאיסורא, והקבוץ כריתו' שם וחולין ק"ח. ק"ח: וזולתו] —

חֹתַל (= חוֹתַל Dattelkorb לדעת רבינו בהפך האותיות תוחלא unreife Datteln וא"כ כלי לתמרים לחים ולפע"ד מל"ע של פנים ע"ש) כפ' חביות בגמ' שובר אדם (שבת קמ"ו.) חותלות של תמרים ושל גרוגרות[6]. בכל כלי עץ פי"ו בכלים (מ"ה) חותל שהוא נותן לתוכו, פי' כלי שעושין אותו מחריות של דקל ומטלאים

[1]) הועתק מלה במלה גם פי' ר"ח לב"ק הובא בשטמ"ק שם ורבינו יהונתן פי' שק קשור היטב וכו' ע"ש בשטמ"ק וזה כפירש"י בכ"מ. [2]) בנו"ג ההיא טייעתא דאייתי. [3]) כ"ה בערך זב א' ובנו"ג חתחו. [4]) בכ"י ו"ו ומנתקה ובכ"י ה"ב בט"ס מתקנת. [5]) וכן נקראו בל"ע حتك איברי השליל והנפל. [6]) וכ"ה בכ"י מ' ולפנינו הסדר חותלות של גרוגרות ושל תמרים.

אותו תמרים לחין ואוכלין אותן לפי שעה כדאמרינן בהשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ט) כי תניא ההיא בתוחלני מפני שקורין אותן בלשון ארמי תוחלא תמרים יבשות כובשין אותן באותן חותלות וכובשין אותן כדי שלא ירקבו ואוכלין אותן בימי החורף וחתיכה מאותן חותלות [1]) קורין חיבוצא [2]) ואלו חותלות ממלאין זבל וזורעין בו זרעונים וקורין אותו פרפיסא. הותל לישנא דרבנן פרפיסא ותוחלא. — (א"ב פי' בל"י מין כלי). *[אחי"ה כונתו על לש' יונ' κάλαθος וכן בל"ר geflochtener Korb, calathus (עיין בט"ר להחכם אייזלער ח"א נ"א). אבל לדבר הזה יש מלה אחרת עיי"ע קלת והנוגע לפירושו דרבינו אולי הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט אבל בכ"י אשר ממנו נדפס פי' רה"ג כנראה נמצא שם חסרון בפנים כי רק סיום רבינו אי' שם בצד י"ג וז"ל: חותל פי' יש לו שמות שנים בל' חכמים פרפיסא תוחלא ע"כ. ועוד נ"ל שפי' רבינו הועתק מתשובת הגאונים שהובא בפירש"י לשבת פ"א: ד"ה האי פרפיסא ע"ש היטב ולדעת רבינו כי חותלות נקראו ע"ש תוחלני מסכים גם פירש"י לב"מ פ"ט. בד"ה תוחלני ע"ש ושם ובשבת הנ"ל פי' חותלות כלים של כפות תמרים ולפע"ד חותל או מל"ע عثول כפות של דקל או מל"ע كتلة כבישת תמרים וממנו مكتل סל לתמרים כבושים וזה האחרון נ"ל עיקר וזה מה שכתב רבינו לפי גי' כ"י ו"ו וחתיכה מאותן חותלות קורין בל' ישמעאל מיתוחלא ונ"ל להגיה מיתחולא והוא ממש ל"ע مكتل 15 Dattelkorb Sea haltig וכנ"ה ירו' מעשר שני פ"א דנ"ב ע"ד ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג ורפט"ו דט"ו. חותל של תמרים ויק"ר פ"י חותל של תמרה. ירושלמי שבת ספ"א ד"ד: חותל שהוא מלא גלעינים. ירו' מ"ש פ"ד דנ"ד ע"ד מחוי חותל לנגרא. ירו' כתובות פ"ח דל"ב: (ב' פעמים) אבל מלא חותלא. ובפי"מ להרמב"ם לכלים ט"ז מ"ה באר חותל מלשון והחתל לא החתלת (יחזקאל ט"ז, ד') [3]) וכלי עצמו פי' ע"י אלדוכלא ואולי הוא ל"ע الزبيل = الزنبيل ואז צ"ל אלדנבלא ועיי"ע זביל. ורע"ב פי' ממש כהערוך ע"ש והתוי"ט נדחק בפירושו ונעלם מעיניו פירוש הערוך] —

ו חָתוּל (לפע"ד מל"ע خيطل Katze פי' כמו שונר שהוא ג"כ לש"ע سنّور ועוד עיין בפנים) וענה איים באלמנותיו (ישעיה י"ג, כ"ב) תרג' וינצפן [4]) חתולין בבירנייתהון, וכן פגשו ציים את איים (שם ל"ד, י"ד) תרג' ויערעון תמוון בחתולין. . *[אחי"ה בכ"י ו"ו ובדפו"ר לי' תרג' דישעיה ל"ד, י"ד ובדפ' פיז' הובא בזה"ל ויערעון קדמא ית חתוליא ובכ"י ה"ב אי' קרדיא ונ"ל שצ"ל קרביא והוא ל"פ كربة שונר ודרש ציים ג"כ מל"ע ضيون wilde Katze ולפע"ד תמוון של דפ' ווינעצ' וכ"ה בתרג' שלפנינו וכן הובא ברד"ק הוא ג"כ ל"ע كمة פי' שונר — וקצת תמיהא שלא ציין רבינו מקומות הש"ס אבל באלה הערכים הובא זכרון חתול: בע' שנר אי' מברכות נ"ו: הרואה חתול בחלומו וכו', בע' גגמי מהוריות י"ג סע"א מפני מה חתול מושל בעכבר וכו' (עיי"ע גגמי בח"ב רל"ג לפי גי' י"מ). בע' צנע מעירובין ק' סע"ב היינו למדין צניעות מחתול וכפ"א דאי' שם פירש"י. בע' תת א' מבכורות ח'. חתול לנ' יום ובנו"ג לנ"ב וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגייליקא ס"ו:). בע' קפד ד' מב"ק פ': חתולין וקופדין (בנו"נ וקופים ועיי"ע חרץ ה') ובע' גמייה פי' מלה זו ע"י חתול וכיוצא בו. אולם עוד נזכר חתול באלה המקומות שבת נ"א: חתול איכא בינייהו פי' לא בעי נטירותא ושם קכ"ח רע"ב מים מגולין . . ראויין לחתול ב"ק פ' רע"ב חתול מותר להורגו ואסור לקיימו עיין תוספ' ד"ה מותר ועיין חו"מ סי' רס"ו, ס"ד. חולין נ"ג רע"א יש דרוסה לחתול או אין דרוסה לחתול ושם נ"ב: דרוסת חתול, דריסת חתול, שם ההיא תרנגולת . . דרהט חתול בתרה. הוריות י"ג סוף ע"א מפני מה . . חתול אינו מכיר את קונו. והקבוץ חתולים הוריות שם ובבא קמא שם וגם בלשון נקבה חתולות ירושלמי פיאה פרק ג' דף י"ז ע"ד. ילקוט כי תשא רמז ת"ר. שיר השירים רבה פסוק מה יפו. קהלת רבה פסוק כי יש] —

* 2 חָתוּל (מין קוץ עיין בפנים) תרגום קימוש יירשם חוח באהליהם (הושע ט', ו') קרסולין ישרון בהון חתולין בברניתהון ופירש"י קימוש חוח מיני חיות תרג' יונתן, והבין לפי זה מע' הקודם וכן נסדר במתורגמן ובעמת"ר ללעוי, תחת סוג חתול אבל בלי ספק קימוש וחוח מיני קוצים הם עיין רד"ק להושע וכן מוכח מישעיה ל"ד, י"ג. ושם התרג' קרסולין וחוחין ואולי גם בהושע צ"ל בתרג' קרסולין . . חוחין בברניתהון ורבינו בע' קרסל ב' הביא רק תרג' לישעיה הנ"ל ורומז רק על תרג' הושע ואולי לא הביא התרג'

[1]) כ"ה בדפ"ה, בדפו"ר חחולות ובדפ' פיז' תוחלות. [2]) גי' כ"י ו"ו עיין למטה ומ"ש. [3]) ובעוקצין פ"ב מ"ב פי' הרמב"ם כמו כן חותל (לפי גירסתו עיי"ע חתם) ושם בהרחבת ביאור. [4]) כ"ה בדפוס ראשון.

יען שבתג׳ שלפניו היה כמו כן קרסולין וחוחין, ואם גי׳ חתולין עיקר אז נ״ל לגזרו מלשון ערבי خصلة בקבוץ خصل פירוש ענף אשר יש בו קוצין וכן קרסל בלש׳ פרסי خارس פירוש קוצים ארוכים.

חָתַם (מל״מ ענין גמירה וסגירה והשלמה וכן בל״ס ובל״ע ختم ver- beschliessen, siegeln, חִיתּוּם, חִתּוּם, חֲתִימָה Besiegelung, Schluss; חוֹתָם (Siegel, Stempel בפ״ב בעוקצין (מ״ב) חותם של יבישה מצטרף ושל רוטב אינו מצטרף, פי׳ ״כל הפירות יש להן עוקץ בלא חותם וגרגר של ענבים ושל תמרים יש להם חותם ובראש החותם עוקץ [1] כדאמר בתוספתא (תוספ׳ טהרות פ״י) נפל ממנו גרגר יחידי אם יש לו חותם טהור [אם] אין לו חותם טמא״ [2]. כפ׳ המוציא יין (שבת פ׳:) אדמה כחותם המרצופים. פי׳ חותם שעושין לשקין שהוא גדול [3] וחכ״א כחותם האיגרות (שם) שהוא קטן, בגמ׳ דפרק במה אשה (שם נ״ח.) חותם שבכסותו פי׳ בע׳ סרבל. ובר״ג דפ׳ המפלת (נדה כ״ב.) והלא הוא [4] עצמו אין מטמא אלא בחתימת פי האמה [5]. ובפרק יוצא דופן [בגמ׳] ומיטמאין בכ״ש אפי׳ כעין החרדל ובפחות מכן [6] (נדה מ״ג רע״ב וכ״ה בפסחים ס״ז:) אמר שמואל זב צריך כחתימת פי האמה שנאמר (ויקרא ט״ו, ג׳) או החתים בשרו. בסוף ברכות (נ״ד.) כל חותמי [7] הברכות שהיו במקדש היו אומרים מן העולם [8] פי׳ היו הכהנים בתחילה עונים אחר כל ברכה [וברכה] [9] ברוך ה׳ אלקי ישראל מן העולם שלא היו עונין אמן במקדש וכששמעו המינים [10] אמרו אין עולם אלא אחד וכשראו הכהנים שבשביל כן נתמעטה האמונה של עולם הבא התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם [11] כלומר מן העולם הזה ועד העולם הבא ובשביל כבוד המקום הפרו התיקון שהיה והוסיפו ועד העולם כלומר שיש עולם אחר [12]. בסוף משנת ב״ב (פ״י מ״ח קע״ה:) ערב היוצא אחר חיתום שטרות גובה מנכסין בני חורין. *[אחי״ה עיי״ע ערב ב׳ ושם מפורש. וכנ״ה בב״ב קע״ו. קודם חיתום שטרות . . אחר חיתום שטרות וכן בענין גמר ברכה ברכות י״ב. הכל הולך אחר חתום ברכות כ״ה בכ״י מ׳ ובפסקי רי״ד אי׳ סיום ברכות ובירו׳ ברכות פ״א ד״ג סע״ד כל הברכות אחר חיתומיהן ואין [13] אומר ברכה פסוק וכו׳ עד אמר ר׳ אחא כל הברכות כעין חותמֵיהן ועיין היטב בירו׳ תענית פ״ב דס״ה ע״ג ושם לנכון ואין אומר וכו׳ ושם הגי׳ אחר חותמותיהן ואיננו קבוץ מן חוֹתֶמֶת (בראשית ל״ח, כ״ה) כי אם במשקל ערבי خاتمة פי׳ גמירה וסוף והוא כמו חתימות כתובות כ״א סע״א גיטין ס״ו: ב״ב קס״ז. ואחד הוא עם חֲתִימָה בפסחים ק״ד. המבדיל צריך שיאמר מעין החתימה סמוך לחתימתו. וכן נקרא חתימה סגירת הספר וקיומו כתובות כ״א. ושם: הרבה פעמים, ירו׳ ר״ה רפ״ב דנ״ז ע״ד וירושלמי כתובות פ״ב דכ״ו ע״ג. ועוד בהשאילה חתימת זקן ב״מ ל״ט: יבמות פ״ח סע״א כתובות כ״ז: ב״ר פצ״א מפעל חתם בל״ע ענינו גם סִמֵּן ומזה גם בענין סמון המדות ב״ב פ״ט: באתרא דחתימי אי לא חזי חתימה לא שקיל. והטבעת אשר בו מסמנים נקרא חותם בל״מ וכן בל״ס חַתְמָא חוּתְמָא ובל״ע خاتم, خاتَم שבת נ״ח, פ׳: עיין לעיל בערך, ושם נ״ה, סנהד׳ ס״ד. יומא ס״ט: ירו׳ סנהד׳ רפ״א די״ח. חותמו של הקב״ה אמת, ר״ה כ״ד: עיי״ע בלט, ע״ז ל״א, עיי״ע שרק א׳, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ג וכן ירו׳ ברכות פ״א ד״ג: הובא בע׳ סמנטר. סנהד׳ ל״ז סע״א אדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכו׳ הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדה״ר ובירו׳ סנהד׳ פ״ד דכ״ב: אי׳ שמחותם אחד טובע כל החותמות וכו׳. וכן הקבוץ ירו׳ כתובות פ״ב דכ״ו ע״ג ירו׳ שבועות פ״ד דל״ה ע״ג שטר שהוא מחוּתָּם בארבע חותמות, והתואר ירו׳ גיטין ספ״ט ד״נ ע״ג יהב רשו לכתובא שיכתוב (ולחתימייא) [צ״ל ולחַתּוֹמַיָּא] שיחתמון,

---

[1]) בפי׳ רה״ג אי׳ יש להם עוקץ ובראש העוקץ לצד פרי כמין חותם. ובר״ש הובא לשון הערוך כלפנינו. [2]) ע״כ הועתק מפי׳ ס״ט לרה״ג צד מ״ג ושם בסוף המאמר חסרה מלת טמא ובריש המאמר אי׳ עוד חותם . . ״א״ד חותל״ ובה״ג לפנינו וג״א חותם ובפירוש הרמב״ם הגי׳ חותל אבל בטהרות פ״י מ״ה גם הוא גרס כלפנינו אם יש לו חותם וכשתעיין בפי״ם להרמב״ם שם תמצא תשובה למה הגיה רה״ג משנה שלמה דטהרות הנ״ל והביא ראיה מתוספתא דטהרות. [3]) ועיי״ע מרצף. [4]) בנו״ג דהוא. [5]) פי׳ סתימת פי האמה, והושאל לצניעות כתנא דבי אליהו פכ״א כמה נערים וקטנים יש בהן בישראל בחותמיהן עד שהן נכנסין לחופתן כמה נערות בתולות יש בהן בישי׳ שהן בחותמיהן עד שעה שנכנסו לחופתן. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב, וברפ״ע חותם. [8]) כ״ה לנכון ברפ״ר וכ״ה במשנה דירוש׳ ובכ״נ ובכ״י פ׳ עיין יתר השנויים בד״ס צד קמ״ה. ולא העיר על הערוך. [9]) וכ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בערך עת. [10]) וכ״ה בירושלמי ובדפוסים הישנים ובכ״י ש״ס ובנו״ג הצדוקים ונשתנה מן הצינזור. [11]) בשו״ט מזמור ק״ד אי׳ מן עלמא דהוינן ביה עד עלמא דאנן ביה. [12]) וכן פי׳ בערך עת ע״ש ובענין פי׳ שהכהנים עונים ולא כדעת רש״י עיין בלמוד ערך ברכות שם. [13]) כ״ה לנכון במהרש״ם ובנו״ג אין.

והפעל בענין סגירה וגמירה וסימן הרבה פעמים עיין ברכות ו'. י"א. שבת קל"ז: עיי"ע ידיד. שם נ"ח. עיי"ע סרבל פסחים ק"ד: מגילה כ"ב: גיטין ס'. ס"ו: ס"ז. והלאה. פ"ז סע"א ורע"ב, ב"ב קע"ו. ירו' גיטין פ"א דמ"ג: ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג. ע"ז בבלי מ"א. עיי"ע אשתיאמא תנחומא האזינו סוף סי' ה' וזו היא חתימתו של משה כאדם שמסיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו — בנפעל ונתפעל גיטין פ"א מ"א נחתם ובירו' שם וכן בפ"ב דמ"ד. נתחתם, ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. מתחתם ובבבלי ר"ה ט"ז: נכתבין ונחתמין וכו' והושאל לכתיבת ולחתימת ספר לגזר דין עיין ב"ר ר"פ ל"א עד שנתחתם גזר דינם ובילק' איוב רמז תתקי"ב אי' שנחתם, ויק"ר פ"ה ג' גזרי דינין נחתמו באותו היום נתחתם גזר דין של י' שבטים וכו', במד"ר פי"א אשר לא ישא עד שלא נחתם גזר דין ישא ד' משנחתם גז"ד ובתנחומא נשא סי' י' עד שלא נתחתם . . כיון שנתחתם] —

חָתָן (מל"מ וכן בל"ס חַתְנָא Bräutigam, Eidam וגזרתו מל"ע הרשומ' בפנים והושאל לגשם באשר הוא מרוה את הארץ והולידה עיין ישעי' נ"ה, י') בפ"ק דתעניות (ו' סע"ב) ובפ' הרואה בגמ' על [1]) הגשמים (ברכות ס"ט סע"ב) מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה. פירוש כשתרד טיפה על הקרקע שכבר ירד בו מטר מעלת כמין אבעבועות לפי ירידת הגשמים שהגשמים נקראין חתן ואבעבועות כלה [2]). פ"א משיצא חתן אבעבוע ממבוי זה ואבעבוע ממבוי זה ופגעו זה בזה אלו ב' אבעבועין נקראין חתן וכלה. פ"א שהשווקים מלאין מים ושופכין משוק זה לשוק זה ופוגעין זה לזה כמו שיצא חתן לקראת כלה [3]) — חתן [4]) שבא לקרות בתורה פותח ורואה בענינו של יום ומברך וקורא ג' פסוקים וגולל ספר תורה וקורא מואברהם זקן ג' פסוקים על פה ואח"כ מברך בדרך שעושה כה"ג ביוה"כ שנוטל ספר תורה ומברך וקורא בו אחרי מות ואך בעשור וגולל ס"ת וקורא על פה ובעשור שבחומש הפקודים ואח"כ מברך כמפורש בפ' בא לו כה"ג (יומא ס"ט.) ובפ' ולו נאמרין (סוטה מ':) וא"ת יגלול ויקרא בספר ואברהם זקן קיימא לן (מגילה ע'. סוטה מ"א.) אין גוללין ס"ת בצבור וא"ת יקרא על פה קודם קיימא לן אין מברך אלא א"כ רואה דגרסינן בס"ג דפ' בני העיר (מגילה ל"ב.) א"ר זירא אמר רב מתנא אמר שמואל הלכתא פותח ורואה מברך וקורא. *[אחי"ה מן תיבות חתן שבא לקרות וכו'. עד גמירא נ"ל שהועתק מאיזה ראשון או מתשו' הגאונים וכעת לא ידעתי מקומו. ובענין גזרת חָתָן של מקרא שהוא תואר למיועד לישא את הכלה ביום החופה ועוד תואר לבעל הבת (בראשית י"ט, י"ז) או לקרוב ממשפחת האשה (מ"ב ח', כ"ג), וכן חוֹתֵן תואר לאבי האשה (שמות י"ח א', שופטים י"ט, ד'), חוֹתֶנֶת תואר לאם האשה (דברים כ"ז, כ"ג) ועיין ציונים בענין חתן במה שכתבתי בע' חף ג' ועוד יבמות נ"ב. גיטין נ"ז. ועיי"ע בי חתנא. והקבוץ כתובות ח': עיי"ע ברך א' ובמשקל ארמי חַתְנְוָתָא כולם יצאו ממושג התקשרות המשפחה ע"י נשואי איש ואשה וכן עצם הוראת המלה בלשון ערבי خَتَنَ, خَتَن, خُتُون, خُتُونَة Verwandtschaft, Verschwägerung, Vermählung וכן בל"ס חוּתָּנָא פי' בל"מ חֲתֻנָּה ואצל רז"ל חַתְנוּת ע"ז ל"א: ל"ה: משום חתנות, שם ל"ו: דרך חתנות . . דרך זנות. יבמות ע"ו סע"א בהיותן נכרים לית להו חתנות נתגיירו אית להו חתנות — בענין בית התנות עיי"ע בח"ב ע' ובתר"י א' לדברים ל"ב, נ' והשם המופשט חִיתּוּן וכן בל"ס הנ"ל ופי' ג"כ חֲתֻנָּה היחיד בתרג' ירושלמי א' לבראשית ל"ד ט'; לדברים ו', ז'. והקבוץ בשהש"ר ס"פ צאינה: ביום חתונתו (שה"ש ג', י"א) זה סיני כחתנים היו וצ"ל כחיתונים היו וכ"ה לנכון במד"ר פי"ב וישם הסיום שנאמר (שמות י"ט, י') וקדשתם היום ומחר. ודריש מלשון קרושין ולי' זה הסיום ותיבות: זה סיני בפסקתא דר"כ ה'. והפעל ממנו בהתפעל כמו בל"מ התחתֵּן סנהדרין פ"כ. כל הבא על הכותית כאלו מתחתן בע"ז ובנתפעל ב"ר פס"ב עשו הרשע שנתחתן ביהודית. תנא דבי אליהו זוטא רפ"נ הלך (יהושפט) ונתחתן עם מלך ישראל וכו'. ובאתפעל ירושלמי ע"ז פרק ג' דמ"ב ע"ג אילין דנשיתא בעי (מחיתנתיה) [וצ"ל מיחתנתיה] והוא לא מקבל עלוי ובירושלמי סוף סוטה דכ"ד ע"ג הוון בעי

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע משובש כל. [2]) ואולי כיון לפי' רגמ"ה וז"ל בכ"י לתענית משיצא חתן לקראת כלה משיצאו מים התחתונים לקראת מים העליונים כדרך שיבא חתן לקראת כלה ע"כ ובגוף הענין מסכים לזה פירש"י בברכות ובתענית לפי' ראשון. וכפי' רגמ"ה מצאתי בירושלמי ברכות פ"ג דייד רע"א וירו' תענית פ"א דס"ד: אין לך טפה (כת"ג במהרש"ם ובנו"ג טפח) יורד מלמעלה שאין הארץ מעלה כנגדו שני טפחים וכו' ואמר ר' לוי המים העליונים כרים והתחתונים נקבות ועוד עיין ערך טף א'. [3]) וכעין פי' זה כתב רש"י בתענית בל"א. [4]) בכ"י ו"ו ול"ד הוא מאותו הערך וכ"ה כדפ' אמש' ובשדפ"ע נסדר לעי' בפני עצמו ללא נכון.

מחתנתיה וכו' — ודע עוד כי מלבד הוראת חתן בהשאילה מטר, עיי"ע בעל, יש עוד למלה פתרון תינוק הנמול וגזרתו מלשון ערבי خَتَن נמל והתואר חתן בלשון ערבי خَتِين ילד הנמול ובזה הענין נדה מ"ד. ושם: ירושלמי קידושין ספ"ד דס"ו ע"ג מסכת שמחות פ"ג הל"א בן יומו שמת הרי הוא לאביו ולאמו (ובירושלמי: ולכל קרוביו) כחתן שלם ועיין ריצ"ג הלכות אבל צד מ"א ותורת האדם להרמב"ן ענין הספד כ"ח ושם משמע שהוא החתן ממש ול"נ. וגם חתן דמים (שמות ד' כ"ה, כ"ו) ענינו כן כמפורש בירושלמי נדרים ספ"ג דל"ח: אית תניי תני משה קרוי חתן ואית תניי תני התינוק קרוי חתן וכו' ומאן דמר התינוק קרוי חתן: חתן בדמים אתה עומד לי וכן בבבלי נדרים ל"ב רע"א צא וראה מי קרוי חתן הוי אומר זה תינוק, ובמכלתא יתרו רפ"א הגי' מי קרוי חתן התינוק או משה הוי אומר תינוק וכן דרש חתן דמים לי בשמ"ר פ"ה אמרה חתני תהיה אתה (נתון) לי בזכות דמים הללו של מילה. ועיין גם דעת ר' שמואל בן חפני הובא בפירוש ראב"ע בשמות ד', כ"ד וכן פי' ר"ח ויבקש המיתו כלומר הנער עיין ליקוטים מפי' ר"ח בהוצאת בערלינער צד ל' ושם XXIV. ואחרי כל זאת פירוש חתן שלם ילד הנימול בכל וכל בהחלט ותהיה הוראת המלה שלם כמו בשלמות עיין דוגמתה חס ושלם בע' חס. ובשרש חתן לא דק הרד"ק בפירושו עיין שם] —

חָתַר (מל"מ ענינו פרץ durchbohren, ein- durch- brechen) בפ"ק דקידושין בגמ' עבד כנעני (קידושין כ"ב סע"ב) חתור לי ישניי [1]) והפילה שיחק באדון ויצא לחירות. — (א"ב בנו"ג לחתור לו שינו פי' לנקור לגרר סביב מושבה והוא מלשון (יונה א', י"ג) ויחתרו האנשים). *[אחי"ה הועתק מפירש"י ובנ"ה בב"ר פכ"ז וחותרה עיי"ע אפרסמון ח"א, רמ"א), ושם פס"ג דרש ויעתר (בראשית כ"ה, כ"א) משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ וכו' ועיין ערך עתר ב' וכן דרש בדברי"ר פ"ב ויעתר (ד"ה ב' ל"ג, י"ג) ויחתור לו מלמד וכו' מה עשה הקב"ה חתר את הרקיע מתחת כסא הכבוד וקיבל תפלתו וכו' ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ג וברות רב' פ' ויאמר לה אי' חתר לה חתירה מתחת כסא הכבוד ובילק' מ"ב רמז רמ"ו ובפסיקת' דר"כ קס"ב: חתר לו כמין חתירה (אחת) תחת כסא הכבוד שלו ובסנהד' ק"ג. ויחתור לו ויעתור לו מיבעי ליה ט"ס הוא וצ"ל בהיפך ולא כדעת הגרי"ב עיין הערת ר"ש באבער בפסיק' שם הערה ק"י, ועוד עיין ד"ס לסנהדרין צד קנ"ז. — ב"ר פע"ו חתר לו (ליעקב) הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא, שמ"ר פל"ז משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו א"ל פדגוגו אל תייגע עצמך תן לי ואני אחתור הציץ עליו המלך ואמר לו יודע אני האיך היתה כונתך וכול' ובויקרא רבא בנוסח אחר משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתוך את אביו אמר ליה פדגוגו אל תיגע עצמך תן לי ואני אחתוך הציץ המלך עליו אמר ליה [2]) וכו'. ועיין עוד בתרג' יחזק' ח', ח'; י"ב. ה'. ז'. י"ב. והשם חתירה עיין לעיל וכן בלא"ר ב"ר פס"ג ויק"ר פ"ל בערביא קורין לחתירתא עתירתא ובירו' סנהדרין פ"י דכ"ח ע"ג איתא לחתרתא עתרתא והוא לישון ערבי عَتْرَة. عَتِيرَة עין שהחופר נשען עליו עיין שפת חכמים ליעללינעק ע' עתירתא ול"נ שהוא ל"ע عاثور חפירה לצוד בה חיות וכדומה, ועוד עיין ערך עתר] —

* חתר (שם מקום) סנהדרין ה': תנחום בריה דר' אמי איקלע לחתר והוא לפע"ד Hatra במסופוטמיא הדרומית עיין מאננערט גיאגר' ח"ה ב', צד רמ"ד והלאה ונייבויער שצ"ב. ועוד הוזכרה עיר Chatara) באססימאני במקומות שהובא בע"מ עריש אונד גרובער חכ"ז קפ"ו ובכ"י פר' לסנהד' וכמנו"ה דפוס קושט' אצל ד"ס סנהד' צד ג': הגי' איקלע להתם!

---

[1]) כן הוא בכ"י ו"ו א' וב' וכן הוא בדפ' ווניצי' ושם שיני ובכתב יד ה"ב חסר לי ובדפ"ר ופיז' בטעות סופר לשיני וצריך להיות לי שיניי. [2]) הר"ם סמאלענסקין העיר כי זה אחד המקומות במדר"ר אשר יראה באצבע לחכמים איך ישתנה מאמר שלם כאשר תשתנה מלה אחת, כי שני המאמרים בלי ספק אחד הם ומפה אחד יצאו, אך כאשר נתחלף ך בר' ונשתבשה מלת לחתוך למלת לחתור נשתנה על ידי זאת המאמר ואבד גם טעמו ותחת אשר נעים ויפה מאד המאמר בשמ"ר הנה לא עמד טעמו בו בויק"ר, והרבה כמהו במדרשים.

שבה ורן להחזיק ימיני. לסדר ערך שמיני. ועצם ירבני ישעי ומושיעי. להתחיל ולגמור ערך תשיעי.

*[אחי"ה כ"ה בסיום אות חי"ת בכ"י ו"ו ב' בצד קכ"ב עמוד ב' ובכ"י ל"ד בצד רמ"ג עמוד ב' רק שם איתא בט"ס יסדר, ועוד שם ועוצם. ובכ"י ו"ו א' איתא רק: סליק ערך שמיני אחל ערך תשיעי. וכן בדפ"ר סליק ערך הית אחיל ערך טי"ת. ובכ"י ב"ר נשלם ערך הי"ת אתחיל ערך טי"ת. בכ"י בריטיש מוזיאום רק: נשלם ערך חי"ת. ובכ"י ה"ב: נשלם ערך שמיני ועתה אתחיל ספר ערך התשיעי בשם אלהי ישעי] —

תם חלק שלישי.

הערות השמטות ותקונים לחלק שלישי.

צד	עמוד	שורה	מלמעלה	מלמטה	במקום	צ״ל
י״ד		ו׳	—	„	ולשפ״י נולי	ולשפינו״לי
כ״א	א׳	י״ז	—	„	בר״י	בכ״י

כ״ג בערך דד 1 הביע לי הרב החכם הכולל מהור״ר משה לב כהן מעיר ניקאלסבורג דעתו היפה וז״ל: והאמת אהוב מכל דודאי דעת הערוך דמלאכת בה״ש אינו אסור רק מדרבנן ומדברי הפרמ״ג אין שום סתירה לזה ויש ראיה ברורה לדעת הערוך מדברי התוספות כריתות ריש פ״ד דף י״ז רע״ב ד״ה מדסיפא ויעו״ה בפר״ח יו״ד סי׳ ק״י ד״ה אמנם מהא דאמרינן פ׳ במה מדליקין וכו׳ בכללי ס״ס ויעו״ה לח״מ פ״ח מהלכ׳ שגגות סוף הלכה ב׳ ומדוייקין דברי הערוך הדק היטב מבלי שום הגהה דתיכף בראש דבריו הניח היסוד דבה״ש אסור לעשות מלאכה מדרבנן, ושוב סיים דבדמאי שהוא ס׳ מלאכה דאולי כבר נתעשר וגם צירוף לזה דבה״ש אסור רק מדרבנן כולי האי ל״ג ר״ל גזיר׳ דהפרשת מעשרות ובעל לימוד ערוך לא עיין כל צרכו עכ״ל.

צד	עמוד	שורה	מלמעלה	מלמטה	במקום	צ״ל
ע׳	א׳	ט״ז	„	—	דִלְמָא	דִּלְמָא
פ״א	ב׳	ו׳	—	„	נשמט ערך אחד וכצ״ל:	

דמהריא (שם מקום) ר״ה כ״א. מהיכא את מדמהריא וכ״ה בסנהדרין כ״ט סע״ב רבינא איקלע לדמהריא א״ל רב דימי בר רב הונא מדמהריא וכו׳ וכ״ה במנחות פ״א סע״א ושם: דמהוריא וביוחסין השלם 126 גרס נ״כ דמהריא אבל בע׳ דם (ח״ג, ע״ח.) כבר העירותי על ג׳ כ״י א״פ בר״ה שאי׳ שם דמתריא והיא העיר Demetria בארץ אשור קרובה לעיר ארבלה עיי׳ מאננערט ח״ה 332 — ואין זה ברמרייה שבירושלמי עירובי׳ רפ״ז כי זה ט״ס הוא עיי״ע כף ז׳ ומ״ש. — וקצת מזה הערך נדפס בצד צ״א שלא במקומו ויש למחוק משם ושייך לצד פ״א כאמור.

צד	עמוד	שורה	מלמעלה	מלמטה	במקום		צ״ל
צ״ו	א׳	ג׳ וד׳	„	—	Tela, Hilaca	:	Tela Hilaca
קל״ב	ב׳	ב׳	„	—	אימטי	:	אימטין
קע״ג	ב׳	א׳	„	—	1 הבהא	:	1 הִבְהֵב
ק״צ	בהערה סוף השורה				רע״ט	:	תע״ט
רכ״ח	בהערה סוף השורה				שהיס״ט בטיית	:	שהיסט בטיי״ת

ועיי׳ מ״ש בזה הענין במ״ע אונגאריש איזראעליט היו״ל ע״י החי׳ באק שנת ח׳

צד	עמוד	שורה	מלמעלה	מלמטה	במקום		צ״ל
ר״ל	א׳	י״ח	—	„	79	:	39
רל״א	ב׳	שורה אחרונה			הפאטיקיז	:	הפאטיקין
רס״ט	א׳	ט׳	—	„	זזוא	:	זוגא
רע״א	א׳	ח׳	„		زجاج		زجاج
רע״ג	ב׳	י׳	„	„	מזחיבים	:	מזהיבים
רצ״ג	בהערה 5				בע׳ חזר	:	בע׳ הזר
שמ״ט	ב׳	י״ג	—	„	ובמד״ר	:	ובסדר

שס״ד צ״ל ברשימת הערכים תחת 2 זמם — זממיון : חזר (חיזרא) — חזר (חזרת).

ARUCH COMPLETUM

sive

LEXICON

vocabula et res, quae in libris

TARGUMICIS, TALMUDICIS ET MIDRASCHICIS

continentur, explicans

auctore

Nathane filio Jechielis

saeculi XI Doctore celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Praelaudatum opus ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi ita ex hujus cum editione principe (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus supremus Quinque-Ecclesiensis (Fünfkirchen).

Tomus tertius

Auctoris, cui caes. scientiarum Academia Vindobonensis subvenit, impensis typis mandatum.

VIENNAE 1882.

Im Selbstverlage des Verfassers.

Buchdruckerei von Georg Brög in Wien, IX., Maria Theresienstrasse 19.

(Unter der Leitung von P. Smolensky.)

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ״י א״ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז״ל

ראש מתיבתא דרומי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז״ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל״ז) ודפוס וויניציאה (הרצ״א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא״מ הר״ר ישראל קאָהוט

רב ואב״ד בק״ק פינפקירכען והגליל יצ״ו.

חלק שלישי

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

וויען תרמ״ב.

בדפוס של געארג בראָג

(המנהל ס. פאָלענסקין.)

מצבת זכרון עולם!

לכבוד אדוני אבי מורי יקירי ועטרת ראשי

מוהר״ר ישראל בן מורינו הרב מוהר״ר אהרן קאָהוט ז״ל

שנתבקש לישיבה של מעלה

ביום כ״ו ניסן תרמ״ב.

בשמך אזכיר, נפש טהורה, על לוח ספרי זה, כי אני שלך ועמלי בתורה לך הוא, אתה הוא שחנכת אותי על ברכי הדת ועל מבועי הדעת הנחיתני, והיתה זאת לך לעדה עד דור אחרון. והיה כל הבא אל השער הזה וראה שמך וידע כי אתה הוריתני, ויזכור שמך באהבה ורצון כאשר לנצח ולעד יזכיר שמך ביראת הכבוד ויברכך סלה, בנך הנושק בדמעה עפרך והמתאבל נצח

המחבר.

אות הטית

* ט' אות תשיעי בסדר א"ב ומספרו תשעה, ויבא במקום דלי"ת רכה ד"מ טִיבא = דְּבָה עיין ערך טב ב', טמע = דמע; טפוס = דפוס וכדומה, ועוד יבא במקום צ' העברי ד"מ טביא = צבי, טללא = צל, טור = צור, טופרא = צפורן, טלע = צלע, יעט = יעץ, ומתחלף באותיות דטלנ"ת ובפרט בתי"ו עיי"ע טאטרון, טעה וכיוצא בזה בל"מ טפש = דבש, טבל = דבל; חטף = חתף, פסנטירין = פסנתירין ועוד זולתו.

טָא (= טָאטֵי מל"מ טְאטֵא לפע"ד מהשם طاءة טִיט וכן ثاطة ועניני הסיר הטיט והדומן Koth (den Unrath wegschaffen בפ' ראהו בי"ד (ר"ה כ"ו:) שמעוה לאמתא דבי ר' דאמרה [1]) לחברתה שקיל [2]) טאטיתא וטאטי ביתא, פירוש מכבד שמכבדין בו הבית. *[אחי"ה וכן לועז רש"י במגילה שם טאטיתא: אישקופ"א והיא ל"צ נושנת שהובאת בע' הפיא א' ע"ש הלעז אשקובא וכ"ה ברש"י בשבת קכ"ד: ד"ה מכבדות וכן לועז הפעל אשקוביר בישעיה שם ורד"ק בערך טאטא סקובר בלע"ז scoparo כן הוגה במקום אשרובר ולפע"ד צ"ל אשקובר והוא ל' אספמיא ausfegen, escobar ובענין גזרת המלה כתב קאסטיללוס שהיא מל"ע طاطا מכבד את הבית, אבל לא בא זכרון המלה הזו בערכי מלין ערביות, לכן דעתי נוטה לדעת גיזיניאוס שהוא מל"ע طاءة או לפע"ד מל"ע השנית הנ"ל ثاطة פי' טיט ובפיעל הוראת השרש לפעמים ענין שלילה כמו דִּשֵּׁן מן דשן כלומר חסרת הדשן וכן שֵׁרֵשׁ מן שֹׁרֶשׁ וא"כ טאטא פירוש הסרת הטיט. והשם טאטיתא כמו מטאטא בל"מ] —

* טְאֵב (מל"ס fröhlich sein) בדניאל ו', כ"ד שגיא טְאֵב עלוהי פי' היה טוב לב מאוד וכן נאמר בל"ע طابت نفسه ובתרג' ש"א ט"ז, כ"ג וטאיב ליה וממנו התואר בתרג' משלי י"ד, כ"ב טָאֵבֵי פירוש טובים וכן בלשון ערבי طاب דבר טוב.

* טָאבָא (שם פרטי) ב"ב מ"ח: טאבא תלא לפאפי וכו' ובע' כנר א' גרסו רבינו — וכן אי' טאבי שמות איזה אמוראים ביוחסין השלם קמ"ד ע"ש ועיי"ע טבי ב' ומ"ש.

☞ טֶאַטְרוֹן (מל"י θέατρον Theater, Schau-spiel) עיי"ע תאטרון. *[אחי"ה בערך תאטר הובאו הדוגמאות ובדפוסים הישנים בכולן בתי"ו בראש. אבל בדפוס אמ"ש בציון מכתובות ה'. ושבת ק"נ. הולכין לטאטריות ובנו"ג בט"ס לטרטיאות, ובריש שאילתות לנכון לתיאטראות כגי' רבינו בערך תאטר בדפוסים הישנים. ובטי"ת בראש איתא ג"כ בריש שהש"ר ובילק' וישב רמז קמ"ו יום טיאטרון היה (בב"ר פפ"ז איתא בתי"ו וכ"ה בערך תאטר). והקבוץ בתי טיאטראות בריש אסת"ר אבל בילק' ירמיה רמז רצ"ג ובילק' תהלים רמז תרי"ג בט"ס בתי טרטיאות אבל לנכון באיכ"ר ריש פתיחתא סי' ג' וכן הובא בע' תאטר. ובב"ר פס"ז בתי טרטסיאות וט"ס הוא ולנכון אי' בערך קרקס ד'] —

* טאל (?) ירו' שבת רפ"א ד"ט רע"א מטאלין מילייא ובהגהות בדפ' קראט' נ"ב אולי צ"ל מנא אלין ע"כ ולפע"ד צ"ל מטי לאלין מלייא ובירו' שבת פי"ט די"ז רע"ב אי' מטיל אילין וצ"ל מטי לאילין וכ"ה לנכון בירושלמי פסחים פ"ו דל"ג סע"ג.

* טְאָנִים (בל"י Τάνις) פי' צוען של מקרא עיין ערך טנס ב'.

---

[1]) בנו"ג דהוות אמרת וכ"ה במגילה י"ח סע"א. [2]) בנו"ג שקולי

טָארְגָא (כל״י ורו׳ Panzer, θώραξ, thorax Brustschild) מזמור ראשון דמדרש תהלים מגן זה תרים טארגא פרסאה. פי׳ בלשון ישמעאל מגן. *[אחי״ה כונתו על לש׳ ערבי طوارق הקבוץ מן طارقة שפתרונו מגן אבל נעתק הוא מל״י ורו׳ הנ״ל. ובשו״ט שם אי׳ הסיום: שהוא מקיף את האדם משלש רוחותיו ע״כ וא״כ גזרו טארגא מלשון יונית טריגון עיין ערך טרגון ובלי נכון הוא] —

* טָארִיקִי (לפע״ד מל״ע طارقة Unglück) והפלאתי ביום ההוא את ארץ גשן (שמות ח׳, י״ח) א״ר אמי כאדם שאומר לחבירו לא יטול פלוני בטאריקי זו שפלוני פטרונו עומד (עליהן) [צ״ל עליו] ופי׳ מ״כ בטאריקי בעונש כן פי׳ הערוך ע״כ ואני לא מצאתיו ול״ע הוא מל״ע הנ״ל פי׳ עמל ורע. ובעל כ״כ שיער שהוא ל״י ταραχή פי׳ ערבוב Verwirrung ועוד שם פי׳ אחר ול״נ.

טֹב (ידוע מל״מ טוב בל״ע طاب בל״ס טָב, טָבָא gut, schön) תואר לכל שהוא שלמות בענין ונאות לתכלית וממנו המושגים המסתעפים עיין בפנים ומ״ש) בר״ג דפ׳ כל המנחות באות (מנחות נ״ג רע״ב) יבוא טוב ויקבל טובה מטוב לטובים וכו׳ בסוף מגילה (כ״ה.) ובפרק אין עומדין להתפלל (ברכות ל״ג:) על טוב יזכר שמך. פי׳ נודה לך ה׳ על כל טובה וטובה שאתה עושה עמי נמצא מודה על הטובה ולא על הרעה ותנן (ברכות נ״ד.) חייב [אדם] לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כי הרעות שמביא הקב״ה על האדם לטובתו הן שהן כפרה לעונותיו כאדם שמצער עצמו בהקזת הדם ורפואתו היא וחייב לברך. בגמ׳ ערבי פסחים בגמ׳ מזגו לו (פסחים קי״ח רע״א) הודו למי [1]) שגובה חובתו של אדם בטובתו. פי׳ בטובה שלו כלומר בממונו מכל אדם כפי השגת ידו עשיר בשורו עני בשיו וכו׳ [2]). בפ׳ ב׳ בבכורות [בגמ׳] כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדישן . . אין עושין תמורה (בכורות י״ד:) כתיב (ויקרא כ״ז, י׳) לא יחליפנו ולא ימיר וגו׳ השתא רע בטוב אמרת לא טוב ברע מיבעיא אמר לך טוב מעיקרו עושה תמורה וכו׳. ובפ״ק (בתרומה) [צ״ל בתמורה] בגמ׳ ממירין [מן הצאן] על הבקר (תמורה ט׳.) אמר אביי נכתוב קרא טוב ברע או רע [3]) מאי בטוב הכי קאמר טוב מעיקרו עושה תמורה וכו׳. ובספרא (בחקותי פרשה ג׳, פרק ט׳) טוב ברע תמים בבעל מום [4]) (שלא) [צ״ל שנאמר לא] תזבח לה׳ אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום (דברים י״ז, א׳). בפ׳ אלו עוברין בפסח בגמ׳ כיצד מפרישין חלה (פסחים מ״ו רע״ב) ובס״ג דפרק האיש מקדש (קידושין נ״ח: ועיין ב״מ י״א: נדרים פ״ד:) טובת הנאה אינה ממון פי׳ אותה הנאה שיש לו לישראל לתת חלתו לכהן ויבחור כהן שיחזיק לו טובה מר סבר אינה ממון ומר סבר ממון [5]). פ״א [6]) דבר מועט שיתן ישראל לחבירו בשביל שיתן בכור שלו לבן בתו כהן וכך מפורש בפ׳ המקדיש שדהו (ערכין כ״ח סע״ב) הבכור בין (טמא) [צ״ל תם] [7]) ובין בעל מום מחרימין אותו כיצד פודין אותו אומרין כמה אדם רוצה ליתן בבכור זה וליתנו לבן בתו או לבן אחותו — בפ״ק דיומא (י״ד.) ומטיב את הנרות, פי׳ מ כ ב ד [8]) את הנר ומקנחה מכל פסולת ש נ ש א ר [9]) בה מן הלילה ומשים לשם הפתילה, כפרק אמר לו בגמרא אמר ר׳ אלעזר [10]) אם הפסיק בה (כריתות י״ג:) ובריש פ׳ כל הגט בגמ׳ ומקום הזמן (גיטין כ״ו:) אמר רב הלכה כר׳ אלעזר קרי רב עליה דר׳ אלעזר טובינא דחכימי [11]). בהלכה קמא דכסוי הדם (חולין פ״ד:) מאי דכתיב (תהלים קי״ב, ה׳) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט לעולם יאכל אדם וישתה פ ח ו ת מ מ ה ש י ש ל ו ו י ל ב ש ו י ת כ ס ה ב מ ה ש י ש ל ו ו י כ ב ד א ש ת ו ו ב נ י ו י ו ת ר מ מ ה ש י ש ל ו ש ה ן ת ל ו י י ן ב ו ו ה ו א ת ל ו י ב מ י ש א מ ר ו ה י ה ה ע ו ל ם [12]). בס״ג דפ״ק בגיטין (י״ד:) טב טב [13]) רמו ליה. פי׳ בטוב טוב הכוהו. בב״ר פכ״ו (כ״ו) כי טובות הנה (בראשית ו׳, ב׳) אמר ר׳ יודן טבת כתיב משהיו מטיבין אותה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחילה הה״ד כי טובות הנה אלו הבתולות ויקחו להם נשים (שם)

---

1) וכ״ה בכ״י ש״ס וילק׳ ומנוה״מ הובא בר״ס צד קס״ו ולא העיר על גי׳ הערוך וכ״ה בפי׳ ר״ח. 2) הועתק מפי׳ ר״ח צד ק״ע ושם צריך להשלים מתוך הערוך. 3) בנו״ג או רע ב ו אבל גם מפי׳ רגמ״ה כ״י לתמורה (בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף ר״ז סע״ב) מוכח שלא גרס ב ו. 4) בנו״ג תמימים בבעלי מומים ובעלי מומים בתמימים ועיין תמורה שם. 5) הועתק מפי׳ ר״ח ושם בצד ע״ח קצת ברוחב ביאור. 6) וכ״ה ברש״י לפסחים מ״ו. 7) וכ״ה לפנינו וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לערכין (בקובץ כ״י אנגייליקא דף קנ״ג רע״ב). 8) כ״ה בדפ״ר ונ״ל עיקר ופי׳ ענין נקיה וקניחה אבל בשרפ״ע אי׳ מכבה ובכ״י ה״ב חסר „פי׳ מכבה את הנר״ ובהגיון שלמה צד י״ט מוכח כי מדברי הראשונים נראה כגי׳ כ״י אבל לפי מ״ש כי גי׳ דפ״ר מכבר לא קשה מאומה. 9) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר ופיז׳ אבל בדפ״ו בט״ס שנאמר ובדפ׳ אמש׳ הגיה בחנם שיש בה. 10) כ״ה לנכון, ובנו״ג ר׳ אליעזר ועיין הגרי״ב בהפשב״ע. 11) ועוד עיין כתובות מ׳. 12) כ״ה בכ״י וינ׳ ליד וה״ב, ובדפ״ע נתקצר ע״י וכו׳. 13) בנו״ג רק פעם א׳ טב.

אלו הנשואות, מכל אשר בחרו (שם) זה זכר ובהמה. בריש ויק"ר פ' ר' יצחק פתח (רפ"ג) טוב מלא כף נחת (קהלת ד', ו') טוב מי שיש לו י' [1]) זהובים ונושא ונותן בהן ומתפרנס מהן ממי שהולך ולוה ברבית במתלא אמרין מאבד את דיליה ודלא דיליה [2]). אלא ורעות רוח (קהלת שם) רעותיה מתקרי (פרגמטוטיא) [צ"ל פרגמטיוטא] [3]). ובאם בחקתי פ' (ר' יצחק פתח) [4]) [צ"ל איש כי יפליא] (ויק"ר ר"פ ל"ז) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם (קהלת ה', ד') ר"מ אומר טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר ר' יהודה אומר טוב מזה ומזה שנודר ומשלם. ואית דמהפכין דר"מ לר' יהודה ובר"ג דחולין [5]). ובפרק ד' בשביעית (מ"ב) שנטייבה או שנדיירה. ירושלמי (שביעית פ"ד דל"ה.) איזהו טייוב [6]) כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שני פעמים — טוביה חטא וזיגוד מינגד [7]) פי' "העיד זיגוד על טוביה שחטא ומפני שהיה עד אחד נתחייב מלקות ונעשה כמו משל בפי הכל אחד חוטא וזה לוקה". *[אחי"ה הועתק מלה במלה מפי' ר"ח למכות עיין מגדל חננאל צד ט"ז וכמו ר"ח פי' רבינו בערך מבגאי א' גם משל שני דמכות שם. ויש עוד משל דומה בב"ר סוף פרשה כ"ה מתלא אמרין שילו חטא ויוחנא משתלמא. — ערך זה בלי סדרים הוא, וזה משפט המלה עם תשלום הערך: א') הפעל אינו רגיל בקל כי אם בהפעיל כמו בעברי ד"מ ברכות מ"ח: וש"נ הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. קידושין ל"ט: מטיבין לו . . מריעין לו. ב"ק פ' סע"ב כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו. סנהדרין פ"ז מ"י כך מטיבה כך מריעה. שמ"ר רפ"נ שהיה למד תורה מפי הגבורה ובא ואמר לישראל ומטיבן. והושאל בברכות נ"ה: יטיבנו בפני שלשה כלומר יפתור החלום לטוב כדאי' שם לימא להו חלמא טבא חזאי וכו'. ע"ש ועוד הושאל לנקוי הפתילה יומא י"ד. וכן הוראת طاب בל"ע עיין לעיל בערך והושאל לנוי ולתכשיט האשה ב"ר פכ"ו עיין לעיל בערך. בינוני פעול לפעמים גם בתמורת השם ברכות ה' רע"א אם נצחו מוּטָב ביצ' ל'. וש"נ מוּטָב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, יבמות ע"ט. מוטב שתעקר אות א' מן התורה וכו', קידושין פ"א. מוטב תיכספו בי עמרם וכו', סנהד' פ"ז מ"י אם חוזר בו הרי זה מוטב וכו', עדיות פ"ה מ"ו מוטב לי להקרא שוטה וכו', ב"ר ס"פ צ"א מוטב תהא נפש אחת בספק, שמ"ר ר"פ מ"ג ומ"ו ותנחומא עקב סי' י"א מוטב שתידון (שידון, שתהא נידונת) כפנויה וכו', ושמ"ר פמ"ה מוטב לאדם שיאמרו לו עלה למעלן ולא יאמרו לו רד למטן ובויק"ר פ' א' מוטב שיאמרו לך עלה עלה ולא יאמרו לך רד רד. ויק"ר פכ"ו מוטב היה לו לשאול וכו'. מגילה י"ד רע"א ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב. ירו' סנהדרין עיי"ע אפיא ח"א רי"ד, ירושלמי שקלים פ"א דמ"ו. מוטב שיתקלקלו בו לשעה ואל יתקלקלו בו לעולם — בפיעל טַיֵּב das Feld bessern ירו' שביעית פ"ד דל"ה רע"ב טייבה . . מהו שיהא מותר לזורע . . טייבה ומכרה מותר לזורעה, ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: בהדא טייב. נתפעל שביעית פ"ד מ"ב עיין לעיל ובירושלמי שביעית פ"ג דל"ד ע"ג הגי' ניטייבה או שנידיירה. בפַּעֵל כמו בל"ס טַיֵּב תרג' ירושלמי א' לשמות כ"ג, כ' לְמְטַיְּבָא. והתואר טוב, טָב (= בל"ס) ולנקבה טוֹבָה, טָבָא, טָבְתָא וכן בל"ס וגם לפעמים בתמורת השם ד"מ ברכות ה'. ז'. י': כ"ג. ל"ג. מ"ד: ס'. ס': ס"א. שבת ל'. ל': ק"ח: קכ"ט. קנ"ב. עירובין כ"א: יומא ט': ע"א. ע"ו. פ"ו: סוכה נ"ו: תענית ו': כ'. כ"א. כ"ג. מגילה ז'. יבמות מ"ז: ס"ב: ס"ג. צ"ח. ק"ג: קי"ח: כתובות פ"א סע"ב קי"א: סוטה ל"ה. מ"ז: קידושין מ'. ס"א: ע"ב: ב"ק נ"ה. כ"ב ק"ט. סנהדרין ל"ז. ל"ט: ק"א: ק"ג. ק"ד. ק"ח. ק"ט. ע"ז ה'. הוריות י': י"ב. ועוד עיי"ע אבדוקוס וערך ביש, בישו ומ"ש. ועוד ירו' שקלים רפ"א דמ"ה ע"ד, ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג ויק"ר פל"ג. הקבוין זכר טובים ברכות ל"ג: טָבִין ב"מ ס"ד: טבייא ירו' הוריות פ"ג דמ"ז ע"ד, ולנקבה טָבָן ירו' סנהדרין פ"י דכ"ח: טָבָאתָא איכ"ר פ' רבתי. ועוד ב') הוראת טַב יקר ושוה worthvoll, worth

---

[1]) כ"ה ברס"ר וכ"ה בויק"ר ובקהל"ר ס' טוב מלא, וברס"ע חסר י' ובילק' קהלת רמז תתקע"א אי' מי שיש לו עשרים דנרין. [2]) וכ"ה בילק' קהלת שם ובויק"ר הגי' במתלא אמרין דיוזיף בריביתיי מאבד וכו' ובקהל"ר במתלא אמר לא מיסתייה מובד דידיה אלא דאחרונין מובד דידיה ודלא דידיה. [3]) וכ"ה בויק"ר ובקהל"ר, ובילקוט קהלת איתא בר פרגמיטוטא וצ"ל פרגמטיוטא והוא בלי"י πραγματεία סוחר עיין ערך אפרגיא ובדפ"ר הגי' פריגמטוטא ויו"ד אחר תרי"ש צ"ל קודם הוי"ו. [4]) הובא בטעות מציון שלפניו וצ"ל כמו שהגהתי. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ות"ב ובאמת בויק"ר שם לפנינו ג"י מהופכת ממה שהיא בחולין ב'. וכהגי' בחולין ועיין בתוספתא שם פ"ב אי' ג"כ בנדרים ט'. ובספרי כי תצא פ' רס"ה ובתנחומא וישלח ס' סי' ח' ובילק' קהלת רמז תתקע"א ובקהל"ר פ' טוב אשר לא תדור הובאת רק דעת ר"מ אבל בירו' נדרים פ"א דל"ו ע"ד מבואר בהיפך ואי' כגי' ויק"ר פל"ז שלפנינו. [6]) בנו"ג הטייוב וכ"ה בר"ש לשביעית שם. [7]) וכ"ה בפי' ר"ח במכות ובפסחים קי"ג: אבל במכות בנו"ג זיגד מנגיד.

ורגיל בירו' ובמדרש עיין ירו' כתובות ספ"ד דכ"ט: חד בית בטב (בדפ' קרטשין בט"ס בדב) י' דינר, ושם טב אלא י' וכו', ירו' קידושין פ"א ד"ס ע"ד קרקע כל שהוא מהו טב. ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו סע"ד הוה טב עשרים וחמשה (מנויו) [צ"ל מנויי] . . לית הוה טב אלא עשרין מנוי, ולנקבה ב"ר ס"פ ל"ה מילא טבא דטבא דכוותה וכו', מילא דטבא חד פולר. ועוד ג') הוראת טוֹב טָב חשוב ומובחר וכן בל"ע طيب מגילה כ"ז סע"א שבעה טוֹבֵי העיר ויחיד ירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ד הוה טב קרתא מיית. ד') תואר הפעל ענין רבוי: טובא = טָב וכן בל"ס sehr, viel ובל"צ bien ברכות י' רע"א והוו קא מצערו ליה טובא ושם ל' סע"ב בדח טובא, בדחי טובא, סנהדרין מ"א: אמריתו בה טובא, מעילי י"ז. מימר טובא . . מפיש טובא. והקבוץ ברכות ו' סע"א טוֹבֵי כתי, י"ח: אבא טובי, נ"ב: טובי נהורי איכא בנורא, ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג פריטין טוּבָן — גיטין י"ד: עיין לעיל בערך. ה') טָבִית, טָבוּת, טָבָאוּת וכן בל"ס טָבָאִית ישר וכשר. תואר הפעל gut, recht בל"ר bene מעילי י"ז. אמרו טבית, ובירו' רק טבות וטבאות עיין ירו' ברכות פ"ה ד"ט ע"ג לא עבדין טבות ושם לא עבדין טבאות, ירוש' שבועות פ"ז דל"ח. אנן עבדין טבות סגין מנכון, ירו' גיטין פ"ה דמ"ז. טבות הוינא עבדינא לך, ירו' שבועות שם אין אתא טבות, ירו' שביעית פ"ד דל"ה: חרוש בה טבות, ושם: טבאות. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג אי מה כתיב טבאות וכו', ירו' יומא ספ"ח דמ"ה ע"ג אין קבליה הא טבאות, ירו' גיטין ספ"א דמ"ג ע"ד וירו' קידושין פ"ג דס"ד. דיכיל מיקמה גרמיה טבאות ושם טביות צ"ל טבאות ושם תקמינון טבאות. ובריש שהש"ר איתא טבוואות פי' כמו טבאות. — בענין שם פרטי טבות עיי"ע טביומי — ועוד השם טוֹבָה א') פי' הודאה וחסד Dank, Güte שביעית פ"ד מ"א וב' בטובה ושלא בטובה, תוספ' פיאה רפ"ב לשם טובה. סוטה מ"ז סע"ב ותוספת' שם פי"ד מקבלני טובתך ומחזקני טובתך, במד"ר פט"ו שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך. ילק' תהלים סוף רמז תתס"ג פועל שהוא עושה עם בעל הבית יגע עמו נותן לו שכרו אינו צריך להחזיק לו טובה אבל בשעה שאין עושה עמו באמונה צריך להחזיק לו טובה ואנו וכו' אין לנו להחזיק טובה על זאת. ועיין שו"ט סוף מזמור ק"ה. ומזה הענין טובת הנאה Vergütigung עיין מקומות לעיל בערך ובל"ס טֵיבוּ, טֵיבוּתָא עיי"ע ירושלמי תרומות ס"פ י"א טבייה עיי"ע טיב א'. ב') ענין רצון וחפץ נדרים ל"ח: משה נהג בה (בתורה) טובת עין וכו', ובצירוף שלא, פי' בלי חפץ ועל כרחו der Widerwille ירו' סוט' פ"ג די"ח רע"ד ואחר ישקה את האשה את המים (במדבר ה', כ"ו) על כורחה שלא בטובתה (ובבבלי סוטה י"ט. כ'. כ': תוספ' סוטה פ"ב, ספרי נשא פי' י"ז אי' רק בעל כורחה). ירוש' ע"ז ספ"א ד"מ סע"א חביט בה שלא בטובתו. ב"ר ר"פ פ"ו והיתה (פרה) מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה (בתנחומא סוף וישב הלכה שלא בטובתה בשביל בנה) כך היה יעקב וכו' יורד אחריו על כרחו שלא בטובתו [1]. שמ"ר ספ"ד על כרחו שלא בטובתו היה (בלעם) מברכן וכו' והלך (יונה) בעל כרחו וכו' ונתנבא (ירמיה) שלא בטובתו — ג') השם במקום תואר טוביה בל"ע طاب ובל"ס טוּבָא פי' אשרי glücklich סנהדרין ז'. טוביה לדשמע וכו' עיי"ע דרש א'. שמ"ר ר"פ ל"ה טוביה דהוא בביתיה טוביה דהוא בלווייתיה ועיי"ע ד' וש"נ — ובירוש' יומא פ"ד דמ"א ע"ד ובב"ר ר"פ ט"ז איתא טובוי פי' אשריו, ב"ר פי"ח טבוי לקריה דמלכא שגשבינֵיה עיי"ע קריה א' פי' אשרי לכפר שהמלך נעשה שושבינו ופירוש המיוחס לרש"י גרס טבות ופירוש טובה העיר ומשובחת וכו'. אשרי אדם (תהלים ל"ב, ב') תרגום כ"י טוביה דבר נשא ועיין עוד תרג' משלי כ"ח, י"ד; ל"א, כ"ז וזולתו. וממנו התואר בל"ס טוּבְנָא glücklich ומזה לדעת רש"י בכתובות מ'. ובגיטין כ"ו: [2]) טובינא דחכימי: מאושר שבחכמים ועיין בשט"מ לכתובות ויד מלאכי סי' רצ"ד שנושאים ונותנים בפי' רש"י זה ורב צמח גאון פי' מופלא בחכמה עיין במבוא בח"א XVII ושם בשם היוחסין הני' טוביינא דחכימי ובפי' רגמ"ה כ"י לכריתות י"ג: (בקובץ כ"י אנגייליקא דף קפ"ד:) מצאתי בזה"ל טובניא דחכימי מוטב שבחכמים והלכה כמותו ע"כ ונ"ל שהוא ל"ע طابن חריף ובקי או אולי מל"פ تابان מאור Leuchte ונ"ל שהפליג רב בשבח של ר"א בן שמוע בהיותו תלמיד ר"ע ורבו דרבינו הקדוש, ועיין ג"כ עירובין נ"ג. במה שהיה ר' יוחנן משבחו. — אבל בענין השם הפרטי טוביה אשר כולל רבינו ג"כ בערך זה אולי יש לקיים פירש"י מלשון תרג' היינו מאושר או אז יהיה טוביה וכנ"ה בכתובות פ"ה: כמו אָשֵׁר ובל"ר Felix ומזה גם בר טוביינֵי שם אמורא שאמר

[1]) ובשו"ט מזמור ק"ה ובילק' רמז תתס"ג משונה הגי'. [2]) ועיין לעיל בערך.

משם ריש לקיש עיין יוחסין השלם קמ"ה. ושם גם אמר רב טוביא בר יצחק, אבל טוביה בויק"ר רפ"א וסוטה י"ב. טוביה שמו (של משה) נקרא על שם טוב (שמות ב', ב'). ובענין שם פרטי טבי, טובי עיי"ע טבי ב' ועוד ע' טביומי] —

טְב (= טִיבָא בל"ס טֵבָא, טָאבָא פי' דבה מפעל דבב בל"ס טבב das Gerücht) דבת הארץ (במדבר י"ג, ל"ב) תר"י [א'] טיבא בישא. מטיבתן של קרובים אתה למד של רחוקים בגמ' (דהשלישי) [צ"ל דוהשלישי] בדיני ממונות (סנהדרין ס"א:). *[אחי"ה בדפ"ע לא נרמז מראה מקום זה הציון יען שנמצא לפנינו בגמ' דמשנת העובד עכו"ם וזו המשנה סמוכה לגמרא והשלישי אומר וכו', (סנהדרין ס' סע"א) ואולי בספרי רבינו שתי משנות מחוברות יחד אבל הדבור "בדיני ממונות" צ"ע. ודע כי בנו"ג מ ט י ב ו ת ן של קרובים וכו' אבל בילק' ראה רמז תתפ"ו בציון דסנהדרין: מטיבתן וכו'. וכן ברש"י דפ' שונצ' כגי' רבינו טיבתן. ובספרי ראה פ' פ"ה אי' רק מהקרובים אתה יודע מה הן הרחוקים. וכנ"ה בתר"י א' לבראשית ל"ד, ל'; ל"ז, ב'; לדברים כ"ב, י"ט; תרגום לתהלים ל"א, י"ד; למשלי י', י"ח; כ"ה, י'] —

1 טִיב (לפע"ד מל"ע طب מנהג והתנהגות Gewohnheit, Gebrauch, Art und Weise) תרג' בפסוק שובי שובי השולמית (שה"ש ז', א') מה טיבכון נביאי שקרא פי' מנהגכם ודרככם וכן טיב של שחיטה דרך שחיטה וטיב כמו טבע. *[אחי"ה ולא הוצרכנו לזה כי הוא ל"ע הנ"ל ויותר היה לר"ב לרמוז על מלה طباع שפירושו בל"ע כמו טבע [1]) אבל הראשון נ"ל עיקר ופירוש מנהג ודרך — וכנ"ה בקידושין י"ג סע"א כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהן, כתובות פ"א מ"ח בכורות פ"ה מ"ג מה טיבו של זה. ברכות כ"ב סע"א מה טיבן של טובלי שחרין ועוד שם איזה פעמים מה טיבן, ע"ז מ"ג. יודע בטיב ע"ז ומשמשיה וכן שם נ"ז. ונ"ז: יודעין בטיב ע"ז ומשמשיה. סנהדרין ק"ח: מה טיבם של ז' הימים. ב"מ נ"ט: אתם מה טיבכם. ירוש' ברכות פ"ז די"א: כדי שיהא יודע טיב ברכה. ירו' פיאה פ"ב די"ז. ירוש' חגיגה ספ"א דע"ו ע"ד אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה וכו'. ירושל' שבת פ"ב ד"ד ע"ד מה הוה טיביה וכצ"ל בירו' תרומות ספי"א דמ"ח: במקום: מה טבייה. ב"ר פי"ז אדם זה מה טיבו, ושם בר"פ צ"ד מה טיבו של בדאי הזה וכו' עיי"ע בד נ' (ח"ב, י"ד) ילק' שופטים ד' רמז מ"ב וכי מה טיבו של ברק אצל דבורה, ושם וכי מה טיבו של שבט זבולון וכו', וכי מה טיבה של יעל וכו'. ואולי מזה הענין גם ע' הבא אח"ז]

2 טִיב (או מע' הקודם לזה או מל"ע طب חפץ ותאוה Wunsch, Verlangen) תרג' ואת ערבתם תקח (ש"א י"ז, י"ח) וית טיבהון תייתי. *[אחי"ה בנו"ג טיביהון וכ"ה במתורגמן אשר מסדרו בע' הקודם, ורד"ק גורס טבהן. ולפע"ד הבין התרגום ערבתם מתואר עָרֵב עונג ונעימות כלומר הָבֵא לי חפצם וכֵן פתרון מלה ערבית הנ"ל וכן הבינו ע' זקנים תְּשִׂעיג γνώσῃ καὶ ὅσα ἂν χρήζωσιν פירוש ואת צרכיהם תחקור. והפשיטא העתיקה: וסכרתהון אַיתא לי, פי' הָבֵא לי מחשבתם כלומר רצונם וחפצם ובזה הענין תרג' ערבי وات بخبرهم כלומר השיבני דבר אבל ר' יונה ורד"ק פירשו מלשון ערבון כלומר משכון וזה דחוק ודרשת רז"ל עיין בפירש"י שם] —

* טבא עיי"ע טבאי.

טָבַאג (מל"י τόπαζος, τοπάζιον בל"ס طوباز Topas, gelber Hyacinth) תרג' בפסוק ידיו גלילי זהב (שה"ש ה', י"ד) גד גליף על טבאג מן אבן טובה. *[אחי"ה מגזרה הנ"ל עיין הוספת פליישער לעמת"ר של לעווי ח"א תכ"ו. ועל ידי מלה זו העתיקו ע' זקנים פז (תהלים קי"ט, קכ"ו) ופטדה (שמות כ"ח, י"ז; ל"ט, ח'; איוב כ"ח, י"ט)] —

טבאי (והוא הציוי מן טְבָא פירוש כמו טְבַע versinken) בס"פ מי שמת בגמ' דסמוך לא כתב בה (ב"ב קנ"ג.) אמרה לו [2]) טבאי ארביה אטעויי קא מטעית לי פירוש קללתו יהי רצון שתטבע בספינה [3]). בפ"ק דתעניו' (י'.) עתידה [4]) בבל רחצדא בלא מיטרא. פירוש שקוצרת בלא מטר כלומר שאינה צריכה למטר שיושבת בין בצעי המים. ל"א דאצדא" כלומר תשם. נקיטינן טובעני ולא יובשני כלומר מוטב שיהיה מטר הרבה מהיות חורב בלא מטר. *[אחי"ה אם גם בנו"ג טובעני וכ"ה בסי' רגמ"ה בכ"ז נ"ל שצ"ל טובאני

[1]) ובס' הרמב"ם שהובא בתוי"ט לכתובי פ"א מ"ח רחוק הוא. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע לה ולפנינו ליתא. [3]) וכן פי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל קללתו שתטבע ספינתו וממונו. [4]) וכ"ה בילק' סוף ירמיה ובפי' רגמ"ה כ"י לתענית ובכ"י ש"ס ובנו"ג עתירה.

באל"ף שאם לא כן היה לו להביאו בערך טבע ולכן מה שהגיה ר"ב בדפא"מ טבאי דב"ב: ליטבע טעות הוא דודאי גירסת רבינו באל"ף ודוגמתו עיין בע' חש ג'. ופי' הציון עד סימני הרמיזה שייך לרגמ"ה לתענית אבל טובעני פירוש בזה"ל כלומר מתרמי שטובעין הזרעים אבל לעולם אין מתייבשין ע"כ ודוגמא אחרת בחילוף ע' וא' בסוף עיין בע' גם בח"ב, ש"ו ודוגמא מהשמטת העין בסוף עיין ערך טבב] —

* טַבַּאי שם פרטי ואביו של יהודה אחד מן הזוגות הנקרא יהודה בן טבאי עיין דרכי המשנה למהרז"ף ל"ה.

* טָבַב (פי' טבע נבנה מהשם מַטְבֵּעַ ausmünzen) ירו' מעשר שני פ"א דנ"ב רע"ד אם לאו אינו מחלל וטבבו כן פי' מחליף המטבע בירושלים ובעל פ"מ פי' טיכבו התקינו ע"ש, ול"נ כדעת הח' לעווי שהעין בסוף נשמט ועיי"ע טבאי.

טַבְהַק (מל"פ تباهه, تواهه, تباهجه gebratenes Fleisch) כפ' בכל מערבין בגמ' דסמוך הנודר [1]) מן המזון (עירובין כ"ט סע"ב) הני [2]) פרסאי אכלי טבהק [3]) בלא נהמא. פירוש בשר צלי. *[אחי"ה ורש"י פי' חתיכות וצ"ל חתיכות של צלי כדאי' בחיד' הריטב"א. ופי' רבינו עולה עם גזרת מלה פרסי' הנ"ל והועתקה גם ללשון ערבי طباهجة בשר הנצלה במחבת וממנו בל"ס טבקא מחבה וטיגן] —

* טָבוּת, טָבָאוּת עיי"ע טב.

טָבַח (ידוע מל"מ נרדף עם זבח וכן בל"ס טְבַח פי' שחט schlachten והשם טַבָּח, טַבָּחָא וכן בל"ס שוחט Schächter; טְבוּחַ טְבִיחָה das Schlachten ועוד עיין בפנים) בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולין נ"א:) בית המטבחיים אין בו משום ריסוק איברים פי' הבהמה שמשליכין אותה בבית המטבחיים לשוחטה [4]). משקה בית מטבחיא (עדיות פ"ח, מ"ד) כבר פירשנו בע' [בית דבח [5]). בפ' אין צדין (ביצ' כ"ה. במשנה) ר"ע אומר אפילו כזית חי טבית טביחתה. גמרא (שם סוף העמוד) מאי לאו טבית טביחתה ממש כלומר טבית השחיטה [6]) שיכול לאכול קודם שנשחטה ונבדקה. לא במקום שטובחת אבילתה שמעכלת את המאכל היינו בבני מעים שנבדקה כבר. *[אחי"ה וכן פירש"י. ובזה הענין הוא מל"ס טבח באתפעל היינו מתמעך ומדוקדק וזה בבני מעים. והפעל כתובות ד'. טִבְחוֹ טָבוּחַ והשם חגיגה י"ז. יום טבוח ובירו' חגיגה פ"ב דע"ח. יומא הוא טבוחה. והשוחט והקצב נקרא טַבָּח. טבחא ביצ' כ"ח רע"א מ"ק ט"ז. ויק"ר פ"ה חולין י"ח. ירוש' מגילה פ"ד דס"ד ע"ד אבות דר"ן פל"ו. ב"ר פס"ה פסיקתא רבתי ס"פ החודש וס"פ רבתי פרה ושהש"ר פ' אחזו. מד"ר פ"כ והקבוץ קידושין פ"ב. ירושלמי קידושין ספ"ד דס"ו ע"ג הכשר שבטבחים שותפו של עמלק ורש"י גורס הטוב שבטבחים. — ובענין רב טַבָּחַיָּא בדניאל ב', י"ד עיין פי' הראב"ע שם. — ובב"ר ס"פ נ"ז באר טבח (בראשית כ"ב, כ"ד) טבחון פי' הורג אדם ועיי"ע גחמון בח"ב רע"א. — ובתרג' הונח טַבָּחָא גם בהוראת מְבַשֵּׁל מל"מ (ש"א. ט' כ"ג) וכ"ה בל"ע طباخ Koch עיין תרג' לש"א שם והקבוץ לנקבה טַבָּחָן תרג' ש"א ח', י"ג וכן בל"ס טְבָחָא מבשלת] —

* טבוח (שם רוח המזיק der Verderben bewirkende Wind) שבת קכ"ט: דנפיק ביה (ביומא טבא דעצרת) זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו ואולי הוא מל"פ تباه מזיק ומאבד ושמם Zerstörer, Vernichter או באותיות הפוכות מן vâiti, vâta בל' צענד רוח וכן בל"פ החדשי باد ושד הרוח נקרא vâtôdâeva ורז"ל בכונה הפכו האותיות כדי שיאצילו מהשם את הפעל טבח להו וכו'.

טבי (= טַבְיָא בל"ס וכן בל"ע ظبى פירוש צבי Gazelle) בפ' כיצד הרגל בגמ' כיצד השן (ב"ק י"ט סע"ב) חיה בשר אורחא [7]) הוא בטווי [8]) [פי'] בצלי שאין דרכו לאכול צלי אי נמי בטביא פי' כצבי שאין דרכו לאכול בשר. — (א"ב תרג' כצבי וכאיל (דברים י"ב, ט"ו) כבשר טביא ואילא). *[אחי"ה ועיין עוד התרג' לדברים י"ב, כ"ב; י"ד, ה'; לשה"ש ד', ה'; ח', י"ד. וכן אצל רז"ל כתובו' ק"ג; סנהד' צ"ה. חולין צ"ה. עיי"ע קרש ב' ושם בר טביא. והקבוץ לזכר ירו' סנה' ספ"ז דכ"ה ע"ד איילין וטבין, ירוש' מגילה פ"ד דע"ד ע"ד תפש טַבְיֵי (ירו' תרומות פ"ט דמ"ח: טבייה ט"ס עיי"ע טיב א'), ולנקבה בתרג' ירו' א' לדברים י"ד ט"ו, ותרג' מ"א ה', ג' טַבְיָן] —

* טָבִי (שם פרטי לאיזה אמוראים ושם כנוי לעבדי ר"ג) ר"ה כ"ב. טבי מר בריה דמרי

---

[1]) כ"ה ברס"ר ובשרס"ע בס"ס מהנודר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדס"ר אבל בשרס"ע בני. [3]) בנו"ג טבהקי. ובדפ' שונצ' שתי פעמים. [4]) וכן פי' רגמ"ה בכ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגיליקא דף ש"י). [5]) עיין ח"ב, ס"ו וע' בית מטבחים שם צד ע"ד. [6]) עיי"ע ח"ב, פ"ו. [7]) בנו"ג אורחיה. [8]) בנו"ג דמטוי.

טבי ובכ״י מ׳ ר׳ טבי וכן ביוחסין השלם קמ״ד: אמר רבי טאבי בר בריה דמארי טאבי ושם הובא גם מפ״ב דברכות אמר ר׳ טאבי אמר ר׳ יאשיה וכונתו על ברכות ט״ו: ושם ובדק ס״ג. לפנינו אמר ר׳ טבי אמר ר׳ יאשיה וכן בירו׳ כתובות פ״ו ד״ל ע״ד ר׳ טבי בשם ר׳ יאשיה ובירו׳ תרומות פ״ב מ״א סע״ב וירו׳ שקלים רפ״א דמ״ה ע״ד ר׳ טבי ר׳ יאשיה ובשאלתות ואתחנן ס׳ סי׳ קמ״ג ובאו״ז הל׳ ק״ש סי׳ פ׳ הגי׳ אמר ר׳ טובי א״ר יאשיה וכ״ה בכ״י מ׳ ופ׳ אצל ד״ס לברכות ט״ו: צד ל״ה: וכ״ה בב״נ ובכ״י פ׳ לברכות ס״ג. עיין ד״ס צד קפ״ד: ושם יתר שנויים ושם הובא גם ר׳ טבי בר מתנא כ״ה בכ״י ש״ס ובילק׳ משלי כ״ד וכ״ה במ״ק ט״ז. ושם אי׳ ר׳ טובי בוי״ו. מגיל׳ ו׳ סע״ב אמר ר׳ טבי בכ״י מינכען ב׳ לי׳ ר׳ עיין ד״ס שם צד י״א: — ועוד היה טבי כנוי הכבוד לעבדי ר״ג וטביתא לשפחות דר״ג ירו׳ נדה פ״א דמ״ט סע״ב של בית רבן גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טבי ואמא טביתא וכצ״ל בשמחות ספ״א ולא כמו שהגיה בעל ד״ס לברכו׳ ט״ז: צד ל״ח אות ר׳ ונעלם ממנו זה הירו׳ ואיזה פעמים הזכיר רבן גמליאל את "טבי עבדי" עיין ברכות ט״ז: סוכה כ׳: ירו׳ כתובות ספ״ג דכ״ח. ירו׳ גיטין פ״א דמ״ג ע״ד וירוש׳ ב״ב ספ״ח דט״ז ע״ג ועיין ירו׳ ע״ז פ״א ד״מ. תוספתא פסחים פ״ב ויק״ר ס״פ ל״ז ועיי״ע טבגאי ב׳. ואולי שם הכבוד זה נכנה מהשם טביא פי׳ צבי על שם הוי רץ כצבי (אבות ה׳, כ׳) ולנקבה טביתא בל״ע ظبية צְבִיָּה weibl. Gazelle ויק״ר פי״ט טביתא אמתא דר״ג וירו׳ נדה רפ״ב דמ״ט ע״ד מעשה בטביתא שפחתו של ר״ג ולדעת פליישער (בהוספו׳ לעמח״ר ללעווי ח״א תכ״ו) טביתא Ταβιθά הוא העתקת שם פרטי צְבִיָּה (מ״ב י״ב, ב׳; ד״ה ב׳, כ״ד א׳) אשר הועתק בברית חדשה (השלוחים ט׳, ל״ו) ע״י Δορκάς כלומר צְבִיָּה. ולדעת ר״פ סמאלענסקין עבדי ר״ג נקראו בשם אחד כנהוג אצל הישרים לכנות בשם אחד את כל העבדים אשר יששמשו כזה אחר זה לבל יאלצו לזכור את שם העבד. — ועוד עיי״ע טביומי ובע׳ טבי, טבות.

* טבי (שם מקום) בביצ׳ ה׳. ר״ה ל״א: ירושלמי ברכות פ״א ד״ג רע״א ותוספתא אהלות פ״ד הוזכר כפר טבי והיה קרוב ללוד ונקרא גם היום Kefr Tab עיין ג׳אגר׳ לנייבויער פ׳.

* טַבְיוֹמִי (שם פרטי) איזה אמוראים נקראו בשם זה ראה סד״ה ועיין קרושין י״ד: מנחות ע׳. ירו׳ ברכות פ״ב הל״א. ב״ר פ״ד שמ״ר ס״פ ל״ג — ובסנהד׳ צ״ז. אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה ואמרי לה רב טביומי שמיה וכו׳ וכצ״ל בב״מ מ״ט סע״ב וכן גרס בשני מקומות היוחסין השלם קמ״ד: רק במקום טבות גרס טביות ונ״ל כי טבות עיקר וכן מצאתי בתענית י׳. טבות רישבא (עיי״ע רשבא) והוא אחד עם טבי רישבא שבת י״ז רע״ב וטבי הוא קיצור מן טביומי. ובאה״ת לסנהד׳ שם הובא בד״ס שם הגי׳ טאבום וכבר עמדתי על מלה זו בספרי על העתקה פרסית לריב״י טאווס צד י״ב [1]).

* טוּבְיָנָא, טובניא שם מקום עיין מ״ש בערך אהין כח״א, מ״ב.

טָבַל (מל״מ ענין טביעת דבר או גוף בלח tauchen, den Körper baden והושאל לטביעת דבר בחומץ וכיוצא כדי להכשירו לאכילה) בביצ׳ בפ׳ יו״ט בגמ׳ חל להיות (י״ח:) ומי אית ליה לרבא [2]) הואיל והתנן בפ״ח שרצים (שבת קי״א.) החושש בשיניו לא יגמע בהן החומץ ורמינן עלה והתניא (שבת שם) לא יגמע וכו׳ עד לא קשיא כאן קודם טיבול כאן לאחר טיבול. פירוש קודם שטבל פתו בחומץ מגמע ובולע דלא מיחזי כרפואה אלא כשותה אבל לאחר שהטביל פתו בחומץ לא יגמע ובולע דמיחזי כרפואה כיון דטביל ביה מאים לשתייה. פ״א רבא אמר אפילו תימא מגמע ובולע הא דתניא שרי לפני טיבול כלומר קודם אכילה שרי ומתניתין דאסור לגמע ולבלוע לאחר טיבול והוא לאחר אכילה [3]). וממאי דטיבול לשון אכילה הוא דתנן (פסחים קי״ד. עיי״ע חזר ג׳) הביאו לפניו מטבל בחזרת. ותוב (פסחים קי״ז:) אבל מטבל [הוא] במיני טרוגימא [4]) ר׳ יצחק מטבל בירקי תניא נמי הכי השמש מטבל בבני מעים וטעמא מאי שחומץ קודם אכילה אינו מרפא אבל לאחר אכילה מרפא ומפורש בירושלמי (שבת פי״ד די״ד רע״ד) מורין חכמים לרבי במגמע [5]) חומץ של תרומה אחר טיבולו שמשלם קרן וחומש שהחומץ מיישב את הנפש. ודברי רבי [6]) מפורשין ביוה״כ (יומא פ״א סע״ב). בפ׳ ערבי

[1]) ושם איתא בטעות תציון משבת ק״ל. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב, ובדפ״ע במ״ס לרב אחא. [3]) וכן פירש״י לביצה ועיין עוד שם ט לביצ׳. ובכ״י ל״ד הביא בין דלא מיחזי כרפואה הראשון ובין דמיחזי כרפואה השני התיבות דכיון דטבל וכו׳ וגי׳ הדפוסים נוחה יותר. [4]) כ״ה בדפ״ר ועיין בע׳ טרגימא וש״נ שנוי הגי׳. [5]) בירושלמי איתא במגמא עיין ערך גם — גְּמָא׳ בח״ב, ש״ו. [6]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובכ״י ח״ב אבל בשדפ״ע וכ״י א״י ודברי ר׳ וחכמים.

פסחים (קי"ד.) מטבל בחזרת ר' יצחק מטבל בירקי פי' "היה אוכל ירקות מן המנחה ולמעלה" [1]). בפ' לולב הגזול בגמ' דסמוך שיעור אתרוג (סוכה ל"ו:) ר' חנינא מטביל בה ונפק בה, פי' חותך חתיכה מן האתרוג ואוכלה והוה יוצא ידי חובתו בנשאר [2]). בסוף [3]) מקואות (פ"י מ"ו) אין מטבילין חמין בצונן, פי' דין מים טמאים. משימין בכלי אבן שאינו מקבל טומאה משימין בכלי אבן שאינו מקבל טומאה ומשקען במקוה עד שיגיעו המים במי מקוה ונטהרו. טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים מפורש בפ' הערל בגמרא וכל הטמאים (יבמות ע"ד:) מנא לן אמר רבא אמר רב חסדא שלשה קראי כתיבי כתיב (ויקרא כ"ב, ו') לא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים הא רחץ בשרו טהור וכתיב (שם פסוק ז') ובא השמש וטהר וכתיב (שם י"ב, ח') וכפר עליה הכהן וטהרה וטהרה מכלל שהיא טמאה [4]) הא כיצד כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים. טבול יום (מפני שגרת והרגל הלשון לא ציין ואני יגעתי ומצאתי באלה המקומות חלה פ"ד מ"ח, שבת ה': י"ג: י"ד: פ"ו: ק'. עירובין ל"ו. ע"א: פסחים י"ד. י"ד: ט"ו. י"ט. י"ט: כ': ל"ד: מ"ד. צ'. צ': צ"ב. חגיגה כ"ג: יומא ב'. מ"ג: מ"ח. יבמות ז': ע"ב: ע"ג. ע"ד. נזיר ל"ו. מ"ד: מ"ה. סוטה כ"ט. כ"ט: ל'. ע"ז ס'. סנהדר' פ"ג. פ"ג: שבועות י"א. מכות ח': הוריות ה': עדיות פ"ב מ"א. פ"ח מ"א. זבחים ט"ו: י"ז. י"ז: כ"א. ל"ב: ל"ה: צ"ח: צ"ט. ק"ב: ק"ד: קי"ג: מנחות ו'. כ"ד. כ"ז: חולין ל"ד. פ"ז: קכ"ג. קכ"ח. מעילה ח'. ט'. י'. כריתות י'. נדה ז'. ז': כ"ט: ל'. מ"ז. ע"א: כלים פ"א מ"ה, מ"ח, נגעים פי"ד מי"ג; פרה פ"ח מ"ז; טהרות פ"ב מ"א, זבים פ"ה מי"ב, טבול יום פ"א מ"א עד מ"ה פ"ב מ"א עד מ"ז, פ"ג מ"א עד מ"ו פ"ד מ"א עד מ"ד) פירוש שהיה טמא וטבל אבל לא בא השמש עליו. טבילת אדם בשבת פלוגתא דבי"ש ודבי"ה בביצ' פ' יו"ט (ביצ' י"ז סע"ב) חל להיות אחר השבת בי"ש אומר מטבילין את הכל מלפני השבת וביה"א כלים מלפני השבת ואדם בשבת ובגמ' בסוף הלכה (שם י"ח:) תניא כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט' באב בין ביוה"כ. בפ' המפלת בסוף הלכה דטועה (נדה ל'.) וש"מ טבילה בזמנה מצוה ר' יוסי בר ר' יהודה אומר [5]) דיה לטבילה באחרונה לא אמרינן טבילה בזמנה. *[אחי"ה רד"ק בע' טבל פי' ההפרש בין רחיצה וטבילה כי הרחיצה היא לנקות הדבר והטבילה היא פעמים נגיעת הדבר בדבר הלח מקצת הדבר או כולו ובזה הענין הפעל והשם טיבול, טבילה טבילותא הרבה פעמים עיין חוץ מקומות הנ"ל עוד בברכות ב': כ"ב. (טובלי שחרין ובירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ג טובלי שחרית ובתוספתא ידים ספ"ב אי' טובלני שחרית) ביצ' י"ז: י"ט. שבת ל"ד. ע"ז ע"ה: סנה' ל"ט. נדה ל'. והשם נדה שם כרכות כ"ב: יומא פ"ח. סנהד' שם כריתות ט'. זבחים י"ג: והקבוץ ביצ' י"ח. יומ' פ"ח. ירושלמי חגיגה ספ"ג דע"ט סע"ד. ובהוראה הנשאלת שזכרנו בתחלת הערך נמצא. הפעל עוד במעשרות פרק ד' מ"א ולא ידעתי למה היה מעריכו רבינו בע' מיוחד עיי"ע טבל אחרון, ביצה י"ח: מטבל הוא כדרכו, פסחים קי"ד רע"ב לאטבולי, ושם טביל ליה, תוספתא פסחים פ"י אפי' לא טבל אלא חזרת אחת והשם טִיבוּל פסחים קט"ו סע"א כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים, גיטין ע'. יהא רגיל בטיבול, והקבוץ טיבולֵי, שם קי"ד: קט"ו: — ירושלמי שקלים פ"ג דמ"ז ע"ג מבושל כמטובל צ"ל כמתובל עיין ערך תבל א'] —

טבל = טַבְלָא I (בל"ם טַבָלָא מל"ע ופר' طبل והועתק לל"י τὰ τάβαλα וכן לל"י האמצעי' ταβούλιον פירוש תף Trommel, Handpauke) טבלא דחד פומא (סוטי מ"ט:) כבר פירשנו בע' ארום [ב'] [6]) ובע' אליית [7]). טבלא גורגנא [8]) בע' הרדולים [9]) בלעז אורגנו [10]) קולו עבה ומערבב את הנעימה [11]). בחלומות דהרואה (ברכות נ"ז סע"א) והני מילי דתלא ליה טבלא [12]) אמר רב

---

[1]) כן פי' ר"ח לפסחים שם צד קס"ב בשם רה"ג ופי' בענין מיני תרגימא הובא בערך כסן ובערך תרגימא ע"ש ומ"ש ועוד עיין ריצ"ג הלכת פסחים צד צ"ז. [2]) וכן פירש"י סוכה שם ד"ה ונפיק. [3]) בדפ' פראג מכאן עד סוף הערוך היטב מחובר לערך הנוכחי אבל בשרפ"ע וגם בכ"י נפרד לשני ערכים וגם הכניסו ערך טבלא בינתים וללא נכון הוא ואני אמרתי לדבק טוב הוא שסדרתי כבדפ' פראג. [4]) בנוסחי לי'. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה ביומא פ"ח. ושבת קכ"א. לפי ג"י כ"י ושם ר' יוסי ברי' יהודה אומר וכ"ה בנדה בנוסחי אבל כרפ"ע משובש ובדפ"ר חסר כולו. [6]) עיי"ע בח"א, רצ"ז: [7]) שם צד צ"ד. [8]) עיי"ע וערך הרדולים. בכ"י ל"ד גורגגא וצ"ל גורגנא וכה"ג בפירוש רגמ"ה לערכין י' סע"ב ועיי"ע הרדולים. [9]) כ"ה בדפ"ע וכן נסדר בדפוסים אבל בכ"י ו"ו בערך הנוכחי לנכון הדרולים ובפירוש רגמ"ה לערכין י' סע"ב (בקובץ כ"י אנגיליקא דף קל"ב:) הדרוולים. [10]) בלאי"ט organo מל"י ורו' organum ὄργανον ונעתק לל"ע ופ' ارغون ואולי גורגני משובש ג"כ מן אורגני. [11]) וכ"ה בפירוש רגמ"ה הנ"ל. [12]) ליתא בש"ס ובכ"י מ' אבל בכ"י פ' ובב"נ אי' עיין ד"ס לברכות צד קנ"ט: ולא העיר על הערוך.

אשי אנא עיילי לאגמא ותלו לי טבלא בחילמי ונבחי ביה נבוחי[1]. פי' טבלא קמפנא[2] מעין הטבלא שמכניסין בו התלמידים[3] לבית המדרש. נבחי ביה נבוחי[4] שתוקע אני בו. בפ' מי שמת בגמ' שהשושבינות (ב"ב קמ"ה רע"ב) שמע קול טבלא איבעי ליה למיתי. בפרק ח' שרצים בגמרא אבובראה[5] (שבת ק"י רע"א) דליכא דלימטי[6] אסא וגודמי להלולא בטבלא[7]. בס"ג דפ' ד' מיתות (סנה' ס"ז:) וטריף ליה בטבלא וקם. פי' קשקש ליה בזוג[8]. בפ"א דמשקין בגמ' ועושה אשה (מ"ק ט':) אמרי אנשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא ריהטא. בתרגום פסוק ראשון[9] דשיר השירים (א', א') ושמחת לבב כהולך בחליל (ישעיה ל', כ"ט)[10] וחדוות לבא דעמא דאזלין לאיתחזאה קדם ה' תלת זימנין בשתא במינין זמר וקל טבלא. מאיש שומע שיר כסילים (קהלת ז', ה') תרג' מגבר דאזיל למשמע קל טבלא דשטיין. — (א"ב פירוש בל"ר מין כלי זמר כגון חליל וחצוצרה וכן בנקודות אחרות בלי ישמעאל. *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"ר tibia, tuba וללא אמת הוא והנכון כתבתי בתחלת הערך ול"ע ופ' ויוני הרשומה הועתקה גם לל' איט' taballo ולל' אספמי' Pauke, atabales ומשמעות לשון תלי טבלא (ברכות נ"ז. איזה פעמים) מוכח שהיו נושאין התפים מקושרים לגוף כמו בזמנינו] —

טבל – טַבְלָא II (מל"ר tabula הועתק לליש"י τaύλη, τάβλα נָבְל"י האמצעית ταυλίον נסר ולוח ועוד שלחן Tafel, Brett, Tisch) בפ"ק דברכות בגמ' מאימתי קורין את שמע בשחרית (ברכות י' רע"ב) אבי אבא שחיפה את ההיכל כולה[11] בטבלאות של זהב[12]. בפסחים בס"ג דפרק מקום שנהגו (פסחים נ"ז.) לא היו ימים מועטים עד שחיפו את ההיכל כולו[13] בטבלאות של זהב שהן אמה על אמה וכו'. בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחות ל"ה סע"א) כל זמן שפני הטבלא קיימת. פי' היינו כל זמן שלא נקרע עור הכתים העשויין כטבלא מרובעת[14]. בפ' כיצד מעברין (עירובין נ"ג רע"א) ועושין אותה כטבלא מרובעת. פי' בלעז קורין לנסר טבולא[15]. — (א"ב וכן בל"ר נסר ושלחן). *[אחי"ה הוספת ר"ב נצמדת עם ערך הבא אח"ז ושייכת לכאן, בהוראת נסר ודף אי' עוד בר"ה כ"ד סע"א בטבלא ובכותל, יומא ל"ז. ירו' סוטה פ"ג ד"ה. טבלא של זהב, שמ"ר פט"ו טבלא של עץ, ירו' שבת פ"ג ד"ו ע"ג נר שהוא מונח ע"ג טבלה, ירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג לא תיתבון לכון על טבלה וכו'. ירו' ב"ק רפ"ב ד"ב ע"ד היתה טבלה מונחת והזכוכית עליה דרסה ע"ג הטבלה ונשתברו הזכוכית על הטבלה, ירושלמי עירובין פ"ג דכ"א. והוא ישתהא טבלה נתונה בראשו, ושם פ"ה דכ"ה אפי' טבלה, ירו' סנהד' פ"א ד"ח ע"ד גנז טבלה של רפואות וכ"ה בירו' פסחים רפ"ט דל"ו ע"ג[16], ירושלמי חגיגה ספ"ג דע"ט סע"ד ויהא (המזבח) כטבלה שהיא עשויה לילך ולהניח. והקכוין אהלות ט"ו מ"א טבלָיות של עץ, ירו' ב"ק רפ"ב ד"ב ע"ד היו ישתי טבליות זו ע"ג זו — ובהוראת שלחן שבת קמ"ג. מסלק את הטבלא כולה, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. טבלה של שיש ובתוספת דמאי ספ"א טבלא של שיש. מ"ק כ"ז. כלים פ"ל מ"א עיי"ע אסקוטלא א' (ח"א קצ"ו:). ירו' סנהד' ספ"ז דנ"ב ע"ד איתחמי ליה זרע ע"ג טבלה[17]). ילק' ישעיה רמז יש"ט למה הצדיקים דומי' בעה"ז לטבלא המקובעת באבנים טובות ומרגליות וקערת ירק

---

[1]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בערך נבח וכ"ה לפנינו וראש המאמר איתא כן בכ"י פ' ובב"נ ובנו"ג אנא עיילית לאגמא ותלאי טבלא. [2]) פירוש פעמון בל"ר ואיטלקית Glocke, campana. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע ת"ח. [4]) כ"ה בכ"י ל"ד ובדפ"ע ל"י. [5]) כ"ה בכ"י ל"ד בכ"י ה"ב אבוב ראה וצ"ל כבדפ' ראשון אבוב רועה וכדפ"ע אחרונים אבוברואה ועיי"ע אבוב רועה בח"א, ד' וכהערה ג' וש"נ. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ה"ב בט"ס דמיטי וצ"ל דלימטי וכ"ה בעי' גרם ובעי' הנוכחי בדפ"ע אחרונים חסר. [7]) וכ"ה לנכון בעי' גרם בח"ב, רמ"ה: בכ"י ו"ו כ' ובכ"י ה"ב בט"ס וגורמי וכ"ה בכ"י א"ס בשבת וגירמי והוגה וגירדמי וכן בכ"י ה"ב בערך הנוכחי וגרדמי וכולם ט"ס וגי' בטבלא ליתא לפנינו והוגה בדפוסים החדשים עפ"י רש"י ובדפי הישנים בט"ס וטבלא. [8]) וכן פירש"י בסנהדרין והלעז אסקר"א משובש וצ"ל אשקליט"א כמו בפירש"י בשבת ק"י. ועיין ברף נ"ג. והוא ל' צרפית שהעתקנו בעי' זג א' ובפירשב"ם בב"ב קמ"ה: ד"ה קול טבלא משובש אשקלנא וצ"ל אשקלט"א פי' clochette ובפי' רגמ"ה כ"י לערכין הנ"ל אי' קלוקט"א והוא ג"כ הלעז הצרפתי הנ"ל ועיי"ע גורגנא ובפירוש רגמ"ה כ"י לב"ב הנ"ל מבואר כדעת רבינו לציון מסנהדרין הנ"ל. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ת"ב ול"ר ובדפ"ע בט"ס פסיקתא וזה הוליך שולל משפט הריט"ל צונץ בספרו ג"ס d 201, אבל ר"ש באבער במבוא לפסקתא דר"כ XII הערה ג' כיוון לאמת אף אם לא ראה הכ"י. [10]) הפסוק איננו מובא בתרג' רשה"ש רק תרגומו. [11]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ות"ב, ובדפ"ע נשמט. [12]) וכ"ה בכ"י מ' ובב"נ ובילק' אצל ד"ס לברכות צד כ"ב ולא העיר על הערוך ובנו"ג בכסף ובזהב. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב. [14]) ועיין פירש"י. [15]) tavola. [16]) ובבבלי פסחים נ"ו רע"א הגי' ספר של רפואות וכ"ה בברכות י'. [17]) ועיין הערת הח' רייסמאן בגליון דפ' קראטי לסנהדרין שם כי בן בתורא הוא כמו בן פתורא כלומר בן השלחן שנולד ע"י זרע פשתן שנזרע ע"ג טבלא

כתוכה נטלה הטבלא ונשפך מה שבתוכה נראה מה שבטבלא כך וכו׳ וילקוט משלי תתק״ן נטל את הטבלא וכו׳ והקבוץ טבלאות עיין לעיל. וכן ירו׳ ב״ב פ״ו די״ד ע״ג ושם פ״ז דט״ו ע״ד טבלָיות של שיש] —

טֶבֶל (לפע״ד כמו תֶּבֶל שגזרתו מן בלל כלומר תערובה Vermischung והוא כמו דמע עיין ערכו) בפ׳ ג׳ שאכלו (ברכות מ״ה.) אכל טבל ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו. פי׳ אכל תבואה שלא נתקנה בודאי [1]) פי׳ כ ט ב ל א של עץ שאין אדם יכול לאכול ממנה והטבל עון מיתה כדקא מפרש בס״ג דאלו הן הנשרפין (סנהד׳ פ״ג.). ובפ׳ בכל מערבין בגמ׳ נפל (עירובין ל׳ סע״א) תנן התם בפ״ד בטבול יום (מ״י) לגין שהוא טבול יום ומלאהו מן החביות מעשר טבל. פי׳ הוא מעשר ראשון שלא נלקח ממנו תרומת מעשר כדכתיב (במדבר י״ח, כ״ו) ואל הלוים תדבר וגו׳ והרמותם ממנו תרומת ה׳ מעשר מן המעשר והן כעון מיתה עד שיצא ממנו תרומת מעשר. אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (ברכות ל״ה: וש״נ) כבר פי׳ בע׳ דגן. *[אחי״ה וכנ״ה בברכות מ״ז: בטבל טבול מדרבנן. ירו׳ תרומות פ״א ד״מ סע״ב אחד המקדיש טיבולו וא׳ המקדיש תרומתו. ירו׳ שבת פ״ב ד״ה. טבל עד שלא ניתקן. ירוש׳ שקלים רפ״ג דמ״ז: המשהא טיבלו. ירו׳ חלה פ״ג דנ״ט רע״ב חלה שהיא טבל ובעון מיתה וכו׳. ושם ע״ג הטבל בטל ברוב . . אין הטבל בטל ברוב. מנחות ע׳. פקע ליה טבלא מיניה. נדה מ״ו סע״ב טבלא דאורייתא. והקבוץ נדרים כ׳ סע״א שסופך להאכילך טבלים. ילק׳ חיי שרה רמז ק״ט אתאכל תאנים (בטבלן) [בטבלין] ושם: ואנן אכלין תאניא בטבליא. ו ה פ ע ל ברכות מ״ז: טבול מדרבנן ובירו׳ מעשרות ספ״א דמ״ט: טבל שנטבל מדבריהן . . טבל שנטבל מדאורייתא. ושם רפ״ד דנ״א: נטבל . . לא נטבל. שם האור טובל . . אין האור טובל. היסב . . טובל . . אינו טובל וע״ש כמה דוגמאות וכן בירו׳ מעשרו׳ פ״ב דמ״ט ע״ד השבת טובלת . . לינה אינה טובלת. שם: אין תרומה טובלת בפירות שלא נגמרו מלאכתן. ירו׳ דמאי פ״ו דפ״ה ע״ג ס׳ לוג טבולים. ושם פ״ז דכ״ו: פירות טבולין. ויק״ר ר״פ ל״ג ככר טָבוּל. — וכענין גזרת הטלה נ״ל שהיא נרדפת עם תבל כלומר תערובה (וחברו דמע עיי״ע) היינו תבואה שנתערב בה תרומה וחולין כלומר שלא נתקנה עדנה — ורבינו פי׳ מע׳ הקודם לכן נכלל בדפ״ע עם ע׳ הקודם אבל בכ״י ל״ד לנכון נפרד לע׳ בפני עצמו. ובפי״מ להרמב״ם ולר״ע ברטינורא לברכות פ״ז מ״א מבואר טבל מן טב לא! ולדעת ר״פ סמאלענסקין המלה היא טפל אנהענגזעל כמו דבר אחד טפל לחברו או מן טפול בעברי] —

טָבַל (מע׳ טבל א׳ in Essig oder Salz eintauchen) בפ׳ ד׳ במעשרות (מ״א) המטבל בשדה פטור. פירוש הטובל זית במלח כדי לאוכלו. — (א״ב גם זה מענין שקדם). *[אחי״ה. ר״ל מע׳ טבל הראשון ובאמת שם עיקר מקומו וגם רמ״ל שם פנה לו מקום אבל בכל כ״י נסדר בערך מיוחד ובדפ׳ פיז׳ נכלל ללא נכון עם ע׳ הקודם לזה] —

* טַבְלָא, טַבְלַיי (שם אמורא) ב״ב קי״א. ר׳ טבלא עבר עובדא כר״ז בן הקצב. חולין קל״ב רע״ב אזיל רב טבלא קמיה דרב נחמן ע״ש איזה פעמים השם הפרטי ובירוש׳ שבת פ״ו ד״ח. וירוש׳ עירובין פ״ח דכ״ה. הגי׳ רב טבלאי. טבליי ואמר בשם רב. ובירו׳ גיטין פ״ד דמ״ו. אי׳ גם גי׳ רבי טבלא. ונראה שבנו היה ר׳ יצחק כדאי׳ בפסחים קי״ג סע״ב הוא ר׳ יצחק בן טבלא הוא ר׳ יצחק בן חקלא וכו׳ ובכ״י א״פ הגי׳ הוא ר״י בר טבלאי הוא ר״י נפחא הוא ר״י בן חקולא ועיין ד״ס שם צד קע״ז: ויוחסין השלם ע׳ יצחק צד קנ״ח: ועיין במה״י למהרז״ף ק״ז: ושם הובאו מקומות הירוש׳ אשר בהם בא זכרון ר׳ יצחק בר טבליי ויש להוסיף ירו׳ ב״ב ספ״ז דט״ו ע״ד.

☞ טַבְלָרָא (בל״ס. מל״ר Courier, tabellarius Briefbote) תרג׳ ומחסוריך כאיש מגן (משלי כ״ה, ל״ד) כגברא טבלרא. פי׳ בל״ר רץ וציר ההולך במרוצה.

* טַבְּלַרִין (לפי ע״ד טל״ר tabularium, -ia וכן בל״י אמצעית ταβουλλάριον רשימת דברים או כתבים Register, Verzeichniss) פסיקת׳ רבתי פכ״א ה׳ בם (תהלים ס״ח, י״ח) . . ר׳ פנחס כשם ר׳ לוי מיכאל וגבריאל ששמו מעורב בהם א״ר לוי טבלרין שלו חקוקה על לבן. ובפסקתא דר״כ פ׳ בחודש השלישי (צד ק״ח:) אי׳ א״ר לקיש טבלא יש לו על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקב״ה משותף בשמו של מלאך וכ״ה בילק׳ יתרו רמז רפ״ו ופיר׳ טבלא tabula בל״ר ממש כמו טבלרין tabularium רשימת דברים ותוכן הענינים או השטות והממונה עליו נקרא

[1]) בכ״י ו״ו הגי׳ פי׳ טבל תרומה שלא נתקנה ודאי.

בל״ר ובל״י האמצעי׳ tabullarius, ταβουλλάριος ונרדף עם στρατηγός עיין מיורסיאוס 548 ובאמת בשו״ט מזמור י״ז הנוסח בזה״ל שמו של הקב״ה חקוק על לבן של מלאכים כמין איסטרטיגוס כלומ׳ כמו המחשב רשימות בעלי המלחמה ועפ״י דמיון זה יסד הפייטן ביוצר לשבת אחר שבועות הובא בהערה קס״א לפסיקתא דר״כ אבל ר״ש באבער פי׳ כל הענין בע״א ע״ש.

טבוסה (מין תכשיט אשה עיין בפנים) שבת דירושלמי פ׳ במה אשה (פ״ו ד״ז ע״ד) לא בכבול: טבוסה פי׳ שם תכשיט. *[אחי״ה פני משה גרס סכוסה הנתון תחת הטוטפת ומסכך למקום שעל המצח והטוטפת נתונה עליה. ולפע״ד צ״ל שביסה והוא מיני סבכה עיי״ע סבכה וכלים פכ״ח מ״י או אולי צ״ל סבכה והעתקתו Flechtwerk ועוד עיי״ע כבל. ולדעת ר״פ סמאלענסקין טפוסה כמו דפוסה פי׳ דפוס איינע פרעססע] —

טבע (= טִיבּוּעַ das Versinken, der Verfall) כפ׳ מי שמת בגמ׳ האחרון (ב״ב קמ״ה.) ר״מ סבר קידושין לטיבועין ניתנו פי׳ והלכתא בהא כר״מ הלכך אפי׳ נתן לה בשעה שקדשה אלף זהובים ואמר לה הרי את מקודשת לי באלו וקבלתם מידו כגון זה אמרו לטיבועין ניתנו בין מת הוא ובין מתה היא בין חזר בו הוא ובין חזרה בה היא בין היא קדשה עצמה ובין קדשה אביה או אחיה כל שתפסו לה קדושין באותו ממון אין לו להחזיר ממנו כלום וקיימא לן כאמימר דאמר לעולם קדושי לא הדרי והא דרב אשי לא קמה הילכך כר״מ וכאמימר עבדינן. — (א״ב פי׳ לדבר טבוע בים שהבעלים מתיאשים ממנו והענין כמו איבוד שהמקדיש אבד מה שנתן לשם קרושין) *[אחי״ה הושאל מפעל עברי טבע versinken וכנ״ה בברכות ט״ז רע״ב ב״מ נ״ח. טבעה ספינתו בים. מגילה י׳: מעשי ידי טובעין בים. שבת ק״ח: מעולם לא טבע גברא בימא דסדום. פסחים מ׳: עיי״ע חיש ג׳ ומ״ש. ב״ב קנ״ג. עיי״ע גיטין נ״ו: ב״מ נ״ט: עיי״ע נחשול. פַּעֵל ב״ב ע״ג. האי גלא דמְטַבַּע לספינתא. חולין ס׳. אתא מיטרא טבעיה בימא. והשם טִבְעָא וכן בל״ס טְבְעָא. טובְעָא ב״ב קנ״ג. לא איפרק מטיבעא. במד״ר פי״ד הסרתי אותו (את משה) מן הטביעה ע״י רחיצת בת פרעה ולדעת ר״פ סמאלענסקין לטיבועין נתנו פי׳ מלשון טבע צום גרונדשטיין לענגן כלומ׳ הקידושין נתנו למען שים יסוד ע״כ אינם חוזרים לעולם] —

טבע (מל״ע طبع פי׳ סימן בחותם ועוד צייר ausprägen, formen והשם טֶבַע Münze) בפ׳ ב׳ בשקלים (מ״ד) שכשעלו בני הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים בקשו לשקול דינרין. ירוש׳ (דמ״ו ע״ד) דרכונות דינרין סלעים כמשמען [1]) טבעים פלגות סלעים [2]) ביקשו לשקול דינרין קורטין [3]) ולא קבלו עליהן מן הדא והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה [4]). יד כולן שוה (שקלים פ״ב מ״ד) שיעור כולן שוה כלומר יש שוקל שקלו כפעם אחד ויש ששוקל בב׳ וג׳ פעמים. — (א״ב תר״י [א׳] בקע משקלו (בראשית כ״ה, כ״ב) טבע מתקליה [5]). ופעמים הוא שם כללי. תר״י [א׳] בשקל הקודש (שמות ל׳, י״ג) בסילעא דטיבעא דקודשא). *[אחי״ה מהפעל הערבי נבנו שמות ופעלים שהובאו בהוספת ר״ב בערך הבא אח״ז ושייכים לכאן] —

טָבַע (מע׳ הקודם לזה prägen, formen; טֶבַע, טִבְעָא ל״ע طبع Gepräge, das Einprägen, טביעות בצירוף עין Form, Natur (Wiedererkennen durch den Blick) משנת סנה׳ פרק אחד דיני ממונות (פ״ד מ״ה ל״ז ועיי״ע חתם) שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד. ירושל׳ ברכות פ׳ כיצד מברכין (פ״ו ד״י סע״ב וכן בבבלי מ׳ רע״ב) כל המישנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובה. מסכת גיטין פ׳ כל הגט (כ״ז:) משום טביעות עינא. כל אלו ענין דבר מחוקק ומודפס ולכן המפרשים קראו לחכמת ההולדה חכמת הטבע כי לכל דברים מתנענעים יש חוק לא יעברוהו. *[אחי״ה עיקר הוראת הפעל הערבי הנ״ל חקיקת הצורה בחותם או בזהב עיין ב״מ מ״ד סע״ב דהבא דחשיב הוי טבעא (Prägung) ועיין שם ובעמוד ב׳ היטב וכן שם כ״ח סע״א ובע׳ פרט ה׳ והושאל לכל תואר סדר ואופן וממנו כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בגיטין הולד ממזר (גיטין פ״ו. ב״מ נ״ה:) וירו׳ ברכות פ״ה ד״ט: לכי ועישו וכלבד שלא תישנו מטבְעָה של תפלה כ״ה בני׳ מהרש״ס ובנו״נ

[1]) כ״ה בירו׳ בש״ס בבלי אבל בש״ס ירושי׳ כשמוען. [2]) בש״ס בבלי: טיבעין פלגי סילעין, בש״ס ירו׳: טובעין וכו׳ וכ״ה במשנה בדפ׳ וויניצי׳ רפ״ב בסיליא ולובלין וכ״ה בכ״י מ׳. [3]) וזה עיקר הנ׳ והוא ל״ר [illegible] פירוש רביע כלומר דינרין הוא רביע של סלע. ובירושלמי ובבבלי איתא קרטין ובכ״י מ׳ בש״ס קיטרין ובס׳ והזהיר הובא אצל ר״ס צד י׳ הג׳ קוטרין ותהיה אז מל״ר [illegible] פירוש ארבעה אבל ג׳ רבינו נוחה יותר. [4]) בנו״ג עוד: לעבודת בית אלהינו אבל בכ״י ש״ס ל״י. [5]) וכת״ג במתורגמן ובנו״ג דרכמונא

בט"ם מטביעה. ובמד"ר פי"ד ג' מיני עולה ואחד לחטאת כנגד ארבעה טבעים (Urformen) שברא מהם הקב"ה העולם וכו' וממנו בל"ע طبع תכונת הנפש והגוף ומזה הענין נדה כ' רע"ב טבעא דבבל גרמא לי דלא חזאי דאמינא בטבעא לא ידענא בדמא ידענא למימר דבטבעא תליא מלתא והא וכו', ע"ש איזה פעמים. ומזה טֶבַע בל' עבר החדשה Natur במו בל"ע. וממושג חקיקה וקביעה יצא: טביעות עין שבת קי"ד. גיטין הנ"ל ב"מ י"ט. כ"ג: כ"ד. חולין צ"ו רע"א. ו ה פ ע ל במד"ר פ"כ בקללות לא היה טובען (שתי פעמים) כלומ' לא היה קבע שמותיהם ובתנחומא הגי' לא היה מזכירם וממנו קביעת ופרסום השם שבועות ו': פוק חזי טיבעא דמאן סגי בעלמא . . שטיבעה יצא בכל העולם כולו עיי"ע חרש ג', מגילה י"ד: עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם ובירו' סנהד' פ"ב ד"כ: איתא עדיין מוניטה (moneta) דמרן שאול קיים ועיי"ע מניט ב'. וקביעת צורה במעות היה סימן ממשלה וגבורה ופרסום השם בעבור זה הושאל טבע לפרסום השם. וזה מ"ש רש"י בבראשי' י"ב. א' ועוד שאודיע טבעך לעולם וכ"ה בתנחומא לך לך רסי' ג' ולכן טעה התשבי בע' טבע בדברי רש"י. וכנ"ה באסתר שני ו', י' טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה ייזיל בכל עלמא] —

טַבַּעַת (א') בל"ע طابع עגיל האצבע שיש עליו חותם Siegelring והונח גם על עגיל בלי חותם Ring וכן בל"מ והושאל ב') לעגול של בית הרעי (After) בר"ג דפ' ב' שעירי (יומא ס"ב:) תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שנייה ששם חמה זורחת בשחר ושל בין הערביים על קרן מזרחית דרומית ששם חמה זורחת בערב [1]). בהמזבח פ"ג במדות (מ"ה) וטבעות היו לצפונו של מזבח ו' [2]) סדרים של ד' ד' וי"א ד' של ו' ו' שעליהן שוחטין את הקדשים. בסוף סוט' בגמ' ואת הנוקפין (מ"ח.) והתקין לו טבעת בקרקע. בסוף סוכה (נ"ו.) וטבעתה קבועה וחלונה סתומה ככר פי' בע' בלגה. פ"א לכל משמר היתה טבעת קבועה בארץ כדי לקשור השור בחבל ומכניסין ראש החבל בטבעת ומושכין עד שהשור נופל [3]). בפ' במה אשה (שבת נ"ז.) ולא בטבעת שאין עליה חותם. פי"ב בכלים (מ"א והובא בשבת נ"ב:) טבעת אדם טמאה טבעת בהמה והכלים ושאר כל הטבעות טהורות. פי' טבעת בהמה העושין ברגלי הבהמות ובצואריהן וטבעות הכלים התלויין בהן טהורין. — בגמ' דח' שרצים (שבת ק"ח סע"ב) יד לפי הטבעת תיקצץ. *[אחי"ה וכנ"ה בר"ה כ"ד: ע"ז מ"ג: טבעת חותמו (חותמה) בולט . . חותמו שוקע וכו', ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג טבעת שיש עליה ע"ז אסור לחתום בה . . אם היה חותמה שוקע וכו'. חולין י"ח. השוחט מתוך הטבעת וכו'. עיי"ע גרם ה'. דב"ר פ"ב וילקוט תהלים רמז תשנ"ד אמרה לו (לסנקליטין עיי"ע) אין לך טבעת מוץ אותה ומות . . שמע לה ומץ (בילק' ומצץ) את טבעתו פירוש נראה שהיה הטבעת חלול וסם המות היה נתון בתוכה עיין במ"כ ופי' יפה מראה מול עצמך וקורא למילה ל' טבעת כמו פי טבעת דחוק ורחוק הוא. — והקבוץ חולין י"ח סע"א ורע"ב ובהשאילה אבות דר"נ פי"ח כך עשה ר"ע ועשה כל התורה טבעות טבעות ומשל הוא ודוגמתו עיין בתחלת שהש"ר הובא בע' אזן (ח"א נ"ג:) — ובהוראה שניה נמצאה המלה בב"ק צ"ב. פי טבעת עיי"ע. והקבוץ ירו' שבת ספ"ח די"א ע"ג ההן דמשזג אמבטיתה רע לטבעות. ובמדרש קהל"ר פ' החכמה נקרא פי הטבעת בל"ם עזקתא (Ring) ע"ש ובויק"ר פ"ד ובשו"ט מזמור ק"ג וילק' שם רמז תתנ"ו נשתנה הגי'] —

* טוֹבָעֲנָא (פי' מבול מים מל"ם טוֹבָעָא das Versinken) מבול תרג' ירו' א' לבראשית ו', י"ז; ז' ו' והלאה ועיין עוד תרג' לאיוב ד', ח'; ו' י"ז. ובאונק' בתמורתו טופנא עיי"ע.

* טִבְעוֹן, טִבְעִין (שם מקום קרוב לציפורי Tubun עיין נייבויער קצ"ו) מכשירי' פ"א מ"ב איש טבעון עיין ערך חליקופרי וש"נ השנויים ובספרי האזינו פ' שכ"ג איש טיבעים ובילק' שם איש כפר טבעין. עירובין כ"ט סע"א טבעין וכן בירושלמי מגילה רפ"ד דע"ד ע"ג בית הכנסת של טבעין ואנשיו נקראין טבעונין ירוש' ברכות פ"ב ד"ד ע"ד וכ"ה בכ"י לי' למגילה כ"ד: ובר"פ כ"י ובה"ג הובא בד"ס למגילה שם ועיי"ע בֵּישַׁן ח"ב, ר"ז.

טַבּוּר (= טִיבּוּר פי' שֹׁרֶר Nabel וגזרתו מלשון שמרוני טְבַר פי' טור Hügel, Hochpunkt

---

[1]) כ"ה לנכון מרפ' וויניצי' והלאה וכ"ה בכ"י ערוך חוץ מכ"י ה"ב שלי' מן ששם והלאת וכן לי' בטעות בדפ"ר ופיז' ועיין בפירש"י. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב אבל בכ"י וי"ו ול"ד ובדפ"ע מן דפו' ו' והלאה י' ובדפ"ר ופיז' חסר ונתקצר ע"י וכו'. [3]) וכן פי' הרמב"ם בפי"מ לסוף תמיד.

כלומ' מקום בולט בגוף האדם) בר"ג דפ' כל הידו (נדה י"ג:) ר' טרפון אומר [יד לאמה] תיקצץ ידו על טיבורו פי' אמר רבי טרפון[1]) כל המכנים ידו למטה מן טיבורו[2]) יהי רצון מלפני השמים שתיקצץ. *[אחי"ה וני' ביו"ד אי' גם בירו' נדה רפ"ב דמ"ט ע"ד תיקצץ על טיבורו, וכנ"ה ביומא פ"ה, וירו' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג מטיבורו, ירו' יומא פ"ח דמ"ה: ירושל' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"ג עד טיבורו, שבת ס"ו: עיי"ע סחף, ושם קכ"ח: ירו' שבת ספי"ח דט"ז רע"ג וקושרין את הטיבור, ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד טיבורו אטום אינו וולד, בכורו' פ"ז מ"ה טבורו יוצא, ירו' כלאים פ"ח דל"א ע"ג עיי"ע אדני השדה (ח"א, ל"ה). שמ"ר פכ"ג חותם טיבורן, וממנו הפעל בירו' יומא פ"ה דמ"ב ע"ג כמטבריר פי' מטה ידו עד טבורו עיי"ע מצליף, בנו"ג כמטוורד וצ"ל כמטוורר וגם זה כעין ראיה שנגזרה מלי' טור ויותר נכון טְבַר כבל' שומרוני הנ"ל, וגם בל' פעניקיא נקרא הר וגב טְבֹּר, וכן נקרא שְׁרָר בלִ"ע ﺟﺒﺎﺏ Anhöhe, Nabel ובמגילה ו' רע"א דורש טבריה שיושבת בטיבורה של א"י ועיין ע' הבא אח"ז] —

טְבֶרְיָה (עיר המפוארה בגליל במערבית ים כנרת ונקראה גם בל"ע ﻃﺒﺮﻳﺔ ובל"י Τιβεριάς) בסוף מכשירין (פ"ו מ"ז) והשותה מי טבריה אעפ"י שיוצאין נקיים. פי' יש בטבריה מים משלשלין אם שותה אותם אדם יוצאין ממנו כמו ששתם אעפ"כ אינן מטמאין ואינן מכשירין. — (וא"ב במדרש ב"ר פ' קראו בשמותם עלי אדמות (ר"פ כ"ג) טבריה על שם טבריוס[3]) וכן האמת כי הוא היה קיסר שלישי ברומי ומה שאמרו עוד (מגילה ו' רע"א) בטיבורה של ארץ [ישראל] או שטובה ראייתה (שם) [הוא רק] זכר לדבר). *[אחי"ה העיר נבנתה ע"י הורדוס אנטיפס ונקראת על שם טביריאוס כעדות בן מתתיהו על הקדמוניות י"ח ב', ג' οἰκοδομεῖται πόλιν ἐπώνυμον αὐτῷ Τιβεριάδα הבאתי דבריו כדי להוציא הדעה המוטעת של הפשב"ע ע"ש כי האריך ועיין הערת רמ"ל, ולכן באה כתיבת הטלה לנכון בי' תמיד אחר הטי"ת עיין ירו' חגיגה פ"א דע"ו ע"ג מזכי בטיבריה, ושם פ"ב דע"ז: בבי"מ דטיבריה, ירוש' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג בטיבריה חטיתיה, ירו' ברכות פ"ב ד"ה סע"ג דימוסן דטיבריא עיי"ע דְמוּס וש"נ בירושלמי שביעית פ"ט דל"ח ע"ג צ"ל דימוסן דטיבריא במקום דטבריא, ועיין מ"ש בענין ישיבת דטיבריא מהרז"ף במכה"י ג': ובענין חמי דטיבריא עיי"ע חם, ואנשי טיבריא נקראו טִיבְרָאֵי ירוש' תענית פ"ד דס"ט: או טִיבְרָאֵי ירושלמי ביצ' פ"ב דס"א: והתואר זכר ירוש' חלה פ"ב דנ"ח ע"ג קב טִיבְרָנִי, ולנקבה ירוש' פסחים פ"י דל"ז ע"ג חצי שמינית טִיבְרָנִית ישנה, והחכם נייבויער הרחיב לדבר בגיאגר' צד ר"ח בענין טיבריא ע"ש היטב] —

* טִיבֶּרְיאוּס, טְבַרְיוּם (Tiberius) קיסר רומי עיין ערך הקודם לזה.

טַבְרֵיטֵי (לפע"ד מל"י θηρευτής, θηρατής צַיָּד Jäger) בפסיקתא דביום השמיני עצרת (קצ"א:) תהא מין הרואים ולא מן הנראים תהא מטבריטי ולא מקנוגיא תהא מאותן שכתוב בהן ויצאו וראו בפגרי האנשים (ישעיה ס"ו, כ"ד) ולא מאותן שכתוב בהן (שם) כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. *[אחי"ה המפרשים נתחכטו בביאור מלה זו יען שנתקלקלה בדפוס כי בדפ"ע אי' טברירי אבל בכל כ"י ערוך אי' טבריטי וכ"ה לנכון בכ"י א"פ מפסיקתא ושם אי' מטברטי ולא מקנגריא וצ"ל מקנוגיא והוא ל"י κυνηγία צידה Jagd או אולי צ"ל מקנגסיא κυνηγεσία מאותה הוראה ושעורו תהא מן הצַיָּדִים ולא מן הנִצָּדִים ועל זה הביא לנכון הפסוקים הנ"ל, ור"ש באבער אחז בני' משובשת וכן החי' לעווי ורמ"ל ולכן פירשו ללא אמת, ובקהל"ר פ' ביום טובה חסרות המלות הזרות מחסרון ידיעתם, — והכי"ת משמשת במקום וי"ו כמו אבגנים וכדומה] —

טָג (= טָגָה מל"ר toga מין לבוש עליון של רומיים Oberkleid, Toga) במדרש פנים אחרים של וישלחו טגיות אינן חייבין בציצית. — (וא"ב פירוש מין מלבוש בל"ר כמו מעיל והוא מיוחד לאנשים חשובים ברומי). *[אחי"ה בענין כנוי הספרי ע"י מדרש פנים אחרים של וישלחו כבר הארכתי בע' ברדם (ח"ב, קפ"ז) וכונת רבינו לא על ס' שלח כדעת החי' לעווי כי אם על ספרי ס' כי תצא פ' רל"ד והובא בילק' כי תצא רמז תתקל"ג ושם הגי' על ארבע כנפות כסותך פרט ליגא ונ"ל שצ"ל טגא כגי' רבינו והוא

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ליד ות"ב וא"כ יש בדברי ר"ט שני פירושים ולכן נסתפק הש"ס אי דינא תנן או לטותא תנן כלומר את איזה מב' הפירושים הצדק ועיין חגיון שלמות י"ט שכיון לאמת. [2]) כ"ת בדפ"ר ובשדפ"ע בלא יו"ד ובפעם הראשונה ביו"ד. [3]) כה"ג בילק' תהלים רמז תשנ"ח ובכ"ר אי' טיביריאוס.

מעיל הרומיים ועל המעיל רגילין עוד ללבוש לבוש עליון ונקרא epitogium ובל״י אמצעי׳ ἐπιτόγιον ואולי זה אבטיגא הנזכר בספרי ראה פ׳ פ״א והבאתיו בע׳ אנטיניא עיי״ע בח״א קמ״ו והלאה ולא הוצרכנו להגיה כמו שהגהתי בע׳ הנ״ל. שוב ראיתי כזה במאמר טראכטען להחכם ברילל נ״ב רק הוא הביא מלה יונית אמצעית שעיקר הוראתה מלבוש הכומרים אבל מלה רומי׳ הנ״ל ענינה מלבוש מעל המעיל עיין Ducange בזו המלה] —

1 טִגֵּן (מל״ע طجن im Tiegel braten וכן בל״ס טַגֵּן וכן בל״י τηγανίζω והשם טִיגָן, טיגנא בלשון ערבי طيجن בל״ס טְגָנָא, טִיגָנָא בל״י τήγανον Tiegel, Pfanne, מרחשת ומחבת כלומ׳ מה שנאפה בה) בר״ג דבכל מערבין (עירובין כ״ח:) שלקו או טיגנו [1]) איכא בינייהו. בפ׳ כה״ג בגמ׳ לא ירבה לו נשים (סנהדרין כ״א סע״א) ותקח את המשרת [2]) ותצוק לפניו (ש״ב, י״ג, ט׳) אמר רב יהודה אמר ש מ ו א ל [3]) מלמד שעשתה לו מיני ט י ג ן [4]). בס״ג דפ׳ התכלת (מנחות נ׳: וכן ירוש׳ שקלים פ״ז ד״ג ע״ד ועוד עיי״ע תפיני) אתמר חביתי כה״ג כיצד עושין אותה ר׳ חייא בר אבא א״ר חנינא [5]) אופה ואח״כ מטגנה רב אסי [6]) א״ר חנינא מטגנה ואח״כ אופה וכו׳. ובס״ג דפ׳ המנחות והנסכים (שם ק״ד:) א״ר יצחק מה נשתנה מנחה שנא׳ בה נפש (ויקרא ב׳, א׳) אמר הקב״ה מי דרכו להביא מנחה עני מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני וכו׳, עד [7]) א״ל עשה לי מן ה׳ מיני טיגן [8]). פי׳ ״סלת מחבת מרחשת חלות ורקיקין [9]). ובפ׳ האיש מקדש בו ובשלוחו בגמ׳ האיש מקדש (קידושין מ״ד סע״א) א ״ל ר׳ א ב י ן ד ס מ כ א ה ו א [10]) א״ל אין כמ״מי לטיגני. פי׳ זכרון הוא דראוי לסמוך עליו א״ל כמן ימי לטיגני היה [11]) כלומ׳ כששמעה לאלתר אמר לי ולא היה רחוק זמן בין שמיעה לאמירה אלא כאדם שמוציא דג מן הים ומטגנו. ב י ר ו ש׳ ב פ׳ מ י (שמת) [שמתו] (ירו׳ פ״ג ד״ו ע״ד) ר׳ ז ע י ר א ו ר׳ י ע ק ב ח מ ו ן צ ל ג (א״ב צואתא) ק ם ר׳ י ע ק ב ז ר ק ע ל י ו ר ו ק א א מ ר ו ל ו ח ב י ר י ו מ ן י מ א ל ט י ג נ י [12]). פ״א שם מקום הוא ימי וטיגני קרובין להדדי כלומר אין אדם משקר דסבר כיון דמקום קרוב הוא אתי איניש ומכחישו. — (א״ב פי׳ בל״י מרחשת ומחבת ומן השם נבנה הפועל גם בל׳ חז״ל גם בל״י). *[אחי״ה ויש להוסיף גם בל״ע גם בל״ס. וכנ״ה בירושלמי שבת פ״ו ד״י: הצולה והמטגן וכו׳, ירו׳ נדרים ספ״ו ד״מ. מגבלן בדבש ומטוגן צ״ל ומטגנן, ושם רפ״ו דל״ט ע״ג מטוּגָּן, פסיקתא רבתי פ׳ כי פקד ה׳ את חנה (דף צ״א ד׳ לבוב) מיד נטלוהו ונתנוהו בתוך (הטוגין) [נ״ל הטיגון] וטוגנו אותו עיין באור המהרז״ם שם. והשם טיגן והקבוץ תוספתא ע״ז רפ״ט היורות והמיחמים (והטיגנן) [צ״ל והטיגנין [13])]. וע׳ זקנים העתיקו מחבת (ויקרא ב׳, ה׳; ו׳ כ״א. ל״ט) משרת (ש״ב י״ג, ט׳) ועוד חכתים בד״ה א׳ ט׳ ל״א ע״י מלה יונית הנ״ל —. ובענין מן ימא לטיגני קדושי׳ שם פירש״י כפי׳ ראשון בערוך ופי׳ שני הוא כפי׳ ר״ח הובא בתוספות קידושין מ׳. ד״ה כמין ע״ש וכ״ה בירו׳ גיטין פ״ו דמ״ח. וסמכין עלוי? לא הוה צריכה מיסמוך עליו אלא דהות מן ימא לטיגני וכן בירושלמי קידושין רפ״ב דס״ב רע״ב ושם הגי׳ דמן ימא לטיגנא. וזה לכאורה ראיה לפי׳ שני דערוך וכן ראיתי מבואר בפי׳ הרא״ש לברכות פ״ג סי׳ נ״א ושם אי׳ א״ר זירא כמן ימא לטוגנא כלומ׳ אין ביטול הרוק מועלת אלא לשעה מועטת כמהלך מן הים לטוגנא שהוא דבר מועט ע״כ ועיין פי׳ המהרש״ס לירו׳ ברכות שם. וכן פי׳ רבינו בע׳ ימי הציון מעירובין י״ב. ועיין ר״ה ל״ה. ועיין מ״ש בע׳ ימי. — טיגנא בע״ז כ״ח סע״א ט״ס וצ״ל פיגנא וכ״ה בע׳ פגן ד׳ ע״ש] —

* 2 טִגֵּן (לפע״ד מל״י τεχνάω, τεχνάομαι listig ersinnen) תנחומא סוף ויגש סי׳ ט׳ אתה טגנתה את אביך והטעית אותו טרף טרף יוסף וכו׳, ופי׳ עץ יוסף טגנת צערת ע״כ, והוא עפ״י הענין וכמו שאי׳ שם רסי׳ ה׳ וצערת את אביך הזקן וכו׳,

[1]) כ״ה לנכון בדפ״ר ומדפ׳ פיזי והלאה שלקן או טיגנן ובנו״ג שלקו וטגנו. [2]) בדפ׳ וויני בט״ס המסרת. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג רב [4]) וכ״ה בפי׳ ר״ח כ״י (בקובץ כ״י אנגייליקא דף פ״ג.) ובנו״ג טיגון. [5]) בנו״ג א״ר יוחנן וכ״ה בילק׳ צו רמז תפ״ו. [6]) בילק׳ שם ר׳ אמי. [7]) ע״כ חסר בדפ׳ פראג בטעות מן א״ר יצחק. [8]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה ובנו״ג טיגון. [9]) ע״כ הועתק מפי׳ רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגייליקא דף מ״ו:) ועיין גם בפירש״י. [10]) חסר בדפ״ר ובנו״ג בר סמכא [11]) כ״ה בדפ״ר וכן בנו״ג כמין ימא לטיגני וברש״י לטגני ובדפ״ע כמימי לטיגני ועיין בסוף הערך. [12]) כ״ה בדפ׳ באסיל ואמש׳ ופראג, ובדפ״ר פיזי וויניצי׳ וכ״י ערוך לי׳ ונראה שהוספה מאוחרת היא ובנו״ג בירו׳ ר׳ זעורא ור׳ יעקב בר זבדי הוו יתבין חמין ציאתה קם ר׳ יעקב בר זבדי רקק עלה א״ל ר׳ זעורא מן ימא (לטיגגא) [צ״ל לטיגנא] בגי׳ מהרש״ס לטיגני ובדפ׳ אמ׳ חסר ר״ת א״ב אחר מלת צלג וגם צ״ל צ י א ת ה כלומר צואה. [13]) וכן הוא לנכון בכ״י ארפורט.

אבל לפע"ד הוא מל"י הנ"ל פי' לחרוש מחשבות רמיה ויגיד עליו רעו והטעית. או אולי מע' הקודם בהשאילה כלומ' אפית בטיגון ענין צער גוף ונפש וזה מה שאיתא באגדת בראשית (פ"ס בביה"מ ליעללינעק ח"ד צד פ"ד) אתה טיגנת מעיו של אביך והטעית אותו וכו'. ושם אתה פסקת מעיו של אביך וכו'.

טְגָרוֹם (das Einhorn der Mythe) עיין בפנים באלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולין נ"ט:) טגרוס אריא דבי עילאי. פי' ארי של אותו יער שנקרא עילאי. — (א"ב פי' בל"י ורומי מין חיה רעה אכזרית וקלה לרוץ כמו חץ ובל' מדי קורין לחץ טיגרים וכן נקרא בל"י נהר חדקל טיגרים אשר מימיו חדים וקלים). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ורומי Tiger, tigris, τίγρις וממנו הנהר חדקל Τίγρης ויתר דבריו מבוארים ברוחב בע' דגלת וע' חדקל ע"ש. אבל בחולין לא נהירא לי פירושו כי מלבד שחיה אכזרית זו נקראה אצל רז"ל ברדלס פרדלס פנתרין עיין ערכם חזותא דציון הנ"ל מוכיח כי מחיה המיטהי ידובר שם לבאר על ידה קרש אשר פירש רבינו בע' קרש ב' יש בחיות בריות גדולות כמו הענקים בבני אדם. והנה במאמרי על המלאכים והשדים צד ק"ב נסיתי את חילי להוכיח כי קרש הוא khara של צענד המתואר ashavano פי' טהור והרבה לדבר אודותו בונדיהיש פי"ט עיין ווינדישמאן צאראסט'. שטודיען צ"א ונאמר עליו שיש לו קרן אחת ומן האחת תצאנה אלף קרנות וכהרימו קולו הפילו כל חיות מעוברות וכן איתא בחולין שם קרש אעפ"י שאין לו אלא קרן אחת מותר. וישם ניהם חד קלא אֲפִילוּ כל מעברתא פירש"י הפילו כל הנשים העוברות. והנה החיה המשלית הזאת בעלת שלש רגלים היא. לכן השערתי היא כי טגרם הוא כמו טרגם = dreibeinig, thrigât auf dreien schreitend וכן הודה לי החי' לעווי בעמת"ל בזה הערך. ועתה באתי להוסיף כי גם הסופר המפואר היוני קְטֵסיאס בדברו (Indica 25) אודות חיות המיטהיות אשר שמין טהן לקחה אזנו בחצר מלך פרס האריך לספר מחיה של בעל קרן אחת שכנהו חטור מדברי (וזהו khara הנ"ל) וכחו גדול מאוד וקל ברגליו עד אשר אין כל חיה טשגת אותו ואיליאן (תולדות החיות ט"ז, כ') בשם קטיסיאס קורא זו החיה Kartaz — onon ועוד ספר קטיסיאס יש בהרי הודו חיה היותר גדולה וגדולה מהארי ומתוקף גבורתה הפליאה פלאות ונקראה אצל יושבי הודו Martichoras (אוכל אדם). אחרי כל זאת נ"ל כונת רב יהודה במה שאמר קרש טביא דבי עילאי טגרוס אריא דבי עילאי כלומ' חיה קרש (מל"י κέρας פי' קרן וגם נופל על Kartaz — onon הנ"ל) הוא צבי של הרים הגבוהים כי بالا בל"פ הר ומקום גבוה וצ"ל בתיבה אחת כמו בחולין פ'. עיי"ע באלא (ח"ב, ג') והרים גבוהים מובנו בכאן הרי הודו הגבוהים ששם נמצא קרש בעל קרן אחת Einhorn עיין בוכארט היאראזאיקאן ח"ב שי"ג והלאה ומה שאמר טביא דבי עילאי (= דבעלאי) מפני שראש הקרש דומה לצבי עיין ראזינמיללער קרמוניות ח"ד ב' קצ"א או מפני שהוא רץ כצבי. ומ"ש טגרוס אריא דבי עילאי (= דבעלאי) נ"ל שכיון על Martichoras (וראש התיבה נשמטה) כלומר קרש זה שהוא צבי ההרים הגבוהים נקרא ג"כ Tichoras (Mar- tichoras) והוא עז כאריה של הרים גבוהים (דהודו) — ופי' רבינו הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שט"ו:) וז"ל טביא דבי עילאי צבי של אותו יער ששמו עילאי עכ"ל ודע עוד כי בדפ"ע הגי' טגרום במי"ם ובכ"י ערוך טגדום בדלי"ת וכנראה שהוא ט"ס שאם לא כן היה צריך לסדרו קודם טגן] —

טדי (או טרי eine der fünf äusseren Thore u. (z. das nördliche des Tempelbergs בריש מדות (פ"א מ"ג) ה' שערים היו לו להר הבית וכו'. עד טדי מן הצפון. במסיבה ההולכת תחת החיל יוצא והולך לו בטדי (שם מ"ט) פי' שער הצפוני נקרא טדי. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ע אבל בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב וב"ר הגי' פי' הר הבית נקרא טדא ע"כ וצ"ל פי' שם הר הבית הצפוני נקרא טדי ועיי"ע קפנוס שפי' שם הר הבית המערבי. וכנ"ה במדות פ"ב מ"ג כל השערים שהיו שם היו להן שקופות חוץ משל טדי שהיו שם שתי אבנים טוטות זו על גב זו ובע' שקף ד' פירשו רבינו בזה"ל (לפי גי' כ"י ל"ד וה"ב) פי' מן המשקוף היו שתי אבנים טוטות זו על זו וכך צורתן Λ [1] לפי ציור ופי' זה אולי ני' טרי שהביא תוי"ט מדות פ"א מ"ג העיקרית ומל"י σταυρός, Spitzpfahl עיין ערך אסתוורא (ח"א, ר"ד:) או מל"ע طر אבן חדה זו טול זו. ובתוי"ט הביא עוד פי' הרד"ק ליחוק'

[1] בכ"י ו"ו א' וב' ובדפ"ע חסר הציור אבל אי' בפי"מ להרמב"ם בסוף מסכ' חולין באות ד' ובתוי"ט למדות פ"ב ד"ה שהית משונה הציור ע"ש.

מ', י"ב טדי פירוש שם איש ע"כ. ואולי הוא Theudis וכן שם מלך הגתיים (Westgothen) או Tadäus וכן קפונוס נראה שהוא שם פרטי Coponius ובפסקי התוספ' (הובא בתוי"ט) כתבו בזה"ל טדי פי' הצנע כמו בטעמים יטידוך (היינו בפיוט שחרית דיו"כ המתחיל כי ארוקי) שידברו בצניעותך ע"כ וזה עולה עם מה שאי' במדות שם טדי . . לא היה משמש כלום וגם עולה עם דעת ראב"י בסוף הפרק עיין בתוי"ט ולפע"ד עולה ג"כ (בגירסת רי"ש) עם גזרת ضوى פי' נגנז וצפון ועוד עם ضنى פי' צער וכאב עיין מדות פ"ב, מ"ב — ומה שמסר אבא יוסי בן חנן כי י"ג שערים דרומיים סמוכים למערב לא שערי הר הבית היו כי אם שערי העזרה שנכנסו לחיל וכן היה בביהמ"ק של הורדוס עיין בן מתתיהו קדמוניות פט"ו י"א. ה' ומה שהשיג עליו גרעטץ בדברי הימים ליהודים ח"ב ב' ק"ד וגם על הח' הערצ-פעלד (קורות יהודים I 391) יש להשיג ואכ"מ להאריך] —

1 טָהַר (מל"מ וכן בל"ע طهر ועניננו נקיות וזכות במובן הטבעי והמוסרי rein sein, werden; sich reinigen, מְטַהֶרֶת מל"ע مطهرة Reinigungs-wanne ופי' רבינו עיין בפנים) בסוף חגיגה (כ"ו סע"א במשנה) משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת עזרה. כיצד היו [1] מעבירין על טהרת עזרה מטבילין את הכלים שהיו במקדש (שם בגמ') [2]. בפ"ק דר"ה בגמ' בד' פרקים העולם נידון (ט"ז:) א"ר יצחק חייב אדם לטהר עצמו ברגל שנא' (ויקרא י"א, ח') ובנבלתם לא תגעו וכו'. בכל המעורב פ"ו במקואות (מייא תוספתא מקואות פ"ה) המטהרת שבמרחץ. פי' הוא ענין רהטים ובלעז נקרא סולי"ו [3] ומלא מים קרים ומנהג בארץ ישמעאל לאחר שרוחצין בחמין שוטפין ומטהרין עצמן בצונן כדאמור רבנן בסוף זבין (פ"ה מ"ב) אלו פוסלין את (המקוה) [צ"ל התרומה] וכו'. עד וטהור שנפלו על ראשו וכו' פי' של זו המשנה בפ"ק דשבת בגמ' י"ח דברים (שבת י"ג סע"ב וי"ד.). *[אחי"ה ובפי' רה"ג לזבין הביא באריכות פי' הגמ' דשבת. וכפי' רבינו פי' גם הר"ש במקואות הנ"ל המטהרת וכו' שקתות המים העשויות במרחץ וכו'. ע"ש וכ"ה בפי' רע"ב וא"כ מטהרת בהפך האותיות כמו רהטים וכן מוכח מפי"מ להרמב"ם במקואות שם ועיי"ש תבנית שני רהטים וכן פי' הרמב"ם במקואות פ"ו מ"י אמבטי ע"י הוא רהט המרחץ. ובפי' רה"ג (צד ל"ד) איתא בזה"ל המטהרת פי' אלוון אלגאנגרה (נ"ל אלמנגרא) אלדי ישבה אל חור [= الاواء المنجور الذى يشبه الجور] [4] המקום (נ"ל המקוה) אשר לוקחים ממנו המים לרחוץ בו שמו מטהרת ע"כ. — וכנ"ה בפעלים ושמות הפעל ברכות ד'. י"ט. ס"ג: שבת ק"ד. יומא פ"ה: גיטין ל"ח. קידושין ע"א. ב"מ פ"ד: סנהד' י"ז. צ"ד: עדיות פ"ה מ"ו והלאה נדה כ': — ובפועל ברכות ב': משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן ובכ"י מ' שהכהנים טהורים נכנסין לאכול וכו' ועיין ד"ס שהביא פיסקי רי"ד שהכהנים טהורין לאכול וגי' הרמב"ן (בתורת האדם שער הסכנה) שהכהנים נכנסין ושתי נוסחאו' נתערבו בכ"י מ' וכגי' פיסקי רי"ד מצאתי בתוספ' ברכות רפ"א משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן (בכ"י אירפ' בתרומה) ועיין רשר"ל בבכ"ע תקפ"ט. קכ"ה והשם טהרה מל"מ וכן בלש' ערבי طهرة , طهارة עיין ברכות ט"ו. י"ט. שבת י"ג. קנ"ב: עירובין י"ג: י"ד. פסחים ג': יומא כ"ג. ע"ב: חגיגה כ'. כ"ב. סוטה מ"ט. קידושין מ': ע'. ב"מ פ"ז. סנהד' ס"ח: ע"ז ח'. כ': נדה ל"ד. ס"א. חגיגה י'. הטהרות והטומאות. ובל' נקיה נקרא כן סדר טהרות ומסכת טהרות עיי"ע אב א'. והתואר זכר טָהוֹר ברכות ה': כלים י"ב, ב'. ב"ק צ"ב: נדה ט'. והקבוץ טהורים ב"מ ס"א. סנהד' ק"ח: ולנקבה טהורה והקבוץ טהורות כלים שם והרבה זולתו. ועוד עיי"ע טמא] —

2 טָהַר (מל"מ ונרדף עם זהר וצהר וכ"ה בל"ע طهر hell, klar sein, glänzen והשם טֹהַר. טיהרא Glanz, Helle, ועוד צהרים וכ"ה בל"ס טַהְרָא ובל"ע اظهار, ظهيرة הקבוץ ظهاير ועוד הושאל לאמצעית הדבר ושטח העליון והחיצון בל"ע ظهارة (die äussere Seite, Fläche בפ"ק דיומ' בגמ' ומקטיר את הקטורת (ט"ו סע"א) ובזבחי' בגמ' דפ' בי"ש (ל"ח סע"א) והא תנן בפ' הוציאו לו (יומא נ"ט.) הזה על טהרו של מזבח ז' פעמים מאי לאו אפלגיה דמזבח כדאמרי אינשי טהר טיהרא והוה פלגא דיומא כלומ' כמו שקוראים בני אדם חציו של יום טיהרא כך קורין לחציו של מזבח טיהרא. תרג' והיית ממשש בצהרים (דברים

[1]) לפנינו ליי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע איתא רק פי' מטבילין וכו'. [3]) בלאי"ט ורוי Badowanne, solio, solium וכ"ה בע' אמבטי ועיי"ע בטח א' (ח"ב, מי הערה כ'). [4]) כלומר אמבטי החצוב ומפוסל שדומה לבאר ועיי"ע אביק בח"א ט"ז.

כ"ת, כ"ט). אמר רבה בר רב שילא [1]) לא אגיליוא [2]) דמזבח דכתיב (שמות כ"ד, י') וכעצם השמים לטהר. פי' מקום נקי שנראה ונתגלה זהבו שאין שם עיכולי קטורת כשמים נקיים ואין בהם עבים [3]). בפ' הערל בגמ' אמר ר' יהושע [4]) (יבמות פ' רע"א) אמר אביי כל המטיל מים ואין עושה כיפה ממאי הוי דאפיא [5]) אימיה [6]) בטיהרא [7]) ושתיא שכרא מרקא. בנזיר בר"ג דפ' בי"ש (ל"א רע"ב) אמר אביי מאי [8]) קא סלקא דעתך דקאים בצפרא לא הכא במאי עסיקינן דקאים בטיהרא. באלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולין ס' רע"ב) שרגא בטיהרא למאי מהניא [9]). רוח צח שפיים (ירמי' ד', י"א) תרג' רוח טיהרין. בפ' שתי הלחם בגמ' ארבע סניפים (מנחות צ"ז סע"א) התחתונה אינה צריכה כל עיקר לפי שמונחת [10]) על טהרו של שלחן. *[אחי"ה זה הציון שייך בעצם הוראתו אחר ציון דיומא ודזבחים הנ"ל כי טהרו של שלחן פי' כמו טהרו של מזבח שטח העליון של מזבח מל"ע הנ"ל או י"ל שהוא ל"ע ظهر גב Rücken וכן ראיתי מפורש בכ"י רגמ"ה למנחות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף מ'.) וז"ל טיהרו [של שלחן] גב השלחן עצמו על של זהב ולא על מי עפשא ע"כ וראיה אמיתית לזה הפי' כי ביומא ט"ו: הנ"ל הגי' אגופיה דמזבח ופירש"י על גגו ע"כ. ונ"ל שצ"ל אנפיה והוא כמו אגביה פי' על גבו כלומ' מה שהוא גלוי ונראה ועיין פירש"י בזבחים ל"ה רע"ב ד"ה לא אגילויה — וכנ"ה טיהרא בהוראת צוהר וצהרים בירושלמי ברכות פ"ט די"ג ע"ד רקיע בטיהרו (ובבבלי נ"ט סע"א בטהרתה אבל בכ"י א"פ גם בטיהרו ובע' אסתנא (ח"א, ר"ה) הביא רבינו מברכות נ"ט סע"א אימתי מתחזי רקיע בטהרתו אמר עולא וכו' וכ"ה בכ"י מ' ופ' ובב"ג רק שם אי' בטיהריה ובנוסח' לי' כי אם אימתי אמר אביי וכו'. שבת ס"ג. ילק' ישעי' רמז ר"ס מידי דהוה אשרגא בטיהרא פי' נר צהרים. איכ"ר פתיחת' סכ"ד ד"ה ר' יוחנן: היכא דמכיתון בטיהרא ובקייטא וכו' פי' בחום הצהרים ובחורף וכ"ה בל"ע ظهيرة Mittagshitze. פסחי' קי"א: דרש קטב וכו' צהרים (תהלים צ"א ו') . . חד מקמי טיהרא וכו'. עיי"ע קטב וכן איכ"ר פ' ומרוב ובמד"ר פי"ב סוגיה דטיהרא עיי"ע בז ד' (ח"ב, ל':) וכן נקראו רוחות הצהרים בתג' שה"ש ד' ו' טִיהֲרֵי עיין מאמרי על המלאכים צד ס"א ושם הארכתי] —

טו (= טְוִי, טָוָה, טָוְוֵה טל"מ טָוָה בל"ס טְוָא ובל"ע طوى ענין עשית פתילים (spinnen) וטווה ורד כנגד פניה (כתובות ע"ב:) כבר פי' בערך בתול. *[אחי"ה עיי"ע בתולת הוורד בח"ב, רט"ו ועוד עיין מלבד פירושים הנ"ל כשט"מ לכתובות שם. — וכנ"ה בכתובות שם טווה בשוק. שבת ע"ד: הטווה צמר שעל גבי בהמה בשבת חייב משום טווה. ירו' שבת ספ"ט די"ב: הצובע והטווה. זבחי' ע"ט: פישתן שטוואתו נדה. נפעל חולין ל' סע"ב שנטווה כחוט עיי"ע שחט והתואר טָווּי כלאים פ"ט מ"ח ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד נדה ס"א: עיי"ע גז, שע א' וע' טנז. מגילה כ"ו: כטווי לאריג וכ"ה בסנהד' מ"ח. לפי גי' כ"י פ' וק' ובדפ' שונצ' (הובא בד"ס סנהדרין ע"א:) ירו' שבת ספ"י די"ב ע"ג טווי . . אריג ועיין בכורות פ"ד מ"ז ומ"ח. והשם טויה שבת צ"ר סע"ב ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג. טוויה שבת ע"ד: טוייה שם ע"ט. מנחות מ"ב: וממנו התרגום מטוויאתא באיוב ח', י"ד] —

---

[1]) וכ"ה בכ"י מינכען ב' ולי"ד ליומא ט"ו. ובנוסי' לי' רב וכן לי' בכ"י הנ"ל לדף נ"ט. ובזבחים בט"ס רבא בר שילא וביוחסין השלם קס"ו. רבה בר שילת. [2]) וכ"ה לא אגילוייה בזבחים ל"ח רע"ב ובכ"י בי ליומא נ"ט. אבל בנו"ג על גלוייה וחסר לא וביומא ט"ו רע"ב לא אגופיה. [3]) ועיין פירש"י ביומא ט"ז רע"ב ובזבחים הנ"ל וקרוב לזה פי' ר' אליקים הובא בד"ס ליומא צד פ"ג. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בע' מרקא אי ובדפ' ווני' והלאה בע' נוכחי בט"ס הושע. [5]) בדפ"ר ופיזי בט"ס ראפנא. [6]) וכ"ת לפנינו אבל בע' מרקא מדפ' פיזי והלאה בט"ס רפיא אמיה ובדפ"ר רפיא דאימיה ובכ"י ק"מ לנכון דאפיא אמיה ול"נ להגיה בכ"מ דאפיא אומיה וכבר הוכחתי בערך אומא (ח"א מ"ה) שהוא ל"י [illegible] פי' שאור ובהלכת ריצ"ג הלכת פסחים עמוד פ' גרס באמת בשם רש"ג במקום קומניתא (דאומנא) [צ"ל דאומא] זימא אבל מפי' קמח שעורים מגבלין אותו ומיבשין אותו ברמין עד שמתעפש" יש לדין כי עיקר הגי' אומא ומלים [illegible] שאור מוגבל בקמח שעורים, עיין וואולירס ח"א, שי"ז: ורש"י פי' בפסחים מ"ב. קומניתא דאומא עיפוש' פת וכן פי' ביבמו' הנ"ל דאפיא אימיה לחם בתנור ואולי גירסתו נהטא וכ"ה בכ"י מ' (ד"ס לפסחים ולא העיר על יבמות) וכ"ה בתש' תשב"ץ ח"א ס' סי' פ"ח הובא במאמר מיסצעללען להח' פערלעס ל"א ע"ש. [7]) וכצ"ל בדפ"ר בע' מרקא והחכם לעווי בעמח"ל טעה לומר שלי' בנוסחאותינו ובאמת אי' כגי' רבינו. [8]) בנו"ג לא. [9]) וכ"ת בע' שרג א' ובנו"ג מאי אהני ובילק' בראשית רמז ח' מאי מהני והח' לעווי הביא גי' תש"ס כגי' הערוך קצת בלי דקדוק. [10]) כ"ה בנוס' ובכ"י ו"ו וח"ב אבל בדפ' פיזי בט"ס שמונחת לפי ובדפ"ר וויניצי' והלאה חסר לפי.

טו (= טְוִי = בל"ס טְוָא צלי braten לפע"ד מל"ע طوى פי' נצמק zusammenschrumpfen ע"י האור) בשר אורחה היא בטווי (ב"ק י"ט:[1]) כבר פי' בע' טבי. — (א"ב תרג' צלי אש (שמות י"ב, ח', ט') טְוֵי נורא). *[אחי"ה והוא הפעיל וכן תרג' צלי (ישעי' מ"ד, ט"ז) ועיין עוד תרג' ש"א ב' ט"ו; לד"ה ב' ל"ה, י"ג וכן תר"י א' ובשלת (דברים ט"ז, ז') ותטוון ותיכלון ועיין פירש"י בדברי' שם. וכן בל"ע طها פי' בשל וצלי — וכנ"ה בגיטין ס"ט סע"ב עיי"ע בניתא. חולין ק"י. במאי טוויתנהו. א פ ע ל ביצ' ד'. לאטוינהו. א ת פ ע ל ב"ק י"ט. עיין לעיל. פסחי' ע"ו: ביניתא דאִיטְוָוא וגי' רבינו עיי"ע דבר א'. ברכות מ"ד: מטויתא עיי"ע גלגל א'. והשם שבת ק"ט. שריקא טַוְיָא שרי עיי"ע שרק ג', ירו' תרומות פ"י דמ"ז: הדין טויה וכן בל"ס טַוְיָה צלי] —

* טַוְיָא (מל"ע طوى Geheimes, Verborgenes, Falte עיין בפנים) ויק"ר פכ"ה מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ח, ל"ו) מהו בטוחות בטויא ופי' מ"כ מין עוף ובמסכ' ר"ה פ' ראוהו ב"ד גרס זה בליום (?) ובערוך גרס טיטויא ופי' בו בסתר וכו' ע"ש וקשה עלי להולמו ולפע"ד ברור אם הוא מין עוף אז הגי' טיטויא עיקר עיי"ע אך לא במובן סתר כי אם בפתרון ל"י הרשום' בע' טיטויא אבל לפי גי' טויא נ"ל לגזרו מל"ע הנ"ל כי טוי ענינו מכוסה ונקמט בקמטים וכונתו על כליות שהן מכוסות ונקמטות בחלב ודרש בטוחות מל"ע טוח طاخ מלא ומכוסה בחלב ועיין רד"ק שרש טוח ולכן הושאל בל"מ להוראת כליות וכן הבין מהרש"ס ברכות רפ"ט הלכ' א' ע"ש. ומהר"ם לונזאנו במעריך ע' טח, אבל פי' טויא כליות שדרך ל צ ל ו ת ן זר מאוד. וכן דרשו רז"ל בר"ה כ"ו סע"א מי שת בטוחות חכמה אלו כליות ובכ"י מ' נוסף עוד דאמר מר כליות יועצות וכן במד"ר פ"י אלו הכליות שהן טוחות בגוף. ומזה הענין אמת חפצת בטוחות (תהלים נ"א, ח') ומתרג' כולין וכן העתיקו ע' זקנים τὰ ἄδηλα פי' נסתרות וכן היעראנימוס abscondita[2]) וכן מתרג' באיוב מן שוי בכלין חוכמתא וכן פירש"י. יוצא מזה כי טויא הוא מל"ע הנ"ל וכן נקראו קמטי החלב והקרבים مطوى וממנו השם طويه מחשבה וכוונה פנימית ונסתרת — אבל בכ"ז נ"ל יותר גי' רבינו אך לא פירושו כמו שהראיתי לדעת בע' טיטויא.

טוּזִיג (מל"פ توزى, توشى ובל"ע توزيغ Kinder-pickeñick) בפ"ק בע"ז בגמ' ואלו דברים ע"ז י"ד סע"א) תירגמה[3]) רב יצחק בריה דרב משרשיה בטוזיג. פי' משתה בעלמא שלא לשום נשואין ולא לשום ע"ז. פ"א שגובין מכל איש מטבע חסר או יתר ואוכלין ושותין וקורין אותו טוזיג והוא סיבולת (פסחים פ"ט:). *[אחי"ה בכ"י ל"ד הגי' טוזיג בשני ווי"ן וכ"ה לפנינו ובכ"י ש"ס הגי' בטווזא והנכון בו"ו אחד כי טוזא, טוזיג בל"פ וערבי פי' משתה מריעות שעושין הנערים זה עם זה בחבורה וכן פי' רש"י לנכון ולועז קמפרויש"א ונ"ל להגיה קממרויש"א commerce, Gesellschaftsessen, וכן פי' סיבולת בלש' יונית σύμβολον משתה בחבורה ועיין עט"ש לפערלעס י"א] —

* טוח, טוט, טול, טום, טון, טוס עיי"ע טח טט, טל, טם, טן, טס.

טַווּס (בל"ע ופ' طاؤس מל"י ταώς וכן בל"ס טַוְסָא Pfau) בר"ג דפ' ר"א אומר אם לא הביא (שבת ק"ל.) ובס"פ כל הבשר בגמ' ר"י הגלילי (חולין קט"ז.) לוי איקלע לבי יוסף רישבא[4]) קריבו ליה רישא דטווסא[5]) בחלבא ולא אכיל[6]). ובס"ג דפ' שור שנגח את הפרה (ב"ק נ"ה.) אמ' ר"ל כאן שנה ר' תרנגול ופסיוני[7]) וטווס[8]) כלאים זה בזה. ובב"ר פ' כ"ט (כ"ח[9]) הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול הכלב עם הזאב תרנגול עם הטווס הה"ד (בראשית ו', י"ב) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ובפ"ז ואת כל עוף כנף למינהו (בראשית א', כ"א) זה הטווס. וקופים ותוכיים (מ"א י', כ"ב) תרגום וקופין וטווסין. קרנות שן

---

[1]) בנו"ג רמ"ח. [2]) וכן העתיק היעראנימוס לאיוב בטוחות in visceribus כלומר במיעיו מה שהוא מכוסה ועיין ראב"ע לאיוב, אבל ע' זקנים טעו לגרוס בטוות עיין שולטינס פירוש איוב 1099 והיעראזאיקאן לבאכארט II, 683. [3]) בנו"ג אמר. [4]) ובכ"י א"פ לשבת: חשבא אבל עיי"ע רשבא. ודע כי באיכ"ר פ' ויגרש אי' ר' אבהו אזל לבצרא ואיתקבל גבי י ו ס י ר י ש א איתון קמיה תמנין מוהין דעוף א"ל לא יבעום רבי דלא הוה צידא ספק ולא קריין ליה יוסי רישא אלא וכו' ואולי כונתו על יוסי רישבא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ש"ס שבת ובדפו"ו ר"צ וקראקא ובנו"ג דטוותא ובחולין דטיוסא וצ"ל דטווסא והיותר נכון גי' כ"י א"פ לשבת (ד"ס ק"נ:) דטאוסא והוא כמשפט כתיבת מלה זרה הנ"ל. [6]) כ"ה בשבת אבל בחולין: ולא א"ל ולא מידי. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב וב"ר וכ"ה בעי' פסיון ברפ"ע אבל בעי' נוכחי פיוסני. [8]) בנו"ג בהפך הסדר. [9]) ועיין סנהדרין ק"ח. הובא בילק' נח רמז נ' ותנחו' נח סי' י"ב בשנוי נוסחאות.

והובנים ¹) (יחזקאל כ״ז, ט״ו) תרג׳ ושן דפיל וטווסין. (א״ב פי׳ בל״י מין עוף אשר זנבה נעלם מלא עינים מגוונים שונים). *[אחי״ה ובהפלגה נאמר בילק׳ ש״א סוף רמז פ״ג: בא וראה הטווס הזה שס״ה מיני צבעים יש בו ע״כ. וצבעו הוא ירקרק חרוץ gelbgrün וזה מה שאי׳ בירו׳ סוכה פ״ג דנ״ג ע״ד איזהו ירקרק שבירוקים . . סומכוס אמר ככנפי טווס ובתוספתא נגעים רפ״א ואיזה הוא הירק שבירוקין . . סומכס אומר ככנף טואס צ״ל טאוס עיין לעיל גי׳ כ״י בהערה 5 ומפני שנתעלם ביופי כנפו לכן דרשו בב״ר הנ״ל עוף כ נ ף זה הטווס כלומ׳ המפורסם בשבח כנפיו ²) וכן יכונה בל״ע ופי׳ איש מהודר ביפיו טַאוּס וכבר הארכתי בזה בספרי על העתקה פרסית לריב״י טאווס (צד י״ב) — וכנ״ה בירוש׳ כלאים פ״א דכ״ז סע״א תרנגול עם הטווס אעפ״י שדומין זה לזה כלאי׳ זה בזה ובירו׳ ב״ק ספ״ה ד״ה. בלש׳ נקבה תרנגול עם טווסת אעפ״י וכו׳. ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ד עיי״ע אדרמלך (ח״א מ״י). במד״ר פ״ז תרנגול או פסיון או טווס. והקבוץ ב״ר פ״ע כמה טווסין אית לי כמה פיסיוני אית לי. וברש״י בב״ק נ״ה. ובחולין הנ״ל לועזו יפה פוואון = paon = פַפּוֹי ובענין לעז פואון שלבי״א pavone silvio ווילדער פפוי עיין רמ״ל ע׳ נגר טורא] —

טוים (לפע״ד טִיוּם מל״י θεός Gott ודעת ר״ב עיין בפנים) מדרש שמ״ר פ׳ החודש הזה לכם (פט״ו) אלו הטויסין שלהם. פי׳ בל״י זבח וחג וימי החג. *[אחי״ה כונתו על ל״י θίασος Opfer, feierliche Aufzüge, Schmäuse ולזה כיון גם בעל כ״כ וזה׳ לעווי אבל אין ההמשך סובלהו. לכן דעתי נוטה לדעת ברילל (יאהרביכער ח״א, קנ״ב) כי הוא ל״י הרשומ׳ בתחילת הערך ולזה מסכים מה שדרש שם כי כל העמים ילכו איש בשם א ל ה י ו וכו׳ וכיון שבאין מה הקב״ה עושה בהם מתיכן וכו׳ והם משליכין אותם כלומ׳ בבואם איש איש באלהיהם הקב״ה התיכם ובראותם שאלהיהם נמוסים משליכים אותם ועל זה הביא וכן ישעי׳ אומ׳ (כ׳, י״ב) כי יום לה׳ צבאות על כל ג א ה ו ר ם אלו ה ט י ו ס י ן כ״ה עיק׳ הגי׳ בדפוסי׳ החדשים והוא קבוץ מן θεός ובמ״כ הגיה ללא נכון הטעותין וכבר השיג עליו בעל כ״כ ואדרבא י״ל כי בירו׳ ברכות פ״ט די״ג קרוב לסע״ב בספור שם אינון הכא וטעוותהון בבבל ואינון הכא וטעוותהון ברומי וכו׳ אבל את (כל אחן דאת אזל) [צ״ל כגי׳ מהרש״ם: כל הן דאת אזיל] אלהיך עמך פי׳ טעוותהון שהוא הקבוץ מן טעו. טעותא עיי״ע טע (= טעא) כמו טויסין היינו אלהים — ור״מ די לונזאנא שנה הגי׳ טווסין כדי לבארו מע׳ הקודם. ולא נהיר] —

* טוף עיי״ע טף. טור. טוש עיי״ע בלא וי״ו.

טְוָת (מל״מ וכן בל״ס טוי מל״ע طوى פי׳ צם fasten והשם טְוָת על משקל מְנָת) בר״ג דפ׳ הרואה (ברכות נ״ה סע״א) כל חלום ו ל א טות. פי׳ כל חלום יש בו שום ממשות אפל חלום שהוא רואה כשהוא צם אין בו ממשות. וממאי דטות לישנא דצם הוא דכתיב (דניאל ו׳, י״ט) וּבָת טְוָת. *[אחי״ה ובכ״י ה״ב מצויינת עוד המלה ודהון אבל מלה זו שייכת להַבָאה עיי״ע דַהֲוָן ופי׳ דחון לא הנעל קדמוהי בא להורות מהו טות כלומ׳ צם ושלחן לא הכניסו לפניו עיין פירש״י ושם מפורש יפה ובת טות: לן בתענית. כי טות הוא שם ולא פעל כדעת ראב״ע שם והוא ופי׳ המיוחס לרס״ג רמזו כבר על ל״ע הנ״ל וזה האחרון הביא גם מאמר דברכות הנ״ל בזה״ל כל חלמא ב ל א טות ע״כ וכ״ה בכ״י מ׳ ובע״י כל חלמא בלא טוות ופי׳ רבינו ורש״י (וכפי׳ הערוך איתא ג״כ בתוספ׳ רא״ש) וכולם במח״כ דהוקים הס. וכבר השיג על פי׳ רבינו ר״מ לונזאנו במעריך ונתן יתרון לפירש״י ולא ידעתי למה ע״ש. והנראה לי ברור כי עיק׳ הגי׳ ו ל א טות ויש לנקדו וְלָא כמו שהערתי בע׳ ואלי ופי׳ המשל הוא לכל חלום ר א ו י ויפה התענית והעתקתו für jeden Traum ziemt ein Fasten כמאמרם (שבת י״א. תענית י״ב:) יפה תענית לחלום כאש לנעורת ועיין הספור בתעני׳ כ״ד: רבא איקלע להגרוניא גזר תעניתא ולא אתא מטרא א״ל בייתי כ״ע כתעניתייכו למחר א״ל מי איכא דחזא חילמא לימא וכו׳. ועיק׳ הגי׳ טות בוי״ו אחד אבל בנו״ג בברכות וכן בפסחים ק״ז. בשני ווי״ן ורבינו יפה גרס כאן ובע׳ בת (ח״ב, רי״ד) ביוד אחד כל׳ מקרא. וכמשפט המלה הערבית הנ״ל] ·

טח (= טְחָא. טחי = טוּחַ מל״מ ענינו מירוח ודיבוק überlünchen וכן בל״ע طلخ וממנו طلخ mit Pech überzogen ,טְחָיָא (טיחיא) das mit Oel, Fett bestrichene טְחַיֵּי ; Bestreichen (Kuchen) כפ׳ כל כתבי הקודש במימרות דר׳ יוסי (שבת קי״ט רע״א) קריבו ליה ג׳ סאוי טחיי. פי׳

¹) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב. ²) ולא כדעת חח׳ לעווי שכיון על פעל טים עיי״ע טס.

ג׳ סאים פת שהיו פניו טחין מלמעלה דבר מעולה, ובפ׳ כל הבשר בגמ׳ הכחל (חולין קי״א [1]), ובפ׳ כל שעה בגמ׳ חמץ של נכרי (פסחים ל׳.) ובזבחי׳ בגמ׳ דפ׳ דם חטאת (צ״ה:) ההוא תנורא דטחו ביה טחיי [2]) פי׳ טחו את התנור בשומן של בשר [3]). בר״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק י״ז סע״א) ומהניא ביה כי טחייא [4]) לתנורא כלומר אינה יוצא משם לעולם [5]). בפ׳ המפלת בגמ׳ וחכ״א (נדה כ״ד. ירו׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ג) היינו גוף אטום היינו פניו טוחות. בעשרה בתים פי״ג בנגעים (מ״א וכ״ה בספרא מצורע פי נגעים פרק ד׳ פרש׳ ז׳) חולץ וקוצה וטח. ברפואות דפ׳ מי שאחזו (ואלו) [צ״ל ואי לא] [6]) נטחייה ביני ארבי [7]) דביתא חדתא. בר״ג דתעניות (ו׳ רע״א) ת״ר מורא [8]) שמורה את הבריות להטיח גגותיהן [9]). בפ״ק בביצה בגמרא אין מוליכין את הסולם (ביצי ט׳.) הרואה אומר להטיח גגו הוא צריך. בס״ג דפ׳ השואל פרה (ב״מ ק״א:) ולהטיח גגו. *[אחי״ה והתואר ויק״ר ס״פ ל״ה ושהש״ר פ׳ שימני טָחֵי גגות. וכנ״ה בירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ד טחים אותו בצק. והשם טְחָיָא, והקבוץ טְחָיֵי (טְחָאֵי) וגירסת הספרים עיין למטה הערה 2 וכן השם טִיחָה das Anstreichen נגעי׳ פי״ב מ״ו וספרא מצורע פרש׳ ו׳ פ״ד אין חבירו מטפל עמו בטיחה. ועוד בל״מ טִיחַ (יחזקאל י״ג, י״ב) Tünche בתוספתא כלי׳ ב״ק ספ״ד אם יכול הטיח לעמוד בפני עצמו (ב׳ פעמים) ובנו״ג בט״ס להטיחו ור״ש לכלי׳ ספ״ה גרס אם יכול הטיט וכו׳ — תוספתא פ״ב דמכשירין עיי״ע טן א׳ ומ״ש, וציון מגיטין הנ״ל יותר שייך לערך הבא אח״ז לענין הדחה והדפה] —

טח (= טוח = טְחִי מל״ע طحا ענין הדפה הכאה זריקה anstossen, anschlagen, werfen וכן זריקת החץ ובכנוי לבעילה; 1 Pfeil abschiessen 2 beiwohnen ועיין עוד בפנים. הטיח דברים מל״ע طلخ (mit Worten beleidigen, reizen ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א׳, כ״ב) תרג׳ ולא סדר מילי מטחא [10]). בס״ג דפ׳ סדר תעניות האלו (כ״ה סע״א) לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי למעלה [11]) שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי למעלה ואיטלע ומנו לוי — ובפ׳ נגמר הדין בגמרא דסמך כיצד תולין (סנהדרין מ״ו.) שוב מעשה באחד שהטיח באשתו [12]) תחת התאנה — ובפ׳ יש נוחלין בגמ׳ הכותב נכסיו לאחרים (ב״ב קל״ד רע״א) הטיח עלי בן עוזיאל. בהחורש פ׳ י״ז [13]) באהילות (מ״ב) היה חורש [ו]הטיח בסלע או בגדר או שניער את המחרישה עד שם הוא עושה בית הפרס. — (א״ב ענין הדחה והדפה וכן בלשון ישמעאל). *[אחי״ה ר״ב כיון לל״ע طحا הנ״ל אבל משרש זה מסתעפים מושגים שונים ואלה הם א׳) דחף והדיח stossen, andrücken מזה הענין ציון מאהלות הנ״ל וכנ״ה בברכות מ״ג: וירוש׳ ברכות פ״ה די״ב רע״ב וטחו בראש השמש ואם שמש ת״ח הוא טחו בכותל, ובהפעיל יבמות נ״ד. נתכוון להטיח בכותל. . להטיח בבהמה. ברכות ל״ד סע״ב הטיח את ראשו בין ברכיו. ב״ר פ״כ התחיל מטיח את ראשו לכותל — להטיח בתוספ׳ כלי׳ פ״ד ט״ס עיי״ע הקודם. נפעל על משקל ניזון (עיי״ע זן ב׳) ירוש׳ כלאי׳ פ״ו ד״ל ע״ג והיא נִיטוֹחה וכן בירוש׳ שבת פ״ח די״ג. ושם בט״ס והיה וצ״ל והיא. תוספתא כלים ב״מ ספ״ב ליטוח בטונס. ולכאן שייך נטחייה בגיטין ס״ט: שהביא רבינו בע׳ הקודם. ב׳) זרק החץ והוא כל״מ כמטחוי קשת (בראשית כ״א, ט״ז) והוא נבנה מפעל טחה = طحا בפיעל טִחְוָה (במשקל השתחוה מן שחה) וממנו עשו רז״ל שם: ב״ר ספנ״ג א״ר יצחק כמטחוי קשת שני טְוָוחִים בקשת מיל, עיין שם המפרשים בילק׳ וירא רמז צ״ד הגי׳ שני טוחים. ורש״י לבראשית שם גרס בזה״ל כשתי טִיחוֹת והוא לשון יריית חץ. ג׳) כנוי לבעילה על שם שהזרע יורה כחץ (רש״י לבראשית שם) ונרדף עם طحا בזה המובן גם: دح, نح ועוד طخ בשתי הוראות זרק, ובעל. וכן ביבמות נ״ד. נתכוין להטיח בכותל והטיח ביבמתו לא קנה להטיח בבהמה והטיח ביבמה קנה וכו׳ ומזה תרין

---

[1]) ובחולין גרסי׳ טחאי. [2]) בפסחים גרסי׳ טיחיא, ובזבחים דאטחו בה טיחייא ובכ״י בי׳ לפסחים כגי׳ רבינו דאיטחי ביה טחיי. [3]) כן פי׳ ר״ח לפסחים צר נ׳ ובעל השב״ע עמל הרבה ליישב פי׳ רבינו אליבא דהלכתא ולהוכיח מדוע הפירוש בציונים אחרונים משונה מפירוש של ציונים ראשונים. [4]) בנו״ג כי טיחיא וגי׳ מתניא גם ברש״י ושם ליי ביה. [5]) וכ״ה במיוחס לרש״י אבל בכ״י רש״י ליי. [6]) ובדפ״ר ואילי וצ״ל ואי לא. [7]) וכ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ר ארביה ובנו״ג אורבי וצ״ל בכ״מ או ארכי כרל״ת או אורכי בכ״ף עיין ערך ארכי (ח״א, ל״ד) הערה א׳. [8]) בנו״ג יורא וכ״ה בכ״י ש״ס והוא ל״מ בדברים י״א, י״ד; אבל מורא הוא ביואל ב׳, כ״ג. [9]) בכ״י ל״ד גגותיהן וכ״ה בשני הציונים האחרונים בנו״ן וכ״ת בגגותיהם בספרי עקב פ׳ מ״ב ונראה שהוא ט״ס. [10]) בנו״ג מיחטי. [11]) ובמגילה כ״ב סע״ב וסוכה נ״ג. הגי׳ כלפי מעלה וכ״ה בכ״י מ׳ וכ״י ב׳ לתענית הנ״ל וכתב [illegible] כלפי מעלה כתיב בהכ״י ובדפוסים הישנים כלפי למעלה וכמו שהוא בערוך ע׳ גם ע״כ וט״ס וצ״ל ע׳ גס והוא גם ג׳ ונעלם מעיניו ע׳ הנוכחי ובירו׳ ברכות פ״ד ד״ח סע״ב כלפי למעלן ועוד עיי״ע כלפי. [12]) עיין בהוספותי למטה. [13]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב, ובדפ״ע בט״ס בהחורש פ׳ ח׳.

שני' רבינו באחד שהטיח באשתו העיקרית וכ"ה בכ"י ש"ס (אצל ד"ס ס"ח.) ובנו"ג באדם אחד שהטיח את אשתו, וגי' ירוש' חגיגה פ"ב דע"ח, בע"א ע"ש — ומה שנוגע הטיח כלפי או על ולרוב בצרוף: דברים הוא מל"ע הרשומה בתחילת הערך וענינו מתגרה בדברים קרא תגר והתרים, ורגיל אצל רז"ל עיין לעיל ועוד ברכות ל"א סע"ב אליהו הטיח דברים כלפי מעלה (בכ"י פי' למעלה) ושם ל"ב רע"א משה הטיח דברים כלפי מעלה (כ"י למעלה), שו"ט מזמור י"ח פ' ותגעש: רשע כנגדי היית מטיח ושם מזמור צ"ד ס"פ תפלה ואין איש שהטיח כנגד מדת הדין כמשה כלומ' מקנתר בדברים כדאי' בשו"ט ריש פ' דאותו מזמור. — ולנקבה ברכות ל"א סע"ב חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, תנחומא ויצא רסי' ה' הטיחה (הגר) דברים כלפי מעלה, ובב"ר ס"פ נ"ג דרש כמטחוי: כמטחת דברים כלפי מעלה ובילק' וירא רמז צ"ד אי' כלפי בוראה, ובשמ"ר רפ"ג התחילה מטחת דברים כלפי מעלה — אחרי הודעתיך כל זאת ראה תראה כי אין סדר לערך הנוכחי ולא חש רבינו להשתלשלות המושגים המסתעפים, ולכל הפחות היה לו להביא ציון מב"ב הנ"ל אחר ציון מתענית הנ"ל ולא היה לו להכניס בין הדבקים ציון מסנהד', וכדי לעשות היכר נראה לעינים שמתי ציון מסנהד' בין שני קוים מבדילים להורות שהוא כמאמר מוסגר וחדלתי לעקרו ממקומו כי כ"ה הסדר גם בכ"י ערוך] —

טַחַב [1] (לפע"ד מל"פ تكاب ארץ כלה משקה ומלאה לחות wassergetränkter, feichter Boden ולדעת רבינו קור) בתורת כהנים בריש אחרי מות [משלו משל למה הדבר דומה] לחולה הנכנס אצלו הרופא א"ל אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב, פי' קור. *[אחי"ה בתו"כ הגי' שלפנינו שנכנס אצל הרופא וכ"ה בילק' ריש אחרי מות אבל ברש"י לויקר' ט"ז, א' כגי רבינו: שנכנס אצלו רופא וכן הביא המזרחי בשם תו"כ רק ברוחב לשון באופן כי בשליש מדרגות זו חמורה מזו נכללו שליש אזהרות של מקרא ע"ש כי האריך, אבל מלת טחב לא באר, ולפע"ד הוא מל"פ הנ"ל כלומ' לא תשכב בקרקע מלא לחות ומים כי זה תכלית ההיזק לבריאות הגוף ולפי' רבינו לא מצאתי עזר כי חזרתי על כל אוצרי הלשונות ולא מצאתי טחב בפתרון קור, אבל ראה זה מצאתי כי תרג' אף ברי יטריח עב (איוב ל"ז, י"א) הועתק לפי גי' דפ' רעג"א ברם בתחבות מטרח עיבא (בנו"ג בברירותא), ונראה כי תחבותא שם מופשט מן טחב בהשאילה ללחות והבין התרג' ברי מל"פ הישנה וסנסקריט vâra, vâri בל"פ החדש' باریدن מטר עיי"ע בהר (ח"ב, כ"ד. כ"ה), או י"ל כי הבין ברי מל"פ ابر סנסק' abhra, הוצואריש abar (עיי"ע הנ"ל) פי' עב קל ואד ובאמת בל"ע طخفة (= בל"ע ופ' سحابة) אד ועב קל Dunst, leichtes Gewölk וא"כ תחבות בעצם תומו הוא העתקת ברי ושעורו אמנם כן באד יטריח והכביד ענגים עד כי מפזר הענן מטרו וזה נ"ל עיקר בפי' התרג' ועיין היטב בע' בהר. אבל בפי' תחב דתו"כ הראשון עיקר] —

טְחֹל (= טְחוֹל, טְחָלָא בל"ע طحال ובל"ס טְחָלָא Milz) מסכת סנהדרין פ' כה"ג (כ"א:) ומסכ' ע"ז פ' כל הצלמים (מ"ד סע"א) כולם נטולי טחול. ותרג' בפסוק בני הרמכים (אסתר ה', י') דאיתנטלו טחוליהון פי' מעי כמו בשר הנתון בצד שמאל כמו כבד הנתון בצד ימין בבעלי חיים. *[אחי"ה וכנ"ה בחולין נ"ג. ואלו כשרות בבהמה . . ניטל הטחול ועיין שם נ"ה. והלאה (ובש"ע יו"ד סי' מ"ג) ושם צ"ג. קרום שעל הטחול אסור ואין חייבין עליו. שם קי"א. טחלא שומנא בעלמא הוא. ברכות מ"ד: טחול יפה לשיניים וקשה לבני מעיים, ושם ס"א רע"ב טחול שוחק כלומר מביא השחוק. גיטין ס"ט: לטחלא (פירו' לחולי הטחול) ליתי שב ביני דמי' . . ואי לא ליתי טחלא (דציפרתא) [צ"ל דצפירתא] [2] דלא אפתח וכו' ונימא כי היכי דיביש האי טחלא נייבש טחליה דפלוני בר פלוניתא. ויק"ר פכ"ב אסרתי לך . . את הדם התרתי לך טחול (בחולין ק"ט: אי' כברא), והקבוץ חולין צ"ג. דמא דטחָלי, ושם קי"א. תבשילא דטחלי — מכל המקומות הנ"ל לא הביא רבינו רק זה דסנהד' ופי' בע' נטל ע"ש] —

* טָחַן (מל"מ וכן בל"ס טְחַן ובל"ע طحن שחק בריחים mit, an der Mühle mahlen) שבת פ"ז מ"ב הטוחן, ולנקבה כתובות פ"ה מ"ה טוחנת . . לא טוחנת ובבינוני פעיל ברכות מ"ג סע"א מישחא טחינא עיי"ע כשר א' משח א'. ירו' נדרים ספ"ו ד"ט. וטחינן צ"ל וטחינין עיי"ע טלפח. ובתמורת תואר חולי' ו'. תוספת' דמאי ספ"א כרשינין לעשות מהן טחינין, והוא כמו רסיסין (שם) עיי"ע כרשן וע' רם ה' והוא ל"ע طحين פי' גריסין ורסיסין.

---

[1]) ברפ"ע חוץ מרפ' אמ' ואחריו ברפ' פראג נסדר הערך ללא נכון אחר ע' טחן. [2]) וכ"ת לנכון בע' צפיר.

סנהד' צ"ו: קמחא טחינא טחינת ובשהש"ר פ' כמעט קמחא טחינא טחנת — סנהד' צ"ו רע"א הוו קא טחני קשייתא. ע"ז ס"ה: שרא למטחינהו. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג הוה איטחין בריחייא ושם: עול טחון תחותי וכ"ה בפסיקתא רב' פכ"ד ע"ש ובירו' קידושין פ"א דס"א: ושם תחתיי. ובפיעל קידושין ל"א סע"א מטחנו בריחיים. פסיקת' רבתי פכ"ד טוחנו בריחיים עיי"ע כדן. — והושאל בשבת קנ"ב רע"א עיי"ע טר ג'. ועוד הושאל בסוט' ט' סע"ב ועקרן שמשון (את שני הרים גדולים) וטחנן זה בזה, וממנו בהשאילה לעוצם החריפות סנהדרין כ"ד. הרואה את ר"ל בביהמ"ד כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה, ושם על ר"מ כאלו עוקר הרי הרים וטחנן זה בזה, והתואר טוחן (דמאי פ"ג מ"ד) והקבוץ הטוחנים (ילק' תהלים סוף רמז תר"ט) ובלא"ר טָחוֹנָא בל"ס טַחָנָא בל"ע طحان der Mahlende, Müller ורק בקבוץ טָחוֹנַיָּא ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג יאית אילין טחונייא אמרין וכו' ושם צמית לטחונייא, ירוש' קידושין פ"א דס"א: אתא מצוותא לטחונייא, ירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט סע"ד ר' אבהו מפקד לטחונייא וכו'. ושם רע"א . . אזל ליה גבי טחונייא . . ר' אבון הורי לטחונייא וכו', ירו' מעשר שני רפ"ד דנ"ד: ר' ינאי מחוי רובע חטין לחטונייא ונר' שצ"ל לטחונייא. ושם מופשט טְחִינָה פסחי' י"א. טחינה והרקדה, ושם טחינה ברחיא דיד, סנהד' ס"ב: קצירה וטחינה, ירושלמי שבת פ"ז ד"י: לא הותרה טחינה כדרכה, והריחיים נקראים מטחן, פי' כמו טַחֲנָה בל"ס Mühle וכן בל"ע مطحنة שמ"ר ר"פ ל"ו ונותנין אותו (פי' הזית) במטחן ואח"כ טוחנין אותו וכו'.

טָחַן (הושאל מע' הקודם לכנוי המשגל beiwohnen ועוד לכנוי הלימוד במשקל גרס היינו הדק היטב (fein zerreiben, lernen כפ"ק בסוטה בנמ' שמשון (סוט' י'. וכן במד"ר פ"י) ויהי טוחן בבית האסורים (שופטים ט"ז, כ"א) אין טחינה אלא לשון עבירה שנאמ' (איוב ל"א, י') תטחן לאחר אשתי — בפ' האומר התקבלי גט (גיטין ס"ז.) ר' שמעון טוחן הרבה ומוציא קמעא תנא מה שמוציא אינו מוציא אלא סובין. *[אחי"ה בשופטי' הנ"ל עזבו המפרשים פשטא דקרא מטעם שכתב הרד"ק שם אבל באיוב פירשו כדרוש רז"ל ויגיד עליו רעו ועליה יכרעון אחרין (איוב שם) וכן תרג' תשמש עם חורן אנתתי וכו', וכן בל"י μύλλειν ובל"ר molere פי' טחן ובעל כי דמה המשכב לשני טוחנות עיין ראב"ע לאיוב הנ"ל וכן נופל על לש"ע نكح, نحا, طحن פי' בעל אשה, ומזה בלא"ש Gemahl —. וכנ"ה בב"ר ס"פ מ"ה ילק' וירא רמז פ"ב ואדני זקן (בראשית י"ח, י"ב) טוחן ואינו פולט כלומ' בועל ואינו מזריע. וכן בפסיקת' זוט' מ"ה ע"ג יש לך אדם טוחן ואינו פולט ופי' בילק' חקת רמז תשס"ד יש ילוד אשה אוכל ואינו מוציא ראית מימיך אדם נותן חטים לריחיים ואינו מוציא הקמח וכו', ועיין במד"ר פ"ג, וכן דרשו באיכ"ר פ' בחורין טחון נשאו לשון נקיה הוא כד"א ויהי טוחן בבית האסורים. ובהשאילה נאמר לנושא אשה: ריחיים בצווארו קידושין כ"ט: עיי"ע ריחיים. ועוד עיין דרשת רז"ל הובא בע' בריח (ח"ב ק"צ וש"נ הילק'). — ובענין השאילה טוחן פי' למד אי' גם באיכ"ר פתיח' ד"ה ר' יהושע דריש ובטלו הטוחנות (קהלת י"ב, ג') אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר"ע וכו', ושם נמשלו ישראל בטוחנות מה הטוחנות אינן בטילות לעולם אף ישראל אינן בטילין מן התורה לא ביום ולא בלילה] —

* טחן (= סחן לפע"ד מל"ע سخن zusammensetzen) שהש"ר פ' הנך יפה (וכדין) [וכדון] אפי' את מצנעה יתהון ששים רבוא דקני לא מטחנא להון ולא נסב יתהון, בע' בצע ב' (ח"ב קנ"ה) הבאתי המקומות מהירוש' ששם מסופר כל הענין ושם הגי' וכדון אין את מבצע לה קניי וכצ"ל במדרש הנ"ל כלומ' אם אתה מכנים קנים למקום בין גבת ובין אנטיפרס (= אנטיפטרים) באותו מספר שישבו מקדם אנשים לא מטחנא להון צ"ל לא מסחנא להון כלומר אין ביכלתך להרכיב ולהעמיד הקנים זה אצל זה עד שיחזיקם מקום פנוי בין שתי ערים האלה ובאיכ"ר ס"פ בלע נשתנה הגי' ובמ"כ נדחק בפירושו.

טחף (פי' בל"ע طخف Wolke, Trauer וממנו طخفاء מי שחוטמו שחור או הוא כמו טחם בלש' ערבי أطخم שחור) בפ' ראשית הגז (חולי' קל"ו:) היו לו שני מינין טחופות ולבנות, פירוש שחורות ולבנות. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב שחופות).

טְחַר (מל"ס טְחַר לדחוק בנקבים mit dem Mastdarm stark drücken) בס"ג דהמוציא יין (שבת פ"ב רע"א) לא ליטחר [1]) פי' לא יעצם

[1]) בטעות"נו רפי' קושט' ליטהר ובכ"י א"פ ליתהר ובכ"י מ' ליתחר עיין ד"ס שבת צד פ"ז: ובכולם ט"ס ובנוי"ג ליטרח משונה מחסרון ידיעה.

עצמו מאוד לצאת. *[אחי"ה ורש"י בדפ' שונצ' לועז פריימברא והוא ל"צ ואיט' premere, drücken ונכנה מהשם טחרים לפי הקרי וכן בל"ס טְחָרָא פי' אחור ועיין התרגום לתהלי' ע"ח, ס"ה ותרג' אונק' וירו' א' לדברי' כ"ח, כ"ז ולש"א ה', ו' ט' וזולתו] —

טְ' [1] (משרש נטה biegen, beugen והשם הַטָּיָה מפורש בפנים) בהלכ' קמא דכתובות (ו':) לא כהללו בבליים שאין בקיאים בהטייה הללו בקיאים בהטייה. פי' יש בני אדם בקיאים שיבעלו בהטייה כלומ' יש מן המקום למטה כמעט ויבעלו בלא פתיחת פתח ובלא חבורה וכיון שתתכן בלא פתיחת פתח [2] ובלא חבורה נמצא הפתח והחבורה כבעילה שלא בכוונה ושרי [3]. בפ' אין עומדין בגמ' ר"א אומר בהודייה [4] (ברכות ל"ג:) איתמר [5] ר' יצחק בר אבודימי משום רבי [6] אמר הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודין אתמר רב אסי [7] אמר הלכה רבי חייא בר אבא אמר נראין, ר' יוסי ב"ר חנינא אמר מטין [8]. פי' מאן דאמר מודין סבר דברי הכל הוא בלא חלוקה, מאן דאמר הלכה סבר פליגי ופסקו הלכה, מאן דאמר מטין סבר שיקול הדעת ולא הכריעו כאחד מאן דאמר נראין כבר שקלו חכמים דבריהן וברור שנראין דברי זה [9]. בפ' מי שהוציאוהו בגמ' מי שישן בדרך (עירובי' מ"ו:) ובפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות (כתובות פ"ד:) ובפ' יש נוחלין בגמ' אחד הבן (ב"ב קכ"ד רע"ב) קא סבר מטין אתמר פי' הא דאמרינן הלכתא כר' מחברו ולא מחבריו מטין אתמר כלומר מטין לו שלא לעשות כרבי ואם עשה עשוי שהרי לא נתברר שאין הלכה כמותו כשרבים חולקין עליו. בפסיקתא דדברי ירמיה (קי"ד סע"ב וקט"ו רע"א) א"ר שמואל בר נחמני ד' הן שהן ממשפחה נטויה ואלו הן פנחס ואוריה יחזקאל וירמיה, פי' ממשפחה פחותה. — (א"ב שייך לע' נטה). *[אחי"ה עיי"ע. משפחה נטויה פי' לפע"ד טל"ע نطا פי' ערעור ומחלוקה כלומ' שיש ערעור על יחוסה ובילק' ירמיה רמז רנ"ז הגי' נכריה ובילק' רייש פנחס רמז תשע"א הגי' בזויה והוא כפי' רבינו פחותה וכגי' רבינו איתא בפסקת' דר"כ כ"י פ' ובנו"ג נכוייה ונראה שצ"ל נכריה כגי' הילק' ועיין הערה קי"א לר"ש באבער שם] —

טַט (בל"פ تاوتك = دوتا פי' שניים doppelt, zweifach) בריש סנהד' (ד':) טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע אי' רק טט בגדפי שתים ובנו"ג כגי' כ"י וכ"ה בזבחי' ל"ז סע"ב ומנחות ל"ד ר' ע"ב, ובתוספתא למנחות שם אי' יש גורסין טוט וכנ"ל עיקר והוא לשון פרסי הנ"ל והנראה עיקר הגירסא כתפי וכ"ה בפי' ר"ח לסנהד' כ"י (בקובץ כ"י אנגייליקא דע"ב סע"א) ושם אי' פוט באפריקי שתים ע"כ ואולי כתפי הוא איזה מקום אצל ים Kaspi והראיה כי פת, פות נקרא שתים אצל עם הגותיים Gothen שלועזין שתים batho וכן בל' בריטניא both (= באנגלזאקסניא butu ובסנסק' ubhayati = בלא"ש beide) וידוע כי הגותיים ישבו בקרוב ים הכספי ושם היה גם ארץ Ἰβηρική, Hiberia והוא אפריקי הנ"ל, וזה נ"ל יותר מהשערת הג' ראפופורט הובאה בגיאג' לנייבויער 418 אשר לפיה כפתי עיקר הג' והוא לש' koptisch ולפ"ז כצ"ל פט בכפתי שתים טט באפריקי שתים בהיות aft בל' כפתי שתים ובאיזה לשון אפריקיא didi שתים וכל זה קשה להלמו משא"כ לפי באורי הנ"ל שהביא ר"ע טט ופת (או טוט ופוט) כל אחד בהוראת שתיים הועתק משתי לשונות העמים הקרובים זה לזה. וכל זה רק דרוש או אסמכתא בעלמא הוא בכ"ז נתקשה כבר על גוף הדרשה בעל ד"מ קי"ג ע"ש הערה ג'] —

טט (= טוט לפע"ד מל"פ طوطی = طوطك = توتی توتك כלי זמר ביהוד Flöthe) בגמ' דפ' ואלו מגלחין (מ"ק ט"ז.) טוט אסר טוט שרי. פי' (השמטת [צ"ל השמעת] הקול המכריז בתקיעת שופר [10]) והקול המכריז בתקיעת השופר הוא האוסר הוא המתיר כלומ' אין צריך [ל'] [11]) ימים לחול עליו השמתה. זה פי' ר"ח ור' גרשם ז"ל. *[אחי"ה וקרוב לזה אי' בפירוש המיוחס לרש"י למ"ק ועיין ג"כ טור וש"ע י"ד סי' של"ד. ועוד עיין תוספ' מנחות ל"ד: ד"ה טט שהשיגו על פי' טוט אסר והיינו שני ת"ח אוסרין וכו', ע"ש וזה

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ופיזו' וויניצי' ואי"נו ובכל כ"י ערוך ורבינו הביא רק אות א' מהשרש עיין מ"ש במבוא צד X. [2]) בכ"י ה"ב וכיון שיתכוין להיות בעילה בלא פתיחת פתח. [3]) ועיין שט"מ כי האריך יותר. [4]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ערוך. [5]) וכ"ה בב"נ ובכ"י מ' ובנו"ג, בט"ס דאתמר. [6]) וכ"ה בכ"י מ' ושם אי' משום רבינו. [7]) וכ"ה בב"נ. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' וכ"ה בב"נ ובדפ"ר אבל בשדפ"ע משובש: דברי ר' יוסי ב"ר חנינא דאמר מטין. [9]) ועיין תוספ' עירובין מ"ו: ד"ה רבי אסי ותוספ' ר' יהודה החסיד לברכות הנ"ל. [10]) כן הוא בכ"י ל"ד ובדפ"ע הגי' פי' תקיעת השופר היא השמתה [11]) כצ"ל.

מע׳ הקודם לזה כלומר טוט שנים והדין עם בעלי תוספות כי טוט של ערך הנוכחי הוא מלש׳ פרסי הרשומה פירוש א ב ו ב והושאל להשמעת קול השופר] —

טיט (מל״מ נרדף עם חמר Schlamm, Lehm וכן בל״ע صوبطة, طاءة) ביש מעלין פ״ז במקואות (מ״א) ובפ״ק בסוכה בגמ׳ דסמך העושה סוכתו כמין צריף (סוכה י״ט רע״ב) טיט הנרוק יוכיח שמצטרף למ׳ סאה והטובל בו לא עלתה לו טבילה. פי׳ כגון מקוה שיש בו מ׳ סאה מכוונות ומימיו עכורין ואינן זכין ואלו רוצין להפריד מים זכין לבדם היו כב׳ כל׳ ס א י ן [1]) והשאר יהיה טיט הוא הנקרא טיט הנרוק כיון שמריקין את המים יורק הטיט עמהם ויוצא עם המים מפני שהוא מעורב במים [2]) הטובל במ׳ סאה מכוונות שיש בהן הטיט הזה תעלה לו טבילה ויטהר ואלו היו מ׳ סאה כולן טיט הזה לא היה כשר לטבול בו והטובל בו לבדו לא עלתה לו טבילה [3]). ובפ׳ אלו חוצצין (שם פ״ט מ״ב) איזהו טיט היון זה טיט הבורות שנא׳ (תהלים מ׳, ג׳) ויעלני מבור שאון מטיט היון. טיט יוצרין [4]) כמשמעו. פי׳ עושי כלי חרש. *[אחי״ה וכן הביא רבינו משנ׳ דמקואות פ״ט מ״ב בע׳ בר ז׳ (בח״ב קע״א) והח׳ לעווי בע׳ טיט טעה לומ׳ כי זה הפי׳ שייך לרבינו בע׳ בר הגולה ונעלם מעיניו כי היא משנה ערוכה במקואות שם אשר הביא החכם הנ״ל בעצמו! — וכנ״ה במקואות פ״ב מ״ו עיי״ע סנק, שם מ״י עיי״ע חבית, ושם פ״ז מ״ז וב״ר ס״פ ל׳ טיט עבה, מכשירין פ״ג מ״ה עיי״ע טן א׳. — וממנו ה פ ע ל טייט והשם טיוטא עיי״ע טייט] —

* טיט רוח רע מל״פ עיי״ע בר טִינָא ח״ב קע״ו.

טוטלא (der Traubenkamm) תר״י לא תעולל (ויקרא י״ט, י׳; דברים כ״ד, כ״א) לא תבערון טוּטָלְוָתהוֹן. *[אחי״ה רק בקבוץ א״כ תהיה היחיד טיטליתא והוא לפע״ד מל״ם טוטיתא פי׳ אשכול וכן העתיק הפשיטא אשכול (ישעי׳ ס״ה ח׳) ול׳ נוסף באמצע ודוגמתו כמלת חוּמְטָא בל״ם חוּלְמְטָא] —

* טטלפוש (שם מקום) רב איקלע לטטלפוש וכו׳ רש״י הביא רק המלה בלי שום פירוש וכונתו רק להורות על הגי׳ ובאמת בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקא דשכ״ד): הגי׳ לטלטל לפוש ונראה עיקר כי Thiluta היה שם מקום במיסופוטמיא דרומית ונקרא ג״ב Olabus עיין מאננערט גיאגר׳ ח״ה ב׳, רל״ח ונ״ל כי ל׳ בסוף התיבה לטלטל בא מראש תיבת לפוש ועיק׳ צ״ל איקלע לטלט לפוש והם שני שמות הנ״ל Thiluta = Olabus ואח״כ הדביקו לתיבה אחת ושבשו טטלפיש. ונייבויער גיאגראפי׳ 392 הגיה ללא נכון טולשפט כדי להשוותו עם Thilsapata.

* טטפראות (= טֶטְרַפְּרָאוֹת מל״י τετράποροs = mit vier Wegen, Gängen טֶטְרָאפִילוֹת = vierthorig, τετράπυλοs) ב״ב ע״ה: עתיד הקב״ה להוסיף על ירושלים וכו׳, עד אלף ושני (שילה) [צ״ל שילין] [5]) טטפראות כבר פירשתי בע׳ גוננא. גוניא ע״ש ובנו״ג טוטפראות וצ״ל טטרפראות, כלומר מבוא היוצא ומתפרש לארבעה דרכים ואחד הוא עם טטראפילות מל״י הרשומה כלומ׳ מבוא שיוצא לארבעה שערים או מל״י vierfältig, τετράπλοοs שיוצא ופותח לארבע רוחות כה״ג בע׳ טפף ובנו״ג במדרש שו״ט סוף מזמור מ״ח וילקוט תהלים רמז תשנ״ו טטפראות וצ״ל טטרפראות וכצ״ל בב״ב הנ״ל ובילק׳ זכריה רמז תקס״ח הביא בשם ב״ב הגי׳ טטרפאות וצ״ל טטרפראות ורבינו בע׳ טפף לא הביאו ושם הביא גם ירו׳ כלאים פ״ד דכ״ט: טטפראות שבכרם אבל בנו״ג יותר טוב טיטרפליות שבכרמים וכ״ה בירו׳ עירובין פ״א די״ט ע״ג טטרפליות שבכרמים וכ״ה בירוש׳ סוכה פ״א דנ״ב. טיטרפליות (שבכרכים)

---

[1]) כ״ה לנכון ברפ״ה, ובשרפ״ע אי׳ רק כלי וכ״ה באו״ז הלכי מקואות סי׳ של״ז ס״ק י׳ בשם הערוך אבל מכ״י ערוך מוכח כגי׳ דפ״ר רק שם בכמה טעיות וז״ל כ״י ו״ו א׳ הא כלומר מי בכי סאה ובכ״י ו״ו כי היו כלומר בכי סאה ובכ״י היו כ״ב כיר סאין! ובבולם צ״ל היו ככי (= ככ״ף) כלי (= כלמ״ה, ובכ״י ע׳ משובש כלומר!) סאין. [2]) מפי׳ רבינו מוכח הגי׳ נרוק ברי״ש ובכונה הביא רבינו מזה הטעם ע׳ נרוק להורות על הגי׳ ברי״ש וכ״ה במשניות מקואות ובסוכה שם ופירש״י שם טיט הנרוק שראוי להריקו מכלי אל כלי ועיין ג״כ פי׳ הר״ש לסוף פ״ז דמקואות (מ״ז) והגירסא ברי״ש איתא גם בפי״מ להרע״ב בפיר׳ רפ״ז רק שם מבואר נרוק הרקיק כמו הרוק ואחריו נמשך רע״ב במקואות ובתוי״ט לא העיר על מקורו אבל בזבחים כ״ב. איתא בג״מ ברש״י ובתוס׳ טיט הנרוק בדל״ת וכ״ה ברי״ש במקואות פ״ב מ״י ובדפוסים הישנים בסוכה י״ט רע״ב וכן בפירש״י אבל מתוך פי׳ נראה ברור שהוא גרס כרבינו ברי״ש ובזבחי׳ פירוש רש״י אליבא שתי הגירסאות ובזה מיושב צ״ע שהניח הגרי״ב בגליון דש״ס זבחי׳ שם. [3]) כל זה הביא האו״ז הנ״ל רק הוא הוסיף להביא לראיה מקואות פ״ב מ״י מן מקוה שיש עד סוף המשנה ואח״כ הביא כמו בערוך מקואות פ״ט מ״ב מוכח מזה כי הערך הנוכחי בשלמות יתירה היה לפניו. [4]) בנו״ג היוצרין וכ״ה באו״ז שם. [5]) וכ״ה בערך טפף.

[צ"ל שבכרמים] כלומר מבואות שבכרמים שפתוחות לארבע רוחות ויוצאין ובאין שמה לכל צד ופנה. ודע כי בדפ"ע הראשונים הובא ערך טטפראות אחר ע' טפף ובטעות נפרד ממנו וצריך לסדרו עם ע' טפף וכ"ה בכ"י ערוך עיי"ע טפף. ולכן הסכילו עשה בדפוס אמש' ופראג להעתיק ערך טטפראות ממקום מושבו היינו מע' טפף ולהעריכו בע' מיוחד באופן שראש הערך מקוטע ורמ"ל הוסיף חטא על פשע בהגהותיו ותקוניו בפנים הערך, וכן לא יעשה!

טֹטֶפֶת (Amulet, Stirnband עיין בפנים) בפ' במה אשה (שבת פ"ו, מ"א) ולא בטטפת ולא בסרביטין [1] פי' טטפת וסרביטין כך שמן בל' הקדש [2]. ואפזייני [3] הן [4] הוא טוטפת ואמאי קרי ליה טוטפת שמונחת במקום תפלין וכבר פי' ר' אבהו (שבת נ"ז:) טוטפת המגעת מאזן לאזן ולעולם [5] במקום טוטפת. סרביטין המגיעין עד לחיים וסרביטין הן כמין שלשלאות של זהב וקבועין בטוטפת ותלויין מצדעיה ועד לחייה ובסופם רמונים של זהב פ"א (?) בע' אביזייני [6]. פארך חבוש עליך (יחזקאל כ"ד, י"ז) תרג' טוטפתך. *[אחי"ה תמצית ערך הנוכחי כבר פי' רבינו בע' אב א' וא"כ קצ"ע למה הכפיל רבינו באורו בע' הנוכחי ועוד יותר קשה הסיום פ"א בע' אביזייני לכן נ"ל ברור כי צ"ל ס"א בע' אביזייני וכונתו על מה שפי' כאן כי אפזייני הן הוא טוטפת סיים כי ס"א הוא אבזייני וכ"ה אמת ומה שמפלפל בעל למוד ערוך לשבת רק חדודא בעלמא הוא דאדרבא גם תיבת ולעולם במקום טוטפת נ"ל להגיה ככה: ולמעלה כדאי' בע' אב א' ע"ש בדבור והיא נקראת טוטפת מפני שנתנת למעלה מן המצח, אבל היותר נ"ל כגי' כ"י ה"ב שלי' שם תיב' לעולם וכן לי' התיבות פ"א בע' אביזייני. ובעל הגיון שלמה חזר ממה שכתב כלמוד ערוך הנ"ל —. ומה ששנה רבינו פירושו פעמים נ"ל כונתו לרוחב ביאור סרביטין שהאריך בו כאן ולא בע' אב וכן רומז בע' סנבוטין על פי' של ערך הנוכחי. — ובענין גזרת המלה טטפת של מקרא כבר הארכתי בחבורי על העתקה הפרסית לריב"י טאווס צד קכ"ט והלאה כי עיקרה מל"ע طاف ענין קשר ועפ"י זה העתיקו ע' זקני' ווואלגאטא וכנראה אחריו נמשך גם הירו' דשבת פ"ו ד"ז ע"ד וז"ל ולא בטוטפת ר' בון בר חייה קובטירה דבר שהוא נותן במקום הטוטפת והביאו רבינו בע' קבטרא ולא פירשו ונ"ל ברור שהוא ל"פ کیوتر מצנפת הראש Kopfbund שהולך וסובב הראש כמו עגול לקשור שערי הראש והה' לעווי ובעל השגתו ה' פליישער נדחקו עד מאוד. ובהיות מצנפת כמו פאר (עיין שמות ל"ט כ"ח) ופאר תפארת הראש הוא (עיין יחזקאל מ"ד, י"ח) לכן תרג' פארך (יחזקאל כ"ד, י"ז) ע"י טוטפת וכונתו על תפילין עפ"י כתובות ו': מ"ק ט"ו. ועוד עיין ערך תפל ג'. והקבוץ טוטפן בהוראת תפילין אי' ג"כ בתרג' ליחזקאל כ"ד, כ"ג ולאסתר ח', ט"ו וכן העתיקו טוטפת של מקרא התרגומים תפלין וכ"ה בהעתקה פרסי' לטאווס [7]. וכל זה אליבא דהלכתא כי טוטפת הוא תפילין. והחכם לעווי בעמת"ל ע' טוטפת החליט כי בל תמצא בלשון עברי החדשה (היינו לשון חכז"ל) טוטפת בהוראת תפילין ונעלם מעיניו תלמוד ערוך ביומא ל"ג: והבאתיו בע' דרעא ע"ש ובמ"ק כ"ו. קם ר' אבא לאפנויי [8] שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא אתאי בת נעימתא בעי למיבלעיה הרי שטוטפת הוא תפילין וכה"ג בפירוש בירו' מ"ק פ"ג דפ"ג סע"ב באותו ספור: אתת נעמיתא וחטפת תפילוי דרב הונא בר חייה ועיין טור יו"ד סי' ש"מ ובית יוסף שם שהביא בבלי וירו' ועיין באו"ז הלכ' אבילות ס' סי' ת"ח שפי' גמר' דמ"ק כדברי עצמו בזה"ל אבל בפתאום אם באה בת היענה ובלעה תפילין וכו'. — ועוד ראיתי להעיר על גזרת טוטפת שהוא לדעת גיזיניאוס מל"ע طاف פי' הלך בעגול וחזר חלילה ולפ"ז לפע"ד טטפת מבנין שני تطويف rings umgeben שמר מכל צד ובעצם ראשונה היתה הוראת המלה לפי זה ענין שמירה וקמיע Amulet לכן פי' רב יוסף בשבת נ"ז: טוטפת ע"י חומרתא דקטיפתא כלומ' קשר שתולה האשה בצוארה לקטף את העין שלא תשלט בה עיי"ע חמר ט' בפ"א: והשתא דאתינו להכא ארהיב בנפשי עוז לומר כי גזרת תפילה, והקבוץ תפילים תפילין איננו מל' פלל כדעת התוספ' למנחו' ל"ד: ד"ה לטוטפת וע"ש שאר גזרות הדחוקים כי אם מוצאה מלשון יונית διαφυλάττω פי' נצר ושמר וכן העתיקו ע' זקנים יצרנהו (דברים ל"ב, י') ושרש שמר (דברי'

1) ובע' סנבוטין גרס בנו"ן ע"ש. 2) עיין במבוא XI. 3) כ"ה לנכון בדפ"א וכ"ה בכ"י ו"ו ב' ול"ד, ובכ"י ו"ו א' ואפדני ועיי"ע אב א' וע' אפדייני וע' אפזייני ומ"ש, ובכ"י ה"ב כט"ס ואפזייטהן וצ"ל ואפזייני וסוף התיבה הוא מלה בפני עצמה ואסטיטהן בדס"ר ונשתבש בדפ' פיזי ודפו"ו ואסטיטין צ"ל ואפזייני הן. 4) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכצ"ל בכ"י ה"ב, ובדפ"ע חסר. 5) עיין מ"ש למטה ובכ"י ה"ב לי' ולעולם. 6) כלומר בע' אב א' וכל הפי' ההוא הועתק מפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא). 7) היהיר טוטפתא הוא העתקת אצעדה (ש"ב א', י'): 8) כ"ה בגי' כ"י מ' ובכ"י ב' ובע"י וכן הגיה הגריי"ב.

ז', י"ב, ירמיה ג', ה'. משלי ו', כ"ד; איוב ב', ו') וממנו נבנה השם φυλακτήρια (בברית חדשה מתיאוס כ"ג, ה', אבל בן מתתיהו בקדמוניות ד', ח', י"ג עוד לא ידע מלה זו עי"ש היטב) להוראת תפלין כלומר שמירה היינו מהנזיקין וכדומה וכן אי' בתרג' שה"ש ח', ג' אנא קטרא תפילין וכו' דלית רשו למזיקא לחבלא בי וגדולה מזו מצאתי בשקלים פ"ג מ"ב (הובא בע' תפל ג') אין התורם נכנס (לעזרה) .. לא בתפילין ולא בקמיע ועיין פי' רע"ב הרי תפילין כמו קמיע וכן אי' הפעל קמע אצל תפילין בכורות ל' סע"ב היתה קומעת לו תפילין על ידו עיי"ע קמע ומו"ע שם. יצא לנו מכל זה כי הוראת טוטפת קשור או של מצח כגון מצנפת ותכשיט ראש האשה או תפילין פאר הישראלי או קשור של קמיע והושוה לעצם הוראת תפלין היינו שמור, ובזה נבין פלוגתא דרב יוסף ורב יהודה משמיה דאביי בשבת נ"ז: על בוריו כי רב יוסף דרש הוראת טוטפת בפתרון קשור קמיע ואביי הבינו בפתרון קשור תכשיט מצח ע"ש וזה כפתור ופרח הוא. — ובענין דרוש דר"ע טט — פת עיי"ע טט] —

טֶטְרַאמוּלִין (מל"י האמצעי' τετραμοῦλα Gespann von ארבע פרדות (vier Maulthieren) מדרש שמ"ר פ' לך רד (פמ"ב) ואני חוזר בטטראמולין שלי פי' מרכבה ומלה זו מורכבת מטרא בל"י ארבע, מולין בל"ר פרדות. *[אחי"ה וכן פי' הרמב"ן בשמות ל"ב, א' בשם רבותינו למדו אותנו הענין הזה ע"ש וסיים טטראמולין ארבע פרדות טטרא בל"י ארבע . . מולין פרדות . . משל לארבע חיות הנושאות המרכבה וכן הביא בשם הרמב"ן פי' רבינו בחיי בסדר כי תשא צד ס"ו ע"ג דפ' ווארשא. וכנ"ה בתנחומא תשא סימן כ"א ואני יורד בסיני בטטרמילין שלי ובשמ"ר פ"ג אני יורד בטטראמולי שלי, ושמ"ר ס"פ מ"ג והם שומטין אחד מן טטראמולין שלי וזה עיקר הגי' והורכב משתי מלות יונית הנ"ל כי ל"ר mulus הועתק ג"כ לל"י אמצעי' μοῦλος, μοῦλα והמלה הזרה בתחלת הערך היא הקבוץ העברי] —

טְטְרַג (לפע"ד מל"י δέρω בלש' עבר δέδαρκα das Fell durchgerben, durchprügeln) בס"ג דפרק כיצד מעברין (עירובין ס"א.) טטרוגי מטטרגי להו בני גדר [1]) לבני חמתן, פי' מכין [2]) היו בני גדר לבני חמתן. *[אחי"ה וכן פירש"י מכין והורגין ובדפוס שונצ' יותר טוב מכין וחובטין היו וכו'. וכנ"ה בעירובין שם כי אתו בני גדר להמתן נמי טטרוגי טטרגי להו [3]) ושם: השתא נמי מטטרגי בני חמתן וכו', ובכ"י מ' ונטטרגינהו בני חמתן ובדפ' שונצ' אי' בתמורתו: קיימו עלייהו ומחי להו ולפי זה אולי י"ל כדעת הח' לעווי מל"ע طرق überfallen, schlagen עיי"ע טרק ג'. ובע' רקע האחרון פי' רבינו התריגו לפיחמין (עירובין נ"ג:) הכו הפחמין שברו אותם מלש' טטרוגי מטטרגי להו ע"כ] —

טֶטְרַגוֹן (א') מל"ם טֶטְרַגְוֹנוֹן מל"י τετράγωνον vierwinklig (ב') מל"י -τετρα = τετράκις vierfach χῶς) ככר פירשנו בע' דגון. *[אחי"ה ושם הביא רבינו דוגמאות מנזיר ח': וב"ב קס"ד: וכנ"ה בהוראת מארבע זויות ירושלמי שקלים רפ"ו דמ"ט ע"ד וירו' סוט' פ"ח דכ"ב רע"ד מזה ומזה הם כתובים (שמות ל"ב, ט"ו) טטרגונה כלומר מד' צדדים עיי"ע כתב ובשהש"ר פ' ידיו בט"ס מטרונא ועיי"ע מטרונא ושם פ' כמגדל באנוי לתלפיות (שה"ש ד' ד') מטרגונון, ובהוראה שנית מטרגון מל"י הנ"ל והברת גון היא כהברה פרסית گان, گانه ד"מ چهارگان = טטרגון ארבע פעמים וגם מספר מרובע עיי"ע דגון וש"נ. וכנ"ה שו"ט מזמור ע"ח פ' ישלח בם: את היד הגדולה (שמות י"ד, ל"א) היד חמש אצבעות ר"א אומר טטרגון היה על כל אחת ואחת הרי ארבעים מכות במצרים ועל הים לקו מאתים מכות] —

טֶטַרְטוֹן (בל' יונית τέταρτον רביעית וכן Quart ἡ τετάρτη) ירו' דפסחים פ' ערבי פסחים (פ"י דל"ז ע"ג) כמה הוא שיעורן של כוסות רב מנא אמר טטרטון פי' בל"י רביעית. *[אחי"ה בנו"ג טיטרטון ורביע ובירו' שקלים רפ"ג דמ"ז סע"ב הגי' רבי אבין אמ' טטרטין ורביע ובירו' שבת רפ"ח די"א ר' אבון אמר (טיטרטין) [צ"ל טיטרטון] ורביע, כלומר חמשה חלקים מששה עשר (5/16) של לוג] —

טטרונא (?) (לדעת ר"ב מנוקב מל' יונית τετραίνω durchbohren אבל עיין בסוף הערך) מדרש שה"ש ידיו גלילי זהב: משני עבריהם מזה ומזה (שמות ל"ב, ט"ו) טטרונא, פי' בל"י (מטקב) [צ"ל מנוקב] משני צדדיו. *[אחי"ה כונתו על ל"י הנ"ל כדעת הח' אייזלער בט"ר ח"א, נ"ג, אבל בע' טטרגון כבר ציינתי הגי' המוטעת

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והח"ב ול"ד ועיי"ע ירי, גדור בח"ב רמ"ט. ובדפ"ע בט"ס גרד. 2) בכ"י ו"ו בט"ס מכוונין.
3) כ"ה בכ"י מ' בד"ס צד קכ"ב:

טטרוגא כ"ה לפנינו ור"ב שנה הגי' מפני שחשב נזרת המלה מל"י הנ"ל ולא היא כי אם טטרגון ע"ש ובמ"כ לשהש"ר הנ"ל] —

טטרם (=טִיַטְרוּס לפ"ד מל"י διάτρητος, διατόρος פי' מנוקב durchbohrt) בפ"ב בכלי' (מ"ו) (טוטרס) [וצ"ל טיטרוס] [1]) ר' אליעזר ב"ר [2]) צדוק מטהר ור' יוסי מטמא מפני שהוא כמוציא פרוטות. פי' „הוא כלי של מתכות מנוקב מלמטה ב כ' [3]) נקבים כמלא נקב מחט ומלמעלה נקב אחד כמלא כוש ואם הוא מלא מים ומשים אצבעו על הנקב של מעלה כדי שלא ישלוט בו הרוח עומד המים ואינו יורד [4]) וכשמסיר אצבעו שולט בו הרוח ויורד המים. כמוציא פרוטות טיפה אחר טיפה". וכעין פי' זה פי א ר ק [5]) בע' דיופי ו א ר פ כ ס במקומו [6]) *[אחי"ה ודע כי פי' רבינו הועתק ברוב מנינו וברוב בנינו מפי' סד"ט לרה"ג שהעתקנו בע' דיופי ע"ש וכאן אוסיף תחלת פירושו (צד ד) וז"ל טיטרוס ל"י פי' הוא דיופי שאמר (עירובין ק"ד.) מעלין בדיופי בשבת ופי' בל' פרס פישבראין אלא של שדיופי של מתכת וכו' ותחת פישבראין נ"ל שצ"ל פינשאן או פינגאן עיי"ע אדק ששם העתקנו פי' הרשב"א והוא הזכירו בשם ר ה"ג רק שם בט"ס פנאגן וצ"ל פנגאן. ובענין ל"י הרשומה עיין ג"כ ע' דייטרוט ומ"ש. ובפי' פרוטות הלך רבינו בשטתו בע' פרט ד' וכן פי' רע"ב רק נתן טעם אחר לדעת ר' יוסי ועיי' תוי"ט שם. ובגוף הענין פי' גם הרמב"ם טיטרוס כפי' רבינו ומכנהו מזה מים Wasserspritze עיי"ע אדק וכל הפי' ההוא הועתק מפי' ר"ח לעירו' (נדפס מכ"י בש"ס ווילנא)] —

☞ **טטרפליות** (עיי"ע טטפראות) *[אחי"ה עיי"ע הנ"ל אצלינו לעיל וע' טפף אצל רבינו] —

* **טיאונום** ירו' גיטי' פ"ד דמ"ה ע"ד עיי"ע אנדכתרי ובדרכה של תורה לפיניליש 75 הגיה במקום הרנירק טיאונום של ירו' כזה: אנדוקטא וקינס vindicta, census והוא הנכון ועיי' מ"ע לבריללח"ה 119.

* **טַיְידוֹן** (לפע"ד מל"י ἀοιδός משורר Sänger) במדריש (הובא מרוו"ה לפיוט ישחרית דיו"כ המתחיל כי ארוקי) אי טיידון אי פייטון (ποιητής) כלוטי ר' אלעזר בן דטא נקרא טליין ומשורר ובפסקי התוספ' הובא בתוי"ט למדות פ"א מ"ג הקבוץ: הני טייד ופיוטי רגילי בהו קמא ריש גלותא ועיי' תוי"ט שם. ולפע"ד הוא מל"י הרשומ' וט' אולי משובש מא' או בא להקל על המבטא.

☞ **טַיְיזָן** פי' تاز בל"פ ענו ein Demüthiger עיי"ע גרדון) מסכ' ע"ז פ' אין מעמידין (כ"ז.) גרדנא דלא טייזן שתא בציר משניה פירש"י עניו עיי"ע גרדן. *[אחי"ה צ"ל גרדון ושם שתי גירסאות הראשונה הובאה בתוספ' ועתה מצאתיה גם בכ"י ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף ט"ז.) וז"ל אמר רב פפא [7]) היינו דאמרי אינשי גרדנא דלייט מזליה שיתא בצירה ליה מן שניה ע"כ. ובגי' שניה דלא טייזן ובכ"י ש"ס טייזאן והוא מל"פ تاریان נמהר להשיב übereilt או כגי' אגה"ת טייזא והוא ל"פ تاز עניו] —

טייט (נבנה מין טיט mit Thon bestreichen או כמו דייט מל' דיו mit Tusch überziehen) דמטייט ליהו (כ"ב קס"ג.) ס"א דמדיית ליה וכבר פירשנו בע' דְיוֹ.

טיטויא (טיוטא) (לדעת רבינו מסתר Geheimes, Verborgenes ולפע"ד הוא ל"י פי' תרנגולת עיי' מ"ש בפנים) בויק"ר קדושים תהיו (פכ"ה) מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ה, ל"ו) בטיוטא. ולחם סתרים ינעם (משלי ט', י"ז) תרג' ולחמא דטיוטא בסימא. *[אחי"ה בכ"י ו"ו ול"ד בפנים ובתחילת הע' טיוטא וכ"ה בפעם ראשונה כפנים בדפ"ר אבל בדבור המתחיל טיטויא וכ"ה בפעם שנית וכ"ה בר"ה בכ' ה"ב ובשדפ"ע תמיד טיטויא ובנו"ג בויק"ר בטויא ובתרג' דפ' רגיא כגי' רבינו אבל בשד"פ תרג' טיטורא ובכ"י תרגום טימורא ונ"ל שהוא עיקר כי טמר בל"ס כמו טמן בל"מ ענין שמירה והסתירה ונ"ל לגי' רבינו טיטויא או טיוטא מל"ר das Verbotene, vetitum בהיפך האותיות וטעם לחם סתרים ינעם בעצם תומו כמשל רומי nitimur in vetitum נשענים אנחנו על האסור. ואם גי' ויק"ר עיקר אז גזרת הטלה מל"ע עיי"ע טויא אבל פתרונה: מכוסה ונקמט ובהשאילה נסתר נופל על לשון התרג' הנזכר בע' הנוכחי ולא על ויק"ר הנ"ל ואף אם נסיתי חילי לבאר עפ"י גזרה זו גם בויק"ר בכ"ז נ"ל עיקר בויק"ר גי' רבינו טיטויא והוא לפ"ע מל"י τιτθάς, τιτθή Haushenne, פי' תרנגולת

1) וכ"ה בכ"מ בכלים בפי' רה"ג רמב"ם ור"ש אבל נ"א במשניות סיטרות וכן העתיק רע"ב. 2) בנו"ג ר' אליעזר בר. 3) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בפי' רה"ג בעשרים ובפי' הר"ש בשם הערוך הרבה, ובדפ"ע אחרים נשמט בטעות. 4) כ"ה בדפ"ר ובדפ' פיזי ואינן יורדין ובשדפ"ע עומדין . . ואינן יורדין. 5) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והי"ב וכ"ה בע' ארפכס (ח"א ש"א) ועיי"ע ארק (שם ל"ו) ובדפ"ע ובכ"י ו"ו בי בטעות ארק. 6) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' ה"ב ל"ד וב"ר ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ל"י בטעות ובכ"י ב"ר אי' הוספת מבורך הסופר בזה"ל: ואני מבורך אמרתי וכו' עיי"ע אינוס בח"א קנ"ב. ושם העתקתי. 7) ל"י לפנינו אבל אי' באה"ת וכ"י ש"ס בר"ס לע"ז צד ל"ב. ולא העיר על פי' ר"ח.

ודרש בטוחות מל"ע ديك בקבוץ ديوك וכן בלש' הונגרי tik, tyuk תרנגולת ומעתה מה מאוד נכון כי דרש שכוי (באיוב שם) ג"כ במובן תרנגולתא (וכ"ה כידוע בברכת הנותן לשכוי בינה) ועל זה הביא תיכף המאמר הדא תרנגולתא כד אפרוחיה דקיקין היא מכנשא להון ויהבת להון תחות אגפיא וא"כ על טבע זה שהתרנגלת מאספת אפרוחי' הקטנים תחת כנפיה ומחממת אותם דרש מי שת בטוחות חכמה וזה ברור ובהיר הוא — וקרוב לגי' רבינו אי' באסת"ר פ' בימים הן דמלכא שארי טיטיון אבל עיקר הגי' עיי"ע טמיקון] —

* טִיטוּס (מלך רומי הידוע Titus) גיטי' נ"ו: עיי"ע אספסיאנוס, גרגתני, נגר ד', ובסוט' מ"ט. בפולמוס של טיטוס צ"ל קיטוס Quietus כהוכחת הח' גרעטץ קורות היהודים ח"ד ב' הערה י"ד צד ת"מ והלאה. — תרג' איכ' א', ט' טיטוס ואספסינוס.

* טִיטָס (שם פרטי Τίτος, Titus) ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג, ירו' שביעי' פ"ה דל"ו. ירו' ביכורי' ספ"ג דס"ה ע"ד, ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה ע"ד ר' יודה בר (בן) טיטס. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג ר' חייה בר טיטס.

* טייא עיי"ע טייע.

* טֶיְכוּס (פי' בל"י τεῖχος חומה Mauer) עיי"ע טכסא כי רבינו גרס בלא יו"ד אבל עיקרו ביו"ד.

טַיֵּיל (בל"ם ההליכה לשעשוע lustwandeln, sich ergehen) בפ' כירה בגמ' אנשי טבריה (שבת מ' ע"א ורע"ב) אבטאוּת [1]) של כרכים מטייל בהן כדרכו [2]) ואינו חושש [3]). פי' מהלך. בס"ג דפ' הישן (סוכה כ"ח:) ומטייל בסוכה. ובר"ג דפרק סדר תעניות האלו (תעני' כ' סע"א וש"נ) ומטייל על שפת הים [וכו'] [4]) והיה מטייל אחריו (שם רע"ב). ובגמ' דשלשה מלכים בחלק (סנהדרין ק"ב.) ואני ואתה נטייל בגן עדן. וחוג שמים יתהלך (איוב כ"ב, י"ד) תרג' ותקוף רומא דשמיא יטייל. *[אחי"ה והרבה בתרג' אבל רק בתרג' ירו' עיי' הדוגמאות בעמת"ר ללעווי ע' טייל. וכנ"ה בירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג היה מטייל עמו ושם פ"ג ד"ו. הוו מטיילין באילין פלטיותא דצפורי, ירו' נזיר פ"ז דנ"ו רע"א הוון מטיילין בפלטייא דקיסרין, ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: הוון מטיילין באילין כנישְׁתָא דלוד. יבמו' ק"ד רע"א וליטיילו התם. פסיקת' רבתי פכ"ג יצא לטייל בתוך כרמו. ויק"ר פ' כ"ז טייל אחרינו.. התהיל מטייל אחריהם. ב"ב צ"א: מטיילין ט"ס עיי"ע טלי ב' וצ"ל מטללי אבל בכתובות ס"א: ס"ב. הטיילין הוא התואר מפעל טייל כלו' הבטלנים שהולכים לשעשוע והתוספות כתובות ס"ב. ד"ה טיילין פירשו מלשון טולא וכן ציין לו רבינו ע' בפני עצמו בע' הבא אח"ז ופי' שלן בְּצֵל וכן בב"ר פע"ו הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת והובא ברש"י וישלח ל"ב ט"ו ע"ש היטב ובירו' כתובות פ"ה ד"ל: ושם הסיום אילין ת"ח לא מסתברא מיעבדינון בטילין ע"כ הרי שהטיילים מיעבדינון בטילין. והיחיד כתובו' ס"ב סע"א הטייל ופועל ובתרג' איוב כ"ט, ט"ו עיי"ע תייר והקבוץ ארמי ירו' נדרים פ"ג דל"ח. באילין טלְיָיתָא וכו' כלומ' באנשים הפנויים מהמלאכה] —

טייל (לפע"ד מע' הקודם אבל לדעת רבינו מל' צֵל כלומ' הלן בצל der im Schatten, seines Zeltes, ruht) בפ' אעפ"י (כתובו' ס"א: במשנ') הטיילִין בכל יום. (ושם בגמ' ס"ב.) מאי טיילין אמר רבה [5]) בני פירקי כלומר תלמידי חכמים שבכל יום הולכין ללמוד תורה וחוזרין ולנין בביתם עונה שלהם בכל יום הואיל ושכיחי בביתם א"ל אביי וכו' עד שמנדדות שינה מעיניהן כלומר לעשות מלאכה ולזון בעליהן ואת אמרת שמתעסקין באלו הדברים בכל יום אלא אמר אביי וכו' עד וגני בטולא דאפדניה ועל כן נקרא טייל שלן בצל אפדנו. (שם סוף העמוד) איכפל תנא לאשמועינן טייל ופועל, פי' איכפל בי"ה דאמרי המדיר את אשתו שבת אחת לאשמועינן טייל ופועל שאין בכל החשובין במשנה שחייבין בעונה בכל שבת ושבת אלא הטייל בכל יום והפועל פעם אחת בשבת או שנים אם עושים בעירם אבל האחרים שאינן חייבין בעונה בכל שבת אמאי יוציא אפי' לאהדורה אינו חייב לה פרקינן לה ממתניתין דקתני המדיר אכולהו ואקשינן והא ספנין לששה חדשים קתני [6]). *[אחי"ה עיי"ע הקודם לזה כמ"ש כי התוספ' הלכו בשיטת רבינו בפי' המלה וכן מוכח משט"מ לכתובו' שהביאו לשון התוספות קצת באריכות יותר, ושם הובא גם פירש"י לפי מהדורא קמא וקרוב הוא לפי' הערוך בענין בני פירקי, ועוד הובא' שם בד"ה איכפל שיטת תלמידי ר' יונה ופי' הנ"ל קרוב לפי' רבינו דכאן] —

* טִילָא עיי"ע טלא.

---

[1]) כ"ה בדפ"ע וכ"ה בע' אבט (בח"א, ו') וכ"ה בכ"י וי"ו ב', ובכ"י וי"ו א' אבטיאות ובכ"י ה"ב אמבטאות וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"נ אמבטיאות ובדפ' שונצי' אמבטיות ועיי"ע אמבטי (ח"א קי"ב:). ומ"ש ברולל במ"ע שלו ח"ה 117 אין נ"ל. [2]) לי' בנוסח' אבל מפירש"י לשבת שם ד"ה אמבטיאות מוכח כגי' רבינו. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו. [4]) השלמתי כי כונת רבינו על המשך הספור שם בקה כ' רע"ב. [5]) כרפ"ר רבי בקו על הבית ובנו"נ רבא. [6]) בנו"נ קאמר.

* טִילוּי (פי' בל"ע طولی מעמד גדולים vornehme Stellung) בקהל' רב' ר"פ והסר: א"ר לוי כל טילוי סירוי וכל סירוי טפשן פי' לפע"ד כל מעמד גדולים מביא לידי זעף וזה מדת טפש הוא ובמ"כ פי' קצת בע"א ע"ש.

* טימי, טימיתא, טימס, טימיקון, טין, טינא, טינה עיי' בערכים טם, טן.

טיינון (לדעת ר"ב מל"י ὑακινθίνον hyacinth-farbig, dunkelroth ולפע"ד מל"י ἴανθον, ἰάνθινον violetfarbig ועוד עיי' בפנים) ירו' דשבת פ' במה מדליקין (פ"ב ד"ד ע"ד) ועורות תחשים (שמות כ"ה, ה') ר' יודא אומר טיינון, כבר פירשתי בע' איירינון שצבע של תכלת נקרא בל"י יקינטינון ואם לא נפל טעות בנוסחאות אחזו חכמים לשון קצר ואמרו טינון והעורות אילו אולי היה גוונם כגוון תכלת. *[אחי"ה וראיה לפי' ר"ב מצאתי בהעתקת ע' זקנים שהעתיקו תחש (יחזק' ט"ז, י') ועוד תכלת (שמות ט"ו, ד'; ט"ז, א' ירמי' י', ט') על ידי ὑάκινθος ואת אשר נ"ל אמרתי בתחלת הערך ועיי' עוד ע' אלטינון וע' איירינון וע' גלא קסינון (ח"ב רפ"ט) ועוד עיי"ע יקינטין ובמו"ע] —

* טינר עיי"ע טנר. טיים, טייסן עיי"ע טס.

טייע (פי' בל"ס טייא ערבי der Araber ומחצבו מל"ע الطايی ובא משם העצמי طئی ראש אב של שבט ערבי מפורסם, וגם י"ל שהוא ל"פ تازی, تاجيك עיי' וואולירס ח"א, ת"י) סנדל טייעא בר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ב.) ובר"ג דפ' אלו קשרים (שבת קי"ב.) סנדל אסנדל לא קשיא הא דקתני חייב בדטייעי דקטרי אושכפי פטור אבל אסור בדחומרתא ככר פי' בע' חמר [י'], בס"ג דפ' תמיד (פסחים ס"ה:) אמר רב עיליש טייעות, פי' כדרך שהערביים מפשילין כלים לאחוריהם. בר"ג כפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד רע"א) ועל טייעא תותי בירכיה[1]) כי רכיב גמלא וזקיפא רומחיה ולא נגע ביה. ובס"פ השולח גט בגמ' אין לוקחין ספרים (גיטין מ"ה:) ההיא טַיְיעְתָּא[2]) דאתיא חייתא דתפילי פי' ערביתא. בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' השוחט לנכרי (חולין ל"ט סע"ב) הנהו טייעי דאתו לצווקניא[3]) יהבו דיכרי לטבחי ישראל פי' גוים שהביאו אילים למקום פלוני. *[אחי"ה וכנ"ה בברכות נ"ו סע"ב טייעא בעלמא. שם ו': לפי גי' רש"י וכ"י ש"ס (עיי' ד"ס למקומו) ההוא טעייא וכ"ה בשבת פ"ב. וע"ז כ"ח. וב"ב ע"ג סע"ב. ברכו' שם לפי גי' הספרים אידמי ליה כטעייא. ע"ז ל"ג. בר עדי טייעא ובמנחו' ס"ט: כדעדי טייעא. ב"ק נ"ה. גמלא טייעא. והקבוץ טַיָּיעֵי ובשם מופשט טַיָּיעוּת פסחים הנ"ל כלומר כדרך ואופן ערבי. וממנו בהבלעת עי"ן: בטיית פי' בל"ע והרבה בפי' סרט"ה לרה"ג והדוגמאות מהערוך הבאתי במבוא ח"א צד VII] —

* טייפה, טיופה (שם אמורא דא"י) ירו' דמאי פ"ג דכ"ג ע"ג ר' טייפה סמוקה בשם ר' אבהו, ובירו' יבמו' רפ"ח ד"ח ע"ג אי' ר' טיופה סמוקא.

* טיפונא (מפעל טפי ענין העודף וייתור Ueberschuss) תמור' ל' סע"א כגון דטפי דמי כלב וכו' והאי טיפונא דכלב שדי בכולהו.

טַיָּיר (פי' טַיָּרָא בל"ס עוף וכן בל"ע طير, طائر Vogel ועוד طير ידיעת עתידות ע"י צפצוף או פריחת העוף Augurium durch Vogelflug) בפסיקתא דפרה (דף ל"ג: ועיי' פירש"י למ"א ה', י' ולדה"י ב', ט' ד') מה היתה חכמתן של בני קדם (מ"א ה', י') שהיו יודעין במזל וערומים בטייר מאי בטייר אסטרולוגין היו[4]). בויק"ר אמור אל הכהנים פ' סביב רשעים יתהלכון (ר"פ ל"ב) כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת י', כ') אמר ר' אליעזר[5]) זה העורב בחכמת טיירין[6]) פי' בלי ישמעאל קורין לעוף טייר[7]) והוא יוליך את הקול כמעשה דרב עיליש בפ' השולח גט בגמ' אין פודין (גיטין מ"ה.) אתא יונה קא קריא א"ל מאי קאמר א"ל עיליש ברח עיליש ברח. (א"ב תר"י [א] נחש ינחש בו

---

1) כ"ה בנוסח' ובכ"י ו"ו אבל בדפ"ע ובכ"י ל"ד וה"ב בורכיה. 2) בדפ"ר טייתא. 3) בכ"י וי"ו לינוקניא ובכ"י ב"ר ללקוניא. 4) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיזו' וויניצי' ובאסילי' אבל מדפי' אמשי' והלאה נשמט ובפסיקי' חסר כל המאמר מן מאי בטייר וכו' ור"ש באבער בהערה ס"ב בחנם נתן יתרון לגי' זו על גי' הערוך כי הוראת טייר בל"ע גם פי' ידיעת פריחת העופות וזה ענין אסטרולוגיא והוא כמו אוגוריאום בל"ר לכן הפריד רבינו בדפוסים הישנים זה הערך לשני ערכים כי בע' טייר א' כונתו על אסטרולוגיא ובטייר ב' על הוראת עוף אבל בהיות להמלה שתי הוראות הטיב הדביקו בדפי' אמשי' את שני הערכים ועפ"י גי' רבינו נרשם בילק' מלכים רמז קע"ז על בטייר „פי' חכמת אסטרולוגיא" והפי' הזה איננו משנה הוא כדעת ר"ש באבער שם, אבל בזה הצדק אתו כי בקהלת רב' פ' כל זה נסיתי התיבות „וקוסמין בעופות" הן הוספה חיצונית לפרש המלות: „ובקיאין בטייר" וכן בפסיקת' רבתי פי"ד פי' ט' במקום בטייר הובא בפנים: וחכמים בכל דיעה (באיסטרוגילא) [צ"ל באיסטרוליגא] ובמדב"ר פי"ט חסרה מלת במזל אחר יודעין ומובא על נכון בשו"ט מזמור ז'. 5) בנו"נ ובקהל"ר בסמוך א"ר ירמית בן אלעזר. 6) בנו"ג בלי נכון וחכמת טייארין ובקהל"ר פ' גם במדעך: זה הוא העורב חכמת טיאריו צ"ל בחכמת טיארין וגי' רבינו בתיי בפ' חוקת בשם תנחומא בחכמות הטיאר והרכיב שני מדרשים ר"ל התנחומ' ויק"ר פל"ב. 7) עיי' רד"ק למ"א ח' י'.

(בראשית פ״ה ה׳) מטיירא מטייר ביה). *[אחי״ה וכן התר״י א׳ לפסוק ט״ו מטיירא יטייר, ותרג׳ ירו׳ א׳ נחשתי (שם ל׳, כ״ז) אטירית קוסמין ובתר״י ב׳ אטיירית והוא בנין אפעל. וכן העתיקו ע׳ זקנים נִחֵשׁ ע״י οἰωνίζεσθαι ועונן ע״י ὀρνιθοσκοπεῖν כלומ׳ מנחש מצפצוף או מפריחת העופות וזהו הוה ידע בלישנא דציפורי בגיטין הנ״ל, ועיי׳ הערת רמ״ל בע׳ הנוכחי] —

* טירה, טיריון, טירם, טירון עיי׳ בע׳ טר.

* טירכי (מלשון פרסית تیرگی Würde, Werthbe-stimmung או משובש תחת טירני = תרנוס θρόνος, Thron) באסת״ר פ׳ בימים ההם: וכאן הוא אומר (ד״ה ב׳, ט׳, י״ז) כסא שן גדול ר׳ הושעיא רבה אומר שהיה עשוי כטירכי מרכבתו של מי שאמר והיה העולם הקב״ה. נ״ל לגזרו מל״פ הנ״ל פי׳ כסא של שלמה היה עשוי במעלת הכבוד וערך מרכבתו של הקב״ה או יותר טוב לגרוס טירני והוא כמו תרנוס עיי״ע כלומר כסא והענין מעיד על זה ועיי׳ ג״כ חיד׳ הרש״ש באסת״ר שם. והח׳ אייזלער (בט״ר ח״ב, מ״ה) פי׳ מל״י τροχός פי׳ אופן. ושם הובא דעת לונזאנו במעריך שהגיה כטיכני עיי״ע טכני ואין נ״ל.

* טי״ת (אות תשיעי Teth) מעשר שני פ״ד מי״א טי״ת טבל כ״ה בירו׳ ובבבלי אי׳ ט׳ ובירו׳ בגמ׳ שם דנ״ה: טי״ת טובו צ״ל טבל או אולי הוא נכון כמאמר הבבלי ב״ק נ״ה. הרואה טי״ת בחלומו סימן יפה לו מ״ט אילימא משום דכתיב. טוב וכו׳ ע״ש כל הענין. טית״א ב״ר פ״ד ופ״כ לגי׳ רבינו עיי״ע איטא׳ וע׳ זיטא. והקבוץ שבת ק״נ: טית״ין פיפ״ין פיפ״ין טית״ין.

טַכְטַךְ (מל״פ تخته, تختك Thronsessel) בס״נ דפ׳ המדיר את אשתו (כתובות ע״ז:) ר׳ שמעון בן יוחי [1]) דהוה יתיב אתלסרי טכטכי פיזא. פי׳ ספלים של פז. (א״ב בנוסח׳ כתוב תכטכי). *[אחי״ה וכ״ה בכ״כ אבל בנו״ג דהוה יתיב על תלת עשר תכטקי. ובכ״י ו״ו משובש טכטרכי ובכ״י ה״ב טכטיבי וצ״ל טכטיכי כגי׳ כ״י ו״ו ב׳. ובכ״י ל״ד וה״ב טכסכי וצ״ל טכטכי ובכ״י כ״ר מסיים בזה״ל וכן בל׳ ישמעאל קורין לתיבה הנאה טכת וזה אמת כי تخت בל״ע כסא טוב ויפה ונ״ל שהוספה זו שייכת למבורך הסופר עיי״ע אונוס. ורש״י פ׳ בכתובו׳ תכטקי: פלשטי״ל וצ״ל כמו שהבאתי בע׳ אסלה (ח״א, קפ״ג) ע״ש והוא מין כסא וכן לועז רש״י לנדה ס״ה רע״א טשטקי: פלדושטול לישב עליהן ע״כ נ״ל ברור שגרס טכטקי] —

טֶכְנֵי (מל״י τέχνη וממנו בל״ס טוּכְנָא תחבולה וערמה Kunst, Kunstgriff, List) בילמדנו בריש שלח לך אנשים (בתנח׳ ל״י) מפני שנכנסו עליו בטיכני [2]) פי׳ ל״י ערמנות [3]).

טִכְסָא (מל״י טֵיכוּס = τεῖχος חומה Wand, Mauer) בב״ר פס״ד (ס״ג) ויצא הראשון: (נסאתון) [צ״ל נסבתון] [4]) ואוקימון על טכסא דמדינתא. (א״ב מטכסא כתוב בנוסחאות ופי׳ מלה בל״י [5]) תוך ובין האמצע. אבל פי׳ טכסא בל״י קיר וחיל וחומת עיר. איכה רבתי פ׳ היו צריה: פליג ארבע טכסייא לארבע דוכסייא). *[אחי״ה וגי׳ היותר טובה ביו״ד טיכסא וכ״ה בילק׳ הנ״ל והוא כמו טיכוס בפסיקת׳ רבתי פ׳ פרה: אלא שהחול עומד לפניו כטיכוס וכחומה ואינו מניח לעלות על העולם כך היתה חכמתו של שלמה מקפת אותו כטיכוס וכחומה וכחול שמקיף את הים ונ״ל כי מלות כחומה וכחול באו מגליון להורות על ל״י של פנים. וציון מאיכ״ר הביא רבינו בע׳ טקס ב׳ ע״ש. לונזאנו ע׳ טכסא הגיה בב״ר הנ״ל מיכסא ופי׳ במקום המוכס] —

טכס (= טַכְסִים בל״ס והוא מל״י τάξις סדר ואופן והושאל לתקנה Ordnung, Anordnung, Einrichtung) בפ׳ במה מדליקין בגמ׳ לא יקוב [6]) (שבת ל״א.) כלום מעמידין לפני המלך אלא מי שיודע טכסיסי מלוכה לך למוד טכסיסי מלוכה [7]) פי׳ אנשים בקיאים בעבודת המלך [8]). בסוף פסיקתא דויהי בחצי הלילה (צר ס״ו:) בטכסים מלכים בא עליהם בתחלה סכר אמת המים שלהם וכו׳. *[אחי״ה כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ה״ב ול״ד וכדפ״ע נשמט ובפסיק׳ אי׳ סגר ובכ״י ו״ו שכר וכ״ה בפסיקת׳ רבתי פ׳ ויהי בחצי הלילה צד מ״ג: דפ׳ לבוב. ויתר מאמרי הפסיקתא הזו הביא רבינו בע׳ בלסטר, דרלמוס, כבש, פלק, קל ה׳, קרקר א׳, וכן הובא הפסיקתא בשאילתות דרב אחאי גאון

---

[1]) בנו״ג יוחאי. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו רק שם בט״ס בטיגני. [3]) כ״ה לנכון ברפ״ר ואמש׳ אבל שם עוד הוספה „ותחבולה וטרכה״ ותיבות אלה הוסיף ר״ב לביאור ערמנות דרבינו כי איננה ל״מ לכן הוסיף לבארה ע״י שמות נרדפים. ובד׳ פיזי וויניצי׳ ובאסיל בט״ס ערמונות. [4]) וכה״ג בילק׳ תולדות רמז ק״י נסביתון ובפי׳ המיוחס לרש״י לב״ר הנ״ל נסבתון ובנו״ג נסבוהון ובמ״כ נסביהון. [5]) ἐξ ἀπὸ τῆς [?]. [6]) לפנינו הוא בגמ׳ המכבה. [7]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב רק בכ״י ה״ב כמו בנו״ג מלכות וגי׳ לפני המלך אי׳ ג״כ בספר המוסר הובא ברד״ס לשבת צד ל׳: ושם גי׳ הכ״י ש״ס לפני מלך ובנו״ג כלום מעמידין מלך וברפ״ע אי׳ בקצרה רק: טכסיסי מלכות. [8]) ועיי׳ אבות דר״נ ספט״ו.

ס"פ צו רסי' פ' ושם כגי' הכ"י ערוך סכר. ובתנחומ' בא הגי' בטקסין של מלכים אבל בילק' וארא רמז קפ"ב בשם תנחו' כגי' רבינו — וכנ"ה בשמ"ר ספ"ח בטכסים הזה הבא עליו את המכות. ושם ר"פ כ"ח בטכסים של מלכים נהג הקב"ה עם ישראל. שו"ט מזמור צ' אחד עשר מזמורים שאמר משה בטכסים של נבואה אמרן. מד' תדשא פי"ז (ביה"מ ליעללינעק ח"ה, קפ"א) עתיד אני ליתן טכס של נגעים. ושם פי"ב ג' טכסים הן הקרבנות. מדר' א"ב דר"ע (ביה"מ שם ח"ג, כ"ה) כל אחד (משמות המפורשים) בטכסי אש. ושם (צד ל"ו) וכלם חקוקים בטכסי שלהבת על כסא הכבוד. — וממנו הפעל שהש"ר פ' הנה מטתו: עד שלא חטאו ישראל רואין טוכסות זו את זו ולא היו מתיראין וכו' ועיי' מ"כ שם. ובפועל שהש"ר פ' יפה: את צב (במדבר ז', ג') מְטוּכָּסוֹת ובמדב"ר פי"ב הגי' מְטוקסות ובספרי נשא פ' מ"ה אי' מטוקסין שלא היו מחוסרין כלום וא"כ דרש צב מלשון צבא כפי' הרשב"ם וכהעתקת השומרוני עיי' מ"ש בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד קמ"ה ושם הבאתי העתקת התר"י א' ופשיט' ופי' עגלות צב מסודרין למערכה וכ"ה בפסיקת' ויהי ביום כלות מ'. הובא בע' ציון ע"ש ומ"ש. והושאל בשו"ט מזמור צ' מקום מטוּכָּס פי' מקום סדרים היינו מקום מישור וממנו ע' הבא אח"ז] —

טכסטסים (= טַכְסִים מענין הקודם τάξις An- ordnung, Vorrichtung) בויק"ר ויהי ביום השמיני פ' אל תרא יין כי יתאדם (ר"פ י"ב) ונעביד ליה טכסטסים עבדינן ליה תקנה. פי' טכססטים היינו תקנה (א"ב פי' טכסים בל"י סדר וגם צבא או אנשים נועדים ללוות שר או מלך). *[אחי"ה בכ"י ב"ר בתחלת הערך אי' טכס ובכ"י ל"ד טכסטים אבל באמצע הערך כגי' הדפוסים ונ"ל כי טכפלות אותיות ראשונות נשתבש מן טכסים ובויק"ר אי' רקבזה"ל: עבדון ביניהון תקנה] —

* **טכסיוטינום** (לפ"ד מל"י ταξιώτης, cohortales, Leibwache) מכילתא יתרו ס"פ ב' (דס"א בהוצ' פריעדמאן) בשעה שבקש משה להעמיד מכסיוטינו' על ישראל שנאמר (במדבר ב', ב') איש על דגלו באותות לבית אבותם. ובלי ספק נשתבשה וצ"ל כמו שהגהתי וכן הגיה הח' לעווי ולא כמו"ל את המכילתא ול"נ כי מזה הענין טקסיוטי בירו' עירובין ספ"ג דכ"א: הובא בע' פרהגבן ע"ש ולא כדעת מוספי בע' טקסיוטי ע"ש ומ"ש.

טכסת ט"ס עיי"ע סטכת.

טל (= נָטַל מל"מ ענין השלכה werfen ועיקרו של ע' טל ה' הוא בע' נטל ע"ש) בפ' במה אשה בגמ' לא יצא האיש[1] (שבת ס"ג סע"א) גדול המלוה יותר מן העושה צדקה[2] ומטיל לכים[3] יותר מכולם. פ"ג בברכות (י"ז:) מי שמתו מוטל לפניו[4] אעפ"י שאינו לפניו ממש אלא הלך לצורך המת או החזיר את פניו או היה בבית אחר כמוטל לפניו דמי[5].

טל (= טלא, טלה מל"מ ענין מנוקד בצבעים שונים gefleckt או תפור בחתיכות בלואות וכן אצל רז"ל ענין נתינת חתיכה ע"ג חתיכה במקום שנבלה נקרע או מְנוקב flicken; טוּלָה Fleck) בס"ג דפ"ק דסוכה בגמ' המקצע מכולם טפח[6] טמא[7] (סוכ' י"ז:) וראוי לטלאי[8] ע"ג המור. בפ' הקומץ רבה בגמ' שתי פרשיות (מנח' ל"ג רע"ב) הניחה בפצים או שטלא[9] עליה מלבן. ובגמ' דד' פרשיות (שם ל"ד:) שאם אין לו תפילין של יד[10] ויש לו ב' תפילין של ראש שטולא[11] עור על אחת מהן ומניחה. בר"ג דפ' התכלת (מנחו' מ"ב:) ובפ' השולח גט בגמ' אין לוקחין ספרים (גיטין מ"ה:) ציפן זהב[12] או שטלא עליהן עור בהמה טמאה פסולות[13] פי' מלשון בלות ומטולאות (יהושע ט', ה'). במעילה בס"ג דפ' קדשי מזבח[14] (מעילי י"ח.) לאחיזה[15] כל שהוא מאי לאחיזה אמר ר"ל בשם ר' ינאי[16] שכן עומד (וטולא) [צ"ל לטולא]. פי' ראוי [הוא] אותו משהו בגד לאורגים שכשהוא מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בכלום דבר[17] כדי לחזקו כורך משהו בגד על האצבע ומחליק את הטווי ואותו סמרטוט (יטל) [צ"ל שעל][18] אצבעו משמר אצבעו שאינו מחתכו החוט ואותו שכורך באצבעו נקרא טולא[19], וראוי נמי לקוצצי תאנים

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ם ובנו"ג בכים. [4]) חסר בטעות בדפ' פראג. [5]) עיי' שקלא וטריא בגמ' שם ודף י"ח. ובריא"ין גיאת הלכ' אבל ל"ג ובתורת האדם להרמב"ן כ"ב ע"ג והלאה. [6]) בנו"ג טפח על טפח. [7]) כ"ה לנכון בכל כ"י, ובדפ"ע ל"י ולכן לא הערה את מקורו ר"ש ארקוואלטי וגם החי לעווי טעה לציין סוכי כ'. [8]) וכ"ה לנכון בכ"י ב' מינכען עיי' ד"ס סוכ' כ"ה. וכ"ה בתוספ' שם ד"ה כרתן ובנו"ג לימלו. [9]) בנו"ג שטלה. [10]) כ"ה בכ"י ל"ד ובכ"י וי"ו א' וב' שעל יד ובדפ"ע ל"י. [11]) בנו"ג שטולה. [12]) כ"ה בכ"י וי"ו וה"ב. [13]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו וה"ב ובדפ"ע נתקצר ע"י וכו' ובנו"ג שטלה. [14]) בכ"י וי"ו בט"ס קדשי קדשים. [15]) בכ"י וי"ו לאחוזה. [16]) כ"ה לנכון בכ"י וי"ו. [17]) בכ"י ח"ב בכל דבר אבל בפי' רגמ"ה בכלום דבר. [18]) וכ"ה ברגמ"ה. [19]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיזי וכ"ה ברגמ"ה, אבל בדפ' וויני והלאה טוליא

אותם שמבקעים[1]) את התאנים ומולחין אותן כורכין משהו על אצבען שלא יגע[2]) בשומן התאנים"[3]). בפי' העור והרוטב בגמ' וכולן שיעבדן (חולין קכ"ב סע"ב) אזן חמור שטלאה בקופתו טהורה, פי' שהיתה קופתו נקובה ותפרה כנגד הנקב[4]). ובסנדל פי' כ"ו[5]) בכלים (מ"ב) טלא[6]) עליו המטלת, פי' תפר עליו בגד אחד מן מטולאות. וכפ' כ"ז (מ"ו) מטלת שטלאה[7]) על השפה, פי' חתיכת בגד שתפרה על השפה סביב הצואר. וכפ' כ"ח (שם מ"ו) מטלת[8]) שטלאה[9]) על הקופה. *[אחי"ה וכנ"ה בכלים כ"ח מ"ז וכן הטולה על השק. ושם פכ"ד מי"ז עיי"ע בר ה' בח"ב, קס"ז וש"נ. ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד טולין במטלת, ירו' מ"ק ספ"א דפ"א. אין טולין אותו במטלית, ירו' שבת פ"ו ד"ח. טלה עליו מטלית וירו' שם פ"ב ד"ד סע"ד איזה פעמים: לטלותה. ובפועל ברכו' מ"ג: המטולָאִים. והשם טולא עיין ציון ממעיל' לעיל בערך ובירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד אי' טלייה דמרגליתא. והקבוץ ברכות מ"ג סע"ב טלאֵי ע"ג טלאי. וממנו השם מטלית עיי"ע מטליות — ועוד עיי"ע טלאי] —

טֵל (= טול פי' בל"מ צֵל בל"ע ظل בל"ס טֶלָלָא Schatten והפעל טָלַל כמו בל"מ צלל beschatten) בערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (פסחים קי"א:) ה' טולי ק ש י"[10]) הוו טולא דדיקלא יחידאה וכו'[11]). בצל קורתי (בראשית י"ט, ח') תרג' בטלל שירותי. *[אחי"ה וכנ"ה בגיטין י"ז. אי בטולך אי בטולא דבר עשו עיי"ע חבר ב', יומ' ע"ד: קום תיב בטולא. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: (ובטל) [צ"ל ובטול] תינתא. וכן בתרג' שופטים ט', ל"ו; ישעי' ל"ח, ח'; צפני' ב', ב'; תהלים ק"ב, י"ב ועוד זולתם, תר"י א' לויק' כ"ג, מ"ב והקבוץ טולֵי תרג' לירמ' ו', ד'; איוב ג', ד' טולי מותא ובתיבה אחת טולימותא בתרג' ישעי' ט', א' פי' צַלְמָוֶת = צֵל מות. ונרדף טול עם טלל תרג' קהלת ו', י"ב; ח', י"ג ועוד עיי"ע טלל ב', ועוד ע' טונָא אחר ע' טן (= טָנִי)] —

טַל (מל"מ וכן בל"ע طل Thau) עודיהו הטל עליהן ושמח (ב"מ כ"ב סע"א) (א"ב משנת מכשירין פ' שק שהוא מלא (פ"ג מ"ה) המלקט עשבים כשהטל עליהם . . ואם נתכוון לכך הרי זה בכי יותן פי' שאי אפשר שלא לשמוח). *[אחי"ה נעלם מר"ב שגמרא ערוכה היא בב"מ הנ"ל ומקורו בתוספת' מכשירין רפ"ג ושם הגי' עודהו טל וגשמים עליהן וכו' ועל תוספת' זו כיון רש"י בב"מ שם. ורמ"ל טעה להעתיק התיבה הידועה לכל בר בי רב עיי' לוח טעיותיו במבוא לח"א צד LVI. — וכנ"ה בהשאילה בחגיגה י"ב: ועיי' שבת פ"ח: טל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים וכו' וכבר הארכתי על מושג ההגדה הזו במאמרי על תחיית המתים במ"ע מארג'. גנזעלש. חכ"א, תקפ"ג ע"ש. והקבוץ חגיג' שם: טללים רעים. ירו' תעני' רפ"א דס"ג ע"ד אין המתים חיים אלא בטללים. ושם פ"ב דס"ה ע"ג טללי ברכה. ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: טללים ורוחות. ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: ותוספ' פט"ו נתארו הטללים (טללים). שמ"ר ר"פ מ"ו מוריד גשמים ומפריח טללים. ויק"ר פכ"ח טללים קשים. ובתרג' ירו' א' לבראש' כ"ז, כ"ח טלין דנחתין מן שמיא. ולדברים ל"ג, כ"ח טלין דברכתא; לתהלים ס"ח, י' טלין דתחיותא — והפעל עיי"ע טלל ג'] —

טַל (= נטל עיי"ע טל א' erheben) שא נא עיניך תרג' ירו' טול כען עינך. *[אחי"ה לא מצאתי בתרג' שלפנינו כי תרג' שא נא עיניך (בראשי' י"ג, י"ד; ל"א, י"ב; יחזק' ח', ה'; זכרי' ה', ה') הוא: זקוף כען עינך. ואולי בעבור כן הביאו רבינו להורות על שנוי הנוסח והוא לשון הגבהה עיי' תש' מהר"ם מינץ סי' מ"ו וע"ש למה לא הביא הערוך מתרג' וישא יעקב רגליו] —

טל (= טִלְטֵל מל"מ וכן בל"ע طلطل ענין נדנוד והסעה fortbewegen והשם טִלְטוּל) בס"ג דפ"ב דכתובו' (כ"ח.) טלטולא דגברא קשי מן דאתתא הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר (ישעיה כ"ב, י"ז). *[אחי"ה בנו"ג טילטולי דגברא אבל בסנהדר' כ"ו

---

1) וכ"ה ברגמ"ה ולכן גי' כ"י ו"ו שמקבצין טעות היא. 2) בפי' רגמ"ה יתלכלך בתוספי' שהובא בסמוך גירס' ידבק. 3) ע"כ הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י למעילה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ר"ע ע"א) והובא בשם הערוך בתוספות סוכ' י"ז: ד"ה כדתנן רק שם הגי' גוולא וכ"ה במעילי' לפנינו בגמ' רש"י ותוספ' לגוולה אבל עיקר הגי' כפי' רגמ"ה אשר אחריו נגרר רבינו וגם בענין הפי' נגרר אחריו רש"י אכן בפי' גוולה פי' בע"א ע"ש. ובכ"י הי"ב ופאריז אי' אחר תיבת פי' עוד התיבה „ר' האיי" אבל יש למחקה כי פי' רגמ"ה הוא ואיזה סופר הגיה ככה במקום התיבה ראוי וטעות היא כי כ"ה ג"כ בפי' רגמ"ה. 4) ויפה פירש"י לשון טלאי. 5) כ"ה לנכון בכ"י לי"ה, ובדפ"ע בט"ס פי' מ'. 6) בנו"ג פילה. 7) בנו"ג שטלייה. 8) בנו"ג בשני מקומות מטלית. 9) בנו"ג שטלייה וכן במ"ז ע"ש. 10) לי' בנוסחי' ולי' בכ"י ש"ס 11) ועיי' עוד ע' כנר א', ארב ד'.

סע"א אי' כגי' רבינו ושם ושם הובא בש"ס הפסוק קודם המימרא. ובויק"ר פ"ה נדרש הפסוק הנ"ל טלטול אחר טלטול. וכנ"ה בשבת מ"ג: טלטול מן הצד (איזה פעמים). והפעל שם: מטלטלו, שם קמ"ב: מטלטלה, שם ל': טלטלו, שם מ"ו. טילטל שרגא, מטלטלין נר. פסחי' ס"ט. טלטולי בעלמא הוא. ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד ויטלטלינה מן ארעא וכו'. בהתפעל ובנתפעל שבת ל"ה. מעיין המיטלטל. ב"ק ס"ד: דבר המיטלטל, ספרא שמיני פרק ז' פרש' ו' מיטלטל במלואו . . מיטלטלים במלואם. ב"ר ר"פ ל"ט כיון שהיתה (הצלוחית) מיטלטלת היה ריחו נודף כך אמר הקב"ה לא"א טלטל עצמך ממקום למקום וְכו'. ב"ב ק"נ סע"א מִטַּלְטְלָא (bewegliches Gut) וקבוץ מטלטלין (ב"ב שם קידושי' כ"ו: כ"ז.), ומשפט קריאתו המ"ם בחירק והט' דגושה לתשלום חסרון התי"ו שצ"ל מתטלטלין. וכן צריך להדגיש הט' במלת שנִטלטל בכל העולם כולו בילק' משלי רמז תתקס"ד ובתרג' נכתב באתפעל פעמים ביו"ד דמיטלטלא (תר"י א' לויקרא כ"ה, י"ד) איטלטלו (תרג' תהלי' ס"ח, י"ג) ופעמים בלי יו"ד נִכסין ומִטלטלין (תר"י א' בראשית כ"ה, ו') ועוד במלואו: איתטלטלו תרג' איכ' ד', י"ד — ובענין ני' המשובשת הטלטול בתוספת' נגעים פ"ב עיי' מ"ש בע' דל ד'] —

* טְלֶה (מל"מ (1 Lamm, 2 Sternbild Widder חגיג' ט': בקרו טלה, ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד טליים מבוקרים. ועוד מזל טלה עיי' ברכות נ"ח סע"ב וילק' פקודי רמז תי"ח.

טלאי (שם מקום כמו שהוכחתי בע' דנאי ע"ש) בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושין ע':) טלאי דנאי בלאי זגגי[1]) כולם לפסול. פי' מקומות הן, וי"א על שם מלאכתן נקראו. *[אחי"ה נסיתי הילי לפרשו בע' דנאי עפ"י פי' ראשון ואם על שם מלאכתן נקראו אז נ"ל לגרוס זגגי כגי' כ"י הנ"ל ואז הסדר היפה הוא טלאי בלאי דנאי זגגי והעתקתם עיי' Flicker, Fetzenklauber, Fassbinder, Glaser ע' טל ב', בל ג', דן ב', זג ט'] —

טלא, טִילְיָא (מין יין חריף ובל"ע طلاء, Wein, (eingekochter Mostsaft כפ' אין מעמידין בגמ' דמתרפאין (ע"ז כ"ח סע"א) מאי אסותיה כרסא בטיליא[2]) ובגמ' והחומץ (שם ל' סע"א) חד טילא[3]) חריפא דמצָרי זיקא. וברפואות דמי שאחזו (גיטין ע'.) מאן דשתי טילא[4]) חיורא אוחזתו ויתק אמר רב חסדא (ט') [נ"ל ס'][5]) מיני חמרא הוו מעליא דכולהו סומקא ריתחנא[6]) גריעא דכולהו טילא חיורא.

טלי (לדעת רבינו א') כמו טלית; ב') קערה וזה העיקר מל"פ تال וכן בל' הונגרי Teller, tál (Schüssel בפ' מציאת האשה בגמ' המשיא את בתו (כתובות ס"ז סע"ב וס"ח רע"א) במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי זהב. ובהשוכר את האומנים בגמ' השוכר את החמור (ב"מ ע"ח:) ההוא דא"ל אבזקת במילתא דמלכא א"ל במאי בטלי כסף או בטלי זהב. פי' טלי כסף בגדי פשתן כלומר ט ל י ת ו ת לבנות ככסף שאין דרכן להרקב וקטלוה מפני שבפשיעה אירע לו ואיכא[7]) דאמר בטליתות של צמר דהן אדומות כזהב ודרכן להרקב ולא פשע ושבקוה. פ"א אחד שהתנה עם חברו אני אקלל[8]) משי של מלך ותן לי כך וכך ועשה כן שאלוהו עבדי המלך בכמה דמים אמרת זה הדבר אמר להן בטלי כסף שהן ק ע ר ו ת כסף אמר הואיל ובדבר מועט זילזל משי של מלך חייב מיתה וקטלוה איכא דאמר בטלי דהב בקערות של זהב שהן דבר יקר ושבקוה. (א"כ פי' בל"י כלי עגול כמו קערה). *[אחי"ה עיין שט"מ לב"מ שהובאו שם איזה פירושים וכולם לפי מטבע של פי' ראשון דרבינו ובזו השטה הלך ג"כ רש"י לב"מ ולכתובות ע"ש ובתוספות שם. ובעל כ"כ יאמין „לאמת שאין בו ספק שהמלה ממשפחת יון" וע"ש כי האריך וכונתו על ל"י τύλη Unter-bett מצע וסדין ואחריו נגררו רמ"ל ולעווי, אבל אצלי אין שום ספק כי עיקר הפי' טל והקבוץ טלי מל"פ הנ"ל כלומר קערה כפ"א דרבינו וכבר בא פירוש כל הענין בע' אבזקת (ח"א, ה')[9]) ושם הגהתי לנכון בטולתא במקום במילתא או במולתא כגי' התוספ' ב"מ ע"ח: ד"ה במילתא ופי' טולתא בל"ס כלי תבשיל ועל זה עולה יפה לשון בטלי כסף או בטלי דהב כלומר באיזה כלי תבשיל נפלה תולעת בקערת כסף או של זהב עיי' היטב ע' אבזקת. ובענין פי' ר"ב לא ירדתי לסוף דעתו ומלה פרי' הנ"ל יפה פי' פערלעס בעט"ש מ"ז] —

[1]) כ"ה בדפ' וויניצ' ונראה שכצ"ל גם בכ"י ו"ו א' וב' וגני וכבי"י ת"ב זגגי וגי' רש"י עיי"ע דנאי וש"נ גי' הש"ס ובדפ"ר ופיזי זנגי ובכ"י ו"נ אי איי במקום דנאי: רבאי. [2]) בנו"ג בטילא אבל ברש"י בטילייא ובאה"ת בסיליא וצ"ל בטיליא. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בנוסחי אבל מדפ' פיזי והלאה טולא וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף י"ח:) [4]) בנו"ג טיליא. [5]) ובנו"ג שיתין. [6]) בנו"ג ריחתנא עיי' פירש"י, ובכ"י ו"ו אי רידתגא. [7]) בדפ"ר איכא ובדפ' וויניצי במ"ס ראיכא וצ"ל ואיכא. [8]) בדפ' אמ"ש' ופראג בט"ס אקלקל. [9]) ושם צ"ל עיי"ע טלי א' במקום טל א'

טלי (פי' טלא. טליא בל"ס ילד ונער וכן בל"ע طلا der, das Junge וכן בל"פ تل מי שאין לו התימת זקן (unbebartet בפ' מי שמת בר"ג (ב"ב קמ"ב:) אית חולק לטליא במקום בניא. פי' טליא תינוק גדול כדאמרינן (שם צ"א:) מטללי[1]) טליא וטליתא בשוקא כבר י"ו וי"ז ולא חטאן. רע מנעוריו (בראשית ה', כ"א) תר"י [א'] ביש מן טליותיה. והנער איננו (אתי) [אתנו] (בראשית מ"ד, כ"ט). ותחיינה את הילדים (שמו' א', י"ח). אבינה בבנים (משלי ז', ז') תר' אסתכלית בטלאי. *[אחי"ה והרבה בתרגום עיין הדוגמאות במתורגמן ובעמת"ר ללעוי. וכנ"ה בדרז"ל ירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ד הוא טלייא והיא סבתה . . היא טלייתא והוא סב. באיכ"ר פ' על אלה: מן בגין דאית לי (טלאי) [צ"ל טליא] דדמי להאי טליותא. ושם: בכייה האי טליותא אמר לה טליא וכו'. והקבוץ סוט' ל"ג. ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: נצחו טלייא וכו' עיי"ע נצח. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: טלייא דר' יודה. ירו' ב"מ ספ"א דס"א. טליין דקיקין. ירו' מגילה פ"ג דמ"ז. לא הוה מפני טלייא. לנקבה טלייתא או טליותא עיי' לעיל ועוד בשם מופשט ויק"ר ר"פ י"ח נדרש בימי בחרותיך (קהלת י"ב, א') בימי טליותך. ילק' קהלת רמז תתקע"א ד"ה טובים דהוא מזדווג לבר נש מטלייתא עד סיביתא וכו' ולנקבה ביבמות קי"ד. דבר טלי וטליא וליטיילו התם. פסיקת' דר"כ קל"ט. סיב לך בעל דאת טליא. אסת"ר ב', י"ח דכד אנא טליא מת אבא ואמא. והקבוץ: ב"ר פ"ע לא אתית אלא בגין תרתין טַלְיָתא. ומהשם נבנה הפעל עיי"ע הבא אח"ז טַלְיָתא עיי"ע טַיֵּל — ירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד עיי"ע טל ב'] —

* טלית עיי"ע טלת.

טלל (מהשם טליא כלומר עשה שחוק נערים scherzen, spielen וכן בל"י מהשם παῖς הפעל παίζω הציון דיבמו' בע' הקודם ועוד עיי' המשביר) בסוף הלכה כפ"ק דהדר עם הנכרי (עירובין ס"ח:) כחיכא וטלולא[2]). בר"נ דפ' החליל בנמ' חסידים (סוכה נ"ג.) לוי מטלל[3]) קמי ר' בתמניא סכיני. מטללי[4]) טליא וטליתא (ב"ב צ"א:). הטבעות ונזמי האף (ישעי' ג', כ"א) תרג' עזקתא וטלוליא. *[אחי"ה לפע"ד התרגום לא מן השם הזה הוא כי אם מע' הבא אח"ז ע"ש. ובנו"ג טילטוליא וצ"ל כגי' הערוך אבל לפי פירושי בערך רבא] —

טְלַל (בל"ס טְלָלָא כמו טוּלָא בל"ע ظلال פי' בל"מ צֵל, צללים Schatten, Schutz, Obdach) מסכ' ברכות פ' מי שמתו (י"ט רע"א) ונפל קניא מטללא פירש"י גג. ופי' נכון סכוך, תרג' יצפנני בסכה (תהלים כ"ז, ה') יטשני[5]) בטלליה. תרג' חג הסכות (ויקרא כ"ג, ל"ד) חגא דמטליא. *[אחי"ה וראיה לפי' ר"ב מסוכ' ל"א. האי כשורה דמטללתא דגזלה ומטלל עלה כ"ה בכ"י מ' וב' ובבה"ג ובפסקי רי"ד, ומלת דגזלה גם בדפוסים ישנים עיי' ד"ס לסוכ' צד מ"ו: ובנו"ג דגזולה ושאר חסר ובע' מרש אי' רק האי כשורה דמטללתא. כלומר קורת הסוכה וכן תרג' ירו' א' לבראשי' י"ט, ח' צל קורתי: טלל כשורה ותרג' בסך (תהלים מ"ב, ה') תחות[6]) טללא. והושאל: טלל שכינה (עיין תר"י א' לדברי' כ"ג, ט"ז; תרג' לתהלי' י"ז, ח'[7]), תרג' רות ב', י"ג). אבל בב"ק ס"ו: (ועיי"ע מרש) מעיקרא כשורא והשתא טללא פירש"י ג"כ גג אולם בסוכ' כ"ח: פירש"י מטללתא: סוכה ולפע"ד מזה הענין טלוליא תרג' של נזמי האף שהביא רבינו בע' הקודם ופי' מל"ע ظلالة Sonnenschirm כלי תכשיט המגין והסוכך נגד קרני השמש —

* טָלַל (מהשם טל ובל"ע طل befeuchten, benetzen) ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. שאי אפשר שלא היה שם שיפא אחת טלולה וכו'. ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ג שנה . . טלולה (עיי' יומי בבלי נ"ג: תעני' כ"ד סע"ב) וכן בויק"ר פ"כ.

טלם (— טוּלְמָא בל"ע طلمة, בל"ס טוּלְמְתָא Laib Brod) ועשרת לחם (ש"א י"ז, י"ז[8]) תר' [עשר] טולמין דלחם. *[אחי"ה וכן בנו"ג טולמין כבדפ"ר דערוך אבל בשדפ"ע בט"ס טילמין וצ"ל בוי"ו כמו בל"ס וכ"ה בכ"מ בתרג' עיי' לאיוב ל"א, י"ז; לד"ה א' ט"ז, ג'; לאסתר ג', ב', ד'; ה', ט' ובמגיל' ט"ו: עבדא דמזדבן בטולמי ובילק' אסתר רמז תתרנ"ו בשם מדרש: זבין נפשיה למרדכי בטולמא דנהמא. גיטין ז'. עיי"ע זיף א'. ועוד במשקל ערבי בלא וי"ו בירו' סנהדרין ספ"ב ד"כ סע"ג שלח ואייתי לך מנחם טלמא. והתואר על שם מלאכתו קהל"ר פ' ברבות מנחם טלמיא Brotbäcker] —

ו טְלַם' (או טל"ע طلم מגבל ומכה העיסה die Teigmasse schlagen והושאל להכאה

---

[1]) בנו"ג מטיילין. [2]) עיי"ע חך ב'. [3]) ובע"י הראשון מטליל ובנו"ג מטייל. [4]) בנו"ג כראי' בע' טלי ב' הערה 1
[5]) בנו"ג יטשינני. [6]) לפי גי' כ"י. [7]) לפי גי' כ"י. [8]) ובמקרא כתוב ועשרה וכן במ"א י"ה. גי' עשרה וכ"ה לנכון בע' זיף א'.

בעלמא או מל"ע ظلم וכן בל"ס טלם ענין עשק ורצוץ (schlecht, unrecht behandeln, bedrücken בויק"ר ויהי ביום השמיני פי' אל תרא יין (פי"ב) הלמוני בל ידעתי (משלי כ"ג, ל"ה) טלמין ליה ולא ידע. פי' מכין אותו. — (א"ב פי' בלשון יוני פועל עקירת שער ראש והעוקץ והעושק את האדם). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י τίλμα, das Zerzupfte מפעל τίλλω zupfen. rupfen והנכון כמו שכתבתי בתחלת הערך ומזה הענין גם ע' הבא אח"ז] —

2 טְלַם (מהוראה שנית של ערך הקודם התואר טְלוּמָא וכן בל"ס פי' העושק והמרוצה Bedrücker, Erpresser בל"ע ظالم; והשם טְלוּמָא בל"ס טְלוּמְיָא בל"ע ظلام (Bedrückung, Erpressung אדם בליעל איש און (משלי ו', י"ב) תרג' בר נשא טלומא גבר עוילא. איש בליעל כרה רעה (שם ט"ז, כ"ז) תרג' גברא טלומא. שונא[1]) בצע יאריך ימים (שם כ"ח, ט"ז) [תרג'] דאסני טלומיא[2]) ניגדון יומוי[3]). חרדת אדם יתן מוקש (שם כ"ט, כ"ה) תרג' טלומיא דבר נשא עבדא ליה תיקולתא. — (א"ב פי' בל"י עזות פנים ועושק). *[אחי"ה כונתו על ל"י τολμάω העז והחציף פניו ועפ"י זה פירשתי טולמיסין שהוא השם היוני נבנה מפעל יוני ועיקר מקומו כאן ולא בע' דלת כמו שהביאו רבינו בלי נכון בע' דטולמים כי הדל"ת שמושית היא ונמשכת אחר תיבת על ופי' עַל דְ., כלומ' על אשר, יען, מפני, אבל טלם בתרג' דלעיל וזולתו אצל החי' לעווי מענין ל"ע וסו' הנ"ל הוא] —

* טְלִימוֹן (שם מערה) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג עד מערת טלימון אולי סמוך היה למקום טלם של כתוב (יהושע ט"ו, כ"ד) ונקרא עד היום Toulam עיי' הח' שווארץ ד' הייל' לאנד 71.

* טולמיסין עיי"ע טלם ב' וע' דטולמים (חי"ג, ל"ז:) וכאן עיקר מקומו.

☞ טִלָנֵי (מל"ס טֶלָנְיָא מהשם טול, טלל (Schattendämonen תרגום מפחד בלילות (שהש"ר ג', ח') מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא פי' טלני שדים של צל; צפרירי (תרג' שם ד', ו') שדים של בקר; טיהרי (שם) שדים של צהרים. *[אחי"ה עיי' ספרי על המלאכים והשדים צד ס"א והלאה ושם הארכתי. וכנ"ה בתרג' קהלת ב', ה' ט ל נ י ומזיקי ואולי כצ"ל בתר"י א' לבמדב' ו', כ"ד תחת הגי': מזיקי וטלוי. — וכן נקראו בל"י שדי האויר τελώνια עיי' פערלעס עט"ש ס"ד] —

* טֵלָנִיתָא (מל"ס פי' לינה בצל das Ruhen im Schatten) תר"י א' לבראשית מ"ט, א' טלניתא דעדן.

* טלנס ט"ס וצ"ל פלנס מל"י πλάνης Planet עיי"ע פלנים במו"ע.

טלסר (שם מקום ?) תרג' ירו' [א'] ואת רסן (בראשית י', י"ב). *[אחי"ה בתר"י א' לפנינו תלסר ובתר"י ב' תלאסר ועיקר הגי' בתי"ו וכן הביאו רבינו בשם ב"ר (פל"ז) בערך תלסר ע"ש][4]) —

1 טְלַע (בל"ע طلع בל"מ צָלַע einseitig gehen, hinken) בפרק החולץ בגמ' מצוה בגדול (יבמות ל"ט:) ואם לא איטלע לך ריגלא דימינא ואטלע ליה[5]) ריגלא דימינא וכו'. *[אחי"ה ועיי' באריכות בנודע ביהודה ה"א אבן העזר סימן צ"ד. וכנ"ה במגילה כ"ב סע"ב תענית כ"ה סע"א וסוכ' נ"ג. לוי אחוי קידה קמיה דר' ואיטְּלַע. ותרגום אונק' והוא צלע (בראשית ל"ב, ל"ב) והוא מטלע ובתר"י א' מטלח והוא בחלוף אהח"ע.

2 טְלַע (מל"ע طلع פי' שלף הלץ aus- abziehen) שלף איש נעלו (רות ד', ז') תרג' ט ל ע ג ב ר[6]) ית נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה. ויאמר הגואל לבועז קנה לך (שם פסוק ח') תרג' ואמר פריקא לבועז אושיט ית ידך לקניינא וקנה לך וטלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקנא מניה. *[אחי"ה וכן תר"י א' לדברי' כ"ט, ד' בלתה: איטלעו. חלצו שד (איכה ד', ג') תרג' טלַעָן תדיהן — ובדפ"ע בטעות נכלל הערך הנוכחי בע' הקודם ושניהם נגזרו מל"ע רק הראשון בט' נקודה והשני בלי נקידת הטי"ת] —

טֶלֶף (בל"ע ظلف פרסה Huf, Klaue) בפ' העור והרוטב (חולי' קי"ז:) הקרנים והטלפים מצטרפין. ובפ' פ' כפרה (מ"ב) פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד. ובפ' בא סימן (נדה נ"א:) כל שיש לו קרנים יש לו טלפים. ובאלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' נ"ט:) ת"ר אלו הן סימני חיה כל שיש לה קרנים וטלפים. ובפ' מומין אלו בגמ' והצומח[7]) (בכורו' מ"ה, ס"ו) נטלו קרנים וטלפים[8]) וזכרותן עמהן ססולין, בסוף הגדה דפ' המוכר את הספינה (כ"ב ע"ח:) ובפ"ק דקידושין בגמ' עבד כנעני כיצד במסירה

[1]) במקרי' אי' שנאי. [2]) בנו"ג טולמיא. [3]) בכ"י וי"ו א' ברגוז יומין ונראה שט"ס הוא. [4]) ולדעת ר"ם סמאלענסקין הוא ט"ס וצ"ל א ל ס ר כמו אריוך מלך א ל ס ר והארין הזאת היא קרובה אל שנער. ואת תלשר נצחו מלכי אשור ימים רבים אחרי כן. [5]) בנו"ג לה. [6]) בנוסחי לי' ובדפ' וויניצי' אי' רק טלע. [7]) בנו"ג הצימח. [8]) בנו"ג בט"ס טלפיין. ובדפ"ר חסר מן וטלפים עד וטלפים ואי' ג"כ בט"ס טלפיים.

(קידושין כ"ב:) אחזה בטלפה בשערה ובאוכף שעליה. *[אחי"ה וכנ"ה בשמ"ר ר"פ י"ח לא תשאר פרסה (שמות י', כ"ו) מהו פרסה אפי' בהמה כולה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל אינו מניח אותה, והקבוץ נדרי' ס"ו: בשילי לי תרי טלפי וכו' עיי"ש בפי' למיוחס לרש"י. וות רב' פ' ליני: טלפי סוס וגם בל"נ מדר' שו"ט מזמור י"ח טלפות סוסיהן. ובהשאילה ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד אין צפורה (בדפ' קראט' צפורך) מדינית ואין טלפיה סדוקות וכו'] —

טְלַף (פי' בל"ע ظلف die Hufe auseinanderreissen) ושוסעת שסע פרסות (ויקרא י"א, ג') תרגומו ומטילפן טילפין פרסתא, כל מפרסת פרסה [ושסעת שסע] תרג' ירו' [אי'] [כל דסדיקא פרסתא] דמטילפא טילפין. *[אחי"ה השלמתי עפ"י ציון הראשון וכונת רבינו על אותו פסוק עצמו להורות כי גם אונקלס גם תר"י העתיקו שוסעת שסע ע"י פעל טלף וכ"ה בפשיטא הסורית לדברים י"ד ז' צלפן צלפן, ודע כי בנו"נ באונקלס ומטילפן טילפין כגי' רבינו אבל בכ"י אונק' וקצת דפוסים אי' מטילפא טילפין ואולי איזה בעל מגיה הגיה כן בגליון כי באיזה כ"י ודפוסים אי' מטילפא טילפין ובא אח"כ בפנים בערוך ושבשו תחת בכ"י: בת"י דאל"כ היה לרבינו לכתוב בתרג' שלנו ובתרג' ירו' ולמה הפרידן ועוד כי בתר"י אי' ומטילפין טילפין. על כל פנים היטב היו מפרידין בכ"י ו"ו ודפ"ר וויניצ' ערך הנוכחי מע' הקודם ולא כגי' כ"י ל"ד ואמש' ופראג שהדביקו שני ערכים ללא נכון כי בע' הקודם כונת רבינו על השם טֶלֶף טלפא פי' פרסה ובע' הנוכחי על הפעל טְלַף שהוא תרגום של שסע] —

טְלֹפַח (א) בל"ס טְלָפְחָא עדשה Linse ב) מין ריחים גדולה עשויה כצורת עדשה lenticula, linsenförmiger Mühlstein) בפ' המוכר את הבית מכר את הים (ב"ב ס"ז:) גמרא (שם) ים: טלפחא פי' מביאין טיט ומערבין בו תבן ונעורת של פשתן ועושין כמין ריחים גדולה ונותנין על הזתים כבית הבד כדי שיוכתשו ויצא שמנן ונקראת טלפחא מפני שתחילת בריאתה[1] כעדשה ועדשה כל' ארמית טלפחא. ומניחין אותן על הזגין ואותו יין שיוצא מהן נקרא תמד והן העיגולין דקאמר עיגולי הגת והן העדשין דקאמרינן (ע"ז ע"ה. נדה ס"ה.) הדפין והלולבין והעדשין מריחן[2] — בס"פ אין מעמידין בגמ' והשלקות (ע"ז ל"ח:) בטלפחי וחלא[3] כולי עלמא לא פליגי דאסור. (א"ב הרומיים קוראים בלשונם למין נסר או כלי עגול וכפרט אם הוא של שמן עדשה. תרג' ונזיד עדשים (בראשית כ"ה, ל"ד) ותבשיל דטלופחין). *[אחי"ה ועיי' עוד תרג' עדשים: טלופחין לש"ב י"ז, כ"ח; כ"ג י"א ועוד עיי' תר"י א' לדברי' י"ד, י"ט, וכנ"ה ביומ' פ"ג: חזו טלפחי אשפמיה. שם ס"ג. עבדא ליה טלופחי[4]. גיטין ע'. עיי"ע כן ג', ירו' ברכו' פ"ג ד"ו, אייכלון טלופחין, ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג מאן דזרע טלופחין ההוא יומא לא מצלחין. ירו' נדרים ספ"ה ד"מ. עיי"ע אשש ב'. אסת"ר פ' בהראתו עיי"ע גראפא. נדרי' ס"ו: תרי טלופחי עיי' אית דגרסי בפי' המיוחס לרש"י שם וע"ש הרא"ש. — ובהוראה שנית נקרא כן ים של משנה דב"ב עיי' פי' רבינו לעיל והועתק מפי' רה"ג לטהרות פ"י מ"ח ומפי' רה"ג לזבים פ"ד מ"ב ועיי' הר"ש לטהרו' הנ"ל. ועיי' תוספו' לב"ב הנ"ל ולנדה הנ"ל ושם הובא פי' הערוך והעלו כי הוא העגולין ועיין פי' רה"ג הנ"ל והרמב"ם לב"ב פי' הוא האבן שטוחנין בתוכו הזיתים ע"כ וכעין זה עיי' בע' ים א' ביש אומרים השני. ולפ"ז נ"ל בענין גזרת טלפח שהיא طلفح עושה היטב הדק כלומ' טוחן ודוכה ומזה הענין גם פירשב"ם לב"ב ע"ש והבלע"ז מיי"ט הוא ל"צ mai וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל ים טלפחא לועזין מ יי ש שעוצרין בהו ע"כ וכצ"ל בפי' הרשב"ם והוא פי' עריבה וגת ועיי' מ"ל לרמ"ל לטהרות הנ"ל. ולפי' הרגמ"ה יפה עולה פי' שהובא בשט"מ במקומו עיי"ע ים ומ"ש. וכונת ר"ב על ל"ר הרשומ' בתחלת הערך] —

* טלפירא ט"ס עיי"ע פלטר א'.

טלק (= טליקה מל"י θύλακος שק וכים Sack, Beutel, Ranzen) בפרק כל גט (גיטין כ"ח.) ובפ' שנים אוחזין [בגמ'] או בגלוסקמא (ב"מ כ' רע"ב) מאי גלוסקמא אמר (רבא) [צ"ל רבה][5] בר שמואל טליקא דסבי[6]) כבר פי' בע' גלסקם. (א"ב פי' בל"י תיבה וארגז וכים. גלוסקומא מלה יונית היא). *[אחי"ה כונת ר"ב במה שסיים גלוסקומא וכו' להוציא גי' שלנו דאי' דלוסקמא בדלת וכגי' יש ספרים שהובא בע' גלסקמא ע"ש ומ"ש וש"נ הלעז ברש"י] —

טְלַק (בל"ס כמו שלך בל"ת werfen וכן בל"ע طلق שלח wegschicken, entlassen) בב"ר

1) ר"ל צורתה. 2) עיי' בענין הגי' בהפשב"ע ע' טלפח. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י ורא"ש ובנו"נ דחלא. 4) ובילק' קהלת סוף רמז תתקע"ו הגי' טפלותאי. 5) וכ"ה בע' גלסקם בח"ב ש' ע"ש. 6) בכ"י ו"ו דסאבי.

פ' וישלח יעקב פ' ע"ו (ע"ה) חלש[1]) פורפורא וטלקיה קומוי[2]), ותשלך את הילד (בראשית כ"א, ט"ו) תרג' וטלקת ית טליא[3]). ונשליכהו באחד הבורות (שם ל"ז, כ') תר"י ונטלק[4]). השליך משמים ארץ תפארת (איכ' ב', א') תרג' טליק[5]) מן שמיא לארעא. בפסיקתא דויהי בשלח (דף פ"ט:) צריכין אנו למידכייה טבריא והוא נסיב תורמוסין ומקצץ ומטלק בשוקא וכל מאן דהוה תמן מיית הוה טייף וסליק. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב פאריז וב"ר רק בכ"י ו"ו וה"ב חסרה מלת טבריה ובכ"י ל"ד בט"ס תבריה ושם בט"ס למידבייה וצ"ל בכ"ף ובפסיק' אי' למזכייה ושם אי' ומקליק בשוקא ועיי"ע קלק וכ"ה בירו' שביעית פ"ט דל"ח ע"ד ושם אי' וסלק ליה מן לעיל ובב"ר פע"ט בשנוי לשון ובאריכות קצת ע"ש היטב ויותר קרוב ללשון הפסיקתא אי' בקהלת רבה פ' חפר גומץ ועוד עיי' הספור בשבת ל"ד רע"א ופי' רש"י שם עם מה שהעיר עליו ר"ש באבער בפסיקתא הנ"ל אות קע"א. וברפ"ע נתקצר כל הציון מפסיקתא ע"י וכו'. — וכנ"ה בירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וירו' כתובו' פי"ב דל"ה. טליק גרמיה ומית. ירו' שבת פ"ו ד"ח. וירו' יבמו' רפי"ב די"ב ע"ד (טלקא) טלקיה לחנותא עיי"ע חליטר. ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד לי נא יכלה דאינון מטלקין בימא. אתפעל: ירו' סוט' פ"ה ד"כ: איטליק עילוי חד טריקלין מ' על מ' דימליניה חיטין. וכן בתרג' ירו' ב' לשמות כ"א, י"ח ויִטְלַק צ"ל בנקודת הט' ויִטְּלַק, ועיי' תרג' איוב ג', ד'; לתהלים כ"ב, י"א לפי גי' כ"י אִיטַּלָּקִית. ובפועל באיכ"ר פסוק רבתי ד"ה חד מאתינס ג': מדוכא מטלקא עיי' מ"כ שם] —

* טולר ילק' יהושע רמז ל"א ט"ס וצ"ל פולר עיי' מו"ע ע' פלר.

טלר (כל"ס טַלָרָא מל"ר talaria Schuhe, Fuss-bekleidung) ובנעלו אשר ברגלו (מ"א ב' ה') תרג' ובטלריתא דבריגלוהי. — (א"ב פי' בל"ר מין מנעול).

טלש (= טוּלְשָׁא מין פרי הנקרא עוזרר Speierling אולי מל"פ تلخه sauer על שם גודל חמוצו) בפ' כיצד מברכין בגמ' ונובלות (ברכות מ' סע"ב) עוזרין טולשי. *[אחי"ה עיי"ע עוזרד בפי' י"א ורש"י לברכו' לועז קולמש"י אולי צ"ל קולמר"י ובכ"כ הובא גי' רש"י קורמ"ש בל"צ Speierling, cormiere אבל בפי' הראשון בע' עוזרד פי' רבינו טולשי ע"י פירות אילן ע"כ ועל זה הביא י"א אלועזרד וצ"ל כגי' כ"י ו"ו א' וב' אלזערור והוא ל"ע زعرور Mispel וא"כ טולשי לפ"ע הוא ל"פ تلك, تيليك Mispel והוא אחד עם ל"ע הנ"ל עיי' וואולירס ח"א, תנ"ח ובפפלנ"צ ללעף 288 אינו מבואר יפה] —

טַלִת (= טלית נ"ל מל"ע طيلسان מל"פ تالشن, تالشان מעיל Mantel, Oberkleid ופי' רבינו עיי' בפנים) בפ' המצניע בגמ' המוציא ככר (שבת צ"ג.) אף אנן נמי תנינא בפ"ד בזבין (מ"ז) היה יושב ע"ג המטה וארבע טְלִיּוֹת תחת רגלי המטה וכו'. בר"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ה.) תני רמי בר יחזקאל טלית כפולה לא יעשה וכו' פי' אדם שכפל טלית וקשרה בין שני כתלים (והרכין) [וצ"ל והדביק] קצת הטלית בארץ ונכנס לישן תחתיה בנגה כאצבע ושופעת ויורדת ב' אמות בארץ[6]) כמלא קומת אדם כרחב אהל ארעי הוא ומפני שאין בגגה טפח ולא בפחות מג' לפיכך פטור אבל אסור ואם היו עליה חוטין מאתמול ונטה אותן היום מותר[7]). בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ח רע"א) היוצא בטלית מקופלת ומונחת לו על כתיפו בשבת חייב חטאת[8]) פי' כעין סוחרי כסות[9]). פי' רב מצליח ז"ל טלית הוא רדיד ולמה נקרא שמו טלית שהוא למעלה מכל הבגדים כמו שאמר התרגום וישאו אותו בניו (בראשית נ', י"ג) ונטלו יתיה בנוהי[10]). ועוד טלל שהוא סיכוך למעלה. טלית לשון יחיד טליות לשון רבים. בפ' כירה בגמ' מעשה שעשו (שבת ל"ט סע"ב) הלכה כדברי המכריע חוץ מקולי מטליות[11]) ששנינו בפרק במה מדליקין בגמ' פתילת הבגד (שם כ"ט.) רב המנונא אמר הכא בפחות מג' על ג' עסקינן.. דתנן בכלים פ' כ"ח (מ"ב) פחות מג' על ג' שהתקינו לפקוק בו את המרחץ. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר אבל בדפ"ע נתקצר ע"י וכו' — וכנ"ה

[1]) בנו"ג שלח אבל עיי"ע חלש ובראמ"מ חלין. [2]) בנו"ג קורמוהי. [3]) בנו"ג ריבא. [4]) בתר"י א' אי' ורמיניה. [5]) בנו"ג טלק. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב וזה נכון מאוד כי רבינו הלך בשיטת הרי"ף ולהרי"ף צריך לפרש לסברת הר"ן סביב להרי"ף כי כילה דשבת שם היינו באין בגגו טפח ולכן יפה עולה גי' הכ"י כשיש בגגה רק כאצבע אבל בדפ"ע אי' ללא נכון באמצע ושופעת ויורדת למטה בארץ אבל אח"ז מצאתי כגי' ופי' זה ממש בפי' ר"ח (שנדפס בש"ס ווילנא). [7]) עיי' הרי"ף שאחריו נגרר רבינו בשנוי לשון קצת. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע חסר. [9]) ועיי"ע קפל אי' ושם מבואר קצת באריכות. [10]) ולפי זה נגזר מן נטל ואין נ"ל. [11]) וכ"ה בע' מטליות אשר שם רמז רבינו על ע' טל [ב'] וע' הנוכחי אבל בנו"ג בשבת הנ"ל ובדף כ"ט. טטלניות.

בברכות כ״ד סע״ב היתה טליתו חגורה לו על מתניו מותר לקרות ק״ש. בקידושין י״ח רע״ב שדורש שם בבגדו (שמות כ״א, ח׳) מלשון בֶּגֶד: כיון שפירש טליתו עליה וכו׳ ב״מ ב׳. שנים אוחזין בטלית וכו׳, ב״ב נ״ז: טלית של ת״ח וכו׳ ובהשאילה ב״ב צ״ח. כל המתגאה בטלית של ת״ח וכו׳ עיי״ע בת קברייא (ח״ב רי״ב) ירו׳ ביכורי׳ פ״ג דס״ה ע״ד והטלית שעליו כמרדעת של חמור, ירו׳ נדרים פ״ג דל״ח. עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן וכו׳. שמ״ר פכ״ז נטל טלית. במד״ר ספ״ח ושמלה (דברים י׳, י״ח) זה טלית. קהל״ר פ׳ כי החיים: הוה טליתיה דר׳ יונתן מהלכא על ארוניה, ושם: בני טלי טליתך. והקבוץ טליות שבת וזבין הנ״ל בתחילת הערך, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ז ע״ד (טלויות) [צ״ל טלייות] שכולן תכלת וכו׳ ועוד הקבוץ במד״ר ר״פ י״ח טליתות תכלת. והנה אם כדעת רבינו בשם ר״מ כי גזרת המלה מפעל טלל אז צריך לנקד טַלִּית אבל לפע״ד העיקר מל״ע הנ״ל ונגזר מל״פ הנ״ל ובמשקל פרסי בתי״ו אי׳ פעם אחת בספרי ראה פ׳ פ״א הואיל והם יוצאים בתולסין אף אני אצא בתולסין אבל גי׳ הילק׳ בקולסין עיי״ע קלס ח׳] —

טם (= טַמָּא לדעת רבינו אֵבֶל Trauer ולדעתי טמי בלש׳ שומרוני עצם וא״כ בֵּי טַמַּיָא פי׳ בית עצמות (Beinhaus, Leichenhaus אגרא דבי טמא שתיקותא (ברכות ו׳:) פירושו אבל ויוצא באטב״ח ובאלב״ם. *[אחי״ה בדפ״ר ופיז׳ רק ויוצא מאטב״ח ויותר טוב גי׳ דפ׳ וויניצ׳ והלאה באטב״ח ו ב א ל ב״ם כלומ׳ ט׳ של טמא הוא לעומת א׳ באטב״ח ומי״ם לעומת ב׳ ואל״ף לעומת ל׳ באלב״ם וא״כ טמא = אבל. ורחק נראה לעינים הוא וגם רש״י לסנהד׳ קי״ג. ד״ה בי טמיא פי׳ בית האבל אולם באורו נשען על גי׳ י״א בי טעמא שמטעימים אותו בדברים לנחמו וכו׳ וזה כפי׳ רה״ג שהבאתי בע׳ אגר ע״ש ושם הארכתי בין כפי׳ בין בגי׳ טעמא שאי׳ בכ״י ערוך וא״כ בי טמא צריך לדגוש המי״ם לתשלום העין המובלעת והוא כמו בי טעמא אבל זה הפי׳ איננו עולה לכונת רב פפא אגרא דבי ט׳ ש ת י ק ו ת א שאם מטעימים אותו בדברים לנחמו מה יתרון ושכר יש בבי טמא וגם ר׳ יוחנן אמר במ״ק כ״ח סע״ב אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל ועיי׳ בתש׳ גאונים קדמוני׳ סי׳ ע״ד וגי׳ שם. לכן גמרתי אומר שעיק׳ הגי׳ כגי׳ של ספרים בברכו׳ וסנה׳ שם ושם ובילק׳ מ״א רמז ר״ז בֵּי טַמַּיָא והוא הקבוץ טן טמי שפי׳ בל׳ שומרוני עצם ותרג׳ שומרוני ועצמותיהם יגרם (במד׳ כ״ד, ח׳) וטמיהון ישעק. וממנו אובא טמיא עיי״ע (ח״א, ג׳) ועוד עיי״ע טמיא ופי׳ דרה״ג שהבאתי. וקצת תימה שרש״י לברכו׳ שם לא ביארו ועיי דעת רמ״ל ע׳ טם — ואם גי׳ בי טעמא עיקרית אז הוא בהפך האותיות = בי עטמא כלומר בית העצמות עיי״ע אגר] —

טָם (= טְמַם = טום פי׳ בל״ס טַמֵּם = טְמְטֵם סתם verstopfen ועוד ענין דיבוק וחיבור fest- zusammenfügen) בטפחו וסלק אבנו[1]) מהו בפ׳ שור שנגח את הפרה (ב״ק נ״א:) פי׳ טמם אותו טפח בצרורות או באבנים. בר״ג דמשקין (מ״ק ד׳ סע״ב) שרא למיכרא נהרא טמימא, פי׳ לפנות מקור המעיין שנסתם[2]). בפ׳ בני העיר בגמרא וחכ״א מוכרין אותו (לשם חצר) [צ״ל ממכר עולם] (מגילה כ״ז סע״ב) א״ל יהא רעוא דתיטום[3]) בשיראי. בפ׳ הבא על יבמתו בגמ׳ לא יבטל (יבמות ס״ג.) טום ולא תשפיץ [שפיץ ולא תבני] פי׳ סתום חורי הקיר ולא תבנה בהן ואם הם נקבים וחורים הרבה שפץ ולא תהרוס כל הקיר. — טומטום ואנדרוגינוס בריש חגיגה (פ״א מ״א), טומטום שאין לו לא צורת זכר ולא צורת נקבה כמו אטום ואמרינן (יבמות ע״א: פ״א. ב״ב קכ״ו סע״ב, בכורו׳ מ״ב: ילק׳ כי תבא סוף רמז תתקכ״ה.) טומטום שנקרע ונמצא זכר[4]), ופי׳ אנדרוגינוס בע׳ אנתרופי[5]), ובפ״ג בחלה (מ״א) עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים. פי׳ דרך החטים ללוש ולגלגל יפה אבל השעורים כשילוש אותן[6]) עיסתן מתפרדת[7]) ואינו יכול לגלגלן[8]) יפה על כן מטמטמו ביד ועוזבו. — (א״ב תרג׳ ויסגור החלב (שופטים ג׳, כ״ב) וטימטם שומנא. ולזה שקוראים טומטום קוראים

---

[1]) כנו״ג טם טפח וסילק אבניו. [2]) וכ״ה במיוחס לרש״י מ״ק שם. [3]) בע״י הראשון בט״ס דטיטום. [4]) כונת רבינו כי טומטום בהיותו כאטום שאין ניכר בו לא זכרות ולא נקבות ורק אחר קריעה נמצא שהיה זכר כלומר גיד שלו וביציו טמונין בגוף ועיי׳ פירשב״ם לב״ב שם. אבל בפ״ד בביכורים מ״ה אי׳ אבל טומטום אינו כן פעמים שהוא איש פעמים שהוא אשה וזה סותר קצת דברי רבינו אולם ידוע הוא כי בגמ׳ בדי׳ וויניצי׳ לי׳ כל פרק ד׳ בביכורי׳ ועיי׳ גליון בש״ס בהגהת הרי״ב וגם לרבינו לא היה מונח פרק ד׳ ביכורי׳ עיי׳ מ״ש בע׳ טען א׳ אכן בכ״י ש״ס מינכען וכן במשניו׳ נאפ׳ וריווא אי׳. [5]) ועיי׳ עוד ע׳ אנדרוגינוס והערת רמ״ל בע׳ טמם. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו, וכ״ה בר״ש בחלה שם בשם הערוך אבל בדפ״ע כט״ס אותו. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ובר״ש, ובדפ״ע בט״ס עיסתו טתפרד. [8]) שם ושם, ובדפ״ע בט״ס לגלגלו.

לו בל"י אטמיטוס פי' מי שאינו מחותך). *[אחי"ה ואיני רואה דבריו כי ἄτμητος היפך ממה דאי' במקומו' הנ"ל טומטום שנקרע וכו' ואדרבה היה לר"ב לגזור אומר כי היא היא ל"י τμητός zerschneidbar כלומר כי רק ע"י חיתוך וקריעה נראה המין אם זכר אם נקבה אבל דעתי נוטה לפי' רבינו כי טומטום משרש טום = אטם או בל"ס טַמֵם, טַמְטֵם פי' סתם כלומ' המין טמון וסתום הוא ואינו נכר היטב אם זכר אם נקבה הוא שגיד וביציו טמונין בגוף ונשאר כהויתו ובריאתו זו, ובחגיג' ד'. פי' אביי טומטום כשביציו מבחוץ ופירש"י אלא שהגיד טמון ע"כ וצ"ע כי אדרבה יותר רגיל שיטמנו הביצים ממה שיטמן הגיד. ועוד נ"ל כי גזרת טומטום מל"ס טָמְטְמָיוּתא ענין דביקה וחבור כלומ' הזכרות או הנקבות איננה ניכרת בהיות חלקי הגיד מדובקים ומהודקים בגוף. וזה הענין תטמטם בשעורים כלומר ש י ד ב ק ו חלקם קצתם בקצתם עד שיהיו גוף אחד וכן פי' הרמב"ם ברפ"ג דחלה וזו כונת רבינו במלת ו ע ז ב ו בסיום הערך כלומ' מהדקו ומדבקו מלשון מקר' (נחמי' ג', ח') ויעזבו ירושלם וגו' עיי' בט"ר להח' אייזלער ח"ב, מ"ו ותוי"ט בחלה שם ד"ה ותטמטם בחנם רוצה להגיה תחת ועוזבו: ומערבו. והנכון כמו שכתבתי עוזבו פי' מדבקו ומקשרו וכ"ע בל"ע عصب festfügen ויפה פי' הרא"ש (הובא בתוי"ט שם) לפי שאין עיסת השעורים נדבקת יפה לפיכך נקראת לישתה טומטום ע"כ. ומלת תִּטַּמְטֵם הוא התפעל, והפיעל בחלה שם: טימטמה בשעורים וממנו השם המופשט ירו' חלה רפ"ג דנ"ט. ושאר כל הדברים את מהלך בהן אחר הַטִּימְטוּם, ושם: אחר מי את מהלך אחר הגלגול או אחר הטימטום — ולכן מן הראוי לצרף מ"ש רבינו בענין טומטום עם הערך הנוכחי ולא כגי' כ"י ל"ד שמיחד למלת ולענין טומטום ערך בפני עצמו. ומה שענין טִמְטֵם פי' סתם אי' עוד בהתפעל בפסחים מ"ב. כותח הבבלי מטמטם את הלב ובהשאילה ביומ' ל"ט רע"א לפי גי' כ"י מ' ויע"י הראשון וילק' שמיני רמז תקמ"ה ונטמטם בם (ויקרא י"א, מ"ג) א"ת ונטמאתם אלא ונטמתם וכצ"ל בנקודות ונִטַמֵּתֶם ובנו"ג בטעות ונטמתם. ובכ"י א"פ עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמ' ולא תטמאו בהם הובא בד"ס יומ' נ"ד: הגירסא א"ת ונטמֵתם אלא ונַטְמְתם ולא נהירא. ובאתפעל ערובי' ע"ט. בשלמא חריין למיטייטיה קאי אלא בית למיטייטיה קאי? ובכ"י א"פ אבל בית לאו למיטייטיה קאי. ובאתפלפל בתרג' דס' רגיא לתהלי' קי"ט, ע' איטמטם, לישעי' ל"ב ג', ולא יטמטון והתי"ו מובלעת במקום יתטמטון. — ומזה הענין לדעת רד"ק שרש טמה: נטמינו בעיניכם (איוב י"ח, ג') ענין סתימת הלב ואין דעת .. וקראו ג"כ טומטום למי שהוא סתום שלא נראה לו זכרות ועוד הביא לנכון ציון משבת ע"ג: פ"א. טממה בבית אבל גזרת טמיון עיי"ע בלי נכון הוא. טמטום בשו"ט ריש מזמור א' והובא בילקוט תהלי' ט"ו רמז תתקנ"ג ט"ס הוא וצ"ל אבטומטום כגי' ר"ב עיי' בהשמטות ותיקונים בסוף אות בי"ת צד שפ"ט].

טם (= טִימֵי בל"ס הועתק מל"י τιμή ערך, מחיר ושווי (Schätzung, Werth, Preis בב"ר פ"ב שניהם באוני אחת ובטימי אחת [1]), ובפ' י"א ויברך אלקים: הדין מסיק ליהּ בטימי. פי' ברמים. — (א"ב תרג' אין שוה להניחם (אסתר ג', ח') לית טימי מנהון פי' בל"י מחיר ושווי). *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' אסתר ה', י"ג; לבמדבר כ', י"ט; כ"ד, י"ד. כ"ה, והקבו' לבראש' כ"ג, ט"ו; לאסת' ז', ד' ועוד בדרז"ל ירו' ברכו' רפ"ט די"ב ע"ד ושו"ט מזמור י"ט לך דומיה תהלה (תהלים ס"ה, ב') סמא דכולא משתוקא למרגלית דלית לה טימי כל מה שמשבח בה פגמה (בשו"ט דכל מה דאת משבחת לה את פגים ועיי' תוספ' ברכות י"ב. ד"ה אמת ושם מפורש), ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד ב"ר ספל"ה מילה דלית לה טימי. ויק"ר ס"פ כ"ח פסיקת' דר"כ דף ע': ופסיקת' רבתי ס"פ י"ח אסת"ר פ' מהר וילק' אסתר רמז תתרנ"ח וכמה הות טימי דידיה וכו', קהל"ר פ' שמח איתי טימי מה דאכלת כלומ' תן שווי של אכילתך כלומ' שלם בעד אכילתך ובפסיקת' דר"כ פ' שובה (דף קס"ד:) אי' תמורתו: פשר פריטך. ועוד במשקל ארמי טימיתא והוא כמו טימי ירו' פיאה ספ"ח דכ"א: הילך טימיתיה, ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: הא לך טימיתה. ירו' תענית פ"א דס"ד: ויבית לה טימיתיה, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח: והוא (אחאב) מפריש טימיתיה לע"ז. ויק"ר ר"פ י"ב, אסת"ר פ' וישלח ריש פרש' ה' וישתי חמרא בטימיתיה (בילק' משלי כ"ג רמז תתק"ס ד"ה למי אי' בט"ס בטימותיה). איכ"ר פ' רבתי: סב לי טימיתהון .. נסב טימיתהון. רות רב' פ' קטן וגדול: מה דהוא עביד טימיתיה תיסב. ועוד טימס כמו טימי באיכ"ר פ' בלע שלש עיירות היו טימס שלהם עולה לירושלים [בעגלה] עיי' כמ"כ שפירשו מל"ש טימי אוצר ודמים אולם עיין ערך טימס. — וממנו נאצל אטימיטון (ח"א, ס"ג)

[1]) עיי"ע אָן | ח"א, קל"ד.

טיטיקון עיי״ע. ונרדף עם דמים. דמין עיין ערך דם ב׳] —

טָמֵא (ידוע מל״מ הפך מן טהור וקדוש וענינו תעוב מפני זהומה או מפני אסור תורה או רבנן unreiu, levitisch unrein) בספרא בפ׳ זבה (תו״כ מצורע פרק זבים פרשה ה׳ סוף פרק ה׳ דף ע״ט רע״ב בהוצ׳ הח׳ ווייס) תניא כטומאת נדתה (ויקרא ט״ו, כ״ו) ולא כימי נדתה והלא דין הוא ש י ה א ט מ א[1] ומה [אם] במקום שלא עשה טומאת המטמא[2] וכו׳ פי׳ מדקאמר כטומאת נדתה ילפינן דמשכב זבה טמא טומאת ערב כטומאת נדה שהרי נדה דאוריתא שאפי׳ רואה יום ז׳ טובלת ליל ח׳ וטהורה וכן נמי כל מי שנוגעת בו טמא טומאת ערב ואיתקש משכב זבה למשכב נדה שיהא טמא טומאת ערב ולא הוקיש לימי טומאת׳ שהן ז׳ ימים שיהא טמא טומאת ז׳ ומה במקום שהקל ולא עשה תחתונו של בועלה כתחתון שהתחתון שלה מטמא אדם וכלים ותחתון של בועל נדה אוכלין ומשקין מטמא, אדם ובגדים לא מטמא החמיר כימי טומאתו וכתיב ביה (שם פסוק כ״ד) ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים ועשה ימי בועלה שהוא המיטמא כמותה ואפי׳ בא עליה ביום ז׳ שלא יטמא ז׳ ימים. כאן במשכבה שעשאו כמותה שמטמא אדם ובגדים והחמיר בו אינו דין שנחמיר גם בימי טומאתו ולדונו כדינה שיהא משכבה טמא טומאת ז׳ ת״ל כטומאת נדתה ולא כימי נדתה טומאת ערב הוא מיטמא ואינו מיטמא כימי נדת טומאתה טומאת שבעה[3]. טומאת גוויות, טומאת הקדישות בספרא וזה לכם הטמא (תו״כ שמיני פ׳ שרצים פרק ו׳ ריש פרש׳ ה׳) טומאת הגוית הן השרץ והנבלה והמת וזב וזבה ונדה וכיוצא בהן, וטומאת הקרישות[4] השורף את הפרה ואת הפרים והמשלח את השעיר ומפריש בתוספתא דמס׳ שביעות (פ״א) בכל דבר טמא לרבות כל הטמאין שבתורה . . ר׳ נתן אומר טומאת גוויות ולא טומאת הקדושות[5] יצא השורף את הפרה וכו׳[6], וטומאת הגוויות בגמ׳ דיוה״כ (יומ׳ פ׳:) [הנח לטומאת גויות[7] דלאו דאורייתא היא וכו׳][8] לענין אוכל אוכלין טמאין ושותה משקין טמאין שהוא פוסל את התרומה ומי״ח דברים שגזרו בו ביום הוא (שבת י״ג סע״ב וע״ב בפירש״י) דתנן (זבים פ״ה מי״ב) ואלו פוסלין התרומה האוכל אוכל ראשון ואוכל שני וכו׳[9]. בסוף ס י פ ר א[10] (תו״כ בחוקותי פרק ט׳ ריש פרש׳ ד׳ ועיי׳ מנחו׳ ק״א. בכורו׳ ל״ז: תמורי׳ ל״ב סע״ב) ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו[11] ממנה וגו׳ (ויקרא כ״ז, י״א) יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר כשהוא אומר למטה (שם פסוק כ״ז) ואם[12] בבהמה הטמאה ופדה בערכך הרי בהמה טמאה אמורה הא אינו מדבר אלא בבהמת מוקדשין וכו׳[13]. טומאת שרץ מרובה בפ׳ במה אשה (שבת ס״ד.) פי׳ מרובה שהיא בשמונה שרצים והיא קלה שהיא טומאת ערב, טומאת מת מועטת שאינה אלא במת בלבד והיא חמורה שהיא כטומאת שבעה[14]. בריש מכילתא (בא פרשה ב׳)[15] הואיל וטומאה מעכבת[16] ואביב מעכב מה טומאה אין פחות משלשים יום אף אביב אין פחות מל׳ יום. פי׳ רבינו ניסים ז״ל מה טומאה נדחה מי״ד בניסן לי״ד באייר שהן ל׳ יום אף אביב נמי שאם לא ימצא מעכב הפסח ומעברין בשבילו ל׳ יום[17]. ובריש כלים (פ״א מ״א) טמא מת אב הטומאה, מכלל דמת עצמו אבי אבות[18]. בהלוקח בהמה פ״ג בבכורות בגמ׳ ר״א בן יעקב (בכורות כ״ג רע״ב) גופא בר פדא אמר טומאה חמורה עד לגר טומאה קלה עד לכלב . . מ״ט א מ ר ק ר א[19] לא תאכלו כל נבלה ל ג ר א ש ר ב ש ע ר י ך ת ת נ נ ה ו א כ ל ה (דברים י״ד כ״א)[20] ובע״ז בפ׳ השוכר בגמ׳ יין נסך (ס״ז סע״ב) ור״ש מאי טעמא דתניא לא תאכלו כל נבלה וגו׳ (שם) נבילה הראויה וכו׳[21]. בס״ג ואלו

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב ולי׳ בתו״כ ומפי׳ של רבינו הוא. [2]) בתו״כ המיטמא וכצ״ל בערוך כדמוכח מפי׳ בסמוך. [3]) ובגוף הענין רק בתכלית הקיצור באר כן גם הראב״ד ע״ש. [4]) בדפ״ר הקרישות ובת״כ הקרושות וכ״ה בסמוך בציון התוספת׳ בדפ״ר וכ״ה בכ״י תוספתי שבועות פ״א. [5]) עיי׳ הערה הקודמת ובנו״ג בתוספ׳ בשבוש. [6]) וקרבן אהרן הביא זה הפי׳ בשם ר׳ ניסים עיי׳ בהפשב״ע ע׳ טמא. [7]) כ״ה לנכון בכ״י מינכען וכ״ה בע׳ גויה, ובנו״ג גוייה. [8]) השלמתי עפ״י ע׳ גויה וכצ״ל בע׳ נוכחי. [9]) כונתו על פי׳ ר׳ ניסים שהביא בע׳ גויה בענין טומאת גויות לאו דאורייתא. [10]) בכ״י ו״ו סיפי׳ ובדפ״ר ופיזי׳ וויניצי׳ סיפרי וצ״ל כמו שהגהתי. [11]) בדפ״ע בטעות יקריב. [12]) בדפ״ע וכן בתו״כ, במנחות ותמורי׳ הנ״ל הובא אם אבל בפסוק אי׳ ואם וכ״ה בבכורי׳ שם. [13]) בתו״כ אי׳ בפסולי המוקדשין שיפרו ובש״ס הנ״ל בבעלי מומין שנפדו. [14]) בנו״ג אם הרבה בטומאת ערב אבל בכ״י א״פ אם רבה בטומאת ש ר ץ וכ״ה שרץ בדפוס הישנים ומהרש״ל הגיה כלפנינו עיי׳ ד״ס שבת צד ס״ת: ופי׳ רבינו קרוב לפירש״י ולא כפי׳ רה״ג הובא בחי׳ הרשב״א ע״ש היטב. [15]) נראה מזה שלא היו לפניו ב׳ פרשיות ראשונות ומי״א ציונים שהובאו בערוך ממכילתא, עיי׳ מפתח לספר ערוך השלם, זה ראשון לציון. [16]) וכ״ה במכילי׳ אבל בילק׳ אי׳ מתעברת ועיי׳ מאיר עין הגה ג׳. [17]) וכן מוכח מסנהד׳ י״ב: ותוספתי סנהד׳ פ״ג וירו׳ פסחי׳ רפ״ט דל״ו סע״ג וירו׳ נדרי׳ פ״ו דל״ט סע״ד ועיי׳ פני משה לפסחי׳ הנ״ל. [18]) ועיי׳ רש״י לחולי׳ ג׳ רע״א ד״ה חרב ועוד עיי״ע אב. [19]) בבכורי׳ אי׳ דכתיב ובע״ז ס״ז סע״ב דתניא. [20]) מן מ״ט לי׳ בדפ״ע כי אם בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב. [21]) בנו״ג כל הראויה לגר קרויה נבילה.

הן הנשרפין (סנהד׳ פ״ג רע״א) ואלו שהן במיתה[1] האוכל את הטבל וכהן טמא שאכל תרומה טהורה וכו׳ ומפורש שם (בסוף העמוד)[2] אמר שמואל משום ר׳ אליעזר בן יעקב[3] מנין לכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה שנא׳ (ויקרא כ״ב, ט׳) ומתו בו כי יחללוהו פרט (לו) [צ״ל לזו] שמחוללת ועומדת[4]. בסוף נדרים (צ׳:) האומרת טמאה אני לך פי׳ כגון אשת כהן שאומרת נאנסתי ולך אני אסורה ולכל ישראל מותרת תן לי כתובתי[5]. בפ׳ י״ג בזבחים (ק״ו.) טמא[6] שאכל בין קדש טמא בין קדש טהור חייב ר׳ יוסי הגלילי אומר טמא שאכל טהור חייב וטמא שאכל טמא פטור וכו׳. בבכורות בפרק כל פסולי בגמ׳ בי״ש (בכורות ל״ג.) בי״ה אומרים בכור מאכילין אותו לנדות מ״ט דאמר קרא (דברים י״ב, ט״ו) הטמא והטהור יאכלנו. *[אחי״ה רבינו הביא תורף הסוגיא ע״ש לישנא דגמ׳. גזרת טמא בל״ס טְמָא או מל״ע ظما, اظمى סאנסק׳ tam בצענד temanh חושך וכיעור או נרדף עם טמע וכן בל״ס ובל״ע طمع מאותו ענין עיי׳ אוצ״מ לפירשט זה השרש. והשם טוּמְאָה והתואר טָמֵא והרב׳ בש״ס לדוגמא עיי׳ הפָּעֵל באלה המקומות: ברכות ס״ג: שבת פ״ב. ק״ד. עירובין מ״ו: פסחים פ״ח: יומ׳ ל״ט. ידים ג׳, ה׳ תוספת׳ ידים פ״ב, מגילה ז׳. כלים ט״ו, ו׳ תוספת׳ כלים ב״מ פ״ה (מטמא את הידים ועיי׳ המפרשים) יבמו׳ ס״א. סוט׳ כ׳. סנהד׳ פ״א. עדיות ה׳, ז׳, נדה ע׳: טהרו׳ ו׳, ב׳, מכשירי׳ ו׳, ב׳, שמחו׳ פ״ד. ובירו׳ לפעמים א׳ מובלעת עיי׳ ירו׳ דמאי פ״ה דכ״ד ע״ד טימו, ירו׳ יומ׳ פ״א דל״ח ע״ד טימתו, ירו׳ חגיג׳ פ״ג דע״ח ע״ד טימהו. פַּעֵל טַמִּי עיין פסחי׳ ס״ז: טמויי מטמי, שם ע״ש. מטמיא ליה, חולי׳ ג׳ רע״א לטמייה . . וטמיתיה. אתפעל אִיטְּמָא, אִיטְּמִי חולי׳ כ׳: ג׳ רע״א; התפעל עוקצין פ״א מ״ג והלאה: מִיטַּמֵא, מיטמאים. תו״כ הובא בריש הערך טומאת המיטמא, פסחי׳ י״ד. מיטמא, יומ׳ ל״ח: בא ליטמא פותחין לו (כ״ה בכ״י ש״ס ועיי׳ תוס׳ שבת ק״ד ד״ה אית דגרסי ועיי׳ בריטב״א). והתואר טְמֵא, נקבה טְמֵאָה עיי׳ שבת ל״ג: יומ׳ נ״ו: סוכ׳ כ״ה, קידוש׳ ט׳. סוט׳ ט׳: י״ב: ושם ע׳: מ״ק ח׳. בכורו׳ ה׳: כלי׳ י״ב, ב׳ ב״ק צ״ב: ב״מ ס״א: פ״ו. סנהד׳ נ״ט: חולין קכ״ג. נדה ט׳. ל״א: מעילה י״ז. והשם טוּמאה ברכות ט״ו. כ״ב. כ״ח: שבת י״ז. ל״ג: עירובי׳ י״ג: יומ׳ י״ח: סוכ׳ כ״ו: מ״ק ח׳. כתובו׳ מ״ו. סנהד׳ פ״א: צ״ד: זבחים קי״ג. חולי׳ ל״ז: נדה ל״ד. ס״א. אב הטומאה . . ולד הטומאה פסחי׳ פ״א מ״ו, ידים פ״ג, מ״א; טומאת ידים פסחי׳ י״ט. טומאת התהום שם פ׳: רוח הטומאה חגיגה ג׳ סע״ב, נדה י״ז. כנהד׳ ס״ה: שם טומאה סנהד׳ צ״א סע״א. טומאת מקדש, טומאת הקדש, טומאת הגוף, טומאת הבשר, טומאת ע״ז עיי׳ ירו׳ שבועו׳ פ״א דל״ג. טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת אהלות פי״ב, מ״ו, טומאת המת דחויה היא בצבור יומ׳ ו׳: ע״ש. מוסיף לו טומאה על טומאתו פסחי׳ י״ד.]—

* טמוביריא (שם מקום) ע״ז ל״ט. אביי איקלע לטמוביריא כה״ג בכ״י ש״ס ובכה״ג ובנו״ג רב אשי איקלע לטמדוריא ונ״ל שגי׳ כ״י עיקר והוא שם מקום מפואר Tumera בהדריאביני עיי׳ מאנגערט ח״ה ישל״ב והלאה ועוד עיי׳ גיאגר׳ לנייבויער שצ״ב.

* טֵמָא שם שד כבר פי׳ בע׳ אסטמטיתיה ח״א, קע״א: וע׳ בר טינה (ח״ב קע״ו).

* טמדוריא עיי״ע טמוביריא וע׳ ארב בח״א רס״ז וש״נ השנויים ועיי״ע תמדור וע׳ תרמוד.

* טֵימִי (שם אליל יוני הנקרא Themis) ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ד ר׳ חייה בר בא הוה ליה קווקין והוות טימי דרומי ציירה בגווה פי׳ צורת אליל הנזכר ויען שאליל נקבה זה הידוע אצל היונים בשם אליל הצדק והמשפט היה נעבד ביון לכן מתארו ע״י טימי דרומי ודוגמתו עיי״ע גְּפָא (ח״ב, של״ז:).

* טֵימִי (שם פרטי) קהל״ר פ׳ ראה חיים: ר׳ יהושע בריה דר׳ טימי.

* טימי עיי״ע הבא אח״ז ופי׳ עצמות.

טַמְיָא (מליש׳ שומרוני טמי פי׳ עצם וא״כ טמיא — עצמות Gebeine עיי״ע טם א׳) בהחורש פי״ז באהילות (מ״ג) החורש מלא טמיא. (פסק׳)[7] [צ״ל פסיקתא] דדברי ירמיהו (פסיקת׳ דר״כ קי״ב סע״א)

---

[1]) בנו״ג ואלו שבמיתה ובכ״י ש״ס ואלו הן שבמיתה. [2]) בדפ״ר אי׳ ואותה בתוספת תרומ׳ פ׳ סאה מפורשין שם, ונראה שהגהת איזה כותב היא להורות שבתוס׳ תרומ׳ פ״ו מדובר קרוב לענין זה. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובכ״י ק׳ אמר שמואל משום ר׳ אליעזר, בילק׳ אמור רמז תרל״ח משם ר׳ אליעזר ובחולי׳ קי״ג: משום ר׳ אלעזר וברפ׳ שונצי׳ אלעזר. [4]) כ״ה בכ״י וי״ו ל״ד וה״ב ובכולם צ״ל לזו וכ״ה לנכון בכ״י ב״ר. [5]) כ״ה בכ״י וי״ו, ל״ד וב״ר ובדפ״ע נתקצר עיי׳ וכו׳ ופי׳ זה אליבא דמסקנא בנדרי׳ שם ועיי׳ פירש״י ליבמות קי״ב. ד״ה האומרת טמאה אני. [6]) וכ״ה בחולי׳ ק״א. אבל בזבחי׳ הטמא. [7]) כ״ה גרפ״ר ובשרפ״ע בפיסקא.

חמון[1]) מה עביד ליה[2]) פלוני שחיק טמיא. פי' גאון שחיק עצמות. *[אחי"ה כה"ג לנכון בכ"י ה"ב ופאריז ובדפ"ר ופיז' חסרה מלת פי' ובשדפ"ע חסרה מלת גאון וכונתו על רה"ג ואלה דבריו בפי' סדר"ט לאהלו' הנ"ל צד כ"ה: מלטמיא פי' כנון פיסא בית מלא עצמות פי' (טמיה) [טמִיא] עצמות כדאמרינן אדריאנוס שחיק טמיא והוא שחיק עצמות ע"כ. והנה בהשקפה ראשונה רציתי לבאר כנון פיסא מל"ע كنان فيض פי' בית מות Todtenhaus ועל זה הביא הפי' בית מלא עצמות שוב ראיתי כי בע' מלטמיא א' כתב רבינו בזה"ל כפ' (יו) [י"ז] באהילות פירוש פרפיסא של עצמות וכו' אבל הדבר צריך עוד למוד כי אי אפשר לבארו ע"י פרפס שהביאו רבינו בע' פרפס שהוא כדעת ר"ב מל"י παροψίς קערה ואין הענין סובלתו באהילות על כל פנים מוכח כי רבינו לדעת רה"ג כיון וכן הביא את פירוש רה"ג רש"י לברכות נ"ט רע"א ד"ה אובא טמיא[3]) ולשבת קנ"ב: ד"ה אובא טמיא ובכ"י רש"י לשבת (ד"ס שם קפ"ז.) הוסיף עוד: והרבה יש בב"ר שחיק עצמות שחיק טמיא ע"כ ועיי' עוד ע' אגר א' (ח"א, כ"ו) ועיי' עוד מ"ש בהערה ח' לע' אובא טמיא (ח"א, ג') ועיי' עוד רש"י לבראשית מ"א, ח'[4]) שפי' חרטמי הנחרים בטימי מתים ששואלין בעצמות טימי הן עצמות בלא"ר ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות (ועיי' מיוחס לרש"י לדניאל א', כ'). וכן הבין הרמב"ם לאהלות וז"ל מלטמיא מורכב מלא טמיא והכונה הפירה מלאה עצמות וכו' ע"ש. והר"ש הביא שם תוספת' החורש מלטמי הרי זה עושה בית הפרס. ובנו"נ בתוספת' אהלות רפי"ז בשתי תיבות מלא הטמיא ובסוף הרי"ף אי' בתוספ' מלא הטמא ובכ"י אירפ' מלוא טימיא וכולם צ"ל כגי' רבינו עפ"י פי' רה"ג מלטמיא ולפע"ד עיקר הגי' מלטימיא כגי' המשניות והוא מל"י λατόμιον, λατομεῖον, λατομία קבר חצוב בצור ein in Fels gehauenes Grab ויפה העיר הח' לעווי כי מ' היא שמושית וראיה לדבר כהמשנה מצבירת העצמות משדה שאבד הקבר. אבל המפרשים חשבוהו למ' שרשית ועוד נ"ל כי מתחילה היה כתוב רק החורש מלטימיא (ויותר טוב מלטומיא במלה יונית) משדה שאבד הקבר בתוכה וכו' ויען שמלה בודדת היא לכן השכיל איזה מגיה לבארה ע"י: מצבירת העצמות ואח"כ הובא מגליון לפנים הפירוש עם המפורש וגם בעל הגליון גזר אומר מלטימיא שהוא הרכבת מלא טמיא ובפרט שכן כתוב בתוספת' אהלות. — וכנ"ה טמיא או טימיא בהוראת עצמות בב"ר ר"פ ע"ח אנדריינוס שחיק טמיא ועל זה כיון רה"ג ורבינו בע' מלטמיא א' ורש"י למקומו הנ"ל וכ"ה בויק"ר פכ"ה אדרינוס שחיק טמִיא והוא במליצה קללה למתים רשעים על דרך פזר עצמות חונך עיי"ע טם א', ועיי"ע דכר ג' ציון מויק"ר ס"פ ל"ב ותמורתו אי' בקהל"ר פ' גם מגבו' ובאיכ"ר פ' חסדי אדריאנוס שחיק עצמות ועיי' עוד בירו' מגיל' ספ"ג דע"ד רע"ג ב"ר רפמ"ט אסת"ר פ' אשר הגלה, מדר' שמואל פ' א' והובא במסכ' סופרי' פי"ד הל"ז שחיק שמוי ובמ"כ לב"ר פמ"ט גרס שמיה וצ"ל טמיה. ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה. שחיק טימייא דפלן וכו' וכן ביו"ד אחר טי"ת בתנחומ' ר"פ מקץ: לחרטמים (דניאל ב', ב') חסר כתיב אלו ששואלין בטימי מתים ועל זה הציון כיון רש"י לבראשי' הנ"ל — ומזה הענין בי טמיא דברכו' ו': עיי"ע טם א' והפשב"ע שם] —

* טמיא (שם מקום) ב"ב קנ"ג. שדריה . . לשום טמיא.

* טומיות צ"ל טורמיות עיי' ערכו.

טַמְיוֹן (בל"י אוצר Schatz, Vorraths- ταμεῖον kammer) בס"ג דפ' הישן (סוכ' כ"ט רע"ב) בשביל ד' דברים נכסי בעלי בתים יורדין[5]) לטימיון[6]). ובב"ר פ' ב' (ר"פ) זה ניזון מטמיון ואני ביגיעתי[7]) ובפ' ויהי בימי אמרפל (ב"ר פמ"ב) ובויק"ר בריש ויהי ביום השמיני (פי"א) שלח המלך[8]) גבאי טמיון[9]) לגבותה, ובפ' נ"ב (ב"ר רנ"א) ובילמדנו לב' מדינות שמרדו במלך אמר המלך תשרף אחת משלה ואחת תשרף מטמיון דלהלן ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישעיה ל"ד ט')[10]) ובפרק ס"ב (ס"א) ולבני הפלגשים: לא הגיעו למאה שנה עד שנמצאת ארץ מצרים לטמיון[11]). ובילמדנו וכי ימוך אחיך (בתנה' ליתא ואי' בילק' משלי רמז תתק"ב בשם ילמדנו) ורשע לא יבין דרכו (משלי כ"ט, ז') זה עשו הרשע שהיה מכנים ממונו של אדם לטימיון והורגו[12]).

---

[1]) בנו"ג חמי אבל שם תיכף אי' חמון וכן היתה גי' רבינו גם בפעם ראשונה. [2]) בנו"ג לי. [3]) ושם מסכת כלים צ"ל אהלות. [4]) עיי' בסוף הערך. [5]) וכ"ה בע"י ובמסכ' ד"א פ"ב וכ"ה בכ"י מ' ובב"י ב' ובכ"י ילק' אצל ר"ס לסוכ' צד מ"ז: וברד"ק שרש טנה ובנו"ג יוצאין. [6]) בכ"י ובנו"ג לטמיון וזה יותר טוב. [7]) בנו"ג ואני אם איני יגע איני אוכל. [8]) כ"ה בויק"ר ובקהל"ר פ' לך אכול ובב"ר אי' השר. [9]) כ"ה בויק"ר ובילק' ריש אסתר ובשני מקומות דב"ר וקהל"ר אי' שיטון. וברות רבה פ' ושם האיש: בט"ס שלח טימיאון לגובתה וצ"ל שלח גבאי טמיון לגבותה. [10]) בכ"י ו"ו ול"ד אי' רק ר"ת ונהפכו נח' לז' וע' לג' ובדפ"ר נתקצר ע"י וכו' מן אמר המלך בב"ר ובילק' וירא סוף רמ"ז פ"ר אי' כך להלן. [11]) בנו"ג לטימיון. [12]) בילק' שם לטמיון וע"ש סיום המאמר.

ובויק״ר ואשה כי יזוב זוב דמה (פי״ט) שהיה הורג בעליהן ומכנים ממונו לטימיון[1]. ובפרשת קחו מוסרי ואל כסף (ויק״ר פ״ל) שלה המלך גבאי טמיון לגבותה[2] פי׳ גבאי ממונה על אוצר של מלך. — (א״ב פי׳ בל״י אוצר הן של מלכים הן של מזון). *[אחי״ה והדין עם ר״ב אבל בכ״ז אצל רז״ל ענין המלה אוצר המלך או המדינה Staatsschatz עיין מלבד המקומות הנ״ל בירו׳ נדרי׳ ספ״ט דמ״א ע״ג נפקת (קלווסים) [קלווסים] [3] מן מלכותא דייעול הוא ומדליה לטימיון. שמ״ר פל״א יש אדם שהוא עשיר וכו׳ וכל הממון שלו נכנס לטמיון, ובילק׳ משלי רמז תתקס״א הגי׳ המלכות מתגרה בו ונוטלת ממונו. ילקוט ראה ריש רמז תתצ״ה בשם אלה הדבריי זוטא משל לגנבים שחפרו ביתו של מלך וכו׳ א״ל הכל של טמיון הם. וגי׳ בלא יו״ד אחר ט״ת העיקר כדרך ל״י הנ״ל ורד״ק במקום הנ״ל טעה לגזרו משרש טמה — ומן טמיון נאצל טמיקא ע״ש] —

* טָמַם (פי׳ סתם verstopfen ונרדף עם טום) עיי׳ דוגמאות כע׳ טם א׳ ויש להוסיף גיטין ס״ח, טמינהו, ב״ק נ׳. טָאֵים ליה. אתפעל מגיל׳ כ״ז סע״ב עד דאיטום בשיראי.

טָמַן (מל״מ ענינו הסתרה וצפינה verbergen) בר״ג דפ׳ איזהו נשך (ב״מ ס״א:) ובס״ג דפ׳ המוכר את הספינה (בבא בתרא פ״ט:) במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח. תנא (תוספתא ב״ב פ״ה) מפני שהן חסרין כלומר כח המלח יונק ומכחיש כח השקל ומוכר לאחרים. *[אחי״ה וכנ״ה בהפעיל ויק״ר פי״ז הטמינו ממונן, דברים רבה פ״ד והטמין עצמו מפניהם. ובהפעל במגיל׳ י״ז. היה יעקב בבית עבר מוטמן, ובסדר עולם רבה פ״ב מוטמן בארץ ישראל ובילק׳ כ״י עקב חסר׳ מלת ישראל עיי׳ ד״ס למגיל׳ צד מ״ז. ושם גי׳ כ״י ש״ס נטמן, ובקל כלאים פ״א מ״ט הטומן לפת וכו׳: שבת פ״ב מ״ז טומנין את החמין ושם פ״ד מ״א והלאה במה טומנין ובמה אין טומנין, ב״ק ה׳: ס״א: ועיי׳ ס׳: נזקי טָמוּן באש. תרג׳ אסתר ה׳, י״ד נטמון יתיה, תרג׳ כ״י לאיוב י״ד, י״ג תטמנני. בפיעל ילקוט ראה ריש רמז תתצ״ב משל לאגרונימוס שיצא לשער את המדות וראה אותו אחד והיה מטמן מלפניו א״ל מה לך מטמן עשה מדותיך ביושר ואל תתירא. ומקורו הוא בפסיקת׳ דר״כ צד צ״ו סע״א וגם שם התחיל מטמן לפניו וכו׳ אבל בתנחומ׳ ראה רסי׳ י״א יותר טוב התחיל מטמין מלפניו א״ל מה לך מטמין מלפני וכו׳ וכ״ה לנכון בילק׳ תהלי׳ סרמ״ז תשכ״ח בשם הפסיקתא והטמין עצמו (לפניו) [מלפניו] א״ל מה את מטמין עצמך (לפני) [מלפני] וכו׳ ויק״ר ספי״ז הטמינו ממונם וכו׳ — המטמין בחול עיי״ע טן א׳ ומ״ש. — ובירו׳ דמאי ספ״ב דכ״ג. טמן . . מטמן ט״ס — ושם מופשט ירו׳ שבת ספ״ד ד״ז. מכירה לטמינה אסור מטמינה לכירה אסור מטמינה לטמינה צריכה. ועוד עיי״ע הטמנה וע׳ מטמון, מטמונת] —

טָמָם (= טומוס מל״י τόμος וכן בל״ר tomus ונעתק לל״ס טומסא Theil, Pack von Schriftstücken חלק וקבוצת קונטריסין) בר״ג דכל כתבי הקדש (שבת קט״ו:) נטל טומוס של ברכות. ובפסיקת׳ דזכור (צד כ״ז.) נטל טימוסיהן של שבטים ש ה י ה ש מ ם ח ק ו ק ע ל י ה ן[4]) ובריש ויק״ר פ׳ והוא ישקיט (פ״ה) אע״פ שנתן אחר יותר ממך לך כתבנו בריש טומוס[5]). פי׳ קלף שעושין מן קליפה של עץ ובלעז נקרא טומו[6]). — (א״ב פי׳ בל״י ורומיי ספר כלה או קצתו). *[אחי״ה וערך מילין כ״י אשר ת״י מקובין כ״י האלבערשטאם כתב וז״ל: והאמת כי המלה שרשה מל״י ועיקר הנחתה לפי הוראתה העצמית הוא ענין כריתה וחלק ומן ההוראה הזאת העצמית הושאלה זאת המלה להורות על הקלעים על שם שכורתין אותן מעורות הבהמה וכן קבוצת ספרים או מכתבים בסיום חלק מחבור המשניות שלם אשר חבר רבינו הקדוש זצ״ל וכו׳. קצרתי דבריו כי האריך ללא צורך בכל זאת לא העיר כי הוראת המלה לא רק חלק ואגודה כי אם גם פירושה תוכן ענינים ורשימה Liste, Register ומזה הענין האחרון הוא מאמר מפסיקת׳ הנ״ל וכן ציון מויק״ר לגי׳ רבינו וציון מירו׳ הוריו׳ הנ״ל וכנ״ה בב״ר ר״פ כ״ה אינו נכתב בתוך טימוסן של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים, ובירו׳ סנהדרין פ״י דכ״ח רע״א אף שמותיהם פרחו מתוך טמסותיהן, ויותר טוב טומסותיהן. ועוד אי׳ בהוראה ר א ש ו נ ה בירוש׳ ב״ק רפ״ח ד״ו. הכהו על ראשו . . בטומוס שבידו. בתוספ׳ ב״ק ספ״ט לפי גי׳ כ״י אירפורט היכה . .

---

[1]) בנו״ג לטמיון. [2]) בנו״ג והלך המלך לגבותה. [3]) מל״י [illegible] געריכטליכע פארלאדונג או [illegible] בעפעהל.
[4]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וכ״ת בע׳ ארך (ח״א, רפ״ז) ויותר נכון טומוסיהון כגי׳ התנחו׳ כי תצא אבל גם בילק׳ סוף תצא אי׳ טימוסים של שבטים ובפסיקתי רבתי פי״ב תמורתו סיפור ייחוס שמותם. אבל כל המאמר הוגה שם שלא כענין עיי׳ ט״ש ר״ש באבער בפסיקת׳ דר״כ שם אות קי״ב. [5]) בנו״ג אע״פ שנתנו אחרים יותר ממך לך כתבנו בראש ע״כ אבל בירו׳ הוריות פ״ג דמ״ח. אי׳ כגי׳ רבינו אותך כתבנו (ראש) [צ״ל בראש] טומוס. [6]) tomo.

בטומוס של שטרות שבידיו וכ״ה בילק׳ סוף אמור בשם תו״כ בטומוס שטרו שבידו. וראב״ד לספרא אמור פרק כ׳ גרס טומוס ניירות ופי׳ כמו אגודה של שטרות ובנו״ג בט״ס בטימסמירות שבידיו וכבר הגיה לנכון הרב וויים בפי׳ מסרת התלמוד ע״ש. ובענין טומוס של ברכות בשבת הנ״ל ובתוספ׳ שבת פט״ו[1]) עיי׳ מ״ש שי״ר בכ״ח ח״ה, מ״ז והח׳ גרעטץ השכיל להגיה טומוס של הלכות וכמה הלכתא גברותא יוצאין מזו השערה עיי׳ מ״ע שלו חכ״ב ל״ה והלאה והראיה מתמורה י״ד:

* טימס, טימוס (לפע״ד כמו דימוס פי׳ מס הכללי והמדיני öffentliche Staatssteuer עיי״ע דמוס) איכ״ר פ׳ בלע שלש עיירות היה טימס שלהם עולה לירושלם בעגלה כה״ג במ״כ ע״ש ובירו׳ תענית פ״ד דס״ט. משובש קטימוס וצ״ל: הטימוס כלומר מס שלהם הפורעים משלש עיירות היו הולכים בעגלה כל כך הרבה היה זה נ״ל עיקר ואחרים פירשוה מל״י τιμή עיי״ע טם ג׳.

טְמַע (נרדף עם דמע וטבע ופי׳ שקע versinken והושאל בנפעל: נתערב (sich vermischen בב״ר פ׳ ו׳ יהי מאורות עד (כדו) [כדון] לית לה אלא י״ג[2]) טטמועין[3]). ובפ׳ ס״ד (ס״ג) בריש ואלה תולדות יצחק: עם מטמועי שמשא[4]). ובתר״י [א׳] כי בא השמש (בראשית כ״ח, י״א) טמעת[5]) שמשא[6]) ותרג׳ ויחפרוהו ממטמונים (איוב ג׳, כ״א) והפסין ליה מן טומעיא. — (א״ב תרג׳ טבעו בארץ פתחיה (איכה ב׳, ט׳) טמעו בארעא תרעהא. ומזה הלשון תינוק הנטמע בין הגוים). *[אחי״ה ועיי׳ מ״ש בע׳ דמע וש״נ הנפעל נטמע פי׳ מעורב וכן אלמנת עיסה כל שנטמע בה ספק חלל (כתובות י״ד:) עיי״ע אלמנה (ח״א, ק׳). ובהשאילה טמיע טזליה קהל״ר פ׳ את הכל, פ׳ שמה, אסת״ר פ׳ ויבז פי׳ שקוע מזלו כלומר ביש גדיה unglücklich. והנה עוד לשקיעת החמה עיין עוד בתרגום אונק׳ לבראשי׳ ט״ו, י״ז; לשמות י״ז, כ״ב; כ״ב, כ״ה; לויק׳ כ״ב, ז׳ והשם טְמוּעָא תרג׳ לתהלי׳ ק״ד, י״ט. ועיי׳ עוד ע׳ מטמע (מטמוע)] —

* טימוק ירו׳ דמאי רפ״ב דכ״ב סע״ב טימוק הוא ט״ס וצ״ל סימוק וכה״ג בר״ש ריש פ״ב דדמאי.

* טמיקא (נתקצר מן טַמִיטִיקָא מל״י ταμιευτική (zum Haushalt, kön. Schatz gehörig ברי״ש אסת״ר אתם טמיקא אתם הלוקה לו עבד מן הטמיקא שוב אינו מתחייב בנפשו וכו׳ על דפשט ידיה בטמיקא כן הוה ליה כלומר שיותן בית המן לאסתר מפני שפשט ידו באוצר המלך וישראל אוצרו של הקב״ה הוא ופי׳ מ״כ לא נהירא. והטי״ת נשמטה באמצע ודוגמתו עיי׳ בע׳ הבא.

טְמִיקוֹן (נתקצר מן טְמֵיטִיקוֹן מל״י τιμητικόν ehrend, ehrenvoll) (בפיסקא)[7]) [בפסיקתא][8]) ויהי ביום כלות (פסיקתא דר״כ ז׳) שש עגלות צב (במדבר ז׳, ב׳, ג׳) כנגד ו׳[9]) רקיעים ולא ז׳ הן[10]) א״ר אבין[11]) הן דמלכא שרי טמיקון, פי׳ מכובד. פ״א כסא של מלך. *[אחי״ה ופי׳ ראשון עיקר והוא מל״י הנ״ל ובאסת״ר הנ״ל בט״ס עיי״ע טיטויא (טיוטא) ובפסיק׳ ובילק׳ הנ״ל אי׳ טימיקין ובמד״ר הנ״ל טומיקון וכולם צ״ל טימיקון. ולפי פ״א נ״ל שכיון רבינו על מלת טכטקי שהוא בל״פ כסא עיי״ע טכטך ולא נהירא. ור״מ לונזאני במעריך פי׳ טמיקא מל׳ טורקי! וכן בכ״כ וטעות הוא] —

טְמַר (בל״ס כמו שמר בל״מ ובל״ע طمر ופי׳ טמן (verbergen, verstecken תרג׳ ויטמן אותם (בראשית ל״ה, ד׳) וטמר יתהון. *[אחי״ה והרבה בתרג׳ להעתקת טמן, כסה, הסתיר, נחבא עיין המתורגמן ובערך טמר ב׳ הביא תרג׳ כנצר נתעב (ישעי׳ י״ד, י״ט) כי חט טמיר ואמר איני יודע מהו ואולי הוא מענין הראשון ע״כ, ול״נ כי ודאי הוא מענין הראשון והבין נצר משרש יצר בנפעל נוצר was gebildet ist כלומר נפל במעי אם וכן בל״ס יַחְטָא Fehlgeburt וא״כ צ״ל במלה אחת כיחט טְמִיר והעתקתו wie eine verscharrte Fehlgeburt[12]). והשם טְמוֹר, טוּמְרָא, טימורא הדוגמאות בעת״ר ללעוזי וכן אצל רז״ל ב״ק נ״ז סע״א כיון דטיטמר, חולין ד׳ סע״ב טמורי הוי מיטמרי, גיטין

1) ובירו׳ שבת פט״ו דט״ו ע״ג הגי׳ תכריך של ברכות. 2) כ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע י״ו וצ״ל י״ד וכן בנו״ג ארבע עשרה. 3) וכן בירו׳ ר״ה ספ״ב דנ״ח: כד יטמע בלילי מועדא ארבעה עשר מטמועין אית ביה וכו׳. 4) בנו״ג בשבוש: מטעמי יומא דערובתא אבל כגי׳ רבינו אי׳ בירו׳ תרומ׳ ספ״ז דמ״ו: בערובתא עם מטמועי שמשא. 5) בנו״ג ארום טמע. 6) מדפ״ר והלאה עד דפ׳ אמ׳ אי׳ כאן ובתר״י ויצא יעקב וצריך למחוק כי איזה כותב הגיה ככה בגליון כי בא השמש היא בתחילת ויצא יעקב ונעקר ממקומו ובא לגליון. 7) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד וה״ב, ובדפ״ע בט״ס בפרי׳ ועוד בפרש׳ וצ״ל כמו בע׳ קמר כ׳ בפסיקתא. 8) וכ״ה לנכון בפסיק׳ בכ״י הי״ב. 9) כ״ה לנכון בדפא״מ אבל בדפ״ר והלאה בט״ס ז׳. 10) עיי׳ חגיגי י״ב: 11) וכ״ה בשהש״ר פ׳ יפה את ובמדב״ר פי״ב, ובאסת״ר פ׳ ויהי בימים אי׳ ר׳ אבון אבל בפסיק׳ לי׳ ואי׳ בילק׳ נשא ריש רמז תשי״ג בשם הפסיקתא. 12) ור״ם סטאלענסקין כתב לי וז״ל נצור וטמון נרדפים הם וא״כ כנצר נתעב הוא כמו טמון נתעב וכי חט טמיר פי׳ כנפל טמון (איוב ג׳ י״ו).

נ"ו: אפי' מילי דמטמרן איגליא להון, ירו' שביעי' פ"ח דל"ח: עביד טמיר, ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד עבדת טמיר ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד אי' טמירא] —

* טוּמְרִיאַ (מל"י τιμωρία Hülfe, Beistand או מל"פ تيمار das Sorgen, Bekümmern) מסכ' עבדים פ"ב (בהוצאת קירכהיים כ"ז) אין קונין שני עבדים כאחד שאין עושין טומריא בשני עבדים ופי' שאין אדם עושה ישועה ועזרה לשני עבדיו בשעת צרתם או שיעורו אין דואגין לשניהם ביחד. וזה נ"ל יותר מדעות החכמים שהביאן הה' קירכהיים ורחוקין הן מן האמת.

טְמַשׁ (בל"ס פי' טבל tauchen, eintauchen) בפ"ק דסוכ' בגמרא פרס עליה (סוכה י':) מנימין עבדיה דרב אשי איטמישא ליה כותנתיה במיא. בגמרא דפרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) ובחלק בגמ' עדת קרח (סנהדרין ק"י סע"א) אייתו גבבא דעמרא וטמשיה במיא [1]). וטבלת פתך בחומץ (רות ב', י"ד) תרג' וטמישי סעדיך בתבשילא דאיתבשל בחלא. *[אחי"ה לא ידעתי למה הביא ממרחק ראיתו כי גם בתר"י לשמות י"ב, כ"ב; ויק' ד', ו' י"ד, נ"א; לבמד' י"ט, י"ח אי' כן ועיי' עוד תרג' לתהלים ו', ז'; ס"ח, כ"ד; פ', ו'. וכנ"ה בדרז"ל גיטין ס"ט. וליטמיש בחלא, ושם: וניטמיש בטינא. ע"ז י"ח רע"ב טמש בהא ומתק בהא. קהל"ר פ' טובה חכמה: טמש הא. והשם בל"ס טמשא das Eintauchen, die Tinktur וכן באסת"ר פ' בהראותו עיי"ע גראפא (ח"ב, שע"ו).

* טְמָשָׁא (לפע"ד תואר הפועל מל"ע [illegible] עושה בחשאי וטמון still, verborgen handeln) עיי"ע גענע (ח"ב של"ב) וש"נ הציון מאיכ"ר ושם מפורש.

טַן (טָנַן = טון מל"ע طان פי' לחלח בטיט mit Schlamm befeuchten) במכשירין פ"ג (מ"ד ומ"ה) נתן בו חטים וטננו. המטנן בטיט הנגוב (שם מ"ה). בפ"ק דמשקין בגמ' ר"א אומר (מ"ק ו':) אמר רב הונא אם היתה שדה מטוננת מותר. פי' לחה. *[אחי"ה וכ"ה במיוחס לרש"י למ"ק. וכן פי' הר"ש למכשירין וטננו: נתלחלחו מל' אם היתה מטוננת וכו' ולא הביא את הערוך, והרמב"ם פי' טננו מטפיח אבל המטנן בחול או כגי' ישלו וישל אית דגרסי בר"ש המטמין פירש על ידי „לשון כלי המפורסמת אצלינו" וכיון על ל"ע طلى an- abreiben ורה"ג במכשירין (צד ל"ז) כתב וז"ל וטננו פי' מראו כטיית ע"כ ונ"ל להגיה טרתו והוא ל"ע مرث, مرد לחלה, befeuchten וגזרת טנן מלש' טינא וענינו טיט, כמו טהא, טחי משם טיחה והראיה בתוספת' דמכשירין רפ"ב: להטיה בו את הטיו ושם בסמוך וטננו. אבל בר"ש למכשירין פ"ג מ"א גרס בשם התוספ' להטין בו את הטיו וכן מוכח מתוספת' שביעי' פ"ה להטין בהם ובירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: כמה פעמי': לחטן וצ"ל להטן כמו במכשירין פ"ג מ"ה להטן בהם חיטים כה"ג במשניות אבל בגמ' הגי' במשנ' להטיל מלש' טל עיי"ע טל ד' — והשם טינא עיי"ע הבא אח"ז. ועוד מזה שם מופשט טִינָה לחלוחית (Feuchtes, Feuchtigkeit) ירו' קידושי' ספ"ג דס"ה רע"א וישב ממזר באשדוד (זכריה ט', ו') מוליכין טינה אצל טינה וסריות אצל סריות והוא משל מוליכין דבר מלוחלח למלוחלח ומוסרח לכמותו. דברים רבה רפ"ה והובא בילק' משלי רמז תתקל"ח הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי] —

טִן (= טִינָא בל"ס כמו טיט וכן בל"ע طين Thon, Lehm, Schlamm) בר"ג דפ' אמר להם הממונה (יומא כ"ט רע"א) טיגמר מעתיקא [2]) קשי מהדתא [3]) וסימניך טינא בר טינא. בר"ג דהבית והעליה (ב"מ קט"ז:) אי נמי בטינא דמעבד. רפש וטיט (ישעיה נ"ז, כ') תרגומו סין וטין. יגאלהו חשך וצלמות (איוב ג', ה') תר' יטנוניה. *[אחי"ה בנו"ג יטננון יתיה חשוכא וטולי מותא ובדפוס רגיא יטנפון. וכן הפעל במכשירין פרק ג' מ"ד מטינן בחול עיי"ע הקודם לזה. והשם טין, טינא הרבה בתרג' ד"מ לשמות א', י"ד, תרג' ירו' א' לשמות כ"ד, י'; תרג' מיכ' ז', י', יחזק' י"ג, י'. י"א; לתהלי' ס"ט, ט"ו והקבוץ טיניא תר"י ב' לבראשי' מ', י"ח. וכן בדרז"ל סוכ' י"ח סע"א ע"ז ל"ט. דלא מרבה טינא דג טמא. יומא ע"ח. ע"ג טינא עיי"ע גרגרת ג' גי' רבינו. ויומ' שם טינא מטפחת עיי"ע טפה ב'. ב"ב ג' סע"א עיי"ע רכס ב'. שבת ס"ז. עיי"ע בר טינא (ח"ב, קע"ו:) ירו' כלאים פ"ב דכ"ז ע"ד וירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ג מקום הטינא. ירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד עושה לה טינא. ובענין מיני טינים שונים ושמותם בל"ע עיי' בפי"מ להרמב"ם כלים פ"ב מ"א] —

טִן (= טִינָא נ"ל מל"ע طن תכונת הנפש לאהבת נשים sinnliche Lust, Hang zur Wohllust) בגמ' דפ' אין דורשין בעריות (חגיג' ט"ו סע"ב) טינא היתה בלבם. בס"ג דפ' בן סורר ומורה (סנהדר' ע"ה רע"א) מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת

[1]) בנו"ג שקל .. אמשיית, ובב"ב ואמשינת. [2]) בנו"ג בעתיקתא. [3]) כ"ת בכ"י ו"ו ל"ד ח"ב וב"ר, ובדפ"ע נשמט.

והעלת לבכו טינא[1]. — (א"ב פי' קנאה ושייך למטה). *[אחי"ה ר"ל לע' טן ו' אבל אין הצדק אתו ורבינו היטב הבדיל את שני הערכים ורמ"ל הסכיל עשו להברם יחד בערך אחד כי טינא דערך הנוכחי הוא מל"ע הנ"ל וטננא דע' טן ו' הוא מל"ס ע"ש. ורש"י לסנהד' פי' יפה והעלה לבו טינא נימק מרוב אהבה וכו'] —

טֻן (= טוּנָא כמו טוּעֲנָא וע' נבלעת (Last, Bürde כפ' הרואה בגמ' בכל לבבך (ברכות ס"א סע"א) אחורי אשה ולא אחורי ביה"כ בשעה שהצבור מתפללין בו ולא אמרן אלא דליכא דרכא אחרינא ולא דרי טונא[2]. בפ' השוכר את האומנין בגמ' או שנעשית אנגריא (ב"מ ע"ט:) לא צריכה דאפרקיה לטוניה בגויה[3]. בס"ג דפ' המוכר פירות לחבירו (ב"ב ק'.) הבו ליה כי היכי דדרי טונא דשבשתא. פי' כשיעור שיהא אדם נושא חבילה של זמורות על כתיפו והולך באותו השביל וחוזר עם אותה החבילה[4]. — (א"ב תרג' ואכפי עליך לא יכבד (איוב ל"ג, ז') וטוני עלך לא יתיקר[5]) פי' כמו טוענא. תרג' רובץ תחת משאו (שמות כ"ג, ה') רביע תחות טועניה). *[אחי"ה בנו"ג תחות טוניה. וכן בתרג' לבראשי' מ"ה, ב', י"א, כ"ח; מ"ג, כ' והקבוץ טוּנְנָא תרג' שם מ"ג, י"ז, כ', כ"א; טוּנֵיכוֹן (שם סוף כ"ב). וכנ"ה בדרז"ל שבת ק"מ: טונא כי טונא. ושם צ"ב. גמירי כל טונא דמידלי במוטות וכו' ובסוט' ל"ד סע"א הגי' דטעונא וכן הובא בע' כף ה' ע"ש, ועיי"ע טען ב' ובהשאילה מטונך דע' הבא ג"כ מזה הענין כדעת רש"י לר"ה ד'. ותוספ' לזבחי' ל"ב: ד"ה א"ל] —

טֹן (= טְעוּנָא וע' מובלעת ופי' טענה Einwand ועוד עיין בסוף הערך) בר"ג הזרוע והלחיים (חולי' קל"ב רע"א) ר'[6]) מטונך אהרן ובניו כתובים בפרשה. פי' מן הראיה שתביא משם תשובה עליך אהרן ובניו כתובין בפרשה. — (א"ב כמו מטענך ואות ע' מובלעת). *[אחי"ה ואף כי דרך חז"ל להבליע אותיות אהח"ע עיי"ע הקודם וע' שותא פי' כמו שועתא בכ"ז נראה כדעת רש"י והתוספ' למקומות שהבאתי בסוף ע' הקודם לזה שפי' מלשון טינא דע' הקודם וכן פי' הריטב"א לר"ה וז"ל רבי מטונך כלומ' ממשא שבאת להטיל עלינו נטיל עליך וכו'. ועוד נ"ל לבארו בלי הבלעת העין שהוא מל"ע ظن פי' סברה מחשבה והשערה Meinung, Vermuthung וזה קרוב לפי' הערוך] —

טן (= טְנַן פי' בל"ס טַן, טְנַן קְנֵא sich ereifern. והשם טְנָנָא (Eifer, Eifersucht, Neid אל תקנא באיש חמס (משלי ג', ל"א) תרג' לא תטן[7]) בגברא חטופא. כי קנאה חמת גבר (שם ו', ל"ד) תרג' מטול דטננא חמתיה דגברא. אל יקנא לבך בחטאים (שם כ"ג, י"ז) תרג' לא ייטן[8]) לבך בחטאי. בתרג' אם מצאתי חן בעיני המלך (תרג' שני אסתר ה', ה') ותוב (אידמי) [צ"ל אירמי] טננא[9]) בין אחשורש להמן[10]). כי אין הצר שוה בנזק המלך תרג' (תרג' שני אסתר ז', ד') ארום לית בעיל דבבא[11]) שוי בטננא דמלכא. *[אחי"ה ועיי' עוד העתקת קנאה בתרג' תהלים ס"ט, י'; קי"ט, קל"ט; איוב ה', ב' ובמשקל ארמי טְנָנוּתָא בתרג' תהלים ע"ט ה' — ור"ב בע' טן ג' חשב להשוות טינא עם טננא וכן דעת הח' לעווי ובלי דקדוק הוא] —

טן (= טֶנִי לדעת רבינו כמו טנא ein korbähn-liches Metallgefäss ולפע"ד מל"ע של פנים כלי לשמור בו דבר מה) בכל המיטמאין פ"ג בעדיות (מ"ט) ובטבעת פי"ב בכלי' (מ"ו) ד' דברים ר"ג מטמא וחכמים מטהרין כסוי טני של מתכת וכו'. ובס"ג דסוטא (מ"ח:) ומניחין השמיר בטני[12]) של אבר מלאה בסובין של שעורין. ובפ"ג בתמיד (מ"ו ד"ל סע"ב) מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל הטני[13]). הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קביים וחצי (משני שם בדף ל' רע"ב) פי' מן ושמת בטנא (דברים כ"ו, ב'). *[אחי"ה וכני' רבינו לתרקב גדול וכו' אי' במשנ' שבמשניות אבל כתוי"ט בתמיד שם נתן יתר שאת לגי' משנה דגמרא שלי' מלת גדול מטעם האמור שם ועיי' עוד מ"ש בתמיד פ"ה מ"ד וכן לי' בפי"מ להרמב"ם ובחבורו במקום המצויין בתוי"ט ומוסיף אני וכן ליתא בפי' סר"ט להר"ג צד ח' אבל אי' בפי"מ להר"ש בכלי' שם וכן הובא בפי"מ להראב"ד לעדיות הנ"ל ובר"ש ובראב"ד אי' לנכון מחזיק

[1]) בנו"ג והעלה לבו ובריו"ף והעלה על לבו טינא. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובמנוה"מ סי' כ' ובנו"ג מידי עיי"ע דר ג' ומו"ש וברפ"ע נשמט כל המאמר מן אחורי אשה וכו' ואי' בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ובנו"ג עוד ולא אחורי ע"ז אבל בכ"י ש"ס ובריו"ף לי' כמו שלי' בערוך. [3]) בנו"ג אלא מאי פרקה דפרקה לטועניה בגויה. [4]) נעתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל: כלומ' למהלך בשביל של כרמים תני לי' כשיעור שיכול אדם לילך בו עם משוא: של זמורות ויכול לחזור בשביל של כרמים בהרויחה דקנהו בהליכתו. [5]) בנו"ג ייקר. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ר, וברפ' פיזי בט"ס ד' ומדפ' וויניצי' בטעות אומר ר' וצ"ל אמר ליה: ר'. [7]) בנו"ג תיטן. [8]) בנו"ג ניטן. [9]) בנו"ג בלי נכון: טנאנא. [10]) ועיי' מגילי' ט"ו סע"ב. [11]) בנו"ג רבביה דמלכא. [12]) וגי' שלנו הביא ר"ב בע' איטני ע"ש (ח"א, ס"ג:) [13]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב, וברפ"ע רק ונוטל (ובדפ"ר ונטל) את הטני.

קביים וחצי כבמשנה דגמ' בתמיד ולא קבים כבמשניות ובפי' רה"ג הנ"ל אי תרקב שהן ג' קבין שהן חצי סאה ושיעור חצי סאה אי' גם בפי"מ להרמב"ם בכלי' ובתמיד אולם הסיום בפי' רה"ג שהתנוני וכו' יש למחוק כי בא מפי' והפרכין שאי' שם תיכף בסמוך ועוד עיי"ע פרכין. וכנ"ה כסוי טני בכלים פט"ז מ"ז ובתוספת' כלי' ב"מ פ"ד. ובירו' סוט' פ"ט דכ"ד: ונותנין אותו לתוך טני של אבר וכו' וזה כגי' רבינו. והנה בע' איטני נסיתי את חילי לבאר המלה ע"ש אבל אולי יותר טוב לגזרה מל"ע صيان, مصوان, مصان פירוש כלי לשמור בו דבר מה ונרדף עם صونة כלי לשמור בו תמרוקים וזהו טני של רופאים בכלי' פי"ב מ"ג וע"ש פי"מ להרמב"ם והקבוין اصونة וזהו לפע"ד איטני בסוט' הנ"ל לפי גי' של ספרים. ופי' רבינו מלש"מ טנא אי' גם בר"ש וברע"ב לכלי' בשם עצמם] —

* טוּנָא (בחילוף למנ"ר פי' כמו טולא (Schatten בברכות נ"ו רע"ב חזאי דדריכנא בטונא דאסא.. חזאי טונא מעילאי והוא מתתאי ועיי' שנויי הנוסח' בד"ס שם. ופי' רש"י טונא: טולא ועיי"ע טל ב'.

* טִינָא (מל"ר (Holzwurm, übh. Wurm, tinea ב"ב ע"ג: עיי"ע אם בח"א קס"ד ומ"ש בענין גי' רבינו ופי' רגמ"ה ולפע"ד הוא בל"ר תולעת.

* טַנְבּוּרָא (Zither, Tambur) סוט' מ"ט: עביד ליה לבריה טנבורא. פי' בע' ארום (ח"א רצ"ז:) וגי' רבינו ע"ש ובע' רבובה.

טַנְדּוּר (zwei Personen, selbander) ועוד עיי' בפנים ומ"ש) בס"ג דפ' הגוזל (ב"ק קי"א רע"א) ובס"ג דפ' האשה שהלכה (יבמות קי"ח סע"ב) ובסוף פ' המדיר (כתובות ע"ה.) (ובסוף) [צ"ל ובריש] פ' האיש מקדש (קידושין מ"א.) טב למיתב טנדו מלמיתב ארמלו. פי' ר"ח טוב לאשה לישב באישות ואפי' בעלה כעור ופעוט מלמיתב ארמלו. פ"א טן גוף דו ב'. בדי שאול תרדנה (איוב י"ז, ט"ז) תרג' טנדו[1]) לבי קבורתא תחתן[2]). *[אחי"ה כפ"א איתא בפירש"י בכ"ט הנ"ל וקידושין ז'. ובכ"מ בנו"ג בשתי תיבות טן דו וזה עולה יפה לפי פ"א כי טן בל"פ تن ועוד طن בל"ע גוף ונפש Körper, Person ודו = دو בל"פ שנים וכן בל"י עיי"ע דו ובענין פי' ראשון נ"ל שכיון ר"ח על ל"פ טן = زن כעור ומנוול או زندہ איום ומשונה בין הבריות וגם י"ל כי נגזר מל"פ تنديدن verabscheuen כלומר אפילו אם קצה נפשה בבעלה יותר טוב לשבת עמו משבת באלמנות — אבל כל זה אינו שוה לי בהבנת התרג' כי דעת הכ"כ ולעווי כי בדי הורכב מן ב' שמושית ומן דו בל"י שנים קשה להלמה ויותר נ"ל כי התרג' הבין בדי מל"ע بذي נבזה ונמאס ולכן העתיקו ע"י טנדו וכפי' הראשון שאמרנו מל"פ הנ"ל ועוד י"ל כי כיון על ל"ע بديهة מהר ופתע פתאום וכן تند בל"פ מהר ובזריזות. ועוד ראיתי להעיר כי אולי גי' הכ"י טנתי עיקר והוא בל"י θάνατος מות ובתואר הפעל tödtlich, θανατώδης ושיעורו במיתת התקוה תרד שאולה וכפל הענין לחיזוק הדבר וכן פי' הרד"ק בדי שאול וז"ל בשרש בדד: די מלה נוספת וטעמו בשאול תרדנה.. ואעפ"י שאמרו [אולי צ"ל שאמרתי] כי די מלה נוספת קצת מלת ענין יש בה כי יורה להגדלת הדבר ולהתמדתו וכו' ע"כ. והבוחר יבחר] —

טֶנְדֵּם (בל"י אמצעית τέντα, τένδα = τένδας וכן בלא"ט tenta אוהל וכילת החופה (Zelt, Trauhimmel, Baldachin בבריתא דר' אליעזר בפ' מ"א[3]) משה היו רגליו עומדות בהר וכולו בשמים[4]) כטנדם[5]) שהיא פרוסה ובני אדם עומדין[6]) בתוכה ורגליהן עומדין בחוץ[7]). פי' טנדם אוהל ובלע"ז טינדא. *[אחי"ה וכנ"ה בקבוץ בתר"י א' לויקרא כ"ה, ל"א הי כטינדריסין דפריסן. ובענין המלה ראה אוצ"מ למיירסי' 552] —

* טנז (קיצור מן טווי ונוז (gesponnen u. gewebt ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד ניתני טנז ולא ניתני שע ועיי"ע טו א'.

* טנכי ירו' כלאי' ספ"ט דל"ב רע"ג ט"ס וצ"ל מנכי וכה"ג בדפ' זיטאמיר ושייך לערך נכי עיי"ע נך א'.

* טנן א) עיי"ע טן ו'; ב) תוספת' כלי' ב"מ פ"ו הטננין ט"ס עיי"ע קנון.

טֻנָּס (מין דג גדול Thunfisch עיי"ע אטונס ח"א. ס"ד: וכ"ה בל"ע تن) בס"ג דפ"ק דחולין

---

[1]) בכ"י ו"ו טנתי. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר וכ"ה בתרג' ובדפ"ע בט"ס נחתן. [3]) כבר הערתי בסוף ח"ב שפ"ח כי לא רבינו נתן הביא פעם ראשונה זכרון פדר"א כמו שכתבתי בטבוא צד VI כי כבר בא זכרונו בתשוב' הגאונים בספר חמדה גנוזה סי' צ"ג ששם השיב ר' נטרונאי גאון בענין המנהג שנוטין לכפות ידים במו"ש בהבדלה והביא לראיה פרק דר"א (פ"כ) וכ"ה בסדור רע"ג דף ל"ב רע"א וגם שם נרמז פרקי דר' אליעזר בן הורקנוס [4]) בנו"ג בתוך השמים. [5]) בנו"ג בט"ס כטנרס. [6]) בנו"ג יושבין. [7]) בנו"ג בארץ

(כ"ה סע"א) להטיח בטונס פי' „שטוחין אותו להיות אדום". — א"ב בנוסח' כתוב באטונס ופירש"י דג ושפין בעורו כלי עץ להחליקן כדאמרינן (סנהד' כ':) משישופם בעור הדג). *[אחי"ה וכבר העיר בהפשב"ע שגם בנו"ג בטונס. וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנג' דף רצ"ד.) ומשם העתיק רבינו פי' הנ"ל מלה במלה. וגי' אטונס אי' בחולי' ס"ו: וכ"ה בע' אקונס (ח"א, רנ"ח) גם בציון מע"ז ל"ט. וכ"ה בפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגייל' דף כ"ד:) וכ"ה בד' יושטיניאן ובכ"י ש"ס אבל גי' טונס תתכן יותר לגזרת המלה. ובתוספתא כלים ב"מ ספ"ב אי' בט"ס לימול בטינוס וצ"ל ל י ט ו ח בטונים. ולדעת הפי' המיוחס לרש"י לנדרי' נ"ו: ד"ה משישופם נעשים עצי המטה ע"י שפשוף עור הדג צ ה ו ב י ן והלקין אבל בסנהד' הנ"ל פירש"י כדי להחליק . . ל י פ ו ת ם ועוד עיי' תוספו' חולי' כ"ה. ד"ה להטיח] —

טַנִם (= טָנִים Tanis) כהן און (בראשית מ"א. מ"ה. נ') תר"י [א'] רבא דטנס: צוען מצרים (במדי י"ג, י"ג. כ"ב) טנס דמצרים. — (א"ב וכן נקרא בל"י ורומיי). *[אחי"ה וכן העתיקו הע' זקנים Τάνις ורס"ג העתיק صان והיא עיר ואם במצרים התחתונה ותר"י א' העתיק פתם (שמות א', י"א) ג"כ טנים ובמלא יו"ד אי' בכ"מ עיי' לישעי' י"ט, י"א. י"ג; ל', ד'; ליחזק' ל', י"ד; לתהלים ע"ח, י"ב. מ"ג ובתר"י לבמדב' הנ"ל הגי' טָאנִים] —

טוּנַם (מל"ע طُنّ קנה Schilf, Rohr) תר"י [א'] ותקח לו תיבת גמא (שמות ב', ג') ונסיבת ליה תיבותא דטונס. *[אחי"ה וה' לעווי פי' מל"י δόναξ פי' קנה וכבר קדמו בזה בעל כ"כ. אבל מה שפי' לעווי מזה הענין אטנס דאסת"ר טעות הוא עיי' מ"ש בע' אטנס (ח"א, ס"ד)] —

* טוּנִס (Tunis ?) ספרי האזינו פ' ש"כ אלו הבאים מברבריא ומטונס וממורטניא וכו' בילק' לי' וגי' רבינו עיי"ע ברבר ומ"ש בח"ב, קפ"ד.

* טונוס (ט"ס וצ"ל טוּרְנוּס) ירו' ברכו' פ"ט די"ד סע"ב ר' עקיבה הוה קיים מיתדין קומי טונוס טרופוס וכירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג טונוסטרופוס וצ"ל כגי' המהרש"ם טורנוס רופוס עיי' ערכו. והוא הי' פקיד רומי היותר אכזר Turnus Rufus כידוע ליודעי העתים — ובע' טורנוס רופוס ארמוז כי אולי טונוס אינו ט"ס ע"ש.

טָנַף (פי' מל"מ ובל"ס פי' געל ולכלוך besudeln; beschmutzen והשם טינוף טינופת בל"ס טַנְפוּתָא Schmutz והושאל לפסולת Abfälle) כפ' המוכר פירות לחברו הרי זה מקבל עליו רובע טנופת לסאה (ב"ב צ"ג סע"ב במשנ') פי' רובע הקב שהוא חלק אחד מכ"ד לסאה, טנופת הוא עפרורית [1] כפ"ג בבכורות (מ"א דף י"ט: והלאה) ס י מ ן ה ו ל ד [2] בבהמה דקה טינוף פי' דם ומים ומיאוס [3]. בר"ג דב"ק (ג'. וכ"ה שם כ"ג רע"ב) טינפה פירות להנאתה פי' לולי שעשתה צרכיה היתה מצטערת לפיכך חייב [מפני] שנהנית. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) ובשט"מ אי בזה"ל כי אלולי שעשתה צרכיה על הפירות היתה מצטערת נמצאת שנהנית לפיכך חייב מפני שנהנית ע"כ. ופי' תוספ' שאנץ עי"ש בשט"מ. — וכנ"ה בפָּעֵל שבת נ"ז. כיון דטניפן אבל רגיל ביותר בפיעל שבת י"א סע"ב שלא יטנפו כליו ובפַּעֵל ד"מ בבכורו' כ'. כ"א. טינפה, מטנפת. פסיקת' דר"כ פ' פרה (מ'.) במד"ר פי"ט פסיקת' רבתי פי"ד תנחומא חקת סוף ס' ח' (ועיין תוספ' מ"ק כ"ח. ד"ה מה פרה) שפחה שטינף בפלטין (פלטין) של מלך וכו', ירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ה, איכ"ר פ' חִשב מקום מטונף, ויק"ר פכ"ז מלוכלך ומטונף, שהש"ר פ' קול דודי וכל מצרים מטונפת מע"ז שלנו והקבוץ ירו' ברכו' פ"ב ד"ד: מבואות המטונפות. נתפעל ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג לפי גי' המהרש"ם ראה כפים הללו שלא ניטנפו בבנין ביהמ"ק כלום, ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד ניטנפו רגליו. פַּעֵל תר"י א' לבמדבר ל"ה, ל"ג ולא תטנפון ית ארעא, לאיוב ג', ה' לגי' הרמב"ן יטנפון יתיה (בנו"ג יטננון). אתפעל תרג' לתהלי' נ"ג, ד' איטנפו, שם ק"ו, ל"ט ואיטנפת לגי' כ"י אצל לעווי ועוד ע"ש. והשם טִינּוּף, טִינוּפָא, טִנּוֹפֶת, טִינוֹפֶת, שבת י"א: קכ"ה רע"א, בכורות י"ט: כ'. נדה כ"ה, נ"ז, שמ"ר פ"ה נרפים לשון טינוף הוא ונ"ל שדרש נרפים מל"ר turpis דבר מכוער והוא לשון נופל על הלשון, שהש"ר פ' פשטתי: טינוף של ע"ז. ב"ר פ"נ ופ"ס, ויק"ר ספי"ז טינופת ע"ז. שמות רבי פט"ו במקום ע"ז ובמקום טנופת, ברכות י'. מגילה ג'. מקום הטנופת פי' מקום הערוה והראיה כי בשבת ס"ד רע"ב הגי' במקום התורפה (turpis) ובילק' מטות רמז תשפ"ו גרס תמורתו: מקום הטינוף (ושם: באותו מקום) — והושאל טינופת לפסולת ועפרורית הפירות ב"ב צ"ג סע"ב בגמ' במימרא דרב קטינא, ועיי' לעיל

[1]) עיין מ"ש בסוף הערך. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב. [3]) ובפי' כ"י רגמ"ה לבכורות (בקובץ כ"י אנג' דף פ"ד.) מבואר ... אם הפילה דם מרהמה אותו דם הוה ולד אלא שהפילה ולההוא דם קרי טינוף.

בערוך ותוספת' ב"ב רפ"ו רובע-הטינופת פינום, והקבוץ במד"ר רפ"ד והיו (גרנות) כולם טינופות ומלאות זונים וכו' עד אמר הקב"ה למשה העובדי כוכבים טינופות הן, ובתנחומא במדבר סי' י"ט ובילקוט במדבר רמז תרצ"ב בשם תנחומא הגי' טנופות וצ"ל טינופות וכן בירו' תרומ' ספ"ה דמ"ג ע"ד אין אתה מוציא זונין טנופת שבה. וירו' תרומ' שם וירו' ערל' פ"א דס"א: וירו' נזיר פ"ו דנ"ה ע"ג טינופת (טנופת) של תרומה . . טנופת של חולין] —

* טינין ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג בכיר ולקיש באדר טינין צ"ל טינץ עיי"ע אדר בח"א, ל"ז.

טְנָר (= טִינָר, טִינָרָא. מל"ס בהיפך האותיות טַרָנָא וכן בל"ע طر הקבוץ ظران צור scharfer Stein, Kies והושאל לצמחים קשים כצור (steinartige Verhärtung בר"ג דפרק מי שאחזו (גיטין ס"ח.) כרא ליה בירא ומלייה מיא ומכסיה אטינרא[1]. בפרק אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ח רע"ב) חזנהו[2] דהוו קיימי טינרי טינרי, פי' בהלכות גדולות (הלכות טרפות דף קכ"ח ע"ד) [נ"ל להשלים: צמחי] צמחים קטנות, כנדי גדולים, טינרי רברבן מן כנדי וכולהו צמחים בועי אינין וכנדי בדלי"ת גרסינן[3] וכנדי בועי נפיחתא רכות דהוויין בריאה, טינרי (ביעי) [צ"ל בועי] עקישתא [צ"ל אקושתא][4] דדמיין לטינרא דכתיב (דברי' ח', ט"ו) מצור החלמיש ומתרג' מטינרא תקיפא, אלא מיהו לאו אבנא דהויא בריאה. *[אחי"ה איזורו מוכיח על הערך כי כל הפירוש שהביא רבינו בלישנא דהלכות גדולות הביא אבל לפנינו בה"ג הנ"ל אך אפס קצהו תראה — וכנ"ה בתרג' תמיד להעתקת צור וסלע עיין תרגום אונקלס לשמות ד', כ"ה; י"ז, ו' ותר"י א' שם, ולבמדבר כ"ה, כ"א, ותרג' לשופטים ו', כ"א, לתהלים ע"ח, ט"ו (בקצת דפוסי' אי' טורין); לישעי' ב', כ"א; לאיוב ל"ט, כ"ח, ובכ"י תרג' לאיוב כ"ז, ט"ז ובנו"ג טינא! וכן במדרש ב"ר פל"א גלבין דטינרי עיי"ע גלבא ח"ב, ר"צ; שמ"ר פכ"ג והיה נותן כ' טינרין בידו. והושאל לצמחים קשים בריאה וז"ל רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנג' דף ש"ח.) כנדי כנדי כלומ' חזנהו לריאה דקיימי צמחין כבדין על הריאה. טינרי טינרי כלומ' כצורים קשים הכועי על הריאה ע"כ ובזו השיטה הלך רש"י בפירושו ע"ש] —

טס (כל"ר האמצ' tassa והושאל מל"פ طاس (Schale, Tasse, übg. Platte, Teller בפ' במה אשה בגמ' בירית[5] (שבת ס"ג:)[6]. הציץ היה כמין טס של זהב, ובפ"ק דסוכה בגמ' אינה גבוה (סוכה ה.) ציץ דומה כמין טס של זהב[7]. בסוף פ' המצניע בגמ' וכן כזית מן המת (שבת צ"ד רע"ב) לעשות לו טס. בהסייף והסכין פי"ג בכלים (מ"ו) השן שבטס שבו פותחת המפתח טמאה בפני עצמה[8]. ובפ' י"א (מ"ג) והסובב של גלגל ומן הטסים. ובפ' י"ד[9] (מ"ה) הסובב של גלגל הטסים[10] והציפויים. פי' „טסין הן רדידים ופחים כדכתיב (שמות ל"ט, ג') וירקעו את פחי הזהב תרג' ורדידו טסי דדהבא". — (א"ב פי' בל"י רקיע פח). *[אחי"ה כוון לל"י τάσις וכן בל"ס טסא אבל נעתק מל"פ הנ"ל בהוראה הנזכרת ופי' רבינו הועתק מפי' סד"ט לרה"ג צד ז' ועיין צד ט' סע"א. — וכנ"ה כתרג' אונק' ותר"י א' לבמד' י"ז, ג', ולמשלי כ"ה, ח', ובדרז"ל שבת ק"ג. טסי משכן, ירו' גיטין פ"ב דמ"ד: שהש"ר פ' גן נעול וילק' תצוה רמז שפ"ב טס של זהב, ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: טס של מתכת, ירו' ברכו' פ"א ד"ב סע"ג תרקיע (איוב ל"ז, י"ח) מלמד שהן עשויין כטס. ירו' שבת פי"ג די"ד סע"א וירו' ביצ' רפ"ג דס"ב. כההיא (בהוא) דטסים כלומר דוקא בההיא דטסים מותר ליקח מסוכרא דנהרא שעשויין כשני טסים שהוא צר וא"א להשמט. קרבן העדה] —

טָס (= טוס בל"ס טוס, טָס מל"מ טוש וכן בל"ע طاس ענין פריחה ועופפות (fliegen, schweben כל צפור כל כנף (בראשית ז', ט"ו) תרג' ירו' כל דמיים. וירד העיט (שם ט"ו, י"א) תרג' ירו' [וכד נחת] טַיָּסָא. אשר תעוף בשמים (דברים ד', י"ז) תר"י דטיים. *[אחי"ה בדפ' אמש' דטייסא, ובנו"ג דפרח. וכן הרבה פעמים בתרג' עיי' הדוגמאות במתורגמן ואצל לעווי. וכנ"ה בקהל"ר פ' לך אכול מעף ביעף (דניאל ט', כ"א) טיים וחזר וטיים כלומ' בשתי עפיפות עיי' ברכות ד' סע"ב. שו"ט מזמור צ' גז חיש (תהלים צ', י') גזין חשין טסין, ירו' תענית פ"ד דס"ט: לא נראה עוף טס בא"י, דברי' רב' פ"ו יש מזיק . . טס כעוף. ירו' יבמו' ר"פ ט"ז דט"ו ע"ג ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: ויק"ר פי"ח ילק' איוב רמז תתק"ז כל תלתא יומין נפשא טייסא על גופה סברה דהיא חזרה לגווה ועיי' ב"ר פ"ק

[1]) בנו"ג בטינרא והוא הנכון. [2]) בנו"ג חזי תנך. [3]) וכ"ת בעי כנדי ומל"ס מסתעיא ברלת ובנו"ג בה"ג בריש. [4]) עיי"ע אקושא ח"א, רס"א: [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ליד ח"ב ובדפ"ר. [6]) ובדפ"ע בלי דקדוק ס'. ושם הוזכר ג"כ טס של זהב. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ובדפ"ע חסר. [8]) בנו"ג שבפותחת ושבטפתח. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע בט"ס י"ב אבל עיי"ע סב ג'. [10]) בתוספ' כלים ב"ב פ"ה בטים הקטין.

ושם הגי' תייבא על קברה. וכל הדמיון הושאל להם מדמיוני הפרסיים והרחבתי בזה הענין במאמרי במ"ע מ"ג חכ"א 564 והלאה. ובהפעיל ב"ר ס"פ נ"ט רות רב' פ' ובועז הטיסו הקב"ה והביאו וכו', שהש"ר פ' לסוסתי מהיכן הטיסן הקב"ה . . והטיסן על הים. ומזה הענין התואר בירו' ברכו' פ"ג ד"ו: משום דהוה טייסן לא ידעין ופי' מהרש"ם עף כלומר פוחז ונמהר שלא המתין לדעת מה דעתם עכ"ל ועוד נ"ל שהוא ל"ע طيش קל הדעת ונמהר leichtsinnig, flatterhaft ובירו' נזיר פ"ז דנ"ו. הגי' בט"ם סייסן] —

* טסבלאות (= סטבלאות) ספרי נשא ס"פ מ"ב ארבעת אלפים טסבלאות וצ"ל כמו שהגהתי ובערוך ע' אצטבלא (ח"א רנ"ב) גרס בסנה' כ"א: אצטבלאות וכ"ה ברש"י ובמד"ר פי"א אסטבלאות וכצ"ל כאן.

☞ טֵסְבְּרָ[א] (מל"י θησαυρός אוצר Schatz, Vorrath) תרג' וסגולת מלכים (קהלת ב', ח') וטסברי מלכין פי' בל"י ורו' סגולה ואוצר ועיי"ע תסוור. *[אחי"ה וזה האחרון העיקר ע"ש אבל בבי"ת אי נ"כ תרג' אסתר ח', א' ית כל טסברוי, ותרג' לתהלים ס"ח, י"ד וטיסברייהא. ועיי"ע הבא אח"ז] —

☞ טסורא (לדעת ר"ב θησαυριστής = the-saurarius, Schatzmeister) כתובות דירוש' פ' אלמנה נזונת (פי"א דל"ד:) אזלת ונסיבת לטסורא דקרתא פירוש בל"י ורו' פקיד על האוצרות. *[אחי"ה והנכון כגי' רבינו מויק"ר פל"ד ואתנסיבת לסנטירא דקרתא עיי"ע סנטר א'] —

טסן (= טִיסַנֵי בהשמטת הפ' תחת פְּטִיסַנֵי מל"י πτισάνη, ptisana ורו' enthülste Gerste, Gerstengraupe) חלקא תרגום[1]) וטיסני (מ"ק י"ג: מכשירין פ"ו מ"ב) כבר פירשנו בע' זרר [זריר]. (א"ב פי' פטיסני בלשון יונית ורומית שם כללי לדגן בלא קליפה ובפרט שעורה עיי"ע חליקא) *[אחי"ה וכנ"ה בצירוף הילקא בנדרי' נ"ה: וירו' שבת וירו' נדרים וירו' סוט' הובאו בע' חלק א'] —

1 טסקא (מל"ר האמצ' tasca, taxa, tassa פי' שק קטן Beutel, Sack ובל' הונגרי táska וכן בלא"ז [illegible] וממנו בלא"ז Tasche) בפ"ק דמגיל' [בגמ'] קראו את המגילה[2]) (ז' רע"ב) מלא טסקא קישבא[3]) מלא טסקא זנגבילא. בר"נ דפ' הזורק גט (ע"ח.) כל דבר שהוא בקלתא[4]) לאתויי מאי לאתויי טסקא דאכלה בה תמרי פי' כלי כעין קלתה ובלע"ז טסק"א. *[אחי"ה וכן לועז רש"י לגיטין טשק"א ונ"ל שפי' כן עפ"י הערוך בהיות המלה לאי"ט. ובמגילה פי' טסקא שק והתוספ' ע"ז י"ד: ד"ה חצב פי' טסקא הוא סל שמשימין בו תמרים. ובאמת בכ"י א"פ באה"ת בע"י הראשון ובמנו"ה אצל ד"ס למגילה צד י"ג. הגי' צנא דקשבא . . צנא דקימחא דאבשונא תחת הגי' שלנו טסקא. אולם לא תתכן לפי הוראת המלה בתחילת הערך אבל אחר חיפוש מצאתי שכונת התוספות על ל"ר האמצ' desco סל desquet סל קטן] —

2 טַסְקָא (בל"ע طق בל"ר אמצ' tasca, taschia, tascia, Grundsteuer וכן בל"ס טסקא אולי בחלוף האותיות טקסא מל"י τάξις וכן בל"ע בטיית طقس) בס"פ איזהו נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ג:) ארעא לטסקא משעבדא. ובפ' חזקת הבתים בגמ' במה דברים אמורים במחזיק[5]) (ב"ב נ"ד:) באגי מיטמרי הוו[6]) דאנהו גופייהו לא יהבי טסקא. ובפ' המקבל בגמ' המקבל שדה מחברו לשנים מועטות (ב"מ ק"י.) (הא) [צ"ל התם] תקינו [ליה] רבנן[7]) [דמרי ארעא יהיב] טסקא וכרי כריא. בר"נ דפ' השותפין שנדרו (נדרים מ"ו סע"ב) דמקבל בטסקא. פי' מס שנותנין מן הקרקע. *[אחי"ה וכן פי' בצדק רגמ"ה בכ"י לב"ב טסקא: „מס השדה" וכן ענין המלה ככתוב בתחילת הערך והראיה מגיטין נ"ח: גידול בר רעילאי קביל ארעא בטסקא מבני באגא. וכן מוכח מציוני' הנ"ל וכן מב"ב נ"ה. זבין ארעא לטסקא ועיי"ע זהרא ועוד עיי"ע כרג] —

* 3 טַסְקָא (או כמו דסקא עיי"ע amtliche Urkunde או מל"ס טַסָא פי' דף (Schreib-) Tafel או יותר טוב מל"פ طاسچه kleine Platte עיי"ע טס א' ועיי' מלה רומי' אמצ' desca דף של עץ וכן בל' הונג' deszka (Tafel, Brett, קידוש' ע': טסקא דהזמנותא והוא כמו פיתקא דהזמנא (שם ע'.) וגי' רבינו בע' דסק דסקא דזמינותא ועיי' מ"ש בע' דסק.

טע (= טְעָא, טְעִי מל"מ טָעָה בהפעיל ונרדף עם ל"מ תעה וכן בל"ס טעא irren, irregehen וממנו בל"ע طغى יוצא חוץ לגדר) בר"פ הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות (כתובות פ"ד: וש"נ) מר סבר טעה בדבר משנה חוזר ומר סבר

[1]) כ"ה ברפ"ר ועיי"ע זריר ומ"ש. [2]) בכ"י ו"ו ול"ד. [3]) כ"ה ברפ"ר ואמ"ש וכדפ' וויניצי קסבא [4]) בנו"ג כקלתא.
[5]) כ"ה בכ"י ו"ו והי"ב ורפ"ר. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו והי"ב [7]) כ"ה בכ"י ו"ו וגם שם נתקצר ויותר ברפ"ע ואנחנו השלמנו.

[טעה בדבר משנה] אינו חוזר[1]. טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית[2] ברוך מקדש השבת . . טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה[3] טעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון[4] בפ' ג' שאכלו בגמ' נשים (ברכות מ"ט סע"א). ובפ' דם הנדה (נדה נ"ו: במשנה) מפני שהן גרים טוענין[5]. (א"ב תרג' והנה תעה בשדה (בראשית ל"ז, ט"ו) והא טעי בחקלא. והוא ל"מ הטעו את עמי (יחזקאל י"ג, י') וענין אחר קרוב לזה תרג' ואל תטוש תורת אמך (משלי ו', כ') ולא תטעי[6] נימוסא דאמך. ואת ברית אלהיה שכחה (שם ב', י"ז) וקיימא דאלהה (שכחת) [צ"ל טָעַת]. וענין אחר קרוב לזה תרג' אשר הם זונים אחריהם (ויק' י"ז, ז') דאנון טען בתריהון. והזנו את בניך (שמות ל"ד, ט"ז) ויטעון ית בנך). *[אחי"ה בנימוקים לר' אליהו על ס"ש לרד"ק כתוב בשרש טעה וז"ל יש הפרש בין טעה ותעה כי לשון טעה הוא נופל על טעות הלב והשכל ולשון תעה אינו נופל רק על מי שתועה בדרך ע"כ ורואה אני את דבריו כי אף אם מצאנו הוה קא טעי באורחא (גיטין ס"ח רע"ב) ובתר"י א' לדברים כ"ח, ו' ארחן טַעְיָן ועוד עיי' תרג' לבראשית כ"א, י"ד; ולְתהלי' ק"ז, ד' בכ"ז לרוב פעמים מונח רק על טעות הלב והשכל ד"מ הפעל ברכות ט"ו. קרא וטעה יחזור למקום שטעה, שם ל"ג סע"א טעה בזו ובזו, ל"ד. טעה, שטעה, שבת נ"ה: אינו אלא טועה, ב"ב ט"ו: טועה, סנה' י"ד. עירובין ס"ה: לטעו, יומא ע"ה: עקיבא טעית וכו', מגילה י"א: מנה וטעה, מכות י"ב. טעה, טועה, מיטעא טעה, יבמות קכ"א. מיטעא טעינא, סוט' י"ב: וטעו, סנהדרין ל"ג. טעה בדבר משנ' . . טעה בשיקול הדעת, נ"ב: טעה בתרתי, ק"ב. ראה וטעה, נדה ס"ח: טעיתי שלא שאלתי. חגיגה ט"ו סע"ב ספרי טועין, יבמות ק"ו. בי"ד טועין, ב"מ ס"ג סע"ב בכדי שהדעת טועה, ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ג מקום שהדעת טועה, ויק"ר פי"ג אני טעיתי את ההלכה וכו'. ב"ר ר"פ פ"ז עיי"ע בייכה. ובהפעיל ב"מ ס"ו מ"א הטעו זה את זה, מ"ק י"א רע"ב הטעוהו פועלים. הוריות י'. כוכב א' מטעה הספנין. ב"ר ס"פ י"ט השיאני (בראשית ג', י"ג) . . הטעני. בינוני פעול ר"ה כ"ה. אפילו מוטעין, יבמות ק"ו. גם מוטעָה, ושם חליצה מוטעת, ילק' שופטי' סוף רמז תתקי"א לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעת. באפעל: ב"מ ע"ה. אַטְעוּ, ואטעינהו, חולין צ"ד: אינהו דקא מטעו נפשייהו, ב"ב קע"ג: קא מטעית לי, סנהד' פ"ט. רוח נבות אטעיתיה. והשם: טעות ברכו' ל"ד. דרכי טעות ונשתנה מן הצינזור וצ"ל דרכי מינות וכ"ה בדפ' הישנים. כתובו' י"א: מקח טעות, גיטי' י"ד. קנין בטעות, ב"מ י"ד. ט"ו: אחריות טעות סופר הוא[7]. נדה ס"ח. דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי, שבת ס"ג: וש"נ טעות הם בידי, ירו' כתובו' פ"ט דל"ג. טעות משנה שיקול הדעת . . טעות משנה דבר תורה היא טעות משנה היא טעות זקנים. והקבוץ טעיוֹת מכו' י"ב. מנחו' כ"ט סע"ב, ירו' שבת ר"פ ט"ז דט"ו: וירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג ובל"ס טַעוּתָא ועוד טָעוּ והרבה בתרג' — והושאל לעבודה זרה וכן בל"ע طاغوت Götze ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד (אין) [אוי] לכם ולטעותכם. ב"ר פצ"ט אין סותה אלא טעות ודרש סותה (בראשית מ"ט, י"א) משרש הסית. ובב"ר פצ"ח אי' שהוא מחוור להן טעיותיהן. ירו' ברכות פ"ט די"ג: עיי"ע טוים ומ"ש. וכן בתרג' טַעֲוָן, טעוון, טעוותא כולם פי' אלילים עיי' תרגום ירו' ב' לבראשית מ"ט, א'; תרג' לישעיה א', ח'; י"ט ג'; ושם ב', י"ח. כ'; כ"א, ט'. תרג' אונקלס אלהים אחרים (דברי' כ"ה, ל"ו) פלחי טַעֲוָתָא וכ"ה בתרג' כ"י לאיוב ד', ח' ופלחי טעוותא עיי' עמת"ר ללעווי א. שי"ב ושם הרבה דוגמאות אחרות] —

טעם (אין לו פתרון אם לא מערך הבא) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט.) טעם דלי במי כסף טעם דלי במי פיגם. (א"ב לחיש הוא). *[אחי"ה הוספנו שתי תיבות האחרונות בצירוף שם אומרן כי נפקדו מדפ"ר והלאה עד דפ' אמש' ובלי ספק ר"ב כתבן ונצטדו בלי היכר עם דברי רבינו, וכאלה רבות] —

טַעַם (מל"מ 1. Geschmack, 2. Sinn, Grund והפעל טעם וכן בל"ס טעם ובל"ע طعم kosten ועוד עיין בפנים) בס"ג דפסחים (קי"ט רע"א) מאי ולמכסה עתיק (ישעיה כ"ג, י"ח) זה המכסה דברים שכילה עתיק יומיא ומאי נינהו סתרי תורה איכ' דאמרי טעמי תורה. *[אחי"ה כ"ה לנכון בדפ"ר

1) כ"ה נכון בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב ב"ר, ובדפ"ע נשמט מן טעה עד טעה. 2) בנו"נ שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה וכו' ובב"נ ובריי"ף שבת מנוחה ועוד יותר שנויים עיי' בד"ס ברכו' צד קל"א 3) כ"ה בכ"י ל"ד ובכ"י ה"ב לששון ולשמחה וכ"ה בה"י ש"ס בריי"ף וברמב"ם ובטור עיי' ד"ס שם. ובדפ"ע נתקצר ע"י וכו' וכן נתקצר בסמוך. 4) כ"ה בכ"י ל"ד וה"ב. 5) ובמשניות ובש"ס וטועין. 6) בנו"נ תיטעי. 7) והורגל ברית ט"ס.

וכ"ה בכ"י ש"ס אצל ד"ס לפסחים צד ק"צ. ולא העיר על גי' רבינו. ובדפוסים אחרים שגילם עתיק יומין ובנו"ג בהרחבת לשון ע"ש — הוראת הפעל טעם בהנחתו הראשונה היא בחינה גשמית כהבחנת המר והמתוק וזולתו אבל לא ע"י אכילה גסה כי אם בקצה הלשון ברכות י"ד. השרוי בתענית מִהו שיטעום אכילה ושתיה . . א"ל טועם ואין בכך כלום, ושם מטעמת אינה טעונה ברכה וכו' טעמי עד שיעור רביעתא. ועיי' פי' בע' רבע א'. ברכו' ל"ה רע"א אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך, שם מ"ד. לא טעם זיונא, שבת י' קרוב לסע"א לא טעים מידי בצפרא וכו', ושם י"א. ליטעום מר מידי, הוריות י"א סע"א אטעום טעם דאיסורא עיי"ע מטמטם, ירו' עירובין פ"ג ד"כ ע"ד לא טעמית מידי בההוא יומא, ירו' נדרי' רפ"ו דל"ט ע"ג לא טעמית מזון בהדא יומא, ושם רפ"ח ד"מ ע"ד לא טעמית כלום רומשית, חולי' צ"ז. קי"א: ליטעמיה קפילא ארמאה, ושם האי אפשר למטעמיה וכו'. מכילת' יתרו פ"א וילק' יתרו רמז רס"ח אנו טועמין בו (במן) טעם הפת טעם בשר טעם דגים . . טעם כל המטעטים שבעולם וכו' ע"ש היטב — והושאל לבחינה רוהנית או מוסרית, יומ' כ"ב: לא טעם טעם חטא, פסחים פ"ז. בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ובסנה' י"ט: טעמו טעם ביאה, מגילה י"ג סע"א בקש לטעום טעם בתולה טָעַם טעם בעולה טָעַם, ב"ר פכ"א כאליהו מה זה לא טעם טעם מיתה אף זה (אדם) לא היה ראוי לטעום טעם מוֹת (בילק' בראשית רמז ל"ד טעם מיתה) יומ' ע"ח: האי מאן דבעי למיטעם טעמא דמיתותא וכו', סוכ' נ"ג סע"א לא טעמנו טעם שינה, ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר. ובהפעיל נדה דף ס"ו רע"ב עד שתטעימי תבשילך, פסיקתא דר"כ ע'. מַטְעִים לי עיין ערך מגס ג'. שיר השירים רבה פ' מה יפו ומטעמני, ובאתפעל ויק"ר פכ"ח מִטַּעֲמִין — והושאל לענין ידיעה והבנה בשבת קמ"ט רע"ב וב"מ ע"ה סע"א כדי להטעימן טעם רבית וע"ש פירש"י. סוט' כ"א: המטעים דבריו לדיין וכו' וילק' קדושים תרי"ב עיי"ע טען ב' בהערה. והשם טַעַם ובלא"ר וסורי טַעֲמָא בהוראה ראשונה חולי' צ"ח. אם יש בהן בנותן טעם, ושם סוף ע"ב טעם בעיקר ועיי' תוספ' ד"ה רבא, ק"ח רע"א אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה . . אם יש בה בנותן טעם באותה קדירה וכו' ושם בגמ' טעמו ולא ממשו בעלמא דאורייתא ועיי' תשוב' רדב"ז סי' רצ"ו.

חולין קי"א: טעים ליה טעמא דשייפא אמר יהיב טעמא כולי האי, ושם: נותן טעם בר נותן טעם [1] — טעם חטא טעם שינה וזולתו עיי' מ"ש בציונים הנ"ל. ובהוראת בחינה רוחנית ושכלית כדרך ל"מ (ש"א כ"א, י"ד; כ"ה ל"ג; תהלים קי"ט, ס"ו; משלי י"א, כ"ב) ענין הבנה וראייה בעיון הלב אי' לרוב פעמים בדרז"ל מזה הענין ציון מפסחים שהביא רבינו טעמי התורה והם העיונים והמושגים המדעיים שבתורה. וכן נאמר סנהד' ל"ד. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ושם כ"א: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי ב' מקראות נתגלה טעמן נכשל בהן גדול העולם. עירובין י"ג: שהיה אומר (סומכוס) על כל דבר ודבר של טומאה מ"ח טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה מ"ח טעמי טהרה, ושם: מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים. ע"ז י"ח. דברים של טעם, יומ' פ"ו: ומה טעם ובא לציון גואל (ישעי' נ"ט, כ') משום ולשבי פשע ביעקב, שבת ל': אשכחינן טעמא, ושם פ"ג סע"ב לא נתגלה טעמה וכו', חולין ו' רע"א שיודע להחזיר בו טעם וכו' עיי"ע בעל נפש. ושם ק"א: לידע מאיזה טעם נאסר להם. ירו' תעני' פ"ד דס"ח. השיבו טעם ברבים, דריש טעמא דקרא . . לא דריש טעמא דקרא קידושין ס"ח: וש"נ, נדה כ"ד: לימא בה טעמא, ב"ב קמ"ב: בטעמא תליא מילתא, ושם קע"ג: דלא יהבי טעמא למילתייהו, גיטי' י"ד. וש"נ הלכתא בלא טעמא, כתוב' פ"ד. כטעמיה וכהלכתיה, שבת כ"ג: נזיר י"ז: סוט' ח'. מנחות מ"ב: מה טעם קאמר עיין יד מלאכי סי' תמ"ג, תנ"ב. ואזדו לטעמייהו, ואזדא ר"פ לטעמיה עיי' יד מלאכי סי' רמ"ב — רמ"ה ועיי' מסורה יפה שנתתי מכל אזדא פלוני לטעמיה בע' אזד (ח"א, נ"א.) ברכו' מ"ג. ב"ב ק"ו. ועוד הרבה ולטעמיך עיי' פירשב"ם לב"ב שם ופחד יצחק ע' ולטעמיך. טעמך דהך תנא, טעמא דבי"ש עיי' יד מלאכי סי' רצ"א — רצ"ג. שבת ע"ז: ק"ד. גיטין נ"ח: מגיל' ג'. מאי טעמא, שבועות פ"ד מ"ג מה טעם, ב"מ ל"ב סע"א מאי טעמייהו דרבנן, יבמו' ה' סע"ב ו': טעמא דכתב רחמנא . . ועיי' תוספ' שם. טעמא משום דתנא ביה קרא וזה מפירושו דבעל הגמרא עיי' השיטות בזה בפחד יצחק ע' טעמא — והקבוץ טעמים (יומא ע"ה סע"א) ועיי' ציוני' הנ"ל — ועוד נקראו נגינות שנותנים טוב טעם ודעת בפירוש המקרא: טְעָמִים עיי' מגילי' ג'. ויבינו במקרא (נחמי' ח', ח') אילו פיסקי (ילק' נחמי' רמז אלף ע"א פסוקי) טעמים ופירש"י

[1] ובר"ת נ"ט בר נ"ט.

הנגינות קרויין טעמים ע"כ ועיי' פירש"י לדברי' י"א, ל'; ליהוש' ז' ט"ו ועיי"ע פסק. ובב"ר ס"פ ל"ו נדרש: ושום שכל (נחמיי' שם) אלו הטעמים, וכ"ה בילק' נח רמז ס"א — בי טעמא עיי"ע טם א', טמיא ומ"ש] —

* **טְעִימָא** (מערך הקודם ענין בחינה ונסיון das Prüfen, der Versuch) מנחו' מ' סע"א גזירא משום טעימא, שם מ"ב: טעימא פסולה ועיי' פירש"י.

1 **טָעַן** (מל"מ בעצם ראשונה הוראתו ענין נשיאה ועמיסה tragen, beladen, belasten והושאל לדבר שמוטל על אדם או דבר כלומר צריך es ist nothwendig, bedarf) בביכורי' פ"ב (מ"א) ובס"ג דפ' אין דורשין (חגיג' י"ח:) ובפ' הזהב בגמ' עד מתי מותרין (ב"מ נ"ב סע"א ונ"ג רע"א) התרומה והביכורים חייבין עליהן מיתה וחומש ואסורין לזרים והן נכסי כהן ועולין באחד ומאה וטעונין רחיצת ידים [1] והערב השמש הרי אלו בתרומה וביכורים מה שאין כן במעשר. ירושי' (בכורים רפ"ב דס"ד ע"ג) כתיב (במדבי' י"ח, ח') ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי בשתי תרומות הכתוב מדבר [2] התרומה והבכורים תרומה דכתיב (ויק' כ"ב, ט') ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו, והבכורים דכתיב (דברים י"ב, ו') והבאתם שמה עולתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם אלו הבכורים דכתיב (שם כ"ו, ד') ולקח הכהן הטנא מידך וגו' פי' מניין שזה שנא' בו ומתו בו כי יחללהו בתרומה הכתוב מדבר דכתיב למעלה (ויקר' כ"ב, ז') ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים ואמרינן (יבמות ע"ד: וש"נ) טבל ועלה אוכל במעשר כדמפרש בע' טבל [א'], ותניא בתוספי' תרומו' (פ"ז) ובירוש' בביכורי' (בפ"ב דס"ד רע"ב) אוכלי תרומה בזרים [3] טהור שאכל את הטהור וטהור שאכל את הטמא וטמא שאכל את הטמא וטמא שאכל את הטהור כולן במיתה [4], אוכלי תרומה בכהנים טהור שאכל את הטהור כמצותו טהור שאכל את הטמא בעשה טמא שאכל טהור במיתה וטמא שאכל את הטמא בלא תעשה מי חמית מימר טהור שאכל טמא בעשה אמר (רבא) [צ"ל ר' בא] בר ממל [5] ואחר יאכל מן הקדשים (ויק' שם) מן הטהורים ולא מן הטמאים וכל לא תעשה שהוא בא מכח עשה עשה הוא, וחומש [6] האוכלו [7] בשוגג משלם קרן וחומש דכתיב (ויק' כ"ב, י"ד) ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו, וגרסינן בתורת כהנים (פ' אמור פרק ו' פרש' ו') נאמר כאן קודש ונאמר להלן קודש מה להלן קדשי הגבול אף כאן קדשי הגבול [8], ואסורין לזרים (ביכורים וחגיגה הנ"ל) ירוש' (ביכורי' רפ"ב שם) פתר לה פחות מכשיעור [9], פ"א ואסורין לזרים אפילו ע"י פדייה, ועולים באחד ומאה כדפרשינן בע' דמע, וטעונין רחיצת ידים כדמפרש בגמ' (חגיג' י"ח:) אפי' בנגיעה אבל מעשר באכילה אין בנגיעה לא, ומפורש בפ"ק דשבת (י"ד.) והידים. פ"א הפירות של תרומה וביכורים כשבא לאוכלן טעונין רחיצת ידים מה שאין כן במעשר וחולין דאמר ר' יוחנן [10] הנוטל ידיו לפירות אינו אלא [11] מגסי הרוח, כמפורש בזו ההלכה דאין דורשין (חגיג' שם), פ"א וטעונין רחיצת ידים עד פרק שני מה שאין כן במעשר וחולין שאין טעונין רחיצת ידים אלא עד הפרק הראשון שהוא בסוף האצבעות כמפורש בחולי' פ' כל הבשר (חולי' ק"ו סע"א) [12]. והערב שמש כדפרישי' בע' טבל. והן נכסי כהן ר' אבא בר חייא בשם ר' יוחנן לך (נתתיו) [צ"ל נתתים] [13] ותנן בסוף [14] ביכורים (פ"ג מי"ב) ולמה אמרו הביכורים נכסי [15] כהן שהוא קונה מהן עבדים וקרקעות ובהמה טמאה ובעל חוב נוטלן בחובו והאשה בכתובתה וספר [16] תורה. ובפ"ק דחלה (מ"ט) החלה והתרומה חייבין עליהן וכו' עד וטעונין רחיצת ידים, בפ' ה' במנחות (מ"ה דף ס'.)

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"מ הנ"ל וביבמו' ע"ג. אבל ברפ"ע בטעות מחמת שיגרא דלישנא: רחיצת ידים ורגלים אבל לטטה בערך בפי' לזה המאמר לי' בנכון מלת רגלים. 2) לי' בירו'. 3) וכ"ה בתוספ' הנ"ל אבל בירו' הגי' בזדון וברפ"ר בערוך: בידים. 4) בירו' בעון מיתה, ושם קצת בסדר אחר. 5) וכ"ה בירו': אמר ר' בא בר ממל והובא איזה פעמי' בירו' עיי' מבוא הירו' למהרז"פ ס"ז. ובד' וויניצי' מימל. 6) סובב והולך לציון הראשון מבכורים ומחגיגה בריש הערך. 7) ברפ"ר והאוכלן. 8) אבל עיי' בתוספות יבמות ע"ג: ד"ה אסור. 9) עיי' מ"ש הרמב"ן על זה הובא בשט"מ לב"מ נ"ג. ועוד עיי' היטב תוי"ט לחלה פ"א מ"ט ד"ה ואסורין ושם הובא פי' הערוך. 10) בחגיגי' שם ובחולי' ק"ו. הגי' רב נחמן. 11) כ"ה בחולי' ובכ"י ש"ס לחגיגי' וברפוסים הרי זה. 12) ושם לי' מעשר אלא חולין ותרומה, ובענין פי' עד לפרק אי' כן גם בפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובין כ"י אנגי' דף שכ"ב:) עד לפרק: עד פרק העליון של אצבעות ע"כ ועיי' ברש"י. 13) וכן נתתיו בירו' ביכורי' רפ"ב שם ושם הגי' ר' בא ר' חייה בשם ר' יוחנן ועל זה הירו' כיון רבינו. 14) מזה ראית שגם לפני רבינו לא היה טונח פ' ד' דביכורים עיי' מ"ש בע' טם א' הערה 4 ובאמת לא הובא פ"ד בכל הערוך. 15) וכ"ה בירו' ביכורי' ובחולי' קל"א. ובר"ש לביכורי' שם וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בשט"מ לב"מ נ"ג. אבל בנו"ג כנכסי. 16) וכ"ה בירו' ובר"ש ובחולי' ש"ס ובכ"י ש"ס ובנו"ג כספר ועיי' תוי"ט לביכורי' שם

יש טעונות הגשה ואין טעונות תנופה תנופה ולא הגשה הגשה ותנופה לא תנופה ולא הגשה[1] ואלו טעונין הגשה וכו' בסוף תעניות (כ"ו: במשנה והובא שם ל"א.) כל הכלים טעונין טבילה גמרי' (ל"א.) אמר ר' זריקה אמר ר' אלעזר[2] אפי' מקופלין ומונחין בקופסא. פי' כל הכלים המשאילות זו לזו טעונין טבילה שמא דנדה היו. (א"ב ענין צורך). *[אחי"ה בכל כ"י והדפוסים הישנים עד אמש' כאן סוף הערך ובציון דמ"ק מתחיל ערך בפני עצמו לכן העתקתי הוספת ר"ב שבאה בסוף ערך שאחר זה לערך הנוכחי שכאן מקומו ובאמת בכל ציונים הנ"ל טעון שהוא בינוני פעול מן טען ענינו עמוס ומוטל עליו לעשות היינו צריך וכנ"ה ברכות כ"א. ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה וכו' ע"ש בפירש"י, שם ל"ה. טעון ברכה (כמה פעמים), והקבוץ שם מ"א: טעונים ברכה . . אין טעונים ברכה. זבחי' פ"ה מ"א, מ"ב ודמן טעון הזיה, ושם מ"ג ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות ושם מ"ד מ"ה מ"ו ומ"ז ודמן טעון ב' מתנות, מ"ח ודמן טעון מתנה אחת, ושם מ"ד וטעונה הפשט ונתוח. ביכורי' פ"ב מ"ב טעונים הבאת מקום וטעונים וידוי. ירו' דמאי ספ"ז דכ"ו סע"ג טעון טבילה, ירו' שבת ספ"ב רע"ג ד"ה טעון הערב שמש] —

2 טָעַן (בהוראה ראשונה של ע' הקודם פי' נשא tragen, aufbürden והפכו פרק (entlasten בספ"ק דמשקין (מ"ק י"א סע"א) אמר לי ארא ציירא[3] כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופה ולא ליטעון פוריא. פי' לאחר אכילתו מהלך קודם שישן ולא ישן לאלתר. *[אחי"ה וכ"ה במיוחס לרש"י למ"ק רק שם בטוב טעם ודעת נוספת עוד המלה לאחר אכילתו מהלך הרבה ומטעם שכתב הפלשב"ע כי לפי משמעות ב"מ קי"ג: צריך להלוך אחר כל אכילה ארבעה גרמידי אבל אחר אכילת כוורא וכו' לא סגי בהליכה מועטת כזו ופי' ליטעון היינו סבל ונשא אותן ועיי' פי' יפה על זה המאמר בע' כוור וקרוב לזה נאמר בהשאילה בילק' ויצא רמז קכ"ג כיון שנתבשר בשורה טובה (טעין) [טעין] ליביה ית רגלוהי הדא אמר כרסא טעין רגליא. וכזו ההוראה נשא סבל עמס הכביד וכדומה רגיל הרבה בתרג' ד"ט תר"י א' לבמדי' י"א, י"ז; תר"י ב' שם י"ג, כ"ג; תרג' ליחזק' י"ז, ח'; ליואל ב', כ"ב; למשלי ט', י"ב; י"ח, י"ד; לאיכ' ה', ה' ועוד כמו בל"מ טענו את בעירכם (בראשית מ"ה, י"ז) ועיי' שם אונקל' ותר"י א' לבראש' מ"ד, י"ג וטענו גבר על חמריה וכן בדרז"ל ב"מ ל"ב. במשנה: פרק וטען פרק וטען . . מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון ר"ש אומר אף לטעון. ושם בגמ' מצוה מן התורה לפרוק בחנם ולא לטעון בחנם ועיי' בסמוך השם. ושם מ' רע"ב כיון דטעון טעון. ב"ב ס'. כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים. ירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ד היה אחד ריקן ואחד טעון . . אחת ריקנית ואחת טעונה. ב"ר פ"ע מה את סבור ממון אתית טְעִין לא אתית טְעִין אלא מילין, שם פצ"ו משל הדיוט אומר מית בריה דרחמך טעון, מית רחמך פרוק, ויק"ר פי"ג את טעון מלחית לית את טעון מלחית, מדר' שו"ט מזמור י"ח בשעה שהעננים טוענין את המים וכו' ובילק' שמואל ב' רמז ק"ס בשעה שהן (טוענים) [צ"ל טעונים] מן המים וכו', שו"ט שם ד"ה מנוגה: אלו טוענין חרבות ואלו טוענין קשתות ואלו טוענין רמחים. בהפעיל: שבת ה' סע"א הטעינו חברו . . הטעינו שמים. ירו' פיאה פ"א דט"ז רע"א לא תלך רכיל בעמך (ויקרא י"ט, ט"ז) . . שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה[4]. ספרי הברכה פ' שמ"ג ויק"ר ר"פ י"ג והטעינו (והטעין) לחמורו. באפעל ירו' חגיגה פ"ב דע"ז: אטעונינון. והשם ב"מ ל"א. ול"ב. (הרבה פעמים) טעינה . . פריקה. במד"ר פ"ו טעינת הארון. ועוד השם טעונא כדרך ל"ס טְעֳנָא ב"מ ל"ב סע"א התם כתיב (דברים כ"ב, ד') נופלים בדרך דרמי אינהו וטעונייהו באורחא משמע ור"ש . . אינהו וטעונייהו עלייהו. ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד אילין טעונייא. פתיחתא דאיכ"ר ד"ה משא גיא: היכי טעניתו מבלי טעוני דחלא — והיחיד סנה' צ"ו רע"ב טעין תלת מאה כודנייתא וכו' ופירש"י משאוי שלש מאות פרדות ע"כ ובפסחי' קי"ט. אי' כן בפירוש, סוט' ל"ד. גמירי דטעונא וכו' וכה"ג בע' כף ה' אבל בשבת ק"מ: בהכלעת העי"ן עיי' מ"ש בע' טן ד' וטן ה'. ב"מ צ"ז. למיסר טעונה. ועוד עיי' תרג' אונקל' לבראשית מ"ב כ"ז. כ"ח; מ"ד, א', ח'; לשמות כ"ג, ה'; תרג' למ"ב ה', י"ז; למשלי י"ט, י"ט; לדה"י ב' ל"ה, י"ג. ומזה הענין תרג' ליהושע שהובא בע' הבא — ועוד בלחש בשבת ס"ו סע"ב טעונך עלי וטעונאי עלך ובכ"י מ' טעוני עלך וטעונך עלי ועוד עיי' בד"ס שם צד ע"א: ופירושי משאי עליך ומשאך עלי ועיי' פירש"י] —

---

1) וכן הסדר במשניות אבל במשני' רש"ם קצת בע"א 2) וכ"ה בכ"י ש"ס ובע"י ובפסקי ריי"ד ובכו"ג רק אמר ר' אליעזר. 3) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ובדפא"מ, ובדפוסים הראשונים צוירא. 4) ובילק' קדושים רמז תרי"ב בשם תו"כ הגי' כרוכל שמטעים דבריו והולך וא"כ ענינו מע' טעם בהפעיל ע"ש.

טען (= טְעוּנָא מע' הקודם פי' משא, כריכה כאשר יוכלון שאת (Gebund, Bündel ותטמנם בפשתי העץ (יהושע ב', ו') תרג' ואתמרטנון בטעוני כיתנא. *[אחי"ה רק בעה"ק שנ"ב ובדפא"ם נפרד זה הערך אבל בדפוסי' הראשוני' קצת שלא בדיוק נכלל עם ע' הקודם כי אף אם הוא מאותה הגזרה בכ"ז איננו מאותו השם ומושג] —

טָעַן (לפע"ד מל"ע طعن התגרה במלחמה או בדברים שיורדים כמדקרת חרב והושאל אצל רז"ל לוויכוח ועריכת דברים בין התובע והנתבע in Streit, Wortgefecht sich einlassen, anklagen, einwenden בסוף הגדה דפרק הניזקין (גיטין נ"ח:) טוענין ליורש וטוענין ללוקח. פי' טוענין בי"ד בעבור לוקח שני אומר לבעלים מכרתם ללוקח ראשון לפיכך אין לך על לוקח שני כלל ומפורש בלא יחפור (ב"ב כ"ג.) אמר רב פפא [1] זאת אומרת טוענין ליורש וטוענין ללוקח. — (א"ב פי' טענה בלי' חכמים כמו טעם בל"מ). *[אחי"ה והנכון כמ"ש. ור"פ סמאלענסקין פי' מע' הקודם בהוראת בעלאסטען, בעשווערדע פיהרען. — וכנ"ה בגיטי' שם אי דקא טעין . . אי דלא קא טעין, כתובו' ק"ה: אי בעי טָעין הכי ואי בעי טעין הכי ושם ע"א: במומין שבגלוי אינו יכול לטעון, ושם ק"ח: שבועו' ל"ח: הטוען את חבירו כדי שמן וכו', ב"מ ה'. וש"נ טענו חיטין והודה לו בשעורין וכו', ב"ק נ"ז סע"א טוען טענת גנב . . טוען טענת (ליסטים) [ליסטים] מזויין עיי"ע לסטים ועוד עיי' ירו' שבועו' פ"ד דל"ח ע"ד ב"ב כ"ח: איהו לא טעין אנן ליטעון ליה. ירו' גיטין פ"ה דמ"ז. טענך מנה והודית לו. ירו' כתובו' רפ"ב דכ"ו. טענו מנה וכפר בו. טענינן ליתמי עיי' בפח' יצ' זה הערך. ובנפעל ירו' ב"ק רפ"י ד"ז: נטענין להן בבי"ד. — יבמו' כ"ד: הנטען על השפחה . . הנטען על אשת איש כלומר טוענין עליו דברי לעז פי' חושדין אותו עיי' פירש"י ועיי' כ"ה: כ"ו. ירו' יבמו' פ"ב ד"ד סע"א נטען בעדים . . נטען שלא בעדים. והשם שבועו' ל"ח: וש"נ הטענה ישתי כסף וכו', כתובו' ל"ו רע"ב דקא טעין טענת דמים . . דקטעין טענת פתח פתוח. ב"ב כ"ח: ט"א. כל חזקה שאין עמה טענה וכו', כתובות י"ח. טענת עצמו . . טענת אחרים. מקצת הטענה ע"ש היטב וש"נ, ושם ל"ו. טענת בתולים. קידושין כ"ח. האי טענתא מעלייתא היא. ירו' כתובו' רפ"ב דכ"ו סע"א הואיל והודה מן הטענה ישבע . . הודייה מן הטענה חייב. ירו' ברכות פ"א ד"ג ע"ג מפני מה אין קוראין אותן (עשרת הדברות) מפני טענת המינין עיי' בבלי ברכו' י"ב. במד"ר פ"י, אבות דר"נ פ"ב מפני טענת (üble Nachrede) הבריות. והקבוץ ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: צריך הדיין לשנות טענותיהן. כתובו' י"ח. כולהי טענְתָא טענת אחרים והודאת עצמו נינהו, ב"מ כ'. שטרי טענתא עיי"ע בר ב' (ח"ב קס"ד:), ב"ק מ"ה, בר טענתא. ב"ב קמ"ט. קא מגמרי טענתא לאינשי. שבועות ל': והא מסתתמן טענתיה. — ואולי מזו הגזרה תיבת טוען בי"ג מדות של ר"י בריש ספרא: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ליטעון טוען (בפי' הראב"ד טעון) אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר כל דבר . . ליטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר ופי' ליטעון טוען להוכיח בוויכוח כלומ' להורות בהוכחה גמורה] —

טָעַן (לפע"ד [2]) מל"ע طعن נֶחלה במכה נחלה מאוד (schwer erkranken [ויגף ה' את הילד אשר ילדה] אשת אוריה לדוד ויאנש (ש"ב י"ב, ט"ו) תרג' ואיטָּעַן. *[אחי"ה והוא בענין אתפעל ותי"ו מובלעת לכן נדגש הטי"ת במקום ואיתטען ויפה העתיק כן להורות כי מלת ויאנש הוא ענין מכה אנושה (עיי' ירמי' ט"ו, י"ח). כלומ' מכה כבדה ומסוכנת ועל זה מורה הפעל ויגף מלשון מגפה וכן פתרון طعن בל"ע ונגזר מהשם طاعون מגפה. והפעל הונח על מדרגה ראשונה של חולי כבד והראיה ממסכ' שמחות פ"ח כשהיה ר"ש בנו של ר"ע חולה לא ביטל בית מדרשו אלא פקדו ביד שלוחו בה הראשון ואמר לו נ ט ע ן . . בא השני וא"ל הכביד . . בא השלישי וא"ל גוסס . . בא הרביעי וא"ל השלים (כלומ' מת)] —

טָעָן (מל"מ וכן בל"ע طعن פי' דקר (durchbohren ומדוקרים בחוצותיה (ירמיה נ"א, י') תרגום ומטענין בשוקהא. (א"ב ל"מ זה מטועני חרב (ישעי' י"ד, י"ט)) *[אחי"ה וכן העתיק מדקרים (ירמי' ל"ז, י') חלל (יחזק' כ"ח, ח'). ותרגום ויפלו לפני יונתן (ש"א י"ד, י"ג) ונפלו מטענין קדם יונתן. ומזה הענין פי' רד"ק שריש טען גם טענו את בעירכם (בראשית מ"ה, י"ז) ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרבן וכו'. — ובדפ"ע נצמד זה הערך עם ע' הקודם לזה בלי דיוק] —

☞ טְעַק (אולי מל"ע دعك אנוש ודק ונרוע schwach, gering אבל עיי' עוד בפנים)

[1]) בנו"נ. א"ר פפא ואיתימא רב זביד. [2]) לפי דעת ר"פ סמאלענסקין ט ע ן ו ס ב ל שמות נרדפים הם וטען הוא כמו לס ב ו ל יסורים

תרגום לא יצר צעדך (משלי ד׳, י״ב) לא תטעק אורחך. *[אחי״ה בעל כ״כ׳פי׳ תטעק כמו תדעק ודעק כמו דעדק והאמת כי ספר מוטעה מצא בעל מו״ע כי תתעוק הוא וכן כתוב בספרים והוא מל׳ מעיק תחתיכם ע״כ אולם גם על המתורגמן היה תהיה תלונתו כי גם הוא הביא ג״י זו ושת נוספות תרגום לתהלי׳ ל״א, י׳ אטעק ותרג׳ למשלי כ״ד, י׳ מתטעיק ובנו״ג מתתעיק וכן בתרגום שלפני במשלי ד׳, י״ב לא תתעוק וא״כ אולי כמו דעק מל״ע הרשומה ויותר טוב שהוא מל׳ עיק בל״ס עָק מל״מ עיק נרדף עם צוק והרבה בתרג׳ ובאתפעל איתעק וא״כ עיקר הגי׳ לא תיתעק אורחך. והמתורגמן הביא ס״א תשניק ובאמת כה״ג בערוך ע׳ שנק והוא מל״ס וע׳ شنق ענג צוזאממענציעהען וזו העיקר] —

1 טָף (מן ל״ס טף = טוף נרדף עם נטף עיי״ע נטף ב׳ שכתב שאין הנו״ן עיקר והאמת שהוא עיקר ופי׳ נזל בנחת triefen, träufeln והשם טִיף, טִיפָּה Tropfen עיי׳ בפנים) בפ׳ במה אשה בגמ׳ הבנות יוצאות בחוטין (שבת ס״ה רע״ב[1]) דאמר רב מטרא במערבא סהדא רבא פרת סבר שמא ירבו נוטפין[2]) על הזוחלין והוו להו מי גשמים. פי׳[3]) „משום הכי אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקוה ביומי ניסן ולא היה מניחן לטבול בפרת מפני שרוב מימיו בניסן מי מטר הן כדרב דאמר מטרא במערבא סהדא רבא פרת כלומ׳ כיון שתראה שרבו מי פרת עדות שהוגשמה ארץ המערב וסבר אבוה דשמואל שמא ירבו מי גשמים דהן נוטפין מן הגגות[4]) ונעשו שאובין על מי פרת שהן זוחלין כדתנן במקואות פ״ה (מ״ה) הזוחלין כמעיין והנוטפין כמקוה העיד ר׳ צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפין שכשרין״. פי׳ זוחלין נובעין נוטפין מי גשמים. אחזיק לנטפי אחזיק לשפכי (כ״ב ו׳ סע״א) פי׳ בע׳ שפך. בפ׳ במה מדליקין בגמ׳ המכבה את הנר (שבת ל׳:) אמר רב[5]) כל תלמיד[6]) היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור[7]) תכוינה [שנאמר (שה״ש ה׳ י״ג) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר] א״ת שושנים אלא ששונים [א״ת מור עובר אלא מור עבר][8]) כלומ׳ התלמידים שיושבין ללמוד צריכין להטיף ולהזיל אמרתו של רב באימה ובמרירות[9]) ואם יעבור שלא יעשה כן יכוה ויבער[10]). בס״פ כל שעה בגמ׳ אין שורין (פסחים ל״ט סע״ב) קמח שנפל לתוכו דלף אפי׳ כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ[11]) אמר רב פפא והוא דעביד טיף טיף דלהדי טיף טיף[12]). פי׳ שאין ריוח בין דלף לדלף וכל זמן שמטפטף אינו מחמץ[13]) ובפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ לא יפחתו (שם קי״א סע״ב) אמר רב יוסף ג׳ מילי[14]) יהבן ארבונא לִנהורא[15]) מאן דשתי טיף טיף ומאן דסריק רישיה יביש ודסיים מסאניה אדמותנא כרעיה[16]). בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ והחומץ (ע״ז ל׳:) אמר רב חייא בר אשי אמר שמואל מי טיף[17]) אין בו משום גילוי אמר רב פפא[18]) והוא דעביד טיף טיף דלהדי טיף טיף[19]). בפ׳ אעפ״י בגמ׳ מיניקה (כתובות ס׳ סע״ב) דאכלה מוגיני הוו

---

[1]) בנו״ג והבנות קטנות אבל בכ״י מ׳ וא״פ לי׳ וכן לי׳ בירו׳ ברי״ף ובר״אש ועוד עיי׳ ד״ס שם ולא העיר על הערוך [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס וברש״י ובתוספ׳ וכ״ה בבכורות נ״ה: ובנו״ג בשבת: שלא ירבו הנוטפין. [3]) הועתק כל הפי׳ מפי׳ ר״ח שנדפס בש״ס ווילנא (שבת הנ״ל), וסוף דברי ר״ח הובאו בע׳ כף ב׳ ע״ש. ופי׳ הנוכחי עולה עם פי׳ ראשון ברש״י ועיי׳ עוד בחי׳ הרמב״ן שהאריך בפי׳ ר״ח ועוד עיי׳ בחי׳ הרשב״א בסוגיא, ולמוד ערוך שבת צד נ״ד אות ק״ח ובאורים בסוף הגיון שלמה. [4]) בפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) אי׳ שמא ירבו נוטפין שהן מי גשמים הנוטפין מן הגגות. [5]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו. [6]) וכ״ה בכ״י ש״ס לפסחים קי״ז. ובמנוה״מ סי׳ ס״ז ובנו״ג כל ת״ח. [7]) בנו״ג מר אבל במלא גרם רבינו גם בע׳ כו א׳ ובע׳ מר ו׳ וכ״ה במקרא. [8]) כצ״ל וכ״ה בפסחים ובכ״י א״פ לשבת עיי׳ ד״ס שם צד כ״ט ובדפוס בשבת נהפך הסדר וכ״ה בכ״י לפסחים ובמנו״ה. [9]) וכן בפירש״י לשבת „במרירות מחמת אימה״ ולפי זה תצדק יותר ג״י מר חסר וכן הוא בפירוש ר״ח (נדפס בש״ס ו״ו). [10]) ולפי זה פי׳ רבינו עבר כמו בער וכ״ל כי מור לשון נופל על לשון רומי mores sittliches Betragen, כלומ׳ באימה במורא וכבוד ושיעורו כל תלמיד שאינו מטיף אמרתו של רב בכבוד ובמרירות (= mores) עבר = בוער פי׳ יכוה, או י״ל כי מור נופל על ל״ר moriri פי׳ מות ושיעורו מר עבר: ימות אם עבר. [11]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד. [12]) וכ״ה בכ״י מ׳ וב׳ וא״פ ובר״אש ובפי׳ ר״ח ובשאר מקומות שהביא בעל ד״ס לפסחי׳ צד נ״ו. אות ה׳ ובנו״ג טיף להדי טיף. [13]) וכ״ה בריצ״ג הלכות פסחים עמוד צ״ה. וו״ל כיון שמנטף ובא טיפה אחר טיפה דומה כמו שמתעסקין בו ואינו מחמיץ. [14]) בנו״ג הני תלת מילי וכ״ה בע׳ ארב (ח״א רס״ו:). [15]) וכ״ה בע׳ ארב וע״ש שנוי הנוסחאות. [16]) בנו״ג מן דסריק רישיה יבש ומן רשתי טיף טיף ומן דסיים מסני ארמייתגיה כרעא וברש״י ארמתא כרעאה וברשב״ם אדמותנא כרעיה ופי׳ בעוד שרגליו לחים במי הרחיצה ע״כ ובאמת בכ״י ב׳ הגי׳ ברטיבא כרעיה וכן בפי׳ ר״ח כי רטיבתא כרעיה וגי׳ מאן. . ומאן אי׳ ג״כ בכ״י ובפי׳ ר״ח אבל בכ״מ שלא כסדר הערוך. [17]) בנו״ג מי טיף טיף. [18]) וכ״ה בפסחי׳ הנ״ל וכן הוא בכתב יד ש״ס לע״ז ובר״יף ובר״אש ובנו״ג אמר רב אשי. [19]) וכן הוא בכתב יד ש״ס ובר״יף ובר״אש וברש״י בדפוסי׳ הישנים וכן הגיה המהרש״א וגירסת להרי איתא בנוסח׳ וכן בפירוש כתב יד לר״ח לע״ז (בקובץ כ״י אנגי׳ דף י״ח:) ובכתב יד ש״ס בהדי.

לה בני מטיפי עינא. פי׳ נוטפי עינים¹). בר״ג דפ׳ מומין אלו (בכורות מ״ג סע״ב) חוטמו נוטף מנין ת״ל או חרום (ויקרא כ״א, י״ח)²) בפרק ח׳ במקואות (מ״ג) המטיל טיפים עבות מתוך האמה טמא. פי׳ המשתין טיפות גדולות. בפ׳ המפלת בגמ׳ אם היה מרוקם (נדה כ״ה סע״א) ושתי עיניו כשתי טיפי של זבוב³) ושתי חוטמיו כשתי טיפי של זבוב. — (א״ב תרג׳ כמר מדלי (ישעי׳ מ׳, ט״ו) כטפא מדול). *[אחי״ה בציון מקואות מתחיל בדפ״ע ערך בפני עצמו רק בדפ׳ אמ״ש נסדר מיד אחר ע׳ טף א׳ ובדפוסים הישנים ובכ״י ערוך הוא ע׳ טף ג׳ ואת אשר נ״ל כי מהנחוץ לחברם בע׳ אחד בהיותם מענין אחד והפעל טוף בל״ס טָף כמו בל״מ צוף נרדף עם נטף וכ״ה בלשון ערבי نطف, ندف, نصب כולם ענין נזילה בנחת — וכנ״ה בתר״י א׳ לבראשית כ״ח, י׳ טפת בירא ועוד שם ל״א, כ״ב ובקהל״ר פ׳ ויתרון: טפת בארה של מרים. כתובו׳ ק״א סע״ב חלבא טייף מינייהו. ב״ר פל״ב דלא טף במבוי דמבולא. פסיקת׳ דויהי בשלח (פ״ט:) הוה טייף וכו׳ עיי״ע טלק ב׳. ירו׳ תענית ספ״ג דס״ז, הוה עלמא טייף. ובאפעל שם פ״ד דס״ח ע״ד מטיפי אצבע כלומר קטועי אצבע ונבדקו ע״י כך אם אבירי לב הם בקצצם אצבעותם עד שיטיפו מהם דם. וכן בהפעיל בכתובו׳ ס׳: לגי׳ רבינו בני מטיפי עינא, פי׳ שדולפין עיניהם ועיי״ע דלף. בפַעֵל גיטי׳ ס״ט רע״ב וניטייפיה. בנין פלפל: טִפְטֵף (tröpfeln) מ״ק ד׳ סע״א ועדיין היא מטפטפת. שבת מ״ד. שמן המטפטף, סנהד׳ ל״ז: שבועו׳ ל״ד. ודמו מטפטף, סנהד׳ ק״ד: של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף ועיי״ע תסס. ירו׳ סנהד׳ פ״ד דכ״ב סע״ב והסייף מטפטפת דם. ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ו. היו הגשמין מטפטפין ויורדין. שו״ט ריש מזמור ע״ח כיון שהכה משה את הסלע טיפטפה דם, ובילק׳ תהלים רמז תתי״ט טפטפה הסלע דם. — והשם טִיף עיי׳ הציונים הנ״ל ופי׳ עה״ק שנ״ב טאן דישתי טיף טיף פי׳ שאינו שותה בבת אחת אלא מטפטף ונותן קול בשתייתו ע״כ, ולא ידעתי אם רבינו הוציא מלין הללו או בעל מחבר של עה״ק וגם בל״ע נאמר מהשמעת קול המים המטפטפים طبطب —, ובקבוץ טִפִּין במקואות הנ״ל ב״מ ע״ה, כמה טיפין, נדה מ״א: כשתי טיפי מרגליות עיי׳ פירש״י. אבל פי׳ רה״ג בסד״ט ל״ד: תיכין בטי״ת ע״כ והוא ל״ע ثفل פסולת המים הנשארת בשולי הכלי. וגם נאמר על המטר בתוספ׳ מכשירין ספ״א טיפין חתוכות. שהש״ר פסוק כי טובים ומה מים יורדין טיפין טיפין ונעשות נחלים נחלים וכו׳. אבל טיפין בנדה נ״ל שהוא כמו אטיפי עיי׳ ערכו בח״א, ס״א. אולם בירו׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ד אי׳ גוויתו כטיפה של זבוב ואולי מל״י τύπος פי׳ דמות וצורה — ובנקבה טִפָּה, טיפה, טיפא, טיפתא שבת ק״ח סע״ב נדרי׳ כ״א סע״א טיפת צונן, ב״מ ע״ה. טיפת יין . . טיפת שמן, ב״ק צ״ה. טיפתא דדמא וכן בל״ס טופתא (Tropfen) נדה ט״ז: טפת דם כחרדל, ושם כ׳: טיפתא קמייתא, ערכין ז׳. עיילא טיפא דמלאך המות וכו׳ ע״ז כ׳ רע״ב וטיפה של מרה תלוייה בו וכו׳, תענית ו׳: כל טפה וטפה שהורדת לנו, ושם כ״ה, לגי׳ הכ״י מ׳ אין לך כל שיורד מן השמים וכו׳ ועיי״ע חתן וש״נ הירוש׳. ויש להוסיף ירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ד. על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו וכו׳ ועוד עיי׳ ב״ר פכ״ח ויק״ר פ״ז תנחומ׳ נח סי׳ ז׳ קהל״ר ס״פ וראיתי: כל טיפה וטיפה שהקב״ה מוריד עליהם (על דור המבול). שבת קמ״ד: טיפה המלוכלכת על פי הדד. נדה מ״ט סע״ב טפה כשרה . . טפה פסולה ושם ט״ז: נוטל טפה ומעמיד לפני הקב״ה . . טפה זו מה תהא עלה, אבות פ״ג מ״א מטפה סרוחה, ב״ר פמ״ו ופ׳ צ״ט מטפה קדושה; פצ״ח ופצ״ט טפת קרי שמ״ר פי״ח כל טפה וטפה במד״ר פי״ז מטפה לטפה נתמלאה ההין, והקבוץ הוריות י׳. שיורדין יודעין לשער כמה טיפות יש בים וכו׳, ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ח רע״א (בני) [צ״ל ביני]⁴) טיפייא הוינא מהלך כלומ׳ בין טיפות הגשמים הייתי מהלך ולא נגעו בי הגשמים. — ומן הפעל טָף, טוף נאצל השם טַוְופָא פי׳ פלג מים Strom וכן בל״ס טוֹפֵא פי׳ טפות מים והרבה בתרג׳ טופי מיא (דמיא) תרג׳ למשלי ה׳, ט״ז, לאיוב ל״ט, כ״ח ולתהלים קי״ט, קל״ו (לגי׳ כ״י אצל לעווי ועוד שם דוגמאות), ובנו״ג טייפי וכן לאיוב כ׳, י״ז — ועוד עיי׳ ע׳ טפי וערך טוּפָנָא] —

2 טָף (= טוף כמו צפה בל״מ ובל״ע صفى hell, klar sein) בס״ג דפ׳ החובל בחברו (ב״ק צ״ב:) ובהגדה דפ״ק דמגיל׳ (י״ד:) שפיל ואזיל בר אווזא ועיניה מיטייפי⁵) כלומ׳ מעיינת לפניה אם רואה מאכל אוכלת אנב חדא תרתי הולכת ואוכלת. *[אחי״ה ורש״י למגיל׳ פי׳ צופין למרחוק ובכ״י

1) בעי׳ מין הביא רבינו הגי׳ בני מציצי עיינא פי׳ קטני עינים ע״כ וכה״ג לפנינו אבל בשטי״מ לכתובי׳ הובאה גי׳ אית ספרים נטיפי עינא והוא קרוב לגי׳ רבינו ומפורש שם שבולטין עיניהם חוץ לגולגלותן ע״כ. 2) ורש״י פי׳ ארוך ותלוי בלמטה משפתו ע״כ אולי לפי זה מל״ע نطب פי׳ בולט ויוצא לחוץ hervorragend. 3) כ״ה בכ״י ו״ו וכדפ״ע נתקצר 4) כמו בע״י אטיפי ע״ש. 5) כ״ה במגילי׳ אבל בכ״י ה״ש אצל ד״ס מגילה צד ל״ו מטייפי וכ״ה בב״ק

רש״י בולטים וצופים למרחוק ועוד עיין פירש״י לב״ק ובשני מקומות כתב ודוגמתו בכתובות (ס׳.) נטוף עיניך וכן רומז בכתובות על מטייפי דב״ק ובשט״מ לב״ק ראיתי פי׳ בשם גאון וז״ל: ועיניה מטייפי ועיניו רואות מכאן ומכאן אם יש אוכלין ואף כן האדם הזה שנוהג עמו כסומא בארובה ולבו ועיניו צופין ומבינים לדבר ע״כ ובשט״מ לכתוב׳ ס׳. פי׳ בל״א נטוף עיניך כמו פירש״י ורומז ג״כ על ב״ק הנ״ל אבל בפי׳ ראשון מבואר כמו בני נטפי עינא (כתובות ס׳ סע״ב) עיין ע׳ הקודם לזה] —

3 טָף (= טוּף כמו צוּף בל״ט בהפעיל הֵצִיף (מ״ב ו׳, ו׳) schwimmen lassen וכן בל״ע طفى schwimmen) כפ׳ ב׳ באבות (מ״ו) ובפ׳ החליל בגמ׳ מבלאי מכנסי[1] (סוכ׳ נ״ג.) על דאטפת אטיפוך וסוף מטיפייך יטיפון[2]. פירוש על שהצפת גולגולת של אדם אחד בנהר הציפו[3] אותך וסוף שהציפך יציפוהו אותו אחרים. — (א״ב תרג׳ אשר הציף (דברים י״א, ד׳) די אטיף). *[אחי״ה בנו״ג באבות על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון ובסוכה ומטופיך יטופון אבל בכ״י ש״ס דעטפת עטפון ודעטפוך יעטפון וכה״ג במגן אבות לרשב״ץ בציון לסוכה וכ״ה בע׳ עטף ב׳ — ותרגום ותגרע אליך חכמה (איוב ט״ו, ח׳) (ואטפת) [בקצת הנוסח׳: ואַטְפֵּי] לותך חכמתא ונ״ל שהבין תגרע מל״ע جرى וכן גרע בל״מ (איוב ל״ו, כ״ז) פי׳ נגר ונזל. ובפעל עומד בתר״י א׳ לשמות כ״ו כ״ח והוה טָפֵי על אנפי מיא פי׳ שחה על פני מים] —

טַף (= טפי = טְפָא ענין יתרון תוספת ורבוי ונ״ל מל״ע طف הפריז על המדה וממנו طفافة מה שעולה על המדה ונרדף עם طفح anfüllen bis zum Ueberfliessen והתואר טפי (viel, sehr, mehr לקנסיה טפי חד (גיטין מ״ד סע״א) ככר פי׳ בע׳ חד [א׳]. בתמורה בס״נ דפ׳ ולד חטאת (תמור׳ כ״ד סע״א) כל פסולי המוקדשין נמכרין באיטלים ונשחטין באיטלים ונשקלין בליטרא[4] אלמא כיון דישרית ליה (דמרגיל)[5] טפי ופריק הכי נמי כיון דישרית ליה דמרגיל טפי ופריק. ס״א מוסיף ופריק. *[אחי״ה בכ״י ראשונ׳ מוכח מפירש״י ע״ש וכס״א אי׳ בפי׳ רגמ״ה כ״י לתמורה ובקיבין כ״י אנג׳ דף רל״ז:) וז״ל . . מ״ט ופריק איתו ביוקר הכי נמי כיון דישרית ליה דמרגיל מוסיף [ופריק] ופודן ביוקר ע״כ. ובנו״ג אלמא כיון דשרית ליה טָפִי וזבין. — וכנ״ה בפעל: שבת י״ט סע״א דאי טפי אפסדיה . . ואי בציר אפסדיה ועיי״ע קצר ו׳ וגי׳ רבינו כגי׳ כ״י ש״ס ע״ש. תעני׳ כ״ד. אי טפו לה או בצרו לה. עירובין ה׳: דמטפי ביה או דמבציר ביה. ב״ב צ״ג: קל״ח: לטפויי מילתא קא אתי. מגילה כ״ב: כל דטפי ליה מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירה וכו׳. ב״ב ק״ז: מיסתאי דקא מטפינא כולי האי אחבראי (ב׳ פעמים) פי׳ דדיו מה שמוסיף על חברו כן פירשב״ם וכ״ה בכ״י רגמ״ה לב״ב. ע״ז ט׳ סע״א וניטפי עליהו. ושם רע״ב ניטפי חד שתא. ושם סוף העמוד טפיא תלת שני. ב״מ פ״ג סע״א דטפא להו . . דטפאי לכו . . דטפת לן, כולן ענין תוספת ורבוי הוא. והתואר הפעל טְפֵי הפכו בציר. פורתא עיין שבת י״ט סע״א. פ״ב. פסחים י״ב. ושם: כ״ה: ר״ה כ״ו סע״ב, עירובין י״ג: יומ׳ י״ד. ל״ה. ב״ק ז׳: ב״מ ס״ט. ע״ב: ב״ב ק״ז: קמ״ד רע״ב. גיטין ס״ט רע״א. נדרי׳ כ׳: סנה׳ ל״ח: וממנו נאצלו השמות טיפונא עיי״ע ועוד ע׳ טפויים. טופינא ועוד עיין טפתא. וע׳ טופה] —

טַף (= טְפָא. טְפִי מל״ע طفى פי׳ כבה erlöschen, verlöschen) דעכו כפשתה כבו (ישעיה מ״ג, י״ז) תרג׳ דעיכו כבוצנייא עמו טפו. *[אחי״ה בדפ״ר טפי וצ״ל טפו ובשדפ״ע וטפו בנו״ג כבוצא (עַמִי) [צ״ל עָמוּ] טפו או צ״ל עָמֵי וכן בתרגום ופשתה כהה לא יכבנה (שם מ״ב, ג׳) דכבוצין עָמֵי לא יטפון וכה״ג בדפ׳ וויניצ׳. והרבה בתרג׳ עיין תר״י א׳ לבראשית כ״ד, ס״ז; כ״ח, כ״ה. תרג׳ לש״ב כ״א, י״ז; לעמוס ט׳, א׳; לאיוב י״ח, ה׳. ו׳ וכן בדרז״ל ויק״ר פ״ט אשכחת בוצינא טפי. בירו׳ סוט׳ פ״א דט״ז ע״ד מיטפי. ירוש׳ שבת פ״א ד״ג סע״ב אילין בעיי דיטפי בוצינא ואילין לא בעיי דיטפי בוצינא. ירו׳ נדרי׳ פ״ד דל״ח ע״ד ואי סכנה הוית אפי׳ ר׳ איטי יטפי (את הדליקה). ושם ההוא כותאה בעי מיטפייה ולא שבקיה ר׳ יונה ובירוש׳ יומא פ״ח דמ״ה: איתא ההוא נפתייא בעי מטפתה. ירושלמי סנהדרין פ״י דכ״ט. בעא מטפא עלמא. אתפעל: ירושלמי שבת פ״ו ד״ח סע״ג איטפי בוצינה . . לא יתטפי ולא מיטפי בוצינהון דישראל. ירו׳ חגיגה פ״ב דע״ז רע״ג וְאִטַּפְיַית וכן בתרג׳ לתהלים י״ח. כ״ט דמיטפיא בגלותא. אפעל: ירו׳

[1] כ״ה בכ״י ו״ו. [2] כ״ה לנכון בדפ״ר וכן מוכח מפירושו בסמוך ומדפ׳ פיז׳ והלאה יטופון. [3] בכ״י ו״ו הטיפו אבל כאן יותר נכון גי׳ הדפוס. [4] חסר בדפ״ר ופיז׳ עד דמרגיל טפי אבל כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ול״ד, ובד״פ וויניצי׳ מן ונמכרין וכו׳ וכן הסדר בבכורות ל״א סע״א במשני׳ אבל בתמורי׳ נשחטין . . ונמכרין . . ושם ושם באיטליז ובכ״י רגמ״ה לבכורו׳ ותמורה אישלין ופעם אחת באישליז ועיי״ע בח״א. ס״א וש״נ. [5] יש למחוק וכן ל״י בכ״י ו״ו והוכפל בט״ס ממה שאי׳ בסמוך.

תרומ' ס"פ י"א דמ"ח: הוי מַטְפֵּי לה. תנחומ' ויגש סי' ה' נורא דתמר כלתך אנא מטפי וכתרג' ד"ה ב' כ"ט, ז' (ואטיפו) [צ"ל ואטפו] ית בוציניא] —

* טִיף (לפע"ד מל"י τιβήν Dreifuss) בתוספתא כלים ב"ק פ"ה כירה שנותנה ע"ג הטיף של אבן אינו טמא אלא צורך וכמה הוא צורך רשב"ג אומר . . צורך ג' אצבעות ר' נתן אומ' אם ניטלת כירה והטיף עולה עמה חיבור ואם לאו אינו חיבור . . . אם מטה את הטיף וכירה עומדת הרי זה חיבור וכו' וכתב ר"ש בכלי' פ"ו מ"ד וז"ל לא נתברר אותו טיף מה היא ולפי הענין נראה שהיא אבן דקה וקלושה והיא רחבה חוץ לתנור והכירה מונחת עליה וכו'. ונ"ל שהוא ל"י הנ"ל ונרדף עם τρίπους בעל שלש רגלים אשר משימין עליו יורות ודודים ונקרא בל' חכמים חצובה עיי"ע חצב א' ואולי הה"א במלת הטיף היא שרשית ותהיה אז הטיף ממש כמו חצובה — ועוד נ"ל שאולי טיף הוא מל"י τῦφος וכן בל"פ تف פירוש אש וקיטור וככה נקרא הכן והבסיס של כירה על שם האש הענן והקיטור העולה משם. והיותר טוב לפע"ד לגזרו מל"ע اثافى. اثاف בעל ג' רגלים והאבנים אשר משימין עליהן היורות וכדומה.

* טופא (ט"ס) בקהל"ר פסק' ברכות הטובה: הביא לפניו ב' קשואין אחת שלמה ואחת שבורה וכו', לית טופא דהדא דהיא מתעביד כהדא וכו', ובמ"כ נדחק לפרשו מלשון טפי כלומר וכי אין השבורה גדולה כמו השלימה אבל בפי' מהרז"ו יפה הגיה ס ו פ א ופי' הלא סוף השלמה להשבר בעת אכילה ולמה היא יקרה מן השבורה והשיב שמראה השלמה גם הוא משביע העין, וכבר הגיה לנכון במעריך לר"מ די לונזאנו.

* טפו (ט"ס) ירו' ברכו' פ"א ד"ב סע"ג לא סוף דבר טפו וצ"ל נ ו פ ו וכ"ה לנכון בגירסת המהרש"ם עיי"ע כורה.

טְפַז (לפע"ד נרדף עם קפז בל"ע قفز רקד hüpfen, springen ובל"ס תְּוַז) עת רקוד (קהלת ג', ד') תרג' עידן בחיר לטפזא בחלילא [1]), ויתר ממקומו (איוב ל"ז, א') תרג' ויטפז מן אתריה. לישנא אחרינא וישוור מן אתריה. *[אחי"ה כל' ראשון אי' ג"כ במתורגמן וכל"א אי' לפנינו וישור מן אתריה ושתיהם יחד באונקלס לישמות ל"ב, י"ט מטפז ומשוור קדם עמא. ותרגום כ"י לתהלים (כ"ט, ו') וירקידם: וטפזינון ובנו"ג וישוורינון. ובמלת טפז הועתק רקד, רצד, דלג וְקפץ עיין במתורגמן, ונרדף עם טפס ה' עיי"ע. ומזה נאצל ע' הבא אח"ז] —

☞ טַפְזָ[א] (Springhase) לדעת ר"ב מע' הקודם ועיין בפנים) תרגום ואת השפן (ויקרא י"א, ה'; דברים י"ד, ז') וית טפזא אולי נקרא כן כי הוא מנתר ממקום למקום. *[אחי"ה וקצת ראיה לדעת ר"ב כי גירסת תר"י א' טווזא והוא כמו תְּוַז בל"ס פירוש קפץ ודלג עיי"ע הקודם אבל גם כתיבת טפזא מעידה על מושג רקידה וקפיצה וזו מטבע החיה הנקראה בל"ע يربوع [2]) וחוקר הטבע המפורסם לינגע קראה Dipus jaculus ונעתק מל"י δίπους בעל שתי רגלים (עיין היראדאט ד', קצ"ב, אריסטו תולדות החיות ו', ל"ז; איליאן תולדות החיות ט"ו, כ"ו) כי שתי רגליו הראשונות קצרות ביותר ואדוקות בצוארה עד שנראה כאלו חסרות עיין וויענער ח"ב, תק"ו, באכארט היעראזאיקאן ח"ב, תכ"ח. אחרי כל זאת נ"ל קרוב לאמת כי ט פ ז א מלבד הוראת קפיצה ודילוג נופל על ל"י δίπους ולעדות סופר ערבי (הובא אצל באכארט שם תכ"ד) החיה הנ"ל בנתה ביתה במקום סלעים וזה מה שהעתיק התרגום לתהלים ק"ד, י"ח סלעים מחסה לשפנים: כיפי רוהצן לטפזיא וכן בב"ר פי"ב הדין טפזא מגין תחות שקפא עיי"ע שקף א'. ועוד עיי"ע גם ה' וע' חגס] —

* טפה במסכ' סופרים עיי"ע טפח ד' ומ"ש.

טפח (פי' בל"י τὸ πάχος בעוביו in der Dicke) כפ' הוציאו לו בגמ' נטל את הדם (יומ' נ"ה רע"א) תנא [3]) כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת אלא כנגד טיפחה של כפרת. פי' "הוא עוביה והוא מצחה כדאמרינן (שבת צ"ב. עירובין ד': סוכ' ד': סנהד' ז'. נדה כ"ו:) כפרת טפח" [4]) (א"ב כנגד עביה כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה ובכ"י מ' כנגד עובי הכפרת אבל בכ"י ב' וכ"י א"פ אי' כגי' רבינו וכן מוכח מארחות חיים בסדר העבודה הובא בד"ס ליומ' צר ע"ו: לפע"ד הוא מל"י הנ"ל אבל רבינו פי' מן טפח כל"מ ועביו טפח (ד"ה ב', ד', ה') — ומדת טפח הוא כשהיד פתוחה ואצבעותיה דבוקות זו לזו Handbreite טפח שוחק סוכ' ז'. הסכו טפח עצב עיי"ע סחק ועצב א'. בכורו' ל"ט: אצבע שאמרו אחד מארבע בטפח של כל אדם ופי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנג' דף ק"ד.) לענין אצבע דיתירה על של משה דהוי ד' בטפח

[1]) בנו"ג בהילולא. [2]) ומה שהעתיק רס"ג ע"י وبر איננו מזה השם כדעת התי' לעוויזאהן ואאלאגיא ק"י כי אם פירושו חיה שנקראת Klippdachs עיין תיסוירוס לגעזעניאוס ע' שפן. [3]) בדפ' וויניצי' עוד: חדם תנא וטעות דפוס הוא. [4]) הועתק מפי' ר"ח ליומ' (נדפס בש"ס ווילנא).

של כל אדם ע״כ. מנחות מ״א: טפח דאורייתא ד׳ בגודל שית בקטנה חמש בתילתא. אמות הבנין ששה טפחים עיי״ע אמה (ח״א, קט״ו). כלי׳ פ״ח מ״ו, מ״ז, אהלו׳ פ״ג מ״ו מ״ז ופרק י׳ ופי״א ופי״ג מ״ב — מ״ד פותח טפח ע״ש רע״ב ותוי״ט. אהלות פ״ג מ״ז טפח על טפח על רום טפח מרובע. שם י״ג מ״ה אלו ממעטין את הטפח. ברכות כ״ד סע״א טפח באשה ערוה, נדרי׳ כ׳ רע״ב מגלה טפח ומכסה טפח ובברכות כ״ג: מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים וע״ש כל הענין. וממנו הפעל תנא דבי אליהו רבא פל״א ויסדן וטפחן וגמדן וכו׳ ובל״מ וימיני טפחה שמים (ישעי׳ מ״ח, י״ג)] —

1 טְפַח (בל״ס מלחלח feucht werden, an- be- feuchten) בפ׳ יוה״כ בגמ׳ ובתשמיש המטה (יומא ע״ח.) תני יהודה גרונרות [1]) אסור לישב ע״ג טינא ביוה״כ אמר ריב״ל ובטינה המטפחת אמר אביי ובטופח על מנת להטפיח. ובס״ג דפרק מי שמתו (ברכות כ״ה. הרבה פעמים) כל זמן שמטפיחין. ובפ״א דשבת בס״ג די״ח דבר (שבת י״ז סע״א) ובשעת בצירה [2]) עדיין משקה טופח עליהן. ובתנור פ״ח בכלים (מ״ג) ומשקה טופח שבשולי חבית טהורה [3]). בע״ז בס״ג דפ׳ ר״י (ע״ז ס׳ רע״ב) ההוא נוי [4]) דאשתכח במעצרתא [5]) א״ר אשי [6]) אי איכא טופח להטפיח [7]) בעי הדחה ובעי ניגוב. פי׳ משקין שנשפכו [8]) לארץ או ע״ג כלי ולא נבלעו יפה יפה אם יש בהן ממש שאם יניח [9]) ידו עליהן נדבקין בידו ונעשית לחה שיעור כשיניח ידו על הבגד או על הכלי אם לא יודע מקום ידו [10]) זהו משקה טופח ואם יודע מקום הנחת ידו זהו טופח על מנת להטפיח׳ [11]). ובפ״ד דעדיות (מ״ו) ר׳ יהודה אומר משום בי״ה טופח ומטפיח [12]). בהדר פ״ח בטהרות (מ״ח) עריכה שהיא קטפרס והבצק מלמעלן [13]) ומשקה טופח מלמטן. בר״ג דפ׳ המביא גט שני (ט״ז.) ובע״ז בפרק השוכר בגמ׳ נטל (ע״ב.) והתנן בפ״ח [14]) בטהרות (מ״ח) הנצוק והקטפרס ומשקה טופח. בנדיש [15]) פ״ה בפאה (מ״ג) אין מגלגלין בטופח [16]) דברי ר״מ וחכמים מתירין [17]) מפני שאפשר [18]). פי׳ ר׳ דניאל ז״ל שלא ירבין שדהו כל כך שתהא טופח על מנת להטפיח מפני שמזיק (לעניי ירושלים [19]) [לעניים. ירושלמי] (ירו׳ פ״ה ריש הל״ג די״ט רע״א) המרבין שדהו עד שלא ירד העני לתוכה אם היזקו מרובה על של עני מותר ואם היזקו של עני מרובה על שלו אסור ר׳ יהודה אומר בין כך ובין כך מניחו על הגדר והעני בא ונוטל את שלו. *[אחי״ה וכן פי׳ הר״ש בהשענו על הירושלמי מבלי שהזכיר פי׳ הערוך והרמב״ם פי׳ טופח מין ממיני גרגרין ועיי״ע טפח ה׳ אבל בחיבורו פי׳ כהירוש׳ ורע״ב הרכיב שני פירושים עיין תוי״ט. ובערך טפח ה׳ הארכתי ולפי פירוש רבינו גי׳ כ״י הנ״ל טופח עיקר ולא כבדפוסים טפיח או כבירו׳ טופיח. ופי׳ טפח בל״ס כאמור בתחילת הערך וכן בל״ע طفح ממלא כלי במים וממנו בל״ס פי׳ מלחלח. וכנ״ה בירו׳ שבת פ״ב ד״ה רע״א משקה טופח חיבור. ובהפעיל להטפיח עיין ש״ע או״ח סי׳ תרי״ג ס״ט. ע״ז ס׳: היה מטפיח על פי חבית המרותחת. ירו׳ ברכות פ״ג ד״ו ע״ד מים כל זמן שהן מטפיחין וכו׳. והתואר ב״ר ס״פ ל״ג חרבו המים . . נעשית כמין טפיח וכתב במיוחס לרש״י כמו ועדיין משקה טופח עליהם (שבת י״ז.) כלומר שהיה כאלו הארץ שרויה במים עדיין ע״כ והראיה ני׳ הילקוט נח רמז נ״ט נעשית כמקפה] —

2 טְפַח (לפע״ד מל״ע صفح מאסף בידו mit der Hand auflesen) בסוף תרומות (י״א מ״ז) וכן חבית של שמן שנשפכה [20]) אין מחייבין אותו [21]) להיות יושב ומטפח. בפ׳ חבית שנשברה (שבת קמ״ג רע״ב במשנה) תנא לא יספג ביין [22]) ולא יטפח בשמן. פירוש טובל ידו בשמן הנשפך עליו ומאסף השמן. *[אחי״ה ופי׳ זה יפה עולה עם ל״ע ובזו המסילה עלו הרמב״ם והר״ש ורע״ב רק גזרו אומר שהוא מל׳ טֶפַח כלומר פיסת יד וז״ל הרמב״ם כפי״ט לתרומ׳ מטפח נגזר מן טפח ענינו שלא נחייב אותו לדקדק

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ובדפ״ר ופיז׳ וב״ה בפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנ׳ ושם הוגה כבנוס׳) בכ״י ה״ב אי׳ גרוגרת ועיין בשנוי נוסחי׳ בעי׳ גְּרֻגֶּרֶת (ח״ב, שנ״ב:) ושם כגי׳ דכאן אבל בעי׳ הנוכחי בדפ׳ וויניצי׳ והלאה ב״ר גרוגרת. [2]) כ״י ל״ה, ובכ״י ו״ו בט״ס בצורת. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ה, ובדפ״ע חסר. [4]) בנו״ג נכרי. [5]) בנו״ג דהוה קאי במעצרתי. [6]) ע״כ אי׳ בכ״י ו״ה ל״ד וה״ב. [7]) בכ״י ש״ם ובתוספ׳ ובריטב״א על מנת להטפיח. [8]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה בפי׳ סר״ט לרה״ג, ובדפ״ע ששפכן. [9]) ברה״ג מניח. [10]) כ״ה בכ״י ו״ו ובפי׳ רה״ג, ובדפ״ע: הנחת מקום ידו וצ״ל איפכא כבסמוך. [11]) הועתק מלה במלה מפי׳ רה״ג לכלים צד ה׳. בכ״י ו״ו ול״ד אי׳ זה הפי׳ קודם ציון דיומא וכל הערך קצת בלי סדרים. [12]) וכ״ה במשניות ובפי׳ רמב״ם אבל במשנ׳ דש״ס ומטפח. [13]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ובדפ״ע חסר ועוד בטעות פ״ה וכן בסמוך. [14]) בדפ״ר בטעות פ״ה. [15]) מדפ׳ באסי״ל והלאה בטעות בגמ׳. [16]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד אבל בכ״י ה״ב ובדפ״ע בטפיח ובירו׳ בטופיח. [17]) בכ״י ו״ו וה״ב אי׳ מה וצ״ל מת׳ ר״ת מן מתירין. [18]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ה״ב, ובדפ״ע נשמט. [19]) כ״ה בדפוסי׳ חוץ מדפ״ר שאי׳ לעני ירושלים וצ״ל כמו שהגהתי. [20]) כ״ה בכ״י ל״ד ובנוסחי׳ ובכ״י ו״ו אי׳ וכי נשברה. [21]) כ״ה בכ״י הנ״ל, ובדפ״ע נשמט. [22]) כ״ה בכ״י ו״ו, ול״ד.

בלקיטת השמן וכו' והר"ש כתב מטפה בפיסת ידו מאסף השמן בדופני החבית, ורע"ב פי' מטפה: מאסף את השמן בטפח שלו כלומר וכו' וכולם הקדימן רש"י לשבת בזה"ל ויטפח מכנים בו טפחו[1]) כפו וכו'. ובפי' ר"ח בשבת לא יטפח: ב י ד ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

3 טְפַח (מל"ע הנ"ל صفق פי' הכה בכף schlagen, in die Hände schlagen ועוד הוראה להמלה הערבית חוקר ודורש וממשמש betasten, durch-wühlen) בפ' כסוי הדם בגמ' חרש שוטה [וקטן] (חולין פ"ו סע"א) דתנן בהרוטב פ"ג בטהרות (מ"ח) תינוק שנמצא בצד העיסה ובצק בידו ר"מ מטהר והכמים מטמאין מפני שדרכו של תינוק לטפח פי' דרכו של תינוק להכות בידו על העיסה. בפ' כיצד הרגל בגמ' הכלב (ב"ק כ"ג.) דלא טפח באפיה כלומ' שלא הכה בידו על פניו למונעו שלא ילך לחצר אחרת. ובפ' המניח את הכד בגמ' המבקע (שם ל"ב:) טפח ליה רבא[2]) בסנדליה. בפ' המפקיד מעות (ב"מ מ"ב.) והאידנא דשכיחי טפוחאי אין להם שמירה אלא בטפח הסמוך לקרקע. פי' "שנוקשין בטפה שלהן ומרגישין אם יש בכותל כספים או זולתם"[3]). בס"ג דפ' אלו מגלחין (מ"ק כ"ז:) טיפוח ביד קילוס ברגל. ותנן במשילין (ביצה ל"ו:) אין מטפחין ואין מספקין פירוש בע' ספק[4]). טפח בכף ידוי תרג' ירוש'[5]) ויספק את כפיו (במדבר כ"ד, י'). טפח בריגליה בחי"' ירוש' דאדני שאל (בראשית מ"ה, י"ט)[6]). ספקתי על ירך (ירמי' ל"א, י"ט) תרג' טפחנא על ירכנא. ואחריב בכף פעמי (מ"ב י"ט, כ"ד) תרג' וטפחית בפרסת רגלי[7]) עמא. את הולם פעם (ישעי' מ"א, ז') תרג' עד דמטפח בקורנסא. הכה בכפך ורקע ברגלך (יחזקאל ו', י"א) [תרג' טפח בידך ורפוס ברגלך]. *[אחי"ה ועוד עיין תרג' ליחזקאל כ"א, ט"ז; כ"ה, ו'; ל"א, ט"ו; ליונה ד', ח' (תרג' ותר); לתהלים קמ"א, ה'. וכן בדרז"ל בקל ירושל' סנהדרין רפ"ב די"ט ע"ד וירו' הוריות רפ"ג דמ"ז. שרא טפח בחדא ידיה א"ל ובחדא (ובחדא ידא) טפחין א"ל לאו. שמואל רבתי פ"ז טפח בחדא ידיה ולא אזיל קלא טפח בתרתיהון ואזיל קליהון. איכ"ר פ' רבתי הוה (טפת) [צ"ל טפח] ליה על רישא בסנדלא. סוט' י"ג רע"א וטפחה על ראשה. קידושין ל"א סע"א טפחה לו על ראשו. ילקוט יהזק' סוף רמז שע"ו וטפחו לו ל א ו ת ו ר ש ע על פניו וכצ"ל בסנהדרין צ"ב: וכ"ה בכ"י א"פ ובדפוסי' הראשונים ובע"י. מנחו' מ"ד. וטפחו לו על פניו. ב"ר פמ"ה טפחתה בקורדקיים על פניה ועיי"ע סקרדק ומ"ש. ב פ י ע ל מ"ק כ"ח: מענות אבל לא מטפחות, ירושל' כלאים פ"ח דל"א ע"ג טיפח כנגד עינו וסמייה. ב"ר ס"פ ב"ב התחיל אדה"ר מטפח על פניו. שהש"ר פי יונתי התחילה צווחת ומטפחת באגפיה ותנחו' קדושין עיי"ע טר ב'. ו ה ש ם טיפוח בל"ס טְפָחָא ומפוריש בירו' ביצ' פ"ה דס"ג. (הובא בערך ספק א') טיפוח לרצונו והתואר טָפוֹחָא וקבוץ ב"מ מ"ב. עיין לעיל בערך אבל מה שהביא רבינו מטהרות ג' ח' דרך התינוקות לטפח נ"ל לפרש ענין חִקר בדק וממשמש כהוראת ל"ע הנ"ל בראש הערך ופי' התינוק נוגע וממשמש ב ע י ס ה כגירסת הירו' עיין הגרי"ב לקידושין פ'. ותוספות שם ד"ה שדרכו, והקבוץ שם תינוקות מטפחין. ועה"ק שנ"ב פירוש טעטשלן בלא"ש [tätscheln = tändeln] —

* טְפַח (מל"ע طفح עולה על המדה ועובר על גדותיו überlaufen, überfliessen ועוד בל"פ تاپاك טירוף דעת) בצירוף עם רוח ירו' יבמו' ס"פ י"ב וטפח רוחי עלי ובב"ר ר"פ פ"א בט"ס טפת וצ"ל טפח ולא כדעת המפרשים שם (ועוד עיי"ע נבל ד') והראיה גי' הילקוט משלי רמז תתקס"ד: טפחה רוחי עלי כלומר רוחי יצא חוץ לגדר פי' נשפך ונטרף דעתי וכן בירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד טיפח רוחיה עליה. ובלי שאילה לפע"ד מזה הענין במס' סופרי' פ"ה הל"ז הדיו שנטפה ע"ג הכתב מותר למוחקו וכו' והוא כמו שנטפח פי' נשפך. — טפח בב"מ נ"ט: ט"ס וצ"ל תפח עיי"ע תפח א' ובהיפך גרס רבינו בע' אטפח (ח"א, ס"ד) בטית ע"ש והנכון בע' תפח ג'.

טפח (= טופח Platterbse ולר"ב מל"יורו' ἀφάκη, ἀφάκη מין ממיני דגן גרועים אצל היונים tiphe, typha eine Getreideart ונרדף עם ὄλυρα, Einkorn, Emmerkorn) בפ"ק דטבול יום (מ"ב) ר' יהודה אומר של טופח טמאין בטבול יום[8]) פי' ממיני קיטנית[9]) הוא כדאמרינן בריש כלאים (פ"א מ"א) הפול הספיר[10]) הסורקן והטופח. ותניא [בתוספתא]

---

1) כ"ת בכ"י רש"י הובא בר"ס. 2) בדס"ר בט"ד: ובא. 3) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילי) ובשט"מ הובא וז"ל: פי' טפוחאי שנוקשין בטפיחיהן ומכירין אם יש כספים או זולתם. 4) ובעי' ספק א' הביא גם ביצי' ל'. ושם אי' כגי' רבינו אבל בדף ל"ו: לא מטפחין וכו' ובשבת קמ"ח רע"ב לא מספקין ולא מטפחין ובכ"י מ' אין מספקין ואין מטפחין וכן הסדר בכ"י מ' לביצ' ל' וכ"ה ברי"ף ובראש"ש ובת' גאונים קדמונים סי' צ"ב ועיין ד"ס לביצ' צד מ': ולצד מ"ט: 5) כצ"ל וכ"ת באמת בעה"ק שנ"ב ובתר"י א' בפוליגלוטטא דלונדון. 6) בנו"ג רפס בטסאנית. 7) בנו"ג ריגלי. 8) כ"ת בכ"י וי"ו ל"ד ות"ב. 9) בראש"מ בט"ד קטנים. 10) כ"ת בכ"י וי"ו.

בסוף מכשירין (פ״ג [1]) בראשונה היה גרים של פול ושל טופח [2]) ושל צפורי טמא מפני ששורין אותו במים בשעה שגורסין אותו [הפירות] [3]). בפ״ו בפיאה (מ״ז) אפי׳ היא של טופח רואין אותו כאלו הוא ענוה של שעורים [4]) לשון ישמעאל (שמם) [צ״ל שמה] גולבאן [5]) והן דקים. — (א״ב פי׳ טופה בל״י מין דגן אשר בגבעוליו אין קשרים כמו גמא וגרעיניו קטנים). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י ורו׳ הנ״ל ודעת רבינו שהוא ל״ע جلبان פי׳ מין פול Erbsen וע״י מלה זו פי׳ רס״ג כסמת לשמות ט׳, ל״ב אבל כיון לל״ע וסורי׳ جلب, كلبا eine speltähnliche Getreideart (עיין לעף פפלנ״צ 105) וכונת רבינו בעל הערו׳ לجلبان וכן דעת ר׳ יונה הובא בפי׳ ישעיהו לג׳זיניאוס פכ״ח, כ״ה צד 848 שהוא מין קטניות אבל בכ״ז קצת אינו מיושב לפי מה שכתב בערך פול בשם הירו׳ (ריש כלאים) שמשם נראה כי פורקדן הוא (גילבונא) [צ״ל גולבאן] וטופח לועז שם רבינו ע״י נרבולו וצ״ל ערבולו בלא״ט Platt-ervolo erbse וא״כ גם בע׳ הנוכחי כצ״ל ורציתי להשלים כזה: פיר׳ טופח בלעז (נרבולו) [ערבולו] ופורקדן בל׳ ישמעאל שמם גלבאן אבל מה אעשה כי גם בפי׳ רע״ב לפיאה הנ״ל כתב בזה״ל: טופח מן קטנית דק שקורין לו בערבי גילבאן וכן כתב לכלאים שם בשם ואני שמעתי ובטבול יום פי׳ רק מין קטנית ובכ״מ הביא פי״מ להרמב״ם שהוא מין זרע שקורין לו קורטמא״ן ודומה לשעורים והנכון כי כונת הרמב״ם על ל״ע قرطمان (هرطمان) שעינו כמו جلبان (= פלאטטערבזע) שהוא מין קטניות אבל מה שפרש הירו׳ כלא׳ רפ״א דכ״ז רע״א (לפי גי׳ רבינו בע׳ פול ור״ש בריש כלאי׳) טופח ע״י מילותא קשה להלמו ועיי״ע מילותא ומ״ש. על כל פנים הוברר כי קורטמא״ן הוא מין קטניות וקצת קשה כי הרמב״ם פי׳ אין מגלגלין בטופח (פיאה פ״ה, מ״ג) ג״כ ע״י קורטומ״ן אבל עיי״ע טפח ב׳ ומזה הענין פי׳ הרמב״ם אוכלין על הטפיחין שביעית ט׳, ד׳ ועיי״ע הבא אח״ז. ועוד ראיתי להעיר כי לפי מ״ש בשם ר״ב כי טופח הוא ל״י ורו׳ מן דגן גרוע דומה לאורז (עיין פליניאוס י״ח, י״ט; כ׳, ד׳) עולה יפה הלשון בתוספתא טבול יום פ״א: האורז וגרים של טפיח בזמן שהן קלופין] —

טְפִיחַ (= טפח א׳) מל״פ تفاغ כוס גדול grosser Pokal או מלשון ערבי طفطاء קערה מלאה מים Wassergefäss ב׳) מלשון פרסי تابه, تابا כלי טיגון Kochpfanne ג׳) כמין כלי הנ״ל עשוי לקן העופות (gefässartiges Vogelnest) בר״ג דפרק אין צדין (ביצ׳ כ״ד.) ובר״ג דפ׳ שילוח הקן (חולין קל״ט:) וציפורים שקננו בטפיחים ובבורות. בהפיגם בפ״ט בשביעית (מ״ד) אוכלים על הטפיחים ועל הדפרא [6]) פירש אחי ר׳ דניאל ז״ל על מה שמשימין העופות בטפיחין שהן כלי חרס הבנויין בכותלים לקנן בהן העופות וי״מ אוכלין על הטפיחים על מה שבין העשבים [7]) — בפ׳ כל הכלים (שבת קכ״ה רע״ב) מורה שהיא קשורה בטפיח. ובס״ג דשבת קנ״ז.) ופקקו את המאור בטפיח. בר״ג דפ׳ אמר להן הממונה (ל׳.) והטפיח מהזר על האורחין [8]) — בס״ג דפ׳ מומין אלו (בכורות מ״ה:) שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהם טפיח [9]) פי׳ כמין דלי [10]) שחור. [בסוף הלכ׳ קמא דפ׳ המוכר את הבית] (ב״ב ס״ג.) לטפיח אין פחות מי״ו ״פי׳ אל תתנו לו אלא כדי שישאב וישתה לצמאון שלו ואין פחות מי״ו, ועוד (אמרו) [11]) [אמרנו] שמא יצא מהן טפיח וזהו פי׳ פתיא אוכמא (ברכות נ׳. פסחים פ״ח. מגילה י״ד: ע״ז ט״ז:) ודומה לקרויה והוא נטל בל׳ חכמים והוא דלי״ [12]). ועוד פי׳ לטפיח אין פחות מי״ו בע׳ בור [13]).

---

[1]) בדפ״ר וכ״י אי׳ בסוי׳ מכשירין ומלת בסוי׳ הוא שבוש מן בתוס׳ כלומר בתוספתא. [2]) בנו״ג טופית. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב, ובפי׳ רה״ג לסד״ט צד מ״א והלאה אשר ממנו הועתק כל הערך אי׳ שגוססין. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע נתקצר ע״י וכו׳. [5]) וכ״ה בפי׳ רה״ג ובדפ״ע ובכ״י ערוך חוץ מכ״י ו״ו ושם גלבאן ועוד עיין בע׳ פול. [6]) כ״ה בכ״י ל״ד ועיי״ע דיופרא וש״נ ובכ״י ו״ו בכאן בט״ס הרפדרא. [7]) וכ״ה בר״ש בשם הערוך. וכפי׳ י״מ אי׳ בפי״מ להרמב״ם ע״ש היטב ובע׳ הקודם לזה ולפי זה נ״ל לומר כי טפיחין הוא הקבוץ מן טפית היינו ספית ובאמת בתוספת׳ שביעית פ״ח הגי׳ אין אוכלין על הספיחין שבעכו ובכ״י אירפורט הגי׳ הרחיפין ונ״ל שצ״ל הרחיפין והוא כמו הטפיחין וכ״ה כירו׳ שביעית פ״ט דל״ט: אין אוכלין על הטפחין שבעכו וגי׳ הטפחין אי׳ גם במשנה דירו׳ וכ״ה במשניות נאפ׳ ובר״ו ר״ס. [8]) וכה״ג בכ״י ב׳ מינכען וטפית מחזיר על האורחין ובכ״י א׳ ובה״ג אי׳ והטפיח חוזר ובנו״ג ומחזיר הטפיח על וכו׳ וכתב רש״י ה״ג לה בתוספתא דברכו׳ וצ״ל ומחזיר הטפיח על כל האורחין ה״ג לה וכו׳ וכן הביא האו״ז הל׳ נט״י סי׳ ע״ה דברי רש״י וכה״ג בתוספתי ברכו׳ פ״ד (ומטפיח) [צ״ל והטפיח] מחזר על כל האורחין ותיבת כל איתא בכ״י ו״ו ובכ״י אירפ׳ אי׳ הטפיח ומחזיר מפה על האורחין ואין לו הבנה וצ״ל ומחזיר הטפיח מפה על האורחין, ונ״ל ברור כי התערבו שתי נוסחאות הטפיח ומפה והראיה כי בכ״י ל״ד ליומי׳ לי אי׳ ומחזיר מפה לפני האורחין וכ״ה בפי׳ ר״א ושם על האורחין עיין קצת בד״ס מזה ליומ׳ הנ״ל צד ל״ט. [9]) וכה״ג ברש״י ובנו״ג טפות. [10]) בכ״י ובדפ״ע חוץ מדפ׳ פיז׳ ושם בט״ס כלי. [11]) כצ״ל כפי׳ רה״ג. [12]) הועתק מפי׳ רה״ג לסד״ט ד׳. וקרוב לזה הפי׳ נמצא ג״כ בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב וז״ל לטפיח כגון כלי חרס כמו כריא דפתיא שדולין בו מים לשתות לצורך שתייה וכו׳ ועוד עיי״ע פתיא א׳ וע׳ קרויה. [13]) כר ז׳ בח״ב ק״ע והלאה.

* טִפְטֵף (לפע"ד מל"פ تف פי' אור וזריחה Luft, Glanz והוכפל לחזק הענין) ירו' ברכו' פ"א ד"ג רע"ב כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים; לפע"ד פי' זורחת כאמור בראש הע' ובפי' אהבת ציון איתא מלשון טיף טיף כלומר שמבצבצת על ההרים.

טפי (או כמו טפיח של מעלה או כמו תפי בל"פ تابا כלי דומה לכלי טיגון עיי"ע טפיח) כפ"ב בכלי' (מ"ג) וטפי שהתקינו לענבים [1]. ובפ"ג (מ"ב) הפך והטפין [2] שיעורן בשמן. בהכתים פי"ב בנגעים (מ"ה) על מה חסה תורה על כלי (חרס) [חרסו] על פכיו [3] ועל טפיו. בהמקדש בפ"ו בפרה (מ"ג) המקדש בשוקת והטפי בתוכה אעפ"י שפיו צר כל שהוא המים שבתוכה מקודשין פי' "טפי דומה לפך אלא שהפך פיו רחב וטפי פיו צר שיצא ממנו השמן טיפה אחר טיפה כדתנן (פרה הנ"ל) והטפי בתוכה אעפ"י שפיו צר כל שהוא". ויש שאומרין טפי וטפיח אחד הוא. *[אחי"ה הועתק מפירוש סר"ט לרה"ג לכלים פרק ג' צד ה' ובהרחבת לשון קצת נשנה בפירוש רה"ג לנגעים שם צד כ"ז ושם הגי' ועל תפיו (עיי"ע בי תפי ח"ב, נ"ד וכ"ה בע' תפי א' ושם אבאר אי"ה המלות הלועזות בפי' רה"ג לזו המשנה. ואחר פי' רבינו נגרר גם רע"ב במקומות הנ"ל. ובענין יש שאומרין כונת רבינו ג"כ על רה"ג כי כן גרס בכלי' פ"ב מ"ג ועיין למטה בהערה 1] —

טפיט (בל"ס טַפְטָא, טַפִּיטָא מל"י ταπής, ητος בל"ר tapes ואולי מל"י הועתק גם ל"פ تبسته Decke, Teppich) בהכדור פכ"ג בכלים (מ"ב) טפיטן של סוס. בב"ר פל"ר (ל"ג) ויזכר אלהים את נח חזא תמן עמודיא מיכסיין בטפיטין [4]. ובריש מגילת איכה (פ' על אלה) הציע טפיטיות [5] מפתח בתיהן ועד קברי בית דוד [6]. בפסיקתא ולקחתם לכם (פסיקתא דר"כ צד קפ"ב:) והדין טיפוטא דידי מסהיד עלוי [7]. פי' בלעז הוא טפיטו [8] יושבין עליו בני אדם ועושין אותן לסוס ברדילא [9]. — (א"ב פירושו בל"י ורו' מכסה מרוקם ויש לו גוונים ישונים עישוי לכסות הכתלים או למכסה סוסים). *[אחי"ה וכנ"ה בויק"ר פ"ל הדין טפיטא דתחותי והוא מן דידך והובא בילק' אמור רמז תרנ"א טפיטא הדין דהוה מן דידך . . יהב ליה טפיטא דנסב מיניה ונ"ב פי' מכסה בלעז טפיטו ע"כ. והקבוץ בל' זכר ונקבה עיין ציונים הנ"ל. וכן באיכ"ר פתיחתא כ"ה הציעו לו טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד . . בשעה שהצעתם טפטיות וכו'. ובילק' סוף דה"י רמז אלף פ"ה טפיטיאות ועיי"ע יחף. וז"ל רה"ג לסדר"ט צד י"ז טפיטן של סוס: א"ד וטויטוואן כך פירשו שבעים זקנים חטובות אטון מצרים (משלי ז', ט"ז) ופי' בטיית זילוי ואית דאמרי זראבי ויכון מנחולל רבה ע"כ ובאותיות ערביות زيلو וי"א زرابى ويكون مخمل ربه פירוש טפיטין בטיית מכסאות דקי צמר וי"א מכסאות עבים אשר חוטיו אינם מרובקים. ודע עוד כי בהעתקת ע' זקנים הועתק חטובות אטון ע"י ἀμφίταπος וכן העתיק סומכוס (Symmachos) מרבדים (משלי ל"א, כ"ב) ונמצאה המלה היונית עוד הפעם בע' זקנים לשמואל ב' י"ז, כ"ח. ובענין רמיזה על ע' זקנים עיין מ"ש במבוא צד XI] —

* טְפוּיִים (מלשון טפי עיי"ע טף ד' פי' ביצי כינים Nüsse) שבת ק"ז: הטפויים וביצי כינים עיי"ע אנבא ח"א, קל"ו וש"נ שנוי הנוסח.

* טוּפְיְינָא (ג"כ מל' טפי Ueberschuss) ב"מ ס"ג סע"ב ואשכח ביה טופיינא אי בכדי שהדעת טועה מיחייב לאהדורי ליה וכו' עיי"ע חמש ומזה הענין טיפונא עיי"ע קודם ע' טיר.

* טוּפָנָא (מל"ע طوفان ובל"ס טוּפָנָא Sintfluth (Ueberschwemmung, סנהדרין צ"ו. אלהא רבא דשיזבין לנח מטופנא ותרגום מבול (בראשי' ו', י"ז; ז', ח' והלאה) טופנא וכן בתרג' ישעי' נ"ד, ט'; תהלים כ"ט, י'. ובתר"י טובענא עיי"ע.

1 טָפַל (מל"מ ונרדף עם תפל ענינו הדבק וחַבֵּר וטח בסיר לפעולת חיזוק ודבוק anheften, (bestreichen, ankleben בשיעור פ"ג בכלים (מ"ה) הטופל כלי חרס הבריא ר"מ ור"ש מטמאין וחכ"א הטופל את הבריא טהור וכו'. וששאלתם הטופל כלי חרס והידוק [10]) קרויה דפליגי רבנן בין בריא

---

[1]) בפי' סר"ט לרה"ג הובא בע' טפיח הגי' וטפיח שהתקינו וכל הפי' הנ"ל אולי מזה הערך נעתק לערך טפיח או שני ערכים שייכים אחדדי. [2]) הוא הקבוץ ובנו"ג הטפי. [3]) בנו"ג פכו וכ"ה בע' תפי א'. [4]) בנו"ג מכוסים בטפיטין וצ"ל כגי' רבינו וכ"ת בויק"ר פכ"ז ראת שם עמודים של שיש מכוסים בטפיטיאות ובילקו' תהלים ריש רמז תשכ"ז בשם ויק"ר מכסין בטפיטין ובע' קטח גרס רבינו בשם ויק"ר הנ"ל מכסין בטפיטא. [5]) בנו"ג בט"ס הוציאו לה וצ"ל הציעו לה ועיין בסוף הערך. [6]) בנו"ג מפתח ביתה עד פתח בית המקדש. [7]) כ"ת בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב. ובדפ"ע רק טפיטא דידי וכגי' כ"י הנ"ל מוכח מע' דיופוטא ולפי ס"א דהובא שם ובויק"ר פ"ל והדין טפיטא דהוא מן דידי מסהיד עלוי. [8]) Teppich, tappeto. [9]) לאיט bardella, Sattelkissen. [10]) עיין הגי' ופי' בע' הרק וע' חרק

לרעוע לענין טומאה וטהרה כיצד היה הבריא טהור והרעוע טמא ובכל מקום הבריא טמא והרעוע טהור הוו יודעין שעל הטפילה נאמר דבר זה ולא על הכלי עצמו כי הכלי רעוע צריך לו טפילתו וטפילתו בעמידתו לפיכך חיבור הוא לו וממקצתו חשובה ולפיכך הנוגעין בטפלה של כלים רעועים הרי הן טמאין אבל הכלים הבריאים אינן צריכים לפיכך הנוגעין בטפילתן לא נטמאו וכן שנו אחריה (כליי שם מ"ו) יבלית שטופלין בה פיטסין[1] הנוגע בה טמא מגופת חבית אינה חיבור הנוגע בטיפולו[2] של תנור טמא. ולענין כלים בריאים שטפלן ר"מ ור"ש מטמאין הרי שינוי מבואר. [ותניא בתוספתא] (כלים רפ"ג) מודין חכמים לר"מ ור"ש במיחם שטפלו עד מקום שהאור שולט בו[3]. בפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט (חולין קכ"ג סע"ב) ובפ"ה בכליי (מ"ז) וגורר את הטפילה[4]. פי' תנור זה מן חרס הוא וכענין תנורי פסחים הוא ואומן עשאו עגול ומפולש ומסיקו בכבשן בכלי חרס אחרים ובעל הבית משים אבנים בקרקע והתנור עליהן וטופל טיט סביביו כדי שיתחזק עכשו כשנטמא ורוצה לטהרו חולק תנור עצמו לג' וגורר את הטפילה אשר סביבו ומסיר האבנים שתחתיו עד שיעמוד התנור בארץ ממעטו מבפנים ד' טפחים[5]. פירוש מעמידו על פחות מד' טפחים. צריך להסיעו (כלים שם) פי' להסירו ממקומו. בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו[6] בנות עניים טופלות אותן בסיד בפ' המוציא יין בגמ' חרסית (שבת פ' רע"ב) ובר"ג דפ' ואלו עוברין בפסח (פסחי' מ"ג רע"א) ובפ"ק דמשקין בגמ' ר' יהודה אומ' אשה לא תסוד (מ"ק ט' סע"ב). פי' בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו שכבר צמח שער שלהן ולא הגיעו לי"ג שנים[7] ואין דין שיהא להן שיער והן קטנות ובושות העניות סדין אותן בסיד להשיר השיער. פ"א „שהגיעו לשנים שהאשה בוגרת ולא בגרה ולא גדלה בשר עניים טחים בשר בנותיהם בסיד ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים וגומות שער שבעור ויכנס הכל לפנים ויחם קרבה ותבגור ותגדל בשר. ובנות עשירים טופלין אותן בסולת ובנות מלכים בשמן המור וריחו טוב וממיני שרף הוא והוא מר דרור[8] ומי שטופל כל בשרה פעם אחת כל הבל שלה נכנס לפנים והיא מתחממת ומתה כדרך שאירע את בת הגוי" (עיין שבת ומ"ק שם ושם) טפלה אבר אבר בפרק המוציא יין (שבת שם) ובגמרא דפרק משקין (מ"ק שם) כבר פירשנו בערך אנדיפי[9]. אין טופלין אותו בחרסית כס"ג דפרק המביא כדי יין (ביצה ל"ד.). — (א"ב תרגום במלט (מלבן) [במלבן] (ירמיה מ"ג, ט') בטפיל בנינא). *[אחי"ה ועוד עיין תר"י א' לויק' י"ג ו', ז' והלאה ונרדף עם תפל ותרג' ירו' א' תפל (דברים א', א') וטפלתון עלוי מילי שקרא. וכנ"ה פסחי' ע"ד: ורבינו הביאו בע' הבא. כליי פ"ג מ"ד וטפלה בגללים . . וטפלן בגללים עיי"ע גלל ג', ושם מ"ו שטופלין בה, שם מ"ז שטפלו, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד שחוק וטפול. והשם טַפְלָא Tinktur מ"ק ט'. סע"ב שבת פ': וכן טיפול פסחים מ"ב סע"ב טיפולן של בנות עשירים והקבוץ שם ובירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד טִיפּוּלֵי נשים, ובכלים ענין טפילה כגי' רבינו או טְפֵלָה (כלים ה', ז'. ח'. י"א; תוספתי כליי ב"ק ספ"ד) פי' חִבּוּר ודבוק והפכו מוסף] —

2 טָפַל (מע' הקודם ענין חבור ודבוק zugesellen, an- zufügen בנפעל: נתחבר ומתעסק sich anschliessen, sich befassen) בפ"ק דחגיגה בגמ' בי"ש אומרי' הראייה (חגיגה ח' רע"א) אמר עולא בטופל, אמר חזקיה טופלין בהמה לבהמה[10]. פי' „טופלין בהמה של חגיג' עם בהמות אחרות של מעשר שני או של נדרים ונדבות . . טופלין מעות למעות (מאמר דר' יוחנן שם) מוסיפין על מעות של חגיגה מעות של נדרים או ממעות מעשר שני ומביא בהמה שמינה או פר גדול"[11]. בפ' ראשון דיו"ט בגמ' בי"ש אומרים אין מוליכין חלה (ביצי י"ב:) איכא בינייהו טפילה[12]. פירוש ר' יהודה מתיר טפילה להוליך אותם של אמש עם אותם של

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בפיי סד"ט לרה"ג ועיי"ע פטס ובדפ"ר ואמ"ש פטסין ובדפו"ו פרסין ובע' יבל ובע' פרס הביא שתי הגירסאות. [2]) בנו"ג בטפולו. [3]) השלמתי שתי התיבות הנ"ל כי כונתו על התוספתא שם והובא בר"ש בפ"ג דכלים מ"ה ושם מבואר ג"כ כמו שטת רבינו מבלי שהזכירו. ונ"ב בכ"י פאריז פי' אלטרה וז"ל אי הנוגע בטפילה של כלי הרעוע טמא דבא אן אל כלי (פי' לנה הכלי) אל רעוע צריך לטפילתו וטפילותו מעמידתן פלדלך (פי' יען כן) הנוגע בה טמא ואמא (פי' אולם) הנוגע בטפילה של כלי הבריא טהור לאן (פי' בודאי) אל טפלה הוצין לבין גוף הכלי לפי שאין הכלי לבריא צריך לטפילתו ואין הטפילה שלו כגופו. [4]) וכה"ג בחולי' ובר"ש ורע"ב לכלי' ובמשני' שם אי' הטפלה וכ"ה בעי גר ג' (ח"ב, שמ"ג) ושם ג"כ וגורר ובכ"י ו"ו כאן וגורד וצ"ל כגי' כ"י ה"ב וגורר ובדפ"ע בט"ס וגודר ובסמוך וגורד. [5]) עיין הלשון בחולי' ובכלי' שם ושם. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב וכ"ה בעי פרק א', ובדפ"ע בכאן נשמט ובנו"ג ולא הגיעו לשנים אבל בכ"י ש"ס לי' ועיין ד"ס. [7]) וכ"ם ברש"י לשבת הנ"ל ור"ח כתוספ' נדה מ"ט. ד"ה ואיבעית ופ"א הועתק מפיי ר"ח (בדפוס ש"ס ווילנ') ע"ש. [8]) ועיי"ע מר ג' ומ"ש. [9]) ח"א, קמ"א: [10]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בילק' ראה רמז תתקי"ה וכ"ה בש"ס בדפ"ו [illegible] ובדפ"ע חסר בטעות אמר חזקיה. [11]) הועתק מפיי ר"ח לחגיג' (בש"ס ווילנא) ע"ש. [12]) בנו"ג טפלה וכן תעתיק ר"ח בביצי.

היום [1]) בפסחי' בס"ג דפ' האשה (צ"א:) אי הכי אפי' בטפילה נמי [2]). בר"ג דפ' כיצד צולין (שם ע"ד רע"ב) רבין סבא טפל ליה בר נוזלא לרב וא"ל א י מ ע ל י ט פ ל י ה ב ל י ו א י כ ו ל [3]) פי' הדביק הגוזל בין שתי בציקות. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בבהמה (חולי' צ"א.) דאמר מר בפ' אין מעמידין בגמ' לא יתיחד (ע"ז כ"ה:) ישראל שנטפל לו גוי בדרך טופלו לימינו [4]) ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר בסייף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו. פירוש אם יש סייף לגוי טופלו לימינו לפי שהסייף חגור בשמאלו של גוי ואם יראה ישראל שהגוי רוצה לשלוף חרבו הרי ימינו של ישראל אצל החרב ואוחז בה ישראל. במקל טופלו לשמאלו אם יש מקל ביד גוי טופלו לשמאלו שאם ירצה להכותו במקל שיאחז ביד ימינו שהוא בצידו. *[אחי"ה וכן בפירש"י לע"ז ושם פי' טופלו "מחברו". וכן תרג' טפלו עלי (תהלים קי"ט ס"ט) חברו, ובעירובין ס"ד רע"ב פירוש רש"י ניטפל לו: נתקרב ומזה הענין מנחות ס"ה סע"א ניטפל להם ריב"ז, סנה' ט'. הניטפל לעוברי עבירה . . הניטפל לעושי מצוה, ירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג שלא יהו בעלי בתים נטפלין לגנבים, ירו' כתובו' רפי"ב דל"ד ע"ד מי שניטפל בי בחיי יטפל בי במותי וכ"ה בירו' כלאי' פ"ט דל"ב סע"א ורע"ב וב"ר פצ"ו פי' יקרב אצלי ויתעסק עמי וכ"ה בל"ע طفل. ובירו' דמאי ספ"ב דכ"ג. וירו' פיאה פ"ד די"ח: וירו' כתובו' רפ"ו ד"ל ע"ג אם היו טפולין לאביהן . . בשאין טפולין לאביהן פי' שהן סמוכין על שולחנו ונגררין אחריו. ויק"ר פ"ו ונטפלו. אתפעל סנה' כ"ו. אִיטְּפִיל בהדייהו. כתובו' כ"ג סע"א פוק איטפל בקרובותיך ובירו' כתובו' פ"ב דכ"ו. איטפל בקריבתך, ירוש' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ג אזל ואיטפל בון, ירושל' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד הוון מיטפלין ביה. פ י ע ל ב"ק י'; ט"ו. נ"ג: הבעלים מְטַפְּלִין בנבילה ופירש"י נוטל הנבילה אבל בב"מ כ"ח: לועז מטפל בהן: אנשטיטר"א פירוש בל"צ s'entremettre = זיך בעפאססען וזה הנכון. שמ"ר פ"ג אני מטפל עמך ואקברך. והשם טפילה. טיפול ירו' כתובו' פ"ה דל"ב: עושין כדי טפילתן. ב"ט כ"ח סע"ב כל דבר שטיפולו מרובה משברו. שם ס"ט. (וע"ע הבא אח"ז) אינו דומה טיפולה של שנה זו לטיפולה של שנה אחרת. ירו' ב"מ פ"ה ד"י: לא דומה טיפול שנה אחת לשתי שנים. תוספת' נדה פ"ב חייבת אשה בטיפול בנה כל כ"ד חודש. והתואר טָפֵל, לנקבה טְפֵלָה (Nebensächliches) כלומר מה שהוא דבוק ומחובר לדבר אחר והפכו עיקר ברכות י"ב סע"ב וי"ג רע"א שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל . . ישראל עיקר ויעקב טפל. בירו' ברכו' ספ"א ד"ד. יציאת מצרים טפלה. ברכו' פ"ו מ"ז (דמ"ד.) כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה. פסחי' צ"א סע"א בראשון שוחטין עליה בפני עצמה ובשני עושין אותה טפילה לאחרים וכ"ה בעמוד ב' ושם אי הכי אפי' טפילה נמי לא אהני ליה במכסת נפשות לטפילה עיין ריש המאמר לעיל בערך. ירושלמי פסחים ספ"י דל"ז ע"ד הפסח עיקר והזבח טפילה. ב"ר פל"ט ולוט טפל לו. שם ר"פ ס"ח וילק' חבקוק רמז תקס"ג וילק' תהלים רמז תתמ"א הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס. שמ"ר פמ"ה אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי. ובתנחומ' כי תשא סי' כ"ז מקומי טפילה לי ואין אני טפל למקומי וילק' כי תשא רמז שצ"ה בשם תנחומ' מקומי טפל לי ואיני טפל למקומי. ילק' תהלים הנ"ל אין אנו יודעים אם הקב"ה טפל לעולמו ואם עולמו טפלה לו בא משה ופי' וכו'. ובמדרש שו"ט מזמור צ' הגי' תפל. והקבוץ ירושלמי מגיל' פ"א דע"א ע"ד מוחק את טפילותיהם] —

3 טָפַל (השם טִיפּוּל das Sich-Befassen פירוש התעסקות וטרח מענין הקודם) בפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין (ב"מ ס"ט.) מפני שטיפולה מרובה. פי' טורחה מרובה [5]) מפני ששיניה דקות (ב"מ שם) ואינה יכולה ללעוס וצריך להלעיטה.

טְפֵל (מל"ע طفل, طفيل טף junges Kind) בפ' יש נוחלין בגמרא בנות צלפחד (ב"ב קי"ז.) להוציא את הטפלים בפ"א דקידושין בגמרא כל מצות עשה (ל"ד:) ואנא אמינא טפלים. בפ"א דחולין (י"ח.) דתלי ביה טופלי [6]) פי' יש לו טף ותלויים עליו לזונם ועיינו במילתיה [7]) לאהדורי בלהוד אבל לישמותיה לאברוזי אבישריה אינפ"י

---

[1]) וכ"ה בפירש"י. [2]) בנוי"ג טפילת ובכ"י מ' וא"ס מטפילה. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ה"ב וכ"ה לפנינו רק שם במעות אי מעלי טפליה וצ"ל טפלי ובפי' ר"ח מפלאית וצ"ל מפלאי או טפלי וכ"ה בכ"י מ' ובריש"י וגי' ואיכול כ"ה לנכון בכ"י מ' ובכ"י ב', ובכ"י א"ס דאיכול ובנוי"ג ואכיל ועיין ד"ס לפסחי' צד קי"א. ושם מוכח כי גי' הכ"י רב ייבא במקום רבין סבא היא העיקרית. [4]) בע"ז הגי' שנזדמן אבל בכ"י ש"ס בע"י בריי"ף ברא"ש ובמנוה"מ פי' שו"ת כהגי' בחולין שנטפל וכ"ה בכ"י פי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג' דף ט"ו). [5]) וכן פי' הרמ"ך הובא בשטמ"ק לב"מ שם. [6]) בנוי"ג טפלי וכן עיקר [7]) מוכח מזה שגירסתו כגי' רגמ"ה בכ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ר"ין ע"ב) וז"ל הכי גרסינן אמר לחו ליעיינו ר ב נ ן במילתיה וכו' ע"כ ובנוי"ג ליעיינו ר ב ה במלתיה.

דנמצאת סכינו יפה עבדינן ביה [1]. — (א"ב תרג' לחם לפי הטף (בראשית מ"ז, י"ב) לחמא לפום טפלא). *[אחי"ה וכן בתרג' שם ל"ד, כ"ט; לבמד' י"ד, ג', ל"א; ל"א, ח', י"ז. ותרגום ירו' א' וחמשים (שמות י"ג, י"ח) כל חד עם חמשא טפלין. וכנ"ה בב"ב קי"ח. משום טפלים דהוו נפישי להו. ושם סע"ב אי טפלים קא חשיב וכו', תוספת' סוט' פ"ז טפלין למה הן באין (בחגיגה ג' סע"א אי' טף למה באין וכ"ה בתוספ' סוט' כ"י אירפורט). ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב סע"ג טפילה לטפילה פי' בן הבן — והפעל ממנו תעני' ט"ז סע"א מְטוּפָּל ואין לו פירש"י יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס. ושם רע"ב היינו מטופל ואין לו היינו ביתו ריקם. אבל בדפ' הישנים וברוב הראשונים ובכ"י ש"ס אצל ד"ם לחגיג' צד מ"ד הגי' מטפל ולפ"ז פירש מטפל עצמו במלאכה אבל אין לו] —

* טָפַל (לפע"ד כמו טפר בל"ע طفر פי' רקד וקפץ (umherspringen קידושי' פ' סע"א ושרצים וצפרדעים מטפלין שם כה"ג ברש"י ובנו"ג מיטפלין פי' מקפצים ורוקדים ורש"י פי' בע"א.

* טפלוחא גי' הילק' במקום טלפח עיי"ע והערה 4.

טפס (= טוֹפָס, טוֹפוּס, טְפוּס, טיפוס כולם מל"י τύπος וכן בל"ר typus פי' צורה, תמונה ודוגמא (Figur, Form, Formel בפ' חזקת הבתים בגמ' האומנין . . והאריסין [2] (ב"ב מ"ד:) והוא דכתב ליה דלא כאסמכתא [3] ודלא כטופסי דשטרי. בפ' כל גט (גיטי' כ"ו. במשנ') הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן וכו'. זהו תורף והשאר טופס [4]. בגמ' דפ' שנים אוחזין בטלית (ב"מ ז':) אחד ארוק בטופס ואחד אדוק בתורף זה נוטל תורף וזה נוטל טופס [5]. משכחת לה בשטרי ארין ארום שכותבין הזמן בריש השטר ככתובות [6] וגיטין שלנו שנמצא האחד טופס בראש השטר שיש בו מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן. — ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב, ד') תר"י [א'] ורמא יתיה בטפסא [7]. פי' כלי שיש לפני הזגגין ובו ב' וג' דפוסין ומצויירין בתוכן, ייש ציור בולט וייש ציור משוקע וכשנופח הזגג בזכוכית משקעו באיזה כלי שירצה ויעשה צורתו כמו זה הזגג שנעשה מלאכתו בזריזות כן נעשה העגל בזריזות [8] פי"א במנחות שתי הלחם וכו' (מ"א דף צ"ד. במשנה) ובטופס [9] היה עושה אותן. גמרא (שם) ת"ר ושמת אותם (ויקרא כ"ד, ו') בדפוס [10]) ג' דפסין [11]) הן נותנה בדפוס ועדין היא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רוֹדה נותנה לדפוס כדי שלא תתקלקל. ובפ' י"ו בכלים (מ"ז) וטופס [12]) של תפילה, פי' טופס פורמ"ה בלע"ז [13]). ובו יעשו ד' בתים. דפוס וטפוס אחד הן. *[אחי"ה קודם ציון ויצר וכו' כתב ר"ב וז"ל פי' בל"י ורומית ספר או צורה אשר מהם מעתיקים אחרים או דמות ותמונת דבר א"כ ערך ראשון ורביעי לא יפרדו ע"כ ופקודתו שמרתי ולא הפרדתי בין הדבקים כמו שאי' בדפ"ע. ומ"ש רבינו דפוס וטפוס אחד הן איתא גם בפי"מ להרמב"ם וברי"ש לכלי' הנ"ל וכ"ה ברע"ב ישם והוא הביא גם הלעז כמו בערוך מבלי שהזכירו. ורה"ג בכלי' שם הביא: קאלב בטיית והוא נכון כי בל"ע قالب פי' חרט ודמות ונותן בו האומן הזהב והכסף וזולתו ויוצא ממנו הכלי הנרצה בדמותו בצלמו ונקרא בלא"ש Model ולכן הטיב לתרגום בחרט: בטפסא. וזהו פי' טופס (או טפוס) של תפילה עיין פי"מ להרמב"ם, וכן טופס שטר פי' שטר העשוי להעתיק ממנו שטרות אחרות כפירשב"ם לב"ב מ"ד: וכפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. ומזה הענין טופס ברכות ירו' ברכות פ"א ד"ג ע"ד, ויק"ר ס"פ ל"ד, טופוס ברכות ירו' שבת ס"פ ט"ו דט"ו ע"ד. טפוס טופס וטיפוס אחד הוא עם דפוס ד"מ ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. גדל בטפוס. ירו' שבת פ"ד ד"ח: כומז (במד' ל"א, נ') יש אומרים זה טפוס של רחם וי"א זה טפוס של דדים ועיין בבלי שבת ס"ד סע"א וע' כמז. דמאי פ"ה מ"ד לפי גירסת ירו' כל טופוס וטופוס ובמשנ' דבבלי טפוס וטפוס וגי' רבינו עיין בע' דפוס. ירו' ב"ב פ"י די"ז ע"ג טופס שטרות והקבוץ ב"ב מ"ד: טופסי דשטרי עיין לעיל בערך, גיטין כ"ו. ירו' גיטין רפ"ב דמ"ד. טופסי גיטין. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד טפסין וצ"ל טפוסין או

[1]) ובגוף הדבר פי' כן רש"י והביא גם התרג' כר"ב. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו א' ובי' ל"ד ה"ב. [3]) כ"ה בכ"י הנ"ל, ובדפ"ע נשמט. [4]) והובא פי' זה בשם רבינו באו"ז שו"ת סי' תשמ"ה וסיים: וכ"כ ה"ר משה בן מיימון. [5]) וכן הסדר בשט"מ בשם הריצב"ש אבל לפנינו נהפך הסדר. [6]) כ"ה לנכון בשט"מ סוף הסוגי' בשם הערוך וכפי' האחרון שהביא בעל שט"מ. אבל בדפ"ע בט"ס בכתובות. [7]) וכה"ג במתורגמן אבל בנו"ג בטופרא וט"ס וצ"ל בטופסא. [8]) וכ"ה בפירש"י בפי' שני וכדעת ראב"ע. [9]) במשנה שבמשניות ובטפוס ובמשני' דגמ' בכ"מ בדפוס וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' ובתוספ' מנחו' ד"ה ובדפוס כתבו ואית דגרסי טפוס ועיין מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע לדעת רבינו. [10]) לכאורה הדעת נוטה שלפי גי' רבינו יותר נכון גי' בטפוס כפי' הגרי"ב שם ובאמת כ"ה בספרא אמור פרש' י"ג ר"פ י"ח ע"ש היטב אבל י"ל כי רבינו הביא ג"כ גי' הספרים כדרכו בכ"מ וזה מ"ש בסיום הערך דפוס וטפוס אחד הן. [11]) בנו"ג יותר טוב דפוסין. [12]) בנו"ג וטפוס וכ"ה בפי"מ לרה"ג. [13]) ל"ר ואי"ט forma = Form.

טופסין ועיי"ע דפוס. והיותר נכון במשקל יוני: שהש"ר פ' יפה את: טיפוסים של פעור, והיחיד בירו' סנה' פ"י דכ"ח ע"ד טפוס של פעור. ובמשקל ארמי וסורי טופסא דפעור (תר"י אי לבמד' כ"ה א') ועיין עוד גיטין פ"ח. או טפסא כבתרגום ירו' לפי גי' רבינו דלעיל. וראיתי בערך מלין כ"י באוצר כ"י של הח' האלבערשטאמם שכתב המחבר ע' טפס וז"ל בסוף הערך: ומדקדוק הכתיבה בל"י נ"ל שכתיבת המלה ישרה באות טי"ת ע"כ וזהו נכון] —

טְפַס (פי' בל"ס סר למשמעתו willfahren, gehorchen) אך בזאת נאות לכם (בראשית ל"ד, ט"ו) תרגומו ברם בדא ניטפס לכון. בני אם יפתוך חטאים אל תאבה (משלי א', י') תרג' לא תטפים. *[אחי"ה ובנו"ג בט"ס אין נישרו לך חטאי לא תטפים וצ"ל אין גישדלוך וכ"ה בכ"י תרג' ובע' שדל. ובאיתפעל איטפס עיין תרג' למ"ב י"ב, ט' ואיטפסו כהניא; לישעי' י"ג, י"ג לא מיטפסין כ"ה בדפ' ריגיא ובנו"ג מטקסין] —

טְפָס (= טְפָסָא בל"ע ופ' طفس בגד מגואל ומתועב (schmutziges, beschmutztes Kleidungsstück בלויי סחבות [1]) (ירמי' ל"ח, י"ב ועיין י"א) תרג' בלאי טפסן.

* טפס (= טְפָסָא בלא"ר וסורי טופסא, טופוס) מה שהביא רבינו בזה הערך שייך לערך טפס א' ושם נסדר אצלינו.

טְפַס (נרדף עם טפז פי' דלג וקפץ או מל"ס טפס ברח ע"י קפיצה וכן בל"ע طفس fliehen, davonspringen) בפרק עושין בגמ' מותר להקריב (עירובין כ"א רע"א) מטפס ועולה מטפס ויורד. וכפ' המוציא תפילין בגמ' שרשיו (שם ק'.) מטפס ועולה מטפס ויורד. בפ' השותפין בגמ' אין חולקין (כ"ב י"א:) בעא מיניה ר' יוחנן מר' ינאי לול של תרנגולין יש לו ארבע אמות או לא א"ל מידי הוה טעמא אלא לפרק משאו מטפס ועולה מטפס ויורד [2]). פירוש כגון מקפץ ומנתר. וי"א מסתרך מלשון (משלי ל', כ"ח) שממית בידים תתפש. — (א"ב אולי כמו תפיש בל' עברי או כמו טפז בל' ארמי). *[אחי"ה כשני הפירושים הללו פי' רבינו בעצמו כי לפי' ראשון דערוך גוזר רבינו אומר מל' טפז היינו מקפץ ומנתר ולפי פי' שני נגזר מל"מ וכונת רבינו בפי' י"א הוא על רגמ"ה כי כן בארו בפי' לב"ב כ"י. ובזו השטה הלך רש"י וז"ל בעירובין כ"א. מטפס אוחז בידיו ורגליו בכתלים וכו' מטפס קרפיר בלע"ז ובכ"י רש"י הלעז יותר טוב גרפיר (ד"ס לעירו' צד ל"ו) והוא ל"צ grimper = קלעטטערן וכן פי' רש"י למשלי (שם) תתפש בידה היא אוחזת ומתדבקת בכותלים. ומזה הענין בתוספתא טהרות פ"ז אעפ"י שגדורין מכאן ומכאן ורבים מטפסין ועולין בהן וכו' כלומר אוחזים בידים וברגלים להעלות וגם הערוך הקצר שנ"א לועז קלעטרן בלא"ש ונראה שנגרר אחר פירש"י. אבל בפירש"י לעירובין ק'. הלעז: דנפייר ונ"ל שצ"ל רנפייר = ramper = kriechen וזאת דעת התרג' למשלי דמסככא בידהא וצ"ל דמסבכא כהעתקת הפשיטא ופי' בל"ס הלך לאט, זחל = קריעכען ויש להביא ראיה לזה הפי' מגי' הירוש' עירובין רפ"ט דכ"ה ע"ג דאי' שם: מטרפס ועולה מטרפס ויורד ובירו' עירובין פ"ה דכ"ב ע"ד בט"ס מיתרפס . . מתרפס וצ"ל מטרפס. ובר"ש באמצע ג"כ בירו' קידושין פ"ב דס"ב ע"ג יכולה היא מימר בעייא הוונא מטרפסא אזלא מטרפסא אתייא וגזרתו לפע"ד מל"י ἑρπύζω = בל"ר serpo, psi kriechen. ובכ"י רש"י לעי' ק' ליתא הלעז (ד"ס צד קצ"ה:)] —

* טפסא צ"ל ספטא עיי"ע מהרק וע' ספט.

* טפיסין צ"ל טפיטין עיי"ע טפיט.

* טופיסטוס פסיקתא רבתי פרק כ"א עד מקום שאין טופיסטוס יכול לחשוב וצ"ל סופיסטוס וכ"ה בדפ' פראג ועיי"ע ספסטה במו"ע.

* טִפְסַר (בל"מ ולפי הענין ראש וקצין ולדעת קצת מל"פ توسر שר צבא Oberbefehlshaber או מלשון פרסי تابسر קצין עיין גיזיניאוס תיזוירוס) בב"ר פ"צ נבוכדנצר טפסר טפש בחכמה ושר בשנים ולפי זה הורכב מן טָפֵשׁ ומן שׂר ובתר"י א' לדברי' כ"ח, י"ב דלא מסרינון בירא דטפסרא ולפי הענין שליח וכ"ה בתענית כ' סע"א.

טְפַף (מל"ע طف ושם מושטט طفاف מדה שאין בח תוספת ולא גרעון רק קו המדה ביושר das volle Mass bis zum Gefässrand) בר"ג דפ' הוציאו לו (יומי מ"ח רע"א) מלא חפניו (ויקרא ט"ז, י"ב) שאמרו לא מחוקות ולא גדושות [3])

---

[1]) במקרא כתוב בלואי הסחבות ובפסוק תקודם בלוי הסחבות. [2]) וכה"ג ברש"י ובפירוש רגמ"ה כ"י לב"ב ובנו"ג מטפים וברפ"ר ופיז' נשמט מן מטפס וכו' שני עד מטפס שלישי דב"ב ולנכון אי' בדפ' וויניצי' ואמ' וכן בכל כ"י. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ר ות"ב, ובדפ"ע נשמט.

אלא טפופות. ובפ"ק דמנחות בגמ' אחת [1]) מנחת חוטא (מנחו' ז' רע"א) כגון שהחזירו לביסא [2]) טפופה. ובהגדה דמוכר את הספינה (ב"ב ע"ה:) אמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינאות וכו' פי' אלף גנות טפופות שבנויות בבנין [3]) משוה שאין תוספת ולא גרעון זה מזה כי כן לשון טפופה הלוך וטפוף ת ל כ נ ה [4]) (ישעי' ג', ט"ז) ובדברי רבותינו המדה שאינה גדושה ולא מחוקה נקראת טפופה כמו קו המדה ביושר שאיננה נכנס ולא יוצא. אלף קפל עמודים הן חזקים עשויין למגדלים ולבנין גבוה שכן באגדת ויקרא (פכ"א, פכ"ה) [5]) קפלאות של ברזל, ואגדת חזית (פי' שוקיו) בר קפרא אמר מה עמודים הללו קפלאות מלמעלה ובסיסאות מלמטה [6]) והן באמצע כך פרשיות של תורה נדרשות לפניהן ולאחריהן, טטפראות [7]) לשון יוני הוא ומצינו בכלאים ירוש' (פ"ד דכ"ט:) אמר רבי אבא בר ממל טטפראות שבכרם [8]) אסור לטלטל תחתיהן מפני שהן סוף התקרה ונראה שהן זיזין שהן עשויין כסנפירין וכנפים לקורות אחד מפה ואחד מפה. ועוד לשון טט שנים כפתרון טט בגרפי (ועיי"ע טט וש"נ), פראות סנפירין וכנפים בלש' פרסי [9]). ויש מקום שקורין לעירות שילות ואת העיר שילה [10]) וכן אני אומר ושני שילי טטפראות. אלף ליצוי ברניות, ליצוי לשון מליצה (כמו באר הטב) [נ"ל שצ"ל ב ר נ י ו ת כמו (דברים כ"ז, ח') באר היטב] וכן תירוץ הדברים ניטוף [11]) אלף מגדלים יקפל [12]) אלף שילי טטפראות אלף ושנים בירניות ליצוי ומליצה אלף עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים במהרה בימינו [13]). בהגדה דתילים ספרו מגדליה (שו"ט מזמור מ"ח) כמה גונניות עתידין להיות בירושלם אלף קפ"ד גונניות וכמה מגדלין עתידין להיות בירושלם אלף תפ"ח מגדלים וכמה טטראפילות [14]) עתידין להיות בירושלם אלף רצ"ו וכמה (נימסאות) [צ"ל בימסאות] [15]) עתידין להיות בירושלם אלפים ותע"ו והיאך המים עולים על תתק"ץ ד י כ ו א ו ת. *[אחי"ה כה"ג בדפ"ר ופיז' וניצי' ונ"ל שהוא ל"י δοχή = δοχεῖον בית קבול מים עיי"ע דכן ב' או מל"י διάχυσις das Ergiessen ובדפ' באסיל ואמ' במ"ס דיבואות ובכ"י ל"ד ריטאות. ובילק' תהלים הגי' על תתקצ"ב בירניות וצ"ל כמו בשו"ט בריכות או כירניות מל"י κρήνη פי' מעין וכמה וכמה שנויים ישנן בב"ב בשו"ט ובילק' במקומות הנ"ל מגי' רבינו והובאו ממני בע' גוננא ובע' טטפראות ושם פירשתי המלות הזרות באופן מדוייק ע"ש היטב] —

* טְפִיפָה (לפע"ד מל"ע طفطفة בשר רך ברחם) בכורות כ"ב. משיראו טפיפיות מאי טפיפיות.. כפרידה שכורעת להטיל מימיה ונראית פיקה מתוך פיקה ופירש"י ונראין קמטין ברחם וע"ש היטב ולפע"ד הוא מל"ע הנ"ל הבשר הרך שברחם. ורבינו גורס קפיפיות עיי"ע ולא פירשו וכגי' אי' בתוספת' אהלות ספ"ח משעשו קפיפים ובכ"י תוספ' קפיפים, ובדפ"ע הראשונים קפיפיום (קפיפיוס).

טַפְקָא (מל"פ تابه ובל"ע طابق רעפים גדולים הנשרפין (grosser Ziegelstein בס"ג דפ' כל הכלים (שבת קכ"ה.) בעושין מעשה טפקא. פי' מעשה מאכל שעושים על רעפים לבנים. *[אחי"ה וכן פי' רש"י מעשה טפקא רעפים שקורין טובל"ש וכו' והוא ל"צ tuiles ציעגעל והוא הנקרא לדעת המאירי בחיד' לשבת בוכיא ועיי"ע בביא בח"ב צד ו'. ומשקל טפקא הוא על משקל ערבי וסורי — וגם משקל פרסי נמצא עיי"ע תפי ב'. וכנ"ה בה"ג סוף הל' דם צד קל"ד ע"א וטווי על טפקא.. אי לאו דהואי טפקא גחלת לא מיבשל הלכך טפקא כי גומרא דמי] —

1) בנו"ג אחד. 2) בכ"י ל"ד לביצא ועיי"ע בס = ביסא בח"ב, צד ק"ל ומ"ש. 3) כ"ה בכ"י וי"ו ובנו"ג בדפוסי ערוך בנין. 4) כ"י וי"ו. 5) ועיי"ע קפל ה', וב' וש"נ הגי'. 6) בנו"ג לעמוד זה שיש לו בסיס מלמטן וקיפלורוסים (וצ"ל וקיפלידים κεφαλίδες אבן הראשה) מלמעלן ובתנחו' בהר סי' א' והובא בילק' שה"ש רמז תתק"ץ אי' כ ו ת ר ת מלמעלן ובסיס מלמטן וכו' ועיי"ע קפל ב'. 7) רבינו הוסיף לפרש כאמר רב"ב וכרפ"ע בטעות כתחיל כאן ע' מיוחד והאמת ששייך לע' הנוכחי וכ"ה לנכון בכל כ"י ערוך ועיי"ע גוננא בח"ב צד שב"א ובע' טטפראות ומ"ש וכן מוכח מע' לצוי, קפל ב' שלי ב'. ור"ב מוסיא ואחריו רמ"ל השמיטו כל הוספה זו ועקרוה ממקומה הראוייה לה והעתיקוה בערך בפני עצמו חוץ ממקומה. 9) בנו"ג בענין אחר עיין מ"ש בעי' טטפראות. 9) = پر כנפים. 10) כונתו על ל"פ شهر = شار עיר ולי' ורי' מתחלפות. 11) כ"ה בכ"י וי"ו, ובדפ"ע כי טפף. 12) בדפ"ר קפל. 13) פי' דבריו קשים כסלע לפע"ד כזה ניטוף פי' נבנו בבנין שוה בלי תוספת וגרעון אלף מגדלים [illegible] שילי טטפראות פי' יקפל כלומר יכפול אלף שילי טטפראות וכו' והכל ע"פ משל ומליצה יע"ל זה הביא תגרת תהלים. 14) בנו"ג טטפראות. 15) והראיה מילקי תהלים רמז תשנ"ו שגורס כמה ביסוי = והוא בימיאות ועיי"ע בימה ועי' במס, בימוס בח"ב צד ק"ז וק"ח ובש"ם שם הגי' כמה בריכות ואז דעתי לתגיה במקום ניסמאות [illegible] יהיא הקבוץ מן ניסמי [illegible] פי' ברכות עיי"ע נמסיון. ועל זה עולה יפה ההמשך והיאך המים וכו'.

טפר (= I טִפְרָא, טופרא בל"ס וכן בל"ע ظفر כמו בל"מ צִפֹּרֶן Nagel) אבשרא ואטופרא (חולין י"ז:). צפרן תרג' טופרא. *[אחי"ה בדפ' אמ' יש כאן הוספת ר"ב והשמטתיה כי לדעתי שייכת לע' הבא אח"ז. וכנ"ה שבת ק"מ. עד טופרא דכרעאי. עיי"ע בין ב' (ח"ב, נ"ה) חש ב'. מ"ק י"ח רע"א חזנהו לטופריה דהוון נפישין, ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: איתעבדו טופרוי סומקין והקבוץ טפרין דניאל ד', ל'; ז', י"ט. תרג' לדברי' כ"א, י"ב; תרג' שופטי' ה' כ"ב — ותרג' כצפרן (ירמי' י"ז, א') כטפר, תר"י א' לבראשית ג', ז' מן לבוש טופרא דאתבריו ביה עפ"י הגדת ב"ר פ"כ ע"ש. ומה שענינו מין ממיני סממנין עיין בע' הבא אח"ז] —

טפר (= II טִפְרָא, טופרא בל"ס ובל"ע ظفار מין סממנין והוא שחלת Seenagel, Räucherklaue ὄνυξ) בויק"ר וכי תמכרו ממכר פרשת מות וחיים (ס"פ ל"ג) כשהייתם בארצכם ל א ה י י ת ם נ ו ט ל י ן ש ל ח י ן ט ו פ ר י ן של ע"ז ש ל נ ו ו ה ו ק ק י ן א ו ת ו (בשיש) [ב ש ש ר] הה"ד (יחזק' כ"ג, י"ד) צלמי כשדים חקקים בששר. — (א"ב תרגום נטף ושחלת (שמות ל', ל"ד) נטפתא וטופרא והוא מין בשם הנקרא צפרן בפטום הקטרת (כריתות ו'.)). *[אחי"ה ועיי"ע צפורן א' ושם הביאו רבינו. ובלי ספק גם בויק"ר בבשם זה עוסק לכן היה רבינו מיחד לו ערך בפני עצמו בפרט לפי גי' רבינו בכ"י ו"ו א' וכ' ל"ד וה"ב וב"ר. אבל בדפ"ע נתקצר בטעות והראיה כי טופרין הוא כמו צפורן פי' מין בשם ממה שנזכר אצל ש ל ח י ן והוא בל"ע سليخة פי' קציעה של מקרא Cassia והיו חוקקים פי' מציירים בששר שהוא שם כלל הסממנים וכן העתיק התרג' ועיין רד"ק ליחזק' שם. ואחרי הדברים והאמת האלה תדין על נוסח הספרים בויק"ר שהוא משובש לגמרי וז"ל: כשהייתם בארצכם הייתם שו ל ח ים אצלנו ולוקחין טופרין ושער ועצמות של עבודת ככבים חוקקים אותן לקיים מה שכתוב צלמי וכו' וצ"ל כגירסת רבינו הייתם נוטלין (או לוקחין) שלחין טופרין של ע"ז וכו' ואיזה סופר טעה לחשוב כי טופרין הוא צפרן מענין ע' הקודם לכן בא לפרשו בגליון ע"י שער ועצמות ואח"כ בא טגליון פנימה. וקצת מזה עיין בכ"כ. וה' לעווי לא דק בציון זה היטב. וכן הסך רמ"ל ענין ופי' של שני ערכים ע"ש] —

• טַפְרִי (שם מקום) ב"ר ס"פ ל"ז באכה ספרה (בראשית י', ל') טפרי.

טָפַשׁ (מל"מ ענין שומן schleimig, fett sein והושאל לשמנונית הלב אשר על ידה נתעצל ואינו מרגיש לכן נקרא שוטה טִפֵּשׁ Thor וכן משפט המלה בל"י παχύς ובל"ר pinguis שפי' שמן ושוטה) השמן לב העם הזה (ישעי' ו', י') תרג' טפיש לביה. — (א"ב לשון פסוק זה (תהלים קי"ט, ע') טפש כחלב לבם). *[אחי"ה ותרגומו איטפש היך תרב יצרא דלבהון ולכן נקרא שוטה טִפֵּשׁ והוא כמו כסיל על שם ויעש פימה עלי כסל ולבו השמן ולא מרגיש והרבה בתרג' עיין במתורגמן. וכן בדרז"ל נדה ט"ז: חכם או טפש, תמורה ט"ז. מי שעשאו חכם לזה עושה אותו טיפש, טיפש לזה עושה אותו חכם, ירו' פסחים ספ"י דל"ז ע"ד בן חכם בן רשע ב ן ט י פ ש בן שאינו יודע לשאול (ובהגדה דפסח תמורתו: תם) שהש"ר בתחלתה: מלך חכם טפש וחכם . . טפש חכם וטפש. קהל"ר פ' לב הכם: טפשא סבר דכל עמא טפשין כוותיה והוא לא ידע דהוא טפשא וכל עמא חכימין, איכ"ר פ' רבתי הדין טפשא דליבא וכו' דב"ר פ"ח לככר שהיה תלוי באויר טיפש אומר מי יוכל להביאו ופקח אומר וכו' ע"ש, והקבוץ שבת קנ"ג. פקחין שבהן . . טיפשין שבהן . . פסחים צ"ט. יפה שתיקה לחכמים קו"ח לטפשים. ברכות י"ז: עיי"ע גאובאי (ח"ב, רי"ח), כתוב' ע"ה. עיי"ע בבלי (שם ח') וע' אשל (ח"א שט"ו), יומ' נ"ז. עד השתא קרו לן טפשאי והשתא טפשאי דטפשאי, סנה' מ"ו: אימסר עלמא בידא דטפשאי, מכות כ"ב: כמה טפשאי שאר אינשי וכו', ושם מופשט טפשות שבת קנ"ב. ע"ה כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן וכו' (ועיין סוף קנים) נדרי' כ"ב רע"ב כל הכועס . . משכח תלמודו ומוסיף טיפשות, אסת"ר פ' בשנת שלש: י' חלקים של טיפשות בעולם וכו' קהל"ר פ' ופניתי: וסכלות זו הטפשות ותרג' ערלת לבבכם (דברי' י', ט"ז) טפשות לבכון, תרג' בשנעון (שם כ"ח, כ"ח) בטפשותא, ועוד בתרג' ש"א כ"ה, כ"ה; לקהלת ד' ט"ז. ו ב א פ ע ל תרגום והעוינו (מ"א ח', מ"ז) וְאַטְפַּשְׁנָא. ב פ ו ע ל ספרי האזינו פ' ש"ט וילק' האזינו רמז תתקמ"ב מנוולים וממופשים. ב ה ת פ ע ל ברכות ס"ג: מִיטַּפְּשִׁים ועיי"ע בַּר ב'.]

טַפְתָּא (מל"ע הרשומ' בע' ארכבתא בח"א. רס"ח ופי' טור עליון מראשון שלמטה וא"כ טפתא הוא טור של טיט שני zweitaufgeführte Lohmschichte) וארכבתא וקני דחירזא [1]) ככר

[1]) בכ"י ל"ד דחיזרא וכ"ח לפנינו ועיין מ"ש בע' ארכבתא וע' חור ב'.

פירשנו בע' ארכבתא. *[אחי"ה ומ"ל והח' לעווי נבוכים הם בגי' רבינו אבל הנכון כבר כתבתי בע' ארכבתא כי טופסא וטפוסות של גי' דפוסי הערוך משובשות הן והנכון כגי' כ"י] —

טְצְדַקִי (אולי מל"פ تزدکی דבר סתר ומרמה וגניבה Heimlichkeit, Diebslist וגם נוכל להאצילו מל' בקטרית duz מִרְמָה וממנו השם List, Be- מרמה ותחבולה diwzha ועוד daozhâo betrügeri- פי' דרך תחבולה diwzhat haca; trug scherweise וזה טצדקי ועוד עיין סוף הערך) בר"ג דפ' הכונס צאן (כ"ק נ"ו סע"א) דכיון דשבקתה בחמה [2] כל טצדקי דאית לה [למיעבד] עבדה [3] פי' ערמה. *[אחי"ה וזה הפי' שייך לרגמ"ה במנחות מ"א. טצדקי למיפטר נפשך מציצית ופי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנג' ב' ע"ב) כלומר הערמה קא עבדת לפטור נפשך וכו' ע"כ. וכן פירש"י תבקש תחבולות והביא גם מאמר מב"ק בגי' טצדקי אבל בנו"נ בב"ק טצדקא וכ"ה בשטמ"ק לב"ק. ולפי גזרת המלה בתחילת הערך תתכן הכתיבה גם ביו"ד גם באל"ף בסוף. והיותר נכון כי עיקר הגי' ברי"ש טְרַזְקִי ואז היא ממש ל"פ چاره, چارگی פי' מרמה ותחבולה כי אותיות טצ מקביליות אל אות چ בל"פ עיי"ע כנגי וע' הבא והוספות הח' פליישער בעמת"ל ללעווי ב' ר"י] —

טְצְהַר (פי' בל"פ چهار ארבעה vier) כפ' המגרש את אשתו בגמ' גופו של גט (גיטין פ"ו רע"א) עבדא דנן מוצדק לעבדו פי' עבד זה פסוק [4] לעבדות. ופטיר ועטיר פטור מן חרורי שאין בו צד חירות ומן עלולי שאין בו עילא ומן עררי מלכא [5] ומלכתא שאין עליו מנהג המלך כבן חורין. ורשום אינש לא אית עלוהי שאין אדם יכול לערער עליו ולומר שלי הוא. ומנוקה מכל מום כמשמעו ומן שחין דנפק עד מצהר דעתיק שחין ישן שהיה בו קודם היום ומן היום עד (ג') [צ"ל ד'] שנים מקבל עלי אחריות. טצהר לשון (ג') [צ"ל ד'] שנים [6]. ויש ששונין ומן ערורי [7] מלכא. פי' ולא ערעור של שום אדם לא של מלך ולא של מלכה. *[אחי"ה כל הפי' הועתק מתש' הגאונים הנקרא שערי צדק ר' שאלוניקי ח"ה שער ז' ס"י ל' ושם לנכון פי' טצהר מן היום עד ד' שנים ולכן כצ"ל גם בערוך במקום ג' ועיין תולדות ר"נ להג' שי"ר צד כ"ג הערה ו' וכן האמת כי טצהר בל"פ פי' ארבעה ובדפ"ע צ"ל כזה: לשון פרסי הוא דמשמע וכו' כדמוכח מפירש"י אולם שם כתב ב' שנים ורמ"ל העתיק zweijährig ולכל הפחות היה לו לתרגם על פי פי' רבינו לפי גירסת הספרים dreijährig והיותר נכון לפי גזרת המלה: vier-jährig] —

* טְצַרְקִי כן נ"ל עיקר הגי' במקום טצדקי ע"ש.

* טקלין ט"ס במקום פרסטוקלין עיין ערכו.

טקס (בל"ם טַכְסָא. טוכסא מל"י τάξις עיי"ע טכסא Ordnung, Einrichtung) ומדרו את תכנית (יחזק' מ"ג, י') ותכונתו (שם פס' י"א) תרג' וטיקוסיה. — (א"ב פי' טקסים בל"י סדר ותכונה). *[אחי"ה ועוד עיין התרגום למ"ב ט"ז, י'. י"ח; לירמיה א', י"ג; לשה"ש ב', ד'. ותרג' דגל (במדב' ב', ג'. י' ועוד זולתו) טיקס ור"ב הביאו בע' מיוחד והקבוץ טיקסיהון תרג' שם ב', י"ז. ל"א. ל"ד. וכן במדרש שהש"ר פ' הביאני ראו עיני טקסים של מעלה ואהבתי אותם. תנחומ' בהעלותך סי' י"ד נתכנסו ישראל על אהרן בטקסים גדולים. שם וארא ססי' ט' במקסין הזה הביא עליו את המכות. וכן במד"ר פט"ו. ואחד הוא עם טכסים עיי"ע טַכַס. ועם טקסים. שהש"ר טקסים מלכים עיי"ע הנ"ל ושם נסמן הפעל ממנו והרבה בתרגומים וכן בל"ם] —

טקס (לפע"ד מערך הקודם) תרגום דגל מחנה (במדב' ב', ג'. י') טיקס משרית. *[אחי"ה ולא ידעתי למה הפריד בין הדבקים כי שייך לע' הקודם וכן העתיקו העי"ן הזקנים τάγμα פי' סדר ותכונה] —

טקס (= טֵקְסָא כמו טֵכְסָא עיי"ע מל"י τεῖχος כותל Wand, Mauer) במגלת איכה היו צריה לראש: מאן דכבשה פליג ארבע טיקסיא לארבע דוכסיא. פי' כותלים של בית המקדש להרוס [8] (מלשון וסרי נהרא) [9]. ס"א (ל)ארבע טוריא [10]). ס"א (ל)ארבע שוריא. פי' חומות. — (א"ב כתוב בנוסחאות טכסיא וכבר פי' בע' טכס שפירושו כותלים). *[אחי"ה זה נכון אבל יש לתפשו במה ששנה לנו נוסח הערוך כי לא כלבד כי השמיט תיבות: מלשון וסרי נהרא. יען שאין להן שחר בע' זה. הוסיף עוד בלי סימן ההיכר בסוף הערוך לדברי רבינו: מלשון ושוריא שכלילו (והוא פסוק בעזרי ד', י"ב) ולא ידעתי מה ·

1) בכ"י ו"ו. 2) ב"ה בכ"י ו"ו. 3) כ"ה בכ"י ו"ו. 4) כ"ה לנכון ברס"ר אבל בשדפ"ע בט"ס פסול. 5) בע' ער ט' חגיי ערורי. 6) כ"ה בכ"י ו"ו וברפ"ע: לשון הוא דמשמע ג' שנים. 7) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בע' ער ס' וברפ"ע אי' ערורית. 8) רק ברס"ר. 9) יש למחוק ועיין בסוף הע' ומ"ש. 10) רק ברס"ר.

הוסיף לנו בלשון יתירה זו ובלי ספק הגיה ככה במקום תיבות מלשון וסרי נהרא, אבל לפע"ד תיבות הללו שייכות לע' טר ג' ואולי איזה כותב דלא גמיר וסבר הגיה ככה אצל תיבות ס"א (ל)ארבע טוריא כדאי' בדפ"ר וחשב כי טוריא הוא כמו סוריא מלשון וסרי נהרא כלומר היה מחלק ארבעה כותלים לארבעה בני אדם שאינם הגונים ונדחק לזה בראותו הכותב ס"א ל ארבע טוריא והבין כי סובב על אנשים אבל האמת ל טעות הוא וכונת רבינו כי במקום טיקסיא יש גי' טוריא וגי' שוריא. והיותר נכון כי הוספת התיבות הנ"ל יש למחוק ולהעתיקה במקום הראוי לה והיינו בסוף ע' טר ג' ע"ש. ורמ"ל לא ידע מזה מאומה וגם הנרי"ב לא הרגיש כלל. — וכנ"ה בכתיבת קו"ף בירושלמי ע"ז פ"א דל"ט ע"ג הדא טקסים דקיסרין . . הדא טקסים דדוקים] —

☜ טקסיוטי (לדעת ר"ב מל"י τοξευτής רובה קשת Bogenschütze ולפ"ד מל"י (Gerichtsboten, ταξεῶται עירובין דירו' פ' בכל מערבין (פ"ג דכ"א:) מאן דאמר במזרח באילין טוקסיוטי מאן דאמר במערב רומאי פירוש בל"י רומי קשת והפרסים עם אנשי מלחמה שבמזרח היו רובי קשת אבל הרומיים בחנית ובחרב היו לוחמים. *[אחי"ה בנו"ג טקסיווט ויותר טוב גירסת ר"ב וכן גרס רבינו בע' פרהגבן והביא זה הירו' בלי פירוש, ולפע"ד נראה כי המלה אחת היא עם טכסיוטינוס (עיי"ע) שהובא במכילתא יתרו ופי' עבדי המלך העומדים לחרוץ משפט. ודין ושיעור המאמר בירו' מ"ד עירובי במזרח דעתו לילך למזרח להקביל פני עבדי המלך כדי לפייסם או לצעוק ולתבוע מלפניהם משפט ודין לכן רוצה לקנות שביתה במקום שבאו אבל באילין רוטאי פי' באלו רומיים (או אולי צ"ל רְמָאֵי) שבאים לגזול ולבקש עלילות וחומסין וטורפין וצריכין לברוח מפניהם רוצה לקנות שביתה בצד אחר להרחיק מהם. ובבבלי עירובין ל"ו: חולק על ירו' דאי' שם הא כפרהגבנא הא במרי דמתא ופירש"י פרהגבנא גבאי המס ובורח מפניהם, מרי דמתא צריך הוא לפיים או לצעוק ע"כ ועיין תוספתא עירובין פ"ב. ד"ה אין, וא"כ טקסיוטי הוא לעומת פרהגבנא דבבלי רק בהיפך השיטה, ודו"ק] -

טר (ציווי מן נְטַר פי' ישמר ובערך נון טקוטו) יש לי כיתות שאני נותן לך בגטרא דפ' הבונה (שבת ק"ד סע"א) תרג' שמור את חדש האביב (דברים ט"ז, א') טר ית ירחא דאביבא. כלומר המתן לי. *[אחי"ה וכן פירש"י לשבת שם. ובע' נטר אוסיף להביא דוגמאות בעה"י. ועוד עיין ערך טירין ומ"ש] —

טר (= טְרִי מל"ס וערבי طر נדנד והשליך be-wegen, werfen והושאל בדרז"ל על משא ומתן וויכוח hin- und herwerfen, handeln, ab-handeln) בפ' ח' שרצים בגמרא אין עושין הילמי (שבת ק"ח:) א"ל מהו למיטרא [1]) מהני מיא בשבתא א"ל שפיר דמי, מהו למימץ ומיפתח. פי' ליתן בפניו. בס"ג דמסכת תמיד (ל"ב:) שקל מהנהו מיא טרא באפיה. — ובפ' איזהו נשך בגמ' כיצד לקח (ב"מ ס"ד רע"א) ואי איניש דאתא מעלמא דלא שקיל וטרי בהדיה. פירוש אדם שלא נשא ונתן מעולם עמו. כולם אחוזי חרב (שה"ש ג', ח'.) תרג' וכהנאי וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידן בפיתגמי אוריתא (דמתילן) [צ"ל דמתילין] לחרבא ושקלן וטרן בהון כגוברין [2]) מאלפי קרבא. בס"ג דפרק אלו הן הגולין (מכות י"א רע"ב) ובפ"ק דסוט' בגמ' ואומר לה דברים שאינן כדיי (סוט' ז':) [ואל עמו תביאנו] (דברים ל"ג, ז') לא הוה ידע למישקל ומיטרא [3]) בהדי רבנן, ידיו רב לו (שם) כלומר יש לו כח לישא ולתן. *[אחי"ה בההנחה הראשונה מורה השרש טרי ענין ההשלכה והנדנוד ועיי"ע טר ה' וא"כ בצירוף מלת מיא פי' מנדנד ומשליך המים נגד אפיו היינו רחץ וכן פי' רגמ"ה כ"י לתמיד (בקובץ כ"י אנגייליק' דף רע"ח:) וז"ל טרא באפי: רחין פניו בהן ע"כ, וכן בפי' המפריש לתמיד וזה מה שגרסו בספרי' בשבת ק"ח: למימישי היינו לרחוין, ועוד פי' טרי = טרא: הכה וכ"ה בל"ס כי ע"י שמנענע ומנדנד דבר מה נגע בו בכף והכהו ומזה הענין בויק"ר פכ"ה כל מאן דעייל ונפיק יהא טרו על אפיה פי' היוצא והנכנס יישליך התאנים או יכה בתאנים אל אפיו וכ"ה בקהל"ר פ' סבותי: יהא טריה על אפיה, ובתנחומ' קדשים סי' ח' תמורתו וטפחו אותן על פניו פי' הכו והשליכו עיי"ע טפח וגי' רבינו לפי גי' כ"י עיין בע' טש כ' ומ"ש וכן בתענית כ"ד סע"א ישקלוהו (לרב נחמן) [צ"ל לנחמן] מן גורא לארעא כ"א בכ"י כ' ובאה"ת ובילק' ובמנו"ה הובא בד"ס לתענית צד ע"ב: ובנו"ג חבוטו. ויתר הדוגמאות עיי"ע טר ה' אמנם שייכים לכאן, והושאל הוראת נדנוד

[1]) וכן מוכח מכ"י א"ס שאי' שם למישרא וצ"ל כגי' רבינו עיין ד"ס לשבת צד קי"ט: ורש"י הגיה למימשי. [2]) בנו"ג כגברין. [3]) בנו"ג ומיטרח וכ"ה בילק' מקין רמז קמ"ט אבל בשאלתות מקין ובאה"ת ובילק' דפ' שאלוניקי כגי' רבינו ובכ"י ש"ס ומיטרי עיין ד"ס למכות י'. וקצת חידוש שלא העיר כי כ"ת גם בב"ק צ"ב סע"א.

ונענוע אל עשיה בפועל וויכוח ועסק עם דבר היינו משא ומתן ומזה הענין גם בל״ר agitare, exagitare, in Bewegung setzen, disputiren מזה הענין חגיגה י״א: תלתא חד שקיל וטרי בהדי רביה והנך תרי שקלי וטרי בהדי הדדי וכו׳ ופירש״י נושא ונותן וכן פי׳ מטרח בסוט׳ ובמכו׳ הנ״ל ונראה שגם גירסתו היתה מיטרא. וכ״ה בתרג׳ רות ד׳, ז׳ בזמן דשקלין וטרן, לד״ה א׳ ד׳, י׳ במשקל ומטרא — ועוד עיי״ע טָרון] —

טר (= טור בלא״ר בל״ס ובל״ע طور פי׳ צור, הר felsige Anhöhe, Berg) בפ׳ שואל בגמ׳ אין מעצמין (שבת קנ״ב רע״א) טור תלג. פי׳ ,ההר כסהו שלג דימה ראשו של אדם להר כלומר כסה ראשו השיבה. סוחרנוהי [1]) גלידין: סביבותיו שהן הלחיים נעשו גלידין והוא הקרח שנקרא גליד כלומר הלבין הזקן כקרח. כלבוהי לא נבחין: הגרון והלשון אין מרימין קול. טחנוהי לא טחנין [2]) ככי שהן השינים אינן טוחנין המאכל״ [3]). בפ״א בגיטין בגמ׳ ר׳ יהודה אומר מרקם (גיטין ח׳.) כל ששופע ויורד מטורי (יסמנים) [סמנים] ולפנים ארץ ישראל. מטורי (יסמנים) [סמנים] [4]). מהר ההר תתאו לבוא חמת (במדבר ל״ד, ח׳) תר״י [א׳] מטורי (יסמנים) [סמנים] [5]). הר חרמון (דברים ג׳, ח׳) תר״י [א׳] טור תלגא. הר (שריון) [שיאן] (שם ד׳, מ״ח) תר״י [ב׳] טורא (דנסרי) [דמסרי] פירוי [מ ל ש ו ן ו ס ר י נ ה ר א]. ועבר צנה (במדבר ל״ד, ד׳) תר״י [ב׳] טור פרזלא. *[אחי״ה וכן בתר״י א׳ שם טוור פרזלא. ודע כי בתר״י א׳ לדברי׳ ג׳, ט׳ אי׳ צידונאי ריין קרן לחרמון טוורא דמסרי פירוי ואימוראי קרן ליה טוור תלגא. ובתר״י א׳ לדברי׳ ד׳, מ״ח ועד טוורא דסיאן הוא טור תלגא ובתר״י ב׳: ועד טורא דמסרי פירוי הוא טור תלגא. וכן תרג׳ ושניר (שה״ש ד׳, ח׳) טור תלגא ותרג׳ שניר (תהלים כ״ט, ו׳) טור מסרי פירוי. פי׳ טור שמסריח פירותיו (ועיין פי׳ רשב״ם לב״ב קנ״ב רע״ב ד״ה ולבסוף) ועל זה הביא רבינו ראיה מתרגום ובאיש היאור (שמות ז׳, י״ח) ויבאש היאור (שם כ״א) - וסרי נהרא׳ להורות כרי מסרי פירוי אבל בדפ״ע חסר כל זה ונעתק ממקומו הראוי בע׳ זה לע׳ טקס אחרון. וזה כפתור ופרח. ועוד בתרג׳ הגילה הגלה מאוד ושנצאה קן לה בדניאל ב׳, ל״ה, טורי׳ עיין הדינטאות במתורגמן.

ובתר״י א׳ הוכפל הו״ו כמו לבראשית כ״ב, ב׳ חד מן טווריא וכונתו על הר המוריה שהעתיקו (שם כ״ג, ב׳) ״טוור פולחנא״ לשון יראה ששם עבודת הקרבנות ועובדים את ה׳ עיין ב״ר פנ״ה. והכותיים (השמרונים) יקראו להר גריזים טורא בריכא עיין ב״ר פל״ב, פפ״א, שהש״ר פ׳ כמגדל, ועוד: הדין טורא קדיש (דב״ר פ״ג) אבל ר׳ ישמעאל בי ר׳ יוסי אמר לכותייא: לית אתון סגדין לאהין טורא אלא לצלמייא דתחותוי (ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד) — טור מלכא גימין נ״ה: (ילקוט דברים רמז תתיא: הר המלך) טור שמעון ירו׳ תענית פ״ד דס״ט. ואיכ״ר פ׳ בלע, וכבר הראיתי לדעת כי הוא ביתר עיין ערכו בח״ב פ״ט וש״נ. בר נש דטור עיי״ע אדוני השדה בח״א, ל״ה. והקבוץ ב״ר ס״פ ל״ז טוּרֵי מדינחא. ושם פל״ב טוריא רמיא. ובתר״י א׳ לדברי׳ כ״א, כ׳ טווריא רמיא] —

טר (= טרים, טֵירָם בל״י αἱ θέρμαι, τὰ θερμά ובל״ר Warmbäder, thermae מרחץ של מים חמים) ירוש׳ בפ׳ כירה (פ״ג ד״ו.) ר׳ אחא בר יצחק על למסחא עם ר׳ אבא בר ממל בטרים [6]) פי׳ מרחץ בל״י לוטרו. — (א״ב פי׳ טרם בל״י ורו׳ מים חמין כמי טבריא נובעים עיי״ע תרמוסר). *[אחי״ה והדין עם ר״ב ועיקר מקומו בע׳ טרם ושם היה סדרו רמ״ל אבל בדפוסים ראשונים ובכל כ״י הוא בע׳ טר ד׳ וזה היתה דעת רבינו לכן פי׳ ע״י ל״י λουτρόν פי׳ מרחץ בחשבו כי אות ל׳ נשמט׳ מראש המלה ואותיות ים בסוף התיבה הן סימן לרבים!] —

טר (= טְרִי. טרא מל״ס וערבי הרשומה בע׳ טר ב׳ ופי׳ הרעיד ונדנד והכה erschüttern, bewegen, zerschlagen) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נשברה (חולין מ״ה סע״ב) לוי הוי קאי בי מסותא חזייה לההוא גברא דטרייה לרישיה. פי׳ נפל במרחץ [7]) והכה ראשו בכותל או בקרקע ונתנדנד מוחו כההיא דגרסינן בפרק לא יחפור בר״ג (ב״ב י״ח.) הא קמ״ל דטְרָיא [8]). ובגמ׳ מרחיקין את הרחים (שם כ׳:) מ״ט אילימא משום טריא [9]) והוא הנדנוד אי הכי הא דתניא ושל חמור ג׳ מן האיצטרובל וכו׳ התם משום טריא איכא אלא משום קלא מיהא שמעינן שדטריא היא הנדנוד. *[אחי״ה כה״ג בכ״י ו״ו ועי״ז זה זכינו להבינו כי רבינו הלך בשטת

---

[1]) וכ״ה בדפ׳ הישנים עד בנבנשתי ובכ״י א״פ ואה״ת ובנו״ג סחרוני. ובפי׳ ר״ח: סחרנוהי [2]) וכ״ה בכ״י מ׳ ובנו״ג טוחנין. [3]) הועתק מפי׳ ר״ח (נדפס בש״ס ווילנ׳). [4]) כצ״ל כדמוכח בע׳ סמנים ע״ש וע׳ אומנוס ח״א. קכ״ג ובלי ספק יו״ד מן מטורי נכפל ונעתק לטלת סמנים ונשתבש ע״י זה יסמנים וגי׳ התרג׳ הבאתי בע׳ אומנוס. [5]) עיין הערה הקודמת. [6]) בנו״ג בטרים בר ישמש! [7]) כ״ה נכון בעה״ק שנ״ב ובדפ״ע בט״ס למרחץ. [8]) בנו״ג דטירייא ובפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב: טירא, וכגי׳ רבינו העיקר. [9]) וכה״ג בכ״י ו״ו ולפנינו אי׳ טיריא וכ״ה בפי׳ רגמ״ה שם ובשט״מ לב״ב כ׳:

התוספ' ב"ב י"ח. ד"ה דטירייא ששם סיימו כי טירייא וקלא חד טעמא הוא ע"כ וזה מה שגרס רבינו התם משום טריא איכא אלא וכו' כלומר טעם טריא רק משום קלא וכן מבואר בשט"מ ב"ב כ': אלא ודאי ל"ג אלא וה"פ התם משום קלא כלומר דמשום קלא איכא טיריא ע"כ, ולפי מה שכתבתי זו כונת רבינו אף אם גרס אלא, אבל בדפ"ע אי' כמו בנוסחאותינו: התם מאי טיריא איכ' אלא משום קלא, וזה בלי נכון הוא ובשט"מ שם הביא בשם הר"י 'ן מיגש פי' טיריא (ויותר טוב לגי' רבינו טריא על משקל ל"ס) נדנוד הכותל וכו'. וכן פירוש רגמ"ה כ"י ב"ב משום טירא שמזעזע הכותל וכו' וכן לדף י"ח. פי' טירא קשה לכותל: אותו זיעזוע שמזעזעין הקרקע בשעה שמתקינין שם הריחים ע"כ וכן לועז רש"י לב"ב י"ח טירייא: איטוני"ר = étonner ערשיטטערן ועיין הלע"ז ברש"י חולין צ', ד"ה בשמים: אשטוננר וכצ"ל בלע"ז בחולין מ"ה: ד"ה טרייה] —

טר (= טִירָא מל"מ טירה פירוש משכן הרועים בחצריהם Gehöft מל"ע دوار Wohnung) בס"ג דערכין (עירכין ל"ג סע"ב) ובפ' אלו הן הגולין בגמ' להיכן גולין (מכות י') ערים הללו אין עושין לא טירים אותם קטנים ולא גדולים[1] אלא עיירות בינוניות. פי' כרכים קטנים וחזקים, תרג' בחצריהם ובטירותם (בראשית כ"ה, ט"ז) בפצחיהון ובכרכיהון. (א"ב בל"ר מגדל ועופל). *[אחי"ה ר"ב כיון על Schloss, Burg, turris כי נגרר אחר גי' הדפוסים טורין וכן פירוש בעל כ"כ אבל ממה שהביא רבינו ראיה מפסוק הנ"ל הוברר כי גירסתו היתה כגי' כ"י הנ"ל ביו"ד ומל"מ ובטירותם ויען תרגומו ובכרכיהון לכן פי' לנכון את המלות לא טירים אותם קטנים ולא גדולים (לפי' גי' כ"י) ע"י כרכים קטנים וחזקים, וא"כ לכאורה נראה כי רבינו בשתי הפעמים גרס טירים או אולי צריך להשלים: ולא [כרכים] גדולים ואז ישבה מלת חזקים על מלת כרכים ישהם טירים חזקים. ודע כי בפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף קס"א:) ג"כ הגי' אין עושין לא טירין ולא כרכין וכה"ג טירין קטנים ולא כרכין גדולים במכות שם והובא בילק' ואתחנן רמז תתכ"ט (וילק' שופטים רמז תתקכ"א ושם ושם טירים וכו') אבל בנו"ג בערכין לא כפרים קטנים וכו', ובירו' מכו' פ"ב דל"א ע"ד הגי' לא כרכים גדולים ולא עיירות קטנות וצ"ל ולא טירים קטנים וכ"ה בפירוש בתוספתא מכות כ"י פ"ב (בהוצ' צוק"מ 441) וכן בספרי שופטים פ' ק"פ צ"ל טירים במקום עירים עיין בהוצ' פריעדמאן צד ק"ה, ובספרי מסעי פ' קנ"ט מוכחת הגי' כפרים כמו בערכין —. ובהשאילה נקרא בנין סביב הכירה: טירה שהיא כעין חצר שלה עיין המפרשי' לכלי' פ"ה מ"ג ורבינו הביאו בע' מיוחד בע' טרת ולא ידעתי למה — ומה שענינו טירה היכל או טוריה מגדל עיי"ע טוריה] —

טרא (מין ירק מר עיי"ע ירואר וע' עסום) בפ' כל שעה בגמ' ואלו ירקות (פסחיי ל"ט.) ר"מ אמר אף עסווס וטורא ומר ירואר א"ל ר' יוסי עסווס וטורא חד הוא ומר זה הוא ירואר. *[אחי"ה וכתב המרש"ל כה"ג ברוב הספרים וכן הביאו בערוך בע' טור' אכן בס"א מצאתי וז"ל עסווס וטורא חד הוא ומר הוא וזהו מר ירואר ע"כ וכ"ה בכ"י ה"ב ושם וזהו ירואר. ויתר החילופים אביא בע' ירואר ובע' עסום ע"ש] —

* טוּרְיָה (נ"ל מל"ר turris ומל"י τύῤῥις מגדל) בב"ר פפ"ג דרש מטרד (בראשית ל"ו, ל"ט) שהיו מעמידין טוּרְיוֹת לעובדי כוכבים פי' מגדלות ובפי' המיוחס לרש"י גרס טיראות ופירש פלטרין ע"כ והוא מל"מ טִירָה.

* טְרִיבָה (מל"ע ضرب כמו מל"מ צָרֶבֶת Entzündung, Brandwunde) תר"י א' לשמות ב', ה' צולקא דשיחנא וטריב וכו' אתסיית מן שיחנא ומן טריבה. והוא עפ"י ההגדה בילקוט שמות רמז קס"ו ותרד בת פרעה לרחוץ מפני חום והשרב. ובשמ"ר פ"א בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ כיון שנגעה בתיבה נתרפאת. ועיין פדר"א פמ"ח.

* טִירְבּוּס (נ"ל שצ"ל טְרִיבּוּס פי' בל"ר tribus ריקים ופוחזים של עמי הארץ Pöbel) פסיקת' רבתי פ' כי תשא (רפ"י) מלכותו של עשו גובה את הארנון ועד שלא יגבה את הארנון הרי הגלגוליות באה עליהם ועד שזאת ניגבת באים עליהם טירבוס, וריט"ז בט"ר ח"א קס"ח רוצה להגיה טריבוט והחי' לעווי (בעמת"ל ח"ב, קפ"ד) החליט לגרוס ככה כאלו היה כתוב כן ומפרשו (בלי זכרון רימ"ז) ע"י tributum אבל כבר ישדא ביה נרגא נגד פי' זה החי' מהר"ם גידעמאנן (בפי' מלות זרות להוצ' פסיק' רבתי של ה' פדיעדמאנן) ע"ש דעתו ולפע"ד נ"ל ישהוא ל"ר הנ"ל מהוראה הנ"ל וענינו תיכף ומיד שנגבו מסים שונים מטעם המלך באים עליהם

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ובדפ"ע אי' לא טורין גדולין ולא כרכים קטנים

בני בליעל מעמי הארץ לטרוף ולחמוס. ומעתה יפה עולה ההמשך אבל הקב"ה אינו כן אלא אורח י ש ר י ם סלולה (משלי ט"ו, י"ט). וגי' התנחומ' באין לעסק טרופין וצ"ל טרונון עיי"ע טרן ב' וילמדנו שם. ושם פי' עוד בע"א ע"ש — מן טריבום נבנה טְ רִ י ב ו נ ו ס Vorgesetzter eines Tribus וכן בל"ס טריבונא מל"ר Tribunus והוזכרה המלה עפ"י התקון הזה ברות ר' עיי"ע גליור בח"ב. רצ"ו: ע"ש ובע' טריבונוס במו"ע.

(טרבן) [טְרִבְּל] (= טְרִבּוּל מל"ר ויוני τὰ τρίβολα tribulum = וכן בלשון ערבי طربيل מורג Dreschmaschine) בסוף פרה (פי"ב מ"ט) הסלים שבכנתל ומטה של (טרבן) [1] [טרבל] בס"ג דזבחים (קט"ז:) ובר"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ד:) ובהקומץ רבה בגמ' דסמוך נתערב קמצה [2] (מנחות כ"ב.) מאי מוריגים (ש"ב כ"ד, כ"ב) אמר עולא מטה של טרבל. פי' כמין ע ז [3] של ברזל שדשין בו התבואה כמפורש (במקומות הנ"ל) מאי מטה של טרבל אמר ר' יהודה [4] עיזא דקורקסא דדישא ד י ש ת א [5]. — (א"ב פי' טריבל בל"י ורו' כמין עגלה עשויה לדוש את התבואה). *[אחי"ה בפרה טרבל וכן הוא במנחות, ובזבחים ובכתב יד לע"ז טורבל וכ"ה בתש' הגאוני' הנ"ל בהערה וכ"ה בכ"י ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגייל' דף י"ד:) ובדפוסי' בע"ז טורביל ובכולם צ"ל טרבול = טריבול כמשקל ל"י ורו' או טרביל כמשקל ל"ע הנ"ל ובגוף הענין מפורש ככה בפי' רה"ג לפרה צד ל"א ובתש' הג' הנ"ל ושם אי' בזה"ל מיטה של טורבל וכו' עושין גלגל של עץ כמו גלגל ריחים והוא מצופה ברזל וקושרין אותו בחמורין ודשין בו חיטין בגורן והן הן מוריגים ע"כ ור"ש העתיק דברי הערוך בלי זכרונו. וגם רע"ב פי' כדברי הערוך כמין עז של ברזל ורש"י לזבחי' כמין עז של עץ וכו'] —

* טְרְבְּנְתְ (Terbenth) ירו' מגיל' פ"ד דע"ה: ר"ש ספרא דטרבנת פי' שם עיר.

* טְרִיבּוּנוּס (Tribunus) מדרש אסתר פ' אחר הדברים האלה גדל המלך עשה אותו טריבונוס. פירוש בלשון רומ' שר אלף. *[אחי"ה עיין מ"ש בע' טירבום ורמזתי על ע' גליור ושם הגי' שלפנינו במדרש] —

* טרגיה (לפ"ד מל"י τραχεῖα פי' קשה כלומר עבודה קשה Frohn, harte Arbeit) בילק' סוף שמות רמז קע"ו שבטו של לוי פנוי לטרגיה במצרים כלו' פנוי מעבודת פרך ובתנחומ' וארא סי' ו' ובשמ"ר פ"ה אי' בפי' פנוי היה מעבודת פרך וכן הובא ברמב"ן לשמות ה' ד'.

* טַרְגּוֹל (כמו טְרִיגוֹל פירוש כמו טרינון מל"י τρίγωνον, Dreieck) ירו' ב"ב רפ"ה דט"ו. אם היה עשוי כמין טרגול. פי' משולש כמו טריגון ול' ונו"ן מתחלפות ודוגמתו ראה בערך (טרבן) [טרבל].

(טרגים) [טרגים] (מל"י τράγος Weizengraupe) וטיסני כבר פירשנו בע' (זרד) [זריד]. — (א"ב פי' בל"י ורומ' מין חטה חלוטה כאשר פירשתי בע' חליקא וגי' מלה זו טרגים).

טְרַגִימָא (מל"י τράγημα Nachtisch, Naschwerk, wie Früchte u. s. w.) אם השלים במיני טרגימא יצא (יומי ע"ט: וש"נ) ס"א תרגימא ופי' בע' ת' [6]. — (א"כ פי' בל"י מגדים ומיני פירות מובאים בקינוח סעודה).

טרגון (= טְרִיגוֹן מל"י הרשומ' בע' ד ג ו ן, וכ"ה בל"ס ועוד עיי"ע טטרגון, ופי' המלה בעל שלש פנות ועוד שלש פעמים 1. dreiwinklig, 2. dreifach) בכל הבתים בפ' י"ב בנגעים (מ"א) ובר"ג דגט פשוט (כ"ב קס"ד:). ובס"ג דפ"ק דנזיר (ח':) בית עגול דגון טריגון טטרגון פינטיגון וכו', פי' בית שיש לו ב' כתלים שמו דיגון ג' כתלים שמו טריגון ה' כתלים שמו פנטיגון [7], ד' כמנהג הבתים שמו טטרגון [8]. — (א"ב בעל שלש זוויות בל"י עיי"ע דיגון) [9].

* טְרַגִינוּס (טרכינוס, טרקווינוס) (כולן משבשות במקום טריון, טריגוס röm. Kaiser Trajanus) מסכת שמחות ספ"ח וכשהרג טרגיאנוס פפוס ואת לוליאנוס אחיו וכו' ובקהל"ר פ' אמרתי אני הגירסת טרכינוס וכן בירושלמי סוכה פ"ה

---

1) כ"ה גם בילק' ש"א רמז קכ"ב אבל יותר טוב בלמ"ד בסוף וכ"ה בכ"מ ודוגמתו עיי"ע טרגול. 2) כ"ה לנכון בדפ"ר, ובשרפ"ע קמיצה ט"ס 3) כ"ה לנכון בדפ"ר ועה"ק שנ"ב אבל מדפ' פיזי והלאה בט"ס עין. 4) וכ"ה במנחו' ובילק' ש"א הנ"ל ובתש' הגאונים דפ' בערלין עמוד מ"א: ובכ"י ש"ס לע"ז וכ"ה בפי' רה"ג לפרה ובר"ש שם, ובזבחים אי' אמר אביי. 5) וכ"ה בזבחי' ושם דדייש דישאי וכ"ה במנחו' ושם דשתאי, ובתש' הגי' שם דשתא ובכ"י לע"ז דשיתא ובר"ש לפרה דישתא ועיי"ע דש. 6) ר"ל בע' תרגימא ובתי"ו אי' בש"ס בכ"מ כמו שתראה בע' תרגימא. 7) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ר וב"ר, ובדפ"ר ופיזי פרטיגון ובד' וויניצי והלאה פינדיגון וט"ס הוא. 8) כ"ה לנכון בדפ"ר ואמ', ובדפ' וויני טטריגון. 9) ועיין מ"ש בע' הנ"ל גם בענין הוראה שנית.

דנ"ה: בימי טרגינוס הרשע נולד לו בן בתשעה באב וכו' ובאותו ספור באיכ"ר פסוק על אלה הגי' טרכינוס וכה"ג באסת"ר בריש הפרש' וכן באיכ"ר פ' קלים היו. ושם פ' בלה: ראש זה אספסיאנוס ותלאה זה טרכינוס ועוד עיי"ע אספסיאנוס בח"א, ק"צ. ובראש אסת"ר לא מאסתים בימי אספסיאנוס ולא געלתים בימי טרקוינוס. ובכולם צ"ל טרינוס, טריינוס ואולי בכונה שינו הגי' משום איבה. וכצ"ל טריינוס במקום אדרינוס בגיטין נ"ז: הקול זו אדרינוס וכו' ובהיפך במקום אדריאנוס נשתנה הגי' אספסיאנוס בפסיקת' רב' פ"ל ע"ש.

טרד (מל"ע طرد וכן בל"ס פי' גרש וקרוב למושג דחף drängen, stossen, verstossen וממנו הושאל לבלבול הדעת והיינו לדחיפה ודחיקה ועצירה) בפ' ר"א אומר תולין בגמ' נותנין מים (שבת קל"ט:) טורד אדם חבית ביינה ושמריה [1]) פי' מערבה [2]) ומבלבלה. בפ' גט פשוט בגמ' מי שנמחק (ב"ב קס"ח:) הוו קא טרדי ליה פי' מפצירין [3]) אותו ומבלבלין אותו. בפ' מומין אלו בגמ' זגדום (בכורות מ"ד.) דומעות דולפות וטורדות. פי' "דולפות יותר מדומעות, טורדות יותר מדולפות [ואם כן טורדות שאינו יכול לעצם עיניו אלא בטורה [גדול]" [4]). פ"א פותח וסוגר עיניו ואינו דומם אלא בטרדה [5]). וישלחהו ה' אלהים מגן עדן (בראשית ג', כ"ז) תר"י [ב'] טרד יתיה. גרש יגרש אתכם (שמות י"א, א') תר"י [א'] טיטרד יטרד. גרש האמה (בראשית כ"א, י') תר"י [א'] טרוד. והדלת סגר אחריו (שם י"ט, ו') תר"י טרד בתריה [6]). בויק"ר בצו זובח תודה יכבדנני (פ"ט) (טרדיה) [ט ר ד ה] מ ן ב י ת י ה [7]). ובזאת תהיה בס"פ וזכור את בראך (שם פי"ח) והקב"ה גוזר טרודין [8]) הה"ד (במדבר ה', ב') וישלחו מן המחנה. כי עצר (בראשית כ', י"ח) תר"י [ב'] מיטרד טריד. *[אחי"ה הוראת המלה בעצם הראשון גרש ו ד ח ף כמו בל"ר trudo. וכנ"ה ככר בדנאל ד' כ"ב. כ"ט. ל'. וכן בדרז"ל: קידוש' ל"א סע"א יש מאכיל לאביו פסיוני ומורדו מן העולם וכו' עיי"ע פסיון. מדריש ישו"ט מזמור ל"א טרד אותם מן העולם. בב"ר פרשה ס"ג דריש מהמבאל בת מטרד (בראשית ל"ו, ל"ט) שהיו מטיבין אותה לבעלה ואח"כ טורדין אותה מבעלה. איכ"ר פ' שמעו טרדה חוץ לפלטין. ו ב א ת פ ע ל אִתְטְרִיד תרגום משלי כ"ה, ה' ובהבלעת התי"ו אִיטְּרַד עיין לעיל הדוגמאות וכן בתר"י א' לבראשית כ"ה, י"ב איטרדו וממנו הושאל' הוראת עצירה וסגירה כלומר מגורש מבית ד"מ ירו' כתובות פ"ז דל"א ע"ג תרעה טריד סוטה. איכ"ר פ' רבתי טרד תרעא באפיהון, ושם פ' צדיק: אמרון טרודו תרעין מן דהוון טרדין לתרעיה וכו'. א ת פ ע ל בהבלעת התי"ו תר"י א' לבראשית מ"ט, א' מן ד' אפתח ליה תרעא איטרד מיניה. ועוד הושאל לענין התעסקות sich beschäftigen כלומר נדחק ונדחף ד"מ ברכות ט"ז רע"ב הכא טריד והכא לא טריד. עירובין ס"ח. טרידנא בגירסאי. גיטין ו'. בגירסייהו טרידי. ברכות ל"ה: כי היכי דלא תטרדו במזונייכו. יומ' ל"ה: עני הייתי וטרוד במזונותי . . עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי. בב"ר פפ"ג דרש מטרד (בראשית ל"ו, ל"ט) טרודים היו במזונותיהם. והתואר כמו בל"ס טָרוֹדָא (der Belästigende) סנהד' כ"ו. טרודא הוא דין והשם טִירְדָא ברכות ט"ז רע"ב סוכ' כ"ה. — ועוד הושאל לענין בלבול הדעת כלומ' נדחק ונדחף בדעתו. סנהדרין כ"ו: דרך טורדתו וכ"ה בעירו' ס"ד רע"ב אבל בתענית י"ז: דרך מטרידתו ובכ"י ש"ס מטרחתו וכ"ה בכ"י עירובין וסנה' אצל ד"ס תענית צד מ"ח: נ פ ע ל במד"ר פ"כ עד אותה שעה היה שפוי ומן אותה שעה נטרד. ומזה הענין טורד בשבת קל"ט: כלומר מבלבל ומערב ומנער. ודע עוד כי طرد פי' בל"ע ובל"ם, זלף וזחל fliessen ולפע"ד מזה הענין דולפות בבכורות מ"ד. וכן בנדה כ"ה סע"א ורע"ב שהמים עזין וטורדין אותו פי' מטחין. ואולי בשבת הנ"ל צ"ל טורק במקום טורד והוא מל"ע הרשומה בע' טרק וענינו מ ע ר ב וכן סגר וא"כ טרד וטרק מקרובי ענינים הם] —

טרז (= טריזא לפע"ד הוא מל"ס ترنج או تراشة מין ממיני הקישות eine Art Kürbiss) בפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ס.) כל

[1]) והיא כגי' כ"י מ' רק שם ונותן לתוך המשמרת עם יינה ושמריה ובנו"ג חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת ותיבות של יין ליו' ג"כ בריף וברא"ש ובאו"ז סי' נ"ט עיין ד"ס לשבת צד קס"ד. [2]) וכן פירש"י והובא באו"ז שם. [3]) וכן בפירשב"ם. [4]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיליקא דף ק"ח.) ועפ"ז הגהתי ובפי' רגמ"ה אי' טורדות שדולפות בלא הפסק וזה מ"ש רבינו טורדות יותר מדולפות ועיין פירש"י. [5]) בדפ"ר בטירדה. [6]) וכ"ה במתורגמן ובנו"ג אחד בתרוי. [7]) לפנינו ליו' ונ"ל שהיתה גי' רבינו בס"ם מ' בזה"ל ושמעה קליא דרושא טרדת מן ביתיה אמר לה כן וכן לא אעיילת להכא וכו' והובא אותו הסיפור בענין גדול השלום במד"ר פ"ט וירו' סוט' פ"א רט"ז ע"ד ובילק' נשא רמז תשי"א ובהעתקהה ללשון עבר בד"ר פ"ה אבל בכולם ליו' הוספת רבינו הנ"ל. ור"ב והגריי"ב לא הרגישו בזה מאומה. [8]) בס"ם י"ח אי' טירודא ובב"ר רפ"ב גזר טירודין אבל במד"ר פ"ז מלון של טירודין עיי"ע מלון.

מיני [1]) קישות ישרו לבר מטריזא [2]). פי' מיני הקישות המונחין לזרע ולענין אכילה נאמר שאסור משום מוקצה [3]).

טְרַז (מל"ע طرز mit eingewirkten Borten, eingewirkten, oder gestickten Figuren verzieren) בפרק הזורק בהלכות דעגלות (שבת צ"ח:) דשפי להו עד דטריז [4]). פי' הגאון טירוז לשון פרסי הוא והוא חתיכה מחלוק של אדם שנתפר תחת בית ידו ובשיפולי החלוק הוא רחב והוא נשפע ומתקצר והולך למעלה ונקרא בל"פ טִירוּז [5]) ובלעז נאִירָא [6]) וכן קרשי המקצעות של משכן משפע רחבן לכלות עד כ א צ ב ע. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ה"ב וב"ר וכן מוכח מגמ' ומחי' הרשב"א ז"ל דשפי ליה בטריז כך גרים רה"ג ז"ל ופי' דטריז בל"פ חתיכות בגד שתופרין בשפת החלוק כמין כיס לשום מעות שקורין אלגי"ב והוא רחב מלמטה והולך ומתקצר עד כ א צ ב ע מלמעלה ע"כ וזה קצת יותר מדויק כי טיראז طراز בל"פ שפת החלוק מרוקמת או תפורה בציורים ובשפת החלוק משימין דבר לשמור ונקרא אותו הבגד בל"ע אלגי"ב = الجيب פי' שפת החלוק ומזה הענין הלעז בערוך כי גאירא או גירא הוא לא"ט giro Kleideinfassung ובפי' ר"ה פירוש בלשון ערבי בניקא והוא بنيقة וא"כ כונת דשפי להו עד דטריז (או לפי גי' עה"ק שנ"ב: כי טירזא) והולך וממעט עד כאצבע מלמעלה כדוגמת בגד מרוקם אשר שפת חלוקו הולך ומתקצר. וגי' שלנו כי טורין וכ"ה בילק' תרומו' רמז ש"ע ובכ"י א"פ כי טורי וברש"י כי טורים ופירושו דוחק אבל התיבות מב' צ ד ד י ם חסרו בדפוסי' ראשונים — ומזה הענין גם ערך הבא אח"ז ע"ש] —

טְרְזָיָא (מע' הקודם בל"ע ופ' طراز בגד חשוב מרוקם kostbares, gesticktes Kleid; רֵיש טְרְזָיָא ממונה על אותם הבגדים (Garderobier) בחלומות דהרואה (ברכות נ"ו סע"א) יתיב אפתחא דריש טרזיא דמלכא פי' שומר [7]) המעילים. — (א"ב פי' בל"י מין מלבוש לפרסיים אשר בל"פ כך שמו). *[אחי"ה אולי כונת ר"ב על ל"י τιάρας, τιάρα Tiara, pers. Turban כמו שהעיר על נכון הח' אייזלער בספרו בט"ר ח"ב, מ"ה, וגם הוא העיר כי כונת רש"י במה שפי' "שומר אוצר המלך" על ל"ר thesauriensis ע"ש ויפה העיר לזה גם הח' פערלעס עט"ש קכ"ד והביא גם גי' כ"י בב"נ ושם אי' יתיב אפתחא ד ר י ש ת ר ע א דמלכא הוא ההוא גברא דהוה מ פ ק י ד ע י ל ו י ה ג י ז א ד מ ל כ א וכו' וא"כ גם בעל ההגה הזו פי' ריש טרזיא כפירש"י שומר אוצר המלך (ורש"י לא גרס רֵיש). ובכ"י מ' הגי' אתא ההוא גברא דהוה מיפקד עילויה ש י ר א י ד מ ל כ א וזו ההגה עולה יפה עם פי' רבינו שומר המעילים ומל"פ וע' הנ"ל ועיקר הגי' כגי' רבינו טרזיא או כגי' כ"י ב"נ ריש תרזיא ולא כגי' כ"י פ' תרייא ולא כגי' שלנו ריש טורזינא. וכנ"ה שם ריש (טורזינא) [טירזיא] חזא חלמא א"ל וכו' ואתיוה לריש (טורזיא) [טירזיא] קא קטלי ליה וכו' א"ל אמטו זוזא דידך חרבו ש י ר א י דמלכא ע"כ ופירש"י מעילים של מלך ע"כ וזה הסיום ראיה לפירוש הערוך] —

טְרְזִין, טוּרְזִינָא (לדעת רבינו שומר כלי זין Waffenhüter ולפע"ד מהרכבת שתי מלות פרסיות ترز חופש ועוד زين גזלן וא"כ טורזין חופש הגזלנים Häscher או ترخون צורר הגנבים והגזלנים) בפ' חלון בגמ' כיצד משתתפין (עירובין פ' סע"א) ההוא טורזינא דהוה בשיבבותיה דר' יהודה. פי' שומר כלי זין. ובפ' השותפין בגמ' כמה יהא בעיר (ב"ב ח':) לפרשא לשורא ולטורזינא פי' "לשורא לחזק החומה, לפרשא שקונין סוסים לפרשין כדי שיצאו חוץ לעיר לעיין אם יבואו גייסות. לטורזינא [8]) לצורך קנין כלי זין שנושאין אותן שומרי חומות העיר". *[אחי"ה פירוש האחרון הועתק מלה במלה מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. ואולי כיון לפי זה על מלה פרסית ترى חומה ועל מלת זיין פי' נושאי כלי זין בשמירת החומה. ורש"י לב"ב פי' כמו הפי' הראשון דערוך שוטר כלי זיין ובעירו' הוסיף רש"י לפרש הוא ממונה על כלי זיין העשויין לשמירת העיר ל ה ל ח ם ע ל ה ר צ י ם ע"כ וזה עולה עם גזרת המלה הערבית הרשומה בתחלת הערך ועוד פי' בל"פ ترسانيان מפחיד ומבהל הצרים. ובדפוס שונצ' ברש"י ובגמ' לעירו'

[1]) בכ"י ה"ב ובעה"ק שנ"ב מעי ונ"ל שהוא ט"ס אכן גם ר"ח פי' שריקא סויא דאי' בסמוך בשבת שם ע"י מעי אבטיח וכ"ה בחי' הרשב"א בשם ר"ח ובע' שרק ג' בפתם. אבל בחי' הרמב"ן אי' בשם ר"ח מ י אבטיחין ובש"ס ווילי מי של מיעי אבטיחים — ועיי"ע מלפפון. [2]) וכה"ג בילק' כ"י פ' בשלח; כל מיני קישות שרן לבר מן טריזה ובגו"ג כשות . . מטרווא ובכ"י א"פ כישות עיין ר"ס לשבת צד ק"כ וגי' רבינו נוחה יותר כי המלה הפ' הנ"ל מעידה כי טריזא היא מין קישות והיינו דלעת ועיד עיי"ע השריות בה"ג קצ"ט וע' קישות. [3]) ורש"י פי' משום רפואה. [4]) בחי' הרשב"א לשבת בשם רה"ג ושם כטריז [5]) בכ"י ב"ר טירוז וכ"ה ברפ"ר בע' כיס האחרון. [6]) כ"ה בכ"י ב"ה, ובכ"י ו"ו א' וב' וה"ב גאידא וברפ"ע גירא וגיירא. [7]) בכ"י ו"ו בט"ס שולי ובפי' ר"ח (בש"ס ווילי) גיירא. [9]) בדפ"ר לטור ויינא.

טורזיינא (בב' יודין) וכ"ה ברא"ש. וכתב האו"ז הלכות עירובין סי' קס"ח טורזינא כלומר נטר זיינא שא כליך תרגומו זיינך ע"כ ובגוף הענין פי' כן בעל כ"כ בדברי הערוך זה הפי' ועוד פי' אחר עיין בעט"ש לפערלעס קכ"ה] —

טרח (= תרה עיי"ש ומ"ש) בפ' מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ׳:) מאן נטרח נטרח שמואל ונטרח רב או רב אסי. ס"א מאן נתרה ופירוש בערך ת' [1].

טָרַח (מל"ט ענינו הכביד וכן בל"ע طرح טען משא טְרַח: belästigen, Last auflegen משא כבד ויגיעת נפש Mühe, Last, Belästigung) באלו טרפות בגמ' המסס (חולין נ"א.) טרח טריח לההוא גברא ס"א טרא טריה לההוא גברא ענין טרחא הוא. *[אחי"ה בנו"ג טרייה וכן בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנג' דף ש"י ע"א) טרוי טריוה לההוא גברא כלומר הטרחת פסיעותי בחנם ע"כ ובל"א גרס כן גם בפירש"י ופי' טל' טרייה לרישיה (חולין מ"ה: עיי"ע טר"ה), ובפירוש ראשון גרס רש"י (בדפוסים חדשים) טרח טריח ופי' כבערוך, ועיין בהפשב"ע זה הערך. ודע כי בדפ"ע לי' ס"א כי אם בכ"י ו"ו א' וב' ול"ר. ובכ"י ה"ב מטרה טריה לההוא גברא. וכנ"ה בברכות ז' סע"ב טריחא לי מילתא וכצ"ל בשבועות מ"ה סע"א טריחא ליה מלתא וכ"ה בפי' ר"ח כ"י לשבועות (בקובין כ"י אנג' דף ס"ו.) ובנו"ג טירחא וכו'. נדרים כ"ה. מילתא דלא טריחא. ברכות נ"ח רע"א כמה טרחות טרח בעה"ב וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי וכו', תענית כ"ב. טרחינן ועבדינן להו שלמא, שם כ"ד סע"א טרחנא וטייתינא (כ"ה בכ"י מ"י) חמרא וכו', שם: מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי, יבמות ק"ז. כתובות י'. אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. כתובות ב'. שיה' טורח בסעודה וכו', ושם ג' ס"ע דטריח ליה, ב"ק י"א. כי טרח בדנפשיה טרח. ב"מ פ"ג. וטרחינן כולה יומא. ב"ב ז' רע"א לא טרחנא. הולין ז': קא טרחנא, ע"ז ג' סע"א מי שטרח בע"ש יאכל בשבת מי שלא טרח בע"ש וכו', סוט' מ"ב סע"א ליטרח בנפשיה, מגילה כ"ב: לא בעי למטרח ציבוריא. חולין ס"ג. אורח ארעא למטרח בי חתנא וכו', ישם צ"ד: טריח . . טרחינן, ערכין ט"ז. טרח קמאי, פסחים י"ח: ויש"נ מילתא דאתיא בקו"ח טרח וכתב ליה קרא. — שבת ס"ב לא ליטרח צ"ל ליטהר עיי"ע טהר. ירו' מ"ק רפ"א ד"פ. דבר שהוא טרוה. בהפעיל ואפעל תענית כ"ד רע"א בני אתה הטרחת את קונך וכו', שבת קמ"ה סע"ב סנהדרין ה' רע"ב מטריחין אותי וכו', יומ' ע"ה: אני מטריה אותם, כתובות קי"א. למה הטריה וכו', ב"מ פ"ו: שלא יטריה, תרג' איוב ל"ז, י"א מַטְרַח עיי"ע בהר בח"ב דכ"ד והלאה. ירו' פסחים ספ"י דל"ז ע"ד מה הטורה הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה. ויק"ר אטרח עליה, ושם פכ"ז לא הטרחתי עליכם וכו' — והשם טוֹרַח, טִירְחָא (טוּרְחָא) טַרְחוּת, טוּרְחָנָא ד"מ שבת קנ"ג. כלום יש סעודה בלא טורח, עירובין מ"ג: מ"ק ח': ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד, ירו' תרומ' פ"א ד"מ ע"ד מפני הטורח. סנהד' ק"א רע"ב מכל טורח שטרח בו וכו'. שמ"ר פכ"ז כל טורח הציבור עליו. ב"מ מ' רע"ב איכא טרחֵיה ובע' ברזא א' (בח"ב, קפ"ח) הגי' טירחא. מ"ק י"ג סע"א משום טירחא, תמור' כ"ד סע"א קא טרח טירחא. עירובין נ"ד: משום טרחא דאהרן, שבת י'. טרחותא עיי"ע כרה ומ"ש, ירו' ברכות פ"ב ד"ה. טרחותם מרובה. ב"ר פצ"ד אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד אבל אני יש עלי טרחות של ע' נפש. ויק"ר פ"א משה עסוק בטרחות של ישראל, שהש"ר פ' שימני: הגשמים הללו סימן טרחות הן לעולם. במד"ר פ"ט הואיל ואין לו עלינו טרחות אלא ב' טיפות של נשמים וכו'. שהש"ר פ' כי הנה פסיקת' החודש (ד"נ.) ופסיקת' ר' פט"ו עיקר טרחותא מטרא. פסיקתא ביום השמיני (דקצ"ג.) טרחות הדרכים. פסיקתא שקלים (ד"כ:) ובפסיק' רבתי ספט"ו אין הקב"ה בא בטרחות על ישראל. ובשמ"ר ר"פ ל"ד אי' בטרחות עם בריותיו ועיי"ע טרן א'. ירו' כתובות ס"פ י"ג דל"ו: טרחותהון דתריי, ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד עלת כלתא נפקת טרחותא. ילקוט וישב רמז סוף קמ"ב כל טרחותו של בית היתה מושלכת עליו (ובב"ר פפ"ד חסר). קהל"ר פ' ופניתי וסכלות זו הטרחות. (ועיי"ע טפש) וכן תרג' עמל הכסילים תיגענו (קהלת י', ט"ו) טרחות שטיא דטרח בשטותא ועם הכנוי בתרג' שם ב', י"א; ט', ט' וכן בתרג' ירו' לבמד' י"א י"ב טרחנהון, וממנו התואר טוֹרְחָן טַרְחָן רק בקבוץ ספרי דברים פ' י"ב: טרחכם (דברים א', י"ב) מלמד שהיו טורחנים ויותר נכון גי' הילק' דברים סיף רמז תת"א טרחנין וכ"ה בשט"ר ע"ז בני סרבנים הן, טרחנין הן, ויק"ר רפ"י בני טרחנין סרבנים הן] —

* טרט רבינו הביאו בע' טרטות ע"ש.

---

[1]) בנו"ג. נחרת ורבינו גורס בת"א עיי"ע תרה אולם בכ"י ו"ו א' וב' ל"ר וה"ב אי' ס"א נתרת

* טְרַטֵט (אולי נכון מל"ע طرط מי שיש לו מעט שערות (wenig haarig) תוספ' כלי' ב"מ רפ"ו וקטבליא משיטרטט כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג משירטט ואולי גי' כ"י נכון ומל"ע הנ"ל ועיי"ע טרטף.

* טרטא (?) (שם הפרטי) ויק"ר פ"ז יוסי בן טרטא וט"ס הוא וכן בן טרטס דקצת נוסחאות ובן פרטס ט"ס ועיקר הגי' כגי' הילק' תהלים רמז תשס"ו: בן פטרס וכנ"ה איזה פעמים בירו' עיי"ע פיטרס וע' יוסי.

* טרטיאות (ט"ס א') תחת טיאטריאות עיי"ע טאטרון. ב') תחת סטרטיאות או סרטיאות) בע"ז מ"ב. וחיפה כהן דרכים וטרטיאות אבל בכ"י ש"ס לנכון וסרטיאות והוא בל"ע דרכים עיי"ע אסטרט (ח"א, קע"ד) וע' אסרט (שם ר"ג) ובדף נ'. בע"ז הגי' וסטראות אבל בפי' כ"י לר"ח לע"ז שם (בקובץ כ"י אנג' דף ל"ב.) לנכון וסרטיות וכ"ה בכ"י ש"ס וסרטיאות אצל ד"ס לע"ז צד נ"ה.

* טָרְטִיוֹט (לפע"ד מל"ר tortum = tortus חבל, מיתר מהפעל drehen, torqueo וממנו (Seil, Strick, tortus (funis) שמ"ר פל"ו . . כך ישראל . . כופתין אותם בקולרין ומקיפין אותן טרטיוטין כלומר חובשין אותם בברזל של צואר (Halseisen) collaria וסובבים אותם בחבלים וכ"ה באמת תיכף קודם לזה בשמ"ר ומקיפין אותם בחבלים. ועיין בתנחומ' צו סי' ו' בשינוים.

טְרַטִימָר (מלש' יוני' τριτημόριον ein Drittheil [eines Gewichtes]) בשר, בפ' בן סורר ומורה (סנהד' פ"ח, מ"ב) מפרש בגמ' (שם ע'.) חצי מנה. — (א"ב פי' בל"י חלק שלישי של מנה וחכמי הגמרא אמרו שהוא חצי מנה כי אולי שני מנים יונים היו שלשה של א"י). *[אחי"ה והח' צוקערמאן במאמרו על המטבעות צד ח' הביא לדברי ר"ב ראיה ממנה פשוטה ששוה ק' דינרין אבל מנה אלכסנדרית שוה ק"נ דינרין וא"כ מנה פשוטה היא בערך ב' לג' מול מנה אלכסנדרית ולכן היטב אמר הש"ס כי טרטימר הוא חצי מנה (והוא ½ וחצי Loth לפי חשבונינו) אף אם לפי משפט לשון המלה היונית היא אחת משלישית של מנה. ובירו' סנהד' רפ"ח הל"ו. איתא טרטימר חצי ליטרא הוא אינו חייב עד שיאכלנו מתובל. עיי"ע כב (= קַבַּב) וגי' טרטימר אי' ג"כ לנכון במשניות ובכ"י פ' ובילק' כ"י פ' תצא אצל ד"ס לסנהד' צד ק'. אבל בש"ס בבלי איתא תרטימר ובירו' במשנה תרטימר ועיין תוי"ט לסנהד', ובעל הפשב"ע ע' זה נדחק] —

טרטן (= טרטין לדעת רבינו כובעים או בגד של ראש לנשים Hüte oder Ausgehtuch der Frauen ועיין מ"ש) פכ"ט בכלים (מ"א) נומי הסדין והסודרין [1]) והטרטן, פי' "כמין כובעין" וי"א הוא הבגד שמשליכות הנשים על ראשיהן בעת יציאתן לחוץ. — (א"ב פי' בל"י מין בגד). *[אחי"ה לדעת הח' אייזלער הוא מל"י τιάρας, τιήρης בגד של ראש אצל הפרסיים ולפי דעת החכם פליישער (בהוספות לעמת"ל ללעווי) מל"ע طرطور hohe Mütze וזה עולה עם פי' ראשון שהועתק מפי' רה"ג לכלים והובא בשמו ובשם הערוך בר"ש לכלים. ורמב"ם פי' טרטין הוא פליון [Mütze, pileum] של ראש המטפחת אשר ישימון הנשים על ראשן ע"כ וגי' טרטין הוא ג"כ בפי' רה"ג ובנו"ג טרטון וכ"ה בתוספתא כלי' ב"ב פ"ז הטרטון והפליון של ראש אולי בוי"ו העיקר כי בל"פ سرتان או سرتوك הם חוטין שמשימין על הראש ותהיה אז העתקתה Kopfgewebe וזה הפי' מסכים עם פי' שני בערוך ובעה"ק שנ"ב סיים רנטוך בלא"ש וכונתו Renntuch והיינו Ausgehtuch והבוחר יבחר] —

טרטן (= טוּרְטַנֵי כמו טְרוּטַנֵי בל"י ורו' קו מאזנים (Wagschale, Wage, τρυτάνη, trutina) בפ' המוציא יין בגמ' צרור אבן [2]) (שבת פ"א.) וכי (טרטני) [טורטני] [3]) יכנים. בס"ג דב"ק (קי"ט רע"א) ת"ר שוטרי פירות לוקחין מהן בזמן שהן יושבין ומוכרין והסלין לפניהם [4]) והטורטני לפניהם. ובס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט ע"א) ושל טורטני תלוייה באויר ג' טפחים [5]). בר"ג דפ' כל היד (נדה י"ד רע"א) החמרין מהן רשעין ומהן צדיקין הא דמיכף אותן שמשימין אוכף ויושבין על גביו צדיקין שהאוכף קשה ואינו מחמם. דמטרטן שרוכב כדרך זכר ירך אחד מכאן וירך אחד מכאן רשע שבא לידי חימום. אבל אם יושב בדרך אשה שני שוקיו לצד אחד אינו בא לידי חימום [6]). מטרטן [7]) כמו (שבת הנ"ל) [וכי] טורטני יכנים שמשיקל אחד מכאן ומשקל אחד מכאן. בר"ג דפ' שתי מדות (מנחות פ"ז:) חביתי כה"ג במה (מחלקה)

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו. [2]) וכ"ה במשניות נאפ' ופיז' ובירוש' ואצל הראשונים המצויינים בד"ס שבת צד פ"ו: ובנו"ג צרור או אבן. [3]) וכ"ה בכ"י ו"ו וה"כ וכ"ה בסמוך בערך זה. [4]) כ"ה בכ"י ל"ד וב"ר. [5]) כ"ה בכ"י ל"ד וב"ר, ובדפ"ע חסר ובנו"ג ג' אצבעות. [6]) רבינו הכניס פירושו בציון המאמר וכן פירש"י לנדה. [7]) בנו"ג מטרטין.

[מחלקן] [1]) לחלות ביד או בכלי פשיטא דביד דאי בכלי [וכי] [2]) טורטני יכנים ויכנים כיון דבקללה כתיב (ואכלתם) [צ"ל והשיבו] לחמכם במשקל (ויקרא כ"ו, כ"ו) [3]) לאו אורח ארעא. בפ' אלו נאמרין בגמ' ואלו נאמרין בלשון הקודש [4]) (סוטי ל"ד סע"א) אמר ר' יצחק טורטני וטורטני דטורטני. פי' טורטני בל"י קנה של מאזנים וכיצד נשאוהו הביאו שנים עמודים של עצים [5]) וסירגום בחבלים ונתנו האשכול ע"ג החבלים ונתנו מוטות בקצת העמודים המסורגים בחבלים [נתן] [6]) מוט אחד מן הקצה מזה הראש וכיוצא בו בראש הקצה האחר (נמצא) [נמצאו] [7]) שני מוטות בראשי העמודים המסורגים בחבלים והאשכול נתון ע"ג החבלים ועל כל מוט מאלו המוטות ב' מוטות פחותים מהם מוט בראש זה ומוט בראש זה נמצאו ארבע מוטות בראש שני מוטות הנתונים (בראש) [בראשי] העמודים וכל מוט [ומוט] מאלו ד' מוטות היו סובלין אותו [8]) ב' אנשים נמצאו ח' סובלים האשכול. וזה פי' טורטני וטורטני דטורטני כלומ' מוטות ומוטות על המוטות" [9]). — (א"ב פי' בל"י ורו' פלס. וידוע כי בהתרחק המשקל מן המוט יכריע כמה פעמים כמות משקלו ויש מעשה ערמנות לסבול ולהניע אדם אחד משא אנשים רבים בדרך פלס וזה אמרם טרטני וטרטני דטרטני להורות כובד האשכול). *[אחי"ה ועיין עוד פירש"י לסוט' הנ"ל ובירוש' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד נשתבשה הגי' טורטורין וטורטורי טרוטרין וקצת בע"א בתוספ' סוט' הנ"ל וש"נ הירו'. ובכ"מ אי' לפנינו טורטני וכ"ה בירושל' שקלים ספ"ו ד"נ: כמין טורטני ובתוס' כלים ב"מ רפ"ב קנה לטורטני. ושם: טורטיני שיש בה בית קיבול וכ"ה בפי' רגמ"ה לב"ב ולמנחו' כ"י הנ"ל ושם ושם מבואר ע"י משקל אבל עיקר כתיבת המלה הוא בת"כ קדושי' בפרק ח' פרש' ט' במישקל (ויקרא י"ט, ל"ה) זו טריטני (ובילק' קדושים רמז תרי"ז הגי' טורטני), ובכ"י ב"ר סיים: ובל' ישמעאל קרצטון ובלי ספק שייך למברך הסופר ול' בישאר כ"י ובישט"ט לב"ב פ"ט: מצאתי בל"ע אלרנא"ן ובכ"כ ע' טרטן אי' בל"ע כרסיית' ולפע"ד כולם בישבוש וצ"ל קיסטוס והוא בל"ע ופ' قسطاس, قسطاس פי' מאזנים ומלה הרישומה בישט"מ אולי נשתבשה מן ל"ע طرازدان ובל"פ ترازودان ג"כ קנה מאזנים, ומהשם נבנה הפעל טִרְטֵן לפי גי' רבינו או טַרְטֵין לפי גי' הש"ס (נדה י"ד.) פי' מל"י τρυτανεύω והביא רבינו המלה בע' אברוורי ובע' חבר] —

* טרטין (לפע"ד מל"ע تُرْطُبَّة איש בזוי ונמאס (gemeiner, verächtlicher Mensch ספרי בהעלתך פ' פ"ו אם כך היו בני הדיינים עושים ק"ו לשאר הטרטין פי' אם כך היו עושים בני חשובים שאוחזים נשים מן השוק ומענים אותן (עיין בראשית ו', ב') ק"ו אנשים פחותי הערך ובזויי העם ובילק' הגי' לשאר בני אדם.

* טְרִיטָא בל"י τρίτη שליש Drittheil עיי"ע אזיא בח"א מ"ט וש"נ החלופים, ועיין עוד ע' הבא אח"ז.

טְרִיטוֹן (מע' הקודם בל"י τρίτον שליש) ירו' דפסחי' בפ' ואלו עוברין (פ"ג ד"ל.) [ר' אבון] הורי לטחוניא מיתן טרטון [צ"ל טריטון] דמוי בגין מודיה פי' בל"י שליש.

* טרטים (?) בקהל"ר פ' טובה חכמה ואתי מן טרטים כ"ה בדפוס אמש' ובמ"כ גרס טרסים וצ"ל טרסים ועיי"ע טרסי וע' טרסים.

* טרטיסאות (?) בשו"ט מזמור י"ח פ' ותגעש משובש מן טיאטריאות עיין ערך טאטרון.

* טרטף (?) בתוספת' כלי' ב"מ רפ"ו איסקורטיא משישטרטף וקיטבליא משיטרטט כ"ה בכ"י ארפ' (בהוצ' צוק"מ צד 584) ונ"ל שעיק' הגי' כגי' דפ' זאלקיעוו: משישוטף ואז גי' משיטרטט בלי ספק ג"כ משובשת וצ"ל משימורט והוא מל"מ ולע' וס' וענינו העדרת שער. ועיין עוד ע' טרטט. ועוד עיי"ע שטף ומ"ש.

טַרְטְקַל (מל"ם טְרַטְקְלָא ענין כלי מעשה רשת ועבות Flechtwork, Netz-work ועיין בסוף הע') תרג' פחם לגחלים (משלי כ"ו, כ"א) טרטקל לגומרי. *[אחי"ה וכן מעתיקה הפשיט' וגם ע"י מלה זו העתיקה מרחשת (כויק' ב', ז' ז', ט') ולדעת מיכאעלים מל"ר craticula ולדעת לעווי נשתבש מל"י ורו' ...

[1]) וכ"ה בנוסחי' ובפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגי' דף ל"ג.). [2]) וכה"ג בפי' רגמ"ה הנ"ל וכ"ה ברש"י למנחות ונדה הנ"ל. [3]) וכן הובא המקרא לנכון בפירגמ"ה ובפירש"י. ואולי צ"ל ואכלו לחם במשקל (יחזק' ד', ט"ז) ובדפ"ר בטעות ונתתי לחם במשקל. [4]) כ"ה לנכון בכ"ה ו"ו ובדפ"ר, ובדפ' וויניצי' בטעות א"ר וברפ' אמי אמר רבי בלי תקודש. [5]) בפי' ר"ח הובא בתוספ' לסוט' ד"ה טורטני חסרו שתי מלות ושם רק שני עמודים. [6]) כ"ה בפי' ר"ח. [7]) וכ"ה בפי' ר"ח. [8]) בפי' ר"ח טעונים אותן. [9]) כל הפי' הזה הובא בתוס' הנ"ל בשם ר"ח ז"ל וכבר רמזתי על זה במבוא לחלק א' צד XIII וציור לפי' הנ"ל עיין בחכמת שלמה לסוטה שם.

κάρταλος cratallus פי' סל והוא טרסקל עיי"ע פי' סל. והנכון כי הוא מל"ר Netzartigēs, reticulum עיין עט"ש לפערלעס נ'] —

טרטות (= טרוטות א') מל"ע ثرط זבל ולפלוף וצואה שבעין = ظرياطة Eiter, Augen-schmutz = triefäugig ב') מל"ע طريدة ארוך או מל"ר teres, etis עגול נוטה קצת לארוך länglich-rund) בפ' במה מדליקין בגמ' מכבה (שבת ל"א רע"א) מפני מה עיניהם של תרמודיים [1]) טרוטות [2]) א"ל בני שאלה גדולה שאלת [3]) מפני שדרין בין החולות. בגמ' דפ' ר' אליעזר בנדרים (ס"ו:) שמא עיניה יפות [4]) טרוטות הן. בחלק בגמ' גחזי (סנהד' ק"ז:) [5]) ובפ' עגלה ערופה בגמ' זקני אותה העיר (סוט' מ"ז.) עיניה טרוטות [6]). ובפ' מומין אלו בגמ' זגדום (בכורות מ"ד ע"א) טרוטות דמרמצן עיניה [7]). פי' שעפעפיו סגורות [8]) ואינן פתוחות אלא מעט — במכילתא וישבו ויחנו לפני פי החירות (שמות י"ד, ב') מה חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות [9]) לא טרוטות [10]) אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות. בפ' ב' במדות [11]) (מ"ה) לא היו טרוטות אלא מוקפות כחצי גורן עגולה. ס"א תרוטות בע' ת'. — (א"ב פי' בל"ר עגולים ובפרט אם נוטים קצת לאורך). *[אחי"ה ודע כי שתי הוראות נכללו במובן זו המלה כי בצירוף עין ענינה לפלוף וצואה שבעין מל"ע הנ"ל ועוד הפעם אי' בתענית כ"ד. כל זמן שעיניה יפות אין כל הגוף צריך בדיקה עיניה טרוטות כל הגוף צריך בדיקה ובכ"י מ' וב' וברש"י ובע"י הגי' אין עיניה יפות (ר"ס צד ע"ב). וכתיבת המלה או בט"ת או בת"ו (וכ"ה בתוספ' בכורות ס"ה עיניו טרוטות ובכ"י אירפ' תרוטות) תתכן לפי גזרתה מל"ע הרשומ' תחת סוג הוראת א'. ולכן דרש בשבת שם תרמודיים מפעל ערבי نمش כלומר מי שיש לפלוף בעינו ומזה عين نمدة לפלוף העין וא"כ שאל היטב מפני מה עיניהם של תרמודיים טרוטות. ומזה הענין דמרמצן עיניה ג"כ מפעל نمش כלומר עיניה טלפלפות והוא ממש הוראת טרוטות ותיבות דמרמצן עיניה ליתנהו לפנינו ונראה שמגליון באו לפנים להורות מהו טרוטות ובע' צרן לי' בערוך. אבל רבינו הבין מלת מרמצן מל"ע نمس שפי' סגר ומכסה לכן באר סגורות ואינן פתוחות ולא נלפע"ד. ורגמ"ה לבכורות כ"י הנ"ל פי' טרוטות: עגולות וכן פירש"י בחד לשון לבכורות ולסנהד' ולסוט' הנ"ל וכן פירש הר"ן לנדרים. וזה הפירוש עולה יפה רק בהוראתה השניה במכילת' ובמדות ומגזרתה תחת אות ב' ורע"ב פי' למדות ארוכות ובעלי זויות. והנכון ארוכות נוטין לעגולות. והתוספו' לבכורות מ"ד ד"ה עיניו הוסיפו לפירש"י עוד: כמו כי תרוטה בסנהד' ק"ז. וצ"ל בסנהדרין מ"ב. וגרסו כמו בב"ק צ"ז סע"ב אפי' כי נפיא . . אפי' כי תרטיא וכו' אבל אין זה נכון כי הוא שייך לערך תרט ב' ע"ש וכבר עמד על זה בעל כ"כ ע"ש] —

* טַרְטַר (מל"ע طرطر פי דבר ומכריז reden, an-zurufen) שו"ט מזמור צ"ג פ' אף תכון: קולו של הקב"ה היה מטרטר לפניהם שנא' (תהלים כ"ט, ג') קול ה' על המים וכו' פי' היה קורא ומכריז לפניהם. ואולי האציל בעל המאמר את המלה מהשם מיטטרון כי בב"ר פ"ה אי' נעשה קולו של הקב"ה מטטרון על המים. ובע' מטטר ארחיב דבורי בעה"י.

* טורטורין ט"ס עיי"ע טרטן ב'.

* טְרִי נתקצר מן טריתא עיי"ע טרית.

* טְרִי = טרא עיי"ע טר ב' וטר ה'.

* טַרְיִי (שם הפרטי) שהש"ר פ' הנך יפה רעיתי ופ' הנך יפה: רבי טריי.

טַרְיָא (לדעת רבינו מין פרי אולי מל"פ تير פי' פרי תמרים ובל"ע صرى פירוש מי תמרים שאינם מבושלים ואדומים הם ועוד עיין בפנים) בס"ג דפ' הבונה (שבת ק"ד:), ובפ"ב דגיטין בגמ' בכל כותבין (י"ט.) במי טריא ואפצא [12]). פי' פרי ששמו כך. *[אחי"ה וז"ל רש"י בשבת: י"א מן פרי וי"א מי גשמים ע"כ ובפי' לגיטי' כתב וז"ל במי טריא מי גשמים לש' מורי מי טריא מים ששורה בו פרי שהוא כעין עפצים ע"כ. ואולי לפי' פי' זה כיון על מלה ערבית يرى פי' לח

---

[1]) באה"ת שדומריין וצ"ל טדומריין והוא אנשי עיר תַּדְמֹר של מקרא במדבר סורי וטעם השנוי לתרמר עיין בסוף הערוך. [2]) בנו"ג תרוטות. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ר ה"ב ב"ר. [4]) בנו"ג נאות. [5]) כל הענין הובא בר"ס לסנהד' צד ק"ע אבל נשמט מן הצענזור בדפ' באסיליא ובד' החדשים ושם אי כמה יפה אכסניא זו א"ל (ישו, כ"ה בכ"י) רבי עיניה טרוטות וכו'. [6]) גם בסוט' נשמט הענין בדפ' תהד' והובא בקונטרס למלאות חסרונות הש"ס. [7]) בנו"ג תרוטות ושתי המלות דמרמצן עיניה חסרות וכן לי' בע' צרן ובפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ק"ז סע"ב). [8]) בדפ' אמ' ופראג בטעות חגורות. [9]) בכ"י ו"ו גדודיות [10]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בילק' ובנו"ג תרוטות וכ"ה בשאר כ"י ערוך. [11]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובדפ"ע נשמט בטעות. [12]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב.

ולחלוחית וכן ענין تس בל"פ ובל"מ טריה, אבל אפצא מעיד כי טריא מן פרי הוא ואולי תמרים אשר במימיו השתמשו מקדם לכתיבה, ועוד פי' تيس בל"פ ניץ של נרקים Narziss וגם במיץ שלו היו כותבים. ועוד הוראת تيرغ שחור ופסולת היין היינו שמרים Weinhefe והיו כותבים בו בימי קדם לפי עדות פליניאוס ל"ה, כ"ה ע"ש היטב] —

* טִרְיָיא, טִרְיָיה, טוּרְיָא (שם מקום אולי אחד הוא עם שם העיר Tireh בין עכו ולישפרעם או Turia בדרומו של הר הכרמל, עיין נייבויער גיאגראפיא ר"ז) ירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג אבא הושעיא איש טרייא ובב"ר פנ"ח ובילק' שה"ש רמז תתקצ"ד ובקהל"ר פ' וזרח, ילק' יהושע רמז כ"ו איתא איש טריא ובויק"ר רפ"ל איש טיריא ובשהש"ר פ' מים רבים ר' אושעיא איש טרייה ובפסיקת' דר"כ ר"פ כ"ח: איש טירייא, ילק' ריש חיי שרה רמז ק"ב איש טרייא, ובמד' שמואל ס"פ ח' איש טרייה, ובירושלמי ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג איש טורייא. — וכנ"ה תוספת' ס"פ י"א ישעיה איש טיראה ובכ"י אירפ' טיריאה.

טְרִיָה (פי' בל"י τρία שלש drei) בב"ר פ' אקרא לאלהים עליון (פצ"ח) . . מהו טריה (שופטים ט"ו, ט"ו) בר תלתא יומין כן פי' בל"י ורו' שלשה [1]).

טְרִייַאקוּנְטָא (בל"י τριάκοντα שלושים dreissig) = (סנהדרין) [צ"ל בבא בתרא] דירו' פ' גט פשוט (פ"י ד"יז ע"ג) ומר עם טרייאקונטא פי' בל"י שלושים. *[אחי"ה כך היא הצעת המאמר עם התקונים הנחוצים: שטר נפק ר' חונה לר' שמי אוגרוי [וצ"ל אוגדוי] מחיק קונטא לא מחיק א"ר חונה לר' ישמי פוק חמי עד ההן אהן קונטא משמש נפק ומר עם טרייא קונטא [צ"ל טרייאקונטא] מי נפק אמר הדא מיבעי מיתגרא תלת [צ"ל תלתין] אפסדת עשר [צ"ל עשרין]. וזה פתרונו ר' חונה הוציא שטר לר' שמי אשר בו היתה נמחקת כלומר נגרדה תיבת אוגדוי ὀγδοή שענינו בצירוף קונטא = ὀγδοήκοντα שמונים. ויען שנשאר רק סוף התיבה קונטא = κοντα לכן צוה לר' ישמי לעיין מאיזה מספר משתמשין בל' יון בהרכבת קונטא והשיב שמחשבין עם טרייאקונטא שמתחילין להרכיבו עם מספר שלושים. ביציאתו אמר ר' חונה המזייף כיון להרויח שלושים והפסיד עשרים. כי קרוב הדבר שבתחילה היה כתוב בשטר פנטיקונטא πεντήκοντα כלומר חמשים וזייפו לאוגדויקונטא ὀγδοήκοντα שמונים ומחק תחלת התיבה ונשאר רק קונטא לכן פסק ר' חונה לפי הכלל כל מה שאת יכול לתלות במחק תלה (ירו' ב"ב שם) כי ערך ושויו של שטר יהיה רק שלושים סלעים כלומר מספר היותר קטן בהרכבת התיבות עם קונטא והיינו טרייאקונטא וא"כ המזייף שרוצה להרויח שלושים (כי זייף פנטיקונטא לאוגדויקונטא) הפסיד עשרים כי אף סך הקצוב בראשונה לא יוכל לגבות וגובה תחת פנטיקונטא רק טרייאקונטא. ועיין מה שהביא ה' לעווי בע' אוגדוייקונטא בשם בע"מ דרכה של תורה] —

טַרְיוֹן (לדעת ר"ב תכלת? ולפע"ד מל"פ ثريا פנינים יקרים ומבריקים leuchtende Edelsteine) מדרש ב"ר פ' ויבא יעקב שלם (פע"ט) במאה קשיטה (בראשי' ל"ג, י"ט) א"ר סימון קו"ף קמליא, סמ"ך סלעים טי"ת טריון, פי' בל"י ורו' גוון תכלת. *[אחי"ה אולי כונת ר"ב על ל"י ורו' αἰθέριον, aetherium פי' גוון שמים והיינו גוון תכלת אבל אין נ"ל כי מה ענין תכלת מבלי שיתבאר איזה חפץ עיין המשביר לכן הגיה טרגון ומפרשו ע"י τράγος, Bock. ולפע"ד הוא מל"פ הנ"ל שפירושו אבן טובה ומבריקה ונעתק מל"ע שעצם הוראתה כוכב כימה והושאל בל"פ לאבנים יקרות ופנינים טובים ומזהירים. ובילקוט וישב רמז קל"ג הגי' ט ט ר ו אולי הוא τετρᾶς מין מטבע ובמעריך כתב ר"מ לונזאנו הגי' טירון ופי' כרים ואלים] —

טַרְיָינָא מל"פ تريان נעתק לל"ע طريان וכן לל"ס טַרְיָינָא סל נארג ein geflochtener Korb בפ' האשה בפסחים (ס"ח רע"א) עולא איקלע לפומבדיתא קריבו ליה טיריינא דתמרי. פי' היא צנה היא כלכלה. *[אחי"ה ובתעני' ט': הגי' באמת: צנא דתמרי. ובע' טרסקל הביא רבינו שהוא לא"ר טיריינא ויש לו מכסה עור. אם נבטא את המלה במשקל ארמי אז עיקר הכתיבה טַרְיָינָא וכ"ה בע' טרסַקל בכ"י ל"ד אבל הכתיבה בשני יודי"ן מורה למשקל ערבי ופרסי ויו"ד אחד לאריכת ההברה עומד וקצת תימה על הנ' ש"ר בתולדות ר"ן בעל הערוך שכתב בצד כ"ב אות ה' כי ערך טיריינא לא נמצא כלל בשום מקום!] —

טְרַיָינָא (של טריינוס trajanisch) [דינר] הדריינא טריינא [2]) שיפא (ע"ז נ"ב:) כבר פי' בע' הדריינא [3])

[1]) ואה"כ דרש המלה העברית מל"י הנ"ל ועיין מ"ש בע' גָּוָן (ח"ב, מ"ב). [2]) כ"ה בכל כ"י ערוך בשני יודי"ן וכ"ה בע' הדריינא, ובדפ"ע בכאן ביו"ד אחד. [3]) עיי"ע חבא אחיו.

* טְרַיָינוּס, טִירְיוֹן (Trajanus) הוא המלך הרומי האכזר הרודה על בני ישראל בפרך. ירו' תענית פ"ב דס"ו. בתרין עשר ביה (של אדר) יום טיריון יום שנהרג לוליינוס ופפוס. מגילה תענית פי"ב יום טוריינוס. תענית י"ח: יום טריינוס ושם גם טוריינוס. ובירו' מגילה פ"א ד"ע ע"ג יום טיריון ושם גם: טירון. ועוד נמצא השבוש טְרַגִינוּס עיין ערכו.

טרכן (= טַרְכְּנוּתָא או מל"ע طرح ענין הרחקה והשלכה או מל"י ταραχή, τάραχη מהומה ובלבול (Verwirrung, Unordnung ופה חלק יעשה מדחה (משלי כ"ו, כ"ח) תרג' ופומא דפליג [1]) יעביד טרכנותא. — (א"ב פירוש בל"י מהומה ובלבול). *[אחי"ה להעתקת מ ד ח ה ע"י טרכנותא (או כס"א במתורגמן טרכונתא) היטב עולה הפי' מל"ע הרשומה כי פתרון המלה הערבית הנ"ל ג"כ דחיה הרחקה והשלכה הוא. אבל מל"י הנ"ל הועתק גם לל"ס כי גם בפשיטא לזה המאמר איתא ופומא ט ר כ נ א עבד שגושיא. וכן תרגום מרדף (משלי י"ט, ז') דטרכן לפי גי' המתורגמן, ובנו"ג דטריך. ועוד עיי"ע טרכסיו] —

☞ טְרָכוֹנָא (Τραχωνίτης) מחוז בלבנון ונאצל מן τραχών וכן בל"ע تراك (rauh תרג' כל חבל ארגב (דברים ג', ד'. י"ג, י"ד) כל בית פלך טרכונא. פי' שם מחוז בל"י. *[אחי"ה וכן בתר"י ב' לבמד' ל"ד, ט"ו טרכון זמרא. וכן ובירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ג טרכונא דמתחם לבוצרה. ספרי עקב פ' נ"א וטרכונא דנימרא דבתחום ביצרא ובתוספתא כ"י אירפורט שביעית פ"ד (כהוצאת צוקערמאנ' 66) טרכונא דבתחום בצרה. ובילקוט עקב נשתבש טרגונא] —

* טְרְכוֹנָא (מל"פ خانه חצר וארמון המלך (Hof, königl. Palast באסתר שני א', ב' כנו טרכוניה בבית מלכותיה. ושם פ' ביום: מותבת בנו טרכונא דמלכותא דילי. פי' טרכונא בל"פ ארמון בית המלך וט' במקום ד' (פערלעס עט"ש מ"ג) ועיין ג"כ מה שפירש"י למ"ב ט"ו, כ"ה. ועוד לדברים ג', ד'.

* טרכינוס. טרכיגי נשתבש מן טרגינוס, טרגיגי ע"ש.

טַרְכְסִיד (כנראה הורכב מן ל"י τραχύ חזק כסלע stark, hart felsig ומן סיד ועוד נ"ל שהורכב מן טרכי בל"ע صاروج ובל"פ سارنج Kalk ומן סיד) בפ' המוציא יין בגמ' חול גס (שבת פ'.) ובס"ג דחזקת הבתים (ב"ב ס'.) מפני שהוא טרכסיד. פירוש מין אחד ממין סיד ומעולה ממנו וטחין אותו למעלה מן הסיד ובלשון ערבי א ס פ י ד א ג. *[אחי"ה כ"ה לנכון ככ"י ב"ר (ובפירוש ר"ח שבת בט"ס אספיראט) והוא ל"ע ופרסי اسفيداج מין סיד מעולה ממיני הגיפס ועיין עוד על זו המלה בע' אספריכא (ח"א, ק"ו) וא"כ נוכל להעתיק טרכסיד ע"י Gypsart. ובכ"י ו"ו א' וב' וה"ב אי' ספידן ובדפ"ע ספידן אלפראג. ואין לו פתרון והנכון כבכ"י ב"ר — וכנ"ה בתוספ' סוט' פט"ו עירב בו חול הרי זה טרכסיד ובכ"י ו"ו טרכי סיד ובכ"י אירפ' טרכיו סיד וזה מראה אמתת הגזרה מל"ע ופ' הרשומה בתחלת הערך וא"כ טרכי אחד הוא עם סיד והוכפל כדי לחזק הענין] —

* טַרְכְסִיו (אולי צ"ל טַרְכְסִין מל"י τάραξις מהומה ובלבול (Unruhe, Verwirrung שמחו' רפ"ח לא היו בו לשון בוטחות אלא טרכסיו וצ"ל טרכסין פי' לא היה בשעת פולמוס שערבב את העולם בטח ושאנן כי אם מהומה ובלבול והוא כמו טרכנותא עיי"ע טרכן. וה' לעווי הגיה תחת טרכסיו: טרכסיד ואין לו מובן.

טְרָכְסִימוֹן (מל"י τρώξιμον מה שנאכל חי ובפרט נקרא כן ירק עולשין Endivie. ועוד לפע"ד טרכסמון = טרקסמון מלש' יוני האמצ' τρέξιμον, τρέξιμα (Meurs. 574) Laufbahn, (Fahrweg בר"ג דפרק כיצד מברכין (ברכות ל"ה:) ובס"ג הזורק גט לאשתו (גיטין דף פ"א.) דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהם דרך טרכסמון כדי לחייבן במעשר והיו פירותיהן מתברכין. פי' דרך שערי גנות ופרדסים ודרך הרבים שבכך מתחייבין במעשרות ולא היו מערימין עליהן — ובריש ויק"ר (פ"ג) פ' טוב מלא כף נחת: הושיט לו אגודה של טרקסימא, דאלמא טרקסימא [2]) ירק הוא, וטרכסימון דרך (פירות) [צ"ל ירק] [3]) וזה מעשר הוא מעשר שני שנא' בו (דברים כ"ו, י"ג) בערתי הקדש מן הבית, וגם מעשר ע נ י [4]) כמו כן אבל מעשר ראשון חייב בגורן. ירו' בריש כלאים (פ"א דכ"ז.) עולשין טרוקסימון [5]). כחלוטות דמגילת איכה (פ' רבתי) חד ק נ ה ו כ ר י ש י ה [6]) חד טיסרא [7]) דטרוכסימון [8]). — (א"ב בל"י שם

[1]) כ"ה כדפ"ר וכ"ה לפנינו בתרגי אבל מדפי פיזי והלאה דפליט. [2]) בדפ"ר שתי פעמים: טרסקימא. [3]) עיין מ"ש למטה. [4]) כ"ה לנכון כדפ"ר וכ"ה בעי' דגן ע"ש. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בירו', ובכ"י ו"ו טרקסימון וכ"ה בדפ"ע בעי' עלש אבל בע' הנזכרתי בדפ"ע בט"ס טרוסקימון, ובכ"י ל"ד טרוכסימון. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר. [7]) בכ"י ל"ד ניסרא, ובכ"י ו"ו מצרא. [8]) בנו"ג עיין קניא וכ"ה מיסרא ד ח ס י ן.

כללי לדבר מוכן לאכילה ובפרט נאמר כן על ירק עולשין והנדבי). *[אחי"ה דברי ר"ב כנים בענין ציונים האחרונים אשר בהם טרקסימא או טרוכסימון מין ירק הנ"ל הוא וכן נזכר אצל סופרים יוניים (τρόξιμα) [τρώξιμα] יחד עם σερῆς היינו הנדבי (עיין רימ"ז בט"ר ח"ב קפ"ד) אבל בציונים הראשונים דרך טרכסמון או טרקסימון אי אפשר לפרש כבערוך וגם דעת רימ"ז כי τρόξιμον גן ירקים הוא בלי הוכחה היא. אבל האמת כי רבינו חבר יחד ענינים שונים לערך אחד כי בברכות ובגיטין פירוש טרקסימון (ובכ"י מ' בשני מקומות טרסקמון ובכ"י ב' טריבסמון וצ"ל טרקסימון או טריכסמון) דרך כבושה מקום שעגלות ילכו שם ועניני דורות הראשונים הביאו פירותיהם בדרך המלך בגלוי ולעין רואים. ויפה פירש"י לגיטין דרך הכבושה אבל גזרתו מן טרקסין (יומא נ"א: עיי"ע לא נכונה. ובתוספו' שם ד"ה טרקסמון הביאו פי' הערוך בנוסח' אחרת ועיין עוד חי' המהרש"א לגיטין שפירש דברי התוספ' אליבא דרבינו אבל סיים ופירושו שם מגומגם ע"כ ובתוספ' הרא"ש (בספר ברכה משלשת כ"ב) כתוב וז"ל: ובערוך פי' טרקסמון כלומר דרך ירק (וכצ"ל בערוך במקום פירות שהסגרתי) שכן אין מקפידין להכניסו דרך הבית לפי שאינו חייב במעשר ע"כ וסיים: ולא נהירא דירק נמי חייב במעשר דרבנן ע"כ ועוד ביתר ביאור עיין תוספות ר"י החסיד (שם כ"ב) ועוד בע' דגן ומ"ש. ובהפשב"ע בהוספות לח"ב אחרי שהביא את התוספ' ומהרש"א כתב וז"ל ובערוך שלפני לא מצאתי מלת טרקסמון לפי שעה עכ"ל וזה חידוש כי באמת אי' בע' הנוכחי ובע' עלש ועיין שריד שבערכין ואין שום חילוק בין כתיבה בקו"ף או בכ"ף — וכן בענין הוראת מין ירק הנ"ל אי' ג"כ איזה פעמים בירו' בלי חילוק הכתיבה ד"מ: ירו' שבת פ"ז ד"י. גרגר (טריקסימון) [טרוקסימון] וכו' ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט רע"ג בעולשין טרוקסימון (וכ"ה בירו' כלאים הנ"ל בערוך). אבל בירו' פסחים ספ"ד דל"א סע"ב ורע"ג הגי' טרוכסימון וכן בתוספת' מכשירין פ"ג ירק הנמכר עם טרכסימון לפני חנוני. והקבוץ תוספת' תרומות רפ"ד הקישואין והדילועין הטרכסמין ובכ"י אירפ' הטרקסמן וצ"ל הטרוקסימין. — והדין נותן שהוצרכנו לחלוק את הערך לשני ערכים לולי דעת רבינו כי אין חילוק ביניהם, ובאמת בכל כ"י ערוך בע' אחד נכלל. ואני התויתי קו הישר להפריד בין הדבקים, ודו"ק] —

* טריכסון עיי"ע טרקסין.

* טְרַכוּשׁ, טְרַכֵשׁ (לפע"ד ט"ס וצ"ל טְרַבוּשׁ = תְּרַבּוּס מל"י τραπέζα שלחן וכן משטח של עץ (Tafel, Tisch, Fläche, Platte בתוספתא כלים ב"ב ספ"א טרכוש שעשה לו עץ כמין שרתוע להיות אוכל עליו טהור עשה לו עץ רחב וכו' ובכ"י אירפ' טרקוש אבל בתוספ' כלי' ב"ב רפ"ג גם בכ"י אירפ' טרכש חלק וטבלה חלוקה שנפלו משקין . . שלחן שנפלו משקין וכו' מזה תראה כי ההמשך אינו סובל אלא כלי כמין שלחן וכן בתוספ' כלים ב"ב ספ"א נזכרה המלה עם הספסלין. ולדעתי אחת היא המלה עם תרבוס שהובא בכלים כ"ד מ"ה ג' תרבוסין הן וכו' ע"ש ופי' הר"ש מיני ארגזים והן של עץ וי"א של עור וזה הפי' נעתק מלה במלה מערוך ע' תרכוס אך הוא גורס בטעות בכ"ף ועיקר הגי' בבית וכן הוא בפירוש רה"ג לכלים שם ופירשו על ידי דורג בלשון ישמעאל והוא درج פירוש ארגז. וכן היה נבוך הרמב"ם בגי' כי בפי"מ היטב גרס בבי"ת ובחיבורו הלכות כלי' פכ"ז הל"ה גרס ג' תרכוסין וכו' ועיקר הגי' בבית וכן טרכוש, טרכש צ"ל טרבוש והוא = תרבוס מל"י הנ"ל פירוש שלחן ומשטח של עץ וכתיבה היותר נכונה תמצא בע' טרפיז. וה' לעווי טעה בגי' ופי' המלה וככר השיג עליו ה' פליישער אבל גם הוא לא מצא ידו כפירושה.

* טרלוסה (שם מקום) ירו' תענית פ"ר דס"ח סע"ג ורע"ד איכן שרפה (אפוסטומוס את התורה) . . במעברתא דלוד ורבנן אמרי במעברתא דטרלוסה, ונראה שהיתה קרובה ללוד.

* טֵרִים = טֵירָם מל"י τὰ θερμά Warmbäder וכ"ה בל"ס טִירְמָא פי' מרחץ של מים חמין ורבינו הביא המלה שלא במקומה בע' טר ד' ע"ש.

טְרִימָא (מל"י τρίμμα eine aus geriebenen Früchten bereitete Speise (oder Trank) בפ' כיצד מברכין בגמ' דסמוך שעל הפת (ברכות ל"ח.) טריטא מה היא פירוש טרימא דקורטמי מבשלין הכרכום במים [1]) דשושיטי מבשלין השומשמין במים ואוכלין אותו, דפורצני שורין הזגין של ענבים במים ויש בו טעם יין ושותין אותו. בפ"ב בתוספת' דמעשר שני (רפ"ב) אבל שוחקן ועושה אותן טריטא של תמרים [2]) לוקחין גופן של תמרים כמות שהן וטורסין [3]) אותן ומוציאין גרעיניהן ולישין כהן שוטשטין וכיוצא בהן והן

[1]) מכוה שלא פי' רבינו גם דתמרי יש"נ: שלא גרס או דתמרי כראי' לנכון בכ"י מ'. [2]) לי' לפנינו ברפ' ולא בכ"י אירפ'.
[3]) כ"ה בכ"י ח"ב וכ"ה באו"ז הלי' סעודה סי' קס"ו בשם הערוך וברס"ע שאין טורסין.

חלישתא [1]. — (א"ב פי' בל"י דבר מעורב וטרוף יחד הן לאכול הן לשתות ונקרא בשם זה מין רקיק). *[אחי"ה כיון לאמת, אבל היה לר"ב להעיר כי דרך טרימא להיעשות מתבלין ועומדת לאכילה או לשתיה כהוראת המלה היוני' הנ"ל וראיה לזה מתוספתא מ"ש הנ"ל וז"ל אבל שוחקן ועושה אותן טרימא בתבלין מותר מפני שמלאכתן וכו'. ורש"י פי' טרימא כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק ע"כ ובשט"מ (כפ' ברכה משולשת י"ח:) הוסיף עוד: מלשון מכה טריה!] —

טַרְמִיטָא (מל"י τεραμότης מן τεράμων weich, zart gekocht מגולגלת ומבושלת רכה) בפ' הנודר מן המבושל (נדרים פ"ו, מ"א) ומותר בביצה טרומיטא. פי' בגמ'. — (א"ב פי' בל"י ביצה מגולגולת וצלויה והיא רכה). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י הנ"ל ולזה עולה יפה גי' המשניות טרמיטא וכ"ה בשט"מ בגמ' נדרים נ': ושם הגי' טורמיטא וצ"ל טירמוטא אולם לגי' רבינו מסכים הירו' נדרים רפ"ו דל"ט ע"ג ושם מפורש טרומיטא רופיטון והוא ל"י ῥοφητόν כלומר צלוייה רכה כ"כ שיוכל לגומעה leicht schlürfbar וא"כ יפה עולה עם גזרת הנ"ל בתחלת הערך, ורמ"ל והח' לעווי פי' ע"י τρομητόν פי' רעודה zitterndes ואין נ"ל. ופי' בגמ' (נ':) עיין באריכות שם לכן לא הביאו רבינו ואולי כיון על גמ' דירוש' ותיבה זו נשמטת. ובגוף הענין פי' הרמב"ם כמו בירו' עיין בפי' תוי"ט לנדרים שם. והתוספות לנדרים פירשו וז"ל טרומיטא אין בו משמעות ע"כ אבל לפי מ"ש יש ויש בו משמעות] —

* טְרִימוּטָה (מל"י τρομητός ענין רעדה ותנועת קול תרועה zitterender Ton der Drommete) ירו' ר"ה ספ"ד רנ"ט סע"ג אי זו היא הרעה . . אהן טרימוטה וחורנה אמר תלת דקיקן. ובבבלי ר"ה ל"ג: אי' בתמורתו . . גנוחי גנח . . ילולי יליל עיי"ע גנח ועיין פירש"י ד"ה ילולי ותמצא שפי' כן כמו מ"ד דירו' תלת דקיקן] —

טוּרְמִיוֹת (והוא הקבוץ מן טורמה מל"ר turma וכן בל"י אמצ' τοῦρμα Soldatentrupp, Schwadron) ירו' דסוט' פ' משוח מלחמה (רפ"ח דכ"ב:) [עביו עברו] (תהלים י"ח, י"ג) כנגד טורמיות שלהן. פירוש בלש' רומי כת של פרשים). *[אחי"ה בנו"ג כנגד טומיות שלהם אבל בילק' בשלח רמז רל"ב בשם המכילת': כנגד טרמיות שלהן ובמכילת' בשלח פרש' ב' לפנינו הגי' קצת בלא דיוק כנגד תורמיות שלהם. וכן שם (ב' פעמים) תורמיות תורמיות של מלאכי השרת וכו' ויותר נכון בילקוט ש"ב רמז ק"ס טורמיאות של מ"ה, ושם כנגד טורמיות שלהן, ובילק' בשלח סוף רמז ר"ל הקבוץ: מלמד שעשו כולן טורמיות טורמיות כאיש אחד מכאן למדה מלכות להיות מתנהגת טורמיות. ונ"ב חבורות חבורות] —

טְרֶמֶנְטָז (יחיד מל"ר tormentum או אולי קבוץ ממנו tormenta כלי מלחמה ואבני בלסטראות Wurfgeschoss, grobes Geschütz) ירו' דסוט' בפ' משוח מלחמה [2] (רפ"ח דכ"ב:) וגחלי (תהלים י"ח, י"ג) כנגד טרמנטן שלהם. פי' בל"ר כלי מלחמה לירות אבנים חצים ואש. *[אחי"ה ובמכילתא בשלח ספ"ב ד"ה התיצבו משובש טרמנסנה וצ"ל טרמנטנה ובשו"ט מזמור י"ח ד"ה ותגעש גרס סמנטרא ובילקוט ש"ב סוף רמז ק"ס תרמצה ובילקוט בשלח סוף רמז רל"ב טרמגה ובכולם צ"ל כגי' הירושלמי הנ"ל ומענין הנ"ל] —

1 טְרֵמִים [3] (לפע"ד טל"ר tremissis מין מטבע רומי עיי"ע הבא והושאל למי שאינו יודע כי אם אחד משלושה ein Drittelwisser ועוד פי' אחר עיין בפנים) לא מחמיסין ולא מטרמיסין (סנה' י"ד. כתובות י"ז.) כבר פי' בע' חמס. *[אחי"ה היינו בערך חמס כ' וע"ש היטב פירוש וגי' ולפי פי' זה עולה יפה חמיסין מל"י ἥμισυς ומל"ר semis פי' מי שיודע רק חצי דבר Halbwisser וכן דעת הח' לעווי ומה שהביא עוד כי טרמיסין בחלוף הר' והל' כמו טלמיסין היינו בל"י τολμητής פי' חצף Verwegener כבר הקדימו בעל כ"כ והביא ראיה משו"ט מזמור י"ג פ' פן יאמר: אמר הקב"ה לדוד באי זה טרמוסיא אתה אומר דברים הללו ובילק' תהלים רמז תר"ס הגי' באיזה תלמידא והיא מלה יוני' הנ"ל כלומר במה החצפת פניך לאמר ככה וא"ל שאני בוטח בחסדך כלומר לא מעזות כי אם מתוך בטחון בחסדך אמרתי וא"כ טרמוסיא הוא ל"י τολμηρός = תלמידא של ילק' או צ"ל תלמירא והוא τολμηρία ג"כ חציפות ועזות —

[1] כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בע' חלשתא וכן הביא האו"ז הנ"ל בשם הערוך, ובנו"ג חשילתא ועיין עוד ע' חשל א'. [2] בוא וראה עד היכן הגיעה מהירותו של רמ"ל כי בראותו בדפ' אבי טעות דפ' מלא' הרפים גם הוא ככה. [3] כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ע בלא יו"ד.

אבל טרימוסיא בב"ר פפ"ח צ"ל טירוניא עיין ערך טרן ב'] —

☞ 2 טְרֵימִים (מל"ר tremissis מטבע ein Drittel = drei Viertel eines As) מדר' איכ' פסק' רבתי בגוים א"ל לאומנא סב לך טרימיסא הדין. פי' מין מטבע רומיי שוה שלשה חלקים של איסר. *[אחי"ה במדרש שם ד"ה חד מאתינס (ח') אמר בזה"ל ירושלמי לאתינס וא"כ נעתק מל"ר גם לל"י והוא τριμήσιον ובל"ם טרמיסין ושויו כאמור בתחלת הערך. ודע כי בל"י אמצעית מטבע אחד נקרא גם τορνέσιον אולם זה מל"צ tournois הוא פירוש מין כסף אחד עיין מיירסיאום 569] —

* טרמוסיא, טרימוסיא עיי"ע טְרֵמִים א'.

טרן (= טְרוּנְיָא = טִירוּנְיָא מל"י τυραννία = τυραννίς, Herrschaft, Herrschermacht, Tyrannei) בר"ג דע"ז (ג' סע"א) לפי שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. בפסיקתא דהחדש (פסיקתא דר"כ צד נ"ב: ובפסיקתא רבתי פט"ו) א"ר ברכיה גאלת בזרוע עמך (תהלים ע"ז ט"ז) בטרוניא. פירוש בכח ובעלילה. — (א"ב פי' טירנין [1]) בל"י ורומי [2]) שרים ומושלים. טירניא: ממשלה וכי יען אשר בעול ובעושק היו מולכים המלכים קראו לממשלת המעשקת את אנשיה טירניא. וערך קמא ובתרא ענין אחד להם). *[אחי"ה וכנ"ה בויק"ר רפכ"ג בטרוניא ופי' מ"כ בעלילה וכן פי' בעלילה בחוזק יד לשהש"ר פ' כשושנה וכן נ"ב בילק' ואתחנן רמז תתכ"ח וש"נ מאמר דפסיקתא וכנ"ה בירו' יבמו' פ"ח ד"ט ע"ד עיקר טירוניא שלהם ועמך כמריבי כהן (הושע ד', ד') וזו היא עיקר הכתיבה ביו"ד אחר ט' וכ"ה בירו' קידושין פ"ד דס"ה ע"ד אבל בירו' מעשר שני ספ"ה דנ"ו ע"ד אי' בלא יו"ד אלו שהן באין בטרוניא לפני הקב"ה. וכן בילק' האזינו רמז תתקמ"ה (בשם מגילת אסתר) היה עולה אצל אביו בטרוניא ונ"ב בעלילה. בכ"מ הנ"ל יותר טוב לבאר בעריצות בעז ותעצומות, מל"י הנ"ל וכן בל"ם טורונותא. ולדעתי בכונה נכתבת המלה בזו ההוראה בלי יו"ד אחר ט' (אף כי זו היא הגי' המעולה) כדי להבחינו מענין הוראת המלה בע' הבא אח"ז ע"ש] —

טרן (= טִירוּנְיָא לפע"ד מל"י האמצעי' τιρο-τίρωνα = νιχὸν מס לצרכי אנשי מלחמה הנכנסים ראשונה לצבא Verpflegungssteuer für Rekruten עיין מיירסיאום 567 ואצל רז"ל הושאל למס בכלל) בב"ר פמ"ב ותדעל מלך גוים (בראש' י"ד, א') ובפר' ע"א (פ"ע) ונאספו שמה כל העדרים (שם כ"ט, ג') ובפ' פ"ט (פפ"ח) ובסל העליון (שם מ' י"ז) והמלכות הרשעה[3]) שכותבת טירוניא מכל האומות[4]). בילמדנו ריש כי תשא (וכן הוא בתנחומא שם) מלכות עשו גובה הארנון מישראל עד שלא תגבה הרי גולגלת באה ועד שהיא נגבית[5]) באין לעסק טירונין ענין מס הוא. — (א"ב מדרש שמות רבה פ' ויאמר אנכי אלהי אביך (רפ"ג) בשעה שנגלה הקב"ה למשה טירון היה משה לנבואה. פי' בל"ר שם כללי לאנשים אשר לא נסו במלאכת מה בפרט בחורים אשר לא חונכו במלחמה אשר היו לוקחים אותם מדי שנה בשנה ללמדם מלחמה ונאמר ענין זה אצל הרומיים כתיבת טירנין). *[אחי"ה בענין טירון היה משה לנבואה (וכ"ה גם בשמ"ר פמ"ה) וגם בענין כתיבת טירנין וצ"ל טירונין מל"ר Rekruten, tirones נכונים דברי ר"ב אולם צריך להשלים כי גם מס לצורך אנשי חיל שלוקחו לחינוך מלחמה נקרא tyronia ובל"י אמצ' τίρωνα כאמור בתחלת הע'. ומזה המס ידובר במדרשים הנ"ל ומזה הענין באין לעסק טירונין ובכ"י ו"ו באה לעסק טרינין ובכ"י ה"ב באין לעסוק וכו' ובכ"י ל"ד לעשק וכו'. ופי' עד שלא נגבו עניני מס הארנון וגולגלת כבר באין להתעסק עם גבית מס של אנשי מלחמה בלתי מלומדים וא"כ נוכל להעתיק טירונין והיחיד טירונא כגי' כ"י ו"ו עיין למטה בהערה 4 ע"י Rekrutensteuer ויפה כיון הח' מהר"ם גידעמאן בפי' מלות זרות לפסיקתא רבתי (ווינא תר"ם) לבאר דברי הפסיקתא רבתי פט"ו "המלכות היא מכתבת טירוניא מכל אומה ואומה" ע"י ל"ר אמצ' tyronia אך תרגומו רעקרוטען - אויסהעבונג קצת בלי דיוק וצ"ל רעקרוטען-שטייער ועיין מיירסיאום במקום הנ"ל ולפע"ד כן צ"ל גם בפסיק' רבתי פ' כי תשא במקום באים עליהם טירבוס וצ"ל טירנוס כדאיתא בדפ' ראשון דפוס פראג והוא tyronos ונוכל להעתיקו: עס קאמטען איבער זיע דיא רעקרוטען! כלומר באים

[1]) τυράννους. [2]) tyrannus. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו. ובנו"ג מלכות הרביעית, ובב"ר סמ"ב מלכות אדום ובס"ע מלכות רומי. [4]) בכ"י ו"ו טריונא וצ"ל טירונא בפ' ס"ח לפנינו הגי' טרינוסיאה וצ"ל כגי' רבינו טירוניא וקרוב לזה אי' בילקוט סוף וישב רמז קמ"ו שהיא מכתבת טירני ונ"ב מס. [5]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובדפ' חסר וכן אי' בתנח' ובקצת שנויים בפסיקת' רבתי פ' כי תשא.

לגבות מס של אנשי מלחמה הלומדים אותה מדי שנה בשנה. ובע' טירבוס פי' בע"א ע"ש וזה העיקר ועוד בערך הנ"ל הבאתי ג"י התנחומא המשובשת. וכשהש"ר פסוק קול דודי המלכות הזאת מכתבת טירוניא מכל העולם מכל אומה ואומה הוברר כי הרומיים גבו המס הזה מכל אומה של מלכות רומית כי כל כחם וגבורתם היתה בלמוד מלחמה ועל חרבם חיו. ובמ"כ טעה לפרש טירוניא „גזר דין של עלילה" ונגרר אחר ע' טרן א' וכן לא הבין טירון בשמ"ר ורבינו הטיב לדייק לכתוב בע' טרן ב' ביו"ד אחר טי"ת כדי להבדילו מערך הקודם לזה] —

טרן (= טוּרְנָא וכן כל"ס מל"י συνκλήτ פי' בעיקר הנחתה בהוראתה העצמית שר ומושל ואדון (Herr, Gebieter, Fürst סרני פלשתים (שופטים ג', ג') תרג' טורני פלישתאי[1]). ירו' עירובין בר"פ כיצד מעברין (רפ"ה דכ"ב:) והלא אליהו (טירונים)[2] [טירונוס] של נביאים[3]) היה. בריש מגילת איכה (פתיחתא ד"ה וזכור) לשום כרים על שערים (יחזק' כ"א, כ"ז): טירונין ענין שרים הן. *[אחי"ה כבר הקדים לך ר"ב בערך טרן א' כי זה הערך שייך לע' טרן א' כי מזה נסתעף שם מופשט טרוניא. שוב ראיתי בספר ערכי מלין כ"י בקובץ כ"י האלבערשטאם וז"ל: טרוניא, טירונוס: הערוך עשה מן המלה הזאת ג' שרשים ומן הידוע כי המלה עקרה ל"י וכל המלות הנגזרות ממנה ענין אחד להם והלאטינים לקחים מל"י והיתה להם למגרע בלשונם וענינם ענין הכח והממשלה והיתה ענינם בראשונה הממשלה הישרה ההחלטית אשר למלך ישר מושל בעמו ומן הענין הזה נראה שהיא מה שאמ' בירו' בפ' כיצד מעברין אליהו טירונים של נביאים וצ"ל טירונס כי הוא אשר אליו הממשלה בנביאים ומרוחו היה נאצל על העולים במדרגת הנבואה. בהמשך העתים רדו המלכים בעם בעבודה קשה בבדה יד המסים יצול ראוניות על בני המלוכה ומעשים אשר לא יעשי המס וישוד בעיר שבה המלה להורות הממשלה הקשה והמלך מושל בקשיב על דבר שקר. ומזה הענין הוראת יתר המלות אשר הביא שם בערוך עכ"ל הוך. רק ענין הוראת ע' טרן ב' אין מן הישם הזה ובזה אין דברי בע"מ הנ"ל צודקים והנכון כמ"ש לעיל. חוץ מחידוד הנ"ל בענין טירנוס ובמו שהגהתי ובן דעת בע"מ כ"י הנ"ל) לא נמצא עוד מלה זו מלבד בצרוף עם רופוס עיי"ע טורנוס רופוס — אבל בקבוץ הוא הרבה פעמים גם בתרגום ד"מ לשופט' ט"ז, ה', ל'; לש"א ו', ט"ז, י"ח; לישעיה י', י"ז; ל"ה, ז'; ליחזק' כ"ג ו', י"ב; ל"ט, י"ח] —

* טִירְיוֹן (אולי מל"י Schauspiel, θεωρία ובפרט מקום נכון לראייה ולהבטה ביום חגיהם שמקריבין קרבנות לאלילים) בספרי מטות פ' קנ"ז ואת כל טירותם מקום שהיו בטיריון ד"א [טירותם] מקום שהיו נוטרים [עבודה זרה] שלהם ובילקוט מטות רמז תשפ"ה כ"ה הסדר והלשון: ואת כל טירותם (במדבר ל"א, י') שהיו נוטרין בית אלילים שלהן ד"א ואת כל טירותם מקום שהיו בטיריון ולפע"ד היא המלה היונית הנ"ל והוראתה כאמור מקום מיוחד לראות צחוק ולחוג חגיהם עיין אוצ"ש יוני של פאססוי I., 1062 ואולי כי ד"א שהיו נוטרים וכו' בא מגליון להורות מה הוא בטיריון. ודרש מל' טר = נטר פי' שמר עיי"ע טר א'. ועיין עוד התרג' ופי' רש"י לזה הפסוק.

* טְרוֹן (או מע' טר ב' ענין משא ומתן או כמו דרון = בל"י δῶρον מתנה Gabe) באיכ"ר פ' איכה יעיב: הא לכון טרון באפיכון (ב' פעמים) וכ"ה איזה פעמים באיכ"ר פ' זנח, ופירושו הא לכם מתנתכם או דבר שעומד במשא מתן ובשקלא וטרי אצלכם ומזה הענין האחרון בפתיחתא י' דאיכ"ר ד"ה ולא אותי: קאים טרון כל יומא ולא לעי, וצלויי קומוי את לעי, קאים טרון כל יומא ולא לעי. ואמר ליה חבריה אתי וצלי והוא אמר לית אנא יכיל עיין בפי' מ"כ.

* טוּרְנוּס רוּפוּס (והוא פקיד רומי האכזר ולכן תארו שמו ע"י טורנוס Rufus tyrannus σύγκλητ) נדרי' נ' רע"ב אשתו של טורנוס רופוס וכ"ה באה"ת לע"ז כ' סע"א ובנו"ג בע"ז במלה אחת טורנוסרופוס וכן בסנהדרין ס"ה: שאל טורנוסרופים את ר"ע אבל בכ"י מ' וק' טורנוס רופוס הרשע ותיבה אחרונה מיותרת כי טורנוס ענינו רשע וכן בשתי מלות באה"ת ובע"י הראשון ובילק' כ"י קדושים אצל ד"ס סנה' צד צ"ג ובקהל"ר פ' אמרתי אני: טירנוסרופוס הרשע דן את ר"ע וכו' וכן בתענית כ"ט. טירנוסרופוס הרשע ובכ"י מ' טירנוסגוריפים וצ"ל טורנוסרופוס עיי"ע חרש. ובפסיקתא רבתי פכ"ג טורנוסרפוס ועוד שם טירנוסרופים וכן טונוס טרופוס בירו' ברכות פ"ט רי"ד: וצ"ל כני' המהרש"ם טונוס רופוס עיי"ע טונוס וש"נ ירו' סוט'. ואולו רז"ל היטב ידעו כי

[1]) בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב טירוני. [2]) כ"ה ברפ"ר פיזו וויניצ' ונשתנה בדפ' באזיל והלאה טירונין וב"ה בירו' וצ"ל כמו שהגהתי. [3]) בירו' לנביאים.

עיקר ישמו היה טונוס Tinius ובכונה הגיהו טורנוס לישון עריצות ובלי כנוי זה אי' בירו' תענית פ"ד דס"ט: חרש רופוס שחיק עצמות את ההיכל, וכנוי שחיק עצמות (עיי"ע שחק) בא בתמורת טורנוס.

טַרְסִי (לפע"ד א') מל"פ تراز חוטים עבים של צמר לאריגה וא"כ טרסי פי' אורג חוטי צמר העבים Weber או מל"ע ופר' طراز, Goldsticker, Goldweber ב') טרסי מהפעל טרס עיי"ע פי' חפש וא"כ טרסי החופש ובוקע האדמה להעלות ברזל ונחושת (Bergwerkarbeiter) בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ז.) המחזר מטה של טרסיים בשבת. בר"ג דפ' החליל (סוכ' נ"א:) וטרסיים בפני עצמן. בר"ג דפ' בני העיר (מגילה כ"ו.) בבית הכנסת של טרסיים [1] שהיתה בירושלם [2]. בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ז:) מטלית של טרסיים. פי' "מוציאי הנחושת מעיקרו יש להן מטלית של עור בפניהם בשביל הנחושת שלא ישחרו בגדיהם והוא בכל עת חם ופורשה על התרנגולת וחיימה מן המטלית וגדלה כנפים" [3]. בפ' כה"ג ונזיר בגמ' השדרה (נזיר נ"ב.) מעישה שהביאו קופה מלאה עצמות מכפר טביא [4] לבית הכנסת של טרסיים. ומסתבר הפירוש שכתבנו מפני שמצרפי נחשת מזוהמין כבורסי [5] ועל כן היה להם בית הכנסת לבדם. בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין [6] (ע"ז י"ז:) רבן של טרסיים [7] אני אייתו ליה תרין קיבורי הי דישיתא הי דערבתא. עכשיו משמע (הטורסי) [הטרסי] [8] הוא גרדי וקשיא לן אותו דפרק החליל (סוכה הנ"ל). *[אחי"ה וכן הקשו בתוספו' בחולין שם בשם עצמם אבל בשטת הערוך עיין בהפש"ב והוא עמל ליישב הקושיא למה לא הקשה רבינו ג"כ ממגלה בגתן ותרש וכו' כקושית התוספ' ע"ש. ודע כי בשבת, חולין ובמגילה הנ"ל (וכן בירו' שקלים ספ"ב דמ"ז. בית הכנסת של טרסיים) בלי ספק מלת טרסיים פי' צורפי נחשת כפירש"י בכ"מ או יותר טוב כפי' הערוך (והוא כפי' רגמ"ה הנ"ל) מוציאי הנחושת מעיקרו מפעל טרס עיי"ע פי' חפש ובוקע האדמה ומוציא ממנה מתכות אבל בע"ז הוראת טרסיים: אורגים וכן גרס ר"ח בפי' לע"ז כ"י רבן של אורגים (בקובין כ"י אנג' דף י"ב) ולפע"ד מזה הענין גם בסוכה הנ"ל וטרסיים בפני עצמן וגרדיים בפני עצמן כי טרסיים הם אורגים בחוטים זהבים כהוראת طراز כל"פ וגרדיים הם אורגים בשאר חוטים לכן מחלקם הסיפור בסוכ' אבל בכ"ז הזכירם יחד כי יש להם שייכות במלאכתם ולפ"ז קושית רבינו מיושבת יפה. ומענין אורג אי' גם בירו' תרומו' פ"א ד"מ: וירו' גיטין רפ"ז דמ"ח ע"ג אתא עובדי קומי ר' יוסי בחד טרסיי וכו' והקבוין ירושלמי כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד אילין טרסייה] —

טַרְסִי (פי' מעיר טרסוס Tarsus) בהגדה דפ"ק דמגילה (ז'. י"ג:) בגתן ותרש [9] ב' טרסיים היו והיו מספרין בלשון טורסי אניות תרישייש (תהלים מ"ח, ח') תרג' אילפתא דטרסוס. *[אחי"ה כציון הראשון כה"ג בדף י"ג: וכ"ה בדף ז'. לפי גי' כ"י מ' ול' וא"פ ובדפ' הראשונים אצל ד"ס למגיל' צד י"ב: ובנו"ג בדף ז'. טרשיים ובכ"י מ' וב' לדף י"ג: תרסיים וכו' בל' תרסי, ובכ"י א"פ ול"ד ופ' בל' טרסים ועוד הגי' בשבוש סריסי'.. סורסי עיין ד"ס שם צד ל"א: והלאה. ונראה שדרשו כן מהשם ותרש וזה מה שכתוב בכ"י ב' ועוד בכ"י אחרים בתי"ו תרסיים ועיקר הגי' בטי"ת ועיר Ταρσός היתה עיר ואם במחוז Cilicien והנולד בה נקרא Ταρσεύς וזהו טרסיים או טרסאי כתרגום אסתר ב', כ"א. ובענין אניות תרשיש וכו' דע כי בכ"י ו"ו ול"ד וב"ר נכלל בזה הערך ובכ"י ה"ב וכן בדפ"ע עשו לו ללא נכון ערך בפני עצמו. ובכ"י ה"ב הגי' לנכון דטרסוס וכ"ה בכ"י תרג' אבל בדפ"ע טורסוס וכ"ה בתרג' תהלים ע"ב, י' ולדה"י, י"ט ל"ו. ל"ז ועוד עיי"ע טרסים ומ"ש] —

טְרַס (לפע"ד מל"ר האמצ' trassare פי' חפש ובדק durchforschen, durchwühlen וממנו השם trassa חפירה וחפוש בארמה) בסוף ויק"ר (פל"ז) אם את אכיל מן אתרוגין דיהודאי את מיתסי טרסין בשוקא ולא אשכחו. ס"א פשפשון בשוקא. *[אחי"ה כס"א אי לפנינו וגם שם יתר שנויים וגי' הישנה בלי ספק הוא טרסין ומל"ר האמצ' הנ"ל וממנו גם בל"צ tracer והשם בל"ר אמצ' tracen, trassa חפוש ובדיקה וגם חפירה בארמה וממנו נאצל לפע"ד בית הכנסת של טְרַסִיים פי' חופרי ומחפשי האדמה להוציא ממנו מתכת. וזו הגזרה לא נופלת מהגזרה אשר בה נסה חילו הח'

[1]) כ"ת בכ"י מ' ובאו"ז ה' בית ה"ב סי' שפ"ח ובנו"ג טורסיים. [2]) וכ"ת בכ"י ו"ו ול"ד. [3]) הועתק מלת במלת מפירוש רגמ"ה כ"י לחולין (בקובין כ"י אנג' דף שי"ד). [4]) לי' לפנינו. [5]) בתוספ' חולין הנ"ל ד"ה מטלית בשם הערוך: כבורסקי וג"י רבינו עיקר עיי"ע ברסי ומ"ש. [6]) בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב. [7]) וכ"ה בדפ' פיז' בגמ' ורש"י ותוס' וכ"ת בתוספ' חולין הנ"ל ושם: חכם של טרסיים, ובאו"ת לע"ז טורסיים ובנו"ג תרסיים. [8]) וכן מוכח מהעתקת התוספות חולין הנ"ל בשם הערוך. [9]) כ"ת בכ"י ערוך.

לעף בספרו בט"ר צור יידישען אלטערטהומסקונדע ח"א, ס"ג ע"ש] —

* טרם הוא ס"א שהובא בע' טרש א'.

* טרים (?) בתוספתא עירובין ספ"ח טריסין שבחנויות ט"ס הוא וצ"ל ס ר י ג י ן כגי' כ"י אירפורט ופי' מעשה שככה Flechtwerk עיי"ע סרג א'.

טריסית (מטבע רומי tressis (Münze = 3 As; בפרק שבועת הדיינין (שבועות מ' רע"א) דינר זהב לי בידך אין לך בידי אלא דינר[1] כסף וטריסית ופונדיון ופרוטה (שכל) [שהכל] מין מטבע אחד וכו'. בר"ג דפ' הזהב (ב"מ מ"ו.) [ואני אעלה לך] יפה דינר וטריסית פי' ר"ח ז"ל ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית דינר זה זולתי טריסית הוא דתנינן בתוספתא (ב"מ רפ"ח) אוכל פועל קישות אפי' בדינר, כותבת אפי' בטריסית (ורבינו גרשם ז"ל פי' וטריסית מעה קטנה היא)[2] ואם אין מטבע נעשה חליפין הוה ליה הלואה ואסור [ליטול ממנו טריסית כדינר יפה ששוה יתר מן הדינר שנתן לו][3] משנה (שביעית) [שבועות] (פ"ו, מ"ג) משמע דטריסית פחות מדינר [ורבינו גרשם ז"ל פי' וטריסית מעה קטנה היא]. — (א"כ פי' טריסית מטבע רומיי ושוויו שלשה איסרין). *[אחי"ה בדפוסי ערוך טעות נראה לעינים הוא כי משט"מ מוכח בברור כי כל הפי' הועתק מפי' ר"ח לכן תיבות ורבינו גרשם וכו' שייכין לסוף הערוך והענין כן הוא: מתחלה הביא רבינו פי' ר"ח אבל העיקר חסר והשלמתי מתוך פי' ר"ח בשט"מ כי טריסית שוה יתר מן הדינר ועל זה כתב רבינו מסברת עצמו כי ממשנ' דשבועות (כצ"ל) והוא ציון הראשון בערך זה משמע כי טריסית פחות מדינר ובסוף הביא פי' רגמ"ה כי טריסית רק מעה קטנה ובזה הכל עולה יפה. וזולת תקונים הנ"ל כל הערך אין לו מובן. וכפי' רגמ"ה אי' ברש"י שבועות הנ"ל. ועוד נ"ל כי אולי משנה דשביעית דערך זה צ"ל תוספתא דשביעית או אף אם נגרוס משנה יש ליישב לפי שטת רבינו שמכנה התוספתא גם ע"י מתניתא עיין מ"ש בע' אפתק (בח"א, רס"ז) ובע' בא (ח"ב, כ') וא"כ אולי כונת רבינו בציון הנ"ל על תוספתא דשביעית פ"ו דאי' שם חבית זו אני מכרה בדינר כלכלה זו אני מכרה בטריסית ע"כ ובודאי חבית שהוא גדול מכלכלה וא"כ דינר ג"כ יתר מטריסית. וגי' טריסית אי' בכ"י אירפ' וכ"ה בתוספתא מעשר שני פ"ד איזה פעמים טריסית ובדפוסים אי' טוריסי'. וכן שם בתוספתא טריסית טבירית . . ציפורית. ספרי סוף כי תצא סי' רצ"ה ובילק' סוף כי תצא . . דינר וטריסית] —

* טַרְסִין גי' הילק' במקום טרשין עיי"ע טרש ב'.

* טַרְסִים (Tarsos עיי"ע טרסי) בקהל"ר פ' טובה חכמה: ר' יוסי בר יאסין הוה אתי באלפא ואתי מן טרסים כ"ה בדפ' חדשים עפ"י גי' מ"כ עיי"ע טרטים וצ"ל טרסים והוא טרסוס שדברנו בו בע' טרסי ע"ש ובירו' ברכות פ"ג ד"ו סע"ג חסר' זו המלה בסיפור אותו מעשה הוי אתי באילפא ע"ש ובאמת Ταρσός היה מונח על נהר Kydnos. והיתה עיר מפורסמת ובה כסאות למשפט ולחכמות כדמוכח משטראבו י"ד, ד', י"ב, י"ג וגם יהודים הרבה ישבו בה ומעתה נבין כי שם דרש ר' נחום עיין פסיקת' רבתי' ס"פ החודש: ר' ברכיה בשם ר' אבהו דרש נחום בר' סימאי בטריסים אבל בכ"י א"פ (הובא בגיאגראפיא להח' נייבוער 315) הגי' לנכון בטרסוס ובילק' בא רמז קצ"א משובש וחסר ע"ש הגי' — וגי' טרסים אי' לפנינו בתרג' תהלים מ"ח, ח'. ולפי עדות בן מתתיה א' ו', א' שתיהם שוין. Θαρσὸς δε Θαρσεῖς והרבה לספר מחשיבותה ע"ש.

* טרסיאות (מהופך צ"ל סרטיאות מל"ע صراط פי' דרך) ספרי שופטים פ' קס"א להרחיב לו טרסיאות ובילק' לנכון גרס סרטיאות והוא במשקל ערבי עיי"ע אסרט בח"א קע"ד.

טוריסקי (צ"ל טִירְיַיסְקִי = תירייסקי לפע"ד איר של פרסיים הנקרא تيركان פי' חג של טיר והורכבה המלה מן تير (תִּיר) ומן ياساق, يساق חוק ותקנה) מסכ' ע"ז פ' לפני אידהן (ע"ז י"א:) ודפרסאי מאי מוטרדי וטוריסקי טוהרנקי (?) ומוהרין (?) פי' שמות ימי איד של פרסיים. *[אחי"ה כנו"ג מוהרין. ובע' מסרדי גי' רבינו מסרדי וטורייסקי מוהרקני ומירון כ"ה בכ"י ב"ר ובדפ"ר, ובכ"י ל"ד ומיריון ובכ"י ו"ו ומידון, ובכ"י ש"ס לע"ז הגירסא מוטירדי וטירייסקי מוהרסנקי ומוהרן, ובכ"י פי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנג') הגי' מוסרדי ומהרקני תיריסקי מוהרוז. ואחר יגיעה רבה נ"ל ברור כי עיקר הגיר'

[1]) בכ"י ערוך, ובדפ' חסר. [2]) עיין סוף הערך. [3]) השלמתי עפ"י דברי ר"ח הובאו בשט"מ לב"מ שם ומשם העתיק רבינו פירושו וכן מצאתיו בפי' ר"ח שנדפס בב"מ בש"ס ווילנא.

מוטיררי וטירייסקי מיהרקני מוהרוז והיינו שני שמות הראשונים כגי׳ כ״י ש״ס ושנים האחרונים כגי׳ פי׳ ר״ח כ״י וזה פירושו א׳) מוטיררי הוא לפע״ד Maidhyâirya ובלשון הוצואריש métyâria והוא אחד החגים הגדולים של שנה עיין שפיעגעל העתקת אפיסטא ח״ב, ד׳ וקדמוניות איראן ח״ב, י״ב ויוסטי 219. ב׳) טירייסקי הוא חג של ניסוך המים שנקרא آبريزگان או تيرگان כלומר חג של טיר (או יותר טוב תיר היינו חדש רביעי ביום שלשה עשר בו) ומזה הענין גם טירייסקי (או יותר טוב כגי׳ ר״ח בתי״ו תירייסקי וכ״ה בירוש׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג) כלומר חוק ותקון של תִּיר כאמור בריש הערך. ג׳) מיהרקני הוא مهرگان המעולה שבחגי הפרסיים ביום ששה עשר לחדש מיהר עיין וואולירס 1239. ד׳) מוהרוז הוא בלי כל ספק نوروز נוהרוז פי׳ ראש השנה לפרסיים. הרחבתי דבורי כי רבים וכן שלמים לא מצאו ידיהם ורגליהם בביאור תיבות קשות האלה וגם אני חזרתי קצת ממה שכתבתי זה עשר שנים במאמר מיוחד מזה הענין עיין באריכות דברי במ״ע ישרון לה׳ קאבאק ח״ח, מ״ט והלאה, ובענין גי׳ הירו׳ ש״נ ועוד אסדר כל אחד במקומו] —

טרסקל (א׳) מל״י τρισκελής וממנו בל״ר האמצ׳ dreifüssiger Sessel, triscelos, trisilos Tisch פי׳ כסא או שלחן של בעל שליש רגלים ב׳) כמו קרטל, קרסטל עיין ערכם מל״י καρταλος, κάρταλλος ורומי׳ cartallus פי׳ סל עיי״ע טרטקל) בהשלחן פכ״ב בכלים (מ״י) טרסקל שחיפויו של עור (טמא טמא מת פי׳) [צ״ל טמאה מדרס וטמא מת, פרשה] העור טמא מדרס והטרסקל טהור מכלום — וברה״ג דשבת (ה׳.) בטרסקל שבידו. פי׳ כלי שעושין אותו מערבה קלופה ואוכלין עליו לחם ורחבו אמה אחת ויש שרחב ב׳ אמות [1]. ובלשון קדש [2]) טסקא [3]) ובל׳ ארמי טיריינא [4]) ויש לו מכסה עור. — (א״ב פי׳ בל״י שלחן של שליש רגלים. ורש״י לא חש לפי׳ המלה במסכת שבת בפ׳ ר״א דתולין (קל״ח רע״א) אבל מטה וכסא טרסקל ואסלא פי׳ שהוא מן כסא וכשהאדם נוטה יושב על ארבע רגלים). *[אחי״ה כבר נתפלא רמ״ל על פירש״י זה מטה דאי׳ בבמדבר רבה פי״ב למה היה העולם דומה באותה שעה לטרסקל של שתי רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת כיון שעשה לו רגל שלישי נתבסס וכו׳ הרי שטרסקל בעל שלש רגלים אבל מבמד״ר לא קשה כי עדיין לא נתחבר בזמן רש״י אמנם זה המאמר עיקר מקומו בתנחומ׳ פ׳ נשא סי׳ י״ט ובכ״מ לא קשה לפי׳ רש״י כי מתנחו׳ שם שהוא קטוע ליכא למשמע מניה כי טרסקל בעל ג׳ רגלים ע״ש ובתנחומ׳ תרומ׳ סי׳ ט׳ הגי׳ תרונוס של שתי רגלים וכ״ה בב״ר פס״ה — והנה מלות טרסקל שהוא כמו „כסא של שלש רגלים" (ברכות ל״ב.) לא מתפרש בערוך כי הביא רק הציון מכלי׳ הנ״ל אבל בע׳ אסל (ח״א. קפ״נ) מבארו בזה״ל: טרסקל „היא קערה פשוטה כגון שלחן קטן" ועל פי זה הפירוש סיים ערוך הקצר טללער בל״א Teller אבל קשה לפרש כן ציון דשבת קל״ח. בריש ע׳ אסל והראיה משבת ה׳. והגיה בראשו טרסקל וכו׳ לא מזו ההוראה היא כי אם מהוראה שנית של ע׳ הנזכחי פירוש סל. ולכן נ״ל ברור כי ע׳ הנוכחי קטוע הוא ונשמט אחר ציון הראשון הפי׳ ואי׳ בפי׳ רה״ג לסד״ט צד י״ז וז״ל: פי׳ בשאילות שלחן של עצי כווראן (והוא בל״ע حوران Weissholz) או של מתכת שרגילין בני אדם שמניחין תחתיהן כן ונותנין אותה על תבן (?) ואוכלין לחם עליהם ע״כ ונ״ל להגיה על אבן ועיין רש״י לכלים ורגלים לדבר שכן היה כתוב בערך זה וכל פי׳ הר״ש שייך לרבינו ונשמט מדפוס — ובענין הוראה שנית טנא וסל אי׳ עוד המלה שבת נ״ג. טרסקל לבהמה ורבינו גרס לנכון קרסטל עיי״ע. ויק״ר ר״פ י״ט מישל לטרסקל נקוב וכו׳ ופי׳ מ״כ סל ע״כ אבל רבינו גורס טסקל ע״ש. והקבוץ שבת נ״ג סע״א הסייחין בטרסקלין שבפיהם וכן הוא בערך קלסטר א׳ לגירסת אית דאמרי. ב״מ צ׳ רע״א ותולין לה בטרסקלין שבפיה ורבינו גורס קרסטל ע״ש] —

טְרַף (מל״ס טְרַף פירוש מערב ומבלבל trüben, verwirren והושאל בצרוף דעת mischen וגם פירושו בל״ס דפק והכה עיי״ע הבא) בפ׳ אין עומדין (ברכות ל״ד. במשנה) לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף. פי׳ לישון בלבול וקלקול [5]). בפ״ט בכלאים (מ״א) צמר גמלים וצמר רחלים [6]) שטרפן זה בזה. בפ׳ סדר תעניות האלו (י״ט.) ועל הספינה הנטרפת [7]) בים. בפ״ב בנדה (י״ג:) וכל מי שנטרפה) [צ״ל ושנטרפה] דעתו. בפ׳ המוציא יין (שבת פ׳:) ובפ״ה [8]) בכלים (מ״ב) ביצה קלה שכבצים טרופה ונתונה באילפס. בפ״ב דעדיות

[1]) הובא בר״ש בשם הערוך אבל כהוספת ע״ש ואולי הר״ש בשם עצמו הוסיף כן אבל ראה מ״ש למטה בערך זה. [2]) עיין מבוא צד XI. [3]) עיי״ע טסקא א׳. [4]) בכ״י ל״ד טרינא ועיי״ע טריינא. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב. [6]) בכ״י ו״ו ול״ד וארנבים. [7]) בנו״ג המיטרפת וברש״י המוטרפת וצ״ל המטורפת. תוספתי׳ שבת פי״ג (י״ד) ניטרפה ספינת עיי״ע טרף ז׳. [8]) כ״ה בכ״י ערוך.

(פ"ד) על ביצה טרופה שהיא נתונה ע"ג ירק. בפ' חביות (שבת קמ"ז סע"א במשנה) מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם [1]. טרף בקלפי (יומי ל"ט.) [2]. פי' ערבבם [3]. ובפ' לולב הגזול (סוכ' ל"ז: במשנ') כל העם מטרפין בלולביהן [4] והן לא נענו אלא בא נא [5]. בפרק אלו טרפות בגמ' דסימני העוף [6]) (חולין ס"ד רע"א) אין מוכרין ביצה טריפה לגוי [7]) אלא א"כ טרופה [2]) בקערה. ובפ' ר"א אומר אם לא הביא [9]) (שבת קל"ג סע"א במשנה) אם לא טרף יין ושמן. — (א"ב תרג' ותפעם רוחו (בראשית מ"א, ח') ומטרפא רוחיה). *[אחי"ה בתר"י א' אי' מְטָרְפא והוא בינוני פעול מבנין פָעל ובתרג' אונק' מִיטַּרפא והוא בנין אתפעל ותי"ו נבלעת וכ"ה בתרג' לש"ב כ', י"ב. לישעיה י"ג, ט"ז; לירמי' ה', כ"ב; י"ג, ט"ז; לזכריה י', י"א ועוד זולתו וכ"ה בויק"ר רפי"ב אילפא דמיטרפא עיי"ע אלפא (ח"א, ק"ד) וכ"ה בקהל"ר פ' שלח. וטעם המלה הזו נשלך אנה ואנה hin und her-werfen, schleudern ומה שענינו מערב אי' עוד כלאים פ"ט מ"א הפשתן והקנבס שטרפן זה בזה. ירושלמי כתובות ספ"ו דל"א. צמר הבכור שטרפו. תוספ' שבת פי"ב (י"ג) טרפה.. לא טרפה.. אין טורפין, שם ר"פ ט"ז (י"ז) טורף אדם חבית. והושאל לבלבול הדעת ועמידה בצער ומצוק ולרוב פעמים בנפעל: סנהד' פ"ט: שלא תטרף דעתו עליו ובירו' סנהד' ספ"ה דכ"ג. שמא תיטרף דעתו. סנה' ס"ח רע"א דעתו ודעת אמו נטרפה. בירו' שבת פ"כ ד"ה סע"ב אוי לי שנטרפה דעתו של אבא א"ל דעתך היא שנטרפה דעתי היא לא נטרפה. ברכות כ"ט: שמא נטרפה לו שעה. כ"ה בכ"י מ' ובנו"ג מיטרפא. סנהד' י"א. וילק' בשלח רמז רס"א נטרפה השעה. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד לא הספיק לבא עד שנטרפה השעה וכ"ה בירו' עירו' פ"ה דכ"ב רע"ג ועיין תוספ' יבמו' פ"א. במד"ר פ"י נטרפה לבו ובפועל שם: שתה ג' כוסות יצאו ג' חלקים מדעתו ולבו מְטוֹרָף. וכן בברכות פ"ה מ"ה דל"ד: יודע אני שמטורף כ"ה בכ"י מ' וכאן הוא מקומו. ובנו"ג וכ"ה בע' טרף ג' יודע אני שהוא מטורף ע"ש פירש"י. יבמות מ"ז סע"א סחופים ומטורפים ובירו' תענית פ"א דס"ד סע"ב למה איטרפון רבנן להכא יומא דין כלומר למה ציערו ומטריחין עצמן וכ"ה בל"ס ועוד השם בסוף הערך. והשם ברכות ל"ד. עיין לעיל בערוך וכן בד"ר רפ"ז מפני הטירוף. ילק' סוף יהושע רמז ל"ז. ילק' ישעיה מ' רמז ש"ט מתוך הטירוף ומתוך הדוחק. ילק' בשלח סוף רמז רל"ד מתוך שיעבוד ומתוך טירוף דעת. שהש"ר פרק היושבת קורין ק"ש בטירוף הדעת (והפכו מכוונין דעתם. (שם) בכיוון הדעת. (שם). תנחומ' מקץ רס"ב נטרף טירוף אחד.. נטרף שני טירופין, ובכנוי: ספרי סוף כי תצא פ' רצ"ו בדרך: בשעת טרופיכם ובילק' סוף כי תצא טירופכם. ומהפעל נבנה עוד השם טריפתא וכן בל"ס בפסיקתא דר"כ צ"ג. כל הדא טריפתא להן (דהן?) לך לא טב לך ופי' לפע"ד כל צערך ויגיעתך אין מועיל לך] —

טְרַף (מל"ס טְרַף הכה ורצץ ודפק anstossen, klopfen, zerschlagen) בפ' אלו טרפות (חולי' נ"ו. במשנה) דרסה או טרפה בכותל. פי' הכה אותה. בס"ג דחולין (קמ"א סע"ב) זיל טרוף אקן דליתגבהו וקנינהו. טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר טורף נפשו באפו (איוב י"ח, ד') פי' קיימא לן בתפילת ערבית ומפני המזיקין [10]). ד"א "מפני שגרם לשכינה להסתלק לפיכך טורפין לו תפילתו לזה שיצא והניח לחברו שהשכינה שרוייה אפי' בשנים שנאמר (מלאכי ג', ט"ז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וכשיצא גרם לשכינה להסתלק ועל זה [אמר] טורפין לו תפלתו שנאמר (איוב שם) הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו כלומר אתה גרמת להסתלק שכינה" שלא יכתב זכותו כדמפרש לקמן [11]). פ"א הלמענך תעזב ארץ בתמיה כלומר לא יעזבנו הקב"ה אלא שכינתו שורה עמו [12]) זה בר"ג דברכות (ה'

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ולי"ד, וברפ"ע ישרפנה וגי' או רגלו אי' ג"כ בכ"י ש"ס ובמשניות נאפ' ופיז' ובירו' ובריא"ף ובראי"ש ובנו"ג ורגליו. [2]) וכן חסר המוראה מקום בע' קלפי. [3]) כ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילי) ורש"י פי' בדרך רחוק ע"ש, ובאפעל בתרג' ירו' אי' ליק' צ"ו ת' ישעיה בקלפי. [4]) וכ"ה בירו' ובמשניו' נאפי (ובפיז' את לולביהן) וכ"ה בריא"ף ובראי"ש ויתר מקומות בד"ס סוכ' צד נ"ט ובנו"ג היו מנענעין את לולביהן. [5]) כ"ה בכל כ"י ערוך וברפ"ע נשמט. [6]) וכ"ה לנכון בע' הלמן, חד בי, כד, רקם וברפ"ע נהפך הסדר ובכ"י ערוך כבאן נשמט ואי' רק מלת בגמ'. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולי', ובנו"ג לנכרי. [8]) וכ"ה בפי' רגמ"ה וברפ"ע טורפה. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו ושם גם בטעות הביא יין. [10]) מתוך פי' ר"ן סביב לרי"ף מוכח כי זה הפי' שייך לר"ח ואלה דבריו למ"ש הרי"ף הא פירשוה רבנן ואוקמוה בתפלת ערבית: כתב ר"ח שבימיהם היו הבתי כנסיות חוץ לעירם ומתוך כך אם מניחו יחידי שמא מסתכן מהמזיקים וכו' ע"ש. ובתוספ' ברכו' ו'. ד"ה המתפלל ובתוספ' הרא"ש (ברכות משולשת צד ה':) הובאו דברים אלה קצת בסיגנון אחר בשם ר"ת וצ"ל ר"ח. [11]) הועתק מפי' ר"ח הובא בתש' הגאונים דפ' ליק סי' קי"ג ושם הפיום: ולוה הפי' אפי' בתפלת שחרית וערבית ע"כ ואין אצלי ספק שבצ"ל גם בערוך כפרט לפי מ"ש כי גם הפי' הראשון שייך לר"ח ואוקמיה רק בתפילת ערבית לכן הוסיף ר"ח כאן ולזה הפי' כלומר לפי' השני גם אפי' בתפלת ש' וע' ותיבות שלא יכתוב וכו' היא הוספת רבינו עיין הגיון שלמה מ"ה וש"נ למוד הערוך. [12]) וכן פירש"י.

סע"ב. *[אחי"ה ועוד מענין דפיקה והכאה ברכות כ"ח. טרף אבבא, שם נ"ז סע"ב טריף להו ידא על גבייהו, ובע' אשר ג': אגבייהו. סנהדרין ס"ז: עיי"ע טבלא א'. ושם צ"ז. טרפא אדשא. ובפסיקתא רב' פי"א מגרשה אני טורפה אני תלך לבית אביה, ותרג' תרטש (מ"ב ה', י"ח), ירטשו (הושע י"ה, א') תטרף, יטרפון ותרגום מתופפות (נחום ב', ח') מטרפָן ועוד רבים זולתו ומזה הענין בשר טרוף שהביא רבינו בע' הבא. והשם ברכות נ"ט רע"א מתחזיא כְּטַרְפָּא דטריף כלומר מוכה בהכאות עיין פי' רש"י ורבינו הביאו בע' טרף ה' ע"ש] —

טָרַף (מל"מ ומע' הקודם ענין הכאה בכריתה zer-stückeln, zerreissen) בפ' אין עומדין (ברכו' ל"ד:) ואם לאו יודע אני שהוא מטורף [1]). פירוש מלשון י"ח טרפות (חולין מ"ב.) [2]). בר"ג דפ' כירה (שבת ל"ח.) פולין ובשר טרוף [3]) אסור. פי' שמחתכין אותו חתיכות קטנות ומרסקין [4]) אותו עד שנטרף במקפה או בטיסני שכל זמן שמצטמק יוצא שמנו ומתערב עם הבישול. בפ' איזהו מקומן (זבחי' נ"ג:) וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד מ"ט א"ר אלעזר לפי שלא היתה בחלקו של טורף. *[אחי"ה ופירש"י טורף בנימין דכתיב ביה (בראשית מ"ט, כ"ז) זאב יטרף ע"כ רבינו הביאו להוראת זה השרש מענין כריתה וכתיתה וריסוק. ומזה הענין טרית טרופה עיי"ע טרית. — ודע כי ענין טרוף הוא הלקיחה בחטיפה וכן בל"ע طارقة עיי"ע הבא וקראו רז"ל (חולין מ"ב.) לנקיבת הריאה וכיוצא בה טריפה אעפ"י שאינה נטרפת ביד חיה ואעפ"י שאין ניכר בה כריתה עיין רד"ק שרש טרף. וכתב הרמב"ם הלכ' שחיט' פ"ה הל"א טרפה האמורה בתורה היא הנוטה למות ולא נאמר טריפה אלא שדיבר הכתוב בהווה וכו' ע"ש כל הענין. חולין מ"ב. זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה וע"ש היטיב כל הענין ובסוף שמיני בתו"כ נדרש ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל (ויקרא י"א, מ"ז) בין טריפה כשרה לטריפה פסולה ופי' הראב"ד פי' טרפה כשרה מוכה היא בגופה אלא שהיא כשרה כגון נקובת הגרגרת וכו' ע"ש. חולין מ"ח: אין אומרין בטרפות זו דומה לזו. ושם נ"ז: הלכה טרפה יולדת ומשכחת. שם מ"ב סע"א תנא דבי ר"י.. אלו שמונה עשרה טרפות שנאמרו למשה מסיני וכו' ושם מ"ג רע"א אמר עולא ח' מיני טרפות נאמרו לו למשה מסיני עיין הרמב"ם הלכ' שחיטה פ"ה ה"ב וה"ג ובפ"י הל"ט מנה שבעים טרפות שאפשר שימצאו בבהמה והיה ע"ש פרטיותן. ובלא"ר טריפְתָּא חולין צ"ד: והקבוץ טריפָתָא שם צ"ה: ובתרג' ירו' א' לויקר' י"א, א' ולבמד' י"ט, ג' טְרֵיפָן — והושאל לאיש שחייו אינם חיים: טריפה עיין סנה' ע"ח. וילק' סוף בהר ההורג את הטריפה פטור וטריפה שהרג וכו' ועיין עוד דוגמאות שם. מכות ז'. זבחי' קט"ז. ע"ז ו' רע"א. והפעל ממנו בקל חולין י' רע"ב, מ"ג: מ"ח. מ"ט. והלאה. אתפאל איטריף חולין מ"ח סע"א נ"ז: והלאה. נפעל נטרפה נ"ח. הפעיל הטריף בשהש"ר פ' יפה ובמד"ר ספי"ב ולא הטריפו ולא נשברו. והתואר קבוץ טרופאי חולין מ"ח: נ"ה רע"ב פי' מורי הוראות על הטרפות] —

טָרַף (פי' חטף בפרט השדה מלקוחות ושטר על זה נקרא טִירְפָּא Entreissungsurkunde) בפ"ק דב"ק בגמ' לשלם תשלומי נזק (ב"ק ט' רע"א) ובפ"ק דב"מ בגמ' מצא שטרי חוב (ב"מ י"ד רע"ב) אחוי לי טירפך ואשלם לך. פי' ואפי' באחריות נמי כיון שהחזיק בה אינו יכול לחזור בו דאמר ליה עדיין בעל חוב לא טרפה ממך אחוי לי טרפך שעשו לך ב"ד שמהמת חובו טרפה ממך ואשלם לך. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (כת"י ווילנא) לב"מ שם. וקרוב לזה הפירוש הובא בשט"מ לב"ק ט'. בשם גאון וז"ל בד"ה משהחזיק: והיכא דזבנה ניהליה באחריות נמי אי אחזיק בה בתר דשמעינהו לערעורי או מקמי הכי מצי מוכר אמר ליה אחוי לי טירפך ואישלם לך וכו' ע"ש. ובכתובות צ"ג רע"א פירש"י אחוי טירפך בזה"ל שטר טירפא מב"ד שכתבו לך שיצאה השדה מידך בדין ותחזור עלי לטרוף ע"כ. וכנ"ה בכתוב' צ"ד סע"ב וצ"ה רע"א וניכתוב לי מר טירפא מאייר ואילך. ושם צ"ה רע"ב וכתבו ליה טירפא. ב"ב קס"ט. כל טירפא דלא כתיב ביה קרעניה לשטרא דמלוה לאו טירפא הוא וכל אדרכתא דלא כתיב ביה קרעניה לטירפא לאו אדרכתא הוא. וממנו הפעל ב"ב קל"א. קס"ח: קס"ט. ב"ק ט'. קס"ז רע"ב. ב"מ י"ד. ט"ו. י"ח. י"ט: והלאה. כתובות צ"ה. ושם: וממנו השם המופשט בכ"ר פט"ו טירופי מתוכה] ·

טְרַף (פי' לדעת רבינו שָׁוֶה פנים ebnen, glätten ועוד עיין פירושים אחרים בהוספות[5]) בס"פ ג'[5]) בשבועות (כ"ט:) ובפ' ד' נדרים בגמ' אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד [6]) (נדרים כ"ה סע"א) אמר שמואל בטרוף פי' רב שרירא גאון פי' טרוף משווה וכך אמר ראיתי נחש גדול כקורת בית הבד אינן דברי הבאי אבל ראיתי נחש טרוף כקורת

---

[1]) עיין מ"ש בע' טרף א'. [2]) כנראה פירש"י כן בלשון ראשון. [3]) ובתוספ' שבת ב' (ג') פול ובירו' תרומ' פ"ב דמ"א ע"ג אפונין ובשר טרוף.
[4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ליד ב"ר ובדפ"ר ומרסיקין, ובדפ"ע בט"ד ומסרקין. [5]) כ"ה לנכון בכ"י, ובדפ"ע בט"ד פ"ב. [6]) בכ"י ערוך:

בית הבד דברי הבאי שאין נמצא טרוף כקורת בית הבד. וטרוף זה שפניו משווין דוגמת הכתוב (ישעיה כ"ה, כ"ה) הלא אם שוה פניה, כי משווין פני קורת בית הבד כדי שתרכם על מה שתחתיה ואין מניחין פניה עגולות ומשופעות וכן הוקשו כל הנחשים מיטרף טריפי כי כריסן כולן משוות ועל גחונן ילכו נמצאו בשווי בטן כקורת בית הבד ואיך יהא זה דברי הבאי. ופרקו גבו טרוף קאמר ובודאי לא נמצא נחש שגבו טרוף ומשווה ומרובע אלא גבות גבינים ומשופעים לפיכך האומר ראיתי נחש שגבו טרוף כקורת בית הבד הרי אלו דברי הבאי שאין נמצא זה. ולפי דרכנו למדנו שהמוכר קורת בית הבד לחברו הרי זה נותן לו גופה טרופה שמשוין ומרובעין פניה וזהו שאמר אגב אורחיה קמ"ל למקח וממכר לומר המוכר קורת בית הבד לחברו אם גבו טרוף אין ואי לא לא. ובפ"ב במכשירין (מ"ד) הטורף את גגו. פי' הטח את גגו טיט או סיד והשווהו. בפ' מומין אלו (בכורות מ"ה.) פרסותיו רחבות כמו של [1]) אווז אמר רב [2]) לא תימא דטריפא ולא סדיקה אלא כיון דטריפא [3]) אע"ג דסדיקא. פי' רחבה ומשווה [4]). בפ' הרואה בגמ' על הזיקין (ברכות נ"ח סע"ב ונ"ט רע"א) מתחזיא כדטריפא מיטרף. פי' כמו שמכה בפטיש על [5]) ברזל להרחיבו ולהשוותו. *[אחי"ה בנו"נ כטרפא דטריף ובל"א ברש"י כדטרפא מטרף וזה קרוב לגי' רבינו ובב"נ ובכ"י פ' דמיטרפא מיטרף ובע"י הראשון כמיטרף טריף (ד"ס למקומו). פירש"י בל' ראשון הובא בסוף ע' טרף ב' ע"ש ובל"א פי' בע"א ע"ש. ותיבות כמכה בקורנס בפי' ראשון קרובין לפי' רבינו דכאן כמו שמכה בפטיש על ברזל להרחיבו ולהשוותו. ומסוף תיבות הללו מוכח כי רבינו גזר המלה עפ"י פי' רש"ג דלעיל מלשון טרף ב' ענין הכאה, כל כך הכה עד שהרחיב והשוה. ונראה שכן פי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנג' דף ק"ח סע"ב) שפירוש דטרפה בזה"ל שדקה הרבה ע"כ כלומר מוכה ומרודד עד שהיא דקה וקלושה, ויותר נראה שפירשו מל"ע ترف רק וקלוש schwach, dünn, zart וברש"י לבכורות הלעז קלושטנב"א וצ"ל כגי' כ"כ קלושה טנב"א פי' בל"צ tenue כלומר דק וקלוש [6]) אמנם כפי' רש"ג במ"ש טרוף: משווה ומרובע וכ"ה בשמו מטעם הערוך כריטב"א לנדר' (ועיין ג"כ בשטמ"ק לנדר') נ"ל שגזר אמר מל"ע طرف פי' צד ושטח העליון ונוכל להעתיק טרוף eckig, kautig, glattseitig ורש"ג הלך בזה הפי' בעקבות דירו' נדרים רפ"ג דל"ז ע"ד שמואל אמר במדובע (ועוד עיין ירו' שבועות פ"ג דל"ד ע"ד וירו' סוף מעשרות פ"ה דנ"ב.) וא"כ במקום טרוף אי' בירו' במרובע אין זה כי אם מל"ע הנ"ל וכן פי' הרא"ש לנדרי' טרוף: רחב ואינו עגול. וזה הירו' הביאו ג"כ הריטב"א לנדרים ונמוקי יוסף לשבוע' (ושטמ"ק לנדרי') לבאר על ידו כי טרוף ומרובע אחד הוא ובזה פי' הריטב"א לנדרים וראשה טרוף (בתוספתא נגעי' רפ"ח) פי' מרובע. ובירו' סוט' פ"ב די"ח רע"א הגי' טרף. ומיוחס לרש"י לנדרים שם פי' טרוף: נחש מנומר ולפע"ד הוא מל"ע طريف פי' מנומר gestreift וכן נקרא מין נחש. ובשבועות פירש"י ד"ה בטרוף בזה"ל הא דקאמר כקורת בית הבד שיש בו חריצים כך ראיתי נחש מנומר ע"כ וגם לזה הפי' יש לו פתרון לפע"ד מל"פ ژرف = جرف פי' ענין שקערורה ועמקות וכן העתיק ריב"י טאווס שקערורת (ויקרא י"ה, ל"ז) جرفيدگان וזהו חריצים או מל"י האמצ' τράφος, τάφρος, δρίφος, פירוש חריצים (מיירסיאום 573) וא"כ בשבועות פירש"י כשני טעמי המלה (ועיין פירושו ברבינו נסים לשבועות) וכלשון האחרון פי' הר"ן. לנדרים בטרוף: עשוי בקעים ע"כ — ובענין הטורף את גגו (וכ"ה בתוספת' ספ"א דמכשירין) פי' הריטב"א לנדרים כמו רבינו „הטח פניו להשוותו" וכ"ה ברע"ב למכשירין לפי אית דגרסי, אבל הר"ש אע"ג דגרס הטורף פירוש בכ"ז לפי גי' נ"א המטהר ע"ש. וכ"כ פי' ענין הדביק עפ"י פירש"י לברכות נ"ט: ד"ה כטרפא, ואין נ"ל] — טָרָף (מל"מ פ' עלה Blatt) בפ' מפנין בגמ' מחללין (שבת קכ"ט.) רבא מהדר אחמרא בר תלתא טרפי כלומר בן ג' שנים שעשה הכרם ג' עלין, ובפ' חבית בגמ' ואם היתה נקובה (שם קמ"ו:) האי טרפא ראסא אסיר, פי' לשום [7]) עלה של הדס בנקב של יין במקום השפופרת אסור משום מרזב שעשוי העלה כמרזב. והנה עלה זית (בראשית ח', י"א) תרג' והא טרף זיתא. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' לישעי' ל"ה, ד'; לירמי' ח', י"ג ועוד זולתו. ובדרז"ל ב"ב י"ח: י"ט. כטרפא. גיטין ס"ט: עיי"ע אדר א'. ברכו' נ"ה: פסחי' ק"י סע"א עיי"ע זקף. ירו' סוט' פ"ב די"ח ובראשה טָרָף. והקבוץ: פסיקת' דר"כ צד קמ"ג: טַרְפִּין, נדה כ'. תלתי טרפָן, סוכ' ל"ז: (לפי גי' כ"י מ') דנתרי טרפי (עיין ד"ס סוכ' צד נ"ח:) וכ"ה בסוכ' י"ג רע"א דנתרי טרפייהו ובע' שוף הביא

[1]) בנו"נ כשל. [2]) בנו"נ רב פפא. [3]) בנו"נ דטרפה. [4]) בכ"מ להלכות ביאת המקדש פ"ח הלי"ג הביא בשם הערוך רחבה ומשונה ע"כ ונראה שצ"ל ומשוה. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע ש ל. [6]) ורמב"ם בהלכות ביאת המקדש פ"ח הלי"ג באר טרפא דבכורות ע"י קלושות ע"ש. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וכ"ר ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בש"ם לשון והפי' עצמו הועתק מפי' ר"ח (בש"ם ווילנא).

רבינו ס"א עלייהו ובענין גי' שווכייהו ארחיב בע' הנ"ל דבורי אם יהיה חלקי בחיים. עוקצי' פ"ב מ"א עיי"ע זת, כבש ב'] —

טְרַף (לדעת ר"ב מל"י τρέφω grossziehen, ernähren ולפע"ד מל"ע طرف טרד, רחק, ורחק והשליך weg- hinwerfen) מדרש איכ' פ' האמונים עלי תולע טריפין בקיקלא פי' בל"י אמונים ונגדלים בבגדי תולעת. *[אחי"ה והאמת כי שב אסיפא דקרא חבקו אשפתות ועליו אמר טריפין פי' מושלכים באשפה עיין במ"כ. וכנ"ה באיכ"ר פ' היו צריה: טרף גרמיה ומית, ושם פ' על צוארנו: טריף ליה קומיהון, פ' בני ציון טרוף קולתך קומיי, ושם: טרף הוא נפשיה מן רישא ראיגרא. ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. הא טריפין לך פי' הנה מושלכין לך, סנהד' צ"ה, אתאי יונה איטריף קמיה, ירו' סנהד' רפ"א די"ח סע"א אתא ר' בא בעי מיטרוף על ר' אמי פי' רצה להשליך עצמו על ר' אמי. ואולי מזה ג"כ טורפין לו תפלתו בפניו (ברכות ה' סע"ב ועיי"ע טרף ב') כלומר משליכין וזורקין תפילתו בפניו כדבר נתעב. וכן אולי שייך לכאן טורפה אני של פסיקת' רב' פי"א הובא בע' טרף ב' וכן פירוש במ"כ לריש דב"ר פ"א טרפה והוציאה מביתו ופי' מ"כ לש' הכאה וטירוד ובמעריך ללונזאנו פי' והשליכה וזהו נכון, וכן מזה: ניטרפה ספינה עיי"ע טרף א'. — בירו' שביעי' ספ"א דל"ג ע"ג א"ר יודן כד טריפן אולי צ"ל בר טרפן כפי' רא"פ ובאמת כה"ג בר"ש לשביעית מ"ח ע"ש ובהגהת הש"ס. ועיין ירו' ביכורי' פ"א דס"ד ע"ג ר' תנחום בר טריפון והוא שם העצמי Τρύφων עיין Saggio להח' M. Lattes — ולולי יראתי הייתי מחזיק הגי' כד טריפן והוא מל"י הרשום' ופי' כשנגדל לעוביו להיות כאילן] —

• טְרַף (מל"ע طريف חדש ולח neu, frisch) ב"ר ס"פ ס"ט למה נקרא שמו לוז כל מי שנכנס בה הטריף מצות ומעשים טובים כלוז כלומ' הפריח וכ"ה באמת בילק' שופטים רמז ל"ח אבל בילק' ויצא רמז ק"כ אי' הטריף והשם עם הס על בילק' ישם ר' רמז קי"ט מה טריפה הטריף ישם וכו' והוא מל"ע طريفة פי' הנאה ודבר טוב ובשהיש"ר פ' קורות אי' מה הרטבה הרטיב, וכה"ג הרטיב בב"ר ס"פ ס"א.

• טרפא עיי"ע בי טרפא כח"ב מ"ט וע' בקעתא שם קס"ב.

* טַרְפִּידָא עיי"ע ערפד וע' חרפתא ועיי"ע טרפירא.

טְרַפֵּיז (פי' בל"י τράπεζα שלחן Tisch ובל' קלילה τραπέζιον שלחן קטן ובקבוץ שולחנות של פורטי מעות Geldwechslertisch) בב"ר פי"א ויברך אלהים א"ר חייא בר אבא פעם אחת זמנני אדם בלודקיא והביא לפני טרפיזין [1] טעון בי"ו מוטות. ובפ' ס"ה [2] (ס"פ ס"ד) הושיבו לוליאנוס ופפוס טרפיזין מעכו ועד אנטוכיא והיו מספקין לעולי רגל [3]. פי' כך קורין לשלחן טרפיזין בל"י [4].

טרפחת (והוא שלפוחית בחילוף הרי"ש והלמ"ד פי' רחם Gebärmutter עיי"ע שלפוחית) תנא היא אום היא טרפחת היא שלפוחית ככר פי' בע' אם [5].

טַרְפְּסִיטִים (מל"י τραπεζίτης וממנו בל"ס טַרְפֵּזִיטָא שולחני ומחליף מעות Geldwechsler) מדרש במד"ר פ' פקוד כל בכור זכר (פ"ד) לטרפסיטים של מדינה. פירוש בלש' יוני שלהני. *[אחי"ה והוא צורפא בילק' ישעי' רמז רנ"ח. ובשט"מ לב"מ מ"ו: הביא גי' במד"ר פ"ד טרפזיט ובירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג אזל סמכיה גבי טרפוניטים צ"ל טרפוזיטים] —

* טְרִיפּוּלָאֵי (Tripolitaner) החוי (בראשית י', י"ז) תר"י ב' טריפולאי.

* טרפון שם תנא הידוע והמפורסם ובעל פלוגתא דר"ע עיין בד"מ לטהרז"ף צד ק"א והלאה. ועיין סוף ע' טרף ז'.

טְרָפַּעִיק (בל"י חדשה τροπαϊκά מטבע קטנה ונקראה אצל הרומיים Victoriatus) בפ' אמר להם הממונה בגמ' בשחר היה לובש [6] (יומי ל"ה:) אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה משתכר בטרפעיקא [7] ובפ' השולח גט בגמ' אין לוקחין (גיטין מ"ה:) מתעלין [8] בדמיהן עד כדי טרפעיקין מאי טרפעיקין אמר רב ששת אסתירא. ובפ' אעפ"י (כתובות ס"ד.) מאי טרפעיקין אמר רב ששת אסתירא וכמה אסתירא פלגי רוזא תניא נמי הכי ר' יהודה אומר נ' טרפעיקין שהן ט' מעין מעה וחצי לכל יום. *[אחי"ה וכנ"ה בכתובות ס"ג סע"א במשנה טרפעיקין, ובתוספתא כתוב' ספ"ה ר' יהודה אומר שבעה טרפקעים ובכ"י אירפורט חסר. והיחיד בספרי כי תצא פ' רצ"ד ולא דינר פחות מטרפעיקא. ובענין שוויו עיין על

---

[1]) וכה"ג בשט"מ לב"מ מ"ו: ופי' בשם הערוך: שלחן וכנ"ג דיוסקוס ועיי"ע דסקס ובשבת קי"ט. שלחן של זהב ובפסיקת' רבתי פכ"ג. תמחוי של כסף. [2]) כ"ה לנכון בכל כ"י, ובדפ"ע בט"ס ס"ח. [3]) כ"ת בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב ובנו"ג לעולי גולה וכ"ת בכ"י ל"ד וב"ר ובדפ"ע חסר. [4]) וכן העתיקו ע' זקנים שלחן (שמות כ"ה, כ"ג; ל', כ"ו וזולתו). ועוד עיין ערך טרפסיטים שנאצל ממנו. [5]) אם ח' בח"א, קי"א. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו. [7]) בנו"ג טרעפיק עיין שינויים בד"ס ליומי. [8]) בנו"ג מעלין.

המשקלות להח' צוקערמאן צד ל' ושם בטעות תרפעיק בתי״ו] —

טרפירא (Fledermaus ?) תרג' ירו' [א'] ואת העטלף (ויקרא י״א, י״ט) וית טרפרא אבל תרג' [ירו' א'] יהעטלף (דברים י״ד, י״ח) וערפרא ובנוסח״א חרפתא. *[אחי״ה ובנו״ג טרפידא. ערפדא ועיין ערכם וערך הרפתא. ולדעת ר״פ סמאלענסקין נשתכשו כלם ממלת חפרפרת] —

טַרְפַּשׁ (אולי מל״פ دروازه = دروازه הצר Hof והוא חצר הכבד Hof, Lebernetz עיין פערלעס עט״ש מ״ג אבל לפע״ד מל״ע طربوش (Rothfleisch והוא הנקרא rothe Mütze באלו טרפות בגמ' נקבה הקבה (חולין מ״ט סע״ב) חיטי דכרכשא ואמרי לה טרפשא דלבא. ובגמ' ניטל הכבד ולא נשתייר ממנו (שם מ״ו סע״א) נדלדל הכבד ומעורה בטרפשין מהו. פי' הוא טרפשא דכבדא (וכנון) [אולי צ״ל כמו כן] טרפשא דליבא. רטפש בשרו (איוב ל״ג, כ״ה) תרג' איתקליש בשריה, פי' כמו טרפשא ומלה הפוכה היא כלומר דק. — (א״כ פי' קרום ודוק ויש קרום חצון ללב ולכבד נקרא ג״כ חצר הכבד והוא הנקרא יותרת הכבד). *[אחי״ה עפ״י פי' ר״ב העתקתי כפי' הח' פערלעס שהוא ל״פ הנ״ל ואת אשר נ״ל כי טרפשא הוא ל״ע הנ״ל ופירושו כובע אדום וזהו מה שאמר רב נחמן בחולין מ״ט: חלב העשוי ככובע ועל זה אמר: וא״ל טרפשא דליבא ופירש״י לנכון שומן הלב עשוי ככובע וכו' ובדף מ״ו. ד״ה במקום לועז אוברש בלעז והן טרפשין ע״כ ובשמות כ״ט, י״ג פירוש ואת היותרת היא טרפשא דכבדא שקורין איברי״ש ע״כ והוא בל' אספט״א hebras ובל״צ fibres = Rothfleisch וכן בעה״ק שנ״ב ע' טרפש סיים רוטפלא״ש בלא״ש. ועוד עיי״ע חצר כבד (ח״ג, תע״ו)] —

טְרָפִיתָא (Geier, Raubvogel) מפעל טרף) תרג' ואת הדאה ואת האיה (ויק' י״א, י״ד) ודיתא וטרפיתא.

1 טְרַק (מל״ע طرق ערב (vermischen) כפ' ח' שרצים בגמ' אבוב רואה [1]) (שבת ק״י) ליתי אנגא דתחלי וחמרא ריהנא [2]) וליתיב ודתם ולטרוקינהו בהדי הדדי. ובפ' הגוזל ומאכיל בגמ' זה בא בחבית (ב״ק קט״ו:) לא שנו אלא שלא טרקו אבל טרקו אסור. פירוש (עברו) [צ״ל ערבו] [3]).

2 טְרַק (או מענין טרק ד' ענין הכאה או מל״ע ضرس נשך beissen) כפ' ח' שרצים בגמ' אבוב רואה [4]) (שבת ק״ט סע״ב) האי מאן דטרקיה חויא ליתי עוברא דחמרא חיורתי. דלמא חויא דרבנן טרקיא (שם ק״י רע״א). ובגמ' דמתרפאין בפ' אין מעמידין (ע״ז כ״ז:) והא [5]) איהו נמי חויא טרקיה. בס״ג דשבת (קנ״ו:) ההוא יומא דעיילא לגנא [6]) טריק לה חויא ומתה. בפ' נערה שנתפתתה בגמ' האב אינו חייב (כתובות נ'.) בר שית דטרק ליה עקרבא . . בר שיתא דטרק לה זיבוריתא [7]). בס״ג דפ' אין בין המודר (נדרים מ״א סע״א) שמואל חזייה לההוא עקרבא דיתבא על אקרוקתא [8]) ועברא נהרא טרקא גברא ומתקרי עליה למשפטיך עמדו היום (תהלים קי״ט, צ״א) פי' לשון נשיכה. — (א״ב תרג' אם ישוך הנחש (קהלת י', י״א) כד מתגרן חיוון קלן לטרקא ולנזקא). *[אחי״ה וכן עיין בתרג' לאיוב כ״ו, י״ג ותר״י א' לדברים ז', כ' — וכנ״ה בשבת ק״י, עיי״ע בר קשא] —

3 טְרַק (מענין ע' טרק ד' פ' הכה והושאל להכאת הדלת כלומר נעל וסגר die Thüre zu-schlagen d. h. verschliessen) בר״ג דפ' תפלת השחר (ברכות כ״ח.) טרוקו גלי [9]). ובר״ג הגוזל ומאכיל (ב״ק קי״ב סע״א) (בר חמה) [בר חמוה] דר' ירמיה טרק גלי באפיה דר' ירמיה [10]). באגדה דפ' השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ו.) עייליה לאינדרונא [11]) וטרק לבבא באפיה [12]). בפרק המוציא תפילין בגמ' נגר (עירובין ק״ב.) אמר דין לו נטרוק. בע״ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (ע״ז נ״ח רע״א) טרוק גלי דלא ניתי אינש וניטרד [13]). גדר בעדי ולא אצא (קהלת ג', ז') תרג' סגר בתרא' בנין דלא איפוק מן טריקא. פי' ענין סגירה. *[אחי״ה ותרג' ובית חבר (משלי כ״א, ט'; כ״ה, כ״ד) וביתא טרקא ובכ״י מְטַרְקָא והכין חבר מענין הידוק וריבוק. ותרג' וסגר (תהלים ל״ה, ג') יטרוקיתקא וצ״ל כדעת הח' לעווי כישליש מלות יטרוק ית תיקא. והישם טְרִיקָא לפע״ד מל״ע طرق

1) כ״ה בכ״י ובדפ״ע בתיבה אחת. 2) בדפ״ע ריחתנא. 3) וכן פירש״י לב״ק וכ״ה בל״ע ונרדף עם טרף א'. 4) כ״ה בכ״י ובדפ״ע בתיבה אחת עיי״ע הקודם. 5) לי' לפנינו. 6) בנו״ג לבי גננא. 7) בנו״ג זיבורא. ועוד קצר רבינו את המאמר. 8) ועיין מ״ש בע' אקרוקתא בח״א, רס״א בשם כ״י ו״ו וש״נ הגי' ושם בציון צ״ל נדרים מ״א. 9) עיי״ע גל ב'. 10) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה בע' גל ב' וגם שם הגי' גלי ובנו״ג גלא. ובדפ״ע כאן קטוע. 11) כ״ה בכ״י ו״ו והוא הנכון עיי״ע אדרון בח״א, מ' ובע' אנדרונא שם קמ״ג. 12) בנו״ג באנפיה. 13) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד וקצת בע״א בע' גל ב' בה״ב רע״ז והוא כמו בכ״י ש״ם ע״ש. ובכ״י ב״ר בכאן אי כי היכא דלא ליחו עברי רבן גמליאל! וגי' שלנו עיין בע' גל ב' ובדפ״ע בכאן קטוע.

פי' פח ולכד כלומר ענין סגירה. — וכנ"ה בסנה' ק"ג סע"א ועיין מ"ש בע' גל ב' וש"נ. ובירושל' תעני' פ"ב דס"ה: עיי"ע דו] —

4 טְרַק (מל"ע طرق schlagen) בס"ג דסדר תעניות האלו (תענית כ"ה.) טרק ליה באסקוטלא. פי' הכהו מלאך באצבעו במצחו ואמר לו אגרו[1] בך[2] גיראי. כלומר היכוך החצים שלי[3]. פ"א בע' גר. *[אחי"ה עיי"ע גר א' כח"ב שמ"ב וש"נ השינויים ועוד עיי"ע אסקוטלא וע' אפותא בח"א. קצ"ו ובתקונים צד שמ"ד, וצד רמ"ו. וגי' רבינו כגי' כ"י מינכען ב' עיין במקומות הנ"ל ובנו"ג מחיין והוא פירושו. וטהוראת ערך זה נאצל ע' טרק ג'. וגם זה נרדף עם טרף ב' ע"ש] —

☞ טרקארין (לפי' ר"ב הורכב מן τρι ומן κάρυον אגוז וטעות הוא ולפע"ד מל"י τρίχωρον כלי משלש מחיצות Gefäss mit 3 Abtheilungen) מדר' שמ"ר פ' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (ר"פ כ"ה) בשר ודם עושה לו טרקאירין פי' בל"י רפואה של שלשה דברים נעשית מאגוזים נגד סם המות. אך קשה שהמדרש אומר ונותן כל מיני משקין ואין ברפואה זו משקה. *[אחי"ה ר"ב לא כיון לאמת והנכון כמ"ש מל"י שהוא כלי מג' מחיצות ואחד הוא עם טרקלין שהביא רבינו מילמדנו לגי' כ"י ו"ו וגם זה מל"י τρίχηλον, τρίχαλον פי' כלי נחלק לשלש או לפי גי' הדפוסים טרקלרין מל"ר ויוני אמ' tricollarium, τρικελλάριον, dreifächerig, dreifache Abtheilung ורמ"ל העתיקו ע"י theriaca וכונתו על ל"י θηριακόν רפואה נגד נשיכת חיות רעות Gegengift והועתק גם לל"ע ترياق ולל"פ ترياك וכבר קדמהו בזה הפירוש בעל מ"כ אבל הנכון כמ"ש] —

* טרקווינום עיי"ע טרגינום.

☞ טְרוּקְטָא (מל"י τὰ τρωκτὰ Nachtisch) חלה דירו' פ' חמשה דברים (פ"א דנ"ז ע"ד) הסופגנין טרוקטא פי' בל"י שם כללי לדברים הנאכלים ובפרט בקינוח סעודה. *[אחי"ה בנו"נ טריקטא (ה' פעמים) וכן הוא בערך דביש וצ"ל טרוקטא ובירו' פסחים פ"ג ד"ל. הגי' טרקטה ועוד עיי"ע טרקנין ומ"ש] —

* טְרוּקְטֵי (אולי עיקר הגי' דורקטי עיי"ע דורקט ומגזרה הנ"ל או מל"י ἡτετρυγωτ מפעל τρύγω trocknen, א"כ טרוקטי ausgedörrt) ירוש' כתובות פ"א דכ"ה. ושאין בה יין טרוקטי, ושם ממשפח' טרוקטי פי' יבש או מל"פ הרשומה בע' דרקט פירוש עץ יבש. ובפי' רה"ג לנדה ט', י"א דורקטי א"ד טרוקטי ע"ש פירושו טרוקטי בתה וכו'. ובאגדת שמואל פ"ב פ' ותדר ושאין בו יין זו טורקטי וצ"ל טרוקטי. ובילק' נשא רמז תש"י בשם ספרי זוטא לפי שיין בעונש אין טרוקטי בעונש ומנין אתה אומר טרוקטי באזהרה ת"ל וכו'.

טְרַקֵי (ארץ קרובה לים שחור Θράκη Thracien,) בר"ג דיומא (י' רע"א) ותירס (בראשית י', ב') זו טרקי. *[אחי"ה וכה"ג בכ"י א"פ ובאה"ת, ובכ"י א' זו טרוקי ובכ"י ב' זו טראקי וכ"ה בילק' כ"י אצל ד"ס יומ' צד י': ובנו"ג זו בית תרייקי, וגי' בתי"ו העיקר עיי"ע תרק ב'] —

☞ טְרַקְיַא (לפי' ר"ב מל"ר ויוני Thracia Θράκια מין אבן טובה Edelstein ונראה שבאה גזרתו מערך הקודם ולפע"ד הוא Türkis) תרג' לשם שבו ואחלמה (שמות כ"ח, י"ט; ל"ט, י"ב) קנכרי טרקיא ועין עגלא. פי' בל"י ורו' הבאה מארץ טרקי. *[אחי"ה ובתר"י א' לשמות ל"ט, י"ב ולבמד' ב', י"ח הקבוין טרקין ולשמות כ"ח, י"ט בט"ס ערקין וצ"ל טרקין ורבינו בע' בלם בח"ב ק"א גורס לנכון תרקיא ומב"ר פי"ב תרקייא או תרקיא עיי"ע תרק ב' ואולי מל"ר האמצ' (עיין דוקאנגע turcoisius, turchesius, turhina, turkesius) פי' אבן טובה הבאה מְתוּרְקִיַא ונקראה בל"צ turquoise ובלא"ש Türkis ועוד עיין הערת רמ"ל ובענין אבן טובה הבאה מִטְרַקְיַא Thrazien דבר פליניאום ל"ז, מ"ח ע"ש] —

טְרַקְלִין (= טְרִיקְלִין מל"י ורו' τρίκλινον, triclinium, חדר גדול ובפרט מסיבה Speisezimmer in drei Lagern) בפ' הדר עם הנכרי (עירובין ע"ב.) ה' חבורות ששבתו בטרקלין[4]. ובפ' השותפין (ב"ב י"א.) ולא את הטרקלין[5]. ובפ' בן זומא (אבות ד', ט"ז) התקן עצמך לפרוזדור כדי שתכנס לטריקלין[6]. ופר' ראשון בטדות (מ"ו) ארבע לשכות היו בבית המוקד[7] הקיטונות[8] פתוחות

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' ועיי"ע גר א' בח"ב, שמ"ב (בהערה אות 3). [2]) ובכ"י ל"ד כתיבה אחת אגרונך וצ"ל אגרו בך ובדפ"ע אגרן בך וכ"ה בכ"י ה"ב. [3]) בכ"י ל"ד הוכך בחצים שלי וא"כ פי' לפי גי' איגרו בך והוא אתפעל ותי' נבלעת כמו איתגרו בך. [4]) בירו' לנכון בטריקלין וכ"ת בסמוך בדפ"ר בערוך. [5]) בירו' הטריקלין. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר. [7]) כ"ת לנכון בכ"י ו"ו, ובע' קטן ה' אבל בדפ"ע בכאן נשמט. [8]) כמשניות בנזרות כקיטונות ובש"ס בקיטונות, וביומ' ט"ו סע"ב כקטוניות ובכ"י א"פ היו שם פתוחות לבית המוקד, ותיבה הקיטונות = κοιτῶνα חסרת בטעות בע' קטן ה' ע"ש.

לטריקלין [1]), וזה ביומא בפ"ק בגמ' ומקטיר (יומ' ט"ו סע"ב). ובפ' המוכר פירות לחבירו (ב"ב צ"ח: כמשנה) טריקלין [2]) י' על י' רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו. "פי' חצי ארכו ה' וחצי רחבו ה' צריך להיות רומו עשרה ראיה לדבר כבנין ההיכל פי' בנין ההיכל ארכו (מ') [צ"ל ס'] ורחבו עשרים שנאמר (מ"א ו', ב') והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו, כ' מהן קדש הקדשים וההיכל שנאמר (שם פסוק י"ז) וארבעים (אמה) [באמה] היה הבית הוא ההיכל לפני. נמצא ההיכל ארכו מ' ורחבו כ' הכל ס', חצים ל' וכך רומו דכתיב (שם פס' ב') ושלשים אמה קומתו" [3]). כתוב אחד אומר (שם פ' ב') שלשים אמה קומתו וכתוב אחר אומר (שם פ' כ') ולפני הדביר עשרים אמה ארך [ועשרים אמה רחב] ועשרים אמה קומתו אמר להו כי קא חשיב משפת כרובים ולמעלה (ב"ב צ"ח סע"ב) שהכרובים קומתן י' שנאמר (שם פ' כ"ג) ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו קמ"ל האי קרא דהני י' אמות שהכרובים עומדין בהן כמו הכתוב של מעלה (פ' כ') מה העשרים כולן חלל ואין בהן דבר כך גם העשרה (פ' כ"ג), והכרובין בנס היו עומדין וכן הארון בנס היה עומד (ב"ב צ"ט.) שמקומו אינו מן המדה [4]). גמר' (ב"ב צ"ח:) מאי טרקלין [קובתא] בי ורדי. פי' רבינו גרשם קובתא בי ורדי כעין שפורסין אהלים ועגול הוא מלמעלה כקובה ומוקף הוא מכל דפניו ופורסין שושנים לשם כדי שיהא ריחם נודף ושוכבים בתוכו שרים [5]). בויק"ר זאת תהיה (פט"ז) ר' ינאי הוה יתיב ודריש בטרקלוניא [6]). — (א"ב פירוש בלשון יוני' ורומי' חדר גדול ובפרט המוכן למסבה). *[אחי"ה ומשקל טרקלוניא הוא ל"ס וצ"ל טרקלינא וכ"ה לנכון בכ"י תרג' לאסתר שני ז', ח' אצל ה' לעווי והקבוץ בתר"י א' לבמדבר ל"א, נ'. ודע כי בלא יו"ד אחר רי"ש אי' במשניות ובמשנ' רש"ס בבלי וכ"ה בתוספ' תרומ' פ"ז, תוספ' עירו' ז' (ה') תוספ' יו"ט פ"ב, אבל בירו' ביו"ד וכ"ה איזה פעמים בערוך בדפוסים ראשונים וכ"ה בירו' פ"ג ד"ו ע"ד טריקלין עשר על עשר וכו', ירו' ר"ה רפ"ב דנ"ט: מטריקלין לקיטון, ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח ע"ד וירו' סנהד' ס"פ י"א ד"ל ע"ג טריקלין וקיטון חופה וקיטון נכנסה לטריקלין. ירו' חגיגה רפ"ב רע"ז. הטריקלין מוצע לכם. ירו' סוט' פ"ה ד"כ: עיי"ע טלק ב', ספרי ואתחנן פ' כ"ט נכנס לטרקלין שלו וכו' ע"ש והקבוץ חגיג' י"ד: טרקלין גדולים צ"ל טרקלינין ובכ"י מ' טרקלים. תוספ' כלים ב"מ רפ"ה (הרחוינית) [לפע"ד הדחוינות עיי"ע דחון] שבטרקלינין בעלי בתים האוכלים עליהם כלומר שולחנות של חדרים גדולים ושל מסיבה — וראיתי בערך מלין כ"י באוצר כ"י האלבערשטאם נ"י וכתב בעל מחבר ע' טרקלין וז"ל: "הנה זאת המלה גם היא כמדומה בעיני שהיא ל"י ושבה במנהג אצל הלטינים ומורה על המקום שהיו מסובין בו בני האדם למשתה, והמלה מורכבת מן טְרִים שפי' שלש ומן קְלִיטֵי שפי' מטה והיו נהוגין במשתאות הגדולות שהיו מסדרין ג' מטות זו אצל זו להסב בהן המסובין וג' שלחנות למטהם וסדור המטות נקרא טרקלין וכן המקום שהיו מסובין בו נקרא כן". ובמעריך פי' מהר"ם די לונזאנו טרקלין הוא הבית הגדול סאלא בלע"ז ע"כ. ובעה"ק שנ"ב פי' נ"כ זאל בלא"ש = Saal] —

טרקליל (לפי ענינו טס Platte, Blech) מצחת נחשת על רגליו (ש"א י"ז, ו') תרג' וטרקלילין דנחש. — בסוף תוספתא דשבת (פי"ז) טרקלילין שהשיקן בערב שבת. בפ"ב בתוספתא יו"ט (פ"ב דביצ') טרקלילין שהשיקן מערב יו"ט. *[אחי"ה כ"ה רק בדפ"ר ובנו"ג בתוספ' דביצ' הנ"ל טרקלין שהסיקה מערב יו"ט וכ"ה בכ"י אירפורט ועוד לפי כ"י הנ"ל גם בתוספת' שבת הנ"ל טריקלין שהסיקה וכו' וגם רד"ק גורס בתרג' שמואל וטרקלין דנחש ופ' טס של נחשת ע"כ. ובתרג' אסתר ה', ט' בהוספת אס: דמכתבא באסטרקליליה. והמתורגמן הביא רק טרקלל ופי' פרונטל בלעז ע"כ והוא בל"צ frontail, frontale שטירנבינדע ועיין רד"ק לשמואל שם ובע' מצח בשרשים. ואולי לפי זה טרקליל הוא מל"ר אמצעית troscellus, trosellus פי' כריכה Windo, Bündel] —

טְרֵקְלִין (פי' לפע"ד כלי נחלק לשלשה חלקים עיי"ע טרקארין) בילמדנו קח את המטה (בתנחומי' חקת ל"י) אמר ר' סימון טרקלין אם יהיה ביד אדם אינו יכול לערב אלו באלו ומשקין וכו' פי' כלי הוא. *[אחי"ה כה"ג בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר וברפ"ע קטוע וגם שם הגי' טרקלר בראש הערך ובאמצע טרקלרין. ובמעריך כתוב:

---

[1]) כ"ה בדפ"ר פיז' ובאסיל ואמש' אבל בדפ' ווינ' בלא וייו. [2]) כ"ה בדפ"ע ובירו', אבל בבבלי ובמשניו' בלא וי"ו אחר רי"ש. [3]) ע"כ פי' רגמ"ה כ"י לב"ב ורבינו זכרהו רק בסיום מאמרו וכונתו גם לריש המאמר. [4]) בגוף הדבר פי' כן גם רגמ"ה רק ברוחב ביאור וכן הרחיב רבותו רבינו בע' עשר. ואחריו נגרר גם הרשב"ם ע"ש ועוד עיין תוספ' סוכ' ה': ד"ה כשלש ותוספ' יומ' נ"ב. ד"ה ועשרים. [5]) וכ"ה באמת מלה במלה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. [6]) בנו"ג ופ"ס בתורקליניה וצ"ל בטרקליניה

בספר כ״י גרסינן טריקולין פי׳ שלשה פכים ע״כ כונתו על τρίχειλον ובע׳ טרקארין נסיתי את חילי לפרש עפ״י שתי גירסאות ע״ש] —

טרקנין (= טְרוּקְנִין או טְרָקוּנִין או מל״י τρωγάλια כל דבר שנאכל בקנוח סעודה ואות ר׳ ול׳ מתחלפות ואחד הוא עם τρωκτά ועוד עיין בפנים, או אולי צ״ל טְרוּקטן = טרוקטִין מאותה הוראה) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ חוץ מן היין (ברכות ל״ז:) אמר ר׳ יוחנן טרקונין חייבת בחלה מאי טרקונין אמר רב יוסף[1] כוכא[2] דארעא פירוש הוא גובלא שאופין על הארץ ולא בתנור. *[אחי״ה זה הפי׳ הובא באו״ז הלכ׳ חלה הנ״ל בשם ר״ח ובחי׳ הרשב״א לברכות בשם רה״ג ז״ל ע״ש. מציון רבינו מוכח כי לא גרס וכי אתא רבין א״ר יוחנן טרוקנין פטורין מן החלה וכן לי׳ בכ״י ש״ס ובדא״ש ובפסקי רי״ד אבל באו״ז הל׳ ברכת המוציא סי׳ קמ״ח הביא שתי נוסחאות ובתוספ׳ ר״י החסיד (בברכה המשולשת צד כ״ה) פי׳ בגלוי שלא גרסינן זו ההוספה והביא ראיה מירו׳ ר׳ יוחנן אמר טרוקנין חייבין בחלה ע״ש ועיין ברא״ש ובהפשב״ע וכן הביא ראיה באו״ז הל׳ חלה הנ״ל בשם רבו רבינו יהודה ב״ר יצחק שירליאון[3]. ודע כי בירו׳ הנזכר פה ר״ל בירו׳ חלה פ״א דנ״ז ע״ד לפנינו הגי׳ ר׳ יוחנן אמר טריקטא חייבת בחלה עיי״ע טרוקטא לכן דעתי נוטה כי או טרוקנין צ״ל טרוקטא (כי ט׳ נשתבש לאותיות ני) או (טריקטא) [טרוקטא] דירו׳ (וכ״ה בע׳ דבש) אולי יש להגיה למלת טרוקניא = טרוקנין ולשתי מלות יש להן פתרון או מל״י הרשומה τρωγάλια = τρωκτά פי׳ כל שנאכל בקינוח סעודה ותהיה אז טרוקניא כמו טרוקליא (ל׳ ור׳ מתחלפות) או אולי טרוקנין העיקר ומל״פ ترکان והוא הקבוץ מן ترك פי׳ כל שנאכל בקנוח סעודה והוא מין לביבות נעשה מן גביל עיסה וסוק״ר וזרעונים עיין Vullers ח״א 437 ועל זה יפה עולה השקלא וטריא אם חייבת בחלה או לא מישא״כ אם נגזר אמר מל״י הנ״ל ישמורה רק אכילת פירות בקינוח סעודה ולא לביבות וכדומה. ועוד יפה עולה להוראת מלה פרסית הנ״ל שפירשה רב יוסף על ידי כוכא דארעא פי׳ ענין לביבות עיי״ע ככא וע׳ כעך מל״פ הרשומה שם. ועוד בחר רב יוסף לישון ערומים כי טרוקנין, ביחיד טרק, פירושו בל״פ גם חסירה וגומא ור״ל שלביבות אלו נעשו בגומא בארץ ולא בתנור ודו״ק. ונרויח מכל זה כי נוכל לחזק גיר׳ הרא״ה בפי׳ הרי״ף והא טריקתא דארעא עיין היטב ד״ס לברכות צד ק״ג אות ח׳ והוא אחד עם כוכא דארעא כי טריקתא הוא משקל ארמי של טרק הנ״ל והוא אחד עם כוכא וזו ג״כ ל״פ كاك לביבות] —

* טורקוס (?) בספרי בהעלתך פ׳ פ״ט לשד השמן זהו לשון טורקוס וצריך להיות לשון נוטריקון כגי׳ הילק׳ בהעלתך רמז תשל״ה ועיין רש״י לבמדבר י״א ח׳.

טרקסין (לפע״ד מן טרק בל״י θύρασι חוץ draussen ומן סין = ἔσω, ἔσωθεν drinnen) בפ״ד במדות (מ״ג) ובפ׳ הוציאו לו בגמ׳ היה מהלך בהיכל (יומי נ״ב.) אמה טרקסין וכ׳ אמה בית קדש הקדשים. ובר״ג דפרק השותפין (ב״ב ג׳ סע״א) במקדש שני מ״ט לא עביד אמה טרקסין. פי׳ טרקסין לשון יוני פנים וחוץ כלומר מספקא להו אי כלפנים אי כלחוץ וכך מפורש בירושלמי. *[אחי״ה כונתו על ירו׳ כלאים פ״ח דל״א סע״ג וז״ל מהו ואמה טריקסין ר׳ יונה בוצרייה אמר טריכסון מה בפנים מבחוץ ובירו׳ יומא פ״ה דמ״ב סע״ב הגי׳ מהו אמה טרקסין ר׳ יונה בוצריה אמר טירקסון מה בפנים מבחוץ וכ׳ ע״כ וצ״ל מה בחוץ ועל זה הירו׳ כיון פירש״י ליומא נ״ב. בפירוש טרקסין וז״ל לשון פנים וחוץ הוא כך ראיתי בהש״ס ירושלמי וכו׳ ע״כ. והתוספ׳ ב״ב ג׳. ד״ה טרקסין אחרי שהביאו פי׳ ר״ת דטרק הוי כמו טרוקו גלי וסין הוי סיני(!) כתבו בזה״ל וי״מ טרקסין פנים וחוץ וכו׳ וכבר עמד על זה הלשון: י״מ בעל הפשב״ע ע׳ טרקסין ולפע״ד י״מ הוא ר״ת מן: ירושלמי מפרש ובזה הכל מיושב וכן לשון התוספ׳ ביומא הנ״ל מגומגמת ושם הביאו פי׳ ר״ת בשם י״מ ופירש״י פנים וצ״ל פנים וחוץ וכיונו על רש״י יומא נ״ב. עיין שם. וראיתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב שפי׳ טרקסין בזה״ל: הכותל שהיה מפסיק בין ההיכל לקדש הקדשים קרי ליה אמה טרקסין ע״כ ואולי כונתו על ל״י διάκρισις בהפך האותיות פי׳ הפסקה Urterscheidung וכן בפי׳ רע״ב למדות כתוב כן כפי׳ רגמ״ה ע״ש רק הוא מוסיף עוד טרק בלא״ר סגור כמו טרוקו גלי סין סיני וזה כדעת ר״ת הנ״ל והתוי״ט לא הרגיש בזה. וכשני פי׳ רע״ב ראיתי בחידושי הריטב״א ליומא רק שם קצת יותר מדויק בזה״ל

[1]) וכ״ה בכ״י מ׳ ופ׳ ובב״נ ובאו״ז הלכת ברכת המוציא ר׳ סי׳ קמ״ח ובהלכ׳ חלה סי׳ רמ״ו ובגו״ג אמר אביי. [2]) כ״ה בדפ״ר פיזי וויניצי׳ וכ״ה בע׳ ככא וכ״ה נכון ועיין גם בחי׳ הרשב״א פעם אחת כוכא אבל בערוך מדפ׳ באסיל והלאה אי׳ כגי׳ ספרי׳ כובא בבית וכ״ה באו״ז בשני מקומות. [3]) והוא אחד עם ר׳ יהודה החסיד עיין למור ערוך לברכות צד י״ח ועוד עיין הלכות ערלה סס׳ שכ״ו וספר החסידים סי׳ תשנ״ז, תשס״ו.

כי טרק בל"י חוץ וסין הוא פנים ע"כ ולפע"ד היא הרכבה משתי מלות יוניות הרשומות וא"כ בירו' צ"ל יותר טוב טירסקין (זו עיקר הגי') מה בחוץ מה בפנים וכן בערוך בל"י חוץ ופנים. ורימ"ז בט"ר ח"א, קל"ד ולעווי נדחקו בפי' המלה הזאת] —

* טְרָקְסָאוֹת (נ"ל מל"י τρώξ פי' חלל וחור מערה Loch, Höhle או מל"ר אמצ' trassa חפירה ובור) תוספת' אהלות פ"ה כלי' שבטרקסאות מכאן ומכאן טהורין היה עומד בתוך הפתח וכו' כה"ג בר"ש אהלות פ"ד מ"א ופי' לנכון טרקסאות חללים קטנים שבעובי הדפנות שאין בהם פותח טפח ע"כ ובנו"ג וכן בכ"י ארפורט שברסטקאות.

* טְרָקְסִימוֹן (מל"י τρόχιμον — .αμαξιτός ,Laufbahn Fahrweg) עיי"ע טרכסימון ומ"ש.

טְרַשׁ (מלש' ערבי طرس מחה רשימת איזה דבר verwischen die Spur) בפ' הגוזל עצים בגמרא גזל מטבע (ב"ק צ"ח) והני מילי דמהייה בקורנסא וטרשיה. פ"א וטרסיה. פירוש מחה בליטת הירכות של אותיות המצויירות במטבע. *[אחי"ה ורש"י פירוש עשאה כאבן חלקה לשון טרשים ע"כ ורבין מע' הבא אח"ז ורמ"ל העתיק גלאטט מאכען וזהו לפי פירש"י והיה לו להעתיק עפ"י פירוש הערוך] —

טרש (מל"ע ופ' ترس צרור קשה harte Scholle וממנו הפעל הקישה כצרור ועוד הפעל מל"ע ترس הקישה verhärten) בפ' אלו טרפות בגמרא הריאה (חולין מ"ו: מ"ז) בהמימי' לא דמטרשי פי' מחזיקין[1]. בס"נ דכתובות (ק"ב) ובפ' אלו נאמרין בכל לשון בנמ' ואלו נאמרין בלשון הקדש (סוטה ל"ד מ"ב) אין לך טרשין[2] בכל א"י יותר מחברון. ובר"נ דפ' האומר לחברו (ב"ב ק"ג)[3] א"ר יצחק טרשין[4] שאמרו בית ר' קבין כלומר סלעים דתנן (שם צ"ב: במשנה) גבוהים (ג') [צ"ל י'] טפחים[5] בית ר' קבין[6]. בר"נ דפ' יש בערכין (י"ד רע"ב) אמר רב פפא הקדיש טרשין פודן בשויהן פי' בלי' ישמעאל[7] קורין לאבנים חדים וקשים שסביבות הים[8] טרוש. — (א"ב פי' בל"י חורב ויובש). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ξηρός חרב ויבש והשם ξηρότης Dürre ויותר טובה גזרת רבינו מל"ע (והפי') הנ"ל ופי' רגבים וצרורות קשין ויבשין ורגמ"ה לערכין (בקובץ כ"י אנגיילי דף קל"ו רע"ב) פי' טרשים: שדה סלעים שאינה ראויה לזרע ע"כ וכמו שפי' רבינו וגם רגמ"ה לב"ב הנ"ל שהזכיר יחד במימרא דרב יצחק סלעים וטרשים וכ"ה בירו' כלאי' ספ"א דכ"ז: זורע . . ע"ג סלעים ע"ג טרשים, וכנ"ה בירו' ב"ב פ"ד די"ד ע"ג והטרשים המוקצין ממנה. בב"ר פכ"ג ההרים נעשו טרשים. בויק"ר פל"ו מה הגפן הזה אין נוטעין אותה במקום טרשין גדולין ותוספ' שביעי' רפ"ג ותוספ' ב"ק ספ"ב יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים וזו ראיה לגי' כ"י עיין הערה 8 — במגיל' ז'. טרשיים צ"ל טרסיים עיי"ע טרסי. ובילק' בחקותי קל"ם רמז תרע"ז מערכין הנ"ל טרסין וצ"ל טרשין, וג"ב פי' רבינו אולם בלי הוספה של כ"י הנ"ל] —

טְרַשׁ (מל"ע طرش חרש taub sein) בילמדנו בסוף אם בחקתי ובפרשה וישב ממנו שבי אמר ר' לוי מהולתך טרשא אקיש עלה א"ל הקב"ה ליעקב יעקב שכחת נדרך. פי' בל' ערבי קורין להריש (טרוש) [אטרוש][9]. מהולתך טרשא כלומר הנפה נתחרשה ואין יורד הקמח. אקיש עלה הכה עליה בכח בטבעות של ברזל שכך מנהג הערביים כשמסלתין הסלת יש להן באצבעות צרדות[10] טבעות ומכין הנפה בהן מכאן ומכאן ויורד הקמח. *[אחי"ה כל הפירוש הזה נ"ב בילק' וישלח רמז קל"ה ושם חסר' מלת צרדות ודע כי פי' באצבעות צרדות: באצבעות האמצעיות עיי"ע צרדה א' ובכ"י ב"ר הגי' באצבעות כצנרות וצ"ל כנצרות והוא ל"ע خنصر פי' אצבע אמצעית והיא אחת עם צרדה וכנראה זו הגהת מבורך הסופר היא לכן לא נתנוה בפנים ובכ"י ל"ד הגי' צורות טבעות. ודע כי הציון הנ"ל ליתא בתנחו' במקומות הנ"ל כי אם בסדר וישלח סי' ח' וז"ל א"ר איבו מהולתך טרשא אקיש עלה א"ל הקב"ה לא הניעוך הצרות האלו אלא על שאחרת את נדרך וכו' ובב"ר ספ"א הובא זה המשל בשם ר' לוי כראי'

[1]) ולזה כיון ג"כ רש"י בפי' מקשין אותה כאבן וכ"ה בפי' ר' נסים לחולין וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולין בקובץ כ"י אנגי' דף ש"ז. וז"ל דמטרשי לשון קשה ע"כ ובענין גי' רבינו עיי"ע כוון. [2]) בנו"ג טרשים. [3]) בדפ' באסיל אמש' ופראג בטעות בקדושין נ"ט! [4]) וכ"ה בפירשב"ם ובנו"ג טרשים. [5]) ובדפ"ר וטפחים ואות ג' חסר וצ"ל י' טפחים. [6]) ובזו השטה הלך הר"ן הובא בשט"מ לב"ב ק"ב: דמ"ש טרשין שאמרו בין ברישא בין בסיפא דמקבל דוקא בית ד' קבין ע"כ וכ"ה דעת הראב"ד שם בשט"מ לדף ק"ג. ע"ש וסיים בזה"ל אנחנו צריכין לידע כי לשון טרשים אינו אלא סלעים אבל נקעים לא נכנסו בכל טרשים ע"כ, וזה לא כפירשב"ם ב"ב ק"ג. ד"ה טרשין ע"ש ורבינו פי' עפ"י פי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל א"ר יצחק סלעים וטרשים שאמרו דפחות מיכן דנמדדין כשהן בת ד' קבין וכו'. [7]) חסר בדפ"ר. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי ה"ב, ל"ד עיין סוף הצ' בפנים. [9]) עיין סוף הערך. [10]) כ"ה לנכון בכ"י פאריז ובדפ' וויניצי' אבל בשרס"ע בט"ס צרורות ועוד עיין בהוספותי לסוף הערך.

בערוך רק שם הגי' מהולתך חרשה ובמ"כ כתב וז"ל בכל הספרים גרס טרשא ע"כ וכן הובא בילק' הנ"ל בשם ב"ר (פמ"א) [פפ"א] וכ"ה בע' הל ב' מב"ר הנ"ל ובכ"ר בנוסח' חרשה הוא פירושו של טרשה כי בל"ע اطروش פי' חריש ועל זו המלה כיון רבינו וצ"ל במקום טרוש: אטרוש וכן יוצא מפוריש משט"מ לב"מ ס"ה. בד"ה גמ' א"ר נחמן שהביא זו הגי' בשם רבינו ועל ידו פי' טרשא דערך הבא אח"ז] —

טרש (= טְרָשָׁא לפע"ד ענינו מכירה לאריכת ימים מל"פ ترازى ,das Sich- Hinziehen (Länge der Zeit בפ' איזהו נשך בגמ' ואם לגורן (ב"מ ס"ה.) א"ר פפא טרשא דידי ודאי שרי. פי' „נותן לו הפירות במרהשון ומתנה לפורעו הדמים באייר כשער אייר שהוא ביוקר" וכבר פי' בע' חכר. *[אחי"ה כ"ה לנכון בדפ' ווינ' אבל בדפ' אחרי' ובכ"י ל"ד וב"ר בט"ס הבר ובדפ' אמ' ופר' הבר וגי' מוטעת זו היתה גם לפני הגרי"ב עיין סוף ח"ב של הפשב"ע. אבל רבינו כיון לגי' דפ' וויניצ' על חכר [ב'] ושם פי' רבינו טרישי דפופנאני (או לפי גי' שלנו פפונאי) ב"מ ס"ח, ע"ש. והפי' דערך הנוכחי הועתק מפי' ר"ח הובא בשטמ לב"מ ס"ה. ד"ה אמר רב נחמן, ועוד שם הובא בשם ר"י אל ברגלוני פי' לשון טרשא מילמדנו שהביא הערוך בע' הקודם ואחרי שהביא דבריו סיים בזה"ל וכאן נמי פירוש טרשא רבית חרש שאינו נשמע מפני שלא פסק ואמר לגורן בכך וכך אלא אמר באותו השער ואמר שמא לא ייקר השער וכו' ע"ש וראב"ד שם פי' מענין טרשים פי' סלעים וזהרחק שנראה לעינים הוא. ולפע"ד פי' מל"פ הנ"ל כלומר מכירה למשיכת העת ולהמתנה וכפירש"י. ולדעת ר"פ סמאלענסקין הוא מע' הקודם מן חזק וקישה כלומ' רבית אסורה אבל למכור במחיר חזק וקיים מותר — וכנ"ה בכ"מ שם א"ר נחמן טרשא שרי. ושם א"ר חמא טרישא דידי ודאי שרי. ירו' ב"מ פ"ה ד"י סע"ג אין זו רביתא אלא הטרשא והובא במו"ע ע' קסוסטבן ע"ש. ודקבוין טרישי ב"מ ס"ה. עיי"ע חכר ב'] —

טרת (והוא נסמך מן טִירָה מל"מ עיי"ע טר ו' פי' בנין מוקף סביב התנור כעין הצר -Ofen (anbau — Ansatz כפ"ה בכלי' (ט"ג) טירת התנור בזמן שהוא גבוה ד' טפחים מטמאה. פי' כמין הצר לפני התנור ושמה טִירה מלשון בחצריהם ובטירותם (בראשית כ"ה, ט"ז). ויצא הצר אדר (במדבר ל"ד, ד') תר"י טירת אדריא. *[אחי"ה בתר"י א' לפנינו טירית אדריא ובתר"י ב' דירת אדריא ובאמת טירה נרדף עם דירה עיי"ע טר ו'. וכל הערך הנוכחי שייך לע' טר ו'. וכפי' רבינו אי' בפי' רה"ג לסדר טהרו' צד ה' ע"ש ובפי"מ לרמב"ם ור"ש. והאחרון הביא גם תוספתא וכיון לתוספת' כלי' ב"ק רפ"ד וז"ל שם היברן זו לזו ולא חיברן לתנור הרי הן כטירה הפר בארץ ועשה להן טירה טהורה וטירת כירה טהורה ע"כ] —

טרת (= I טְרִיתָא מל"ר panis tortus והועתק לל"י אמצ' (Torto = τόρτα, τοῦρτα בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ז:) אמר אביי טריתא פטורה [1]) מן החלה. מאי טריתא איכא דאמרי מרתה גביל והוא קמח שנותנין אותו לתוך מים רותחין לאו עיסה היא ואין חייב בחלה. א"ד לחמא (דהנדוקא) [דהנדיקא] [2]) י"מ גלוטוני [3]) ולא סבירא לן, א"ד לחם העשוי לכותח אם עשאו כעכין [4]) כמין חלות חייבין בחלה שכן קורין בל' ערבי לחלה גדולה כעך, כלימודין פי' כגון עמודין ארוכין כדגרסינן בתנור (פ"ה דכלים מ"ב) עשה לו לימודים להעמידו [5]) גלי דעתיה כיון דעשאו כלימודים לשוחקו בעי ליה ולאו לאכילה מיכוין הלכך פטור מן החלה [6]). וי"מ כעכין עגולות כחלות חייבין שהן כשאר פת. כלימודין דלא קפיד אי הוי עגול או ארוך. כאדם הלמד עכשיו מלאכה פטור. *[אחי"ה וכי"מ הובא גם בשיטה מקובצת לברכות (בספ' ברכ' משולשת צד י"ח:) בזה"ל וי"מ עשאה כמתלמד שאינו קפיד בלישתה ובקיטופה ע"כ ולפע"ד תיבות שלא הקפיד על עריסתם' בפירש"י ברכות ל"ח רע"א בד"ה כלמודין ג"כ לזו מכוונין רק צ"ל על עריכתם. ובענין הוראת המלה נ"ל לתת יתרון לדעת י"מ כעכין

[1]) בנו"ג פטור וצ"ל פטורה וזו היא גי' הגאונים ועיין בחי' הרשב"א ובכ"י מ' אי' חייבת. [2]) וכ"ה באו"ז הל' חלה סי' רט"ו וכן מוכח מע' הנדיקי ובנו"ג כהטא דהנרקא. [3]) ובכ"י ה"ב, וי"ו גלוטני אולי היא מלאי"ט galetta וכ"ה בל"צ galette שיפצצוויעבאק, על זה העירני החי' סמאלענסקין. [4]) כ"ה לנכון גם בכ"י פ' וכ"ה בע' כעך ובאו"ז הנ"ל וכ"ה בפסחים מ"ח: וברוב הראשונים ובנו"ג כעבין. [5]) ל"י באו"ז הנ"ל. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח הובא באו"ז הנ"ל ע"ש ורבינו הוסיף באמצע פירושי התיבות: י"מ גלוטוני וכו' ועוד התיבות: שכן קורין בל"ע וכו' אמנם ברפ"ר ל"י זו ההוספת אולם השמיט מאמר ראיי שם באו"ז וז"ל „ונראין דברים שאין גילושין כדרך עיסה' ואולי לזה כיון במלה איטלקי' כי galetta יעשה במים רותחין מבצק שלא החמיץ ואין גילושין כעיסה ועל מה שאמר ר"ח נראין דברים אמר רבינו ולא סבירא לן וחולק לו כבוד ומכנהו בשם י"מ. ועוד באו"ז שם בשם ר"ח אחר מלת כעכין, תיבות: „שנושכות זו בזו" עיין פסחים מ"ח: ופי' בע' כעך ושם נגרר רבינו אחר פי' ר"ח ע"ש ובענין פי' מרתה גביל פי' כן רה"ג הובא בחי' הרשב"א, וגי' מרתח גביל כ"ה בכ"י ובריי"ף ובראש ובשאר ראשונים ולפנינו בחיסך גביל מרתח עיין ד"ס לברכות צד ק"ג:

עגולות כחלות כי טריתא נגזר מל"ר tortus שפי' חררה עגולה. ובענין כעכין שהוא ל"ע עיי"ע כעך וע' טרקנין. ובעה"ק שנ"ב לוע"ז: לעבקוכי"ן בלא"ש. והוא Lebkuchen = Honigkuchen. ועוד נ"ל לפי א"ד לחם העשוי לכותח לגזר מלת טריתא מל"פ ترِيت, ترِيد שפי' כמו ثُرِيد בל"ע לחם העשוי לכותח ונוכל להעתיקה ע"י Tunkbrod] —

טְרִית (= II טְרִיתָא לפי רעת רבינו ור"ב מל"י ורו' τρίτων, triton ממיני טונין eine Art Thunnfisch ולפע"ד הוא מל"י τάριχα והועתק לל"ר האמצ' tarichum וללשון ערבי ופ' طَرِّيخ (Salzfisch, Sardelle בפ"ו בנדרים (נ"א:) מותר בטרית טרופה ובציר. ובפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ט:) ואלו מותרין באכילה וכו' עד וטרית שאינה טרופה וציר שיש [1]) בה דגה. פי' חתיכי דג גדול הוא ונקרא בלע"ז טונין. בר"ג דמגילה (ו'.) תני רב יוסף ספוני (דברים ל"ג, י"ט) זו חלזון, טמוני (שם) זו טרית, חול (שם) זו זכוכית לבנה. ובס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד.) עיר אחת היתה בא"י [2]) והיו מוציאין ממנה ששים רבוא ספלי טרית פירשתי בערך ספל. — (א"ב פירוש בל"ר מין דג גדול ממיני אטונס). *[אחי"ה ולזה הסכים גם בעל כ"כ ואמר שהוא כמשמעו בל"ר טריתון והביא פליניאוס סל"ב ס"א. ובציון זה מפליניאוס (ל"ב, י"א, נ"ג) החל חקירתו בנידן דידן הח' לעוויזאהן (זאאלאגיא 255) וגם הוא העלה כי טרית היא Triton ממיני טונין וכן לועז רש"י טונינא בפי' טרית לברכו' למגילה ובפי' על דברים ל"ג, י"ט והוא בל"צ thonine אבל בפי' לע"ז ל"ה: פירש"י טרית: מין רגים קטנים מלוחים ולפע"ד זה הוא עיקר ובכל הציונים הנ"ל נוכל לפרש כן ונגזרה המלה מל"י ער' ופ' הנ"ל שפתרונה מין רגים קטנים מלוחים ובל"פ גם הוראתה דג הנקרא Sardelle וגם הח' לעוויזאהן פירוש לפי מסקנא שהוא Sardellenart והוא אחד עם θρίσσα. τριχίς ומעתה זכינו להבין הדרוש (מגילה ו'. ספרי זאת הברכה פ' שנ"ד ובמד"ר פי"ג) טמוני זו טרית כי דרך הדגים הקטנים המלוחים האלה להטמינם ולכבשם במלח וציר ולכן מספר ס' רבוא ספלי טרית אין מהנחוץ שיהיה בדרך גוזמא כי דגים קטנים אלה צדים בלי ספורות כגורע מצידת רגים של המליח (Salzfisch, Hering וראיה לפירושי כי גם רבינו פי' בע' ספל הא דברכות הנ"ל ספלי טרית פי' ספלים מלאים טרית והוא המליח וכו' ע"ש והוא לפי שטת ר"ח שהובא באו"ז הלכ' סעוד' סי' קס"א ע"ש היטב. וגם נבין מעתה פי' הנודר דג דגים שאני טועם . . מותר בטרית טרופה ובציר כי הנודר מן הדג או דגים סתם שלמין משמע שבורין לשברי שברים לא משמע וכן מפורש בשט"מ לנדרים ע"ש וגם יפה מפורש שם טרית „מין דג קטן". וגם יפה עולה: הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה (נדרי' שם) כי צחנא הוא בל"ע صحناء תבשיל מדגים קטנים שבורים לעורר האכילה ולכן הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה שגם זה מאותה ההכנה של דגים קטנים שבורים. ועיי"ע צחן ב' שפי' רבינו ע"י דגים קטנים כבושים ע"ש. ובירו' נדרים פ"ו דל"ט רע"ד שניהם ענין אחד הם וז"ל לית אורחא דבר נשא מימר לחבריה זבון (ליטרי) [צ"ל לי טרי [3])] והוא זבין ליה צחנא. תמן קריין ליטריתא [צ"ל לטריתא] צחנה. ובשט"מ לנדרים גרס לנכון בשם הירו' זבון לי טרית והוא זבין ליה צחנא וכו'. — ובפי"מ להרמב"ם לע"ז פ"ב פי' טרית: מין ממיני הדגה והוא דג טהור שכותשין אותו עד שהוא שב כמו עיסה וכו' ע"ש] —

* טורתוק ט"ס עיי"ע ברנט ומ"ש בח"ב קצ"ו.

1 טָשׁ (= טוּשׁ מל"ם מְשָׁא הצפין והסתיר sich verstecken, verbergen) בפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"ג:) אזלו וטשו במערתא. בפ' ערבי פסחים בגמ' דסמוך מזגו לו כוס ראשון (פסחים קי"ד רע"א) דאכיל אליתא טשי בעיליתא [4]). ובע"ז בפ' השוכר בגמ' המניח נכרי (ע"ז ע'.) ההוא אריא דנהים בי מעצרתא שמע גוי [5]) טשא בי דני [6]) אמר רבא חמרא שרי מימר אמר כי היכי רטשינא אנא הכי טשי [7]) ישראל אחורי וקא חזי לי. נצפנה לנקי חנם (משלי א', י"א) תרג' נטשי [8]) לזכאי במגן. ומצותי תצפן אתך (שם ב', א'), וצפונך תמלא בטנם (תהלים י"ז, י"ד), יצפן לישרים [תושיה] (משלי ב', ז'). *[אחי"ה ציון האחרון רק בדפ"ר אבל שם לי' ציון דתהלים ובדפ' פיז'. ובדפ' אחרונים הרבה קטוע כל הערך בפרט בציון רע"ז הנ"ל. ודע כי כל לשון צפן דספרי אמ"ת מתורגם בלשון טוש עיין במתורגמן ודוגמאות אצל לעווי. והשם טִישָׁא, טַשְׁיוּתָא ובלשון סורי טושיא פירוש סתר עיין תרגום לתהלים י"ז, י"ד, משלי כ"א, י"ד; איוב כ', כ"ו — וכנ"ה ברוז"ל

---

1) בכ"י ו"ו שאין אבל זו היא ממשנה ע"ז ל"ה: ע"ש. 2) בנו"ג בהר המלך. 3) טרי קטוע מן: טרית. 4) עיין פירושו בערך קקל א'. 5) בנו"ג במעצרתא . . נכרי. 6) בנו"ג ובכ"י ביני רני. 7) בנו"ג איטשא נמי ובכ"י אטשי. 8) בנו"ג ניטשי.

תענית כ"ד. טשו מיניה, ושם כ"ט אזל טשא מינייהו] —

2 טָשׁ (= טוּשׁ מל"ס טוּשׁ, טש פי' טח, מלוכלך בטיט (bestreichen, bekleben, beschmutzen ושמן לא תסוך (דברים כ"ח, מ') תר"י [א'] [ומשח] לא תטושון [1]). אחרי הטוח את הבית (ויקרא י"ד, מ"ח) תר"י [א'] [בתר] דאיתטוש [2]) ית ביתא. וכן פי' ר"ח ז"ל בויקרא רבא פ' קדושים תהיו בראש פ' כל (דגאים) [צ"ל דקאים] ועבר טאיש להון באפיה. *[אחי"ה ודע כי בדפ"ר פיז' באסיל ואמש' ופר' אי' רק בויק"ר קדושים תהיו טאיש וכו' ובדפ' פר' טיש. ובדפ' ויניצ' אי' בויק"ר פרשה קדושים תהיו פרי עץ חיים יהא וצ"ל פ' פרי עץ חיים היא וכ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד. ושם: כל דעבר וגאים ועבר יהא טייש ליה באפיה אבל בכ"י ה"ב איתא וז"ל „וכן פי' ר"ח ז"ל בויק"ר פ' קדושים תהיו בראש (פרקא) [צ"ל פרשה] כל דגאים ועבר טאיש להון באפיה ולפי דעתי זה פירש נכון ואין זה דרך פי' מרב חננאל זצ"ל" ע"כ ואחר נוסח' זו נגררתי רק השמטתי הסיום ולפי דעתי וכו' כי בל"ס הוספת איזה כותב היא וסגנון הלשון ולפי דעתי וכו' מוכיח כי אין זה מלשון רבינו נתן ובעל מגיה שקשה לו כי ר"ח לא פי' המדרשים לכן הגיה לו (אולי בגליון) כי אף אם פי' נכון הוא בכ"ז אין זה דרך פי' ר"ח. ואח"כ הובא מגליון פנימה בכ"י ע' ה"ב. ודע כי מקור המדרש הוא בלי ספק בויק"ר פכ"ה ובנו"ג שם לפנינו בזה"ל: וכל מאן דעייל ונפק יהא טרו על אפיה והבאתיו בע' טר ב' וש"נ השנויים. לכן דעתי נאמנה כי במקום גאים של כ"י צ"ל קאים ופי' כל דקאים ועבר כמו כל מאן דעייל ונפק ופי' טאיש להון באפיה יטיחו וילכלכו בהם (כלומר בתאנים הללו) את אפיו — וכנ"ה בתוספ' כ"ק ספ"ט הרק וטש בפניו כנגד חברו ולגי' כ"י אירפורט (הוצ' צוק"מ 366) שרק וטש בפני חבירו. ביצה ל"ד. אין טשין אותן במטלת, ובפסחים ל' רע"ב וב"מ צ"ב. אין טשין את התנור באליה ואם טש וכו' ופי' רש"י טחין וגי' רבינו עיין בע' שט ב' וש"נ. ב"ר ס"פ ל"ד עיי"ע אדמדמני ובכפלות בבנין פלפל טשטש עיין הערך אחר זה] —

(טִשְׁטוּשׁ) [טִשְׁטֵשׁ] (מערך הקודם מל"ס הנ"ל פי' מלכלך (besudeln בס"ג דפ' המוציא יין (שבת פ"א סע"א) ירדו עליהן[3]) גשמים ונטשטשו [4]) מהו פי' הגאון" שאם נראו לו אבנים מקורזלות דבוקות עם הקרקע בירידת גשמים ונטשטש העפר מעליהן ונמחק מהו לטלטלן — וזהו טשטוש דתניא התם (תענית כ"ב סע"ב) נטשטשו ואין עושין [5]) פירות, מי חיישנין שמא יהא כסותר או כטוחן וא"ל אם היה רישומן של אבנים ניכר מותר לו ליטלן ולקנח בהן" [6]). פ"א נטשטשו שאינו ניכר שנתקנח בו ככר [7]). בפ' סדר תענית בגמ' על כל צרה (תענית כ"ב:) שכל זמן [8]) שאין הגשמים יורדין ואיננן מרובין [9]) מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות. ובס"ג דפ' השותפין (ב"ב ט"ז סע"א) שאלמלא ב' טיפין יוצאין מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות [10]). מטיט היון (תהלים מ', ג') תרג' מכסן [11]) טשטושא. יהמו יחמרו מימיו (שם מ"ו, ד') תרג' משתגשין ומטשטשין [מוהי]. פ' הקורא את המגילה למפרע בגמ' קראה סירוגין (מגילה י"ח:) היו בה אותיות מטושטשות או מקורעות אם רשומן ניכר כשרה. בפ' גט פשוט בגמ' משנמחק (ב"ב קס"ח סע"ב) נמחק או נטשטש אם רישומו ניכר כשר. *[אחי"ה בנו"ג ניטשטש והוא בנין נתפעל ואות ת' נבלעת וצריך לנקד נִטַּשְׁטֵשׁ בדגוש בטית ראשון וכנ"ה בתוספ' כלים ב"מ ספ"ד מראה . . שנטשטשה. שהש"ר פסוק אם חומה: מה צורה זו אעפ"י שמִטַּשְׁטֶשֶׁת מקומה ניכר וכו'. ובפועל פסחים ס"ה: היו בגדיו מְטוּשְׁטָשִׁין, זבחי' י"ח: מטושטשים או מקורעים. והפעל נגזר מע' הקודם והוא בנין

[1]) וכה"ג בטתורגמן, ובנו"ג תשוטון. [2]) בנו"ג דאתטש. [3]) כ"ה גי' הגאונים עיין חידו' המאירי וכה"ג בריי"ף, וברש"י הגי' עליה. [4]) וכ"ה בכ"י מ' וא"ם ובפי' ר"ח ובר' שונצי' וקראקא ושם ניטשטשו ובנו"ג בטעות ונשטשטשו. [5]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ' וויניציא ובשדפ"ע קטוע וגי' עושין כ"ה בכ"י מ' וב' ובע"י ובילק' בחקותי רמז תרע"א ובנו"ג ואינה מוציאה וכן בנו"ג. מטשטשין את הארץ וכ"ה בכל המקומות הנ"ל ועיין ד"ס תענית צד ס"ו: ועוד עיין למטה בהערה ובעל ד"ס לא העיר על זה מאומה: [6]) הועתק מפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילי) ושם אי' כך שמעתי פירושו, וכזה הפי' אי' ג"כ בריי"ף עיי"ש היטב ובחי' המאירי ובלמוד ערוך שבת צד ע"ו. ובש"ס ווילי במקום הנ"ל הוגה ללא נכון שמא יהא ככוסו תחת כסות שאי' בכ"י וצ"ל כבערוך כסותר. [7]) וכפי' זה איתא בפירש"י ועיין בחי' המאירי. [8]) בכ"י ו"ו ול"ד וב"ה, וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג הזמן וכ"ת בכ"י ה"ב. [9]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובדפ' וויניצ' בטעות שאין שאין הגשמים מרובין ובדפ"ר חסר וכן קטוע בדפ' האחרונים ובנו"ג. שכל זמן שהגשמים מרובין ואולי אורות שינוי הגי' הזו הכפיל רבינו להביא שתי פעמים הציון מתענית ותדע כי בפעם ראשונה הביא גי' נטשטשו ואין עושין פירות ובפעם שנית אי' כגי' הספרים עיין הערה 4. [10]) זה הציון חסר בדפ"ר ופיז' ובדפ' אחרונים ואי' לנכון בכ"י ערוך ובדפ' וויניציא. [11]) וכ"ת בכ"י תרג' עיי"ע סֻכַּן אבל בנו"ג בס"ס מסכן וכן בדפ' אמ' ופ' בטעות מסין ובדפ"ר חסר.

פלפל לכן צ"ל בהתחלת הערך טִשְׁטֵשׁ במקום טשטוש ובכ"י ל"ד כל הערך נתחבר עם ע' הקודם וזהו נכון] —

טַשְׁטַק (מלי' בקטרי' tasta בהוצואריש תָּאשְׁת בלשון פרסי החד' طشت، طاش ועוד تشت، تشته קערה עמוקה, אגן tiefe Schüssel, Becken) כפ' תינוקת בגמ' דסמוך נדה שבדקה (נדה ס"ח רע"א) אטו עבדי הסרת (טשטקי חסרת דודי הסרת) [צ"ל דודי חסרת טשטקי חסרת] כלומר והלא יש ליך עבדים הרבה וקדירות הרבה ויורות הרבה שיכולין להביא מים עכשיו בלילה ולחמם לך המים ותחוף. — (א"ב פירוש בל"ר שם כללי לכלי חרש). *[אחי"ה וכ"ה בכ"כ וכונתם על ל"ר testaceus מהשם testa חרש וכ"ה באור אסתר להאחים באנדי. והנכון כדעת פערלעס עט"ש מ"ז עפ"י עדות פראפ' שפיענעל וש"נ שהוא ל"פ וערבי' הנ"ל ולדעתי נבנה השם ממשקל تشته כי ה' בסוף התיבה עולה עם ק' בעברית ומלה נושנת היתה طشتك כדעת פליישער ולזה עולה יפה טשטק ורבינו פי' ע"י יורות והנכון קערות עמוקות או אגנות כי כן משפט המלה הפ' וממנו הועתק ל"ר האמצ' tastia, tasta וגם בלא"ש Tasse אבל עי"ע יורה ומ"ש. ודע כי סדר המלות עבדי . . דודי . . טשטקי וכן מוכח מע' דד ה' ע"ש ובהפשב"ע וכן מוכח מפירש"י ע"ש וכ"ה בתוספ' ס"ו: ד"ה אם סמוך. ובע' טכטך פירשתי כי גי' רש"י היתה במקום טשטקי: טכטקי וכן הביאו התוספ' הנ"ל טשטקי הוא טשטקי דפיזא והוא כסא לישב עליו בבית המרחץ ע"כ אבל לפי גי' רבינו בע' טכטך הגי' בכתוב' ע"ז: טכטכי פיזא. ועוד הביאו התוספ' שם פי' רבינו סעדי' טשטקי מסרקים היינו לחוף הראש ע"כ ונ"ל שכיון רס"ג על ל"פ شانه פירושו מסרק Kamm] —

* טַשְׁיוּתָא, טִישָׁא עי"ע טש א'.

נִשְׁלַם כסדר סדר התשיעי. תִּפארת נִיצוה לְמלכי ושועי. ומעפר מקימי. ומתיר אסורי. יגבירי לערך ערך עשירי.

*[אחי"ה ר"ת נתן והחרוזים האלה הם בכ"י ו"ו א' וכ"ה בכ"י ל"ד ושם בט"ס ישועי . . ומתוך אסורי וצ"ל ומתיר אסירי וכ"ה בכ"י בריטיש מוזיאום בלונדון ושם א"י נשלם ערך סדר תשיעי תפארת וכו'. ובכ"י ו"ו ב' הסרו החרוזים ובכ"י ב"ר א' רק נשלם ערך ספר טית אתחיל ערך יו"ד ובכ"י ה"כ א' בזה"ל: נִשְׁלַם ספר ערך תשיעי. תְּהלה לאל רועי ואחל ספר ערך עשירי בעזרת עוזרי ע"כ ואם נגרס במקום ואחל: נחל אז הרוחנו ג"כ ר"ת נתן.

אות היוד

* י׳ היא אות העשירית באלפא ביתא ותבא א׳) במקום ו׳ ד״מ ידע = ודע, ילד = ולד, יתר = ותר ובהפעיל ואפעל תבא במקום ו׳. ב׳) במקום א׳ ד״מ הֵיְמִין = הֶאֱמִין, יְלְפָּא = אִילְפָּא, כייב = כאב, שייב = שאב, ודוגמאות הרבה בירו׳ למשל ינייׄ, יינון ודיין במקום ינאי, אינון, ודאין עיין מבוא הירושלמי למהרז״ף ח׳: ג׳) במקום ה׳ ד״מ ייא = יְהֵא, יי = הִי, יַב ייב = יְהֵב, יְהֵיב. ד׳) באה בכתיבה מלאה להורות על חיריק ד״מ הילוך, יישוב וגם להורות על תשלום הדגש הנעדר ד״מ מיירא, נתיירא. ה׳) לא תחסר במקור ד״מ לֵירֵד, לֵישֵׁב במקום לֶרֶדֶת, לָשֶׁבֶת. אבל מן יצא המקור לָצֵאת. ו׳) היא לפעמים מיותרת בראש המלה ד״מ יְמוּר, יְקוּמָא.

* 1 יֵא, יֵיא (= אֵי הֵי מלת השאלה לדעת מקום המבוקש ?wo) רק בקשור לי׳ ברכות נ״ח. כגני ליא ובע׳ כגני פי׳ רבינו עפ״י פי׳ ר״ח ליא כלומר לְאֵי מקום ע״ש ובנו״ג לייא וכ״ה בפסחים ה׳: כלפי לייא כלומר להיכן נוטה ומלת כלפי כְּלְאַפֵּי וא׳ נבלעת ובע׳ כלפי פי׳ רבינו בגי׳ אחרת ופי׳ בע״א ע״ש ויש״נ כל כלפי לְיֵיא. ולדעת רשד״ל (דקדוק ל׳ כשדים צד ע״ו בהעתקת קרוגער) צריך לנקד כלפי לַיָּיא וה׳ נבלעת תחת לְהַיָּיא ופי׳ כנגד טי, כנגד היכן.

* 2 יֵא, יֵיא (= יְהֵא עיי״ע י׳ פי׳ יהיה !es sei עיין עמת״ל ללעווי) רק בירו׳ עיין ירו׳ תענית פ״ד דס״ח ע״ג ייא ישלטה על ידא וכו׳ פי׳ יהיה שלום על יד וכו׳, ירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״א ע״ד די ייא קרירה עליל. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ד ייא ההוא גוברא מְחֻרָם, ירושל׳ פ״י דכ״ט. ייא סופיה מתחנקא, ובמד״ר פ״ד יהא סופא מתחנקא, ובקישור עם תיבה אחרת ירו׳ ברכות פ״א ד״ג רע״א או ייבה כיי דר׳ זעירא כ״ה בגי׳ מהריש״ס אך ישם מנוקד בטעות וצ״ל כנקודת הח׳ לעווי יֵיבָה כְּיֵי פי׳ כמו יְהֵא בְהָא כְּהִי ובד״ו ובאה״צ למהרז״ף הגי׳ יהא בה כיי דמר ר׳ זעירא, ומהרש״ס פי׳ מל׳ יהב וצ״ע. ירו׳ ב״ק רפ״ח ד״ו: כמה את בעי מִיסב וייאבך אהן צערא פי׳ כמו יהא בך, ושם: ולא ייאבך אהן צערא. ירו׳ כלאים רפ״ג דכ״ח רע״ג כל הן דאנא משכח לה ו י א נ א מחק לה וצ״ל ו׳ יַאנָא (= יֵא נָא = יְהֵא אֲנָא) פי׳ כשאמצא ספר אחד אשר שם זֵרוּעֶיהָ (ישעיה ס״א, י״א) מלא כתיב אני אמחק את ו׳ וצ״ל חסר, ור״ש לכלאים פ״ג מ״ב הביא גי׳ הירו׳ כל הדן דאשכחן לה ו׳ א נ א מחק ליה ובדפ׳ זיטאמיר בטעות דאנא משכח אנא מחק ליה, ובירו׳ קידושין פ״ד דס״ו רע״ב אין כיני את המי מפיים יאנא מוקים ליה אם כן הוא אתה תראה עצמך כאלו מפיים אותי שלא להלקותו אז יהא אנא מוקים כלומר אקימנו מן הספסל שלא להלקותו ובדפ׳ אמשט׳ וזיטאמיר ו א נ א.

* יאו (כה״ג בדפ״ע ונדפס בדפוסים ראשונים אחר ע׳ יי ובדפ׳ אמש׳ ופר׳ ללא נכון בראש אות יו״ד והנכון כ ג י׳ כ״ י ע ר ו ך ייאו עיי״ע).

☞ יָאִי (מל״מ יָאָה ובלי תרג׳ יָאָא. יָאֵי פירוש נאה (würdig, schön, gut תרגום נאוה תהלה (תהלים ל״ג, א׳) יאי שבחתא. *[אחי״ה בכ״י תרג׳ יאיא והוא הנכון כי יָאיָא בלשון נקבה וכן בל״ס יָאיְתָא ובל״א יָאָה, יָאתָא עיין הדוגמאות בעמת״ר ללעווי. וכנ״ה בדרז״ל ב״ב קי״א. הוא יאה וכו׳ עיי״ע גל ו׳ (ח״ב רע״ח ובהערה שם), מנחות נ״ג. הוא יאי וכו׳ עיי״ע אוֹרְיָין (ח״א רס״ג) והפשב״ע ע׳ יאי, תמיד ל״ב. יאי למידר. ולנקבה חגיגה ט׳ יָאָה עניותא וכו׳ עיי״ע ברז ב׳. ירושלמי חגיגה פ״ב דע״ז ע״ד יאייא בריוא, וכן תר״י א׳ וב׳ יפת תואר (בראשית כ״ט, י״ז). שהש״ר פ׳ כמגדל: מדברתיך יאיא. והשם לנקבה יָאיותא וכ״ה בל״ס פי׳ יופי וכן תרג׳ לוית (משלי א׳, ט׳; ד׳, ט׳). בפסיקת׳ דר״כ צד ק״ט. יָאוּתָךְ ובפסיק׳ רבתי פכ״א בטעות יונתי. ותואר הפעל יָאוּת ירו׳ פיאה פ״ב די״ז. ושם ספ״ב די״ז: ירו׳ דמאי רפ״א דכ״א ע״ג, ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ג ירו׳

שביעי' פ"ו דל"ו ע"ד, ירו' קידוש' פ"ד דס"ו. ירו' שבועות פ"ה דל"ו: תרגום אונק' שמות י', כ"ט, לדברים י"ג, י"ד וזולתם] —

* יָאלָא עיי"ע יילי.

יַאנָא עיי"ע יַא, ייא ב'.

* יָאסִין, יָסִיאָן, יאסיין, יָאסִינִיאָה, יָאסְנִיָה (שם פרטי) עירובין נ"ג: בדפוס שאלוניקי וקהל"ר פ' טובה חכמה ר' יוסי בר יאסין ובע"ז מ"ב. הגי' בר יסיאן ובמנחות ו': כ"י (הובא אצל ד"ס לביצה צד ז':) בן יאסיין וכה"ג בר יאסיין בכ"י מ' לביצה שם ובנו"ג יאסיניאה וגו' יאסיניא אי' ג"כ בכ"י א"פ לשבת ע"ה: ובכ"י מ' לשבת שם יאסניה (ובנו"ג בן קיסמא) עיין ד"ס לשבת צד פ' ושם בהערה ס' הרבה שנויים ד"מ ברי"ף כ"י אסינא ונ"ל שהוא אחד עם יוסי בר אשיאן דירו' סוכה פ"ד דנ"ד סע"ג ועוד עיי"ע יוסינה.

יְאוֹר (מל"מ פי' נהר וחריץ Fluss, Kanal) בר"ג דפ' המקבל (ב"מ ק"ג:) אריסא עביד ביה [1] יְאוֹרֵי פי' עושה חריצין בקרקע שהולכין המים על פני השדה. *[אחי"ה ובנוף הדבר פי' כן רש"י ע"ש וכן ר"ח הובא בשט"מ לב"מ בזה"ל בי יאורי כמו נברכת לקבץ בו המים ומשם יספקו לערוגות ע"כ] —

* יארוד עיי"ע ירוד ב'.

יֵאוּשׁ (מל"מ יאש בנפעל פירוש אבידת התקוה die Hoffnung aufgeben, verzweifeln והשם יֵאוּשׁ Desperation מל"ע ﻳﺄﺱ) שלא מדעת (ב"מ כ"א רע"ב) פי' בע' יע"ל קנ"ם. *[אחי"ה אם יאוש קונה בגניבה ובגזילה עיין ב"ק ס"ו. והלאה ועיין בתוספ' גיטין נ"ה. ד"ה מ"ט ועיין כל הסוגי' ב"ק ס"ח. והלאה, ירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: ייאוש בעלים שאבוד ממנו ומכל אדם. ירו' סנהד' רפ"ו דכ"ג: יאוש של טעות. ובתרג' איוב ו', כ"ו מילי יאושא. והפעל ב"ק ס"ו. והלאה כיון דמיאש. ב"מ כ"ב: יאושי מיאש מיניהו. ושם כ"ב. איאושי מיאש. ושם כ"ג. מיאש ליה מיניה. בהתפעל ב"ק ס"ח. נתיאשו. שם ס"ח: נתיאשו הבעלים ותמיד בשני יו"ד! וכן שם קט"ו. ובב"מ ז'. כ"ד. (מתייאשין) [צ"ל מתיאשין] אבל לנכון ביו"ד א' בב"ט כ"ב. אבות פ"א מ"ז אל תתיאש. אתפעל ב"ק ס"ח: דילמא לא אִיַיאַשׁ. שם: דשמעינן דאִיָאוּשׁ. ות' נבלעת אבל מלא אי' בתרג' ירו' א' לדברים כ"ט, י"ח וְיִתְיָאַשׁ כליביה] —

יָאַת (לפי פי' ר"ב מל"מ ומפעלי פ"י ופי' ענין הנאה genieseen ויתכן לגזרו גם מנחי ע"ו מן אות ענין רצון והסכמה לכן הביאו רבינו בע' את) משנת ברכות פ' אלו דברים (פ"ח, מ"ו) אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. ובמשנת שבת פרק כירה שהסיקוה (פ"ג מ"ו) אין נאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן. פירוש ענין הנאה. *[אחי"ה בנו"ג ניאותין ביו"ד וזה לכאורה ראיה לפי' ר"ב ומל"מ כי לך יָאָתָה (ירמיה י', ז') ובעתיד נֵאוֹת (בראשית ל"ד, ט"ו) בכ"ז דעתי נוטה לדעת המדקדקים שנגזרוה מפעל אות ותהיה אז נאות, או ביו"ד כדאי' בדרז"ל ניאות, במשקל נֵבוֹשׁ, יֵאוֹת כמו יֵבוֹשׁ, ורבינו באר בע' את (ח"א, ש"ל) ג"כ לשון הנאה ועוד מענין אות פי' רושם ע"ש. וש"נ הציונים, ועתה באתי להוסיף ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג וירו' תענית פ"א דס"ד סע"ג ראה את עצמו ניאות בחלום (וכ"ה בירו' יומי פ"ח דמ"ד ע"ד ושם: תוך חלום), ירו' שבת פ"ג ד"ו: אין ניאותין ממנו, ושב רפ"ו ד"ז רע"ד וירו' ביצ' ספ"א דס"א, כל שניאותין בו ביום טוב וכו', ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג שיאותו לאורו עיי"ע את. ונמצא רק בנפעל וביו"ד ובל"מ בלי יו"ד] —

* יָאוּת עיי"ע יָאִי ושם גם השם יָאיוּתָא, יָאוּתָא.

* יֵב, יֵיב (= יְהַב, יְהֵב וה' נבלעת כמו בל"ס ופי' נתן geben) רק בירו' שמדרכו לקרב ב' תיבות אל אחת וע"י זה נבלע הה"א עיין מבוא הירו' למהרז"פ ח': אבל בשרש זה ראינו כי גם באותה המלה נבלעת הה"א עיי"ע יא, ייא. ירו' תענית פ"א דס"ד: יבית לה (= יהבית פי' נתתי), ירו' נדרים פי"א דמ"ב ע"ג דו יב ליה (= יהב ליה, נתן לו), ירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ד, ירו' כתובו' ספ"ו דכ"ט: ושם פי"ב דל"ה, וירו' גיטין פ"ו דמ"ח. ירו' נזיר ספ"ה דנ"ד: יבון, ירו' גיטין פ"ה דמ"ז: וייבה, ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד ייבונון, ירו' נזיר ספ"ה דנ"ד: ייבון ליה, ירו' ברכות פ"ט די"ד סע"א ושל ראש עד שלא ייבה לא ייבה מן דייבה (הוא) [הא] ייבה פי' המהרש"ס כשאין לו אלא תפלה של ראש נמי אין לברך בשעת הנחה אלא קודם דהא עד שלא נתנה לא נתנה ומשנתנה הא נתנה ואין מקום לברך בשעת הנחה ע"כ, וכאה"צ פי' בע"א. ירו' נדרים פי"א דמ"ב ע"ג דו יב לה מקמה טבא ובפסיקתא רבתי ר"פ כ"ב (יבולי) [צ"ל יבי לי] מקמת פלן נסתה ויהבה ליה והמו"ל (ה' פריעדמאן צד קי"א) הגיה בלא הכרח הכי לי אולם יבי לי

[1]) בנו"ג בי ובכ"י ש"ס (ד"ס במקומו) אי' בי יאירי דאריסא ובכ"י ה' בי אוריא ובגליון יאורי.

יותר טוב והוא הצווי וכן בירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד ייב לי ואנא שתי. ועוד עיי"ע מקמתא ציון של ויק"ר פ"ה.

* יֵבָא, יֵיבָא, יֵיבָה (נתקצר מן יְהֵא בְהָא es sei (hier, es findet statt ירו' שבת פ"ג ד"ו: יבא כיי דמר וכו', ירו' עירבין פ"א די"ט. ירו' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג ייבא כיי דמר וכו' וכ"ה ירו' שבת פ"א ד"ד ע"ג וע"ד ושם פט"ז דט"ו סע"ג, ירו' תענית פ"א דס"ג רע"ד, ירו' עירובין פ"ו דכ"ג רע"ג (ושם כי דמר וצ"ל כיי דמר) וכ"ה בירו' ברכות פ"א ד"ג רע"א לגי' המהרש"ם ובנו"ג יהא בא כיי דמר עיי"ע יָא ב'. ירו' פסחים פ"א דכ"ז רע"ב, ירו' מעשרו' פ"ג ד"נ ע"ד וירו' ערלה פ"ג דס"ב סע"ד, ירו' מגילה פ"ב דע"ג: ירו' נזיר רפ"ח דנ"ז. יובא כהדא וכו', ירו' ב"ק פ"ד ד"ד: ייבא כפלוגתא וכו'.

יִבֵּב (מל"מ פי' הריע וקרא בקול יללה מל"ע וסו' ابب = يبب ängstlich (wild) schreien והשם יַבָּבָא בל"ס יַבָּבְתָא (das Lärmblasen בפ' יו"ט של ר"ה (ל"ג:) שיעור תרועה שלש [1]) יבבות. — (א"ב תרג' הריעו והריעתם (יהושע ו', י') יביבו ותיבבון). *[אחי"ה וקרוב היה לר"ב להביא ראיה מתרג' לשמות ל"ב, י"ז, לבמדבר י', ז'. ט', תר"י א' כ"ג, כ"א ועוד זולתו. וכן בירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד שמע קול המקוננות מיבבתו בין המתים. וזו מהוראת מלה ערבי' הרשומ' אבל בל"ס גם ענין רנה ודיצת חדוה jubeln וכ"ה בתרגום באתפעל עיין לתהלים ס"ה, י"ד; ס"ט, י"ד; ק"ח, י'. — והשם יבבא, תרג' תרועה (במדבר כ"ט, א') יום יַבָּבָא (והובא בר"ה ל"ג:), ולפי גי' כ"י תרג' לאיוב ל"ג, כ"ו מתורגם בתרועה: ברעוא וביבבא עפ"י שתי הוראות המלה עיין עמת"ר ללעווי ושם ג"כ פי' התרג' לתהלים ק"ג, ה'] —

יבדה (לפי' רבינו יְבַד כמו אֲבַד zu Grunde gehen אבל עיין גם בפנים) בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (פסיק' דר"כ צד פ"ט.) אמר צפור מבלעדי שמיא לא יבדה, פי' לא מתאבדה. *[אחי"ה בכ"י ל"ד בראש הערך יבדה ובאמצע: יבדא, ובכ"י כ"ר בט"ס יברה ודע כי בקהל"ר פ' חוסר גוטין ובאסת"ר פ' גם ושתי הגי' „לא יברח" ובתחלה עלה במחשבתי לומר שהוא ט"ס מן יבדה ובפרט כי גם בירוש' שביעית פ"ט דל"ח ע"ד אי' צפור מבלעדי שמיא לא יבדא וכו' וכגי' רבינו, אבל אחרי רואי כי בשו"ט מזמור י"ז פ' ממתים הגי' לא אתיא אמרתי לחזק גי' לא יברח (וכ"ה בכ"י כרמולי בפסיקת' אצל הח' באבער בפסיק' שם אות קס"ב: לא יוכל לברוח) כי בל"ע بدا פי' יצא והלך וכן بده הלך פתאום וזה פתרון בדה וגי' לא יברח, לא אתיא היא עפ"י העתקת מלה ערבי'. וא"כ עיקר מקום הע' יתכן בערך בדה ושם הביאו כ"כ. ובנו"ג בפסיקת' לא מצדיא ותוספ' ע"ז ט"ז: ד"ה דימוס גרסו כן בירו' הנ"ל לא מיתצדא, ואולי גם זאת היא העתקת יבדה כי בל"ע باد ענינו כלה ונכרתה או מל"פ بند נאחז בחבל ונלכד בפח. ולפירוש רבינו יש להביא ראיה מתרגום משלי י"א, י' שתרג' ובאבד: וביובדנא וא"כ אבד כמו יבד] —

יַבְחוּשׁ (לפע"ד כמו בחוש מל"פ مگس וב' ומ' מתחלפין פי' יתוש דק אדום dünne, rothe (Mücke בפ' המפלת (נדה כ"א. במשנה) המפלת כמין קליפה [2]) כמין שערה כמין עפר [3]) כמין יבחושין [4]) אדומים. פי' תולעים כדאמרינן בס"ג דפ' ואלו טרפות (חולין ס"ז סע"א) ואת נבלתם תשקצו (ויקרא י"א, י"א) [5]) לרבות יבחושין, וכדאי' בפרק כל הזבחים בגמ' דסמוך ערל (כ"ב.) אלא למעוטי יבחושין אדומין אפילו בעינייהו נמי דהא תנן [6]) (מקואות פ"ו מ"ז, ידים פ"ב מ"ב) אמר רשב"ג כל שתחילת ברייתו מן המים מטבילין בו [7]). *[אחי"ה ודע כי אמיתת נוסח רבינו בענין ציון הפסוק ויקרא י"א, י"א הוכררה מפירש"י על התורה כי על זה הפסוק ואת נבלתם תשקצו פירוש בזה"ל לרבות יבחושין שסיננן יבחושין מושיירונ"ש, והיא כדעת ר"א בערלינער (רש"י 200 moucherons קליינע פליעגען, מיקקען ע"כ ובחולין פי' כמין יתושין דקין הנמצאות במרתפות של יין ע"כ וקצת כע"א בזבחים ע"ש ועפ"י שני פירושים הללו העתיק הח' לעוויזאהן (זאאלאגיא 314, 334) את המלה ע"י Kellerfliegen, Wasserschläugel-. ודע כי مگس נגזר מלש' בקטרית makhshi elion ואולי יבחוש (וזה היחיד אי' בתוספתא ידים רפ"ב) נולד מכתיבת בחושי — מחושי והיא מלה בקטרי' הנ"ל וקרוב לזה בשאר לשונות אינדגרמניות עיין יוסטי צינדלעקסיקאן 222] —

* יָבַל (בהפעיל יוֹבִיל כדרך ל"מ ענינו הבאה (führen סנהד' צ"ה ע"א תרג' לישעי' י'.

1) זו נוסחתו של ר"ח עיין בחיי הרמב"ן ובריטב"א ובנו"ג כשלש. 2) בירו' בגמ' נדה פ"ג ד"נ רע"ג חגי' כמין חתיכה. 3) כ"ה בכ"י וי"נ. 4) בדפ' פיזי ובכ"י וי"ו בי בחושיין. 5) בנו"ג וכל השרץ השרץ על הארץ (ויק' י"א, מ"א) ועוד עיין בסוף הערך. 6) בנו"ג תניא. 7) וכ"ה בזבחיי אבל במקואות וידים הגי' טהור.

ל"ב מוביל ומייתי בידיה פי' מוליך ומביא. ושם ס"ב: עירובין כ"ז רע"ב מובילנא מאניה בתריה וכו' עיין ערך סר ב' וערך מן ז'. גיטין ס"ז: אובילו. טהרות פ"ז מ"ה מובל. והרבה בתרגומים עיין במתורגמן ע' יבל א' אבל בע' מַיַּת היה טועה. ובעז' ה', י"ד; ו', ה' היבל. ובפַעַל ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג. מאן דמר אוביל גַיִּיבֵל. ירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ד הוה מְיַיבֵּל לה לתמן (לאבן הטועים). ירו' סוטה ספ"ז דכ"ב. והא תמן מייבלין אורייתא גבי ריש גלותא. ושם: כד אינון תרתיי תו [1]) מייבל חדא ומייתי חדא. ובירו' יומא רפ"ז דמ"ד רע"ב בטעות בתיבה אחת כד אינון תרתויתי מייבל חדא וכו' ובירו' מגילה פ"ד דע"ה סע"ב תרתייתי מיבל וצ"ל תרתיי תי מייבל וכו'. — יבולי עיי"ע יב.
וממנו השם מובל ענין משאוי עיי"ע מבל ב'.

* יוּבָל (מל"מ פלג מים וכן בל"ע وابل ובלא"ר יְבָלָא (Strom, Fluss) ובפרט נקרא כן נהר מיוחד ויק"ר פכ"ב במד"ר פכ"א וילק' איוב רמז תתקכ"ו נהר יוצא מעדן ויובל שמו ומשם הוא שותה (בהמות). — בכורות נ"ה: ונהר הרביעי הוא פרת . . תניא ר"מ אומר יובל שמו שנאמר וכו'. תרגום פלגי מים (איכה ג', מ"ח) היך יבלין דמיא.

* יוֹבֵל (מל"מ ונרדף עם איל וממנו קרן היובל Widderhorn ונקראה כן שנת השמיטה Jubeljahr לפי שתוקעין בקרן היובל) ר"ה כ"ו: כ"ז. ל'. ערכי' ג' סע"ב שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות וכו'. והקבוץ יובלות ר"ה ח': יובלֵי ערכין י"ב: ונקרא. שנת החמשים יובל לפי שתוקעין בו בשופר שהוא קרן של איל (מתורגמן). וכן בדרז"ל ר"ה כ"ו. מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדכרא הוא דתניא א"ר עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. ובירו' ברכות פ"ט די"ג רע"ג א"ר לוי בערביא קורין לאימרא יובלא והיה במשוך בקרן היובל (יהושע ו', ה'). ודע כי בל"ע وابلة נקראו בן צעירי הצאן וזו לכאורה ראיה לדעת ר' לוי בירו' הנ"ל אבל בל' פעניקיא נקרא יֹבֵל איל וזו ראיה לדעת ר"ע בר"ה הנ"ל עיין פרעמדשפ' רעדענגסארטען להחכם ברילל מ"ו ומ"ע דמ"ג הנסמן שם.

יַבָּל (= יַבָּלִית, יַבְּלָא מל"מ יַבֵּל, יַבָּלָא, יָבָלָא דשא, ירק Gras וכן הוא גם בלשון ערבי ابل ובל"מ יְבוּל, בּוּל, בְּלִיל) בפ"ג בכלים (מ"ו) יבלית שטופלין בה את (הפרסים) [2]) [וצ"ל פרדסים] [3]) ס"א פטסין [4]). פי' עשב ששמו יבלא [בארמית] ובלש' קודש (חצובה) [צ"ל חצוב]. ברפואות דמי שאחזו (גיטין ס"ח סע"ב) וחילפי דימא ויבלא. ובר"ג דפ' כל הבשר (חולין ק"ה:) כרך ריפתא איבלא [5]).. ותנן בפ"ב בשביעית (מ"ב) מפרקין ומייבלין פי' מסירין עשבים הרעים [6]) ועוד פי' בע' זבל. *[אחי"ה ושם הביא את הירו' (שביעית פ"ב דל"ג ע"ד:) מעבירין את היבלת [7]) ולכאורה לזה כיון רבינו גם בע' הנוכחי כי לפי דעתו מייבלין הוא מענין יבלית. יבלא שפי' לעיל עשב וכן דעת רש"י בחולין ובגיטין הנ"ל. וכן הביא רה"ג לכלים הנ"ל ראיה לפי' יבלית מזה דשביעית ופירושו בענין יבלית הועתק ע"י רבינו בראש הערך ועפ"י פי' רה"ג השלמתי מלת ארמית וכן מוכח מע' חצב ג'. ובעה"ק שנ"ב אי' שמו יבל בל' ישמעאל ורה"ג הביא עוד לביאור המלה וז"ל „ובטיית חייל" והוא בל"ע خيل פי' עשב הנקרא בל"ר ruta ובלא"ש Raute ועוד נקרא בל"ע سذاب וזהו לפע"ד חצוב עיי"ע חצב ג'. ועוד ע' גרד א' (בח"ב, שנ"ו). ור"ש פי' בשם י"מ יבלית מין טיט. ויותר נראה פי' רבינו שהביא הוא בשמו וכן בפי"מ להרמב"ם מבואר ע"י „עשב לח" וזו הוראת מלה ערבית ابل feuchtes Gras. וכנ"ה בתוספת' כלים ב"ק רפ"ג הקנונין הגדולים שטפלן ביבלות ובאדמה. וצ"ל ביבלית ובר"ש הגי' ביבלי וא"כ יבלות הוא הקבוץ כמו בחולין ק"ה: עקרינהו ליבלי וכה"ג ברש"י ע"ז כ"ח. ד"ה גרדא כי ההוא דסוטה (י"ו.) גריוי דיבלי כ"ה בדפ' הישנים ועיי"ע רפק. ובענין הציון מע"ז הנ"ל עיי"ע גרד א' ושם לנכון פי' רבינו על ידי חצב (ע"ש מ"ש בח"ב שנ"ו) —

יַבֶּלֶת (= יְבוֹלֶת השם מתואר עברי יַבֶּלֶת מל"ע وبل fliessen, eitern וא"כ יַבֶּלֶת eiterndes Geschwür, Blatter (Warze ולדעת רבינו בסוף עירובין (ק"ג.) חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה [8]). ובפרק אלו דברים בפסח (ס"ח:) הרכבו [9]) והבאתו מחוץ לתחום [10]) וחתיכת

[1]) צ"ל תי פי' תהי או תו כמו אתו כן אתא עיי"ע. [2]) כ"ה בדפ"ר פיזו' וויניצי' באסיל. [3]) וכ"ה בדפ' אמשי' וכ"ה בע' פרס וכן הובא בפי' ר"ש לכלים. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בע' פדס בשם גאון וכיון לרה"ג כדמוכח מפי' רה"ג לכלים ועיין הר"ש לכלים ובע' טפל א'. ובדפ"ע בכאן פטסים. [5]) וכה"ג בפי' רגמ"ה כ"י לחולין ובנו"ג כרך ליפתא איבלי ובכ"י הנ"ל הגי' אבל נהמא. [6]) ועה"ק שנ"ב פי' בזה"ל שקורין יעטין ע"כ והוא בלא"ש gäten — jäten. [7]) בנו"ג היבולת ולפע"ד צ"ל היבלות ועיין בערך הבא. [8]) כ"ה בכ"י ערוך. [9]) וכ"ה במשנה דירו' וכ"ה בעירובין ק"ג. אבל בבבלי פסחים הנ"ל הרכבתו. [10]) כ"ה בכ"י ל"ד וב"ה, ובכ"י ו"ו ה"ב אי' עוד מבחוץ למחנה ומחוץ לתחום, ובדפ"ע נשמט כלל.

יבלתו. פי' חרוץ או יבלת (ויקר' כ״ב, כ״ב) ובלעז קורין אותו וורוגא [1]) וי״א פורו. *[אחי״ה והוא בלאי״ט verruca = porro בלא״ש Warze ובל״צ verrue ובזה הלעז פי' רש״י בעירו' ובפסחים הנ״ל יבלתו ורוא״ה וכ״ה בפי' לויקר' הנ״ל ובר״ש לנגעי' פ״ו מ״ז לועז פורו״ט = poreau ולפרה פ״ב מ״ב וריוא״ה והוא כשני מיני לע״ז הנ״ל ובדפ' שונצ' לעירו' פירש״י וירוגא והוא לאי״ט או רומי הנ״ל וכן הלעז ברד״ק שרש יבל. וגם גירסת רש״י יבולת וכ״ה בגמ' ובכ״י ש״ם (ד״ס עירו' צד ר״ג) וכ״ה כפי' רה״ג לנגעי' פ״ו מ״ז. ודע כי יבלת של מקרא הוא תואר השם ושל משנה הוא שם הדבר עיין פירש״י לעירו' ורד״ק שם ותוי״ט לעירו' פ״י מי״ג והוא הביא מלה אשכנזית ווארץ וכן העתיקו ע' זקנים יבלת (ויקרא הנ״ל) μυρμηκιῶντα פי' יַבְלָן כהעתקת התרגום כלומר מי שיש לו יתרת על בשרו וכפי' רה״ג לפרה הנ״ל גרס אצל יבלת גם יתירת. והקבוץ לנגעים שם היבלות עיי״ע דל ד' ובספרא נגעי' פ״ב היבולות וצ״ל היבלות ומזה הענין לפע״ד מעבירין את היבולת או לפי תקונינו בע' הקודם בקבוץ היבלות כלומר מסירין את היתרות העודפות מהצמחים] —

* יבלונא ירו' שביעית פ״ו דל״ו ע״ד צ״ל גבלונה והוא Gaulanitis עיי״ע גַבְלָן בח״ב רכ״ו.

יַבֵּם (ענינו ידוע מל״מ פי' נשואי אשת אח המת בלא בנים die Leviratsehe vollziehen) בפ' החולץ בגמ' מצוה בגדול לייבם (יבמות ל״ט:) פי' ר״ח השתא קיימת לן כרבא (שם סוף העמוד) דאוקמה למתניתין לרבנן דאמרי על איזה דרך כונסה קיים מצות יבום ואעפ״י שאין הלכה כאבא שאול עדיף לעשות כמותו כדגרסינן בפרק כ״יש בגמרא ב' אחין (יבמות ק״ט.) לעולם ידבק אדם בג' דברים וחד מינייהו בחליצה כאבא שאול. *[אחי״ה בתוספ' יבמות ל״ט: סד״ה אמר רב הובא פי' ר״ח דפסק כאן דמצות יבום קודמת וחזר בו כפ' מצות חליצה ופ' דמצות חליצה קודמת ע״כ וא״כ רבינו אחר מסקנא של ר״ח כפ' דמצות חליצה נגרר והגרי״ב בהפשב״ע הניח זה בצ״ע ושם עוד טעות קייטא לן כרב וצ״ל כרבא. — והפַעל יַבֵּם וכן בל״ס אי' עוד ביבמות ל' רע״א וסע״א ומ' סע״א והרבה כפיעל יבמות פ״ב מ״ו, מ״ז, מ״ח; פ״ד מ״ה, מ״ו וזולתם. התפעל יבמות פ״א מ״ב, מ״ג והלאה; פ״ב מ״א והלאה; והשם יִבּוּם יבמות ס״א מ״א; פ״ב מ״ה, כתובות ס״ד, בכורות י״ג, ובירו' גיטין ספ״ג דמ״ט רע״א ייבום. והקבוץ כתובות פ״ב, יִבּוּמִין. ושם מופשט יבמות נ״ב: קִידשה לשם יְבָמוּת (ומהקבוץ יְבָמוֹת נקרא מסכת יְבָמוֹת) והעומד לקיים מצות יבום נקרא יבם והקבוץ יְבָמִין יבמות פ״ג מ״ט זיקת שני יבמין. ושם מ״ב. מצות יבמין, ב״ב קי״ט: פרשת יבמין. והיא נקראת יְבָמָה (מל״מ יְבֶמֶת) יבמות י״ג, נ״ג. והלאה צ״ב: ירו' יבמות רפ״א ד״ב: וירו' סוטה פ״ב די״ח: והקבוץ יְבָמוֹת יבמות נ״ג. והלאה. — וכן נקרא בעל אחות אשתו יָבָם זבחים ק״ב. ויק״ר פ״כ יבמה מלך. ולנקבה תרג' רות א' ט״ו הא תכת יבמתיך. והקבוץ ילק' מ״א רמז קע״ה בשם שו״ט יבמות היו כלומר נשואות לשני אחים] —

* יַבְנֶה (בל״ע יַבְנֵא בל״ס יַמְנִין בל״י Ἰάμνια, Ἰάμνεια) עיר ומושב הסנהדרין בימי ריב״ז) כבר הוזכר בדה״י ב' כ״ו, ו' חומת יַבְנֶה ורבים אומרים כי היא יבנאל של יהושע ט״ו, י״א קרוב לעקרון. ועל תכונת העיר יבנה עיין וויענער רו״ה, גרעטץ במ״ע מהרז״ף ח״ב, ק״ח, נייבויער געאגרא-פ״א ע״ג והלאה. יבנה היתה מושב הסנהדרין מימות ריב״ז עד רשב״ג. ר״ה ל״א סע״א ורע״ב גלתה סנהדרין . . מירושלים ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא וכו'. גיטין נ״ו: אמר ליה (ריב״ז לטיטוס) תן לי יבנה וחכמיה וכו' עיי״ע ששל. קידושין מ״ט: הכמי יבנה. ירושלמי ברכות פ״א ד״ג: ירו' יבמות ספ״א ד״ג: ביבנה יצתה בת קול עיי״ע בת קול. ירו' נדרים פ״ו ד״מ. כן היינו נוהגין ביבנה. ירו' סוט' ספ״ז דכ״ב. ביבנה הותרה הרצועה יצתה ב״ק וכו'. ברכות ס״ג: כתובות מ״ט. ב״ב קל״א: ירו' ברכות פ״ד ד״ז ע״ד כרם ביבנה עיי״ע כרם ב'. תוספתא דמאי פ״א ותוספתא סוף מכשירין (לפי גי' כ״י אירפורט) אוצר של יבנה. מכילתא פי״ג בצל של שוכך ביבנה. — ועוד נקרא יבנאל כפר ימא עיי״ע ימי א' ומ״ש.

* יַבְקָא (שם עיר) ירו' דשביעית פ״ו דל״ו ע״ג תחומי א״י . . חשבון ויבקא ובכ״י תוספת' שביעית פ״ד יוקפא ובילק' סוף עקב רמז תתע״ד יוסקא, ספרי סוף עקב משקא, ונראה עיקר גי' הירו' ונקרא על שם נהר יַבֹּק של מקרא, ובתרג' יוּבְקָא והיום נקרא زرقا עיין וויענער רו״ו ח״א 619.

יַבְרוּחַ (מל״ע يبروح בל״ס יַבְרוּחָא והועתק לל״י Ἀνδράγοράς אמצ' Mandragora, פי' דוראים Alraun) בחלק בגמ' אין תורה (סנהד' צ״ט:) וימצא דוראים (בראשית ל', י״ד) מאי דוראים אמר רב

[1]) כ״ה בכ״י ה״ב ובכ״י ל״ד מורוקא וצ״ל וורוקא ובכ״י ב״ר ברוקו ובדפ״ע ברוקא.

יברוחי [1]) יברותי. ובב"ר (ר"פ ע"ב [2]) והוא לשון ישמעאל [3]). — (א"ב תרג' דודאים בשדה (בראשי' הנ"ל) יברוחין בחקלא). *[אחי"ה ולפסוק ט"ו ט"ז יַבְרוּחֵי דברי וכ"ה בפשיטא. והיחיד בירו' שבת פ"ו ד"ח רע"ב והדין דקרי על יברוחה אסור ובירו' עירובין ספ"י דכ"ו ע"ג על יברוחא. והרחבתי דבורי על מלה ערבית הנ"ל בספרי על העתקת ריב"י טאווס צד 323 עש"ה. ועוד עיי"ע סבים — ועה"ק שנ"ב סיים זה הערך בזה"ל אלרונ"ן בלא"ש] —

* יְבֵשׁ (מל"מ יָבֵשׁ וכ"ה יְבֵשׁ בל"ס ובל"ע يَبِس פי' חורב בלי ליח trocken sein) ביצה כ"ו: ירו' ביצה רפ"א ד"ס. מוקצה שיבש. גיטין ס"ט: כי היכי דיביש וכו', ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד יבשת ידיה. פיעל ב"ר פל"ג ליבש את העולם. פַּעֵל ב"מ ע"ד. יַבּוֹשֵׁי והשם יַבָּשָׁה פי' מל"מ כלומר ארץ הנגובה trockenes Land גיטין נ"ו: נעלה ליבשה ובל"ס יַבִּישְׁתָּא וכ"ה יבשתא בדניאל ב', י' ובתרגום לבראשית א', ט', י'; לתהלים צ"ה, ט', תמיד ל"ב. ועוד השם בל"ס יַבִּישָׁא ובתרג' יוֹבֶשׁ, יוּבְשָׁא תרג' לדה"י ד', ה'; לשופט' ו' ל"ז, מ'. והתואר יָבֵשׁ ולנקבה יְבֵשָׁה (עוקצ' פ"א, מ"ב), יְבֵישָׁה (תוספ' תרומ' פ"ז, ט"ז) והקבוץ זכר יְבֵשִׁים (עוקצ' פ"א, מ"ג) ולנקבה יבשות (טה' פ"ג מ"ו) עיין N. Saggio לה' Lattes 62, 63 — יוֹבְשָׁנִי בל"ע يَابِس תענית י'. עיי"ע טבאי.

* יַגְדִי (שם מקום ?) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד אלו עיירות שהן מותרות בתחום . . יגדי חטם . . ובתוספ' שביעית פ"ד הגי' יגרי טב.

יְגַ֫ל (ר"ת) דנין יג"ל מינ"ל (מנחו' נ"א.) עיין בע' תבטש. *[אחי"ה ושם פי' רבינו עפ"י פי' רגמ"ה כמו שאוכיח ובכ"י רגמ"ה אי' ג"כ הגי' יגל ובנו"נ יג"ל] —

* יְגְנוֹן (שם הפרטי) עיין פרקי דר"א פמ"ח הובא מה' לאמטעם (שם).

* יָגַע (ידוע מל"מ פי' טרח sich bemühen) בקל: ברכות נ"ח רע"א כמה יגיעות יגע אדה"ר וכו', ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג, שהש"ר פ' דודי ירד וקהל"ר פ' מתוקה יגע זה לשתי (בשתים או בשליש, בישתי) שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. מגילה ו' רע"ב יגעתי ולא מצאתי וכו' ע"ש. כ"ב נ"ט סע"ב יגעת ופתחת יגע וסתום. ירו' שביעי' פ"א דל"ג: וירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: כי לא דבר רק הוא מכם (דברים ל"ב, מ"ז) ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יגיעין בו . . אימת היא חייכם בשעה שאתם יגיעין (יגיעים) בו. ירו' חגיגה פ"ב דע"ז: שהיה יָגֵיעַ בתורה כל ימיו וכו'. קהל"ר פ' מתוקה: כל מי שהוא יגע בתורה בעוה"ז בעוה"ב אין מניחין אותו לישון וכו'. ב"ר פל"ט בשעה שיגיעין הן נחין ע"ג סלע וכו'. פיעל סוט' י"ד כדי לְיַגְעָה, ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג מתוך שאת מייגעו וכו', תו"כ ויקרא פרק ז' פ"ה היה מיגען כל היום. במד"ר פי"ד מה יש לו לאדם לעשות שהוא מייגע בשרו הרבה. בפועל: כתובות ח': אחינו הַמְיוּגָּעִים וכו'. נתפעל והתפעל: גיטין ע'. ונתייגע. שו"ט ריש מזמור כ' נתיגע הבן, פסיקת' שובה צד קס"ד והובא ביל' סוף קהלת רמז תתקפ"ט שלא תתייגע (תתיגע) בחזירה ע"ש. פסיקת' רב' פי"ד נתייגעת במד"ר פ"כ ומתייגע. תניא דבי אליהו פ"ה ופי"ד מתייגעין בר' רוחות העולם. הפעיל: בירו' ברכות פ"ב ד"ה סע"א וירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ד הגיעוך סוף וכו' פי' מהרז"ף במהי"ר י"ד: הורידו אותך לסוף הדבר והקילו עליך ע"כ. ולרוב פעמים אי' בציווי הגע עצמך (ירו' שקלים פ"ב דמ"ז. ירו' חגיגה פ"א דע"ו: ע"ו ע"ג, ירו' ב"ק רפ"י ד"י: ירו' סנהדר' רפ"ב די"ט ע"ד) כלומ' הוי מטריח את עצמך להבין זאת. והשם כדרך ל"מ יְגָע, יְגִיַע, יְגִיעָה ב"ר ספ"י לא בעמל ולא ביגע, ושם פי"ב לא בעמל ולא ביגיעה וכ"ה בשו"ט ריש מזמור ס"ב, ירו' סנהדר' פ"י דכ"ח, ליגיעה לא ניתנו, תענית ט"ז סע"א יגיעה בשדה, ויק"ר פי"ט שכר יגיעה, והקבוץ יגיעות ברכות נ"ח. ירו' ברכות פ"ט די"ג ע"ג. ברכות ח' סע"א ט"ו: נהנה מיגיע.

1 יָד (מל"מ Hand; עַל יַד פי' זה אחר זה auf der Hand, nach einander; מִיַּד von der Hand, sofort) בריש עדיות (פ"א מ"א) ובריש נדה (פ"א מ"א) מעת לעת ממעטת על יד מפקידה לפקידה ומפקידה לפקידה ממעטת על יד מעת לעת [4]) ומפורש בגמ' (נדה ד':) הא דתניא בריש תוספת נדה (פ"א) כיצד בדקה עצמה באחד בשבת ומצאה טהורה וישבה לה ב' ושלש [5]) ולא בדקה ובד' בדקה ומצאה טמאה אין אומרין תטמא [6]) מפקידה לפקידה אלא מעת לעת וממעטת [7]) ומפקידה לפקידה ממעטת על יד מעת לעת וכו' [8]). — (א"ב תרג' אל תהרגם

[1]) בדפ' וויען כנו"נ אמר רבי ברוחי וצ"ל רב יברוחי, ובב"ר ר"פ ע"ב ר' חייא בר אבא וכ"ה בפסיק' זוטרתי (בהוצ' החי' באבער 152) ובילק' ויצא ריש רמז קכ"ט ר' חייא ב"ר. [2]) עיין הערה הקודמת, ובב"ר אי' יברותין וכ"ה בפסיק' זוט'. [3]) כ"ה לשון נכון בדפ"ר. [4]) כ"ה בכל הכ"י, ובדפ"ע קטוע. [5]) בנו"נ שני ושלישי ובתוספ' יום השני ויום השלישי. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ובדפא"מ, ובד' ווניציא הטמא. [7]) נראה שהוא מפי' רבינו, ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב הגי' אין אומרין תטמא מעת לעת אלא מפקידה לפקידה פשיטא וכו' ע"כ ונראה שהוא קטוע כי זה האחרון הוא פי' מובא שנייה. [8]) לי' בכ"י מפני שנכלל בבבא ראשונה הקטועה כאמור בהערה הקודמת

(תהלים נ"ט, י"ב) לא תקטלינון מיד פי' כמו מן יד תכף ולאלתר). *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן, ובנו"ג מן יד ובכ"י תרג' לי'. וכנ"ה מן יד בתרג' ירו' א' לבראשית א', ג'; י"א, כ"ח; ל"ט, י'; תרג' לשה"ש ב', י"ג. ובדרז"ל אי' מיד חולין י"ד. מיהל ושותה מיד. תענית כ"ב סע"ב מתריעין מיד (לפי גי' הכ"י ש"ס ורי"ף ורא"ש) ירו' פסחים פ"ו דל"ג. מיד כל מי שהיה פסחו טלה וכו' וילמדנו עקב עיי"ע הבא. שקלים פ"ה מ"ג שוחט בה מיד. ושם מ"ד ומכניסין אותה מיד. יבמות פ"ח מ"ג מותרות מיד ושם איזה פעמים. פי' מיד מהר במריצות תיכף ואולי מל"מ הנצל כצבי מיד (משלי ו', ה') כדעת התשבי וכ"כ. והפכו על יד והוזכרו יחד בב"ק פ'. אין מחייבין אותו למכור מיד אלא מוכר על יד על יד ובתוספת' ב"ק פ"ח הגי' אין מחייבין וכו' כולן כאחד אלא וכו' ופי' על יד על יד זה אחר זה כלומר מעט מעט וכן פי' רה"ג לפרה פ"ז מ"ז על יד על יד מעט מעט ועל פיו פירש רבינו כן בע' האחרון ושם לנכון הגי' על יד על יד (ובמישניות רק פעם אחת) וכ"ה בשבת קנ"ו רע"א אמר רב חסדא על יד על יד ופי' רבינו בע' על א' „מעט מעט" וזה הפי' הביא מהרש"ל לשבת שם בשם הרי"ף והוא גרס יד על יד אבל ברי"ף כ"י (אצל ד"ס שבת צד קצ"א:) לנכון על יד על יד.

2 יָד (מערך הקודם א') אבר האדם שאוחזין בו Hand ב') מל"מ בקבוץ יָדוֹת פי' חלק ועוד בדרז"ל תפישת יד ובית יד של כלי, נצב בל"מ (Griff, Stiel) בפ' ב' בנדה (פ"כ מ"א די"ג.) כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת באנשים תיקצץ. פי' לבדוק בכל שעה מפני הנידות ובאנשים תיקצץ שאם בדק האיש בכל עת באבר מביא שכבת זרע וזה הדבר אסור [1]. בריש עוקצים (פ"א, מ"א) ובר"ג [2] דפ' העור והרוטב (חולין קי"ח.) כל שהוא יד ולא שומר מיטמא ומטמא (ומצטרף) [צ"ל ואינו מצטרף], פי' ידות כגון קנה של שבולת ועוקין פסיגת האשכול שהוא היוצא מן הגרגרים וכיוצא בהן שדרך בני אדם לתפשם בידם ולאכול מהן או לתלותן בהן או להפכן ממקום למקום וכיוצא בדברים הללו נקראו ידות כדרך שנקרא בית תפישת יד בכלים ידות הכלים (מקואות פ"י, מ"א) ומה שהוא עשוי להגן כגון העור בבשר וקלפי אגוזים וקלפי רימונים וכיוצא בהן נקרא שומר [3]. בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחות ל"ז.) רב אשי אמר ידכה (שמות י"ג, ט"ז) יד כהה יד שמאל מדכתיב בה' בלשון נקבה כלומר באותה יד שהיא חולשת כנקבה היינו שמאל [4]. בילמדנו (וכ"ה בתנחומי סוף בא) ידכה ה' יתירה הרי חמשה ארבע טטפות בראש וטוטפת אחת ביד [5]. בס"ג דפ"ק בשבת (י"ג:) ובס"ג דפ"א בפסחים (י"ט:) ובסוף זבין (פ"ה, מי"ב) אלו פוסלין את התרומה וכו' עד והספר והידים. ופירוש בגמ' דשבת [6] (י"ג סע"ב וי"ד ע"א). ובילמדנו יפקד ה' [7]) אמר לו הקב"ה למשה וסמכת את ידך עליו (במדבר כ"ז, י"ח) יד אחת מה עשה משה סמך שתי ידיו עליו שנא' (שם כ"ג) ויסמך את ידיו עליו לקיים מה שנא' (משלי כ"ב, ט') טוב עין הוא יברך למה כי נתן להמו לדל [8]) ובריש והיה עקב תשמעון [9]) מהו יד ליד לא ינקה רע (משלי י"א, כ"א) אמר הקב"ה לישראל לא תלמדו את התורה על מנת ליטול שכרה מיד לא תעשה את המצוה ותבקש שכרה מיד ליד ואם עשה כן נקרא רע שלא הניח לניניו כלום וכו'. ובר"ג דסוט' (ד':) [מאי יד ליד לא ינקה] אמר רב כל הבא על אשת איש אפי' הקנהו (הקב"ה) [להקב"ה] [10]) שמים וארץ כאברהם אבינו דכתיב ביה (בראשי' י"ד, כ"ב) הרמתי ידי [11]) אמר ר' חייא בר אשי אמר רב מים הראשונים צריך להגביה ידיו למעלה . . שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים [מים] אחרונים צריך להשפיל ידו למטה. *[אחי"ה גם זה בסוט' שם ושם מפורש כן מעט של מים ראשונים ונראה שבספרי רבינו היה חסר הפי' שמא וכו' וכ"נ מחי' המאירי לסוט' ד': ע"ש היטב ויותר נראה כן מע' מי ע"ש קצת בלשון אחר ושם מבואר ג"כ טעם של מים

[1]) וכן בפירש"י. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובדפ' אמש', ובדפ' וויניציא בר"ג. [3]) אפס קצתו תראה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקבוץ כ"י אנגי' דף שט"ט.) וז"ל כל שהוא יד ולא שומר כגון ידות של שבלים ועוקצין של פרי וכו' שומר אע"פ שאין יד כגון קליפה של אגוזים וקליפה של רימונים וכו' שומר שמגין על הפרי וכו' ע"ש. [4]) רבינו פי' כן עפ"י גמ' שם וכן בתנחו' סוף בא ידכה ואין (ידך) [ידכה] אלא שמאל, ועיין רש"י בא (י"ג, ט') וכ"ה בפסיקתא זוטרתי (צד ל"ט: בהוצ' ה' באבער) ידכה יד כהה ואיזה זו זו שמאל. [5]) פי' הרי בתים של ראש עם הבית האחד של יד הם כלם ה'. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ה, ובדפ' פיז' ובס"ג דשבת ובדפ' וויניצי' בפרק ג' דשבת, ובדפ' באסיל אמש' ופרי' אי' רק: ובס"ג וחסרה מלת דשבת וכל זאת טעות נראה לעינים. [7]) בתנחומא פנחס לי' אבל אי' בילקוט משלי רמז תתקי"ס בשם ילמדנו [8]) כ"ח בכ"י ו"ו ליד ה"ב וב"ר ובדפ' וויניציא. [9]) בתנחו' לי' אבל אי' בקצת שנויים בילק' עקב רמז תתמ"ז בשם ילמדנו ובילק' משלי רמז תתקמ"ז בשם ויק"ר והוא בפ' ל"ו ע"ש. [10]) כ"ה בסוטה ובילק' משלי רמז הנ"ל. [11]) כ"ח בכ"י ובדפ' וויניציא אבל בשדפ"ע קטוע ע"י וכו'.

אחרונים. — בזה הערך נכללו שתי הוראות והיכר הסימן: הקבוץ כי בענין הוראת תפישת יד ובית יד (וכן בל"ע يد (Griff, Handfass הקבוץ יָדוֹת כל"מ. ומזה הענין ביחיד הרבה בכלים פכ"ט מ"ד עד מ"ח ובחולין קי"ח. והלאה עש"ה. ושם הקבוץ לכל שבצרכיכם לרבות את הידות. נדרים ג'. ידות נדרים (והוא כמו יד לקרבן ירו' נדרים רפ"א דל"ו ע"ד), ירו' גיטין פ"ב דמ"ד: ידות האוכלין, יומ' ל"ז רע"ב ידות כלים ידות סכינין, ויק"ר רפי"א כל אותן ז' שנים מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכינין. וגם בהוראת חלק מל"מ (בראשית מ"ז, כ"ד) עירובין פ"ח מ"ב, כלים י"ז, י"א שתי ידות לככר עיי"ע ככר. סנהדרין י"ג. שתי ידות בחודש וכמה שתי ידות כ' יום. — שהש"ר פ' מה יפו ידות דרכים והוא מל"ע يد פי' שביל Pfad [1]). — ועוד יתר הוראות הושאלו מעיקר הנחה: יד כמשפט המלה בעברית פירוש א') כח וחיל וכ"ה בל"ע Macht, Kraft ד"מ קידושי' ג': קטנה דלית לה יד . דאית לה יד לקבל קידושין, עירובין פ"ז מ"ו מפני שידן כידו ועיין תוי"ט שם. ב"ב י"א. מקום שהיד שולטת עיי"ע סלד. שקלים פ"ד מ"ט ופ"ה מ"ד יד הקדש על העליונה. ירו' ב"ב פ"ט די"ז. יד השטרות לעליונה. ושם: יד בעל השטר לתחתונה (עיין תש' הריב"ש סי' שמ"ה). ירו' חגיגה פ"א דס"ו ע"ג עני וידו רחבה.. עשיר וידו מעוטה וכו'. ומזו ההוראה לפע"ד בְּיָדַיִם (ב"ק קס"ז. כתובות צ"ה.) כלומר בחזקת היד ובכונה vorsetzlich. ב') ענין אות וסימן Zeichen מל"מ ונתתי את ידי במצרים (שמות ז', ד' עיין שם י', ב') או מל"מ מציב לו יד (ש"א ט"ו, י"ח) פי' ציון וסימן ההיכר ומזה לפע"ד גיטין פ"ה: וש"נ ידים שאין מוכיחות הויין ידים ורש"י פי' בית יד אחיזה וכו' אבל כבר אמרנו כי בענין הוראה זו הקבוץ ידות. והושאל יד לרגלי הבהמה הקודמות כמו בל"ס ופי' Vorderfuss בכורות מ"ה. במשנה ובגמ' שם: יתר בידיו וברגליו. ושם במשנה השולט בשתי ידיו, חולין נ"ח רע"ב חסר ויתר ביד אבל חסר ויתר ברגל וכו'. — נוטלין לידים (ברכות נ"א:) נטילת ידים (שם י"ט.) טהרת ידים (עדיות ה', ו') עיי"ע נטל ב'. וממנו נקראה מסכת יָדַיִם. ובקישור עם ב' או על פי' כמו בעברית בעזר או בכח איש או דבר מה ומזה הענין עברת בידך תלתא נהרין (עיי"ע כַּד בח"ב, מ"ו) פי' עברת בכחך ובעזר עצמך כלומר בעצמך ובכבודך שלשה נהרות. וכן על יד, על ידי (בקצור ע"י) ובקצור אַיְדָא בל"ס (אִידָא פי' יד) כלומר על יד durch וכ"ה בלשון ערבי عل يده בעזר של פלוני ועוד עיין הערה 1 ע"ז מ"ו סע"א שרא לזבוני אַיְדָא דספסירא פי' ע"י סרסור ועוד עיי"ע אידי א' (ח"א, ס"ו) — אַחַר יַד שבת קנ"ג: hinter der Hand כלומר שלא כדרך היד. — מִיָד לְיָד (von Hand zu Hand) eigenhändig שמ"ר ס"פ מ"ב משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וכו' ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה וכו' אותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד וכו'. ילמדנו ריש עקב עיין לעיל בערך] —.

* יָדַד (שם מקום) ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. ב' זוגות היו אחד מעמתן ואחד מידד.

יָדִיד (שם תואר לאהוב Liebling מל"מ ונגזר מל"ע ود אהב) אשר קידש ידיד מבטן (שבת קל"ז: ירו' ברכות פ"ט די"ד.) פי' רב שרירא זה יעקב אבינו דכתיב ביה (מלאכי א', ב') ואהב את יעקב והוא המקודש מן הבטן ועודנו במעי אמו שנא' (בראשית כ"ה, כ"ג) ורב יעבד צעיר כלומר שקדושת זרעו של אברהם אבינו בו תמצא וכבר הוזכר להכניסו בבריתו של אברהם אבינו וכשבאנו לברך על קדושת השאר וחתימת צאצאיו באות ברית קודש לא נמצא זה לא באברהם ולא ביצחק אלא ביעקב. בר"ג דפ' כל המנחות באות (נ"ג.) יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים. *[אחי"ה ורש"י פי' יצחק קרוי ידיד על שם אשר אהבתו מבטן דקודם שנולד נתקדש למצוה זו וכו' והקימותי וכו' היינו מילה. ובאבודרהם הל' ברכת המלה (צד קל"ט) הוסיף לזה „אקים" (בראשית י"ז, כ"א) נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן, ובב"י יו"ד הל' מילה סי' רס"ה הובא זאת בשם הגמיי"מ שכתב כן בשם ס"ה. ועיין ג"כ במאירי — ותוספו' בשבת ובמנחות נ"ג. ד"ה בן ידיד כתבו כי אברהם נקרא ידיד חוק בשארו שם זה יצחק וצאצאיו חתם וכו' זה יעקב. וראיתי באו"ז הל' מילה סי' ק"ז אחרי שהביא דעת רש"י הנ"ל וכתב בזה"ל ויש מפרש ידיד מבטן היינו יעקב שנולד מהול ע"כ וזאת כדעת רבינו אך בנתינת טעם אחר ותמיה לי שלא הביא לא הוא ולא אחד מזולתו מהראשונים את הערוך עם פי' רש"ג — ונוסח תפלת ברכת המלה מיוסד כידוע עפ"י נוסח גמ' דשבת הנ"ל וכ"ה בסדור רע"ג (צד נ"ב) וכתב רע"ג שם [וכיון] דהכי גרסינן בגמ' אין

[1]) ואולי מזה על יד על ידי פי' על יד הדרך = אויף דעם וועגע = דורך, והוא כמו בשביל וכן ברש"י ריש ויצא על ידי שבשביל וכו'.

לשנותה ואין להוסיף עליה עכ"ל, ובכ"ז ישנן נוסחאות אחרות אף אם בשנוי קצת והובאו בב"י יו"ד הנ"ל ע"ש ובאבודרהם שם ועיין ג"כ בה"ג. ובכ"י מ' וא"פ הגי' אל חי חלקנו צורנו וכ"ה ברוב הראשונים וכן נהוג. ובירושלמי ברכות הנ"ל ובאבודרהם איתא להציל ידידות זרע קודש שארנו ובסיום לפי גי' המהרש"ם למען בריתו אשר שם בבשרנו וכו' והוא לנכון כבבלי. וכונת המאמר צוה להציל וכו' מבואר ע"פ עירובין י"ט. ע"ש ובאבודרהם]

* ידידות (מל"ט Lieblichkeit) עיי"ע הקודם לזה.

* יְדִי בהפעיל הוֹדָה עיי"ע ד'.

* יָדַע (מל"מ ובל"א יְדַע ובל"ס יְדַע wissen) פתרון המלה ידוע ורגיל בבינוני פעול בקשור עם ב' ופירושו בְּיָדוּעַ (ברכות ס"ב רע"ב ר"ה כ': ביצ' ל"ב: סוכה מ"ט: חולין נ"א רע"א ושם פ"ה מ"ג) כלומר נודע הדבר וְיָוְדַע האמור בתמיד פ"א סמ"א. ובפעיל יְדִיעַ (דניאל ד', י"ד; כ"ב, ו', י"א; עזרא ד', י"ב, י"ג), הפעיל הוֹדִיעַ bekannt machen חולין פ"ה מ"ג ב"ר ר"פ כ"ב, הָפְעַל הוֹדַע, וכן באפעל הוֹדַע (דניאל ב', ט"ו, י"ז והלאה) סנה' י"א: מהודעין אנחנא לכון וכו' וכן אוֹדַע שבת ל"ג: מאן לודעיה וכו' נדרים ס"ב. שרי ליה איניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה. אתפעל הוריו' ב'. כי מִתְיְדַע להו. ונתפעל באגדת בראשית פע"ד נתודע שמו של הקב"ה בכל העולם. ושם פע"ז אין הקב"ה נתודע בעולמו אלא ע"י שהביא יסורין על הבריות והשם יְדִיעָה הוריו' שם השב מידיעתו. כריתו' פ"ד מ"א ידיעה בינתיים. ובל"ס יְדִיעְתָא הרבה בתרג' משלי בפרט לפי גי' כ"י עיין עמת"ר ללעווי. והקבוץ יְדִיעוֹת הטומאה (שבועות פ"ב מ"א).

* יַדוּעַ (א') עצם של חיה אשר בו היו מכשפין ואולי הוא מל"ס יַדוּעָא מכשף Zauberer עיי"ע הבא. ב') שם פרטי ב"מ צ"ג: ידוע הבבלי אומר משום ר"מ וכ' וביוחסין השלם (67) ר' ידוע הבבלי תלמיד ר"מ.

יִדְעוֹנִי (מל"ט Zauberer, Magier) בעל אוב וידעוני (סנהד' ס"ה: עפ"י ויקרא י"ט ל"א והלאה) כבר פי' בע' אוב. *[אחי"ה עיי"ע בח"א, נ' ועוד עיי"ע אדני השדה (שם ל"ה), וע' בידין (ח"ב, י"ט), כתוספת' סנהדרין פ"י ידעוני זה הישם עצם של ידעוני בפיו ובתוספ' כ"י אירפ' הגי' זה שעצם של ידעוני בפיו וא"כ אחת היא עם סנהד' ס"ה: זה המניח עצם ידוע בפיו פי' עצם של מכשף כלומר שמשתמשין בו המכשפים ומלת ידוע הוא מל"ס עיי"ע הקודם וכן נקרא בל' סאנסק' בקטרי' ול"פ הישנה והחדשה מכשף yâtu, yâdû, jâdû עיין יוסטי צלק"ם 246] —

* יְדַעְיָה (שם פרטי) שם לאחד מראשי האבות לכהנים (דהי"א כ"ה, ז') ושם משפחתו בזמן בית שני עיין תענית כ"ז. ושם: ירושלמי תענית פ"ד דס"ח ע"ד. קהל"ר פ' טובה חכמה ופ' כל אשר. ובענין כ"ד חלקים של כהנים עיי"ע אנשי משמר.

יָדְפַת (= יוֹדְפַת עיר בגליל הנקרא Ἰωταπάτα, Jotapata) ישנה וגדוד וחדיד [1]) ואונו וירושלם מיהודה בס"ב דערכין (ל"ב. במשנה, ובגמ' שם:) פי' עיירות הן. — (א"ב עיר בצורה היתה בגליל ובכבושה נתפש יוסיפון יום ארבעים אחר עמדה במצור). *[אחי"ה והרבה לספר בן מתתיהו על מבצר Ἰωταπάτα עיין על המלחמות ס"ג, פ"ג ס"י ז' וביום עשרים ואחד לחדש אייר באה במצור ונכבשה באחד בתמוז וא"כ עמדה במצור מ' יום כדעת ר"ב. ועיין הוכחת גרעטץ בקורות היהודים ח"ג ב' שע"ז וכל הספור במלחמות שם מס"י ג' עד ס"י ל"ו — ועיקר הכתיבה בוי"ו אחר יו"ד וכ"ה יודפת בש"ס ובפי' רגמ"ה הנ"ל רק שם בט"ס יודעת וצ"ל יודפת. והתואר ממנו בזבחים ק"י: ר' מנחם יוֹדְפָאָה ופירש"י דמן יודפת ע"כ. ובמעיל' י"ג: ב' פעמים מנחם יודאפה וצ"ל יודפאה ובפי' רגמ"ה למעילי (בקובץ כ"י אנג' דף רס"ה סע"א) בקצור: מנחם יודף' צ"ל יודפאה — ובענין מנחם איש נופתא (גובתא) אריח עיי"ע גובת אריח ח"ב רנ"ד. ובירו' סוכה פ"ד דנ"ד ע"ג מנחם יותפייה. ואולי ידפת (יודפת) אחד הוא עם בקעת יטבת בתוספתא נדה ספ"ג] —

יְדְקִי (בל"ר judex שופט אבל צ"ל במלה אחת אַרְכִיְיוּדְקִי בל"ר archijudex מל"י ἀρχιδικος) שופט העליון (Oberrichter) בב"ר פ' נ"א (נ') ולוט יושב בשער סדום (בראשית י"ט, א') ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי יודיקי [2]) פי' ראש הדיינים לעז הוא. — (א"ב בנוסח' שלנו כתוב ארכי דיינים ואמת דבר בעל הערוך בל"ר ארכי יודיקי ראש הדיינים ובל"י אומרים ארכי דיקי). *[אחי"ה וזו העיקר עיי"ע ארכידיקי במו"ע (ח"א, רפ"ח) רק היותר

[1]) כב יו וי"ו חדיר וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנג' דף קנ"ם). [2]) כ"ה בעה"ק שנ"ב ובדפו' ארכי יודיקי וכ"ה בעי' ישב ובדפ"ר ארקי יודקי וכ"ה בעי' ישב ובדפא"מ ארקי יודקו ובעי' ישב ארכי יודקי.

נכון להיות ארכידיקוס בל"י או ארכייודקס בל"ר, ובלע"ז כיון רבינו על לאי"ט giudice פי' שופט Richter ובנו"ג ארכי הדיינים וכ"ה בילק' וירא רמז פ"ד ובפסיק' זוטרתי צד מ"ד — ועוד עיין ערך יהודאיקי] —

יַדְקֶרֶת (א') = יודקרת לדעת רבינו הורכב מן יו"ד ומן קרת (= קרתא) ולפע"ד מל"פ ادكر פי' היקש Vergleich, Analogie או מלשון פרסי یادکار זכרון Erinnerung ב') יַדְקֶרֶת שם מקום ולפע"ד Idikara עיין בפנים) בפ"ק דקידושין בגמ' יתרה עליו אמה העבריה (קידושין מ"ז סע"א) אמר רב יוסף יודקרת קא הזינא הכא. פירוש דבר שהוא מחזיק מקום מועט כמו יו"ד שהיא קטנה נעשה לעיר גדולה כגון קרתא הכא נמי מבר"תא קטנה ריבה דברים שלא לצורך דלא אצטריך למיכתב ענק עבד עברי לעצמו. לאביי אצטריך דהא מני תוטאי הוא. פי גאון (דידקרת) [1]) שם חכם הוא א"ל אביי [2]) הכי אמר רב ש ש ת [3]) הא מני תוטאי הוא — ובסדר תעניות האלו (כ"ג סע"ב וכ"ד רע"ב) איכא ר' יוסי דמן ידקרת. *[אחי"ה ודע כי רבינו היה מחבר שני ענינים שונים בערך זה אבל דקדק לנכון בכתיבת המלה כי בציון מקידושין גרס מלא יודקרת אמנם כתענית היתה לו הגי' חסר ידקרת ובכ"י ו"ו א' ול"ד אי' בתענית הגי' יוקרת וכ"ה בש"ס שלפנינו ובכ"י מ' אי' יוקדת וצ"ל יוקרת אבל בכ"י ב' כגי' רבינו ידקרת ובלי ספק כן היה גורס רבינו לכן הביא בערך הנוכחי (ובכ"י ה"ב ידקרט) וכבר הוכחתי בע' דרוקרת כי לפי ני' כ"י מ' לתענית כ"א: ולגי' כ"י לשבת צ"ד: ורי"ף ורא"ש שם במקום דרוקרת עיקר הגי' דיוקרת או (לפי גי' רש"י בנ"א לתענית כ"א: ד"ה כפר עכו) דיוקרא וזה Dinkira אצל צאזימוס ג' ט"ו והוא אחד עם Idikara של פטלימיאום (עיין מאננערט ח"ה ב', רל"ט, רי"מ) ועוד עיי"ע איהי דקירא (ח"א, ס"ו ומ"ש) ושם תראה כי מקום חטר וזפת היה ואוירו רע היה וכן מוכח מתענית כ"א: ומזה תבין כי בנו ובתו של ר' יוסי דמן ידקרת מתו בלא עתם ואולי הספור בתענית כ"ד. הוא רק משל להורות על גודל חסידות של ר' יוסי וגם ביוחסין השלם 153 אי' בזה"ל ר' יוסי דמן יודקרת [ויותר טוב כגי' רבינו ידקרת] חסיד גדול ע"כ ולפע"ד עיקר טעם מיתת בנו ובתו היתה מסיבת אויר הרע של עיר מושבו ואין להאריך. אבל בענין יודקרת (כצ"ל מלא) דקידושין יש לדעת כי אין לו שום שייכות לעיר הלז ורבינו עצמו לא היה מבארו על ידי ידקרת דתענית כי יודקרת דקידושין פי' ע"י הרכבת יוד קרת וכ"ה בפירש"י לקידושין (ועיין פירש"י לתענית כ"א: ד"ה כפר עכו). ולפע"ד במ"ש רבינו „פי' גאון דידקרת שם ח כ ם הוא" אשר אין לו שחר (וכבר עמד ותקן הגרי"ב בהפשב"ע שם ע י ר אבל בזה קדמוהו כבר בעל סד"ה ע' יודקרת צד קי"ט רע"ד ע"ש היטב) טעות דפוס וט"ס בכ"י נזדמן לכותבים הנמהרים ואם נמחוק מלת דידקרת אז נסתלקו חבילות קושיות של הגרי"ב ופי' גאון תסוב רק על מה שסיים דהא מני תוטאי הוא ועל זה אמר רבינו פי' גאון שם חכם הוא והוצרך לזה כי שם תוטאי (או לפי גי' יוחסין השלם 145 טוטאי ועוד עיין סוף הערך הנוכחי) לא נמצא זולת זה [4]). ולראיה שתוטאי שם חכם הוא הביא רבינו סוף המאמר א"ל אביי וכו' הוא מני תוטאי הוא ובזה הכל עולה יפה מה שאין כן אם היה מפריד רבינו ענין שקלא וטריא והצעת הסוגיא בפי' הגאון ד י ד ק ר ת שם חכם הוא חוץ מהקושיות שהקשה הגרי"ב בהפשב"ע ע"ש. ואחרי שהביא ופי' רבינו זה דקידושין הוסיף להביא ציון מתענית וכונתו כי עוד נמצאה מלה שוה למלת יודקרת אולם נחלקה בענינה כי זו האחרונה היא שם עיר. שוב ראיתי בחי' הריטב"א לקידושין וכתב בזה"ל גי' רש"י אמר רב יוסף יוד קרת וכו' אבל הראב"ד ז"ל גורס אמר ר ב ה י ו ד ק ר ת קא חזינא הכא והוא שם אדם קשה מאוד שלא היה חס אפי' על בניו ובני ביתו כדאיתא בתעניות ולדוגמא הביא לכאן לומר שאף זו קושיא קשה היא וזה יותר נכון ע"כ ופי' זר זהב בע"כ יש כאן ט"ס דהא גם רש"י גרס כן וכו' ונ"ל דה"ג אמר רבה יוסי יוקרת קא חזינא ועיין תענית כ"ד. ובמקום רב גרס רבה ובמקום יוסף גרס יוסי ע"כ ויפה הגיה בכונת הראב"ד ולפע"ד נגרר בזה הראב"ד אחר פי' ר"ח ז"ל הובא בחידושי קידושין להרא"ה (שנדפסו בקושטא שנת תקנ"ה) ובדף י'. אי' וז"ל יודקרת פי' ר"ח ז"ל כעין מה שאמרו הויא דרב ושמואל קא חזינא הכא (תענית כ"ד:) כלומר הויא דר' יוסי מן יודקרת קא חזינא הכא ע"כ ובחידו' תלמיד דרשב"א עם תשובות דר' יעקב בירב הגי' הויא דר' יוסי דמן יוקרת קא חזינן הכי ע"כ והח' ברילל (מ"ע יאהרביכער ח"ב קמ"א) שהביא פי' דר"ח הזה הגיה במקום יודקרת: קוטרא עפ"י מאמרו דרב יוסף ביבמות ס"א. קטיר קא חזינא הכא ואין נ"ל כי פי' ר"ח מבואר יפה עפ"י פי' הראב"ד שהלך

1) נ"ל למחוק עיין מ"ש בפנים. 2) בנו"נ אביי אמר 3) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע יוסף. 4) ולפי סד"ה ריש אות ת"ו במקום בר הוטא בשהש"ר ס"פ ראשו כתם פז צ"ל תוטא או תוטני.

בעקבותיו אבל מה שסיים הראב"ד וזה יותר נכון לפע"ד הקלושה קשה להלמו לבאר סוגיא דקידושין ע"י זו דתענית. אבל אחר עיון רב נ"ל ברור כי יודקרת בקידושין נתפרש יפה ע"י אדקר או יודקאר שפי' בל"פ היקש וזכרון דברים. ורב יוסף שאמר בסוטה מ"ט: בבבל לשון ארמי למה אלא אי לש"ק או לשון פרסי היטב ידע ל"פ והשתמש בה גם בקידושין ואמר על קושית הש"ס אלא ענק ע"ע לעצמו פשיטא אלא למאן א"ר יוסף ידקרת קא חזינא הכא כלומר אינו אלא היקש וזכרון דברים בעלמא וכונתו לעולם ענק עבד עברי לא הוצרך תנא דברייתא להורות שפשיטא שהוא לעבד עצמו ולא נקט ענק ע"ע לעצמו רק כהיקש עם ענק האמה העבריה לעצמה או י"ל לפי הוראת يادكار ולא נקט ענק ע"ע לעצמו רק לזכרון דברים בעלמא ולא היה צורך לו ובזה הכל עולה יפה והוא קב ונקי לפע"ד, ובספרי על מלאכים ושדים צד ק' פירשתי יודקרת בקידושין בע"א לישב פירש"י „האריך משנתו חנם" ע"ש אבל זה שפירשתי כאן נ"ל יותר קרוב לאמת — והגי' המשובשת בערך הנוכחי כבר היתה לפני בעל היוחסין (עיין יוחסין השלם 150 ושם גם: טומאכ) —

י"ה (ר"ת או קצור של שם יהוה) מלמעלה, קדיש לט"ד [1]) מלמטה [2]) כפ' במה אשה בגמ' בירית טהורה (שבת ס"ג.) פי' כך היה נכתב (קדש לה') [צ"ל קֹדֶשׁ לְ יהוה] כדי שיהא השם ונקרא כראוי. *[אחי"ה בכ"י ה"ב אי' כך היה נכתב קדיש לי ה' וגם בערך דבור המתחיל הוא ה' וכ"ה בכ"י ב"ר ודפ"ר בע' קדיש ב' ובע' הנוכחי בדפ"ר אי' יי"י ובשאר דפ"ע בשני יודי"ן והנכון כגי' דפוס וויניצ' בע' קדש ב' היינו: יה. וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר בכאן ולזה מורה סדר האותיות בערוך וכונת רבינו במ"ש כך היה נכתב וכו' הוא כפי' ר"ת בשבת שם ד"ה וכתוב ועיין בחי' המאירי ולזה כיון גם פירש"י בשם „רבינו הלוי שונה קדש לי מלמטה", כ"ה בדפוסים ראשונים ובדפוס בנבנישתי נשתבש כלפנינו (קדש לה') עיין ד"ס שבת ס"ח והביא שם גם גי' כ"י א"פ: ב' שיטין כו' קדש לט"ד. וכ"ה בסוכה הנ"ל וכ"ה בערך לפי גי' דלעיל וצריך לכתוב בערוך בב' שיטין כמו שכתבנו] —

* יָהּ (מל"ט Gott) סוכה מ"ה. לְיָהּ ולך מזבח ליה ולך מזבח. ובכ"י מ' ובמשניות נאפ' ופיז' ובע"י ליתא עיין ד"ס למקומו. ובגמ' שם: מפוריש לְיָהּ אנחנו מודים ולך אנו מקלסין — דרוש בענין בְּיָהּ שמו מל"י בְּיָהּ עיי"ע בִּיָּהּ בח"ב, מ"ה. ועוד עיי"ע הבא אח"ז.

☜ יָהּ [יָהּ] (לפי' ר"ב מל"י ἰώ, ἰοῦ ולפע"ד מל"ע یاه یاه מלת הקריאה לכאב וזולתו) ב"ר פר' ואל שדי יתן לכם רחמים (פצ"ב) [אשרי הגבר אשר תיסרנו ה' אין כתיב כאן (תהלים צ"ה, י"ב) אלא תיסרנו יה] כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה [די די כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורים די הוא יאמר ליסורי די שנא' (בראשית מ"ג, י"ד) ואל שדי [3])]. פי' בל"י ענין צעקה וצווחה [4]).

יְהָב (מל"מ וסורי ענין נתינה ואצל רז"ל טעינה das Aufgelegte, die Last) בפ' ראוהו בי"ד בגמ' כל השופרות (ר"ה כ"ז:) ובפ' הקורא את המגלה בגמ' קראה סירוגין (מגילה י"ח.) ובב"ר פ' פ' (ס"פ ע"ט) ויקן את חלקת השדה: שקל יהביך ושדי אגמלאי כלומ' טוענך. *[אחי"ה כלו' משאך וכן נ"ב בילק' ישעיה רמז רפ"ו ילק' תהלים רמז תשע"ג וילק' משלי סוף רמז תתקל"ו. ונראה דלפי ציון הנ"ל גם בב"ר הנ"ל היה כתוב כבש"ס הנ"ל אבל בנו"נ בב"ר תלי הדין יהבא עלי שמעון מיניה יהבא משוי. והפעל ממנו כמו בל"ס = ובל"ע ﻭﻫﺐ חולין ס'. מיהב יהיב משקל לא שקיל. קידושין ט' רע"א יהבה מיהבה. ר"ה כ"ז. יהב דעתיה. ירו' שביעית פ"ז דל"ז ע"ג. שהש"ר פ' מי זאת: נסיב ויהיב (והוא כמו שקל וטרי = נשא ונתן). ירו' ברכות פ"ז ד"א: לא יהב מן דידיה כלום. ושם שלח ויהב וכו' ובצווי יְהַב את פלגא. ושם גם: הבו. הבון. ולרוב נבלע הה"א כמו בל"ס עיי"ע יַב. ובאתפעל אִתְיְהַב. אִתְיְהִיב תרגום אונק' לשמות ה', ט"ז; לויק' כ"ה, כ'; לבמד' כ"א, ט"ז; לדברים תר"י א' א', א' ועוד זולתו. וכ"ה בקידושין ז'. ממונא דאיתיהיב למחילה. ויק"ר פי"ט תתיהיב ליך נפשיך היך כמה דיהבת לנפשי. — והשם יְהָבִית. יְהָבַת תרג' קהלת ה', י'; לתהלים י"א, ו' ועוד מוֹהֳבָא. מוֹהַבִיתָא עיי"ע] —

* יְהוּד, יְהוּדָה (Judäa) והוא חלק מא"י כידוע. ועוד בימי התנאים היתה נחלקת א"י לשלשה חלקים היינו יהודה וגליל ועבר הירדן עיין חקירה בענין זה בעי"מ צד 208 וש"נ המראה מקום ובדניאל ב', כ"ה; עזרא ה', א', ח' אי' יהוד והוא כמו יהודה, ומהראשון נבנה התואר יְהוּדִי

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב והדפ"ר. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) וגי' מלמעלה . . מלמטה אי' ג"כ בסוכה ה' סע"א ובכ"י ש"ס לישבת, וילקי תצוה רמז שפ"ב. [3]) ובשנויים בתנחומא מקץ ובפסיקתא זוטרתי ורש"י עה"ת שם. [4]) והשלמתי ציון ר"ב הקטוע.

der Jude, jüdisch וכתב בעל התשבי לא נמצא במקרא שקראו (את ישראל) יהודים רק מזמן גלות י' השבטים ונשאר מלכות בית יהודה מאז [1]) נקראו יהודים ולשונם לשון יהודית ולא קודם לכן, וגם שבט בנימין עמהם שנא' (אסתר ב׳) במרדכי איש יהודי והוא היה איש ימיני ע"כ. ובאסת"ר פ' איש יהודי מבואר יהודי: יחידי כלומר שהודה באחדות הבורא, וכן נגזר היהודי מ פ ע ל ודי, הודה במגילה י"ג. כל הכופר בעבודת אלילים נקרא יהודי. ושם: מאכל יהודי, יבמות ס"ב: כל יהודי שאין לו אשה וכו', שמ"ר ס"פ מ"ב או יהודי או צלוב, ולנקבה דת יהודית כתובות ע"ב סע"א ורע"ב ובמד"ר פ"ח. ועוד התואר יְהוּדַאי תרגום אסתר ה', י"ג והלאה, ירו' שביעית פ"ד דל"ה רע"ב או (יהודיי) [יהודאי] יהודאי וכו', והקבוץ ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג בריך אלהון דיהוּדָאֵי ובב"ר פס"ג יהודאין. ובתר"י א' וב' לבראשי' מ"ט, ח', ולנקבה איכ"ר פ' כל עמה: חזיין אפיך כיהודאִיתָא, ת"ש אסתר ד', א' אמתא יהודאיתא. ע"ז כ"ו. מולדא יהודייתא בת מולדא יהודייתא. והקבוץ יְהוּדָיָתָא אונק' לשמ' א', ט"ז. י"ט. ועיי"ע יוּדַאי.

* יְהוּדָה שמות כמה גדולי תנאים ואמוראים ד"מ יהודה בן טבאי, ר' יהודה בן בתירא, ר' יהודה בן אלעאי, ר' יהודה בן בבא, ר' יהודה בן נחמיה, ר' יהודה בן גדיש, ר' יהודה בן תימא והגדול אשר בשם זה יכונה הוא בעל מסדר המשנה: ר' יהודה הנשיא ובן בנו ר' יהודה נשיאה, ובירו' נקרא רבי יודן רבי יודה: נשיאה, נשייא. ובנו של זה: ר' יודה (יודן) נשיאה (נשייא) ב' ועוד רבים נקראו בירו' ר' יודה, ר' יודן עיי"ע בד"מ ובמבוא הירו' למהרז"ף. ומשכנו ידינו מלציין מקומות המצאן כי במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך.

* יַהֲדוּת (שם מפשט מן יהודי das Judenthum) באסת"ר פ' החודש: לא שינו אלהיהם ודתותיהם והחזיקו כיהודתן וצ"ל ביהדותן והוא על משקל גַּיוּת עיי"ע בח"ב רע"ד וע' גוי (שם רנ"ד).

* יְהוּדִינָיי (שם הכנוי לאחותו דר' יהודה הנשיא) ירו' נזיר רפ"ז דנ"ו רע"א כד דמכת יהודינייי אחתיה דר' יודן נשייא ובירו' ברכות פ"ג ד"ו סע"א אי' תמורתה כד דמכת נהוראי אחתיה דר' יהודה נשיאה. וזה עיקר שמה וכתב מהרז"ף באה"צ וז"ל וכינוה יהודינייי על שם אחיה ר' יהודה נשיאה והוא ר' יודה נשיאה ב' ע"כ. ודוגמתו בל"ר כי ילידי בית המלכות נקראו Augustales, Augustiani והוא שם הכבוד עיי"ע אגוסטלא (ח"ב, כ"ה).

* יהודאיקי (= יוּדָאִיקִי מל"ר judicium מקום מושב הדין Gerichtsort) ירו' גיטין רפ"א דמ"ג רע"ב עד שיכתוב במקום יהודאיקי אם אין שם יהודאיקי בבית הכנסת, ופני משה פירש לנכון במקום מושב הדיינים והביא לדוגמא ארכי יודקי עיי"ע וע' יודקי אבל בקרבן העדה בלי נכון פי' מקום שבית דין יהודים, והה"א ט"ס הוא.

* יְהוֹיָרִיב (שם פרטי לאחד מראשי האבות לכהנים דה"י א', כ"ד, ז') ועליו נאמר בירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד יהויריב יה הריב עם בניו וכו'.

* יְהוֹשֻׁעַ תנאים ואמוראים גדולים בא"י נקראו בשם זה ד"מ יהושע בן פרחיה, ר' יהושע בן חנניה, ר' יהושע בן בתירא. ר' יהושע בן מתיא, ר' יהושע בן קרחה, ר' יהושע בן קבוסאי (כפוסאי), ר' יהושע בן לוי, ר' יהושע אונייא, ר' יהושע דרומיא (עיי"ע דרום) ר' יהושע דסכנין ועוד אחרים נקובים בשם זה עיין ערכם בד"מ ובמבוא הירו' למהרז"ף. ועוד יהושע בן גמלא שתיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר וכו' עיין ב"ב כ"א. ועיי"ע פלך ב'.

יהט (= יַחְטָא בל"ס Fehlgeburt) כנצר נתעב (ישעי' י"ד, י"ט) תרג' כיהט טמיר. *[אחי"ה בנו"ג כי חט וצ"ל כְּיַחַט ועיין מ"ש בע' טְמַר ובערוך הקצר שנ"ב יש כאן הוספה בזה"ל: וביצה שלא נגמרה נקרא יהטא] —

יהר (= יוּהֲרָא מל"פ וע' הרשומה בע' גִּיהַר בח"ב רנ"ב: פי' אבן טובה ופנינים Edelstein, Perle) אדמו עצם מפנינים (איכה ד', ז') תרג' סמקו חיזו יתיר מן יהורין. *[אחי"ה וכנ"ה בתר' שה"ש ז', ב' ואסתר א', ד'. ותר"י א' לבראשית ו', ט"ז היתיר תרגום צהר: יוהרא. ולפי משפט גזרת המלה עיקר כתיבתה עיין בערך גיהר, ובפסיקתא זוטרתי תצוה (כהוצאת הח' באבער צד צ"ה) ג"כ גיאאר] —

יְהַר (יהר מל"מ בתואר יָהִיר פי' גבה רוח stolz, hochfahrend; השם יוּהֲרָא Ueberhebung, Vornehmthuerei) בס"ג דפ' היה קורא (ברכות י"ז:) דרשב"ג חייש ליוהרא. בר"ג דפ' ר"א אומ' תולין (שבת קל"ט.) ובחלק בענין משיח (סנהד' צ"ח.) אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי. פי' יהירי גסי הרוח, אמגושי מכשפין, סגיך (ישעיה א', כ"ה) כספך מעורב כן הוא בן תורה אם יש בו גסות הרוח, בדיליך (ישעיה שם) מכשף שהוא בדול מן היראה ומוסר עצמו לשדים, גזירפטי (סנה' שם)

[1]) לא כן דיבר התשבי כי במ"ב ט"ז, ו' יאמר ויגשל את היהודים מאילות וזאת היתה בעת ממלכת אחז והושע בן אלה [illegible] ובנימין בשם יהודים הרבה לפני הגלות על ידי סנאלענסקין.

רשעים [1]. בסוף סוט' בגמ' משרבו הרוצחנין (סוט' מ"ז:) ובפ' המוכר פירות בגמ' המוכר יין (ב"ב צ"ח.) האי מאן דמייהר [2]) אפילו אאינשי ביתיה לא מיקבל שנא' (חבקוק ב', ה') גבר יהיר ולא ינוה ולא ינוה בנוה שלו. בפרק לולב הגזול בגמ' אמר ר"מ (סוכה ל"ז.) מעשה ביהירי ירושלם. ס"א יקירי ירושלם. *[אחי"ה כ"ה לנכון בדפ' וויניצ' וכ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב. וכ"ה כנוסח' ובתוספתא פ"ב ובמשנה דף ל"ו: באנשי, אבל בכ"י ש"ס לנכון ביקירי עיין ד"ס למקומו. וגי' ראשונה הובאה גם בע' יחיד ע"ש. ועוד אי' התואר בחולין קי"א רע"ב כמה יהיר האי מרבנן, והקבוץ תוספ' סוטה פי"ד היהירים. ולנקבה מגיל' י"ד: תרתי נשי יְהִירָן הויין וכו'. והשם יוהרא ברכות י"ז: מיחזי כיוהרא ועוד עיין פסחים נ"ה. סוכה כ"ו: משום יוהרא. ולנקבה מגיל' שם לָא יאה יהירותא לנשי. והפעל מגיל' כ"ט. האי מאן דיהיר בעל מום הוא. ובהתפעל פסחים ס"ו: כל המתייהר. ב"ב י': כל המתיהר] —

* יוֹאנִי קידושין ע"א: ירו' קידוש' פ"ד דס"ה ע"ד עיי"ע ואני.

* יוֹד (אות העשירי של אלפאביתא וכן בל"ס יוֹד ובל"י Jota, ἰῶτα) ירו' שביעית פ"א דל"ג: ירו' סוכה רפ"ד דנ"ה: מ"ם יו"ד מ"ם מים. ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ג העולם הבא נברא ביו"ד. סנהד' ק"ז סע"א יו"ד שנטלתי משרי עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע וכו' ועוד עיין בירוש' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג וב"ר ר"פ מ"ז. שמ"ר פ"ו. ויק"ר פי"ט. במד"ר פי"ח. שהש"ר פסקא ראשו כתם פז. תנחומא וארא סי' ה' ושם קרח סי' י"ב. ילקי' לך לך רמז פ"ב. אגדת בראשית פע"ה. והקבוץ יודי"ן שבת ק"ג: יודי"ם ספרי ואתחנן פ' ל"ו.

* יוֹד (שם אמורא וה"א נבלעת) תענית כ"ב סע"ב אמר רמי בר רב יוד ובכ"י ש"ס הגי' אמר רב יהודה אמר רב עיין ד"ס לשם. ויוחסין השלם 150 אי' וז"ל אמר רב אמי בר יוד אמר רב ופירש"י בס"ג דתעניות אביו של רמי יוד שמו ע"כ.

* יוּדָאי (טשקל סורי יוּדָיָא פי' יהודי der Jude ועיי"ע יהוד וע' בר יודאי בח"ב קע"ו) ירו' ברכות פ"ב ד"ה רע"א עובדא הוה בחד יודאי (כ"ה לפי גי' המהרש"ם ובנו"ג יהודאי ובאיכ"ר ס"פ על אלה אי' בר נש) וכו' א"ל. בר יודאי בר יודאי וכו' ע"ש ועיי"ע קנקן ב'. ירושלמי ע"ז פ"ב דמ"א. הוה יודאי אזל בערך מיספרה. והקבוץ ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד בר מן יוּדָאֵי. — ירו' סוכה פ"ד דנ"ד רע"ג לך יודייה ט"ס וצ"ל וודייה עיי"ע ודי (ח"ג, רנ"ד) בציון משמ"ר פ"ג.

* יוּדָן שמות התנאים והאמוראים בירו'. עיי"ע יהודה וש"נ רמז על המהרז"ף — אבא יודן ב"ר פ"י עיי"ע אבדן ומ"ש. בר יודנה ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. עיי"ע בר יודנה (ח"ב קע"ו).

* יוּדֵן (מן יו = הוא ומן דן פי' הוא זה dieser da) תרג' שני אסתר ז', ה' מה יודן ובר מן יודן גברא.

* יוחאי, יוחי אביו של ר' שמעון וגם נזכר על שמו בן יוחי, בר יוחי ובפרט בברייתא ולרוב בדברי הגדה עיין ד"מ למהרז"ף קנ"ח בהערה ועיין פסחים קי"ב סע"א ועיין מ"ש בע' ארך ח"א צד רפ"ו ובע' חמץ.

* יוֹחְנָא, יוֹחְנִי עיי"ע אחר ע' יון.

* יום עיי"ע ים.

יוֹן (= יוֹנָה מל"מ וכן בל"ס יוֹנָא Taube) בס"ג דפ' אלו דברים בברכות (נ"ג:) ובגמ' דפ' במה טומנין (שבת מ"ט.) מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן [3]). מאי שנא יונה שכנפיה מגינות עליה יותר משאר עופות פי' בב"ר בריש ויאמר ה' אל אברם (ב"ר פל"ט) ואומר מי יתן לי אבר כיונה (תהלים נ"ה, ז') למה כיונה ר' עזריה בשם ר' יודן בר סימון אומר לפי שכל העופות בשעה שיגעין הן נחין ע"ג סלע או על גב אילן ונתפשין אבל היונה בשעה שיגעה היא קופצת אחת מאנפיה ופורחת באחת והיא נצולת ואינה נתפסת [4]). בפ' שילוח הקן (חולין קל"ח: במשנה) וכן יונים רודסיות [5]) פטור מלשלח [6]). גמרי' (שם קל"ט:) מאן דתני הירודסיות על שם הירודוס [7]) פי' (הורודוס) [הירודוס] [8]) המלך הביא יונים מן המדבר וגידל אותם ביישוב [9]) ונקראו על שמו

---

[1]) ועיי"ע ברל בח"ב י"ז: והלאה ועי' גז ז' שם ר"ס: והלאה. [2]) בנו"ג בסוטה דמיהר ובב"ב דיהיר. [3]) כ"ה בשבת אבל בברכות בסיגנון אחר ע"ש. [4]) לפע"ד קופצת הוא מל"ע קפין פי' אחז וחבק ופי' אוחזת וחובקת את אחת מאגפיה כלומר נשענת עליה לנוח ובאחת פורחת לכן היטב גרס רבינו אחת ובנו"ג באחת ועיין פי' מ"כ בקצת דוחק ובתוספתא שבת מ"ט. ד"ה כנפיה גרס בשם מדרש (והוא ב"ר הנ"ל) פורחת באחת ונינוחת באחת וזה קרוב לפירושנו וגי' דב"ר בש"ק הובאת בילקי' תהלים רמז תשע"א ע"ש. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר, וכן מוכח מערך ררס. אבל בשדפ"ע דרסיות ובנו"ג הרדסיאות. [6]) בנו"ג משילוח. [7]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכן בכ"י ו"ו הירדסיות ובכ"י ל"ד הירודסיאות. ובנו"ג הרדסיאות ע"ש הורדוס ובדפ"ע הורדוסיות ע"ש הורודוס. [8]) ובדפ"ר הרדוס. [9]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע בישוב.

הירדסיות [1]) ומאן דתני רודסיות [2]) על שם המקום שהביאם משם. *[אחי"ה כגי' „הורדסיות ע"ש הורדס המלך" מבואר בפי"מ להרמב"ם וברע"ב וכפירוש הש"ס וכונה על Herodes ולפי"א ולגי' אחרת נ"ל שהכונה על אי Rhodos בל"ע רودس וה' לעוויזאהן (זאאלאגיא 200) אחז גי' המוטעת שלפנינו בש"ס לכן פירש ע"י ארץ של Drusen. ובביצ' כ"ד. הגי' יוני הרדיסאות ופירש"י על שם מקומם וי"א ע"ש הורדוס והן הגדלים בבתים ע"כ ובכ"י מ' ובחי' המאירי הדרסיאות ועיין ד"ס למקומו. ובכ"י ב"ר מצאתי בערוך הוספה בזה"ל: ואני שמעתי מר' מצליח זצ"ל בורסיות ופירוש בורסיאות ופי' לירודסיות (?) שהן של בתים כי כך קורין בל' ישראל (?) לבתים רודסיות שהן ממהרין כי כך קורין לחיל בל' פרסיסיא (?). ומלא שבושים הוא ואיזורו מוכיח כי הוספת מבורך הסופר היא (עיי"ע אונוס). ור' מצליה אין זה ר' מצליח שהזכיר רבינו איזה פעמים עיין מבוא צד XL, XV. — וכ"ה בל' זכר כל"מ סנהדרין כ"ה. אם תקדמיה יונך ליון עיי"ע ארא (ח"א, רס"ד), ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד כמין יון אית להון ומנסכין ליה, וכחולין ו'. בל"נ: דמות יונה מצאו להם וכו'. ברכות נ"ג: וש"נ דמתילי כנסת ישראל ליונה. חגיגה ט"ו. כיונה הזאת (כ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' כיונה זו) שמרחפת על בניה ונוגעת ואינו נוגעת כ"ה בכ"י ש"ס ועיין ב"ר פ"ב תוספתא חגיגה פ"ב ירו' חגיגה פ"ב דע"ז רע"ב. והקבוץ יונים סנהד' כ"ה. יונין ב"ב ע"ח: והלאה, תוספתא ב"ב פ"ד, יוֹנֵי ברכות נ"ו:] —

* יוֹנָה (שם פרטי) ראש המדברים בכ"מ בירו' עיי"ע במבוא הירו' למהרז"ף צ"ח — צ"ט ושם גם ר' יונה בוצרייה ועיי"ע בוצרה כח"ב קנ"ו:

יָוָן (מל"ט עיין פירשט באוצ"ה Griechenland והתואר יוני, יונית griechisch) בפ"ק דמגילה (ח': במשנה) אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית. גמר' (שם ט':) אמר קרא [3]) (בראשית ט', כ"ז) יפת אלהים ליפת מיפיותו של יפת כלומר מטבחר בניו והיא כתיבת יון שהיא מובחרת יהיו באהלי שם שהם בני ישראל. *[אחי"ה בנו"נ יפיותו של יפת יהא באהלי שם ופירש"י הוא לשון יון לשונו יפה משל כל בני יפת ע"כ. וזה הדרוש סובב והולך על מה שאמר רשב"ג במשנה דמגילה שם אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית. ובירו' מגילה פ"א דע"א רע"ג קילסו ר' אליעזר ור' יהושע את תרג' עקילס הגר בפסוק (תהלים מ"ה, ב') יפיפית מבני אדם וכיוונו בזה על יפיותו של לש' יוונית ובחרו לשון הפסוק הנ"ל בעבור סוף הפסוק הוצק חן בשפתותיך. בענין לשון יוני, לשון יונית או רק יוונית וחכמת יונית עיין מאמרי רז"ל ב"ק פ"ב: פ"ג רע"א, סוט' מ"ט. ושם: מנחו' צ"ט: ירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד, ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג, ירו' ב"ב פ"י די"ז ע"ג, זמר יוני חגיגה ט"ו: עיי"ע זמר א', לעז יוני מגילה י"ח, כתב יוני . . עד יוני גיטין ספ"ט ד"נ ע"ד ועיין בבלי גיטין פ"ז, ושם: וע' גנדל (ח"ב שי"ז:). מקואות פ"ט, מ"ב עיי"ע גץ ב' (ח"ב, שמ"א). והקבוץ מגילה י"א. לא מאסתים (ויקרא כ"ו, מ"ד) בימי יוונים, והכונה על זמן מלכות אנטיוכוס אפיפנוס. ועל מלכותו הרשעה דרשו בב"ר פמ"ד (ועיין תר"י א' לבראשית שם) גדולה (בראשית ט"ו, י"ב) זו יון, ועוד שם: חשכה (בראשית שם) זו יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה ועיין ב"ר פ"ב, ויק"ר פי"ג. ועוד דרשו בויק"ר שם ועקרב (דברים ח', ט"ו) זה יון, ושם ספט"ו ובתנחו' תזריע ס"י י"א בהרת זו יון עיין מ"ש בע' בהר (ח"ב, כ"ה:). ברה כחמה (שה"ש ו', י') במלכות יון, שמ"ר ר"פ ט"ו עיי"ע אליאם (ח"א, צ':) ומ"ש. יונתי (שה"ש ה', ב'). במלכות יון שכל ימי יון ההיכל קיים וכו' בריש אסת"ר. תרג' ש"א ב', ד' מלכות יון, והתואר בקבוץ יְוָנָאֵי = יְוְנָאֵי תרג' שם. ותר"י א' לדברים ל"ב, כ"ד] —

יוחני וממרא (שמות פרטיים לשני מכשפים עיין כפנים ומ"ש) בפ' כל קרבנות הצבור · בגמ' וכלן אין באין אלא מן המובחר (מנחות פ"ה רע"א) א"ל יוחני וממרא למשה תבן אתה מכניס לעפרים [4]) אמר להו אמרי אינשי למת [5]) ירקא ירקא שקול פי' רב שרירא כך היא השמועה ומשל הוא שהרבה אומרין אותו בני אדם ופירושו לעיר של ירק

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ועיין לעיל הערה 7. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב, ובכ"י דורסיות וכ"ה בדפ"ע חוץ מדפ"ר ושם רודסיות ובנו"ג הדרסיאות. [3]) וכ"ה בע"י ובכ"י ש"ס. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"ה בערך תבן לפי ג' כ"י ו"ו א' וב' ול"ד וב"ר וכ"ה כיור אחת בפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנג' דף ל"א:) וזה נ"ל עיקר והיא עיר עֶפְרַיִן ברה"י ב' י"ג, י"ט בקרי' ובצ"ל בתוספתי' מנחות פ"ג. ד"ה עפריים ועיין תוי"ט ונראה שאחד הוא עם אֶפְרַיִם ש"ב י"ג, כ"ג Ἐφραίμ, Ἐφρέμ באונגיליאום (יוחני י"א, נ"ד) וע"ד עיין פירשט זה הערך. ובכ"י ה"ב כע' הנוכחי ובערך תבן עפרוים ובדפ"ע ובנוסחי' בשני יודין עפריים ובמשניות הג"א חפריים והוא חֲפָרַיִם ביהושע י"ט, י"ט. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר פיזי וויניציא וכן מוכח מע' מת וכ"ה בפי' רגמ"ה בכ"י למנחות הנ"ל והוא הסמיכות לְמֵת ירקא ובדפ"ע האחרונים למתא ירקא וכ"ה בנוסחי' במנחות ובשמ"ר פ"ט אבל אז צ"ל למתא דירקא וכ"ה באמת בילק' וארא רמז קפ"ב בשם מנחות.

שרוב ירק מצוי לתוכה תדיר לא תאמר עיר פלונית הרבה ירק יש בה היאך אוליך אליה ירק אלא הולך לשם שפעמים שחסר מה שבמקומם ואין אחרים נושאין אליהן ואתה תמכור ביותר וכן עיר שבארץ ישראל ששמה עפרים [1] היה מרבה תבואה למאוד וכן שנינו לענין קרבנות הציבור וכולן אין באין אלא מן המובחר ואיזהו המובחר שלהן מכמס וזנוחה [2] אלפא לסולת שנייה לה עפרים בבקעה. ופי' אלפא ראשונה מן גימטריא כמו ששנינו (שקלים ג', ב') אלפא ביטא גמא. וכן כשבא משה למצרים באותות שנתן לו הקב"ה אמרו לו יוחני וממרא ראשי החרטומים של פרעה זו היא מלאכתינו ואנו יכולין לעשות כן בלהטינו ואתה דומה כמי שמביא תבן לעפרים שהיא עיר תבואה וממנה שבר למקומות הרבה ואיך יביא אדם אליה תבן אמר להן אמרי אינשי למת ירקא ירקא שקול הוא שפירשנו והרי הבאתי אליכם האותות האלה פעמים שאין אתם יכולין לעשות כיוצא בהן וחוזרין בני אדם אל שלי מהתל היה בהן עד שבררו לו מן השמים והכריעוהו [3] ויבלע מטה אהרן את מטותם (שמות ז', י"ב). *[אחי"ה ובגוף הענין פי' כן גם רגמ"ה בכ"י למנחות הנ"ל רק בדרך קצרה וכ"ה בפירש"י. והמשל הלז הובא גם בשמ"ר פ"ט ושם גם הסיום ויבלע וכו' ובילק' וארא הנ"ל. וחצי הראשון של משל א' בב"ר ס"פ פ"ו וילק' וישב רמז קמ"ה — ודע כי בתנחומא כי תשא סי' י"א נאמר בפירוש שני חרטומי מצרים עמהם ושמותם יונוס ויומברוס וצ"ל כמו בתר"י לשמות א', ט"ו ינים וימברים רישי חרשיא ובתר"י א' לבמדבר כ"ב, כ"ב ותרין עולימוי ינים וימרים עמיה. ובלי ספק יוחני וממרא הם ינים וימרים (וימברים) וכן נקראו בפשיטא יַנִיס ויַנְבַרִים ונשתבשו אצל הערביים يانيس ويمبريس עיין קאסטיל' אוצ"ה הסיריים ובאונגיליאום (2 Tim. 3 8) נקראו Ἰάννης, Ἰαμβρῆς (Μαμβρῆς) ועיין באורים ישונים ברו"ו לוויענער א' 55 ובילק' ראובני וארא (צד פ"א עמוד ג') פ' החרטומים אי' בזה"ל: כי המכשפים אפי' יונו"ס ויוחני וממרא (ישהיה) [שהיו] ראשי המכשפים וכו' ע"ש נראה שנתערבו שתי גירסאות יונוס ויוחני. ובילק' ראובני שם: יוחני וממרא יונוס ישרי כשדים היו מחרטומי מצרים ומומחים שבהם ע"כ. ובילק' בשלח רמז רל"ה בשם מ' אבכיר: שני מכשפים היו במצרים יוחני וממרא ועשו להם כנפים בכשפים ופרחו באויר וכו'. ובילק' שמות רמז קס"ח אי' ינוס וימסרים וצ"ל וימברים ובילק' סוף שמות ינוס וימברינוס. — ולפע"ד אולי יש להשוותם עם שמות שני שֵׁדֵי של פרסיים Jãnaya, Vyâmbura. ושד Jãnaya נקרא ג"כ Jahi וזה קרוב לשם יוחני והיה ממונה על זוהמת דרך נשים ומזה נ"ל יוחני של ערך אח"ז ע"ש] —

יוֹחְנִי (שם פרטי לאשה מכשפת בלידת נשים לפע"ד מל"פ של ערך הקודם לזה עיין סוף הערך) בר"ג דפ' היה נוטל את מנחתה (סוטה כ"ב סע"א) כי קאמרינן כגון יוחני בת רטיבי. פי' יוחני בדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באות אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת עד שנתגלה שהיתה רעה ומכשפת והרגוה. *[אחי"ה וקצת בהרחבת הענין מפורש כן ברש"י, ועוד קצת בסיגנון אחר בחי' המאירי לסוטה רק שם הובא זה הפירוש על אלמנה שובבית ומקור לכל זה נ"ל ברור הוא ספר מעשיות המיוחס לר' נסים ושם הובא כמו בחי' המאירי זה הסיפור ג"כ לביאור אלמנה שובבית וז"ל . . שאמרו שהיתה אלמנה שובבית וטובה בעיני בני אדם והיא היתה מכשפת שעשתה כשפים לכל אשה הרה שלא תלד וכשמרבין צירי היולדה היתה באה האלמנה הזאת ואומרת הנני אילך ואתפלל לבורא עליך ותלדי מיד והיתה הולכת לביתה ומסירה הכישפים והיתה יולדת מיד וכו' וכו' ע"ש כי האריך, ורבינו קצר בלשונו. ולפע"ד יוחני הוא שם פרטי שנכנה על Jahi, Jãnaya של ערך הקודם ונגזרה מלה בקטרית מפעל jan, janh ופי' הכה ומצער ולפי זה נאה ישמה על שם פעולתה לכן נ"ל להגיה יוחני בת רטיני מפעל רטן עיי"ע ישתרג' והובר חבר (דברים י"ח, י"א) ורטין רטן ומדרך המכשפים לצפצף ולדבר בקול נמוך. ובסוט' שם אי' מפורש כי זה מדרך מכשף: רטין מגושא וכו' כלומר לוחש המכשף את לחשיו וא"כ יוחני בת רטיני פי' אשה המצערת (ליולדות) בת מכשפה ונקראה כן על סוף מעשיה הגלויים. ומעתה נבין מאמר דר' טרפון בזבחים ס"ב רע"ב ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני אמרי ליה קטורה כתיב (בראשית כ"ה, א') וכו' והוא בדרך הלצה אמר לעוררם

[1] עיין הערה 1. [2] כ"ה לנכון בדפ"ע ובכ"י ל"ד ות"ב וכן מוכח מזי' מכמס וזנות וכ"ת כפי' רגמ"ת כ"י למנחות הנ"ל אבל בכ"י ו"ו אי' מכנים ומנוחה וצ"ל וזנוחת כג"י כ"י ו"ו בי' ובמשניות מכמס ומזוניהה ובמשניות ריש"ס מכנים וזנחא וצ"ל וזנוחא. [3] מרפוס פיזי' והלאת נשמט ובכ"י ו"ו והכריעוהו ובכ"י ת"ב וכריעו וצ"ל כגי' כ"י ו"ו.

ולהידוד בעלמא והכין ר"ט קטורה מפעל ארמי קטר פי' קשר [1]) ויען שהיתה יוחני בת רטיבי (רטיני) מפורסמת כי קושרת ואוסרת ע"י כשופיה לכן ברדך בדיחותא כנה ר"ט קטורה ע"י יוחני] —

יוחנא (= יוחני לפע"ד אולי מע' הקודם פירוש מכשף וכנוי למין ארבה-eine Heuschrecken-art ועוד עיין בפנים) בס"פ אלו טרפות בגמרא וחגבים (חולין ס"ה סע"א) למינהו למינהו למינהו (למינה) [למינו] (ויקרא י"א, כ"ב [2]) ד' פעמים האלה להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית [3]) והערצוביא והרזבונית [4]) שהן חגבין טהורין. *[אחי"ה נ"ל כי כנוי יוחנא או יותר טוב יוחני, ועל זה מורה סדר האותיות, הועתק מערך הקודם ונקרא מין חגב זה מכשף ודוגמתו בחולין ס"ב סע"ב פרוא אמגושא עיי"ע כניא. וכן נקרא עוף אחד בל"פ مرغ جادو עוף מכשף. ולולי יראתי הייתי מגיה במקום יוחנא מחנא והוא מל"ע ملخ פי' מין חגב] —

* יוֹחְנָא (שם פרטי) חולין קל"ג. ע"ז ט"ו: מר יוחנא. וביוחסין השלם ק"נ הביא עוד מר יוחני. ואיזה פעמים אי' במשל שילו חטא (חטייא) ויוחנא משתלמא ב"ר ס"פ כ"ה, ר"פ מ' ר"פ ס"ד, רות ר' פ' ויהי בימי, מדר' שמואל פכ"ח, ילק' בראשית רמז מ"ג ועיין משל דומה לו בע' טב א', מבגאי א', ישבם — בר יוחני עיי"ע בח"ב, קע"ו:

* יוֹחָנָן (שם פרטי) א') לינאי המלך ברכות כ"ט. הוא ינאי הוא יוחנן ועוד ע"ש. ושם, מעשר שני ה', ט"ו ר"ה י"ח: יומא ט'. פרה פ"ג מ"ה יוחנן כהן גדול. ועוד ב') לכמה תנאים ואמוראים ד"מ ר' יוחנן בן זכאי עיי"ע אביי, ר' יוחנן בן גודגרא, יוחנן בן בג בג, ר' יוחנן בן נורי, ר' יוחנן בן ברוקה, ר' יוחנן הסנדלר, ר' יוחנן בר נפחא ובירו' בן נפח, ר' יוחנן ענתנייתא ר' יוחנן דקציון, ר' יוחנן בר מריא (מריה), ר' יוחנן בר שילא עיין ערכם בד"מ ובמבוא הירו' למהרז"ף ובמבוא המשנה לה' יעקב ברילל, יוחנן חקוקה עיי"ע חק נ' וש"נ. ר' יוחנן בן פזי פסיקתא רבתי פי"ד, ר' יוחנן בן תורתה שם. יוחנן סופר הלז סנהד' י"א: ירושלמי סנהד' פ"א דף י"ח ע"ד ועיין ירו' מעשר שני פ"ה דנ"ו ע"ג. יוחנן הגזוף שבת קט"ו. ועוד יתר שמות פרטיים שנקובים ככה עיין בסד"ה זה הע'. — ונמצא שם הפרטי במקרא ונתקצר מן יְהוֹחָנָן.

* יוֹכֶבֶד (אם משה רבינו ע"ה) ומאמרי רז"ל עליה עיין בסוטה י"א: י"ב, סנהד' י"ט: ב"ר פצ"ד; שמ"ר פ"א, פ"מ, פמ"ח; ויק"ר פ"א, פ"ב; במד"ר פ"ג, פי"ג; שהש"ר פ' הנך יפה רעיתי ופ' שני שדיך, קהל"ר פ' טובים השנים.

* יוכני עיי"ע בר יוכני בח"ב, קע"ו.

* יוֹלִימְנָא (שם פרטי) פסיקתא רבתי רפ"ז א"ר יולימנא בן עבדי בשם ר' יצחק.

* יוֹם, יוֹמְחְרָא, יוֹמָנָא עיי"ע ים.

* יוֹן, יוֹנָה, יָוָן עיי"ע לעיל ורבינו לא חש לסדר הערכים כי הקדימם לע' יוחני, וכ"ה בכל הכ"י.

* יוֹנָתָן (שם פרטי) א') לגדול שבתלמידיו של הלל והוא הנקרא יונתן בן עוזיאל והפליגו בשבחו עיין מגילה ג'. סוכה כ"ח. ב"ב קל"ד. ירו' נדרים ספ"ה דל"ט: ומיחסין לו תרגום של נביאים אבל מה שהמון עם קורא לתרגום על התורה בשם תרג' יונתן בן עוזיאל טעות היא וכבר עמד על זה ר"ב בע' אשן ב' (ח"א ש"כ) ע"ש כי הארכתי. ועוד עיין מפתח לזה החבור. ב') לתלמידו של ר' ישמעאל והוא בעל פלוגתא של חברו ר' יאשיה ובאו במקומות אין מספר במכילתא וגם בספרי ועיין מ"ש מהרז"ף בד"מ קמ"ו ולא הוזכר ר' יונתן זה במשנה (ובענין הזכרתו באבות ד', ט' עיין מהרז"ף שם בהערה) ועוד בירו' כמה אמוראים נקובים בשם זה עיין סד"ה ועוד מבוא הירו' למהרז"ף צ"ט: והלאה. — יבמו' קכ"ב. יונתן שידא, גיטין ס"ו. לימדני יונתן עיין ספרי על המלאכים וכו' צד 51, 61.

* יוֹסָה, יוֹסי (קצור מן יוסף) כמה וכמה תנאים ואמוראים יכונו ככה בירו' ד"מ ר' יוסה בר אביי, ר' יוסה בי ר' זמינא, יוסה בריה דריב"ל, ר' יוסה בר יעקב, ר' יוסי (עם כמה שנויים) ולפעמים במקומו בפרט בבבלי יוסף עיין סד"ה בזה ועוד באריכות במה"י למהרז"ף ערכים המיוחדים. וגם בד"מ על הערכים יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, יוסי בן גילאי, ר' יוסי הכהן, ר' יוסי הגלילי, ר' יוסי בן חלפתא, יוסף (יוסי) הבבלי, ר' יוסי בן יהודה ר' יוסי בן המשולם. ועוד כמה וכמה ר' יוסי בירו' עיין מבה"י צד ק' —

[1]) ועיין מזה הענין הדרוש בב"ר פס"א ושמה קטורה מן קשר וכו' עיין פסיקתא זוטרתי קטורה תרג' קשורה ועיין הערת הח' באבער שם צד נ"ח בהוצאת של מ' לקח טוב. [2]) ויותר טוב להקדים למינו לג' למינהו כסדר הפסוק, ובנו"ג למינהו ד' פעמים וכ"ה בספרא שמיני פרק ה'. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר ואמשט, ובדפי' וויניצי' בטעות דפוס יותנא. ירוי (והנקודה טעות היא) אבל לנכון בע' ערצביא. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"ה בע' רזבונית ובדפ"ע והזרבונית וט"ס הוא ובנו"ג והרזבנית ובספרא הארזבונית וזה העיקר עיי"ע בח"א רע"ז וש"נ יתר השינויים ובפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגי דף ש"ו סע"ב) חגבי רדבניות. ובספרא הנ"ל אי' עוד והצריא אבל זה הוא תרג' של תנשמת עיי"ע צריא וצ"ע.

ק"ב, ועד שם ק"ג ר' יסא קוצירא, ב"ב פ"י הל"א, ולפע"ד הוא אחד עם ר' יוסי בר (בן) קצרתה דירו' שבת פ"ב ד"ה: וב"ר רפי"ד ועיי"ע שק ג', ובסוטה מ"ט, ר' יוסי קטנתא, — יוסף רישבא עיי"ע טוום ומ"ש.

* יוֹסָה, (יוסי) (לפע"ד האליל העליון של יונים הנקרא בפי כל Ζεύς) בסהד' פ"ז מ"ה המגדף אינו חייב עד שיפרש השם אמר ר' יהושע בן קרחה בכל יום דנין את העדים בכינוי יכה יוסה את יוסה כה"ג בירו' ובכ"י ש"ס מ' ופי' ובספרא סוף אמור פרק י"ח ושאר המקומות המצויינים בד"ס לסנהד' צד פ' ובנו"ג יוסי ובע' כ קודם ע' ככא (וללא נכון בד' אמשי' ופראג בע' כן ד') הביא רבינו שתי נוסחאות יוסה ויוסי וכ"ה ביד רמ"ה וכפי' הגמרא סנהד' ס', הובא ג"כ גי' יוסה את יוסה לפי גי' כ"י ש"ס, והנה רבים וכן שלמים היו יגעים למצוא פשר דבר ולא עלה בידם לבוא אל תכלית המבוקש, ראש המפרשים רש"י ז"ל בדף נ"ו, ד"ה בכל יום פי' להכי נקיט יוסי דד' אותיות איכא כשם בן ארבע אותיות דאינו חייב אלא על שם המיוחד דהיינו שם בן ד' אותיות ומשום דחשבונו של יוסי כחשבונו של אלהים להכי נקיט יכה זה את ז ה (בדפי' שונצי' וויניציא ובסילי' איתא את אלהים) דילפינן לקמן דאינו חייב עד שיברך שם בשם ע"כ ופי' זה כי יוסי עולה בגימט' אלהים הביא רע"ב בשם שמעתי והשיג עליו התוי"ט, וכ"ה בע' כ בדפוסים הישנים כפי פירוש ראשון ועוד הוסיף לפי פ"א ולפי גי' יוסי כי הוא בגימט' כ"ו וכן השם, אבל כבר חיוה דעתו היפה הח' לעווי במ"ע ישרון ח"ד צד ד' כי כל הפירושים הנ"ל רחוקים ולאו בחשבון וגימטריא תליא מילתא והוא פי' שהמגדף מקבל עליו אליל אחד מן האלילים כאלוה וקורא לו בשמו של הקב"ה ואח"כ מברך באליל הזה כלומר בשם האלהות אשר נתן לו את שם הקב"ה ובזה נותן להאליל עוז וממשלה יתירה ממה שנותן לרבון העולמים ולכך נקט „יכה" שעושה לפי דעתו החזק לחלש וחלש לחזק ע"ש ופי' יוסי בל"י υἱός פי' בן ונקרא לפי דעתו אותו האיש ויוסי אחר הוא אביו יוסף וכונתו יכה יוסי (הבן של יוסף) את יוסי (והוא יוסף אביו בעל טרים) וכל זה כדי שלא להוציא דבר גנאי כלפי מעלה, ובמ"ע ליטעראטורבלאטט להח' ראהטער שנה ח' הרבו לחקור בזה הענין ע"ש והח' זידאן פי' (שם) על שם שני יוסף בן שמעון (כ"מ י"ח.) ולזה עולה כי בבבלי יקרא שם יוסף יוסי ועוד יוסה עיי"ע הקודם, אבל בכ"ז אין העתי נוחה בזה הפי' כי בודאי כונה פנימית יש בזה הכנוי ויש בו דברים בגו לכן נ"ל כי יוסה הוא אליל העליון של יונים Ζεύς וכחר התנא לשון ערומים בהיות המלה בת ארבע אותיות כמו השם הוי"ה והעתיק בכונה אליל הנ"ל להורות כי כונת המגדף לאל עליון וגם במלת יוסה נכללו ג' אותיות של השם וכפי' הערוך בע' כ, ומלת יכה מובנה בל' הפסוק (ישעיה י"א, ד') הכה ארץ בשבט פיו כלומר היה מגדף וקלל יוסה (Ζεύς) את יוסה עם Ζεύς פי' הוא נושא ונשוא של גדופיו ושיעורו כמאמר הברייתא (סנהדרין נ"ו.) עד שיברך שם בשם וכדרב אחא בר יעקב (שם ס'.), ולאיכא דאמרי שם הכי פירושו אמר רב אחא בר יעקב ש"מ שם בן ארבע אותיות נמי שם הוא פשיטא מהו דתימא בעלמא הוא דנקט קמ"ל [1]) כלומר זה דנקט תנא דמתניתין יוסה כונתו ג"כ על שם ד' אותיות ולא תימא דמילתא בעלמא הוא דנקט כי נקט יוסה רק לכנוי של שם יהו"ה, וראיה לשעור מלת יוסה בהבנת Ζεύς מצאתי בסנהדרין פ"א: דאי' שם במשנה המקלל בקוסם ומפורש בגמ' שם תני רב יוסף יכה קוסם את קוסמו וכ"ה בדף פ"ב: תני רב יוסף יכה קוסם את קוסמו דמיחזי כמברך את השם ופירש"י יכה קוסם את קוסמו כלפי מעלה בקוסם יכה הקוסם זה את קוסמו וכו' ע"ש ודבריו צריכין ביאור, אבל בא וראה גי' כ"י ש"ס מ' ק', פ' בשני מקומות דאיתא שם (בד"ס צד קי"ב והלאה) יכה קוסם את ק ו ס ו ומלת קוסם הוא לשון שומרוני שהעתיק ונקב שם ה' (ויקרא כ"ד, ט"ז) ומקסם שם ה' ועוד בנקבו שם (שם) בקסומה השם ונגזר מל"ע قسم נשבע (ברמיה) בשם אל אחר ומלת קוס נ"ל שהוא Ζεύς וא"כ פירושו יכה קוסם את קוסו מגדף בנקיבת השם בשם קוס (Ζεύς) שלו ותלה קללת השם כביכול בשם אליל עליון לכנוי (ועוד עיי"ע קסם ב') וזה מה שפי' הרמב"ם בפי"ט לסנהדרין שם: שברך את השם בשם ע"ז ע"כ, ואולי השתמש בלשון קוסם קוסו להורות על Ζεύς Κάσιος (פי' אבן של Ζεύς = וכן אצל הרומיים Jupiter Casius פליניאוס ה', י"ד) ומשתבעין בו כעדות סוידאס (הובא אצל גורק רעאלווערטערבוך 831) וז"ל: Ἀθηναῖοι πρὸς τινι λίθῳ τοὺς ὅρκους ποιεῖσθαι ὡς Ἀριστοτέλης ὑποδηλεῖ, ואולי בתי קוצין בטד' ישו"ט טזמור י"ד הם בתי ע"ז הוקדשו לאליל Ζεύς Κάσιος ושם אליל זה נמצא ג"כ בכותבת

[1]) כ"ה לנכון בכ"י מ' ובאגרות חרמ"ה אצל ר"ס לסנהד' צד ס"ח.

נבטאית ונקרא שם קציו (עיין מ"ע דמ"ג חי"ט 639) והוא קרוב למלת קוסו של מעלה לפי גי' כ"י הנ"ל. ודי בזה ועיין עוד מ"ע יאהרביכער להחכם ברילל ח"א ק"מ.

* יוֹסִינָה (שם פרטי) ירו' מגילה פ"ד דע"ה: ר"ש בן יוסינה. ובירו' יבמות פי"ג ד"ג ע"ג ושהש"ר פ' באתי ר"ש בן יוסינא ובמדב"ר פי"ג ר"ש בן יוסיניה ועיין ג"כ ע' יאסין.

* יוּסְטָא, יוּסְטִי (שם פרטי) מל"ר Justus עיין מ"מ במבוא הירו' למהרז"ף צד ק' ויש להוסיף ירו' ברכות פ"ח די"ב ע"ג וירו' מגילה פ"א ד"ע: ר' יוסטא בר (בי רב) שונם וכ"ה בויק' ס"פ ל"א. ובשמ"ר פכ"ג שהש"ר פ' אתי מלבנון אי' רק א' רב יוסטא אבל בירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ד גם בזה הענין א"ר יוסטא בר שונם. בירו' תרומו' פי"א דמ"ה. אי' ר' יוסטי בר שונים. ובירו' עירו' פ"ו דכ"ג ע"ג וירו' שקלי' פ"ב דמ"ו ע"ג ר' יוסטה בי ר' סימון. ב"ר פ"ו יוסטי הכרא — בשהש"ר פ' לא ידעתי יוסטא הייטא. — ירו' נדרי' רפ"ד דל"ח ע"ג יוסטי ט"ס עיי"ע זוסטא — ועיין עוד ע' הבא אח"ז.

* יוּסְטִינָה (שם פרטי) נגזר משם הפרטי של ע' הקודם והוא בל"ר Justinus ירו' כתובו' פ"ט דל"ב ע"ד ר' יוסטינה (ובדפ' קראט' בט"ד יוסטתה) הוה ליה עובדא. ושם: רבנין דר' יוסטינה ירו' ב"ב פ"ח דט"ז: ר' יוסטיני הוה ליה עובדא וכו'. ועוד לנקבה: נדה מ"ה. יוסטיני (Justinia) בתו של אסוירוס.

* יוּסוּם (שם פרטי) אסתר שני ג', א' בר איפלוטום (Pilatus) בר דיוסף בר דיוסום. ושם ה', אי בר אפליטום בר דיוסום ועפ"י זה יש להגיה סופרים פי"ג הל"ו ע"ש. ולדעת הח' לעווי בעמת"ר זה אותו האיש ועיין ג"כ פערלעס שפראכ- אונד זאכענקונדע ט"ז, י"ז.

* יוֹעֶזֶר א') מין צומח עיי"ע ערקא א' וע' סטנג. ב') שם פרטי ערלה ב', י"ב יועזר איש הבירה. יוסי בן יועזר עיי"ע יוסה א'.

* יוֹסֵף ישם פרטי לכמה אמוראים עיין סד"ה ויוחסין השלם 151 ומבוא הירו' למהרז"ף ק"ג — יוסף (יוסי) ריסבא עיי"ע טווס. שבת קי"ט. יוסף מוקיר שבי עיי"ע כלדאי וע' סיין — יוסף שידא (פסחי' ק"י.) עיין ספרי על המלאכים וכו' צד 61.

* יוֹסתיניא (?) זבחי' קי"ב. ר' חייא מייוסתיניא צ"ל ווסתניא עיי"ע.

* יוֹפְטִי (שם נהר על יד פרת) עירו' ס"ד. ונקרא היום Jophata עיין ריטטער ערדקונדע י' 266.

* יוֹפִיאֵל (שם מלאך) תר"י א' לדברים ל"ד ו' מיטטרון ויופיאל ואוריאל ויפיפיה ועיין ספר רזיאל צד מ"ב: ובפיוטי' שהובאו אצל צונץ זינאג' פאעזיא 477 ונראה שאחד הוא עם יפיפיה וגם אצל הפרסיים שלשה המה דייני המות Todtenrichter (עיין ספרי על המלאכים והשדים צד ל"ב. ל"ח) שעושים שפטים על המת. וגם מה שנקראו בתר"י שם מלאכים הנ"ל: רבני דהכמתא נ"ל ברור שהוא מל"ע حكومة פי' משפט הדיינין.

יוֹרֶה (מל"ס אירא פירוש קדירה Kochtopf יורה ערבייא הוא בל"ע اتّون = وقّدة מקום דליקת אש בתנור או בחפירת הארץ ואז הוא = يَوْنَة) כסוף ע"ז (ע"ו סע"א) כיצד מגעילין אמר רב הונא יורה קטנה לתוך יורה גדולה איבעיא להו יורה גדולה מאי ת"ש דרב עוקבא זבן דורא מגוי[1]) עבד לה גדנפא[2]) דלישא ומליה[3]) מיא (וארתחה) [צ"ל וארתחיה][4]) אמר רבא וכו'. (בסיפ' פי') [וצ"ל בסיפרא ויקרי' פ"י] (סיפרא פרשי' י' פרק י"א וכ"ה במנחות ס"ג.) מאפה תנור [ולא] יורות הערביים[5]). בתנור פ"ה[6]) בכלי' (מ"י) יורות של ערביים שהוא חופר בארץ וטח בטיט וכו' פי' הערביים חופרין בארץ ובונין שם קדירות ומניחין חלל תחת הקדירות ומדליקין שם האש ומבשלין תחת הארץ. *[אחי"ה ועל זה הפי' מוסב מ"ש רבינו בע' ככא א' ע"ש. ופי' יורות הערביים יתכן לפי פי' רבינו היטב לפי מ"ש בתחלת הערך בענין גזרת הטלה אבל רש"י למנחות ס"ג ור"ש לכלים פ"ה מ"י הבינו מלת ערביים שהוא שם מקום ערביין וכה"ג בכלים שם. אבל פירוש הערוך נראה לי יותר כי בל"ע وقّدة פי' מקום דליקת האש בתנור ואם הוא חפירה בארץ לשפיתת הקדירות נקרא בורה והוא מה ששנינו בכלים פ"ח מ"ט בור שיש בו בית שפיתה

1) כ"ה ג"כ בכ"י ש"ס אצל ד"ס צד ע"ה: ושם נרמז ג"כ על עי' דר והיה לו לרמוז גם על עי' הנוכחי. וגי' רב עוקבא אי' גם בע' גדף ב' (ח"ב רמ"ו) ושם נסמן גם השאילתות מטות ועיין גליון הש"ס וע' דר ה' ובנו"ג בי ר' עקביה. 2) ועיי"ע גדף ב' ומ"ש בה"ב רמ"ז. ובנו"ג אהדר ליה גרנפה. 3) וכ"ה בע' גדף וכצ"ל בכ"י ש"ס במקום עלוי', ובנו"ג עי' עיד אפומא ומליוה ולי' גם בשאילתות. 4) וכ"ה בע' גדף וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג וארתחא וכ"ה ברפ"ר ואמש'. 5) פ"ה בכ"י ל"ד וכ"ר, וברפ"ע נשמט. 6) כ"ה לנכון בכ"י, וברפ"ע בט"ס רפ"ח.

ויפה פי' הרע"ב החופר בקרקע וטח בטיט ע"ש והוא עפ"י פי' הר"ש ועיין תוי"ט שם ולפי זה יפה הגי' בור ולא כנ"א כור וכ"ה בע' כר ג'. — ורה"ג לכלים ה', י' לא פי' מאומה רק לכלים שם מ"ה פי' יורה: דוד גדול שמו יורה ע"כ ולפי זה קצת ראיה לגי' רבינו בע' טשטק שפי' דודי ע"י יורות אבל לפי תקוני שם בענין הסדר עבדי . . דודי טשטקי אין זה ראיה. ובערך שלק פי' רבינו זה דכלים פ"ה מ"ה ע"ש. ורגמ"ה למנחות כ"י (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ט"ו.) פי' יורות ערביים: היינו אילפסות של אבן. — חולין ק"ח סע"א יורה של חלב, ושם: יורה רותחת . . יורה גדולה. יבמות קכ"א רע"ב יורה מלאה יין ושמן (רש"י מרותחת על האור), ב"ק צ"ט רע"א, ירו' ב"ק פ"ט ד"ו ע"ד הקדיחו (הקדיחה) יורה. ירו' שבת פ"א ד"ד. היורה עקורה . . היורה קבועה — ובהשאילה חגיגה ט"ו סע"ב כל עמר דנחית ליורה וכו' עיין ערך עמר א'] —

* יוּתָא, יַיתָא (מל"י Siebengestirn am Ὑάδες Kopf des Stiers) ברכות נ"ח סע"ב מאי עש (איוב ט', ט') אמר רב יהודה יותא מאי יותא א"ל זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא בכ"י מ' הגי' אתא עיי"ע (ה"א של"ב) וגי' הספרים עדיפה ויותר טוב כגי' אה"ת ייתא וזו ראיה לדעת הח' שטערן (במ"ע ג"ג ח"ג 272) שהיא ל"י הנ"ל וכבר קדמהו בעל כ"כ. וגם העתקת הפשיט' עיש (איוב שם) עַיִש (שם ל"ח, ל"ב) ע"י עיותא מובנת מל"י הרשומה וכן העתיקה הפשיט' כסל (שם ט"ו, כ"ז) וכסיל (עמוס ה', ח'). והם שבעה כוכבים בראש מזל שור, וזהו רישא דעגלא הנ"ל ובילקוט איוב רמז תתקי"ד הובא רק רישא דעגלא (בהשמטת התיבות מאי יותא) ונ"ב פי' ראש השור. אבל בע' עקם א' פי' רבינו „עש הוא זנב טלה" וזהו כפי' ראשון כברכות הנ"ל וכ"ה ברד"ק ישרש עוש.

* יוּתְפָּיָא עיי"ע ידפת.

* יָזַם (= זמי, זמא פי' עֹנש מל"י Ζημιόω bestrafen) בריש רות רבה פ' ויהי בימי: קנים להון יזמי להון אייתי ארגונך אייתי גולגלתך וכו' ועיין כמ"כ. ובילק' משלי רמז תתקנ"ט בשם מדרש רות הגי' מוטי להון ועיין בט"כ הנ"ל.

* יָזַן (א') = זון מל"מ מיוּזָנִים ירמ' ה', ח' (לפי הקרי) גיטין ס"ז. חנות מיוּזֶנֶת פירוש מלאה מזונות ופ"א עיי"ע חנות. — ב') = זְנִי, זְנָא לשון זנות באתפעל סנהד' ק"ו סע"א אִיְּזַן לגברי נגרי עיי"ע סגן וע' זני ומ"ש.

* יָזַף (מל"ס פירוש לוה gelichen nehmen) שבת קי"ט. מאן דיזיף וכו' עירובין ס"ג. יזיף ופרע, ב"מ ס"ד. ע"ב: קידושין כ' סע"א. ובאפעל אוֹזִיף (leihen) בכורות ח': איכ"ר פ' בכה אוזפיתון עיי"ע זיף ומ"ש והשם יזיפתא מ"ק כ"ח: עיי"ע אוורי (ח"א, מ"ז).

* יַזַק (א') = גַּנְזַק עיי"ע בח"ב, ש"ט שם העיר המהוללה במדי) ירו' קידושין פ"ד דס"ה רע"ד בבל ליוחסין עד נהר יזק וכו' חד אמר עד נהר יזק וחד אמר עד נהר יואני ובבבלי קידושין ע"א: הגי' נהר עזק ועיין מ"ש בע' גנזק וכ"ה לנכון נהר גנזק בע' ואני ע"ש. ב') בית יזק עיי"ע בית יעזק (ח"ב, ע':) ועיי"ע עזק א'.

יָחִיד (מל"מ והושאל למובחר ולמיוחס בפרט בתלמוד ausgezeichneter, hervorragender Gelehrter) וכן בל"ע واحد פי' אחד ומיוחד שאין ערך לו unvergleichlicher ומזה הענין יחיד בל"מ ובדברי רז"ל מתואר בו האל יתברך עיין בפנים וישם גם יתר המושגים המסתעפים ממנו. והשם יִחוּד, יִיחוּד 1. die Einheit; 2 das Alleinsein. והפעל ממנו יחד 1 die Einheit Gottes beilegen; 2 die Einheit Gottes verkünden. ועוד פירוש יִחֵד כמו יָעַד (zueignen, bestimmen) ביומא בר"ג דפרק בראשונה (כ"ג.) ויחידים [1]) מוציאין שתים. „פירוש רבנן, כדתנן בתעניות (י'. במשנה) התחילו היחידים מתענין אוכלין ושותין משחשיכה ומותרין במלאכה [2]) ואמרינן [3]) (שם בגמ') מאן יחידין א"ר הונא רבנן. ומה שאמרו (יומא שם) כאן בבריא כאן בחולה חולים היינו רבנן דגרסינן בנדרים בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים מ"ט סע"א ורע"ב) רבא אמר מאן חולים רבנן רבא לטעמיה דאמר כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כי האי תנא [4]) קצירי קצירי ממש מריעי רבנן". ויש ששונים יהירים כדאמרינן (סוכ' ל"ז.) מעשה ביהירי ירושלים [5]). ופירוש אנשים בעלי גאות אינו טוב להן לעשות

[1]) וכ"ה בפיי ר"ח וכת"ג. ויחידין בכ"י בי וא"ם ולי ובנוי"ג. והיחידין עיין ד"ס ליומא צד כ"ט: ובתוס' יומא פ"א והיחידים שבהם. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בישדפ"ע קטיע ובדפ"ר חסרת מלת מתענין ונראה ברור כי רבינו לא גרס מתענין ג' תעניות כדאי' בנוסחאו' וכן לי' בירו' ובריי"ף ובראי"ש ובכ"י ובדפוסים הראשונים ושאר מקומות שהובאו בד"ס לתענית צד כ"ו ולי' בפיי ר"ח והיה לבעל ד"ס לרמוז גם על הערוך. [3]) כ"ה בדפ"ר ואמ', ובדפ' וויניצי' ואמרי. [4]) וכ"ה בפיי ר"ח ובנוי"ג. כמאן כרי יוסי והוגה ככת עפיי ר"ח ט"ז. [5]) עיי"ע יהיר.

כמעשה שעישין אחרים שגנאי הוא להן[1]. בסיפרא בפ' כהן משיח (תו"כ דבורא דחובא פרק ג' ר"פ ג') לא יישוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצות יחידית פי' ע"ז שהיא כתובה בפני עצמה בפרשת שלח לך (ואם כל עדת ישראל ישגו) [צ"ל וכי תשגו ולא תעשו] (במדבר ט"ו, כ"ד). *[אחי"ה בערוך היא קטוע וזה"ל בסיפרא שם: הלא דין הוא מה אם היחיד שלא שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ליום הכפורים שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצות יחידית וכו' ופי' הראב"ד מה יחיד שלא שוה קרבנו של שאר מצות לקרבנות של יוה"כ שהוא שעיר המשתלח ואפי' הכי שוה קרבנות של כל המצות לקרבנו של מצוה יחידית מפני שנאמרה פרשה בפני עצמה בפרשת שלח לך ע"כ וזאת היא ג"כ כונת רבינו. רק הפסוק מציין בטעות וצ"ל כמו שהגהתי ועיין ספרי שלח פ' ק"א ורש"י על התורה לבמדבר שם — ודע כי יחיד מל"מ הוא כידוע תואר לאחד המיוחד der Einzige והושאל בתענית רנ"ל ליחידי הסגולה כלומר לרבנים ותלמידי חכמים ועיין ג"כ תענית י' רע"ב אל יאמר אדם תלמיד אני איני ראוי להיות יחיד אלא כל תלמידי חכמים יחידים איזהו יחיד ואיזהו תלמיד. יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור תלמיד וכו' (ועיי"ע כל ד') יכ"ה בירו' תענית פ"א הפ"ד: אילו הם היחידים אילו שהן מתמנין פרנסין על הציבור. ובירו' ברכות ספ"ב ד"ה רע"ד תניא רשב"ג אומר כל דבר שהוא של צער כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה. ת"ח עושה ותבוא לו ברכה וכל דבר שהוא של שבח לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ת"ח עושה אלא א"כ מינו אותו פרנס על הצבור. וזה רשב"ג אומר הובא בשנוי קצת בתענית ל' רע"ב ע"ש וברמ"ם שם ובמשנה ה' פ"ד דפסחים ובגמ' שם נ"ה. — ונ"ל כי טעם יחיד כמו אחר ומיוחד פי' המובחר והחשוב וכן פירש"י לבראשית כ"ו, י' אחד העם: מיוחד העם זה המלך ע"כ. וכן דרשו בב"ר ס"פ צ"ט כאחד (בראשית מ"ט, ט"ז) כמיוחד שבשבטים זהו יהודה, וכן דרשו במגיל' כ"ח. ומו"ק רע"ב וע': ראחד (במדבר כ"ח, ז') מיוחד שבעדרו. — ועוד התואר יחיד פי' איש פרטי והפכו רבים, מרובין וצבור תענית ט'. מטר בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים. עירובין מ"ו. יחיד במקום רבים. עדיות פ"א מ"ה ומ"ו ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין וכו' שאם יראה בי"ד את דברי היחיד יסמוך עליו וכו' למה מזכירין דברי היחיד בין המרובים לבטלן וכו' ועיין ד"מ למהרז"ף צד 269 כלל ה'. יחיד ורבים הלכה כרבים עיין מ"מ בפחד יצחק. ר"ה י"ח. כאן ביחיד כאן בצבור, זבח"ם פ"ב. חטאת יחיד חטאת ציבור, מכילת' בא פרש' י"ד צרת ציבור צרת יחיד, מגיל' ל"א: הללו בלשון רבים אמורות . . הללו בלשון יחיד אמורות. ירו' כתובות פ"ז דל"א: מה שאמרת לי ביחיד או מה שאמרתי לך ביחיד. וכן בלא"ר יְחִידָאָה, יחידייא (וכ"ה בל"ס) פסחים ק"ה: לא יחידאה אנא עיי"ע חז ב'. ב"ק כ"ח רע"א בן בג בג יחידאה הוא וכו', מ"ק כ' סע"א יחידאה היא ובכ"י מ' מתניתא יחידאה ואז תהיה ל"נ, אבל עיין בחי' הריטב"א. ירו' תרומות רפ"ו דמ"ד. אתיא דיחידאה, דהכא כסתמא דתמן ויחידאה דתמן כסתמא דהכא, ובירו' נדרים רפ"ז ד"מ: איתא דיחידייא וכן ירו' שבת פ"ג ד"ו. לית אנן צריכין חששין ליחידייא וכן התואר יְחִידָאִי פסיקתא דר"כ צד י"ג תנחומ' כי תשא סי' ה' ילקוט מ"ב רמז רכ"ז בר יחידאי עיין N. Saggio להחכם לאטטעס 64. והקבוץ ב"ק פ"א סע"ב יְחִידָאֵי תר"י א' וב' לבראש' כ"ב, י'. ירו' חגיגה פ"ב דע"ז: יחידָאִין, יחידָיִין. ולנקבה יְחִידָאָה סנהד' כ"ב סע"ב ובנדרים נ"א. יחידתא ועיי"ע לוליינית. ועוד לנקבה יחידה במד"ר פי"ב כת יחידה; יְחִידִית ירו' כלאים פ"ב דכ"ח. נפן יחידית, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. מצבה כל שהיא יחידית והקבוץ יְחִידִיּוֹת ירו' כלאים רפ"ה דכ"ט ע"ד וירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג — ועוד תואר יחיד להקב"ה שהוא היש האחד ואין שני (עיין קהל"ר לזה הפסוק) וכן דרשו כאחד (בראשית ג', כ"ב) כיחידו של עולם ב"ר פכ"א, פצ"ח ופצ"ט, וכן נדרש אחד (איוב י"ד, ד') יחידו של עולם במד"ר רפי"ט ובילקוט איוב רמז תתק"ו. וע"ש התרגום. וממנו השם: יחוד השם פסיקת' זוט' שמות ג', ט"ו ועיד ס"פ נצבים ועוד עיין תרג' שה"ש ח',

[1]) ועיין הגרי"ב בהפשב"ע שכתב כי סוגי' שלנו עולה יפה לשיטת רבינו והקשה על פירש"י שפי' בר"ה ויחידים בחולין שאין יושבין עם שאר בנ"א וכו' והקשה הגרי"ב דהא כבר תנא בהך ברייתא בחולה וכו' מ"ש דמתחלה קרו להו חולה והדר קרו להו יחידים ע"כ ולפע"ד יש לישב כי בלי כל ספק לא היה גרס רש"י בר"א בבריא אבל בחולה וכו' וכן לי' בכל כ"י והסופרים הכניסוהו מדעתם עיין ד"ס יומא צד כ"ט: אות ה' וא"כ הלך רש"י בעקבות הסוגיי לבאר מלת והיחידין שהוא בחולין שאין יושבין וכו' כי הברייתא הלז והתניא בניחותא או כגי' כ"י ש"ס תניא נמי הכי הוא סיוע לכה שפי' רב חסדא כאן בבריא כאן בחולה. וכן הלך רבינו בשטת עצמו אחרי שפי' כי יחידים הם רבנן עפ"י תענית הנ"ל פי' ג"כ חולה ע"י רבנן והביא ראיה מנדרים הנ"ל. — ובעת מוצאתי כי כל פי' רבינו עד ויש ששונים הועתק מפי' ר"ח ביומא (בש"ס ווילנא).

ט'; לאיכה ג', כ"ח ואולי לכן נקראה נשמה יחידה (תהלים כ"ב, כ"א; ל"ה, י"ז) שהיא חלק אלוה ממעל נתונה מיחידו של עולם אבל בב"ר ס"פ י"ד מבואר הטעם יחידה שכל האיברים משנים שנים והיא יחידה בגוף. ובמד"ר ר"פ י"ז מפורש את יחידך (בראשית כ"ב, ב') זה נפשך שהנשמה קרוייה יחידה. וברד"ק שרש יחד מבואר: לפי שהיא יחידה כנגד חלקי הגוף וכחותיו שהם רבים ואינם ממינה ע"כ. ובענין התבודדות אי' בתואר הפעול יחידי (einzeln einsam) (וכ"ה בל"ע وحدا) קידושין כ'. יחידי נכנס יחידי יצא. אבות ג', ד' המהלך בדרך יחידי. שם ד', ה' אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד. ב"ר ס"פ צ"ט והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי והוא כמו יחיד בב"ק ס': אל יכנס אדם יחיד בביהכ"נ, וממנו השם פסחים ל"ז. ביצ' כ"ב: שאלית את רבי בְּיִחוּד כלומר ביני לבינו. סנהד' פ"ז מ"י אמור מה שאמרת לי ביחוד. ונקרא עוד יִחוּד, יִיחוּד הסתר האשה (או פנויה) עם איש בבית אחד והיותן לבדם כתובות י"ג סע"א מלקין על הייחוד. ואין אוסרין על היחוד. ובקידושין פ"א. מלקין על יחוד ואין אוסרין על היחוד א"ר אשי לא אמרן אלא ביחוד פנוייה אבל ביחוד דאשת איש לא וכו'. סנהד' כ"א סע"א ורע"ב באותה שעה גזרו על היחוד ועל הפנוייה יחוד דאורייתא הוא וכו' ע"ש. ירושלמי כתובות ר"פ י"א דל"ד. דברים של יחוד. מגילה י"ד. משום יחוד, ירו' סוט' פ"א דט"ז רע"ג וירו' גיטין פ"ז דמ"ח ע"ד אין זה ייחוד. ירו' ע"ז פ"ב ד"מ משום ייחוד. ב"ר ס"פ מ"ח מפני היחוד. — ועוד הוראת ביחוד (בייחוד) פי' בבירור genau, zuverlässig שקלים פ"ו מ"ב. יומא נ"ד. ידעו ביחוד (ובילק' במדבר רמז תרצ"ד בייחוד) ששם הארון נגנז ולפע"ד טעם הדבר כי מה שהוא בודד מופרש ומובדל מאחר הוא ניכר בבירור וזו ג"כ הוראת ברור, וזכינו על ידי זה להבין שֵׁם הַמְיוּחָד (שבועות ל"ו. סנה' נ"ו. ס'.) פי' שם בן ארבע אותיות שהוא מובדל ומפורש או מכינויי השם (עיין בסנהדרי נ"ו. על שם המיוחד במיתה ועל הכינויין באזהרה) או מביטוי בני אדם ומזה הענין שם המפורש der abgesonderte Name ועיין ריש"י לסנה' ס'. ד"ה שם המפורש. ועוד נ"ל כי שם המיוחד הוא מפני שמיוחס לו ביחוד ובפרט Eigenname כדרך הפסוק זה שמי לעולם (שמות ג', ט"ו) [1]) ואז נוכל לבאר שם המפורש כמו שם המפורט כלומר שם פרטי. ומזה ביומא י"א. ביתך המיוחד לך כלומ' שהוא פרטי וקבוע לך לדור שם. ושם רע"ב מה בית מיוחד לדירה יצאו אילו שאין מיוחדין לדירה. ושם סוף העמוד ובא אשר לו הבית מי שמיוחד לו יצאו אלו שאין מיוחדין לו. ב"מ פ"ג מ"ט ולא יחדו לה בעלים מקום . . יחדו לה הבעלים מקום. ועיין בגמ' מ"א רע"א. ספרא ויקרא פרק י"ב מה אלו מיוחדין שהן אבות הטומאה. ושם רפ"כ מקדשי ה' המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים וכו' עיין תוספות מעיל' ט"ו. ד"ה מחוורתא. בכל המקומות האלה נ"ל ששרש יחד נרדף עם יָעַד עיי"ע יעידה פירוש ענין הכנה והזמנה וקביעות bestimmen וכן בסנהדרין נ"ז. נ"ח: ייחד שפחה לעבדו. במכו' י"ח. ליהודי (כרש"י ותוס' לייהודי) להו לאוי לכל חד וחד פי' ליעד ולקבוע והתוספ' פירשו: לגלויי. ומזה ביבמו' ס"ב רע"א אני שמיוחד לדבור בכל שעה ושעה וכו'. ובויק"ר פ"ב וייחד אליו הדיבור בפני עצמו וכו' ובהתפעל: שם זכה ונתייחד אליו הדיבור. שמ"ר רפ"ז בתחלה היה ראוי הדבור להתיחד עליו בפני עצמו וכו' ובשביל זה נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן — אבל יִחֵד שֵׁם בקצת מקומות פירושו קרא הש"ית שמו הפרטי עליו. ובקצת: קרא ישראל בשם המיוחד ונגזר מן יִחוּד הַשֵּׁם ד"מ ב"ר פס"ח אברהם יחד הקב"ה שמו עליו יצחק יחד הקב"ה שמו עליו . . יודע אני שהקב"ה מיחד שמו עלי וכו'. מכילת' משפטים פ"כ על ישראל יחד שמו ביותר (ובספרי ואתחנן ס"פ ל"א הגי' על ישראל הוחל שמו ביותר ובילק' עלינו לייחד שמו ביותר), מכילת' שם אלהים אני לכל באי העולם אעפי"כ לא ייחדתי שמי אלא על עמי ישראל וכ"ה בקצת שנויים בשמ"ר פכ"ט. שו"ט מזמור צ"א אם מייחד השם שמו עלי כשם שייחד שמו על אבותי וכו' — ב"ר פ"כ דריש תשוקתו (שה"ש ז', י"א) אפי' בשעה שאנו תשים אנו מקוים לישועתו של הקב"ה ומיחדים שמו בכל יום. שהש"ר פ' דודי לי: ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים [2]). והפעל מן יחוד במובן הסתיר כתובות י"ב. תוספתא כתובי פ"א. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה. היו מייחדין את החתן ואת הכלה וכו'. סנה' ל"ז. אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא וכו'. ובהתפעל קידושין פ': לא יתייחד אדם עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים. ושם פ"ב. כל שעסקיו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים. ע"ז פ"ב מ"א לא תתיחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתיחד אדם עמהן וכו'. ירו' סוט' פ"א דט"ו רע"ג וירו' גיטין

---

1) ודרוש על זה בקידושין ע'. פסחים נ'. שמו"ר פ"ג פסיקתא זוטרתי ורש"י על זה הפסוק ראיה לפי' הראשון ע"ש. 2) על דרך ל"ט יַחֵד לבבי ליראה שמך (תהלים פ"ו, י"א) הערת החו' סמאלענסקין

פ״ז דמ״ה ע״ד נתייחדה עמו בפני שנים צריכה הימינו גט שני, ירושלמי גיטין שם נתיחדה עמו כדי בעילה . . לא נתייחדה עמו כדי בעילה ע״ש] —

* יְחֶזְקֵאל שם הפרטי א׳) לנביא יחזקאל בן בוזי הכהן עיין מאמרי רז״ל עליו ברכות נ״ז רע״ב, שבת י״ג: חגיגה י״ג, מנחו׳ מ״ה, מ״ק ה׳, ט״ו, סוכה נ״ב, ב״ב י״ד: סנהד׳ ל״ט, מ״ד: צ״ב: מכות כ״ד, חולין ל״ז: ב״ר פ״ה, פי״ד, פי״ז, פמ״א, פס״ט; ויק״ר פ״ב, פי״א, פי״ד, פכ״ז, פכ״ח; במד״ר פ״א פ״ט; דב״ר פ״ז; שהש״ר פ׳ הביאני, רות רבה פ״א ופ״ב, קהל״ר פ׳ ונתתי את לבי, אסת״ר פ״ו, ב׳) לאמורא והוא אביו של רב יהודה סתם ושל רמי עיין סנהד׳ פ׳: קידושין ל״ב, וביוחסין השלם 155 כתב בטעות ורב יהודה בנו למד ממנו וצ״ל והוא ר״ל רב יחזקאל למד מבנו רב יהודה וכן מוכח בפי׳ מקידושין ל״ג: וע״ש רש״י ד״ה מקמי אבוך, וסד״ה ע׳ יחזקאל. אבל מצאתי בירו׳ תענית פ״א דס״ד רע״ב שהזכיר רב יהודה את אביו בברכת גשמים וז״ל: רב יהודה בר יחזקאל אמר הכין הוה יחזקאל אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל יתקדש יתברך יתרומם שמך מלכינו וכו׳. ברכות י״א. תני רב יחזקאל עשה כדברי ב״ש עשה ע ש ה [1]) כדברי ב״ה עשה.

☞ יחט (= יַהְטָא פירוש מסית לחטא מאפעל יַהְטָא Sündenverleiter, An- Aufreizer) תרג׳ יגער ה׳ בך השטן (זכרי׳ ג׳, ב׳) יזיף ה׳ בך יהטא. *[אחי״ה התרגום הלך בעקבות האגדה ב״ב ט״ז, הוא שטן הוא יצר הרע ועיין ספרי על המלאכים והשדים צד ס״ז, והלאה. — יהטא מל״ם עיי״ע יהטן] —

☞ (יחר) [צ״ל יְחִי] (לפע״ד מל״ע وحى פי׳ מַהֵר beschleunigen, eilen) תרג׳ ימהר יחישה (ישעי׳ ה׳, י״ט) יוחי ויגלי. *[אחי״ה והוא בנין אפעל משרש י ח י כצ״ל ממו״ע ובדפ״א בטעות יחר וגם הקדימו זה הערך ללא נכון לע׳ שקודם לזה, והמלה ערבית היא ונמצאה רק באפעל ד״מ וימהר אברהם (בראשית י״ח, ו׳) תרג׳ אונק׳ ואוחא אברהם, וישם: מהרי: תרג׳ אוֹחָא וכ״ה בתר״י א׳ ובדפ׳ ליססאבאן אוחי ובכ״י אוֹחָאִי וזה הנכון, ומהרתם (שם מ״ה י״ג) תרג׳ אונק׳ ותוֹחוּן, מדוע מהרתן (שמות ב׳, י״ח) תרג׳ אונק׳ מא דין אוחיתין, וימהר פרעה (שם י׳, ט״ז) באונק׳ ובתר״י א׳ ואוחי פרעה. למהר לשלחם (שם י״ב, ל״ג) תרגום אונק׳ לאוחאה לשלחותהון ועוד הרבה דוגמאות בעמת״ר ללעווי [2]). ולא ידעתי למה הביא ר״ב ממרחק ראייתו] —

ייחול (שם מופשט מפעל עברי יחל פירושו ענין תקוה ותוחלת das Hoffen, Harren) בס״ג דפרק היה קורא בתורה (ברכות ט״ז סע״ב) ונמצא י י ח ו ל [3]) לבבינו. פי׳ תאות לבבינו. ולא נתבייש מאבותינו (שם [4]) פי׳ יותר מאבותינו [5]). מדין קשה (שם [6]) פי׳ שיכולין אנו לדון שלא בקושי. קרן אורה (שם י״ז רע״א [7]) כלומר שיהא לנו אורה.

* יִיחֵל (פיעל מן יָחַל = חוּל פירוש ענין הנחה עיי״ע חל ז׳ ruhen, haften) פסיקתא רבתי ר״פ מ״ז (פ׳ אחרי מות) אם עומד בהם (באלו הייסורים) ולא קורא תגר מייחל אני שמי עליו כשם שייחלתי על האבות (ובילק׳ איוב רמז תתקי״ח בסיגנון אחר) ו ב ה פ ע ל בספרי ואתחנן בפסיקתא ל״א עלינו הוחל שמו ביותר. . על ישראל הוחל שמו ביותר ועיי״ע יחד וגי׳ אחרת שם.

* יָחַם (מל״מ יחם פי׳ ענין חמימות warm sein, werden) עיין תרג׳ אונק׳ לבראשית ל׳, מ״א ליחמותהן ו ב א ת פ ע ל אִתְיַחֲמָא שם פ׳ ל״ט ועיין יתר הדוגמאות במתורגמן, תנחומ׳ נשא סי׳ ז׳ היו מתיחמות, השם: יַחֲמָא תרג׳ חבקוק ב׳, ט״ו פירוש חמום היינו ארס וסם השורף.

* יַחְמוּרָא (בל״ס מין איל וכן בל״מ יחמור ובל״ע يَحمور Art Dammhirsch) תרג׳ אונקל׳ לדברים י״ד, ה׳ ויחמורא, ובתר״י א׳ (שם) הקבוץ יחמורין ובמדר׳ כורסיא דעבד שלמה (נדפס במ״ע גרעטץ 21, 133) ועשרים יחמורים — בכורות ז׳: חלי דיחמורתא עיי״ע חלי.

* יַחְנוּן, יַחְנוּנָה (אולי מל״פ يَكَين צמח שריחו נודף ויש לו ענפים הרבה) שבת נ״ד: על ואין הרחלים יוצאות חנונות אמר רב הונא עין אחד יש בכרכי הים ויחנון שמו ומביאין קיסם ממנו ומניחין לה בחוטמה כדי שתתעטש

[1]) כ״ה בכ״י מ׳ ועיין ד״ס שם. [2]) אבל הציון מישעי׳ הנ״ל לי׳ שם. [3]) בכל כ״י ערוך אי׳ בשני יודי״ן וכ״ה בכ״י ש״ס ובירו׳ ברכות פ״ד ד״ז ע״ד ובדפ״ע ביו״ד אחת. ובכ״י ש״ס ובב״נ ובמנוה״מ ובירו׳ לי׳ הוספת הש״ס ליראה את שמך כמו שלי׳ בערוך אבל בירו׳ דפ׳ נואיגין ובפי׳ המהרש״ם אי׳. [4]) והוא בצלותיה ד ר ׳ ז י ר א ויותר טוב בכ״י פ׳ דר׳ חייא בר אבא וכ״ה בירו׳ ר׳ חייא בר ווא, וגי׳ ולא נתבייש אי׳ ג״כ בכ״י מ׳ ובנו״ג ולא נבוש ולא נכלם. [5]) ובכ״י פ׳ יותר טוב ל פ נ י אבותינו והכוונה כמו דאי׳ בירו׳ מאבותינו ל ע ו ל ם ה ב א. [6]) והוא בצלותיה דרבי. [7]) בצלותיה דר׳ אלכסנדרי.

ויפלו דרני ראשה. ג׳ יהנון איתא בכ״י מ׳ וא״פ ובר״ף ובפי״מ להרמב״ם וז״ל: והנונות מגזרת צמח ששמו יהנון והוא עשב שמשימין אותו בנחירי הנקבות וכו׳. ובנו״ג וחנון ומלת ממנו לי׳ ובחי׳ המאי׳ אי׳ ממנו רק שם בטעות יחטן וצ״ל יהנון וכ״ה בירו׳ שבת ספ״ה ד״ז רע״ג: עיקר הוא ושמיה יחנונה. ואולי הוא צומח הנ״ל ובהיות ריחו נודף עד מאוד מתים התולעים שמשימין מן אותו צמח בנחירי הרחלות. ואין למלה זו שייכות עם ל״ע حناء עיין פפלג״צ ללעף 213.

יַחְנִיף (במד׳ ל״ה, ל״ג נדרש עפ״י האגדה) בוישלחו בסוף פרש׳ אלה מסעי (ספרי מסעי פ׳ קס״א [1])
כי הדם הוא יחניף את הארץ (במד׳ שם) ר׳ יאשיה היה אומר בו [2]) לשון נוטריקון כי הדם הוא יחון אף על הארץ [3]). ובתעניות ירוש׳ (פ״ג דס״ו ע״ד) בעון שפיכות דמים גשמים נעצרים שנא׳ יחניף יחון אף על הארץ. *[אחי״ה בירו׳ הגי׳ יחן והוא מלי׳ חנה עיי״ע חן והמו״ל את הספרי הגיה כן מדעת עצמו ולא הביא את הירוש׳. ואם הגי׳ את הארץ עיקר אז יחון לפע״ד טל״ע حان פי׳ השחית verderben כלומר אם נעצרים הגשמים עי״ז הארץ נשחתה. ועוד נ״ל כי כונת בעל המאמר על ל״פ حنو פי׳ דם ושיעורו כי הדם הנשפך יחניף = הון אף פי׳ הוא דם אף על הארץ. ובע׳ כש ב׳ אוכיה כי בספרי בהעלותך צ״ט דרש ג״כ לשון מקרא כושית מל״פ] —

יחס (= יְחוּס, יִיחוּס פי׳ ענין ידיעת המשפחה מאבות מל״מ יַחִשׂ Genealogie, (edle) Ab-stammung וממנו הפעל עיין בפנים) ממשפחת אלימלך (רות ב׳, א׳) תרג׳ דמן ייחוס אלימלך. על האבן השנית כתולדותם (שמות כ״ח, י׳) תרג׳ ירו׳ יחוסיהון [4]). — (א״ב ל״מ זה ואמצא ספר היחש (נחמי׳ ז׳, ה׳)). *[אחי״ה בל״מ תמיד בשין ובדרז״ל ובתרג׳ בסמך, ד״מ השם יַחַס, יְחוּס, ייחוס (יְחוּסָא, יַחְסוּתא), יוּחָס. ב״מ ט״ו רע״א עבד דאין לו יחס . . נכרי דיש לו יַחַס (עיי״ע חיים). ירו׳ גיטין פ״ח דמ״ד ע״ג יְחוּס כהונה. מגילה י״ב סע״ב אי ליחוסא קאתי ליחסיה וכו׳. קידושין ע״א: שתיקותא דבבל היינו ייחוסא. ושם מאי לאו ביחסותא וכו׳. והקבוין ב״ב קמ״ח סע״ב אף יחסין וכו׳. ירו׳ קידושין פ״ב דס״ב ע״ג אם הטעה לשבח יחסים אינה מקודשת. ירו׳ יבמות פ״ב ד״ד רע״א ר׳ יוחנן אמר גוים יש להם יחסים רשב״ל אמר גוים אין להן יחסין (עיין בבלי יבמות ס״ב. ולמטה בפעל) — ב״ר פל״ז הראשונים ע״י שהיו מכירין את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירין את ייחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו. שהש״ר פ׳ כולך יפה ובמד״ר פי״ג לפי שכל השבטים לא שמרו יחוסיהן (יחוסיהם) במצרים וראובן שמעון ולוי שמרו יחוסיהן (יחוסיהם) וכו׳ ובמד״ר שם לכך הוא מונה שם (יחוסם) [יחוסים]. סוף רות רבה מה אתם יש לכם (יוהסים) [צ״ל יחוסים] ורד״ל הגיה יחסים. ועוד הקבוין יוּחָסִין ד״מ כתובות י״ג סע״א וש״נ מעלה עשו ביוחסין, קידושין פ״ד מ״א ועיין יבמות ל״ז. עשרה יוּחָסִין עלו מבבל. יבמות מ״ט: ירו׳ תענית פ״ד דס״ח. מגילת יוהסין. פסחים ס״ב סע״ב ספר יוהסין ובתרג׳ ירו׳ אי׳ גם היחיד ספר יחוס (דה״ב י״ב, ט״ו) ספר ייחוס (בראשית ה׳, א׳) ותר״י משפחתי (שם כ״ד. ל״ח. מ׳. מ״א) לבית יחוסי. והקבוין (שם ו׳, ט׳) יְחוּסִין ועיין לשמות ו׳, י״ד והלאה. לתהלים צ״ו, י״ז. ב״ר פ׳ פ״ב. וילק׳ וישלח סוף רמז קל״ו בכורת יוחסין, וישם ושם שלשלת יוהסין, וכ״ה בשהש״ר פ׳ קמתי ובילק׳ דה״י רמז אלף ע״ו. ובפסחים ס״ב: נקרא ספר דברי הימים: ספר יוחסין עיין פירש״י ופי׳ ר״ח שם — והפעל שבת נ״ה סע״ב והכתוב מְיַחֲסוֹ, סנהד׳ פ״ב: בא הכתוב ויחסו. יבמות ס״ב סע״א יחסינהו בשמייהו וכו׳ יחסינהו בדוכתא אחריתי וכו׳. מגילה י״ז רע״א כדי לייחס בהן וכו׳, זבחי׳ ק״א: וישמע פנחס הכהן וכו׳ ההוא ליחס זרעו אחריו ובכתובות י״ג סע״ב מי שזרעו מיוחס אחריו יצא זה שאין זרעו מיוחס אחריו. הוריות י״ג זה מיוחס וזה אינו מיוחס, קידושין ע״א: האי מיוחס טפי. שם ע׳ סע״ב משפחות מיוחסות, תעני׳ ל״א סע״א מיוחסות שבהן, ב״ר פפ״ב וילק׳ וישלח סוף רמז קל״ו וילקוט לדה״י רמז אלף ע״ו אין מיהסין ליוסף אלא לראובן. סוף רות רבה מה צורך היה לו לייחס פרץ וכו׳. שהש״ר פ׳ כלך יפה ומה ראה הכתוב ליחסן וכו׳ מפני שייחסן אצל משה ואהרן. במד״ר קרוב לס״פ ב׳ עד שאתה מיחסנו יחס אלעזר בנך וכו׳. ושם ר״פ כ״א מה ראה הקב״ה ליחס פנחס אחר מעשה זה וכו׳. ובהתפעל: ב״ר וילק׳ וישלח הנ״ל ולא לראובן להתייחס עיין מ״כ שם. וילק׳ שם וילק׳ דה״י הנ״ל ולא להתייחס לבכורה. שהש״ר פ׳ כלך יפה: זכו להתייחס בצד משה ואהרן. ירו׳ יבמות פ״ב ד״ד רע״א זכה להתיחס. ירו׳ פיאה פ״ח דכ״א. ותוספ׳

1) ורבינו מכנה ככה את הספרי עיי״ע ספר ב׳ ועי׳ ארבע ומ״ש (בח״א, רס״ט). 2) לי׳ בספרי ובילק׳ סוף מסעי. 3) וכ״ה בילק׳ בשם ספרי וכ״ה בכ״י ספרי ובנו״ג את הארץ. 4) בנו״ג בילדותהון.

פיאה פ"ד והיתה טתייחסת. תר"י א' לבראשית כ"א. י"ב לא מתיחס בתרך ועיין עוד לבמד' א', י"ח ולדה"י א' ה' א' ולדה"י ב' ל"א, ט"ז והלאה ובל"מ הִתְיַחֵשׁ וכן הוכא בב"ב קמ"ג רע"א. ובנתפעל: פסיקת' רבתי פ"ו לא נתייחס עמהם, פרקא דרבי אליעזר פ' כ"א, פ' כ"ב ופ' ל"ט נתייחסו, אגדת בראשית פכ"ב שנתייחסו עיין החכם לאטטעס במקום הנ"ל] —

יָחֵף (א') טל"ם פירושו ערום בלי כסוי רגלים barfuss וכן בל"ע حف, حاف והשם حفا Barfüssigkeit וכן בל"ס בלי יוד חֲפֵי, חֲפְיָיא, ב') מל"ע הנ"ל ופי' יעף מרוב ההליכה -übermü det) בפ' יוה"כ בנמ' ובנעילת הסנדל (יומא ע"ז סע"א) [ערום ויחף] (ישעי' כ', ב') יחף ממאי לאו מנעילת סנדל. מנעי רגלך מיחף (ירמי' ב', כ"ה) מנעי עצמך מחטא כדי שלא תבוא [1]) רגלך לידי יחוף (שם) — בס"פ ג' במכשירין (מ"ה) כישעת הדייש והיחף [2]) לעולם טמא. פי' אם היה ישעת הקציר רוצה הוא לרהוין את רגליו בשביל שיהו נקיים לדוש התבואה. *[אחי"ה נ"ל כי לפי זה גזר רבינו היחף דמכשירין מלשון דוף. הדף פירושו ענין נקיות ורחיצה על ידי הניכוך (עיי"ע דף ה'). וכפי"מ להרמב"ם מבואר כזה"ל בישעת היחף כשיגעה הבהמה מן ההליכה והשיגה עיפות ויגיעה וזה החולי מחולי הבהמות נקרא בערב אל הפא ופי' יחפות ע"כ. אבל בתוי"ט למכשירין הביא בשם הרע"ב (ולפנינו לי') אליבא דפירוש הרמב"ם נקרא בערב אל חכא ופי' יחפות ע"כ וזה האחרון נ"ל והוא בל"ע حكة, حكيك פי' חיכוך ברגלי הבהמה מרוב ההליכה. וא"כ נגרו הרמב"ם מל' חף. חפף יהוא כמי חכך וכן בל"ע حفا יש לה ישתי הוראות [3]) א') יָחֵף, ב') נתחכך מרוב ההליכה ועפ"י זה העתקתי. ורע"ב נגרר לדעת הרמב"ם וכפ"א העתיק פי' רבינו נתן בעל הערוך מבלי שהזכירו וזה נעלם מבעל תוי"ט ע"ש כד"ה בישעת. ורא"ש ור"ש גרסו האף ופירשו בענין חום וחימה ובאמת לפי מ"ש בהסברת פי' הרמב"ם תתכן יותר גי' האף אבל בהוראת ל"ע כי حاك ענינו חיכוך ברגלי הבהמה מרוב ההליכה. ואם קישה זו קישה למה לא אחז הרמב"ם גי' הַאַף אחרי שכוונתו היתה לזו המלה הערבית לכן נ"ל כי מ"ש „ופי' יחפות" צ"ל ופי' חפות והוא ממש ל"ע حفاء, حفوة כלומר חיכוך מרוב ההליכה ובזה הכל עולה יפה. ודו"ק ומעתה נכון העתקת בצקה (דברים ה', ד') שתרג' אונק' ע"י ומסנך לא יחיפו ובתר"י א' וריגליכון לא הליכו מיחפין. ונזרתו מל"ע הנ"ל ועיין נתינת לגר לגאון מהר"ן אדלער נ"י וכיון לאמת. ועוד עיין מ"ש בסוף הערך. — וכנ"ה בהוראה ראשונה שבת קי"ד רע"א יחף במנעלים המטולאים. ויהלך אט (מ"א כ"א, כ"ז) תרג' והליך יחיף (וכ"ה ברש"י) והוא עפ"י מאמר ריב"ל בירו' סנהד' פ"י דכ"ח: מהו אט ריב"ל אמר שהיה מהלך יחף וכ"ה בפסיקת' דר"כ פ' שובה (צד ק"ס:) וכ"ה בשהש"ר פ' שחורה אני ובילק' מ"א רמז רכ"ב בשם הפסיקת' והובא באו"ז בתשוב' סי' קי"ב ולפע"ד פי' כן ריב"ל מפני שתמורתו א' אצל דוד (ש"ב ט"ו, ל') והוא הולך יחף וכן הוא בתרג' והוא אזיל יחיף וגם הפשיטא למלכים הנ"ל העתיקה אט: והלך חפיי, וזו ראיה עצומה כי העתקת הפשיטה נעשתה ע"י בר ישראל שהלך בעקבות האגדה, וגדולה מזו מצאתי בקדמוניות לבן מתתיהו (ח' י"ג, ח') שהבין ככה מלת אט שכתב מתשובת אחאב בזה"ל γυμνοῖς τοῖς ποσὶ διῆγεν אין זה כי גם הוא נגרר אחר הקבלה. ועוד התואר יְחוּפָה (בל"ס חֶפְיָיא) איכ"ר פ' זכרה כד יחופה ברא מדכר שלותא דביתיה דאבויי פירוש הבן כשהולך יחף בערום ובחוסר כל הוא זוכר השלוה בבית אביו עיין מ"כ. והקבוץ במב"ר פ"ה היו מהלכין יחיפים; בתרג' ישע' כ', ד' יְחֵיפִין. ולנקבה יחידה רות רבה פ' ותלכנה: ועכשיו היא מהלכת יחיפה. והפעל איכ"ר בפתיחת' כ"ה ד"ה תנו לה' וכל כך למה כדי שלא יתיחפו רגליהם אעפ"כ נתיחפו רגליהם א"ל ירמיה מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתיחפו רגליכם לכשיתנגפו רגליכם על הרי נשף עאכ"ו, וכ"ה בילק' סוף דה"י רמז אלף פ"ה. ובאיכ"ר פ' על אלה ד"ה מעשה במרים בת בייתוס (והוציאו) [צ"ל והציעו] [4]) לה טפטיות וכו' שלא יתיחפו רגליה ואף על פי כן נתיחפו רגליה. ובשני המקומות האלה אולי שתי הוראות יש לפעל זה ר"ל נעשה יחף וגם נתחכך, ועיין מה שכתבתי לעיל] —

יְחוּר (לפע"ד מל"ע خَرَ עצים דקים והם ענפים Reis, Zweig) כפ"ק בכלאים (מ"ח) אין נוטעין יחור של תאינה לתוך החצוב שתהא מקירו. פי' ייחור [5]) נצר כדכתיב (ישעי' י"א, א') ונצר משרשיו יפרה. *[אחי"ה ובע' חצב ג' פי' רבינו את

[1]) בנו"ג יבא. [2]) בנו"ג היחף והדיש ובנ"א האף וכה"ג בר"ש ובראי"ש. [3]) ועל זה העירני החכם סמאלענסקין: וכמעט אין ספק שגם בעברי השרש מן יחף הוא חף, חפף כמו יבול מן בול ובאלה וא"כ גם בעברית לו שתי הוראות כאשר ריך וין, ועוד ענין חפיפה קראטצען. [4]) עיין ערך טפיט [5]) וכ"ת בירושלמי בשני יודין וכ"ה בכ"י ערוך.

המשנה הזאת בשני אופנים ע״ש וכ״ה באו״ז סי׳ רס״א ושם ג״כ הגי׳ שתהא וכ״ה בר״ש ובראי״ש ובנו״ג שיהא. — וכנ״ה בעוקצין פ״ג מ״ח עיי״ע פשח וער ג׳. וכ״ה בחולין קכ״ח רע״ב וקכ״ט רע״ב עיי״ע ער ג׳. יבמו׳ קכ״ב: נתלה בייחור של תאינה עיי״ע פשח, וירו׳ יבמות פט״ו דט״ו ע״ד נתלה ביהור של זית. ירו׳ מעשרות פ״ב דמ״ט ע״ד כייחור שהוא נוטה לחצר. והקבוץ יחורים לתאנים ב״ר פל״א ופל״ו עיי״ע גרפית (ח״ב, שע״ו:), ירו׳ ב״ק רפ״ו ד״ה ע״ג בזמן שאכלה ייחורי תאנים. וכתב רה״ג בסד״ט לעוקצין הנ״ל יחור של תאינה שורש העולה מגזע מן התאינה שמו יחור ע״כ] —

* יְטָא, יְטִי (לפע״ד מל״ע وطى פי׳ הציג כף רגל על הארץ ועוד פי׳ בָּא וא״כ אייטי באפעל הביא bringen) ירו׳ ברכות פ״ב ד״ד רע״ב לית אפשר דלא יטי מילה פי׳ אי אפשר שלא יבא ענין מה מיציאת מצרים כה״ג בדפ׳ וויניציא וקראטאשין וזיטאמ׳ ופי׳ בעל פני משה אי אפשר שלא ינטה לאיזה דבר וכו׳ ופי׳ בעל ספר חרדים וז״ל: א״א שלא היה מטה הדבר ביום לבוא לידי הלכה שמזכיר בה יציאת מצרים וכן כתב מהרי״ף באה״צ א״א שאינו נוטה איזו מלה לענין יציאת מצרים ובס״א שלא יטיף וכו׳ אבל הנכון כמו שכתבתי מל״ע הנ״ל ובדפ׳ מאינץ הגי׳ לית אפשר דלא ייתי מלה, וזו ראיה לפירושי. וגם באפעל אייטי נמצא׳ תמורתו הגי׳ אייתי או אמטי ב״ר פט״ו ברת שבע דאיטיית וכו׳ כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב בע׳ בנות שוח וכ״ה בע׳ כרת שבע עיין מ״ש בח״ב קכ״ח הערה ג׳ ושם ר״ד הערה ב׳ ולפי מ״ש כאן יש לקיים גי׳ אייטיאת ובהיות המלה בודדת הגיהו אייתיאת או אמטיית. וראיה מע׳ כלב ג׳ כי שם גרם רבינו בדפ״ע ובכ״י בשם ב״ר פל״ח אַיְיטִי לי כולב ומייטי ליה מגרופי, ובנו״ג אייתי, ובילק׳ נח רמז ס״ב אמטי. קהל״ר פי׳ מה יתרון העושה: כל אינש ואינש ייטי לי מה דירבע ופי׳ במ״כ ייטי יבא ויגיע כמו ייתי ע״כ ויותר טוב לגרוס אייטי.

* יָטַב מל״מ עיין ערך טב וש״נ ציוני הבנינים הישונים.

* יָטְבָת עיי״ע ידפת ומ״ש.

יטור (לפע״ד מל״ע ظل והקבוץ اظلال עמוד Säule ובתרג׳ רק בקישור עם ענן, עתר Wolken-Rauchsäule) משאת העשן (שופטים כ׳, ל״ח) עמוד עשן (שם מ׳) תרג׳ יטור דתנן. ועתר ענן הקטרת (יחזק׳ ח׳, י״א) תרג׳ ויטור [ענן קטרתא]. ותמרות עשן (יואל ג׳, ג׳) תרג׳ ויטורין דתנן.

* יטסם ט״ס עיי״ע טר ד׳ בהערה,

* יטת עיי״ע אדך ב׳ בח״א, ל״ג:

יָי (בל״ס יָי מלת הקריאה על הכאב וכן בל״י ἰώ, וגם על התמיה ואזהרה וכן בל״ס יָא ובל״ע يا oh!) מה ברי ומה בר בטני [ומה בר נדרי] (משלי ל״א, ב׳) תרג׳ יי ברי ויי בר כרסי ויי בר נדרי. — (א״ב פירוש בלשון יוני׳ מלה מורה על הכאב ועצבון). *[אחי״ה ועוד עיי״ע יה[יה] במו״ע, וכ״ה בל״ס וכן העתיקה הפשיטה למשלי שם. ובנו״ג וַוי. וכנ״ה בתרגום משלי ד׳, ד׳ יי יקמט מליי לבך. וגם נאמר על האזהרה בתר״י א׳ לבמדבר כ״א, כ״ט ייא לכון סנאי צדיקיא — ועוד עיי״ע ילל ב׳ ומ״ש — וכן בהוספת א׳ בסוף ייא כמו יֵא עיי״ע] —

* יִי שבת ס״ד. לאיי פי׳ רבינו בערך לאיי (אחר ע׳ לאט) מהרכבת לא יי מל״י υἱός בן ובל׳ קריאה υἱέ! ועיין מ״ש בערך לאיי ובערך כלפי.

* יְיָ (קצור מן שם המיוחד וגם מן יה) ובערך י״ה לפי גי׳ הכ״י ערוך א׳ בדפוסים יי וכ״ה הרבה פעמים בתרגום חוץ מבספר תהלים שהוא כמו בעברי ורק שלשה מקומות יצאו מזה הכלל והביאם המתורגמן בע׳ יה וסיים והטעם ידוע לבעלי הקבלה ולא לי.

* יִי (פי׳ כמו הִי = היא sic) רק בירו׳ בצרוף כ׳: כְּיִי פי׳ כמו הי = כמו היא עיין קצת דוגמאות בע׳ יֵא, יֵיא ב׳ ובערך יֵבָא, יֵיבָא, ועוד עיין ירו׳ עירו׳ פ״ג דכ״א, כְּיִי דמר ר׳ יעקב, ירו׳ נדרים פ״ג דל״ח, כיי דמר ר׳. ירו׳ פיאה פ״ב דט״ז סע״ד כיי דתנינן תמן, ירו׳ כתובות פ״א דכ״ה. אתיא כיי דתנינן, ועיי״ע כיי וכן בצרוף ל׳ ירו׳ גיטין ספ״ט ד״נ ע״ד ואדיין את לְיִי פי׳ ועוד את צריך לזאת.

יַיאוּ (שם מקום) בר״ג דחולין (ו׳.) ר׳ זירא ורב אסי איקלעו לפונדקא דייאו, פירוש שם מקום. *[אחי״ה בכל כ״י ערוך איתא בשני יודי״ן ולזה מורה סדר האותיות ור״ב ורמ״ל עזבו הסדר הנכון והדפיסו זה הערך בראש אות היו״ד בראותם כי נדפס בערוך רק ביו״ד א׳. ובנו״ג לפונדקא דיאי וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקבוץ כ״י אנג׳ דף רפ״ב סע״א)]

* יֵיְדָא פי׳ כמו אי דא = הידא ולרוב בלטר בראש עיי״ע לְיֵידָא.

* ייטורד ט״ס עיי״ע בלטוורא ח״ב, צ״ז ומ״ש.

ייכא (שייך לע׳ בייכא עיי״ע ומ״ש בח״ב, נ״ה.) כס׳ מי ישטת בנמ׳ הישולח סבלונות (כ״ב

קמ״ו.) תרגמ׳ רבא בייכא וסבכתא „פי׳ בקישוריה בכפה שעל ראשה דלא דבר חשוב הוא ובמתנה יהיב לה״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב רק שם בקישוריה ובמפה ונ״ל שצ״ל כגי׳ הערוך בכפה עיי״ע כי מפה (עיי״ע) אין משימין על הראש. וגם בפי׳ רגמ״ה הגי׳ בייכא וכ״ה בע׳ סבכה לפי גי׳ דפוסים ראשונים, ובדפ׳ אמש׳ שם בייבא וכ״ה בכ״י ו״ו בע׳ הנוכחי וכ״ה בנוסח׳ אבל צ״ל בכ״ף ועל זה עולה יפה גזרת המלה מל״פ הרשומה בע׳ בייכה. והראיה שאין הבי״ת שמושית בדעת רבינו כי אם שרשית ממה שגרס רשב״ם כגון בייבא וסיבכתא וממה שגרס רגמ״ה בכ״י הנ״ל והכא טעמא מאי בייכא וכו׳ הרי שמלת בייכא הוא השם בנפרד בלי שמוש. אבל רבינו הבין כי מלת תרגמה מושכת אחריה ב׳ שמושית של בייכא. וכ״ה הגי׳ לפנינו תרגמא רבא וכו׳. ובפי׳ רגמ״ה רבה — וכדי להציל גי׳ ופי׳ רבינו אולי יש לומר כי כ״ון על מלה ערבי׳ وكاء חבל לקשור בו את הנאד וכדומה, וכן פי׳ הח׳ לעווי אבל מ״ש נראה לי יותר] —

* יֵילָא (ישם הפרטי) לאמורא דירושלמי בדור השלישי עיין ירו׳ מ״ש פ״א דנ״ב סע״ב ורע״ג ועיי״ע אילא (ח״א, ס״ח) וש״נ שינויים ומ״מ במבה״י למהרז״ף.

יילי (לפי דעת רבינו מין עלוקה Blutegel ולדעת הח׳ לעוויזאהן Igel ולדעתי מל״ס יְלָא מין אנקה Eidechsenart ועוד עיין בפנים) בר״ג דפ׳ השותפין (ב״ב ד׳ רע״א) אהדר ליה כלילא דיילי. ובפ׳ במה בהמה (שבת נ״ד:) כי היכי דלא לימצוה [1]) יילי. תרג׳ והאנקה והכח (ויק׳ י״א, ל׳) וויילא וכוחא ובלע״ז סנגיסוקא [2]) ובלשון ישמעאל עלקה. — (א״ב פירוש בל״י מין תולעים מרבים רגלים ובעלי שער). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י ἴουλος Vielfuss וכן דעת כ״כ ורים״ז בט״ר ח״ב צ״ד אבל הח׳ לעוויזאהן בספרו זאאלאגיא צד 323 השיג עליו בראיות ברורות והוא שער בעצמו כי יילי של ב״ב הוא כמו ילא של אונקל׳ לויקרא הנ״ל Igel ובאמת כן הלעז ברש״י לויק׳ הנ״ל אנקה הריצו״ן hérisson איגעל וכ״ה ברש״י ב״ב ד׳. ד״ה אהדר וכן לועז (קופר) [צ״ל קופד] בשבת נ״ד: ולישעי׳ י״ד, כ״ג. אבל בשבת שם פי׳ רש״י יאלי כערוך וז״ל שלא ינקוה עלוקה שקורין שנשוא״ש והוא בל״צ sangsue בלוט — איגעל והתוספ׳ שם השיגו עליו ע״ש ועיין טרפא לשון לרמ״ל בשבת נ״ד: שהגין בעד רש״י והעלה כי (יאלי) [יילי] משתמש בתרי אפי כמו בלא״ש Igel, Egel. ונ״ל כי מלת Igel נגזרה מל״י ἐχῖνος ושתיהם מל״פ سيحول ואות ס׳ בראש נשמטה ויותר נקטעה המלה ההיא בל׳ אנגלזקסיא ושם נקרא אנקה Il, El, Ile וזה קרוב למלה תלמודית יילא ואולי אחד הוא עם יְלָא של סוריים. ועוד נ״ל כי יַלָּא של תרג׳ (בכ״י תרג׳ ודפ׳ ליססאבאן) הוא מלשון יללא ענין צעקה וא״כ הוא ממש העתקת אנקה ורד״ק שרש אנק כתב „ואפשר שנקרא כן לפי שצועק תמיד״ אבל מה שסיים ופירש רבינו שלמה בברא בלע״ז ע״כ נראה שהיתה לרד״ק גי׳ אחרת ברש״י והמלה הנ״ל אולי ל״צ viverra = Viper נחש צפעוני ובזה עולה יפה שהרמב״ם בפי״מ לשבת פ״ה מ״ד הבין יאלי דשבת: נחשים. והנחשים אוהבים באמת החלב משא״כ בשרץ איגעל או ענעל כקושית התוספ׳ בשבת הנ״ל וה׳ לעוויזאהן רוצה לשמר את עצמו מתוקף קושית התוספות לכן הגיה בשבת יֹאֱלֵי מפעל עברי יָאַל פי׳ החל ולדעתו נקראו כן ענגל עול ימים, וזה הדחק נראה לעינים הוא ויותר טוב לומר כי הוא מלש׳ פרסי غولی עול של סוס היונק וכדומה — ורגמ״ה פי׳ בב״ב כ״י ג״כ: כלילא דילי כתר של מיני (האיקא) [צ״ל האנקה] שהן עלוקות ע״כ. ועוד עיי״ע עלוקה] —

יֵימִים (פרדים Maulthiere עיין בפנים) בר״ג דחולין (ז׳:) אמר ר׳ יהושע למה נקרא שמם יימים שאימתן מוטלת על הבריות. *[אחי״ה בפסוק (בראשית ל״ו, כ״ד) כתוב הַיֵּמִם ובקצת ספרים איתא הַיֵּמִים וכן הובא בפסחים נ״ד. ובב״ר ס״פ פ״ב ושם מפורש ע״י המיונם עיי״ע וכ״ה בירו׳ ברכות פ״ח די״ב: ושם אי׳ מצא את הימים וכ׳ מהו ימים וכו׳, בלא ה״א וכ״ה בחולין ז׳: למה נקרא שמן ימים אבל רבינו גורס בשני יודין. ונ״ל עיקר וב׳ יודין משתמשין תחת אותיות הי עיי״ע יִי ומי״ם האחרון במקום נו״ן עפ״י דתלנ״ט וא״כ יֵימִים פי׳ כמו הֵימִינ—וס = הֵמִיונוס בל״י ἡμίονος. חצי חמור כלומר שאביו חמור ואמו סוסה ובלא״ש Maulthier ועפ״י זה נבין הקבלה כי הימים של מקרא הם פרדים כדעת הש״ס וב״ר הנ״ל ותר״י א׳ ורש״י רד״ק ורמב״ן אבל בחולין שם גזר אומר הימים כמו אֵימִים מלשון אימה ופחד וכן תרגום אנקל׳ גִּבָּרַיָּא ובנוסח השומ׳ אי׳ הָאֵימִים ומתורגם שם ית אֵימִים — וכן דרשו בב״ר פכ״ו אימים (בראש׳ י״ד, ה׳) שכל מי שראה אותן היתה אימתן נופלת עליו] —

[1]) כנו׳ לִמְצִיוּת יאלי. [2]) sanguisuga

* יֵימַר (שם פרטי) לאיזה אמוראים בבליים ד״מ רב יימר ומר זוטרא, רב יימר בר השוי, רב יימר בר שלמיה עיין יוחסין השלם 155 ר׳ יימר מרפתא (שבת קמ״ו:), רב יימר סבא, רב יימר בר שזבי, רב יימר בריה דרב הלל עיין סדר הדורות (דפי׳ ווארשא) קט״ז.

יַיִן (מל״מ פי׳ דם ענבים Wein ולדעת כ״כ לקחו היונים מזה את השם οἶνος) בפ׳ במה אשה בגמ׳ ולא בכובלת (שבת ס״ב סע״ב וס״ג רע״א) [במה סעדת היום] בפת עמילה [פי׳] בבעולה או בפת שאינה עמילה בבתולה, ביין גרדלי או ביין חרדלי באשה יפה או באשה שאינה יפה [1]), במיסב רחב או במיסב קצר: באשה גדולה או באשה קטנה, בחבר טוב או בחבר רע באשה טובה או באשה רעה [2]). בר״ג דפרק הדר (עירובין ס״ה סע״א) אמר ר׳ חייא בר אשי אמר רב כל שדעתו מיושבת עליו [3]) ביינו יש בו מ ד ע ת [4]) של ע׳ זקנים יין ניתן בע׳ אותיות וסוד ניתן בע׳ אותיות נכנס יין יצא סוד, פי׳ מנין יין ע׳ ומנין סוד ע׳. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ ר״ח ובפירש״י — ובספרי נשא פרק כ״ג אמר ר׳ אלעזר הקפר יין זה מזוג שכר זה חי אתה אומר יין זה מזוג שכר זה חי או אינו יין זה חי ושכר זה מזוג ת״ל ונסכו יין וכו׳ ע״ש, סנהד׳ ע׳, שתה יין חי אינו נעשה בן סורר ומורה אמר רבינא יין חי מזיג ולא מזיג, ושם וע״ז ל׳, יין תוסס עיי״ע תסס. ע״ז ס״ב, יין נסך, סנהדרין ק׳, יין של נכרים ובחולין ד׳: יינן של נכרים, ושם סתם יינם. ויין נסך דתני אף סתם יינם במשמע אא״כ פי׳ ודלא כר״ת עיין הר״ן פ״ה דע״ז [5]) והרבה דרשות דרשו רז״ל בענין יין עיין ד״מ ברכות ל״ד: ל״ה, נ׳, נ״א, ס״ג, שבת ל׳: עירובין ס״ד: ס״ה, פסחים מ״ב, פ״ו: ק״ו: ק״ט, יומא ע״א סע״א ע״ו: עיי״ע ילל ומ״ש, מגילה י״ב, ט״ז: כתובות ס״א, ס״ז: קי״א: גיטין ע׳, סוטה ז׳, מ״ט, ב״ב י׳, י״ב: ס׳: צ׳: צ״ז, סנהדרין ע׳, ע׳: ע״א, צ״ט, ק״ו, ע״ז מ׳: מנחות פ״ז, חולין פ״ד, ועוד זולתם. ועוד עיין ערך ילל ב׳, והקבוץ יֵינוֹת בבבא בתרא צ׳ סוף עמוד ב׳ וצ״א ר׳ ע״א, כתובות ס״ה ר׳ ע״א] —

* יינוברים עיי״ע ינוברים במו״ע.

(יינמילין) יֵינוּמֶלִין (מל״י οἰνόμελι והועתק לל״ע ופ׳ עיי״ע אנמלין בח״א, ק״נ Wein-honig) באין נותנין פרק אחרון בתרומות (פי״א מ״א) עושין את היין יינומלין, ובפ׳ ר״א אומר תולין (שבת קל״ט: במשנה) ועושין יינומלין בשבת, פי׳ יין מילי, ובגמ׳ (שם ק״מ.) מפרש יין דבש ופלפלין, — (א״ב פי׳ בל״י יין מזוג עם דבש והיה משקה ידוע אצל הרופאים ולפעמים מערבים בו מיני בשמים). *[אחי״ה וכפי׳ הבבלי איתא ג״כ בירו׳ בשני המקומות שהבאתי בע׳ אנמלין וש״נ גם הגי׳, ודע כי בכ״י ו״ו וג״ג בראש ובפנים הע׳ אי׳ יינומלין ובזה עולה ס״א בע׳ אנמלין, ובדפ״ע יינמילין, וגי׳ אנמלין או אונומלין הוא במשקל ל״ע ופ׳ הרשומה בח״א ק״נ וכה״ג בתרומות שם בכ״י מ׳ רק שם בט״ס אטמלין ונתחברו הנ׳ והוי״ו לטי״ת וצ״ל אנומלין כמו בשבת הנ״ל אבל במשניות נאפולי וירו׳ ובר״ש אי׳ כגי׳ רבינו יינומילין (ד״ס לתרומות צד כ׳.) ולא העיר על הערוך] —

* יינון = יָנוּן (כמו אִינוּן, הִינוּן פירוש אלה, הם diese, jene) ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ: דצליין יינון, ושם פ״ח דכ״א. היידין (וינון) [יינון], ירו׳ ב״ק ספ״ח ד״ו ע״ג (וינון) [יינון] דמרון, ירו׳ ברכות פ״א ד״ג סע״ד וינון אמרין ובד׳ מאינין ו א י נ ו ן, ירו׳ סנהדרין פ״י דכ״ח: וינון אמרין, ובירו׳ קידושין פ״ד דס״ו: וירו׳ נדרים ספ״א דל״ז, ושם פ״ג דל״ח, וירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד דינון והוא קטוע מן די ינון, יינון, ועיי״ע אהו ומ״ש בח״א, מ״א ובע׳ אינא שם קל״ה:

(יינום) [יֵינוּם] לפע״ד צ״ל יְנוּס = יַבְנוּס מל״י ἔβενος, בל״ע אִבְנוּס וכן בל״פ אָבְנוּס=אָוְנוּס Ebenholz הָבְנִים יחזק׳ כ״ז, ט״ו) בס״ג דפ׳ מפנין (שבת קכ״ט.) רב יהודה צלחו ליה פתורה (דיינום) [דיינוס], פי׳ שלחן של עצי ברושים. — (א״ב דיונה כתוב). *[אחי״ה ובדפוסים הישנים עד קראקא דיונם וכ״ה ברש״י בדפ׳ שונצ׳ עיין ד״ס לשבת צד קמ״ט. וש״נ גי׳ כ״י ילקוט דיכנם, דיכנים ונ״ל להגיה דיבנים = דיבנוס ובכ״י

1) בנוי״ג גורדלי . . חרדלי ופירש״י לבן . . שחור ועיין מ״ש בע׳ גרדלי ח״ב שנ״ט ושם כתבתי קצת בלא דיוק כי בע׳ יין לא פי׳ רבינו ובאמת פירשו לפי ענינו ואולי כיון במלת גרדלי על ל״ר אמצי gratialis פירוש יפה ומלאה חן [illegible] וכמלת חרדלי על ל״ר crudelis רע ואכזר והשלמתי מתוך הגמ׳ במה ס ע ד ת היום כי רק בצירוף סעד הושאל יין לתשמיש וכן ענין אכל עיי״ע (ח״א, ע״ה). 2) ורש״י פי׳ ג״כ כל הענין קרוב לפי׳ הערוך חוץ מן גורדלי והרדלי עיי״ע וההערה הקודמת ובענין פת עמילה וכו׳ נגרר רבינו אחר פי׳ ר״ח (שבת בדפ׳ ווילנא). 3) וכ״ה בכ״י ש״ס ובע״י ובילק׳ כ״י נח הובא בד״ס לעירו׳ צד קל״ג ולא העיר כי כ״ה גם בערוך. 4) וכ״ת בכ״י ש״ס ובע״י ובדפ׳ שונצ׳ ועיין ד״ס שם וכן העתיק פי׳ ר״ח בעירובין (בש״ס ווילנא). ובנוי״ג א״ר חייא כל המתיישב ביינו יש בו דעת.
5) ועוד עיין בענין היתר סתם יינם בתש׳ באר עשק סי׳ נ״ז ובתש׳ הרמ״א סי׳ קכ״ד (ברש״ר)

מ׳ פתורא דיינס ובכ״י ערוך ה״ב ו״ו ב׳ ובדפ״ע יינים אבל בכ״י ו״ו יינום ונ״ל שצ״ל יינוס והוא יונוס או יבנוס כגי׳ כ״י ילק׳ לפי תקוני [1]) והוא עץ היקר שנקרא בל״מ הבנים מל״י וערבי הנ״ל ובל״פ נכתב גם בוי״ו אחר אלף ועיין רד״ק ע׳ הבן ויש מפרשין אותו העץ שקורין אבנוס (יבנים). ובפי׳ ליחזק׳ שם והבנים פירשו בו העץ הנקראת בערבי אבנוס ע״כ. וממנו התואר אבלינא עיי״ע בח״א, י״ב ובהערה ה׳ וש״נ המ״מ. ועתה באתי להוסיף כי מצאתי מקור הילמדנו שהביא רבינו בע׳ אבלינא בקונדרס אחרון דילמדנו נדפס בביה״מ ליעללינעק ח״ו 88 רק שם בט״ס אבליגא. ועוד עיי״ע יקטאות. ורש״י לשבת פירש מין ארז הוא ורבינו הלוי אמר בויי״ש ע״כ ורמ״ל במ״ל טעה בלע״ז ע״ש ולפע״ד ברור שכיון על ל״צ buis = בוקסבוים ומ״ש נ״ב בגמ׳ הב״ח עצי ברושים העתיק כן לפע״ד מהערוך ואין נ״ל] —

יֵיס (= ייסי מל״י ἴασις, ἴησις מרפא zur Genesung!) ברכות דירוש׳ פרק כיצד מברכין (פ״ו ד״י ע״ד) אהן דעטיש נו (מוכלא) [מיכליה] [2]) אסיר למימר ייס פי׳ בל״י יהיה לרפואה ובעל הערוך גרס זטי ע״ש. *[אח״יה כ״ה לנכון ובדפ״ע זט ועיין מ״ש. ובדפ׳ מאינץ הגי׳ ייסו וצ״ל ייסי ופי׳ מהרש״ם כפי׳ הערוך שהבי״א עם גירסתו זט כלומר יחי. ומל״י הנ״ל הועתק לל״ס אסיותא פי׳ מרפא] —

* יִיסִי ערקי (שם פרטי) ירו׳ כלאים פ״ח דל״א ע״ג עיי״ע אדני השדה ח״א, ל״ה:

* יַיִרְעִין (מין צומח אולי מל״ר אמצעי׳ jarrossia eine Art Wicke) ירו׳ שביעית רפ״ז דל״ז: היירענין והבורית והאהל ובתוספתא שביעית רפ״ה והירענה וכו׳, וגם י״ל שהמלה נגזרה מל״ר האמצ׳ jarro, jarronus מין אלון ועיקרו עומד לנקות הזוהמא ויגיד עליו רעו הבורית והאהל.

* יָכֹח (מל״מ) ועיי״ע וכח.

* יָכַל (כמו אכל zu essen ובאפעל אַיְכֵל essen geben) המקור לִיכַל במקום לאכול בירו׳ ברכות פ״א הל״א. ירו׳ שביעית פ״ח דל״ח. ירו׳ פסחים פ״א דכ״ז: ירו׳ חגיגה פ״ב דע״ח: ירו׳ יבמות פ״ז ד״ח רע״ב ובאפעל אַיְכֵל (ודוגמתו אַיְסִיֵּם הושע ז׳, י״ב מפעל יסר) ירו׳ קידושין פ״א דס״א: עיי״ע אכל (ח״א, ע״ה) ירו׳ ברכות פ״ג ד״ו. אייכלון בשר, ירו׳ מעשרות פ״ב ד״נ. מייכלון דבילה, ירוש׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה ע״ד הוה יתיב אייכל, ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״ב: מן אימר פיסחא לא אייכלתני ומן לויתן את מייכל לי׳ ושם פ״ג דע״ד. אי׳ אוכלתני. מייכיל לי. ירו׳ ב״ב ספ״ב די״ז ע״ג אייכליה תאנין.

* יָכֹל (מל״מ ובל״א יְכִיל, יְכֵל וענינו ידוע: היות הכח ביד לעשות הפעולה können, vermögen) והוא פעל עוזר, ד״מ ירו׳ קידושין פ״ב דס״ב ע״ג יכולה היא מימר וכו׳, ירו׳ מגילה רפ״א דס״ט ע״ד לית יכיל, ירו׳ חגיגה פ״ב דע״ז: לית אנא יכיל, ירו׳ מ״ק רפ״ב יכיל קיים, עירובין ס״ה. סוכה מ״ה: יכול אני לפטור וכו׳ עיי״ע פטר א׳, חגיגה ט״ו רע״א יכול אני לבעול וכו׳, ותמורתו בנדה ס״ד: יְכוֹלַנִי לבעול וכו׳, וכ״ה בתש׳ הגאונים דפ׳ ליק סי׳ כ״ה וכ״ה בכ״י ש״ס לחגיג׳ עיין ד״ס שם ויתר המקומות שם. וכה״ג יכולני ברש״י לעירובין הנ״ל וכ״ה בכ״י ש״ס שם ובכ״י ש״ס לסוכה שם. כתובות צ״ה סע״א מפני שיכול לומר, ושם וב״ק נ״ט: יכולה היא שתאמר, כתובו׳ ק״ג. אין היורשין יכולין לומר וכו׳, סנהדרין פ״ו סע״א מתוך שיכולין לומר וכו׳. והרבה פעמים בקטוע רק יכול וענינו יכול אני, אתה, הוא לומר ד״מ שבת ס״ד רע״א יכול שאני מרבה את החבלים ואת המשיחות ת״ל וכו׳, ושם יכול שאני וכו׳, ודין הוא וכו׳ ת״ל וכו׳, יבמות ז׳ סע״א יכול לא יהא טעון מתן דמים וכו׳ .. ת״ל וכו׳, סנהדרין פ״ה: שיכול הואיל וחייב במכה וכו׳ ת״ל וכו׳, אבל מצינו גם בלא הוספת ת״ל ד״מ ב״ק ל״ד: יכול שור שוה ה׳ סלעים וכו׳, ועיין רש״י משפטים כ״א, ל״ה ובפרשה כ״א וכ״ב הביא רש״י הרבה דברות בלשון יכול. שיכול ומקורן במכילתא. ובכולם פי׳ כמו הייתי אומר עיין רש״י שמות כ״א י״ב ומקורו במכילתא. ולפע״ד כן הענין בדבור כביכול ופי׳ כאלו יכול או יכולין לומר כן, וכן רגיל על לשוננו בלא״ש בדבר שנאמר רק בהשאילה ובמשל אז דרכנו לומר כזה wenn man so sagen kann, so zu sagen ובדרז״ל נאמרה מלת כביכול בדרך מליצה להורות כי יש דברים בגו ולהודיע כי הדבר נאמר רק בהשאילה ולא בעצמו ותומו של דבר ומשתמשין בו בדברים שאינם דרך כבוד כלפי מעלה רק בלשון בנוהג שבעולם ובלשון בני אדם נאמרו, ומלת כביכול לי׳ במשנה כי בסנהדרין פ״ו מ״ה שכינה מה הלשון אומרת כביכול וכו׳, כדאי׳

[1]) וכן מצאתי יתהה בפי׳ ר״ח בשבת (בש״ס ווילנא) וז״ל העשוי מעצי יַיְנֵס והן יקרים פירש יאבנוס ע״כ וצ״ל פי׳ בל״ע אבנוס. [2]) וכ״ה בעי׳ ויטא.

במשניות לי׳ בגמ׳ וירו׳ ולי׳ בכל הדפוסים הישנים ולי׳ בילק׳ תצא ר׳ תתק״ל ולי׳ בכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח כ״י לסנהדרין (בקובץ כ״י אנגייליקא ק״ב:) ושם לי׳ גם מלת שכינה וכן לי׳ בערך קל א׳ ובפי״מ להרמב״ם ובאמת אם כביכול לי׳ גם מלת שכינה מיותרת עיין תוי״ט לסנהדרין שם. ובכ״י ב׳ לחגיגה ט״ו: ובאה״ת (הובא בד״ס שם) הגי׳ במקום השכינה: בת קול. ותחלת שמוש של כביכול הוא במכילתא וכנראה בימי ר״ע (עיין מ״ש הח׳ ברילל בישורון רח״ז) ד״מ מכילתא בא מסכתא דפסחא ס״פ י״ד כל זמן שישראל משועבדין כביכול שכינה עמהם וכו׳, עד ור״ע אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב״ה עצמך פדית וכו׳, וכ״ה בספרי בהעלתך פ׳ פ״ד ובירוש׳ סוכה פ״ד דנ״ד ע״ג. מכילת׳ ויהי בשלח פ״ו דרש פפוס לססתי ברכבי פרעה . . כביכול נגלה הקב״ה על סוס זכר, ושם כביכול נגלה הקב״ה על סוס נקבה שנא׳ לסוסתי ברכבי פרעה א״ל ר״ע דייך פפוס וכו׳, ועיין ג״כ בשנויים בשהש״ר פ׳ לסוסתי וילקוט חבקוק ר׳ תקס״ה [1]), מכילת׳ מסכת דשירה ספ״ה . . כשאין עושין (ישראל) רצונו כביכול שינה לפניו, ירו׳ מ״ש ספ״ה דנ״ו ע״ד וירו׳ סוטה פ״ט דכ״ד. מה ת״ל ויקץ כישן אדוני (תהלים ע״ה, ס״ה) אלא כביכול כאילו יש לפניו שינה בשעה שישראל בצרה ואו״ה ברווחה, ובשו״ט מזמור ע״ח ד״ה בחוריו עד שלא יבא הקין הקב״ה כישן עושה עצמו כביכול [2]). מכילת׳ שם רפ״ו בבת עינו כתיב (זכרי׳ ב׳, י״ב) כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב וכ״ה בספרי בהעלתך פ׳ פ״ד וכ״ה בילקוט בשלח ריש רמ״ז ובילק׳ ש״א ריש רמז צ״ט. ובתנחומ׳ בשלח רסי׳ ט״ז אי׳ עיני היה לו לומר אלא שכנהו הכתוב כלומר כביכול כלפי מעלן ע״כ ועיין עין יוסף ומאיר עיין לספרי בהעלתך ישם. מכילת׳ ישם פ״י ד״ה פעלת וכישבא לבנות ביהמ״ק (בילקוט וכשבנה ביהמ״ק) כביכול פעולה לפניו ישנאמר וכו׳, וכ״ה ישם ד״ה מקדיש; וכישבא לבנות בהימ״ק כביכול בישתי ידיו ישנא׳ מקדיש ה׳ כוננו ידיך. מכילת׳ ישם מסכ׳ עמלק ספ״ב ד״ה ויבן; וכל זמן ישישראל בנס כביכול הנס לפניו ישנא׳ ה׳ נסי וכו׳. ספרי נישא פ׳ מ״ב גדול הישלום ישאפי׳ עוכדי ע״ז וישלום ביניהם כביכול אין השטן נוגע בהם וכ״ה בבמד״ר פי״א ובשנוי קצת בב״ר פל״ח והובא בילק׳ הושע ריש רמז תק״כ [3]). ספרי בהעלתך פ׳ צ״ד המקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנאמר קצפתי על עמי חללתי נחלתי כביכול מחוללים על הכל [4]). תנחומ׳ תולדות ססי׳ ח׳ כביכול אף מלכותו אינה מתבוססת ושם סדר בהעלותך סי׳ י״א עיי״ע בסים (ח״ב קל״ד) וש״נ, ושם בשלח ססי׳ י׳ כביכול לא היתה שמחה לפניו במרום על אבודן של רשעים. ירו׳ סנהדרין רפ״י דכ״ז סע״ג הקב״ה אין לפניו שכחה כביכול וכו׳, ושם דכ״ח סע״ב כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל. ב״ר פי״ב כתיב וייצר וכו׳ ומה ת״ל אשר יצר כביכול הקב״ה מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וכו׳, ושם ר״פ ע״ה עתה אקום כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול וכו׳ וכ״ה בשהש״ר פ׳ אתי מלבנון ע״ש, שמ״ר פכ״ג ירד הקב״ה בכבודו כביכול וכו׳, איכ״ר פתיחתא ט״ו ד״ה רבי חנינא והובא בילקוט יחזק׳ רמז שע״ד ויבא אל הגוים (יחזק׳ ל״ו, כ׳) וכו׳ אלא כביכול הוא עצמו, ושם סוף פתיחתא ד״ה על ההרים והובא בשם הפסיקתא בילקוט ירמיה רמז שכ״ז והוא אסור בזיקים (ירמיה מ׳, א׳) א״ר אחא כביכול הוא והוא אסור בזיקים. פסיקתא דר״כ פ׳ שקלים (צד ט״ו:) בשעה שאין להם זכות כביכול הנישא להם פעם אחת בשנה, בפסקא זכור (צד כ״ט.) והובא בילקוט סוף בשלח ותנחומא סוף כי תצא כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם כביכול כאלו כנף מכסה את הפנים, פסיקתא דר״כ פ׳ איכה (צד ק״כ.) וכיון שגלו שבט יהודה ובנימין כביכול אמר הקב״ה אוי לי על שברי, ושם צד קל״א: ובאיכ״ר פ׳ גדע ובילק׳ תהלים רמז תתפ״ה כביכול השיב אחור ימינו ובפסיקת׳ דר״כ צד קצ״ה: כביכול הקב״ה מסביר להם פנים וכו׳ — ועתה אפנה נא לדוגמאות בש״ס עם צירוף פירש״י. בב״ק ע״ט: למאמר ר׳ יוחנן: כביכול עשה עין של מטה כאילו אינו רואה ואוזן של מטה כאלו אינו שומעת לא פירש״י כלום, וכן בסוטה ל״ה, ערכי׳ ט״ו, ומנחות נ״ג: כביכול שאפי׳ בעל הבית וכו׳ [5]) לא פירש״י הטלה אבל רבינו נתן בע׳ בעל (ח״ב, ק״ט) פירוש כביכול „אילמלא שאי אפשר לומר דבר זה״ וכונתו אילמלא היה כתוב

---

[1]) ובשו״ט מזמור י״ח ובאדר״נ ר״פ כ״ז חסרת מלת כביכול. [2]) ובסוטה מ״ח. ובילקוט תהלים ר׳ תתכ״ג ושם ר׳ תתע״ט לי׳ כביכול. [3]) ושם נ״ב בס״ם ביר׳ ל״ב וצ״ל ל״ח ובילק׳ תהלים תשי״א חסר׳ מלת כביכול. [4]) אבל בילק׳ ישעי׳ רמז רצ״ג ורמז שכ״ז הגי׳ יכול מחוללין על הכל ת״ל וכו׳ וכן ליתא בשמו״ר פ״ח ויק״ר ספ״א ותנחומא שמות סי׳ כ״ט ושמיני סי׳ י״א. [5]) ובירושלמי תענית פ״ד דס״ח ע״ד הגי׳ דיברו דברים כלפי לטעלן . . כביכול לא יכול להון ועיין מ״ש בח״ב קט״א.

אי אפשר לומר דבר זה. וזה הלשון מורגל בש״ס עיין עירובין כ״ב רע״א, ב״ב י׳ סע״א (הובא בילקוט משלי תתקנ״ט) אילמלא מקרא כתוב א״א לאומרו כביכול וכו׳ ורש״י לא פי׳ כביכול אולי לא היה בספריו וכן לי׳ בילק׳ דברים תתט״ו אבל במגילה כ״א. (הובא בילק׳ ואתחנן ס׳ רמז תתל״א) אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אף הקב״ה בעמידה (ילק׳ מעומד) פירש״י כביכול נאמר בהקב״ה כבאדם שיכול להאמר בו כן ע״כ. חגיגה י״ג סע״ב כביכול (וכ״ה בילק׳ דניאל רמז אלף ס״ה ובילק׳ איוב רמז תתקי״ג בשתי תיבות כב יכול) שנתמעטה פמליא של מעלה ופירש״י אף כלפי צבא שכינה הוזקקנו לומר כך כמו בבשר ודם שיכול לומר בו מיעוט ע״כ. וליומ׳ נ׳ רע״ב ומה ת״ל קח לך כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם (וכ״ה בילק׳ תרומה ר׳ רמז שס״ז, ובספרי בהעלתך פ׳ ע״ב לי׳ כביכול) פירש״י ואני אומר לפי שדבר קשה הוא לומר שהקב״ה קץ בישראל אמר כביכול כלומר על כרחינו יאמר כן כ א י ל ו א פ ש ר ל ו מ ר כ ן וכן כל כביכול שבהש״ס ע״כ, וכ״ה לסנהדרין צ״ז סע״א (הובא בילקוט האזינו רמז תתקמ״ו ובילק׳ סוף עמוס) ואפס עצור ועזוב כביכול אין סומך ועוזר לישראל פירש״י כ א ל ו י כ ו ל י ן ל ו מ ר ד ב ר ז ה כ ל פ י מעלה ע״כ; והפי׳ לשני המקומות האחרונים נ״ל ברור וכן פירש השל״ה (תורה שבע״פ דף ת״ו.) עפ״י רש״י ליומא הנ״ל והוסיף כזה״ל נמצא לפירש״י צריך לקרות כביכול בחירק תחת הכ״ף ושוא תחת הבי״ת ואז פירושו כאילו יכול ואפשר לומר כן ע״כ. וזה נ״ל יותר מנקודת כַּבְיָכוֹל כדעת בעל התשבי בערך כביכול ע״ש וכדעת התוי״ט למגילה פ״ד מ״א ולסנה׳ פ״ו מ״ח ושם הזכיר את התשבי. ונקודת כִּבְיָכוֹל תופס ג״כ לנכון הח׳ ברילל (במקום הנ״ל צד ו׳) ומסבירו ע״י דבור כ נ ו ה ג ויבוא הבית לפני הבינוני כההרגל בלישון חז״ל והוראת הכ״ף היא ידועה ומוסכמת לשווי ודמיון ע״כ אבל לפי מ״ש בתחלת הערך יש בדבור יכול להבין ולהשלים אני, אתה, הוא אומר וכן בדבור כִּבְיָכוֹל ועניינו: כאלו אתה, יכול ל ו מ ר אי כדעת רש״י הנ״ל כאלו י כ ו ל י ן ל ו מ ר ד ב ר ז ה ומוסכם עם הרגל לאש״כ הנ״ל. ועוד י״ל כי הבינוני כִּיָכוֹל משמש כאן תחת השם וראיה בלי כ״ף הדמיון מתענית ל׳: לא אמרתי אלא כיכול (רש״י שאפשר לו). וישם: ומודין חכמים לרבי יהודה כיכול — ובענין קציר או ר״ת כביכול כ״כ יכול עיין של״ה הנ״ל קצור כללי הגמ׳ (בסוף ברכות) ויותר באריכות בספר הליכות עולם לר׳ יהושע בן ר׳ יוסף שער ב׳ פ״א הובא בישרון הנ״ל צד ד׳ [1]) ועוד ראיתי להעיר על פחד יצחק ע׳ כביכול שהביא את ר״ת כי באדם יאמר כן ולא לאלוה ע״כ ואלה דברי נביאות הם או אולי רק פטפוטי מילין, ואין לנו עסק בנסתרות של ר״ת ובפרט כי כביכול נאמר לא רק מהמקום כי אם גם איזה פעמים מישראל עיין סנהד׳ הנ״ל ועוד בתוספתא סוט׳ ספי״ד משרבו מקבלי צדקה מן ע״א כביכול שהתחילו עכו״ם להתמעט וישראל להתרומם איפכא. ונ״ל כי איפכא היא הוראת הגליון שצ״ל בהפוך ונקט להתמעט . . להתרומם רק בל׳ מעליא ועליו אמר כביכול. ובאמת בכ״י אירפורט הני׳ בזה״ל „משרבו מקבלי צדקה מן הגוים התחילו הגוים להתרבות וישראל להתמעט״.

* יוּכְלָא (כל״א יְכֹלֶת מל״מ (Macht, Vermögen רק בתרג׳ עיין תר״י א׳ לבראשית ד׳, י״ג; לבמדבר י״ד, ט״ז (ואונקלס שם) ולדברים ז׳, י״ז, תרג׳ חבקוק א׳, ב׳; לתהלים ע״ח, י״ט; לדה״י ב׳ י״ה, כ״א. ושם כ׳, ו׳. יכולתא בל״נ.

* יְכוֹלְנִי (לפע״ד Jecori ממונים על מצב ומעמד העיר) עיי״ע ברקוריאני ח״ב ר״א: ומ״ש. ונו״ן מיותר הוא.

* יְכָנְיָה (מלך ב יהודה) עיין דרשות רז״ל עליו סנהדרין ל״ח. מ״ח סע״ב, מדות פ״ב מ״ו ב״ר פס״ג פפ״ח; ויק״ר פ״י ופי״ט; במד״ר פ״כ ופכ״ג; קהל״ר פ׳ וסבבו.

* יַכְרוּתָא ירו׳ שבת פי״ד די״ד ע״ד ט״ס וצ״ל זכרותא עיי״ע זכר ב׳ ומ״ש.

ילד (= יַלְדָּה מל״מ עלמה קטנה והושאל לנטיעה חדשה (junge Pflanze בפ׳ הנודר מן הירק בגמ׳ קונם פ י ר ו ת [2]) (נדרים נ״ז:) ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות אעפ״י שהוסיפה מאתים אסור. פי׳ ילדה נטיעה של ערלה שהיו בה פירות ערלה שסיבכה בזקינה שהרכיבה בתוך אילן זקן של היתר אעפ״י שהוסיפה שוב שהורכבה בזקינה מאתים ממה שהיתה בשעת הרכבה אע״ג דשאר ערלה בטלה במאתים אסור [3]). בר״ג דפ׳ משוח מלחמה (סוט׳ מ״ג:) ילדה שסיבכה בזקינה בטלה פי׳ בטלה מדין ערלה [4]) וכיון דבטלה לא הוי נטיעה ולא

---

[1]) ועיין גם צד ה׳ מ״ש החי׳ הנ״ל בענין הוקרי ומגנו. [2]) כ״ה בכל כ״י. [3]) והטעם כי גידולי היתר לא מבטלי האיסור ועיין המפרשים לנדרים שם. [4]) ואולי בספרי רבינו לא היה המאמר בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה ראם לא כן מה בא להדש רבינו בפירושו.

ישוב עליו מעורכי מלחמה. *[אחי"ה ובלא השאילה הוזכרו ילדה וזקינה ביבמות ק"א: מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקנה ע"ש. בב"ק ס': לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקינה ילדה מלקטת לו לבנות וזקינה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן, והקבוץ שבת ל"ב סע"א נשים מתות יַלְדוּת וכצ"ל במקום יְלָדוֹת בע' בדק א' (ח"ב, כ"א) ובירו' שבת פ"ב ד"ה: אית תניי תני יַלְדוּת. ושם המפושט כמו בל"מ יַלְדוּת (Jugend) ב"ב קל"א. יַלְדוּת היתה בי וכו'. סוט' פ"א מ"ד הרבה ילדות עושה, חולין כ"ד: בילדותי . . בעת זקנותי. שבת קנ"ב. דברים שעשה בילדותו משחירין פניו בזקנותו. עירובין כ"א. סוכ' נ"ג. יבמות ס"ב: קידושין פ"ב: ועוד זולתו ופי' ימי נעורים ובל"ס יְלִידוּתָא ב"מ מ"ד סע"א ר' שנית לנו בילדותיך וכו', ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך וכו' בילדותיה מאי סבר ובזקנותיה מאי סבר וכ"ה בע"ז נ"ב: בענין נכרי מבטל ע"ז שלו ושל חבירו. ותרגום מוֹלֶדֶת (וכן מל"ע مولد Geburtsort) יַלָּדוּתָא אונק' לבראשית י"ב, א'; כ"ד, ד', ז'; מ"ג, ז' ומלת ארעא או אתר נסתר כמו במקרא שכתוב רק מולדת במקום א ר ץ מולדת (בראשית י"א, כ"ח) ותרג' בארע ילדותיה. — ולזכר ילד מל"מ, נדה ס' סע"ב למה"ד לילד וזקן שהיו מהלכין בדרך וכו' עיין פירושו בע' זקן א' יבמות ק"א: הוא ילד והיא זקנה — טוב ילד עיי"ע אבדוקום (ח"א, ה'). הקבוץ ילדים כתובות פי"ב מ"ג. והתואר וגם במקום השם יָלוּד ירו' יבמות פ"ז ד"ח: הילוד מאכיל ושאינו ילוד אינו מאכיל פי' כמו יָלִיד בל"מ והקבוץ נדרים ל': הילודים. ועוד בינוני במקום השם בכורות פ"א מ"ב היולד ובכנויים ירושלמי כתובות פ"ז דל"א: יולדיו פי' כמו מולידיו וכ"ה בבבלי כתובות ע"ב. ולנקבה היוֹלֶדֶת כל"מ והקבוץ סוטה פ"א מ"ה הַיּוֹלְדוֹת. ובל"א באיכ"ר פ' רבתי: ירחי דביטנתא דְיָלֵידְתָא. ו ה פ ע ל ויק"ר ספי"ד אשה יולדת בצער וכו'. ירו' יבמות פ"ז ד"ח: אפי' יולדת הימנו בנים ובכנוים אבות פ"ב מ"ח אשרי יולדתו. ובקל הרבה פעמים במסכ' בכורות ע"ש. ובלשון ארמי וסורי יְלֵיד עיין מכו' י"ז: ב"ב צ"א. פ י ע ל יַלֵּד, יַילֵּד שבת פי"ח מ"ג, ר"ה כ"ג: ע"ז כ"ו. ב"ר פט"ח אתם מְיַלְּדִים עצמכם פי' תחזרו לנערות, זיך פעריינגנען, עיין במ"כ. א ת פ ע ל אתְיְלֵיד שבת קל"ו סע"א ביצה ב': חולין ט', י'. ושם: נדרים ל': ירושלמי ברכות פ"ב ד"ה, תרג' אונק' לבראשית ד', כ"ו; ו', א'; לשמות א', ז', כ"ב ועוד זולתו. א פ ע ל: אוֹלֵיד, אוֹלוּדֵי עירו' ק"ד. אונקלס לבראשית ד', י"ח; ה', ג'; י"ז כ' וזולתו. נ פ ע ל נולד ומשמעותו בין מה שנולד ככר בין מה שעתיד להולד עיין היטב נדרים ל': ועוד ענינו דבר שמתחדש ונהיה (zur Welt gebracht werden, entstehen) ביצה פ"א, מ"א ושם בגמ' ב': והלאה. ר"ה כ': נדרים ס"ד, ס"ה. ובאבות פ"ב מ"ט הרואה את הנולד ובתמיד ל"ב. א י ז ה ו ח כ ם הרואה את הנולד. המפרשים בארו צופה ומביט מה שעתיד להיות עיין רע"ב ומפרש לתמיד ומגן אבות לרשב"ץ. ואני אפתר אותו לעבר כי החכם יראה וישפט ממה שהיה ונתהווה על העתיד ויש להעתיקו das Gewordene, Entstandene — וממנו השם מוֹלָד פי' חידוש הלבנה ועוד פירוש מינקת עיי"ע] —

☞ יולין (ט"ס) הזרת יולין (פסחי' ל"ט.) בעל הערוך גורס חוורלין ע"ש. *[אחי"ה כונתו על ע' חוורולין ע"ש ושם הארכתי] —

* יְלֵין (כמו אִילֵין פי' אֵלֶּה diese, jene) ירו' ברכו' פ"ב ד"ה: אי ילין רבנין כה"ג בדפ' מאינין (ובנו"ג איילין רבנן) ופי' המהרש"ס הי ילין רבנין ע"כ וכ"ה בירו' ב"ב פ"ח דט"ז: וילין דכתבין וכו'.

* יָלַךְ (מל"מ ונרדף עם הלך) באפעל הולך führen, tragen עיי"ע הלך וממנו השם הוֹלָכָה.

* 1 יָלַל (פי' ענין תור וחקר aus- erforschen ונרדף עם אלל עיי"ע אלל ב' (בח"א, צ"ו) מל"ס עלל או ל"ע ال) במקום אִילַלְתָּ בקהל"ר הובא בע' אלל ב' איתא בילקוט משלי סוף רמז תתקנ"ה אחר דברי תורה יללת(ה) ודורש לתור (קהלת א', י"ג) בתרי אפי מלשון תור ותוֹרָה וכן בקהל"ר פ' נאוו דריש בתוֹרִים (שה"ש א', י') בשעה שמיילין ההלכה אלו עם אלו ומ"כ פירוש מיללה והומה אבל נ"ל ברור כי הוא מענין הראשון כלומ' שתרים ומחקרים את ההלכה, וראיה כי בירו' תעני' פ"ד דס"ח רע"ד הביא על ויישב מתור הארץ: כל קירייא דהוון עלין בה הוה טב קרתא מיית עד דהוון מיטפלין ביה הוון מייללין קרתא וכו'. ותר"י ב' לרגל (במדבר כ"א, ל"ב) למיללא. וירגלו (דברים א', כ"ד) ויללו, דרך האתרים (במדבר כ"א, א') תר"י ב': אורחא די עלו בה יְלִילַיָּא, וכן העתיקה הפשיט' באורחא דגשושא וכן בוואולגאטא per exploratorum viam פי' דרך הַתָּרִים והטעם מפני הה' הידיעה.

* 2 יְלֵל (מל"מ בהפעיל הֵילִיל פי' הרבה זעקת שבר jammern, wehklagen וכן בל"ס באפעל אֵילֵל ובל"ע ول והוכפל לחזק הפעולה ولول = בל"י ὀλολύζω בל"ר ululare וממנו בלא"ש heulen) בתרג' בקל: והילל (ירמיה מ"ז, ב')

וְיַלֵּלוּן, בפיעל ב"ר פ"ט מְיַלֶּלֶת ושם פ' פ"ט ואיכ"ר פסוק רבתי: מיללא ועיין סוף הערך. ובפַעֵל ר"ה ל"ג: ל"ד. גנוחי גנח .. ילולי יליל עיין ערך גנח (ח"ב, שי"ט) ועוד עיין ערך טרימוטא. אפעל אֲיַלִיל, ועתיד יְיַלִיל הרבה בתרג' עיין עמת"ר ללעווי. ושם הובא התואר ילולא בתרגום כ"י לאיוב ל', כ"ח אחא הויתי לילולין וצריך לנקד לְיַלוּלִין ופי' יָלוּלָא כמו יָרוֹרָא בל"ס פי' מין שועל Schakal בל"מ תנין שם כולל ליללה der Heulende עיי"ע (ירוד) [ירור] — והשם כל"מ יללה ובל"א יְלָלָא, בל"ס יְלַלְתָא יומא ע"ו: יין שמביא יללה לעולם, סנהדרין ע' רע"ב שאין לך דבר שמביא יללה לעולם אלא יין. אולי דרש יין מן קבוץ של יָי עיי"ע שהוא מלת קריאה לכאב. ותרג' ויללה (צפניה א', י') ויללא והוא כמו אללא (עיי"ע ח"א, צ"ו:) והקבוץ ילקוט ריש חיי שרה בשם פדר"א (פל"ב) התחילה בוכה ומיללת.. שלש יְלָלוֹת.

* ילע (?) ירו' כלאים פ"ט דל"ב סע"ב למה עבדת כן א"ל כמו יבא עלי יילעו עלי וכו' ונ"ל ברור שצ"ל ייעול עלי והוא ממש כמו יבא עלי וא"כ תיבות „יבא עלי" מגליון הובאו פנימה להורות על פתרון ייעול עלי ובאמת בדפ' זיטאמיר לי' ומפני מישה גורס ייתי עלי. ועיי"ע אתא (ח"א של"ב) וע' בא (ח"ב, ב') על שטושו.

* יְלַף, יְלִיף (כמו אלף בל"מ וסורי וערבי الف עיקר הנחתו א') ענין חבור ודבוק והושאל להרגל sich anfügen, sich entschliessen, gewöhnen ב') לָמוֹד וְלַמֵּד) ב"מ ק': בדיילפי פירוש בשהן מחוברין אבל גי' הערוך ע' לף בדלייפי וכן נ"ל ע"ש. ב"ק נ"ח. כיון דילפא, תענית ד'. למילף נפשיה, ירו' תענית ספ"ד דס"ט ע"ג אין הוי יליף אכיל וכו', איך הוה יליף שתי, ירו' פיאה ספ"ח רכ"א: הוה יליף אכל עמיה, ושם רכ"א. הוה רבי יליף זבי עמיה, ושם היך מה דהוה יליף, ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד ר"מ הוה יליף דרש וכו' כולם ענין הרגל. וממנו ההוראה השניה למד ע"י הרגל אבות פ"א מי"נ ודלא יליף וכו', תמיד ל"ב: יליפת עיצא מן נש"א. יבמות נ"ז. ב"מ י"א. ילפינן .. לא ילפינן ועיין תוספ' שם ד"ה ילפינן וכיר מלאכי ס' רצ"ח. ירו' מ"ק פ"ב דפ"א רע"ב (והובא בריי"ף מ"ק פ"ב) ילפין מקלקלתא ומתקנתא לא ילפין, ושם פ"נ דפ"ב סע"ד מה את סבור דילפינן עוברא מינך לא ילפין עוברא מן בר נש זעיר (וכן בב"ר פ"ק) ירו' מעשרו' ספ"ג דנ"א. הדא ילפא מן ההיא וכו', ירו' כלאים פ"ט דל"ב את הויתה גלי מֵילַף והוא הוי גלי מַלְפָה, ובקהל"ר פ' כל אשר עיי"ע אלף (ח"א, קי"ג) וש"נ דוגמאות ויש להוסיף ירו' חגיגה פ"ב דע"ח. מֵילַף וּמְיַלְפָה, ב"ר פל"ח לא הוה להון למילף מן קמאי, ועוד בתרג' ירו' ב' לדברים ל"ב, כ"ט; תרג' לירמיה י', ב'; י"ב, ט"ז; ט"ו, ג' וזולתו. ותרג' יָרֵב (הושע ד', ד') על דאמרין ספר לא יַלִּיף והוא פַעֵל וא"כ האצילו מלשון רב. ועוד בפעל ירוש' חגיגה עיין לעיל מְיַלְפָה, ובאפעל ירו' שביעית ספ"ה דל"ו. ולא כן אוֹלְפָן רבי, ויק"ר פ"ל עיי"ע אלף. והשם יוּלְפָנָא וכ"ה בל"ס ותרגום של לקח (משלי ד', ב').

* יְלְפָא (= אילפא פי' אניה Schiff) בתרגום כ"י למשלי כ"ג, ד"ל; ל', י"ט; ל"א, י"ד עיין עמת"ר ללעווי 335 והוא כמו אלפא (ח"א, ק"ד).

* ילקן צ"ל ולקן עיי"ע לקן ב' במו"ע.

יַלְתָּא (אשתו דרב נחמן בר יעקב) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ז סע"ב) שמעה ביה [1] ילתא ועיילה לבי מסותא, דביתהו דרב נחמן הות. *[אחי"ה וכן מוכח מברכות נ"א: שבת נ"ד: ביצה כ"ה סע"ב, חולין ק"ט: ונראה לי כי ילתא בהבלעת העי"ן היא כמו יַעַלְתָּא מלי' יעלת חן (משלי ה', י"ט) ושם פרטי לזכר יַעֲלָה, יַעֲלָא נמצא כבר במקרא (עזרא ב', נ"ו; נחמיה ז', נ"ח) ועוד לנקבה יָעֵל (שופטים ד', י"ז, י"ח; ה', כ"ד) וכולם נאצלו מן יָעֵל, יעלה Gemse) ודוגמתו צביה בלא"ר טביתא עיי"ע טבי והוא לשון נענוע. ולדעת בעל כ"כ ואחריו (בלי להזכירו) הח' לעווי היא בהשמטת אל"ף כמו אילתא Hindin עיי"ע אילה, אילת (ח"א, ס"ח). וילתא היתה אשה גבהת לב כדמוכח מברכות הנ"ל וכן איתא שם בסיפור: קמה ביוהרא (לפי גי' כ"י א"ס) וכו' ונאה לה שם ילתא (יעלתא) מלשון עלה] —

* יָם (בל"מ, יַמָּא, יַמִּי בלשון ארמי וסור', נקרא מקות מים רבים Meer, die See, der See) ב"ב ע"ד סע"ב כי אתא רב דימי א"ר יוחנן מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהלים כ"ד, ב') אלו ז' ימים וארבע נהרות שמקיפין את א"י ואלו הן ז' ימים ימה של טבריה וימה של סדום וימה של חילת וימה של חילתא וימה של סיבכי וים אספמיא וים הגדול ואלו הן ארבע נהרות וכו' וכע' ירדן פנה וקרטיון פי' רבינו רק

[1] לפנינו ליי.

ארבע נהרות (ועוד עיי״ע בץ בח״ב קנ״ב) ולא הימים אבל ר׳ יוסף שווארץ בס׳ תבואות הארץ (כ״ז והלאה) נייבויער גיאגר׳ (כ״ד והלאה) וביותר הח׳ ברילל (במ״ע מהרז״ף חי״ז 336 והלאה) העריכו למעניתם וזה האחרון הביא חוץ מנוסח דב״ב הנ״ל עוד שינויי הגירסאות ואני אזכרם בקצרה עם פירוש שמות הימים הנ״ל ואסמנם באותיות ואלה המה א׳) ירו׳ כלאים פ״ט דל״ב סע״ג שבעה ימים סובבין את א״י ימא רבא ימא דטיבריא ימא דסמכו ימא דמילחא ימא דחולתא ימא דשליית ימא דאפמיא וכו׳. ב׳) ירו׳ כתובות פי״ב דל״ה: הגי׳ ימא רבא ימא דטבריא ימא דכובבו ימא דמילחא ימא דחילתא ימא דשילהת (או דשילחת) ימא דאיפמייא. ג׳) ב״ב הנ״ל. ד׳) מדרש שו״ט מזמור כ״ד כי הוא על ימים יסדה זו א״י שיושבת על ז׳ ימים ימא רבא ימא דטבריא ימא דמלחא וימא דסיבכי וימא דחילתא וימא דשריית וימא דאספמיא. ה׳) מדרש כונן (הובא בעמודי שש) ושם הגי׳ ים סדום ים סליתו וים דמוך וים המלח וים הערבה וים טבריא וים הגדול. ו׳) ילק׳ תהלים רמז תרצ״ז (בשם ב״ב כי אתי רב דימי וכו׳ ים של טבריה וימה של חילת וימה של סדום וימה של עכו וימה של פמיאס וימה של סבכי וים הגדול. ועיקר כונת מקיפין, סובבין פי׳ שא״י יושבת על ז׳ ימים כמו בגי׳ באות ד׳ כלומר קרוב להם. וגם אני אבנה על יסוד הגי׳ של ירו׳ כלאים (אות א׳) כדעת הח׳ ברילל (במקום הנ״ל) וזה פתרון שמות הימים הנ״ל: I ימא רבא (של גיי א׳ ב׳ ד׳) הוא ים הגדול (של גיי ג׳ ה׳, ו׳) והוא ים האמצעי (מיטטעללאֶנדישעס מעער) ובא לפעמים בצירוף אוקינוס (אוקיינוס) תר״י א׳ לבמדבר ל״ד, ו׳ ותחום מערבא יהא לכון ימא רבא אוקיינוס. לתהלים ע״ב, י׳ וניסי ימא רבא ואוקינוס כ״ה בכ״י תרג׳ וצ״ל דאוקינוס ובנו״ג ימא דאוקינוס. אבל במדרשים הוראת אוקיינוס גם הים הגדול אשר הוא למערבו של איירופא ואפריקא עיי״ע אוקיינוס (בח״א רג״ה) ועוד עיי״ע אדריאס (שם ל״ט [1]). II ימא טיבריא הוא ידוע והוא ים כנרת ונקרא ביוהננים ἡ θάλασσα τῆς Τιβεριάδος וכ״ה בב״ר פצ״ח כל חוף ים של טבריה נקרא כנרת ולמה הוא קורא גנוסר וכו׳ ועיין מ״ש בערך גנסר (ח״ב שכ״ג) ועיי״ע טבריה, וע׳ חם. והובא עוד ים (ימא) טבריא בירו׳ עירובין פ״ח דכ״ה רע״ב ים טיבריה שההרים מקיפין אותה. ירו׳ כלאים ספ״ט דל״ב סע״ג כל מי שעולה להר ישימון ומצא כמין כברה בים טיבריא זו היא בורה של מרים. ועיין שבת ל״ה. לפי גי׳ כ״י מ׳ כמין כברא בים של טיבריא וכ״ה בב״ר פ״ה ויק״ר פכ״ב, במד״ר פי״ט תנחומ׳ חקת סי׳ כ״א, קהל״ר פ׳ ויתרון באיזה שנויים (ועיי״ע כבר א׳). ב״ר פ״ד הדין ירדנא עבר בימא דטבריא ולא מתערב ביה. ועל זה הב״ר כיוונו תוספו׳ לב״ב ע״ד: ד״ה שמגיע. ובב״ב שם הגי׳ ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סבכי ובימה של טבריה ומתגלגל ויורד לים הגדול וכו׳ ובבכורו׳ נ״ה. הגי׳ בימה של סיבכי ובימה של טבריה ובימה של סדום והולך ונופל לים הגדול וכו׳. III ימא דסמכו (כגיי א׳ ובתמורתו בט״ס ים דמוך של גיי ה׳ וימא דכובבו בט״ס של גיי ב׳) הוא אחד עם ימא של סיבכי (של גיי ג׳ ואי׳ ולא סכבי כגיי ו׳) הוא בלי ספק ים Samochonitis (See samochonit. עיין פראנקעל פארשטודיען 103 ושם בט״ד סמקא) ונזכרו יחדיו במקומות הנ״ל באות II ועוד בירו׳ ב״ב פ״ה דט״ו. ר״ע אומר ים (דברים ל״ג, כ״ג) זה ים של סמכו ודרום זה ים של טבריה, ובתוספ׳ ב״ק ספ״ה במקום סמכו אי׳ זה ימה של סובבי (וצ״ל סובכי) ובכ״י אירפורט של סופני וכה״ג בספרי זאת הברכה פ׳ שנ״ה והמו״ל הגיה ללא נכון וצ״ל כירו׳ ב״ב ותוספ׳ ב״ק ודרום זה ימה של טבריא. ירו׳ שקלים פ״ו ד״נ רע״א ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה (יחזק׳ מ״ז, ח׳) זה ים של סמכו וירדו אל הערבה זה ים של טיבריא ובאו הימה זה ים המלח אל הימה המוצאים זה הים הגדול, ובילק׳ יחזק׳ רמז שפ״ג במקום סמכו הגי׳ זה ימה של סבכי, ואותיות בומ״ף מתחלפות לכן סבכי כמו סמכי. ובשמ״ר דרש זה הפסוק מיחזק׳ בספור בענין אוקיינוס וסיים: לכך נקרא אוקיינוס ים המות ועתיד אלהים לרפאותו שנא׳ אל הימה המוצאים וכו׳ (וזכר לדבר עיין באיכ״ר פ׳ מה אעירך) והנה בעל המאמר הבין הדרוש מירו׳ שקלים הנ״ל אל הימה המוצאים זה הים הגדול בענין הים הגדול ממש לכן העתיקו לסיפור בענין אוקיינוס ועוד הוסיף לספר אגדה מרפואת הים כי סוף הפסוק ביחזק׳ (ונרפאו המים) יש לו לסעד. וזה ים המות הוא אחד עם IV ימא דמילחא (בגיי א׳, ב׳, ד׳) ועם ימא של סדום (בגיי ג׳ ה׳ ו׳) וזה הים נזכר בשבת ק״ח: מעולם לא טבע גברא בימא דסדום, ובעל תבואות הארץ (כ״ט) האריך לתאר את ישבר ותחלואי הים הזה ולא נמצא בו דבר חי לא דג ולא שרץ ואפי׳ הדגים אשר יבואו בו דרך הירדן ימותו תיכף בבואם שמה, ועופות קטנים אשר יעופו על פניו בעת עלית האדים הרבה יפלו

[1]) ואוקינוס, אוקיינוס שנזכר שם אולי ים איקיי ägäischen Meer כדעת ברילל במ״ע הנ״ל

מתים. ועיין עוד וויענער רוו"ב ערך Meer צד ע"ה והלאה. לכן היטב נקרא ים המות ומרוב מלח שבו ימא דמילחא ובזה נבין המשל כי גדול כים שברך: א"ר חולפאי מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים הוא ירפה לך (איכ"ר הנ"ל) וגם משל יוליך הנאה לים המלח (בכורות י"ג: ע"ז נ"ג. לפי גי' הכ"י ש"ס ורש"י שם עיין שם ע"א:) הושאל מים המלח כי כל סביביו לא יצלח לכל דבר כי כלו הוקדש לאבדון. ואחרי הודעתיך כל זאת בענין שווי של ים המלח עם ים סדום לפי השקפה ראשונה הרבה צ"ע מה ראה על ככה מדרש כונן (גי' ה') למנות שני ימים האלה כנפרדים. והפתרון תמצא כזה כי V ימא דחילתא (לפי גי' ב' וד' = ימא של חילת לפי גי' ו' = ימא של חילתא לפי גי' ג') או יותר טוב ימא דחולתא (לפי גי' א') הוא חלק מַיִם דסמכו (עיין לעיל) ונקרא בל"ע بحر الحولة (ים חוילה) וכונת בעלי מסורת שמות הימים היתה על ים הנקרא אצל בן מתתיהו (על המלחמות ג', י', ז') Φιάλη מרוב דמיונו לעיגול כמאמרו (שם) ἐκ μὲν οὖν τῆς περιφερείας ἐτύμως Φιάλη κέκληται . . . וכיוונו בכינוי חולתא לא מטעם שכתב ריי"ש (תבואות הארץ כ"ח) על חול (בראשית י', כ"ג) כי אם לפע"ד על ל"א חולתא = חולה, חוילה בל"מ כולם ענין עגול והיקף הוא מדמיון הים כאמור והמשילו ג"כ ראית הים מרחוק לקערה עיין ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב סע"ג עד שראה את העולם ככדור ואת הים כקערה עיי"ע כדור. ודע כי כעת קורין כל חבל הארץ ההיא גם בל"ד אל מאלח"י ר"ל חבל ארץ מלחית ששם מראה הארץ כאלו מכוסה במלח (תבה"א שם) ומזה הטעם הסביר לנכון הח' ברילל (במ"ע הנ"ל 374) גירסת מדרש כונן שמנה אצל ים סדום גם ים המלח וא"כ ים המלח אצלו אחד הוא עם ים דחולתא. ולדעתי אין מן הנחוץ להשוות ימא דחולתא עם שם העיר Ουλ-αθά (בן מתתיהו י"ז ב', א') כי כבר חוינו כי חולתא הוא רק כנוי של תואר עגול ועוד עיי"ע חולתא בערך חל. VI ימא דשליית (= גי' א') או ימא דשילחת (של גי' ב') של חילת (גי' ג') ימא דשריית (גי' ד') ימא סליתו (גי' ה') ימא של עכו (גי' ו'). חוקרי זמנינו ריי"ש, נייבויער, וברילל במקומות הנ"ל יגעו הרבה למצוא פשר דבר ולא עלה בידם ולפע"ד נ"ל ברור כי עיקר הגירסא ימא (סליתו) [סלית] והוא קרוב לגי' דשליית (וממנו נשחתה דשריית ויתר הגי' שילחת. של חילת) והוא ל"ר salic وכל"ע [illegible] (וזה של חילת) והנה קרוב לעכו נוזל מי מלך Nahr el Melek וטעו לחשוב כי הוא הנקרא מי מלח (כחי"ת) לכן קראו קביצת מים הלז ימא דסלית או (דשליית) [דשלית] מל"ר הנ"ל כלומר ים של מלח (ולא ים המלח דלעיל הוא). ומזה תדין אמיתת הכנוי ימא של עכו בגי' ו'. ועוד נ"ל כי אולי גירסת ימא דשריית נוכל לקים ותהיה אז שריית אחת עם בית שריי ותכונת שם העיר היתה קרובה לטבריה ובית שאן (עיי"ע בית שריי. בח"ב, פ"ז ומ"ש) ובמפה של ריי"ש נסמן Serain ולפע"ד אחת היא עם בית שריי וגם איננה רחוקה כל כך מעכו. והעיר הלזו היתה אצל נהר קישון לכן קראוהו ימא דשריית כי כל מגמת פני בעלי מסורה וחושבי הימים למלאות החשבון של ז' ימים[1]) וזו הכונה תצהיר גם במנין הים השביעי שחושב VII ימא דאפמיא (גירסת א' = דאיפמיא, גי' ב' וממנו נשחתה אספמיא בגי' ג' וד' ועיי"ע) והוא בלי ספק der See Apamäa אעפ"י שהיה בסירוא ולא בא"י. וגי' פמיאס (ו') הוא Banias שנזכר באבולפידא עיין מ"ע מהרז"ף הנ"ל ושם הביא גם ים הנקרא lacus Emessae והוא ימא דחמין (דחמצא) הנזכר בירושלי' כלאים וירושל' כתובות הנ"ל ונאמר עליו כי דיקליטינוס הקוה נהרות ועשאו. והפירוש הנכון תמצא על זה בתבואות הארץ כ"ח: — וכנ"ה ב"ב ע"ד: שר של ים וירו' סנהדרין ספ"ז דכ"ה ע"ד שרה דימא ושם שריא דימא וכן בצענדאפיסטא נזכר שר של מים (שפיעגעל העתקת צענדאפ' ח"ג קכ"ה). עירובין י"ב. לשון ים (Meerzunge). ב"ר ס"פ ל"ז קידושין ע"ב. חביל ימא עיי"ע חבל. שבת צ'. תמיד ל"ב. נחותי ימא (Seefahrer) עיי"ע אשלג (ח"א, שם"ו) והוא כמו בירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד מן דנחתון לימא. ובירושלי' מגילה פ"ב דע"ג רע"ב ב"ר פכ"ג פסיקת' רבתי ר"פ ט"ז והובא בילקוט תהלים רמז תשל"ח מפרשי ימים — מנחות ס"ד: ירו' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד אחת אומרת לְיַמָּתִי עיי"ע זב א'. מַיַמֵּי עירובין י"ב. ר"ה ל"ה. ועד מן ימא לטיגנא עיין ערך טִגֵּן שייך לכאן לפי פירוש הראשון דרבינו אבל בערך ימי פי' כפי פי' שני. ובתרגום הקבוץ יַמְמֵי. יַמְמַיָּא עיין תרגום אונקלס לבראשי' א', י'; מ"ט, י"ג; תרגום לתהלים כ"ד, ב', ס"ה, ו' (בכתב יד אצל לעווי).

1 ים (לפ"ד מל"ר imum פי' תחתית והוא קרקע Grund של גת ששם דורכין את הענבים und Boden, der Keller ועיין פ"א בערוך) בפ'

[1]) וכ"ה בשגרת הלשון עיין גיטין נ"ז רע"א מברדו אישב יַמֵּי. פדר"א פפ"ח שבעה ימים ברא הקב"ה עיי"ש.

השוכר את הבית (ב"ב ס"ז:) המוכר בית הבד מכר את הים ואת הממל. פי' בגמ' (שם) ים טלופחא. יש אומרים עיגולין עצמן ויש אומרים עדשה [1] והיא אבן עשויה כעיגולין לסחוט עליה זתים או ענבים. *[אחי"ה בערך טלפח השוה רבינו עיגולין לערשין וזה עולה לפי י"א דשני בערך הנוכחי. ולפי י"א הראשון פי' ים עיגולין עצמן פי' לפע"ד כמ"ש רה"ג לטהרות פ"י מ"ה ד"ה כין העיגולין פי' עיגולין של טיט ועושין אותן כמין ריחיים וכו' ע"ש ועוד כפל הפי' בזבים פ"ד מ"ב וז"ל על הים פי' טלפחא וכבר פירשנו בעגולין [2] כיון שדורכין את הענבים בגת ויצא מהן היין ונשארו הזגין ואח"כ מקבצין אותן ועושין אותן ככרין באמצע הגת ומביאין עיגולין שהן ים ומניחין על הזגין ואותו יין היוצא מהן שמו תמד ע"כ ועיין הר"ש לטהרו' פ"י מ"ח. ובערך לולב ב'. פי' רבינו בשם רגמ"ה העדשים היינו הגת עצמו הים שבו דורכין הענבים ע"כ והתוספ' לנדה ס"ה. ד"ה הדפין פי' ונקרא ים על שם שהענבים נעצרים על ידו ומתמלאת יין כמים יכסו על ים ע"כ. ודע כי ים הוא כלי בית הבד מחובר בקרקעיתו עיי"ע לולב ב' לכן נ"ל לגזרה מל"ר הנ"ל ופירוש מה שהוא בתחתית ובקרקעיתו של גת. והרמב"ם הבינו בפי"מ לב"ב (הובא בע' טלפח ע"ש מ"ש) מענין אבן ריחיים וקרוב לפי' הערוך בריש ע' טלפח ובשטתו הולך כפי"מ לזבים הנ"ל וז"ל ויש סיבוב של עץ יתקבץ בה קמח כדמות חוק בל"ע והוא ג"כ קבוע קצתו בקרקע וכו' וחוק לפע"ד הוא ל"ע حوق טבעת ועיגול. ולפי' הרמב"ם עולה הפי' בשט"מ לב"ב וז"ל ים טלפחא והיא (שקורין אלערסה לה) [לפ"ד שקורין לה אלערסה] והיא כמו אבן של ריחים בנוייה ע"ג אצטבא שעליה טוחנין את הזיתים ע"כ ונ"ל שמלת אלערסה הוא ל"ע عارضة פי' עין שציר דלת או ריחים סובב בו. אבל לפי פי' הרמב"ם מלת ים לא איתפריש לי אלא מלש' ים דערך הבא אבל מלת טלפח לפי זה יפה עולה עיי"ע טלפח] —

2 ים (לפי' הערוך אריגת השער של נפה -Sieb artiges Flechtwerk, Geflecht) בפרק ט"ו בכלים (מ"ג) ים נפה של סולת [3] טמאה פי' נפה ארוגה ואותו ארג השיער שמוציא הקמח בלא סובין נקראת ים למה לפי שסביבותיה זֵר של עץ כמו סביבות ים היבשה. *[אחי"ה הועתק מפירוש רה"ג לסדר"ט צד י"א רק שם אי' אחר מלת סובין גם ומורסן ומן לפי עד גמירא לי' אבל ממה שהביא הר"ש כנוי' הערוך ג"כ בשם הגאון נראה שכן היה כתוב בפירוש רה"ג, ועוד עיין תוי"ט לכלים שם. ואי' עוד בפי' רה"ג ים נפה פי' מונכל ע"כ והוא ל"ע منخل פירוש כברה Sieb ורבינו השמיט ל"ע כדרכו בהעתקתו מפי' רה"ג ובפי"מ להרמב"ם פי' ים יקרא כל כלי או הפירה או בנין יעשה לקבץ בו כל דבר לח וכו' וככר יעשה זה הים משער ארוג עכ"ל — ובענין (ים) של גודלת וכו' (כלים שם) עיי"ע גדל] —

ימי (לדעת רבינו שם מקום) בפ"א בעירובין בגמ' הכשר מבוי (י"ב.) כי סליק ר' אבא מימי [4] פירשה. א"ל אין כמימי לטיגני (קידושין מ"ד סע"א) פי' מקומות וכבר פי' בע' טגן. *[אחי"ה עיי"ע טגן א' ושם הארכתי. ולפע"ד נ"ל פי' ראשון בע' טגן א' לכן רמזתי עליו בע' ים א'. בארץ ישראל לא מצאתי שם מקומות ימי, טיגני, אבל מצאתי בפרס שם עיר ומחוז Taokene על יד הים (עיין מאננערט ח"ה 387) ואולי זהו מימי לטיגני. בכ"ז לבי נוקף כי בין לגי' רבינו ר' אבא בין לגי' הש"ס ר' זירא אמוראי דבני א"י היו, לכן נ"ל כי ימי הוא אחד עם ימא דנדרים נ"ז: ישמעאל איש כפר ימא ואמרי לה איש כפר דימא, וזה היה יבנאל (= יבנה Jamnia עיין ערכו) ירושלמי מגילה פ"א ד"ע. יבנאל כפר ימה, ואולי היה טיגני קרוב לו] —

☞ יַמִי (מל"ס פירוש השבע schwören) תרג' השבע השביע (שמות י"ג, י"ט) אומאה אומי. *[אחי"ה והוא באפעל אוֹמִי וכ"ה בל"ס וכ"ה בתרג' אונק' לבראשית נ', כ"ה, תר"י א' שם כ"ד, ג'; אונק' לבמדבר ה', י"ט; תר"י א' דברים י', כ'; י"ט, ט"ו ועוד זולתם. וכן בב"ר פכ"ו מאן מומי ביה וכו' עיי"ע אלה (ח"א, ס"ז) וע' כמר ב'. ועוד אפעל בפסחים קי"ג: וכי מיימן מיימן הכי חייהון דרבנן קדישי ארעא כ"ה בכ"י מינכען ב' וכ"ה בערך (מי) [מם] בכ"י קאהוט וכי מיימן [מיימן] בחייהון וכו' וכדפ"ע אי' בפעל: וכי ימיין בחייהון וכו', ובנו"ג ומומתייהו הכי וכו' והוא השם

---

[1]) כדפ"ר ופיזי' ערשת וצ"ל בדלית וככ"י ליד ערשים. [2]) כונתו לטהרו' שם. [3]) בנו"ג סילתין. [4]) וכ"ת בריה ל"ה רע"א ובכ"י ב' רב אבימי ואולי צ"ל ר' אבא מימי אבל גם בכ"י רש"י ר' אמי מימי עיין בד"ס ר"ה צד נ"ג: אולם בעירובין כ"י א"ם ובר"ש איתא כג"י רבינו ר' אבא מימי וכ"ה באו"ז הלכי עירובין רסי' קי"ט עיין ד"ס עירובין צד י"ז: ובנו"ג בעירו' ר' זירא.

נקבה מומתא, וזכר מומי עיי"ע מם ובל"ע בהוספת נו"ן ־ׄן פי' השבע — יימי הוא עתיד מן ימא. ימי = אמא פי' אמר ירושלמי כלאים פ"ט דל"ב: כל מה דייְמי לי וכו' ועיין ערך אִימָא במוסף ערוך (ח"א, קי"ב)] —

ים = יום (יוֹמָא, יְמָמָא Tag ועוד הושאל לחמה Sonne עיין בפנים) בפרק אלו דברים בברכות (פ"ח מ"א דנ"א:) בי"ש אומרים מברך על היום ואח"כ על היין. פי' על היום קידוש, על היין בורא פרי הגפן. בפ' שתי הלחם (מנחות ק'.) שאפי' [היא] על השלחן ימים אין בכך כלום. פי' אם נשארו על השלחן שנה תמימה אין אנו חייבין עליה כלום. *[אחי"ה בנו"נ ימים רבים, ובפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנג' דף מ"ג.) הגי' י"ג ימים ופי' אין בכך כלום „ולא נפסלין". וכן בל"מ ימים פי' שנה עיין כתובות נ"ז: מאי ימים שנה ועיין רש"י לבראשית כ"ד, נ"ה ורד"ק שרש יום. — ענינו ידוע והפכו לילה חולין פ"ג. מה יום אחד האמורה במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה וכו'. ברכות ב': שבת ג': עירובין ס"ה סע"ב מבעוד יום. תענית כ"ט סע"א יום זכאי . . יום חייב ושם ל"א. עיי"ע תבר א', ברכות כ"ח. עיי"ע בו ביום (ח"ב, כ"ו:). מגילה פ"א מ"א יום הכניסה ועיין פי' בע' כנס. כתובות פ"א מ"א בתי דינין יושבין בעיירות ביום השני וביום החמישי. ע"ז פ"א מ"ג יום הלידה, ברכות ה' רע"א יום המיתה, נגעי' פ"ב מ"ב יום המעונן, והוא יומא דעיבא יבמות ע"ב רע"א עיין פירש"י, יבמות שם יומ' דשותא, עירו' ס"ה. יומא דאסתנא עיי"ע אסתן (ח"א, ר"ה) ויש"נ. ב"ר ס"פ צ"ג יום הדין, יום התוכחה סנהדרין ח' יומא דדינא. בן יום, בר יומא, בת יומא עיי"ע. ר"ה פ"ד מ"א יום טוב של ר"ה. ביצה ד'. יומא טבא. יומ' פ"ז מ"ד ויום טוב היה עושה לאוהביו, ובקיצור יו"ט מדות פ"ה מ"ד ויו"ט היו עושים וכו'. קידושין ל"א סע"א עבידנא יומא טבא לרבנן פירוש יום משתה ושמחה, שבת קכ"ט: יומא דמפגרי ביה רבנן עיי"ע פגר. — ועוד כמה פעמים יום טוב או יו"ט עיין שבת כ"א: פסחים נ"ב. ס"ח: יומא פ"ט: ביצה ט"ו. ט"ז. תענית י"ט. כ"ו. מגילה ט"ז: כ"ח: יבמות י"ז. צ"ג. והפכו ימות החול = יומא דחולא תרג' יש"א כ' י"ט ועוד הפכו יום כיש קידושין ל"ט: ונקראת מסכתא דביצה: יום טוב אבל בערוך בדפוסים הראשונים יותר רגיל כנוי ביצה ובס"ג מקומות שהובאו הציונים מפרק א' דביצה מצויין רק פעם אחת יום טוב בע' סנדל [1] וכן נקראת המסכתא שמתעסקת מהלכות יום הכפורים: יומא כלומר יומא רבה (ר"ה כ"א.) והוא יומא דכפורי (יומא י"ט סע"ב) (וצומא רבא עיי"ע צום) יומא י"ד: סדר יומא. והקבוץ ימים טובים, ביצה ד': ירוש' תענית פ"א דס"ב ע"ד שני ימים טובים של גליות, שם: שני ימים טובים של ר"ה, שם מ"ט עבדינן תרי יוֹמֵי וכו' ועוד הקבוץ יְמוֹת (בסמיכות כמו־ בל"מ) שבת ס"ג. סנהד' צ"ט. ימות המשיח, תענית ג': ימות החמה . . ימות הגשמים וכ"ה בעירובין נ"ו רע"א. תוספת' טהרו' פ"ז ואלו הן ימות החמה משתעקר תבואה מתוכה ואלו הן ימות הגשמים משתרד רביעה שניה. מדרש שו"ט ריש מזמור כ"ד פירות חמין נאכלין בימות החורף פירות קרים נאכלים בימות החמה. ירו' נדה פ"א דמ"ט: ימות הלבנה . . ימות החמה ב"ר ס"פ ל"ג ימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום. ירו' יבמות פ"א ד"ג: ימות הבגרות, ימות הנערות. מגיל' כ"א. גיטין נ"ט. מימות משה ועד ר' וכו' אבל בנפרד תמיד ימים. ד"מ קידושין פ"א: יומא י"ט: לא היו ימים מועטים פי' לא עבר זמן רב, ובירו' יומ' פ"א דל"ט. הגי' לא באו ימים קלין, ובתוספ' יומא פ"א ותוספת' פרה פ"ג בתמורתו: לא שהה שלשה ימים, ובכנוים מִיָּמַי שבת קי"ח: מגילה כ"ח. סוכה כ"ח. קידושין פ"ב: חולין ז': מימיהן של אבותינו, יומא כ"ח: מד' שמואל רפ"ט ראית מימיך וכו', וביחיד מיום, ותמיד בקשור שי"ן ופירוש מעת עיין ברכות ז': ח'. ל"א: ל"ב: נ"ח: שבת קל"ט. עירובין י"ח: פסחים ס"ב: עירובין י"ח: כתובות ל'. סוטה מ"א: ב"ב י"ב. ושם: כ"ה: ס': סנהד' ל"ז: ע"ה. ע"ז ג': ובתואר הפעול יְמָמָא כמו בל"מ יומם ובל"ס אִימָמָא אבל בא ג"כ תמורת השם כמו בל"מ ביומם נחמיה ט', י"ט. וכ"ה בל"ס בִּימָמָא, ברכות ג': ואתי יממא, ושם ג'. פסחים ב'. יממא הוא, יומא כ': הכא יממא וכו', ושם ע"ד סע"ב הוריו' ד' סע"א אלא ביממא. מגילה כ' רע"ב בימָמא היא. ירו' פסחים רפ"א דכ"ז. הוא מנהר בימָמא. ועוד עיי"ע אימָמא (בח"א ע'.) ובתרג' ירמי' י"ד, י"ז; ל"ד, י'; לתהלים א', ב' ועוד: יֵמָם פירוש יומם. — תוספתא שבת רפ"ח יממיא ומציא עיי"ע אושכי וט"ש בח"א ש"י: והלאה ועוד הוראת יום יומא: חמה מל"ע פ־ׄם glühen עיין פירשמ שרש יום. ב"ר פ"ו ג' דברים הולך מסוף העולם ועד סופו וכו'. ואלו הן היום והגשמים והנפש וכו', וכ"ה בילק' תהלים רמז תשמ"ג ונ"ב תענית פ"א

[1]) ועיין ג"כ מה שכתבתי ב ה ש ח ר שנת י' חוברת ו' להוציא מדעת הי' וויס שטעה בזה.

וזהו מוסב על המאמר הקודם ע"ש אבל מקור זה הדרוש אי' בב"ר הנ"ל ביומא כ': אי' גלגל חמה. ושם ונדרים ח': חירגא דיומא עיי"ע חרגא. שבת קל"ד. ולוקטיה להדי יומא. חולין ס' רע"א אוקמיה להדי יומא וכו' ע"ש וע' צבת ב' בתוב' ק"ו. וכסי ליה ליומא] —

* ימברינוס, ימברים, ימרים עיין ערך יוחני ומ"ש שם.

יוֹמְחְרָא (הורכב מן יום (יומא) חרא פירוש מחר (der andere Tag, morgen תר"י [א'] ויהי ממחרת (בראשית י"ט, ל"ד) והוה מיומחרא. *[אחי"ה וכ"ה יומחרא בת"י א' לשמות י"ט, י' וכן בתרג' אסתר ג', ד' יומא ויומחרא. ובתר"י א' לויק' ז', ט"ז וביומחרן. ובלי חבור נמצא בתרגום דהי"ב ב' כ', ט"ז יומא חרא וכן מכות כ"ב: עירובין מ': למחר וליום אוחרא. תענית י"ב: למחר וליומא אחרינא] —

* יוֹמָנָא (הורכב מן יומא ומן הָנָא בהשמטת הה"א וכ"ה בל"ס פירוש זה היום dieser Tag, (heute, diese Zeit תר"י א' היום (דברים כ"ז, א') יומנא. וכן תרג' משלי ז', י"ד. ושם (פסוק כ') ליום הכסא תרג' כ"י (אצל לעווי) וליומנא ווערא. וגם כתואר הפעול בעלמא יומנא (תר"י א' לדברים כ"ה, י"ז, י"ח) פי' בעולם הזה. וכן הורכב בל"ע يومئذ מן (יומא) يوم ומן (זה) اذ.

יָמִין (מל"מ וכ"ה בל"ס ימינא ובל"ע يمين die rechte Hand ועוד עיין בפנים) במגלת איכה השיב אחור ימינו (איכה ב', ג') לקין הימין (דניאל י"ב, י"ג) קין נתתי ליַמִינִי כל זמן שימיני משועבדת בני מישועבדין גאלתי ימיני גאלתי בני היא שדוד אמר (תהלים ס', ז') למען יחלצון ידידך הושיעה ימינך ועננו. ובר"ג דהלק (סנה' צ"ב.) [לקין הימין]. פי' לקין שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו. *[אחי"ה וכ"ה ברש"י בסנהדרין שם ד"ה ואתה לך וברש"י בע"י לנכון סוף הדבור לאחר מכאן. ומלות לקין הימין הוא ד"ה ועל זה פירש"י ממש כערוך וסיים שהרי השיב אחור ימינו ואולי כן היה כתוב בגמ' ורש"י מציין רק הגי' אבל בכ"י יש"ס גם כן לי'. וציון מאיכ"ר הנ"ל בנו"ג קצת בע"א אבל כגי' רבינו הובא בשו"ט מזמור קל"ז ובילקוט תהלים רמז תתפ"ה בשם הפסיקת' והוא בפסיקת' דר"כ ותאמר ציון (צד קל"א:) עפ"י כ"י א"ם ופ' אצל ה' באבער שם אות מ"ג. ובילק' איכה רמז תתרי"ב הגירסא כמו באיכ"ר, ובפסיקתא רבתי פ' ל"א ישנה סגנון לישונו כזה: מהו לקין הימין כשתעורר קיצה של ימין אמרו לו ישראל כשתגאול אותנו משעבוד מלכיות ותושיע את ימינך עלינו וכו'. — ועוד דרש ימין עיין בע' איפרפוס (ח"א רמ"ב). ובע' ביין (ח"ב, נ"ז), סוטה מ"ז, סנהד' ק"ז: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. ספרי שופטים פ' קנ"ד ימין ושמאל (דברים י"ז, י"א) אפילו מראים בעיניך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שמע להם. ובילקוט שופטים רמז תתקי"א לי' בעיניך ועיין רש"י עה"ת. ול"נ נגעים פ"ב מ"ד יד הימנית. ובלא"ר ימינא ירושלמי נדרים ספ"א דל"ז רע"א ימינא הרי זה שבועה . . . דכתיב (דניאל י"ב, ז') וירם ימינו וגו'. וכן הקבוץ מן يمين בל"ע أيمان, أيمان פירוש שבועה. ונכנה בל"ע מן يمين הפעל (כמו בעברית) פי' עומד או הולך לצד ימין והושאל מאושר ומכובד וחשוב ובכ' הוראות בדרז"ל ד"מ חולין צ"א. הוריות י"ב. קידו' כ"א: דרש הירך (בראשית ל"ג) הַמְּיוּמֶּנֶת שבירך. הוריו' שם: המשיח (ויקרא ו', ט"ו) המיומן שבמשיחים. ספרי ויקר' פרק ג' פרש' ג' הימנית נאמר כאן (ויקרא ד', י"ז) אצבעו ונא' להלן אצבעו מה אצבע האמורה להלן הימנית המיומנת שבימין אף אצבע האמורה כאן המיומנת שבימין, וכן בזבחים נ"ג. וטובל באצבעו הימנית המיומנת שבימין ורש"י פירש בע"א ע"ש. בערך אחימן (ח"א, נ"ז.) הביא רבינו סוטא ל"ד: אחימן (במדבר י"ג, כ"ב) מיומן שבאחיו וכ"ה ביומא י', בכ"י ובנו"ג שבאחים ופירש"י בסוט': גבור שבהם כמו שיד הימין חשובה משמאל ע"כ ול"נ שדרש אחימן כמו בל"ע أيمان כלו' הכי נכבד מאושר שבאחיו. או ח' במקום ה' כאלו הוא ה"א הידיעה ליחסו לשבח כמו שפירש"י בקידושין הירך . . חשובה שבירכות, ובהפעיל מיימינים, מיימינין שבת ס"ג. פ"ח: שהש"ר פ' לסוסתי ועיין פירש"י לשבת ס"ג. לפי' ראשון וכמו כן לשבת פ"ח: מל' ימין ולפע"ד מל"ע הנ"ל פי' מאושר וזכה והראיה כי במקום למיימינים בה סמא דחיי וכו' הגי' בילקוט ואתחנן רמז תתכ"ט מאן דזכה סמא דחיי וכו' ונ"ב יומא ע"ב: ובנו"ג דאומן לה סמא דחייא וצ"ל כמו בכ"י מ' (דאמין) [דאימין] ליה סמא דחיי לה אימין ליה וכו' עיין ד"ס יומא צד ק"ז: ושם הובא מכ"י א"פ הגי' כגי' ילק' מאן דזכי תהוי ליה סמא] —

* יָמַן (כמו אָמַן באפעל הֵיְמֵן וכ"ה בל"ס הַיְמֶן glauben) ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד לית הוא מהיימנתי, ושם: אי הימנך פי' אם מאמינך, ובאתפעל מתהיימן וכצ"ל בירו' שביעית פ"ח דל"ח: במקום: מתייהמן, מתייהמנון וצ"ל מתהיימן, מתהיימנין.

* **ימינא** (?) שם הפרטי, פסיקת׳ רבתי רפ״א א״ר הונא הכהן בן אבין בשם ר׳ אבא בן ימינא וכו׳ המת בחו״ל וכו׳ ובילק׳ ירמיה רמז ש׳ הובא בשם הפסיקת׳ בקטוע אבל הז״א הגיה אר״ה הכהן בשם אביו בן אבי׳ בשם ר׳ אבא בר זמינא וזה ר׳ אבא בר זמינא (זבינא) רגיל הרבה בירו׳ עיין מבוא הירו׳ למהרז״ף צד נ״ו: והלאה ויוחסין השלם צד ק׳ ובבבלי ר׳ אבא בר זימנא (זִימונא) עיין סד״ה (דפ׳ ווארשא) ז׳:

* **יַנַּאי, יַנַּיי** (שם פרטי) א׳) לאחי אריסטובלוס בנו של יוחנן הורקנוס החשמנאי, וגם ינאי = ינִי הוא בל״י Ἰωάννης כמו בעברי יוחנן ונקרא ג״כ בל״י אלכסנדר (עיין בן מתתיהו קדמוניות י״ג י״ב, א׳) ובא תמיד בכנוי הכבוד ינאי המלך (מלכא) עיין ברכות מ״ד. מ״ח. קידושין ס״ו. סנה׳ י״ט סע״א. ב״ב קל״ג: סוט׳ כ״ב: מגילת תענית פי״ב. איכ״ר פ׳ בלע. ב׳) לאיזה אמוראים מגילה ל״ב סע״א א״ר ינאי בריה דר׳ ינאי סבא משמיה דר׳ ינאי רבה. ולדעת מהרז״ף מבוה״י ק״ד ינאי הראשון הוא ר׳ ינאי זעירא ור׳ ינאי סבא הוא ר׳ ינאי בי ר׳ ישמעאל והאחרון הוא ר׳ ינאי רבו של ר׳ יוחנן ורוצה להוכיח כי ר׳ ינאי הראשון הוא בנו של ר׳ ינאי בי ר׳ ישמעאל אבל בכ״י א״פ (בד״ס מגילה צד פ׳) הגי׳ א״ר ינאי בר בריה דר׳ ינאי משמיה דר׳ ינאי סבא וכ״ה בכ״י פ׳ ושם לי׳ סבא. ובירו׳ אי׳ כמה פעמים ג״כ ר׳ ייני עיין מכל זה מבוה״י ק״ג והלאה. ויש להוסיף ויק״ר פ״ט, ופט״ז עיי״ע טרקלין, ר׳ ינאי בריה דר׳ שמעון בן ינאי פסיקת׳ רבתי פכ״א, ושם פי״ד ר׳ ינאי רישאב בשם ר׳ ישמעאל בר נחמן ובפסיקת׳ דר״כ (ל״ז) הגי׳ ר׳ חגי בשם רישב״נ ובכ״י פ״א (הובא בהערת הה׳ באבער שם) ר׳ זכיי (רשאנ) [רישאב] ובקהלת רבה פסוק מי כהחכם חסר שם האמורא ובילקוט שם רמז תתקע״ז ר׳ ישכב בשם ר׳ שמואל בר נחמני עיין הערה הנ״ל ועוד אמוראים אחרים נקובים בשם זה. עיין סדר הדורות (דפוס ווארשא) דף קט״ז והלאה.

* **יַנַח** (מל״ט יְנַח (hin- niederlegen באפעל אַנַּח שבת ו׳ רע״א כל היכא דמנח ליה, אי מנח ליה, כי מנחי ליה, כתובו׳ מ״ז: אנוחי נגחינהו, ת״א אונקל׳ שמות י״ז, י״א וכד מַנַּח ידוי. תרגום שופטים ו׳, י״ח ואניח קדמך, ובהפעיל כמו בל״מ ב״ק י״ג, הניחו, שם כ״ז. פיאה פ״ז מ״ג המניח. הציחי׳ ב״מ פ״ו. מ״ו הנח לפני, ביצה ל׳. ויש״נ הנח להם לישראל וכו׳. פסחים ס״ו סע״א הנח להן לישראל וכו׳. וירו׳ פסחים פ״ו דל״נ. הניחו להן לישראל וכו׳, או אולי צריך לנקד הָנַח מפעל נוח פי׳ תן להם מנוחה — הפעל שבת ד׳ סע״א ורע״ב כמי שהונחה דמי (דמיא), ב״מ ל״ז. יהא מונח. אִתְפְּעֵל חולין מ״ה סע״א מִתַּנַח עיי״ע חת. וממנו השם המופשט הֲנָחָה, הֶינוּח עיי״ע.

* **יָנִי, יָנָה** (מל״מ ענינו נגישה ולחיצה quälen, (bedrücken בהפעיל ב״ר פנ״ג דלא יהון מוֹנִין, שם ר״פ פ״ח שלא יהיו מונין את ישראל, שהש״ר פ׳ אל תראני: לפי שאהו״ע מונין לישראל, ובל״מ בזו ההוראה גם בקל עיין נ׳, א׳; תהלים ע״ד, ח׳. ובהפעיל ענינו אונאת ממון (ויק׳ כ״ה, י״ד) וגם אונאת דברים (שמות כ״ב, כ׳) עיי״ע אונאה (ח״א, קל״ה:) וכן בל״ע ونى פירוש מטריח belästigen ועיין רש״י לפ׳ זאת חקת התורה: לפי שהשטן ואוה״ע מונין את ישראל וכו׳ וביומ׳ ס״ז: שהשטן משיב עליהן ואומות העולם משיבין עליהן כ״ה בכ״י מ׳ ובילק׳ אחרי רמז תקפ״ז שהשטן ויצר הרע משיב עליהן ואו״ה משיבין עליהן ובאה״ת אי׳ מקטרג.

יָנִיכָא (מל״פ הרשומה בע׳ אנכא (ח״א, קל״ו) פי׳ תולעת שגדלה בפשתן (Flachswurm בר״ג דפ׳ השוחט אחד בעוף (חולין כ״ח רע״א) מאי לאו בעוף דקא בעי לדמיה ליניכא לא בחיה דקא בעי לדמיה ללכא. ובפ׳ כסוי הדם (שם פ״ה:) ר׳ חייא נפל ליה יניכא בכיתניה, פי׳ דם העוף שעושין אותו להמית התולעת שגדל בפשתן ויש מפרשין התולעת הזה כשיריח דם העוף בורח מן הפשתן ודם החיה עושים אותו לצבע לכ״א סם שמו לכ״א ודם החיה מחזק אותו הגוון ועוד מפורש בערך אנבא. *[אחי״ה בכ״י ו״ו וב״ר אי׳ בע׳ אנכא וכ״ה בדפ״ר ופיז׳ לכן הנהתי בע׳ אנבא בכ״ף וזו עיקר הגי׳ וכן בכ״י ו״ו ול״ד בדבור המתחיל יניכא בכ״ף וכ״ה בחולין כ״ח. ושם בדף פ״ה: ופ״ו. הגי׳ יאניבא וצ״ל יאניכא כגי׳ כ״י ו״ו ול״ד ודפ״ר בע׳ כביתא (ח״ב, י׳) ע״ש ושם הבאתי פי׳ רגמ״ה כ״י לחולין אבל גם רגמ״ה גרס בבי״ת כמו בכ״י ה״ב ודפ״ע ועיקר הגי׳ בכ״ף ובאל״ף אחר היו״ד כי גזרתו מל״פ יאנה פי׳ פשתן וממנו יאניכא פירוש בל״פ תולעת פשתן ובפי׳ רגמ״ה כ״י הנ״ל וכן שם בדף כ״ח (ובקובץ כ״י אנג׳ דף רצ״ו) הגי׳ כמו (פעם אחת בכ״י ו״ו) בשני יודי״ן ושם איתא נקוד כזה: דקא בעי לדמיה „לְיֵנִיכָא״ וא״כ יו״ד אחת משתמש׳ במקום הברה ארוכה כמו יאניכא כדאי׳ בע׳ אנבא לפי גי׳ כ״י ע״ש. אבל כתיבתה בלא אל״ף תתכן ומסכמת עם כתיבתה בל״פ כי יניכא היא היא המלה הפרסית يُنْك Flachswurm

אבל רבינו היה מסתפק בפי' ובגי' של מלה כי בלתי זאת לא היה יכול לסדרה גם בערך נבא ע"ש] —

☞ יַנוּבְרִים (בל"ר Januarius ופירושו הודש ראשון שלהם) ירוש' דע"ז פרק לפני אידיהן (פ"א דל"ט ע"ג) בגין כן צווחין ליה קלנדס (ינובריים) [צ"ל יינוברים] בל"ר ראש השנה פי' קלנדס ראש חדש פי' ינבריוס חדש ראשון שלהם עיין ערך קלנדס. *[אחי"ה קצת בלי דקדוק כי קלנדא Calendae, Kalendae הוא שם ליום ראשון של שמונה חדשים מן Januarius עד Augustus בכלל וחודש ראשון נקרא Januarius והוא על השם הפרטי Janus מלך ישר לרומיים ולו הוקדש החודש הראשון ונקרא ראש השנה על שמו Calendae Januarii = Calendae Jani (מארטיאל תי ל"ג, י"א) וגם בספור של ירו' ע"ז הנ"ל זה פתרון של צווחין ליה ק ל נ ד ס י י נ ו ב ר י ם (כה"ג לפנינו) ועוד עיי"ע סטרנליא, וע' קלנדס] —

יִנּוֹן (מל"ט (תהלים ע"ב, י"ז) ועפ"י האגדה כנוי למשיח עיין בפנים) בברייתא דר' אליעזר פל"ב לפני שמש ינון שמו שהוא עתיד לינון ישיני עפר לפיכך נקרא שמו ינון. — (א"ב פי' להוליד ולהחיות ישני עפר נין בלשון עברי ילד). *[אחי"ה וכן גזר רד"ק בשרש נין ינון נפעל מן נין, ואין נ"ל כי לפע"ד הוא מל"ע וסורי וארמי נון פי' דג ונבנה ממנו הפעל וידגו פי' וירבו כמו הדגים וכן יִנּוֹן מן נון פי' וירבה כמו נון, אכן האגדה דורשה לפע"ד מל"י νεόω פי' מְחַדֵּש וכן קוראים הפרסיים הישנים תחיית המתים frashô-kereti פי' חידוש הגופות עיין מאמרי בענין משיח תחה"מ ועוה"ב במ"ע דמ"ג חכ"א 577 ועוד ווינדישמאן צאראאסטרישע שטודיען 236. וכן השתמשו רז"ל סנהד' צ"ז רע"ב בזה הלשון ואין הקב"ה מחדש את עולמו וכו' ע"ש הסיפור בענין מגילה שנמצאת בין גנזי פרס. ודע כי עיקר מקום זה הדרוש היא בסנה' צ"ח: ושם אי' דבי ר' י נ א י אמרי י נ ו ן שמו שנא' (תהלים שם) . . לפני שמש ינון שמו. והנה ינון מלבד כונת האמורא על חידוש העולם על יד משיח עוד נופל על שם האמורא כדוגמת מאמר דבי ר' שילא אמרי שילה שמו ודבי רב' חנינה חנינה שמו וכו' ע"ש. אבל בסדר"א חסר שם אמורא וכן חסר בשו"ט רייש מזמור צ"ג ושם בגי' רבינו שהוא לינון ישיני עפר ובסדר"א שהוא עתיד לינן וכו', וכתיבה בוי"ו תתכן יותר לגזרת המלה מל"י הנ"ל]

* יִנּוֹן עיי"ע יינון.

* יַנִּים, יונוס (ובילקוט סוף שמות רמז קע"ו יַנּוּס) עיי"ע יוחני.

* יָנַק (וכ"ה בל"ס יְנַק פי' מצוץ החלב מן הדד saugen ובהפעיל הֵנִיק, באפעל אוֹנִיק säugen) הרבה בדרז"ל עיין ד"מ ברכות ג', י'. ל"א: שבת ל"ו. נ"ג: קכ"ח: קל"ה. פסחים קי"ב. יבמות קי"ד. כתובות נ"ט: ס'. ושם: ס"א. ס"ד: ע"ה. גיטין נ"ג. ע"ה: ע"ו. פ"ט רע"א. סוטה י"ב: ל': ב"ק פ'. ב"מ פ"ז. ב"ב קכ"ה: קמ"ב. ע"ז כ"ו. מ"ג. סנהד' ק"ב. בכורות ז': חולין קט"ז: קכ"ב. ושם: תמור' ל': ל"א. כריתות י"ג. נדה ט'. י': ס"ז. ואפעל אוֹנִיק ב"ר ס"פ צ"ח ועוד אַיְנֵק ירו' כלאים פ"א דכ"ז: עיי"ע בז א', והבינוני והוא שם תואר מינקת כל"מ או מֵינִיקָה (מֵנִיקָה) כתובות ס' סע"א ושם: ירו' נדה פ"א דמ"ט: יבמות י"ב: ל"ו: מ"ב. סוטה כ"ד. ב"מ ע"ט: פ"ז. ע"ז כ"ו. נדה ז': ט'. י': והקבוץ מֵנִיקוֹת כתובות ס"ה: תענית כ"ז: והשם המופשט מְנִיקוּת נדה י': והשם בל"מ יוֹנֵק ובדרז"ל יָנִיק קידושין ל"ב סע"ב, ובכנוי ויק"ר רפ"ה יניקיהון ובב"ר רפל"ו אי' יָנוּקָא וזה רגיל יותר ולנקבה יָנוּקְתָּא עיין ד"מ שבת קל"ד. (ה' פעמים) קל"ה. קל"ו. עירובין כ"ב. כ"ח: ס"ז: חגיגה ה': י"ג. ושם: ט"ו: מ"ק כ"ה: תענית ט'. כ"ג: יומא ע"ה: ע"ח. ושם: סוכה מ"ו: מגילה כ"ח: יבמות ע"א: כתובות ה'. ח': גיטין מ'. נ"ו. נ"ז. סע"א ס"ו. ס"ה. סוטה י"ב. ב"ק פ'. פ"ד. (ד' פעמים) ב"מ ל"ט: (ה' פעמים). ב"ב ג' סע"ב כ'. כ"א. כ"א: נ"א: נ"ז: צ"א: ע"ז נ"ו: סנה' י"ז: ל"א. ק"י: קי"א: מנחות כ"ט: חולין צ"ה: מעילי ז': ועוד במשקל סורי יַנְקָא במד"ר ספ"ד כְּהֹן יַנְקָא וכו' ועוד מזה הענין תינוק תינוקת עיין ערכו. והשם המופשט יַנְקוּתָא Jugend וכ"ה בל"ס, שבת כ"א: קנ"ב רע"א תענית כ': ומלת יניקה נאמרה ג"כ על הצמחים וזולתם עיין ברכות מ': ביצה ל"ז: ב"ב ע"א: ע"ב: ירושלמי עירובין פ"ג דכ"א: אברים יונקין, והצומח שיונקת מיין שלה מן האדמה נקראה יוֹנֶקֶת והקבוץ יונקות פרה פי"א מ"ז תוספת' פרה פ"י — ועוד ינוקא שם פרטי לבנו של רב חסדא הנקרא מר ינוקא בבא בתרא ז' רע"ב, עיין תוספות שם ועוד רש"י לכתובות פ"ט: דה"מ מר קשישא. ויוחסין השלם 167. — ועוד יֶנְקָא בתרגום ירמיה כ', כ"ג תחת נאקה מלשון ערבית עיין ערך נקה.

* יָסַד (מל"ט וענינו כונן תחתית הבנין gründen ועוד שימת חוק גבול bestimmen, festsetzen) והשם יְסוֹד פירושו כן שעליו דבר עומד נכון

שבת ק״ד. סוכה מ״ד. יומא (Grund, Grundlage
פ׳. מגילה ג׳. תמורה ט״ו. שכחום וחזרו ויסדום
(ויסדון). פ י ע ל תוספת׳ ב״מ ר״פ י״א לא יאמר
לו הריני מְיַסֵּד עמך מכנגד חצרי למעלה אלא
מיסד עמו מלמטה ועולה, ובירו׳ ב״מ רפ״י די״ב
ע״ג לא יאמר לו הריני מייסד עמך כותל חצרי
ועולה וכו׳, ובהשאילה בירו׳ עירובין פ״ה דכ״ב ע״ג
שער היסוד ששם היו מייסדין את ההלכה, ושם
שער התוך שהיה מוסד בין שני שערים. שהש״ר
פ׳ כי טובים: חבירו בא ליסד עליו וכו׳ (ובע״ז
כ״ט: איתא מלמר) נ ת פ ע ל תנחומ׳ בראשית
ס״ א׳ שהעולם לא נִתְיַסֵּד אלא על התורה
והשם המופשט יְ ס ו ד die Begründung, Fest-
stellung סוכה מ״ד סע״א ערבה יְסוֹד נביאים
וכו׳, ירושלמי שביעית פ״א דל״ג: ערבה עשר
נטיעות וניסוך המים מיסוד הנביאים הראשונים
הם (ועיין סוכה שם), ירו׳ עירובין הנ״ל שער היסוד,
תענית כ״ז. מיסודו של דוד וכו׳, מנחות צ״ט:
פעמים שביטולה של תורה זהו יְסוֹדָהּ. יְסוֹד מל״מ.
עירובין ד׳. חיק האמה (יחזק׳ מ״ג, י״ג) זהו יסוד,
סוכה מ״ה. מדות פ״ג מ״א עלה אמה וכנס אמה
זהו יסוד, ושם: והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון
ועל פני כל המערב. פסחים ס״ד. כנגד היסוד. ס״ד:
ס״ה. יומא ט״ו: זבחים נ״ו. נ״ז. עולה טעונה יסוד,
יומא נ״ז: זבחים ל״ד: נשפכין ליסוד. יומא נ״ח:
זבחים מ״ז. נ״ג. יסוד מערבי של מזבח . . יסוד
דרומי, יומא נ״ט. יסוד דרומית . . יסוד מערבית
(ושם . . דרומי, מערבי) ועוד עיין סוכה מ״ט.
זבחים ס״ב. ושם ל״ה: ל״ז. ל״ח: ל״ט. נ״א. נ״ב.
נ״נ. נ״ד. נ״ו: נ״ח. נ״ה: ס״ד: פ״ט. מנחות צ״ז.
הסובב והיסוד, ושם: מיסוד ועד סובב באמה וכו׳
והקבוץ כריש מדרש שיר השירים רבה דוד בנה
את היסודות . . ושלמה בנה את העליונות.
ירושלמי בבא מציעא ריש פרק י׳ דף י״ב עמוד ג׳
אילין יְסוֹדַיָּא.

* יֶסֶי (מין עשב לפע״ד טל״ר אמצ׳ Minze, jacea
(Gartenpolei ירו׳ פסחים פ״ב דכ״ט רע״ג
בחרחבינה ר׳ יוסה בי ר׳ בון אמר יסי חלי פירוש
אותו עשב הנקרא יסי וממיני מינטא הוא שנקרא
נארטענפאליי והוא מר ומתוק bittersüsslich והלי
הוא מתוק עיי״ע חל, ובירו׳ כלאים פ״א דכ״ז.
בט״ס יסיח לי ופי׳ הק״ע הונד לי, ובשנכה יצאה
מלפני השליט הזה. ואולי צ״ל כתיבה אחת יסיחלי
ובל״י ἰσχάλεα פי׳ עשב יבש ואז תהיה זו המלה
פי׳ של הרחבינה מלשון חרב ויבש אבל הפירוש
הראשון נ״ל עיקר.

יִסְכָּה (שם פרטי (בראשית י״א, כ״ט) ונדרש מן סָכָה
פירושו ראה) בר״ג דפרק בן סורר ומורה
(סנהדרין ס״ט:) יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה
יסכה שסכתה[1]) ברוח הקודש[2]) דבר אחר יסכה
שהכל סכין ביופיה.

* יָסַם (= כמו סְמִי פי׳ נעשה עִוֵּר (blind sein
תנחומא תולדות ס׳ סי׳ ז׳ הואיל ונתייסם
בעיניו כאלו הוא מת. פי׳ הואיל ונעשה סומא.

יַסְמִין (בל״ע ופ׳ يَاسَم = يَاسَمِن، يَاسَمُون، يَاسَمِين
בלשון יונית ורומית ἰάσμη, jasminum,
wohlriechende Pflanze) כוספא דיסמין (שבת נ׳:)
ככר פי׳ בערך כסף[3]). — (א״ב פירוש בלשון
יונית ורומית וישמעאל מין פרח לבן ולו ריח ערב
טוב). *|אחי״ה ובע׳ כספן פי׳ רבינו בזה״ל
ויסמין הוא סימלק שאמרו חכמים בכיצד מברכין
ע״כ והוא בברכות מ״ג רע״ב האי סמלק (ובכ״י ש״ס
סימלק וכ״ה באו״ז הלכ׳ סעודה סי׳ קע״ט) מברכין עלויה
בורא עצי בשמים ופירש״י סמלק יסמין קורין לו
בלישון ישמעאל וכו׳ ע״ש, אבל כבר הוכיח בעל
הפישב״ע ע׳ כספן שאלו תיבות באו מגליון ברש״י
ולפע״ד העתיקו איזה תלמיד מפי׳ הערוך כי כבר
הוכחתי במבוא ובשאר מקומות כי בעת שהיה
מפרש רש״י את מסכת ברכות עוד לא השתמש
בערוך, אבל צ״ע כי לפי הנראה אי׳ זו ההוספה
גם בכ״י רש״י כי לא העיר בעל ד״ס לברכות
במקומו מאומה משינוי הגי׳. ותדע כי אלו התיבות
אינן מרש״י שהרי בפי׳ על דודאים (בראשית ל׳, י״ד)
כתב דודאים סיגלי עשב הוא ובל׳ ישמעאל יסמין
ע״כ ובד׳ צאמרא הובא זה הפי׳ מרש״י בשם הגאון
ר׳ סעדיה[4]) וא״כ לדעת רש״י סיגלי הוא יסמין
(ועיין בפי׳ הרמב״ן שהשיג עליו) ולפע״ד נ״ל להסביר
טעם הבעל מגיה כי בראותו שפירש״י בברכות הנ״ל
סמלק וכו׳ והוא מן עשב שיש בו שלש שורות
של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל
שורה ע״כ ועוד אחרי רואו כי בשבת נ׳: ד״ה
סיגלי פירש״י עשב שקורין ויאו״ל (viola = Veil-
chen) ויש בו שלשת עלין ע״כ הוסיף התלמיד
לדברי רש״י בברכות מה שמצא בפירש״י על
דודאים בענין סיגלי והם המה דברים הנ״ל כמ״ש,
ובאמת סמלק הוא כדעת בעל הערוך אחד עם

[1]) בנו״נ שסוכה וכ״ה בילק׳ סוף נח רמז ס״ב [2]) בנו״נ עוד: והיינו דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה.
[3]) ע׳ כספן. [4]) אולם בהעתקת רס״ג אי׳ לפאח והוא יברוחין עיי״ע.

יסמין אך נ"ל להגיה סמבק והוא מל"ע ופ' נִבְּק וחוקר הטבע לינגע מכנה מין יסמין אחד Jasminum Sambac [1] ובענין כוספא דיסמין פירש"י בשבת הנ"ל פסולת של שומשמין ע"כ וזה כפי' הערוך בענין כוספא וכבר תמה הגרי"ב בהפשב"ע ע' כוספן על רש"י שלא פי' בענין יסמין מאומה ובעל למוד ערוך בשבת צד ל"ז שרוצה ליישב פירש"י ותמה על הפשב"ע שגה ברואה במח"כ כמו שאוכיח בערך כוספן] —

* יָסַף (מל"מ ענין רבוי בכמות ואיכות hinzuthun, vermehren) לרוב בהפעיל עיין ד"מ ברכות י"א: שבת כ"א: ל"ד. ל"ד: נ"א. ע"ז: פ"ז. צ'. ק"ד. קכ"ה: קמ"ו. קנ"א: עירובין מ"ד. פ': צ"ו. ק'. פסחים ו': כ"ה. ל"א. נ'. צ"ה. ק"ג: קי"ז. ביצה ג': ט"ז. מ"ק ד': כ"ו. כ"ו: (ה' פעמים). ר"ה ט'. י"ז: י"ח: כ"ג. כ"ח: תענית ט"ו. יומא ל"ד: ל"ו. מ"א. מ"א: מ"נ: מ"ה. מ"ה: מ"ח. (ב"ב קי"א: זבחים ק"ה: בכורות מ"ד: עיי"ע גרע) נ': ע"א: סוכה ו': ל"א. ל"ט. מ"ב. נ"ג: (ד' פעמים) מגילה כ"א. יבמות ל"ב: (פ"א. כריתות י"ד: עיי"ע אִסָר ח"א. ר"א) נ'. צ': צ"ד: ק"א. (סוטה מ"ד: סנהד' ב': י"ד. עיי"ע שקל א') כתובות ח': ל"ג. מ"ב. נ"ד: ס"ג. ס"ד: ס"ה: פ"ד. צ"ח: צ"ט: קידושין י"ג. ל'. מ"ח: מ"ט. נ"ב: נ"ד: ע"ו. נדרים כ': כ"ב: נ"ז: נזיר מ"ג: סוט' י': מ"ה. ב"ק ל"ב: נ"א: ס"ה: ס"ט: צ"ז: ק"ד: ב"מ מ"ד: נ"ג: נ"ד. נ"ה. נ"ה: פ'. ק"ג. ב"ב י"א. ע"ה: פ"ט. צ'. צ': קכ"ט. קמ"ג. ע"ז ח': י"א: י"ד. מ"א. מ"ג. ע"ה: סנהד' ה': י': י"ז. כ"ה: כ"ט. ט'. מ"ב. מ"ח. נ"ו: פ"ח: ק"ב: ק"ז. מכות י'. שבועות ב': י"ד. כ"ד: זבחים י"א: כ"ט. ל"ד. ס"א: פ"ח. מנחות ח'. ל"ט. מ': נ"א. ס"ט: פ"ב. ק"ד. ק"ז: בכורות ז'. י"ב: כ"ו: ט'. נ'. חולין כ"ח. נ"ד. פ"ג: פ"ח: קט"ז. ערכין י'. י"ג. י"נ: י"ד: כ"ז: תמור' ט': מעיל' ט': כ': תמיד כ"ט: באפעל אוֹסֵף. אוֹסֵף בל"ס עיין שבת קט"ז: קט"ו. פסחים קי"ד. חגיגה ה'. כתובות מ"ד. ס"ד. קידוש' כ'. נזיר ל"ד: ל"ה: ב"ק ס"ז. ב"מ נ"ד: ע"ז ד': ל': סנהדרין י"א. י"ז. שבועות מ"ח: מנחות מ': בכורות נ'. חולין ס"ג: פ'. פ"ג: נדה י"ג. אִתְפְּעֵל. נִתְפְּעֵל אִיתּוֹסֵף ד"מ ברכות כ"ח. שבת קנ"א. ושם: יבמות ל"ב: נ'. נ"ז. (מיתוספא) ע"ט. קידושין ע"ו. ע"ז: נדרים י"ז. כריתות י"ד. (י' פעמים) ושם: (ד' פעמים) מכילת' בא פרש' ט"ז השני ניתוסף שמ"ר רפ"ז ניתוסף לו עוד שתי שנים — והשם מוסף, תוספת עיין ערכם.

* יָסַף (= כמו אָסַף פי' ענין לקיחה, הסרה או נרדף עם סוף פי' כלייה ואבוד weg-, ab-nehmen, zu Grunde gehen) אבות פ"א מי"ג ודלא מוסיף יסיף פי' רע"ב יסוף מפיו מה שכבר למד וכו' וי"ג יאסף כלומר יאסף אל עמיו וכו' וכ"ה במגן אבות לרשב"ץ אבל עיין פירוש כ"מ הובא בתוי"ט לאבות הנ"ל. וכשתי הגירסאות אי' בש"ס כי בב"ב קכ"א: אי' מכאן ואילך דמוסיף יוסף שאינו מוסיף יסיף מאי יסיף תני רבי יוסף תקבריה אמיה ובתענית ל"א. הגי' יאסף אבל עיין פירשב"ם לב"ב שם דכתב יסיף לשון כלייה ולא גרסינן יאסף. ורבינו בע' תבר גרס יאסף ובערך סף ב' יסיף ועיין פי' בע' תבר. והשם יְסוּף תרג' ירו' ב' לדברים כ"ח ס"ה וכליון: יְסוּף.

* יָסַר (א') מל"מ כמו אסר פירוש קשר binden ובהשגה מוסרית sich binden, sich verbieten (ב') ענין הוכחה בדברים או בעונש מל"מ (strafen, züchtigen) בההוראה הראשונה בתרגום ישעי' ט"ו, ג' יסרון סקין, באפעל תרגום אסתר שני א', ג' אֵיְסַר חרצי ושם בשושילתא איסר. מגילה תענית פי"ב (לפי גי' רש"י) ובתענית י"ב. בגי' כ"י מ' מן קדמת דנא ייסר בצלו וכ"ה בירו' תענית פ"ב דס"ו. ובנו"ג ייסר מאי לאו ייסר עצמו בצלו לא יאסר עצמו ועיין ד"ס לתענית בענין הנוסחא. ירוש' עירובין פ"ו דכ"ג ע"ד הוא ייסר. בההוראה השנית סנה' ל"ט סע"א מייסר הגדולים שבהן בייסורין אף כך הקב"ה מייסר את יחזקאל וכו', ושם ק"ה. יסרו יצריכם. התפעל, אתפעל שמחו' פ"ג הסידים הראשוני' מִתְיַיסְּרִין בחולי מעיים. שהיש"ר פ' דודי לי ר' יוחנן אִתְיַיסַּר. נתפעל ויק"ר פל"ו על שנתייסר על בנו הבכור. ירושלמי סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד מפני שנתייסר בבנו הבכור, תנחומ' נח סי' י"ד נתיסר בבנו, ושם משפטים סי' ח' איוב נתייסר בעוה"ז. אגדת בראשית פנ"ה כשנתיסר איוב, ירו' סוט' פ"ב די"ז ע"ד מכיון שנתיסר (עיי' מ"ש ה' לאמטעם במקום הנ"ל). והשם מהוראה ראשונה ביחיד באסתר תרגום שני א' סוף פ' ג' לבושיה ייסוריה והקבוץ ייסורין תרג' ישעי' כ"ח, כ"ב; מ"ב, כ"ב; לאיכה ג', ו'. ובהוראה שנית יִיסוּר תרגום ירמיה ל', י"ד. והקבוץ תר"י לויק' כ' ה' בייסורי ולרוב ביו"ד אחת יְסוּרִין, יְסוּרֵי תרג' ישעיה נ"ג,

[1]) אבל סמבק בשו"ט מזמור צ' אין זה מזו ההוראה כמו שאוכיח בעה"י בע' סמבק נגד דעת בעל כ"כ.

ח'; לירמיה ל"א, י"ח; להושע ה', ב'; לתהלים ע"ג, ה'. וכן הרבה בדרז"ל היחיד סוט' ח': סנהד' מ"ה. אין לך ייסור גדול מזה, והקבוץ יסורין, ייסורין ובסמיכו' יִסּוּרֵי עיין ד"מ ברכות ה'. (ט' פעמים) שם: (ד' פעמים), י', י"ז, נ"ו: ס"ב. שבת נ"ה. ושם: פ"ח: ביצה ל"ב: תענית ח'. יומא כ"ג. פ"ו. (ג' פעמים) פ"ז: יבמות מ"ז. מ"ח: כתובות מ"ו. קידושין מ': פ"ב. גיטין ל"ו: נדרים מ'. סוטה י"א. ב"מ פ"ד: פ"ה. (ו' פעמים) ב"ב ט"ו: ע"ז ד', י"ח: (ב' פעמים) סנה' צ"ב. (ב' פעמים) צ"ג: ק"א. ק"א: ק"ה. ק"ז. שבועות ח': מנחות נ"ג: ערכי' ט"ז: (ב' פעמים). ספרי ואתחנן פ' ל"ב. שהש"ר פ"א פסוק י"ג מד' שו"ט ריש מזמור צ"ד. ילק' ירמיה רמז שכ"ז.

יְעָא (מל"ס יְעָא פי' כמו יצא בל"מ her- (auskommen, hervorbrechen) תר"י (א') והנה פרח מטה אהרן (במדבר י"ז, כ"ג) והא יעא חטר אהרן. *[אחי"ה ממה שהביא ר"ב תרג' ירו' מוכח כי בספריו היה תרג' אונקל' נְעָא אבל בכ"י תרגום אונקל' יעא וכ"ה בכ"י אשר ממנו הודפס בחומש דפ' ווילנא תרל"ו עם נתינת לגר להגאון ר"נ אדלער. ובאפעל אוועי וכ"ה בל"ס אַוְעִי והביאו רבינו בערך מוועי ע"ש] —

יַעְבֵּין (שם פרטי דה"א ד' ט'. י' ודרשוהו מן יעין — רבין) בתמורה בפ' יש בקרבנות (ט"ז.) תנא הוא עתניאל הוא יעבץ ומה שמו יהודה אחי שמעון, שמו עתניאל שענהו אל יעבין שיעין וריבין תורה בישראל. *[אחי"ה נמשכתי אחר סדר הנכון בדפ' אמש' ובדפ"ר ובכ"י נסדר אחר ע' יעידה, ועוד דרוש אחר בענין ויקרא יעבץ וגו' דה"י שם עיי"ע בנס ומ"ש. — ועוד הוא שם אמורא רא"י, ירו' חגיגה רפ"ב ר' חגי בשם ר' יעבץ] —

* יעדוט (?) שם מקום בירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד ועיין ויעדוט ובתוספ' שביעית פ"ד בדפ' ועין יערים ובכ"י אירפ' ועין יעריט.

יְעִידָה (מפעל עברי יעד ענינו הכנה והזמנה be- stimmen) מה לבן שכן קם תחת אביו ליעידה ולישדה אחוזה (עיין קידושין י"ז:) [1]. ובסוף תורת כהנים (בחקותי סוף פרק י') מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעידה ולעבד עברי [2]. *[אחי"ה וכנ"ה בבכורות י"ג. מצות יעידה קודמת למצות הפדייה ופירש רש"י באמה העבריה שייעדנה אדון לאשה. ועוד השם יִעוּד, יִיעוּד קידושין י"ח: ייעוד נישואין עושה או ארוסין עושה, ושם י"ט. אין יעוד אלא בגדול אין יעוד אלא מדעת, ושם כ'. צד ייעוד והוא כמו יִחוּד עיי"ע יחיד, ומ"ש והקבוץ ירו' קידושין פ"א דנ"ט סע"ב ייעודים, ירו' יבמות פ"י די"א: ייעודין, והפעל בפיעל יִיַעֵד בלַ"ע وعد קידושין י"ח. כגון שיעדה ושם: ייעודי מייעד לה עיין תוס' שם, ושם י"ט. מלמד שצריך ליעדה, ושם ו'. מְיוּעֶדֶת לי מהו, ירו' קידושין שם במה הוא מייעדה . . מייעדה בדברים . . כיצד הוא מיידעה אומר לה בפני שנים הרי את מייועדת לי וכו' ע"ש וירו' יבמות שם, ובבלי קידושין י"ט: — ומן הפעל יעד נבנה השם מוֹעֵד פי' זמן מיועד כלומר חג עיי"ע מוֹעֵד, ומהשם מוּעָד מפעל עוד ענין אזהרה והתראה בעדים (verwarnen) ב"ק כ"ד סע"א ורע"ב לייעודי תורא . . לייעודי גברא . . היכי מייעדי ליה וכו', שם פ"ו: יעדוה הכי, אתפעל שם כ"ד: מִיַּיעֵד, ל"ז: פ"ד: אִיַּיעֵד. והשם ספרא ויקרא פרק ב' יעידת עד אחד . . . יְעִידת שני עדים, ומהפעל יעד פירוש אסיפה והקבץ למקום אחד (zusammentreffen) נבנה שם מופשט יְעִידָה במד"ר פי"ד ונועדתי לך (שמות כ"ה, כ"ב) לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכל ישראל] —

* יעזק עיי"ע יזק וש"נ.

יְעַט (כמו יעץ בל"מ rathen והשם עֵיטָא) (בדניאל) [צ"ל בעזרא] (ושבעה) [צ"ל ושבעת] יעטוהי (עזרי ז', י"ד) פי' יועצין. תרגום בפסוק וישי הוליד את דוד (רות ד', כ"ב) עיטא ריהב חויא לחוה אתת אדם. וזה מה שאמרו חז"ל (ב"ב י"ז.) עטיו של נחש. *[אחי"ה אתפעל אִתְיָעַט דניאל ו', ח' ותרג' דה"י א', י"ג. א' ועיין עוד תר"י א' לבראשית כ"ז, מ"ב; ל"ז, י"ח, ותר"י א' לשמות א', י'. ובערך עט הביא רבינו תרגום של רות וב"ב הנ"ל וע"ש שני פירושים ושם אאריך] —

* יָעַל (רק בהפעיל הוֹעִיל מל"מ פי' פָּעוֹל לתכלית טובה nützen) עירו' כ"ד: כ"ה. יומא מ"ז. מגילה ו'. כתובות י'. גיטין י"ז: י"ח. ל"ב: נ"ז:

---

[1]) ושם הגי' מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה וכו' וכ"ה בב"ב קי"ח: ובספרי ראה פ"פ קי"ח מביא אני את הבן שכן קם וכו' ועוד עיין מכילתי משפטים מסכתא דנזקין פ"ג ד"ה ואם לבנו ייעדנה ובירו' קידושין פ"א דנ"ט סע"ב. [2]) וכ"ה בערכין כ"ה רע"ב ושם ליעדה אבל בפי' רגמ"ה כ"י לערכין בקובין כ"י אנגייליקא דף קמ"ח סע"ב וקמ"ט רע"א הגי' לייעידה

ס"ה: ב"ב ק'. חולין ס"ט. ע': — ירו' סוטה פ"ז דכ"א ע"ג לא הועלתם לעצמכם כלום. וממנו השם תּוֹעֶלֶת עיי"ע.

יע"ל קג"ם [1] (פי' ר"ת משש הלכות) י': יאוש שלא מדעת. בר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"א רע"ב). ע: עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל בפ' דיני ממונות בשלשה זה בורר לו (סנה' כ"ז.) ובגמרא דפ' מרובה (ב"ק ע"ב סע"ב). ל: לחי העומד מאליו בגמ' דפ"ק דעירובין (ט"ו.). ק: קדושין שאין מסורין לביאה בפ' האיש מקדש בו (נ"א.) ג: גידול בר [2] דעילאי [3] שדר גיטא לדביתהו בר"ג דפ' השולח גט (גיטין ל"ד.) אמר אביי ברוך הטוב והמטיב ולא בטל הגט דגלויי דעתא בגיטא לאו מילתא היא עד שיאמר בפירוש בטל יהא הגט הזה ואי הדר שליח ויהיב לה ההוא גיטא מיגרשא ביה. מ: משומד [4] אוכל נבלות לתאבון בפרק דיני ממונות בשלשה זה בורר (סנהדרין כ"ז). *[אחי"ה והזכר יע"ל קג"ם בב"ק ע"ג. ב"מ כ"ב: סנהד' שם. קידושין נ"ב.] —

יָעֵל (מל"מ שם לתיש הבר וכן בליש' ערבי وعل Steinbock) פירוש רבינו עיין בפנים) בפרק ראוהו בית דין (ר"ה כ"ו:) שופר של ראש השנה של יעל פשוט פי' יעל כשבה נקבה לעולם הוא פשוט . . ובתעניות בשל זכרים כפופים פי' של אילים שהן גדולים וכפופין [5]. קרנות ישן והבנים [6] (יחזקאל כ"ז, ט"ו) תרגום קרנין דיעלין, שן דפילין וטווסין. *[אחי"ה ורע כי התוספ' ר"ה שם ד"ה של יעל חולקים על רבינו והביאו ראיה לפירוש הקונט' שיעל חיה שקורין אשטנבוק [7] ממקראות ע"ש וכן השיגו על הערוך הריטב"א ותוי"ט לר"ה וזה האחרון הביא ראיה מירושלמי ע"ש וכהפשב"ע ע' יעל כי האריך וכן חולק על הערוך הר"ש בכלאים פ"א מ"ו ע"ש ונ"ל ליישב כי ממה שהביא רבינו תרגום של יחזקאל קרנין דיעלין ראיה כי סבר רבינו כי של יעל קרן אקרי ישופר לא אקרי וכקושית הריטב"א בחי' לר"ה לכן הוכרח לפרש יעל של ר"ה כשבה נקבה (ובחי' הריטב"א הובא בשם הערוך כשבה קטנה) [8]. אבל בכ"ז לבי נוקף כי מכלאים הנ"ל ברור כי היעלים שהוזכרו עם הרחלים בלי ספק מיני חיה הם כדעת ר"ש שם לכן נ"ל כי יש כאן בערוך ט"ס וצ"ל תישה נקבה במקום כשבה נקבה. וכנ"ה בב"ר פי"ב מה יעלה זו תשייה היא ומהרז"ו גרס תיישה הוא אבל בערך הר הגירסא תשה וכ"ה בילקוט תהלים רמז תתס"ב ונ"ב מין חיה טשו בלע"ז. ובפי"מ להרמב"ם בכלאים הנ"ל פירש „יעלים בערבי אלמעול" צ"ל אלוועול והוא الوعل פי' תיש סלע שטיינבאקק. ובלשון תרגום יַעְלָא וכ"ה בירושלמי נדרים רפ"ג עיי"ע ארכובה (ח"א, רפ"ח). ולנקבה יעלה ובלשון עוגבים ומגעגעים יעלת חן סנהדרין י"ד. כתובות י"ז. עיי"ע כחל א' ועוד עיי"ע יַלְתָּא] —

* **יַעֲנָה** (Strauss) בל"מ תמיד בצרוף מלת בת ומן יְעֵנִים (קרי של איכ' ד', ג') בל תמצא יחיד אבל בדרז"ל איתא גם יענה בלי בת עיין חולין ס"ד: כיענה זו שמתאבלת על בניה, כיענה זו ששוכנת עם בניה, כתיב היענה וכתיב בת היענה וכו' ע"ש.

* **יָעֵף** (מל"מ ענין יגיעה ermüden) תנחומ' וארא סי' כ"ב שאינו בא אלא לייעף לנו.

* **יָעַץ** (= בלא"ר יְעַץ כמו יְעַט עיי"ע rathen) ברכות ג': ח': נ"ו: ס"א. שבת ל"ג: חגיגה י"ד. סוטה י"א. סנהדרין ט"ז. ושם: ע"ו רע"ב פ"ז. ק"ו. חולין י"א. תמור' ט"ז. עיי"ע יעבץ. קידושין פ': עייץ ליה עצות רעות. מגילה ט"ו סע"ב דילמא עצה קא מ י י ע צ י עילוי דההוא גברא למקטליה כ"ה בכ"י מ' וא"פ ופ' ובשאר מקומות אצל ד"ס מגילה צד מ"א. ובנו"ג עצה קא שקלי. נתפעל עירובין נ"ג: נתייעץ במכתיר עיין ערך כתר א'. אתפעל אִתְיָעֵץ תרג' שופטים י"ט, ל'. ספרי במדבר פ' קנ"ו שהיו מתיעצים (בילקוט רמז תשפ"ו מיעצים) על ישראל והשם עצה עיי"ע.

יָעַק (לפע"ד מל"ע وعق זעף לבו, סר רוחו mürrisch, missmuthig sein) תרגום [ירו'] ויקצו מפני בני ישראל (שמות א', י"ב) ויתיעקו מצראי בחייהון. *[אחי"ה והוא אתפעל ובנו"ג בשני יודי"ן ואתייעקו וכ"ה בתר"י א' לבמדבר כ"ב, ג' ובתרג' כ"י לאיוב י"ח, ז' יתייעקן ובנו"ג יתעייקן והוא מן עיק = ציק ודרש לפי זה קוין מן צוק כדעת ה' לעווי אבל לפי גזרת המלה מל"ע הנ"ל לא הוצרכנו לזה] —

---

1) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע נדפס' רק מלת יעל כדבור המתחיל. 2) כ"ה בדפ"ר ואמ', ובדפ' וויניצי' בריה. 3) בנו"ג רעילאי. 4) בנו"ג. מומר. 5) בכ"י מינכען ב' ואיפ ולי' לי' מלת כפופין ולי' באו"ז הל' ר"ה סי' רנ"ח דסתם זכרים כפופין כמ"ש הרמב"ן בחי' לר"ה והובא ברא"ש ובאו"ז שם וכמ"ש רבינו ואולי גם הוא לא גרס כפופין והגיהו בדפ"ר או אולי גם בכ"י על פי גי' שלנו. 6) בכתוב אי' ותובנים. 7) ברש"י אי' שטיינבו"ק וצ"ל כגי' התוספ' וכ"ה ברש"י לדברים י"ד ה' בביאור על אקו ובאיוב ל"ט, א' על יעלי סלע וכ"ה באו"ז הנ"ל. 8) ובענין תרג' הנ"ל עיין רד"ק ליחזק' שם וכתרג' פירש"י שם.

* יַעֲקֹב (שם פרטי) א׳) ליעקב אבינו, ואלה המקומות אשר הובאו עליו דרשות רז״ל ברכות ד׳ סע״א וש״נ. י״ג, כ״ו. ס״ב: שבת י׳: ל״ג סע״ב פ״ט:׳ קי״ח רע״ב. פסחים נ״ו. פ״ח רע״א, קי״ז: קי״ט: תענית ה׳ סע״ב, י׳: יומא כ״ח: מגילה ו׳ סע״א י׳: י״ז. י״ח. יבמות י״ז: כתובות ל׳. קי״א. גיטין נ״ז: נזיר ס״ה. סוט׳ י״ג רע״א, ב״מ פ״ד. וש״נ, פ״ז. וש״נ, צ״ג רע״ב, ב״ב י״ז, קכ״א: סנהדרין י״ט: צ״ה רע״ב קי״א. מכות כ״ד רע״א. חולין צ״א. צ״ב. ב״ר פרש׳ א׳, ו׳, י״א, י״ט, כ״ה, מ״ז, נ״ו, ס׳, ס״ג, ס״ה, ס״ו, ס״ז, ס״ח, ס״ט, ע׳, ע״א, ע״ג, ע״ד, ע״ה — צ״ב, צ״ד — צ״ו, צ״ח — ק׳; שמ״ר א׳, ב׳, ה׳, ט״ו, י״ח — כ״א, כ״ג, כ״ה, ל׳, ל״ב, ל״ח, מ״א, מ״ה, מ״ט, ויק״ר כ׳, כ״א, כ״ז, כ״ט, ל׳, ל״א, ל״ה, ל״ו, ל״ז; במד״ר ב׳ — ד׳, ו׳, ט׳ — ט״ו, י״ח, כ׳; דב״ר א׳, ט׳, י׳, י״א; שהש״ר פ׳ משכני, פ׳ אשכל, פ׳ הביאני, דומה דודי, מי זאת, כלך יפה, לחייו, שמני, אם חומה, איכ״ר פ׳ ויבער, ישבו לארץ, קהל״ר פ׳ כי ברוב, כי לאדם, טוב ללכת, טוב אחרית, החכמה תעוז, שבתי וראה, טובה חכמה, יש רעה. — ב׳) לכמה אמוראי דא״י ובבל ד״מ ר׳ יעקב ארמנייא, ר׳ יעקב גבולייא, ר׳ יעקב דרומייא (דרומנא) ר׳ יעקב דכפר חנן [1]) ר׳ יעקב איש כפר נבוריא, (נבוריה) [2]), ר׳ יעקב עמסונייא, ר׳ יעקב בר אבא (אביי), בר אדא בר אחא, ר׳ יעקב בר אידי, בר אבון (בון) ר׳ יעקב בן (בר) דסאי, דסיי [3]), ר׳ יעקב בר סוסיי (סיסיי), ר׳ יעקב בר זבדי עיין באורך במבה״י למהרז״ף צר ק״ד והלאה, ועוד ר׳ יעקב בן תרדאי פסיקת׳ רבתי פכ״א. יעקב איש כפר סכניא ע״ז י״ז רע״א.

* יַעַר (א׳) מל״מ קביצת עצים רבים Wald; ב׳) מל״מ חלת דבש Honigseim) עיין ברכות נ״ז. שבת צ״ה. יומא ל״ט: קידושין ל׳. נדרים פ״ח. סוטה ל״ו: מ״ז, ב״ק ל״ב. שם: ב״מ פ״ג: כ״ב ס״ו. פ׳: קי״ח. מכות ז׳: ח׳. ערכי׳ ל׳: זבחים נ״ד: — תרגום הושע ד׳, י״א יערת רובשא.

יַעֲרֶשְׁיָה (שם פרטי. ונדרש כמו מרעיש יה) בב״ר פרשת ע״ב [4]) (לפנינו פ׳ ע״א) בגר: ויערשיה ואליה [5]) וזכרי בני ירוחם (דה״י א׳ ח׳, כ״ז) בשעה [שהיה הקב״ה] מרעיש עולמו אליהו מזכיר זכות אבות, בני ירוחם הקב״ה מתמלא רחמים על עולמו [6]).

יף (= יָפָה ידוע מל״מ schön sein ובל״ע وفى פי׳ מלא ושלם) בפסחים בר״פ האשה (פ״ט:) הרי [7]) שהיו ידיו של אחד מהן יפות כלומר אוכל הרבה. *[אהי״ה הועתק מפי׳ ר״ח לפסחים וכ״ה ברש״י וז״ל: לישנא מעליא ממהר לאכול הרבה ע״כ. אבל בתוספ׳ פסחים פ״ז איתא בכ״י אירפורט (בהוצ׳ צוק״מ 167) שהיו ידיו רפות אך בתו״כ קדשים פרק ג׳ (הובא בר״ש לפיאה פ״ד מ״ב) אי׳ ג״כ אפי׳ בריא אפי׳ ידיו יפות. ולפע״ד הוא מל״ע הרשומה ופי׳ ידיו מלאות כלומר הרבה יש בידו לאכול (או בתו״כ ללקט). ודע כי הוראת יפה לא לבד תואר להידור והן הוא כי אם פי׳ ג״כ: טוב וישר וחזק עיין ד״מ ברכות ד׳, כ״ד: ל״ד, ל״ט. ושם: מ״ג: מ״ד: מ״ו, נ״א, נ״ו: נ״ז: (כמה פעמי׳), שבת י״א, כ״ג, ל׳. ושם: ל״ד. ל״ז: ל״ח, ל״ט, ע״ד, ע״ו: ק״ט: קי״ג: ק״מ: קמ״ו, קנ״א: קנ״ב, עירובין י״ט, כ״ט. ושם: נ״ח, ושם: ס״ה: ס״ו, ע״א, פסחים ג׳: ד׳, ו׳: מ״ט, נ׳: ע״ה: צ״ח, צ״ט, ק״ח: ביצה ז׳, ט״ו: י״ז, י״ח, כ״ט, מ״ק ג׳: כ״א: כ״ח, ר״ה ז׳: ט״ז, תענית י״א, י״ב: י״ט: כ״ב: כ״ד. ושם: יומא כ״א: ל״ה: מ״ז, נ״ח, יבמות ל״ה, מ״ח, נ״ו, ס״א: ס״ג: ס״ה, ס״ז: פ״ז: פ״ט: צ׳: קכ״ב: כתובות י׳: (נדה ה׳: ס״ד:), מ׳, ס״ה, ושם: ע״ט, צ״א, צ״ו: צ״ז, צ״ח, צ״ט: ק׳, (בכורות ס״א.) ק״ד, (איזה פעמים) ק״ה, ק״ז: (נדרים ל״ג:) ק״י: קי״א: קידושין כ׳: (איזה פעמים) כ״א, ושם: (איזה פעמים) כ״ז, (איזה פעמים) ל״א, נ״ב: ע״ו: גיטין מ״ו: מ״ט, נ״ב, נ״ח, (איזה פעמים) ע׳, נדרים ט׳: (נזיר ד׳:) כ׳, כ״ו: מ״א: ס״ד, ס״ו: (איזה פעמים) ע׳, ע״ז: נזיר ל״א: ס׳: (איזה פעמים) ב״ק ל״ג, ל״ד, מ״א, מ״ב: מ״ח: מ״ט, נ׳: נ״ה, ושם: פ״ג: קט״ו: ב״מ ט״ו, ל״ז, מ״ד, מ״ו, נ״א: נ״ב: נ״ה: ע״ו: צ׳, צ״א: ק״ג: ק״ז: ק״ח: סנהדרין כ״א, ק״ז, חולין ק״ט: ועוד זולתם. ובקשור עם: דעת פירושו (כמו עם: כח) ענין חזוק ותוקף ד״מ ע״ז כ״ט: שהש״ר פ׳ כי טובים כהן שדעתו יפה פירש״י לע״ז: שאינו קץ ומואס בו, מנחות צ״ט: במשנה מפני שדעתן יפה ופי׳ רע״ב ואינן

[1]) בפסיקתי רבתי פ׳ ל״ג הגי׳ חנין. [2]) בב״ר רפ״ז נבוראי, ובפסיקת׳ רבתי פ׳ פרה נבורין, שו״ט מזמור י״ט בט״ס טבריה וצ״ל נבוריא ועיין מ״ש בע׳ כפר. [3]) בפסיק׳ רבתי פ״י בן יוסי. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ויו ל״ד ה״ב, ב״ר וכן מוכח מע׳ אליהו ובדפ״ע בט״ס פ׳ ע״ה. [5]) כ״ה לנכון בדפ״ר ואמש״ו, אבל בדפ׳ פיזו וויניצי׳ אליהו. [6]) ועיין תוספ׳ ב״מ קי״ד, ד״ה מהו, תניא רבי אליהו רבא פי״ח צד ס״ו, ותניא דבא״ז פט״ו וילק׳ מלכים רמז ר״ח ורד״ק לדה״י שם. [7]) לפנינו לי׳ וכן לי׳ בכ״י ש״ס.

קצין וכו' ובפירוש רגמ"ה כ"י למנחות (בקובין כ"י אנג' דף מ"ב:) פירוש „שאינן אניני הדעת" ועיין פירושו בע' אָן ב' ומ"ש בח"א קל"ד: והלאה. — והפיעל כמו מל"מ ענין קשוט והטבה (putzen, verschönern, verbessern) נדרים ס"ו סע"א וייפוה, ברכות מ"ג: ייפה לו אומנותו. שבת נ': אם בשביל ליפות את עצמו (כ"ה בכ"י ש"ס וברש"י) מ"ק ד'. ואם . . לייפותן. ירו' שבת פ"ז ד"י. לייפות את הקרקע . . מייפה את הקרקע. ובקישור עם כח פי' מטיב ומחזק כחו והוא כמו יישר כחו עיין ערך אַיְשַׁר וערך ישר. ב"ב פ"ז מ"ג לייפות כחו של מוכר. גיטין ס"ו. כדי לייפות את כחו. כתובות מ"ד. ליפות כחו הוא דכתוב. ירו' כתובות פ"ט דל"ד: בזו מייפה כוחה. ירוש' יבמות ס"פ י"ד די"ד רע"ג בזה ייפה כח היבם מכח הבעל. ירו' פסחים פ"ז דל"ד ע"ד ייפיתה כוחו בטומאה ידועה. ירו' ב"ב פ"ז דט"ו רע"א ייפיתה כוחה בניכסי האם . . ייפיתה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם, והפכו הורע כוחו (שם ופיאה פ"ו, מ"ו קידושין כ':). ייפה כחך עיי"ע לב ב' וע' גשש (ח"ב, שפ"א ומ"ש). ובבינוני פעול: בריש שהש"ר נמצא מְיוּפֶּה ומרובה בנין בית שלמה מבנין ביהמ"ק. ירו' גיטין רפ"ב דמ"ד. כחה מיופה . . אין כחה מיופה. — נתפעל תענית כ"ג סע"ב לפי גי' כ"י מ' וילקוט (עיין ד"ס תענית צד ע':) א"ל חנה תתייפי ונתייפה. ועיין עוד יוחסין השלם ע' מני צד 166. ב"ר ר"פ נ"ט והובא בילקוט חיי שרה רמז ק"ג ובילק' תהלים סוף רמז תשמ"ט יפיפית מבני אדם (תהלים מ"ה, ג') נִתְיַיפִּית בעליונים . . נתייפית בתחתונים. ומלת יָפְיָפִיתָ הוא פועל בכפלות הא' והעי"ן הפעל וכן בירושלמי מגילה פ"א דע"א ע"ג קילסו אותו ואמר יפיפית מבני אדם. וממנו התואר יְפֵיפִיָּה (מל"מ יְפֵה פִיָּה) פסחים ו': עיי"ע גלסק ומ"ש בח"ב, יש'. תר"י א' לדברים ל"ה, ו' עיי"ע יופיאל. והקבוין יְפֵיפִיּוֹת מגילה מ"ו. תענית ל"א. והשם יַפְיוּת מגילה ט'. עיי"ע יון ב'. ועוד השם יִפּוּי תנחומא ריש חיי שרה והוא כמו יוֹפִי (כמו יְפִי כל"ט) ב"מ פ"ז. וחזר יופי למקומו. סוכה מ"ה. יוֹפִי לך מזבח יופי לך מזבח. קידושין מ"מ: ורייש אסת"ר י' קבין יופי ירדו לעולם וכו'. ברכות מ"ח: כדי להסתכל ביופיו של שאול. תענית ל"א. כתובות נ"ט: אין האשה אלא ליופי. יומא נ"ד: יפיו של עולם. מגילה י"ד. סנהדרין ס"מ: עיי"ע יסכה. יבמות ל"ד: ויכחיש יופיה. סנהדרין צ"ב: בחורים שהיו מגנין את חחמה ביופין, בגיטין נ"ח. שהיו מגנין הפז ביופיין. וגמין שם כיופיו, כיופיה כיפיה. וכהשאילה שמ"ר סכ"ה אני מראה לך יופי פנים אל פנים פירוש כמו פנים יפות (אבות פ"א, מט"ו). ועוד בקשור כחַ פיאה פ"ו, מ"ו יופי כח אבל בכ"י ש"ס הגירסא ייפה כח וכ"ה בר"ש שם ע"ש] —

יִפְגָּעֵנוּ (שמות ה', ג' er könnte uns begegnen) בהגדת ילמדנו (בתנחו' וילקום ליי) פן יפגענו בדבר או בחרב (שמות שם) יפגעך צריך לכתוב אלא נהגו כבוד למלכות.

* יָפַח (= פּוּח מל"מ ענין נשב כמו נפח blasen, wehen) סנהד' י"ח סע"ב יפח בלועך פי' רש"י מנשב בפיך וע"ש היטב ובכ"י פ' פ ח בלועך ויתר שנויים עיין בד"ס סנהד' צד י"ט.

* יופטי עיי"ע יופתי.

* יָפַךְ (= הפך = אפך umwenden) כלאים פ"ה מ"ז. ירו' כלאים פ"ה ד"ל. אם עשבים יופך ופי' הר"ש שיהפך העשבים עם השרשים. ובפי"מ גרס יהפך ועוד עיין דוגמאות בע' אפך (ח"א, רט"ו) וכן ענין ילך שהוא = הלך עיי"ע.

יְפֻנֶּה (שם פרטי ונדרש מן פנה) בפרק יש בקרבנות (תמורה מ"ז.) כלב בן קנז הוא והא כתיב (במדבר י"ג, ו'; יהושע י"ד, י"ג. י"ד) וכלב בן יפנה אמאי קרי ליה בן יפנה שפנה מעצת מרגלים. *[אחי"ה ובסוטה ל"ד: למד כן מן ויבא עד חברון (במדבר י"ג, כ"ב) ויבאו מבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים ונשתטח על קברי אבות] —

* יָפַע (רק בהפעיל כמו בל"מ הוֹפִיעַ פירוש האיר וזרח glänzen, strahlen ועוד עיין בפנים) מכות כ"ג: בג' מקומות הופיע רוח הקודש בבית דינו של שם. ב"ר פ"ב כל אחד ואחד הופיע בזמנו. ושם פ"צ צפנת פענח (בראשית מ"א, מ"ה) צפונות מופיע וכו' עיין ערך צפנת. ובשמ"ר פ"א דריש פועה (שמות א', ט"ו) שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת ופי' מהרז"ו מאירה באור החיים וכו' אולם לפע"ד הוא מפעל נפע = נפח כלומר היתה מפיחה רוח חיים בתינוק. ושם עוד ג' פירושים: פועה שהופיע את ישראל לאלהים ד"א פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו . . פועה שהופיעה פנים כנגד אביה וכו' ונ"ל שדריש פועה מל"ע יָפַע הרים ונשא למעלה כלומ' הריטה פניה נגד אביה מרוב כעסה וגם הוראת פָּע כעס. — כאפעל אוֹפַע בתרג' לתהלים פ', כ', צ"ד; לאיוב י', ג'; ל"ז, ט"ו ואולי במקום ולא (תֵּפַע) [תיפע] בתרגום איוב ג' ד' צ"ל תוֹפַע.

* יוּפְתִי (שם פרטי לנהר = זופתי (Suphta עירובין ס״ד. אמעברא דנהר יופתי כ״ה בכ״י אבל בדפ׳ שונצ׳ ובבה״ג צד ה׳: זופתי ובכ״י ילק׳ (בד״ס עירובין צד ק״ל.) זופטי ולפע״ד הוא שם מקום Σούφθα בארץ פרתיא עיין מאננערט ח״ה, 67 ועל שם המקום נקרא הנהר ועוד שם מקום ושם נהר בארץ קרמניאה Sabis שנקרא ג״כ Sethis עיין מאננערט שם 42, 43 ואז אולי גי׳ כ״י מ׳ זוטר צ״ל זוטת ופ״א עיין בגיאגרפיא תלמודית לנייבויער 303.

* יָצָא (ידוע מל״מ וענינו תנועה מפנים לחוץ מעצם הוראת תנועה (hervor- herausgehen מסתעפים מושגים שונים א׳) ענין הליכה ד״מ יצא לו מוניטין ב״ר פל״ז עיי״ע מניט ב׳, ובסוף אסת״ר מוניטה שלו הולכת בכל הארץ פירוש נתפשטת. ב״ר פס״ג ויקם וילך (בראשית כ״ה, ל״ד) ר׳ לוי אמר מעולמו יצא. פי׳ במ״כ אבד עולמו לעתיד ע״כ וכן מפורש בויק״ר פל״ב ויצא בן אשה ישראלית (ויקרא כ״ד, י׳) מהיכן יצא ר׳ לוי אמר יצא מעולמו . . מפרשה של מעלן יצא. ושם: מפרשת יוחסין יצא. ב׳) ענין הליכת חיים עד זמן מוגבל עירובין ס״ג. תמיה אני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו ובריי״ף הגי׳ שבתו וכ״ה בדפוסים הישנים ובירו׳ שביעית פ״ו דל״ו ע״ג ושם אינו יוצא שבתו ולא יצא שבתו עד שמת והוא מל״מ בצאת השנה (שמות כ״ג, ט״ז). ג׳) ענין יציאה מהכלל (ausschliessen, von der Regel ausnehmen) סנה׳ י״נ סע״ב יצא זה שאין זרעו מיוחס אחריו עיי״ע יחס. מכות פ״ב מ״ב יצא חצר בעל הבית. יצא האב המכה את בנו. חולין ק״א. יצא זה שנידו ובשרו אסור. ב״ק כ״ה. יצא זה שאין קריו גורם לו וכו׳. זבחים כ״ז. יצא זה שאין פיגולו גרם לו. תו״כ בריש פ״א יצא דבור אהל מועד. ולרבים תו״כ ריש ויקרא פ״ב יצאו הגרים. יצאו המשומדים. תמורה פ״א מ״ו והלאה המעשר בכלל היה ולמה יצא וכו׳ יצאו קרבנות צבור יצאו קרבנות בדק הבית; ירו׳ שבת פ״ז ד״י. הכל היה בכלל זריעה ויצאה זמירה להחמיר וכו׳. ולנקבה ירו׳ יבמות פ״א ד״ב ע״נ אשר תלד יצתה זו שאינה יולדת. ובבבלי יבמות ק״נ: יצתה זו שאין לה יד לגרש עצמה, יצתה זו שמשלחת וחוזרת. ובהפעיל להוציא (= לאפוקי) מורגל מאוד עיין פסחים כ״נ רע״א קידושין ל״ד. סוכה כ״ח. חולין ה׳ סע״א וכת״כ שם ריש פרק כ׳ אוציא את ישראל. אוציא את הזקנים. אוציא בני אהרן וכו׳ ע״ש ובפריש׳ ב׳ ובילק׳ ריש ויקרא בשם תו״כ כמה ובמה דוגמאות ופי׳ למעט והפכו לרבות, ובזה נבין ירושלמי חגיגה פ״א דע״ו רע״ג צֵא שבת מהן כלומר הוי ממעט ומנכה את השבת משמונה ימי החג. ד׳) ענין הליכה בכלל אחר, עולה במסילה אחת auf glei- che Weise, gleichwie פי׳ כמוהו ורק בכ״ף הדמיון ד״מ ברכות ס׳ רע״א, מכות פ״ב מ״ח, חולין ס׳ סע״ב כיוצא בו, ברכות שם וחולין ס״א. כיוצא בהם (בהן) וכ״ה בב״ק ב׳. זבחים פ״ה מ״ו, מ״ז, מ״ק ט״ז: ספרא ויקרא פרק ב׳ ספ״א כיוצא בדבר אתה אומר, ברכות י״ב סע״ב, ספרי נשא פ׳ ל״ב במד״ר פ״י כיוצא בו אתה אומר. ה׳) ענין הליכה בקיום חובה או איזה מצוה (seine Pflicht erfüllen) מל״מ יצא את כלם (קהלת ז׳, י״ח). ברכות ח׳: ל״ז: פסחים ל״ט. חולין ד׳. וש״נ יוצא בהן (בו, בה) ידי חובתו, ברכות כ׳: וש״נ מוציא את הרבים ידי חובתן, יבמות קי״ח: אין זו דרך מוציא מידי עבירה, ב״ק ק״ג: ב״מ ל״ז. (מוציאתו מידי עבירה) ב״מ שם כבא לצאת ידי שמים, ירו׳ שקלים פ״ג דמ״ז ע״ג אדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום. וגם בלי צרוף: ברכות י״ג. אם כיון לבו יצא, ט״ו. יצא . . לא יצא, ירו׳ סוטה רפ״ז דכ״א; יוצא בה . . אינו יוצא בה. — מן השם צֵאָה (= צוֹאָה) הפעל ברכות ס״ב סע״א השכם וצא הערב וצא ועיי״ע חשך. והשם יְצִיאָה (das Ausziehen, der Ausgang) יציאת מצרים ברכות י״ב סע״ב י״ג. הפכו הויה עיי״ע וש״נ. ועוד הפכו ביאה עיי״ע וש״נ לענין הוראת תשמיש המטה. וש״נ יציאתך מן העולם ב״מ ק״ז. ועוד פי׳ זריחת השמש ירו׳ ברכות פ״א ד״ב ע״נ יציאתו. ועוד פי׳ ענין תת כסף Ausgaben מל״מ ויוציאהו (מ״ב י״ב, י״ב) ב״ק ק׳: במשנה ושם ק״ב. אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה וכו׳. ב״ר פי״א וילקוט בראשית רמז ט״ז ברכו ביציאה. ושם מפני היציאה. ושם פל״ט במד״ר פי״א ושו״ט ריש מזמור כ״נ ילקוט תהלים רמז תר״ץ ממעטת את היציאה. והקבוץ אסת״ר פ׳ בהראותו מיני יציאות הראה להן. ב״ר ר״פ ט״ז שמ״ר ר״פ ל״ה, במד״ר פי״ב, ילקוט בראשית רמז כ״א אדם פורט זהוב אחד מוציא ממנו כמה יציאות פי׳ הוצאות והוזכרו יחדיו באיכ״ר פ׳ בני ציון היה עושה שולחנות יותר מן היציאות . . היה עושה הוצאות יותר מן השולחנות. ובכנוי תוספת׳ ב״מ פי״א יציאותיו של כותל, פסיקת׳ דר״כ (צד קכ״ג) והובא בילק׳ ישעיה רמז רנ״ח והיו יציאותיו כלין. — ועוד פי׳ הרקת בני מעיין מן הזבל ברכות ס״ב רע״ב יציאה בעמוד השחר וכו׳. עיין פירש״י ועיין ערך אסמטא. ואולי מזה הענין לא חסרת דבר

(דברים ב׳, ז׳) זו היציאה, שו״ט מזמור כ״ג וילקוט שם תר״ץ. — עוד ענינו כמו הוֹצָאָה das Heraustragen הפכו הכנסה שבת פ״א מ״א יציאות השבת וכן שבועות ב׳, ג׳, והיחיד יְצִיאָה מדות פ״א מ״ג הפכו כניסה (שם). ומהפעל יצא נבנה השם הפרטי מוצא (סוכה ד׳, ה׳) איידי דמיפק מכרגא דמלכא, סוכה מ״ה. ועוד עיין מ״ש בערך מוצא — והתואר יוֹצֵאת (die Ausgehende) פי׳ זונה, כלים כ״ח, ט׳, תוספת׳ כלים ב״ב ספ״ה לגי׳ ר״ש (אבל בכ״י אירפ׳ ודפי׳ בט״ס) חלוק של יוצאת החוץ (וכ״ה בע׳ חלוק) פי׳ בגד של זונה וכן נקראת בל״א נפקת ברא ובל״פ של טאווס להעתקת זונה: ﺑﻲ ﺭﺍﻩ כלומר תועה בלי דרך ועיי״ע גר בח״ב שמ״ג: ועוד התואר יוֹצָאנִית (Herumläuferin) ב״ר פמ״ה ד׳ מדות נאמרו בנשים . . יוֹצָאנִיּוֹת ותצא דינה (בראשי׳ ל״ד, א׳), והיחיד יצאנית ברש״י לבראשי׳ א׳, כ״ח; ול״ד, א׳ ובתנחומא וישלח סי׳ ז׳ מה לאה יוצאנית אף זו יוצאנית, ותמורתו בב״ר פי״ח פרסנית ובילק׳ בראשית רמז כ״ד פורסנית ובילק׳ ישעיה רמז רס״ה פרסנית ובדב״ר ספ״ו פרדניתא ותנחו׳ וישב סי׳ ו׳ פרדנית ובע׳ פרס ב׳ הביא רבינו מב״ר שני המקומות הנ״ל ומילמדנו ותצא דינה שלש גירסאות פרסנית, פרדנית, נפקנית וגירסת פרדנית הביא גם בערך פרד ב׳, והנה נפקנית בלא״ר כמו יוצאנית בלשון עברית החדשה ובענין שתי המלות היוניות האחרות אדבר אי״ה באות פ׳ במקומותן] —

יִצְהָר (מל״ט שמן הבא מבית הבד ausgepresstes Oel ונדרש למי שנמשח בשמן זה) בר״ג דפ׳ דיני ממונות (סנה׳ כ״ד.) אלה [שני] בני היצהר (זכרי׳ ד׳, י״ד) [1]) אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה בהלכה כשמן. *[אחי״ה וכ״ה כפי׳ ר״ח כ״י לסנהד׳ (בקובץ כ״י אנג׳ דף פ״ה:) וכ״ה בילקוט כ״י אצל ד״ס. ובנו״ג כשמן זית ונ״ל שטעות היא כי אינו עולה יפה עם נוחין והוא לפע״ד מל״ע ﻳﻘﻆ חכמה ובינה והשכלה ופירושו שמשכילים ומאירים זה לזה כשמן והראיה מגי׳ יומ׳ שגרס במקום שנוחין „שמשמינים" והוא מצהירים כשמן וכן נראה מגי׳ ריש״י מישמנין נוחין כשמן ונ״ל שנתערבו שתי גירסאות ועוד עיין פירוש רש״י ד״ה מחבלים. ועוד נ״ל כי במקום שמרירין זה לזה בהלכה כזית (סנהדרין שם על פסוק ושנים זיתים עליה) צ״ל שמאירין ובפי׳ ר״ח כ״י הנ״ל ובאה״ת אצל ד״ס הגי׳ שמרין אולי צ״ל שמורין, כלומר שמלמדים זה לזה בהלכה והשמועה יוצאה לאור כזית כלומר כשמן זית ולא כאילן זית כדעת התוספ׳ בעירובין י״ח: ועיין גליון הש״ס לסנהד׳ שם. — ודע כי כל הערך הנוכחי ליתא בכ״י ו״ו ל״ד וב״ר וגם בדפ״ר נעתק ממקומו ונדפס קודם ע׳ יף] —

יַצִּיב (= יציבא פי׳ בלא״ר אזרח Angestammter, Einheimischer) בר״ג דהוציאו לו (יומא מ״ז.) יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא פי׳ „משל הוא כלומר האזרח [2]) למטה והגר למעלה הגחלים בימין והקטרת בשמאל". וכן פי׳ יציב דפ״ק דעירו׳ (ט׳.) אם הוא פתוח לכרמלית דלית ביה חיוב חטאת אסור להשתמש בתוכו עד שיעשה לו לחי להתירו ואם פתוח לרשות הרבים דחיישינן לחיוב חטאת יהא מותר בלא לחי כלומר איך יהא דין כרמלית חמור מרשות הרבים. *[אחי״ה ועוד נאמר המשל יציבא וכו׳ בב״ק מ״ב. גבי תם איך תאמר שהוא חמור ממועד לחייב על דמי וולדות בשגגה אשה הרה, וכן הובא בירו׳ חגיגה רפ״א דע״ו רע״א על מה דאיתא שם קטן חרש מהו שיהא חייב (בראיית קרבן) ע״ש. — (א״ב תרגום כל האזרח (במדבר ט״ו, י״ג) כל יציבא) — והפכו גיורא עיין תרג׳ אונק׳ לשמות י״ב, י״ג ובתר״י א׳ לויק׳ ט״ז כ״ט; י״ט, ל״ד וזולתו וכן תרג׳ האזרחי (תהלים פ״ח, א׳) הימן יציבא. וגם נאמר על דבר שאינו בעל חי כמו אזרח בל״מ תהלים ל״ז, ל״ה אילן יציב, ובתרג׳ זכריה י״ד, ט׳ שמיה יציב בעלמא, כלומר שמו יעמוד בתקפו. והפעל בקל ויק״ר פ״ט הויא תמן חדא איתתא יציבא ושמעא ליה פי׳ נצבת לישמוע, ושם אנא (יתיבא) [צ״ל יציבא] ושמעה קליה דדרושא. והשם במכילתא בשלח פ״י דמסכתא דשירתא אמר לה (למרים) בתי היכן נבואתיך ועודה מחזקת בנבואתה שנאמר (שמות ב׳, ד׳) ותתצב . . ואין יציבה אלא נבואה שנאמר וכו׳. ותואר הפעל עיין בערך הבא] —

☞ יַצִּיב (תואר הפעל מן יָצַב, יְצַב feststehend, wahr) בדניאל (ב׳, ח׳) מן יציב ידע, פירוש אמת ויציב. *[אחי״ה ובזו ההוראה ג״כ יַצִּיבָא (שם ג׳, כ״ד) ועוד עיין שם ב׳ מ״ה; ו׳, י״ג; ז׳ ט״ז. ונקראה עוד בכנוי אמת ויציב

[1]) ומלת שני אי׳ לנכון גם בכ״י ש״ס כבמקרא אבל בנוסחי׳ לי׳ ובנו״ג עוד הוספה ע״ש אבל בכ״י ס׳ וק׳ לי׳ עיין ד״ס סנהדרין צד ל״א: ולא העיר על הערוך. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר ופאריז וכ״ה בדס״ר ופראג, ובדפ׳ פיז׳ וויניציא ובאסיל האורח ובדפא״מ האורי וצ״ל האזרח וכל הפירוש הועתק מפירוש ר״ח ליומא (בש״ס ווילנא)

התפלה אחר קריאת שמע של שחרית ברכות י"ב סע"א כל שלא אמר אמת ויציב בשחרית [1] ואמת ואמונה בערבית לא יצא ידי חובתו, ושם כ"א, קרית שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא. ומירו' ברכות פ"א ד"ב סע"ו נראה כי גם בתפלת ערבית אמרו בא"י אמת ויציב וזה ממה דאמר על הא „דאין אומרים (כגי' מהרש"ס) דברים אחר אמת ויציב" פתר לה באמת ויציב של שחרית. ירו' שם ד"ג סע"ד הקורא את שמע בבוקר צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב ובתוספת' רפ"ב לי' מלת בבוקר] —

יצול (לדעת הערוך עפ"י י"מ מפעל ארמי צְלָא, צְלִי פי' נָטָה neigen וא"כ יצול מטה המחרישה ע"י בית יד Handgriff ולפע"ד מל"ע وصيله חרב וא"כ יָצוּל חרב של מחרישה das Schneidewerk-zeug an der Pflugschar) ובכורך [2] וביצול טמא (כלים פכ"א, מ"ב) „יש מפרשים בית [3] ידא בארמית עץ של מחרישה שתופש אותו האיש החורש בידו ומטה המחרישה [ו]מצלי (ליה) [לה] [4] להכא ולהכא כדמתרגמינן לא תטה משפט (שמות כ"ג, ו') לא תצלי דין". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לכלים שם צד ט"ז והכיאו בקצור קצת הר"ש וגם הרמב"ם בפי"ט ואחריו רע"ב הולכים בזו השטה, אבל דע כי רה"ג בעצמו חולק על זה של י"מ וסיים פירושו בזה"ל: אבל אני אומר שזה חרב של מחרישה שמו אכלי ע"כ ולזה נוטה רעתי כי יצול ממש ל"ע הרשומה ופי' חרב וכן אכלי לפע"ד הוא ל"ע آكلة סכין חד והוא החרב של מחרישה. וצע"ק לטה השמיט רבינו סיום פירושו של רה"ג ולדעתי עשה כן מגודל ענותנותו שלא להטעות את הקורא שזה הפי' שייך לרבינו עצמו לכן השמיט מן אבל אני אומר וכו' והראיה מע' אכוב (ח"א, ג':) ששם העתיק רבינו נ"כ פי' דרה"ג מכלים ב', ג' אות באות רק במקום וכך אני אומר של רה"ג השמיט רבינו מלת אני וכתב וכך אמר להורות כי איש אחר זולתו אמר כך ונישען על הקורא שיבין מעצמו כי כונתו על רה"ג אבל אני הבאתי שם בין שני חצאי עגולה מלת אני להערות על המקור ויותר נכון צ"ל אני אומר כו"ו — ודע כי גם היום נקרא אצל הסוריים הדרים בא"י חלק המחרישה אשר מחבר עין עקום של מחרישה הקיצון עם העול בל"ע ياصول. ועין עקום נקרא زرك עיין מ"ש הח' לעווי בעמת"ל ח"ב 404 בשם וועטצשטיין אבל כבר העיר הח' לעווי כי בזמן הקדמונים נקראו חלקי המחרישה בכנוים אחרים [5]] —

* יִצְחָק (שם פרטי) לכמה אמוראים עיי"ע בסד"ה ומה"י למהרז"ף. והח' לאטטעס (במקום הנ"ל 66) הוסיף ירושלמי ברכות פ"ד ד"ז: יצחק סְחורא שאל לר' יצחק.

* 1 יָצַע (בל"ת יַצַּע מל"ע وضع setzen, stellen מל"מ בהפעיל הִצִּיַע ענינו שטיחת דבר תחת הגוף למשכב zum Lager ausbreiten, unter-breiten) כתובות ס"ז עיי"ע יתום, מנחות מ"ד. הִצִּיעָה לו ז' מטות, גיטין נ"ו: והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ובמד"ר ספי"ח ונטל ספר תורה והציעה והביא ב' זונות ועבר עליה צ"ל ועבר עליה עבירה וכצ"ל בתנחומ' חקת ססי' א' ושם בט"ס ועבר עליהם, ובויק"ר רפכ"ב ונטל ב' זונות והציע ס"ת תחתיהן ובעלן, וכ"ה בילק' קהלת ריש רמז תתקע"ב ושם הגי' הניח, שבת קי"ג, ומַצִּיעִין את המטות, ועיין עוד דוגמאות בע' טפיט וע' יחף וממנו השם הַצָּעָה פי' שטיחה עיי"ע ועוד בערך יקטאות בציון קונדרס אחרון דילמדנו בביה"מ ליעללינעק ח"ו 88 ושם 89 רץ האוהב לקלקל ההצעות, תרג' ירו' א' לדברים ל"ד, ו' אַצְעוּן דרגשא ומן אפעל נגזר השם מַצְעָא ובל"מ מַצָּע פי' כמו יְצוּע Lager, Bett, פַּעֵל בתרגום ירו' א' לשמות כ"ה, י' ולבמדבר כ"ג, ה' דִמְיַיצַּע. הָפעל: ערכין כ"ו מ"ג מטה מוצעת, חגיגה י"ד: מצעות נאות מוצעות לכם, ירו' חגיגה רפ"ב דע"ז. הטריקלין מוצע לכם. פסיקת' דר"כ פ' איכה (צד קכ"ב) ומצאה (הטלית) מוצעת ע"ג מטתו בילק' ישעי' ריש רמז רנ"ח בשם הפסיק' ומצאו מוצע וצ"ל ומצאה מוצע', ובדב"ר פ"ב הגי' ומצאה פרושה, וילק' הושע רמז תק"ז בשם דב"ר פרושה. והראשון עיקר כי ענין פרישה הונח על השטוח מלמעלה והיציעה על ההתפשטות מלמטה ומטות ומצעות של קדמונים היו מוצעות על הארץ. והשם יָצוּעַ מלשון מקרא והקבוץ בב"ר פצ"ח ודרש שם יצועי עלה (בראשית מ"ט, ד') עלה וקלקל את הַיְצוּעִין. ומזה הענין לפע"ד גם בירו' כ"ב רפ"ד ד"ד ע"ג המוכר בית הבד . . לא מכר היצועין, ושם רפ"ה דט"ו רע"א המוכר את הספינה וכו' לא מכר היצועין. והטעם

---

1) כ"ה בכ"י עיין ד"ס. 2) עיי"ע בורך ח"ב קצ"ב: והלאה ובע' חרב ב'. 3) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב ובפי' רה"ג, ובדפ"ע בת, וכו' כאטיל במלה אחת בתירא! 4) וכ"ה בפי' רה"ג. 5) וגם בענין בורך או כורך יש להעיר ככה עיין מ"ש בע' ברך הנ"ל ותמה אני על הח' לעווי שלא עיין בחבורי במקום הנ"ל.

כי המטות והמצעות אינן שייכין כל כך לצרכי בית הכד והספינה כי אם לצרכי הבעלים. ובתוספ' כ"ב רפ"ג ורפ"ד הגי' היציעין, ויותר נכון היצועין ופי' מטות והראיה מע' ישיוין ע"ש.

* 2 יָצַע (הפעיל הִצִּיַע הושאל ממושג הראשון ענין פרישה ושטוח ההלכה לרבים eine Hala-cha unterbreiten, lehren) בערך צע הביא רבינו מברכות כ"ב סע"א שונה הוא ברגליות ובלבד שלא יַצִּיעֶן ופירוש שלא ילמד לאחרים כשהוא בע"ק. ובברכות שם לפי גי' כ"י מ' (ד"ס נ"ג.) ר' יונתן ב"ר יוסף אומר אף מציע [את המשנה] ובלבד שלא יציע את המדרש ר' אלעזר בן שמוע אומר אף מציע את המדרש ובלבד שלא יזכיר את האזכרות שבו. ובירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ג ובתוספת' שם פ"ב בקצור ע"ש. והשם הצעה עיי"ע.

יָצִיַע (מל"מ פי' כמו עליה באמצע הבית מקיר לקיר עיי"ע ברקא ג' ח"ב, ר' ועוד עיי"ע אפתא (Stockwerk, Anbau, (substructum) בפ' המוציא תפילין בגמ' מהזירין ציר (עירובין ק"ב:) של כור ושל דות ושל יציע לא יחזיר. ובפ"ק דפסחים בגמ' בכל מקום שאין מכניסין (פסחים ח'.) חורי הבית העליונים והתחתונים והיציע [1]. [בר"פ] [2] המוכר את הבית (כ"ב פ"ד מ"א) לא מכר את היציע [3]. גמר' (שם ס"א.) מאי יציע [4] הכא תרגומו אפתא. (תני רב יוסף ג' שמות יש לו יציע צלע תא כבר פירשנו בע' אפתא) [צ"ל רב יוסף אומר ברקא חלילה (ב"ב שם) כבר פירשנו בע' אפתא [5]. תני רב יוסף ג' שמות יש לו יציע, צלע, תא]. פירוש [6] היציע [7] התחתונה חמש באמה רחבה [8] (מ"א ו', ו') „אלו לשכות שהיו בנויות חוץ לכותל בית המקדש והיו תחתיים ושניים ושלישים זו על זו וכי האי גוונא היו בנויות דקיי"ל כותל ההיכל עוביו שש אמות מלמטה של יציע התחתונה והיציע היתה חמש באמה רחבה וכנס אמה מן כותל ההיכל כנגד תקרה של יציע התחתון ועל אותה כניסה שוכבין ראשי קורותיו [9] של יציע וממנו ולמעלה עד היציע התחתונה [10] היה עוביו של כותל ההיכל ה' אמה וכנגד תקרה של תיכונה כנס אמה בכותל ההיכל שעל אותה כניסה ראשי קורות התיכונה שוכבות ולהכי היתה התיכונה (שש אמות רחבה) [וצ"ל שש באמה רחבה] (מ"א ו', ו') [11] ומן היציע התיכונה ועד השלישית [12] היה עובי כותל ההיכל ד' אמות וכנס עוד אמה מקום שקורותיו שוכבות ולהכי כתב (מ"א שם) והשלישית שבע באמה רחבה נמצא מן התקרה השלישית ולמעלה עוביו של כותל ג' אמה והיינו כי מגרעות [היינו] [13] לבלתי אחוז בקירות הבית (מ"א שם) כדי שלא יהו צריכין לנקוב הכותל בשביל הנחת הקורות שלא יהא הכותל רעוע. והצלעות [14] צלע אל צלע (יחזק' מ"א, ו') ולא יהיו אחוזים (בקירות הבית) [צ"ל בקיר הבית] (יחזק' שם) [15] אלא כדאמרן במגרעות [16]. והתא היינו יציע ובין התאים חמש אמות (יחזקאל מ', ז') כלומר בין תא לתא ה' אמות. ואיבעית אימא מהכא מצית יליף (ב"ב שם) [17] דתא היינו יציע של אחר הבית דקא חשיב במדות (ד', ז') כותל ההיכל שש עוביו [18] והתא שש והיינו יציע". *[אחי"ה עד כאן הועתק מפי' רגמ"ה ושם ג"כ הגי' ברקא חלילה כגי' רבינו בע' אפתא וברקא אבל בענין פירוש אלו התיבות הלך רבינו בשיטת ר"ח ועתה הוברר לי כי בערך אפתא גם התיבות „ואיש נראה לנו' לפי גי' כ"י ו"ו א' וב' ול"ד או „פ"א שפירשנו אנו" עד סוף הערך אינם מדברי רבינו כי גם הם שייכים לר"ח מאחר שהפי' נעתק ממנו כי ראיתי בשט"מ לב"ב ס"א. שהביא בשם הריא"ף וז"ל . . ומצאנו בפי' ר"ח ז"ל כתב מר רב שרירא גאון ז"ל בכתביו פי' אפתא בל' יישמאעל אגרו"ג (?) והוא שמקרין בית תחת קירויו של מעלה וטחין אותו ומשתמשין (אותו) בו כו' עכ"ל וזה הכו' מראה כי הריא"ף קיצר פי' ר"ח בשם ר' שרירא גאון אבל מדברי הערוך

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר ודפ' וויניציאה ובדפ"ר חסר מן חורי עד והתחתונים, ומדפ' פיז' והלאה נשמט כל הציון בטעות. [2]) וכ"ה לנכון בעי' ברקא ועיי"ע אפתא. [3]) וכ"ה במשנה דירו', ובמשניות ג"כ היציע ובכ"י ש"ס את היציע אבל במשנה דבבלי יציע. [4]) בעי' אפתא (בח"א רמ"ו), ובעי' ברקא ג' (ח"ב ר':) נדפס בטעות יצועה, יציעה. [5]) וככה גיסת רבינו בעי' אפתא ובעי' ברקא ג', אבל מזה דתני רב יוסף ג' שמות וכו' לא דבר מאומה בערכים הנ"ל לכן יש להגיה כבפנים. [6]) ומעתה יפרשם רבינו כסדר. [7]) במקרא כתוב היצוע ובקרי היציע. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב ובדפ' וויניציא ועיין במדות ד', ד' וז' ובישרפ"ע ל"י. [9]) ובפי' רגמ"ה כ"י לב"ב אשר ממנו הועתק כל הפי' הנוכחי הגי': קצוות קורותיו, וכן למטה בסמוך. [10]) ובפי' רגמ"ה שם הגי' יותר מעולה וממנו ולמעלה כנגד יציע התיכונה. [11]) בפי' רגמ"ה הסדר ולהכי הות תיכונה שש באמות רחבה וכנגד תקרה של תיכון כנס וכו' וכו'. [12]) בפי' רגמ"ה איתא וכנגד היציע שלישי. [13]) וכ"ה לנכון בפי' רגמ"ה, ושם ג"כ הסדר כמו שכתבתי בהערה 11. [14]) שב רבינו עפ"י פי' רגמ"ה לפירוש מאמר דרב יוסף בב"ב שם. [15]) ובפי' רגמ"ה ולא יהו אחוזות בקירות הבית וצ"ל כמו שהגהתי כל"מ. [16]) וגם כאן יותר נכון כל"מ (מ"א ו', ו') כי מגרעות. [17]) ושם: ואי בעית אימא מהכא. [18]) זה טסי' רגמ"ה ובמדות ל"י.

בע' אפתא מוכח כל הפירוש רק שם נשמט „כלי ישמאעל אנרונ" כרוב פעמים בהעתקת דברי הקדמונים ע"י רבינו. ומלת אנרוג צ"ל לפע"ד אברוג מל"ע ابراج קבוץ מן بُرج בנין בולט לחוץ כעין מגדל סובב הבית כמבצר Schutzwehr, Vormauer [1] על כל פנים נראה כי רבינו בע' אפתא ראה פי' רב שרירא גאון מתוך פי' ר"ח ואולי אם גם תיבות „ואשר נראה לנו" או „פ"א שפירשנו אנו" ליתנהו בפי' ר"ח בכל זאת כיון רבינו בתיבות אלה על פי' רב שרירא גאון ומשתמש בזה הלשון להורות כי בעיניו יתר שאת לפי' רב שרירא גאון מפי' ר"ח שהביא קודם לזה ולפי גי' כ"י ו"ו ול"ד יפה הבדיל רבינו במלות: „ע"כ פי' ר"ח ז"ל" פי' ר"ח מפי' „ואשר נראה לנו" אשר כונתו בזה לפירוש ריש"נ כאמור] —

יָצַף (מל"ס יָצַף פירוש זעף ודאג betrübt, bekümmert sein) תרג' את מי דאגת (ישעיה נ"ז, י"א) ית מן יצפתא. *[אחי"ה צ"ל יצפת כגי' בעל כ"כ ובוקסט', ובמתורגמן אי' כגי' ר"ב וש"נ יתר דוגמאות, ובנו"ג יְצִיפַת, ובפַּעֵל לִיַצָּפָא תרג' ירמי' ל"א, י"ב ובאתפעל אתייצף תרג' תהלים ל"ח, י"ט ועוד פי' יצף בל"ס משגיח sein Augenmerk richten ובזה הענין בב"ר פנ"ו ויאמר הנה האש והעצים (בראשית כ"ב, ז') א"ל יצף להה הוא גברא דינער ביה פי' ישגיח וידאג ועיין מ"כ בשם פי' המיוחס לרש"י, ומערוך ע' צף ו' נראה שנזר אומר מע' הבא אח"ז] —

* **יָצַף** (נרדף עם צפה בפעל יַצַּף פי' הֶרְאָה כלומ' גִּלָּה schen lassen, aufdecken) ירו' תעני' פ"ב דס"ה רע"ב נפח צפונה יַצֵּף לבניך פי' המפרש מישנפח רוח צפון גלה לבניך שהיו מכוסים מפני הגשמים ואל תירא מהמטר שתשחיתם ע"ש בגליון דפ' קראט'. ועוד עיין ערך צף ו' וערך הקודם לזה.

* **יָצַק** (מל"מ א') שפך דבר הנגר. כ') ענין התכה 1 giessen etwas Flüssiges, ברבר הנתך 2 Metall giessen, schmelzen) זבחים ק"ב: היוצק והפותת והבולל ובסנהד' פ"ב סע"ב היוצק והבולל והפותת. שם פ"ג. אזהרה ליוצק ובולל מנין וכו'. הוריו' י"ב. מציקין לו שמן על ראשו כ"ה בכ"י מ' ובבה"ג מציק לו ובנו"ג מוצקין (?) ובנין הָפְעַל יוצק עיין בע' צק א' ע"ש היטב. והשם המופשט יְצִיקָה הוריו' שם מנחות ע"ד: ע"ה סע"א ירו' נזיר רפ"ה דנ"ג ע"ד והקבוץ יְצִיקוֹת מנחות י"ח: ועוד השם נִצּוֹק (מהנפעל) עיי"ע וע' קטפרס. — בהוראה שניה ירו' ברכות פ"א ד"ב סע"ג כראי מוצק (איוב ל"ז, י"ח) בכל שעה ושעה נראין מוצקים ושם רע"ד השם: בכל שעה ושעה נראין כשעת יציקתן. ודע כי גם הפרסיים הקדמונים שערו בנפשם כי השמים היו מוצקים ממתכת מוצקת ולכן שמים יכונה אצלם açman פי' אבן עיין שפיעגעל קדמוניות של אירן ח"ב 109 והלאה והרחבתי דבורי בזה הענין במ"ע דמ"ג חכ"א 586 ועוד עיי"ע כרכד. והושאל לתאר בו את הצדיקים שהם עומדים כיסוד עולם וחזקים כמו מוצקים, ירו' כלאים פ"ט דל"ב: ירו' כתובות פי"ב דל"ה. יצוקים ואראלים, ובכתובות בבלי ק"ד. מצוקים עיי"ע אראלים (ח"א רס"ה) וש"נ.

יָצַר (מל"מ נתן צורה לחומר ועוד ענינו כשרש ברא bilden, erschaffen) השם המופשט יְצִירָה das Bilden, Erschaffen. יֵצֶר (Sinn, Trieb) בר"נ דחלק (סנהד' צ"א:) א"ל אנטונינוס לרבי יצר הרע אימתי שולט באדם [2] משעת יציאה או משעת יצירה [3] אמר לו משעת יצירה אמר לו א"כ היה בועט באמו [4] והורגה [5] ויוצא אלא הוי אומר [6] משעת יציאה אמר רבי דבר זה לימדני אנטונינוס ומקרא מסייעו לפתח חטאת רובץ (בראשית ד', ז'). ובב"ר פרשת ל"ה (לפנינו ל"ד) וירח ה' את ריח הניחח אמר לו אם היה [כן] חוטט [7] בני מעיה ויוצא אלא משיצא והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח', כ"א) ר' יוחנן [8] אמר מנעריו כתיב משעה שניעור לעולם. *[אחי"ה לפע"ד רבי שאמור כאן או רבינו תיכף אחר זה הסיפור בב"ר שם הוא ר' יהודה נשיאה שנקרא ג"כ יודן והוא בנו של ר' גמליאל בנו של רבינו הקדוש עיין מבה"י לטהרז"ף צ"ב והלאה והיה לו עסק עם אנטונינוס

---

[1]) ואינו מגוף הבנין וכן נ"ל כי יציע בענין כפני עצמו ממה דאי' בתוספתי נגעי' פ"ו היציע והאבוס והמגירא אין מטמאין בנגעים וכו' וכשהוא נותן את הבית אין נותצין אותו. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובעי' ובילק' כ"י אצל ד"ס סנה' צד קכ"ח. ולא העיד בעל ד"ס על הערוך בנו"ג מאימתי יצה"ר שולט באדם ובב"ר פל"ד הגי' נתון באדם. [3]) בנו"ג הסדר בהיפך ע"ש. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ק' ופ' ובנו"ג במעי אמו. [5]) לפנינו לי'. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [7]) בנו"ג א"ל לאו! שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו היה חוטט וכו' ובילק' נח רמז ס"א הגי' א"ל לאו שאלו כן היה חוטט וכו' וכצ"ל בערוך ובדפ"ר בקשוע, כי לא הביא כי אם משעה שניער לעולם. [8]) בנו"ג ר' יודן וכ"ה בירו' ברכות פ"ג ד"ו רע"ד, ובילק' ובלקח טוב חסר שם האומר.

אסוירוס עיי"ע אנטונינוס (ח"א, קמ"ה:) כדעת מו"ר גרעטץ (אבל עיין מ"ש מהרז"ף שם צ"ג) והראיה כי כן הוא יען כי בימי ר' יודן גברה יד הנוצרים ומעקרי דתם היתה האמונה בירושת החטא Erbsünde ונגד דעה זו לוחם זה המאמר של ר' יודן באמרו כי יצר לב האדם רע משעה שניעור לעולם או כלשון הירו' ברכות שם משעה שהוא ננער ויוצא לעולם כלומר משעת יציאה לעולם ללכת בדרכי תבל ולא משעת יצירה במעי האם. ויען שרוצה ר' יודן לחלוק לאנטוניוס (בן אסוירוס) כבוד תלה זו הדעה בו ואמר שלמד כן ממנו בהתוכחו עמו. וק"ל. — יֵצֶר, יֵצֶר טוֹב, יֵצֶר הָרַע (בר"ת יצ"ט, יצה"ר) רגיל מאוד בדרז"ל ד"מ ברכות ה'. ט"ו: כ', נ"ד. ס': ס"א. ושם: שבת ס"ב: ס"ג: פ"ט. ק"ה: קנ"ו: עירובין י"ט. יומא ס"ט: סוכה נ"ב. ושם: מגילה ט"ו: חגיגה ט"ז. כתובות ס"ד: נדרים ל"ב: מ'. סוטה ח'. מ"ז. ירושלמי נדרים רפ"ט דמ"א: קידושין כ"א: ל': פ': פ"א. ושם: ב"מ ל"ב: ב"ב ג': ט': ט"ו. י"ז. נ"ח. ע"ח: סנה' מ"ג: ס"ד. ק"ג. ק"ה. ק"ז. קי"א: ע"ז ה'. תמורה ט"ו. ב"ר פ"י פכ"ב, פ' ל"ד וקהל"ר פ' את הכל. הקבוץ ברכות ס"א רע"א שני יְצָרִים וכן הוא בב"ר פ' י"ד וילקוט בראשית רמז כ'. ושם מופשט יצירה, תוספת' ב"מ פ"ח יצירה אין פחות מי"ב חודש, ב"ר ר"פ י"ד וייצר (שני) [שתי] יצירות יצירה לאדם ויצירה לחוה יצירה לשבעה ויצירה לתשעה . . יצירה מן התחתונים ויצירה מן העליונים, ויק"ר ר"פ י"ד א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף וכו' ושם וב"ר שם לא כשם יצירת הולד בעוה"ז כך יצירתו לעוה"ב . . ביה"א כשם שיצירתו של אדם בעוה"ז כך יצירתו בעולם הבא וכו', מ"ק י"ח: סוטה ב' סע"א, סנהד' כ"ב סע"א יצירת הולד, ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג יצירה באדם . . יצירה בבהמה, ירו' יבמות פ"ח ד"ט רע"ב יצירתו בידי שמים, הקבוץ ב"ר שם כתובות ח'. ירו' יבמות פ"ד ד"ה סע"ג ישתי יצירות. והפעל ברכות ס"א. (עירובין י"ח.) וייצר אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ועיין מדרש לקח טוב בראשי' א', ו'. נפעל נוצרת, אבות פ"ב מ"ח עיין תוספ' חדישים למה לא אמר התנא לכך נבראת. פעיל במקום התואר פסיקת' רבתי פ' אחרי (ר"פ ט"ז) שמא אתה גדול מן האדם יציר (כפים) [כפיי]. אתפעל יומ' פ"ה. דכל מידי מטציעתיה מיתַצַר]

* יוֹצֵר (מל"מ פי' אומן יוצר חרש Töpfer מערך הקודם מהוראת הפעל: נתן צורה לחומר) ב"ר פי"ד כלי יוצר שלא הוסקו וכו' שם פנ"ה היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן וכו'. ב"מ ע"ב: עיי"ע בין ב' (ח"ב, קנ"א) ושם נסמן פרה פ"ה, מ"ו הקבוץ ביצת היוצרים, ויק"ר ס"פ כ"ג משל לתלמידו של יוצר שגנב ביצת יוצרים וכו' וכן הגיה לנכון מו"ל של פסיקת' רבתי פכ"ד צד קכ"ד במקום שגנב יצרים. סוכה ח': שתי סוכות של יוצרים וכו'. בית יוצרה, בית היצירה עיי"ע בת"ב ע': והלאה.

* יְצָרִים (נלפע"ד מל"ע وزر דבר שמכביד על ידו. דבר אחר Beschwerer) תוספת' ב"ב פ"ג המוכר בית הבד מכר את היצרים כ"ה בפירשב"ם לב"ב ס"ז: ובנו"ג בב"ב שם הנסרים עיי"ע יקב ובתוספ' שם בנו"ג היצירין ובכ"י אירפורט בט"ס היצידין, ונ"ל כי היצרים הן הקורות שמכברין את התמד בבית הבד, ועוד עיי"ע יקב.

* יָצַת (מל"מ ענין דליקה ויקידה an- verbrennen) סוטה ט"ו. משתיצת האור ברובו וכ"ה לנכון בכ"י ב' ליומא ס"ז: משתיצת את האור ברובן ובע' צת הגירסא עד שיצת, ובנו"ג בט"ס משיצית וצ"ל משיצת, ובכ"י ל"ד (ד"ס יומא צ"ו.) משיוצת צ"ל משייצת. ובהפעיל תמיד פ"ד מ"ד שהיו מציתין וכו' עיי"ע אליתא (ח"א, ק"ח.) וש"נ. ע"ז ל"ח. ירו' שבת פ"ז ד"י. עיי"ע אגם (ח"א, כ"ג.) ירו' ב"ק פ"ב ד"ג רע"א כמצית את האור וכו' ירו' תרומ' פ"ז דמ"ד ע"ד המצית גדישו של חבירו. והשם הצתה עיי"ע וע' אליתא.

* יָקָא (שם הפרטי) ירו' שבת פ"ז ד"י: ר' חנינא בן יקא ואולי הוא אחד עם חנינה בר איקא בירושלמי כתובות פ"ז דל"א ע"ג אבל מצאנו גם במקרא (משלי ל', א') שם העצמי בן יקה ונדרש בשהשש"ר בתחלתה ובריש קהל"ר ובמד"ר פ"י ילק' שה"ש רמז תתק"פ יקא שהקיא דברי תורה וכו' ע"ש ושם הגי' באל"ף בסוף וכ"ה בפי' רלב"ג אבל באבדר"נ ס"פ ל"ט ובמד' משלי פ"ל בה"א בסוף כמו במסורה ובמד' משלי דרש בן יקה שהיה נקיא מכל חטא ועון וכ"ה בשם המדרש בילקוט משלי רמז תתקס"ב רק שם הגי' באל"ף.

יֶקֶב (לדעת רבינו סל ואי"כ מל"ע وقب פי' ענין חללה ניקוב ועמיקה Gehöhltes, Vertieftes) ויש להעתיק יקב (Hohlmass, cufa) כמ' המוכר את הבית בגמ' המוכר בית הבד (ב"ב ס"ז:) ת"ר המוכר את בית הבד [1]) מכר את הנסרים ואת היקבים. פי' הנסרים הן הקרשין שמשכיבין על

[1]) כ"ה לנכון בדפ' וויניציא, ובשדפ"ע חסר.

הזתים לעצרן. היקבים הן הסלים שמביאין בהן הזתים מן השדה לבית הבד". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב רק שם במקום תיבות על הזתים לעצרן אי' מלת ע"ג התמד ואחת היא כי היוצא מן הסחיטה ועצירה נקרא תמד ועיי"ע פרצן. ובעלי תוספו' בב"ב ס"ז: ד"ה ים ובנדה ס"ה. ד"ה הדפין הסכימו עם פי' רבינו כי יקבים הם הסלים וכו' והולקים על פירוש הרשב"ם ע"ש אבל מ"ש הרשב"ם ד"ה מכר את הנסרים: הן כעין נסרים נתונים סביב הזתים בבית הבד כדי שלא יתפזרו אנה ואנה בהכביד הקורה עליהם ע"כ זה עולה עם פי' י"א דאי' בפי' רגמ"ה כ"י שם וז"ל: וי"א שמקיפין אותן סביב לתמד וקושרין שלא יתפזרו הענבים אילך ואילך ע"כ. וזה ענין של עקל בית הבד עיין פירשב"ם בסוף ד"ה מכר את הנסרים וכן מפורש בע' לולב בשם רגמ"ה ע"ש. ולא זכיתי להבין פי' רבינו עפ"י פירש רגמ"ה שמאחר שנסרים ענינו קרשים איך פתרו שם יקבים הנזכר אצלו מענין סלים לכן היטב פירש הר"ם (הובא בשמ"ט לב"ב שם) וז"ל מכר את הבית הסורים (זו גירסתו ובחי' ן מגאש הגי' הסירים) שהוא הבור שיורד (לו) [אליו] הזיתים בשעה שהן נכבשין תחת הקורה ובית היקבים הבור שיורד לתוכו היין בשעה שנדרך עכ"ל. וזה נ"ל יפה והכל מענין אחד הוא רק נ"ל להגיה בית הסירות מלש' סיר הקבוין סירות Topf, Kessel, פי' דוד וכל דבר חקוק ויקב נ"כ מל"מ דבר חקוק והוא גת התחתונה והוא ים החקוקה העשויה כעין יקב כפירשב"ם לב"ב שם. ומזה ל"מ יקבי המלך (זכריה י"ד, י') שתרגומו שיחי מלכא ופי' ריש"י לזכריה שם כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו. ומדרש אגדה וכו' יקבים שחצבם מלך מה"מ ע"כ וכונתו על פסיקתא דרני עקרה (פסיק' דר"כ צד קמ"ג:) הובא בלי ציון בילק' ישעי' רמז של"ד ועיין שהש"ר פס' צוארך כמגדל וכמו"ע ע' רפע ושם תראה שגנת ר"ב כי עיקר הגי' כמ"ש הח' באבער (פסיק' שם) שיחי דיפו. ומן השם נבנה הפעל פסיקת' שם יקבים שיקבם ממה"מ הקב"ה. ושם יקבים שיקבם המלך שלמה. ובילקוט שם צ"ל יקבים שיקבם המלך שלמה. ושם אי' לנכון הגי' עד שִׁיחַיָה דיפו ובשהש"ר בטעות ריפעי וכן גרס רבינו בע' רפע בלי פי'] —

* יָקַד ושל"מ וכן בל"ע وقد ובל"ס יְקַד ישרוף והדליק (brennen, anzünden ישהש"ר פ' כמעט דרא יקידא יקדת ובאיכ"ר פ' ממרום באפעל: קרתא יקידתא אוקידתא (ובסנהדרין צ"ז: ילק' ישעי' רמז רכ"ז וילקוט מ"ב רמז רנ"א אי' היכלא קליא קלית). סנהדרין ל"ג: אדמוקדך יקוד וכו' עיי"ע קד ב'. ושם צ"ג. אוקדן וילקוט ירמיה רמז ש"ט אוקידו עיי"ע אוד (ח"א, ל"ב) ובע' קס א' גי' רבינו אוקדוה. פסיקתא דר"כ (קי"ב, רע"ב) ואוקיד היכלי ושם קי"ד. ונפיק עפרא יקידא ואוקיד זרעא צ"ל דרעיה כמו שהגיה החכם באבער שם וכ"ה באיכ"ר בסוף פתיחתא. הפעל קידושין נ"ו: חולין קט"ו. ירו' פסחים רפ"ב דכ"ח ע"ג תקדש (דברים כ"ב, ט') תוקד אש. אתפעל ירו' חגיג' דע"ז ע"ג קברא דרבך אִיַּיקַד וכו' ואשכחיה אייקד. אתַפְעל תרג' תאכל באש (יחזק' כ"ג, כ"ה) תִּתוֹקַד בנורא עיי"ע אחריות (ח"א, נ"ח:) ובנו"נ יתוקדון. תרגום אונקל' ויקרא ו', ב' עלתא דמִתּוֹקְדָא. שם י', ט"ז והא אִתּוֹקַד. והשם ר"ה כ"ב: לישנא דיקוד; שבת פ"ב סע"א יקידה, ובתרגום יְקִידא. יקידתא יקידותא עיין דוגמאות בעמת"ר ללעווי. והתואר זכר יְקִידָא עיין ריש הערך הזה וירושלמי תענית פ"ד דס"ט: ופסיקת' דר"כ הנ"ל. ולנקבה יְקִידְתָא עיין לעיל ובדניאל ג', ו'. ט"ו. י"ז. כ"ג. כ"ו יקדתא ובפסוק י"א וכ"א יקידתא.

יָקְטָן (שם הפרטי לבנו של עבר (בראשית י', כ"ה) ונדרש מן קטן (sich verkleinern כב"ר בס"פ ל"ח (לפנינו ל"ז וכ"ה בפי' ו') למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עסקיו [1]) ומה זכה זכה להעמיד י"ג משפחות ומה אם הקטן על שהקטין עסקיו כך, גדול המקטין עסקיו עאכ"ו [2]) (כדכת') [ודכוותה] וישלח ישראל את ימינו וגו' (בראשית מ"ח, י"ד). *[אחי"ה סוף הערך איתא רק בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בב"ר בשני המקומות וכמו שהגהתי במקום כדכת' של כ"י ערוך וכונתו על הדרוש שם מפסוק וישלח וגו' וישת על ראש אפרים והוא הצעיר וכו' אלא שהיה מצעיר את עסקיו וכו' ובפסיקת' רבתי ס"פ ג' הגירסא והוא הצעיר שהיה ממעט את עצמו וכו'. ונראה שכן גרס רבינו רק בב"ר פרשת ל"ז (שהוא אצלו ל"ח) אבל לא בפרש' ו' שאל"כ היה לו להביא הפרשה הקודמת] —

* יקטאות (לפע"ד מל"ר אטצ' escocia, cotzia, פי' מכסה עב לכסות cottum, cottus בו כלא"ש בקונדרס אחרון ממדרש (Kotze

---

[1]) כן הוא בב"ר פרש' ו', אבל בפרש' ל"ז איתא מקטין את עצמו ואת עסקיו וכ"ה בילקוט נח רמז ס"ב. [2]) כן הוא רק בפרש"ו

ילמדנו לר' שמעון הדרשן בעל הילקוט נדפס בביה"מ לה' יעללינעק ח"ו 88 הציע המטות ביקטאות ובטפיטין ונ"ל שצ"ל יסקטאות והוא escocia הנ"ל מכסה עב אבל גם בל"ר נשמט הס' כדמוכח מדוגמאו' הנ"ל אבל יותר נ"ל לנסח קיטאות במקום יקטאות והראיה מע' קטה ששם גרס רבינו בשם ילמדנו בריש בהעלתך: קטאות של בוץ וכו' ועיין עוד ס"א מחצלות במקום קיטיות של ויק"ר שאי' בע' הנ"ל הרי שמלת יקטאות צ"ל קיטאות והוא ממש cottus, cottum בקבוץ עברי ופי' טחצלאות [1]) שוב הראיתי לדעת במכתב הרב הח' ידידי באבער אלי כי בתנחומא כ"י שלו ס' אמור איתא מכוסין בקיטאות ועיין עוד פסיקת' דר"כ (צר ע"ד) ומ"ש הח' הנ"ל וא"כ בודאי היו"ד צ"ל אחר הקו"ף.

* יָקוּם (יָקִים) (שם פרטי א') לכהן הגדול בבית שני והוא הנקרא בספרי המכביים Ἄλκιμος" כ"ר ס"פ ס"ה ויקום איש צרידות עיי"ע אשכל (ח"א 311) ומ"ש, ויותר טוב לגרוס כאן יקים, ובש"ט סוף מזמור י"א הגירסא יויקים איש (צרורות) [צ"ל צרידות] הוא בן אחותו של יועזר איש צרידה. ב') לתנא: פסיקתא רבתי פכ"א (י' הדברות פי' קמייתא): רבי יקום ור' יהודה ר' יקום אומר העובר לא תחמוד וכו' ואולי הוא אחד עם ר' יקים בעדיות פ"ז מ"ה ושם הגי' לפנינו העיד ר' יהושע ור' יקים איש הדר ובסד"ה ע' יוד צד קמ"ז רע"ד הגי' ר' יקום איש תדיר אבל הנ"ל להגיה איש חדיד וכ"ה ביוחסין השלם 71 ר' יקים איש חדיד וכ"ה בסוף הקדמה לזרעים לרמב"ם וכן הוא במאירי בפתיחתו לאבות.

* יְקוּמָא (פירוש כמו יְקוּם בל"מ das Seiende, Lebende) עיין אונקל' לבראשית ז', ד', כ"ג; לדברים י"א, ו', ב"ר פל"ב קיומיה ועוד עיי"ע יקומיני.

יקמין (לדעת רבינו בגדים המעטפין בהם בבית המרחץ את הראש Badekopftücher ולפע"ד Badeheizofen תנור בית המרחץ עיי"ע בית יקמין ח"ב, ע"א) בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את המרחץ (ב"ב ס"ז סע"ב) מכר את הנסרים ואת בית היקמין, פירוש „יקמין אלו בגדים שמעטפין ראשיהן במרחץ מפני החום שלא יזיק להם בראש". *[אחי"ה הועתק מלה במלה מס' רגמ"ה כ"י לב"ב ובזה הפי' מסכים פירשב"ם לפי י"מ. ובשט"מ מפורש בשם הרא"ם בזה"ל: יקמים הם ספלים של עץ שמשתמשין בהן בבית המרחץ ונתנים בהם מים לפני כל אחד ואחד והיא שקורין לה אקבא"ב עב"ל ואולי הוא מל"ע قَبّ, وقب כלי חלול וחקוק. והנכון אצלי כגי' התוספת' ב"ב פ"ג בית הקמין [2]) וכ"ה בירו' עיי"ע בית היקמין ומ"ש. ובריי"ף ובהרא"ש הגי' בית היקבים וכה"ג בנימוקי יוסף בכ"ז פי' כפי' הערוך וזהו ארכביה אתרי ריכשי] —

☞ יקומיני (מל"י ἡ οἰκουμένη ארץ נושבת die bewohnte Erde, Erdeinwohner) מדרש ב"ר פ' בא אתה וכל ביתך (פל"ב וילק' נח ריש רמז נ"ו) ומחיתי את היקום (בראשית ז', ד') רב אבון אמר יקומיני פי' בל"י כל ארץ נושבת.

* יוּקְנָא (מל"י εἰκών בל"ר אמצ' icona, iconia Bild, וכן בל"ס יוּקְנָא פי' דמות וציור Abbildung) פי' כמו איקונין שהוא בל' קלילא. עיי"ע (ח"א רנ"ז:) הקבוץ בתוספת' שבת ר"פ י"ח אין מסתכלין בייקנאות כ"ה בכ"י ווינן ובקצת דפוסי' ובכ"י אירפורט דיוקנאות וגי' בייקנאות יש לקיים רק צ"ל ביוקנאות, ובירו' ע"ז רפ"ג דמ"ב סע"ב הגי' איקוניות, איקונית] —

יקינטין (בל"י ורו' ὑακίνθινον hyacinthinum מין אבן טובה Hyacinth ועיין במו"ע) בילמדנו והיה עקב תשמעון פרשת פסל לך (בתנחו' לי' ואי' בילקוט עקב רמז תתניד בשם מדרש) אתה מביא את המרגליות ואת היקינטין [3]). — (א"כ פי' בל"י ורו' מן אבן טובה ירוקה ובתוכה לפעמים כמו עפרות זהב ועוד בשם זה נקרא פרח אשר לו גוון של תכלת וזה פירוש חור כרפס ותכלת באסתר רבתי תרג' עקילס איריון, קרפסינון ויקינטינון כי זו היא הגי' הנכונה ועד היום מעתיקים יונים ורומיים העתיקו כן עיי"ע איירינן. ובמד' ב"ר בס"פ ויבא יעקב שלם (פע"ט) אלו חליות ויהקינתא כי זו היא גירסא נכונה, לפי זה משיב יפה על השאלה י"ה מאי עבדית הכא). *[אחי"ה ובנו"נ דייקניתא ועיין מ"ש בע' דייקנתין. ובענין שאלה י"ה מאי עבדית הכא נ"ל כדעת מהרז"ו בב"ר ישם כי עיקר מקומה הוא אחר דברי ר"י דס' בשם ר' לוי שדורש עוד קישטר קישט יה ישיש יה מקשט ומחוק הענין.

---

[1]) וכן נדפס בביה"מ הנ"ל בטעות אבליגא במקום אבלינא שהביא רבינו בערך אבלינא בשם הילמדנו ועיי"ע (יינוס) [יינוס] ומ"ש. [2]) אולם בכ"י ארפורט ג"כ בית היקמין והיו"ד נסמן בשוא אולי להורות שאינו מן השורש. [3]) כ"ה בדפ' ווניציא, ובדפ"ר ופיז' וריקינטין, ובכ"י ו"ו ול"ר ודיקנטינון ובילקוט שם בט"ס ורייקוסנין וצ"ל ודייקנטינין ועיי"ע דייקינתין.

בענין העתקת מעתיקים יוניים עיי״ע איירינון (ח״א, ע״ב) ועי׳ טיינון ומ״ש כי תרגום השבעים תכלת ὑάκινθος ולכן טעות הוא ביד בעל צמח דוד לומר כי הוא כעין אבן רובי״ן כי זה הוא אודם ולא מגוון תכלת והפליג בשבח אבן זאת ע״ש אילם בל״ע يَاقُوت ובל״פ یاکند הוראתי ג״כ אבן יקרה (אי פנינים) מגוון תכלת או צבע זולתו, וכשמ״ר ס״פ ל״ח לוי דייקניתין יותר טוב לגרוס יקינטין אילם הגיון תכלת לא עולה יפה לתאר בו את אבן ברקת אשר עליה היה חקוק לוי (שמ״ר שם ופסיקת׳ זוטרתי תצוה צ״ד: בהוצאת באבער) ולכן היטב העתיק בעל לקח טוב ברקת זעפרן כי זעפרן הוא בל״ע ופ׳ زعفران ירוק ככרכום safran-gelb ויתכן זה הצבע לברקת ובתרג׳ שה״ש ה׳ י״ד שתי נירסאות נתערכבו לוי גליף על ברקן (ועפרן) [צ״ל זעפרן] ונ״ל כי זעפרן בא מגליון להורית על ברקן — ברקת והח׳ באבער שם כתב ,ומלת ברקן הוא מיותר ויש למחוק מן הספר׳ אבל לפע״ד היפך הוא כי ברקת עיקר וכ״ה בשמ״ר שם על ברקת היה כתיב לוי ובא הגליון לפרש כי צבע ברקת — ברקן הוא זעפרן אי י״ל כי ברקן זעפרן שניהם מורים על הצבע ואז ב׳ במלת ברקן תהיה כמי ו״ו והוא ל״ע ورق פירוש ירוק ושעור ברקן זעפרן ירוק ככרכום. ועי״ע בע׳ עפרן מעה בפירושו] —

• יוֹקִינוּס תרג׳ ירו׳ ב׳ לבמדבר ל״ד ט״ו פי׳ כמו אוקיינוס עיי״ע ח״א, רנ״ה.

יְקַר (מל״ם פירוש ענין חשיבות וכן בל״ע وقر כבנין חמישי geehrt, geachtet sein ועיקר הנחתו על ענין כבדות (belastet, schwer sein בפ׳ שני שעירי (יומא ס״ו סע״ב במשנה) מיקירי [1] ירושלים היו מלוין אותו. בר״ג דפ׳ נגמר הדין (סנהדרין מ״ג) נשים יקרות בירושלים היו מתנדבות ומביאות הלבונה שמשקין ליוצא ליהרג כדי שתטרף דעתו [2]. פי׳ נשים יקרות תרג׳ כבוד יקר. — (א״כ ל״ט הוא וששון ויקר (אסתר ח׳, ט״ז)). *[אחי״ה ומה שלא הביא ר״ב פסוק וקודם באסתר (א׳, כ׳) יתנו יקר לבעליהן נראה שמקום היתה במגילה ש׳. ויקר הוא לשון תרג׳ להיות רבינו שולי יקר ואסתר ח ט״ז נ״כ מלשון תרג׳ הוא עיין הפשב״ע ע׳ יקר, והעיר שם נ״ב על אסתר א׳, ו׳ את יקר תפארת גדולתו כי איננו מלשון כבוד כי אם לשון כל הון יקר (משלי א׳, י״ג) וכמו בשהם יקר (איוב כ״ח, ט״ז) אבל מאסתר ו׳, ו׳ והלאה הוברר כי יְקָר לשון עבר הוא ובפרט התואר יָקָר בלי ספק לשון עבר הוא ופי׳ חשוב וגדול הערך וכן בלא״ר ד״מ ברכו׳ כ״ח רע״א יומא חד במן יקר כ״ה לפי גי׳ כ״י מ׳ ובב״נ ובמנו״ה אצל ד״ס ברכות צד ע״א ובכ״י א״פ בכסא דיקרא ובנו״נ בכסא דמוקרא וזה האחרון נ״ל מל״ע موقر פי׳ חשוב ונכבד, וגי׳ רבינו בע׳ כס ד׳ ע״ש היטב. ובירוש׳ יבמות פי״ב די״ב ע״ד יקר ובירו׳ שבת פ״ו ד״ח, אי׳ יקיר והוא התואר עיין בסמוך. ועוד השם הארמי יקרא מגילה כ״ח: קידושין ע׳. סוטה מ׳. סנה׳ מ״ו: ב״ב ק׳: ובכנויים ברכות י״ט רע״א ביקריה, ב״ק ק״ב: יקרייכו, ויק״ר פל״ד ליקרך ועוד עיי״ע איקר ובתרגום הועתק כבוד המיוחס לבורא ע״י: יקרא דיי, יקר שכינתיה דיי, וכבר האריך בענין זה במאמר מיוחד ומלומד הרב הח׳ מאייבום. ועוד השם יְקָרוּת איכ״ר פ׳ בני ציון: מה היתה יקרותן ובהשמטת הת״ו (כדרך לא״ר וסורי) קהל׳ רבה פ׳ שלח: את חכים ביקירו דברייתא. ועוד השם יוֹקר (Theuerung) סנהדרין צ״ז. סוטה מ״ט רע״ב. שהש״ר פ׳ התאנה מעשר שני פ״ד מ״א. שבת ל״ב סע״ב. ב״מ ע״ג. ירו׳ ב״מ פ״ה ד״י: ירו׳ כתובות רפי״ב דל״ד ע״ד. ירושלמי הוריות פ״ג דמ״ח ע״ג. ויק״ר ר״פ ב׳ קהל״ר פ׳ ואמרתי. ובל״ס יוקרא וכ״ה בתרג׳ איוב כ״ח, י״ז והפכו זול, זילותא. והתואר מל״ם יָקָר, יַקִּיר, יַקִּירָא (עזרא ד׳, י׳; יקירה דניאל ב׳, י״א) ירו׳ קידושין פ״א דנ״ח ע״ד כספא יקיר. נחשא יקיר (והפכו זליל), קהל״ר פ׳ שלח ויקיר מאומתך פי׳ נכבד ונחשב. והקבוץ יַקִּירֵי יומא הנ״ל. חולין כ״ו רע״ב, סוכה ל״ז. ועוד עיי״ע יחיד. והקבוץ מן יקר לזכר יְקָרִים מגילה כ״ג: מנחות מ״ד. ויק״ר ר״פ ב׳, יקרין שבת נ״ב. ולנקבה יְקָרוֹת סנהדרין מ״ג. כתובות ק״ו סע״א. והפעל בתרגום לשמות כ׳, י״ב יַקַּר ית אבוך, לבמדבר כ״כ, י״ז יקרא איקרינך, למשלי ג׳, ט׳ יקר לאלהיך וכו׳; ד׳, ח׳ והבקיה דתיקריך ועוד זולתו, וכן בדרז״ל ברכות ה׳ סע״ב אייקר חלא, ב״ק ק״נ. אייקר ביתגא. סנהדרין מ״ו סע״ב דמייקרי בהי אינשי. בטד״ר פב״נ מְיַקַּר, מְיוֹקָר, דב״ר ספ״ז מייקר. אתפעל סנהדרין שם לייקרו בך ישראל היכי דמתייקרי באבהתך, מגילה כ״ח. אתייקורי דמתייקרו בי וכ״ה בחולין מ״ה רע״ב. תרג׳ אונקל׳ לשמות י״ד, י״ז ותרג׳ למ״ב י״ד, י׳ אתיקר, לש״ב

[1]) בכ״י ש״ס ויקירי ובמשניות נא׳ יקירי עיין ד״ס יומא צ״ה. ובירושלמי ויקירי. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו וכדפי וויניציא אבל בשרפ״ע נקסט ובנו״נ נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותן ע״כ כלומר קורט של לבונה וכפירוש רבינו ותחלת המאמר הובא בע׳ קרט ב׳.

ו׳, כ׳, לתהלים י״ב, ט׳ וזולתו. באפעל מוקיר ברכות מ״ח. (לפי גי׳ כ״י ש״ס) את קא מוקרית לי (בנו״ג מיקרת), שבת כ״ג: דמוקר רבנן, אסת״ר בהראותו עיי״ע אוֹרְיָיא, ב״מ נ״ט. אוקירו לנשייכו וכו׳, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט: עיי״ע דוקינר, ירו׳ ב״מ ספ״ה דס״ג סע״ב אוקריה, ירו׳ ב״ב ספ״ב די״ג ע״ג אתתא אוקרת, ירו׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ג דאיקרינהון. ירו׳ כתובות פי״א דל״ד: הוקיר המקח, ושם רפ״י דל״ד ע״ד והוקירו, ב״ר פ׳ ל״ד שהוקירו השמן ועוד עיין תרגום לתהלים ט״ו, ד׳; נ׳, כ״ג מוקיר, וגם המשקל אַיְקַר תרגום לש״א, ב׳, ל׳, וזה המשקל בב״ר פי״ז דליתא מיקרך אבל לכאורה נראה כי הוא שם וצ״ל מְיַקְּרָךְ והראיה כי בירוש׳ כתובות פי״א דל״ד: הגי׳ דאִיַקְּרָךְ ובילק׳ בהר רמז תרס״ה ובילק׳ ישעיה רמז שנ״ב, לית היא דיקרך ובויק״ר פל״ד (עיין לעיל) ליקרך — ובסנהדרין ל״ח: פי׳ רז״ל יָקְרוּ דקרא (תהלים קל״ט, י״ז) מל׳ ארמי ענין כבוד או מע׳ הבא אח״ז. והושאל בב״ר רפי״ח לא אבהא אותה מן הראש שלא תהא מיקרת ראשה נ״ל פירושו מקשטת מלשון כלי יקר והראיה מגי׳ הילקוט בראשית רמז כ״ד קלת ראשה ובילקוט ישעיה רמז רס״ה מקילת ראשה לע״ד מל״י καλός והפעל καλλυνέω מקשט] —

יָקַר (פי׳ בל״ס וערבי ענין כבדות schwer, יוּקְרָא (Schwere בפ׳ ר״א אומר תולין בגמרא אין שורין (שבת ק״מ.) דתניא אין שורין את החלתית לא בחמין ולא בצונן וכו׳ עד למאי עבדי ליה ליוקרא דליבא. ככד תרג׳ יַקִּיר. *[אחי״ה תרג׳ אונק׳ ככד פה (שמות ד׳, י׳) יקיר ממלל (וכ״ה בהעתקת ערל שפתים שם ו׳, י״ב) ועיין עוד דוגמאות במתורגמן ואצל לעווי. וכן בדרז״ל שבת נ״ט סע״א דיקירה, והושאל נדרים ל״ז. יקיר עליהון עלמא כלומר הוכבד עליהם תלמודא כמו תקפה עליו משנתו (אבות ג׳, ח׳) והקבוין סוכה נ״ב סע״ב הני יַקִּירֵי טפי, ב״מ כ״א: אגב דיקירי וכו׳, והשם יוקרא סוכה שם משום דיוקרא, מנחות צ״ד: אגב יוקרא, יבמות ק״ה: אגב יוקריה, והושאל יוקרא דליבא Herzbeschwerde שבת ק״מ, גיטין ס״ט: ולפע״ד הוא אחד עם אונקלי חלי שמכביד וכופף האיברים עיי״ע אונקלי (ח״א, קנ״ח) — והפעל ע״ז מ״ו: אִיַּקַּר ליה תלמודא (עיין לעיל). סנהדרין ל״ח: ארה״ר בלי ארמי סיפר שנאמר (תהלים קל״ט, י״ז) ולי מה יקרו רעיך אל ואולי כונתו מה כבדים ותקיפים מחשבותיך (רעיך = רעיון) ובזה המיב לפרש רש״י: בתר גלמי ראו עיניך כתוב אותו מזמור וביצירת אדם מדבר ע״כ לכאורה קשה מה בא להשמיענו בזה ז״ל קרי בי רב ותדע מקום הפסוק אבל לפע״ד כיון רש״י בצחות לשונו לומר כי גדלו מעשי ה׳ ומאוד עמקו מחשבותיו ביצירת אדם ועליו אמר דוד המלך ולי מה יקרו וכו׳ כאמור] —

* יְקִיר (היו״ד נוספת בראש והוא כמו קִיר מל״פ قير חֵמָר Asphalt, Erdpech עיי״ע איהי דקירא (ח״א, ס״ו) ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד אין הוה עילויה יקיר לא אתפתחה. והכלים שעומדים לשמירת קיר נקראו היקירין תוספתא כלים ב״ק רפ״ג היקירן (צ״ל היקירין) שמפלן להיות זופת בהן.

* יָרֵא (מל״מ ענין פחד; יִרְאָה שם מופשט למורא שמים (Frömmigkeit, Ehrfurcht הפעל לרוב פעמים בהתפעל ונתפעל עיין ברכות ס״א: שבת ל״א. פ״ח: סוכה כ״ט. יבמות ו׳. ט״ו. סוטה כ״א. ושם: מ״א. ע״ז י״ז: זבחי׳ קט״ו: התואר יָרֵא. יְרֵאָה בצירוף שמים. והשם יִרְאָה בצירוף שמים או חטא עיין לדוגמ׳ ברכות ח׳: ט״ז: י״ז. י״ט. ל״ג: שבת ל״א: ס״ג: ירושלמי ברכות פ״ט די״ד: עירובין ס״ו. יומא ע״ב: סוכה מ״ט: מ״ק י״ח: כתובות צ״ו: סוטה כ״א. כ״ב. ל״א. מ״ט. מ״ט: ב״ב פ״ח. סנהדרין ס״א: ס״ב. ע׳: ע״ז כ׳: נדה ל״ג: אבות פ״ב מ״ה, פ״ג מ״ט, דא״ר פ״ח דא״ז פ״ה. ב״ר פנ״ה פנ״ו תואר למקום יְרָאוּי (der Gefürchtete) ברכות ל״ג: העזוז והיראוי כלומר הנורא וכ״ה באמת בכ״י פ׳ לברכות אבל לפי גי׳ כ״י במגילה כ״ה. ג״כ היראוי והעזוז ובנו״ג והאמיץ (עיין ד״ס שם ושם). ועוד נאמר יראה על אליל של אוה״ע סנהד׳ ס״ד רע״א הוציא יראתו מחיקו . . ונפלה יראתו לארץ וכו׳. בילק׳ בחקותי רמז תרע״ה הגי׳ נוטל את יראתו ונתנה על לבו וכו׳, ונפל הוא ויראתו לארץ, סנהד׳ ק״ו. הוציאה יראתה מתוך חיקה וכ״ה בילק׳ בלק רמז תשע״א ובילקוט הושע רמז תקכ״ו אבל בירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח ע״ד טפוס של פעור ובספרי בלק דפוס של פעור, ירו׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ג ירו׳ קידושין פ״א דס״א: עשה אותה יראה שלו, פסיקת׳ דר״כ (צד ס״ה:) כדי שלא יאמרו יראתנו הביאה עלינו את הפורענות קשה יראתנו שעמדה על עצמה קשה יראתנו שלא שלטה הפורענות כה לפיכך לקה, ועיין מכילתא בא פי״ג וילקוט בא רמז ר״ח. והקבוין מכילת׳ בשלח פרש׳ א׳ וילק׳ שם רמז ר״ל בעל צפון נשתייר מכל הַיְרָאוֹת (שלהם).

ירואר (= מרירואר מין צמח הנקרא Majoran מל״ר ויוני אמצ׳ [illegible] amaracus, majorana, עיין ברילל יהר״ב ח״ח, ר״ח) כבר פירשנו בערך

טורא (פסחים ל"ט.). *[אחי"ה ודע כי ברש"י דפ' וויניציא ובסיליאה הגי' ו מ ר י ר ו א י ובמלה אחת תתכן הכתיבה עפ"י גזרת המלה הרשומה ובכ"י מ' הגי' ומר ואלאי ובדפוסי' הישנים הגי' אף סוס וטורא ומר יולא. ועוד עיין הגי' בערך עסוס — ולדעת ה' לעף (במכתבו אלי) ירואר הוא מל"ם ירוּרָא מין צמח בל"ר ferula] —

יַרְבּוּז (בל"ע يربوز בל"פ يار بوز Küchengewächs, Melde) פ"ט בשביעית (מ"א) ובפרק לולב הגזול בגמ' הלוקח (סוכה ל"ט:) הפיגם והירבוזין השוטים [1]) והחלגלוגות [2]) פי' ירבוזין אספריג"י של גנות, שוטין אספריגי של שדות וי"א פינוקל"י. *[אחי"ה ובעה"ק שנ"ב הגירסא פינוקולי פי' אספריגי מין כרוב ע"כ. וכונת רבינו על לאי"ט Spargel, sparagio וזה של שדות נקרא wilder Spargel, sparagio salvatico והמלה האחרת היא ל"ר foeniculum ובלאי"ט Fenchel, finocchio ורש"י כ"י לסוכה הנ"ל פי' והשוטים מן ירק הן ובגליון: פיטקלי בלע"ז ע"כ (ד"ס לסוכה צד ס"א) ולפע"ד צ"ל פ י נ ו ק ל י והועתק מהערוך. ובכ"י ל"ד אי' בראש הערך ירבון וכ"ה בירו' כלאים פ"א דכ"ז. (לפי גי' הר"ש לכלאים א', ד') הרכיב תריד ע"ג ירבון וצ"ל ירבוז אבל בע' שזף הגי' דרקון ובנו"ג דרכון. ירו' מעשרות ספ"ה דנ"ב. ירבוזין דתרומה, וכר"ש סוף מעשרות הובאה הגי' זרבונין דתרומה, ושם זרע זרבונין. ולפע"ד צ"ל זרבוזין כי בל"ס זרבוזא אחד הוא עם ירבוז של ל"ע ופ'. והיחיד תוספתא כלאים (תרד) [תריד] על גבי ירבוז ובמשקל ארמי: ירבוזה ירו' כלאים פ"ה ד"ל. וירו' ערלה פ"א דס"א:] —

* יָרָבְעָם א') בן נבט והוא מלך הראשון מי' השבטים בישראל ורז"ל דרשו עליו במקומות אלה ברכות ל"ה סע"א, ר"ה י"ז. תענית כ"ח. ל': גיטין פ"ח. ב"ב קכ"א: סנהד' צ'. ק"א: ק"ב. והלאה, ירוש' ע"ז רפ"א דל"ט. ב"ר פל"ד, ס"ה, ע"ג, ע"ה, פ"ב, פ"ז, צ"ז; ויק"ר פ' ל"ב; מד"ר פ"ב, כ"נ; שהש"ר פ' אל תראוני; רות רבה פ' ויתפש; איכ"ר פ"א; קהל"ר פ' יפה עשה. — ב') יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ פסחים פ"ז: יבמות צ"ח.

* יָרַד ומלישון מקרא ענינו תנועה מגבוה לשפל herabsteigen והושאל לירידה מנכסים, מכבוד וגדולתו herunterkommen) ב"ר פע"א ואיכ"ר פ' בלה בשרי מי שירד מנכסיו . . שירדו מנכסיהם וכ"ה בילק' ויצא רמז קכ"ז, ובנדרים ס"ד. וע"ז ה'. שמ"ר רפ"ה וילק' בהעלותך רמז תשמ"ב הגי' עני ובתנחו' צו סי' י"ג אביון, ב"ק פ"ו. צ' רע"ב בני חורין שירדו מנכסיהם. ירו' פיאה פ"ה די"ט. אלו שירדו מנכסיהן, ויק"ר פל"ד בן גדולים שירד מנכסיו. מנחו' ק"ט סע"ב כל האומר לי לירד ממנה וכו', כלומר מן הגדולה עיין פירש"י. הוריו' ט'. עולה ויורד, שבועות כ"א סע"א קרבן עולה ויורד והפכו חטאת קבועה. יורד ברשות, יורד לשדה חבירו עיין זה הערך בפ"י. והבינוני והתואר זכר יָרוּד ירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג כל הירוד מחבירו קונה את חבירו, ב"ר ס"פ ס"ח כל אחד ירוד מחבירו (עיין שם כמה פעמים עולה . . יורד) שמ"ר ספ"מ אין לך ירוד משבט דן וכו', והקבוץ פסיקת' רבתי פי"ג וירד (במדבר כ"ד, י"ט) אמר הקב"ה לא מן הבנים הגדולים של יעקב אלא מן הבנים הירודים של יעקב מי היה ירוד מכל השבטים וקטן מכולם זה יוסף ובנימין. ולנקבה שמ"ר פ"ל ירודה שבאומות וכו', איכ"ר פ' בני ציון גדולה ממנו . . ירודה ממנו. תוספתא עדיות אומנות ירודה. תוספתא פרה רפ"ח ר"י אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה בשעת פולמוס וכו' עיי"ע צלמון. הפעיל: ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד לא הורידו אותו מגדולתו וכו', ירוש' ב"ק פ"ד ד"ד: הורידן מנכסיהן. סוטה י"ג רע"ב וילקוט וישב רמז קמ"ד מורידין אותו מגדולתו. סוטה שם: הוריד איצטגניני פרעה מגדולתן, ר"ה כ"ב רע"א הורידוהו מגדולתו. ברכות כ"ח. וש"נ מעלין בקודש ולא מורידין. סוכה ל"ז סע"ב וש"נ מעלה ומוריד, חולין מ"ה: אינו מעלה ואינו מוריד, ב"ר פס"ח לא מעלין ולא מורידין, שם פפ"ו ילק' וישב רמז קמ"ה אני מוריד אותו בבזיון, והשם זבחי' נ"ג. ירידתו מן הכבש, ירוש' ברכות פ"ט די"ד. ירושלמי תענית רפ"א דס"ג ע"ג ודס"ד: ירידת גשמים. ירו' הוריות רפ"ג דמ"ז. עלייתו ירידה לו, ב"ר פפ"ה עלייה ליהודה . . וירידה לשמשון. שמ"ר ר"פ א' תנחו' שמות סי' י' ועלה מן הארץ כ"ז שישראל בירידה התחתונה הם עולים, שמ"ר ר"פ מ"ב וכשהם יורדים הם ושלוחיהם בירידה וכו', ויק"ר ר"פ כ"ט אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית. במד"ר פט"ו מעלתו של עשו מעלה שכולה ירידה היא וכו', והקבוץ בריש שהש"ר שליש יְרִידוֹת ירד שלמה. — ומן הפעל נבנה יריד ע"ש.

[1]) וכ"ה בשביעית ובכ"י כ' לסוכה ובפירוש ר"ח שם ובפסקי רי"ד, ובנו"ג בסוכה והשיטין [2]) וכ"ה בשביעית ובסוכה והלגלוגות ועיי"ע גרגרניות ח"ב רנ"א.

יַרְדֵּן (שם הנהר הידוע Jordan) בפ"ח בפרה (מ"י) מי ירדן ומי ירמוך פסולים מפני שהן מי תערובות. ובר"ג דפ' המוכר את הספינה (כ"ב ע"ד סע"ב) אלו הן ד' נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופיגה [1]. ובר"ג דפ' אחרון דבכורות [2] (נ"ה.) א"ר יוחנן למה נקרא שמו ירדן שיורד מדן א"ל רבא לרב אשי [3]) אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ויקראו ללשם דן בשם [4]) דן אביהם (יהושע י"ט, מ"ז) אמר רב יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים. *[אחי"ה וכ"ה בב"ב שם. ובבכורות אי' יוצא ירדן וכו'. וכן מעיד בן מתתיהו על הקדמוניות ט"ו, י', ג'; על המלחמות א', כ"א, ג' ופליניאוס ה', ט"ו. פמיים הוא לדרום עיר באניאס Banias ובצאתו ממערה הנ"ל הירדן הוא קטן מאוד ואח"כ יתערב עמו נהל דן שיוצא בערך שעה אחת צפונית מזרחית לעיר באניאס עיין תבואות הארץ להח' שווארץ צד ל"א וכן העיד בן מתתיהו על הקדמוניות א', י', א' כי דן Δάνος הוא מקור שני אשר ממנו יוצא הירדן ובמקום אחר (שם ח', ח', ד') קוראו ὁ μικρὸς Ἰόρ-δανος ירדן קטן. ולפי חוקרים חדשים יש לירדן עוד מקור שלישי הנקרא נחל חספיא حاصبيا עיין שווארץ שם ועוד וויענער רוו"ב, 600. ואולי לכן נקראו מי הירדן מי תערובות (פרה הנ"ל) כי נתערבו בהם מים ממעיינות שונים ועיקר הירדן הוא ממערת פמיים כדאי' בבכורות שם זכרותא דירדנא ממערת פמיים עיין רש"י. ושם: אין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה ובתוספת' בכורות רפ"ז איזהו ירדן מבית יריחו ולמטה. והירדן הוא נחל שוטף עיין שווארץ, ונייבויער גיאגראפיא ל"א עד כי לא יוכלו לעבור בו בספינות גדולות כי אם בספינה קטנה הנקראה עריבת הירדן ירו' שבת פ"ד ד"ז. וקהל"ר פ' מעוות. ובשבת פ"ג: ספינת הירדן. ועל שם קלות ומהירות מרוצתו נקרא לפע"ד ירדן מל"ע ورد schnell — בענין כפת הירדן כריתות ה'. עיי"ע כפת א'] —

(?) יַרְדִּינוֹן (מל"ע ورد Rose ומל"י ῥόδινον Rosenartiges, תואר במקום השם Lorbeerrose. פליישער בהוספות ללעווי 446, II) מדר' שמ"ר פ' אז ישיר משה (פכ"ג) ויורהו ה' עץ (שמות ט"ו, כ"ה) אי זה היה ר' נתן אומר ירדינון פי' הרדפני. *[אחי"ה ובפריש' נ' אי' בפירוש י"א הרדופני היה וכ"ה במכילת' בשלח פ' ויסע פ"א ר' יהושע בן קרחת אומר זה עץ הרדופני וכ"ה בתרג' ובתנחומ' בשלח רסי' כ"ד ר' נתן אומר הרדופני מר היה ועיי"ע הרדף] —

יָרוֹר (לפע"ד מע' הבא פי' תנים Drache והושאל לחולי העין הנקרא נחש אבל דעת רבינו עיין כפנים) בפ' המוציא יין בגמ' ושאר כל משקין (שבת ע"ח.) דם כדי לכחול בו עין אחת שכך כוחלין לירור. פי' שעלתה קרמית על גב עינו. *[אחי"ה ודע כי רק בדפ"ר ופיזרו ובכ"י ב"ר אי' ברי"ש בסוף ובשאר דפ"ע ובכ"י אי' ירוד וכ"ה בשבת ושם יארוד ונ"ל להגיה יארור וכ"ה באמת בע' כרשתינא לפי גי' כ"י ו"ו ב' ול"ד וב"ר. ובכ"י ה"ב ידאור וצ"ל יראור ובכ"י ו"ו א' יאור וצ"ל יראור. על כל פנים מוכח כי עיקר הגי' ברי"ש וכ"ה בדפ"ר ושם ירור ובדפ' וויניציא יארוד כמו לפנינו בשבת ודע כי בתוספתא שבת פ"ט אי' חרוד ובכ"י ו"ו חוורד ובכ"י אירפורט חוורואר ורש"י לשבת הנ"ל הביא זו התוספת' בגי' חורור ורומז על בכורות ל"ח: וכ"ה בתוספות שם רק הם השיגו על פי' דהיינו תבלול כפי' רש"י (ועיין הגרי"ב בהפישב"ע שהוכיח כי גם רש"י לדעת התוספ' כיוון) וכה"ג חוורוור כפי' ר"ח לשבת (בש"ס ווילנא). ובבכורות איתא לפנינו חורוור אבל ראיתי כי בפירוש רגמ"ה כ"י לבכורות (בקבוץ כ"י אנגייליקא דף ק"ב:) גרס חורוד וצ"ל חורור ופי' שם בזה"ל אם יש בשחור לבן ואי' דאמרי קרום ע"כ ועפ"י אית דאמרי פי' גם רבינו כאן קרמית ע"ג עינו ובע' כרשתינא פי' חולי שבעין שאינו בולט ע"כ ועיי"ע תרנגול שפי' ברקית חולי שיש בעין ובולט ועיין פירש"י בשבת ד"ה שכן כוחלין. ולכאורה מזה נראה כי כונתו על גי' ירוד מלשון ירידה פי' שקיעה ואינו בולט. אבל לפע"ד עיקר הגי' ברי"ש כאמור וסדר הערכים (היינו אחר ע' ירדן) מעיד עליו ולא כמו שנדפס בדפ' אמש' ירוד אחר ע' ירבוז וקודם ע' ירדן. ודוגמא לכנוי חולי עין ע"י יָרוֹר (= יָארוֹר) פי' תנים ונחש תמצא בכנוי נחש עיי"ע חלזון. ובענין חוורור עיי"ע חוור — וכדי להטעים פי' רבינו שעלתה קרמית והוא קרום של רגמ"ה הנ"ל נ"ל שלפי זה עיקר הגי' בדל"ת ירוד = חרוד (כמו בתוספת' הנ"ל) והוא לשון פרסי چرك עור דק וקרום] —

(יָרוּד) [יָרוֹר] (לפע"ד פי' מל"ס יְרוֹרָא Schakal שועל; ירוד נאלה מל"ס heulender Schakal

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ובדפ' וויניציא אבל בדפ"ר ושרפ"ע נשמט, ועיי"ע סנה ועי' בין (ח"ב, קנ"ב:). [2]) כ"ח לנכון בכ"י ו"ו ל"ד, ובדפ"ע בט"ס דברכות. [3]) בנו"ג א"ר חייא בר אבא א"ר יונתן . . א"ל רבי אבא לרב אשי. [4]) במקרא אי' כשם וכן בתרג' כשום אבל בקצת ספרים בשם וכ"ה בבכורות.

نالة פי' ענין יללה ודעת רבינו עיין בפנים) בפ' נערה שנתפתתה בגמ' האב (כתובות מ"ט:) אמר להו ירור [1]) ילדה ואבני מתא שדיא [2]) ובפ' ד' מיתות בסוף הלכה דמגדף (סנהדרין נ"ט סע"ב) א"ל ירור [3]) נאלא [4]) הא [5]) אמרי ליה אין דבר טמא יורד מן השמים. פי' ירור [6]) תנין, נאלא שוטה. ותנים בהיכלי עונג (ישעיה י"ג, כ"ב) תרג' וירורין [7]) בבית משתהון [8]). והיתה נוה תנים (ישעיה ל"ה, י"ג) [תרג' ותהי מדור] ירודין. במגילת איכה (ג', ח') גם תנים חלצו שד הניקו גוריהן אילין ירודתא אית להון מסוון על אפיהון כד אינון מינקן בניהון דלא יהויין חמין יתהון סימוקין ואכלין להון. *[אחי"ה בנו"ג אילין ירודאתא כמין מסווין פריסין וכו' וכגי' רבינו הובא בשרשים לרד"ק שרש תנן ע"ש ועוד עיין תנחומ' בחקותי סי' ג'. ורש"י למגילה ומשם הביא הה' לעוויזאהן (תולדות החיות 371) ראיה שהיא חיה הנקראה Beutelthier ולפע"ד אולי יש להמציא המלה מל"ע خرس פי' שק Beutel שיש לזו החיה אשר בו שדים שלה אבל לפע"ד גם כאן צ"ל ירורתא (ירוראתא) ברי"ש והוא מענין הראשון פי' חיה שנקרא' Goldhund, Schakal והוא מין שועל בל"ס עיין באכארט היאראזאיקאן III 223 גיזיניאוס בפי' לישעי' י"ג, כ"ב. ותיזוירוס ע' תן, ופירשט ע' טן פליישער כהוספ' לַעמת"ל ללעווי ח"ב 446 ונקראה זו החיה בל"ע ابن آوى פי' המילל וכן הבין תנחום ירושלמי ל"מ תנים (תנין) עיין גיזיניאוס שם ועוד עיין כתאב אלאסול לר' יונה ע' תן (כהוצ' נייבויער 765) ובכ"מ צ"ל ברי"ש ירור כגי' דפ"ר במקומות הנ"ל וכצ"ל בציון ממדרש איכ' ונקראה כן חיה האכזרית הנ"ל על שם היללה ולכן לה יאות התואר נאלה (עיין לעיל) שפי' בל"פ מילל ולא כדעת רבינו כאן ובערך נאלא מלשון מקרא נואלו (ישעיה י"ט, י"ג) וכן פירש"י בסנהד' נאלה שוטה. ושם פי' יארוד עוף ששמו תנין וכו' ובכתובות פירוש במהדורא קמא (הובא בשט"מ לכתוב') בשם י"מ וז"ל יארוד י"מ שהוא עוף אכזר ע"כ ולפע"ד קשה להולמו כי בכ"מ הוא חיה כמו שפי' תלמידי הר"י ז"ל בשט"מ שם. וגם תנין, תנים ננזר מל"ע طن פי' הרמת קול יללה, וגם ירורא הוא כמו יְלוּלָא בלא"ר עיי"ע יָלַל ב' ולכן הוזכרו תנים יחד עם בנות יענה (ישעיה מ"ג, כ'; מיכ' א', ח'; איוב ל', כ"ט) להורות על קול יללתם.

וכן הוזכרו יחד בירוש' כלאים ספ"ח דל"א סע"ג הירודות והנעמית ויותר נכון בתוספתא כלאים פ"ה הירורין והנעמית (וצ"ל כמו בכ"י אירפורט והנעמיות)] —

* יָרָה, יְרִי (מל"מ יָרָה א') ענין זריקה במהירות schleudern ב') ענין למוד lehren, unterweisen) מהורא' ראשונ' בקל הושאל לזריקת השכבת זרע יבמות ס"ה סע"א, נדרים צ"א. רש"י לבראשית מ"ט, כ"ד. כ"ה יורה כחץ, וכן בהפעיל מוֹרֶה שמ"ר ספ"ג דרש והוריתיך (שמות ד', י"ב). מורה אני דברי לתוך פיך כמו חץ כמד"א (שם י"ט, י"ג) או ירה יירה. ובלא השאילה ילק' וישלח רמז קל"ג בשם מדר' ויסעו: לירות בשתי ידיו, ושם ויורה יעקב הצים וכו' ושם בהפעיל והיה מורה עליהם חצים, והשם המופשט יוֹרְיָה: מפני קליעת אבנים ויורית חצים וכו'. — מהוראה שנית רק בהפעיל ואפעל ברכות ל"א: המורה וכו', עירובין ס"ה. אל יורה, כתובות כ"ג סע"א דמוריין, שבת י"ט: עירובין ס"ב: אוֹרִי, ירו' מעשרות פ"א דמ"ט. הורי ורבים זולתו. ויתר הבנינים עיין בערך איירי (ח"א, ע"א:) ובע' אר (שם רס"ד) וממנו השם הוֹרָאָה, הוֹרָיָה, אורייא, אורייתא, אוריין עיין ערכם.

* יָרֵחַ (מל"מ שם להמאור הקטן משני המאורות הגדולים Mond; יֶרַח שם להחדש Monat) בל"מ יָרֵחַ הוא זכר אבל אצל רז"ל מצאנוה נקבה חולין ס' רע"ב אמרה ירח לפני הקב"ה וכו', עיין תוספ' ד"ה אמרה, שם ובשבוע' ט'. על שמיעטתי את הירח ועיין תוספ' שבועות שם ד"ה שעיר ומ"ש במבוא לח"א XXXVIII ובפי' ר"ח שבועות כ"י (בקובץ כ"י אנגיליקא דף מ':) הגי' והפירוש כזה"ל שעיר זה מכפר ואחריתי יהא כפרה לפני שמיעטתי את הירח וקרוב לגי' זו בילק' כ"י פנחס (אצל ד"ס שבועות צד ז'.) שעיר זה מכפר לפני ובכ"י מ' הביא כפרה עלי על שמיעטתי וכו' ועיין ד"ס על יתר השנויים. ברכות נ"ו: לפי גירסת כ"י מ' ראיתי שנשק את הירח א"ל אשת איש בעל וכו' ובנוסחאותנו בע"א ע"ש. ר"ה י"א. ירח האיתנים עיי"ע אתן. ביצ' ד': שבת פ"ו סע"ב קביעא דירחא ר"ה כ"א סע"א קבעא דירחא ובשבת שם ופ"ז רע"א איקבע ירחא. ויק"ר פכ"ט דרש בחדש השביע', (ויקרא כ"ג, כ"ד) ירחא שבועתא שבו נשבע הקב"ה

---

[1]) כ"ה לנכון ברפ"ר וברפ"ע ירור ובנו"ג יארוד וצ"ל יארור. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו וליה, וברפ"ע בט"ס שריה. [3]) כ"ה לנכון ברפ"ר ובכ"י ל"ד בט' נאלא, ובשדפ"ע ירור ובנו"ג יארוד. [4]) וכ"ה בערך נאלא אבל ברש"י נאלה והוא הנכון עיין למטה בסמוך. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ודפ"ר ופיז' ואמ' וברפ' וויניציא הוא. [6]) ברפ"ר, וברפ' פיז' וויניציא ואמ' ירוד. [7]) ברפ"ר, ובשדפ"ע וירודין וכ"ה בתרג' [8]) ברפ"ר מש' והוא קטוע ובתרג' לפנינו בבית מישרי תפנוקיהון.

וכו', והקבוץ ר"ה כ' סע"א, מכות כ"ג: ב"מ ט"ז: ב"ב כ"ה: ע"ז ח': ירחי ירושלמי סנהדרין פ"י דכ"ח: ירחין וירושלמי ר"ה פ"ב דנ"ז ע"ד מעתה על ניסן לא יקבלינון על שאר יַרְחַיָּא יקבלינון, אונקלס לשמות י"ב, ב' ריש יַרְחַיָּא, ובסמיכות שם: יַרְחֵי שתא. — יום החודש (יחזק' מ"ו, א') תרג' יומא ירחא Neumondtag והוא כמו בל"ס ריש ירחא וכן בב"מ פ"ה: ובאונקל' לבמדב' כ"ח, י"ד ונקרא החדש ירח כי עקרו הירח ראב"ע לדברים כ"א, י"ג על פסוק ירח ימים ותרגומו ירח ימין, והתואר עיין בע' הבא אח"ז.

יַרְחִינָאָה [1]) (תואר מן ירח פי' בקי במהלך הירח והכוכבים (Mondberechner, Astronom) בהגדה דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ה:) שמואל ירחינאה, פי' שהיה בקי בסוד העיבור. *[אחי"ה וכן פירש"י והביא ראיה מר"ה כ' רע"ב אמר שמואל יכילנא לתקוני לכולה גולה (וברש"י לב"מ גלותא) וסיים ברש"י לב"מ קרי ליה ירחינאה, ובר"ה פירש"י כי בקי אני בתולדת הלבנה והילוכה וסדר המזלות ע"כ. ושמואל היה אסטרולוג וגדול בתורה עיין דב"ר פ"ח ואמר שמואל (ברכות נ"ח:) נהירין לי שבילין דשמיא כשבילי דנהרדעא. ועיין תולדות שמואל ירחינאי מה' קראכמאל בהחלוץ ח"א, נ"ה והלאה] —

יָרִיד (Jahrmarkt) בפ"ק דע"ז בגמ' עיר שיש בה ע"ז (י"ג. וירו' ע"ז פ"א דל"ט: וב"ר פמ"ז) הולכין ליריד של גוים. פי' שוק ידוע שהולכין הסוחרין והתגרים. *[אחי"ה ונגזר מפעל ירד, וכן דרש תריד (בראשית כ"ז מ') אם יש לך ירידים שווקים והוא יש לו שווקים ב"ר פס"ז וטלת שווקים באה מגליון לביאור ירידים עיין מ"כ ועיקר הגי' בילק' תולדות סוף רמז קט"ו אם יש לך ירידין והוא יש לו ירידים. וב"ר ס"פ מ"ז שלשה ירידים הם יריד עזה יריד עכו יריד בטנן ואין לך מחוור מכולם אלא יריד בטנן וכ"ה בירו' ע"ז הנ"ל דל"ט ע"ד ושם שלשה ירידין הן וכו', ירידה של בוטנה והמחוור שבכולן יריד בוטנה, ושם: ירידה רצור עיין ערך ארקלים, תוספתא עבודה זרה פ"א יריד שבאותו כרך ויריד שבתוך הכרך ועיין שם הרבה פעמים יריד] —

יָרֵךְ (סמיכות יֶרֶךְ ידוע מל"מ (Hüfte, Lende) בפ"ב דגיטין בגמ' בכל כותבין (כ':) הא דחק תוכות הא דחק ירכות, פי' בע' תך. *[אחי"ה ושם בערך תך ב' מפורש. וכנ"ה בשבת קל"ח: אחת מירכותיה עיי"ע כר ב' והיחיד ירוש' מגילה פ"א דע"א ע"ג יריכה של ה"י, ושם ירך קטן, מגילה בבלי י"ג סע"א אין אשה מתקנאה אלא בירך חברתה, ב"ר ר"פ ס"ט אין סכין מתחדדת אלא בירך של חבירתה, פי' צד וכן בדניאל ב' ל"ב יַרְכָתֵהּ, ובזוגי: תוספ' אהלו' פ"ג יְרֵכַיִם. ובתוספת נו"ן יַרְכוּנָא בתר"י א' לבמדר' ה' כ"א, כ"ב.

* יריכי בב"ב ד' רע"ב צ"ל כגי' רגמ"ה כ"י לב"ב דיכי וכ"ה בע' סנף ע"ש.

* יוֹרְכִין (לפ"ד כמו יוכרין מל"פ كوهران אבנים טובות ופנינים) תר"י א' לדברים ל"ד, ו' יוכרין והוא הקבוץ מן יורך מלשון פרסי جوهر = كوهر והקבוץ كوهران ואם כן עיקר הכתיבה יוכרין או אולי הוא אחד עם יוֹרְקָא עיי"ע ירק ג'.

* ירמטיה עיי"ע רימטיא.

יִרְמְיָה (הנביא הידוע ונדרש בלשון נוטריקון ועוד מל"י ἔρημον ענין חרבן ושממה על שם המאורע) בפסיקתא דדברי ירמיהו (פסיק' דר"כ צד קי"ד:) ירמיה י', רם, יה עשרה מסעות נסעה שכינה וכו' [1]). ד"א ירמיה שבימיו נעשה ביהמ"ק אירימון [2]) פי' [3]) שרה בל' רומי [4]) קורין אירימון וכתיב (ירמיה כ"ו, י"ח) ציון שדה תחרש. בן חלקיה [5]) אמר רבי יודה [6]) מאותו השבט שכתוב בו (במדבר י"ח, כ') אני חלקך ונחלתך. — (א"ב פי' בל"י ורומיי מדבר שמם ארץ ישימון). *[אחי"ה ועיי"ע אירימון ומ"ש — בפסיקת' דר"כ שם הובא עוד ד"א ירמיה שבימיו נתרוממה מדת הדין, ועוד עיין עליו דרשות רז"ל בברכות נ"ז רע"ב. יומא ס"ט: מגילה י"ד: ב"ק ט"ז: ב"ב י"ד: ט"ו. סנהדרין פ"ט סע"א, צ"ה

1) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב, ובדפ"ע הדבור המתחיל ירח.

1) כ"ה לנכון בדפ' אמ' ופראג. ובדפ' פיז' והלאה חסר י' ובדפ"ר ג"כ חסר ואי' בטעות רם היה וכגי' דפ"ע מדפ' פיז' והלאה איתא בפסיקת' בכ"י א"ס, ובילקוט ירמיה ריש רמז רנ"ז ירמיה ירם יה וצ"ל י' רם יה עיין הערת החי' באבער בפסיקת' שם אות צ' ושם הובא גי' כ"י פ' ירמיה י' עשרה רם יה עשר מסעות וכו' הרי שדרש נוטריקון אולם מ"ש בענין גי' הערוך הוא קצת בלא דקדוק ע"ש. 2) בפסיקי דר"כ צד קמ"ו, ארימון, ובילקוט שם אירימין וצ"ל כגי' הערוך אירימון ובכ"י ו"ו אורימן וצ"ל ארימון עיין ערכו בח"א, רצ"ב וש"נ יתר השנויים. 3) הפסיק באמצע הציון לבאר מלת אירימון. 4) כדפ' וויניציא בטעות ארמי. 5) בירמית א', א' אי' חלקיהו. 6) בפסיקי לפי גי' כ"י א"ס ופ' אמר ר' יודן ב"ר סימון וכ"ת בילקוט שם אמר ר' יודן ברבי סימון ובנו"ג בפסיקת' א"ר בר סימון וצ"ל א"ר יודן ב"ר סימון וכן בערוך צ"ל ב"ר סימון וכ"ה הרבה פעמים בפסיקת' רבתי עיין הקדמת החי' פריעדמאן להוצאת הפסיקת' צד 10.

רע"א, מכות כ"ד סע"א, ערכין ל"ג. ב"ר פ' מ"א, נ"ו, ס"ד; שמ"ר פ"ד, ט"ז, כ"ד, כ"ט, ל"ח; ויק"ר פ"ג, י"ז, י"ט; במד"ר פ"ח, י"ט; דב"ר פ"ב, ג'; איכ"ר סוף פתיחתא. — ב') ירמיה בשם זה היו מכונים איזה אמוראים והידוע בכולם ר' ירמיה תלמידו של ר' זירא שעלה לא"י עיי"ע אשל (ח"א, שט"ו:) ומבוא הירו' צד ק"ד: והלאה ושם הוזכרו גם ר' ירמיה בר ווא, ר' ירמיה בר חנינה ע"ש] —

* יַרְמוּךְ (נהר בא"י הנקרא אצל הערביים يرموك והיום شريعة المنضور) עיי"ע ירדן וש"נ, ובענין הנהר עיין ראבינזאהן ח"ג במפתח 1003 רוימער פאלישטינא 63, נייבויער 31.

☞ יְרִינוֹן (לדעת ר"ב מלשי יונ' (עסקוּגן) μύρον ἴρινον Irissalbe ועיין בפנים ומ"ש) מסכ' דמאי פ' הקלין שבדמאי (סוף פ"א דכ"ב:) בשמן ורד ירינון. פי' בל"י שמן ערב נעשה משרש הנטע אשר פרחו כעין קשת הנראה בענן ונקרא אירוס בל' משנה ומרקחו ידוע אצל הרופאים. *[אחייה וכן דעת בעל כ"כ וכן גירסתו אבל בנו"נ ויירינון וס"א ווירדינון ודעתי נוטה לס"א והוא תואר מן ורד בל"ע ورد Rose על משקל יוני ῥόδινον von Rosen gemacht ויש להשלים מלת ἔλαιον פי' שמן עיין אליאס כ"ג, קפ"ו] —

* ירנקא עיי"ע ירקנא.

* יַרְסָא (= אירסא Gift) תרג' כ"י תהלים נ"ח, ה' ירסא להון כנון ירסא דחויא ובנו"ג אירסא אבל ני' ביו"ד תתכן על פי גזרת המלה מלא"ר עיי"ע אֶרֶס, אִירָס ח"א, רצ"ו.

* יָרַע (נרדף עם רוֹעַ מל"מ ענין עשית הרע ובאפעל והָפעל נעשה רע schlecht werden) בתובות מ"ד. אורועי סהדי. לרוב בצרוף כח: ב"ק ט"ד רע"א הוֹרַע כחם בנזקין והפכו יפה כחם בנזקין (שם ועיי"ע יף), ירושלמי פסחים פ"ז דל"ד ע"ד הורעת כוחו. ירושלמי שביעית ספ"י דל"ט ע"ד הוא מורע כוחו והשם: הֲרָעָה עיי"ע. — ועוד מענין רָעַע תרג' ירו' א' לדברים כ', ג' תערצו: תתירְעוּן. ויותר נ"ל לגזרו מל"ע يرع רחף flattern והושאל לענין נדנוד מרוב פחד ויראה furchtsam sein וממנו יריעה עיי"ע הבא.

* יְרִיעָה (א') מל"מ ענין ווילון Vorhang ב') הושאל למגילה ולעלה לכתוב בו Pergament-rolle, Blatt, Bogen) אהלות פ"ח מ"א יריעה וסקורטיא, נדרים נ"ה: מותר בשק וביריעה וכו' עיי"ע סקורטיא. מל"מ וכן בל"ס יְרִיעָא ונגזר מל"ע يرع פי' מה שרחף ונדנד אנה ואנה וממנו הושאל לעלה ולדף או למגילה של גויל שרחף אנה ואנה hin- und herflatterndes Blatt u. s. w. מנחו' ל'. עושה אדם יריעה מבת ג' דפין וכו' נזדמנה לו יריעה וכו' שם ל': מסלק את היריעה כולה וגונזה. מסכ' סופרים פ"ב הל"ה יריעה אחת קטנה, ואין פותחין את התורה ביריעה ועיין עוד הל"ו הל"ז. תוספ' שבת פ"ח (ט') יריעה כדי לכתוב עליו פרשה קטנה, והקבוץ אהלות פי"ד מ"ז ופט"ו מ"ד יְרִיעוֹת שבת י"א. אם יהיו כל הימים דיו . . ושמים וארץ יְרִיעוֹת כ"ה בכ"י מ' וילקוט משלי כ"ה רמז תתקס"א ותמורתה בשהש"ר פ' לריח שמניך ושמים וארץ מגילות. תוספתא ידים פ"ב חבר לה יריעות אחרות וכו'.

* יַרְעֲנָה עיי"ע יַרְעִין.

* יָרַק (מל"מ יָרַק נרדף עם רָקַק spucken) יבמות ל"ט: וירקת באנפוהי רוקא דמתחזיא לבי דינא. ושם ק"ו. (במשנה) וירקה בפניו (דברים כ"ה ט') רוק הנראה לדיינים ובענין התרגומים לזה הפסוק הארכתי בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד קל"ז עיין שם. — ועוד עיין ערך ירקומי.

יָרֹק (= יָרוֹק מל"מ ול"ע ورق grün, gelb) ולנקבה יְרוֹקָה, והשם יֶרֶק בלא"ר יַרְקָא Grünes, Gemüse. יַרְקוֹנָא וכן בל"ס יַרְקָנָא = בל"מ יֵרָקוֹן Gelbsucht ועוד עיין בפנים) בפ"ה בעדיות [1] (מ"ו) ודם הירוק, ובפ"ב בנדה (י"ט.) דם הירוק עקביה בן מהללאל מטמא, ובפ"ג דנגעים (מ"ח) הבתים מיטמאים בנ' שבועות ובג' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפשיון. — בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד (ברכות כ"ה.), ובפ' הרואה בגמ' לא יקל (שם ס"ב:), ובסוף מסכת תמיד (כ"ז:) סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון, פי' סילון החוזר אדם שהתחיל להשתין ונטרד ולא גמר השתן מביא אותו לידי ירקון חולי שמראהו כירק [2]. בס"ג דפ' ח' בשרצים (שבת ק"י

[1]) בדפוס' בעדות בש"ב. [2]) וכן פירש ר"ח הובא באו"ז ח"א סי' קל"ז וז"ל סילון החוזר קילוח השתן ע"כ פירש ר"ח עכ"ל וכן הוא בערך עמוד א' ע"ש. ויתר דברי ר"ח הלא הם כתובים בערך הדרקון ע"ש ובענין ירקון והדרוקן עיין תוספ' יבמות ס' ד"ה סימן ובתוספ' בכורות מ"ד סע"ב ד"ה לידי ותוספ' ר"י החסיד בסוף ברכות (בברכה משלשת צד מ"ד:).

סע"א) לירקונא תרין בשיכרא ומיעקר. בפ"א דבכורות בגמ' שהיוצא מן הטמא[1] (ז' רע"ב) כי קמיבעיא להו. מי רגלים של חמור[2] דשתו אינשי ומעלו לירקונא[3] — בפ"א דר"ה בגמ' ועל כסליו (כ'.) אמר עולא ידעין חברין בבלאי מאי טיבותא עבדי[4] בהדייהו מאי טיבותא אמר עולא[5] משום יַרְקָיָא רב אחא בר חנינא אמר משום מיתיא[6] פי' בע' מת. — ולא בירוקה שעל פני המים (שבת פ"ב מ"א) פירש בערך אכמוותא. *[אחי"ה בכ"י ו"ו הגי' אכמותא אבל בכ' ווי"ן נוח יותר עיין מ"ש בערך אכמוותא (כח"א ע"ת:)[7]. וזה הציון עיקר מקומו אחר ציון הראשון דם הירוק וכו' כי ירוקה היא נקבה של ירוק, ועוד פתרון יְרוֹקָה כמו יֵרָקוֹן, יַרְקוּנָא עיין שבת ק"ט: מפני שהן לירוקה ופירש"י ירקון וכ"ה בגמ' שם ק"י סע"א ירקונא עיין לעיל. ול"מ יֵרָקוֹן אי' עוד בשבת ל"ג סע"א סימן לשנאת חנם ירקון, יומ' פ"ד סע"א מי שאחזו ירקון. ועוד מל"מ יֵרָקוֹן (דברים כ"ח, כ"ב) פירוש מכת התבואה בלשון ערבי يرقان Vergilbtheit, rubigo תענית י"ט רע"א כ"ב. על השדפון ועל הירקון, כתובות ח' סע"ב מן השדפון ומן הירקון ובתרג' יַרְקוּנָא ועוד יַרְקָנָא כמו בל"ס וערבי עיין תרגום לירמיה ל', ו'; עמוס ד', ט'. ועוד יַרְקוּנָא בל"ס כמו עשב ירוק Grün-kraut, Gemüse ומזה לפע"ד ירקונא בע"ז ל'. עיי"ע אחר ע' ירקומי — והקבוץ ירו' ביכורי' ספ"ג דס"ה ע"ד מחזור פטירין (בל"ר paterae פי' כוסות) עם יַרְקוּנִין, ותרגום ארת (מ"ב ד', ל"ט) יַרוֹקְנִין (ולגי' בוקס' ירקנין) ולדעת בעל כ"כ הוא מל"ר eruca פי' גרגיר Rauke (עיי"ע גרגיר ח"ב, ש"נ). ומל"מ כְּיֶרֶק עשב עיין יֶרֶק ברכות מ"ד: נדה נ'. והקבוץ יְרָקוֹת ברכות ל"ה, ל"ח סע"ב פסחים ל"ט. ר"ה פ"א מ"א; עוקצין פ"א מ"ב, פ"ב, מ"ז. ובלא"ר וסורי יַרְקָא שבת ק"מ רע"ב. מנחות פ"ה. עיי"ע יוחני א'. והקבוץ יַרְקַיָא עיין לעיל ציון מר"ה כ'. ובענין הצבע הירוק עיין תוספ' סוכה ל"א: ד"ה הירוק ולחולין מ"ז: ד"ה אלא כי יש ירוק ככרתי ישהוא כעין החציר עיי"ע כרת א' וירוק כאתרוג (נדה י"ט:), ועוד ירוק כטוריקא (עיי"ע) והוא ירוק ככרכום, ועוד ירוק כשעוה (ירו' סוכה פ"ג דנ"ג ע"ד) אבל זה נקרא לחוזק הענין בכפלות: יְרַקְרַק מל"מ, וז"ל הירו' הנ"ל אי זהו ירקרק שבירוקים ר' לעזר אומר כשעוה וכשושנת כרמל סומכוס אומר ככנפי טווס, ובתוספת' נגעי' רפ"א הגי' ואיזה הוא הירק שבירוקין רבי אליעזר אומר כשעוה וכקורמן סומכס אומר ככנף טואס וכחוץ של דקל ור"ש לנגעי' פי"א מ"ד הביא התוספתא בזה"ל איזהו ירקרק שבירוקין ר' אליעזר אומר כשעוה וכקורמין סומכוס אומר (כבנף) [צ"ל ככנף] טווס וכהוץ של דקל ובכ"י אירפורט (כהוצ' צוק"מ 618) הגי' כשעוה וכקורמל וכו' ככנף טואס וכחוץ של דקל, ושם ג"כ ירקרק שבירוקין כמו בנגעי' הנ"ל. ובספרא תזריע ריש פרק י"ד מפורש ירקרק (ויק' י"ג, מ"ט) ירוק שבירוקים וכן שם פ' מצורע ריש פרשה ו' ירקרקות (שם י"ד, ל"ז) ירוק שבירוקים, ועיי"ע שקע, ורש"י על ויקרא י"ג, מ"ט, ויען שצבע ירקרק ולנקבה ירקרקת הוא בתכלית הירוק כמו הדם לכן דרשו רז"ל במגילה י"ג. מ"ו. אסתר ירקרוקת היתה ופי' רש"י לדף י"ג. כהדסה זו ע"כ ובכ"י פ' אי' בפירוש בגמ' אסתר (ירקרקות) [ירקרוקת] היתה כהדסה. וממנו הפעל בקל שבת קכ"ט סע"א יָרְקָה אפוהי, ולרוב בהפעיל נדרים נ"ח. הוריקו עיי"ע רק ב'. ובהשאילה פניה מוריקות יבמות כ': סוט' כ'. ירו' סוט' פ"ג די"ח ע"ד, במד"ר פ"ט. רות רבה פ' ותלכנה. תר"י א' לבמדר ל"א, י"ח אפהא מוריקן. הוריקו פניהם תנחו' וילקוט ריש נצבים פי' נהפכו פניהם לירקון או נתכרכמו פניהם. ב"ר ר"פ מ"ג דריש וירק (בראשית י"ה, י"ד) בזה הענין בכמה אופנים עיי"ע רק ה' ושם הובא ציון מנדרים ל"ב. ורבינו גורס בנדרים שהריקן — בויק"ר פי"ח ערוגת ירק מלאה השכים בבוקר ומצאה שהוריקה ופי' מהר"ם די לונזאנו בע' ירק: פי' ירוק כזהב וקלקול הוא לירק ע"כ אבל בילקוט ישעיה רמז רפ"ז גרס ומצאה ריקה וזה נ"ל עיקר והראיה מבמד"ר פ"ז ומצא אותה שהפריגה עיין מ"כ] —

ירק - יְרִיקַת חֲמוֹר (Eselsgurke) בפ"ח באהילות (מ"א) ויריקת החמור. פי' קישואים והם מרים והן פקועות ישדה. — (א"ב וכן נקראים בלישון

1) כ"ה לנכון ברס"ר וויניציא וכל כ"י. 2) כ"ה לנכון בכל כ"י ערוך וברפ' וויניציא, וברס"ר ובישר"ע ליי. ותיבות מי רגלים וכו' הם טפי' דרבינו וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובין כ"י אנגייליקא דף ס"ה רע"ב). 3) בנו"ג בט"פ לירוקנא. 4) בנו"ה עברינן. 5) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בע' מת ובנו"ג עולא אמר וכ"ה בכ"י ל"ד. 6) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב וב"ר וכן מוכח מע' מת ושם קצת קטוע ובע' הנוכחי ברס"ע חסר ונשמט מן אמר עולא עד אמר עולא וכן נשמט הסיום, ובערך מת הגי' חיננא, ובכ"י מי חנינת. 7) וכן בל"ס יורקא והוא ירוקה שעל פני המים בלשון ערבי الخضرة على الماء ונקרא طحلب (Moos) עיין לעף ספלנ"צ 2:17 ויש"נ פי' רישב"ין בספרו מגן אבות.

ישמעאל קשאי המור). *[אחי״ה ור״ב העתיק ללשון ארמי כנוי של מלה ערבית قثاء الحمار פי׳ קישואי חמור וזו דעת רבינו האי גאון ורמב״ם והרחבתי בזה בע׳ אנגירון (ח״א. קל״ח: קל״ט.) עש״ה ושם הזכרתי גי׳ רה״ג וירוקת חמור ובנו״ג וירקות חמור ובדפ״ע ובכ״י בראש הערך ירקת ובאמצע ויריקת ובדפא״מ בראש הע׳ ירק ואחריו נמשכתי כי נגזר מלשון יָרוֹק כי צבע זה הצומח הוא ירוק grün וכונת רבינו במ״ש והן פקועות ג״כ על זה הצומח עיי״ע פקועות לפי י״מ דילועי מדבריות ועיין מ״ש בע׳ אנגירון בשם אפרים הסורי ועוד עיי״ע כנגר. ודע כי בל״פ נקראים קישואי חמור خيار ואולי יריקה (לפי גי׳ רבינו) הוא קייר הפרסי הנ״ל באותיות הפוכות. וסופר ערבי Ibn al-Dschezzar קוראהו קתא אלברי (עיין Donnolo להח׳ שטיינ-שניידער 90) ולפע״ד צ״ל קתא אלכרי פירש קישואי חמור כי כר = خر בלש׳ פרסי חמור אבל וואללירס (ח״א. 767) פירש قثاء البری cucumis silvester וזה ממש דילועי מדבריות של רבינו הנ״ל] —

ירק (= ירקן, יַרְקְתָא, יְרוֹקְתָא פי׳ מין אבן טובה שעינה ירוקה grün- gelber Edel-stein) תרג׳ אודם פטדה (שמות כ״ח, י״ז; ל״ט, י׳) סמקן ירקן. *[אחי״ה וכ״ה בתרג׳ יחזק׳ כ״ח, י״ג והוא תואר לזכר והקבוץ תרגום אסתר א׳, ו׳ סמקין ירקין, ולנקבה יחידה בתר״י א׳ לשמות כ״ח, י״ז יַרְקְתָא ושם ל״ט, י׳ אי׳ יְרוֹקְתָא והקבוץ בתר״י א׳ (שם כ״ח, י״ז) יַרְקָתָא. לדעת רבים פטדה הוא אבן Topas ועינה לדעת פליניאוס ל״ז ל״ב היא ירוקה grün אבל לדעת שטראבא ודיאראר (עיין וויענער רוו״ב ח״א 282) הוא מצבע אדום ולזה מסכים כי כפסיקת׳ זוטרתי תצוה (בהוצ׳ ה׳ באבער צ״ד: הערה ד׳) מבואר פטדה עקיק עיי״ע והוא אבן אדם Carneol] —

ירקומי (שר של ברד עיין בפנים) בס״ג דפסחי׳ (קי״ח סע״א) אמר [1]) ירקומי שר הברד לפני הקב״ה רבונו של עולם ארד ואצנן הכבשן. ירקומי שר ברד [2]). — (וא״כ פי׳ בל״י שמשמשרת בדברי קדושה ואולי שר הברד הוא מהפחותים בין שרי מעלה). *[אחי״ה הח׳ אייזלער בט״ר א׳, נ״ו נדחק להבין כונת ר״ב ע״ש ואין ספק כי ר״ב כיון על ל״י ἱεροκόμος פירוש משרת בקודש אבל שייכותו לשר הברד אין נ״ל. ודע כי בנו״ג יורקמו ובכ״י מ׳ ובילקוט הנ״ל ויתר המקומו׳ אצל ד״ס הגי׳ יורקמי ונ״ל כי עיקר הגי׳ בוי״ו בסוף והורכב מן יוֹרֵק פי׳ רוקק ושופך (עיי״ע ירק א׳) ומן ל״ע برد פי׳ ברד וא״כ יוֹרֵקְמוֹ Hagelspeier] —

* יַרְקוּנָא (פי׳ מל״ס עיי״ע ירק ב׳ כלומר יין שמעורבין בו יְרָקוֹת Kräuterwein) ע״ז ל׳ סע״א שלש יינות הן וכו׳ מר ירקונא מתוק וכו׳ כ״ה בכ״י מ׳ ובבה״ג ובכ״י ר״ח לע״ז (בקובץ כ״י אנגייליקא דף י״ח:) ירקנא וכ״ה בדפ׳ ש״ס וויען תר״ל אבל בכל הדפוסי׳ הראשונים ירנקא וכ״ה ברש״י.

יַרְקְרִיקָא (לפע״ד או מל״מ ירקרק sehr grün או היותר טוב כמו שרקרק מל״ע شرقراق וכ״ה בל״ס שרקרקא Bienenspecht, Grünspecht) תרג׳ ואת הקאת ואת הרחם (ויק׳ י״א, י״ח) וית קתא וית ירקריקא. *[אחי״ה וכן תרג׳ אונקל׳ הרחמה (דברים י״ד, י״ז) אבל תר״י א׳ לשני המקומות שרקרקא וכ״ה בפשיטא וכן מוכח מחולין ס״ג. רחם זו שרקרק וכו׳ ועיי״ע שרק ה׳ ושם הגי׳ בזה דרב ביבי: ושריק רקרק ובנו״ג שרקרק ועיין זאאלאגיע להחכם לעוויזאהן 169 ונתינת לגר על אונקלס להגאון מהר״ן אדלער לויק׳ הנ״ל. והוספות פליישער לעמת״ר ללעווי ח״ב 580 ולעמת״ל ח״ב 447] —

יְרוּשָׁלַםִ (בל״מ לרוב חסר ובעזר׳ ירושְׁלֶם — לֵם ועוד מלא יְרוּשָׁלַיִם Jerusalem) עִיר שָׁלֵם יראה שלם עפ״י רז״ל עיין בפנים) בפ׳ במה אשה (שבת נ״ט.) מאי עיר של זהב (שבת פ״ו מ״א) אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן [3]) ירושלם דדהבא כדעבד לה ר״ע לדביתהו. ובר״ג דהנודר מן המבושל (נדרים נ׳ רע״א) הוו גנו ר״ע ודביתהו בי תיבנא [4]) הוי קמנקיט ליה [5]) תיבנא מטזייה אמר לה אי הוה לי [6]) רמינא ליך [7]) ירושלם דדהבא. פירוש כתר ועליו צורת ירושלם. בב״ר פרשת נ״ז [8]) (לפנינו פ׳ נ״ו) שם המקום ההוא ה׳ יראה (בראשית כ״ב, י״ד) אברהם קרא אותו יראה. שם קרא אותו

---

1) וכ״ה בילקוט תהלים רמז תתע״ג ובכ״י מ׳ וא״פ אצל ד״ס פסחי׳ ולפנינו עמ״ר. 2) כ״ה רק בדפ״ר. 3) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע משנים, ובגי׳ הכ״י א׳ לנכון ג״כ בכ״י ש״ס ובר״ן ובראב״ש ובאו״ז הל׳ שבת סי׳ פ״ד ס״ק ד׳ ובנוסחי ל״י מלת אמר. 4) כצ״ל וכ״ה בש״ס ובכ״י ל״ד וב״ר כי תבנא ובכ״י ו״ו בתיבה אחת ביתיבנא. 5) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו, ובכ״י ה״ב ול״ד לה. 6) בכ״י ל״ד בש״ס ליה 7) כ״ה בכל כ״י ערוך ובדפ״ע נקטע. 8) כ״ה לנכון בכ״י ב״ר ובדפ״ע בט״ד ט׳ שנתחברו שתי אותיות.

שלם ומלכי צדק מלך שלם (שם י״ד, י״ח) אמר הקב״ה אם אני קורא אותו יראה שם אדם צדיק מתרעם ואם אני קורא אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם אלא הריני קוראו כמו שקראו אותו שניהם ירושלם יראה שלם [1]). במגילת איכה הכת ירושלם (איכה ב׳, י״ג) הכת יראה ומושלמת לי אמר רבי יצחק אמר הקב״ה כשאת יריאה [2]) את מושלמת לי. *[אחי״ה כונת רבינו על איכ״ר פ׳ מה אעידך ושם הגירסת הבת ירושלם הבת שיראה ומשלמת לי ע״כ והסיום א״ר יצחק וכו׳ חסר. ורבינו הביא זה המדרש יען שהזכיר מב״ר ירושלם כמו יראה שלם. ועפ״י שני מדרשים יש לומר כי יְרוּ של ירושלם ענינו א׳) קצור מן יְרָאוּ = יְרָאוּת Anschauung ב׳) כמו יְרוּא (מפעל יָרֵא) Verehrung ואלה שני הפירושים תמצא באו״ה לפירשט שרש ירושלם אבל את מדרש איכ״ר לא הזכיר אבל בלי זה אינו מיושב כל צרכו. ויתר מאמרי רז״ל בענין ירושלם עיין בברכות נ״ח. שבת ס״ב: ס״ג. קל״ט. פסחים ח׳: נ׳. יומ׳ כ״א. סוכה נ״א: ר״ה כ״ג. תענית ה׳. חגיגה י״ב: כתובות ק״ה. קידושין מ״ט: ב״ק פ״ב: ב״ב ע״ה: סנהדרין צ״ה. ושם: זבחים קי״ט: חולין צ״ב. אבדר״נ פל״ה איכ״ר פתיחת׳ סי׳ כ״ג ועוד עיי״ע אלכסנדריא ומ״ש בה״א. צ״ה. ועוד גיאג׳ לנייבויער 134 והלאה. והתואר זכר ירושלמי איכ״ר פתיחתא רסי׳ כ״ד ילקוט ישעיה רמז רפ״ט כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה (עיין מגילה ט״ו רע״א) ושם פ׳ רבתי אזל ירושלמי לאתינס וכו׳. תוספתא כתובות ס״פ י״ב כסף ירושלמי. ותלמוד דבני א״י נקרא ירושלמי עיין .הקדמה למבוה״י למהרז״ף. ולנקבה ירושלמית הולין ס״ה. עיי״ע יוחנא. איכ״ר פ׳ בני ציון עירוני שנישא ירושלמית. עירובין פ״ג. סאה ירושלמית והקבוין יְרוּשַׁלְמִיּוֹת יומ׳ מ״ד: ירו׳ כתובות פ״א דכ״ה: תוספת׳ מעשר שני פ״ב] —

* יְרוּשָׁה (das Erbe) עיי״ע הבא אח״ז.

יְרֵת (בל״ע ירת בל״ס יְרֵת כמו בל״מ ירש erben, in Besitz nehmen) תרג׳ יורש אותי (בראשית ט״ו, ג׳) ירית יתי. *[אחי״ה וכן הועתק בכל מקום שרש ירש ועוד שתי פעמים הועתק כן שרש נחל בהפעיל עיין תרגום למשלי ה׳, כ״א; י״ג, כ״ב ובעל המתורגמן מצאו רק במקום ראשון. וכן בדרז״ל שבת קט״ז: בראי וברתא כהדא יירתון, כתובות נ״ב: (פ״ד מ״י) אינון ירתון, יומא ע״ב: לא תירתון תרתי גיהנם. ירוש׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ג דגירת גן עדן, שהש״ר מה יפית מן דיירות. באפעל בתרגום משלי שם ושם ובנו״ג במקום ראשון דאֵירוּת וכ״ה במתורג׳ אבל בפשיטא דאוֹרֵית וכ״ה בכ״י תרג׳ אצל לעווי וכן מצאתי בכנוי הגוף בכ״מ ט״ז רע״א זבנה אוֹרְתָהּ ויהבה במתנה עיין פירש״י. והתואר יָרוֹתָא ובל״ס יָרוּתָא פי׳ יורש עיין תרגום ש״ב י״ה, ז׳. והקבוץ ירותין, תרג׳ לשופטים י״ח, ז׳, לירמיה ח׳, י׳. ובירו׳ סנהד׳ ספ״ג דכ״א ע״ד כתב ר׳ לעזר לְיָרְתוֹי ספרים וכו׳ והוא במשקל ל״ס יָרְתָא פי׳ יורש. והשם יְרֵתוּ ירו׳ סנהד׳ שם ותר״י א׳ לבמד׳ כ״ז, ז׳ והוא כמו יְרוּתָא פי׳ יְרֻשָּׁה בל״מ (או יְרוּשָּׁה מלא בדרז״ל קידושין ל״ז. והלאה, נדרים פ״א. אבות פ״ב, מי״ב). וכתב המתורגמן ע׳ ירת כן מצאתי כל השמות בוי״ו ודגיש התיו והיה ראוי להיות יְרֵתָא חסר וי״ו . . ובסמיכות ירותַת ע״כ עיין הדוגמאות שם אבל אני מצאתי גם בנפרד באונקל׳ לדברים ג׳, כ׳; תרג׳ יהושע א׳ ט״ו יְרוּתַתְכוֹן וכן בויק״ר פ״ח ירותתי גבך וכו׳ ושם ומה ירותתך וכו׳ והוא במשקל סורי יָרְתוּתָא ואולי גם יְרוּתָא במקום יְרוּתְּתָא לכן בא תמיד בוי״ו ובדגיש בתי״ו. — ב״ר פנ״ו עיי״ע פרגזיות] —

יָשַׁב (ידוע מל״מ והפכו עמד, והשם יְשִׁיבָה, יִשּׁוּב, das Sitzen, Besetzen, der Sitz, die יִישּׁוּב gesetzte Ansicht, Verständigkeit עיין בהוספות׳) בר״ג דפ׳ כל הזבחי׳ (ט״ז.) אתיא בקל וחומר מיושב ומה יושב שאוכל קדשים [3]) אם עבד חילל זר שאינו אוכל אינו דין שאם עבד חילל מה ליושב שכן פסול לעדות מיושב תלמידי חכמים מה לשם יושב שכן פסול לעדות שם יושב לא פריך. בב״ר פרשת נ״א (נ׳) ולוט יושב בשער סדום (בראשית י״ט, א׳) ישב כתיב אותו . . היום מינוהו ארכי (יודקי) [צ״ל יודיקי] [4]). ובפרשת נ״ט [5]) (לפנינו פנ״ח) ועפרון יושב (בראשית כ״ג, י׳) רב יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי סטרטיגוס [6])

[1]) בב״ר קצת בלי אחרת ע״ש ובילקוט תהלים רמז תתי״ר וישם וישם כתיב מלא ירושלים ואין זה נכון שהרי קוראו על שם שלם ועיין תוספות תענית ט״ז. ד״ה הר וישם הובא זה הירוי בשם ייםו ואולי הוא ר״ת מן ייש [illegible] וכן אי׳ חסר בנדי׳ שו״ט סוף מזמור ע״ו אבל שם נשתנה הגי׳ ע״ש. [2]) כ״ת בדפ״ר ואמי, ובדפ״א יראה. [3]) ונראה שהוא מספי׳ רבינו ועיין תוספ׳ יומ׳ כ״ה. ד״ה אין. [4]) וכצ״ל בדפ״ר וישם ארקי יודקי ועיין עוד ע׳ ידקי ומ״ש. [5]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וכ״ה בערך ארך בח״א רפ״ו ובדפ״ע בכאן בט״ד פי י״ט. [6]) צ״ל בנולה אחת כמו בע׳ ארך במקום הנ״ל וכ״ה [illegible] ו״ו רק שם בט״ס ארכרטגוס וצ״ל ארכיסטרטיגוס והוא ל״י [illegible] ובח״א רפ״ו שורה כ״א אי׳ מ״ד ע״ש.

דלא יהא בר נש רב זבין מבר נש זעיר. בפ׳ כיצד משתתפין בגמ׳ רבי יהודה אומר אם יש שם תפוסת יד [1] (עירובין פ״ו) ורבי עקיבא מכבד את העשירים [2] כדדרש רבה [3] בר מרי ישב עולם לפני אלהים (תהלים ס״א, ח׳) פי׳ אימתי ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו (שם) כלומר בזמן שיש עשירים שנותנין צדקה וגומלין חסד העולם מתישב והואיל וכן יש להן כבוד לפני הקב״ה גם אנו מכבדין אותן. פ״א לולי חסד ואמת שהן עושין לא היה עושרם נצור לפיכך ראוי לכבדן. *[אחי״ה כפי׳ ראשון איתא בפירוש ר״ח (בכ״י ווילנא) וכן הוא ברש״י ועוד עיין ביוחסין השלם הנ״ל בשם רש״י ומה שהביא בשם הערוך ליתא לפנינו ועיין מ״ש במבוא XIX ותיבות „ומן ינצרוהו לשון מזונות" שייכין עוד לפירש״י. ודע כי יש לשרש ישב שתי הוראות עקריות. א׳) ענין ישיבה שהיא הפך העמידה ומזו ענין עכבה ודירה במקום sich aufhalten, wohnen ב׳) הושאל לענין מנוחת הדעת הלב והרעיון der Sinn, Gedanken, das Herz beruhigen. erquicken. מהוראה ראשונה שהוא ל״מ עיין רונגמאות ברכות ל״א: אסור לישב בתוך ד׳ אמות של הלכה. מגילה כ״א. מנין לרב שלא ישב וכו׳. מ״ק ט״ו: לא היה יושב ע״ג כרים וכו׳. ב״ב ק׳: עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו עיי״ע ברך א׳. הוריות י״ג: תוספת׳ סנהדרין ספ״ז כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם שבו. ובירו׳ ביכורים פ״ג דס״ה ע״ג ואין רשות לאחר מהם לישב עד שיאמר להם שבו כתובות ק״ג: ישב בראש — ומענין עכבה ודירה ברכות כ״ח: יושבי קרנות וכו׳ הפכו יושבי בית המדרש (שם) עיי״ע קרן ג׳. שם ל׳. השכים לישב בקרון וכו׳ ירוש׳ פסחים ספ״ה דל״ב ע״ד. ירו׳ סוטה ספ״ז דכ״ב. ישבה לה בהר הבית . . ישבה לה במקומה. עירובין י״ח: וש״נ יישב בתענית. ברכות כ׳ רע״א וש״נ שב ואל תעשה — כפיעל שמ״ר פנ״ב ולא היו יודעין ליישבו. ירו׳ שבת ספ״ז ד״י ע״ד ושם רפ״ב די״ג ע״ג הבנאי שיישב את האבן וכו׳. ירו׳ פסחים פ״ח דל״ג: מפני שהוא כמיישב בידו. ובפועל ב״ר פפ״ב כשהקב״ה דן את אוה״ע מוּשָׁב וכו׳. ירו׳ גיטין פ״ז דמ״ח ע״ד אדם מעיד ערותו מיושב. הפעיל: סנהדרין פ״ה מ״ד ומושיבין, מכות י׳. אין מושיבין אותן ע״ש כמה פעמים, זבחים פ״א מ״ג ביום שהושיבו וכו׳, יומא ל״ח סע״א ובמקומך יושיבוך, ב״ק ט״ז סע״ב הושיבו ישיבה על קברו, ירו׳ ברכו׳ פ״ז די״א: בין נגידים תושיבך. תוספתא שבת ספ״ז המושבת אפרוחין וכו׳ עיין שם כמה פעמים. נתפעל ברכות ל״א. נתישבת . . לא נתישבה. מהוראה שניה רק בפיעל, בפועל, בהתפעל, בנתפעל: ויק״ר פל״ז אתה יְשַׁבְתָּ לבני סבלותם חייך שאת עתיד ליישב ולפרש לבני נדריהם. ירו׳ פסחים ספ״ה דל״ב ע״ד דרש וַיֵּשֶׁב (ש״ב ז׳, י״ח) יישב עצמו לתפילה וצ״ל בתפילה וכ״ה בירו׳ סוט׳ ספ״ז דכ״ב. יומ׳ רפ״ג ד״ם: ועיין תוספות סוט׳ מ׳: ד״ה והאמר. ירו׳ שבת פ״ד די״ד ע״ד החומץ מיישב את הנפש. ב״ר פ״פ דברים שמישבים את הלב, ילקוט משלי תתקס״א מְיַשְּׁבִין את הדין. — ברכות ל׳. אין דעתו מיושבת עליו, סנהדרין ס״ח. דעתו מיושבת עליו, תנחומ׳ ק״י. ילקוט ישעיה רמז שט״ז דעתן מיושבת עליהן, ילקוט וארא סוף רמז קע״ח בשם ספרי בקי ומיושב, ירושלמי ברכות פ״ד ד״ח: לבו מיושב. וילקוט הנ״ל ומיוּשָּׁבִין בדין. ברכות נ״ח: (לפי גירסת כ״י מ׳) דלא מתיישבא דעתיה, חגיגה ג׳ סע״ב לאחר שנתיישבה דעתו. יומא פ״ב. אם נתישבה דעתה, איכ״ר פסוק כל עמה עד כמה מתיישבת נפש וכו׳, ילקוט ישעיה רמז שנ״ט עכשיו נתישבה דעתי עליו — והשם המופשט יְשִׁיבָה הפכו עמידה כתובות קי״א סע״א אל תרבה בישיבה שישיבה קשה לתחתוניות ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב, ושם: ישיבה שאין בה סמיכה, חגיגה ט״ו. אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה וכו׳ כ״ה בכ״י ש״ס עיין ד״ס למקומו וכן בפי״מ להרמב״ם לסנהדרין פ״י מ״א ושם לא ישיבה ולא עמידה. כלים פ״ח מ״ח נמצא מקום ישיבת הכלן מקום ישיבת הצבע מקום ישיבת של שולקי זיתים טהור עיין פי״מ להרמב״ם. ובפי׳ רה״ג בסד״ט למקומו מבואר רק תחלת המאמר וז״ל (כבלן) [צ״ל הבלן] פי׳ בעל מרחץ שמשלם לבני אדם ע״כ ובלי ספק צ״ל שמשמש וכ״ה בערך בלן (ח״ב צ״ט) ועוד שם הוספה קצת ע״ש ולכן בודאי דברי הערוך שם שייכים לרה״ג אבל כפי׳ לזבין ד׳, ב׳ ליתנהו ונלקחו מכלים פ״ח מ״ח ובכ״י אשר ממנו נדפס קטוע הוא בכלים שם וחלו

---

1) כ״ה כדפ׳ וויניציא וכ״ה בירוש׳ ובדפ׳ פיזי וויניציא רפ״ב ורפ״ח וקושט׳ (ד״ס עירובין קס״ח:) ובכ״י ערוך ו״ו ל״ד ב״ר תפוסת יד וכ״ה בא״ז פי׳ קי״צ ובנוסח׳. 2) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר ובדפ׳ וויניציא אבל בשאר דפ״ע קטוע הוא ולוי׳ מן אם יש וכו׳ מטה שגרם רבינו ורבי עקיבא בוי״ו נשמע שהיה לפניו כמו בנוסחאותינו ר׳ מכבד עשירים ר׳ עקיבא מכבד עשירים, ובכ״י א״פ ודפ׳ שונצ׳ כהיפך עיין ד״ס שם קס״ט: 3) וכ״ה בכ״י מ׳ ועי״ ביוחסין השלם 119 ובנו״ג רבא.

בו ידים. מכות י״א סע״ב איזהו ישיבה שהיא בארץ אחוזתו זה קבורה. יומ׳ כ״ה. וש״נ אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכ״ה בירו׳ יומ׳ רפ״ג ד״מ: ובירו׳ פסחים ספ״ה דל״ב ע״ד וירוש׳ סוט׳ ספ״ז דכ״ב. אי׳ הגי׳ לא היתה ישיבה בעזרה אלא וכו׳ ולפי דעת ר׳ אמי (ר׳ אימי) בירו׳ בג׳ מקומות הנ״ל: אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה. ירוש׳ ביכורים פ״ג דס״ה ע״ג אין ישיבה לפני סיני — ועוד ענין ישיבה כמובל״מ מושב או בכסא מלכות או באסיפת חכמים. בסוף איכ״ר על פסוק אתה ה׳ לעולם תשב וגו׳ וכי יש ישיבה בלא כסא וכו׳ ע״ש במפרשים. ריש אסת״ר פ׳ בימים ההם: דריש כשבת המלך או״ה אין להם ישיבה . . בשבת המלך אין כתיב כאן אלא כשבת המלך ישיבה שאינה ישיבה אבל ישיבתן של ישראל ישיבה ונ״ל הטעם כי כ״ף הדמיון מורה רק שיווי ולא החלטת הענין וכן דרשו רז״ל ברכות ג׳: כחצות הלילה (שמות י״א, ד׳) מי איכא ספיקא קמי שמיא וכו׳ ע״ש וברש״י על הפסוק הזה ומכילת׳ שם. ועוד באסת״ר (שם) דריש אל מקום הַשִּׁבֶת (מ״א, י״ט) בישיבתו בא לישב אומר לו דע לפני מי אתה יושב וכו׳ ועיין ג״כ רד״ק לזה הפסוק. ומענין ישיבה בשבת תחכמוני ואספת חכמים במקום שלומדים בו הלכה עיין אבות פ״ב מ״ז מרבה ישיבה מרבה חכמה. ב״ב ק״כ. בישיבה הלך אחר חכמה. יומ׳ כ״ח: מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם היו במצרים ישיבה עמהם שנא׳ לך ואספת את זקני ישראל היו במדבר ישיבה עמהם שנא׳ אספה לי שבעים איש וכו׳ אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה ע״ש כמה פעמים. עירובין כ״ו סע״א הושיב ישיבה על פתחו. פסחים קי״ט רע״א המכיר מקום חבירו בישיבה. המקבל פני חבירו בישיבה. תענית ח׳. ירבה בישיבה. חגיגה י״ד. זקן שראוי לישב בישיבה (כ״ה בכ״י מ׳ ובנוייג לישיבה) זבחים פ״א מ״ג ביום שהושיבו ראב״ע בישיבה וכ״ה בירו׳ תענית פ״ד דס״ז ע״ד ובירו׳ ברכות פ״ד ד״ז ע״ד אי׳ ומינו את ראב״ע בישיבה. ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ג. חכם שיושב בישיבה. ירו׳ שבת פי״ב די״ג סע״ג ממזר ת״ח קודם לכה״ג עם הארץ . . הא לישיבה לא א״ר אבין אף לישיבה. כלומר להיות ראש ישיבה והוא ריש מתיבתא (Akademiehaupt). מכות י׳. הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו. סנהדרין ל״ב: הלך אחר חכמים לישיבה אחר ר״א ללוד וכו׳ אחר ר׳ מתיא בן חרש לרומי וכו׳ כ״ה לנכון בפי׳ ר״ח לסנהד׳ (בקובץ כ״י אנג׳ דף צ״ג.) ובכ״י יש״ס. וזה מה שמצינו ביומ׳ פ״ו. ילקוט ירמיה ג׳ רמז רס״ט. מדרש משלי סי׳ י׳ שאילתות בוזאת הברכה ססי׳ קס״ז שאל ר׳ מתיה בן חרש את ר״א בן עזריה ברומי ותמורתו בירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה סע״ב וירושלמי סנהדרין רפ״י דכ״ז ע״ג שאל וכו׳ בישיבה והח׳ ברילל במבוא המשנה 136 רוצה להסביר חלוף הגירסאות ע״ש ושם הובאה גירסת המכילת׳ יתרו (פרש׳ ז׳ פ׳ כי לא ינקה) הלך מתיא בן חרש אצל ר׳ אלעזר הקפר ללודיא וכו׳ ובאבות דר״נ פכ״ט הגירסא ללודקיא ועל חלופי הגירסאות כבר התעורר הח׳ פריעדמאן במאיר עין למכילתא שם. ולפע״ד החלוף ללודיא. ללודקיא נולד מהבנת מלת ברומי במקומות הנ״ל כמו דרומי שהוא בנגב דא״י קרוב ללוד כמו שהוכחתי בערך דרום ע״ש היטב ושם היה מקום ישיבת ר׳ ישמעאל ובאמת בילקוט ירמיה שם אי׳ הוספת ברומי: שהיה ר׳ ישמעאל דורש ברומי מה שלי׳ במקומות הנ״ל ואולי עיקר הגי׳ בדרומא. ואולי היה ר׳ מתיא בדרומא קודם שהלך לרומי ומהרז״ף בר״מ 131 החליט שלא הלך ר׳ מתיא לא״י. ובלי ספק היה קבע רמב״ח ישיבתו ברומי עיין שם 130 והראיה ממעילה י״ז. שאל רמב״ח את ר׳ שמעון בן יוחאי בעיר ושם העיר נפקד וצ״ל בעיר רומי, או גם זולת זו פי׳ עיר כמו בל״ר urbs היינו עיר של רומי והראיה מיומ׳ נ״ז. אני ראיתיה ברומי ובמעילה י״ז: בתמורתו בעיר. — והושאלה מלת ישיבה למתיבתא דרקיע פסחים נ״ג: זוכר ויושב בישיבה של מעלה ובכתובות קי״א: תמורתו כאילו מדבק בשכינה. ונ״ל לפרש מלת ישיבה בטעם בית ספר ובית רב אשר שם יושבין ועוסקין בתורה וכן דרשו רז״ל חגיגה ג׳: בעלי אסופות שיושבין אסופות ועוסקין בתורה. והקבוין ירו׳ שבת פ״י די״ב ע״ג ששמשתי את אבא עומדות מה שלא שימשתן יְשִׁיבוֹת וכו׳ כך א״ל שימשתי את אבא עומדות מה שלא שמשת את רבך ישיבות עיין ש׳ המפרש. קהל״ר פסוק כל הדברים אפשר שישיבות הללו טועות הן בדברים בטלים הללו — משתי הוראות הפעל ישב נבנה השם יישוב. ישוב א׳) כל מקום המיושב שבעולם bewohnte, cultivirte Gegend ב׳) מנוחת והשבת נפש ודעת die Beruhigung, das Einleuchten, Verständniss. מהוראה ראשונה ברכות ל״א. כל ארץ שגזר עליה אדה״ר לְיִשּׁוּב נתישבה וכל הארץ שלא גזר עליה אדה״ר לישוב לא נתישבה וכ״ה סוט׳ מ״ו: ובמ״ע דמ״נ חכ״ה. ע״נ הוכחתי כי מדמיון הפרסיים נובע זה המושג. ברכות נ״ח רע״ב בישובן והפכו (שם) בחורבנן. ירו׳ גיטין פ״ה דמ״ז סע״א ורע״ב משום יישוב הפכו חורבה (שם) וירו׳ ב״ק רפ״ט ד״ו ע״ד ב״ק פ״י מ״ו בישוב והפכו (שם) במדבר. ישם פ״נ סע״א בישוב

ברמים, בישוב שובכין, ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד מן המדבר לישוב. ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג ביישוב ילכו ולא במדבר, קהל"ר פ' מעות, רות רבה פ' באשר תמותי עולם שבאת ממנו דומה לישוב (ליישוב) אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר, ובפדר"א פמ"ג אם אינו לוקח מן היישוב לחם ומים במדבר אינו מוצא לאכול ולשתות ועיין מדרש משלי סי' ו' וילק' ירמי' סוף רמז רצ"ז בשם מדרש. ועוד הפכו בר חולין קכ"ב. חזיר של יישוב חזיר הבר. ירו' שבת רפי"ד די"ד: חזיר של יישוב.. חזיר של בר. והפכו ים ירו' ב"ק ספ"ה ד"ה. אווז ים עם אווז יישוב וכו'. פסחים צ"ד. כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב ע"ש כמה פעמים — והושאל לישוב העולם אומנות ועבודת האדמה ירוש' ב"ב ספ"ב די"ג ע"ג יישוב העולם. ילקוט בא רמז רכ"ה יישוב המדינה. סנהדרין כ"ה סע"ב דלא שכיחי ביישוב. קידושין פ"א סמ"א אינו מן היישוב והפעל: מיישבי עולם סוט' כ"ב. הפכו (שם) מבלי עולם. ומזה הענין במדרש תדשא (בבי"ה"מ ליעללינעק ח"ג, קס"ז) והם עומדים על רגליהם (ר"ה ג', י"ג) כאות ל' שאין לו ישוב פי' בלי קיום ומשענה ובילקוט מ"א ז' רמז קפ"ה ל"י. מהוראה שניה ירוש' נדרים פ"א דל"ו ע"ד דבר של יישוב (הפכו של סכנה, שם). ב"ר פל"ה בני אדם של יישוב ושם פי"ט פ"ב בישוב הדעת פי' שהיתה דעתה צלולה] —

* יְשֵׁבָב (ישם הפרטי) א') לחברו של ר"ע עיין חולין ל': ל"ב. כתובות כ"ט: ועוד עיין ד"ה למהרז"ף קל"ג ומבוא המשנה להחכם ברילל קמ"א ב') לכהן הגדול בימי בית שני יומ' מ"ז. ועיין רש"י לחולין שהשוהו עם ישבב דדה"י א' כ"ד, י"ג ועיין היוחסין השלם 71 ושם הגי' ישבאב וכ"ה במקרא אולם יותר טוב לדמותו עם ישבב אחיו של ישמעאל (שמעון) בן קמחית וכן נכתב מלא ישובאב בכ"י ליומ' ועוד עיין מ"ע לח' גרעטץ ח"ל, נ"ד. ולפע"ד שם חכם הנ"ל ראוי להכתב חסר להבדילו מכה"נ של אותו השם. ועוד יש אמורא מזה השם עיין יוחסין השלם 160.

* יֵשׁוּ (קצור מן יֵשׁוּעַ והוא מ"סר דתם) ובא איזה פעמים בתואר הנוצרי סנהד' ק"ג סע"א שמקדיח תבשילו ברבים כגון ישו הנוצרי כ"ה לנכון בכ"י ו"ו בע' קרח ב' וכ"ה בכ"י ש"ס מ' פ' וק' ובע"י הראשון ובדפוסי' הראשונים ונשמט מן הצינזור וברוב כ"י ערוך נמחק או נגרד ובדפ' ווניצ' רק הנוצרי וכן הוא באה"ת למסכת עבודה זרה דף י"ז כך למדני הנוצרי ובכ"י ש"ס ובע"י הראשון הגי' ישו הנוצרי, וכן שם בכ"י ובדפוסים הראשונים ומצאתי אדם אחד מתלמידי ישו הנוצרי ועיין יתר המקומות בד"ס לע"ז שם. ובתוספת' דחולין פ"ב וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד וירו' שבת ס"פ י"ד די"ד סע"ד הגי' ישו פנדרא ועיי"ע בן פנדרא (ח"ב קכ"א:) ועוד עיי"ע בן סטרא (שם קי"ח: והלאה) ושם בסוף הערך הנ"ל הובא ציון מסנהדרין ק"ז: שדחו לישו הנוצרי בשתי ידים וכ"ה בסוט' מ"ז. בדפוסי' הישנים והובא במאמר חסרון הש"ס ועוד עיין גי' כ"י ש"ס לסנהד' שם וע' מרטות. ובתוספ' כ"י אירפורט לחולין פ"ב אי' ישוע בן פנטרא (פנטירי). ובע"ז כ"ז: לפי גי' כ"י ישו בן פנטירא. ועוד עיי"ע בוני (ח"ב נ"ז) ציון מסנהדרין מ"ג. וקצת מזה הציון הובא בע' קרב ע"ש ומ"ש וכל הענין נשמט בדפ' באסיליא וקראקא מן הצינזור עיין חסרונות הש"ס וד"ס לסנהדרין צד ס"ג. והלאה, ובכ"י ש"ס וע"י איתא הרבה פעמים בסיפור שם ישו הנוצרי.

יֵשׁוּעַ [1]) (נתקצר מן ל"מ יְשׁוּעָה או כמו ל"מ יֵשַׁע פי' עזרה והצלחה ואֹשֶׁר והושאל ליום פדיון או ליום הולדת הבן Auslösungs- Geburts- (tag des Neugeborenen בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ' סע"א) איקלעו לבי ישוע הבן. פי' לפדיון הבן. ישוע [צ"ל ישועה] תרגום פורקן וכן תרגום פריון. *[אחי"ה עיין מתורגמן שרש פרק א' כל לשנא ישועה והצלה ופדיון מתורגם בלי' פריק וע"ש הרוגמאות, ולכן צ"ל במקום ישוע תרג': ישועה תרג' וכו' או צ"ל יֵשַׁע וכן תרגום ישענו (תהלים צ"ה, א') פורקננא (כפי גי' כ"י). וכפי' הערוך אי' ברש"י ע"ז ד'. ד"ה להן שוע ע"ש וכן מוכח מפי' לב"ק הנ"ל ע"ש והתוספות שם ד"ה לבי השיגו עליהם והעלו בשם ר"ת פ"א והוא ממש כפי' רבינו בע' שבע בשם ר"ח ואולי גם בתוספ' צ"ל ר"ח במקום ר"ת. וכשני פירושים הנ"ל העתקתי. ובע' שבע מצוין ג"כ ישוע הבן מב"ב ס' סע"ב ורשב"ם לא פי' וכן לא מצאתי מפורש בפירוש רגמ"ה כ"י לב"ב. ומהפעיל יושיע (סוט' ל"ד:) נבנה השם הושענא עיי"ע. — ועוד פירוש ישוע שם הפרטי במקום יהושע, הושע עיין עזרא ב', ב'; נחמי' ח', י"ז. והיה ישוע התשיעי בראשי האבות לכהנים ושכניהו העשירי עיין דה"י א', כ"ד, י"א; דה"י ב', ל"א, ט"ו ועיין מ"ש הח' באבער בהערה

[1]) כ"ה לנכון בעה"ק ששי"ב, ובדפ"ע בראש הערך: ישע.

לפסיקתא דר"כ פ' העומר (צד ס"ט:) על המאמר אימתי הן תמימות בזמן ישוע ושבני' ביניהם וצ"ל בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם — ישוע בן פנטרא עיי"ע הקודם לזה. ידים ג', ה', ר' יוחנן בן ישוע. ירוש' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג ישוע אחוי דדוריי] —

* יָשַׁט (מל"מ רק בהפעיל ויושט (אסתר ה', ב') פי' שליחת יד (darreichen, ausstrecken כל לישנא דשליחות יד מתורגם בלש' הושטה עיין המתורגמן וכן בדרז"ל פסחים כ"ב: ע"ז ו' רע"ב מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר וכ"ה בתוספת' דמאי ספ"ב והובא בע' שט ד'. חולין ק"מ. הושיט ידו לקן. פסיקת' דסליחות (פסיקת' דר"כ צד קס"ז:) והובא בילקוט שלח רמז תשמ"ד משל לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו חזקיה הושיטה לשמו וכו' משה הושיטה לשם זקנו וכו'. ב"ר פ"ע והושיטו לו בקנה ושם בנ"א את מושיטו לזה בקנה ע"ש במ"כ. ואולי מזה ירו' מגילה רפ"ד דע"ד ע"ד חמא חד ספר מושט תרגומא מן גו סיפרא כלומר שלח יד ופושט לקחת תרגום לקרוא בו או אולי המי"ם שרשית עיי"ע משט. והשם הושטה עיי"ע. ועל שם הפרטי בר ישיטא עיי"ע בה"ב, קע"ז:

* יְשִׁיוָין (קבוץ מן שִׁיוְיָא פי' ערש Lagerstatt, Bett והיוד נוספת) תוספתא ב"ב רפ"ד המוכר את הספינה וכו' לא מכר לא את היציעין ולא את הישיוין כ"ה בכ"י אירפורט (צוק"מ 402) ובנו"ג היישוין. ותרג"י עריש (דברים ג', י"א) ותרג' מושב (ש"א כ', כ"ה) ישיויא והוא כמו יצוע בל"מ שתרג' יצועי (בראשית מ"ט, ד') שיויי עיי"ע ישו א' ונבנה מהפעל שַׁוִי וכן בל"ס. והיו"ד בראש נוספת או הוא במקום א' כמו אישוויה עיי"ע או אולי צ"ל ולא את השיוָין עיין תרגום עמוס ב', ח' ויגיד עליו רעו ולא את היציעין שענינו מטה וערש. ועיין ערך יצע.

* יִשְׁמָעֵאל (שם פרטי) א') לאומת הערביים שנתיחסו על שם ישמעאל בן אברהם אבינו תרג' ערין (איוב ט"ז, כ') ישמעאל תקיפא [1] שבת י"א. תחת ישמעאל ולא תחת גוי עיי"ע חבר ב'. פסחים קי"ח: כוש ישמעאל והקבוץ ישמעאלים סוכ' נ"ב: ירו' תענית פ"ג דס"ו סע"ג וילקוט איוב רמז תתק"ו. עטיפת ישמעאלים מ"ק כ"ד. עיי"ע עטף ג'. ב') לתנא הנודע והוא חברו ובעל מחלקותו של ר"ע עיין חקירות מהרז"ף בדה"מ 105 והלאה ובמה"מ לה' ברילל 103 והלאה. ג') לאיזה אמוראים ד"מ ר' ישמעאל אבוה דר' יודן ר' ישמעאל בר רב יצחק מבהי"ד ק"ח והלאה.

* יָשֵׁן (ידוע מל"מ (schlafen והושאל לרפיון erschlaffen שהש"ר על משכבי: כשישנתי לי מן התורה ומן המצוות נסמכו לי לילות ללילות ושם עכשיו שישנתי לי וכו' והוא מיותר וכפול עיין פי' מהרז"ו. והשם שֵׁינה עיי"ע.

* יָשָׁן (מל"מ ופי' עמידת דבר ימים רבים (alt הפכו חדש עיין דמאי פ"ד מ"ז. ירו' פסחי' פ"ו דל"ג. ירו' גיטין ספ"ג דמ"ה: והקבוץ יומ' כ"ו רע"א והשם יוֹשֶׁן פירוש מעמד הקודם der frühere Zustand קידוש' ס"ו סע"א החזיר את התורה ליושנה, כתובות ח': החזירו הדבר ליושנו. סנהדרין י"ט. החזיר ר' יוסי את הדבר ליושנו בציפורי, ירוש' ברכות פ"ג ד"ו: חזרו הדברים ליושנן, שם פ"ז די"א ע"ג וירו' מגילה ספ"ג דע"ד ע"ג למה נקראו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה ליושנה ובבבלי יומ' ס"ט: אי' שהחזירו העטרה ליושנה. והפעל ממנו בפיעל ובפועל ב"ב צ"א סע"ב ואכלתם ישן נושן (ויקרא כ"ו, י') מלמד שכל המיושָּׁן מחבירו הוי יפה מחבירו ואין לי אלא דברים שדרכן ליישנן דברים שאין דרכן ליישנן מניין וכו' ושם צ"ח רע"א במשנה ישן משל אשתקד ומיושן משל ג' שנים ושם רע"ב מיישן והולך עד החג, ירו' גיטין ספ"ג דמ"ה: מיושן מן ג' שנים, נדרים ס"ו. המיושן יפה למעיים. דב"ר רפ"ט מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני, ירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: מיישנן כל שנים עשר חודש. התפעל ירוש' גיטין שם הדא אמרה דמתיישן [2] חייב באחריותו שתי שנים הדא אמרה מתיישן חייב באחריותו עד החג וכו' קהל"ר י"ב, ח' הבל הבלים המתישן בו פי' כשהורגל בו עיין פי' מ"כ וידי משה. בנתפעל מד' תדשא פי"ג (בביה"מ ליעללינעק הובא מהח' לאטטעס במקום הנ"ל) ולמה נקרא שם הצרעת נושנת שגרמו עונותיו שנתישנה הצרעת זמן מרובה.

* יְשָׁנָה (פירוש תואר למבצר של רומיים קרוב לציפורי) קידושין פ"ד מ"ה ארכי ישנה של ציפורי כה"ג בע' ארך (ח"א, רפ"ו) וכ"ה במד"ר ס"ט. ערכין ל"ב. קצרא הישנה של ציפורי עיי"ע גסטר ג' וש"נ וע' ביתר (ח"ב, ס"ט) וע' בני קצרא של ציפורין (שם קכ"ג) ועיין נ"כ מ"ע מאנאציען להחכם בערלינער ח"ד צד כ"ח וח"ה קס"ז והלאה.

[1] לפי ג"י כ"י אצל הח' לעווי. [2] כ"ה לנכון ברפ' זיטאמי וברפ' קראטשין בט"ס דאיטתייש.

∗ יָשַׁף (נרדף עם נשף, נשב (anfachen וכ"ה כל"ס באפעל אוֹשֵׁף שבת קי"ט רע"א מושיף נורא.

∗ יָשְׁפֵה (מל"מ וכ"ה בל"ע يَشْب, يَشْف בל"י ורו' (Jaspis, ἡ ἴασπις, jaspis פסיקת' זוטרתי תצוה (כהוצ' הח' באבער צ"ד.) על ישפה בנימין, ושם צד צ"ה מפורש ישפה מאבצר ונ"ל מרבארץ מל"פ مرواريد פי' פנינים יקרים וכן העתיק ריב"י מאווס תרשיש (שמות כ"ח, כ') ובהערה בפסיק' שם אי' בט"ד מזארץ וצ"ל כמ"ש כאן. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג וירו' קידושין פ"א דס"א: פסיקת' רבתי פכ"ג פעם אחת אבדה ישפה של בנימין וכו' ועיין בשנויים קידושין ל"א. ע"ז כ"ד. דב"ר פ"א ילק' יתרו רמז רצ"ז.

יָשָׁר (מל"מ ועניינו הפר מן עות (fest, gerade ורגליהן [1]) רגל ישרה (יחזקאל א', ז') טלפי החיות מהלך תקט"ו שנה טניין ישרה [2]). בר"ג דפ' הרואה בירושלמי (פ"ט ד"ג.). בנזיר בפרק מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו בגמ' האשה שנדרה (נזיר כ"ג.) ובהוריות רפ"ג (י':) [3]) כי ישרים דרכי ה' וגו' (הושע י"ה, י') מסקנא משל ללוט ושתי בנותיו הן נתכוונו לשם מצוה צדיקים ילכו בם (שם) הוא שנתכוון לשם עבירה ופושעים יכשלו בם. ∗[אחי"ה ולנקבה בקבוץ יְשָׁרוֹת פירוש קרבנות נדרים ונדבות והפכו חובות עיין זבחי' ק"ד. קי"ז: קי"ח. ודרשוהו מן הישר בעיניו (דברים י"ב, ח') ובירו' מגילה פ"א דע"ב ע"ג דרשוהו כטעם יְשָׁרוּת: מה תעשו שם דבר שהוא בא לידי יְשָׁרוּת ואי זו זו עולה ושלמים. וישרות הוא שם מופשט כל"מ יְשָׁרָה (מ"א ג', ו') ילקוט משלי כ"א רמז תתקנ"ט בשם המדרש (והוא ריש מדרש רות) מדת ישרות. מדרש שו"ט מזמור צ"ט דורש מישרים: אתה כוננת ישרות של עולם ובילקוט תהלים רמז תתנ"ב ישרות בעולמך. ב"ר ס"פ נ"ד מהלכות כיישרות, סוט' ט': כתר ישרותיה אזל, דב"ר ספ"ח צידקה ויישרותה וכו'. ובשהש"ר פ' מישרים דרש זו הטלה: טה ישריין רחמיך והוא הפעל פי' מה תקיפין או מאושרין ומזה הענין יישר חילך, יישר כחך עיין רציונים בערך אישר בחלק ראשון דף שכ"ו. ובפיעל סוטה י"ב. שמות רבה פרשה א' יֵשֶׁר (דברי הימים א' ב', י"ח) זה כלב שיישר את עצמו. במדבר רבה פ"ח כל המישר אורחותיו הוא מכבד להקדוש ברוך הוא. מגילה י"ח: מיושרין הן אצל רבי מאיר] —

∗ יִשְׂרָאֵל (שם הפרטי (Israel א') לכנוי של יעקב אבינו (בראשית ל"ב, כ"ט) ונקרא בב"ר פס"ח, פע"ד וילקוט ויצא רמז קי"ט וק"ל, מדרש שו"ט מזמור קכ"ד וילק' תהלים רמז תת"פ ישראל סבא להבדילו מן ב') כנוי של עם ישראל, ורז"ל הרבו לספר מישראל עיין ברכות ו'. ז': ל"ב. נ"ג: שבת כ"ב: ל"א. ס"ז. פ"ו. וש"נ, פ"ח. קמ"ה: קמ"ו. עירובין כ"ב: מ"ג: פסחים ס"ו. פ"ג: פ"ז: קי"ח: ר"ה ח': ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. יומ' ל"ט. נ"ב. נ"ד. ע"ה: סוכ' ל"ד. מ"ה: מ"ט: נ"ב: ביצ' כ"ה: ל'. תענית ג': ט'. כ"ז: מגילה י"א. י"ב: י"ג: כ"ט. מ"ק ט"ז: חגיג' ה': ט': י"ב: מ"ו. מ"ז. ס"ג. כתו' ח': קי"א. גיטין ז': נ"ו: נ"ז. סוט' י"ג. מ"ח. קידושין י"ח. כ"א. ב"מ ל"ג: נ"ט. ב"ק קי"ג. ב"ב י': סנה' כ': ל"ט. מ"ד. נ"ו: צ'. צ"ג. ק"א: מכות כ"ג: ע"ז ב'. שם: ד'. שם: ה'. שם: ח'. שם: כ"ה. כ"ט. מנחות מ"ג: נ"ג. שם: ס"ה. חולין ז': ס': פ"ט. צ"א: צ"ב. ק"א: ערכין ט"ו. אבות פ"ג מי"ד אבדר"נ פ"כ. והקבוץ ליחידים מעם ישראל, יבמות פ"ה. יִשְׂרְאֵלִים. ושם ל"ז. וקידושין פ"ד מ"א (ס"ט.) יִשְׂרְאֵלֵי.

∗ יָשִׁישׁ (מל"מ ופי' זקן (alt וגם בענין לשון כבוד כמו בשמוש זקן בל"י ובל"ר -πρεσβύ τερος, presbyter עיין תוספות ע"ז י': ד"ה כל נשיאיה. ועוד כמו זקן בהוראת חכם מ"ק כ"ה: גזע ישישים.

☞ יַת (כמו את בל"מ) תרג' את יתי תרגום אותי. ∗[אחי"ה וכ"ה בל"ס יָתָא ובסמיכות יָת אבל בתרגומים תמיד בפתח יַת והוא יחס הפעול ובכנויים יָתִי, יָתָךְ ועיין עמת"ר ללעווי א'. שמ"ז וכן בירו' ביכורים פ"ג דס"ה ע"ד יתיה דמן רבנן, ב"ר רפ"ג וקהל"ר פ' את הכל: יתהון לא הניין לי ועיין עוד כריתות ג': נדרים ס"ו: ולנקבה יתהין ילקוט ישעיה רמז של"ט ועוד מ"ש הח' לאטטעס במקום הנ"ל.

∗ יְתָא (כמו אֲתָא (kommen תר"י ב' לדברים ל"ג, ט"ז יַתְיָין ועיי"ע אתא.

☞ יְתֵב (= יְתֵיב כמו ישב ובל"ס יְתֵב ובל"ע وَثَبَ (sitzen, sich aufhalten תרג' והוא

---

[1] במקרא ורגליהם. [2] וקרוב לזה בגי' המהרש"ם אף טלפי החיות מהלך ת"ק שנה וט"ו שנאמר ורגליהם רגל ישרה במנין ישרה ועיין תוספ' חגיגה י"ג. ד"ה ורגלי ובדפוסים ליתא הפסוק ואיתא המספר ה' מאות שנה וחמש ועשרה.
[3] לי' בדפוסי ערוך.

יושב (בראשית י"ח, א') והוא יתיב. *[אחי"ה ועיי"ע תב א'. כל ישב וכל לָגוּר באורייתא מתורגם כן עיין במתורגמן הדוגמאות, וכן במקרא דניאל ז', ט', י', כ"ו; עזרא ד', י', י"ז. ובדרז"ל ב"ב כ"ב סע"א יתבנא, ר"ה כ"א, חולין מ"ז, ירו' סנהדרין רפ"א די"ח, יתיב, יבמות ק"ט, יתבא, מגילה ג' סע"ב יתבה, כתובות נ"ב: יתבן, יומ' ע"ד: שבועו' ל': תֵּיב, עירובין ל"ד: וניתיב, שם נ"ד סע"א לא תתיב צ"ל לא תיתיב וכ"ה בתוספ' נזיר כ"ד: אמר, יבמות קי"ח סע"ב כתובות ע"ה, קידושין ז', ועוד זולתו: למיתב ירו' כלאים פ"ט דל"ב רע"ג מיתב, אתפעל שבת ל"ג: איתבו, והושאל לבעילה כי תרג' כי יבעל בחור (ישעי' ס"ב, ה') כמא דמתיתב עולים עם בתולתה כן יתיתבון וכו' ועיין מ"ק ב', וערך תב ג'. והשם מייתבותא מ"ק שם. אִתַּפְעַל מנחות ס"ה סע"א (מגילת תענית פ"א) אִתּוֹתַב, ועוד בהוראת ישב פי' ענין ישוב דעת והנחת נפש sich beruhigen שבת נ"ב רע"א איתותב דעתיה וכן כפַעֵל ברכות כ"ח, ליתובי דעתיה, יומא פ': פ"א, חולין ק"ב, מיתבא דעתיה, ב"מ פ"ג סע"ב לא מייתבא דעתיה, חולין ס': לא קא מיתבא דעתה, תמיד ל"ב, לא מיתבא דעתיהון, ב"ב ג' סע"ב ליתוביה ליצריה. — אפעל יומ' ס"ט: אותיבו, חולין נ"ט, ניתביה, שם וברכות מ"ח, אותביה, ירו' כתובות ספ"ו דל"א, אייתבון, ירו' קידושין פ"א דנ"ח ע"ד אייתיבוני. יעיין תרגום אונקלס לבראשית ט"ז, ו', י"א; לויק' כ"ג, מ"ג; תרג' לט"א כ"א, ט', י', י"ב; לתהלים קי"ג, ח'; קט"ג, ג' ועוד זולתו. והתואר יָתוֹבָא בל"ס יָתְבָא פירוש יושב Einwohner ב"ב ח' סע"א יתובֵי מתא. והשם מְתִיבְתָּא Gelehrtensitz, Akademie] —

* יְתַב (= יְהַב geben) הפעל יהב מהפך הה"א במקור ובעתיד לתי"ו ישבת י"ט סע"א פסחים י"ב סע"א כתובות נ"ב: ניתיב, קידושין ע"ח: מיתבא ליה, כתובות ק"ו סע"ב ב"ק צ"ה: ב"ב קכ"ד. למיתבא ליה — ירוש' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ג מיתבינין צ"ל מינסבינין וכ"ה בירו' כתובות פי"ב דל"ה:

* יְתַב (= תוב פי' מל"מ השיב erwidern, Frage erheben) עיקר מקומו בערך תוב וש"נ איתיבי, מיתיבי, ואפעל גם מותיב ב"מ פ"ז. דלא מותיב, כתובות מ"ד: שבועות כ"ה: זבחים ל"ד. מותבינן אשמעתין שבת קכ"ה: קידושין נ':

וש"נ, אִתַּפְעַל שבת מ'. הא איתותב, ירושלמי ברכות פ"ד ד"ז ע"ג איתותבת, ושם בגין דאיתתבת וכו', והשם מתיבתא עיי"ע פירוש תשובה.

יָתֵד (מלְ"מ זל"ע وتد Pflock שם לכלי ברזל העשוי לתקוע מל"ע وتد תקע einstecken אבל יתדות דרכים Wegpfützen עיין בפנים) בפ' כל הכלים (שבת קכ"ג: וכ"ה בירו' שבת ר"פ י"ז דט"ז. ושמ"ר פל"א) חוץ מן המסר הגדול[1]) ויתד של מחרישה. בפ' י"ד בכלי' (מ"ג) יתדות אהלים ויתדות המשוחות טמאין, פירוש יתדות המודדין שמודדין הארץ, תרג' מדה (שמו' כ"ו, ב'. ח' ועוד במ"א) משחתא. שלשלת [של] משוחות (כלי' שם) כמותג[2]), גין יוני[3]) אלו יתדות דרכים (מקוואות פ"ט, מ"ב) כבר פי' בע' גִין. *[אחי"ה עיי"ע גין ב' ח"ב, שמ"א, וע"ש מ"ש בענין גין שהוא בל"ע רפש וטיט Pfütze ולפע"ד יתדות דרכים ג"כ מזה הענין כי συστάδες בל"י רפש מים נקבצים Sumpf zusammengelaufener Gewässer והוא גומות מלאות מים שפי' רבינו בע' גין וכן פי' המהרש"ם (וכלי זכרון פי' הערוך) לירו' ברכות פ"ב ד"ה רע"ד על מה דאיתא שם מסתלקין לצדדין מפני יתדות דרכים. ולפע"ד אין שייכות לזו עם יתדות אהלים או ליתדות של מחרישה או ליתדות ההרישה תוספ' כלים ב"ב פ"א שהוא מל"מ כאמור מפעל ערבי ותד פי' תקע ונעין וכן נאמר בעירובין ט'. נעין שתי יתידות עקומות. וגם בל"מ (ישעיה כ"ב, כ"ג כ"ה) בא בקשור הפעל תקע. ועוד נאמר על פי הפסוקים הנ"ל (שם כ"ג, כ"ד. כ"ה) בהשאילה יתד על איש גדול רב פעלים וכמו שהעתיק התרג' (שם) יתד: אמרכל. ירו' ברכות פ"ד ד"ז רע"ד וירו' תענית פ"ד דס"ז ע"ד אשרי אדם שיש לו יתד במי להיתלות בה וכי מה היתה יתידתו של ר"א ב"ע שהיה דור עשירי לעזרא (עיין בבלי ברכות כ"ז סע"ב וירו' יבמות פ"א ד"ג סע"א ורע"ב). ב"ר פמ"ג ויתן לו מעשר מכל . . מכח אותה ברכה (בראשית י"ד, י"ט) אכלו ג' יתידות גדולות בעולם אברהם יצחק ויעקב. וגם נאמר לרעה ב"ר ס"פ ס"ב ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן יתידות הארץ ובמ"כ פי' כמו והיו לשיכים ובס"א יתירות ושתי נוסחאות הביא גם פי' המיוחס לריש"י וני' יתירות איתא גם כן בפרק צ"ח עיין ערך יתר, אבל לפע"ד יתידות הארץ בדל"ת העיקר ופירש שהיו יתד תקועה לישראל לרעה, וכן פירש"י למגילה ו',

[1]) כ"ת בכל כ"י וכרי וויניציא, ובדפ"ר ושדפ"ע לי'. [2]) ובע' שלשל פי' רבינו עפ"י פי' רה"ג לפר"ט ע"ש. [3]) בדפ"ע ובט"ס יווני בשני ווים ועיי"ע גין ומ"ש.

קסרי בת אדום שהיא יושבת בין החולות והיא יתד תקועה לישראל היתה בימי יונים ופירש״י יתד תקועה ל ר ע ה] —

* יָתַךְ (= נָתַךְ מל״מ ענינו יציקה ומסיסה schmelzen) ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ג: ופ״ד דמ״ד המתיך כוס לעבודה זרה (שם כמה פעמים), ושם במקום ראשון ברפ׳ זיטאמיר המיותכין (וברפ׳ קראט׳ במ״ס המיות כו׳!) כוס לע״ז וצ״ל המייתכין ובבבלי ע״ז נ״ב. אי׳ ריתך כלי עיי״ע רתך. ומזה יַתִּיכִים עיי״ע הבא אח״ז.

יַתִּיכִים (לפע״ד מערך הקודם ענין יציקה והגרה das Giessen, Schütten והוא הכלי אשר בו מנערין את הקדירה Giesser, Ausgiesser ועוד עיין בפנים דעת הערוך) בפרק י״ב בכלים (מ״ג הייתיכים[1]) טמאים, פי׳ תניא (תוספתא, כלים ב״מ פ״ב) אלו הן יתיכים[2] שהחנווני מנער בהן את הקדרה והן כמו זומא לסטרון (כלים פי״ג ופכ״ה שבת קכ״ג: ב״מ ל״ג. הוריות י״ג:), וי״א ענין י ת ד[3] בית יד מלש׳ (יחזק׳ כ״ב, כ״ב) כְּהִתּוּךְ כסף ענין מלקחיים שנוטלין בו הכלי שמהתך[4] הכסף ומריקין[5] למקום אחר. *[אחי״ה זה הפי׳ הביא ר״ש בשם הערוך והוסיף בזה״ל והא דתניא בתוספתא אלו הן היתוכין וכו׳ ההוא מנער מלשון ותער כדה אל השוקת אבל אין לפרש לש׳ קינוח וכו׳ ע״ש נ״ל ברור כי ר״ש בא לחלוק על מה שפי׳ הערוך „והן כמו זומא לסטרון" שלפי דעתו ענין מנער: קינוח וניעור (das Rühren) לכן פי׳ ר״ש כי מנער פ״ מן ותער כדה והדין עמו וגם רבינו גוטה לזה בהביאו דעת י״א במ״ש ו מ ר י ק י ן למקום אחר, רק לפי י״א הוא מלקחיים ולפי זה צריך לגזור המלה מל״ע نتّ פי׳ תלש ausreissen וממנו منتاخ מלקחיים Zange, אבל לפע״ד נ״ל שגזרתה מערך הקודם ומל״מ נָתַךְ בהפעיל ענין הגרה כמו תַּתִּיכֵנִי (איוב י׳, י׳) וקרוב לל״ע تخّ ונאמר מנאד שהטיף ממנו הלחלוחית וא״כ יתיכים הם כלים אשר בהם מסננים הלחלוחית Durchseiher וזה מה שאמרה התוספתא הנ״ל מ נ ע ר כהן את הקדרה] —

יָתוֹם (מל״מ, ותואר לבן בלא אב ואם Waise, Verwaister ולנקבה יְתוֹמָה) בפרק האיש מקדש בו ובשלוחו ב ג מ׳ ה א י ש מ ק ד ש א ת ב ת ו[6]) (קידושין מ״ו רע״א) כגון[7]) שנעשו בה מעשה יתומה בחיי האב. ו ב ס״ ג ד נ ד ר י ם (פ״ט:) א ב ל ח כ״ א ג׳ נ ע ר ו ת נ ד ר י ה ן ק י י מ י ן ב ו ג ר ת[8]) ו י ת ו מ ה ו י ת ו מ ה ב ח י י ה א ב. ב כ ת ו ב ו ת כ פ׳ ה מ ד י ר ב ג מ׳ ה מ ק ד ש א ת ה א ש ה (ע״ג סע״ב) מ ו ד י ם ח כ מ י ם ל ר׳ א ל י ע ז ר ב ק ט נ ה ש ה ש י א ה א ב י ה ו נ ת ג ר ש ה ו ה י א י ת ו מ ה ב ח י י ה א ב (והיא אינה בוגרת שתקבל קדושים גמורים)[9]) ו ב י ב מ ו ת ב פ׳ ב י״ ש (ק״ט.) מ פ ו ר ש ק ט נ ה ש ה ש י א ה א ב י ה ו נ ת ג ר ש ה [הרי היא] כ י ת ו מ ה ב ח י י ה א ב ו ה ח ז י ר ה (אסורה) [שאסורה][10]) ל י ב ם מ פ נ י ש ג י ר ו ש י ה ג י ר ו ש י ן ג מ ו ר י ן ו א י ן ח ז ר ת ה ח ז ר ה ג מ ו ר ה[11]) כלומר כיון שהשיאה אביה אין לו בה רשות וכיון שנתגרשה אעפ״י שהאב קיים היא יתומה בחיי האב והיא אינה בוגרת שתקבל קידושין גמורין[12]). אמן יתומה כבר פירשנו בערך אמן. *[אחי״ה עיי״ע בח״א, ק״כ וש״נ ויש להוסיף ירו׳ מגילה פ״א דע״ב. ובענין יתומה בחיי האב עיין ש״ע אה״ע רסי׳ קנ״ה ומ״ש והיא

---

[1]) כ״ה בדפ״ר ופיז׳ וויניציא, ובר׳ באסיל הייתכים, ובדא״מ היתיכים, וכפי׳ רה״ג הייתיכן ובנו״ג הייתוכין, וצ״ל הייתיכין ובערך פרכין הגי׳ היתיכין. [2]) בנו״ג היתוכין וכ״ה בר״ש ובכ״י אירפורט, ורה״ג בשם כרתניא הייתיכן ומו״ל מציין זבחים ל״ד. ולא מצאתי אבל הוא בתוספתא הנ״ל. [3]) כ״ה ברפ״ר ולי׳ בשרפ״ע. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ובדפ״ע ובר״ש בשם הערוך שמותך, בדפא״מ שמותיך וצ״ל ש מ ת י ך וכ״ה בעה״ק שנ״ב. [5]) בר״ש ומוריקי׳ וכ״ה בעה״ק שנ״ב. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ב״ר ה״ב. [7]) בנו״ג הואיל. [8]) בדפו״ו אי׳ ו א ל ו ה ן בוגרת וכו׳ אבל בנו״ג כגי׳ כ״י ערוך. [9]) עיין מ״ש למטה. [10]) וכ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד וב״ר וכן מוכח מדפ״ע עיין למטה בהערה. [11]) ע״כ נגררתי אחר כ״י ו״ו ל״ד וב״ר וכ״ה ברפ׳ וויניציא רק שם אי׳ עוד ציון מיבמות הנ״ל מה שליתא בכ״י הנ״ל כי בכ״י הגי׳ בכתובות בפ׳ המדיר בגמ׳ המקדש את האשה מפורש מודין וכו׳ אבל בכל דפ״ע אי׳ זה הציון מיבמות לכן הבאתיו, ועוד לי׳ ברפ׳ וויניציא מפני שגירושיה וכו׳ וכו׳ אבל תיבות: והיא וכו׳ עד גמורים שמתי בין שני חצאי עגולה כי נעתקו ממקום הראוי, ובאמת בכ״י הנ״ל ליתנהו ועיקר מקומן בסוף הערך כפי׳ זה המאמר דכתובות ויבמות וכל הפירוש עד סוף התיבות הנ״ל שהסגרתי נשמט בטעות מדפ׳ וויניציא אבל אי׳ בכ״י הנ״ל ובדפ״ר פיז׳ באסיל ואמש׳ ופי׳ וכמו שכתבתי בפנים. [12]) ועל פי ההצעה הנ״ל כדאי בכ״י הוץ מכ״י ה״ב הכל נכון וקיים כי מתחלה ציין רבינו קידושין ונדרים בענין יתומה בחיי האב ואח״כ הביא זה דכתובות דמודים חכמים לר״א בקטנה שהיא יתומה בחיי האב ולבסוף הביא זה דיבמות אשר שם מפורש ובאמת שם עיקר מקומו (בפרט שלפי הירושלמי איתא הך מודים חכמים לר״א וכו׳ ב מ ש נ ה ביבמות עיין גליון הש״ס). ועל ציון האחרון דיבמות סובב והולך פי׳ רבינו, אבל בכל הרפוסים יש חסרונות ושיבושים מאוד וחלו בערך הנוכחי ידים עסקניות ואנכי תקנתיו בחמלת ה׳ עלי ולמען יבין הקורא את השבושים וההסרונות אעתיק כאן נוסחאות דפ״ר פיז׳ באסיל ואמש׳ וז״ל בפרק האיש מקדש (ובדפ״ר: בו ובשלוחו, וברפ׳ באס׳ ואמ׳: בקידושין) כגון שנעשו בה (לי׳ בדפ״ר) מעשה יתומה בחיי האב והחזירה שאסורה ליבם מפני שגירושיה גירושין גמורין ואין חזרתה חזרה גמורה כלומר כיון (בדפ״ר בט״ד כין) שהשיאה

אינה בוגרת שקבל קידושין גמורין כונתו לביאור המאמר ואין חזרתה חזרה גמורה מפני שאין לאביה בה רשות כשנשאת פעם ראשונה וכ״ה דעת רש״י בכתובות לפי מהדורא קמא שהובא בשט״מ לכתוב׳ וברש״י שלפנינו איתא בהיפך והוא ט״ס עיין חי׳ הרשב״א לכתובות ושט״מ שם. — וכנ״ה בשבת י״א. עיי״ע חבר ב׳. פסחים קי״ח רע״א יתום בביצתו ואלמנה בתרנגולתה, וריש המאמר עיי״ע טב א׳. תענית כ״ד. ביתום ויתומה, ב״ב קכ״ג. משל למה״ד לבעה״ב שגדל יתום בתוך ביתו לימים העשיר אותו יתום וכו׳, מגילה י״ג רע״א המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו, וכ״ה בסנהדרין י״ט: לפי כ״י פ׳ וק׳ (ר״ס צר כ׳:) ובנו״ג יתום בתוך ביתו וכו׳, כתובות נ׳ סע״א אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת . . זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו (וכצ״ל בילקוט תהלים ק״ו רמז תתס״ד ע״ש), שם נ״א רע״א ההוא יתום ויתומה דאתו לקמיה דרבא א״ל רבא העלו יתום בשביל יתומה וכו׳ שם ס״ז סע״א ורע״ב יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח״כ מפרנסין את היתום וכו׳, יתום ויתומה שבאו לִינשא משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום, יתום שבא לישא שוכרין לוֹ בית ומציעין לו מטה וכו׳, סוטה י׳ סע״א אמרה ליה יתומה אני וכו׳, אסת״ר פ׳ גם ושתי יתומה אחת שנשתיירה לו. ובל״ס יְתֵם = יַתְמָא פי׳ יתום, ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד וירוש׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ד דין דְיֵיתֶם, ולנקבה בויק״ר פל״ז לחרא יתימתא וגי׳ רבינו עיי״ע קלב. ובהשאילה נאמר יתום, יתמא סנהדרין צ״ז רע״ב העולם יתום עיין מ״ש בפירושו במ״ע דמ״ג חכ״א 575. חגיגה ג׳: ירו׳ חגיגה רפ״א דע״ה ע״ד, ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ט. מכילתא בא פרש׳ ט״ז אין הדור יתום שראב״ע (שרוי) בתוכו. ועוד הוּשאל לקצר ההבנה ומעט ההשגה חולין קי״ג סע״ב, ע״ז י״ג: יתמא עבד רבך הכי, כתובות י״ז: יתמא לא עבדא לך אמך דרדוגי ומישחא עיי״ע דרדג. וגם נאמר על הבהמה בכורו׳ פ״ט מ״ד איזהו יתום כל שמת אמו או שנשחטה וכו׳ ע״ש, ובגמ׳ נ״ז: חולין ל״ח: תחת אמו (ויק׳ כ״ב, כ״ז) פרט ליתום, תוספתא בכורות ספ״ז מעשר בהמה של יתומין. ועוד בקבוץ ברכות י״ח: זוזי דיתמי, ב״ק מ׳. יתמי לאו בני כפרה נינהו, ב״מ ק״ח רע״א ואפי׳ מיתמי ועיין עוד ב״ב ח׳. איתמי, גיטין נ׳. ערכין כ״ב. וש״נ, ירוש׳ סוט׳ פ״ג די״ט. אתון יתמַיָּא, ובהשאילה כתובו׳ ק״ו. קרו לנפשייהו יתמי דיתמי. ובמשקל עברי פסחים נ׳: שכר יתומים ושם וב״מ ע׳ רע״א מעות יתומים. ועיין עוד ברכות מ״ז. שבת ל״ג. גיטין נ׳. וש״נ. ולנקבה יתומות יבמות ק״י. קי״א. והלאה, והפעל מן יתום פסחים מ״ט. מאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ובכ״י ש״ס בניו וכ״ה בילקוט עמוס רמז תקמ״ה בשם פסחים, ובילקוט וירא רמז צ״ה בשם תנא דבי אליהו. ובנתפעל כתובות מ״ד: נִתְיַתְּמָה] —

* יַתְמָא, יַתְמָה (שם מקום אולי Jetma בשומרון) ערלה פ״ב מ״ה דוסתאי איש כפר יתמה ובכ״י מ׳ וכספר האגודה אצל ד״ס לִמקומו יתמא ועל שם מקום הנ״ל עיין נייבויער גיאגראפיע 268.

יֶתֶר (אַיְתְרָא = יַתְרָא בל״ס חבל כמו יֶתֶר בל״מ והוא חלב שבמקום יתר הקיבה Fett am seilartigen Darm) [בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ ניקבה הקיבה] [1]) (חולין נ׳ רע״א) דאיתרא איה אמר רב [אמי] [2]) מקמצין, פי׳ קיבה של בהמה עגולה כמין קשת ומחובר בה חלב משני צדדיה חלב של מעלה שהוא מרוכה שהוא על גב הקשת אסור מן התורה ונהגו בו איסור בכל מקום וחלב שעל צד זה של קיבה שהוא על היתר אנחנו אוסרין וכהנים נהגו בו היתר ולמה נקרא שמו איתרא שהוא על יתר הקיבה. *[אחי״ה כ״ה לנכון מאוד בכ״י ו״ו בתחלת הערך הגי׳ דאיתרא בשני יודין

אביה אין לו בה רשות וכיון שנתגרשה אעפ״י שהאב קיים היא יתומה בחיי האב והיא אינה בוגרת שתקבל קידושין גמורין. וביבמות ס׳ בי״ש מפורש קטנה שהשיאה אביה ונתגרשה כיתומה בחיי האב והיא אינה (!) אסורה ליבם (ובדפ״ד איתא רק „וביבמות בית שמי מפורש" ותו לא). מוכח מזה כי בדפוסי ערוך חוץ מדפ׳ ויניציא נשמטו איזה שורות מן „יתומה בחיי האב" הראשון עד „יתומה בחיי האב" האחרון. ובדפ״ו אשר שם חצי ערך הראשון הוא כהוגן ומסכים לרוב בכ״י נקטע בחציו האחרון ונשתבש בפנים בערבוב הדברים. ותמיהני על הגרי״ב שלא העיר מאומה מכל זה בהפשב״ע.

[1]) וכ״ה בערך המצא וע׳ הפס ומ״א וכצ״ל כאן. [2]) נסחתי על פי ערך המצא לפי גי׳ דפ״ר ובנו״ג רב אויא אמר ר׳ אמי וכ״ה בפי׳ ר״ח לפסחים נ״א. אבל כבר כתב יוחסין השלם 110 וצ״ל רב איא בפ׳ שמונה שרצים נ״א רב אויא ע״כ וכונתו על שבת ק״ט: כי בדפ׳ שונצינו אשר היה לפני בעל היוחסין אי׳ באמת איא במקום אויא שלנו ובכ״י א״ס ר׳ אויא עיין ד״ס שבת צר קכ״א. וא״כ גם בערך הנוכחי צ״ל איא באל״ף כמו בערך המצא לפי דפ״ר רק שם בשני יודין אייא וגם לזה יש סמך כי בפסחים נ״א. גרס כ״י א״ס במקום אוירא של ט״ד: אויא וכ״ת בריי״ף ובפי׳ ר״ח אולם בכ״י בי מי גרס רב חייא ונ״ל ברור כי צ״ל רב אייא וכגי׳ דפ״ר בערוך. ואולי גם בת״א תחבן כי בכ״י פ׳ לברכות כ״ח רע״ב תגי׳ רב אוית בת״א תחת רב אויא שלפנינו. על כל פנים תקון של שריד שבערכין ע׳ יתר טעות הוא והיה צריך רק לרמוז על נוסח שלנו רב אויא אמר רב אמי וכ״ת בתפש״ב.

ובסוף הערך ביוד אחד כי דאיתרא הוא קצור מן דְ־אַ־יִתְרָא פירוש שעל היתר ר"ל שעל יתר של קיבה כמ"ש רבינו לנכון בע' המצא, לכן בסמיכות נמצא ג"כ בשני יודין כי בא בקשור ד' כמו תרבא דאייתרא עיי"ע תרב אבל בנפרד מן הראוי להיות ביוד אחד ובלא ד' בראש המלה כמו כאן ולמה נקרא שמו אֱיַתְרָא ואלף הוא נוספת והוא כמו יַתְרָא בל"א וסורי, וכן בערך ספח אי' בדפ"ר נכון איתרא ביוד אחד אבל בדפ"ר בכאן בשתי פעמים דאיתרא וכ"ה בדפ' ווינציא, ובדפוס פיז' באסיל ואמש' למה נקרא שמו דייתרא וכ"ה בפסחים נ"א. לפי גי' כ"י ש"ס מ' ובד' ווינציא בסיליא ולובלין שפ"ו אבל הנכון כמו שכתבתי בנפרד איתרא ובסמיכות ר"ל בקשור עם ד': דאייתרא וכ"ה ברי"ף אבל בה"ג הל' חלב צד קל"ב: דאיתרא ופי' אכל דאייתרא פסחים נ"א. כלומר אכל חלב שעל יתר ר"ל שעל יתר של הקיבה. וכן בחולין שם דאייתרא כ"ע לא פליגי דשרי וכו' פי' מה שנוגע זה החלב שעל יתר הקיבה וז"ל רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא ש"ט.) יש עליו (על הקיבה) חלב שעשוי כיתר ע"כ. וכן פירש"י בפסחים ובחולין דאייתרא חלב שבמקום היתר וכ"ה באו"ז הל' טרפות סי' ת"ג ושם דאייתרא חבל והוא נעתק מרש"י לחולין שם. וכן תרג' יְתָרִים (שופטים ט"ז, ז' והלאה) יְתָרִין, יְתָרַיָא] —

יֶתֶר (מל"מ בכל אופניו וענינו הִשָּׁאֵר חלק מהכל ועוד ענינו מוֹתָר ועודף übrig, überflüssig, Besonderes) בפ"ק דקידושין בגמ' וחכ"א בכסף[1]) (כ"ד סע"ב וכ"ה רע"א) ובפ' מומין אלו[2]) (בכורות מ"ה רע"א במשנה) היתה בו יותרת[3]). בס"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ו.) הבא כמאי עסיקינן בְּיַתְרוּת[4]) יתרות מה ראיה מייתי כלומר מה ראיה יכול האב להביא שאחר שנתקדשה נולדו בה איברים יתרים כגון אצבעות ידים ורגלים ודאי בן נולדה מייתי האב ראיה דראה הבעל המומין קודם שקידשה ונתפייס. *[אחי"ה וכן פי' רש"י כיתירת. אצבע יתירה דליכא למיטר אחר אירוסין נולד ע"כ אבל הרשב"א כתי' (ועיין שט"מ) מסיק כזה"ל ואוקמה בייתרה ברגליה שהן מומין שבסתר אבל שבגלוי בכלן על הבעל הראיה ע"כ — וכ"ה בבכורות מ"ה. מ"ה: יתר בידיו וברגליו. שם מ'. וחולין נ"ח: חסר ויתר ביד. חסר ויתר ברגל וכו'. חולין נ"ט. ס"א. אצבע יתרה. עירובין פ"ג. סאה ירושלמית יתירה על מדברית שתות, ובלא"ר מ"ק ד'. טירחא יתירא ולנקבה שם כ"א רע"א ב"מ ק"ד: מילתא יתירתא — גיטין ס"ד רע"ב ידא יתירא זכי לה החמנא. והקבוץ זכר מ"ק כ"ג. יְתֵירֵי כח. . יתירי מדע עיי"ע חזן ב"מ נ"א. בדמי יתיר. — ולִנקבה יְתֵירוֹת וחסרות בס"ת קידושין ל' סע"א, עירובין י"ג. סוטה כ'. הן המלות מלאות בוי"ו או חסרות ממנה. ב"ר פצ"ח כל השבטים הניחו יתירות ושבטו של יששכָר לא הניחו יתירות אבל עיי"ע יתד — ובל"ס יַתִּיר, ולנקבה יַתִּירָה. פי' כמו בל"מ יֶתֶר, יְתֵרָה ובא כבר זכרונו בדניאל ב', ל"א, ה', י"ב, י"ד, ב"ב ק"ג: היתִּיר כל שהוא יחזיר ואם אמר הן חסר הן יתיר וכו', שם ק"ד. הן חסר הן יתר. חולין מ"ז. חסר או יתיר או חליף טרפה, והקבוץ רות רבה פסוק ויאמר לה: אילין יַתִּירַיָא מה אינון, ותואר הפעל יֶתֶר. יוֹתֵר פירוש הרבה עירובין פ"ג: יתר על כן, גיטין פ"ג מ"א יתר מיכן, ב"ב ק"ג. יותר מכאן, מ"ק כ"ז: כתובות ק"א. יותר מדאי, מ"ק שם יותר מכשיעור, ב"מ ל"ח. יותר מכדי חסרונן, יומ' פ"ז, מ"א יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן, יבמות קי"ג. יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא, פסחים קי"ב. יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק. ויק"ר פל"ד, רות רבה פ' ותאמר לה חמותה, ילקוט בהר רמז תרס"ה וילקוט רות רמז תר"ד יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעה"ב. מ"ק כ"ז: אי אתם רחמנים בו יותר ממני, ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג יותר ממה שלא יגעתם וכו' עיי"ע יגע וש"נ. שם פ"ד ד"ז ע"ד וירושלמי תענית פ"ד דס"ז ע"ד לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא מפני שהוא בן גדולים יותר ממני, והוא מל"מ (קהלת ב', ט"ו. י"א; ז', ט"ז; י"ב, י"ב) ובקשור הבי"ת לחזק הפעולה נדרים פ"ג מי"א לוקח ביותר, מוכר ביותר (והפכו בפחות שם). ספרי ואתחנן פ' ל"א עיי"ע ייחל. ויק"ר פי"ד וביותר אם היה זכר. וכן ע"ס במקום תואר הפעל במ"ק כ"ז: הוות קא בכיא בְּיַתִּירְתָּא. והשם יוֹתֶרֶת עיין קידושין ובכורות לפי גי' רבינו בערך הנוכחי. חולין מ"ז. לית הלכתא כוותיה דרבא ביותרת, ב"ר פ' צ"ח דרש אל תותר (בראשית מ"ט, ד') לא יותרת לך כלום (אבל נראה יותר גי' דפוס פירדא לא וִיתַּרְתָּ לך כלום ובדפוסים חדשים וותרת), השם המופשט עירובין ק"ג: זבחים י"ט רע"א יְתּוּר בגדים, חולין ל"ו סע"א יְתּוּרֵי קראי. והפעל נוֹתָר

[1]) ליתא מדפוס פיז' והלאה. [2]) כן הוא בדפוס ראשון ווינציא וכל כ"י ערוך ומדפוס פיזרי והלאה לית א. [3]) בנו"ג יתרת. [4]) בנו"ג ביתירת.

כמו בל"מ תמורת שם ועוד בפיעל עירובין י"ג. שמא . . מייתר אות אחת (עיין ההפעיל) שמ"ר פכ"ז יתרו שייתר פרשה אחת בתורה. שם רפ"י ויק"ר פכ"ב. וקהל"ר פ' ויתרון: כאילו הם מְיוּתָּרִין בעולם. הפעיל סוטה כ'. תַּתִּיר אות אחת. ברכות ל"ד סע"ב לא הוֹתַרְתֶּם. ב"מ פ"ג סט"ז מפני שמותירות. אפעל ירוש' פיאה פ"ז ד"כ. ואייתרון, פַּעַל ירו' מגילה י"ט סע"א לא אמרן אלא דלא מהסרא וּמְיַיתְּרָא פורתא אבל מחסרא ומייתרא פורתא לית לן בה. אתפעל כהבלעת התי"ו אִיַּתַּר (במקום אֶתְיַתַּר כמו בל"ס) ברכות ל"ה. שבת ס"ד. אייתר ליה. מנחות צ"ג: אייתרו ליה. אִתַּפְעַל יומ' ט"ו רע"א איברי עולה שֶׁנִּתּוֹתְרוּ] —

יִתְרָא (שם פרטי ונדרש) בפ' הערל בגמ' עמוני ומואבי [1] (יבמות ע"ז רע"א) ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי (ש"ב י"ז, כ"ה) וכתיב (דה"י א', י"ז) יתר הישמעאלי אמר רבא [2] שחגר חרבו כישמעאל אמר כל שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובל אני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. *[אחי"ה נשנה עוד בירושלמי יבמות פ"ח ד"ט ע"ג, שו"ט מזמור ט' פ' האויב, רות רבה פ' אני מלאה רפ"ד. ובכולם בשם רבנין אמרין ועוד בכמה שנויים ובירושלמי הובא אליתר הישמעאלי ובבלי יבמות וברות רב' יתרא וכן מוכח מגי' מד' שו"ט אבל בפסוק כמו בערוך יתר. ועיין עוד רד"ק לש"ב ובמנחת שי לש"ב ושם יתר הישמ׳!] —

* יִתְרָא (פירוש בלשון סורי כמו נֶתֶר, νίτρον Laugensalz) תרגום כ"י נתר (משלי כ"ה, כ') יתרא וכ"ה בפשיטא, ובנו"ג חילא, עיין לעווי עמת"ר 349.

יַתּוּשׁ (Mücke) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) אימת יתוש על הפיל, פי' רחש הוא שנגדל במים נכנס לו כטיבורו ומפחידו. *[אחי"ה אבל מגיטין נ"ו: בעובדא דטיטוס בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה משמע דיתוש הוא שרץ דיבשה דאיתא שם עלה ליבשה בא יתוש ונכנס בחוטמו וכו' וכבר התעורר על זה בעל התשבי הובא בהפישב"ע. וגם במ"ש רבינו נכנס לו בטיבורו יותר ראוי לומר נכנס בחוטמו וכן הוא בפירוש רש"י וכן מעיד סופר יוני תיאודורים והובאו דבריו בהיאראזאיקאן לבאכארט ח"ג 771 ע"ש היטב. וכן בגיטין שם בא יתוש ונכנס בחוטמו, וכן בתנחום' חקת ססי' א' ובמד"ר ספי"ח נכנס יתוש בחוטמו. ובויק"ר ר"פ כ"ב מזגו לו (לטיטוס) כסא דחמרא וזימן לו הקב"ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו וכן בקהל"ר פ' ויתרון ארץ: זימן לו הקב"ה יתוש לתוך הכוס ונכנס לתוך חוטמו ומשני ציונים האחרונים קצת ראיה לפירוש רבינו דיתוש הוא רחש שנגדל במים כי טיטוס שתה כוס יין אחר יציאתו ממרחץ כמו שיסופר שם ושם, וכ"ה בב"ר פ"י ושם ובילק' קהלת ריש רמז תתקע"ב ובמקומות הנ"ל הפליג לדבר במעשה דיתוש וכן נאמר בדרך הפלגה בילקוט בחקותי סוף רמז תרפ"א יתוש שבמקומינו יש בו ששים רבוי קלפים בבית המסס שלו, ונ"ב בכורות נ"ט וצ"ל נ"ז: אבל שם אי' רק ראש המאמר שהובא בילק' חזירים שבמקומינו וכו'. וכ"ה בילקוט איוב רמז תתקכ"ו וליתא סוף המאמר הנ"ל. סנהדרין ל"ח. אם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית וכ"ה בש"ק בב"ר פ"ח ויק"ר ר"פ י"ד. הוריו' י"א סע"א אכל פרעויש אחד או יתוש אחד הרי זה מומר. והקבוין ב"ר פ"י אפילו דברים שאת רואה אותן שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ויתושין אף הן בכלל ברייתו של עולם הן וכ"ה בשמ"ר פ"י ויק"ר פכ"ב במד"ר ס"פ י"ח קהל"ר פ' ויתרון ארץ תנחום' חקת סי' א' ילקוט בראשית רמז ט"ו. שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין ופרעושין וזבובין ב"ר פ"ה ופ"כ מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים. שם ר"פ נ"ד, ויק"ר ר"פ י"ט וצואה עבדה יתושין, תוספת' שבת רפי"ב (י"ג) זבובין ויתושין, ובתוספ' תרומו' פ"ז אי' היתישין. ירו' סוכ' ספ"ב דנ"ג: מפני השרב ומפני היתושין. ירו' שבת ר"פ י"ד די"ד: ותושין צ"ל יתושין עיי"ע נז (ח"ב רס"א:). ב"ר ס"פ ל"ד עיי"ע אדמדמני. חולין ס"ז רע"ב עיי"ע כלם ומ"ש. ובענין גזרת המלה יתוש ראיתי בכ"כ שעל ישהוא קטן ותש כח נקרא כן, ואחריו נמשך בסתם הח' לעווי והביא ראיה מל"ע تاسى אבל כבר השיג עליו הח' פליישער אבל גם כפירושו לא נתקררה רוחי ולפע"ד הוא ממש ל"ע ܐܘܚܢܘܨ ס"י Mücke, culex וא"כ יו"ד נוספת ואצלי קרוב שבכוונה הוסיפו רז"ל יו"ד בראש כדי להקל על מבטא של תעסוס] —

[1]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ר אבל בדפ' ווניציא עמון ומואב ובשרפ"ע לי'. [2]) בנו"ג עוד מלמד.

יהולל בנבל נימי עשירי, סייע להשלים ערך עשירי, ופותח (עיזור) [אזור] מלכים ומוסר.
ישכילני בערך אחד עשר.

*)אחי״ה הרוזים אלה נמצאים אחד חתימת יו״ד בכ״י ו״ו א׳ וכ׳ ול״ד ובריטיש מוזיאום ורבינו כיון על הפסוק איוב י״ב, י״ח מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם, וסוף המלה של פסוק הקודם יהולל ובזה פתח לשבח יהולל, וכונתו במ״ש בנבל נימי עשירי על תרגום תהלים ל״ג, ב׳ בנבל עשור: בניבלא דעסרתי נימין (ועיין ערכין י״ג:) ולשון ערומים בחר בסיום אות־יו״ד שהוא עשירי ובכ״י ל״ד הגי׳ רק יהולל בנבל (עשורי) [עשירי], סייע אי׳ לנכון בכ״י ו״ו ב׳ ול״ד ובריט׳ מוזיאום אבל בכ״י ו״ו א׳ (ייסייע) [יסייע] עתיד במקום עבר היותר נכון אחרי שהיה מסיים כבר, במקום עיזור של כ״י ו״ו א׳ או עיור כגי׳ כ״י בריט׳ מוז׳. צ״ל אזור כלישון הפסוק ושנה סדר התיבות אודות החרוזים מוסר — עישר. ומישל ויאסר אזור הוא על זירוז ואמוץ כח עיין רש״י על זה הפסוק וזירוז הבין רבינו מן מרבית ההישכלה וזה מ״ש ישכילני וכו׳ ובכ״י ו״ו ב׳ ישבילני מן שביל פי׳ ידריכני אבל הנכון בכ״ף כדאי׳ בשלישה כ״י. ובכ״י ה ב א׳ בזה״ל וממי אירא ה׳ ישעי ואורי, וההודות והלל לו כי נשלם ערך עשירי, וב עזרת אלהי כל בישר, אהל ספר ערך אחד עשר ע״כ, ובכ״י ב״ר איתא רק: נשלם ערך יוד אחל ערך (כאף) [כ״ף]] —

אות הכף

* כ' א׳) הוא אות האחד עשר מהאלפא ביתא ובא לפעמים תמורת ג' עיי"ע כשר ב', כבר ב'; תמורת ק' שהוא מאותו המבטא עיי"ע כלמי, כרדו; תמורת י' עיי"ע כשר, א' ב׳) הוא אות הדמיון בערך השיווי כמשפט ל' עבר ונוסף לו לפעמים בלא"ר י ויהיה אז כִּי ועוד נוסף לו לפעמים ד' כנוי ההמשך ויהיה אז כִּיד = כְּךְ — ופתרונם כמו בל"ע כְּשֶׁ — במקום כַּאֲשֶׁר ד"מ תרגום ישעי' כ"ט, ט"ו; תהלים נ"ז, ה' כִּיד, ובדרז"ל לרוב חסר ואי' רק כִּד . . ד"מ ברכות ד' סע"א כִּדְרַבִּי יעקב, ב"מ צ"ט: כדרבא, פסחים ע'. כדמתני, ר"ה י"א: כדאיתא, סנהדרין צ', כדאית ליה, שם ז' רע"א כדעבדו ועוד רבים כמעט בכל עמודי הש"ס ועוד הרבה פעמים בקשור אות שמוש אחר ד"מ ברכות י"א, לְכִדְתַנְיָא.

☞ כָּא (= כָּה בל"ס כָּא כמו בל"מ כֹּה בקשור מלת אֵי יהיה גם בעברי כָּה ופי' זו המלה מורה על הגבלת מקום או זמן hier, da, dort) תרגום נלכה עד כה (בראשית כ"ב, ה') ניזיל[1] עד כא. והלכא כמו אל כה ובלשון גמרא אומרים כאן. *[אחי"ה ראש דברי ר"ב אמת כי מלת כֹּה בל"מ או כָּה בלא"ר (דניאל ז', כ"ח) מקביל תמיד למלת כָּא בתרגום ובדרז"ל והפכו הָכָא, תַּמָן, להלן עיין ירו' ברכות פ"ד ד"ז רע"ג וכא אמר הכן . . תמן הוא אמר . . וכא אמר וכו' כ"ה בגי' מהרש"ס ובשד"פ איתא וכה אמר וכו', ושם פ"ה ד"ח סע"ד תמן אמר . . וכא אמר הכי (= גי' מהרש"ס ובנו"ג הכן), ירושלמי פיאה פ"ח דכ"א רע"א וירושלמי שביעית ספ"ג דל"ד רע"ד הכא את אמר . . וכא את אמר וכו', ירו' פיאה פ"ה די"ח סע"ד תמן הוא . . וכא הוא אמר הכין ועוד עיין ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג סע"א, ירושלמי חגיגה פ"ג דע"ט סע"ב, ירו' נזיר פ"ג דנ"ב סע"ג ירו' מ"ק פ"א ד"פ: ועוד בירו' סוכה שם להלן . . וכא ועם אותיות השמוש מ', ל': מִכָּא = מיכא פי' מִזֶּה עיין תרג' אונקלס לשמות י"א, א'. י"ג; ג', י"ט; י"ז, י"ב; כ"ה, י"ט; כ"ו י"ג; ל"ב ט"ו; ל"ג, א'. ט"ו ירושלמי פיאה פ"ח ד"כ ע"ד, ירו' כלאים רפ"ה דכ"ט ע"ד, ירו' נזיר שם רע"ד, ירו' קידוש' פ"ג דס"ג סע"ד מיכא . . מיכא, ירו' נדרים רפ"ט דמ"א: מכא . . הכא, ירושלמי כלאים ספ"ח דל"א סע"ג מיכא הוה וערק לתמן, פסיקתא דר"כ צד קפ"ג: אזל מיכא ולהלן, ירו' ב"מ פ"ו די"א. אגרא מיכא ללוד, ועם ל': לכא . . לכא תרג' כה כה, הנה והנה (אונקלי שמות ב', י"ב; לבמדבר י"א, ל"א, תרג' ליהושע ח', כ') ירו' בִיצה פ"ה דס"ג. פצל מיא לכא ולכא ושתי. ועם ה"א בראש הלכא פי' הָא לכא ועיין ערך הלכא. ובענין כאן עיין ערכו ומ"ש] —

* כָּאֵב, כְּאֵב, כֵּיב (מל"מ וכן בל"ס, בל"ע كَئِبَ ענין הרגשת הצער Schmerz empfinden) ירו' שבת פי"ט די"ז סע"א בהיותו כואב אין כתיב כאן אלא בהיותם כואבים (בראשית ל"ד, כ"ה) מלמד שכל איבריהם כואבים עליהן ובלא"ר כייב עיי"ע כב ג' וש"נ ובהפעיל פרקי דר"א פי"ב שלא להכאיבו.

כְּאוֹרָה (לפע"ד הורכב מן אורה בצרוף אותיות השמוש פי' בהשקפה (ראשונה) auf den (ersten) Anblick) בס"ג דפ' נערה שנתפתתה (כתובות נ"ד:) לכאורה כשמואל ריהטא כי מעיינת בה הילכתה כוותיה דרב. פי' כשאתה פותח בה קודם שתעיין בה מעלה על דעתך שהיא כשמואל, וכאורה לשון ארמי הוא. *[אחי"ה והנכון כי ל' וכ' שמושיות הן ומלשון אור. אורה פירוש השקפה והבטה כלומר לפי ראות עין ובסקירה ראשונה, ובכ"י ב"ר בט"ס וכיורה לא"ר הוא] —

---

[1] וכ"ה במתורגמן ובנו"ג נתמטי.

* כאליריקין עיי"ע כילירכין.

☞ כַּאמַי (לפי דעת ר"ב מל"י χαμαί על הארץ auf die (der) Erde אבל עיין בפנים)

מדרש שהש"ר פס' כמעט שעברתי אמר ר' חוניא כך אמרה ירושלים לבת בבל פני פלאה קקים כאמי מחי נראה לי שתתכן הגי' פרני פלאה קתים כאמי מחי פי' בל"י פורני זונה פלאה זקנה קתים שבי כאמי לארץ מחי זני ואם נניח הגי' כמו שהיא פירוש קקים בל"י רשעה כלומר זונה זקנה ורשעה בארץ זני. *[אחי"ה לפי תקון הנ"ל תהיה ההעתקה היונית בזה"ל πόρνη παλαιὰ κάθησο ἢ μοιχόν χαμαί וכפי' ר"ב ועיין ברילל במקום הנרמז בערך כאמי ושם נסיתי את הילי בפי' אחר (עיין ח"ב, ג') לקיים גי' באמי וגי' קקים, ובנו"ג פני (בקצת גי': פגי) פילאי קקים (בקצת גי': קקום) כאמי מחי את סבורה בעצמך שאת בתולה זקנה את שבי לארץ אין כסא וכו'. ולפי מ"ש בערך באמי יש לחבר מלת את למלת מחי ודרש אין כסא, אבל לפי פי' ותיקון של ר"ב יתכן הדרש של פסוק רדי ושבי על עפר (ישעי' מ"ז, א') ולדעת לעווי בעמת"ל פי' באמי מחי βῆμα μοιχάς רדי זונה, אבל בערך כאמי פי' כפי ר"ב] —

* כַּאן, כן (פי' כמו כָּא עיי"ע עם נו"ן ההוספה והיא מלה להגבלת העת והזמן ,hier, da, dort (Partikel der Ort- und Zeitbestimmung ברכות פ"א מ"ב מכאן ואילך, ב"ב צ"ו. מכאן ולהלן, כלים פ"ז, מ"א; ט"ו, א'. י"ח; ל', א' מכאן ולהבא, ובירושלמי מ"ק פ"א הל"א. ירו' קידושין פ"א ד"ו. מיכן ולבא, סנהד' ע"ח. לאחר מכאן וכן בקידושין פ"ב מ"ו, נזיר ט', ד'; מכות ב', ו'; בכורות ב', ג'; חולין י', ב'; יתר (יותר) מכאן, כלאים פ"ז, מ"ו; תרומות ד', ה', שביעית ה', ז'; עירובין א', ח'; ה', ז'; גיטין ג', א'; כלים כ"ט, ג', ח'; פחות מכאן, שביעית פ"א, מ"ב; תענית ג', ד'; ב"ב א', ו'; נדה ה', ד'; כלים ז', ג'. ד'. ובירושלמי יתיר מן כן, יתר על כן ירושלמי חגיגה פ"ב הל"ב, פרא מיכן ירו' כלאים פ"ג הל"א, ירו' תענית פ"ג הל"ז, וכן תחת לכאן בירו' לכן . . לכן ירו' תרומות ספ"ה כמו לכאן . . לכאן, ירו' חגיגה ספ"א, ירושלמי עירובין פ"ה הל"ב, עירובין בבלי מ': ירו' עירובין רפ"ז דכ"ד: מיכן ומיכן, נזיר ז'. כמיכאן ועיין על כל זה צונץ במ"ע דמ"ג חכ"ד, תקצ"ב ודוגמאות הרבה מאוד.

כַּאר (כל' צענד וסאנסקריט khara ובל"פ הישנה והחדשה خر פי' חמור Esel) בחלק בענין משיח (סנהדרין צ"ח.) מי אית לך כאר הזר גונא, פי' יש מקום שקורין לחמור כאר, וקורין לאלף הזר והכי אמר לו יש לך חמור מאלף גוונים. — (א"ב בר חיור כתוב). *[אחי"ה והדין עם רבינו נתן וגי' ופי' מעולה הוא אולם ממה שכתב רבינו יש מקום מוכח כי לא ידע מְקוֹר המלה וכל המאמר כן הוא בל"פ خر هزار گونه חמור של אלף גוונים [1]) ובנו"ג בטעות בר חיור גווני וכ"ה בילק' זכריה ט' ושם חיוור וצ"ל כר היזר גווני ובכ"י מ' חמר בר גונג ונ"ל שנתערבו שתי גירסאות כי בתחילה היה כתוב (בר) [כר] ובא פירושו בגליון חמר והובא פנימה, ובכ"י פ' הגירסא חיור מאה גוונוג ונ"ל שעל פי גי' זו פירש"י חיור מאה בלשון פרסי, אבל ברש"י בדפוס שונצ' וברש"י שבע"י הראשון איתא חיור מאה בלשון פרסי גווני גוונין ע"כ ובעל ד"ס (סנהדרין צד קמ"ו: אות א') העיר אולי צ"ל גוונג גוונין ע"כ וא"כ לפע"ד נמשך הדבור „בלשון פרסי" על גוונג גוונין ולא על „חיור מאה" כי בל"פ מאה נאמר صد וכן בלשון הונגרי száz ועיי"ע הזר, וגי' רש"י לפי זה היתה גוונג כמו בכ"י ש"ס (ד"ס שם) ועל זה פי' כי הוא בל"פ כמו גווָנין בלשון ארמִי, ובל"פ צבע וגוון הוא באמת گونه ובהרכבה گوناگون פירוש מסורק בגוונין ומעתה נ"ל ברור כי ברש"י ד"ה סוסי ברקא צ"ל סוס מסורק ומגוון במקום ומכוון או מצויין של הגהת מהרש"ל, ועפ"י זה עולה יפה תשובת שמואל לשבור מלכא — ובכ"י כ"ר הגי' כארה זרנוגא ואולי צ"ל זרגונא בלי צענד zairi-gaona וכן בל"פ زرگونه goldfarbig והוגה בכ"י עצמו בזה"ל נ"א הזר (גונח) [וצ"ל גונה]] —

כָּאוּר (לפ"ע מל"פ خوار מגונה ומבוזה ,niedrig hässlich, verächtlich) בפ' הגוזל עצים (ב"ק פ"ט, מ"ד ד"ק:) צבעו כאור. ובפ' יש בערכין (פ"ג מ"ג י"ד:) הנאה שבעבדים ואת הכאור שבעבדים. ס"א כעור פי' משונה. *[אחי"ה וכס"א גרס בערך כלבוס ג' וכן אי' לפנינו בערכין ועיין פירש"י ורע"ב לב"ק, וכונת רבינו על דף י"ד: ולא על דף י"ג: כדעת הגרי"ב בהפשב"ע אשר על כן הגיה ללא נכון דברי רבינו, וחידוש שנעלם ממנו משנה ערוכה (מ"ג דפרק ג' בערכין) וכן נעלם מעיני החכם לעווי בערך כאר. ומ"א דאותו הפרק הביא רבינו בערך

---

[1]) עיי"ע ברקא א' (ח"ב, ר') ועוד בע' ברקא ד' (שם ר"א).

נו ע"ש — וכנ"ה בירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ר אם היה כאור נותן את ערכו. ירו' קידושין פ"א דס"א ע"ג וירו' סוטה רפ"ג די"ח. אין הדבר כאור. ירושלמי כתובות פ"ז דל"א ע"ג כאור הדבר תצא וביבמו' כ"ד: כ"ה רע"א הגי' מכוער, והקבוץ ירו' סוטה פ"ג די"ח ע"ד כאורים יולדת (נעים) [נאים], ירושלמי תענית ספ"ד דס"ט ע"ג הכאורות היו אומרות וכו', ובבבלי תענית ל"א. מכוערות. והתואר בשבת ס"ב סע"ב חלף שופרא כיבא כ י א ו ר א. כה"ג בכ"י מ' ובנו"ג חלופי שופרא כיבא ולי' כיאורא וכן לי' בילקוט ישעיה רמז רס"ד ולי' במו"ע ע' כב ג' — והמלה לשון פרסית היא כאמור ונרדפת עם כעור עיי"ע] —

כַּב (= כּוּבָא בל"ס וכן בל"ע ופ' کوب בל"ר cupa (Krug, Kufe בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח רע"א) חזא דפרים דסתודר [1]) אפומא דכובא. ובפ' אלו מציאות בגמ' מצא כלי באשפות [2]) (ב"מ כ"ה:) הא בכובא [3]) וכסי לא יגע דמצנעי [הא] בסכיני ובהמניק[4]) נוטל ומכריז דאמרינן הני בכנישא נפוק ואיטומי איטום בכנישתא [5]) ובפ' החובל בגמ' שבת (ב"ק פ"ו.) דמרקיד בי כובי. ובפ' אין מעמידין בגמ' נודות (ע"ז ל"ג:) אמר רב יהודה הני כובי דארמאי דבר שאין מכניסו לקיום הוא משכשכן במים ומותרין[6]). בע"ז בפ' ר' ישמעאל בסוף גמ' (שם ס'.) גוי אדנא וישראל[7]) אכובא חמרא אסיר. בפ' אעפ"י בגמ' ד' יושבת בקתידרא (כתובו' ס"א.) אביי מנחא ליה אפומא דכובא. פי' כלי של יין. — (א"ב פירוש בל"ר מין כלי גדול אשר בו מריקים היין). *[אחי"ה וכנ"ה בע"ז ס'. כוכא מליא, ושם ל'. חמרא בכובא, שבת קמ"א. לא ליצדד אינש כובא בארעא, כ"ה בבה"ג ברי"ף ובהא"ש עיין ד"ס שבת צד קכ"ז: ובכ"י א"פ ארעא ובנוסחאותנו ליתא. והקבוץ כּוּבֵי עיין חוץ ממקומות הנ"ל עוד בע' בֵּי כּוּב ח"ב. ג' — ובענין גזרת כוב עוד עיי"ע כף ז' ומ"ש] —

כֵּב (= כּוּב, כובא פי' בל"ס קוץ Dorn וכן בל"ע کب (Strauchart בריש ב"ר (ר"פ ב') עד דהיא פגה אפיקת כוביא [8]). כובי מדברא תרגום את קוצי המדבר (שופטים ח', ז'. ט"ז). קוצים כסוחים (ישעיה ל"ג, י"ב) [9]). הנני סך את דרכך בסירים (הושע ב', ח') [10]). *[אחי"ה והרבה בתרגום היחיד כובא (תרג' משלי כ"ו, ט') והקבוץ כּוּבַיָּא (תרג' הושע שם), כּוּבִין (תר"י בי בראשית ג', י"ח; ד' ט"ז; תרגום ש"ב כ"ג, ו'; תהלים קי"ח, י"ב), כּוּבֵי (תרג' משלי ט"ו, י"ט) וכ"ה בדרז"ל ב"ר פמ"ד עד דסנדלא ברגלך דריס כובא, שם פמ"ט לפי גי' הילקוט משלי רמז תתקי"ן משל . . למגל כוסחת כוב ולא שלים לה שושנה ולא שלים לה, ובמד' ב"ר אי' כובין וכ"ה בילקוט וירא רמז פ"ג. ועוד הקבוץ שמ"ר פמ"ב כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כּוּבִים [11]), איכ"ר פ' רבתי מגבב כובין, ירושלמי ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד נקרוץ נסדר לאילין כובייא. שם דמ"ד פע"ד חמי סייגין כובין. — ואולי מזה הענין נקרא מדבר כוב שמ"ר ס"פ כ"ד ועוד עיין ערך אדר (ח"א, ל"ח) מרוב הקוצים הצומחים שם. והוא מדבר שור לדעת המדרש שמ"ר שם ואולי דרש שור מלשון סירים פירוש קוצים.

כֵּב (= כְּאֵב, כֵּיב ענין הרגשת צער schmerzen עיי"ע כָּאֵב) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז.) לכיבא [12]) לימא הכי. בפ' אין מעמידין בגמרא מתרפאין (ע"ז כ"ח.) חושש הוא [13]) דלא הא כייבי [14]) ליה טובא שפיר דמי אמרי [15]) דילמא תנא היכא דכייבי [16]) ליה טובא נמי חושש קרי ליה [17]). פירוש לישנא מעליא נקט והוא ענין מכאוב. — (א"ב תרג' כאב: כיב ויש כיבא כמו מכוה תרג' (?) כי תחת יופי (ישעיה ג', כ"ד) חלופי שיפרא כיבא). *[אחי"ה והוא מאמר דרבא בשבת ס"ב: ובמקום תרגום של ר"ב צ"ל שבת. עיי"ע כאור. ובפירוש רד"ק לישעיה שם

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בערך סדר ובדפ' אמ'. בערך הנוכחי ובדפ' וויניציא דסתוורד ובדפ"ר דסתורד ובכ"י א"פ אסתודאר ואולי צ"ל דסתאר והוא ממש בל"פ מטפחת היד Handtuch ובכ"י מ' וברי"ף ובהא"ש סודרא: [2]) וכ"ה במשני דירוש' וכ"ה בערך המנק ובנו"ג באשפה. [3]) בנו"ג בכובי. [4]) וכ"ה בערך המנק. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו אי ובי ול"ד, ובכ"י ב"ר רק בזה"ל „דאי הני בכנישא" וקטוע הוא. [6]) בנו"ג הני כובי מפומבדיתא . . אתו שיילוה לרב יהודה אמר דבר שאין וכו' וגי' הני כובי דארמאי אי' ג"כ בפי' ר"ת לע"ז בקובץ כ"י אנגיילקא דף כ': [7]) כ"ה בכל כ"י ובדפ' וויניציא וכ"ה בערך דן בי אבל בשדפ"ע בכאן לי'. [8]) והוא הקבוץ וכ"ה בילקוט משלי רמז תתקנ"ט ד"ה גם במעלליו, ובילקוט ירמיה ריש רמז רע"ד איתא כובי אבל בילקוט בראשית רמז די היחיד: כובה ונ"ב הפי' ע"ש ובדפ' וויניציא ובכ"י ערוך איתא עד דהיא פגה אבל בשדפ"ע לי'. [9]) כ"ה בכ"י ורפ"ר וויניצ' ובשדפ"ר לי' והובא התרג' בערך פסך ע"ש. [10]) בכ"י ודפ"ר וויניציא, ובכולם סך ובמקרא שך. [11]) לפנינו בט"ס כזבים אבל כבר הגיה לנכון בעל ידי משה כובין. [12]) בנו"ג לכיפה וברש"י דפ' שונצי' אי' לכיסא וכ"ה בערך כס ו' ע"ש. [13]) כ"ה בכ"י ובדי וויניצי' ובכ"י ו"ו הגי' טעמא דחושש הוא. [14]) בנו"ג כאיב. [15]) בנוסחי' לי'. [16]) בנו"ג דכאיב. [17]) כ"ה בכ"י ובדפ' וויניציא, ובשדפ"ע קטוע ומשובש וכגירסת רבינו אי' הסדר בכ"י ש"ס אבל בנו"ג חושש נמי קרי ליה.

ובשרשים שרש כוה הביא לשון הגמרא דשבת חלופי שופרא כ ו ָא ה והוא מל״ע کَى, كَيّة כויה Brandmal ותרג׳ כויה (שמות כ״א, כ״ה) כואה ותרג׳ מכות אש (ויקרא י״ג, כ״ד) כואה דנור. ועוד עיי״ע כו א׳ אבל לפי ג׳׳ שלנו בשבת על פי נוסח רבינו כיבא יש לגזר המלה מפעל כבב עיי״ע הבא אח״ז ויש להעתיק כיבא ע״י Hitzblatter אבל רבינו מאשר כללו בערך זה נראה שסבור היה כי שרשו כאב אולם בערך כם ז׳ גורס כיסא כג׳ רש״י דפוס שונצ׳ לפע״ד מל״י καῦσις מכות אש = Brandblase, καυσαλίς ואחד הוא עם כיבא מפעל כבב בערך הבא אח״ז ושם מקומו. — ומה שענינו צער וכאב איתא עוד המלה בב״ק מ״ו: דכאיב ליה כאיבא, ושם פ״ה: הוה כאיב ליה מידי, שם ל״ה: כייבין עיי״ע חנך כ׳, גיטין ס״ח סע״ב דכייב ליה, מעילי כ׳: דכייבין ליה, ובאיכ״ר פ׳ איכה יעיב דרש יעיב (ב׳, א׳) איך כייב . . את אתרא רצווחין לכיבא עייבא — והשם כְּאֵב מל״מ ברכות נ״ה רע״ב תרגום ישעיה ס״ה י״ד כאב לב, ובלא״ר כאיבא ב״ק מ״ו: עיין לעיל ועוד כֵּיבָא איכ״ר הנ״ל, ותרגום עצב ומכאוב כיבא עיין מתורגמן והקבוץ כֵּיבִין תרג׳ לתהלים ל״ב, י׳, לישעיה נ״ג, ג׳ ועוד] —

כב (= כְּבַב נרדף עם הְבַב anrösten, ansengen פירוש ענין חריכה ושריפה והשם כִּיבָא תחת כְּבְבָא (das Geröstete בר״ג דפרק בכל מערבין (עירובין כ״ט סע״ב) ליתי בישרא דאטמא דדיכרא דימינא [1]) . . וליתי סוגייני [2]) דערבתא נכבב וניכול [3]). פירוש יצלה הבשר שעליו ויאכל, בר״ג דפ׳ בן סורר ומורה (סנהדרין ע׳.) כבשר כיבי [4]) דאכלי גנבי. פי׳ בישר שאינו נצלה כל צרכו כדאכלי גנבי כמאכל בן דרוסאי. *[אחי״ה ורש״י פי׳ בסנהד׳ כיבא כוויה והביא עוד ראיה מזבחים מ״ו: לאפוקי כבבא דלא ושם פי׳ ע״מ לעשותו חתיכות צלויות בגחלים וכו׳. ע״ש ורומז שם על עירובין הנ״ל ונכביב וניכול. ונ״ל בשר כיבא פי׳ בשר הנהרך באש והראיה כי בירו׳ סנהדרין רפ״ח דכ״ו. מפורש מ ה ו ב ה ב (עיי״ע טרטימר) ושרש הבב נרדף עם כבב וממנו השם כִּיבָא ואולי מל״פ كَبَاب חתיכות העומדות לצליה. ועוד פירוש כיבא מורסא ומזה הענין לפע״ד גם כיבא של שבת ס״ז. לפי ג׳׳ הערוך והגרי״ב הוכיח כי כה״ג גם ברש״י לפי׳ הראשון ולפע״ד עיקר הג׳׳ ברש״י לפי פי׳ הראשון לכיסא כג׳ הערוך ע׳ כם ז׳ והראיה כי שניהם לועזים הענין בשוה כי רבינו לועז אנפולאן וברש״י אונפולש והיא ל״צ Hitzblatter, ampoule ובלאי״ט bolla Eiterblase ועוד עיין ערך כם ז׳ ובשבת ס״ב סע״ב פירש״י כיבא קיוטור״א והוא ל״צ Entzündung, cautère ורמז על קידושין פ״א סע״א שיחנא וכיבי ופירש״י ולנ״ע המוציאין ליחה ומאוסין ע״כ ואולי צ״ל ולו״ע בל״צ Eiter, virus ליחה מאוסה. ובקידושין ל״ט סע״ב לא פי׳ מאומה על שיחנא וכבא והקבוץ שבת ס״ז. לאסאה שיחנין וכִּיבִין כה״ג בכ״י מ׳, ובנו״ג שחינא כאיבין — ובעל מ״כ לקהלת פ׳ הכל הבלים טעה לגרוס פושט ידיו בכיבין וכבר השיג עליו בעל משנת דרבי אליעזר שצ״ל בביבין פי׳ צינורות עיי״ע ביב] —

* כּוּבָא, כּוּבְיָא, כּוּבִיתָא ג׳׳ הערוך בכ״ף עיי״ע כוכא, ככיא, כוכיתא.

* כּוּבִי, כּוּבֵי עיין מ״ש בערך אקרא דכוכי (ח״א, ר״ס) וערך בי כובי, וערך בי כוכי (ח״ב, נ׳).

כָּבֵד (ידוע מל״מ הדר וגדולה שנותנים להיקר במעלות ;ehren והשם כָּבוֹד ,Herrlichkeit (Ehre, Ansehen [יהי] כבוד תלמידך חביב עליך כ ש ל ך [5]) מפורש באבות דר״נ בפ׳ ר׳ יוסי אומר (ס״פ כ״ז) כבוד תלמידך ממשה רבינו שאמר ליהושע תלמידו בחר ל נ ו אנשים (שמות י״ז, ט׳) ולא אמר ל י עשאו כמותו, כבוד חבירך כמורא רבך מאהרן שאמר למשה (במדבר י״ב, י״א) בי אדוני אעפ״י שחבירו היה עשאו רבו, מורא רבך כמורא שמים מיהושע שאמר למשה אדוני משה כלאם (שם י״א, כ״ח) שקלו כנגד השכינה [6]). ובמכילתא בפרשת ויבא עמלק (בשלח מסכתי׳ דעמלק פ״א ס׳ ויאמר משה) [7]), ובס״ג דפ״ק דבבא מ צ י ע א [8]) (ב״מ ט״ז סע״א ורע״ב) משום כבוד אביו . . משום כדי חייו, פי׳

[1]) בנו״ג דאטמא ימינא דדיכרא. [2]) וכ״ה לפנינו ובעי׳ סגייני אבל בכ״י ל״ד בכאן: סיגיתני ובכ״י ש״ס מ׳ סוגיתני ובכ״י א״פ סגני. [3]) בעי׳ סגייני בדפ׳ וויניצי׳ ניכביב ובדפ״ר ואמש׳ ניסביב וצ״ל ניכביב וכ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב אבל בעי׳ הנוכחי בכ״י ו״ו ול״ד נכבבב, ובכ״י ה״ב נכבה ובכולם בט״ס ובנו״ג וניכבביה וכצ״ל ברש״י סנהדרין ע׳. ד״ה בשר כיבא ועיין רש״י זבחים מ״ו: ד״ה לאַפוקי, אבל בכ״י א״פ כג׳׳ הערוך וניכבב ובכ״י מ׳ ונישכיב וצ״ל וניסביב כג׳׳ דפ״ר הנ״ל שנשתבש מן וניכביב. [4]) בנו״ג כיבא ובכ״י ש״ס כיוא. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה בנוסחאותינו ובדפ״ע הג׳׳ ככבוד חבירך ועיין תוי״ט ושם ובפי׳ מגן אבות לרשב״ץ הובאה ג׳׳ זו בשם מד׳ שמואל ורש״י ור׳ יונה ובפי׳ רשב״ץ כתוב כי כ״ה במשניות שלנו וע״ש הפי׳ ובתוי״ם ועוד עיין אבות פ״ב מ״י הג׳׳ כשלך. [6]) באבדר״נ באריכות קצת יותר ע״ש. [7]) וגם שם קצת בסיגנון אחר. [8]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב ב״ר ובדפ״ע בט״ס דבבא ק מ א.

הוא בתוספתא במסכת נדרים (ספ"ו), ומפורש בירושלמי בפ' אעפ"י (ירושלמי כתובות פ"ה ד"ל רע"א) מה שאירש מאבא היום מכור לך . . בלוה[1]) לתכריכי אביו מפני שהיה גוסס, מה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין משום חייו שאין לו מה יאכל[2]). כבודם בקלון אמיר (הושע ד', ז'), ועמי המיר כבודו בלא יועיל (ירמיה ב', י"א), וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו, כ') תיקון סופרים י"ח הן ומפורש בילמדנו בפסוק[3]) וברוב גאונך, ובפסוק ראה החילותי תת לפניך, הנוגע בכם כנוגע[4]) בבבת עינו (זכרי' ב' י"ב) בספרים הראשונים[5]) הוא כתוב בבבת עיני[6]). בס"ג דפ"ק ביומא (כ"א:) מאי דכתיב (חגי א', ח') וארצה בו ואכבד וקרינן ואכבדה מאי שנא דמחוסר ה' אלו ה' דברים שמחוסר מקדש שני ממקדש ראשון[7]) ואלו הן ארון כפרת וכרוב אחד; שכינה שני; רוח הקדש שהיא נבואה שלישי; אורים ותומים רביעי; אש מן השמים חמישי[8]). בר"ג דהדר (עירובין ס"ג.) שאני התם דאתחיל[9]) בכבודו, פי' כשלקח ר' אלעזר הסכין לראותה אמר לו בר תחליפא לא ליחוש מר לסבא שהוא רב אחא בר יעקב והואיל והזכירו נראה דלא חשש בכבודו[10]). בפ' אחרון דסוטה (מ"ט סע"א) משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה, פי' בטלו בני אדם שמכבדין בעלי תורה, פ"א בר"ג דפ' הקורא את המגילה עומד (מגילה כ"א.) ת"ר מימות משה ועד רבן גמליאל הזקן[11]) היו לומדין תורה מעומד משמת רבן גמליאל [הזקן] ירד חולי לעולם והיו לומדין מיושב והיינו דתנן (סוטה שם) משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה. בפרק כל הצלמים בע"ז (מ"ב: במשנה) על המכובדין אסורין מפורש בגמרא (שם מ"ג:) בחיצונה (תוספתא ע"ז רפ"ו)[12]) אלו הן המכובדין שעל שירין נזמין וטבעות. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת צ"ד: מגילה ג': ב"ק ע"ט: קידושין ל"ב: כבוד הבריות, ברכות נ"ג: כבוד שמים, גיטין נ"ז: כבוד הקב"ה, יומא ל"ח. קידושין ל' סע"ב כבוד המקום, קידושין מ' סע"א וש"נ כבוד קונו עיי"ע רת ב', ברכות ס"ג: כבוד תורה, יומא ע'. ב"ב ל"ט: כבוד צבור. מ"ק כ"א: כבוד רבים. כתובות ע"ז סע"ב כבוד חכמים . . כבוד אביך . . כבוד עצמך, קידושין ל"א. לכבוד עצמו דורש. ב"מ נ"ט סע"א לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו וכו'. מגילה ג'. גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי וכו', ברכות י"ט: וש"נ כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. שם היה זקן ואינו לפי כבודו, קידושין מ"ה: דרך כבוד, שם ל"ב רע"ב הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול ועיין כתובות י"ז, וש"נ, סנהדרין נ"ב, שאם היו נוהגין בו כבוד יבמות ס"ב: שלא נהגו כבוד זה לזה, סוטה י"ג, בתחילה לא נהגו בהן כבוד, ובירושלמי פיאה פ"א דט"ו ע"ג אינו נוהג בי בכבוד . . נוהג בכבוד אבותיו וכו', הואיל והוא רצונה הוא כבודה וכ"ה בפסיקתא רבתי ס"פ כ"ג, נדרים ס"ב. וסוף הכבוד לבוא, בכורות ל': כבוד זקן יהא מונח במקומו. ירו' סוטה ספ"ט דכ"ד סע"ג יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה שברח מן הכבוד, ומורגל בפי העם כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו, ולי' בש"ס אבל עיקר הגי' עיין בעירובין י"ג: כל המחזר על הגדולה וכו', והשם המופשט כיבוד פיאה פ"א מ"א כיבוד אב ואם. ירוש' פיאה פ"א דט"ו ע"ג עד היכן הוא כיבוד אב ואם וכו', ספרא ריש קדושים הקיש כיבוד אב ואם לכיבוד המקום ושם ובירושלמי קידושין פ"א דס"א סע"א אי זהו כיבוד מאכיל ומשקה וכו', ע"ש ובבבלי קידושין ל"א

---

[1]) וכ"ה בדפי' זיטאמיר, ובדפי' קראטאשין כלווה וכגי' רבינו איתא בפירוש ר"ח (בב"מ בש"ס ווילנא). [2]) וזו היא הצעת הירושלמי מה שאירש מאבא היום מכור לך מה שאעלה במצודתי היום מכור לך דבריו קיימין ר' אבהו בשם ר' יותנן בלוה לתכריכי אביו והוא שיהא חולה אביו או מסוכן ר' אבהו בשם ר' יוחנן והוא שתהא מצודה פרושה בפניו. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע בפיסקא בשתי פעמים. [4]) במקרא נגע. [5]) בכ"י ב"ר בסיפרא דאדם הראשון! [6]) ובאלה המקומות הובאו י"ח מלין תקון סופרים במכילתא בשלח פ"ו פ' וברוב גאונך ובתנחומא בשלח שם (אבל בתנחומא דברים לי') ובספרי בהעלתך פ"ד, ובילקוט בשלח רמז רמ"ז ושם תהלים רמז תת"ו ותתל"ב וילקוט ש"א רמז צ"ט ואיוב רמז תתק"ב ועיין רמז של י"ח תקון סופרים בב"ר פמ"ט. שמ"ר פמ"א, ויק"ר פי"א וילקוט וירא רמז פ"ג וילקוט ש"ב רמז קס"א ומד' שו"ט מזמור י"ח פ' עם חסיד ועיין מ"ש בערך בת עין (ח"ב רי"ב) וש"נ מנחת שי לזכריה ב', י"ב ושם האריך ע"ש היטב והזכיר גם את הערוך ועוד עיין אורשריפט לגייגער 309 והלאה. [7]) בנו"ג שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני אבל לפי גי' רבינו עולה יפה לגירסת מ"ש דמחוסר ומזה ראיה שבטעות ליתא בכ"י ב' ול"ד בש"ס ואיננו פירוש שהובא בפנים כדעת בעל ד"ס ליומא צד כ"ו אות ה'. [8]) בנוסחי איתא בסדר אחר ע"ש ולפי גי' רבינו יתכן מאוד כי במה שסיים התחיל כלומר סיים באש ומתחיל ת"ר שש אשות הן וכו'. [9]) בנו"ג דאתחילו. [10]) וכן פירש"י. [11]) כ"ה לנכון גם בכ"י ש"ס ובע"י וביוחסין עיין ד"ס למגילה צד נ"ז: ולא העיר על גירסת הערוך. [12]) ועיי"ע אפתק ח"א ר"מ: ומ"ש.

סע"ב. פסיקתא רבתי שם אפילו הוא עשה אלף אלפי פעמים לך (כו') [כן] אפי' חצי כיבוד לא הגיע. והפעל ברכות מ"ז. שביעית פ"י מ"ח, שבת קי"ג: עירובין פ"ו. (עיי"ע ישב). תענית כ"א: אבות פ"ד מ"א. מ"ו. ה ת פ ע ל ברכות ס' רע"ב התכבדו מכובדים משרתי עליון וכו', נדרים מ'. הכל מתכבדין בו, מגילה כ"ח רע"א מימי לא נתכבדתי בקלון חברי, ב"ר רפ"א כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב בכבודו של מקום עאכו"כ וכ"ה בשנוי קצת בירושלמי חגיגה פ"ב רע"ז ע"ג] —

כָּבַד (פי' מנקה הבית auskehren, fegen אולי מע' הקודם ענין כבוד ונועם כמו בל"ע مكنس Besen מפעל נעם או אולי מל"ר scopo שנגזר מל"י σκόπτω עשה חריץ בקרקע הבית בנקייתו ואות σ נשמט מראש המלה) בברכות בפ' אלו דברים (פ"ח מ"א דנ"א:) בי"ש אומרים מכבדין את הבית, ופי' מטאטאין היה אומר התנא אלא בשביל שלשון פורענות הוא [1]) לפיכך אמר מכבדין, בפ' יו"ט (ביצה כ"ב:) מכבדין ב י ן המטות [2]), בפרק הכונס צאן לדיר בגמרא כיצד מ ש ל מ ת מ ה ש ה ז י ק ה [3]) (ב"ק נ"ח:) המכבד [4]) כרמו של חבירו סמדר, פירוש טיאט הכרם והשיר פריו עודנו סמדר. בארץ ישראל פ"ח במקואות (מ"ד) האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כיבדה את הבית פי' „לשון נקיה כלומר שלא קינחה אותו מקום" [5]) וכמו כן דיברו הכמים לשון נקי מדיחה פניה (נדה י"ד.), בריש מגלת איכה (פתיחתא סימן ה' ד"ה ר' אבהו) והאחרון ה כ ב י ד (ישעי' ה', כ"ג) הממם [6]) במטאטא. *[אחי"ה בנו"ג הממם כ ב מ כ ב י ד וא"כ דרש ל"מ טלשון חכז"ל (עיין מ"ש בערך אלבינא ח"א פ"ה:). וכנ"ה בנדה נ"ו סע"א כביד, תמיד ל"ג. ירושלמי חגיגה פ"ט דע"ט. היה מכבדן לאמה, ירושלמי שבת פ"ג ד"ו. מכבד את הקרקע, תוספתא ברכות רפ"ו (ה') מכבדין את הבית, ושם ביצה פ"ב מכבדין בין המיטות, התפעל פסחים ז'. שוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום, ירוש' נדה רפ"א דמ"ח ע"ד מבוי שהוא מתכבד, בבלי נדה נ"ו סע"א חזקתו מתכבד ושם רע"ב גומא לא מתכבדא. והשם נדה שם ודף ג'. שעת הכיבוד (כבוד), מסכת שמחות פי"א כיבוד הבית. ועה"ק שנת שנ"ב העתיק כבד קערי"ן בלא"ש = kehren. ועוד השם מכבד עיי"ע] —

כָּבֵד (מל"מ וכן בל"ע كبد Leber ועוד נקרא כן בל"ע חלל הגוף ד"מ בטן) בס"ג דפ' הקורא את המגילה עומד (מגילה כ"ה:) ו ב ס " פ ד ' מ י ת ו ת ב ג מ ' ה נ ו ד ר [7]) (סנהדרין ס"ג:) כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו ע ל כ ב ו ד ו [8]) כי גלה ממנו (הושע י', ה') אל תקרא כבודו אלא כ ב י ד ו [9]) פירוש „אבל עליו עמו ו כ מ ר י ו [10]) שהיו מגילים [11]) על כבידו [12]) כלומר שלקה בכבידו וחלה וגלה הכבד שלו וניטל כולו בדרך לצנות כיון שאינו יכול להועיל ניטל כבידו". פ"א עגבותיו כבדים לו נפלו, פי' [לא יכלו] מלט משא (ישעיה מ"ו, ב') שאינו יכול לסבול צואתו [13]). בס"פ דמקבל שדה בגמ' המלוה את חבירו (ב"מ קי"ד.) ההוא לנידון בכבידו [14]) הוא דאתא מה ערכין נידון בכבידו אף הקדש נידון בכבידו, פי' מה ערכין האומר ערך כבדי עלי נותן ערך כולו כדתנן בהאומר משקלי פ"ה בערכין (מ"ב דף כ'.) ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כולו זה הכלל דבר שהנשמה תלוייה בו נותן ערך כולו כך בהקדש האומר דמי כבדי עלי הקדש נותן דמי כולו כדתנן (ערכין שם) דמי חצי' עלי נותן דמי כולו זה הכלל ד ב ר ש ה נ ש מ ה ת ל ו י ה ב ו נ ו ת ן ע ר ך כ ו ל ו [15]). *[אחי"ה וכנ"ה בברכות ס"א:

---

[1]) עיין ישעיה י"ד כ"ג. [2]) וכה"ג בירוש' ובתוספתא ביצה פ"ב ובנו"ג בית המטות ובכ"י מ' את המטות וכ"ה ברא"ש דפו"ו ובהי' הרשב"א. [3]) כן הוא לנכון בכ"י ל"ד וב"ר. [4]) בנו"ג המכביר. [5]) הועתק מפירוש סדט"ה לרה"ג צד ל"ד. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר אבל בשדפ"ע המיתם והרד"ל באיכ"ר טעה להגיה התימם. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר ובדפ"ר ובדפי וויניציא. [8]) כן הוא לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע ולכבודו. [9]) כ"ה ברפ"ר ואמש'. [10]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב. וכל הפירוש הועתק מ פ י ר ו ש ר " ח ביומא (בש"ס ווילנא) ע"ש. [11]) ברפ"ר בט"ס מגולים. [12]) בדפ"ר הגירסא על כבודו אל תקרא כבודו אלא כבידו אבל זה שייך לשורה הקודמת. [13]) נראה שגם לפני רבינו היה כן הפסוק בישעיה, אבל מתוך פירוש רש"י מגילה נראה שלא היה לפניו וכן לי' בכ"י ש"ס עיין ד"ס למגילה צד ס"ו: אבל בסנהדרין היה גורס גם רש"י. ובשני מקומות פי' כבידו משא עגבותיו וריעי שבהן וא"כ גזר אומר כבידו מלשון כובד עיין בפירוש רש"י למגילה ועוד לישעיה שם, ובאמת בכ"י ש"ס סנהדרין הגי' א"ת כבודו אלא כ ו ב ד ו וכ"ה בילקוט כ"י (ד"ס לסנהדרין צד פ"ט:) ובכ"י פי' א"ת כבודו אלא כבידו. ובהוראה שנית פירוש כבד בל"ע חלל הגוף ולכן היטב פירשו עגבותיו שבהן הריעי. ולולי יראתי הייתי גורס א"ת כבודו אלא כ ו ב ר ו ברי"ש מל"י κόπρος פי' זבל וצואה ופירוש גלה מלשון גלוי, אבל גי' ברי"ש לי' בכ"י ש"ס ולי' בילקוט ישעיה רמז שכ"ו וילקוט הושע רמז תקכ"ז [14]) כ"ה בדפ"ר ופעם אחת גם בדפי וויניציא ובנו"ג בכבודו וכ"ה בערכין ד': ה'. י"ח. וכן מוכח מפירוש רגמ"ה כ"י שם אבל גי' ר"ח הובא בשט"מ הוא בכבידו עיין הערה הבאה. [15]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע נתקצר ע"י וכו'. ודע כי הפי' הזה הועתק

ככד כועס ונ"ל שכיון על הוראת כבד בלש' סורי באתפעל אֶתְכַּבַּד פירוש כועס. חולין מ"ב. ניטל הכבד ושם נ"ד. ניטלה הכבד וכן בלשון נקבה תרומות פ"י מי"א הכבד אוסרת ואינה נאסרת וכו', וכ"ה בחולין ק"י סע"ב ושם בכבדא דאיסורא, קי"א. כבדא עילוי בשרא וכו' ע"ש כל הענין ובדיני כבד בש"ע יו"ד סי' מ"א. קהל"ר פ' וישב העפר: ראה בכבד (יחזקאל כ"א, כ"א) א"ר לוי כהדין ערביא דנכים אימרא וחמי בכבדיה ובילקוט יחזקאל רמז שס"א וחזו בכבדא] —

1 כֹּבֶד (= כּוֹבֶד פי' קן של אורג Weberbaum עיין פירוש הערוך ולדעת הרמב"ם צריך להעתיק (Walze im Weberstuhl בפ' כ"א [1]) בכלים (מ"א) הנוגע בכבד העליון בכבד התחתון, ובכל הבגדים פ"א בנגעים (מ"ט) ומן הכבד העליונה לכבד התחתונה. ובפ' אלו קשרין בגמרא קושר דלי (שבת קי"ג.) בעא מיניה ר' יוחנן מר' יהודה בר ליואי [2]) כלי קיואי [3]) כגון כובד העליון וכובד התחתון מהו לטלטלן בשבת. פי' „שני קנים יש לאורג אחד למעלה ואחד למטה זה באורגין העומדין אבל האורגין כשיושבין (בחפירה) [בתפירה] [4]) מניחין רגליהן על לוח אחת [5]) ומורידין על לוח אחת ומעלין ותלוי אבן בשביל שיכביד על השתי וימתח". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לכלים הנ"ל צד 15. אבל דעת הרמב"ם בכלים שם האורגים יעמידו להן שתי קורות אחד ממעל להן ועליה כ ר ו ך השתי, והשנית קרובה לארץ וכל מה שיארגו מן הבגד כרוך עליה וכו', וכן דעת הרא"ש ובע"א פי' הר"ש ורע"ב אבל כבר השיג עליו בעל תוי"ט לכלים שם. ורש"י לועז בשבת שם ד"ה כובד: אנשובל"ש Weberbäume, ensubles עצים שהגרדי מיסך בהם את השתי עיין מ"ל לרמ"ל בשבת] —

2 כֹּבֶד (= כּוֹבֶד פירוש בל"מ כֹּבֶד, כְּבֵדוּת ענין קשוי הפעולה Beschwerde, Beschwerlichkeit) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכות ל':) פי' כפיפת ראש שיכוף ראשו ויכוין תפילתו כאדם שיש לו צער [6]). בר"ג דפ' חומר בקדש (חגיגה כ"א.) ל ק ד ש מ"ט ל א [7]) מפני ש כ ב ו ד ו [8]), פירוש ישב בכובד בקרקעית הכלי החיצון ואין טבילה עולה לו [9]). ובפ"ק דנזיר בגמרא הריני כשמשון (נזיר ה' רע"א) האי גזירה ש ו ה [10]) משום כובד גמירי לה ושני ימים לא איכא [11]) כובד. פי' האי גזירה שוה דילפינן הכא ימים דאבשלום מימים דבתי ערי חומה (עיין ויקר' כ"ה, כ"ט) ואמינא י"ב חודש, משום דאבשלום כתיב (ש"ב י"ד, כ"ו) כי כבד עליו וגלחו הילכך לא מצינן למימר שני ימים דבשני ימים ליכא כובד. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י — וכנ"ה ביומ' מ"א סע"ב כדי שיהא בהן כובד, ושם: כובד תנאי הוא עיין פירש"י. ירושלמי חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד זאת אומרת שאדם צריך לכבוש את כובדו פי' צריכה הסמיכה בכל כחו (עיין בבלי חגיגה ט"ז:) ואולי לפי זה מפני שכבודו לפי ג' הערוך יש לתקן כובדו כג' הירו' הנ"ל, ולפי פי' תש' הגאונים הנ"ל הוא לפע"ד מל"ע كبد פי' אויר, ועוד הוראת המלה הערבית תוך ופנים ובזה עולה יפה פירוש רש"י לחגיגה שם. — והושאל כובד בצירוף ראש לכפיפת וכבדות ראש ועוד פירוש בלי רצון ד"מ במ"ק כ"א: בשפה ברורה ובכובד ראש. ירושלמי ע"ז פ"א דל"ט ע"ד תוספתא ע"ז רפ"א שואל בשלומו בכובד ראש. והפעל רק בהפעיל ופירוש כמו בל"מ ענין כבדות התנועה שמ"ר פ"ט ותנחו' וארא ססי' י"ב כבד לב פרעה (שמות ז', י"ג).. רשע בל' שהכבדת בו בלשון אני מתכבד עליך שנאמר (שם י"ה, י"ח) בהכבדי, ובפעל עומד נזיר ד' סע"א הכביד שערו פי' שיש לו כובד שער. וגם

מפירוש ר"ח הובא בשט"מ בל"מ קי"ד. ד"ה איבעיא ע"ש היטב ושם כגירסת רבינו ועוד הובא בשמ"ט גי' כובד כלפנינו ופירוש נידון בכבודו כל אחד לפי כבודו. [1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב', ל"ד ה"ב וב"ר, ובדפ"ע בטעות קמא. [2]) בנו"ג רק בעו מיני מרב יהודה אבל בירושלמי שבת פי"ז דט"ז סע"א ר' יוחנן שאל לר' יהודה בן לוי. [3]) וכן לפנינו ובערך קווי הגירסא כלי קוואי ובכ"י ב"ר גם שם כמו כאן ע"ש. [4]) וכן הוא בפירוש רה"ג. [5]) בפירוש רה"ג אחד. [6]) ורש"י פירוש כובד ראש הכנעה וכן מובן של פירוש הערוך ועולה יפה עם מה דשנינו ביבמות ק"ה: אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה אבל מ"ש רבינו כאדם שיש לו צער קצ"ע שהרי בברכות ל"א. איתא אין עומדין להתפלל לא מתוך ע צ ב ו ת ולא מתוך עצלות וכו' אבל י"ל שרבינו לא היה גורס אלה הדברים לא בתוך עצבות וכו' וכן לי' בירושלמי ברכות פ"ה ד"ה ע"ד וכן לי' בכ"י מי וליתא בתוספתא ברכות פ"ג וכשאר המקומות הרשומים בד"ס ברכות צד פ': [7]) כ"ה רק בכ"י ו"ו וגירסת לקדש כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובתש' גאונים קדמונים דפי' בערלין ר' סימן ע"ב ובנו"ג בקדש. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר וצריך לנקדו כִּבּוּדוֹ וכ"ה בתשובת גאונים משום כיבודו של כלי, ועוד בתש"ג הגירסא מפני שכבידו וכ"ה בנוסחאותנו ובכ"י ש"ס, ועוד עיין מ"ש למטה מפ"ב דירושלמי חגיגה. ובדפ"ע אחרי הגי' מפני שכבדו וצריך לנקדו שֶׁכְּבֵדוֹ. [9]) ובתש' הגאונים פי' שכבידו שאוירו של כלי חוצץ ועיין מ"ש בפנים הערך. [10]) כ"ה לנכון בדפ' וויניציא ובשדפ"ע לי'. [11]) בנו"ג ליכא.

נאמר מכובד איברים סמוך למיתה סנהדרין פ"ט מ"ג דף ע"ח סע"א ורע"ב וירושלמי סנהדרין פ"ט דכ"ז. היקל ממה שהיה ולאחר מיכאן הכביד ומת ובירושלמי שם ואחר כך הכביד ומת ובתוספתא ב"ק פ"ט לפי גי' כ"י אירפורט (בהוצ' צוק"מ 363) והיקל ממה שהיה והכביד ואח"כ מת. ובירו' סנהד' שם: מאימתי מונין לו משיכביד וכו' ע"ש] —

* כָּבָה, כְּבִי (מל"מ כָּבָה פירוש עמם orlöschen ובפעל יוצא בפיעל ובפַעל כִּבָּה, כַּבִּי auslöschen) שבת ל' רע"ב מוטב תכבה נרו של אדם [1]) מפני נרו של הקב"ה. שם כ"א. והלאה כבתה זקוק לה . . כבתה אין זקוק לה, ירושלמי יומא פ"ב דל"ט ע"ד קטרת שכבת . . פתילה שכבת. פיעל: שבת כ"ט: המכבה את הנר וכו'. נכרי שבא לכבות עיי"ע בני קצרא של ציפורין (ח"ב, קכ"ג) וש"נ באריכות. יומא כ"א. לא כיבו גשמים אש של עצי מערכה, ב"ב י'. אור קשה מים מכבין וכו'. ב"ר פס"ח כי בא השמש (בראשית כ"ח, י"א) רבנן אמרי כיבא השמש וכו' משל וכו', אמר המלך כיבו את הנרות כיבו הפנסין וכו', ברכות נ"ח. וכבינהו לעיניה כה"ג בערך בטט (ח"ב, מ') ובכ"י פ' ובב"נ וכייבוה לעיניה ועיין מ"ש באריכות. ב"ב ד'. כבה אורו של עולם . . . סימא עינו של עולם ובכ"י ש"ס כיבה עינו של עולם ועיי"ע בד"ס שם, והשם כיבוי שבת ק"כ: ירושלמי שבת פי"ז דט"ו ע"ד.

☞ כַּבּוּיֵי (והוא הקבוץ מן כַּבּוּיָא (כַּבָּא) מל"ע كبى, كبا ובל"ס כביא פי' זבל Mist, Excrement) מסכת עירובין פרק בכל מערבין (כ"ט סע"ב) ליתי ליה כבויי דרעייתא פירש"י צפיעי בקר. *[אחי"ה ובערך כף ט' גרס רבינו וז"ל כפויי דרעיא ויש שגורסין כבויי והן זבלים וכו', ע"כ וכה"ג כפויי דריעיא בכ"י ש"ס עיין ד"ס למקומו אבל כבי"ת תתכן יותר והוא מל"ע וסו' הנ"ל, והיהיר בזבחים קי"ג: רמא כבא וסכר ירדנא ופי' רש"י הטיל גלל וכו' כמו (עירובין הנ"ל) כיבוי דרעותא דניסן ע"כ ובב"ב ע"ג רע"ב הנירסא רמא כופתא בתוס' אפיק כופתא ובערך כף ט' כפותא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. וגי' השט"מ עיין ערך כף ט'] —

כַּבְכָּב (לפע"ד מל"ע كبكب ענין כסוי ושטיחה על הכלי Sturz, Deckel) בכלי עץ פ"ב בכלים (מ"ג) וכבכב שעשאו לסל פי' [כמין] [2]) „כלי שמכסין בו את הסל של פת והוא של חרס, ויש ששונין וכפכף ויפה הן שונין מלשון כפה עליו את הכלי" (פסחי' ו' עיין חולי' פ"ח.). *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 4 וכ"ה בר"ש בשם עצמו ושם הגי' ויש ששונין כף כף וצ"ל כפכף ועיין רע"ב שנגרר אחריו והתוי"ט לא העיר עליו ועיין פירמב"ם כבכב כמו כפכף אבל עיקר הגי' בבי"ת מל"ע הנ"ל. וכצ"ל בתוספתא כלים ב"ק ספ"ב הכבכב והאלפס והקדרה, בנו"נ הכנכב וכ"ה בכ"י אירפורט. פי' כסוי והאלפס וכו', ובכלים פ"ב מ"ה אי' בפירוש כסוי הלפס ועיין הר"ש ובתוספת' כלים ב"ק רפ"ב כסוי כבכב וכיסוי אלפס] —

כָּבַל (בל"ם כְּבַל בל"ע كبل פי' קשר וחבר ונרדף עם חבל binden, zusammenbinden ובל"מ השם כֶּבֶל Fessel וכ"ה בל"ע) בפ' במה בהמה (שבת פ"ה, מ"ב) והרחלים [3]) יוצאות שחוזות כבולות. פי' בגמ' (שם נ"ד רע"א) מאי כבולות שכובלין [4]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן זכרים [5]). ויקרא להן ארץ כבול (מ"א ט', י"ג) ארץ שאין עושה פירות [6]). רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה [ו]אמאי קרו לה כבול דמשתקעא כרעא בגווה [7]) כי [8]) כבלא. פי' שרגליו של אדם משתקעות בה מחמת החול כאילו הן כבולין לכן אינה עושה פירות [9]) ספר אחר עד כבלא [10]) בלעז גבולא [11]). פ"א משתקעות רגליו של אדם מחמת תיחוח עד מקום שמשימין הכבלים [12]). בפ' במה אשה (שבת פ"ו, מ"א) ולא בכבול לר"ה, גמרא (שם

---

[1]) כ"ה בכ"י מ' ובנו"ג נר של בשר ודם. [2]) וכ"ה בפי' רה"ג. [3]) וכ"ה במשניות פיזרו ובריי"ף כ"י אצל ד"ס וכ"ה בציון בגמ' שבת נ"ד רע"א, ובנו"ג הרהלות. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י ובנו"ג בפיעל שמכבלין. [5]) ובירושלמי שבת פ"ה דו"ז: כבולות שלא יעלה עליהן הזכר. [6]) זה לשון הירושלמי שבת שם בשם ר' אבון בשם ר' חייא, ובבבלי שבת שם איתא מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פירי הוא דכתיב וכו'. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ושם דמשתכנא ובחי' המאירי עד דמשכה ועיין בסמוך ובילקוט מלכים רמז קצ"ה איתא כגי' רבינו, ובנו"ג דמשתרגא בה כרעא. [8]) בכ"י ו"ו בי. [9]) עיין המעריך ללונזאנו ע' כבל ומ"ש נגד פי' זה. [10]) וכ"ה לפנינו. [11]) וזה הלעז הביא רבינו גם בערך אסתוורא (ח"א, ר"ד:) ורציתי לומר שהוא ל"ע יען שהסר שם מלת בלעז אבל בסוף ח"ב צד 390 הראיתי לדעת כי רבינו נגרר אחר פירוש רגמ"ה כ"י בערכין ועליו כיון במ"ש יש מפרשין ורגמ"ה כותב קאבילא בקוף וזה עולה יפה עם הלעז אצל רש"י עיין מ"ש בערך אסתוורא וכן בשבת פירוש כבלא פרק התחתון שקורין קויליא והוא ל"צ cheville, Fussknöchel ובחי' המאירי איתא „שקורין כבילה" ופירושו דמשכה בה כרעא עד כבלא ר"ל שטובעת הרגל בה עד הפרק התחתון שקורין וכו' עולה עם כונת רבינו עפ"י גי' ס"א. [12]) וזה הפירוש נ"ב בילקוט מלכים הנ"ל וזה מ"ש רש"י ד"ה שכובלין לשון כבלי ברזל (קשורה) [קשירה] וכ"ה באו"ז הל' שבת סי' פ"ג סק"ה.

נ"ז:) אמר רב ינאי כבול זה איני יודע מהו אי כבלא דעבדא תנן והוא חותם שבצוארו כדאמר שמואל (שם נ"ח רע"א) ופירושו טבעת שתולין בצואר העבד שרגיל בקטלאות. פ"א חותם שעושין על צוארי העבדים של מיני מתכות [1]). כבלים טמאים (שבת ס"ג. במשנה) כבר פירשנו בע' (בירית) [צ"ל בורית]. *[אחי"ה עיי"ע (בח"ב, ר"ה:) ובעה"ק שנ"ב לועז קעטי"ן בלא"ש Ketten ע"כ, והוא ל"מ. כבלי ברזל (תהלים קמ"ט, ח') ותרגום בכבלי דפרזלא וכן דב"ר פ"ד כבלים של ברזל, ב"ר פצ"א נותן עליו כבלים, תוספתא ע"ז פ"ב . . לא כבלין ולא קולרין, ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ד עיי"ע זג ב', וע' כרקום, ב"ק קי"ט. כבלי ושירי. וממנו הפעל תנחומ' תזריע ססי' ח' מביא את הכבלים וכובלו וכו'. ב"ר ס"פ פ"ז כובלתך אני וכו' וביומ' ל"ה: הגי' הריני חובשתך בבית האסורין ועיין אבות דר"נ פט"ז, ובילקוט תהלים קמ"ו רמז תתפ"ח הריני אשימך בבית האסורים, וזו ג"כ הוראת كبل בל"ע. ובפיעל שבת נ"ד. ארץ כבול (מ"א ט', י"ג) ארץ שהיו בני אדם שלה מכובלין בכסף וזהב, כה"ג בכ"י א"פ, ושם חסר המאמר האחר בשבת מפני שמכובלין בכסף ובזהב לא ישרו בעיניו וכן לי' בילק' מ"א הנ"ל. ושם בשבת ארעא מכבלא (בכ"י א"פ מכבלתא) דלא עבדא פירי. ותרגום קהלת י"ב, ד' כְּבִילָן. — אולם כבול (שבת פ"ו, מ"א) נ"ל לגזור מלשון ערבי كابول פירוש מעשה שבכה netzartiges Geflecht והוא כמו כיפה של צמר שתחת השבכה לתכשיט ראש הנשים ובזה עולה יפה דעת ר"ש בן אלעזר בשבת נ"ז: ועיין פירש"י ד"ה אבל כיפה ועוד עיין ערך כפה ואו"ז הל' שבת סי' פ"ג סק"ה ולכן נזכר כבול אצל פאה נכרית (שבת ס"ד:) בהיות ענינה ג"כ קליעת שער עיין פי' רש"י ד"ה פאה ועיין ערך פאה א' — והקבוץ תוספתא מקואות רפ"ד העולה בכבולין — ובענין שם המקום כָּבוּל עיין גיאגרא-פיא לנייבויער צד 205 והחכם לאטטעס במקום הנ"ל 68] —

☞ כובלת ולא בכובלת (שבת פ"ו, מ"ג) בעל הערוך גרים כוכלת ע"ש [2]).

כָּבַן (מל"ע كبن, خبن פי' גנז וכסה verbergen, verhüllen) בפרק במה בהמה (שבת פ"ה, מ"ב ותוספתא שבת ריש פרק ד' (ה')) כבולות וכבונות, גמר' (נ"ד.) מאי כבונות שמכבני אותן [3]) למילת [4]) כדתנן בריש נגעים (פרק א' מ"א) שאת כצמר לבן וגרסינן בריש שבועות (ו':) אמר רב ביבי אמר רב אסי [5]) כצמר [6]) נקי רך [7]) בן יומו שמכבנין אותו [8]) למילת, פירוש מכבנין עור הטלא מלידתו עד ח' ימים וזהו צמר רך הנקרא מילת [9]). וצמר צחר (יחזקאל כ"ז, י"ח) תרגום ועמר מילת כבינא [10]). — (א"ב מילת שם אי בלשון יוני ורומיי ויש בו צמר חשוב מאוד לכן על שם האי נקרא כן הצמר צחר ונקי (ודק) [ורך]). *[אחי"ה כונת ר"ב על עיר Μίλητος Miletos מקום לידת Thales והיתה מפוארת בגלל הכבשים וצמרם וא"כ מילת הוא תואר ל"י ול"ר μιλήσιος, milesius צמר של עיר הלזו והנכון שהוא ל"ס מילתא ובל"י אמצעית μαλή, μαλίον פירוש צמר עיי"ע מל י"ד ומ"ש — ועם הוראת המלה הערבית הנ"ל יפה עולה פירש"י בשבועות ע"ש היטב, ותרגום יעטף (איוב כ"ג, ג') כד מַכְבֵּין, ותרגום אענדנו (שם ל"א, ל"ו) אכבניניה כלילן לי כה"ג בתרג' כ"י הובא בעמת"ר ללעווי ח"א 351 וממנו גם ערך הבא אח"ז וכן דעת רש"י בשבת ושבועות הנ"ל ע"ש] —

כְּבִינַת (= כְּבִינְתָא בל"ס כְּבָנְתָא, כְּבָנָא עטיפה הן של ראש הן של גוף Umwurf, Kopf-umhüllung, Kapuze) בפרק מי שמתו בגמ' שייר קרקע (ב"ב קנ"א: ועיין קנ"ו:) ובפ"א בגיטין כס"ג (י"ד סע"ב וט"ו רע"א) מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנתן כבינתי לבתי. והצניפות והרדידים (ישעיה ג', כ"ג) תרג' וכתריא וכבינתיא. *[אחי"ה בנו"ג וכבינתא וכ"ה בערך רד ב' לפי מסורת ספר עיקרי התלמוד כ"י לר' אברהם זכות אבל בדפ"ע כאן ובערך כתר א' ובכ"י ערוך בערך רד א' וכבינתיא ובתוספו' ב"ב קנ"ו: ד"ה כבינתי א' ומתרגמינן כבינתי ובאו"ז הל' שבת סי' פ"ד סק"ד וכביניתא וצ"ל כבינתיא וכ"ה ברד"ק ישעיה שם

---

[1]) ולפירש"י נ"ח. ד"ה חותם סתם כבול הוא של טיט ועיין חי' הרמב"ן ובענין ביאור דברי הערוך עיין למוד ערוך להחי' באמבערגער מס' שבת צד מ"ה. [2]) וגי' הערוך העיקר ע"ש. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובריו"ף כ"י עיין ד"ס למקומו וכ"ה באו"ז סי' פ"ג סק"ה ובנו"ג אותו. [4]) ובירושלמי שבת פ"ה ד"ז: רק: כבונות למילת. [5]) וכ"ה לפנינו ובכ"י א"פ בשבת נ"ד. ובריו"ף כ"י ובנו"ג בשבת אמר רב ביבי בר אביי ובכ"י ש"ס שבועות וילקוט תזריע רמז תקנ"א רק: אמר רב ביבי. [6]) וכ"ה בשבת וילקוט שם ובכ"י ש"ס שבועות ובנו"ג שם צמר. [7]) וכ"ה בילק' כ"י ולי' בשבת ושבועות, ובפירוש ר"ח כ"י לשבועות (בקובץ כ"י אנגי' דף ט"ל ע"ב) איתא כצמר לבן שהוא נקי, ומלת נקי גם בשבת שבועות. [8]) וכ"ה בשבת וילקוט ובכ"י ש"ס שבועות ובפי' כ"י ר"ח, ובשבועות איתא ב ו. [9]) בדפ"ר מילא. [10]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה באו"ז סי' פ"ג סק"ה בשם הערוך וכ"ה בתרגום וצריך לנקדו כְּבִינָא והוא פָּעִיל ובדפ"ע כבונה.

ודע כי מדפ׳ פיזרו והלאה אי׳ בע׳ רד וז״ל והצניפות והרדידיא תרגום ו ר ד י ד י א וכבינתיא, ותיבת ורדידיא הוא ט״ס וליתא בדפ״ר וכ״י ק״ט ותוספ׳ הנ״ל ובאו״ז הנ״ל וצ״ל וכתריא וכבינתיא כמו בערך הנוכחי. ובפי׳ רה״ג לכלים כ״ט מ״א הגי׳ וכבינאתא וא״כ הנפרד יחיד הוא כבינא כמו בל״ס הנ״ל וכבינתא דנוסחאותינו וכגירסת כ״י עיקרי התלמוד או כבינאתא כגירסת רה״ג הוא הרבים מן כְּבִינְתָּא כמו בל״ס הנ״ל והוראתן עטיפה של גוף או מעטף הראש וכן פירוש הרד״ק שרש רדד: הרדידים הם כדמות צעיפים או מעטפות וכו׳, וי״מ קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראש וכו׳. וכבינתא הוא כמו מכבנתא עיי״ע וערך ככליאר ואו״ז שם ורש״י ורשב״ם לועזים איזה פעמים נושק״א ועיין פי׳ במרפא לשון למ״ק י״ב. ובאו״ז שם. ורגמ״ה כ״י לב״ב קנ״א פי׳ כבינתי בת נפש וכ״ה בפירשב״ם כ״י וצ״ל כמו בדפוס בפירשב״ם בית נפש וכ״ה בערך מכבנתא וכן לועז רש״י ישעיה ג׳, כ׳ בתי הנפש נושק״א והוא מלשון פרובינצי nusquo נרתק חומט Muschelschale ובלאי״ט nicchio ונותנין בו מיני תמרוקים ובשמים להריח בהם וקושרים אותו נגד הלב ועיין רד״ק שרש בית, ולכן במעשה באמן של בני ר ו כ ל יתכן להיות בזו הוראה של בית נפש, ולדעתי רוכל שם אדם על שם מלאכתו מכירת בשמים עיי״ע רכל] —

כבם (= כְּבָסָא = כְּבָאסָא מל״ע كباسة אשכול תמרים Dattelkamm ולדעת רבינו סנסני תמרים (Palmzweig) כס״ג דפ׳ במה אשה (שבת ס״ז סע״א) כמאן תלינן כבסא [1] בדיקלא. ובר״ג דפ׳ אלו הן הגולין (מכות ח׳ רע״א) ומחייה לכבסא ואתר תמרי פי׳ „סנסני תמרים״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח למכות עיין מגדל חננאל 11 ושם ג״כ הגי׳ לגדמא ואחריו נגרר רבינו בערך גדם וכן שם הגי׳ לכבסא ובנו״ג לכבאסא וברש״י לכובסא וכ״ה בכ״י ש״ס. ורש״י פי׳ בשני המקומות אשכול תמרים ויפה פי׳ וכן פתרונו בל״ע הנ״ל, ועוד פירוש בל״ע كباس אבר התשמיש עיי״ע הבא אח״ז] —

כבם (א׳) = כּוּבְסָא מע׳ הקודם בל״ע אבר הזכר ואשכול הביצים Hodensack ועיין בפנים.
ב׳) כָּבַם = כָּבַשׁ (niederdrücken) כפ׳ השואל בגמ׳ המשכיר בית לחבירו ב י מ ו ת ה ג ש מ י ם [2] (ב״מ ק״א:) ובפ׳ שבועת הדיינין בגמ׳ מנה לי בידך אין לך בידי פטור (שבועות מ״א.) ל י נ ק ט י ה [3] בכובסיה דלישבקיה [4] גלימיה [5] הוא. פי׳ יחזיקנו ב מ ב ו ש י ו [6] כדי שיניח לו גלימא שלו אף כאן כשמרבה לו בדמים אין לך הוצאה גדולה מזו כלומר מלבוש המתכבס. — (א״ב פי׳ בל״י ילקוט כים ופונדה). אל מסילת שדה כובס (ישעיה ז׳, ג׳) בחלק בגמ׳ ג׳ מלכים (סנהדרין ק״ד.) למה לא מנו אחז שהיה לו בושת פנים מישעיה שנאמר שדה כובס כ ו ב ש כ ת י ב [7] דכבשינהו לאפיה [8]. ובויק״ר באם בחקתי פרשת לפנים הארץ יסדת (פל״ו) שהיה כובש פניו לארץ בשעה שהנביא בא לקנתרו והיה בורח למקום הטומאה (כלומר) [צ״ל לומר] שאין השכינה שורה במקום הטומאה וכו׳ [9]. *[אחי״ה ודע כי ענינים שונים היה כולל רבינו בערך זה כי בשני הציונים הראשונים פי׳ כובסא כמו בערך הקודם בל״ע كباس אבר הזכר ועוד אשכול הביצים שדומה לאשכול התמרים וכן מלת אשכול כן פתרונה עיי״ע אשכול ב׳ ומ״ש בח״א, שי״ג ע״א וע״ב ויפה פירש״י בשבועות שם לכובסיה: אוחזו בביציו התלוים בו וכו׳ ע״ש היטב ובב״מ שם. ולכאורה זו היא דעת רבינו לפי גי׳ דפ״ר פירוש יחזיקנו ב מ ב ו ש י ו ולא כבדפוסי׳ אחרים במלבושיו. אבל אי קשה הא קשה כי גם בדפ״ר אי׳ בסמוך „כלומר מלבוש המתכבס״ וק״ל טובא אי) הרי כבר פי׳ יחזיקנו במבושיו ולמה הוסיף

[1]) וכ״ה בש״ס דפי׳ קושטי׳ ובריי״ת כ״ו ובכ״י א״פ כבסי ובנו״ג כובסי ד״ס צד ע״ג. [2]) כ״ה בכל כ״י ערוך. [3]) כ״ה בכ״י ב״ר וכ״ה בב״מ לנקטיה, ובשבועות נקטיה ובדפ״ע ליקטיה וצ״ל כמו בכ״י ב״ר. [4]) וכ״ה בב״מ ובכ״י ש״ס שבועות ובנו״ג שם דנישבקיה. [5]) ובשבועות לגלימיה ובב״מ לגלימא. [6]) כ״ה בדפ״ר ובשאר דפ״ע במלבושיו ועיין עוד בסמוך. [7]) ליתא בסנהדרין וז״ל שם שדה כובס מ א י כ ו ב ס איכא דאמרי דכבשינהו לאפיה וחלף אבל תיבות מאי כובס לי׳ בכ״י ש״ס ובדפ׳ שונצי ולי׳ בילקוט ישעיה ז׳ ובכ״י ילקוט מ״ב ט״ז. (ד״ס סנהדרין צד קנ״ט.) ורש״י פירש כובס כמו כובש ובעל הפשב״ע מגיה בדברי הערוך בזה״ל כובס כ א ל ו כובש כתיב ע״כ ויפה הגיה והראיה כי בירושלמי סנהדרין פ״י דכ״ז ע״ד ובויק״ר פל״ו אי׳ בפירוש וז״ל כובס „א ל ת ה י ק ו ר א כ ו ב ס א ל א כ ו ב ש״ ואולי רבינו היה מקצר בלשון כדרכו וכיון על זה הלשון כי הוא בעצמו הביא ויק״ר זה. [8]) וא״כ לא גרס מלת וחלף וכן ליתא בכ״י ש״ס וילקוט ובדפוסים הראשונים והמהרש״ל הגיה מע״י (ד״ס שם). [9]) בנו״ג בויק״ר וזה לשונו שהיה לו בושת פנים כיצד כיון שהנביא בא לקנתרו היה יוצא לו למקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה הה״ד וכו׳ אל מסילת שדה כובס אל תהי קורא כובס אלא כובש כיצד כיון שהיה הנביא בו לקנתרו כובש פניו ע״כ ורבינו גם כאן היה מקצר בלשון וקצת בשינוי איתא כן בירושלמי סנהדרין הנ״ל ושם איתא בשעה שהיה הנביא בא ל ק ט ר ג ו, ובענין נפקותא של שתי גירסאות עיין יפה תואר לויק״ר.

לפרש כלומר מלבוש המתכבס. ב׳) למה לא פי׳ כן רבינו תיכף אחר מלות פירוש יחזיקנו במבושיו כלומר וכו׳, לכן דעתי כי ערבוב דברים יש כאן כי לפע״ד תיבות כלומר מלבוש המתכבס שייכין א ח ר מלות „אל מסילת שדה כובס" וכונתו כי כובס פירושו שדה אשר שם מתכבס המלבוש עיין תרגום רש״י ורד״ק לישעיה ולמ״ב י״ח, י״ז, אבל ר״ב באשר גם הוא גורס בטעות יחזיקנו במלבושיו היה סבר כי תיבות כלומר וכו׳, שבים אל פירוש הראשון לכן הביא בינתים פירושו בל״י ילקוט וכו׳, וכיון על ל״י Tasche, Sack, κίβισις והעיקר כמו שכתבתי. וסדר הערך כך הוא בתחילה מציין רבינו משל לינקטיה בכובסיה וכו׳ ופירשו ואח״כ הביא לשון מקרא אל שדה כובס ופירשו ומציין על פסוק זה דרשת רז״ל מסנהדרין ויק״ר וכצ״ל לינקטיה וכו׳ וכו׳ עד פי׳ יחזיקנו במבושיו. — אל מסילת שדה כובס כלומר מלבוש המתכבס. בחלק וכו׳ עד גמירא] —

* כָּבַס (פי׳ בל״ט רחץ בגדים וחלקי הגוף במים וזולתו waschen, walken) נגעים פי״א מ״ה יכבס, ירושל׳ נדרים רפ״ה דל״ט. מכבסים . . מכבסין, פסיקתא דר״כ ס״א: עיין ערך כבש ד׳. פעול מקואו׳ פ״י מ״ד מכובסים, התפעל שהש״ר פ׳ שחורה ותנחומא ויחי סי׳ י׳ מתכבסת. והתואר במקום השם כובס ברכות כ״ח, כתובות ק״ג רע״ב, ועוד עיין ערך הקודם. ועוד התואר כַּבָּס עיין ערך כבש ד׳ והשם המפשט זכר כִּיבּוּס נדה נ״ו סע״א, ירוש׳ נזיר ספ״ז דנ״ו ע״ד, והקבוץ כבוסין, כבוסים פסיקתא דר״כ צד ל״ג, פסיקתא רב׳ פי״ב תנחומא חקת סימן ה׳ וילקוט ריש חקת וילקוט תהלים סוף רמז תרנ״ח. ולנקבה כביסה ירושלמי שביעית פ״ח דל״ו: ירושלמי נדרים רפ״ה דל״ט, רפ״ט דמ״ב ע״ג — מקואות פ״ח מ״א עיין ערך כבש ג׳, והקבוץ ירושלמי שביעית רפ״ז דל״ז: מיני כביסות כ״ה לנכון בדפ׳ זיטאמיר ובדפ׳ קראט׳ בט״ד כניסות.

כֹּבַע (= כּוֹבְעָה פי׳ מל״מ כּוֹבַע = קוֹבַע פירוש מגבעת בל״ע قبعة hoke Mütze, Helm והושאל לערימות המסודרין ככובע Schober) בגדיש פ״ה בפיאה (מ״ז) המעמר לכובעות ולכומסות [1]) ירושלמי (פיאה פ״ה די״ט.) [ל]כובעות [2]) מן לעיל כמה דתימר (ש״א י״ז, ה׳) וכובע נחשת על ראשו.׳ לכומסות [3]) מן לרע כמה דתימר (דברים ל״ב, ל״ד) הלא הוא כמס עמדי (חתום) [4]) פירוש כובעות ראשי שבלים הן, כומסות תחתון [5]) של שבלים, וי״א לכובעות אגודות הקשורות למעלה כנגד ראשיהן כומסות אגודות הקשורות מתחת. *[אחי״ה וגם הר״ש כתב כן בשם עצמו בשנוי לשון קצת וז״ל פירוש מן לעיל למעלה מראשו כדפרשית (ר״ל בפירוש הירו׳ לעיל במשנה: לכובעות לעשות מהם כובע לראש וכו׳) מן לרע למטה מן הראש שאין נראה כלל כדבר הכמוס וי״מ כובעות ראשי שבולים כומסות תחתיו של שבולים ע״כ ועיין ג״כ פירוש הרא״ש וא״כ אולי יש לקיים בערוך מלת חתום ושייכת למטה כפי׳ אחר מלת כומסות תחתון וכונת רבינו כומסות מלשון כמוס פירוש חתום כלומר שאין נראה כלל כדבר הכמוס וכפי׳ הר״ש וכפי״מ לרמב״ם מבואר יותר וכל מה שיקבצו ב ח פ י ר ה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות גזור ממלת הלא הוא כמוס עמדי ע״כ. ודע כי בפירוש הראשון הלך רבינו בעקבות פי׳ הירושלמי כי כובעות הם הערימות דומין לכובע וכן פי׳ הרמב״ם והראיה שדרכן היה לעשות לגדיש כמין כובע מראשי שבלים ממה דאיתא בסוכ׳ י׳ סע״א וש״נ עטרות של שיבולין עיי״ע פרכל. ונגזרה המלה מל״מ כובע = קובע (ש״א י״ז, ל״ח; יחזקאל כ״ג, כ״ד) וכן איתא בקו״ף קובעת, קובעתה בירושלמי שביעית פ״ד דל״ה. וירו׳ סנהדרין פ״ג דכ״א: עיי״ע אסטו ומ״ש בח״א קס״ז: ולולי פי׳ הירו׳ הייתי מגיה במקום כומסות או כומסאות של נוסחאותינו: כומתות או כומתאות והוא מל״ע كوفة גדיש עגול (ועוד עיי״ע כמתא) ואם בסמך תתכן הגירסא אז לפע״ד נגזרה מל״ע كمة ג״כ גדיש עגול, ור״ב דעת אחרת עמו עיין ערך כמס. ולדעת י״א בערוך לפע״ד כובע הוא מל״ר האמצעית cova וממנו בלא״ש האמצעית Schaube, Schoof אגודת תבואה וממנו ערימת תבואה Schober (וכן בל״ע صبرة) ואז עולה יפה גזרת ר״ב בענין כומסות מל״י κώμυς ג״כ אגודת עמרים Garbenbündel — ועוד הושאל כובע, כובעא לסחוסין שבפי הקנה הנקרא שפוי כובע Helm עיין רש״י בחולין י״ח: ד״ה בחודא דכובעא ועיין ערך חד ב׳, גם ב׳ וערך שיפוי. ובלי שאלה אי׳ כובע וכן בל״ר האמצעי׳ cofa, cofea, cuphia וממנו

[1]) וכ״ה בערך כמס ובירושלמי ובר״ש אבל במשניות ובש״ס בבלי ולכומסאות. [2]) וכצ״ל בירו׳ ושם לי׳ זו המלה רק: ר׳ יונה אמר מן לעיל. [3]) בירושלמי: ר׳ אבינא אמר אבל בר״ש לי׳ ובתחילת המאמר איתא שם ר׳ וצ״ל ר׳ יונה. [4]) יש למחוק אולי מגליון בא לפנים ואיזה חכם כתב כן להורות כי כמס של מקרא פי׳ חתום כדאיתא במקרא אצל כמס התום באוצרותי. [5]) בר״ש לפיאה פ״ה מ״ז תחתיו.

בלא"ש Haube, Schaube פי' מגבעה וכסוי הראש גיטין י"ד: (לפי גי' רבינו בערך דבר ב') וירוש' גיטין ספ"א דמ"ג ע"ד כובעיהן אמה. ברכות כ"ד רע"א מניחן בכובע תחת מראשותיו דמפיק ליה למורשא דכובע לבר עיין בפירש"י ותוספ' שם] —

כָּבַר (מהשם כְּבָרָה פי' מְנַפֶּה sieben) בפ' ר"א אומר תולין (שבת פ"כ מ"ג דף ק"מ. וכ"ה בירו' שבת פ"כ די"ז סע"ג) אין כוברין את התבן בכברה. בריש מעשרות (פ"א מ"ו) הקטניות משיכביר [1] ואם אינו כובר (ובכל כלי) [וצ"ל וכול'. ובכלי] עץ פ"ט בכלים (מ"ד) ותלוי כברת גרנות. ובפ' אחרון דאהילות (פי"ח מ"ב) וכוברו בשתי כברות. ובפ"ג בפרה (מי"א) וכברין אותה בכברות. פירוש כברה כלי שכוברין בה החטין ומוציאין את המוץ והוא עגול כאמה על אמה ולכן דמה בארה של מרים לכברה (עיין המקומות בערך ים ומ"ש) שכיון שעגול הוא דומה לפי הבאר. *[אחי"ה ובירוש' שבת פ"כ די"ז סע"ג פירש אין כוברין את התבן בכברה וכו', משום מרקיד, כלומר שזורה או בורר החטין מן התבן. ב"ר פ"ד אדם כובר חטין תבן בכברה, סוף רות רבה כבר את הצבר וכו', ירוש' גיטין ספ"ה דמ"ז ע"ג כברה לכבור בה חול, ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט סע"א תני אבל כובר הוא מקצת ותורם מן הכבור על שאינו כבור, תוספתא שבת ספ"ז הכוברת אפרוחין בכברה . . . הרי זה מדרכי האמורי (ובכ"י אירפורט הגי' הרי זה מותר). והשם כלים פט"ו מ"ד, שם פט"ז מ"ג ירושלמי כתובות פ"ז דל"א: נפה וכברה, מ"ק כ"ח סע"ב, תעני' כ"ב רע"ב, סנהדרין מ"ח סע"ב, ירו' קידושין פ"א דס"א. שעשו כל גופו (של יאשיהו) ככברה. במד"ר רפ"ג סנסנים לכברה, וכ"ה בב"ר ר"פ מ"א בדפוסים האחרונים אבל בהוצ' פירדא שנת תנ"ב לכבדה וצ"ל לכבד עיי"ע אלבינה (ח"א פ"ו.) כי אין דרכה של כברה להיעשות מסנסני התמרה אבל מכבדות עושין מתמרים עיי"ע מכבד והקבוץ פרה פ"ג מי"א כברות של אבן. דב"ר פ"ו קרדמותיו וכברותיו. והמלה ל"מ הוא ככתוב (עמוס ט', ט') כאשר ינוע בכברה ונקראת בל"ע كربال, غربال ובלש' רומי cribrum ובפי"מ לרמב"ם בפרה הנ"ל צ"ל קירבי"ל במקום קריבי"ל. ובעה"ק שנ"ב כברה זיפא בלא"ש = Sieb] —

כַּבֵּר (פַּעֵל מהשם כַּבְרִיתָא בל"ע ופ' كبريت פי' בל"מ גפרית Schwefel והפעל beschwefeln) בר"ג דפ' תפלת השחר (ברכות כ"ז:) א ב י י ש ר א ל ר ב ד י מ א ב ר ל י ו א י [2] לכברויי סלי פירוש לעשן הכלים של נצרים [3] ב ג פ ר י ת כדי ללבנן. פ"א מניחין הבגדים בסלים והיו מעשנין תחת הסלים ללבן הבגדים. בר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ג סע"ב) הא דאחוורי אחוורי [4] הא דכברי כברויי [5]. בפ' אחרון דגיטין בגמ' גופו של גט ש ח ר ו ר [6] (גיטין פ"ו רע"א) גינברא ומרתכא [7] וכבריתא. בס"ג דנדה (ס"ב.) בורית כבריתא [8] פי' כבריתא גפרית. א ש ו ג פ ר י ת (תהלים י"א, ו') ת ר ג' א ש ת א ו כ ב ר י ת א. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ' ווניציא וכן הובא בתוספ' נדה ס"ב. ד"ה כברייתא בשם הערוך אבל מדפ' פיזרו והלאה לי' ובדפ"ר חסר גם מן מלת פירוש ולכן השלימו ר"ב בהוספותיו ואני השמטתי דברי ר"ב כי כבר איתא כן בכ"י ובדפ' ווניציא והגרי"ב בהפשב"ע לא ראה דפ' ווניציא ראשון לכן אחז לשון ר"ב בעל המוסף ומה שתמה עליו למה לא הביא קרא המוקדם והיינו אותו דבראשית י"ט, כ"ד גפרית ואש שתר"י א' כבריתא ואשא [וכן גפרית ומלח (דברים כ"ט, כ"ב) שתר"י א': כובריתא ומלחא] כבר תירץ בעל למוד ערוך במסכת ברכו' צד י"ב: שאין זה תמיה כל כך ע"ש ול"נ כי ר"ב רוצה להשמיענו בהביאו תרגום של תהלים עיקר הגי' כי בנו"ג בטעות דאשתא ו ב ב ו ר י ת א] —

* כְּבָר (מל"מ תואר הפעל להגבלת הוית דבר זמן רב קודם schon, längst) בקהלת א', י'; ב', ט"ז; ג' ט"ו והרבה בדרז"ל ד"מ ברכות י"ב. ושם סע"ב, כ"ח. וש"נ, ס"ג סע"א, שבת נ"א. עירובין מ"ג: פסחים י"ג. נ' סע"ב. ב"ב קס"ז. וש"נ.

---

[1]) בנו"ג משיכבור וכצ"ל בערוך. [2]) כ"ה בכל כ"י ערוך וכ"ה לפנינו, ובכ"י ש"ס ליתא בר ליואי וכן ליתא בפסקי רי"ד ובאו"ז הל' ש"ע סי' ט"ז ובראיש רבא בר ליואי ויוחסין השלם 185 הביא רבה בר ליואי ונעלם זה מבעל ד"ס ברכות צד ס"ט: [3]) בכ"י ל"ד וה"ב נסרים. [4]) בנו"ג דחווריה חוורי. [5]) בתוס' שם הגי' כווריה כוורי. [6]) בכ"י ו"ו א', ב' ל"ד. [7]) בכ"י ו"ו מרתבא וצ"ל בכ"ף וכ"ה בע' אספריכא ובערך גנבר ומרתכא ע"ש. [8]) בתחילה הייתי סבור לסגור זה הציון מנדה שגי' מוטעת היא כי בורית לחוד וכבריתא לחוד עיי"ע בורית (ח"ב ר"ה:) ועיקר הגי' כמו שניסח רבינו בערך אהל (ח"א, מ"ב.) משבת צ'. מאי בורית אוהלא ובאמת כ"ה בכ"י א"פ בשבת מאי בורית א"ר יהודה זה ה ח ו ל והוא אהד עם אהלא כדאי' בנדה ועיין תוספ' שבת צ'. ד"ה בורית. אבל בכ"י א"פ איתא עוד הגי' מאי בורית כבריתא כמו בשבת ונדה הנ"ל ולזו הגירסא כיון רבינו כאן ובערך זתא הביא משבת: מאי בורית זיתא ע"ש. ודע כי בדפ"ר הנוכחי ליתא הציון מס"ג דנדה אבל מזה אין ראיה שלא ניסחו רבינו כי מלבד שאיתא בכ"י קשה לפי גי' דפ"ר שלי' גם מה שאי' בדפ' ווניציא וכ"י וא"כ נשמט בדפ"ר בטעות מן וכבריתא עד וכבריתא של סוף הערך.

ב"ק ל"ו סע"א ב"מ צ"ג: ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג ועוד הרבה. ובתרג' ירמיה ל"ח, ט' כבר מית אולי פתרונו מל"ם כבר פי' יוכל היות, אולי möglich, vielleicht.

* כַּבָּרִיתָא (בל"ם ופי' נפת Honigseim ונרדף עם כוורתא Honigwabe) ורבינו בערך ככדיתא גרס בשני כפי"ן ודל"ת אבל בכ"י ו"ו א' הגי' לנכון כ ב ר י ת א אולם סדר האותיות מוכיח כי גי' רבינו היתה ככריתא וכ"ה בל"ם ואחד הוא עם כַּבָּרִיתָא.

* כבריתא (שם מקום בתחום א"י) תוספת' שביעי' בגי' כ"י אירפורט (הוצאת צוק"מ 66) תחום א"י פרשת אשקלון . . כבריתא ובנו"ג וכברתא ובירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ג וכברתה והוא לדעת החו' שווארץ Chabarta למערב של שפרעם ועיין ג"כ נייבויער 15 ובספרי עקב פ' נ"א הגי' סברתה ובילקוט סוף עקב נברתא.

כֶּבֶשׂ (ידוע מלש' מקרא Schaaf, Lamm) בסיפרא (דיבורא דחטאות פרק י') ואם כבש יביא קרבנו (ויקרא ד', ל"ב) כבשים קודמין לעזים וכו' עד ת"ל ואם כבש וכבר קדם והביא שעירת עזים. *[אחי"ה ובנו"ג ואם כבש יביא קרבנו לחטאת רבי שמעון אומר כבשים קודמין לעזים בכל מקום יכול מפני שהן מובהרין מהן ת"ל ואם כבש יביא קרבנו לחטאת מלמד ששניהם שקולים וכן הוא במשנה דכריתות כ"ה, והובא בפסחים נ"ז: ובילק' ויקרא סוף רמז תס"ט ואולי מטעם חלוף הגי' הביא רבינו זה הציון — וכנ"ה כֶּבֶשׂ ולנקבה כִּבְשָׂה פרה פ"א מ"ג יומא ס"ו: סנהדרין ק"ד: ירושלמי נדרים פ"א דל"ו ע"ד ושם פ"ו ד"מ: תנחומא תולדות סי' ה' והקבוץ כְּבָשִׂים פרה הנ"ל ירושלי' ברכות פ"ד ד"ז: ולנקבה כבשות אגדת בראשית פנ"ה ועיין מ"ש החכם לאטטעס במקום הנ"ל צד 69] —

1 כָּבַשׁ (מל"מ ועיקר הנחתו דרס רמס ודחק וכן בל"ם ובל"ע كبس drücken, pressen והושאל על הנחת ירקים או בשר בחומץ או במלח Früchte, Speisen einlegen והשם כֶּבֶשׁ Gepresstes, Eingelegtes) כהפיגם פ"ט בשביעית (מ"ה) ובפסחים בר"ג דפ' מקום שנהגו (נ"ב סע"א) הכובש ג' כבשים בחבית אחת. פ"ב בטהרות (מ"א) האשה שהיא כובשת ירק [1]) פירוש והיא טבולת יום [2]). וביש מעלין פ"ז במקואות (מ"ב) מי כבשין ומי שלקות. ובפ' כל שעה (פסחים ל"ט:) לא כבושין ולא שלוקין. ובפ"ב דע"ז (ל"ה:) וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ. ובפ"א דמשקין (מ"ק י"א. במשנה ובגמ') וכל כבשים שיכול[3]) לאכול מהן במועד כובשין[4]). פי' כבושין בלע"ז קומפושט"א [5]) שמונחין בחומץ או במלח שלא ירקבו. ובפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ח רע"ב) [אין עושין מי מלח מרובין] [6]) לתת לתוך הכבשין שבתוך הגסטרא.. בר"ג דפ' חבית (שם קמ"ה.) כבשין שסחטן, האשה שכובשת ירק בקדרה (ברכות כ' רע"א וש"נ), זיתים שככשן בטרפיהן (שם וש"נ) פי' בע' זית [7]). משחא כבישא (ברכות מ"ג סע"א) פי' בערך כשרתא [8]). בפ' גיד הנשה בגמרא ירך (חולין צ"ז רע"ב) ובפרק כל הבשר בגמ' הכחל (שם קי"א רע"ב וש"נ) דאמר שמואל מליח הרי הוא כרותח כבוש הרי הוא כמבושל. *[אחי"ה וכן נאמר בל"ע בפי ההמון كبس، كبيس מהפירות המונחין בחומץ וזולתו לשמירה עיין פליישער בהוספותיו לעמת"ל להח' לעווי ח"ב 448 וכנ"ה בתוספת' תרומו' רפ"ט דג טמא שכבשו עם דג טהור, שם לשביעית פ"ד אין כובשין ומייבשין ע"ש הרבה פעמים (בכ"י אירפורט) — ובכינוי: ירושלמי שבת פ"א ד"ג ע"ג על כבושיהן ועל שלוקיהן פירוש כמו בירושלמי פסחים פ"ד דל"א. כבשים ושלקות (כמה פעמים שם) וגם בלשון נקבה יחידה ירושלמי ב"ק רפ"ו ד"ה סע"ב כבשה דאהיני הוה, ירוש' ב"ב ספ"ה דט"ו רע"ב כבשה (דאהינו) [דאהיני] חבשין ליה] —

2 כָּבַשׁ (= כְּבִישָׁה, כַּבְשָׁא פי' מהוראה העקרית כָּבַשׁ פי' דָּרַךְ ורמס וא"כ השם כְּבִישָׁה, כבשה דרך ומסלול Weg, Bahn) פ"ח במקואות (מ"א) מפני הכבישה [9]) פי' מפני מסלה [10]) של בני אדם. גבר במסלתו ילכון (יואל ב', ח') תרגום גבר בכבשיה [11]) אזלין, במסלה נעלה (במדבר כ', י"ט)

---

1) בנו"ג עוד: בקדרה. 2) צ"ע שהרי בזו הבבא מיירי רק הסיפא היתה טבולת יום מנערת את הקדרה עיין ערך נער ב'. ועיין הר"ש. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג שהוא יכול. 4) כ"ה בכל כ"י ובדפ' וויניציא, ובדפ"ר קטוע ואי' עד: וכל כבשים ש ה ו א וצ"ל שהוא יכול כגי' הספרים, ומדפ' פיזרו והלאה הוץ מדפ' וויניציא נשמט מן ולא שלוקין עד כובשין. 5) בלאי"ט Eingelegtes, Eingemachtes, composta וכ"ה בלע"ז של פי' המיוחס לרש"י למ"ק לפי גי' כ"י בד"ס שם ובדפ"ר בערוך בטעות קופושטא. 6) כצ"ל כמו בערך גסטרי (ח"ב שכ"ט.) והתי' לעווי בערך כביש ח"ב 292 טעה בגי' רבינו. 7) עי' זת = זית. 8) כונתו על ערך כשר א' ובכ"י ו"ו א' כשותא ובכ"י ב' כבשתא וט"ס הוא. 9) בנו"ג הכביסה ועל כן נדחקו המפרשים. 10) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע מסלול. 11) בנו"ג באורחיה.

תרגום באורח כבישא ניסק. *[אחי"ה וכן ענינו בל"ם כּוּבְשָׁה הדריכה der Tritt. ותרג' מן המסלה (ש"ב כ', י"ב) מן כבשה, יד דרך (ש"א ד', י"ג. י"ח) כיבש אורח תרעא. במסלה אחת (ש"א ו', י"ב) תרג' בכבִישָׁא חרא ובתרג' דה"י א', כ"ו, ט"ז בכיבשא. והפעל עיין תרגום אונק' שמות ט', י"ז, תרגום א"וב י"ט, י"ב ועוד זולתו וכן בתוספת' מקואות רפ"ו שהיו כהנים כובשין את הגדר וכו' [1]) ועיין עוד ערך הבא אח"ז] —

3 כָּבַשׁ (מערך הקודם מהוראה ראשונה דרך רמס וממנו ומל"ע [illegible] נאצלים מושגים שונים עיין בפנים besiegen, bezwingen, niederdrücken, auf etwas pressen. כַּבְשֵׁי Pressbalken; כִּבְשׁוֹן (Geheimniss בפ' בכל מערבין בגמ' נתנו בראש הקנה (עירובין ל"ד:) פוקו כִּבְשׁוּ כִּבְשֵׁי באגמא [2]) פי' היה קרוב למקומם אגם שיש בו קנים צומחים אמר להם צאו וכופו הקנים בקרקע ושימו עליהם אבנים גדולות שכובשין אותן בקרקע ולמחר נשב עליהן [3]). כבש את האבן על גבי הטלית ביש מביאין פ"ח באהילות (מ"ה) פי' שם אבן ע"ג הטלית שלא יתנופף [4]). כבשים ללבושך (משלי כ"ז, כ"ו) דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לשונך כפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיגה י"ג סע"א). א"ל בהדי כבישי דקב"ה [5]) למה לך בפ"ק דברכו' בגמ' מאימתי קורין את שמע בשחרין [6]) (ברכות י' סע"א). פי' מה שמכבש וגוזר המקום [7]). בס"ג דפ' אלו הן הלוקין (מכות י"ג סע"ב) יצתה בת קול ואמרה ממני היו [8]) הדברים [9]) כבושים. פירוש יהודה ותמר שניהם כבשו זה את זה [10]) בשעה ששכב עמה — הלך אותו הבן ונכבש על השפחה. באלמנה פ"ז ביבמות (ס"ט רע"ב). [ורב חסד מטה כלפי חסד היכי עביד] רבי אלעזר [11]) אמר כובש [12]) שנאמר (מיכ' ז', י"ט) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו, ר' יוסי בר' חנינא אמר נושא שנאמר (שם פסוק י"ח) נושא עון כפ"ק דר"ה בגמ' ד' פרקים (ר"ה י"ז סע"א). בר"ג דפ' אין נערכין [13]) (ערכין ח':) אמר רב יהודה אלמלא צדקתך כהררי אל (תהלים ל"ו, ז') מי יוכל לעמוד על [14]) משפטיך תהום רבה (תהלים שם) רבא [15]) אמר אע"פ שצדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה במאי קא מיפלגי בדרבי אלעזר ור' יוסי בר' חנינא דאיתמר ר' אלעזר אומר כובש וכו'. פי' אלמלא צדקתך שהיא גדולה כהררי אל בשיש בו באדם מחצה עונות ומחצה זכיות נושא עון אחד מכף המאזנים ומעבירו ומוחלו כדי שיכריעו הזכיות שאלמלא כן שלא יהא נוטל עון ומעביר ראשון ראשון ומניח להכריע החובות מי יוכל לעמוד מפני משפטיך שיורדין עד תהום רבה. רבא אמר צדקתך כהררי אל שאתה נוטל עון מן הכף וכובשו וגונזו שאם לא יחטא שוב אתה מוחלו ואם חטא אתה מצרפו עם שאר עונות ודנו מפני שמשפטיך יורדין עד תהום רבה כשאינו חוזר בו רבא אמר כר' אלעזר דאמר כובש [16]) כדאמרן מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין בפ' ר"א אומר תולין (שבת קמ"א. במשנה) פי' שני לוחות הן ומשימין ביניהן בגדים וקושרין בחבל אבל לא כובשין [17]) ולא יכבשם שם בשבת כלומר לא יקפלם ויניחם שם ויקשרם וזה שמותר להתיר המכבש לבעל הבית לצורך השבת אבל כובס שאין דרכו להחזיר הבגדים בשבת לא יגע בהן [18]). [הכא במאי עסקינן] בסוריא וקא סבר כיבוש יחיד [לא] שמיה כיבוש בס"ג דפ' השולח גט (גיטין מ"ז סע"א וש"נ). פירוש סוריא

---

[1]) עיין ר"ש למקואו' פ"ח מ"א בכ"י אירפורט הגדור. [2]) וכ"ה בכ"י מ' א"פ ובדפ' שונצי' וברש"י ובחי' הריטב"א ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) כבשו כבשוה ובנו"ג עבידו כבושו כבשי באגמא ושתי נוסחאות נתערבו ובאו"ז הל' עירובין ססי' קל"ד איתא באמת: עבידו כבשי עיין ד"ס לעירובין צד ס"ד. [3]) וכן בפירש"י ובחי' הריטב"א ואו"ז שם בלשון קצרה. [4]) בכ"י ל"ד יתנפת. [5]) בנו"ג כבשי דרחמנא וכ"ה ברש"י בחגיגה הנ"ל ובילקוט מ"ב רמז רמ"ב אי' דכבשי אבל בכ"י פאריז לברכות איתא בהדי כובשי דמרי עלמא עיין ד"ס ברכות צד קצ"ד ואולי צ"ל בכ"י כבושי וכצ"ל בערוך. [6]) בדפ"ר בשחרים וכ"ה במתניתא דתלמודא דבני מערבא (בהוצ' החי ל ו). [7]) ונ"ב בילקוט מלכים שם וז"ל פירוש הדברים שהם כבושים וטמונים אצל י"י יתברך מה לך ע"כ ועיין למטה ומ"ש. [8]) וכ"ה באה"ת ובנו"ג יצאו ובדפ' וויניצי' בש"ס יצאו היו ונתערבו שתי נוסחאות. [9]) לי' בנוסח' ולי' בילקוט ש"א רמז קי"ב. [10]) כ"ה בדפ"ר, ובדפ' וויניציא שנכבשו זה את זו ובדפ' פיזו' באסיל ואמש' זו את זו. ורש"י פי' בע"א ע"ש. [11]) בר"ה י"ז. בטעות ר' אליעזר אבל בכ"י ובדפוסים הראשונים וכ"ה בערכין ח': ובילקוט כי תשא שצ"ח. [12]) וכ"ה בערך נשא ב' וכ"ה בכ"י ש"ס בע"י וברש"י ובערכין ובילקוט סוף מיכה רמז תקנ"ט וילקוט כי תשא ובנו"ג כובשו. [13]) כ"ה בכ"י ו"ז א' ובי ל"ד וב"ר, ובדפ"ע חסר מן בגמ' עד אמר רב יהודה לכן חסר מראה מקום. [14]) בנו"ג לפני וכ"ה בילקוט תהלים רמז תשכ"ז וכן מוכח מפי' רבינו למטה. [15]) בנו"ג ובילקוט רבה. [16]) וקצת מזה הפירוש עיין בחי' הריטב"א לר"ה ועוד בפירש"י בר"ה וערכין שם. [17]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וכ"ה בדפ' וויניציא אבל בשדפ"ע נשמט מן אבל לא כובשין עד אבל לא כובשין ובערך מכבש רמז רבינו על ערך הנוכחי. [18]) ורש"י פירש בע"א ועיין בהפשב"ע ומ"ש הגרי"ב באריכות בשטת רבינו שעל פי פירושו עולה הסוגיא כהוגן.

שכיבשה דוד מלך ישראל יחיד הוא. כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת בביצה בפרק י״ט (כ״ג:) פירש כובש הקרקע ואינו עושה חריץ. ובפרק המביא כדי יין (שם ל״ב:) אין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין. בפרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פ״ט. במשנה) אבל הכובש את נבואתו והמוותר על דברי הנביא. גמר׳ (שם סוף העמוד) כובש נבואתו כגון יונה בן אמתי המוותר על דברי הנביא כגון חבריה דמיכה וכו׳. בפ׳ המוכר את הבית בגמ׳ המוכר את[1] בית הבד (ב״ב פ״ד מ״ה דף ס״ז:) כירים כבשי (גמרא שם)[2] הם קורות שכובשין[3] בהן הזיתים[4]. בגוי[5] שכיבשתו בר״ג דפסחים (ה׳:) השוכבים על מטות שן (עמוס ו׳, ד׳) תרג׳ [דשכבין על ערסן] דמכבשין[6] בשן דפיל. בס״ג דפ׳ בנות כותים (נדה ל״ט:) תרנגולתא דרמיא יומא וכבשא יומא. בפסיקתא דוזאת הברכה (פסיקי דר״כ צד קצ״ז והובא בילקוט וזאת הברכה רמז תתקי) זאת וזאת[7] [הן וכיבושיהן][8] לפי שהוא מקנתרן[9] בראשו של ענין מזי רעב ולחומי רשף וגו׳ (דברים ל״ב, כ״ד) לפיכך הוא חוזר ומברכן בסופו[10] שנא׳ (שם ל״ג, כ״ט) אשריך ישראל וגו׳[11]. וערפל תחת רגליו (תהלים י״ח, י׳) תרגום ועננ אמיטתא כיבש קדמוהי[12]. והיה המקדש בתוכו[13] (יחזקאל מ״ח, ח׳) תרג׳ ויהי כיבש מקדשא בגויה. והיתה העיר בתוכו[14] (שם פ׳ ט״ו) תרג׳ ותהי[15] כיבש קרתא בגויה. כבשים בני שנה (במדבר כ״ח, ג׳) בפסיק׳ את קרבני לחמי (פסיקתא דר״כ צד ס״א:) בי״ש אומרים כבשים שהן כובשין עונותיהם של ישראל כמה דתימ׳ יכבוש עונותינו (מיכה ז׳, י״ט) בי״ה אומרים כל דבר שהוא נכבש[16] סופו לצוף אלא כבשים שהן מכבשין[17] עונותיהן של ישראל כשלג כמה דתימר (ישעיה א׳, י״ח) [אם יהיו חטאיכם כשנים] כשלג ילבינו[18], בן עזאי אומר כבשים בני שנה שהן מכבשין[19] עונותיהן של ישראל ועושין אותן כתינוק בן שנה[20] שאין לו עון[21]. בילמדנו פ׳ את קרבני לחמי (בתנחו׳ ל״י) בי״ש אומרים כבשים שהן כובשין את העונות ויום הכיפורים בא ומכפר אמרו להן בי״ה אעפ״י שכתוב כבשים בשין[22] אנו קורין כבסים בס׳[23] שהן מלבינין עונותיהן של ישראל כשלג שנאמר (ירמיה ד׳, י״ד) כבסי מרעה לבך. *[אחי״ה ודע כי כבשים (במדבר הנ״ל) דרשו בי״ש בפסיקתא את קרבני לחמי הנ״ל ובילמדנו הנ״ל כאלו היה כתוב כַּבָּשִׁים, ובי״ה וגם בן עזאי דרשו כאלו כתוב כַּבָּסִים וכן דרשו רז״ל כבשים (משלי כ״ז, כ״ו) בשי״ן ימינית עיין לעיל תחלת זה הערך ציון מחגיגה י״ג סע״א ובכ״י ש״ס אצל ד״ס חגיגה שם ובע״י ובילקוט משלי רמז תתק״א ובמנו״ה סי׳ רס״ז א׳ בפירוש אל תקרי כבשים אלא כבושים

---

[1]) כ״ה בכל כ״י ש״ס ובירושלמי. [2]) בדפ״ר כיבשי וכ״ה בכ״י ש״ס אבל בכ״י ערוך ובשאר דפוסי ערוך כבשי ודע כי בנו״ג במשנה ובגמ׳ העבירים אבל ברי״ף בדפוסים הישנים העכירים עיין תוי״ט לב״ב ולכלים פי״ב מ״ח וכ״ה בערך עכר ב׳ ושם הובא פי״א בכלים (מי״ב) הכירים ופי׳ כבשי כפי׳ הר״ש בכלים שם בשם הערוך כי הכירים של כלים והעכירין של ב״ב אחד הוא ובאמת במשנה דב״ב איתא בירושלמי הגירסא הכירים ובפירוש רה״ג לכלים גרס ג״כ בב״ב העכירין וכן בפירוש רגמ״ה כ״י לב״ב עכירין וכן בערך כדם הובא לפי גי׳ הכ״י ערוך גי׳ כירים ומפורש ע״י עכירים (עכירין) ובקצת דפוסי ערוך בטעות עבידים וכ״ה בכ״י ש״ס ה׳ בב״ב העבדים ועוד העבידים, וכ״ה ברא״ש בדפ׳ וויניציא ונ״ל שמשובש מגי׳ העבירים וכ״ה בשט״מ לב״ב וכ״ה בכ״י רי״ף הובא בד״ס לב״ב שם, ועוד שם גי׳ הכ״י ש״ס במשנה ובגמ׳ העמודין ואולי נכון הוא ופירוש קורות בית הבד והיינו כבשי Pressbalken ובתוספתא כלים ב״ב ספ״ז איתא והעתידין ואולי צ״ל והעמודין. [3]) בכ״י ב״ר שכותשין. [4]) וזה הפירוש מסכים עם פירוש התשובות שהביא רבינו בערך עכר ב׳ ועוד שם פ״א ע״ש ועם פ״א קצת קרוב פי׳ הרמב״ם במשנה דב״ב ע״ש, ובשט״מ פירש עבירים כבשי הן כמו לוחים ועצים שנותנים אותה על הקופות של זיתים וגם על הענבים הדרוכין כדי שתרד עליהם הקורה וכובשת אותם ומוציאה כל מה שבתוכה״ ע״כ. [5]) בנו״ג נכרי וברש״י כ״י כגירסת הערוך. [6]) בנו״ג דמכבשן. [7]) וכה״ג בילק׳ שם בשם הפסיק׳ ובפסיקת׳ הגי׳ וזאת הברכה וזאת ר״ל שהיה לכתוב זאת והוי״ו כתיב לדרשה עיין הערת ר״ש באבער שם. [8]) נשמט בטעות דאל״כ למה הביאו בזה הערך וכ״ה בפסיק׳ וילקוט. [9]) וכ״ה בילקוט ובפסיקתא מקנטרן עיי״ע קנתר. [10]) בנו״ג לפיכך הוא אומר בסופו אבל במאמר שלפניו בפסיקת׳ סיים כמו בערוך. [11]) כ״ה בכל הכ״י ובדפי וויניציא אבל בשאר דפ״ע קטוע ונתקצר ע״י וכו׳ אחר מלת מקנתרן. [12]) בנו״ג קדמוי. [13]) זה לפי הקרי והכתיב בתוכה. [14]) הכתיב בתוכה. [15]) ובנו״ג ויהי וכן עיקר. [16]) ובפסיקתא רבתי את קרבני ס״פ ט״ז חסר בטעות וצ״ל כמו כאן וכ״ה בילקוט פנחס קרוב לסוף רמז תשע״ו [תשע״ז]. [17]) כ״ה בדפ״ר פיזי וויניציא וכ״י ערוך ובד׳ אמש׳ מכבסין וכ״ה בפסיקת׳ דר״כ ורבתי וילקוט וגם כבש נרדף עם כבס. [18]) השלמתי ראש הפסוק עפ״י פסיקת׳ רבתי וילקוט וכ״ה בכ״י א״פ לפסיקתא דר״כ והיטב העיר בעל מגן דוד לפסיקתא רבתי צד פ״ד. כי דבי״ה גמי בני שנה דרשו וכוונו להא דדריש ר״י בשבת פ״ט: אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג ילבינו. [19]) בדפי אמש׳ מכבסין וכ״ה בפסיקת׳ רבתי וילקוט ובדפ״ר נשמט בטעות מן שהן מכבשין עד שהן כובשין. [20]) וכ״ה בפסיק׳ רב׳ אבל בילקוט בלי נכון בן יומו. [21]) לי׳ בפסיקת׳ רבתי ובילקוט ובפסיק׳ דר״כ לי׳ כל מאמר דבן עזאי. [22]) כ״ה נכון בדפי וויניציא וכן נראה מכ״י ל״ד רק שם משובש. [23]) כ״ה בדפי וויניציא ובשדפ״ע שכתוב ש׳ ס׳ אנו קוראין.

ובהיפך דרש כובס (ישעיה ז׳, ג׳) כאילו כתוב כובש עיי״ע כבס ב׳. — והנה המושג הכללי אשר עליו הטבע כל הערך הנוכחי הוא שרש כבש מעיקר הוראה של ערך הקודם וגם ערך הבא מסתעף מזה המושג לכן היטב סיים רבינו בערך הבא „אלו הן ג׳ כבשים קרובי ענין הם״ והיה יכול לכללו גם בע׳ הנוכחי כי בלעדי זאת ערך זה בלי סדרים הוא. לכן עתה באתי לישב דבר דבר על אפניו ולמלאות את דברי הערוך. מן עצם הוראה ראשונה כָּבַשׁ פירוש דרך רמס עצר נאצלו אלה הוראות א׳) מיישר ומחלק ה ב ג ד י ם plätten שבת קמ״א. (עיין לעיל) אבל לא כובשין (והשם מְכַבֵּשׁ). גם משווה ש ט ח ה א פ ר ו ה ע פ ר כדי לעשותו חלק ביצה ל״ב: (עיין לעיל) אבל מכבשין ועיין פירש״י. ומזה הענין בירושלמי ביצה ספ״ד דס״ד סע״ג איזלין כבשין (והפכו גרף) ומזה גם מ״ק י׳. עיי״ע הבא אח״ז. גם מ ח ל ק ש ט ח ה א ר ץ בחזוק או בכפיית הקנים לישב עליהם עירובין ל״ד: (עיין לעיל). ב׳) נעצר ונדחק ב ב ש ר ונאמר מערלת בשר: ערלה כְּבוּשָׁה תוספתא שבת פט״ו (ט״ז) ירושלמי שבת פרק י״ט דף י״ז. ירושלמי יבמות פרק ח׳ ד״ט. (ועיין בבלי ביבמות ע״ב. בסגנון אחר) ב״ר ס״פ מ״ו כלומר ערלה שנסבך בבשר. ג׳) הושאל ל ר ד י ה ו ה ת פ י ש ה ב כ ח כמו בל״מ unterdrücken, unterwerfen פסחים ה׳: נכרי שכיבשתו וכו׳, עיין לעיל בערך ותרג׳ לדכא תחת רגליו (איכה ג׳, ל״ד) לכבשא תחות לאכסא ריגלוי, ומושל ברוחו (משלי ט״ז, ל״ב) תרג׳ ודמכביש נפשיה, והתעני (בראשית ט״ז, ט׳) תר״י א׳ ואתכבשי ועוד זולתו וכן בדרז״ל סנהדרין צ״ה. ועלה כבשית כל מדינתי וכו׳, דכבשית בתקוף ידי. ירו׳ סוכה פ״ה דנ״ה: בוא וכבוש את היהודים, איכ״ר פ׳ זכור כבש את הגדול לפני הקטן. ויק״ר ר״פ כ״ז מה ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם כך הצדקה כובשת את הפורעניות וכו׳, ובשינוי קצת במדרש שו״ט מזמור ל״ו. ובב״ר פל״ג בנפעל נכבשים ובסגנון אחר באגדת בראשית פ״ד (ביהמ״ד ליעללינעק ח״ד, ו׳) — ירושלמי שבת ספ״ד ד״ז ע״ג עיי״ע מרטוטא. ו ב ה פ ע י ל הִכְבִּישׁ תנא דבי אליהו זוטא פכ״ה, נ ת פ ע ל ירוש׳ שביעית פ״א דל״ו ע״ג ירו׳ יבמות פ״ו ד״ח. שמא נתכבשה מדבר תורה והושאל ד׳) לכפיית הנבואה שלא עשה שליחות הבורא עיין לעיל מסנהדרין פ״ט ועוד בצרוף יצר כלומר כופה את יצר הרע להכניעו. אבות פ״ד מ״א הכובש את יצרו. יומא ס״ט: שכובש את יצרו אבל יותר טוב כגי׳ כ״י מ׳ וע״י שכובש את כעסו וכן נאמר בברכות ז׳ רע״א שיכבשו רחמי את כעסי כלומר מעביר על מדת הדין ואוחז במדת הרחמים ועיין ר״ה י״ז. (לעיל בערך) וכן כבש בצרוף יצר. יצרא בתרג׳ עיין תר״י א׳ לבראשית מ״ט כ״ב. תרגום תהלים ד׳, ו׳; נ׳, י״ד. ה׳) ענין ירושת ארץ וכן בל״ע חולין י״ז. בשעה שכבשו. ירושלמי פיאה פ״ז ד״כ ע״ג שבע שנים שכיבשו. ירו׳ חלה רפ״ב דנ״ח: שבע שכיבשו. ספרי עקב פ׳ נ״א משיכבשו לארץ. ו׳) ענין עינוי ובעילת אשה מל״מ לכבוש (אסתר ז׳, ו׳) וכן בל״ע كبس beiwohnen יבמות ס״ה: ומלאו הארץ וכבשה (בראשית א׳, כ״ח) איש דרכה לכבש ואין אשה דרכה לכבש. קידושין ל״ה. וכבשוה אמר רחמנא איש דדרכו לכבש אין אשה דאין דרכה לכבש לא. ב״ר פנ״ג מכבש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן עיין ערך גן א׳, ובתוספתא סוטה פ״ו מכבש את הגנות (בכ״י אירפורט בט״ס גגות) ומענה את הנשים. אסת״ר פסוק והמלך והיתה מצעקת אדוני המלך כבשני לפניך. בנפעל יבמות ס״ט רע״ב עיין לעיל בערך, ספרא אמור פרק ו׳ נכבש עם השפחה והנכרית ז׳) מל״ע كبس פי׳ עטף ראש ומכסהו sich verhüllen ומזה הענין לפע״ד כבשו פניהם בקרקע סנהדרין י״ט רע״ב ועוד עיי״ע כבש ב׳. ותרגום שה״ש ז׳ ח׳ ועוד עיי״ע כפש ומ״ש וגם הושאל לסתירה והעלמה והטמנה verhüllen, verbergen ויסתר משה פניו (שמות ג׳, ו׳) תרג׳ וכבשינון משה לאפוהי וזה התרג׳ הביא הריטב״א בחי׳ לר״ה י״ז. לפי׳ כובש (שם) כלומר מטמין מן העונות ומסתירם. תרג׳ ואם העלם יעלימו (ויקרא כ׳, ד׳) ואם מכבש יכבשון. שהש״ר פ׳ כי טובים: כבשים ללבושך (משלי כ״ז, כ״ו) כבשים כתיב בשעה שתלמידיך קטנים תהא מ כ ב ש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו תלמידי חכמים תהא מ ג ל ה להם סתרי תורה. ח׳) מל״ע كبس מנכה יום אחד מהחודש בשנת עיבור ורז״ל השאילוה להפסקת ולהמעטת יום אחד או שניים ומזה נ״ל נדה ל״ט: וכבשה יומא . . וכבשה תרי יומי וכו׳, כלומר הפסיקה התרנגולת מלהטיל ביצה יום וכן יומים ומזה הוראת ע צ י ר ה ו ע י כ ו ב פסיקת׳ דר״כ צר קצ״ה. ופסיקת׳ רב׳ פ״ד כבשה אותן עוד יום אחד ושם בפסיק׳ דר״כ קצ״ה: היה כּוֹבְשָׁן עוד יום אחד אצלו. פסיקת׳ רב׳ פל״א איני כובש פקדונך. — והשם מהוראה של סי׳ א׳ עיי״ע מכבש. כִּבְשָׁא ובקבוץ כִּבְשֵׁי מקום כסאות למושב עירובין ל״ד: מהוראת סוף סי׳ א׳ — בענין כַּבְשֵׁי דב״ב ס״ז: עיין פי׳ הנ״ל בערך ומ״ש — כִּיבּוּשׁ Eroberung, Unterwerfung גיטין ח׳ רע״ב וש״נ כיבוש יחיד, ירושלמי הוריות

פ"ג רמ"ח ע"ג כיבוש הארץ. ב"ר פי"ז כאן לכיבוש מהוראת סי' ג' וה'. והקבוץ כִּיבּוּשִׁין פי' הכנעות ותוכחות Demüthigung, Strafe תענית פ"ב מ"א ותוספ' שם פ"ב אומר לפניהן דברי כיבושין, ומזה הן וכיבושיהן בפסיקתא הנ"ל פי' דברים קשים (כמו שאי' בספרי ריש וזאת הברכה) או תוכחות (ספרי ריש דברים) מהוראת סי' ד' אבל בב"ר ר"פ ס"ו יתן לך ברכות ויתן (בראשית כ"ז, כ"ח) כיבושיהו לפי גי' ופי' המיוחס לרש"י וצ"ל כיבושיהן ופי': מקום להתקיים שם הברכות ע"כ נ"ל מההנחה הראשונה דריסה כלומר דריסת רגל ורושם ניכר שנתחזקו הברכות ולפי גי' הילקוט (הובא במ"כ) „יתן לך ברכות ויתן לך כיבושין הראויות לך" נתבאר יותר המובן הנ"ל. — כַּבְשָׁא בקבוץ כַּבְשֵׁי (לגי' הערוך כְּבִישֵׁי או כְּבוּשֵׁי עיין לעיל מ"ש) פי' מסתרים ונסתרות Geheimniss ברכות י'. ועוד כְּבוּשִׁים לגי' של ספרים יצאו כְּבוּשִׁים (מכו' כ"ג:) ועוד כִּבְשׁוֹן (חגיגה י"ג.) כולם מהוראת סי' ז' וכבושים לפי גי' הערוך ופירושו עפ"י דפ"ר נתבאר מהוראת סי' ו' כלומר ענין בעילה. ועוד מהוראת סי' ז' רישא בכבשא חולין צ"ג: ופירוש רש"י הטמנה ועיין ג"כ פירש"י בברכות י'. ושם ג"כ הגי' כבשא וכ"ה בערך רש ב' בלי פירוש. ובנו"ג בכיבשא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא שמ"א:) ופי' בזה"ל כלומר כשרוצין לגרד שער מראש של בהמה טומנין אותו ברמץ וכו', ובזה מסכים פי' רש"י בחולין ע"ש. ותרג' אריה במסתרים (איכה ג', י') אריא דמיטמר בכבישא. וזה היחיד מראה על אמיתת גי' רבינו כהדי כְּבִישֵׁי (קבוץ עיין לעיל)] —

כֶּבֶשׁ (מערך הקודם בהוראה העיקרית פי' מקום דריסה והושאל למדרגה בלשון מקר' (דה"י ב' ט', י"ח) ובלשון סורי כובשא Tritt, Treppe, Stiege) בפרק שני דיומא (מ"א דף כ"ב.) רצין ועולין בכבש. בפ' כל כתבי הקדש (שבת קכ"ב. במשנה) עשה גוי [1]) כבש לירד בו וירדו בו הזקנים [2]). ובפ"ג בזבין (מ"ג) על הכבש ועל הקורה, פי' כמין עץ גדול יש לבעלי הספינות כשבאין לירד באותו העץ יורדין מן הספינה לארץ כדי שלא יטבלו כפות רגליהם במים ושם אותו עץ כבש [3]). בזבחי' בסוף הלכה קמא דפ' קדשי קדשים (ס"ב סע"ב וס"ג רע"א) אמר רב יהודה שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן הולכין [4]) ליסוד ולסובב ומובדלין מן המזבח מלא נימא שנאמר סביב . . . אמר רמי בר חמא כל כבשי [5]) כבשים שלש אמות לאמה חוץ מכבשו [6]) של מזבח שהיה שלש אמות ומחצה ואצבע ושליש אצבע בזוטרתי [7]). בירושלמי בעירובין בפ' חלון (פ"ז דכ"ד סע"ב) גובה המזבח עשרה אמות וכבושו שלשים ושתים אמות וכל תל המתלקט עשרה טפחים מתוך חמש אמות הן שליש [8]). בסיפרא [9]) (ויקרא פרק ו' פרש' ה') על ירך המזבח צפונה לפני ה' (ויק' א', י"א) שהירך בצפון וכו' [10]), עד הא למדנו שהכבש בדרום. — אילו הן ג' כבשין קרובי ענין הן [11]). *[אחי"ה ומזה הענין כבר במקרא (ד"ה ב' ט', י"ח) וכבש בזהב לכסא מאחזים ופירושו מדרגה והיתה מעלה אחת משופעת והולכת ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בה אל המזבח עיין רד"ק שרש כבש. ותרג' הדם (תהלים ק"י א') כביש, להדם (שם קל"ב, ז') לכיבשא. והקבוץ כבשים זבחי' וירושלמי עירובין שם ושם. וכיבוש הוא כמו חֵיק של מקרא (יחזקאל מ"ג י"ג, י"ד) עיי"ע חק] —

כָּבַשׁ (אולי מל"י κόπτω, κόψω schlagen, stechen) בפ' ראשון במשקין (מ"ק י'. במשנה) אין מכבשין את הריחים. מאי מכבשין רב יהודה אומר מנקרין את הריחים (שם בגמ') [12]), פי' בברזל חד מנקר הריחים כשהיא חלקה כדי שתטחון החטים כמו השינים. *[אחי"ה ופי' המיוחס לרש"י פי' כן בגוף הדבר ושם ג"כ מנקרין אותה וחותכין אותה (כ"ה ובחותכין בכ"י רש"י) ובאמת כן הוראת

---

[1]) וכ"ה בירושלמי ובתוספתא שבת פי"ג (י"ד) ובנו"ג נכרי. [2]) וכ"ה בירושלמי במשנה ובה"ג ובדפי' שונצי' וויניציא ובמשניות פיזי' ובהרא"ש ובכולם זקנים עיין ד"ס למקומו ובכ"י מ' וירדו אחריו זקנים ובנו"ג וירדו בו ר"ג וזקנים. [3]) הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד 39 ושם קצת בלשון אחר. [4]) בדפ"ר יוצאין ובנו"ג פונים וכן עיקר. [5]) כ"ה בדפ"ר פיזרי' ובשדפ"ע וכ"ה בנוסחי' אבל בדפוס וויניציא בערוך כובשי וכ"ה בירושלמי עירובין בסמוך ואולי צ"ל כִּיבּוּשֵׁי. [6]) ובדפוס וויניציא כִּבּוּשׁוֹ וכן נ"ל עיקר אבל גם בנו"ג בזבחי' כבשו. [7]) וכ"ה בנ"א בזוטרתא אבל בנו"ג בזכרותא ועיין פי' בתוספות מנחות מ"א: ד"ה ארבעה. [8]) וזו היא הצעת הירושלמי בנוסחאותינו: תני כל כובשי [צ"ל כיבושי] כבשים עולה אמה וכונס שלש חוץ מכיבוש של מזבח שהוא כמתלקט י' טפחים מתוך שלש ושליש אצבע שהמזבח עשר אמות וכיבושו שלשים ושתים. וקרבן העדה ושיורי קרבן הגיהו ופירשו באופן רחוק ע"ש ולא העירו על שיגוי הנוסח בערוך אבל גם על פיהם החשבון קשה להלמו ועוד עיין תשובת חות יאיר סי' קע"ג ועוד עיין תוספות זבחי' ס"ג. ד"ה כל וד"ה חוץ. ובענין רהיטת לשון דרבינו עיין בבלי עירובין נ"ח: הר המתלקט עשרה מתוך חמשה. [9]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע חוץ מדפ' וויניציא ושם בט"ס בסיפרי. [10]) התיבות בסיפרא שנשמטו כאן ע"י וכו' הן: „והיכן הן פונים לדרום". [11]) כ"ה בכל הדפוסים חוץ מדפ' וויניציא ונשמטו בטעות. [12]) ובנו"ג מנקר ריחיא ועוד עיי"ע מקר ג'.

ל"י הנ"ל וממנו השם κοπίς ברזל חד וסכין ואליו כיון רבינו פי' בברזל חד מנקר הריחים ועוד עיין ערך מקר ג'. — ובעה"ק שנ"ב מסיים: „ביהויאן בל"א" וכונתו על לא"ש behauen] —

כֶּבֶשׂ (פי' מל"מ ובלש' ערבי كبش כמו איל מנגח ובהשאילה מין כלי מלחמה וכן בל"י κριός ובל"ר (Sturmbock, Mauerbrecher, aries בפסיקתא ויהי בחצי הלילה (פסיקת' דר"כ צד ס"ז.) הביא עליה כובשין [1]) הרבה [2]) בריש מגילה איכה (פתיחתי סי' כ"ג ד"ה וזכור) ולבנות דייק (יחזקאל כ"א, כ"ב) כבשין. — (א"ב מין כלי מלחמה עשוי לרדות חומות ולו ראש כמו איל וכבש מנגח וכן קורים לו היונים ורומיים בלשונם). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ורו' הנ"ל והצדק אתו לכן היטב הגיה במקום כובשין של פסיקתא הנ"ל כבשין כשין שטאלית וכדאי' באיכ"ר הנ"ל וכ"ה בילקוט יחז' רמז שס"א ובקהלת רבה פ' וישב. ובמ"כ באיכ"ר שם הבין כבשין מערך הקודם שפי' מדרגות וסולמות וכן הבין רימ"ז בט"ר ח"ב קמ"ז אבל הנכון כמו שפי' ר"ב ועיין בהערת הח' באבער הנ"ל, ושם הובא גי' התנחום' בא וילקוט וארא רמז קפ"ב אוכלוסין הרבה זה ארבה ובעל המעתיק פי' כן בישם עצמו כי לא ירד לעומק הוראת כבשין של מדרש פסיקת' דר"כ] —

* כִּבְשָׂא (פי' בל"ע كبس שדה מלא מי בורות ונהרים והוא כמו שדה בית הבעל עיין ערכו) בערך שחת הביא רבינו מקידושין ס"ב סע"ב שחת דבי כבשא ופי' ששותה מי המטר ע"כ ובנו"ג כיבשא ופירוש רש"י שדה בית הבעל שדיה במי גשמים ע"כ והיא ל"ע הרשומה והפכו שחת דבי שקיא (שם ובערך שחת).

* כִּיבּוּשׁ (כִּיבַּשׁ) (מל"ע كبس ענין חגורה דיבוק וחיבוק ונאמר מציורי הבנין העגולים (Land, Feston am Gebäude תרג' כמער איש (מ"א ז', ל"ו) כיבש חד (כ"ה ברד"ק במלכים שם) ובנו"ג כבש חד וכ"ה ברד"ק שרש ערה וצ"ל כיבוש חד ופירושו ענין דיבוק עיין יומא נ"ד סע"א ובערך ער ג' ובשרשים לרד"ק שרש ערה. וכן תרג' מעבר (מ"א ז', ל') ועוד עיין שם פסוק כ"ט עובד כיבוש ותרג' וחשוקיהם (שמות כ"ז, י', י"א) כיבושיהון ועיין תרג' מ"א ז', ל"ג. ודע כי גזרת המלה הוא מל"ע הנ"ל שפי' חגורה ודיבוק, ועוד נאמר كابس מאבר המוליד ולכן היטב תרג' כמער איש וליות סביב: (כבש) [כיבוש] חד ומדבק סחור סחור וזה מ"ש ביומא הנ"ל מאי כמער וכו' כאיש המעורה בלויה שלו ע"ש פירש"י.

כִּבְשָׁן (נרדף עם תנור Glühofen עיין גזרת המלה באוצ"מ לפירשט שרש כָּבַשׁ II) בפ"ק דסוכה (ז' סע"ב) העשויה ככבשן, פירוש עגולה ככבשן [3]). בתנור בפ"ח בכלים (מ"ט) כבשן של סיידים ושל זגגים פירוש כבשן של עושי הסיד. *[אחי"ה והקבוץ ב"ק פ"ב: כִּבְשׁוֹנוֹת] —

כֻּבְשָׁן (= כּוּבְשָׁן אולי מל"פ كبوتر، كبتر، كفتر מין יונה ותורים (Turteltaubenart בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולין ס"ב רע"ב) אמר רב יהודה סיני כובשני דצוצייני כשרים הם לגבי מזבח והן הן תורין של רחבה. — (א"ב כופשני כתיב בנוסחאות דידן). *[אחי"ה וכן גי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שט"ז סע"ב) ופי' וז"ל הכי שמיהו ע"כ ובערך צץ ג' פירש רבינו רק מלת צוצייני שיש להן ציצית בראשיהן וכו', ע"ש ועל פי זה העתיק החכם לעווזאהן (זאאלאגיע 204) Schleiertaube, ויש להם כמין כפה וכבע בראשם, ואולי נגזר מל"ע كبش קשור אזור וכובע ראש אבל הראשון נ"ל עיקר ובהיות אותיות למנ"ר מתחלפות בלשונות שונות לכן כובשן אחד הוא עם כובשר והוא ל"פ הנ"ל — ועוד עיי"ע כפשני ומ"ש] —

* כִּבְשׁוֹן ענין סתירה והעלמה עיי"ע כבש ד' ציון מחגיגה י"ג סע"א.

☞ כבתא (= כוביתא אולי מל"ע كبة והקבוץ كبب וכן בל"ס כְּבָבָא (Knäul אימור כוביתא [דעיבא] בעלמא [וכו'] (ר"ה כ"ד.) בעל הערוך גרס כוכיתא ע"ש [4]).

* כַּבְתוּתָא גי' רבינו בתוותא עיי"ע בח"ב רט"ו ומ"ש ובהערה א'.

* כְּגוֹן עיי"ע גוון בח"ב רנ"ח.

כגני (א') כמו כַּן לישב בתוכו כלים Gestell, Gehäuse (ב') כלים שבורים Scherben, Bruch-stücke ועיין בפנים ומ"ש) בפ' הרואה בגמ' מקום

---

[1]) כן הוא בכל דפ"ע הוץ מדפוס אמש' ופראג ואת אם עיקר הוא בכ"ז רבינו גרס כובשין כדאיתא בפסיק' שם וכן בפסיקתא רבתי פי"ז. [2]) בדפ"ר בטעות: אמר רבה, ובפסיקתא דר"כ העמיד עליהן כובשין כגון הארבה וכן בפסיקתא רבתי כובשים ארבה ובזרע אפרים נדחק לפרשו והיותר טוב גי' רבינו עיין הערת ר"ש באבער בפסיקתא שם. [3]) וכ"ה בפירש"י וש"נ הציור. [4]) ועיי"ע כוכיתא.

שנעקרה (ברכות נ״ח.) חצבי לנהרא כגני לייא, פי׳ ר״ח משל משלו[1]) לו אותו המין[2]) לרב ששת שהיה מאור עינים ויוצא עם היוצאין לראות את המלך הכדים הנקראים חצבי ההולכים אל הנהר לשאוב בהן מים אבל כני[3]) כלים והם נקראין כגני העשויים לישב הכלים בתוכן ליא כלומר לאי מקום הולכין להיכן הולכין פי׳ ליא לאי[4]) ויש מפרשים כגני כלים שבורים. *[אחי״ה לפי פי׳ ראשון נ״ל לגזור המלה מל״ר האמצ׳ cassa, casa; caga = cagia פי׳ נרתק לשמור בו דבר מה ועוד ענינו בית קטן ארוג מקנים וכדומה לשמירה ואחד הוא עם ל״פ كاژه، كاژه، كاشه וממנו كاشانه וכן בל״ר אמצעית kleines Gehäuse, cassina Flechtwerk. ולפי פי׳ שני של ערוך וכ״ה ברש״י נוכל לגזור המלה מל״פ چاك ובקבוץ چاكان פירוש שבורים ודע כי בכ״י פ׳ הגי׳ בש״ס וז״ל „ההוא מינא בר בי רב חצבי לנהרא כאגני דשיג׳ ניגני״ וכתב בעל ד״ס (ברכות צד קס״ג הערה ק׳) ולית ליה פתרא ע״כ אבל אנכי פותר אותו כי לפע״ד מקום כאגני היה גורס הכ״י פ׳ דשיג׳ (דשיגי) והוא ממש چاك הנ״ל כי אות چ עולה יפה עם כתיבת אותיות עבריות של דש (או טצ עיי״ע טצהר ועוד ע׳ טצדקי) ויען שמצא הסופר גם גי׳ באגני בבי״ת כדאיתא בכ״י מ׳ לכן אחז הגי׳ בכ״ף כאגני ופירשו ע״י דשיגי שעולה יותר יפה עם מבטא הקרוב לאותה מלה פרסית והראיה שעל זו המלה כיון ממה שכתב בצדה מלת ניגני שהיא לפע״ד ג״כ ל״פ نگين פי׳ חתיכות חתיכות, דברים שבורים. והסופר המעתיק ידע ל״פ על בוריה כנראה מהדוגמא הנ״ל ומהגליון בא פנימה] —

כַּד (מל״ט וכ״ה בל״י κάδος, κάδδος חבית, דלי Fass, Eimer) וממנו הפעל כָּדַד פירוש משך באורך שרחב למעלה ונמשך למטה וכן בל״ע قَدّ (länglich. länglich-rund) בס״ג דפ׳ אין מעמידין (ע״ז מ׳ סע״א) ובפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולין ס״ג סע״ב וס״ד רע״א) כסימני ביצים . . כך סימני עוברי דגים ואלו הן סימני ביצים כל (שקודרת) [שקודדת][5]) ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה ב׳ ראשיה חדין[6]) וב׳ ראשיה כדין וכו׳[7]). בס״ג[8]) דפרק כל קרבנות הצבור (מנחו׳ פ״ז.) תני חביות כדיות לודיות בינוניות פי׳ חביות כדיות של לוד שהן בינוניות[9]). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נשתברו רגליה (חולין נ״ח רע״ב) הני תמרי דכדה בתר תריסר ירחי שתא [שריין]. פי׳ תמרים שהתליעו בכד[10]) בתר י״ב חודש משתלשם מן האילן[11]) שריין דאמרינן שאם התליעו קודם שתלשם כבר מתו בתוך י״ב חדש כדאמרינן (חולין נ״ח סע״א) כל[12]) שאין בו עצם אינו מתקיים י״ב חדש והני תולעים דהשתא לא השריצו על הארץ אלא מן הפירות רבותייהו[13]), ויש ששונים דכרה ברי״ש כמו (סוטה ג׳:) כי כריאל שומשמי[14]). פ״ג דב״ק המניח את הכד וכו׳ עד בעל [החבית] חייב בנזקו (ב״ק פ״ג מ״א) גמ׳ (שם כ״ז.)[15]) פתח בכד וסיים בחבית וכו׳ אמר רב פפא היינו כד היינו חבית. „קיימא לן הכד קטן מן החבית שכן שואבין מים שנאמר (בראשית כ״ה, ט״ו) וכדה על שכמה וחבית גדולה ממנה"[16]). בס״ג דפ׳ אלמנה לכהן גדול (יבמות ע׳.) הריני כפרת בן בתי כוזא ממזר שמאכילני בתרומה ואיני כפרת בן בתי כדה כהן גדול שפוסלני מן התרומה. פי׳ מברכת בן בתה ממזר שמאכילה בתרומה כדתנן (שם ס״ט:) ממזר [פוסל] [ו]מאכיל כך פי׳ המורה של מגנצא[17]) כל מקום שהוא אמר הריני כפרת זה פירושו הריני במקומו לסבול עוונותיו כלומר שעוונותיו אני מקבל עלי להתכפר ואיני כפרת

---

[1]) כן הוא בדפ״ר ובשדפ״ע משל. [2]) וכן הוא בכ״י ש״ס ובע״י ובכל דפוסים הראשונים ובנו״ג צדוקי ובילקוט מ״א רמז רי״ט אפיקו׳ ר״ל אפיקורוס. [3]) בדפ״ר בני. [4]) בכ״י ה״ב לאן. [5]) ודע כי גי׳ הכ״י ה״ב שקוררת וכ״ה בה״ג הל׳ ביצים וכ״ה בפי׳ ר״ח כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנגיליקא דף כ״ו.) ובכ״י ו״ו שכודרת וצ״ל שכודדת בשני דלי״ת כגי׳ רש״י בע״ז שם עפ״י מסורת התוספו׳ בחולין ס״ד. ד״ה כודרת וסיימו פירוש עגולה ככד אבל לפע״ד גי׳ הכ״י ה״ב הקודרת בקו״ף נוח יותר רק צ״ל בשני דלת והוא מל״ע הרשומה פי׳ נמשכות באורך ובדפ״ע בט״ס שבוררת וצ״ל שכודדת ואולי כן נוכל לקרות בדפ״ר בערוך. [6]) כ״ה רק בכ״י ו״ו, ובדפ״ע לי׳. [7]) וכן הסדר בע״ז שם, אבל בחולין איתא ב׳ ראשיה כדין או ב׳ ראשיה חדין אולם בערך חד ב׳ גרס רבינו גם בציון דחולין כמו דאיתא כאן ובע״ז הנ״ל. [8]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב אבל בדפ״ע בר״ג. [9]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י (בקובץ כ״י אנגי׳ דף ל״ב:) ובפירש״י. [10]) בכ״י ו״ו בט״ס ככר. [11]) בפי׳ כ״י רגמ״ה מן הקרקע. [12]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה ובנו״ג כל בריה. [13]) הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגי׳ דף שט״ו.) ושם אי׳ בזה״ל: הני תמרא דכדא לבתר תריסר ירחי שתא שריא כלומר הני תמרי שהתליעו בכד שמשימין אותן בתר תריסר ירחי שתא שתלשו אותן מן הקרקע שריין דאמרינן הני תולעין דעכשיו התליעו מקום רביתא הן מן הפירות עצמן הן לא עלו עמם מן הקרקע שהן שעלו (עמו) [עמם] מן הקרקע כבר מתים בתוך י״ב חדש והני תולעין דהשתא לא השריצו על הארץ. [14]) ובנו״ג כי קריא וכ״ה בערך קרייא. וגי׳ התוספו׳ בחולין נ״ח: ד״ה הני: כרים אבל עיי״ע כרם [כרום]. [15]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ושם איתא ג׳ ר״ל גמ׳ אבל בדפ״ע קטוע ע״י וכו׳. [16]) הועתק מפי׳ ר״ח לב״ק (בש״ס ווילנא) ע״ש. וכן מוכח מספור בביצ׳ ט״ו: וכן דעת הראב״ד הובא בשט״מ לב״ק שם. [17]) עיין מ״ש בערך אצא א׳ בח״א, רמ״ח ובמבוא שם XV.

בן בתי כדה שפוסלני מן התרומה כלומר איני מכרכת בן בתי כהן גדול שפוסלני מן התרומה. כוזא משמע כלי קטן [1]) משום ממזר שהוא פחות וכדה משמע כלי גדול משום כהן גדול. *[אחי״ה והאחרון איתא ג״כ בפירש״י ביבמות — כן נאמר חצבא בהשאילה על האדם עיין ברכות כ״ח. ובערך חצב ב׳. — וכנ״ה בב״ק קט״ו סע״א בכדו של דבש. ב״מ נ״ט סע״א כמשלם שערי מכדא וכו׳, ב״ב נ״ה. אפי׳ שערי דכדא וכו׳, ב״מ מ׳ סע״א ומ״ק י״ז רע״ב פקע כדא, ושם סע״א אחתיה בכדא. ובלשון קלילה כַּדָּה פירוש כד קטן מנחות פ״ז. עיין לעיל ובתוספתא מנחות פ״ט אי׳ כְּדִידִיּוֹת אבל כדה בירו׳ יומ׳ ותעני׳ ט״ס עיי״ע כר א׳ ואיתא עוד בל״נ תוספתא כלים ב״מ פ״י לכדו ריקנית, ירו׳ ב״ק פ״ג ד״ג ע״ד הקבוץ: שתי כדין אחת של יין וכו׳, פסיק׳ רבתי פי״ב כשתי כדים של מים, ובתנחו׳ ויגש סימן י״א כשני כדים של מים ועיין מ״ש הח׳ לאטטעם במקום הנ״ל 70 — והתואר כַּד עיין לעיל ובעה״ק שנ״ב לועז פלט או פלאך בלא״ש ר״ל platt, flach וכן לועז רש״י בע״ז מ׳. כד: פלט״א בל״צ plate = platt — והתואר במקום השם: כַּדָּד Büttner פירוש עושה כדים פסחים נ״ה: הכד מבית הַכַּדָּד כ״ה בכ״י מ׳ ב׳. וא״פ ובמ״ק י״ג רע״ב וכ״ה ברש״י כ״י לפסח׳ עיין ד״ס שם והקבוץ תוספתי כלי׳ ב״מ ספ״י ישיבת . . הַכַּדָּדִין טהורה וכו׳, ובקצת דפוסים הגי׳ הברדין וצ״ל הכדדין או הגרדין וכ״ה בתוספ׳ כ״י אירפ׳ (צוק״מ 589). והפעל כָּדַד בחולין וע״ז הנ״ל פי׳ מראהו כתכונת כד אבל יותר נראה גי׳ הכ״י קודדת עיין לעיל בערך ומ״ש] —

כַּד (הורכב מן כְּ (כִּי) ומן דּ (= דּוּ) וכן בל״ס כַּד, כַּדוּ ונתקצר מן כַּדְהוּ וכן כִּידוּ = כִּידְהוּ פי׳ כאשר הוא (als, zur Zeit als תרג׳ שש עגלות צב (במדבר ז׳, ג׳) שית עגלן כד מחפיין פי׳ כאשר. תרג׳ השוד והשבר והרעב והחרב (ישעיה נ״א, י״ט) כיד ארבע ייתון עלך [וכו׳] [2]) ובפרקא קמא דפיאה דירושי׳ (פ״א דט״ו ע״ג) כדו נפיק (בית) [מבית] ווערה. ובפרקא קמא דחלה (ירושלמי ספ״א דנ״ה.) כידו אתי למיסב בידוי [3]), פי׳ כד הוא. *[אחי״ה והרבה בירושלמי ד״מ בירו׳ ברכות פ״ב ד״ד ע״ג כד הוה אזיל . . וכד הוה נפיק, ושם כד הוה מייתון ליה (כ״ה בגי׳ מהרש״ם) וצ״ל וכד הוו מייתן ליה, ירו׳ שביעית רפ״ט דל״ח סע״ג כד שמע, שם ע״ד כד חמא, ירוש׳ קידושין פ״ג דס״ג ע״ד, ב״ר פס״ב כד דמך, ובבבלי ברכות נ״ט. עיין ערך מך א׳, ב״ק נ״ב. כד רגיז, שם צ״ב: כד הוינן וכו׳, ובתרג׳ שמו׳ י״ז, י״א כד מרים . . וכד מנח; שם י״ב, ט׳, תר״י א׳ דברים ב׳, ו׳; תרג׳ ש״א ב׳, ט״ו; ט״ו, ח׳ כד חי. ובצרוף עם הוא (היא) ובקטוע כַּדוּ = כִּידוּ, כַּדִי סוכה מ״ד: כדו הוויתי דיירי וכו׳, ירו׳ תענית פ״ד דס״ט. וכדו דהוון חמיי וכו׳, ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ד כדי טבא, ירו׳ דמאי פ״ו דכ״ה ע״ג כדי יהיב ליה כולא מותר כדי יהיב ליה פלגא אסור. ומלת כְּדִי הורכבה מן כ׳ הדמיון ומן דִּי פי׳ זה. וא״כ כְּדִי פי׳ כאשר וכ״ה בדניאל ג׳, ז׳; ה׳, כ׳; ו׳, י״א. ט״ו עיין ערך די א׳. — כדו אי׳ עוד במקום כדון עיי״ע כדון ג׳. ובתרג׳ כִּיד פי׳ כמו כַּד פי׳ כאשר תרגום ישעיה כ״ט, ט״ו כיד בקבלא ועוד עיין תרג׳ תהלים נ״ז, ה׳ ובעמת״ר ללעווי I, 353 ובקשור עם הפעל ב״מ ק״י. כדבעינן למימר, ב״ב ק״י. כדאמר, סנהדרין ז׳ רע״א כדעבדו ושם צ׳. כדאית ליה, ר״ה י״א: כדאיתא. כדאמרי במערבא עיי״ע אמר (ח״א קכ״ח:) כדאמרי אינשי עיי״ע (שם ק״ס והלאה). וכן עם השם ב״מ צ״ט: כדרבא. פסח׳ נ׳: וכדרב יהודה וכן הרבה] —

כְּדָא (= כּוּדָא מל״ס כודא דם זיבה באשה יולדת Blutfluss ועיין בערוך) בפ׳ אין מעמידין בסוף הלכה מתרפאין (ע״ז כ״ט רע״א) לכודא [4]), בשיכרא וסימניך וכדה על שכמה (בראשית כ״ד, ט״ו) פירוש „רוח הוא שאוחז[ת] האשה לאחר לידתה ונקרא כודא״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנג׳יליקא דף י״ז:) ושם הגי׳ פעם אחת לכודה ובפי׳ איתא לנכון ונקרא כודא באל״ף, וכ״ה בכ״י ערוך ובל״ס] —

כְּדַב (בל״ס כַּדֵב, בל״ע كذب בל״מ כְּזֵב (leugnen, lügen תרגום כחש לו (מ״א י״ג, י״ח) כדב ליה. *[אחי״ה מהקרוב היה לו להביא ראיה מתרג׳ ותכחש שרה (בראשית י״ח, ט״ו) וכדיבת שרה וכן כל לישנא כזב מתורגם בלשנא כדב עיין מתורגמן, והתואר כַּדָּבָא, כדיבא (תרגום משלי י״ט, כ״ב; ישעיה ל׳, ט׳), והשם כִּידְבָא, כַּדְבָא, כַּדִיבָא, כַּדָּבוּתא ובתוקף הענין בכפלות כדבובא עיין עמת״ר ללעווי I, 354. וכן בברכות נ״ט רע״א אובא טמיא כִּידְבָא ומיליה כידבא כ״ה בכ״י מ׳ ובנו״ג בתואר: כדיב הוא ומילי כדיבין, ועוד כדי עיי״ע הבא אולי קטוע מן כדיב] —

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו. [2]) השלמתי כי ר״ב השמיט התרג׳ על אלה השמות ובנו״ג כַּד. [3]) בנו״ג לידוי. [4]) וכצ״ל בתחילת הע׳ באלף בסוף וכ״ה בכ״י ו״ו א׳ ב׳, ה״ב ובדפ״ע בה״א כדה.

* כדה ט"ס וצ"ל כרה עיי"ע כר א'.

* כדו בר ברכות ו': ט"ס וצ"ל בדובר כגי' הערוך בערך בדובר ע"ש ומ"ש.

* כִּדוד (נ"ל מל"ע حداد حديد כל דבר חד ועוד עשת ברזל Scharfes, Spitzes, Eisen-stück ועוד עיין בפנים) בערך קולמוס הביא רבינו וז"ל בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (פסיקתי דר"כ צד פ"ז.) שהיו נותנין כדודיות של אש תחת שחייהן וקולמיות של קנה תחת צפרניהן כ"ה בדפ"ר ובד' וויניציא (ושם תחת שיחיהן) אבל מדפ' פיז' והלאה הגי' בדודיות (כ"כ טעה להעתיק מדפ' אמש' דודיות וצ"ל בדודיות כדאי' בדפ' אמש') וכן הגי' בילקוט תהלים רמז תרס"ז בשם ילמדנו מביאין כדודיות של ברזל ומלבנין אותן באור וכו', ובפסיקתא הנ"ל אי' כדוריות של אש תחת בית שיחיהם ובשו"ט תהלים מזמור ט"ז כדוריות של ברזל ומלבנין ונותנין וכ"ה ברמב"ן לבראשית ל"ב כ"ו בשם ב"ר וכונתו על ס"פ ע"ז אבל לפנינו לי' כי אם ראש המאמר אבל אי' בשה"ש פ' השבעתי היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש וכו', ודע כי בערך בדד א' (ח"ב, ט"ז) פירש הערוך אותו הברזל שבו חופרין סביבות האילן שמו בדיד וא"כ אולי בדידיות פי' ענין קרדום אבל ההמשך לא סובלו לכן הגהתי שם בפסיקתא כדוריות אבל אין זה קבוץ של כדור עיי"ע ובאמת בכ"י ק"ט בערך קולמוס גורס קדוריות ואולי נכון הוא מל"ע قدرة חתיכות גדולות והזקות. ואם גי' הדפ"ר וויניציא עיקר אז כִּדוּדִיוֹת פי' בל"ע הנ"ל חתיכות ברזל וכל דבר חד ומהראוי לכתוב את המלה חדודיות ואולי היה רוצה להשוותו עם ל"מ כִּידוֹדֵי אש (איוב מ', י"א). ובילקוט תהלים שם נ"ב סירים אבל אז הגי' בכ"ף עיקר כי בל"ע كداد פי' מין צמח של סירים ואין נ"ל.

כְּדִי (קצור מן כְּדִיב עיין ערך כְּדַב או יותר טוב מל"פ كدا, كداى פי' כזב Lüge ועוד עיין בפנים) בפ"ק דר"ה בגמ' ולרגלים (ר"ה ה'.) פסח זימנא [קביעא] ליה אי אקרביה אקרבי[1]) [ו]אי לא אקרביה אידחי ליה[2]) אמר רב חסדא פסח[3]) כדי נסבא. פירוש שיטפא בעלמא הוא, בפי' ר"ח כתוב ופריק רב חסדא פיסוק ניסביה. כלומר חתוך זכרו מזו הברייתא[4]). בפ' אלו מציאות בגמ' אף השלמה[5]) (ב"מ כ"ז רע"ב) תנא תובעין אצטריכא ליה סימנין כדי ניסבא כלומר „[אגב] גררה הזכירה משנתינו הסימנין ולאו דווקא הן". בפ' שלישי בסנה' בגמ' כיצד בודקין (סנה' כ"ט רע"ב) הכי אמרינן משמיה דרבא כל מילי דכדי לא דכירי אנשי. בפ"ק דבכורות בגמ' דג טמא (ח':) א"ל אימא לי מילי דכדי אמר להו הוה לן כודנתא ואולידא[6]) והוה תלי לה פיתקא[7]) וכתיב בה דמסיק בה[8]) אבא מאה אלפא זוזי וכודנתא מי ילדה הינו[9]) ניהו מילי דכדי. — (א"ב דבדאי כתיב בנוסחאות דידן). *[אחי"ה בנו"ג דבדיאי ובע"י (דנדיבי) [דכדיבי] אבל בפי' רש"י איתא כגי' רבינו מילי דכדי ופי' דברי רוח ל"א מילי דכזיב דברי כזב וברש"י דע"י הגי' דכדיבי וכגי' רבינו אי' ג"כ בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (ובקובץ כ"י אנג' דף ס"ז:) ופי' מילי דכדי משלים של כזב ע"כ ובזה עולה יפה פי' המלה הפרסי' הנ"ל כלומ' שקר ודבר שאין בו תועלת unnütz וכן כתובות ל"ו סע"ב לא שדי אינש זוזי בכדי, ב"ק פ"ט רע"ב ואטרוחי בי דינא בכדי וכו', ב"מ ק"ג: זוזי בכדי לא שדינא. גיטין נ"ה, ושם: יאוש כדי, נדרים כ"ב רע"א בכדי לא אדרתא ושם כ"ט, פקעה בכדי . . לא פקעה בכדי, יבמות ל"ט סע"ב אגידא ביה בכדי תיפוק, תענית ה' סע"ב וכי בכדי ספדו וכו'. וכן הענין כדי נסבה קידושין ה': וש"נ פי' לקח משנתו בחנם על לא דבר כלומר שיטפא בעלמא הוא כפי' הערוך או אגב גררה הזכירה משנתינו כדאי' בערוך כלומר אגב גררה בעלמא נקטיה וכ"ה באמת בפי' ר"ח (ב"מ בש"ס ווילנא). ועוד עיין בפחד יצחק ע' כדי. אבל בענין פי' ר"ח שהביא נ"ל להסביר כי כיון במלת כדי על ל"ע كدى פירוש חטף entreissen ובמלת ניסביה על לש' ערבי نصاب עיקר ושרש דבר וזה פתרון כדי נסבא (נסבה) לפי פי' ר"ח: פיסוק (או אולי יותר טוב: פְּסוֹק) ניסביה כלומר חתוך זכרו היינו עיקרו ושרשו. אבל ביוחסין השלם 160 הובא לשון הערוך בסיגנון אחר עיין מבוא לח"א: לעיל XXXII ושם הגהתי מלת זבנה ביוחסין שצ"ל זנבו וא"כ הבין זכרו בערוך מלשון זכר = זכרות כלומר זנב — ועתה מצאתי בפי' ר"ח בר"ה ה', (בש"ס ווילנא) בזה"ל ופריק רב חסדא פסוק ניביה כלומר חתוך זכרו מגו הברייתי' ע"כ] —

* כְּדִי (נ"ל מל"פ کسی = בל"ר quidam פי' איש סתם ומאן דהוא irgend Jemand, ein Gewisser) ב"מ ב' סע"ב א"ר פפא ואיתימא ר' שימי בר אשי ואמרי לה כדי ועיין עוד יומא מ"ד, ע"ב:

1) בנו"ג אקרביה 2) כן הוא בכ"י ו"ו א' וב' וב"ר. 3) בדפ"ר כל פסח. 4) עיין מ"ש בסוף הערך. 5) בנו"ג השמלה. 6) בנו"ג דולידא. 7) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וכ"ה בנוסחי' ובכ"י ב"ר ובדפ"ע פיטקא. 8) בנו"ג בבי. 9) בנו"ג א"ל הי.

מנחו׳ נ״ה: מגילה כ׳: יבמות צ׳. נזיר ב׳. חולין ע״ג. פ״א. קי״ח. הוריות ח׳ סע״א ובכולם פירוש ואמרי לה כדי אחר שהביא הש״ס שם בעל המאמר או איזה בעלי המאמר סיים ואמרי לה כדי כלומר יש אומרים שאיש אחר הוא ובסתם בלי הזכרת שם החכם נשנה ההלכה וכן מצאתי בפי׳ ר״ח כ״י להוריות שם (בקובץ כ״י אנגייליקא דף קל״ב סע״ב) ואמרי לה כדי: „בלא חכם סבר״, ומ״ש יוחסין השלם (שם) „ואמרי לה כדי אינו שם חכם ור״ל שנאמר בישיבה זו ההלכה בלא זכירת שם חכם כ מ ו כ ד י נ ס ב ה ר ״ ל ב ח נ ם״ אין נ״ל כי פי׳ מן כדי נסבה עיין ערך הקודם אין לו שייכות לדבור ואמרי לה כדי כי זה האחרון נגזר מל״פ הנ״ל וגם מ״ש בשם רש״י כדי: שם חכם לא מצאתי ועיין ג״כ סד״ה בריש אות כ״ף ומ״ש על ב״ש.

* כְּדִי פי׳ כאשר als wie, als wenn עיין ערך כד ב׳ וע׳ די א׳.

כְּדֵי (הורכב מן כְּ הדמיון ומן דֵּי עיין ערכו ומל״מ ופי׳ כפי שעור הנצרך = so viel als genug genügend) בפ׳ הניזקין בגמ׳ הפעוטות (גיטין נ״ט.) א״ר יוחנן משום כדי חייו. — (א״ב לשון פסוק זה די מחסורו (דברים ט״ו, ח׳) ואין זה העיקר הערך). *[אחי״ה וגם בקשור כ׳ הדמיון מל״מ הוא וכן בדרז״ל בכף וגם עוד בבי״ת וכ״ף עיין הדוגמאות בערך די, ומזה הענין גם כדיי של ערך הבא אח״ז והיה לו לר״ב להעיר כן אבל פי׳ כדיי הטעהו] —

כְּדַיי (= כְּדַאי מערך הקודם genügend, werth, würdig) בגמ׳ המחזר בפ׳ החולץ (יבמות מ״ז סע״א) אם אמר יודע אני ואיני כדי [1] מקבלין אותו מיד. ובפ״ק בנדה בגמ׳ ר׳ אלעזר אומר כל אשה (נדה ט׳:) אמר כדיי [2] הוא ר׳ אלעזר [3] לסמוך עליו בשעת הדחק. — (א״ב בלשון יוני׳ פירוש ראוי). *[אחי״ה לפע״ד כונת ר״ב על ל״י δίκαιος gebührend והנכון כמ״ש בתחלת הערך ובערך הקודם. ועוד הרביתי הדוגמאות בערך די ע״ש ועיין עוד כדיי תוספת׳ סוט׳ ספ״ג ושם פ״ח] —

כַּדְכֹּד (מל״מ והוא אבן טובה אדומה מאוד Karfunkel מל״ע كذكذه, كذكذة = كركند פירוש אדום מאוד) בפסיקתא דעניה סוערה (פסיק׳ דר״כ קל״ה: קל״ו.) ושמתי כדכד שמשותיך (ישעיה נ״ד, י״ב) רבי אבא [4] אמר כדין וכדין ר׳ לוי אמר כדכדיינון [5] ר׳ יהושע בן לוי אמר אבני כדכדייה [6], נפך ספיר (שמות כ״ח, י״ח) תרג׳ ירושלמי כדכודינא וספרינא. *[אחי״ה בתר״י כ׳ לפנינו הגי׳: כרכדנא וסמפורינא ובערך ספירינון הביא רבינו תרגום ירושלמי נפך ספיר, וכ״ה ספירינון בתר״י א׳ רק שם במקום יהלום מתורגם כדכודין וכ״ה בתר״י א׳ שמות ל״ט, י״א. אבל בפירוש רד״ק לישעיה ובשרשים שרש כדכד הביא גי׳ התרגום הירושלמי כמו בערוך: כדכדינא וספרינא, ודע כי במקום גי׳ רבינו בתרג׳ ובפסיקת׳ רצה להגיה ר״ש באבער (בפסיקת׳ שם אות כ״ט) כרכדינא, כרכודין, כורכדיינא וכן הגיה הח׳ לעווי בעמת״ל II, 405 וזה האחרון הביא ג״כ ראיה מגי׳ הערוך בציון משמות רבה ס״פ ל״ח יהודה כרכדון אבל לא דק היטב כי זה הציון מעולם לא יצא מעטו של רבינו נתן אשר בימיו עוד לא היה נסדר מדרש שמ״ר אבל הרב מוספיא הוסיף כן בערך כרכדון והביא שם בזה״ל לוי יקינטון יהודה כרכדון. ודע כי ר״ב בשתיהם הגיה כי בנו״ג דייקניתין . . ברדינין ועיין ערך דיקינטין דייקינתין ומ״ש ובע׳ ברדינון (ח״ב קפ״ו) ובאמת לא הוצרכנו להגיה כרכדון, כרכדינא, כורכדיינא כדי להשוותן עם מלה סורי׳ כַּרְכֵּדְנָא, כַּרְכֵּדְנָא ובל״י ורומ׳ καρχηδών, καρχηδόνιος carchedonius, chalcedonius כי אלו השמות נולדו מל״ע كركند שהיא אחת עם كذكذ, كذكذه ור׳ יהוד׳ ׳ן קריש פי׳ כדכד ע״י كركند עיין גיזיניאוס תיזוירום 660. ופתרון המלות הערביות הוא אדמדם פי׳ צבע בתכלית האודם hochroth, ולפע״ד כונת ר׳ לוי שהיטב ידע ל״ע (עיין ערך בעד, לחם. עויל ועוד ערכים אחרים) לבאר כי כדכד הוא ל״ע כדכדיינון כלומר מצבע אדמדם ומתואר׳ בו מלת שמשותיך ור׳ יהושע בן לוי בא להוסיף כי מתואר׳ במלה ערבית זו אבן עצמה לכן מדוייקת גי׳ רבינו א ב נ י כדכדייה וכצ״ל בפסיקתא דר״כ. ובפסיקתא רבתי השמיט מאמר דלוי כי המסדר חשב כי שתי נוסחאות הן ובחר אחת והשמיט האחרת וקצת מזה עיין במ״ש החכם באבער שם. ובענין פי׳ מאמר דר׳ אבא [בר כהנא] כדין וכדין

---

1) בנו״ג כראי. 2) בנו״ג. כדי. 3) בנו״ג ר׳ אליעזר. 4) וכ״ה בתוספי ב״ב ע״ה. ד״ה חד, ובנו״ג. בפסיקת׳ ר׳ אבא בר כהנא וכ״ה בפסיקת׳ רבתי פל״ב וילקוט ישעיה רמז שלי״ט אבל עיין בב״ב ע״ה. ובשו״ט מזמור פ״ז. 5) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו ל״ד הי״ב וב״ר ודפ׳ וויניציא ואמשי׳ וכ״ה בילקוט ושם כרכדיינין אבל בדפ״ר פיזי ובאסיל בשתי תיבות כרכד וינגן ובפסיקתא דר״כ כדכריינון ובפסיקתא רבתי לי׳. 6) בפסיקתא דר״כ. אבני כודכייא ובילקוט כדכודיה ובפסיקי׳ רבתי ריב״ל אמר אבני כדכדנא.

עיין תוספו' ב"ב ע"ה. ד"ה חד וכן מפורש בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל אמר להן הקב"ה כדין וכדין להכי איקרי כדכד כלומר כדכדינה משוהם וישפה ע"כ — ובענין הוראת כדכד בהנחה ראשונה מל' בקטרי' quadhâta עיין מ"ש במ"ע ד"ם חכ"א — [586

* כַּדְכּוֹר [צ"ל כַּדְכּוֹד] בתרג' ירוש' א' לבמדבר ל"ד, ח' שם מקום בהר טוורוס Taurus אומנים [אומנום] Amanus והוא בל"ע خدقدونة, غدقدونة, خلقدونة בל"י Χαλκιδική והוא מחוז של Χαλκίς עיין הוספות של פליישר לעמת"ל ללעווי ח"ב 449 ובגיאגראפיא לנייבויער נפקד זה המקום.

* כַּדְכְּדָא בירוש' שקלים פ"ד דמ"ח: ט"ס עיי"ע כרכר.

* כַּדְכִּיאוֹת [צ"ל כַּרְכִּיאוֹת] (פי' מל"י χάραξ Pfahl, Pallisade) ספרי שופטים פ' ר"ד ובנית מצור על העיר (דברים כ', כ') עשה אתה ממנו תקון וכדכיאות צ"ל תיקין וכרכיאות וגי' תיקין אי' ג"כ בילקוט ושם ודוגיאות עיין ערך דוגית ומ"ש. והזרע אברהם הגיה בספרי (תיקון) [וצ"ל תיקין = θήκη] כרכייאות. וזה עולה יפה עם ל"י הנ"ל ועיין ערך כרכום א' וערך כרקום.

כדם (= כְּדוּם, צ"ל כְּרוּם מל"פ کرم בל"ר vermis Wurm פי' תולעת ורבינו פי' בע"א) בר"ג דפ' שלשה מִינִין אסורין בנזיר (ל"ד סע"ב) אף כל הפסולת פרי מהו אמר רב כהנא לאיתויי ענבי דכדום. ובאמצע הפרק (שם ל"ח:) והא שייר עינבי דכדום [1]). ובפ' המקבל בגמ' המקבל שדה [מחבירו] בעשרה כורין [2]) (ב"מ ק"ו. סע"ב) מודה רב אשי בעינבי דכדום ושדה [3]) שלקת [4]) בעומריה, פירוש ענבים שלקו בגפן קודם בצירה. *[אחיה ודע כי בנזיר ל"ד: הגי' עינבי דכרין ופירש"י ענבים שהתליעו. ובדף ל"ח: לי' לפנינו אבל אי' בגליון נ"א עינבי דכרא וכן מוכח משט"מ לנזיר אשר שם הובא בשם ר' עזריאל בזה"ל יש ספרים דגרסי והא שייר ענבי דכר' ולא גרסינן ליה דהא בכלל ענבים לחים ויבשים הוו ע"כ אבל התוספ' חולין נ"ח: ד"ה הני גרסו בשם רבינו שמואל בשני מקומות דנזיר ענבים דכרים וכן גרסו בב"מ ענבי דכרים אבל שם בב"מ לפנינו הגירסא כגי' הערוך וכ"ה ברש"י ופירש"י ענבי דכדום ענבים שהתליעו. ובהפשב"ע ע' כדם הובא גי' התוספ' בב"מ הנ"ל ענבי דכרום בבי"ת וט"ס הוא אף אם י"ל שהוא ל"ע كرم פי' תולעת ובלי ספק צ"ל בדברי הגרי"ב על פי' התוספות ענבי דכרום כדאי' ג"כ בהרא"ש ולפע"ד הגירסא בכ"ף ורי"ש עיקרית והוא ל"פ הרשומה בתחלת הערך ופירושו תולעת ובָרי"ף ב"מ הגי' בענבי דקרום וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י שם. ובשט"מ לב"מ מצאתי הגי' ענבים דקרוס ופירוש בזה"ל כלומר שלא הפסיק לעשות יין מהן עד שהחמיצו ע"כ וכה"ג ענבים דקרים בב"י ח"מ סי' שכ"ג וכתב מרן ב"י וז"ל ופירש"י ענבים שהתליעו ע"כ וא"כ ברור הדבר שצ"ל ענבי דקרום כגירסת הרי"ף והיא אחת עם כרום. כרים שלמעלה ועוד י"ל כדי לקיים הגי' בסמך (וכ"ה בטור שם ענבים והקריס) כי הוא ל"ע قرس, قارس תולעת ונגזר מפעל قرص פירוש דקר ונשך stechen, beissen ונאמר מנשיכת התולעת ואולי לפי זה י"ל כי גם גי' רבינו כדום היא נכונה כי בל"ע פירושו כדם كدم וזה מ"ש שלקו כלומ' שנשכו אותו התולעים. ובענין תמרי דכדא עיי"ע כד א' ועוד עיי"ע כר ד' וע' כרה] —

כדם (= כידים = כירים = עכירים (עכירין) פי' כבשי Pressbalken) בטבעת פ"ב בכלים (מ"ח) הכידים והכן והכנה טמאין, ס"א כירים [5]) ומפרשינן עכירין [6]) כדגרסינן בב"ב (ס"ז:) מאי עכירין [7]) כבשי [8]) וכו'. *[אחי"ה בע' כבש הארכתי יותר בחלופי הגירסאות ע"ש ובפי' רה"ג בסד"ט צד ח' הגי' והכירין וא"ד כידון וקרוב לא"ד הוא גי' רבינו הכידים אבל ממה שמפורש ע"י עכירים (עכירין) נראה ברור כי גי' כירים (כירין) עיקר] —

כדום (לפי פי' רבינו זר אולי מל"ע خدام אבל לפע"ד הוא מל"ע قدوم פירוש קרדום וגרזן Axt, Hacke, Karst) בפ' י"ג [9]) בכלים (מ"ז) ובפ' אחרון דטבול יום (פ"ד מ"ו) הכדומים האשקלונים [10]) שנשברו, פי' זיר של נחשת או של ברזל כאותו

---

[1]) עיין מ"ש בסמוך בפנים. [2]) וכ"ה ברי"ף ובנו"ג כור. [3]) וכ"ה בתוספו' חולין נ"ח: ד"ה הני ובנו"ג ובשדה. [4]) בנו"ג שלקתה.
[5]) כ"ה בכ"י ו"ו א', ב' ה"ב ודפ' אמש' וכ"ה הכירים בערך עכר ובירושלמי הובא בערך כבש ובדפ"ר בערך נוכחי כרים ובדפ' פיז' כדים ובכ"י ב"ר כודים ובדפ' וויניציא כידים וצ"ל כירים ועיין ערך כבש א'. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ב' וכ"ה בע' עכר ובכ"י ו"ו א' עכורים וכ"ה בדפ"ר וצ"ל עכירים כגי' כ"י ה"ב וכ"ה בדפ' אמש' וכ"ה בסמוך ובדפ' וויניציא ופיז' עבידים ועיין עוד ערך כבש א'. [7]) כן הוא בכ"י ו"ו א' וב' ושם עכירים ובדפ"ר עכורין ובדפ' וויניציא ופיז' עבידין.
[8]) בדפ"ר כבושין. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ר וא' וכן מוכח מערך אנקול ואשקלון, ובדפ' וויניציא בט"ס בפ' י"ב.
[10]) עיין הגי' בערך אשקלון, ובדפ"ר הגי' הכרומים וכ"ה בפי' רה"ג ועיין ערך אנקול.

שתולין בו הנרות לפני הארון וכו קובעין אונקליות ותולין בהן בימות הקיץ כלי חרש מלאין מים כדי להתקרר וזו צורתו

וכבר פירשנו בע' אנקלי. *[אחי"ה כונת ועל ע' אנקול עיי"ע בה"א קנ"ו. ושם הפי' קצת בע"א וקרוב לו פי' של רה"ג והובא בפי' הר"ש בשם שניהם ועוד הובא שם פי' רבינו מע' הנוכחי. ולפי פירושו זה מסכים הציור הנ"ל וכ"ה בכ"י ו"ו א' ה"ב וב"ר ובדפ"ר איתא „וזהו צורתו"

אולם הצורה ליתא ובכ"י ל"ד אי' הצורה כזו:

ובכ"י לונדון באוצר הספרים (בריטיש מוזיאום) אי' הצורה הזאת:

אבל בכתב יד ו"ו ב' ופאריז הצורה כתמונה זאת:

בכל הצורות האלה יש דמיון לזיר אשר בו אונקלות היינו ווים כפופים ולפי עדות של רע"ב לכלים ולט"י פירש כן גם הרמב"ם אבל לפנינו בפירמב"ם לכלים ליתא מלת זיר ואולי ברהיטת לש' כתב כן הרב רע"ב ובמקום רמב"ם צ"ל ערוך וחידוש שלא העיר על זה בעל תוי"ט בכלי' שם. ולולא פי' רבינו הייתי אומר כי הוראת המלה כדום הוא גרזן וקרדום מל"ע הנ"ל והראיה בצדה [ו]האשקלונים והאונקלי עיי"ע אנקול ואשקלון] —

* כדמת עיין ערך כרמת ומ"ש.

כָּדַן (מל"ם כְּדַן פי' אסר ורתם בעול anbinden, ans Joch spannen ובהשאילה משעבד dienstbar machen וכן בל"ע خدم) בויק"ר זאת תהיה (ר"פ ט"ז) ובמגילת איכה סורו טמא: ושפח ה' קדקד בנות ציון (ישעיה ג', י"ז) עשאן שפחות מכודנות [1]) מהו מכודנות אמהן משעבדן. בריש פיאה ירושי' (פ"א דט"ו סע"ג) כודנו לאביו בריחיים [2]) ויורש גן עדן כיצד וכו'. *[אחי"ה ושם כודנו לריחיים וכ"ה בירוש' קידושין פ"א דס"א: כודנו בריחים ובירו' פסחים פ"ד דל"א. לכשיזקין הוא כודנו בריחיים, פי' אוסרו בזיקים. והושאל לשעבוד לכן דרש ושִׂפַּח (לעיל בערוך) כמו שפח מלשון שפחה ובב"ר ס"פ י"ד דרש לנפש חיה (בראשית ב', ז') עשאו עבד מחורר ובקצת דפוסים מכורן וצ"ל מכודן כגי' המ"כ ופי' שם בשם הערוך משועבד לעצמו. וכ"ה באיכ"ר פ' הכשיל עשאו עבד מכודן בפני עצמו וכצ"ל בקהל"ר פ' ושנאתי ושם כט"ם ועשאו מכורן עבד בפני עצמו וצ"ל עבד מכודן, ודרש לנפש חיה כמו כחיה כלומר שצריך לעמול לעצמו כחיה] —

כִּדוֹן (= כִּידוֹן מל"מ פירוש רומח קטן Spiess (כטבעת פי"ב) [צ"ל בכלי מתכות פ' י"ג] [3]) בכלים (מ"ח) הכידון והניקון [4]) והמגפיים והשיריון טמאין פי' כדכתיב (ש"א י"ז, ו') וכידון נחשת. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' סוט' פ"א די"ז רע"ב יכול בכידון וצ"ל ככידון וכ"ה במד"ר פ"ט ובמדר' שמואל פי"ג אין תימור כידון ושם ס"פ כ"ז ואין תימר ככידון כלומר שער ראשו של אבשלום היה כרומח כלומר גבוה ודק ועיין הפירושים במקומות הנ"ל] —

כִּדוֹן (= כִּידוֹן שם מקום על שם כולל כיד (איוב כ"א, כ') בפ' אלו נאמרין בגמ' ברכות וקללות (סוט' ל"ה:) ויבואו עד גורן כידון (ד"ה א' י"ג, ט') כתיב כידון וכתיב נכון (ש"ב ו', ו') א"ר יוחנן בתחלה כידון לשון דין וי"א לשון רצח כשמת עזה, ולבסוף כשבא למקומו נכון. פ"א בתחלה כשנעלם מהם כידון ולבסוף נכון. *[אחי"ה ועיין פי' רד"ק לש"ב שם. וכפי' י"א אי' ברש"י בסוט' ועוד עיין מ"ש בשם ר' מנחם בר' חלבו] —

כְּדוֹן (הורכב מן כדו פי' כאשר ובהוספת 'ן או מן כַּד ומל"י νῦν (בל"פ کنون בל"ר nunc פי' עתה nun, jetzt) תרגום ירושלמי עתה. ועתה הנה אשתך (בראשית י"ב, י"ט), ועתה כבואי (שם מ"ה, א') תרג' כדון. *[אחי"ה בנו"ג במקום אחרון בתר"י א': כען. ועוד מתורג' בתר"י עד עתה (בראשית ל"ב, ה') עד כדון ועיין תר"י ב' שם ב', כ"ה בערך בהת א' וכן תרג' ירו' אז (שם י"ג, ז') וכן תרג' עוד (שם י"ח, כ"ב; מ"ג, ו';. שמות ד', י"ח; ט', ב', י"ז); עודנו (במדבר י"א, ל"ג) עד כה (שם ז', ט"ז); טרם (שם י', ז') ועוד עיין בתרג' תהלים נ' כ"ב; קי"ח, ב' והלאה; תרגום איוב ט"ו, ח'. וכן בתלמוד ירו' עד כדון (ירושלמי ברכות פ"א ד"ב ע"ד; שם פ"ב ד"ה ע"ג; שם פ"ג ד"ו: שם פ"ז די"א. ירושלמי חלה רפ"ב דנ"ח: ירו' דמאי פ"ו דכ"ה רע"ג. ירושלמי ערלה פ"ב דס"ב. מעש' שני פ"ד דנ"ה:) מאי כדון (ירושלמי סוכה פ"א דנ"א סע"ד) מהו כדון (ירושלמי תרומות רפ"ז דמ"ד סע"א) מיי כדון (ירושלמי ברכות פ"ג ד"ו: וירו' פיאה פ"ד די"ח:), וכדון ירושלמי סוטה י"ז:) כדון (שם פ"ה ד"כ סע"ב) מן

---

[1]) באיכ"ר מכודניות. [2]) בנו"ג כודנו בריחים ובפסיקתי רבתי פכ"ד טוחנו עיי"ע טחן. [3]) וכ"ה בערך מגפיים ועיין ערך נקן. [4]) בפי' רה"ג לסד"ט S והנקיון ובתוספתא כלים ב"מ רפ"ג הכידון והגוגים ובכ"י אירפורט והגינין ולפע"ד צ"ל והניגון והוא לשון יוני ἔγχος Speer, Lanze.

דכדון ב"ר ר"פ כ"ב. ושם פמ"ד מן כדו, וכן עד כדו תרג' ירושלמי א' בראשית ב', ה'; תרג' אסתר ג', א', נדרים כ"א: כדו תהית עיין ערך תה ב' ובכולם הנו"ן נשמט תחת כדון מן כדון, עד כדון] —

כְּדַן (= כּוּדַן, כּוּדַנְיָא בלש' סורי וכן בלש' ערבי كودن ובפאצענד كوتينا פירוש פרד Maulesel ובל"פ סוס עומד למשא Lastpferd) איש על פרדו (ש"ב י"ג, כ"ט) תרגום גבר[1] על כודנתיה. על הפרדה אשר לי (מ"א א', ל"ג) על כודנתא דילי[2]. וכודנתא[3] מי ילדה בפ"ק דבכורות בגמ' דג טמא (בכורות ח':). בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א.) כודניא[4] עקרה במאי פרע[5] לי. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ק"י: בכפותא דכודנא חיורא ובערך כף ט' גרס רבינו דכודנתא והיא לשון נקבה וכן בל"ס כּוּדַנְתָּא וכ"ה איזה פעמים בבכורות ח': ע"ש והקבוץ כּוּדַנְיָתָא חולין ז': ב"מ צ"ז. ועוד עיין תוספות שם ע"ח. ד"ה מילתא וכצ"ל כודנייתא במקום בורנייתא כתר"י א' בראשית ל"ו, כ"ד. ועוד הקבוץ כּוּדַנְוָן תרגום מ"א י', כ"ה; מ"ב ה', י"ז; ולזכר כּוּדַנִין תרג' דה"י ב' ט', כ"ד; כודניא תרג' זכרי' י"ד, ט"ו] —

* כְּדָנָא (בל"ס פך קטן kleiner Krug) תרגום אסתר שני א', ב' כדנא דדהבא דמליא משחא.

כַּדוּר (מל"מ שם תואר לדבר עגול Ballen והושאל למערכת המלחמה שהיא בסבוב והקף Phalanx, kreisförmige Belagerung) בס"ג דפ' ד' מיתות (סנהדרין ס"ח.) הכדור והאמום, בפ' כ"ג בכליי (מ"א), ובפ' כ"ח (מ"א) ובפ' אחרון במקואות (פ"י מ"ב), פי' כדור עגול כמו כדור אל ארץ (ישעיה כ"ב, י"ח), וכן כמלך עתיד לכידור (איוב ט"ו, כ"ד) פירוש כמלך העומד בתוך המחנה והחיל סביב לו כדכתי' (ש"א כ"ו, ה') ושאול (יושב) [שכב] במעגל והעם חונים סביבותיו. *[אחי"ה ועיין פירוש פסוקים הנ"ל קרוב לפי' הנ"ל ברד"ק שרש כדר. ודע כי ציונים מסנהדרין מפכ"ג בכלים ומפ' אחרון דמקואות אין להפרידם כי הזכירו כולם הכדור והאמום ועיין ערך אמום. אבל במ"ש רבינו ובפ' כ"ח ר"ל בכלים כ"ח מ"א יש להעתיק אחר ציון דפ' אחרון דמקואות וכיון על כדור שאיתא שם ארבע פעמים. וכנ"ה בויק"ר פכ"ג הרואה וכו', לבנה בכדורה ובילקוט איוב רמז תתקכ"ב אי' בתקופתה וענין שניהם הלוך בעגול Kreislauf — ירושלמי מעשרות פ"א דמ"ט. הרי (אתרוג) עשוי ככדור וכן בירושלמי סוכה פ"ג דנ"ג ע"ד הרי הוא עשוי ככדור. ע"ז מ"א. ככדור שתופש את עצמו תחת כל העולם כולו ככדור ע"ש תוספו' ד"ה ככדור שהביאו הירושלמי שאלכסנדרוס מוקדון עלה למעלה עד שראה כל העולם כולו ככדור וכו', וכיונו לירושלמי ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג ושם הסיום כך ציירין ליה בכדורא בידיה וכ"ה במד"ר פי"ג וידוע כי גם היוניים ורומיים היו מציירין אליל Τύχη = Fortuna הוא אליל גד עומד על כדור. במד"ר שם: העולם שהוא עשוי ככדור הנזרק מיד ליד. ושם פט"ו דרש כדרבנות (קהלת י"ב, י"א) כדור של בנות מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן וכו', וכ"ה בתנחו' בהעלותך סי' ט"ו. ובמד"ר פי"ד כדור של בנות כהדא ספירה (בל"י σφαῖρα Spielball) של תינוקות שהן מלקטות וזורקות לכאן ולכאן וכ"ה בפסיקת' רבתי פ"ג בשנוי קצת וגם שם מלקטות וצ"ל מקלטות וכ"ה בירושלמי סנהדרין פ"י דכ"ח. כדור הזה בין הבנות מה הכדור הזה מקלטת מיד ליד וסופה לנוח ביד אחד כך משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו', ובקהלת רבה פ' דברי חכמים הגיר' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת כך משה וכו'. ושם הפעל כדרבנות כדור של בנות מה כדור זה מתכדר מיד ליד וכו'. ירושלמי תענית פ"ד דס"ט. טור שמעון . . למה חרב . . י"א שהיו משחקין בכדור, תוספתא שבת פ"י (י"א) המשחקין בכדור וכו', ושם רפ"ט (י') כדור קטנה. ובקהל"ר שם הקבוץ כדורות של ברזל ועוד עיין ערך כדוד וש"נ כדוריות אבל איננו מזה השם כי אם או מלשון ערבי הרשומה שם או ט"ס עיין שם. והיחידה מן כַּדּוּרוֹת: בתנחומא ריש במדבר והיאך היתה הבאר עשויה כמין סלע כמין כוורת או כַּדּוּרֶת והיתה מתגלגלת ובאה עמהן במסעות — חולין ס"ד. תוספת' חולין פ"ד כודרת. ט"ס עיי"ע כד א'] —

* כִּידוֹר (= א') כמו כַּדּוּר ב') שם פרטי על שם הכולל ערבי كدر פירוש טמא ומכוער unrein, schmutzig) תוספת' כלים ב"ב פ"ב הכידור והאימן ועיין ערך כדור בריש הערך — יומא פרק ג' סימן ע"ב בסיפור של מעשה שם: א"ל מה שמך א"ל כידור אמר ש"מ אדם רשע הוא שנא' (דברים ל"ב, כ') כי דור תהפוכות המה, וכן נשנה

---

[1]) בנו"ג אנש. [2]) כן הוא רק בדפו"ו, ובנו"ג די לי. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בערך כדי, ובשדפ"ע דכאן וכורניתא. [4]) בנו"ג כודנא. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ם ובנו"ג פרעא.

אותו הדבור במעשה בסמוך לפי גי' כ"י מ' וילק' האזינו רמז תתקמ"ה. ור"מ הוי דייק בשמא לכן דרש כידור כמו כי דור ועוד יש להעיר כי كيد בלש' ערבי מרמה ותהפוכות וזה מה שהביא אותו הפסוק.

כֹּה (מל"מ פי' ככה ואופן so, auf diese Art) בס"פ אלו הן הגולין בגמ' ר' יהודה (מכו' י"א סע"א) אמר רבי אבהו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה מנא לן מעלי דקא א"ל לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף (ש"א ג', י"ז).

כָּהָה (= כָּהָה מל"מ ובלא"ר וסורי כְּהָא, כְּהֵי ונרדף עם כָּאָה, קָהָה פי' ענין עמום וחלש dunkel, trübe sein) בפ' י"א בנגעים (מ"ה) הכהה בראשון יכבס ויסגיר הכהה בשני קורעו ושורף מה שקרע.

כֵּהָה (= כֵּהָה מענין הראשון dunkelfarbig, matt) בס"פ ד' דנגעים (מי"א) ובפ' כל היד בגמ' ה' דמים טמאים (נדה י"ט.), ובס"פ המדיר בגמ' היו בה מומין (כתובות ע"ה:), ובס"ג דנזיר (ס"ה:), ובפ' א ל ו ה ן ה נ ח נ ק י ם ב ג מ' ז ק ן מ מ ר א (סנהדרין פ"ז:) [1]) אם בהרת קודמת ל ש י ע ר ל ב ן ט מ א א ם ש י ע ר ל ב ן ק ו ד מ ת ל ב ה ר ת ט ה ו ר ו א ם ס פ ק ט מ א ר' י ה ו ש ע א ו מ ר כ י ה ה [2]) מאי כהה אמר ר ב ה [3]) כיהה וטהר ודילמא כיהה וטימא א מ ר ר ב י ה ו ד ה א מ ר ק ר א (ויקרא י"ג, נ"ט) ל ט ה ר ו א ו ל ט מ א ו ה ו א י ל ו פ ת ח ב ה ה כ ת ו ב ת ח ל ה ב ט ה ר ה [4]). ס"א קיהה [5]). פירוש אם שיער לבן קודם לבהרת שהיה זקן ושערו לבן פירוש כיהה וטיהר כלומר כאדם הממאן החזיק בדבריו וטיהר. פ"א בע' קה [6]).

כָּהָה (מע' הקודם בפַעֵל blenden ועוד עיין בפנים) בר"ג דפ' בא לו כה"ג (יומא ס"ט:) ובפ' ד' מיתות בגמ' הנודר (סנהדרין ס"ד.) כהיינהו לעייניה א ה נ י ד ל א א י ג ר י א י נ ש ב ק ר י ב ת י ה [7]). ובפ"ג [8]) דסנהדרין בגמ' א"ר יהודה אימתי (סנהדרין כ"ז סע"א) א"ל ריש גלותא לרב אחא בר יעקב [9]) פוק עיין [10]) אי ודאי קטיל לכהייה [11]) „פי' יכו אותו בממונו וכן פירשו רוב הגאונים קונסין אותו ונוטלין את כחו ואת רוחו ומקצת הגאונים פירשו יכו את עיניו" ויש מפרשים מלש' (בראשית כ"ז, א') ותכהין עיניו מראות. *[אחי"ה פירוש זה עד וי"מ הועתק מפי' ר"ח כ"י הנ"ל רק שם אי' בזה הסדר: אי ודאי קטיל ליכהיוה כלומר יכו אותו בממונו, ליכהיוה מ ל ש ו ן ה כ א ה כך פירשוה מקצת הגאונים דאמר ליכהיוה יכה את עיניו ורוב חכמי הגאונים אמרו קונסין אותו ונוטלין את כחו ואת רוחו ע"כ ורבינו הפך הסדר מפני כבוד רוב חכמי הגאונים וכ"ה נכון לפע"ד כי פי' לכהייה או ליכהיוה מל"פ كاستن = كاهيدن ובציווי كاه פי' תשש כחו schwächen וממעט את רוחו vermindern ובפירוש ר"א הנ"ל (בהערה 7) עקרונהו לעייניה או ברי"ף כ"י בסנהדרין מ ס מ י י א לעיניה (ד"ס סנהדרין צד ל"ו.) או ינקרו את עיניו ברש"י סנהדר' שם הכל לפי הענין הוא ולא עפ"י גזרת המלה וגם ביתר דברי רש"י שם יש קרוב למה שאיתא בערוך שהוא בנוי על פי' הגאונים שהובא בפי' ר"ח. וכל הערך היה לו לרבינו להביא אחר ע' כה א' כי אין המשך בין ערך הנוכחי ובין ערכי כה א' וב' אבל רבינו חשב כדעת י"מ שעקרו מלשון ותכהין והיינו משרש כהה. ועפ"י פירוש הגאונים הנ"ל ומגזרת המלה הפרסי' הנ"ל תתכן שלא גרסו מלת לעיניה אצל מלה זרה ושרש כהה בצירוף עם מלת עין אי' עוד איזה פעמים עיין מ"ש בסוף ע' הבא אח"ז] —

כְּהַחַלּוֹנוֹת (wie die Fenster) (יחזק' מ' כ"ה) ודרושו: כֵּהָה חַלּוֹנוֹת) בפסיקתא דקומי אורי

---

[1]) כ"ה רק בכ"י ל"ד. [2]) כ"ה בכל כ"י חוץ מכ"י ה"ב אבל בדפ"ע קטוע ע"י וכו'. [3]) כ"ה בדפ"ר פיזי, וויניצי ובאסיל וכ"ה בכ"י ש"ס לסנהדרין שם וכ"ה בכתובות ונדה שם ושם וכ"ה נכון עיין תוספו' נדה י"ט. ד"ה אמר רבה ובנו"ג בנזיר רב יהודה ובסנהדרין רבא וכ"ה בערוך דפוס אמשי' ובכ"י ערוך. [4]) כ"ה בכל כ"י וכ"ה בנזיר ושם הגי' אמר רב יהודה אמר רב, ובדפ"ע קטוע ע"י וכו'. [5]) וכ"ה ברש"י כתובות בשם ר' משה הדרשן ע"ש וכ"ה בתוספ' סנהדרין ולא גרסו ר' יהושע א מ ר וגי' קיהה אי' עוד בתוס' במקומות הנ"ל ועיין גליון לנדה ושם הוגה ר"ת דאיתא בתוספו' נדה שצ"ל ר"ת וכן מוכח מערך קה ב' אבל בשט"מ לכתובות שם מצאתי בשם תוספו' הגי' ר"ת. [6]) בערך קה ב' בשם ר"ח שהוא קרוב לפירש"י בכתובות בשם ר"מ הדרשן ועיין בשט"מ שם. [7]) כ"ה בכ"י ב"ה, ובכ"י ו"ו וה"ב חסרה מלת איגרי ובדפ"ע הסר כל המאמר ובנו"ג ביומ' כחלינהו לעיניה ושבקוה ואהני דלא מיגרי ביה לאיניש בקריבתא ובסנהדרין אהני ביה דלא איגרי איניש בקרבותא ובא"ה ליומא קרוב לגי' כ"י ב"ר דלא איגרי איניש בקרובתיה וכן בילקוט נחמיה ח' רמז אלף ע' וכן בכ"י ק' לסנהדרין עיין ד"ס שם צד צ': ובכולם הגי' כחלינהו ופירש"י סימו עיניו ע"י כחול ע"כ אבל בכ"י א"פ ביומא הגי' כ ה י ו ה ו ובפי' ר"א עקרונהו לעייניה עיין ד"ס יומא צד ק"א: [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע בט"ס ובסוף גמר'. [9]) ובנו"ג לרב א ב א בר יעקב וצ"ל לרב אחא בר יעקב וכ"ה בכ"י ש"ס עיין ד"ס שם, ובדפ"ר בערוך קטוע. [10]) וכ"ה בכ"י פ' וק' בש"ס ובנו"ג פוק עיין בה. [11]) בנו"ג ליכהיוהו לעיניה וברי"ף דפי קושט' הגי' רק: ליכהיוה וכ"ה בפי' ר"ח בקובץ כ"י אנגייליקא דף פ"ט.

(פסדר"כ צד קמ"ה:) חלונות אין כתיב כאן אלא כהחלונות (יחזקאל שם) כיהות היו קטנות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם [1]. *[אחי"ה בנו"ג בפסיקתא כחלונות אין כתיב כאן אלא כהחלונות כהות הוו אטומות הוו מקיטנות מבפנים ומרחיבות מבחוץ. וכתב הרד"ק ביחזקאל שם וז"ל ויש בו מדרש כהחלונות כהה חלונות כלומר חלונות כהות וכו'. ויפה כיון וכן כתב ר"ש באבער ולא כמ"ש בעל מ"כ במד"ר פט"ו וע"ש פי' מהרז"ו ורש"י בפי' יחזקאל הביא קצת בע"א בשם התנחומ' והוא בתנחומ' בהעלותך סי' ה' — והנה רבינו הביא זו המלה אודות הדרוש שנדרש בה כדרכו אבל מהראוי להביאה בערך כה של מעלה. ודע כי ערך כה ב' וג' ולפי פי' רבינו של י"מ גם כה ד' ענין אחד להם וכולם הטבעו על שרש כהה ומל"מ — וכנ"ה נגעי' פ"ב מ"א עיי"ע גֶּרְמַן (ח"ב, שס"ח:) ושם פ"ב מ"ב וספרא תזריע פרש' נגעים רפ"ב אין רואין הנגעים בשחרית ובין הערבים וכו', לפי שהכהה (בספרא שכהה) נראית עזה ולא בצהרים לפי (בספרא מפני) שעזה נראית כהה. ב"ר פל"א בשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום וגי' רבינו עיי"ע בטט (ח"ב, מ"א) ושם ובירוש' פסחים רפ"א דכ"ז סע"א בשעה שהיו (כהים) כיהים היינו יודעין שהוא יום. — הכוהה בתוספת' פ"ח דעירובין צ"ל הכוחה עיי"ע כח ב' — ובצרוף עם עין: ב"ר פס"ה כהו עיניו. ושם בהפעיל: מכהה את עיניו. ובינוני ירוש' נדרים רפ"ט דמ"א סע"ב עייני כהייא. והשם מגילה כ"ח. אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנאמר (בראשית כ', ט"ז) כסות עינים א"ת כסות עינים אלא כֵּהוּת עינים וכתיב ויהי כי זקן יצחק וגו' כ"ה בכ"י מ' ול' ובא"ה ובמנו"ה אצל ד"ס מגילה צד ע"ב: ובנו"ג אלא כסיית עינים וחסר וכתיב וכו'. בכורות מ"ד. כל מחמת כהיותא וכו' פי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגיילי' דף ק"ח ע"א) כהיותא דאינו רואה כלל וכ"ה ברש"י שם] —

* כֵּהָיוֹן (מערך כה ב' וג' פירוש מראה כהה dunkle Farbe) תוספת' נגעים פ"ה חזר לכהיון טהור.

כָּהֵיל (פי' כמו יכול בל"מ וכ"ה בלש' כושי עיין פירשט אוצ"מ I, 576) בדניאל (ב', כ"ו) האיתך כהיל [2] פי' יכול. *[אחי"ה וכן בדניאל ד', ט"ו ואנתה כהל, ושם ה', ח'. ט"ו כָּהֲלִין וכן בתרג' שהש"ר ז', ט' אי כהיל .. ולא כָהֲלִין. ותר"י א' בראשית ל"ו, ז' ולא כהילת צ"ל כהילת] —

כֹּהֵן (מל"מ וכן בל"ע كاهن ; Diener, Priester

כִּיהוּן (das priesterliche Dienen (im Ornat) בר"ג דפ' טרף בקלפי (יומא מ"ג.) וכבס בגדיו הכהן (במדבר י"ט, ז') בכיהונו [3] הכהן פירוש „בלא מום ובלא טומאה בכיהונו בטכסים הכהונה בבגדים שהן מתוקנין לעבודה". מפורש במשנה דפרק אלו נאמרין (פ"ז מ"ו דף ל"ח רע"א) כשמברכין הכהנים את העם בגבולין נושאין כפיהן כנגד כתפיהן ובמקדש נושאין כפיהן על גבי ראשיהן חוץ מכהן גדול וכו' [4]. בגמ' דברכת כהנים בפ' אלו נאמרין (שם סוף העמוד) בפי' ר"ח אמר אביי נקטינן לשנים קורא החזן כהנים שנאמר (במדבר ו', כ"ג) אמור להם אמירה להם תהא ולית הלכתא כוותיה דאמר בירושלמי בפ' אין עומדין להתפלל בברכות (ירו' ברכות פ"ה ד"ט רע"ד) רב נחמן בר יעקב אמר אם כהן אחד אומר כהן אם היו שנים אומר כהנים אמר רב חסדא אפי' לכהן אחד קורא כהנים שאינו קורא אלא לשבט וכן הלכתא ובלבד שיהא החזן ישראל. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב וכן מוכח קצת מערך חלון ומאו"ז הל' נשיאות כפים רסי' תי"א ושם הובא בקצור פי' ר"ח אבל בדפ"ע הגי' כזו בפי' ר"ח אמר אביי נקטינן לשנים קורא החזן כהנים שנאמר אמור להם לשנים ולא לאחד והלכתא כוותיה אבל הא דאמר רב חסדא נקיטינן כהן קורא כהנים ואין ישראל קורא כהנים שנא' אמור להם אמירה להם תהא לית הלכתא כוותיה. בפ' אין עומדין להתפלל בברכות רב נחמן בר יצחק אמר אם כהן אחד אומר כהן אם שנים קורא כהנים. ירושלמי אמר רב חסדא אפי' לכהן אחד קורא כהנים שאינו קורא אלא לשבטו ובלבד שיהא חזן ישראל ע"כ וכבר העיר הגרי"ב בהפשב"ע כי מלת ירושל' נעתקה ממקומה וצ"ל אחר תיבות בפ' אין עומדין להתפלל בברכות. ודע כי בירו' איתא זה המאמר „א"ר חסדא וצריך שיהא החזן ישראל" קודם מאמר דרב נחמן בר יעקב וכן הובא בתוספ' סוטה ל"ח. ד"ה לשנים ושם הובא רב נחמן בר יצחק כגי' הערוך בדפוסים אבל כגי' הכ"י ה"ב אי' בירו' ברכות הנ"ל ובאו"ז הנ"ל — וכנ"ה כהן גדול (ובלא"ר כהנא רבה סנהדרין ק"י

[1] ברפו"ו בט"ס לסולם. [2] במקרא כתוב: האיתיך כָּהֵל. [3] וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בגמ' בסמוך וברפוסי' לי' מלת הכהן. והפירוש עצמו הועתק מפי' ר"ח ביומא (בש"ס ווילנא). [4] בנו"ג במדינה כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן ובמקדש ע"ג ראשיהן ובירושלמי איתא כנגד כתפותיהן וכ"ה באו"ז הל' נשיאות כפים רסי' תי"א.

רע"א) וכהונה (מל"מ כְּהֻנָּה) הרבה פעמים עיין דרשות רז"ל ברכות י"ט: מ"ד. שבת כ'. ל"א. נ"ה: קי"ח: עירובין ס"ג. פסחים מ"ט. נ"ז. יומא ט'. י"ח. שם: כ"ג. ע"א. ע"ב: ע"ג: ר"ה כ"ח: תענית י"ז. מגילה ג'. ט': י"ב. שם: כ"ח. שקלים ב'. יבמות פ"ו: צ"ד. ק': ק"ז. נדרים ל"ב. גיטין נ"ט. סוטה י"א: ל"ג: ל"ז. ל"ח: ל"ט: מ"ב. מ"ה. מ"ט. קידושין ס"ו. שם: ע'. ע"א. ע"ח: ב"ק ק"י: סנהדרין י"ח: כ"ו. ל"ט. צ': צ"ג. הוריות ט'. י"ג. זבחים ס"ד. ק"א. ק"ב. חולין נ"ו: צ"ב. קל"ב: תמיד כ"ו: מדות ל"ז: אבות ד', י"ג, ירוש' ברכות פ"ג ד"ו. ירו' נזיר פ"ז דנ"ו. ובלא"ר כַּהֲנָא ובקבוץ כַּהֲנֵי מגילה כ"ב סע"א, סנהדרין ק"י. חולין מ"ט. קל"ג. פסחים י"ז רע"א. גיטין נ"ט: ובלשון נקבה כֹּהֶנֶת חולין קל"א סע"ב, כתובות נ"א, ע'. (במשנה דכתובות ז', א') לפי גי' הירו' והקבוץ כּוֹהֲנוֹת ברכות מ"ד. יבמות ל"ג: ירו' יבמות ספ"ג ד"ה. ירושלמי גיטין ספ"ח דמ"ט ע"ד, ובלא"ר כהנייא ירושלמי שבועות פ"ו דל"ו ע"ג וירושלמי סנהדרין פ"י דכ"ח. ועוד בלא"ר כַּהֲנְתָּא חולין קל"א סע"ב, פסחים מ"ט. והקבוץ ברכות מ"ד. כַּהֲנָתָא ושם מפשט ירושלמי כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג כהונתא — ונקרא ספר ויקרא תורת כהנים יבמות ע"ב: ויק"ר פ"ז, שהש"ר פ' שררך, וכן מכנהו רבינו בערך בן ב', ובערך טחב, מדר ג' ועיין רש"י בחולין ס"ו, ד"ה תנא דבי רב. — והפעל ממנו בהתפעל זבחים ק"א: ק"ב. לא נתכהן] —

* כֹּהֵן, כַּהֲנָא (שם אמורא דא"י) מגדולי האמוראים של דור השני היה רב כהנא תלמידו של רב ונקרא בירו' בלי כנוי רב רק כהנא עיין מבוא הירוש' למהרז"ף ק"ט: ועוד היה רבי כהנא בדור הרביעי והוא אחד עם רבי כהן (ירושלמי ברכות פ"ג ד"ו. ירו' כתובות דכ"ה ע"ד, ירושלמי נזיר פ"ז דנ"ו.) ועוד רב כהנא בריה דר' חייא בר אבא, כהנא בר מלכיה (ר' כהנא בר מלכיו) עיין מבה"י שם ק"י.

☞ כהותא (?) (אולי מל"ס כאתא פירי' גערה וריב אבל עיין בפנים) תרג' לחרחר ריב (משלי כ"ו, כ"א) מחרחר כהותא. *[אחי"ה בנו"ג מחרה בהותא ובקצת דפוסים כהותא ויותר טוב הרתא עיי"ע הרת] —

כו (= כָּוָה מל"מ ענין שריפה וכן בל' ערבי كوى ובל"ס כוי (brennen, ein- ausbrennen בפ' החובל (ב"ק פ"ח מ"א דף פ"ג:) צער כואו בשפוד או במסמר. ובפ"ק בנגעים (מ"ה) השחין והמכוה [1], ענין הבער. — ואין שפתותיו נוטפות מור תכוינה (שבת ל':) ענין כיבוי [2]) כבר פירשתי בערך טף. *[אחי"ה עיי"ע טף א' וש"נ שנוי הגירסא, בדפ' אמש' יפה נכלל זה הציון בע' כו א' אבל בדפוסים ראשונים הוא ערך בפני עצמו ולא ידעתי למה כי הוא משרש כוה בנפעל. וכנ"ה בקל: ב"ק פ"ה: כוואו בשפוד ובירו' ב"ק רפ"ח ד"ו: כוויו בשפוד, ירו' מעשר שני פ"ה דנ"ו ע"ג דלא כויה ובירוש' ביצה פ"ב דס"א ע"ג דלא כוויה עיי"ע גמר א' (ח"ב, ש"א) ויק"ר פט"ו יצא בנה כווי וכו'. בנפעל: חולין מ"ב רע"ב יכולה היא ליכוות ולחיות וכ"ה בתוספ' חולין רפ"ג, כלים ח', י"א או שנכוה, ויק"ר פט"ו ונכוית, ירושלמי שבת פ"ג ד"ו: והיא נכוית, ירושל' חגיגה רפ"ב דע"ז. אבות דר"נ פכ"ח נכווה באור, ירוש' ברכות פ"ב ד"ה: אתם נכוין . . ואי אתם נכוין ובבבלי ברכות ט"ז: אתם נכוים . . אי אתם נכוים, ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד יכוה ברותחין ואת לא תיכוה אפי' בפושרין. בפיעל: במ"ר פ"ט כיוה אותה, בהפעיל: שבת צ"ד: נגעים פ"ז מ"ד הכווה (את) המחיה, באתפעל תרג' משלי ו', כ"ח — והשם כְּוִיָּה, כוויה עיי"ע גמר א' ומ"ש ובל"ס כְּוָיָא ובתרג' אונק' שמות כ"א, כ"ה; ויקר' י"ג כ"ד כְּוָאָה Brandmal] —

כַּו (= כַּוָּא, כַּוְּתָא בל"ע كو, كوّة בל"ס כַּוְּתָא פי' חור, וחלון (Loch, Höhlung, Fenster בס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ה.) פנים המאדימים את את המזרח וסימניך כוותא [3]). פירוש אם יהיה נר דלוק בבית ובו חלון פתוח למערב מתראה אור הנר כנגד פתח החלון במזרח. בסוף פרק א' [4]) דמשקין (מ"ק י"א.) אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא כוותא דדשא בחולי דמועדא פירוש כשיוצאין המסמרים של עץ של קורה שעל הפתח בחולו של מועד לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרים בחורין [דהיינו כר' יוסי דשרי למיעבד בלא שינוי] [5]). — (א"ב בדניאל (ו', י"א) וכוין פתיחן. ותרגום קול ישורר בחלון

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה נכון ובשדפ"ע ומכוה. [2]) בעה"ק שנ"ב עוד: „או כויה" וכ"ה נכון. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ה"ב וב"ר ובדפ"ע כותא. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר וסופר דלא גמיר עשה מן א' אחרון בחשבו כי א' הוא קצור מן אחרון וכ"ה בדפוסים חוץ מדפ"ר אבל בערך קוותא לנכון פרק ק מ א. [5]) השלמתי עפ"י ערך קוותא אשר שם הובא כל הענין וכ"ה בפירוש המיוחס לרש"י כ"י במ"ק ושם ג"כ הגי' כוותא עיין ד"ס למקומו, ובנוי"ג קביותא דדשא וצ"ל כגירסא כ"י ש"ס קבוותא וכ"ה בראש דפו"ו אבל רבינו גורס אצל ס"א כוותא גם בקו"ף עיין ערך קוותא.

(צפניה ב׳, י״ד) קל עופא דמצרף (?) בכוא, ותרגום את חלון התיבה (בראשית ח׳, ו׳) ית כות תיבותא. *[אחי״ה בתרג׳ בצפני׳ הנ״ל אי׳ לפנינו דמנצף וכ״ה במתורגמן בע׳ נצף אבל רד״ק הביא בצפני׳ התרגום: דמצפצף וכן מוכח מערך צף ד׳, וכצ״ל במו״ע כאן עופא דמצפצף. — וכנ״ה בתרגו׳ הרבה פעמים עיי״ע כו במתורגמן. — ובילק׳ ירמיה רע״ו הביא בשם פסיק׳ רבתי: כל מי שהיה לו (בת) [בית] טרקלין היה חופר בתוך ביתו כַּוְוֵי קטנה והיו מכוונים אותו כנגד המזרח וכו׳, ובפסיקתא רבתי פל״א ותאמר ציון משובש חופר בתוך ביתו קטה כמין ניכוי! והקבוץ כַּוֵי עיי״ע בי כווי (ח״ב, נ׳.) והושאל לחללים ונקבים שבגוף עיי״ע כן ו׳ ציון מספרי שם. ובלשון נקבה כוותא עיין לעיל וכ״ה בירו׳ יבמות פ״ד ד״ו: אודיק רבי מן כוותא. ילק׳ בשלח רמז רס״ב נפל ביתא ווי לה לכוותא נ״ב לקרותיו וטעות היא. והקבוץ תרג׳ שה״ש ב׳, ט׳ כַּוָּתָא — סנהדרין פ״ד סע״ב כוותא והנכון כגי׳ רבינו בערך בע ד׳ ובע׳ בותא (ח״ב קל״ז, רט״ו.) — כותא אונקל׳ ויק׳ י״א, י״ח בקצת דפוסים ובחולין ס״ג. כואת לפי גי׳ רגמ״ה כ״י שם (בקובץ כ״י אנגייליקא דף שי״ז.) ט״ס וצ״ל בואת עיין ערכו (ח״ב, כ״ז)] —

* כּוּאָנָא (פי׳ בל״פ خوان שלחן) עיי״ע הבא אח״ז ומ״ש.

כּוּאנְגַר (מל״פ خوانگر טבח וממונה על השלחן ומאכלות Koch, Tafelmeister, Essen-aufseher = כורנגא צ״ל כורנגר خورنگران פקיד על המאכל מושיב המזון Essenaufseher, Essenservierer) בפ׳ אעפ״י שאמרו בגמרא יושבת בקתידרא (כתובות ס״א סע״א) הוה חליף ואזיל כואנגר דמלכא, ס״א כורנגא דמלכא פי׳ [מסדר] תבשיל של מלך. *[אחי״ה ודע כי ס״א כורנגא כ״ה בכ״י ו״ו ב׳ ובכ״י ה״ב כוורנקא, ובכ״י ל״ד כודנקא וצ״ל כורנקא אבל בכ״י ו״ו א׳ וב״ר ובדפ״ע הגי׳ ס״א כוגדק וצ״ל כודנק כגי׳ כ״י ל״ד שצ״ל כורנק, ועפ״י הגהה זו היטב עולין גירסאות כואנגר = כורנגא (כורנקא) עם שתי גירסאות שהביא רבינו בע׳ אכנגרי, אכוונגרי אשר שם ס״א אכרנגרי וכבר הוכחתי (בח״א, ע״ט) כי אכוונגרי הוא הקבוץ מהיחיד אכואנגר של ע׳ הנוכחי וגי׳ אכרנגרי של כ״י ה״ב היא לעומת גי׳ ס״א כורנגא של כ״י ו״ו ב׳ דכאן אשר על כן צ״ל כורנגר שהיא ל״פ הרשומה בע׳ אכנגרי ובע׳ הנוכחי והיינו خورنگران פי׳ פקיד על המאכל ומסדר המאכל וכן פי׳ רבינו בע׳ אכנגרי מסדר שלחנות ובשם התשובות מטונה על השלחן וגם כאן צריך להשלים מלת מסדר והיטב פי׳ רבינו [מסדר] תבשיל כי כונתו על ס״א כורנגא שצ״ל כורנגר שהורכב מן כור פירוש בל״פ תבשיל ומן נגר פיר׳ מתקן, פקיד, ומסדר, ומביט Aufseher, Anordner [1] וכן מפורש בשט״מ לכתובות: מתקן מאכל המלך ומביאו לפניו ע״כ, רק שם הגי׳ אטורנגא כמו בספרים שלנו (עיי״ע בח״א ס״ה.) ושם הוכחתי כי שבוש הוא מן אכוורנגא, ולכן הטיב פירש״י (עפ״י מה שהגיה מהרש״ל) מושיב המזון ועוד עיין מ״ש בסוף ע׳ כורדק בענין גזרתה — אבל בערך אכנגרי כונת רבינו על גי׳ אכוונגרי שהורכב מן خوان (כואן = אכוון) שלחן ומן גר = گر (עיין ערך אכנגרי ומ״ש) לכן היטב פי׳ מסדרי שולחנות.. הממונה על שלחן המלך. ועוד אם נחזיק בגי׳ כורנגא ג״כ פתרונה בל״פ خورنگاه שומר המאכל ופקיד על המזון עיי״ע אטורנגא (ח״א ס״ה רע״ב) ושם נכתבה בטעות הדפוס המלה הפרסית בתיבה אחת, כי בתיבה אחת פתרון המלה מקום המאכל והיכל המלך אשר מושיבין שמה המזונות — וראש התיבה (א)כואן נמצא ג״כ בילקוט הובא בד״ס לתענית כ״ה, צד ע״ה: ויהבו ליה חד כרעא דאבואנא חזו בחלמא דכ״ע אכלי אבואנא דתלתא כרעי ואיהו אבואנא דתרי כרעי וכו׳, ופירוש שם שולחן, ובכולם צ״ל אכואנא בכ״ף ואל״ף הראשון הוא במקום על (עיי״ע אד בי ח״א, ל״א:) ובנו״ג אפתורא ובכ״י מ׳ אתכא וכולם לשון שולחן הם ועיין מ״ש פערלעס במ״ע גרעטץ חכ״ב, כ״ד] —

* כּוּב, כּוּבָא, כּוּדָא, כּוּז, כּוּח עיי״ע כב, כד, כז, כח.

כּוֹי (לדעת רבינו עפ״י דעת י״א בש״ס הוא תיש שבא מצביה Bockhirsch ולפע״ד הוא מין חיה הנקרא בל״ר Antilope picta עיין בפנים) בפרק כסוי הדם (חולין פ״ו מ״א דף פ״ג:) ונוהג בכוי מפני שהוא ספק, פי׳ כוי זרע תיש ונולד מצביה. *[אחי״ה רבינו נגרר בפירושו אחר י״א בחולין פ׳. כוי זה איל הבר וי״א זה הבא מן התיש ומן הצביה ר׳ יוסי אומר כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה אם מין בהמה וכו׳, ועיין שם דף ע״ט: ועיין תוספו׳ יומא ע״ד: ד״ה כוי. וכבר היה מוטל הדבר בספק בענין כוי לחכמי המשנה שאיתא

[1]) ובל״ם כורנקם פי׳ מתקן תבשיל ולפע״ד צ״ל כורנקא.

בביכורים פ"ב מ"ח כוי יש בו דרכים שוים לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה וכו', עיין משנה ח' עד מ"א. ובפי"מ להרמב"ם שם מפורש בזה"ל הכוי הוא מין מורכב מן העז ומן הצבי וכן אמרו כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו וכו', ע"כ וכ"ה בירושלמי ביכורים ספ"ב דס"ה: איזהו כוי א"ר לעזר עז שעלה ע"ג צבי וצבי שעלה ע"ג עיזה ורבנין אמרין מין הוא עיקרו ולא יכלו חכמים לעמוד עליו ובפי' ר"ש לביכורים שם קצת בשנוי ע"ש ועוד עיין תוי"ט לביכורים ולנזיר פ"ה מ"ז ומה שהשיג שם על פירמב"ם. ועוד עיין או"ח סי' תצ"ח ויו"ד רס"י כ"ח ורס"י ס"ד וסי' פ' לענין דיני הכוי. והנה רמ"ל ואחריו לעוויזאהן (תולדות החיות קט"ו והלאה) והח' לעווי רצו לפרש כוי שהוא τραγέλαφος, tragelaphos כלומר חיה של תיש וצבי אבל גזרת המלה אינה עולה יפה וגם מ"ש הגאון רש"ל בכ"ח, ד', רכ"ד הוא דוחק. וזה רבות בשנים נסיתי את חילי לבאר (בחקירות של מ"ע בן חנניה ללעף ח"י צד 218) מלת כוי מל' צענד gâo סאנסקריט והוצואריש gô בל' ארמניה kov עיין יוסטי צענדליקסיקון 104 ופירושו שור, פר Stier, Rind וכ"ה בל"פ החדשי گاو ויש במינו גם מין שנקרא گاوو (= گاو کوهی) פי' שור בר וזה נקרא ג"כ מין חיה אשר שמו בל"ר Antilope picta (עיין וואולירס ח"ב, ס"ד. תתקמ"ז) והוא ממיני יעלים ומראהו וגדלו כצבי ויש לו צמה תלויה משער (Haarzopf) מאמצע צוארו כמו לתייש ולכן חשבו י"א כי כוי בא מן התייש ומן הצבייה כי מראהו הוא כצבי ושער זקנו מתחת לגרונו הוא כתייש ובענין מאן דאמר כוי זה איל הבר אולי יש להגיה כוי זה יעל הבר (ווילדע געמזע) או יש לנקד אַיָּל הבר (ווילדער הירש) וכן נקרא בל"פ שור בר וצדין אותם וגם גדל בעדרים וזה מה שאמרנו (חולין פ'.) ושל בית דושאי[1]) היו מגדלין מהן עדרים] —

1 כִּוֵּן (הוא הפיעל משורש כון בל"מ בפיעל כּוֹנֵן ועניני הכנה ותקנה ויסוד והושאל אצל רז"ל להכנת הלב והמחשבה die Gedanken auf etwas richten) בר"ג דפ' אמר להן הממונה (יומא כ"ח:) דילמא כתלי בית המקדש בשש ומחצה משחרי משום דמכווני[2]). „פי' בירו' בפ' כיצד מעברין (ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג) אמר ר' יוסי[3]) מי שאינו יודע[4]) לכוין הרוחות יראה (מקום) [צ"ל ממקום] שהחמה זורחת[5]) באחד בתקופת תמוז עד מקום שהיא זורחת בא' בתקופת טבת אלו פני מזרח [וכו'][6]) עד כמה יגעו הנביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצומצמת[7]) בו [באחד] בתקופת טבת (ובתקופת) [ובאחד בתקופת] תמוז. ז'[8]) שמות נקראו לו שער סור ששם הטמאים פורשין הה"ד (איכה ד', ט"ו) סורו טמא [קראו למו]. שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה. שער החרסית[9]) שהוא מכוון כנגד זריחת החמה כדכתי' (איוב ט', ז') האומר לחרס ולא יזרח. שער האיתון שמשמש[10]) כניסה ויציאה. שער התווך שהוא ממוצע[11]) בין שני שערים. שער החדש ששם חידשו הסופרים[12]) הלכה[13]). שער העליון שהוא למעלה מן העזרה"[14]). בפ' אלו הן הגולין (מכות ט' סע"ב) ומכוונות להם דרכים מזו לזו שנאמר (דברים י"ט, ג') תָּכין לך הדרך. — (א"ב תרג' והנה אמת נכון (דברים י"ג, ט"ו) והא קושטא כיוון). *[אחי"ה והיה לר"ב להעיר גם על תר"י א' דברים י"ט. ג' שהעתיק עפ"י הגדה הנ"ל תכוונון לכון ארחא. וכן תרגום נכון, נכונה, ישר, כנים עיין במתורגמן. וכן אצל רז"ל בירו' ברכות פ"ד ד"ח ע"ג בית קה"ק שלמטן מכוָּן כנגד בית קה"ק שלמעלן מכון לשבתך (שמות ט"ו, י"ז) מכוון כנגד שבתך, ירושל' עירובין הנ"ל הארון היה מכוון להם את הרוחות, ב"ר ר"פ ט"ו צריך לכוון את רוחותיה. מ"ק י' רע"א עיי"ע אמר (ח"א, קכ"ו) סנהדרין כ"ט. אם נמצאו דבריהן מכוונין תוספת' שביעית פ"א מכוונין את הנטיעות. והושאל לשימת לב ומחשבה, ברכו' ה': וש"נ בלבד שיכוין לבו לשמים, שם י"ג רע"ב צריך שיכוין את לבו, שם ל': לא כוון מר דעתיה, כדי שיכונו לבם לאביהם שבשמים (בב"נ ובכ"י ש"ס ובראשונים: למקום וכ"ה בכ"י תוספת' ברכות פ"ג ובנו"ג לפני המקום), שם ז'. לכוין אותה שעה וכו', ל"ד. עד דמכוין דעתיה, חולין ל"א סע"א קא מכוין . . .

[1]) או לגי' הערוך בערך רשאי: ושל בית רשאי ובכ"י רגמ"ה לחולין: רישאי ופי' מקום. [2]) וכה"ג בפירוש ר"ח הובא בתוספי ישנים יומא שם ד"ה דלמא וכ"ה בכ"י מ' בי (אצל ד"ס צד ל"ז) וע"ש הפי' בתוספי ישנים ושם עוד מלת טובא וכ"ה בפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא) אבל בכ"י ש"ס ליתא וליתא בחי' הריטב"א ובנו"ג משום דלא מכווני טובא. [3]) בנו"ג יוסה. [4]) בנו"ג אם אין יודע. [5]) בנו"ג צא וְלְמד מן התקופה ממקום וכו'. [6]) השלמתי כי כצ"ל בערוך שהיה מקצר והולך עד דבור כמה וכו' אבל כ"ה ג"כ בפירוש ר"ח. [7]) בנו"ג מצמצמת וכ"ה בפירוש ר"ח. [8]) כ"ה לנכון בדפ"ר פיזי ואמ', ובדפ"ו בט"ד ו' ובפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא) בטעות ד'. [9]) בנו"ג חריסית עיי"ע חרס ב'. [10]) בנו"ג שהוא משמש. [11]) בנו"ג מיוסד. [12]) בנו"ג חודשו סופרים וצ"ל כמו בערוך. [13]) בנו"ג את ההלכה ע"כ הועתק מפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא). [14]) בנו"ג מעזרת ישראל החיל ועזרת הנשים.

דלא מכווני וכו'. ירוש' סנהדרין רפ"ד דכ"ב. רב הונא כד הוה חמי שהדין מכוונה הוה חקר וכד הוי חמי הכין והכין הוה מכוון (ובירו' שם פ"ג דכ"א רע"ג הגי' בטעות בכוונא . . הוה מכוון). התפעל בירו' מגילה פ"א דע"א ע"ג דרש הכון (עמוס ד', י"ב) התכוון לקראת אלהיך ישראל. ועוד עיין ביצה כ"ג: וש"נ פסחים נ"ג: מגילה י"ב. יבמות ל"ט: נזיר כ"ג. סוטה ל"ו: ב"ב ט"ז. סנה' ק"ט. באתפַעל קידושין פ"א רע"ב לאיסורא איכַּוְּנֵי. חולין צ"ה. איכוון לצעורי לחבריה. אתפְעל חולין י"ד. דלא אִיתְּכַן. הפעיל ביצה ב': מֵכִין, מְכִינָה ועיין ערך הֲכָנָה. הָפעל ביצה כ"ו. והלאה המוּכָן. ירושלמי ביצה פ"א ד"ס סע"ד וס"א רע"א מוכנה לשחיטה . . מוכנין לשחיטה . . אפי' אינה מוכנת. חולין י"ד. אינה מן המוכן. יומא ל"ח: אין אדם נוגע במוכן לחבירו. והשם כִּוּוּן, כַּוָּנָה, כַּוְּוָנָה ב"ר ר"פ ט"ו צריכה כוון. ברכות י"ג סע"א צריכה כונה. ושם: כונה בלא קריאה . . כונת הלב. מגילה כ'. כוונת הלב. חולין ל"א סע"א ורע"ב לא בעי כוונה . . דבעינן כוונה. ירו' יבמות פ"ח ד"ט רע"א איכן מצינו בתורה שהמילה צריכה כוונה וכו' ובלשון תרגום כַּוַּנְתָּא (תרגום תהלים ז', ד') ותר"י א' לבמד' ל"ה, כ' בצדיה: בכוונות לבא] —

2 כַּוֵּן (מע' הקודם ופי' פנה (sich wohin wenden ויפנו משם האנשים (בראשית י"ח, כ"ב) תר"י וכוינו מתמן גבריא[1]. פנו לכם (דברים א'. ז'. מ') כוינו לכון[2]. *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י ב' דברִים ב', ח' ונפן: וכוונן. ואפן (שם י', ה') תר"י א': וכוונית. תתאו (במדבר ל"ד, ז'. ח') תר"י א' מכוונין. ובאונקלס תכונון] —

1 כֵּיוָן (מלת תואר הפעל ולע"ד משרש כון של ערך הקודם פי' בדרך הישר ונכון. והיותר קצור geradezu, geraden Wegs ופי' מיד ולאלתר (sofort, gleich בס"ג דפרק אלו מציאות (ב"מ ל"ג סע"א) ובירושלמי בפרק אלו מגלחים בגמ' אין קורעין (ירושלמי מ"ק פ"ג דפ"ג:)[3] שמואל קרע מאניה על ההוא מרבנן דאסבריה הא מתניתין דתנן בפ"ג בתמיד (מ"ו דף ל' רע"ב) ושני[4]) מפתחות אחד יורד[5]) לאמת שחי מהו יורד לאמת שחי שהיה שוחה אמה עד שלא יפתח[6]) ואחד פותח כיון. פי' פותח לאלתר כמו אפשר יעשנו בדפוס ויקבענה כיון (פסחים ל"ז. נ"ד.). פירוש במהרה. *[אחי"ה וכן פי' רש"י בפסחים ל"ז. וקידושין כיון: מהר. ועוד מצאתי פעם אחת בסוף מסכת כלה מיד עמד ונפל על אפיו וכיון אבד. ונגזרה המלה מערך הקודם עיין מ"ש בתחלת הערך ודוגמתו בל"י εὐθύς שפירושו נכון ויישר והושאל להוראת תיכף ומיד. ודבור המתחיל של הערך צ"ל כיון כמו שאיתא באמת בערה"ק שנ"ב אבל בדפוסי הערוך הגדול אי' כוון וצ"ל כיון. ופי' מחודד משונה מפי' הערוך תמצא בנידן שלנו במ"ע גרעטץ חכ"ט 289 והלאה ושם הגיה גרעטץ כזה אחד יורד לאמת בית השית ואחד פותח כַּוִּין פי' חלונות. ויש להביא ראיה לשבוש כיון במקום כוין מגי' הילקוט בע' כן] —

* 2 כֵּיוָן (לפע"ד מערך הקודם פירוש מיד אחר ותמיד (sobald als, gleich nachdem נתקשר עם ש' או ד' של אחריו ד"מ ברכות ו': כיון שנצרך אדם לבריות וכו'. שבת ל'. כיון שמת אדם וכו'. תוספת' סוף קידושין וכיון שמת אברהם אבינו וכו'. יומא כ"ב: כיון שנתמנה אדם ועוד הרבה עיין יומא ל"ח. ל"ח: פ"ו: חגיגה ה': י'. מ"ק י"ח. כ"ח. יבמות ס"ג: סוטה י': י"ג. כ"א. ב"ק ס'. צ"ט. ב"מ ק"י. נדרים מ"א. סנהדרין צ"ו. ק"ג: נדה ל"א: ס"ה. ועוד הרבה זולתם. — כיון בילקוט האזינו רמז תתקמ"ב ד"ה הוא עשך עיין ערך כן ז'.

* כּוֹנָנִיּוֹת כנונים עיי"ע כן ו' — כנה עיי"ע כן א'. — כונתא עיין אחר ע' כון.

* כּוּנְדְקָא ס"א בע' כואנגר ע"ש אבל ט"ס הוא כמו שהוכחתי.

---

[1]) בנו"ג ואתפניאו מתמן מלאכיא. [2]) בנו"ג אתפניאו. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע לי'. [4]) בנו"ג בתמיד ושתים אבל כגי' רבינו אי' בירו' ב"מ ספ"ב ד"ח ע"ד. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בעי' שחי אבל בדפ"ע בכאן אחת יורדת ובדפ"ו יורדות. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע שהיה שוחה שלא יפתח ועיק' כגי' הדפ"ר ופירושו שהיה מכניס ידו בחור שבכותל עד בית שחיו ופותח וכפירש"י בקידושין. ובערך שחי פי' רבינו בזה"ל אחד יורד לאמת השחי ואחר פותח כיון עיין בערך כיון פירוש מוריד ידו צד השחי ופותח ע"כ ואין אצלי כל ספק שצ"ל בירוש (= בירושי) והוא בירושלמי קידושין ספ"ב ד"ח ע"ד כי שם איתא בזה"ל שהיה מוריד ידו על שיחיו היה פותח כיון ע"כ וצ"ל שהיה מוריד ידו עד שחיו [ופותח. ואחד] היה פותח כיון. והראיה כי כוונת רבינו היתה על הירושלמי הנ"ל אחרי שגם בערך הנוכחי ציין בפירוש גמרא דירושלמי מ"ק לפי גי' דפ"ר (וכ"ה בירו' הוריות פ"ג דמ"ח: עיי"ע בית שחי בח"ב, פ"ו וש"נ) ואחז רבינו דרכו הידוע מאז להביא בערכים שונים ציונים בגירסאות שונות ולכן גם בערך זה כיון לגי' ופי' הירושלמי מ"ק הנ"ל ובעי' שחי לגי' ולפי' הירושלמי דקידושין הנ"ל. — ושבוש מלת פירוש תחת בירושי היינו בירושלמי כבר הראתיך בערכים אפוטרופוס. הדפה. ותק.

* כּוּס, כּוּס, כוסבר, כוסילתא, כוף, כופיא, כּוּפִיתא, כופתא עיין למטה בערכים בלי ו"ו אחר הכ"ף.

כָּוַוִיץ (נרדף עם קבץ, קפץ וכן בל"ע قبض، قبط ועוד خوص וכולם ענין קביצה וצמיתה הוא (sich zusammenziehen = schrumpfen ברי"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ' סע"ב) ותנא דידן צמר מיכווץ כויץ. ובר"ג דנדה (ג' סע"א) מוך נמי אגב זיעה מיכווץ כויץ [1]). ובאלו טרפות בגמ' הריאה (חולין מ"ו: מ"ז:) בקירירי לא דכווצא. פי' צומתין [2]). — (א"ב פי' בל"י נפתל עקש נצמת).

כוור (= כַּוְורָא, כַּוְרָא פי' דג וכן נקרא מין דג מיוחד בל' צענד kara עיין יוסטי צענדליקס' ע"ט) בס"ג דפ"ק דמשקין (מ"ק י"א סע"א) בוורא טוייה באחוה, פי המלח והדג אחים שניהם מן הים נבראו ימלחנו הרבה ולאחר צלייתו יתננו במים צוננין שהוא אביו היינו אסקיה באבוה אכליה [3]) בבריה מטבילו בציר היוצא ממנו ושותה [4]) עליו אביו המים וזהו שכתוב בספרים [5]) כוורא תחלי וחלבא מיא ולא [שיכרא ולא] חמרא (מ"ק שם) אמר הגאון רב שרירא אנו לא כך למדונו רבותינו אלא כך למדונו [6]) כוורא מיא ולא חמרא המרא ולא שכרא וזה קודם שיתעכל אבל לאחר שיתעכל טוב לשתות עליו מן היין ומן השכר וכל אדם ראוי לעשות כטוב לגופו וזה שאמר (מ"ק שם) כוורא תחלי וחלבא לטעון גופא ולא לטעון פוריא שהן יפין לגוף והוא סבלן אלא שמרבין הזרע לכן אין הטצע סובלן [7]), מיכליה [8]) בבריה פי' מוריים של דגים מביאין דגים קטנים שאין בהן שמנונית ומולחין אותן כדי שייבשו ועושין מהן מוריים ומשלח מהן מנות איש לרעהו וכשיאכל בו הדג מטיב את טעמו והוא לו כבן [9]). בר"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קס"א:) ובפ' אחרון דגטין (פ"ז רע"ב) רב צייר כוורא, פי' צורת דג. — (א"ב תרג' צפור שמים ודגי הים (תהלים ח', ט') צפרי שמיא וכוורי ימא). *[אחי"ה כוונת ר"ב בהביאו זה התרגום בעבור שיש ספרים גרסו נוני ימא ובמתורגמן הובאו שתי גירסאות ושם הובא ג"כ תרגום בני שחץ (איוב מ"א, כ"ו) בני כוורי ולא ידעתי למה לא הביא גם תר"י בראשית א' כ"ו; מ"ח ט"ז כוורי ימא — וכנ"ה במ"ק שם ההוא כוורא תילתא בישולא תילתא מילחא ותילתא טוויא, שם כוורא סמוך למיסרחיה מעלי, שם כוורא תחלי וכו', עיין ערך תחל ב'. שבת ק"מ: כוורא ובשרא וכו', ב"ב ע"ד: כוורא מליחא מעלי וכו'. חולין ק"ט: עיי"ע גרתא (ח"ב, שע"ח.) ירוש' שבת פ"ז ד"י. ההן דצייד כוורא וכו', והקבוץ כוורי תענית כ"ד סע"א, קידושין ע"ב סע"א, ב"מ י"ב: עיין ערך לבא ב', קף ו'. ובאשכול הל' מ"ק ואבלות קמ"ז. ססי' מ"ג הביא מ"ק י"א. פום בדיתא לבאי כוורו אתו כולי עלמא צײדי ואייתי כ ו א ר י וכן הוא ברי"ף ובנו"ג היחיד אייתי כוורא ובערך לבא הגי' כוורי. ומלת כוורו הוא פעל כלומר צַדו דגים fischen, ובנו"ג כְוורי וברי"ף גם כאן: כוארי אבל בר"ן שם כוורי] —

* כּוּר, כּוּרָא עיי"ע כר.

* כּוֹרָה (פירוש כמו קוֹרָה Balken, Umfang וכן כּוֹרֶת, כֹּרֶת) ירו' ברכות פ"א ד"ב סע"ג לא סוף דבר נ ו פ ו אלא אפי' כורתו כ"ה בגי' המהרש"ם ובנו"ג לא סוף דבר טפו וצ"ל נופו וכ"ה בב"ר פט"ו וכ"ה בילקוט בראשית רמז כ' וכצ"ל בשהש"ר פ' אחת ושם בט"ס גופו. ובב"ר ושהש"ר הגי' קורתו ובילק' שם צורתו וצ"ל כורתו וכן פי' המהרש"ם שם כורתו גזעו כמו קורתו בחלוף כ"ף בקו"ף ע"כ. ירושלמי עירובין פ"ג דכ"א. תיפתר כשהיתה כורתו ארבעה, ובירו' סוכה רפ"ב דנ"ב סע"ד בט"ס ככרתו, ירו' סוטה פ"א די"ז רע"ב לפי גי' דפ' אמש' כורתו דחרוביתא וכ"ה במד"ר פ"ט ובד' קראט' בט"ס אורתא ובירו' פיאה ד"כ סע"א בירתא דחרוביתא וצ"ל כורתא פירוש קורתו של חרוב וכ"ה באמת במד' שמואל פי"ג. וכן משתמש בזו המלה בקשור קורה רה"ג בסד"ט 15 בכלים כ', ה' וסמנתיו בערך כפת ד' ע"ש — ונרדף עם כּוֹרֶת, כֹּרֶת תוספתא כלאים רפ"ג כורת . . ונוף, ירושלמי כלאים רפ"ה דף כ"ט ע"ד הכורת . . והנוף, ושם רפ"ו ד"ל: אין אותו הכורת ממעט

[1]) בנו"ג מכויץ כויץ. [2]) בנו"ג בחמימי לא דכווצי בקרירי לא דמטרשי. וגי' רבינו בהפך בחמימי לא דמטרשי עיי"ע טרש ב' וסוף המאמר הביא כאן. אבל משבת הנ"ל נראה כי גי' שלנו עיקר כי ע"י החמימות נצמת וכן פירש"י בשבת י"ט סע"א דכווציה: ברותחין. [3]) וכה"ג ואוכליה בכ"י מ' ובנו"ג וכן בסמוך מיכלי. [4]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר, ובשדפ"ע ושותף. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב וכן היה מציין הגרי"ב בהפשב"ע אולם בערוך איתא בדפוסים בספרא ובדפ"ר בקו על הרי"ש כספרי' ובכ"י ו"ו א' בספרי אולי יש להגיה בסיפא והיינו בסוף פ"א דמשקין. [6]) כ"ה רק בכ"י ו"ו וה"ב. [7]) ועיי"ע טען ב' פ"א ובענין נפקא מיניה בין שני הפירושים בערך הנוכחי עיין מ"ש בעל הגיון שלמה ע' זה. [8]) בנו"ג מיכלי ועיין לעיל גי' אחרת. [9]) ובגוף הענין פי' כן המיוחס לרש"י.

ארבע. והקבוץ שם: שהיו הַכָּרָתִין נתונין וכו׳, ושם מקום כרתון צ״ל כרתין, ושם דכ״ט: רפ״ד: הכרתים. ור״ש בפ״ד דכלאים מ״ג גרס הכוורתים ע״ש וצ״ל הכורתים.

כּוֹרְדָּק (לפע״ד מל״פ خورنگى פי׳ מאכל או יותר טוב להשלים מלה פרסי׳ پز כי خورنده پز, خورندی پز פי׳ מבשל Koch ועוד עיין בסוף הע׳) בס״ג דפ׳ כל שעה (פסחים מ׳:) רב פפי[1]) שרא לכורדקי דבי ריש גלותא, פי׳ נחתומים המבשלים ויש בזה פי׳ ב ע׳[2]) זמלסטר[3]). — (א״ב בורדקאי כתיב בנוסחאות דידן ע״ש). *[אחי״ה ובע׳ בורדקאי (ח״ב, קפ״ז) הארכתי ע״ש ועוד בע׳ אכנגרי (ח״א, ע״ט) וע׳ כואנגר. ובכ״י ה״ב אי׳ בע׳ הנוכחי בפנים הע׳ לכוורדקי והנכון בוי״ו אחד ופתרון המלה הפ׳ עיין בתחלת הערך, ובע׳ אכנגרי ובערך כואנגר הבאתי ג״כ גי׳ אכרנגרי (אכוורנגרי), והיא תוכל היות לשון פרסית כורשגר = خورشگر פקיד על המזונות, מתקן המאכל ומבשל ואחד הוא עם כואנגר خوانسکر וא״כ גם כאן נוכל להגיה במקום כורדק: כורדקר = خورشگر והרי״ש בסוף התיבה רגילה להשמט כמו איזגדא סרכא עיי״ע וזה נ״ל עיקר כי כורדק בלי השלמת מלה פרסי׳ פז (עיין לעיל) ענינו רק מאכל ולא מבשל ועושה מאכל] —

* כּוּרְכְּיָא עיי״ע אחר ע׳ כרוכה.

כוורנק (מין אילן עיין בערוך ולפע״ד עיקר הגי׳ בבי״ת. עיין ערכו בח״א, י״ט; שם ע״ד: והעתקתו Citronenbaum, Riechpflanze אבל עיין סוף הערך ומ״ש) בפ״ק בתעניות בס״ג (תענית י״ד:) איזוהי נטיעה של שמחה זה הנוטע כוורנקי[4]) של מלכים. ובר״ג דמגילה (ה׳:) נטיעה של שמחה נ ט ע[5]) ואי זו היא נטיעה של שמחה זה הנוטע כרוונקי[6]) של מלכות[7]). ו ב ס ו ף[8]) גמר׳ דפ׳ עושין פסין (עירובין כ״ה סע״ב) ההוא כוורנק[9]) דהוה ליה לריש גלותא בבוסתניה, פירוש אילן ששותלין כשנולד האדם לצרכו בבוסתנא. — (א״ב בנוסחאות אכוורנקא כתוב). *[אחי״ה ויש להגיה במוספיא אבוורנקא בבי״ת כי כ״ה בכל המקומות הנ״ל וכ״ה אבורנקא בכ״י ב״ר בערך אכורנקי לפי גי׳ י״מ ובבי״ת אי׳ ג״כ שם לפי גי׳ כ״י ה״ב אולם נ״ל שהוא כט״ס איתא כן כי סדר האותיות מעיד כי בכ״ף צ״ל, אבל בגוף הדבר נ״ל עיקר גי׳ הספרים בבי״ת ומגזרה הרשומה בערך אכורנקי ועיי״ע אבורנקי. ועוד אולי הגי׳ בכ״ף יש לקיים ע״י מלה פרסי׳ کنج פי׳ מין אילן דקל או کنج מין ארז. וז״ל רגמ״ה כ״י לתעני׳: אכוורנקי של מלכים שכשנולד בן נוטעין אילן אחד לשמו וכשמעמידין אותו למלך עושין ממנו כסא מלכות ע״כ וכ״ה בפירש״י בתענית בלשון ראשון ע״ש, ובענין פירש״י בעירובין עיין מ״ש בערך אכורנקי הערה ו׳ — וראיה עצומה לפירושי כורנקא (כוורנקא) ע״י מלה פרסי׳ کنج פי׳ ארז מצאתי מספור בגטין נ״ז סע״א כי הוה מתיליד ינוקא שתלי א ר ז א ינוקתא שתלי תורניתא וכו׳, ולכן גם כאן כורנקא פיר׳ ארז ונטיעתו בלידת הבן נקראת נטיעה של שמחה] —

כַּוֶּרֶת (מל״ע کوار, کوارة סל של דבורים Bienen-korb) בגמ׳ דפ״ק דשבת (ח׳.) זרק כוורת לרשות הרבים, וכפ׳ המוכר את הבית בגמ׳ מכר את הדלת (ב״ב ס״ה סע״ב) דתנן בסוף שביעית (פ״י מ״ז) כוורת דבורים ר׳ אליעזר אומר הרי הוא כקרקע. — (א״ב פירוש כלי עשוי מקש או קנים להכנים בתוכו נחיל של דבורים ואחר הכנסן לתוכו נקרא כוורת סתם ויש פעמי׳ שעושים כלי כמין כוורת ומכניסים לתוכו דברים אחרים). *[אחי״ה ונכון הוא והראיה משבת ל״ה. כוורת הקש וכוורת הקנים, כלים פ״ח מ״א כוורת פחותה ופקוקה בקש וכו׳. תוספתא כלים ב״ק פ״ו הכוורת והכפישה וכו׳. תנחומ׳ ריש במדבר עיין ערך כדור. ורה״ג בעוקצין פ״ג מ״י פי׳ כוורת ע״י חלתא בשבת ע״ד ב׳ וכן פירש רש״י כ״מ חלתא (עיי״ע) ע״י כוורת. ותרגום נופת צופים (תהלים י״ט, י״א) וכוורית חליאתא (כ״ה בכ״י תרג׳ הובא מלעווי בעמת״ר), ובעה״ק שנ״ב העתיק בין שטא״ק (= Bienenstock) ושם הובא ג״כ בזה״ל: כ כ ל ו ב מ ל א ע ו ף ת״י כ כ ו ו ר ת ד מ ל י א ז י ב ו ר י ת א ע״כ וכ״ה בע״מ של בוקסט׳ בשם ערוך קטן אבל לפנינו בתרגום ירמיה ה׳, כ״ז איתא בע״א] —

---

1) עיי״ע וכ״ה בעי׳ חסם; ובכ״י ש״ס רב פפא. 2) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב. 3) כ״ה בדפ״ר, פיזי ואמ׳; ובדפו״י זמלסתר ובכ״י ה״ב זומא לסטרא עיי״ע זמלסטר וש״נ. ובכ״י ו״ו אי ובי אי׳ בפירוש דמלסטר וצ״ל בפרי (והיינו בפרק) זמלסטר וכ״ה בפי׳ בכ״י ב״ר כי תחלת סדורו של ערוך היה עפ״י פרקים עיין מ״ש במבוא. 4) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ובי ל״ד ה״ב וכ״ה בסמוך וכ״ה בהוספת א׳ אכוורנקי בכ״י ש״ס ובפי׳ רגמ״ה לתענית וכ״ה בדפי׳ פיזי בגמ׳ וברש״י, ובדפ״ע בערך הנוכחי כורנקי וכ״ה בכ״י ה״ב בעי׳ אכורנקי לפי גי׳ יש שונים, ובכ״י ב״ר כאן: כודנקי וצ״ל ברי״ש ובאלף בראש איתא בערך אכורנקי ובנו״ג אבוורנקי. 5) לי׳ בנוסחי. 6) ובכ״י ש״ס אכורנקי ובנו״ג אבורנקי וכ״ה בפי׳ ר״ח במגילה (בש״ס ווילנא). 7) בנו״ג מלכים. 8) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו; ובדפ״ע ובריש. 9) בכ״י ש״ס אכוורנקא ובערך אכורנקי בוי״ו אחד ובעה״ק שם אבורנקי ובנו״ג אבוורנקא ובאו״ז הלי׳ עירובין סי׳ ק״ל ס״ק י״ב אבארנקא.

כּוּז (בל"ע كوز, בל"פ كوزه פי' בקבוק ופך Krug) בר"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ז סע"ב) תלא כוזא בסיכסא הכי נמי דמיחייב, פי' תולין חצבא על היתד דהוי אהל ארעאי. בר"ג דפרק המוציא יין (שם ע"ז:) כוזא כזה כלומר כזה כלי קטן. בר"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב סע"א) זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא. פירוש מר דאמר [1] זופתין חביתא חייש לפסידא ובחביתא איכא פסידא יתירה אי לא זייפת לה משום דנפיש [2] בה יינה ובכוזא [3] ליכא פסידא יתירה, מר דאמר [4] זופתין לכוזא חייש [5] זופתין לכוזא חייש לטירחא ובכוזא ליכא טירחא יתירה ובחביתא איכא טירחא יתירה [6]. בפ' כל הבשר בסוף הלכה העוף עולה (חולין ק"ז.) אתקין רב אשי בהוצל כוזא בת רביעתא. בפרק שלישי בתמיד (מ"ו) כוזא [7] דומה לקיתון גדול של זהב. — (א"ב פי' בל"י כלי מוכן ליתן מים לנטילת ידים גם מין כלי מוכן ליתן בו מים למזוג היין ואולי נעתק שם זה ליונים מן לשון עברי כוס, תרגום בפסוק ומרדכי יושב (תרגום שני לאסתר ב', כ"א) חיוויא חורמנא בכוזא דדהבא). *[אחי"ה עיין עוד תרגום שני שם ו' י"א כוונת ר"ב על ל"י χοῦς מדה לדבר לח והנכון שהוא ל"ע הרשום' וכן מעיד רע"ב לתמיד הנ"ל עיין בט"ר להח' אייזלער ח"א, 57. והגזרה מן כזה (שבת ע"ז:) הוא רק בדרך הלצה — וכנ"ה בתמיד שם סמ"ט הניח את הכוז על מעלה שניה ויצא ובירו' יומא פ"ב דל"ט: הניח הכוז על מעלה שנייה ויצא ונטל את הכוז ממעלה שנייה ויצא. שבת ל"ג: מ"ח רע"א תענית כ' סע"ב כוזא דמיא וכ"ה גי' כ"י ו"ו לעיל בציון משבת קל"ז סע"ב. ע"ז כ"ט. אייתי כוזא חדתא ומלייה מיא. במשקל ארמי כּוּזְתָּא במ"ק שם וכ"ה בירו' מ"ק פ"ב דפ"א רע"ב אבל בכ"י ש"ס במ"ק כוזא. ועוד י"ל כי אולי יש לנקד כּוּזַתָּא והוא קצור מן כּוּזַנְתָּא שהוא ל' קלילה מן כוז כלומר כוז קטן והראיה מרש"י בע"ז ע"א: ד"ה כוזנתא מציין מ"ק י"ב. בזה"ל זופתין כוזנתא וכו' וכן גורס שם רש"י בע"ז: אפומיה דכוזנתא ובנו"ג דכזנת' וכן גורס רש"י כ"י בשבת קל"ט סע"ב (ד"ס שם צד קס"ד:) אפומא דכוזנתא ופי' כלי קטן שמערין בו יין מן החבית ובנו"ג בפומיה דכוזני ובערך צבת א' הגי' אפומא דכוזינתא ע"ש ומ"ש ואולי מזה הענין כזנתא בירו' קידושין פ"א ד"ס רע"ב לפי גי' דפ' קראט' ובעל קה"ע גורס כזוניתא ע"ש וצ"ל כוזניתא אבל עיי"ע זגתא — יבמות ע'. בן בתי כוזא עיי"ע כד] —

כּוּךְ (לפע"ד מל"ע ופ' كوخ בית קטן בלי חלונות Nische) בפ"ק דמשקין (מ"ק ח': במשנה) אין חופרין כוכין וקברות במועד. גמר' (שם) מאי כוכין אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין. תבוא [8] בכלח אלי קבר (איוב ה', כ"ו) תרג' [תעול] בשלמות שנייך בכוכא לבית קבורתא. *[אחי"ה וכן אבד כלח (שם ל', ב') תרג' הוביד כוך ות"א להובדא בכוך קבורתא — וכנ"ה בדרז"ל ב"ב ק': במשנה המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכו', עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש ופותח לתוכה ח' כוכין וכו', וכוכין אורכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה ר"ש אומר וכו' פותח לתוכן י"ג כוך ע"ש כל הענין, ושם ק"א רע"ב והא נגעי כוכין לאהדדי ע"ש הפירושים. ירושל' ב"ב רפ"ג די"ג ע"ד המוכר קבר לחבירו כיון שקבר מת אחד בכוך חזקה לכל הכוך, תוספתא אהלות ס"פ י"ז שדה שאבד קבר בתוכה והיא שדה כוכין שדה כוכין היא שדה שאבד קבר בתוכה ואי זו היא שדה כוכין כל שחופר בארץ ומבליע את הכוכין לצדדין, ובאהלות פי"ח מ"ב אי' שדה בוכין עיי"ע בית פרס (ח"ב פ"א:) וע' בך (שם צ'). ולכאן שייך מה שהביא רבינו בערך (ככי) [כך] מתענית כ"ב סע"א וגיטין ס"ח סע"א ע"ש ומ"ש. ובענין גי' ופי' רגמ"ה לתענית כ"ה, עיין מ"ש בע' בְּרָךְ (ח"ב, קצ"ג הערה א') ועוד עיי"ע ככא א'. וכוכין היו חפירות בבית הקברות באחוזת הקבר ובפרט היו רגילין בארץ ישראל ועיין באריכות מזה הענין מ"ש הח' צוקערמאנדל במ"ע גרעטץ חכ"ג. ובהיות כוכין חפירות במחילות הארץ כעין אהלים בלי חלונות לכן נקראו כן על שם ל"ע ופ' הנ"ל, וראוי להעיר על השאילה ששאלו ראשונים לרב נטרונאי גאון ז"ל אי זו היא דרך ישרה בקבורה אם להטילו בכוך ולהנח למעלה מן הכוך שלא יגע בפניו עפר וטיט וכו' וכו', עיין תורת האדם לרמב"ן ענין הקבורה צד ל"ז סע"ג והלאה, ובענין חניכת הכוכין עיין במ"ק ח': וברי"ץ גיאת הל' חו"מ צד י"ג.

---

[1]) כן הוא לנכון בדפ"ר ובכתב יד ה"ב וכן מוכח מפירוש המיוחס לרש"י, ובדפ"ע בט"ס מדאמר. [2]) כן הוא בכתב יד ה"ב וכן מוכח מפירוש המיוחס לרש"י ובכתב יד ו"ו ודפ"ע דפיש. [3]) וכן הוא בכתב יד בפירוש מיוחס לרש"י, ובדפוסים איתא בכוזתא ועיין בסוף הערך ומ"ש. [4]) כן הוא בכתב יד ה"ב ובדפ"ר רק שם מור צ"ל מר דאמר וכן מוכח מפירוש המיוחס לרש"י. [5]) וכ"ה בכ"י בפי' המיוחס לרש"י ובדפוסים דחייש. [6]) כל הפי' איתא במיוחס לרש"י למ"ק. [7]) בנו"ג הכוז. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו.

בתרג' שה"ש ח', ה' ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כּוּכַיָא וכו' והוא עפ"י הגדה בכתובות קי"א. מחילות נעשו להם בקרקע] —

* כּוּכָא עיי"ע ככא א'. (ככי) [כוכא].

* כּוּכָב, כוכליאר, כוכלת, כול, כומסא, כומתא עיי"ע ככב, ככליאר, ככלת, כל, כמס, כמתא.

* כּוּן עיי"ע כוון בכל עניניו.

כּוּנָתָא [1] (פירוש בל"ס אחד הוא עם כוסמת של מקרא Dinkel, Spelt) בס"ג דפרק מי שהפך (מ"ק י"ג:) כי אתא רב דימי אמר כוּנתא, פי' כוסמת ת ר ג ו מ ו [2] כונתא שלותתין אותה היינו חילקא. *[אחי"ה ובכ"י ש"ס בפי' אי' רב דימא אמר ח י ל ק א כונתא. ורבינו (וכ"ה ממש בפי' המיוחס לרש"י) הלך לשטתו בערך חלק ב' וע' זריד שפי' חילקא מלשון חלק ור"ב פי' יותר טוב חילקא ע"י alica, halica שהוא מין תקון של חטים הנקרא Speltgraupe וגם לפי עדות של דיאסקא-רידעס צד רל"ט נעשה alica (בל"י χόνδρος) מן כוסמת בעל שני גרגרין וזה טעם דרב דימי — אבל פתרון כונתא אינו כי אם כוסמת (וכן הוא בפירוש ר"ח במ"ק ש"ס ווילנא) והוא מין דגן וזה מה שאיתא במ"ק שם למאן דאמר כונתא דגן מעליא הוא ועיין כנת ב'. ותרגום והכסמת (שמות ט' ל"ב) כונתיא, וכן וכסמת (ישעיה כ"ה, כ"ה) כונתין. ונעתק מל"ס (וכ"ה בפשיט' שם ושם) ללשון ערבי كنيت (ובאו"מ של פרייטאג ח"ד, ס"ב. אי' במעות كنيب) ועי"ז המלה פירש ר' יונה כסמת של מקרא עיין כתאב אלאסול בהו' נייבויער 327 ושם העיר ג"כ בזה"ל ويسميها اهل الشام الكنيت واهل العراق يسمونها الجلبان פי' בני סיריא יכנוה אלכנית ובני עיראק יקראוה אלגלבאן ע"כ. נשמע מזה כי גלבאן הוא כמו כונתא מין דגן והיינו כוסמת לכן בלי כל ספק גולבא בפסחים ל"ה. מנחות ע' סע"א שעל ידו מפרש הש"ס מלת כסמון היא היא המלה שדברנו בה ורבינו בערך גלב הביא רק שני המקומות הנ"ל [3] ולא מבאר מלת גולבא ובלי ספק הוא אחד עם جلبان שהביא ר' יונה ז' גנאח. ולכן אני חוזר ממה שהעתקתי זו המלה ע"י Wicke וצ"ל speltähnliche Getreideart וגם כתיבה גולבא עולה יפה מאוד עם מלה ערבית كلبا שהביא הח' לעף (פפאנצענ' צד ק"ה) בשם סופר ערבי והעתיקו כמו שהעתקתי עתה ורש"י לשני מקומות הבין לנכון גולבא בזה הענין כי לועזו ע"י לאי"ט spelta עיין מ"ש ערך גלב אולם בערך פול ובירושלמי כלאים הובא בהוספותי לערך גלב פירוש (גולבינא) [גילבונא] כמו שהעתקתי בתחלת ערך גלב ע"ש ול"ע ופר' שם. ועוד עיין כל הענין באריכות בספר הנ"ל להחכם לעף] —

* כּוּפְיָא עיי"ע כפיא אחר ערך כפי.

* כּוּשׁ, כּוּשִׁי עיי"ע כש.

☞ כְּוָות (= כְּוָת הורכב מן כְּ (כף הדמיון) ומן וָת = וַת = יַת פיר' כמו וכן בל"ס כְּוָת = אַכְוָת (= אֵיךְ וַת) הָכְוָת (= הָא כְּוָת) wie es, so wie, gleich wie) תרגום אין כמוני (שמות ט', י"ד) לית דכוותי. *[אחי"ה בנו"ג בו"ו אחד, אבל במתורגמן ג"כ בשניווים וכ"ה לרוב בתרג' ירו' ד"מ תר"י ב' לבראשית מ"ד, י"ח; לבמדבר י"ב, ז'; לדברים ל"ג, ג'; תר"י א' לשמות י"א, ו'. וכן בדרז"ל בו"ו אחד ויותר רגיל בשני ווין ובפרט בירושלמי עיין ברכות ל"ו. ושם סע"ב מ': פסחים נ"א סע"א, ב"ב קמ"ב: בכורות מ"ט: ירוש' ברכות פ"א ד"ג רע"א, ירו' מ"ק פ"ג דף פ"א ע"ד ירו' סוטה פ"ז דכ"א ע"ג ועוד זולתו] —

* כּוּת, כותה, כותי עיי"ע כירדו וע' כתי.

* כַּוְותָא עיי"ע כו ב'.

כז (= כְּזַז מל"ע كزّ = قزّ בעצם הוראתן פירוש נצמת ובהשאילה פחד ורעד וגעל נפש vor etwas zurückschaudern, sich ekeln עיי"ע בזז בח"ב, ל"א.) בפרק אלו דברים בגמרא ושאר כל הזבחים (פסחים ע"ב:) יבמתו כזיז מינה אשתו לא כזיז מינה. ובס"ג דפ' כיצד אשת אחיו (יבמות כ"ו.) לא מיבעי' אביו דכזיז בגיה מיניה אבל בנו דלא כזיז אביו מיניה אימא לא קמ"ל. וביבמו' בס"ג דפ' בי"ש (קי"ב רע"א) אבל באשת אחיו מיכזז [4] כזיז מיניה, פירוש מתבייש ממנה לפשוט בה יד לאלתר. — (א"ב בכולהו כתוב בנוסחאות דידן בזיז [5]).

כָּזַב (מל"מ פירושו הבטיח על דבר מבלי לקיימו belügen ובהשאילה חדל versiegen) בשנים כפ"ח בפרה (מ"ט) אלו הן [המים] המכזבין [6] באחד

---

1) כ"ה בכ"י ו"ה, ובדפ"ע כונת. 2) לי' בדפ"ר. 3) בח"ב ר"צ צ"ל בשורה ט' אחר מלת והשעורים כזה: (מנחו' ע' סע"א). 4) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע מיכז. 5) ועיי"ע בזז ומ"ש. 6) בערך פולמוס אי' בדפוסים הראשונים המכזבין.

בשבועה המכזבין בפולמסיות [1]) ובשני בצורת [2]) [כשרין]. — (א"ב זה ל"מ הוא אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ה, י"א) פירוש לא יחדלון מימיו. *[אחי"ה והוא על דרך ותירוש יכחש בה (הושע ט', ב') כחש מעשה זית (חבקוק ג', י"ז) וכ"ה בקל בתוספתא פרה רפ"ח הובא בר"ש לפרה שם וכן היה רבי יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה (בר"ש פסולה) מפני שכזבה בשעת פולמוס אמרו לו והלא (כ"ה בר"ש) כל מי (בנו"ג ימי וצ"ל מימי וכ"ה בכ"י תוספ' אירפורט) בראשית כזבו בשעת פולמוס וכו'. סנהדרין פ"ב: כזבי (במדבר כ"ה, ט"ו) שכזבה באביה. יומא ס"ט: לפיכך לא כיזבו בו (בכ"י מי לו) ירוש' תענית פ"ב דס"ה: עיי"ע אדם (ח"א, ל"ד.) והתואר תנחומ' מסעי סי' ה' ואתחשב כזבן, ב"ר ס"פ מ"ז שקרנא כַּזְבָנָא את] —

כזב (תואר מן כּוֹזִיבָא: כּוֹזִיבִית von Koziba (Bar Kochba)) בפ' הגוזל עצים בגמ' גזל מטבע (ב"ק צ"ז רע"ב) אותיביה[3]) רבא לרב נחמן מיהא דתניא בריש תוספת' מעשר שני אין מחללין על מעות שאינן יוצאות [4]) כיצד היו לו מעות כוזביות ומעות ירושלמיות או של מלכים הראשונים אין מחללין [5]). ירוש' בריש מעשר שני (דף נ"ב רע"ד) מטבע שמרד בו [6]) כגון בן כוזיבא אינו מחלל. *[אחי"ה רבינו היטב כלל מעות כוזביות עם הציון דירושלמי כגון בן כוזיבא כי מעות כוזביות הן הנה המעות שטבען בן כוזיבא. ובשט"מ לב"ק איתא בזה"ל מעות כוזביות מעות של כזיב ע"כ וזה הפי' שהובא בשם גאון מסכים עם פי' רש"י בב"ק בל"א ובלש' ראשון פירוש רש"י טזביות מטבע של בן כוזיבא ע"כ ולפע"ד אין כאן פלוגתא כי כוזיבא נקרא על שם מקום כזיב (= גזיב) כדמוכח מערך בן כוזיבא (עיי"ע בח"ב, קט"ו:) ועוד עיין ערך גזיב (שם רס"ג.) תנחומא חקת סי' א' בבקעת בית כוזיבא עיי"ע בקעתא (שם קס"ב.)] —

* כיזבא (?) מנחות ס"ט: רום כיזבא צ"ל רום ניזכא ועיין מ"ש בע' עדי ועיי"ע רסן, רזניקא.

כזית (= כּוּזִית, כנוי לרב שמואל) בב"ר פרשת כ"ד (לפנינו כ"ג) ותקרא את שמו שת לאמר (!) כי שת לי אלהים זרע אחר (בראשית ד' כ"ה) א"ר תנחומא בשם ר' שמואל [7]), ובפנ"ב (לפנינו נ"א) ונחיה מאבינו זרע (שם י"ט, ל"ב) א"ר תנחומא בשם ר' שמואל כוזית [8]) בן אין כתב כאן אלא זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואיזה זה זה מלך המשיח. פירוש כינוי שם הוא. — (א"ב בנוסח' שלנו מלת כוזית חסרה) [10]).

* כְּזַיִת עיי"ע זת (זית).

* כּוּזַנְתָּא, כּוּזִינְתָּא, כְּזְנִיתָא עיי"ע כוז ומ"ש.

כֹּחַ (מל"מ פי' אומץ, יכולת, Kraft, Vermögen כח כחו (mittelbare Kraft) בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ח.) כח דהיתירא עדיף ליה, בר"ג דפרק כיצד הרגל (ב"ק י"ח. והלאה) כח כחו לסומכוס מהו פי' „כגון שהיתה פרה מהלכת וניתזה צרור מתחת רגליה ושיברה כלים זה כחה אבל אם נתז שבר מן הכלי ונפל על כלי אחר ושברו זה כח כחו" [11]). *[אחי"ה ודוגמא אחרת בענין כח כחו עיין במכות ח' רע"א בע' כבס א'. ע"ז ס'. — כח אחר ב"ק ג': — כח ראשון . . . כח שני סנהדרין ע"ז סע"ב, חולין ט"ז. ושם מ"ט סע"ב וש"נ יפה כח הבן מכח האב. סנהדרין ע"ח רע"א כח כחוש, ב"מ ק"ה רע"ב עלו באילן שכוחו רע וכו' ובזבין פ"ג מ"א שכחו רע וכו'. ירושלמי ב"מ ספ"א ד"ח. כחן של לקוחות. ירושל' פסחים פ"א דכ"ז ע"ג לא תעשה שבא מכח עשה, ירוש' פסחים פ"ז דל"ד רע"ד ייפית כוחו. ועיין הרבה דוגמאות בע' יף (יפה). ברכות ל"ב. סנהדרין צ"ו. מנחות כ"ט: תשש כחו, סנהד' כ"ו: מתשת כחו, גיטין ע'. מכחישין כח, סנהדרין מ"ד: מאמצין את כחו, זבחים ס"ד. כחן של כהנים, ברכות ס"ג. אין בו כח לעמוד, ירו' ר"ה פ"ב. דנ"ח: אין כח בעין לראות, חגיגה י"ב. בכח בגבורה. כח בגבורה עיין ערך גאל (ח"ב, רי"ח:)] —

כח (= כָּחַח בל"ס ענין שאף רוח ונשם hauchen, schnaufen ובל"ע كخ ענין גניחה בשנה schnar-

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ב"ר וכ"ה בדפ' אמשי' וכ"ה בערך פולמוס אבל בדפ' פיזי וויניצי' ובאסיל בע' הנוכחי בט"ס בתולמוסיות. [2]) בערך פולמוס בצרות, ובנו"ג בצרון. [3]) כ"ה בדפ' פיזי וויניציא ובאסיל אבל בדפ"ר ואמ' איתיביה. [4]) כ"ה בכל כ"י ערוך וכ"ה בב"ק. [5]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובב"ק וגי' כוזביות איתא לנכון בכ"י תוספתא מ"ש רק שם ומעות ירושלמית וצ"ל ירושלמיות ובנו"ג מעות כזביות וממעות ירושלמיות וצ"ל כגי' רבינו וכ"ה בשט"מ לב"ק בשם גאון ובנו"ג בב"ק מעות כוזביות ירושלמיות. [6]) ליתא בנוסח', ובתוספתא מ"ש איתא מטבע מרוד וצ"ל מרוד וכ"ה בכ"י אירפורט. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו א', ב' ה"ב וב"ר וכ"ה בדפ' וויניציא אבל בשדפ"ע לי' ומלת לאמר לי' בפסוק אבל עיין תרגום אונקלס שם. [8]) כ"ה בדפ' וויניציא אבל בדפ"ר פיזי ובאסיל איתא רבי תנחומא בשם ר' שמואל אמר כוזית. [10]) לי' בב"ר בשני מקומות וכן לי' בילקוט בראשית רמז ל"ט וירא רמז פ"ה וילקוט דה"י א' ריש רמז אלף ע"ב ולי' ברות רבה פ' ותאמרנה הנשים ולא מצאתי ביוחסין ובסד"ה. [11]) הועתק מפי' ר"ח לב"ק י"ט. (בש"ם ווילנא).

chen ובל"פ كح كح גניחה ושעול (husten בר"ג דב"ק (ג'.) אלא אכיחו וניעו כיחו רוק עבה שיוציא בכח וניעו רוק רך [1]) שיצא בניענוע ובפ' אחרון בעירובין בגמ' אף מ י ש נ ת ל ש [2]) רוקו (עירובין צ"ט סע"א) אמר ריש לקיש הכח [3]) בפני רבו חייב מיתה וכו'. וברג"ג דחגיגה (ה'.) מאי על כל נעלם (קהלת י"ב, י"ד) א מ ר ר ב י ה ו ד ה [4]) אמר רב זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס [5]) ושמואל אמר זה שרק בפני חבירו ונמאס. — (א"ב פי' בל"י לחות הנגר בכח). *[אחי"ה ר"ב כיון לפע"ד על ל"י χέω בזמן עבר κέχυκα giessen, ergiessen, אבל הנכון כמו שכתבתי בתחלת הערך וכפירוש רבינו אי' בתוספו' ב"ק ג': ד"ה כיחו ועיין בתוספ' נדה נ"ה: ד"ה כיחו ואולי ר"ת שהוזכר שם ושם צ"ל ר"ח כי מקור זה הפי' הוא פי' ר"ח כדמוכח משט"מ ב"ק שם. ועיין ג"כ הערה 1 תוספת' כ"י אירפ' עירו' רפ"ח הכוחה ברשות הרבים וכן מי שנתליש רוקו בפיו וכו' ובנו"ג הכוהה בט"ס. והשם כִּיחַ das Husten וכן פי' המאירי הובא בשט"מ לב"ק בזה"ל כיחו הוא הרוק העבה היוצא מן החזה וכו'. ועיין תוספ' נדה שם. וכן ענין המלה בל"פ הרשומה ועוד פי' كوك בל"פ שעול — ולפע"ד יש לגזור מלשון ערבי كح גם שם שרץ והכח (ויקרא י"א, ל') שנזכר עם והאנקה כי הוראת שניהם ענין אנחה וגניחה הוא, ותרג' אונקלס וכוחא ובתר"י כחא ועוד עיין חולין קכ"ב.] —

כח (עיקרו בע' וכח, יכח מל"מ (zurechtweisen בס"ג דפ' יש בערכין (ט"ז:) עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה ו ש ל ש ת ן מ ק ר א א ח ד ד ר ש ו וכו' [6]).

* כיחא (שם פרטי) עיין ערך בר כיחא (בח"ב קע"ז:).

* כָּחַד ירו' שבת פ"ז ד"י. כד מכחד ט"ס עיי"ע בחרת (ח"ב, ל"ו).

כָּחַל (מל"מ וכן בל"ס ובל"ע كحل פי' תקון עין בפוך mit Stibium die Augen schminken והשם כוחל, כּוֹחְלָא וכ"ה בל"ס ובל"ע كحل, كحال (Augenschminke בפ' המוציא יין (שבת פ"ח, מ"ג דע"ח:) כחול [7]) כדי לכחול עין אחת. גמר' (שם פ'.) עין אחת הא לא כחלי אמר רב הונא שכן צנועות כוחלות עין אחת פירוש כוחלת עין אחת של שמאל ומכסה פניה כולו ואין נראה מפניה אלא אותו עין ו י ו צ א ה ל ש ו ק [8]) וקרא מסייעני לבבתיני באחת [9]) מעיניך (שה"ש ד', ט') זה פירוש רב מצליח ז"ל כי נותנת כוחל בעיניה שנראין יפין [10]). ובפ' המצניע (שבת צ"ד: במשנה) וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת, גמר' (שם סוף העמוד) כוחלת משום כותבת. בכתובות בר"ג דפ' האשה שנתאלמנה (י"ז רע"א), ובפ"ק דסנהד' בגמ' סמיכת הזקנים (י"ד.) לא כחל ולא סרק [11]) ולא פירכס [12]) ויעלת חן. ובס"ג דפ' כסוי הדם (חולין פ"ח:) תנא ה ו ס י פ ו ע ל י ה ן [13]) השחור והכוחל [14]) ונקרת הפיסולין וי"א אף הזרניך. ובפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (שם מ"ז רע"ב) אמר ר ב

---

[1]) בדפ"ר וניעו ברכה והפירוש הועתק מפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא). [2]) וכן הוא בירושלמי ובמשניות נאפ' ופיז' וכ"י א"פ ושאר מקומות אצל ד"ס עירובין צד קצ"ב. ולא העיר על הערוך ועוד עיין סוף הערך ובנו"ג משנתלש. [3]) כן הוא לנכון ברפ"ר ווניציא ובכ"י, ובדפ"א כיחה! וכן הוא כח בדפוס שונצי', ווניציא ובר"ף ויש לנקד כָּח עיין ד"ס שם צד קצ"ב: וכן מוכח מפירוש ר"ח שמובא בשט"מ לב"ק ג': ובנו"ג כית. [4]) ליתא לפנינו. [5]) בנו"ג עוד: בה. [6]) בנו"ג באריכות ובהבאת פסוקים. [7]) בירושלמי דפוס ווניציא ובמשניות נאפולי כוחל וכן הוא בערוך בסמוך. [8]) בכתב יד ה"ב ליתא. [9]) בקרא לפי הכתיב באחד וקרי באחת. [10]) בכתב יד ה"ב כדי שתראה יפה. ודע כי בדפוס ראשון איתא בזו הלשון: פירוש כוחלת עין אחת ומכסה העין האחרת ויוצאה לשוק וקראה לבבתיני באחד מעיניך נותנת כוחל בעיניה שנראין יפין ע"כ וז"ל הירושלמי שבת פ"ח די"א: שכן אשה כוחלת אחת מעיניה ומטמנת חבירתה ויוצאה לשוק לבבתיני באחת מעיניך ע"כ הרי כי פירוש רבינו לפי גי' דפ"ר עולה עם פי' הירושלמי בקנה אחד רק במקום ומטמנת חבירתה אי' בערוך ומכסה הענין האחרת וא"כ קשה מה בא ר' מצליח להשמיענו לכן אצלי ברור כי במקום פירוש צ"ל בירוש' (והוא בירושלמי כמו בערך אנתרופוס, הדפה, ותק ועיי"ע כיון א') ובדפ"ר הובא רק פירוש הירושלמי בלי באור ר' מצליח ובשדפ"ע הובא פי' ר' מצליח בלי הצעת הירושלמי והעיקר כי שניהם יחדיו ידובקו ויהיו תמים וכצ"ל: ב י ר ו ש: כ ו ח ל ת ע י ן א ח ת ו מ כ ס ה ה ע י ן ה א ח ר ת ו י ו צ א ה ל ש ו ק ו ק ר א ה ל ב ב ת י נ י ב א ח ד מ ע י נ י ך פ י ר ו ש כ ו ח ל ת ע י ן א ח ת ש ל ש מ א ל ו מ כ ס ה פ נ י ה כ ו ל ו ו א י ן נ ר א ה מ פ נ י ה א ל א א ו ת ו ע י ן ו י ו צ א ה ל ש ו ק ו ק ר א מ ס י י ע נ י ל ב ב ת י נ י ב א ח ת מ ע י נ י ך ז ה פ י ' ר ' מ צ ל י ח ז " ל כ י נ ו ת נ ת וכו'. וא"כ יפה הסדר כי בתחלה הביא רבינו פי' הבבלי ואח"כ פי' הירושלמי והוסיף להביא ביאור של ר' מצליח על הירושלמי ומסבירו בטעם כי נותנת כוחל וכו', ובדפ"ע וכן בכ"י נשמט מן בירו' שנשתבש למלת פי' עד מלת פירוש ובדפ"ר נשמט מן פירוש כוהלת עד גמירא, ודו"ק. ובגוף הענין פירוש כן ר"ת (בש"ס ווילנא). [11]) וכ"ה בערך שרק ד' אבל בערך פרכס א' שרק וכ"ה בש"ס. [12]) וכן הוא בסנהדרין, ובכתובות פירכוס ובערך פרכס: פרכס. [13]) כן הוא לנכון בדפו"ו ובשדפ"ע נשמט. [14]) כן הוא בדפ"ר, פיז' ובאסיל ואמ' אבל בדפ' ווניציא ובנו"ג הכחול.

א ח א י [1]) כי כוחלא [2]) כשרה, פי' כגון הכוחל כשרה אבל שחורה כדיו טרפה [3]), ככבדא כשרה (חולין שם [4]) שגוון הכבד קרוב הוא לגוון הכוחל, כביעתא טרפה (שם [5]) פי' לבנה כביצה [6]) ויש מי שאומר כחלמון של ביצה [7]) והדעת נוטה שהוא כמו חלמון ש ל ב י צ ה [8]). — (א"ב תרג' ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט', ל') וכחלת בצרידא עינהא). *[אחי"ה ר"ב הלך אחר גי' הספרים המשובשים וכ"ה במתורגמן שרש כחל ועיק' הגירסא בצדידה וכ"ה בערך צדד ובמתורגמן שרש צדד, ובפשיטה וכ"ה בל"ע صداد פרוש מין כוחל לעינים — וכנ"ה בתרג' ירמיה ד', ל' כי תקרעי בפוך ארי תכחלין בצדידה, תר"י א' לבראשית ו', ב' כי טובות הנה: ארום וכו' וכחלן ופקסן וכו', וכן בדרז"ל שבת צ"ד סע"ב וצ"ה רע"א תוספ' שבת ספ"י מ"ק ט': ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד כוחלת ופוקסת, שבת ס"ד סע"ב ירוש' גיטין ספ"ט דנ"ד סע"ד שלא תכחול ולא תפקוס, כתובות ד': מ"ק כ' סע"ב להיות כוחלת ולהיות פוקסת, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג, לא לכחול ולא לפקוס, ושם לא כוחלת ולא פוקסת, ב"ק כ"ו: כחול עיני וסימאה, קידושין כ"ד: שבת פ', עיי"ע בת מלך (ח"ב רי"א [9]), ירו' שבת פ"ח די"א: שכן אשה סומא באחת מעיניה כוחלת חבירתה, בכורו' פ"ז מ"ג עיי"ע חרם ו', נדה נ"ה סע"ב האי מאן דבעי דלסתמיה לעיניה ליכחול מארמאי ולוי אמר האי מאן דבעי דלימות ליכחול מארמאי ובירוש' ע"ז פ"ב ד"מ רע"ד מהו מיכחול מינהון רב אמר מאן דבעי מסתמיא אסתמי לוי אמר מאן דבעי לממת ימות וכו', ירושלמי ביצה פ"ד דס"ב סע"ג הדא קלוריתה שרי מישוף ומכחול מינה ביומא טבא. — ירו' שבת פ"ז ד"י, מכחיל . . להכחיל ט"ס עיי"ע בחל (ח"ב, ל"ו). ב"ר פצ"ח דרש חכלילי כחולות עיין ערך דרום, ברכות נ"ח, כחלינהו וגי' שאינה הגונה היא עיי"ע בטט (ח"ב, מ'.) וע' כבה, יומא ס"ט: כחלינהו עיי"ע כה ד' גירסת רבינו, פדר"א פכ"ב ופמ"ז ומכחלות עיניהן כזונות. — והשם כָּחָל כחול ולגי' הערוך כוחל וכ"ה בל"ס כוחלא וכ"ה בחולין מ"ז רע"ב עיין לעיל, ובגיטין ס"ט רע"א נשחוק תרתי מנתא כוחלא, תרג' אסתר שני א', ג' גובתא דכוחלא, וממנו מכחל מכחול עיין ערכם וש"נ הצורה עפ"י כ"י] —

כְּחָל (אולי מל"ע حلق, בהפך האותיות ופי' דד הבהמה (Brust, Euter בפ' כל הבשר (חולין ק"ט. במשנה) הכחל קורעו ומוציא את חלבו, ובפ' גיד השנה בגמ' ירך (שם צ"ז:) כחל ב ס' [10]) וכחל מן המנין היכא דלא ק ר ע י ה ובשליה ב ה ד י ב י ש ר א [11]) אמר רב יצחק בריה דרב משרשיא וכחל עצמו אסור למאי נפקא מיניה דאי נפל לתוך קדירה אסור ו נ א ס ר [12]). פי' הוא הדד של בהמה. *[אחי"ה וכנ"ה הרבה פעמים עיין חולין ק"ט. והלאה ושם בלא"ר כחלא ק"י. תבשילא דכחלא, קי"א, כחלא תותי בשרא וכו' ויק"ר פכ"ב התרתי לך את הכחל ועיין חולין ק"ט: ושם הקבוץ כחלי וכ"ה שם ק"י, ושם בכנוי כחלינהו, ובדיני כחל עיין ש"ע יו"ד סי' צ'] —

כחל (= כוחלית לפע"ד שם לווי של אזוב על שם מקום כוחלית עיין בפנים ודעת רבינו מענין כחל א' וכחל ד') בפ"ק דסוכה בגמ' הבילי קש (י"ג.) ולא אזוב כחלית [14]) פירוש „אזוב שיש בו צבע כמו כ ו ח ל". *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו ובדפו"ו כחול ובשדפ"ע כחל. וכגי' כ"י ו"ו איתא בפי' סד"ט לרה"ג לנגעים פי"ד מ"ו ומשם נעתק אות באות, ולכן נ"ל כי נשמט מזה הערך הציון מנגעי' שם ולנכון הובא בע' אזביון (ח"א, נ') ושם גם פרה פי"א מ"ז ודע כי בנו"ג בנגעי' לא אזוב

---

[1]) כן הוא לנכון בדפ"ר ובכ"י ו"ו וכן מוכח מכ"י ה"ב רק שם בט"ס רב אמאי וכ"ה בדפי' אמי וצ"ל רב . אחאי וכה"ג בה"ג הלכות טרפה וכ"ה ברא"ש סימן י"ט ורי"ף גרס רב אחלאי אולי הוא כמו רב אחלי ואיתימא רב יחיאל שהביא יוחסין השלם (110) מפ"ק דעירובין וכונתו על עירובין י"ב סע"א ובד"ש בגמרא וברש"י איתא רב אהלי ובסד"ה גרס רב אהילאי, והיותר נ"ל כי גם ברי"ף צ"ל רב אחאי ובנו"ג אמר רבא ובדפוס פיז' וויניציא ובאסיל איתא בערוך בט"ס אמר רבא אמאי ונ"ל שנתערבו שתי נוסחאות רבא אחאי ואח"כ נשתבש אמאי. [2]) וכ"ה בה"ג בפירוש רגמ"ה כ"י חולין ברי"ף ורא"ש, ובנו"ג ככותלא. [3]) והוא פירוש מן כדיותא טרפה בחולין שם וכ"ה בערך דיו אי ובפי' רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"ז:) רק שם בט"ס כי דיוטא וצ"ל כי דיותא. [4]) והיא מימרא דרב כהנא. [5]) והיא מימרא דרב סמא בריה דרבא: וכגון ביעתא ובה"ג: כגונא דביעתא. [6]) זה כפירוש בה"ג וז"ל שם כגונא דביעתא ד ח י ו ר א כ ב י ע ת א. [7]) כיוון על רגמ"ה שהוא פירוש בקובץ כ"י שם בזה"ל כגון ביעתא חלמון שבפנים ע"כ. וכן פירש הר"ן סביב לרי"ף. [8]) כן הוא לנכון בכ"י ו"ו. ורבינו מכריע בדעת עצמו כפי' רגמ"ה נגד בעל הלכות גדולות. [9]) ושם בשורה י"ד מלמטה צ"ל ל ק ש ט במקום לקשש. [10]) כן הוא לנכון בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ב"ר ובדפ"ע בט"ס בסוף! מהסרון ידיעת הקיצור בס' ובכ"י ה"ב איתא בפירוש ב ש ש י ם וכ"ה בנוסחי. [11]) וזה כגי' יש ספרים שהביאו התוספו' הולין שם ד"ה וכחל ולפנינו לי'. [12]) לי' לפנינו אבל עיין מ"ש חי' הרשב"א ד"ה א"ר יצחק. [13]) כן הוא בדפ"ר, ובדפ' וויניציא אזוב ולא אזוב כחלית ובדפוס פיז' ובאסיל אזוב ולא אזוביו ולא אזוב כחלית ובדפוס אמש' אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כחלי וכ"ה בנוסחי' ושם כוחלי ועוד עיין בסוף הערך.

יון לא אזוב כוחלי לא אזוב רומי לא אזוב מדברית ובפירוש רה"ג איתא כחלת. ובפרה שם לפנינו (בוחלית) [צ"ל כוחלית] וכ"ה כוחלית בכ"י ש"ס לסוכה עיי"ע אזביון, וכ"ה במכילת' בא פרשה י"א ולא אזוב כחלית ולא אזוב מדברית וכו', ובספרי חקת פ' קכ"ד ופסק' קכ"ט כוהלית ובחולין ס"ב רע"ב כוחלית. ואצלי אין ספק כי כוחלית הוא שם מקום ויגיד עליו רעו אזוב יון, רומי(ת) מדברי(ת), ובאמת אי' בקידושין ס"ו. מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ס' כרכים ופירש"י כוחלית שם מדינה שבמדבר ע"כ וכבר שערתי בע' אזביון כי כוחלית בהפך האותיות Cilicia, Κιλικία באסיא קטנה והתואר cilicius וגם בן מתתיהו עַל הקדמוניות י"ג, י"ג, ה' ועל המלחמות א', ד', ג' העיד כי במחנה של ינאי המלך היו בעלי מלחמה הרבה ממחוז Κιλικία וזה סעד לספור של רז"ל בקידושין הנ"ל — אבל דעת רה"ג ואחריו של רבינו נתן כי כחלית הוא מצבע כוחל וקשה להולמה כי למה יכנה אזוב עפ"י הצבע ועוד עפ"י צבע של כוחל דווקא! — ובפי' רגמ"ה כ"י חולין שם (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שט"ז) מצאתי אזוב כוחלי פֵּירְשָׁ ע"כ והוא לפע"ד לש"צ pers גרינליך - בלוי] —

כֹּחֶל (= כּוּחְלָא מע' כחל א' פי' בל"ס ובל"ע פוך ועוד בל"ע كحلى נפך Karfunkel) בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ד'.) וברה"ג דפ' החליל (סוכה נ"א:) במאי בנייה באבני שישא כוכלה ומרמרא [1]. ובפ"ק דקדושין (י"ב סע"א) ההוא דקדיש [2] באבנא דכוחלא, פירוש אבנים שדמותן כעין כ ו ח ל [3]. *[אחי"ה ופירש"י אבנא דכוחלא שיש ש ח ו ר דומה לכחול ע"כ וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. אבל רש"י בב"ב פי' כוחלא שיש צ ב ו ע כעין כחול וכן פי' בסוכה ע"ש. אבל לפע"ד היא אבן אדומה מאוד והוא נפך וכן העתיק רס"ג נפך (שמות כ"ח, י"ח) كحلى וכנ"ה בשמ"ר ס"פ ל"ח דן כוחלין וצ"ל כוחלי וכ"ה בתר' שה"ש ה', י"ד יהודה גליף על כחלי ובפסיקת' דרב טוביה (בהוצ' באבער 188) על נפך היה חקוק יהודה ובסמוך פי' נפך כחכלי וכבר הגיה המו"ל שצ"ל כחלי וכ"ה במתורגמן אולם מ"ש שהוא אבן אזמרגד קצת בלא דיוק הוא כי הוא אבן נפך כאמור, וכן העתיקו שבעים זקנים ἄνθραξ והוא carbunculus כמו שהעתיקה הפולגאטא ואחד הוא עם צדידא כמו שהעתיק הפשיטה והוא = פוּךְ, כוחל עיין ערך כחל א'] —

☞ כוחילנא (שם עוף) ובר נפחא (חולין ס"ב: בעל הערוך גרס גוחילנא ע"ש [4].

1 כָּחַשׁ (מל"מ ענין כפירה וכזב ובהפעיל פי' כזב והזים את העד lügen strafen, einen Zeugen des Alibi überführen) בפ' מרובה בסוף הלכה גנב עפ"י שנים וטבח ומכר על פיהן (ב"ק ע"ג:) עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו פירוש כגון דאתו בי תרי דאמרי פלוני הרג את הנפש והוכחשו דאתו אחריני ואמרי לא הרג והשתא הוו להו תרוויהו כיתות מוכחשות דבאכחשה לא אזלינן בתר עדות בתרא כדאמרינן (שם ע"ד:) תרי ותרי נינהו מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני ואח"כ הוזמו דאתו אחריני ואמרי והלא עמנו הייתם וכו', נהרגין ולא אמרינן כיון דהוכחשו בטלה העדות וכשהוזמו על עדות בטלה הוזמו אלא הכחשה היינו תחלת הזמה אלא שלא נגמר והשתא הוא דנגמר כשהוזמו. ובהאשה פ"כ בכתובות בגמרא העדים שאמרו (כ'.) אין מזימין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהם והזמה שלא בפניהם נהי דהזמה לא הויא הכחשא מיהת הויא. ובע' (זם) [זמם] יש מזה הענין. וברה"ג דפ' שנים אוחזין בטלית (ב"מ ג':) מה לפיו שכן אינו בהכחשה והזמה. פירוש „אם יודה שלויתי מפלוני מנה ביום פלוני במקום פלוני ויבאו עדים ויעידו כי שם היינו בו ביום באותו מקום שאמרת ולא לוית, [אתה ממנו כלום] אחר היה שלוה, או אם יאמרו לו אותו היום עמנו היית במקום פלוני רחוק מזה המקום יותר ממהלך יום והוא מכחישם אמרינן (שם) הודאת בעל דין כמאה עדים ואין העדין יכולין להכחישו ולא להזימו". *[אחי"ה הועתק מפירוש ר"ח שהובא בשט"מ לב"מ שם ד"ה אשם וכן הוא בפירוש ר"ח בש"ס ווילנא. — וכנ"ה ב"ק ע"ד. מכחשי לא מתכחשי . . אתכחשי, שם: עדים שהוכחשו בנפש לוקין, סנה' פ"א: אתכחוש בבדיקות ולא אתכחוש בחקירות, כריתות י"א סע"ב מכחיש . . לא מכחיש, סנהדרין ס"ז: למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה. ב"ר ר"פ מ"ח אכחשה קדמה . . מפני מה את מכחישני לפני אמתי וכו'] —

---

1) כן הוא לפנינו בסוכה וכן הוא בכתב יד פי' בב"ב ד"ס צד ו'. וע"ש שנויים ובכתב יד ליתא אמר רבה וכן ליתא בילקוט וכן מוכח מערך הנוכחי. 2) בנו"ג ההוא גברא דאקדיש. 3) כן הוא בדפ"ר פיזי ובאסיל ואמשי ובדפו"ו כחול.
4) ח"ב רע"א.

2 כָּחַשׁ (מל"מ ענין דלת בשר ורזון abnehmen, abmagern) בפ' הכונס בגמ' כיצד משלמין (ב"ק נ"ט.) איכא בינייהו כחש גפנא [1] ולא מסיימו פי' אלו היה סמדר זה נשאר בגפן עד שיגמרו ענבים ליבצר היה מכחיש ויונק לחלוחית העץ וכשאכלו סמדר נשאר כח העץ במקומו. *[אחי"ה ובזו השיטה הלך גם רש"י אבל מתשובת הגאונים שהובאה בשטמ"ק לב"ק שם ד"ה כחש נראה בהיפך דכחיש גופנא ר"ל שמיד כשקטף זה אותו כשהוא סמדר הוכחש הגפן כי נסתתמו משקין המגיעין לחלוחית לענפיו — וכנ"ה בב"מ ק"א רע"ב ק"ד סע"ב כחשא דארעא, ושם הפעל אמרי אינשי כחשא ארעא ולא ליכחוש מרה. ב"מ ל"ד. כחש מחמת מלאכה כחש מחמת מכה, ב"ב קנ"ה: ליכחוש. סנה' צ"ה סע"א כחש חיליה, ב"ר ר"פ נ"ג דריש כחש מעשה זית (חבקוק ג', י"ז) על שרה: אותן המלאכים שכישרו את שרה האירו פניה כזית כוחשים היו אלא וכו' ובילקוט חבקוק רמז תקס"ה לי' אלא ושם: כחשים היו וכ"ה בילקוט וירא רמז צ"א וע"ש. ובפסיקתא רבתי פמ"ב איתא בקטוע. בהפעיל ואפעל יבמות ל"ד: יכחיש יופיה, שם צ"ז. אכחשוהו, ב"ק ל"ד. את מכחשת, מעילי י"ז. יכחיש או יבריא, סנהדרין פ"ד: הכחישה באבנים, ירוש' ב"ק ספ"ג ד"ג ע"ד הכחישו חמשים זוז, ירושלמי מ"ק רפ"א ד"פ. עמדה מלהכחיש. ריש אסת"ר דריש אחשורוש . . שהכחיש ראשן של ישראל בצום ובתענית. ובהשאילה שבת כ"ב. ושם: אכחושי מצוה. והתואר ובינוני פעול כָּחוּשׁ יבמות צ"ז. חולין צ"ז. כְּחוּשָׁה ב"ק נ"ט. יומ' כ"ה: ובינוני פעיל כְּחִישׁ ב"ב. קנ"ה: ולנקבה ב"מ ק"ה: כחישא והקבוץ שם ק"ח: בכחישתא והשם כַּחַשׁ כַּהְשָׁא עיין לעיל ולנקבה כחישותא חולין צ"ג: בכורות מ"ה: יבמות צ"ז. ב"ב קנ"ה:] —

* כטספטיים (מין דג) ע"ז ל"ט. עיי"ע כספתיאס, וע' אכסיפתיאס (ה"א, פ"א ג').

כִּי (לפי דעת ר"ב הוא אות יונית Chi, X ולפע"ד הוא אות יונית υ, Υ שנקרא' Ypsilon עיין בפנים) באלו מנחות פרק ששי דמנחות (מ"ג דע"ד:) כיצד מושחין כמין כי, ובהכרים פרק כ' [2] דכלים (מ"ז) מחצלת שעשה לה קנים לאורכה טהורה וחכמים אומרים עד שיעשם [3] כמין כי.

ובפ"ק בכריתות בגמרא המפטם את השמן (ה' ת"ר [4]) כיצד מושחין את המלכים כמין נזר והכהנים כמין כי [5]) מאי כמין כי אמר רב מנשיא בר גדא [6]) כמין כי יוני, פירוש יצק שמן על ראש אהרן וירד אילך ואילך כמין שתי טיפי מרגליות על זקנו (עיין כריתות והוריו' שם ושם, ילקוט תהלים רמז תתפ"ג) וזו צורתו: (א"ב אות יונית שתים ועשרים בסדר האותיות וצורתו שני קוים באלכסון בוקעים אחד לאחד בתוך). *[אחי"ה כונת ר"ב על אות יוני' שצורתה X אבל לפע"ד כונת רבינו נתן הוא על האות העשרים שצורתה Υ ולזו הצורה שוה הצורה שציינתי בפנים עפ"י כ"י ו"ו א', רק צורת האות הנ"ל שוכבת וצורת האות היוני' אצלנו בספרים ובסדר האל"ף בי"ת עומדת זקופה. ודע כי זו הצורה באלפ"א בית"א היונים היא עפ"י כתיבה גדולה ומרובעת אבל באלפא ביתא קטנה נראה הצורה כזו υ ועם זו הצורה הקטנה עולה יפה מה שמצאתי בשאר כ"י ערוך ובראשונים כי בכ"י ה"ב אי' כזו: ובכתב יד ברעסלויא ובכתב יד ליידען וקרוב לזו בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקבוץ כ"י אנגליקא דף כ"ג:) וז"ל כי יוני אות היא כעין זה אבל בפי' רגמ"ה לכריתו' (ככ"י שם דף ק"ע:) איתא בזה"ל כמין כי יוני: כך מן המצח על גבי הראש עד העורף ע"כ וזו הצורה נסמנה בפירוש תוי"ט בכלים פ"כ מ"ז (עיין למטה בסמוך) וכן איתא בכ"י ערוך ו"ו ב' וכ"י פאריז כזו וכן ברש"י בכרית' שם רק שם בעגול כזה Ω אבל ברש"י בהוריות שם אי' בזה"ל ככף יוני כזה אך בכל הדפוסים הישנים לי' הציור ברש"י וגם בכ"י ש"ס הוריות אי' הגי' לנכון כ"י יוני ולא כבדפוסים כף יוני ונ"ל כי התוספות מנחו' ע"ה. ד"ה כמין כיוונו לזו הצורה ברש"י להוריות כי ז"ל התוספ' שם: (הובא בתוי"ט במנחו') כמין כי צייר בקונטרס כמין ט"ית ובפירושי חומש פי' גימל ויש מפרשים כמין נון או כמין כ' וכו' ע"כ. ודע כי כונתם על רש"י שמות כ"ט, ג' שפי' רש"י כמין כי שהיא עשויה כנו"ן שלנו ע"כ ובכ"י רש"י אצל הח' בערלינער (רש"י פ"ב) אי' פי' כמין כף יוונית שהיא עשויה כמו נון כפופה, ובכ"י אחר (שם) כמין גאם יוונית עשוייה כמין כף שלנו ע"כ. וברש"י ויקר' ב', ד' לא פירש מה הוא כי יוני.

[1]) בנו"ג גופנא. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ה"ב וב"ר ודפ"ר רק שם במ"ס פ"ב. ובשדפ"ע ובכירים פרק שני! [3]) בנו"ג שיעשה. [4]) כ"ה לנכון מאוד בכ"י ה"ב ובדפ"ע בבראשית רבה! כי מתחלה היו כתוב במקום ת"ר בט"ס ב"ר ופשטוהו כטעות בראשית רבה עיין הגיון שלמה זה הערך. [5]) בדפ"ר חסר מן כמין כי ראשון עד כמין כי שני. [6]) וכ"ה בהוריות י"ב. ובפי' סד"ט לרה"ג לכלים שם וכ"ה ביוחסין השלם 166 ובכריתו' אי' רק: רב מנשי.

ובמנחות (ע"ד סע"ב) פירש"י שבלשונינו קורין לכף שלהן כי ע"כ וזה מסכים עם כ"י רש"י שמות שם (אצל בערלינער שם) שבלשונם קורין לכף שלהן כ"י ע"כ. ולפי עדות הר"ש לכלים פ"כ מ"ז היה כתוב כן בערוך ובפי' הגאון (ר"ל בפיי רה"ג) וז"ל שם: כמין כי פירש גאון וכן ערוך כף יונית וזה צורתו Γ ע"כ אך לפנינו בערוך לי' וכן לי' בפי' רה"ג והצורה היא צורת גמא יונית עיי"ע גם (ח"ב ש"ד). ובתוי"ט לכלים אחרי שהשיג על רע"ב הוסיף לומר בזה"ל אבל ראיתי שתי אלפא ביתא של היונים האחת גדולה ומרובעת והאחת קטנה והאות העשרים שבקטנה היא קרובה בצורתה לטית שלנו שצורתה של האות ההיא כזה ϖ אך בהגדולה האות השש עשרה היא כזה ח ע"כ וראיתי בדברי הרב תוי"ט קצת אמת כי ראש דברו אמת וכיון לנכון על אות ט שהיא באלפא ביתא קטנה היונים הצורה כצורת טי"ת בפרט בכתב רש"י אבל צורת ח שכתב תוי"ט דומה לאות יונית הנקראה באלפא ביתא גדולה Pi Π והוא האות השש עשרה וא"כ לפי זה הוצרכנו להגיה בכל מקום כמין פ י במקום כמין כי אבל בלי תקון זה ג"כ יש להסביר מובן „כי יונות" ומחצינן דיבוריה דפי' תוי"ט כי לפע"ד ברור שכונת הש"ס היתה על אות יונית ט באלפא ביתא קטנה או על אותה האות Υ באלפא ביתא גדולה וזו השש עשרה משתמש תנועת הנשימה (Hauchlaut) וזה קרוב למבטא של כִּי (c)hi ואם נשים עין חודרת על ציורי כ"י ערוך ויתר הציורים הנ"ל אז נוכח ברור כשמש כי תמונתם דומה ממש לצורת אות ט וצורת כ"י ו"ו א' לבד דומה לאותה האות באלפא ביתא הגדול רק בשכיבות שונות ומובדלות זו מזו ולזה הפי' תתכן פי' כ"י רגמ"ה לכריתו' הנ"ל. זה נ"ל ברור אחר חקירה רבה. ובדפ"ע לי' הצורה וכן לי' בתוספ' מנחות שהביאו פירוש רבינו] —

כִּי (מל"ט מלת הטעם והענין בהוראות שונות עיין אוצרי השרשים והעתקתה (denn, wenn, als משמש בדי' לשונות (תענית ט'. וש"נ) ככר פירשנו בערך אי. *[אחי"ה עיי"ע אי ב' (ח"א, ס"ה). וכנ"ה הרבה בנתינת הטעם בהוראת כ א ש ר בעת להגביל הזמן והאופן עיין הדוגמאות ברכות ו': שבת נ"ו. ק"מ. עירובין כ"ב. מ"ח סע"ב, ר"ה ט"ז. יומא ע"א. מגילה ה'. ו'. תענית ח': חגיגה ד': ה'. ט"ו: מ"ק כ"ה: יבמות י"ד רע"א, כתובות י"ז. נ"ד. קידושין ע"ד. גיטין מ"ז. נ"ד: סוטה מ"ח. ב"ק ס"ז סע"ב צ"ה: ב"מ ס"ב. ב"ב כ"א. חולין ק"י רע"א, הוריו' י"ב. ועוד הרבה ובירושלמי איתא לפעמים כיי ד"מ ירו' סנה' ספ"ז דכ"ה ע"ד כיי יתבון למיכל. ובאותיות השמוש: מכי ברכות ב' לכי שבת ד' רע"א וש"נ ובוי"ו לסימן השאלה וכי ברכו' כ"ב. שבת ד'. כ"ב. עירובין ל"ב. צ"ב רע"א וש"נ. יומא ז'. תענית ט'. יבמות מ"ו סע"א וש"נ, כתובות ל"ו: גיטין פ"א. סוטה י"ד. ב"ק מ"ד. חולין צ"ב. ק"א: ועוד הרבה. ועוד ענין כי כמו כְּ הדמיון ד"מ שבת ק"מ. כי הא, שם: כי האי תנא, ב"ק מ"ו. לכי הא דאתמר. פסחים קי"ז. כי הא דרבה, תענית כ"ג. כי היכי, ב"ק מ"ה: ס"ט. צ"ט: כי האי גוונא, מ"ק כ"ח. כי ריבדא, ב"ק צ"ח. כי כשורה, סוטה ל"ו: כי סיד, קידוש' ס'. כי שרגא, פ"א. כי האידנא, חולין ס'. כי אתריה, שם צ"ז סע"ב כי מיא, הוריות י"ג: כי לדידן, ירושלמי יבמות ס"פ י"ד דט"ז. כי חיה. — ירוש' עירובין פ"ו דכ"ג ע"ג כי דמר צ"ל כיי עיין ערכו] —

* כִּי (בהשמטת הנו"ן במקום כֵּן, כֵּין (כמו דִּי במקום דֵּין) פי' בזה האופן (also, so, auf diese Art לרוב בצירוף לא ואחריו מלת אלא שקלים פ"א מ"ד, ב"ק פ"ג מי"א, יבמות פ"ח מ"ד, שמ"ר פ"ט לא כי אלא וכו', וביבמות שם מ"ג דע"ו: חסר אלא ובירוש' חגיגה פ"ב דע"ז: חסר לא ואי': וכי היה המעשה פירוש כן היה המעשה. ובקהל"ר פ' טוב אחרית אי' בפירוש וכן היה מעשה ובילק' קהלת רמז תתקע"ד: וכך וכו', ובד' זיטאמיר הגי' בט"ס ובי וצ"ל וכי לא כי תני בטענת בריא דאיכא למטעי עיין כללי גמרא למהר"י קארו על הליכות עולם יבין שמועה ק"ח:

☞ כְּיִי (פי' כמו כְּהִי = כההיא עיי"ע יִ wie (das ברכות דירושלמי פ' מי שמתו (ירוש' ברכות פ"ג) כיי דמר רב זעירא פירוש כהאי. *[אחי"ה בירו' שם לא מצאתי כי אם בירו' פ"א ד"ג. כיי דר' זעירא, ובירוש' ברכות פ"ב דע"ג כיי דמר רב יוחנן, ושם פ"ג ד"ו: כיי דאמר יודה בן פזי, ושם סוף העמוד כיי דתנינן תמן, ושם ד"ו סע"ד לפי גי' מהרש"ס אתיא כיי דאמר ר' חנינא. ועיי"ע יי, ויש להוסיף ירו' עירובין דכ"ג רע"א כיי דמר ר' יעקב, אבל בירושלמי עירובין שם ע"ג כי וצ"ל כיי עיי"ע כי נ'. ונתקצר מן כְּ' והיא ולא כדעת ר"ב כי מלת האי לי' בירוש'] —

* כִּיּוֹר (מל"מ שם כלי לרחיצה (Waschbecken יומא כ"ה: ל"ז. זבחים כ'. ובלשון תרגום כִּיּוֹרָא אונקלס לשמות ל'. י"ח. כ"ח; ל"א. ט' והקבוץ כִּיּוֹרַיָּא תרגום מ"א ז', מ'.

* כָּיֵיל, כַּיָּל, כַּיְלָא עיי"ע כל ו', וש"נ.

* כִּלָּה (Himmelbett) עיי"ע כל ה', וש"נ כילתא כִּלְיוֹן.

* כִּילוּ (נתקצר מן כִּי אִילוּ, כְּאִילוּ als ob, als wenn עיי"ע אִלּוּ, אִילוּ) רק בירושלמי עיין ירו' עירובין רפ"ה דכ"ב: ורפ"ז דכ"ד: ירו' יבמות פ"ח ד"ט. ירושלמי נזיר ספ"ו דנ"ה ע"ג, ירושלמי סנהדרין פ"א די"ט: ירו' ב"ק רפ"ח ד"ו: ירושלמי ערל' פ"א ד"ס: ושם פ"ב דס"ב: ירושל' נזיר פ"ו דנ"ה ע"ג וירו' תרומ' רפ"י דמ"ז. כילו בצל וכו', ובחולין צ"ז. איתא כאילו, ובירושלמי עירובין פ"א די"ט. כילו הוא למעלן . . כילו היא למטן, ושם קודם מעט גם: כאילו היא למעלן . . כאילו היא למטה.

* כִּילִי (בל"י χιλία אלף tausend) בפסיקא דרב כהנא (בחדש השלישי צד ק"ז:) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים ס"ח, י"ח) א"ר תנחום בר חנילאי עד מקום (שהספיטם) [שהספיסטם] יכול לחשב (בלי פלי ארין מילי מיליארין) [צ"ל כילי כיליאדין מילי מיליארין] כ"ה בגי' המעריך ללונזאנו ערך כילי ופי' אלף אלפים וכיון על ל"י הנ"ל ותיבות מילי מיליארין הן ל"ר mille, milliarium אבל יותר נ"ל כגי' כ"י אקספורד מידי אדון שצ"ל מיריאדון רק צ"ל מירי מיריאדון כמו בראש המאמר כילי כיליאדון ובל"י הוא χιλία χιλιαδῶν μυρία μυριαδῶν פי' אלף אלפים ורבוא רבאות ועיין עוד מ"ש ר"ש באבער בפסיק' שם כי האריך וש"נ שבושי הגירסאות בפסיקת' רבתי פכ"א וילק' תהלים רמז תשצ"ו, כי בפ"ר איתא כי לי אדם ובילקוט מילי מליא דין!

* כיליאדון (χιλιαδῶν) עיי"ע הקודם.

* כִּילוּפּוּס (מל"י χαλεπός hart, böse, streng) פסיקת' רבתי פכ"ג בנוהג שבעולם מלך בשו"ד (כשהן) [כשהוא] כילופוס אומר לעבדיו עשו עמכם יום אחד ועמי ששת ימים אבל הקב"ה אינו כן וכו', ובד"פ אי' כילסופים, והח' פריעדמאן הגיה פלמטוס והנכון כמו שנסחתי ומל"י הנ"ל וכן דעת הח' לעווי.

* כִּימָה, כֵּינִי, כִּים, כִּיסָא, כִּיסָנִין, כֵּיף, כֵּיפָה, כִּיפָּה עיין ערכים אלה בלי יו"ד כמסודר בערוך.

כַּיֵּיר (מל"פ نگاريدن שעיקרו מל' צענד kere פי' עשה ציורים mahlen עיין וואולירס II, 1342 ופערלעס עט"ש 59) בפרק כל הצלמים (ע"ז מ"ז:) ג' אבנים הן . . סיידה וכיירה לשום ע"ז וחידש נ ו ט ל [1]) מה שחידש [2]). בפרק שור שנגח את הפרה בגמ' בור של שני שותפין (ב"ק נ"א סע"א) ובא אחד וסייד [3]) וכייר [4]) אחרון חייב. בפ' חזקת הבתים בגמ' במה דברים (ב"ב נ"ג:) המוציא פלטורין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כיור אחד קנאו, פי' „סיוד בסיד, כיור שצייר בה ציור אחד בכותל מן הסיד או על שמי קורה כמו שעושין בפלטין" [5]). ואנכי [6]) יושב בבית ארזים (ש"ב ז', ב') תרג' כיורי ארזים. ספון [7]) בארז (ירמיה כ"ב, י"ד) תרג' ומטליל בכיורי ארזיא. בבתיכם ספונים (חגי א', ד') תרג' בכתיא דמטללן בכיורי ארזא [8]). — (א"ב בנוסחאות כתוב כייד). *[אחי"ה עיין לעיל השנויים ועיקר הגי' ברי"ש וכ"ה לנכון בב"ר פכ"ח ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה, אבל באיכ"ר פ' כלה בט"ס וכיידה. תוספתא סוטה פ"ח כ"י ארפ' (בהוצ' צוקמ') על הסיד כתובה כיצד כיידוהו וסיידוהו בסיד וכתבו עליו (ובנו"ג כידוהו). תוספת' ב"ב ספ"ב אין מסיידין ואין מכיירין לקח בית . . מסויידת ומכויירת (כ"ה בכ"י אירפורט) — ירו' ב"מ רפ"ט די"ב. כייר ט"ס עיי"ע בייר (ח"ב נ"ז:) והשם כִּיּוּר מידות פ"ד, מ"ו אמה כיור. והקבוץ כִּיּוּרֵי תרג' ש"ב ז', ז', דה"י א' י"ז א', ו'. וגזרתו מל"פ הנ"ל כי נ' = ن הוא רק אות השמוש, והראיה כי תמורת זו המלה הפרסי' איתא ג"כ پيكر פי' צורה מפעל הנ"ל ואותיות פי پى שמושיות הן, וא"כ נרדף כייר עם צייר ואולי במקום סייד בקצת מקומות הנ"ל עיקר הגי' כגי' כ"י ו"ו ופי' ר"ח כ"י הנ"ל סייר והוא בל"ע صار פי' ממש צייר. ולִדעת הח' ברילל (יאהרב' א', 214) כייר הוא לשון צינד — [zimmern, âkar

☞ כים כיסי בבלייתא (שבת קמ"ז.) עיי"ע כש [9]) כי כן גרס בעל הערוך.

---

[1]) לי' בטעות בדפ"ר. [2]) וכ"ה בירוש' ובריי"ף ובראי"ש ובכ"י מ' וגי' וכיירה אי' ג"כ במשניות חוץ מדפ' וויניציא ריווא ומנטובה שהדפיסו כמו שלפנינו סיידה וכיידה לשם ע"ז נוטל מה שסייד וכייד וכגי' רבינו כ"ה בפי' ר"ח כ"י לע"ז (בקובץ כ"י אנגי' דף ל'.) רק שם ס י י ר ה ברי"ש וכ"ה בכ"י וח' בציון הבא. [3]) בכ"י ו"ו וסייר. [4]) בנו"ג וכייד אבל בחי' הרשב"א לפי הציון בשט"מ שם אי' ברו"ש. [5]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ושם לי' מלת או. ובפירשב"ם כיור: ציורין מחוקין על הקיר ע"כ ור' יהונתן פי' כן על סיוד עיין בשט"מ ב"ב שם, ובכ"י ש"ס בטעות כיוד בדל"ת וכ"ה בדפ' לבוב תרל"ז ובראי"ש בדפוסים הישנים. [6]) בפסוק אי' אנכי. [7]) בפסוק אי' וספון. [8]) ובעל תוי"ט לע"ז פ"ג מ"ז הביא רק תרג' ש"ב הנ"ל וכיים „ואהרים כן" וכיון על שער ציונים בערך הנוכחי ולא ירדתי לסוף דעתו של הגרי"ב בהפשב"ע ע"ש. [9]) כש ז'.

* כֵּירָא, כִּירָה, כִּירִי עיי"ע כר.

* כּוּשׁ, כִּישׁ, כִּישָׁא עיי"ע כש.

כ' (כנה הוא עיקרו כדכתיב (ישעיה מ"ה ה') ובשם ישראל יכנה, כי לא ידעתי אכנה (איוב ל"ב כ"ב), בפ' ד' מיתות בכל יום דנין את העדים בכינוי יכה יוסה את יוסה (סנהדרין נ"ו רע"א במשנה), גמר' (שם ס') אמר רב אחא בר יעקב אינו חייב עד שיברך את השם בן ד' אותיות לאפוקי בן שתי אותיות דלא וכו', פי' חכמים הקדושים כינו השם וקראו אותו יוסה לפי שיוסה ארבע אותיות ושלש אותיות מהן הן אותיות של שם לפיכך כינו אותו ביוסה שהוא ד' אותיות לאפוקי בן ב' אותיות כגון יה. פ"א [יוסי גרסינן [1]] שלש אותיות של יוסי בגימטריא כ"ו וכן השם. *[אֲחִי"ה על גוף הענין וגי' יוסה או יוסי כבר הארכתי בערך יוסה (יוסי) ע"ש. ועתה באתי להעיר על סדר ערך הנוכחי, ודע כי בכל כ"י ודפוסים הישנים איתא בערוך קודם ע' ככא הערך הנוכחי נסדר תחת דבור המתחיל כ. ואצלי אין כל ספק כי כונת רבינו היתה לבאר את מאמר המשנה יכה יוסה וכו', ולכן הציג בתחלת הערך האות כ ודעתו שהשרש כך והלך לשטתו להחזיק לפעמים אות אחת בשרש (עיין מבוא X) אבל איזה כותב טעה לחשוב כי כונת רבינו היתה לבאר מלת בכינוי יכה וכו', לכן הביא פנימה ההערה כנה הוא עיקרו וכו' עד אכנה, וכן הבין הענין הרב מוספיא לכן הרכיב זה הערך עם ע' כן ד' ואחריו נמשך רמ"ל בלי דיוק, והשרש מזה הערך הוא נכה ואולי איזה כותב הגיה כן בגליון כזה: „נכה הוא עיקרו" ונשתבש אח"כ למלת כנה והוסיף ראיות כדכתיב ובשם ישראל יכנה וכו', והובא פנימה ובין כך ובין כך יש למחוק שורה ראשונה מן כנה עד אכנה ומעולם לא כתב רבינו ככה דאל"כ מדוע לא היה כללו בע' כן ד', ודו"ק] —

* כַּךְ (מלת הפעול נתקצר מל"מ כָּכָה פי' בזה האופן (so, auf diese Weise הרבה בש"ס ברכות ל"א, ל"ד: שבת כ"ה: ב"ק ס"א, סנהדר' פ"ט: אבות פ"ד מ"ה, ושם פ"ו, מ"ד, כריתות ט"ו: ב"ר ר"פ מ"ח, איכ"ר פ' על אלה, כתובות ס"ה, (וכירו' כתובות ספ"ה ד"ל רע"ג אי' באותו הסיפור: ככה בל"מ), כשם . . כך ירושל' חלה פ"א דנ"ז: ירו' סוטה פ"א דט"ז ע"ד. בין כך ובין כך נדרים ס"ג, אסת"ר פ' ויבז. כך וכך ר"ה י"ח: לְכַךְ אבות ב', ח', סנהדרין י"א. במד"ר פ"ד לכך נאמר, ושם שלכך כתב. טהרות פ"ו מ"ו, מ"ז, מ"ח לכך ולכך ובענין כה וככה עיין סוטה ל"ג רע"ב וכללי גמרא להר"י קארו על הליכות עולם יבין שמועה דף ק"ג:

כְּכָא (= כּוּכָא לדעת רבינו גומא א"כ מל"ע ופי' ענין חפירה בארץ ולפע"ד מל"פ = בל"ע ובל"ס כּוּכא (Kuchen בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ז סע"ב) מאי טרקונין אמר רב יוסף [2] כוכא [3] דארעא פי' עושה גומא בכירה כמו שפירשנו בענין יורות הערביים [4] ומערב קמח ומים בתוכה ומשליך [5] באותה גומא. *[אֲחִי"ה וכן פירש"י כובא דארעא בברכות שם אולם לפי פירושו צ"ל כוכא כגי' הערוך, ועוד עיי"ע (ככ) [כוכא]. — ומ"ש רבינו כאן ומערב קמח ומים ומשליך באותה גומא מסכים עם מ"ש בערך טרקנין: כּוּבָא דארעא פי' הוא גובלא שאופין על הארץ ולא בתנור ע"כ, ומ"ש כאן עושין גומא בכירה ובערך הנ"ל כתב ולא בתנור קצת צ"ע או אולי יש לחלק בין תנור לכירה עיין המפרשים בריש פ"ה דכלים וע' כפה, ורש"י בשבת ל"ח: וא"כ כוּכא דארעא לפי פיר' הערוך ורש"י הוא מאפה או גובלא שנאפה בגומא בארץ ולא על התנור, אבל לפע"ד נכון יותר לנזור המלה מל"ע פ' וסו' הנ"ל שענינו חלות רקיקין ולביבות וכן נקראו ביתר לשונות עיין אוצ"מ של אדעלונג שרש Kuchen ועוד עיי"ע כעך, ויען שהוא רק גובלא בעלמא לכן מברכינן על כוכא דארעא בורא מיני מזונות ברכות ל"ח רע"א וע"ש היטב וכן בחי' הרשב"א ואו"ז שהבאתי בערך טרקנין] —

כַּכָּא (פי' שן הלחי כלומר מכתש Backzahn ועוד שן בכלל ומה שדומה לשן מל"ע פי' שינים) בפרק ערבי פסחים בגמ' אפילו עני שבישראל (קי"ג רע"א) לא תעקר ככא פי' [6] זה המכתש שבפה הנקרא בלשון ישמעאל אלצרם (?) ואלטואחן [7] כדכתיב (קהלת י"ב, ג') ובטלו הטוחנות אם יכאיבך גלגל עמו עד שינוח ואל

[1]) עיין בענין שתי גירסאות מ"ש בערך יוסה. [2]) עיי"ע טרקנין וש"נ חלופי הגירסאות. [3]) וכ"ה בערך הנ"ל ובנו"ג כובא. [4]) עיי"ע יורה. [5]) לי' בכ"י ה"ב וקצת נראה שמיותרין הן. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ג. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ב"ה, ובכ"י ו"ו א' ואלטחין וגם זה נכון עיין סוף הע' ומ"ש, ובכ"י ו"ו ב' ובדפ"ר ופיז' ובאז' ואמ' ואלטאחון ובכ"י ה"ב ואלטאחונא, ובדפ' וויניציא אלטחון ובכל דפוסים בלא וי"ו ובכל כ"י בוי"ו.

תעקרנו ולא [1]) תקוני [2]) בחיויא אם נגלה לך שיש נחש בחור מחורי חצרך אל תקנא בו ותהי משתדל להורגו כי בראותו אותך שאתה מחכה לו ומסבב עליו שמא ישופך פתאם, וכן הגוי [3]) — אשא בשרי בשני (איוב י״ג, י״ד) תרגומו אטול בשרי בככאי. בס״ג דפ׳ אחד דיני ממונות (סנהדרין ל״ט.) זיל מני [4]) ככיך [5]) ושיניך כמה הוו. בפרק כל המנחות בגמ׳ והייב על לישתה (מנחות נ״ז.) ובס״ג דפ׳ אמר ר״ע (שבת פ״ט סע״ב) חזי לככי [6]). בפ׳ גט פשוט בגמ׳ כתוב בו מלמעלה (ב״ב קס״ז.) ההוא שטרא דהוה כתיב ביה תולתא בפרדיסא אזל איהו מחקיה לככיה [7]) דבית ושוויה ופרדיסא פי׳ מחק השינים של ב׳ של מעלה ושל מטה. *[אחי״ה וכן הוא בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב רק שם ליתא לככיה, וכנ״ה בגיטין ס״א. לככא וכו׳ פי׳ חולי השינים עיי״ע תם א׳. ב״ק צ״ב: שיתין תכלי מטייה לככא וכו׳, עיי״ע תכל ג׳. מ״ק כ״ח: גוד גרמא מככא וכו׳, עיי״ע גד ב׳ (ח״ב, רל״ה:). והקבוץ ברכות נ״ו. ב״מ מ״ב: ע״ז כ״ח. חולין נ״ט סע״ב ככי ושיני. ובכ״י מ׳ ברכות שם תרין בנאי צ״ל תרי ככאי ובב״נ ובכתב יד פ׳ תרי ככי עיין ד״ס ברכות צד קנ״ד: חולין קכ״ז. מני ככיך. תרגום ירושלמי א׳ בראשית כ״ה, כ״ה שינין וככין, ותרגום שני רשעים (תהלים ג׳, ח׳) כַּכֵּי דרשיעי, ובטלו הטוחנות (קהלת י״ב, ג׳) תרג׳ ויתבטלון כַּכֵּי פומך. ופירש״י הטוחנות אלו השינים ע״כ וכן פי׳ ראב״ע. ונקראו כן על שם טחינת ושחיקת המאכלים ע״י השינים והם שיני הלחי Backzähne וכן לועז עהק״צ שנ״ב ככי: בקצי״ן בלא״ש ע״כ והטיב לועז רש״י בברכו׳ נ״ו. ד״ה ככי שינים הפנימיות שקורין משילאר״י ע״כ, והוא ל״צ machelière ובלאי״ט mascellare ועיין הלע״ז ברש״י בכורות Mahlzahn; Backzahn ל״ז סע״א ד״ה הפנימיות ושם ל״ט. ד״ה מתאימות מיינשליר״ש ובתוספ׳ ע״ז כ״ח. ד״ה ככי: מישאלי״ס וצ״ל מישאליר״ס. וע״ש היטב במה שהשיגו על לעז של רש״י ומרפא לשון לרמ״ל שם שהגין בעד רש״י. ויען שכותשין ושוחקין השנים הפנימיות את המאכל לכן נקראו שני הלחי בלשון עברי החדשה מכתש וכן הבין התרג׳ את המכתש אשר בלחי (שופטים ט״ו, ט״ו) ית ככא דבלועא עפ״י גי׳ הרד״ק שם (ובשרשים ע׳ כתש בט״ס בבא וצ״ל ככא) וכן פירשו בב״ר פצ״ח שני המקומות לחי ומכתש ע״ש. וזה מה שבאר רבינו (עפ״י פי׳ ר״ח כאמור) ככי של פסחים על ידי מכתיש שבפה וע״י מלות ערביות אלצרם ואלטואחן, והנה זה האחרון הוא בלי ספק ל״ע طواحن והוא קבוץ מן طاحنة פי׳ שן טוחנת והיינו שן הלחי ועוד ענינו ממש מכתש Mühle. אבל מלת אלצרם קשה להבין ועלה בדעתי לומר כי אולי הוא מל״ע صارم = צארם ובה״א הידיעה אלצארם פירוש חרב חד וא״כ נקראו כן השנים החדות הטוחנות את המאכל וקצת ראיה מצאתי במ״ש הרד״ק שופטים שם בזה״ל בנוסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה ע״כ ולפע״ד הוא מל״ע نميض סכין חד. אבל יותר נ״ל בדברי הערוך להגיה אלצרם בסמך והוא בל״ע الضرس שן טוחנת והיינו שן הלחי Backzahn ונרדף עם طواحن והיינו מ״ש שתי מלות ערביות יחדיו בוי״ו החבור כגי׳ כל כ״י ערוך. וגם עצם הוראת ככא מל״ע حك = هك ענינו טחן, שחק, וכתש וממנו حاكة שן] —

כֹּכָב (= כּוֹכָב מל״מ Planet, Stern) בפ׳ הרואה בגמ׳ על הזיקים (ברכות נ״ח סע״ב) מאי זיקים אמר שמואל כוכבא דשביט פירוש הכוכב הנראה בשמים ינתר ממקום למקום כמו שובט בשבט ומוריד השבט על המקום שמכה בו לפיכך נקרא שביט וזה הכוכב שמו זיקים דגרסינן בתלמוד ירושלי׳ (פ״ט די״ג ע״ג) אמר שמואל אין עבר זיקא בכסיל מחריב את העולם והאי דמיתחמי עבר ולא עבר אלא לעיל מיניה או לרע מיניה [8]). פ״א בע׳ זק. *[אחי״ה עיי״ע זק א׳ וע׳ שבט. ועוד נקרא כוכב: מערקור Mercur עיין שבת קנ״ו. האי מאן דבכוכב יהא גבר נהיר וחכים יהא [9]) משום דספרא דחמה הוא וממושג היוניים בא לרז״ל דמיון זה כי Mercurius, Hermes הוא המכריז κῆρυξ שסופר ומכריז הילוכו ותקופות העולם עיין קרייצער

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ובנוסחאותינו אבל בדפ״ע ואל. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע תיקני ובנו״ג תקנא וכ״ה בפי׳ ר״ח וכן מוכח מפי׳ רבינו ואם גי׳ הכ״י ו״ו עיקר אז צ״ל תקונני מלשון קננה קפוז (ישעיה ל״ד, ט״ו) פי׳ דר ועשה קן לו. [3]) קצת מזה הפירוש אי׳ בפי׳ ר״ח לפסחים וז״ל פירוש ככא המכתש והוא אל צרם בלשון ישמעאל וכדכתי׳ (קהלת שם) ובטלו הטוחנות כי מיעטו כלומר אם יכאב לך אל תעקרהו שמא תכחש עיניך ואל תקנא בחיויא ולא בארמאה שמא יפגעו בך ע״כ. [4]) בנו״ג אימא לי ובכ״י מ׳ אימא לי איזי. [5]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו, ובדפ״ע כיכיך. [6]) בשבת לככא ובמנחו׳ בטעות לבבא וצ״ל לככא וכ״ה בערך קלד עפ״י כ״י ע״ש וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י (בקובץ כ״י אנגיוליקא דף י״ב:) לככא דאקלידרא שן של מפתח של עץ שמנקבין בו נקב כ״ש ומכניסין בו עץ קטן כעין שן ע״כ. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס ה׳: לככיה ובכ״י מ׳ לבבי וצ״ל לככי ובנו״ג לגגיה. [8]) בנו״ג קצת בלשון אריכות יותר וריש המאמר איתא ג״כ בבבלי ברכות שם. [9]) כ״ה לנכון בכתב יד ש״ס.

זימבאליק ח"ג, 288. ובלשון נקבה כוכבת, ובלא"ר כּוֹכַבְתָּא נקרא כן כוכב הנוגה שהוא מזל Venus וכ"ה בל"ס כּוֹכְבָא מדנח. ילק' ירמיה ס' רמז רע"ו בשם פסיק' רבתי מלאכת השמים (ירמיה ז', י"ח) זו היא הכוכבת . . והיו מכוונים אותו כנגד המזרח שכשתעלה הכוכבת וכו', ובפסיקתא רבתי פ' ל"א בטעות הכוכבים וצ"ל הכוכבת וכן תרג' כוכבת שמיא. ובפסיק' שם: כך היו בני ישראל (לכוכבים) [צ"ל לכוכבת] בפרסום ולא במטמונים [1]. ירוש' ברכות רפ"א ד"ב: ובלחוד דיתחמון תלת כוכבים דדמן חדא כוכבתא כ"ה לפי גי' המהרש"ם ולזה מסכים גי' הר"ן ס"פ במה מדליקין הובא באה"צ למהרז"ף וז"ל בר"ן הגי' ובלבד דיתחמון תלתא כוכבים כחדא כוכבתא וע"ש פירושו ובתוס' שם. ובירושלמי שם ע"ג הדא איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא ד צ פ ר א היא ט ע י [2] זמנין היא דמקדמא וזמנין היא דמאחרא וכ"ה בירושל' יומא רפ"ג ד"מ: וגם שם לי' מלת דצפרא. ולנכון אי' בב"ר פ"נ אם יאמר לך אדם הדא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא שקרן הוא פעמים פוחתת ופעמים שהיא מוספת. ירוש' סוכה רפ"ב דנ"ב ע"ד ובבלי כ"ב: כוכבי חמה ע"ש פירש"י ומה שדרשו עוד רז"ל בענין כוכב והקבוץ כוכבים (ככבים), כוכבי (כֹּכָבֵי) עיין ברכות י', ל"ב: נ"ט: פסחים צ"ג: צ"ד, קי"ח: מ"ק ט"ז, חגיגה י"ב: כ"ה סע"ב, סנה' ל"ט, ע"ז כ"ט. — ב"ר פ"נ עבודת כוכבים והרבה פעמים עכו"ם והוא כידוע ר"ת עובדי כוכבים ומזלות. ועוד כוכבא שם מקום פסיקת' דרב כהנא פ' את קרבני לחמי (צד נ"ט:) ר' דוסתאי מן כובכא וצ"ל כוכבא עיין ר"ש באבער שם וכ"ה בפסיקת' רבתי פט"ז ובילקוט משלי פי"ג אי' ר' דוסתאי מבי ישבאב ובילקוט משלי שם רמז תתק"ן בלי שם מקום והוא kaukab עיין גיאגרפיא לנייבויער 269 ותבואת הארץ לשווארץ צ"ג. — בר כוכבא עיי"ע בן כוזיבה] —

ככב (= כַּכָּבָא בל"י ורו' cacabus, κακκάβη פי' טיגון, קדירה (Tiegel, Topf בסוף ה ג ד ה [3] דפרק השוכר את הפועלין (בבא מציעא פ"ז סע"א) בתי הניפי לך במניפיך [4] ואתן לך ככבין דנרד, פירוש בל' יון [5] קורין לקדירה ככבי. — (א"ב וכן בל"ר ובנוסחאות כתוב ככרין). *[אחי"ה ובדפ"ר פיז' באזיל ואמ' הגי' ככבו ואולי צ"ל ככבו והוא ל"ר caucos ובל"י אמצ' καῦκα גביע וקערה, ומלת ככרין של נוסח' פירוש רש"י אגודות] —

(ככדיתא) [כַּכְּרִיתָא] (בלש' סורי נפת ונרדף עם ככריתא ג"כ מל"ס עיי"ע Honigseim, (Wabe כי נפת תטפנה [שפתי זרה] (משלי ה', ג') תרג' מטול (דכבריתא) [דככריתא] מנטפן סיפוותא דנוכריתא. נפש שבעה תבוס נפת (שם כ"ז, ז') תרגום נפשא דשבעה דיישא ככריתא. — (א"ב ככריתא כתוב). *[אחי"ה ודע כי בדבור המתחיל כתוב בכ"י הב"ר וג"ג כ כ ר י ת א וכן מוכח מכ"י ו"ו רק שם ככריתא אבל סדר האותיות יורה על גי' ככריתא וכ"ה בל"ס ועיין אוהב גר לרשד"ל צד ק"י והביא גי' הערוך ככדיתא ולא ראה גי' הכ"י כי שם באמת ככריתא ובנו"ג כבריתא בתרג' וכן בכ"י תרגום משלי כ"ז, ז' כגי' הערוך דיישא כבריתא (או ככריתא) ובדפוסים בטעות רישא בכריתא, ובמתורגמן בשרש ככד ג"כ כגי' הערוך בדפוסים ככדיתא. ובפשיטא מצויה הרבה ככריתא ברי"ש עיין הדוגמאות באו"ט לקאסטיללוס [I, 394 —

כַּכִּיָא [6] (לפע"ד מל"פ كاكيا קורי עכביש וחוט דק דומה להם Spinngewebe, dünner (Faden בסוף כל כלי בעלי בתים פי"ז בכלים (מי"ז) ושפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה עד שיוציא כל הככיי. פי' יש בתוך הקנה קליפות ושמן ככיי. ובהעושה פי"ג באהילות (מ"ו) ולא ככיי שאין בהן ממש יש אומרים מזה. פ"א קורי עכביש. — (א"ב פירוש בל"ר קליפה דקה מאוד כקליפה המכסה גרעיני הרמון וכן קליפה התיכונה אשר בקנה). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ורו' κίκκος, ciccus Fruchthülse, Kerngehäuse, Schale וכבר העיר על זה החו' אייזלער בספרו בט"ר ח"א, נ"ח וגם העיר על טעות הרמ"ל במ"ש פ"א קורין וצ"ל קורי וכ"ה בטעות בד' אמש' אולם מה שהגיה מזה שצ"ל בזה אינו מוכרח כי מובנו יש אומרים מזה כלומ' מזה הענין ר"ל כי ככיי באהלות ג"כ לפי דעת י"א מענין הראשון היינו קליפה בתוך הקנה, והר"ש בכלים הביא לשון קצת יותר ארוך וז"ל בכל הני משניות דוקניות גרסי' הככיי וכן ערוך ופי' קליפות שבקנה ה מ ס פ י ק ו ת [7] ב י ן ה פ ק ק ב פ נ י ם ע"כ ועל זה יפה עולה פי' ר"ב הנ"ל, אבל לפע"ד פ"א הוא העיקר והוא ממש ל"פ ועניני קורי עכביש

---

[1]) וכן הגיה לנכון המו"ל במאיר עין. [2]) כ"ה בגי' המהרש"ם. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ה"ב וכ"ה בעי' מנפא ובדפ"ר כאן אבל בשדפ"ע בט"ס גמרי. [4]) בנו"ג הניפי עלי במניפא. [5]) בכתב יד ו"ו ודפ"ר איתא לשון לעז. [6]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב ובדפ"ע ובכ"י ככי. [7]) אולי צ"ל המפסיקות כן העירני ר"פ סמאלענסקין.

וחוט דק הדומה להם ורבינו כיון בזה על פירוש רה"ג בסד"ט לאהלות צד 25 וז"ל והכבאי פי' בית עכביש ששמו בטיית ענכבית כדגרסי' בגמ' דהחליל ע"כ וכיון על ל"ע عنكباة פי' עכביש וגם היטב מדמה לזה הציון דאהלות את המאמר בסוכ' נ"ב. עיי"ע הבא אח"ז ולא ידעתי למה הפרידו רבינו בע' מיוחד כי גם שם מובן של חוט של כוכיא (כפי גי' הכ"י ש"ס ורבינו): חוט של קורי עכביש. וכפי' רה"ג בלי כל ספק במקום והכבאי צ"ל והככאי כי כן נכתב בל"פ באותה הוראה הנ"ל וגם ממה שרבינו נמשך אחר פירושו ראיה שכן מצא בפי' רה"ג בב' כפי"ן. ובעהק"צ שנ"ב כולל לנכון ציון מסוכה עם ציון מכלים בערך אחד תחת דבור המתחיל ככיא אבל הפריד ללא נכון ציון מאהלות וסיים פי' קורין [צ"ל קורי] עכביש שפינא ע"כ וכיון ללא"ש Spinne. ועיין ג"כ פירוש הרמב"ם לאהלות שם מ"ה ככי שיש בו ממש ור"ש שם שהביא הערוך, ועוד עיין רע"ב ותוי"ט שם. ור"ש לכלים שם הביא התוספת' דכלים בזה"ל ר' יהודה אומר משיוציא הככיי שבתוכו ע"כ אבל בנו"ג בתוספת' כלים ב"מ ספ"ז משיוציא את הזכר מתוכה וכ"ה בכ"י אירפורט] —

כַּבְיָא (לפע"ד מענין הראשון מל"פ הנ"ל פי' חוט דק כקורי עכביש ולדעת רבינו בע"א עיין בפנים) בר"ג דפרק החליל (סוכה נ"ב.) ובחלק בגמ' אין תורה (סנהדרין צ"ט:) אמר ר' אמי [1]) יצר הרע דומה לחוט של כוכיא. פי' „הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת עליו הערב כרוך נקרא כוכיא" בלעז דרוגלא. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בסוכ' (בש"ס ווילנא) ושם הגי' בוכיא וכגי' שלנו בסוכ' ובעה"ק בכיא ובסנה' כוביא וכ"ה בילקוט ויצא שם (ילקוט ישעיה ל"י) וכ"ה במנו"ה סי' ל"ג ובד' קושט' בוביא ובגליון כ"י מ' בסנה' כמו בדפוסים אבל בכ"י מ' בסוכה וברש"י כ"י וברש"י בע"י הראשון ובאה"ת אי' כגי' רבינו כוכיא (ד"ס סוכה צד פ"ד.) וכ"ה עיקר ועפ"י גי' זו יפה פירש"י בסוכה כוכיא: עכביש שקורין אירני"א. ויותר נכון הלעז איירא‌נ‌יאה וכ"ה ברש"י בשבת ע"ז: ד"ה שממית ופי' בל"צ Spinne, araignée. אבל כפי פי' רבינו לא מצאתי המלה אשר עליה כיון והלעז דרוגלא (כ"ה בכ"י ו"ו א' וב"ר, ובכ"י ה"ב דרוגו, ובכ"י ו"ו ב' ובדפ"ע דרוגולא) נ"ל שהוא לאי"ט rocchella פירוש כישור קטן kleiner Spinnrocken וא"כ עיקר הגי' תהיה רוגלא בלא דלת, או אולי הוא דרגלא Fahrseil, dráglia. וכענין פי' הע' הקודם הבין גם רה"ג זו המלה רק גירסתו והכבאי צ"ל והככאי] —

(ככי) [כּוּבָא] (מע' ככא = כוכא מל"פ וע' שם פירוש חפירה בארץ והושאל לצריף קטן (Nische, Vertiefung, kleine Binsenhütte בפרק סדר תעניות האלו בגמ' על אלו מתריעין (תענית כ"ב סע"א) לא נצרכה אלא לבי כוכא דאגמא; בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ח סע"א) מטא לכוכא דההיא ארמלתא. — (א"ב פירוש רש"י צריף קטן). *[אחי"ה בדפ"א חסר ר"ת א"ב לסימן הוספת של מוספיא ולנכון היה ר"ב מסדר זה הערך אחר ערך ככא כי באמת לשם שייך כמו שרמזנו שם אבל בכל דפוסים הישנים ובכ"י נמצא זה הערך אחר ע' ככיא לכן נגררנו אחרי הדפוסי' הישנים וכ"י [2]). ולפע"ד היה רבינו מוסיף שני ציונים הנ"ל מתענית וגיטין אחרי שהיה מסיים סדר אותיות ככ . . . וכונתו היתה ג"כ לכללו עם ע' ככא לכן לא פירש כאן הוראת כוכא כי נשען על מה שפי' בע' ככא. ודוגמתו עיי"ע אם ד' (ח"א ק"י והלאה). ודע כי בגיטין הגי' כובא אבל פי' רש"י שם צריף קטן כמו כובא דציידי מוכיח כי עיקר הגירסא הוא כוכא כגי' הערוך וכפירוש רגמ"ה לתענית וכן ברש"י תענית שם בכוכא דציידי ופי' שם לנכון כוך קטן של ציידין וכו' ע"ש. ובנו"נ בתענית אמר רב פפא בכוכי דציידי אבל בכ"י מ' איתא קרוב לגי' רבינו לא צריכא דאפי' בכוכי דציידי וכ"ה בר"ן, וכגי' רבינו איתא בפי' רגמ"ה כ"י לתענית וז"ל: כוכי דאגמא דציידי: צריפין דיורין קטנים שדרין בהם ציידים ע"כ] —

כַּבְּלָא (לפע"ד מל"ר אמצעי' coccula, cocula מעיל מצמר עב ויש לו שער וציציות בשוליו Mantel aus Wolle mit Troddeln, oder Haarlocken am Saum) בילמדנו שני גוים (בתנחו' תולד' לי') אל תקרי שני גוים בבטנך (בראשית כ"ה, כ"ג) אלא שני גאים זה מתגאה וזה מתגאה עשו מלובש ככלא ויעקב מלובש ציצית עשו מלובש כלמוס ויעקב מלובש טלית. — (א"ב פירוש בל"י תכלת ובנקודות אחרות פירושו מין מלבוש עגול ופירוש כלמים בל"י ורומיי מלבוש מיוחד לפרשים ערוכים למלחמה). *[אחי"ה האחרון הוא הנכון

[1]) בנו"ג בשני מקומות ובילק' ויצא רמז קכ"ט רבי אסי ובילקוט ישעי' רמז ר"ע ר' יוסי. [2]) ובכ"י ו"ו א' איתא דבור המתחיל כך.

כי זו היא הוראת χλαμύς chlamys, (עיין בטו"ע ע' כלמוס) אבל ראש דברו אין נ"ל וכונת ר"ב על ל"י χλαυκός פי' תכלת ומין מלבוש עגול אשר כתב כונתו על ל"י κυκλάς Staatskleid mit rundem Saume וכן דעת רמ"ל והח' לעווי והח' ברילל על מלבושי היהודים 65 ועוד הוסיף להביא ל"ר cyclas ואין נ"ל כי שניהם הם מלבוש של נשים, ואשר נ"ל כי היא מלה הנ"ל הרשומה בתחלת הערך והוא מין מעיל ואדרת שער עם ציציות ותלתלי שער בשוליו וזה עולה יפה עם מלבוש יקר אדרת שער כנויו של עשו ומלבוש עם ציצותיו הוא מול ציצית של יעקב. ועיין עוד ערך אנטיקיסר, אסטלית, פרפירא. ולפע"ד זו כונת האונקלוס שהעתיק אדרת שער (בראשית כ"ה, כ"ה) כְּכְלָן דיסער (כפי גי' דפ' סאביאנעטטא). וגם יפה עולה שהזכיר הילמדנו כּכלא עם כלמוס כי זה האחרון ג"כ מין מעיל ואדרת הוא ובפרט של בעלי מלחמה וטלית הוא בגד יקר של אוהבי שלום והעומדים בתפלה] —

כִּכְלֵי (= כִּיכְלֵי בל"י κίχλη Drossel, Krammetsvogel) בר"ג דפ' יוה"כ (יומא ע"ה:) ד' מיני שליו [1] הן שיכלי כיכלי ופסיוני ושליו. — (א"ב פי' בל"י מין עוף טוב למאכל ופי' שיכלי מין עוף אחר אוכל תאנים ופי' פסייני מין עוף אחר חשוב עולה על שלחן מלכים, ובנוסחאות שלנו כתוב קבלי). *[אחי"ה בנו"ג שיכלי וקיבלי ובילק' שם שיבלי וקיבלי ובכ"י מ' שובלי וקיפלי ובכ"י א"פ סיבלי וכיבלי אבל בכ"י ב' וקיכלי ובאה"ת (עיין ד"ס יומא צד קט"ו:) ככלי כגי' רבינו וכ"ה שיכלי וכיכלי בע' פסיון ובע' שכל, ובע' האחרון אוכיח אי"ה כי הוא איננו אוכל תאנים συκαλίς כדעת ר"ב בכאן ובערך שכל. ועיין לעוויזאהן בספרו זאאלאגיא תלמודית 210 והלאה ומ"ש בענין גי' סליו. ובעה"ק שנ"ב כתב ככלי י"מ עטלף! ע"כ] —

כָּכְלֵיאַר (מל"י κοχλίας Schnecke, schnecken-förmig Gewundenes; או מל"ר אמצעית cochleare (Krümmung, Windung, בפ' במה אשה (שבת פ"ו, מ"ג) ולא בכוכלייר [2] [בגמ'] (שבת ס"ב.) פי' מכבנתא, ודומה למכחול וראשו אחד דומה לסירה שאורגת בה התכשיטין הנותנת כנגד פניה וכמעשה [3] דר"ע במי שהחשיך (שבת קנ"ו:) שקלתה למכבנתא ואיתרמיא בעינה [4]. וי"א „תכשיט שמעגל על ראשה [5] כדגרסינן בבראשונה פי' שני ביומא (כ"ה.) הכהנים מקיפין ועומדין כמין כוכליאר" [6]. (א"ב פירוש בלשון יוני' דבר עגול ומסובב כמו לול). *[אחי"ה בהנחה ראשונה מורה נרתק החומט ושבלול וכל הדומה לו בעגול והיקף ומן כוכלת (עיי"ע הבא אח"ז) נאצל כוכליאר. כוכלייר כאלו כתוב κοχλιάριον אבל באו"מ יוני' זו המלה מורה כף אולם נאצל ג"כ מן κόχλος Schnecke, בהיותו ארוך ועגול כדמותו ודרכו לעשות ממנו תכשיט לעיגול הראש (ודוגמתו עיי"ע בולמס ח"ב, צ"ט ומ"ש). ורמב"ם בפי"מ לשבת פ"ו מ"ג פירש כוליאר כמו טבעת שמסבב הראש כולו ובל' חכמים קורין אותו מכבנתא ע"כ וכן פי' רע"ב ע"ש אבל לפי זה תתכן הגי' כוכלת והוא מל"י κύκλος טבעת שסובב והולך בהיקף ועל זה יפה עולה מ"ש הרי"ף וז"ל ויש שפירשו אותו מידי דמקיף לרישיה ע"כ ועפ"י זה נ"ל לפרש ביומא הנ"ל מקיפין ועומדין כמין כוכליאר מלש' רומי אמצ' cochleare שנרדף עם cochlea פירוש כל דבר בסבוב והיקף כלומר הכהנים היו עומדין סביב סביב בהיקף ומזה הענין ירושל' שקלים רפ"ז ד"ג רע"ג כמין (בוכלין) [כוקלין] היו עשויין פי' המעות היו בעגול והיקף סביב סביב מל"י κύκλος = κοχλίας או מל"ר אמצ' cochlea ובבבלי שקלים נדפס כמין קובליים וכן בכ"י אירפורט תוספתא יומא פ"א מקיפין ועומדין בקבילין ובכ"י אירפורט בתוספ' סוכה פ"ד כקבולין ובכולם צ"ל או כקוכלין כמו בירו' שקלים או אולי הוא נכון גם בבי"ת ואז מל"ע قبل, قبلة פי' כדור עגול כמו מרגלית והראשון נ"ל עיקר והראיה כי בדפוסים איתא בכוליור, ככולייר — אוכוכלין ט"ס עיי"ע אלבינא (ח"א, פ"ו)] —

---

[1]) וכ"ה בילקוט בשלח ריש רמז ר"ס ובנו"ג סליו ובכ"י מינכען בכולן: סלו. [2]) וכ"ה במשניות פיזי ובירו' ובריי"ף בדפוס קושטי' ובכ"י א"פ בכוכליאר וכצ"ל בכ"י מ' במקום כובליאר ובנו"ג כוליאר ובריי"ף כוליר. [3]) בדפי' וויניצי' ובמעשה אבל בכ"ף לנכון בדפ"ר פיזי' ואמ' וכ"ה באו"ז ה' שבת סי' פ"ד סק"ד בשם הערוך. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר כאן ובערך מכבנתא ובשדפ"ע בעינא וכ"ה בערך מכבנתא ובנו"ג דצתא בגודא אתרמי' איתיב בעיניה. [5]) ותוספ' בכ"ב קנ"ו: ד"ה כבינתי הביאו כן בזה"ל ע"כ נראה לר"י כפי' הערוך שפי' בכוליאר [צ"ל כוכליאר] הוא כעין עטרה ומ"מ יש בו שום דבר חד כדאמרינן בשילהי דשבת דשקלה (למכבנא) [למכבנתא] ויהבא בעיני דחיויא ע"כ וכן כתב הרא"ש בשבת פ"ו רפי' י"א וז"ל ובערוך פי' שהוא כעין עטרה וכפירושו משמע בפ"ב דיומא דקאמר התם שהכהנים וכו'. ולכאורה מוכח מזה כי הע' הנוכחי היה מקוטע ביד התוספו' והרא"ש ועיין שריד שבערבין צד ל"ז. [6]) ובנו"ג בכוליאר ובכ"י מ' כולייר ובכ"י א"פ ול' ובפסקי רי"ד איתא כגי' רבינו ככוליאר ובתוספ' יומא פ"א בכוליור ובתוס' סוכה פ"ד ככולייר וכ"ה בפירוש ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) אשר ממנו הועתק פי' י"א. אבל עיין מ"ש בסוף הערך.

כֻּבְלָת (מערך הקודם מל״י κοχλίας = κόχλος Muschel) בפ׳ במה אשה (שבת פ״ו, מ״ג) ולא בכוכלת פירשנו בע׳ חמר. — (א״ב כובלת כתוב בנוסחאות. *[אחי״ה אבל בע׳ חמר ט׳ הוכחתי כי בכ״י ש״ם איתא כגי׳ רבינו ועל זה עלתה יפה הגזרה מל״י הנ״ל ומזו ההוראה חומרתא בל״ע עיי״ע חמר ט׳ ומ״ש. ועוד עיין מ״ש בערך חמר י׳ — ועה״ק שנ״ב פירש (כובלת) [כוכלת] קשר שיש בו בשמים שתולין בצואר ע״כ ונעתק מערך חמר ט׳] —

1 **כִּכָּר** (מל״מ פי׳ חלת לחם runder Brotkuchen) בפרק כל כתבי הקדש בגמ׳ כיצד נפלה דליקה (שבת קי״ח.) והא דתנן בסוף פיאה (פ״ח, מ״ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע. בס״פ אעפ״י שאמרו בגמ׳ (כתובות ס״ד:) מאי היא דתנן[1] בפ׳ כיצד משתתפין (עירובי׳ פ״ב:) ובפ׳ י״ז בכלים (מי״א) [מ]ככר בפונדיון מארבע סאין בסלע, פי׳ מ״ח פנדיונין בסלע[2] ובד׳ סאין יש כ״ד קבין יבוא חצי קב שהוא י״ב בצים בפונדיון אחד. מניין שמ״ח פונדיונין לסלע דתניא בתוספתא דב״ב (ספ״ה) פרוטה שאמרו אחד משמונה לאיסר[3] איסר אחד מכ״ד לדינר. שש מעה כסף דינר מעה[4] ב׳ פונדיונין[5] פונדיון שני איסרין[6], הנה יעלו שנים עשר פונדיונין לדינר וד׳ דינרין[7] לסלע יעלו מ״ח פונדיונין סאה ששה קבין לארבע סאין יעלו כ״ד קבין. *[אחי״ה וכ״ה ברש״י כתובות שם ועוד עיין ברש״י ממקומות הנ״ל ועל המטבעות ומשקלות להח׳ צוקערמאן צד כ״ג — וכנ״ה בכלי׳ שם משתי ידות לככר משלש לקב. ספרי עקב פ׳ מ׳ ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים וכו׳ עיי״ע סייף. ומלת ככר (או במלואו: ככר לחם, שמות כ״ט, כ״ג; ש״א ב׳, ל״ו) ועיין סוטה ד׳ רע״ב נגזרה מן כִּרְכֵּר עיין או״מ לפירשם. והקבוץ כִּכָּרִים (טהרו׳ פ״ה מ״ו) כִּכָּרוֹת (שם פ״ד מ״ט ושם פ״א מ״ז טבול יום פ״א מ״א סנהדרין ק״ד.) ועצם הוראתה הראשונה פי׳ עיגול וכן בערך הבא אח״ז] —

* 2 **כִּכָּר** (ג״כ מענין עיגול ומל״מ מדת משקל runde Masse, Talent בשמות ל״ח, כ״ה כתב הראב״ע וז״ל הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג׳ אלפים שקלים וכו׳ ועיין צוקערמאן במקום הנ״ל 7 וש״נ בן מתתיהו על הקדמוניות ג׳, ו׳, ז׳ אשר גם לפי עדותו עולה הככר לסך הנ״ל ועוד עיין סוכה נ״א: ע״ז מ״ד. ירושל׳ שקלים ספ״ו ד״נ רע״ב ובל״ם כַּכְּרָא וכ״ה הקבוץ ככרין בעזרא ז׳. כ״ב בכורות ה׳ ס״ע קחשיב בככרי — ככרין דנרד עיי״ע ככב (כַּבְּבָא) — ככרתו עיי״ע כּוּרָה.

כּוּכִיתָא (לדעת רבינו חתיכה של ענן עיין בפנים ור״ב חשבו שהוא ל״י איד וקיטור ולדעתי כוכביתא העיקר מל״ם كُبّة ענין צבירה וקבוץ) בפרק ואם אינן מכירין בגמ׳ כמה היתה גבוהה[8] (ר״ה כ״ד.) אימור כוכיתא בעלמא הוא דחזו. פירוש חתיכה של ענן ראו שהיה דומה ללבנה. — (א״ב פי׳ בל״י קיטור ואיד עולה מן הארץ. ובנוסחאות גרים כוביתא). *[אחי״ה ועפ״י גי׳ הספרים פי׳ ר״ב ואולי כונתו היתה על לשון יוני καπνός Rauch, Dampf ובע׳ כבתא הביא ר״ב בלי פירוש ושם בארתי מל״ע קביצה בערבוב Knäuel וגם מזה הענין אם נגרום כוכביתא כגי׳ כ״י מ׳ ובפירוש הרמב״ם והוא מל״פ הרשומה צבירה וקביצה כלומר שמים נתקשרו בעבים ונקבצו בערבוב ועיין בפי״מ לרמב״ם ובפ״ב מהל׳ קידוש החדש הל״ו אבל לפי גירסת רבינו כוכיתא וכן הוא בפירוש ר״ח לר״ה (בש״ס ווילנא) ובכתב יד אירפורט ובדפוס ווינציא רפ״א (הובא בר״ם ר״ה צד כ״ח:) לפע״ד הוא מל״פ كوك התיכות שנתקשרו יחד ונופל עוד על לשון كوكا פי׳ בל״ם לבנה ורש״י פי׳ עִיגּוּל של עב לבן ולפע״ד אז גזרת המלה מל״ם كوكة עיגול וגליל Scheibe ועפ״י זה צ״ל ברש״י גי׳ כוכיתא] —

כֹּל (מל״מ jeder, e, es, Alle, das Ganze; כְּלָל Gesammtheit, Allgemeines, Norm) בפרק ראשון דסוטה בהלכה שנייה (ה׳ רע״א) ככל יקפצון (איוב כ״ה, כ״ד) כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל (בראשית כ״ד, א׳) מכל (שם כ״ז, ל״ג) כל (ל״ג, י״א) וכו׳. בר״ג דפ׳ בכל מערבין (עירובין כ״ח רע״א) מאי מעמא דמאן דמרבי בעופות[9] סבר לה דכללא בתר[10] דוקא וכו׳. בסוף הלכה קמא בפסחים (ו׳ סע״ב) הניחא למ״ד כלל ופרט המרוחקים זה מזה אין דנין אותו בכלל ופרט שפיר אלא למ״ד דנין מאי איכא למימר [כגון] (בריש החובל בגמ׳ צער כואו (כ״ק פ״ד סע״ב)[11] כויה תחת כויה (שמות כ״א, כ״ה) כלל אפי׳ [כויה][12] שאין (בו) [בה] חבורה ב״א

---

[1] מן והא דתנן עד היא דתנן נשמט בטעות בדפ״ר פיזי׳ באזיל ואמ׳ ופי׳ אבל אי׳ לנכון בדפי׳ ווינציא ובכל כ״י ערוך. [2] ובדפ״ר אי׳ עוד קו״ם כזה: פי׳ כ״ח סאין בסלע. [3] בנו״ג א׳ משמונה פרוטות לאיסר. [4] בנו״ג מעה כסף. [5] וכ״ה בכ״י אירפורט ובדפוסים פונדיון. [6] בדפ״ר פונדיון איסר. [7] בדפ״ר פונדיונין. [8] בנו״ג כמה היה גבוה. [9] בנו״ג עופות. [10] בנו״ג בתרא. [11] עיין הערה 7 ועוד S. [12] וכ״ה לנכון בפי׳ ר״ח לפסחים.

חבורה [1] [תחת חבורה] [2] ופרט שהכויה יש בה חבורה ופצע הפריש ביניהן [3] וחלוקה בין רבי ובין בן עזאי [בריש החובל בגמ' צער כואו] (ב"ק פ"ד סע"ב) [4]. בפ' נגמר הדין בגמ' כל הנסקלין (סנהדר' מ"ה סע"ב) רבנן דרשי כללי ופרטי והומת ותלית אותו על עץ (דברים כ"א, כ"ב) כלל, ופסוק של אחריו (שם כ"ג) פרט כי קללת אלהים תלוי [5]. ובר"ג דפ' בנות כותים (נדה ל"ג.) ותהי נדתה עליו (ויקרא ט"ו, כ"ד) כלל וכל המשכב (שם) פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט משכב ומושב אין מידי אחרינא לא אמר אביי [6] וטמא [7] שבעת ימים (שם) הפסיק הענין הוה ליה כלל ופרט המרוחקים זה מזה ואין דנין אותו בכלל ופרט רבא אמר לעולם דנין [8] ובפרק כל המנחות גמרא ואם החמיצו (מנחו' נ"ה:) ואימ' לא תעשה (ויקרא ב', י"א) כלל לא תאפה (שם ו', י') פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט אפייה אין מידי אחרינא לא א"ר אפוטריקי משום דהוה כלל המרוחקין זה מזה [וכל כלל ופרט המרוחקין זה מזה] אין דנין אותם בכלל ובפרט. בפ"א בקידושין בגמ' המרצע (כ"א:) ר' דריש כללי ופרטי ולקחת (דברים ט"ו, י"ז) כלל מרצע פרט [באזנו ובדלת] חזר וכלל [9]. *[אחי"ה וישנן עוד דוגמאות אחרות בענין כלל ופרט עיין ב"ק ס"ג. שבועות כ"ו. ב"ב קכ"ג. סוטה ל"ז סע"א, ירו' סוטה פ"ז דף כ"א ע"ג, תוספת' סוטה פ"ח, תו"כ בתחלתה ועיין נזיר ל"ה. ועוד מצויין הרבה פעמים ברע"ב ותוי"ט וג"י הובא בפחד יצחק ע"ש כי האריך. והקבוץ שמ"ר ר"פ ל"ב כְּלָלִים פרטים, ולנקבה סוט' ל"ז רע"ב כְּלָלוֹת .. ופרטות. ועוד נקרא כלל סדר משפט ומשטר Regel, Norm בכללו הרבה פרטים בסוג אחד ועיין שביעית פ"ז מ"א, שבת פ"ז, מ"א. מ"ג כלל [illegible]זיל, חולין פ"ג מ"א זה הכלל. ברכות ט'. וש"[illegible] בכללא איתמר. יומא נ'. וש"נ נקוט האי כללא [illegible]ידך, יבמות כ"א: וכללא הוא. ירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ד תוספתא ב"מ פי"א כללו של דבר ועיין הליכות אלי אות תמ"ז. והקבוץ עירובין כ"ז רע"א וש"נ אין לומדין מן הכללות עיין נ"י פ"ד דב"מ, אבל לפעמים לומדין מן הכללות עיין משפטי שמואל סי' כ"ו. ולזכר ירושלמי תרומו' פ"א ד"מ ע"ג, ירו' חגיגה רפ"א דע"ה ע"ד וירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ד לית כְּלָלִין דר' כללין, כתובות ס' רע"א כְּלָלֵי דכייל וכו' ב"ר פל"ג כל כְּלָלַיָּה דאורייתא וכו', והפעל פירוש ענין קביצה בסוג ומשטר אחד zusammenfassen שבועות כ"ג: והלאה, ר"ה ל"ב רע"א כּוֹלֵל, ירו' מגילה פ"ד רע"ה: וְכָלְלִין, ירוש' פסחים פ"ה דל"ב ע"ג, ירושלמי תענית פ"ג דס"ז. כלוּלָה, ירוש' ברכות פ"א ד"ג ע"ג כְּלוּלִין, בנפעל ירושלמי סוטה פ"ז דכ"א ע"ד דברים שנכללו] —

כֹּל (= כָּלָא פירוש מל"מ מנע ועצר zurück-, ab-halten ונרדף עם כָּלָה (בראשית כ"ג, ו') וכן בל"ע כלא ענין שמירה והזהרה מאיזה דבר sich hüten (vor Etwas בפרק ד' במדות (מ"ו) ואמה כֹּלֶה [10] עורב. בשבת בס"ג דפרק א"ר עקיבה (שבת צ'.) ובמנחות פ' אחרון [11] בגמ' הרי עלי זהב (ק"ז.) תניא האומר הרי עלי ברזל אחרים אומרים לא יפחות מאמה על אמה למאי חזי אמר רב יוסף לכלה עורב [12]. בפ' במה אשה בגמ' ולא בכבול (שבת נ"ז סע"ב) מאי איצטמא [13] א"ר אבהו (בזייני) [ביזייני] [14] מאי ביזייני אמר אביי כליא פרוחי [15].

---

[1])[כ"ה נכון רק בפרי' וויניצי' וכ"ה בפי' ר"ח ושם אי' בא חבורא תחת חבורה. [2]) עיין הערה הקודמת. [3]) בפי' ר"ח שם אשר ממנו נעתק זה הפי' נתבאר יותר בזה"ל: והם כלל ופרט המרוחקים זה מזה כי פצע תחת פצע הפסיק ביניהם ונמצאו רחוקים זה מזה וכו' עד: וחלוקת רבי ובן עזאי מפורשת בפי' החובל בחבירו בתחלתו ע"כ. [4]) מתוך פי' ר"ח שהובא בהערה הקודמת ברור כי ערבוב דברים כאן בערך זה וציון בריש החובל וכו' שייך לסוף הפי' כי בלעדי זאת אין לתיבות וחלוקה בן וכו' כל מובן ולכן שמתי תיבות בריש החובל וכו' בתחלת הציון בין שני חצאי עגולה והשלמתי אותן בין שני חצאי לבנה במקומן הראוי להן וגם השלמתי אחר ציון מפסחים הנ"ל מלת כגון כדאיתא בפי' ר"ח אשר ממנו שאב רבינו זה הפי'. [5]) כ"ה כפי' ר"ח כ"י לסנהדרין (בקובץ כ"י אנגיילִיקא דף ק"ב רע"א) כי בנו"ג הק והומת ותלית כלל כי קללת פרט. [6]) וכ"ה בכ"י ל"ד ובי"ר כמו דאיתא בנדה אבל בכ"י ו"ו הגי' ר' אפוטריקי כדאיתא במנחו' נ"ה: [7]) כ"ה לנכון בכ"י, ובדפ' וויניציא בט"ם וטמאה. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי ל"ד ובי"ר וכ"ה בדפ' וויניציא אבל בדפ"ר פיזי' באזי' ואמ' ופראג לי' ונתקצר ע"י וכו'. [9]) כ"ה ר"ק בכ"י ל"ד ובשאר כ"י ובדפוסי ערוך לי'. [10]) עיין הערה 12. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו והסופרים כתבו רק פ' א' קצור מן אחרון ופשטוהו פרק א' (= אלף) לכן בדפ' פיזי' וויניציא אי' פ"ק אבל בדפ' באזיל ואמ' פ' בתרא. [12]) כ"ה בשבת ושם בכ"י מ' תניא ובנו"ג ת"ר ובמנחות איתא הסדר בהיפך בזה"ל ברזל תניא אחרים אומרים לא יפחות מכליה עורב וכו' ע"ש וזה כאיכא דאמרי בשבת ועוד בשבת הגירסא כלייא עורב וברש"י ותוספ' שם ובמ"ק ט'. כליא ובתוספ' מנחות שם כליה וכ"ה בערכין ו'. ובכ"י מ' בשבת כולי עורב וכ"ה ברש"י בדי שונצינו (ד"ס שבת צד צ"ח) וכ"ה בתוספ' ערכין ו'. ד"ה כגון בשם הערוך וכ"ה בכ"י מ' למ"ק ודפוס בסיליאה בגמ' ברש"י ותוספ' כולה. ובפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגיילִיקי דף נ"א רע"א) מצאתי שלש גירסאות כזה"ל כולה כלה וכלי עורב. [13]) וזה כ"ס בע' אסטמא עיי"ש בח"א, ק"ע: [14]) עיי"ע אסטמא וכ"ה תיכף בסמוך. [15]) בדפ' פיזי' בליא פרוחי ונראה שט"ס הוא אבל גם בכ"י ש"ס בלייא פריחי עיי"ע אסטמא ועוד מ"ש בסוף הערך.

ס"א כליא דידבי. פי' איצטמא היא ביזייני כלומ' „חוטין הרבה ממיני צבעונין ותולין אותן בפני הכלה שלא יצערוה הזבובים שמתביישת להסיר הזבובים מעליה ותולין זה בפניה ונקראת כליא דידבי והוא כגון אותה ששנינו (מדות הנ"ל) אמה כלה עורב לפי שבמקדש ראשון שהיתה קדושתו בכל הקהל והיתה השכינה שרויה בו לא היו עופות פורחות עליו אבל במקדש שני פחדו שמא אין קדושתו כקדושת הראשון ושמא יפרחו העופות על המקדש וישליכו [1]) שם דבר טומאה ועשו צורה להפריח העופות מגג ההיכל וקראו אותה כלה עורב כלומר זו מונעת העורבים מלפרוח על גג ההיכל וזו הצורה כדרך שעושין עכשיו שומרי הזרעים" [2]). ובר"ג דהשותפין (ב"ב ה' רע"א) א"ל עיזא בעלמא לאו אכלויי מכלינא בה [3]). ובס"פ י' יוחסין בגמ' מתייחד אדם (קידושין פ"א:) אביי מכלי להו [4]) מכולה דברא. ובפ' כל היד בגמרא בי"ש אומר צריכה ב' עדים (נדה י"ז רע"א) אביי כלי דידבי רב פפא כלי פרוחי [5]) פירוש מגרש העופות ומגרש הזבובים. — (א"ב מלשון (תהלים מ', י"ב) לא תכלא רחמיך ממני). *[אחי"ה וכן פירש"י בערכין ו', ד"ה אמה וז"ל ל"א כלי' עורב מונע העורבים כמו לא תכלא רחמיך ע"כ והוא ענין מניעה וכשבת שם יוצא מפורש ברש"י למנוע את העורבין מלישב. אבל בערכין כפי לשון ראשון ברש"י ע"ש עולה פירושו עם פי' רגמ"ה כ"י במנחות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף נ"א.) וז"ל כולה כלה וכולי עורב לוח של ברזל שהוא אמה על אמה ומלא כולו מסמרין ומשימין אותו בראש גג המקדש והגג משופע למעלה כעין כובע ושם בראשו היה עושה כולי עורב שמכלה העורב שלא ינוח שם שלא יטנף הגג עכ"ל. ולכאורה נ"ל ראיה ממה שכתב רגמ"ה והגג משופע למעלה כעין כ ו ב ע וכו' לזה שכתבתי בע' אסטמא כי כליא הוא ל"פ كلاه פי' כובע וגם פי' רגמ"ה כולי עורב מל' כלייה פי' איבוד (עיי"ע כל ד'). וכן פירש"י במנחות שם לכלות העורבין. ובענין כליא פירש"י בערכין כפי לשון ראשון וז"ל כליא לשון ש מ ג ר ש את העורבין כמו כייל דידבי כייל פרוחי וכו' ע"כ ואולי כונתו ג"כ על לשון מניעה מל' הפסוק ולכאורה זו ג"כ כונת רבינו בסוף הערך במ"ש כלי דידבי וכו', פי' מגרש העופות ולגרש הזבובים וצ"ל מגרש הזבובים ומגרש העופות כי דידבי הם הזבובים עיין ערך דרב (ח"ג, כ"ה.) אולם לפע"ד נ"ל ברור כי עיקר הגי' בבי"ת באלי דידבי באלי פרוחי כמו בנוסחאותינו והיטב פירש"י בנדה שם מגרש זבובים וכו', ע"כ והוא מל"פ הרשומה בע' באלי (ח"ב, ג'.) ומעתה נוכל לקיים גירסת דפ' פ"ז' בענין ציון דשבת בליא פרוחי ובכ"י מ' בלייא פריחי פי' מגרש היתושים. אבל עוד לבי נוקף כי בערוך בודאי גירסא בכ"ף דוקנית היא כי על זה מורה סדר הערך לכן דעתי לגזור כליא, כולה, כלה עורב טל"פ كال בריחה ונאצל מפעל كاليدن flichen, בורח וא"כ כליא או כולה עורב פי' מבריח ומגרש העורב ובזה הענין בורח ומבריח ומגרש היטב עולה הציון בקידושין וב"ב שם ושם. ובערך אסטמא פירשתי בע"א וזה שכתבתי כאן נ"ל עיקר בשטת רבינו. ובענין אצטמא שפירוש ע"י ביזייני הלך רבינו לשטתו (והוא כשיטת ר"ח עיין הערה 2) לבאר ע"י חוטין הרבה ממיני צבעונין וכן הוא בערך אסטמא וכונתו על פירושו בערך אב (ח"א, ב'.) ע"ש ומ"ש בהערה ב' ובערך אפזייני (שם ר"ט) ונתינת הטעם ותולין וכו' שלא יצערוה הזבובים נ"ל יען שחשב רבינו כי כליא פרוחי הוא כמו כליא דידבי כלומר מבריח הזבובים לכן הביא ס"א כליא דידבי והביא ראיה מנדה הנ"ל. ובערך אפזייני פירשתי כליא מפעל כָּלַל ואולי נתקצר מן כלילא פי' זר Kranz או ממש ל"פ كلاه פי' זר וא"כ כליא דידבא זר מחתיכות צבעונין הרבה כי זה טעם מלת דיבא בל"פ ديبا בגד או חתיכה ממיני צבעונין וכדעת רבינו ועוד עיי"ע פרח ב'. ושם פירוש רבינו כליא: א ו ח ז וזהו מפעל כלל. ועוד ראיתי להעיר על ל"ע كلة פי' צעיף למנוע הזבובים והיתושים — ומה שענינו לשון מניעה איתא בירושלמי נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד כלוי אני ממך . . כלוי אני ממנו. וזה השרש פתרונו גם בל"ע שמר ונזהר וכן בל"ע كلى שומר. ולפע"ד מזה לפיעל כלה מדברותיך סנהדרין ס"ז סע"ב, מד' שו"ט מזמור ק"ד פ' תהום, שמ"ר פ"י פירוש שמור דבורך והוי זהיר במה שאמרת ועיין עוד ע' כלך ובאתפעל אִתְּכְּלִי בתרגום אונקלס לבראשית ח', ב'; לבמדבר י"ז, י"ג, ט"ו; תרגום למ"א ח', ל"ה וזולתו. אפעל אַכְלֵי תרג' ד"ה ב', ז' י"ג] —

[1]) בכתב יד ל"ד וישלוט. [2]) ע"כ הועתק מפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא) לשבת עיין תוספתא שבת צ'. ד"ה מכליא מה שהקשו על הערוך ומה שתירצו במנחות ק"ז. ד"ה כליה, ובערכין ו'. ד"ה כגון ובהפשב"ע. [3]) בכתב יד ו"ו מכילנא לה ובשט"מ בב"ב: לאו (אבלויי) [אכלויי] מכלו ע"כ ועיי"ע הבא. ובנו"ג עיזא בעלמא לאו לאכלויי בעי א"ל ולא גברא בעית דמיכלי ובכ"י ש"ס בשנויים עיין ד"ס שם. [4]) וכ"ה בתוספ' שם ד"ה אביי ובנו"ג מכלליה. [5]) בנו"ג אביי באלי דידבי רבא באלי פרוחי ולפע"ד זו עיקר הגי' עיין בפנים.

כֹּל (= כְּלִי, כְּלָא באפעל אַכְלִי פירוש בל"פ قال
ענין קריאה בקול גדול שאגה והֶמְיָה lautes
(Rufen, Geräusch, Getöse עליו ישאגו כפירים
(ירמיה ב', ט"ו) תרג' עלוהי יכלין, קרא בגרון (ישעיה
נ"ח, א') תרגום אכלי [בגרונך], ויקרא בקול גדול
יהודית (מ"ב י"ח, כ"ח) תרגום ואכלי [1]) בקל רב.
ושרק לו מקצה הארץ (ישעיה ה', כ"ו) ויכלי ליה
[מסיפי ארעא], וכן תרגום וינהם עליו (שם ל')
[ויכלי עלוהי], ירעם מן שמים (ש"ב כ"ב, י"ד):
אכלי מן שמיא. *[אחי"ה כ"ה בכל כ"י
ובדפ' וויניציא אבל בשדפ"ע לי', ובעה"ק אי' רק
ציון האחרון ושם ובכל דפ"ע הישנים וכן בכ"י נכלל
זה הערך עם ערך הקודם רק בדפ' אמש' ופראג
נפרד לנכון בע' מיוחד. וכן התרג' בתהלים י"ח,
י"ד וירעם ואכלי וזה התרג' הביא רש"י בב"ב ה',
ד"ה ולאו גברא לביאור מלת לאכלויי ופי' רש"י
להזעיק ולגעור בהן וירעם מתרגמינן אכלי וכן כל
לשון הכרזה בתרגום יהונתן ע"כ. נ"ב מהרש"ל
מוחק זה ר"ל תיבות וירעם וכו', אבל גם בכל
הדפוסים אי' ככה ברש"י רק שם לנכון ירעם והוא
בשמואל שם כדאי' בערוך אבל קצת קשה לפרש
כן כי זו המלה הורגלה רק בל' התרגום ולא בש"ס
ובשט"מ בב"ב מפורש לפי י"מ ג"כ בזה"ל למכלינהו:
למרמי בהו קלא ע"כ ופי' הראשון בשט"מ עולה
יפה עם ערך הבא אח"ז ע"ש. ועוד תרגום ירעם
(תהלים צ"ו, י"א; צ"ח, ז') יכלי ועיין יתר דוגמאות
בעמת"ר ללעווי ושם נאצלה גזרת המלה מל"ע
قال (עיי"ע אכלי) ונרדף עם קרא של עברי והנכון
מה שכתבתי בע' הנוכחי והוא ל"פ הרשומ' בתחלת
הערך. וממנו התואר בקבוץ: תרגום תהלים ק"ד,
כ"א אכלאין (כן הוא בכתב יד ובנו"ג אכלין), והשם
אכליותא עיין ציונים בעמת"ר ללעווי צד 27] —

כל (= מל"מ כָּלָה בלא"ר כְּלִי, כָּלָא פירוש מאבד
(zu Grunde gehen,- richten בפ' השוכר
את האומנין בגמ' או שנעשית אנגריא
(ב"מ ע"ט.) קסבר רב לא מכלינן קרנא.
*[אחי"ה כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר, וויניציא, ובשדפ"ע
לי' ובכ"י ו"ו א' וב' אי' מיכליא ובשט"מ ב"ב ה',
גרס מכלו קרנא וכן מפורש שם אכלויי דב"ב כלומר
אפסודי מפסדא. (עיי"ע הקודם) — וכנ"ה בב"מ שם כליא
קרנא. ברכות ל"ט סע"א כי כליא ברכה אפרוסה
קא כליא. ובפַעֵל מכלינן ב"מ הנ"ל. בנתפעל במד"ר
פ"ג שלא נִתְכַּלֶּה. ושם פ"ה כדי שלא יתכלו וכו'.
והשם כְּלָיָה סנהדרין ס"ג. ירושלמי ברכות פ"ב
ד"ה ע"ג, ב"ר רפ"י (ווילקוט בראשית רמז ט"ו) ב"ר פמ"ט
ושם ר"פ ע"ו, פסיק' רבתי פל"ג. ילקוט ישעי' רמז
של"ו. ועוד השם כִּילוּי בויק"ר רפ"ז ופ"י] —

כל (= כַּלָּה או מל"ע או פרסי הרשומה בפנים
(Akademie, Universität ועניננו בלא"ש כפ"ק
דברכות בסוף הלכה וחכ"א עד חצות (ברכות ח' רע"ב)
רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לכולהו פרשייתא
דכלה [2]) במעלי יומא דכיפורי פי' „הן ח' פרשיות
שקורין בד' שבתות שבאלול ובד' שבתות שבאדר [3])
ומפני שהיה רב ביבי [בר אביי] טרוד בחדש
הכלה [4]) במסכתא דכלה ולא מצא פנאי להשלים
כל פרשה בשבתה סבר לאשלומינהו להני ח'
פרשיות [5]) בערב יוה"כ ואסיקנא (ברכות שם) תנינא
ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר [אלא כל פרשתא
בשבתא]" [6]). בפ"ק דתעניות בגמ' הגיע י"ז במרחשון
(י' רע"ב), ובפ' האיש מקדש בו בגמ' דסמוך עשרה
קבין (קידושין מ"ט רע"ב) על מנת שאני חכם אין
אומרים לו [7]) כחכמי יבנה כגון ר"ע וחביריו אלא
כל ששואלין אותו דבר חכמה בכל מקום ואומרה,
ע"מ שאני תלמיד [8]) אין אומרים כשמעון בן עזאי
וכשמעון בן זומא אלא כל ששואלין אותו דבר
אחד בתלמודו [9]) ואומרו אפי' במסכת כלה. פי'
ר"ח ז"ל [10]) „בכל מקום בכלום מקום כלומ' מקום אחד
מן התלמוד [11]) ואפי' במסכת דכלה [12]) שמתעסקין
בה כל תלמידי חכמים שרוצין לדרוש בכלה של
אלול או בכלה של אדר". ובפ' אלו טרפות בסוף
הלכה הריאה (חולין מ"ט.) אמר שמואל [13]) בריה דר"א
אבא מרישי כלי דרפרם הוה. *[אחי"ה ורש"י
פירש בקידושין שם ובשבת קי"ד. מסכת כלה:
ברייתא היא וכך היא שנויה כלה בלא ברכה

---

[1]) בנו"ג וקרא. [2]) וכ"ה בכ"י פאריז רק שם דכלא עיין ד"ס ברכות צד קצ"ב: ובנו"ג דכולא שתא. [3]) באו"ז הלי ק"ש סי' י"ב בשם פי' ר"ח אי' הגי' הן ד' פרשיות שקורין באלול וד' פרשיות שקורין באדר. [4]) לי' באו"ז. [5]) באו"ז: לכלהו הני ד' פרשיות. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח הובא באו"ז ושם אי' לנכון זה שכתבנו בין שני חצאי מרובע. [7]) לי' לפנינו. [8]) זו הבבא הוא קודם בנוסח' בקידושין ע"ש. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע דבר בתלמודו ובקידושין הגי' כל ששואלין אותו בכל מקום דבר אחד בלימודו ובתענית שם דבר הלכה בלמודו ובכ"י מ' בתלמודו וכ"ה בדפ' פיז' וויניציא וקושט' ובכ"י ב' דבר הלכה בכל מקום וכ"ה בתוספות תענית שם ד"ה איזהו וכ"ה ברי"ף עיין ד"ס תענית צד כ"ו: ונראה שכן היה גורס גם ר"ח אע"ג שלא ציינו רבינו. [10]) כן הוא בפירוש ר"ח בתענית (בש"ס ווילנא) והובא ברמיזה בתוספות שבת קי"ד. ד"ה ואפילו. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ודפ' וויניציא, ובשדפ"ע בכל מקום מן התלמוד וכן הוא בפירוש ר"ח תענית ובדפ"ר חסר מן אפילו במסכת כלה עד אפילו במסכת כלה. [12]) כן הוא בדפ"ר ובפירוש ר"ח ובשדפ"ע כלה. [13]) בנו"ג רב שמואל.

אסורה לבעלה כנדה ע"כ כלומ' זו פתיחת הברייתא הנ"ל ועיין בחי' הריטב"א לתענית וקידושין שם ושם ובתוס' שבת ותענית וכן מוכח מפי' רגמ"ה כ"י לתענית שם. וכלה נקראת ישיבה אשר שמה היו דורשין הלכה לרבים בפרט פעמים בשנה בחדש אלול ואדר וכפי' ר"ח הנ"ל, ולדעתי נגזרה או מל"ע كلية Gesammtheit, Universität או מל"ע قلية קבוצת אנשים או אולי מל"פ کلاه זר ועטרה Kranz, Krone וראיה לפי' הראשון והשני מתנחומא נח סי' ג' קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה ו מ ת ק ב צ י ן שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאין ונותנין במלחמתה של תורה ע"כ הרי שנקראת כלה על שם קבוצת תלמידי חכמים כי בזה הזמן הכל מתאספים לשמוע ההלכות עיין בפירש"י לברכות ו': ד"ה אגרא דכלה דוחקא והראיה לפי' השלישי מסנהדרין ל"ו: חולין ה'. סנהדרין היתה כחצי גורן ע ג ו ל עיי"ע אדר[א] הרי שהיו יושבים בעגולה ועוד עיין ערך כרם. — וכנ"ה בברכות נ"ז סע"א נעשה ראש לבני כלה, סוכה כ"ו סע"א עייל לכלה, ב"ב כ"ב סע"א רנב"י ריש כלה הוה . . מקמי דניעול לכלה . . והדר עייל לכלה, מ"ק ט"ז רע"ב יומי דכלה, מנחות פ"ב: בכלה לא איתמר כה"ג בע' תרבץ כפי ג' דפ"ר וכ"י. ומזה הענין הכנסת כלה בשלשלת הקבלה פי' הכנסות בית המדרש בבבל עיין קורות היהודים לגרעטץ ח"ה ב' צד 493] —

כל (= כִּילָה מל"ע كلة סדין דק פרוס על חופה dünner Vorhang וחופה עצמה ובל"ס כילת um das Zelt, das Zelt selbst, Tronhimmel, Baldachin) בפ"ק דסוכה בגמרא פרס עליה סדין (סוכה י':) מותר לישן בכילה בסוכה. בס"פ השואל את הפרה בגמ' המשכיר בית לחבירו[1] (ב"מ ק"א:) כלליה לבריה חזינן אי הוה אפשר לאודועיה איבעי[2] ליה לאודועיה[3]. פירוש עשה בו חופת בנו. בפסיקתא דויהי ביום כלות משה (פסיקתא דר"כ צד ו'.) כלת כתיב (במדבר ז', א') ביומא דעלת כלתא לגנוניא. *[אחי"ה בדפ"ר הגי' לגנינא וצ"ל לגנונא וכ"ה בפסיקתא ועיין ערך גנן (ח"ב שכ"א) ובמנחת שי במדבר ז'. א' הביא לגננא נ"א לגנונה, ופי' ביום שנכנסה כ ל ה לחופתה וכ"ה בפירוש בפסיקת' רבתי פ"ה ביום שנכנסה הכלה לחופתה כלת משה כלת כתיב ע"כ ועיין רש"י על התורה במדבר שם ומה שהגיה בדבריו הח' באבער בפסיקת' דר"כ שם אות ק"ד ובאמת בהוצאת רש"י ע"י ה' בערלינער מתוך כ"י ליתנהו תיבות כלות כתיב ר"ל בפתח ולא בשוא וגם לי' הציון „במדבר רבה" שהוא טעות. ודע כי בספרים שלנו איתא כלות כוי"ו והטעם מה ראה על ככה לדרוש כלת חסר עיין במנחת שי שם. על כל פנים מובן של כלתא בלא"ר כמו כַּלָּה בל"מ ועיי"ע כלת א' וא"כ צע"ג למה כללו רבינו זה הציון מפסיקתא עם שאר ציונים הנ"ל[4]) שענין המלה כילה, כילת פירוש חופה — וכנ"ה בשבת קל"ח. כילה ומטה ע"ש היטב, סוכה י' סע"ב הישן בכילה ערום מוציא ראשו חוץ לכילה וכו', שם י"א רע"א וי"ט רע"ב כילת חתנים, שם: כילה דלתוכה עשויה. עירובין ס"ג: כל הלן בכילה שאיש ואשתו שרויין בה וכו' כ"ה בכ"י מ' ובילקוט מיכה רמז תקנ"א וברי"ף וברא"ש ועיין ד"ס עירובין צד קכ"ח: ובנו"ג כל הישן בקילעא ובע"י הראשון בקעילה וכ"ה בע' קעילה א' ע"ש ומ"ש. ולפי פי' י"א ראשון ושני בערוך שם ולפי פי' רש"י בעירובין שם י"ל שהוא ל"ר cella וכן בל"י אמצ' κέλλα וכל' קלילה κελλίον, cellula חדר קטן kleine Zelle וזה האחרון ראיה לפירוש מהרז"ף באה"צ לירוש' ברכות פ"ג ד"ו ע"ד עושה לו כיליון ופי' מהרז"ף „כמו קילון בל"ר הדר קטן" ויותר נכון כמ"ש בל"י אמצ' κελλίον. אבל מהרש"ס גרס ביליון ופירוש כמו וילון (velum) ועיי"ע בלן בח"ב, צ"ט, ונ"ל כי עיקר הגי' בכ"ף והוא מל"ע הנ"ל שעיקר הנחתו סדין דק וקלע Schleier, Vorhang, Zeltvorhang וכצ"ל ההן כליון בירו' מגילה פ"ג דע"ג סע"ד ובנו"ג ההן כילן, ומזה הענין בב"ר ר"פ ל"ו כדיין שמותחין כילה על פניו, במד"ר פי"ב עשוי כמין כילה ושם פי"ג מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעונין וכו'. ירו' מגילה פ"ג דע"ג סע"ד כילה דעל ארונא כארונא. ירושלמי שבת רפ"כ די"ז ע"ג ההן כילה דעל ארונה מהו. והקבוץ ב"ר פכ"ח ומקרע בכִילָיוֹת עיין ערך כפע. ובלא"ר וסורי כֵּלְתָא ברכות כ"ד רע"א צייר לה בכילתא. סוכה כ"ו. למגני בכילתא. נדה י"ז. עיי"ע גז ח', כל ב', והקבוץ בשבת קל"ח סע"א כִּילֵי דבי רב הונא וכו'] —

כָּל (מל"ט כול וכן בל"ס כָּל ובל"ע كال פירוש מדד messen, ab- zumessen) עשרון אחד (במדבר כ"ט, ד') תרגום ירושלמי [א'] מכילתא

---

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו. [2]) כ"ה לנכון בדפ' אמי אבל בדפי' פיז' וויניצי' אי בעי. [3]) בדפ"ר נשמט מן לבריה עד פי'. [4]) וגם כללו של ב"מ הנ"ל איננו טוזאת הגזרה ומוצאו מן כָּלַל ונבנה ממנו השם כַּלָּה.

חדא [1]) ובתרג' דירו' [ב'] דהיא [2]) מוצאת (בראשית ל"ח, כ"ו) במכילתא דאיניש מיכול בה מיתכיל [3]). בתים לאשרה (מ"ב כ"ג, ז') תרגומו מְכִילָן [4]) לאשירתא. *[אחי"ה אולי אודות שנויי הגירסא הביא רבינו דוגמאות הנ"ל מתרגום ועיקר מקומן בסדר אות מי"ם, עיי"ע מכל (= מכילתא). והפעל אי' הרבה בתרג' עיי"ע כָּל במתורגמ', ולעווי. וכן אצל רז"ל ע"ז ע"א רע"ב מנחות נ"ג סע"ב קא כָּיֵיל, קידושין ע"ט: כיילי ליה, שבת ד' רע"א וש"נ לכי תיכול וכו', נדרים נ"א. ליכיל לי מר עיי"ע אוכלא. ירו' סנהדרין פ"י דכ"ז ע"ד קם בול צ"ל כול ובריש רות רבה: אכול, ויק"ר פל"ו קום טול ויפה הגיה הרד"ל קום כול פירוש קום מדוד. והתואר כַּיָּיל Feldmesser ירו' ב"מ רפ"ט די"ב. החופר והכייל, ושם פ"ח די"א רע"ד מן הבייר צ"ל כייל עיי"ע בייר (ח"ב נ"ז:) וש"נ עוד הקבוץ הביילין וכן הוא בכ"י אירפורט בתוספתא ב"מ פ"ט וצ"ל הכיילין. והשם כַּיְלָא, כַּיָּלָא וכ"ה בל"ס ובל"ע كيل כלי מדה ללח או ליבש ביצ' כ"ט. במנא דכילא, שם ל"ח: כילא חסריה. ב"מ מ' סע"א בכיילא עיי"ע שפט. ב"ב צ' רע"ב עיי"ע קפז. רז. ונרדף עם כיילא השם של מדה קצוצה: כלה, כולה ירו' ביצ' ספ"ג כלה של תבלין ובירו' פיאה פ"ח ד"כ ע"ד כולה תבלין ואחת היא עם אוכלא (עוכלא) עיי"ע ח"א, ע"ו. או י"ל כי כולה הוא מלש' יוני' κύλιξ פירוש כוס — [Becher, Schale

כל (= כְּלִי מל"מ (Gefäss, Geräth בפ' ט' בזבחים המזבח מקדש את הראוי לו (זבחים פ"ט מ"ז דף פ"ו סע"א) כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו כך הכבש מקדש את הראוי לו וכשם שהמזבח והכבש מקדשין את הראוי להן כך הכלים מקדשין, כלי הלח מקדש [5]) מדות היבש מקדשין [6]) את היבש וכו', (שם בזבחים באותה המשנה [7]). כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה (שבת נ"ח רע"ב וש"נ) פירשנו בערך חשב [א']. בס"פ אין בין המודר הנאה מחבירו [8]) בגמ' נכנס לבקרו (נדרים מ':) כלי גולה (יחזק' י"ב, ג') זו נר [9]) קערה ושטיח. *[אחי"ה ועם הכנויים ברכות כ"ג סע"א כלי שהוא כליין, ירוש' שבת פ"ט די"א ע"ד ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ד עתיד להחזירן לכליין, שם פ"י די"ב סע"ג צריכין לכיליין, ירושלמי חגיגה פ"ג דע"ט. מפני שנזקקו לכיליין. והקבוץ ירוש' קידושין פ"ג דס"ג ע"ד כליו עיי"ע תרם, ירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד כלי זכוכית, שהש"ר פ' נפת כלי קוריים עיי"ע קרס א'. שמ"ר פנ"א כלי זיין עיי"ע זן א' — ב"ר פ"צ כלי ידים עיי"ע כלדר. ונקראה מסכת כלים ככה יען שרובה ככולה מתעסקת מדיני הכלים וטהרתם. כלים פ"ל מ"ד אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה. ויק"ר ר"פ י"ט נזיקין ל' פרקים כלים ל' פרקים. — ונחלקה בתוספתא (כמו סדר נזיקין) לשלש — [בבות

כְּלְאָב (שם בנו של דוד ודרשו: כאלו אב ועיין בפנים) בילמדנו בריש ואלה תולדות יצחק כתיב (דה"י א', ג'. ב') דניאל לאביגיל וכתיב (ש"ב ג', ג') ומשנהו כלאב דניאל היה שמו ומהו כלאב אלא מי שהיה רואה אותו אומר כאילו אביו. *[אחי"ה בילקוט ש"ב ס' רמז קמ"א הביא זה הילמדנו בסגנון אחר ע"ש וסיים וזהו (כלב) [כלאב] כאלו אב ע"כ ובתנחו' תולדות ססי' ו': מה ת"ל כלאב שהיה כולו אב שכל הרואהו וכו'. ובברכו' ד'. דרש כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה עיין פירש"י שם ועיין כתר א'. ועוד עיין דרוש — [בענין כלאב בשבת נ"ה: עיי"ע ע"ט

* כֵּלָאֵי ט"ס וצ"ל בלאי בנדרים צ"א: עיי"ע בלאי ח"ב, צ"ג:

כִּלְאַיִם (מל"מ תערובת שני מינים וכן בל"ע كلان שנים יחדיו (beide zusammen בברייתא דר' אליעזר פ' כ"א קין הקריב [10]) מותר [11]) מאכלו קליות וזרע פשתן . . רב יהושע אומר [12]) אמר הקב"ה לא [13]) יתערבו מנחת קין ומנחת [14]) הבל לעולם אפי' בארג בגד [15]) שנא' (ויקרי י"ט, י"ט) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. *[אחי"ה ונקרא' מסכת כלאים ככה מרוב דיני כלאים שעוסקת בהם ועיין פחד יצחק ע' כלאי בהמה, כלאי הכרם — [כלאי זרעים ויתר דיניו

כֶּלֶב (מל"מ שם חיה בֵיתִית Hund וכן בל' ערבי كلب ובלא"ר וסורי כַּלְבָּא ובל"נ כַּלְבָּה, כַּלְבְּתָא, כַּלְבְּיָא; כֶּלֶב הַכּוֹפְרִי Dorfhund, Jagdhund עיין לעוויזאהן צד 88 והלאה) בפ"ק דכלאים (מ"ו)

[1]) בנו"ג עשרונא. [2]) במקרא הכתיב הוא. [3]) בכ"י ה"ב כייל בה מתכילי, ובכ"י ו"ו מיכל בה ניתכיל, בכ"י ב"ר מיכיל בה וכו' ובנו"ג מכיל בה מתכיל. [4]) בדפ"ר ופיז' באסיל ואמש' מכילין וצ"ל מכילָן כ ג י' כ"י ב"ר, ובדפ' וויניצי' מכילתין ובנו"ג מכולין ועוד עיין מ"ש הרד"ק שם. [5]) בנו"ג מקדשין וכ"ה במנחו' ח': י"ט: [6]) בנו"ג מקדשות. [7]) והיא עפ"י הצעת המשניות אבל במשנה שבש"ס היא משנה בפני עצמה בזבחי' פ"ח. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו. [9]) כ"ה בכ"י ל"ד וב"ר רק שם בט"ס בתיבה אחת זונר, ובדפ"ע זה נר. [10]) בנו"ג הביא קין. [11]) בכ"י ו"ו ה"ב, וב"ר מיתר. [12]) בנו"ג ר"י בן קרחה אומר. [13]) בנו"ג אל. [14]) בנוסח' לי'. [15]) בנו"ג שמא חו"ח יתערבו כארג בגד.

כלב הכופרי [1]) והשועל. הפ"ח בכלאים (מ"ו) הכלב [2]) מין חיה. ובסוף תוספת' כלאים (פ"ה) מפורש מאי נפקא לן אי מין חיה אי מין בהמה. בפ"ק דמשקין (מ"ק ח׳: במשנה) והאומן מכלב [3]). פי' בגמ' (שם י' רע"א) מפסע [4]) כלומר מפזר התפירה ולהכי קרי מכלב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב המפוזרים. כלבתא [5]) שאינו תופר [6]) מיושר והכי שיני הכלב אחד חוץ ואחד פנים ואינן מיושרין. בפרק אעפ"י שאמרו בגמ' הגמלין (כתובות ס"ב סע"ב) [ר"ע רעיא דבן כלבא שבוע הוה] [7]). ובפרק הנזקין בגמ' לא היו סיקריקון (גיטין נ"ו.) הוו בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון שנקדמה לו חמה, בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו שהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע בן ציצית הכסת שהיתה ציציתו נגררת ע"ג כ ר י ם וכסתות [8]). כלבוהי לא נבחין (שבת קנ"ב רע"א) כבר פירשנו בערך טר [ג'].

*[אחי"ה ובסנהדרין ס"ג: ובירוש' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד מבואר (נבחז) [נבחן] של מ"ב י"ז, ל"א ע"י כלב (כלבא) עיין פירש"י למלכים ורד"ק ומ"ש שם. עירובין ס"א. כלבא בלא מתיה שב שנין לא נבח. שמ"ר פ"כ כלבים . . נובחין וכו'. ב"ק ס': כלבים בוכים. ברכות ג'. כלבים צועקים. בב"ר ס"פ כ"ב וישם ה' לקין אות (בראשית ד׳, ט"ו) רב אמר כלב מסר לו. ולא שדרש קין מל"י κύων כלב כדעת לעווי ועיין במשביר ע' כלבא כי אם שמסר לו כלב אשר יריח ריח כל חיה מרחוק ויזהירנו. על זה העירני ר"פ סמאלענסקין — ועוד עיין דברים שנאמרו על הכלב יומא פ"ג: ביצה כ"ה: כתובות מ"א: ב"ק ע"ט: פ'. (כלבים כופרין ע"ש פירש"י) צ"ב: ב"מ ע"א. סנהדרין ק"ה. ק"ח: הוריו' י"ג. בכורות ח'. ב"ר פע"ז עיי"ע אגריאון. כלים י"ז, י"ג כלב המים. קהל"ר פ' כי יש דברים כלב הים (Seehund) והשואל לע"ז. ע"ז מ"ו רע"א וירו' שבת פ"ט די"א ע"ג פני מלך פני כלב. ע"ז מ"א. כעטרה לכלב עיין פירש"י ובד' וויען אי' למלך. — והקבוץ ב"מ צ"ד. סנה' י"ט: כַּלְבֵּי; ילקוט בשלח רמז רכ"ז כַּלְבִּין. ילקוט ישעיה רמז שמ"ו בשם הילמדנו פקחים ככלבים. ובמשקל ארמי כַּלְבַּיָּא ירושלמי קידושין פ"א דס"א: וכן בירושלמי פיאה פ"א דט"ו ע"ג הובא בע' דש א'. ובל"נ כַּלְבָּה ירו' סנהדרין רפ"ו דכ"ג: נזקקין לכלבה. קהלת רב' פ' ומוצא אני: לכלבה נושכת וכו'. ובלא"ר וערבית כלבתא كلبة = כַּלְבְּיָא מ"ק הנ"ל. ר"ה ד'. ע"ש. וע' שגל והתואר כּוּלְבָּא (hündisch) ורבינו גורס קלבאי ע"ש. ור"ב הביאו בערך מיוחד. — אבל הפעל שהביא רבינו בע' הנוכחי אינו מן השם כי אם מל"ע كلّب שפי' תפר nähen ומפורש בירושל' מ"ק פ"א ד"פ סע"ד דבית ר' ינאי אמרו כדרכו: ממלא את המחט. מכלב: אחת אחת. רב יוחנן אמר כדרכו: אחת אחת. מכלב: מפסיע. ושם: הרוצענין מכלבין במועד] —

כְּלָב (= כְּלוּב מל"מ פירוש סל נארג Flechtwerk, Korb וכן בל"ס כְּלוּבְיָא והועתק ללש' יוני' (Käfig, Vogelbauer, κλωβός, κλουβός, κλοβός בר"ג דפ' אין צדין אותן (ביצה כ"ד.) כולהו נמי בעו דבויי דבאות לכלובן לערב קאמרינן ובעו לדבויי [9]). פי' דבעו דבויי שמדקדקין ומתחבאין עד שלוקחין אותן וצדין אותן ישנו על שני פנים בזמן שהן חוץ מכלובן כולהו בעו דבויי אלא בזמן שנכנסין ונעשין בתוך כלובן יונים הרדסיות ואווזין לא בעו דבויי אלא בזמן שנכנסין ויוני שובך ויוני עליה בעו דבויי ולפיכך פטור וחייב. *[אחיה וכנ"ה איזה פעמים באין לכלובן וכו' בביצה שם. ונרדף עם כְּלִיבָה תוספת' כלים ב"מ רפ"ט כליבה של חייטין טמאה טמא מת. פתיחתא דאיכ"ר סי' ט' פ' בושנו ובפסיקת' דר"כ צד קל"ח ונתנו אותן (ונתנום) בכליבה (ובילקוט צפניה רמז תקס"ז חסר) וגי' רבינו בכ"ף עיי"ע כלכה ועוד בהשאילה לארגז של מתים תוספתא נדה פ"ט בכליבא והפכו דרגש עיין ערך פרה י"ב. ט' קרן של כליבה וכ"ה בערך קרן א' בדפ' אמש' ובכ"י עיקרי התלמוד לר"א זכות אבל בדפ"ר ושאר דפוסים הישנים הגי' כליכה ועוד עיי"ע כלכה וש"נ מ"ק כ"ז רע"ב] —

כְּלָב (= כּוּלָב בל"ע كلاب, كلّوب צבת (Zange בב"ר פרשת (מ"ט) [צ"ל ל"ט] [10]) לפנינו פל"ח)

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו, ל"ד וה"ב ובר"ש כופרי וכ"ה בתוספי כלאים פ"ה ובדפ"ע כפרי ובערך כפר: כלב כופרי איכ"ר פי' רבתי ועיי"ע קרט ג'. [2]) בנו"ג כלב. [3]) וכ"ה בדפ"ו ובאסיליאה ובירו' ובנו"ג מכליב. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובנו"ג מפסיע ובדפ"ע מפצע. [5]) וזו דעת רבה בר שמואל במ"ק ושם הגי' שיני כלבתא וכגי' רבינו אי' בכ"י מ' וכן לי' שיני ברש"י בבה"ג ובריו"ף וביתר מקומות אצל ד"ס מ"ק צד י"ג: ובענין הוראת הפעל כַּלֵּב עיין מ"ש בהוספותי בסוף הע'. [6]) בדפ' וויניצי' בט"ד הופר. [7]) כצ"ל כי בציון דגיטין ליתא מאמר שהובא אבל איתא בכתובות ובגיטין איתא לפנינו שנקדה לו המה עיין פירש רש"י. [8]) וכן הגי' ברש"י בגיטין ובנו"ג לי' כרים. [9]) וכן הוא בכ"י מ' ושם איתא הני נמי בעיין לדבויי אנן דבאות לכלובן לערב קאמ' ובעיין לדבויי וגירסא שלנו עיין ערך דב, הערה (ח"ג, ב':) והגירסאברי"ש איתא ג"כ בכתב יד ו"ו ב' וב"ר וכ"ה בפי' ר"ח בביצ' (בש"ס ווילנא) והוא ט"ס וצ"ל דבויי כמו בערך דב ועוד עיי"ע אֲבַב ח"א רס"ו. [10]) וכ"ה בע' מגרף.

ונבלה שם שפתם (בראשית י״א, ז׳) אמר רבי אבא [1]) משפתם אעשה נבלה הוה אמר חד לחבירה אייטי לי כובל ומייטי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה בל׳ ערבי קורין לצבת כולאב וכן פירוש כולבוס. — (א״ב תרג׳ ואת קַרְדֻמּוֹ (ש״א י״ג, כ׳) וית כולביה ובעל הערוך גרס כולכיה). *[אחי״ה עיין ערך כלך ג׳ ועיקר בבי״ת ומזה הענין תוספתא כלים ב״מ רפ״ג כלבה של ספרון ושל רופאין, ושל עושה זכוכית.. ושל נפחין וכו׳. וכ״ה בפשיט׳ כולביה ופירושו בל״ס קרדום וצבת ובדפוסי התרג׳ כלוביה וגם זה נכון והוא במשקל ערבי, וזה המשקל בקבוץ בפסיקת׳ דר״כ צד כ״ב: נטלו כלובין של ברזל וכו׳, אבל במשקל ארמי כּוּלְבַּיָּא אי׳ בתרג׳ ש״א י״ג, כ״א; לשופטים ט׳, מ״ח; לתהלים ע״ה, ה׳ — אבל בירו׳ נזיר פ״א דנ״א: בט״ס בכולבא וצ״ל כולכא עיי״ע כלך ג׳ ובנו״ג בב״ר שם: אייתי לי קולב והוא הוה יהיב ליה מגרופי. וצ״ל כולב כמו בע׳ מגרף וגי׳ אייתי במקום אייטי אי׳ ג״כ בערך בנות שוח (ח״ב קכ״ח:) הערה ג׳ וערך ברת שבע (שם ר״ד הערה ב׳) ונראה לי עיקר אבל גם בקהל״ר פ׳ מה יתרון העושה אי׳ כל אינש ואינש ייטי ליה מה דירבע אית דאייתי וכו׳ פי׳ מ״כ ייטי כמו ייתי] —

כּוּלְבָּאִי (מע׳ כלב והוא התואר hündisch) תלא ליה זיינא כולבאי רעיא קולתיה תלא (ב״מ פ״ד: וש״נ, ויק״ר רפ״ד) בעל הערוך גרס קולבאי ע״ש [2]).

* כַּלְבָּא, כַּלְבֵּי (Getreideschoppen) עיין ערך אכלבאי ח״א, ע״ז וערך כלך ב׳. — לדעת ר״פ סמאלענסקין מזה כלבא שבוע (עיי״ע כלב) פי׳ אוצר משביע.

* כַּלְבּוּדָא (ט״ס) ירו׳ עירובין פ״ג ד״כ ע״ד עיי״ע כלכיד וע׳ כלכית.

* כַּלְבִּית עיי״ע כלכית ומ״ש.

כְּלַבּוּס (או. מל״ר clavus וממנו ל״י אמצ׳ κλάπος κλάβος מסמר Nagel, Pflock; או מל״ע كلب מסמר; או כמו כּוּלָב מל״ע הנ״ל צבת וברזל כפוף Zange, Haken) בר״ג דפ׳ היה נוטל את מנחתה (סוטה י״ט:) ר׳ יהודה אומר כמין כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נמחקה המגילה ואמר איני שותה מערערין [3]) אותה ומשקין אותה בעל כרחה. בפ׳ במה אשה בגמ׳ לא יצא האיש (שבת ס׳:) [4]) כמין כלבוס מותר. פירוש רב [שר] שלום ז״ל [5]) כלבוס גופו נועץ בו מסמרים מבפנים ומוציאין לחוץ שעקם אותן בשיני שפוד ודומות לאצבעות כפופות ויש כלים שעושין בהן ברזל ואותן פיות שלהן תופס בהן ברזל כשיוצא [6]) מן הכור עקומין, וי״א הן צבת של ברזל שאוחז בו ברזל ומכניסו לכור. — (א״ב פי׳ בל״ר מסמר). *[אחי״ה וראיה לפי׳ י״א מתוספתא סוטה פ״ב דאי׳ שם בפירוש ר׳ יהודה אומר בצבת של ברזל היו פותחין את פיה, וכן מוכח מסנהדרין נ״ב. ועיין תוספו׳ סוטה י״ט: ד״ה ור׳ יהודה. ומזה הענין בתוספתא כלים ב״מ פ״ג כלבה של ספרין ושל רופאין וכו׳ והוא במשקל ערבי كلبة = كلابة וכ״ה בל״ס כַּלְבְּתָא פי׳ צבת ובזה המשקל בירו׳ סנה׳ פ״י דכ״ח. כלבת אינה עולה לחשבון מסמרים ובקהל״ר פ׳ דברי חכמים הגי׳ הכלבוס אינו ממנין מהמסמרות ובכ״י מ׳ בשבת שם בט״ס כלכוס ובריי״ף כ״י כבולוס!] —

כְּלָבּוּס (לפע״ד מל״י אמצ׳ κλωβὸς כלי חקוק בתוכו ausgehöhltes Gefäss או מל׳ יוני׳ κόλπος Höhlung, Wölbung) בס״ג דפ׳ כל המנחות באות (מנחות ס״ג.) ובי״ה אומרים כלי היה במקדש ומרחשת שמה ודומה כמין כולבוס עמוק וכו׳. — (א״ב פי׳ כיליכם בל״י כלי של שלשה רגלים ומין מחבת). *[אחי״ה רמ״ל ולעווי פירשוה ע״י κελέβη Opferschale ואין נ״ל ולא מצאתי המלה אשר עליה כיון ר״ב. ובנו״ג כלבוס ופירש״י גלוא״ן שם כלי עשוי כעין מחבת שלנו ע״כ וכיון על ל״צ Pfanne, glèno ושם אי׳ הצורה ובפירוש כ״י רגמ״ה למנחות (בקובץ כ״י אנגייליקא דף ט״ו: נכתבה הצורה כעין זה] —

כְּלַבּוּס (Fegelappen וגזרתו מע׳ כלבוס א׳ עיין בפנים) בפרק הגוזל עצים בגמרא צבעו כעור [7]) (ב״ק ק׳ סע״ב וק״א רע״א) מאי כעור אמר רבה בר אבוה [8]) כלבס [9]) אמר רב פפא [10]) בר שמואל כפרא דודי. פי׳ כלבוס כפרא דודי והוא כעור ופירושו „דרכים דרכים דרך צבוע אדום מראהו עמוק ודרך אדום אינו עמוק כל כך והוא כמו מטלניות שמקנחין בהן יורות של צבעים שהן עשויין כולן דרכים דרכים כמו שבארנו״. *[אחי״ה נעתק

[1]) בנו״ג עוד: בר כהנא. [2]) ושם אאריך. [3]) בכ״י וי״ו בט״ס מערשין ובכתב יד אירפורט תוספתא סוטה מדרין. [4]) בנו״ג עשאו. [5]) עיין מבוא לח״א XVI וש״נ רק במקום פי׳ רב שלום צ״ל פירוש רב שר שלום. [6]) כ״ה בדפ״ר פיזי באסיליא ואמ׳, ובדפ״נ כשיובא. [7]) וזה כס״א בע׳ כאור ע״ש. [8]) בנו״ג בר בר חנה. [9]) בנו״ג כלבום וכ״ה בסמוך בערוך. [10]) וכ״ה בשט״מ לב״ק בשם תשובי רש״ג ובנו״ג רבה.

מפי׳ ר״ח שהובא בשט״מ לב״ק שם. ובכ״י ה״ב הסיום בזה״ל כמו שבארנו כפרא דודי פירוש שמקנחין בהם (הידים) [צ״ל היורות] הצבועין ע״כ וכ״ה בשט״מ קודם פי׳ ר״ח וז״ל כפרא דודי כלומ׳ שצבעו בשירי יורה עד שנעשה כעין מטלת שמקנחין בה את היורות של צבעים. הרמ״ה ז״ל בפריטיו ע״כ. ובתשבות רש״ג מועתק מל״ע שהובא בשט״מ שם האריך בפירוש כפרא דודי וז״ל פי׳ קינות היורות וכו׳ וכו׳, והוא גוון יהיו בו כמה חברבורות בהרות כצורת עמודים והיה קצתם עובר על קצתם וידמו ל צ ב ת הנקראת כלבוס וכו׳ והוא הכלי שלוקחין ותופסין בו אומני הברזל והנחושת שהם נפתחים ונסגרים במסמרים שהיו כהן על אותם בהראות שם כלבום לפי שאירע כהן כדמות הכלבוס, ודע זה ע״כ] —

* כלבוס ט״ס וצ״ל כלנוס עיי״ע כלנס א׳.

כְּלִיד (בל״ס כְּלוּדָא גביע, כוס (Becher, Kelch תרגום ואת גביעי (בראשית מ״ד, ב׳) ואת גביעי וית כלידי. *[אחי״ה ועוד הרבה בתרג׳ עיין הדוגמאות במתורגמן ואצל לעווי וש״נ מכ״י תרג׳ הגי׳ קלידא. מדר׳ משלי לפסוק כים אחד: נטל הכליד והיה מקש בו ובב״ר פצ״ב (ילקי מקץ רק״נ) אי׳ ג ב י ע]—

כַּלְדָּאֵי (מל׳ סורי כַּלְדָּיָא Chaldäer, Sterndeuter והקבוץ כַּלְדָּאֵי והוא תואר לחוזי בכוכבים) כפ׳ כל כתבי הקדש בסוף מימרות דר׳ יוסי (שבת קי״ט.) אמר ליה [1]) כלדאי כולהו נכסיך [2]) יוסף [3]) מוקיר שבי אכיל להו. ובס״ג דשבת (קנ״ו: והובא בילקי משלי רמז תתקמ״ה) מדר״ע נמי אין מזל לישראל דרבי [4]) עקיבא הוה ליה ברתה אמר ליה [5]) כלדאי וכו׳ עד וצדקה תציל ממות [6]). ובערבי פסחים בסוף הלכה (ואילו) [צ״ל ואפילו] מן התמחוי (פסחים קי״ג סע״ב) מניין שאין שואלין לכלדאין [7]) שנא׳ (דברים י״ח, י״ג) תמים תהיה עם ה׳ אלהיך, פי׳ חוזים בכוכבים. — (א״ב בל״י ורו׳ פי׳ כשדים וזה טעם וידברו הכשדים (דניאל ב׳, ד׳) כי הם היו בקיאים בחכמת הכוכבים). *[אחי״ה וכן העלו חוקרי זמנינו עיין מ״ע דמ״ג הט״ז, 494 וחכ״ז 397 והלאה, וכפי׳ רבינו כתב רש״י בשבת קנ״ו: וכן ביבמות כ״א: ובב״י ביו״ד סי׳ קע״ט בשם הערוך ועיין הפשב״ע כי האריך. — וקצת צ״ע למה לא קבל רב יוסף להיות ראש ישיבה דאמרי ליה כלדאי מלכת תרתין שנין ברכות ס״ד רע״א והא אין שואלין לכלדיים אבל באמת בהוריות י״ד. ליתא ועוד עיין ד״ס לברכות צד קפ״ז. ועיין מ״ע בכורים לקעללער שנה שניה 146. סנהדרין צ״ה רע״א אמרי ליה כלדאי אי אזלת האידנא יכלת לה] —

כְּלִידוֹן (בל״י χλῆδος, ον (Schmutz, Schaum ירו׳ דפסחים פ׳ ואלו עוברין (רפ״ג דכ״ט ע״ד) ונותן בקדירה היא עביד כלידון פירוש בל״י זוהמא. *[אחי״ה בנו״ג כילדין והנכון כמ״ש ר״ב] —

כְּלִידָר (מל״י χλιδών ובלשון קלילה χλιδάριον (Schmuck, Hals - Arm - Fussband בברא׳ רב׳ בריש ויהי מִקֵּץ (ס״פ פ״ט) [8]) נער (בראשית מ״א, י״ב) שוטה, עברי שונא, עבד שכך היה מוכתב בסקרידין [9]) של פרעה שאין עבד מולך ולא לובש כלידרין [10]). לא ירים איש את ידו ואת רגלו (בראשית מ״א, מ״ד) כלידרים (ב״ר ס״פ צ׳), ובע׳ זיי״ן פי׳ זונרא וכלינרין [11]). — (א״ב פי׳ בל״ר מין תכשיט ובנוסחאות כתוב כלי ידים). *[אחיה בב״ר פפ״ט אי׳ כלידים ובא מגליון לפנים עוד: פירוש אצעדה כלי ידים וכנ״ב בילק׳ שם ובפ׳ צ׳ איתא את ידו כלי ידים ואת רגלו כלי רגלים ובפירוש המיוחס לרש״י גרס במקום כלי רגלים: כלידרים עיין במ״כ שם. והוא הקבוץ מל״י הרשומ׳ בלישנא דקלילה פי׳ אצעדה וכן העתיקו ע׳ זקנים אצעדה (במדבר ל״א, נ׳), צעדה (ישעיה ג׳, י״ט) χλιδῶνα ורבינו החליפו בלא דיוק עם כלינרין אשר פי׳ גזרתה בע׳ זנר. ומל״י הנ״ל הועתקה המלה לל״פ خلدة פי׳ אצעדה قلادة ענק Halsband. והחכם ברילל במאמרו על המלבושים 64 שער כי הוא מלבוש Khelad ואין נ״ל — אבל דע כי בכ״י ה״ב גרס בציון ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט. כלדין וכן בכ״י ב״ר כלינדא א״כ גזרתו מל״י χλανίδιον פי׳ מעיל

---

[1]) כ״ה בדפ״ר פיז׳ באסיליא ואמש׳, ובנו״ג ובכ״י ערוך אמרו ליה וכ״ה בדפו״ו ובילק׳ ישעיה רמז שנ״ו. [2]) וכ״ה בילק׳ ישעיה שם ובכ״י א״פ בשבת ובנו״ג ניכסי. [3]) כ״ה בכל כ״י ובש״ס אבל בדפ״ע יוסי. [4]) כ״ה לנכון בדפ״ר, ובשדפ״ע רבי. [5]) כ״ה בדפ״ר פיז׳ באסילי׳ אבל בכ״י ערוך ודפו״ו אמרו ליה. [6]) לי׳ בדפ״ע חוץ מדפו״ו ובכ״י ערוך אי׳. [7]) ובפי׳ ר״ח הגי׳ לכלדים ובנו״ג בכלדיים וכ״ה בילקוט שופטים רמז תתקי״ט. [8]) ובעי׳ סקרדין אי׳ בכ״י ו״ו א׳, ב׳ ובב״ר פ״ע וצ״ל פ״צ לפי חלוקת הפרשיות אצל רבינו עיין מ״ש בהשחר שנה י׳ צד 307—326 ובדפ״ע בטעות פ׳ ע״ב. [9]) וכ״ה בסקרדין בעי׳ סקרדין והוא בל״ר Geheimschriften, secreta ובכ״י ו״ו א׳ בעי׳ הנוכחי באיסקריקון וט״ס הוא ובכ״י ה״ב בנימוסי ונראה שזו הגי׳ היתה בערוך לפני בעל מ״כ לב״ר שם ע״ש וכן נ״ב בילק׳ מקץ רמז קמ״ה (בסיקררין) [בסיקרדין] פי׳ בנימוסיהן וכ״ה בעה״ק שנ״ב בערך סקרדין. [10]) בנו״ג כלידים, ובילקוט מקץ כלידין. [11]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וג״ג ועיין ערכו במוסף הערוך וכ״ה באמת בערך זנר וכצ״ל בכ״י ל״ד במקום וכלנורין, ובדפ״ר חוץ מדפ׳ אמש׳ בט״ס וכלי נזרין.

צמר wollenes Oberkleid והוא לשון קלילה מן χλανίς וכן כלדר של ערך הנוכחי אולי לשון קלילה מאותו השם] —

* כלוט (ט"ס) ירו' שבת פ"ח די"א סע"ב עיי"ע בלוט (ח"ב צ"ו).

☞ כולטיתא (?) תרג' לְעץ רקבון (איוב מ"א, י"ח) לקיסא כולטיתא. *[אחי"ה כבר הארכתי בע' בלטיתא (ח"ב, צ"ז) כי עקר הגי' בבי"ת וכי גי' מוטעת נזדמנה לר"ב ע"ש] —

* כּוּלֵי (א') שם ע"ז: ב') סימן הקיצור) ירושי' ע"ז ספ"ג דמ"ג סע"ב צלמא דכולי ואולי הוא תואר לאליל מרקולים κυλλός עיין מ"ש בערך אבני בית קוּלים (ח"א, י"ד:), ובדפ' זיטאמיר בט"ס דבולי' — ובירו' יומא פ"א דל"ט. כולי ט"ס וצ"ל בולא עיי"ע בל ב' (ח"ב צ"ב:) — כּוּלֵי סימן הוא שלא היו משלימין ציון איזה מאמר מש"ס ועל פסוק שלא ישלימו כותבין וגו' = וגומר.

* כילווא (בל"ע كلز פירוש קבץ (sich schaaren ב"ב ח'. לפי גי' רבינו בע' כר י"א ע"ש לפי פ"א של גאון.

* כִּילּוּי (Untergang) עיי"ע כל ד'.

☞ כילי (לפע"ד נשתבש מלש' יוני' κοχλίας, Schnecke mit gewundener κοχλός Schale פירוש שבלול) ב"ר בר"פ המטיר על סדום ועל עמרה (ר"פ נ"א) כהדין כילי סילי לימצא. פי' בל"י מין שרץ. *[אחי"ה כבר הארכתי בע' אשת (ח"א שכ"ח) בפירוש שלשה שמות של שבלול אלה וגזרתם מל"י κοχλίας, σέσιλος, λεῖμαξ ועל ידי ג' שמות הנ"ל נתבאר בב"ר ל"מ כמו שבלול וגו' (תהלים נ"ח, ט') ובנו"ג כיליי סיליי לימצא ובכ"י פאריז איתא כאיסי לאי כליי ונ"ל להגיה (סאיסי לאי) [סאסילאי] והוא ממש ל"י הנ"ל σέσιλος פי' שבלול עם הנרתק ורמ"ל וה' לעוויזאהן בתולדות החיות (233) שיער שהוא מל"י χέλυς Schildkröte וסיליי לפי דעתו הוא ל"ר scilla (squilla) סרטן Krebs וכן דעת ה' לעווי — וכנ"ה בירו' שקלים פ"ו ד"נ. כקרני סילי וכיליי ועיין לעוויזאהן שם צד 373] —

* כִּילִי עיין ערכו אחר ע' כִּילּוּ.

כִּלְיָא (= כִּילָא, כִּילְיָא מל"י κοιλία בטן Bauch והושאל לבליטת התנור) בפרק לא יחפור (ב"ב פ"ב מ"א דף י"ז סע"א) ובתנור שלשה מן הכליא שהן ארבעה מן השפה, פי' „כליא בלש' יון בטן והוא אמצעית התנור שבולט ויצא כבטנו של אדם כששבע". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח הובא בתוספ' ב"ב שם, וכ"ה בכ"י רש"י (הובא בד"ס לב"ב שם) וז"ל כיליא לשון יון בטן וכן פי' רבי' חננאל שהוא לשון יון ע"כ וגי' הכיליא אי' לנכון בכ"י פלארענץ והמבורג וברש"י בדפ' הישנים וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ושם אי' מפורש בזה"ל ג' טפח מן הכיליא איזהו כילייא שכשעושין התנור מחרש שכל תנוריהן היו של חרש ועשויין כעין דלי פתוח מלמעלה והחרש קלוש ומדבקינן סביב התנור מן הטיט בעובי טפח סביב כדי לחזק התנור מפני שהוא של חרש שלא ישבר ולאותו הדבק קרו כילייא עכ"ל. ובזו השטה הלך הר"י ן מיגש שהובא בשט"מ שם ולפע"ד לפי פי' זה נגזר כליה מל"י κονία הטיח Tünche ול' ונו"ן מתחלפות — וכנ"ה בב"ב כ' רע"ב כ י ל י א דתנור טפח כגי' הדפוסי' הישנים וכ"ה הכיליא בירו' ב"ב רפ"ב די"ג: וכ"ה בתוספת' ב"ב פ"א לפי גי' כ"י אירפורט ושם לנכון גם גי' מן השפה ובנו"ג הכלייה . . . מן הכפה — ובדפוסי' הישנים נסדר זה הערך אחר ערך כליל ב' והנכון כסדר דפא"מ ואחריו אנן נגררים] —

* כְּלָיָיה (מפעל כָּלָה) עיי"ע כל ד' וש"נ.

* כִּלְיָה, כּוּלְיָא (מל"מ כִּלְיָה ובל"ס כּוּלִיתָא ובל' ערבי كلية (Nieren בל"מ רק הקבוץ כְּלָיוֹת ברכות ס"א סע"א עיי"ע כסל א', ב"ר ר"פ ס"א בשו"ט פ"א פ' כי אס. כתובות קי"א: ובלא"ר חולין צ"ז. כוליא בחלבה וכו', ירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: כוליה אחת. והקבוץ שבת קי"ט: כּוּלְיָיתָא וכ"ה בתרגומים אצל משקל כּוּלְיָן כָּלְיָין עיין הדוגמאות בעמת"ר ללעווי I, 365 — והושאל לביצת אדם ובהמה תר"י ב' ויקרא כ"א, כ'; כ"ב, כ"ג דחסר כוליא.

כְּלִיל (מפעל עברי כָּלַל וממנו הפעיל והתואר כָּלִיל, כְּלִיל, כלילא וכ"ה בל"ס ובל"ע اكليل פי' עטרה Kranz, Krone; והושאל למס ששלמו היהודים למלכי רומיים ונקרא aurum coronarium (Krongelder בגמ' דפרק במה אשה (שבת נ"ט:) כלילא רב אסר ושמואל שרי. פי' בע' נסכא [1] כפ' השותפין בגמ' כופין (ב"ב ח'.) ההוא דמי כלילא דשדו אטבריא, פי' נגנב נזר המלך אמר המלך הואיל ופשעו היהודים בשמירת העיר ישלמו דמי הנזר. בס"ג דפ' השותפין (שם ט"ז:) איכא דאמרי

[1]) בערך נסך א'.

אילני הוו להו ואיכא דאמרי כלילי הוו להו, פי' „ג' אילנות הוו לכל חד בפרדס וכל חד מנייהו נטוע לשום חד וכשהיה מתיבש אחד מהן היו יודעין שאינו שרוי בטובה, איכא דאמרי לכל חד וחד מנהון הוה כתר וחקוקין עליו ג' פרצופין של ג' חבירין וכשרואין שמשתנה הצורה היו יודעין שאינו שרוי בטובה" [1]). בר"ג דגיטין (ז', הובא בילק' יחזק' רמז שס"א) כלילא מנא לך דאסור א"ל [2]) דתנן (סוטה מ"ט) גזרו על עטרות חתנים, רב חסדא אמר אמר קרא כתיב (יחזקאל כ"א, ל"א) הסר המצנפת והרם העטרה [3]) וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה וכו'. הפארים והצעדות (ישעיה ג', כ') תרגומו כליליא [4]) ושירי. — (א"ב תרג' עטרת מלכם (ש"ב י"ב, ל') כלילא מלכיהון). *[אחי"ה לא ידעתי למה הביא ר"ב ממרחק ראיתו כי נזר וכל כתר מלכות דאסתר מתורגם ככה עיין דוגמאות במתורגמן ועוד אצל לעווי וכן בדרז"ל שבת קנ"ב. עיי"ע חלף ג'. ב"ר פ"י ס"פ צ"ח, ירו' מ"ש ספ"ד דנ"ה: ירושלמי תענית פ"ד דס"ט. והקבוץ כְּלִילֵי ע"ז מ"א. אבל בירו' מ"ק פ"ב דפ"א ע"ד כליליא הוא ט"ס וצ"ל בליליא וכ"ה בדפ' זיטאמיר. וממנו הפעל כַּלֵּיל תרג' לתהלים ה', י"ג; ה', ו'; לשה"ש ג' י"א; תנחומ' ראה סי' ז' ועושים עטרה ומכללים אותו. באפעל אַכְלֵיל לתהלים ס"ה, י"ב; ק"ג, ד' וכן בדרז"ל ב"מ ק"א: עיי"ע כל ו'. באתפעל: ב"ר ר"פ ל"ד, ילק' תהלים רמז תתפ"ה יכתירו (תהלים קמ"ב, ח') יתכללון בי צדיקיא, ובהשמטת התי"ו במגילי' כ"ז: כי איכלל רבה בריה וכו', ובאה"ת באפעל כי אכלל. ובבנין שפעל: שכלל עיי"ע — קידושין פ"א: מכלליה ט"ס וצ"ל מכלי להו עיין ערך כל ב' — ובענין ציון דב"ב ח'. דמי כלילא אין דעתי נוחה מפי' רבינו כי אין ענינו עטרה כי אם מס שנקרא כן בל"ר כאמור בתחלת הערך וקצת פי' כן רגמ"ה בכתב יד לב"ב וז"ל דההוא דמי כלילא שהשליך המלך מס על יושבי טבריא כדי שיקנו לו כתר וכו' ע"כ ולב"ב קמ"ג סע"א פי' רגמ"ה דמי כלילא: כתר. וכן ברשב"ם: כתר מלכות והנכון כי בתחלה היתה מתנה שנתנו אנשי איזה מקום סך מה לעשיית נזר או כתר זהב לשר המנצח ומתנה זו נקראת munus voluntatis אבל במשך העתים נאלצו לתת בתורת מס מה שנתנו קודם בתורת מתנה (עיין מ"ע צונץ 260 והלאה) ועוד ערש וגרובער חכ"ז, ז'. — וגבאי של מס זה נקראו כְּלִילָאֵי מגילת תענית פ"ב בעשרים ושבעה ביה (באייר) איתנטילו כלילאי מיהודה ומירושלים שבימי מלכות יון היו מביאים עטרות של ורד וכו', הנה בעל המסדר חשב כי כלילאי ענינו עטרות לכן נתן טעם שבימי וכו', אבל הנכון כי כלילאי הם מוכסי מס הנ"ל וענינו כמו במגילת תענית פ"ג איתנטילו דימסנאי מיהודה ומירושלם עיי"ע דמסן ומ"ש] —

כְּלִיל [מַלְכָּא] (בל"ס כלילא מלכא, בל"ע اكليل الملك בל"פ شاهفسر בלשון יוני' μελίλωτος (Meliloten, Stein- Honigklee בס"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ז:) גירדא דאשפה [5]) וכליל מלכא, פי' ורדא [6]) ויש אומרים בסילקו [7]) ובפ' ח' שרצים בגמ' א ב ו ב ר ו א ה [8]) (שבת ק"ט:) ליתי חמשה כלילי. — (א"ב שם מין עשב בל' ישמעאל ובכל ענף שלו שלשה עלים וריחו נודף כמו כרכום ומן העשב עושים עטרות ויש לו סגולות ברפואה). *[אחי"ה ר"ב כיון לאמת והיא המלה שרשמנו בתחלת הערך. ואלה דברי פליניאוס כ"א, כ"ט: Meliloton, quod sertulam Campanum vocamus . . . Coronas ex ea antiquitus factitatas, indicio est nomen sertulae, quod occupavit ועל זה כיון ר"ב אבל לעווי לא ירד לסוף דעתו של ר"ב ורמ"ל טעה בפירושו בע' חשאי, וגם רבינו לא ידע בבירור הוראת המלה כי צמח basilico אינו מזה המין, ורש"י בשבת פי' כמו רבינו: וורד אבל בכתובות פי': חבצלת] —

כֵּלְיוֹן (לדעת ר"ב מל"י κήλων להוט אחר המשגל (Hengst, geiler Mensch במגילת איכה (פי' דרכי ציון) בתולותיה נוגות (איכה א', ד') אלו הכיליונין שהיו נאים [9]) כבתולות ונעשו נוגות. — (א"ב פי' בל"י בחורים להוטים אחר המשגל אבל בנוסחאות שלנו כתוב בולווטין) [10]).

---

[1]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב רק שם הסדר כליל הוה להו . . י"א ג' אילנות היו נטועין ובנו"ג כלילא הוה להו אילני הוה להו ובכ"י ש"ס כלילי הוו להו וכ"ה בד' לובלין של"ו ובע"י וברש"י ויתר השנויים עיין בד"ס לב"ב צד ל"ט: [2]) בנו"ג עוד מדרבנן. [3]) וכ"ה בגיט' ובקרא כתיב הסיר . . הרים. [4]) בדפו"ו בלא דקדוק כלילא. [5]) עיין ערך גרד א' וש"נ השנויים. [6]) כ"ה לנכון בדפו"ו ובשדפ"ע יורדא וצ"ל וורדא וכ"ה באמת בכ"י ו"ו א', בי ל"ד ב"ר ובכ"י ה"ב יוהרא. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב וב"ר וכצ"ל בכ"י ו"ו א' וב' במקום כסילקו, כסילקי ובדפ"ע בסיליקון והוא ל"ר basilicum ובלאי"ט basilico ,Basilienkraut, Hirnkraut. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד. [9]) בדפי ו"ו בטעות נשים. [10]) בנו"ג בוליוטין וצ"ל כגירסת רבינו כיליונין ובמ"כ בטעות בליונין, וריש הדרש מבלי בוליטין (איכ"ר שם). הובא גם בערוך ע' בליוטי, ח"ב, צ"ז.

☞ כִּילִירְכִין (בל"י χιλίαρχοι וממנו בל' סורי כִּילִיַרְכֵי שרי אלפים Befehlshaber (über tausend Mann במדרש קהלת פסקא וישוב העפר, לשום כרים (יחזקאל כ"א, כ"ז) כילירכין פי' בל"י שרי אלפים. *[אחי"ה בנו"ג כלורכין וצ"ל כתקון של ר"ב וכן פי' רש"י שלטונים ורד"ק ביחזק' נגידים שרי חיילות ובשם אביו פי' כבשים והם אילי ברזל ולכן כרים הראשון ענין אחד עם כרים השני באותו הפסוק וכן באר קהל"ר שם כרים השני על ידי: כרקומין (Pallisade) עיי"ע כרקום א', ובילק' יחזק' רמז שס"א מבואר כרים הראשון ע"י פלימרכום (πολέμαρχοι) והשני ע"י טירונים ובלי דיוק הוא. ובספרי האזינו פ' שי"ז מבואר כרים (דברים ל"ב, י"ד) ע"י כליסריקים שלהם וצ"ל כלירקין כדאי' בילקוט רמז תתקמ"ד ובנו"ג בטעות בשתי תיבות כל ירקין ועיי"ע כליסריקין] —

כֶּלֶךְ (פי' מין משי גרוע מל"ע או פרסי הרשומה בפנים ע"ש eine Art grober Seide, Seiden-wolle) בפ' אחרון דכלאים (פ"ט מ"ב) השיראין[1] והכלך אין בהם משום כלאים. בפ' במה מדליקין (שבת פ"ב מ"א) לא בחוסן ולא בכלך. פירוש כלך גושקרא מטכסא השיראין והסיריקון כולן ממין שירא פרנדא הן אלא משונין באריגתן יש מהן דקים ויש מהן עבין יש מהן בניר אחד ויש מהן בב' נירין ויותר יש שיש בהן צורה כדאמרינן (יומי ע"ב:) ברוקם וחושב. ויש מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנשארו מן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות. *[אחי"ה לפי מ"ש בערך גשקר (ח"ב, שפ"ג:) כי גשקרא (זו היא עיקר הגי' בשבת ולא בוי"ו עיי"ע גשקר) פירוש משי גרוע, פסולת של משי לכאורה אין חלוק בין יש מפרשים ובין פי' ראשון, ובלי זה הדקדוק הקשה כן בעל למוד ערוך במס' שבת וע"ש היטב. ובענין פי' רבינו בערך שר ה' אאריך שם להגין בעד רבינו שפי' כלך מין בינוני ועל שיראין פי' שש טב וכונתו דומה לשש טב שהוא פשתן וכשטת הרבמ"ם לכלאים עיין מ"ש בערך אגבין (ח"א, כ"א) וגם במ"ש רבינו בע' הנוכחי יש מהן דקים ויש מהן עבין וכו' כונתו כי כל אלה שמות המשי הם רק חלוקים הם באריגתם כמו שכתב הרמב"ם שם ועל הכלך פי' והשני יש בו יבשות והוא שעיר כמו הצמר ע"כ וא"כ לפע"ד כלך הוא מל"פ كلك צמר של שעיר עזים הרך או אולי מלשון ערבי ופ' خلج צמר מנופץ כלומר משי שדומה לצמר מנופץ ולכן היטב מבואר בירו' כלך ע"י אנטין קיסריי פי' צמר גפן של קיסרין עיי"ע אגבין ומ"ש. — תוספת' שבת רפ"ט (פ"י) צמרי גפן צמר כלך צמר גמלים. ובתוספ' כלים ב"ב ספ"ה כולך — וכנ"ה בשבת שם א"ש שאלתינהו לכל נחותי ימא ואמרי לי כולכא שמיה וגי' הרי"ף כולכך ובירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ג הגי' בשנויים ושם ג"כ כולכא שמו ובירו' כלאים רפ"ט דל"ב רע"א כלכה ובאו"ז הל' כלאי' שם: כלכא. ובמנחו' ל"ט סע"ב הוזכרה נוצה של עזים עם הכלך ביחד ומזה ראיה לפירושי הראשון לגזרת המלה מל"פ הנ"ל — ויש לעיין במ"ש הרמב"ם בהלכו' כלאים רפ"י וז"ל ויש בכרכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח . . וכלך שמו] —

כַּלְךְ (= כַּלְכָּא אולי מל"פ كريج، كريخ בית קטן לשמור בו דבר בפרט חטין Gehäuse, Schoppen) בהגדה דפרק הניזקין (גיטין נ"ו.) אמר רב חסדא[2]) כלכא דחיטי בעיא שיתין כלכי ציבי. ובפרק איזהו נשך בגמ' כיצד לקח[3]) (ב"מ ס"ג:) דאמר לי חטי דקדחי[4]) באכלכי. בפ' חסידין (תענית כ"ד.) [5]) אזל זבן ביה[6]) חיטי ואסיק שדייה בכלכא. פי' אוצר של חיטים. — (א"ב בנוסחאות דידן בכולהו גרים אכלבא ע"ש). *[אחיה עיי"ע בח"א ע"ז וש"נ כל המקומות והובא עוד גי' רבינו מערך ארב ו' ושם גרס בבית ע"ש (ח"א, רס"ז.) וגם בע' הנוכחי גרסו כ"י ו"ו ול"ד כלבא, כלבי, אכלבא. אבל בכאן בל"ס ט"ס הוא כי על כף מורה סדר הא"ב וכ"ה בתחלת הערך בד"ה כלך ובענין גזרת המלה הארכתי בע' אכלבאי ע"ש, וגם בכ"י ש"ס איתא בבי"ת וזה העיקר, אבל בכ"י רגמ"ה בפי' לתענית אי' כגי' רבינו כלכא ופי': גורן, ורש"י בב"מ שם ובדף ע"ב: ובתענית פי' כערוך אוצר] —

כֻּלָךְ (= כּוּלְכָּא לפע"ד מל"פ كلنك ואות נו"ן מובלעת פי' בל"פ קרדום Axt, Hacke) ויקח אבימלך את הקרדומות (שופטים ט', מ"ח) תרג' ית כולכיא וכן את אתו ואת קרדומו (ש"א י"ג, כ'). — (א"ב בנוסח' כתוב ית כולביה עיין ערך כלב).

---

[1]) וכ"ה בע' שר ה' בפי' עפ"י גי' כ"י וכ"ה באו"ז הלכ' כלאים סי' רצ"ד ובמנחות ל"ט: ובשבת כ': איתא השיראים ובנו"ג בכלאים השיריים ובכ"י השירים. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ה, ובדפ"ע אמר רב. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב ובי"ר. [4]) בדפ' אמ' ופרי ל"י. [5]) רבינו מכנה פ"ג דתענית פ' חסידין עיי"ע אסקוטלא א' (ח"א קצ"ו) הערה ג' וש"נ ושם צ"ל גם ב' במקום ט"ד נס ג'. [6]) וכ"ה בילק' באה"ת ובע"י ובכ"י ב' ש"ס עיין ד"ס תענית צד ע"א: ובנו"ג זבין ליה.

*[אחי"ה בערך כלב ג'. הבאתי ראיה לגי' בבי"ת אבל עתה הראיתי לדעת כי יש לקיים גי' רבינו אשר בה אחז גם הרד"ק בש"א שם בכתבו וז"ל ויש שקוראים התרג' כולכי בכ"ף . . וכן נמצא במקצת הנוסחאות ע"כ ולפ"ז גזרתו מל"פ הרשומ' וכ"ף השני ברגש לתשלום הנו"ן, או יש להאצילו מל"פ كلك = כולך ופי' חדוד הסכין, אולם זה יתכן להוראת אֶת שפי' רש"י לנכון ע"י קולטר"א culter. ועוד מצאתי ראיה לגי' רבינו מירו' נדרים רפ"א דל"ו ע"ד אורחיה דבר נשא מימר קנתה דכולכה דילמא כולכא דקנתה פי' דרך בני אדם לומר בית יד הקרדום ולא קרדום דבית יד, וקה"ע גרס כולבא וכ"ה בירו' נזיר פ"א דנ"א: אבל היותר נכון בכ"ף ופני משה לנדרים שם פי' כולכה מין ירק ובאמת كلنك פי' בל"פ ירק Portulak אבל אין ענינו לכאן — ודע כי זה הע' נסדר בדפוסים הישנים ובכ"י קודם ע' כלם והטעם לפע"ד כי אחרי שגמר רבינו ערכי פרק כלך, כלכל מצא מלה זרה והשלים אותה קודם פרק הבא והיינו קודם ע' כלם ודוגמות רבות ישנן בזה האופן בערוך, ובדפ' אמש' נסדר כהוגן] —

* כַּלֵּךְ (לפע"ד מל"פ كالِدن ברח עם כנוי הגוף ונתקצר מן כַּלִּי לָךְ פי' בְּרַח לָךְ enteile, flüchte dich) מ"ק כ"א: כלך אצלי, יבמות מ"ד רע"א כלך אצל שכמותך, ב"מ כ"ב. עירובין ע"א. וכן הוא בתוספ' תרומ' רפ"א כלך אצל יפות, ב"ב קס"ד סע"ב כלך מלשון הרע הזה ופירש רגמ"ה כ"י לב"ב שם: כלומר לא היה לו לומר מי כתבו אלא היה לו לומר אני לא כתבתיו ע"כ ועפ"י זה פירשב"ם וזה לפי הענין ולא לפי גזרת המלה; שבת קמ"ה: כלך למדבר עזר פירש רש"י: כלך לכה לך אלא שקיצר לשון ע"כ, ומצאתי ראיה לפירושו מתו"כ אמור פרק י"ז ושם אי' לכה לדרך זה . . לכה לדרך זו ותחת זה איתא שם בפ' ויקרא פרק י"ד כלך לדרך הזו ובספרי כי תצא פ' רי"ז כלך לדרך זו וכ"ה ביומ' נ"ה. ובמנחו' נ"א. ובתוספתא פסחים פרק ג' (ד') הרי כלך כמו לכה לך וכן הוא מפורש בירושלמי יומא פרק ה' דף מ"ב עמוד ג' לכה לך לדרך הזו. וזה כפירש"י אבל רש"י עצמו פי' בע"א בסנה' ס"ז סע"ב כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות ופירש רש"י מנע מדבריך ופנה להלכות נגעים ואהלות ובחגיגה י"ד. פי' חדל מדבריך. ובחגיגה שם אי' כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות אולם בכ"י ב' במינכ' אי' כלה מדברותיך ולך לך אצל, ובע"י ובילק': לך (פעם אחת) עיין ד"ס חגיגה צד כ"ד, ובשני הציונים הנ"ל כיון רש"י בביאור המלה על שורש כלא שפי' מונע וכלא וכן פירשנו בע' כל ב' ע"ש. אבל כלך לפ"ע הוא הרכבה של כלי והוא צווי מן ל"פ כלידן ופי' ברח ומן כנוי הגוף ופי' לֶךְ לָךְ ברח לך, המלט על נפשך ופי' כלך מדברותיך ולך כגי' כ"י ילק' (ד"ס סנהד' צד צ"ו:) המלט על נפשך מִדִּבְרוֹתֶיךָ כלומר עזוב וחדל דבריך או י"ל כגי' אה"ת (ד"ס שם) כלך למדברותיך אצל נגעים ואהלות ברח לך ופנה לך לענינים אשר בהם אתה מנהיג מל"מ מִדַּבְּרוֹתֶיךָ (דברים ל"ג, ג') והעתקתו Führung, Leitung וכן בדרז"ל דבר פירוש נהג.

כַּלְכָּה (לפע"ד מל"ס כַּלְסָא מטה שנושאין בה המת Bahre) בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ז סע"ב ורע"ב) עשירים בדרגש ועניים בכליכה. בריש מגילת איכה (פתיחתי דאיכ"ר. סי' ט' פי' בושנו) נטלו הכרובים ונתנום בכליכה. *[אחי"ה עיין ערך כלב ב' וש"נ בבי"ת כליבה וגזרתה אי' שם אבל גם בנו"ג במ"ק בכ"ף כליכה וכ"ה בע' קרן א' לפי גי' דפוסים הראשונים וכ"ה בפי' רה"ג לפרה (בסד"ט 31) ושם מפורש פי' כליכה זה הוא נעש [בל"ע نعش Bahre] המטה שנושאין בו המת וכו', כדגרסי' באלו מגלחי' (מ"ק שם) ובסיפה דמסכת' דנדה דתוספ' (פ"ט) ועניים בכליכה וכו'. אבל בנו"ג בתוספת' נדה שם כליבה וכ"ה במ"ק בכ"י ש"ס ובשאילתות ובריי"ף וביתר המקומות אצל ד"ס למ"ק צד מ"ט. אבל התוספו' מ"ק הוכיחו כגי' הערוך בכ"ף ולפע"ד עיקר הגי' כלסה כמו בל"ס או הכ"ף נתחלף בסמך, ובריי"ץ גיאת הל' אבל סוף עמוד ס"ז גרס כליפה — ופערלעס במ"ע מהרז"ף ח"י 380 הגיה בדברי הערוך כלוכה ופירושו ע"י ל"ר carruca פירוש עגלה וזה דוחק כי זו המלה נכתב קרוכין עיי"ע קרכין] —

* כַּלְכִּיד עיי"ע כלכית ב'.

כלכית (לפע"ד מל"י σκύλαξ, σκύλια = כלבית Seehund, Hundshai, בל"ר cannicula) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) אימת כלכית על לויתן. פירוש דג קטן טמא נכנס בפיו של לויתן. *[אחי"ה החכם הנוצרי באכארט (היעראזאיקאן ח"ג 772, 773) עמל לבאר המלה ע"י Ichneumon אשר ממנו סיפרו הקדמונים כי אימתו על הלויתן הנקרא Krokodil וכן דעת רמ"ל אבל הח' לעוויזאהן (זאאלאגיא 275) שדא נרגא בזה הביאור והעלה כי לויתן הוא תנין הנקרא Wallfisch וכלכית הוא Stachelfisch ושיער עוד כי אולי עיקר הגי' כלבית והוא Hundshai ולא הביא ראיה לזה אבל לפע"ד

זה אחרון הוא העיקר כי בין שנגרום כלכית, כילכית בין כלבית ענינו ככה כי הראשון הוא מל״י הרשום׳ והשנית נגזרה מלי׳ כלב בלשון קלילה וגם בל״ע كلب הוא מין דג אחד וכן בל״ר הנ״ל נקרא מין ממיני Haifisch ככה. ויש לזה הדג שניים חדודות עד מאוד והן הנה בעלי פיפיות וגדל רק עד שתים או שלש פסיעות ויש לו חברבורים כ ח ו ל ד ה (Wiesel) ועל כן נקרא: γαλεοῦδη דומה לחולדה וחולדה נקרא בל״ע كلكسة וזה קרוב במבטא למלת. כלכית. ובנו״ג בשבת כילבית אבל בכ״י מ׳ וא״פ ובפרש״י דפ״ש (ד״ס שם צד פ״ב) איתא כגי׳ רבינו כולכית, כלכית בבי״ת כ״ף. ורש״י פירש כילבית שרץ קטן וא״כ פירשו מע׳ הבא אח״ז] —

* כַּלְבִּית, כַּלְכִּיד, כַּלְכִּידָא (מל״י -χαλ καλχίς = ‎-κίς (Häringsart κίς, ιδος) חולין צ״ז.

כילכית באילפס ופירש רש״י שקץ דגים קטנים, (עיין סוף ע׳ הקודם) ובפירוש רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקא דף שמ״ד.) גרס כולכית ופירוש דג טמא. והח׳ לעוויזאהן שיער שהדג הזה אחד הוא עם דג של ערך הקודם היינו Stich-ling ולפע״ד הוא מין דג של הערינג (הרנגיש טור יו״ד סי׳ פ״ג). והראיה שהוא ממין זה הדג ממה שהוזכר במשנה דע״ז דל״ה: עם החילק alec, halec עיי״ע חלק ד׳ וז״ל המשנה וציר שאין בה דגה (כלבית) [כלכית] שוטטת בו והחילק וכו׳, ובגמ׳ שם ל״ט סע״ב ומ׳ רע״א בציון מן המשנה: ואיזו ציר שיש בה דגה כל (שכילבית) [שכילכית] בו וכו׳ ובכתב יד ש״ס בדף ל״ט: הגי׳ שמלכית והגיה בעל ד״ס שצ״ל שכילכית וכ״ה בכ״י בדף מ׳ ובר״ן וכ״ה בפירוש ר״ח כ״י לע״ז (בקובץ כ״י אנגייליקא דף כ״ה:) ול״נ שצ״ל במקום מלכית כולכית כגי׳ כ״י בפירוש רגמ״ה הנ״ל. וכן הוא בתוספת׳ ע״ז פ״ד (ה׳) בכ״י אירפורט שכילכית אחת או שתי כולכיות משוטטות בתוכו ובירוש׳ נדרים רפ״ו דל״ט סע״ג ורע״ד אי׳ כלכיד ובירוש׳ עירובין רפ״ג ד״כ ע״ד בט״ס כלבודא וירוש׳ פיאה פ״ח דכ״א רע״א בט״ס כלקירא (ורא״פ: סלקירא!) ובתוספ׳ ע״ז הנ״ל בנו״ג כלבת . . כלביות ובכ״י ו״ו יותר משובש כלכלת ובכולם צ״ל כלכידא שהוא סמיכות מן כלכית בל״י. עיין לעוויזאהן שם 372.

כַּלְכַּל (הוראתה ידועה מל״מ סדר ענינו בשיעור הראוי ואצל רז״ל הושאל לסדר שער של נזיר כמו סלסל das Haar des Nasiräers pflegen; כִּלְכּוּל der Haarwuchs, die Haarpflege ועוד י״ל מל״פ הרשומה בפנים) כדי ל ס ו ד כלכול (שבת ע״ח:)[1] כבר פי׳ בע׳ אנדיפי. במס׳ נדה בפ׳ בא סי׳ בגמ׳ תינוקת (נ״ב:) בן שלקית אומר עד שתכלכל . . כשבאתי אצל ר״ע אמר לי כלכול זה איני יודע[2] בן שלקית[3] עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות. בריש נזיר (ב׳.) הריני מכלכל. גמר׳ (שם ג׳.) ממאי דהדין כלכול שערא הוא כדתנן (שבת שם) ר׳ יהודה אומר סיד כדי לסוד[4] כלכול. *[אח״ה ורב אמר שם בת צדעא ועיין שבת פ׳ הובא ומפורש בערך בת צדעא. ושם מפורש כלכול (ובתוספתא שבת סוף פרק ח׳ (ט׳) כילכול) ע״י הלע״ז טימפל״א ע״ש וכ״ה בעה״ק בע׳ הנוכחי ופי׳ רקה Schläfe וכן ענין כְּכולתא בלשון סורית החדשה מל״פ كاكل, كاكول קדקוד ושערות התלויות בו Scheitelhaare וא״כ ככה יש להעתיק עפ״י דעת רב, וממנו הפעל כַּלְכֵּל die Haare scheiteln עיין פערלעס מיסצעללען 36 — וכנ״ה הפעל ירו׳ נזיר פ״א דנ״א רע״ב הריני מן המסלסלין מן המכלכלין הריני מסלסל ומכלכל וכו׳ ע״ש — ובל״מ בנתפעל פסיקת׳ רבתי פ״ד משה נתכלכל ע״י אשה ואליהו נתכלכל ע״י הצרפית. ירושלמי ב״ק פ״ג ד״ג ע״ג נתכלכלו ט״ס עיי״ע לכלוך] —

כַּלְכָּל (= כַּלְכָּלָה מפעל כול בכפילות כלכל על שם שמכילה הרבה grosses Behältniss, Korb) בסוף דמאי (פ״ז מ״ו) היו לפניו שתי כלכלות של טבל. ובפ׳ ד׳ בעדיות (מ״י) כלכלת שבת בי״ש פוטרין ובי״ה מחייבין. ועוד זו המשנה בפ״ד במעשרות בגמ׳ [בירושלמי] (ירו׳ מעש׳ פ״ד דנ״א:) תפתר בתאנה המיוחדת לשבת וכו׳ פירוש כמין קרטליתא[5] שהיא כקופה ש מ כ י ל ה הרבה[6]. *[אח״ה במלת ו כ ו׳ בציון זה הירו׳ כיון רבינו על המשך כי שם בירו׳ אי׳ הרבה פעמים כלכלה. וכנ״ה בשבת פכ״א, א׳ דף קמ״א: ירו׳ שבת ספי״ז דט״ז ע״ד, ירו׳ דמאי רפ״א דכ״א ע״ג, ירו׳ תרומה ספ״ב דמ״א ע״ד, ירו׳ סוכ׳ רפ״ב דנ״ב ע״ד, ויק״ר פ״ז ופ׳ ל״ג תוספ׳ תרומ׳ רפ״ב ותוספ׳ נדרי׳ רפ״ה והקבוץ כַּלְכָּלוֹת דמאי הנ״ל, ירו׳ נדרי׳ ספ״ח דמ״א.] —

---

1) כ״ה בכ״י ו״ו בי׳ וה״ב וכ״ה בכ״י מ׳ ובנזי׳ ג׳: במשניות נאפולי ובהרא״ש ובע׳ אנדיפי ובנו״ג לעשות וכ״ה בדפ״ע ובכ״י ו״ו א׳ לסוך. 2) בנו״ג מהו אבל בתוספ׳ נדה פ״ו כילכול איני יודע. 3) וכ״ה בכ״י אירפורט אצל הגי׳ בן שלקות וכ״ה לפנינו בנדה. 4) כ״ה בכ״י ערוך וכ״י ש״ס עיין לעיל הערה 1 ובנו״ג ובתוספ׳ שבת ספ״ט לעשות וכ״ה בדפ״ע. 5) עיי״ע קרטל. 6) כ״ה לנכון בעה״ק שנ״ב ובדפ״ר שמכלתה צ״ל שמכלת הרבה כדאי׳ בשדפ״ע.

* **כּוּלְכָּסִין** (מל"י κολοκασία,- ιον בל"ע قلقاس פול המצרי ägyp. Bohne) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג והשום והכולכסין ולרוב נמצא בקו"ף עיי"ע קלקס וע' קרקס א'.

* **כלוכסין** עיי"ע כלופסין ומ"ש.

* **כָּלַם** (מלש' מקרא ענינו בזוי ובושה וכן בל"א כְּלַם beschämen) בהפעיל ברכות ד', היה מכלים, הכלימה קידושין ל"א סע"א בכנוי הִכְלַמְתָּהּ (שם). באפעל ואתפעל ב"ק פ"ו סע"א דמַכְלְמוּ ליה ומיכְלַם, ירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ד היא מכלמה עלך.. והוא מכלמה עלך. וכ"ה בתרג' אפעל: לש"א א', ט"ז; כ' ל"ד; למ"א א', ו'; באתפעל: אִתְכְּלִים אונקל' לבראשית ב', כ"ה; לבמדבר י"ב, י"ד, תרג' לש"ב י', ה'; לירמי' י"ז, י"ח ועוד זולתו. והשם כְּלִימָה ב"ב ע"ה. זבחים קי"ג.

כלם (= כַּלְמֵי לפע"ד מל"ר אמצ' calmus, calma סייג של קוצים Dorngehege) בר"ג דפ' כל המקבל (ב"מ ק"ג סע"ב) כללא דמילתא כל עיקר כלמי דבעל הבית. פירוש סייג לסתום הפרצות. *[אחי"ה בנו"ג בלמא ופירש"י שמירה, ובשט"מ גרס בלומי ופי' הראב"ד לשון סגירה ועיין מ"ש לעיל בע' בלם (ח"ב, צ"ח) ודע כי בל"ע פי' בלם: סתם ואולי כיון רבינו ג"כ על זו ההוראה וזה מ"ש פי' סייג לסתום וכו', ואז גי' מוטעת מצא אבל אם עיקר כונתו על סייג אז נ"ל כי כלם בכ"ף העיקר ובהוראה הרשומה בתחלת הערך] —

כְּלוּם (נתקצר מן כָּל מְאוּמָה irgend etwas עיין בפנים) משנת דנדרים פ' קונם יין (נדרים פ"ח מ"ז דף ס"ג:) כלום אמרת אלא מפני כבודי פי' כל מאומה בלי מקרא. *[אחי"ה כבר הרחיב דבורו פירשט באוצ"מ כי מאומה הורכב מן מָה או מָה וכן בל"ר quidquid וכן בל"ס מֵדֶם, מֵדְמָא = מִן דְּמָא, מָא דְּמָא irgend etwas ולרוב משתמשין במלת כְּלוּם לענין שלילה או תמיהא ד"מ עיין יומא י"א: ולאו כלום היא, חולין מ"ה: ולא כלום, נדרים ט'. לא אמר כלום ובענין תמיהא עיין ברכות י', שבת פ"ט, קנ"ג, פסחים קי"ח רע"ב, ערכין ט"ו סע"א, סנהדרין ק"ה רע"א, ב"ב ט"ז, ילק' איוב רמז תת"ק, ע"ז ב', כלום יש וכו', ב"ב נ"ב סע"א כלום טעניַנן להו וכו', שבת שם כלום חסר וכו' ושם ל"א. כלום מעמידין מלך וכו', שם: כלום ראוי אני להיות וכו', קידושין ל"ג סע"ב כלום תורה עומדת מפני לומדיה. ע"ז ב', כלום כפית עלינו הר כגיגית וכו', שם נ"ה. כלום מתקנא אלא וכו' אבל גם בלי שלילה ושאלה בתוספת' כלים ב"ב ספ"ב טהור מכלום.. טהורה מכלום] —

כַּלְמֵי (הוא הקבוץ מן כַּלָם, כַּלְמְתָא בל"ע כִּנָּה Insekt, Ungeziefer) מס' ברכות פ' שלשה שאכלו בסוף (ברכות נ"א:) ממהדורי מלי ומסמרטוטי כלמי פי' רש"י מהמחזרים בעירות ירבו הדברים ומבגדים בלואים הכנים וכלמי כמו קלמי בתרגום. *[אחי"ה דברי רש"י קצת בסגנון אחר ע"ש. וגי' רבינו בע' הדר ג' קלמי וזה נעלם מהגרי"ב עיין הפשב"ע כלמי ובקו"ף איתא בב"נ ובכ"י מינכען וכ"ה בלי תרג' עיי"ע במו"ע ע' קלמין וכ"ה קלמי בע' סרק ב' אולם בכ"י תרגום אי' גם בכ"ף וכן בל"ס כלמא ועוד קלמא פירוש כנים ולפע"ד נגזרה מל"ע הנ"ל וממנו הפעל כְּלַם schäbig werden תר"י א' לדברים כ"ט, ד' לא כלמו כסותכון, ולדעת ר"פ סמאלענסקין כלם כמו כנם (כהוראת הקבוץ בל"ם)] —

כְּלִימַךְ (?) (לדעת ר"ב מל"י κλῖμαξ Stufe) מדרש (ב"ר) [צ"ל ש"ר = שמות רבה] פ' החודש הזה לכם (פט"ו) ראה השמש וכלימך פי' בל"י מעלות השמש וזו נוסחא אמיתית ולא כל ההמך. *[אחי"ה ואני אומר כי תקון של ר"ב רחוק מאוד מהאמת כי מלבד שאין ההמשך סובלו כי מלות ראה השמש סובבות והולכות אלמעלה ולא אלמטה גם אין למלה יונית הנ"ל שחר כפי ענין המדובר שם וז"ל וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה עמד דוד ופירש עשה ירח למועדים (תהלים ק"ד, י"ט) וכו', ופי' במ"ב וכל הימך וכי כל כמינך וכו', ולפע"ד עיקר הגי' וכי הימך מל"ע מֵאֵן מלעשות דבר מה sich abhalten, weigern כלומר ואם מאנת ותחוש לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה על זה בא דוד לפרש וכו'. עוד י"ל וכי הימך כמו להימינך מן הֵימִין (עיי"ע ח"ג ר"א.) פי' ואם יש את נפשך לומר ודוגמתו במדר"ר פ"ד לא הימך לומר ליתן ה' סלעים. וא"כ אין הצורך להגיה „וללמוד לומר" כשהגיה בעל המשביר. ורמ"ל טעה לפרש דברי ר"ב לכן העתיק כלימך ע"י Klima!] —

כְּלָמוּס (מל"י ורו' χλαμύς chlamys וממנו בל"ס כַּלְמִיס, כַּלְמִידָא Kriegsmantel, Oberkleid) בילמדנו פ' שני גוים: עשו מלובש כלמוס ויעקב מלובש ציצית (?) פירוש בלשון יוני ורומי מין לבוש מיוחד לפרש ערוך למלחמה. *[אחי"ה לפע"ד צ"ל מלובש טלית וכ"ה לנכון בע' ככלא ועיין מ"ש בסוף ע' הנ"ל. ושם הביא ר"ב גירסא כלמים ביו"ד וזה כפי משקל הסורי] —

* כולמתא גי' כ"י מינכען תחת כולניתא עיי"ע כלניתא.

☞ כְּלַן (לדעת ר"ב מל"י χλαῖνα mantelar-tiges Oberkleid) תר"י [ב'] כאדרת שער (בראשית כ"ה, כ"ה) ככלן דשער פי' בל"י מין לבוש עב כמו אדרת למכסה ממטר וקור. *[אחי"ה וכ"ה באונקל' שם עיין במתורגמן, ובדפ' סאביאנעטטא כְּכְלָן ואולי הוא מהוראת ככלא ע"ש ובמתורג'] —

☞ כִּילוֹן (מל"ר cilo Spitzkopf, או לפע"ד מל"פ كلان מי שראשו גדול gross-köpfig) במשנה במשנת בכורות פ' מומים אלו (פ"ז מ"א דף מ"ג.) הכילון והלפתן פירוש בל"ר איש אשר לו ראש ארוך וצר משני צידיו עד שמצחו בולט לחוץ ובעל הערוך גורס בילן [1].

* כַּלָן (מל"י καλόν יפה וטוב schön, löblich) ירו' פיאה פ"ח ד"כ סע"ד לא כלון מסתור אלא מבני פי' הסתירה אינו טוב ומשובח כי אם הבנין כלומר למה לך לעשות חבילות קושיות, ומהרז"ף באה"צ הגיה בלן מל"י βουλή עצה והוא דחוק.

* כִּילַיְנָא (נ"ל מל"פ הרשומה בע' כילון כי הוראת كلانه ג"כ מה שבולט לחוץ hervor-ragend ועוד פי' תכשיט Zierrath) ילקוט איכה רמז תתרמ"ב כיליינא דגושפנקא פירוש תכשיט הטבעת והיא הצורה שבולטת בה ובגיטין הרשומה בע' בלן ד' ובערך גשפנק הגי' בבי"ת ע"ש ומ"ש אבל בשהש"ר פ' צוארך שהיו חורזים אחריהם בלוניא של מרגליות ובילק' שם [2] כליניים של מרגליות האות ב' או כ' שמושית היא ומל"י λινέα = linea פירוש שורה Linie, או י"ל שצ"ל ככליניים (בכ"ף הדמיון) והוא הקבוץ מן כיליינא והוראתו בל"פ كلانه חרוזי פנינים תחובים בשורה לענק Halsgeschmeide = Perlen.

* כְּלִינִידִין (מל"י χλανίδιον Oberkleid, עיי"ע כלינרין במו"ע.

כַּלִינָם (= כַּלֵינוֹס מל' יוני' χαλινός רסן Zaum, Zügel, Gebiss) בילמדנו וישם ה' דבר בפי בלעם (במדבר כ"ג, ה') נתן לו המקום כלינוס [3] ואמ' לו [4] שוב [5]. באבות דרבי נתן בפ' אלישע בן אבויה (פכ"ד) אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה לסוס שיש לו כלינס ושאין בו מעשים טובים דומה לסוס שאין לו כלינס כיון שרוכב עליו זורקו [6] בבת ראש [7]. — (א"ב פי' בלש' יוני' חלק הרסן אשר בו בולמים עדי הסוס והפרד). *[אחי"ה וגם הע' זקנים העתיקו רסן (תהלים ל"א, י"ב; איוב ל', י"א); מתג (מ"ב י"ט, כ"ח; ישעיה ל"ז, כ"ט) ע"י χαλινός וכן העתיק עקילס שם מקום מתג (ש"ב ח', א', עיי"ע.) ותודוס העתיק כן חוח (איוב מ', כ"א) וחח (יחזק' ל"ס, ד') ועיקר הכתיבה כלינוס כדאי' בכ"י ובקצת דפוסי ערוך בציון ראשון ובדפ"ר איתא כלונוס [צ"ל כלינוס] כלונס, כלינס וזה האחרון אי' גם בדפו"ו בציון מאבדר"ן ובנו"ג שם בפעם ראשונה בטעות כלים נאים (ובנ"א כלונס) ובפעם שנית נעתק בל' עברי: רסן לבלום. ובילק' בלק סוף רמז תשס"ה בשם תנחומ' מלאך ישב לו בגרונו רצה לברך מניחו רצה לקלל בולמו ואין מניחו . . ר' יוחנן אמר מסמר של ברזל נתן בגרונו וכו' רצה לקלל בולמו וכו' ובנו"ג בתנחו' בלק רסי' י"ב שעקם את פיו ופקמו כאדם שקובע מסמר בלוח וכו' ושם רסי' י"ג וישם דבר בפיו כאדם שנתן כלבוס בפי בהמה ופוקמה להיכן שירצה כך הקב"ה פוקם את פיו כיון שאמר לו שוב אל בלק וברכם אמר וכו'. נתן הקב"ה כלבוס בפיו שוב אל בלק וכה תדבר ע"כ ובמקום כלבוס צ"ל כלינוס וכ"ה בערך פקם ע"ש ובמד"ר פ' כ' אי' בלינוס וצ"ל כלינוס, וכ"ה בפסיקת' רבתי וה' פקד פ' מ"ד לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו וכו' תפש אותו האיש (הבלינוס) [צ"ל הכלינוס] עמד לו הסוס וכו' אילולי אני שתפסתי את (הסוס) הבלינוס [צ"ל הכלינוס] היה חי, ובשמ"ר רפ"כ איתא בהעתקתו: אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו, ובב"ר פנ"ב והובא בילק' וירא רמז צ' ושם ב"ר פי"ב וצ"ל נ"ב ומשך הסוס וכנוסח' זו אי' בפסיקת' רבתי שם שנתערבו שתי נוסחאות עיין מאיר עין שם. ירושל' כלאים פ"ח דל"א ע"ג רמכה דלא כלינס. תוספת' כלים ב"מ פ"ד (בכ"י אירפו' בהוצאת צוקערמאנדל 582)

---

1) עיי"ע בלן ח"ב, צ"ט ועי' אבלא שם ח"א, י"ב ועוד עיי"ע לפת. 2) ולא בילקוט קהלת כדאי' בט"ד בערך בלוניא ח"ב, קי. 3) כ"ה לנכון בכתב יד ו"ו א' ובי' ה"ב ודפ"ר וויניציא, ועה"ק שנ"ב ובדפ' פיזי ובאסיל כולנוס ובד' אמ' כלנוס. 4) כ"ה לנכון בדפ"ה, בכ"י ו"ו א', בי' ה"ב ונם לו והוא בלי' חכמינו ז"ל פירוש כמו אמר לו של דפ"ר או יותר טוב צ"ל ואמ' לו, ובכ"י ל"ד ונם לו, ובדפ' פיזי ובלמו ובדפ' באסיל ואמ' ועה"ק וכלמו. 5) כונתו על הפסוק שם ויאמר שוב אל בלק, לכן הנקודה קודם מלת שוב כדאיתא בדפוסי וויניציא באסיל ואמ' טעות היא וכן מוכח מהצעת התנחומ' בלק סי' י"ג ובמד"ר פ"כ עיין בסמוך בפנים. 6) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א', ב' ה"ב ובדפ"ר אבל מדפ' פיזי והלאה זוקרו. 7) באבדר"ן זורקו בבת אחת.

שלשלת וכו׳, טמאה מפני שהוא כּכלינס. ושם הכולונים, הכלונים של סוס וכו׳, צ״ל הכלינוס ובתוספתא כלים ב״מ פי״ב כלונס וצ״ל כלינוס. ובעה״ק שנ״ב ע׳ כלנס פירוש „גִיבִיש״א ב״א" והוא בלא״ש Gebiss — ובע׳ זנר גרס רבינו בירושלמי סנהדרין פ״י דכ״ט. כלינרין (? χαλινάριον) ופי׳ רסן הסוס] —

כְּלָנָס (= כְּלוֹנָס נ״ל מל״י κλών, κλωνός בד וענף Ast, Zweig) בס״ג דפרק כלל גדול (שבת ע״ה:) המגרד [1]) ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך. בראש השנה בפ״ב (כ״ב סע״ב) מביאין כלונסות [2]) של ארז. בפ׳ שלישי דזבין (מ״א) על הגשיש של מטה ועל הכלונס [3]). בהכרים [4]) בפ׳ (ב׳) [צ״ל כ׳] [5]) בכלים (מ״ג) כסא שקבעו בכלונס [6]) טמא. פי׳ „עץ ארוך כמין קנה של רומח (וכמו כן כלונסות של ארז) [7]) וכך תרגום ושקפים שלשה טורים (מ״א ז׳, ח׳) וכלונסא תלת סידרין" [8]). ובסוף הלכה קמא דפ׳ גיד השנה (חולין צ׳ סע״ב) דתנן (מדות פ״ג מ״ח) גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל וּמודלה ע״ג כלונסות. [וכמו כן כלונסות של ארז] [9]). ובפ׳ המוכר את הבית את הממל ואת הבתולות (ב״ב ס״ז:) גמר׳ (שם) בתולות אמר ר׳ יוחנן כלונסות של ארז שמעמידין בהן את הקורה [10]). (א״ב פי׳ בל״י מקל וחטר). *[אחי״ה ונ״ל כי ר״ב כיון ג״כ לל״י הרשומ׳ וע׳ הזקנים העתיקו בדי (איוב י״ח, י״ג) κλῶνες ורש״י בר״ה לועזו: פירטק״י והוא ל״ר Stange, pertica והוא עץ ארוך עיין רש״י בתענית כ״א. ד״ה תלא. והוא נס עיין פירש״י לישעיה ס״ב, י׳, וליחזקאל כ״ז, ז׳ ושם ושם לועזו ע״י פורקא והוא בל״צ perche וכן בפי״מ להרמב״ם לכלים פ״כ מ״ג כלונס הוא נס גדול. ובעה״ק שנ״ב שטאנג״ן ב״א = Stangen ולפי זה אולי מל׳ פרסי کلنگ מוט Stange והקבוץ ירו׳ שבת ספ״ד ד״ז. כלונסִיוֹת ובתוספתא כלים ב״ב רפ״ב (לפי כ״י אירפורט) ראשי כלונסאות. ובתוספ׳ פרה פ״ג וכלונסאות של ארז. ספרי מסעי פ׳ ק״ס קורות כלונסות ובתר״י א׳ לבמד׳ ל״ה, כ׳ כלונסָן] —

כּוֹלִיקוֹס (מל״י χολικός gallsüchtig) ירו׳ דתרומו׳ פ׳ חמשה לא יתרומו (פ״א ד״מ:) המקרע את כסותו כוליקוס. פי׳ בל״י בעל חמה וגוברת עליו מרה אדומה מביאה לידי שטות עד שמקרע האדם בגדיו ורודף אחר בני אדם להכותם ולהרגם. *[אחי״ה והמלה היוני׳ הנ״ל תואר מהשם χόλος ועל ידה העתיקו ע׳ זקנים קצף (קהלת ה׳, ט״ז) וכן העתיק עקילס חמה (תהלים ס״ח, י״ד) וסומכוס העתיק כן עברה (שם ז׳, ו׳). והפעל התעבר χολόομαι סומכוס לתהלים ע״ז, כ״א; פ״ח, ל״ט] —

כלינרין (לדעת רבינו בע׳ זנר מל״י χαλινός וממנו χαλινάριον רסן והנכון עיין בהוספות׳) ירו׳ דסנהד׳ פרק חלק (פ״י דכ״ט.) הדין זונארא [11]) והדין כלינרין עיי״ע זנארא [12]) כי שם פי׳ בעל הערוך מלשון כלנס ורסן. *[אחי״ה לעיל כבר יחדתי לו מקום בערך כלינדין, ובאמת עיקר הגי׳ בדל״ת והוראתו מעיל של צמר. ובירושלמי פ״ו ד״ח סע״ב פי׳ הרעלות (ישעיה ג׳, י״ט) בלנידייא ונ״ל שצ״ל כלינידייא פירוש χλανίδιον וכן דעת לעווי בעמת״ל 335] —

כַּלְנִיתָא (נ״ל מל״ס כלוניתא צמר שנקרא בל״י ורומי׳ anemone ἀνεμώνη Windröschen) פסחים פ׳ כל שעה (ל״ה סע״א) עיין ערך שִׁצנִיתא. *[אחי״ה ובערך שצנית פי׳ רבינו כולנייתא [13]) פפאברו עשב הוא עגול כמו כדור [14]). פ״א כונייתא מיקולי [15]). ודע כי פפאבר״ו הוא ל״ר ואיט׳ Mohn, papaver, papaveri וכן ענין מיקולי בל״י μηκώνιον, μήκων (ל׳ ונ׳ מתחלפות) והקדמונים חשבו כי צומח anemone

---

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב וכ״ה בע׳ גרד א׳ ועיין הה״מ פי״א מהי׳ שבת ה״ז. ובדפ״ע בערך הנוכחי המגרר ועיין מ״ש בח״ב, שנ״ה הערה ז׳. [2]) וכן הוא ברש״י ובנו״ג כלונסאות. [3]) וכ״ה בפירוש רה״ג לסד״ט צד ל״ט ועל כלונס ובנו״ג ועל אכלונס. [4]) כן הוא לנכון בדפ״ר אבל בשדפ״ע בהכרים. [5]) ובדפו״ו אי׳ משובש ב׳ תחת כ׳ בפי׳: ש נ י. [6]) כן הוא בר״ש שם ובנו״ג בקלונס וכן הוא בקו״ף בכתב יד ב׳ ש״ס לר״ה קלונסות, ונעלם מבעל ד״ס שם צד כ״ה: אבל בכלים שם באותה משנה איתא בכ״ף. [7]) עיין בהערה הבאה. [8]) ע״כ הועתק מפירוש רה״ג הנ״ל ושם לי׳ מה שסגרתי ובאמת מְיוּתר הוא ונ״ל ששייך אחר ציון מחולין ועיין הערה אח״ז. [9]) נ״ל שמה שסגרתי כאן מקומו וכונת רבינו על מדות שם וכלונסות של א ר ז היו קבועין וכו׳ והביאו מפני הנוסח ארז כדאיתא ג״כ במשניות ובפימ״ש להרמב״ם לכלים שם אבל בנו״ג במדות כפי נוסח הש״ס של א ב ן והראיה לתקוני מכ״י ו״ו א׳ ושם איתא ומודלה ע״ג כלונסות ש ל א ר ז וצ״ל „ומודלה ע״ג כלונסות וכמו כן כלונסות של ארז" ונשמט מן כלונסות עד כלונסות. [10]) בדפ״ר בט״ס הקדירה. [11]) בנו״ג זונרא. [12]) עיי״ע זנר. [13]) ובספר העיקרים כ״י לזכות ע׳ קרם ד׳ גרס קלניתא ובכ״י א״פ לפסחים כלנייתא ובכ״י מ׳ כולמתא! ונ״ל להגיהו כולניתא וכ״ה באו״ז הנזר בסמוך ובנו״ג כלניתא. [14]) כ״ה לנכון הגי׳ בכ״י ו״ו ול״ד ובספר העיקרי׳ כ״י ובאו״ז הלי חלה סי׳ רט״ו. [15]) כן הוא בכתב יד ו״ו א׳, ובכ״י ב׳ מקולי, ובכ״י ה״ב ול״ד מוקולי.

(כלניתא) נמנה בין מיני פרגין (מאָהן) עיין פפלאנצעננאמען ללעף 200 והלאה וגם דעת רש"י כי כלניתא מק' בלעז ובלי קו על הקו"ף הובא בספר עיקרים כ"י וברש"י לר"ה י"ג רע"ב מקו (וכן הוא בלשונות הסלאוים) ובערוך ע' פרגין מקום וכן הוא בר"ש שביעית פ"ב, מ"ז ובאו"ז שם סי' רט"ו הובא בשם הערוך מקוביצ"א והוא בלי' כנען macowica, mocowice ובלי' הונגרי mák Mohn ועיין מבוא צד VII וע' פרגין] —

כַּלֶם (= כַּלִים, כַּלּוּם אולי מל"פ كالوسك מין קטניות Bohne, Erbse ועיין עוד בפנים) בסוף תרומות (פי"א מ"ד) ובריש עוקצים (פ"א, מ"ו) תאנים וגרוגרות הכליסין [1]) והחרובין, ובס"ג דפ' אלו טרפות (חולין ס"ז רע"ב) את היתושין שבכליסין [2]). (א"ב פירוש הכילום בל"י מין פרי ארז אשר הוא מאכל חזירים אך לפעמים האדם אוכל אותו עיין ערך אכלוס). *[אחי"ה ובע' אכלסין (ח"א, ע"ז) וע' אלכסין (שם צ"ד:) פירשתי עפ"י כונת ר"ב אבל כאן נמשכתי אחר פירש"י שכתב בחולין וז"ל כליסין מין קטניות צידרא"ש בלע"ז ע"כ ור"ש לעוקצין הביא פירוש הקונטרס בזה"ל יתושין שבכלוסין פי' בקונטרס שהוא מין קטניות צוררא בלע"ז ע"כ ותוי"ט לעוקצ' הביא בשם מהר"ם הלעז צורנ"ש. וגם בכ"י חולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שי"ח) פי' רגמ"ה כלוסין מיני קיטנית. ורמ"ל לעוויזאהן ולעווי פירשו הלעז רש"י ע"י ciceres Kichererbsen וא"כ מיני קטניות אולי הוא ל"פ כלוסק (וק' נשמט) פירוש מין פול ועדשים, אבל יותר ברור לי להגיה בדברי רש"י פוררא (במקום צוררא עפ"י מסורת הר"ש) והוא ל"ר porrum ובל"צ porreau פי' קטניות הנקרא בלא"ש Porree, Lauch ואם זה אמת אז יותר טוב לגזור כלום מל"פ كلوخ פי' ג"כ Lauch אבל דעת הרמב"ם ור"ש למעשרו' ורע"ב כי כלוסין הם מיני פירות (ולהרמב"ם מין תאנים והראיה מירושלמי מעשרות ספ"ב ד"נ, שהוזכר כלוסין אצל בנות שבע שהוא מין תאנים אולם גי' כלוסין בכ"ף נ"ל שהוא ט"ס בירו' וצ"ל בלוסין כגי' דפ' וויניצ' וכערוך עיי"ע בנות שוח וערך בלפסין) עיין תוי"ט לעוקצ' ובערך בלפסין פירשתי בע"א ליישב דעת רש"י והרמב"ם ע"ש. ועוד אעיר על פירוש רה"ג לעוקצי' שפירוש והקליסין: כמין אגסים והאגסים פי' קומתורי ע"כ וזה האחרון הוא ל"ע كمثرى Birne ואולי לפי זה כלוסנין הוא מלשון פרסי كلنج Mispel ויגיד עליו רעו עוקצי האגסין . . והעוזרדין ופי' רה"ג והעוזרדין פי' זערוד ע"כ וצ"ל זערור והוא בל"ע زعرور ממש כמו كلنج בל"פ והוא ממיני תפוחים. — וכנ"ה ירו' ערלה פ"ב דס"ב רע"א וירוש' ביכורים פ"ג דס"ה רע"ג תרומת הכליסין והחרובין] —

* כילום ירו' שבת פ"ז ד"י סע"ב צ"ל בולוס עיי"ע אגין ג' ומ"ש בח"א כ"ד.

* כולסא ט"ס תחת בלוסא או בולסא עיין ערך בלס ח"ב ק': וק"א.

* כְּלִיסִים, כְּלִיסִים (מלי יוני' κλίσιον רפת בקר Viehstall) תוספת' כלאים ספ"ה בכ"י אירפורט כבר פירשתי בע' אכסלו (ח"א, צ':) ובענין גרגים שנזכר שם עיין עוד ע' גרגי (ח"ב, שמ"ט:).

* כליסריקים (?) ספרי האזינו פי' שי"ז: עם חלב כרים (דברים ל"ב, י"ד) אלו כליסריקים ובילקוט הגירסא כלירקין והוא מל"ר clericus Gerichtsactuar ובמכילתא הובא בע' איפיטיקום (ח"א, רי"א:) אי' קלידיקום וצ"ל כמו שהגהתי שם קליריקוס, וממה שנדרש באיכ"ר פתיחת' ס' כ"ג ד"ה וזכור את בוראך והובא בילק' יחזק' כ"א רמז שס"א כרים (יחזק' כ"א, כ"ז) ע"י פלימרכום πολέμαρχος שר צבא העליון אולי יש להגיה גם כליסרקים אשר על ידו מבואר כרים של דברים הנ"ל ג"כ למלת פלימרכום ועיי"ע כילירקין.

* כלעס ירו' תרומה פ"ח דמ"ו. צ"ל בלעם עיי"ע בלם א' ח"א ק' וצד ק"ד.

* כּוֹלָף (לפע"ד מל"י γλυφίς = γλύφανον Grabstichel, Meissel) תוספת' כלים ב"ב רפ"ז יד הכולף ובין הכולף פי' כלי של מפתחי אבנים והוא קרוב לל"מ כילף (תהלים ע"ד, ו') והראיה כי בכלים פכ"ט, מ"ח אי' בתמורתו יד מקבת של מפתחי אבנים, ולעווי טעה לגרום בעמת"ל 319 das Gestell des Beils וכן הכילוף והעתיקו והאמת כי פי' בין הכולף הוא ההפרש שיש בין יד האדם לכולף ועיין הר"ש לכלים שם ד"ה יד קורדום.

כְּלַפֵּי (קצור מן כִּלְאַפֵּי מורכב מן כ (והוא כ"ף הדמיון) ומן לְאַפֵּי סמיכות מן אַפַּיִם כלומר כלפניו פי' נוכח, מול, לעומת gegen, gegenüber וכן בל"י ον ἐναντίος מן ἀντίος entgegen, ge-

---

[1]) וכ"ה בתרומ' הכליסים, ובעוקצי' והכלוסי' ובפי' סד"ט לרה"ג והקליסין. [2]) בנו"ג שבכליסים וכ"ה בירו' תרומות פ"ח דמ"ה סע"ב וברש"י כבערוך וכן בירו' בסוף הערך בהוספותי.

genüber ובל"ר versus, adversus ובל"פ ﭬ̈ﭏ פי' פנים ומול וא"כ כְּלְאַפֵּי wie nach vorn; כְּלַפֵּי אַלְיָה wie den Schweif nach vorne gekehrt ולפי ס"א כְּלַפֵּי לַיָּיא welchem gegenüber, wohinwärts כמו בל"ר quorsum קצור מן quoversum) כלפי אליה כפי' המצניע בסוף הלכה המוציא ככר (שבת צ"ג:) כלפי אליה אלא אימא חייבין ורבי שמעון פוטר. בהלכה קמא דפסחים (ה':) כלפי אליה אמר אביי איפוך „פי' דברים מהופכין הן כמו שהאליה היפוך מן הראש כי המהלך כסדר ראשו לפנים והמהופך הולך זנבו לפנים" [1]). ס"א כלפי לייא כלומר לאיזה מקום נוטה כמו כגני לייא שפי' בע' כגן [2]). בפ"ק דפסחים בגמ' כל מקום (ח' רע"ב) כלפי שאמרה תורה (שמות ל"ד, כ"ד) ולא יחמד איש את ארצך. — (א"ב תרגום וסתר פנים ישים (איוב כ"ה, ט"ו) וטמר אפיא יש כלפי לעיל. פי' כלאפי, ולפעמים פי' כלפי כמו לפי). *[אחי"ה כס"א שבערוך פירש רש"י כדמוכח מאלה המקומות שבת קכ"ז רע"א כלפי לייא: פירש"י כנגד היכן פונה הדבר הזה וכו' לייא היכן וכו' ועיין פירש"י לדף צ"ג: כלפי לייא: כנגד היכן [3]) נהפך דבר זה. בב"מ נ"ח סע"א כלפי לייא: כלפי היכן הדבר נוטה, לייא היכן וכו'. בפסחים ה' סע"ב כלפי לייא [4]) כלפי היכן נוטה דבר זה, בכתובות ט"ו רע"א כלפי לייא: כנגד איפוא הדבר הזה סובב, בסוט' מ"ד. כלפי לייא: כנגד איפוא הפכת דבריך, ובע"ז ע"ה. לא פירש"י כלפי לייא ובכ"מ הנ"ל הביא רש"י לדוגמא כגני לייא (ברכות נ"ח.) כדאי' בס"א בערך הנוכחי ורשב"ם פי' בב"ב ק"ד: כלפי לייא: כנגד מה שונה במשנתינו כאן ולאן הדבר נוטה ע"כ והביא ראיה ג"כ מברכו' נ"ח. ובפי' רגמ"ה כ"י לב"ב שם אי' כלפי לייא כלפי מי אתה אומר כן ובלי הוספת לייא פירש"י כלפי לשון כנגד עיין סוטה ג'. ד"ה כלפי ובפסחי' ח' רע"ב פירש"י כלפי מתוך ובשבת צ"ד סע"ב ד"ה כלפי מעלה פי' לצד — וכנ"ה יומא כ"א סע"ב נוטה כלפי צפון, תוספת' ב"ב ספ"ו כלפי צפון אני מוכר לך, כתובות ק"ג: פניו כלפי העם . . כלפי הכותל, סנהד' מ"ה סע"ב פניו כלפי העם . . פניה כלפי העץ, שם ק"ה סע"א ברכו' ל"ד. מגיל' כ"ה. תענית כ"ב רע"ב לפי ג"י הע"י וכ"י מ' (ד"ס תענית צד כ"ה.) תרג' קהלת ז', ט': לאסתר ה', ב' כלפי שמיא. ספרי זאת הברכה פסק' שנ"ז כלפי מטה . . כלפי מעלה ועוד הרבה דוגמאות הטיח כלפי מעלה (למעלה) עיי"ע טח ב' והוא כמו כלפי ירושל' ברכות פ"ד ד"ח: מתפללין כלפי למעלן, ושם: כלפי א"י . . כלפי ירושלים . . כלפי הר הבית . . כלפי קדש הקדשים. לעילא בתרגום שני אסתר ד' ט"ז ירושל' מכות פ"ב דל"א ע"ד כלפי שנאמר וכו', תוספתא יומא פ"ב ותוספתא מגילה פ"ד (ג') כלפי העם . . כלפי הקודש; תוספת' סנהדרין פ"ז כלפי אביהם . . כלפי העם, שהש"ר פ' כשושנה כלפי צפון . . כלפי אביהם שבשמים ופירושו נגד, מול, לעומת מה שנאמר. ואולי מזה שדרש בתמיד כ"ז. פרבר (דה"י א' כ"ו, י"ח) כלפי בר וכן בתרגום שם כלפי ברא, והטעם נ"ל כי דרש פרבר מל"פ ברבר = بربر שפירושו לעומת, מול, נגד] —

* כָּלוּפַּסִין (פי' בל"י ורו' κολυμπάς = κολυμβάς, colymbas זיתים נכבשים וצפים בשמן Oliven, die im Oel schwimmen עיין לעף קל"ז) בערך קלפס סיים רבינו: היינו כלופסין דגרסינן בגמ' דבני מערבא ע"כ וכונתו לירו' תרומות ספ"ב דמ"א. הכל מודין בכלוכסין שהן תורמין וכו' וצ"ל כלובסין וכ"ה בכ"י עיקרי התלמוד לזכות בע' קלפס בשם רבינו ועוד ג"י רבינו וכ"י תוספתא אביא אי"ה בע' קלפס. אבל ג"י כלופסין בנדרים נ': הוא ט"ס עיי"ע בלפסין בח"ב ק"ד ומ"ש.

* כְּלֶקְדִיקָה (פי' כמו גלוגדיקא בהוספת כ' וג' Sänfte) בשהש"ר פ' אתי מלבנון מטעינן בכל כדיקה וצ"ל בתיבה אחת עיין מ"ש בערך (בורתידא) [בורתירא] בח"ב, ר"ו הערה א', ערך גלוגדיקא (שם רצ"א) וש"נ שנויי הנוסחאות וגזרת המלה.

* 1 כַּלַקְטֵירִים בפסיקתא רבתי דהחודש פט"ו שני בלקטירים מרדכי ואסתר וכבר הראיתי בערך בילקטירים (ח"ב, ק"ה) שצ"ל או

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח לפסחים ושם אי' בזה"ל: (כלפליא) [צ"ל כלפי אליה] (אבל עיין למטה בהערה) כלומר דברים מהופכין הן וכמו שהאליה הפוך מן הראש שכל המהלכין כדרך המהלכין הולך ראשו לפנים וזנבו לאחריו והמהופך הולך זנבו לפנים הראש אחריו כך גם זה וכו' ויפה העיר המו"ל פי' ר"ח ומצינו שמדמה לסדר ההלוך כגון בעירובין מ"א. ובתוספתי פ"ב דתענית ע"כ ור"ל דאי' שם: חזי אנא דבתר רישא גופא אזיל. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב וכן מוכח מעה"ק שנ"ב דאיתא שם בקיצור בזה"ל: וי"ג כלפי לייא ע"כ וכס"א מבואר ברש"י עיין בפנים בהוספותי וכס"א איתא בנוסחאותינו בכ"מ [3]) כ"ה בדפוסי' הישנים, ובנו"ג היכא. [4]) בדפוסים אי' שתי מלות ולי' בכ"י רש"י ונ"ל שאיזה כותב הגיה ככה בראותו הג"י בפי' ר"ה שנכתבה המלה בתיבה אחת וכן אי' בתיבה אחת כלפיליא בכ"י ר' בב"ב ק"ד: ובפי' ר' אברהם אב"ד כ"י עיין ד"ס ב"ב צד קנ"ה. וכ"ה בתש' הגאונים דפי' בערלין עמוד מ': עש"ה.

פילקטירים מל"י הרשומה שם פירוש שומרים או צ"ל כמו שהוגה בערך בלקטירים (שם) שצ"ל כלקטירים מל"י הבאה בע' אח"ז ע"ש אבל בערך דלקטיר (ח"ג, ע"ד) נסחתי כפי גי' פסיקתא דר"כ והבאתי ראיה מגי' הילק' ואז ענין המלה מל"ר dilector, selector שני אוהבים ובוחרים זה לזה והבוחר יבחר.

* 2 כַּלַקְטֵירִים (= כַּרַקְטֵירִים מל"י χαρακτῆρες Charakter, Kennzeichen, Merkmal) בפסיקת' רבתי ר"פ כ"ד דיבורא שתיתאי צד קכ"ה בהוצ' פריעדמאן: צור ילדך תשי (דברים ל"ב, י"ח) . . לצייר שהוא יושב וצר בלקטירים של שלטון, ושם סמוך מעט קודם: והוא (הנואף) אינו יודע שמי שהוא יושב בסתרו של עולם יושב וצר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו וכן שם עוד ג' פעמים וצר בלקטירים שלו. ובויק"ר פכ"ג צר כל קטורין וצ"ל כלקטירין ובע' קטר ג' הביא רבינו דוגמאות מילמדנו וגרס ג"כ כל קטירין וכבר הגיה ר"ש באבער (פסיקת' דר"כ נ"ו אות ר"מ) שצ"ל באגודה אחת כלקטירין והיא היא מלה יונית הרשומ' בע' נוכחי ובע' בלקטירים (ח"ב, ק"ה.) וכן הגיה החכם הנ"ל שצ"ל בערוך ע' קנכיתר: צא וצור [1]) את אלו בקנכיתירין של אבותיהן וכו' שצ"ל קלכתירין ובאמת בשהש"ר פ' גן נעול אי' צא וצור אותן (בכל קטורים) [וצ"ל בכלקטורים] של אבותם ופי' בדמות ודיוקנא של אבותם [2]) ובאמת בעה"ק שנ"ב הביא בע' קנכיתר י"מ ל' משפחה וי"מ ל' דיוקן פירוש צורתם ודוגמתם ע"כ והאחרון עיקר כי מלה יונית הנ"ל פירושה סימן והיכר מובהק בגוף אדם וזולתו. ובערוך הגדול לי' בע' קנכיתר שום פירוש ולי' בעיקרי התלמוד כ"י לזכות ושם הגי' קנקיתר ובאמצע הערך צא וצור את אלו בקנקיתרין של אבותיהן] —

* כלקים, כוסליקום עיר במסופוטמיא הנקראה Chiliocomum עיין מ"ש בע' בית זבדאי ח"ב, ס"ח:

* כלקירא ט"ס עיי"ע כלכית ב' ומ"ש.

* כלרייה ט"ס בתוספתא ב"ק רפ"ז משלו משל למה"ד למלך בשו"ד שקדש את האשה הוא מביא את הלבלר ואת הקולמס ואת הדיו וכו' קלקלה היא מביאה את הכלרייה שיתן לה המלך כתב הכר יד שלו ובכ"י אירפורט אי' לנכון הלה מביא את הלבלר ואת הדיו ואת הקלמוס וכו' היא מביאה את הכלדייה שיתן לה המלך כתב היכר יד שלו. ולעווי טעה בזה.

* כילרין בריש שהש"ר סלע או כילרין ט"ס הוא במקום בלורין עיי"ע בח"ב, ק"ו.

* כלירקין עיי"ע כילירכין וגי' הילקוט שנסמנה שם.

כַּלְּתָ[א] (כל"ס פי' כַּלָּה Braut) בפ' כיצד אשת אחיו (יבמות כ"א:) כגון כלתא דבי בר ציתאי [3]) פירוש כל הזכורים בהלכה בעלי בתים גדולים היו והיו כלות הבנות מצוינות בבתיהם כמו כלות הבנים. *[אחי"ה כוונת רבינו במ"ש כל הזכורים בהלכה היינו הדוגמאות שהוזכרו ביבמות שם: כלתה דבי רב פפא . . כלתה דבי מרי בר איסק, וכלתה או לגי' רבינו כלתא הוא הקבוץ וצריך לנקדו כַּלָּתָא ובע' מרכוף אי' לפי גי' דפ"ר כַּלָּאתָא דבי בר ציתאי ובשדפ"ע בלאתא ובפי רה"ג בסד"ט בכלים פט"ו מ"ו בלאתי דבר צותאי וכר"ש שם הובא בשם הערוך והגאון באלת' דבי בר צוצאתי וצ"ל כלאתא [4]) דבי בר ציתאי. ועוד יש קבוץ זכר בירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד והוה מקלס קומי כַּלַּיָּא ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ג כַּלַּיָּה — והיחיד: כַּלְּתָא שבת כ"ו. גיטין נ"ז. חולין פ"ג. מעילי' י"ט. ב"ב קמ"ג: פסיקתא דר"כ ו'. עיי"ע כל ו' — ובענין כַּלָּה עיין דרושי רז"ל ברכות נ': נ"ג: פסחים פ"ו: פ"ז. סוכה מ"ט: תענית כ"ד. מגילה ג': י': יבמות ל"ד: כתובות י"ז. סוטה ל"ו: מ"ט. שמ"ר פמ"א. ובהשאילה לשביתת שבת עיין שבת קי"ט רע"א. ולמטר תעני' ו' סע"ב עיי"ע חתן] —

כָּלוּת [5]) (= כְּלֵיתָא = כָּלוּתָא לשון נקבה מן ל' זכר כָּלוּ, מל"י χολή, χόλος מרה ורוגז Galle, Zorn) חמת אחיך (בראשית כ"ז, מ"ד) תרג' ירוש' [ב'] כליתיה [6]) דאחוך. באפו ובחמתו (דברים כ"ט, כ"ב) [תר"י א' ברוגזיה ובכליתיה]. באף ובחמה [7]) (שם כ"ט, כ"ז) [תר"י א': ברגוז ובכלו]. — (א"ב פי' כולי בל"י חמה). *[אחי"ה וזו ג"כ דעת מהר"ם לונזאנו וכן תרגום בחמה (תהלים נ"ט, י"ד) בכלו ובכ"י בכילו — ומה שענינו כמו כְּאִלוּ: עיי"ע כִּילוּ] —

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י. [2]) ומ"כ מעה במח"כ. [3]) כ"ה בכ"י ל"ד ובדפ"ע חוץ מדפ"ר ושם כלתא דבי ציתי, ובכ"י ו"ו דבי רב ציתאי וכ"ה ביוחסי' השלם צד 179 ובסד"ה סוף אות צ' גרם לבי ציתאי. [4]) ובכ"י ק"ט גם שם כלתא. [5]) כ"ה בדפ' וויניציא אבל בשדפ"ע כלת. [6]) בנו"ג כלותיה. [7]) כ"ה רק בכ"י ה"ב ול"ד ובדפ"ר.

* כְּמָא, כְּמָה (כל״ם אֲכְמָא פירוש כל״מ כמו ,wie (sowie דניאל ג׳, ל״ג, ב״ר פ״ו כמא נפשיה וכו׳, מקצצא ארזין וכו׳ ובענין דיכמא (עדיות ה׳, ו׳) לפי גי׳ רה״ג עיי״ע דגם (ח״ג, י״ח), תרגום מה (תהלים קל״ט, י״ז) כְּמָה.

* כַּמָּה (מל״מ מלת השאלה לדעת ערך המספר ואורך דבר מה !wie viel! wie viel Mal) הרבה בש״ס עיין ברכות ז׳. ל״א. שבת י״ב. ל״ג: יומא כ״ב: סנהדרין צ״ה: מכות כ״ב: חולין צ״א: קידושין ט׳: ל״ג. יבמות ק״ד. ורבים זולתו. וגם בהוספת נו״ן כַּמָּן (ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א.) לפעמים חסר שם מדת המספר והאורך אחר מלת כמה ד״מ ירו׳ כתובות פ״ה ד״ל. אפי׳ כמה ר״ל כמה שנים, ירו׳ סוכה רפ״א דנ״א רע״ד אפי׳ גבוהין כמה ר״ל כמה אמות וכן שם בית שהוא גבוה מכמה (אולי צ״ל מכ׳ אמה ועיין קרבן העדה שם), על אחת כמה וכמה (= אעכ״ו um so mehr) ברכו׳ ה׳. קידושין ל״א. סנהדרין ט׳. צ׳: צ״ו. מכות כ״ד. וכן בתר״י ב׳ לדברים ל״א כ״ז תרג׳ אף כי: על אחת כמה וכמה, ובתר״י ב׳ לבראשית מ״ד, י״ח; לבמדבר כ״ב, ל׳ אי׳ על חד כמה וכמה, — ובלשון עבר החדשה השם כַּמּוּת (כל״ם כְּמָיוּתָא) Quantität הפכו: אֵיכוּת Qualität.

כמה (= כִּימָה מל״מ וכן כל״ם כִּימָא צורה אחת משבעה כוכבים במזל שור -Plejaden, Gluck (henne, Vielgestirn ובל״ע ثريا) בפ׳ הרואה בגמ׳ על הזיקים (ברכות נ״ח סע״ב) מאי כימה אמר שמואל כמאה[1]) כוכבים אמרי לה דמיכנפן ואמרי לה דמבדרן, בפרק המקבל בגמ׳ ואכלה חגב (ב״מ ק״ו רע״ב) עד דאתו אריסי[2]) מדברא וקיימא להו[3]) כימא ארישייהו. פי׳ בשעה תשיעית דאתו אריסי מדברא וקיימא כימה[4]) להדי רישא באמצע הרקיע דהיינו בניסן דעד ההוא זמנא הוי זמן רביעה[5]), ובפ״ק דר״ה בגמרא ולנטיעה[6]) (ר״ה י״א:) יום שמזל כימה שוקע, פירוש כימה היינו שור והיינו סידורן דמזלות טלה בניסן ושור באייר וכן כולן, וכל י״ב מזלות משמשין כולם בכל יום ויום וכל לילה ולילה שנים עשר לשתים עשר שעות אלא משום הכי חושב כל אחד ואחד לחדשו שבחדשו הוא קודם והאחרים שוב אחריו כדרך שאנו עושים לחנכ״ל שצ״ם[7]) ומשום הכי חושב כשמגיע למרחשון עקרב משמש בתחלת היום ושור לשעה שביעית והיינו שוקע ביום כשחמה מתחלת לנטות במערב שי״ב מזלות קבועין בגלגל והגלגל חציו ברקיע וחציו תחת הרקיע ולכך לעולם ששה מהמזלות מכוסין וששה מהן מגולין שהמזל עולה מצד אחד במזרח ושוקע מזל אחד כנגדו במערב היום עולה עקרב בתחלת היום ושוקע שור כנגדו ונוטל שני כוכבים מכימה היינו שתי ארובות ומעיינות מתמעטים מחמת הצנה והרוח יום שמזל כימה עולה ששעה ראשונה משמש בזמן שהחמה עולה היינו דכתיב (בראשית ז׳, י״א) שני דהוי שני לניסן שהוא ראשון לחדשים. שני לדין תשרי, היינו דשינה: דהיה שוקע ועשאהו עולה. מאי שינה: הא לא שינה המזל — „פי׳ גאון ז״ל [ר׳ יהושע אומר] אותו היום שבעה עשר (היום תמוז) [צ״ל באייר] היה שמזל שור שוקע ביום ר׳ (אלעזר) [צ״ל אליעזר] אומר שבעה עשר במרחשון היה שמזל כימה עולה ביום גלגל חמה עגול [הוא] חציו למעלה מן הרקיע[8]) וחציו למטה מן הרקיע וי״ב מזלות קבועין בו וזהו סידורן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (סימן) [צ״ל וסימנך] (שטת) [טשת] סאב מעק גדד ששה מהן שקועין למטה וששה מהן שקועין למעלה וכשהגלגל מתגלגל זה מצד זה והראשון שבצד האחר שוקע וכן לעולם ושתי שעות הוי[9]) מזל בעליתו וכן שכנגדו בשקועו שיהו כולן משמשין בלילה בכ״ד שעות [של] יום ובניסן לעולם טלה מתחיל לעלות לאור הבוקר מע״ק גד״ד למעלה בלילה טש״ת סא״ב למטה לאור הבוקר התחיל טלה לעלות ומאזנים לשקוע לסוף שתי שעות [טלה] כלו עולה ומאזנים כלה שוקע אחר שתי שעות התחיל שור לעלות ועקרב לשקוע וכן כולן; כל חודש ניסן [באייר] שור מתחיל לשמש ביום כל ימי אייר ובשתי שעות הראשונות גמר עלייתו שניות תאומים שלישיות סרטן (רביות) [רביעיות] אריה חמישיות בתולה ששיות מאזנים וכן כולם[10]) נמצא טלה עולה בב׳ שעות אחרונות של לילה וכל היום הוא שקוע[11])

---

1) בדפ״ר כמאה כמאה. 2) בכ״י ו״ו ול״ד ארישי. 3) לי׳ לפנינו. 4) כ״ה בכ״י ובדפו״ו אבל בשדפ״ע נשמט מן כימא עד כימה. 5) ורש״י פי׳ הן הן יומי אדר והתוספו׳ השיגו עליו והעלו שהיא בתחלת שבט ועיין ג״כ תוספו׳ מנחו׳ פ״ה. ד״ה והזורע ושט״מ בב״מ בסוגי׳ ד״ה יוסף טב עלם שמגין על רש״י. 6) כ״ה בכ״י ה״ב. 7) והוא קצור מן תיבות: חמה, נוגה, כוכב, לבנה, שבתאי, צדק, מאדים. ועיין תשב״ץ ח״ג סי׳ רו״ד ושם הסדר שבתאי צדק מאדים חמה וכו׳. 8) בפירש״י אי׳ בשתי הפעמים מן הקרקע; וכ״ה בפירש״י נדפס בסוף מסכ׳ ר״ה וכן מוכח מתשב״ץ הנ״ל ושם אי׳ וז״ל ולעולם ששה מזלות הם למעלה על הארץ וששה מזלות שכנגדי הם למטה מהארץ. 9) בפירש רש״י שוהה. 10) בפירש״י איתא שלישית . . רביעית . . חמישית . . וששית. 11) בפירש״י שוקע.

וכימה [הוא] זנב טלה והמבול ירד ביום ודרך כוכב שני כוכבים [1]) שנטלן מכימה שהוא מזל שיש בו כוכבים הרבה [ו]מניין שהמבול התחיל לירד ביום (של) [צ"ל שנא'] (בראשית ז׳, י"ג) בעצם היום הזה בא נח (וכו׳) [וגו׳] ונח מקטני האמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שירדו המים ודחקוהו ליכנס (שם) [צ"ל שנא'] (שם פסוק ז׳) מפני מי המבול והוצרך לשנות סדרי [2]) בראשית והעלה מזל כימה [3]) ביום ונטל שני כוכבים ממנו ומעיינות מתמעטים כחום ימות השנה [4]) ופסקו הגשמים ושינה סדרי בראשית ונתגברו המעיינות ושטפום. יום שמזל כימה שבמרחשון עולה עקרב בתחילת (הים) [5]) [וצ"ל היום] ואחריו קשת נמצא [טלה] עולה בסוף היום. שינה עליהם וכו׳ לקמן פריך מאי שינה. היינו דכתיב שני שהרי אייר שני לחודש [6]),, שני לדין שנגזרה גזירה עליהן בתשרי שלפניו. הכי גרסינן בשלמא לר׳ יהושע היינו דשינה שהעלה מזל כימה ביום ועוד שינה להגביר [7]) המעיינות. וחמת המלך שככה (אסתר ז׳, י׳) וסתם חמה רותחת היא דכתיב (שם א׳, י"ב) וחמתו בערה בו". *[אחי"ה ודע כי מן תיבות המסומנות: פי׳ גאון ז"ל עד סוף הערך אי׳ רק בכ"י ה"ב וזמן כביר הייתי מסופק אם אעתיק אותן לספחן בערוך או לא בראותי כי כל הענין רק בשנוי מעט קצת נמצא ג"כ בפירש"י בר"ה י"א: ד"ה הכי גרסינן עד דף י"ב. בס"ד חמתו בערה בו. בהשקפה ראשונה דעתי נוטה כי איזה כותב של כ"י ערוך הגיה לו לעצמו ככה והיה מכנה לרש"י בשם גאון אבל שוב ראיתי כי זו ההוספה היתה מונחת גם לפני בעל גליון של כ"י ב׳ בכ"י ש"ס לר"ה ובעל ד"ס במח"כ לא ירד לסוף דעתו של בעל הגליון מטעם אשר כמוס עמדו ונעלם מעיניו כי זו ההוספה נמצאה בערוך כ"י הנ"ל. טרם כל אעיר כי בכ"י ש"ס מ׳ וב׳ א"פ ול"ד מקדים דברי ר׳ אליעזר לדברי ר׳ יהושע וכ"ה בילק׳ נח רמז נ"ו וכמו שהוא בכ"מ וכ"ה בתוספו׳ עיין ד"ס ר"ה צד י"א אות ה׳ וכן מקדים דברי ר"א לדברי ר"י בהגהה בפירש"י הנדפס בסוף מסכת ר"ה ובספרי רומיים דאי׳ שם אבל מה שכתב שם בהגהה וז"ל וכן הברייתא בסדר עולם וכן עיקר ע"כ יש להעיר כי לפנינו בסדר עולם רפ"ד איתא כבדפוס ש"ס ר"ה והיינו ר"י בתחלה ואח"כ דברי ר"א. וכפירש"י בר"ה י"א: ד"ה הכי גרסינ׳ ע"ש והנה מפי׳ הערוך קודם הפי׳, בשם גאון ז"ל מוכח כי לגירסת רבינו היה ג"כ הסדר קודם דברי ר"א ואח"כ דברי ר"י וזה הסדר הוברר יען שביאר רבינו בתחלה בענין מרחשון ע"ש היטב אבל לפי פי׳ גאון ז"ל שהובא הסדר בהיפך רק נשמטו איזה תיבות בתחלה וצ"ל כמו שסגרתי בשני חצאי מרובעין וגם מוכח ממה שהזכיר אח"כ דברי ר"א משמע כי בתחלה עסק בדברי ר"י. ומעתה זכינו להבין דברי בעל הגליון כ"י ב׳ שכתב בזה"ל: „גירסת הערוך רי"א אותו היום י"ז באייר כו׳ מאי שינה כדר"ח ושני גירסאות אלו כתובות בערוך הגדול ורש"י נטל שיטה אחרת" עכ"ל ובעל ד"ס נבוך מאוד שם בפי׳ בעל הגליון עד כי גמר אומר כי ערוך הגדול הוא ערוך של ר׳ צמח גאון [8]) וכן דעתו בד"ס לברכות צד 37 בהערה ושם מודה כי מ"ש בעל הגליון ורש"י נטל שיטה אחרת איני יודע לפרשו שהרי גי׳ רש"י הוא כגי׳ הערוך שהביא בגליון ע"כ אבל בא וראה גירסת הערוך לפי ההוספה של כ"י ואז הכל מיושב כי לפע"ד כונת בעל גליון על זה הערוך בתשלום ההוספה לכן קראהו ערוך הגדול כי ישנן גירסאות בשאר כ"י ודפוסי ערוך אשר נעדר בהם פי׳ גאון ז"ל עד גמירא ואי׳ רק מה שנדפס עד: פי׳ גאון ז"ל וזה מ"ש בעל גליון ושני גירסאות אלו וכו׳ ר"ל גי׳ בהקדמת דברי ר"א לדברי ר"י ועוד גירסא שנית בהקדמת דברי ר׳ יהושע כתובות בערוך הגדול כלומר בערוך היותר שלם בכ"י שהיה מונח לפני בעל הגליון כי גי׳ ראשונה בהקדמת דברי

---

[1]) בפירוש רש"י: ודרך נקב שתי כוכבים. [2]) בפירש"י כאן ובסמוך סדר. [3]) בפירש"י זנב כימה. [4]) בפירוש רש"י בחמ׳ ימות החמה. [5]) וכן הוא בפעם אחת בילקוט נח רמז נ"ו והוא ט"ס. [6]) בפירוש רש"י לחדשים. [7]) בפירש"י לתגבורי. [8]) אבל דוגמאות שהבאתי במבוא לח"א מוכיחין כמאה עדים כי פי׳ הערוך דר׳ צמח גאון הן בתכלית הקיצור — וזו הטענה אני טוען נגד דעת ידידי הרב החכם המפורסם מהרשז"ח האלבערשטאם נ"י על מה שכתב לי מיום א׳ לסדר והי׳ ברכה ויקרתו הגיעה לידי בזה הרגע. וז"ל . . . ונלפע"ד כי מה שנמצא מתחלה בערוך והוא בכל הדפוסים ובכל הכ"י הוא מהערוך בעצמו וכפי עדות תלמיד רש"י בסוף ר"ה היה כן הגי׳ לפני רש"י קודם שהגיה וכן בספרי רומיים והוא אשר היה גם לפני הערוך והפי׳ הנמצא לתלמיד רש"י שם הוא ג"כ הנמצא בערוך בכל הדפוסים ובכל הכ"י אמנם ההוספה אשר נתוספה אח"כ בערוך והיא אולי מערוך רב צמח. יתכן כי בא אח"כ ליד רש"י הערוך של רב צמח ולקח ממנו הפי׳ הנדפס לפנינו בפירש"י דף י"א וי"ב ועל פיה הגיה גם הגמרא שלפנינו עכ"ל. אבל לפע"ד קשה לי טובא: א׳) לא מצינו בשום מקום שרש"י היה יודע מאומה מערוך של רצ"ג. ב׳) לשון פירוש הערוך בשם גאון ארוך הוא ביותר ואיננו מסיגנון פירושים הקצרים של רצ"ג. וג׳) גם רבינו נתן לא הביאו רצ"ג כי אם בשמו העצם כדמוכח מע׳ מגל או בשם ערוך סתם עיין מ"ש במבוא ח"א XXI הסיום מע׳ קטן ג׳ לפי׳ דפ"ר זה מצאתי בערוך אחד (וגם יש לקרות אחר).

ר״א לדברי ר״י מוכח׳ מערוך של הדפוסים עד
דברי: פירוש גאון ז״ל, וגי׳ שניה מוכח׳ מפירוש
גאון ז״ל שאי׳ רק בכ״י. וכונתו במ״ש ורש״י נטל
שיטה אחרת היא לפע״ד על שיטת רש״י שנדפסה
בסוף מסכת ר״ה והתחלתה היא: הכי גרסינן הלכה
זו בפרק ראשון (י״א:) בראשונה עד שלא
הגיהה רבינו וכן בספרי רומיים וכן הברייתא
בסדר עולם וכן עיקר בשנת וכו׳ ר׳ אליעזר אומ׳
וכו׳, ר׳ יהושע אומר וכו׳, הרי שתלמידי רש״י
העידו כי בראשונה קודם שהגיה רש״י ז״ל היה
כותב גי׳ בהקדמת ר״א לר״י ובלי ספק ככה מונח
גם לפני בעל הגליון אשר הוא ישן מאוד (עיין ד״ס
לברכות 37) ועוד לא היתה מונחת לפניו גי׳ רש״י
שנדפס בפירושו בדף י״א: אמור מעתה כי רש״י
הגיה אח״כ כפי מה שראה או בספר הערוך לפי
פי׳ גאון ז״ל והעתיקו משם מלה במלה או ראה
ככה במקור הראשון היינו בפי׳ הגאון בעצמו. אבל
למי מקרשים אשר בארץ המה שייך זה הפירוש
אין בידי להכריע לר״ח לא שייך כי לי׳ בפירושו
כ״י בקבוץ כ״י אנגייליקא ברומה שנדפס כעת
בש״ס כליל בהדרו בווילנא אע״ג שפי׳ ר״ח זה
היה מונח לפני רבינו נתן כי פירושו בענין ר״ה
י״ב: כמו שהובא בע׳ עשר (אחר ע׳ עסק) נעתק
כמעט אות באות מפי׳ ר״ח כמו שאַראך שם —
ובענין פירש״י עיין תש׳ תשב״ץ שם ובענין פי׳
תוספו׳ ראה בתש׳ חות יאיר סי׳ רי״ט דף ר״ו:
ופירוש שוקע ביום הוא ביאת הכוכב בנשף יום
ונקרא בל״י δύσις ἑῷα ובל״ר mane occidit ובלא״ש
Frühuntergang והפכו עולה ביום בל״י ἐπιστολή
ἑῷα בל״ר mane exoritur ובלא״ש Frühaufgang
עיין מ״ש ה׳ שטערן במ״ע רא״ג ח״ג 273 ושם הובאה
דעת פליניאוס (י״ח, כ״ו) ושאר סופרים רומיים לחזק
דעת רז״ל — וכנ״ה בירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד סע״א הכל
מודים בשבעה עשר (ר״ל במרחשון) שהוא זמן כימה
לשקע שבו ירד מבול לעולם וזה כדעת ת״ר בר״ה
בבלי י״ב. חכמי ישראל מונין למבול כר׳ אלעזר,
וכן ס״ל הלקח טוב בבראשית ז׳, י״א (עיין הערת
הרב המו״ל שם צד כ״א בהוצאת באבער). ברכות
נ״ח: צנה של כימה ועיי״ע כסיל א׳, עקס א׳.
ובל׳ תרג׳ נמצא ג״כ כִּימְתָא בתרג׳ לעמוס ה׳, ח׳;
לאיוב ט׳, ט׳ (כפי גי׳ כ״י), ושם ל״ח, ל״א. ר׳ יונה
׳ן גֿנאח פי׳ כימה ע״י ל״ע הרשומה בתחלת הע׳
והוא שם כולל לרבוי המספר ונקרא כן מזל בצורת
שור כי הרבה כוכבים נתחברו יחד וכן كام בל״ע
נתקשר יחד ומזה המושג גם בל״י Πλειάς Sieben-
gestirn πλεῖος מזל של שבעה כוכבים מהתואר
ענין רבוי ומלוי, וכן העתיקו עקילס סומכוס ותודוס
כימה של עמוס הנ״ל ואיוב ל״ח, ל״א אבל ע׳
זקנים העתיקו ככה עש (איוב ט׳, ט׳) והוא בלי
נכון עיין שלייסנער II, 357 ועוד עיין פירוש
שולטענס לאיוב שם ורד״ק שרש כים] —

כְּמֵהִין (בל״ע كماة Erdschwämme; פִּטְרִיוֹת Trüf-
feln) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ על דבר שאין
גידולו מן הארץ (ברכות מ׳ סע״ב) על הכמהין ועל
הפטריות אומ׳ שהכל נהיה בדברו. בר״ג דפ׳
כלל גדול[1] (שבת ס״ח.) ובר״ג דפ׳ בכל מערבין
(עירובין כ״ז.) ובפ׳ בא סימן בגמ׳ חייב בפיאה (נדה
נ׳.) וגידולו מן הארץ למעוטי כמהין[2]) ופטריות
הוא לש׳ ישמעאל שכך קורין לכמהין: כמא״ה
ולפטריות פקא״ע. — (א״ב יפה פי׳ וכמהין גדלים
תוך הארץ ואחר חפירתה נראין אבל הפטריות
גדלים על הארץ). *[אחי״ה והוזכרו יחד עוד
כמיהין ופטריות בשבת ל׳ סע״ב נדרים נ״ה: (ושם
כמהין) וכ״ה בירו׳ מעשריות רפ״א דמ״ח ובע׳ פטר
ג׳ הביא רבינו ציון מנדרים הנ״ל ופירשו כמהין
טיראטופל״י פטריות פונגי ע״כ והוא לאי״ט
tartúfolo, fungi, Trüffeln, Schwämme ולפע״ד
צ״ל בהיפך כמהין פונגי פטריות טיראטופלי וזה
האחרון נקרא בל״ע فقع = الفقاع וזהו פקא״ע
הנ״ל בערוך ובעה״ק שנ״ב בע׳ כמהין פי׳ כמהין
ופטריות שוועמן ויפסרלינגא בל״א וכיון למלות
אשכנזיות Schwämme und Pfifferlingo וכן הוא
בליקוטי מהרי״ל — וכנ״ה בירו׳ ביצה ספ״ה דס״ג
סע״ב כמהין וירו׳ תענית פ״ג דס״ז רע״א כמהים
ועוד בלשון נקבה בב״ר ר״פ ס״ט ושם דרש כמה
(תהלים ס״ג, ב׳) ככמהות הללו שהן מצפין למים
ובילק׳ ויצא סוף רמז קי״ט ככמהיות ובילק׳ תהלים
רמז תשפ״ו כאמבטאות וט״ס הוא] —

* כְּמוֹת (אחד הוא עם ל״מ כמו בהוספת תי״ו
עם כִינויי הגוף וגם זולתם ובל״ס כֵאמַת
gleichwie ,wie) בכנויים כמותי ב״מ נ״ט רע״ב
כמותך ירו׳ נדרים פ״ה דל״ו סע״א כמותו תענית
כ׳: כתובות ק״ט. ובנפרד רק בקשור עם ש׳ ד״מ
ברכות נ״ז. כמות שהוא. ע״ז נ״ט. כמות שהוא
חי. ירו׳ מ״ש פ״ד דנ״ד ע״ד כמות שהשולחני
לוקח כמות שהוא מוכר.

כמז (= כּוּמָז מל״מ תכשיט נשים ועיין בפנים) בפ׳
במה אשה בסוף הלכה בירית טהורה (שבת

---

[1]) כ״ה רק בדפו״ו. [2]) בנו״ג כמיהים.

ס"ד סע"א והובא בילקי' מטות ר' תשפ"ו) כומז [1]) זה דפוס של בית הרחם וכו' עד כומז כאן מקום זימה. *[אחי"ה זה דרוש של ראשי תיבות לי' בירושלמי שבת פ"ו ד"ח סע"ב כי אם דרושים ראשונים עיי"ע טפס א', ובהיפך לי' דרושים הנ"ל כי אם זה האחרון בלקח טוב לשמות ל"ה, כ"ב ועפ"י זו האגדה העתיק תרג' יוני Venet כזה: νυμφόδεσμον עיין גיזיניאוס תיזוירוס II, 692] —

כָּמוֹךְ (ל"מ, והובא אודות הדרוש) בפסיקתא דדברי ירמיהו (פסיק' דר"כ צד קי"ב) [2]) כתיב (דברים י"ח, י"ח) נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך וכתיב (שם ל"ה, י') ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואתה אמרת כמוך [3]) אלא מאי כמוך כמוך בתוכחות אתה מוצא כל שכתוב במשה כתוב בירמיה וכו'.

כָּמַךְ (כָּמְכָא מל"פ كامك, كامه דבר הנאכל בקינוח הסעודה לעורר תאות האכילה וכן בל"ע كامخ pikante, appetitanregende Zukost ואצל רז"ל הושאל לכותח Tunke) בפ' בא סימן בגמ' חייב בפיאה (נדה נ"א רע"ב) לא תימא בשבת העשויה לכמך הא סתמא לקדירא אלא סתם שבת לכמך עשויה דתנן וכו'. פי' לכותח דהתם לאו לטעמא גרידא עביד אלא אפי' לאכילה עביד ומשנשתנה [4]) טעם בקדירה שנתנוה בקדיר' להטעים אין בה שוב בשבת גופא משום תרומה ואינה מטמאה דהא תו הויא עץ בעלמא הא קודם שנתנה טעם בקדירה יש בה אמאי כיון דסתמא לקדירה קאי לטעם ולא למאכל אמינא יש בו משום תרומה אלא ש"מ להכי יש בה משום תרומה עד שלא נתנה טעם בקדירה דסתם שבת לכמך עשויה לאכילה ש"מ [5]). בפרק כל שעה בגמ' חמץ של נכרי (פסחים ל' סע"א) ההוא תנורא דטחו ביה טיחיא וכו' עד[6]) דלמא אתי למיכליה בכמכא [7]). ובר"ג דפ' כיצד צולין (שם ע"ו סע"א) ובפרק כל הבשר בגמ' הכחל (חולין קי"ב.) ההוא בר יונה [8]) דנפל לכדא דכמכא שרייה רב חיננא וכו'. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט:) לפירחא דליבא ליתי תלת קרושיתא [9]) דשערי ונישתרינהו [10]) בכמכא. בפ' אין מעמידין בגמ' ואלו דברים (ע"ז ל"ה:) אי דקבעי [11]) ליה [12]) לגבינה הכי נמי הכא במאי עסקינן דקא בעי ליה לכמכא. *[אחי"ה ובכ"י רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שכ"ה.) פי' כמכא עשוי הוא מחלב ע"כ וכן פירש רש"י בפסחים ע"ו. כמכא כותח ואית ביה נסיובי דחלבא ועיין ג"כ גי' ר"ח הובא בהערה 4 וכן הוראת מלה פרסי' הרשומה [13]) מין תבשיל לקנוח סעודה שיש בו נסיובי חלבא וחמאה. ובשאר מקומות הנ"ל פירש"י כמכא ע"י כותח כפירוש הערוך ועוד עיין פירש"י לפסחים קי"א: כדא דכמכא. ובכתובות ס' סע"ב כמכא והרסנא. וז"ל התשב"ץ ח"א סי' מ"ח (כמך) נראה שהוא כותח וכ"ה נקרא בל' תלמוד כדאיתא בפ' כל הבשר ההוא בר יונה דנפל לכדא דכמכא ובפ' אין מעמידין אי דבעי ליה לכמכא והוא נעשה מפת חלב ומלח וכו' ע"ש] —

כַּמֹּן (= כַּמּוֹן מל"מ מין קצה וכן בל"ע كمون בל"ס כַּמּוּנָא בל' פעניקיא כֹּמֶן בל"י κύμινον בל"ר cuminum בל' כנעני Kmin בלשון הונגרי kömény בלא"ש Kümmel עיין לעף פּפלאנצע"נ 206) בפ"ב בדמאי (מ"א) האורז והכמון, ובפ"י בתרומות (מ"ד) תנור שהסיקו בכמון של תרומה.. שאין טעם כמון [14]) אלא ריח כמון. ובפרק אין מעמידין (ע"ז כ"ט רע"א) אמר אביי ניתי כרויא כמונא [15]). ואופן עגלה על כמון יוסב (ישעיה כ"ח, כ"ז). *[אחי"ה כונתו כי הוא ל"מ ובפסוק הוא בלי וי"ו — וכנ"ה בשבת פי"ט מ"ב וכמון, שם קל"ד רע"א שוחקים לה כמון, שם ק"י רע"ב בונא דכמונא, וגי' רבינו עיין כן ג' וע' שבליל בדפ"ר. אבל בלי ספק היותר טוב בוני וכ"ה בע' בין א' (ח"ב, נ"ה) בציון משבת ס"ז רע"א שב ביני כמונא ופירוש ז' גרגרים כמון, וכ"ה בל"פ ע"ש

---

[1]) כן הוא לנכון בכל כ"י ודפ"ע חוץ מדפ' אמ' ופ' ושם כמו זה. [2]) והובא בילקוט שופטים רמז תתקי"ט, וילקוט ירמיה רמז רנ"ו וילקוט איכה רמז תתקצ"ט בשם מדרש צ"ל פסיקתי עיין הערת ר"ש באבער בפדר"כ אות ל"ו ועוד עיין בעל הטורים לדברים י"ח, י"ח. [3]) בפסיק' נשמט מן כמוך הראשון עד כמוך האחרון אבל איתא לנכון בילקוט הנ"ל. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר, ובדי' פיזי ומשתנה וכ"ה בדי' אמ', ובדי' ווי ובכ"י ל"ד וה"ב ומשנתנה. [5]) ועיין שקלא וטריא בנדה שם ובברכו' ל"ט סע"א ושם הסיום ש"מ למתוקי טעמא עבדי לה ש"מ, וברש"י שם הגי' לטעמא עבידא וכ"ה בב"ג. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד. [7]) בנו"ג בכותחא ובפי' ר"ח אי' בחלב. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס בפסחים ובתשב"ץ עיין סוף הערך ובנו"ג שם ובחולין בר גוזלא. [9]) ועיי"ע כרושייתא ובנו"ג בבי"ת עיי"ע ברושיא (ח"ב, ר"ב:) ומ"ש בגזרת המלה ובכ"י ו"ו בט"ס קשייתא. [10]) בנו"ג ונשטריגהו. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובנו"ג אי דקא בעי ובדפ"ר אילא ובשרפ"ע אי לא. [12]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובתשב"ץ. [13]) וממנו ג"כ אפקומן עיי"ע ח"א רל"ב ומ"ש. [14]) כ"ה בדפו"ו ואמ', ובכ"י ו"ו כמן ובדפ"ר כמאן וכ"ה בד"פ. [15]) בנו"ג מייתי כמונא כרוייא ובמו"ע ע' כרויא הביא ביו"ד אחת כרויא וזה נכון, וכ"ה בכ"י ו"ו ב' ושם בלי וי"ו החבור כרויא כמונא ואחריו נגררנו ובכ"י ו"ו א' כרביא כמונא, בדפ"ר ברייא כמונא ובדפ' פיזי ובאסיל ברויא וכמונא בכ"י ב"ר ובדפו"ו ואמ' כרויא וכמונא (בוי"ו החבור).

וכהערה א' בענין הני', ורש"י בשבת ס"ז, בל"א ובדף ק"י: פי' בוני מלא אגרוף וזה רק כפי הענין וכן לפי ענין שחשב פירש"י בע"ז הנ"ל כרויי: כף אגרוף והטעם עיין ערך כרויא ומ"ש — ושם אפרש ג"כ מה שהביא רבינו בערך קנבס מדמאי פ"ב מ"ה] —

כְּמַן (מל"ע كمن וכן בל"ס כְּמַן פי' ארב im Ver-steck halten, nachstellen, auflauern; הַשֵּׁם כְּמָנָא בל"ע كمنة בל"ס כְּמְאנָא פי' ארובה Ver-steck, Hinterhalt) בפ' ד' מיתות (סנהדרין ס"ז רע"א במשנה) אלא [1]) מכמינין לאחורי הגדר [2]). וארב לו (דברים י"ט, י"א) תרגום ויכמון [3]) ליה. בב"ר פרשת ל"ד (ל"ג) ותנח התיבה: ובנה עליה מצודים גדולים (קהלת ט', י"ד) עקמן וכמנן. *[אחי"ה והוא קבוץ מהיחיד כמנא שאיתא בתרגום ד"מ מארב (שופטים ט', ל"ה) תרג' כמנא וכן תרגום ארב (איוב ל"ז, ח') ארבו (ירמיה ט', ז'). תרג' יצפינו (תהלים נ"ו, ז') ויטשון כמנא. בערמה (שמות כ"א, י"ד) תר"י ב' בכמונא ובסמיכות כמנת (מ"א ב', ה'), וכן הבין המדרש מצודים מן צוד וכתרג' צדה (שמות כ"א, י"ג) כמן ליה וא"כ צריך לנקד: וכמָנָן ובקהל"ר פ' עיר קטנה ופ' ומצא איתא כמנון ועקמון ובילקוט קהלת רמז תתקע"ט עקמן וכמן וצ"ל בכ"מ כגי' רבינו עקמָן וכְמָנָן. והפעל בקל אי' כמה פעמים בתרגום עיין במתורגמן ובעמת"ר ללעווי ע' כמן אבל בדרז"ל אינו מורגל הקל [4]) ומצאתי רק בקהל"ר פ' טוב ילד: כמן ביני סריאתא. ולרוב אי' בהפעיל ואפעל: סנהדרין כ"ט רע"ב ההוא דאכמין ליה עדים וכו', ההוא דאכמין עדים בקיברא וכו', ירו' סנהד' פ"ג דכ"א רע"ג המכמין עדיו אחורי הגדר וכו', ושם בסנהדרין בבלי במשנה כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהן חוץ מזו וכו', ושם בגמ' אין מכמינין עליהם חוץ מזו כיצד עושין לו מדליקין לו את הנר וכו' ע"ש עד וסוקלין אותו וכן עשו לבן סטדא בלוד ותלאוה בערב הפסח, בן סטדא בן פנדירא הוא וכו' עיין זה המאמר בע' בן סטדא ושם הבאתיו מכ"י מ' בשבת וכ"ה לפי מה שנסחתי כאן גם בכ"י ש"ס בסנהד' שם (עיין ד"ס במקומו) וכ"ה בירו' יבמות ס"פ ט"ז דט"ו סע"ד כיצד עושין לו להערים עלי מכמינים עליו ב' עדים בני אדם בבית הפנימי' ומושיבין אותו בבית החיצון ומדליקין נר על גביו וכו', וכן עשו לבן (סטרא) [צ"ל סטדא] בלוד שהכמינו לו שני תלמידי חכמים והביאוהו בבי"ד וסקלוהו ובתוספ' סנה' ספ"י נימנו עליו צ"ל הכמינו (או כמנו?) עליו. ושם המופשט הַכְּמָנָה סנה' שם. — מעשרות פ"ד מ"א המכמן צ"ל המכמיר עיי"ע כמר א'] —

כמן (= כּוּמֶנִי אולי מל"י $\kappa\alpha\mu\epsilon\upsilon\nu\acute{\iota}\alpha\iota$, $\chi\alpha\mu\epsilon\acute{\upsilon}\nu\eta$ וממנו בל"ד אמצ' chameuniae שכיבה על משענה בארץ והושאל בדרז"ל לשכיבה והנטיה על אוכף החמור das Angelehntsein im Sattel או ענין מתג ורסן החמור עיין בפנים) בפ' המוכר את הספינה מכר את (הצמר) [צ"ל החמור] [5]) (ב"ב ע"ח.) אבל לא דיסקיא וכומני [6]) מאי כומני אמר רב פפא ב"ר [7]) שמואל מרכבתא דנשי. *[אחי"ה ופי' רגמ"ה בכ"י לב"ב מרכבתא דנשים אוכף של נשים דכל הני משוי נינהו דת"ק סבר דמש"ה לא מכר הני דסתם חמור לרכיבה עומד ולא למשוי וכו' וכו', אבל אוכף ומרדעת היינו לבד דלרכיבה עומד דברי הכל אפי' רבנן מודי דמכורין וכו', מרכבתא דנשי בלעז שנבוג"א.. דרכיבת אשה ששתי שוקיה מצד אחד לא חשיב רכיבה אלא משוי וכו' ע"כ ואולי שנבוג"א הוא ל"צ ohne Krümmung, sans bouge פי' בלי עיקום וכפיפה כי מרדעת אשר האשה יושבת עליה היא פשוטה ולא עקומה כידוע ולכן באשר רכיבת אשה אינה נחשבת רכיבה כי אם שכיבה או הנחה כמו שהורגלה לשבת על המטה או על הארץ היטב נוכל לפרש כומני מל"י הנ"ל ורב פפא הסביר זו המלה על נכון מרכבתא דנשי. ולפי זה גי' כמוני (עיי"ע דיוסק בדפ"ר) תתכן יותר ומתאמת למלה יוני' הנ"ל — ולעווי המציאו מע' הקודם ואין לו שחר — ודע כי בתוספתא (כ"י אירפ', 403) נזכרה יחד כומני עם פרוֻמביא ע"ש ולכן אולי לפי זה כומני ל"פ كامه, (كام) פי' רסן של סוס הוא ואז כומני נרדף עם גֵימוֹן מל"י $\kappa\eta\mu\acute{o}\varsigma$ עיין מ"ש בח"ב, ש"י: ועוד עיי"ע כמס ב'] —

* כַּמָן, כַּמָאן (ולפע"ד מל"פ خمان לעג וקלס Schande, Spott) כבר פירשתי כל הלחישה בע' בזך ב' (ח"ב, ל"ג).

* כַּמָּן (wie viel) עיין ערך כַּמָּה והוא כמו כמה בהוספת נו"ן במשקל תַּמָּן תּוּבָן תחת תָּם תַּמָּה, תּוּב. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. כמן קטל פי' כמה

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפו' לי'. [2]) וכ"ה בירושלמי ובמשניות נאפ' אצל ד"ס צד צ"ה. ובנו"ג מכמינים לו עדים אחורי הגדר. [3]) בנו"ג ויכמן. [4]) ובענין דוגמי' כמן כמין (שבת ס"ז.) לפי גי' רבינו עיי"ע בזך (ח"ב, ל"ג) ומ"ש. [5]) וכ"ה בערך דיוסק (ה"ג מ"ג:) ובעי' קלקי. [6]) וכ"ה בכתב יד ש"ס בכ"י ה' ובכ"י ר' אבל לא מכר את השק ואת הדיסקיא ובנו"ג שק ודיסקיא (ד"ס ב"ב צד קכ"ג.) ובכ"י ו"ו א' וה"ב שק דיסקיא צ"ל דיקיא ובכ"י ו"ו ב' שק ודסיקיא ובכ"י ב"ר שק דיסקיא. [7]) בנו"ג בר.

הרג, ירו' ברכות פ"א ד"ג סע"א אפי' ברחוק כמן חכים ליה ובגי' מהרש"ם איתא באמת: כמה וכן מפורש באה"צ ועוד עיין בט"ר להחכם אייזלער ח"ב 49.

כמס (= כּוּמְסָה בל"י κώμυς Bündel אגודה עיי"ע כּבַע) לכובעות ולכומסות (פיאה פ"ה, מ"ז) כבר פירשנו בע' כבע. — (א"ב פי' בל"י אגודת עמרים אשר שמוה בעלי הגרנות במפתן הבית לסימן טוב). *[אחי"ה נ"ל שכונת ר"ב היתה למלה יוני' הרשום' ובע' כבע הארכתי ע"ש] —

כֵּמָּס (מל"י κημός = χάμος וכן בל"ר אמצעי' chamus ובלשון פרסי' كامه עיי"ע כמן = כומני מתג וחח (Gebiss, Zaum בפסיקתא דשובה [1] (פסיקי' דר"כ צד קנ"ט: ואח"כ הוא נותן להם כמס שנא' (הושע י"ג, י"ב) צרור עון אפרים צפונה חטאתו ואח"כ הוא נותן להם פרקולא שנא' (שם י"ד, א') תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. *[אחי"ה והובא עוד זו הפסיקת' דשובה בע' פרקלה ובילק' הושע רמז תקל"ב בשם פסיק' רבתי אבל שם איתא רק זכר דבר והיינו תחלת המאמר בשינויים עיי"ש ר"פ מ"ד. ובילק' שם איתא בט"ס כמם וצ"ל כמס והוא מל"י הנ"ל וע' זקנים העתיקו חח (יחזקאל י"ט ד') ועוד מתג (תהלים ל"א, י"ב) סוגר (יחזקאל י"ט, י"ט) ע"י κημός וכן העתיקו עקילס ותודוס מתג (משלי כ"ו, ג'). וכונת בעל המאמר בתחלה קורא הקב"ה אנגלין ויותר טוב בילק' איליגין, אוליגין וצ"ל אילוגין (עיי"ע אולוגלגין ח"א, פ"ח, וע' אלנלגין שם ק"א) פי' קורא ונותן רשימת החטאים ומכה המחוייבים ונותן בפיהם מתג ורסן ואח"כ נותן להם פרקולה פי' בל"י πρόκλησις קריאת התובע לנתבע להתנצל ולהגין את עצמו בדין כדי שיוכל להגיש עצומותיו ואח"כ הביא הדיין פדות ומשים שלום ביניהם וזה מה שסיים ואח"כ הוא מחזירן בתשובה, ועל כל מאמר ומאמר הביא בעל הדרוש פסוקים מהושע, ורמ"ל תרגם כמס: aufhäufen!] —

* כָּמֵס (מל"מ ענין גניזה Verwahrung) ב"ב קמ"ה: עתיר משח עתיר כמס זהו בעל שמועות ופירשב"ם עתיר מדבר המדוד כגון תבואה שאין משתכרין בה תדיר אלא מכניסין אותה לאוצר וכו' והיינו נמי עתיר כמס כמו כמוס עמדי חתום באוצרותי (דברים ל"ב) דבר שמכניסין לאוצר, ע"כ. וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל עתיר משח שהוא עשיר בדבר המדוד כגון איפות של חטים ואינו מרויח בהן אלא בביתו אצורין, עתיר כמס זהו שיש לו פקדונות של כסף וזהב ואינו מרויח בהם אלא (בבית) [בביתו] אצורים ע"כ. ובכ"י ש"ס הגי' זהו בעל פלפול ובעל ד"ס (ב"ב שם צד קצ"ט) נתן טעם לשבח לזו הגי' ע"ש.

* כְּמִסַּת, כְּמֵיסַת (wie hinreichend, im Stande) עיי"ע מסת א' ומ"ש.

כמץ (= כּוּמָצָא = קוּמָצָא, גּוּמָצָא, פי' פחת וגומא וכ"ה בל"ס ומל"מ גּוּמָּץ (Graben, Grube פחד ופחת ופח (ישעיה כ"ד, י"ז) תרג' דחלא וכומצא ומצדא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ובדפ"ע בט"ס מיצרא. ועוד תרג' פחת (ישעיה שם פ' י"ח; ירמיה מ"ח, מ"ג, מ"ד) כומצא ועוד בא בקו"ף עיי"ע קמץ ג'. ונולדו מל"מ (קהלת י', ח').

כָּמַר (לפע"ד בשטת רבינו מל"ע خمر טמן ולדעת רש"י נרדף עם חָמַר ענין חימום ושרפה die in der Erde כּוֹמֶר ,erhitzen, heiss machen כּוּמְרָא, כָּמְרָא ;eingegrabene (erhitzte) Masse תמרים פגים בל"ע كمر ועוד עיין בפנים) בפ"ד במעשרות (מ"א) הכובש השולק המולח בשדה חייב המכמיר [2]) באדמה פטור בפ' השוכר את הפועלים בגמ' ואלו אוכלין מן התורה (ב"מ ע"ט רע"ב) ת"ש לא יהבהב באור ויאכל ולא יכמר [3]) באדמה ויאכל. פי' טומן הזתים באדמה כדי שיתחממו ויתבשלו [4]). (א"ב אולי מלה זו נגזרת מל' מקרא (בראשית מ"ג, ל') כי נכמרו רחמיו אל אחיו) [5]). בר"ג דפ' תמיד (פסחים נ"ח סע"א) במאי קא מיפלגי במכמר בשרא פי' „בעין כימוש כמו מכמר דסוף פ' איזהו נשך על המעטן של זתים (ב"מ ע"ב: במשנה) גמרא (שם ע"ד.) (והוא) [6]) [צ"ל והא] [7]) מחוסר מכמר ועיולי [8]) לבי דפא" [9]) בענבים מכמר ועיולי לבי מעצרתא (ב"מ שם) [10]) „כגון כמישא וריכוך שהוא נוח לדרוך" [11]) דובב שפתי ישנים (שה"ש ז', י') ככומר של ענבים

[1]) בכתב יד ו"ו בטעות דסוכה. [2]) וכן הוא בכתב יד ש"ס, ובירושלמי ובכו"פ פכ"ת המכמר ובנו"ג בלי נכון המכמן עיין ערך כמן ב'. [3]) בנו"ג יכמור. [4]) וכן פירש מדעת עצמו הר"ש במעשרות ועיין עוד בפי"מ להרמב"ם ובפירש רש"י לב"מ שם. [5]) וכן פירש רש"י לאותו פסוק ע"ש היטב ועוד בסוף הע' לפי מ"ש. [6]) וכן הוא בע' דף ובע' נגד ו' בדפ"ר אבל בדפו"ו בע' נגד איתא הא. [7]) וכ"ה לנכון בכתב יד ב"ר. [8]) עיין ערך דף בח"ג ק"ט הערה א' ושם בט"ד ועוילי וצ"ל ועיולי וכצ"ל בערך נגד ו' ע"ש. [9]) הועתק מפירש ר"ח לפסחים ושם איתא רק בזה"ל למכמר בישרא פי' מכמר כגון כימוש כדגרסינן באיזה נשך בזיתים מכמר עיולי לבי דפא כו' עכ"ל וכונת ר"ח ג"כ על ציון הנ"ל. [10]) ורבינו היה מקצר וכך היא הלשון שם: ועל העביט של ענבים והא מחוסר מכמר ועיולי לבי מעצרתא. [11]) זה הועתק "כ מפיי ר"ח הובא בשט"מ לב"מ שם. ודע כי עד הנה נסחתי לפי גי' דפ"ר וכ"י ה"ב וב"ר אבל שם ובשדפ"ע בלי

מה כומר של ענבים כיון שאדם מניח אצבעו עליו מיד דובב בסוף פ' האשה רבה א' [1]) (יבמות צ"ז רע"א). (בגמ') [2]) [צ"ל בבכורו'] (ל"א:) ובפ"ב בשקלים [ירושלמי] (דף מ"ז.) [3]). כיוצא בו בושלי כומרא [4]) דפ' כיצד מברכין בגמ' ועל הנובלות (ברכות מ' סע"ב) „שהן תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל וכומרין אותן בעפר להתבשל" [5]) ועיקרו מלשון מכמורת (ישעיה י"ט, ח') ועוד בל' ישמעאל אלכמאר. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ע אבל בכ"י ו"ו א' בלשון ישמעאל אלבלא אלמכמר ובכ"י ו"ו ב' אל באר אלכמר בכ"י ה"ב אל בל אל אלכמר בכ"י ב"ר כל אלכמר ובכ"י ל"ד אלכאל אלכמר. ופתרון המלה הראשונה הנשחתה נעלמה מעיני אבל אלכמר נ"ל שהוא ל"ע كمر מין תמרים שאינם מבושלין עיי"ע בשל א' [6]) ורבינו הרכיב כאן שני טעמים שונים זה לזה וכוונתו במ"ש ועקרו מל' מכמורת כלומר רשת יען שתמרים פגים נטמנים בארץ כרשת ועוד הוכיח מל"י כי יש מין תמרים שאינם מבושלין שנקראו כמר. ועוד נ"ל טעם בדברי רבינו כי כיון למלה ערבית خمر פי' טמן וכסה וזה מה שפי' לעיל ולא יכמר: טומן וכו' כדי שיתחממו ויתבשלו ולפי זה בושלי כומרא (או לפי פי' זה יותר טוב כמרא) הן התמרים הפגים שנטמנו בארץ, בתבן וזולתו כפי' רבינו ור"ש בדמאי שם בפי' וי"מ וכן כומר של ענבים פי' אסיפת ענבים בכלי שידחקו ויתבשלו כפירש"י בבכורות ועיין ג"כ פירש"י ליבמות אבל עיין תוספ' ב"מ ע"ד. ד"ה תני. ובזה המושג של דחיקה והקמטה אפרש דברי ר"ח שהובא בערוך כגון כימוש . . כגון כמישא כי הוא לשון ערבי كمش ענין הקמטה zusammenziehen, zusammenschrumpfen ויפה פי' רש"י בבראשית שם נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים והביא ראיה מן כומר של זיתים [7]) ומכמר בשרא אבל בב"מ פירש"י מכמר: הוחמם וכן בפסחים: חימום, ובברכות: חום ועיין הר"ש בדמאי שם בפי' ראשון, ולפי שני פירושים אלה יש לגזור כמר: א') כמו חבר, חמר פי' ענין דיבוק שריגה הקמטה וכוויצה עיין פירשט אוצ"מ שרש כמר ונאצל מזה המושג השם מכמורת פי' רשת; ב') כמו חמר בלשון ערבי خمر פי' ענין חימום ורתיחה — ובענין הוראה ראשונה פירוש שריגה כרשת אי' בירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד בשנים שירדו לכמור מכמורת בירדן, ובבבלי יבמות קכ"א. בפַעל: מכמרין מכמורין ובע' מכמר בדפ"ר. בהפעיל: מכמירין — ובענין הוראת כמר בל"ע הנ"ל פי' טמן וכסה אי' עוד בירו' רפ"ד ד"ו ע"ד כמרא (וגיפתא) [צ"ל גו גיפתא], ושם כמרה גו קופתא עיין ערך גפת (ח"ב, ש"מ:) ושם ההן דכמר איידה.

כמר (= כּוּמְרָא בל"ס כהן לע"ז וכן בל"מ כְּמָרִים ונגזר מע' הקודם בהוראת חימום וככה נקראו כהני אש Feuerpriester עיין בפנים) בב"ר פרשת כ"ז [8]) (לפנינו כ"ו) ויראו בני האלהים: כומריא גנבין אלהיא בגמימי [9]). רק אדמת הכהנים (בראשי' מ"ז, כ"ב. כ"ו:) תרג' לחוד ארעא כומריא. *[אחי"ה וכן תרג' בעלי במות (במדי' כ"א, כ"ח). תרג' לדה"י ב', כ"ג, י"ז כומרא דבעלא, ושם י"א, ט"ו כומרין לבמתיא וכן תרג' הכמרים (מ"ב כ"ג. ה' ועי' צפניה א', ד') הכהנים (מ"ב כ"ג, ח'). והם משרתי ע"ז עירובין ע"ט סע"ב ותמורתו בכ"י ש"ס ובדפוסים הישנים כל שכומרין

נכון וסוף פ' איזהו נשך וצ"ל דסוף כגי' דפ"ר. אמנם בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד וכן בדפ' וויניצי' הרצ"א אי' אחר מלות כמו מכמר וקודם מלות (וסוף) [צ"ל דסוף] פי' איזהו נשך וכו' הדבור שמתחיל דובב וכו' עד בשקלים. וערבוב השורות הוא וצ"ל אחר מלות נוח לדרוך כי אחר שפי' רבינו (עפ"י פי' ר"ח) מהו מכמר בפסחים ובב"מ הוסיף לבאר כומר של ענבים ובמה שפסק בו התחיל כי פסק ממכמר ענבים והוסיף להביא ציונים בענין כומר של ענבים אך לא פירשו כי סמך על מ"ש בע' דבב ב' (ח"ג, ג'.) [1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ר"ל בפ' האשה רבה קמא. [2]) כ"ה בדפ' וויניצי' ובכ"י ל"ד בגי' ובכ"י ו"ו א' וב' אי' בג מ"ר וכולם ט"ס וצ"ל כמו שהגהתי. [3]) וכ"ה לנכון בע' דבב ושם הובא ג"כ סנה' צ': שכיון שם למלת דובב. אבל כאן לא הביא רבינו שלי' בסנהד' מה כומר וכו' אבל אי' עוד בירו' ברכות פ"ב ד"ד: ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג סע"ג ובשהש"ר פ' וחכך והובא בילק' שהש"ר סוף רמז תתקצ"ב ועוד בילק' תהלים רמז תשפ"א. [4]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע חוץ מדפ' וויניצי' ושם ובנו"ג כמרא אבל בע' בשל א' (ח"ב, ר"ו) כומרא עיי"ע הנ"ל הערה 5 ועוד עיי"ע נבל ב' [5]) גם זה שייך לר"ח כדמוכח מתוספו' ר' יהודה החסיד ומתוספו' הרא"ש עיין ברכה משלשת צד כ"ז. ושם צד כ"ו ועיין פי' הר"ש בדמאי פ"א מ"א ד"ה נובלות בלי ויש מפרשין. וכן מוכח מפי' הרי"ף הובא באו"ז הל' סעודה סי' קע"ה והוא ממש כלי רבינו והאו"ז לא הרגיש בזה רק הביא בהלכות ערלה ססי' שב"ג לשון הערוך כדלעיל, בלי הוספת הסיום: ועיקרו וכו'. [6]) ושם נדפס בטעות خمر. [7]) וכן נדרש באיכ"ר פ' עורנו: נכמרו: כאילין כַּמְרְיָאתָא והוא הקבוץ מן כומר עיין מ"ב שם. [8]) בדפ"ר ז' וצ"ל כ"ז וכ"ה בע' קפח ובכ"י ל"ד כ"ד וצ"ל כ"ז. [9]) בנו"ג ובילק' בראשית רמז מ"ג מאן מומי עיי"ע אלה (ח"א, פ"ז) ובכ"י ה"ב גוב אלהיא ובכ"י ב"ר גובין וכו' וצ"ל גנבין ושעורו אם גונבים ומערימים כהני האש את אלהיהם במעשיהם ובמפעלם (גמימי = γένεμα Handlungsweise) מי יקריב להם קרבן.

וכו׳ (עיין ד״ס שם צד קנ״ז). ערכי׳ ל׳: נעשה כומר לע״ז כ״ה בע׳ דת (ח״ג, ל״ג) ובנו״ג מכר עצמו לע״ז. מכילת׳ ריש יתרו: כהן מדין ר״י אומר כומר היה ועיי״ע אונוס (ח״א, קנ״ב:) פסיקת׳ רבתי ס״פ ל״ה רבש״ע יתרו לא כומר של ע״ז היה? ע״ז נ״א סע״א שלא בטובת כומרין . . אפי׳ בטובת כומרין וכן בירו׳ ע״ז פ״ד דמ״ג ע״ד ושם פ״א דל״ט ע״ד אם היה כומר וכו׳. איכ״ר פ׳ טומאתה: הוה כומרא אתי וכו׳. ב״ר ר״פ ס״ה רבקה בת כומרים. דב״ר פי״ד בן כומרים, שמ״ר פ״ט משל (ל)הדיוט אומר מחי אלהייא ויבעתון כומריא ובתר״י א׳ אי׳ עוד הקבוץ כּוּמְרַנַיָא עיין לבראשית ל״ט, כ׳; מ״ז, כ״ב, כ״ו; לדברים כ״א, י״ד. — ובענין הגזרה דעת קצת שנאצל מל״ס כמר שחור ומי שיש לו פנים זועפות ואין נ״ל, והח׳ פירשט השוהו עם ל״ע عمر עובד האל, ויותר נכון לגזרו מהוראה ראשונה שהביא בשרש כמר היינו מל״פ [1]) كمر ובל׳ צענד kamera Priestergürtel כי הכהנים היו חגורים באזור ואבנט (עיי״ע קמר ג׳) אבל לפ״ז אין לו טעם לכנות ככה רק כהני במות (אף אם בל״ס כומרא כל כהן הוא במשמע), לכן דעתי נוטה לדעת מי שאומרים שהמלה נגזרת מן כמר בהוראת חמר פירוש בוער ונקרא כן מדליק העץ למזבח וכן בל״ר flamens (= flagmens) המדליק והכהן (פערלעס במ״ע טהרז״ף ט״ז, ש׳) וקרוב הדבר שעובדי האש נקראים ככה והם כהנים פרסיים ובאמת בצענדאפיסטא נקרא הכהן âtharvan כהן עובד אש ואצל שטראבו πύραιθος Feuerpriester, וא״כ כומר הוא העתקת מלה פרסית הנ״ל ומשתמשין רז״ל בזה הכינוי שהוא לשון נופל על לשון חבר שהוא ג״כ ל״פ בהוראת עובד אש עיי״ע חבר א׳] —

* כָּמַר (נרדף עם חמר ח׳ zu einem Schutt-haufen werden) ירו׳ ב״מ רפ״י די״ב רע״ג נכמר כתנור פי׳ נחרב ונעשה מפלה ולפי הענין פי׳ קה״ע נהרס ובמראה הפנים בלי נכון מענין כומר של ענבים.

☜ כַּמַרוּסָא (בלש׳ יוני καμάρωσις כפה die Wölbung, das Gewölbte ובל״ר ca-meratio) מדרש במדבר רבה פרשת ויהי ביום כלות משה (פי״ב) כמין כמרוסא היו כיפין עשויות פי׳ בל״י דבר שקערור כמין קובע עיי״ע (קמרא) [צ״ל קמר ב׳]. *[אחי״ה ובילק׳ נשא רמז תשי״ג הגי׳ כמין קמרסטא היו ובע׳ קמר ב׳ הביא רבינו (עפ״י פירוש רה״ג בסד״ט צד י״ג שלא הזכיר קמרוסתא ובכ״י עיקרי התלמוד לזכות העתיק בשם רבינו הגי׳ קמרוסטא ושם אי׳ הצורה וכ״ה בכ״י ה״ב ונ״ר. ובדפ׳ ווינציא׳ הובא המקור לנכון: הפסיקתא דויהי ביום כלות וכ״ה באמת צד ח׳, רק שם בטעות קמיסתא וצ״ל קמרסתא ובשהש״ר פ׳ יפה את איתא קמרוטין וזה התואר καμαρωτός, όν gewölbt, mit Bogen gemacht וכן בל״ר cameratus ועוד עיי״ע קמר ושם אאריך אם יהי חלקי בחיים] —

כָּמַשׁ (מל״ע הרשומה בע׳ כמר א׳ היינו كمش וכן בל״ס כמש ענין קמיטה וכוויצה sich zusammenziehen וקרוב לזה ל״ס כמס ענין רזון abgezehrt sein והושאל לרז״ל נובלות שבעלים או בצמחים welken, verwelken) בפ׳ כל שעה בגמ׳ יוצאין בהן בין לחים בין יבשין (פסחים ל״ט:) תנא [2]) אין יוצאין בהן כמושים. — (א״ב פירוש נקמטים). *[אחי״ה ופירש״י פלצדא״ו והוא לאי״ט floscio, floccido (ל״ר flaccidus) נבל welk. והראיה מסוכה ל״ג סע״ב כמושה פי׳ כ״י רש״י פלציד״ה [3]), ב״ב ט״ז: וכיון דכמשי פירש״י פלטייא ובדפ׳ פיז׳ צלד״א וצ״ל פלציד״א פי׳ יבש ונבל וכן בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב וז״ל ואם היה מייבש ע״כ סוכה ל״א סע״ב כמושין פירש״י פלצידי״ש אבל בפירש״י לשמות י״ח, י״ח הביא ל״צ וז״ל נבל תבל כתרגומו, ולשונו לשון כמישה פליישטר״א בלעז כמו וכו׳. שהוא כמוש ע״י חמה וע״י קרח וכחו תש ונלאה ע״כ וכיון לל״צ flestre, se flétrir dahinwelken ועפ״י זה יש להגיה בלע״ז רש״י בב״ב הנ״ל. ועוד עיין פירש״י לביצ׳ ל״ד סע״ב ד״ה ואין גוזזין, ושם הזכירו אצל נרקבים וא״כ כמש ענינו קרוב ללשון סורי כמס. — וכנ״ה ירו׳ מ״ש רפ״ד דנ״ד ע״ד עד שיכמושו. ירוש׳ פסחים פ״ב דכ״ט ע״ג כמושין . . לא כמושין, ושם ספ״ד דל״א סע״ב ורע״ג כמיש וזליל. אסת״ר פ׳ בהראותו ראינין כמישין וזלילין. ויק״ר פכ״ג הרי היא כמושה (הפכו הרי היא מפרחת, שם). שם: כאילו הם כמושין בעוה״ז (הפכו: מרטיבין) וכן בשהש״ר פ׳ כשושנה. בנפעל: שהש״ר פ׳ אני חבצלת: נוחה להִכָּמֵשׁ (הפכו: מרטבת)] —

כָּמְתָא (= כּוּמְתָא מל״ע كمة כובע עגול ומשופע למעלה eine runde, oben spitzzulaufende Mütze) בפ׳ חבית בגמ׳ מי שנשרו (שבת קמ״ז רע״א) אביי הוה קאים קמיה דרב יוסף א״ל הב לי כומתאי. בפ׳ כיצד משתתפין בגמ׳ אנשי חצר (עירובין פ״ד

---

[1]) לא כמו שכתב מל״ע. [2]) וכ״ה נכון בכ״י ש״ס מינכען בי ואי״פ ובנו״ג ת״ר. [3]) ובדפוסים פלריא.

סע״ב) דלמא כשרבים מכתפין עליו בכומתא [1] וסודרא. ו ב ר ״ג ד פ׳ כ ל ג ג ו ת ה ע י ר (שם צ״א סע״א) [2] הוא מותיב לה והוא מפרק לה בכומתא וסודרא. ובר״ג דפרק ואלו מגלחין (מ״ק ט״ו.) דבר שהוא חוץ מגופו בראש מאי איהו לאו תפילין אמר רב פפא לא כומתא וסודרא [3]. פי׳ ג א ו ן [4] כומתא מגבעת רבה שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש וכגון זה בפ׳ השולח גט (גיטין ל״ט סע״ב) שקל ה ה ו א ג ב ר א [5] כומתא [6] ושדא לאמתא [7] אמר לה קני הא וקני נפשיך כלומר קני נפשיך בחליפין. *[אחי״ה רש״י פי׳ בכ״מ כומתא: כובע אבל כפי׳ הערוך בשם גאון מצאתי ברי״ץ גיאת הל׳ אבל צד מ״ז שהביא בשם ר׳ מ ת ת י ה שפי׳ כמתא: מ ג ב ע ת ו ודבריו הובאו בתורת האדם לרמב״ן הנ״ל. ובר״ף הגי׳ בשבת הנ״ל: קומתאי ובדפ׳ קושט׳ קומטאי וצ״ל כומתאי כגי׳ כ״י רי״ף (ד״ס שבת צד קע״ה:). ועוד עיי״ע כבע] —

כֵּן (לדעת רבינו בכ״מ מל״מ היינו בסים Gestell, Basis ולפע״ד גם מענין ל״פ ועוד מל״ע Ort, Platz, Entstehung עיין בפנים) בפרק הוציאו לו (יומא נ״ג סע״ב) יצא והניחו על כן הזהב [8] ש ה י ה ב ה י כ ל [9]. פ׳ י״א בכלים (מ״ג) (מוכני) [צ״ל מכני] [10] כלים מהוגני [11] כלים. פ י ר ו ש [12] „הן בסיסים כדכתיב (שמות כ״א, כ״ח) ואת כנו ומתרגמינן וית בסיסיה״ [13]. בפ׳ הערל בגמ׳ עמוני (יבמות ע״ז רע״ב) כי אם בתולה מעמיו יקח אשה (ויקרא כ״א, י״ד) להביא גיורת מכנה שהיא כשרה לכהונה, פי׳ מכנה שתהיה אמה שהיא [14] כן [15] העובר שבמעיה היא תהיה גיורת פי׳ כגון שנתגיירה אמה והיתה הורתה של זו הכת בקדושה [16]. בפ״ק דכריתות בגמ׳ מחלל את השבת (ג׳:) מי דמי שבת וע״ז תנא יתהון בכנהיהון פי׳ „כל אחד שנא במסכתא שלו כל הלכותיו וכל דיניו הלכך גבי כריתות הכא ד א י ד י [17] הוא כלומר באגב גררה דצריך לה להזכירה [18] משום הכי משני שם שבת קתני ולא טרח לפרשה [19] שמפורש במקומה אבל הכא גבי ה מ ע ל ה [20] מ י [21] תנא יתהון בכנהיהון? כלומר יש מסכתא ששמה מסכת העלאות שמפורשין שם דלישני הכי [22] דשם העלאה קתני אלא כיון שאין לה [23] מסכתא היה צריך לפרש כאן ה מ ע ל ה [24] והמעלה ולהכי קשיא ליה לרב ביבי״ [25]. — (א״ב בנוסחאות כתוב בינכיהון ופירש רש״י במקומותם וגי׳ בעל הערוך נראית לי יותר נכונה). *[אחי״ה בפעם ראשונה אי׳ לפנינו תנא יתהון אבינכיהון ובפעם שניה בינכיהון ועל זה האחרון פי׳ המיוחס לרש״י במקומותם ולפע״ד יתכן יותר למשוך זה הפי׳ על ציון הראשון כי הבי״ת מן בינכיהון היא שרשית ואלף מן אבינכיהון משתמש הוראת על וא״כ פירש״י קאי על הראשון וגי׳ דפוסי הערוך איתא ג״כ בכ״י ו״ו ב׳ ל״ד ה״ב וב״ר וכצ״ל בכ״י ו״ו א׳ תחת בכנה יתהון אבל בכ״י רגמ״ה איתא בשתי הפעמים בכונכיהון וגי׳ רבינו נתן נוח יותר אך לא מטעם גזרתו מן כנה של מקרא כי אם לפע״ד מל״פ خانه פי׳ מקום ומושב Ort, Platz וא״כ בכנהיהון (= בכונהיהון) פי׳ במקומותם. ובלשון צענד avahana, ahvana (עיין אוצ״מ פרסיות לוואולירס I, 724) והוא לפע״ד גי׳ הש״ס הנ״ל, ועוד בלשון צענד מקום anhu, açanh (יוסטי 13. 35) וזה ג״כ קרוב לגי׳ הש״ס. ולולי יראתי הייתי מפרש גם גיורת מכנה (יבמות הנ״ל) מל״פ הנ״ל והיינו خانه כלומר גיורת ממקום מושבה, גיורת מביתה שהיא נולדה בקדושה וכן נאמר בלא״ש Proselytin von Haus aus ויפה כיון רש״י בפי׳ מכנה: ממכונה. או י״ל לפע״ד כי היא מל״ע کون, کیان פירוש הויה כלומר היתה גיורת מהויתה. ומזה הענין לפע״ד כי חזא בכנייהו חזא (ברכות נ״ז:) [26] פי׳ ראה רב (או לגי׳ הכ״י רב אשי)

---

[1]) בדפו״ו בט״ד בכותמא. [2]) בכתב יד ו״ו א׳ איתא תחת זה הציון כזה בס״ג דפי כל היד ע״כ ואני לא מצאתי. [3]) בנו״ג אף הויה (בכתב יד ש״ס: האמורה) בראש דבר וכו׳ מאי לאו אתפילין אמר וכו׳ אכומתא. ברי״ץ גיאת הל׳ אבל צד מ״ז. איתא כמתא ובתורת האדם לרמב״ן נ״ט ע״ג כימתא. [4]) כן הוא בכתב יד ו״ו א׳ וה״ב וכן הוא בדפוס וויניצי. [5]) לפנינו ליתא. [6]) בנו״ג כומתיה. [7]) בנו״ג בה, וקאי על אתתא דאיתא שם. [8]) ולפנינו עוד ה ש נ י. [9]) וכן הוא בכתב יד ל״ד בש״ס ובמשניות פיזרו וברא״ש ובנו״ג שבהיכל וכן הוא בדף נ״ו: [10]) וכן הוא בד׳ אמש׳ וכ״ה בסד״ט לרה״ג. [11]) עיין ערך הֵן ב׳. [12]) כן הוא לנכון בדפ׳ פיזי וויניציא, וכן הוא בדפ״ר פירוש אבל בדפ׳ באסיליא ירוש ובד׳ אמשׂ׳ ירושלמי והיותר משובש בדפוס פראג ירושלמי. ובהיפך תראה במקום בירושלמי נדפס פירוש בעי׳ אפיטרופוס, הדפה וש״נ. [13]) הועתק מ פ י ר ו ש סד״ט לרה״ג צד 7. [14]) בדפ״ר שיהא. [15]) בדפי׳ באסיליא בטעות מן. [16]) ועיין ג״כ פירש״י ושם מכנה: ממכונה. [17]) כ״ה נכון מאוד בכ״י ו״ו אבל בכ״י ה״ב דאירי ובכ״י ב״ר וכל דפוסי הערוך דאיריא ובקובץ של כ״י אנגייליקא לכריתות (דף קס״ה:) אי׳ בפי׳ רגמ״ה אשר ממנו הועתק כל הפירוש בט״ס: דאורייתא! ופי׳ דאידי הוא כמו איידי כלומר דרך אגב כדמפורש בערוך. [18]) בפי׳ רגמ״ה כ״י הנ״ל: להן להזכירן. [16]) בכ״י רגמ״ה ולא רצה לטרוח לפרשן. [20]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב ובדפ״ר ואמ׳ וכ״ה בכ״י רגמ״ה אבל בדפ״ע מפיזי והלאה המעולה. [21]) כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ר, ובשדפ״ע בטעות ומי. [22]) בכ״י רגמ״ה דנישני הכין. [23]) בכ״י רגמ״ה להם. [24]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בכ״י רגמ״ה ובנו״ג בדפ״ע מעלה. [25]) כל הפי׳ המסומן נעתק מפי׳ רגמ״ה הנ״ל. [26]) בכ״י ש״ס בט״ס בבנייהו.

הלפתות בחלום בהוייתם בעוד שהם צומחים וזה מה שפירש"י במחובר. — ובהוראת בסים מלת כַּן הוא ל"מ ובתרגום כַּנְתָּא (וכ"ה בל"ס) עיין תרג' מ"א ז', ל"א ועוד בתוספת' כלים ב"מ ספ"ב היו מהוסרין כן אוגן וכו' ובכלים י"ב, מ"ח והכן פי' רה"ג בסד"ט 8 לפי פי' ראשון בסים וכן פי' רה"ג הכנה בכלים פ"ז מ"ו וכ"ה בפי"מ להרמב"ם אבל עיי"ע הבא אח"ז — ובענין פירש"י במלת כונניות עיי"ע כן ו'] —

כַּן (לפי' רבינו בדפוסים שלפנינו פי' האמה (בל"ע امام) Lineal וא"כ מל"י κανών ובל"פ كونيا ובל"ע كونيا והכנא הוא הלוח וי"מ המאזנים אבל עיין בפנים) בפ' י"ב בכלים (מ"ח) הכן והכנא [1] טמאים, פי' האמה שמסרגלין בה הספרים והלוח שתחתיה. ויש מפרשים הכן הוא עץ גדול וישקלו עליו הכספין והכנא הם המאזנים שקורין בלעז אישתדיר"א [2]. — (א"ב כן נקרא' האמה שמסרגלין בה בלש' יוני וגם קו ברזל אשר בתוך המאזנים אשר בהיותו באמצע יהיה השקל כמשפטו). *[אחי"ה הפי' הראשון הובא בר"ש לכלים פ"ז מ"ו וברע"ב פי"ב מ"ח בשם הערוך ופי' של י"מ הובא אצל הפי' הראשון בר"ש שם פי"ב מ"ח רק שם הגי' הכן זהו כלי גדול ויותר נכון עץ גדול (עיין תוי"ט כלים פי"ב מ"ח וזה נעלם מה' אייזלער בט"ר ח"א 10). ודע כי גוף הפי' הועתק מפירוש סד"ט לרה"ג רק שם מפורש בהיפך וז"ל צד 8 והכן פי' בסיס [3] וי"מ הכן והכנה פי' תכת ושאהין בלשון ישמעאל ויקראו אותו תכת שהוא עץ גדול וישקלו עליו הכספיים, והמאזניים יקראו שאהין. והכנה פי' כמין אמת הבנין ששמו חפא בלשון חכמים וכמין זה שמסרגלין בו הספרים ע"כ ופי' תכת הוא בל"פ تخت, تخته ובל"ע تخنج לוח Brett ומלת שאהין הוא בל"פ וע' شاهين קו ולשון המאזנים Wagebalken, Wagezüngelein ועוד אעיר כי تخته בל"פ וע' (בפרט בצרוף מלת نجوم) ענינו לוח החשבונות בפרט של חוזי בכוכבים וכַשָּׁפִים וא"כ עץ גדול וישקלו עליו הכספיים (או כספין לגי' רבינו) צריך לנקד הַכַּסָּפִיים פי' צורפי כסף Silberarbeiter ולולי יראתי הייתי מגיה כַּשָּׁפִים פי' לוח של אסטרולוגיא Tafel der Astrologen כהוראת המלה הפרסית והערבי' הנ"ל. עכ"פ נראה שרבינו נגרר אחר פי' רה"ג רק חולק עליו בפירוש המלות כי לדעת רבינו הכן היא האמה שמסרגלין ולדעת רה"ג זו הוראת הכנה אבל לפי י"מ בערוך מסכים רבינו בגוף הדבר עם פי' רה"ג בד"ה והכן כי גם רבינו מודה לפי פי' י"מ לפי' רה"ג כי הכן הוא עץ גדול וכו' והכנא הם המאזנים ובלע"ז אישתדירא בלאי"ט Schnellwage, stadéra לכן דעתי נאמנה כי ערבוב הסדר יש בערוך וכה צ"ל: בפ' י"ב בכלים הכן והכנא טמאים „י"מ הכן הוא עץ גדול וישקלו עליו הכספין והכנא הם [4] המאזנים שקורין בלעז אישתדירא. [והכנא] פירוש האמה שמסרגלין וכו' ולפי זה איננו חולק רבינו על רה"ג כי הם הם ממש דבריו בתורף הענין ורק השמיט כדרכו את תיבות הערביות (תכת ושאהין) אבל ר"ש כבר מצא הסדר בערוך כדאיתא לפנינו. לכן כתב בפ"ז מ"ו על דברי הערוך וז"ל ונראה דהאמה נקרא כנה והלוח שמסרגלין עליה הוא הכן ע"כ. ולפע"ד הכנא הוא האמה Lineal מל"י הרשומה ועוד קו ברזל במאזנים ותרגם עקילס קו (תהלים י"ט, ה'. איוב ל"ח, ה') ע"י κανών. ובענין כן עיי"ע הבא] —

כֻּן (= כּוּנָא [= בּוּנָא] לדעת רבינו: א') חופן; ב') מדה, ולפע"ד הוראת חופן הושאלה מל"פ خانه (بنو) Haufen. בהוראת מדה היא ל"ר אמצ' עיין בפנים) בפ' ח' שרצים בגמ' וכוס העיקרין (שבת ק"י רע"ב) ליתי כונא דכמונא וכונא דמוריקא וכונא דשבלוליתא [5]. וברפואות דפרק מי שאחזו (גיטין ס"ט סע"א) ליתי ז' כוני פירמא דסילקא וכו' [6]. פי' כונא חופן [7]. בר"ג דפ' בכל מערבין בהלכה הכל נלקח [8] בסופה (עירובין כ"ט סע"ב) [9] אמר אביי תרין כוני [10] דפומבדיתא. בסוף פ' אלמנה ניזונת בגמ' אלמנה שהיתה כתובתה מאתים (כתובות צ"ט רע"ב) ובס"ג דמעילה (כ"א:) באתרא דכיילי בכני כנא כנא בפרוטה [11] פי' מדה [12]. — (א"ב בונא

---

[1]) וכ"ה במשניות ובמשנה דש"ס ובפי' רה"ג בה"א: הכנה. [2]) כ"ה בדפו"ע ובכ"י ה"ב אבל בשאר כ"י משובש בכ"י ו"ו אתתרא בכ"י ו"ו ב' אסתתירא בכ"י ל"ד אשתתירא ובכ"י ב"ר אשתתורא. [3]) עיי"ע הקודם לזה. [4]) או יותר טוב היא כדאיתא בר"ש עיין אייזלער במקום הנ"ל. [5]) בנו"ג בונא עיין בהוספותי בסוף הע' כי כ"ה עיקר וכ"ה בע' שבליל בדפ' וויניצי' אבל בדפ"ר ופיז' שם כונא וכ"ה בכ"י ש"ס שבת כינא ובדפ' שונצי' בגמ' וברש"י כונא (ד"ס שם צד קכ"ב.). [6]) וכ"ה לפנינו ועוד שם: כוני פירמא . . כוני פרידא . . כוני דטלפחי וכונא דכמונא וכונא דחבלי אבל בע' פרדא הגי' בוני בבי"ת. [7]) בעה"ק שנ"ב: מלא חפנים ע"כ. [8]) וכ"ה במשניות פיזרו ובירו' ובד' שונצי' ובנו"ג במשנה פ"ג מ"א ניקח. [9]) וכונתו במלת בסופה ר"ל בסוף הלכה הכל נלקח בכסף מעשר. [10]) וכ"ה בספר מפתח לר' ניסים בעירובין צד נ"ז: וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י כ"י אצל ד"ס עירובין צד נ"ז. ובכ"י ו"ו א' בט"ס בני. [11]) כ"ה בכתובות וכ"ה באתרא בפי' המיוחס לרש"י במעילה ובנו"ג שם בדוכתא דמזבני ובפי' רגמ"ה כ"י במעילי' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ער"ה.) נתערבו שתי נוסחאות באתרא דכיאלי ומזבני. [12]) וכ"ה בפי' רגמ"ה שם ובספר מפתח שם: תרין כוני היא שמה של מידה ואיתא בכתובות וכו' ואולי ראה רבינו פי' זה ומשתמש בו.

כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה כתב הגרי"ב בהפשב"ע כי כונת ר"ב בזו הגי' על עירובין הנ"ל תרין בוני וכו' או אפשר על גליון שבגיטין שנדפס שם ס"א בוני ע"כ ולא ידעתי למה לא אמר הגרי"ב בפשיטות דר"ב קאי על שבת ק"י רע"ב דשם אי' לפנינו בונא עיין הערה 5. ובאמת נ"ל כי עיקר הגי' בשבת בבי"ת ומל"פ הרשום' בע' בין א' (ח"ב, נ"ה:) שפי' בל"פ בנו, בנוה מדה אינו קצובה כמו כרי וחומר ולדעת רש"י מלא אגרוף (גיטין ס"ט. ד"ה כוני וצ"ל בוני וכ"ה שם סע"ב ז' בוני דסילקא ופירש רש"י בוני מלא יד, ועוד שם ע'. בונא דשתיתא דטלפחי פירש רש"י מלא אגרוף וכן פירש רש"י בשבת ק"י רע"ב ובל"א בשבת ס"ז רע"א ד"ה בוני ועיי"ע כמן א') ולדעת רבינו חופן, ואחד הוא כי הכל ענין מדה שאינה קצובה. אבל גם לפי גי' רבינו בכ"ף בכל המקומו' הנ"ל [1]) זה ענינו כי בל"פ خانة פירושו ג"כ מדה שאינה קצובה כמו כרי וחומר. אבל בשאר מקומות הנ"ל באחרונה בערך זה בודאי בכ"ף עיקר הגי' וכצ"ל גם ברש"י עירובין כדאיתא בכ"י רש"י ויש לגזור כונא, כנא [2]) מל"ר אמצעית cana, canna, kanna מדה לדבר לח בלא"ש Kanne ועוד בל"ר אמצי' cuna ואחד הוא עם cuua, cupa והוא מדה כמו כום ליין ולפע"ד מזה הענין בגיטין ע'. ובונא דחמרא עתיקא וצ"ל כ ו נ א פירוש כוס יין ישן ונשתבש מאשר מקדימו בונא דשתיתא דטלפחי וצ"ע שלא פירש"י בונא דחמרא כי שם לא שייך לומר מלא אגרוף כמו שהעיר הגרי"ב וגם ליתא בערוך ע' שתית. ומעתה יש להביא מזה ראיה לדעת מהר"ם (הובא בתוי"ט לכלים פי"ב מ"ח) כי כן והכנא ששנויה בכלים שם היא מדה גדולה ומדה קטנה ועיין תוי"ט לאהלות רפ"ח כי האריך ועוד העלה שם כי כנא היא מדה שמודדין בה התבואה והכן הוא מחק שמוחקים בה את המדה ע"כ. ועפ"י זה נ"ל כי כנא הוא ל"פ كنون מדה של תבואה, ועוד כן = בל"פ خونة מקל שמוחקין בו את התבואה] —

כֵּן (= כָּנָה א') מל"מ בפיעל כִּנָּה פי' מתאר בשם אחד מתואריו בהעלמת שם הפרטי וכ"ה בל"ע كنى ובל"ס כַּנִּי Beinamen geben, umschreiben ב') הושאל לכינוי הפסוק להפכו מפשט מובנו (umdeuten בפ' אחרון בתמיד (ל"ג רע"ב) [3]) במקדש אומר [4]) את השם ככתבו ובמדינה בכינויו. בפ' הזהב בגמ' כשם שאונאה (ב"מ נ"ח סע"ב) ג' יורדין לגיהנם [5]) המכנה שם לחברו והמלבין פני חברו ברבים והבא על אשת איש [6]) היינו [7]) מכנה היינו מלבין אע"ג דדש ביה בשמיה. בפרק הקורא את המגילה עומד (כ"ה. במשנה) המכנה בעריות משתקין אותו. [גמר' (שם) תני רב יוסף קלון אביו וקלון אמו] [8]) פי' „הקורא פסוק ערות א ב י ו ו א מ ו ל א י ג ל ה [9]) וכן כל העריות משתקין אותו ואומרים לו קרא הפסוק כמו שכתוב וכי אתה מברר מילין מה שלא בירר משה רבינו". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילי) ושם הסיום משה רבינו ב ר ו ה"ק — בדפוס אמש' ופראג יש כאן עוד הוספה והוא הערך שהעתיק ר"ב ממקומו היינו מע' כ מהטעם שכתבתי בע' כ ע"ש [10]). — בענין הוראה ראשונה עיי"ע חנך א' ומ"ש. ובענין הוראה שניה ר"ל לברר הפסוק שלא כענינו הראשון אי' עוד בשבועות ל"ו. יתיב וכו' וקאמר הא מתניתין כדתנן (ר"ל אמר יככה ה') (עיין ד"ס לשבועות צד ל"ט.) א"ל כַּנֵּה וכו' יתיב וקאמר גם אל יתצך וגו' (תהלים נ"ב, ז') א"ל כנה וכו' מהו דתימא ה"מ מתניתין אבל בקראי אימא לא מכנינן קמ"ל. שם מ"ז רע"ב לפי גי' רבינו בע' תר א' תרתם וגניתם באהלו של מקום א ל א ש כ י נ ה [11]) ורבינו הלך בשטת ר"ח כי כן מצאתי בכ"י פי' ר"ח (בקובץ כ"י אנג' דף ס"ח.) תרתם וגניתם באהלו של מקום ו ה א י ד כ ת י ב (דברים א', כ"ז) ב א ה ל י כ ם ב כ י נ ו י ה ו א. ספרי בהעלתך פ' ק"ה אלא שכינה הכתוב וכן אי' הרבה פעמים שכינה הכתוב בי"ח תיקוני הסופרים שהביא רבינו בע' כָּבֵד ושם ציינתי כל המקומות ע"ש — ביצ' ל"ג סע"ב מכניא ט"ם עיי"ע כנף ב'. ובאתפעל בתרג' ישעיה א', ד'; יחזקאל כ"ט, ז'. והשם כִּינּוּי בל"ס כּוּנָּיָא ובל"ע كنية Beiname שם לְוָוִי בין של מ ק ו ם (שבועות ל"ח סע"ב סנהד' פ"ז מ"ה דנ"ו רע"א תר"י ויקר' כ"ד, ט"ו) והפכו שם המיוחד שם המפורש סוטה פ"ז מ"ו, ובקבוץ סנהד' נ"ו. שבועות ל"ה.

---

[1]) ועוד בע' כעך לפי גי' כ"י ו"ו ע"ש — וכן בע' שתית שציין רבינו זה מגיטין ע'. הנ"ל איתא בדפ"ר פיזי ובאסיל כ ו נ א ובדפ' וויניצ' ואמש' איתא בבי"ת. [2]) ובעירובין בדפ' שונצי' בגמ' וברש"י כווני. [3]) בדפו"ו אי' עוד בגמרי' ויש למחוק כי משנה היא. [4]) בנו"ג היו אומרים אבל בסוטה פ"ז מ"ו אי' כבערוך. [5]) בנו"ג קצת בלשון אחר ורבינו היה מקצר אבל ממה שכתב רש"י ה"ג נראה שהיתה גם גי' אחרת. [6]) וכן מוכח הסדר משט"מ ב"מ שם אבל בנו"ג יש סדר אחר ע"ש. [7]) לפנינו לי'. [8]) השלמתי עפ"י ע' קלן ד' כי שם הביא זה המאמר וסיים כ ב ר פ י ר ש נ ו ב ע' כ ן ע"כ. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר. ובשרפ"ע בלי דיוק תגלה. וא"כ הכינוי בקראו בגוף נסתר וכן מפורש בירושלי' מגילה פ"ד דע"ה ע"ג המכנה בעריות בערייתא דאבוי ובערייתא דאימיה ורש"י במגילה פי' בע"א. [10]) ונעלם זה מהחי' אייזלער בט"ר ח"א 118. [11]) בנו"ג ליתא וכן לי' בילקוט דברים רמז תת"ה וכן לא הביאו בעל ד"ס בין שנויי הנוסחאות.

ל"ו. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: בין של דברים ולרוב בקבוץ עיין דוגמאות בנדרים פ"א מ"א והלאה. — ובענין כִּינוּי יכה יוסה עיי"ע יוסה] —

כֵּן (= כֵּינִי = כֵּין הִי בהשטמת הה"א פי' כן היא (so ist es בירושלמי (ירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ד ירו' כלאים פ"ב דכ"ח. ירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ג, ירו' עירובין ספ"ה דכ"ב סע"ד, ירו' יבמות רפ"ט ד"י. ושם פי"ב די"ב ע"ג, ירו' סוטה ספ"ט דכ"ג. ועוד זולתה) כיני מתניתא. פירוש כן היא מתניתא. *[אחי"ה וכנ"ה ירוש' ב"מ רפ"ג ד"ט. ואין כיני. והרבה בל' תמיהא ד"מ ירו' פיאה ספ"ב די"ז. וכיני אלא כיני, ושם פ"ג די"ז ע"ג כיני שבת, ירו' שבת פ"ז ד"י: או כיני, ירושל' קידושין פ"א דנ"ט ע"ג וכיני. ועוד בהרכבת הָא בראש הָכֵינִי פי' הא כן היא עיי"ע הכן ב'] —

* כָּן (hier, da) קצור מן כָּאן והרבה בהרכבת מי (= מן): מיכן עיי"ע כאן.

כן (לפע"ד מלש' ערבי حنا, حنى פי' כפף וכרך flechten, winden; כִּינִים, כּוֹנָנִיּוֹת Krümmun-gen, Windungen) בפ' אלו טרפות בגמ' יצאו בני מעיה (חולין נ"ו סע"ב) הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב ו') מלמד שברא הקב"ה כוננית באדם כיון שנהפך [1]) אחד מהן אינו יכול לחיות. בויק"ר פרשת אשה כי תזריע (פי"ד) א"ר סימון מעיה של אשה עשויין כינים כינים [2]) פיקין פיקין [3]) חבילין חבילין. בריש השוחה בפ"ד במכשירין (מ"א) ובחבל שהוא מכונן על צוארה. בפ' ז' בפרה (מ"ז) המכנן את החבל על יד על יד [4]) כשר. פירוש המסבב את החבל על ידו בטבעת וכורכו על יד על יד מעט מעט [5]). הדורא דכנתא (חולין קי"ג:) כבר פירשנו בערך הדר. *[אחי"ה ר"ל הדורא (ח"ג, קפ"ח) וכיון רבינו לפ"א דאי' שם כלו' המעין הדקין המסובבין זה על זה והביא ראיה מפרה הנ"ל המכנן את החבל ולכן פי' גם כאן לנכון המכנן: המסבב . . וכורך והוא עפ"י פי' רה"ג בסדר"ט 29 וז"ל המכנן פירוש כגון שדולה את המים בחבית וכורך את החבל על ידו שהוא מכין אם מעט מעט כשר שעל (ידיו) [ידו] דהכין גרים' ע"כ וכבר הגיה מו"ל שצ"ל דהכי גרסינן בשבת (קנ"ו.) א"ר חסדא על יד על יד. אבל מלת שהוא מכין הניח בלא ביאור ואינו מענין הכנה והזמנה כמו שטעה לחשוב לעווי (עמת"ל II, 352) כי אם הוא ל"ע هون פירוש בקל ונחת leise, gelind ועל יד מלה ערבית פי' רה"ג על ידו כלומר כורך בנחת היינו מעט מעט ואחר מלת שהוא נשמט לפע"ד: „בל' ישמעאל" או „בטיית". ונגזרה המלה מל"ע והשם כינים = כונניות [6]) פי' כריכות Windungen וכן בל"ע حانية ולפי זה תתכן יותר גי' הילק' כנין אבל בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייל' דף שי"ד) פי' כונניות: תיקונים ע"כ וא"כ הבינו מפעל כּוּן, כָּנַן ורש"י פי' מלשון ואת כנו היינו בסים ע"ש. וכן הבין ר' שמעון בן יהודה בספרי (האזינו פי' ש"ט) שדרש ויכוננך: הושיבך על בסיסך. ועוד בספרי שם דרש ר' יהודה ויכוננך: עשאך כוין כוין, (בילקוט כיון) כלומר חללים ונקבים כהחלונות, ור"מ דרש שם (ובחולין שם) ויכוננך: כרכא דכולא ביה כהניו . . נביאיו . . סופריו וא"כ מלשון מכון ואולי כיון ג"כ לל"פ خانه חדר ובית מושב וכן פירוש קינין קינין לפי גי' ויק"ר כלומר חדרים חדרים עיין מ"כ שם — והפועל מְכוּנָן gewunden אי' ג"כ בתוספת' מכשירין ספ"ב] —

כַּנֶן (= כַּנוּן בל"ע كانون קדירה שמשימין בה גחלים Kohlentopf) בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ז.) ובביצה בפ' יום טוב בגמ' מביאין שלמים (כ"א:) מטלטלינן כנונא אגב קיטמיה. פי' מחתה שעושין בה המוגמר. אגב קיטמיה דחזיא לכסות בה צואה. וכן בל' ישמעאל כאנון. — (א"ב פירוש בל"י סל קערה ודיסקוס). *[אחי"ה כונתו על ל"י κανοῦν ואינו נכון לפי הענין. והצדק עם רבינו וכן פי' הרמב"ן בחי' לשבת מ"ז. וכנונא הוא כלי נחושת הנקרא אלכנון בל' קדר. ועוד שם פירוש כנונא מחתה וכן פי' ר' נתן בעל הערוך ע"כ וממה שלא הביא הרמב"ן בשם הערוך כי אם בשם עצמו כי בל"ע נקרא כנון משמע שלא היה לפניו ובאמת לי' הסיום בדפ"ר — ורש"י פי' לנכון לפי הענין בביצ' כלי שמשימים בו הגחלים ובכתב יד רש"י שנותנין בו גחלים (ד"ס לביצ' צד כ"ה.) וכן מצאתי בחיד' המאירי לביצ'. ועיין עוד בשנוי קצת בפירש"י בשבת ועיין באו"ז הל' שבת ס' סי' פ"ו והר"ן בשם הרא"ה פי' כנונא כלי הוא כעין מוליאר ע"כ] —

כַּנְגַּר (לפי פירוש רבינו מין פקועות eine Colo-quintenart ולפע"ד צמח הנקרא בל"פ كنكر Artischoke) בפרק ח' שרצים בגמ' אבוב רואה [7]) (שבת ק"ט:) אמר ר' יוחנן אנגרון כנגר

---

[1]) בנו"ג שאם נהפך. [2]) בנו"ג קינין קינין אבל בילק' איוב רמז תתק"ה כנין כנין. [3]) בילק' שם פוקין פוקין. [4]) וקצת מוכח כן מפי' רה"ג אבל בנו"ג רק פעם אחת על יד ועיי"ע יד א'. [5]) וכן מוכח מפי' רה"ג ועיין פי' הר"ש למכשירין ופרה שם כי פי' כן משם עצמו. [6]) בספרי הגי' כנונים כנונים מבפנים והוא הנכון ופי' ווינדונגען. [7]) כ"ה בכ"י.

ותירייקי [1]) מעלי בין לגילויא בין לכשפים. פי' בתשובות יש במקומינו דבר שיוצא מאיליו ויש שקורין אותו כנגר חרזוק ל א ל י [2]) והוא מר ובל' ערבי חנטל וכששותין אותו מתיר כריסו והן הן פקועות. (א"ב פי' בל"י זרע מין עשב נמצא כמעט בכל הגנות וריחו טוב ויש לו סגולות ברפואה ועשנו מנגד הכשפים ומבריח הנחשים). *[אחי"ה ועם פי' רבינו מסכים מהר"ם לונזאנו בכתבו במעריך וז"ל כנגר קולוקינטיד"א בלעז ובערבי חנטל והן פקועות שדה ע"כ והנה חנטל הוא ל"ע حنظل κολοκυνθίς והוא מין פקועות וכבר הארכתי בע' אנגירון לפרש דברי הערוך והגהתי שם בכמה אופנים [3]). שוב ראיתי באו"מ לוואולירס I, 668 כי חנטל (حنظل) של ערבי מבואר ע"י خربز، خربزه روباه פי' קשואים של שועל שמראם אדום ומעתה דעתי להגיה במקום חרזוק: חרוזק (ו במקום בית) והוא ממש خربزه פי' קשואים ומלת לאלי הוא ג"כ לשון פרסי لالى פי' א ד ו ם ומה מאוד כנים דברי הערוך כי יש שקורין מין פקועות כנגר. [ו י ש ש ק ו ר י ן] חרוזק לאלי כלומר קשואים אדומים (או עגולים כפנינים כהוראת לאלי בל"פ) ובאמת נקראו קשואים אדומים ועגולים גם בל"פ الخيره אנגיר והוא לפע"ד אנגירון ואחד הוא עם כנגר. ועוד יש כנגר אחר עיי"ע בכריא ח"ב צ"א ומ"ש. וכל זה כתבתי בשטת רבינו אבל עתה הוברר לי כי כנגר הוא ל"פ הרשומה בתחלת הערך והוא צמח הנאכל לאדם ומברכין עליו בורא פרי האדמה כדמוכח מבה"ג הלכות ברכות פ"ו דף ח' רע"ב (שהרנג) [שהדנג = ساه دانه בל"פ זרעוני קנבוס ראויים לאכילה ובלשון ערבי ساهدانج شاهدانق] ו כ נ ג ר בורא פרי האדמה. וזה הצמח كنكر נקרא בל"ע حرشف (עיין לעף פפנצ"נ 293). ואולי זה חרזוף (במקום חרזוק) של ערך הנוכחי — ור"ב כיון אולי לל"י κάγχρυς ,Rosmarin] — —

כַּנְדֵי (לפע"ד [4]) מל"פ كنده צמחים קשים בלא"ש (verhärteter Auswuchs, Warze) דקיימי כנדי כנדי בפ' אלו טרפות (חולין מ"ח רע"ב) ככר פירשנו בע' טנר.

כַּנְדֵי (הקבוץ מן כַּנְדָּא פירוש כמו גונדא מל"י κάνδυς וכן בל"ר אמצ' med. pers. Oberkleid (candys, candis) בפ' ואלו מגלחין בגמ' דסמוך ר' אליעזר (מ"ק כ"ד.) אמר ליה לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תליסר כנדי מאני. — (א"ב מלה זו בגירסאות שלנו איננה ופירושה בל"י מין לבוש פרסי). *[אחי"ה אמת שלי' לפנינו כי אם תריסר מאני ובכ"י מ' תליסר כ ג ד י מני ונשתבש מן כ נ ד י מני וכ"ה באמת בהל' ריצ"ג הל' אבלות צד כ"ט ובתוה"א לרמב"ן שער הקריעה צד י"ז סע"א וכ"ה בכ"י רש"י (עיין ד"ס במקומו). ובפי' ר"ח (בש"ס ווילני) אי' ככרי מאניה וצ"ל כנדי מאני. ומצאתי בחי' הריטב"א וז"ל והא דאקשינן מדשמואל דקרע על רב תליסר כנדי מ פ א משום דקנדי מאני היינו חבילות של בגדים וכו', וצ"ל כנדי מאני (בשתי פעמים) אבל אינו חבילות של בגדים כי אם ח ל י פ ו ת בגדים כדאי' בכ"י רש"י אצל ד"ס שם. ובענין גזרת המלה עיין מ"ש בע' גנד (ח"ב, שי"ז) וס' טראכטען לברילל 59 אבל מ"ש בענין غنده אין למלה זו שייכות לכנדי] —

כַּנְדֵי (קבוץ מן כַּנְדָּא לפע"ד מל"פ كندو, كندوك ונעתק לל"ע كندوج כלי יוצר töpfernes Geschirr) בפ' כל שעה בגמרא חמץ של נכרי (פסחים ל'.) דאמר שמואל להנהו דמזבני כנדי אשוו וזבינו פי' „אגני דפחרא". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לפסחים ושם אי' אשוו ז ב י נ ו כלומר מכרו בזול וכו', ובכ"י מ' אשוו זביניכו וכ"ה ברש"י ובתוספו' סוכה ל"ד: ד"ה ולידרוש ובנו"ג אשוו זביני אכנדיכי ונ"ל לקיים גי' ר"ח וכצ"ל בערוך כי אשוו הוא צווי מן ל"ע سوى פי' נעשה שפל וזול ושעורו מכרו בזול. והמלה אכנדיכי כדאיתא בש"ס היא כנדי בכינוי כלומר כלי יוצרכם מל"פ הנ"ל וכן מובנו של אגני דפחרא עיין ערך פחר במו"ע. וממנו התואר כנדוקא פי' עושה כלי יוצר עיי"ע במו"ע] —

כנד[י] (?) רימין כנדי (ברכות מ' סע"ב) כן כתוב בנוסחאות. בעל הערוך גרס כנרי ע"ש [5]).

כַּנְדּוּקָא (מל"פ כַּנְדּוּק עיי"ע כנדי ג' פי' יוצר Töpfer) מסכת חולין פ' אלו טרפות (מ"ט:) מניומין כנדוקא איגלי ליה (כנדוקא) [צ"ל בסתוקא] דדובשא פירש"י מוכר כדים. ואולי גרסינן פנדוקא כמו פונדקי או כוורדקא שפירושו מבשל. *[אחי"ה הביא דברי ר"ב בעל סד"ה בע' מנימן (קל"ז: בדי ווארשי) והיה לר"ב להביא ס"א בע' כואנגר עיי"ע הבא אבל לא הוצרכנו לתקונו כי המלה ל"פ הרשומה היא כאמור ועוד עיין מ"ש

---

[1]) בענין שנוי הנוסחאות עיי"ע אנגירון (ח"א קל"ה:) ומ"ש ובנו"ג ואבנגר. [2]) כן הוא בדפ"ר, ובשדפ"ע לאילי. [3]) ושם בח"א, קל"ט. שורה י"א מלמטה צ"ל نجور במקום نجور. [4]) לעווי טעה לגזרו מעי כנדי ג'. [5]) והדין עם בעל הערוך.

בע' בסתק (ח״ב קל״ו). ופירש״י אי' בשם שמעתי. ובפי' רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקא דף ש״ח סע״ב) אי' כנדוקא: עושה דבש למכור ע״כ ושיער כן בנפשו ממה דסמוך בסתוקא דדובשא. וביוחסין השלם (צד 166) גרס מנימין בנקודא פי' שהיה מוכר כדים לפני רבא ע״כ וזה כפירש״י והיה צריך לגרוס כרש״י, ורבינו בערך בסתק גרס לנכון ע״ש] —

* כונדקא (?) בע' כואנגר הביאו רבינו בס״א כפי גי' דפ״ע וט״ס הוא עיי״ע כואנגר ומ״ש.

כִּנָּה (= כִּינָה מל״מ כנם כנים רק בקבוץ וכן בל״פ کنه (Laus, Insekt בפ' ט' בפרה (מ״ב) הדירה והכנה ככר פירשנו בע' דרא. *[אחי״ה עיי״ע בח״ג, קל״ט: ומ״ש כי דירא ג״כ ל״פ הוא ונרדף עם כנה והוזכרו יחד פ״ט בפרה ט״ב וכן בתוספת' כ״י אירפ' תרומו' פ״ז הל' י״א האוכל את הדירה .. ואת הכנה שבתבואה. ובל״מ נפקד הנפרד יחיד ואי' בדרז״ל עוד בשבת י״ב. ק״ז: ההורג כינה בשבת וכו', חגיגה ה' סע״א ההורג כינה בפני חבירו וכו', עירובין ס״ה. אי קרצתן כינה וכו', עיי״ע קרץ ב' גיטין ס״ט סע״ב כינה דזכר ונקבה. יבמות י״ט. כינה מהו שתחוץ. שבת פ״ב רע״א לא קטיל לכו כינה אמנא כ״ה בכ״י מ' ובנו״ג כינא אמנייכו. שם: ק״ז: כינה אין פרה ורבה .. כינה פרה ורבה עיין תוספות שם י״ב. ד״ה שמא שהעלו כי זו שאינה פרה ורבה היא כינה הרוחשת. ושם נקרא פרעוש: כינה הקופצת ועוד שחורה הקופצת. והקבוץ שבת ק״ז: ביצי כינים, פסחי' קי״ב: כינים לכנים. ב״ק פ״ב סע״א כינים שבבני מעיים. קהל״ר פ' ברבות הטובה: אף כי אנוש רמה (איוב כ״ה, ו') אלו הכנים שבחייו ובתוספ' שבת שם הגי' אלו כנים שבראש. אסת״ר פ' בשנת: י' חלקים של כינים בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם בקידושין מ״ט: איתא י' קבים כנים ירדו לעולם תשעה נטלה מדי] —

* כָּנוּנֵי וְכָנְווּתָא (לפע״ד מל״ס כָּנון שם חודש December ונקרא כנון קַדְמָיָא החודש Januar) וכנון אַחְרָיָא החודש ובשני החדשים אלה חגו הסוריים חגיהם וככר חויתי דעתי בזה הענין בח״א, רנ״ח בע' אקניתא בחנוני עש״ה לפרש על ידי שמות הנ״ל כנוני וכנוותא דירו' ע״ז פ״א דל״ט ע״ג [1].

כַּנָּיָא (שם עוף לפע״ד כַּנָּיָא פַּרְוָא בל״פ کنیا پروا פי' משורר בעל כנף der beflügelte Sänger ונקרא כן העוף (Nachtigall) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולין ס״ב סע״ב) אמר רב כהנא כניא פרוא אסיר וסימניך פרוא מגושה (יומא ל״ה רע״א). (א״ב בנוסחאות כתוב בוניא). *[אחי״ה והיה לר״ב להוסיף בנו״ג בוניא שרי פרוא אסיר וכן לא העיר בע' בוניא ואולי גם לפניו לי' כמו שלי' לפני רבינו בכל הדפוסים וכ״י וא״כ שני השמות שם אחד הם וממש כן הוראתם בל״פ משורר בעל כנף ונקרא עוף הנ״ל בל' פרסי ג״כ مرغ طرب המשורר מנעים זמירתו ורב כהנא בחר לו זה הכינוי כדי לתת עליו סימן פרוא מגושא ועיי״ע פרוא ובפירש״י וכן בפי' רגמ״ה כ״י חולין (בקובץ כ״י אנגייליקא דף שט״ז סע״ב) הביא זה הציון מיומ' הנ״ל ופירש פרוה אמגושא שמכשף עשאה (את בית הפרוה) ע״כ ומרוב נעימות הזמירות יפה מכנה העם את העוף נאכטיגאלל בשם מכשף וכן נקרא בל״פ مرغ جادو עוף מכשף Zaubervogel, והח' לעוויזאהן פי' בע״א בספרו זאאלאגיא 182 אבל בלי ספק שמות פרסיים הם ועיי״ע אנדרפתא, בר אדא ב', הרנוגה, חבה א'] —

* כנכב ט״ס עיי״ע ככבב.

כְּנִמָא (= כְּנִימָא. כְּנִימָה אולי משרש עברי כנם עיין או״מ לפירשט וכן בל״י κνῖπες In-sekten, Ungeziefer) בריש חולין בגמרא וכולן ששחטו (חולין י״ג רע״א) הא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא בריש פ' אחרון דמכשירין (פ״ו, מ״א וכ״ה בתוספ' מכשירין רפ״ג) המעלה פירותיו לגג מפני הכנימא [2] פי' תולעים שבפירות ושמן רצינתא כדאמרינן (ב״ב צ״א סע״ב) [3] בסלמנטון, פ״א כינים כדכתיב (שמות ח', י״ג) ותהי הכנם באדם ובבהמה. *[אחי״ה וכפ״א איתא בפירש״י בחולין ובר״ש למכשירין, ורש״י לועז שם: כיצונ״ש שבפולים ועדשים וכן לועז בחולין ס״ז רע״ב זיזין כוצונ״ש והוא Holzwurm; cosson, cusson. — ולפי פירוש ראשון בערוך כנימא: תולעים קצת שלא בדיוק הוא שהרי מצאנו חילוק ביניהם ירו' ב״ק רפ״ט ד״ו ע״ד והן שהרכיבו מן הכנימה אבל אם הרקיבו מתולעין וכו', אבל יפה דייק שהן בפירות כדאי' בספרי עקב פ' מ' לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות וכו' ושם: כשם שאני נותן בשדה

---

[1] וכן פי' לעווי בעמת״ל ח״ב 349 מבלי שהזכירני. [2] בנו״ג וכן בתוספ' כתב יד אירפורט הנ״ל וכן בעה״ק כנימה. [3] ועיי״ע דרה, סלמנטון, רצן וסד״ט לרה״ג לפרה פ״ט, מ״ב.

כנימה ורקבובית בפירות וכו' והקבוץ שהש"ר פ' נפת דרש לא בלתה (דברים ח׳, ד׳) ולא היו עושין כְּנִמִּיּוֹת] —

כְּנֵמָּא (הורכב מן כֵּן ומא so nämlich או מן כ' פי' כמו ומן נֵמָּא = נֵימָא = נֵימַר (wie folgt, wie wir sagen werden בעזרא (ד׳, ח׳). וכנמא פתגמא (ה׳, י״א). כנמא (אמכנא)[1] [צ"ל אמרנא] (שם ה׳, ד׳. ט׳) פי' כן, וענין כנמא כמו: כן מה, פי' אחר כמו שנאמר[2].

כָּנַס (מל"מ וכ"ה בל"ס כְּנַס ונרדף עם כנש פי' ענין גניזה ואסיפה einsammeln וגם עוד מענין הוראת ל"ע كنس = خنّس בא באוהל או הביא לאוהל במקום טמון והושאל לרז"ל לנשואים עיין בפנים וש"נ שמות ופעלים) בריש מגילה (פ"א מ"א) מקדימין ליום הכניסה. פירוש „יום שני ויום חמישי נקראו יום הכניסה מפני שנכנסין בני הכפרים בכרכים כדי שיתפללו בצבור ויקראו בספר תורה"[3]. ובפרק י' בכלים (מ"ה) היו בכונס משקה השרץ בעליונה כולן טמאות. בס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ה:) ניקב בכונס[4] משקה טהור מלקדש מי חטאת פירוש נותן מים בספל ומשקע הכלי בתוכו ממקום הנקב אם יכנס המים בתוכו זהו נקב בכונס משקה[5]. בפ' המקבל בגמ' המקבל שדה מחברו ולא עשת[6] (ב"מ ק"ה סע"א) כל שאין כונס שלו רואה פני חמה פירוש כונס שלו אמרינן כדי שתעמוד בו הרחת (שם סוף העמוד)[7] והוא כגון נעיצת חנית[8] בארץ כך זה כשנועץ הרחת בכרי של תבואה אם הוא [כרי][9] גדוש ועולה עומדת הרחת ואם הוא מעט נופלת לפיכך באנו לדקדק איזה צד של רחת נועץ בכרי הצד שהוא יד של רחת והוא דק או הצד הרחב שיש בה כמין מסגרת קטנה משני צדדיה שזורה בה תבואה וקיבול הרחת של גרנות נקרא בית כינוס כדתנן בפרק ט"ו[10] (מ"ה) זה הכלל העשוי לקבלה טמא[11] לכינוס[12] טהור[13]. בר"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ג סע"א ורע"ב) אמר ריש לקיש פועל בכניסתו משלו ביציאתו משל בעל הבית. פי' פועל של תורה משיזרח השמש עד הערב כדכתיב (תהלים ק"ד, כ"ב, כ"ג) תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון, יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, וזה הפועל שמשכים בבוקר ועושה מלאכת בעל הבית קודם זריחת השמש חסד עושה עמו ומוסיף משלו לבעל הבית וזה שמניח בעל הבית הפועל מבעוד יום קודם הערב חסד עושה עמו ומניח משלו, וכן מפורש בב"ר פרשת ע"ג (ע"ב) ויבוא יעקב מן השדה בערב[14]. ובס"ג דברכות (ס"ג.) מפורש

---

[1]) וכ"ה בטעות אצל רמ"ל. [2]) ועיין מ"ש בע' אימא ח"א, קי"ב. [3]) הועתק מפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא) וכן פירש רש"י ועיין ב"ק פ"ב. [4]) וכן הוא ברפי' שונצ' ובכ"י א"פ (ד"ס שם) אבל בנו"ג ככונס וצ"ל בכונס וכ"ה בנדה מ"ט. ובחולין קי"ז. ברש"י. [5]) וכן הוא בפירוש ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא בדף צ"ז.) ושם: מביא ע ר י ב ה. ובנדה שם הוא פלוגתא כיצד בודקין כלי חרס לידע אם ניקב בכונס משקה ע"ש ובתוספ' שם ד"ה אם. [6]) כן הוא בדפ"ר ובירושלמי אבל בשדפ"ע עשה ובמשניות ובש"ס בבלי עשתה. [7]) והוא מימרא דר' יוסי ברי חנינא וזה ביאר ר' אבהו על ידי: כל שאין כונס שלו וכו' וזה כונת רבינו בקצור לשונו. [8]) בשט"מ בשם ר"ח אשר ממנו הועתק כל הפירוש איתא דחפת וצ"ל דחנית. [9]) וכ"ה בפי' ר"ח שם. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ה"ב וב"ה, ובכ"י ו"ו י"ה ונשתבש בדפ"ע י"ח. [11]) בדפ"ע טמאה. [12]) בנו"ג לכנוס. [13]) פי' רבינו עד וקיבול הרחת הועתק מפי' ר"ח הובא בשט"מ באריכות קצת יותר ועיין עוד תוספו' ב"מ שם ד"ה ר"ח. והסיום פי' ר"ח בשט"מ כ"ה: ויש לה (להרחת) תוך ותוכה הוא נקרא כונס כלומר מכנס התבואה ברחת ואינו מניח להתפזר ע"כ ומ"ש רבינו ב י ת כינוס יש להביא ראיה מירו' ב"מ רפ"ט די"ב. דאי' שם ב י ת מכנס. [14]) ודע כי רבינו הלך גם בזה בשיטת ר"ח הובאה בתוספו' ב"מ שם סד"ה הפועל וגם ר"ח הביא ראיה מב"ר אבל כבר הקשו התוספו' שאדרבי שם משמע איפוך ע"ש היטב בתוספ' ובב"ר ותמצא שכנים דבריהם ועיין ג"כ מ"כ לב"ר שהביא בקיצור את בעלי התוספו' וראיתי בפי' יפה תואר (במד"ר דפוס פירדא צד תי"ח ע"ג) שרוצה ליישב פי' ר"ח על אופנו שלא תקשה מב"ר שהוא היפך כדברי ר"ח וכתב וז"ל: ונ"ל שמ"ש ר"ח שבב"ר משמע כפירושו היינו מדקאמי תנאי בי"ד הגדול הוא משמע דלאו דינא דאורייתא הוא אלא ששנו מנהגם מדין הכתוב אבל לא ידעתי איך אפשר לו להלום מה שאמר וכו' ע"ש שהניח בקושיא. וכן מתמיה בעל י"ת על ערוך שהביא ראיה מב"ר ותירץ בזה"ל: ונראה דלא הוה גרס בגרסתנו אלא כדגרסינן בירושלמי תנאי בי"ד הוא ומ"ט השכמה של פועלים והערבה של ב"ה תשת חושך וגו' תזרח השמש וג' יצא אדם לפעלו וגו' דהשתא צריך לומר דיצא אדם לפעלו ראיה למה שאמר השכמה משל פועל דהא מדינא זמניה מהנץ והשכמתו קודם זה משל פועל הוא שכן נהגו ולעבודתו עדי ערב ראיה למה שאמרו הערבה משל ב"ה דמדינא צריך להעריב אצלו ומה שממהר לבוא קודם לכן תו קודם צאת הככבים משל ב"ה הוא שכן נהגו ותמהני איך לא הזכיר התוספות לשון הירושלמי הזה שאי אפשר לפרשו אלא כפי' ר"ח ע"כ. וזו הקושיא עצומה מאוד בפרט על ר"ח למה הביא מרחק היינו מב"ר ראיה לשיטתו וכמעט עוקם עלינו את המדרש ולמה לא הביא ראיה גדולה מ י ר ו ש ל' לכן נ"ל שמה שכתב ר"ח (עפ"י המסורה של בעלי התוספו') „שכן משמע ב ב " ר" טעות סופרים נזדמנה לבעלי תוספו' וצ"ל שכן משמע ב י " ר ר"ל בירושלמי ועוד י"ל כי מצינו שהחליפו הראשונים את הירושלמי בב"ר או במדרש עיין הדוגמא בערך גט (ח"ב רע"ב בהערה) וכבר החליט מהרז"ף (מבוא הירושלי קמ"ח:) כי מצינו בהרבה מקומות שמביא בעל הערוך מאמרים מן ב"ר ועיקר מקום מאמרים אלה הוא בירושלמי ולא הביא הירושלי' ע"ש אבל בנדן דידן נ"ל כי

אית[1]) דמכנסין[2]) פזרוכו'. *[אחי"ה בהוראה ראשונה פי' כְּנַס ענין אסיפה וצבור כל"מ ד"מ ב"ק פ"ו מ"א הכונס צאן לדיר, ירוש' מ"ש ספ"ג דנ"ד ע"ג כנסיהו בגבולין, שמ"ר ר"פ י"ז כינסן מעל הארץ, ובינוני: נגעים פ"ד מ"ג; פ"י מ"ב, מ"ג מכונס, לנקבה שם פ"א מ"ו מכונסת. והקבוץ שם פ"ד א' מד' שו"ט מזמור ע' מכונסות. ובהתפעל ובנתפעל מתכנסין תענית כ"ו. כ"ז: נתכנסו ב"ר פנ"ט, ס"פ פ"א וכ"ה בתרג' בקצת מקומות ולרוב נמצא כנש עיי"ע במתורגמן. וממנו השם כְּנֵסִיָּה Verein אבות פ"ד מי"א במד"ר פ"א והקבוץ כְּנֵסִיּוֹת אבות פ"ג, מ"י, בני כנסיות פתיחת' איכ"ר סי' י' פ' ולא אותי, וכן כְּנִיסָה בב"ר פמ"ט יום כניסה עיין ריש הערך. כְּנֶסֶת Versammlungs-haus, Synagoge ירו' נזיר פ"ז דנ"ו. כל כהן שעומד בכנסת וכו', בכורות פ"ה מ"ה, זבים פ"ג מ"ב לבני הכנסת, יומא פ"ז מ"א חזן הכנסת . . ראש הכנסת והקבוץ פסחים מ"ט רע"ב ראשי כנסיות, חולין נ"א רע"א מפטיר כנסיות עיי"ע חזן. ולרוב בצירוף בית עיי"ע בֵּית כְּנֶסֶת (ח"ב, ע"א:) ויש"נ, ובל"ע كنيسة וכן בירוש' הוריו' פ"ב דמ"ו ע"ד אמרין בכניסתא וכו' ובל"ס כנישתא עיי"ע כנש. ונקרא ישראל בתואר הכבוד כנסת ישראל עיין ברכות נ"ג: שבת מ"ט, פסחים פ"ז, קי"ח: פסיקת' דר"כ פ' שוש אשיש צד קמ"ט. ובפסיק' רבתי שם פל"ז שהשי"ר פ' דומה דודי ועוד הרבה במדרש. ועוד נקראה אסיפה של אנשי שם קריאי מועד שמשכה מתחלת בית שני עד מלכות יון באזיא לערך מאתים שנה: כנסת הגדולה Synode עיין ד"מ למרז"ף 3 והלאה, וקריאי מועד נקראו בשם אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. עיין ברכות ל"ג. יומא ס"ט: (עיי"ע עטר) ב"ב ט"ו רע"א, מגילה ב'. אבות פ"א מ"א, וכבר הרחיב דבורו בזה הענין לעווי במ"ע מהרז"ף ח"ד 266 והלאה ועיין גרעטץ בפי' קהלת

155. ועוד השם כְּנוּס, כִּינּוּס das Einsammeln, Aufnehmen ב"ב ס"ח רע"א בית כינוס העצים, סנהדרין ע"א סע"ב כִּנּוּס לרשעים וכו', נדה מ"ט: כינוס ע"י הדחק, ירו' קידושין פ"א דנ"ט ע"ד מקום כינוס שער. כּוֹנֶס, וכוֹנֶס משקה עיין לעיל בערוך. בהוראה שניה פי' כנס כמו ל"ע كنس בא אוהלה ins Zelt treten וממנו הושאל לכל ביאה והליכה ובפרט לביאה בתוך חופת חתנים eintreten unter den Hochzeitsbaldachin מענין ראשון ברכו' ח', פסחים ב'. תענית י': ב"ק ס': לעולם יִכָּנס אדם וכו', ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג כיון דכנס חדא וכו' והרבה בנפעל והפעיל שבת קל"ז: כשם שנכנס לברית כן יִכָּנֵס לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ירושל' חגיגה פ"ב דע"ז: ובבלי חגיגה י"ד: נכנס בשלום. ושם נכנסו עיי"ע פרדס. סוטה כ"א: כיון שנכנסה, כתובות פ"ח, מ"ז הנכנסים והיוצאים, ברכו' כ"ח: סנהד' ס"ח. סנהד' ק"א. נכנסו . . לדקרו, פסיק' דר"כ צד קל"ח איכ"ר פתיחת' סי"ט נכנסו שונאים, ילק' ישעיה ר' רמז של"ו וילק' צפניה תקס"ז נכנסו גוים. שבת קל"ז: להכניסו בבריתו של א"א, ירו' ברכות פ"ט ד"ד. עיי"ע חף ג'. שבת קי"ח סע"ב עיי"ע אם ד' (ח"א, קי"א), ושם: יהי חלקי ממכניסי שבת וכו', כתובות ג' סע"ב מכניסין את המת וכו', איכ"ר פתיחת' רסי' י"ז מכניסים את המתים וכו', ויק"ר פכ"ט מכנים בזו ומוציא בזו. בהשאילה ירושל' יבמות פ"א ד"ג. אתם מכניסים ראשי בין ההרים הגבוהים, ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: למה אתם מכניסין עצמכם למספק הזה. ובהתפעל ב"ר רפי"ב מתכנסין ויוצאין ילקוט תהלים רמז תתל"א (בשם הפסיקתי) מתכנסין מה"ש אצל הקב"ה. ומענין שני פי' נשא אשה heirathen, ehelichen ברכות ט"ז סע"א הכונס את הבתולה וכו'. כתוב' ג': ברביעי כונסה וכו' שם לכנוס בשלישי, שם י"א: י"ב. כנסה בחזקת בתולה, פ': ויש"נ כְּנֶסָהּ,

---

כבר מצא רבינו נתן גי' המשובשת בפי' ר"ח מלת ב"ר (תחת בירושלמי) והוא טרח למצוא המקור שהוא בב"ר פ' ע"ג (לפנינו ע"ב) ואגב ריהטא לא דק היטב במח"כ כי משם אדרבה ראיה לסתור פירושו שהוא פי' ר"ח כאמור. ואולי הרגיש בזה רבינו בעצמו כי בעי' פעל רמז על ערך הנוכחי והוסיף להביא פ"א היפך לשיטתו דכאן וזה יען שחזר מפירוש זה כי מב"ר נדחה פירושו דכאן. ובכ"ז קצת צ"ע למה לא הביא רבינו ראיה לשיטתו דכאן מהגדה דתהלים שהביא לפעמים (בתשעה מקומות כמו שאראה לדעת אי"ה בספר מפתח לערוך השלם) כי בשו"ט מזמור ק"ד אי' בזה"ל ד"א ולעבודתו עדי ערב א"ר אבהו בשם ר"ל מכאן אמרו חכמים שתהא היציאה של בעל הבית והכניסה משל פועל שצריך הפועל שתזרח לו השמש בשדה במלאכתו וצריך בעל הבית שתהא (משקיע) [נ"ל משפיע] הפועל להיות בביתו ע"כ. וזה ממש כשיטת ר"ח ורבינו. שוב ראיתי בשט"מ לב"מ שהובאה בין יתר השטות (ראב"ד תוספו' הרשב"א, וריטב"א) גם שיטה אחת בזה"ל ואחרים פי' פועל בכניסתו למלאכה בבקר וכו' וכו' עד וזה פי' נכון וכן משמע במדרש תלים ולעבודתו עדי ערב מכאן אמרו חכז"ל שתהא היציאה של בע"ה והכניסה של פועל וכו' וכו' ושיהא בע"ה משפיע את הפועל בעיר ע"כ וכן אמרו בירו' עכ"ל, כל זה הביא בעל שט"מ בשם הריטב"א (ולפנינו בחי' הריטב"א לב"מ ליתא): ואולי תחת „ואחרים פי'" צ"ל ור"ח פי' ואז הכל על מקומו יבא בשלום. הארכתי בראותי כי בעל הפשב"ע לא הרגיש מכל הענין הנ"ל מאומה. [1]) בנו"ג בשעת ובכ"י פי' ובתוספתי' ברכות. ספ"ז בעת ואולי כצ"ל גם בערוך. [2]) כ"ה בדפ"ע הוץ מדפ"ר ושם דמכניסין וכ"ה המכניסין לפנינו אבל בב"נ כבדפ"ע שמכנסין ובכ"י פי' ותוספ' שם המכנסים.

שם ק"ט רע"א או כנוס או פטור, ירו' עירובין פ"ג דכ"א: ירו' גיטין ספ"ז דמ"ט. ומיכנסניך (בירוש' גיטין בט"ס ומנכסיך) ליום פלן . . ולא כנסתיך וכו', ירוש' כתובות רפ"א דכ"ד ע"ד בשכנס, ושם אילין דכנסין ארמלן צריך לכונסה (צ"ל לכונסן, וכ"ה בירו' יומא פ"א דל"ח סע"ד) מבעוד יום וכו', ירוש' יבמות רפ"א ד"ב: רצה לכנוס לשם תואר כונס לשם ממון כונס, ירוש' סוטה פ"ב די"ח: שומרת יבם וכְנוּסָה, נפעל ירוש' יבמות פ"ד ד"ו: קהל"ר ט', ט' היכנסי וגדלי את בני אחותיך ובשמחות פ"ז בהתפעל התכנסי ותגדלי וכי'. והשם כְּנִיסָה בענין ראשון הפכו יציאה עיין ברכו' פ"ד מ"ב סוכה כ"ט. ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג במד"ר פי"א. וכן בענין שני כתובו' פ"ח מ"ד בכניסתה . . ביציאתה, שם י"ב, ב"מ ק"ד, כניסתן לחופה, ושם המופשט הכנסה עיי"ע. — מיני כניסות ט"ד עיי"ע כבס ב'] —

* כָּנַם (נ"ל מל"ע خنس ענין כבישה וכפיפה ע"י דריכה (ein- zusammengedrückt sein ירושל' עירובין פ"א די"ט: רואין אותו כילו הוא כנוס, ירו' סוכה פ"א דנ"ב, אפי' כנוסה כמה וכו', מדות פ"ג מ"א כונס ועולה במדה זו, ובינוני פעול תוספתי' אהלו' פ"א הַכָּנוּס בו עיי"ע שפוד, והשם כּוֹנֶס (בל"ע خانس) ירושלמי עירובין רפ"ז דכ"ד סע"ב עיין ערך כֶּבֶשׁ.

* כְּנַע (מל"מ כָּנַע קרוב להוראת כרע פי' ענין השפלת רוח (sich beugen, demüthigen כבינוני פְּעִיל ירו' תרומות ספי"א דמ"ח: על ידי דאינון כְּנִיעִין (הפכו פחיזין), אתפעל: מ"ק ט"ז: ולא אִיכַּנְעָא מקמיה ותי"ו מובלעת, ב"ר פל"ג לא איתְכְּנַע . . איתכנעת מיניה, ירושל' תענית פ"ג דס"ו ע"ג מתכנעין . . לא מתכנעין עיי"ע דרום (ח"ג, קנ"א).

* כנעה (?) ירו' נדרים רפ"ג דל"ז סע"ד והא כנעה מלי קיטרין ט"ס וצ"ל ננעה פי' צומח הנקרא Minze עיי"ע מנתא וע' נענע, והח' לעווי טעה לומר שהוא כִּנָּה!

* כְּנַעַן נאמר לשון כנען על שפת הסלאויים (slavisch) עיי"ע פרגין ומ"ש במבוא VII ועתה הוברר לי כי כבר משתמש בזה הדבור רגמ"ה ז"ל כי כן מצאתי בכמה מקומות בכ"י שהביא רגמ"ה זה הלשון ובפרט בפי' לחולין ד"מ לדף ח': (בקבוץ כ"י אנגייליקא דף פ"ד סע"א) לא ליסחוף איניש כפלי משמע זו כפלי שהוא נוטל מבשר אחד ואינו טְרֵיבוֹנוֹ בל' כנען וכו', לדף מ"ז: (בקובץ כ"י שם דף ש"ז:) מוריקא כרו שותא הומלון כמין בל' כנען, לדף נ"ד. (בקובץ כ"י דף שי"ב.) אינימא (מכסה) [מכפא] דידה וכו' פֶּלְצָה בל' כנען וכו'. לדף ע"ו. (בקובץ כ"י דף של"ה.) ערקומא שקורין בליש' כנען טיג. והרבה משתמש בל' כנען האו"ז עיין ד"מ הל' חלה סי' רט"ז פרגין פי' בערוך מקוביצ"א בל' כנען ועיי"ע פרגין והגי', שם הל' חליצ' סי' תרס"ו והמנעל וכו' בל' כנען פט"א. הל' שבת ססי' ס"ב ברד . . בל' כנען לוד. שם סי' ס"ז חגורות . . בלי כנען זקיב"ה, שם סי' ס"ח דפוס של מנעל בל' כנען קופיט"א, סי' ע"ח סק"ג פוקסת וכו' בל' כנען פוט"ץ ועיין סי' פ"ד ס"ק י' פוטי"ץ. סי' פ"ג ס"ק ט"ו עלוקות . . בלש' כנען פיוצ"י [1]. סי' פ"ד ס"ק ד' בת נפש . . בל' כנען זפונ"א, ה' יו"ט ר' סי' שס"ב תנור . . בל' כנען אוש"ג ועוד זולתם — ובענין הכנוי ל' כנען ערך לי מכתב ידידי הח' האכמוטה ראב"ד בוועספרים וכתב וז"ל עיינתי בע"מ של היינזיאוס והוא אמר ג"כ שמלת Sclave נגזרת מן Slave בעבור שהגרמנים מכרו שבויי הסלאווען לעבדים ולשפחות . . וגם רמז יש על עבד עבדים ובמכתב לר' חסדאי אשר ערך למלך כוזר כתוב וז"ל ומהם (המלכים) מלך אשכנזי ומלך הגבלים שהם אל צקלאב ומלך קשטנטינה, והגבלים הם הסלאווען ע"כ ועיין עוד מאמר אורהיימיש להח' שפיטצער ראב"ד בעססעק.

כָּנָף (מל"מ וכן בל"ע كنف בל"ס כְּנֵף, כְּנְפָא אבר והושאל לפאת בגד וזולתו ,Flügel, Arm Zipfel, Saum ועוד עיין בפנים) בר"ג דיבמות (ר'. ועיין מ"ט.) כנף שראה אביו לא יגלה, פי' אביו שאנס אשה וראה כנפיה לא יגלה אותו בנו, בפ' ערבי פסחים בגמרא ואפי' מן התמחוי (קי"ג.) מאה קרי בזוזא תותי כנפיך [2] פי' [3] ק' קרי בזוזא במתא ונזדמן לך קרא בשדה [אל תזלזל בו] [4] והביאהו בידך, פ"א כשנותנין הוצאה מיד קח אותה, פ"א כשנותנין לך הוצאה בזול ותקנה אותה שים אותה תחת כנפיך שלא יראה אותה אחר ויהיה לך עין הרע [5]. בריש ואלו טרפות בגמ' פסוקת הגרגרת

[1]) וכן בלי הונגרי Blutegel, piócza. [2]) וכ"ה באה"ת ושם ותותי. [3]) נ"ל שצ"ל קודם פי': ס"א ק' קרי בזוזא במתא וכ"ה לפנינו ושם הסדר במתא בזוזא אבל בפי' ר"ח אשר ממנו הועתק זה הפי' אי' כגי' רבינו. [4]) השלמתי מפי' ר"ח. [5]) קצת קרוב לזה הפי' בפירש"י ורשב"ם ע"ש. ודע כי שני הפירושים האחרונים בערוך עלו בגי' ראשנה בלא מלת במתא ולכן מהראוי לסדרם קודם פי' ק' קרי בזוזא במתא וכו' שהוא גי' ופי' ר"ח ודע עוד כי בכ"י מ' וא"פ מאה. קרי במעה תותי כנפך, ובכ"י ב' מאה קרי בזוזא ומעה תותי כנפך וכתב בעל ד"ס (צד קע"ה) ואולי צ"ל במתא ע"כ ול"נ כי שתי גירסאות נתערבו כפי גי' אחת בזוזא וכפי גי' אחרת במעה וכ"י ב' כללן יחד ואח"כ נשתבש במעה להיות: במתא

(חולין מ״ה.) כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת גדולה ועד כנף [1]) הריאה התחתונה. פירוש קצה הריאה כדכתיב (ישעיה כ״ה, ט״ז) מכנף הארץ [2]). ובפ׳ אחרון דפרה (פי״ב מ״ה) היה טהור אוחז בקרדום טמא בכנפו [3]) פי׳ כדכתיב (חגי ב׳, י״ב) בכנף בגדו [4]) הטהור אוחז הוא בקרדום הטמא במקצתו ומזה עליו. בכלי מתכות פי״א בכלים (מ״ו) סומפוניא [5]) אם יש בה בית קיבול כנפים בין כך ובין כך טמאה וזהו צורתו [6]). ובפרק י״ד (כלים י״ה, מ״ד) העול של מתכת והקטרב והכנפיים המקבלות את הרצועות פי׳ ראשי העול יש בהם שני הורין ובשני הנקבים שני עצים ובראש כל נקב עץ מכניסין לשם הרצועות שמושכין הבקר [7]). בבכורות בפ׳ עד כמה בס״ג (ל׳:) מקבלין לכנפיים ואח״כ מקבלין לטהרות. בתוספת׳ דמאי בפ׳ האורז [8]) (פ״ב וכן בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ג רע״א) פי׳ ,לנטילת ידים אם קיבל עליו להזהר שלא לאכול בלא נטילת ידים ובכל דבר שצריך נטילת ידים אח״כ מקבלין אותן לטהרות לאכול חולין בטהרה״ [9]). יונה כנפיה מגינות עליה (שבת מ״ט.) כבר פירש׳ בערך יון.

*[אחי״ה וציון משבת שם וק״ל. אלישע בעל כנפים עיי״ע בעל כנפים ח״ב, קמ״ו. וש״נ — פי׳ כנף כמו אגף וגף במספר זוגי אגפיים נאמר לא רק מעופות כי אם מאדם וכלים כמו שפי׳ רבינו לנכון בע׳ אגף ב׳ (ח״א, כ״ו) וע׳ גף י׳ וי״א (ח״ב של״ו והלאה) ואלה הן קצת דוגמאות לכל הוראה והוראה. נאמר א) מעופות ד״מ כלים פי״ז מ״ד עיי״ע עז ב׳, תענית כ״ב. כנף אחד עיין פירוש רש״י וד״ס תענית צד ס״ג סע״ב. ועיין עוד במתורגמן כנף א׳. ב) מאדם כמו בל״פ چنك פי׳ כנף של עוף ויד של אדם Hand, Extremitäten ובזו ההוראה כנף כמו כף ד״מ נזיר מ״ו: תורת הנזיר בין שיש לו כפים ובין שאין לו כפים (בענין תנופה עיין פירש״י) ותחת זה בירו׳ נזיר ספ״ד דנ״ה ע״ג בין שיש לו כנפים בין שאין לו כנפים. וזה מקבלין כנפיים בכורות ותוספ׳ הנ״ל פי׳ נטילת ידים כפי׳ הרגמ״ה וכן בפירש״י שיטול ידיו וכו׳, וכן עולה מפי׳ הרמב״ם שפי׳ טהרת הידים אבל כפי׳ אה״צ למהרז״ף בירו׳ דמאי הנ״ל פי׳ מל׳ כנופיא (עיי״ע הבא אח״ז). ולדעתי נקרא אלישע בעל כנפים שהיה זהיר בנטילת ידים וזה מה שאי׳ בשבת שם תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים ובירו׳ ברכות פ״ב ד״ד סע״ג כל שאינו כאלישע בעל כנפים לא ילבש תפילין ולדעת מהרז״ף באה״צ שם היא הוספת הגאונים. ועוד בהוראת יד: בשבת ה׳ רע״א דילמא דפשיט כנפיה וקיבלה פי׳ הושיט ידו ורש״י פי׳ בע״א. ג) מבהמה פסחים פ״ד. ראשי הכנפים עיין ערך סחס במו״ע. מריאה עיין לעיל בציון מחולין. ובויק״ר רפי״ח נדרש הראות (קהלת י״ב, ג׳) אלו כנפי הריאה וכו׳ ולפע״ד זה מה שתרג׳ אונקלוס והראה (דברים י״ד, י״ג): בת כנפא פירוש שיש לה ריאה הזקה. ד) מכלים ופירושו כמו בל״ע וסו׳ הרשומה בתחלת הערך פי׳ קצה האחרון עיין כלים ופרה הנ״ל, כלים פי״ד מ״ה וכנפים העשויות לנוי — ובמקרא הושאל כנף לכמה ענינים עיין רד״ק בשרשים. וכמשפט ל״מ נדרש כנף ברות רבה פ׳ ישלם: שיש כנפים לארץ..וכנפים לשמש.. כנפים לחיות..כנפים לכרובים..וכנפים לשרפים. ובפסיקת׳ דר״כ ר״פ נחמו (צד קכ״ד) אי׳ עוד כנפים לשחר. והוכאו שם ושם מקראות לכל אחד ואחד. ועוד בדרך ל״מ (תהלים ל״ו, ח׳) בצל כנפיך יחסיון הושאל למחסה השכינה בדבור: כנפי השכינה שבת ל״א. סוטה י״ג: סנהדרין צ״ו. ע״ז י״ג: ב״ר ס״פ מ״ז ויק״ר פ״ב ירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״כ ע״ג. ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ב וע״ג ושם ג״כ כנפות שמים מכילת׳ בשלח סוף פרש׳ ב׳ תחת כנפי אביהם שבשמים. והוא לפע״ד מל״ע كَنَف צל ומחסה, ועוד פי׳ בל״ע كَنِيف מכסה Decke והפעל ממנו מכסה ומזה נבין דרוש ולא יכנף (ישעיה ל׳, כ׳) בפסיקת׳ דר״כ (צד כ״ט) תנחומ׳ סוף תצא ילק׳ בשלח ר׳ רס״ח כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם כביכול כאלו כנף מכסה את הפנים אבד זרעו של עמלק מן העולם ניטלת הכנף שנאמר ולא יכנף וגו׳ וכן נאמר בל׳ נקיה מנשואין גלה כנף = פרש כנף כמו ברכות ג׳, ט׳ ופרשת כנפך על אמתך עיין רש״י וראב״ע שם וכן ביחזק׳ ט״ז.

[1]) בנו״ג עד כנפי. [2]) ורש״י פי׳ אוני ריאה. [3]) וכן הוא בפירוש רה״ג בסד״ט 20 וכן מוכח מר״ש ובנו״ג אוחז הוא הטהור בקרדום הטמא ובכנפו. וגי׳ בכנפו גם במשנה שבמשניות. [4]) וכ״ה בפי׳ רה״ג ונראה שהוא מקוטע ויש להשלימו מערוך והמו״ל לא הרגישו. [5]) בנו״ג סימפוניה ובתוספ׳ כלים ב״מ פ״א ובע׳ סמפון ג׳ באל״ף בסוף ובפי׳ הרמב״ם סמפונין. [6]) כ״ה בכ״י ב״ר וקרוב לה בכ״י פאריז וכן בכ״י ה״ב 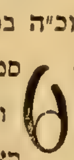 ובכ״י ל״ד: 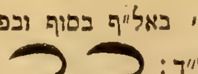 ובכ״י ו״ו חסר וכן נפקד בכל דפוסי הערוך אע״ג שבדפ״ר איתא תיבות: וזהו צורתו. [7]) הועתק קצת מפירוש רה״ג בסד״ט 10 ושם באריכות קצת יותר וכולו נעתק מלה במלה בע׳ קטרב לכן מה שהגיה המו״ל בדברי רה״ג טעות הוא ונעלם מעיניו ע׳ קטרב אבל מר״ש לכאורה ראיה לתקונו ע״ש. [8]) בדפ״ר בט״ס האור. [9]) עד כאן הועתק מלה במלה מפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורות (בקובץ כ״י אנג׳ דף צ״ד סע״א).

ח' ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך לכן נקרא בלרז"ל כנף חֵיק Schooss ב"ב י"ב: בת רב חסדא הוה יתבה בכנפיה דאביה ופי' רגמ"ה כ"י לב"ב כנפיה: חיק, ושם נ"ח רע"א גאני בכנפה דשרה עיי"ע גן ב' (ורש"י פי' בין זרועותיה, מענין הוראה שניה דלעיל). ב"מ פ"ה רע"א תליא לרישיה בכנפיה דרבי פי' החביא את ראשו בחיקו של רבי (ורש"י פי' תחת כנפי כסותו). ואולי כנף בזו ההוראה נגזר מל"י κόλπος (ול' ונו"ן מתחלפות כידוע) וכן העתיקו ע' זקנים חֵיק (בראשית ט"ז, ה', במדבר י"א, י"ב; דברים י"ג, ז'; כ"ח, נ"ד. נ"ו; ש"ב י"ב, ח'; ירמיה ל"ב, י"ח] —

כְּנַף (פירוש קבץ sammeln כִּינוּפְיָא מל"ע قَنِيب, قَيْف קבוץ אנשים Volkshaufen, Versammlung) בפ' במה אשה בגמ' סנדל (שבת ס' רע"ב) בשבת מאי טעמא דאיכא כינופיא. בפ' הוציאו לו בגמ' נטל את המחתה (יומא נ"א.) אי משום דאתי בכינופיא פי' בבוא כל ישראל לחוג. בפ' ראהו בית דין בגמ' בתעניות (ר"ה כ"ז.) אי בעית אימא כל כינופיא דכסף שנאמר (במדבר י', ב') עשה לך שתי חצוצרות כסף. בפ"ק דגיטין בגמרא כל השטרות (י"א.) רבינא סבר לאכשורי בכינופיא [1] דארמאי א"ל רפרם ערכאות תנן, פי' שמתקבצין לצוותא בעלמא לאו מושב בית דין. — (א"ב תרג' יקבץ און לו (תהלים מ"א, ז') יכנוף [2] עלא ליה והוא ל"מ לפי דעת קצת המפרשים ולא יכנף עוד (את) מוריך (ישעי' ל', כ'). *[אחי"ה כ"ה דעת רד"ק לא יאסף ולא יעצר, וכן בפשיט' נכנש, וכן בתרג' כ"י תהלים הנ"ל יכנוס ופי' כמו יכנוש ענין קבוץ וצבירה וכן פירש"י שבת ע"ג סע"ב האי מאן דכניף וכו' פירש"י שצבר. סנהד' כ"ט: כניפי.. כנפינהו פירש"י קיבצום. תענית כ"ג סע"ב (ניכניף) [בכ"י ש"ס ליכנוף], ע"ז י"ט: כנוף ואתי כ"ע, ב"ק קי"ג. וכי לדידכו כנופיכו ופירש"י הקהלתי אתכם. באפעל ובפעל גיטין כ' סע"א כנופי מ כ נ י ף כ"ה בע' רשם ע"ש ובנו"ג מיכנף, ביצה ל"ג סע"ב מחזי כמאן דמכניף כ"ה בדפ' שונצ' ובכ"י ש"ס (ד"ס צד מ"ה.) ובאו"ז ה' יו"ט סי' שס"ב ובחי' הרשב"א ובנו"ג מכניא. ברכות נ"ח סע"ב דמכנפי. שבת קמ"ז. כל אדעתא דלכנופי אסור. אתפעל תרג' שה"ש ח', ז' ואי מתכנפין. לדעת מהרז"ף מזה הענין מקבלין כנפיים עיי"ע הקודם] —

כְּנַר (כִּינָרָא, כְּנָרָא בל"פ كُنار והועתק לל"ע ויוני (עיין בפנים) ונקרא בלא"ש Lotus, Christdorn ור"ב פי' בע"א עיין למטה) בפ' ערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לו (קי"א רע"ב) ה' טולי ק ש י [3] הוו טולא דדיקלא יחידאה וטולא דכינרא. בפ' חזקת הבתים בגמ' (עדים) [צ"ל ערים] [4] אין לו [5] חזקה (ב"ב מ"ח:) טבי תלא [6] לפפי [7] אכינרא פי' שם אילן [8]. בפ' כיצד מברכין בגמרא הנובלות (ברכות מ' סע"ב) ר י מ י ן [9] כינרי פירשנו בערך ר י מ י ן [10]) בר"ג דמגלה (ו'.) כנרת זו גנוסר ולמה נקרא שמו כנרת דמתיקי פ י ר ח א [11] ככינרא פי' כפרי של כנרת [12]. פי' אחר כי קלא דכינרא די מהני [13] למאן דשמע קליה [14]. — (א"ב בנוסחאות דידן כתב רימין כנדי ובל"י ורו' כונר מין אילן עושה פרי). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י ורומי' cinara, κινάρα, Artischoke וכ"ה דעת לעווי והנכון מ"ש לעף (פפלאנצען 284) כי הוא ל"פ ועי' كُنار וממנו בל"י κόναρος (κόνναρος) עץ ממיני קוצים ופרח תמיד ונקרא בל"ר zizyphus spina ופריו הוא הנקרא בל"י λωτός, Lotus ולדעתי על תכונת העץ שעומד ופורח תמיד כיון הלשון (כפי גי' רבינו) דמתיקי פירחא ככינרא אבל מפי' רבינו כ פ ר י משמע שגרס פירהא כגי' כ"י ש"ס ומלשון פרי, ובנו"ג דמתיקי פירא כ ק ל א דכינרי וקשה להלמו דמה מתיקות הפרי אצל מתיקות כלי שיר כנור אשר על כן רוצה משכיל אחד (במ"ע מהרז"ף חט"ו, ע') לומר כי איזה כותב דלא גמיר הגיה כן כקלא דכינרא במקום ככינרא יען שנגרר אחר פ"א בערוך ולעף מסכים עמו אבל אין נ"ל כי אדרבה פ"א בערוך מיוסד על ג י ר ס א אחרת: כ י ק ל א ד כ י נ ר א וזה פי' די מהני וכו' יען שחשב רבינו כי מלת קלא הוא קול וכינרא הוא כלי זמר כנור (עיי"ע הבא) אבל בכ"י א"פ (ד"ס מגילה צד ח'.) הגי' משום דמתיקי פירהא כ ק ו ל י א ד כ י נ ר א ואינו ט"ס כדעת בעל ד"ס כי אם לפע"ד קוליא הוא ל"י καυλός = caulis עוקץ Stengel וא"כ

---

[1]) וכ"ה ברש"י, ובנו"ג בכנופיאתה. [2]) בנו"ג יכסוף. [3]) עיי"ע טל ג' בח"ג, ל"ב הערה 10. [4]) והוא כגי' רבינו עיי"ע ערס ד' ובנו"ג ארים. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע להם. [6]) בכ"י וי"ו תלת! [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג טאבא בכ"י א"פ טבאי.. לפאפי. [8]) בדפ"ר האילן. [9]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' רמי ובדמאי פ"א מ"א, ובדפוסי ערוך האחרונים רימון. [10]) כ"ה לנכון בדפ"ר ואמ' וכונתו על ע' רמי, ובדפ"ע רימון. [11]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובד' פיזרו ושם ושם פירהא אבל בדפ"ע פירה. [12]) נ"ל שצ"ל כנרא. [13]) כ"ה לנכון בדפ' וויניציא; ובדפ"ר ופיז' בתיבה אחת דימהני, ובדפ' אמ' דמיהני. [14]) בדפ"ר לי' קליה.

שני ענינים נכללים בו א׳) כי מתוקים פירי דכינרא, ב׳) כי הם כקוליא דכינרא ועפ״י זה פי׳ רבינו. ושני ענינים מצאתי באמת בפליניאוס מתכונת וסגולת הצומח לוטוס והרבה לספר (פי״ג, ל״ב ; ט״ז כ״ג) מרוב מתיקות של לוטוס ובמקום ראשון הוסיף לומר Ligno colos niger. Ad tibiarum cantus expetitur נשמע מזה כי מעוקץ של כינרא (שהוא לוטוס) היו רגילים לעשות מיני כלי זמר חלילים וכיוצא בזה. ושם הוסיף עוד לדבר כי באיטליא נקראו cerasi ובמקום שני אמר וז״ל: lotos, sive faba Graeca, quam Romae a suavitate fructus silvestus quidem sed cerasorum paene natura loton appellant כלומר לוטוס המכונה פול יוני (גריקא) והוא כמעט מטעם של פרי ציראזי (קירשען) מרוב מתקו נקרא לוטוס. ומעתה נוכל לפרש הלעז בע׳ רמי אשר שם פי׳ הערוך הרימין (דמאי א׳, א׳) פולצרקי (כ״י ל״ד ה״ב וב״ר) ובכתב יד עיקרי התלמוד לזכות בשם הערוך פול צרקי (בשתי תיבות) והוא לפע״ד פול = faba וצרקי = cerasi או אולי לפי דפוסי הערוך פולצראקי צ״ל פול גראקי וזהו ממש faba Graeca של פליניאוס וגם רימין קצת מעיד על זה כי בל״פ رمان פי׳ = graecus (יוני) וקראו צומח הלז ככה בפי ההמון אבל דע כי בכ״י פ׳ גורס בברכו׳ מ׳: הדימין כינרי ולפ״ד גם זה נכון כי בל״י ἥδυμον פי׳ מתוק ויאות הכנוי הזה ללוטוס, אבל גי׳ כנדי בברכות, כנדא בפסחים, בנדא בכ״י ש״ס לב״ב בודאי ט״ס הוא והגי׳ היותר מעולה כנארא כגי׳ כ״י ב׳ בפסחים או כנרא כגי׳ כ״י א״פ בפסחים וכ״י ה׳ בב״ב (עיין ד״ס שם ושם) וזו הכתיבה עולה יפה עם משפט כתיבת מלה פרסי׳ הנ״ל. והקבוץ בירו׳ מגילה פ״א ד״ע. מגדלות כינרים] —

כִּנּוֹר (ידוע מל״מ וכן בל״ע كنارة בל״ס כֶּנָּרָא ובל׳ פעניקיא כִּנֹּר והושאל לל״י κινύρα, κιννύρα כלי נגון כמו נבל (Harfe, Guitarre) בר״ג דברכות (ג׳ סע״ב) כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו [1]) שבאותו הלילה שיצאו ישראל ממצרים נשבה רוח צפונית בחצי הלילה וכך מנהגה לנשב בכל חצי הלילה ותנא בר״ג דפרק הערל (יבמות ע״ב רע״א) כל אותן מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה איכא דאמרי שהקב״ה מטייל בגן ערן עד חצי הלילה ואחר חצי הלילה הולך לו ורוח צפונית מנשבת מיד בכל העולם איכ׳ דאמרי בכל לילה מחצות לילה ועד שחרית מנשבת רוח צפונית לפי שד׳ רוחות מנשבות בכל יום ורוח מערבית מתחלת הלילה ועד הציה ורוח צפונית מחצות לילה ועד שחרית ורוח מזרחית מתחלת היום ועד חציו רוח דרומית מחצי היום ועד ערבית כדאטרינן בפ׳ לא יחפור (כ״ב כ״ה) אמר רב חנן בר אבא [2]) ד׳ רוחות מנשבות בכל יום ויום [וכו׳] [3]) והיה לדוד חלון פתוח (מרוח) [צ״ל לרוח] צפונית על מטתו וכיון שמגיע חצות לילה היה מנשב מצפון הרוח בשערות הכנור ומנגן מאיליו. *[אחי״ה כוונת רבינו על ירו׳ ברכות הנ״ל אע״ג שלא הביאו ואולי ראה כל הפי׳ באחד מפירושים אשר נגרר אחריהם ועוד ידוע כי בעל הערוך לא הביא את הירושלמי לפרשו בפני עצמו כעין מה שמפרש המשנה עיין קצת דוגמאות בזה הענין סוף מבוא הירושלמי למהרז״ף. והצעת הירו׳ ארוכה יתר מזו של בבלי ועיין ג״כ פסדר״כ ויהי בחצי צד ס״ב: ופסיק׳ רבתי פי״ז איכ״ר פ׳ קומי תנחו׳ בהעלתך סי׳ י׳ רות רבה פ״ו פ׳ חצות לילה תנא דבא״ר פי״ח צד ס״ה. ילק׳ תהלים הנ״ל ורמז תתס״ז ורמז תתע״ו. והנה לפי הצעת הבבלי וקצת המדרשים הנ״ל היה נגון הכנור בחצות לילה על דרך פלא אולם לפי הירו׳ ופסיקת׳ היה זה מעשה חושב כי נתלה הכנור נגד החלון הפתוח לצד צפון עיין הערת ר״ש באבער בפסיק׳ שם. ורה״ג פי׳ בע״א בדרך טבע כנור של דוד עיי״ע אדק ח״א, ל״ז ומ״ש. ובלי ספק בעל המאמר הנ״ל היטב ידע כבר תכונת כינור הנקרא Aeolsharfe שהוא מנגן מאיליו בהיות מופנה לרוח עיין וויעזנער שאליען ברכות 7, לעבענסאלטער ללעף 316 — מקצת מקומות של מקרא מוכח כי כנור היה כלי שיר אשר היה המנגן ביד (עיין ש״א ט״ז. כ״ג ; י״ח, י׳; י״ט, ט׳) אבל לדעת בן מתתיהו (קדמוניות ז׳, י״ב, ג׳) היו מכין אותו בשבט (πλῆκτρον) והיה לכנור בימיו עשרה נימין אבל בזמן חכמי התלמוד היה לו רק שבעה ערכין י״ג: ר׳ יהודה אומר כנור של מקדש של שבעה נימין

---

[1]) וכ״ה בסנהדי ט״ז סע״א וכ״ה בילקי תהלים נ״ו רי רמז תשע״ו בשם ברכות הנ״ל אבל בנו״ג שם בא (ובכ״י ש״ס באת) רוח צפונית וכו׳ ובירו׳ ברכות פ״א ד״ב ע״ד אי׳ כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאליו. [2]) וכ״ה בתש׳ שערי תשובה סי׳ ע״ג ובתש׳ הגאונים דפ׳ ליק סי׳ ל״ב ששם הובאה כל תש׳ רה״ג אי׳ רבא כדאי׳ בב״ב לפי גי׳ כ״י ש״ס ובגיטין ל״א: ושם עוד אמר רב. [3]) כצ״ל כי מכאן עד סוף הערך הוסיף רבינו לפרש ציון מברכות.

היה. ותוספ' שם פ"ב ר' יהודה אומר שבע נימין בכנור בזמן הזה. וגם נראה מזה שהיו לכנור חוטין Saiten ועיין עוד ע' נם ג' ציון מעירובין ק"ב: וק"ג. תואר של כנור היתה כמו Lyra שלנו ולדעת גרעטץ מ"ע ח"ל 245 יש לים כנרת זו התמונה ולפי דעתו מתואר על שמו גם הכנור. והקבוץ כנורות תוספת' ערכין רפ"ב ועיי"ע נבל א'. וש"נ הקבוץ כנורות. אבל גם בל"ז כינורים פסיק' רבתי פכ"ו] —

כנר (?) (ויותר טוב בַּנָּר והקבוץ בַּנָּרִיּוֹת Bade-kleider עיי"ע בנרי ח"ב. קכ"ז ומ"ש) בב"ר פרשת מ"ו (מ"ה) ותעניה שרי: דליים [1]) וכנריות נתנה למרחץ. — (א"ב בגרסאות שלנו כתוב בנריות ויהיה הפירוש כמו בלנריות ויהיה בנריות ובלרי ובלנרי הכל אחד אשר ענינם מטפחות מיוחדות בבית המרחץ לנשים [2]).

כְּנַשׁ (בל"ס וכן בל"ע كنس מכבד הבית או הרחבה ausfegen, kehren והתואר כְּנוֹשָׁאָה בל"ע كناس der Ausfegende) כנשאי [3]) וזלוחאי (חולין ס' רע"א) כבר פירשנו בע' זלח. בר"ג דפרק אלו מציאות [4]) (ב"מ כ"א:) הכא בכנישתא דבי דרי עסיקינן דאבידה מדעת היא. פי' בכיבוד הגרנות כשמכבדין הגורן בשעה שמפנין התבואה מן הגורן. *[אחי"ה וכתב בהפשב"ע לפנינו אי' הכא במכנשתא דביזרי עסיקינן ורש"י לא פירש כלום ע"כ אמת כי כ"ה לפנינו אבל לפום ריהטא נעלם מעיני הגאון כי בדף כ"א עמוד א' אי' לנכון במכנשתא דבי דרי [5]) עסקינן ופירש"י בשעת אסיפת גרנות וכו'. ולכן לא היה צריך לרש"י לכפול פירושו בדף כ"א: כי בודאי גם שם ככה גרס וכ"ה בגי' הכ"ח וכן מוכח משט"מ בסוגי' עש"ה. וגי' רבינו עולה יותר עם הוראת המלה הערבית כי כיבוד הבית בל"ע كناسة אבל מכנשתא = مكنسة נקרא המכבד Besen. והפעל ממנו חולין שם: אתא זיקא כנשיה לימא. ב"מ פ"ה. הוה קא כנשא .. וקא כנשא להו ופירש"י מכבדת הבית] —

* כְּנַשׁ (מל"ס ונרדף עם כנס ענין קביצה ואסיפה sammeln, ein- versammeln השם כְּנִישָׁא כְּנִישְׁתָּא בל"ס כנושתא Versammlungsort, Schule (Synagoge ירו' ברכות ספ"ט די"ד רע"ד בשעה דמכנשין בדר ובשעה דמבדרין כנוש. ושם ואם לאו כנוש ובתוספתא ברכות ספ"ז הגי' המכנסין עיי"ע כנס. וע' בדר. ירו' מ"ש ספ"ד דנ"ה ע"ג מה דאת זרע לית את כנש מה דאת מיליד לית את קבר. ויק"ר פכ"ה היא (תרנגולתא) מכנשא להון וכו'. והרבה בתרגום עיין במתורגמן ואצל לעווי. ועוד כמו אסף בלשון מקרא ענין פטירה עיין תנחומא כי תצא סימן ד'. פסיקתא דר"כ דכ"ג. איתכנש (מתכנש) ילק' תהלי' ר' תתס"ח מתכניש והשם כְּנָשָׁא וכ"ה בל"ס תרגום האסיף (שמות ל"ד, כ"ב) חגא דכנשא. ותרג' לגוים (בראשית י"ז, ט"ז) ותהי לִכְנִשָׁן (ובתר"י א' לכינשין). ובית אסיפה הן ללימוד הן לתפילה נקרא כנישא. כְּנִישְׁתָּא (= כְּנִיסָה, כְּנֶסֶת) ד"מ ירוש' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד עברה קומי חדא כנישא. ותרג' עצירה (יואל א', י"ד) כנישא. ויותר רגיל כנישתא א') ללימוד בבית הספר עיין ברכות י"ז סע"א בבי כנישתא ירושל' חלה פ"א דנ"ז: לא ניעל בנינן לכנישתא וכו'. ב') לעיון תפילה ב"ר פ"ו; ירושלמי כלאים פ"ט דל"ב: ירו' כתובות פי"ב דל"ה ע"ג תמני עשרה כְּנִישָׁן ובקהל"ר ט', י' אי' כְּנִישָׁתָא. לאסיפה אזיל לכנישתא ירושלמי ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג; אזיל צור כנישתא ירו' פ"א' פ"א דט"ו ע"ד או לתלמוד תורה עיי"ע בי כנישתא (ח"ב, כ') וש"נ. ויש מהן היו מתוארין ד"מ מגילה כ"ו סע"ב בי כנישתא דרומאי כ"ה בדפ' פיז' ווינציא וכ"י ש"ס (עיין ד"ס שם צד ס"ח:), שם כ"ט. כנישתא דהוצל עיי"ע הוצל, שם ור"ה כ"ד: בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא עיי"ע שף ב'. ירו' שבת פ"ו ד"ח. כנישתא דבבלאי, ירו' שקלים רפ"ז ד"נ ע"ג כנישתא דבולי (בולי). פסיקת' דר"כ צ'. כנישתא דמגדלא. ירו' ביכורים פ"ג דס"ה ע"ד בכנישתא מדרתא. ירוש' סנהדרין רפ"א די"ח. בכנישתא מדרתא דקיסרין ואולי הוא כמו בי מדרי (ח"ב, נ"א) כלומר בית הכנסת בקסרין שבנוי במורד אבל בירו' נזיר פ"ז דנ"ו. בכנישתא מרדתא דקיסרין ולדעת גרעטץ (קורות היהודים ח"ד מהדורא ב' צד 313) זו עיקר הגי' והעתקתו Revolutionssynagoge. (ועיין ערך מרד). והקבוץ ירושלמי שקלים סוף פרק ה' דף מ"ט: אילין כְּנִישָׁתָא דלוד. תרגום דברי הימים א' ח', ל"ג בתי כנישתיא וצ"ל כנִישָׁתָא — תרג' שה"ש ו', ה' חכימי כנישתא רבתא. ושם ז', ג' אנשי כנישתא רבתא פירוש אנשי כנסת הגדולה עיי"ע כנס. — מכנשתא בע' הקודם לדעת רש"י מזה הענין פי' אסיפה] —

---

[1]) ובמו"ע ע' בנר גרס דליות ויותר טוב דְּלָיִים קבוץ מן דְּלִי. [2]) והדין עם ר"ב עיי"ע הנ"ל וע' בלנרי ח"ב, ק' ולעווי טעה בגזרת כנריות וכבר השיג עליו פליישער בהוספותיו II, 453. בדפ"ר הערך מקוטע כי לוי דְלַיים וגרס כנורות נשאה. [3]) בערך זלח כנושאי וכ"ה לפנינו. [4]) בדפ"ר בטעות: טרפות. [5]) ועיי"ע בח"ב, מ"ט.

כנשר (= כִּינְשָׁרָא כמו כישור בל"ט פלך Spinn-rocken) ידיה שלחה בכישור (משלי ל"א, י"ט) תרגומו ידהא פשטה בכינשרא. *[אחי"ה בדפ"ר בכונשרא וכ"ה בקצת דפוסי התרגו' אבל בכ"י תרג' כגי' הערוך הנ"ל וכתב רד"ק בשרשים שרש כשר וז"ל . . בכישור הוא שקורין ורטי"ל כלומר שמשימין אותו בראש הפלך כדי לישר המטוה והוא נגזר מהענין הראשון ע"כ כלומר מן כשר שנרדף עם ישר והלע"ז הוא verteil, vertel עיין המו"ל שם ובתיזוירום לגיזיניאוס II, 722 וכן בפי' רש"י במשלי: בכישור שקורין ווירטיל[1]) בלע"ז המכשיר את הפלך לטוות] —

☞ כנשר (= כּוּנְשְׁרָא אולי הורכב מן ל"פ كون, كن אחור ומן ל"ע سر בל"ס שְׁרָא ועברי שֵׁר וא"כ כנשר Bauchknoten, Nabel ברילל במ"ע ח"א, 207) תרג' רפאות תהי לשריך (משלי ג', ח') אסותא תהי לכונשרך[2]).

כנת (= כַּנְתָּא נ"ל מל"פ كنده סל Korb או לפי פירוש רבינו מל"י κανήτιον סל קטן מגמי Binsenrohr) בר"ג דפ' דייני גזילות (כתובו' ק"ה סע"ב) רב ענן איתי ליה כנת גברא כנתא (דגילדאי' [צ"ל דגילדני][3]). בס"ג דפ"ק דסוכה (כ':) חזו לכנתא דפירי. בפ' האשה רבה בגמ' האשה (יבמות צ"ג.) ר' ינאי הוי ליה ההוא אריסא דהוי מייתי ליה כנתא דפירי כל מעלי שבתא[4]) פי' חוצלות של שעם ושל גמי חזו לתפרן ולעשות מהן כנתא שהיא כלכלה דפירי. (א"ב פי' בל"י סל וטנא). *[אחי"ה אולי כיון למלה יוני' הרשומה אבל אז היה לו להוסיף טנא שנעשה מן גמי או שעם כפי' הערוך ומלה הנ"ל היא ל' קלילה מן κανής פי' גמי וסל ממנו. או אולי כיון ר"ב לל"י κανοῦν, κάλαθος פי' סל. וגם ל"פ הנ"ל ענינו כן ובנו"ג בסוכה כינתא ובכ"י ש"ס בנתא וצ"ל כנתא וכ"ה בכתובות ק"ה: כנתא דפירי ופירש"י סל פירות] —

כנת (= כּוּנְתָּא Dinkel, Spelt כונתא דגן מעליא הוא (מ"ק י"ג:) כבר פירשנו בערך כונת. *[אחי"ה בע' כונתא (אחר ע' כּוּן ע"ש) לא הביא זה המאמר כי אם הא דרב דימי ואולי רבינו כיון בזה הערך רק להעיר על מלת כונתא ולא כיון לה כאלו היה מפרש הציון הנ"ל, ונ"ל כי רבינו שכחו מלהביא בע' כונתא על כן בא להשלים עתה בסיום הערכים של בעלי שתי אותיות כן ודוגמתו תראה בע' אם ד' (ח"א קי"א:) ועיין ערך כם צד 271] —

☞ כַּנְתָּא (Mitteldarm) הדורא דכנתא (חולין מ"ח: קי"ג.) עיי"ע הדר. *[אחי"ה וכבר רמזתי בע' הדורא (ח"ג קפ"ח) על ל"פ כי كان كون كن (עיי"ע כנשר ב') מורה אחור ואצל רז"ל במ' במושג מה דעמו היינו בני מעים האמצעות וכן בל"ס: כַּנָא כַּנְתָּא פי' האחור והיינו פי הטבעת, ועיין ברילל במ"ע א' 207. ורבינו לועז בע' הדורא: כנתא . . אינטרילי"ו והוא ממש ל"צ עפ"י הלע"ז של רגמ"ה אשר אחריו נגרר כי בהיותו לאי"ט היה צריך לכתוב אינטיורא = interiora פי' דקין Eingeweide, ועוד לועז פעם שנית אינטריל[5]) בע' פטר ב' ושם מצויין גיטין ס"ט סע"א: כנתא פטירתא. והסמיכות כנת מעיא הובא בע' כרוכה מויק"ר פ"ג וזו הגי' עיקרית וכ"ה בילק' קהלת עיין ערך כרוכה ולא בנת מעיא כדאי' בכ"י ו"ו ובספרים שלנו] —

☞ כְּנָוָתָ[א] (לדעת המפרשים חברים וסיועות ולפע"ד מל"פ كن שהוא צווי במקום בינוני מן كردن פירוש עובד וא"כ כְּנָוָתָא Mitarbeiter, Genosse) בעזרא (ד', ז') ושאר כנותיו[6]) פי' חבורה. *[אחי"ה וכן שם ט', ושם י"ז ושאר כְּנָוָתְהוֹן, ושם כ"ג וכנותהון וכן ה', ג' ו', ו'. י"ג. והוא בקבוץ עם הכינויים לכן צ"ל בראש הערוך כנותא ולא כנות כגי ר"ב ובל"ס נמצא גם היחיד כְּנָוָתָא ופי' מי שהוא חבר בעבודה וע' זקנים העתיקו σύνδουλος והמפרשים פי' לנכון חברים, רעים וסיועות אבל לגזרה מפעל כנה כדעת גיזיני', פירשט. לעווי לא מוחוור בעיני ולדעתי הוא מל"פ הנ"ל ושעורו חבר בעבודה ובפקידה Amtsgenosse ובעל מצודת ציון מפרש על פי גי' רבינו בע' כן א' בכנותהון (כריתו' ג'.) וטעות היא כי גי' ופירוש רבינו הוא בע"א ע"ש] —

* כנתי יומא פ"ד רע"א מין לחש זה עיי"ע קנדי.

כם (= כִּסֵּא ידוע מל"מ שם לכלי מושב ובל"ס כּוּרְסֵא, כּוּרְסְיָא ובל"ע كرسي Sessel, Stuhl, Thron) בפ' ד' דזבין (מ"ד) על שני כסיות פירוש „לשון רבים כסיות כדכתי' (ישעיה י"ד, ט') הקים מכסאותם, לשון יחיד כסא"[7]). בפ' במה אשה (שבת

---

[1]) וכן בלא"ש Wertel עיין במתורגמן, וכ"ה בעה"ק. [2]) בנו"ג כונישרך ובתורגמן עוד הגי' כושרך וסיים צ"ע. [3]) עיי"ע גלדן ח"ב רצ"ב הערה ג'. ושם פרש אותו רבינו. [4]) כן הוא בכ"י ל"ד, ובדפ"ע נשמט בטעות. [5]) או לגי' עה"ק שנ"ב; אינטרייל (והוא ממש ל"צ הרשומה בע' הדורא). [6]) במקרא כתיב חסר כנותו. [7]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 40 רק שם הגי' כיסיות ופי' וז"ל: פירוש לשון (יתיד) [יחיד] כסא לשון רבים כיסאות הקים מכסאותם לכאורה לשון דרה"ג

ס"ו רע"א) כסא וסמוכות שלו פירשנו בע' סמך. (מטה) [צ"ל כילה] וכסא גלין (שבת קל"ח.) כבר פירשנו בע' אסל[1]) ובע' גל[2]). *[אחי"ה כסא של כלה כלי' פכ"ב מ"ד עיי"ע חף א'. ושם מ"ג הכסא שלפני קתדרא ועיי"ע קתדרה. ברכות ל"ב. כסא של שלש רגלים. ובהשאילה נאמר מהאל יתברך וממלכותו ושכינתו כסא הכבוד עיין ברכות נ"ט. שבת פ"ח: קנ"ב: פסחים נ"ד. יומא פ"ו. חגיגה י"ב: שקלים ג'. סוטה י"ז. חולין צ"א. אבות דר"נ פל"ו ילק' ישעיה רמז שי"ו וגם בלי תואר כבוד חגיגה י"ד. אחד לכסא וכו' ועיי"ע שרפרף. ב"ר ר"פ פ"ב קבוע בכסאי וכ"ה באיכ"ר פ' איכה יעיב עיי"ע איקונין (ח"א, רנ"ז:) ושם נסמן ילמדנו במדב"ר רפ"ד ותרג'. ויק"ר פכ"ט, פסיקת' דר"כ צד קנ"א: כסא הדין . . כסא רחמים. ועוד נאמר לאדם בדרך כבוד לסימן גדולה ומלכות עיין ברכו' כ"ח: הכינו כסא לחזקיה מלך יהודה שבא ועיין ירו' סוטה ספ"ט דכ"ד ע"ג וירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג. ובענין בית הכסא עיי"ע ח"ב ע"א וש"נ, ועוד שם הקבוץ בתי כסאות ויש להוסיף שמ"ר פל"א] —

כם (מל"מ כָּסָה, בל"ס כְּסָא נרדף עם כפר וסכך ובענין מוסרי פי' נעלם (מל"מ בראשית י"ח, י"ז) verhüllen, zu- verdecken, verheimlichen; השם כְּסוּי Decke, Deckel; כֶּסֶא בל"ס כֵּסָא מועד במלוי החודש או בחסרון ובמקרא לפי דרז"ל רק בכסוי החודש (die Zeit, der (Mond) Verhüllung) בסוף פרה (פי"ב מ"י) כסוי והמיחם שקבעו[3]) בשלשלת. בברייתא דר' אליעזר בסוף פרק ז'[4]) בכסא (תהלים פ"א, ד') ביום שמתכסה כולו שנאמר (שם) תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגינו[5]). בויק"ר אמור אל הכהנים פרשת לעולם ה' (פ' כ"ט) תקעו בחדש שופר והא כל חדשים אינם חדש אלא בכסא[6]) והא[7]) כל חדשים אינם נכסין אלא יום חגינו והלא ניסן חודש ונתכסה[8]) ויש בו חג אלא שחגו בפני עצמו ואין לך חדש שהוא נכסה ויש בו חג וחגו בן יומו[9]) אלא תשרי. *[אחי"ה בויק"ר קצת בשינוי וגי' רבינו עולה יותר עם גי' הפסיקתא דר"ה (בחודש השביעי) צד קנ"ג[10]) וסוף דברי הפסיק' מובא בע' תשרי. ודרוש מר"ה ט"ז. הובא בע' חדש ועיין תוספ' עירובין מ'. ד"ה זכרון, ובפסיק' רבתי ס"פ ל"ט מהו בכסא בחודש שהוא כיסוי ופירוש השם כיסוי במקום התואר והיינו בינוני פעול כָּסוּי ובהיפך כָּסוּי סמיכות כְּסוּי של מקרא (במדבר ד', ו', י"ד) נעתק במדבר רבה פ"ד כִּיסוּי עור תחש וכן העתיק התרג' חוּפָאָה Decke פי' מכסה. ועוד בזה הענין תמיד ה', ד' וכסוי היה לו ובע' מטוטלת הגי' וכיסוי, כלים ב', ה' כסוי כדי יין . . וכסוי חביות וכו' עיי"ע נייר ב'. ושם כסוי הלפס ועיי"ע אלפס (ח"א, ק"ה:) וש"נ ב"ר ספ"א ויק"ר פל"ה. פסחים צ"ד. ככיסוי קדרה. ובלא"ר כִּיסּוּיָא (בל"ס כּוּסָיָא) שבת קכ"ה סע"א תענית כ"ב: כתובות ס"ח. ובל' נקבה כיסיתא לסיפרא שרי מגילה כ"ו סע"ב כ"ה בכ"י מ' ובכ"י א"פ כיסתא ובכ"י ל"ד כיסותא ובנו"ג פריסא לספרי ועיין ד"ס שם צד ס"ח: ועיי"ע פרס ז'. — כסיית עינים מגילה כ"ח סע"א עיין מ"ש בע' כהחלונות. — ועוד השם המופשט כִּסּוּי, כִּיסּוּי das Zudecken ד"ט כסוי הדם חולין ר"פ ו' ובירו' ברכות פ"ט די"ד. כיסוי הדם. עירובין י': עור כיסוי של בית הכסא ובע' אסלא (ח"א. קפ"ג) גרס רבינו עור כ ס א של וכו'. קהל"ר ס"פ טוב מלא: וכסה ענן הקטרת (ויק' ט"ז, י"ג) הכסוי הזה וכו' — והקבוץ ירו' תרומות פ"ח דמ"ה ע"ד נקלקל את הכִּיסּוּיין פי' מים המכוסים והפכו גילוי. מים מגולין (עיי"ע גל, בח"ב ר"פ:) ומה שענינו בל' תרגום כְּסוּ, כְּסוּתָא = ל"ע كساء = كسوة ובלשון זכר כִּיסּוּיָא (תרגום אסתר שני ו', י') ידוע מל"מ כְּסוּת פי' שמלה עיי"ע כסה במתורגמן וש"נ דוגמאות ג"כ כסוי בלשנא העלמה. ומזה הענין גם בדרז"ל הפעל בפיעל ונפעל. בפסחים קי"ט רע"א ולמכסה עתיק (ישעיה כ"ג, י"ח) זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין ומאי נינהו סתרי תורה וכו' עיי"ע סתר א', טעם ב'. שם נ"ד רע"ב מְכוּסִים מבני אדם וכו'. ב"ק צ"ג. דרש כסות עינים (בראשית כ', ט"ז)

זה נוח יותר ממה שנדפס בערוך כי לפי זה קשה היאך הביא ראיה מפסוק לרבים אחרי אשר בכתוב נכון הוא באלף ובמשנה אי' ביו"ד אבל לפי הצעת דרה"ג לא קשה כי הוא גרס כיסיות ופירשו כמו כיסאות ועל זה הביא ראיה מפסוק, ודע כי בנו"ג בש"ס בזבין שם ו' כסאות, ושם בסוף המשנה, אשר עליה כיון רבינו, אי' שתי כסאות אבל במשניות אי' בפעם ראשונה כסיות וכ"ה בפי' רמב"ם ור"ש ובפעם שנית כסאות ומזה הטעם פי' הרמב"ם כסיות כלי חגורות של עור (עיין תוי"ט שם). ועוד אי' הקבוץ ביו"ד בכלים ב"מ ספי"ו הכסיות שבבמה. [1]) אצלנו אסלא ח"א, קפ"ב. [2]) גל א' ח"ב, רע"ו. [3]) בנו"ג כסוי מיחם שהוא מחובר. [4]) מדפי פיזי והלאה אי' פי' ז' ב ס ו כ ה וטעות הוא ו ל י ת א בדפ"ר וכ"י. [5]) בפדר"א הסדר: מנין שהוא מתכסה כולו שנא' תקעו וגי' ביום שמתכסה כולו. [6]) בנו"ג בכסה. [7]) לי' לפנינו. [8]) בדפי וויניציא ונכסה וכ"ה לפנינו במדרש. [9]) כ"ה בדפוסי ערוך חוץ מדפי וויניציא ושם וחגו בו ביום ובילק' אמור תרמ"ה: ביומו, ובמדרש אי' כמו שנסחתי. [10]) הובא בילק' תהלים רמז התל"א בשם הפסיקתי ר ב ת י ויש למחוק מלת רבתי וכן ליתא בילק' אמור רמז תרמ"ה ובילקוט פנחס רמז תשפ"ב.

הואיל וכיסית ממני ולא גלית וכו׳ ובב״ר פנ״ב כסות שהיא מכוסה מן העין . . ד״א אתם כסיתם מני את העין וכו׳ ובילק׳ וירא רמז צ״א הואיל וכסית מנאי וכו׳ ועיין לקח טוב לזה הפסוק (בהוצ׳ ר״ש באבער צד מ״ז). גלי דכסי לפי׳ ג׳ רבינו בע׳ דכום (ח״ג, נ״ח) או גלי דכסייה קהל״ר פ׳ בעצלתים עיין מ״ש בע׳ הנ״ל ורבינו פי׳ בע״א. — סנהדרין פ״ב מ״א, הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה. שהש״ר פ׳ דומה דודי במד״ר פי״א רות ר׳ פ׳ ויאמר לה בעז פסיקתא רבתי פרק ט״ו ילקוט הושע ר׳ תקי״ח גואל הראשון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם (נגלה וחזר ונכסה) . . ושם כמה נכסה מהן וכו׳. נכסה, נכסין, נתכסה עיין תחלת הערך. באתפעל נאמר רק בענין כיסוי של מעלה והפכו גלה. קידושין ל״ג סע״א ולא מיכסי רישא וכו׳ במקום מיתְכסי [1]) כמו בפַעל כַּסִּי רישך וכו׳. שבת קנ״ו: כתובות ס״ג רע״א שאילי מאני לבוש ואיכסאי (וכן בפעל בקהל״ר פ׳ שלח: ואכסי ביה תתאי). ובהשאילה תענית כ״ה סע״א רקיע רקיע כסי פניך לא איכסי אמר כמה עזין פני רקיע איכסי ואתא מיטרא] —

כם (= כְּסַס בל״ס כְּסָא, כְּסַס הוכיח וענש züchtigen, zurechtweisen בל״ע كسا רדף ומנצח בריב (verfolgen, überwältigen אל תוכח לץ פן ישנאך [הוכח לחכם ויאהבך] [2]) (משלי ט׳, ח׳) תרג׳ לא תיכוס [3]) (לממקנא) [צ״ל לממיקנא] [4]) דלא ניסניך אכים לחכימא דנרחמיך [5]). ועזב תוכחת מתעה (שם י׳, י״ז) תרג׳ ודשביק מכסנותא תעי. *[אחי״ה בכ״י ו״ו א׳ בטעות מיסכנותא והנכון כבדפוסים עיי״ע מכסן וכ״ה בל״ס מכסנותא פי׳ תוכחת והוא משרש כסן עיי״ע ונרדף עם כסס, באפעל אַכֵּים ותרגום מוכיח אדם (שם כ״ח, כ״ג) דמכים לבר נשא, ותרג׳ יסר יסרני (תהלים קי״ח, י״ח) מכסא אכסנני כ״ה בדפ׳ וויניציא ובמתורגמן, ותרג׳ והוכח אל אל (איוב י״ג, ג׳) ומכסוא עם אלוה כ״ה בד׳ רגיא עיין לעווי עמת״ר 374 וכן בל״ס כסא נרדף עם כסס וכן העתיקה הפשיט׳ יכסה (איוב ל״ג, י״ז) והוכח (שם י״ט) ונכַּסֵא] —

כם (= כּוֹס מל״מ וכן בל״ע كاس ובל״ס כָּסָא פי׳ גביע (Becher בפ׳ ג׳ דתמיד (מ״ד דל׳ סע״א) השקו את התמיד בכוס של זהב למה שיהא נוח העור להתפשט מן הבשר כמפורש בביצה (מ׳.) אבל משקין ושוחטין את הבייתות משום סירכא דמשכא [6]). ויש מפרשים שאם היו סירכות בריאה מחמת הצמאה שמדבקת בלב ובצלעות נפרדות כששותה [7]). בר״ג דפרק תפלת השחר (ברכות כ״ח רע״א) יומא בכסא דמנקרא [8]) ותיתבר. פירוש מי שמשתמש בכלי מעולה יום אחד ונשבר לא איכפת ליה. ובר״ג דפ׳ אין עומדין (שם ל״א רע״א) אייתי כסא דמנקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואיעציבו. פירוש אחר [9]) דמנקרא מלשון בנקרת הצור (שמות ל״ג, כ״ב) כלומר כוס זכוכית חקוקות בו צורות שהוא יקר מאוד. בפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ שבעה קני מנורה (מנחות כ״ח סע״ב) גביעין למה הן דומין כמין כוסות אלכסנדריים. בפרק שמונה שרצים בגמ׳ אבוב רואה (שבת ק״ט:) חמשה כוסתא. בילמדנו ויהי ביום השמיני כי יתן בכוס עינו (משלי כ״ג, ל״א) בכים כתיב אתה נותן עיניך בכוס והחנווני נותן עיניו בכים שלך אם יש בו מעות הרבה אם לאו. *[אחי״ה מן תיבות אם יש וכו׳ נראה שהוא פי׳ רבינו, ובתנחומ׳ שמיני סי׳ ה׳ ובילקוט משלי כ״ג א׳ כי יתן בכוס וכו׳ השכור נותן עינו בכוס לשתות והחנוני נותן עינו בכים ובויק״ר ר״פ י״ב ובאסת״ר ר״פ ה׳ פ׳ אל תרא הגי׳ הוא נותן

---

1) ובלי הבלעת התיו רגיל בתרג׳ עיין תר״י א׳ לשמות כ״ב כ״ו; תר״י למ״א י״א, כ״ט לישעיה ג׳, ז׳ ועוד במקומות אחרים. 2) כצ״ל כדמוכח מתרג׳ שהביא רבינו. 3) ובנו״ג תְּכוּס ויותר טוב תַּכֵּים באפעל וכ״ה בפשיטו׳ תַּכֵּס. 4) וכ״ה בע׳ ממק. 5) כ״ה בדפ״ר אבל בשדפ״ע דירחמיך. 6) וכן מפורש בפי׳ כ״י רגמ״ה לחולין צ׳: (בקובץ כ״י אנגיילקא בדף ש״מ.) וז״ל השקו את התמיד וכו׳ כלומר קודם שחיטתו שיהא נוח להפשיט וכן בפירש״י בחולין בפסחים כ׳. ד״ה צריד ובביצי׳ שם. 7) ובחי׳ המאירי בביצי׳ הובא זה הפי׳ בזה״ל: ובערוך פי׳ דאי איכא סירכא מישתמטא כלומר אם יש סירכא מתחדשת במקרה מן הריאה ללב או לצלעות מחמת צמאונה מתפרקת בשעה ששותה ע״כ וממה שהעתיק לשון הערוך דאי איכא סירכא מישתמטא נראה שנגרר רבינו אחר פי׳ הרי״ף ושם אי׳ ממש בזה הלשון (ועיין ש״ך ליו״ד סי׳ ל״ט סעיף י״ב ס״ק ל״ב) וכן מוכח מפי׳ משניות להרמב״ם סוף ביצי׳ וז״ל כי ההשקאה קודם שחיטה יתיר ריאתה ואם יש שם סירכא חלושה נשמטת ונכרתת ע״כ וכ״ה בפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) איכא סירכא משמטא. ובריב״ף כ״י אי׳ הערה מרשב״ם הובא בר״ס סוף ביצה וז״ל ואני שמואל תמה על זה הפירוש שנראה שעל סירכי הריאה הוא אומר כך חו״ש לא תהא כזאת בישראל להכשיר הטרפה בהערמה ואנו מפרשין על סירכות שיהא נוח להפשיטו ממה שהוא סרוך ואדוק בבשר עכ״ל. 8) בנו״ג דמוקרא וכ״ה בדף ל״א. אבל בערוך כ״י ה״ב דמן יקר וכ״ה במנו״ה סי׳ ס״ו ובכ״י ש״ס מינכען בדף ל״א. ובדף כ״ח אי׳ במן יקר ושם לי׳ בכסא ובכ״י א״פ כסא דיקרא ובב״נ כסא דמן יקרא ועוד שם דמאן יקרא עיין ד״ס בשני מקומות ובנו״ג כסא דמוקרא ובילק׳ תהלים רמז תתפ״א כסא דמֹן קרחי׳ (!) ובסוף הגיון שלמה רוצה ר״נ באמבערגער להגיה דמנקרא של דפוסי הערוך להיות דמוקרא כבש״ס אבל אצלי ברור דאדרבה דמוקרא הוא משובש וצ״ל דמנקרא כגי׳ הערוך מטעם שאביא בפנים בזה הערך. 9) בכ״י ה״ב ליתא תיבת אחר.

עינו בכום וחנוני נותן עיניו בכים ובמדרש משלי פכ"ג זה נותן עינו בכום והמוכרו נותן עינו בכיסו. ודרוש אחר באותו הפסוק עיין בע' כם ו'. ובענין כסא דמנקרא נ"ל כפי' אחר בערוך אבל לא מטעם גזרת הנ"ל מלי בנקרת כי אם מל"פ מינאקר = میناکار פירוש כלי זכוכית מעולה ועושה כלי זכוכית, میناکر עושה צורות חקוקות בכלי זכוכית הנקרא Emaillarbeit. וכן פירש"י כסא דמוקרא (ברכות כ"ח.) כום זכוכית יקרה ובדף ל"א. כום של זכוכית לבנה — וכנ"ה כסא דזוגיתא חוורתא בברכו' שם ועיי"ע חוור. ושם נ"א: כסא דברכתא עיי"ע נבג א'. פסחים ק"ט: חולין פ"ז. כום של ברכה. כום עיקרין שבת ק"ט רע"ב עיין בע' דקר א' (ח"ג קכ"ז:). מגילה ז' רע"ב מלי כסא וכו'. ב"מ כ"ט: כסא דהִרשיז . . כסא דפשרין עיי"ע חרש א' פשר א'. ועוד עיין דרשות רז"ל בענין כום וכסא ברכות נ"א. ושם: נ"ה. שבת ל': ס"ז: ק"מ. פסחי' פ"ו: קי"ט: יומא ע"ה. ע"ו. כתובות ס"ה. ע"ו. גיטין צ'. סוטה ל"ח: ב"מ פ"ג: סנהדרין ק': חולין ק"ה: מסכ' כלה. ועוד עיי"ע גסא ומ"ש בח"ב שכ"ח. הקבוץ כּוֹסוֹת פסחים ק"י. סוטה ט'. — תוספת' פרה רפ"ב כוסות של אבן. תוספת' כלים ב"ב פ"ז הכוסות הצידונים. ובל' ארמי כָּסֵי פסחים ק"י. נדרים מ"ט: שקלים ה' סע"ג ירו' שבת רפ"ח די"א. ירו' נדה ספ"ב ד"נ: כסייא טיברייא. ובכנוי: כסייהן של אבן תוספת' פרה שם. וגם בלי נקבה שבת ק"ט: חדא כּוֹסְתָּא והקבוץ שם כּוֹסָתָא עיין לעיל. בי כסי, בית הַכּוֹסוֹת עיין ערכם בח"ב, נ': ע"ב. וערך הבלילא — כסא דהרסנא שייך לע' כם י' ע"ש] —

כם (= כּוֹס נלפע"ד מל"פ قاش (ועיין עוד كَيْس, كَيْسُو) גבות עינים Augenbrauen ועיין בפנים) פ' שני דפרה (מ"ה) ר' יהודה אומר [1]) בתוך כום אהד היו בתוך ב' כוסות [וכו'] פירוש שכונה שצומח בה שיער נקראת כום. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ה"ב, ובכ"י ב"ר פירש כינתא וצ"ל פי' שכינה. ודע כי בע' שכן הביא רבינו תר"י יצרנהו כאישון עינו (דברים ל"ב, י') שכנא בבא דעינא ע"כ ובכ"י ק"ט שכוני וכו' ובנו"ג יותר טוב שכינא ובתר"י ב' שיכנא והוא בל"י σκύνιον ורגיל בקבוץ σκύνια פי' גבות עינים אשר בהן השיער וממש כן ענין כום בל"פ ולפי זה היה שיעור המשנה לדעת ר' יהודה היו בה (בפרה) שתי שערות שחורות או לבנות בתוך כום אחד כלומר בתוך שערות של אחת מגבות העין היו בתוך שתי כוסות והן מוכיחות זו את זו פסולה פי' או אם שתי שערות שחורות או לבנות בשתי גבות עיני הפרה ואחת תורה על חברתה שלא במקרה הן שחורות או לבנות כי־כן נצמחו מהטבע אז פסולה. אבל בכ"ז לבי נוקפני כי זה הפי' הוא נגד המפרשים שכולם מסכימים כי כום אחד הוא עם גומא אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו ורבו של ר' יהודא היה קורא לגומא כום עיין כ"מ בהל' פרה פ"א הל"ב ותוי"ט שם ועיין מ"ש כ"מ ליישב לשון הרמב"ם שפתח בגומא וסיים בכוסות ללמד שהיינו גומא היינו כום ובאמת בירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב סע"א אי' בפירוש הן כוסות הן גומות וכן בתוספת' פרה ספ"ב לשון ר"י הוא: אפי' בתוך שתי גומות והן מוכיחות זו את זו פסולה לכן אולי יש לקיים גי' הערוך שבדפוסים האחרונים מדפ' פיז' והלאה דאי' שם „פי' גומא שצומח בה שיער נקראת כום" ובדפ' ויניצ' התיבות האחרונות נקראת כום ליתנהו. וז"ל רה"ג בפי' סד"ט 29 ד"ה גומא פי' גומא כל מקום שצומח בו השיער כמו שאמר בהשותפים (ב"ב ט"ז.) בשביל איוב. כים שכינס בה השיער ע"כ. והנה תחלת דבורו בענין גומא העתיק רבינו בע' גם ב' (ח"ב, ש"ד) [2]) ולכן גם בע' הנוכחי נגרר אחריו ואולי שכונה ט"ס מן שכינס ושני פירושים היינו פי' של גומא ושל כום נתערבין יחד וצ"ל כמו בפי' רה"ג הנ"ל. ואפשר שבפי' רה"ג בענין כום צ"ל כבערוך. וגם לכאורה קצת ראיה כי גומא בב"ב ט"ז נאמר ג"כ משערות של גבות העין דאי' שם שאלמלא ב' (נימין) יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם] —

כם (= כִּים מל"מ וכן בל"ס כִּיסָא ובל"ע كِيس ובל"פ كيسه (Beutel, Geldbeutel בפ' הגוזל ומאכיל (פ"י מ"א דף קי"ג.) אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכים [3]) של גבאים. בפ' מי שהיה נשוי שתי נשים (כתובות פ"י מ"ד דף צ"ג.) וכן שלשה שהטילו לכים. פי' עשו שותפות. בר"ג דפ' הדר (עירובין ס"ה רע"ב) אמר ר' אילעא [4]) בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו [5]). פי' „בכוסו בשעה שמתגבר יינו עליו אם יכול לכבשו אם לאו.

---

[1]) בנו"ג אפילו בתוך כום וכו' אבל עיין כ"מ ותוי"ט בשם הר"ש ופי' רע"ב וחידוש שלא התעוררו גם מגי' רבינו שלא גרס אפילו. [2]) ע"ש ושכחתי להעיר כי מקור הפי' הלז הוא פי' רה"ג. [3]) כ"ה לנכון ברפ' אמ' אבל בדפוסים הישנים במ"ד מכום. [4]) בנו"ג אילעאי ובכ"י מ' אילא ועוד עיין ד"ס במקומו. [5]) ובמס' דא"ז פי"ה ובכ"י מ' הסדר בכיסו בכוסו ובכעסו.

בכיסו בשעה שמתעשר אם אין דעתו זחה [1]) עליו, ובכעסו אם מושל בכעסו לבלתי הסיתו". בר"ג דפ' ר' אליעזר אומר האורג (שבת ק"ה סע"א ורע"ב) משום דקבעי למיתני הקורע על מנת לתפור ב' תפירות תנא התופר שתי תפירות [2]) היכי משכחת לה דעביד ככיסתא [3]) פי' שאין התפירה שוה אלא מצד אחד גבוה וקורעה על מנת לתופרה ולהשוותה. תנא מיניה ארבעין זימנין ודמיא כמאן דמנחא ליה בכיסתיה (פסחים ע"ב רע"א מגילה ז': כתובות נ'.) [4]). *[אחי"ה פי' כיסתא בלא"ר תיק וכן פירש"י בברכות כ"ד סע"א בכיסתא תלה: בתוך תיקן תלה. — וכנ"ה כיס, כיסא בברכות ל"ב רע"א ותלה לו כיס על צוארו, ושם נ"ח: לא שקיל ידא מן כיסא וכו', פסחים קי"ג. שרי כיסך פתח שקך (כגי' רש"י ורשב"ם), שבת קנ"ז. קידושין ל"ב: והלאה חסרון כיס, ירושלמי הוריות ספ"ג דמ"ח ע"ג כולם נוטלין שכרן מכיס אחד והקבוץ כִּיסֵי ע"ז ע'. כִּיסַיָּא ירו' קידושין פ"א ד"ס ע"ד — וכן נקרא כיס תיק שנתון באמה של זב ובדדי העזים עיין שבת נ"ג. בפירש"י. וכן נקרא בל"ע كيس תיק הביצים folliculum genitale עיין הירטל Onomatologia 117 ובזה נבין ניטל כיס ולא זכרות בכורות ל"ט: ובתוספת' שם פ"ד כיס ולא זכר עיי"ע זבן, וגם תשמיש המטה נקרא כן בל"ע ובזה נבין מאמר רז"ל בויק"ר רפי"ב כי יתן בכוס עינו בכיס כתיב לשון נקי הוא כדכתיי (משלי א', י"ד) כיס אחד יהיה לכולנו ובמד"ר פ"י מפורש בכיס לשון נקי דברה תורה לומר שיבא על הערוה ועוד עיי"ע כם ד' בהוספותי וש"נ — וגם כיון לל"ע ופ' كس ערות אשה וממנו בל"י κυσός, κυσσός] —

כם (= כִּיסָא לפע"ד או מל"י הרשומה בע' כב ד' או מל"י מ־ κυσός, κύσθος, κύστις, κύστη פי' אבעבוע Blase) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז.) לכיסא לימא הכי פירוש בלעז אנפולא"ן. *[אחי"ה בדפ"ר אנפיל"א ובשדפ"ע אנפול"א ובעה"ק כמו שניסחתי והוא העיקר כי בלאי"ט Bläschen, ampollina וכן הענין bolla וכ"ה בלע"ז ברש"י עיין מ"ש בע' כב ד' וכגי' הערוך אי' ג"כ ברש"י דפ' שונצינו וא"כ סלקה תמיהת הגרי"ב כהפשב"ע ע' כם ו'. ולפני רבינו היו שתי גירסאות כיבא וכיסא לכן הביאן במקומותן כדרכו ועיין למוד ערוך שבת צד נ"ט — ודע כי בעה"ק נפרד לנכון זה הערך בפני עצמו אבל בערוך הגדול נסדר עם ע' הקודם] —

כם (= כְּסַס מלש' פרסי خايدن، خسيدن kauen והשם خاش לעיסה das Zerkauen ובלשון צענד qâsha טעימה) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ז.) הכוסס מן החטה. בס"ג דפרק המדיר (כתובות ע"ז.) אכסוה שערי לאלעזר פירוש האכילוהו שעורים. *[אחי"ה וכן פירש"י ועוד הוסיף כל הנאכל שלא כדרכו קרי ליה כוסס ע"כ וכן בברכות שם ושם ל"ו: ד"ה כם פלפלי וביומ' פ"א: ד"ה כם פילפלין ובמגילה ז': בעאי למיכס צעא אבתרא ובכתב יד פ' דאכסייה ורש"י גורס דאיכסייה ופירש רש"י כל אכילה שלא כדרכה קורא בתלמוד לשון כסיסא [5]) ע"כ. ולכן באה המלה תמיד באכילה שלא כדרכה והיינו לאכול דבר כמו שהוא בלי בישול והרבה פעמים מחטה עיין חוץ ממקומות הנ"ל בירו' ברכות פ"ו ד"י: ירו' תרומות רפ"ו דמ"ד. הכוסס את החטים. ירו' שבת פי"ד די"ד רע"ד וירו' יומ' פ"ח דמ"ה. הכוסס חיטי תרומה. תוספת' ברכות פ"ד הכוסס חיטים, ושם ובירו' ברכות שם ובבבלי ברכות ל"ז. הכוסס את האורז ונקשר הפעל עם היחס את ולכן גם בערוך צ"ל הכוסס את החִטה במקום מן. ובע' קס ב' הביא כן רבינו בשם הירוש' ובקו"ף. המקור: לכוס עיין ערך כם י"ב לפי' גי' כ"י ה"ב ושייך לכאן. — ועוד מזה הענין כיסא, כיסתא עיי"ע כם י"א. — ועה"ק שנ"ב פי' כוסס קייען בל"א והוא kauen. באפעל כתובות הנ"ל. בילק' סוף אסתר רמז תתרנ"ט ובעי דאיכסיסיה צ"ל דאיכסייה כגי' רש"י הנ"ל — במד"ר פי"א היו כוססות ט"ס עיי"ע בְּסַס (ח"ב, ב"ד:)] —

כם (עיקרו בשרש נְכַס פירוש בל"ס זבח, טבח schlachten ועיין בפנים וש"נ גם ל"פ ועניינו הֵמִית) בס"פ תמיד נשחט בגמרא שלא לאכליו (פסחים ס"א סע"א) ר' אומר [6]) לשון סורסי הוא כאדם שאמר לחברו כוס לי טלה זה. בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' השוחט את המסוכנת (חולין ל"ז:) נבלה

---

[1]) בכ"י ו"ו זזה וצ"ל זחה כדאיתא בפירוש ר"ח (בש"ס ווילנא) אשר משם הועתק כל הפי'. [2]) וכ"ה בכ"י מ' וא"פ ובנו"ג משובש עיין ד"ס שבת צד קט"ו. [3]) בנו"ג כי כסתא ובכ"י א"פ כניסתא וצ"ל ככיסתא. [4]) לי' מראה מקום בערוך ודע כי בכתובות אי' כגי' רבינו אבל בפסחים ובמגילה בכיסיה ובכ"י ש"ס בשני מקומות כבערוך ובעל ד"ס לא העיר עליו וכן הוא בכתב יד ש"ס בברכות כ"ח סע"א ובנו"ג רק תנא מיניה ארבעין זומני וכן הוא בכתובות כ"ב רע"ב. [5]) כ"ה בכ"י רש"י אצל ד"ס מגילה. צד י"ג. [6]) במכילת' בא פ"ג ד"ה תכוסו ובירו' פסחים פ"ה דל"ב סע"א איתא כן בשם ר' יאשיה.

וטופה לא אכלתי (יחזקאל ד׳, י״ד) שלא אכלתי בשר כוס כוס מעולם פי׳ מהר ש ח ו ט אותה קודם שתמות והיינו מסוכנת דאין צדין (ביצה כ״ה:) [1] והיא כגון גוססת. ואמרתם זבח פסח הוא לה׳ (שמות י״ב, כ״ז) תרגום ירושלמי [א׳] מיכס פיסחא הוא. *[אחי״ה בנו״ג נכסת חייסא הוא והוא השם בל״ס נִכְסְתָא פי׳ טביחה וזביחה ועיי״ע נכס ב׳ במו״ע וש״נ והצווי כוס כמו דור, טול מן נדר נטל כמו בל״מ גש מן נגש וא״כ עיקר מקומו בע׳ נכס ע״ש מ״ש וכן תר׳ אונקל׳ וטבח טבח (בראשית מ״ג, ט״ז) כוס ניכסתא, ושחטו (שמות י״ב, כ״א) תרג׳ אונקל׳ ותר״י וכוסו. מיכס שהביא רבינו הוא המקור תרג׳ לשחט (בראשית כ״ב, י׳) למיכס. ועוד נ״ל כי כוס הוא ל״פ كس והוא ציווי מן كشتن פי׳ הרג וכן דרש בסנהדרין פ״ב: כזבי: שאמרה לאביה כ ו ס ב י עם זה פי׳ הרוג על ידי. ובענין כוסברתא עיין ערך כרת ולחוזק הפעולה נכפל כוס כוס פי׳ הרוג ושחוט מהר ובמסכת כותים (צד 33 בהוצ׳ הר״פ קירכהיים) נכתב בתיבה אחת: כוסכוס . . ושליל. ומה שפי׳ רבינו והיא כגון גוססת אינו כן כי פירושו תראה בע׳ גסס (ח״ב, שכ״ח). ועוד י״ל כי גוסס נגזרה מל״פ خسته חולה ומי שמצבו ברע הוא] —

כם (= כִּיסֵי לדעת הערוך = כשות שעושין ממנו השכר והנכון כי כשות ל״פ كشوث ונעתק לל״ע וסו׳ ובל״ר cuscuta עיין לעף פפל״נ 230. ובענין כיסי עיין בפנים) בס״ג דפ׳ המפקיד (ב״מ מ״ב סע״ב ומ״ג רע״א) רב אשי אמר בכיסי ומשלם ליה דמי כיסי פי׳ רב שר שלום כיסי כשות שאינו מנוקה ויש בה עשבים רעים כשמטילין אותם בתמרים ועושין ממנו שכר אותו שכר נפסד. פ״א כשות שאינה מתוקנת שעדיין צריכה ריכוך [2] ותיקון. *[אחי״ה פירוש שני הוא פירוש ר״ח הובא בתוספ׳ וכן הוא בנדפס בש״ס ווילנא ושם ליתא ר י כ ו ך . וכפירוש ראשון פירש״י רק שם אי׳ כיסי כישות גרועה ו ק ו צ י ם מעורבין בה וכו׳ ועיין מה שהקשו התוספו׳ ועיין הפשב״ע. ונ״ל כפי פירש״י כיסי הם קוצים ובפרט אותם אשר מהם עושים מין משקה בל״פ كس עיין וואולירס II, 832 או סתם קוצים Dornstrauch בל״ס כסא ומזה דאכלי כיסי בשבת ע״ז: אבל רבינו גורס ביסי עיי״ע בס (ח״ב, ק״ל והלאה) ושם בסוף הע׳ האצלתי כיסי מלשון כיסתא (עיי״ע הבא) ולא הוצרכנו לזה. ועוד דע כי בע׳ כשות פירוש רבינו עפ״י רה״ג כשות הם חוטין ירקרוקין וכו׳ ע״ש וא״כ בהיות כיסי לפי פירוש רב שר שלום כשות שאינה מנוקה וכו׳ נוכל לגזור כיסי מל״פ ليس חוטין דקין של שער — ועה״ק שנ״ב פי׳ הופפאן בל״א וכיון על Hopfen אבל זה יתכן יותר על פי׳ כשות ע״ש] —

כֵּס (כֵּסָא, כֵּסְתָא פי׳ בל״פ מאכל בהמה Viehfutter ועוד עיין בפנים) ויתן תבן ומספוא (בראשית כ״ד, ל״ב) [תרגום] תיבנא וכיסתא תרגום ירוש׳ כסא. מספוא לחמורו (שם מ״ב, כ״ז) תרגום כסתא לחמריה תר״י כסא לחמריה. *[אחי״ה ציון הראשון אי׳ ר ק בדפ״ר וציון השני בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ל״ד ה״ב וב״ר ועה״ק שנ״ב ור״ב בע׳ כסת ג׳ הביא ג״כ ציון הראשון וזו ראיה שלא היה מונח לפניו דפ״ר ובאונק׳ אי׳ לנכון כבערוך אבל בתר״י א׳ בשני המקומות אי׳ אספסתא וכן מתורגם לפנינו בכל מקום מספוא בתר״י אספסתא ובאונק׳ כסתא ובקצת דפוסים כיסתא ועוד עיין תרג׳ שופטים י״ט, י״ט. כ״א לכן עלה במחשבתי לומר בע׳ בס (ביסא, ח״ב, קל״א.) כי היא ל״י κύτισος וכ״ה בל״ר פירוש Klee וכן ענין איספסתא בל״פ וע׳ עיי״ע בח״א, ק״צ. ועוד י״ל כי היא ל״ס הנ״ל. ופירוש מאכל בהמה וכן הועתק בפשיט׳ מספוא. וכן פי׳ רש״י בב״מ פ״ה רע״א כיסתא: מספוא — ונגזרה משרש כסס פי׳ לעס. ומזה הענין כסא דהרסנא עיי״ע הרסנא, ופי׳ כסא מאכל וכ״ה quâsha בל׳ צענד עיי״ע כס ח׳] —

כס (= כְּסַס פי׳ לעס עיי״ע כס ח׳ ועיי״ע נגס) בפ״ק דהולין [בגמ׳] השוחט בשבת וביוה״כ (חולין ט״ו סע״א) עד כאן לא שרי ר״מ אלא במבשל דראוי לכוס פי׳ קודם הבישול וכמאן דמבושל קודם השבת הוא והשתא לא מתקן מידי, אבל בשוחט דאינו ראוי לכוס פי׳ קודם שחיטה לא אמרינן דהשתא הוא דמתוקן ואסור אפילו בשוגג והא מתניתא דשוחט ואמר רב הונא בריה דרב [2] ונסבין חבריה למימר ר׳ יהודה היא, הא ר״מ שרי פי׳ דמשמע דסבירא ליה לר״מ (דבר) [צ״ל דבין] [3] מידי דחזו

[1] וכ״ה בפי׳ כ״י רגמ״ה לחולי׳ (בקבוץ כ״י אנגי׳ דף ש״ב.) וז״ל כוס כוס זו היא מסוכנת שאמר כוס כוס מהרה שמיד תמות ע״כ ובגוף הדבר אי׳ כן בפירש״י ועוד עיי״ע כרת א׳. [2] בכ״י ו״ו חיכוך ונראה שט״ס הוא כדמוכח מפי׳ ר״ח הובא בתוספ׳ ב״מ מ״ב: ד״ה בכיסי. [3] בנו״ג ואמר רב הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב ועיין תוספ׳ חולין י״ד. ד״ה אמר. [4] וכן הגיה לנכון ר״ש באמבערגער בהגיון שלמה כ״ב אשר שם הובא זה הערך מכ״י ה״ב אשר היה גם תחת ידו בטובת ידידינו מהרשז״ח האלבערשטאם נ״י.

ליה מאתמול ובין מידי דלא חזי ליה מאתמול הואיל בשוגג ואכתי איכא למפרך רב מאי טעמא משתיק ליה ופריק כי משרי ר״מ בשוחט כגון שהיה לו חולה מבעוד יום אבל לא היה לו חולה מבעוד יום דלאו דעתיה עילויה מאתמול ואינו ראוי לכוס קודם שחיטה לא דעד כאן לא שרי ר״מ אפילו בשלא היה לו חולה אלא במבשל דראוי לכוס קודם בישול דהשתא לא מתקן מידי אבל בשוחט בשלא היה לו חולה לא אמר הכי. מ״ט דר׳ יהודה אסור פי׳ והיה לו חולה מבעוד יום דהא שוחט ברשות הוא ובין שוחט ובין מבשל מותר ומשני כגון שהיה חולה והבריא בשבת קודם שחיטה ופלוגתא דר״מ ור׳ יהודה בשהיה לו חולה מבעוד יום והבריא בשבת ר״מ סבר מבשל דראוי לכוס קודם בישול בין היה לו חולה מבעוד יום ובין לא היה לו מותר אבל אם היה לו [חולה][1]) מבעוד יום אעפ״י שהבריא קודם שחיטה (רב אוסרה) [צ״ל דבאסורא][2]) קא שחט הואיל ודעתיה עילויה מאתמול מותר ור׳ יהודא סבר היה לו חולה מבעוד יום ושוחט לחולה מותר ומבשל נמי מותר אבל אם הבריא לפני השחיטה הואיל ובאסורא קא עביד אסור. ואי תיקשי הואיל דסבירא לן לר״מ בשוחט בשלא היה לו חולה אסור אמאי לא מוקמינן מתני׳ דהשוחט [בשבת] וביוה״כ כר״מ בשלא היה לו חולה[3]) (והתניא) [צ״ל והתירוץ][4]) כדאמרינן מעיקרא שבת דומיא דיוה״כ מה יוה״כ בין היה לו חולה ובין לא היה לו חולה לא יאכל אף שבת נמי. ולר״מ הא אמרינן בשהיה לו חולה אע״ג דבאסור קא שחיט מותר ואי תקשי לר׳ יהודה נמי נימא הא סבירא ליה (בשלא היה) [צ״ל בשהיה][5]) לו חולה מבעוד יום ושחט לו שמותר ונפרוך נמי שבת דומיא דיוה״כ הא לא (דמי) [אמר][6]) אע״ג דבאסורא קא שחיט שרי דהא [לא] אמר אעפ״י שהבריא מותר הואיל והיה לו מבעוד יום אבל לר׳ יהודה בהבריא אסור משום דבאסור קא שחט דסבירא ליה לר׳ יהודה דכל היכא דבאסורא קא שחיט אע״פ שהיה לו חולה מבעוד יום מאחר שהבריא אסור השוחט דיעבד[7]) (ולר׳ יהודה) [צ״ל ולר׳ מאיר] ליכא חלוק דהיכא דאיכא שבאסורא קא שחיט קא שרי בהבריא ולדידיה יכלינן למפרך קתני שבת דומיא דיוה״כ אבל לר׳ יהודה ליכא למפרך מידי. והא דמפלגינן בין מבשל דראוי לכוס ובין שוחט דאין ראוי לכוס כי הא דאמר רבי אחא ואמרי לה אמר רב יצחק[8]) השוחט לחולה בשבת פי׳ שלא היה לו חולה מבעוד יום אסור לבריא המבשל לחולה בשבת אעפ״י שלא היה לו חולה מבעוד יום מותר לבריא מ״ט האי דראוי לכוס פי׳ מבשל ראוי לכוס קודם בשול הואיל דברשות קא מבשל מותר אמר רבא[9]) פעמים שהשוחט מותר כגון שהיה לו חולה מבעוד יום דמאתמול דעתיה עילויה מבשל לחולה אסור בשלא היה לו חולה מבעוד יום כגון שקצץ עליו דלעת פי׳ כגון שהיה לו דלעת במחובר קצצה לחולה דקציתא היא בשולה וכי האי גוונא אסור אע״ג דראוי לכוס הוא כיון דמחובר הויא ליה לאו דעתיה עילויה והוי כשוחט ואסור[10]) אבל קיצץ לחולה שהיה מבעוד יום מותר כדין שוחט. לכוס פירוש מלשון הכוסס את החטה. *[אחי״ה ע״כ העתקתי מכ״י ה״ב והובא גם בהגיון שלמה עם רוב הערות הנ״ל אבל בשאר כ״י ודפוסי הערוך נשמט. ולפע״ד כתב כן רבינו בסיום ערך כם במהדורא תניינא אחרי שגמר לסדר ערכי כם והשלים אח״כ זה הפי׳ שראה בספר אחד מהראשונים ושייך לע׳ כם ח׳ כדמוכח ג״כ מסוף הערך ודוגמתו עיין בע׳ אם ג׳ ועי״ע כנת ועוד בערכים אחרים] —

* כם נאה במד״ר פ״א כאן אני בונה כם נאה ט״ס וצ״ל אכסניא וכ״ה בתנחו׳ במדבר סוף סי׳ ב׳ ובילקוט.

* כיסי בבלייתא שבת קמ״ז. וצ״ל כישי עי״ע כש א׳ כסכס וע׳ מרזב.

* כִּיסִין (= קִיסָא בקבוץ פי׳ עץ Holz) ירו׳ שבת ספ״ו ד״ח סע״ג ורע״ד הוה נפק מיקטוע כיסין פי׳ יצא לבקוע עצים עי״ע קס וע׳ פר ד׳.

כֻּסְבַּר (= כּוּסְבַּר מלשי סורי כּוּסְבַּרְתָּא ונעתק לל״פ كزبرتا בל״ע كزبرة، كسبرة ובל׳ יוני׳ החדש׳ κουσβάρας Coriander רימ״ז ולעף פפל׳ 209) בריש דמאי (פ״א מ״א) האוג והחומץ[11]) והכסבר.

---

[1]) וכן השלים רש״ב בהגיון שלמה. [2]) הגיון שלמה שם. [3]) וכן הקשו התוספי ד״ה כי וכ״ה בחיי הרשב״א וכבר התעורר עליו בעל הגיון שלמה. [4]) ה״ש שם. [5]) וכ״ה בה״ש שם. [6]) בה״ש שם. [7]) כיון לתירוץ התוספי והרשב״א עיין בה״ש שם. [8]) בנו״ג בדף ט״ו רע״ב רב אחא בר אדא אמר רב ואמרי לה א״ר יצחק בר אדא אמר רב. [9]) וכ״ה בחיי הרשב״א וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקבוץ כ״י אנגי׳ דף רפ״ט.) ובנו״ג רב פפא. [10]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה שם וז״ל כגון שקצץ לו דלעת במחובר דלא היה ראוי מע״ש וביום השבת קיצץ ובישל ועכשיו עשה איסורא [11]) בנו״ג עוד: שביהודה אבל לי׳ בירושי׳ ובכ״י מ׳ ועיין ד״ס ריש דמאי.

בריש כלאים (פ"א מ"ב) ובגמ' דפ' כל שעה (פסחים ל"ט סע"א) כסבר וכסבר שדה [1]) בפ' ט' בשביעית (מ"א) ובפ' לולב הגזול (סוכה ל"ט:) והכוסבר [2]) של הרים [3]). בגמ' דפ"ק דע"ז (שלח ליה כוסברתא בהלכה יום גיניסיא) [צ"ל בהלכה דיום גניסיא (ע"ז י' רע"ב) שלח [4]) ליה כוסברתא]. והמן כזרע גד (במדבר י"א, ז') תרג' ירוש' [א'] כסבר [5]) חיור, וכך שמו בלשון ישמעאל כסבר פירוש כוליינדר"ו בלעז. *[אחי"ה ובע' גדגדיות (ה"ב, רמ"א:) הלע"ז בקו"ף קוליינדר"ו וכ"ה רד"ק שרש גד וכ"ה בפי' מהר"י בן מלכי צדק בכלאים שם, ובשביעית לועז כוליאנדרו והוא בל' אספמיא culandro בל' רומנית culiandro בלאי"ט coriandro מל"ר coriandrum והלע"ז ברש"י ובר"ש ורע"ב במקומות הנ"ל בסד' זרעים אליינדרו עיי"ע גדגדניות וכ"ה ברש"י סוכה שם ובע"ז שם לפי גי' דפ' פיז' ושאלוניקי (ד"ס ע"ז צד י"ב:) ושם אליינטרא וצ"ל אליינדרא וכ"ה ברש"י כתובות ס"א רע"א דאכלה כוסברתא וכו'. ועיין לשבת ק"ט רע"א כוסברתא אין בה משום רפואה וכו'. וזו במשקל סורי וכ"ה בלשון העם בארץ ישראל כדמוכח מירו' דמאי רפ"א דכ"א רע"ד ושם מפורש כוסבר של משנה ע"י כוסברה, כוסברתא אבל אי' ג"כ בל' זכר ירוש' שבת פ"ז, ההן דגזז כוסבר ירו' ערל' רפ"א ד"ס סע"ג כוסבר שזרעה לזרע . . כוסבר שיש לו גורן וכו' מעשרו' פ"ד מ"ה איתא בלי וי"ו כסבר שזרעה לזרע וכו' ושם פ"ג מ"ט כסבר שהיא זרועה בחצר וכתב שם בפי"מ להרמב"ם: וכ"ה בערבי כסברה ע"כ ובשרשי לרד"ק הנ"ל אי' וכן בערבי נקרא אלכסבור ע"כ והוא الكزبر וכן מצאתי בתוספת' ב"ב רפ"ה וכסבורה בפילפלין ובכ"י אירפ' וכוסברת וזו ג"כ ל"ע كزبرة. ובענין פי' כוסברתא בע"ז הנ"ל עיי"ע כרת א' אבל בתוספ' כלאים רפ"א ולמעש' רפ"ג אי' גם בכ"י אירפורט כוסבר] —

* כסידא (?) תרי"א לשמות ט', ל"א אביב כסידא וצ"ל בסירא וגי' רבינו לנכון בסירן עיין ערך בְּסַר ח"ב, קל"ה.

כָּסַח (מל"מ וכ"ה בל"ס כְּסַח ענין כריתת הזמורה ודומה abmähen, abschneiden) בפרק שני בכלאים (מ"ה [6]) אם ניכש או כיסח. לא תזמור (ויקרא כ"ה, ד') תרג' לא תכסח. יש מפרשים כיסוח בעשבים שחותך הרעים מן הטובים ולא היינו ניכוש שניכוש עוקר מן העיקר כיסוח מחתך מלמעלה. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש בלי הזכרת הערוך. — וכנ"ה בשביעית פ"ב מ"י אין מכסחין, סנהדרין כ"ו. דהוה כסח בכרמי פירש"י זומר כרם — ונאמר מקוצים ירו' מעשרות פ"ג ד"נ ע"ד קוצים כסוחים כסחתי וכ"ה בפסיקת' דר"כ ויהי בשלח צד צ"ב כפי גי' כ"י א"פ וכרמולי, ב"ר פמ"ט מגל כוסחת כובין (פי' קוצר קוצים) . . ירוש' שקלים רפ"ה דמ"ח סע"ג ניכשו כיסחו עידרו וכו', והשם מ"ק ג' סע"א עידור כיסוח. ב"ר ר"פ י"ב מה עשה פקח אחד כסח ונכנס כסח ונכנס נכנס דרך הכסוח ויצא דרך הכסוח ועיין ריש שהש"ר וקהל"ר פ' ופניתי — ועוד נגזר ממנו השם מכסח ירו' שבת ספ"ו ד"ח ע"ד פי' למקום כריתה וסכנה] —

* כוסטריינים (או מל"ר אמצ' custos = custor שומר ונבנה ממנו תואר כמו custodianatus פקידת השמירה Aufsichtsbeamter או אולי ט"ס מן כוסטינרים quaestionarius שופט וחוקר דין (Untersuchungsrichter, Scharfrichter שהש"ר פ' אל גנת: למקום ארימון שהוא משובש בגייסות מה עשה המלך הושיב בו כוסטריינים בשביל לשמרו כדי שלא יקפחו לעוברים ולשבים ובויק"ר פל"ה הגי' הושיב בו קוסטרינוס בשביל לשמרו ובמו"ע ע' קסטר א' הגי' קסטריינוס ופי' אנשי מערכה וא"כ כיון לל"ר castra ולדעת רימ"ז בט"ר ח"א 119 פירושו castrensiani, Grenzsoldaten וכן דעת לעווי בעמת"ל ח"ב 363 והנכון כפירוש מהרז"ו שצ"ל קוסטנירוס (עיי"ע קסטינר) והוא הממונה להרוג הרוגי מלכות ומל"ר הרשומה בתחלת הערוך] —

* כוסיא ב"ק קט"ו: ט"ס עיי"ע בֵּסְיָא (ח"ב קל"א:).

* כסיתא עיין ערכו אחר ע' כסת.

כָּסַךְ (נלפע"ד מל"פ كسح משיחה Strick) הגוד בכסכיו (שבת קל"ח:) כבר פי' בע' אסל [7]). כילה וכסכיה (שם קל"ט רע"ב) פי' חוטין ומשיחות שעליה שבהן נוטין אותה ולא הוי כמשוי דבטלין לגבי בגד. *[אחי"ה והועתק מפירוש ר"ח (בש"ס ו"ו) ורש"י פירש בשני המקומות: רצועות והנכון כפירוש הערוך כי הוראת המלה הנ"ל

---

[1]) וכן הוא בלא וי"ו בדמאי ובפי"מ להרמב"ם שם ולכלאים ובנו"ג שם ובפסחים כוסבר. [2]) וכן בוי"ו בפי"מ להרמב"ם לשביעית וכ"ה לפנינו. [3]) וכ"ה בפי"מ להרמב"ם כ"י שם (לעק שם) וכ"ה ברש"י לסוכה ובנו"ג שבהרים. [4]) בנו"ג שדר. [5]) בנו"ג בוי"ו. [6]) בדפו"ו עוד: ובגמ' דפ' כל שעה וט"ד הוא ובא מע' הקודם כסבר. ויש למחוק ולי' בדפ"ר ופיז' באסיל ואמ"ש. [7]) עיי"ע אסלא ח"א, קפ"ב: וש"נ השנויים.

חוטין הנמתחין והמשיחות. בנו"ג בדף קל"ח בכיסנא ובדף קל"ט: ובכסכסיה וכ"י א"פ וכיסכסיה והנכון כגי' רבינו וכגי' ר"ח (שם)] —

כִּסְכֵּס (לפע"ד מל"ע هسهس mit der Hand pressen ענין שפשוף וצחצוח ביד עד שירכך הדבר הקשה glätten) בס"ג דפ' משקין (מ"ק י' רע"ב) רבא שרי לכסכוסי קרמי[1]). ובנדה בפרק האשה (ס"ב רע"א) צריך[2]) לכסכס שלשה פעמים על כל דבר ודבר[3]). בזבחי' בפ' דם חטאת בגמ' אחד הבגד (צ"ד רע"ב) אמר רבא כל כיבוס דלית ליה כסכוס לאו[4]) כיבוס הוא. ובפ' ר"א אומר תולין בגמ' אין שורין (שבת ק"מ סע"א) לכסכום[5]) כיתניתא פירוש[6]) לרכוכי קא מיכוין ושרי או דילמא לאולודי וכו' פי' „לקבץ מקצת הבגד של פשתן בתוך ידו לשופו מפני שרוחצין הבגד ומתיבש בשמש או ברוח עומד אשון פי' קשה ורוצה לרככו נותן הבגד לתוך ידו ומוליך ומביא ידיו עד שיעשה הבגד ההוא כמו קפולים[7]) קטנים כמין קמטים כי הא דאמר ר' זירא בפ' הבית (שבת קמ"ז.) כגון כסכוסי מאניה דמיתחזי כמרזב[8]) וכי הא דתנן בפ' האשה שהיא עושה צרכיה (נדה שם) צריכא לכסכס שלשה פעמים על כל דבר ודבר ואמרינן בגמ' (נדה ס"ג.) בעי ר' ירמיה אמטויי חד ואיתויי חד או דלמא אמטויי [חד] ואיתויי תרי תיקו. וכן עוד מפורש בתלמוד ארץ ישראל (ירו' סוכה פ"ג דנ"ג סע"ד) בענין מוליך ומביא שבלולב. (מיהא) [צ"ל מהא] שמעינן דכיסכום כעין שפשוף הוא ומתקווץ[9]) הבגד פי' יתכמש ונראה קמטין קמטין וכשלובשו מתפשט. וכדאמר (שבת קמ"א סע"א) רב כהנא ואיתימא רב יהודה[10]) טיט שעל בגדו מכסכסו מבפנים ומדקרי להאי כיתניתא[11]) שמעינן מינה דסודרא ליתיה כיתניתא[12]) ולא יתכן לומר שהוא צמר שאם היה צמר איך אומר לו היה לך ללמוד פשתים מצמר והדבר רחוק ביניהן ואינה אלא צמר גפן שזה קרוב לזה ופשט רב חסדא[13]) דלרכוכי מיכוין ושרי[14]). *[אחי"ה כל הפי' הועתק מפי' ר"ח הובא באו"ז סוף הל' שבת ס' סי' פ"ח וכן מצאתי עתה נדפס בפי' ר"ח מכ"י, אנג' בש"ס ווילנא ומפי' ר"ח העתיק רבינו מלה במלה — ומפירש"י לשבת ק"מ. קמ"א. זבחים ונדה שם ושם מוכח ג"כ שהוראת כסכס לשון שפשוף כדרך המכבס שכופלין צד זה אל צד זה ומשפשף ומוליך ומביא וכן לועז עה"ק שנ"ב ע' כסכס ואלטי"ן בל"א וכיון ללש' אשכנ' falten. וזהו כסכוסי מאני פי' אגידת הבגד בכריכות כעין קמטים וכמרזב עיי"ע מרזב — וכנ"ה ירו' שבת פ"ז ד"י. לא יכסכס. והפכו ממרחו בידו אחת (שם) ובעצם וראשונה פתרונו דוחק ביד ושוחק. בירו' ביצ' ספ"ד דס"ב ע"ג בקעת סומכה לכותל בשביל שלא תכסכס ואולי זה האחרון הוא ל"פ خشخاش עושה חבורה והיזק — זבחי' צ"ד: אי' ג' פעמים אבל כיבוס לא וצ"ל כִּסְכּוּס לא וכן מוכח משאילתות מצורע סי' פ"ח] —

* כִּסְכֵּס (מל"ע كسكس ובל"פ خشخاش שבר היטב הדק zerbröckeln) תנחו' ריש ויגש היה מטלא אפונדתו אפונין של נחשת ונוטל מהן ומכסכס בשיניו וחמתו עולה.

* כסכסיה לפי גי' רבינו בע' בזביזה (ח"ב, ל"א:) ובנו"ג בשבת ס"ז. יותר טוב כם כסייה והוא שם שד בל"פ עיין מ"ש בע' הנ"ל.

כֶּסֶל (מל"מ ענין סכלות ועוד בטחון מעצם הוראת ל"ע كتل fest, kräftig עיין בפנים וממנו גם ענין צד Flanke) בפ' במה מדליקין בסוף הלכה (שבת ל"א:) זה דרכם כסל למו (תהלים מ"ט, י"ד) יודעים רשעים שדרכם למיתה ויש להן חלב על הכסלים[15]) ושמא תאמר שכוחה מהם[16]) ת"ל (שם) ואחריהם בפיהם ירצו סלה. — בילמדנו בריש שלח לך אנשים (בתנחו' לי')[17]) מהו וישימו באלהים כסלם (תהלים ע"ח, ז') פליגי תנאי בהא מילתא חד אמר כסלם זה מחשבותם שנא' (ויקרא ג', ד') אשר על הכסלים, חד אמר טפשותן שנא' (קהלת ד', ה')

---

[1]) בנו"ג קירמי ובריי"ץ גיאת הל' חוה"מ עמוד ט"ו קורמי. [2]) ולמטה גרס צריכא. [3]) וכ"ה בירו' סוכה פ"ג דנ"ג סע"ד וכ"ה באו"ז הל' שבת סוף סי' פ"ח ובנו"ג לכל אי ואי. [4]) בנו"ג לא שמיה. [5]) בנו"ג לכסכוסי. [6]) כלומר פי' בגמרא שם. [7]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובאו"ז קיפולים ובש"ס ווילנא בט"ס אנסו וצ"ל אשון כבערוך. [8]) וכ"ה באו"ז וכ"ה בכ"י ש"ס ובד' אמש' אי' כגון כיסי בבלייתא והוגה ככה לפע"ד ע"י ר"ב מוספיא עפ"י הצעת הש"ס ובאמת גי' רבינו בע' כש ז' ובע' מרזב: כגי' הרי"ף כישי בבלייתא ובכ"י ש"ס כושי. [9]) באו"ז ומתכויץ ובש"ס ווילנא מתקבץ. [10]) וכן הוא בש"ס ווילנא (ושם איתא כדאמרינן רב כהנא) בבה"ג ובראו"ש ובנו"ג רק אמר רב כהנא ובכ"י א"פ א"ר הונא ואיתימא רב יהודה ובאו"ז כדאמר רב והנה צ"ל כהנא. [11]) באו"ז כיתנא בש"ס ווילנא כיתונתא.. [12]) באו"ז ש"מ דסודרא ליתי כיתנא בש"ס ווילנא כתינתא. [13]) וכ"ה באו"ז ובה"ג ובריי"ף ובראו"ש ובחי' הרמב"ן הרשב"א והריטב"א וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס שבת צד קס"ה:) ובנו"ג רב ספרא. [14]) וכ"ה בכ"י א"פ ובאו"ז ובנו"ג ושפיר דמי. [15]) בנו"ג על כסלם. [16]) כ"ה בדפ' פיז' והלאה וכ"ה בילק' תהלי' סוף רמז תשנ"ח ובדפ"ר בשם שכחה מהם וכ"ה באה"ת ובנו"ג שכחה היא מהן. [17]) וא' בילק' ריש שלח רמז תשמ"ב וילק' תהלי' רמז תתי"ט ובשניהם בשם ילמדנו.

הכסיל חובק את ידיו וחד אמר בטחונם שנאמר (איוב ל"א, כ"ד) אם שמתי זהב כסלי[1]. ובפ' על אלו מומין (בכורות מ'. במשנה) תנן השחול והכסול איזהו שחול שנשמטה ירכו כסול שירכו אחת נבוהה[2]. גמרא (שם) כסול שרגלו אחת בתוך הכסל ורגלו אחת[3] על הכסל. פי' „כסול שרגלו אחת נכנסת בתוך הכסל ורגלו אחת על גבי הכסל לסוף הכסל כדרכו". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י בבכורות שם (בקובץ כ"י אנג' דף ק"ד.) ושם: נכנסת בתוך הכסלים. ועיין בפירוש רש"י ובתוי"ט שהגיה לפי זה הענין גם דברי הרמב"ם, וכתב הרמב"ם עוד (תוי"ט שם) וכסול נגזר מן הכסלים ע"כ וכן לועז רש"י פלנק"ש = Seiten, flancs ועיין פירש"י בחולין ח' סע"ב ד"ה מפסיק ובשרשים לרד"ק שרש כסל: פלנק"ש (בל' אספמיא flanco והקבוץ flancos) ועוד אמר שם: והכסלים הם סמוך לכליות תחת המתנים והם עקרי הירכים וכו'. וא"כ בתוך הכסל הוא כדרך הבהמה שהירך מחוברת באליה סמוך לכסלים וכפירש"י וזו כונת ג"כ במ"ש הערוך (עפ"י רגמ"ה) לסוף הכסל כדרכו אבל כונת המשנה לפע"ד על ל"ע كتول = כָּתוּל פי' גבוהה יותר מחברתה ונגזר מל' ערבי كتل עב dick, fest, gedrungen ועיי"ע כפל ב' ומ"ש ולפי התוספתא בכורות פ"ד (פסול) [צ"ל כסול] „כל שהכסלים יוצאין" מוכח כי רק ביציאת שני הכסלים נקרא כסול וזה מתנגד לש"ס — ומצאנוה גם בל"נ: ילק' וישלח רמז קל"ג משך קשתו והכה לעשו (בכסא) [צ"ל בכסל] ימנית וכו'. והושאל בל"מ כסל, כסלה לענין חזקה ועוצם הן לטוב בענין בטחון ותקוה הן לרע בענין טפשות עיין פירשט זה הערך וזו כונת הילמדנו הנ"ל בהוראות האחרונות ובענין הוראת מחשבה הושאל פתרון כסלים כמו כליות כדאיתא בברכות ס"א סע"א וש"נ כליות יועצות עיי"ע כִּלְיָה] —

כסל (= כִּסְלָא מל"ס כְּסוּלָא יתידות הבולטות emporragende Pfeiler) כי כסלא לאגיא (ברכות ו'.) כבר פירשנו בע' אגיא. *[אחי"ה עיין ערכו בח"א, כ"ב וש"נ שנויים, ובכתב יד וויען בערך הנוכחי כי כסלין, ורבינו פירוש בע"א ע"ש וגם החכם לעווי לא דק כהוגן בזה כי גזר אומר כסל מן כס = קץ, קצץ והנכון כי הוא ל"ס הנ"ל] —

כְּסִיל (מל"ם כוכב הנוגה שנקרא Orion ולדעתי הוא מל"ע كوثل והוא שבט המנהיג של ספינה Steuerruder am Schiff עיין בפנים) בפרק הרואה בגמ' על הזיקין (ברכות נ"ח:) שמואל רמי כתיב (איוב ט', ט') עושה עש כסיל וכימה וכתיב (עמוס ה', ח') עושה כימה וכסיל. פירוש כסיל יש בו חמות גדולה[4] וכימה יש בו צנה גדולה וצינת זה שוברת חמות של זה וחמות זה שוברת צינת זה[5] וגמירי (שם) אי לא[6] דיתיב עוקסא[7] דעקרב בנהר דינור כל מאן דהוה טרק ליה עקרבא[8] לא הוה חיי. נראין הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה הוא שהן ממונין בצנה[9]. התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח, ל"א) דמקטרא לפירי או מושכות כסיל תפתח (שם) דמכבשא לפירי[10]) אגב אורחיה קמ"ל קרא קמיט חמאנא[11]) מרפי. *[אחי"ה ובענין נתינת או מניעת כח הפירות ע"י כימה וכסיל פי' זה הפסוק גם רלב"ג באיוב שם. ותרג' לזה הפסוק הביא רבינו בע' נפל ב'. ונקרא זה המזל נפלא וכן בל"ע جبار פי' גבור ולפי מושג הפרסיים הכוכב הנ"ל הוא נמרד (אשר יכונה ג"כ גבור, בראשית י', ט') הושם בשמים ולזה כיון הרמב"ם במו"נ ח"א רפ"ב ועיין מונק בהעתקה צרפתית שם צד 38 וגיזיניאוס פי' לישעיה י"ג, י' צד 458 ועוד איזה כוכבי שבת נשבו ונתקשרו בשמים לדעת הפרסיים עיין בונדיהיש ושפיעגעל איראנישע אלטערטומסקונדע א', 141 ואולי זכר לדבר לדמיון הפרסיים הוא פסוק באיוב ל"ח, ל"א. ולפי פי' ר' יונה 'ן גנאח נקרא כסיל אצל הערביים سهيل (כתאב אלאסול צד 327) וכן הובא בשמו בשרשי רד"ק שרש כסל (ועיין בראב"ע לעמוס ה', ח') וזה שנקרא אצל רומיים canopus והוא כוכב מאיר במנהיג ספינה הדרומי im südlichen Steuerruder des Schiffes עיין גיזיניאוס פי' ישעיה שם וא"כ יש בידינו לגזור כסיל מל"ע كوثل שפי' שבט המנהיג בספינה וחידוש כי נעלם זה מגיזיניאוס ופירשט ולא ראיתי מי שהעיר על זה — ובל"א

---

[1]) בילקי' בשני המקומות אי' ר' יהודה ור' נחמיה אחד מהן אומר (חד אמר) . . ובילקי' שלח: ורבותינו אמרו טיפשותן וכו'. [2]) בנו"ג במשניות שאחת מיריכותיו ובמשניו' דבש"ס שאחת מיריכים גבוהות. [3]) בנו"ג אחד. . אבל בפי' רגמ"ה לנכון אחת. [4]) כ"ה בדפ"ר. [5]) וזה פי' לדברי ש"ס שם אילמלא חמה של כסיל וכו'. [6]) בדפ"ר אילא. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובכ"י ו"ו ב' עוקצא ובכ"י ב"ר עקוצא ובדפ"ע עקוסא וכצ"ל בע' עקס א' תחת עקומה של דפוסי הערוך, ובכ"י ודפ' אמש' לנכון. [8]) בכ"י ל"ד היויא וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובדפוס קדיף. [9]) וכ"ה בע' עקס א'. [10]) וכן הביא הרד"ק בעמוס ה' ח' זה המאמר בשם ואמרו ז"ל ובגי' מכלל יופי לר"ש בן מלך אי' ואמרו רז"ל ואני לא מצאתיו בש"ס וכן לי' בכ"י ש"ס אצל ד"ס וליתא בילקי' איוב רמז תתק"ד. [11]) בכ"י ו"ו חממנה.

נקרא כְּסָלָא (= כְּסִילָא) ברכות שם גמירי דלא עבר כסלא ואי עבר (כלו' כוכבא דשביט) כסלא חרב עלמא ובירו' ברכות פ"ט די"ג ע"ג אי' אין עבר ההן זיקא בכסיל מחריב העולם ופי' בדרך טבע תמצא במ"ע גייגער ח"ג 275] —

כסל [1] (= כּוּסִילְתָּא מלש' סורי כוסלתא סריטה למציצת הדם בהקזה das Schröpfen ועיין כפנים) בפ' סדר תעניות האלו בגמ' איזהו דבר (תענית כ"א סע"ב) והוה ליה לבושא דאית ביה ביזעי ביזעי באפי כוסילתא [2]. בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) כריבדא [3] דכוסילתא. ובפ' אלו הן הלוקין בגמ' הכותב כתובת קעקע (מכות כ"א סע"א) רב ביבי בר אביי קפיד אפי' אריבדא דכוסילתא. ובפ' מפנין בגמ' מילדין (שבת קכ"ט.) רב יוסף שתי עד דנפיק מריבדא דכוסילתא. בחלק (סנהד' צ"ג:) ילדים אשר אין בהם כל מום [4] (דניאל א', ד') ריבדא דכוסילתא לא הוה בהון [5]. בפרק אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ז סע"א) אפי' ריבדא דכוסילתא לא מתסינן מנייהו. פי' ריבדא דכוסילתא בסוף משקין (מ"ק כ"ח.) [6] „כמו סריטה שסורט האומן בצואר למצץ דמו כגון אותו הצער היה (לו) [צ"ל לי] ביציאת נשמה מן הגוף". *[אחי"ה הועתק מפירוש ר"ח במ"ק (בש"ס ווילנא) — וכן פירש רבינו בע' תרף ג' כי תרפתא דסיכורי פי' כהקזת דם מן הצואר ע"כ וזו כגי' ואית דגרסינן ברש"י כתובות ל"ט רע"ב ובנו"ג כי ריבדא דכוסילתא. אבל רש"י בע"ז שם פי' ריבדא דכוסילתא כלי אומן המקיז בכתפים. ובכ"מ הנ"ל לועז כוסילתא: פלימ"א, פליימ"א, פלמואה והוא ל"צ Schröpf-flamme פירוש כלי הקזת דם עיין מ"ל למסכ' schnäpper שבת דף ק"ח: ד"ה לחסודה ובסנה' שם לועז פלנמאל ובדפוסים הישנים פלבמאל ונ"ל שצ"ל פלבמאט בל"צ flammette והיא היא. ובע' פגר פי' רבינו ריבדא דכוסילתא בלי' ישמעאל אלמחגמה כ"ה בכ"י ו"ו א' ה"ב וב"ר [7] והוא בל"ע مِحْجَم Schröpf-schnäpper כלי אומן להקזת דם וכן מצאתי בחי' הריטב"א למכות כ"א. וז"ל ריבדא דכוסילתא רש"י ז"ל מפרש בכל מקום [8] שהיא הקזה בכתף ור' מאיר ז"ל [9] כתב שהוא שקורין ישמעאלים בל"ע אלמחגמה וידועה היא אצל הרופאים ע"כ. והמלה הרשומה כוסלתא פי' ג"כ בל"ס מציצת דם בהקזה ואולי אחת היא עם ל"ע قصال, مقصال, مقصل, مخصل סכין חד] —

* כּוּסְמִין (הוא הקבוץ מן ל"מ כֻּסֶּמֶת Dinkel, Spelt) כבר פירשתי בע' כונתא ע"ש ואיתא רק בקבוץ. תוספת' ברכות פרק ד' פת שעורים ופת כוסמין וכו' וכוסמין אין ממין שבע. בירושלמי חלה ריש פרק א' דף נ"ז. מבואר כסמת (ישעיה כ"ח, כ"ה) זה הכוסמין, ושם: השיפון מין כוסמין עיי"ע שפן ועוד עיי"ע דשר [א'] בת"ג, קס"ח. והח' לעווי טעה לפרשו עיי' ל"ע كرسنة אבל זה הוא כרשינה וכבר השיג עליו הח' לעף בספרו פפל"צ צד 105 והוא העיר ג"כ כי מלת הכוסמת בפי"מ להרמב"ם בשבת פ"א מ"ה (וכרשינין הכוסמת) ועיין שם פ"כ מ"ג יש למחוק ולי' בכ"י פי' ערבי להרמב"ם אשר בבערלין ושגגת המעתיק היא — ודע כי בל"פ كشنى, كشنك אחר הוא עם לשון ערבי كرسنة ואולי המעתיק כתב كشنى להורות מהו כרשינין ונשתבש למלת כוסמת בהיותה רגילה יותר.

כסן (= כִּיסְנִין לפע"ד מל"פ خشك نان פת נקיה לקינוח הסעודה ונקרא אצלנו Zwieback וְהוּא כעך בל"ע كعك ובל"פ كاك ועוד בל"פ كاكا, كاكا פירות יבשים ומיני תרוגימא ועיין בפנים) בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו (ברכות מ"א: מ"ב.) פת הבאה בכיסנין [10] פי' רב האיי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין [11] אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קמעא וכשאכל רב הונא הרבה אמר רב נחמן (ברכות מ"ב רע"א) עדי כפנא זה רעב ולרעבונו אכל לשבוע ממנה ולא בתורת כיסנין וצריך לברך אחריה. ורבינו חננאל פירוש זו הפת עשויה כמין כיסין [12] מלאים סוקר [13] ושקדים ואגוזין [וכיוצא בהן שעושין אותו] [14] כמין כעכין

[1]) כן הוא בכתב יד ל"ד ועה"ק שנ"ב ובנו"ג כסיל וכן הוא בערך רבד בדפ"ר ובדפו"ו שם כסול. [2]) בכתב יד ב' מינכען ג"כ ביזעי ביזעי ובנו"ג דהוה בזיעא כי כוסילתא ובדפ' פיזי' בי כוסילתא. [3]) וכן הוא בכתב יד ב' מינכען ובנו"ג כי ריבדא. [4]) במקרא מאום. [5]) בנו"ג אפילו כריבדא וכו'. [6]) וכונתו על פי' ואלו מגלחין. [7]) בדפ"ע בט"ס אלמגומא בכתב יד ל"ד אלמזוגא. [8]) ואני מצאתי רק ברש"י לע"ז הנ"ל. [9]) כונתו על רבינו מאיר הלוי. [10]) בנו"ג בכסנין ובתוספתא ברכות פרק ה' בכיסנין. [11]) כן הוא לנכון בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בט"ד וכוסמין. [12]) כן הוא לנכון בעה"ק שנ"ב וכן הוא באו"ז הל' ברכ' המוציא ס' סימן קמ"ט וכן הוא בטור או"ח סי' קס"ח, ובבית יוסף שם ובשולחן ערוך שם ס"ק ז' כיסים. [13]) כן הוא בעה"ק וכ"ה סוקרא באו"ז, ובש"ע או"ח סוקר ובטור שם צוקרא, ובדפ"ע סוכר. [14]) כצ"ל וכ"ה באו"ז.

ולועסין אותן בבתי משתאות [1]. תניא בתוספתא [2] הביאו לפניו מיני תרוגימא [3] מברך עליהן בורא מיני כיסנין [4]. וראיה לדברי הגאון וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהושע ט', ה') תרג' וכל לחם זוודהון יביש הוה כיסנין. ונקדים ובקבק דבש (מ"א י"ד ג') [5] [תרגום וכסנין וזלוע דדבש]. *[אחי"ה וכן תרג' והיה נקדים (יהושע שם פ' י"ב) והוה כסנין והביאו הרד"ק בשרש נקד עם פסוק מלכים הנ"ל ותרגומו ופירשו ע"י פת הבאה בכסנין והביא פי' רה"ג הנ"ל ועל זה העיר רא"א בנימוקים: הפסוק הראשון (היינו מיהושע) מורה שהוא לשון עפוש והפסוק השני מורה שהוא כדרז"ל ע"כ והנכון כי גם לשון כסנין דתרגום יהוש' ענינו יבישות וכן ענין נקדים פירוש כמו יקודים כלומר יבשים כנשרפים ובמלכים ענינו לחם דק אפוי בתכלית הקישוי ולכן נקרא Zwieback, biscocta ובל"פ خشك نان לחם יבש והיא היא כסנין וכן העתיקה הפשיטא למלכים שם וכסני. וכסנין אינו נגזר מפעל כסס כדמוכח מפי' רה"ג כי אם נתחבר מן כסק ומן נאן. ועפ"י פי' זה זכינו להבין י"מ השני שהביא מרן ר"י קארו בש"ע או"ח סי' קס"ח סק"ז שהוא עפ"י פי' רה"ג וז"ל וי"מ שהוא פת וכו', (כעבים) [צ"ל כעכים] יבשים וכוססין אותם והם הנקראים בישקוני"ש ע"כ והוא בל"צ biscuit ובל' אספ' biscunos וי"מ הראשון שם הוא כפי' ר"ח בערוך וכ"ה בטור או"ח שם בלי הזכרת ר"ח. ובענין גזרת כיסנין מל' כיסין היינו שק ותיק מלאים סוקר וכו' קשה להלמו ויותר נכון עפ"י פי' ר"ח לרמוז על شكر שפי' בלשון פרסי קנה סוקר Zuckerrohr — [

כסן (כִּיסָאנֵי, כּוּסָאנֵי לפע"ד מל"ע چاشنى מיני מגדנות וממתקים Delikatesse, Süssigkeiten ועוד עיין בפנים) בפ' בכל מערכין בגמרא בסוף הלכה [הכל] נלקח בכסף מעשר (עירובין כ"ט סע"ב) הני כוסאני [6] מעלו לליבא. בפרק האשה שנתאלמנה בגמ' רבי יוחנן (כתובות י"ז:) ארמלתא לית לה כיסנין [7] פי' עושין לבתולה בשעת נשואים ולא לאלמנה רגילין לבשל חיטין ופולים ולועסות אותן ולתת בהן צימוקים וקרויין כיסני והן שאמר רב חסדא [8] הני כיסני מעלו לליבא. פ"א אלמנה לית לה כיסנין שאין משליכין לפניה קליות ואגוזים. *[אחי"ה וכפ"א אי' ברש"י וכן פי' בכ"מ כיסנין קליות וכמו כן בברכות מ"א: של ע' הקודם ועוד עיין פירושים שונים בשט"מ לכתובו' הנ"ל: ודע כי בה"ג ברכות רפ"ו ד"ז סע"ב פירש כיסאני לישנא דרבנן דמיקרו שאהדנג ואינון קנבדים. ובע' כנגר הוכחתי כי שאהדנג הוא זרעוני קנבוס וא"כ לפי זה מזה הענין גם כיסאני ואולי הוא ל"פ چاش، جاش זרעוני קנבוס או פשתן. ודרכם היה לזרוק חטין אורז או שעורין בפני חתן וכלה עיי"ע אסינתא (ח"א, קפ"ה). ובענין פי' הראשון נ"ל לגזרו מל"פ הרשומה בתחלת הע' ופי' מיני ממתקים. ובע' תרגימא פי' רבינו לנכון מיני תרגימי ע"י מיני כיסנין. (וזה שלא כפירוש ר"ח בעירוב' (בש"ס ווילנא) ע"ש הלשון שמגומגמת בדפוס) וכן הוא בפירוש בירו' פסחים רפ"י דל"ז: מהו לוכל מיני (כיסנית) [צ"ל כיסנים, כיסנין] מהו לוכל מיני תרוגימא ובתוספת' ברכו' רפ"ד תרגימא מברך עליהן בורא מיני כסאנין (כ"ה בכ"י אירפ'). — ומזה בתרגום ירו' במד' כ"ה, כ"ה בנתהון דמדיינאי . . הואן זבנן זיני כיסנין בבציר מן טימהון כלומר היו מוכרין מגדנות וכל מיני מתיקות למטה מערכן, והוא עפ"י הירו' סנהד' פ"י דכ"ח רע"ד והושיבו שם נשים מוכרות מיני כיסנין ובספרי בלק פ' קל"א מיני כסנין ובילקוט תהלים רמז תתס"ה מיני בשמים ובמד"ר פ"כ: כל כלי חמדה ובסנה' ק"ו. כלי פשתן ולפע"ד על פי שמועה באה הגדה זו לבבל על כן החליפו כיסנין בכיתנין כלומר כלי פשתן. עוד נ"ל שהבינו חכמי בבל כיסני מל"פ خيش כלי פשתן מיני כתיתות שו"ט ט"ו עיי"ע כתית] —

* **כְּסַן** (= כְּסַס עיי"ע כס ג' פירוש הוכיח וענש zurechtweisen, züchtigen) הרבה בתרג' ירו' ד"מ לדברים ד', ל"ו; כ"א, י"ח. תרג' תהלים ו', ב'; ל"ח, ב'; צ"ד, י"ב; לאיוב ד', ג'; ו', כ"ה, כ"ו; י"ג, ג'. באפעל אַכְסֵין תרג' תהלים י"ז, ד', מ"א, ד' ועיין הדוגמאות במתורגמן ואצל לעווי.

---

1) וכן הובא באו"ז שם בשם ר"ח רק שם עוד הוספה בזה"ל ומעשה דרב הונא שאכל פת הבאה בכיסנין תליסר ריפתא כעכי מתלת תלת ריפתא [בקבא] ולא ברך אחריהן ואמר רב נחמן עדי כפנא הוא פי' זה האיש רעב הוא וסעודתו קבע בהם וצריך לברך אחריה וכו' וכו' ע"ש. 2) רפ"ר דברכות ובערך תרגימא אי' כפי דפי' ווניצי' וכל כ"י בפירוש: תניא בתוספתא דברכות. 3) כ"ה לנכון בדפ"ר ועיי"ע תרגימא. 4) וכ"ה בעי' תרגימא כפי גי' כל הכ"י ודפ' וויניציא אבל בשרפ"ע בורא מיני מזונות ודע כי בכ"י אירפורט אי' בתוספ' שם מזונות כסאנין והיטיב להביא המו"ל רק כיסאני כי בל"ס שתי נוסחאות נתערבו וגי' כיסנין או כיסאנין העיקרית. 5) כן הוא רק בדפ"ר וכן הוא בכתב יד ו"ו ול"ד. 6) כן הוא בדפ"ר ובנו"ג כיסאני וברש"י ובשדפ"ע כיסני. 7) בנו"ג כיסני ובשט"מ הובאה עוד הגי' כסני. 8) בעירובין שם איתא לפנינו אמר אביי אמרה לי אם.

* כְּסַן כִּיסְנָא (נ"ל מל"פ چينه טיט עב Lehm, Schlamm) בע' טשטוש ע"ש הביא רבינו תרג' תהלים מ' ג' מטיט: מכסן, עלי טיט (איוב מ"א, כ"א) עילוי כסאן, ותרגום בצה (שם ח', י"א) כיסנא כ"ה בכ"י תרגום אצל לעווי I, 377 ודעתו שאות כ' שמושית היא ואין נ"ל, והנכון שהיא ל"פ הנ"ל ואות چ היא לעומת אותיות כס. — כיסנא שבת קל"ח: ט"ס עיי"ע כסך.

☞ כְּסֶסְטָאוֹת (בל"י ξέστης = sextarius Maass ca. 20 Unzen) מדר' ב"ר פ' יהי רקיע (פ"ו) המים העליונים יתרים על התחתונים כשלשים כססטאות פי' שם מדה בל"י מחזקת הין עיי"ע קסט. *[אחי"ה והוא מדת יבש או לח ומחזיק לג, עיין מ"ש על זו המדה Boekh metr. U. 203 ועל המשקלות לה' צוקערמאן ז' והלאה] —

כְּסַסְטֶר (Gallerie) חלקה היתה בראשונה והקיפוה כסוסטרא (מדות ב', ה') פירשנו בערך גזזטר [1].

1 כָּסַף (מהשם כֶּסֶף פי' הלבין ככסף weiss, blass sein, werden או מל"ע خصف aschgrau sein) בפ' אלו עוברין בפסח (פסחים מ"ח סע"ב) כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו. בפ' כל שעה בגמ' ואלו ירקות (שם ל"ט.) ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין, פי' פני הירק מכסיף מחמת המרירות. בס"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"ז סע"א) משיכסיף ראש החוטם. פירוש כשיתחיל להלבין ראש הדד. בס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ל"ד: הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון זהו בין השמשות. בר"ג דברכות ירושלמי (רפ"א ד"ב:) הכסיפו זהו בין השמשות השחירו נעשה העליון שוה לתחתון זהו לילה. — (א"ב ענין כסף כלומר שהלבינו כמו כסף). *[אחי"ה ובל"ע كسف פי' ג"כ ענין אסיפת קרני השמש וזה פי' הכסיפו בשני ציונים האחרונים וזה טעם פירש"י בשבת הכסיף: השחיר אבל בפסחים ל"ט. פי' לנכון מכסיפין אינו ירוק מאוד ככרתי אלא פלד"ש ע"כ פירוש בל"צ pale blass. ובכ"י מ' גרס גם במאמר של ר' יוחנן בן ברוקה (פסחים שם) כל שיש לו שרף ופניו מכסיפין ועיין ד"ס שם ובירושל' פסחים ספ"ב דכ"ט רע"ג מפורש במרור: ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף] —

2 כָּסַף (מערך הקודם בהשאילה ענין בושה ואולי מל"מ צפניה ב', א' blass werden, sich schämen) בר"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קי"א.) אמר ליה דאמר רב הונא אמר רב הלכה כרבי זכריה בן הקצב אמר ליה אשלח ליה אכסיף [2]. בס"ג דפ' הנושא את האשה (כתובות ק"ד:) מ"ט [3] אמור רבנן כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה לעולם דאמרינן [4] מחמת [5] כיסופא הוא דלא תבעה [6]. תלקט ולא תכלימוה (רות ב', ט"ו) תרגום [תהא] צבירא ולא תכספונה [7]. *[אחי"ה קצת קשה למה הביא מרחוק ראיתו שהרי כל לישנא כלימה דבאיוב משלי תלים מתורג' בל' כסופא עיין במתורגמן הדוגמאות. — וכנ"ה בערכין ט"ז: דליכסוף עיין ערך חס, שבת ג' רע"ב וחגיגה ה'. כספתיה, קידושין פ"א. כספתינן, ושם תיכספו.. ולא תיכספו מיני, הוריו' י"ג סע"ב כסיפיתנן והוא פַעֵל. ובאתפעל תענית כ"ב רע"א וכסיפא להו למימרא כ"ה בכ"י מ' ובכ"י ב' איתא מלתא למימרא וכ"ה ברש"י עיין ד"ס בתענית צד ס"ב [8], ושם כ"ה רע"א איכסיפא, שבת קנ"ו רע"ב הוה קא מיכסיף כ"ה לנכון במנו"ה סי' קצ"ד [9] קידושין פ"א סע"ב ולא מיכספי מהדדי, יבמות י"ז. איכסיף ב"ב קכ"ג סע"א מיכספא ושם קי"א. עיין לעיל. ובתר"י א' לבמד' י"ג, י"ד מִכַּסְפָא ועוד בלי הבלעת התי"ו תרג' איוב ו', כ'. באפעל אכסיף עיין לעיל ב"ב קל"ג רע"ב אכסיף, כתוב' י"ז. ברכות נ"ח: קא מכסיף, ושם כסיפא מילתא ועיין למטה. ובשהש"ר פ' עמודיו ולמה קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי זהבים, ובשמ"ר ר"פ ל"ה כל הזהבים שהיו שם. ובאמת יפה גזר אומר הכסיף מן כסף ודוגמתו הלבין ענין בושה מן לבן עיי"ע וכן בל"מ פניו יחורו ישעיה כ"ט, כ"ב עיין רד"ק שם ובשרש חור ושם כתב וז"ל וכנה הבושת על דרך הלובן כי האדם שיש לו בושה יתלבנו פניו. והשם כְּסוּפָא, כִּיסוּפָא תענית כ"ה רע"א ב"ק פ"ו: משום כיסופא (כסופא), סנהדרין י"א מחמת כיסופא, הוריו' י"ג סע"ב אתיא מלתא לידי כסופא, תענית ט' רע"ב רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי, ברכות נ"ח:

---

1) עיי"ע כח"ב, רס"ג: והלאה ועוד עיי"ע כצוצרה ומ"ש. 2) בנו"ג באתפעל איכסיף וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י איכסף וכ"ה בע"ז ל"ו. ובפירשב"ם אכסוף וצ"ל אכסיף. 3) בנו"ג טעמא מאי. 4) כן הוא בכתב יד ל"ד ובדפ"ע נתקצר ע"י וכו'. 5) בנו"ג משום. 6) כ"ה בכ"י ל"ד ובנוסחאות ובדפ"ע תבעי. 7) בנו"ג יותר טוב תכספינה. 8) ובנו"ג באפעל ואכסיפו. 9) ובנו"ג מכסף וכ"ה בכ"י ש"ס.

דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל וכו׳ ובכ״י מ׳ למאן דהוה ליה כיסופא אתי ושקלי ולא מיכסף ועיין ד״ס שם צד קס״ה. ובלשון נקבה ב״מ כ״ב סע״א משום כסיפותא. ובמד״ר פי״ד מנין לכסף שהוא לשון חרפה שכן בלשון ירושלמי קורין לחרפה כסופא וראיתי בחי׳ הרד״ל שפי׳ בזה״ל כלומר בלשון ש״ס ירושלמי והוא מדברי ר״מ הדרשן המסדר ע״כ ולפע״ד כיון על תרגום ירושלמי דאי׳ שם כמה פעמים כיסופא בענין חרפה וכלימה (עיין תרג׳ ירו׳ בראשית ג׳, י׳; במדבר ט״ז, ד׳ וכן בתרג׳ תהלים ט״ו, ג׳; ל׳א, י״ב; ס״ט, ח׳. כ׳; ק״ט, כ״ט; איוב כ׳, ג׳) אבל בתרגום בבלי היינו באונקלס בל תמצא זו המלה] —

כָּסַף (פי׳ בל״ע كسف מי שמצבו ברע הוא im schlechten Zustand sein) בפ׳ האשה שנפלו לו בסוף הלכה המוציא הוצאות [1] (כתובות פ׳:) הלכתא בעל שמכר קרקע לפירות לא עשה ולא כלום מ״ט אמר אביי חיישינן שמא תכסיף ורבא אמר משום רווח ביתא מאי בינייהו איכא בינייהו ארעא דמקרבא למתא לאביי דאמר שמא תכסיף פירוש שמא יפסיד הלוקח קרקע ליכא למיחש כיון דמקרבא למתא מיחזא חזו לה ולא שבקי ליה לאפסודא למאן דאמר משום רווח ביתא כיון דזבין פירי ליכא רווח ביתא אי נמי בעל (עדים) [צ״ל ערים] דלוקח [הוא] [2] למאן דאמר שמא תכסיף ליכא למיחש דהא בעל גופיה (עדים) [צ״ל ערים] הוא. למאן דאמר משום רווח ביתא ליכא רווח ביתא כדמעיקרא דלית ליה אלא למהצה לשליש ולרביע אי נמי זוזי דשקל מן ארעא [3] עביד בהו עיסקא למ״ד שמא תכסיף איכא למיחש למ״ד משום רווח ביתא כיון דקא עביד בהו עיסקא וקא רווח הרי רווח ביתא [4]. בפ׳ מי׳ שהיה נשוי בגמ׳ מי שהיה נשוי ד׳ נשים (כתובות צ״ד רע״א) הכא בחיישינן שמא תכסיף קא מפלגי פי׳ אפי׳ בן ננס מה שגבה לא גבה ואמאי נשבעת דסברה כיון דבלא שבועה יהבין ליה משום הכי דדעתייהו לאפוקה מינאי אם תמצא לומר אחת שלהן גזולה ותכסיף השדה דלא סמכה דעתה עלה אבל אי נותנין לה בשבועה סמכה דעתה ולא תכסיף ות״ק סבר לא חיישינן שמא תכסיף ולא משבעינן לה [5]. בר״ג דפ׳ המוכר שדהו בשעת היובל (ערכי׳ ל׳.) מכרה במאתים והכסיפה ועמדה במנה מניין שאין מחשב [6] אלא במנה וכו׳ [7]. *[אחי״ה הכסיף הפכו השביח ורש״י פי׳ בערכין הכסיפה נתקלקלה ופחתו דמיה ובשט״מ לכתוב׳ פ׳: הביא פירש״י ממהדורא קמא שמא תכסיף: שמא יכחיש לוקח את הקרקע וכו׳ ומזה ג״כ כתובות ק״ד סע״ב מכספי והפכו משבחא (שם). ולפע״ד נגזר מל׳ ערבי הרשום׳ ועוד פירוש كسف שבר לרסיסים ובזה ענין בשה״ש פ׳ כמעט: ומכסיף את הבריות . . והחריב בית המקדש וכו׳ פי׳ שבר ורצץ] —

כֶּסֶף (בל״מ כַּסְפְּתָא Geld, Silber כְּסִיפְתָּא Geld-kasten) בכל התדיר פ״י בזבחי׳ (צ׳: במשנה) כל האשמות שבתורה באין בני שתים פי׳ בני שתי שנים ובאין בכסף שקלים פי׳ שקנוי בשתי סלעים חוץ מאשם נזיר ואשם מצורע שהן באין בני שנתן ואינן באין בכסף שקלים. בפסיקתא דכי תשא (פסיק׳ דר״כ י״ד:) כסף נבחר לשון צדיק (משלי י׳, כ׳) זה עידוא [8] שאמר ועצמות אדם ישרפו עליך (מ״א י״ג, ב׳) מלמד שחלק כבוד למלכות ולא אמר ועצמות ירבעם ישרפו עליך (שם בפסיקת׳ צד ט״ו. ובילק׳ מ״א רמז קצ״ט) [9] — בס״ג דפ׳ הכונס צאן לדיר (ב״ק ס״ב.) ההוא [10] דבטש [11] בכספתא [12] דחבריה. ובפ׳ הזרוע והלחיים בגמרא והמשתתף (חולין קל״ג רע״ב) הכא במאי עסיקינן דיתיב גוי [13] אכסיפתא. פירוש ארגז שמשימין שם הכספין. *[אחי״ה וכ״ה בפירש״י בב״ק ועיין גם בחולין שם. וכנ״ה בב״ק שם מי מנחי אינשי מרגניתא בכספתא או לא. ונאצל מהשם כסף — ויש להוסיף בכורות נ׳: קידושין י״א: כל כסף קצוב האמור בתורה כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה ועיין ב״ק ל״ו: ובתוספ׳ שם ד״ה ושל ובתוספ׳ כתובות ס״ז. ד״ה אמר אביי. תוספתא סוף כתובות לפי גי׳ כ״י אירפורט (הוצ׳ צוק״מ 275) אעפ״י בבבל גובה כסף ארץ ישראל כסף שדיברה בו תורה

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד. [2]) לפנינו בכתו׳ אי׳ אי נמי בעל ארים הוא וגי׳ רבינו ערים עיי״ע ארים ועי׳ ערם ד׳ ומלת דלוקח מפי׳ רבינו הוא. [3]) וזה מפי׳ רבינו הוא. [4]) וכפי׳ רבינו דומה מה שפי׳ תלמידי רבינו יונה הובא בשט״מ בסוגיא. [5]) וזה הפי׳ עולה כפי׳ שיטת ר״ת הובאה בתוספ׳ ד״ה שנמצאת ובשט״מ שם ועי״ש מה שהאריך בין שיטת רש״י ור״ת, וריטב״א הלך בשיטת שניהם. [6]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לערכין ובנו״ג מהשבין ובירו׳ קידושין פ״א דנ״ט רע״ב אי׳ ג״כ כפי׳ גי׳ דפ׳ אמשי׳ נמכר במאתים והכסיף ועמד על מנה מניין שאינו מחשב וכו׳ ובד׳ קראטו׳ לי׳. [7]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע נקטע ע״י וכו׳. [8]) וברש״י בשם התנחומ׳ ובפסק׳ דר״כ אי׳ עידו, ובערוך כ״י ו״ו עוזרא וט״ס הוא. [9]) ועיין בהערות ר״ש באבער שם. ורבינו היה מקטע לשון הפסיקתא כי שם האריך יותר. [10]) בנו״ג ההוא גברא. [11]) בכ״י ב״ר דכנש. [12]) כ״ה בכ״י ב״ר וכ״ה לפנינו, ובכ״י ו״ו ובדפ״ע בכסיפתא. [13]) בנו״ג כותי.

בכל מקום זו היא כסף צורי איזהו כסף צורי זה ירושלמי. ובזה נבין פירוש של ספרי כי תצא פ' רל"ח מאה כסף (דברים כ"ב, י"ט) כסף צורי, ושם פ' רמ"ה חמשים כסף (שם פ' כ"ט) כסף צורי וזוהי כונת המשנה בכורות פ"ח מ"ז ע"ש ברע"ב ותוי"ט. ובענין דינר כסף עיין מ"ש בע' דנר (ח"ג, צ"ט) — וכנ"ה כסף (וזהב) באלה המקומות ברכות ל"ב. שבת נ"ד. פסחים קי"ט. יבמות ט"ז: כתובות ס"ח. סנהד' ק"ב. ע"ז ב': נ"ב. גיטין נ"ו. דהבא וכספא פסחים פ"ז סע"ב כסף מצרים, בכורות ה' רע"ב כספה וזהבה של מצרים ושם נ' סע"א כספה וזהבה של ירושלים ב"מ מ"ב. יהא כספו של אדם מצוי בידו, קידושין ע"א רע"א כסף מטהר ממזרים, יבמו' ס"ג: מזונותיו תלויין בכספו, ירוש' קידושין פ"א דנ"ח ע"ד עיי"ע יָקָר, ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ד ר' מנא מיקל לאילן דמתמניי בכסף. ובקבוץ שם: לא בכַּסְפַּיָּא אתמני וכו' והקבוץ במשקל עברי כספים פסחים ל"א: ב"מ מ"ב. כתוב' ס"ז סע"א ירו' יומא רפ"ד דמ"א: — והתואר כַּסָּפִּי Silber-arbeiter, בקבוץ סוכה נ"א: כַּסָּפִּין בפני עצמן. שהש"ר פ' קמתי: איכן הם הַכַּסָּפִּים וכו' מנהון דהבים ומנהון כספים וכו'. — כסף גולגלתא עיין ערך ארנון וע' גלגל (ח"ב רפ"ז)] —

* כַּסְפָּא (= חספא Scherben פירוש חרש ואולי מל"ע كسفة דבר שניתן להשבר Zer-brechliches) ירו' נדרים ספ"א דל"ז רע"א וירוש' נזיר רפ"א דנ"א סע"א אילין ניוותאי (לשון ניוותי הוא nabatäisch) דינון קריין לחספא כספא עיי"ע חסף ג' והיותר נכון כי הוא ל"ע خزف פי' חרש.

כְּסְפָּא (לדעת רבינו מל"ר ויוני' κάψα capsa Kiste והנכון שהוא מע' הבא Trester) בס"ג דפ' סדר תעניות האלו (כ"ד:) ח ז א כ י נ ו פ י א [א"ל] מ א י ה א י [א"ל] אכוספא דתמרי דקא מזדבן [1]) פי' לשון לעז הוא כוספא של תמרים. (א"ב מין כלי). *[אחי"ה הוספתי „א"ב" כי היא הוספת בעל המוסיף ובר' אמי נשמט. וכונת רבינו ללשון יוני ורו' הנ"ל וכן בלאי"ט capsula תיק קטן. והנכון שהוא ל"פ كسبه, كزبه והועתק לל"ע كزب, كسب, كسبج והוא פסולת של שומשמין Sesamtrester והוא כפי' רש"י בל' שני, ובלשון ראשון פי' כמו בערוך ע"ש. וכן בל"ס כוספא ופי' מין מרקחת והיינו מן פסולת של שומשמין ועוד עיין ערך הבא. ובכנויים בה"ג ברכות פ"ו ד"ז ע"ג על כוספיהון (של אמגוזי לוזי ובוטמי) בורא פרי האדמה] —

כְּסְפָּן (מע' הקודם מלש' פרסי וער' פסולת של שומשמין) בפ' אין מעמידין בגמ' השלקות (ע"ז ל"ח:) הכוספן של גוים [2]) שהוחמו חמין. בגמ' בפ' במה טומנין (שבת נ' רע"ב) כוספא דיסמין שרי. פי' פסולת שומשמין שכובשין אותן בוורד של יסמין ומייבשין אותן ושוחקין אותן ורוחצין בהן ידים מזוהמות כדאמרינן באין מעמידין (ע"ז שם) הכוספן של גוים שהוחמו חמין. ויסמין הוא סימלק שאמרו חכמים בכיצד מברכין (ברכות מ"ג רע"ב [3]). פ"א כוספא דיסמין גפת שומשמין והיינו הפסולת שבפירוש שלמעלה. *[אחי"ה ודע כי זה הערך שייך לע' הקודם אבל מה אעשה כי בכל כ"י ודפ"ע נפרד לע' מיוחד בדבור המתחיל כספן והנכון כי כוספן הוא הקבוץ מן כוספא שענינו בל"פ וע' פסולת של שומשמין ולכן היטב פי' רבינו בל' ראשון והיינו כוספא ע"י פסולת של שומשמין Sesamtrester ויסמין ע"י וורד של יסמין Jasminrose ונוהגין לעשות ממנו שמן בשמים וזהו מישחא דיסמין שהביא בה"ג בסוף הלכות ביצים (קל"א סע"ד) וגם במה שכתב רבינו יסמין הוא סימלק נגרר לפע"ד ג"כ אחר בה"ג כי כן כתב בפירוש הלכות ברכות פ"ו דף ח' ע"ג וז"ל אמר רב גידל אמר רב האי סימלק בורא עצי בשמים ו ס י מ ל ק ה י י נ ו י ס מ י ן ע"כ ומעתה אינו נחוץ לומר כי בפירש"י נוסף מאמר: „סמלק יסמין קורין לו בל' ישמעאל" מערוך (עיין מ"ש בע' יסמין) כי אם מבה"ג עצמו שהוא ג"כ המקור לפי' הערוך. ולפי פ"א בערוך מבואר כוספא ע"י גפת והיינו פסולת ויסמין ע"י שומשמין לא דק כהוגן כי יסמין איננו שומשמין ולכאורה אחר פ"א נגרר רש"י בשבת נ': בפירושו כוספא דיסמין „פסולת שומשמין" ובזה נסתלקה תמיהת הפשב"ע בזה הערך כי הניח רש"י מלת יסמין בלי פירוש והאמת כי פירשה ע"י שומשמין ולא מטעם בעל לימוד הערוך (שבת במקומו) כי יסמין וששמי (שומשמין) אחת היא כי אם בהיותו נגרר אחר פ"א בערוך כאמור ובפרט במסכ' שבת השתמש רש"י בערוך עיי"ע גויה. ומלת כוספא פירש"י בתענית כ"ד: לנכון ע"י פסולת. ואולי גדבונא (גדמונא) בל"ס

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב"ר ושם ובדפ"ע אכיספא וצ"ל אכוספא ובדפ"ע לי' מן חזא עד אכוספא וכ"ה דקא מזדבן בספר המפתח לר' ניסים לברכו' צד י"ז ובנו"ג קיימי דקא מזדבן. [2]) בנו"ג עכו"ם. [3]) זה הפי' הובא בשם הערוך באו"ז הלכו' סעודה סוף סי' קע"ט.

שענינו ג"כ פסולת (עיין פערלעס עט"ש 21) נשתכש מן גדבוגא והוא كسبج הנ"ל בע' הקודם ודע עוד כי בל"ס גתרא ג"כ ענין פסולת ופערלעס (שם) הניחו בצ"ע והוא לפע"ד מל"פ كسبانه פסולת ונו"ן מובלעת ולכן יש לדגוש גְּתָּרָא] —

* כָּסִיפָא (שם מקום) ויק"ר פ"ה ארץ רחבת ידים (ישעיה כ"ב, י"ח) זו כסיפא ורש"י בישעי' הביא בכסיפיא וא"כ קרוב הדבר שהוא כָּסִפְיָא של עזרא ח', י"ז והוא מחוז Caspiana והח' פירשט באו"מ זה הערך האריך בדבר ע"ש.

כְּסְפְּתִיאַס (לדעת ר"ב κόσσυφος Meeramsel ולדעת החו' לעוויזאהן 259 ξιφίας Schwerdt-fisch) כגון אקונס ואפונס [1]) וכספתיאס (חולין ס"ו רע"ב וע"ז ל"ט.) כבר פירשנו בע' אקונס. — (א"ב פירוש כוססטוס בל"י מין דג טהור ויש מין אחר נקרא בל"י כספיאס). *[אחי"ה בחולין הסדר אקונס ואפונס כספתיאס ואכספטיאס ואטונס ובפי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שי"ח.) הגי' כספטים ואכספטיים ובע"ז הגי' אקונס ואפונס כטספטיי' ואכספטיים (ואוטנס) [וצ"ל ואטונס] [2]) ובריי"ף ד' קושט' ואפונים וכספתיאס ואכספתיאס ובכ"י ר"ח (בקובץ כ"י אנגייליקא דף פ"ד:) הגי' וכספתיאום ואספיתיאום . . אילו כולן שמות של מיני דגים בל' יוני הם ע"כ ורש"י בחולין פירש כולן ל' פרסי הן ע"כ ואני מצאתי רק לשם אפונס שרש מל"פ, וגי' ר"ח אספיתיאום (ובתוספת' חולין פ"ג (ד') הספתיאס ובכ"י אירפו' כספתיאס) ראיה לפי' החו' לעוויזאהן כי נקרא ξιφίας גם espadon בל"צ ובלשון איט' spada ונקרא ככה דג של בעל חרב רחב מל"ר spatha breites Schwerdt, ועיין מ"ש בערך אספטי (ח"א, קפ"ו)] —

כסיריא (= כְּסוּרְיַא מל"י ἐξορία גלות Exil, Verbannung) בויק"ר זאת תהיה (ס"פ י"ח) בשר ודם נותן כסוריא והקב"ה נותן כסוריא הד"ד (ויקרא י"ג, מ"ה) בדד ישב. — (א"ב פי' בל"י גירוש ושלוח חוץ לגבול). *[אחי"ה בנו"ג אכסיריא ובמו"ע אכסוריא עיי"ע בח"א, פ"ב וכ"ה בל"ס וכן תרגום בַדִּי (איוב י"ח, י"ג) ייכול כסרא לפי גי' דפ' וויניציא מל' בדד ובנו"ג בט"ס בסרא] —

כֶּסֶת (מל"מ ופי' ענין כר Kissen, Polster) בפ' ח' בברכות (מ"א דף נ"א:) ובי"ה אומרים על הכסת. בפ' כ"ח בכלים (מ"ט) כסת הסבלים טמאה מדרס „פי' אלו הסבלים ששמן בטיית חמאלין [3]) והן סובלין על כתפיהן ופעמים בראשיהן ויש להן כמין כסת שנותנין על כתפיהן (ומקצתו) [וצ"ל ומקצתן] [4]) על ראשיהן כדי שיהא נוח לסבול" [5]). ובפ' אחרון דמקואות (פ"י מ"ב) כסת עגולה הכדור והאמום פי' כסת עגולה [6]) וקטנה שעושין השרים תחת מראשותיהן ובארץ ישמעאל [7]) סומכין עליו כשהן אוכלין. *[אחי"ה ובר"ש הובא רק תחלת המאמר בשם הערוך ואולי גי' כ"י עיקר כי מברכו' הנ"ל נראה כי היה מנהג בארץ ישראל להשתמש (בסעודה) בכסת להניח בה את המפה, עיין תוספת' ברכות פ"ו (ה') מקנח ידו במפה וכו' שמא נטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת וכו' אלא מקנח ידו במפה ומניחה על הכסת. ועוד משתמשין בה לשינה כדא' בירוש' כלאי' פ"ט דל"ב סע"א מפני שהוא נותנה (את המטפחת) על הכסת וישן עליה, תמיד פ"א מ"א ופרחי כהונה איש כסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין ומניחין תחת ראשיהן וכו'. כלים פכ"ח מ"ה מטפחת שעשאה כסת ועיין תוי"ט שם. ונרדף עם כר וכן הוזכרו יחדיו בשבת נ"א. תחת הכר או תחת הכסת, כלי' פכ"ו מ"ה עור הכסת, מקואו' פ"י מ"ב הכר והכסת של עור ועיי"ע כר א', החלוק שביניהם. כלים ט"ז, מ"ז עיי"ע קמר ב', גיטין נ"ו. בן ציצית הכסת עיי"ע צץ. והקבוץ כלאים פ"ט מ"ב הכרים והכְּסָתוֹת ובל"מ רק בקבוץ (יחזקאל י"ג. י"ח, כ') ובהשאילה בשר העגבות מדמיון לכר וכסת ב"ר פי"ז עשה לו כסתות ובקהל"ר פ' כי מקרה: עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו, ובילק' קהלת רמז תתקס"ט בשם ב"ר עשה לו כסות [צ"ל כסתות] שלא ישב ויצטער. ועיין התוספ' בכורות שבע' הבא אח"ז] —

כֶּסֶת (לדעת רבינו מענין הראשון בהשאילה polsterartig, hervorragend ולפע"ד מל"ס

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בע' אטונס במו"ע בח"א ס"ד ובע' אקונס (שם, רנ"ח) ובדפ"ע בערך הנוכחי אנוטס והוא ט"ס. [2]) וכ"ה בדפי' יושטיניאן. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ע ובפי' רה"ג חמלין ובכ"י ו"ו א' המלין ובכ"י ב"ר המאלין ובכ"י ו"ו ב' בט"ס אמלין. [4]) וכן מוכח מפי' רה"ג. [5]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 20 ושם קצת בלי קצרה ובשנוי וז"ל פי' אלו הסבלין ששמן בטיית חמלין והן סובלין על כתפיהן ומקצתן על ראשיהן שעליו המשוי נתון כדי שיהא נוח לסבול ושמו בטיית ברזן ע"כ ונ"ל כי חמאלין עיקר הגי' והוא בל"ע حمال Lastträger ומל"ת ברזן נ"ל שהוא ל"פ بردن פי' נושא משא ובא רה"ג לפרש מהו לסבול. [6]) בדפ"ר נשמט מן כסת עגולה עד כסת עגולה. [7]) ובכ"י ל"ד יש ר', כלוי ישראל.

כּוּסְתָּא höckerig ועוד עיין בפנים) בפ' מומין אלו בגמ' בעל הפיקן (בכורות מ"ה.) תנא בעל הפיקן והשופנר אמר ר' יוחנן בעל הפיקן יש לו כסתות שופנר שאין לו כסתות כל עיקר. פי' מי שעקיבו ופיסת רגלו בולטין לחוץ כעין כסתות וביניהן עמוק הרבה זהו בעל הפיקן ומי שאין לו כל עיקר ורגלו שוה מלמטה זהו שופנר. עיקר פי' הפיקן מן וצא השדה (בראשית כ"ז, ג') תרג' פוק לחקלא [1]) ועיקר השופנר מן שפיר. *[אחי"ה ובערך פקא פי' רבינו פיקה יוצא מגודלו (בכורות מ"ה.) פי' כמין חתיכת בשר יוצא מגודלו ע"כ ולזה עולה יותר מה שפי' בתוספו' בכורות מ"ה. ד"ה בעל הפיקין וז"ל: ובערוך פי' שפרסתו גבוהה ויש בשר הרבה לצד ראש הרגל ובעקב וכו'. ולשון כסתות משמע כפירושו דאיירי בבשר וכו'. והביאו ראיה מב"ר (הנ"ל בע' הקודם) ע"ש בתוס'. וא"כ לפע"ד נוכל לגזור כסתות מל"פ گوشت פי' בשר וזה יתכן גם בב"ר הנ"ל ומדברי התוספ' בשם הערוך שפרסתו גבוהה וכו' נוכל ג"כ לדון של"ס הנ"ל הוא פי' גבוהה כעין גבן וכן העתיק' הפשיט' גבן (ויקרא כ"א, כ') כוסתנא והוא מן כוסתא] —

☞ כסת (פי' מספוא Viehfutter) תרג' תבן ומספוא לגמלים (בראשית כ"ד, ל"ב) תבנא וכסתא לגמליא. *[אחי"ה בע' כס י"א כבר פירשתיו ור"ב לא ראה כי כ"ה בדפ"ר וציון אחר (מבראשית מ"ב, כ"ז) בכל כ"י ועה"ק על כן בא להוסיף זה הערך והוא ללא צורך] —

כסיתא (ט"ס וצ"ל כְּסִיתָא מל"ע ופי' بسد، بسذ Koralle) בר"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) אלמגים (מ"א, י' י"א. י"ב) כסיתא. בפ' אלמנה ניזונת בגמ' מכרה (כתובות צ"ח.) ההוא גברא דאפקידו גביה כסיתא דיתמי פירוש הוא אלמוג ובלעז קורל"ו. *[אחי"ה בלאי"ט corallo בנו"ג בכתובו' כיסתא וזה פירש"י מספוא (מע' הקודם ומע' כס י"א) אבל בל"א ברש"י גורס ופי' כבערוך, וזה כפי' הגאונים כדמוכח משט"מ בכתובות שם. ודע כי בשלשה מקומות הערתי כי עיקר הגי' בבי"ת בסיתא עיי"ע אלווס (ח"א פ"ט בהערה) ערך אלמוג (שם צ"ח) ובע' בסיתא (ח"ב, קל"ד) ושם שערתי כי בל"ס כסנא, כסלא נשתבש ג"כ מן בסנא, בסלא וגם סימנתי בערכים הנ"ל שינויי הנוסחאות ועתה מצאתי לשמחת לבבי כי בכ"י ש"ס (ה') בב"ב פ"א רע"א אי' באמת אלמוגים בסיתא וכ"ה בדפוס פיזרו ברשב"ם שם בסיתא עיין ד"ס ב"ב צד קכ"ז. ובכל מקום הוגה ללא נכון כסיתא וכ"ה במו"ע ע' קורלין ויותר נשתבש בפשיטא (למ"א הנ"ל) קיסותא (בהוצאת לעע עיין רימ"ז בט"ר ח"א 140, ולעף פפלנ"צ צד 211 ושם הובא ג"כ ל"פ پسته) ובקו"ף מוכח גם מע' קשיטה כי שם הביא רבינו מב"ר פרש' פ' (לפנינו ס"פ ע"ט) אשאל לי מרגלותיך אשאל לי קשיטיך וכו'. ובנו"ג השאילי לי כסיתתך וכו' וא"כ לפי גי' רבינו מרגליות וקשיטא אחת היא וכן הוזכרו יחד בב"ר בר"ה כ"ג. מסקן כסיתא . . מסקן מרגנייתא (בכ"י א"פ ול"ד ובע"י ובילק' אצל ד"ס ר"ה צד כ"ז. מרגלייתא) ושניהם מורים על ענין אחד כי בסיתא (בל' פרסי بسد، بسذ) כמו مرجان בל"ע פי' קאראללען. ושם בר"ה בכ"י מ' בורני גדולה למאי עבדי לה למסיק בה כסיתא כלומר ספינה גדולה ראוייה להעלות בה קאראללען, ושם: וקטר אטוני דכיתנא בכסיתא עיי"ע מד ב' לפי גי' דפ"ר וכ"י ק"ט] —

* כִּיסְתָּא (בל"א נקבה מן כיסא Beutel) שבת ק"ה רע"א עיי"ע כס ו' ומ"ש.

כַּעַךְ (בל"ע كعك ובל"פ كاك Zwieback עיי"ע כסן א') בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו (ברכו' מ"ב רע"א) ר' הונא אכל (תריסר) [צ"ל תליסר] [2]) ריפי [3]) כעכי [4]) בני תלתא תלתא כנא לקבא [5]) ולא בריך פי' שלא היה שבע דסבר אין מברכין ברכת המזון אלא על השובע דכתי' (דברים ח', י') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך [6]). ובסוף הלכה דחוץ מן היין (ברכות ל"ז סע"ב ול"ח רע"א) עשאה כעכין [7]) חייבת [8]) [בחלה] [9]) כלימודים [10]) פטורה. ובפ' אלו עוברין בפסח בסוף הלכה בצק החרש (פסחים מ"ח רע"ב) לא שנו אלא ככרות של בכל שנושכות זו את זו [11]) אבל כעכין לא פי' „ככרות שנושכות זו את זו נראות כאלו נכנסות זו בתוך

---

[1]) ובנו"ג חלקא. [2]) וכ"ה בע' חמט א'. [3]) וכ"ה בע' חמט ובד' שונצי' וויניצי' ובאסיל ובה"ג ובגליון הש"ס כ"י ובנו"ג ובכ"י ש"ס ריפתי עיי' ד"ס ברכו' צד קי"ב. [4]) לי' לפנינו ובכ"י א"פ כעכי ריפתא ובפי' ר"ח הובא באו"ז הל' המוציא סי' קמ"ט ריפתא כעכי. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו וכנא הוא שם מדה עיי"ע כן ג' ובדפ"ע לי' וכן לי' לפנינו ובכ"י ש"ס כי בנו"ג בני תלתא תלתא לקבה ובכ"י מתלת תלת לקבה ובפי' ר"ח (באו"ז שם) מתלת תלת ריפתא [בקבה]. [6]) וזה הפי' הביא רש"י בשם רבותיו ובשם בה"ג ודוחה אותו עיי' הפשב"ע ובע' כסן פי' הערוך כפי' הראשון ברש"י והוא כפי' ר"ח שמסייע לפירש"י הראשון וכתב בעל האו"ז שם: וכן מסתבר דהוא עיקר ע"כ ועיי' ל"ע בברכות צד כ"ב: [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס עשאה כעכים ובנו"ג עשאן כעבים וט"ס הוא עיי' מ"ש בע' טרת ב'. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג חייבין וכ"ה בע' טרת. [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכן מוכח מע' טרת אבל בכ"י פי' לי' ולי' בירו' חלה ספ"א ובתוס' הלה רפ"א. [10]) בנו"ג כלימודין וכ"ה בע' טרת ובכ"י ש"ס לימודין. [11]) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס ובנו"ג מזו.

זו״, פי׳ כעכין חלות חלוקות שאין נושכות זו את זו „הסל מצרפן לחלה״ [1]). פ״א ריפי כעכי [2]) ספר אחר ככי והוא כעכי כי הרבה מבליעין בל׳ ארמית ח׳ וע׳ [3]). וכעכי היא פת הבאה בכיסנין שפירשנו בע׳ כסן. *[אחי״ה בע׳ כסן הארכתי להוכיח כי כיסנין בל״פ ענינו לחם יבש והוא ג״כ כעך בל״ע או كاك כאך בל״פ ואם נכתבה המלה כאכא אז ענינה פירות יבשין והן מיני תרוגימא. ועוד מזה הענין בהבלעת הע׳ כוכא דארעא עיי״ע טרקנין ומ״ש. ואם כפירושנו כי כאכא = כאך בל״פ היינו מיני תרוגימא זכינו להבין שלא רצו לקבוע ברכה לאחריו מאחר שאין בא אלא לקינוח הסעודה והוא מעוט וזו סברת ר׳ יהודה ב״ר יצחק של״י שהביא האו״ז סי׳ קמ״ט ע״ש] —

כִּעְכַּע (לפע״ד מל״ע قعقع räuspern הוציא קול בגרונו) בויק״ר פרש׳ אחרי מות (פי״ז, ולפנינו לי״) מה אם בשר ודם שנכנס לבית חברו כמוהו צריך לכעכע כהן גדול שנכנס לבית קדש הקדשים על אחת כמה וכמה על שום שנשמע קולו בבאו אל הקדש. — (א״ב נ״ל שענין מלה זה כמה כ י ח ה בפני רבו שמוציא קול בגרון להשליך הרוק עיי״ע כח). *[אחי״ה לפנינו בויק״ר איתא רק ר׳ יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר׳ חנינא הוה מכעכע על שום ונשמע קולו וכ״ה בפסיקת׳ דר״כ צד קע״ז. ובפירשב״ם פסחים קי״ב. ד״ה ולא תכנס הביא הגי׳ ר׳ יוחנן כי הוה עייל לביתא מנענע משום שנאמר וכו׳. וכ״ה גי׳ מנענע בילק׳ תצוה ר׳ רמז שפ״ב והנכון כגי׳ רבינו והוא מל״ע הרשום׳ ועיי״ע קעקע ב׳ — ועה״ק שנ״ב העתיק לנכון כעכע: ריישפרי״ן וכונתו על räuspern] —

כְּעַן (עתה nun, jetzt) בדניאל (ב׳, כ״ג) וכען הודעתני. תרגום עתה כען. *[אחי״ה והרבה בדניאל (ג׳, ט״ו; ד׳, ל״ד; ה׳, י״ב. ט״ו, ט״ז; ו׳, ט׳) ובעזרא (ד׳, י״ג. י״ד. כ״א; ה׳, י״ז; ו׳, ו׳) וכן עתה תרג׳ ככה עיין תרג׳ אונק׳ לבמדבר כ״ב, ד׳. ו׳. י״א; תרג׳ יהושע ב׳ י״ב, ש״ב ב׳, ו׳. ובריש שהש״ר ברם כען. ונראה שהורכב מן כ׳ הדמיון ומן עַן, ובל״נ עַנְתָּא (בל״מ עוֹנָה) ופי׳ כְּעֵת וגם י״מ עֵת נגזר מן עֶנֶת (רד״ק שרש עת) והראיה כְּעֶנֶת (עזר׳ ד׳, י׳. י״א; ז׳, י״ב) ובפשיט׳ אכענת ובקטיע וכְעֶת בעזרא, ד׳, י״ז. ולפעמים בתרגום כ״י כען ובנו״ג בתמורתו השתא. כדון עיי׳ עמת״ר ללעווי I, 378, ולפי דעת ה׳ פירשט כען כמו כֵּן, כָּאן והראיה עד כען (עזרא ה׳, ט״ז) ובתרג׳ ש״ב ג׳, ח׳ מכען. — וקרוב במבטא הוא ללפ كنون (الكنون) פירוש עתה] —

* כָּעַס (מל״ם ענינו עצב קצף verdriesslich sein, zürnen) מצוי הרבה עיין בבכורות ו׳: ז׳, כ״ח: ל״ב. ל״ט. ס״א: ס״ג: שבת ל׳: פסחים ס״ו: קי״ג: תענית כ״ג. כתובות ח׳: נדרים כ״ב. ושם: נזיר מ״ט: גיטין ע׳. (עיי״ע מל י״ב) קידושין ע״א. סנהדרין ק״ג. ושם: ע״ז נ״ד: זבחים מ״א: תמורה ט״ו. ובבינוני פעול שמ״ר פמ״ה פניך כְּעוּסוֹת . . פני כעוסות. מדרש לקח טוב בראשית מ׳, ו׳ והנם זועפים: כעוסים. בהפעיל הִכְעִים סנהד׳ כ״ז. ק״ב. ק״ג: ק״ח. אבות פ״ה מ״ב ובאפעל סוף רות רב׳ אכעים יצרך ולא תחטא ובפסיק׳ דר״כ קנ״ח. לפי׳ גי׳ כ״י א״פ וכרמולי׳ א כ ע י ם יצרך ולא תבוא לידי חטא, ובמדרש תהלים רמז ד׳ וילקוט תהלים רמז תרכ״ז אכחיש עיין הערת רש״ב שם ושם בפסיק׳ אכופס יצרך וכו׳ וט״ס הוא. ריש אסת״ר מן דאכעסון וכו׳ תר״י ב׳ לדברים ל״ב י״ז, כ״א והשם כַּעַס ברכות ו׳: ל״ב. נ״ד: ס״ג: עירובין ס״ה: (עיי״ע כס ו׳) פסחים פ״ז: יומא ס״ט: כתובות ס׳: אבות פ״ד מי״ח, ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד. כעס הוא לפני המקום וכו׳, שמ״ר פמ״ה כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי, ספרי מטות פ׳ קנ״ז בא לכלל כעס בא לכלל טעות. תר״י ב׳ לדבר׳ ל״ב, כ״ז כעסא דשנאה. — כארם בכעוס שבת ס״ב סע״ב וילק׳ ישעיה רמז רס״ד עיי״ע ארם ומ״ש בח״א, רצ״ו.

כָּעַר (= כָּאַר ע״ש מל״פ שם hässlich sein) מסכ׳ כתובות פ׳ אעפ״י (ס׳ סע״ב) דאכלו גרגושתא הוו ליה בני מכוערי. תרגום ושמתיך (כרואי) [צ״ל כראי] (נחום ג׳, ו׳) ואשוינך מכוערא עיי״ע כאר. *[אחי״ה בנו״ג מכערא וכ״ה בפי׳ רד״ק שם המפרשים ביארו כראי מל׳ ראי, רעי פי׳ טנוף אבל היותר נכון [4]) כדעת החכם לעווי שדרש כראי הפך מן כאר = כער, ובמתורגמן

[1]) תיבות מסומנין שייכין לר״ת כי כ״ה בפירושו ורבינו מדעת עצמו הכניס בין דבריו פי׳ כעכין, ופ״א עיי״ע טרת, ודע כי נשיכה נאמר ממאכלים ד״מ תוספת׳ מהרו׳ רפ״א . . והשיך לה אחרות . . ואיזו הוא הנושך וכו׳ אבל אם היו ממעכין זה את זה . . הרי אלו אינן חבור. [2]) כלומר כעכין הם ריפי כעכי. [3]) בכ״י ו״ו אי׳ פ״א כחכי והוא כעכי ועל זה יפה עולה כי הרבה וכו׳. [4]) דעת ה׳ לעווי לא נכונה היא ואין לה כל טעם כי לא יתכן לאמר ושמתיך בלי כף הדמיון ולפי לעווי יהיה הכף מהשרש. וראי הוא שמוטציג בלשון עברית כמו מ ו ר א ה ונגאלה (צפניה ג׳ א׳) ל ר א ו ה בך (יחזקאל כ״ח י״ז) ולא מלשון רעי ע״כ פי׳ ר״פ סמאלענסקין.

פי' ג"כ מל' טנוף וכתב בדרז"ל יש הרבה ובעל הערוך לא הביאו ע"כ, אבל בע' כאר הביאו בל' ס"א ע"ש. וכן הביא זה הציון מכתובות הנ"ל בע' גרגשתא (ח"ב, שנ"ג:). ולרוב הוא בבינוני פעול לזכר כָּעוּר ב"ר ס"פ ל"ו כעור ומפוחם ושם פ"ס שכעור לאיש להיות מהלך אחר האשה, ולנקבה חולין קט"ו רע"א ושם קי"ז. וקידושין ט': כעורה זו ששנה רבי וכו' תוספת' כלים ב"ב רפ"ב כעורה מזו, אסת"ר פ' ותמאן אם רואין אותי כעורה וכו' והקבוץ זכר ב"ר רפ"ט כעורים ושחורים, שהש"ר פ' ראשו כעורין ושחורין, ושם לנקבה: כעורות ושחורות ובבינוני פעול בפיעל מכוֹעָר גיטין נ"ח סע"א כתובו' ק"ה, תעני' ז' סע"א, והקבוץ זכר יומ' פ"ו סע"א, סוטה ח': ולנקבה תענית ל"א, המכוערות עיי"ע כאר, ובהתפעל ב"ר פי"ז הִתְכַּעַרְתִּי בעיניו ושם פמ"ה היא מתכערת ומתעזבת, והשם כִּיעוּר בל"פ خوارى Hässliches, Verächtliches והושאל לחטא חולין מ"ד: הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ובתוספ' יבמות ספ"ד (כב"י אירפ') ובאבדר"נ רפ"ב ובמד"ר פי"ג ומן הדומה לכיעור. והשם המופשט ירו' גיטין ספ"ט ד"נ ע"ד מביאה לידי כְּעִירוּת ובאסת"ר פ' בשנת שלש: עשרה חלקים של כעירות בעולם וכו'] —

* כ"ף (אות עשתי עשר באל"ף בית והקבוץ שבת ק"ג סע"ב כפין, ונקרא כן על שם כף פי' יד כפופה שדומה לה עיין הציור באו"מ לפירשט.

כַּף (מל"מ שם לכלי בית קבול מדמיונו לכף כפופה Löffel, Schale, Kelle ועוד כף בענינים שונים עיין בפנים) בפ' המוציא יין (שבת פ':) חול כדי ליתן על מלא כף סיד. גמרא (שם) תנא כדי ליתן על מלא כף של סיידין [1]) בפ' ג' במדות (מ"ד) ולא היו סדין אותן בכפין של ברזל וכו' פי' אותו ברזל של סייד שעשוי כמין כף [2]). בגמ' דפ' כל שעה (פסחים כ"ח רע"א) כפא דחט [3]) נגרא בגויה [4]) נשרוף חורדלא. פירוש כף שחקק האומן באותו כף עצמו שורף פיו כחרדל חזק כלומר משל דר' יהודה קשיא ליה השתא מה שאמר הוא בקבורה חטט וחקק אחד הוא [5]). בהסייף פי"ג בכלים (מ"ב) קוליגריפון שניטלה כפה טמאה מפני שינה פי' בערך ק' [6]). מכחול שניטל הכף טמא מפני הזכר (כלים שם) פירשנו בע' מ' [7]). בהסנדל פ' כ"ו בכלים (מ"ג) כף לוקטי קוצים טהורה. פי' המלקטין קוצין יש להן כמין כף והוא יד מעור כדי שלא יחבלו ידיו וראיה לדבר [8]) ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו (ש"ב כ"ג ו') [9]). מנח כפה [10]) אכפי [11]) ומטלטל בגמרא דפ' נוטל אדם את בנו (שבת קמ"ב סע"ב). פי' מניח אדם תרווד אכיפי הן כגון (שבת נ"ז: חולין קל"ח.) כיפה של צמר. פ"א מניח תרווד על עומרין. מהלכי כפים בחיה טמאתי לך בפ' בהמה המקשה בגמ' בהמה שמת עוברה (חולין ע':) פירוש „עובר טמא שהוא ממהלכי כפים שאין פרסותיו סדוקות בחיה טמאתי לך כלומר אף שהאם חיה טמאתי לך" [12]). בר"ג דפ' ואלו קשרים (שבת קי"ב.) סנדל שנפסקה אחת מאזניו או אחת מתרסיותיו [או] שניטל כל הכף טמא ב' אזניו או ב' תרסיותיו או שניטל רוב הכף טהור [13]). בפ' אלו טרפות בסוף הלכה דרוסת הזאב (חולין נ"ד רע"א) מורה [14]) בה רב מכפא דמוחא ועד אטמא פי' מכף הקדקוד ועד הירך [15]).
*[אחי"ה הנחה הראשונה של כף בל"ע كف בל"ס כַּפָּא, כַּפְּתָא היא תוך היד לפי שהיא כפופה וממנו הושאל גם ליד באדם ובהמה ד"מ תענית כ"ו: נשיאת כַּפַּיִם עיי"ע שא ב'. ובבהמה מהלכי כפים (Tatzen) חולי' הנ"ל. וכן נקרא כף בית יד לצורך היד Handschuh כלים כ"ו, ג' הנ"ל. ועוד כף הרגל בל"מ והוא תחתית הרגל, ובסנדל כף: Sohle (שבת קי"ב. הנ"ל). ועוד כף ל"מ ול"ס כלי קבול ד"מ בזיך Löffel ועוד כף במאזנים כמו בל"ע וסו' Wagschale עיין אבות פ"א מ"ו; ב', ח'. והקבוץ תוספת' כלים ב"מ רפ"ב הכיפין שלו של מתכת וצ"ל הכפיין — ועוד נקרא כף כמו גב מקום גבוה בבית הבושת של איש או אשה נדה נ"ב: אחת על הכף ואחת על הבצים, תוספת' נדה

---

[1]) בנו"ג על פי כף וכו'. [2]) בנו"ג כפים וס"א במשניות כפים וכן מוכח מפי' רע"ב ועיין תוי"ט. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח וברש"י בדפ' הישנים עיין ד"ס פסחים צד ל"ח. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בגווה. [5]) בפי' ר"ח מבואר יותר טוב ע"ש. [6]) והיינו בע' קלגרפון. [7]) היינו בע' מכחל. [8]) ובפי' רה"ג אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. [9]) נגרר אחר פי' רה"ג בסד"ט צד 19. [10]) בנו"ג כפא ובכ"י מ' כיפא. [11]) בנו"ג ובכ"י אכיפי. וכ"ה בפי' ר"ח אשר משם הועתק פי' ראשון. [12]) עד כאן הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף של"א:). [13]) וכה הסדר בכ"י מ' וא"פ ובה"ג ובכל הדפוסים הישנים והפכו המהרש"ל עפ"י רש"י (עיין ד"ס שבת צד קכ"ד:) אבל כרש"י אי' הסדר גם בתוספ' כלים ב"ב רפ"ד. — ודע כי בדפ' ובכ"י אי' רוב הכף טמא כל הכף שלו (בכ"י כולו) טהור ובה"ג הגי' רוב הכף טמא מיעוט הכף טהור. וראיה לשיטת רבינו מצאתי מתוספת' כלים ב"ב הנ"ל שאי' שם רוב כף אחת טהור . . כל כף אחת טמא — ובדפ"ר אי' בקטיע אחת מאזניו או שניטל רוב הכף טהור. [14]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ובנו"ג מורי ובדפ"ע מודה. [15]) ובכ"י ו"ו ועד כף הירך אבל בפי' רגמ"ה כ"י לחולין ג"כ ועד הירך.

רפ"ו משתפשט את הכף . . עד שתפשט את הכף ויותר טוב בירושל' יבמות פ"א ד"ב ע"ד עד שתתפשט הכף. נדה מ"ז: מאי כף וכו' עיי"ע גב ג'. ועוד יש להעיר כי כאף בל"פ كاف פי' כמו בל"ע فرج בית בושת וערות האיש או האשה — ומה שענינו עמרים שבת קמ"ב: הנ"ל לפי פ"א עיי"ע כף ג' וע' כפי ב' ומ"ש] —

כֵּף (מל"ט פי' סלע וכן בל"ס כִּיף, כִּיפָא, כְּאף, כְּאפָא Stein, Fels, Riff ועוד חוף הים מל"ע كفة קצה ושפה (Saum, Rand נהרא מכיפיה מבריך [1]) בפ' במה אשה בגמ' הבנות (שבת ס"ה רע"ב) ובפ' אין בין המודר בגמ' המודר הנאה מחברו (נדרים מ' סע"א) ובגמ' דפ' אחרון דבכורות [2]) (נ"ה:) פי' הנהר מסלע היוצא ממנו משם ברכת מלאתו ולא ממימי המטר ועביד מפצי לבנתיה שהיה (מסתירם) [צ"ל מסתירן] מבני אדם שעל הנהר וטובלות בפרת כי דברי הכל בתשרי זוחלין הן ולמה הוא במפצי דלית להו טהרה במקוה אבל בניסן הוה עביד להו מקוה דסבר פרת לא סליק להו ביה טבילה בניסן דרוביה שאובין נינהו [3]) ואע"ג דנדה וזבה לא בעו מים חיים אבוה דשמואל חייש משום מים שאובין ומנא לו דנדה וזבה לא בעו מים חיים דתנא במגילה (תוספתא מגילה פ"א) שאין בין זב לזבה וכו' עד אלא שהזב טעון ביאת מים חיים וזבה אינה טעונה ביאת מים חיים [4]). פ"א מכיפיה מבריך מגדותיו מתברך שאינו מתגדל ממי הגשמים [5]) אלא מעצמו והיינו פליגא דרב דאיהו אמר סהדא רבא פרת כלומר שמגשמים מתגדל ומפצי ביומי תשרי ומניחן בקרקעית הנהר לפי שהנהרות מתמעטין ביומי תשרי מן רוב [6]) החום שהיה ויש טיט בקרקעית המים בעיקר הנהר והיה משים המפצים כדי שלא ישקעו רגליהן בטיט ולהוי חציצה לטבילה [7]) וההיא דאמר שמואל לעיל נהרא מכיפיה מיבריך [8]) הוי פליגא אהא דאמר שמואל אין המים מיטהרין [9]) בזוחלין כלומר אין המים מיטהרין שאין שם נוטפין אלא זוחלין בלבד אלא פרת ביומי תשרי לפי שכבר נתמעטו מימי הגשמים שנטפו בו אלמא ממי גשמים מתגדל ביומי ניסן כשמתפשרין השלגים והמטר ואיהו אמר שאינו מתגדל אלא מכיפיה" זה פירוש רבינו גרשם [10]) והראשון של ר' חננאל [11]). בפרק תינוקת בגמ' ד א מ ר ר ב [12]) ש מ ו א ל ב ר [13]) י צ ח ק א ש ה ל א ת ט ב ו ל ב נ מ ל [14]) (נדה ס"ז רע"א) אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקוה ב י ו מ י נ י ס ן ו מ פ צ י ב י ו מ י ת ש ר י [15]). אכיף ימא אסיסנא [16]) בירתא [17]) בריש פסחים (ד' רע"א) פי' על חוף הים אייסד [18]) בירא. והלך על כל גדותיו (ישעיה ח', ז') והירדן מלא על כל גדותיו (יהושע ג', ט"ו) תרג' על כל כפוהי. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' יהושע ד', י"ח על כל גדותיו על כל כפוהי והנכון כגי' ה מ ת ו ר ג מ ן כיפוהי. וכן כל הסלע מתורגם כֵּיפָא ע"ש הדוגמאות וכן במיוחס לרש"י בנדרים שם מכיפיה מתבריך: שנובע מגדותיו. ובר"ן שם מסלעו כלומר ממקורו וברש"י בשבת ס"ה: משפתו וממקורו ומסלעו וכו' ע"ש — וכנ"ה בל' נקבה באסת"ר פ' ויבז: נפלת כֵּיפָה על קידרא וי לקידרא נפלת קידרא על כיפה וי לקידרא וכו' ובילק' אסתר רמז תתרנ"ד אי' קופה. אהלות פ"ח מ"ה כיפת הברד (Hagelstein) ובקבוץ זכר מ"ק כ"ה סע"ב כיפי דברדא, ושם כיפי דנורא (-Feuer steine, Meteor). כריתו' ו' רע"א דרמי כֵּיפֵי ורבינו פי' בע' כף י"ב אולם כאן מקומו. וכן שייכים לזה הערך כל הציונים בע' כפי א' ע"ש. כתובות קי"ב סע"א כיפי דעכו ובירו' שביעית ספ"ד דל"ה ע"ג כֵּיפְתָא דעכו (ועיי"ע אלסוס) ובל' זכר בירו' ע"ז

---

[1]) וכן הוא בחידושי הרמב"ן בשבת ס"ה: ובנו"ג מיברך, ובבכורות בסמוך מיבריך ובכתב יד פי' רגמ"ה מיתבריך וכן הוא מתבריך בנדרים בסמוך ובשיטה מקובצת בנדרים מבריך . . ושם גם כן מתברך. [2]) כן הוא לנכון בכתב יד ומדי' באסיל והלאה ובדפ"ר פיזי וויניצי' בט"ס ברכות. [3]) ופי' כמו רוב מימיו שכתב רבינו בעי' טף אי' ע"ש בהערה 3. [4]) וכן פסק הרמב"ם פ"א ה"ה ופ"ט ה"ה דמקואות ועיין בתש' גאוני' ד"פ בשנת של"ה סי' ר"ו וז"ל אחר שבזמן הזה כל נדה ספק זבה היא והזבה צריכה מים חיים לא עלתה לה טבילה בים מפני שהיא כמקוה שאינה מים חיים ועיין בתוספ' שבת ס"ה: ד"ה שמא — וזה הפי' כולו הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ' אפס קצהו תראה) ועיין בחי' הרמב"ן לשבת ובעי' טף אי' ומ"ש. [5]) בפי' רגט"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגי' דף קי"ז.) אי' לא מגשמים ולא ממעיינות. [6]) בפי' רגמ"ה כ"י שם לי'. [7]) ובתוספי נדה ס"ו: ד"ה אשה כתבו בשם הערוך טעם משום צניעות אבל כבר פירש החי' באמבערגער בל"ע בשבת צד נ"ד: אות קי"ד דכוונתם לפי' הערוך אליבא פי' דר"ח ובשט"מ לנדרים שם הובאו שני הטעמים ע"ש היטב. [8]) וכ"ה בפי' ר"ח אבל בפי' רגמ"ה מתבריך. [9]) בנו"ג בבכורות שם נטהרים. [10]) בקובץ כ"י הנ"ל דף קי"ז ע"א עד סע"א. [11]) עיין מ"ש בעל ל"ע במקום הנ"ל אות ק"ט בענין פי' ר"ח זה. [12]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב, ובכ"י ל"ד ובנוסח' נדה ס"ו סע"ב לי': רב. [13]) בנו"ג עוד: רב. [14]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובדפ"ע נשמט ואי' רק בגמ' ראת ובכ"י ל"ד בגמ' ראתה שמואל וכו' וא"כ אי' כגי' כ"י ודפ"ע. [15]) בדפ"ע קטוע ולנכון אי' בכל כ"י כמו שניסחתי שאליו כיון רבינו ועוד עיי"ע מפוץ. [16]) בנו"ג אסיסני ועיין זה הע' ומ"ש בח"א, קפ"ה: [17]) בנו"ג ביראתא. [18]) כ"ה לנכון בדפ' אמ' ובשדפ"ע בט"ד אייסר.

פ"ד דמ"ג ע"ד אילין כיפייא: ומענין חוף היינו שפה אי' כיף ימא פסחים הנ"ל וכן בלי יו"ד קהל"ר פ' שלח: הוה מטייל על כף ימא רבה, ובל"א ירוש' גיטין פ"א דמ"ג ע"ג (ר') חמא חד בר נש מכֵּיפְּתָא ולעיל, והקבוץ זכר ב"ר ס"פ כ"ג עד כֵּפֵּי ברבריאה (ג' פעמים) ומזה ג"כ במ"ק כ"ה סע"ב כיפי דפרת . . כיפי דדגלת, ורבינו הביאו בערך כף י"א ופי' בע"א ע"ש] —

כַּף (= כַּפָּה נלפע"ד מל"ע كُبّة פקיעין Knäuel או מל"פ كفة שבלי שעורים או חיטין בעודם בתבואות עם התבן noch unausgedroschene (Fruchthalme בסוף שבת (קנ"ה. במשנה) מפספסין את הכפין [1]) פי' בגמ' (שם) אמר רב הונא פקיעין הן הן כפין פקיעין תרי פי' בשתי מקומות מקושר כפין תלתא בשלשה מקומות מקושר [2]). בפ' המוכר את הבית מכר את האבנים שהן לצורכה (ב"ב ס"ח סע"ב) גמרי (שם ס"ט רע"א) מאי הוא [3]) הכא תרגימו אבני דאכפא [4]). בפ"ג דסנהדרין בגמ' א"ר יהודה אימתי (סנהדרין כ"ו סע"ב) חד גנב כפא ופסליה „פי' אלומה קטנה כמו אבני דאכפי והן אבנים המוכנים לתת על (האולמות) [צ"ל האלומות]" [5]). ס"א הזמת [6]) וכבר פירשנו בע' הזם. *[אחי"ה כן הוא בכל כ"י וצ"ל בע' הזמת. ובדפ"ע אי' ס"א חזמת כפא כבר פי' בע' חזם. וכבר הארכתי בע' הזמת (ח"ג, קכ"ח) דעיקר הגי' כגי' כ"י כי כפה (או כפא) אחת היא עם הזמת ובע' הנ"ל העיר כבר ר"ב כי בנו"ג קבא דשערי ע"ש ושם הוכחתי כי גי' הרי"ף כ"י והרא"ש כפא דשערי וכפי' ר"ח לי' מלת דשערי ולפע"ד הובאה פנימה מגליון להורות על כפה (או כפא) בל"פ הרשומה ענין כפה שבלים של שעורים או חיטין (עם הקש). ורש"י בשבת קנ"ה, פי' לנכון: הן הן פקיעין הן הן כיפין כולן קשין של שבלין הן ע"כ. והיותר נכון לגרוס כפין עיין לעיל הערה 1 וכ"ה בירושלמי שבת פ"ג ד"ה ע"ד תלתא כפין פי' שלשה אגודות של תבן להטמין שם המאכל, וכן פי' הר"ן כיפי דכיתנא בנדרים מ"ח רע"ב אגודות של פשתן (אבל עיי"ע כפי ב' וע' שמט מה שפי' רבינו) וכן מהפכי כיפי פסחים מ' סע"א פי' ר"ח ורש"י ענין עמרים ורבינו גורס בע' אבן כתף כפי עיין בח"א, י"ד ובהערה 5 ופי' עמרים ע"ש. אבל בע' כפי ב' פי' בע"א ע"ש. ובע' דדב (ח"ג, כ"ה.) הביא רבינו מגיטין פ"ו: ביני כיפי ופי' בין עמרים, וכ"ה בפי' רש"י ובע' כף א' הביא רבינו משבת קמ"ב סע"ב מנח כפה אכפי (לפי גי' הנכונה) ובארו כפי פ"א על עומרין, בכל המקומות הנ"ל ענין כַּפָּא (כַּפָּה) וקבוץ כַּפֵּי (ולא כיפי) או אגודות או שבלי שעורים וקש ודומה מל"פ הנ"ל או מל"ע הרשומ' כי כבה פי' פקיעין ואגודות Knäul, Gebund, Hand-voll ובזו המלה ביאר רה"ג בכלים פ"י מ"ד (בסד"ט 6) והפקעת וז"ל פי' קבורתא בארמית ובובה בטיית ע"כ וצ"ל כובה והוא ל"ע كُبّة וכן בל"ס כַּפָּא פי' אגודה ומלוא יד ועוד עיי"ע פקע ה'] —

כַּף (= כִּפָּה מל"ט פי' ענף וסעיף העליון Zweig, Wipfel ולפע"ד נגזר מל"ע كاف, كيف פי' כרת והשם كيفة דבר כרות והוא הענף ועוד עיין כפנים) בפ' מקום שנהגו בגמ' כיוצא בו (פסחים נ"ב סע"א ורע"ב) רבן גמליאל [7]) אומר אוכלין על של בין [8]) הכיפין [9]) ואין אוכלין על של בין [10]) השיצין, פי' בין הכיפים הוא עיקר חריות של דקל במקום שדבוקות בדקל מאכילין מן הבית נשרו של בין הכיפים או שאכלום עופות ויש בין השיצים מכלין ומבערין מן הבית וכפים הם האמירים וי"א הן כפות תמרים, שיצים הן קוצין. *[אחי"ה רמז לזה הפי' אי' בפי' ר"ח וז"ל אוכלין על של בין הכפים פי' הנסבכין בין האמירין שאיפשר לאדם ללקטן ואין אוכלין על של בין השצים כגון שנסבכו על קוצין שמכין היד וכו' ואין נכשרין אלא לעופות ע"כ, וכפירוש י"א שבערוך פירש"י: כמין כפות תמרים, ושיצים פי' קוצים סביב בעיקרן של דקלים ע"ש ולולי מסתפינא הייתי אומר כי שיצין הוא אחד עם שצינא ב"מ צ"ט: לפי גי' הערוך בזה הערך (ובנו"ג חביצא) ופי' רבינו אמיר כמו מכבדות של תמרה ע"כ והמלה היא ל"ע شجنة ענפי דקל המסובכין ביותר וא"כ אין חלוק בין כיפין ובין שיצין כי אם זה שכיפין הם ענפים שאינם מסובכים ושיצין הם מסובכים לכן אין אוכלין על של בין השיצין שאי אפשר לאדם ללקטן כי אם בדוחק

---

[1]) וכן הוא בע' פספס א', פקע א' וכן הוא במשניות נאפולי ובפי' ר"ח ובנו"ג כיפין. [2]) ועיי' ג"כ בפירש"י. [3]) כ"ה בכל כ"י אבל בדפ"ע בקטיע בפ' המוכר את הבית בגמ' הכא תרגימו, ורבינו נגרר אחר גי' ר"ח שהבאתי בע' הזמת ע"ש ובכ"י ש"ס מאי נ נ ה ו ובנו"ג מאי אבנים שהן לצורכה [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ב', וכ"ה בנוסחוי, ובכ"י ו"ו א', וה"ב אבני דכיפא, ובדפ"ע דאכפי וכ"ה בכ"י ש"ס הי פי' וא"פ (ד"ס ב"ב צד ק"ה:). [5]) וכ"ה לנכון בכ"י פירוש ר"ח בסנהדרין שהבאתי בע' הזמת ע"ש. [6]) וכ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ה"ב, וכ"ה בע' הזמת ובדפ"ע כאן: חזמת. [7]) בנו"ג רשב"ג ובתוספ' שביעי' ספ"ז ר' שמעון. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס מ', ובנו"ג על שבין, ובתוספ' שם על בין. [9]) ובכ"י אירפורט בתוספ' אי' נקוד הַכִּיפִין, ובכ"י א"פ בפסחים הכפין. [10]) וכ"ה בע' שץ א' ובכ"י ש"ס עיי' ד"ס פסחים צד ע"ו.

ואין נכשרים אלא לעופות. ובענין כיפין ככר אמרתי שגזרתו מל"ע הרשומה ולא משרש כפף כדעת הרד"ק אשר ביאר ג"כ (בשם אביו) בעודה בכפו יבלענה (ישעיה כ"ח, ד') בעודה בענף ונקרא כן הענף לפי שהוא כפוף (וכן דעת הח' לעווי). והראיה לגזרה הנ"ל כי עוד הוראת אותו השם كِفّة בל"ע חתיכת בגד וזולתו שתופרין על בגד מלפנים בשפתו. ומעתה זכינו להבין תוספתא כלים ב"ב רפ"ה כף של נייר שהתקינה לחגור בה את מתניו טמאה כף של סיב שהתקינה וכו' שתי כפין של סיב שתפרן זו בזו והתקינה לחגור בה וכו'. ויותר טוב הגי' שתי כיפין של סיב שתפרן וכו' (שם בתוספ') וכן בתוספ' שם רפ"ב מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה וכו' ורבינו בערך כפת ד' פי' בע"א ע"ש — שצים שבכפים ירוש' שבת פ"א ד"ד. עיי"ע כפים] —

כף (כַּפָּא לדעת רבינו כמו כַּתְפָּא פירוש כתף Schulter ואולי יותר טוב לגזרו מל' צענד ākhma כתף) בפ' המוכר פירות בגמ' המרתף (ב"ב צ"ו רע"ב) ושמואל אמר חמרא אכפא דגברי שואר [1]. בפ"ק דסוט' בגמ' אלו אסורות (י':) אטו בפרחי כהונה בכפה [2] תלו (ליה) [צ"ל לה]. ובפ' אלו נאמרין בגמ' ואלו נאמרן בל' הקודש (שם ל"ד סע"א) וגמירי דטעונא דמידלי אינש בכפא תילתא דטעונא הוי [3] דדרו באגדא [4] נדרו באכפא (ביצה ל'.) כבר פי' בע' גד. בפ' סדר תעניות האלו בגמ' על כל צרה (כ"ג:) וגלימא על חד כפיה [5]. פי' כתף. *[אחי"ה ובביצ' שם פירש רש"י ד"ה דדרו: באכפא במוט בידיהם וא"כ פירשו מע' כף א' והיינו יד אבל בע' אכפא (ח"א, פ"ג.) כבר סמנתי גי' הרי"ף אכיתפא (אכתפא). ועוד באל"ף בראש אי' בשבת ס"ו רע"ב חמרא דאכפא עיין פי' בע' אנקטמין (ח"א, קנ"ה: והלאה), וברש"י בדפ' הישנים פי' חמור הנישא בכפיים וכ"ה באו"ז הל' שבת סי' פ"ד ס"ק כ"ב וא"כ פירשו ג"כ מע' כף א'. ומלת אכפא בציון דב"ב הנ"ל יש לנקד אַכַּפָּא וכ"ה אכפא (שתי פעמים בע' גד ג' כפי גי' דפ"ר). ואם נניח גזרת המלה מן כתפא אז נוכל לגזרה מל' צענד הרשום' כי כ"ף ומ"ם מתחלפות — ועוד בל"פ كفت כמו كتف בל"ע פי' כתף וא"כ אַכַּפָּא כמו אַכַּפְתָּא] —

כָּף (מפעל כּוּף בל"ס כָּף פי' ענין נטייה ועקימה bougen, krümmen ונרדף עם ל"ט כָּפָה, כָּפַף bougen, stürzen . בנפעל נִכְפֶּה Epileptiker ועיין בפנים) בגמ' דפ' ראוהו בית דין (ר"ה כ"ח סע"א) שכפאו שד. שכפאוהו פרסיים (שם [6]). בפ' מומין אלו (בכורות מ"ד רע"ב) נכפה אפי' אחת לימים הרבה [7]. בס"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות ס"ד:) לא ישא אדם אשה לא ממשפחת נכפין ולא ממשפחת מצורעין. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ומניקה (כתובות ס' סע"ב) דמשמשי [8] בי ריחיא הוו להו בני נכפי. פי' שגעון שנופל לארץ. *[אחי"ה והחולי נקרא בן נפילין וכבר פירשתיו בח"ב קי"ז: והלאה. וכן פירש"י בבכורות [9] נכפה: נופל מחמת חולי ובכתובות לועז פישיאו"ן והוא Piè-Jean פֿאללזוכט עיין מ"ל לרמ"ל ובשט"מ בכתובות הובא פירש"י ממהדורא קמא: נכפה חולי המפיל את האדם ומנענע כל איבריו ע"כ. והוא בנין נפעל מן כפה וכ"ה בפסחים קי"ב: הוי נכפה. תינוק נכפה. ושם: הקבוץ בנים נכפין (ובגי' ר"ח נכפים) ופי' נכפה נשפל וכן פי' ראב"ע יכפה אף (משלי כ"א, י"ד) ישפיל כמו יכפף וכן בל"פ خفقة פי' מי שנופל לארץ מפעל خفقان פי' כפף ועוד עיי"ע נכפה ומ"ש. — ובל' נקבה ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. דרגש נזקפת ואינה נכפית. והקל הרבה בדרז"ל עיי"ע כף ח' וש"נ] —

כף (= כּוּפִיתָא, כּוּפְתָּא לדעת רבינו מפעל כפף היינו כלי על שם כפיפות ולפע"ד מל"ע كفة כל דבר עגול עיי"ע כִּפָּה א' ומ"ש והושאל לקערה Schüssel או בל"י κῦφος כלי חלול hohles Gefäss ובל"ר אמצ' coupha (cupia) גביע (Becher בס"פ איזהו נשך בגמרא אין פוסקין (ב"מ ע"ג:) רבינא הוי יהיב זוזי לבני אקרא דשניתא [10]

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אכתפא דמאריה אבל בכ"י ה' בבה"ג ברי"ף ובראו"ש ורשב"ם אכתפא דגברא (עיין ד"ס ב"ב צד. קמ"ז) וכ"ה בשט"מ, וכן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל חמרא אכתפא דגברי שנושאין אותו מבית מוכר, שוור כלומר עקר ומפיק טעמו ממנו ע"כ והועתק בלי הזכרת שמו בע' ישור ושם גרס ג"כ אכתפא דגברי וכה"ג ברשב"ם בר"פ. [2]) בנו"ג בכיפה. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובי ל"ד ובי"ה, ובדפ"ע קטוע: לכפא תולתא דטעוניה הוי. ובנו"ג לכתפיה. [4]) בכ"י ו"ו בי בט"ס באגרא וכ"ה לפנינו עיין מ"ש בע' גד ג' (ת"ב, רל"ו) בהערה 3. [5]) בנו"ג בחד כתפיה וכ"ה בכ"י ש"ס אחד כתפיה וכ"ה בערוך ע' צב ו'. [6]) מדפ' פיזי והלאה איתא או שכפאוהו וט"ס הוא וכן לי' או בדפ"ר. [7]) לי' לפנינו. [8]) בנו"ג דמשמשא . . הוי לה. [9]) ובפי' רגמ"ה כ"י לבכו' אי' פעם אחת: גיכפא. [10]) כ"ה בכ"י ה"ב וכצ"ל בכ"י ו"ו במקום דשניתא ובכ"י ו"ו בי דשנותא ובכ"י ב"ר ובדפ"ע וברש"י דשנוותא וגם בע' אקרא גורס רבינו דשוניתא ועיין מ"ש בזה בח"א, ר"ס וש"נ יתר השנויים.

ושפכו ליה טפי כופיתא [1]. בס"ג דפרק כל גט (גיטין ל"ב רע"א) אפי' קניא בכופתא רפיא פירוש קנה שבסל כדאמרינן בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) כופתא כוף תיב [2]. פי' כלי שיש בו בית קיבול הפוך הכלי מאחוריו ושב. — (א"ב פירוש בל"י כלי עשוי לשמור דבר מה). *[אחיה ואולי כונת ר"ב היתה ג"כ למלה יוני' הרשום' ואחת היא עם σκύφος בל"ר scyphus ועם κύπελλον ובל"ר cupella לשון קלילא מן cupa עיי"ע כב א' והוא כלי לשתיה או למדה וכן פירש"י בשבת שם כופתא בל"א מדה לחטין ע"כ וכן פתרון בל"ר אמצ' cupa ולפי גזרות האגדה בשבת היטב יש להאציל כופתא מן כוף פי' כפיפה נטייה והיפוך וכן ל"ע كفة נגזר מן كف פי' ענין כריכה וסבוב in sich-, zusam-menwinden ולכן בדפוסים הישנים עד דפ' אמש' נסדר הע' יפה בערכי כף אבל ר"ב שנה לנו הסדר להעתיקו בערכי כפת. והראיה כי התי"ו אינה מן השרש מירו' עירובין רפ"ז דכ"ד: הורי ר' יוחנן (כד מרייה) [וצ"ל בר מרייה] [3] למיכבש עלוי כוף פי' כופין עליו קערה, וכן כפיפה עיי"ע ישפי' סל הורה על גזרת כפף וכן פי' רש"י בגיטין ל"ב. כופתא: כפיפה, וכן דעת רבינו שפירשו ע"י סל. ומזה ג"כ בירו' מעשרות ספ"ה דנ"ב. הדא איתא הוו לה ירבוזין דתרומה גו כְּפתא פירוש בקופתה ובסלה. אבל מה שפי' רש"י בשבת ע"ז: כופתא.. ול"נ כמין גולם עץ וכו' יש לו פי' אחר עיין ערך כפת. —

כָּפַף (מע' כף ו' והוא מל"מ כפה פי' הפוך דבר ופניו למטה über etwas-, um- aufstürzen, um-biegen; beugen וקרוב להוראת כפף kippen והושאל אצל רז"ל לענין הכרח (zwingen, nöthigen בפ' אלו הן הנשרפין בגמ' ואלו הן הנהרגין (סנה' ע"ז.) כפה עליו גיגית ופרע עליו את המעזיבה [4]. ובפ"ק דע"ז (ב': וכ"ה בשבת פ"ח. עיי"ע גגית ב' ומ"ש) מלמד שכפה עליהן את ההר כגיגית. — (א"ב ל"מ זה מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א, י"ד) ענין כסוי [5]. כופין על מדת סדום בפרק השותפין בגמ' ולא את השדה (ב"ב י"ב:) [6], ובר"פ הנושא את האשה בגמ' לא יאמר הראשון (כתובות ק"ג.) פי' כל שזה נהנה וזה לא חיסר [7] ומונעו זו מידת סדום שאומר שלי שלי שלך שלך (עיין אבות פ"ה מ"י) [8]. בר"ג דפ' האורג (שבת ק"ו.) [9] ובס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחות ל"ה:) מחוי כפוף. פירוש „כפוף מעיקר גודל ועד ראש אצבע כשהן דבוקות זו בזו, פי' פשוט מראש גודל ועד ראש אצבע כשהן פשוטות (ואף) [צ"ל דאף] על פי כן אינן הוות זרת" [10]. פ"א כפוף כמו שיכול לפשוט אצבע שהוא צרת [11] גודל מאמה, פשוט כמו שיכול להרחיק [12] אצבע מגודל שהוא טפי ולהכי קרי ליה פשוט [13]. בויק"ר אחרי מות פרשת לדוד (פכ"א) כפה סיח את המנורה. — (א"ב זה ענין אחר מל' זוקף כפופים (תהלים קמ"ו ח'). *[אחי"ה המשל כפה סיח וכו' מצוי הרבה במדרשים עיין פסיקתא דר"כ פ' איכה צד קכ"ג ושם פ' אחרי מות צד קע"ז

---

[1]) ובשט"מ בב"מ קופיתא אבל בעי' אקרא הגי' ג"כ בכ"ף ועיין מ"ש שם רבינו. [2]) בנו"ג ותוב. [3]) עיין מבוא הירו' למהרז"ף ע' ר' יוחנן בר מריא, והתי' לעווי טעה להגיה בדמרייה כאלו היה שם עיר והלך בעקבות בעל הגליון בדי' קראטאשין שחשב כי אחת היא עם דמהריא עיי"ע דם ח"ג, ע"ח. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בעי' גגית גם בדפוסים. [5]) ועיי"ע כף ו' ומ"ש. [6]) ועיין עוד בערך סדום. [7]) כ"ה בדפ"ר פיז' באסיל ואמי' ושם בט"ד וזה חיסר, ובדפו"ו ולא חסר וכ"ה ברש"י בב"ב ובכתובות. [8]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. [9]) ושם איתא לפנינו כפול אבל במגיד משנה לה' שבת פ"ט הל"ז ובאו"ז רסי' ס"ג ובחי' הר"ן בשבת לפי גי' י"מ אי' כפוף. [10]) הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ו"ו). תיבות דאעפ"כ וכו' לא הביאן התוספו' מנחו' ל"ה: ד"ה וכמה ושם אי' בזה"ל ובערוך פי' בעי' כף דכפוף היינו מעיקר גודל עד ראש אצבע כשהן דבוקות זו בזו ופשוט מראש אצבע עד ראש גודל כשהן פשוטות ע"כ וכונת רבינו במ"ש ואעפ"כ וכו' נתבאר לי ממה שכתב בעי' סט ב' וז"ל פ"א סיט פשוט שני חלקים של זרת וכו' ע"כ נמצא שריוח בין גודל לאצבע אינו זרת כי אם שני חלקים של זרת וכן פוסק הרמב"ם הל' שבת פ"ט הל"ז וז"ל וכמה רוחב הסיט כדי למתוח מן בוהן של יד עד האצבע הראשונה כשיפתח ביניהן בכל כחו והוא קרוב לשני שלישי זרת ע"כ ועיין מ"ש על זה האו"ז הל' שבת סי' ס"ג סק"א. [11]) כ"ה לנכון מאוד בדפ"ר ובכ"י ה"ב וכ"י ערוך וואטיקאן סי' 418 כמו שהעירני התי' בערלינער וכ"ה בהגיון שלמה צד כ"ג ובדפ"ע אחרונים מפיז' והלאה בט"ס זרת. [12]) בכ"י וואטיקאן להחזיק וט"ס הוא. [13]) ודברי רבינו מבוארים היטב ממה שאיתי ביומא י"ט: מכין לפניו באצבע צרדה ופי' שם בגמ' מאי צרדה אמר רב יהודה צרתה דדא מאי היא גודל ופירש"י צרתה דדא צרתה של זו אצבע תהי צרה לזו ומאי היא זה גודל באצבע הסמוכה לגודל היה מחברו לגודל בחזקה וכו' ועוד עיין פירש"י למנחו' ל"ה: ד"ה צרדה וכ"ה בפי' רע"ב ליומי. וא"כ מ"ש ערוך אצבע שהוא צרת גודל פי' היא האצבע שהיא צרה וסמוכה לגודל ונקרא בלא"ש Zeigefinger ואמה הוא אצבע ארוכה ואמצעית Mittelfinger ועיי"ע אצבע. וא"כ כשפושט את האצבע שהיא צרת הגודל מן אמה שהיא אצבע האמצעית אז נקרא כפוף שהוא קרוב לחצי שיעור ממה שיש בין אצבע לגודל לכן נקראה זו המדה האחרונה, שהיא כמעט ב' פעמים יותר גדולה, פשוט. ועפ"י זה פירש"י בשבת ק"ו. ד"ה רב יוסף ע"ש היטב ובזו השטה הלך רש"י ג"כ בפי' למנחו' ל"ה: רק שם מדייק יותר במה שכתב וז"ל לפי שמאצבע לגודל מתפשט יותר הרבה מבין אצבע לאמה ע"כ וצע"ג למה נתפלא בעל הפשב"ע בעי' כף ז' על פירש"י במנחו' שלא נתן שיעור ולא פי' כפי' בשבת ואדרבה פי' במנחו' הוא העיקר דידוע כי מאצבע לאגודל איננו ממש כפלים כמידת ריוח

ילק' ריש אחרי מות בשם ויק"ר (כ"א), ירו' יומא פ"א דל"ח סע"ג (ושם: הסיח), ספרי ריש פנחס (ושם: סייח) ובל' ארמי נמצא בשבת קט"ז: עיי"ע בטש ומ"ש. וענין הכפייה הוא שפני הכלי למטה וגבו למעלה (רד"ק שרש כפה) — וכנ"ה בירוש' חגיגה פ"ב דע"ז סע"ב ויבונין גו קידרין חדתין וכפונון על רישיהון. ירוש' פסחים פ"א דכ"ז ע"ג כופה עליו כלי. תמיד פ"ה מ"ה עירובין ק"ד: עיין ערך פסקטר. תוספת' אהלו' פי"ב חבית כְּפוּיָה.. סאה כפויה. מ"ק ט"ז רע"ב כפו מטותיהן, ושם כ': כ"ז. כופה מטתו. ושם דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו. ושם (הרבה פעמים) אינו צריך לכפותה. ירו' ברכות פ"ג ד"ה סע"ד וירו' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"א מאימתי כופין את המטות. שם ושם כפו את המטות. שם ושם מטה כפויה, ירו' מ"ק שם מיטות כפויות ובירושל' ברכות פ"ג ד"ו רע"א אי' כפופות. ושם גרמתני לכופפה. ובירוש' מ"ק שם אי' לכפותה ושם כבר כפינום עפ"י זקן. ב"ב ד' סע"א מיכפא לקרנא מלגיו. ושם באפעל: אכפיה ליה וכו', אבל בכ"י ש"ס בשתי פעמים דכייף ובכ"י ר': ונכפייה מלגיו [1]. — כפאתו סנהד' ע' רע"ב עיי"ע כפת. נפעל יר' ברכות וירו' מ"ק שם ושם נכפית עיי"ע כף ו'. אתפעל ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג אִיתַּכְּפּוּן אנדרטיא.. איתכפון איקוניא עיי"ע אנדריטא (ח"א, קמ"ב). והושאל אצל רז"ל לענין הכרח עיין חוץ מדוגמאות שהביא רבינו. ברכות ס': כוף את יצרי וכו', חגיגה ט"ז. כייף ליה ליצריה, סנה' ק"ז. אי בעייא למכפייה ליצרי הוה כייפינא וכו', ושם ל"ו סע"א מיכף הוה כייף, פסחים נ"א סע"א אנן כייפינן להו, ב"ב מ"ח רע"א וש"נ כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, כתובות פ"ז מ"י וי"א: כופין אותו להוציא.. אין כופין אותו להוציא, והרבה מזה הענין בירו' שם דף ל"א ע"ד. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד כופין את הבן לזון את האב, ירושלמי נדרים פי"א דמ"ב ע"ג וירו' נזיר רפ"ט דנ"ז ע"ג כופה ומשמשתו, ירוש' גיטין פ"א דמ"ג: כפוניה ויהב ליה הורון, ובאפעל ברכות נ"ו, ואכפה לך ויהבת להון וכו', ובכ"י פ' ובב"נ דאכפת להון ובכ"י מ' הגי' משונה. ב"ב ד' סע"א וח'. עיין לעיל. —

והשם: כְּפִיָּה (das Umstürzen) כְּפִיַּת המטה תענית כ"ו: מ"ק ט"ו, כ'. והלאה, ירושל' ברכות וירו' מ"ק הנ"ל — ונרדף עם כפה ועוד עם כפף בהוראות האמורות. נאמר כָּפוּף, וקבוץ כְּפוּפִין בהיפך פשוט. פשוטין עיין שבת ק"ד. ושם ק"ג: ר"ה כ"ו: הכופף קומתו ב"ק נ"ה סע"ב ונ"ו רע"א. ב"ר ס"פ פ"ז כופפת אני את קומתך. במד"ר פ"ו נביא כופף ידיו ורגליו וכו' עיי"ע כפת. ובענין הכרח: ירוש' נזיר רפ"ט דנ"ז ע"ג כפפו רבו וכו', ושם ויכוף את אשתו. ירו' סנהדרין רפ"א די"ח. מומחה שכפף ודן וכו', במד"ר פ"י אברהם שכף את יצרו וכו', שהש"ר פ' זאת קומתך: אני הוא שכפפתי יצרה של ע"ז. ושם פ' שיר השירים: היית צריך לכוף אזניך (ב' פעמים) כופפה, כפופות עיין לעיל. בינוני פָּעִיל כְּפִיף תרג' ישעיה נ"ח, ה'; ס', י"ד; תהלים קמ"ו, ח' — נפעל פסיקת' רבתי פכ"ח נכפפה קומתם. במד"ר פ"ה נכפפה היריעה. ערכין י"ט סע"א נכפף, ב"ק ס"א. נכפפת עיי"ע קלח א'. והשם כֶּפֶף (Biegung) ירוש' יבמות ר"פ י"ב די"ב ע"ג ולרוב בל' נקבה כְּפִיפָה שבת ק"ד. סנהדרין ס"ה. ירושלמי ברכות פ"א ד"ג ע"ד] —

כף (= כַּפּוּתָא, כַּפּוּיָא פי' כמו כַּבָּא בל"ע זבל (Mist, Excrement בפ' ח' שרצים בגמ' וכוס העיקרים (שבת ק"י:) ליתי [2]) שערתא דמשתכח בכפותא דבודנתא [3]). (ובסוף) [צ"ל ובריש] גמר' דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג רע"ב) אפיק [4]) כפותא [5]) וסכריה לירדנא. בפ' בכל מערבין בסוף הלכה הכל נלקח (עירובין כ"ט סע"ב) כפויי דרעיא בניסן ויש שגורסין כבויי והן זבלים של שור מרעה. *[אחי"ה כגי' רבינו איתא בכ"י ש"ס וכגי' י"ג אי' לפנינו עיי"ע כבויי ושם הוכחתי כי עיק' בבי"ת כמשפט המלה בל"ס וע' והראיה מזבחי' קי"ג: ע"ש ופי' רגמ"ה בכ"י לב"ב רמא כופתא: עשה ריעי ע"כ וכן בפירשב"ם הטיל ריעי. ורש"י בשבת: גללי פרדה לבנה ותוספו' שם ד"ה ואפיק: כופתא היינו רעי כדאמרינן בחלק (סנהדרין צ"ח רע"ב) אחמיניה ואיתיב בטולא דכופתא דחמריה ע"כ וכן פירש"י בסנהדרין: בטולא דכופיתא דחמריה

שמבין אצבע לאמה. על כל פנים בגוף הפי' הלך רש"י בשני המקומות בעקבות הערוך לפי פ"א דערך הנוכחי. ותמה אני על בעל הגיון שלמה איך היה מבאר דברי הערוך אצבע שהיא צרת גודל עפ"י דברי הערוך ע' צרדה שכתב ומאי צרדה אמצעית פי' היא אצבע הארוכה ע"כ ואדרבה דברי הערוך בע' צרדה סותרין לדברי הערוך דכאן ואף אם אמת נכון פירושו בענין צרדה כמו שהוכחתי ג"כ בע' אצבע (ח"א, ר"ג) בכ"ז בע' הנוכחי היתה כונת רבינו על אצבע שהיא צרת גודל היינו אצבע סמוכה לגודל ולא אצבע אמצעית שהיא הארוכה. [1]) וכן ברף ח'. במקום: אכפיה לר"נ אי' בכ"י כפייה לר"נ. [2]) בנו"ג לנקוט. [3]) בדפ"ר בט"ס דסרגותא ובנו"ג דכודנא חיורא. [4]) וכ"ה בתוספי שם ובתוספות הרא"ש הובא בשט"מ בב"ב. ובנו"ג רמא. [5]) וכ"ה בכ"י רגמ"ה לב"ב בש"ס דפי פיזי ובכ"י, ובנו"ג כופתא ובאה"ת נטופתא וצ"ל נופתא כדאי' בשט"מ ועיין בסוף הע'.

בצל הרעי של חמורו . . כופיתא רעי כמו ורמא כופיתא (ב"ב ע"ג:) ע"כ וגי' כפיתא אי' גם בכ"י א"פ בשבת שם, וכצ"ל בכ"י פ' בסנהדרין שם במקום דנפיתא (ד"ס סנה' קמ"ז.) אולם גם בשט"מ לב"ב הנ"ל אי נופתא בשם הרא"ם ופי' שם בזה"ל השליך רקיקה וכו'. ועפ"י פי' זה נ"ל להגיה כופתא והוא בל' פרסי كفج רוק, רקיקה. ועוד עיי"ע כפת הירדן אבל בטולא דכופתא בסנהד' נ"ל לגזרו מלשון פרסי كفچك והוא שפת האוכף Sattelsaum וראיה מגי' הילק' ירמיה ריש רמז ש"י בטולא דכפתא דגמליה ונ"ב פי' בצל כר הגמל] —

כַּף (= אֲכַף (den Sattel auflegen הא דמיכף הא דלא מיכף (נדה י"ד רע"א) כבר פירשנו בערך טרטן והיינו אוכף המפורש בע' אוכף. *[אחי"ה וכן פירש"י אבל גם הוא גורס מכף כבספרים וצ"ל כגי' רבינו ועיי"ע אֲכַף בח"א, פ"ג — וכן בל"ע آكف מטיל כר הגמל ונגזר מהשם اكاف, وكاف] —

כַּף (= כִּיפָּה מפעל כּוּף, כָּפַף Krümmung, Wölbung, Himmelsgewölbe ἄψις וכן בל"י bung וכלש' רומי אמצ' cupa, cupula, cuppula וכן בל"פ كوپله) Schwiebbogen בפ"ק דעירובין בגמ' ואם יש לו (י"א:) ובפ"ק דיומא בגמרא ללשכת פרהדרין (י"א:) כיפה ר"מ מחיב במזוזה פירוש זו כיפה האמורה כאן פתוחה מארבע רוחותיה אלא מסוכתה [1]) כפופה כמו קשת ועומדת על ד' רגלים ר"מ מחייבה במזוזה שאומר שהיא כמו בית וראויה לדירה וחכמים פוטרין שאינה ראויה לדירה ושוין שאם יש ברגלה י' טפחים הואיל וגבוהה כל כך ראויה לדירה וחייבת במזוזה אמר אביי הכל מודים כל היכא דהכיפה רחבה ד' טפחים ואין ברגלה ג' ולא כלום דכל דפחות מג' כלבוד דמי ואפי' אויר ליכא הכא יש ברגלה ג' ואין רחבה ד' טפחים ולא כלום דכל פחות מד' לא הוי מקום כי פליגי דיש ברגליה ג' ורחבה ד' ואינה גבוהה י' ויש בה לחוק ולהשלימה לי' ר"מ סבר הואיל ויכול לחוק רואין כמה שחקוק ומושלם לי' ונחשוב הרגלים אע"פ שאינן מגיעין לי' כמו שמגיעין לי' דמו והוי כמו שיש ברגליה י' וחייבת ורבנן סברי אין חוקקין להשלים עד כאן לא פליגי אלא דמר סבר רואין ומר סבר אין רואין אבל אם יש בעלית [2]) כיפת הכיפה ממנה ולמטה י' טפחים דכולי עלמא אעפ"י שאין ברגליה אלא ג' נחשבים כמו שהן י' וחייבת, זה פי' הגאון בעירובין [3]). כיפים על גבי כיפים [4]) כיפה כנגד האוטם (פרה פ"ג מ"ו) כבר פירשנו בע' אוטם. בפ' ואלו מגלחין בגמרא אין קורעין (מ"ק כ"ה סע"ב) כי נח נפשיה דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי דאביי ורבא נשוק כיפי דדיגלת [5]) אהדדי, פי' כיפאות של גשרים נשתברו ונשקה כיפה זו את זו [6]). בפ' דמגלה (י"א סע"א והובא בילק' אסתר ר' תתרמ"ה, וילק' מ"א ר' רמז ר"א) מהודו ועד כוש (אסתר א', א') תנו רבנן ג' מלכו בכיפה [7]) פירוש בכל העולם כולו כלומר תחת השמים שעשוי ככיפה [8]). בפ' המוציא תפילין בגמ' נגר הנגרר (עירובין ק"ב סע"א) אמר רב אסי הני כיפי דארבא בזמן שיש בהן טפח וכו', פי' יש לספנים [9]) לוחות שקושרין אותן בטבעות שבספינה וכופפין אותן ע"ג הספינה ובימות החמה כשתקדיר עליהן ההמה פורשין ע"ג הלוחות מחצלות ומסככין על עצמן [10]). בפ' אין דורשין בס"ג (חגיגה י"ט.), ובפ' השוחט אחד בעוף בגמ' נפלה סכין (חולין ל"א רע"ב)

---

[1]) בכ"י ל"ד מסוכה. [2]) כ"י ב"ר בעליה. [3]) אולי כיון לר"ח אבל בפי' ר"ח לעירו' (הודפס מקובץ כ"י אנגייליקי ע"י האחים ראם) איתא בזה"ל: הנה כיפה זו כגון שיש ברגלה י' טפחים ומשם ולמעלה עוקם הבנין כמו קשת ועולה והאבנים (שבשאי) [שבראשי] כיפה אעפ"י כי אינן מגיעות לרגליה שהן המזוות נקרא פתח ושער לדברי הכל חיבת במזוזה וכו' וכו' אמר אביי הכל מודים אם כיפה זו רחבה ד' טפחים ואין ברגליה ג' ולא כלום היא דכל פחות מג' כלבוד דמי . . וכי יש ברגליה ג' ואינה רחבה ד' ולא כלום הוא וכל פחות מד' לא הוי מקום כי פליגי דיש ברגליה ג' ורחבה ד' ואין גבוה עשרה ויש בה לחוק ולהשלימה לעשרה ר"מ סבר הואיל ויש בו לחוק ולהשלימה לעשרה רואין אותו כאלו הוא חקוק ויש בה ברגליה עשרה וחיבת במזוזה כי פתח מעליא הוא ורבנן סברי הואיל ואינו חקוק לא אמרינן רואין כאילו הוא חקוק השתא מיהא אין ברגליה עשר ע"כ. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע בט"ס כפים, ובע' אוטם כיפין. וכ"ה לפנינו. [5]) כ"ה לנכון ברפ"ר (ועיי"ע בח"ג, י"ז:) ובשרפ"ע דדיגלא. [6]) וכ"ה במיוחס לרש"י במ"ק ולפע"ד שייך לע' כף ב' ע"ש בסוף הערך ובאמת הקבוץ מן כיפה של ע' הנוכחי הוא כיפים, כיפין ולא כיפאות. [7]) בכתב יד מ' הגי' בקופה וכן מצאתי בתוספתי כ"י אירפורט לעירובין רפ"ז (פ"ה) בהוצי' צוק"מ 146 מקום חקופא, ובדפוסים איתא מקום הכיפה וכ"ה בירו' עירובין פ"ה דכ"ב סע"ד. [8]) וכ"ה בפירש"י תחת כל כיפת הרקיע. [9]) ופי' סַפָּנִים מנהיגי ספינה, ובדפ"ר בט"ס כזה: ישלם פנים. [10]) נגרר אחר פי' ר"ח שכתב בפי' לעירובין בזה"ל: הני כיפי דארבא כמין קרשין כפופים ע"ג הספינה ויש טבעות קבועות וכשתהיה החמה קושרין באותן טבעות מחצלאות ופורסין (אותה) [אותן] ע"ג הספינה מפני החמה ע"כ ורש"י פי' אולמות שעושין בספינה וכו' ע"ש ובגליון ערוך דפ' וויניצי' הרצ"א הושאל לי בטובת ב"ג מצאתי. כתוב וז"ל: „רבינו נסים ז"ל פי' הספנים יש להם לווחין שקושרין אותן בטבעות וכופפין אותן ע"ג. הספינה לסכך בהן מן השמש והמטר אם יש ברוחב אחד מהן טפח שנחשב כאהל מלמעלה

מטבילין בראשין ואין מטבילין בכיפין פי׳ שני ראשי הגל המחוברין במי הים (כפים) [צ״ל כיפים] אמצעית הגל העשוי ככיפה כדתניא [1]) מטבילין כראשין ואין מטבילין בכיפים לפי שאין מטבילין באויר [2]). בפ׳ האיש מקדש בו [בגמ׳] ו ב ה ק ד ש [3]) (קידו׳ נ״ה סע״ב) אמר אביי (בחטאת) [צ״ל כחטאת] מלמד שכונסה לכיפה [4]) ומתה מאיליה. בפ׳ אלו הן הנשרפין (סנהד׳ פ״א רע״ב במשנה) מי שלקה ושינה כונסין [5]) אותו לכיפה. גמר׳ (שם) מאי כיפה אמר רב יהודה מלא קומתו. בפ״ק בע״ז (ט״ז סע״א במשנה) הגיעו לכיפה שמעמידין בה ע״ז פירוש היו בונים מרחצאות ומנהגם לעשות בהן בנין כמין צורה זו:

[6]) ועושין בה צורה של ע״ז אסור לבר ישראל לבנותה. בפ׳ לא יחפור בגמ׳ מרחיקין (את המשרה) [צ״ל את הנבלות] [7]) (ב״ב כ״ה רע״ב) וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה. בר״ג דפ׳ ואלו נאמרין בכל לשון (סוטה ל״ד רע״א) מלמד שהיו המים נגרשין [8]) ועולין כיפין ע״ג כיפין. *[אחי״ה אין לערך זה סדר יפה ויש הרחק רב בין הציונים השייכים זה לזה, ודע כי הנחה ראשונה של כיפה הוא בנין הפתוח לארבע ר ו ח ו ת ומכסה שקערורי בראשו כעין קשת ונקרא בלא״ש Wölbung ובל״י ἅψις ובל״פ کمان והוא אולם בל״ם ולכן היטב פירש״י בסוטה ל״ד. כיפין: אולמות ארקוול״ד והוא ל״צ arche voûte געוועלבטער באגען = Schwiebbogen וכן בלאי״ט arco, volto וכן לועז ארקוולו״ד בישעי׳ ט׳, י״ג וכצ״ל ברש״י זבחי׳ נ״ח. שלא יבננו (ר״ל המזבח) לא ע״ג מחילות ולא ע״ג כיפין ופירש״י אילמים ארקמלו״ט וצ״ל אולמות ארקוולו״ט. וכן לועז רד״ק בשרש אלם מלת והאולם (מ״א ו׳, ג׳) „הוא כפה שקורין בלעז בולט״א ע״כ והוא בלאי״ט volto בל״ר אמצ׳ voluta ובל״צ כאמור רק רש״י הרכיב במלה צרפתית ג״כ מלת arche להחזיק הענין וביחזקאל מ׳ ל׳ לועז

אלמות: ארקו״ן arches בל״ר arcus ועיין מ״ל לרמ״ל בזבחי׳ שם ורה״ג בפרה פ״ג מ״ו פי׳ כסדר״ט 29 כיפין „פירוש קנטרה בטיית אוטאק״ [וצ״ל או טאק]. ראשון הוא ל״ע قنطرة בנין גבוה שיש לו מכסה עגול ומסוכך כקשת ואחד הוא עם ל״ע ופרס׳ طاق Gewölbung, ועוד עיי״ע הבא אח״ז ופירוש רה״ג שאכתוב. וצורת כיפה ראה בפירש״י בעירו׳ י״א: שהיא קרובה קצת לצורת כתב יד ו״ו הנ״ל ובהשאילה נקרא רקיע השמים כיפה. ויפה לועז עה״ק שנ״ב גיוועלב בל״א Gewölb (= Himmels) ומזה אחורי כיפה (ב״ב כ״ה רע״ב) ופירש״י דרך חלון ואולי אינו מפירש״י כי אם מהצעת הש״ס וכן מוכח מפי׳ רגמ״ה שם אבל בכ״י ש״ס ליתא. וכן בב״ר פמ״ד ר״פ מ״ח שמ״ר פמ״ח במד״ר פ״ב תנחומ׳ חיי שרה סימן ו׳ וסד׳ שופטים סימן י״א העלה אותו למעלה מ כ י פ ת ה ר ק י ע. ועוד הושאל לגל מים דומה לעקום כקשת bogenartige Welle עיין כיפין לעיל בציון מחגיגה וחולין ומזה הציון מסוטה הנ״ל בסוף הערך והיחיד כיפה יבמו׳ פ׳: הובא בע׳ טהר ב׳ ע״ש ופירש״י שם כיפה: קילוח ארוך מרחוק ומזה הושאל לש״ז תוספ׳ יבמו׳ ספ״י כל שאינו עושה כיפה. — ועוד הושאל לבית הסוהר מדמיונו לכיפה שהיה בקערורית הבנין למטה בתחתית הבית unterirdisches Gewölb ועיין ציון מסנהדרין. הנ״ל מכניסין אותו לכיפה. ובלא״ר נאמר כִּיפְּתָא (עיין למטה) ומזה תרג׳ ירמיה כ׳, ב׳, ג׳ המהפכת: ויהב יתיה לכיפתא ואולי הוא רמז ג״כ על מלה יוני׳ האמצ׳ κῦπος מל׳ רומי cippus, ceppus [9]) Block והוא העץ שמשימין בו רגלי האסורים ובל״מ סד ועיין רד״ק שרש הפך ושרש סוד ונגזר מלה רומי׳ הנ״ל מל״י κύφων Werkzeug des Krummschliessens מן κῦφος פי׳ כפיפה ואולי לזה כיון רב יהודה בביאורו (סנהד׳ שם) כיפה: מלא קומתו כלומר עומד כפוף מלא

מותר לפרוס על גבן מלמעלה שהרי אין זה התחלה בעשיית האהל בשבת אלא מוסיף הוא על אותו עובי הטפח ואם אין באחד מהן רוחב טפח והן סמוכין זה לזה בפחות מג׳ כלבוד. דאמי הרי כל אותן הלווחים נעשו בלוח אחד בתורת לבוד ומותר לפרוס על גבן מחצלת שמוסיף על אוהל עראי הוא ושפיר דמי״ וכזו השיטה הלך רש״י בעירובין.

[1]) בחולין דתנן וכ״ה בפי׳ ר״ח (חגיגי בש״ס ו״ו) אשר משם הועתק קצת. ועיין תוספו׳ שם והנכון כגי׳ רבינו וכ״ה בחגיגה. [2]) בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגייליקא דף רצ״ט.) פי׳ בזה״ל נגזור ראשין אטו כיפין כלומר ראשין גלים שמחוברין לנהר דהן בני טבילה אבל לגזור ראשין אטו גלים שתלושין מנהר ונעשים בכיפה וכו׳. ורש״י בשני המקומות פי׳ כיפין אמצעיתו הגל שעומד באויר כמין כיפה ע״ש וזה כפי׳ הערוך. [3]) כ״ה בדפ״ר. [4]) בדפ״ר לכופה. [5]) וכ״ה בירו׳ ובגמ׳ בבלי אבל במשנה דבבלי מכניסין וכן שם ובירו׳ ב י ת ד י ן מכניסין (כונסין) וכ״ה כונסין בתוספ׳ ב״ק רפ״ה ולסנה׳ פי״ב. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו ובכ״י ל״ד הצורה כזו: ח, ובכ״י פאריז [illegible], ובכ״י ב״ר [illegible] ובדפ״ר אי׳ „בנין כמו זה הצורה״ והצורה לי׳ וכן לי׳ בשדפ״ע וכן לי׳ תיבות הנ״ל. [7]) כי סוגיא מרחיקין את המשרה היא למטה מאותו ענין של הנבלות. [8]) בנו״ג אי׳ נגדשין וכ״ה בע׳ גדש א׳ ובילק׳ יהושע רמז י״ד ובכ״י אירפ׳ בתוספתי סוט׳ רפ״ח אבל בדפוסי׳ אי׳ מגרשין. [9]) וממנו התואר בל״ר אמצ׳ cipparius, Stockmeister.

קומתו שלא היה לו ריוח יותר להתפשט בין הכבלים או בסד ועוד בל״ר אמצ׳ בית הסוהר cuppa ורבינו גורס בתרגום הנ״ל כופתא והביאו בע׳ כפת ה׳. ובכיפה היינו במקום מכוסה בכיפה העמידו ע״ז שלהם בבית מרחצאות כדמוכח מע״ז הנ״ל ועיין ג״כ ירו׳ סנה׳ פ״ז דכ״ה ע״ד עלון ל ט י ס ח י בהדין דימוסין דטיבריה וכו׳. ותפשתון כיפה. ובלא״ר כיפתא עיין ירו׳ ע״ז פ״א ד״ט. — ועוד פי׳ כיפתא גומא עגולה מתחתית הארץ אשר שם נקברו המתים בכוכין (Nischen) וזה מוכח מירו׳ נזיר פ״ז דנ״ו . . לא הוי עבר תחות כיפתא דקיסרין . . . הוון מטיילין בפלטיא דקיסרין הגיעו לכיפה ופירש ר׳ כהן הגיעו למקום טהרה והזר אצלון, ועוד נ״ל כיפתא = כיפה ענינו כאן מל״ר אמצ׳ Graben, Wall, chiffa חפירה וחריץ בתוך הארץ שמכמינים עצמם החיל נגד האויב לירות משם ובתוך חפירות דומין לחפירות שמכמינים שם היו קוברין את המתים והוא כעין כוך (עיי״ע), והראיה ממה דאי׳ הוון מטיילין ב פ ל ט י א דקיסרין והוא ג״כ מל״ר אמצ׳ platea מקום מצודה וקסטרא befestigter Ort, Schutzwall ומעתה נראה אור בהיר בספור בירו׳ כלאים ספ״ט דל״ב רע״ד וירוש׳ כתובות פי״ב דל״ה סע״ב . . הוון מטיילין ב א י ס ט ר י ן ראו ארונות שהן באות מחוצה לארץ לארץ וכו׳ ונ״ל להגיה ב ג י ס ט ר י ן (בקיסטרין) פי׳ מקום מבצר (ח״ב ש״ל) ומצודה וקסטרא הוא חוץ לעיר ושם נקברו המתים, ועוד יש לי ראיה מב״ר פצ״ו ותנחומ׳ ויחי סי׳ ג׳ מעשה . . שהיו מהלכין ב פ י ל י שחוץ לטבריא ראו ארון של מת וכו׳, ופילי הוא ל״ר אמצ׳ Wall, Damm pila, מצודה ודיק וא״כ ארונות של מתי חוצה לארץ שהובאו לא״י נקברו בחפירות המצודות בחוץ לעיר ובפסיקת׳ רבתי פ״א איתא מטיילין באילפס והגיה החכם פריעדמאן באילפא ול״נ שצ״ל ב פ י ל י כב״ר ותנחו׳ אשר רמז עליהם ג״כ המו״ל הנ״ל. והחכם גרעטץ במ״ע ח״ל 536 הגיה אילסים עש״ה, אבל פירושי כיפה = chiffa פירוש חפירה בארץ היטב מסייע פירוש באסטן שהביא הח׳ גרעטץ שם 533 וכן בל״פ خفج פי׳ בית הקברים — ועתה זכינו להבין מאמר סתום בפסיקת׳ רבתי ר״פ מ״א שאי׳ שם משוש כל הארץ (תהלים מ״ח, ב׳) . . כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים והשבונותיהם היו יוצאים ועושים חוץ לירושלים. תחת אותה הכיפה מחוץ לעיר והיו אוכלים ושותים בתוך העיר וכ״ה בקצת שינויים באיכ״ר פ׳ ספקו ובשמ״ר ס״פ נ״ב ילקוט תהלים רמז תשנ״ה ולפע״ד חושבי חשבונות שעשו פשרה בעסקי ממון או זולתם שלא יהא מרמה זה את זה הלכו חוץ לעיר תחת אותה הכיפה שהמתים נקברים שם וכמאמר רז״ל ברכות ה׳. ואם לאו יזכור לו יום המיתה וכו׳ ואחרי שעשו חשבונות באמונה היו משמחים זה לזה בתוך העיר] —

כֵּף (= כֵּיף, כֵּיפָא. פירוש סלע, אבן Fels, Stein עיי״ע כף ב׳) בפ׳ ואלו מגלחין בגמרא אין קורעין (מ״ק כ״ה סע״ב) דר׳ חייא נחיתו כיפי דברדא מן רקיעא דרב המנונא נחיתו כיפי דנורא מרקיעא [1] פי׳ אבנים [2]. בפ״ח באהילות (מ״ה) כיפת הברד פי׳ חתיכת הברד כמו (פסחים מ״ה: חולין קכ״ט.) כיפת [3] שאור שיחדה לישיבה. פ״א כמין כפה שפירשו חכמים קובה העשויה מן הברד או מן הכפור ו ב ל ש ו ן י ש מ ע א ל [4] ויבא אחר איש ישראל אל הקובה (במדבר כ״ה, ח׳) וכן כיפה שניהן אל קובה [5]. בפ״ק דכריתות בסוף הלכה המפטם (ו׳ רע״א) [טוב גילדנא סריא למיכל] [6] מכותחא דרמי כיפי. פירוש מוטב דג סרוח לאכול מכותח הקשה שמשבר הסלעים [7]. — (א״ב תרגום סלע עיטם (שופטים ט״ו, ח׳. י״א) כיף עיטם). *[אחי״ה ר״ב הביא ראיה מאותו פסוק כי גם במתורגמן ע׳ כֵּף ב׳ מציינו בראשונה זה הפסוק ושם הרבה בדוגמאות. וכבר הערתי בע׳ כף ב׳ כי כל כֵּף, וכֵּיפָא של זה הערך וע׳ כפי א׳ שהוא מענין סלע ואבן שייכים לע׳ כף ב׳ [8]. מל״ס ונגזר מל״ע كاف חתך וכרת כמו סלע صلع מל״ע سلع חתך עיין פירשט שרש כֵּף וכן כיפת הברד באהלו׳ הנ״ל פי׳ חתיכת ברד וכפי׳ רבינו אבל בפ״א נגרר אחר רה״ג בסד״ט 24 רק שם אי׳ בזה״ל כפת הברד פי׳ כמין ק ו פ ה שפירשו חכמים קובה העשויה מן הברד פי׳ המים כשקפה שם אותו הקיפוי ע״כ

[1]) ברפ״ר רק פעם אחת בלי הזכרת שם האמורא: כיפי דנורא מרקיעא ובנו״ג דרי חייא נחיתו כיפי דנורא . . דרב המנונא נחיתו כיפי דברדא ובכ״י מי כגי׳ הערוך דנורא רק שם בשתי פעמים, ובמנוה״מ סי׳ רי״ג בשתי פעמים דברדא אבל גי׳ הערוך יותר טובה כי לולי זאת הו״ל למימר דרי חייא ורב המנונא נחיתו וכו׳ עיין ד״ס מ״ק במקומו. [2]) וכ״ה במיוחס לרש״י וזה הציון והבא שייך לע׳ כף ב׳ ע״ש. [3]) בפסחים בנו״ג כופת ובע׳ כפת ג׳ כפת והציון מחולין לא הביא. [4]) כ״ה לנכון ברפ״ר בכ״י ו״ו ל״ד וה״ב ומדפי׳ פיזי׳ והלאה אי׳ כ ע נ י ן ועיין מ״ש למטה בסוף הערך. [5]) בדפי׳ וויניצי׳ בטעות הקובה. [6]) וכ״ה בעי׳ גלדן וכן מוכח מפי׳ רבינו דכאן. [7]) ובגוף הענין מפורש כן בפירוש רגמ״ה כ״י לכריתות (בקובץ כ״י אנגי׳ דף ק״ע:) ובמיוחס לרש״י לכריתו׳ ובהוריות י״ב. בלי ראשון ע״ש. [8]) ולדעת ר״פ סמאלענסקין גם מל״מ ירמי׳ ד׳, כ״ט; איוב ל׳, ו׳ ועיין בפירש״י.

והמו"ל הגיה פי' כמין קובה אבל מפי' רה"ג פי' המים כ ש ק פ ה וכו' מוכח כי עיקר הגי' קופה מלשון קיפוי zu Eis erstarren שנקרשו לקופה כפירוש הרא"ש. ול"נ שחסרון בפנים הוא בפי' רה"ג וכצ"ל פי' כמין כיפה שפירשו חכמים קובה העשויה מן הברד אי נמי כמין קופה פי' המים כשקפה וכו'. ותחלת המאמר העתיק כאן רבינו בתוספת לשון קצת וקרוב הדבר שהיה כן בכ"י שלו מפי' רה"ג ושם היה כתוב כן גם בל' י ש מ ע ל א ל ק ו ב ה וכונתו: כלומר אל הקבה של מקרא וכיפה של חכמים שניהם מפורש בל' ישמעאל ע"י אלקובה (בתיבה אחת צ"ל) והוא אמת ויציב כי בלי' ערבי لقبة פי' כל דבר שקערורי והיינו כיפה (עיין ערך הקודם) ועוד פי' אהל שהוא ל"מ קֻבָּה. ותחת בלי' ישמעאל כדאי' בדפ"ר ובכ"י ערוך נשתבש בשאר דפוסי ערוך כענין ונ"ל שבתחלה היה כתוב ב"ע או כ"ע והוא בלשון ערבי או כלי' ערבי ופשטו בטעות את כ"ע: כענין! והראיה כי היה כתוב בפירוש רה"ג „בל' ישמעאל" אחרי שבע' גרל ב' (ח"ב, רצ"ג) העתיק רבינו פירושו ג"כ מפי' רה"ג אות באות בסיום: „ובל' ישמעאל גליד" ובכ"י אשר מתוכו נדפס ל י ת א לפנינו אלה התיבות בהוצאת פי' רה"ג דפוס בערלין ודע כי שני פירושי הערוך הובאו בלי הזכרת שמו גם בפי' ר"ש בקוצר נמרץ וז"ל כיפת הברד: חתיכת הברד מלשון (תהלים קמ"ז, י"ז) משליך קרחו כפיתים אי נמי לשון כיפה ע"כ וכ"ה בפי' רע"ב ושם אי': אי נמי ברד העשוי ככפה ארקוול"ט בלע"ז ע"כ ועיין על זה הלע"ז בע' הקודם לזה — ול"מ כפתים אין לו שייכות למלת כפה כי הוא מל' פת וכן בל"ע فتات פי' חתיכות דקות [Stückchen —

☞ כַּפָּא (ובל"י κάππα im gr. Alph. der 10. איכ"ר (Buchstabe, der Zahlenwerth 20 פ' רבתי בנוים (ד"ה חד בר נש סי' י"ז) ומנהן [1] יליף לה ר' יוסי (קפדוקדיא) [צ"ל קפודקיא] [2] כפא בלשון יון עשרים דוקיא [הן] [3] בלשון יון קורות. וכן הדבר כי אות עשירית באלפא ביתא נקראת כפא ועולה במספר עשרים [4].

* 1 כִּפָּה (מל"ע كفة פי' כל דבר עגול עיי"ע כף ו' (runde Masse, Haufen ירו' סנהדרין ספ"י דכ"ז סע"ד לכיפה של אבנים כיון שנתרועעה אחת מהן נתרועעו כולן וכצ"ל בירושלי' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנתרערעה (צ"ל שנתרועעה) וכו'. ובב"ר פ"ק דומים לכיפת אבנים את נטל ממנו אבן אחת וכולה מתרועעת וכו'. עיין שבת ק"ו רע"א. פי' גל של אבנים מל"ע הנ"ל.

2 כִּפָּה (= כִּיפָּה או מל' כָּפָה פי' מכסה או מל"ר אמצ' capa, chapa, cuphia, cappa כסוי הראש (Kappe, Kopfbedeckung בפ' המביא גט שני בגמ' בכל כותבין (גיטין כ'.[5]) אבל לא בכתב שעל כיפה ואנדוכתרי. פי' כיפה של צמר ארוגה אם רקם באריגה גט אשה או גט חירות אינו גט. בר"ג דפרק במה אשה (שבת נ"ז:) אבל כיפה של צמר שפיר דמי. פירוש בגד שמשימה על ראשה האשה בשיער ומקבלת הזוהמא ועל כפה השבכה והיא קפילא [6]) בלעז כמשמעה ולא שלפה ומחויא לפי שתראה השער מדתני רבי שמעון בן אלעזר דכבול ל מ ט ה מסבכה [7]) ש"מ כיפה של צמר הוא [8]). פ"א „כיפה של צמר חוטי דעמרא דגדילין מעשה עבות ורחב שתי אצבעות שיעור ציץ כדאמרינן בס"ג דפ' ראשית הגז (חולין קל"ח.) כפה של צמר מונח בראש כהן גדול ועליו ציץ [נתון] [9]) שנאמר (שמות כ"ח, ל"ז) ושמת אתו על פתיל תכלת"[10]). וכיצד היה מונח ומצנפת בראשו ובתחלת פדחתו סמוכה לשערו ומניח את הציץ ואמרו חכמים (זבחי' י"ט סע"א ורע"ב ערכי' ג' סע"ב) שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח התפילין. בס"ג דפ' נגמר הדין (סנהדרין מ"ח רע"א) ובפ' כ"ח בכלים (מ"ה) כפה שהוא טמא מדרס ונתנו על[11]) הספר טהור מן המדרס וכו' פ"ד בזבים (מ"א) ר' יהושע אומר נדה שישבה עם הטהורה במטה כפה [12])

---

1) וכ"ה במו"ע בע' דקא (ח"ג, קכ"א) ובנו"ג ומן הן. 2) וכ"ה במו"ע שם. 3) כ"ה לפנינו ולי' במו"ע שם. 4) ועיין מ"ש בע' דקא במקום הנ"ל. 5) ובענין גי' הירו' עיי"ע אנדכתרי ח"א, ק"מ. 6) כ"ה בכ"י וי"ו רק שם בט"ס בקפילא והוא בלאי"ט capello, cappello שער וכובע Kopfhaar und Hut ובכ"י ב"ר קופלה ובדפ"ע קופולה ובכ"י ה"ב קופואה ואות לי חסר כי קופואה הוא בלאי"ט capo ראש. 7) בנו"ג שבכה. 8) וזו ג"כ שיטת רש"י. 9) וכ"ה ברי"ף ובנו"ג עוד: לקיים מה שנאמר. 10) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס וו') ע"ש וזה עולה כפי פירוש הרי"ף וכ"ה בשמו ובשם הערוך באו"ז הל' שבת סי' פ"ד סק"ג ושם איתא (דווש') [חוטין] דעמרא וכו' והמו"ל טעה בזה שתי שגגות כי הביא במסגר דוושי וכי הגיה חיטי במקום חוטי כדאיתא ג"כ לפנינו ברי"ף אבל עיקר כתיבתו ברי"ף היו בתחלה רוושי והוא ל"פ ריש رِيش חוטים Fäden. 11) בסנהדרין לספר אבל בפי' ר"ה כ"י לסנהדרין העתיק כגי' רבינו וכ"ה בכלים שם. 12) וכ"ה בנוסחי' ובפי' ר"ת כ"י בסנהדר' העתיק כיפה.

שבראשה טמא מדרס. בס"ג דב"ק (קי"ט.) אבא שאול אומר מוכרת אשה כד' וה' דינרים [1]) כדי לעשות כפה לראשה. *[אחי"ה וכנ"ה בכתובות ס"ד: ונותן לה כפה לראשה ופירש"י כפה צעיף וכ"ה בפירש"י בב"ק וסנהד' שם ושם אבל בחולין ושבת שם ושם פי' כובע ובגיטין פי' כעין כובע של צמר ונותנות הנשים תחת צעיף קישוריהן ע"כ וזה יפה עולה עם גזרת המלה שפי' כמעט בכל לשונות רומניות כסוי ראש הן של איש הן של אשה עיין ארעלונג אוצ"מ ערך Kappe ומגיע עד גבות עינים כדאי' בירו' שבת פ"ה ד"ז: כהדא כיפה דהיא משויא גבינתא] —

* 3 כִּיפָּה (לפע"ד מל"י אמצ' κάπα ומל"ר אמצעי' capha כסוי בהמה ומחצלת Matrazc, Decke) ירושל' שבת ספ"ה ד"ז רע"ג אין הרחלים יוצאות חנונות רב יהודה אמר כיפה של צמר כלומ' נותנין על הרחלים כסוי של צמר כדי לחום על צמרם. והוא מל"י. ורו' הנ"ל ומזה הענין גם בל"פ كوب، كوبٌ Decke.

* כִּיפָּה (?) שבת ס"ג. לכיפה לימא הכי עיין ני' ופי' רבינו בע' כב ג' וד' וע' כם ז'.

כפח (= כּוּפָּח כירה קטנה אולי מל' ערבי كُوّة kleiner Herd) בפרק כירה (שבת ל"ח:) כופח שהסיקוה בקש ובגבבה הרי היא[2]) ככיריים[3]). בפ' ה'[4]) במנחות (ס"ג.) הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח. פ"ה בכלים (מ"ב) הכופח שעשאו לאפייה שיעורו כתנור. ובפ"ו (מ"ב) עליה ועל הכופח טמאה. פי' בגמ' (שבת שם) היכי דמי כופח היכי דמיא[5]) כירה א"ר יוסי ב"ר[6]) חנינה כופח מקום שפיתת קדירה אחת כירה מקום שפיתת ב' קדירות. *[אחי"ה ורגמ"ה כ"י למנחו' שם בקובץ כ"י אנג' דף ט"ו:) פי' כופח תנור קטן הוא כדי שפיתת קדירה (אחרת) [צ"ל אחת] ע"כ וכ"ה בפירש"י במנחו' שם. ועיין בפי"מ להרמב"ם בכלים פ"ה מ"ב] —

כפח (נ"ל מל"ע كفخ robuster Mensch עיי"ע גבח ח"ב, רכ"ד:) בפרק מומין אלו הכיפח והננס (בכורות מ"ה:) הוא גבח וכבר פירשתי במקומו.

*[אחי"ה עיי"ע במקום הנ"ל וש"נ שינוי הנוסחאות וכגי' רבינו אי' ג"כ בירו' ברכות פ"ט די"ג סע"ב הרואה . . את הכיפח ואת הננס] —

* כופיח (שם מקום) ירו' כתובות ספ"ז דל"א ע"ד אתא עובדא קומי ר' ירמיה בכופיח וכפפו.

כפי (= כֵּיפֵי לדעת רבינו נזמים ולפע"ד מע' כף ב' כֵּיף, כֵּיפָא אבן בפרט אבן טובה כמו בל"י λίθος אבן ואבן טובה Edelstein) בר"ג דפרק המוצא תפילין (עירובין צ"ו סע"ב) אמר רבא[7]) משום דתני אהבה כיפי[8]) תלא ליה[9]). ובס"ג דפ' האשה שנפלו לה נכסים (כתובות פ"א:) אטו רב חנינה פאפי[10]) כיפי תלה לה ושלחה[11]) פי' כיפי נזמים כלומר קישט זו השמועה ככלה שנקבלה ממנו. בר"ג דפ' המפקיד (ב"מ ל"ה.) ההוא גברא דאפקיד כיפי גבי חבריה א"ל הב לי כיפאי[12]) א"ל לא ידענא היכא אותיבתינהו[13]) אתא לקמיה דרב נחמן א"ל כל לא ידענא פשיעותא היא זיל שלים, ובפ' חזקת הבתים בגמ' ולא לאשה (ב"ב נ"ב רע"א) דביתהו דרבה בר בר חנה כי קא שכבה אמרה הני כיפי דמרתא ובני ברת[14]) אתא לקמיה דרב א"ל אי מהימנא לך דביתיך[15]) עשה כפירושה ואם לאו עשה פירוש לפירושה. ואיכא דאמרי הכי א"ל אי אמידא לך ברתך[16]) עשה כפירושה ואם לאו עשה פירוש לפירושה[17]). ובפ' הזהב בגמ' האונאה (ב"מ נ"א.) ההוא גברא דהוה נקיט כיפי וכו'. יקרה היא מפנינים[18]) (משלי ג', ט"ו) תרג' יקירא היא מן כיפי טבאתא[19]). כי טובה חכמה מפנינים (שם ח', י"א)[20]). — (א"ב פי' כופה בל"י מיני תכשיטין כמו ענקים והנזמים). *[אחי"ה לאיזו מלה יוני' כיון ר"ב לא ידעתי, והנכון כי היא בל"ס כֵּיף פי' אבן והושאל לאבן טובה וכ"ה עוד בתרג' פנינים (משלי כ', ט"ו) כיפי טבתא וע' זקנים העתיקו ג"כ פנינים (איכה ד', ז') λίθος ורגמ"ה כ"י לב"ב ורשב"ם לשם פירוש כיפי: עגילים וכפי' הערוך נזמים אי' בפירש"י בב"מ בשני המקומות בכתובו' ובעירובין שם ושם ובפירוש ראשון שם איתא מרגליות] —

---

[1]) בנו"ג דינר. [2]) וכ"ה במשניות בד' פיזי ובכ"י א"פ ובנו"ג זה. [3]) כן הוא בכתב יד ל"ד ובדפ"ע קטוע ע"י וכו'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ובדפ"ע בט"ס ח'. [5]) בנו"ג דמי. [6]) וכן העתיק רה"ג בסר"ט 5 ובנו"ג בר. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ע רבה. [8]) בדפ"ש בגמ' ורש"י ניפי. [9]) בנו"ג לה. [10]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע פפי ובנו"ג בר פפי. [11]) וכ"ה בשט"מ כתובו'. [12]) בנו"ג כיפי. [13]) בנו"ג אותבינהו. [14]) וכ"ה בכל כ"י ש"ס ובנו"ג ברתא. [15]) וכנ"ה בריה"ף כ"י ובנוס' לי' ובדפ"ר אי' בערוך (כביתרי) [כבי תרי]. [16]) כ"ה בכ"י ל"ד ובכ"י ו"ו דברתך וכ"ה בריה"ף ובכ"י ש"ס עיי' ד"ס לב"ב צד פ"ב וש"נ גי' שט"מ. [17]) כ"ה רק בכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע לי'. [18]) בקרי מפניים. [19]) כן הוא לנכון בדפו' ראשו'. [20]) כן הוא בדפ"ר וכ"י ל"ד.

כפי (= כִּיפֵי לדעת רבינו קערות ודעתי כדעת ר"ב שהוא עמרים Garben ועיין בפנים) בפסחים (מ' סע"א) אמר להן רבא להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצה. פירוש כיפי קערות כלומר הפיכו [1]) הקערות עם החטים בשקים שכשטוחן אדם חטים בשביל הפסח צריך לשומרן בשעת הרקדה מתחלה ועד סוף. — (א"ב פירש"י עומרים והוא פי' יותר מתישב ואם לא כן מימרא דנדרים לא שייכא בערך זה). בגמ' דפ' השותפין שנדרו (נדרים מ"ח רע"ב) ההוא גברא דהוה ליה ברא דהוה שביט כפי דכיתנא [2]) פי' תלמידי חכמים [3]) טמגנצא שהיה כל עסק שלו לקנות פשתן והיה שומט ומוציא ממנו מקצת ומוכר הנשאר בקרן שלו והיה עוסק בכך ולא היה עוסק בתורה. לשון אחר אמר לן רבי [4]) שהיה גוזל וחוטף מבני אדם ומוכרו. וקמיתא עיקר. *[אחי"ה כל זה איתא קצת בשינוי בשט"מ בשם הרי"ץ עיין מבוא XII ושם הוכחתי כי כל זה הפירוש שייך לרגמ"ה וכל"א אי' בפי' המיוחס לרש"י וכן פירוש ענין הטיפה בע' שמט א' ולפום ריהטא נראה ששכח רבינו ממה שכתב כאן וקמיתא עיקר, וכפירוש הראשון הובא בפירוש הר"ן לנדרים. ודע כי מה שפי' בענין כיפי של פסחים הנ"ל כלומר קערות יש לגזור המלה מע' כף ז' אבל יותר טובה כפי (בלי יו"ד) וכ"ה בפסחים בכ"י ש"ס בכ"י ב' וכן העתיק רבינו בע' אבן כתף (ח"א, י"ד) ושם פירוש לנכון עמרים וכן מוכח מפי' ר"ח לפסחים וכ"ה בפירש"י וברי"צ גיאת הלכ' פסחים עמוד פ"ט ובאו"ז הלכות פסחים ר' סי' רמ"ט ועוד עיי"ע כף א' ומ"ש בסוף הערך — ובענין גזרתה עיי"ע כף ג' ומ"ש בסוף אותו הערך. ובכ"י ו"ו ול"ד נשמט מראש הערך עד בגמ' דפ' השותפין] —

* כָּפוּי (מל"ע كفأ מתנגד לדבר ונלחם כנגדו ופנה ממנו etwas bestreiten, ihm sich abwenden) ע"ז ה' סע"א ורע"ב וילק' סוף כי תבא א"ל משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה (ושם איזה פעמים), ויק"ר פ"ד שלשה כפויי טובה הן הארץ והאשה והנפש פי' שמתנגדים לטובה ואינם מכירים אותה.

* כוּפְיָא (מין דג span. Makrele) פסחים ל"ט. מררתא דכופיא עיי"ע אספנין ח"א, קפ"ט ומ"ש בשינוי נוסחאות ומל"פ בהערה שם. ועוד בל"ר אמצ' שם דג אחד chipia.

* כַּפְכָּף הביא רבינו בשם יש ששונין בערך כבכב ע"ש.

כפל (= כַּפְלָא das Zackige, Gekrümmte, krummer Pfad) והיה העקוב למישור (ישעיה מ', ד') תרג' ויהי כפלא למישור, ומעקשים למישור (שם מ"ב, ט"ז) תרג' וכפלא למישרא. *[אחי"ה כי כל דבר עקום נראה ככפל [5]) ועוד אולי רמז על ל"ר אמצ' capulus, capulum פירוש כמו בלא"ש Gipfel גבעת ההר וכן ענין עקוב מל' ערבי عَقَبَة Hügel, Bergrücken וראיה מתרג' מכפלה (בראשית כ"ג, ט', י"ז. י"ט; כ"ה, ט'; מ"ט, ל') כְּפֵילְתָּא ועוד כַּפֵּילְתָּא zackig gewundener Ort] —

כָּפַל (מל"ט verdoppeln; כַּפְלָא מל"ע كفل פי' מה שהוא פי שנים das Doppelte בל"ר duplum (עיי"ע דפלון) והושאל בל"ע לשתי עגבות Hinterbacken ועוד בל"ע الكفل Kreuz ואצל רז"ל לכסל Lenden) בהבגד פ' כ"ז בכלים (מ"ה) חלוק של קטן ר' אליעזר אומר כל שהוא וחכ"א עד שיהא בו כשיעור ונמדד כפול. פירוש עד שיהא באורך החלוק שראוי ללבוש נער ונמדד כפול — בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולין צ"ג.) חמשה חוטין אית בהו בכפלי [6]) פי' הכסלים [7]) בלעז אלמטי [8]). [ויעש] פימה עלי כסל (איוב ט"ו, כ"ז) תרגומו ועבד רוטבא עילוי כפלא. *[אחי"ה וכן תרגום ירושלמי א' הכסלים (ויקרא ג'. ד'. י'. ט"ו) כַּפְלֵי ובכינוי בתרג' דפ' רגיא כְּפֵלַי תרגום כסלי (תהלים ל"ח, ח') [9]) חולין ח' סע"ב כפלי עילוי בשרא עיי"ע סחף א'. ונקראו כסלים בשם כפלי

---

[1]) כן הוא בדפ"ר ואמ', ועה"ק ובשדפ"ע בט"ס הכפי. [2]) כן הוא בדפ"ר ובכ"י ו"ו ובכתב יד ל"ד ושם כיפי ובנו"ג שמיט כיפי דכיתנא וכן הוא בעי' שמט אי ובדפי' פיזי וויניצי' באסיל ואמ' דכינתא וצ"ל דכיתנא וכן הוא בעי' שמט. [3]) כן הוא בדפי' פיזי, באסיל ואמ', ובדפ"ר בקו על י': תלמיד ואי' חכמים וזה מהסגנון של מברך הסופר עיין מבוא צד LII, ובדפי' וויניציא אי' תלמיד חכם ועיין מבוא צד XV על חכמי מגנצא. [4]) כ"ה בדפ"ר פיזי באסיל ואמ' ובדפ' וויניציא ר' ועיין רשימת זה הדבור „אמר לן רבי" שרגיל על לשון של פי' רגמ"ה בעי' חלק ג' ומ"ש. [5]) אמר ר"פ סמאעלנסקין בלשון מקרא בכפל רסנו איוב י"א ה' וגם ותכפל חרב יחזקאל כ"א י"ט לדעתי הוא מזה השרש דאס שווערט ווירד געבאָגען ווערדען, ובלשון תלמודית רגיל יותר קפל. ואחרי כתבי מצאתי שגם התרגום יתרגם ותכפל ותתכפיל. [6]) בנו"ג אית ביה בכפלי ובדפ"ר בכופלי ובפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא שמ"א.) בכיפלי וכ"ה בעה"ק שנ"ב. [7]) כ"ה בעה"ק שנ"ב. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ואולי צ"ל אלמבי בלאי"ט lombo מל"ר lumbus פי' מתנים וכן לועז רש"י חולין צ"ג. ד"ה האי תרבא דתותי מתני: לונביל"ש lombes, London, אבל בדפ"ע הלעז בערוך: אלייטן ובדפ"ר אלייטי ובכ"י ו"ו ב' אליוטי בכתב יד ה"ב אליידא ובכ"י ב"ר אליאני. [9]) ובנו"ג כסלי.

(כופלי, כיפלי) מכפלותם בשני צדדים או מעוביו של בשר וכן משפט לשון כסל שהוראתו בל"ע עב וחזק עיי"ע כסל. — ומה שנוגע כפול בכלים שם וכן כפולה, כפולין שם מ"ו פי' משני צדדיו עיין באריכות בפי' הר"ש ורע"ב לכלים שם. — וכנ"ה בברכות ס"ג, כופלין לו פרנסתו, והפכו פשוט פסחים קי"ט סע"א וסוכה פ"ג מי"א מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט וכו', ושם בגמ' ל"ט, ופסחי' קי"ט: ר' כופל בה דברים . . מוסיף לכפול וכו', ב"מ ק"ד רע"ב מקום שנהגו . . לכפול גובה מחצה, שהש"ר פ' גן נעול דרך חתן להיות כופל כתובה של כלה, ב"ר ס"פ צ"ה (ועיין ילקוט ויגש רמז קנ"ג) כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור וע"ש, ובספרי זאת הברכה פ' שנ"ד ובב"ק צ"ב, נשמע בהיפך כי אותן שהוכפלו בשמות הם היו החלשים וצריכין חיזוק לפיכך כפל את שמם לחזקם כפירש"י בב"ק שם ועיין ג"כ על התורה בראשית מ"ז, ב' ולקח טוב לאותו הפסוק ומ"ש המו"ל שם. באיתפעל מִיכְּפַל ב"ק צ"ב: ב"מ ק"ד רע"ב — ועיין עוד עה"ב אח"ז. בנפעל ירושלמי כלאים פ"ט דל"ב ע"ג ונכפלו לו שניו. ב"ר ר"פ ל' ול"ח ושמ"ר פ"ב תנחומ' שמות סי' י"ח ילקוט ריש נח רמז מ"ז ילק' ד"ה ס' רמז אלף ע"ב כל מי שנכפל שמו יש לו (חלק) בעוה"ז ויש לו לעוה"ב. בפועל והֻפעל ויק"ר פי"ט ומכופל כמה כפולות בילק' ריש מצורע ר' תקנ"ז ומוכפל כמה כפלות והשם מל"מ כֶּפֶל סנהדרין כ', ג' סע"א ב"ק ס"ב: כִּפְלָא ירושלמי פיאה פ"ז ד"י: ב"ר פצ"א, כִּיפְלָא איכ"ר פ' היו צריה, כִּיפְלָה ירושל' פסחים פ"ד ד"ל ע"ד, כְּפֵילָא ב"ק ס"ה: ושם ובירו' סוט' ספ"ג די"ט: בכינוי כפילו. ושם המופשט ירו' ב"ב פ"ח דט"ז: כְּפִילָה והפכו פשיטה (שם). והקבוץ ב"ק ק"ח. כפילי ומספר זוגי כִּפְלַיִם, כִּפְלַיִם סוכה נ"א: פסחים ק"י רע"א] —

* כפל (= אִיכְּפַל, אִכְּפַל השרש אכף ול' נוסף מקצור של יחס שאליו (עיין בפנים) והעתקתו כמו העתקת איכפת עיין שם ח"א, ס"ג) שבת ה', זבחים ט"ו רע"א ואיכפל תנא לאשמעינן כל הני, ב"מ מ"ו רע"א וכתובות ס"ב סע"א איכפל תנא לאשמועינן, ב"ק צ"ד. אכפל כל הני תנאי לאשמועינן, ב"ב צ"א. איכפל ואוליד וכו', ופירש"י בב"ק טרח ועמל וכו' ובב"מ נתעסק התנא וטרח להורות וכו' ובשבת: טרח התנא בכ"ז וכו' וכן פירש רש"י בשבועות מ"ח רע"ב איכפלי ואתאי וכו' טרחתי ובאתי וכו', ומאוד מאוד כיון רש"י לאמת כי כבר הודעתיך בע' איכפת כי השרש אכף בל"ע وكف שענינו דואג ושוקד על דבר מה וממנו גם בל"ס אכף דואג על דבר besorgt sein ועיקר הוראת מלה ערבית وكف אשר קרוב לו اكف (עיי"ע אוכף) הוא מעמים וטוען auf- bebürden, belasten וזה מה שפירש"י בכ"מ הנ"ל טרח כלומר מעמים על על עצמו ושוקד על דבר ולרוב פעמים בא הדבור (מה) מאי איכפת והוא גוף נסתר נקבה (ולשון נקבה בא להורות על ענין שאינו מוגבל ומיועד) ותמיד בא בקשור ל' כמו בערבי במלה הנ"ל עיין דוגמאות בע' איכפת וכן נאמר בל' סורי אכפת לה פי' שקד עליו ושם עליו לבו (עיין מ"ש רא"ג במ"ע מ"ג חכ"ח 148) וא"כ בירו' סוט' פ"ה ד"כ: מה אכפה ליה צ"ל ג"כ אכפת כמו שהעירותי ככר בע' איכפת ומרוב ההרגל של אכפת השתמשו בתי"ו כאלו תהיה שרשית לכן נאמר במקור ג"כ בתי"ו בגיטין ס"ב. דילמא לא איכפת ליה השתא לתקוני קא מכוין מיכפת [1]) לא איכפת ליה? וכהפך נשמט התיו של גוף נסתר ונתקשר השרש בלמ"ד היחס לתיבה אחת וא"כ אִיכְּפַל בדוגמאות הנ"ל נתקצר מן אִיכְּפַת לֵיה, ולפי זה אִיכְּפַלִי (בשבועות הנ"ל) [2]) הוא גוף מדבר בעדו וקטוע מן אִיכְּפַת לִי, ובירושלמי תרומות פ"ח הל' ג' דף ל': כפי דפ' זיטאמיר: מה אכפלן מצות גבי נקורים ויש לנקדו אַכְּפְּלָן והוא גוף נסתר נקבה ברבים ושם ביחיד: מה אכפת לן למצות לגבי ניקורין (ובד' קראט' בדף מ"ו רע"א איתא בט"ס מה אפך לן . . מה אפכיי להן) ועיין עמת"ל להחכם לעווי ח"ב 379 והשגות להח' פליישער שם 454 והוא הביא ג"כ ראיה מל' תרג' מודלא ובכנויים מודלי מודלך במקום מה דלי, מה דלך וכו' וכן מטול במקום מטו ל' . . וראיה לזה תמצא בע' מדל ב' ע"ש.

* כפלון ב"ר פנ"ט בא בכפלן מפולש וכו' ט"ס וצ"ל בפילון כגי' רבינו בע' פלן ג' ע"ש ובע' דפלון (ח"ג ק"י) ומ"ש.

* כפליות (אולי מל"ר אמצ' ceppa, ceptolus הגפן Weinrebe) מעדני מלך (בראשית מ"ט, כ'): כפליות (ואנפקיטן) [צ"ל ואנפקינון] [3]) ובילקוט וברש"י לדברים ל"ג, כ"ד הגי' אנפקינון ובקפלאות וכ"ה בספרי שם פ' שנ"ה ובעל המשביר

---

[1]) בח"א 83 אי' בט"ד מכבת. [2]) ובכ"י ש"ס בט"ס איטפלי, וכן בט"ס בילק' רות איקפל וכ"ה בכ"י ש"ס בב"ב עיין ד"ס (שם צד קמ"ב) וכן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ואיקפיל ואוליד. [3]) עיי"ע בח"א קנ"ג:

והח' לעווי שיערוהו מל"ר cephalones פירוש פרי דקל והיינו תמרים ואולי לפי זה הוא כמו כפניות כמו שהגיה בעל מ"כ בב"ר שם אבל הם אינם מעדני מלך שאין הגוף נהנה מהם עיי"ע (כפנת) [כפניות] עיין בחי' הרד"ל, אבל מה שרמז על תוספת' נגעים פ"ח קפליאות שהוא מן צפור דרור דע שבנו"ג המקובלאות ובכ"י אירפורט הקיבלאות וענין אחר הוא ע"ש. והח' לעף בספרו פפלאנצענ־נאמען לא באר כפליות.

* כפליין (מל"ר אמצ' capellus, capellum ומזה בלא"ש Kappe, Kappel כיסוי ראש מל"י κεφαλαῖον Kopfbedeckung) ירושלמי נדה פ"ב ד"נ. כפליין של ראש הבא ממדינת הים.

* כיפליסין (פי' כמו כְּפָלַיִים das Doppelte וס' נוסף) ירושלמי כלאי' פ"ז ד"כ רע"א עיי"ע בשן (ח"ב, ר"ז:) ושם הבאתי פי' וגי' הערוך מע' שפך: שעושה כ פ ל י ם ואולי מתחלה היה כתוב כיפלים ובספר אחר כיפלין ונתערבו שתי גירסאות.

כְּפַן [1]) (בל"ם רעב hungern מל"ע كفن sich zu-sammenwickeln עיין פירשט באוצ"מ, והשם כָּפָן בל"מ ובל"ם וארמי כַּפְנָא Hunger, Hungers-noth) בס"ג דפ' הרואה (ברכות ס"ב רע"ב) אדכפנת [2]) אכול. פי' גאון [3]) עודך רעב אכול כשם שהרעב אם אוכל בשעה שהוא רעב או אחרי כן כמעט הרי הוא אוכל בתאוה ונהנה במאכלו ואם מעכב הרבה המרה הירוקה גוברת עליו וכחו כחש וכשבא לאכול אינו יכול לאכול הרבה כך בעסקי העולם הזה והעוה"ב כענין שכתוב (קהלת ט', י') כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה ופתרונו בזמן שכחו עליו וכדתניא (שבת קנ"א:) ר' שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודן בידך [4]) ואם תניח צרכי היום וחובותיו למחר דיו [5]) ליום שני לעמוד בצרכיו וחובותיו ואיך יעמוד בשל תמול וכשם שהרעב בערב ודוחה אכילתו לערב שני איני יכול לאכול אפי' אכילה של עת אחד וכש"כ של כמה עתים כן פתרון אדכפנת אכול ואדצחית [6]) שתה דברי חכמה יפים במשל שמצוי תמיד וידוע לכל. אדרתחא [7]) קדרך שפוך בזמן שיש בידך עושר שאתה יכול לעשות חסדים שנמצא מה שבידך כמים רותחין בקדירה ונשפכים לחוץ כי הקדירה לא תכילם לפיכך מה שניטל מן הקדרה באותה שעה הרי הוא נשמר ויכולין בעליו לעשות בו חפצם ולהאכיל ממנו עניים אם נוטלין ממנו ומחסרין את הקדירה בדעת ואם מעלימין עין הרי הוא נשפך ארצה כי אין הקדירה מכילה אותן ואבד מבעליו וכך משל של ממון. *[אחי"ה וכנ"ה בברכות ל"ה: כפי גי' כ"י א"פ ואכפין למצה לאורתא וכ"ה בכ"י א"פ לפסחים ק"ז: ואיכפן ואיטעם טעם מצה לאורתא ובכ"י מ' שם ואכפן אמצה אורתא עיין ד"ס ברכות צד צ"ז אות ט' ופסחים צד קס"ג. אות ט' וכה"ג כפי' ר"ח בפסחים ונכפין למצה ובנו"ג בע"א וריש המאמר הביא רבינו בע' גרר א' (עיין מ"ש שם ח"ב, שנ"ה הערה 1). ברכות נ"ח רע"ב כל דהוי עייל כפין נפיק כי שבע [8]). מגילה ז': כפין עניא ולא ידע, ב"מ פ"ג. עניי אנן . . וכפינן, תענית כ"ד רע"א אמרו (אגירי) . . כפינן. ו ב י נ ו נ י פ ע ו ל בב"ר ר"פ ע"ט דרש כָּפָן (איוב ה', כ"ב) זה לבן שבא כָּפוּן על ממונו לשודדו, ובילק' וישלח רמז קל"ג שהיה כפון וכו', אבל בילקוט איוב רמז תתצ"ט הגי' שהיה שפון על ממונו וצ"ל כפון. ו ב א פ ע ל שבת ל"ג סע"א מַכְפֵּין נפשיה, ותרגום וירעבך (דברי ח', ג') ואַכפנך, לא ירעיב (משלי י', ג') תרג' לא מכפין ובקל הרבה בתרג' עיין במתורגמן, ה ת ו א ר כָּפִין, כָּפְנָא גם זה שם ובעמת"ר להחכם לעווי ח"א 380 וכן בקהל"ר פ' יש רעה: ערטיל וכפין, והשם כְּפַן, כַּפְנָא תענית ח': י"ט רע"א וכ"ד: ב"ב צ"א: ב"ק צ"ב: גיטין נ"ו סע"א סנה' כ"ט, ומזה פירש"י ביחזקאל י"ז, ז' כפנה שרשיה: לשון רעבון כמו לשוד ולכפן, ובפי' תוספות שם כפנה כמו כנפה מל' כנופיא והיינו אסיפה עולה גם פי' הרד"ק שם ובשרש כפן וכ"ה בס' אלאסול לר' יונה ז' גנאח 329 בהוצ' נייבויער) והתרג' פי' כפן כמו כפף לכן העתיק כפת וכן דעת החכם לעווי שהעתיקו ע"י zubiegen ולפע"ד הוא ל"ע كفن שפי' כרך עיין בתחלת הע' תרגומו וכן הבינו ע' זקנים περιπεπλεγμένη פי' היתה כרוכה וכן הוא בפשיטא וגפתא הדא א כ ר כ ת עקריה עלוהי. ובהיות הבני מעים מכורכין ונצמתין בעת שאדם רעב על כן נקרא רעבון בל"מ כָּפָן ובל"ס כַּפְנָא ועיי"ע צם ד' — ועוד מזה המושג נסתעף שם כפניות בע' הבא אח"ז] —

[1]) בכ"י ב"ר ובדפוסים הישנים בערוך הובא זה הערך בין כפל א' ובין כפל ב' ובכתב יד ו"ו ול"ד הסדר כפן כפל א', כפל ב', ונכון הוא כסדר דפו' אמשטרדם ואחריו נמשכתי. [2]) בנו"ג עד דכפנת. [3]) והוא רב האי גאון וכן מוכח מע' אסטמא שפי' שם מאמר הקודם לזה (שינה בעמוד השחר וכו') וסיים ז ה פ י ר ש ר ב ה א י ג א ו ן ובח"א, ק"ע. שורה כ"ד מלמעלה אחר תיבות אבל בעמוד השחר מותר נשמטו בטעות דפוס אצלנו אלו התיבות. [4]) בנו"ג ועודך בידך ובכ"י מ' עשה צדקה . . ועדיין בידך. [5]) בכ"י ל"ד דין. [6]) בנו"ג בברכו' שם עד דצחית. [7]) בנו"ג עד דרתחא. [8]) וגי' כ"י מ' שם עיי"ע בע' כסף.

כְּפְנִיּוֹת[1]) (מל"ע كفن פי' כרך einhüllen וכן בל"ס וממנו כפניות פרחי ונצני התמרים die Blüthen der Palmen ועיין בפנים) בפ"ק דערלה (מ"ט ובירושי' ערלה פ"א דס"א סע"ב) בכפניות של ערלה. בפ' האומ' לחברו בית כור בגמ' האומ' לחברו חצי שדי[2]) (כ"ב ק"ז סע"ב), ובפ' ב'[3]) בבכורות בגמ'[4]) ר"ע אומר משמנין (י"ח.) א"ל ר' חייא בר אבא לר' יוחנן והא אנן משמנין ביניהן תנן א"ל[5]) אדאכלת[6]) כפנייתא בבבל[7]). בר"ג דפ' בכל מערבין (כ"ח:) [ו]בריש תוספת מעשר שני (פ"א) כפניות נלקחות[8]) בכסף מעשר ומטמאות[9]) טומאת אוכלין. בפרק במקום שנהגו בגמרא כיוצא בו (פסחים נ"ב:) ר' אילא קץ[10]) כפנייתא דשביעית. בסוף חלומות דהרואה (ברכו' נ"ז:) שלשה דברים נכנסים לגוף[11]) ואין הגוף נהנה מהן גדגדניות וכפניות ופגי תמרה[12]) פי' פרי של תמר שאינו מתבשל לעולם ועוד מפורש בע' נסן. *[אחי"ה ובע' נסן הביא רבינו בשם בה"ג וז"ל כפניות דניסני דקרו להו גופרי מברכין עליהן כפה"ע וכיון דלא עבדי פירא אחרינא היינו פירייהו ע"כ ולפ"ע ניסני[13]) הוא כמו הנצנים בל"ט כלומר פרחים Blüthen ואף אם הוא מל' ניסן יש לו פי' עיי"ע נסן על כל פנים כפניות שוין להוראת גופרי או כדאיתא בה"ג (הל' ברכות פ"ו ד"ז סע"ד) כופרי ושניהם נכונים כי בל"ע جفري אחד הוא עם كفري, كافور ופירושו פרחי תמרים Palmen-blüthe ויען שאין לו פירות כי אם פרחים ונצנים לכן כתב בה"ג הנ"ל וכיון דלא עבדי פירא אחרינא היינו פירייהו. ובענין גזרת המלה כבר אמרתי שנחצבה מל"ע הרשומה בתחלת הערך ופי' הנצנים אשר הם עוד מכורכין ומכוסין בחריות של דקל ומזה המושג נסתעף שם كافور מל"ע كفر ein-wickeln, um- verhüllen בעבור זה נקראו הציצים והכפתורים אשר מהם עלו הנצנים בתמר: كافور Fruchtansatz, Knollen והם אינם פירות ובהיותם רכים נאכלים וזה מה שפי' רה"ג בעוקצי' פ"ג מ"ז וז"ל כפניות כופרא בל' רבנן טלע בטיית פי' אילונית אילן שאינו עושה פירות ופי' חותכין הדקל בארץ ישמעאל וראשו הוא רך ואוכלין שבתוכו ואותו שאוכלין שבתוכו הרך קנואקאולע(?) בל' ישמעאל וראש גומר ובל' קודש קור ע"כ ונ"ל להגיה קנאה קלאע פי' בל"ע שדרה של ענף דקל החתוך der Rückgrath des abgeschnit-tenen Palmzweiges (והח' לעף בספרו פפלנ"צ 122 לא ידע לפתור אותו וגם לא הביא גזרת כפניות (שם 116)) וראש גומר הוא בל"ע جمار פירוש רך שבפנים הדקל והוא מוח הדקל Palmhirn וכפניות פי' ר"ח בפסחים ג"כ על ידי אלטלע והוא בלש' ערבי الطلع נצנים של תמר Palmblüthe כשעולים מן הקרום ויפה כיון הרמב"ם בפירוש לעוקצי' שם בזה"ל וכפניות הם עוקצי התמרים בתחלת צמיחתן והם מכוסין בקרומ' וכו'. ובפירוש רגמ"ה כ"י לבכורות שם (בקובץ כ"י אנגייליקא דף פ"ב.) מצאתי בזה"ל כפנייתא: תמרים רעים ע"כ וכ"ה בפירש"י ברכות נ"ז: ובפי' רש"י פסחים נ"ב: כפניות תמרים קטנים שלא בישלו וכ"ה בפירוש ר"ש לעוקצי' שם: כפניות תמרים שלא בישלו כל צרכן ע"כ וכן פירש"י בעירובין כ"ח: אהיני ע"י כפניות ואולי לפי זה גזרת כפניות כמו גופני עיי"ע גפנן (ח"ב, של"ט) ענבים שאינם מתבשלים יפה והושאל לפי זה לפירות תמרים שאינם מתבשלים וזה מה שהוזכרו קור וכפניות אצל פגי ערב שביעית עיין תוספת' שביעית ספ"ג ובירושלמי שביעית ספ"ד דל"ה ע"ג קור וכפניות הרי הן כעץ, והיחיד בירו' ב"ק רפ"ו ד"ה סע"ב חדא כפוני — בעה"ק שנ"ב ע' כפנת סיים: „ערפרי"ן ב"א" ואולי כיון ללא"ש Erd-beeren ? ולדעת החכם אייזלער בט"ר ח"א, 60 כפניות = פכניות φυτός, ודוחק הוא] —

כפס (= כָּפִים מל"מ Querbalken) בפ' השותפין (ב"ב פ"א מ"א) מקום שנהגו לבנות[14]) גויל גזית כפיסין. וכר"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ז:) בגזית שומעין לו[15]) בכפיסין אין שומעין לו. גמר' (ב"ב ג'.) כפיסין ארחי פי' „שהן

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע כפנת [2]) וכ"ה בדפי' פיזו' ובכ"י ש"ס ובנו"ג ובדפ"א שדה. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר באסיל ואמ' וכ"י, ובדפי' פיזו' וויניצי' בט"ס ד'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפי באסיל ואמ' אבל בדפ"ר פיזו' וויניצי' בט"ס בפרק. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע לי'. [6]) וכ"ה ברש"י ותוספ' בכורו' וכ"ה בכ"ב ובנו"ג בבכורו' עד דאבלת ובדפ"ר פיזו' ובאסיל אדכלית וצ"ל כגי' דפי' וויניצי' ואמ' אדאכלת. [7]) בכתב יד ו"ו א' ובי' אדכפנת ואכלת כפנייתא בבבל. [8]) בנו"ג ניקחות. [9]) וכ"ה בכ"י אירפורט וכ"ה בכ"י ש"ס בעירובי' וברש"י ד"ה התם עיי' ד"ס לעירו' שם ובנו"ג ומטמא. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה ר' אילא בע' נסן ובכ"י ש"ס בפסחים ובפי' ר"ח ובנו"ג אילעי (ועיין ערכו בח"א, ס"ח:) — ובדפ"ע ליתא. [11]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע בגוף. [12]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ע לי' ואי' בע' גדגדניות (ח"ב, רמ"א.). [13]) כה"ג גם בפעם ראשונה מציונים דפסחים ועירו' לפי ג' כ"י ערוך בדניסני ע"ש בע' נסן. [14]) כ"ה בכ"י ל"ד. [15]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה לפנינו בזו הבבא עליון שבא לשנות עיין ב"מ שם.

חצי לבינה כי הלבינה [1]) יש בה ג' טפחים" [2]) כדתנן (עירובין י"ג סע"ב) האריח [3]) חצי לבינה של ג' טפחים. — (א"ב אולי וכפים מעץ יעננה (חבקוק ב', י"א) שהוא לשון מקרא מענין זה ופי' חתיכת עץ כמו כפים זה שהוא חתיכת לבנה והתרגום מוכח כן). *[אחי"ה וזו שיטת הרד"ק בשרשים ע"ש ובפי' מצודת ציון. ותרג' לאותו הפסוק הביא רבינו בע' מרש ובע' שף י"א. — וכנ"ה בתוספת' עירובין רפ"ח ומיעטה באבנים וכפיסים וכו' כ"ה בכ"י אירפורט אבל בכ"י ו"ו ובנו"ג בתי"ו וכ"ה בע' כפת ד' כפי גי' דפ"ר ע"ש. — ובענין כפיס של ברזל מדות פ"ג מ"ד עיי"ע כף א' וש"נ] —

כְּפַס (נלפע"ד מל"ע كفس כורך סביב סביב (umwinden, umringen תרגום בפסוק ועמודי שש (אסתר א', ו') כפיסן עלוי עמודי מרמרין.

* כֵּפִּים (כֵּפּוֹס לפע"ד מל"י κῆπος פי' גן (Garten ירושלמי ביצה פ"ג דס"ב. דמדמניות שבכרם . . השיצים שבכפים לפע"ד פירוש מין תמרים רעים של גן ובירושלמי שבת פ"א ד"ד. משובש שצים שבכפים והח' לעף בספרו ארמ' פפלנ"צ 114 טעה בפירושו וכן לא פירשו כהוגן הח' לעווי כי הוא מגיה כפים מל' כף ואין לו שחר.

כָּפַע (נלפע"ד מל"ע كبع חתך ופקע ausseinan-derreissen) (בסוף בראשית רבה) [צ"ל בסוף בראשית בבראשית רבה] [4]) (ס"פ כ"ח) התחיל לשבר בקנים ומכפיע בחיצאות ומקרע כילאות [5]). פי' כענין פקע. *[אחי"ה בנו"ג התחיל לשבר את הקנקנים ו מ פ ק י ע בחיצאות ומקרע בכיליות ועיין במ"כ שם ועיין בסנהדרין ק"ח סע"א הגי' המשונה] —

כפפה (= כְּפִיפָה = קְפִיפָה, קופה מל"ע قفة סל ארוג מן הנצרים או מעלי דקל -geflochtener Korb) (בהזרוע) [6]) [וצ"ל בהזורע] פ"ט בתרומו' (מ"ג) תולה כפיפות בצוארי בהמות [7]). פ"ב בסוטה (מ"א דף י"ד.) היה מביא את מנחתה בכפיפה מצרית [8]). בר"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ב סע"א) אין אדם דר עם נחש בכפיפה א ח ת [9]). פי' קופות שעושין מן הגמי ומכל הנצרים [10]) וכגון מיני ערבה ויש עוד קפיפה בק' ואחד [הוא]. *[אחי"ה עיי"ע קפיפה וכ"ה בכ"י ש"ס בתרומ' בקו"ף עיי"ע זמם ב' בהערה 11 וכ"ה בכ"ף בכלי' כ"ו מ"א כפיפה מצרית וע"ש הר"ש ובכ"ף איתא ג"כ בפי' בסד"ט לרה"ג וכ"ה במנחו' ס"ט. ועיי"ע פיל, ופירש"י קופה מצרית מצירי דקל ע"כ ובפי' רגמ"ה כ"י למנחו' מצאתי בזה"ל כפיפה מצרית של נ צ ר י ם וכ"ה בכ"ף בשבת קל"ט: אבל בכ"י א"פ ובמשניות נאפ' ופיז' ובירושל' איתא בקו"ף ובכ"י אירפורט בתוספת' שבת רפ"ח (ט') בכ"ף ובדפוסי' בקו"ף. וכ"ה בע' קפיפה ובקוף העיקר כפי משפט מלה ערבי' שפירושה סל מן נצרים של דקל וכ"ה בפירש"י בסוטה הנ"ל ע"ש. ובפי' רה"ג בכלים כ"ו, א' צד 18 איתא בזה"ל כפיפה מצרית (פי שטלא) [צ"ל פירוש סלא] דהוצא בלישנא דרבנן ע"כ וגם זה נכון מאוד כי ענין מלה ערבי' הנ"ל מסכים לזה. ועוד כפיפה וקופה אחד הן כי בירושלמי יומא ספ"ח דמ"ה ע"ג אי' שאין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין ובבבלי ברכות ל"ב רע"א אין ארי נוהם מתוך קופה וכו' ועיי"ע קף ד'] —

* כְּפִיפָה עיי"ע כף ח' בסוף הערך וש"נ מה שענינו נטייה והפכו זקיפה.

כָּפָר (בסמיכות כְּפַר והוא ל"מ וכן בל"ע كفر ובל"ס כַּפְרָא (Gehöft, Dorf, Gau בפ"ה בכלים (מ"ד) מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סיגנא [11]). פ"ב בתרומות (מ"ה) תורמין בצלים מן בני המדינה על הכופרים. בפ' (ח') [צ"ל ט'] בנדרים (ס"ו.) והלא הכופרים יפין ללב [12]) פירוש בצלים של כפרים. בריש כלאים (פ"א מ"ו) כלב כופרי [13]) והשועל. בפ' מרובה בגמ' א י ן מ ג ד ל י ן (ב"ק פ'.) מגדלין כלבים כפריים [14])

---

[1]) בכ"י רגמ"ה כי לבינה שלימה. [2]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. [3]) בנו"ג אריח ועיי"ע ארח בח"א, רע"ט. [4]) ועיי"ע זנין וע' טווס. [5]) כן הוא בדפ"ר, ובשדפ"ע כיליות. [6]) וכ"ה בט"ס בע' זמם ב'. [7]) בנו"ג בהמה וכ"ה בירו' תרומות רפ"ט דמ"ו רע"ד וכ"ה בע' זמם ב'. [8]) וכן פי' הר"ש בתרומות ע"י זה דסוטי. [9]) לי' לפנינו וכן לי' בדף ע"ז סע"א ופ"ו: ולי' בירו' דמאי פ"ב דכ"ב סע"ד הרי כדר עם הנחש בכפיפה אבל בתוספ' דמאי פ"ג הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת וכן מוכח מפירש"י כתובות ע"ב. שפי' בכפיפה: בתוך סל א ח ד. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ועיין עוד ע' נצר א', ובדפ"ע מן הגומא ומכל הנסרים. [11]) וכ"ה בפי' סר"ט לרה"ג ובנו"ג סגנה וכ"ה במנחו' פ"ח מ"ו לפי גי' המשניות אבל בש"ס אי' כפר סיגנא. [12]) בכ"י ו"ו ול"ד אי' בפ"ד דנדרים בגמ' ראו אותו שהכופרי יפה ללב וט"ס הוא כי לפנינו לי' בנדרי' שם אבל היתיד הלא הכופרי יפה ללב אי' ג"כ בנוסחאותנו. [13]) ועיי' בשנוי נוסחאות בע' כלב א' וי"ל שיותר טוב בה"א הידיעה ויגיד עליו רעו והשועל. [14]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב וב"ר וכ"ה בערך חלד א' ושם כופריים וכ"ה בשט"מ לב"ק ובכ"י ל"ד כפרים ובנו"ג כופרין. ובתוספ' שביעי' פ"ה כופרים ובתוספ' ב"ק ספ"ח ותוספ' לע"ז רפ"ב כופריים ובתוספ' כלאים פ"ה כלב כופרי. איכ"ר פ' דרכי ציון כלבא אחת כופרית ועיי"ע קרט וע' כלב.

וחתולות[1]) וקופים .. מפני שהן עשויין לנקר את הבית[2]) פי' כלב קטן שצווח בלילה במדברות מן כפרים כגון בצל כופרי[3]). בריש מגילה (כ'.) כפרים ועיירות גדולות. (וילכד את בנותיה) [צ"ל וילכדו בנותיה] (במד' כ"א, ל"ב) תרג' (וככש) [צ"ל וכבשו] ית כפרנהא[4]). תרג' ירושלמי [ב'] בחצריהם ובטירתם (בראשי' כ"ה, ט"ז) [ב]כפרניהון[5]). ובתי החצרים (ויק' כ"ה, ל"א). הבמחנים אם במבצרים (במדב' י"ג, י"ט). *[אחי"ה שני הציונים האחרונים רק בכ"י ו"ו ול"ד ובנו"ג בתרג' ירושלמי א' לויק' שם ובתי כופרניא אבל תרגום לבמדבר הן של אונק' הן של תרג' ירושלמי א' אִיתא בע"א וכן בע"א הובא בע' תל ב' ע"ש. ויתר דוגמאות עיין במתורגמן ע' כפר ד'. והוא על דרך ל"ס כַּפְּרוּנָא פי' בל"מ כפר. ובקבוץ בשהש"ר פ' שחורה: מהו לבנות (יחזקאל ט"ז, ס"א) לכופְּרָנִין, ירושלמי ברכות רפ"א ד"ב סע"א עיי"ע דִקִיק (ח"ג, קכ"ז.) ובדרך ל"מ אי' בגיטין כ': כפר קטן וכו', ושם בני הכפר מגילה י"ט. חגיגה י"ג: עיי"ע בן כפר (ח"ב, קט"ז.), מגילה ג' סע"ב וה'. איזו היא עִיר גדולה כל שיש בה י' בטלנין פחות מכאן הרי זה כפר, ועיי"ע בטל. והקבוץ מגילה פ"א, מ"א כפרים. וממנו התואר כּוּפְרִי dörflich, vom Dorf וא"כ כלב כוּפְרִי Dorfhund וכ"ה בלי ה' הידיעה בירושלמי כלאים פ"א דכ"ז סע"א כלב כופרי (ב' פעמים) והקבוץ ב"ק פ'. כלבים כופרין ויותר טוב כגי' רבינו כלבים כפריים או כגי' רש"י כלבים כופריים ופירש"י קטנים ונכנסים הם ל"א כלבים גדולים של ציידים ע"כ. ל' ראשון הוא כפי' הערוך וכל"א אי' בשטמ"ק בב"ק בשם הגאון, ואם נגרוס כלב הכופרי (עיי"ע כלב) אז ענינו כלב של בני כפרים ויש לנקוד הכּוּפְרֵי ובירושלמי בכלאים שם: כלב כופרין, וזה כונת רבינו פי' כלב וכו' מן כפרים והביא ראיה מן בצל כופרי וכיון לנדרים שם. והקבוץ ירושל' שביעית פ"ב דל"ד סע"א בוצלייא כּוּפְרַיָא וגי' רבינו עיין בע' בצל (ח"ב, קנ"ד) ובתרו' הנ"ל הכופרים הפך מן בצלים מן בני המדינה על כן אולי יש להגיה בירושלמי דמאי פ"ב דכ"ב סע"ג בצלים הנמכרי' ובני המדינה הנמכרין במידה שצ"ל בצלים הכופרים וכו' עיין לעף פפלנ"צ 76[6]). — והרבה פעמים בא כפר בצירוף שם מקום להורות על קטנו כדרך הפסוק (יהושע י"ח, כ"ד) כפר העמוני. וזה הצירוף מצאנו באלה המקומות ואסדרם עפ"י א"ב. וקצת מהם תמצא בתבואת הארץ לר"י שווארץ וברוחב ביאור בגיאג' תלמודית לנייבויער עיין לוח השמות. כפר אובלין תוספת' סוף נדה (ועיין תוספ' זבחי' פ"א כפי גי' כ"י אירפ' איבליים ובד' אובלים, אוכלי). כְּפַר אָגִין עיי"ע אגין ח"א, כ"ד. כפר אחים, גם זה שם. כפר אימי ירושלמי שבת ס"פ ט"ז דט"ו סע"ד, ירו' נדרים ספ"ד דל"ח ע"ד ואחד הוא עם כפר אמי בירושלמי יומא פ"ח דמ"ה: ועיין הסיפור שם (הובא בח"ב, קכ"ג בע' בני קצרא של ציפורין). כְּפַר אִימְרָא עיי"ע אמר (בח"א, קכ"ו:). כְּפַר בִּישׁ עיי"ע בִּישׁ (ח"ב, נ"ט.). כפר בנותני עיי"ע למטה כפר עותני. כְּפַר בַּרְקָאִי עיין ח"ב, ר"א. כפר גבוריא, כפר גבור חיל עיי"ע למטה כפר נבוריא. כְּפַר גּוּן ירו' ב"ב רפ"ה דט"ו. נראה שאחד הוא עם כפר אגין. כְּפַר דַּכְרְיָא, כְּפַר דִּיכְרִין עיי"ע בח"ג, ס"ב: כְּפַר דָּן ירוש' דמאי פ"ב דכ"ב סע"ג ועיין מבה"י למהרז"ף צד ק"א: כְּפַר דָּרוֹם סוט' כ' סע"ב ובמד"ר פ"ט עיי"ע דרום ומ"ש בח"ג קנ"ב: כְּפַר חטיאה ב"ר פס"ה ובמ"כ כפר חטייא. ובפסיק' רבתי פט"ז כפר הטייה. כְּפַר חִיטַיָּיא ירושלמי מגילה פ"א ד"ע. עיי"ע חט (חִטָּה) בח"ג שס"ט: והלאה. כפר חנניא ב"מ ע"ד סע"א ב"ר פ' פ"ו. תוספת' כלים ב"ק פ"ד. כפר חנניה שבת ק"כ: ירושל' מעשרות פ"ב דמ"ט ע"ד ותוספת' בכורות רפ"ז. כפר חנון ב"ר פ"ו ופ"ט. כפר חִנִין פסיק' רבתי פל"ג. כפר חָרִיבָה ירושלמי תענית פ"ד דס"ט. (ועיין ירושלמי דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד כפר וחרוב) ובאיכ"ר פ' בלע הגי' כפר חרוכא. כְּפַר טָבִי עיי"ע טָבִי. כְּפַר יַמָּה ירושל' מגילי' פ"א ד"ע. עיי"ע ימי ומ"ש. כְּפַר יַתְמָה ערלה פ"ב מ"ה. כפר לְקִיטַיָּא איכ"ר פ' על אלה. כפר מַנְדּוּ פסיקת' דר"כ צד קס"ג סע"ב והובא בילקוט איוב ר' רמז תתק"ו ובב"ר פנ"ב ויק"ר פ"א כפר מנדי וכצ"ל בב"ר פע"ד תחת כפר מגדי, ובתוספת' יבמות פ"י כפר מנדין (ובכ"י אירפורט כפר מנורי?). כפר נבוריא עיי"ע יעקב איש כפר נבוריא וזה הערך במה"י למהרז"ף צד ק"ד: וש"נ והובא שם ט"ס גבוריא מב"ר פ"ז וכעין זו

1) וכ"ה בע' חלד א' וקפד ד' ובנו"ג וחתולים. 2) כ"ה בכל כ"י אבל בדפ"ע נשמט כל הציון. 3) עיי' מ"ש בסוף הערך בפנים. 4) בדפ"ר בט"ס כפרהנא. ואולי כיון רבינו לפסוק במד' ל"ב, מ"ב וילכד את קנת ואת בנותיה ותרג': וכבש ית קנת וית כפרנהא. 5) ובתר"י א' בופפרניהון. 6) אבל שם כלאי' א', ח' צ"ל ו' בטעות הוא מצויין כי אין נזכר שם מבצלים מאומה וגם בירו' עירו' דף כ' ע"ג לי' בצל הכופרי.

הטעות במגילה י"ח. ר' יהודה איש כפר גיבוריא ואמרי לה איש כפר גבור חיל וצ"ל כמו בכתובו' ס"ה רע"א איש כפר נביריא וא"ל איש כפר נבור חיל וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ופ' ול"ד עיין ד"ס מגילה צד נ'. ושם הובאה גי' אה"ת איש כפר תמרתה וכ"ה ביוחסין השלם 147 וילק' כ"י תהלי' ס"ה ונ"ל ששתיהם נכונין כי נברא הוא עיקר הדקל עיין ערך נבר וזהו תמרתה ועיין עוד כפר תמרתה למטה. כְּפַר נָחוּם קהל"ר פ' ומוצא אני והיא עיר Κεφαρνώμη אצל בן מתתיהו (חייו סי' ע"ב) ובספריהם (מתתיהו ד', י"ג) Χαφαρναούμ ונראה שאחת היא עם כפר תחומין, כפר תנחומין שהש"ר פ' יונתי, ירושלמי סוף תרומות דמ"ח: ועיין למטה בע' כפר תחמין ועיין נייבויער גיאג' 221. כְּפַר נִמְרָה איכ"ר פ' בלע ולפע"ד אחת היא עם בית נמרה, נמרין, עיי"ע בח"ב ע"ו, ושם פ"ד. כְּפַר סָבָא נדה ס"א. ירושלמי דמאי פ"ב דכ"ב: תוספת' נדה פ"ח. כפר סגנה (סיגנא) עיין לעיל בערוך ובתוספ' תרומו' פ"ג כפר סגנא ובכ"י אירפ' (צוק"מ 30) בפרסגנא! כְּפַר סְכַנְיָא ע"ז י"ז רע"ב כ"ז: (גיטין נ"ז.) ובתוספת' דחולין פ"ב כְּפַר סַמָּא ובתוס' שאנץ כפר סבניא (עיין ד"ס ע"ז צד ל"ג:) וכן כפר סמא ירושלמי ע"ז ד"מ ע"ד. כפר סיסאי גיטין ו' רע"ב תוספת' גיטין פ"א כפר ססי (ובכ"י אירפורט סאסאי ובתוספת' אהלו' ר"פ י"ח סיסית בכ"י אירפורט סוסיתא) עיין ערך סיסין ומ"ש. כפר ספוריא עיי"ע בית שופרי ח"ב, פ"ו: כפר עדים תוספת' כלים ב"מ פי"א. כפר עותני ירושלמי ב"ט ספ"ז די"א ע"ג ותוספת' גיטין פ"א ופ"ז (ובמשנה דגיטין פ"א מ"ד ופ"ז מ"ז כפר עותנאי) ותוספת' בכורות רפ"ז. כפר עזיז כלאים פ"ו מ"ד ותוספ' כלאים פ"ד. כפר עכו תענית כ"א סע"א ב"ר פי"ב תוספת' כלאים פ"א ותוספת' סוטה ספ"ח כפי גי' כ"י אירפורט ובנו"ג עכום ובחולין נ"ה סע"ב כפי גי' רש"י כפר עיכום בסמ"ך והח' שווארץ מצא הני' בטעות אבום וציון מירושלמי סנהדרין פי"א כמו שמציין בספרו (ד' ה' לאנד 89 וכ"ה באו"מ לפירשט ע' כפר אבום) הוא טעות וצ"ל ירושלמי יבמות פי"ב מ"ז ובמשנה דבבלי ביבמות ק"ו א' כפר עיטם ועפ"י זה יש להגיה מ"ש הח' נייבויער 271 ולפע"ד כפר ענים בפסיקת' רבתי פכ"ג צ"ל ג"כ כפר עכום (עכו). כפר עמאיק ובכ"י אירפורט עמאוקו בתוספ' ב"ק פ"ח (בנו"ג בט"ס נימאייק). כפר עמיקו תענית כ"א סע"א ועיי"ע עמק ג' ושם הגי' עמקי וכ"ה בפירוש רה"ג לכלים פכ"ו מ"א עי"ש. כפר עקביה ירושלמי נזיר פ"ט דנ"ז ע"ד. כפר פגי תוספת' כלאים פ"ב ובתוספת' כ"י אירפורט ריש מעיל' כפר בית פאגי ועיי"ע בית פאגי (ח"ב, ע"ט). כפר פגש ירושלמי ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד עיי"ע אוגדור (ח"א כ"ב) ובתוספת' ע"ז פ"ז כפי גי' כ"י אירפורט כפר פגשה. כפר פרשא ע"ז ל"א סע"א בדפוסי' הישני' ובנו"ג כפר פרשאי. כפר צמח ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג תוספת' שביעי' פ"ד. כפר קסם תוספ' ע"ז פ"ז (כפי גי' כ"י אירפ'). כפר קרינוס ויק"ר פכ"ח וכ"ה כפר קריינוס בפסיקת' דר"כ צד ס"ו. ועיין שם ע"ב רע"ב ובמד' רות רבה פ"ב כפר קרינוס וממנו נשתבש בפסיק' רבתי פי"ז כפר קרנים ובילק' אמור רמז תרמ"ג נשתבש: קריטס וצ"ל קרינוס כמו שהעיר לנכון ר"ש באבער בצד ע"ב: ושם הגיה ג"כ קרצום דמגילי' ט"ז שצ"ל קרינוס ובאמת כ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת ובע"י הראשון ובילק' כ"י עיין ד"ס מגילה צד מ"ב: כפר שובתי ב"ר פפ"ה. כפר שיחיא סוף יבמות (ובתוספ' סוף יבמות כפר שחרא ובכ"י אירפ' שחדא). כפר שיחין בשבת ק"כ: תוספת ב"מ פ"ו. כפר שיחליים גיטין נ"ז. ובאיכ"ר פ' בלע כפר שחליים. כפר שלם ע"ז ל"א. ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד בספרי המכביים ז', ל"א Χαφαρσαλαμά. כפר תחמין ירו' תענית פ"א דס"ד ע"ד ועיין לעיל מ"ש ב"ע כפר נחום. כפר תמרתא מגילה ט"ז: כפי כ"י (ובנו"ג תמריתא) וכ"ה בויק"ר פכ"ד ובפסיק' רב' ר"פ וקרוב לס"פ ט"ו. ועיי' לעיל בע' כפר נבוריא ובתוספת' חולי' פ"ד כפר תמרתא שביהודה — ועוד כיפרא = כפרא שם מקום ולדעת ר"י היא עיקר טיבריא קדמייתא עיין ירו' מגילה פ"א ד"ע. וכנ"ה כיפרא ירו' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד ירו' פסחים ספ"ח דל"ו. ועיין ירו' פיאה פ"ח דכ"א. ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ד. וכן סנהד' בבלי ה' סע"א בר אחא בר סלא[1]) דמכפרי. וראיתי בשט"מ לב"ק פ'. שפי' בשם הגאון כלבים כופריים של אותו מקום ע"כ וכיון לשם הפרטי הנ"ל] —

כפר (= כּוּפְרָא בל"ע كفرى, كافور ניצני התמר בעודם בקרום בענפי הדקל הרכים ועוד ענפים עצמם
1 Die Blüthenknospe des jungen Palmzweiges. 2 der Palmzweig (בפ' כיצד מברכין

[1]) כ"ה בכ"י ש"ס ועיין ד"ס שם ובע' כרסלא.

בגמרא חוץ מן היין (ברכות ל"ו:) ובפ' מקום שנהגו בגמ' כיוצא בו (פסחים נ"ב:)[1] שומר לפרי אימת הוי בכופרי[2], בפ' הכונס צאן לדיר בגמרא כיצד משלמת (ב"ק נ"ט:) האי דקץ כופרא מאי משלם א"ל דמי כופרא והא הוו תמרי א"ל דמי תמרי א"ל והא לאו תמרי שקל, פי' כל זמן שהפרי רך ולא נגמר נקרא כופרי. וי"א כפניות כעין זה[3] — בפ' מקום שנהגו בגמ' מרכיבין דקלים[4] (פסחים נ"ו רע"א) מנחי כופרא דיכרא לנקובתא[5] פי' רב אחא (אמר)[6] לא היו זורקין בו כלום ולא היו מנקבין אותו אלא מנחי כופרא ענף דדיכרא לנקובתא[7] שבנקב שמוציא בו[8] ונותן בו ענף אחר, הנעוץ קרי זכר, והנקוב נקבה. פ"א בע' נסן — אסכוה[9] כופרי (כתובות י'.) כבר פירשנו בע' חבט. *[אחי"ה ממה שמציין רבינו זה דכתובו' מוכח שכיון למה שפי' בע' אסכוה כפי גי' כ"י ה"ב שם שענין כופרי חריות של דקל וכ"ה בע' הבט על כן נגררנו אחר עה"ק שנ"ב שהיה מסדר הכל תחת סוג ערך אחד אבל בדפ"ע התחילו בדבור כפ' מקום שנהגו מנחי וכו' ערך מיוחד ובאמת הוראת כופרא היא כל"ע בשני ענינים א) הניצנים שבתמר השמורים כמו בקרום עיין מ"ש הרמב"ם שהבאתי בע' כפניות, ב) הריות וענפי הדקל הנחתכין von der Rispe abgeschnittene Ruten, וכפי הוראה ראשונה כופרא או גופרא (כדאי' בה"ג הובא בע' נסן וכ"ה בפי' ר' ניסים בברכות ל"ו: בשם בה"ג ובפי' ר"ח בפסחי' נ"ו.) שמות נרדפים הם ואחד הוא עם טלע שפי' בל"ע כמו כופרא בשתי הוראותיו ועיי"ע נסן, ושם מבואר ג"כ ענין הרכבת דקלים שמהם זכר ומהם נקבה וכן פי' הרמב"ם בפי"מ לפסחים וז"ל והוא שתולין יחור של דקל זכר על דקל נקבה וזה מפורסם אצל בעלי העבודה וזהו ענין אמרם מרכיבים דקלים ע"כ ועיין ג"כ מ"ש סופר רומי Amm. Mar- cel. 24. 3] —

כֹּפֶר (בל"י κύπρος Cyperblume ולדעת רבינו מין בושם הנקרא Gewürznelke) בפ"ק דנדה (ח'.) בגמ' ר"א אומר ארבע נשים והתנן בפ"ז בשביעית (מ"ו) הורד והכופר[10] והקטף והלוטס[11] יש להן שביעית[12] פי' גירופלא[13]. לשון ישמעאל קרנפל. — (א"ב ל"מ זה (שה"ש א', י"ד) אשכל הכופר). *[אחי"ה ואלה דברי הרמב"ם בפי"מ בשביעי': והכפר נקרא בל"ע חנה וכן נאמר באשכול הכופר אלחנה היא אשכלות יפות עד מאוד ויש מי שיאמר שהכפר הוא גרופלי ע"כ וזה כדברי הערוך ואם גם אמת כי הלעזים שבפי"מ לרמב"ם מן המעתיק הם בכל זאת גם בכ"י אי' בפי"מ מלה ערבית שהביא הערוך וה' ר"מ שטיינ־שניידער העתיק בעבורי לשון הרמב"ם מתוך כ"י Cod. Berl. 566 Qu. f 138 b וז"ל הכ"י: הכופר אלחנא וכדֹא קיל פי אשכול הכופר אנה ענקוד אלחנא לאנהא תעמל ענאקודאת פי נהאיה מן אלגסֹאל. וקיל אל כופר אלקרנפלן ע"כ וכתב לי על זה הח' הנ"ל כי במקום מלה ערבית זו היה מעתיק בעל המעתיק גרופלי והוא gariofilata שנקרא היום בלאי"ט ואצלנו Benediktinerkraut עכ"ל ומלת גירופלא (כגי' כ"י ו"ו ב') הוא בל"צ ובל' אספמיא Gewürznelke, girofle וממנו בלאי"ט garofano ומשובש מל"י καρυόφυλλον ובל"ר caryophyllon, caryophyllon וכן בל"ע قرنفل שהביא הערוך וכ"ה בל"ם קרפלון והנכון כדעת ר"ב שמלת הכפר (הכופר) היא היא הַכֹּפֶר של מקרא והיא בל"ע حناء וכ"ה ברד"ק שרש כפר: „הוא הנקרא בערבי אלחנ"א" ונקרא בל"י κύπρος, cyprus ורו' ולינגע מכנהו Lawsonia inermis וראב"ע פי' בשה"ש שם .. והקרוב שהוא כמו בל' ישמ' וכו' וכיון למלה ערבי' كافور של ע' הקודם וכן הביא בשמו הרד"ק שם. וכל הפירושים הנ"ל מצאתי בספר אסול לר' יונה ן' גנאח וז"ל (329 בהוצ' נייבויער): אשכל הכפר דודי לי, כפרים עם נרדים قيل انه الكافور وليس الكافور عنقود [ورايت] فى شرح משהא דכופר לרב[ינו] שרירא [גאון ז"ל] انه غصن الحناء وهذا التفسير عندى هو الصحيح لان

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי' ול"ד וה"ב וב"ר ובדפ"ע נשמט. [2]) בברכות בכופרא ובכ"י מ' אי' אימת הוי להו שומר לפירי בכופרא. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכונתו על מ"ש בע' כפניות שהם פרי של תמר שאינו מתבשל לעולם וכונתו במלת כעין זה כלומר לא כפניות ממש שאלו אין מתבשלין לעולם אלא דומה להן בענין קושי הגמר ועוד עיי"ע מתחל אבל כפי גי' דפ"ע „ויש מפרשים כפניות בענין זה" אין הלשון עולה יפה ועיי' בהגיון שלמה ועוד עיין בסוף הערך. [4]) כ"ה בכל כ"י ערוך. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח נקיבתא ובדפ"ע נוקבתא וכ"ה לפנינו. [6]) בדפו"נ בט"ס אשר ובכ"י ו"ו לי' ובאמת מיותר כי רבינו פי' דברי רב אחא. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"א, ובדפ"ר לנקבתא. [8]) אולי צ"ל שחוצב בו ועיין פירש"י שקוצץ וכו'. [9]) וכ"ה בע' אסבוה ובע' חבט וצ"ל אסבוהו. [10]) וכ"ה בכ"י מ' בשביעי' וכ"ה בנדה. [11]) כ"ה בכ"י ב"ה, ובכ"י ו"ו ב' והלטוש ובע' לטום אי' במ"ם. [12]) כ"ה בכל כ"י, ובדפ"ע בקטוע. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו ב', ובכ"י ו"ו א' גריפולי ובכ"י ה"ב יירופלי ובכ"י ב"ר ובדפ"ע גרופלי.

الحناء من الطيب وله عنقود ע"כ והעתקתו: אומרים כי (כפר של מקרא) הוא אלכאפור אבל אין לאלכאפור אשכול וראיתי בפירוש משהא דכופר (גיטין ס"ט סע"ב) שפי' רבינו שרירא גאון ז"ל כי הוא ענף(?) של אלחנא וזה הפירוש אצלי אמת כי אלהנא הוא מן הבשמים ויש לו אשכול" ודע כי אחר תיבות אשכל הכפר אי' בהגה מכ"י R قرنفل ועוד תחת غصن אי' בכ"י R دهن וזה הנכון כי دهن פי' שמן או בל"א משחא וא"כ לפי פי' רש"ג ענין משחא דכופר היינו שמן של אלחנא (ולא כמו שפירש"י בגיטין ס"ט: ועיי"ע כפר ז') ור' יונה מסכים עמו בפי' כופר של מקרא וש"ס — ואולי רבינו נתן בעל הערוך ורבינו משה שאבו יחדו מתורתו של ר' יונה אשר גם לפניהם היה כתוב כדאי' בהגה בכ"י R והיינו قرنفل ותרג' כפרים (שה"ש ד', י"ג) כפורין] —

כְּפוֹר (מל"ט ופי' שם לרסיסי לילה Reif) במקואות פ"ז (מ"א) השלג והברד והכפור והגליד מלשון [1]) כפור כאפר יפזר (תהלים קמז, ט"ז). *[אחי"ה וכן הסדר בתוספת' דאהלות פי"ד אבל באהלות פ"ה מ"ה הסדר: והשלג והכפור והגליד ופי' הרמב"ם שם: כפור הוא מה שיקפא מהמים היורדים כטל ע"כ ועיי"ע גלד ב' שאי' קרוב לזה הפי' (בשם רה"ג) לענין גליד] —

כפר (= כַּפָּרָה die Sühne, Versöhnung) הריני כפרת בן בתי כוזא מטזר.. ואין אני כפרת בן בתי כדה (יבמות ע'.) כבר פירשנו בע' כד. בס"ג דפ"ק דסוכה (כ' סע"א) הריני כפרת ר' חייא ובניו, ובפ' שני דסנהדרין (י"ח.) כל העם אומר [2]) אנו כפרתך. בפ' ב' דנגעים (מ"א) בית [3]) ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא לבנים ולא שחורים אלא בינוניים. בפ"ב ביומ' בגמ' מעשה שהיו שניהן שוין (כ"ג סע"א) אמר להן [4]) הרי הוא כפרתכם. בפ"ק דקידושין בגמ' כל מצוות האב (ל"א סע"ב) מכבדו במותו כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו והני מילי תוך שנים עשר חדש [5]) מכאן ואילך זכרו לברכה [6]) לחיי העולם הבא. בריש כלים (מ"ח) עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כיפורים נכנס לשם פירשנו בע' הסר. *[אחי"ה וש"נ כל מחוסר כפורים, והוא מל"מ כִּפּוּרִים וכן יוֹם הַכִּפּוּרִים (בקטיע יו"כ) עיין עירוב' מ': ע"ג: והלאה יומ' פ"ב: פ"ה: פ"ז, פ"ח, ועוד הרבה ולפעמים גם ביחיד יומ' פ"ה סע"ב יום כפור אבל בכ"י איתא גם שם יום הכפורים ובירו' שבועות פ"א דל"ב סע"ד יום הכיפור ובל' ארמי יומא דכפורא ברכות ח' רע"ב כתובות ס"ז סע"ב תנחומ' כי תשא. (וביומ' י"ד: אי' רק יומא: סדר יומא). והקבוץ יומא דכִּפּוּרֵי ברכות ל"ו סע"ב יומא כ'. פ"ז. פ"ז: ובפסיקת' דר"כ צד ל"ו, בצומא רבא דכִּפּוּרַיָּא. — ובענין מחילה אי' עוד כַּפָּרָה בשבת ס"ד. יומ' פ"ו. סוכ' נ"ה: סנה' מ"ו: פ"ב: ירו' סנהד' רפ"י. דכ"ז ע"ג. ועוד מחילה ע"י קרבן ספרי שופטים פ' ר"י מלמד שהמתים צריכה כפרה, זבחים ט': אין כפרה למתים. וכן במאמר סתום וחתום בחולי' ס': אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח וכ"ה בב"ר פ' ו' וצ"ל על שמיעטתי וכ"ה בשבועות ט'. כפי גי' ש"ס מינכען וברש"י בדפ' ויניצ' ובכ"י פ' ואה"ת ורי"ף כ"י (אצל ד"ס שבועות צד ז'.) יהא כפרה עלי על וכו' ועיין שם מה שפירשו התוספות בד"ה שעיר בשם הערוך וכבר כתבתי במבוא צד XXV וצד XXXVIII שלי' בערוך שלנו ורבים וכן שלמים היו מתיגעים למצוא פשר דבר ולא עלה בידם ועיי' מה שנכתב בצד בגליון ש"ס שבועות ועוד עיין פי' הרי"ף בשבועות ומ"ש הח' באק במ"ע גרעטץ חכ"ט 268 והלאה והוא העיר כי לי' זה הדרוש בירושלמי אבל נעלמו מעיניו כי כ"ה בבראשית רבה הנ"ל שהיא אגדת ירושלי' ובמופלא ממנו לא נדרוש (עיין בזוהר פ' ויקרא) רק על זאת אעיר כי בפי' ר"ח כ"י לשבועות (בקובץ כ"י אנג' דף מ':) מצאתי כתוב בזה"ל שעיר זה מכפר ו א ה ר י ת י (!) יהא כפרה לפ נ י שמיעטתי את הירח ע"כ [7]) — והקבוץ כַּפָּרוֹת זבחים נ"ד. ירו' שבועו' פ"א דל"ג. ב"ר פמ"ד. — והפעל מורגל הרבה בפיעל כל"מ עיין ברכות נ"ה רע"ב שבת פ"ח: יומ' ה'. מ"ג: מ"ד. ס"ז: פ"ה: פ"ז. סוכ' נ"ה: תענית כ"ח. שקלים ב': קידושין נ"ז. כתובות י': גיטין נ"ד. סוט' מ"ו. ב"ב י': סנה' פ"ב: מכו' י"א: (ושם איכפר והוא

---

[1]) כ"ה ברפא"מ אבל בדפ' ראשונים לי'. [2]) בנו"ג במשניות ובירו' אומרים לו ובמשנ' דש"ס בבלי אומר לו אבל במשני דש"ס בדף מ"ג: אי' אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי, ובברכו' ס'. לכל עונותי. [3]) וכ"ה בפי' רע"ב ובנו"ג בני. [4]) לפנינו לי'. [5]) עיי' שבת ל"ב: משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש. [6]) בנו"ג אומר זכרונו לברכה וכתורת האדם לרמב"ן (שער הגמול עמוד צ"ט רע"ב) אומרים זכרו לברכה וכ"ה זכרו שם בצד קי"ג ע"ג ובפיסקי הראש פ"א סי' נ' והוא כל"מ (משלי י', ז') עיין צור געשיכטע לריט"ל צונץ 322 והלאה ש"נ השינויים בענין ז"ל, זצ"ל ועוד ועוד. [7]) ובפי' רגמ"ה כ"י לחולי' לי' פירוש ולא הובא המאמר כלל ולי' בפי' ן' מיגאש לשבועות.

אתפעל) זבחים ו׳: פ״ח: כריתו׳ י״ח: תנחומ׳ וישלח וריש כי תשא. בהתפעל ר״ה י״ח. ב״ב ט׳. שבועות י״ב: ירו׳ מכו׳ פ״ב דל״א ע״ד פסיק׳ דר״כ קנ״ח: תנחומ׳ תצוה רסי׳ ט״ו ושם ובשבועות הנ״ל נתכפר בנתפעל. — ועוד השם כּוֹפֶר בל״מ כֹּפֶר ובל״א וסו׳ כּוּפְרָא פי׳ פדיון כסף Sühne — Lösegeld עיי׳ ב״ק מ׳. מ״א ושם: והקבוץ שם מ׳. כּוּפְרִין] —

כָּפַר (בהורא׳ הראשונה מל״מ ענין כסוי וכן בל״ע וסו׳ كفر, כְּפַר zu- bedecken ואם הוא כיסוי חטא ענינו מחל עיי״ע הקודם והושאל להכחשה היינו כסוי האמת וכן בל״ע ובא בקשור ב׳ ab- verleugnen) בפ׳ כל הצלמים בגמרא הגוים (ע״ז מ״ו סע״ב) ובפ׳ אלו דברים בפסחים בגמ׳ אמר ר׳ אלעזר[1]) אל תכפרני[2]) בשעת הדין, פי׳ „אל תחשדני בכופר על מה שלימדתני אתה לימדתני הזאה שבות ואינה דוחה את השבת"[3]). פ״א אי אתה יכול להכזיבני בשעה שאני דן לפניך דהזאה אינה דוחה את השבת שכך מקובל אני ממך דהזאה דוחה שבת. בס״פ מי שמת בגמ׳ וחכמים אומרים המוציא מחברו עליו הראיה[4]) (ב״ב קנ״ד:) אמר ר׳ זירא אם יכפור ר׳ יוחנן בר׳ אלעזר תלמידו. בפ׳ אלו מגלחין בגמ׳ אלו (מכבסין)[5]) [צ״ל כותבין] (מ״ק י״ח:) אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה [צ״ל בהי׳][6]) פי׳ כפרת באמונה דאמרת לא מסתייעא צלותא כלום הואיל דלא מיזדמנא לי[7]) דעד השתא[8]) צלינא עלה ולא אסתייעא מלתא אמר אי לא מינסבא או היא תמות מקמאי דלא אחזי כד מינסבא לאחר ומצער בה או איהו עצמו ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך ולהכי מארס במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא[9]). בפ׳ הגוזל רבה בגמ׳ נתן לו את הקרן (ב״ק ק״ה רע״א) אין משלמין חומש על שבועת כפירת שעבוד קרקעות, פי׳ כגון שאין גזילה קיימת וכיון שהניח קרקע ובא הנגזל לטרפו להפרע דמי גזלה שגזלו אביו ודחה היורש וכפר ונשבע בה נמצאת שבועתו שכפר ונשבע על הקרקע שהניח מורישו. בריש גמר׳ דבבא מציעא (ד׳.) מה להצד השוה שבהן שכן לא הוחזק כפרן שנא׳ (דברים י״ט, ט״ו) לא יקום עד אחד באיש וגו׳ וכן אם כפר והודה לא הוחזק כפרן. פי׳ אם כפר הלוה והעיד עליו עד אחד לא הוחזק כפרן כדרבא דאמר רבא (יבמות כ״ה רע״ב וש״נ) אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע[10]). אין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות (ב״מ ד׳:) [פי׳] כשם שאם יטעון לחברו שדה לי בידך והלה כופר במקצתה אין חייב עליה שבועה בכפירתו כך הטוען על חברו בשעבוד קרקעות והלה כופר במקצת אין חייב בשבועה על כפירתו[11]). בפ׳ המפקיד בגמרא השוכר פרה (ב״מ ל״ו רע״א) כפירת ממון אשם. פי׳ אם כפר ממון ונשבע עליו לשקר חייב להביא אשם כדכתיב (ויקרא ה׳, כ״א) וכחש בעמיתו בפקדון וגו׳ ואת אשמו יביא לה׳ אין שם כפירת ממון אלא ביטוי שפתים (שם בב״מ) כלומר „נשבע לשקר על דבר שאין (בה) [בו] הנאת ממון חייב חטאת" כדכתיב (שם ה׳, ד׳) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וגו׳ והביא את אשמו לה׳ על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה (שם ו׳)[12]). — (א״ב תרגום פן אשבע וכחשתי (משלי ל׳, ט׳) דלמא אשבע ואכפר)[13]). *[אחי״ה וכן בתר״י ותכחש שרה (בראשית י״ח, ט״ו) וכפרת שרה, וכחש בעמיתו (ויקרא ה׳, כ״א) ויכפור בחבריה, ולא תכחשו (שם י״ט, י״א) ולא תכפרון, וכן בדרז״ל ב״ק ק״ו: ק״ז, גיטין נ״א: ב״מ ג׳ והלאה ועוד הרבה, ועוד נאמר מהכחשת דבר רוחני תרג׳ ירו׳ בראשית כ״ה, כ״ט וכפר בחיי עלמא, לבמד׳ כ״ה, י״ד ויכפרון באלההון, ותרג׳ ירו׳ ב׳ ויבז עשו (בראשית כ״ה, ל״ד) וכפר בתחיית מיתיא עיין ב״ב ט״ז סע״ב וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים וכו׳, שבת קט״ז, הללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין, מגילה י״ג, כפר בע״ז וכו׳, קידושין מ׳. כל הכופר בה (בע״ז) כמודה בכל התורה, סנהדרין ק״ו, עד שתכפור בתורת משה רבך, שם ל״ח: כפר בעיקר, בפסיקת׳ דר״כ צד קס״ג: אפי׳ כפרת בעיקר, ב״מ ע״א, זה כפר באלהי ישראל, סנהדרין ק״ב: אחאב כפר באלהי ישראל, והתואר במקום השם סנהד׳ ל״ט. כופר ובל״ע كفر (Sektirer, Gottesleugner), אבל

---

[1]) בנו״ג אליעזר. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס בפסחים ובנו״ג אל תכפירני. [3]) הועתק מפי׳ ר״ח לפסחים. ופ״א הוא ג״כ פי׳ ר״ח בע״ז בקובץ כ״י אנג׳. כ״ט: ע״ש. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו. [5]) יש למחוק כי רבינו קאי על משנה הבאה אחר משנת מכבסין. [6]) וכ״ה בנוסחאותנו וזו עיקר כדמוכח מפי׳ באמונה, אבל בכ״י מ׳ ובכ״י רש״י אי׳ ג״כ בה. [7]) במיוחס לרש״י ל י ה. [8]) במיוחס לרש״י כ ל ו מ ר השתא אבל בכ״י רש״י לי׳. [9]) וכל הפי׳ אי׳ במיוחס לרש״י. [10]) בשט״מ בב״מ ד׳. הובא זה הפי׳ בשם ר״ח ז״ל ע״ש. וכ״ה בנדפס בש״ס ווילני ע״ש. [11]) וגם זה שייך לר״ח כדמוכח משט״מ בב״מ ד׳: סד״ה ושאני הכא ע״ש ובנדפס בש״ס ווילני ע״ש. [12]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ובשאר כ״י ודפ״ע קטוע מן אשמו עי׳ וגו׳ אבל עיקר הראיה רק מסוף הפסוק: על חטאתו אשר חטא וגו׳. וזה הפי׳ הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילני ב״מ ל״ה: ע״ש). [13]) וכ״ה במתורגמן ובנו״ג דלא אשבע ואכפר.

ג' המעולה קיסר עיי' ד"ס לסנהד' צד נ"ד: ועוד התואר כַּפְּרָן Lügner ובל"ע كفرين ערום ובעל תהבולות. שבועות מ"א: מ"ב רע"א, ב"מ ט"ז סע"ב והלאה וממנו השם המופשט כפרנות ירו' גיטין פ"ה דמ"ו ע"ג ובירו' שביעי' פ"י דל"ט ע"ג אי' כפרנית. ושם המופשט כפירה עיין לעיל. שבועות ל"ט: כפירת טענה] —

כֹּפֶר (= כּוּפְרָא בל"ס כמו כֹּפֶר בל"מ וכן בל"ע كفر פי' מין זפת וחמר (Pech, Erdharz בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז רע"א) ושבעה כופרי משבעה ארבי פי' שבעה חתיכות זפת מז' ספינות. בפ' כלל גדול בגמרא הלש והאופה (שם ע"ד:) האי מאן דארתח כופרא חייב משום מבשל פי' שהרתיח את הזפת. בפ' אלו מציאות בגמ' והתיכות של בשר (ב"מ כ"ג סע"ב) ההוא גברא דאשכח כופרא בי מעצרתא. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט סע"ב) תלת ניטופייתא מישחא דכופרי פי' שלשה טיפין של פסולת זפת והוא העיטרן. בר"ג דפ' האומר משקלי (ערכין י"ט.) באתרא דתקלי כופרא פטר נפשיה אפי' בכופרא. בפ' הנודר מן המבושל (נדרים נ"א רע"א) שקל דיקולא רבה ופחייה[1] כופרא וסחפיה על רישיה[2]. — (א"ב ל"מ הוא (בראשית ו' י"ד) וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר, ובלשון יוני(?) כפורא) *[אחי"ה בלי כל ספק היה ר"ב כתב בל"י וכונתו ללשון ישמעאל וכד' אמש' פשטו את הר"ת בל"י בלשון יוני וצ"ל בל' ישמ' והיא המלה הרשומ' על כן צ"ל כופרא במקום כפורא בדברי ר"ב וטלה ערבי' זאת הובאה ג"כ ברד"ק שרש כפר וכתב שהוא מין חמר ועוד הביא ציון משבת ס"ז. מענין זפת ובאמת בע' פח ה' פי' גם רבינו מל"מ הנ"ל וכן פי' ע"י זפת רש"י במקומו הנ"ל ורגמ"ה בפי' כ"י לערכין. וע' זקני' העתיקו כפר (שם) ועוד חמר (בראשית י"א, ג'; י"ד י' שמות ב', ג') ע"י ἄσφαλτος Asphalt, Erdpech. ובפי' ר"ח ב"מ כ"ג: (בש"ס ווילי) מצאתי פי' כופרא אצטלע וצ"ל אלטל"ע וכדאי' בשט"מ בשם ר"ח והוא ל"ע الطلاء זפת נזול flüssiges Pech — ופי' רש"ג בענין ציון מגיטין הנ"ל עיי' בע' כפר ב' ומ"ש. ובענין ב"מ ע' רע"א עיי' מ"ש בע' בן כופרא ח"ב, קט"ז.] —

כפר (מל"מ וְכִפֶּר (ישעי' כ"ח, י"ח) וכן בל"ס כְּפַר פי' ענין קינוח abwischen, abreiben וממנו כפּוֹר מל"מ פי' מזרק (Opferschale בפ' הניזקין בגמ' סיקריקון (גיטין נ"ו.) אמר נירון הקב"ה ניחא ליה לאחרובי ביתיה וכפורי ידיה בההוא גברא[3]. בפ' כל הזבחים שקיבל דמן (זבחים כ"ה סע"א) ודם הסכין במאי מקנח ליה אמר אביי בשפת מזרק כדכתיב (עזרי א', י') כפורי זהב. בפ' דם חטאת בגמרא נתז (שם צ"ג:) ובפ"ק דמנחות בגמ' אחת מנחת חוטא (ז' סע"ב) אלא לא גמר מקנח אצבעו בפנים[4]) במאי מקנח ליה אמר אביי בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב. פי' על שם כך נקרא המזרק כפור שהיה מקנח בו אצבעו על גבו משום השירים[5]). בר"ג דפ' האשה שהלכה היא ובעלה (יבמות קט"ו:) אי איתא דפנינהו[6]) מכפר[7]) הוה כפר ליה. פי' היה מוחק לההוא כתב. כפרא דודי (ב"ק ק"א.) כבר פירשנו בע' כלבוס. אכלה ומחתה פיה (משלי ל', כ') תרגום אכלה ומכפרה פומהא[8]). *[אחי"ה וכ"ה באתפעל בתרג' שני ג', ח' בדין תתכַּפַּר מלכותא דהדין טיפשא מעלמא פי' תִּמָּחֵק ותתבטל וכן תרגום וכפר בריתכם (ישעי' שם) ויבטל קימכון וכן פירש"י שם ויתבטל הברית . . כל כפרה ל' קינוח ע"כ וכן בחולי' ח': למיכפריה פי' לקנחו ומזה קרי למזרקים כפורי ע"ש ברש"י אבל מ"ש רש"י בבראשי' שם והרבה בתלמוד וכפר ידיה ע"כ ובעז' שם: כמו דכפר ידיה בגלימא דחבריה, ובדה"י א', כ"ח, י"ז „ודוגמא בפ"ק דב"מ ההוא גברא דכפר ידיה בגלימא דחבריה" וגם התוי"ט בשקלים פ"ו מ"ה הביאו בשם רש"י בשני המקומו' האחרונים ולא הראה מקומו בש"ס (והוא בב"מ כ"ד רע"א כפי גי' כ"י ש"ס והרא"ש ובנו"ג ונגיב עיי"ע נגב)[9]) וראיה זו הביא התוי"ט לפי' רע"ב שפי' זהב לכפורת (שקלים שם) כמו כפורי זהב אבל צ"ע שאז צ"ל כפּוֹרים ועיין בע' הבא אח"ז] —

כפר (= כְּפֹּרֶת או כמו בֵּית הַכַּפּוֹרֶת, או מלש' כְּפֹּרֶת מן כָּפַר פי' צפוי (Bedachung בפ'

---

1) כ"ה בכל כ"י ובדפ' וויניצי' וחפיה וכ"ה לפנינו ובע' סחף אי כפי דפ' אמ' אבל בשאר דפ' ערוך גם שם פחייה והראיה מע' פח ה' ע"ש. 2) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ה"ב ובדפ' וויניצי' וכ"ה בכל הדפוסי' בע' סחף א' ופח ה'. 3) בנו"ג קודשא בריך הוא בעי להרובי ביתיה ובעי לכפורי ידיה וכו'. 4) זה מפי' רבינו הוא ועיין בפירש"י במנחות שם ד"ה אלא אצבעו ועיי' ר"ש פרה ג' מ"ט 5) וכ"ה בפירש"י בזבחים מנחות ובעזרי' שם ועיין בפירש"י לבראשית ל"ב, כ"א ועוד ברד"ק שרש כפר. 6) בנו"ג אם איתא דפינהו. 7) בנו"ג מיכפר. 8) וכ"ה במתורגמן ובנו"ג פומה. 9) ועל ציון דב"מ הנ"ל העירני ידידי ה' ר"פ סמאלענסקין ובדקתי אחריו ומצאתי כי בכ"י ש"ס ובררא"ש אי' כהנ"ל עיין ד"ס שם שלא העיר על גי' רש"י.

הוציאו לו בגמ' יצאו והניחו (יומי נ"ה:) ובתמורה[1] בגמ' דפ' וולד חטאת (תמורי כ"ג:) והתנן בפ"ו בשקלים (מ"ה) י"ג שופרות היו במקדש וכו' עד וזהב לכפורת פי' בתוספתא דשקלים (פ"ג) האומ' הרי עלי זהב מביא דמי דינר זהב ונותן לשופר כהנים מקלחין[2] אותן ולוקחין בהן זהב ועושין אותן ריקועי זהב צפוי לבית קדש הקדשים והכי משמע זהב לכפורת זהב לבית קדש הקדשים שנקרא בית הכפרת, ותניא בתוספתא דתמורה בפ' הנרבע (פ"ד) נתן לה זהב ר' יוסי ב"ר יהודה אמר אין עושין אותו ריקועין[3] אפי' אחורי בית הכפורת. פירוש אחר כמו וכפרת שאם היה צורך בצפוי הבית היו נותנין מאותו השופר. וזו המשנה כולה מפורשת בתוספ' דשקלים. *[אחי"ה בפ"א כיון לפע"ד על פי' רגמ"ה כי כן מצאתי בפירושו כ"י לתמורה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף רל"ו סע"ב) וז"ל זהב: שמהן זהב לצורך כפרת ואיכא דאמרי זהב לכפורת לצורך בדק הבית לכלים המצופים זהב ע"כ וא"כ נ"ל להגיה בערוך כזה: שאם היה צורך בצפוי בדק הבית וכו' ולפי זה אולי יש לנקוד זהב לְכַפֹּרֶת ובאמת כ"ה נקוד בכ"י ב' ש"ס ביומי (ד"ס שם צד ע"ז:) ורע"ב בשקלים פי' זהב לכפרת כמו כפורי זהב עיי' סוף ע' הקודם ונגרר בזה אחר פירש"י ביומ' נ"ה: ד"ה כולן עולות אבל כבר העירותי שאז צ"ל זהב לכפורים ובאמת גרסו כן התוספות ישנים ואולי הוא ט"ס וכבר השיג עליו הריב"א ועיי' ג"כ בחי' הריטב"א ליומ' ובשניהם הובא דבירושלמי דשקלים פי' לבית הכפורת שעושין ממנו שם רקועי פחים ע"כ ואולי כיונו על התוספתא דשקלים הנ"ל. — ובענין בית הכפורת עיי' מ"ש בע' בית כפורת ח"ב, ע"ב] —

*כַּפְרוֹסָאֵי (שם אומה או ארץ) תר"י ב' בראשי' י' ט"ו ית ערקאי וית כפרוסאי. אולי יסוב התרג' על כפתורים (כפסוק י"ד) ואז כפרוסאי בני של Cypern, Κύπρος.

כָּפַשׁ (מל"מ וכן בל"ע كبس פי' ממלא פיו עפר ושחה לעפר in den Staub beugen; כָּפוּשׁ überfliessend; כְּפִישָׁה לדעת רבינו סל עיין בפנים ולפע"ד מל"ע כלי העשוי מטיט) בפ"ה[4] באהילות (מ"ז) כפישה שהיא נתונה על יתדות מבחוץ טומאה תחתיה כלים שבכפישה טהורין. בפ' י"א באהילות (מ"ט) כלים שבין שפתי כפישה לבין שפתי (החדוד) [צ"ל החדות][5] אפי' עד תהום טהורין. בפ"ק דנדה בגמרא כיצד דייה שעתה (ז'.) והתנן בפ"ד בטבול יום (מ"ב) אשה טבולת יום לשה את העיסה וקוצה הימנה חלתה ומנחתה[6] בכפישה או באנחותא[7]. ובס"ג דפ' הניזקין (גיטין ס"ב רע"א) אבל עושין חוליו[8] בטהרה ונוטל הימנה כדי חלה ומניחה בכפישה[9] או באנחותא[10]. בסוף הלכה קמ' דפ' כל הבשר (חולי' ק"ז.) חמת וכפישה שתיקנן נוטלין מהן לידים פי' בלאי חמתות מקורעין שטהרו מלקבל טומאה[11]. פ"א כפישה דאהילות היא קרטליתא והיא קפיזא[12] בלישנא דרבנן (שבת ק"י רע"ב פסחים מ"ח: גיטין ע'. סוטי מ"ט: מנחות ע"ח: ב"ב צ':) והוא כעין סל גדול שכובשין בו זיתים לכומרן[13] כדתנן בזתים פ"ט בטהרו' (מ"ה) המניח זתים בכופש[14] וכו', ונותן בו ענבים כדתנן (אהלות פי"ח מ"א) ונותן לתוך הכפישה ומוליכה[15] לגת ובית מושבה רחב[16] ותניא הבור והדות בחצר וכפישה נתונה עליו טהור[17] ואנחותא נמי כלי הוא[18]. כיוצא בו ביבמות בר"ג דפ' בי"ש (ק"ז:) פישון הגמל במדה כפושה מדד לפיכך מדדו לו במדה כפושה[19] פי' הוא היה מודד פירות נכסיה ומוכרם במדה כפושה כלומר היה מפסידם לפיכך מדדו לו במדה כפושה והורו

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד, ובדפ"ע בט"ד בתרומה. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בתוספ' ובדפ"ע מחלקין. [3]) וכ"ה בכ"י אירפורט, ובנו"ג רקועין וכ"ה בעי רקע ד' אבל צ"ל ריקועין כדאי' בתמו' ל': ובפי' רגמ"ה שם אשר אחריו היה נמשך רבינו כמו שאוכיח שם בעזרת האל. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו, ובדפ"ע ח'. [5]) ועיי"ע דות (בח"ג ל"ב:) ובכ"י ל"ד ההרול! [6]) וכ"ה בט"י, ובנדה מניחתה. [7]) כ"ה בנדה ובר"ש לט"י ובפי' רה"ג לט"י באינחותא ובנו"ג בנחותה, ובט"י בכפישה מצרית. [8]) כ"ה בדפ"ר ולפנינו ובשדפ"ע חולין. [9]) ובתוספתי דמאי רפ"ג אי' ונותן לפי כפישא. ובתוספתי סוף ט"י כ"י אירפ' מנחת בכפישה או בנחותא. [10]) בדפ"ר בנחותה וכ"ה בעי נחותה. [11]) וכן הוא בפירש"י בגיטין שם ועיין ברש"י בחולין. [12]) עיין הערה 13. [13]) בר"ש אהלות פ"ה מ"ו גרס בשם הערוך: לשומרן. [14]) וכן הוא בעי מתן אי' אבל בנו"ג בכותש עיי"ע כתש. [15]) בנו"ג ומוליך. [16]) כל פ"א הועתק מפי' רה"ג עם תוספת ביאור רבינו באמצע כי ז"ל רה"ג באהלות פ"ה מ"ו צד 23 וכפישה פי' כמין קרטליתא שנותנין בו ענבים משבוצרין בו את הכרם כדתנן באידך פרקין ונותנין לתוך הכפישה ומוליך לגת ובית מושבה רחב. ע"כ, או אולי חסרון בפנים הוא בפי' רה"ג וצריך למלאות מהערוך. ודע כי בפי' טבול יום שם כתב רה"ג צד 42 וז"ל בכפישה פי' קרטליתא כבר פי' באהילות קפייא בלי רבנן ע"כ ואצלי אין ספק שצ"ל קפיפא (והוא כמו קופה עיי"ע כפפה) וא"כ גם בדברי רבינו יש לתקן במקום קפיזא: קפיפא, כי קפיזא הוא כלי מחזיק ג' לוגין עיי"ע קפז ב'. [17]) באהלות פ"ה מ"ו אי' הבור והדות שבבית וכפישה וכו' וכ"ה בר"ש פי"א מ"ח, ובתוספתי אהילו' ספי"א הדות שבבית. [18]) ועיי"ע נחותא ושם נגרר רבינו אחר פי' רה"ג ע"ש ומ"ש. [19]) בדפ"ר בפעם ראשונה כפישה.

למאן אשתו[1]) שלא בפניו. בירושלמי (ריפ י״ג דיבמות די״ג ע״ג) מקשו במעשה דפישון הגמל ומתמהי וקשיא[2]) אלו העושה דבר שלא כשורה[3]) מתירין ערוה שלו ופריק רב חסדא הדא אמרה עברה ומיאנה מן הנשואין ושלא בפניו[4]) על דעת בית שמאי מיאוניה מיאונין. — (א״ב פי׳ בלי״ ורומיי כלי עשוי לקבל בתוכו כלי אחרים כמו תיבה סל ותיק). *[אחי״ה כונת ר״ב על κάψα ,capsa אבל אז אין להשם שייכות עם הפעל וכבר העיר רמ״ל כי היא ל׳ עברי מלש׳ הכפישני באפר איכ׳ ג׳, ט״ז והביא רש״י וב״ר כלי מקור ולפי זה השם כפישה אין לו שייכות עם הפעל אבל לפי מה שכתבתי בתחלת הערך הכל עולה בקנה אחד כי בל״ע פתרון הפעל كبس בהוראה הראשונה ממלא בעפר את הבור וכיוצא בזה והשם كبس בית קטן עשוי מטיט והתואר كابس פי׳ מה שעודף על המדה עד שירוץ das Mass über-steigend, überlaufend ועתה הכל מיושב דבר דבור על אפניו כי הכפישני בעפר של מקרא פי׳ כפה אותי בעפר עד שימלא פי בעפר ויפה פי׳ רש״י כפה אותי בעפר ככלי הכפוי על פיו ארנטי״ר בלע״ז [versanden, arentir] ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מדד ע׳כ וביבמות שם פירש״י במדה כפושה מדד במדה כפויה מדד . . וחברו מצאתי בתוספתא דאהלות קדירה שהיא נתונה וכו׳ היתה כפושה לשון הכפישני וכו׳ ע״כ וכונתו לתוספת׳ אהלות פ״ו היתה כפושה טומאה תחתיו והיא רוצצת וכו׳ פי׳ הקדירה היתה בפיה הפוכה וכפוייה בעפר (ועיין י״מ ברד״ק שרש כפש) ובזה הענין בב״ר ר״פ ע״ה וילק׳ זכרי׳ ר׳ רמז תק״ע כל זמן שהיא מוּכְפֶּשֶׁת בעפר וכו׳ וענינו כמו כבש פניו בקרקע עיי״ע כבש ג׳ פי׳ ענין העטפה והטמנה. ועוד בל״ע ענין דחיקה וכתישה ומזה השם המניח זתים בכופש לפי גי׳ רבינו וכ״ה בתוספת׳ טהרו׳ פ״י כפי גי׳ כ״י אירפ׳ ושם: בכיפש ועיי״ע כבש ג׳ שבמקום קורות שכובשין גי׳ כ״י ב״ר כותשין וא״כ כופש (כיפש) הוא כמו כבשי׳ Pressbalken — אבל מדד בכפישה בירו׳ יבמות רפי״ג די״ג ע״ג או במדה כפושה הוא מהוראת ל״ע פי׳ יתר על המדה ועודפת לה אולם בירו׳ שביעי׳ פ״ח דל״ח. זה שהוא מודד בכפישה וכו׳ פירושו כמו כפישה הנ״ל כמה פעמים בערוך והוא לפע״ד מל״ע كبس Lehmgehäuse והוא כלי מדה ומצאתי און לי מפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין ק״ז. (בקובץ כ״י אנג׳ דף שכ״ג.) וז״ל חמת וכפישה: חמת כלי עור הוא כפישה שמתקנין מטיט ע״כ ועיין תוספת׳ כלי׳ ב״ק ספ״ה בכ״י אירפ׳ עשוייה ככפישה אעפ״י שהטיט שוקע לתוכה וכו׳ ובנו״ג ככפיפה — וכנ״ה החמת והכפישה תוספ׳ ידים רפ״א. המורת והכפישה תוספ׳ כלי׳ ב״ק פ״ו. מדר׳ שוח״ט ר׳ מזמור כ״ד ויש אדם בחור ואשתו מכוערת ושנואה ונתונה באפריון ככפישה הזאת . . והעם אומ׳ אבד בחור זה בכפישה הזאת וכו׳ ובילק׳ תהלים ר׳ תתקי״ז אי׳ אבוד הבחור הזה על הכפושה הזו] —

כַּפְשַׁנֵי (פי׳ מין תורים עיין בפנים) מסכת חולין פ׳ אלו טרפות (ס״ב רע״ב) הני כפשני ציציני באתריהו סתמא קרי להו פי׳ תורים עיי״ע כבשני. *[אחי״ה ובע׳ הנ״ל כבר פירשתיו על פי מלה ערבי׳ הנ״ל לחזק השערת ה׳ לעוויזאהן שהוא מין יונים הנקרא Schleier-taube בהיות בראשם כעין כובע הכומרים Mönchs-kappuze ועתה נ״ל יותר ברור לגזרו מל״ר אמצ׳ capsana כובע של ראש דומה לכובע הכומרים וא״כ כפשני וצוצייני אחד הוא וצוצייני נקראו על שם ציצית שיש להן בראשיהן עיי״ע צין ג׳] —

כפת[5]) הירדן (לדעת רבינו מין בשמים לקטורת הנקרא Ambra ועיין בפנים) בפ״ק דכריתות בגמרא המפטם (ו׳.) ר׳ נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא פי׳ „בושם שגדל על שפת הירדן ויש אומרים רעי של דג בירדן והוא עמברא בלע״ז״. — (א״ב בירדן היה גדל כמו זפת והוא כמו נפט אשר בהגיעו לאש נדלק ומעלה להב אלא יש הפרש שהנפט כמו שמן נגר וכיפת עב וקשה אבל בעודו בירדן הוא נתך וצף על פני המים ויש לכיפת סגולות ברפואה). *[אחי״ה ודע כי פי׳ רבינו הועתק מלה במלה מפי׳ רגמ״ה כ״י לכריתו׳ (בקובץ כ״י אנג׳. דף ק״ע סע״ב) ושם ובנו״ג כיפת הירדן ביו״ד ואולי הוא מין כֵּיף פי׳ חוף ושפה והוא הסמיכות לירדן וזה מ״ש שגדל על שפת הירדן ועיי׳ בפירש״י ולפי פי׳ י״א נגזר מן כף ט׳ מלי׳ אפיק כפותא וסכריה לירדנא (כ״ב ע״ג רע״ב) ובין כך ובין כך התי״ו איננה מן השרש. ולפע״ד הוא מלה פרסי׳ שהבאתי בע׳ כף ט׳ והיא كفچ, كف רקיקה וקצף Speichel, Schaum ועיי״ע כופיא

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ל״ד וכ״ה בדפ״ר רק שם ט״ס והודו, וצ״ל הורו כדאי׳ בדפ׳ וויניצי׳ אבל מדפ׳ פיזי והלאה בטעות והורו למאן דאמר! [2]) בדפ״ר וקשייא. [3]) בנו״ג עוד: שמא. [4]) זה לי׳ ואולי מפי׳ רבינו הוא. [5]) מה שנדפס בדפ׳ אמ׳ ופראג בע׳ כפת א׳ הובא בע׳ כף ז׳ ע״ש ומ״ש.

וע' אספנין ושם הוכחתי כי דג הנזכר שם נקרא על שם הקצף שצף על פני המים אשר בהם נמצא הדג ההוא. ואולי מזה הענין כיפה והוא קצף בתוספת' דמאי ספ"א כ פ ת המרחץ פטורה מן הודאי ואין צריך לומר מן הדמאי רבשב"ג אומ' אף אינה מטמאה טומאת משקין, פי' קצף (מביצי דגים) הצף כמים של מקום המרחצאות. ובנו"ג כפת! ודע עוד כי יש עשב נודף ריח ובהגיעו לאש מעלה להב שנקרא בל"פ خف ובל"ע مرخ —. ובענין ambar, ambra, ambaro ובלשון ערבי ופ' عنبر עיי' אוצר המלין לדוקאנגע ופרייטאג וואוללירס ועוד בהערת רמ"ל. וקאסטיללוס באוצ"מ סוריות הביא מין עשב בושם הנקרא בל"ס כְּפַת עַרְטְנָא] —

כְּפַת (כל"מ (בדניאל ג' כמה פעמים) וכן בל"א פי' קשר ובל"ע كفت חבר יחד ומשך אצלו (an- zusammenziehen בפ"ד בתמיד (מ"א) לא היו כופתין את הטלה. בפ' ג' בפרה (מ"ט) כפתוה בחבל של מגג[1]). פי' קשרוה כדכתיב (לגו אתון נורא מכפתין) [וצ"ל לגוא אתון נורא יקידתא מכפתין] (דניאל ג', כ"ג [2]). בהקדר[3]) פ"ז בטהרות (מ"ה) אפילו מובל[4]) ואפי' כפות הכל טמא. *[אחי"ה וכנ"ה בפסחי' מ"ט: כאילו כופתה ומניחה לפני הארי (ובסנה' צ': וילק' דה"י ב' ל"א אי' כאלו נתנה). מכות כ"ב: כופת שתי ידיו וכו', סוכ' ל"ב, יכפתנו עיי"ע הפיא א'. גיטין י"ד: אומרין כפותו כופתין, ירו' גיטין ספ"א דמ"ג ע"ד כְּפוּת עיי"ע אמה (ח"א, קט"ז.), תמיד ל"א: ב"ב קס"ז. כפתיה. סנהדרין ע' רע"ב מלמד שכפתתו אמו וכו' כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג שכפאתו ובכ"י פ' שכפפתו עיין ד"ס שם. ב"ר פנ"ו וילק' וירא ר' רמ"ז ק"א כופת שריהן של אומות העולם (ובקצת דפוסי' החדשים כובש). ושם: כפתני יפה יפה, ובנפעל שהש"ר פ' אשכל: יצחק שנִכְפַּת על המזבח. בפיעל: תוספת' כלי' ב"ב רפ"ב מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה וכו' אבל עיי"ע כפת ד'. ירו' הוריו' פ"ג דמ"ח: נביא מכפת ידיו וכו' והנכון כופף עיי"ע כף ח'. בפועל: אסת"ר פ' חור והיו מכופתין בכפאתין של כסף. והשם כְּפָאתִין פי' קשורים וכן בב"ר הנ"ל: אילין כְּפָתַיָא .. אשתרון יתהון כפתיא, וילק' שם: ישתריין יתהון כפתייא. והשם המופשט כְּפִיתָה כלי' פי"ב מ"א, ובתרג' איוב ג', י"ח כופתא עיין עמת"ר לה' לעווי וש"נ יתר דוגמאות מהפעל וקצתם במתורגמן] —

כפת (= כּוּפְתָּא נ"ל מל"פ كوفتة עיגולין מבשר וכיוצא בו (Klumpen, runde Masse בר"נ דואלו עוברין בפסח (פסחים מ"ה:) כפת שאור שיחדה לישיבה ביטלה פי' הוא קמח שעורים שלשין אותו ועושין אותו ע י ג ו ל י ן ע י ג ו ל י ן ומבשין אותו ולאחר שייבש ומצטמק עושין ממנו כותח הבבלי ואמרינן (פסחים מ"ב סע"א) מכחשת[5]) הגוף משום קומניתא דאומא. *[אחי"ה ועיין מ"ש בע' אומא ח"א, מ"ה ובע' טהר ב' בהערה 6 בנו"ג בפסחים כופת בוי"ו ובכ"י ב' מינכען ובשערי תשובה סי' רע"א כיפת וכ"ה בחולי' קכ"ט. ופירש"י מוטיי"ל אבל בפסחים גרם כופת ופי' מטו"ן והוא בל"צ motto (motton) Klumpen וכן ענין קומניתא עיי"ע וע' אומא מל"ע הרשומ' שם, וכן ענין כופתה בל"פ הנ"ל והתי"ו מן השרש ולא כמו שכתב הר' מנוח (הובא בד"ס בפסחים שם) בפי' על הרמב"ם ה' חו"מ סעיף ט"ו כפת שעור וקראוה כן מפני שעשויה ככפה וכו'. וגי' רבינו היתה ג"כ בלי וי"ו אבל בוי"ו אי' לנכון בירו' פסחים פ"ג דכ"ח ע"ד בצק שעשאו כופת .. אהן כופת מאים הוא. ולדעת רש"י כופת שאור אחד הוא עם כופת של עץ עיי"ע הבא — ובענין כפותין של טוריים תוספת' כלי' ב"ק פ"ז בכ"י אירפורט ובנו"ג כפיתין עיי"ע קבת ומ"ש] —

כפת (= כּוּפָּת לפע"ד מל"פ چوب נולם של עץ (Stück Holz, Klotz וזה מ"ש הערוך עץ עב) בהכרים פ"כ בכלי' (מ"ה) כופת שקבעו בנדבך קבעו ולא בנה עליו[6]) בנה עליו ולא קבעו טמא פי' עץ הוא בנוי בדימוס כדי לחזקו והוא מלש' כפיתו[7]) בסרבליהון (דניאל ג', כ"א). פ"א עץ עב מן תמרה כדתניא (תוספת' דכלי' ב"ב רפ"ב) אמר ר"מ מעשה באחד שכיפת שנים כיפין מן תמרה וכו'[8]) ועוד

---

[1]) ועיין פירושו בע' מגג א'. [2]) ובפי' סד"ט לרה"ג 29 הובא הלא גברא תלתא רמינן לגו נורא מכפתין (שם פסוק כ"ד) אבל במקרא כתוב הלא גברין תלתה רמינא לגו נורא מכפתין. [3]) ברפ"ר בהכדר. [4]) כ"ה לנכון בדפ"א, ובדפ"ר מיכל ומדפי' פיזי' והלאה מגבל ובתוספתי' טהרו' רפ"ח בט"ס ממלאו כפות ובכ"י אירפורט מוול או כפות וצ"ל מובל וכ"ה בע' מבל ושם פי', עפ"י רה"ג, גידם ור"ש הביאו בשם הערוך. [5]) בנו"ג מכחיש. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וברפ"ר אבל מדפי' פיזי' והלאה אי' ולא בנה עליו ט ה ו ר. [7]) במקרא כפתו. [8]) וכ"ה בכ"י אירפ' ושם שתי כיפין של תמרה, ובנו"ג שכיפה וצ"ל שכיפת והראיה אינה מתיבת כיפת (שהוא הפעל מן כפת עיי"ע הקודם) כי אם מן: שתי (או לגי' הערוך שנים) כ י פ י ן ולא ידעתי למה לא הביא רבינו ראיה מתחלת הפרק שם ובאמת כ"ה לנכון בפי' רה"ג לכלי' שם וז"ל: כופת פי' עץ עב מכורתו של קורה .. והן מן תמרה כדתניא [כופת] חלק שאין בו גובה טפח טהור וכו' ע"כ וכ"ה

תניא (תוספת' שבת ספי"ד) כופת[1]) ב"ן חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותו בשבת לא אמרו חקוק אלא לענין טומאה. בסוף תוספת עירובין (רפ"ח) ומיעטה באבנים ובכפיתים ובסולם המצרי[2]). בפ' כ"ב בכלי' (מ"ט) כופת שסירקו וכירכמו ועשאו פנים ר"ע מטמא וחכמים מטהרי' עד שיחוק בו. פי' עץ שקבעו בכותל כדי לחזקו שסירקו: שצבעו, שכרכמו בזעפרן[3]) בשביל נוי, עד שיחוק בו (כלי' שם) אינו מטמא עד שחופר בו מקום לישיבת הנר שהוא פנס[4]). ראש פט"ו באהילות (מ"א) ובפ' י"א באהילות (מ"ג)[5]) סגום עבה וכופת עבה אין מביאין את הטומאה. פי' גאון קורה היא[6]). ויתן אותו אל המהפכת (ירמי' כ', ב') תרגומו ויהב יתיה לכופתא[7]). כל אלו כפת קרובי ענין אחד הם חוץ מן הראשון. *[אחי"ה בדפ' אמ' יש כאן מן ויתן אותו וכו' ע' מיוחד ובסוף ע' הקודם סיים אחר: קורה היא וז"ל פי' אחר בע' קפל ע"כ. אבל בכל דפוסים הישני' ובכל כ"י ציון מתרגום נכלל עוד בזה הערך וכ"ה נכון לפי פי' רבינו כי כפת הוא עץ או קורה וא"כ השוה כופתא של תרגום לכופת כלומר עץ שמשימין בו רגלי האסורים כמין סד ועיי"ע כף = כיפה ומ"ש. — ומ"ש רבינו כי כל אלו כפת חוץ מן הראשון (היינו כפת הירדן) קרובי ענין קצת בלי דיוק הוא כמו שהוברר מגזרות שונות אשר עסקנו בהן אבל במ"ש בע' הנוכחי פי' כפת (כופת) עץ עב או קורה נכון הוא לפי גזרת ל"פ הרשומ' בתחלת הע' הנוכחי. ומזה הענין אי' עוד בתוספ' אהלות רפי"ב שני כופתין זה על גב זה ואבן ע"ג הכופתין וכו' כה"ג בר"ש אהלו' פי"א מ"ג וע"ש פירושו ובנו"ג כפיתין וכ"ה בכ"י ארפורט. וכן תוספת' כלי' ב"ב רפ"ב עיין לעיל. ובירו' עירובין פ"ז דכ"ד: כופת שהדריגוהו וכו' פי' חתיכת עץ שעשה ממנו מדריג'[8]). ועוד י"ל כי כופת של זה הערך הוא כמו כף = כִּפָּה פי' ענף מל"ע كِفَّة עץ כָּרוּת] —

כַּפַּת (מל"ם Knospen ansetzen) תרג' ויגמול שקדים (במדבר י"ז, כ"ג) וכפית שגדין. *[אחי"ה וכן העתיקה הפשיט' וכפת לוזא ועוד העתיקה גבעל (שמות ט', ל"א) כתנא כפת, ופי' כפת בל"ס הוציא פרח וכן בל"ס כופתא דרומנא פרח הרימון ולפע"ד מזה ל"מ כפתור פי' ציורי פרחים künstliche Blüthenknospen ועיי' רד"ק ע' כפתור] —

כַּפְתּוֹר (שם אומה) בב"ר פרשת ל"ח (ל"ז) אמר ר' אבא בר כהנה פתרוסים וכסלוחים (בראשית י', י"ד) היו מעמידין הטליסים והיו אלו גונבין נשותיהן של אלו ואלו גונבין נשותיהן של אלו מה[9]) יצא מהם פלשתים וכפתורים פלשתים גבורים כפתורים ננסים. *[אחי"ה ועיי' גי' הילק' נח רמז ס"ב פלשתים גבורים פתרוסים גנבים כפתורים ננסים ובילק' דה"י רמז אלף ע"ג אי' כגי' ב"ר וערוך ופי' במ"כ כפתורים ננסים קצור ועגול ככפתור ועיין רש"י על בראשי' שם ובענין פשט הכתוב עיין ברמב"ן שם ולפע"ד דרש כפתור מל"ע כפדר قفدر איש מתועב ונשחת מראהו וממנו قفندر ננס Zwerg — ובענין הטלים עיי' זה הערך ומ"ש] —

כַּפְתּוֹר (מל"מ ראש העמוד Säulenknauf) בויק"ר אל תונו פרשת מות וחיים (ר"פ ל"ג) הך הכפתור (עמוס ט', א') זה יאשיהו, וירעשו הסיפים אלו סנקליטין שלו, ובצעם בראש כלם אמר ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן סאה מלאה עונות ומי מקטרג בכולן[10]) זה גזל. *[אחי"ה ופי' מהרז"ו הכפתור עומד למעלה על המשקוף של הפתח וע"כ הכפתור בדמיון המלך והסיפים העומדים מן הצדדים בדמיון השרים שעומדים בצד המלך ובצעם דורש מל' בצע וגזל שהוא בראש כל העונות. ורבינו בע' סנקלט פי' רק סנקליטין שלו בית דין שלו. ובע' כפת האחרון הבאתי דעת רד"ק כי נקראו כפתורים על שם ציורי פרחים וכן נאמר במקרא בסמוכים: כפתור ופרח במנורה ואי' במנחו'

בר"ש בקצור ע"ש ובנו"ג כיפת חלק ובר"ש כלי' פכ"ב מ"ט הובא באריכות ושם הגי' שכפת שתי כופות. [1]) בנו"ג כיפת אבל בכ"י אירפ' כרפת וצ"ל כופת. [2]) כ"ה רק בדפ"ר וכ"ה בנוסחי' אבל בכ"י תוספת' הגי' ובכפיסין ובסולם הצורי עיי"ע כפס. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד והוא ל"ע עיי"ע זעפרנא, ובדפ"ע כאן בצעפרן. [4]) והוא ל"י φανός פי' נר ואבוקה. [5]) כן הוא לנכון בכ"י ל"ד וכ"ה בכ"י ו"ו רק שם בטעות ראש פט"ו בכלים, וגי' ראש אי' ג"כ בדפ"ר אבל שם ובכל דפוסים בטעות בפ' י"ח — והנכון להביא בתחלה פי"א ואח"כ פט"ו באהילות כדאי' באמת בע' סגום ובע' קפל א' ור"ש בפ' ט"ו כתב כי זו משנה שאינה צריכה וחד מנייהו אגב גררא נסבא ע"ש ורה"ג פי' רק משנה דפט"ו עיין בסמוך. [6]) כונתו על פי' רה"ג לכלי' פ"כ מ"ה שזכרתי לעיל בהערה 8 כי פי' רה"ג לאהלו' ט"ו העתיק רבינו (בלי שהזכירו) בע' קפל א' ע"ש כי על פיו יש לתקן דברי רה"ג והמו"ל לא הרגיש בזה. [7]) גי' שלנו עיי' בע' כף = כיפה. [8]) ושם קצת קודם לזה אי' תני בכל ממעטין באבנים ובלבינים ובסולם מצרי וכו' הרי שגירס' תוספת' כ"י בעירו' רפ"ח הכפיסין עיקר ולא הכפיתים כגי' דפ"ר בערוך הנוכחי ועיי"ע כפס. [9]) עד כאן נשמט בדפ"ר ושם יצא מ ש ם. [10]) בנו"ג ב ה.

כ"ח סע"ב כפתורים למה הן דומים כמין תפוחי הכרתיים פרחיה למה הן דומין כמין פרחי העמודין ופירש"י תפוח הכרתיים: מקום וכ"ה תפוח כרתים במנחות ס"ג. ונ"ל שהוא מקום Creta כי זה ענין אי כפתור בירמי' מ"ז, ד' עיי' או"מ לפירשט שרש כפתר וזה הערך אצל וויענער רעאלוו"ב I, 210. אבל רבינו בע' תפוח גרס ברתיים ושם אראך כי הלך בעקבות רגמ"ה ע"ש. — והושאל לדבר יפה עיי' ב"ר ס"פ צ"א וילק' מקץ ר' רמז קמ"ט בשעה שהיה אדם אומ' דבר מתוקן לפני ר"ט היה אומר כפתור ופרח — ועוד הושאל בל' עברי החדש' על ענין אשר בו הקושיא היא תירוצה של קושיא אחרת עיי' ס' הקנה (במ"ע יר"ב לה' ברילל ח"ב 142) מאי תהו א"ל בכהו ומאי בכהו א"ל תהו א"ל היינו כ פ ת ו ר ואין לדבר סוף] —

☞ **כֵּיצַד** (פי' כאיזה צד wie? auf welche Weise) פי' כאיזה צד כלומר באיזה אופן. *[אחי"ה וז"ל הרמב"ם כפי"מ לברכות רפ"ו כיצד מברכין (ל"ה.) „מלת כיצד מורכבת משלש מלות כאי זה צד ופירושו על איזה ענין והיא שאלה בעד איכות דבר או הדומה לו" ע"כ והוא מצוי בבה"ג וכ"ה בבמד"ר פ"ד שתי פעמים כאי צד ובקצת דפוסי' כאיזה צד וכ"ה בירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד הא כאי זה צד (אבל בגי' מהרש"ס כיצד) ובירו' כתובות פ"ג דכ"ז ע"ד באי זה צד ועיי"ע איזה (ח"א, ס"ז) וש"נ שהש"ר פ' מי זאת וכ"ה כאיזה צד (כתיבה אחת) בכ"י מ' בעירובי' ע"ט. ושם: וכתב בעל ד"ס שהוא מצוי בכ"י. ומפי' הרמב"ם הנ"ל מוכח כי כן היתה גירסתו בברכות שם וכן כתב בפירוש בפחד יצחק ע' כיצד וז"ל וכן תמצא בהדיא באיזה צד במשנ' בריש הזהב ובפ' כיצד מברכין ע"כ ועיין עוד תוי"ט לברכות פ"ו מ"א. וכ"ה באיזה צד בבכורות נ"ח: במשנה ושם בגמרא באי זה צד אבל במשניות כיצד עיי' בהפשב"ע. ובתוספ' ב"מ פ"ז בכ"י אירפורט מצאתי: כ י ז ה צ ד שכרו וכו' ובנו"ג כיצד. ובענין הדוגמאות בענין כיצד בפ"י שם. ובספר טערמינאל' לה' שטיין מפורש כיצד מן כ = איך, וצד ולא הוצרכנו לזה] —

כְּצוּצְרָה (כְּצוּצְטְרָה מל"י ורו' הרשום' בע' גזזטרא ופי' בלא"ש Gallerie ועיין בפנים) פי' „מי שיש לו בית על שפת הנהר מוציא מן הכותל לנהר שתי קורות עד שעומדין כנגד המים ובין זו לזו כג' או כד' אמות ומקרה על אותן שתי קורות ועושין בקירויו[1]) ארוכות ומשלשל[2]) דלי וממלא זה לענין עירובין וכזה יעשו[3]) על גבי רשות הרבים" וכבר פירשנו בע' גזזטר. *[אחי"ה כל הפי' הועתק מפי רה"ג לזבי' פ"ד מ"א צד 40 וא"כ אחר כצוצרה יש לציין מראה מקום (זבי' הנ"ל) זב שהקיש על כצוצרא ולזה הוסיף רבינו פי' מי וכו' וכה"ג לפנינו אבל בפי' רה"ג אי' „שהקיש על גזוסטרה א"ד כ צ ו צ ט ר ה" וכ"ה נכון וכן במקום גזוזטרא עירו' פ"ז: אי' בירו' סוכ' פ"א דנ"א ע"ד כצוצטרה וכ"ה בע' קש א' ושם הביא רבינו וז"ל פי' הכה כאותה ששנינו (מנחות פ"ז.) הקיש בקנה ע"כ והם המה הדברי' בסיום פי' רה"ג בזבי' שם. ובענין שנויי הנוסח' כבר הארכתי בע' גזזטרא בח"ב, רס"ד וע"ש פי' רש"י לשבת צ"ו. שהבאתי ולעז שם planche פי' לוח ונסר וזה מה שפירשו רה"ג ורבינו הקיש על כצוצטרה כמו הקיש על הקנה, ומזה תבין כי כנים דברי הח' רש"ב בפסיק' דר"כ צד מ"ז בסוף הערה פ"ב שהביא מאמר התנחום' חיי שרה פ' ואברהם זקן: לא בנחושת ולא בברזל אלא בקורות בגזוזטראות. ומלת בקורות הוספת המעתיק היא להורות על גזוזטראות ובאמת בשמ"ר פט"ו לי' בקורות. אבל בענין אהליות ובחצצריות ובכ"י א"פ ובצוצטריות צ"ל וקסטריות כמו שהעירותי בע' גסטרא (ח"ב, ש"ל:) ע"ש] —

כָּר (בל"מ מין מרדעת בל"ע كور ובדרז"ל נרדף עם כסת ופי' כר מצע לשכיבה Unterdecke, Decke עיין בפנים) בסוף כלאים (פ"ט מ"ב) הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים. בפ' מ ק ו ם ש נ ה ג ו ב ג מ' מ ו ל י כ י ן (פסחים נ"ה:) ו ב ס " ג ד פ' מ י ש ה פ ך (מ"ק י"ג רע"ב) מ ב י א י ן כ ל י ם מ ב י ת ה א ו מ ן כ ג ו ן כ ר מ ב י ת ה כ ר ר[4]) בהגדה דמגילה (י"ב.) כרפס (אסתר א', ו') א"ר יוסי ב"ר חנינא כרים של פסים. פי' כסת הוא קטן שמשים תחת מראשותיו, כר הוא ששוכב עליו[5]) כדאמרינן בפ' השולח גט ב ג מ' ה מ ו כ ר ע צ מ ו[6]) (גיטין מ"ז.) אמרה ליה ברתיה לא בעית מידי למזגא אמר לה כרסי כרי. *[אחי"ה ופירשו התוספ'

---

[1]) בפי' רה"ג בקירוין. [2]) בכ"י וי"ו ומשליך אבל כגי' הפנים אי' גם בפי' רה"ג. [3]) בפי' רה"ג: וכן היא. [4]) כ"ה בכ"י וי"ו א' ובי' ל"ד ב"ר וכן הביאו הרד"ק בשרש כרר, אבל בכ"י ה"ב ובדפ"ע לי' ובאמת כ"ה בכל הדפי' הישנים כגמ' וברש"י ה כ ר מבית הכדר וכ"ה ברא"ש במ"ק בדו"ו וכתב בד"ס פסחים צד פ"ב וטעות הדפוס הוא בכולן ע"כ וכונתו שצ"ל הכד מבית הכדר וכן סימנתי בע' כד ע"ש אבל מע' הנוכחי מוכח כי גם לפני רבינו היתה הגי' כר מבית הכרר (כצ"ל כגי' כ"י וי"ו ולא כדד כגי' כ"י ל"ד). [5]) וכ"ה בתוספ' ב"מ ע"ט: ד"ה כסותו ע"ש אבל בתוספ' ע"ז ס"ה. ה"ג הובא כן באריכות יותר בשם ר"ת וכן מוכח מפי' הריטב"א שבשט"מ לב"מ שם. [6]) כ"ה בכ"י.

שם ד״ה כריסי: דרכן היה לשכוב על בטנם כדאמרינן בזבחים (ה׳.) וכו׳ ע״כ וא״כ עיקר הראיה לפירוש רבינו כי כר הוא ששוכב עליו הוא מגיטין ולכן קצת צ״ע על פירוש הרמב״ם (כספ״ד דשבת) שכתב ששניהם מניחין תחת הראש אלא דכסת הוא גדול ועיין תוי״ט למקואו׳ פ״י מ״ב והפשב״ע ע׳ כר ושם הובא עוד סיוע לפירוש רבינו ממשנה דסוף פ״כ ופכ״ג דשבת שכר הוא תחת גוף האדם ע״ש וכן נ״ל להביא ראיה סיוע מתרג׳ איכ׳ ג׳, כ״א שהעתיק שכבו לארץ וג׳ דהוו רגילין למשכוב על כָּרִין דמילת. ועוד ראיה מעירובין ק׳ סע״ב ונעשית כר לבעלה ועיין תוספ׳ ע״ז ס״ה: ועוד מירו׳ נדה ספ״ב ד״נ: ראת על הכר נאמנת לומר כזה ראיתי וא״כ מוכח כי כר הוא המצע כי בודאי לא ראתה הכתם בכסת שתחת מראשותיה, אבל מירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ד ע״ד וירו׳ תענית פ״א דס״ד ע״ג ר׳ יונה תרי מרטוטה ויהב לה תחות (כדה) [צ״ל כרה] יש לדון כי כר הוא שמשימין תחת מראשותיו כי קרוב לשכל שנתן הסמרטוט תחת מראשותיו להעביר בה למחר על פניו ולא נתן תחת המצע אשר שכב עליו — ירו׳ שבת רפ״ה ד״ז: כרים יוצאין לכובין ט״ס וצ״ל זכרים וכדאי׳ לנכון בדפו״ו ובד׳ זיטאמיר] —

כר (= כִּירָה מל״מ במספר זוגי כִּירַיִם שם למקום שפיתות שתי קדרות שמבשלים (Koch- Feuerherd בר״ג דפ׳ ר״א דתולין (שבת קל״ה:) כירה שנשמטה אחת מיריכותיה, פי׳ „כירה זו כלי מתכות היא וכל זמן שתורת כלי עליה מותר לטלטלה לצורך מקומה לפיכך אם אחת מיריכותיה נשמטת עדיין היא כלי שיכולה לעמוד בשלשה[1]) אבל אם נטלו שתים בטלה מתורת כלי שאינה יכולה לעמוד בשתים רב אמר אפי׳ אחת ניטלה אסור לטלטלה גזירה שמא יתקע (שבת שם) והלכתא כרב״[2]). בהעושה פ״ו בכלי׳ (מ״ב) כירת נזירים בירושלם[3]). פי׳ ששם היו הנזירים מבשלין השלמים ומשלחין תחת הדוד. כירה שהסיקוה כבר פירשנו בע׳ כפח. *[אחי״ה נ״ל להגיה: בפ׳ כירה; כופח שהסיקוה כבר פי׳ בע׳ כפח. או כירה שהסיקוה כבר פירשנו בע׳ גב (והוא בע׳ גב ו׳ ע״ש). ולדעת רד״ק שרש כיר נגזר׳ המלה מן כְּכִיור אש בעצים (זכריה י״ב, ו׳) לפי שמדליקין בו האש תמיד ונקרא בל׳ שנים כי כירים הוא מקום שפיתת שתי קדירות ע״ש וכ״ה גמר׳ ערוכה בשבת ל״ח סע״ב ועיי״ע כפח וכ״ה ברש״י ביצ׳ כ׳: ד״ה כירה ושם בגמ׳ (ועיין בירו׳ ביצ׳ פ״ב דס״א רע״ג) ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה וכו׳ ופירש״י כירה יש לה בית קיבול לקבל שתי קדרות ושייך למימר בה סתומ׳ ופתוחה ע״כ וכן היו רגילים לעשותה משתי אבנים: כלי׳ פ״ו מ״א העושה שתי אבנים כירה וחברם בטיט ועיין שם מ״ד — תוספת׳ כלי׳ ב״ק ספ״ו כירה שנתנה על גב ארובה העליונה וכו׳, כלי׳ פ״ר מ״ב כירת הטבחים עיין פי׳ בר״ש. ובענין הגזרה עיי״ע הבא אח״ז — בית כִּירַיִם עיי״ע בח״ב ע״ב:] —

כר (= כּוּר בל״ע כירה של נפחין Feuerherd der Schmiede ובל״מ של צורפים (Schmelzofen בתנור פ״ח בכלים (מ״ט) כור שיש בו בית שפיתה טמא. פי׳ יש בו מקום שמחזיק קדירה הרי הוא ככלי ומקבל טומאה. לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ע״ח:), פירשנו בע׳ פי. *[אחי״ה והוא בע׳ פי כור ובפי״מ להרמב״ם בכלי׳ שם מבואר כור הוא המקום אשר יעשה להתיך בו המתכות וכו׳ והיא מלה עברית וכו׳. ובר״ש מפורש כור שחופר בארץ וטח בטיט וכו׳. וכן كور בל״ע ענינו כן הוא חפירה בארץ אשר שם הכירה עשויה מטיט. וכ״ה בתוספת׳ כלי׳ ב״ק ספ״ו כור של נפחין שהוא עומד בארץ וחברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה טמא. ומל״מ כור הברזל (דברים ד׳, כ׳; מ״א ח׳, נ״א) הוא ג״כ כורא דברזלא בתרג׳ למלכים שם ועיין תרג׳ יחז׳ כ״ב, כ״ב, וכ״ה בל״ס כּוּר כּוּרָא פי׳ כבשן ועוד מפח Blasebalg וכ״ה בל״ע كير ונגזר מל״ס כּוּר באתפעל אתכַּוַּר (וכן בלשון ערבי كرى) פי׳ ענין חמימות ודליקה ועיי״ע קודם לזה דעת רד״ק ועוד נ״ל כי שם ערבי הנ״ל נבנה מפעל كار פי׳ דקר וחפר ונרדף עם כָּרָה בל״מ ולפע״ד נקראו כירה, כור על שם חפירתם בארץ] —

כר (= כְּרַהּ בל״ס כְּרָא ענינו כאב ומי שמצבו ברע הוא ובפַעל כָּרִי פי׳ קצר kurz, eng sein, mit Schmerzen behaftet sein ונגזר מל״ע كره (sich ekeln, übel befinden וקצר רוח (משלי י״ד, כ״ט) תרג׳ מאן דכריה רוחיה. — (א״ב עיי״ע כרה רביעי). *[אחי״ה ובאמת שם עיקר מקומו כי הה״א מן השרש כמו בל״ע וכן כל״ס באתפעל

---

[1]) בדפ״ר בג׳ ופשטוה בדפ׳ פיז׳ בטעות: בגמרא וכ״ה בדפ׳ באסיל ועוד אי׳ שם הנקודה קודם מלת גמרא והכל בטעות. [2]) ע״כ הועתק אות באות מפיי ר״ה הודפס מחדש בש״ס המפואר בהוצאת האלמנה והאחים ראם. [3]) בנו״ג כירת הנזירים שבירושלים.

אתכרה krank sein כונת התרגום הנ״ל וכן בתרג׳ קצר אפים (משלי י״ד, י״ז) מן דכריה רוחיה היינו לאות הנפש והרוח ungeduldig sein וזה אות הוא כי נפשו חלה בו או אולי הבין קצר מן ואקץ בם (ויקרא כ׳, כ״ג) ופי׳ געול ומאוס נפש וכן הבין רד״ק בע׳ קוץ ע״ש וסיים כלם ענין צוקה וצרה ואמר ואקץ בם על דרך משל ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י׳, ט״ז) ע״כ. ומזו ההוראה ܟܪܐ בל״ע כי בהנחתה הראשונה פי׳ קץ בדבר והושאל למי שאינו בקו הבריאה הן של גוף הן׳ של נפש. והשם תמצא בע׳ כרה ועל זה כיון ר״ב ומ״ש רביעי רצונו לומר ציון רביעי באותו הערך והוא ציון התרג׳ ע״ש] —

כֹּר (בל״מ שם מדה שוה לחמר והוא שלשים סאים וכן שם מדה בל״ס כּוּרָא ובל״ע ܟܘܪ וממנו בל״י ורו׳ corus, κορός) בר״ג דפ׳ המקבל (ב״מ ק״ה:) ד׳ קבים לכור. *[אחי״ה וזה מאמר של ר׳ אלעזר ואיתימ׳ ר׳ יוחנן וקודם לזה ר׳ אמי א״ר יוחנן ארבעה סאין לכור ר׳ אמי דיליה אמ׳ שמונת סאין לכור. ושם: כור זרע . . כור תבואה, ושם סע״א עיי״ע אלל ג׳. ב״ב פ״ו: ק״ה סע״א ק״ו סע״ב כור בשלשים וע״ש הרשב״ם. תוספת׳ ב״ב ספ״ו פחות רובע לסאה או הותיר רובע לסאה שהן שבעה קבין ומחצה ל כ ו ר. ובכ״י אירפורט חסר ללא נכון מלת לכור כי כור היינו שלשים סאים ושלשים פעמים רובע קב הוא שבעה קבין ומחצה לכור עיין ג״כ על המדות לה׳ צוקערמאן 45, ועוד עיי״ע כר י״ג וע׳ בית כור] —

כֶּר (= כֶּיְרִי בל״י χείριος (כמו ὑποχείριος) עבד שהוא ביד אדון Unterthan ובל׳ קריאה χεῖρε ! oh Diener או מל״פ עיי׳ בפנים בסוף הערך) בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירובין נ״ג:) כירי תפלה הוית לי. פי׳ רצתה לומר קירי[1]) אדוני תפלה[2]) הות לי כלומר קורה היה לי[3]) ואמרה כירי: עבדי קורה[4]) היתה לי וגנבוה ממני[5]) וכדו הוית כלומר כל כך היתה גדולה כדמטי לך עילויה[6]) כלומר אם היו מטין אותך עליה[7]) לא היו רגליך מגיעין לארץ[8]). — (א״ב כירי בל״י עבד פי׳ קירי בל״י אדון). *[אחי״ה ורמ״ל העתיק אחר ערך דבור המתחיל כר מלה יוני׳ κύριος ותרגם Gewalthaber אבל זה מפי׳ של קירי ור״ב כיון במלת עבד על ל״י הנ״ל והוראתה הראשונה היא מי שנִתן ביד אחר וסר למשמעתו, ומלה קטועה היא וע״י ὑποχείριος העתיקו ע׳ זקנים בידכם נתנו (בראשית ט׳, ב׳), בידך (שם י״ד, כ׳) בידי (במדבר כ״א, ב׳) נתתי בידך (יהושע ו׳, ב׳). והנה האי איתתא דגלילאה טעתה בין קו״ף לכ״ף ולכן גי׳ ב י ר י כדאי׳ בקצת דפוסים הראשונים (ד״ס שם) ט״ס הוא וכן בטעות בחולי׳ קל״ט: אמרה לה חברתה סומא אמרי קירי קירי אמרה סומא אמרה קירי ב י ר י וצ״ל כירי עיין גליון הש״ס. כלומר עד שתאמר קירי כלומר אדון! κύριε קרא: כֶּיְרִי χεῖρε עבד! ותחלת המאמר הובא׳ בע׳ מל ח׳ וקר ט״ו. — ובב״ר ר״פ פ״ט מבואר כר נרחב (ישעי׳ ל׳, כ״ג): כירי עבד קירי אדון ונראה לי ברור כי מלות עבד אדון באו מגליון להורות על כירי וקירי והראיה מגי׳ פי׳ המיוחס לרש״י כירי קירי מרובה בעולם כירי עבד קירי אדון וכו׳. הרי שזה הפי׳ לא גרס בפנים תיבות הנ״ל וכן לי׳ בגי׳ רבינו עיי״ע כר ט׳ — ודע עוד כי גי׳ פי׳ ר״ח בעירו׳ שם כירא וגי׳ רש״י בד״ש בשתי פעמים כרי ולעד״נ עיקר והוא מל״פ کرا, کرای פי׳ ע ב ד] —

כר (= כּוּרָא לפע״ד מל״פ کروهه, کُهه עיגול של חוטי האריגה Fädenknäul) תרתי בבת נירא וחדא ב כ ו ר א (שבת ק״ה סע״א) כ ב ר פירשנו בע׳ בת נירא. *[אחי״ה נסחתי עפ״י גי׳ כ״י ה״ב וכ״ה בדפ״ר פיז׳ וויניצ׳ בע׳ נר ה׳ וכ״ה בדפ״ר פיז׳ וויניצ׳ בע׳ הנוכחי רק כאן הגי׳ וחדא בבת כורא ובדפ״א ובאסיל בבת נירא ובע׳ נר בדפ״א בנירא ובאסיל בנורא והנה בע׳ בת נירא (ח״ב רי״ב הערה 2) החלטתי כי גי׳ כורא ט״ס הוא מטעם הפי׳ דאי׳ בע׳ הנ״ל ובאמת באו״ז הל׳ שבת סי׳ ס״ה גרס ג״כ וחדא בנירא והביא שני פירושי דרבינו מע׳ בת נירא ומע׳ נר ה׳ ולא העיר על גי׳ כורא ובכ״י ק״ט באמת גם בע׳ נר הגי׳ נירא ונ״ל כי שתי גירסאות מונחות לפני רבינו והראיה מגי׳ כ״י ו״ו דאי׳ שם וחדא לנירא בכרא וצ״ל בנירא בכרא הרי בפי׳ הביא רבינו (או בעל המעתיק) שתי גירסאות ביחד. ויש לקיים ג״כ הגי׳ בכ״ף והוא מל״פ הנ״ל כי כרהה פי׳ פקעיות של חוטין (ותתכן גי׳ כ״י ו״ו בלא ו״ו אחר הכ״ף). והנה בדפ״ע אי׳ פירשנו בע׳ נירא ולי׳ מלת ככר אבל בכ״י ה״ב שגרס בע׳ בת נירא היטב הוסיף מלת ככר. ובע׳

---

[1]) κύριε. [2]) ברש״י בד״ש טפלה. [3]) ר״ל כמו טבלא tabula. [4]) בדפ״ר קורא. [5]) משמע שגרם רבינו וגנבוך מ נ א י כדאי׳ בדפ׳ פיזי וויניצי רפ״ב ובעי״ הראשון עיין ד״ס עירו׳ צד ק״ב. [6]) כ״ה לנכון בדפ׳ פיזי ובאסיל, ובדפ׳ אמי כד מטו ובדפ׳ וויני כדמטו לך עילוה ובדפ״ר כדמטי לה עילוי ובנו״ג וכדו הות דכד שדרו לך עילוה, ובפי׳ ר״ח נדפס מחדש בש״ס ווילנא ע״י האחים ראם הגי׳ א נ י ו ב ר י ה ו א י כד הוה שדרו לך עליה. [7]) ובדפ״ר אם היו מטין א ו ת ה עליה, והוא לעומת גירסי׳ ל ה. [8]) רבינו נגרר בפי׳ אחר פי׳ ר״ח הנדפס בעירו׳ שם.

נר ה' נגרר רבינו אחר פי' ר"ח כמו שאוכיח בעה"י שם. ובאו"ז שם לא העיר כי הועתק פי' של נר מפי' ר"ח] —

כר (= כָּרָה מל"מ (דברים ב' ו'; הושע ג', ב') פי' קָנָה וכן בל' סאנסקריט kri ובל"פ خریدن kaufen ובל"ע كرا ענין שכירה (an sich bringen, dingen בר"ג דפ' ראוהו (ר"ה כ"ו סע"א) תניא[1]) אמר רבי[2]) כשהלכתי לכרכי הים קורין למכירה כירה למאי נפקא מיניה לפרושי בקברי אשר כריתי (בראשית נ', ה') ובפ"ק דסוט' בגמ' יוסף זכה (י"ג.) נהי דזבין בכרותיה[3]) פשיטותיה מי זבן אין דכתיב אשר כריתי לי ואמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק אין כירה אלא לשון מכירה. *[אחי"ה ורד"ק בשרש כרה הביא זה הפי' בשם יש מפרשים ולא זכר כי גמרא ערוכה היא. וגם מִכְרָם (במדבר כ', י"ט) מִכְרָה (משלי ל"א, י') פי' רד"ק ענין קנין — וגם תרגום שטרוני העתיק ישברו (בראשית מ"ג, ב') כור, ונשברה (שם ג') נכור, ולפי זה השרש אצלו כור, כרר עיין גיזיניאוס תיזוירוס II, 711] —

כר (= כִּירִי לפע"ד מל"ע خير، خيرية Wohl Wohlbefinden ולדעת ר"ב מל"י χάρις ששון (Freude בב"ר בריש ויהי מקץ (ר"פ פ"ט) ותרעינה באחו (בראשית מ"א, ב') אהבה אחוה בעולם בשעה שהשנים יפות וכן הוא אומר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב (ישעי' ל', כ"ג) כירי כירי מ ר ו ב ה[4]) בעולם פ י' ש ל ו ם[5]) וכן הוא אומר (תהלים ע"ב, ג') ישאו הרים שלום לעם אמר רבי אחא ישאו הרים משאתן[6]) שלום לעם. — (א"כ פי' כר בל"י טובה ששון חן ויש גירסא אחרת בנוסחאות והיא לא ישרה בעיני). *[אחי"ה ר"ב כיון לגי' שהבאתי בע' כר ו' וכגי' רבינו מוכח מפי' המיוחס לרש"י בב"ר שם. ולפע"ד מל"ע הנ"ל וכן בבמד"ר פ"ד מכרכר (ש"ב ו', י"ד) . . כירי רם כלומר שלומי הוא רם והיינו האל הרם והנשא ובמ"כ נדחק וה' לעווי פי' ששון רב הוא כפי' ר"ב] —

כר (= כָּרְיָא מל"י χοῖρος פי' חזיר ובית ערות אשה) בית גליא קורין אותו בית כריא (תמורי כ"ח: ע"ז מ"ו.) פירשנו בע' בית גליא. *[אחי"ה עיי"ע בח"ב, ס"ה ושם ע"ב ומל"י הנ"ל, ואולי גם מל"ס كرف זוהמא Schmutz ועוד עיפוש Schimmel ומזה בסוט' ג': כי כריא לשומשמי לפי גי' יש ששונין בע' כד כלומר כפסולת ועיפוש בשומשמין — ודע כי גי' בית גליא אי' בדפ' ויניצ' ואמ'[7]) אבל בדס"ר פיז' וכ"י ו"ו אי' בית גדיא והוא כפ"א [צ"ל כס"א] בע' בית גליא ע"ש — ובענין כּוּרָא בשבת ק"מ: עיי' מ"ש בח"ב, ל"ד: וגי' רבינו ביזרא[8]).

כר (= כְּרִיָּה חפירה פי' מל"מ כָּרָה ובל"ע كرا (graben בפ' השותפין בגמ' כופין (ב"ב ח'.) רב פפא רמי כריא חדתא איתמי פי' הטיל חפירות הנהר על היתומין, הכל לכריא דפתיא[9]) ואפילו מרבנן (שם) פי' לחפור ברחבה ולהשוותה לתקן העיר להסיר הרכסים שלא יכשלו בהן העוברים והשבים. ואי נפקי באוכלוזא[10]) ככר פירשנו בע' אכלוסא[11]). פ"א של גאון כריא דפתיא נהר של מדינה שרגילין לשתות ממנו מסייעין רבנן לתקנו למיפק בכילוזא כאלוז[12]) ממש מלש' ישמעאל כגון שרגילין להקבץ אנשי אותה העיר ולצאת גדודים גדודים לשמירת אותו מקום לצעוק ולהודיע להם. *[אחי"ה הפי' הראשון שייך לר"ח כדמוכח מתוספו' ב"ב ח'. ד"ה כריא ע"ש. וכ"ה בשט"מ לב"מ ק"ח. בפי' הרא"ש אליבא דר"ח ז"ל. ומ"ש באכלוזא נינהו מיהו משדרי גבר' דקאי כהדיקייהו ע"כ צ"ל בהריקייהו כלומר במקומם עיי"ע בהרק ומ"ש. ופ"א הוא קרוב למה שפי' רגמ"ה וז"ל בכ"י לב"ב: לכריא פתיא שחופרין למלאות ממנו מים לשתות ועל שם כך קרי ליה כריא פתיא שדולין בכלי חרם כמו פתיא אוכמא[13]) וכו' ואי קא נפקי בכלוזא כלומר שיוצאין חבורות בני העיר הן עצמן וכו'. ופי' ל"ע הנ"ל פירשתי בע' כלז ע"ש. ורש"י פי' בב"ב כריא פתיא חפירות בור לשתות מים ועל שם הכלי המונח שם בבור תמיד לשתות בו עוברי דרכים קוריהו פתיא ועיי' ג"כ פירש"י בב"מ שם והוא כפ"א בערוך. — וכנ"ה בב"מ ק"ח. לכריא דנהרא וכו'. ושם ק"י. וכרי כריא עיי"ע טסקא ב'. ירו' פסחים פ"ג ד"ל. הדוק קירויה וכרויה ועיי"ע

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [2]) וכ"ה לפנינו ובכ"י ש"ס אבל בדפ' קראקא וכ"י ילקי' (ד"ס ר"ה צד ל"ג:) אי' לנכון תניא א"ר עקיבא. [3]) בנו"ג בכירותא פשיטותא. [4]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב ובדפ"ר פיז' וויניצי' ובאסיל מריבה. בדס"א מרבה. [5]) כ"ה בעה"ק, ולזה עולה יפה הראיה מפסוק. [6]) גשיאתן. [7]) ובדפ' באסילי בטעות גמרא! [8]) ושם בשורה י"ב מלמטה بيرون ט"ד הוא וצ"ל بيرون. [9]) וכ"ה ברי"ף דפ' קושטי ובראי"ש. וכ"ה בב"מ ק"ח. ובנו"ג פתיא. [10]) בכ"י ש"ס ואי קא נפקי בכלוזא וכ"ה בכ"י פי' רגמ"ה בב"ב ובנו"ג אבל נפקי באכלוזא וכ"ה בס"א בע' אוכלוסא וגי' בכלוזא אי' בדפוסי' הישנים וברי"ף ובראי"ש בד' הישני' עיין ד"ס ב"ב צד ט"ו. וכן מוכח מפ"א בערוך. [11]) עיי"ע אוכלוסא ח"א, ע"ז. [12]) בכ"י ו"ו בט"ס באלון. [13]) פסחים פ"ח.

קרויה, והשם המופשט כְּרִיָּיה הסכו פתיחה עיין ב״ק מ״ט סע״ב נ׳. נ״א. נ״ב. — תוספת׳ ב״ק רפ״ו קול הכרייה, ובמכילת׳ משפטי׳ ס״פ י״א קול הכריה. והפעל במכילת׳ שם אם הפותח חייב הכורה לא כ״ש . . הקיש פותח לכורה וכו׳ ע״ש כל הענין ובב״ק נ״א. ושם: זיל כרי לן ואזל כרא להו. תענית כ״ד רע״א הוה כריא. סוכ׳ נ״ג סע״א בשעה שכרה דוד שיתין וכו׳. ושם נ״ג: והא חזינן דכרינן פורתא וכו׳ עיין גי׳ רבינו בע׳ נבג ב׳. ובאתפעל בתרגום תהלים צ״ד, י״ג עד דְיִתְכְּרֵי] —

כר (= כְּרִי מל״ע كُرَة בקבוץ كُرًى עיגול והיינו חמרים וכן בל״ס ܟܪܐ (Haufen, runde Masse בפ׳ הריני נזיר מן הגרוגרות בגמ׳ הפילה (נזיר י״ג.) ר׳ יהודה דכרי הוא דאמר (שם ח׳ סע״א) ספק נזירות להקל. בפ׳ ואלו מותרין בגמ׳ סתם נדרים (נדרים י״ט.) הריני נזיר אם יש בכרי הזה מאה כור והלך ומצאו שנגנב או שאבד רבי יהודה מתיר. *[אחי״ה וכנ״ה בתוספתא תרומות סוף פרק ג׳ תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה. בסנהדרין פ״ח. וש״נ יפריש מן הכרי עיי״ע מרח. ב״מ ק״ה. ואוקים כַּרְיָא קדמך וכו׳. ובכנויי הגוף ירו׳ תרומו׳ פ״א ד״מ: הבקיר כריו ומירחו. ירושלמי מעשר׳ פ״א דמ״ט ע״א תבואה משיתמרח . . מן דו ישפר אפוי דכריה פי׳ מעת שייפה ויחליק פני הכרי. והקבוץ ירו׳ שקלים פ״ג דמ״ז ע״ג אלו שני כְּרִיים וכו׳ ובל״ם כְּרָנָן (מהיחיד כַּרְיָא) וזהו כְּרוֹנָן תרג׳ של חמרים עיי״ע הבא אח״ז אולם כאן עיקר מקומו] —

כר (= כִּירִי נלפע״ד מע׳ הקודם פי׳ חמרים חמרים) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף[1]) (חולי׳ ס״ב רע״ב) אמר רב יהודה הני כראזי[2]) דבי חילפי שרי הבי כנרי[3]) אסירי איכא דאמרי דבי כירי. [דבי חילפי] פי׳[4]) שרצים שהן מתגדלין באגמים מקום שיש סוף וגומא. דבי כורי[5]) פי׳ תילי עפר. חמרים חמרים תרגום ירו׳ [א] (שמות ח׳, י׳) כורין [כורין]. א״ב דבי כרבי כתוב). *[אחי״ה ובריש״י אי׳ דבי כרבא ופי׳ כרוב ע״כ ובפי׳ הני כרזי כתב וז״ל חגבין דבי חלפי אורטאו״ש ע״כ והוא ל״צ Brennnesseln, orties ועיין בפירש״י בשבת קנ״ב. ד״ה חילפי. וכן מצאתי הלעז בפי׳ רגמ״ה כ״י בחולי׳ הנ״ל וז״ל דבי חילופי כו׳ כלומר דריירי ביני חילפי שקורין אורטיי״ש בלע״ז דביני כורכי מוֹלְשׁ ע״כ. ונ״ל שזה האחרון הוא ל״צ molles כריכת ערבים Büschel, Weidenbänder ולעז כן באשר גרס בכ״י כורכי מל׳ כריכה, ועוד עיי״ע כורכיא גירס׳ רבינו בתר״י. — ודע כי פי׳ כורי (כירי) תילי עפר הוא רק עפ״י התרג׳ הנ״ל שהביא רבינו כפי דפ״ר כורין כורין והבינו רבינו מלשון כור (כר) והיינו חמר וא״כ חמרים חמרים: כורין כורין שתי פעמים צריך להיות אבל בשדפ״ע הגי׳ כרוון כְּרַוָן וכ״ה בנוסח׳ בתרג׳ ובתר״י ב׳ לבמד׳ י״א, ל״ב כּוֹרוון (ובתר״י א׳ שם: כירוויין) ולפי זה שייך זה הערך לע׳ כר ה׳ ולפע״ד שייך לע׳ הקודם לזה והוא ענין כְּרִי ומל״ס כַּרְיָא בקבוץ כְּרָנָן (כְּרָוָתָא) פי׳ גדיש — ובענין כראזי עיי״ע כרזי] —

כַּיְרֵי (בל״י χαῖρε שלום! (Heil Dir בילמדנו פרשת ויהי מקץ אמר ליה קירי כירי פי׳ בל׳ יוני שלום עליך. *[אחי״ה ובנו״ג בתנחו׳ מקץ סי׳ ט׳ קירי ברא וצ״ל כירא ועיי״ע אמפרטור בח״א, קכ״ד] —

* כֵּירָה (מל״מ כֵּרָה פי׳ ארוחה das Speisen, die Mahlzeit) ב״ב ע״ה רע״א יכרו עליו חברים (איוב מ׳, ל׳) ואין כירה אלא סעודה שנאמר (מ״ב ו׳, כ״ג) ויכרה להם כרה גדולה וכן פירשו ראב״ע ורד״ק עיין בשרשים שרש כרה וכתב שם: והפעל הככר להכרות את דוד (ש״ב ג׳, ל״ה) כן כתוב אבל קרי להברות כן אמרו רז״ל (סנהדרין כ׳.) כתיב להכרות וקרי להברות וכו׳ ע״ש עד ואנחנו לא מצאנוהו כן בכל הספרים המדוייקים אשר ראינו ע״כ ועיין מנחת שי לש״ב שם שמצא בדפוס ישן כתיב להכרות בכ״ף וקרי להברות ע״כ ובד״ס לסנהדרין צד כ״א: הביא גי׳ הילק׳ כ״י בש״ב כתיב לברות וקרינן להברות כו׳. והגי׳ בבי״ת הובא ג״כ בערוך ע׳ בר (ח״ב קע״א) — ואולי כֵּירָה רמז ג״כ על ל״ם ܟܘܪܐ פי׳ אכילה וארוחה — ולדעת התוספ׳ בביצ׳ כ׳: ד״ה שכירתך מפורשת כירתך ג״כ מל׳ כֵּירָה גדולה, והנכון כפירש״י עיי״ע כר ב׳. — וראיתי בפי׳ רגמ״ה כ״י בחולי׳ ה׳ רע״א (בקובץ כ״י אנגי׳ דף שט״ז:) וז״ל: דניצבות ליה לחמא כלומר בעינא ליכרה לו כירה פוק צבית כלומר הכן לו הכירה וכו׳ ובנו״ג בעינא דאיצבית ליה נהמא לאלהיכו ועיי״ע צבת ב׳.

---

[1]) כ״ה בכל כ״י ערוך. [2]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י בחולין (בקובץ כ״י אנגייל׳ דף שט״ז:) וז״ל כראזי גרסינן ע״כ ובנו״ג כרזי וכ״ה בע׳ כרזי. [3]) בדפ״ר כוורי וצ״ל כורי וכ״ה בדפ״ר בסמוך. [4]) השלמתי עפ״י דפ׳ אמש׳ רק שם אי׳ בזה״ל איכא דאמרי דבי חילפי פירוש וכו׳ וא״כ נשמט: דבי כירי קודם דבי חילפי וכן בעה״ק שנ״ב ערך כרז גרס לנכון. וז״ל וכראזי דבי חילפי פי׳ וכו׳. [5]) כ״ה ברפ״ר, ובשדפ״ע כירי.

* כירים עיי"ע כדם ב'.

כרב (= כְּרוּב, כְּרוּבָא, כרבא מל"י κράμβη בל"ר crambo בל"ע ופ' كرنب בל"ס כְּרַבָּא (Kohl בבצל פ"י בתרומות (מי"א) כרוב של שקי [1]) עם כרוב של בעל פי' של שדה הנשקית ביד כלומ' כרוב הגדל בשדה שלחין של חולין נשלק עם כרוב של בעל תרומה אסור אותו של חולין מפני שהוא בולע [2]). בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכות ל"ח רע"ב) כל שתחילתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה משכחת לה בסילקא קרא וכרבא כל שתחילתו פ"ה שלקו שנ"ב תומי וכרתי [3]). בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ט) ת"ר ששה דברים מרפאין את החולה [4]) ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין יבשין [5]) וקיבה והרת ויותרת הכבד וי"א אף דגים קטנים. — (א"ב פי' מין ירק). *[אחי"ה ואחד הוא עם אכרוב עיי"ע ח"א, פ"ג וש"נ. ויש להוסיף ירו' ביצ' פ"ה דס"ג רע"א קולסי אכרוב. כתובות קי"א: קלח של כרוב. גיטין ס"ט רע"ב קלחי כרבא עיי"ע קלח א' וכרוב מדברי שקלחיו דקין נקרא תרובתור עיין פי"מ להרמב"ם לכלאי' פ"א מ"ג וע' תרבתר ושם פי' רבינו בל' ישמעאל אלקרנביט והוא قنبيط בל"י החדש' καρναβίτι Blumenkohl (לעף פפלנ"צ 214). וכפי' מהר"י בן מלכי צדק קרוביט וצ"ל קרנביט. קולסי הכרוב ערלה פ"ג מ"ז, עוקצי' פ"א מ"ד עיי"ע נפס. ועוקצ' פ"ב מ"ז, נדרים נ"ג: עיי"ע אספרגוס (ח"א, קע"ב:) [6]) שבת קט"ו רע"א מקנבי כרבא. ועוד עיי' תוספת' תרומ' פ"ג תוספת' פסחים ספ"ב (ג'), תוספת' נדרים ספ"ב — ובמשקל יוני כרנבי עיי"ע במו"ע. והקבוץ ירו' נדרים רפ"ז ד"מ: קרייא וכרובָתָא. — בענין כְּרָבֵי חולי' ס"ב: עיי"ע כר י"ג ג' רבינו] —

כְּרַב (מל"ס כְּרַב ובל"ע كرب פי' חרש ackern, pflügen והשם כְּרָבָא בל"ס das Pflügen, der Pflug) בּיניתא דבי כרבא (מכות ט"ז:) ככר פירשנו בע' ביניתא [7]). אי יומא זרעא תרי יומי כרבא לא הוי (ב"ב י"ב.) פירשנו בע' רד [8]). בפ' טרף בקלפי בסוף הלכה קשר לשון זהורית (יומי מ"ג רע"ב) ובפ' תינוקת שלא הגיע זמנה בריש גמרא (נדה ס"ה:) לא [הוו] [9]) מסקי [10]) מינה אלא כדמסיק [11]) תעלא מבי כרבא פי' לא הוו מסקי מינה שום טעמא להיתירא יותר מבעילה ראשונה כמה דמסיק תעלא מבי כרבא. כלומר כשם שהשועל אינו מוציא כלום מזון משדה חרושה שהוא אינו אוכל לא זרעים ולא עשבים. *[אחי"ה והפעל ממנו שבת ל"ג: חזו אינשי דקא כרבי וזרעי וכו', ושם ע"ג רע"ב מכדי מְכָרֵב כרבי ברישא וכ' ב"ק, צ"ו: אזל כרב בהו כרבא, ב"מ ק"ה. לכתר הכי כריבנא לה, ושם ק"ז רע"א לא אמרן אלא דלא כריב ותני אבל כריב ותני לית לן בה, ב"ב י"ב. יומא דכרבא דכריב ותני עיי"ע רד ט'] —

☞ כְּרוּב (מל"ע كريب מדת ארץ לחרישה ju- gorum, Juchert) תרג' כברת ארץ (בראשית ל"ה, ט"ז) כרוב ארעא. *[אחי"ה וכן תרג' כברת ארץ במ"ב ה', י"ט. ובענין ל"מ כברת ארץ הארכתי בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד 51 והלאה ושם הבאתי דעת ראב"ע ורד"ק כי הכ"ף שמושית היא ולא שרשית ומוצא המלה היו לברות למו, ותברני לחם עיין הרמב"ן אבל לפע"ד עתה כי מוצאו מלשון וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כ"ג, מ"ז) ענינו כריתה ודקירה והשרש ברא נרדף עם ברה (עיין פירשט) ומזה המושג גם כריב בל"ע מן كرب כרת ודקר בחרב של מחרישה את הארץ והיינו חרש ומזה השם كريب תלם וגם מדת ארץ הנחרשה ולכן שייך זה לערך הקודם אבל רמ"ל לא עשה כהוגן שהרכיב דברי ר"ב עם דברי הערוך בלי כל סימן ההיכר] —

* כַּרְבָּא (מל"ע كرب סוף הענף העב בעיקר הדקל אשר ממנו יצמחו הענפים das knollen-artige Ende der Palmenäste) ב"ק צ"ב. ילק' ירמי' רמז רס"ו בהדי הוצא לקי כרבא וגי' רבינו בדיל עיי"ע הץ (ח"ג, רל"ה) פי' כשתעקר סוף הענף העב בעיקר הדקל אשר ממנו יצמחו הענפים אודות העלים כלומר שתוכל ללקט העלים אשר

---

[1]) בנו"ג שקיא ובמשנ' דירו' שיקי' וצ"ל שקיא ועיי"ע בעל ג' ח"ב, קמ"א: [2]) וכן פי' מהר"י בן מלכי צדק נדפס בש"ס ווילנא בהוצאת האחים ראם. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ובנו"ג בכרבא וסילקא וקרא אבל כגי' כ"י ו"ו הוא בכ"י ש"ס מינכען, ובכ"י פ' הסדר בקרא וכרובא וסילקא וגי' כרובא אי' ג"כ בכ"י ערוך ב"ר ובדפ"ע ושם בט"ס אקרא וצ"ל וקרא ובדפ"ר תייא וצ"ל קרא. [4]) בנו"ג עוד מחליו וכ"ה בפי' ר"ח כ"י לע"ז ובברכות מ"ד: ונ"ז: אבל בכ"י ש"ס ע"ז לי'. [5]) וכ"ה באה"ת בע"ז ובברכות נ"ז: ושם סיסין ובדף מ"ד: ומי סיסין דבש וצ"ל יבש וכ"ה בב"ג ועיי' בד"ס בשני מקומות, ועיי"ע הרת, רת, סוסין, תרדין. [6]) ויש להעתיקו ע"י Kohlkeim עיין לעף שם 51. [7]) כיון לע' בניתא (ח"ב, קכ"ט:) ובעה"ק שנ"ב הוסיף עוד פי' זירע של שדה חרושה ע"כ — ולא ידעתי למה תיה מיחד בעה"ק ערך בפני עצמו לזה הציון. [8]) והוא בע' רד ט' וכ"י ל"ד בט"ס רך. [9]) וכן מוכח מפי' רבינו וכ"ה בנדה אבל ביומי לי'. [10]) בדפ"ר מפקי. [11]) כ"ה בנדה וכ"ה בכ"י א"ס ביומי ובנו"ג אלא כמאי דמסיק.

צמחו בעיקר ההוא אז תלקה הכרבא ולא יצלח לכל דבר עיין פליישער בהוספותיו לעמת"ל לה' לעווי ח"א, 557 ורש"י פי' בע"א, מלשון כרוב.

* כְּרוּב (מל"מ ובקבוץ כְּרוּבִים וכן בל"ע كروبيون שרי המלאכים אצל הערביים ובדרז"ל נדרש כְּ־רַבְיָא פי' כנער) חגיגה י"ג: סוכ' ה' רע"ב מאי כרוב אמר ר' אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא עיי"ע רב ב', ושם ושם: היינו כרוב היינו אדם? אפי רברבי ואפי זוטרי. יומ' כ"א: ה' דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפרת וכרובים וכו', ושם נ"ד סע"א כרובים דצורתא הוו קיימי ובכ"י מ' בצורתא וכ"ה בע' צר ג' וע"ש פירושו. ושם: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם[1]) את הפרוכת ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה. ושם רע"ב בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה לזה הוציאום לשוק ואמרו וכו' ובכתב יד יצאו לשוק וכן הוא בכ"י ילק' ס' תרומה (ר"ס יומ' צר ע"ו) ועיין מ"ש בזה הענין בעל ד"ס שם. ובענין גזרת המלה עיין אוצרי המלות עבריות ורוו"ב לוויענער I, 225.

* כְּרוּבָה (נ"ל מל"י (Schall, Geklingel, κροῦμα תרג' מצלות הסוס (זכריה י"ד, כ') כרובת סוסיא פי' כל דבר המקשקש ומשמיע קול ואותיות ב' ומ' מתחלפות או אולי צ"ל כרוכת סוסיא והוא מל"פ كركا כלי זמר כעין תוף. וה' לעווי העתיק Pferdedecke! ור"ב הביאה בלי פי' בע' כרבת.

1 כִּרְבֵּל (הפעל מל"מ פי' עטף במעיל והשם כַּרְבַּלְתָּא א') Mantel, Hülle ועוד עיין ל"פ בפנים. ב') מל"ס כַּרְבַּלְתָּא (Hahnkamm בפ' ראשין דברכות בגמרא וחכ"א (ז'.) ובחלק בגמ' ארבעה הדיוטות (סנהדרין ק"ה:) ובר"ג דע"ז (ד':) אימת רתח בג' שעי קמייתא[2]) כי חוורא כרבלתא דתרנגולא[3]). בס"ג דפ' שמונה שרצים (שבת ק"י סע"ב) הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו — בפ' מי שמתו בגמ' העומדים בשורה (ברכות כ'.) חזא להך איתתא דלבשה[4]) כרבלתא בשוקא[5]) פי' בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה[6]) — בילמדנו פרשת הן האדם כרבלתהון (דניאל ג', כ"א) אלו (הקסירין) [צ"ל הקסידין[7]) שבראשיהן כמין כובעין. וי"א אלו הטליות שהן עטופין. — (א"ב פי' בל' יוני מין מעטפת של ראש וגם נקרא כן תכשיט זהב אשר משימין אותו על שער הראש גם קשרי שער מתוקנים מן המצח ועד הקדקד כמו כרבלתא דתרנגולא וזה אומרם הקסרין (?) שבראשיהן פי' בל"ר תלתלי שער). *[אחי"ה כונת ר"ב בתחלת דבורו על ל"י κρωβύλος ועל ל"י κυρβασία הראשון נקרא בלא"ש 1 Haarschopf, 2 Haarbüschel auf dem Helm והשני Turban, ובמ"ש הקסרין hahnenkammartige hohe Mütze, בל"ר וכו' כיון לל"ר cirrus או Haarbusch, crista Haarlocke ונראה שגי' מוטעת נזדמנה לו וכן בדפ"ר הרקיסין וצ"ל הקסידין כדאי' בע' קסד בשם ילמדנו הנ"ל ובשרשים לרד"ק בפי' דניאל ג', כ"א הביא מדרש תנחומא בזה"ל כרבלתהון אלו הסקרין שבראשיהם ודומה לו כרבלתא דתרנגולא ע"כ ובר"ש בן מלך גרס אלו הסרקים שבראשיהם וכו' ונראה שכיון על לשון מסרק Kamm ונעלמו מעיניהם כי הביא רבינו זה הילמדנו בע' קסד: אלו הקסידין ופי' כמו כאן כמין כובעין ובלי ספק כיון לל"ר Helm, cassis. ולפי דעת י"א אלו הטַּלִּיּוֹת פי' מעילים ודעתם כי כרבלתהון אחד הוא עם סרבליהון (בדניאל שם) שהוא לדעת ר' יודן בגוליהון (ב"ר פל"ו) עיי"ע גל (ח"ב, רע"ח) ועיי"ה ע' סרבל ומ"ש ויש להביא ראיה מדה"י א' ט"ו, כ"ז ודויד מְכֻרְבָּל במעיל בוץ פי' הרד"ק מעוטף ומכוסה. ולפע"ד כרבל וכן כרבן (עיי"ע) הוא פרעל מפעל כבל (כל"ע كبل) פי' קשר חגר וענין ודויד מכרבל וג' כמו ודוד חגור אפוד בד (ש"ב ו', י"ד) עיין תיזוירוס לגיזיניאום 711. והשם כרבלתא פי'

---

[1]) בכ"י ש"ס גוללין. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ה, בע"ז ובברכות אמר אביי בתלת שעי וכו'. [3]) בסנהדרין בלי נכון תרנגולתא וצ"ל תרנגולא כדאי' באה"ת וכ"ה בברכות ובע"ז. [4]) כ"ה בכ"י ל"ר ובנו"ג חזייה להיא כותית דהות לבישא ובכ"נ להיא איתתא וכ"ה בתש' הגאונים דפ' בערלין סי' ק"א צד ל"ג: ובכ"י ש"ס איתתא גויה. [5]) ובכ"י ש"ס וקיימא בשוקא. [6]) ביוחסין השלם 106 הובא זה הפי' בקצור וז"ל והערוך פי' בגד אדום כמו כרבלתא דתרנגולת (צ"ל דתרנגולא) ע"כ ושם קודם לזה הובא פי' רב צמח גאון ז"ל משום שעטנז עשה ויש פירוש אחר ע"כ וכזה הפי' נמצא בתש' הגאונים הנ"ל בתש' רש"ג (עיין מבוא לסוף חלק א') וז"ל משום שעטנז הוא דעבד ע"ש, וכן באה"ת (ושם הגי' סרבלתא עיין ד"ס ברכות צד מ"ח:) מפורש דהוי של כלאים ע"כ ומ"ש רבינו שהוא פריצות וכו' מסכים לזה רמ"א ביו"ד סי' קע"ח ס"ק א' וז"ל וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו העכו"ם לשום פריצות כגון שנהגו ללבוש מלבושים ארומים וכו' ע"ש ועיין מהרי"ק שרש פ"ח ענף ג' (וכבר רמז עליו בהפשב"ע בזה הערך) שמיישב דברי הרי"ף עפ"י פי' הערוך. [7]) וכ"ה לנכון בע' קסד.

מעיל או הוא מל"פ كربلى מין לבוש מסורק בגוונין וזה מה שפי' רבינו שהוא פריצות שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו. אבל כרבלתא בארבעה ציונים הנ"ל בראש הערך הוא מל"ס מסרק התרנגול וכ"ה בעירו' ק' סע"ב וכתר הכי אמר לה שונרא לישמטיה לכרבלתיה דתרנגול אי הוית ליה כ"ה בכ"י ש"ס ויתר מקומות שהביא בד"ס שם וכן מוכח מפי' ר"ח הנדפס מחרש בש"ס ווילנא על ידי האחים ראם. ובתוספת' שבת רפ"ו (ז') האכילוה כרבלתה וכו'. ובעה"ק שנ"ב ובמתורגמן בע' כרבל סיים: קאמפ"א בל"א = Kamm ובלא"ש נושנת Kamp. והציון מילמד' לי' בעה"ק אבל בד' ווניצ' אי' שתי פעמים פעם ראשונה נכלל בזה הערך ופעם שנית בע' מיוחד בפני עצמו ואחד מיותר] —

2 כִּרְבֵּל (מל"ע كربل، غربل בל"ר cribro פי' הניף בכברה sieben) בילמדנו פרשת את עוץ בכורו (בראשית כ"ב, כ"א) (בתנחו' לי') והכברה בידו והיה מודד עפר ומכרבל. — (א"ב פי' כרבר בל"ר מרקד בכברה). *[אחי"ה ועוד עיי"ע אַרְבֵּל וע' אַרְבָּלָא בח"א, רס"ח וע' גרבל ומ"ש] —

☞ כרבלין (בל"י χοραῦλαι רַקְּדִים Tänzer ור"ב פי' בע"א) במדינה עיי"ע הרדולוס. *[אחי"ה ובע' הרדולים (ח"ג, ר"מ) פי' ר"ב כרבלוס בל"י עוגב ידים והנכון שהוא ל"י הרשומה ועיי' מ"ש בע' אודרבלא בח"א, ל"ט] —

* כַּרְבֵּן (בנין פרעל מן כבל בל"ע كبن עיי"ע כרבל א' פי' חגר וקשר umbinden) תרג' אענדנו עטרות לי (איוב ל"א, ל"ו) אכרביניה כלילן לי כ"ה בד' ווניצ' ובנו"ג בט"ס ארכביניה.

כַּרְבִּין (שם מקום) בפ' ואלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' נ"ט:) ההוא עיזא דכרבין פי' מקום. *[אחי"ה בכל הכ"י ודפוסים הראשונים עד דפ' אמש' נסדר זה הערך אחר ע' כרבל וקודם ע' כרג וכ"ה בעה"ק נשמע מזה כי בספרי רבינו היה כתוב כרבין ולא כרביז כדאי' בדפ' אמ' אשר שם משונה הסדר אבל בכ"ז גי' כ"י ו"ו ב' כרבוז וכ"י ה"ב כרביז על כן יש להגיה כרבין ובכ"י ו"ו א' אי' כרכין וכה"ג אצ"ל בוקסטארף וזה ראיה להשערת הח' נייבויער (גיאג' 394) שהגיה כרכין במקום כרכוז (עיי"ע) של גי' הש"ס ולפי דעתו הוא אחד עם כרך (קידושין ע"ב.) ולפע"ד אם גי' כרבין העיקר אז יש להשוות כרבין עם Charbanus שם מקום על שם ההר בדרך Ecbatana עיי' מאננערט ח"ה 360 ואם כרביז עיקר אז היא שם מקום Karbis אשר שם מצאו אנשי Nearchus עזים עיין מאננערט שם 18 — ובענין עיזא דקרקסא עיי"ע (טרבן) [טרבל] וע' קרקס ג'] —

☞ כַּרְבֵּק (?) (שרק zischen, pfeifen) תרג' וישרק עליו ממקומו ויכרבק עלוהי מן אתריה. *[אחי"ה בנו"ג וישרוק עלוי וכן בתרג' איכ' ב' ט"ו, ט"ז. הועתק שרק בלי השתנות: שריק וכ"ה בל"ס על כן אולי כרבק טעות הוא אף אם ככה הגי' בתרג' דפ' ווניצ' והמתורגמן לא הביאו וכן לי' בערוך בשום מקום ונפלאתי על מסורת הח' בוקסטארף שכתב (בעמת"ל 1085) כי בכ"י ערוך הובא באות כ': יכרבק! ואם יש שרש דבר לגי' כרבק אז אולי נגזר מן حربش שפי' בל"ע שריקת האפעה] —

☞ כרבת (?) תרג' על מצלות הסוס (זכריה י"ד, כ') על כרובת סוסיא. *[אחי"ה וגם זה לי' בערוך ובמתורגמן, והמלה יש לסדר תחת סוג כרובה עיי"ע ומ"ש] —

כַּרְגְּ (= כַּרְגָּא מל"ע خرج، خراج והקבוץ اخراج כסף גלגולת Kopfsteuer) בפ' הכותב לאשתו בגמ' כתב לה נדר (כתובות פ"ז.), ובס"נ דפרק אלמנה ניזונת (שם ק':) ובפ' הניזקין בגמ' יתומים (גיטין נ"ב רע"ב), ובפ' המקבל תבואה לא יזרענה קיטנית (ב"מ ק"ח:) לכרגא למזוני ולקבורה מזבנינן בלא אכרזתא. פי' לפרוע אכרגא דעליה למלכא או למזונותיו או למזונות יתומים ואלמנות או לצורכי קבורת מת. וכרגא הוא מס הגולגולת [1]. היתה למס (איכ' א', א') תרג' הות לכרגא. ספר אחר ולמיתן להון כרגא בתר דנן [2]. ורמיה (היתה) [צ"ל תהיה] למס (משלי י"ב, כ"ד) תרג' ורמאי יהון (למראתא) [צ"ל למדאתא] [3]. — (א"ב גם בל' יוני כרגא מין מס הוא). *[אחי"ה ול"נ כי ר"ב היה כותב בר"ת בל"י [4]) וכיון ללש' ישמעאל ובדפ' אמש' פשטו בטעות בל' יוני ואין מקורו בל' יוני כי אם בל' ישמעאל בהוראת מס מן הקרקעות וכדומה ואצל רז"ל ביחוד מס הגלגולת

---

[1]) ובזו השטה הלך גם רש"י בב"מ והתוספ' השיגו עליו אבל הריטב"א מגין בעד רש"י עיין שט"מ לכתובות שם. ועי"ש פירש"י מהדורא קמא וז"ל לכרגא מה שחייבין יתומים מראשיהם וכו' עד סוף הדבור טסקא מס מן הקרקעות. [2]) ובנו"ג בס"א ושם בתר דנא. [3]) וכ"ה בפשיטה והוא ל"ס כמו בל"ע מנדה ובנו"ג בתרגי' שם: למיסא. [4]) ודוגמתו עיי"ע כפר (= גוּסְדָּא) ומ"ש.

כדאי' בב"ב נ"ה. כרגא אקרקף דגברי מנח עיי"ע קרקף א'. ב"ב שם: אפי' שערי דכדא משתעבדי לכרגא עיין בפירשב"ם. ב"מ ע"ג: יהבי זוזי אכרגא וכו' מאן דלא יהיב כרגא לשתעביד למאן דיהיב כרגא. ועוד עיי"ע אנדיסקי. סוכ' מ"ה. איידי דמיפק מכרגא דמלכא וכו' עיי"ע קלניא. יומ' ע"ז. עיי"ע אכרנא (ח"א, פ"ג). סנהדרין ק"ט רע"א קא מובילנא כרגא לקיסר. תרג' דה"י ב' ט', י"ד מובלין כרגא ועוד עיין תרג' קהלת ב', ח' נ'; אסתר ב', י"ח; י', א'. ואולי מל"ע הנ"ל נגזר χαράτζιον מין מכס בל"י אמצ' עיין מייערסיאום 617] —

כַּרְדּוּ (שם מקום עיין בפנים) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א סע"א) אמר רב חנן בר רבא אמר רב עשרה שנים נחבש אברהם אבינו שלשה בכותי¹) ושבעה בכרדו. *[אחי"ה בנו"ג בכותי.. בקרדו ובכ"י ה' בש"ם אצל ד"ס ב"ב צד קמ"ב א' בקרדו וכ"ה בילק' פ' לך רמז ע"ז וברשב"ם בד' פיז' וכ"ה בפי' כ"י רגמ"ה וז"ל כותי וקרדו מקומות הן ע"כ אבל בכל הדפוסי' הישנים כגי' הערוך בכרדו ודע כי אי ומקום בחוף הטיגרים נקרא אצל הסוריים כַּרְדּוּ ועוד קַרְדּוּ ועוד עם של Γορδυαῖοι אצל שטראבו או Γορδυηνοί אצל פתלימיאוס או Καρδοῦχοι נזכר הרבה פעמים מסופרים יוניים ומקום מושבם היה מהרי טיגרים לצפונית מזרחית בין אשור ובין ארמיניא עיין באריכות אצל מאננערט ח"ה. 161 והלאה ושם 164 נזכר בשם פתלימיאוס מחוז Κωταία על ים Wân ונראה לי שהיא היא כותי בב"ב. ודע כי בילק' כ"י הגי' בשתי פעמים בכנתי ואולי הוא עיקר והיא עיר המפוארת Ganzaka ואצל הארמיניים Gandag ואצל סופרים ביצאנציים Κάνζακα עיין שפיעגעל קדמוניות של איראן ח"א 133 ומעולם חשבוהו למקום לידת צאראאסתר אשר יסד עם עובדי האש והיה באותו מקום היכל מוקדש לאש (آذرخش) אשר ממנו נולד איש של פרסיים כפי דמיונם וזה המקום ישן נושן הוא ועוד עומד בתלו על חוף ים קטן ואולי לזה כיון רב חסדא בב"ב שם עיברא זעירא (דכותי) [בכ"י ילק' דכנתי] זה אור כשדים פי' „אותו מעבר קטן שבכותה" כמו שפי' רבינו בע' עבר (והוא מהעתקת רגמ"ה בב"ב). ורשב"ם פי' עיברא זעירא כך שמו וזהו אור כשדים ע"כ ואולי גם זה נכון כי מקום הנ"ל Ganzak (כונתי) נקרא עוד אצל שטראבא Vera, Οὔερα עיין מאננערט (102) ושפיעגעל שם. ובין כך ובין כך אותו המקום היה מוחזק להיות מקום לידת עבודת האש וכל המחוז הצפוני של אטרפטיני נקרא מטעם זה Azerbidschan ארץ האש Feuer-land כי הוחזקו יושביה לעובדי האש (ועוד עיי"ע כותי) ועל כן השוהו ר"ח עם אור כשדים] —

כרדט (= כֻּרְדּוּט בל"י χειριδωτός) מעיל שיש לו בית יד והוא לבוש כהנים mit Aermeln verschener (Priester-) Mantel) ועוד עיין בפנים) לעשות כונים (ירמי' ז', י"ח) תרג' למעבד כרדוטין. וכן תרג' עשינו לה כונים (שם מ"ד, י"ט). חגור אפוד בד דשמואל (ש"א ב', י"ח) ודוד (ש"ב ו', י"ד ועיין דה"י א', ט"ו, כ"ז). תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (ש"ב, י"ג, י"ח) תרג' כרדוטין. — (א"ב פי' בל"י מעיל עם בתי ידים). *[אחי"ה וכן העתיקו ע' זקנים מעילים הנ"ל ועוד פסים (בראשית ל"ז, ג') ע"י χειριδωτὸς χιτών. וטעם התרג' של כונים מלשון כיון וכוונה שיהא הלבוש מכוון לדפוס של מלכת השמים ולפ"ז יש לתרגם כַּוָּנִים an-passende Hüllen ואולי כרדוטין בשני המקומות בירמיה הוא ל"פ كرداد תיקון ובנין לאיזה ציור Formstruktur וכן פי' רד"ק בירמי' ובשרשים ואולי קראם כונים וכיון לכיון דעתם ולבם עליהם לעשותם ולתקנם היטב. ועוד פי' שם: מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים וצלמיהם ע"כ ואולי לפי פי' זה כרדוט ט"ס מן כרדוני והוא ל"פ خوردنی מיני מאכלים] —

* כרדוכאות ט"ס עיי"ע כרנבאות.

כְּרֵה (מל"ס וע' הרשומ' בע' כר ד' ופי' ענין חולי krank sein התואר כְּרִיהָא וכ"ה בל"ס והשם כְּרִיהוּתָא וכ"ה בל"ס (Schwäche, Kränklichkeit בפ"א דשבת (י' רעא)²) כריהותא³) למיסר המיינא. ובר"ג דפ' במה מדליקין (שם כ"א) ובענפוהי נייחי כל כריהי דמערבא⁴). ובפ' חבית בגמ' חלות דבש (שם קמ"ה:) זימנא חדא איקלעו להתם ועבדו כותחא דבבלאי ושאילו מינאי כל כריהי דמערבא⁵). תרג' ירו' [א']

---

¹) כ"ה בכ"י ו"ו ה"ב וב"ר אבל בדפ"ע בכות ובדפ"א בכותי בקו על התי"ו. ²) כ"ה לנכון בקצת כ"י אבל בכ"י ו"ו בפי' אחרון וסופר טעה לפשוט בפי' א' (וכ"ה בדפ"ר) כאלו היה אחרון. ³) בדפ"ר בט"ס בשתי תיבות ולנכון בכ"י ובדפי' וויניצי' ואמ' ובנו"ג מריחותא כמו שהוא בעגול בדפי' אמש' וכה"ג באו"ז הל' טהרת ק"ש ותפלה סי' קל"א וכנראה כי כ"ה בכ"י ש"ס כי בר"ס לא העיר בשינויים. ⁴) בנו"ג נייחן כל בריחי וכו'. ⁵) כ"ה בכל כ"י ערוך ודפי' וויניצי' רק שם בריהי וכ"ה בריחי בנוסח' ובכ"י ש"ס ושם מינאי כגי' הערוך ובנו"ג מיניה. ובש"ס דפי' שונצי' בגמ' וברש"י כריחי

והסיר ה׳ ממך כל חולי (דברים ז׳ ט״ו) כל כרהא[1]), רוח איש יכלכל מחלהו (משלי י״ח, י״ד) תרג׳ רוחיה דגברא תסובר כורהניה. — (א״ב עיי״ע כר (שלישי) [צ״ל רביעי]. בגירסאות כתוב בתרגום כרח באות חי״ת וכן הביא המתורגמן). *[אחי״ה וגם בזה הלך ר״ב בשטת המתורגמן שהציג בערך דבור המתחיל כרח בחי״ת נגד סדר האל״ף בי״ת כי ערך כרויה שבא אחריו מראה באצבע כי עיקר הגי׳ בה״א וכ״ה בכל כ״י וכ״ה בדפוסים עד אמש׳ וגם שם בה״א בפנים הערך. והמתורגמן גרס בכל הציונים של התרג׳ בחי״ת ועוד הביא תרג׳ בל חליתי (משלי כ״ג, ל״ה) בל איכְרָהִית ויותר טוב כני׳ כ״י תרג׳ אִיכַּרְהֵית והוא אתפעל במקום איתכרהית ומזה בדניאל ז׳, ט״ו אֶתְכְּרִיַּת רוחי כלומ׳ נלאה ונחלה רוחי ועיין תרגום משלי בע׳ כר ד׳. ולפי זה השרש כְּרַה מובן היטב יש ששונין שהביא רבינו בע׳ כד הני תמרי דכרה (חולין נ״ב רע״ב) פי׳ נחלו ונלקו[2]). ובע׳ כר ד׳ הוכחתי כי ההוראה הראשונה מזה השרש היא לאות וגעול נפש לכן היטב אי׳ בציון ראשון משבת י׳. תחת כריהותא של גי׳ הערוך בדפוסים: טריחותא Ermüdung, Beschwerde. — ומזה חשרש נסתעף ג״כ כורה, כורחא עיי״ע] —

כַּרְוְיָא (בל״ס וטל״ע كرويا אצל לינגע (der gemeine Kümmel, carum carvi מסכת ע״ז אין מעמידין (כ״ט רע״א) מאי אסותא טייתי כמונא כרויא. פי׳ בל״י ורו׳ וישמעאל מין אחד מהזרעים חמים כמו כמון. *[אחי״ה ובע׳ כמן א׳ הביאו רבינו בלי פירוש וע״ש על השנויים וגי׳ כמונא כרויא או כרויא כמונא (לפי׳ גי׳ רבינו) בלא וי״ו החבור הוא הנכונה כי כמונא מתואר ע״י כרויא והמלה מלשון ערבית נחצבה וכ״ה בל״י κάρον, κάρεον, κάριον, κάρος בל״ר careum וכן בל׳ רוטניות carvi וממנו בלא״ש Karbe שענינו Feldkümmel עיין פליישער בהוספותיו לעמת״ל לה׳ לעווי ח״ב 455 ופפלנ״צ לה׳ לעף צד 207 ועוד 348 ושם הובא ג״כ כי בל״פ נקרא כרויא: قرنباد ולפע״ד זה קנבוס של כלאים פ״ב מ״ה ונתקצר מן קרנבוס ולכן היטב פי׳ הרמב״ם שם: קנבוס י״א שהוא הנקרא בל״ע כרויא ע״כ והראיה מפי׳ מהר״י בן מלכי צדק וז״ל ראינו בטשניות כתוב בהן קנבוס והוא טעות אלא קרבס. גרסינן בירושלמי איזו קרבס קרבייאו ע״כ ובתוי״ט כלאי׳ שם כתב וז״ל . . יש גרסי׳ קרנוס וגירסתם עיקר שהרי וכו׳ ע״ש ובלי ספק צ״ל קרבוס והוא קטוע מן קרנבוס. ובתוי״ט שם הביא גם את הערוך וז״ל ובערוך מצאתי קנבוס ופי׳ לשם שהוא מן תבלין שמשימין בקדרה ע״כ וכיון לע׳ קנבס ודע כי בדפוסים יש טעות בסדר דברי רבינו כי תיבות: יש מפרשין ממיני תבלין הוא כמו כמון שמשים בקדרה ע״כ שייכין תיכף אחר ציון הראשון מכלאי׳ פ״ב מ״ה וכ״ה באמת בכ״י קאהוט וכן מוכח מהעתקת בעל ספר עיקרי התלמוד כ״י ושם הובאה עוד תיבה אחר כמון וז״ל י״מ ממיני תבלין הוא והוא כמון או כרויא שמשימין בקדרה ע״כ והוא כפי הרמב״ם ומהר״י בן מ״צ שהבאתי לעיל ומוכח ברור כשמש כי קנבוס בכלאי׳ או מל״פ קרנבוס נשתבשה או שצ״ל קרכוס, וכצ״ל במקום קרכוס שהביא האו״ז הלכ׳ כלאים סי׳ רס״ו בשם י״ם ע״ש — וראיתי להעיר עוד כי מ״ש רש״י בע״ז כמון כרוייא: כמון כף אגרוף נ״ל שגזר אמר כרויא מל״י χείρ פי׳ יד, אגרוף Hand, Faust] —

כָּרַז (בל״א כְּרַז וכ״ה בל״ס ובלש׳ יוני κηρύσσω וממנו בל״ע كرز פי׳ קרא בקול רם laut ausrufen ונגזר מל׳ סאנסקריט kruç בל׳ בקטרית khruç, הוצואריש khruçtan, בל״פ החדש׳ خروشيدن öffentlicher Aufruf, ועוד עיי״ע כְּרַס. אַכְרַזְתָּא (Licitation בפ״ק דבבא מציעא בגמ׳ מצא שטרי חוב (ט״ז.) רב פפא אמר עד דמתחלן אכרזתא[3]). ובסוף הלכה ראשונה דפ׳ המפקיד (ב״מ ל״ה רע״ב) רבא אמר מכי שלימא אכרזתא[4]) כבר פירשנו בע׳ אדרכתא. וכפ׳ גיד הנשה בגמ׳ שולח אדם (חולין צ״ד:) היכי מכרזינן אמר רב יצחק בר יוסף נפל בישרא לבני חילא. — (א״ב תרג׳ ויקרא ויאמר (יונה ג׳, ד׳) ואכריז (ואמיר) [צ״ל ואמר]. *[אחי״ה והיה לו להעיר כי כבר מצוי בדניאל ה׳, כ״ט והכרזו עלוהי וממנו השם עיין למטה. ובקל כורז אסתר ר׳ פ׳ והמן עיי״ע גליור (ח״ב רצ״ו.) בתנחו׳ משפטי׳ סי׳ י״ט וכשהמלאך כורז וכו׳ ומצוי בהפעיל ואפעל תנחו׳ שם ואחר מהן (מהמלאכים) מכריז

אבל בדף כ״א. גם שם בריתי (ד״ס שבת צד קע״ג) ובכולם צ״ל כגי׳ הערוך ובעל ד״ס לא העיר עליו. ובדפ״ע חוץ מדפי׳ וויניצי׳ נשמט מן כל כריהי דמערבא ראשון עד כל כריהי דמערבא השני. [1]) בנו״ג מרעין וכ״ה באונק׳ בעה״ק כירהא ובמתורגמן בשם רבינו כריתא. [2]) אבל כי כריא (בסוטה ג׳:) שהביא שם רבינו פירשתי בע״א בע׳ כר י׳ ע״ש. [3]) בנו״ג יומי אכרזתא. [4]) בנו״ג וכה״ג בדפ״ר ופיזי׳ בע׳ אדרכתא, ובשדפ״ע שם מכי שלמין יומי (ובח״א, 40 שורה ד׳ נדפס בטעות יומא וצ״ל יומי) אכרזתא וכ״ה בנוסחי ימי אכרזתא ובדפ׳ פיזי׳ בע׳ אדרכתא לי׳ מלת יומי וכן לי׳ בפי׳ ר״ח בב״מ ל״ה: (בש״ס ווילנ׳) אשר העתיק ממנו רבינו כל הערך הנ״ל.

לפניו [1]), ב"מ פ"ב מ"א חייב להכריז .. אין חייב להכריז ושם כ"ח רע"ב מי שמצא אבידה היה מכריז עליה וכו' התקינו שיהו מכריזין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ושם: אבידתא מכריז .. גלימא מכריז ועוד עיי"ע אבן טוען (ח"א, י"ד). חולי' צ"ד: מקום שמכריזין .. מקום שאין מכריזין, ערכי' פ"ו מ"א ומכריזין בבקר ובערב, יומ' ע"ב: מכריז ר' ינאי וכו' כתובות ע"ז: מכריז ר' יוחנן וכו', ע"ז י"ט: מכריז ר' אלכסנדרי וכו', קידוש' פ"א. מר זוטרי מלקי ומכריז, ויק"ר רפ"ו ושמעו קול החזן מכריז מאן גנב וכו', תוספתא ערכין ריש פרק ד' ומכריזין בבקר ובערב. ובהשאילה פסחים קי"ב סע"ב וקידושין פ"א סע"א מכרזי ברקיע וכו', פסחי' קי"ג סע"א מכריז עליהן הקב"ה וכו' ועיין תר"י לדברי' כ"ד, ג'. כולם ענין קריאה בקול והעברת קול הוא ותרג' ויזעק (יונה ג', ז'; זכריה ו', ח') ואכריז, ויעבר קול פי' המיוחס לרש"י „כרוז הכריז" וכן בתרג' אונק' (לפי כ"י לונדון בהוצ' הגאון ר"נ אדלער) ויעבירו קול (שמות ל"ו, ו') ועברו כָּרוֹזָא וכ"ה בתר"י א' והוא ל"מ בדניאל ג', ז' וכָרוֹזָא קרא בחיל ועיי' פי' הראב"ע שם. וכן השם כָּרוֹז, כָּרוֹזָא בל"ס ובל"פ خروشان בל"י κήρυξ (Herold) סנהדרין פ"ו מ"ב וכרוז יוצא לפניו. ב"ר פ"ל כרוז אחד וכו' עיי"ע לפיד ומ"ש. ויק"ר רפ"ו הוציא כרוז במדינה וכו' למחר הוציא כרוז ואמר וכו' עיי"ע קמפון וש"נ גם מפסיקת' (דר"כ צד פ"ב:) וכן בפסיקת' רבתי פ"ה שילח את הכרוז ואמר וכו', ויקרא רבה ס"פ ל"ז נפק כרוזא קדמו. ירושלמי שבת פרק ט"ז דט"ו ע"ד וירו' נדרים פ"ד דל"ח ע"ד אפיק כרוזא בשוקאי דארמאי וכו', ירו' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד וירו' סוכ' פ"ה דנ"ה ע"ג אכריז כרוזא עיי"ע גבר (בח"ב, ר"ל בהערה) וע' בן גבר (שם קי"ב.) ובקבוץ דב"ר פ"ד והכרוזות כורזין לפניו (והוא במשקל לקוחות) אבל בילק' תהלים ר' תשע"ב הגי' הבריות ועוד עיין גי' הילק' שם ר' תר"ע — גביני כרוז עיי"ע בח"ב רכ"ז; והשם המופשט הַכְרָזָה עיי"ע] —

כְּרָזֵי (פעל כָּרַז פי' בל"ע کرز הולך בנחת וכן בל' פרסי کرازیدن וא"כ כְּרָאז הולך בנחת והושאל בדרז"ל לענין זחילה kriechen ועוד עיין בפנים) דבי חילפי כבר פירשנו למעלה בזה הפרק בענין כר (י"ג). *[אחי"ה ושם הגי' כראזי והוא הנכון לפי משפט המלה הפרסי' הרשומ' ופי' שרצים כמו שפי' שם רבינו אבל רש"י פי' חגבים ואולי אז פי' מל"פ کرازیدن schwirren, Geräusch machen וא"כ כראזֵי היינו מין חגב כמו צלצל (מן צלל) die Schwirrheuschrecke אבל התוספו' חולי' ס"ב: השיגו על פירש"י והעלו דמיירי בעופות קטנים מאוד ושורצין על הארץ ע"כ וזה כפי' הערוך שרצים או אולי לדעת התוספ' מל"ע کرز עוף בן שנה רק הם מכנים את העוף הקטן ביותר ע"י כרזי. ורמ"ל וה' לעווי העתיקו כרזי Amphibien וכבר דחה זו הדעת ה' לעוויזאהן זאאל' 296 ע"ש אולם גזרתו מן כרזבא אין נראה לי עיי"ע כרזוב] —

כָּרוֹז (בל"ע ופ' کراز Krug בקבוק ולדעת ר"ב מל"י κρωσσός (Wasser-, Aschenkrug בויקר' רב' בצו פרשת אהבת צדק (פ"י) ככלי אין חפץ בו (ירמי' כ"ב, כ"ח) רב חמא ב"ר חנינא אמר כי כרוז של מימי רגלים ר' ישמעאל בר נחמן אומ' כי כרוז של מקיז דם. — (א"ב פי' בל"י מין כלי מיוחד לבלנים ולמי רגלים ולהקזה). *[אחי"ה בנו"ג רחב"ח אמר ככדין של מי רגלים ר' שמואל בר נחמן אמר ככדין של מקיזי דם ע"כ והוא העתקה של ל"י הנ"ל שמורה ג"כ כד Wassereimer ובפסיקת' דר"כ פ' שובה (צד קס"ג.) והובא בילק' ירמיה ר' רמז ש"ג גרס ככלי של מימי רגלים.. ככלי של מקיזי דם ועיקר הגי' כבערוך] —

כְּרְזוּב (אולי כמו ארזבונית, הרזבנית מל"י ἐρυσίβη מין חגב Heuschrecke עיין בח"א, רע"ז) וישקמותם בחנמל (תהלים ע"ח, מ"ז) תרג' בכרזובא. *[אחי"ה ורש"י וראב"ע (בשם חסאון) פירשו חנמל ג"כ בפתרון הארבה ומדרשו עיי"ע בחנמל ובלקח טוב בשמות ט', כ"ג ועיין בהערת המו"ל. וכן תר"י א' החגב (ויקרא י"א, כ"ב) כרזובא דהיא גדונא וגי' רבינו עיין בע' כורכה ב'. ומזו המלה פי' הח' לעוויזאהן כרזי עיי"ע ובזו השטה הלך הח' לעווי בעמת"ר ח"א, 386 — ועוד נ"ל כי עיקר הגי' כרזוך והוא מל"פ جراسك، جراسك، جرواسك מין חגב הנקרא Heupferd ועוד עיי"ע כרסנית] —

כְּרָזִים (שם מקום Χοραζίν, Χωραζίν) בפ' כל קרבנות הצבור בגמ' אין מביאין לא מבית הזבלין (מנחות פ"ה. במשנה) ר' יוסי אומר אף חיטי כרזים וכפר [2]) אחים פי' מקומות הן. *[אחי"ה בנו"ג א"ר יוסי אף חטי כרזיים וכפר אחים ובתוספת' מנחות רפ"ט ר' יוסי אומר אף חיטי ברחיים וכפר אחום ובתוספות מנחות שם ד"ה תנאי הגי' חיטי

---

[1]) ועל שם זה נקרא המלאך אכזריאל עיין ערכו בח"א, פ"ד. [2]) בדפ"ר בט"ס ובפרק!

ברזיים וכפר אחים ובלי ספק גי' רבינו עיקר כי כרזים הוא מקום הרשום בתחלת הערך ובא זכהונו בספריהם (מתתיהו י"א, כ"א, לוקס י', י"ג) ובפשיט' נכתב כָּרָאזִין עיין וויענער רוו"ב ח"א 228 ונייבויער 220 ושם ההשערה כי כפר אחים הוא כפר נחום ובאמת לפי עדות היעראנימוס היתה תכונת כרזין כערך שני מילין קרוב לכפר נחום Capernaum, וא"כ כפר אחוס של תוספת' מנחות צ"ל אחום שהוא משובש מן נחום ועיי"ע אגין וע' כפר ועוד עיי"ע כורסאיי] —

כרזל (= כַּרְזִילָא בל"ם רועה צאן Schafhirt) בר"פ הכונס צאן לדיר בגמ' הניחה בהמה (כ"ק נ"ו:) אורחיה דרועה[1]) למימסר לכרזיליה[2]). פי' [רועה שתחת ידו כי][3]) הרועה הגדול מקבל מבני אדם ויש לו אחרים תחת ידו שמוסר להן הבהמות ויוצאין ומרעין אותן ביער (וכרזלא) [צ"ל וכרזילא] לרועה כמו (ב"ב כ"א סע"א) ריש דוכנא[4]) למלמדי תינוקות". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בשט"מ ושם ג"כ בט"ס ברזילא ועוד האריך שם ר"ח ע"ש. ועיקר הגי' כגי' רבינו וכ"ה כרזילא או כרזולא בל"ם ופי' רועה צאן וכן ענין התרג' בשה"ש א', ח' ועיין מ"ש בע' ברזל ח"ב, קפ"ט ושם בט"ד כרזוילא וצ"ל כרזילא, כרזולא] —

***כַּרְזִימִין** (פי' כמו גרוזמי מל"י החדשה הרשום' בח"ב, שס"ב או יותר טוב מל"ר אמצ' grutum פי' פרפראות ע"ש ח"ב 362 ,Naschwerk (Nachtisch באסת"ר פ' גם ושתי: אמר הקב"ה לא עשאתי בני ככרזימין הזה שבא באחרונה וכו' . . הלואי עשאוני ככרזימין הזה שבא באחרונה וכו' וכפתיחתא סי' י' באיכ"ר אי' כגרוזמי וזה העיקר עיי"ע הנ"ל ואז הוא מל"י האמצ' χαρίσμιον פליישער בהוספותיו II, 455.

***כרזניתא** מפעל כרז עיין גי' רש"י ב"מ מ': וצ"ם: עיי"ע ברזא א' בח"ב קפ"ח, בהערה 4.

***כּוֹרַח, כּוֹרְחָא, כָּרְחָא** (מל"ע كره פי' חזקת היד וכלי חפץ ונגד רצון Zwang, Un-, Wider-wille) אבות פ"ד מכ"ב על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה חי וכו', קידושין מ"א סע"א מה לגירושין שכן ישנן בעל כרחה, גיטין כ"א, כיון מדעתה ובין בעל כורחה . . דמדעתה אי' בעל כורחה ליתא. תוספת' ב"מ רפ"ז א"ל מדעתו . . אומר לו על כורחו (כן הוא בכ"י אירפ' ובנו"ג על כרחו). תר"י ב' בראשית מ"ד י"ח על כורחיה דאבא. ותרג' בחזקה (שמואל א', ב', ט"ז) בעל כרחך ופי' כולם שלא ברצון ובחזקה וכן ענין מלה ערבי' הנ"ל וגם בערבי מושך אחריו מלת על דרך משל אומרים עשה שלא ברצונו: فعله على اكراه וכן נאמר בל"ע החדשה: طوعا او كرها פי' ברצון או שלא ברצון. והפעל ממנו בב"ר ר"פ ע"ה דרש הכריעהו (תהלים י"ז, י"ג) הכריחהו לכף זכות. ומזה השרש נאצל כָּרַח עיי"ע וע' כר ד', ובל' עברי מאוחרת הכרח, הכרחי עיין בספר הגדרים צד כ"ב.

☞ **כַּרְטֵים** (בל"י ὁ χάρτης בל"ר charta וממנו בל"ם כַּרְטִיסָא וכן בל"ע قرطاس (Karte, Schriftstück, Wechsel כתובו' דירוש' פ' הכותב לאשתו (ספ"ט דל"ג ע"ג) (דבר נש מימר) [צ"ל אורחא דבר נשא מימר] אבד כרטים עבד חורן פי' בל"י ורומי אגרת ושטר. *[אחי"ה בנו"ג אבד כרטיסו, ושם איזה פעמים כָּהֶן דמר אבד כרטיסן עבד חורן, ושם: צריך מימר לבד מן כרטוסה קרמייה דאית לי גבך, ופי' כרטים נייר והושאל לשטר כמו קרטס בקו"ף עיי"ע קרטס ה', ו'] —

כָּרַךְ [מל"ם ענין הלאטה ועטיפה וסבוב ein-, um-hüllen, umwickeln; כְּרָכָא Gebund; כְּרָכָא Matte; כְּרֻכְתָּא Kreis, Zaun עיי' בפנים ובהוספות) בסוף כלאים (פ"ט מ"ד) תכריכי המת ומרדעת של חמור אין בהן משום כלאים. ירושלמי (כלאים פ"ט דל"ב סע"א) במתים חפשי (תהלים פ"ח ו') כיון שמת אדם[5]) נעשה חפשי מן המצות[6]). בפ' אין עומדין (ברכות פ"ה מ"א ד"ל:) אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. בילמדנו בריש וארא (וכ"ה בתנחו' שם רסי' ד') מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות אמר ר' שמעון[7]) בן פזי דכתיב (ירמי' מ"ו, כ"ב) קולה כנחש ילך כי בחיל ילכו ובקרדמות באו לה[8]) מה [ה]נחש מלחש והורג אף המלכות מלחשת והורגת . . דבר אחר מה הנחש הולך מעוקם אף המלכות מעקמת דרכיה[9]) — כרכי דזוזי[10]) (שבת

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' ה"ב ל"ד וב"ה, ובדפ"ע בכורזליה ובנו"ג לברזיליה. [3]) השלמתי מתוך שט"מ בשם ר"ח אשר ממנו הועתק הפי' הזה. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד וב"ר וכ"ה בעי' דבן (ח"ג נ"ז.) ובדפ"ר נפוזי בכאן דיכנא וצ"ל דוכנא כברא"מ וכ"ה בשט"מ. [5]) בנו"ג שאדם מת אבל בנדה ס"א: אי' כגי' רבינו. [6]) ועיין פי' הר"ש שהביא זה דנדה אבל בפי' מהר"י בן מ"צ פי' כבערוך ולא הזכיר לא את הערוך ולא את הירו'. [7]) בנו"ג ר' יהושע. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו, ובדפ"ע קטוע. [9]) בתנחו' בלשון יותר ארוך ע"ש. [10]) בכ"י ו"ו א' וה"ב זה הציון הוא מהמשך הערך אבל בכ"י ו"ו ב' ול"ד הוא ע' בפני עצמו וכ"ה בדפ"ע אבל ממה שפי' רבינו בעי' בד א' פי' מחצלאות כרוכות

י"ט: קנ"ו:) כבר פירשנו בע' (כר) [צ"ל בד[1]]. בשלשה (פרקים) [צ"ל תריסין][2] פ' כ"ד בכלי' (מי"ד) תכריך נבלי בני לוי[3]. פי' עור שמכריכין בו כלי השיר של לוים[4] ושל תכריך הכלים[5] פי' לשמור בו את הכלים כגון הסכין והמספריים והמחט[6]. בפ' השותפין בגמרא ולא את הטרקלין[7] (ב"ב י"ד רע"ב) דכריך מיניה פורתא וכריך מלעיל[8] פי' „לאחר שהיה כרוך כולו[9] חוזר וכורך מסופו לבדו כרך מעט כשיעור שיכנס [האחד][10] ויישב בריוח באותן שני טפחים"[11]. בפ' אלו מציאות (ב"מ פ"ב מ"א דף כ"א.) כריכות ברשות הרבים פי' כריכות הן אלומות קטנות. והאלומות[12] נוטל ומכריז (שם כ"ב סע"ב) פי' הן גדולות[13]. בסוף הלכה קמ' דאלו מציאות (שם באמצע הדף) כרכתא מאי א"ל אסירן. פי' כגון שאם בעל התמרים עושה גידור פסיפס[14] ברשות הרבים תחת דקלין הנוטין[15] כדי שיפלו התמרים שמשיר הרוח בתוכו מאי אעפ"י שברשות הרבים הוא כיון דהקיפו מחיצה בשביל תמרים הנושרין אסור דגלי דעתיה דלא הפקירן ולא מחל. פ"א „אם היו דקלים מוחזקין ליתמי דלאו בני יאוש נינהו או דקלין בכרכין דלא שכיחי בהו שקצים למיכלינהו אסירי[16]. פ"א דקלים הרבה שמוקפות גדר"[17]. הדורות כרוכות וחרוקות[18] (חולי' נ"ט:) כבר פי' בע' הדר. בס"ג דפ' ארבע מיתות (סנהד' ס"ז:) אמר רב אשי חזינא ליה לאבוה דקרנא דנפיץ שדי[19] כריכי דשיראי מנחיריה. והנה אנחנו מאלמים אלמים (בראשית ל"ז, ז') תרג' ירוש' מכרכין כרכוון. *[אחי"ה ברפ' אמ' כרכון ובמתורגמן מכרכן כירוכין ורש"י בב"מ כ"א. ד"ה כריכות הביא תר"י מכרכן כריכן וכ"ה בשם רש"י בתוי"ט ב"מ רפ"ב אבל בנו"ג בתר"י א' וב' מפרכין פירוכין וכתב בהפשב"ע וז"ל וצריך אני לומר דטעות נפל בדפוס ושמו פ"א תמורת כ"ף ע"כ אבל נעלם מעיני הגאון כי גם בירו' חגיגה פ"ב דע"ז רע"ג מוכח שהגי' בכ"ף וז"ל שם רב אמר תאלמנה שפתי שקר (תהלים ל"א, י"ט) יתחרשן יתפרכן ישתתקן יתחרשן וכו' יתפרכן כמה דאת אמר והנה אנחנו מאלמים אלמים ע"כ וכ"ה בשנוי קצת בב"ר ר"פ א' ע"ש ובלשון יותר מדויקת הובא זה בשם ב"ר בילק' תהלים רמז תשט"ו תאלמנה שפתי שקר אמר רב הונא משום בר קפרא יתפרכן יתחרשן ישתתקן יתפרכן כמד"א והנה אנחנו מאלמים אלמים וכו'. ובערוך ע' פרך ג' הובא ג"כ בריש ב"ר אתפרכן המד"א והנה אנחנו מאלמים אלמים פי' ענין קשירה ע"כ ועוד עיי"ע אלם הרי שהיו גירסות בכ"ף ובפ"א ובידי משה בב"ר מצאתי וז"ל אתפרכין ובירוש' גרס יתכרכין והוא מלשון כריכות בגמ' והוא פי' של אלומים ע"כ הרי שלפי עדות בעל ידי משה היה כתוב גם בירוש' בכ"ף. וכריכה פי' ג"כ ענין אגידה וקשירה וכן פירש"י במנחות ע"א. במשנ' כריכות: אלומים קשורים ועיין תוספ' שם ע"ב. ד"ה כריכות שהשיגו עליו אבל ראה היישוב בהפשב"ע ותוי"ט בב"מ רפ"ב ובמנחות פ"י מ"ט. וכפי' רש"י מצאתי גם בפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגי' דף כ"ב סע"א) כריכות: עומרין קשורין ע"כ ועיי"ע צבת ג'. ושם הובא כריכות מעירובין פ"י מ"א ולא פי' אבל ברש"י בעירובין צ"ז. ד"ה כריכות דכריכן טובא פי' כי הדדי ואין כ' ב' קשורים ע"כ כלומר כולם באגודה אחת ובתוספת פאה פ"ג הוזכרו כריכות עם אמרים. וכן נאמר כריכות על הגדיש עיין ירו' פיאה רפ"ה דף י"ח ריש עמוד ד' ועיין ר"ש ברפ"ה דפיאה. ובענין ב"מ כ"ג רע"א עיין ערך מנשתפא. וכן ענין כרך (תוספת' מעשר שני פ"ד) וּכְרִיכָא בל"ס פי' קשירה ואגודה Bündel, Bund וכ"ה בל"ס

וכו' נראה בעליל ששייך לזה הערך ודע כי כל הפי' הנ"ל הועתק מפי' ר"ה (נדפס מחדש בש"ס ווילנא) וגם בפירוש ר"ח הגי' כרכי דזוגי כגי' רבינו בע' בד אי וש"נ השינויים וכבר רמזתי על ע' כרך בי של דפוסים ואצלי הוא כרך אי — ובענין גזרת כרכי עיין מ"ש בהוספותי למטה. [1]) בד אי בח"ב, י"ג. [2]) וכ"ה לנכון בדפי' אמי. [3]) וכה"ג בר"ש ברע"ב ובנו"ג ושל תכריך ושל נבלי בני לוי. [4]) וכ"ה בר"ש בשם עצמו. [5]) נ"ל שצ"ל ס"א ושל תכריך הכלים ובמשניות נ"ב ס"א ל"ג ועיין תוי"ט וחידוש שלא העיר על הערוך וכן נעלם מעיני הגי' בהשב"ע כי רבינו גרס גם ס"א רק בסדר הפוך. [6]) ופי' הרמב"ם בנא"י עיין בתוי"ט שם ופי' רה"ג נפקד לזו המשנה. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ול"ד ובדפי' וויניצי. [8]) בנו"ג ביה . . וכרכיה לעיל, ובכ"י ש"ס קצת בע"א עיין ד"ס במקומו. [9]) בפי' כ"י רגמ"ה: כולו עמוד אחד היה. [10]) וכ"ה בפי' רגמ"ה. [11]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה וסיים ומנח ליה לאותו כרך קטן על הכרך גדול וכו' מוכח מזה שגרס כגי' כ"י ש"ס ומנח ליה לכרכיה. [12]) בנו"ג והאלומות בין ברה"ר בין ברה"י. [13]) וכ"ה בפירש"י במשנה ובדף כ"ב סע"ב. [14]) פי' גדר של אבנים ועיין פירש"י שהלך בזו השטה. [15]) בכ"י ו"ו חניטין. [16]) בזה הפי' כיון רבינו לאיבעיא בגמ' שם יתמי דלא בני מחילה נינהו מאי וכו' ועוד עיי"ע באג. [17]) וזה כיש שפירש שהובא בשט"מ בד"ה והשתא וע"ש קרוב לזה הפי' בסוף אותו הדבור שם וי"מ כריכתא מוקפת גדר וכו' ועוד עיין בחי' הריטב"א. ועתה מצאתי מפורש כן בפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') ב"מ כ"א סע"ב וא"כ מן פ"א הראשון עד גדר הועתק משם. [18]) כ"ה בדפ"ע ובכ"י ו"ו וחרוקות ועיי' שנויי הגירסאות בע' הדר בח"ג. קפ"ז בהערה א' ושם בט"ד כרך בי וצ"ל בי והיינו אצלי כרך אי.
[19]) בנו"ג ושדי.

כרכא פי׳ צרור ומזה גם כב״מ ל״ז. כמי שהפקידו לו בכרך אחד ושם הקבוץ בשני כריכות עיין פירש״י. ואולי מזה הפעל כרך פי׳ לקח בצרור אחד שבת ל״ד סע״ב ומנחות פ״ז. כרוך ותני ופירש״י בשבת כרוך ותני שני הדברים בכרך אחד בתורה אחת. ועוד בל״ס עטיפה das Umwickeln מנחות ל״ט. חוט של כרך ועיין למטה הפעל. ועוד בל״ס ספר שעליו נאחזים בתכריך Heft, Buchrolle ובפשיטה הועתק גליל (Rolle) שה״ש ה׳ י״ד ועוד מגלה (יחזקאל ב׳, ט׳; ג׳. ב׳. ג׳) ע״י כֶּרְכָא, ומזה בב״מ כ״ט סע״ב לא יקראו בו ג׳ בני אדם בכרך אחד ובירו׳ ב״מ ספ״ב ד״ח רע״ד ולא יקרו בו ג׳ בכרך אחד כלומר בספר מכורך או במגילה שנגללה דפיה. והקבוץ רות רבה פ׳ והנה בועז: הרי היא כתובה בין הכרכים שנאמר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים כלומר מגילת אסתר וזכרון ספורה כבר כתובה בספרי דברי הימים למדי ופרס ורשומה היא בין שאר ספרי המלכות ובירו׳ מגיל׳ פ״א ד״ע ע״ד הגי׳ הרי היא כתובה ומעלה בארכיים הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס ע״כ ולפי זו הגי׳ היא ἀρχεῖον Archiv, עיי״ע ארך (ח״א, רפ״ז) — ועוד השם כרכתא ב״מ כ״ב: לפי פי׳ רבינו ורש״י גידור, גדר וגזרוהו מל׳ כריכה ולפע״ד אין זה מן המושג הזה כי אם מל׳ צביעין (zabisch) כְּרִיכְתָא ומל״פ گرد היקף ועיגול Kreis, Umzäunung או מל״י ורו׳ κίρκος circus, והראיה כי תרג׳ כל גדרותיו (תהלים פ״ט, מ״א) כל כרכוי ועיין רש״י בבמד׳ שהבאתי בע׳ הבא ועוד עיי״ע כָּרִיךְ וגם כרכי דזוזי שבת הנ״ל אין ענינו כְּרִיכָה כי אם מל״ע كراحة מחצלת של קנה Rohrmatte אבל כרוכה א׳ שנסדר בע׳ מיוחד שייך לכאן עי״ש. — והפעל בקל בינוני בשבת קל״ג סע״א כּוֹרֵךְ ושם קל״ג: כורכו, פסחים קט״ו. ירו׳ חלה פ״א דנ״ז: היה כורך עיי״ע זכר א׳. תוספת׳ שבת פ״ב היו כורכין, ושם פ״ח (ט׳) כדי לכרוך, ועיין תוספתא מגילה פ״ד (ג׳), תוספתא סוט׳ ר״פ ט״ו. בינוני פעול ברכות פ״ה מ״א כָּרוּךְ ובהשאילה כרוך אחריו חולי׳ ע״ח: ע״ט. פי׳ ענין דבוק וחִבור anhängend — וכן וכורכין את שמע תוספת׳ פסחים ספ״ב (ג׳), פסחים פ״ד מ״ח ושם בגמ׳ נ״ו. כיצד היו כורכין את שמע אומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ולא היו מפסיקין ופירש״י וכורכין: מדבקין ועש״ה. ולנקבה כְּרוּכָה קידושין ס״ו. והקבוץ זכר שבת נ״ב. יוצאין כְּרוּכִין . . . אין יוצאין כרוכין, ספרי עקב פ״מ ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים ועיין למטה. שמ״ר פל״ג היו כרוכין זה בזה פי׳ היו מעורין ודבוקין זה בזה. ולנקבה כְּרוּכוֹת חולי׳ הנ״ל. יומ׳ ל״ח רע״א עמד הוא וכרכה פי׳ וחבקה וכן כרכתיה בע״ז י״ח רע״ב. יומא ע״ח: כריך סודרא וכו׳, תענית כ״ב רע״א כרכינהו ושקלינהו. שבת ק״י. כרכיה חיויא. ירו׳ תענית פ״ג דס״ט. כריכא עליה. ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה ע״ד כריך עליה. ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. כריך הוה וכצ״ל בירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה ע״ג תחת בריר. ירו׳ כ״מ רפ״ב ד״ח סע״ב עיי״ע מקטורין. שבת קכ״ט סע״א היכא דכריך זיקא פי׳ במקום שמגלגל ונשף הרוח. וכן תרג׳ תסוב (משלי כ״ו, י״ד) דִמְכָרֵךְ וכן בפיעל תוספת׳ כלי׳ ב״מ פ״ט מכרך בו את המטה עיי״ע מזרן. ירו׳ חגיג׳ פ״ג דע״ט. ויכרכינה בסיב וכצ״ל שם ספ״ב דע״ח: תחת ט״ד בסיכ׳. ובפועל ויק״ר פל״ה הסייף והספר ניתנו מכוֹרָכִין מן השמים וכו׳ ושם הככר והמקל ניתנו מכורכין וכו׳ ובספרי כרוכים מן השמים עיין לעיל ובע׳ סיף ושם כרוכין זה בזה. בנפעל יומ׳ ס״ט רע״א שמא תיכָרֵךְ וכו׳ ירו׳ תרומו׳ ספ״ח דמ״ו: יִכָּרֵךְ המת בסדינו ועיי״ע תכריך. אפעל ב״ר פל״ג מכריך בחדא מחצלא וכו׳ והמלות ולאט, וילט, לוטה, חפו מתורגמין בזה השרש עיין במתורגמן ואצל הת׳ לעווי הדוגמאות. ובאתפעל בקהל״ר פ׳ טובה חכמה וַרישיה מִיכְּרֵיךְ (ת׳ נבלעת) פי׳ ראשו היה עטוף] —

כָּרָךְ (בל״א כְּרַכָּא או כל״ס כַּרְכָּא עיר מוקפת חומה ובדרז״ל רק עיר גדולה eine mit einer (Veste, Burg umringte Grossstadt בפ׳ הרואה (ברכות פ״ט מ״א דנ״ד.) הנכנס לכרך. בריש מגילה (פ״א מ״א) כרכין המוקפין חומה. ערים גדולות (ו)בצורות (יהושׁ׳ י״ד, י״ב) תרגומו קירוין רברבן וכריכן[1]. — (א״ב פי׳ בל״י עיר מוקפת חומה). *[אחי״ה כונת ר״ב לל״י χάραξ פי׳ מצוד, מצור וכן העתיקו ע׳ זקנים מצוד (קהלת ט׳, י״ד) מצור (דברים כ׳, י״ט) סוללה (ישעי׳ ל״ז, ל״ג; יחזקי ד׳, ב׳ כ״ו, ח׳) והנכון כי היא ל״ס הנ״ל כאמור ובזה המשקל כרכא יומ׳ נ״ג רע״ב תענית כ״ב רע״א. חולי׳ נ״ו: — וכ״ה בל״ע كرك ונאמר גם על מקום קטן אבל כדרז״ל הורגל יותר על עיר גדולה תרג׳ עיר ואם בישראל (ש״ב כ׳, י״ט) קרוא דהיא כרך רב ואמא בישראל ותרג׳ עיר (תהלים ק״ח, י״א)

[1]) בנו״ג כריכן כלי מקרא בצורות.

כרכא רשיעא וכיון לעיר רומי וכ"ה בכ"י וכן תר"י ב' מעיר (במדבר כ"ד, י"ט) כרכא מחבלא (בתר"י א' מרודא) ורומי הרבה פעמים מתואר ע"י כרך (כמו בל"ר urbs עיר היינו רומי) סנהד' כ"א סע"ב ירו' ע"ז רפ"ג דמ"ב ע"ד כרך גדול שברומי ובפסחים קי"ח סע"ב כרך גדול של רומי כ"ה בכ"י מ' ובאה"ת וכ"י ילק' ישעי' כ"ג (ד"ס קפ"ט: שברומי וכ"ה בדפוסים הישנים ונשמט בד' באסיליא מן הצענזור וכן נשתנה מן הצענזור בשבת נ"ו: ובכ"י ש"ס אי' נבנה כרך גדול שברומי ובדפו' הישנים של רומי. ילק' ריש חקת עתיד לדחוף שרה של כרך גדול ממחיצתו. ספרי עקב פ' נ"ב עמד רמילו ורומולו (Remus, Romulus) ובנו שני כְּרַכִּין ברומי. כתובות ק"י רע"ב ישיבת כרכים קשה, ערכי' ל"ג: כרכים גדולים, והפכו כפרים קטנים ועיין ערך חגיגה י"ג: ועיין ערך בן כפר, בן כרך (ח"ב, קט"ז). סנהדרין צ"ה. כרכי עממיא דכבשית. תרג' אונקל' ובטירתם (בראשית כ"ה, ט"ז) ובכרכיהון, במבצרים (במדבר י"ג, י"ט) בכרכין, והערים בצרות גדולות מאד (שם פ' כ"ח) תרג' וקירויא כריכן ורברבן לחדא ועיין רש"י לזה הפסוק וסיים ובל' ארמי כריך עגול ע"כ וא"כ גזרו מע' הקודם. — ועוד בצרוף עם שמות המקומות ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד כרכה דבר הזרג ובתוספת' שביעי' פ"ד בכ"י אירפ' כורכא דבית חרב, ותוספת' שביעי' שם כרכא דבר סינגורא וספרי סוף עקב וילק' שם כרכא (כרבא) דבר סנגרא ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג בט"ס ברכה רבא וכר סנגדא ובתוספ' שם בכ"י אירפ' וכפרא דבר סנגרא ועיי' נייבויער 18 — והרבה פעמים בא הקבוץ בצרוף ים: כרכי הים ברכות ו': ס"א. שבת כ"א. נ"ד: צ"ה. עירובי' י"ח. ר"ה כ"ו. סנהדרין ק"י: נדה מ"ה: ב"ר פל"א במד"ר פי"ט שהש"ר פ' משכני אבדר"ן פ"ד. במקום אפריקי דאי' בר"ה שם גרס רבינו בע' קשיטה: כרכי הים. ובמקום ערביא בר"ה שם גרס כ"י ש"ס ב' כרכי הים מזה יש לדון כי כרכי הים היינו ערים בחוף ים האמצעי Küstenstädte des mittelländischen Meeres השייכין לאסיא קטנה ועיי"ע אפריקי ומ"ש בח"א רמ"ד ובע' זפירין בח"ג, שי"א. ולפע"ד גם גליא אשר הלך שמה ר"ע (ר"ה שם) היא אי' Galata בים האמצעי או Galatia שנקרא ג"כ Γαλλίαν (Γαλλογραικία) באסיא קטנה עיין וויענער רוו"ב 384 וישבו שם גם היהודים (כן מתתיהו על הקדמוניות ט"ז, ו' ב')] —

כָּרַךְ (מ"ע כרך א' פי' כורך ידו במפה ואכל פִּתּוֹ Brot essen mit einer Serviette umwickelten Hand) בפ' מי שמתו בגמ' בעל קרי (ברכות כ"ב: כרכי[1]) ריפתא בהדי הדדי פי' אכלו לחם ביחד. *[אחי"ה וכנ"ה בתענית כ"ג סע"א יתיב קא כריך ריפתא ושם כ"ג רע"ב יתיב וכרך ריפתא ולא אמר להו לרבנן אותובו[2]) כרוכו ריפתא[3]). ושם בכ"י מ"ט לא אמר לן מר כרוכו ריפתא וכו'[4]) חולי' ק"ה: כרך ריפתא וכו' כה"ג בע' יַבָּל ע"ש. שבת ל"ג: ב"מ ק"ז: עיי"ע דר ג' ח"ג, קל"ד. תר"י א' לדברים ל"ב נ' ובעו שושביני למיכרך ריפתא. ודע כי רבינו בע' בל (ח"ב, צ"ג) פי' (עפ"י פי' רגמ"ה כשהוכחתי) דקא אכלי בבלאי (חולי' ק"ז:): כרכי ידייהו בחמת ישן ואכלי בלא נטילת ידים ע"ש, ועיין ג"כ פירש"י חולי' ק"ז סע"א ד"ה במפה, לכן פי' כרך אכילת לחם בלא נ"י ע"י כריכה במפה וכן דעת ה' לעווי ועוד י"ל כי נקרא על שם כריכת מטפחת קטנה שקושרין סביב לצואר שלא יתלכלכו הבגדים עיין מ"ש בע' אפסחתיה בח"א, רכ"ה] —

☞ כרך לבנון (וצ"ל כרסילכנון בל"י -χρυσο λάχανον (Gartenmelde מה נפיק מנהון כרכי לבנון (ירו' כלאים פ"א דכ"ז.) נוסחא משובשת היא עיי"ע קרסולכנון. *[אחי"ה אבל בע' הנ"ל שכח ר"ב להביא המלה אך הביאה בע' שזף בשם רבינו שמשון אבל לפנינו אי' כפי' ר"ש לכלאי' פ"א מ"ד בשם הירו': קירבי לבנין ובנו"ג בירו' כירבי לבנון ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב כורסין לבנין ובכ"י ב"ר כורסי לבנון ובכ"י ק"ט בורסיה לבנון ובדפ"ע משובש עוד יותר אבל בדפ"ר הגי' לנכון בתיבה אחת כרסיבלנון וצ"ל כרסילכנון[5]) והיא היא המלה היוני' שרשמנו והוא בלעז אטריפצ"י (לפי' גי' דפ"ר) בלאי"ט Melde, atrepice מל"י ἀτράφαξις עיין פּפלנצ' ללעף 337] —

כֶּרֶךְ (לפע"ד מל"ס כֵּרְכָּא פי' כוס (Trinkglas ירו' שבת רפ"ח די"א. וירו' שקלים רפ"ג דמ"ז סע"ב מהו לשתותן (שיעורן של ד' כוסות) בכרך אחד . . הדא אמרה אפי' שתיין בכרך אחד יצא ובפסחים בבלי ק"ח: אי' שתאן בבת אחת יצא

---

[1]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע כרכו ובנו"ג כריכו. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובנו"ג איתו. [3]) בכ"י הנ"ל עיין ד"ס תענית צד ס"ט. [4]) ובנו"ג מ"ט כי כריך מר ריפתא לא אמר לן איתו כרוכו ובירו' תענית פ"א דס"ד סע"ב ולא אמר לון אתון כריכין. [5]) ובאו"ז הלי' כלאים סי' רמז רנ"ו ברוסלינון.

ופירש"י עירה ארבעתן לתוך כוס אחד ע"כ וכ"צ לפרש בכרך אחד (עיין פי' קה"ע לשבת ושירי קרבן לירו' שקלים) ונ"ל לגזרו מל"ם הנ"ל. ומי שפי' זה אחר זה אינו אלא טועה כי בזה אחר זה לא פליגי בבלי על הירושלמי דיצא עיין שירי קרבן.

* כּוֹרֶךְ (מל"ם כרובא כמו כרובא חרב של מחרישה (Pflugeisen עיין מ"ש בע' ברך (ח"ב, קצ"ב: והלאה) לפי גי' רה"ג, ולפי גי' רבינו בע' חרב ב' וע' יצול.

* כְּרִיךְ (נלפע"ד מל"פ ܟܪܟ = ܟܪܟܐ, ܟܪܟܘܟܐ Knoten, (Absatz an der Pflanze ויק"ר ר"פ ט"ו א"ר אבין משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כ"ז שהמעין לתוכה היא עושה כריכין כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים פי' מרבוי המים נצמחים קשורים וקמטים בצמחים כך מרבוי הדם תבוא הצרעת כי הקמטים כעין קליפות ע"ג קליפות וכן פי' רש"י בחולי' נ"ט: כרוכות גילדי גילדי קליפה על קליפה, ומ"כ פי' ג"כ קשרין רק נראה שגזר המלה מפעל כרך א' והמשביר פי' Riedgras, carex ואחריו נמשך הח' לעווי, ובילק' תזריע רמז תקנ"ד הגי' היא עשויה ביצין ולעף בפפלנ"צ לא הביאו.

* כָּרִיךְ (פי' עגול (rund ב"ק נ': משום דקטין וכריכא פי' קצר ועגול מל"פ או יוני הרשום' בע' כרך א' ועיי"ע כרך ב'.

כַּרְכֹּב (מל"ם ופי' סובב מל' צביעין עיין גיזיניאוס, (Einfassung, Rand בזבחי' בסוף הלכה קמ' דקדשי קדשים (ס"ב.) איזהו כרכב רבי מאיר[1]) אומר זה כיור ר' יוסי בר יהודה אומר זה סובב. *[אחי"ה נגררנו אחר סדר הערכים בדפ' אמ' אבל בדפוסי' הישנים וכן בכ"י ערוך נסדר זה הערך אחר ע' כרכום. וכרכב ל"מ (שמות כ"ז, ה; ל"ח, ד') הוא ותרגומו סובב והוא כדעת ר' יוסי וכ"ה בפירש"י בשמו' כ"ז, ה' סובב כל דבר המקיף סביב בעיגול קרוי כרכב והביא ראיה מחולי' כ"ה סע"א כל שעתיד לשוף . . ולכרכב וכן פי' וגרס בזבחים שם וכה"ג כרכב בפירשב"ם וברד"ק שרש כרכב ופירשו שם כלומר לסבב במחוגה וע"ש כל הענין והנה בע' כרכום גרס רבינו בחולי' ולכרכם וכן מצאתי כפי' רגמ"ה כ"י בחולי' (בקובץ כ"י אנגי דף רצ"ד רע"א) וז"ל לכרכם לשון צרקל"ש ע"כ ושתי גירסאות ישנן בתוספת' כלי' ב"מ ספ"ב ורפ"ו, במקום הראשון אי' כל שהוא עתיד לשוף לגרר כרכב [וצ"ל לכרכב], ובמקום השני: ואם עתיד לכרכם עד שיכרכם ולשרטט עד שישרטם וכו', ונ"ל ששתי גירסאות הללו מול שתי דעות בזבחי' הנ"ל הן כי גי' לכרכב מקבילה לדעת ר' יוסי וגי' לכרכם מקבילה לדעת ר"מ ופי' לכרכב לסבב במחוגה ופי' לכרכם לצייר פרחים וצורות ע"י צבע אדום ככרכום. והנה רש"י בחולי' הלך בזו השטה לכן גרס לכרכר ופי' בציורים שקורין ניי"ל ע"כ ויש להסביר פירש"י מפירושו בשבת י"ח, ד"ה גפרית וז"ל תחת כלי כסף שמציירין בהן פרחים וצורות בחרט ומעשנן בגפרית והן משחירות וניכרות וקורין ניילי"ר ע"כ והוא ל"צ nieller, neller, schwarze Zierrathen einarbeiten והן הן משוקדים בל"מ עיין פי' לשמות כ"ה ל"ג ומ"ל לשבת שם, וא"כ לכרכר לדעת רש"י הוא מלשון כיור בזבחי' הנ"ל שפי' שם ציורים, וזה כשטת רבי (או ר"מ לגי' הערוך) אבל בפירשב"ם ובפי' רגמ"ה הנ"ל קשה לי להעמיד שטתם אליבא דאחד משני תנאים בזבחים כי רשב"ם גרס יכרכב ופי' כל"מ כרכב סביב המזבח ע"ש בכ"ז סיים בזה"ל בליטות וציורין שבכלים וגומות שעושין בהן קרוין כן ע"כ וקשה אם כדברי ר' יוסי גרס האיך מפרש כדברי רבי (או ר"מ) וכן קשה לי על פי' רגמ"ה שגרס כרכם וא"כ לדעת רבי (ר"מ) מכוון כלומר ציור בצבע כרכום ובכ"ז לועז צרקל"ש פי' בל"צ cercles מחוגה והיא כדעת ר' יוסי וצע"ג. — ובזבחים שם אמר רב נחמן בר יצחק תרי (כרכובים) הוי חד לנוי[2]) וחד לכהנים דלא נשתרקו כלומר שלא ימעדו רגליהם בעבודה, ושם: איזה כרכוב (ובירו' שקלים ספ"ח דנ"א: איזהו כרכוב המזבח אמה ועיין תוספת' שקלים ספ"ג) בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים] —

כֶּרְכֹּד (פי' בל"י κερκίς, ἱδος שבט של אורגים אשר בו שובטין החוטין Stab am Web- (stuhl, Weblade, Spule בפ' המוציא יין (שבת פ"א רע"א במשנ') זכוכית כדי לגרור[3]) בה ראש הכרכד[4]). ובפ' כל הכלים (שם קכ"ב: במשנ') את הכוש ואת הכרכד[5]) לדחוף בו[6]) בפ' המצניע

---

[1]) בנו"ג רבי. [2]) ובכתאב אלאצול לר' יונה הביא בשרש כרכב הגי' חד לגואי. [3]) וכ"ה לפנינו וצ"ל לגרוד כדאי' בירו' ובע' גרד (ח"ב, שנ"ה ע"ש). [4]) כ"ה לנכון בירו' וכ"ה במשניות פיז' ובריי"ף כ"י (ד"ס שבת צד פ"ו.) ובנו"ג כרכר וכ"ה בכ"י ערוך וכ"ה בע' גרד אבל סדר האותיות בערכים מורה כי עיקר הגי' בדל"ת וכ"ה בכ"י ערוך ע' כש ג' ע"ש וכן מוכח מגזרת המלה. [5]) וכ"ה בירו', [6]) כ"ה בכ"י נ"ו ול"ד וכ"ה בכ"י ש"ם ובמשניות פיז' ובנו"ג לתחוב בו.

בגמ' המוציא ככר[1]) (שם צ"ב סע"ב) ובספרא בפ' חטאת חלב של יחיד (דבורא דחטאות פרק ט' פרשי' ז') שנים אוחזין [במלגז ולוגזים][2]) בכרכר[3]) ושובטין פי' כרכד „יש לאורגים עץ או עצם שראשו חד ונקרא כרכד[4]) ודומה למחט של שקאין וכך שמו בלשן יון (כורכיתי) [וצ"ל כורכית][5]) מעבירו על השתי כשהוא מתוח לפניו ושובט בו החוטין ומקרב המבדילין בין שני חוטין העליונים והתחתונים ומיד נוחים להתפרק[6]) העליונים מן התחתונים ונפתחת נפש המסכת[7]) לירות בתוכה חוט הערב ואין זה אב אלא הרי הוא בכלל מסיך[8]) והמדקדק הוא המדקדק על חוט הערב כדי להידבק ולהלחץ[9]) עם חבירו וזהו בכלל אריגה". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח (שנדפס בכמה טעיות בש"ס ווילנא) שפי' כן על שובט הרי הוא בכלל מיסך מדקדק בכלל אורג (שבת ע"ה:) ויען שרבינו הביא זה הציון בע' שבט א' ופי' (בקצת שנויים קטנים) כמו כן לכן אולי נשמט מראה מקום על דברי הש"ס דשבת ע"ה: כמו שהעיר לנכון בעל ל"ע במ' שבת צד ס"ו: או י"ל כי רבינו ראה הפי' בענין כרכד בפי' ר"ח שהביא בדף ע"ה: והעתיקו כאן אף אם עיקר הפי' סובב על דף ע"ה: ודע כי בפי' ר"ח שם הודפס בטעות כדבר וצ"ל כבערוך ברפוסים (ולא כבכ"י) כרכד והוא הסמיכות מן הנפרד כרכית (כצ"ל ולא כרכיתי) שהביא רבינו בערך הנוכחי וידוע כי על רוב נבנתה בדר"ז מלה יונית מהסמיכות ולא מהנפרד ובש"ס בבלי ובכ"י ערוך אי' בט"ס ברי"ש בסוף וכ"ה כרכר בטעות בירו' שבת פי"ז דט"ז: וירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד ובספרי ראה פ' צ"ז אבל לנכון כרכד בירו' שבת פ"ח די"א: ובירו' שם פ"א עיין הערה 3 ובירו' ע"ז ספ"ג דמ"ג ע"ג. ובעה"ק שנ"ב פי' דומה למחט של שקאין שטריק נאדי"ל או הוא שפול' בל"א וכיון ללא"ש Strick-nadel, Spule ובאמת גם ל"י הנ"ל פירושה Haar-nadel, Spule — [

כַּרְכֵּדוֹן (בל"י הרשומ' בע' כדכד פי' אבן טובה Karfunkelstein) מד' שמות רבה פרשת וזה הדבר אשר תעשה (ס"פ ל"ח) לוי יקינטון יהודה כרכדון פי' בל"ר מין אבן טובה. *[אחי"ה בע' כדכד הארכתי עש"ה ור"ב הגיה במקום כרדינון של נוסחאות כרכדון והוא אבן טובה הנ"ל וכ"ה בל"ס כַּרְכֵּדְנָא ועיין רימ"ז בט"ר ח"א 24 אולם יש לקיים הגי' בדל"ת כדכדנא עיי"ע הנ"ל ומ"ש] —

* כֶּרְכּוּז בחולין נ"ט: עיזא דכרכוז לדעת רימ"ז בט"ר ח"ב 100 שם מקום Χερχίς אבל עיין גי' רבינו בע' כרבין ומ"ש.

1 כְּרוּכָה (פי' מלשון כָּרַךְ א' והושאל לבני מעיים (das Gewundene, Gewickelte, der Darm בריש ויק"ר פרשת טוב מלא כף נחת (פ"ג) מכריסה לכנת מעיא ומכנת מעיא לכרוכא קטינא ומכרוכא קטינא לכרוכא עביא. — (א"ב אלו דקין של בני מעים והם כרוכים ונבדלים אצל הרופאים לעבים ולדקים). *[אחי"ה לפי זה כרוכא קטינא der Dünndarm, כרוכא עביא Dickdarm וא"כ שייך לע' כרך א' ובנו"ג מִכריסא לבי מעיה מבי מעיה לכרוכת קטינא וכו' ובקהל"ר פ' החכמה הגי' בנת מעיא וצ"ל כנת מעיא כראי' לנכון בילק' קהלת רמז תתקע"ו ועיי"ע הדורא וע' כנת ומ"ש. — ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: וצם תרין יומין אפסק כרוכה ודמך פי' שנפסקו בני מעיו ומת ובירו' חלה פ"א דנ"ז רע"ג בט"ס אפסק ברוכה. — ודע כי בל"ע זפק של עוף נקרא كيارجه מל"פ كراجه ואולי יש איזה יחס ביניהם] —

2 כְּרוּכָה (מין חגב) ואת החגב למינהו (ויקרא י"א י"ז) תרג' ירושלמי כרוכה לזנוהי[10]). *[אחי"ה בנו"ג כרזבא והיא כמו כרזוב עיי"ע וכבר הגהתיה שצ"ל כרזוך ואולי בספרי רבינו גי' מוטעת היתה וצ"ל כרזכה. — ובסדר הערכים נגררנו אחר דפ' אמ' אבל בדפוסי' הישני' נכלל זה הע' בסוף ע' הבא אח"ז] —

כּוּרְכְּיָא (בל"ע كركى והקבוץ كراكى Kranich בל"ר grus) בפ' האיש מקדש בו בגמ'[11]) האיש מקדש את בתו (קידושין מ"ד סע"א) ריש לקיש צוות כי כורכיא[12]) ויצאה והיתה וליכא דמשגח[13])

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בדפ' וויניצי' אבל בשרפ"ע נשמט מן ובפ' כל הכלים. [2]) וכ"ה בע' מלגז ובתוספתי' שבת פ"ט (י'). [3]) בשבת ובספרא ובכ"י ערוך בכאן ובע' שבט א' ובתוספתי' שבת הנ"ל הגי' בכרכר וצ"ל בדלת. [4]) בכ"י ו"ו ול"ד כרכר. [5]) בכ"י ו"ו כורכירי וצ"ל כורכידי ובכ"י ל"ד בלעז כורכורי. [6]) כ"ה נכון גם בע' שבט א' ובדפ"ע בכאן להפרק ובפי' ר"ח הועתק בטעות ומדגחם (!) להתפרק. [7]) וכ"ה בפי' ר"ח וכצ"ל בע' שבט במקום ונפתח שער. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס בשבת ע"ה: אבל בנו"ג מיסך וכ"ה בפי' ר"ח. [9]) כ"ה בדפ' אמ' ובד' וויניצי' ולהדחק ובע' דק בי' אי' כדי להדחק ולהלחץ ובערוך דפ"ר פיזי' ובאסיל בע' הנוכחי: להידבק ולהלחם וצ"ל ולהחלץ אבל בפי' ר"ח יותר משובש כדי להרחיק ולהחלם וצ"ל כבערוך בע' דק כדי להדחק ולהחלץ. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו ובנו"ג לזניה ובדפ"ע למינה. [11]) כ"ה בדפ"ר. [12]) וכ"ה ברד"ק שרש סוס ובנו"ג כי כרוכיא. [13]) בנו"ג דאשגח.

ביה. וסים ועגור (ירמי' ח', ז') תרג' וכורכיא וסנוניתא [1]). — (א"ב כן בל' יוני והוא עוף כמו עורב). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κόραξ עורב וכ"ה ברמ"ל והנכון כי הוא מל"ע הנ"ל וכן פירש"י תרג' של עגור (ירמי' שם) גרואה בלע"ז = Kranich grue אבל בפי' בירמי' הביא זה התרג' על מלת סים וא"כ כצ"ל גם בפירש"י בקידוש' אבל מרד"ק שרש סוס ומפי' לירמי' מוכח כי לפניו היה כבר בפירש"י בקידושי' כדאי' לפנינו ובכתאב אלאסול לר' יונה (477 בהוצ' נייבויער) פי' ג"כ כורכיא מל"ע הנ"ל והביא ראיה מתרג' ירמיה שם. ובספר אהבת עולם לר"ש אלגזי גרס כורביא וזה רמז לגזרת ל"ר corvus עורב (לעוויזאהן זאאלאגיא 169) אבל אם גם היתה גירסתו כורכיא בכף י"ל שהוא ל"פ كراك עורב ועוד בל"פ كرغ — Krähe ירו' דמאי פ"ב דכ"ה רע"ג בהדא כורכיא ט"ס וצ"ל סירקי כדאי' בירו' דמאי פ"ג דכ"ג ע"ג ובירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג] —

* כַּרְכִיתָא כמו כריכתא מן כרך א' עיי"ע גרגתני א' ח"ב שנ"ד וע' נעתא.

* כְּרְכְתָּא עיי"ע כרך א'.

כַּרְכּוֹם (בל"מ ובל"ס כּוּרְכְּמָא מל"פ كركم ובל"ע كركم בל"י ורו' Safran, crocus, κρόκος והפעל ממנו כַּרְכֵּם (mit Safran färben כורכמא רישקא (שבת ק"י. ב"מ ק"ז:) בע' רשק [2]). סירקן או כרכמן (כלי' פט"ו מ"ב) בע' סרק (ו'). בסוף פרק א' [3]) דחולין (כ"ה.) לשבץ לגרר [4]) ולכרכם ולהטיח. שבלת נרד וכרכום בפ"ק דכריתות בגמ' המפטם (כריתות ו'.) *[אחי"ה וכ"ה בירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד. וכנ"ה בב"ק פ"א. ירו' סנהד' פ"ב ד"כ רע"ג ירו' כ"ב פ"ה דט"ו. שדה מליאה כרכום והקבוץ ירו' ברכות פ"ב ד"ה רע"ד מליאה כורכמין, ירו' כ"ב ספ"ט די"ז: זורעין כורכמין בכרם. ירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב. כרכמין [צ"ל כורכמין] מהו שיהו מותרין משום ספחין. תוספת' מעשר שני פ"א בכ"י אירפ' כרכום (והוא במשקל ל"י). נדה י"ט. כקרן כרכום עיי"ע בר ב' (ח"ב, קס"ד:). שבת קל"ט סע"א עיי"ע כשות — ותרג' אהלים (משלי ז' י"ז) כורכמא וכ"ה בפשיט'. ועיי"ע כורקמא במו"ע — ומזה הפעל כרכם וכני' רבינו אי' בחולי' הנ"ל גם בפי' רגמ"ה כ"י עיין מ"ש בע' כרכב ועיין ר"ש בכלי' שם שהביא גי' הערוך. ושם מפורש או כרכמן בשם הגאון וז"ל שייפה אותן הכלים בכרכום וכונתו לפי' רה"ג בכלי' (בסד"ט צד 11) ושם אי' כלומר שיפה אותן הכלים בכורכום ע"כ ועיי"ע סרק ו' ושם הובא עוד כלי' פכ"ב מ"ט ועיי"ע כפת ד'. — והרבה בצרוף פנים ובפרט בנתפעל ועניני מראהו נעשה אדום ככרכום מפני בושה או עצב ירו' כלאים פ"ט דל"ב: ירו' כתובות פי"ב דל"ה. ב"ר פל"ג נתכרכמו פניו של רבי. ירו' סנהד' פ"א די"ט. נתכרכמו פני ר' שמעון, ירו' קדושי' פ"א דס"א: ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג פסיקת' רבתי פכ"ג נתכרכמו פניהן של רבותינו, ועיי' עוד יתר דוגמאות בע' כרם ה' ועוד עיי"ע כרכם אחר ע' כרכמית אבל כאן עיקר מקומן] —

☞ כַּרְכּוֹם (= כרקום ע"ש Umschanzung, Boll-work) תרג' ובנית מצור (דברים כ', כ') ותבני כרכומין עיי"ע כרקום. *[אחי"ה ובע' כרקום א' פי' ר"ב. ובכ"ף הגי' גם במתורגמן וכ"ה בכ"ף בתרג' איכ' א', י"ט ובנו כרכומין אבל בערוך הביא בע' כרקום תרג' דברי' בקו"ף וכ"ה לפנינו] —

☞ כַּרְכּוֹם (= בל"י χάλκωμα (התואר מן χαλκός) מן נחושת was aus Kupfer ist) תרג' יצוק נחושה (איוב כ"ח, ב') יתיך כרכומא. פי' כלכומא בל"י נחושה. *[אחי"ה וכן תרג' נחושה (שם מ', י"ח) לפי' גי' כ"י אצל הח' לעווי וכן בנו"ג בתרג' שם כ', כ"ד; ומ"א, י"ט ותרג' תהלי' י"ח, ל"ה. ובהעתקת ע' זקנים באיוב שם וכן בבראשית ד', כ"א; שמו' כ"ה, ג' אי' χαλκός] —

כַּרְכְּמִישׁ (עופרת Blei, Bleierz) בעט ברזל ועופרת (איוב י"ט, כ"ד) תרג' בקלמוס פרזלא וכרכמישא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' ירו' א' לבמד' ל"א, כ"ב להעתקת העפרת והוא בל' סנסקריט kriku וממנו בל"פ قرقسون ומלת מיש הוא ל"פ مس נחושת עיי' פערלעס במ"ע מהרז"ף חט"ז ש"א — בכ"י ש"ס פסחים קי"א רע"ב כרכמושא ט"ס עיי"ע כרמשא — ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

* כַּרְכְּמִית (שם שפחה אחת) ברכו' י"ט רע"א מעשה בכרכמית שפחה משוחררת בירושלים וכו' וכ"ה בעדיות פ"ה מ"ו ובילק' נשא רמז תש"ו ובירו' סוט' ספ"ב די"ח: ובמד"ר פ"ט

---

[1]) כ"ה בדפוסים הישנים בכאן ובע' שפנין אבל בד' וויניצי חסר בכאן וכורכיא ובד' אמשי' חסר וסנוניתא.
[2]) ע"ש ומ"ש ועוד עיי"ע מרקא ג'. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר והפשיטו מדפ' פיזי והלאה פרק אחרון וצ"ל פ' אל"ף היינו פ' קמא וכ"ה לנכון בע' גלם א', שבץ, שף ב', טנס. [4]) וכ"ה בר"ש כלי' שם בשם הערוך וכ"ה לפנינו ובדפ"ע לגדר וכ"ה בע' שבץ.

אי׳ כורכמית ובע״י הראשון בעדיות בכרמית, ובגליון הש״ס כ״י בברכו׳ (אצל ד״ס צד מ״ה:) בכרכמיש וט״ס כי אי אפשר לומר שהוא שם העיר (ישעי׳ י׳, ט) עיי״ע קרקסיון, אבל עיין פירש״י בברכות שם.

כַּרְכֵּם (מהשם כרכום א׳ פי׳ נשתנה פניו ככרכום מרוב צער sein Gesicht ist safrangelb geworden) בילמדנו (ויקח קרח פרשת קח את המחתה) [צ״ל בחקת פרשת קח את המטה] (עיין ילק׳ שם סוף רמז תשס״ג) והוא מכרכם פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם אלא מאיזה שהוא מבקש. — (א״ב פי׳ בל״י פועל הנעת הראש כמו כרכש). *[אחי״ה ר״ב לא דק כהוגן ורמ״ל טעה להעתיק על פיו והח׳ לעווי גזרו מל״י κιρκόω והוא חג חוג ואין ענינו לכאן אבל בלי כל ספק עיקר הגי׳ כדאי׳ בכ״י ו״ו וכבדפוס וויניציא כרכם במ״ם ולא כשאר דפוסי הערוך כרכס בסמ״ך וטעות זו נולדה יען שהיה רבינו מסדרו אחר כרכמיש והיו סבורין שצ״ל כרכס לפי סדר האותיות ורבינו היה מסדרו כן כי נעלם מעיניו הוראת המלה כפי גזרתה והראיה שלא כלל מליצה נתכרכמו פניו בסוג ע׳ כרכום כי אם בע׳ כרם ה׳ ע״ש. והראיה שעיקר הגי׳ מכרכם פניו כבדפוס וויניצ׳ ופירושו כמו נתכרכמו פניו מגי׳ הילק׳ הנ״ל שהביא זה הילמדנו בזה״ל אמרו ליה (למשה) מזה אנו מבקשין אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא אף מן אחרת אין אנו מבקשים ונתכרכמו פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם מים אלא מאותה שהוא מבקש ע״כ] —

* כֶּרְכְּסָא (מל״י κέρκος זנב עיי״ע כרכש ב׳ במו״ע ומ״ש.

* כרוכסין? בירו׳ ב״מ פ״ב ד״ח ע״ג לפי גי׳ הגליון בדפ׳ קראט׳ ואחריו נמשך הח׳ לעווי ופי׳ מה שפי׳ והנכון כגי׳ שלנו פרוכסין עיי״ע במו״ע שגרס כן על נכון ושם אביא ראיות לזו הגי׳.

כִּרְכֵּר (מל״מ ענין רקוד tanzen ונגזר מל״ע كركر hin- und herfliegen, sich hin- und herwenden והושאל אצל רז״ל לעקיפין Umschweife machen) בב״ר פרשת כ׳ אל האשה אמר ובפרשת מ״ו (לפנינו ס״פ מ״ה) והוא יהיה פרא אדם. ובפרשת ס״ד (לפנינו ס״ה) שני גוים בבטנך ר׳ אבא בר כהנא בשם ר׳ בירי[1]) כמה כירכורין כירכר להשיח עמה שנאמר (בראשית י״ח, ט״ו) לא כי צחקת. — (א״ב ל״מ (ש״ב ו׳, ט״ז) (מכרכר ומפזז) [צ״ל מפזז ומכרכר]). *[אחי״ה וכן שם בפסוק י״ד מכרכר בכל עז ופי׳ רד״ק שרש כרכר פירושו מרקד ע״כ ובאמת בא תמורתו בדה״י א׳ ט״ו, כ״ט מרקד וכן פי׳ רד״ק ובכרכרות (ישעי׳ ס״ו, כ׳) לפי שברוב קלותם ומהירותם דומים שמרקדים ע״כ וכ״ה בכתאב אלאסול לר׳ יונה ן׳ גנאח 337 ול״נ כי ל״ע הוא ובהוראה ראשונה פי׳ كركر רץ וא״כ כרכרות הם גמלים קלי המרוצה Drommedar וכן בל״פ كاركر בהמה ממהרת לרוץ ומזה הענין נ״ל בפסוקת׳ רבתי י׳ הדברות פ׳ קמייתא פ׳ כ״א (צד ק׳ בד׳ וויען) למלך שהיה עומד ומכרכר על פתח פלטין שלו וכו׳ עד כך היה הקב״ה כשעמד ומכרכר על הר סיני וכו׳ פי׳ ענין רוץ ושוב ועסק בענין hin und her eilen, hin und her flattern ובהשאיל׳ נאמר כמה כירכורין כירכר או בירו׳ סוט׳ שם כמה כירכורי כירכורים הקב״ה כלומר הרבה עסק בענין רין ושב ועושה עקיפין. ותרג׳ לישעי׳ תושבחן והוא מגליון בא להורות על מלת ובכרכרן בראותו בעל הגליון כי תרג׳ מכרכר: משבח — כרכר חולי׳ כ״ה רע״ב צ״ל כרכב עיי״ע. כֶּרְכֹּר ט״ס וצ״ל כֶּרְכֹּד] —

כַּרְכֵּשׁ (נרדף עם כשכש ע״ש ופי׳ ענין תנועה ונדנוד schütteln bewegen) בר״ג דפ׳ המוציא יין (שבת ע״ז:) ובעיא לכרכושי בקי. בר״ג דפ׳ מי שמת[2]) (ב״ב קמ״ב סע״ב וקמ״ג רע״א) ובר״פ יוצא דופן בגמ׳ כל הנשים (נדה מ״ב סע״א) זיל לגבי דר׳ אבין[3]) דאסברתה[4]) ניהליה וכרכיש ביה רישיה בי מדרשא. בהלכה קמה דפ׳ הדר (עירובין ס״ה רע״ב) יתיב רבה ורב יוסף בשילהי פירקיה דרב ששת ויתיב רב ששת וקאמר כמאן אמרה רב לשמעתיה כר״מ[5]) כרכיש ביה[6]) רישיה. כלומר ערבו לו דברי רב ששת והודה לו. — (א״ב פי׳ בל״י פועל הנעת הראש להודות דבר מה או למאנו). *[אחי״ה לזה הפי׳ כיון גם בע׳ כרכם וכפי גירסתו כרכס אבל

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳, ובכ״י ו״ו ב׳ ביריו ובכ״י ה״ב בריו ובדפ״ע כירי וצ״ל בירי וכ״ה בב״ר פ׳ מ״ה ושם אי׳ ר׳ אבא בשם ר׳ בירי וצ״ל ר׳ אבא בר כהנא בשם וכו׳ וכ״ה בילק׳ לך לך ר׳ רמז פ׳, ובב״ר פ״כ אי׳ בשם ר׳ יצחק ובב״ר ס״פ מ״ח בשם ר׳ אידי וכ״ה בילק׳ וירא רמז פ״ב. ובלי כל ספק גי׳ ר׳ בירי עיקר וכ״ה בירו׳ סוט׳ רפ״ז דכ״א סע״ב א״ר בא בר כהנא . . א״ר בירי וכו׳ ובמבה״י לא מצאתיו וכן לא ראיתי ביוחסין ובסד״ה. [2]) כ״ה נכון בדפ״ר ומדפ׳ פיז׳ והלאה. בט״ס מי שמתו, ובד׳ באסיל ואמ׳ עוד: בברכות ונ״ב כ״ב! [3]) כ״ה בב״ב אבל בנדה זיל שייליה לר׳ אבין. [4]) וכ״ה נכון בב״ב בדפ׳ וויניצ׳ רפ״ח ובנו״ג בט״ס דאסברתא ובנדה דאסברית. [5]) בדפ״ר ליי. [6]) בנו״ג רבה.

בל"י לא מצאתי סעד לפירושו כי אם בל"ע בשווי כרכש למלת כשכש ע"ש ובע' כרכשתא ב' ובאמת בשבת ע"ז: הגי' בכ"י ש"ס לכשכושי. ובפי' רגמ"ה כ"י לב"ב גרס קירקש בה רישא ע"כ וכמו שכשכש אחד הוא עם קשקש כן כרכש אחד הוא עם קרקש עיי"ע. וכולם ענין נדנוד ותנועה הם ורק בהשאילה פי' הודה כלומר הניע ראשו להודות וכדמוכח מהוריו' ג' רע"ב לפי גי' כ"י ש"ס ותוספ' הרא"ש דכרכש ברישיה ובנו"ג כגון שהרכין בראשו. ובפי' ר"ח כ"י (בקובץ כ"י אנג'. דף קכ"ד) הביא שתי הגירסאות — ולפי' ההמשך פירש"י בעירו' ורשב"ם בב"ב כרכש הודה. אבל בשבת שם פירש"י לכרכושי להבריח וי"ל כי בשבת ענין המלה כמו كركس בל"ע פי' הרחיק ורדף wegtreiben והיינו הבריח] —

כַּרְכֵּשׁ (פי' חלחולת שבקצה המעיים אולי מל"ר אמצ' carcasium, carcosium עיין Ducange) בפ' הרואה בגמ' לא יקל (ברכות ס"ב.) ובהגדה דהנזיקין (גיטין נ"ז.) אתא דרקונא[1]) ושמטיה לכרכשיה. בס"ג דפ' המוציא יין (שבת פ"ב רע"א) דהאי כרכשיה[2]) אתלת שני יתיב. בפ' אלו טרפות בגמ' נקבה הקיבה (חולין מ"ט סע"ב) דכרכשא ודטרפשא דלבא[3]). בפ' גיד הנשה בגמ' שולח אדם (שם צ"ה סע"ב) ר' חייא בר אבין איתבר ליה[4]) כרכשא ביני דני[5]). בפ' כל הבשר בסוף הלכה הכחל (שם קי"ג.) הדורא דכנתא ומעיא וכרכשא[6]), פי' הוא המעי הדבוק בפי הטבעת. — (א"ב פי' בל"י זנב וגם פירושו טבעת שהוא סוף המעי הנדבק בפי הטבעת — ובמדרש אסתר פ' ביום השביעי וכרכס (אסתר א', י') ר' שמואל בר נחמן אמר כרכס לשון יוני הוא). *[אחי"ה ר"ב כיון לשתי מלות יוניות κέρκος זנב κίρκος, κρίκος טבעת אבל מלה אחרונה אין ענינה טבעת שהוא בסוף המעי. ורש"י פי' כ"מ כרכשא טבחיי"א והוא החלחולת וכן פי' רבינו בע' חל י"ב ע"ש וא"כ כרכש אולי מל"ר הנ"ל. — ומ"ש ר"ב בענין מד' אסת"ר קטוע הוא וז"ל המדרש שם וכרכס כרכסא כתיב. ר' שמואל בר נחמן אמ' לשון יוני הוא היך מה דאת אמר כרכסון ע"כ וקשה להלמו כי במקרא גם לפנינו כתיב וכרכס לכן דעתי שדרש זה השם הפרטי מל"י האמצ' κοραχὶς שפי' נערה בתולה וכרכסא הוא הקבוץ κοράχιες וחשב הדורש כי כרכס היה כותב הנערות הבתולות להביאן אל המלך או לשמרן וזה יאות לו בהיותו סרים המלך וכן דורש שם זתר זנות ראה של אותו רשע. ורשב"ן דרש כרכס מל"י κουρὶξ הנחתך מפעל κουρίζω, abschneiden] —

כַּרְכַּשְׁתָּא (מל"ס כָּכּוּשְׁתָּא בהשמטת הריש Wiesel) בהגדה דמגילה (י"ד סע"ב) חדא שמה זיבורתא וחדא שמה כרכושתא. בהגדה דהשוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה רע"א) הוו שרו[7]) בני כרכושתא הוה קא מכליא[8]) להו. בחלק בגמ' דארבעה הדיוטות (סנהדרין ק"ה סע"א) כרכושתא ושונרא עבדו יומא טבא[9]) מתרבא דביש גדא[10]). החלד והעכבר (ויקרא י"א, כ"ט) תרג' ירו' [א'] כרכושא ועכברא. — (א"ב פי' כרכוש בל"י חלד ועכבר שדה). *[אחי"ה כונתו לל"י κέρκος והנכון שהוא ל"ס וכן העתיקה הפשיט' חלד ככושתא ובסורית הוכפלה אות ראשון ובל' שומרוני הוכפלה אות שלישי כשושתה וכן העתיק תנשמת (ויקרא י"א, ל') ובאה"ת לסנהד' שם גרס כרשושתא — והעתקת שם חלדה הנביאה כרכושתא ועיי"ע זבורא ח"ג רס"ז: ומ"ש] —

כַּרְכַּשְׁתָּא (פי' זוג Schelle, Klingel עיין בפנים) בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' סמוך כסהו הראשון[11]) (ב"ק נ"ב רע"א) מאי משכוכית[12]) כרכשתא פי' כבש גדול שתלוי זוג בצוארו והולך בראש העדר. ירושלמי בר"ג דפ' קמא דקידושין בהלכה בהמה גסה (דף ס' רע"ב) מאי משכוכית [אית דאמרי] חוטרא ואית דאמרי שרקוקיתא ואית דאמרי נגדתא[13]). ירושלמי בר"ג דפ' חזקת הבתים (רפ"ג די"ג ע"ד) מאי משכוכית אית דאמרי[14]) חוטרא ואית דאמרי פנדורא[15]) ואית דאמרי תיישא רבא. — (א"ב בנוסח' גריס קרקשתא ופירש"י זוג שמקרקש

---

[1]) כ"ה בכל כ"י ערוך וכ"ה בעי' דרקון. [2]) בנו"ג כרכשתא אבל מתוך פירש"י מוכח: כרכשא. [3]) צ"ל כראי' בעי' טרפש ע"ש. [4]) כ"ה בדפ' וויניצי' ובנו"ג איתבר ובכ"י ו"ו אייתר ליה. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ' וויניצי' וכ"ה בריי"ף ובראי"ש. ובשדפ"ע ובנוסח' בט"ס דיני. [6]) בנו"ג תרגמא אכרכשא ומעייא והדרא דכנתא אבל מפירש"י מוכח הסדר כבערוך. [7]) בנו"ג ובילקי' תהלים ר' תתפ"ח הוה שדיא וברש"י שריין. [8]) בנו"ג וקא כנשא. [9]) בנו"ג הלולא וכ"ה בילקי' ריש בלק. [10]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיזו' ובד"א גד ובדפ' וויניצי' גדיא. [11]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד. [12]) Leithammel; [13]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וה"ב וכ"ה בירו' ובדפ"ע איכא דאמרי אבל סגנון הירו' אית דא'. [14]) בנו"ג אית דאמרין וכ"ה בכ"י ו"ו. [15]) בכ"י ה"ב פנרורא וט"ס הוא עיי"ע פנדורא במו"ע ושם הובא גם הציון מירו' ב"ק ספ"ט ד"ז ע"ג והוא ל"י φάνδουρα, πανδοῦρα כלי שיר ובעל הגליון בד' קראטאשין טעה בפי'.

בו לפני העדר). *[אחי"ה אבל ממה שכתב רש"י קרקשתא גרסינן מוכח כי היה לפניו גם כרכשתא וכ"ה בע' משכוכית וכ"ה באמת ג' הרי"ף [1]) וגזרת המלה לפע"ד מל"ע خشخش פי' השמיע קול כזוג וא"כ כרכשתא כמו כשכשתא או קשקשתא עיי"ע כרכש א'] —

כַּרְכַּשְׁתָּא (הקבוץ מן כרכש בל"י κροκύς, κροκίς בל"פ كرك (wollige Flocken, Fransen בריש בבא מציעא (ז'.) מתניתין [2]) דתפיסי בכרכשאתא [3]) נימין שבקצותיה ובלע"ז ציר"י. — (א"ב כרוכיש פי' בל"י חוט ונימא). *[אחי"ה והוא ל"י הנ"ל והלעז הוא ל"ר Fransen, cirri חוטין שעוזבין האורגין בבגד אחר האריגה ועיין צמח דוד זה הערך. ור' יונתן (הובא בשט"מ) פי' ככרכשא בציציות שבראשי הטלית ע"ש ורש"י פי' בגרדין שבשני ראשין שקורין ברניי"ש ע"כ וצ"ל פרינ"ש franges עיי"ע גרד (ח"ב שנ"ו הערה ב'), והמלה האשכנזית Franse נגזרה מל"פ فرنه בזו ההוראה] —

כָּרַם (לפע"ד נולד מל"פ خرمن קביצה וכרי Haufen, Schichte וממנו הפעל anhäufen, (aufschichten בפ' אמר ר"ע בגמ' מנין לפולטת (שבת פ"ח:) בכרמי עין גדי (שה"ש א', י"ד) מי שהכל שלו יכפר [4]) לי על עון גדי שכרמתי לי מאי משמע דהאי כרם [5]) לישנא דמיכבש [6]) הוא אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן כדתנן בהכדור פ' כ"ג בכלים (מ"ד) כסא של כובס שכורם עליו את הכלים [7]). פי' מקפל [8]) את הכלים ומניחן עליו ומשים מכבדות מלמעלה. *[אחי"ה וכ"ה בגוף הפי' בפי"מ לרמב"ם ור"ש ושם מסדר עליו ובפי' רה"ג הובא א"ד קורם ופי' וטוען ורש"י פי' כרמתי: אספתי — וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"ב ספ"ב ג' מטות הן העשויה לישיבה טמאה מדרס (שמוכרין) [צ"ל שכורמים] עליה כלים טמאה טמא מת. תוספת' מנחות פ"ט לא היו בוצרים ענבים וכורמין אותן וכו' ובכ"י אירפ' וכומרין] —

כֶּרֶם (מל"מ ופי' קבוץ נטיעות זיתים או גפנים הרבה במקום אחד Oliven-, Weinpflanzung, Weingarten והושאל לישיבת הסנהדרין ביבנה die jamnensische Akademie; כרם רבעי Wein- (trauben im vierten Jahr der Pflanzung בפ' יש נוחלין בגמ' האומר איש פלוני יירשני (ב"ב קל"א רע"ב) ובפ' ד' בכתובות (מ"ט.) זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה [9]). ובפ' החולץ בגמ' אחד [10]) בתולות (יבמות מ"ב:) אי הדר ביה ממתניתא דכרמא הדר ביה דתניא א"ר ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה שמעתי מפי חכמים בכרם ביבנה כולן צריכות להמתין שלשה חדשים. פי' משום מתניתא דכרמא הדר ביה ואמר אין הלכה כר' יהודה, וכן פרשו רב אחא דמן שבחא בשאלתות בוירא אליו (סי' י"ב) [11]). ירושלמי בסוף הלכה קמ' דפ' תפילת השחר (פ"ד ד"ז רע"ד) וכי כרם היה שם אלא אלו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות ככרם [12]). פ"ה בכלאים (מ"א) הרי זה נקרא כרם (כל) [צ"ל דל] [13]). כרם שהוא נטוע ערבוביא [14]). כרם רבעי

[1]) ושם הגי' משכונית וכן הוא משכוניתא בכתב יד ו"ו. [2]) כונתו מתניתין משכחת לה עיין שט"מ. ובנו"ג אמר רב פפא. [3]) כ"ה בדפ"ר ופיזי' ובשדפ"ע כרכשתא. [4]) כן הוא בכ"י ש"ס וכ"י ילקי' ד"ס שבת צ"ד: ובנו"ג מכפר וכן הוא בפי' רה"ג. [5]) וכן הוא בכתב יד ש"ס ובפי' רה"ג ובר"ש כלים כורם ובנו"ג כרמי. [6]) בפי' רה"ג דכבשא ובכתב יד ש"ס דמכמש צ"ל כבכ"י א"פ דמכבש וכגי' הערוך ובנו"ג דמכניש עיין פירש"י. [7]) בכתב יד א"פ שכורם ובכלי' שהוא כורם ובדפוסי' בשבת שכורמים. [8]) בדפי וויניצי' ובעה"ק שנ"ב בט"ס מקבל, ובכ"י ו"ו פי' מקום שמקפל. [9]) וכ"ה בירו' ברכות פ"ד ד"ז רע"ד אבל בירו' יבמות פט"ו ד"ד ע"ד אי' מדרש דרש ר' לעזר בן עזריה ובירו' כתובות פ"ד דכ"ח סע"ד מדרש שדרשה ר' אלעזר בן עזריה. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו וכ"ה בשאילתות וירא סי' י"ב ובנו"ג אחת. [11]) בכ"י ה"ב לי' מן וכן פרשו וכו' והחי' בעל הגיון שלמה דן מזה כי בצדק ליתנהו תיבות הנ"ל כי הרואה בשאלתות יראה דלא הוסיף כלום אלא כתב רק כפי דאי' בסוגיא וכמו שהעיר ג"כ הגרי"ב בהפשב"ע ודע עוד כי הגרי"ב שם התפלא על דברי רבינו בעל הערוך שאמר אין הלכה כר' יהודה ואמר כי מיבמות מוכח, שצ"ל ר' יוסי וכנראה מרש"י ותוספ'. אבל מה שנ"ל כי בדיוק רב כתב הערוך אין הלכה כר' יהודה כי רבינו גרס ג"כ ביבמות ר' יוסי מתיר ליארס ולינשא מיד כדאי' בעירובין מ"ז. ובכתובות ס': וא"כ ר' יהודה לא מתיר בלי המתנת ג' חדשים ולפי זה לפי המסקנא שהדר ר' יוחנן ממתני' דכרמא הדר ואין צריך להמתין ג' חדשים בודאי אין הלכה כר' יהודה כי אם הלכה כר' יוסי (ועיין תוספ' שם ד"ה הלכה) ועל זה היטב הביא רבינו משאילתות שם כי גם שם בפי' נאמר ר' יוסי אומר כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול ועל זה הביא הלכה כר' יוסי ושחזר ממתניתא דכרמא הוא חזר אבל בכ"ז לבי נוקף לאפושי פלוגתא בין ר' יהודה ובין ר' יוסי עיין רש"י ותוספ' יבמות ד"ה ר' יוסי. [12]) ועיי' בספר המפתח לר' נסים גאון בברכות ס"ג: שתביא עוד ציון מפסחים ועל הירו' כיון גם רש"י בפי' בברכות ס"ג רע"ב ד"ה לכרם ובכתובות שם. [13]) ומפורש בירו' כלאים פ"ה דכ"ט ע"ד ואיזהו כרם דל א"ר יונה דל בגפנים ועשיר בעבודות. [14]) וכ"ה בע' ערב א' ושם מפורש. ודע כי כגי' רבינו אי' לפנינו בש"ס במשנ' ובירו' אבל במשנ' אי' בטעות כרם (דל) שהוא

(ברכות ל"ה. פאה פ"ז מ"ו, תרומות פ"ג מ"ט, מעשי שני פ"ה מ"א ב', ג', ביצי ה'. ושם: ר"ה ל"א: קידושין נ"ד: ב"ק ס"ט. ושם: עדיות פ"ד מ"ה, פרה פ"א מ"א) פי' כרם של שנה רביעית שנטע. *[אחי"ה כתב הרד"ק בשרש כרם ויקרא כרם זית מקום נטיעת זתים הרבה ביחד וכן דעת רז"ל (ברכות ל"ה. ב"מ פ"ז:) כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי ונקרא כרם לקבוץ נטיעות זתים הרבה במקום אחד כמו שנקרא נטיעת הגפנים הרבה כאחד כרם . . וכן אמרו רז"ל (כלאים פ"ד מ"ו) כי נקרא כרם גפנים נטועות שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב ובפחות מכן לא יקרא כרם ע"כ והושאל כרם לקבוץ החכמים שנתקבצו ביבנה וזה לפי שהם דומים בישיבתם שורות שורות כשורות הכרם והשם יתברך קרא כנסת ישראל כרם שנאמר כרם היה לידידי אלה דברי הרמב"ם בפי' משניות לעדיות פ"ב מ"ד וכן מצאתי בשהש"ר פ' כרם: כרם היה לשלמה אלו ישראל שנאמר (ישעי' ה', ז') כי כרם ה' צבאות בית ישראל וכו', ושם: דבר אחר כרם זו סנהדרין דתנינן תמן (עדיות שם) ג' דברים העיד ר' ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה וקבלו דבריו וכי בכרם היו יושבין אלא זו סנהדרין שעשויה שורות שורות ככרם, היה לשלמה למלך שהשלום שלו ע"כ ואולי בחרו רז"ל זה הכנוי לתאר בו הסנהדרין ביבנה [1]) אשר שמה קבץ רבי יוחנן בן זכאי אחר חרבן הבית שארית ושרידי התורה והיה כונן שם מפלט לכנסת ישראל (ועיין ד"מ למהרז"ף 64) וכן נקרא בדרך מליצה האל יתברך בעל הכרם ב"מ פ"ג: אבל גם במובן פשוט יכוגה ישיבתם בסנהדרין: כרם כאמור שעשויה שורות שורות ודוגמתו עיי"ע אִדַּר (ח"א ל"ט) אסטרונגילון (שם קע"ז) גֹּרן (ח"ב, שס"ט:) אבל אז קשה למה לא תכונה ככה ישיבת הסנהדרין גם ביתר המקומות שגלתה הסנהדרין (עיין ר"ה ל"א.) ואולי יש כאן רמז בכנוי כרם לשם Ἀκαδημία מקום אשר שם הורה אפלטון ונקרא על שם איש Academus והיה המקום הלזה מקום שעשועים וכרם חמד נטוע באילנות אשר בצלם לָמדו ולִמדו ועיי' מכילתי (הובא בגיאג' לנייבויער 74) בצל של שובך ביבנה ועיי"ע יבנה וע' שבך, ואולי כרם רמז למלה פרסי' خرم מקום נאה ומשובח. וגם בל"פ נקרא מקום שנושאים ונותנין בחכמות آبگاه פי' מקום ישיבה אשר שמה יתאספו אנשים הרבה עיי"ע בי אבידן (ח"ב, מ"ו והלאה) — והקבוץ כַּרְמַיָּא סוכ' מ"ד:] —

כרם (= כָּרְמָא שם הנהר עיין בפנים) בפ' אחרון דיבמות בגמ' ר' יהודה (יבמות קכ"א רע"א) ההוא גברא דאיטבע בכרמא ואסקוה אבי חיורי [2]) פי' אלו שני המקומות על שפת נהר אחד. *[אחי"ה בנו"ג דטבע בכרמי ואסקוה אבי הדיא ופירש"י בכרמי שם העיר ע"כ ולדעת החו' נייבויער כרמא הוא נהר Corma על שפת טיגרים מזרחה אבל נהר הדיא או חיורי לגי' רבינו לא פירש ול"נ כי שניהם שמות נהרים הם בזוזיאנא כרמא הוא נהר גדול Karun או יותר רגיל Kuran (Korna) וכערך שש שעות ממקום Sabla יפרד הנהר והיה לשני ראשים שם האחד Hafar נשפך לנהר טיגרים ושם השני (Bahamshir) הולך עד לשון הים הפרסי עיין קדמוניות לאיראן להח' שפיעגעל ח"א 111 ולדעתי כרמא אחד הוא עם נהר הנ"ל וחיורי הוא אגף הנהר Hafar ועוד עיין מאננערט ח"ה ב' צד 310] —

כרם (= כְּרוֹם לדעת ר"ב מל"י χρῶμα צבע Farbe וכ"ה בל"ם כְּרוּמָא ועיין בפנים) בפ"ק דברכו' בגמ' וחכמים אומרים (ו':) מאי כרום זלות (תהלים י"ב, ט') דברים שעוֹמדין ברומו של עולם בני אדם מזלזלין בהן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרויהו כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום [3]) מאי כרום כי אתא ר' דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת [4]) מתהפך לכמה גוונים. — (א"ב פי' בל"י צבע וגוון). *[אחי"ה וכר"ב פי' החו' לעווי אבל כבר עמד על זה החו' ברילל (פר"ש רעדענסארטען 54) כי לא תתכן זו הגזרה והעלה שהוא ל"י οἰνάς ובל"ר vinago ובל"ם כרמיונא [5]) והוא עוף אחד (מין יונים מדבריים) שנוצותיו מסורקין בגוונין ונקרא על שם צבע היין שדומה לו בגוונו כדמוכח מסופר אייסטאטיאוס οἰνωπὸς τὸ χρῶμα עיין היאראזאיקאן לבוכארט ח"ב, 524 והלאה ולפי זה אולי אחת היא עם מזגא חמרא עיי"ע בת מזגא חמרא (ח"ב, רי"א) וכ"ה דעת לעוויזאהן אבל כרום פי' הוא ג"כ מל"י χρῶμα והוא צבוע של ב"ר

נטוע וכו' ועיין מ"ש בעל ד"ס לכלאים שם בענין רשימת עגול וכתיבה בגליון כזה: ס"א ל"ג שנמצאו במשניות עפ"י הגהה של תוי"ט. [1]) ומזה גם בתרג' קהלת ב', ד' אנציבית לי כרמין ביבנה. [2]) בכ"י ה"ב בי חורי ובכ"י ב"ר אבי חיזרי. [3]) וכ"ה בילק' תהלים ר' תרנ"ט ובנוסחת ב"נ אבל בנו"ג עוד ישנא' כרום זלות לבני אדם ובאמת קשה להבינו והגמ' הביאו לפרושי מאי כרום עיין ד"ס ברכות צד י"א. [4]) וכ"ה בילק' ובב"נ ובנו"ג עוד: עליו. [5]) כצ"ל ולא כמו שכתב החי' הנ"ל כרמנולא.

הנזכר שם (זאאל' 183) והעתיקו Paradiesvogel, [Sonnenvogel —

כרם (רבינו לא פירשו ול"נ כי כולם שייכים לע' כרכום שממנו נבנה הפעל ובצרוף פנים פי' safrangelb werden) בב"ר פ' כ"א (לפנינו פ"כ) ויאמר ה' אל הנחש: נתכרכמו פני רבן גמליאל ולא יכול להושיבו. ובפרש' ל"ד (ל"ג) א"ל ר' חייא רבה והרי הוא בא נתכרכמו פני רבי א"ל ארוננו הוא בא[1]) ובפרש' (מ"ו) [צ"ל מ"ז] (ולפנינו מ"ו וכן הובא בילק' לך לך ר' רמז פ"א)[2]) למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני ועברה לפניו[3]) ונתכרכמו פניה. בפסק' דפרה אדומה (פסדר"כ צד ל"ח. וכ"ה בילק' ריש חקת) באותה שעה נתכרכמו[4]) פניו של משה הה"ד (קהלת ח', א') ועז פניו ישונה. בילמדנו ויחי יעקב (תנחו' ויחי סי' י') יצאו שמעון ולוי פניהם מכורכמין[5]) ופני כלם קבצו פארור דנחום (ב' י"א) תרגומו ואפי כולהון אתחפיאו אכרום אוכמין כקידרא. קדרתי שמה החזקתני (ירמי' ח', כ"א) תרג' אתחפיאו אפי אכרום אוכמין כקידרא אישתממו אחדתני. ושעריה אומללו קדרו לארץ (שם י"ד, ב'), כל פנים קבצו פארור (יואל ב', ו'). *[אחי"ה רבינו הביא הפסוקים שלא כסדרם. ונראה שפי' רבינו נתכרכמו מלשון התרג' אבל אין זה מן השם כי אכרום בתרג' פי' מל"י χρῶμα של ע' הקודם והיינו צבע לכן הוסיף התואר אוכמין כלומר נעשה פניו מושחרות כקדירא אבל נתכרכם נבנה מן כרכום א' כאטור אבל בכ"ז נמצא ג"כ בהשאילה בענין שחרות בשהש"ר פ' אל תראני: קפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו וכו' והפכו נתלבן (שם), אבל הלשון אינו הגון כל כך ובאמת בילק' שהש"ר ר' תתקפ"ב חסר ואי' רק: נפחם בשמש וכו' עד שנתלבן. ונאמר זה הדבור במליצה על שנוי הפנים מפני צער בושה או רוגז עיין שהש"ר פ' כשושנה: נתכרכמו פניו (של ר' אלעזר) והלך לו אצל ר"ע רבו א"ל למה פניך חולניות. מדר' תהלים מזמור י"ח לעתיד לבוא הקב"ה מושיב מלך המשיח לימינו ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין וכו' ובילק' ש"ב רמז קס"ב ופני אברהם מתכרכמות. ילק' מלכים א' ר' רמז קע"ו אברהם ויצחק פניהם מתכרכמין וכו' ויתר הדוגמאות עיין בע' כרכום א' ומזה הענין מה שהביא רבינו בע' כרכם ע"ש] —

כְּרוֹם (לפע"ד כרום ימא פי' צבע ים ותואר לאבן טובה Chrysolit, Edelstein von meergrüner Farbe) תרג' תרשיש ושהם (שמות כ"ח, כ' עיין שם ל"ט, י"ג; יחזק' כ"ח, י"ג) כרום ימא ובורלא פי' בל"י מין אבן טובה נקראת כרומא ואבן הים. *[אחי"ה ואולי כונת ר"ב על ל"י κρῶμαξ סלע ואיננו נכון וכונת התרג' על אבן טובה הנקראת χρυσόλιθος אשר גוונה כגוון הים (ואולי בתחילה היה כתוב כרום ימא פי' אבן שהוא מצבע זהב וים) עיין פליניאום ל"ז, כ' probatissimi sunt ex iis (chrysoberyllis) qui viriditatem puri maris imitantur . . sed in aureum colorem exeunte fulgore. ובזו המלה העתיקו ע' זקנים תרשיש (שמות כ"ח, כ; ל"ט, י"א) וכן העתיקו עקילס (ביחזק' א', ט"ז; י', ט') וכונת התרג' והעתקת השבעים ועקילס כי הוראת תרשיש בקצת מקומות גם ים עיין פירשט שהביא ל' סאנסק' tarischa פי' ים וממנו ל"י θάλασσα. ועוד היום נקרא מין אבן טובה Berylo שאין ערכה רבה aquamarin על שם צבע ים. ועוד אי' פעם אחת זו המלה בתרג' אסת' ח', ט"ו לביש מינקא דכרום ימא עיי"ע מנייק] —

כּוּרְמִיזָא (לדעת ר"ב אבן לירות בה עיין בפנים ולפע"ד אבן לבֵנה ורעפים מל"י κεραμίς וממנו בל"ס קרמידא ובל"ע قرميد Ziegelstein) תרג' באבן או באגרוף (שמות כ"א, י"ח) באבנא או בכורמיזא פי' בל"י אבן מוכנת לירות בה. *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י χερμάδιον (עיין רימ"ז בט"ר א' קמ"ד) אבל אין נ"ל כי זו המלה רגילה רק במליצה ולא בפי המון העם כמו שהעיר על נכון הח' פליישער נגד הח' לעווי בעמת"ל ח"ב 457 אבל מה שהעלה הוא כי הוא בנין פרעל מל"ע كمز אחוז במלוא כפו דוחק הוא והנכון כי היא ל"י סוריי וערבי' הנ"ל כמו שהעירותי כבר בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס 189

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ' נשמט מן א"ל עד א"ל ואי' רק האמצע ובנו"ג א"ל ר' חייא רבה והרי הוא עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי א"ל ארונו הוא ובירו' כלאים פ"ט דל"ב: א"ל הא רב הונא לבר נתכרכמו פניו של רבי א"ל ארונו בא ובירו' כתובות פי"ב דל"ה. א"ל הא רב הונא לכאן נתכרכמו פניו של רבי א"ל ארונו הוא. [2]) כי רבינו מונה פרש' אחת יותר מחשבון שלנו עיין מ"ש בהשחר שנה י' חוברת ו' ובאמת הביא רבינו מאותה פרשה שהיא לפנינו מ"ו ציונים בשם פ' מ"ז בע' אקיום, מגרף (לפי גי' כל הכ"י (ובדפ"ע בט"ס מ"ד)) גם ד', פסט (לפי גי' דפ"ר). [3]) כ"ה בכ"י אבל בדפ"ע לי'. [4]) ובמד"ר פי"ט בט"ס נתכרמו. [5]) וכ"ה בב"ר פצ"ט יצאו אף הם ופניהם מכורכמות.

(ועיין רימז שם) עפ״י פי׳ רשב״ם וספרא מעיד לזו הגזרה עיי״ע קרמיד ור״ב פי׳ שם כהגון פי׳ בל״י רעפים וכו׳ ע״ש וכן ענין كلوخ בל״פ אשר על ידו העתיק טאווס מלת אגרוף — וכנ״ה במדר׳ משלי כ״ב, ו׳ מתלא אמר לחכימא ברמיזא ולשטיא בכרמיזא עיין בלומענלעזע לה׳ דוקעס 78 ושם מתורגם בטעות ושעורו די לחכם רמז בעלמא אבל שוטה נוכח רק בראיות חזקות כרעפים. וכתיבה בחסרון וי״ו אחר כ״ף ראיה לגזרת המלה] —

כַּרְמֶל (ל״מ ונדרש כר (בחלוף רך) ומל מפעל מלל zerreiben או הורכב מן כר פי׳ כסת ומן מלא. כרמלית פי׳ מקום רחב ידים שאינו לא רשות היחיד ולא רשות הרבים ועיין בפנים) בפ׳ ר׳ ישמעאל בגמ׳ קצרוהו (מנחות ס״ו רע״ב) (ובסוף) [צ״ל ובסיפרא[1]) (פרק י״ד פרש׳ י״ג) פרשת ואם תקריב: כרמל (ויקרא ב׳, י״ד) רך ומל . . דבי ר׳ ישמעאל תני כרמל כר מלא[2]) פי׳ „שמלא הדגן בראש השבולת ככר שהוא מלא נוצה כלומר שהוא נתגדל כולו״[3]). כרמלית ומקום פטור בר״ג דשבת (ו׳.) ירוש׳ בריש שבת (פ״א ד״ב סע״ד) תני ר׳ חייא כרמל רך מל[4]) לא לח ולא יבש אלא בינוני [ו]הכא לא רשות היחיד ולא רשות הרבים אלא כרמלית. *[אחי״ה בכל כ״י ערוך ובעה״ק שנ״ב נכלל הדבור כרמלית עם ע׳ כרמל ובדפ״ע הוא ערך בפני עצמו והנכון ככ״י כי גם בירו׳ הנ״ל מפורש כרמלית מלש׳ כרמל עפ״י הדרש כר = רך ומל כמו שאי׳ לנכון בפי׳ קה״ע וז״ל פי׳ כרמל הכתוב בתורה היינו שנמלל ביד ואינו לח ולא יבש לגמרי אלא כשמוללין אותו ביד הוא מתרכך לגמרי וכ״ה במנחות וכ״ה בערוך בשם הירושלמי עכ״ל. וכצ״ל כר ומל בתוספ׳ שבת ו׳. ד״ה כרמלית (עיין גליון הש״ס) ובתוספ׳ מנחו׳ ס״ד: ד״ה משום ופירשו שם דהוי כמו שמלה שלמה עיין בהפשב״ע ושם הובא פירש״י בכ״מ בענין כרמל. ונלפע״ד כי עיקר דרשם איננו כמו שמלה שלמה כי אם מהרכבת המלה כרם — מל והיינו ברמז על ל״פ خرم פי׳ רך לח וחדש neu, frisch ומן מל מלי׳ מלילות מה שנמלל ביד, וזה מ״ש רש״י בשבת ק״ה רע״א ד״ה כרמל: גבי מנחת העומר כתיב גרש כרמל שמביאה כשהיא לחה בעוד שהזרע נפוח וכו׳ וכן בפירש״י לויק׳ ב׳, י״ד גרש כרמל גרוסה בעודה לחה וכו׳ ועיי׳ ראב״ע כרמל שהתבואה לחה ומלאה בקשין ע״כ ועיין ספרי בענין העתקה פרסי׳ לריב״י טאווס 309 והלאה ושם פי׳ העתקות הישנות וטאווס העתיק כרמל ע״י كامل וזהו ג״כ בל״פ שבלת רכה אשר נמללה ביד. ועפ״י דברים אלה קשה להלום פי׳ כרמלית מל׳ כרמל אף בדרך דרוש וגזרתה נעלם ממני. ובפי״מ להרמב״ם שבת פ״א מ״א פי׳ בזה״ל ומפני זה נקראת כרמלית כאשה האלמנה שאינה בתולה ולא בעולת בעל כמו כן אלו הרשויות אינם רשה״ר ולא נשלמו בהם תנאי רה״י ויהיה אמתת השם כארמלית ע״כ ועיי׳ ג״כ בפי״מ לרע״ב שבת פי״א מ״א. — ובירו׳ שבת פי״א די״ג, מבואר המושג כרמלית בזה״ל: כל המעכב דריסה ברשות הרבים נקרא כרמלית. הקבוץ ירו׳ שבת שם די״ג: שתי כרמליות סמוכות זו לזו] —

* כַּרְמֶל, כַּרְמְלִי (מל״מ כרמיל Karmin, Scharlachglanz עיין פירשט ח״א, 631) ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ד כשעוה וכשושנת כרמל, נדה כ״א רע״א השרוני נדון ככרמלי חי, תוספת׳ נדה ספ״ג היין השרוני הדומה לכרמלי.

כְּרוּמַנְקְיָא (בל״י האמצ׳ χειρομάνικον ככלי יד ברזל Handeisen עיי׳ מיירזיאום 622) בפסיקתא דשובה (פסדר״כ צד קס״ב) וילכדו את מנשה (בחחים[5]) [צ״ל בחוחים] (דה״י ב׳ ל״ג, י״א) מהו (בחחים) [בחוחים] ר׳ אבא בר כהנא בכרומנקיא פי׳ נחשת של ברזל[6]) נקרא בל׳ יוני כרקומא. — (א״ב פי׳ בל״י כבלי וזיקי ידים). *[אחי״ה תתכן דעת ר״ב והוא בל״י אמצ׳ כאמור והורכב מל״י χείρ ומל״ר manica וכרות רבה פ׳ ויאמר לה בועז אי׳ כירומניקאה ובירו׳ סנהד׳ שם בדפ׳ וויניצ וקראט׳ כירומניקיא ובקצת דפוסי׳ בט״ס בבירי מניקיא ויתר שבושים בכ״י פסיקת׳ רבתי שם עיין הערת ר״ש באבער שם ושם מפורש לנכון מלה יונית עפ״י מה שהוגה בלוח הטעות. ולא העיר כי כ״ה רק בל״י האמצעית והוא תקן לנכון קרקומנקיא שאי׳ בשהש״ר פ׳ אתי מלבנון שצ״ל כירומנקיא. וכ״ה בתרג׳ דה״י שם כירומנקייה, וכן תרג׳ בנחשתים (דה״י ב׳ ל״ו, ו׳) ואסרוהי בכירומנקיא

---

[1]) ובכ״י ו״ז: בפסי׳ וצ״ל בסיפ׳ וממנו נפשט בטעות בדפ״ע בסוף וצ״ל כמו שהגהתי. [2]) כ״ה לנכון בדפי׳ אמי׳ אבל בדפוסי׳ הראשונים כרמלא אבל גם בפי׳ רגמ״ה כ״י למנחות (בקובץ כ״י אנג׳ דף י״ח). אי׳ כראי׳ לפנינו בש״ס בשתי תיבות. [3]) ע״כ הועתק מפי׳ רגמ״ה הנ״ל ושם אי׳ בתוך השבולת. ונוסח בספרא שלפנינו משונה בענין דבי ר׳ ישמעאל מגי׳ הש״ס ורבינו לא פליג ואולי לפניו עלתה גי׳ שתיהם בקנה אחד. [4]) ובנו״ג בירו׳ מלא. [5]) וכ״ה בירו׳ סנהדרין פ״י דכ״ח ע״ג. [6]) כ״ה בכ״י ה״ב, ובדפ״ע הנחשת.

וזה טעם נחשת של ברזל בערוך ועיין הגיון שלמה 24, אבל ממה שרמז רבינו על כרקומא שכיון למלת כרכום ג' מוכח שנעלם מעיני רבינו הוראת המלה עיין מה שכתב הח' לעווי בעמת"ר ח"א, 362 — ובפדר"א פמ"ג משובש כזה: ואחזו אותו במינקת ראשו!] —

כְּרְמְשָׁא (= כְּרוּמְשָׁא בל"ס והעתקתו בלא"ש Spierlingsbaum ולדעת רבינו הוא Feig-bohne) בפ' ערבי פסחים בגמ' לא יפתחו לו (קי"א רע"ב) אמרה ליה שידתין לבריה איזדהר מכרומשא פי' תרמוס סלבאטיקו. — (א"ב לא מצאתי מימרא זו בגמרא). *[אחי"ה לא מצא מפני שנ"ב ק"י אבל נמצא בדף קי"א רע"ב רק שם בט"ס בשתי תיבות וז"ל: אמרה לה שידה לברה פירחי נפשיך מכרו משא וצ"ל מכרומשא וכ"ה בד' ויניצ' ש"ח וביתר דפוסים הראשונים אצל ד"ס במקומו וכ"ה בכ"י א"פ ובכ"י מ' בט"ס בכרכמושא והוגה בטעות מכרמושא, וגי' שידתין אי' ג"כ בכ"י ש"ס מינכען א' וב'. והמלה היא סורית כאמור, וכוגת רבינו על ל"ע ترمس בל"י θέρμος עיי"ע תרמוס שפי' בלאי"ט lupino ורמ"ל טעה לחשוב כי הוא lupus זאב לכן העתיק כרמשא Wolf! אבל ממה שמוכח מגמ' שם שכרומשא מין אילן (כמו זרדתא עיי"ע) הוא אולי גם רבינו כיון למין אילן ויש להגיה במקום תרמוס או תורמוס כגי' כ"י או כמו ששיער הח' לעף (פפלנ"צ 287) קורמיש Spierling או כפי דעתי שורבא מלאי"ט sorbo עיי"ע גובירי ח"ב, ר"ל וע' עוזרד] —

* כַּרְמַת (לפע"ד מל"ע كرمة Weinstock) תוספתא מנחות פ"ט אין מביאין לא מן הכרמת ולא מן הדלית אלא וכו' כ"ה בכ"י אירפורט (כהוצ' צוק"מ 526) ובדפ' מן הכדמת וצ"ל ברי"ש והוא כמו דלית וקנוקנת של גפן וכן בבונדיהיש (הובא בפפלנ"צ ללעף 88) كرم עץ הגפן. והח' לעווי ציין המלה בע' כדמת וגזרה מל"ע והוא טעות וכבר השיג עליו הח' פליישער וט"ש דוחק הוא מפני שלא ראה גי' הכ"י.

☜ כְּרַן (לדעת ר"ב מל"י χρόνος עת Zeit ולפע"ד מל"פ كران גבול מלי צינד Grenze, karana וא"כ בכרן יומא כיום מוגבל ומזומן an dem begrenzten, determinirten Tag) תרג' בעצם היום הזה (בראשית ז', י"ג) בכרן יומא דין ופי' כרון בל"י עת וזמן). *[אחי"ה והיה יכול לומר גם בל"ע قران פי' עת וזמן אבל לפע"ד ברור כי הוא ל"פ הנ"ל ופי' בכרן יומא ביום המוגבל ומזומן וכן פי' הרמב"ן כויקר' ל"ג, ל' וז"ל ומצאנו עוד שהזכיר הכתוב בעצם היום הזה בענינים נגזרים לעתים מזומנים ע"כ ודוגמתו בת"י כאשון מל"ע הרשומ' בע' אשן (ח"א, ש"ט) כלומ' בעת קבוע. אבל הרמב"ן במקום הנ"ל גורס בתרג' בקרן יומא הדין בקרנו של יום בגופו וכחו . . כי בעבור שהכח בקרנים יקראו גוף הדבר קרנו . . וי"ג בתרג' בכרן בכ"ף והכל אחד כי בכתוב כובע וקובע שוים וכו' ועיי' באוהב גר לרשד"ל 33 וכבר היה נתפלא אם היתה הגי' בימי הרמב"ן בקו"ף איך אבד זכרה ולא תמצא עוד באחד מן הספרים אשר בידינו היום ע"ש בכ"ז ס"ים כי נאמן עלינו הרמב"ן שלא העיד לנו עדות שקר ע"ש ולפי גזרה הנ"ל מל"פ היטב נגרוס בכ"ף כי בל"ע ופ' כתיבת האות ك מקבילה לאות כ"ף בלי' עברי וארמי. וכל עצם היום ענינו כו ביום עיין רש"י לבראשית י"ז, כ"ג כלומר ביום המזומן וכזה נבין יומ' פ"א. בעצם היום הזה על עצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על התוספת ופי' על עצומו כמו עצמו וכ"ה בכ"י ש"ס ב' א"פ ול"ד (ר"ס יומ' צד קל"ב) וכ"ה בפי' ר"ח הודפס בש"ס ווילנא] —

* כרנבו (שם הפרטי או תואר השם לאמתלאי) ב"ב צ"א. אמיה דאברהם אמתלאי בת כרנבו אמיה דהמן אמתלאי בת עורבתי עיי"ע אמתלאי. אולי כרנבו ועורבתי תוארים הם ומל' צענד כרנבו qarenônhvant = qarenâo הדר וגאון der majestätische, glänzende והפכו עורבתי kaurva שחור der schwarze.

☜ כְּרַנְבֵּי (לדעת ר"ב מל"י κράμβη ולפע"ד הוא במשקל לשון ערבי ופי' كرنب Kohl) מדרש איכה פ' נחנו פשענו ומרינו: אית כרנבי מרירן פי' בל"י כרוב ובעל הערוך גרס עליתא ע"ש. *[אחי"ה וכן העיר ר"ב בע' עלת א' אבל בנו"ג כרנכי וצ"ל כגי' ר"ב והוא ל"ע ופ' הנ"ל עיי"ע כרב א', ועיי' פי' יפה ענף באיכ"ר שם ולא כפי' מהרז"ו שגרס בדברי ר"ב כרנכי] —

כֶּרֶנְבָאוֹת (היחיד כרניב בלשון יוני χέρνιβον, χερνίβιον וממנו בלשון ערבי בטיית كرنيب Becken, Wasser hinein zu schöpfen) למה שאנו קורין בלי' לעז בצילי[1]) בלש' ישמעאל קורין כרנבאות. בסיפרי[2]) בפרשת אל ראשי המטות

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אי בי ל"ד ה"ב ג"ג, ובכ"י ב"ר בגילי ובדפ"ע בשילי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר בסיפ' ונפשט בשדפ"ע בטעות בסיפרא.

(סיפרי מטות פ' קנ"ח). *[אחי"ה בנו"ג וכל אשר לא יבא באש כגון הכרדוכאות והכוסות וכו' ובכ"י (הובא במאיר עין לספרי שם צד ס':) אי' קרנבאות והוא הנכון כי המלה נגזרת מל"י הנ"ל ופי' אגן מים לשתות או לרחוץ וממנו בל"ע בטיית עיין מ"ש ה' פליישער לעמת"ל ללעווי 457 וא"כ כרנבאות הוא יחיד מן כרניב كرنيب ואלה דברי הכ"י ה"ב: בל' ישמעאל קורין כרנבאות בלשון רבים ובלשון יחיד כרניב ע"כ והיא הוספה מחוכמת להמעתיק כי לי' בשאר כ"י וכן סגנון הלשון מוכיח שלא פלטתה קולמסו של רבינו אבל בגוף הדבר נכון הוא. ועל זה מראה הלעז בצילי בלא"ט Bocken, bacile. ודע כי בכל כ"י (חוץ מכ"י ג"ג) ובדפ"ר ופיז' וכנראה גם בדפ' וויניצ' אי' בבית כרנבאות אבל מדפ' באסיל והלאה בטעות כרנכאות, ובתר"י א' לבמד' ל"א, כ"ג אי' וכל דלא מיתעל בנורא כהנכתא כסיא וכו' ונראה שהוא משובש תחת כְּרוּנְבְּתָא מל"י וע' הנ"ל וה' לעווי בעמת"ל ח"ב, 410 הגיה כרנכתא מפני שהוא גורם בדברי רבינו כרנכאות בכ"ף וטעות היא] —

כֶּרֶם (מל"מ כֶּרֶשׂ או אולי יותר טוב כֶּרֶשׂ ובל"ס כְּרֵס, כַּרְסָא ובל"ע كرش בטן (Bauch, Leib בפ' אלו טרפות (חולין פ"ג מ"א) הכרס הפנימי[1]) שניקבה[2]) או שנקרע רוב החיצונה. פי' הכרס הפנימית[3]) הוא הכרס עצמו החיצונה הוא הבשר ממש וי"א הוא ראש הכרס[4]). ובגמ' דסימני חיה (חולין ס':) אמר רב יהודה שור כרסתן פרסתן[5]) פי' כשתבא לקנות השור בדוק אם יש לו כרס גדולה ורגלים (גדולים) [צ"ל גדולות] וראשו גדול וצעדיו רחבין קנהו שהוא טוב למלאכה וחילופיו בחמור כלומר החמור טוב כריסו דקה ורגליו קטנות וכן ראשו וכן זנבו[6]) וכן פסיעותיו לא יהיו פתוחות. המכסה את הקרב (ויקרא ד', ח') תר"י [אי'] כריסא. בפ' ר"א אומר תולין בגמ' אין שורין (שבת קי"ט רע"ב) אמר רב קטינא העומד[7]) באמצע המטה כאלו עומד בכריסה של אשה (עוברה)[8]) ולאו מלתא היא. שתי שערות שאמרו אחת בגבה ואחת בכריסה (נדה נ"ב:) כבר פירשנו בעי' גב [ג']. — (א"ב ל"מ זה (ירמי' נ"א, ל"ד) [מלא] כרשו מעדני. *[אחי"ה בפי' רד"ק שם גרם כריסו ולנכון כרשו בשרשים. בענין כרס פנימית ישנן בחולי' שם דעות מחולקות עיי"ע אסטומכא, מל ד', סן א' פרע. חולי' מ"ד. טפח בכרס סמוך לושט זהו כרס הפנימי עיי"ע סער [צ"ל שער] באות סמ"ך ויק"ר פ"ג מכריסא לכנת מעיא וכו' עיי"ע כרוכה א' וע' כנתא. חולי' נ': נפל כרסא בבירא לשון נפל על לשון יוני κρωσσός פי' כד ודלי לשאוב בו נפל בבור ואין מבורר הדבר כן פי' בעל המלואים במשביר החדש צד ל"ג ועיי"ע פאה ג' ומ"ש. ברכות ל"ב. טלי כריסיה וכו' עיי"ע זן ג'. תענית כ"ו רע"א כרס מלאה. כתובות ט"ז. הרי כריסה בין שיניה. גיטין מ"ז. כריסי כרי עיי"ע כר א'. שבת קנ"א: ותשבר כד (קהלת י"ב, ו') זה הכרס . . לאחר ג' ימים כריסו נבקעת ונופלת לו על פניו ואומר לו טול מה שנתת בי ועיי' קהל"ר פ' עד אשר. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: וירו' יבמות ר"פ ט"ז דט"ו ע"ג ב"ר פ"ק ועיין מ"ש בע' טס ב' בענין דמיוני פרסיים. חולי' נ"ו סע"ב פקע כרסיה. ושם נ"ז רע"א וחייטיה לכרסיה. פסיקת' דר"כ צד קס"ד: הא כריסא דההוא גברא קדמך קום בזעיה. ב"ק צ"ז. עבדא דנהם כריסא לא שוי עיי"ע נהם ומ"ש. ב"ב ז' רע"א שוף אכריסך ועול ושוף אכריסך ופוק ע"ש פירש"י. ב"ר פ"ע הכריסא טענא רגליא בילק' ויצא רמז קכ"ג כרסא טעין רגליא. ויק"ר ס"פ כ"ז תחות כורסי אמהון אנא מחנק יתהון ובשו"ט טזמור ב' פ' על ה': תחות כורסייה דאמהון אנא מחינא להון ועיין אגדת בראשית פ"ב. ופי' בעודם בבטן אמם אני אמית אותם ותרג' בבטן אמי (תהלים קל"ט, י"ג) בכריסא דאמי ועיין תרג' שם כ"ב, י', י"א ולאיוב ל"א, כ' — יבמות ס"ה סע"ב אינו ילדת לי חרא כרסא אחריתי עיין פירש"י והקבוץ סוכ' כ"א רע"ב כריסותיהן רחבות. ובמשקל סורי: כתובות ק"ג: תרי כַּרְסָתָא לית לה. ויק"ר פל"ד חמי כַּרְסָוון עיי"ע קפרן. והתואר כַּרְסְתָן (חולי' הנ"ל) פי' מי שבטנו גדולה וכ"ה בל"ס כַּרְסְנָא ובל"ע كرشاء בל"ר dickleibig ventrosus בל"י γάστρις ועוד נ"ל שהוא ל"ע كروش בהמה שיש לה פרסות ורגלים גדולות והראיה פרסתן] —

1) וכ"ה כפירש"י וברע"ב וכן העתיק הש"ס ברף נ' רע"ב אבל במשנ' ובמשניות ובערוך בסמוך ובעי' אסטומכא אי' הפנימית. 2) צ"ל שניקב וכ"ה, באו"ז הל' טרפו' רסי' תי"ח. 3) כ"ה בכל דפ"ע ועיין הערה הקודמת. 4) הפי' הראשון עולה לפי דעת ר' יוסי בר חנינא בגמ' נ': כל הכרס כולו זו היא כרס הפנימי' ואיזהו כרס החיצון בשר החופה את רוב הכרס. אבל י"א גלפע"ד הוא כדעת ר' ישמעאל (שם) איסתומכא דכרסא וצ"ל כגי' רבינו בעי' אסטומכא: איסטומכא דכרס והוא פי' הכרס וזהו ראש הכרס שכתב רבינו כאן ואולי וי"א הוא בטעות מן ר"ת רי"א כלומר ר' ישמעאל אומר. 5) וכ"ה בעי' גנב ג' ובנו"ג ופרסתן וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י בחולין. 6) בדפ' וויניצ' בט"ס זכנו. 7) כ"ה לנכון בדפ"ר, ובשדפ"ע זה עומד. 8) לי' לפנינו וכן לי' בדפ"ר ולי' בכ"י ש"ס ויש למחוק.

כֶּרֶם[1]) כמו כטן בל"מ (יונה ב׳, ג׳) ובל"ע בֶּטֶן פי׳ תוך ואמצע (das Innere, Gewölbe בכ"ר פרשת ס"ט (ס"ח) ויחלום והנה סולם: אמר ליה זיל מני (עשר) [צ"ל עשרים[2]) שריין בכרסיה דביתך[3]) ואת משכח ליה. — (א"ב פי׳ בקרב ביתך ורש"י פי׳ בזוית ביתך). *[אחי"ה כלומ׳ המיוחס לרש"י וכן מוכח מגי׳ ירו׳ מ"ש פ"ד דנ"ה סע"ב גו בייתיך (עיי"ע דקא) פי׳ תוך ובאמצע ביתך ולא הוצרכנו להגיה כדאי׳ בחיי הרד"ל בקריתא דביתך כלומר בקירוי הבית והגג] —

כרס (= כּוּרְסְיָא, כּוּרְסְיָה בל"ס כּוּרְסֵי, כּוּרְסְיָא בדניאל כָּרְסֵא פי׳ כמו בל"מ כִּסֵּא א׳) כסא כבוד למלכות ב׳) למשפט Thron, Richterstuhl והושאל א׳) לכסא שמניחין עליו ס"ת Pult ב׳) לכסא כבוד לכלה בחופה (Brautsessel בר"ג דבני העיר (מגילה כ"ו:) אמר רבא מריש הוה אמינא האי כורסיא דספר תורה[4]) תשמיש דתשמיש הוא ושרי לאשתמושי ביה פי׳ שלחן שמניחין עליו ספר תורה כשקורין בו[5]) כיון דחזאי דזמנין דמניחין ספר תורה עילויה[6]) פי׳ מניחין ספר תורה על הכסא בלא מטפחת אמינא תשמיש קדושה הוא ובעי גניזה[7]). בס"ג דפ׳ הערל (יבמות פ"ג:) מאי עביד ליה ר׳ יהודה לטומטום דבירי דאותביה אבי כורסיה ונקרע[8]) ואוליד שב[9]) בני. בפ׳ בית שמאי בגמ׳ רבן גמליאל אומר אם מיאנה (שם ק"י.) עובדא הוה בנרש[10]) ואיקדשה כשהיא קטנה גדלה ואותבוה אבי כורסיה ואהדרוה[11]) ואתא אחרינא חטפה מניה. פי׳ הושיבוה בחופה והקיפוה בני אדם שישבו סביבותיה. פ"א ואהדרוה שהחזירוה לבית בעלה. — (א"ב תרג׳ יושב על הכסא (ש"א א׳, ט׳; ד׳, י"ג) יתיב על כורסיא). *[אחי"ה עיין כמה וכמה דוגמאות במתורגמן כי כל לישנא כסא מלכות וכסאות למשפט וגם כסא הנאמר על השם יתעלה מתורגם כורסיא ובקצת ספרים כורסֵיה ואין זה כנוי הנסתר אשר עליו השיג בעל המתורגמן כי אם הנפרד כּוּרסְיָה = כורסיא ויש לנקד כּוּרְסְיָה רם (תרג׳ ישעי׳ ו׳, א׳), כורסְיָה יקרא (שמו׳ י"ז, ט"ז) (ובנו"ג באונק׳ כורסי יקרא ובכ"י לונדון כורסא יקרא עיין נתינה לגר להגאון ר"ן אדלער שם) וכן בדניאל (ז׳, ט׳) כָּרְסְיָה שביבין ובחגיג׳ י"ד. הובא בשני יודי"ן כרסייה. וכ"ה בשני יודין במגילי׳ הנ"ל וביבמות ק"י. אבי כורסייה ובחולי׳ נ"ט סע"ב נפל מכורסייא לארעא. ובכנוי הנסתר גיטי׳ ל"ה סע"א הפכוה לכורסֵיה ובפ"א ברש"י בשני יודין הפכוה לכורסייה פי׳ תשפל גדולתו. ובקבוץ כָּרְסָוָן בחגיג׳ י"ד. וסנהד׳ ל"ח סע"ב אבל בדניאל ז׳, ט׳ בוי"ו אחד ובתרג׳ תהלים קכ"ב, ה׳ כורסְוָן, קהל"ר פ׳ מה יתרון: ואית דאייתי כורסוון עיי"ע גהרק (ח"ב, רנ"ג.), וישם פ׳ כל הדברים: כך אמר פלוני וכו׳ יעשו כורסוון לרבים פי׳ כך אמר אותו האיש (ישו) מותר לעשות מאתנן זונה ומחיר כלב בתי כסאות וכ"ה שם קודם מעט ועיי"ע בית כסא וסוף ע׳ אסלא — ובכנוים תרג׳ ישעי׳ י"ד, ט׳ כורסותהון, ליחזק׳ כ"ו, ט"ז כורסותיהון] —

כְּרַם (נ"ל מל"י κράζω, κρώζω מל׳ צענד khruç (mit rauher Stimme schreien הינהק (איוב ו׳, ה׳) תרג׳ כ"י האיפשר דמַכְרִים.

כרס (= כְּרוּסִיוֹן χρυσίον (Gold, golden אולון (כרוסון) [כרוסיון] כבר פירשנו בע׳ אולון[12]).

* כּוּרְסָאיי (נלפע"ד שהם יושבי מקום כורסאי) ירו׳ מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג גמליאל דיקונתיה קברוניה כורסאיי גבון בתר תלתא יומין אימלכון מחזרא יתיה וכו׳ כלומר אנשי מקום כורסאי קברו אצלם את ר"ג דיקונתיה ולאחר ג׳ ימים נמלכו לפנותו ולהחזירו ולקברו במקומו ופני משה גרס בורסאי אולם מקום בורסא לא היה בא"י ולפע"ד הוא כרזים שם המקום אשר דברנו בו עיי"ע. והח׳ נייבויער לא הביא כורסאי, וה׳ לעווי טעה להגיה כזה: קברון כורסייה גבון ופי׳ קברו את גופו

---

[1]) כל הערך נשמט בדפ"ר. [2]) עיי"ע דקא ח"ג, קכ"א ומ"ש. ובדפי׳ באסיל ואמי׳ אי׳ עשי׳ בקו על השי"ן ובדפי׳ פראג חסר גם הקו ונדפס עש! [3]) בנו"ג בכרסא דביתך וכ"ה בכרסה בכ"י ה"ב ובכ"י ב"ר בכריסה ובעי׳ שר י׳ אי׳ בכריסיה דבייתך. [4]) לי׳ בש"ס בדפו׳ ובכ"י ובאו"ז ה"ב רסי׳ שנ"ו ואולי מפי׳ רבינו הוא. [5]) וכן בפירש"י בימה של עץ וכ"ה באו"ז הנ"ל. ובחי׳ המאירי במגילי׳ פי׳ בזה"ל אותו לוח שמניחין ספר תורה עליו והוא הנקרא כאן כורסייא וכו׳ ע"ש ועיין מ"ש בעי׳ במות בח"ב ק"ח: [6]) וכ"ה בסמוך בש"ס ומנחי ליה ספר תורה עילויה בכ"י ש"ס ובר"ף ובאו"ז שם עיין ד"ס במקומו ובנו"ג בסמוך ומנחי סיפרא ובמימרא דהקודם כיון דחזינא דמותבי עלויה ס"ת ובכ"י ב׳ כגי׳ הערוך זמנין דמותבי. [7]) בנו"ג ואסיר אבל בבה"ג אי׳ ונגנז ובכ"י ש"ס ונגנזין ובמקום ושרי של קודם לזה אי׳ בכ"י ב׳ ולא באעי׳ גניזה וא"כ מוכח כאן במימרא דאסיר כגי׳ רבינו. [8]) בנו"ג ואיקרע. [9]) בכ"י ה"ב לי׳ וכן לי׳ בדפי׳ פיזי׳ ובדפ"ר בט"ס שם וצ"ל שב ובנו"ג שבע. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו ב׳ ול"ד וכ"ה בדפי׳ וויניצי׳, ובכ"י ו"ו א׳ בכרש וצ"ל בנרש (וכ"ה בש"ס במעשה השני במימרא דרב פפא) וממנו בטעות בכ"י ב"ר בדי׳ באסיל ודפי׳ אמי׳ ברנש וכ"ה בדי׳ פראג ובדי׳ פיזי׳ בברתא ובדפ"ר נשמט עד ואותבוה. [11]) לי׳ בנוסחאותנו. [12]) עיי"ע בח"א, פ"ט: בדפ"ר אי׳ אילו כרוסוין וצ"ל כרוסיון כבר פי׳ בע׳ אילו וצ"ל אולון, וש"נ שנויי הנוסחאות.

אצלם! וא"כ הבינו מל' כרס ובזה הע' היה מסדרו. ועוד נ"ל שצ"ל כורסאנֵי עיי"ע כרסנא.

☞ כריסו ארגירא (ר"ב לא ידע לפתור אותו וצ"ל כְּרִיסוּאַרְגִּירָא מלשון יוני ורו' 627 עיין מיירסיאוס χρυσάργυρον, chrysargyrum מין מכס קשה עיין בפנים) מסכ' קמ' דירוש' פרק המניח את הכד (רפ"ג דף ג' רע"ג) אהן כריסו ארגירא עד דלא ייתי אהן כריסו ארגירא שרי מימר פלן עבד עבדתי [1]). לא השגתי עד עתה פירוש אמתי. *[אחי"ה אבל הג' שי"ר בע"מ 193 הכיר על נכון המלה שצ"ל במלה אחת כאמור והיה מכס עצום וקשה נודע בשם chrysargyrum והיה נלקח מכל בעלי מלאכה מיוחדת סך מסוים והיינו מכולם ביחד (צונפט) אך כפי רבות הפרטים היה מבקש השוטר לפעמים יותר ויותר ולכן בטרם בא זה לאסוף את המכס מצד הממשלה היה מותר לאומן לאמר פלוני עוסק במלאכה כמלאכתי וכן פלוני ועי"ז בא להקל מעצמו חלקו בעול המכס . . אמנם אחרי שבא כבר לעיר אסור למסור אותם למלכות וכו' עכ"ל הזהב של הג' שי"ר עש"ה ובבט"ר לה' רימ"ז ח"ב 140 והוא תקן גם כרסגניות בשהש"ר פ' כשושנה שצ"ל כרסרגניות וזה דוחק כי בנו"ג בורסגניות ופירשתיו לנכון בח"ב, קצ"ז ועיי"ע דמס ג' [2]). וכן הגיה הרימ"ז פרבגרון (ב"ר פס"ד) שצ"ל כרסרגרון אבל עיי"ע פרבגרון ומ"ש —

* כרסנית (מין חרגול) חולי' ס"ה: חרגול . . למינהו להביא את הכרסנית כה"ג בע' שחלנית בדפ"ר וצ"ל או כרסבית או כרסכית מן כרזוב עיי"ע ומ"ש מל"פ. ועוד עיי"ע כרספת] —

כרסגניות עיי"ע כריסו ארגירא בסוף.

* כריסה ט"ס עיי"ע חכן א'.

כרסט (= כְּרַסְטְיָיתָא מל' יוני χαριστίων ובלשון סורי כרסְטִיוּנָא ובלשון פרסי كرستون (كَرِستون) ובל' ערבי قرستون מאזנים או פלס גדול לשקול בו eine grosse Wage עיין פליישער בהוספות לעמת"ל לה' לעווי 457) במגילת איכה היו צריה לראש: קם ומסר להון הדין [3]) כרסטייתא והדין חושבנא ס"א חושבנא ד מ ת ק ל י וחושבנא (ד א ת ב ע י) [צ"ל דאצבעי] [4]) פי' בל"ע קורין לטורטני קרסטון ובלעז אישתדירא. [*אחי"ה מלה ערבית היא והיא המלה הרשומה בתחלת הערך ונעתקה מל"י הנ"ל והוראתה כלי משקל גדול לשקול על ידו במהירות וארכימעדעס המהנדס היוני המפורסם היה הממציא של כלי המשקל הלזה ונודע גם אצל הסיריים בשם כרסטיונא והיא קרצטיונא של איכ"ר והעתקתה בלא"ש Schnell-wage וזה ממש אישתדירא או איסתדירא (בכ"י ערוך ודפ' אמש') של ערוך והיא בלאי"ט stadéra Schnellwage [5]) וא"כ כרסטייתא (או יותר טוב להגיה כרסטיונא) אחד הוא עם קרסטון ומבואר ע"י חושבנא דמתקלי של ס"א. חושבנא דאצבעי נ"ל איננו חשבון באצבע כדעת מ"כ או חשבון על האצבעות לדעת כפל כל מספר מן ששה עד ט' כדעת בעל יפה ענף כי אם חשבון מדת האורך על ידי מדה שנקראת בל"ע اصبعة בקבוץ اصابع = Zoll אשר מהם שנים עשר יעשו מדת פסיעה (قدم) Fuss וא"כ עיקר הגי' חושבנא דאצבעי ולא כגי' כ"י דאתבעי ובעל הגיון שלמה שרוצה להחזיק בזו הגי' לא דק כהוגן להמציא המלה מל' תבע בתרג' ובש"ס וגם המשך הסיפור באיכ"ר אינו סובל זה הפי' כי היתכן שר' צדוק היה מודיע לרופאים! ענין התביעות שהיה לאנשי ירושלים זה לזה וע"י זה היה יוכל אספסיאנוס לכבוש את א"י אבל חשבון משקלות ומדות הנהוגות בא"י היה יוכל למסור לרופאים כי זה הדבר יאות למלאכתם ועסקם. ור' צדוק היה בדוק בחשבונות משקלות ומדות וכן בנו ר' אליעזר עיין ד"מ למהרז"ף ע' ר' אליעזר בן יעקב (73 והלאה) ובסוט' פ"ט מ"ד נחלקו ר' אליעזר ורע"ק בענין המדידה גבי עגלה ערופה ושפט מהרז"ף בצדק כי הוא הוא ר' אליעזר בן צדוק] —

* כריסית עיי"ע כרתית.

* כרסלא(?) (ט"ס במקום בר סלא שם איש) סנהד' ה' סע"א איבו וחנה וכו' כולהו בני אבא בר אחא כרסלא מכפרי הוו ובכ"י מ' בר אחא בר סלא דמכפרי ובכ"י פ' ר' אבא בר אחא סלא מכפרי וכ"ה ביוח' השלם ע' חנה וביוחסי' השלם ע' אבא אית' בר אחא סילא ובע' אחא העתיק ר' אחא סלא (ד"ס סנהדרין שם) וא"כ תתכן גי' כ"י ה"ב בע' אבא

---

[1]) בנו"ג פלן עביד עבידתי פלן עביד עבידתי. [2]) ואחרי הרימ"ז נמשך בפיי ותיקון המלה גם הי' לעווי ולא חש לעיין בפירושי שהיה מונח כבר לפניו. [3]) בכ"י ו"ו בט"ס הרי. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ושם אי' דאתבעי ובכ"י ו"ו אי' ובי': קם ומסר להון הדין כרסטייתא והרי חושבנא ס"א חושבנא דמתקלי וכ"ה בכ"י ל"ד וב"ר, ובדפ"ע היו צריה לראש כרסטייתא ס"א חושבנא דמתקלי ותושבנא ד א צ ב ע י ובנו"ג ויהב להו הדין חושבנא דאצבע וחדין קרצטיונא. [5]) ולא כדעת הי' לעווי statera שהיא מטבע קטנה.

שנרס בר אחא ש ל א ומה שרציתי להגיה כרסלא עפ"י ג' סנהד' (עיי"ע אבא ח"א, ג' הערה א') בהיפך הוא כי כרסלא של דפוסים יש להגיה ולהיות בר סלא.

* כְּרִיסְלַבְנוּן (χρυσολάχανον) עיי"ע כרך לבנון במו"ע ומ"ש.

* כַּרְסָם (מל"ע جرسام (Brustfellentzündung עיי"ע ברסם ומ"ש כח"ב, קצ"ז ושם פירשתי ג"כ בשטת רגמ"ה ורש"י שהוא ל"י κόρυζα Schnupfen עש"ה [1]).

* כורסין (?) תוספת' נגעי' ספ"ה צ"ל בורסין עיי"ע כרס, ח"ב י"ט:

* כורסינין (לפע"ד או בט"ס עיי"ע בורסי (ח"ב, קצ"ז) או מל"י האמצ' κούρτζα, κόρτζα מגן ותרים (Brustschild ירו' שבת פ"ה ד"ז: (כרים) [זכרים] יוצאין לבובין (שבת פ"ה, מ"ב) שהוא נותן עור מכורסינין כנגד לבו והוא מתרים כנגד חיה ובע' ברסי חשבתי להגיה מבורסנון פי' עור מעובד ומתוקן אבל י"ל כי היא ל"י האמצ' הנ"ל פי' נותנין עור להיות כתרים ומגן נגד לבו ויותר נכון לכורסין כלומר לתריסים ומגִנים והם מגינים את האלים נגד החיות וזה והוא מתרים כנגד חיה. ובבבלי שבת נ"ג: מאי לבובין א"ר הונא ת ו ת ר י אולי הוא ל"ר tutela מגן ומחסה Schirm, Schutz אבל עיי"ע תתר א'. ועוד ראיה מפי' של עולא בשבת שם: עור שקושרין להם כנגד לבם כדי שלא יפלו עליהן זאבים.

* כרסנא, כרסנה (שם עיר) ירו' שביעי' פ"ט דל"ט. אילן דבית כרסנה ומזה המקום היה ר' שמעון הנקרא על שמו ר' שמעון בר כרסנא (ירו' עירובין פ"ג דכ"א סע"א ושם פ"ה דכ"ב ע"ד, ירו' ר"ה רפ"ה, ירו' יומי פ"ה דמ"א. ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג, ושם רפ"ג ד"ה ע"ד אי' בה"א כרסנה) ואולי הוא אחד עם כרזים. שוב ראיתי כי כ"ה דעת מהרז"ף במה"י קכ"ט: והוא הביא ג"כ זה דירו' מ"ק הנזכר בע' כורסאיי רק שהוא גרם בורסאיי וצ"ל בכ"ף כאמור ומעתה נוכל להגיה כורסאני כלומר יושבי מקום כרסנא (כרסנה) וכן הגיה לנכון מהרז"ף בר סנא בירו' דמאי רפ"ג דכ"ג: שצ"ל כרסנא.

כְּרִיסְפָּא שם אמורא עיי"ע כרוספדאי.

☞ כְּרַסְפְּדָ[א] (בל"י κράσπεδον שפת הבגד (Saum, Rand am Kleid תרג' על ציצת הכנף (במדבר ט"ו, ל"ח) כרוספדא דכנפא. גדלים תעשה לך (דברים כ"ב, י"ב) כרספדין [2]) תעביד לך פי' בל"י שפת הבגד. *[אחי"ה וכן העתיקו ע' זקנים ציצת במד' שם וכן בציצת ראשי (יחזק' ח', ג') וכן כנף (דברים כ"ב, י"ב; זכרי' ח', כ"ג) וכן העתיק סומכוס כנף (ש"א ט"ו, כ"ז) ובלי ספק זו המלה מורגלה היתה בפי העם הישראלי לכן העתיקו ככה על פי האגדה אבל דבר תימה הוא אם שגור בפי העם למה לא תמצא לא במשנה ולא בברייתא זו המלה במובן ציצית וגם הפשיטה הסורית שחברה איש יהודי העתיקה צוּצִיְתָא (פערלעס Meletemata 26) וכן בתרג' ירו' א' וב' אי' ציצין, ציציתא וכן בהעתקת טאווס صيصيتها הכל לפי ההלכה וזאת שנית כי גזרת המלה היונית עמומה וסתומה היא וכבר חבטו בה מחקרי הלשון עיין פאססאו אוצ"מ יוניות ע' κράσπεδον לכן נ"ל כי מוצאה מל"פ کرس ;زنج תלתלים וחוטין בכנף הבגד Troddeln, Quasten ובלי ספק מלת כרספדא כבר הורגלה בפי העם קודם זמן משנה והעלוה היהודים מבבל יען כי היא מצויה בתרג' אונקלס ולא בתר"י אבל בכ"ז בש"ס בבלי לא השתמשו בה כי נגררו חכמי התלמוד אחר לשון מקרא עיי"ע ציץ ג'. ורגלים לדבר כי המלה ההיא היתה בפי העם הרבה אחרי כן עיין בע' הבא אח"ז] —

* כְּרוּסְפְּדַאי (שם אמורא) סנהדרין ס"ט. א"ר כרוספדאי א"ר שבתי בכ"י ש"ס שבתאי וכ"ה בנדה מ"ו. אבל שם אי' א"ר כרוספדאי בריה דרב שבתאי וביוחסי' השלם 162 אמר כרוספדאי בריה דר' שבתי ובמדר' הזוהר אומר שהיו ב' ע"כ וכן הובא לנכון ביוחסי' השלם 189 א"ר כרוספדאי א"ר שבתאי. ובר"ה ט"ז: כריתו' כ"ד. א"ר כריספדאי א"ר יוחנן ונראה שהוא אדוק במצות ציצית לכן קראוהו ככה על שם כרוספדין של ע' הקודם, וה' לעווי הטיב לשער כי היא העתקה של בן ציצת (גיטין נ"ו. עיי"ע בן ציצית הכסת), ומן כרוספדאי נקצר שם קריספא ועוד כריספא והראיה כי בירו' ר"ה פ"א ה"ג, בפסיקת' רבתי פ' החודש ובילק' בא רמז קצ"א אי' א"ר קריספא בשם ר' יוחנן לשעבר אלה מועדי ה' וכו' ובפסיקת' דרב כהנא צד נ"ד. אי' רב כרוספדאי בשם ר' יוחנן ובפסיק' דר"כ פ' שובה צד קנ"ז: ר' כריספא בשם ר' יוחנן והוא המאמר שנשנה בר"ה בבבלי בשם ר' כרוספדאי ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח. אי' ג"כ ר' קריספא בשם ר' יוחנן ועיי' עוד יתר המקומות

[1]) וכן פי' ה' לעווי בע' כרסם מבלי להזכירני. [2]) בנו"ג כרוספדין.

בסד"ה סוף אות קו"ף ובמבה"י אות קו"ף קכ"ב ושם עוד השנויים ר' קריצפא, קריספי קרוספי קריספדא. ונ"ל כי היו מקצרין את השם הארוך להיות כרוספא, קריספי וכו' כדי להשותו עם שם העצמי Crispus והוא תואר לסופר המפורסם Sallustius וענין crispus בל"ר מי שקוצותיו תלתלים ונוכל להעתיק שם התואר ע"י Kraus שמצוי בינינו מאוד — וגם כרוספדאי הוא כמו crispatus .gekraust

* כרספת מין חרגול עיי"ע כרפסת ומ"ש.

* כורוסתי בייה (נ"ל מל"י χαρίζεσθαι ποίει עשה לרצוני וכבודי erweise (mir den Gefallen, thue es mir zu Lieb! ירו' נדרי' פ"ג דל"ח. אם בזה אומר מפני כבודי וזה אומר מפני כבודך אמרתי ד"ה מותר א"ר הילא כן אורח' דבר נשא מימור לחבריה כורוסתי בייה. והרבה נתחבטו בזה המפרשים ובע' ביה (ח"ב מ"ה:) רציתי לפרשו מל"י ע"ש וכן מצאתי עתה מפורש במ"ע לברילל ח"א. 131 אבל ההמשך סובל יותר ענינו כמו שכתבתי בתחלת הע' הנוכחי מל"י הנ"ל כלו' רגילין בני אדם לומר זה לזה עשה לרצוני ומפני כבודי ולפ"ז יותר טוב להגיה כורוזסתי. ואולי בייה נשתבש מל"י εἰπέ פי' אמור ואז מובנו אמור מפני כבודי ועולה יפה למ"ש וזה אומר מפני כבודך אמרתי.

* כַּרְסְתָן עיי"ע כרם א'.

כֶּרַע (במקרא רק במספר הזוגי כרעים פי' ברכי הבהמה או רגלי החגב לנתר ובדרז"ל גם יחיד וכ"ה בל"ס כְּרָעָא ובל"ע كراع רגל דבר חי או בלתי חי Unterschenkel, Fuss eines lebenden (oder leblosen Wesens בפ"ק דברכו' בגמ' וחכ"א (ו') לצפרא[1]) חזי ככרעי[2]) דתרנגולא. פי' רגלי המזיקין דומין לרגלי התרנגולין. בשידה[3]) פ' י"ח בכלי' (מ"ה) [נטלה][4]) קצרה ושתי כרעים טמאה ארוכה ושתי כרעים טהורה ר' נחמיה מטמא. כרע[5]) שהיתה טמאה מדרס (שם מ"ז) פי' רגלי המטה. בפ' כיצד צולין את הפסח (פסחים פ"ז מ"א) שפוד של רימון תוחבו מתוך פיו ועד בית נקובתו ונותנין את כרעיו ואת בני מיעיו לתוכו[6]). הקרב והכרעים (ויק' א', י"ג) מפורש בע' רגל[7]). בתמיד פ' לא היו כופתין (ל"א רע"א) חתך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן. *[אחי"ה במקרא רק בזוגי ונאמר מבהמה וחגב אבל בדרז"ל כמו בל"ם ארמי וערבי גם מאדם וביחיד. יומ' י"א: מנחות ל"ה. כי עקר אינש כרעיה דימינא עקר ברישא. יומ' ע"ח רע"א הוה כאיב לי כרעאי. ושם: מסאני גבא דכרעא הוה. שבת ק"מ. עד טופרא דכרעי. ע"ז ל"ח: עד טופרא דכרעייהו. יבמות ק"ג. עיי"ע חדם ח"ג, שמ"ח — ונאמר במשל לענין נשואין בקידוש' מ"ט. מסאנא דרב מכרעאי לא בעינא עיין פירש"י. והקבוץ ירו' ביכורי' רפ"ג דס"ה ע"ג חזי שאקי חזי כרעין וכו' ובירו' שקלים פ"ה דמ"ט. חמון שקין חמון כרעין וכו'. ויק"ר פל"ד חמי שקיין חמי כרעין וכו'. וכן נאמר מבהמה ושאר דברים שאינם בעלי רוח ברכות ז'. וקאי (תרנגולא) אַחַד כרעיה. גיטין ס"ז: כרעא דחיותא. שבת ק"ה. כרעיה דגימל. מנחות כ"ט רע"ב כרעא דה"י ולרוב נאמר מרגלי כלי הבית כלי' הנ"ל ותוספת' כלי' ב"מ פ"ט כרע שהוא טמא מדרס וחיברו למטה ותוס' שם ספ"ח כרע שפירש עם הארוכה וכו'. תוספת' שבת פי"ג (י"ד) כרע של שלחן והקבוץ שם ספ"ח כרעים של שולחן, ושם שתי כרעיים. ובסוכ' ט"ו סע"א וט"ז רע"א וכלי' פי"ח מ"ה אי' ביו"ד אחד. ביצ' ג' רע"ב. תוספת' כלי' ב"מ ספ"ט כרעי המטה. ירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג ד' כורָעָתָא דערסא (וגי' איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד כותאי ב': ארבעת שטותא דערסא)] —

כֶּרַע (נרדף עם ל"מ כנע ועוד בל' שומרוני כרע ובל"ע ركع ענין נטייה והושאל לנטיית כף מאזנים über's Gewicht geben, eig. die Wag-schale neigen; הִכְרִיעַ (Ausschlag geben בפ"ק דפסחים בגמ' ר"מ אומר אוכלין כל חמש (פסחים י"ג רע"א) ונימא מר הלכה כרבן גמליאל דהוה ליה מכריע [א"ל] רבן גמליאל לאו מכריע הוא. ובסוף[8]) הגוזל זוטא בגמ' זה בא בחביתו (ב"ק קט"ז רע"א) ובסוף דפרק [קמא דפסחים][9]) (כ' סע"ב) בית שמאי

---

[1]) וכ"ה בכ"י מ' ובנו"ג בצפרא. [2]) בנו"ג כי כרעי. [3]) בדפ"ר וכ"י ו"ו בט"ס כשירה. [4]) וכ"ה בע' קצר ד' ושם מפורש. [5]) בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד וב"ר ובדפ"ר ואמי הוא לנכון בהמשך הערך אבל בדפי פיזו וויניצי ובאסיל מתחיל כאן ע' מיוחד. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד ורויש המאמר אי' גם בע' תהב. וגי' רבינו מסכמת עם כ"י ש"ס וכ"ה במשניות נאפולי ופיזו' ובירו' ועיין ג"כ מ"ש בע' בית נקובה (ח"ב, ע"ז) ובנו"ג מביאין שפוד וכו' ותוחבו לתוך פיו עד וכו' ונותן את וכו' — ובדפ"ע נשמט כל הציון. [7]) כ"ה בכ"י ל"ד וכ"ה בע' רגל ב' ושם הביא תרגי' לזה הפסוק. ובדפ"ע גם זה נשמט מתוך ע' הנוכחי. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב' וה"ב. [9]) וכ"ה לנכון בע' הבל.

אומר[1]) תשפך הכל[2]) וכו' עד אמרי[3]) ליה אין הכרעת שלישי מכרעת. בפ' כירה בגמ' מעשה שעשו אנשי טבריא (שבת ל"ט סע"ב) כל מקום שאתה מוצא שנים חולקין[4]) ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע. בנזיר בפ' כה"ג בגמ' השדרה (נ"ג סע"א) ובפ' ראשית הגז בגמ' וכמה הוא (חולין קל"ז סע"א) והאמר מר אין הכרעת שלישי[5]) מכרעת א"ר יוחנן מפי שמועה אמרה מפי[6]) חגי זכריה ומלאכי. פי' [אין הכרעה אלא][7]) בזמן ששנים חולקין ואחד מכריע כאחד מהם שנמצאו שנים ואחד והלכה כרבים אבל בזמן שאומר חצי דברי זה וחצי דברי זה אין זה מכריע טעם שלישי הוא[8]). פירוש אחר שפי' ר"ח ז"ל בהגוזל זוטא הכרע כגון שני חכמים חולקין ובא בן זוגם שהוא שקול כמותם והכריע הלכה כדברי המכריע אבל אם הוא הבא להכריע קטן מהן כגון ר' ישמעאל בר ר' יוסי משום אביו וכו'[9]) וכן[10]) פי' בפ' ראשית הגז ומצאנו שר' יוסי תלמיד ר"ע ור"ע תלמיד ר' אליעזר ור' אליעזר תלמיד רבן[11]) יוחנן בן זכאי ורבן יוחנן בן זכאי תלמיד הלל וזו אינה חלוקת הלל עצמו ושמאי עצמו אלא תלמידי שמאי והלל הם נקראין בית הלל ור' ישמעאל משום דר' יוסי אביו בא להן שלישי לפיכך אין הכרעת שלישי מכרעת[12]). בפ"ק דקידושין בגמ' וחכמים אומרים בכסף (כ"ד :) המכריעין לפני חכמים אומרים נראין דברי ר' טרפון בשן ועין שהתורה זכתה לו וכו'. בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט רע"א) תנו רבנן מנין שאין מעיינין במקום שמכריעין ואין מכריעין במקום שמעיינין תלמוד לומר איפה שלמה (דברים כ"ה, ט"ו)[13]) בפס'[14]) דויהי בשלח (פסיקת' דר"כ צד פ"ב.) באכרעתא דאכרעון[15]) איתכרע להון. *[אחי"ה עיי"ע אכרעתא ח"א, פ"ד ושם פירשתי עפ"י כ"י כרמולי מן הכרעה של כף מאזנים (ועיין תר"י א' בשמות א' ט"ו והות כרעא כף מודנא) ועתה מצאתי און לי מפירש"י בחולי' קל"ז סע"א בד"ה והאמר מר שסיים בזה"ל: הכרע לשון כף מאזנים וכו' ע"ש ולפע"ד השם המופשט נגזר מפעל כְּרַע שהוא נרדף עם כָּנַע מל"מ הִכְרִיעַ (תהלים ע"ה, ל"א) תַּכְרִיעַ (שם י"ח, מ') ענינם ענין הכנעה כדעת רד"ק בשרש כרע ועוד בל"ע בהיפך אותיות רכע ... פי' ענין נטייה וכ"ה בל' שומרוני כרע ענין נטייה לארץ (עיין גיזיניאוס ופירשט) ומזה ממש כמו בל"ע הנ"ל בירו' ברכו' פ"ב ד"ה, אנא מחזיק טיבו לראשי דכד הוי מטי למודים (כגי' המהרש"ם) הוא כרע מגרמיה פי' נוטה וכופף מצד עצמו. והושאל לנטיית דעת פסחים פ"ג: חולי' צ': ירו' כתובות פ"ב דכ"ו: הדעת מכרעת ופי' כמו דעת נוטה (חולי' שם) ועיי"ע דע (ח"ג, ק"ו.) וש"נ הכרעת הדעת ועוד עיי"ע הכרע (שם, ר"ה) ומזה אחד מכריע הנ"ל כלומ' נוטה דעתו כאחד משנים החולקין בדבר. וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא השלישי (כ"ה בברייתא דר' ישמעאל בריש ספרא; ובל"ב מדות דריה"ג בסוף מסכ' ברכות מדה ט"ו אי' הכתוב

---

[1]) בנו"ג אומרים. [2]) כן הוא בכתב יד ה"ב ורפוס וויניצ', וברפוס אמ' הבל עיין ערך ח"ג, קע"ה. [3]) ברפ' וויניצ' אמרי' בקו וי"ל ובכתב יד אמר ובנו"ג אמרו. [4]) וכן הוא בכתב יד ש"ס ובנו"ג חלוקין. [5]) בנו"ג שלישית. [6]) וכן הוא בנזיר ובכורות נ"ח. ע"ש תוספ' ובחולי' מפני. [7]) עיין בהערה הבאה. [8]) כה"ג בכתב יד ו"ו א' וב' וה"ב וכן הוא בדפ"ר אבל בשדפ"ע מדפ' פיזו' והלאה בטעות ואחד מכריע אין הלכה כאחד מהם וכו' וכ"ה בכתב יד ב"ר. ונ"ל ברור כי ערבוב דברים יש כאן ובמקום ואין הלכה צ"ל אין הכרעה ושייכות קודם תיבות בזמן ששנים וכו' וראיה נצחת כי דברי רבינו הם הם ממש דברי רה"ג שהביא ר"ח בפי' פסחים כ"א. וז"ל ור' האי ז"ל היה אומר בקבלה כי אינה הכרעה אלא בזמן ששנים חלוקים ואחד מכריע כאחד מהן שנמצאו שנים ואחד מכריע והלכה כרבים אבל בזמן וכו' כדברי הערוך הנ"ל וכפי' רה"ג אי' בגוף הענין בפירש"י בחולין קל"ז. ד"ה והאמר מר ועוד עיי' בפירש"י בפסחים י"ג. וביד מלאכי סי' קפ"ג ויתר מקומו' שהביא מו"ל פי' ר"ח לפסחים לצד ל"ח הערה ד'. [9]) כ"ה לנכון ברפ' פיזו' והלאה, משמע דלא העתיק כל דברי ר"ח אבל בדפ"ר ובכ"י ו"ו לי' מלת וכו'. [10]) ברפ' פיזו' לי' בט"ס. [11]) וכ"ה בפי' ר"ח בפסחים וכן כתב רבינו בע' אביי בשם רש"ג ורה"ג אבל קשה כי כבר העיר מהרז"ף בר"מ 65 כי בכל נוסחאות המשנה והברייתא אי' רבי יוחנן בן זכאי ולא רבן מזה נראה שלא נהג בנשיאות ע"כ ומע' אביי לא משמע כן ולפי שטתו כתב לנכון רבן. [12]) וכן פי' ר"ח בפסחים כ' סע"ב וז"ל .. והלכה כב"ה ואע"ג דאמר ר' ישמעאל בר' יוסי אני אכריע וקיימא לן כ"מ ששנים חלוקים ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע ר' ישמעאל תלמיד הוא ולא חשיב ר' ישמעאל בר' יוסי לאכרועי דהא ר' יוסי אביו של ר' ישמעאל שאמר שמועה זו משמו תלמיד שלישי לגבי ב"ה וב"ש הוא לכשתחשוב מרבן יוחנן בן זכאי שהוא תלמיד להלל עצמו עד ר' יוסי אתה מוצא אותם שלשה ר' יהושע ור' עקיבא ור' יוסי ולא עדיף ר' ישמעאל לאכרועי על ב"ה וזהו שאמר אין הכרעת שלישי מכרעת ושמועה זו בהגוזל זוטא וכו' עד כאן וזו הדעת של ר"ח הובאה בתוספ' שבת מ'. סד"ה הלכה וביתר אריכו' בתוספתא ב"ק קט"ז. ד"ה הכרעה. [13]) וכ"ה בילק' קדושי' ר' רמז תרי"ח ושם ת"ל איפה שלמה וצדק. ובש"ס הביא ראיה מריש הפסוק: אבן שלמה וכ"ה בכ"י ש"ס ושם כהוגן אבן שלמה וצדק (עיין ד"ס ב"ב שם) ועיין ספרי כי תצא פ' רצ"ד. [14]) כ"ה ברפ"ר והוא קצור מן פסיקתא, ובשאר דפו"ע בפיסקא. [15]) בנו"ג בפסיקת': דאכרעתון בה ובכ"י כרמולי: דהכרעתון.

השלישי) ויכריע ביניהם ודוגמ' עיין במכילתא יתרו סוף פרש' ט'. תוספת' פסחים פ"ב (ג') מי מכריע . . אני אכריע, תוספת' סוט' פ"ה יכריע המקום בינותינו הכריע על דברי שרה, תוספת' קידושי' ריש פרק א' הכריעו חכמים לסייע דברי ר"י — ובהשאילה זכיות מכריעות ירו' פיאה פרק א' דט"ז: כלומר נוטות יותר ועודפות על העבירות וזה הרמיון לקחו מדמיוני הפרסיים עיין מאמרי במ"ע דמ"ג חכ"א 561, 569 (ועיין תר"י א' לדברים כ"ה, א') — ופירוש מכריעין בב"ב הנ"ל ענין הטייה והעדפה והפכו מעיינין כלומר שוה בשוה עיי"ע עין א' וע' בד ב' (ח"ב י"ג והציון מכריתוי שם), ועוד עיי"ע הכרע וש"נ — ועוד הפעל כָּרַע בל"מ ענין כפיפת הרגלים כמו כרעו על ברכיהם (שופטים ז', ה') וברכים כורעות (איוב ד', ד') ומזה בברכות י"ב סע"א המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם, ירו' ברכות פ"א ד"ג סע"ג משהוא כורע אינו זוקף עד וכו', ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה רע"ג כשהיה כורע היה נועץ גודלו בארץ וכו', והשם: ברכות ל"ד רע"ב מגילה כ"ב: כריעה על ברכים, ירו' סוכה פ"ה דנ"ה ע"ג ר' חייא רבה הראה כריעה לפני רבי אבל בירו' ברכות שם במקום הראה בריכה ובירו' שם: ר' לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא, ובירו' סוכה שם הראה בריכה וצ"ל כריעה עיין פירש"י למגילה כ"ב סע"ב ד"ה אחוי קידה ובתענית כ"ה סע"א ד"ה לוי אחוי. הקבוץ ברכות ל"א, כריעות והשתחויות] —

כרף (= כְּרוּפָה נ"ל מל"פ کربه עשבי בשמים wohlriechende Kräuter) בס"ג דפ' מי שהפך (מועד קטן י"ג סע"ב) רב יהודה[1] שרא להנך כרופייתא דפום בדיתא[2] למיזל ולזבוני בשוקא כאורחייהו[3] פי' מוכרי בשמים. *[אחי"ה בכ"י ה"ב איתא פי' גמ' מוכרי בשמים, וכתב בעל הגיון שלמה שכונת הכ"י על מסקנא הא בפירי הא בתבלין (מ"ק שם) ממיל' כרופייתא היינו מוכרי בשמים ועפ"ז יובן מ"ש התוספ' שם דבערוך פי' מיני בשמים ע"כ אבל נעלמו מעיניו כי גם במיוחס לרש"י אי' כרופייתא: מוכרי בשמים ובלי ספק זה הפי' שייך לרגמ"ה ואולי גמ' בכ"י ה"ב הוא ט"ס תחת גרשם. וגם הרמב"ם בפ"ז מהל' יו"ט הלכ"ג הבין כרופייתא כמו כפי' הערוך שכתב וז"ל מוכרי תבלין מוכרין כדרכן בפרהסיא ע"כ וכ"ה בריצ"ג שם וז"ל רב יהודה שרא להנהו ערופייתא פי' מוכרי תבלין וכו' ואולי ערופייתא הוא מל"ע عرفة ריח טוב או צ"ל קרופייתא וכ"ה בה"ג ובר"ף וכן ברא"ש ושם כרופיתא פי' מוכרי תבלין. ומפי' התוספ' קצת נראה שלא היה לפניהם פי' המיוחס לרש"י בדבור המתחיל כרופייתא או שהיתה לפניהם גי' הערוך מיני בשמים כמו שכתבו. ובאמת בלשון פרסי הנ"ל ענין כורפה מיני עשבים של בשמים] —

כְּרַף (לדעת רבינו ענין רפיה schlaff werden, schlottern ועיי' עוד בפנים) בר"ג דפ' בא סימן (נדה מ"ח סע"א ורע"ב) אמר לה הקב"ה לכנסת ישראל[4] איכרפית דדיך ולא הדרת ביך פי' איכרפית מלשון רפיה כלומר רפו ונטו ונתקשקשו ואשתדור מלשון שדר כלומר נתקשו מלחלוחית שבהן. *[אחי"ה בנו"ג איכרפו דדיך לא הדרת בך אישתדו דדיך נמי לא הדרת בך ורבינו בלי ספק היה גורס אשתדור וזה מוכח מע' שדר ג' אשר שם הביא חצי האחרון מזה המאמר ורומז על ערך הנוכחי לכן נסחתי גם כאן אשתדור מלשון שדר כדאי' בדפ"ר ופיז' ובאסיל רק שם ושם מלש' שדירן ובד' ויניצ' ואמ' אשתרור מל' שרירין וכ"ה בכ"י ו"ו ובכ"י ה"ב שרירן ואם נגזר אותו מל' שדר אז פי' אשתדור מל"מ (עזרי ד', ט"ו, י"ט) ענין מרידה (עיי"ע אשתדור בח"א, שכ"ט) ואולי זה מ"ש נתקשו ובכ"י פאריז נ"ב ובל' ישמעאל קורין לזקן שהזקין שיך סרף ע"כ אבל אין ענינו לכאן ול"נ כי דרש בעשות ממצרים דדיך (יחזק' כ"ג, כ"א) שהוא לשון כבישה ומעיכה וכ"ה كرب בל"ע drücken, pressen וא"כ איכרפית דדיך ממש כמו בעשות דדיך ואשתדרו (לפי גי' רבינו) הוא מל"ע سرج מתרשל בדבר כלומר בעת שלא חש איש בדדיך ולא פנה להוד יפיך אבל גי' אשתדו תתכן יותר כי לשונו נפל על לשון מקרא (יחזק' שם) שדרש: למען שדי נעוריך ועפ"י זה פירש"י עש"ה. — ובעה"ק שנ"ב פי' (איכרפות) [צ"ל איכרפית] שלוידרנא בל"א וכונתו ללא"ש schlottern ואולי לפי זה גזרתו מל"ר crepo ענין קשקוש]—

---

[1]) וכן הוא בבה"ג ברי"ף ובריצ"ג ה' חוה"מ צד כ"ב ובכתב יד ש"ס אצל ד"ס ושם הובא כי כ"ה במ"מ פ"ז מהל' יו"ט הלכ"ג ובנו"ג רב הונא. [2]) לי' לפנינו אבל בכ"י ש"ס אי' דפומבדיתא וכן הוא ברי"ף, וגי' הערוך בשתי תיבות מצויה הרבה עיי"ע בדיתא (ח"ב, י"ז ומ"ש). [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובה"ג וברי"ף ושם כי אורחייהו ובנו"ג כי אורחייהו בשוקא. [4]) בנו"ג לישראל.

* כרפוונה (?) (מין פול לבן) ירו' כלאי' רפ"א דכ"ז רע"א ובגי' רא"פ כרפוזנא וגי' רבינו ספרווה עיי"ע פול ומ"ש.

כַּרְפַּס (בל"ס כְּרֶפְסָא, כְּרַפְסָא בל"ע ופ' كرفس בל"ר apium Eppich) בפ' לולב הגזול בגמ' הלוקח לולב (סוכ' ל"ט:) ובפ' ט' בשביעי' (מ"א) כרפס שבנהרות וגרגר שבעפר [1]. ירושלמי (שביעי' פ"ט דל"ח ע"ג) ר' יוסי בר חנינא אמר [2] פיטרוסילינון [3]. בפ' אעפ"י בגמ' מניקה את בנה (כתובות ס"א רע"א) דאכלה כרפסתא [4] הוו לה בני זיותני י"א [5]) כרפס בלי לעז אפיו [6] ובלי ישמעאל כרפס [7]. *[אחי"ה ז"ל הרמב"ם בפי"מ לערל' פ"ב מ"י ומיני הכרפס שהם מינים הרבה משונים ולהם שם אחד ר"ל שכל מיני הכרפס נקראין כרפס ע"כ וכרפס שבנהרות הוא בל"ע كرفس الماء apium palustrum על שם שיגאה במקום בצה. וי"א שהביא הערוך הוא כדעת ר"י בר חנינ' בירו' הנ"ל לכן תתכן גי' הכ"י ה"ב י"א בלי וי"ו כי apium הוא מין ממיני ירק Petersilie ורש"י בסוכ' שם כתב וז"ל והכרפס . . וי"א כרפס אפי"א וכן שמעתי ע"כ, ונ"ל כי שמע כן בשם הערוך כי בל"צ נקרא ache ואפיא הוא רק במשקל איטלקי [8]) ובלי הוספת שמעתי הביא רש"י זו המלה בכתובו' שם וכן פי' לנכון בע"ז כ"ח סע"א כרפסא אפי"א בלעז — וכנ"ה שם ל"ח: ביזרא דכרפסא, תוספת' כלאים ספ"ג הכרפסא וחמיטה, וכצ"ל בתוספ' כלאים רפ"א הכוסבר והכרפס ולא כגי' כ"י אירפ' (צוק"מ 73) והכרקס. וכן נשנה כרפס אצל כוסבר בירו' שבת פ"ז ד"י. עיי"ע מנתא] —

* כַּרְפַּסָא (Baumwollzeug) בתרג' אסתר א', ו'; ח', ט"ו והוא מל"מ (אסתר א', ו') וגזרתו מל"פ كرباس ובל"ע كرفس בל"י ורוי κάρπασος, carbasus ואולי ביזרא דכרפסא בע' הקודם מזה הענין והראיה מצדו וביזרא דכיתנא (ע"ז שם) וכן דעת ה' לעווי והח' לעף פפלנ"צ 225 בחנם השיג עליו.

* כרפסת (מין חרגול Heuschreckenart) חולי' ס"ה רע"ב הבא ויש לו גבחת וכו' מנין ת"ל חרגול זה רשון למינהו להביא את הכרפסת כה"ג בפי' רגמ"ה כ"י חולי' שם (בקובץ כ"י אנג' דף שי"ז.) וכ"ה בערוך ע' שהלנית כפי גי' כ"י ב"ר ונ"ל שהוא ל"פ خرپشته מי שיש לו גבחת וזהו תואר לחרגול שיש לו גבחת, אבל בנו"ג הכרספת וכ"ה כ"י ה"ב בע' שחלנית, ובדפוסי' בערוך גירסאות שונות ע"ש ועיי"ע כרסנית ומ"ש. ועיי' עוד המשביר ע' כרפסלה שהגיה פדופסלה מין תכשיט שקושרין על הרגל.

כְּרוּפְסֶלָה (מל"י χειροψέλλιον פי' צמיד, אצעדה Armband) ירו' שבת פ"ו ד"ח: אצעדה כרופסלה כן הביא הגי' ר"ב בע' פרפסלה ופי' לנכון בל"י אצעדות של ידים ע"כ והוא אמת ובזו ההרכבה אי' זו המלה בל"י אמצ' אבל בע' זקנים אי' רק ψέλλιον להעתקת צמיד (בראשית כ"ד, כ"ב; יחזק' ט"ז י"א; כ"ג, מ"ב) ועוד קשרים (ישעי' ג', י"ט), ובנו"ג כדופסלה ועיין מ"ש הח' אייזלער בט"ר סח"א.

כרץ (= כרצא לדעת רבינו שרץ בני מעים Spulwurm ועיין בפנים) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט:) לכרצא אנפקא דחמרא באטרפא דערא [9]) פי' שרץ בני מעים. *[אחי"ה וכן פירש"י כירצא [10]) תולעים שבמעים ע"כ ואולי הוא מל"ע خراطين והוא הקבוץ מן خراط פי' תולעים ששורצים בארץ לחה ובב"מ ק"ז: נקראו כינה שבבני מעים, ועוד בל"ע قراشم תולעת — וכנ"ה בגיטין שם כירצא חיורא ליתי בזרא גלגילא עיי"ע בזר א'] —

כַּרְקוּם (מל"י χαράκωμα מעגל runde Lager-umwallung ועוד מצור Bollwerk im Kriegs-lager) בפ' שני דכתובו' (כ"ז.) עיר שכבשה כרקום [11]) כל כוהנות שבתוכה פסולות, בפ' כל גט (כ"ח:) על עיר שהקיפוה [12]) כרקום [13]), ירושלמי בפ' כל גט (פ"ג דמ"ה רע"א) איזהו כרקום כגון זוגין [14]) ושלשלאות וכלבים [15]) תרנגולין ואסטרטאות [16]) מקיפין את העיר ובנית מצור (דברים כ' כ') תרג' ותבני כרקומין [17]), ויבא המעגלה (ש"א י"ז, כ') תרג' ואתא לכרקומא, וכן תרג' ושאול

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס בסוכ' ובנו"ג של אפר. [2]) כ"ה בכ"י ובדפוסי' רק ר' חנינא. [3]) πετροσέλινον. [4]) בנו"ג יותר טוב כרפסא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב עיי' בסמוך ובדפ"ע וי"א. [6]) בלאי"ט appio מל"ר הנ"ל. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי' ול"ד וה"ב וכ"ה בדפ"ר באסיל ואמ', ובלי נכון בדפ' פיזי וכ"י ב"ר כראפס ובדפ' וויניצי' כרפוס. [8]) ודוגמתו עיי"ע אסטומכא בח"א ק"ע. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובדפ' וויניצי' רק שם בט"ס דעיזא וצ"ל דערא וכ"ה בע' ער ז' ובשד"פ לי' שתי תיבות הללו. [10]) כ"ה בנוסחי'. [11]) בנו"ג כרכום. [12]) בנו"ג שהקיפה אבל במשני דירו' אי' כגי' הערוך. [13]) ובמשניות בגיטין פ"ג מ"ד אי' כרכום ונ"א כרקום. [14]) וכצ"ל בירו' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ד ושם בטעות דוגין עיי"ע אפרטוסות (ח"א, רל"ח) ועי' דוגין (ח"ג, כ"א) ועיי"ע זג א' (שם רס"ח). [15]) בירו' כתובות שם וכבלים עיי"ע כבל. [16]) בנו"ג ואיסטרטיות וכ"ה בכ"י ה"ב ובירו' כתובות ואפרטוטות עיי"ע אפרטוסות. [17]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב.

שוכב במעגל (שם כ״ו, ה׳). — (א״ב פי׳ בל״י מצור שבונים על העיר ללכדה, וכן מעגל שבונים אנשי המחנה שלא יפול עליהם האויב פתאום). *[אחי״ה הגרי״ב בהפשב״ע הפליא על רש״י בכתובו׳ שם שגרס בכ״ף והביא ראיה מתרג׳ כרכומא ובגיטי׳ שם כתב בקו״ף עפ״י אותו התרגום וכן הביאו בע״ז ע״א רע״א על עיר שכבשוה כרקום והניח הגרי״ב בצע״ק, אבל לפע״ד אין כאן צ״ע כי גירסאות שונות הן בכתיבת המלה עיי״ע כרכום א׳ ששם הובא בכ״ף כדאי׳ בתרג׳ שלפנינו אבל גי׳ רבינו לפי כ״י הנ״ל בקו״ף וכ״ה בקו״ף בתרג׳ לשמואל הנ״ל בענין העתקת מעגל וכן תרג׳ מצב (ישעי׳ כ״ט, ג׳) כרקום ובהיפך אי׳ לפנינו בע״ז י״ח: ולכרקום מותר וכו׳ וכ״ה בפי׳ ר״ח כ״י לע״ז ובתוספת׳ ע״ז ספ״ב ט״ס ולכרקום וצ״ל במי״ם בסוף ועוד שם לכרקומין (או י״ל שעיקר בסמ״ך ופי׳ כרקום Circus) ובכ״י ש״ס ובדפוסי׳ הראשונים ובריי״ף ובראי״ש ובילק׳ ריש תהלים אי׳ בכ״ף כרכום, וכן בע״ז ע״א רע״א בנו״ג כרקום ובדפ׳ פיז׳ ווייניצ׳ וביתר הדפוסים שציינם בעל ד״ס (שם צד ע״א) אי׳ כרכום. והוראתן הן בכ״ף הן בקו״ף מל״י הנ״ל מצור ומעגל ומלת χαράκωμα אחת היא עם χάραξ אשר על ידה העתיקו ע׳ זקנים מצור (דברים כ׳, י״ט) מצוד (קהלת ט׳, י״ד) סוללה (ישעי׳ ל״ז, ל״ג; יחזק׳ ד׳, ב׳; כ״ו, ח׳) וכן העתיקו מגור (בישעי׳ ל״א, ט׳) כאלו כתוב מצור וכן מצב (שם כ״ט, ג׳) כדאי׳ ג״כ בתרג׳ עיין לעיל. וכן העתיקו כרים (יחזק׳ כ״א, כ״ז) וכ״ה בקהל״ר פ׳ וישב העפר לשום כרים: עשה כרקומין עיי״ע כֶּבֶשׁ והוא הקבוץ כמו בתוספת׳ ע״ז הנ״ל. ואולי לפי זה גם כרקום בסמ״ך (שם) תתכן והוא ל״י χάραξ ואחד הוא עם χαράκωσις אשר ע״י העתיקו ע׳ זקנים מצור (דברים שם) —]

כַּרְקוֹם (מל״י הרשום׳ בע׳ הקודם ופי׳ בפנים Pfahl an dem die Rebe sich auf-rankt) מדרש ב״ר פרשת אסרי לגפן עירה (בראשי׳ מ״ט, י״א) (ב״ר פ׳ צ״ח) ר׳ יהודה אומר גפן שכוחה רע אוסרין לה כרקום אחד. פי׳ בל״י עץ ויתד שסומכים בו הגפן. *[אחי״ה דברי ר״ב כנים הם אבל בדפ׳ אמש׳ הובא בין ערך זה לערך הקודם בינתים ערך כורקמא וזה בלתי נכון הוא כי שני הערכים שייכים להדדי] —

כּוּרְקְמָא (= כורכמא Safran, Crocus) תרג׳ מר אהלים וקנמון (משלי ז׳, י״ז) מירא וכורקמא וקונמא פי׳ בל״י מין בשם כמו זנגביל ועינו כעין כרכם אבל אין זה אהלים כי אם הבשם הנקרא אקסיל אלואי בלשון יוני עי״ש. *[אחי״ה והוא כרכום שדברנו בו עיי״ע וכה״ג במתורגמן ובפשיטה אבל בתרג׳ שלפנינו ובכ״י אי׳ בקו״ף ועוד עיי״ע כר ב׳ (ח״ב, קס״ד:)] —

* **כָּרָר** (מלש׳ כר פי׳ עושה כרים Polstervorfer-tiger) מ״ק י״ג: כר מבית הכרר כה״ג בכ״י ערוך ע׳ כר א׳ ובשרשים לרד״ק.

כרש (= כְּרֵישָׁא, כְּרֵישָׁה בל״ע كراث בל״י πράσον Porree, Lauch) בס״ג דפ׳ כל שעה (פסחים ל״ט סע״א) ובריש כלאים (פ״א מ״ב) כרישין[1] וכרישי שדה כסבר[2] וכסבר שדה, בכלל גדול פ״ז בשביעית (מ״א) העולשין והכרישין, בפ׳ המוציא יין (שבת ע״ט. פ״י:) וחכ״א כדי לזבל כרישה[3]. בסוף עוקצין (פ״ג מ״ב) חוץ מכרישי שדה והרגילה. כרישין בלעז פור״י ובל׳ ישמעאל כ ו ר א ת. *[אחי״ה כ״ה לנכון בדפ׳ וויניצ׳ וכ״י ב״ר אבל בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב לי׳ מן בל׳ ישמעאל וכן לי בדפ״ר ומדפ׳ פיז׳ והלאה הגי׳ בט״ס כיאת וצ״ל כוראת ובעה״ק שנ״ב כוראות ובפי׳ רע״ב לכלאי׳ פ״א מ״ב פורא״ת וצ״ל כוראת ובכ״י ב״ר סיים בזה״ל: רגילה: רגילא ולמה נקרא שמו רגילה שרגילה לצמוח בכל מקום ע״כ ובלי ספק הוספת מבורך הסופר היא, ולי׳ ג״כ בע׳ רגילא ע״ש. ומלת כוראת היא ל״ע הנ״ל והוא porrum בל״ר ובלאי״ט porro ובפי׳ רע״ב בכלאי׳ שם פורו״ש והוא בל״צ הישנ׳ הקבוץ מן porée פאר״י שאי׳ בתוי״ט שם porées בשם גליון או״ה ושם בלא״ש לאוי״ך Lauch וכ״ה בעה״ק שנ״ב עיי״ע כרת, ובל״ס כרתי עיי״ע כרת. וכ״י פי׳ משניות לרמב״ם בל״ע כותב תמיד כראת והמעתיק שם תחתיו: כרתי עיין ספלנ״צ ללעף 227 וש״נ כרישי שדה ברמב״ם: كراث الغيصى ובפי״מ לשביעית כרישין וכרישי שדה הכרתי הגני והמדברי ועיין פי״מ לר״ש בשביעית פ״ז מ״א ועיין פי׳ מהר״י בן מלכי צדק לשני מקומות הנ״ל — וכנ״ה במכשי׳ פ״א מ״ה הממחק את הכרישה ובתוספ׳ ריש מכשירין הממחיק את הגג ואת הכרישה עיי״ע מחק. ירו׳ שבת פ״ז ד״ט ע״ד ופי״ב די״ג ע״ג כדי לימע כרישה. והקבוץ ברכות מ״ד: כרישין

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ע כרישים. [2]) בנו״ג כוסבר ועיי״ע. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו ובדפ״ר פיז׳ כרישיה ובדפ׳ באסיל בט״ס ברישיה ובדפ״א כרישים אבל בנו״ג כרישא.

קשין לשינים ויפין לבני מעים ופירש"י כרישין: כרתי ועיי' עירובין נ"ו רע"א. ב"ב פ"ב מ"י מרחיקין . . את הכרישין מן הבצלים. נדרי' פ"ו מ"ט הנודר מן הכרישין . . מותר בקפלוטין. ירו' נדרי' פ"ו דל"ט ע"ד תוספת' שם פ"ג עיי"ע קפלט. ורש"י בשבת בשני המקומות פי' כרישא קפלוט וקפלוטות (בל"י κεφαλωτόν בל"ע قفلوط) הוא חציר הנעשה בארץ הצבי (רמב"ם בפי"מ במעשר שני פ"ב מ"א) ותרג' אונק' החציר (במדבר י"א, ה') כרתי ובתר"י קפלוטייא. ומזה תבין ב"ר ס"פ ל"ז ששם דרש חצרמות (בראשית כ', כ"ו) מן חציר מות ועיי"ע פפייר, ועיי"ע חצר א' — כרישין באו"ז הל' שבת סי' נח ט"ס הוא וצ"ל פרישין עיין לעף בפפלנ"צ 144] —

כרש (= כְּרִישָׁא, כְּרֶשָׁא מין דג אולי זה שנקרא Sonnenfisch עיין בפנים) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד סע"א) והוה הדר לה מינא דכוורא דשמיה כרישא. *[אחי"ה וכה"ג בכ"י ש"ס ה' וז"ל והדר לה מינא דכוורא דשמיה כרשי ובכ"י א"פ כרשי ובכ"י מ' כריש ובנו"ג והדרי לה מיני דכוורי דמקרי כרשא וגי' דשמיה כרשא אי' בפירשב"ם וכתב: כך שמו ע"כ ולדעת ה' לעוויזאהן (זאאלאגיא 271) הוא שם דג השמש אשר אוהב דברים שיש להם מראה צהוב וגזרת המלה מל"פ خورشيد שמש ונקטעה המלה גם בל"פ خرشا ולפי זה גי' הספרים כרשא תתכן יותר. ולפע"ד יש כאן רמז על דג המשלי אצל פרסיים הנקרא kara והרבו ספרי הפרסיים לספר אודות karô maçyô פי' דג כרא עיין שפיעגעל העתקת אפיסטא במבוא לח"ג LIV ושם צד 160 ועיין ג"כ מאמרי במ"ע דמ"ג חכ"א 590] —

*כְּרוּשָׁה עיי"ע כרושייתא.

כַּרְשַׁן (כַּרְשִׁינָא, ־ה בלשון ערבי كرسنة בלשון פרסי كشنى, كشنك, كرشنه Linsenwicke) בסוף תרומו' (פי"א מ"ט) כרשיני תרומה מאכילין אותן לבהמה וכו'. וישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה וכו' [1]. בריש שבת (י"ז:) בית שמאי אומרים אין שורין דיו סממנים [2] וכרשינין. בר"ג דפ' הכל שוחטין (חולי' ו' וכן הוא בתוספתי דמאי סוף פרק א' ושם לי': מהן ועיין תוספתא תרומות רפ"י) כרשינין לעשות מהן טחינין פי' בלעז ביצי [3]. ובפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ צ' רע"א) מביא כרשינין ותולה לה מפני שהכרשינין יפין לה מן הכל [4]. בתוספתא דשבת בפ' אין עוקרין (פט"ז) גוזזין לו כרשינין [5] ואין צריך לעשר. *[אחי"ה וכנ"ה ביחיד בכורות פ"ו מ"א נקבה מלא כרשינה ועיין בגמ' שם ל"ז: כמה נקיבת האוזן מלא כרשינה וכו' ושם כרשינה הנכנס ויוצא או כרשינה העומדת וכו' ותוספת' בכורות רפ"ד עד כרשינה . . עד כעדשה, ירו' קידושי' פ"א דנ"ט רע"ד וירצע הסחוס פחות מן הכרשינה שמא יבא לידי כרשינה וכו', ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד כרשינה תשעה קבין, כריתו' ו'. בורית כרשינה עיי"ע ברית אבל רבינו לא פירשו ובפי' רגמ"ה כ"י אי' כרשינה של אותו מקום וי"א כרשינא של חלב כר בן שנה עיין מ"ש בסוף ע' הבא אח"ז. והקבוץ ברכות ל"ב רע"א האכילה כרשינין, ספרי האזינו פ' שי"ח מאכילו כרשינים, מעש' שני פ"ב מ"ב בכרשינים ובתלתן ושם מ"ג ותוספת' מ"ש רפ"ב כרשיני מעשר שני, אהלו' פי"ז, מ"א רובע כרשינים, מעילי' פ"ג מ"ו כרשיני הקדש ובתוספ' מעיל' פ"א לפי גי' כ"י אירפ' כרשני הקדש (ובנו"ג בט"ס כר שני), תוספת' תרומו' פ"י כרשיני תרומה. ע"ז מ"ט רע"א כרשיני ע"א וכ"ה כתוספת' ע"ז רפ"ז. תוספת' עירו' פי"ח, לב"ק פ"א כרשינין. תוספת' עוקצין פ"ג כרשינין מטמאין טומאת אוכלין . . ביקיא מטמא טומאת אוכלין וכו' וכן הוזכרו יחד בירו' חלה ספ"ד ד"ס: מפני מה לא גזרו על הבקייה . . אימתי גזרו על הכרשינין וכו' נשמע מזה כי כרשינין מין ביקיא הם וזה ביצי של לעז הנ"ל והקבוץ בפי' רע"ב בשבת פ"א מ"ה וז"ל כרשינים מאכל בהמה . . וקורין להם בערבי כרסנ"ה ובלע"ז ויצש ע"כ וכן פי' רמב"ם בכ"מ כרשינין נקרא בערבי כרסנ"ה [6] אבל מה שאי' לפנינו בפי"מ בשבת פ"א מ"ה וכרשינין הכוסמת טעות המעתיק היא ומעולם לא כתבו הרמב"ם ולי' בכ"י ערבי עיין מ"ש בע' כוסמין ובחנם נדחק בעל תוי"ט בשבת שם ליישבו] —

☞ **כַּרְשָׁן** (כַּרְשִׁינֵי רגבי עפר מל"ע خرشوم ארץ קשה ועיין בפנים) מסכת שבת

---

[1] וכו' בא לרמוז שאי' עוד באותה המשנה המלה ושם עוד ג' פעמים כרשיני תרומה. [2] וכ"ה במשניות ובכ"י ש"ס ובנו"ג סמנים. [3] כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובכ"י ב"ר בצי ובדפ"ע ביצא וכ"ה ברש"י שבת י"ז: בדפוסי' הישנים עד בנבנשתי ובדפוסי' האחרונים בט"ס בינא ובבכורות ל"ז: ד"ה הינדרא לועז ויצא והוא ל"צ vesce בלאי"ט véccia, Wicke וכ"ה בל"י ורו' וערבי עיי"ע ביקייא ח"ב, קנ"ח ועי' הנדא בח"ג רכ"א. [4] בנו"ג שהכרשינין יפות להן מן הכל ובכ"י בתוספ' תרומות רפ"ח נותין לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל. [5] בנו"ג כרשינן ובכ"י אירפ' כרישין וצ"ל כרשינין. [6] ובפי"מ לעדיות פ"א מ"ח בט"ס חרסנ"ה וצ"ל בכ"ף.

פ' המוציא יין (שבת פ"א.) מאי פיים[1]) א"ר זירא כרשיני בבלייתא פי' רגבים עיין ערך פיים. *[אחי"ה ובע' פיים ופרפס גרס רבינו בעצמו כן וכ"ה לפי ס"א בע' קרשן. ובע' פיים פי' רבינו בג' אופנים ע"ש ולפע"ד שהוא מל"ע הנ"ל ואותיות מ' ונו"ן מתחלפות וכן בל"ע נאמר עוד במקום خرشم בכתיבה כזה كرشفه harte Erde = خرشاف. ודע עוד כי בלשון פרסי خرسنك חתיכת אבן גדולה ungeformter Steinblock ולפע"ד על ידי זו המלה יבואר היטב דרוש באסת"ר פ' והקרוב: כרשנא (אסתר א', י"ד) אמר הקב"ה בוזק אני לפניהם כרשינין ומשירן מן העולם ועיי' בפירושים שנתחבטו במובן זה הדרוש ולפע"ד ענינו אני אפזר אבנים גדולות לפניהם ואשמידם מן העולם כי פי' כרשנק בל"פ אבן גדולה מושלכת בארץ כדי לעכב את ההליכה. — ועוד דרש שם כרשנא: מי מקריב לפניך פר בן שנה וצ"ל כר בן שנה ועפ"י זה מצאנו מקור הפי' של י"א שהביא רגמ"ה בע' הקודם ע"ש] —

כְּרוּשְׁיָיתָא (היחיד כרושה כְּרוּשְׁיָה מל"פ خوش[2]) אכילה עיי"ע ברושיא (ח"ב, ר"ב) אבל לפע"ד Butterhonigkuchen) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט:) לפירחא דלבא[3]) ליתי תלת כרושייתא דשערי תלת כורשייתא דחיטי. פי' ג' חלות. *[אחי"ה כמו שנסחתי אי' בכ"י ו"ו א', ב' ל"ד ה"ב ב"ר וכ"ה הסדר בגיטין רק שם באריכות יתרה ובדפ"ע אי' בתחלה כרושייתא (וכ"ה בכ"י ב"ר) דחיטי ואח"כ: כרושייתא דשערי ולפי' גי' כ"י תתכן הויו אחר הכ"ף כמו בל"פ הנ"ל — בכ"י (חוץ מכ"י ב"ר) לי' וי"ו בערך דבור המתחיל וצ"ל לפי גזרה מל"פ הנ"ל כורשייתא אבל בכל דפ"ע הוי"ו אחר הריש וכ"ה בגיטין רק שם הגי' בבית ברושייאתא, ברושייתא והוא הנכון ע"ש מ"ש — ולדעת הח' ברילל במ"ע שלו ח"א 194 מוצא המלה מל"ר Brötchen, crustum] —

כְּרְשְׁתִּינָא (פי' לדעת רבינו א') עטלף Fleder-maus ב') תרנגול דביתא Haushahn וזה העיקר עיין בפנים) בפ' המוציא יין בגמ' ושאר כל המשקין (שבת ע"ח.) רשב"ג אומ' דם כדי לכחול בו[4]) עין אחת שכן כוחלין ליארור[5]) ומאי ניהו דמא דכרשתינא[6]) פי' עטלף. פ"א תרנגולא דביתא שמצוי ביישוב וכוחלין ממנו ליארור[7]) חולי שבעין שאינו בולט וסימניך גוא לגוא. *[אחי"ה בשני הפירושים נגרר רבינו אחר פי' ר"ח הודפס מתוך כ"י אנג' בש"ס ווילנא וז"ל כרושתינא תרנגולא דביתא וי"א אלכפאש ודמה מועיל לכאב שבעין ודם דוכיפת מועיל לכאב שמחוץ לעין ע"כ ופי' ודם דוכיפת וכו' העתיק רבינו ג"כ בלי הזכרת ר"ח בע' תרנגול ע"ש ושם פי' ג"כ תרנגול ברא: דוכיפת וכ"ה בפי' ר"ח (שם קצת קודם) וז"ל דם של דוכיפת דא תרנגול ברא[8]) או של עטלף וכו' ע"כ ורש"י פי' ג"כ כרושתינא עטלף וכן ענין אלכפאש שהביא ר"ח כי בל"ע נקרא עטלף الخفاش Fledermaus אבל הפי' תרנגול דביתא יתכן יותר כי הפכו לתרנגול[9]) ברא שהוזכר בשבת שם שדמו מועיל לברקית[10]). נשאר לנו עתה לבאר גזרת המלה לפי פי' תרנגול דביתא ונ"ל שמלת כרשתינא הורכבה מן שתי תיבות פרסיות ר"ל מן خروس = خروه פירוש תרנגול Hahn ומן שתינא = ستانه = آستانه משקוף וחצר והתואר آستانى השייך לחצר ולבית וא"כ כר־שתינא תרנגול דחצר או דביתא. אבל להוראת עטלף לא מצאתי פתרון ומה שמצאתי הוא כי בל"פ خرسته[11]) והקבוץ כרשתאני ענינו עלוקה שמוצץ דם Blutegel שמשתמשין בהם גם היום לחולי העין אבל דמי כרשתינא קשה להלמו] —

* כָּרִית לפעד"נ מל"ע جرية שלולית וריצת הנהר (Wasserlauf, Fluth, Strömung ירו' תרומות פ"ח דמ"ו רע"א עד כדי שתפוח הכרית כלומר מעיין כל זמן שמושך אין בו משום גילוי עד (שתפוח) [צ"ל שתפרח] תפסק ריצת המים. ירו' מ"ק רפ"א ד"פ רע"ב הגי' עד כדי שתפרח חברית. ושם: פרחה חברי' ולא פסקו למפריעו וצ"ל הכרית ומלת פרח הוא ג"כ מל"ע فرج פסק וחדל. ואולי נחל כרית במ"א י"ז ג', ה' הוא ג"כ מל"ע הנ"ל ופי' נחל שריצתו היתה במהירות.

* כּוֹרֶת, כֹּרֶת פי' כמו כּוֹרָה, קוֹרָה עיי"ע כורה קודם ע' כורדק.

---

[1]) בנו"ג פאיים. [2]) כצ"ל ג"כ בח"ב, ר"ב: [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ה"ב, ב"ר וכ"ה בע' פרח ז', ובדפ"ע נשמט. [4]) כ"ה בכ"י. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ב' ול"ד וב"ר וכצ"ל בכ"י ה"ב וכ"י ו"ו א' עיי"ע ירור ובדפ' וויניצי' ובנו"ג בט"ס ליארוד וכ"ה בסמוך, ובשדפ"ע לי' מן רשב"ג עד ליארוד. [6]) בדפ' וויניצי ברשתינא וסדר האותיות מוכיח כי ט"ס הוא אף אם בכ"י א"פ אי' ג"כ ברושטינא ובכ"י ו"ו ב' אי' דברושתא. [7]) כ"ה בכ"י הנ"ל. [8]) ועיי"ע דכיפת ח"ג ס"א. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובנו"ג תרנגולת. [10]) ולפי גי' ר"ח (שם) חוורור והוא כגי' התוספות שעליה כיון רש"י עיי"ע ירור. [11]) מעתה עולה יפה גי' כ"י ו"ו כרושתה.

כרת (= כַּרְתֵי בל״ם וכן בל״ע كراث Lauch, Porree (עיי״ע כרש א׳) והתואר כרתן, כרתינון בל״ע كراثى πράσινον lauchgrün) בריש ברכות (ט׳:) ר׳ אליעזר אומר מ ש י כ י ר[1]) בין תכלת לכרתן[2]) ויש ששונין בין תכלת לכרתא[3]). ובסוכה בפ׳ לולב הגזול (ל״ד סע״ב) והירוק ככרתן[4]) פי׳ מין צבע ירקרק[5]) תרגום (כרישין) [צ״ל החציר][6]) כרתי בשביל שהן ירוקין ובלעז (פרסני) [צ״ל פרסינו][7]). ובס״ג דפ׳ כל גט (ל״א:) ופרים עליה סרבלא דכרתי. בילמדנו ויקרא יעקב אל בניו (בתנחי לי׳) כדי שיכיר אדם בין תכלת לצבע כרתינון[8]) בתוך ד׳ אמות. בפ״ק דע״ז בגמ׳ יום גנוסיא (י׳ רע״ב) (שדר ליה כרתי) [צ״ל שדר ליה גרגירא שדר ליה איהו כוסברתא שדר ליה כרתי][9]) פי׳ גרגירא בלעז אורוג״א[10]) ר מ ז ל ו ד ב ת ו ה י ת ה ש מ ה ג י ר א ש ז י נ ת ה ו מ ש ו ם ה כ י ש ד ר ל י ה ג ר ג י ר א[11]) כלומר דבתו נגררת אחר הזנות. שדר ליה א י ה ו[12]) כוסברתא כלומר כסה עליה הוא סבר שאמר לו לשוחטה לשון תכוסו ל ש ו ן כ ו ס (חולי׳ ל״ז:) ת ר ג׳ ו ש ח ט (ויקרא א׳. ה׳. י״א) ו י כ ו ס[13]). שדר ליה כרתי בתמיהא כלומר מצוה אתה להכריתה שלח ליה לא אלא חסא[14]) חפה עליה. פ״א „שדר ליה כוסברתא כלומר הרוג בתך כ ו ס ב ר ת ך[15]) שדר ליה כרתי כלומר אם יהרגנה יכרת זרעו שדר ליה חסא כלומ׳ חוס עליה״[16]). — (א״ב תרג׳ ואת החציר ואת הבצלים (במדבר י״א, ה׳) וכרתי ובוצלי). *[אחי״ה נראה ברור כי גם לפני ר״ב היתה גי׳ מוטעת תרג׳ כרישין כרתי שצ״ל כמו שהגהתי עפ״י תוספות בשם הערוך וא״כ גם רבינו כיוון לתרג׳ החציר ובפרט לפי גי׳ כ״י פרסינו וכן העתיקו ע׳ זקנים חציר (במדבר שם) ועקילס בישעי׳ מ׳, ז׳ חציר ע״י πράσον וכן העתיקו ע׳ זקנים שהם (בראשית ב׳, י״ב) πράσινος והוא תואר לאבן שצבעה ירוקה ככרתי lauchgrün[17]) וזה התואר בילמדנו הנ״ל וכ״ה בירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ד הירוק ככרתן ר׳ זעורה בעא קומי ר׳ אימי כהן כ ר ת י נ ו ן או דדמי להן (כרתינין) [צ״ל כרתינון] אמר (להן) [צ״ל ליה] כהן כרתינון. וכן בתר׳ אסתר א׳, ו׳ גון חיור בספירין וכרתנין וצ״ל כרתינין הקבוץ מן כרתינון. ורגמ״ה בקובץ כ״י אנג׳ דף ש״ז פי׳ בחולי׳ מ״ז: כי כרתי פורי״ש ע״כ וכן בפירש״י ברכו׳ ט׳: ד״ה תכלת: לצבע כרתי שקורין פוריי״ש ע״כ ובפירש״י בע״ז שם: פורי״ש והוא ל״צ הישנה עיי״ע כרש א׳ ובסוכ׳ ל״ד סע״ב לועז רש״י פורי והוא בל״צ porrée, porreau ובכ״י רש״י לי׳ (ד״ס סוכ׳ צד נ״ד.) ובגיטי׳ ס״ט: איצרא דכרתי פירש״י סחיטת כרישין ע״כ וגי׳ רבינו יותר נכונה עיין בע׳ עצר ופי׳ שם ג״כ עצירת הכרישין. וכן פי׳ רבינו כרתי של פסחים קט״ז. כרישין עיי״ע קף ט״ז וכ״ה בפירשב״ם שם. וכנ״ה בגיטי׳ ס״ז: לשמשא עתיקתא . . ליכול כרתי. כריתות ו׳ רע״א עיי״ע קר ו׳, ירו׳ שבת פ״ז ד״י. כוסבר כרתין. ודע כי כַּרְתֵי, כַּרְתִין הוא הקבוץ, והיחיד כַּרְתָא עיין לעיל בכ״י ה״ב לפי י״ש ובהערה 3] —

כָּרֵת (מל״מ ענין קציצה ובמובן הִכָּרֵת נפש בדרז״ל כָּרֵת קטוע מן הִכָּרֵת Ausrottung ובקשור עם ברית ענינו קשור אהבה ואמונה Bund schliessen ועוד עיין בפנים) ונסקל בפ׳ ד׳ מיתות בגמ׳ העובד ע״ז[18]) מפורש (סנהדרין ס׳ סע״ב) אתרו ביה קטלא ולא אתרו ביה כרת[19]). בפ׳ בית שמאי בגמרא

---

1) כ״ה בכ״י ו״ו וכ״ה בכ״י ש״ס מינכען רק שם משיכירו ובתוספי חולי׳ מ״ז: ד״ה אלא עד שיכיר, ובדפ״ע לי׳. 2) וכ״ה בירו׳ ובכ״י ו״ו לכרתין ובנו״ג לכרתי וכ״ה בירו׳ בגי׳ מהרש״ם וכ״ה באו״ז הל׳ ק״ש רסי׳ י״ג. 3) כ״ה בכ״י ה״ב ויש לנקדו כַּרְתָּא והוא היחיד בל״ס. ובדפ״ע כרתה. 4) וכ״ה בירו׳ ובה״ג ובהלכו׳ הריצ״ג ה׳ לולב צד ק״ז רע״א וכ״ה בכ״י ש״ס וכ״י רי״ף וכ״י רש״י (עיין ד״ס סוכ׳ צד נ״ד.) וכ״ה בתוספי חולי׳ מ״ז: ד״ה אלא ובנו״ג ככרתי וכ״ה בדף ל״א: 5) עיין תוספי חולי׳ שם שהביא את הערוך ושם בנכון תרג׳ של ח צ י ר הוא כרתי. 6) עיין תוספי שם והערה הקודמת. 7) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וה״ב וכצ״ל בכ״י ב״ר במקום פרנסה ובכ״י ל״ד במקום פרקט, ובדפ״ר פיזי באסיל ואמ׳ אי׳ פורו (ובדפ״ו פורי) והוא ג״כ נכון עיי״ע כרש א׳ רק שם לנכון יותר בא הלעז להורות על שם הירק וכאן על צבע הירק שדומה לצבע החציר שנקרא בלאי״ט prassino ועיין בסוף הערך. 8) כ״ה לנכון בדפ״ר ובשדפ״ע כריתינון. 9) השלמתי כי פי׳ רבינו סובב והולך על כל המאמר והמדפיסים קטעוהו, ובדפא״מ אי׳ בטעות בתחלת הציון „שדר ליה גרגירא״ מטעם שרבינו מתחיל בפי׳ גרגירא. 10) עיי״ע ארות ח״א ש״ה גרגר א׳ בת״ב, ש״נ והלא. 11) כ״ה בדפ״ע ובכ״י ב״ר אבל בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וה״ב לי׳ ובע׳ גר ד׳ גר גילה ועפי״ז גרס ג״כ גרגילא ועוד עיי״ע גרגר א׳ ומ״ש. 12) וכ״ה בכ״י ש״ס. 13) כ״ה בכ״י ה״ב ופאריז ובדפ״ע לי׳ ועיי״ע כ ס ט׳. 14) בנו״ג בע״ז שם: שלח ליה חסא. 15) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב. 16) הועתק מפי׳ ר״ח לע״ז בכ״י אנג׳ ושם הגי׳ כגי׳ כ״י הנ״ל כוסברתא: כלומר הרוג ב ר ת ך: כ ו ס ב ר ת א״. ואחר מלת עליה אי׳ עוד ו ש ב ק ה. וכפ״א אי׳ ג״כ ברש״י ועיין עוד תוספי ע״ז ד״ה שדר שהביאו פי׳ ר״ח והערוך ומה שהשיגו על רש״י עיי׳ יישוב לדבריהם בהפשב״ע. 17) והוא צבע ירוק כמו של עשבים עיין רש״י בחולי׳ מ״ז: אבל עיין תוספי שם. 18) בנו״ג עכו״ם. 19) וכ״ה בכ״י ש״ס עיי׳ ד״ס במקומות ובנו״ג כי אתרו ביה . . כי לא אתרו ביה וכו׳.

הממאנת באיש (יבמות ק"ח:) מימינו בכסף שתינו (איכ' ה', ד') פי' התורה נמשלה למים [1]) בכסף שתינו אותה מאי היא בשעת הסכנה נשאלה שאלה זו [2]) וכו' עד זו לא צריכה [3]) לאיסור אשת איש שהוא כרת התרת לאיסור לאו שהוא מחזיר גרושתו משנשאת [4]) לא כ"ש [5]). בב"ר פרשת כ"ט (כ"ח, הובא בילק' צפני' רמז תקס"ז ועיין בשה"ש רבה פסוק משכני) בסוף בראשית א"ר חנין נעשה בכרכי הים מה שלא נעשה בדור המבול הוי יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב', ה') [גוי] שהוא ראוי כרת ובאיזה זכות עומד וכו' עד פתר לה לשבח היך מה דאת אמר כורתי בריתי עלי זבח (תהלים נ', ד'.) [6]). כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (הושע ח', ד') למען יכרתו אין כתיב כאן אלא למען יכרת כאיניש דיימר [7]) ימחוק [8]) שמיה דפלן דאפיק [9]) ברי לתרבות בישא. בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' נפלה סכין ושחטה (חולי' ל"א סע"א) לאיסור כרת התרת לאיסור לאו לא כ"ש [10]) פי' ר"ח ז"ל [11]) שניהן בידי שמים עון מיתה פחות מעון כרת כי הכרת הוא ובניו והמיתה הוא ולא בניו ומצאנו סיוע לדבריו בר"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות נ"ה.) ואנו עתידין לפרשו בעזרת העוזר בע' ער. *[אחי"ה ושם בע' ער ד' הביא גמ' דיבמו' שם ערירים יהיו (ויקרא כ', כ"א) יש לו בנים קוברין ערירים ימתו (שם כ') אין לו בנים הולך ערירי ופי' רבינו הולך בלא בנים ע"כ ועיין ג"כ פירש"י ביבמו' שם שפי' ערירים יהיו דאם יש לו בנים קוברן אבל ערירים ימותו פי' משמע דאם הן עכשיו ערירים כן ימותו ואפי' יולדו להם לאחר מעשה ע"כ משמע קצת שגם ערירים ימותו פירש"י שימותו ערירים בלא בנים אפי' יולדו להם לאחר מעשה, או י"ל שכונתו שימותו קודם בניהם שימיו נכרתו והראיה כי בחולי' ל"א סע"א פירש"י וכרת חמור ממיתה דימיו נכרתים וזרעו נכרת כדכתיב ערירים יהיו ע"כ ולא הביא ראיה מפסוק הקודם ערירים ימותו [12]) ובשבת כ"ה סע"א ד"ה וכרת: במיתה בידי שמים ימיו נקצרים אבל אינו הולך ערירי. ושם רע"ב ד"ה כרת פירש"י ג"כ כרת עדיפא דאית בה תרי חומרי ימיו נכרתים והולך ערירי [13]) ועיין פי' לפירושו בתוספו' יבמות ב'. ד"ה אשת אחיו ושם הובאה דעת ריב"ן דאין נכרת הוא וזרעו אלא בעריות דכתיב בהו עריר', וחילוק יש בין מיתה לכרת כדאמר בירוש' (ביכורי' רפ"ב דס"ד ע"ג) דכרת בן נ'.. ומיתה היא בס' כמתי מדבר וחולק על ש"ס שלנו דבמ"ק (כ"ח.) אמרינן מנ' ועד ס' זו היא מיתת כרת וכו' ע"ש. ובמ"ק אי' בזה"ל מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת.. ששים זו היא מיתה בידי שמים.. אמר רבה מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת. ובירו' ביכורי' שם הגי' (כמה פעמים) מת כהיכרת, ושם: דבר שהוא בהיכרת. שמע מזה כי כרת הוא קטוע מן היכרת (הִכָּרֵת) מקור בנפעל והוא בנוי על דבור הכרת תכרת (במדבר ט"ו, ל"א) ודרשו ר"ע בסנה' ס"ד סע"ב הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב [14]). — וכנ"ה כרת בידי שמים יבמות מ"ד סע"א מ"ט רע"א קידושין ע"ד: ספרי תצא פ' רמ"ח. שבועות ז'. שכן בכרת ועיין שם תוספ' ד"ה ואחת שכתבו כרת לא בעי אזהרה ועיי' תוספ' ב"ק ק"ה: ד"ה מאי וגמרא ערוכה היא במכו' י"ג סע"ב חייבי כריתות לא צריכה התראה ועיין תוספ' רע"ק בפ"ג דמכות מ"ט ועיין בפ"י ע' כרת ושם הובאו הערכים השונים בענין כרת. והקבוץ יבמו' מ"ד סע"א מכו' שם והלאה חייבי כריתות. מכו' כ"ג סע"א כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן [15]). ירו' שבת פ"ז ד"ט רע"ד שני לאוין וכרת אחת לאוין חולקין כריתות ובמכו' בבלי י"ד רע"ב שני לאוין וכרת אחד חלוקין הן לקרבן ובכריתו' ג' רע"א אי' חלוק חטאת ביניהן. כריתו' רפ"א מ"א שלשים ושש כריתות בתורה וכו' ע"ש היטב בפירוש המיוחס לרש"י. — ומפני שמסכת זו מלאה על כל גדותיה מענין כריתות לכן נקובה בשם כְּרִיתוֹת. והפעל ממנו: ירו' ביכורים רפ"ב דס"ד ע"ג צא מהן

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו א' וב' ובדפ"ע במים. [2]) בנו"ג נתבקשה הלכה זו. [3]) בנו"ג לא הוצרכנו. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע משנסאת. [5]) וכן פירש"י ותוספ' ולא כריב"ן. [6]) וזה הפסוק הביא ג"כ הפי' המיוחס לרש"י והוסיף לומר וכן מפורש בפסיקתי דרב כהנא ובמדי' הזית ע"כ ולפנינו הובאו פסוקים אחרים ע"ש. [7]) בנו"ג דאמר. [8]) בנו"ג יתמחיק. [9]) בנו"ג דאפקיה לברי. [10]) בנו"ג עון כרת הותרה (ובתוספ' התרת) איסור מיתא מיבעיא וכן מוכח מפי' רגמ"ה כ"י לחולין. [11]) בכ"י ה"ב הובא זה הפי' ר"ח מיד אחר ציון מיבמות ואח"כ הציון מב"ר. [12]) וצ"ע כי הפחד יצחק בע' כרת העתיק בדברי רש"י הפסוק ערירים ימותו. [13]) רע"ב בסנהדי ספ"ט הביא דברי רש"י הנ"ל אבל הוא בעצמו פי' הכרת יש עליו עונש לאחר מיתה אם לא עשה תשובה כראוי ע"כ ועיין מכות י"ג רע"ב חייבי כריתות ישנו בכלל מלקות ארבעים שאם עשו תשובה בי"ד של מעלה מוחלין להן. ועוד עיין בפנים. [14]) ועיין הרמב"ם הלכות מדע פ"ז הל"א שפירשו: כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעוה"ז אינו זוכה לחיי העוה"ב אלא גם מעוה"ב נכרתת. ושם הל"ה: הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה שתכרת הנפש ולא תזכה לאותן החיים וכו' ופי' לפירושו עיין בתורת האדם לרמב"ן צד ק'. ועוד עיין במו"נ ח"ג פרק מ"א.
[15]) ועיין מ"ש בהערה 13 במ"ש הרע"ב ועיין הרמב"ם פי"ז מהל' סנהדרין הל"ז.

(משבעים שנה) עשרים שנה שאין ב״ד של מעלן עונשין וכורתין וכ״ה בירו׳ סנהדרין פי״א ד״ל: ושם שאין ב״ד של מעלה עונשין וכורתים ועיי׳ תוספ׳ מ״ק כ״ח. ד״ה ומיתה. בנפעל ירו׳ פיאה פ״א דט״ו סע״ד הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה (במדבר ט״ו, ל״א) מה ת״ל עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה ועיין ספרי שלח פ׳ קי״ב. בהפעיל: תנחומ׳ ראה סי׳ ז׳ והכריתם, ושם סי׳ ח׳ שאינו מכרית את הגוים — ועוד מהוראת כורת ברית שהביא רבינו בדרוש של גוי כרתים מבראשית רבה הנ״ל הרבה בש״ס ועיין הדוגמאות בע׳ ברית א׳ וש״נ ברית כרותה ועוד ציון מגדה נ״ח: עיי״ע פשפש ב׳. ובנפעל סוט׳ ל״ז: נכרתו עיי״ע ברית והוא בדרך גזר קים שבתרג׳ ובל״י percutere ובל״ר τέμνειν σπονδάς, ὅρκια τέμνειν foedus עיין פירשט או״מ שרש כרת. ובהיפך בענין הפסקת ברית של נשואין ע״י גט מל״מ כריתות (דברי׳ כ״ד, א׳; ישעי׳ נ׳, א׳; ירמי׳ ג׳, ח׳) בדרז״ל גם בפעל: גיטין כ״א: ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה. ושם ופ״ג. ושם: וקידושי׳ ה׳. וש״נ דבר הכורת בינו לבינה. ב״ב ק״ע. עידי מסירה כרתי . . עידי חתימה כרתי ועיין גיטין ט׳ סע״ב י׳ סע״ב. והשם כְּרוּת גיטי׳ ט׳. כרות גיטא. ירו׳ גיטי׳ רפ״ג דמ״ד רע״ר (כמה פעמים) כרות לשמה וכ״ה שם פ״ט ד״נ סע״ב. שם פ״ז דמ״ח ע״ד גט כרות הוא. ירו׳ ב״ב ספ״ח דט״ז רע״ג כרות הוא. והשם המופשט גיטי׳ י׳: בני כריתה — להכרות (ש״ב ב׳, ל״ה) עיי״ע כירה וט״ש] —

כרתי ופלתי (Kretenser und Philistäer) כבר פירשנו בע׳ אחר. *[אחי״ה ושם הביא רבינו מברכו׳ (ד׳ רע״א) למה נקראו סנהדרין כרתי ופלתי כרתי שכורתין את דבריהן וכו׳ וא״כ גזרוהו רז״ל מענין הקודם פי׳ בענין קציצה ופסיקה ועל כן בדפ״ע נכלל עם ערך הקודם אבל בכ״י ו״ו א׳ וה״ב ערך בפני עצמו וזה האחרון עיקר כי כרתי ופלתי היו שתי משמרות לדוד המלך לקוחות מיושבי כְּרֵת Kreta ופלשתים עיין פירשט שרש כרת ולפי דעת הרד״ק היו שתי משפחות בישראל ששמן כך ותרג׳ קשתיא וקלעיא Bogenschützen und Schleuderer וזה לפי ענין פקודתם — וכרתי בהוראת תואר המקום אי׳ ג״כ בצרוף תפוח עיי״ע כפתור ומ״ש וגי׳ רבינו בבי״ת עיי״ע תפוח] —

כַּרְתִּית (שק של עור לפע״ד מל״ע كِرَبَة בל״ס כּוּרְסְתָא Reisesack או מל׳ ערבי خريطة lederne Jagdtasche) בהכרים פ״כ בכלים (מ״א) התרמל[1]) ה׳ קבים וכרתית[2]) סאה פי׳ שק של עור יכיל סאה שהוא שליש איפה והוא ב׳ הינין והוא כ״ד לוגין והוא צ״ו רביעיות[3]) והוא קמ״ד ביצים כדאמרינן בעירובי׳ (פ״ג רע״א) סאה מדברית קמ״ד בצים [הוה]. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג בכלים שם בפי׳ סד״ט 15 וכיונו לעירו׳ שם אי׳ דמדברית קמ״ד הויא. ועיי׳ שם פירש״י. ובפי״מ להרמב״ם פי׳ כריסית שק קטן ובפי״מ לר״ש שק קטן וזהו כפי׳ רה״ג והערוך ורק בפי׳ רה״ג אי׳ כלי של עור וצ״ל שק של עור וכ״ה בפי׳ רע״ב ועיין בתוי״ט והוא לפע״ד מל״ע הנ״ל] —

כש (= כִּישָׁא, כּוּשָׁא מל״ע كوساء בקבוץ كوس וכן בל״ס כְּשִׁיתָא פי׳ קבוץ ואגודה Gebund, Bündel) בפ׳ ר׳ אליעזר אומ׳ תולין בגמ׳ אין שורין (שבת קל״ט רע״ב) אמר רב חסדא האי[4]) בר בי רב דזבין ירקא ליזבין אריכא כישא כי כישא ואריכא ממילא[5]). בפ׳ מי שמת בגמ׳ השולח סבלונות (ב״ב קמ״ו רע״ב) הדרא בא איהי אפי׳ כישא דירקא הדרא[6]). בפ׳ האיש מקדש בו בגמ׳ האיש מקדש את בתו (קידושי׳ מ״ה רע״ב) בכישא דירקא בשוקא[7]) פי׳ אגודה של ירק. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה ורשב״ם בב״ב שם וברש״י בשבת וקידושי׳ וכ״ה נכון כי גזרתו מל״ע וסו׳ הנ״ל מן כְּשָׁא פי׳ בל״ס אָגַד. ודע כי בכ״י ש״ס בשבת שם אי׳ בישא כי בישא ואולי איננה ט״ס והוא ל״פ بسته מה שנאגד: אגודה וכ״ה בכ״י ש״ס בשבת שם וא״ר חסדא האי בישא דירקא ובנו״ג כישתא דירקא וצ״ל כשיתא פי׳ בל״ס אגודה ורבינו גורס הוצא עיי״ע הץ (ח״ג, רל״ד ועיין בהערה) והגי׳ היותר מעולה כושא והוא קבוץ בל״ע הנ״ל וכ״ה באמת כפי גי׳ רבינו בע׳ שלף ב׳ מציון בחולין ק״ה: ולא שלף לכו ירקא ואכיל לכו מכושא דאסר גינאה וכה״ג מכושא בפי׳ רגמ״ה כ״י בחולין (בקובץ כ״י אנגי׳ דף שכ״ב) וז״ל מכושא דאסר גינאה כלומ׳ מאותו קישור שקשר בעל הגינה ע״כ ובנו״ג ב׳ פעמים כישא ועוד עיי״ע כש האחרון] —

כֻּשׁ (= כּוּשׁ מל״מ שם מדינה בערב הדרומי הנקראת Aethiopien והתואר כושי, ולנקב׳

---

[1]) בנו״ג התורמיל. [2]) בדפ״ר וכרתות בנו״ג הכריסית אבל במשניות כגי׳ הערוך ובפי׳ רה״ג הגי׳ והקריתות. [3]) בפי׳ רה״ג: והוא רביעית. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס וכ״ה בע׳ הץ ובנוסחי לי׳. [5]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ב׳ וכ״י ה״ב וכ״ה לפנינו ושם ואורכא ממילא אבל בכ״י ב״ר ובדפ״ע אי׳ בט״ס ליזבין ארעא אריכא כישא ואריכא ממילא ובכ״י ו״ו א׳ דזבין חמרא זרקא לזבון אריכא וכו׳ ואין לו שחר. [6]) וכ״ה בכ״י ש״ס אצל ד״ס. [7]) בנו״ג בשוק.

כושית Aethiopier, -rin והושאל לשחור ממראה עור יושביה) בפ' לולב הגזול (סוכ' ל"ד: במשנ') אתרוג הכושי פסול פי' כושי אוכמא והוא שחור[1] כוש בן ימיני (תהלים ז', א') . . על אודות האשה הכשית (במדבר י"ב, א') . . עבד מלך הכושי (ירמי' ל"ח, ז') . . הלא כבני כשיים אתם לי (עמוס ט', ז') וכי כושיים שמם והלא ישראל שמם[2] אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונים במעשיהם מכל אומה ולשון[3] בר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק ט"ז:). *[אחי"ה רבינו היה מקצר בציון זה המאמר עיין במ"ק שם ובילק' בהעלתך ושם ושם נדרש כוש (תהלים שם) וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו ובילק' שם: במראיו וכ"ה בספרי בהעלתך פ' צ"ט ובב"ר ר"פ ל"ז דורש כוש בן ימיני על נמרוד וכי כושי הוה אלא שעשה כמעשה נמרוד. ב"ר פמ"ב וילק' לך לך ר' ע"ב ג' שמות נקראו לו כוש ונמרוד ואמרפל כוש שהיה כושי ודאי וכו' ופי' שהיה שחור ומפוחם. וכן דרש אמרפל עיי"ע וע' אספרון. ב"ר ס"פ ע"ג מעשה בכושי אחד שנשא לכושית אחת והוליד ממנה בן לבן וכו'. ושם ס"פ פ"ו כושי . . גרמני עיי"ע גרמן (ח"ב, שס"ח) וגם הפכו גיחור ולווקן עיי"ע גחר (ח"ב, רע"א והלאה) וע' לווקן. ב"ב צ"ז: יין כושי פי' יין שחור ועיי"ע ברק ג' וע' אלייסטון. — לצד הלאומי הפכו ישראל ב"ק קי"ג סע"א ישראל וכושי שבאו לדין וכו' ושם: אי דכושי . . אי דישראל ונראה שיד צענזאר שלטה בה וצ"ל כותי ועיי"ע גוי וכן נקרא מקום בשומרון עין כושי ע"ז ל"א. ופירש"י מקום כותים ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד עין כושי' בקו על היו"ד ובירו' שביעי' פ"ה דל"ו. עין כושין — ועוד בדרז"ל נראה לכאורה כי יש למלת כושי. כושית גם הוראה יפה ונאה כי כן דרשו בספרי בהעלתך הנ"ל האשה הכושית וכי כושית היתה אלא מדיינית היתה . . ומה ת"ל כושית מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים במ"ק שם אי' במעשיה ותר"י ב' תרג' עפ"י ההגדה בצירוף שתי נוסחאות: כן הות צפורה אתת משה יאה בריוה ושפירא בחזוה ומשניא בעובדיא והשמרוני העתיק יאירתא ורס"ג בדפ' קונשט' حسنا פי' יפה וכן פירש"י בסוכ' נ"ג. הנהו תרתי[4] כושאי דהוו קיימי קמיה שלמה אליחרף ואחיה (מ"א ד', ג') וכו' ופירש"י תרי כושאי על שם שהיו יפים קרי להו הכי ע"כ ודעתי כדעת פערלעס במ"ע מ"ג ח"כ 447 שכיוונו ללשון פרסי خوش פי' יפה ונאה ועיין שם ג"כ מ"ש הח' ג"ג צד 163 ובלי ספק היה בקבלה אצל הקדמונים כי מובן „כושית" הוא יפה ונאה ועיין פירש"י לזה הפסוק ושם אי' כושית בגמטריא יפת מראה ובכ"י אי' זה הפי' בשם ושמעתי עיין רש"י בהוצ' בערלינער צד קל"א] —

כְּשׁ (= כּוּשׁ פי' כּוּשָׁא בל"ס כמו כשור ופלך בל"מ Spinnrocken, Spindel) בפ' כל הכלים (שבת קכ"ב: במשנ') ואת הכוש ואת הכרכד[5]. במחט פ"ט בכלים (מ"ו) כוש שבלע את הצינורא. פי' כוש שטוות בו הנשים פשתן או צמר והוא הפלך אם נשקע הברזל שבראשו בתוך העץ ובל' ישמעאל שמה צינרא ובלעז מוסקלא (?). כוש בלעז פוס"ו ובל' ישמעאל מגזל והוא קרוב לתרג' ירוש' טוו (שמות ל"ה, כ"ה) גזלן. — (א"כ בנוסחאות כתוב עזלן גם בבבלי גם בירושלמי). בסוף פרה (י"ב מ"ח) כוש של רובן לא יזה [לא] על הכוש ולא על הפיקה. פי' כוש שטוין בו אורבני והוא גמי הצומח במים והן עושין ממנו מחצלאות. *[אחי"ה בשני מקומות האחרונים נגרר רבינו אחר פי' רה"ג בסד"ט כי בכלי' שם פי' רה"ג וז"ל הכוש שבלע את הצינורה פי' מגול והוא פלך כדכתיב וכו' הצינורה פי' צינורה בטיית מברזל הוא במקום מגול צ"ל כבערוך מגזל והוא ל"ע مغزل Spindel פלך ועל זה הביא רבינו ראיה מתרג' ירו' טוו גזלן וכבר עמד ר"ב להוסיף שבנו"ג עזלן אבל גם רבינו ידע זאת ונשמר מזה באמרו והוא קרוב לתרג' וכו' וכונתו כי עזל בל"ע غزل קרוב במבטא הוא למגזל כי העי"ן בנקודה עולה עם ג' בעברי וכן מלת מגזל בל"ע מעֹזל נגזרה משרש עֹזל[6]) והוא בלאי"ט פוס"ו fuso. ומלת צינורה הוא בל"ע صنارة ראש הפלך אשר תפש בו החוטין הנטוים ואולי לפי זה צ"ל פוסקל"א והוא בלאי"ט fusajuólo, Wirbel an der Spindel אבל בע' צנר א' פי' רבינו צינורא: ברזל שעל הכוש שטוין בו היתה כפופה שיתפוש החוט (ועיין פי' רה"ג לכלי' פי"ג מ"ה ופי"מ להרמב"ם לפרה פי"ב מ"ח ורע"ב שם) וא"כ אולי במקום מוסקלא יש להגיה

---

[1]) ושם ל"ו: כושי כשר דומה לכושי פסול ובירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד אתרוג הכושי פסול הבא מן הכושי כשר. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ' וויניצ' ובשדפ"ע לי' ובדפ"ר לי' עד גמירא. [3]) וכ"ה בע"י ובילק' בהעלתך ר' תשל"ח ובכ"י ש"ס ובאה"ת ובנו"ג מכל האומות. [4]) בכ"י ש"ס תרי וכ"ה ברש"י. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר, פיזי ובכ"י ב"ר אבל בשאר כ"י ודפוסי הערוך מדפ' וויניצ' והלאה ובירו' שבת פי"ו דט"ז רע"ב אי' כרכר ועיי"ע כרכד. [6]) ועוד עיי"ע אזל ב' (ח"א, נ"ב).

מונופלא manipolo בית אחיזת יד Griff וכן صنارة פי׳ בל״ע בית אחיזת יד. ומה שנוגע לפי׳ הציון מפרה גם בזה הלך בעקבות דרה״ג וז״ל בסד״ט 30 הכוש פ׳ של אורכן א׳ ד׳ של רובן א׳ ד׳ של רחבן א׳ ד׳ של אורכן כרסו פסה כישמגול בטיית של ארכו שיש בל׳ רבנן קצב אלברה בטיית כגון גמי היוצא מן המים והן עושין ממנו מחצלות ע״כ ורבינו העתיק רק סוף הפי׳ (וכ״ה בר״ש בשם הערוך) והשמיט כדרכו התיבות הערביות. אבל גם אנחנו כמעט נמשוך ידינו מלהביאן מרוב השבושים שאי׳ בהצעת הפי׳ הנ״ל ומבין השורות יצהירו כי רה״ג רוצה לבאר שתי תיבות כוש של רובן אשר מזה האחרון העיר כי א״ד של אורכן א״ד של רחבן א״ד של (אורכן) [צ״ל אורבן] ובתוספ׳ סוף פרה (ס״פ י״א) אי׳ ג״כ כוש הארבלי עיי״ע ארבל ח״א, רס״ח ועל מלה זו הביא ביאור כרסו פסה ונ״ל להגיה בתיבה אחת כרסופתה פי׳ בל״ע كرسفة פי׳ צמר גפן Baumwolle כישמגול. נ״ל בהיפך להגיה בשתי תיבות כוש מגזל בטיית פי׳ כוש של משנה הוא בטיית מגזל וכדאי׳ בערוך וכל המאמר צ״ל בהיפך הסדר כזה כוש מגזל פי׳ של אורבן כרסופתה ותהיה אז אורבן בל״י εἴριον צמר. ועוד פי׳ רה״ג פ״א של ארכו בל׳ רבנן שיש וצ״ל ארבן (כדאי׳ ג״כ בנ״א במשניות תחת רובן) שיש כלומ׳ שמצוי בל׳ רבנן [1]) קצבא אלברא בטיית צ״ל קצבא אלבררי בטיית = قصب البردى Papierbast פי׳ גמי׳ העולה על המים וכן פי׳ רה״ג בעצמו בכלי׳ פ״ט מ״ח של שיפין . . אורבני ויש שמפרשין שיפה קנה גומא והוא עולה על המים והן עושין ממנו מחצלות גמא פי׳ קצב אל ברדי ע״כ [2]) — וכנ״ה ביומ׳ פ״ב סע״א עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ובתוספת׳ יומ׳ רפ״ד: תוחבין לה בכוש ושהריחה תרומה תוחבין לה בכוש בכ״י אירפ׳ ברוטב. תוספת׳ פרה רפ״י בזמן שתחבה בכוש או בקיסם וכו׳. והקבוץ ירו׳ יבמו׳ פי״ב די״ב סע״ד אית לך כּוּשִׁין] —

כַּשׁ (= כִּשְׁכֵּשׁ מל״ע ܚܨܚܨ נרדף עם ܚܣܚܣ ܚܫܚܫ ענין תנועה ונדנוד schütteln, bewegen ועיי״ע כַּרְכֵּשׁ) בפ׳ יום טוב בביצה בגמ׳ בית שמאי אומרים מביאין שלמים (ביצ׳ כ׳ סע״א) כישכש לה [3]) בזנבה. בפ׳ השוחט אחד בעוף (חולי׳ ל״ז רע״א במשני׳) או עד שתכשכש בזנבה. ובגמרא (שם ל״ח רע״א) כשכשה באזניה [4]) הרי זה פירכוס. בפסקא דזכור (פסיקתא דר״כ צד כ״ד:) מכשכשו [5]) והוא בולם [6]). פי׳ מחככו והוא בועט. *[אחי״ה כ״ה בדפ״ע חוץ מדפ״ר ושם מחברו ובכ״י ו״ו מחכמו ובכ״י ל״ד מחבבו וכולם צ״ל מחככו כלומר כשתעשה לסוס נחת על ידי חיכוך וחבטה על גבו ביד כדי להרגיעו גם אז הוא בועט ואינו מכיר טובה ורש״י פי׳ בתהלים ל״ב, ט׳ וז״ל ומכסכס ברסנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו וכו׳ וגם הוא הבין כסכסו מל׳ חיכוך רק לא בדרך עשיית מרגוע לסוס כי אם בקירוד וקירצוף במגורדת ולפי זה גזרת המלה מל״ע ܚܣ (ܚܣܚܣ) striegeln ובילק׳ סוף כי תצא גרס משכשכו (צ״ל מכשכשו) הוא בולם מקרדו הוא בולם וכו׳ ונ״ל כי נתערבו שתי נוסחאות או הובא מקרדו מגליון פנימה להורות על מכשכשו שהבין בעל הגליון כרש״י. ועוד ראיתי להעיר על גי׳ התנחו׳ תצא סי׳ ו׳ ופסיקת׳ רבתי פי״ב שגרסו אדם הולך ליתן עליו תכשיטין ונ״ל ברור כי הוא העתקה של מכשכשין שהבין בעל המעתיק מל״ע ܚܨܚܨ מפאר בכלי תכשיטין את הצואר כמו במרגליות וכדומה והנה רבינו לא פי׳ בציונים הראשונים מהו כשכש בזנבו ואולי סובב פירושו מחככו גם על ציונים הנ״ל אבל זה קשה להלמו עפ״י משפט הלשון אבל לפע״ד ברור שהוא מל״ע הנ״ל ופי׳ נדנוד ורפרוף וכן סיים עה״ק שנ״ב גישיטל״ט בל״א וכיון ללא״ש ge-schüttelt. ומזה הענין יומ׳ פ״ד סע״ב מכשכיש ליה באמגוזא לפי גי׳ כ״י ש״ס ובנו״ג משביש וכ״ה בע׳ שבש ב׳ אצל הגי׳ מקרקיש שאי׳ ג״כ בכ״י א״פ ואז נרדף עם כרכש וקשקש עיין ערכם ומזה ג״כ בקהל״ר פ׳ טוב ילד דהוא (יצר הרע) מכשכש לברייאתא כָּמֵן ביני סריאתה וכ״ה בשו״ט מזמור ט׳ ד״ה אודה ושם לי׳ כמן פי׳

---

[1]) עיי״ע ארבנא בח״א, רס״ח. [2]) וזה הציון נעלם מעיני החי׳ לעף בספרו אראמעאישע פפלאנצעננאמען 54 אף אם הגיה לנכון בדברי רה״ג בפרה וגם הביא דבריו מכלי׳ פ״י מ״ד שצ״ל ברדי במקום כררי. וכן נסמן שם פי׳ הרמב״ם בכלאי׳ פ״ו, מ״ט גמי ופי׳ כ״י ערבי بردى ובהעתקות אי׳ כמו אפיפיריות = Papierstaude. [3]) וכ״ה לנכון בכל הדפוסים הישנים וברש״י בכ״י (ד״ס ביצ׳ צד כ״ג:) ובנו״ג להם וטעות הוא ובירו׳ ביצ׳ פ״ב דס״א רע״ג וירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ח. התחיל מכשכש בזנבה. [4]) בנו״ג באזנה. [5]) כ״ה לנכון בדפ״ר ואמ׳ אבל בדפ״ר פיז׳ וויניצ׳ ובאסיל משכשכשו ובע׳ בלם מכשכשו וכ״ה בילק׳ תצא עיין מ״מ בע׳ בלם ובהערות ר״ש באבער ובילק׳ תהלים משכשכתו וצ״ל כמו שנסחתי. [6]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ול״ד וכ״ה בע׳ בלם אבל בדפ״ע כאן בט״ס בולס ובילק׳ תהלים רמז תשי״ט איזה פעמים בולט.

מניע ומעורר בני האדם בהיותו טמון בין הקוצים ודרש הסורים (קהלי ד׳, י״ד) מן הסִירִים ועוד י״ל שהוא כמו כרכש = קשקש מל״ע خشخش משמיע קול כקול הסירים] —

כש (לפע״ד מל״ע הרשומ׳ בסוף ע׳ הקודם ועוד לשון נופל על לשון הקריאה והנזיפה שמבטאין להרחקת איזה דבר) בהגדה דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ה רע״ב) בלב נבון תנוח חכמה (משלי י״ה, ל״ג) זה תלמיד חכם בן תלמיד חכם בקרב כסילים תודע (שם) זה תלמיד חכם בן עם הארץ אמר עולא היינו דאמרי אינשי איסתירא בלגינא כיש כיש קריא פי׳ בל׳ ערבי לדבר שמשמיע קול קורין אותו כיש כיש. *[אחי״ה בנו״ג קיש קיש וכ״ה בילק׳ תהלים ס׳ רמז תתקנ״א וכ״ה בע׳ קיש אצל ס״א כיש כיש. וזה המשל הובא ג״כ בחבור יפה מהישועה לר׳ ניסים ומבואר המעט תירוש בצפחת. עיין בלומענלעזע לה׳ דוקעס 116 אבל בחנם נתפלא על זה הביאור כי הוא רק לפי הענין ולא לפי משפט הלשון] —

כש (עיקרו בשרש נְכַשׁ ובל״א וסו׳ נכת ונרדף עם נָקַשׁ בל״מ פי׳ ענין הכאה וכן בל״ע نكش, نخز, نخس חפר ודקר (stechen, bohren בפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ במה דברים אמורים במחזיק (ב״ב נ״ד סע״א) כיון שהכיש[1]) בה מכוש[2]) אחד קנה כולה[3]) פירוש[4]) כיון שחפר בה חפירה אחת. בפ׳ המוכר את הספינה בגמ׳ השולח את בנו (שם פ״ח רע״א) הכישה נתחייב בה פי׳ הכה אותה ועקרה. בפ׳ אלו מציאות בגמ׳ מצא שק (ב״מ ל׳ רע״ב) הכישה נתחייב בה[5]). *[אחי״ה בע׳ נכש, נכת ונקש מקומו ושם אני עתיד לפרשו ובפי׳ רגמ״ה לב״ב נ״ד. פי׳ ג״כ מענין חפירה ובדף פ״ח פי׳ הכישה במקל וכ״ה בפירשב״ם. ובכ״י רומי גרס בב״ב נ״ד. שנכש בה והוא הפיעל עיי״ע נכש וש״נ יתר הדוגמאות מהפעיל וכן עיי״ע קש. ובע׳ מכש הביא רבינו מב״ר סמ״ד אפעל ואתפעל והוה מַכֵּשׁ להון ולא מִתְכַּשְׁין ע״ש ומ״ש] —

כש (= כישא (כושא) מע׳ כיש א׳ פי׳ אגידַת הבגד das Aufschürzen, Aufheben des Klei- (des בפ׳ חבית בגמ׳ מי שנשבר (שבת קמ״ז סע״א) מאי מרזב א״ר זירא כ י ש י בבלייתא פי׳ שמלקטין במתנים שקורין בלעז גירונ״ש וכשמלקטין נראין כמרזב וי״א בלעז ג י י ר א[6]) והיינו טיריז[7]) שפירשנו במקומו[8]) ועל כן נקראו כישי בבלייתא שמנהג הבבליים לאוגדם ועיקרו מן כישא דירקא[9]). — (א״ב כיסי כתוב בנוסחאות ופירש״י כמין כיס וענין אחד הוא). *[אחי״ה כבר הארכתי בשנויים בע׳ כסכס א׳ ע״ש וכ״ה כישי בפי׳ ר״ח הודפס בש״ס ווילנא ושם הוגה ללא נכון כישא ונעלם מעיני בעל מגיה שצ״ל כישי בקבוץ וראיותו מצדו: כבלייתא וכ״ה בכ״י ש״ס וכ״ה בע׳ מרזב. ובענין גזרתו דעת רבינו שהוא מע׳ כש א׳ פי׳ אגידה אבל אז גם ג׳ כושי בוי״ו נכון כדאי׳ בכ״י מ׳ והוא מל״ע הרשומ׳ בע׳ כש א׳ ומע׳ טרז ב׳ מוכח כי זה הפי׳ שייך לרה״ג. אבל בע׳ מרזב העתיק רבינו (בלי זכרון) פי׳ ר״ח מלה במלה (נדפס בש״ס ווילנא) רק השמיט סיום וז״ל ר״ח שם: וי״א זולתי פירוש זה ע״כ כלומ׳ אחרים פירשו בענין אחר ממה שהוא פירש (עיי״ע הנ״ל) ונ״ל כי כיון לפי׳ רה״ג אשר אחריו נגרר רבינו כאן. ובענין לעז גיירא עיין מ״ש בע׳ טרז. ובענין גירונ״ש נ״ל שהוא מלאי״ט giornea, Mannsrock, Waffenrock בגד של בעלי מלחמה שהגיע עד מתנים] —

כִּישׁ, כִּישׁ הביא רבינו בע׳ כשר ג׳ בס״א ע״ש ומ״ש.

כְּשַׁט (נלפע״ד מל״פ کشادن, گشادن הצליה (glücklich sein ואז תשכיל (יהושע א׳, ח׳) תרגומו ובכן תכשט. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בתרג׳ שלנו ובמתורגמן ושם נקוד תכשֵׁט ובדפ״ע ובכ״י ב״ר תכשיט ויש לנקוד כבתרגום שלנו תַכְשַׁט כי בל״פ השי״ן יבוטא בהברה ארוכה וענינו הצלחה ובחר התרגום זה הלשון מפני שלא רצה לכפול את הלשון כי כבר אמר בכן תצלח עיין רד״ק שם. ומי שיאמר כי הוא מל׳ תכשיט (וכ״ה בטעות בכ״י ו״ו תקשט) אינו אלא טועה וה׳ לעווי בחנם רוצה להגיה תכשר כדאי׳ בפשיטה הסורית] —

כָּשַׁל (ידוע מל״מ wanken, straucheln; כּוֹשֵׁל, נכשל פי׳ חַלָּשׁ der Schwache ועיין בפנים) בהכותב פ״ט בכתובו׳ (משני ב׳ דף פ״ד.) ר׳ טרפון

---

[1]) בכ״י ו״ו א׳ ובי והוא״ב בט״ס שהחזיק. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ בי ב״ר ועה״ק שנ״ב וכ״ה בדפ״א אבל בשדפ״ע מכיש וצ״ל מכוש וכ״ה בע׳ מכש ובפי׳ רגמ״ה כ״י בב״ב גרס ניכוש. [3]) בדפ״ר בט״ס שלה ולנכון בע׳ מכש. [4]) כ״ה בכ״י. [5]) וכ״ה בגי׳ רש״י ובנו״ג חייב בה. [6]) וכ״ה בכ״י ו״ו בי ב״ר וה״ב ובדפ״ר ופיז׳ אבל בכ״י ו״ו גררא וצ״ל גירא ובדפ׳ וויניצי׳ ועה״ק שנ״ב גירא ועיי״ע טרז יתר השנויים. [7]) וכ״ה בע׳ טרז ובכ״י ו״ו וה״ב בט״ס טירין. [8]) טרז ב׳. [9]) עיי״ע כש א׳ וש״נ.

אומר ינתנו לכושל שבהם. גמר׳ (שם) לכושל שבראייה[1]. ירושלמי (פ״ט דל״ג רע״א) כגון מלוה בשטר ומלוה בעדים[2] נתנו למלוה בעדים[3] שאין יכול לחזור בכל מקום ובכל עת עם עדיו בבתי דינין, פי׳ כושל עני כדכתיב (תהלים ק״ה, ל״ז) ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל. *[אחי״ה כושל נאמר בעצם הראשונה על אבדן ההתגברות ורפוי הכח ויאמר כן גם על הרבות העוני עיין מצוד׳ ציון (לתהיל׳ שם). ובירו׳ כתובות שם פי׳ רב אחא לכושל בגופו ועני משמע שתרתי צריכין להיות והלכתא גברותא כזו השטה עיין שט״מ בכתוב׳ שם. — וכנ״ה בנפעל פסיקת׳ דר״כ צד קס״ה. וילק׳ הושע ס׳ רמז תקל״ב והיו בני אדם נכשלין בו (בצור), ירו׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ג ופי״ד דט״ו רע״ג נכשל באצבעו, איכ״ר פ׳ רוח אפינו, ויק״ר פט״ו נכשל באצבעו הקטנה והוא מל״ס כשל חבט והזיק — ומל״מ בהשאילה בענין עבירה או דבר הלכה. פסיקת׳ דר״כ שם ירו׳ סוט׳ פ״א די״ז. במ״ר פ״ט, קהל״ר פ׳ ראה זה מצאתי בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה, בירו׳ סוט׳ שם והלה נכשל בה, שבת ק״כ רע״א חגיג׳ י״ד סע״א גיטין מ״ג סע״א אלא א״כ נכשל בהן, ברכו׳ כ״ח: שלא אֶכָּשֵׁל בדבר הלכה.. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה. בהפעיל: ב״ק ט״ז סע״ב הכשילם בבני אדם וכו׳, ר״ה כ״א: ל״א יומ׳ ע״ז: מכשילן לעתיד לבא. ירו׳ שביעי׳ ספ״ג דל״ד ע״ד מכשלת את הרבים, ע״ז י״א: הכשילן פיהם, גיטין נ״ז. אכשליה פומיה — ירו׳ ברכות פ״ט די״ג סע״ג מכשלו בגבעות עיי״ע חשל וע׳ רשל. — והשם כִּשָּׁלוֹן מל״מ (משלי ט״ז, י״ח) שבת קי״ט סע״ב חגיג׳ י״ד סע״א אפי׳ בשעת כשלונה של ירושלים וכו׳ מד׳ שו״ט מזמור כ״ד תכף לכשלון רעה] —

כַּשִּׁיל (מל״מ פי׳ קרדום (Axt, Haue בסוף בבא קמא (פ״י מ״י קי״ט סע״א) ובכשיל[4]) הרי הוא של בעל הבית. ובפ׳ משוח מלחמה (סוט׳ מ״ד.) וכשילין של ברזל בידיהן. ובקרדומות באו לה (ירמי׳ מ״ו, כ״ב) וכמה דעיילין בכשילין. *[אחי״ה ובב״ק קי״ט סע״ב מחלק בין חציני רבתי ובין זוטרתי דלרבתי קרי לה כשיל וע״ש ובע׳ חצן ב׳] —

* כַּשְׁמֵי, כְּשִׁימֵי (מל״פ جشم، جشمه חור ובית קבול) עיי״ע גשם ח״ב שפ״א: דלית ליה גשמא ותחת זה הובא בע׳ דלת (ח״ג ע״ד) ס״א כשמי ועתה מצאתי כי כל הפי׳ הנ״ל הועתק מפי׳ ר״ח שנדפס חדש מקרוב בש״ס ווילנא ושם אי׳ בפי׳ ר״ח הגי׳ כשימי וע״ש כל הענין.

כשף (= כּוּשְׁפָּא הוא בל״ס יריעה Tapete, Tep-pich) רקמה תרגומו כשפין דוורדא: המה רכליך במכלולים בגלמי תכלת ורקמה[5] (יחזק׳ כ״ז, כ״ד). — (א״ב בגלומי תכלת ורקמה תרג׳ וכושפין דוורדא בנוסחאות כתוב דארזא והמתורגמן בספרו גרים דיורדא). *[אחי״ה גם רבינו כיון לזה הפסוק עם תרגומו ולר״ב ספר חסר היה לו מערוך לכן הוסיף להשלים. ודע כי עיקר הגי׳ כושפין וכ״צ לנקד כְּשְׁפִּין בערוך והוא ל״ס הנ״ל ומלת וורדא באה לתעודת הצבע שהיתה היריעה אדומה אבל ענין רקמה הוא מסורק בגוונים לכן נ״ל כי וורדא הוא כמו ברדא בל״ע برد buntgefärbt (עיין בראדא) וכצ״ל וורדא במתורגמן תחת יורדא ואם גי׳ הספרים דארזא היא נכונה אז נ״ל להאצילה מל״פ ارج، ارز מל׳ צענד areza מגודל הערך ועוד כבוד וחשיבות וא״כ כושפין דארזא Ehrenteppiche, kostbare, werthvolle Teppiche. ורד״ק פירש בדוחק כושפין מלרז״ל גושפן עיי״ע גשפק ומ״ש] —

כשף (לפע״ד מל״פ كرف، كُرف، كشف، كُشف זפת Pechbaum ודעת רבינו עיין בפנים) בגמ׳ דפ׳ במה מדליקין (שבת כ״ג.) ושרף כשף יפה מכולם שמענו ששמו בלעז פרוגנ״ו. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו א׳ אבל בכ״י ו״ו ב׳ כמו בדפ״ע פורונגו ובכ״י ב״ר פרונגי וה״ב כירונגו וכולם צ״ל כגי׳ כ״י ו״ו א׳ דהוא בלאי״ט prugno Pflaumen-baum ומין אחד נקרא prugnola = Schlehe וכ״ה בל״צ prunelle וזהו פרוניי״ל ברש״י בביאור כשף. ודע שברש״י ובגמ׳ לפנינו אי׳ קטף אך בכ״י מ׳ אי׳ כגי׳ הערוך כשף ואשר נ״ל אמרתי כי הוא מל״פ הנ״ל ונקרא העץ Pechbaum שהוא ממיני עצי קטף על שם הזפת שנותן, וכן נקרא קטף של עץ לבנה Fichte: זפת לבן = weisses Pech Fichtenharz וזהו היותר יפה מכל השרף ויפה לדיו] —

* כִּשֵּׁף (ל״מ ופי׳ העושה דברים במרמה להטעות המון עם zaubern ונגזר מל״ס כְּשַׁף דִּבֵּר בלחש ובקול נמוך flüstern כדרך האמגושים עיי״ע וע׳ רטן) סנהד׳ מ״ג. על שכישף והסית והדיח את ישראל וכ״ה בסנהד׳ ק״ז: וסוט׳ מ״ז. ונשמט מן הצינזור בד׳ באסיליא ובד׳ החדשים

[1]) בירו׳ כתובו׳: לכושל שבראיותיו. [2]) בירו׳ הפוך הסדר ע״ש. [3]) ברפ״ו בט״ס נכפל זה המאמר. [4]) בכ״י ו״ו בכשילין.
[5]) כ״ה בכ״י ערוך ודפ׳ וויניצ׳.

והועתק כולו בר"ם סנהד' צד ק"ע. — סנהד' ס"ז, המכשף זה העושה מעשה וכו' כ"ה במשניות נאפולי ובכ"י ש"ס וכ"ה בציון המשנ' בגמ' עיין ד"ס צד צ"ה: והתואר וכן במקום השם כל"מ כַּשָּׁף שם: למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה וכן שם וכן אמר ר' יוחנן למה נקרא שמן כשפים וכו' כ"ה בכ"י ש"ס ובילק' כ"י (ד"ס צד צ"ו), ושם: בלהטיהם (שמות ז', י"א) אלו מעשה כשפים ועיי"ע לט ג' גי' הערוך, הוריו' י', נגעי כשפים, ירו' כתובות רפ"א דכ"ד ע"ד מפני הכשפים, מד' שו"ט סוף מזמור פ' כַּשָּׁפִין ונואפים ורוצחין וכו' ובויק"ר ס"פ י"ג הגנבים והמנאפים והמכשפים, וכן התואר בירו' ר"ה ספ"ג דנ"ט, עמלק כּוֹשְׁפָן היה וכו' ולנקבה כַּשְּׁפָנִית בקבוץ פסחים ק"י, יומ' פ"ג: נשים כַּשְּׁפָנִיּוֹת, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה רע"ד מכשפה לא תחיה (שמות כ"ב, י"ז) אחד האיש ואחד האשה אלא שלימדתך התורה דרך ארץ מפני שרוב הנשים כשפניות ובבבלי סנהד' ס"ז סע"א מפני שרוב נשים מצויות בכשפים והוא קבוץ מן כֶּשֶׁף כל"מ ובדרז"ל רק בקבוץ ברכות נ"ג סע"א בנות ישראל מקטרות לכשפים אטו כולהו לכשפים מקטרן ה"ל מיעוטא לכשפים וכו', עירובי' ס"ד סע"ב בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים וכו', סנהד' ק': הזקינה שמא תעשה כשפים, מסכ' סופרים ס"פ ט"ו הכשירה שבנשים בעלת כשפים, קידושי' מ"ט: י' קבים כשפים ירדו לעולם וכו', גיטין מ"ה, עיי"ע בחש א' (ח"ב ל"ז), שבת ק"ד: ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ד עיי"ע בן סטדא (ח"ב קי"ח). והשם המופשט כשוף (ובל' עברי המאוחרת מַכְשֵׁפוּת) בסנהד' נ"ו רע"ב אף על הכישוף (נצטוו בני נח). . בפרשת כישוף בן נח מוזהר עליו וכו', פסיקת' רבתי פ' פרה פי"ד לא כשוף ולא כשפים עשיתי אלא כו"כ הסחתי לה באזנה וכו'.

כָּשֵׁר (מל"מ (אסתר ח', ה') ונרדף עם יָשָׁר וענינו ראוי ונכון recht, gut, tauglich sein ובהפעיל כמו בלשון מקרא ענין tauglich machen הכנה באופנים שונים עיין בפנים) בריש יבמות (ו' רע"א) מה ללאו דמחמר[1]) שכן הכשר מצוה, פי' לפיכך לא דחי דאין מצות כיבוד אלא אכילה וכיוצא בה אבל כשאמר לו אביו הבא לי פירות על החמור בשבת לאו מצוה גמורה היא אלא הכשר מצוה, בס"ג דפ' האיש מקדש בו (קידושי' נ"ז רע"א) ובכריתות בגמ' דפ' המביא אשם תלוי (כ"ה.) ובפ' שילוח הקן בגמ' עוף טמא (חולי' ק"מ) תנא דבי ר' ישמעאל[2]) נאמר מכשיר ומכפר בפנים ונאמ' מכשיר ומכפר בחוץ וכו' פי' מכשיר ומכפר בפנים אשם מצורע וחטאתו האשם מכשירו שנאמר (ויקרא י"ד, י"ד) ולקח הכהן מדם האשם כלומר מטהרו ומכשירו לשוב לביתו כראשונה החטאת מכפר עליו שנא' (שם י"ט. כ') ועשה הכהן את החטאת . . וכפר עליו ומכשיר בחוץ צפור משולחת של מצורע שמזה עליו מדמה חוץ למחנה מכפר עגלה ערופה שנא' (דברים כ"א, ח') כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' מה מכשיר ומכפר האמור בפנים עשה בו מכשיר כמכפר ששניהן קדשי קדשים ואסורין לזרים דכתיב (ויקרא י"ד, י"ג) [כי] כחטאת האשם הוא לכהן אף מכשיר האמור בחוץ עשה בו מכשיר להיות אסור לכל אדם כמכפר[3]), בר"ג ד"פ נגמר הדין (סנהדרין מ"ב סע"ב) מפרים הנשרפים הוה ליה למילף שכן הוציא אל מחוץ למחנה (עיין ויקרא ד', י"ב) מכשיר ומכפר פי' נסקלין הוי הכשר מצוה ודין הוא שמקיים בו מצות ובערת הרע מקרבך (דברים י"ג, ו') ומכפר דמיתתו מכפרת לו כדכתיב (במדבר ל"ה, ל"ג) ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו[4]) ופרים הוה הכשר מצוה ודין הוא שיהו נשרפין ומכפר דאתו לכפרה אבל שוחט בחוץ אינו מכשיר ומכפר אלא עובר עבירה הוא, פי' אחר פר כהן משיח הוא הנשרף וכשחטא כהן משיח אסור לו להקריב קרבן על אחרים עד שיקריב קרבנו קודם ויוכשר הלא תראה ביוה"כ מקריב חטאתו ואח"כ חטאת העם הלכך פר כהן משיח מכשיר ומכפר עליו ומקלל מיתתו מכפרת עליו ומכשירו, ויש אומרים סמיכה ומכשירי[5]) מצוה ובמקלל כתיב (ויקרא כ"ד, י"ד) וסמכו כל השומעים וכפר העדה

---

[1]) כן מוכח משקלא וטריא ע"ש ובנו"ג מהו להנך. [2]) בכריתו' לי' לפנינו אבל בפי' רגמ"ה כ"י בכריתו' (בקובץ כ"י אנג' דף ר"ד) אי' כמו בקידו' ובחולי' שם ושם. [3]) וז"ל רגמ"ה בפי' לכריתות שם: נאמר מכשיר ומכפר בפנים היינו אשם מצורע שמכשירו לוכל בקודש ומכפר היינו חטאת מצורע ועשייתן בפנים הויא בעזר' ונאמר מכשיר ומכפר בחוץ היינו צפור שחוטה דמצורע שמכשירו ליכנס למחנה ומכפר בחוץ היינו עגלה ערופה מה מכשיר ומכפר האמור בפנים עשו בו מכשיר כמכפר דזה וזה אסורה בהנאה מחיים משעה שהקדישן אף מכשיר ומכפר האמור בחוץ עשו בו מכשיר במכפר דשניהם אסור בהנאה מחיים. ואיכא דאמרי מכשיר בחוץ היינו צפור משולחת דמצורע ואסור בהנאה מחיים עד שעת שילוחה אבל לאחר שילוחה מותר בהנאה ע"כ. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו. [5]) בכ"י ה"ב מכשירי.

סמיכה [1]) — בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ג סע"א) האי כשרתא מברכינן עלה בורא עצי בשמים פי' עיקרו שמן ומערבין בו כמה מינין מעצי בשמים שמכשירין אותו מעשה רוקח מפוטם [2]) משחא כבישא פי' רבותינו שכובשין שומשמין ועצי בשמים זמן הרבה וקולט השומשמין הריח של בשמים וטוחנין אותו ויש בו ריח של בשמים. פי' משחא טחינא קרוב לטחינתן נתן עליהן עצי בושם מהו דתימא [3]) כיון דקרוב לטחינתן [4]) נתנן בהן לא קלטן [5]) קא משמע לן דבין כשירתא בין משחא כבישא בין משחא טחינה כולהו מברכינן עלייהו בורא עצי בשמים. *[אחי"ה וזה כפי' בה"ג הנ"ל וכ"ה שטת רה"ג הובא בחי' הרשב"א בברכות סוף ד"ה אמר מר זוטרא וכ"ה דעת ר"ח.. הובא' בתוספ' ברכות שם וז"ל פי' ר"ח שמענו מרבותינו וכו' וכו' ע"ש וכ"ה בתוספ' ר"י החסיד (ברכ' משלשת צד ל"א) ובתוספ' הרא"ש (שם) ואולי גם בערוך צ"ל במקום פי' רבותינו: פי' ר"ח שמענו מרבותינו וכו' וכן כתב הרי"ף שמן כבוש: שמענו מרבותינו וכו' עיין או"ז הל' סעודה סי' קע"ט. — ודע כי רבינו היה גוזר כשרתא מלשון כשר כמ"ש שמכשירין אותו וכו' כי על כן הביאו בזה הערך אבל בע' קשט א' פירש זו המלה כמו כשרתא בלישנא דרבנן ונגרר בזה אחר פי' רה"ג בעוקצ' פ"ג מ"ה ובאמת קושט הוא העיקר מל"ע סורי' יוני' ורומי' והעתקתו Kostwurz ונ"ל כי מתחלה היה כתוב כשותא (= קושטא) ונשתבש להיות כשרתא [6]), והראיה נצחת מצאתי לזו ההשערה באו"ז הנ"ל שגרס באמת כשותא ופירשו ע"י קושטא עיי"ע כשת. על כל פנים כשרתא איננו מלשון כַּשְׁרוּת Tüchtigkeit, Fähigkeit אבל אי' זו המלה בזה המובן בקידושי' מ"ח: ע"ב רע"ב חזקת כשרות, יבמות נ"ז. כשרות מיתוספא בה וכו', במד"ר פ"כ בתחלה הבריות נוהגות בכשרות. קהל"ר פ' מתוקה: יגע זה בשתי שעות בכשרות וכו' ויש במשקל סורי: מה מהני.. כשירא בכשירותיה פי' כמו כשרון בל"מ (קהל' ה' י"), ועוד השם כּוֹשֶׁר פסחים פ"ג. פ"ד רע"ב ירו' יבמות פ"ח ד"ט ע"ד שעת הכושר. ירו' ברכות פ"ט דייד סע"א חזקת כושר. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ו רע"א חזקת בני מעים כושר ובירו' ביצ' פ"ג דס"ב. לכושר. ירו' פסחים פ"ה דל"ב רע"ב (איזה פעמים) מחשבה לכושר, והפכו לפסול וכן בירו' יומ' ספ"ה דמ"ג סע"א שליש לכושר ושליש לפסול. ירו' סוכ' פ"א דנ"א סע"ד ממעטין בה לכושר.. לפסול. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: עברין בכושר וכו' והפכו: עברין בפחז. ובלא"ר ב"מ צ"ג: כושרא וחיותא פי' כושר הבהמות ולמודות בבית עיין פירש"י. והתואר כָּשֵׁר מל"מ והפכו פסול. טריפה חולי' י"ט: כשר למליקה.. כשר לשחיטה. שם כ"ב. כשר בתורין פסול בבני יונה וכו' עיי"ע דייציפי. ושם מ"ג. והלאה הרבה פעמים כשר כשרה (היינו להיאכל) ושם נ"ד. כשרות בבהמה וכו' ושם ג"ו: ואלו כשרות בעוף. גיטי' פ"ז סע"א עד כשר. ושם: כשרין. ועוד ביו"ד אחר שי"ן קידושי' ע"ז. והלאה בתו כשירה לכהונה ובתרג' הרבה כַּשְׁרָא. כְּשֵׁרְתָּא. כְּשֵׁירְתָּא ועוד בענין צניעות fromm ברכות פ"ב מ"ז כשר היה. קידושי' פ"ב. הכשר שבטבחין וכו'. ב"ק ל"ח: אם כשירה היא. ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ד מהו צנועי כשירי כך שנינו שהכשר נקרא צנוע. ירו' תענית פ"ב דס"ה: חציפה נצחה לכשירא. והקבוץ קידושין פ' סע"ב כשרים והפכו פרוצים (שם). ירו' יומ' ספ"ג דמ"א רע"ב כשירי כל דור ודור. ועוד ענין חריצות כמו בל"מ כשירא emsig עיין תרג' משלי ו', י"א; י', ד' ובקהל"ר פ' מתוקה עיין לעיל. והשם המופשט הכשרות עיי"ע — והפעל מל"מ (קהל' י"א ו') שבת ע"ה: כל הכשר להצניעו. ירו' חלה פ"א דנ"ז; ושם ע"ג שכשרו.. לא כשרו. ותרג' תישר (שופטי' י"ד, ז') וכַשְׁרַת. ותרג' יָשַׁר (ירמי' י"ח, ד') כְּשַׁר. הפעיל ואפעל מל"מ (קהלת י', י') מַכְשִׁיר ומכפר עיין לעיל.

---

[1]) מפירוש אחר עד גמירי' שייך לפירוש ר"ח (בקובץ כתב יד אנגייליקא לסנהדרין דף ק'.) וזה לשונו באריכות קצת יותר: מפרים הנשרפין הוה ליה למילף שכן יש בהן הוציא אל מחוץ למחנה כשם שכתב במקלל ובשחיטת חוץ אין כתיב בו הוצא ועוד פר כהן משיח מכשירין לעבודה שאין חוטא מקריב לכפר הלא תראה ביוה"כ חטאתו ואח"כ חטאת העם ומכפר חטאתו ומקלל מיתתו מכפרת כדכתיב ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו ומכשירו וי"א מדכתיב בפר העדה וסמכו זקני העדה את ידיהם ובמקלל כתב וסמכו כל השומעים את ידיהם הנה זה מכשיר וזה מכשיר והיא הסמיכה וכן פר העדה מכפר וחייב מיתת בית דין מכפרין ע"כ. [2]) דברי הערוך מובאין בתוספות הרא"ש (בספר ברכה משלשת צד כ"ט.) ועל זה הביא בשם הראב"ד וז"ל זהו דוקא כשהעצים בתוכו אבל אם הוציא משם העצים אין מברך עליו אלא בורא מיני בשמים דברכת בורא מיני בשמים כוללת הכל ע"ב וז"ל בה"ג פ"ו דהל' ברכות צד ח' סע"ג ומשחא דכבשין ביה ריחני דמתברך עליהון בורא עצי בשמים והיכא דמבסמין שושמי בריחני וטחנין להון בורא עצי בשמים דאמר רב אדא בר אהבה האי כשרתא וכו' וכו' נהרדעי אמרי אפי' משחא טחינא והלכה כנהרדעי ע"כ. [3]) נראה שגי' אחרת היתה לרבינו עיין בהפשב"ע. [4]) בב"י ו"ו בי' פעמים: לחניטתן. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב. ובדפ"ע לקטן. [6]) ובדפ"ר פעם אחת כשירתא.

ב"ק פ"א מ"ב הכשרתי את נזקו, עירובי' ק"ב: ק"ג. מכשירי מצוה, שבת קל"ו. מכשירי מילה, ירו' שבת פי"ט די"ז, מכשירי שחיטה, מגיל' ז': מכשירי אוכל נפש, ב"ר פנ"ו מכשרת אוכלים עיי"ע מאכלת, ב"מ פ"ט רע"ב לאכשורי גברא . . לאכשורי פירי, תרג' ש"א י"ז, ח' לא אכשרו יתי וכו'. הָפעל שבת ע"ו רע"א, יומ' נ' רע"א הוּכְשַׁר, חולי' כ"ב: הוכשרו. אתפעל: זבחים כ"ה, תִתְכַּשַּׁר, גיטין פ"ז, וליתכשר, חולין צ"ג ס' ע"ב אִיכַּשּׁוּר דרי. התפעל: קהל"ר מתוקה: מִתְכַּשֵּׁר במלאכתו, ועוד ענינו כמו התיר erlauben כלומ' ענין הכנה לאיזה דבר היתר. בהפעיל: ברכות ט"ו סע"א מגיל' י"ט: יבמות מ"ה: חולין י"ח. אפעל שם נ"ח: יבמו' שם, ב"ק צ"ט: איבעי ליה לאכשורי, זבחים כ"ה רע"א, סנהדרין כ"ח, הָפעל חולין ל"ג, הוכשרו בשחיטה. אתפעל תר"י א' לויק' י"ד, ז' מִתְכַּשְּׁרָא למיכלא, ושם פסוק מ"ז חייתא דמִיכַּשְּׁרָא (ותי"ו נבלעת), ועוד ענין הכנה לקבלת טומאה על ידי אחד משבעה משקין וסימנו יֹד שֹׁחֹט דֹּם) והרבה בהפעיל והפעל הכשיר, הוכשר חולי' ל"ג והלאה, וגם אי' באתפעל שם ל"ו: וז"ל הרמב"ם בפי"מ לריש מכשירין: ולמדנו מזה (מן וכי יותן מים וגו' ויקרא י"א, ל"ח) כי שום זרע לא יטמא כשאינו בלול וכו' וכשיבללו האוכלין על התנאים שהתנינו נקראים מוכשרים ר"ל שהם מוכנים לטומאה והמשקה אשר יבלול אותם יקרא מכשיר וכו' עש"ה. ונקראה מסכת שרוב עסקה בענין אופני ותנאי ההכשר של קבול טומאה: מַכְשִׁירִין — והשם המופשט הכשר עיי"ע בח"ג, ר"ה — ירו' כתובות פי"ב דל"ה. יהא מכושר ט"ס וצ"ל מְבוּשָׂר כדאי' בירו' כלאים פ"ט דל"ב:] —

כשר (= כָּשׁוּרָא פי' בל"ס קורה Balken) בריש הגוזל עצים בגמ' גזל פרה (ב"ק צ"ו.) כשורי רברבי ועבדינהו זוטרי [1]) לא קני. ובגמ' גזל מטבע (ב"ק צ"ח:) ובפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות (כתובות פ"ו.) כפיה רפרם לרב אשי ואגבי מיניה כי כשורא [2]) לצלמי [3]) פי' כמין משל לראיה כלומר דן ואפיק מן המעולה שבקורות. פי' גאון [4]) קורה שמניחין אותה משקוף לפתחים ורגילין לפתח בה פיתוחי צלמים וצורות להיות נאה ואין כשר לצלמי אלא קורה [5]) חזקה מעץ טוב ומשל מצוי שמושלין בה כל דבר חזק ואמיץ. — (א"ב תרג' קורות בתינו ארזים (שה"ש א', י"ז) דכשרוהי יהוין מן ארזין דעדן), *[אחי"ה ובגוף הדבר פי' כמו כן גם רש"י בשני המקומות הנ"ל. ובע' שב ד' הביא רבינו משל אחר מהוריו' ג': כי היכי דנימטין שיבא מכשורא ע"ש פי'. ובע' הנ"ל הביא משבת ס"ז רע"א ז' שיבי [6]) מז' כשורי. וכנ"ה בשבת ק"ח: כשורא דאפי' בכל מימות שבעולם לא טבע. כתובות י"ז. אי דמיין עלייכו ככשורא [7]) וכו', ב"ק י"א. אמרי אנשי כשורא במתא בזוזא כשורא בדברא בזוזא, קידושי' פ' סע"ב גנבי כשורא. גיטין ס"ז: מיעסק בכשורי ובע' גשר גרס רבינו גשורי ופי' כשורה וגשורה אחד הן, וע"ש ל"פ שהבאתי (בח"ב, שפ"ג:) ולפע"ד ממנה נגזר' גם מלה סורית כשורא ופי' עץ ארוך וזקוף וקורה, ותרג' ירו' קורתי (בראשית י"ט, ח') כשורא הדא. ותרג' ולְקָרוֹת (דה"י ב' ל"ד, י"א) למיעבד כָּשׁוּרִין וכן תרג' המקרה (תהלים ק"ד, ג') דטליל היך בנינא דכשורי — ובמשל נאמר בתר"י דברי' א', י"ט חיון ככשורין והוא על דרך נחש כקורת בית הבד (נדרים פ"ג, מ"ג)] —

כשר (כִּשְׁרָא מל"ע كسر, كسرة פי' חתיכה וחלק נפרד Stück, Theil) בפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הלמי (שבת ק"ח:) במערבא מלחי כשרי כשרי. ספר אחר כישי כישי פי' חתיכות חתיכות. *[אחי"ה בנו"ג כישרי כישרי ובכ"י ש"ס ובכ"י רי"ף כשורי. כשורי וברי"ף בדפו' פישרי פישרי והנכון כגי' הערוך בלי יו"ד אחר הכ"ף והוא מל"ע הנ"ל. ולס"א כישי כישי נ"ל לגזור כיש מל"פ کس פי' איזהו אחד בל"ר quis וא"כ כיש כיש כל אחד ואחד איש איש בפני עצמו] —

* **כשרתא** (= כּוּשְׁתָּא Kostwurz) עיי"ע כשר א' וע' כשת ומ"ש.

כָּשׁוּת (מל"פ كشوث, كشود ובל"ע كشوث, كشوثى, كشوثاء בל"ס כשותא פי' Cuscuta והוא צמח שגדל בהיזמי והיגי והושאל לשעיריות דקות Flaum, Härchen ועוד עיין בפנים) באלו חוצצין פ"ט במקואות (מ"ד) כשות של קטן לא מיטמא ולא מטמא [8]). בר"פ שני דעוקצין (מ"א) כשות של קישות והנץ שלה טהור. פי' כשם שיש לקישות כשות שהן הקישואין קטנים שיש להן [9]) כמו שער קטן כן יש לקטן והוא הכשות פי' כשות

[1]) בנו"ג כשורי זוטרי. [2]) בדפ"ר ואגבי ביה כשורא. [3]) וכ"ה בכתובי, ובב"ק לצלמא. [4]) בכ"י ה"ב כגון. [5]) בכ"י ו"ו בט"ם תורה. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ,ובנו"ג ציבי. [7]) ברש"י כי כשורא. [8]) ובר"ש הביא בשם הערוך לא מטמא ולא מיטמא ובנו"ג לא טמא ולא מטמא. [9]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' ובאסיל ואמש' אבל בדפו"ו בט"ם מהן.

של קישות בל' ישמעאל זגב[1]) אלנואר פי' זגב הוא כמין ציצין שהן על צלעות הקישות כשהן קטנים דומה לשער אלנואר הוא פרח הקישות כמו (במדבר י"ז, כ"ג) ויוצא פרח. בר"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"ז סע"ב) האי מאן דתלש כשותא מהיזמי והיגי חייב משום עוקר דבר מגידולו פי' „שכן מפרש בר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ח:) דחזינן דקטלין [לה] להיזמיתא ויבשא כשותא"[2]) והגאון רב האיי אמר כמו כן נקרא בל' ישמעאל כשות והוא כמין חוטין ירקרוקין כגון של ברקת שעיקרן בארץ ופרין על קוצין הנקראין היזמי. ועוד פי' צמח כדמות זהב נמשך בחוטין למעלה מהקוצים[3]). בגמ' אבוב רואה[4]) (שבת ק"ט סע"ב) רב שימי גופיה[5]) בלע חויא אתא אליהו אידמי ליה כפרשא אכליה כשותא במלחא וכו'. ובר"ג דפ' ר' אליעזר אומר תולין (שם קל"ט סע"א) כשותא בכרמא[6]) עירובא[7]) ויש מהן בע' חזין[8]). באלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ז:) ריאה כעין כשותא כעין טוריקא כעין ביעתא[9]) טרפה. — (א"ב וכן נקרא בל"י ורו' ועיקר מלה זו ארמי ויפה פי' הגאון כי אין שרש ולא ענף לעשב זה ומסתבך בקוצים וגם במיני נטעים אחרים ויש לו סגולות נפלאות ברפואה). *[אחי"ה אולי כוונת ר"ב ג"כ על cuscuta אבל זו המלה איננה באוצרי מלין יוניות ורומיות ומשובשת היא מל"פ וערבי' הנ"ל וגם פליניאום (י"ג מ"ו) מדי דברו מזה הצמח לא נשא את המלה הנ"ל על שפתיו מטעם הכמוס אצלו ואולי רק לשמע אזניו כתב סגולות הצמח הלזה וזה מ"ש non omittendum est et quod Babylone seritur in spinis „לא נחדל מלהזכיר (צמח) אשר נזרע רק בבבל על הקוצים" ועוד הרבה לספר מתואריו כי ביום נטעו ישגשג (quod eodem die germienat, quo injectum est) וכי מבסמין עמו יין וזאת תכלית זריעתו (condiunt eo vinum et ideo serunt)[10]). הארכנו בזה כי מעידים דברי פליניאום על אמיתת דברי רז"ל בכמה ענינים: א') גרסינן בעירו' כ"ח סע"א.. כשות וחזין[11]) מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה לא קשיא הא מקמי דאתא רב לבבל הא דבתר דאתא רב לבבל ופירש"י בבבל אוכלין (חזיז) [חזין] וכי אתא רב לבבל וחזא דאכלי להו אמר מערבין ומעיקרא אמר דאין מערבין ע"כ הרי כשותא וחזין נצמחים רק בבבל כעדות של פליניאום ומעתה ברור אצלי כי חזין היא מלה ערבית בטיית של ההמון اقسين שנשתבש מן ἐλξίνη (לעף 142) ולדעת קצת אחת היא עם כשותא (שם 230); ב') עוד גרסינן בעירו' שם: כשות נמי מארעא קא רבי דהא קא חזינן דקטלינן לה להיזמתא ומייתא כשותא. נשמע מזה בקוצצין היזמתא היינו הקוצים מיד מתה הכשותא וזה מ"ש פליניאום (שם): quoniam non aliubi vivit באשר אינה חיה רק שם היינו בקוצים כי שם גידולה וזה מה ששנינו: ג') האי מאן דתליש כשותא מהיזמי והיגי חייב משום עוקר דבר מגידולו (שבת ק"ז סע"ב); ד') בהיות גידולה בהיזמי והיגי היו מסופקין רז"ל אם כשותא כלאים היא בכרם או לא גרסינן בשבת קל"ט סע"א כשותא[12]) ר' טרפון אומר אין כלאים בכרם וחכ"א כלאים בכרם ועיין פירש"י ד"ה כשותא; ה') למ"ש לעיל בשם פליניאום שמבסמין באותו צמח את היין יש ג"כ להביא ראיה ממ"ק י"ב: ר' יהודה שרא.. למקטל[13]) כשותא.. כשותא חזי לשיכרא[14]) ועוד עיי"ע הזמי (ח"ג קצ"ו.) הציון מכתובו' ע"ז סע"ב ופירש"י לשם —. כשותא אין בו משום גזל (ב"ק קי"ט: עיי"ע חזין) ונ"ל להסבירו מפני שגדל במספר רב עד כי יוכל האדם להוליכה בעגלות (לעף שם). וצבע של כשותא הוא ירוק כמוריקא וזה מה שאי' בחולי' שם ריאה ככשותא כמוריקא. וקלחי הכשותא דומין לשערות דקין כחוטין וזה מ"ש הגאון (רה"ג) בערך הנוכחי צמח כדמות זהב נמשך בחוטין למעלה מהקוצים. ועוד שם: כמין חוטין ירקרוקין, לכן הושאל ג"כ כשות לשערות דקין של נער ועוד של קישואים כמו שפי' רבינו בתחלת הערך ונ"ל ברור כי גם בזה הלך רבינו בשטת רה"ג רק שלפניו היה פי' יותר ארוך ממה שנדפס אצלנו וז"ל רה"ג בסד"ט 35

---

[1]) בכ"י ו"ו בט"ס זנב. [2]) הועתק מפיי ר"ח בשבת שם ובפיי ר"ח ג"כ הגיי ויבשה אבל בנו"ג בעירו' שם ומייתא. [3]) ובאו"ז הלי נדה סיי שס"ג ס"ק י"א הובא כל הערך בשם רבינו ושם הסיום: נמשך למעלה מן הקוצין. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר בשתי תיבות וכבר העירותי כמה פעמים כי עיקר הגיי אבוב רועה עיי"ע ועי חטר. [5]) ובכ"י אי' א"ר ר"ש בר אשי איהו גופיה ובנו"ג רב שימי בר אשי בלע וכו'. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובי ל"ד ב"ר וכ"ה בש"ס אבל בדפ"ע בט"ס בכרכמא ולנכון בע' ערב א'. [7]) וכ"ה בכל הדפוסים הישנים בגמ' וברש"י וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס במקומו) ובנו"ג עירבובא. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ב"ר ובדפ"ע וכ"ה בע' חזין (ח"ב, שנ"ז) ובכ"י ו"ו א' ובי ול"ד אי' חזיז כגי' הספרים שהבאתי בע' חזין ע"ש. [9]) בנו"ג דדמיא ככשותא כמוריקא וכגון ביעתא. [10]) עיין פפלנ"צ לה' לעף 231 שהעיר כבר על ציון זה מפליניאוס. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפוסיי הראשונים. [12]) כ"ה בכ"י א"פ ובנו"ג בט"ס כישות וצ"ל כשות כדאי' בתוספתי כלאים ספ"ג. [13]) בכ"י ש"ס למלקט אבל גיי הדפוס יותר טובה לפי מ"ש באות בי מעירו' שם. [14]) ובהלכ' ריצ"ג צד י"ט בט"ס לשיפרא.

כשות של קטן פי' כשם שיש לקשות כשות ששמו בטיית זגבאלנואר כך יש לקטן [שיער והוא] כשות ע"כ וצ"ל זגב אלנואר כדאי' בערוך וכפירושו זגב הוא כמין ציצין . . אלנואר הוא פרח, וכ"ה באמת בל"ע زغب שעיריות דקות על לחייו של קטן; אלנואר = النور פי' פרח Blüthe, וכן פי' הרמב"ם בריש עוקצין: כשות בל"ע (זגב) [צ"ל זגב][1] והוא כעין שערות ובפי"מ במקואו' פ"ט מ"ד השעיריות אשר יהיה על גופות נערים הקטנים והוא דומה לשער דק מאוד. (ועיין ג"כ בפי"מ לרע"ב במקואו' וז"ל שם . . כעין השער שנולד בקשואין שקורין פאקי"ש בערבי ע"כ והוא הוא الفقوس = קישואים שהביא הרמב"ם בכ"י ערבי הנ"ל) שנמצא על הקישות בעת חתיכתו והנץ שלו הפרח אשר בקצהו ע"כ ואולי רה"ג אשר אחריו נגרר רבינו פי' אלנואר לביאור נץ שלה של משנה ולא על כשות של ק י ש ו ת והראיה ממה שפי' רה"ג בעוקצין (בסד"ט 43) וז"ל כשות פי' זגב בטיית של קישות פי' אלביאר ע"כ ובלי ספק צ"ל אלכיאר והוא בל"פ וע' الخيار פי' קישואים וא"כ גם בערוך עיקר הגי' זגב אלכיאר[2]) ופרח אשר בקצה הכשות נקרא חומרתא דכשותא (גיטין ס"ט סע"א) והוא מל"ס חומרא (האלמקנאטען) וגי' רבינו עיי' בע' סמידתא — ובענין כיסי (ב"מ מ"ב סע"ב ומ"ג רע"א) עיין כס י' ומ"ש ושם הבאתי מלה פרסית كيس שפי' חוטין דקין של שיער ונופל על לשון כשות של קטן — ודע כי בכ"מ פירש"י כְשות, כשותא הומלו"ן והוא בל"ר אמצ' humulus, humulo, humlo וכ"ה בל"ר haubelon, houblon בל"צ אמצ' hupa וממנו בלא"ש Hopfen וגם בלשון דעננעמארק ושוועדיא homle, humle ובל' פיניא humala ובל' כנען chmel (böhmisch) בל' הונגרית komló בל' מאנגאלית kumelak — ונראה לי ברור כי רש"י נגרר בפי' זו המלה אחר פי' רגמ"ה כי כן מצאתי בפי' רגמ"ה לחולי' (בקובץ כ"י אנג' דף ש"ז:) וז"ל כשותא הומלו"ן כמיל בלשי' כנען ע"כ] —

כשת (= כּוּשְׁתְּ = קוּשְׁטְ בל"ע قسط בל"ס קוּשְׁטָא בל"י ורו' κόστος, costus —um מין בושם (Kostwurz הכושת והחמם[3]) (עוקצין פ"ג, מ"ה ס"א קושט[4]) פי' בע' ק'. — (א"ב תרג' ירו' (א') נטף ושחלת (שמות ל', ל"ד) קטף וכשת). *[אחי"ה וכן מציין הירוש' בכ"ף זה של עוקצין עיין ירו' עירובין ספ"ט דכ"ה רע"ד הכושת (והחכם) [צ"ל והחמם] ירו' חגיג' פ"ג דע"ט ע"ג הכושת (והחמה) [צ"ל והחמם] אבל עיקר הגי' בקו"ף וכ"ה בפי' רה"ג בעוקצי' ופירשו ע"י כשרתא בל' דרבנן עיי"ע כשר — ודוגמא אחרת לכתיבת כ"ף במקום קו"ף עיין בע' הבא אח"ז. ועה"ק פי' הכושת י"א הופפן בל"א [Hopfen] פ"א קושט בע' קו"ף. בזה די"א כיון לפירש"י עיי' סוף ע' הקודם לזה ושם שייכת הערה זו ולא לע' הנוכחי] —

* כְּשׁוּת, כִּישׁוּת (= קישות פי' בל"מ קשואים רק בקבוץ (Kürbis, Gurke שבת ק"ט. כשות אין בהן משום רפואה, ושם כל מיני כשות שרו לבר מטרוזא, ובכ"י ש"ס הגי' כישות ורבינו בע' טרז גרס קישות וכ"ה בפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) וזה נכון והוא מל' משנה עיי"ע קישות אבל גם בירו' עירובי' ובירו' חגיג' הנזכרים בע' הקודם לזה מצויה הגי' בכ"ף (כושת) [צ"ל כשות] וקירויה פי' קשואים ודלעת.

כַּת (= כִּתָּא, כִּיתָּא נלפע"ד מל' בקטרית quaêtu ענין קרבות ושייכות וכן בל"פ החדש' خویش Angehörigkeit, Verwandtschaft ועיין בפנים) בפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיג' י"ד:) אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית. — (א"ב תרג' ויבאו בני האלהים (איוב א', ו'; ב', א') ואתו כיתי מלאכי פי' כיתי בל"ר ועד או חברת אנשים). *[אחי"ה וכן מתורג' באיוב ל"ח, ז' בני האלהים ובתרג' תהלי' כ"ט, א' בני אלים ור"ב כיון לל"ר Versammlung, coetus ואין אצלי ספק שנגזרה מל' בקטרי' הנ"ל וממנו גם בל"פ החד' מענין האמור בתחלת הע'[5]) והטיב לחקור בזו הגזרה הח' Spiegel במ"ע מ"ג חי"ז צד 58 ועוד עיין יוסטי צענדלעקסיקאן 86 ונאמר quaêtu משייכות המלאכים לאליל עליון אורמזד ומזה המושג יצא גם התרגום הנ"ל ומרוב הִמָּצאה של מלת כת. כיתא הושאלה גם לכל חבורה השייכת זו לזו שאנשיה נקשרים בקשר של אחוה ואהבה הן לטוב הן לרע — וכנ"ה במשנה ה' וז' בפ"ה דפסחים כת ראשונה . . כת שניה ושם מ"י כת הראשונה. ביצ' ט"ו: כת ראשונה עיי"ע בעלי מארה. בבלי' כ"ה מ"ד של כת קודמין היא עיין פי' הר"ש. אבל שם גי' רה"ג של בת וא"ד שלות

---

[1]) וכ"ה בכ"י ערובי' בפי"מ להרמב"ם עיי' לעף שם. [2]) עיין לעף שם. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר בכאן ובע' קשט ועיי"ע זנגביל וע' (חמס) [חמם] וכדפ"ע אחרים החמס. [4]) וכ"ה לפנינו ובספרי ראה ס"פ ק"ז. [5]) וזו הגזרה תתכן יותר מגזרת kata שפי' בלי בקטרית בית עיין פערלעס עט"ש 85.

וגי' הערוך שלחת עיין ערכו. ירו' נדרים ספ"ו ד"מ. כת קטנה שבא"י עיי"ע אשל (ח"א, שט"ו:), ירו' פסחים פ"ה דל"ב ע"ג כת אחת, ושם בסוף העמוד כת עצלים ויק"ר ר"פ ט"ז היתה רואה כת של בחורים, סוט' מ"ב. כת ליצים כת חניפים כת (שקרים) [שקרנים][1]) וכת מספרי לשון הרע. מד' תהלים מזמור י"א כת המעולה שבהן שמקבלין פני שכינה וכו' . . וכל כת וכת יש לו מדור בפני עצמו (ועיין מ"ש במ"ע דמ"ג כ"א, 569) ושם ושם הקבוץ כתות, כיתות. וכ"ה נכון ביו"ד שבת ק"ד. כיתות כיתות של אומות העולם. ירו' סנה' פ"י דכ"ט ע"ג כ"ד כיתות של מינים. כתובות ק"ד סע"ב ג' כיתות של מה"ש . . ג' כיתות של מלאכי חבלה. ויק"ר פ"ט כיתות כיתות של לסטים. ובברכות ס"ג: דרש הסכת (דברים כ"ז, ט') עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה[2]) בבא קמא ע"ד. שלש כתות. ועוד הקבוץ זכר: שם כ"ד. תלת כיתי סהדי. שבועות מ"ז: שתי כיתי עדים. ירושלמי כתובות פרק י' דל"ג ע"ד שתי כיתי בנות. ירו' תענית פ"ב דס"ה רע"ד ארבע כיתים נעשו אבותינו על הים וכו'. מכילתי בשלח ס"פ ב' ד' כיתין נעשו על הים וכו' תר"י לשמו' י"ד, י"ג ארבע כיתין אתעבידו בני ישראל. ב"ר פ"ח נעשו מה"ש כיתים כיתים — בשבת ק"מ: פי' כיתוניתא: כיתא נאה עיי' פירש"י, אבל בכ"י א"פ ובמנו"ה (ד"ס במקומו) אי' כיתנא נאה] —

כָּת (פי' בל"ס ספיח; כָּתָא והכפל כָּת כָּתִי (בסמיכות) פי' ספיח של ספיח היינו סחיש, שחים zweiter Nachwuchs) את ספיח קצירך (ויקרי כ"ה, ה') תרגומו ית כתי חצדך. ספיח . . סחיש (מ"ב י"ט, כ"ט) תרג' כתין . . כתכתין. *[אחי"ה נגררנו אחר סדר דפ' אמש' אבל בדפוסי' הישנים אי' זה הערך אחר ע' כתית שלא כסדר. ודע כי ר"ב שנה הגי' לנסח: כתכתין, וזאת באה לו מהמתורגמן שגרס ג"כ בכי"ת וצ"ל כדאי' לפנינו בערוך בדפוסי' הישנים ובדפוסי התרגום וכן העתיק שחים (ישעי' ל"ז, ל') כתכתין וצריך לנקדו כָּתְכָּתִין והוא הכפלות מן כת ובסמיכות כדאי' לנכון בפשיטה הסורית כָּת כָּתֵא פי' ספיח של ספיח היינו מה שצומח אחר הספיח הראשון עיין רד"ק בשרש שחס אבל בשרש סחש אי' בלי נכון בדברי התרג' קתקתין. ולפע"ד נגזרה מלה סורית כָּתָא מטלה ערבית كاث פי' ספיחת וצמיחת עשב או תבואה אחרי קציר. ותרג' ירו' ספיחיה (ויקרא כ"ה י"א) כאוותהא והוא במשקל ערבי הנ"ל. וכן תרג' ספיחיה (איוב י"ד, י"ט) כָּתָהָא] —

כְּתָא (= כְּתָח, כּוּתָח מל"פ كَشْك, كَشْك 1. Sauermilchspeise, 2. Zuthat zu den Speisen) בהלכה קמא דפ' הדר (עירובין ס"ה.) אמר אביי אמרה לי אם קריב לי כותא (א"ב כותח כתוב לא גרסי'[3]). בפ' חבית בגמ' כל שבא (שבת קמ"ה:) ר' יוחנן (דייק) [צ"ל רייק] מכותא דבבלאי פי' היינו כותח. *[אחי"ה וכן היתה לפני ר"ח הגי' וז"ל בפי' לשבת (בש"ס ווילנא) פי' מכותא מכותתא היא ויש מי שאומר מ כ ו ת א כ ו ת ח א ה י א ע"כ וכי"א אי' בערוך אבל בע' כרה גרס מציון דשבת תיכף אחר זה הנ"ל: כותחא דבבלאי. ועוד עיי"ע כתח] —

כְּתָב (מל"מ נרדף עם מכתב die Schrift, das Schreiben עיין בפנים ועוד שם מושגים שונים שמסתעפים מן השם והפעל). בפ' בעשרה מאמרות (אבות פ"ה מ"ו) ובפ' מקום שנהגו בגמ' מקום שנהגו להדליק (פסחים נ"ד.) עשרה דברים נבראו בין השמשות וכו' עד והכתב והמכתב והלוחות. פי' „כתב צורת [ה]אותיות. מכתב: צירוף האותיות להיות תיבה להקראות במלה. ד"א כתב אלו כ"ב אותיות כתב הקודש[4]) שאנו כותבין בו ומשתמשין בו[5]) מכתב הוא הנקרא טטרגונא[6]) שנראה ונקרא מכל צד מד' צדדים והוא הכתוב על הלוחות" והוא שפי' הכתוב (שמות ל"ב, ט"ז) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות וגו'[7]) — בפ' כה"ג בגמ' לא ירבה לו נשים (סנהדר' כ"א סע"ב) בתחלה נתנה התורה[8]) בכתב עברי ובלשון הקודש[9]) ובירורו להן ישראל כתב אשורי ולשון הקודש

---

[1]) וכ"ה בסנה' ק"ג. ע"ש. [2]) ובכ"י ש"ס שלא נתנה תורה אלא בחבורה ועוד שם יתר שנוים עיין בד"ס במקומו. [3]) בכ"י ש"ס אי' כגי' הערוך לי וליתי' א י אמרה, ובע"י הראשון ובפי' ר"ח בעירו' (בש"ס ווילנא) אי' לא ג ר ס י וכ"ה בערוך בדפ"ר אבל בדפי פיז' וויניצי' לא גרסי' בקו על היו"ד ובדי באסיל לא גרסינן, ובדפ"א ופראג נשמטו שתי תיבות אלה בטעות. [4]) בפי' ר"ח אי' כתב הוא כתב הקודש שהן כ"ב אותיות. [5]) לי' בפי' ר"ח. [6]) עיי"ע טטרגון וכונת ר"ח שאחריו נגרר רבינו היא על ירוש' הרשומי' בע' טטרגון ע"ש ועיין תוי"ט לאבות הנ"ל ד"ה והמכתב וחידוש שלא הביא את הערוך שם אחרי שרע"ב נגרר אחר פי' הערוך אף אם לא הזכירו. [7]) הועתק בקצת שנויים מפי' ר"ח לפסחי' ורשב"ץ בספרו מגן אבות (פ"ה מ"ו) הביא פי' בעל הערוך ועל פיו הוא מיישב יפה מה שאי' בירו' סוט' ומדי חזית עש"ה. ורש"י פי' המכתב חקיקתן וצורתן כך ש מ ע ת י ולי נראה וכו' ע"ש וכנראה שמע זאת בשם הערוך או ר"ח. [8]) בנו"ג ניתנה תורה לישראל. [9]) בנו"ג עוד: חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי.

והניחו להדיוטות כתב עברי [1]) ולשון ארמי מאי
הדיוטות אמר רב חסדא כותאי מאי כתב עברי [2])
כתבא [3]) ליבונאה [4]). בסוף תמיד (ל"ג רע"ב)
במקדש אומרים את השם ככתבו ובמדינה בכינויו.
בפ' אין בין המודר בגמ' תורם (נדרים ל"ז סע"ב)
כתבן ולא קריין קריין ולא כתבן הלכה למשה מסיני
וכו'. *[אחי"ה בנו"ג קריין ולא כתיבן וכתיבן
ולא קריין הלמ"מ אבל בסוף העמוד אי': הלין
קריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכו' ובשני
אופנים מציין זה המאמר הרב בעל מנחת שי בדברו
מהתיבות קריין ולא כתיבן או בהיפך וכולם נזכרו
בנדרים שם ועיין בפרטיות במנחת שי לש"ב ח',
ג'; שם ט"ז, כ"ג; לירמי' ל"ב, י"א; נ', כ"ט; לרות
ב', י"א; ג', ה', י"ז ובענין כתיבין ולא קריין עיין
במנח' שי למ"ב ה', י"ח; לירמי' נ"א, ג'; יחזק'
מ"ח, ט"ז; לרות ג', י"ב — כְּתִיב או כָּתוּב הוא
בינוני פעיל ופעול ושניהם מורים איזה פסוק
במקרא ובאו לרוב כשמכחישים זה את זה לפי
ההשקפה הראשונה עיין ד"מ כתיב.. וכתיב בברכות
ז'. ושם: ל"ה. ושם: נ"ה: שבת ל': עירובי' נ"ד.
ס"ג. פסחים נ': ס"ח. חגיג' ז'. מ"ק ט': ר"ה י"ז:
יומ' כ"ב: נ"ד. ע"ב: ע"ה: ע"ו: פ"ו. סוכ' נ"ב:
תענית ז'. נדרים ל"ב: ס"ב. סוט' י'. ל"ה: מ"ב:
ב"מ פ"ז. ב"ב צ"א: ע"ז ד'. י"ט. מ"ד. סנהד' י"ט:
כ'. כ"א: ל"ח. ל"ט: מ"ד: צ"א: צ"ד: צ"ח. ושם:
ק"ג: ק"ה. ק"ו: זבחים קט"ז: חולי' ס': צ"א:
נדה ל"א. — כתוב אחד אומר.. וכתוב אחד אומר
עיין יומ' ג': מגיל' כ"א. חגיג' י"ג: י"ד. גיטין ס':
תמורי' י"ד: סנהד' פ"ב. נדה ע': והקבוץ שני
כתובים המכחישים זה את זה עיי"ע כרע. בענין
שני כתובין הבאין כאחד אי מלמדין או אין
מלמדין פלוגתא היא עיין בסנהדרין מ"ה: ס"ז:
קידושין כ"ד סע"א וש"נ. קידושין ל"ה. שלשה
כתובים הבאים כאחד אין מלמדין. והקבוץ ירו'
נדרים ספ"א דל"ז. כתורה כקדושת תורה ככתוב
בה כקדושת כְּתוּבַיָּא ועוד נאמר כתוב לא רק על
פסוק אחד כי אם על מקרא היינו התורה חגיג'
י"ח. לא מסרן הכתוב אלא לחכמים. בכורות כ"ו:
לא מסרך הכתוב וכו' ע"ש בפירש"י וכלל בזה עיי'
ביד מלאכי סי' רט"ז — ככתוב בתורת משה יומ'
פ"ג מ"ח; פ"ד מ"ב; פ"ו מ"ב — וגם נאמר הכתוב
אומר על הנביאים (פיאה פ"ח מ"ט) ועל הכתובים
(תענית פ"ג מ"ח) והקבוץ כְּתוּבִים או בלא"ר כְּתוּבֵי
נאמר על חלק השלישי של העשרים וארבע וכן

נקראו בל"י τὰ ἁγιόγραφα פי' כתבי הקודש. ואנשי
מחמד קורים לאלקאראן: الكتاب. כתובות נ' סע"א
תורה נביאים וכתובים (ובקטוע נאמר תנ"ך) מגילי'
ל"א. ע"ז י"ט: כתוב בתורה.. שנוי בנביאים..
משולש בכתובים. מגיל' י"ט סע"א ורע"ב הקורא
במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא עיי"ע מגל
ג'. ידים פ"ג מ"ה כל הכתובים קדש ושה"ש קדש
קדשים. ב"ב י"ד סע"ב סידרן של כתובים רות
וספר תהלים וכו' ע"ש. ושם ח' רע"א עברת
אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי. תרג' שה"ש ה' י'
אורייתא ופתגמי נבואה וּכְתִיבֵי. תענית ט'. מי
איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמזי באורייתא.
כתובו' ק"ו רע"ב א"ל דאקרייך כתובי לא אקרייך
נביאי. ונאמרו העשרים וארבע בדרך כבוד: כִּתְבֵי
הַקֹּדֶשׁ עיין ידים פ"ג מ"ה, ב"ב פ"א מ"ו, שבת פט"ז
מ"א, ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג, תוספת' שבת רפי"ד,
איכ"ר פ' רוח אפינו ובתר"ש אסתר ז', י' כִּתְבֵי
קדישין. — וכמו כתוב הנ"ל נאמר ג"כ כְּתָב מן
התורה ויק"ר ס"פ כ"ח מה דאמר כתבכון וכו'. יומ'
כ"ח: תורותי (בראשית כ"ו, ה') אחת תורה שבכתב
ואחת תורה שבעל פה. תנחומ' נח סי' ג' תורה
שבכתב תורה שבעל פה ירו' מגילי פ"ד דע"ד ע"ד
דברים שנאמרו בפה.. דברים שנאמרו בכתב. ירו'
חגיג' ספ"א דע"ו ע"ד. ילק' הושע רמז תקכ"ה
דברים הנדרשין מן הכתב.. דברים הנדרשין מן
הפה. ושם ובירו' פיאה פ"ב די"ז. נאמרו דברים
בפה ונאמרו דברים בכתב. גיטין ס': תמורה י"ד:
דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב
ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן בעל פה. שמ"ר
ר"פ מ"ז המקרא אני נותן להם בכתב והמשנה
והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה וכו' ע"ש
היטב ועיין תנחומ' כי תשא ס' סי' ל"ד ושם וירא
רס"י ה' ועיין פסיקת' רבתי רפ"ה וילק' הושע הנ"ל.
ועוד כתב כמו מכתב אבות הנ"ל. גיטין פ'. ע"ז
י'. שאין להם לא כתב ולא לשון. גיטין י"ט:
כתב שאינו יכול להזדייף. שבת ק"ד: כתב ע"ג
כתב. יומ' ל"ח. ושם: מעשה הכתב עיי"ע בן קמצר.
ב"ר פ' מ"ח. ע"ח בכל מקום שאתה מוצא הכתב
רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב הנקודה
רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה וכו' ועיין
ירו' פסחים פ"ט דל"ו ע"ד שהש"ר פ' צוארך.
במד"ר פ"ג אבדר"נ פל"ד. ילק' וירא ר' פ"ב וילק'
וישלח רמז קל"ג — מגיל' י"ח סע"ב שלא מן הכתב
(Vorschrift, Formular) עיי"ע בי בר הבו. פסחים

---

[1]) בנו"ג אשורית.. עברית אבל באה"ת אי' כגי' הערוך. [2]) בנו"ג עוד א"ר חסדא אבל לי' גם בכ"י ש"ס ובאמת מיותרת היא. [3]) בנו"ג כתב. [4]) פירשתי ברוחב ביאור בעי' אשר ב' בח"א, שכ"ד והלאה.

כ"א: דברים ככתבן כלומר כמובן על פי פשטו וכן בסנהד' ע"ה: בעינן קרא כדכתיב. והקבוץ ב"ר פ"י כתבין בישין עיי"ע בלדר (ח"ב, צ"ה.) וש"נ. שמ"ר פמ"ב וכתבו למלך ונכנסו הכתבים (ובקצת דפוסי' בט"ס הכתמים). במד"ר ר"פ כ"ג כתבים רעים מן המלכות. ריש אסת"ר שלח כתבים ממדינה למדינה — חילש כתבא עיי"ע חלש ב' — ועוד השם כתובה, כתבת עיין ערכם. והשם המופשט: כְּתִיבָה ברכות ט"ז. גיטין י"ז. שבת ק"ג: ק"ד: מנחות ל"ד סע"א (כתיבה תמה) ירו' ברכות פ"ב ד"ה. ובלשון ארמי ב"ק ס"ו. כְּתִיבָא. והתואר כותב בלשון ערבי كاتب = בל"ס כָּתוּבָא, כַּתְבָן כליי פי"ג מ"ב תוספתא כליי ב"מ פ"ג, ירו' שבת פ"ח די"א: מכתב שניטל הכותב וכו' עיי"ע מחק, ירו' סנהד' רפ"ב די"ט ע"ד ר' חנינא כָּתוּבָא, ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ג יהב רשו לכתובא שיכתוב. קהל"ר פ' ושנאתי אני: ר"מ היה כתבן טב וכו', והקבוץ ירו' מגיל' פ"א דע"א סע"ד כותבנים אומנים היו בירושלים וכו' — והפעל כמו בל"מ בקל ובנפעל אבל אצל רז"ל גם ההפעיל מצוי ונאמר מהאל יתברך שצוה לכתוב[1]) מכילת' בשלח פרש' ג' והלא כבר הכתבתי, ב"ר פכ"ב כבר הכתבתי בתורה, קהל"ר פ' כאשר דבר הכתבתי בתורתי לא תקום, רות רבה פ' ויאמר לה (כמה פעמים) . . אילו היה יודע שהק"ב מַכְתִּיב עליו וכו'. ובב"ר רפ"צ ויק"ר ס"פ כ"ד שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה וכו' אינו מדויק וצ"ל כתב וכ"ה באמת בילק' מקץ ר' רמז קמ"ח — שמ"ר פט"ו מכתיב לו עיי"ע סטרטיוטין במו"ע. בהָפעל כתובות נ"ח רע"א ב"ב צ"ב: מוכתב למלכות וכ"ה ברש"י קידושי' י"א. ד"ה או מוכתב ע"ש. ב"ר ס"פ ע"ט עיי"ע כלדר ועי' סקרדין] —

* כְּתָבָה (שם פרטי) במ"ר פי"ד אמר סומה בר כתבה בשם ר"ל.

כְּתוּבָּה (בל"ס כְּתִיבְתָּא ובל"ע كتيبة Scriptur ואצל רז"ל הושאל: א') לשטר שכותב הבעל לאשתו בשעת נשואין שיהיו כל נכסיו אחראין לה עד סך קצוב; ב') סך הקצוב שנכתב בשטר זה 1. Hochzeits-Verschreibungsdokument, (2. die verschriebene Hochzeitssumme בר"ג דפ' אעפ"י שאמרו (כתובות נ"ה רע"א) איתמר כתובת בנין דיכרין וכו' מפורש בפ' מי שהיה נשוי (שם צ"א.) היה שם יותר[2]) דינר אחד אילו נוטלין כתובת אמן ואלו נוטלין כתובת אמן. *[אחי"ה בדף צ': וצ"א. הרבה שקל וטרי בזה הענין — ודע כי כתובה (או במלואו: ספר כתובה, יבמו' קי"ז.) היא מתקנת שמעון בן שטח שבת י"ד: ויותר באריכות בכתובות פ"ב: בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים עד שבא שמעון בן שטח ותיקן כל נכסיו אחראין לכתובה, כתובו' פ"א מ"א בתולה כתובה מאתים ואלמנה מנה, פ"ד מ"ז לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה שהוא תנאי בית דין, ירו' יבמות פ"ז ד"ח סע"א כתובה מדבר תורה, ושם פט"ו די"ד סע"ד כתובה דבר תורה, כתובות נ"ו סע"א קסבר ר' יהודה כתובה דרבנן, גיטין פ"ה מ"א כתובת אשה בזיבורית ר"מ אומ' אף כתובת אשה בבינונית ובלא"ר כתוּבְתָּא כתובות פ"ז. שקילנא מכתובתאי, מתן תר"י ב' לבראש' ל"ד, י"ב פורן וכתובתא והקבוץ קידושי' ע': כמה כתובָתָא, כספנו (בראשית ל"א, ט"ו) תר"י ב' כתובָתָן, ובל' עברי: כְּתוּבּוֹת (כתובי פ"ט:) ועל שם זה נקובה מסכת כְּתוּבּוֹת כי רוב ענינה בדבר זה עוסק. והפעל ממנו כתובות נ"ב: לא כתב לה בנין דיכרין וכו', כתובות פ"ג. הכותב לאשתו וכו'] —

כְּתֹבֶת (בל"מ בלא וי"ו אבל ברז"ל כְּתוֹבֶת Schrift, (Schreibung בפ' אלו הן הלוקין (מכו' כ"א.) הכותב כתובת קעקע קיעקע ולא כתב כתב ולא קיעקע[3]) ובפ' המביא גט שני בגמ' בכל כותבין (גיטי' כ':) לרמי בר חמא נמי לא קשיא בכתובת קעקע. *[אחי"ה ובענין כתובת קעקע עיי"ע קעקע א'. ובויק"ר פי"ט ותנחומ' סוף לך לך דרש וכל תועבותיו אשר עשה והנמצא עליו (מ"ב כ"ה, ה') . . שכתב כתובת קעקע בבשרו] —

כֹּתֶבֶת (= קְשְׁבָּא מל"ע قسب פי' פרי התמר היבש (getrocknete Dattel בפ' יוה"כ (יומי פ"ח מ"א ובגמ' שם ע"ט רע"א) ובפ' י"ז בכלים (מי"ב) האוכל ביום הכפורים ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה[4]) פי' ר' ניסים זצ"ל[5]) כמה שני קא

---

[1]) עיין ב"ר בפ"ח ובילק' בראשית רמז י"ג בשעה שהיה משה כותב את התורה וכו' א"ל כתוב וכו'. [2]) בנו"ג מותר. [3]) בנו"ג כתב ולא קעקע קעקע ולא כתב וכ"ה לנכון בעי' קעקע א' ע"ש. [4]) במשניות פיזרו ביומי' ובירו' יומי' וכגלעינתה וכ"ה בעי' גלען ח"ב, ש"א: וש"נ השנויים בלמ"ד הרגיל יותר ואולי הוא מל"ס גלעתא והקבוץ גילעא פי' חרצן של תמרה עיין פפלנ" ללעף 123. [5]) בכ"י ה"ב אי' פי' ר' חננאל אבל מלבד שליי בפיי ר"ח ככה בפיי ביומי' כדמוכח מנדפס בש"ס ווילנא, גם התוספו' ביומי' ע"ט. ד"ה כותבת גרסו בשם הערוך: ר' ניסים גאון זצ"ל.

קשיא לי והוה מצטערנא עלה דאי נקטת פשטא דמתניתא וקא מצרכת ככותבת הגסה וכגרעינתה הא בכולי גמרא לא מדכר אלא ככותבת ביוה"כ ולענין שיעורי אמרינן (עירובי' ד' רע"ב וש"נ) דבש ככותבת ביוה"כ ולא מדכר גרעינתה, ונמי[1]) אי לתרי שיעורי קא בעי נימא כביצה גדולה אי נמי מידי אחרינא דהוה שיעוריה ככותבת וכגרעינתה ולא נצטרך למיתלא מילתא בתרי שיעורי וכמה קושיי קשו לי עלה עד דאשכחנא פירוקא בגמ' דבני מערבא והכי גרסינן התם (ירו' יומי פ"ח דמ"ד סע"ד) א"ר יוסי זאת אומרת שהוא צריך למעך את חללה דלכן מתני כמוה וכגרעינתה וכחללה[2]) והכין בירורה דמילתא כי הכותבת הגסה אינה דבוקה כגרעינתה אלא יש בין גופה ובין גרעינתה חלל[3]) ולהכי איצטרך למיתנא ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתא לחומרא דלא תיטעי ותשער כמו השלמה דנפיש שיעורה דהוי לקולא ולא מחייבת ליה עד דאכיל כהאי שיעורא אלא מכי אכיל כמוה וכגרעינתה בלחוד בלא חללה מיחייב והיינו דאמר ר' יוסי זאת אומרת צריך למעך חללה כדי שידבק גופה של כותבת בגרעינתה ולא ישאר בה חלל ובתר הכי[4]) משערינן בה אכילה של יום הכפורים ומשום הכי איצטריך למיתנא כמוה וכגרעינתה למעוטי חללה. *[אחי"ה עיי' תוספו' יומי ע"ט. ד"ה כותבת שהביא זה דר"נ גאון בשם הערוך וסיימו וז"ל והיינו דקא מיבעיא ליה הכא בגרעינתה דהיינו לאחר שנתמעך חללה או שלא בגרעינתה פי' כברייתה ממש קודם שנתמעך חללה ע"כ וכן פסקו הרקח והר"ן ועפ"י זה צע"ג מ"ש הרי"ץ גיאת ריש הל' יוה"כ (צד מ"ט.) ושיעור אכילה דמחייב עליה כרת בככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה וכחללה ע"כ וא"פ פסק הריצ"ג איפכא ולקולא וכבר עמד על זה הגאון בפירוש יצחק ירנן עש"ה — ובירו' יומ' שם מפורש מאמר המשנה ע"י: ככותבת נמרית, ובבלי יומ' ע"ט סע"ב אי' כותבת הגסה שאמרו פחות מכביצה כביצה משבעא ככותבת מיתבא דעתיה. — והקבוץ בב"ר ס"פ מ"ב ושם דרש ואת כל אכלם (בראשית י"ד, י"א) ר' נחמיה אמר אלו הכותבות] —

כתח (= כּוּתָּח כבר פירשנו בע' כתא ע"ש) בפ' ג' בפסחים ואלו עוברין בפסח (פסחים פ"ג מ"א דף מ"ב.) כותח הבבלי, מפורש בגמ' (שם) יש בו קומניתא דאומא ומלחא ונסיובי דחלבא[5]). ברי"ג דפ' הדר (עירובי' ס"ב:) ובס"ג (דפרק אלו מציאות) [צ"ל ד ו א ל ו מ ל א כ ו ת] (כתובות ס':) אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה פי' לא אצטריך מביצה שנולדה אלא אפי' אותה שמוצא במעי אמה כדאמרינן בר"ג דביצ' (ו':) השוחט את התרנגולת ומצא בה בצים גמורות מותרות לאוכלן בחלב דלאו כגופה דתרנגולת דמיין ורב חסדא לא פשט בשני[6]) דרב הונא רבו כיון שיש בכותח חלב וביצת שחוטה נראית כבשר אע"פ שמותר בבירור לא רצה להתיר. *[אחי"ה הועתק מפי' ר' נסים גאון בספר מפתח במקומו וכן מוכח מפי' ר"ח נדפס בש"ס עירובי' בדפ' ווילנא. ותוספ' בשני מקומו' הנ"ל הביאו פי' הערוך והקשו עליו ע"ש ובהפשב"ע שהאריך בזה — וכנ"ה בפסחים מ"ג. ועיי"ע מתכלתא, כריתות ו' רע"א עיי"ע גלדן וע' כף י"א. — ועוד עיי"ע כתא] —

כְּתִי (= כּוּתִי תואר מן כּוּת, כּוּתָה שם מקום בבבל ועל שם עירם נקראים כותים והם השמרונים (Samaritaner) בפ' ח' בברכו' (מ"א דף נ"א: וכן הוא בתוספתא ברכות סוף פרק ג' ועיין שם פ"ה) אין עונין אמן אחר כותי המברך. פי' הם השומרונים הדרים בשומרון אשר באו מכותה. *[אחי"ה וזה מוכח מהמקרא מ"ב, י"ז כ"ד ויבא מלך אשור מבבל ו מ כ ו ת ה ומעוא ומחמת ומספרוים וישב בערי ש מ ר ו ן תחת בני ישראל ו י ר ש ו א ת ש מ ר ו ן ו י ש ב ו ב ע ר י ה, ושם פסוק ל' נקראו: אנשי כות, ותכונת מקום כותא, כות היתה לפי עדות בן מתתיהו בפרס, ואלה דבריו (על הקדמוניות ט', י"ד, ג') Οἱ δὲ μετοικισθέντες εἰς τὴν Σαμάρειαν Χουθαῖοι, ταύτῃ γὰρ ἐχρῶντο μέχρι δεῦρο τῇ προσηγορίᾳ, διὰ τὸ ἐκ τῆς Χουθᾶς καλουμένης χώρας μεταχθῆναι, αὕτη δ᾽ἐστὶν ἐν τῇ Περσίδι, καὶ ποταμὸς τοῦτ᾽ ἔχων ὄνομα ועוד הכפיל דבריו בקדמוניות י' ט', ז' כי נקראו השמרונים כותים על שם מקור מחצבם למקומותם שהיו בפנימיות של פרס ומדי (οἱ πρότερον ἐνδοτέρω τῆς Περσίδος καὶ τῆς Μηδίας ἦσαν) ולזה הסכימו גם סופרים ערביים שהזכירו עיר كوثا, كوثى באיראק כערך שתי פרסות מנהר מלכא למזרחית של טיגרים עיין רוו"ב לוויענער ח"א, 237 ושם הובא דעת מי שאומרים שכותים הם הם Kossaei (κοσσαῖοι) בזוזיאנא (עיין מאנגערט ח"ה,

---

[1]) לי' ברפ"ר בט"ס, ושעורו קשיא לי נמי. [2]) בנו"ג ניתני כמוה וכגלעינתה ומחללה. [3]) עיין פי"מ לרמב"ם בכלי' פי"ז מי"ב. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב, ובדפ"ע הכין. [5]) וכן מוכח הסדר מפי' ר"ח בפסחים ומפי' ר' נסים בעירובין בספר מפתח לדף ס"ב: ולפנינו אי' הסדר משום נסיובי דחלבא . . משום מילחא . . משום קומניתא דאומא. [6]) בפי' ר' נסים גאון: בימי.

ב' 359 והלאה) ועוד עיי' או"מ לפירשט ע' כות ועוד עיי"ע כרדו ומ"ש. ועוד עיין כרמי שומרון להח' המהולל רפאל בן שמעון קירכהיים אשר חקר בשקידה ועיון בעניני כותים וכלם נכחים למבין ועוד הוציא לאור (בשנת תרי"א בפא"מ) בין שבע מסכתות קטנות ירושלמיות מצד ל"א עד ל"ח מסכת כותים והוא קבוץ של ברייתות שנשנות קודם שקלקלו הכותים מעשיהם עיין פי"מ להרמב"ם לברכות פ"ח מ"א ועל ר"פ בנות כותים. ומפני שקבוצת מאמרי הברייתות נסדרה בסדר יפה עם מקורי מחצבן לכן משכתי ידי מלהעתיקם וזיל קרי בי רב הוא — ובבחינת מצב הכותים בתוך בני ישראל כבר נחלקו בימי התנאים אם גירי אמת או גירי אריות הם עיין קידושי' ע"ה רע"ב וש"נ וכן נחלקו רבי ורשב"ג כותי כגוי דברי רבי רבן שמעון בן גמליאל אומר כותי כישראל לכל דבר (ירו' ברכות רפ"ז די"א רע"ב ירו' דמאי פ"ג דכ"ג סע"ג, ירו' כתובות רפ"ג דכ"ז סע"א, ירו' שקלים פ"א דמ"ו רע"ב, תוספת' תרומו' ספ"ד) וזה מה שאמר רשב"ג (חולי' ד'. קידושין ע"ו. גיטין י'. תוספת' פסחים פ"ב) כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקים בה יותר מישראל. אבל מאחר שמצאו להן דמות יונה בראש הר גריזים שהיו עובדין אותה (חולי' ו'.) עשאום נכרים גמורים (שם), בירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד. כבר נתקלקלו הכותים. נדה ל"א: תוספת' נדה רפ"ה בנות הכותים וכו'. סוט' ל"ג: הר גריזים והר עיבל שיושבין בהן כותיים בירו' סוט' פ"ו דכ"א ע"ג אי' שבין הכותים וכו' ע"ש. ע"ז כ"ו רע"א. כותי לא ימול ישראל מפני שמל לשם הר גריזים ועיין תוספ' ע"ז פ"ג וירו' יבמות פ"ח ד"ח סע"ד וט' רע"א. האוכל פת כותים כאוכל בשר חזיר שביעי' פ"ח מ"י וע"ש תוי"ט. עירובי' ל"א: מי שאינו מודה בערב מאן א"ר חסדא כותאי וכן הקבוץ במשקל ארמי כותאי חולי' ו'. בי כותאי ירו' קידושי' פ"ד דס"ו: אילין כותאי (בירו' ב"ב פ"ח דט"ז: נפתאי), ב"מ ס"ט סע"א הנהו תרי כותאי, ירו' יבמות פ"א ד"ג. לא יחסדונך כותאי, ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד כותאי דקיסרין, ושם כותייא דקיסרין, אתו כותייא, ונסכון כותייא. והיחיד כותיי ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: ירו' תעני' פ"ד דס"ו: חד כותיי ובאיכ"ר פ' רבתי: חד כותאי. ולנקבה כתובות פ"ג, מ"א הכותית, תוספת' אהלו' פי"ח כותית — והרבה פעמים הביאה יד הצינזור מלת כותי במקום מלת גוי עיי"ע כש ב' וע' גוי — ובתוספת' תרומות פ"ח איתא בכ"י אירפ' חנוני ובנו"ג הכותי] —

* כָּתְכָּתִין עיי"ע כָּת.

* כּוֹתֶל, כְּתָלָא, כּוֹתְלָא (פי' קיר Wand) מן אחר כתלנו (שה"ש ב', ט') ובדניאל ה', ה' די כְּתַל והקבוץ בְּכְתְלַיָּא (עזרי ה', ח') וכן בדרז"ל ברכות נ"ח רע"ב השתא נפל ליה כתלא ולא אתנח[1]). שבת פ': מן כותלא עיי"ע אנדיפי, ערע ושם ה'. עיי"ע שפע, ב"מ פ"י מ"ד לסתור את הכותל, וע"ש מ"ה וב"ב רפ"א —. אהלות פ"ו מ"ג כותל המשמש את הבית וכו' ע"ש ובדרך משל ויק"ר ר"פ ל"ב אזנים לכותל עיי"ע (איזגדין) [איזגרין] וקהל"ר פ' גם במדעך: ובעל כנפים יגיד דבר משום אזנים לכותל ועיין בלומענלעזע לה' דוקעס 93 שהביא מעומר השכחה (דף קל"ד) משל דומה לזה . . שמור הקיר פן יהיה אחריו גונב דברים המלחשים. ובירושלמי בבא בתרא פ"ב דף י"ג: כּוֹתְלָה. והקבוץ: ב"ר ר"פ י"ח כתלים של זהב, ירו' שקלים פ"ד דמ"ח. זיזין וכתלין ברכות כ"ח. מכותלי ביתך (אתה)[2]) ניכר וכו' עיי"ע פחם, ב"מ נ"ט רע"ב כותלי בית המדרש יוכיחו, יומ' כ"ח רע"ב מכי משחרי כּוֹתְלֵי עיי"ע שחר א'. ובהשאילה נדה ג' סע"א כותלי בית הרחם. — חולי' י"ז. מגיל' י"ג סע"א כתלי (כותלי) דחזירי עיי"ע קתל ג' ופי' רבינו ושם אבאר אי"ה.

* כתליקין עיי"ע קתליכום.

כֶּתֶם (והפעל כתם בל"מ ענין רשימה (ירמי' ב', כ"ב) וכן השם בל"ס כּוּתְמָא, כּוּתְמְתָא Einstich, Mal, stigma (Fleck) והושאל לרז"ל סימן רושם של דם (Blutmal, Fleck בפ' כל היד (נדה י"ד.) מודים חכמים לר"ע ברואה כתם. בס"ג דפ"ק דיבמות (ט"ז סע"א) ובפ' שור שנגח ד' וה' שוורים בגמ' של ישראל (ב"ק ל"ח סע"ב) כל הכתמים הבאים מרקם טהורים ור' יהודה מטמא מפני שהן גרים וטעה כתמים הבאים[3]) מן הגוים[4]) טהורים[5]) פי' שאין כתמי גוים מיטמין. כתם בלע"ז מקל"א. *[אחי"ה והוא בלאי"ט macolo מל"ר Fleck, macula וכנ"ה הרבה בנדה ה'. נ"ז. ושם: פ"ח מ"ג והקבוץ כתמים[6]), כתמין נדה ה' סע"א תוספ' נדה ספ"ח, כִּתְמֵי דמא סנהד' צ"ה סע"א. ועקרו מל"מ נכתם ירמי' שם והתרג' העתיקו: הא כרושם כיתמא,

---

1) כ"ה בכ"י מ' ובנו"ג נפל בתלא. 2) לי' בכ"י ש"ס. 3) לי' לפנינו. 4) בנו"ג מבין הנכרים. 5) כ"ה לנכון בכ"י ובד' וויניצי. 6) ובשמ"ר פמ"ב בקצת דפוסי' הכתמים וט"ס הוא עיין סוף ע' כתב.

וזה לביאור וחוזק הענין, ותרג' כשני (ישעי' א', י"ח) כתימין כצבעונין. והח' פירשט בשרש כתם השוה הפעל למלה ערבי' كتّن מזוהם ויותר קרוב להיות מל"ע قتّم besudeln והשם قتّمة = כתם — [Besudelung, Schmutz

כתן (= כִּיתָּן, כיתנא בל"ס כֵּתָּנָא בל"ע كتّان פשתה Lein, Flachs והבגד ממנו כיתונא, כתניתא בל"ס כותינא בל"מ כתונת Leibrock בל"י χιτών) בפ' ר' אליעזר אומר תולין בגמ' אין שורין (שבת קי"מ סע"א) אמר רב חסדא האי כתניתא משלפי ל ד י ד ה מקניא שרי קניא מ י נ ה אסיר[1]) פי' „למשוך הבגד ששטחו בקנה להינגב ונעשה נגוב וישאר הקנה במקומו ולא יטלטלנו[2]) מותר אבל למשוך הקנה מן הבגד ולטלטלו בשבת אסור שהקנה אינו כלי להטלטל בחצר"[3]). בר"ג דפ' כיסוי הדם (חולי' פ"ד רע"ב) ובפ' אלו מציאות בגמ' מצא כסות (ב"מ כ"ט סע"ב) וילבש כלי פשתן כיתנא רומאה[4]). בס"ג דפ' ראוהו בית דין (ר"ה כ"ז:) לא תימא דהפכיה כי כיתונא[5]). פי' לא תאמר שהפכו כבגד פשתן שמכפנים לחוץ. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ו סע"א) וסימניך כיתונא דוורדא דמיתנח[6]) בה ריאה כלומ' דאדום הפנימי כוורד ותתאה כאהינא סומקא[7]). ובסנדל בפ' כ"ו בכלי' (מ"ה) עור הכתן ועור הכתף פי' עור הכתן שמשימין אותו אומני פשתן בפניהן וקושרין אותו במתניהן שלא יסתבך[8]) עליו הניפוץ. עור הכתף שמשים בכתיפו תחת משאו שלא יזיקו המשאוי. המחלצות והמעטפות (ישעי' ג', כ"ב) תרג' כיתוניא ושושיפיא. — (א"ב פי' בל"י מין מלבוש פנימי כמו חלוק ולפעמים גם מין מלבוש חיצוני. ומלה זאת נעתקה מל' עברי כתנת וכן נקרא בל' יוני כיסוי וקרום כבד וריאה, ותרג' והפשתה והשעורה (שמות ט', ל"א) וכתנא ושערי). *[אחי"ה כונת ר"ב למלה יוני' הנ"ל ועל ידי χιτών העתיקו ע' זקנים כְּתֹנֶת (בראשית ל"ז, ב', ל'; ויקרא ח', ז'; י', ה'; ט"ז, ד'; ש"ב י"ג, י"ח וכן הקבוץ כתנות בראשית ג', כ"א; שמות ל"ט, כ"ו; עזרא ב', ס"ט) וכן העתיקו מעיל (ישעי' ס"א, י') וגם בגד (שמות ל"ה, י"ח; מ"א כ"א, כ"ז; ישעי' ל"ו, כ"ב) הרי שלפי הע' הזקנים אין חלוק בין בגד פנימי וחיצוני ששניהם העתיקו בשוה וכן הבינו כתנת בבגדי כהונה אבל כבר הרגיש הרד"ק שרש כתן כי איננו מעיל. — ובהנחה ראשונה ענין המלה פשתים וכן תרג' פשתים (ויקרא י"ג, מ"ז. מ"ח; דברים כ"ב, י"א; שופטים ט"ו, י"ד; משלי ל"א, י"ג); וכן דעת רז"ל כיתנא הוא שש עיין יבמות ד': מדשש כיתנא וכו' עיי"ע תכלת ועיין יומ' ע"א: וע' בד ג' וע' שזר א'. ובשבת כ': מבואר חסן של משנה (פ"ב מ"א) כיתנא דדייק ולא נפיץ עיי"ע חסן א' וכן תרג' והיה החסן לנערת (ישעי' א', ל"א) כנעורת כיתנא. נדה ס"א. עמרא וכתנא תרג' אסתר א' י"א עמר וכיתן. ב"ק ק"ג. אייקר כתנא. ב"מ צ"ג סע"ב אפקד כיתנא וכו' עיי"ע שב ח'. ושם ק"ז רע"א עיי"ע תחל. ר"ה כ"ג. עיי"ע אֵטֻן. ע"ז ל"ח: ביזרא דכיתנא עיי"ע בזר א'. חולי' נ"א סע"ב עיי"ע דק א' ושם פ"ה: עיי"ע יניכא. נדרים מ"ח רע"ב עיי"ע כפי ב' וע' שמט א'. ירו' סנהד' פ"ב ד"כ סע"ג עיי"ע אותונית (ח"א. של"ד:). ירו' מעש' שני ספ"ה דנ"ו ע"ד רב הוה לי כיתן וכו' ומגבלא אדמיה בזרע כיתן. ירו' סנהד' פ"י דכ"ג. זרעו חיטים וכיתן. מפרי האדמה (בראשית ד', ג') תר"י א' מדרע כיתנא והוא עפ"י האגדה בתנחומ' זרע פשתן היה עיין פירש"י לאותו הפסוק. והקבוץ ירו' שבת פ"ז ד"י. ההן כיתנייא וכו'. ובהשאילה בירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ג מבואר ירוקה שעל פני המים (שבת פ"ב מ"א) כיתן דמיי (Wasserflachs). וכ"ה בל"ע كتان ירוקה שעל פני המים Wassermoos. והתואר כַּתָּן אורג פשתן Flachsspinner וכ"ה בפי' רמב"ם בכלים הנ"ל עור הכתן העור אשר יחגור אותו ה פ ש ת נ י וכו'. ור"ש העתיק כל הפי' הנ"ל בלי זכרון הערוך. וכנ"ה בתוספתא כלי' ב"ב פ"ד עור הכתן אבל בכ"י אירפורט בהוצ' צוק"מ 594 בטעות הפתן. והקבוץ ירו' פיאה פ"א דט"ז. חנותא דכיתָּנָאֵי הוה לן צומת עיי"ע חבץ (ח"ג. של"ח) — אבל כיתונא דוורדא וכו' חולי' מ"ו סע"א לפע"ד אין לו שייכות עם כיתנא הנ"ל כי הוא מל"ע كتنة תיק קטן להניח בו מיני בשמים Gewürzkästchen

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצי' וכ"ה לי' נקבה לדידה . . ממנה בנוסחי' כי כתניתא לי' נקבה היא אבל בשרפ"ע בטעות משלפיה מקניא שרי קניא מ י נ י ה אסור ובדפ"ר נשמט ואי' רק משלפיה ובדפ"ע חוץ מדפ' וויניצי' נשמט: לדידה. [2]) בפי' ר"ח ולא מטלטלין. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת נדפס מכ"י אנגיילִיקי' בש"ס ווילנא ושם נכון אינו כלי להטלטל וכ"ה לנכון בכ"י ו"ו וה"ב אבל בדפ"ע אינו כלי ו מ ו ת ר וצ"ל ש מ ו ת ר כדאי' בכ"י ב"ר אבל היותר נכון כגי' כ"י ו"ו וה"ב שלי' כדליתא בפי' ר"ח. [4]) בנו"ג בכיתנא רומיתא. [5]) בנו"ג ככתונא. [6]) בנו"ג דמנחה ביה. [7]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילִיקי' דף ש"ז). [8]) כ"ה לנכון בדפ"ר וויניצי' באסיל וא"מ וכ"ה בר"ש בהעתקת זה הערך אבל בדפ' פיז' וכ"י ה"ב ניסתכך ובכ"י ו"ו יסתכן בט"ס.

והושאל אצל רז"ל לכים קטן שהמוח מונח בו או אולי הוא כדעת ר"ב ג"כ ל"י χιτών Schaale, Hülle] —

* כותניין (שם מקום) ירו' מעש' שני רפ"ד דנ"ד רע"ד כהדא רבי ה"ל פירין הכי ופירין בכותניין וכו'.

כָּתֵף (מל"מ זרוע ממעל לשכם Schulter וכן בל"ע كتف ובל"ס כַּתְפָּא; הפעל כִּתֵּף וכפַעל כַּתֵּף auf der Schulter tragen; התואר כַּתָּף Träger, der die Lasten auf der Schulter trägt) בפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין (ב"מ ס"ח:) תנו רבנן מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין. פי' אם היו פירות בעל המעות נתונין בחצר המקבל אותן בתורת עיסקא מעלה לו הפירות כשער שבשוק ומעלה עליהן שכר כתף שהיה מביאן מביתו של בעל המעות לביתו של זה[1]. בפ' המניח את הכד בגמ' שני קדרין (ב"ק ל"א.) מאי לאו שעמד לכתף דאורחיה הוא[2]) לא כשעמד ליפוש[3]) פי' בערך פש[4]). בסוף גמ' דיומא (פ"ז רע"א) ובר"ג דסנהד' (ז':) מר זוטרא חסידא כי הוו מכתפי ליה בשבתא דריגלא אמר הכי כי ל א[5]) לעולם ח ו ס ן (וכו') [צ"ל וגו'] (משלי כ"ז, כ"ד[6]). ובלבד שלא יכתף (ביצ' כ"ה סע"ב) כבר פי' בע' אלנקי[7]). בפ' כל כתבי בגמ' כיצד נפלה דליקה (שבת קי"ט.) רב נחמן בר יצחק מכתף עייל מכתף נפיק[8]). שבח המגיע לכתפים (ב"ק צ"ה סע"ב ב"מ ק"י: ב"ב מ"ב:) פי' בע' שבה[9]). בכל זית פ"ז בפיאה (מ"ד) איזו היא עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף. ירושלמי (פ"ז ד"כ.) כתף פסיגין זו על גבי זו נטף תלויות בשיזרא[10]) ויש אומרים נטף קרסול וי"א נטף כפוף כתף זקוף. תוספתא (פ"ג דפיאה) אי זהו כתף פסיגין[11]) המחוברות בשדרה זו על גבי זו איזהו נטף ענבים המחוברות בשדרה ויורדות. *[אחי"ה וכפי"מ לרמב"ם בפיאה אי' כתף הוא שיצאו מן האשכול שריגים דקים מלאים ענב וכו'. ולפע"ד כונת הרמב"ם על ל"ע كثف ענין מלאוי ורבוי ונאמר מגרגרי הצמחים וכדומה והשם ממנו كثاف die Fülle, Compactheit אבל לפי פי' הירוש' והתוספ' הנ"ל נגזר מפעל ערבי كتف פי' ענין אידוק וחבור זה על גב זה וזה פי' כתף המחוברות בשיזרא (בשדרה) זו על גבי זו, כמו שישאו ענבים זה את זה בכתף auf der Schulter tragen וזה ענין הפִּעל כִּתֵּף והפַעל כָּתֵף פי' נושא או מתקן משאו על הכתף — וכנ"ה חוץ מטקומות הנ"ל בשבת ה': לכתף (הפכו לפוש) וע"ש פירש"י. ושם ח'. ורבים מכתפין עליו . . ולא כתופי מכתפי, ירו' שביעי' פ"ח דל"ח: מכתפי פירות, ירו' ע"ז רפ"ה דמ"ד ע"ג כיתף עמו חבית בחבית וכו', ירו' נדה רפ"ב דמ"ט ע"ד שהיתה מכתפת יינות לנסכין וכו' והושאל לטעינה בשו"ט מזמור ב' אלו שבע מצות שהן כְּתוּפִין בהם פי' טעונים על ידם. והשם כל"מ כָּתֵף סנהדרין נ"ב: מורכב על כתפו של אבא, שמ"ר רפ"ב הרכיבו על כתיפו וכו', ב"ר פ' נ"ו טוען צלובו בכתפו — שביעי' פ"ג מ"ט, ב"ב ס"ט. עיי"ע אבן כתף (ח"א, י"ד). קידושין פ"א. על כתפיה, ירו' שבת פ"א ד"ג. על כתיפָּתֵיה דר' חייא בר בא והוא הקבוץ במשקל ארמי. ובל' נקבה (כמו כתפות הפתח, יחזקי מ"א, ב') קישרי כתפותיהן התירו ירו' סוט' ספ"א די"ז סע"ב כה"ג במתנ' כהונ' בב"ר רפ"ק ובנו"ג בסוט' כתפיהן ובב"ר שם בט"ס כפתותיהן וצ"ל כתפותיהן, ירו' ברכות פ"ג ד"ה ע"ד עיי"ע חלץ. ותרג' שכם וכתף: כְּתַף, כַּתְפָּא עיין במתורגמן. והתואר כַּתָּף כלי' פכ"ו מ"ה עיי"ע כתן, ירו' קידושי' רפ"ב דס"ב. חייבו שבועה על ידי הכַּתָּף והקבוץ ב"מ ק"ז: כַּתְּפֵי, ירו' ברכו' פ"ג ד"ו. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב סע"ב נמסר לכתפים, ירו' נזיר פ"ז דנ"ו. הכתפים אסורים בנעילת הסנדל וכו', ירו' ב"מ פ"ה ד"י: אגר הכתפין, ירו' שביעי' פ"ח דל"ח: החמרין והכתפין[12]) שבועות פ"ז דל"ח רע"א סמכון כַּתָּפַיָּא גבי קפילייא] —

---

[1]) שייך לר"ח כדמוכח מתוספי ב"מ ס"ח: ד"ה מקום וכגי' ר"ח שם ולא כגי' רש"י וע"ש ובהפשב"ע. [2]) כאן אי' עוד בנוסחי: וקתני חייב דהוה ליה להזהיר אבל גם בעי' פש א' לא גרס רבינו להני תיבות ו כ ן ל י' ב א מ ת ב כ ת ו ב י' ל"א סע"א. [3]) בנו"ג לפוש וכ"ה בעי' פש א' וכ"ה בכתובי' ל"א סע"א ורע"ב ובשבת ה': אבל בכ"י ש"ס אי' לייפש. [4]) ובדפ"ר הגי' בעי' נפש וצ"ל פש (א') ובעי' הלזה פי' רבינו ממש כפי' ר"ח בשבת ה': כפי מה שנדפס בש"ס ווילנא. [5]) לי' בטעות בדפי' וויניצי. [6]) בכ"י ו"ו בטעות כי לעולם חסדו. בנוסח הערוך אי' בסנהד' אבל ביומ' לפנינו: ר ב ז ו ט ר א כי הוו וכו' ה ו ה אמר כי לא וכו' אבל בכ"י ש"ס כפי גי' כ"י בי לנכון מר זוטרא וכ"ה בילק' משלי קרוב לס' רמז תתקס"א ועיי' ביצ' כ"ה: ובע"י הגי' כגי' הערוך מר זוטרא הסידא כדאי' בסנהד' הנ"ל. [7]) ח"א, ק"א: ושם הובא ג"כ מכתפי להו וכו' ופירשו רבינו בשני אופנים לכן לא פירשו בעי' הנוכחי ונשען כאן על פירושו דשם. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ועייל . . ונפיק. [9]) ובענין פי' של רצ"ג עיין מ"ש במבוא בח"א XX. [10]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בירו' לפנינו אבל בשדפ"ע בשידרה וכן מוכח מפי' הר"ש ומפי' מהר"י בן מלכי צדק בשם הירוש' — ובכ"י ו"ו ול"ד בט"ס כשורה וצ"ל בשיזרא. [11]) בדפ"ר סיגין וכ"ה בכ"י בי בתוספת' אבל בכ"י אירפ' בסיגין וצ"ל פסיגין כדאי' בהוצאות ועיי"ע פסג. [12]) ובירו' ע"ז הנ"ל החמרים והכתפים.

* כַּתְּפִּי עיי"ע טט א'.

* כתיפין (ט"ס וצ"ל כפיתין) תוספ' כליי ב"ב פ"ב שני כתיפין היו בבית אבא וכו' צ"ל כפיתין כהגהת הגר"א והוא מע' כפת = כּוּפָּת פי' גולם של עץ.

כֶּתֶר (מל"מ פי' עטרה וכן בל' פעניקיא כְתַר וממנו בל"י Krone, Diadem κίδαρις, κίταρις והפעל כָּתַּר בהפעיל ענין קישוט בכתר eine Krone auf- setzen, verleihen) בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירובי' נ"ג:) נתיעץ במכתיר והנגיב למפיבושת פי' ר' יוחנן שהיה סומך לתלמידים ומכתירם והנגיב למפיבושת הלך אצל חכמים שבדרום ללמוד תורה ועל שם מפיבושת בן שאול שהיה חכם קורא לכל תלמידי חכמים מפיבשת שהיה מבייש פני דוד[1] בהלכה (ברכות ד'.)[2]. מרדכי מוכתר בנימוסו [הוה][3] (מגילי י"ב סע"ב) פירושו בע' נימוס[4]. והצניפות והרדידים (ישעי' ג', כ"ג) תרגומו וכתריא וכבינתיא[5]. ואל איל תימורים[6] (יחזק' מ', ט"ז) תרג' ועל איילא[7] כותרתא[8]. — (א"ב פי' בל"י צניף ונעתקה מלה זאת מל' עברי כתר ללשון פרסי ומלשון פרסי' ללשון יוני ונקרא כן בראשונה צניף של מלך והושאל שם זה לכל הצניפים). *[אחי"ה והנכון כמו שכתבתי בתחלת הע' כי מלה יוני' נעתקה מל' פעניקיא כְּתַר צניף והמלה הנ"ל בל תמצא בל' פרסי בזו ההוראה, אבל המושג כי בצניף הנקרא κίδαρις אצל היונים השתמשו מלאכי פרס בראשיהם נמצא בספרי יונים עיין או"מ לפאססאו — וכנ"ה בחולי' ס' רע"ב אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, שמ"ר פ"א והוא (משה) נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו וכו' ותרג' עטרת (ישעי' ס"ב, ג'), כתר וציץ (ירמי' מ"ח, ט') כיתרא. והקבוץ אבות פ"ד מי"ג שלשה כתרים הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן וכ"ה בקצת שנויים באבות דר"נ פמ"א. שמ"ר ר"פ ל"ד במד"ר פ"ד ופ' י"ד קהל"ר פ' טוב שם. מד' שמואל פ' כ"ג תנחומ' ויקהל סי' ז' וח'. ילקוט קהלי רמז תתקע"ג. והושאל לתגין של ספר תורה כגון באותיות שעטנ"ז ג"ץ שצריכין כל אות ג' זיונים שבת פ"א. מנחות כ"ט: קושר כתרים לאותיות ע"ש ובפירש"י. — ובהשאילה נאמר עוד מסנדלפון (חגיג' י"ג:) שעומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו . . אלא (לאו) דקשר לכתר ומשביעו בשם המפרש ואזל תגא יתיב בדוכתיה כ"ה באה"ת ובע"י וגי' ואזיל ויתיב בדוכתיה אי' ג"כ בכ"י ש"ס ובנוס' משובש. ואולי אכתריאל בברכות ז' רע"א הוא הוא המלאך שקושר כתרים לקונו או אולי הוא השכינה שנקראה אצל הפרסיים הישנים as-qarenâo ובל"פ החד' خره، کیاخره עיין ספרי על המלאכים והשדים 34 — ועוד בהשאילה כּוּתַרְתָּא (יחזקאל מ' ט"ו, כ"ב; מ"א, י"ח. י"ט) נאמר מראש העמודים Knauf על שם שהוא כצורת כתר ומל"מ כתרת עיין רד"ק בשרש כתר, ובהשאיל' תנחו' בהר רסי"א' אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלן ובסים מלמטן פי' שכל פרשיותיה נדרשין לפניהן ולאחוריהן ועיי' בויק"ר פ' כ"ה. — והפעל מכתיר בהפעל מוכתר עיין לעיל ובהשאילה על אופן וקושר כתרים לקונו: בויק"ר ס"פ כ"ד כך בכל יום ויום העליונים (ובילק' ישעי' רמז רע"ב מלאכי השרת) מכתירין להקב"ה ג' קדושות מה הקב"ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל] —

כַּתַּר (מל"מ וכן בל"ס ענינו המתין (warten ולתורתו איים ייחלו (ישעי' מ"ב, ד') תרג' ולאורייתיה נגוון יכתרון. ואל זרועי ייחלון (שם נ"א, ה') ועל דרועיי[9] [יכתרון][10]. כתר לי זעיר ואחויך[11] (איוב ל"ו, ב'). *[אחי"ה ורד"ק בשרש כתר הביא ג"כ תרג' לתהלים כ"ב, ג' ולא דומיה לי: ולא אכתר לי אבל בנו"ג לא שתיקותא לי. וכן פי' בשם אביו כתרו את בנימין (שופטים כ' מ"ג) מענין המתנה ע"ש] —

כָּתַשׁ (מל"מ ענין שחיקה ונרדף עם כתת וכן בל"ס כְּתַשׁ ובל"ע كدش (stossen, zerstossen בפ"ד בשביעית (מ"ט) כותש וסך בשדה. בפרק (רביעי) [צ"ל חמשה][12] בתרומות (פ"א מ"ח) זיתים

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אבל בדפ"ע מן פיז' והלאה פני רבו ובדפ"ר פני חכמים. [2]) וזה לשון ר"ח בפי' לעירובין (נדפס בש"ס ווילנא): נתייעץ במכתיר נשא עצה מראש ישיבה, והנגיב: והלך לארץ הנגב אצל חכמי דרום ע"כ וכזו השטה הלך גם פירש"י אבל ממה שפי' הערוך במכתיר פי' ר' יוחנן שהיה וכו' נראה לי ברור כי הלך רבינו בשטת ר' צמח גאון שראה פירושו והשתמש בו עיין מ"ש במבוא בח"א XVIII ד"ה נגב. [3]) וכ"ה בע' גמס ובכ"י ש"ס ובנו"ג היה. [4]) ר"ל בע' נמס ע"ש. [5]) עיי"ע כבינת ומ"ש. [6]) במקרי' תמרים. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ובנו"ג אילא, ובדפ"ע איליא. [8]) וכ"ה לפנינו ובכ"י ו"ו כותריתא. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב', ובכ"י ב"ר זרועי. [10]) בתרג' וליתקוף דרע גבורתי יכתרון. [11]) כ"ה בכל כ"י חוץ מכ"י ה"ב ובדפ"ע לי' רק מהוספת ר"ב אי' בדא"מ. [12]) בדפ"ר פיז' באסיל ואמ' אי' בפרק ד' וצ"ל ה' והוא מפשטות של איזה סופר דלא נגמר שהיה מקטע מלת חמשה אשר על שם התחלתה: חמשה לא יתרומו וכו' קראו רבינו פרק: חמישה והסופר היה מקטעה ה' וממנו בט"ס עוד ד' עד שנפשט בדפ' וויניצי רביעי!

הנכתשים מלשון כתישה: אם תכתוש את האויל במכתש (משלי כ״ז, כ״ב). בפ׳ כלל גדול אמרו בשבת (שבת ע״ה, רע״א) כותש פי׳ „שהוא כותש[1]) ומסיר קליפות החטין מעליהן לטחון אותן להוציא סולת או[2]) לעשות דיסא או טיסני וגם זה מפריש פסולת מן האוכל״ [הוא]. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח לשבת נדפס בש״ס ווילנא — וכנ״ה בביצ׳ י״ד. אין עושין טיסני ואין כותשין במכתשת, מנחו׳ פ״ו. וכותש ונותן לתוך הסל וכו׳ עיי״ע גרגר ב׳, ירו׳ חגיג׳ פ״ג דע״ט ע״ג מביא גרגרין וכותשן. פסיקת׳ דר״כ צד מ׳. תנחומ׳ וילק׳ חקת: כותשין אותה (את הפרה). ב״ר פל״ב ול״ד הפשתני.. כל שהוא כותשה (הפשתן) היא משתבחת וכו׳ ועיי׳ פר׳ נ״ה שמ״ר פ״ב ילק׳ וירא רמז צ״ה, ילק׳ ישעי׳ רמז ש״ב, ילק׳ תהלי׳ רמז תרנ״ד. קהל״ר פ׳ טוב ללכת: ולמה כותשין על הלב מימר דכולה תמן. ילק׳ וישלח ר׳ קל״ג בשם מ׳ ויסעו וכתשה לכל מי שקרב אצלה. ובירו׳ קידושי׳ פ״א דנ״ט. פי׳ נחרפת לאיש (ויקי י״ט, כ׳) כתושה לפני איש ועיי״ע ערפה. תרג׳ ירו׳ א׳ ושחקת (שמות ל׳, ל״ו) ותכתוש. תרג׳ כתית (שם כ״ז, כ׳) כתישא וכן וכתות (ויקרא כ״ב כ״ד) כתישן פחדוי. ונפעל תרומו׳ הנ״ל וכתש נרדף עם כתת ובתוספתי אהלות רפ״ב אפי׳ משוברת אפי׳ מְכוּתֶּשֶׁת וכו׳ (בהָפעל) ובירו׳ נזיר פ״ח דנ״ו ע״ג אפי׳ מכותתין. והשם שהש״ר פ׳ לריח מה השמן הזה אינו משתבח אלא ע״י כתישה וכו׳ לקח טוב לשמות כ״ז. כ׳ לפי שאין זית זך יוצא אלא ע״י כתישה וכו׳ ובמנחות נ״ג סע״ב אי׳ ע״י כתית ביצ׳ ז׳: ח׳: והא קעביד כתישה. שבת ע״ד רע״א עני אוכל פתו בלא כתישה — ב״מ ל״ח רע״ב עיי״ע כתית — ועוד השם כּוֹתֶשׁ פיאה פ״ב מ״ג כלאי׳ פ״ה מ״ג ירו׳ פיאה פ״ב די״ז. שער כותש עיין פירושו בע׳ שער באות סמ״ך — ובענין כּוֹתֶשׁ בטהרות פ״ט מ״ה עיי״ע כפש] —

כְּתַשׁ (פי׳ בל״ס מריבין מתאבקין וחולקין זה עם זה mit Jem. streiten ומזה גם מפציר זה בזה (in Jem. dringen בר״ג דפ׳ שבועת העדות (שבועות ל׳:) בצורבא מרבנן מכתשינן בעם הארץ לא מכתשינן[3]). בריש וירא אליו בבראשית רבה (ר״פ מ״ח) איתתיה דר׳ יוסי הוות מכתשא עם אמתה. ובויקר׳ רבה בצו (רפ״ט) לא חמית תרין דמכתשין[4]) דין עם דין ולא יהבית שלמא ביניהון. ובסוף אחרי מות (שם כ״ב) חמית תרין (פשוטין) [צ״ל פשושין][5]) מכתשין דא עם דא[6]) פי׳ חולקות זו עם זו. *[אחי״ה והמלה סורית היא בהוראה הנ״ל וכן במיוחס לרש״י בב״ר ר״פ מ״ח מכתשא: היתה עושה מריבה. ורש״י בחולי׳ גרס בבי״ת כאמור ופי׳ מבתש: מפציר. אבל בלי ספק עיקר הגי׳ בכ״ף וכן מצאתי בפי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגי׳ דף רפ״ג.) וז״ל הוה קא מכתש ביה טובא כלומר מבקש ממנו יותר מדי ע״כ ולרוב בא בל״ס באתפעל ܐܬܟܬܫ וכנ״ה בהתפעל בתוספת׳ פיאה פ״ב ובירו׳ פיאה פ״ד די״ח רע״ב שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא עני אחר וחטפו וכו׳, ילקוט יהושע רמז כ״ד בשם ספרי היו ד׳ מלכיות מכתשות זו את זו . . פסולת של א״י מכתשות עליה וכו׳ ומקורו בספרי ריש עקב אבל בנו״ג שם (כמה פעמים) בט״ס מתכחשות והמו״ל לא העיר על גי׳ הילק׳ ביהושע — ותר״י א׳ לבראש׳ ל״ב. כ״ה ויאבק: ואתכתש, ושם (כ״ו) בהאבקו עמו: באתכתשותיה עמיה] —

☞ **כְּתַשׁ** (= מַכְתַּשׁ מל״ס מַכְתָּשָׁא Schlag פי׳ הכאה ובהשאילה נגע (Plage תרג׳ נגע אחד (שמות י״א, א׳) מכתש חד[7]).

1 **כָּתִית** (מל״מ כתת נרדף עם כָּתַשׁ פי׳ שחיקה ובינוני פעיל כָּתִית נשחק כלומ׳ מקום בגוף שנשחק wunde, aufgeriebene Stelle ולדעת רבינו מורסא ועוד עיין כפנים) בפ׳ המוציא יין (שבת ע״ו: במשנה) דבש כדי ליתן על פי כתית[8]). בפ׳ מי שהחשיך בגמ׳ הגיע (שם קנ״ד:) כשהדביש למאי חזי (לכותיתא) [צ״ל לכתיתא][9]) דגמלי. פי׳ כתית מורסא. *[אחי״ה רבינו הלך בשטת ר״ח שפי׳ (לפי כ״י אנגי׳ שנדפס בש״ס ווילנא) בשבת ע״ז: וז״ל הכתית הוא הנקרא בל׳ ישמעאל דומל ע״כ והוא בל״ע دمل שפי׳ מורסא Karbunkel, Geschwür ועה״ק שנ״ב העתיקו בל״א בלאטר [Blatter]. אבל אני נגררתי אחר פירש״י שכתב בשבת ע״ו: במשנ׳ וז״ל כתית שבגבי הסוסים

---

1) לי׳ בפי׳ ר״ח. 2) בפי׳ ר״ח כגון כותש. 3) וכ״ה גם בכ״י ש״ס וכן מוכח מפירש״י בחולי׳ ז׳: ד״ה מכתש והביא בזה״ל וחברו בשבועו׳ רק שגי׳ רש״י בבי״ת ולא בכ״ף עיין הגרי״ב בגליון בשבועות וכ״מ לענין דינא, ובנו״ג מותבינן ליה לצ״מ ולע״ה כמי אמרינן ליה תיב ואי קאי לית לן בה. 4) בנו״ג דמתכתשין. 5) וכ״ה לנכון בעי׳ פשש, ובדא״מ בכאן פשישין וצ״ל פשושין. 6) בויק״ר הגי׳ וחמא תרתין צפרין מתנציין חדא עם חדא. 7) ובעי׳ מכתש ארבה דוגמאות ע״ש. 8) וכ״ה בכ״י מי על פי הכתית אבל כבר העיר בעל ד״ס שם כי ממה שאמר בגמ׳ שם ע״ז: תנא על פי כתית מוכח דט״ס הוא לגרוס הכי במשני׳ ואולי כיון גם רבינו על דף ע״ז: אבל אז היה צ״ל תנא כדי ליתן וכו׳. 9) וכ״ה באמת בעי׳ דבש.

והגמלים מחמת המשאות רדויישׁ"א [1]) בלע"ז והכי אמר בהמפקיד בב"מ (ל"ח סע"א ורע"ב) דבש והדביש למאי חזי לכתותא דגמלי אבל רבותי וכו' ע"ש. והלעז נ"ל הוא מל"צ rudesse, Rauhigkeit וכדף קנ"ד: לועז רש"י רדויישדודא אבל בכ"י רש"י לי' אבל מאחר שבקידוש' פ"א. ד"ה סקבא לועז רש"י סקבא דדרישדור"א נ"ל לקיים הגי' אבל משובשת היא ואולי צ"ל ורישור"א והוא = froissure חבורה Quetschung זה פי' סקבא עיי"ע סקב. על כל פנים מוכח מפירש"י כי הבין כתית מענין כתישה שעל ידי המשוי יהיה גבו של גמל כתוש ומסוקב והראיה האמיתית תמצא בפירש"י לב"מ ל"ח רע"ב וז"ל לכתישא דגמלא: לכתישא שעל הגמל שגבו כתוש ומסוקב מחמת משאוי איישרא בלעז ע"כ [בל"צ Schorf, escarre] ובע' כתש כבר רמזנו על זה הציון מב"מ לומ' כי כתישא אחד הוא עם כתית ובאמת בשבת הנ"ל גרס רש"י בציון מב"מ: לכתותא וצ"ל לכתיתא וכ"ה בחי' הריטב"א לב"מ שם — וכנ"ה בשבת ע"ז: בעי רב אשי על כתית אפומא דכולה כתית או דילמא אמורשא קמא דכתית לאפוקי הודרנא דלא תיקו ופי' המאירי יש מפרשים וכו' [2]) ובכלל הוא כל בואה היוצאת וכשמתבשלת להוציא מורסא [3]) מתחדדת מעט ואותו שפוע נקרא פי כתית וכל השטח נקרא כתית ומתוך כך שאלו בברייתא וכו' ע"ש. ובשבת שם: ברא שבלול לכתית וכו' עיי"ע שבלול ושם גי' הדפוסי' לכתות וצ"ל לכתית כדאי' בספר עיקרי התלמוד כ"י בשם הערוך. וכ"ה בירו' ברכו' פ"ט די"ג סע"ג שבלול לכתית לפי גי' המהרש"ם ופי' שם: כתית הוא בשר כתוש שנפגע באבן או בכותל ע"כ ובנו"ג בט"ס שבלון [4]) להזיות ונ"ב צ"ל לחזזית. — וכן ענין כתית מיני מתיקות שנכתשין שו"ט ריש מזמור ט"ו וילק' תהלי' שם משל לעירני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כְּתִיתִין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו וכו' ומפרש מלות זרות בילק' כתב בצדו כתיתין מיני תענוג ע"כ ואין ההמשך סובלתו והוא מענין האמור דברים הנכתשים (עיין למטה הפעל בציון מירו' שבת) או יותר טוב נ"ל להגיה מיני כסינין עיי"ע כסן ב' — ובפרט בא כתית כל"מ משמן זית זך כתית מנחות פ"ו. ושם: זך כתית למאור ואין זך כתית למנחות. ושם: אין כתית אלא כתויש. שם נ"ג סע"ב עיי"ע כתש א'. — והפעל ירו' שבת פ"ז ד"י. ההן דכתית אורז שערין חליקה חייב משום דש. ומל"מ כִּתֵּת: בפַעל ע"ז מ"ד. בדין הוא דכַּתּוּתֵי לא הוי צריך אלא וכו' עמד וכיתתו (את הנחש הנחושת מ"ב י"ח ד') יבמו' ק"ג: כד מְכַתַּת דמי פי' כאלו היה נתוץ. ב"ר פכ"ב התחיל מכתתו עיי"ע שף ח' ושם הובא ריש המאמר. שו"ט מזמור כ"ג מלאך המות מכתת מהם ט"ו אלף וכו'. תר"י א' לבמדב' כ"ד כ"ג מכתת אומיא ומלכיא. ירו' נזיר פרק ח' דנ"ו ע"ג מכותתין עיין ערך כתש א'. תוספתא אהלות פ"ב אפילו מְכֻתֶּתֶת. אתפעל סוכ' ל"א סע"ב דכתותי מִיכַּתַּת שיעוריה. וחולי' פ"ט רע"ב ע"ש. — והם תכו לרגליך (דברים ל"ג, ג') דרש בב"ב ח' רע"ב אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה] —

2 כָּתִית (נ"ל מע' הקודם התיכות דקות של סחובי בגדים Fetzen שמדרכם להניחם על פי הכתית) בפ' במה אשה (שבת ס"ו רע"א במשני' וסע"א בגמ') אם יש לו בית קבול כתיתין [5]) טמא. פי' „חקוק בתוך הקב חקיקה להיות שם הכתיתין [6]) ומוגלא הזבה מרגליו מתקבצת [7]) באותה החקיקה ולא יהיו מצערים אותו בארכובותיו" הקבים [8]). כפ' יוה"כ בגמ' ותשמיש המטה (יומ' ע"ח:) ובר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ב סע"ב) אמר אביי דאית ביה כתיתין [9]) ומשום תענוג. — (א"ב פי' חתיכות בגדים דקים ורכים). *[אחי"ה נגרר אחר פירש"י בשני מקומות הנ"ל ע"ש. וביומ' סיים רש"י בזה"ל שהם נוחות לו לסמוך שוקו עליהם ע"כ וכן פירש"י בשבת קל"ד סע"ב נותנין ע"ג המכה מוך יבש . . אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבשין ופירש"י כתיתין חתיכות בגדים דקים ע"ש. ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) פי' סמרטוטין וכ"ה בסתם בע' נקר ב'. ובשבת נ"ג סע"א אבל יוצא הוא באגד שעל גבי המכה ובקשישין שעל גבי השבר וכה"ג בפי' ר"ח לכן העתיק גם רבינו בע' קש ט' ובקשישין [10]) אבל בע' אגד הביא הגי' מתוך פירושו של באגד: פי' אגודת (פתיתין [11])) [כתיתין] שעל

---

[1]) כ"ה ברש"י בדפי' שונצי' וויניצי' באסיליאה וקראקא עיין ס"ד שם. [2]) והוא כשטת רבותיו של רש"י ע"ש. [3]) והוא כפי' הערוך. [4]) ובד' קראטאשי' שכלון. [5]) וכ"ה בש"ס ווילנא היו"ל מקרוב ע"י האלמנה והאחים ראם אבל בדפוסי' הקודמים אי' כתותין במשני', ובגמ' כתותים אבל בכ"י ש"ס כתיתים וכ"ה בירוש' ומשניות נאפולי ופיז' ד"ס במקומו וכ"ה בערוך בכ"י ו"ו, אבל בדפוסי' בערוך כמו שנסחתי וכגי' הערוך בדפוסים אי' בפי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא. [6]) בדפ"ע במ"ם בסוף. [7]) בפי' ר"ת זבין מתקבצין. [8]) כ"ה רק בדפי' וויניצי' אבל לי' ג"כ בפי' ר"ח אשר ממנו הועתק כל הפי'. [9]) וביבמות לפנינו בגמ' כתיתי אבל ברש"י כתיתין. [10]) לפי גי' המעולה של דפ"ר. [11]) כ"ה בכל דפוסים הראשונים וכן הצעתי אבל צ"ל כגי' דפ' אמש' בכ"ף.

גבי המכה ע"כ וכן הגירסא כתיתין בתוספתא שבת פרק י"ב (י"ג) ובכתב יד ש"ס ובר"ף ובמאירי (ד"ס בשבת צד ג"ג.) ושם הובאה גם כן גירסת ספר העתים ובכתישין וזו גם גי' כ"י ה"ב בערוך ע' אגד (ח"א כ"א הערה 7) ובאו"ז הל' שבת סי' פ"ג סק"ט הביא בשם הערוך שתי גירסאות (כתותין) [צ"ל כתיתין] וקשישין, — וגזרת המלה מע' הקודם כאמור, ודע עוד כי בל"ע החד' נקראים חוטים דקים מסחובי הבגדים שמניחין ע"ג המכה كتيت — [Charpie

כָּתוּת (מל"מ פי' ענין כתישת ביצים באבנים עד שנימוחין (Kastrirter ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב, כ"ד) כבר פירשנו בע' גד. *[אחי"ה וכן הביא הפסוק בע' מעוך ורומז על ע' גד ובע' גד י"ג (ח"ב, ר"מ.) הביא רבינו הפלוגתא מקידושין כ"ה. אי סירוס דגיד או דביצים הוא ע"ש וכן בבכורו' ל"ט: וספרא אמור פרק ז' פרש' ז' צד צ"ט בהוצאת החי' ווייס ופי' הראב"ד שם ורש"י על התורה פי' כתות: כתושים יותר ממעוך ובבכורות ל"ט: פי' כתות: כתתו באבנים עד שנימוח ע"כ ואחריו נגררתי — ובענין כתישת ביצים ורסיסתן הבינוהו רוב המעתיקים ומפרשים הישנים. אונקל' תרג' ודרסים (בכ"י בריטיש מוזיאום בהוצאת נתינת לגר להג' מר"ן אדלער ודי רסים) ובהעתקת העין הזקנים θλαδίαν καὶ ἐκτεθλιμμένον והיותר נכון להפוך הסדר כי θλαδίας תתכן יותר להעתקת כתות מן תיבת ἐκτεθλιμμένος כי θλαδίας פי' מי שנרססו ביציו וכן העתיקו רסיסים (עמוס ו', י"א) ע"י השם θλάσμα וכן חעתיקו רציץ (שופטים י', ח'; ש"א י"ב, ד'; מ"ב י"ח, כ"ב; יחזק' כ"ט, ז'; איוב כ', י"ט) ומחץ (ש"ב כ"ב, ל"ט) ע"י הפעל θλάω ורס"ג העתיק כתות: الدقوق פי' נרסס הדק היטב וכן טאווס كوفتة der Zerstossene ובספר אלאסול לר' יונ' ז' גנאח (334 בהוצ' נייבויער) פי' ג"כ כתות: „معناه الرض والكسر" פי' ענינו רסיסה ושבירה] —

נ͙וה ינוה פעמי לבשר. ת͙ופש הכל בגליליו כבאפסר. נ͙וצר שורריו כמישור שר. מלך מלך לעם מיוסר. בימי ערך ערך חדסר. וישכילני לערך ערך תריסר.

*[אחי"ה בתם אות כ"ף נמצאו החרוזים האלה אשר אופניהם ינהגו בכבדות בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ובריטיש מוזיאום בשנויים קצת, ואלה המה: נוה ינוה אי' בכ"י ו"ו ב' ול"ד ושם נווה ינוה ובכ"י ו"ו א' נוהי נוה ובבריטיש מוזיאום בתיבה אחת נוהימה וצ"ל נוהי נוה או נוה ינוה — בכ"י ו"ו א' ול"ד לנכון בגליליו ובכ"י ב' בגלילין ובבריט' מוז' בגלילי ושם לנכון כבאפסר ובכ"י ו"ו א' וב' כאפסר — בכ"י ל"ד ובריט' מוז' שורריו. ובכ"י ו"ו א' שורדיו ובכ"י ב' שוררין (?) — במקום כמישור שר של כ"י ו"ו א' אי' בבריט' מוז' כמישור שור ובכ"י ל"ד ב' במשור שר! (כתיבה אחת). ומכאן ואילך אין חלוק בגי' הכ"י. — בכ"י ב"ר נפקדו החרוזים ואי' רק: אתחיל ערך למ"ד. ובכ"י ה"ב אי': ונשלמה אות הכ"ף ברוך העוזר, ואחל ערך שנים עשר והוא ערך הלמד בשם ה' אל עולם] —

קצת הערות ותקונים.

בע' אסובי (ח"א, קס"ד עמוד ב' שורה 10) שקורין ליאט' אינה לאי"ט כי אם ל"צ luette = Zäpfchen (עיין מ"ש הח' פערלעס בייטרעגע 51).

בע' גם ב' (ח"ב ש"ד ע"א שורה 9) פי' גומא עומק וכו' הועתק מפי' רה"ג לפרה פ"ב מ"ה עיי"ע כם ה'.

בע' גרזם (שם, שס"ב ע"א שורה 23) פי' בלעז קוציאי הוא מלאי"ט guscio (בל"צ gousse) Hülse Schotte (פערלעס שם 45).

בע' דל (ה"ג, ס"ז ע"א שורה 18) כיון רבינו במלת מחלה על ל"ע محالة Winde עיי"ע מסתוריתא וע' סתר.

בע' המנק (שם רי"ז, ע"א שורה 20) הלעז ברש"י אולי הוא מל"צ Gabel, fourchette (פערלעס שם 95).

בע' חבל (שם של"ב ע"ב שורה 31) ולא חבלוני כיון רבינו לדניאל ו'. כ"ג כמו שהעירני ידידי הח' ליבש אייזלער נר"ו.

חם (= חֶמָא) (שם תכ"ד, ע"א שורה 23) בענין גזרת חמא דע שהיא ל"ס חאמא Rettig עיי"ע נפס ומ"ש.

בע' טאריקי (ח"ד ב') כתב לי ה' פערלעס שעיק' הגי' טאדיקי וקטוע הוא מן קטאדיקי = καταδίκη.

בע' טיידון (ח"ד, כ"ז) והפעל ממנו יטידוך (פי' הרא"ש ימליצוך) עיין מ"ש ה' פערלעס (שם 65 והאריך להוכיח כי הוא כמו מטייט פי' שעושה חרוזים בנקודת האותיות אבל מ"ש שעיק' הגי' צ"ל טייר וקטוע מן אלפאבטיירין אין נ"ל.

טרגיא עיקרו בע' לטרגיא ומל"י λιτουργία מלאכה ועבודה Handarbeit (ואח"כ הושאל לעבודת האל Liturgie) (עיין מ"ש ה' פערלעס 69).

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ"י א"ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז"ל

ראש מתיבתא דרומי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז"ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל"ז) ודפוס וויניציאה (הרצ"א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא"מ מוהר"ר ישראל קאָהוט

רב ואב"ד בק"ק גראָססוואַרדיין ולפנים בק"ק פּינפּקירכען והגליל יצ"ו.

חלק רביעי.

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

ווין תרמ"ה.

בדפוס של געאָרג בראַג

(המנהל פ. סמאָלענסקין.)

מנחת זכרון

לכבוד

ראש החוקרים גדול מרבן שמו מוהר״ר

יום טוב ליפמאן צונץ

נ״י

ליום מלאת לו תשעים שנה משני חייו אשר

עומד לשרת בקודש כאיש אמונות ורב ברכות אין כמוהו

מאת

מוקירו

המו״ל ספר ערוך השלם.

מנחת זכרון

לכבוד

ראש החוקרים גדול מרבן שמו מוהר"ר

יום טוב ליפמאן צונץ נ"י

ליום מלאת לו תשעים שנה משני חייו אשר

עומד לשרת בקודש כאיש אמונות ורב ברכות אין כמוהו

מאת

מוקירו

המו"ל ספר ערוך השלם.

ARUCH COMPLETUM

sive

LEXICON

vocabula et res, quae in libris

TARGUMICIS, TALMUDICIS ET MIDRASCHICIS

continentur, explicans

auctore

Nathane filio Jechielis

saeculi XI Doctore celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Praelaudatum opus ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi ita ex hujus cum editione principis (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus supremus Magno-Varadinensis (Grosswardein).

Tomus quartus.

Auctoris, cui caes. scientiarum Academia Vindobonensis subvenit, impensis typis mandatum.

VIENNAE 1885.

Im Selbstverlag des Verfassers.
Buchdruckerei von Georg Brög, Wien, IX. Schlickplatz, Kolingasse 20.
(Unter der Leitung von P. Smolensky.)

אות הלמד

* ל (Lamed) הוא אות השנים עשר מאלפ״א בית״א: א׳) יבא לפעמים במקום נו״ן ורי״ש ד״מ לדנא, לידנא (= נִדְנָה), לובדקס (= ניבדקס) להוא (= נֶהֱוֵא), אלמנה (= ארמלא, ארמלתא), שלשלת (= שרשרת) חרדלית, חולסית עיי״ע. ב׳) לפעמים נהפך היו״ד ללמ״ד לולינוס (במקום יולינוס), לסטים (= יוסטוס). ג׳) ובהיפך בא היו״ד במקום למ״ד גיגל במקום גלגול, קיקלתא (בל״מ קיקלון) = קלקלתא. ד׳) לפעמים הלמ״ד בראש המלה נשמט בורני במקום ליבורנין, ברנטין במקום לברנטין; ה׳) לפעמים נכפל הלמ״ד בראש התיבה עיי״ע לחלוחית, לכלוך, לכלוכית, לפלוף. ו׳) מהיות ל׳ דומה לקו״ף הפוך בא בתמורתו עיי״ע קברנט במקום לברנט. ז׳) הוא יחס שאיליו כמו בעברי ובצרוף שׁ = שֶׁל = אֲשֶׁר אֶל (= בל׳ ארמי דְלְ־). ח׳) כמו בל״ע ﻟ להורות תכלית הדבר או לחזוק הענין עיי״ע לכתחילה, לקולא, לחומרא. ט׳) בא להורות על התכלית הפעול והוא המקור לֵילֵךְ (= ללכת), לֵישֵׁב (= לשבת) והרבה זולתו. י׳) ועוד לגוף נסתר בעתיד עיין ד״מ ב״מ מ״ו רע״א ליקני, כתובו׳ נ״ט. דלידע, שם פ״ד. לישקול דמי וליהדר, סנה׳ מ״ג. ליקטול, חולי׳ קט״ו. ליתסרו.

לא (כמו בל״מ מלת השלילה בכל עניני משפט לשון עברית = בל״ע لا nicht, nein ובלא״ר וסורי לָא = לַאו בל״ס ܠܐ ובא ג״כ בהוראת השם (Verneinung, Verbot) בר״ג דמגילה (ג׳:) גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. פי׳ „כגון זקן שאין כבודו להנהיג בהמה אם ראה בהמת חברו נדחה אינו חייב להשיבה נמצא כבוד זקן דוחה לא תוכל להתעלם״ (דברים כ״ב, ג׳) [1], לא תעשה שניתק לעשה בס״ג דיומ׳ (פ״ה סע״ב) ובס״ג דחולי׳ (קמ״א סע״א) מפורש על הנוטל אם על הבנים ר׳ יהודה אומר לוקה ואינו משלח משום דקסבר לאו שניתק לעשה לוקין עליו וכו׳ גנב וגזלן לאו שניתק לעשה דרחמנא אמר לא תגזול (ויקרא י״ט, י״ג) והשיב את הגזלה אשר גזל (שם ה׳, כ״ג), לא תשוב לקחתו (דברים כ״ד, י״ט) ושב ולקח [2]. לא תכלה פאת שדך (ויקרא י״ט, ט׳) וכלה [3]. ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר [וגו׳] (שמות י״ב, י׳) זה יש לו דין אחר שבא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה לומר שאין לוקין עליו [4]. ובריש תמורה (ד׳ רע״ב) מפרש והרי ממר שהכתוב נתקו לעשה וכתיב (ויקרא כ״ז, י׳) לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימיר בהמה בבהמה [וכו׳] [5]. (לא תגנוב) [צ״ל לא תגנובו] קרא יתירה הוא דהא כתיב לא תגזול בשאילתא דאלה תולדות נח (סוף סי׳ ד׳ והובא בתנחומ׳ נח ס׳ סי׳ ד׳) מפורש בר״ג דפ׳ איזהו נשך (ב״מ ס״א רע״ב) לא (תגנוב) [צ״ל תגנובו] דכתב רחמנא למה לי (פ״א) [נ״ל ס״א] שכתוב לא תגזול גזילה היינו גנבה לכדתניא לא תגנוב על מנת למיקט וכו׳ [6]. בריש תמורה (ג׳ סע״א) כל לא תעשה האמור בתורה יש בו מעשה לוקין עליו

---

[1]) הועתק מפי׳ ר״ח למגילי׳ בפי׳ ר״ח בעירובי׳ מ״א: נגדפס בש״ס ווילנא וכ״ה ברש״י במגילי׳ ובשבת פ״א רע״ב וכן מוכח מפירושו בברכות י״ט: אבל בשבת צ״ד: ובעירובי׳ שם פירש״י לא תעשה: לאו דלא תסור וכ״ה בספר המפתח לרי נסים גאון בעירובי׳ וכ״ה מפורש במנחו׳ ל״ז סע״ב ול״ח רע״א. [2]) כלומר והוא שב וחזר לאחריו ולקח על כן לוקין עליו ובפי׳ אי׳ בפיא׳ פ״ו מ״ד ובב״מ י״א. לפניו אינו שכחה ושל אחריו שכחה מפני שהוא בבל תשוב ופי׳ הרמב״ם בפיאה: כל תשוב ר״ל שהוא עובר על דברי הכתוב שאמ׳ לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה ועיין פירש״י בדברי׳ כ״ד י״ד. [3]) כלומ׳ ניתק לעשה של לעני ולגר תעזוב אותם (ויקי׳ י״ט, י׳) ועיין פירש״י. [4]) התיבות יש לו דין אחר לי׳ בחולי׳ שם ומפי׳ רבינו הן. [5]) הפסוק הביא רבינו מדעת עצמו לפרש כי לאו דכתיב ולא יחליפנו וגו׳ ניתק לעשה ואם המר ימיר וגו׳ וכן מפורש ברש״י לכן טוב מאוד הגירסא בכ״י ו״ן א׳ ובי׳ ל״ד וק״ט לציין כל הפסוק כמו שנסחתי אבל בדפ״ע קטעוהו בטעות ע״י וכו׳. [6]) וכ״ה לא תגנוב בעי׳ קט א׳ אבל כבר הרגיש הגרי״ב בהפשב״ע שצ״ל לא תגנובו (ויקרא י״ט י״א) וכדאי׳ בתוספתא ב״ק ס״פ י׳ ועיין גליון הש״ס ב״מ הנ״ל ושם בט״ס בפ״ו אבל מה שמצינו לא תגנוב משמות כי טעות הוא עיין פירש״י בב״מ ד״ה

אין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע וממר והמברך את חברו בשם וכו'[1]) ובריש תמורה (ג':) ובריש שבועו' (ג':) שבועה שאוכל ככר זו היום ועבר היום ולא אכלה.. ר' יוחנן אומר אינו לוקה משום דהוה ליה[2]) לאו שאין בו מעשה וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו וכו'. לאו שבכללות אין לוקין עליו בס"ג דפ' כל שעה (פסחים מ"א רע"ב) לאו דחרצן וזג לאו דנא ומבושל[3]), וכפ' כל המנחות באות[4]) בגמ' דסמוך יש טעונות (מנחות נ"ח:) המעלה משאור ודבש על גבי המזבח .. אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות. מה ללאו דהקפה שאינו שוה בכל[5]) בר"ג דיבמות (ה'.), פי' שאינו נוהג בנשים לפיכך קל. מה[6]) ללאו דמחמר (יבמות ו' רע"א) דהוי לאו גרידא פי' דאמר ליה אבוה הבא לי פירות בחמור כגון לאו דמחמר דהוא לאו גרידא[7]) שנאמר (שמות כ', י') אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך שמעינן מינה כי מחמר בבהמה קא אסר רחמנא וכבר פירשנו בע' חמר במחלוקת ראשון[8]) לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כ"ב, ה') מפורש בר"ג דפ' שני נזירין (נ"ט.) שלא יתקן איש בתיקוני[9]) אשה. המעביר שער בית השחי ובית הערוה לוקה משום לא יהיה כלי גבר על אשה (שם בריש העמוד)[10]). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין להן בפ' החולץ בגמ' היתה אחת כשרה (יבמות מ"ד.). לא תסגיר עבד אל אדניו (דברים כ"ג, ט"ז) ר' אומר בלוקח עבד על מנת לשחררו הכתוב מדבר בפ' השולח גט בגמ' או לחוצה לארץ (גיטי' מ"ה.). לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כ"ג, י"ט) כס"ג דפ' האיש מקדש בו (קידושין נ"ז:) וכבר פירשנו בע' גד[11]). ובס"ג דפ' כסוי הדם (חולי' פ"ט.) לא מרבכם מכל העמים [וגו'] (דברים ז', ז') אמר הקב"ה חושק אני בכם[12]) שאפי' בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם וכו'. לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי כפ' יש בערכין בגמ' וכן מצינו (ערכי' ט"ו סע"ב) פי' „כשהייתי אומר דבר על שום אדם לא הוצרכתי לחזור ראשי לאחורי[13]) ולראות שלא יהא שם בעל הדבר שאפי' יהיה שם לא הייתי חושש שאיני משקר ואין אומרו בלשון הרע"[14]). לא הלך זרזיר אחר עורב אלא שהוא מינו בבראשית רבה פרשת ס"ו ויהי עשו (לפנינו ר"פ ס"ה). *[אחי"ה בנו"ג לא הלך עורב אצל זרזיר אלא וכו' ובב"ק צ"ב סע"ב וחולי' ס"ה. ר' אליעזר אומר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו וכ"ה בילק' סוף תולדות ובילק' שופטי' ריש רמז ס"ז ובילק' תהלי' ס' רמז תשצ"ד, ושם על חנם. — והרבה פעמים מתחיל המאמר במלת לא ובא בחציו השני אלא עיי' ד"מ ברכות ד'. ל"ד: נ"ט. ס"א: שבת ל': ל"א: פ"ט: קי"ט: עירובי' י"ג: ס"ג: ס"ה. יומ' ד': כ"ו. תענית כ'. כ"א: פסחי' פ"ז: ב"מ ל': גיטי' ס': נדרי' ל"ח. ס"ב. סוט' י"ב: ע"ז ד': ה'. י"ז. סנהד' נ"ח: צ"ח: ק': תמיד כ"ז: נדה ל"א. — לא.. עד עיי' עירובי' ס"ג. קידושי' ס"ט: גיטי' פ"ח. ב"ב ט"ו. ע"ז ה': זבחי' ק"א: — לא עוד אלא ברכו' ז': מכו' כ"ג סע"א. — לא.. לא (weder.. noch) עירובי' נ"ד: פסחי' קי"ב: יומ' ע"ב רע"א כתובו' י"ז. ב"מ צ"ז. קידושי' ע"א: — ועוד יש להעיר על איזה כללים: עירובי' צ"ו. שבועו' ד'. כ"מ שנאמ' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. מנחו' מ'. וש"נ כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב ואם לאו יבוא עשה וידחה את לא תעשה ע"ש התוספ' ד"ה סדין ויד מלאכי סי' שכ"ב. חולי' קמ"א. כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה אין לוקין עליה, ובמכו' פ"ג מ"ד אין חייבין עליה ע"ש רע"ב. קידושי' כ"ט. במשנה כל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא

לא תגנובו וכ"ה לנכון לא תגנובו בשאילתי' הנ"ל ובמקום פ"א נ"ל שצ"ל ס"א וקאי על שאילתא דילמדנו ר"פ נח ועוד עיין הפשב"ע שהאריך בפי' הערוך. [1]) בנו"ג עשה בו מעשה לוקה לא עשה בו מעשה פטור חוץ וכו' ומקלל חבירו בשם ובשבועו' כ"א. ובמכו' ט"ז. אי' כגי' רבינו רק שם ושם אי' כבתמורי' והמקלל וכו' וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח בשבועו' ובמכו' ובפי' רגמ"ה לתמורי'. [2]) וכ"ה בשבועו' שם ובדף כ"א. ובמכו' ט"ז רע"א ופסחים ס"ג: אבל בתמורי' לי' בדברי ר"י משום דהוה ליה. [3]) עיי"ש פירי' ר"ח. [4]) כ"ה בכ"י. [5]) בנו"ג שכן לאו שאינו וכו' ובתוספי' שם ד"ה מה: שכן אינו שוה בכל. [6]) ביבמו' לי'. [7]) כ"ה רק בכ"י ו"ו א' ובי' ול"ד אבל בכ"י ק"ט ב"ר וה"ב ודפ"ע נשמט מן לאו גרידא עד לאו גרידא. [8]) כונתו על חלק ראשון של ערוך הייגו עד למ"ד וכן כ"י ערוך שלי שקראתי שמי עליו מתחיל במחלוקת שניה באות למ"ד עיין מבוא צד L. וכיון רבינו על ע' חמר א' ששם פי' המחמר אחר בהמתו (שבת קנ"ד.) והפי' הנ"ל הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא). וכן הפי' ביבמות כפי מה שניסחתי עפ"י כ"י הנ"ל שייך ג"כ לר"ח כדמוכח מחי' הרשב"א והריטב"א בסוגיתנו ותוספי' יבמות ו'. ד"ה שכן הכשר ע"ש. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו ק"ט וה"ב וב"ר, ובדפ"ע כתיקוני. [10]) לפנינו הסדר בהיפך בתחלה המעביר שער וכו' ואח"כ הדרוש שלא יתקן וכו'. [11]) ח"ב, ר"מ. [12]) בנו"ג אמר הקב"ה לישראל חושקני בכם. [13]) כ"ה בדפ"ע ובכ"י ו"ו א' ובי' ה"ב ל"ד ראש, ובכ"י ק"ט לי' וכן לי' בפי' רגמ"ה. [14]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגי' דף קל"ז:) ושם הסיום: לא היה חושש שאינו משקר ואין אומרו בלשון הרע ובשטה זו הלך רש"י בפי' הראשון ועוד שם ל"א ע"ש ובפירש"י בשבת קי"ח: ד"ה לא אמרתי.

אחד האנשים ואחד הנשים חייבין חוץ וכו' ע"ש ובגמ' שם ל"ה. והלאה. מכות י"ד סע"ב כל לא תעשה שקדמו עשה לוקין עליו וע"ש ט"ו. ועיי' יד מלאכי סי' שצ"ט. חולי' שבועו' הנ"ל בריש הערך לאו שניתק לעשה . . לאו שאין בו מעשה, יד מלאכי סי' שע"ה. פסחי' מ"א רע"א לאו שבכללות ועיי' יד מלאכי סי' שצ"א, שצ"ב. שבת קנ"ד סע"א לאו שניתן לאזהרת מיתת בי"ד אין לוקין עליו ע"ש התוספ' ויד מלאכי סי' שפ"ג. לאו הבא מכלל עשה ר"ל אמר לוקין עליו ר' יוחנן אמ' אין לוקין עליו זבחים ל"ד. וש"נ. והוראת לאו במקום השם היא ובקבוץ יבמות כ' סע"א והלאה מ"ט. ע"ט סע"ב חייבי לַאוִין, שם: לאוין גרידא יומ' כ"ב רע"ב עובר בשני לאוין, ב"מ קי"א. לעבור בשני לאוין עיין יד מלאכי סי' שמ"ז, ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד עיי"ע כרת ב'. ושם ספ"ט די"ב סע"א בא משני לאווין צ"ל לווין, תמורה ד': תרי לַאוֵי — אבל גם בהוראת מלת שלילה ב"ק י': קידושי' פ"א. אי לאו, שבת קמ"ה: עירובי' נ"ד, ושם: מ"ק י"ז, סנה' נ"ח: צ"ז: ב"ק ס'. אם לאו, ושם י'. בלאו איהו, וכן בקשור בי"ת ב"מ ק"ז, בלא חטא, ושם ק"ח: בלא אכרזתא, לאו דוקא עיי"ע דק ח"ג קי"ט: קידושי' ל"ט סע"א לאו מילתא היא עיין יד מלאכי סי' שצ"ח וש"נ] —

לא (מל"מ לָאָה בל"ס לְאִי ענין עיפות, abmüden, sich bemühen וכן בל"ע لاى הלך בלאט) ואתה עיף ויגע (דברים כ"ה י"ח) תרג' ואת משלהי ולאי. *[אחי"ה וכן תרג' וילאו (בראשית י"ט, י"א) ולאיו, ונלאו (שמות ז', י"ח) וילאון ועיין עוד תרג' שמ"ב כ"ג, י'; תרג' ישעי' ט"ז, י"ב; מ"ב, ד'; מ"ז, י"ג, והשם לֵיאו, ליאותא בל"ס לֶאוּתָא תרג' בראשי' ל"א, מ"ב; לבמדבר כ"ג, כ"א; לדברים כ"ו, ז'; כ"ח, ל"ג; לישעי' מ', כ"ז; נ"ה, ב'; לירמי' כ', ה'; ליחזק' כ"ג, כ"ח ועוד עיי"ע לה (= להי), לע (= לעי) וכתב המתורגמן כל לישנא ליאות דבתרג' של איוב משלי תלים מתורגם לעות בעין ע"כ והוא כדרך לשון ערבי כמו שאוכיח בע' לע] —

* **לאגרא** (צ"ל לְאִיגְרָא פי' על הגג) קהל"ר פ' טובה חכמה יצתה בת קול ואמרה כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי מזומן לחיי העוה"ב בר מן קצרה דהוה תמן ולא אתא כיון דשמע כן סלק וסלק גרמיה מן איגרא ונפל ומת יצתה בת קול ואמרה אף לאגרא קצרא מזומן לחיי העוה"ב. לפי ההשקפה הראשונה הוא שם הפרטי של קצרא אבל בקהל"ר פ' כל אשר תמצא עיקר הגי' סליק ל א י ג ר א וסלק גרמיה מן איגרא וכו' ובלי כל ספק כצ"ל גם במקום הראשון: כיון דשמע כן סלק ל א י ג ר א וסלק גרמיה וכו' וערבוב השורה נזדמן בדפוס והמפרשים לא השגיחו ע"ז ואיננו שם הפרטי כדעת הח' לעווי וכמו שהגהתי אי' באמת בירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וירו' כתובות פי"ב דל"ה, ע"ש.

לָאָט (מל"מ אט מ"א כ"א, כ"ז ענינו בנחת ועם ל' שאליו כמו לאטי (בראשית ל"ג, י"ד) אבל נדרש בהגדה עיין בפנים) בפסקא[1]) את קרבני לחמי (פסיקתא דרב כהנא צד ס'.) יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט (ישעי' ח', ו') ר' שמעון בן לקיש אמר[2]) חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו לאט אלא זה חזקיה מלך יהודה שהיה מטהר את ישראל ב מ ק ו ה[3]) שיש בו מ' סאה מנין לא"ט.

לאיי (לדעת רבינו הורכב מן לא ומל"י υἱέ בן nicht doch mein Sohn! ולפע"ד מל"פ עיין בפנים) אפנויי מפני בפ' במה אשה בגמ' בירית (שבת ס"ד.[4]). בר"ג דפ' אמר לו אכלת חלב (כריתות י"ב.) ל א י י[5]) הכא נמי[6]) מתריץ דבוריה לא עמדתי בטומאתי אלא טבלתי[7]). פי' לאיי לא בני יי בל' יון ב ן[8]). *[אחי"ה ודע כי בשבת שם פירש"י לאי: „באמת". וכן פי' בשבת קל"א. לאי אפנויי מופנה וכ"ה לאי בב"ק כ"ה: אבל כגי' הערוך צ"ל לאיי וכ"ה בנדה ל"ז רע"א א"ל לאיי האי נמי גורם הוא ופירש"י לאיי: באמת. חגיג' ט' ע"א לאיי אפנויי מופנה ופירש"י באמת וכן פירש"י הא לאי בריה בידי אדם היא פסחים נ"ד. ופירש"י באמת ובכ"י ש"ס ב' הא לאו ובילק' כ"י אלא (ד"ס פסחים צד ע"ח:) וכן בכ"י אירפורט בתוספתא סוף עירובי' הא לְוו והמו"ל רומז על תוספ' עירובי' רפ"ה א"ל הַא לְוו (בהוצ' צוק"מ 143) ובדפוסי' ובכ"י ו"ו בלא נקודות הא לוו וכן בס' תוספת' עירובי' בדפוסי' ובכ"י ו"ו אי' הא לאו, הא לאוו וכן בתוספת' חגיג' ספ"א בדפוסי' ובכ"י ו"ו אלא הא לוי ובכ"י אירפ' רק: אלא. וכל הטעיות האלה

---

[1]) בדפ"ר בט"ס בסו' וצ"ל בפס' וכ"ה בכ"י ק"ט והוא קטוע מן פסיקתא. [2]) בנו"ג בר קפרא אמר. [3]) כ"ת לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ממקוה ובפסיקת' ובמד' משלי פי"ג במקוה. [4]) ובנו"ג לאי אפנויי מופני. [5]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לכריתו' שם בקובץ כ"י אנגיילוקי דף קפ"א: ושם קו על היו"ד: לאיי ובנוסח' לי' זו המלה. [6]) בדפ"ר בט"ס כמו. [7]) בנו"ג הכא נמי לא עמדתי בטומאתי אבל טבלתי אבל בפי' רגמ"ה שם הגי' כבערוך. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ב' ול"ד ובדפ"ר פיז' באסיל ואמ' ועה"ק שנ"ב ובכ"י ו"ו א' וכ"י ק"ט ודפ' וויניצ' כן וצ"ל בן.

נזדמנו להכותבים מחסרון ידיעת המלה לאיי שאי' לנכון לאיי אפנויי מופנה (מופני) גם בסנהד' מ': (ילק' ראה ר' רמז תתפ"ח) יומ' פ"א סע"א בכורות ל"ב, מ"ג, יבמות י"ז: ע', ע"ד, ועוד אי' לנכון בכריתות ו': לאיי מיצרך צריכי, ושם: לאיי דכתיב וכו', ירמ' כ"ב סע"ב לאיי אפרעו מגופיה, עירובי' י': לאיי פליגיתו, כריתו' י', לאיי ביום מ' חזיא, בכל המקומות האלה יתכן פירש"י: באמת ונ"ל לגזרו מל"פ וערבי لائح גלוי, ונראה לעינים klar, deutlich וא"כ עיקר כתיבת המלה לאייה וזה מה שכתב רגמ"ה בכריתו' לדף ו': ולדף י"ב, לאיי' בקו על היו"ד, ודוק ותשכח, וה' לעווי (בעמת"ל ח"ב 462) פי' לאיי מהרכבת לא — יי = לא — הי וכבר קדמו בזה הפי' רשד"ל בספרו דקדוק לשון כשדי 101 לפי העתקה אשכנזי' אבל אין מחוור לי כי זה הקצור או זו ההרכבה הורגלה לרוב רק בירושלמי אבל זו המלה לא מצאתי בירושלמי וממה שנמצאת רק בבבלי לכן בלתי ראוי לגזרה מל"י ναί פי' הן, אבל, באמת ja, wahrlich כדעת ה' קריגער בהעתקת דקדוק של רשד"ל במקום הנ"ל כי ל"י לא רגילה על לשון חכמי בבל, ור"פ סמאלענסקין העתיק לאיי ?wohin? wie so] —

* לאיטור עיין אחר ע' ליטור.

* לָאִית עיי"ע לית.

* לַאכְסָא (נ"ל מל"י λάξ דריסת רגל λάξ πόδος Fusstritt) תחת רגליו (איכ' ג', ל"ד) תרג' לכבשא תחות לאכסא ריגלוי, כ"ה ברפ' וויניצ' ובקצת דפוסי' והח' לעווי לא דק בפי' זו המלה.

לאכסן (ל בראש נוספת כמו לאלתר מל"י ὀξύς, rasch, schnell ὀξέως) בויק"ר ולקחתם לכם (פ"ל) אמר ליה לאכיסן[1] לא אשתייר לי מכל דקפחית, פי' לאלתר. — (א"ב פי' בל"י אוכסן במהרה). *[אחי"ה כיון לל"י הנ"ל ועיקר מקומו באות אלף (עיין ח"א, פ':) ובנו"ג א"ל מן כל מה דקפחית ומן כל מה דנסבית לית ליה לההוא גברא כלום וכו'] —

* לָאפִּיסְיָא עיי"ע לפס.

* לְאַפְּרַשׁ מל"פ הרשומה בע' אפרש עיי"ע ח"א, רמ"ד:

לֵב, לֵבָב (מל"מ שם אבר פנימי והושאל למשכן השכל: דעת ומחשבה Herz, Gedanke, Ansicht) בית דין מתנה עליהן בר"ג דזבחים (ו' סע"ב) ובהלכה קמא דב' דייני גזלות (כתובות ק"ו:) ובפ' התודה בגמ' הנסכים (מנחות ע"ט:) ובפ"ק דשבועות בגמ' ר"ש בן יהודה (שבועו' י"א.), בבראשית רבה פרשת מ"ט (מ"ח) וסעדו לבבכם אין כתוב כאן אלא וסעדו לבכם (בראשית י"ח, ה') הדא אמ' שאין יצר הרע שולט במלאכים היא דעתיה דר' חייא דאמ' שיתו לבבכם לחילה אין כתוב כאן אלא שיתו לבכם (תהלים מ"ה, י"ד) ה"א[2] שאין יצר הרע שולט לעתיד לבא, בסוף ברכות (פ"ט מ"ה דנ"ד.) בכל לבבך (דברים ו', ה') בשני יצריך[3] ביצר טוב וביצר הרע. — (א"ב פי' אליבא מלה מורגלת בגמ' לדעת כמו ללב) — הזכרים יוצאין לבובין (שבת פ"ה מ"ב) פי' בגמ' בפ' במה בהמה (שם נ"ג:), (ועור) [צ"ל ועורות][4] לבובין בפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ט רע"ב במשני), בגמ' (שם ל"ב סע"א) ת"ר איזהו עור לבוב וכו' — בפסקא דסליחות (פסיקתי דר"כ צד קס"ו.) אמר לו י"י פה כחך ליבבכח בגבורה[5] כמה דאת אמר (במדבר י"ד, י"ז) ועתה יגדל נא כח ה'. *[אחי"ה בדפ"ע מן דבור המתחיל בפסקא אי' ערך בפני עצמו אבל בכ"י ק"ט לנכון הכל ערך אחד ואחריו נמשכתי כי נבנה הפעל לִבֵּב מן לֵב וענינו beherzt, muthig sein וכן נבנה בלשון פרסי دلير אמיץ לב מן دل לב ובל"ע لبيب beherzt וכן בלשון מקרא ילבב (איוב י"א, י"ב) וכן בפסיקת' הנ"ל ומובנו הראתיך לדעת בערך גשש עיין שם. וכן בל"ס לַבֵּב כמו בל"ר cordatus אַמֵּץ הלב ermuthigen, beherzt machen, וכנ"ה בב"ר פע"ז והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי וכו' בשהש"ר פ' מי זאת זיווג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו וכו' ומזה גם ילמדנו בע' הבא אח"ז ע"ש וש"נ, ובבנין פלפל לבלב וכן בל"ס (מן השם לֵבָב) תר"י ב' לשמות י"ד, י"ג, י"ד נלבלבא לקובליהון והוא עפ"י האגדה (במכילתי לאותו פסוק וירו' תעניי פ"ב הל"ה) ואחת אומרת נצווח כנגדן. ותר"י ב' נלוולי עיי"ע לוול במו"ע — ועוד הפעל לבב מהשם לב פי' נותן או קורע כנגד הלב וזה מה שפי' עורות לבובין הנ"ל: עור לבוב כל שקרוע כנגד הלב וכו' עיי"ע קד א' ובתוספ' כ"י אירפורט בע"ז פ"ה כל שנקוב כנגד לבו, ירו' ע"ז פ"ב

---

[1]) בכ"י ק"ט לאכסן. [2]) כ"ה ברפ"ר והוא קטוע מן הדא אמרת, ובשדפ"ע בט"ס ד"א. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט, ובדפ"ע יצרים. [4]) וכ"ה בע' קד א'. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וב"ר ובכ"י ו"ו א' וב' ול"ד לייבב וצ"ל ליבב או ילבב והוא מול ייפה של כ"י הנ"ל ובדפ"ע יפה. לבב ובפסיק' יפה כחך לבב כח גבור ובכ"י א"פ לבב כח כגיבור עיי"ע גשש ח"ב, שפ"א ועוד עיי"ע גאל שם, רי"ח הערה ב'.

דמ"א: כיצד הוא עושה קורעה עד שהייתה בחייה ומוציא לבה לע"ז — ופי' לבובין (שבת פ"ה מ"ב) בירו' שבת פ"ה ד"ז: עיי"ע כורסינון, וע' תתר. ובנפעל ירו' שבת ספ"י די"ב: העושה פסיקא לילָבֵב (ובתוספתא כלים בבא בתרא ספ"ד ללבב) — ומה שענינו פרח עיין ערך לבלב. מהשם לב בל"ע لب מוח ופנים הרך של צמחים ומזה בהשאילה במגיל' י"ד. בדרשו תֹּמֶר (שופטים ד', ה') מה תמר אין לו אלא לב אחד אף ישראל שבאותו הדור לא היה להם אלא לב אחד לאביהן שבשמים וכ"ה בסוכ' מ"ה: ועוד עיין ב"ר פמ"א תנחומ' במדבר סי' ט"ו במד"ר פ"ג ילק' תהלי' ר' תתמ"ה. ובויק"ר ס"פ ל' לולב לבה של תמרה. — ומאדם: ברכו' ז': לבו נוקפו עיי"ע נקף. מ"ק כ"ו: לבו גס בו עיי"ע גס ב'. שבת י'. חליש לבייהו עיי"ע חלש. שבועות כ"ו. לבך אנסך. סנהד' ל"ה. ליבא דאינשי אינשי. קהל"ר פ' ויותר ליבא לפומא לא גליא וכו' ועוד ליבא היפך פומא עיין ב"ר פפ"ד, מד' תהלים מזמור כ"ח. ב"ר פ"ע עיי"ע כרם — וכל"מ הושאל ל מ ח ש ב ה ו ד ע ת וזהו לב אחד לאביהן שבשמים. וכן ביומ' ב'. להוציא מלבן של צדוקין, ב"ר ס"פ פ"ז כדי להוציא מלבן של בריות וכו'. נדרים כ': גרושת הלב פי' שגמר בלבו לגרשה. והקבוץ סוט' פ"א מ"ח לפי שגנב ג' לבבות לב אביו ולב בי"ד ולב ישראל וכו' סוט' ט': גנבות צ"ל לבבות. ב"ב י"ב: קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד. שהש"ר פ' שרוך מבואר לבנון שכל הלבבות שמחות בו ועיי"ע לבן. תנחומ' כי תבוא רסי' ב' בכל לבבכם (דברים י"א, י"ג) . . בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות אחד לפני הקב"ה ואחד לדבר אחר וכ"ה בסוף סי' א' בשעה שאתם מתפללים לפני הקב"ה לא יהיה לכם שתי לבבות וכו' — ובאל"ף בראש אליבא ריקנא (חולי' כ"ט רע"א) והוא כמו אל־לִיבָּא = על ליבא ובהשאילה פי' לדעת עיי"ע אליבא ח"א. פ"ה וצ"ל אַלִּיבָּא] —

לב (או מל"מ בלבת אש (שמות ג', ב') בהבלעת הה"א תחת בְּלַהֶבֶת וא"כ לְהַב השרש brennen, entflammen בל"ס להב בל"ע لهب; או מפעל לָבָה בל"ע لفح glühen = לָבַב anfachen כל"ס מעורר ובדרז"ל מעורר גחלים לוחשות ונרדף עם נָבָה בפיעל נִיבָּה עיין בפנים) בילמדנו בלבת אש מתוך הסנה (תנחו' שמות סי' י"ד) למה בלבת אש כדי ללבבו בסיני ויראה אותן אישות[1]) ולא יתיירא מהן. בפ' הכונס (ב"ק פ"ו מ"ד) בא אחר[2]) וליבה[3]) המלבה חייב. גמר' (שם ס' רע"א) מאן דתני ליבה לא משתבש דכתיב (שמות שם) בלבת אש ומאן דתני ניבה[4]) לא משתבש דכתיב (ישעי' נ"ז, י"ט) בורא ניב שפתים[5]). בפ"ק דב"ק בגמ' כל שחבתי (ט':) לא שנו אלא שמסר לו ג ח ל ת ו ל י ב ה[6]) אבל מ ס ר ל ו ש ל ה ב ת ו ל י ב ה ח י י ב[7]). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ק פ"ו מ"ד ליבתה הרוח ובירו' ב"ק ד"ה רע"ג ליבתו הרוח אבל במשנה גרס הירו' ליבהו הרוח, ירו' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג מלבה עליו נעורת של פשתן, ובנתפעל שם וְנִתְלַבַּת ובבבלי שבת ל"ז סע"א ונתלבתה, והשם ב"ק ס' רע"א אם יש בְּלִבּוּיוֹ כדי ללבותה חייב וכו' וגי' התוספת' עיין לעיל, ורש"י בב"ק שם ד"ה צמרה אי' גם השם ליבוב ע"ש ולפי זה מהפעל לבב עיי' בתחלת הערך. ועיי' רד"ק שרש לבב שפי' בלבת אש מזה השרש ולפי פי' אחר הוא כמו בלהב האש ולבת על משקל אַוַּת נפשך (דברים י"ב, ט"ו)] —

לֵב (= לוּב, לוּבִי מל"מ ארץ באפריקא הישנה בל"י ורו' Libya, Libye, Λιβύη בל"ס לוּבִי והעם לוּבָיָא בלשון ערבי لوبه (Libyen, Libyer בפ"ק דבכורות בגמ' דסמוך פרה שילדה (ה':) אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו לו צ' חמורים לובים. *[אחי"ה בנו"ג שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים. והיחיד שבת נ"א: חמרא לובא עיי"ע לבדקס ושם הובא מירוש' שם הארץ ההיא: לובי ובנו"ג בירו' שבת רפ"ה ד"ז רע"ב גרים הבאים מלובים. . ושם גר מלובי ובירו' כלאי' פ"ח דל"א ע"ג אי' הבאים מליבוי וזה על משקל מלת יונית Λιβύη, ותרג' לובים (נחום ג', ט') לוּבָאֵי ולובים של מקרא הוא כמו להבים בראשית י', י"ג דה"י א', א', י"א ותרג' ירו' א' בבראשי' שם ליווקאי ובתר' ד"ה בדפ' ווילנא לווקאי והוא התואר היוני Λιβυκοί וכן התואר לבדקס עיי"ע — ומה שענין לובי פול עיי"ע לובי ומ"ש] —

---

[1]) וכ"ה בשמ"ר פ"ב ובתנחו' הגי' אותה האש. [2]) כ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע אחד. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט, ובדפ"ע וליבא. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ניבא. [5]) בתוספתי' ב"ק פ"ו אי' גי' אחרונה ניבה וניבתו הרוח אם יש בשלו כדי לנבות וגם בירו' ב"ק פ"ו ד"ה רע"ג הובאו שתי גירסאות אית תניי תני ליבה אית תניי תני וניבה מאן דמר וליבה דכתיב בלבת אש מאן דמר וניבה והיה בלבי כאש בוערת (ירמי' כ', ט'). [6]) כ"ה בכ"י ו"ו וק"ט ובי"ר ושם בט"ס וליבאי וצ"ל וליבה כדאי' בכ"י ו"ו ול"ד ובכ"י ל"ד ובדפ"ע לי' גחלת. [7]) וכ"ה בב"ק נ"ט סע"ב אבל בדף ט': אי' אבל שלהבת חייב ובכ"י ש"ס מינכען ובירו' ב"ק שם אבל מ ס ר לו שלהבת חייב.

לִבָּא (לפע"ד מל"ע لباء die erste Brustmilch וכל"פ لبوة geronnene Milch ועיי' בפנים) חמאה וחלב (בראשית י"ח, ח') תרג' ירוש' (א') לבא וחלבא. — (א"ב פי' ליפא בל"י שומן וכל דבר שמן כמו חמאה ושמן). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י λίπα Oel, Fettigkeit = λίπος וכן העתיקו ע' זקנים שמן ישעי' ל', כ"ג λιπαρός וסומכוס העתיק שמן (במדבר י"א, ח') λίπος וכן העתיק דשן (שופטי' ט', ט') וחלב (תהלים ע"ב, ז') וכ"ה בתרג' אונקלוס חמאה: שְׁמָן, אבל בכל זאת נ"ל ברור שגזרתו מל"ע הנ"ל והוא החלב שיש בדד אשה או בהמה אחר לידתה ונקרא בל"ר colostrum (= מל"י γάλα στερρεὸν חָלב של דד) ואכלו אותו בימים הקדמונים כמעדני מלך עיין מארטיאל י"ג, ל"ח. ובנו"ג בתר"י לוואי שמין עיי"ע במו"ע. אבל הגי' בבי"ת עיקר וכנ"ה בעירובי' נ"ג: לפי גי' כ"י ערוך בע' תא כ"י ו"ו א' ול"ד ודפ' וויניצ' תאי דאוכליך לבא ובשדפ"ע חלבא אבל בע' שלך אי' גם בדפוסי' לבא וכ"ה בכ"י ש"ס וכל הדפוסי' הישנים וכן מוכח מפי' ר"ח (בדפ' ווילנא) והמהרש"ל הגיה לביא עיין ד"ס בעירובי' צד ק"ב. ולא העיר על ע' תא — ועוד עיי"ע קלבא] —

לִבָּא (נ"ל שם מקום Λίβα, Liba (פאליביאוס ה', נ"א) דרך יום לנציבין (Nisibis) על יד טיגרים או אולי מל"פ הרשום' בפנים ופי' גלי הנהר) בס"ג דפ"ק דמשקין (מ"ק י"א.) פום בדיתאי[1]) לבאי כוורי פי' עשו דרך לנהר שיצאו המים ונשתיירו הדגים ודבר זה בחולו של מועד. פום בדיתא[2]) שהוא פי הנהר. ובר"ג דפ' י' יוחסין (קידוש' ע"ב סע"א) דאקפו פירא דכוורי[3]) לבאי[4]) בשבתא. ס"א בריתא[5]) לבאי אזול כולי עלמא צוד איתו כוורי שרא להו רבא למימלח מינייהו. — (א"ב בנוסחאות המלה לבא איננה וכתוב בודיתא ולא בריתא ופי' רש"י שם נהר). *[אחי"ה ר"ל כי בקידושי' לי' לבא (לבאי), ובמ"ק הגי' בדיתא. והנה בע' בדיתא ככר הארכתי כי בכ"י רש"י הגי' א"ד פומבדיתא עולה עם פי' ראשון של ע' הנוכחי וגם הפי' מסכים עם פי' הערוך. ודע עוד כי בכ"י רש"י אי' עוד וז"ל לבאי כוורי כלום' יצאו כל המים ונשתיירו שם הרבה דגים איכא דאמרי פומבדיתא שם מקום לבאי כוורי הכי עשו וכו' (כמו שנדפס לפנינו) ופי' בעל ד"ס (שם) דללשון ראשון הנהר בודיתא לבאי יצאו מימיו מאליו ונשתיירו שם דגים וללשון אחר גרסי' פומבדיתא ופי' בני העיר פומבדיתא לבאי כוורי עשו דרך וכו' כדי שיצודו הדגים ע"כ ולא ירדתי לסוף דעתו ואת אשר נ"ל כי בלי' ראשון גורס רש"י בריתא כבערוך ובל' איכא דאמרי פומבדיתא ג"כ כערוך ועל מלת בריתא קאי פירש"י כלום' יצאו כל המים וכו' ונ"ל כי בריתא הוא ל"פ برايه פי' עלה למעלה על כל גדותיו ולבאי הוא ג"כ ל"פ لبه גלי הנהר וא"כ בריתא (= בְּרַיְתָא לִבָּאֵי צפו גלי הנהר על כל גדותיו וכן הבין הרמב"ן בתורת האדם ענין מלאכה (צד נ"ה ע"ג) וז"ל ולגבי מועד איתמר בריתא[6]) לבאי כוארי פי' צפה הנהר על כל גדותיו והדגים שטין על פני הנהר ויצאו לחוץ וכו'. ולפי פי' זה לא גרסינן פום עיין הר"ן למ"ק בסוגי' וכן לא גרס רי"ץ גיאת הל' חול המועד י"ז וז"ל בדיתא שם הנהר עלו בו דגים התיר להם רבה לבני פומבדיתא לצוד ולהביא וכו'. אבל לפי פי' רבינו וכאשר גרס פומבדיתאי לבאי וכו' הדבר קשה להלמו. ולפי מה שפי' רש"י לבאי „שם מקום" נ"ל שהוא מקום הרשום בתחלת הערך, ויהיה מה שיהיה בין כגי' רבינו בין כגי' הש"ס סגנון הלשון דוחק הוא, ור"ח במ"ק העתיק לשון הש"ס כזה: רבא שרא לבני בדיתא לבאי למיצד ולמימלח. — ועוד עיין ערך כוור] —

לָבַד (מל"ס לְבַד ובל"ע لبد ענין קישור וחבור (verbinden, befestigen, anschliessen לגוד וללבוד ולדופן עקומה (סוכ' ו': עירובי' ד':) כבר פירשנו בע' גד (ב'). *[אחי"ה ושם הובא גם סוכ' ז', כלבוד דמי וכ"ה שם ט"ז סע"ב שבת צ"ז סע"א, ובע' הנ"ל הביא רבינו מעירובי' ט', אי גוד אמרינן וכו' ובנו"ג או לבוד אמרינן וכו', ושם ט"ז: לבוד מרוח אחת . . לבוד משתי רוחות] —

---

[1]) כ"ה בדפ' וויניצ' ועיי"ע בדיתא (ח"ב, י"ז:) וברוב כ"י ש"ס אי' כן בשתי תיבות, ובדפ"ר פיז' באסיל ואמ"ש פומבדיתאי ובכ"י רש"י (בד"ס מ"ק צד ט"ז.) לפי איכא דאמרי הגי' פומבדיתא ובריי"ף ובספ' האשכול קמ"ז: בפומבדיתא. [2]) כ"ה נכון בדפ' וויניצ' אבל בשדפ"ע פומבדיתא ובדפ"ר פומבדתא. [3]) וכ"ה נכון ברש"י ובנו"ג בט"ס בכוורי. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' קף ו': לבאי ועי"ש פי' כל הענין אבל בדפ"ע כאן לבא. [5]) בכ"י ה"ב בדיתא וכ"ה בדפ' אמש' בע' קף ו' אבל בשדפ"ע שם בריתא וכ"ה בדפ"א בכאן ובכ"י ב"ר וק"ט אבל בכ"י ו"ו א' וכ' ול"ד ברייתא ובכ"י ו"ו א' נקוד: ברייתא לִבָּאֵי והוא בט"ס וכן בכ"י עיקרי התלמוד לאברהם זכות הובא בע' קף ו' בבראייתא לכאי וצריך להיות לבאי. [6]) ובד' ווארשא ברייתא ולפי מה שכותב כאן יש ללמוד זכות על זו הגירסא ואיננה טעות כמו שרציתי לומר בע' בדיתא.

לֶבֶד (בל"ע لبد (gekrämpeltes Stück Zeug, Filz בסוף כלאים (פ"ט מ"ט) הלבדין[1]) אסורין מפני שהן שועין פי' קורין בל' ישמעאל לבד[2]) ובלעז פילטר"ו. *[אחי"ה והוא בלאי"ט feltro פֵּילץ ובעה"ק שנ"ב וילצ"א בל"א. — וכנ"ה בספרא קדושי' פרק ד' מנין לרבות את הלבדים.. דבר שהוא שוע טווי ונוז, ירו' ברכו' פ"ב ד"ה, זבין לבדין ובאיכ"ר פ' על אלה מזבין לבידין צ"ל ליבדין עיי"ע הבא אח"ז. ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג אילין ליבדייא ובתוספת' כליי ב"ב פ"ה ותוספת' נגעי' רפ"ה וספ"ה הלבדין עיי"ע עב ב' ויחיד תוספ' כלי שם העושה חלוק מן הלבד.. העושה מעטפת מן הלבד וכן נקרא בל"ע لبادة מעטפת ומעיל נגד הגשם. ותרג' ירו' א' בויק' י"ג. נ"ה בגבחתו: בלבדיה כלומ' בחלק גבוה ועב שלו אבל עיי"ע גבח ב' ח"ב רכ"ה] —

לֶבֶד (=לִבְדָּא מענין הראשון ועוד חלק מה שתופרין על כתונת הבגד בגבו בל"ע لبد Tunikbesatz (auf dem rückwärtigen Theil der Tunik בגמ' דפ' היה קורא בירוש' (ברכות פ"ב ד"ה.) ובמגילת איכה כי רחק ממני מנחם (פי' על אלה בד"ה מעשה בדואג) אזיל זבין תורוי וזבין קנקנוי ואיתעביד מזבין ליבדין למיינוקיא[3]). ובפ' במה אשה ירוש' (רפ"ו ד"ז רע"ד) רב הונא הורי לאיתתיה דריש גלותא מיתן ליבדא[4]) דדהבא על קפלותה[5]). — (א"ב פי' פסקיא בגד או תכשיט ארוך וצר מרובע).

*[אחי"ה ול"נ כי בציונים הראשונים ענין ליבדין מע' הקודם תכריך ועטיפה מלבד לצורך הינוקים הנלודים והוא לפופי ינוקי עיי"ע לף א' ובציון האחרון ג"כ ענין פסקיא שתופרין על הכתונת אנשים ונשים והוא מין נוי לבגד וכן ענין מלה ערבי' הרשומה בתחלת הערך, ומן הראוי לכלל כל הציונים תחת סוג אחד כי ממושג אחד יוצאים וענין קפלותה הוא בל"ע قبلة חלק בגב הבגד אשר תופרין בו הפסקיא לתכשיט הבגד והחכם לעווי לא הרגיש בזה וגם נעלם מעיני הבלשן פליישער] —

לִבְדִּקְס (התואר מן לוב, לובים בל"י Λιβυστικός, וכל"ר Λιβυκός Libycus, Libyscus, Li-bysticus = aus Libyen, libysch) בכלאי הכרם פ"ח בכלאים[6]) (מ"ד) ולא את הלבדקס[7]) לגמלים[8]). ובפ' במה בהמה (פ"ה מ"א) ולא את הלבדקס[9]) בפרומביא. גמר' (שבת נ"א:) חמרא לובא בפגי דפרזלא. ירושי' (כלאי פ"ח דל"א ע"ג) אית תנאי דתנו[10]) ניבדקום[11]) מאן דמר[12]) לבדקס[13]) על שם ולובים וכושים במצעדיו (דניאל י"א, מ"ג) ומאן דמר ניבדקום[14]) א ב ה נ ו ס[15]) מאי אבהנוס[16]) חמר סלק. ר' יונה אמר ר' ה ו ש ע י ה[17]) בעי גרים הבאים מ ל י ב ו י[18]) מהו להמתין להם (עד[19]) ג' דורות אמר ר' יונה ב ו צ ר י ה[20]) מה דאנן חמיין ההן פולא מצריי כד הוא[21]) רטיב אינון צווחין ליה לובי כד הוא נגיב אינון צווחין ליה פול מצריי[22])

---

[1]) וכן הוא בירושלמי ובמשניות נאפ' ובכל המפרשים ובכתב יד מ' ובנו"ג במשניות שלנו לבדים. [2]) וכן הוא בפי"מ לרמב"ם. [3]) כן הוא בכתב יד ו"ו ל"ד ב"ר וכן הוא בירושלמי כפי גי' המהרש"ס ובנו"ג למיינוקא. ובדפ"ר לייממיינוקייא, וט"ס הוא ובדפ"ו למינוקיא ובאיכ"ר הגי' זבין ההוא גברא תוריי זבין פרגיה והוה מזבין לבידין דינוקין וצ"ל כגי' הערוך ליבדין ועיי"ע הקודם. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ליבדה ובירו' ליברה. [5]) כ"ה לנכון בדפ' פיז' באסיל ואמש' אבל בדפ' וויניצ' ובכל כ"י קפלותיה ובירו' גרס קפיליטה. [6]) כ"ה לנכון בכל כ"י ערוך ובדפ"א אבל בשדפ"ע בט"ס בכלים. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ק"ט ל"ד ב"ר ה"ב ודפ' פיז' ואמ' וכ"ה במשניות הישנים הלובדקס וכ"ה בירו' ובנו"ג במשניות הלובדקס ובדפ"ר הלבדקס וצ"ל בסמ"ך בסוף ובספרי כי תצא ס' פ' רל"א אי' הדולפקס וצ"ל הלובדקוס. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ק"ט ל"ד ה"ב, ובדפ"ע בגמלים, ובדפ' פיז' בגמליהם. [9]) כ"ה בדפ' פיז' וויניצ', באסיל ואמ' אבל בדפ"ר הלבדקס ובכ"י ק"ט הלברקס וכ"ה בריב"ש והליברקים במשניו' פיז' והליבדקס וכצ"ל בירו' במקום והליבדקס ובפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) והליבדקים. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר אית תנא תני ובשדפ"ע אית דתני ובירו' אית תניי תני. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ' פיז' באסיל ואמ' ובכ"י ה"ב נבדיקום ובדפ' וויניצ' נבדיקום ובדפ"ר ניבדקס ובירו' ניברקום ובירו' שבת רפ"ה ד"ז רע"ב אי' בט"ס לגדקס. [12]) בדפו"ו ובכ"י ערוך ובשדפ"ע ובנו"ג דאמר. [13]) בדפ' וויניצ' וכצ"ל בכ"י ק"ט במקום לברקס ובירו' ליבדקס. [14]) בדפ' פיז' וויניצ' באסיל ואמ', ובדפ"ר גיבדקס ובירו' ניברקום וכ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב נבדיקום ובכ"י ל"ד ניוודקום ובכ"י ב"ר נוודקום ובירו' שבת שם לגדקס. [15]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב וב"ר וכ"ה בדפ' פיז' באסיל ואמש', ובדפ' וויניצ' אמבטים וכ"ה בירו' שבת רפ"ה ד"ז רע"ב ובדפ"ר אבחטם וכ"ה בירו' ודע כי בדפ"ר אי' קודם זו המלה עוד: טורקום. [16]) עיין הערה הקודמת ובכ"י ל"ד אבהטם ובדפ' וויניצ' ובירו' שבת שם: מהו אמבטים. [17]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע אושעיה וכגי' הערוך אי' בירו' שבת שם אבל בירו' כלאי' שם ר' יונה רב הושעיה. [18]) כ"ה בדפ"ר ופיז' באסיל אמ' ובכ"י ו"ו ל"ד ב"ר וכ"ה בירו' שם ובכ"י ק"ט מלבוי וכ"ה בכ"י ה"ב ובדפ' וויניצ' מלובי ובירו' שבת שם מלובים ותוספ' בבכורו' ה': ד"ה תשעים הביא בשם הירו' פוט (ולוב) [צ"ל ולובים] (נחום ג', ט'). [19]) כ"ה בדפ' וויניצ' ויש למחק וליי בכ"י ושדפ"ע וליי בירו' בשני המקומות. [20]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע בן צרויה וכ"ה בירו' שבת שם אבל בירו' כלאי' לנכון (ועיי"ע בוצרה ח"ב, קנ"ו). [21]) בירו' כלאי' רק כד אבל בירו' שבת כדון ובפעם שנית כדו והוא קטוע מן כד הוא עיי"ע כד. [22]) בדפ' וויניצ' חסר בטעות מן אינון צווחין

הדא אמר גר מלובי[1]) צריך להמתין ג' דורות הוא לובי הוא מצרים, ועירם עשרה (בראשית ל"ב, ט"ז) תרג' ירוש' (א') לבדקין עשרה. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובנו"ג בתר"י א' וילדין דקין ובתר"י ב' ולודין דקין ור"ש בכלאי' פ"ח מ"ד גרס בתר"י ליבקסין, ודע כי בע' אבהונום (ח"א, ה') נסיתי לפרש כל הענין והיינו כי אבהונום פי' חמור יערי מהרכבת אב = אבא יער ומל"י ὄνος חמור וא"כ חמור סלק = סרק כדעת ר"ב בע' הנ"ל[2]) או לדעתי שם ממש מל' סֶלֶק שהורגל מאוד בש"ס ותרג' פי' עלה וזהו אמבטים בל"י עיי"ע הנ"ל וע' אמבטים (ח"א, קי"ג.) אבל מה שרציתי להגיה בע' אבהונום במקום לבדקום שצריך להיות סלבדקום silvaticus ובמקום נברקום : הנקרום אינו מן ההכרח שבודאי לבדקום (ובכ"י תוספתא ריש פ"ה דשבת הלובדקים) הוא תואר מהשם לוב, לובים עיין ריש הערך וכן פי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) וז"ל לבדקם: לובא חמור לוב ע"כ, ובלי ספק זו ג"כ דעת רבינו בעל הערוך ועל כן הוא מסדר תיכף אחר ע' לב ג' (שפי' לוב, לובים) את ע' לבדקס כפי גי' כ"י וכל הדפוסי' עד דפ' אמש' ואנן אחר דפ' אמ' נגררנו מטעם הסדר היפה — אבל דעת הרמב"ם בפי"מ לכלאי' שם כי לובדקים הוא חמור הנמצא בארץ לודים ע"כ ואחריו נמשך רע"ב בפירושו. ואולי בתר"י ב' לודין דקין צ"ל במלה אחת לודקין (Λύδικοι) עיין ערך לדיק וכיון ג"כ על חמורים לודיים. — ובענין ניבדקום נ"ל עתה שהוא תואר מן השם Νοῦβαι Nubei = Nubien (עיי' שטראבא 17,786 פתלימיאום 4,7.30 ; פליניאום 6,35) עם היושבים בלוב וכוש ופליניאום שם קוראם Nubei Aethiopes ויש מחכמי הנוצרים שפירשו לוב על ידי נוב עיי' וויענער רוו"ב ע' Libyen (I, 27) — שוב ראיתי שפי' הג' שי"ר במ"ע גייגער ח"ב 59 והלאה כל הענין בעומק החקירה וראויים הדברים למי שאמרם, אבל פי' ניברקום νέβραξ וולד אינו צורך כל כך כי יש לקיים הגי' בדל"ת כאמור וה' ברילל במ"ע שלו ח"א, 132 נגרר אחר פי' שי"ר והעתיק שם הירו' ללא"ש ע"ש והעיר עוד לנכון כי רבי יונה היה סבור כי לובי פי' מין פול הוא מענין לובים אבל הנכון שהוא ל"י וע' כמו שתראה מע' לובי אחר ע' לבט] —

* לבוי עיי"ע לב ב' — לִיבּוּי עיי"ע לב ג' וע' לבדקס.

* לבזה ירו' שביעי' פ"ד דל"ה, עיי"ע בית נתזה (ח"ב, ע"ז.) [3]).

* לבזבז עיי"ע לזבז.

* לבט (מל"מ ענין מהירות וכן בל"ע لبط eilen, rennen עיי' רד"ק זה השרש ועוד ענין עוות וטלטול דרך auf dem Weg hin- und her- verschlagen werden) ספרי בהעלותך פ' פ"ד מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו כך הלכה שכינה בו ביום ל"ו מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו והמקום צריך להתרעם עליהם שבשבילם הלכה שכינה ל"ו מיל וכו' פי' מהרו ללכת בטלטולים בלי מנוחה ועיי' פירש"י לבמדבר י"א, א' רע באזני ה' : אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מעינוי הדרך, ובכי"ר לובטנו (רש"י בהוצי' ה' בערלינער 258) ולזה הציון מספרי כיוון רש"י בפי' לדברי' א', ב' . . נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ וכו'. — והשם לֶבֶט ב"ר ר"פ נ"ב דרש ואויל שפתים ילבט (משלי י', ח') זה לוט . . הביא עליו לבטי לבוטים וצ"ל לבטי לבטים כדאי' בילק' משלי ר' תתקמ"ו ופי' מ"כ על פי רש"י וראב"ע כשלון ויגיעה] —

* לְבִי (מל"מ רק בקבוץ לְבָאִים פי' אריות) לבאים (תהלים נ"ז, ה') זה אבנר ועמשא שהיו לְבאים בתורה ירו' פיאה פ"א דט"ז, פסיק' דר"כ צד ל"א ; ויק"ר פכ"ו תנחו' חקת סי' ד' מד' שו"ט מזמור ז' ילק' מ"א ר' רי"ג.

* לוּבִי (בל"י λοβός בל"ע لوباء, لوبياء בל"פ لوبيا, لوبياه, لوبا פי' פול מצרי Dolichos Lubia, ägypt. Bohne) ירו' שבת וירו' כלאי' הרשום' בע' לבדקס פולא מצריי כד הוא רטוב אינון צווחין ליה לובי ועיין פפלנ"צ ללעף 234 ומ"ע לברילל ח"א 132.

ליה עד אינון צווחין ליה ובדפ"ר אי' אחר כד הוא נגיב וז"ל: לשון ישמעאל קורין לגמל הרץ והזריז נגיב ע"כ ויש למחוק מפנים שהובא שמה לפע"ד מגליון שאיזה סופר התחכם לרשום כי نجيب נגיב בל"ע גמל זריז ואין ענינו לכאן ולי' בשדפ"ע וכ"י. [1]) בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנא מלוב. [2]) וכפי גי' דפ"ר אבחטום טורקום צ"ל אבהונום טורקוס נ"ל שאיזה כותב העיר ככה בגליון להורות על מלת חמור סלק = סרק שהבין בענין Saracener עיי"ע סרק ז' שתרג' ישמעאלים: סרקאי והיה סבור שהוא טורקוס türkisch. [3]) ושם בט"ד דל"ח וצ"ל דל"ה.

לְבַךְ (מל"ס פי' תמך ואחז ergreifen, erfassen) תרג' תמכו פלך (משלי ל"א, י"ט) לבכין מעזלא. *[אחי"ה וכעין זה ג"כ בל"ע لبخ] —

לַבְלֵב (בל' שמרוני וכושי ענינו נציצה והברקה leuchten, schimmern ובתרגום ובדרז"ל פריחה (hervorsprossen, Sprösslinge treiben ויוצא פרח (במדבר י"ז, כ"ג) תרגום ואפיק לבלבין. *[אחי"ה וכן תרג' אונקל' עלתה נצה (בראשית מ', י') אפקת לבלבין (ואניצת ניץ) יש בזה עירבוב שני פירושים עיין נתינת לגר להגאון ר"נ אדלער ותר"י א' לבלובין וכן בתר"י א' לשמות ל"ך, כ"ו בלבלוביהן והיחיד נצתו (איוב ט"ו, ל"ג) ליבלביה (ובכ"י תרג' אצל ה' לעווי) לבלוביה. והפעל ילבלב תרג' לתהלים צ"ב, י"ג; לאיוב י"ד, ט', ילבלבו שם ח', י"ט; מלבלבלא תר"י א' לדברים ח', ח'; מלבלבין שם לדברים ל"ב, י"ג; יומ' ל"ט: מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב עיי"ע לבן א'. ושם פ"א: כל שלבלבו מראש השנה עד יוה"כ. ע"ז ל"ח: מלבלבי. ברכות מ"ג: ר"ה י"א. אילני דקא מלבלבי] —

* **לבלבו** (שם מקום) גיטין ז': תוספת' אהלו' ס"פ י"ח עד לבלבו עיין גיאוגראפיא לנייבויער 233 ובנו"ג בתוספ' שם כלאבי, ובתוספ' שם רפי"ח כפי גי' כ"י אירפ' לבנוב ואולי הוא הוא לבלוב.

* **לבלונית** (= לבנונית פי' לבן ביותר sehr weiss עיי"ע לבן א' והקבוץ ירו' ביכורי' פ"א דס"ג סע"ד מן הענבים הַלַּבְלוּנִיּוֹת.

לִבְלַר (= לִיבֶּלַר בל"ר librarius, libellarius ובל"י האמצ' λιβράριος פי' כותב Sekretär, Schreiber) בפ' כל גט (פ"ג מ"א) אמר ללבלר[1] כתוב ואיזו שארצה אגרש בו פסול. בס"ג דפ"ק דסנהדרין (י"ז סע"ב) רופא אומן ולבלר ומלמד תינוקות. בפ' המצניע בגמ' באמת[2] האשה חוגרת[3] בסינר (שבת צ"ב:) ת נ י ש כ ן[4] לבלרי מלכות עושין כן. פי' „לבלרי מלכות חוגרין בסינר ותולין פיתקין[5] במתניהם פעמים שבאין לפנים ופעמים שבאין לאחור ואי אכפת להן"[6]. — (א"ב תרג' בפסוק (אסתר ג' י"ב) ויקראו סופרי המלך ואיתקר' לבלרין דמלכא). *[אחי"ה ועיין תרג' שם ח', ט'; אסת' שני ט', כ"ג; והיחיד תרג' דה"י ב' כ"ד, י"א לבלרא דמלכא. וכנ"ה בשמ"ר ס"פ מ"ו עלה הלבלר לכתוב כתובה, דב"ר ספ"ג הנייר והלבלר וכו' עיין ילק' כי תשא ס' רמז שצ"ו וכ"ה בלא יו"ד בש"ס בבלי ותוספת' גיטין פ"ח (ו'), תוספת' ב"ק פ"ז, תוספת' ב"מ ספ"ו אבל בירושלמי לנכון ביו"ד פיאה פ"ב מ"ו נחום הליבלר (אבל בש"ס בבלי ובנזיר כ"ו סע"ב הלבלר), ירו' שבת פ"א מ"ו ובגמ' שם דף ג': ולא הליבלר וכו'[7], ירו' גיטי' פ"ג דמ"ד ע"ד מפני תקנת הליבלר וכו', הקבוץ שבת י"א. ילק' משלי רמז תתקס"א וכל בני אדם לבלרין. תרג' סופרים ושוטרים (דה"י ב' ל"ד, י"ג) לבלרין ופורענין ועוד עיין ציוני התרג' בריש הערך] —

לָבָן (מל"מ weiss והשם לוֹבֶן das Weisse והפעל לָבַן ובהפעיל הלבין weiss machen ובענין מוסרי זיכך ובירר reinigen, läutern ועוד עיי' בפנים) בפ' שני בשביעית (מ"א) עד אימתי חורשין בשדה הלבן. פי' שדה תבואה שהיא לבנה ואין בה אילן שיעשה צל[8]. בפ' כלל גדול אמרו בשבת (שבת ע"ג סע"א במש') המלבנו [ו]המנפצו. בר"ג דפ' טרף בקלפי (יומי ל"ט:) למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל כ ש ל ג יער הלבנון מה יער מלבלב וכו'[9], בריש ויקר' רבה (רפ"א) למה נקרא שמו לבנון שמלבין[10] עונותיהם של ישראל כ ש ל ג[11] הה"ד (ישעי' א', י"ח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו רב טביומי אמר[12] על שם שכל לבבות שמחין בו הה"ד (תהלי' מ"ח ג') יפה נוף משוש כל הארץ, רבנן אמרי על שם והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט', ג')[13]. בפ' שני

---

[1]) בירו' לליבלר. [2]) וכ"ה במשניו' פיז' ובירו' ובנו"ג באמת א מ ר ו. [3]) בנו"ג החוגרת וכ"ה בע' אמת ועי' סנר. [4]) לי' ברפ"ר אבל מוכרח להיות כן וכוונת רבינו על ברייתא עיין מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע בזה הערך. [5]) בכ"י ערוך פיטקין אבל בנו"ג ובפי' ר"ח ג"כ בתי"ו. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) ושם בדף צ"ג סע"ב הסיום ואי אפכת והמו"ל לא הבינו לכן הביא בין שני חצאי מרובעת „חייב" והנכון כי צ"ל כבערוך אכפת וכ"ה בדפ' באסיל ואמ', ובדפ"ר פיז' וויניצי' עכפת וכ"ה בכ"י ק"ט, והנכון אכפת = איכפת עיי' ערכו. [7]) אבל בירו' שבת פ"ו ד"ח רע"ב בלי יו"ד וכ"ה בירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. [8]) וכן פי' הר"ש בשביעי' בשם עצמו וכנ"ה בב"ב קכ"ב. שדה לבן והפכו שדה פרדס ופי' רגמ"ה שם: שדה פרדס אילנות, שדה לבן תבואה. ועוד שדה לבן . . הפכו שדה כרם ירו' כלאי' פ"ה ד"ל. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי ל"ד ב"ר וכ"ה שם: שמלבנין אבל בכ"י ק"ט לנכון שמלבין. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה לפנינו בויק"ר ובמד"ר רפ"ה ובספרי ואתחנן פ' כ"ח ובילק' ואתחנן ר' רמז תתי"ו ובשאר כ"י שמלבנין. [11]) כ"ה בכ"י ובויק"ר ובמד"ר אבל ברפ"ע לי'. [12]) ובמד"ר אי' ר' שמעון בן יוחאי אומר. [13]) ודע כי כ"ה הצעת כל כ"י הנ"ל אבל ברפ"ע אי' כל זה בשם ציון מיוסי הנ"ל ואח"כ אי' בזה"ל: ובויק"ר כמו כן יער הלבנון מה יער מלבלב וכו' אבל באמת לפנינו לי' כל פסוקי הנ"ל

דזבין (מ״א) ומטמאין באודם[1]) כאשה ובלובן כאיש וטומאתן בספק. פי׳ לובן מטמא באיש ולא באשה ואודם מטמא באשה ולא באיש כמפורש בר״ג בפ׳ בנות כותים (נדה ל״ב:), (ובספרא בפרשת זבין) (? פרש׳ א׳ פרק א׳ דף ע״ה ע״ג בהוצ׳ ה׳ ווייס)[2]) [בתוספתא בפרק ב׳ דזבין] (רפ״ב) וטומטום ואנדרוגינוס שראו לובן[3]) או אודם אין חייבין על ביאת מקדש ואין שורפין עליהן את התרומה מפני שטומאתן בספק[4]) וכן מפורש לענין בנות כותים בפ׳ בנות כותים (נדה פ״ד מ״א דל״א:). בויק״ר אשה כי תזריע בסוף פרשת אחור וקדם צרתני[5]) (פי״ד) אין הקב״ה צר את האדם אלא מטיפה (של בנונית) [צ״ל שלבנונית][6]) שבו[7]). כיש בשיער בפ׳ רביעי בנגעים (מ״ד) עיקרן מלבין וראשן משחיר טמאה כמה יהא בלבנונית[8]) פי׳ במקום לבן כלומר השיער שמקצתו לבן ומקצתו שחור כמה יהא אורך הלבן שבשיער. בארץ ישראל[9]) פרק[10]) ח׳ במקואות (מ״ב) לבנים ונמשכים טמא ר׳ יוסי אומר לבנים כעכורים. *[אחי״ה לָבָן הוא המראה הבהיר יומ׳ ע״ה. לבן כמרגלית עיי״ע גד ח׳. שם ס׳. ושם: בגדי לבן, ספרי כי תצא פ׳ רל״ד גדלים (דברים כ״ב, י״ב) זה לבן, והפכו תכלת מנחות פ״ד מ״א. והפכו שחור ירו׳ יבמות פ״א ד״ב ע״ד השחור רבה על הלבן, ויק״ר פל״א הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור וכו׳. ולנקבה בכור׳ מ״ה: לבן לא ישא לבנה עיי״ע בהק (ח״ב, כ״ד.), ספרא תזריע פרש׳ ה׳ פרק י״ג מה פשתים לבנה אף צמר לבנה. ירו׳ שקלי׳ פ״ו דמ״ט סע״ד התורה שנתן לו הקב״ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה ועיי׳ ירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ב ע״ד שהש״ר ס״פ ראשו דב״ר רפ״ג. דיה לְבָנִית חולי׳ ס״ג. וגי׳ רבינו בע׳ דיו (ח״ג, מ״ו.) לבנה. והקבוץ זכר מקואות הנ״ל. תוספת׳ שבת ספ״א הלבנין . . הצבועין ולנקכה לבנות מכו׳ כ׳: נגעים פ״ב מ״א. והשם: לוֹבֶן נגעי׳ פ״ד מ״א מראה לובן, שבת פ״ז רע״ב לובן של ביצה, גיטי׳ נ״ז סע״ב לובן ביצה והושאל לזרע שהוא לבן, ירו׳ שבועות פ״ב דל״ג ע״ד זבי׳ הנ״ל לובן הפכו אודם — ירו׳ כלאי׳ פ״ח דל״א ע״ג הלובן מן האיש, ב״ר ס״פ נ״ז טפה של לובן, קהל״ר פ׳ ברכות טפה של לבנית ועיי׳ לעיל לבנונית. וקהל״ר שם הקבוץ: שממנו הלובנים — ועוד השם לִיבּוּן, לִבּוּן עיי״ע הכא אח״ז. — ושם יער סמוך לירושלים נקרא לבנון כי הוא לבן מפני שלג עולמים שעליו (עיי׳ ירמי׳ י״ח, י״ד), ודרשות רז״ל עיין יומ׳ ל״ט: שהש״ר צוארך, ושם פ׳ מעין גנים פ׳ עיניו כיונים, פ׳ אתי מלבנון, ספרי דברי׳ פ׳ ו׳ — ארקא דליבנן ב״ר ס״פ ל״ז עיי״ע בח״א, ש״ב[11]) — והפעל לַבֵּן בפיעל פי׳ חָוַר עיי״ע והושאל לכביסה waschen ברכות נ״ח רע״א גזז ולבן ונפץ. ירו׳ ברכות פ״ט די״ג רע״ג גזז וליבן וכו׳, ירו׳ שבת פ״ז ד״י רע״ג המלבנו וכו׳, חייב משום מלבן וכו׳. ב״ר פ״ס לבן מלובן ברשע ועיי״ע אפרדוכסוס וש״נ. סנהי ע׳: במד״ר פ״י בן מלובן וכו׳ עיי״ע בר בטני מל״מ לברר וללבן (דניאל י״א, ל״ה). והושאל לנקיה מעונות ב״ר פ״ע עתיד ללבן עונותיכם כשלג וכן בקל ב״מ קט״ו. ואין לובנין לבנים, תוספת׳ כליי ב״ק פ״ג ותוספת׳ אהלו׳ פי״ז הלובן לבנים וכן בהפעיל מלבין עוונותיהן של ישראל יומ׳ ל״ט: ע״ה, — ושם ס״ח: וירו׳ יומ׳ פ״ו דמ״ג ע״ג עיי״ע זהר (ח״ג, רע״ד:), ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד: והן מלבינין . . והן משחירין, ירו׳ כתובות ס״פ י״ב דל״ו. עד שילבין ראשה, נגעי׳ פ״א מ״ו היו שחורות והלבינו, ושם פ״ד מ״ד עיין לעיל. שהש״ר פ׳ ראשו כתם: להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין וכו׳. והושאל לענין בושה המלבין פני חברו אבות פ״ג מי״א, סנה׳ צ״ט. ועיי״ע חוור. ירו׳ סוכ׳ ספ״ה דנ״ה

ביומ׳ ולי׳ בכ״י ש״ם אבל אי׳ בויק״ר שם על כן הצעת הכ״י של ערוך עריפא ובהפשב״ע אי׳ בהיפך שסוגר ציון מויק״ר והעתיק כל הדרוש בשם ציון מיומ׳ וצ״ע. [1]) בנו״ג בט״ם בדם ועוד עיי״ע איש ח״א, ש״ת. [2]) ואולי במקום הנ״ל היה כתוב כן בספרא של רבינו ולפנינו לי׳ ול״נ להגיה כבפנים. [3]) בנו״ג בין . . בין. [4]) לפנינו לי׳ הסיום. [5]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ודפ׳ וויניצי, אבל בדפ״ר פרשת אחרי והוא בקטוע אחור וקדם ובשדפ״ע לי׳. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו וצ״ל בתיבה אחת וכ״ה בילק׳ ריש תזריע של לבנונית ויותר נכון לגרוס גם בערוך של לבנונית ולי נשמט בט״ם ובכ״י ה״ב של בלונית וכ״ה בדפ״ר פיז׳ וויניצי׳ באסיל וצ״ל בתיבה אחת כבדפ״ר אבל גי׳ כ״י ו״ו עדיפה ובכ״י ק״ט של פלנית ובכ״י ו״ו ב׳ של כלולית כ״י ל״ד של כלובית וכולם ט״ס ובדפ׳ אמ׳ הגיה של לבונית ונראה שר״ב הגיה ככה ובנו״ג של לבנות. [7]) ובנדה ל״א סע״א לא נוצר האדם כן כל הטפה אלא מן הברור שבה וכ״ה בילק׳ תהלים ר׳ תתפ״ז. [8]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ה״ב ודפ׳ אמ׳ וכ״ה לפנינו ובתורת כהנים הובא בפי׳ ר״ש בנגעי׳ ע״ש, ובדפ״ע בלבלונית וכ״ה בכ״י ק״ט ל״ד וב״ר. [9]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ק״ט ושם הובא לנכון זה הציון באחרונה אחר ציון מנגעים וזה עיקר כי לראיה של לבנונית דויק״ר הנ״ל היה מציין זו המלה מנגעים אבל בשאר כ״י ובדפ״ע אי׳ בתחלה זו דמקואות ואח״כ זו דנגעים. [10]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ובדפ׳ וויניצי׳ כאן ובע׳ לבס בטעוי׳ פרשת. [11]) ובדבור המתחיל ארקא ב׳ נשמט בדפ׳ סימן כוכב להורות שזה הערך הוא מהוספותי.

ע"ג למה נקרא שמו נבל שמלבין כמה מיני זמר וכו' ע"ש — התפעל שמות רב' פכ"ג מתלכלכת וחוזרת ומתלבנת וכו' ומל' מקרא יתבררו ויתלבנו (דניאל י"ב, י'). נתפעל שהש"ר פ' אל תראוני: נתלבן גופו וחזר ליופיו] —

לִבּוּן (= לִיבּוּן פי' נְקִיּוּת der Zustand der Reinigung) בגמ' דפ"ק דשבת (י"ג רע"ב) בימי ליבוניך מהו אצליך פי' כשפוסקת מן הדם וסופרת שבעה נקיים. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בש"ס ווילנא ימי ליבוניך: ימי נקיים ועיי' ג"כ פירש"י. — וכנ"ה בענין כביסה ב"ק צ"ג: ליבון הוי שינוי, ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד ליבון כשינוי] —

לִבֵּן (פי' עשית אבנים שרופות בכבשן מל"מ נלבנה לבנים (בראשית י"א, ג'), והשם ליבון das Glühendmachen) בפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ג, סע"א) ואין מלבנין את הרעפים. פי' „מצרפין הקדירות באש ומתכוין לבודקן אם נגמרה מלאכתן ומקבלין האור ולא יתבקעו"[1]. ליבן סכין באור ושחט בה בר"ג דחולין (ח' רע"א) פי' הרתיחה באור ונעשית כגחלת ושחט בה שחיטתו כשרה חידודה קודם ליבונה (שם) פי' חידודה מקדים לחתוך קודם מכוית[2] ליבונה. *[אחי"ה רבינו נגרר אחר פי' רגמ"ה (כ"י אנגיילי' דף רפ"ג:) שכתב וז"ל ליבן סכין ששרפו באור עד שהיה אדום וכו' וזה מ"ש רבינו ונעשית כגחלת, וע"י פי' רגמ"ה יתפרשו היטב דברי רש"י בחולי' ד"ה ליבן באור בל' חכמים נקרא ליבון ובל' הלועזים קורין באדמותי' ע"כ וכונתו כי ליבון נאמר על שריפה באור ובני צרפת השתמשו בענין אדמימות להורות על חימום באש כדרך שאמרו faire rougir ראטה מאכען וכפי' רגמ"ה עד שהיה אדום. ולולי דבריהם הייתי אומר כי רעפים שצבעם בטבע אדום ע"י שרפה נעשו לבנים. ופי' אין מלבנין את הרעפים כמסקנא בש"ס ביצ' ל"ד רע"א ברעפים חדשים עסקינן מפני שצריך לבדקן כלומ' ע"י שרפתם נגמרו מלאכתן ועי"ז כיון רבינו ובירו' ביצ' ספ"ד דס"ב ע"ד אית תניי תני מלבנין ואית תניי תני אין מלבנין מ"ד מלבנין בבדוקים ומ"ד אין מלבנין כשאינן בדוקים. והושאל לכל כלי מתכות שנכוו באור, חולי' ח'. ליבן שפוד, ע"ז ע"ה: את שדרכו ללבן באור ילבן באור השפוד והאסכלה מלבנן באור עיי"ע אסכלה ב'. ושם ע"ו סע"א עד כמה מלבנן וכו' עיי"ע יורה. ירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ג בחרב מלוּבֶּנֶת נכווה. והשם ליבון עיין לעיל וירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: בגדולה (היינו בסכין גדולה) צריכה ליבון והליבון צריך שיהו ניצוצות מנתזין ממנו ועיין בבלי ע"ז ע"ו. ושם: וע' יורה ונצוץ] —

לבן (= לְבֵנָה = לְבֵינָה מל"מ לְבֵנָה = בל"ע לִבְן והקבוץ לְבֵנִים פי' רעפים Ziegel, gebrannter Backstein) בריש השותפין (ב"ב פ"א מ"א) כפיסין לבינים בונים[3]. אמת מלבנן לבוני[4] (שבת ק"ד.) כבר פירשנו בע' אמת. במחט פרק תשיעי בכלים (מ"ו) לבינה שבלעה את הטבעת פי' היה מנהגם לעשות סימן בטבעת על כל לבינה אם נשקעה הטבעת בלבינה אינה ניצולת מטומאת אהל[5]. ביש מביאין פ"ח באהילות (מ"א) העושה מקום לבינה[6] בשבלים פי' נותנין אבן על השבולים שמא סובלתן הרוח[7]. *[אחי"ה וכנ"ה בלא"ר לְבֵינְתָא ובל"ס לְבֶנְתָּא נו"ן נבלעת ב"ק צ"ו רע"ב האי מאן דגזל עפרא מחבריה ועבדיה לבינתא לא קני . . לבינתא ועבדה עפרא קני מאי אמרת דלמא הדר ועביד ליה לבינתא האי לבינתא אחריתי הוא וכו', שבת נ': עפר לבינתא עיי"ע עפר בי"מ אבל עיי"ע הבא אח"ז — ותרג' אונק' ותהי להם הלבנה לאבן (בראשית י"א, ג') והות להון לבינתא לאבנא וכ"ה בתר"י א' והקבוץ נלבנה לבנים (שם) באונק': נרמי לְבֵנִין ובתר"י א' נרמי ליבנין וכ"ה בב"ב ג': רמו ליבני לפי גי' כ"י ש"ס ובנו"ג שריגי ליבני, ירו' ב"ב רפ"א די"ב ע"ד ובנתיה בליבנין. ויחנו בלבנה (במד' ל"ג, כ') תר"י א' שרו בלבנה אתר

[1]) הועתק מפי' ר"ח לביצ' בש"ס ווילנ' דף ל"ג סע"ב ע"ש. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו א', ב' ל"ד, ובדפ"ע מכוות, מכווה ובכ"י ק"ט מכות. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ופיז' ושם לבנים וכ"ה במשניות ובמשנ' דירו' ולבינים ובמשנ' דש"ס בבלי לבינין אבל בדפ' וויניצי' אי' כפיסין ארחי לבנים ליבני וזה כפי פי' הגמ' ב"ב ג'. ושם לבינין ליבני אמנם מע' ארח וע' כפס נראה שלא גרס רבינו שתי התיבות לבינין ליבני וכן לי' בכ"י ש"ס ובאמת הן מיותרין על כן גי' דפ"ר וכ"י הנ"ל עיקר כי כיוון רבינו על המשנה ולא על הגמרא ובדפי אמ' כפיסין ארחי לבנים בונים ובדפ' באסיל אשר שם נקודה קודם בונים! בטעות נתערבו משנה וגמר'. [4]) בכ"י ק"ט לביני ושאר שינויים עיי"ע אמת ח"א, ק"ל: והנכון כגי' כ"י ש"ס דשם. [5]) וראיה לזה הפי' מצאתי בתוספתא מקואות רפ"ז (כפי' גי' כ"י אירפ') טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח והטבילה טהורה ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה, והובא בפי' ר"ש למקואות פ"ט מ"ז ובאו"ז הלכ' מקואות סי' של"ז סק"י ושם ושם בטעות וחביריו וצ"ל וחיברו. והיה מנהגם לערב בטיט דברים אחרים לחזקו עיי"ע מרק ג'. [6]) בנו"ג לבנה אבל במשניות בס"א לבינה. [7]) וכ"ה בפי' כף נחת שהביא תוי"ט לאהלות עם פי' הערוך ורע"ב גרס לבינה ופי' כאלו כתוב לבנה כשיטת המפרשים וכבר השיג עליו בעל תוי"ט שם.

דתחומין לה מַלְבֵּנְתָּא בִּנְיַן וצ"ל מִלְּבֵנָתָא בְּנְיַין[1] והקבוץ מל"מ לבנים ב"מ פ"י מ"ה. מכשירי' פ"ה מ"ח. וביו"ד לבינים תוספ' אהלו' פי"ז תוספ' כלי' ב"ק פ"ג .והקבוץ בלא"ר לבני סנה' ס"ד: ק"ט: כתובות ע"ז: לבינין עיי' לעיל בהערה 3 — ומה שענין לְבֵנָה (לְבֵינָה) הפכו של אריח עיי"ע ארח (ח"א. רע"ט) וש"נ. והפעל ממנו עירו' י"ד רע"א מלבין (ליה) [לה] בטינא עיי' פירש"י] —

לבן (= לְבוֹנָה מל"מ וכן בל"ע لبان ובל"ס לבונתא ובלי' λίβανος ,Weihrauch) בפ"ק דכריתו' בגמ' המפטם את הקטרת (ו'.) החלבנה והלבונה. *[אחי"ה וכ"ה בירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד, ובכריתו' שם: ובע"ז י"ד. לבונה זכה. סנהד' מ"ג. קורט של לבונה עיי"ע קרט ב' ותרג' לבנה זכה (שמות ל', ל"ד) לבונתא דכיתא. וכן פי' ר"ח בשבת (בדפ' ווילנא) עפר לבינתא (שבת נ':) מלשון מר ולבונה (שה"ש ג', ו') ועיי"ע עפר בפי' הראשון] —

לבן (= לִבְנֶה מל"מ והוא עץ שנזרתו לבן בל"ס הורא בל"י λεύκη ,Weisspappel) [תחת] אלון[2] ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד', י"ג) תרג' לבן ובוטמא. *[אחי"ה וא"כ תהיה העתקת כל המאמר: תחות בלוט ולבן ובוטמא ארי מעפי טוליה. ותרג' מקל לבנה (בראשית ל', ל"ז) חוטרין (במתורגמן חוטר) דלבן. וכן נקרא בל"ע حور (חוור) Weisspappel ור' יונה (הובא ברד"ק שרש לבן) פי' ע"י מלה ערבי' لبنى אבל זה הוא מין עץ שרף שנקרא בלי' στύραξ והע' זקנים העתיקו לבנה (בראשית שם) ע"י התואר στυράκινος, ועקילס העתיק נכאת (בראשית ל"ז, כ"ד; מ"ג י"א) ע"י στύραξ] —

* **לבון, לבין** עיי"ע אספר וע' לכין.

* **לְבָנָה** (מל"מ ירח Mond ונקראת כן לפי שנראית לבנה) סנהד' מ"ב: וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן וכו'. שמ"ר פט"ו ברא הלבנה בשביל מועדות שיהיו ישראל מרבין וממעטין כלבנה ואינו רע לה. ושם דיסקוס של לבנה. ב"ר ס"פ ל"ג ימות הלבנה — סוט' ו': ל"א. עיי"ע מזור.

☞ **ליבונאה** (כנוי לכתב שומרוני samaritanische Schrift) מסכת סנהדרין פ' כהן גדול (כ"א סע"ב) כתב ליבונאה פירש"י אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ובמזוזות ור"ת פי' שהוא כתב משונה ונקרא כן על שם מקום. *[אחי"ה אם שם מקום הוא יוכל היות לְבוֹנָה בשופטי' כ"א, י"ט ותכונתו היתה בין בית אל ובין שכם (ראבינזאהן פאלי ח"ג, 309) וקצת דוחק לומר שעל מקום זה יכונה כתב המשונה עיין מ"ש רא"ג במ"ע שלו ח"ה 117 והוא פירשו מן מלבן ליבוניה (שבת ק"ד. עיי"ע לבן ד') עפ"י מ"ש הח' דערענבורג ואשר נ"ל כבר כתבתי בע' אֲשֶׁר ב' (ח"א, 325) קח נא משם ועוד נ"ל שהוא ל"פ لَبنة פי' דשן וגדול וזה עולה יפה עם פירש"י ואותיות שמרוניות באמת גדולות הנה] —

* **ליבנוס** (מל"י Λίβανος לבנון) תר"י א' לבמדבר כ"ד, ו' כארזיא דליבנוס.

לְבֶם (בל"י λέβης בל"ר lebes יורה גדולה Kessel) בכלי מתכות פרק[3] י"ד בכלים (מ"א) הלבם כדי לקבל קיתונות[4]. ס"א הלפס פי' „לבם קומקום[5] גדול ופיו רחב ביותר[6] והוא צר משוליו[7] ומחמין בו חמין ומכניסין בו הכלים כגון קיתונות ודומה להם להדיחם במים חמים". — (א"ב פי' בל"י ורומי יורה גדולה). *[אחי"ה פי' רבינו הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 10 ושם לנכון פי' ליבם ביו"ד ובכי"ת הגי' בתוספתא כלי' ב"מ רפ"ד אבל במשנ' דכלי' אי' כס"א הלפס וכ"ה במשניו' וס"א הלבם והקבוץ בספרי סוף מטות פ' קנ"ח כל דבר אשר יבא באש כגון הלכוסין והסכינים וכו' וצ"ל הלבסין ובע"ז ע"ה: אי' כגון היורות — וע' זקנים העתיקו דוד (ש"א ב' ט"ו; דה"י ב', ל"ה, י"ג), כיור (מ"א ז', ל"ט) סף (ש"ב י"ז, כ"ח), סיר (תהלים נ"ט, ח'; ק"ז, ט') ע"י מלה יונית הנ"ל] —

* **לבקן** עיי"ע לווקן.

* **ליברה** ט"ס עיי"ע לבר ג'.

* **לברות** עיי"ע מרדיא.

* **לבריון** (הלמ"ד אינו מן השרש והוא כמו בריון בל"ר אמצ' barigena נבל ובליעל) ילק' אסתר ר' תתרנ"ו ד"ה ומרדכי: משל ללבריון שרגם איקונין של מלך וכו' וצ"ל משל לבריון וכו' עיי"ע בריוני וציון משמ"ר שם דאי' שם משל לבריון.. רגם וכו'.

---

1) וכן הגיה לנכון הי' לעווי בעמת"ר I, 401. 2) כ"ה בכ"י ק"ט. 3) ברפו"ו בט"ס פרשת. 4) כ"ה לנכון בכ"י ב"ר וכ"ה בסמוך ובכ"י ו"ו א' וק"ט קיתוניות וכ"ה בע"ז ע"ה סע"ב ובדפ"ע קיתונית וצ"ל קיתונות וכ"ה לפנינו ובפי' רה"ג.
5) ור"ש העתיק קומקמן וכ"ה בתוספ' כלי' ב"מ רפ"ד קומקמין. 6) וכ"ה בפי' רה"ג ור"ש העתיק וחם ביותר וט"ס הוא.
7) וכן העתיק הר"ש ובפי' רה"ג יותר בקומקום צ"ל מקומקום.

* לובירים(?) ילק' ראש זאת הברכה רמז ללבירים וכו' עיי"ע לטירים.

☞ לברניא (פי' בל"י ורו' λίβυρνον, λιβυρνίς = liburna (navis) ספינה קלה לרוץ (leichtes Schiff, Schnellsegler תר"י (כ׳) והשיבך ה' מצרים באניות (דברים כ"ח, ס"ח) ויחזור אתכם מימרא די"י למצרים בלברניא, פי' בל"י ורו' ספינה קלה בנויה לשדד יורדי הים. *[אחי"ה וכן בתר"י ב' לבמדבר כ"ד, כ"ד ויפקון אוכלוסין סגיין בלברניא. ירו' שקלי' פ"ו ד"נ. אפי' ליברנין גדולה אינה יכולה לעבור בה. ועוד עיי"ע ברן = בורני בח"ב, קצ"ה: ומ"ש] —

* לברנטין עיי"ע ברנט ח"ב קצ"ו ומ"ש.

* לבורנקיא עיי"ע ברנק ח"ב, קצ"ו: ומ"ש.

לבש (מל"מ ענינו נתינת בגד על הגוף Kleid anziehen ועיי' בפנים הבנינים והשמות) בשקלים פ"ה (מ"א) פנחס המלביש[1]. ירושלמי (דף מ"ט.) שהיה מלביש בגדי כהונה פי' לכהן גדול[2]. בריש עוקצים (פ"א מ"ב) השיזרה[3] של שבולת והלבוש שלה, פי' הקלף שעל החטים בשבולת הוא הלבוש שלה[4]. לבושא לא בושה בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז סע"ב) פי' מאחר שלבוש אין לו בושה. *[אחי"ה וכנ"ה בתעני' כ"א: והוה ליה לבושא וכו' עיי"ע כסיל ב'. נדה כ'. עולא אמר כלבושא סיואה ופירש"י אשחור דמתניתין קאי . . סיואה שם מקום ועושין שם מלבושים שחורים ע"כ ול"נ כי הוא ל"פ سياه פי' שחור והראיה מצדו עולא איקלע לפומבדיתא חזייה לההוא טייעא דלביש לבושא אוכמא וכו'. ב"ר פכ"א לבושיה מיניה וביה. שמ"ר פ"א לבושו מצרי. והקבוץ סנהד' צ' סע"ב יוצאה בכמה לבושין וכו' עיין מ"ש בזה במ"ע דמ"ג כ"א, 578 והלאה. תמיד ל"ב. לבושין דארגון. השם המופשט יומ' ל"ב. ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג לבישה והפכו פשיטה. ויק"ר ס"פ כ"ב לבישת כלאים — והפעל ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: לובש שחורים . . לובשים לבנים. ב"ר פע"ה לובשי ברזל, שמ"ר פט"ו לובשי קסדה. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד לביש סנדלוי. ברכות כ"ח עיי"ע מד, שבת י': עיי"ע מל, כתובות נ"ד סע"א לבישתינהו, קידוש' ל': ולבשייה ונכסייה — וכל לישנא לבוש התרג' כמו בעברי עיין המתורגמן — בינוני פעול ב"ב קכ"ב. אלעזר מְלוּבָּשׁ אורים ותומים. תוספת' אהלו' רפי"ג מלבין שהוא מלביש בפיקות צ"ל מלובש. הפעיל יומ' ה'. כיצד הלבישן וכו', סוט' י"ד. מלביש ערומים, ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: מי שמביא את הדור הוא מלבישו. אפעל ירו' כלאי' שם ירו' כתובות פי"ב דל"ה. עיי"ע בורידקיא (ח"ב, קפ"ז:), קידושי' פ"א: יצר אַלְבְּשָׁה. ועיין תרג' אונק' לבראשית ג', כ"א; כ"ז, ט"ו. ט"ז, תרג' ש"ב א', כ"ד; לתהלים קל"ב, ט"ז; למשלי כ"ג, כ"א ועוד הרבה] —

לֹג (מל"מ במקרא חסר ואצל רז"ל לוג פי' שם מדת הלח ושעורה ששה ביצים חלק י"ב מההין ששוה למדת קסתא = ξέστης ובל"ר (sextarius בלוג היה מנסך כל שמונה[5]) בפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ח רע"ב במשני). *[אחי"ה וכנ"ה במנחות פ"ט מ"ב לוג וחצי לוג ורביעית לוג. פסחים ק"ט. קיסטא[6]) דמוריסא דהוה בציפורי היא הות (כמין)[7]) לוגא דמקדשא[8]). ירו' שבת רפ"ח די"א. וירו' שקלים פ"ג דמ"ז ע"נ לוגא דאורייתא תומנתא עתיקתא דמורייסא דציפרין, ירו' תרומו' פ"י דמ"ז: כמה סאתה עבדא עשרים וארבעה לוגין וכמה לוגא עביד תרתין ליטרין וכמה ליטרא עבדא מאה זינין וכו' עיי"ע לטר, ירו' שקלים רפ"ו דמ"ט ע"ג שמן זית הין שנים עשר לוג שבו שולקין את העיקרין וכו' שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה ניסים נעשו בו מתחילה ועד סוף שמתחלה לא היו בו אלא שנים עשר לוג וכו' ועיין היטב בהוריות י"א ע"ב וכריתות ה' רע"ב] —

* לוּגָא (שם הפרטי) תוספת' יומ' ספ"ב א"ר עקיבא סח לי שמעון בן לוגא וכו' כ"ה בכ"י אירפ' ובכתב יד ב' ליגא ובשהש"ר פ' מי זאת עולה אי' לוגה.

לגא (= לַגָּאֵי תואר מל"י λαγώς ארנבת וא"כ λαγωεία מה שהוא מן הארנבת ד"מ עור וזולתו (vom Hasen = Hasenfell בב"ר פרשת כ"א (ס"פ כ׳) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג', כ"א) ר' יהושע אמר

---

[1]) וכ"ה במשניות נאפולי ופיזי' ובירו' ובכ"י א"פ (ד"ס שקלים צד כ׳:) ובנו"ג על המלבוש. [2]) בנו"ג בפירוש בגדי כהונה גדולה אבל בכל הדפוסי' הישנים ובכ"י ש"ס לי' לכן בא רבינו לפרש. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכצ"ל בדפ"ע במקום השיורה ובנו"ג השדרה וכ"ה בכ"י ק"ט וב"ר. [4]) וכן בפי' הר"ש ועיין בפי' הרמב"ם. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו אי כ׳ ל"ד אבל בדפ"ע ובכ"י ב"ר שבעה. [6]) כ"ה בבה"ג ברי"ף בערוך ע' קסט ובפירשב"ם כ"י ועיין תר"י א' לשמות ל' כ"ד ובנו"ג קסתא. [7]) ולי' בע' קסט ובכ"י ש"ס ובכו"פ. [8]) ועיין מ"ש בזה החי' צוקערמאן במאמרו על המדות צד ו' והלאה.

לגא[1]). — (א"כ פי' לגיא[2]) בל"י עור ארנבת). *[אחי"ה והוא התואר מהשם הנ"ל ועקילס תרג' שפן (דברים י"ד, ז') ע"י λαγώς וכן העתיקו ע' זקנים שפנים (תהלים ק"ד, י"ח) λαγωοῖς כפי עדות של היעראנימוס (epist. ad Suniam) ולפנינו אי' בע"א וגם ידוע כי ארנבת של מקרא (ויקרא י"א, ו'; דברים י"ד, ז') איננו מתורגם ע"י λαγώς כי אם בע"א עיי"ע דייציפי (ח"ג, נ"ב.) ומ"ש ובע' ארנבא (ח"א, רצ"ד.),

* לגדקס ט"ס עיי"ע לבדקס.

לָגַז (פעל מן מלגז ע"ש mit der Gabel auffangen) משנת שבת פ' כל הכלים (פי"ז מ"א) את הרחת ואת המלגז פי' כמו מזלג שלש השינים והוא עתר להפוך בו קש בגורן עיי"ע מלגז. *[אחי"ה ובמשניות נאפ' פיז' ובמשניו' ובירו' ובריי"ף ובמאירי ובחי' הר"ן ובכ"י ש"ס אי' המזלג אבל בע' מלגז אי' כגי' שלנו וכמו שציין הר"ב וכ"ה בשבת צ"ב סע"ב וספרא ויקרא פרק ט' פרש' ז' ותוספת' שבת פ"י שנים אוחזין במלגז ולוגזין ועוד עיי"ע מלגז] —

לֵגַטוֹן (מל"ר legatum ובל"י האמצ' λεγάτον ובל"ס לֵגְטָא, לֵגְטוֹן[3]) פי' מתנת שכיב מרע (Legat, testamentarisches Geschenk ר"ג דפ' חלק בסנהד' (צ"א סע"א) אב שכתב לגטון (לבנו) [לבניו] פי' בל"ר מתנת שכיב מרע ובעל הערוך הביא זה [ה]ערך חוץ למקומו בע' גט ופירשו כהוגן. *[אחי"ה ובע' גט (ח"ב, רע"ג) הערה י"ב כבר רמזתי לזה והבאתי גי' הילק' לגיטיין ואולי יותר טוב להגיה ליגטון עפ"י משקל סורי וכן אי' בתנחו' נח רסי' י"ד אברהם התחיל בזקנה . . ובליגטא . . בליגטא שנאמ' (בראשית כ"ה, ו') ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מ ת נ ו ת. וכנו"ג בסנה' אב שנתן אגטין ובכ"י ש"ס שכתב ניטין וכ"ה באה"ת. ובכ"י פ' אגיטין וכ"ה ברש"י דפ' וויניצ' בסיל' וקושט' וברש"י דפ"ש אניטין עיין ד"ס למקומו] —

לֵגְיוֹן (בל"י λεγεών מל"ר legio בל"ס לֵגְיוֹן, לֵגְיוֹנָא צבא של רומיים Legion ועוד שר הפקיד עליו Befehlshaber einer Legion) בסוף הלכה קמא דפ' אין עומדין (ברכות ל"ב:) על כל לגיון ולגיון[4]). בפ' כ"ט בכלים (מ"ו) יד המעצד של לגיונות טפחיים, פי' יש להם ללגיונות שהולכים במלחמה כמין מעצד חד להכות בו כמו בחרב. בפ' העור סמוך לגמר' המפשיט (חולי' קכ"ג רע"א) תנו רבנן לגיון העובר ממקום למקום. פי' מחנה[5]). בויק"ר אמור אל הכהנים ולקחתם לכם (פ"ל) ובפסיקתא ולקחתם לכם[6]) (פסיקתי דר"כ צד קפ"ב.)[7]) עבר חד לגיון (דמלכא) [צ"ל למגבי][8]) [וכו'] שמע ההוא לגיונא [וכו'][9]) אמר אית בר נש ידע לך זכו אמר לגיון פלן. — (א"ב תרג' (מלאכי) [צ"ל יצאו מלאכים] מלפני בצים (יחזק' ל', ט') [יפקון] איזדגדין[10]) קדמי בלגיונין, פי' בל"ר ויון צבא של רומיים במספר אנשי מלחמה ידוע אצלם). *[אחי"ה בתר"י א' לבמדב' י"ב, ט"ו שיתין ריבוון דהינון סכום תמניין ליגיונין וא"כ לגיון אחד היה שבעת אלפים וחמש מאות איש (ובתר"י ב' הגי' תמניא) אבל אצל הרומיים מספר הלגיונות היה משתנה בעתים שונות עיין אוצ"מ לשעללער ע' legio. ותרג' ירו' א' לבמדב' כ"ד, כ"ד וצים: ויצטרפון בלגיונין ועיי"ע אספר וע' לכין וכן פירש"י בצים ביחזק' שם כמו וצים היינו בלגיונין אבל וצים (במדבר שם) פי' רש"י ספינות גדולות — וכנ"ה בב"ר ספ"ד משל למלך שהיה לו לגיון קשה אמר המלך הואיל ולגיון זה קשה אל יכתב שמי עליו וכו', ושם פ"ה משל למדינה שמרדה במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה וכו', ושם פ"כ נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד משל זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא"י. והקבוץ לגיונות כלי' הנ"ל וכן בירו' ברכות פ"ד ד"ח. ויירשוהו לגיונות, שמ"ר פט"ו משל לדוכוס שזרקו לו הלגיונות פורפורה וכו' עיי"ע ליפס. ושם פכ"ג לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה. במד"ר פ"א משל למלך שיש לו לגיונות הרבה ואומר לפרפסיטוס[11]) לך מנה את הלגיונות חוץ מן הלגיון העומד לפני והוא מה שקוראין אנו Leibgarde ומזה הענין במד' שו"ט מזמור צ"ג משל למלך שהיה לו שני לגיונות כשהיה המלך נכנס אצל זה נקרא גדול היו אומרים גדול הלגיון שהמלך נכנס בו וכו'. ושם פי"א מלך בו"ד כשהולך למלחמה הוא הולך באוכלוסין ובלגיונות וכשהולך

---

[1]) בנו"ג ר' יהושע בן לוי אמי לגאי. [2]) ויותר טוב: לַגָּאְיָא. [3]) לרעת קאסטיללוס כמו לקט בעברי. [4]) ועוד עיי"ע גסטר[א] ח"ב, ש"ל וע' רהטון. [5]) ועיי"ע קרקפל. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו וכ"י ק"ט ול"ד, ובדפ"ע ל"י אבל אי' בע' דמס ג' (ח"ג, פ"ו: הערה א') ובע' פלק כפי גי' דפ"ר וכצ"ל בע' צד ג' ע"ש. [7]) ויפה העיר המו"ל שנשמטי מלת פסיקתא קודם ולקחתם ע"ש. [8]) וכצ"ל במקום דמרבא בכ"י ק"ט. [9]) השלמתי כי רבינו קיטע המאמר. [10]) וכ"ה בכתורגמן, ובנו"ג איזגדין עיי"ע איזגדא ח"א, נ'. [11]) Praepositus עיי"ע פרפסט וילמדנו שם.

לשלום הולך יחידי אבל מדת הקב"ה אינו כן כשהוא הולך לשלום יוצא באוכלוסין ובלגיונות וכו'. ועוד הושאלה זו המלה לשר הפקיד של לגיון ויק"ר ופסיקת' הנ"ל ומזה הענין בתנחומ' בלק סי' י"ב לגיון שמורד במלך חייב מיתה והקבוץ ירו' תעני' פ"ב דס"ה: למלך שהיה לו שני לגיונות קשים אמר המלך אם דרים הן עמי במדינה וכו'. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: נשמעות אתן לליגיונותי ואין אני הורג אתכן. -- ויק"ר ס"פ ט"ז קורא הקב"ה לגיונות אולי צ"ל אילוגיות elogia עיי"ע אלוגין ח"א, פ"ח — ורס"ג פי' לגאיונים (תהלים קכ"ג, ד') לגיונים עיין שפת יתר לראב"ע סי' י"א וזה דוחק מאוד וכן לא נמצא הקבוץ במין זכר — לגיונין בשמ"ר פט"ו פי' כמו גליונין עיי"ע ליפס ומ"ש] —

לַגִּין[1]) (= לַגִּינָא מל"י ורו' λάγηνος, λάγυνος = lagena כל"ס לֶגִינָא כד, צלוחית Flasche, Krug) בהזורע[2]) פ"ט בתרומה (מ"ה) מאה לגנה[3]) של תרומה ואחת של חולין. בפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ט:) ביום טוב בלגין. בעבודה זרה בפ' השוכר (ס"ב. במשני') אף על פי שהניח[4]) לגינו עליה שכרה מותר. בסוף כלים (פ"ל מ"ד) לגינים גדולים. פי' כדים גדולין. בפ' בכל מערבין בגמ' נפל עליו (עירובי' ל"ו סע"א) תנן התם (טבול יום פ"ד מ"ד) לגין טבול יום שמילאהו[5]). פי' לגין טמא שהטבילו ועדיין לא העריב שמשו נקרא טבול יום[6]). — (א"ב תרג' הטי נא כדך ואישתה (בראשי' כ"ד י"ד) ארכיני כדון לגיניך ואשתי). *[אחי"ה וכנ"ה באהלו' פ"ה מ"ד לגין שהוא מלא משקין טהורין וכ"ה בחגיג' כ"ב רע"ב לפי גי' כ"י ש"ס ועיין חגיג' כ"ו[7]), ב"מ פ"ה: עיי"ע כש ה', קיש. עירובי' ל"ח: יערבו בלגין ע"ש פירש"י. ובלא"ר לְגִינְתָּא עיין תרג' לבראשי' כ"ד ט"ו — כ', כ"ג. והקבוץ לגינין לאיוב ל"ב י"ט עיי"ע זרנק (ח"ג, שכ"ג); לקהלי' ד', ב' לגינין דחסף. ביצ' ט"ו: עיי"ע בעלי מארה (ח"ב, קמ"ו:). כלי' פט"ז, מ"ב עיי"ע בית לגין (ח"ב, ע"ג.) ושם אי' פי' רה"ג וכ"ה בית הלגינין בתוספ' כלי' ב"ב ספ"ד. ירו' דמאי ספ"ז דכ"ו ע"ג שני לגינין. ירו' חגיג' ספ"ב דע"ח ע"ג שני לגינים. ובל' נקבה ילק' ש"ב רמז קס"א בשם שו"ט כל מימות [ש]בעולם אפי' שבכדים ושבלגינות וכו' — והמפרשים (רמב"ם ר"ש ר"י בן מלכי צדק רע"ב) שפירשו בתרומ' הנ"ל מאה לגנה בענין ערוגה אולי כונתם על ל"ר אמצ' linea = lignea פי' שורה וזה מה שתרגם שורה (ישעי' כ"ח, כ"ה) כזרעי חיטין על לגנין[8]) ולא כמ"ש דעת קצת מל' כי כסלא לאגיא (ברכות ו'.) וכבר השיג על זה התוי"ט בתרומ' פ"ט, ה' ד"ה לגנה ע"ש] —

לגין (נ"ל שהוא = גלין χλαῖνα מעיל יקר שלובשין מעל הכתונת עיין מ"ש בע' אותונית ח"א, של"ד) מסכ' סנהד' פ' כהן גדול [בירושלמי] (סנה' ספ"ב ד"כ ע"ג) ולבוש לגין דידך פי' המפרש כתונת חשוב. *[אחי"ה וכעת מצאתי כי הח' ברילל (טראכטען 49) פי' כמו כן המלה מל"י הנ"ל אבל פרט ליגא בספרי כי תצא פ' רל"ד ט"ס הוא וצ"ל פרט לטיגא מל"י ורו' τόγα, toga והראיה כי בעל העיטור (דף ל"ב ע"ד) גרס פרט לטינא וצ"ל לטיגא ועיין טראכטען 50 וע' טג] —

לִגְלֵג (בכל"ס לַגְלֵג = בכל"ע لغلغ ענין לעג שפתים höhnisch sprechen, לָעַג בעברי = stottern spotten) בפ' במה מדליקין בגמ' המכבה (שבת ל' סע"ב) לגלג עליו אותו תלמיד אין כל חדש תחת השמש[9]). בהגדה דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ה.) ליגלג עליו ההוא מינא[10]) אמר[11]), השתא כי ביעתא דצוצלא[12]) לא אשכחן. בתרג' ירוש' (א') ויאמרו הכזונה יעשה את אחתנו (בראשי'

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ערוך ובדפ"א אבל בשדפ"ע בט"ס לגיון. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס בהזרוע. [3]) וכ"ה לפנינו אבל כפי מה שסידר רבינו בזה הערך בהוראת כד יותר תתכן גי' לגינה וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' ובפי' הר"ש ובפ"א למהר"י במ"צ, והרא"ש וברע"ב בדפ' הישנים ובתוספ' תרומ' רפ"ח לגינין ובכ"י אירפ' לגין. [4]) בנו"ג עוד נכרי אבל לי' במשניות נאפ' בירו' בדפ' הראשוני' ובריו"ף ובהרא"ש. [5]) וכ"ה בט"י וכ"ה בעירו' בכל דפוסי' הישנים וכן העתיק רש"י בעירו' ל"ח: ד"ה יערבו ובאו"ז הל' עירובי' סי' קל"ז ובנו"ג שמלאו מן החבית ובירו' עירובי' פ"ג דכ"א: נשמט בטעות: שמלאהו. [6]) ובגוף הענין פי' כן ר"ח בעירובי' (בש"ס ווילנא) באריכות קצת יותר וז"ל פי' ט"י פוסלת התרומה וזה הלגין אעפ"י שהוא ט"י פוסל התרומה כיון שבעת שמילאו מן הטבל הטבול תרומת מעשר לא הזכיר עליו שם תרומה מעכשיו אלא לכשתחשך ע"כ. [7]) ובנו"ג בחגיג' כ"ב: לוגין וכן גורס הר"ש בתרומ' הנ"ל בשם תוספת' הנ"ל מאה לוג והנכון עיין לעיל. [8]) לפי גי' דפ' וויניצי' ומתורגמן ומו"ע אבל בנו"ג בייר. [9]) כ"ה בכל הכ"י, ובדפ"ע לי' ובכ"י ק"ט ירו' אין כל וכו' אולי צ"ל במקום ירו': אמר וכ"ה לפנינו ואמר אבל באה"ת לי' כמו שלי' בשאר כ"י ערוך. [10]) בנו"ג אותו תלמיד וכ"ה בסנהד' ק'. [11]) לי' בב"ב ואי' בסנהד' ובאה"ת ובילק' כ"י עיי' ד"ס ב"ב צד קי"ת: [12]) כ"ה בכ"י ו"ן א' ב' ל"ד ובדפ"ר וכ"ה בע' צוצלא ובאה"ת בב"ב ובדפ"ע מפיז' והלאה דצוצילתא וכ"ה בכ"י א"פ בסנהד' ובשבת פ': ובאו"ז הל' שבת סי' נ"ו ובכל הדפ' הישנים דצילצולתא ובכ"י ש"ס בב"ב דצילצלא, דצילצולא ובכ"י ש"ס ק' בסנהד' דצולצילתא ועיי' בד"ס בשלשה המקומות.

ל"ד, ל"א) מלגלג בנפשיה[1]) [וכו'] פי' ענין לעג. — (א"ב פי' ללג בל"י פועל הזועק על דברי חבירו וקורץ בשפתיו ולועג עליהם). *[אחי"ה כונתו על λαλαγέω, schwätzen והנכון כמו שכתבתי כי נרדף עם לעג בל"ס לעז. לעץ דבור של לעגי שפה וקרוב לענין תעתוע ושחוק וקלס. וכנ"ה בב"ב וסנה' שם ושם מלגלג על דברי חכמים אתה. ברכות ל"ט. לגלג . . על המלגלג אני כועס . . על מה לגלגת וכו', ב"ק נ' רע"ב ליגלג עליו, ב"ר ס"פ ס"ד זיל תהא מלגלג ואומר וכו'. דב"ר רפ"ה אמר רשב"ג אל תהי מלגלג בדין וכו' [2]). אתפעל: תרג' לאסתר א' י"ז לאיתלגלגא. השם בשהש"ר פ' הביאני דרש ודגלו: וליגלוגו עלי אהבה, והתואר ירו' ברכות פ"ו ד"י ע"ג כפי גי' המהרש"ם לא לזה גרגרן[3]) אני כועס[4]) אלא לך לוּגְלְגָן . . למה לגלגת וכו' בנו"ג בט"ס לוגלן] —

לִיגְלוּג (לדעת רבינו גרעינים Körner ולפע"ד ענפים מל"י λύγος, Zweig) בס"ג דפ' לא יחפור (כ"ב כ"ה:) מ פ נ י[5]) שבאות ואוכלות ליגלוגי חרדלא פי' גרגרים. — (א"ב פי' זה לא יתכן כי הדבורים אינן אוכלות גרגרים כי אם פרחים וכן דעת רש"י שפי' פרחים). *[אחי"ה והתוספות בב"ב י"ח רע"ב ד"ה ליגלוגי השיגו גם על פי' הערוך גם על פירש"י והעלו לפי דעת הר"י כי ליגלוגי הם ענפים ע"ש ובאמת כן פי' רגמ"ה (כ"י לב"ב י"ח סע"א) ותהיה לפי זה המלה ל"י הרשומ' ונ"ל להסביר דעת רבינו במ"ש גרגרים ממה שהקשה הש"ס בב"ב י"ח: אי ב ב י נ ת א וכו' אי בטרפא וכו' עיי"ע בין א' שפי' רבינו לפי פ"א ביניתא גרעינין דחרדל — ודעת רש"י נ"ל להסביר כי כל"ע خلجة ובל"פ خلجه פי' כל דבר שהוא כבושם וריחו נודף וזה מ"ש פרחים] —

לגלוגות (Portulak) ס"א חלגלוגות (ר"ה כ"ו: מגילי י"ח סע"א) כבר פירשנו בע' ח'. *[אחי"ה בע' חלגלגות בח"ג, שצ"ד: והלאה הרחבתי דבורי וש"נ שינויי נוסחאות וברוב המקומות עיקר הגי' בחי"ת אבל בכ"י ש"ס לר"ה ובמגילה כפי גי' כ"י ב' וא"פ אי' לגלוגות ועיין מ"ש בע' הנ"ל צד שצ"ה רע"ב לקיים גי' זו] —

לגם (= לוּגְמָא מל"ע لقمة טעימה ומלא הפה ein Bissen, ein Schluck) והשם המופשט **לְגִימָה** (לגימא) בל"ע لقم מה שנבלע בפעם אחת וקצת קרוב לזה המושג של בליעה ומלא הפה הוא בל"י λυγμός (der Schluck) בפ' ערבי פסחים בגמ' דסמוך למנחה (פסחים ק"ז סע"א) המקדש וטעם מלא ל ו ג מ י ו[6]) יצא. בפ' יוה"כ (יומי ע"ג: במשנ') והשותה מלא לוגמיו חייב. בחלק בגמ' ג' מלכים (סנהדר' ק"ג סע"ב) גדולה לגימה[7]) שהרחיקה[8]) שתי משפחות מישראל וכו'. בפ' ד' מיתות בגמ' מצות הנשרפין (שם נ"ב.) בשביל חנופה שהחניפו לקרח[9]) על עסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שיניו. בפ' כל פסולי המוקדשין בגמ' כל המומין (בכורות ל"ה סע"א) רועה ישראל בי כהנים נאמנין ללגימה[10]) לא חיישינן פי' לגימה[11]) טעימה. מלא לוגמיו מלא פיו. — (א"ב פי' בל"י לחיכה ויהיה פי' מלא לוגמיו שעור מה שאדם יכול לתת לתוך פיו בלחיכה אחד). *[אחי"ה כונת ר"ב לל"י הרשומה וכן מוכח מירוש' יומ' פ"ח דמ"ד סע"ד שפי' מלא לוגמיו: מלוא לוגמיו ש ה ו א נ י ת ן ל ל ו ג מ א א ח ת תני משום בית שמאי מלוא לוגמיו ברביעית. ואקשינן בירו' שם ולמה לא תנינתה מקולי בי"ש ומחומרי בי"ה א"ל מפני לוגמו של בן אבטיח שהיה מחזיק יותר מרביעית. ועיין כל השקלא והטריא בבבלי יומ' פ' סע"א ועיין תוספ' פסחים ק"ז. ד"ה אם ותוספ' עירובי' ע"ט: ד"ה אם ותוספ' שבת ע"ו: ד"ה ויעמוד. וביומ' שם פי' ריב"ב מלא לוגמיו: כדי גמיעה. וזה השיעור אי' ג"כ בענין סתירת הסוטה בירו' סוט' פ"א דט"ז סע"ג ר' יהודה בן בתירה אומר כדי לגימה שלש בצים מגולגלות זו אחר זו (ובבבלי סוט' ד' רע"א ר' יהודה ב"ב אומ' כדי לגמוע שלש בצים זו אחר זו) והקבוץ ר"ה י"ח. וילק' מ"א ר' קל"ד עשר לגימות] —

לגומיא (לפע"ד מל"י μῶμος, λύμη דבר של שמצה Schande, Schmach או λῦμα דבר זוהמא Besudelung, Schmutz) מדרש מדבר רבה בסוף פרשת וידבר ה' אל משה ואל אהרן (ס"פ ב') למשל למלך שהיה משיא את בתו ונמצא בשושבין שלה דבר של לגומיא פי' בלי' יוני דבר

---

[1]) בנו"ג במיליה. [2]) בילק' ריש פ' שופטים: אל תהי קץ בדין. [3]) בנו"ג גורגרן. [4]) בנוי ל"י. [5]) וכ"ה בכל כ"י ש"ס בב"ב י"ח סע"א וכ"ה: עיין בד"ס שם. [6]) וכ"ה לנכון בכל הכ"י של ש"ס וכפי' ר"ח ובריא"ף ובנו"ג לוגמא אבל בעירובי' ע"ט: מלא לוגמיו. [7]) בדפ"ר לוגמה. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובש"ס, ובדפ"ע שריחקה. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובש"ס, ובדפ"ע לו לקרח. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו אי ב' ל"ד ה"ב ב"ה, ובש"ס ללגימא ובכ"י ק"ט ללוגמא ובדפ"ר פיזו ווניצי' באסיי ואמי' ללגומא. [11]) כ"ה בכ"י הנ"ל וגם בכ"י ק"ט, ובדפ"ע לוגמא.

אשר לא ישכח (?). *[אחי"ה וכן העתיק רמ"ל ונ"ל שצ"ל אשר לא יְשַׁבַּח ור"ב פי' כן לפי הענין ונ"ל שהיא ל"י האמורה והראיה כי הילק' שמיני ר' רמז תקכ"ה גרס דבר זוהמא אבל עיי"ע זיטימא (ח"ג, רפ"ד:) ומ"ש. ובעל המשביר וה' לעווי פי' מל"י λάγιος און Unheil ואין נ"ל] —

☞ לגין (עיי"ע אחר ע' לגיון ומ"ש ופי' ערוגה ושורה) תרג' ושם חִטה שורה (ישעי' כ"ח, כ"ה) חטין על לגנין.

לגם (מל"ע لغط דבר בלעגי שפה אמרים בלתי מובנים unverständlich reden ואצל רז"ל היינו ענין גמגום לשון) בפ' אין דורשין בענין אחר (חגיג' ט"ו, רע"ב) ההוא ינוקא מלגם [1] בלישניה הוה. — (א"ב בנוסח' כתוב הוה מגמגם בלישניה)[2].

* לוּגִסְטֵים (בל"י λογιστής חושב Finanzverwalter, Rechnungsrath) בילק' ריש צו בשם התנחומ' לטבח שהיה מוכר בשוק והיתה חנות מלאה בשר וראה הלוגסטום מסתכל בבשר א"ל מרי כבר שלחתי אופסנון לביתך וגי' התנחומ' עיי"ע אפסונון ח"א, רכ"ג וש"נ שאר שנויים, ופי' לוגיסטים חושב וכן העתיקו ע' זקנים חושב (דה"י ב' כ"ו ט"ו) והוא היה ממונה אצל היוניים על תקנות השוק להשגיח על המדות והמשקלות.

לגש (נ"ל מל"ע لغوس פי' צמח רך dünne Pflanze ועוד עיין בפנים) בבמה מדליקין (שבת פ"ב מ"א) לא בלגש ולא בחסן. פי' בין קליפה לעץ של עץ ארז [3] דבר רך כעין צמר רך. — (א"ב פי' בל"י מין עץ אשר עליה דומה לערבה ומקליו נכפפים כאגמון ובנבול הפרח יצא כמו צמר וגם בל"י נקרא כן כל מין גמא אשר בו בני כפר קושרים מלאכתם ויש גמא שעושין ממנו פתילות). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י λύγος ואולי היא היא לוגשא של ירושלמי ר"פ ב' דשבת ד"ד ע"ג עיי"ע דדנין (ח"ג, כ"ו:) ומ"ש ורבינו בע' הנוכחי ובע' עמר ע"ש נמשך אחר פי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) וז"ל לכש עמרניתא דביני ביני דארזא ע"כ ולפי זה המלה מל"ע הרשומ' צמח דק ורך וזה מ"ש דבר רך כעין צמר רך ולפי פי' זה גי' רבינו (שהיא כגי' הירוש' שבת שם) בלגש (= לוגשא) תתכן אבל בע' עמר וע' שך גרס רבינו בעצמו כבנוסחאותינו בלכש. ולפי גירסא זו אולי המלה ל"י היא λειχήν סיב סביב האילן moosartiges Gewächs, Flechte וזהו זאזא (עיי"ע) ור"ח בפי' שבת (בש"ס ווילנא) פי' באמת שוכא דארזא: ע"י „זאזא גזותא יבש דרומני"[4]) אבל לפי מה שפי' ר' אחא בשם ר' לייא בירו' שבת שם לוגשא ע"י (דרינין) [צ"ל דדנין] אולי גזר אומר מל"ר lux עיין מ"ש בע' דדנין, ודדין הוא לפיד שעושין עצו מאורז וכן ענין דדין בל"ם Kienfackel] —

לֵד (עקרו ילד בהשמטת היו"ד כמו רַד במקום ירד (שופטים י"ט, י"א) ובלא"ר לֵיד gebären) בר"ג דביצה (ב'.) הוה ליה נולד ואסיר [5] פי' „כל דבר שלא היה מאתמול ונעשה היום נקרא נולד". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא). בענין השרש ילד עיי"ע ומ"ש וכן נשמט היו"ד לפעמים בתרג' ד"מ תרג' לשופטי' י"ג כ"ד ולֵדַת אתתא (לפי קצת דפוסי' וילידת). ושם פסוק ז' ותלידין, והיחיד תְּלִיד אונקל' לבראשית י"ז, י"ט. כ"א והשם לֵידָה כמו בל"ם לֵדָה עיין שבת ל"א: בשעת לידתן, יומ' כ' סע"ב אף לידה עיי"ע רד ח', יבמו' ס"ה סע"ב צער לידה. שם ע"ז סע"ב תלאן בלידה, סוט' י"ב. מקיש לידתה להורתה וכו'. ע"ז ח'. נדה ל': יום הלידה, ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ד אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו וכ"ה בל"ע لِدَة עת הלידה. יולדה (ישעי' י"ג, ח') תרג' לֵידְתָא — והקבוץ לֵידות ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג] —

לֻד (= לוּד א) מחוז הנקרא Lydien ב) = לֹד בחלק בנימין (עיין תבואות הארץ לרי"ש ע"ח) והתואר לוּדִי, לוּדָאָה Lydier) בס"ג דפרק קמא [6]) דביצה (י"ד:) לעשות מהן לודיות פי' מבשלין החיטה בלא דיכה ומערבין עמה אגוזין ורימונין ואוכלין אותן בקינוח סעודה — בר"ג דשבת (י'.) (ובפסח ראשו) [7] [צ"ל בפסחי' פ' ראשון] (י"ב:) [8] שנייה מאכל לודים. בפ' השולח גט בגמ' המוכר את עצמו (גיטין מ"ז.) ריש לקיש זבין נפשיה ללודאי. פי' אומה שאוכלין בני אדם [9] — בפ' שני בכלים (מ"ב) מקדירות דקות [10] ועד חביות לודיות. פי' חביות מן לוד. *[אחי"ה בכ"י ובדפ"ע עשו מזה הערך שלשה ערכים נפרדים ולא ידעתי

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו, ק"ט, ב"ר, ה"ב, ובדפ"ע לגס. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס אבל נ"ל גי' רבינו עיקר ומל"ע הרשומה בתחלת הערך ועיי"ע לגלג. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' (ושם מין וצ"ל בין) ובכ"י ק"ט ל"ד ה"ב וכן מוכח מע' עמר וכן נראה מפירש"י ורע"ב, ובנו"ג פי' קליפה של עץ ארז. [4]) ואחריו נמשך רבינו בע' זאזא עש"ה. [5]) בנו"ג בנולד אסיר. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפ"ק לנכון בשאר כ"י ובדפ"ר בפ"א והיינו בפ' א' אבל בשדפ"ע רק בפרק. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וצ"ל כבפנים. [8]) בדפ"ע כת שנייה ובנו"ג שעה ראשונה מאכל וכו'. [9]) וכ"ה בפירש"י בשבת ועיין בפסחים. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וק"ט ובנו"ג מהקדירות הדקות.

למה כי בכל ציונים הנ"ל משמעות לוד הוא המחוז באסיא הקטנה מערבית שנקרא Lydien, Λυδία ויושביה היו מפונקין ורעבתנין (היראדאט א', צ"ג) עד שאמרו עליהם רז"ל לפי פי' רבינו ורש"י שהיו אוכלין בני אדם והיו מפורסמין באומנת יד (היראדאט א'. כ"ה. נ"א. צ"ד) וזה חביות לודיות דלעיל וסנדל לדיקי עיי"ע אסיא א' (ח"א קע"ח:) והיו תגרנים גדולים (העערען אידעען א' קנ"ד והלאה) וזה מ"ש בב"מ מ"ט: תגרי לוד וכנראה היו מוכרין גם נפשות בני אדם עיין גיטין הנ"ל ושם מ"ו סע"ב ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי וכו', ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד אלו זבנת גרמך ללודנין הוה מזבן להון בדמין יקירין וכו', ירו' גיטי' ספ"ד דמ"ו: מעשה באחד שמכר עצמו ללודים . . מה נעשה מפני חייו עשה, והרבה יהודים היו יושבים בלידיא עיי"ע אסיא א' ומ"ש. — ועוד לוד אצל בן מתתיה (על המלחמו' ב', י"ט, א'; על הקדמוניו' כ', ו', ב') Λύδδα בל"ע لد, لدة והוא לֹד של מקרא (נהמי' ז', ל"ז; י"א, ל"ה; דה"י א' ח', י"ב) והיה מהלך יום אחד מירושלים מעש' שני פ"ה מ"ב לוד מן המערב ושם הורה ר' אליעזר סנהד' ל"ב: אחר ר' אליעזר ללוד ונזכרו חמשה זקנים בלוד תוספת' מקואות ספ"ח ושם היה בית דין עיי"ע בן סטדא (ח"ב קי"ט.) — וזו הלוד היתה בדרומית מזרחית לא"י והרביתי לעסוק בענין לוד שהיא בדרומה של א"י בע' דרום ע"ש. והיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון ירו' מגיל' פ"א ד"ע סע"א. פסחים נ', הרוגי לוד, ובקהל"ר פ' אמרתי אני: אי' לודקיא. ירו' מ"ש רפ"ה דנ"ו רע"ב בנות לוד, ירו' סוכ' ר"פ א' דנ"א ע"ד מעשה בסוכתה של הילני המלכה בלוד וכו' ועיין בבבלי סוכ' ב': ותוספת' שם פ"א. מסכ' שמחו' פ"ב הל"ד מעשה בבן גורנוס בלוד וכו' — והתואר לוּדָאָה ע"ז ל"ו. שמלאי לודאה קאמרת שאני לוּדָאֵי דמזלזלו ובכ"י ש"ס מזלזלין הן ושם ג"כ הגי' ר' שמלאי ונ"ל ברור כי זה ר' שמלאי בשם הכנוי לודאה אחד הוא עם ר' שמלאי הדרומי שנזכר בירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד וירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד יצחק בר שמואל בר מרת' נחית ל נ צ י ב י ן אשכח ר' שמלאי הדרומי יתיב ודרש ר' ובית דינו התירו השמן וכו' וכ"ה בבבלי ע"ז ל"ו רע"א דכי אתא רב יצחק בר שמואל בר מרתא ואמר דרש ר' שמלאי ב נ צ י ב י ן שמן ר' יהודה ובית דינו נימנו עליה והתירוהו וכו' ועל זה סיים הש"ס א"ל [ר'] שמלאי ל ו ד א ה קא אמרת וכו' א"כ [ר'] שמלאי לודאה הוא הוא ר' שמלאי הדרומי ונקרא כן שהיה דר בדרום כדמוכח מירו' פסחים פ"ה דל"ב סע"א ר' שמלאי אתי גבי ר' יונתן א"ל אולפן אגדה א"ל וכו' את נהרדעי ודר בדרום וכו' והבאתי זה הציון באריכות בע' דרום (ח"ג ק"נ:) [1]) ובפסחים בבלי ס"ב: בשינויים ואי' שם א"ל מהיכן את א"ל מ ל ו ד וכו'. ומעתה נ"ל לשער כי לודא, לודה שאי' איזה פעמי' שהוא שם אמורה הוא הוא ר' שמלאי לודאה. בשבת צ"ו: והתניא לודא ובכ"י ש"ס (ד"ס שם) והתני לודה, ושם בדף קל"ז סע"א והתני לודא בכ"י ש"ס לודה [2]) והיותר נכון להגיה לודאה וכ"ה לנכון ביבמות ע"א רע"ב והתני לודאה ופירש"י שם חכם וכן פירש"י בשבת קל"ז. ובירו' תעני' ספ"ג דס"ז. אי' אמר ר' לודה וגם כאן נראה לתקן ר' לודאה פי' אותו חכם שהיה מלוד [3]) — ובעל היוחסין השלם (162) הביאו וסיים ונראה כי הוא בזמן שמואל ע"כ ובאמת גם ר' שמלאי חי בזמן רב ושמואל] —

לַדְנָא (= לודנא מל"י ורו' λήδανον, λάδανον = ledanum, ladanum, cretischer Cistus orient. Baumharz, Gummi בל"פ لادن בל"ע اللاذن, اللادن) בס"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ז:) אמר אביי פילא ולודנא וגירדא דאזגא וגירדא דאשפא [4]). פי' לודנא [5]) לאודנו [6]) גירדא דאזגא [7]) חתיכות זכוכית [8]). — (א"ב בנוסחאות כתוב גירדא דאגוזא ופירש"י קליפי עץ אגוז [9]) ופי' לדנא בל"י ורו' הוא כמו שאמר בעל הערוך והוא מיץ נקפא הנוטף מנטע הנקרא קסטוס והוא חם במדרגה שניה מרכך המורסאות [ה]קשות ומחזיק הבשר). *[אחי"ה וכן העיד פליניאוס כ"ה, ל' (ladanum) capillum fluentem cohibet מונע נשירת שער הראש furfures והיינו מחזיק עור הבשר, וכן שם cutis et manantia hulcera . . sanat סובים בעור

---

[1]) ושם בשורה כ"ה צ"ל וזה מה שהשיב ר' יונתן לר' שמלאי וכו'. [2]) בכ"י א"פ בט"ס לידה ובמקום ראשון לורא. [3]) שוב ראיתי בהוספות למבה"י למהרז"פ קמ"ז: שהגיה באמת כן, וברוך שכוונתי. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בעי' גרד א', ובדפ"ע דאשפה ועיין מ"ש בעי' אשפה (ח"א, שכ"א:) [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע לידנא. [6]) בלאי"ט laudano. [7]) כ"ה בשתי פעמים בדפ"ר ודפי' אמ' וכ"י ב"ר אבל בכ"י ו"ו ב' ול"ד דאוגא וכ"ה בדפי' פיז' והלאה וצ"ל דאזגא וכ"ה בעי' גרד א'. [8]) ובעי' גרד א' פי' רבינו בשם י"א קליפה של אגוז ע"כ ע"ש ומ"ש בהערה. ולפי פי' זה עולה יפה גי' כ"י ק"ט בעי' הנוכחי גירדנא (וכ"ה בכ"י ל"ד) [וצ"ל גירדא] ד א ג י ז נ א ובפעם שנית גירדא דאגזה וכ"ה גירדא דאגוזא בש"ס וברש"י אבל לפי פי' הערוך בכאן צ"ל גירדא דאזגא ועיי"ע אזגא (ח"א, נ'.) [9]) ועיין הערה הקודמת.

הגוף ומכות טריות מרפא וגם לדעת הש"ס כתובו' שם לודנא הוא אסותא לדילוף עינים ודיבת נחירים וריר מפומא ע"ש — ורש"י בכתובו' לועז לודנא: אליישונ"א והוא בל"צ Wermuth, aluin וכן לועז בע"ז ל'. אפסינתין ובפסחים ל"ט. הרדפנין, וכתיבת הלעז תתכן אלויי"ן וכ"ה בשבת ק"י: ד"ה אהלא ועיין בגיטין ס"ט: ד"ה אהלה. — ויש מי שאומרים כי חלבנה היא לודנא ואינם אלא טועים וכבר השיג על זה הרמב"ם בפי"מ לכריתו' פ"א מ"א עש"ה. וקרוב הדבר כי לדנא הוא לט של מקרא (בראשית ל"ז, כ"ה; מ"ג, י"א) וזהו לֵטוּם = ledum בתרגומים שם עיין מ"ש בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס 178] —

לְדְנָא[1] (כמו נֶדֶן, נדנה בל"מ פי' תער החרב (Scheide וישלפה מתערה (ש"א י"ז, נ"א) תרג' ושלפה מלדנה[2]) מצמדת על מתניו בתערה (ש"ב כ', ח') תרג' בלדנה. *[אחי"ה כ"ה בכל כ"י ודפו"ו אבל בשדפ"ע לי'. וכנ"ה בתרג' ירמי' מ"ז, ו'; ליחזק' כ"א, ח'; ט', י'; לד"ה א' כ"א, כ"ז. ול' ונו"ן מתחלפות עיי"ע נדנא] —

לדיק (= לודקיא נ"ל ἡ Λυδική = Lydien והתואר בפ' (Λυδιακός, Λυδικός, ἡ, όν lydisch כ"ו בכלים (מ"א) סנדל לדיקי פי' על שם מקומו לודקיא. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' ול"ד ק"ט ודפ' וויניצ'. ובשדפ"ע לדיקיא ובכ"י ו"ו ב' וב"ר לדוקיא ובכ"י ה"ב לדוקייא. נראה לי כגי' לודקיא והוא שם מקום הנ"ל עיי"ע אסיא תואר מלוד והראיה בע' לד וש"נ פסחים נ'. הרוגי לוד ובמקומו בקהל"ר פ' אמרתי אני: בלודקיא. מ"ק כ"ו. פקע שורא דלודקיא. ב"ר פי"א זמנני אדם אחד בלודקיא, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג משכו צינורות דם בלדוקיא ורחוק הדבר לומר שהוא Λαοδίκη מחוז בפריגיא (עיי"ע Laodicea ברו"ו לוויענער) שהיה רחוק מא"י ולא היו יושבים שם יהודים וצ"ל בלודקיא — לודקין עיין סוף ע' לבדקם] —

☞ לוּדָר (בל"ם לוּדָרָא צייד אריות Löwenjäger ובל"י האמצ' ludarii = Λουδάριος (der die wilden Thiere tödtende Gladiator מדרש שמות רבה פרשת ואלה המשפטים (ס"פ ל') הלך ושאל ללודר אמר מתי פילוטומיא נעשית. פי' בל"י איש מגדף ומחרף. פ"א לודר כמו לטר ע"ש). *[אחי"ה כונת ר"ב לל"י λοίδορος Schmähsüch-tiger אבל הנכון כי הוא ל"י הנ"ל בתחלת הערך והיה האיש הממונה על מיתת חיות רעות בתיאטראות ובקרקסאות ויען שהיתה לו סכנת נפש בעת שנעשית פילוטומיא (φιλοτιμία נדיבות וכבוד עיי"ע במו"ע) שהיה מוכרח הלודר ללחום עם החיות הרעות לכן הרחיק העת המיועדת לחג פילוטומיא (עיי"ע) כי דיה צרה בשעתה ולמה יקדים לו הפורענות אבל המלך שעושה פילוטומיא אמר קרובה היא העת להיות חג השחוק הנ"ל, כן שיער לנכון החי' רימ"ז בבט"ר ח"א 120 ולא העיר על ל"ס הנ"ל ועיין ג"כ פערלעס עט"ש 26 וה' לעווי בעמת"ל ח"ב 480] —

לָהּ (מל"מ (an, mit ihr בר"ג דסוט' (ג'.) ולאחתו הבתולה לה יטמא (ויקרא כ"א, ג') רשות דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר חובה. *[אחי"ה הביאו אודות הדרוש שמקושר עמו ודוגמתו עיין בע' הוא (ח"ג, ק"צ:)]

לה (= לָהָה בל"מ כמו יָלָה ובלא"ר לְהִי נרדף עם לאי (עיי"ע) ענין עיפות (müde sein, ermüden הוגעתם ה' בדבריכם (מלאכי ב', י"ז) תרג' אלהיתון קדם ה'. במה הוגענו[3] (שם) [תרג' במה אלהינא קדמוהי]. *[אחי"ה והוא אפעל. ומזה ואַלְהֵי תרג' וינהר (מ"ב ד', ל"ד. ל"ה) לפי גי' רש"י ע"ש וברד"ק שם ואלהית. ובפעל בתרג' ישעי' מ"ב, ד' לא ילהי ולא ילאי בתר"י ב' לדברי' כ"ה, י"ח לְהָיָן ומשלהיין, וזה האחרון הוא בנין שפעל עיי"ע שלהי ב'. וכן העתיק אונקל' ותֵּלַהּ ארץ מצרים (בראשית מ"ז, י"ג) ואשתלהי וכו' וא"כ להי של תרג' אחד הוא עם להה של מקרא וכן פי' ז' גנאח (בכתאב אלאסול) אבל עיין ערך הבא אח"ז] —

לה (= לְהָה מל"מ לפי פי' רבינו נ"ל מל"ע لخ ענין שגעון וטרוף הדעת verwirrten Sinnes (sein ותלה ארץ [מצרים] (בראשית מ"ז, י"ג), כמתלהלה היורה זקים (משלי כ"ו, י"ח) פי' ענין שגעון. *[אחי"ה עיקרו להה ודוגמת ותֵּלַהּ כמו ותֵּכַהּ (איוב י"ז, ז') משרש כָּהָה עיין רשב"ם בבראש' שם אבל רש"י פי' כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה ועיי"ע הקודם וכן הבין רס"ג אצל רד"ק בשרש להה ורד"ק עצמו פי' כמו בערוך ותלה ענינו ותשתגע כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו וכן בהכפל פ"א הפעל כמתלהלה ע"כ וכן הבין ראב"ע בפי' לתורה ולמשלי שם ושם ונ"ל כי כלם גזורה מל"ע הרשום' בתחלת

---

[1]) כ"ה בכ"י, ובדפ"ע בה"א בסוף. [2]) בנו"ג מנדנה. [3]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ר בט"ס במה הוגעתנו ובשרפ"ע לי'.

הע'. — בדפ"ע הראשונים ובכ"י הובא זה הערך אחר ע' להט ובכ"י ק"ט הובא מתחלה ע' להט ואח"כ לה ואח"כ להט ואח"כ לה הכל שלא כסדר והנכון כסדר דפ' אמש'] —

להב (בל"ע لهب ובל"ס להב וכן בלא"ר ענין הבערה brennen) לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת. *[אחי"ה הביא רבינו חמשה שרשים לה, להב, להג, להם להק מיוקר מציאתן בתנ"ך וכן יש להסביר טעם רבינו במה שהביא כפי דפוסים הראשונים שלשה שרשים לעג לעז, לעט עיין ערכם — להב, להבת שלהבת (יחזק' כ"א, ג') מלות עבריות הנה, ומהשם להב נבנה בלא"ר שַׁלְהֵב בנין שפעל עיי"ע וכן בל' תרגום השם לְהוֹב (נחום ג', ג') לַהֲבָא רק בקבוץ ובסמיכות אישתא (תרג' ירו' א' לשמות ג', ב'; ותר"י ב' לדברים ל"ג, ב') לַהֲבוּתָא (כמו לֶהָבָה בל"מ) תרג' לתהלים ק"ו, י"ח. וכל"מ דב"ר פי"א שרפי להבה] —

לַהַג (מל"ע لهج שקידה על דבר מה eifrige Beschäftigung) הרבה יגיעת בשר (קהלי י"ב, י"ב). *[אחי"ה ורד"ק בשרש, להג פי' למוד מאין הבנה ע"כ ולדעתי כיון לל"ע لهج דִּבֵּר מה שאיננו במחשבתו, וראב"ע פי' בל' ישמעאל הוא כמו קריאה ע"כ וכיון לל"ע הרשום' בתחלת הערך אך ענינו כאמור. ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח, פי' ולהג הרבה וכו' להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו, ובקהל"ר במקומו: להגות נתנו ולא ליגיעת בשר נתנו, ובמד"ר פי"ד בשינויים . . אבל מה יש לו לאדם לעשות שיהא מייגע בשרו הרבה להגות דברי חכמים הה"ד ולהג הרבה וכו' [1]) ולפי מדרשים אלה[2]) הלמ"ד שמושית היא ולהג = להגות והיינו לקריאה כמו לרד (ישעיה מ"ה, א') במקום לרדת עיין פי' קהלת מאת הח' גרעטץ 143] —

להט (מל"מ לְהָטִים Zauberei ועיין בפנים) בהגדת ילמדנו (וכן בתנחומ' וארא סי' י"ד) א"ר יוחנן בלטיהם (שמות ז', כ"ב) מעשה שדים בלהטיהם (שם י"א) מעשה כשפים לפי שאין השד יכול לעשות פחות מכשעורה. *[אחי"ה וכן מוכח הגי' מסנהד' ס"ז: שמ"ר ספ"ט וילק' וארא ר' רמז קפ"ב אבל בע' לט הביא רבינו מסנהד' הסדר בהיפך וכן מוכח מהעתקת לקח טוב (בהוצאת ה' באבער 34) וזה לשונו בלהטיהם אלו מעשה שדים וכה"א (בראשית ג', כ"ד) את להט החרב המתהפכת, בלטיהם אלו מעשה כשפים דבר הנעשה בלט כמו לוטה בשמלה (ש"א כ"א, י') והוא אחיזת עינים ע"כ וה' המו"ל לא העיר על גי' בעל הערוך וכי יש סדר אחר בש"ס ובמדרשי' שלפנינו. ובענין להטים ובכנוי להטיהם נוכל לומר שהוא כמו לטיהם שניהם מפעל לוט ונרדף עם לאט וכן פי' ן' גנאח (בכתאב אלאצול 346) כי בלהטיהם כמו בלאטיהם] —

לָהַט (מל"מ וכן בל"ס וארמי ענין שריפה brennen ואכילת אש ונרדף עם להב flammen והושאל לתשוקה רבה באשר השתוקק לאיזה דבר entflammen, begierig verlangen) להט החרב המתהפכת (בראשית ג', כ"ד) בבראשית רבה פרשת כ"ב (ס"פ כ"א) להט החרב על שם משרתיו אש לוהט (תהלי' ק"ד, ד') המתהפכת שהן מתהפכין פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים. *[אחי"ה וכ"ה בילק' בראשית רמז ל"ד ושם ובב"ר שם נדרש עוד: ואת להט החרב המתהפכת על שם ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג', י"ט) המתהפכת שהיא מתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו ומרגליו ועד ראשו אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת [3]) זו. ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטה סביבותיו, ויק"ר פט"ז בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו — ובקל בבינוני פעול בהשאילה ענין תשוקה עזה כאלו אש בוערת בקרבו ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד להוט אחר התורה, ירו' תעני' פ"ו דס"ט: היו להוטים אחר המתיקה שמרגלת את הלשון לתורה, ירו' ע"ז רפ"א דל"ט: להוטין אחר היין, ב"ר פכ"ב להוטים אחר האדמה ושם פמ"א ונ"א עיי"ע בולימוס (ח"ב צ"ח), ויק"ר פכ"ב להוטים אחר עבודה זרה וכן דרשו להטים (תהלים נ"ז, ה') בויק"ר ר"פ כ"ו שהיו להוטין אחר לשון הרע וכן פירש"י בתהלים שם וכיון לויק"ר הנ"ל ע"ש, ומזה ג"כ בירו' נדה ספ"ג דנ"א. אילין לְהָטַיָּיה נפקין קדמאי. עיין פני משה. שהש"ר פ' משכני: להוטים הם ישראל אחרי השכינה — ועוד אולי להט הוא הוא لهط، لهد לקק בלשון lecken והושאל לאכילה מהירה עיין פירשט או"מ זה השרש וכן נאמר בלא"ש מאכילת האש lecken] —

לָהַם (מל"מ ומל"ע لهم verschlingen) כמתלהמים (משלי י"ח, ח'; כ"ו, י"ח). *[אחי"ה ופי' ראב"ע מסותרין ומתכסין ולע"ד כיון לל"ע הנ"ל שפירושו מבולעין וכן פי' ר' יונה בספר השרשים

[1]) ועיין ג"כ פסיקתי רבתי פ"ג. [2]) עיי"ע מרום, מירום ומ"ש. [3]) בילקי לוהט.

שלו (בהוצאת נייבויער 346) ועוד עיין יתר פירושים אצל פירשט וגיזיניאוס. ורד"ק פי' חלקים ורש"י פי' מהלומות וא"כ להם בהיפך האותיות כמו הלם — ולפע"ד שיעורו דברי נרגן כמבולעין וכמכוסין בכ"ז ירדוּ חדרי בטן] —

☞ לָהֵן (כלא"ר פי' אך (deswegen, ausser, nur בדניאל להן לאלהיהון. *[אחי"ה בדניאל ג', כ"ח אי' לֵאלָהֲהוֹן ושם ב', י"א להן אלהין ועוד לָהֵן שם פסוק ו', ט' להן חלמא. שם ד', כ"ד להן מלכא; עזר' ה', ב' לָהן מן די וגו' פי' כמו לָא הֵן. מגילה תענית פי"ב להן כל איניש וכו' וכ"ה בתענית י"ב. לפי כ"י ש"ס עיין ד"ס שם צד ל"ב. אות א'] —

להק (= לַהֲקָה Trupp) להקת נביאים (ש"א י"ט, כ'). *[אחי"ה פי' כמו חבל נביאים (שם י', י') והוא מל"ע لهق, لاق ענין חבור וקשור sich anschliessen עיין פירשט ולא הוצרכנו להשותה עם קְהִלָּה] —

* לוּ (בל"ס לו (לא) פי' כמו לא (nein ב"ר פ' ע"ג הן לו יהי כדברך (בראשית ל', ל"ד) . . כל דבר ודבר שהיה לבן מַתְנֶה עם יעקב היה חוזר בו י' פעמים פי' הן לוּ קרי ביה הן לא כלום' מתחלה הן ואח"כ לא וכו' עיין במ"כ. וכן כתיב שלש פעמים במקרא לו (ש"א ב' ט"ז; כ', ב'; איוב ו', ב') תחת לא עיין מנחת שי לש"א ב' ט"ז ובישעי' מ"ט, ה' [1]).

1 לו (= לָוָה מל"מ ענין שאילת כסף או איזה דבר מזולתו gelichen nehmen, leihen, borgen) בפ' מי שמת בגמ' שכיב מרע (ב"ב קמ"ז סע"ב וקמ"ח רע"א) אמר רב נחמן שכיב מרע [2]) הלואתי [3]) לפלוני הלואתי לפלוני [4]) ואע"ג דליתיה בבריא פי' הלואתי לפלוני אותיותי שהן השטרות שכתוב בהן ההלואה וקיי"ל (ב"ב ע"ו סע"א וש"נ ע"ש) דאין אותיות נקנות במשיכה [5]) אלא בשטר ובמסירה ולגבי שכיב מרע אמרו [6]) רבנן דברי ש"מ ככתובין וכמסורין דמו (שם קנ"א סע"א) ושמואל אמר לא ידענא מאי אידון בה זה שקנה מידו וסתם קנין לכתיבה עומד שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר (ב"ב קנ"ב). *[אחיה ודעת רב הובאה בע' רכש ע"ש ונ"ל שרבינו הביא זה דשמואל לפרושי דמלתא הלואתי לפלוני דבי רב משמיה דרב סברי הלואתו לפלוני דאם עמד אינו יכול לחזור בו דהרי היא כמתנת שכיב מרע ושמואל אמר לא ידענא מאי אידון בה שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה ועיי' כתובות נ"ה: ותוספו' שם. — וכנ"ה בב"ב ו' ע"א שבועות מ"א סע"ב כתובות פ"ח. כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי, וכתובו' שם נועל דלת בפני לווין, ב"מ ע"ב: אין לווין על שער שבשוק, חולי' פ"ד. כגון אנו לווין ואכלין, ביצ' ט"ו: בני לוו עלי וקדשו קדושת היום וכו', תעני' י"ב: לווה אדם תעניתו ופורע. שמ"ר פל"א בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ואין דנין זה עם זה כבריות . . הלבנה לווה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה . . ובשר ודם לווה מחבירו ומבקש לבולעו ברבית ובגזל. והפעיל בשמ"ר שם ראו כמה הלויתי ואיני נוטל רבית ומה הלותה הארץ ואינה נוטלת ריבית אלא אני נוטל הקרן שהלויתי והיא נוטלת את שלה שנא' (קהלת י"ב, ז') וישב העפר וגו'. ב"מ ל"ד: שבועו' מ"ג סע"א הלויתני . . הלויתיך, ב"מ מ"ד: מ"ו. ע"ה. הלויני ושם ושבת קמ"ט. להלוות, ב"מ ל"ה. והלאה הרבה פעמים מלוה . . ושם ע"א. והלאה מלוה בריבית, שבועות מ"א. והלאה המלוה, שבת ס"ג סע"א גדול המלוה וכו' עיי"ע טל א', יבמות ס"ג רע"א המלוה סלע לעני בשעת דחקו וכו', מכות ג': המלוה סתם וכו' והשם המופשט הלואה עיי"ע] —

2 לו (= לָוָה מל"מ ענין דבוק וחבור sich zu Jem. gesellen בפרט להלוית המת (begleiten בפ' המדיר (בגמ') [צ"ל סמוך לגמרא] אם היה טוען (כתובות ע"ב.) דלואי [7]) ילווניה פי' מי שמלוה את המת אחרים ילוו אותו. *[אחי"ה בירו' כתובו' רפ"ז דל"א: לווי דילוון ובקהל"ר פ' טוב ללכת: דלווי ילוונִיךְ [8]) והוא בנין פַּעֵל וכן בפיעל והפעיל ובמקרא גם בקל קהל' ח', ט"ו והוא יִלְוֶנּוּ בעמלו ונדרש בקהל"ר פ' הנה אשר: וכי אכילה ושתיה מלוין את האדם לקבר ומה מלוהו תורה ומעשים טובים, ברכות י"ח. כל הרואה את המת ואינו מלוהו [9]) עובר משום לועג לרש (משלי י"ז, ה') ואם הלוהו מהו שכרו . . מלוה ה' חונן דל (שם י"ט, י"ז) —

---

[1]) וכן לוא (תחת לא) אי' כפי המסורה ל"ה פעמים. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע לי' בטעות ובגי' הערוך אי' בכ"י ש"ס ובנו"ג והאמר רבא אמר רב נחמן. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ' פיזי ובתוספי אבל בנו"ג תנו הלואתי. [4]) וכ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בש"ס, ובדפ"ע לי' בפעם שנית. [5]) כ"ה רק בדפ"ר. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד וה"ב, ובכ"י ק"ט ובדפ"ע אמור. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובש"ס, ובדפ"ע דלוואי. [8]) ובמ"ק כ"ח: ובנדרים פ"ג: לי'. [9]) בכ"י ש"ס בבה"ג ובאה"ת: ואינו מלוהו ארבע אמות.

ועוד בהוראת חבור ודבוק לחי das Geleit geben שבת קי״ט: שני מה״ש מלוין לו לאדם וכו׳, סוט׳ מ״ו: כל שאינו מְלַוֶּה ומתלוה כאלו שופך דמים, וכן בהתפעל כל שמִּתְלַוֶּה עיי״ע לויתן, נתפעל ב״ר ספס״ג שנתלוה לו קלונו של רעב, תנחומ׳ וישלח סי׳ ג׳ ונתלוו לו. אפעל סוט׳ שם ברכו׳ ל״א, אלוייה ובתרג׳ אונק׳ לבראש׳ י״ב, כ׳; י״ח ט״ז; תר״י כ״ד, נ״ט, נ״ט ועוד, והשם לְוָיָה סוט׳ מ״ה סע״ב הנחנוה בלא לויה, שם מ״ו: שכר הלויה, המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה, חולי׳ ז׳, עיי״ע בני לויה, שו״ט מזמור ל״ז וילק׳ תהלים ר׳ רמז תתס״ט עיי״ע אשל (ח״א שט״ו:), שמ״ר פ״כ אין שילוח האמור כאן אלא לויה ובילק׳ בשלח ר׳ רכ״ו אין שילוח בכל מקום אלא לוייה, ובמכילת׳ פתיחתא דבשלח אלא לווי ובלקח טוב: אלא לשון לווי, שו״ט ריש מזמור ק״ד יהא אליך לוויתך וכן בלא״ר ב״ר פצ״ב פוקו לכון דלווייתא אנא עבד, ושם ר״פ ט״ז טובוי דהוא (הזהב) בביתיה טובוי דהוא בלווייתיה, ועיין ירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ד, שמ״ר ר״פ ל״ה, במד״ר פי״ב, שהש״ר פ׳ עמודיו, ילק׳ בראשית רמז כ״א, נטטי לווייתא אמר אית לוייתא קומינן וכו׳, איכ״ר פ׳ רבתי ועוד עיי״ע אלוויתא, הלואה ב׳ מלויתא — ומזה גם ע׳ הבא אח״ז] —

לְוָי (מפעל הקודם לזה פי׳ שם מחובר Beiname, (eig. was zugelegt, beigesellt ist בפ׳ אחרון בנגעים (פי״ד מ״ו) ובצלוחית פי״א בפרה (מ״ז) כל אזוב שיש לו[1]) שם לווי פסול, פי׳ „שם לווי כדאמרן בנדרי׳ (נ״ג. במשני׳) הנודר מן היין מותר ביין תפוחים ואמרינן בסיפא (שם) מן הירק מותר בירקות [ה]שדה[2]) שהוא שם לווי[3]) כלומר (שאין) [צ״ל שיין][4]) זה סתם וכשאתה מוסיף תפוחים הוא לווי וכך[5]) אזוב סתם כשר אזוב רומי הוא שם לווי שנלוה רומי על אזוב״. *[אחי״ה כל זה הועתק מפי׳ סד״ט לרה״ג לנגעי׳ צד 28, ובפי״מ להרמב״ם בשני המקומו׳ מפורש שם לווי שם מחובר, ע״ש. ואביי נתן בסוכ׳ וחולי׳ שם ושם כלל על זה: כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאת׳ תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי. ושם לווי פי׳ הר״ש (בנגעים שם) מלשון וילוו עליך וישרתוך (במדבר י״ח, ב׳) ותוי״ט לנדרי׳ פ״ו מ״ט הביא הפסוק הפעם ילוה אישי אלי (בראשית כ״ט, ל״ד) וזה נכון כי על כן נקרא שם לוי] —

לְוַי, לְוַאי (בל״ס ܠܘܝ לְוַי בל״מ לוּ, לוא מלת החבור והוראתה תקוה ורצון (oh! wenn doch הן לו יהי כדבריך (בראשית ל׳, ל״ד) תרג׳ ברם לווי[6]) יהי כפתגמך תרג׳ ירו׳ (א׳) לוואי[7]). אך אם אתה לו שמעני (שם כ״ג, י״ג) תר״י לוואי אם את מקבל מנאי[8]). מי יעלה לנו (דברים ל׳, י״ב) תר״י (ב׳) לוואי הוה לן[9]). *[אחי״ה וכנ״ה לְוַי באונק׳ לשמות ט״ז, ג׳; לדברים ה׳, כ״ט; בתרג׳ ליהושע ז׳, ז׳; לישעי׳ כ״ג, ד׳; לירמי׳ כ׳, י״ז; ובתר״י לרוב פעמים לוואי, לואי עיין לדברי׳ שם וכ״ח, ס״ז; לבמדבר כ״ב, ו׳, י״א ועוד עיי״ע אלווי (ח״א, פ״ח:), הלואי (ח״ג, ר״ו:) וכן בדרז״ל ולואי סנהד׳ ז׳: יומ׳ פ״ו, פ״ז, ב״ב ה׳, מגיל׳ י״ד רע״א בכ״י ש״ס עיי״ע הלואי, שמ״ר ר״פ מ״ז] —

☞ לוואי (= לבא מל״ע ופרסי הרישומ׳ שם (die erste Brustmilch, geronnene Milch תר״י (א׳) ויקח חמאה וחלב (בראשית י״ח, ח׳) ונסיב לוואי וחלבא פי׳ כמו לבא ע״ש. *[אחי״ה ושם פירשתיו והוכחתי כי הגי׳ בבי״ת עיקר אבל בנו״ג בתרג׳ בוי״ו וכן בתר״י א׳ לדברי׳ ל״ב, י״ד לוואי שמיני תורין; בתרג׳ איוב כ׳, י״ז דובשא ולואי, ושם כ״ט, ו׳ בלוואי] —

* לֵוִי (שם הפרטי א׳) לבנו של יעקב אבינו; ב׳) לכמה אמוראים והתואר עיין בפנים) הדרושים בענין לוי ושבט לוי עיין באלה המקומות יומ׳ כ״ו, ס״ו: קידוש׳ ע׳ סע״ב וע״א רע״א, סוט׳ ל״ו רע״ב ל״ז, ב״ב קכ״א: סנהד׳ י״ז, פ״ב רע״ב הוריו׳ י״ג, חולי׳ כ״ד, בכורו׳ ד׳, ל׳: ערכי׳ י״ג: ל״ג: תמיד כ״ח רע״א ב״ר פי״ט, ע׳, ע״א, פ׳, צ״ה, צ״ח, צ״ט, ק׳; שמ״ר פ״ה, ט״ו, ל״ח; ויק״ר פ״ג, ט׳, כ״ו, ל״ב; במד״ר פ״א עד פ״ז, פ״ט, י״ג, ט״ו, י״ח; שהש״ר פ׳ מצאוני; קהל״ר פ׳ יש אחד — ובענין שמות האמוראים לוי בר סיסי (סיסיי, סוסיי) ר׳ לוי (הוא בעל אגדה ודורש מקראות בדור השני והשלישי) ר׳ לוי סוכיא (סוכייה), ר׳ לוי צנבריא,

---

[1]) במכילתי בא שיש עליו. [2]) כצ״ל אבל בפי׳ רע״ב ותוי״ט ג״כ שדה. [3]) וכ״ה בפי׳ רה״ג בסד״ט ובפי׳ המיוחס לרש״י בנדרי׳ ובנו״ג לוויי אבל במשניות ובספרי חקת פי קכ״ד וקכ״ט ובמכילתי׳ בא פרשי׳ י״א חולי׳ ס״ב: סוכ׳ י״ג. בוי״ו אחת. [4]) וכ״ה לנכון בפי׳ רה״ג. [5]) בפי׳ רה״ג: וכן כאן. [6]) בנו״ג לוי. [7]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳, ובכ״י ק״ט לואי וכ״ה בתר״י, ובדפ״ר לווי אילו ובדפו״ו רק: לווי אבל אז אין חלוק בינו ובין תרג׳ אונקלי׳ ובשאר דפ״ע נשמט מן תר״י עד גמירא. [8]) כ״ה בכ״י ק״ט (ושם לוי אם) ובכ״י ל״ד וב״ר, ולפנינו בתרג׳ ירו׳ לוי — ובדפו״ו רק הפסוק. [9]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ל״ד וב״ר, ובכ״י ק״ט לואי ובדפ׳ וויני לווי ובנו״ג אלווי.

ר׳ לוי בר חיתה (חיותא), לוי בר נזירה, לוי בר פאטי, ר׳ לוי בר פלטא עיין באריכו׳ במבה״י למהרז״ף ק״י: עד קי״א: ועוד ר׳ לוי בן פרטא פסיקת׳ רבתי פ׳ ז׳, פ׳ כ״ד (עיין בהוצי׳ הח׳ פריעדמאן צד קכ״ה.), ר׳ לוי חתניה דר׳ זכריה פסיקת׳ רב׳ פי״ז, ר׳ לוי בר זכריה שם, ר׳ לוי ברבי שם פ׳ ל״ב, ר׳ לוי בר חנינא פסיק׳ רבתי בהוספה ב׳ אצל ה׳ פריעדמאן צד קצ״ז: — ועוד הרבה פעמים ר׳ יהושע בן לוי. ובקטוע רק בר ליואי עיי״ע כח״ב, קע״ז וש״נ ועוד עיין נדה מ׳. תני בר ליואי, וזה תואר השם מן לוי וכן בל״ם לֵוָיָא פי׳ שבא מלוי ועיין חולי׳ קל״א. ההוא ליואה וכו׳ והקבוץ ירו׳ מעש׳ שני פ״ה דנ״ו: ייעול ר׳ יהושע בן לוי דמסייע לְלֵיוָאֵי (ועיין בעזר׳ ו׳, ט״ז לֵוָיֵא). ולנקבה לְוִיָּה ירו׳ יבמות פ״י ד״י ע״ד לויה שזינתה.. לויה שנשבית, ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד. כהנת.. לוייה. והשם המופשט לְוִיָּה=Lewitenthum שבת צ״ו רע״ב מחנה לויה, סוט׳ י״א סע״ב בתי כהונה ולויה, ירו׳ סוט׳ פ״ז דכ״א ע״ג זקני כהונה ולויה, ירו׳ יבמות פי״א די״ב. מתנות כהונה ולוייה, שמ״ר זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל לויה ונותן כהונה, במד״ר פ״ג ששה הם שנבחרו כהונה לויה ישראל מלכות בית דוד ירושלים בית המקדש וכו׳.

* לְוִיָה (מפעל לָוָה, לְוִי ענין דבוק והושאל לאשה הנדבקת בבעלה Gattin) יומ׳ נ״ד רע״ב כאיש המעורה בלויה שלו עיין פירש״י וע׳ כרוב ומזה נבין פירש״י באיוב ג׳, ז׳ העתידים ערר לויתן: להיות ערירים במחברתם ליחד ליווי שלהם מחברת איש ואשתו מאין בנים ע״כ אבל עיין ערך הבא אח״ז.

לוית (= לְוָיָה ועם הכנויים לויתה ihr Klagelied ענין שיר אבל עיין בפנים) ירושלמי בפ׳ משקין (מ״ק פ״א ד״פ ע״ד) לא תעורר אשה לוייתה[1] כמה דאת אמר (איוב ג׳, ז׳) העתידים עֹרר לויתן. *[אחי״ה וכן העתיק הרמב״ן בתוה״א שער ההספד כ״ט ע״ג וכ״ה ברי״ץ גיאת הל׳ חוה״מ י״ב רע״ב ושם ושם (את) לויתה וברד״ק שרש לוה ובפי׳ לאיוב לויתה במועד ובנו״ג לא תעורר אשה ליוייתה במועד רב נחמן בשם ר׳ מנא אמר לוייתה כמה דתימר העתידים וגו׳ ולזה הירו׳ כיון רש״י בפי׳ איוב וז״ל ובגמ׳ ירוש׳ ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם כשימות כמו (מ״ק ח׳.) לא יערער[2] על מתו ע״כ וכן פירש רס״ג (הובא ברד״ק שרש לוה) לויתן אבלם ונו״ן כמו מי״ם וזו כונת התרג׳ אליותהון פי׳ קניהן עיי״ע אלייה (ח״א, צ״א: ועוד עיי״ע אלית (שם צ״ד.) וזה מה שפי׳ הש״ס בבלי מ״ק ח׳. ולא יעורר על מתו כד הדר ספדנא במערב׳ אמרי יבכון עמיה כל מרירי ליבא. ובכ״י תרג׳ אִילַוְיָותהון והוא צרוף הלשון מן אליה בל״ם קנה ומן לוי כלומ׳ קנה על הלוית המת ובזה הענין לוייתה או לויתה בירוש׳ הנ״ל] —

* לְוִיטָס (שם התנא) אבות פ״ד מ״ד ר׳ לויטס איש יבנה.

* לִוְיָתָן (כל״מ ענינו שם התנין הגדול שבים Seeungeheuer ואצל רז״ל הוא דג המשלי Lewiathan) ב״ב ע״ד סע״א ההוא כוורא וכו׳ עד ואזילנא לפומיה דלויתן ושם ע״ד סע״ב וע״ה רע״א עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן[3].. ואלמלא הקב״ה עוזרו אין יכול לו. ושם: בשעת שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה וכו׳ ע״ש כל הענין, שם ובילק׳ ישעי׳ רמז שס״א עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן וכו׳ עתיד הקב״ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן, ירו׳ מגילי׳ פ״א דע״ב סע״ב ושם פ״ג דע״ד. אנטונינוס אמר לרבי מייכלתי את מן לויתן לעלמא דאתי א״ל אין וכו׳. ע״ז ג׳: רביעיות יושב ומשחק עם לויתן, ב״ר פ״ז ויברא אלהים את התנינים הגדולים.. זה בהמות ולויתן שאין להם בן זוג ועיין ב״ב ע״ד: ויק״ר פי״ג (כל) בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לע״ל וכו׳ ע״ש כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו, שם ס״פ כ״ב, במד״ר פכ״א, פסיקת׳ רבתי פט״ז ויספרו לך דגי הים (איוב י״ב, ח׳) זה לויתן. ועוד הרבו לספר מלויתן בילק׳ יונה רמז תק״נ ושם: לויתן מלך על כל דגי הים. ובמאמרי במ״ע מ״ג חכ״א 590 הראיתי לדעת כי דמיונים הנ״ל בענין לויתן מפרסיים באו לרז״ל ששמעו מה שמשלו בענין Karô macyô (Karmâhi) מלך על כלי דגי הים שסובב והולך כנחש עקלתון סביב Haoma שמעותד להיות טל התחיה לצדיקים והעתיקו בשנויים כפי מושגים ורעיונות הגאותין לשכל זך של היהודים וכל זה לחזק האמונה בלב ההמון הישראלי והסמיכו הדרשות על מלת לויתן שעצם הוראתה ג״כ ענין סבוב וכריכה בעקלתון, וכן

---

[1]) בכ״י ק״ט לויתה ועיין בפנים. [2]) בכ״י ש״ס לא יעורר וכ״ה בתוה״א שם ועיין ד״ס במקומו. [3]) ועיין מ״ש בזה בספרי על המלאכים והשדים 71.

דרשו זה השם מהפעל לוה בשו"ט מזמור ק"ד ד"ה מה רבו לויתן שכל מי שמִתְלַוֶּה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם לעתיד לבוא, ושם כל מי שמתלוה עמהן עתיד הקב"ה לשחק עמהן לעתיד לבוא — ועוד עיי"ע מלויתא.

1 לוּז (שם העיר עיין בפנים) בפ' עגלה ערופה (סוטי' מ"ו:) ויקרא שמה לוז (שופטים א', כ"ו) תנא[1]) היא לוז שצובעין בה תכלת [וכו'][2]) ואף מלאך המות אין לו רשות בה, בבראשית רבה פרשת פ"ב[3]) (לפנינו סוף פ' ס"א)[4]) ויבא יעקב לוזה (בראשית ל"ה, ו') למה נקרא שמה לוז[5]) לוז היה עומד על פתח המערה והיה חלול ונכנסין דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר הה"ד (שופטי' א', כ"ד) ויראו השומרים איש יוצא מן העיר. *[אחי"ה זו דעת ר' אלעזר בשם ר' פנחס בר חמא בב"ר ס"פ ס"ט וקודם לזה אי' שם כציון מסוט' וז"ל ואולם לוז היא לוז שצובעין בה את התכלת היא לוז שעלה סנחריב ולא בלבלה נבוכדנצר ולא החריבה היא לוז שלא שלט בה מלאך המות מעולם הזקנים שבה מה עושין להם כיון שהם זקנים הרבה מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים[6]) א"ר אבא בר כהנה למה נקרא שמה לוז כל מי שנכנס בה הטריף[7]) מצות ומעשים טובים כלוז ורבנן אמרי וכו' עד א"ר סימן לוז היה עומד על פתחה של עיר וכו'. לדעת ה' וויעזנער (ב"ח פארשונגען משנת 1866 צד ע"ה) כיוונו רז"ל על כפר Lizan (בקורדישתאן) בנהר זַאב אשר עליו העיד ה' ריטטער (ערדקונדע XI, 611) כי עוד מראים יושבי כפר ההוא הסלע אשר היה מעוּתד להשליך משם כל הזקנים והזקנות, והיה אויר הכפר טוב מאוד והאריכו שם בני אדם ימים ורז"ל העתיקו שם הכפר לעיר לוז המקרא — והאגדה על המדינה שאין בה מות הזכרתי באריכות במבוא לח"א צד LII ע"ש. אבל אין שלטון ביום המות עיין הספור בסוכ' נ"ג. הני תרתי כושאי וכו' שדרינהו למחוזא דלוז כי מטו למחוזא דלוז ש כ י ב ו ע"ש פירש"י וע' כש ב'. ואולי בחרו רז"ל להגדה הנ"ל כי בלוז אין מות בזו המלה גם מטעם הוראת لوزة בל"פ ענין נחמד וטוב ולכן אמרו עוד כל מי שנכנס בלוז הרטיב מצות ומע"ט. ומ"ש שצובעין בה תכלת וכן בסנהד' י"ב. ובידם דברים הנעשים[8]) בלוז מאי ניהו תכלת נ"ל כי דרשו כן כי لازورد (Lazur) בל"פ תכלת] —

2 לוּז (מל"מ וכן בל"ע لوز ובל"ס לוּזָא ענין שקדים (Mandel, Mandelbaum בב"ר פרשת צ"ב (ס"פ צ"א) בטנים ושקדים (בראשית מ"ג, י"א) משח דבטנים ומשח דלוזים[9]) וכן בתר' ירושי' (א')[10]). בפ"ק דבכורות בגמ' דג טמא (ח'.) ת"ר תרנגולת לכ"א יום וכנגדה באילן לוז. *[אחי"ה וכ"ה בירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ג מה הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו כ"א יום ובקהל"ר פ' וישב העפר אי' מה השקד הזה וכן תרג' ירו' א' לבמד' י"ז, כ"ג ויגמל שקדים: ועביד לוזין ובתר"י ב' וחסיל לוזין בר לוזיא פי' גמר (= גמל) שקדים פרי שקדים[11]). וכנ"ה בקבוץ בירו' כלאים פ"א דכ"ז. לוזין ובוטמין[13]) מה נפק מביניהון פיסטקין — והיחיד לוז עיין בע' הקודם ובע' אח"ז] —

3 לוּז שֶׁל שִׁיזְרָה (Mandel des Rückgrats, „Juden-knöchel“) בויק"ר זאת תהיה פרשת וזכור את בוראך (ר"פ י"ח) וינאץ השקד (קהלת י"ב, ה') זה הלוז מהיכן אדם מניץ לעתיד לבוא מלוז של שיזרה[13]) הביא לוז אחד נתנו במים ולא נמחה, באור ולא נשרף, ברחים ולא נטחן וכו'. פי' חוליא קטנה שבסוף י"ח חוליות וכל גופו של אדם נרקב חוץ מאותה חוליא ודומה לשקד. *[אחי"ה בויק"ר שם הגי' וינאץ השקד אילין קרסולות ויסתבל החגב זה לוז של שדרה וזה הדרוש עולה בקנה אחד עם הדרוש בשבת קנ"ב. עיי"ע קליבוסת אבל בקהל"ר פי' גם מגבוה גדרש ג"כ כגי' הערוך וינאץ השקד ר' לוי אמר זה לוז של שדרה, ושם ובויק"ר שם מהיכן אדם מניץ (בויק"ר מציץ) וכו'

---

1) בנו"ג תניא. 2) השלמתי כי רבינו היה מקטע את המאמר ובנו"ג עוד: היא לוז שבא סנחריב ולא בילבלה נבוכדנצר ולא החריבה וכ"ה בילק' שופטים סי' רמז ל"ח וקצת בשנויים בתדא"ז ס"פ ט"ז וכן מוכח מפירש"י ורד"ק בשופטים שם. 3) כ"ה לנכון בדפו"ו וכ"ה בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד. 4) לפנינו שם רק ויבא יעקב לוזה שכל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז אבל כגי' רבינו מוכח מב"ר ס"פ ס"ט ומשמע שכן היה לפני רבינו גם בפ' פ"ב (שהוא לפנינו פ' פ"א) ובאמת כן מוכח מהעתקה המיוחסת לרש"י בב"ר ס"פ פ"א, צא ולמד כי גי' כ"י הנ"ל ודפ' וויניצי' היא נכונה אבל בכ"י ק"ט פר' ב' וכ"ה בדפ' פיז' ובאסיל', ובדפ"ר פ' כ' ובדפ' אמ' פ' פ' וכולם בט"ס. 5) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט, ובדפ"ע לוזה. 6) וקצת בע"א בסוט' ע"ש. 7) יותר טוב הרטיב. וכ"ה בס"פ פ"א עיין לעיל ובילק' שופטים סי' רמז ל"ח (בשם ב"ר פ' צ"ט וצ"ל ס"ט) הפרית. 8) כ"ה לנכון בע' זג ב' ובכ"י ש"ס. 9) בנו"ג דשקדים. 10) משח דלוזין. 11) בר בל"פ היינו פרי. 12) נ"ל להגיה בוטנין האזעלניססע עיי"ע בטן = בוטנא ה"ב מ"א: 13) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ב"ר וכ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב שזירה ובשדפ"ע שידרה.

נשמע מזה שבספרי רבינו היתה הגי' בויק"ר כמו לפנינו בקהל"ר ושם אי' ג"כ הביא לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחה וכו'. ודע כי חכמי הטבע הבקיאים בניתוח איברים הפנימיים בגוף האדם לשוא עמלו למצוא לוז של שיזרה (שדרה) עיין מ"ש החו' הירטל das Arabische und Hebr. in der Anatomie צד 161 ושם נקרא זה הלוז אצל סופרים אשכנזים Judenknöchel ובצד 160 הוזכר כי אצל הסאלערניטארים נמנו ג"כ י"ח חוליות שבשדרה מה שאין כן כפי עדות החכמים שבזמנינו. — ואולי יש איזה המשך בין לוז של שיזרה ובין שם המקום לוז אשר שם (לפי ההגדה) אין המות שולט] —

* לוּז עיי"ע לז מה שענינו נטייה ולעיזה.

* לוּח עיי"ע לח.

* לוּט עיי"ע לט.

* לוּט שם בן אחי אברהם (Lot) ודרושי רבז"ל תמצא באלה המקומות ברכות נ"ד: עירובי' ס"ה רע"א מגילי' כ"ה רע"ב נזיר כ"ג ע"א וע"ב ב"מ פ"ו סע"ב שבועות ל"ה: נדה ע': ב"ר פכ"ו, פמ"א, מ"ב, מ"ד, מ"ה, מ"ט, נ', נ"א, נ"ד, ס', שמ"ר פ"ג, ויק"ר פי"ב, כ"ג, במד"ר פ"ג ופ"י.

לְווּטִין (אולי מל"ר אמצעי' leda, leuda, letia מס הקצוב ושכר קבוע fixirter Tribut, bestimmter Lohn או מל"י λῃιάς, ἄδος שלל המלחמה Kriegsbeute) בילמדנו וישא משלו (בתנחומי ליי) (מבקש) [צ"ל מבקשין] לקבוע לו לווטין. — (א"ב פי' בל"י תשורה שלוחה למלאכי מלך ומדינה אחרת). *[אחי"ה בע' פלט ד' הביא רבינו זה הציון בזה"ל פעם אחת הרגיש שהיו הפליטי ומינין[1]) מבקשין לקבוע לו לוויטין ולפע"ד צ"ל הפלוטי ומינוי פי' העשירים (מל"י πλοῦτος, πλούσιος) והשרה מבקשין לקבוע לבלעם מס קצוב או שלל המלחמה מל"ר או יוני' הנ"ל כלומ' בקשו לתת לו שוחד ועל זה אמר (במדבי כ"ג, י"ט) לא איש אל ויכזב וגו'] —

לְווּטָס (נלפע"ד מל"ר אמצעית leutus עבד שמשועבד לקרקעות ein am Boden haftender Sclave) בב"ר פרשת כ"א (פ"כ) והוא ימשל בך: מעשה באשה אחת משל בית טברינוס[2]) שהיתה נשואה ללווטס[3]) אחד. — (א"ב בנוסחאות כתוב לליסטים). *[אחי"ה ותתכן גי' רבינו ופי' אשה ממשפחת טברינוס שהיתה יקרה בישראל היתה נשואה לעבד המשועבד לקרקעות ומפאת משפחתה היתה ראויה האשה למשול בעבד בעלה אבל בכ"ז בקללת אשה הוא ימשל בה] —

* לוּטוּס (נ"ל מל"ר laetus שומח ומי שלבו טוב ein Fröhlicher) מדר' שמואל פ"ב ללוטוס שעבר עני על פתחו לפני שלחנו א"ל זכה עמי א"ל איזיל ואת אתי וכו' פי' עני בא על שלחן של בעל השמחה ובקש ממנו פרוסה אחת משלחנו והמפרש לא הבינו ובילק' שמואל רמז ע"ח הגי' משל לה"ד למלך בו"ד שעשה משתה לעבדיו בא עני אחד וכו' א"ל תנו לי פרוסה וכו' וה' לעווי לא הביא את המלה ובמשביר (במלואים) הגיה ללא נכון „מגירס"!

* לְוִיטָס (שם תנא) באבות פ"ד מ"ד ר' לויטס איש יבנה.

* לוטיינוס (שר רומי Licinius) ב"ר ס"פ פ"ג יום שמלך לוטיינוס נראה לר' אמי בחלום היום מלך מגדיאל וכו'.

1 לוּל (מל"מ בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות ובצירוף תרנגולים Hühnersteige) בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ב:) העושה נקב בלול של תרנגולים. ובר"ג דפ' כל הכלים (שם קכ"ב:) ושל לול של תרנגולים לא נוטלין ולא מחזירין. ובפ' חבית בגמ' אין נוקבין (שם קמ"ו סע"א) דבר תורה כל פתח שאינו עשוי להכנים ולהוציא אינו פתח ורבנן הוא דגזור משום לול של תרנגולין דעביד לעיולי אוירא ולאפוקי הבלא. פי' נקב חלול עשוי (להכנס) [צ"ל להכנים][4]) הרוח ולהוציא החמות[5]) ולול הוא בית התרנגולים שהוא עשוי בנין חלול לקנן בו התרנגולין כדכתי' (מ"א ו', ח') ובלולים יעלו שהן הלולים כגון ארובה להיות עולין ויורדין בתוכם. בר"ג דפ"ק דפסחים (ח'.) ורפת[6]) ולולין ומתבן. *[אחי"ה ודע כי פי' לול של תרנגולין בשבת קמ"ו. הועתק מפי' ר"ח הודפס בש"ס ווילנא אבל הפי' ובלולים יעלו כגון ארובה שייך לרבינו וכ"ה ברד"ק בשרש לול וז"ל ויש לפרש ובלולים ובארובות כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ע"כ ועיי"ע הבא אח"ז. אבל העיקר כפי' ראשון

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובדפי' וויניצי' הפוליטו ומיניו ובכ"י ק"ט הופליטו ומנין. [2]) כ"ה בדפ"ר ושדפ"ע חוץ מדפי' ו"ו ושם סברינוס וצ"ל בט' וכ"ה בכ"י ובב"ר אבל במיוחס לרש"י טוריגוס. [3]) כ"ה נכון בסמך בסוף בדפי' וויניצי' והלאה וכ"ה בכ"י ו"ו א' וב', ה"ב ול"ד וק"ט, אבל בכ"י ב"ר ובדפ"ר ופיזי' במים בסוף. [4]) וכ"ה בפי' ר"ח לשבת בש"ס ווילנא. [5]) בש"ס ווילנא הועתק בט"ס בהמות! [6]) בנו"ג ורפת בקר וכ"ה בכ"י א"פ ליומ' י"א סע"א אבל בנוסחי' ליי שם בקר.

של רד"ק בשרשים וכפי' לפסוק למלכים שם כי פי' לול במעלות לפי שהיו עולין בהם במסבה וכן העתיק יונתן ועיין פי' רש"י למלכים. ונאצל לול מן לוה וכן בל"ע لوى neigen, biegen וממנו لواء Windung מסבה, עיין אוצ"מ לפירשט ע' לול. ומה שפי' רבינו ארובה כונתו כי לול כמו חלול ואות חי"ת נשמט' בראש התיבה או אולי לול לפי זה הוא מל"פ لولة חלול כמו אבוב Flöthe, Rohr — וכן הוזכר לול אצל חלון בעירו' ע"ו: ע"ש ובירו' עירובי' רפ"ז דכ"ד. דרך לולים ירו' יומ' פ"א דל"ת ע"ג חלון שהוא ארבע על ארבע וכו' חייבין במזוזה . . לולין אילו ע"ג אילו חייבין במזוזה, ושם היחיד: לולא דר' איליי וכו'] —

2 לוּל (מערך הקודם ארובה ורֶוַח חלול בבנין (Hohlweg, ein hohler Raum בהלכה קמא דפ' כל שעה (פסחים כ"ו רע"א) לולין היו פתוחות בעליית בית קדש הקדשים. פי' ארובה בעליית בית קדש הקדשים כמו (מ"א ו', ח') ובלולים יעלו'). בהקומץ רבה בסוף הלכה ב' פרשיות (מנחות ל"ד רע"א) איתמר לול פתוח מן הבית לעליה. בפ' כל היד בגמ' משל (נדה י"ז רע"ב) לול פתוח מעלייה לפרוזדור. בפ' כל שעה בהלכתא האוכל תרומת חמץ (פסחים ל"ד סע"א) לול קטן היה בין כבש למזבח. *[אחי"ה ובדף ע"ז סע"א פירש"י לול קטן וכו' א ו י ר יש בין כבש למזבח וכו' ע"ש ובאמת כן מצאתי מפורש בזבחים ס"ב: א ו י ר יש בין כבש למזבח וכו' ושם ק"ד. אי' ריוח יש וכו' וזה ראיה לגזרת הנ"ל שבראש הערך הקודם ועיין ג"כ סוף הערך הנ"ל ובפסחים ל"ד סע"א פירש"י לול: כמין גומא חלולה וכו' ובמנחו' ל"ד רע"א פירש"י לול: ארובה באמצע העלייה, ובעירובי' ע"ו: פירש"י לול: ארובה בקרקעית העלייה, ובתוספ' סוכ' ספ"ג לול קטן היה בין כבש ה א ו ל ם ולמזבח, תוספת' ב"ב רפ"א עושה לו לולו ובכ"י אירפ' בט"ס ליל. ובעה"ק שנ"ב פי' ארובה י"א ווענדל שטע"ג בל"א ע"כ וכונתו על Wendeltreppe = Wendelsteg ועיין הלעז ולא"ש כרש"י למלכי' א' ו', ח'] —

3 לוּל (לחש הוא עיין בפנים) בפ' ערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לו (פסחים קי"ב.) לול שפן אנגרון[2] אנדיפון ביני כוכבי יתיבנא ביני בלועי שמיה[3]. — (א"ב לחש זה). *[אחי"ה ובע' אנגרון (ח"א' קל"ט) פירשתי, ופ"א נ"ל כי לול ל"פ لولو שם שד מפחיד בני אדם בפרט הילדים, שפן אנגרון נ"ל בתיבה אחת שפנאנגרון çpeñjaghra בל' צענד שד בשם זה ומתנגד לשר האש וברר ומלת אנדיפון לפי גי' הערוך אולי הוא תואר לשד מל' צענד naidhyanh פי' בזוי עיי' יוסטי צענד־לעקסיק' 170. אולם עוד הדבר צריך לימוד] —

לוּל [צ"ל לַוְולֵו] (כמו לַבְלֵב בנין פלפל מן לבב (beherzt sein תרג' ירוש' (ב') בפסוק ה' ילחם לכם (שמות י"ד, י"ד) כתא דהוה אמר נלוולי לקבליהון). *[אחי"ה ובתר"י א' נלבלבא מפעל לְבַב בל"ם התעורר נגד האויב בלב חזק] —

1 לוּלָב (כמו לַבְלָב מפעל לַבְלֵב ענין הניצה ופריחה והשם לולב (לַבְלָב, לַבְלְבָא) פרח וענפים צומחים בפרט מדקל frischer Zweig, (besonders der Palme בר"ג דפ' הרואה מקום (ברכות נ"ה רע"א) י' דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים[4]) ועלי גפנים ולולבי גפנים וכו'. בפ' יוה"כ בגמ' והשותה (יומי פ':) בשר שמן ככותבת לולבי גפנים ככותבת[5]). בפ"ז בשביעית (מ"ה) ובסוף עוקצין (פ"ג, מ"ד) לולבי זרדין. בפ' הכונס בגמ' כיצד משלמת (ב"ק נ"ט רע"א) כשאכלה לולבי גפנים וייחורי תאנים. בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים מ"ט סע"א) לוליבא דקרא בי סילקא[6]) לוליבא דכיתנא בכותחא. פי' לולבין הפרחים שעולין בשורש האילן. וי"א לב האילן. *[אחי"ה ועה"ק שנ"ב סיים „הפרחים געבליכ"ר בל"א" וכיוון על לא"ש Geblüh. ועוד עיי"ע לַבְלֵב וש"נ התרגומים. ודע כי כל דבר רך קרי לוליבא שמלבלב ומצמיח ועיי' פי' הרא"ש בנדרים מ"ט. וביחוד נקראו כפות תמרים של מקרא (ויקר' כ"ג, מ') אצל רז"ל לולב עיין המקומו' ברכו' נ"ז. סוכ' כ"ט: ל"א: ל"ט. מ"א. מ"ג: מ"ה. מ"ו. תוספ' שביעי' פ"ז, תוספ' שבת פ"ח (ט'), תוספ' סוכ' רפ"ג, תוספ' ב"ק פ"ו ועוד הרבה ובלא"ר לוּלָבָא סוכ' ל"ב. עיי"ע הפיא א', הץ, ב"ק צ"ו. — קטר (את) לולבך, ירו' שבת פ"ב ד"ה: ב"ר פ"ו, ילק' קהלת רמז תתקס"ט. והקבוץ לוּלֵבִין . . . לוּלֵיבִי ע"ז נ"ז:] —

2 לוּלָב (לדעת רבינו שתי קורות העומדות בצדי הקורה הגדולה die, den grossen Press-

---

[1]) ועיין מ"ש בעי' בלולין בח"ב, צ"ח ושם תקנתי המעוות שבדפוסי הערוך. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ועיי"ע אנגרון, ובדפ"ע אניגרון. [3]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב ובדפ' באסיל שמי וצ"ל שמיה ובשרפ"ע שמני ועוד עיי"ע אנגרון ומ"ש. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ואמש' ובדפ' ווניצי קינים. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו אי ובי, ל"ד ב"ר, ובדפ"ע רק: לולבי גפנים בכותבת ובנו"ג בכותבת. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ווניצי' כי סילקא, ובדפא"מ בסילקא וכ"ה בנוסחאותינו.

(balken umgebenden Stangen בס"ג דע"ז (ע"ה.) ובפ' תינוקת בר"ג (נדה ס"ה סע"א) הדפין הלולבין והעדשין [1]) פי' רבינו [2]) גרשם ז"ל הדפין הנסרים שמניחין על גבי הענבים והעדשים היינו הגת עצמו הים שבו דורכין הענבים והלולבין הן שתי קורות המתאימות שעומדין מכאן ומכאן לקורה הגדולה ובהן נועלין אותה הקורה הגדולה כל אלו מדיחן במים והן טהורין בלא טבילה משום דהדפין והלולבין הוו פשוטי כלי עץ והעדשים הים אעפ"י שהוא כלי כיון דהוי מחובר לקרקע לא צריך טבילה והעקלים של נצרים היינו לאחר שמילאו כל הגת מן ענבים או מן זיתים מפנין סביב ועושין שביל ליין שילך ויפול אל הבור ולפי שלא יתפזרו הענבים ויפלו אל השביל מביאין נצרים של דקלים וכורכין סביב לענבים כמין סייג קטן [3]) ולהכי נקרין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב כשעקל בית הבד כרוך עליה (ב"ק ק' ט"ו:) פי' הבד שנסדקה קשורה ומהודקת כמין אריגה בזמורות שהן כמו [4]) חבלים לבלתי הפרד שבריה ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה נמוכה ונקובה ומשימין סביב והיינו [5]) עקלין של נצרין ואח"כ משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה ויש שעושין אותן עקלין של בצבוץ מן נצרים [6]) של פשתן ארוך שקורין קנב"ץ ואותן צריך לנגבן כדאמרינן בסוף מסכת עבודה זרה (ע"ד סע"ב וע"ה רע"א) צריך לנגבן באפר ומים ואפר לפי שהן בולעין היין אבל אם הן הנצרים של שיפה [7]) ושל גמי צריך ליישנן לפי שהן בולעין היין הרבה ואין מתבטל מהן היין לא ע"י הדחה ולא ע"י ניגוב. *[אחי"ה תחלת הפי' הזה שייכת לרגמ"ה וגם ואמר לן רבי הן הן מדברי רגמ"ה כמו שהוכחתי בע' חלק (ח"ג צד תי"ד בהערה) ובלי ספק כל הערך נעתק מפי' רגמ"ה או לע"ז או לנדה, וראש דברי הערוך מצאתי בקצת שינוי הלשון בפי' רגמ"ה לב"ב כ"י לדף ס"ז: וז"ל כלונסאות אלו עצים שעומדין מיכן ומיכן לקורה ונקובין ומשימין בריח זה לזה ומעמידין הקורה על הבריח וכו' וא"כ רגמ"ה חשב לולבין שהם כמו כלונסאות, ומה שהביא בשם רה"ג כן מוכח מפי' רה"ג לטהרות לסוף פ"י ע"ש וע' עקל ועוד עיי"ע דף ופירש"י לע"ז ע"ה, ועיין מ"ש בע' גרגי (ח"ב, ש"ג) ועוד עיין תשוב' גאונים קדמוני' דפ' בערלין סי' קנ"ב צד ל"ט ע"ב ד"ה סביבות וד"ה העקלין — ולדעת רש"י לולבין כן טאטיתא שמכבד בה הענבים המתפזרין לאוספן, ובנדה פי' כמו כן לולבין חופיא שמנקין בה את הגת, ונ"ל להסביר פירושו כי מנהגם לעשות מכבדות מכפות תמרים עיין מ"ש בע' אלבינא (ח"א, פ"ה) — לולי פירש"י והערוך הייתי אומר כי לולבין עיקרו מל"ע לֻלָב צנור אשר בו מקלחין המים והוא השביל שעושין ליין שילך ויפול אל הבור] —

* לוליבא (שם פרטי) ר' חייה בר לוליבא ירו' ערל' פ"ב הל"א ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג.

* לולגין(?) תוספת' כלי' ב"ק ספ"א או לולגין פרוסה טהורה מגופפת הרי זו טמאה וראו"ו הגיה אלו לגין ולי נראה שצ"ל אולולגין (בתיבה אחת) פי' מל"י ὀλλιξ כלי כמין כוס של עץ ובכלי' פ"ב מ"ג אי' כככב.

לוּלְיוֹן (פי' בל"י בעל פטפוטי מלין λάλος, λάλιος (Schwätzer בס"ג דפ"ק דע"ז (י"ח:) מוליון לוליון סגלריון [8]) פי' מיני ליצנות. — (א"ב פי' לליון בל"י לועג ולץ מדבר דברי מהתלות וצחוק). *[אחי"ה וכבר הרחבתי דבורי בכל אלה השמות של מיני ליצנים בע' בקיון (ח"ב קנ"ט) ושם העירותי על עיקר גי' הילק' ההולך .. ולבית השחוק וכו' וה' פערלעס (עט"ש 101) רוצה להגיה לודיון סגילרון ופי' ludi saeculares אבל גם בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח כ"י לע"ז הגי' לוליון וכ"ה בע"י הראשון ובתוספת' דע"ז פ"ב לי' לוליון וכן לי' בתוספ' רבי' אלחנן הובא בד"ס לע"ז כ"ג] —

* לוּלְיָינֵי (שם הפרטי הרומי Julianus ולמ"ד הראשון במקום יו"ד) שהש"ר פ' גן נעול . . לא היו קורין לראובן רופוס (Rufus) ולשמעון (צ"ל וליהודה) לא היו קורין לולייני וכו' ובויק"ר פל"ב לא היו קורין ליהודה רופ' [9]) ולא לראובן לוליאני וכו' וצריך להפוך הסדר — ועוד נקרא כן אביו של ר' חייה ירו' כתובות פי"ג דל"ה ע"ד ירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ד ירו' נדרי' פ"ג דל"ז ע"ד ירו' נזיר פ"ד דנ"ג רע"ג ר' חייה בר לולייני — ועוד שם פרטי ר' לולאני בר שוורי' פסיקת' דר"כ פ' פרה וצ"ל בר טיברים עיין הערה קס"ז לר"ש באבער צד ל"ט ובפסיקת' רבתי פי"ד אי' בט"ס ר' לולייאני בר כוברים.

---

[1]) עיי"ע בח"ג דף ק"ח ושם בהערה 4 וש"נ סדר ושינוי הנוסחאות. ועוד עיי"ע עדש ב׳. [2]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע רבי. [3]) בדפ"ע אי' עוד כדי שלא יתפזרו אבל הם מיותרין וכפולים ובאמת לי' בכ"י ה"ב. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע כגון. [5]) לי' בכ"י ה"ב. [6]) בכ"י הי"ב הגי' מן השבת של נצרים. [7]) בכ"י ה"ב חשיפה. [8]) כ"ה בכל הכ"י ובדפ' ערוך החדשים אבל בדפ"ר פיז' וויניצ' בט"ס סגלדיון בדל"ת. [9]) כ"ה בדפוסים ראשונים וצ"ל רופוס אבל בדפ' אחרונים פשטו והדפיסו רופא.

* לולינום, לוליינוס, לולייאנוס (מערך הקודם Ju-lianus) לולינום (לוליינוס, לולייאנוס) ופפוס ירו' תענית פ"ב דס"ו: ירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ג, ירו' סנהד' פ"ג דכ"א רע"ב, תענית בבלי י"ח: ב"ר פס"ד, ספרא אמור פ"ט ובחוקותי פ"ה ועיין רש"י לב"ב י': ד"ה הרוגי לוד. — לוליינום מלכא ירו' נדרי' פ"ג דל"ז ע"ד ט"ס הוא וצ"ל דוקליטיאנוס כדאי' בירו' שבועי' פ"ג דל"ד ע"ד עיין קורות היהודים לה' גרעטץ ח"ד ב' 494.

לוליינית (לפי ר"ב מלשון לול treppenartig ולפע"ד תואר מהשם הפרטי הקודם julianisch) בס"ג דפ' כה"ג (סנהד' כ"ב סע"ב) ובס"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"א.) אמר רב יהודה תספורתא יחידתא היכי דמי אמר רבא[1]) ראשו של זה בצד עיקרו של זה. פי' שתהיה הראש מכוסה בשיער כיצד ראש זה השיער מגיע בעיקר השיער שלמעלה הימנו. — (א"ב נגזרת מלה זו מטלת לול שהתספורת היה כמין סלם. פי' אחר על שם איש נקרא לוליון). *[אחי"ה צ"ל על שם איש נקרא לוליינוס, בכ"י ו"ו ב' אי' לוליון ובכ"י ו"ו א' ול"ד לולינית וכ"ה בנדרים ובכ"י ה"ב וק"ט לוליאנית וכן העתיק פי' ר"ח כ"י לסנהד' ובנו"ג לוליינית וכ"ה בדפ"ע] —

לוּלִיתָא (לפע"ד מל"ע لألأ blitzen גירא דלוליתא Meteor = Leuchtgeschoss) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט רע"ב) לגירא ליתי גירא דלוליתא. פי' אבן עשוי כחץ הנופל עם הברד ומהפכה השטן למטה. *[אחי"ה שלש תיבות האחרונות באות לפירוש המלה וניפכי' (בגיטי' שם), ובכ"י ה"ב הגי' הנופל מן הברד ואולי יותר טוב מן הברק כי הפעל הערבי הנ"ל פי' הבריק וא"כ גירא דלוליתא חץ של ברק פי' אבן עשוי כחץ שנופל מן הברק, ובנו"ג דליליתא ופירש"י חץ של לילית ועיין מ"ש בע' גִּירָא בח"ב, שמ"ו: ועוד י"ל כי לוליתא ל"ס הוא ופי' חנית ורומח וכן דעת הח' לעווי] —

* לולניות בע"ז ח': ט"ס וצ"ל לונכיות עיין ערך לנך. ובתוספ' סוט' ספ"ג בכ"י אירפ' ניתלו בו עשר לולכיות צ"ל לונכיות ובנו"ג שבטים.

לולשפט[2]) (שם מקום עיין בפנים) בפ' איזהו נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ג:) משלם ליה כדקא אזיל אפרוותא דלולשפט. ובפ' המוכר פירות לחברו בגמ' המוכר יין (ב"ב צ"ח.) האי מאן דמקבל חמרא מחבריה דממטי ליה לפרוותא דלולשפט פי' קיבל ממנו מעות לקנות לו מן השוק הידוע להמכר בו יין ואם לא קנה לו יתן לו יין כמו הנמכר באותו השוק בעת ההיא. — (א"ב זולשפט כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה כ"ה בב"מ וכצ"ל בב"ב אבל בנו"ג שם דוול שפט וכ"ה בפירשב"ם ותוספו' שם ד"ה האי ובדפוסי' הישנים דוילשפט, ברי"ף דבילשפט ובריף כ"י (בר"ס ב"ב קמ"ט.) דבי לישפט ובכ"י רומי דבי לשפט ובכ"י מ' דולשפט ובשט"מ לב"ב אי' עוד הגי' דבלשפט, ואולי הגי' הנכונה דטולשפט והוא שם מקום Thilsaphata במסופוטמיא עיין מאנגערט ח"ה, ב' 247 ונייבויער גיאגראפיא 392] —

* לוּמא עיי"ע לם.

* לוּן (פי' לָהֶם) הרבה בירוש' בהבלעת הה"א במקום לְהוֹן ירו' ברכות פ"ג ד"ו: אמר לון וכו'.

* לונביאות ט"ס עיי"ע לנך.

* לְוִינְטִי (שם אמורא דא"י Lewinti) ירו' דמאי פ"ז דכ"ו, ע"ג ירו' שבת פ"ג ד"ו. ירו' יבמות פ"ט ד"י: עיין מבה"י למהרז"ף קי"א:

* לוּנְיָא (אולי מל"י λινέα חוט Faden) שהש"ר[3]) פ' צוארך בחרוזים אלו ע' סנהדרין שהיו חותים אחריהם בלוניא של מרגליות והביא בעל מ"כ גי' הילק' כלוניא ופי' לעז ממש וכיון על colonia עיי"ע וע' בלוניא וש"נ גי' הילק' ואולי עיקר פי' בלוניא כמו בחרוזות המרגליות שהן חרוזין בחוט זו אחר זו.

* לוּם (שם פרטי) גיטי' י"א רע"ב לא בא לידינו אלא לוקוס ולוס והכשרנו ודוקא לוקוס ולוס דלא שכיחי ישראל דמסקי בשמהתייהו ול"נ שהם שמות יוניים Λύκος, Λύσις, Λυσίας או Λούκιος עיי"ע לקום (= ליקום) ומ"ש.

* לוּעַ עיי"ע לע.

לוּף (בל"ע لوف ובל"ס לופא Schlangenkraut, Drachen-, Natterwurz) בבית שמאי בפ"ו בפיאה (מ"י) כל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים. בהזורע פ"ט בתרומות (מ"ו) איזהו דבר שאין זרעו כלה כגון הלוף והבצלים והשום. בס"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרים נ"ח רע"ב) אלו הן חסיות כגון הלוף והבצלים והשום. בפ"ז בשביעית (מ"א) עלה הלוף השוטה וכו' עד שיש להן שביעית ולדמיהן שביעית ויש להן ביעור ולדמיהן ביעור.

---

1) וכה"ג בכ"י ש"ס לסנהד' ובאה"ת ובנו"ג אמר ר' יהודה אי שמואל תספורתא יחידאה ה"ד אמר רב אשי. 2) נגררנו אחר הסדר של דפוס אמשט' אבל בדפוסי' הראשונים ובכ"י נסדר זה הערך קודם ע' לז. 3) בע' בלוניא ח"ב, ק' בט"ד אי' קהל"ר.

פי' ירק כמין סילקא[1]) ועליו רחבים. וי"א הוא שורש ויש לו עלים ארוכים כשני זרתות ורחבים כשני זרתות והשורש שלו נאכל עם הכשר. ורבי דניאל ז"ל פי' קאולוקאסו[2]) ואמר לעליו יש שביעית שאין עושין בהן סחורה בשביעית ויש להן ביעור לאחר שכלו מן השדה מבערו מן הבית אבל לעיקר אין ביעור שאינו כלה שעומד תחת הארץ (כדתנן בפיאה פ"ו (מ"י) כל הטמונין בארץ כגון הלוף והשום והבצלים בספרים של ארץ ישראל לשפט) ובל' ישמעאל ק ל ק א ס[3]) (ולא מסתברא דתניא בהדיא (מעשרו' פ"ה מ"ח) הלוף והקאלקס דאלמא לוף לחוד וקאלקס לחוד עיין בגמ' דבני מערבא בגמ' המוכר יין (?)) [4]). בפיאה בפ' כלל[5]) אמרו בפיאה ירושלמי (פ"א דט"ז ע"ג עיין ירו' נדרי' רפ"ז ד"מ סע"ב) קולקס לירק למעשרות לשביעית ולפיאה. ולוף השוטה (שביעית פ"ז מ"א ומ"ב ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: עוקצין פ"ג, מ"ד) דומה ללוף אחר וממינו הוא אבל עליו רחבים יותר כדגרסינן (סוכ' ל"ב.) הדס שוטה[6]). — (א"ב כתבו המדברים על הנטעים שיש נטע הנקרא לוף בל' סורסי ועלהו מתואר כמו לב והוא עב כמו עלי קיסום ובו חברברות לבנות ונטע זה יצמח בחרף ובשרב ייבש ושרשו לבן והוא עב ולו טעם חריף ויאכל וגם העלים כבושים יאכלו). *[אחי"ה וכן כתב דיאסקארידעם (הובא אצל רימ"ז בט"ר ח"א 145 Ἄρον τὸ καλούμενον παρὰ Σύροις λοῦφα ועוד שם שאצל יושבי Kypria נקרא κολοκάσσιον והוא מין ממיני פול והיינו מיני קטניות וכן פירש"י בשבת קכ"ו: ולא את הלוף: מין קטניות שאינו ראוי חי אפי' לבהמה ע"כ (ואחר זה הפי' נגרר רע"ב בפי' לשבת פ"כ מ"א ועיין בתוי"ט שם), אבל מ"ש המיוחס לרש"י בנדרים נ"ח: בד"ה ודילמא הלוף לופינא ע"כ וכיון לל"צ lupin טל"ר lupinus Wolfsbohne נראה שכתב כן מנפילת הלשון על לשון, או אולי סבר שהוא כמו פול ועיי' בסוף זה הערך — ודע שמיני לוף הרבה הם ואחד מהם קלקאס כדעת רבינו בזה הערך (לפי תיקונינו) על פי פי' ר' דניאל ובע' קרקס (ולכן הוזכרו יחד בירו' עירו' רפ"ג ד"כ ע"ג עיין לעיל) וכן דעת רה"ג בפי' לעוקצין הנ"ל וז"ל הלוף השוטה פי' זה לוף דומה לקולקוס והוא במינו עליו רחבים וכו' וכן מדובר בעליו של קולקוס בירו' שביעי' פ"ב דל"ד רע"ב.. באילין עלי קולקסיי (בירו' נדרים רפ"ז ד"מ סע"ב עלי קלוקסייה) שאסור לגמות בהן מים וכו' ועיין פליניאוס כ"א, נ"א הובאו דבריו בע"מ לבוקסטארף ע' קולקס ומלעף פפלנ"צ 241. זרע לוף העליון .. אינן נאכלין מעשרו' פ"ה מ"ח וכ"ה בירו' מעשרו' רפ"א דמ"ח סע"ג יכול שאני מרבה לוף העליון, ובירו' סוף מעשרו' (דנ"ב סע"א) א"ר יוסי מתניתין אמרה כן זרע לוף העליון וכו' ומסיק כיני מתנית' זרע הסילון של לוף ור"ש למעשרו' גרס זרע הסלולין ע"ש אבל בפי' הרמב"ם שם אחז בגי' העליון וז"ל ואמרו העליון אמרו בגמ' כי שיטת המאמר כן הזרע העליון של לוף ע"כ (ועיין פי' הרע"ב במעשרו' שם מ"ש בשם הרמב"ם) וכבר העיר ה' לעף (פפלנ"צ שם) על גי' הרמב"ם האמיתית אבל מ"ש

---

[1]) Mangold בעה"ק בט"ס פילקא. [2]) בכ"י ובדפ"ע בשתי תיבות וצ"ל בתיבה אחת והוא פול המצרי בל"י κολοκασία בל"ע قلقاس. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט, ובשאר כ"י ודפ"ע קאלקס. [4]) ודע כי כל מה שהבאתי במסגר לי' בכ"י ו"ו א' ובי' ל"ד ה"ב וב"ר וק"ט ובאמת אינו מדרכו של רבינו לחלוק על ר' דניאל אחיו אשר אחריו נגרר תמיד בפרט בפירושיו לסדר זרעים (עיין מבוא צד XIV) וגם אין מסגנון לשונו לומר „עיין בגמ'" וגם ציון המדובר בו טעות הוא כי לא נמצא זכרון הלוף והקולקס כי אם בירוש' עירובין רפ"ג ד"כ ע"ג וגם בציון הקודם דתניא בהדיא הוא קצת בלי דקדוק כי כונת המציין היא על סוף מעשרות כמו שהבאתי ושם אי' שום בעל בכי וכו' ר"מ אומ' אף הקרקס.. זרע לוף העליון וכו' וא"כ אינו נזכר הלוף והקאלקס כמ"ש בעל המציין, אף אם אמת הוא כי קרקס אחד הוא עם קלקאס עיין בפי' הרמב"ם ורע"ב למקומו וגם רבינו סובר כן כנראה מע' קרקס א' ושם פירש רבינו בסיום לשונו: והוא ממין הלוף שפירשנו במקומו ע"כ הרי שרבינו מסכים בפירוש לדעת ר' דניאל שהביא בע' הנוכחי מכל זה הדין כי מה שהסגרתי מגליון של איזה סופר מחוכם בא פנימה ויש למחוק. ודע עוד כי בכ"י פאריז הביא החי' אלטרה (עיין עליו במבוא LIII) תיבות: „בספרים של ארץ ישראל לשפט" במסגר והשליכן בע' לולשפט אחר התיבות: אפרוותא דלולשפט וכתב וז"ל בספרים של ארץ ישראל לושפט ע"כ אבל במחילת כבודו לא כיון לאמת כי מלבד שלי' זכרון אפרוותא דלושפט בירושלמי קשה להלמו לומר כי הסופר טעה לכתוב מאמר אחד ששייך לערך אחר אם יש ערך אחר בינתיים כי גם לפי סדר הדפוסים הישנים אשר שם נערך לוף קודם לולשפט יש ערך לווקן בינתיים. ואולי כוונת החי' אלטרה על גי' כ"י רי"ף שאי' שם דבי לישפט עיין מ"ש בע' לולשפט. ולי נראה להגיה בספרים של ארץ ישמעאל וכיון בעל הגליון למלת السبط schlicht שבו מתואר בספרים ערביים השם לוף וכן כותבים סוריים בר אלי ובר בלול: לופא שבטא עיין לעף פפלנצ"ג 239 ועוד 240. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט, אבל בדפ"ע אי' עוד בט"ס גדול, ובדפ"ר נכפל הדבור בפיאה בפ' כלל גדול אמרו בפיאה. [6]) זה הפי' שייך לרה"ג עיין בסד"ט לעוקצי' שם צד 45.

כי הערוך בע' סליון גרס גם בציון דמעשרות הסיליון נעלם ממנו כי כ"ה רק בדפוסים מפיזרו והלאה אבל בדפ"ר חסר כל הערך סליון וכן לי' בכ"י ה"ב. ובאמת ע' סליון מעולם לא יצא מקולמסו של ערוך וראיה גדולה מצאתי בכ"י קאהוט שאחר שנעתק שם הערך סליון כמו שנדפס בדפוסים אי' עוד הסיום בזה"ל „ר' יצחק דסיפונט" ע"כ הרי ר' יצחק דסיפונט הוליד את הערך הזה, וזה ר' יצחק דסיפונט אחד הוא עם ר' יצחק בן מלכי צדק (עיין גרעטץ קורות היהודים מהדורא ב' חלק ו', 409 מ"ש בשם ר' בנימין מטודילה) בן דורו של ראב"ע ובאמת בפי' מהר"י בן מלכי צדק לתרומו' (הנדפס עתה בש"ס ווילנא) אי' ממש כמו שנדפס בערוך ע' סליון ע"ש — ודעת רמב"ם בכ"מ (פ"ו מ"י דפיאה, פ"ט מ"ו דתרומו' שביעי' פ"ז מ"א ובמעשרו' הנ"ל) כי לוף מין ממיני הבצלים. ובעוקצי' הנ"ל הערה את מקורו בכתבו וז"ל ולוף מין בצל פי' הש"ס הירושלמי וממנו מין ידוע בלוף שוטה ע"כ ובלי ספק כיון לירוש' שביעי' פ"ה דל"ה ע"ד הטומן את הלוף עד כדון לוף בצלים א"ר יונה היא לוף היא בצלים. אבל כפי הנראה היא לוף היא בצלים פירושו שדין אחד להם ולא שהם ממין אחד ומזה הטעם הוזכרו יחד הלוף והשום והבצלים (פיאה ותרומו' הנ"ל) אבל גם הסופר Salmasius סבר כי לוף הוא ממיני בצלים עיין רימ"ז בט"ר הנ"ל — ובתוספת' שבת פ"ח (ט') נזכר הלוף עם החרדל והתורמסין וזו ראיה למיוחס רש"י בנדרי' הנ"ל כי לוף כמו פול] —

* לוּף, לופין עיי"ע לף, לפין.

* לופייני עיי"ע בר לופייני בח"ב, קע"ח, וגזרתו מל"ע שנרשמה בע' לפין ועניננו מי שריסי עיניו גדולות או ששערותיו מרובות.

* לוּפָר עיי"ע קודם ע' לפת.

* לוץ עיי"ע ליץ.

* לוק (= לָקַק (lecken עיי"ע לק.

* לְוּקָאֵי (שם הפרטי Λιβυκοί (die Lybier תרג' להבים (דה"י א' א', י"א) לווקאי ובתר"י א' לבראשית י', י"ג לְיוּוָקָאֵי.

לֶווּקָן (ובל"י λευκός, όν (weiss לבן בפ' הרואה בגמ' דסמוך על הזיקין (ברכות נ"ח:) הגיחור והלווקן והברדניקוס[1]. בפ' מומין אלו (בכורו' מ"ה:) הכושי והגיחור והלווקן[2]. גמרא (בכורות שם) לווקן חיוורא כי ההוא דאמר להו מאן בעי לווקני[3] ואשתכח חיוורי. — (א"ב פי' בל"י לבן ובפרט בזה השם נקראו אנשים אשר בהרות בהרות לבנות בפניהם או שנהפך עור הבשר ללבן נגד הטבע ודבר זה ידוע אצל הרופאים). *[אחי"ה וע"י מלה יונית זו העתיקו ע' זקנים לבן (בראשית מ"ט י"ב), לח (שם ל', ל"ז), חִוָּר (דניאל ז', ט') ועוד זולתם — ועוד עיי"ע לקן ב'] —

* לוקניתא עיי"ע לקן ב'.

* לוקוס, לוקים, לוקין עיי"ע לקוס (= ליקוס).

* לורטיא עיי"ע במו"ע אחר ע' לקש.

☞ לְוָת (וכן בל"ס פי' מלת היחס כמו אל ול . . בעברי' (an, zu, gegen, bei תרג' ויבא אל האדם (בראשית ב', י"ט) ואייתיה לות האדם. *[אחי"ה ועם הכנוים לְוָתִי, לְוָתָךְ, לְוָתִיךְ, לְוָתֵיה והדוגמאות עיין אצל המתורגמן וה' לעווי — ב"ק קי"א: ב"מ ס"ב: לְוָתִי] —

1 לָז (= לוּז, לָזָה בל"ט ענין כריכה ובהשאילה נטייה וכן בל"ע لوى עיין פירשט ineinander (gewickelt, verkehrt sein בסוף כלאים (פ"ט, מ"ח) נלוז ומליז את אביו שבשמים עליו מפורש בע' שעטנז. *[אחי"ה ותרג' יליזו (משלי ד', כ"א) ניזלן וז"ל נילזן וכ"ה בתרג' כ"י אצל לעווי בעמת"ר ח"א 407 — ומל"מ הנ"ל פי' הרמב"ם לנכון נלוז ומליז של כלאי' הנ"ל] —

1 לָז (לוּז לדעת רבינו ענין לזות שפתים ולדעת ה' לעווי כמו לָעַז .Nachrede gegen Jem (führen, murren בפסיקתא את קרבני לחמי לאשי (פסיקתי' דר"כ דף נ"ט:) צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי י"ג, כ"ה) זה חזקיה מלך יהודה שלא היה עולה על שלחנו בכל יום אלא ב' אגודות של ירק וליטרא בשר והיו ישראל מליזין[4] עליו ואומרים זה מלך רצין ובן רמליהו יאותו למלוך ומשוש את רצין ובן רמליהו (ישעי' ח', ו')[5], פי' מלשון

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובי' ל"ד וק"ט, אבל בדפ"ע אי' עוד: גמרא לווקן והברדניקוס ובא זה מציון שבסמוך.
[2]) כ"ה במשניו' וברש"י וכ"ה בירו' ברכות פ"ט די"ג. סע"ב ותוספ' ברכות פ"ז כפי גי' כ"י אירפורט (בהוצי' צוק"מ 15) ובדפוסי' שם הלוקין ובתוספ' בכורות ספ"ה לויקן וצ"ל לווקן, ובנו"ג בבכורות הלבקן בשתי פעמים וכ"ה בספרא אמור פרק ג' פרש' ג'. [3]) בנו"ג לוקיאני וברש"י לוקייני. [4]) וכ"ה במדר' משלי פי"ג ובילק' משלי רמז תתקי"ן ובפסיקת' רבתי פי"א וכ"ה בפסיקת' דר"כ לפי גי' כ"י א"פ אבל בנו"ג מלעיגים. [5]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו ול"ד אי' רצין בן רמליהו יאה למלך ומשוש את רצין ובן רמליהו וכ"ה בדפע"א וב"י ק"ט ובפסיקת' משובש עוד יותר ע"ש.

לזות שפתים (משלי ד׳, כ״ד). *[אחי״ה והראיה כי מליזין כמו מלעיזין ממה שאי׳ בתמורתו מלעיגים — וכנ״ה בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג, ירו׳ שקלים ספ״ה דמ״ט. ויק״ר רפ״ו היו הכל מליזין עליו, ב״ר פנ״ד ע״י שהיו מליזין בארון, שהש״ר פ׳ גן נעול שמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו. והשם לוָּזָה ירו׳ גיטי׳ פ״ד דמ״ה ע״ד שלא להוציא לוזה על בני חורין ויותר טוב לִיזָה כדאי׳ בירו׳ גיטי׳ פ״ט ד״נ: וירו׳ יבמו׳ ספ״ג ד״ה. שלא להוציא ליזה וכו׳ והוא קטוע מן לעֵיזה ובבבלי מורגלת הלשון להוציא לעז] —

לַזְבִּיז (= לִיזְבִּיז לדעת ר״ב מל״י λαβίς מסגרת בית יד (Rand, Griff, Henkel בפ׳ ב׳ בכלי׳ (מ״ז) ואם יש לו ליזבז[1]) עודף. ובהשידה פי״ח (מ״א) ועובי ליזבזין[2]) נמדד. בפ׳ אלו עוברין בגמ׳ דסמוך רבן שמעון [בן גמליאל][3]) (פסחים מ״ח:) בעי ר׳ ירמיה טבלה שאין לה לזביז[4]) מהו תוך כלי בעינן והא ליכא או דילמא אויר כלי בעינן והא איכא[5]). פי׳ מסגרת[6]). — (א״ב פי׳ לביז בל״י בית יד ואוזן הכלי או מסגרתו עשוי להחזיק בו הכלי ובל׳ חכמים אמרו לזביז וכן מן לג אמרו לגלג). *[אחי״ה ואלה דברי פי׳ המשי׳ לרמב״ם בכלי׳ פ״ד מ״ר: דע ששפיות וזר ולזביז ודופן ענין כולן בזאת המסכתא שוה וכו׳ ומסיק שמרובע נקרא לזבז ע״ש. ובמקואו׳ פ״ד מ״ב פי׳ ליזבז: מסגרת גבוהה וכו׳ ובחגיג׳ כ״ו סע״ב בחופה את לבזביו (ובכ״י ש״ם לבזביז) פירש״י: לבזבזין שפה לשלחן סביב ובכ״י רש״י (אצל ד״ס במקומו) שפה שעל השלחן. וכנ״ה בתוספת׳ כלי׳ ב״ק פ״ב ליזבז טמא ובכ״י אירפורט הגי׳ ליזבין, אבל בתוספ׳ כלי׳ ב״ק ספ״ו ובתוספ׳ כלי׳ ב״מ ספ״י גם בכ״י אירפורט ליזבז וכ״ה בתוספת׳ כ״י לעוקצי׳ ספ״ב, ותוספ׳ אהילו׳ ספי״ב יש לה ליזבז ובירו׳ פסחים פ״א דכ״ז: לזבז ובקבוץ תוספת׳ כ״י כלי׳ ב״מ רפ״ח הליזביזין ובנו״ג בט״ס הלישביזין — ועה״ק שנ״ב סיים רנא״ט או לייש״ט בל״א = Rand, Leisten] —

לַח (מל״מ הפך היובש frisch, feucht והשם לֵיחָה, לֵחָה ובל״מ לֵחַ Feuchtigkeit, Saftigkeit) בסוף מכשירין (פ״ו מ״ז) אלו לא מטמאין ולא מכשירין הזיעה והליחה סרוחה, בגמ׳ דפ׳ דם הנדה (נדה נ״ה סע״ב) ט׳ משקי הזב הן זיעה ליחה סרוחה והריעי טהורין מכלום דמעת עינו ודם מגפתו וחלב שבאשה[7]) מטמאין טומאת משקין ברביעית אבל זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאין טומאת חמורה בכזית. פי׳ ליחה סרוחה ליחה דבמורסה דם מגפתו אנברדורא בלעז[8]). בס״ג דפ׳ נגמר הדין (סנהדי׳ מ״ט.) ואחרי אבשלום לא נטה (מ״א ב׳, כ״ח) מאי טעמא אמר[9]) רבי אלעזר[10]) עדיין לחלוחית של בית דוד קיימת כלומ׳ עדיין היה דוד בליחותו וכוחו. *[אחיה וכנ״ה להוציא ממנה ליחה כתובות ו׳ סע״ב, ירו׳ שבת פי״א די״ג. הליחה, ירו׳ שביעי׳ רפ״א דל״ג: ואין הליחה מצויה וכו׳, והושאל לטפה סרוחה: שהש״ר פ׳ אמרתי אעלה שמ״ר פ״כ, רפ״ל לחה (ליחה) סרוחה ובמקרא לֵחַ עיין סוף ספרי אל תקרא לא נס לחה אלא לא נס להה עכשיו כלומר אל תאמר שלא נס לחו של מ״ר בעבר אלא גם עכשיו בכל הזמנים לחה של משה עומדת וקיימת וכחו אז ככחו עתה וכמו שסיים: כל הנוגע בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך — והתואר לַח הפכו יבש עיין דמאי פ״ב מ״ה ירו׳ דמאי ספ״ב דכ״ג. והקבוץ לַחִים ירו׳ ברכות פ״א ד״ב ע״ג וב״ר רפ״ד. ולנקבה לַחָה שבת מ״ט רע״א, ובכפלות לְחָלוּחַ Feuchtigkeit שהש״ר פ׳ אני חבצלת: יש בו לחלוח. והקבוץ תוספת׳ מקואות ספ״ו לחלוחי פירות. ולנקבה לְחָלוּחִית ב״ר פמ״ח אין בה לחלוחית. שם ר״פ ס״א זו לחלוחית שלו וגי׳ רבינו עיין בעי׳ לכלוך. שהש״ר פ׳ אל תראני: ועלה לחלוחית מכן ומכן, ובהשאילה סנהדי׳ צ״ג: לחלוחית של מצוה, ובלא״ר ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״ב. לחלוחתא אסורה. ושם: לחלוחי שריא. וממנו הפעל: ירו׳ שבת הפ״ד ד״ו ע״ד נתלחלחו. ב״ר פל״ו נתלחלה האדמה. שם ס״פ מ״א דמלחלחין מחתיך ובע׳ מג לא גרס לו רבינו וכן לי׳ בב״ר פס״ט] —

לֻחַ (= לוּחַ בל״מ ענין נסר ושטח העליון ובל״ע لوح (Brett, Tafel, Platte הקרש האחד (שמות כ״ה, ט״ז) תרג׳ [ירוש׳] לוחא חרא. הלוחות[11])

---

[1]) בכלי׳ שם מ״ג הגי׳ לזביז ובפי״מ לזבז אבל בר״ש לביזבז ובמשני׳ ז׳ לביזביז ועוד לבזבז ובנו״ג שם לבזביז. [2]) בנו״ג לבזבזין. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ס ולפנינו רבן גמליאל. [4]) בכ״י ו״ו ב׳ לזבז ובכ״י ש״ס לבזבז ובפי׳ ר״ח לבזביז ובנו״ג לבזבזין. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט ושאר כ״י חוץ של ה״ב וכ״ה בדפ׳ וויניצי׳ ובשרפ״ע לי׳. [6]) וכ״ה בפי׳ ר״ח בפסחים. [7]) בנו״ג האשה. [8]) כ״ה בדפו״ו והלאה ובדפ״ר ופיז׳ אנבדדורא ובכ״י ו״ו א׳ אנבטרא ובכ״י ו״ו ב׳ ול״ד וב״ר אנברוטרא ובכ״י ק״ט אנפרדירא ובכ״י ה״ב אינברדורא ואולי הוא לאי״ט imbratattura לכלוך Schmutz. [9]) ובנו״ג באריכות לשון ע״ש ונראה שגי׳ רבינו כמו גי׳ כ״י ילק׳ הובא בד״ס סנהד׳ במקומו. [10]) כן הוא בכתב יד ה״ב וכ״ה בש״ס. [11]) כ״ה בכל כ״י אבל בדפ״ע הלוח.

והכימות[1] (מגילה ל"ב.) כבר פירשנו בע' בם[2]. בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ז סע"א) לוחים[3] של סקבס[4] פי' סקבס ארקו בלישטר"ו[5] בלעז ולוחים[6] הן כעין דף קטן שמשימין בתוך העין כדי לזרוק החץ ואם החזיר אותו דף לא יחברנו במסמרים. פ"א מטרה שיורין בה חצים[7]. לוחי וקוקרי[8] בפ"ק דשבת בגמ' בית שמאי אומרים אין שורין (שבת י"ח.) פי' הללו לוחי וקוקרי אינם כלים אלא חופרים בקרקע ונותנין בהן חיטין ונותנין על פי החפירה לוח נוטה על החפירה וסומך הלוח ההוא בקיסם דק נשען על החטים וכשיכנס העוף בהפירה וימשוך החטה שהקיסם נשען עליו מיד נופל הקיסם והלוח אחריו על שפת ההפירה ונשאר העוף בחפירה וכיוצא בזה קוקרי. *[אחי"ה ורש"י פי' בע"א קרוב לפי' הערוך בע' קקר ע"ש — והקבוץ לוּחוֹת ברכות ח': שבת פ"ז. ק"ד. עירובי' נ"ד. פסחים נ"ד. פ"ז: יומ' ד'. שקלים י': נדרי' ל"ח. ב"ק נ"ה. ב"ב י"ד. ועוד עיי"ע לחת ב', ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: ירו' כתובות פי"ב דל"ה. קהל"ר פ' טובה חכמה נאמרו לוחות הברית בהשאילה על רבי. ומה שעניינו נסרים הקבוץ לווחים. לווחין ב"מ קי"ז. ירו' ב"מ רפ"י די"ב ע"ג, ירו' שבת ר"פ י"ב די"ג ע"ג ושם ר"פ י"ז דט"ז. ובסמיכות שבת ק"ד רע"ב לווחֵי פנקס. — לוח בירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: עיי"ע לע] —

לַחְדָ[א] (פי' מאוד מורכב מן ל' ומן חדא (einzig in der Art, vorzüglich, sehr תרג' והנה טוב מאד (בראשית א', ל"א) והא טב לחדא. *[אחי"ה ותרג' מאד מאד (שם י"ז, כ') להדא לחדא ועיין עוד לבראשית ז', י"ח. י"ט] —

לְחוּד (וכן בל"ם כמו לבד בל"מ allein, ein- (zig, besonders תרג' רק רע (בראשית ו', ה') לחוד ביש. ותרג' חמש היריעות לבד (שמות כ"ו, ט') חמש יריעות לחוד, תרג' ירוש' וגם ללוט (בראשית י"ג, ה') ולחוד ללוט. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן אבל בנו"ג ואוף ללוט ויתר הדוגמאות עיין במתורגמן ואצל ה' לעווי. וכן אצל רז"ל לחוד . . לחוד ברכות ב' סע"ב עירו' ב'. תענית כ"א: קידושין ה'. נזיר י"ד. ושם: חולי' נ"ה. ובכנויים: קידושי' פ"א סע"א לחודאי. פסחי' מ"ד: נזיר מ"ח: מ"ט. מנחות ל"ח. לחודיה. ובבית בראש כמו בל"ם בַלְחוֹד (כמו בלבד) ירו' ברכות פ"א ד"ג ע"ה, ושם ספ"ב ד"ה ע"ד, ירו' פיאה פ"א דט"ז: ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד, ירו' יבמות ספי"ב די"ג. ובתר"י עוד לבלחוד כפי ג' כ"י אצל ה' לעווי (עמת"ר ח"א, 407)] —

לְחִי (א') מל"מ עצם שבו השנים סדורות Kinn-backe ואצל רז"ל כמו חח בל"מ die eiserne Platte am Kinnladen (ב') כמו לוּח פי' נסר (Latte, Brett בפ' י"א בכלי' (מ"ח) קסידה טמאה ולחיים טהורים פי' הברזל שעושין בלחי הסוס[9]. ובפ' כ"א בכלים (מ"ב) ר' יהודה מטהר בלחיים פי' ב' עצים שבנקבי העול[10]) — לחי וקורה בריש עירובין (ב':). *[אחי"ה ועיין עוד שם י"א: ושם ט"ו רע"א לחי העומד מאליו. ועוד עיין ירו' עירובי' פ"א די"ח סע"ג ושם פ"ב ד"כ: תוספת' שבת רפ"י (י"א) ותוספת' עירובי' ספ"י (ז'). ובלא"ר לְחָיָא עירובי' ט"ו סע"א והקבוץ לְחָיַיִם, לְחָיַיִן עירו' ח': ט'. י"א: י"ב. י"ד: ט"ו. ירו' עירובי' פ"א די"ט רע"ב — ובהוראה ראשונה לחי כל"מ חולי' קל"ד: נגעי' פ"י מ"ט הפרק של לחי. והקבוץ תוספת' אהלו' ספ"א והלחיין ובכנויים שבת נ"ז: עד לחייה עיי"ע אב א' (ח"א, ב':). בירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ד יעלו עשבים בלחייך וכו', תנחומ' עקב סי' י' כל מי שאינו עושה לחייו כאבן הזה אינו זוכה לדברי תורה עיין עירובי' נ"ד. ושמ"ר פמ"א — ובכלי' לחיים הם שני טסי ברזל היורדים על ב' לחיי הסוס] —

* לְחַיֵּי (הורכב מן ל' היחס ומן חַיֵּי פי' לחיים קרוב לל"מ כה לחי (ש"א כ"ה, ו') zum Leben à la bonne heure! Glück zu! wohlan! והיא מלת הקריאה להסכמה לאיזה דבר הרי טב ויפרוק לחיי! עירוב' ט"ו. בשלמא קמה בתרג' רות פ"ג, י"ג

---

[1]) כ"ה נכון מאוד בכ"י ק"ט והראיה למה שכתבתי בע' במות בח"ב, ק"ח. ופ"א בערוך שם הוא כפי' ר"ח במגילי ל"ב. ע"ש. [2]) עיי"ע במות אצלנו. [3]) כ"ה בכ"י ו"ן א' ל"ד וכ"ה בע' סקבס גם בדפ"ע אבל בע' נוכחי לוחיים וכ"ה בכ"י ה"ב וק"ט. [4]) בנו"ג לווהין של סקיבס ובכ"י א"פ ובערוך כ"י ב"ר סקיבום וברי"ף כ"י סיקבום עיין ד"ס שבת צד מ"ו ועוד עיי"ע סטיכת והוא ט"ס. [5]) ובכ"י ו"ו א' וב' וה"ב ארבליסטרו ובכ"י ל"ד ארבליסטא וברש"י בשבת: ארבלשטרא ועיי"ע בלסטר. [6]) בדפ"ע ולוחיים וברש"י ולווחים. [7]) וכפי' ראשון אי' בפירש"י ועוד עיי' במאירי. ובגליון של ערוך דפי' וויניצי' מצאתי כתוב וז"ל ולווחים של סקובום פירשם רבינו האיי ז"ל בלש' ישמעאל וקאל אנהא אלואח תנצב עליהא שבל מא ידור ותגעל הדה אללרמי(?) באלקסי למן אראד יתעלם סוף פרק כירה ע"כ ולא איתפריש לי היטב. [8]) וכ"ה בלוחי בכ"י ש"ס א"פ אבל בנו"ג בלהי וכ"ה בגיטין ס"א. ובע' קקר בדפ"ר בליחי. [9]) ומה שהעיר כאן רמ"ל לפי פי' הערוך צריך להביא משנה קודמת (מ"ה) כבר קדמהו ר"ש בכלי' שם ע"ש. [10]) וכן הביא בשם הערוך הר"ש וגם פי' הרמב"ם עולה עמו בקנה אחד ע"ש.

לחיי אלא וכו׳, חגיג׳ ט״ז. בשלמא מה למעלה.. לחיי אלא ועיין עוד גיטי׳ ס״ז: כתובו׳ י״ז. סנהד׳ ל״ט. חולי׳ ס׳. ערכי׳ כ״ט: ע״ז ס״ז:

לְחַיָּת (שם מקום במואב) מערוער אשר על שפת נחל ארנון (דברים ד׳, מ״ח) תרג׳ ירו׳ [ב׳] מלחית [1]) על [2]) גיף נחל [ארנונא]. *[אחי״ה וכן העתיק אונקלוס ער (במדבר כ״א, ט״ו. כ״ח; דברי׳ ב׳, ט׳) לְחַיָּת. ועוד היתה לַחַיָּה שם מקום בפלשתים עיין ש״ב כ״ג, י״א ויאספו פלשתים לחיה. ורד״ק פי׳ „לחיה עיר פרזות שאין לה חומה״. ומצאתי און לי לפרש כן מתרג׳ אסתר ט׳, כ״ז למקרי ית מגילתא... בגו פציחיא ולחיתא והוא עפ״י מגיל׳ פ״א מ״א קורין.. כפרים ועיירים גדולות] —

לָחַךְ (מל״מ ענין לקוק lecken) בריש ב״ק בגמ׳ ולא השור (ב״ק ו׳ רע״א) לאיתויי ליחכה נירו וסיכסכה אבניו פי׳ השוה השדה שהיתה נירה וחרושה. *[אחי״ה וכ״ה בירו׳ ב״ק פ״ו ד״ה רע״ג ליחכה נירו סיפספה אבניו. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז: והיתה האש מלחכת [3]) אותן כלחיכתן מסיני. פסחים מ״ט. מלחיך עיי״ע בר מחים וע׳ פנך א׳. ב״ר רפ״ד יצתה האש מלמעלה וליחכה את פני הרקיע. וכנ״ה בקל חולין קמ״ב. ילחוך עפר. ע״ז כ״ח. לחכוה לשקיה. ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א ע״ג לוחכה בלשונו. שמ״ר פי״ט לוחכת אותה. אסת״ר פ׳ ותאמר אסתר: כי לוחך הייתי מנעל רגליו. והשם לְחִיכָה עיין ירו׳ חגיג׳ הנ״ל] —

* לְחֲלַח, לִיחְלוּחַ, לַחְלוּחִית עיי״ע לַח.

1 לֶחֶם (מל״מ Brod) בפ׳ שתי הלחם בגמ׳ אחת (מנחות צ״ה סע״ב) הכי קאמר ליה ליכא לחם כי אם לחם הפנים המוסרים [מלפני ה׳] (ש״א כ״א, ז׳) אמר להו לא מיבעיא הא דכיון דנפק ליה ממעילה דרך חול הוא גבייכו [4]) אלא אפי׳ האיך נמי דהיום יקדש בכלי הבו ליה וליכול דמסוכן הוא. *[אחי״ה וכנ״ה ביומ׳ ע״ה: לנערים לחם לזקנים שמן וכו׳, סנהד׳ פ״א: לחם צר. ושם ק״ד: כל האוכל מלחמן של ישראל וכו׳, תמיד ל״ב. לחם של זהב ובהשאילה זבחי׳ פ״ה. מעיל׳ ז׳: לחמו של מזבח אבל עיי״ע הבא אח״ז. ירו׳ סנהד׳ ס״פ י״א ד״ל ע״ג לחם שקר.. לחם אמת. ב״ר פ׳ פ״ב לחמו של עוה״ב, רות רב׳ פ׳ ויאמר לה בועז: זו לחמה של מלכות. ובלא״ר לחמא ברכות מ״ב סע״ב. נדרים מ״ט: סנהד׳ ק׳: ע״ז ל״ה סע״ב תרג׳ לבראשית י״ח. ה׳; מ״ג, ל׳. ל״א. — והקבוץ ירו׳ חגיג׳ ספ״ג דע״ט ע״ד שני לְחָמִים] —

2 לֶחֶם (מל״מ = וערבי لحم פי׳ בשר Fleisch) בס״פ קמ׳ במעילה (ז׳:) אימורי קדשים קלים שהעלן לפני זריקת דמים לא ירדו נעשו לחמו של מזבח. לחם אשה (ויקרא ג׳, י״א. ט״ז). ולחמם כגללים (צפניה א׳, י״ז). פי׳ בשר קורין בל׳ ישמעאל לחם. *[אחי״ה וכן פירש״י בצפני׳ וכ״ה בפי׳ ראב״ע וברד״ק שהבינו כן גם בלחומו (איוב כ׳, כ״ג). ובשרש לחם פי׳ כן הרד״ק גם לחם אלהיו (ויקרא כ״א, כ״ב) וזה קצת דוחק וכן דוחק לומ׳ כדעת הערוך בענין לחמו של מזבח. ובשמ״ר פמ״ב פי׳ ר׳ לוי לחום של צפני׳ בפירוש ע״י בשר: א״ר לוי בערביא קורין לבשרא לחמא] —

לֶחֶם (= לַחְמִי קטוע מן בֵּית הַלַּחְמִי bethlehmisch) בפ״ב בכלים (מ״ב) מלודיות ועד לחמיות כחצי לוג „פי׳ על שם מקומן שהן מבית לחם [כמו שאמרו חכמים] [5]) לשון זכר ישי בית הלחמי (ש״א ט״ז, א׳) לשון רבים, לשון נקבה לשון יחיד לחמית [6]) לשון רבים לחמיות״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג. ודוגמ׳ ליחיד נקבה החבית הלחמית בכורות כ״ב. תוספת׳ כלי׳ ב״מ רפ״ז, והקבוץ כלי׳ הנ״ל, תוספת׳ כלי׳ ב״ק רפ״ב מלחמיות ועד חצבים גדולים] —

* לָחַם (פי׳ בל״ע لحم חבר ודבק zusammen- an-fügen) ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס ע״ג המלחם את התריסין וכו׳ וכצ״ל בירו׳ שבת ר״פ י״ב די״ג ע״ג. ויק״ר פ״ג כאדם שהוא מלחים שני נסרים ומדביקן זה לזה.. כאדם שהוא מלחים שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה ורבינו הביאו שלא בדקדוק בע׳ מלה ג׳ ע״ש. שהש״ר פ׳ מעין גנים ושם פ׳ עיניו כיונים: זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר וכו׳. — ובהתפעל כמו נפעל בל״מ ענין מלחמה ירו׳ חגיג׳ רפ״ג דפ״א ע״ד מתלחמים אתם וכו׳.

לַחְמָנִיּוֹת (רקיקי מצות נאפית בין שני דפים של ברזל Oblaten, Eisenkuchen) מערבין בהן ומברכין עליהן [7]) המוציא לחם מן הארץ. פי׳ הן כגון פת הבאה בכיסנין בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ היו לפניו (ברכות מ״ב). *[אחי״ה

---

[1]) כ״ה בכ״י ה״ב. ובשאר כ״י ובדפ״ע מלוחית והוי״ו ט״ס הוא, ובנו״ג מן לחיית. [2]) כ״ה בכ״י ה״ב ובכ״י ו״ו א׳, ובשאר כ״י ובדפ״ע בט״ס עד. [3]) ברות רב׳ פ׳ ליני: מלהטת. [4]) לפנינו לי׳. [5]) כ״ה בפי׳ רה״ג בסד״ט 3 אשר משם הועתק כל הערך. [6]) לי׳ בפי׳ רה״ג ויש להשלים מהערוך. [7]) כ״ה לנכון בכ״י אבל בדפ״ע עלייהו.

ורש"י לועז אובליא"ש [1]) והוא בל"צ oublies וכן פי' עה"ק שנ"ב וז"ל אובלאטין Oblaten ב"א מיני מתוק עושה [מ]קמח ודבש ע"כ אבל רש"י כדף מ"א: ד"ה פת הבאה פי' פת שנלושה עם תבלין כעין אובליאי"ש שלנו ע"כ אבל התוספ' רחו פירש"י ע"ש בד"ה לחמניות ובהפשב"ע ועוד עיין מ"ש רמ"ל במ"ל לברכות ל"ז: ד"ה לחם] —

לחנת (= לְחֵנְתָּא פי' פלגש Kebsweib) תרג' את . . פלגש אביו (בראשית ל"ה, כ"ב) ית לחינותא דאבוהי. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובנו"ג לחינתא. וכן כל פלגש של מקרא מתורגם כן וכבר מצא מקומו בדניאל ה', ב'; ג', כ"ג ובשמ"ר ס"פ מ' ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלְחֵינוֹת ובתנחומ' כי תשא סי' י"ג מן השפחות וכן תרג' ואמהתי (איוב י"ט, ט"ו) ולחינתי ובענין גזרת המלה הרבה נתחבטו המבארים עד שהבלשן ה' פליישער (בעמת"ל לה' לעווי ח"ב 535) גזר אומר שהוא ל"ע لخناء ריח רע ויותר טוב לומר שהוא ל"ע لحن ניגון Melodie והשגל היתה משחקת עיי' ש"א י"ח, ז' ואו"מ לפירשט ע' לחן] —

לָחַץ (מל"מ ענינו דחוק drängen, drücken) בפ"ק דקידושין בגמ' והנרצע (קידושין כ"ב רע"א) והבאתה (דברים כ"א, י"ב) מלמד שלא ילחצנה במלחמה [2]).

לָחוּשׁ (נ"ל מל"פ لحشه (لحج) שלהבת וגחלים rothgebrannt, glühend roth, וממנו לחוש erhitzt) תרג' וכל חום בכשבים (בראשית ל', ל"ה) תרג' ירוש' וכל לחוש באימריא. *[אחי"ה וכן כל חום שבאותה פרשה פסוק ל"ב, ל"ג, מ'. ומזה השם נבנה הפעל גחלים לוחשות פסחים ע"ה: ועיי"ע הבא אח"ז] —

1 לָחַשׁ (נ"ל מע' הקודם לזה פי' גחלת בוער' כאש brennen [von der Kohle]) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ה:) הא כיצד מביא מן הלוחשות פי' שעדיין שלהבת מהבהבת בהן. *[אחי"ה וכן פירש"י לוחשות בוערות וה' לעווי טעה לגזרו מע' הבא אח"ז. וכנ"ה בירושלמי יומ' ספ"ד דמ"ב. ובספרא אחרי מות פרק ג' פרש' ב' וע"ש פי' הראב"ד שהעלה כי דייק מדקאמר גחלי אש (ויקר' ט"ז, י"ב) ולא קאמר אש גחלים ש"מ כי הגחלים עיקר ולא השלהבת וצריך שיהו מאוכלות ר"ל עד שתכלה מהם השלהבת וכו'] —

2 לָחַשׁ (מל"ס דבר בחשאי באוזן ins Ohr raunen ובל"ע لحس צפצף) בפ"א בברכות בגמ' וחכמים אומרים [3]) (ז':) ובפ"א דמגילה בגמ' דסמוך קראו את המגילה (ו':) אם לחשך אדם לומ' בני אל תתחר במרעים (תהלים ל"ז, א') [4]). בפ' מי שמתו בגמ' ר' יהודה אומר (ברכות כ"ב.) נחום איש גם זו לחשה ליה [5]) לר' עקיבה, פי' אמרה לו דרך סוד. בסוף סוטה בגמ' משרבו הרוצחנין (סוטי' מ"ז:) משרבו לוחשי לחישות בדין [6]). בס"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ז סע"א) אוי לי מלחישתן פי' „שהיו רכילין" [7]). בפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיגי י"ד סע"א) ונבון לחש (ישעי' ג', ג') זה שמוסרין לו דברי תורה שניתנו בלחש [8]) פי' שהתורה ניתנה בחשאי מפני השטן. *[אחי"ה ודע כי פתרון לחישה הוא דבור בסוד ובחשאי כדעת הערוך וכ"ה בשרשי' לרד"ק וזהו אם לחשך אדם לומר וכו' עיין לעיל ובגיטין כ"ג: מי לחשך עירובי' צ"א. במד"ר פ"ד וכן בפיעל: ירו' ברכות פ"א ד"ג סע"ג גחנין ומלחשין וכו', תנחומ' בלק סי' י"ד מלחשין אחריו בשכמל"ו, בנפעל: קהל"ר פ' אם ישך: נלחש לו מלעיל, באתפעל: יומ' פ"ב: לחשו לה ואילחישא. ומזה דיבור בצפצוף ובלאט כדרך החוברים סנהד' פי"א מ"א, שבועות ט"ו: תנחומ' ריש וארא הלוחש על המכה וכו' עיין סנה' ק"א. וירו' סנהד' פ"י דכ"ח. סנהד' שם לוחשין על שמן שבכלי וכו' ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג: זהו שהוא לוחש נותן שמן ע"ג ראשו ולוחש וכו', ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד כל איתתא דידעה מילחוש לעיינא תיתי תלחושי וכו' ע"ש ובויק"ר פ"ט ובמד"ר פ"ט. ולחש ליה בשמיה דישו וכו' עיי"ע בן פנדרא (ח"ב, קכ"א) וש"נ. ועוד נאמר הפעל על קול הנחש שמ"ר פ"ט מה הנחש מלחש והורג וכו' והוא כדרך ל"מ קהלת י' י"א. והשם לְחִישָׁה das Zischeln סנהד' ק"א. לוחשין לחישת נחשים וכו', אבות פ"ב, י' במד"ר רפ"ג לחישתן לחישת שרף. ומהוראת

---

[1]) ובאו"ז הלי בה"מ סי' קמ"ט הביא הגי' אוביל"ש. [2]) ועיין פירש"י ותוספו' שהשיגו עליו וספרי כי תצא פי' רי"ג אשר משם יש ראיה לפירש"י ועוד עיין רא"ם חי' פני יהושע חי' אור חדש והמקנה במקומו שהאריכו בזה. [3]) כ"ה בכ"י ערוך. [4]) בפסוק לי' בני וכן לי' בש"ס אבל בלי ספק כן היתה גי' הערוך בש"ס והראיה כי בכ"י ש"ס ובדפ' פיז' וויניצי' קושט' וקראקא אי' ג"כ בני בסמוך קודם הפסוק המצויין אל יקנא לבך בחטאים ובפסוק (משלי כ"ג, י"ז) לי'. [5]) לי' לפנינו. [6]) בתוספתא סוטי' ר"פ י"ד בבית דין. [7]) הועתק מפי' ר"ח. [8]) וכ"ה בפירש"י לישעי' ג', ג' ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש ע"ב וכ"ה בתש' הגאוני' שערי תשובי סי' קכ"ב (בתש' רש"ג ורה"ג) וכ"ה בתש' הגאוני' דפ' ליק סי' כ"ט ובנו"ג שראוי למסור לו דברי תורה.

דבור בחשאי ובסוד: עירובי' נ"ג סע"ב קא גרים בלחישה, ירו' ברכות פ"א ד"ג רע"ד מהו דין לחישה וכו', ירו' ביצ' ספ"א דס"א. אמרה לו בלחישה וכו', ב"ר רפ"ג ויק"ר פל"א כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה, דב"ר ספ"ב והוא אמר בלחישה בשכמל"ו, ועוד השם לחש, חגיג' הנ"ל, עירובי' נ"ד רע"א היה שונה בלחש וכו' והפכו בקול רם סוט' ל"ח סע"א ובתרג' לְחָשָׁא, לְחִישָׁא עיין תרג' לישעי' ח', י"ז והקבוץ לשמות ז', י"א; ח', י"ד] —

לחת (= לחתא לדעת רבינו גב ועליון הרגל obere Fläche des Fusses ועיין בפנים) בסוף הלכה קמ' דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ג.) אמר אמימר האי מאן דמסגי על לחתא [1]) דכרעיה לא ליחלץ פי' רגליו הפוכות גביהן למטה ותחתיהן למעלה ולא יכיל למידחסיה לכולי כרעיה אארעא. *[אחי"ה וכפי' זה מוכח מפי' ר"ח שהביאו התוספ' וע"ש ג"כ פי' גאון אחד וזה כפירש"י שרגלו הפוך ודורס בעליונו של רגל ליחתא לשון לווחים (שבת מ"ז.) פלנקא ע"כ וכיון על flanc הצד הרך ואולי י"ל לפי זה גזרת המלה מל"ע لج מה שהפוך עליון למטה, ובלי פירושם הייתי אומר שהוא ל"פ لخة חלק מה ולא כל דבר וא"כ מי שהלך רק על חלק של רגל ולא על כלה לא יכול לדרוס ולדחוס במקום מדרס רגלו על הארץ] —

לָחֹת (= לוחות Bundestafeln) בילמדנו (תנחומ' עקב סי' י') שני לוחות (דברים ט', י') א"ר חנינא לחת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה. *[אחי"ה וכן בתנחו' שם נדרש זה על שני לוחות האבנים אבל במקרא כתיב לוחת ועל זה כתב רש"י לוחת כתיב ששתיהן שוות ע"כ אבל בכי תשא (שמות ל"א, י"ח) כתיב שני לחת העדת וגם שם כתב רש"י לחת כתיב שהיו שתיהן שוות ע"כ וכן דרש ר"ח על זה הפסוק בשמ"ר פמ"א: לחת כתיב לא זו גדולה מזו ע"כ וזה מדוייק יותר מפסוק בעקב כי שם כתיב רק חסר ובכי תשא חסר דחסר ועיין עוד מ"ש לכי תשא שהביא ג"כ הזוהר ביתרו: תרי הוו ומתחזיין חד. — ובתנחו' ובשמ"ר שם ושם ובעירובין נ"ה. דרש בכמה אופנים בענין לוחות] —

לָחַת (נ"ל לגזור מל"ע لهط zur Erde gestreckt sein) ויגהר עליו (מ"ב ד', ל"ד) תרג' ואלחת עלוהי. — (א"ב מדר' ויק"ר פ' זאת החיה אשר תאכלו (ר"פ י"ג) הטעין לחמורי חמשה סאין ולכלבו שתי סאין והיה החמור [מהלך] והכלב מלחית פי' המפרש רובץ). *[אחי"ה וכן הוא במ"כ שם וכ"ה בספרי ברכה פ' שמ"ג פי' היה פשוט מלא קומתו ארצה וזה פי' המלה בל"ע וכן ענין גהר בל"מ אשר תרגומו אלחית ובנו"ג אלהית] —

*__לְחַת__ (נ"ל מל"פ لحت ענין הכאה ודקירה stechen, schlagen) פסיקת' בשלח פ"ו: הובא בילק' בשלח רמז רכ"ז לפום דהדין כלבא מלחית בלישניה ברם הכא ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"א, ז) פי' הכה בלשונו.

לט (ל"מ ein wohlriechendes Harz) בבראשית רבה פרשת צ"ב (ס"פ צ"א) נכאת ולט (בראשית ל"ז, כ"ה) נכאת שעוה ולוט מסתיכי. *[אחי"ה והוא לשון יונ' μαστίχη בל"ר mastix וכן העתיק היוני של Venetia ואסף ק"ד מסטיכין (לעף פפלנ"צ 70) = בל"ע المصطكى ובכ"י ק"ט הגי' מטיכסי וכ"ה בכ"י ה"ב ושם עוד: ס"א מטכסי וצ"ל מסטכי, ובב"ר בט"ם מצטבא וצ"ל מצטכא. ובענין לט הרחבתי דבורי בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס 178, ונראה שהוא אחד עם לוטם של משנה עיי"ע וכן העתיק התרג' לטמא וכ"ה בהפשיט' הסורית] —

לָט (בל"ס וכן בל"ע لاط קלל fluchen) [אביו ואמו] קלל דמיו בו (ויקרא כ', ט') תרגום [אבוהי ואמיה] לט קטלא חייב. *[אחי"ה והרבה דוגמאות כאלה במתורגמן קח נא משם וכן אצל רז"ל שבת ק"ח. לייט רב. ושם ק"כ. לייט עליה רב . . לייט עליה אביי וכן בקידושי' ל"ג: וש"נ, סנהד' מ"ט רע"א תהא לוטא ולא תהא לָאטָא ויותר טוב כגי' הכ"י ליטא או כגי' כ"י ילק' (ד"ס סנה' צד ע"ב:) לייטא פי' תהא מן המקוללים ולא מהמקללים, לוטא הוא בינוני פעול בל"ס לִיטָא ולְיֵיטָא בל"ס בינוני פועל. סנהד' ק"ג. דילמא כי מילט יהושע הכי לט וכו', והשם זכר לְוָט, לְוָט, לְוָטָא תרג' שמות ט', כ"ח; לבמד' ה' כ"א, בתר"י א' לשם פסוק כ"ד, כ"ז. ב"ר פל"ז דרש לבני לט סלה (תהלים פ"ג, ט') לְלָוָט, ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. לווטיה דרבה אפי' על מגן, והקבוץ לָוָטִין, לְוָטַיָּא תרג' לבראשית כ"ז, י"ב, לבמד' ה', כ"ג, ויק"ר פי"ז לְוָט ביתא באילין לְוָטַיָּא, ולנקבה יחידה לְוָטְתָא והקבוץ לְוָטָתָא תרג' ירו' א' לדברי' כ"ט, י"ט סנהד' קי"ג. — ועוד נרדף עם לוט, לט הפעל

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב ובש"ס ליחתא ובדפ"ע לוחתא.

לְטָא, לְטַט עיין הדוגמאות אצל הח' לעווי וכן בברכות ז'. אלטייה והשם לטותא נדה י"ג: לטותא תנן, סנהד' מ"ח: לטותא דלטייה אבוך] —

לט (= לָטִים Zauberkünste) בס"ג דפ' ארבע מיתות (סנהד' ס"ז: ועיין שמ"ר ספ"ט) לטיהם אלו מעשה כשפים, להטיהם אלו מעשה שדים וכן הוא אומר (בראשית ג', כ"ד) ואת להט החרב המתהפכת. פי' סימנא בעלמא שהשד מתהפך לכמה גוונים (יומי ע"ה.) והכי מסתבר אע"ג דכתיב בספרים להפך[1] ובילמדנו[2] כדאמר בע' להט. *[אחי"ה והמהרש"א בחי' אגדו' השיג על גי' הערוך ע"ש ובהפשב"ע ע' לט שהאריך בזה ליישב דברי הערוך] —

לְטָאָה (מל"מ מין שרץ שנקרא בלא"ש Eidechse) בריש אהילות (פ"א מ"ו) כגון זנב של לטאה שהיא מפרכסת. *[אחי"ה בנו"ג הלטאה וכ"ה בשאר מקומות שהבאתי בע' הלטתא (ח"ג ר"ז) ורבינו אחז לשון הקרא (ויקרא י"א, ל') ורש"י לועז שם ליישרד"ה והוא בל"צ lézard = Eidechse אבל בשרשי' הביא רד"ק לטא בשם רש"י לניגרמוש"א בלעז. ורה"ג בסד"ט 22 פי' זנב הלטאה: סינברס ע"כ ונ"ל ברור שהוא سام ابرص שהביא ז' גנאח בספר אלאסול 352 ועיין בענין זו החיה באוצ"מ לפרייטאג ע' برص — ותרג' אונקל' הלטתא (חלטתא) וכן בל' צאביים לטתא ועיי"ע הלטתא] —

לטם (= לוטם בל"ס לָטְמָא בל"ע لطيم ein kleiner Aroma briges) ולדעת רבינו Kastanie, ולדעת ר"ב (Lotos Eichel בפ"ק בנדה בגמ' ר' אליעזר (ח'.) והתנן בפ"ז בשביעית (מ"ו) הוורד והכופר והקטף והלוטם פי' בלעז גלנדא ובל' ישמעאל בלוט. — (א"ב תרג' וצרי ולוט וקטף (בראשית ל"ז, כ"ה) ולוטום פי' בל"י ורומיי מין עץ גבה ופריו כמו פול למאכל ולחזק הבטן ואינו גדל בכל הארצות ויש נטע נקרא בשם זה ובגבעוליו שלשה עלין זה כנגד זה ובראש הגבעולים פורחים נצנים קטנים ודקים או לבנים או ירוקים וריחם ערב ונ"ל שהמשנה מדברת על נטע זה בתוך הנטעים אשר ריחם טוב). *[אחי"ה טעות היא בידו ועוד שנה עלינו הגירסא כי בנו"ג בין במשנ' בין בתרג' לוטם במי"ם או לטום ובכ"י ש"ס שביעית והלטם והוא ל"ס וע' הנ"ל והוא מין בושם ורבינו פירשו ע"י לשון ערבי بلوط וכן פי' הרמב"ם נקרא בערב שאה בלוט شاهبلوط Königseichel, Kastanie וכן דעת רס"ג וטאווס עיין ספרי על העתקה פרסית הנ"ל 178 ושם נסמן ראב"ע שהסכים עם דעת הגאון (רס"ג) וכתב עוד הרמב"ם בפי"מ לשביעי' וי"א שהוא נקרא צנובר הוא פינולי"ש ע"כ והועתק בלי מקור בפי' רע"ב והוא ל"ע صنوبر Pinienzapfen עיין לעף פפלנ"צ 70 והוספו' ה' פליישער לעמת"ל לה' לעווי (ח"ב 533) — ורש"י בבראשי' שם פי' לט, ולוטם ע"י אשטרולוזיאה osterluzei, aristolochia (האהלוואורץ) עיין ספרי על העתקה פרסית הנ"ל] —

* לִיטְמָא (צ"ל לַטִימָא נ"ל מל"ע لطيمة כלי לשמור בו בשמים וכל דבר חשוב Gewürzbüchschen, Schatzkästchen) ילקוט ישעי' רמז שט"ז בשם התנחומ' משל לאדם פרגומטוט [צ"ל פרגמוטוט][3] שהיו לו אבנים של זכוכית והיה מוציאם לשוק ולא היה מבחין למנינם ולא היה משגיח עליהם לפי שהיו של זכוכית והיה לו ליטמא אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין וכו' וג"ב פי' אגוד וכן פי' הח' בוקסט' לפי הענין וה' לעווי גוזרו מל"ר linteum! ולפע"ד ברור שהוא ל"ע הנ"ל ונאצל מע' הקודם לזה כי לטים בל"ע מין בושם הנ"ל ולטימא כלי לשמור בו בושם וכל דבר יקר. ובתנחו' במדבר סי' כ' בא בתמורתו והיה לו סחורה אחרת ובילק' במדבר בשם התנחו' והיה לו אחת של מרגליות וכן במד"ר פ"ד והיה לו פרגמטים אחת של מרגליות נאות וכו' בכולם שינו וחלפו מחסרון ידיעת מלה זרה.

* לטימיא אהלות פי"ז מ"ג החורש מלטימיא וכו' ה' לעווי וגייגער פתרוה מל"י λατομία, λατομεῖον Steinbruch אבל לפי דעת רבינו המי"ם הוא שרשי' כדמוכח מע' מלטמיא פי' מלא טמיא מלא עצמות כמו שפי' רה"ג וכן אי' בפירוש הגי' בתוספת' כ"י אירפ' ר"פ י"ז באהילות החורש מלוא טימיא ועיין מ"ש הח' צוקערמאנדל במ"ע גרעטץ חכ"ג, 39 הערה ב'. ועוד עיי"ע טְמַיָא.

* לְטוּסָאֵי, לוּטְסָאֵי (שם פרטי) תרג' הארודי (דה"י א' א', ט"ז) לטוסאי ובתר"י א' י', י"ח: לוטסאי.

לטר (= לִטְרָא, לִיטְרָא בל"י λίτρα וכ"ה בל"ס והוא כמו libra של רומיים Pfund) במסכ' תרומו' בגמ' דבני מערבא (פ"י דמ"ז:) וכמה ליטרא[4] עבדא מאה זינין[5] פי' הוא זין הוא דינר הוא

[1]) עיי"ע להט א' ומ"ש. [2]) עיי"ע הנ"ל. [3]) מל"י πραγματευτής סוחר. [4]) כ"ה בכ"י אבל בדפ"ע בט"ס לטירי. [5]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפא"מ אבל בדפ"ר פיזי וויניצי' ובאסיל: זימנין!

זוז[1]. — (א"ב פי' בל"י משקל מאה דרכמין והוא משקל מנה אשר משקלו ושוויו מאה זוזים, ודע שמשקל דרכמא ומשקל זוז אחד הוא, ותרג' רבע שקל כסף (ש"א ט', ח') זוזא חד דכספא וכבר ידעת שהשקל ארבעה דרכמין, ולא ידעתי על מה סמך הרמב"ם בפ' שלישי מהלכות חובל ומזיק ואחריו הריב"ש באמרם שבליטרא שלשים וחמשה דינרים והלא משקל דינר וזוז כמעט אחד הם שמשקל שבעה דינרין כמשקל שמונה דרכמין וזו דעת ירושלמי (תרומו' שם) בפירוש ולא חשש לעשות הפרש בין דינרים לזוזים). *[אחי"ה יפה כיון ר"ב חשבון הנ"ל ודברי הרמב"ם הלא המה בפרק החובל ומזיק הל' ה' ועוד ו' ע"ש. אבל הריב"ש (בתשובי סי' כ"ז, סי' פ', וסי' רי"ו) בכ"מ שדיבר מליטרא של זהב וְהבִיא דברי הרמב"ם עפ"י הירוש' ב"ק פ"ח ד"ו רע"ג (חד בר נש איקפד לריב"ח וכו' וקנסיה ליטרא דדהב) לא נחית למנינא לומר שליטרא של זהב היה משקל ל"ה דינר וכן לי' חשבון זה בטור חו"מ סי' ת"כ ובטור יו"ד סי' של"ד ועיין ג"כ סי' רמ"ד ותשוב' הרא"ש כלל ט"ו אות י' לכן נ"ל שגם הרמב"ם מודה כי ליטר זהב הוא בערך מאה דינר רק זה בא לחדש שאין גובה לבושת ת"ח כי אם משקל ל"ה דינר ולזה אמר ככר נפסק הדין ולא לדינא דגמרא כיון אבל בכ"ז הוסיף לומר בהלכה ו' „שהדיינין היו אומרין למבייש חייב אתה ליתן לו ליטרא זהב" כי הדיינים על דין תורה עומדין אבל בענין הגבהה אין גובין רק ל"ה דינרין ומעתה תו לא קשה מידי על הרמב"ם ובענין ביטול הגבהת ליטר זהב עיין בתש' מהרי"ק שרש קס"ג. אבל על ההגהה בשם תשובות מהר"ם מ"ץ מ"ו קשה מאין לו שליטר זהב הם ל"ה זהובים עיין פרישה ליו"ד סי' של"ד ולחו"מ סי' ת"ך ואין להאריך יותר אבל י"ל כי נשתנה ערך ושווי הליטר אצל האשכנזי' כדמוכח מתשובות שונות המובאות בספר צור געשיכטע לה' צונץ 561 ועוד עיין בחו"מ ססי' ת"ך בסמ"ע. — וכנ"ה ליטרא של זהב בשבועו' פ"ו מ"ג ב"ר פי"ז ובדב"ר ריש דברי' וס"פ ראה. — בכורו' פ"ה מ"א תמור' פ"ג מ"ה ונשקלין בליטרא. תוספת' תרומו' פ"ה ליטרא קציעות, שם פ"ח ליטרא מעשר ראשון . . ליטרא של מעשר שני. ספרי ראה פ' קט"ז כתובו' ס"ז: ליטרא בשר, ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג ירו' תעני' ספ"ד דס"ט ע"ג וב"ר פמ"ט ליטרא דקופד. עירובי' כ"ט. ליטרא ירק, נדרי' נ"ט. ליטרא בצלים. ספרי כי תצא פ' רצ"ד ליטרא חצי ליטרא ורביע ליטרא, ירו' סנהד' רפ"ח דכ"ו. חצי ליטרא עיי"ע טרטימר. תוספת' כלי' ב"מ ספ"ב חצאי ליטרא שלישי ליטרא רביעי ליטרא, ירו' נדרי' פ"ו דל"ט רע"ד פחות מן ליטרא, והקבוץ ב"ר פנ"ח כל שקלים האמורה בתורה סלעים ובנביאים ליטרין (וכ"ה בירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ג אבל שם בדף נ"ט סע"ד ליטרא) וכו'. ב"ב פ"ט. עשר ליטרין, ירו' פיאה רפ"ח ד"כ ע"ד ארבע ליטרין, ירו' תרומ' פ"י דמ"ז: תרתין ליטרין, ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד עיי"ע אסקרנדה (ח"א, קצ"ט:) תוספת' תרומ' רפ"ח עשר ליטרין ב"ר פי"ג ש' לטרין . . מאתן לטרין, ושם פ"י ליטְרָאוֹת וכ"ה בויק"ר פכ"ב ובירו' פיאה פ"ז ד"כ. ליטריות וזה מהיחיד נקבה ליטרתא שאי' בירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג ובפסיקת' רבתי פכ"ג — ירו' נדרי' הנ"ל ליטרי ט"ם צ"ל לי טרי עיי"ע טרית] —

☞ ליטור (לדעת ר"ב מל"ר lictor ולפע"ד מל"ר latro רוצח (Räuber ירו' דברכו' פ' מי שמתו (פ"ג ד"ו.) ואפילו ליטור יוצא ועורר עליה ללמוד תורה פי' בל"ר לקטור מלמד. *[אחי"ה ר"ב שגה ברואה כי ללמוד תורה מוסב למטה: ללמוד תורה ולישא אשה כלומ' מותר לכהן ליטמא ולצאת לחוצה לארץ ללמוד תורה ולישא אשה ועוד מותר להציל שדה מן הגוי ואפילו ליטור יוצא ועורר עליה פי' אפי' הגוי רצחן וסיקריקון ויש ספק אם יכול לעמוד נגדו מותר לעורר עליה להציל שדה מן הגוי עיין פי' אה"צ למהרז"ף ובפי' מהרש"ם גורס אפי' דילטור והוא מל"ר delator המסור עוד י"ל אולי הוא ליטור מל"ם לודרא שנגזר מל"י λουδάριος מי שממית חיות רעות בקירקוס שנקרא אצל רומיים Gladiator (פערלעס עט"ש 26) כלומ' אפי' הוא לוטיר שהוא גבר אלים מותר לצאת לחו"ל לעורר נגדו. וה' לעווי לא דק בפירושו — ובירו' נזיר פ"ז דנ"ו רע"א חסר: ואפי' ליטור יוצא ועורר וכן חסרה מלת ליטור בשמחו' פ"ד הלי"ג] —

* לֵאיטוּר, לֵאיטָר (פי' מליץ ודרשן בל"י ῥήτωρ והועתק לל"ם רהטור, ריטור ולמ"ד ורי"ש מתחלפות (Redner, Vertheidiger ספרי וזאת הברכה ר"פ שמ"ג מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח בצרכם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום משל לה"ד ללאיטור שהיה עומד

---

[1]) והראיה שבמקום זוז של תרומו' פ"י מ"ח אי' בתוספת' תרומ' רפ"ט זין ועיי"ע זוז א' ועי' זין.

על הבימה וכו׳ ובילק׳ הברכה רמז תתקנ״א אי׳ משל להי״ד ללאיטר וג״ב מליץ, והוא הנכון ומגיד עליו רעו הבימה שהוא בל״י מקום גבוה לדרוש ברבים עיי״ע בימה (ח״ב קי״ז).

לוּטֵרְיָא (לדעת ר״ב מל״י λούτηρ Bade-wanno) מדר׳ איכ׳ פ׳ טומאתה בשוליה: למטרונה שאמר לה אוהבה עשו [צ״ל עשי] לי חמין ונטלה לוטריא של מלך פי׳ בל״י ספל וכלי מיוחד לרחוץ בו ובעל הערוך גורס ברנטין ע״ש. *[אחי״ה ובע׳ שם כתב ר״ב בנו״ג לורטיא וכן הביא בע׳ לורטיא וכאן הגיה לוטריא ועיי״ע ברנט (ח״ב, קצ״ו) ושם הארכתי ליישב לפי כל גי׳ וגי׳] —

* לְטֻרְגְיָה מל״י λιτουργία Handarbeit עיי״ע טרגיה ח״ד ע״ד ומ״ש בסוף ח״ד בתקונים.

לַטִּירִים (מל״י λάτρις משרת ואיש מלחמה בשכר Söldner, Söldling ולדעת ר״ב מל״ר Trabant, laterensis) בפסיקת׳ וזאת הברכה (פסיק׳ דר״כ צר קצ״ו:) מהו וירגז המלך (ש״ב, י״ט, א׳) א״ר יצחק רמז ל ל ט י ר י ם [1]) ודקרו אותו. — (א״ב פי׳ בל״ר עבדי המלך המלוים אותו בצאתו ובבאו חלוצים). *[אחי״ה וכיון לל״ר הנ״ל ויותר טוב ל״י הנ״ל ובנו״ג ללופירין ועיי״ע לופר ובילק׳ הברכה רמז תתק״ו ללובירום ובילק׳ שמואל רמז ללוכידין וצ״ל ללטירין כגי׳ הערוך ועיי׳ הערת רש״ב במקומו. ובכ״י ק״ט אי׳ בראש ובאמצע הע׳ לטריאם והוא היחיד λάτρις, λατρεύς. ולטירים הוא הקבוץ וכ״ה בירו׳ מגיל׳ פ״ג דע״ד סע״א שלשה ליטירין עיי״ע אבדוקוס ושם הגי׳ ליטורין] —

1 לָטַשׁ (מל״מ ועוד בל״ע لطس ענין הכאה ביד schlagen, stossen ולפי׳ רה״ג נ״ל מל״ע لدس, لثط זרק werfen) בפ׳ ואלו עוברין בפסחים (מ״ח:) תפח תלטוש בצונן זו גמרא של רב האי גאון, פי׳ תפח כמו (עוקצי׳ פ״ב מ״ח) בשר שתפח [וצ״ל בשר העגל שנתפח] [2]) מלש׳ לצבות בטן (במדבר ה׳, כ״ב) לאפחה מעין כלומ׳ אם נשתנה כמו שדרך הבצק לתפוח תילטוש בו צונן [3]) ופי׳ תלטוש ת ז ר ו ק בו מים [4]). פ״א אם מתנפחת היא בתוך התנור מ כ ה בידו כשהיא שרוייה על העוגה לפי שהעוגה כשמתנפחת עולה למעלה מן המצה ולידי [5]) חמץ לא באה לפיכך חייבונו ללוטשה בצונן כדי להמעיט בה הנפיחה וחוזרת כמה שהיתה. *[אחי״ה ורש״י פי׳ תלטוש ידיה במים צונן אבל במיוחס לרש״י סביב הרי״ף: תלטוש הע יסה במים צוננין וזה כפ״א בערוך. ופי׳ לטש בפי׳ רה״ג הוא כמו לדש בל״ע זרק. — בכ״י ב׳ ש״ס הגי׳ ת א פ ה ותלטוש בצונן ואולי לזו הגי׳ כיון ר״ח באמרו תפח תלטוש בצונן וי״א תפח ע״כ ונ״ל להגיה וי״א תאפה אבל אין לו שחר] —

2 לָטַשׁ (מע׳ הקודם מל״מ ומל״ע וסו׳ פי׳ ענין חדוד וצחצוח schleifen, poliren) בפ׳ י״ד בכלי׳ (מ״א) מחוסר לטישה טהור פי׳ כמו לוטש כל חורש נחשת וברזל (בראשית ד׳, כ״ב) וכתב ללטוש איש את מחרשתו (ש״א י״ג, כ׳) ותרג׳ לחרפא גבר יד פרשיה. *[אחי״ה וכן בפי׳ רה״ג הובאו פסוקים הנ״ל ונוסף לאלה עוד כתער מלטש (תהלים נ״ב, ד׳). ובגי׳ רה״ג אי׳ מחוסר לטיסא. וזה במשקל ל״ע —. וכנ״ה בתרג׳ ברזל בברזל יחד וגו׳ (משלי כ״ז, י״ז) פרזלא בפרזלא לטיש וגברא לטיש אפיה דחבריה וא״כ הבין יחד כמו יחדד ועיין פירש״י. ובמתורגמן הביא ג״כ תרג׳ מבראשי׳ הנ״ל לטיש כל עבידת ולפנינו לי׳] —

* לֵי (= לֵית פי׳ לא) הרבה בירו׳ ובפרט הורכב עם נא (= אנא) לי נא ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט. ושם פ״ג דכ״א: ושם ספ״ז דכ״ה ע״ד ובתיבה אחת לֵינָא, לֵינָה פי׳ כמו לית אנא עיין ירו׳ שביעי׳ פ״ד דל״ה, ושם ספ״י דל״ט ע״ד, ירו׳ סנהד׳ רפ״א די״ח, ושם פ״י דכ״ח: ויק״ר פכ״ג, וכן בקבוץ לי נן פי׳ לית אנן עיין ירו׳ פיאה ספ״ז ד״כ ע״ג, ירו׳ מעש׳ שני רפ״ה דנ״ה ע״ד וירו׳ חגיג׳ פ״א דע״ו: ובתיבה אחת לֵינָן ירו׳ ערלה ספ״ב דס״ב ע״ג וירו׳ תענית פ״ב דס״ה: ועוד עיי״ע לַנְּנָן.

לֵיָא (פי׳ לאין הורכב מן ל׳ היחס ומן יא = יֵיא פי׳ אֵי, הֵי (עיי״ע יֵא) wohin) כגני ליא (ברכות נ״ח.) כבר פירשנו בע׳ כגני.

* לַיָּא, לַיָּיא (שם אמורא ירושלמי) ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה ע״א וע״ג ושם פ״ג ד״ו: ושם

---

[1]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ל״ד ב״ר ובכ״י ו״ו ב׳ ללטורים ובכ״י ה״ב לנטירים וצ״ל ללטירים ובעל הגיון שלמה הביא רמז ללטרים ולא ידעתי אפוא מצא זה בכ״י ה״ב ובדפ״ע לטירים בט״ס. [2]) וכ״ה בע׳ תפח א׳. [3]) ולפי זה אולי צ״ל בריש הערוך ג״כ בו צונן ועל זה אמר רבינו זו גמרא של רה״ג כי בנו״ג בצונן (וכ״ה במכילת׳ בא פ״ט ובירו׳ פסחים פ״ג ד״ל רע״ב בצונין) אבל בכ״י ק״ט הגי׳ גם באמצע הע׳ בצונן. [4]) כ״ה בכל כ״י וכן מוכח מפי׳ רה״ג [ורש״ג] שהובא בתש׳ הגאוני׳ ש״צ ססי׳ ר״צ וז״ל ופי׳ תפח מלאפחה (וצ״ל מ ל א פ ח ה כלו׳ מתיבת התרג׳ לאפחה) מעין ופי׳ תלטוש ת ז ר ו ק מים זריקה הרא ע״כ ובדפ״ע בט״ס תוריק בו מים. [5]) כ״ה בכ״י ב״ר ובדפ״ר אבל בשדפ״ע וליד ובכ״י ו״ו א׳ ב׳, ל״ד ה״ב וק״ט ולדין.

ע"ד ועוד הרבה שינויים בזה השם עיי"ע אילא וע' ר' הילא במהי"ר.

* לַיֵי (הורכב מן ל' היחס ומן יי = אֵי, הֵי wohin, wozu) הרבה עם דא ירו' שבועות פ"ב דל"ג ע"ד ליי דא, ושם: ליידא ועיי"ע יי. ולדעת הח' אייזלער בבט"ר ח"ב 51 אלף מובלעת במקום לאיידא והוא כל"מ לאיזה.

* לֵידָה עיי"ע לד.

* לֵיזָה עיי"ע לז ב'.

* לֵיכָּא (es ist nicht da) קטוע מן לֵית כָּא) והפכו איכא עיי"ע. וכמעט בכל דף בש"ס.

* לֵיכָּא בשבת קל"ד רע"א עיי"ע לך ב'.

* לֵיכְסָא עיי"ע אלכסא בח"א. צ"ד.

לַיִל (= לַיְלָה מל"מ הפכו יום Nacht ורוח ההריון השולט בלילה) בפ' כל היד בגמ' כל הנשים (נדה ט"ז:) [1]) מלאך שממונה על ההריון לילה שמו נטל את הטיפה ומעמידה לפני הב"ה ואומר לפניו רבונו של עולם טפה זו מה תהא [2]) גבור או חלש חכם או טיפש עני או עשיר אבל [3]) צדיק או רשע לא אמר וכו'. *[אחי"ה ודרש איוב ג', ב', ועוד שם בנדה: לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון, סנהד' צ"ו. אותו מלאך שנזדמן לאברהם לילה שמו — וכן מלאך ההריון אצל היוניים נקרא δαιμόνιον γενέθλιον עיין ספרי על המלאכים והשדים 89. ושם הפרטי נאצל משם כללי ליל, לילה, הקבוץ לילות ועוד לֵילְוָתָא ב"מ ל' סע"ב, פ"ו. לילוותא ב"ב ע"ג: ובכ"י ש"ם לברכו' נ"ח: ליליתא (ד"ס צד קס"ה.) והסמיכות אצל רז"ל לֵילֵי סוכו' מ"ח רע"א תעני' כ"ג רע"א פסחים קי"ב רע"ב ועוד תואר הפעל כמו בל"ס לֵילִי Nachts פסחים ב'. ג'. ובלא"ר לֵילָא, לֵילְיָא דניאל ב' י"ט. ה', ל' עירוב' ס"ה. קהל"ר פ' ומוצא אני והושאל לעת צרה ירו' תעני' פ"א דס"ד רע"א רבינו ישעי' מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה (ישעי' כ"א, י"א) . . א"ל לא כשאתם סבורים אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לאוה"ע. שהש"ר פ' עד שיפוח לילן של מלכיות . . בלילן של מצרים. ומזה תרג' ירו' ב' יְלֵל (דברים ל"ב, י') לֵיל — ירו' דמאי רפ"ז דכ"ו. דיתקן ל י ל א ט"ם תחת לה כגי' הר"ש עיין אהבת ציון למהרז"ף במקומו] —

לִילִית (מל"מ רוח לילה Lilith, Nachtgespenster) בפ' המוציא תפילין בגמ' אילן (עירובי' ק' סע"ב) במתניתא תנא ומגדלת שיער כלילית פי' כמו אך שם הרגיעה לילית (ישעי' ל"ד, י"ד), בפ' המפלת בגמ' אמר שמואל (נדה כ"ד:) המפלת דמות לילית אמו טמאה ולד הוא אלא שיש לו כנפים. *[אחי"ה ובקבוץ בעירו' י"ח: כל אותן השנים שהיה אדה"ר בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין. וכל דמיונות אלה על ברכי פרסיים נולדו עיין ברוחב ביאור בספרי על המלאכים והשדים 87 והלאה — גיטי' ס"ט: גירא דליליתא עיין ערך לוליתא] —

* לֵימָא פי' כמו לאמר עיי"ע אימא (ח"ב, קי"ב.) ובענין לימא דלא כי האי תנא, לימא תנן סתמא דלא כפלוני, לימא כתנאי עיין יד מלאכי סי' שצ"ה, ת"ד, ת"ה.

* לִימֵין (Hafen) עיי"ע למן.

* לִימִין (מטבע) עיי"ע לם ומ"ש.

לֵימוֹן (מל"י λειμών פי' לח feucht) תוספת' בכורו' ספ"ה הלימון כ"ה בכ"י אירפ' פי' שיש על פניו לחלוחת ובנו"ג הלימיז ועיי"ע לימיז.

* לִימְצָא (בל"י λεῖμαξ Schnecke) בב"ר ר"פ נ"א וילק' תהלים רמז תשע"ו עיי"ע אשת (ח"א, שכ"ז).

☞ לֵינָא (= לֵית אֲנָא) בתלמוד ירוש' לית אנא לינן לית אנן [4]).

* לִינָה (das Uebernachten) עיי"ע לן.

* לִיסְטִים, לסטים, לִיסְטָאָה, ליסטות, לִיסְטְיָא כולם בע' לסטים.

* ליסטטירין בשהש"רפ' יפה את עיין ערך סטטירין.

* ליסטרון עיי"ע זמליסטר בח"ג. רצ"ז.

* לִיעֶזֶר (אמורא דא"י) ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג. ירו' סוט' פ"ג די"ט. ואין זה ר' לעזר המצוי לרוב עיין מה"י למהרז"ף קי"א:

* ליפס עיי"ע אחר ע' לפס.

לִיפוֹד (מל"י λιπώδης fettig) תוספתא בכורות ספ"ה הליפוד כ"ה בכ"י אירפ' פי' מי שיש לו שמנונית על פניו ובנו"ג הליפיז.

* לִיין לִיצָן לִיצָנוּת עיי"ע לץ.

* ליצין (?) (לפי הנראה החוטין) תוספת' נגעי' פ"ה חליצין (שבבקעת) [שבפקעת]

---

[1]) לפנינו הוא בגמ' בש"א אבל גם במשניות כל הנשים ובש"א חדא משנה היא ורבינו דבור ראשון תפס. [2]) בנו"ג עוד: עליה. [3]) בנו"ג ואלו. [4]) עיי"ע לי וש"נ.

מצטרפין זה עם זה כה״ג בכ״י אירפ׳ ובדפ׳ זאלקיעב הליצין ואולי צ״ל הלינין והוא מל״י λίνον Faden.

* לַיִשׁ, לַיִישׁ, לֵישָׁא, לִישָׁה עיי״ע לש.

☞ לַית (בל״ס לַיִת קטוע מן לָא אִית nicht עיי״ע אית) תרג׳ ואדם אין (בראשית ב׳, ה׳) ואנש לית. *[אחי״ה לית, ליתא הפכו אית, איתא עיין שבת קנ״ה: ב״מ פ״ו: חולי׳ נ״ח: לית וכו׳. ב״מ ה׳. אם איתא . . השתא נמי דליתא וכו׳, ושם: על דאית ליה . . או על דלית ליה, שבועו׳ מ״ח. אי איתה לדרב שמואל איתה אי ליתה ליתה, נדרים ז׳: לית דחש לה וכו׳ עיי׳ יד מלאכי סי׳ שס״ח. ובכנויים קידושי׳ כ״ב. ליתוהי, ירו׳ פיאה פ״ג ד״ז רע״ד וליתנן. ובהרכבה נשמט התי״ו כמו לֵינָא, לֵיכָּא עיי״ע לֵי] —

☞ לַיְת (בלשון מקרא לַיִשׁ alter Löwe) תרג׳ כאריה וכלביא (בראשית מ״ט, ט׳) כאריא וכליתא. *[אחי״ה וכן תרג׳ לְבִיָּא יחזק׳ י״ט, ב׳ ועוד עיין תרג׳ איוב ד׳, י׳ וכן תרג׳ שחל איוב, כ״ח, ח׳] —

לֵךְ (מעיקר הָלַךְ gehen) בספרא בצו וכל דם לא תאכלו (ספרא צו פרק ט״ו סוף פרש׳ י׳) יכול אף דם מהלכי שתים וכו׳. ובפ״ב בביכורי׳ (מ״ז) ודם מהלכי שתים שוה לדם בהמה להכשיר את הזרעים. פי׳ בני אדם שמהלכין על (שני) [שתי] רגלים שאין לך בהמה שיש לה שתי רגלים. — (א״ב העיקר הלך). *[אחי״ה ועיין במבוא צד X בענין דקדוק של רבינו. וצווי בויק״ר פי״ז ירו׳ יומ׳ פ״ה דמ״ב ע״ג לְכָה (לך) לדרך זו עיי״ע כלך] —

לָכָא (= לִיכָּא טירוף ועירוב בל״ע لك, لاخ das Klopfen, Vermischen) בפ׳ ר׳ אליעזר אומר אם לא הביא בגמ׳ מוצצין (שבת קל״ד.) התם לא בעי ליכא הכא בעי ליכא הכי נמי נעביד ולא לילוך [1]) פי׳ „עירוב יין ושמן להוליך השמן בתוך היין על ידי עירבוב״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח בשבת בש״ס ווילנא אבל לילוך איננו מן ילך (הלך) כי אם מפעל ערבי הנ״ל בהוראה הנ״ל וכן פירש״י שמערבב ואינו לוכך] —

לַכָּא (בל״ע لك ובל״ר Lack, lacca עיין ר״ב) דבעי לרמיה ללכא (חולי׳ כ״ח רע״א) כבר פירשנו בע׳ יניכא [2]). — (א״ב פי׳ בלש׳ ישמעאל ורומי׳ מין צבע אדום הגדל כמין שרף דבק במקלות המובא מארץ מזרח ובשרף הזה חותמים הכתבים). *[אחי״ה ורש״י בחולין פי׳ עור אדום שקורין פרקא ובפסחים מ״ב: דצבעו בהו לבא פי׳ סרכ״א והוא לדעת רמ״ל במ״ל Wichse, Lack, cirage וגי׳ לבא אי׳ ג״כ בפי׳ רגמ״ה כ״י בחולי׳ ופי׳ כלומ׳ פריא יירמניק! אבל ברש״י כ״י (בד״ס פסחים ס״א.) ובכ״י א״פ ובפי״מ להרמב״ם בפסחים ובהל׳ רי״ץ גיאת עמוד פ׳ הגי׳ לכא וה׳ בוקסט׳ הביא בשם הערוך: פערש והוא בלאי״ט purpurschwarz, perso] —

* לְכְאוֹרָה (מלשון אור, אורה פי׳ בהשקפה ראשונה beim ersten Anblick) עיי״ע כאורה ומ״ש.

* לְכַךְ (מפעל ערבי لك, لاخ vermischen) שבת קל״ד רע״א נעביד ולא לילוך עיי״ע לכא וגירסת לילוך איתא ג״כ באו״ז הלכת מילה סי׳ ק״ו סק״ב וכ״ה בכ״י ש״ס מ׳ וא״פ וברש״י כ״י (ד״ס שבת צד קנ״ו.) ובגליון שם אי׳ ברש״י ליכא לשון ליכלוך הוא ע״כ וא״כ פירשו מע׳ הכא אח״ז.

* לְכַךְ (מורכב מן ל׳ וכך dazu, zu diesem Behufe) מלת יחס הפעל להגביל התכלית אבות פ״ב מ״ח לכך נוצרת, כתובות ב׳. לכך שנינו, שבת קכ״א. לא היה צריך לכך.

1 לְכְלוּךְ (נדרף עם לחלוח Frische, Feuchtigkeit וכן הפעל לכלך כמו לחלח benetzen, befeuchten) בויק״ר בסוף אחרי מות (ס״פ כ״ב) ובפסקתא את קרבני לחמי (צ״ד נ״ח.) רבנן אמרי [3]) כל מה שהירדן מכנים לי״ב חדש הוא עושה גמיאה [4]) אחת מ״ט כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ׳, כ״ג) ויש בהן כדי [5]) ליכלוך פה רב הונא בשם ר׳ יוסי אומר אין בהם כדי [6]) ליכלוך פה [7]) פי׳ שריית פה [8]). בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (צד צ״ב:) ולא היה ריחן קשה

---

1) בנו״ג לילך. 2) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳, ל״ד ק״ט ה״ב ב״ר וכ״ה בדפ׳ פיז׳ וויניצי׳ אבל בדפ״ר ואמש׳ יניכא עיי״ע ועי׳ אניבא ומ״ש. 3) כ״ה בפסיקתי׳ שם וכ״ה במדר״ פכ״א ובפסיקתי׳ רבתי פט״ז ובילק׳ פנחס רמז תשע״ז אבל בתנחומי׳ פנחס סי׳ י״ב הוא קטוע ועיין בתנחו׳ נצבים סי׳ ד׳ ובילק׳ איוב רמז תתקכ״ו אי׳ בשם רשב״ל ובויק״ר הנ״ל בשם ריב״ל. 4) בפסיק׳ דר״ה שם בויק״ר ובמד״ר ובתנחו׳ שם ושם גמיעה אבל בפסיק׳ רבתי ובילק׳ איוב שם ושם גמיאה ובילק׳ פנחס גמייה ועיי״ע גם ה׳ (בח״ב, ש״ו). 5) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב וק״ט וכ״ה בתנחו׳ פנחס. 6) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה במד״ה שם ובילק׳ פנחס, ובכ״י ו״ו ל״ד משום. 7) כ״ה בכ״י הנ״ל רק אין בהן ליכלוך פה ובדפ׳ וויניצי׳ כדי ליכלוך פה ואי״כ קטוע באמצע ובקצת דפוס בפסיקתי׳ רבתי בט״ס לחלוך וצ״ל לחלוח וכן הגיה החי׳ בעל מאיר עין. 8) ובמ״כ בויק״ר פי׳ אינו מספיק ללכלוך פיו.

מריח הזיעה א"ל מתלכלכין[1]) היו מ ד ש א י[2]) הבאר וריח שלמותיך כריח לבנון (שה"ש ד׳, י"א[3]). בבראשית רבה פרשת ס"ב (ר"פ ס"א) ויוסף אברהם: ויונקתו לא תחדל זו ליכלוכית[4]) שלו. בפרשת ע"ט[5]) ויבא יעקב שלם: תבא בכלה אלי קבר (איוב ה׳, כ"ו) רב יצחק אמר תבא בך ליכלוכית אלי קבר[6]) פי׳ כולן ענין לחלוחית הן. *[אחי"ה והוא כמו בלשון זכר לִיכלוך ענינו לֵחלוּחַ[7]). ירושלמי ברכות פ"ח די"ב. ליכלוך משקה והפעל ירו׳ חגיג׳ רפ"ג דע"ח ע"ד מלוכלָך במשקה, שבת קמ"ד: ירו׳ שבת פי"ז דט"ז: כריתות י"ג. מלוכלכת על פי הדד ועוד עיי"ע הבא אח"ז, ירו׳ ע"ז פ"ה דמ"ה. כההוא דמלכלך, ירו׳ מגיל׳ פ"ג דע"ד. מלכלך באוריתא פי׳ בהשאילה שיש בו ריח תורה] —

2 לְכְלוּךְ (מערך הקודם Befeuchtung, Besude-lung) באלו הוצצין פ"ט במקואות (מ"ד) לכלוכי צואה שעל בשרו כדאמרינן (יומי ע"ז:) היה מלוכלך בטיט ובצואה[8]). — (א"ב ענין טינופת). *[אחי"ה בדפוס אמש׳ חסרו אותיות: א"ב. וכן הוזכרו יחד בויק"ר פכ"ז מלוכלך ומטונף וכו׳, ובהשאיל׳ מד׳ שו"ט מזמור כ"ג והובא בילק׳ דברי׳ רמז תת"ח מהו ידע לכתך (דברים ב׳, ז׳) הילוכך לכלוכך צערך בפרנסתך. רות רב׳ פ׳ ויאמר לה בעז: זה לכלוך מעשים ושם הפעל: לכלך מעשיו בחומץ ממעשים רעים. וכן ענין לכלוכית נדרים ס"ו: לכלוכית שמה . . יפה קורין אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין, ויק"ר פי"ד טיפה של לכלוכית וכו׳. פסיקת׳ רבתי פ"מ, מ"ז מלוכלכים בעבירות, שמ"ר ס"פ כ"ב ידיו מלוכלכות בגזל, ושם ס"פ כ"ז כל הגוף מלוכלך בעבירות, ילק׳ משלי רמז תתקמ"ז מלכלך את תורתו. ובהתפעל ב"ר פס"ה מתלכלך בעונות, שהש"ר פ׳ כאהלי קדר מתלכלכין בעונות, ושם פ׳ אחות כך כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן וכו׳, אסת"ר פ׳ ויהי אומן: נתלכלכתי בטומאה, ובלי השאילה ויק"ר פ"א עיי"ע אספקלריא. נדרי׳ ס"ו: עיי׳ לעיל, תוספת׳ ברכו׳ פ"ז סוף שמלכלך את החלוק ב"ר פכ"ב ידיך מלוכלכות, ושם פס"ה בבגדים המלוכלכין, תוספת׳ שבת ספט"ז (י"ז) אם היו רגליו מלוכלכות בטיט, וכ"ה בתוס׳ יוה"כ פ"ה (ד׳) ובהתפעל ירו׳ ב"ק פ"ג ד"ג ע"ג נתלכלכו כליו חייב, ושם: (נתכלכלו) [צ"ל נתלכלכו] כליו פטור. שמ"ר פכ"ג מה השמלה הזאת מתלכלכת וחוזרת ומתלבנת וכו׳ ובשהש"ר פ׳ כאהלי קדר מה יריעות שלמה זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת מתלכלכת ומתכבסת וכו׳] —

* לְכֵן (פי׳ כמו לְכָךְ dazu) ירו׳ מעש׳ שני פ"ב דנ"ג: ירו׳ עירוב׳ רפ"ז דכ"ד.

* לָכֵן (קטוע מן לָא כן nicht so) והרבה בהרכבת ד׳ בראש דלכן (דילכן) פי׳ דאי לא כן עיי"ע דל האחרון (ח"ג, ס"ז) וע׳ די האחרון.

לָכִין (צבא בל"ע Heer) אספר (סנה׳ ק"ו.) כבר פירשנו בע׳ אספר[9]).

לֶכִים (מל"י λυγαῖος שחור ולא (כדעת רמ"ל) מל"י λευκός לבן) בב"ר פרשת ז׳[10]) ישרצו המים: מביא שני דגים אחד חיור ואחד לכים כבר פירשנו בע׳ אספרון. — (א"ב לא הביאו בע׳ אספרון ולא מצאתיו במדרש אבל מצאתיהו בירושל׳ מסכת כלאי׳ פרקא קמ"א (דכ"ז.) מייתי חוט וקטר באודנא דלכיסא ובאודניה דיריקא). *[אחי"ה ואני מצאתיו בע׳ אספרון כפי ס"א של כ"י שהבאתי (כח"א, קצ"ד:) וכן מוכח מהעתקת המיוחס לפירש"י בב"ר פ"ז כד"ה אמר רבי יונה וז"ל כיצד מייתי חוט וקטר באורניה דלכסיא מין דג ובאודני דיריקא גם הוא מין דג אחר ע"כ וכנ"ה בירו׳ ב"מ עיי"ע אספרון ומ"ש — ועה"ק שנ"ב פי׳ לכים ש ח ו ר] —

לְכְסָן (= לוֹכְסָן מל"י λοξόν עקום schräg ועוד קראו כן לקו עובר באלכסון בטרובע Hy-pothenuse) בסוף דמאי (פ"ז מ"ח) שתי שורות לוכסן. בהשידה פי"ח בכלי׳ (מ"ה) (גדר) [צ"ל גרד][11]) שני שלחנות לוכסן[12]) (גדר) [גרד או גדד] שתי כרעים טפח על טפח לוכסן, פי׳ לוכסן הוא אלכסון ובלשון חכמים קרנזול (ב"מ ק"ה סע"ב ב"ב י"ג) (גדר) [גרד או גדד] ב׳ כרעים טפח על טפח לוכסן קיטע ב׳ רגלים טפח על טפח בשוה או

---

[1]) בנו"ג בט"ס מתלכלין וצ"ל כגי׳ הערוך וכגי׳ הילק׳ עקב רמז תת"ן בשם הפסיקת׳. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א׳ וצ"ל בדשאי וכ"ה בכ"י ו"ו ב׳ רק שם בט"ס ברשאי ובכ"י ה"ב וק"ט וכל דפ"ע בראשי וצ"ל בדשאי. [3]) ובשו"ט מזמור כ"ג מגעגעין ובשהש"ר ס"פ נפת תטופנה הגי׳ מתגעגין ועיין עוד יתר מקומות שהביא רש"ב בפסיק׳ שם ששם הגי׳ בט"ס מתענגים ובכולם צ"ל מתעגעגים עיי"ע עגעג. [4]) בנו"ג לחלוחות. [5]) וגם לפנינו ככה פ׳ ע"ט ועיין בענין חילוק פרשיות בכ"ש ב ה ש ח ר שנת י׳ הוברת וי"ו. [6]) בנו"ג לח. [7]) עיי"ע לכך א׳ מ"ש בשם גליון כ"י ש"ס. [8]) וכ"ה בפי׳ סר"ט לרה"ג ושם או בצואה ובנו"ג כגי׳ רבינו וגי׳ הכ"י ש"ס ובשאר מקומות שהביא ד"ס (יומי צד קכ"ב:) ואם היו ידיו מלוכלכות. [9]) עיי"ע אצלנו בה"א קצ"א ומ"ש. [10]) וכצ"ל בע׳ אספרון ובט"ד פרש׳ ו׳. [11]) כ"ה בתוספת׳ כלי׳ ב"מ פ"ח ובנו"ג בכלי׳ שם גדד וגם זה נכון. [12]) בנו"ג שתי לשונות לוכסן ובתוספת׳ שם אלכסון.

שמיעטם מטפח וקיטעם והניחם פחות מטפח. — (א"ב פי' בל"י דבר עקום וחז"ל אמרו כן לקו העובר מזוית אל זוית שכנגדו). *[אחי"ה פי' לוכסן ע"י קרנזול הועתק מפי' רה"ג בסר"ט צד 14 — וכנ"ה בירו' כלאים ספ"ד דכ"ט ע"ג במודד לכסן ובירו' שבת פ"ט די"ג סע"א כמודד לוכסן, ושם פ"ב די"ג ע"ג לוכסן היה כתוב עליהן, ירו' עירובי' פ"א ד"ט: נותן את הקורה לוכסן, ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ד שהיה לפניו לוכסן, פתיחת' דאיכ"ר פ' הוי מגיעי חורש שדהו לוכסן וכו'] —

* לֶכֶשׁ שבת פ"ב מ"א עיי"ע לגש ומ"ש.

לַכְתָּא (נ"ל מל"פ [illegible] חתיכת עץ ומקל Stück Holz, Kloben) בס"ג דפ' הזורק (שבת ק"ב.) לכתא ומתנא אגודו [1] בידו הוא פי' משקולת והחבל שלו. פ"א בע' בוכיאר[2]. אי נמי בלכתא[3] (שבת קנ"ד:) כבר פי' בע' חבר גואלקי. *[אחי"ה עיין ערך חבר (בח"ג, של"ח) ושם בהערה 6 הגהתי בלכתא וראיה מע' הנוכחי. ושם פי' רבינו (עפ"י פי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא) ונקרא ה ע ץ ההוא לכתא ע"כ וכן מוכח מפי' ראשון בע' בכיאר וכן מפי' רש"י בשבת בשני מקומות וזה כהוראת מלה פרסי' ובפי' הר"ן לשבת ק"ב. לכתא סכין או אבן וכו' ופי' כן לפי דמיונו ורמ"ל העתיק Saumsattel!] —

*לְכַתְּחִלָּה (הורכב מן לכ־ומן תְּחִלָּה, von vorn herein, was erst geschehen) הרבה מאוד בש"ס ולשון חכמים הוא והפכו דיעבד חולי' ב'. הכל שוחטין לכתחלה ושחיטתן כשרה דיעבד, ושם ט"ו: דיעבד אין לכתחלה לא וע"ש כ"ז. ר"ה ל"ג סע"א והרבה זולתו ונמצא אך מעט מזער בירושלמי ד"מ ירו' מעש' שני רפ"ד דנ"ד רע"ד אפי' לכתחילה מותר. ולרוב אי' בתחילה ירו' מע"ש שם. ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד והורגל לרוב כאן לשעבר כאן לבא עיי"ע בא.

לם (= לוּמָא בל"ס מין מטבע וכן בל"י λάμα ובל"ר dünnes Plättchen, kleine Münze, lamina) בפ' אין מעמידין בגמ' המורים (ע"ז ל"ד:) קיסטא דמורייסא בלומא קיסטא דחמרא בד' לומי פי' מטבע. *[אחי"ה בנו"ג קיסתא אבל בפי' ר"ח לע"ז כ"י (בקובץ כ"י אנגיליק' דף כ"א) גרס ג"כ כערוך ופי' לומא מעה, ובדרך משקל רומי ל י מ י ן תוספתא דמאי ספ"ג סלי תאנים וסלי ענבים וקופות של ירק לימין מדה גסה מלימין ולמטה מדה דקה ובירו' דמאי ספ"ב דכ"ג, אי' בט"ס טמן וצ"ל לימין ור"ש לדמאי פ"ב מ"ה גורס לימון ויותר טוב לומין] —

* לָמָא, לָמָּא עיי"ע למה א' וב'.

* לְמְבַרְנְיָא (Lombardei) תר"י א' לבמדבר כ"ד, כ"ד מן למברניא ומארע איטליא עיין מ"ש בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד 223.

* למ"ד (שם האות הזה Lamed) בירו' שבת פ"ז ד"ט: דריש א ל ה הדברים (שמות ל"ה, א') אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה ועוד עיי"ע ה"א (ה"י) וש"נ יתר דוגמאות, ובענין למד יוני עיי"ע למד ב' במוספיא.

לָמַד (פי' מל"מ ענין קנות ידיעה ע"י הרגל או עיון lernen, gewöhnen) בפ' במה אשה בגמ' בירית (שבת ס"ד.) הניחא למאן דאמר מופנה מצד אחד למדין ואין משיבין וכו' מפורש בר"ג דפ' המפלת (נדה כ"ב:) אמר שמואל משום ר' ישמעאל כל גזירה שוה שאינה מופנה כל עיקר אין למדין הימנה מופנה מצד אחד לר' ישמעאל למדין ואין משיבין לרבנן למדין ומשיבין מופנה מב' צדדין לדברי הכל למדין ואין משיבין. פי' למדין ומשיבין למדין הימנה ואם יכולים לעשות עליה תיובתא עושה. בס"ג דפ"ק בסנהדרין (י"ז:) למידין[4] לפני חכמים לוי מר'. בפ' התודה בגמ' ולד תודה (מנחו' פ':) אמר למדין לפני[5] ר' וניתי לחם[6]. בפ' ארבע מיתות בסמוך המחלל (סנהד' ס"ה:) לימודי ערבי שביעית[7] חטים יפות. פי' נוהגים ורגילים לומר ערבי שביעית חטים יפות לזורעם עקורי קטניות מהיות רעות פי' אם יעקור אדם מקצת מן הקטניות בתחילה וישליכם לאיבוד הנשארים לא יהיו רעות[8]. בילמדנו בריש אמור אל הכהנים (בתנחו' ל"י) ולמדנה בנותיכם נהי (ירמי' ט', י"ט) מה ראו הקינים והנהיות להנתן לנשים בשביל שהביאו מות לעולם.

---

[1] בנו"ג אוגדו וכ"ה בכ"י ה"ב ובשאר כ"י איגודו. [2] ושם פי' פ"א לכתא ומתנא ק נ ה קשור בחוט ארוך וכו' וזה הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא נדפס בדף ק"ב סע"ב) וזה הפי' עולה יפה עם גזרת המלה הפרסית הנ"ל. [3] כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע וויניצי' אי' נמי לכתא ובדפ"ר פיז' באסיל ואמש' בליכאתא. [4] כ"ה בדפ"ר ובכ"י למדין ובדפ"ע הלמדין ובנו"ג כבדפ"ר ובמעילי ח': הלמידין וע"ש התוספו'. [5] כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר, ובדפי וויניצי בפני. [6] בנו"ג אמרו למדין (ברש"י למידין) לפני ר' וליתי לחם ובפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגיילי דף כ"ח.) אמרו למידים לפני רבי היינו לוי כדאמרי' בסנהדרי' למדין לפני חכמי' לוי מרי ע"כ וזה כשיטת רש"י והתוספו' השיגו עליו ע"ש ועיין הליכות עולם שער א' ויבין שמועה שם צד ט' סע"ב (דפי' ליוורנו) ופחד יצחק ע' למדין. [7] וכ"ה בכ"י פי' אבל בנו"ג שביעיות. [8] וכן בפירש"י ע"ש.

*[אחי״ה א) ענין קנות ידיעה ע״י עיון ד״מ בקל כל הלומד תורה וכו׳, ר״ה כ״ג, סנהד׳ צ״ט, ע״ז י״ט, למד לשונך לומר איני יודע וכו׳, ברכות ד׳, למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו וכו׳, יבמות ס״ב: ועוד הרבה דוגמאות עיין ברכות ג׳, י״ז, כ״ח: ס״א: ס״ב, ס״ג, ושם: שבת ע״ה, עירובי׳ מ״ז: נ״ד: פסחים פ״ז, יומ׳ ע״ב: סוכ׳ מ״ב, ר״ה ל״א: תענית ז׳, מגילה ו׳, ט״ו: חגיג׳ ג׳, יבמות פ״ד, ק״ה: כתובות קי״א, נדרים ל״ח, גיטי׳ נ״ז: סוט׳ כ׳, ל״ה: קידושי׳ כ״ט: ועוד זולתו, בפיעל: ברכות ז׳: כ״א, כ״ח: שבת ל״א, קל״ט, עירובי׳ כ״א: פסחים קי״ב, ר״ה כ״ג, ל״א: סוכ׳ מ״ט: סוט׳ כ׳, קידושין ל׳, ל׳: ב״ק ל״ח, ב״מ ק״ו: ב״ב ח׳: כ״א, סנהד׳ ה׳, י״ז: י״ט: ס״ח: צ״ב, ק״א, ע״ז י״ט: ועוד ענינו למוד ע״י היקש מאיזה דבר לאחר ד״מ מכילת׳ בא פרש׳ ג׳ בא הכתוב ללמדך וכו׳, ושם פ״א נמצינו למדין, ברייתא דר״י: דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו ועיין סנהד׳ פ״ו. — ושם ע״ג, ופסחים ל״ה: הרי זה בא ללמד ונמצא למד, ירו׳ קידוש׳ פ״א דנ״ט, לְמִדָה.. למד נמצא למד ומלמד, סוט׳ מ״ד, חולי׳ פ״ד, למדה תורה דרך ארץ, ב״ר פל״א לימדתך תורה ד״א, ברייתא דר״י (תחלת הספרא) ללמד על עצמו .. ללמד על הכלל כולו, ירו׳ תרומו׳ רפ״ב דמ״א רע״ב כל הדברים לְמידין ומלמדין וכו׳ ע״ש — ב) ענין הרגל והתנהגות, בקל: ירו׳ תרומו׳ פ״ד דמ״ב ע״ד כמות שהוא לָמוּד, ויק״ר ר״פ כ״ה אם היה למוד לקרות . . ואם היה למוד לשנות וכו׳, שהש״ר פ׳ שחורה אני: אם היה למוד לאכול סעודתו וכו׳, תנחומ׳ נח סי׳ ב׳ מה שלמד היה אוכל, ויק״ר פ״ד למודה . . אינה למודה, והקבוץ זכר דמאי פ״ד מ״ד למודים לאכול, ירו׳ דמאי פ״ד דכ״ד, בלימודין אבל בשאין לימודין וכו׳, פיעל הוריו׳ י״ג: לעולם ילמד אדם עצמו וכו׳ (ברכות ס״ב: ינהיג את עצמו), תענית י״א סע״א לעולם ימוד אדם עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו אולי צ״ל ילמד ובכ״י מ׳ יעשה, ובע״י ובילק׳ (ד״ס כ״ט:) יראה אדם, בינוני: סנהד׳ ק״ט רע״ב מלוּמָּד בניסין, סוכ׳ כ״ט, מלומדין במכותיהן, ובהתפעל להתלמד ברכו׳ נ״ג: גיטי׳ כ״ד רע״ב ס׳, יומ׳ ל״ז: תעני׳ כ״ז: — והשם לימוד (למוד) ברכות ז׳ סע״ב סוכ׳ כ״א סע״ב, קידושי׳ מ׳: וש״נ, ב״ב ק״ל: הוריות י״ג רע״ב ביצ׳ ל״ד: מנחות ט״ו. (ועיין יד מלאכי סי׳ שצ״ד) שהש״ר פ׳ משכני והשם המופשט למידה יבמות ק״ט:] —

למד (= לִימוּדים, לְמוּדים נ״ל מל״י λάμπαδιον קישורין Verbindung ור״ב פי׳ בע״א) בפ׳ כיצד מברכין בסוף הלכה חוץ מן היין (ברכות ל״ח רע״א) כלימודין פטורה, פי׳ כגון עמודים ארוכים כדגרסינן בתנור פ״ה בכלי׳ (מ״ט) תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה לו[1]) ליטודין ויש מפרשים לימודין דתנור ענין שיפוץ, — (א״ב פי׳ בל״י אות אחת עשר במספר האותיות וצורתה קוים שנים מחוברים בראשם והולכים ונפרדים ונרחקים עד סופם ועל שם צורה זו קראו למדים חז״ל לנסרים או עצים מחוברים נוגעים בראשם להגן על דבר מה עשוים כמו אוהל). *[אחי״ה ר״ב כיון לצורת אות יוני Λ הנקראת λάμβδα ולפי זה תתכן יותר גי׳ למודים בלא יו״ד וכ״ה באמת בכלי׳ שם ובברכו׳ שם כגי׳ כ״י א״פ אבל בתוספת׳ חלה פ״א ובירו׳ חלה ספ״א דנ״ח, עשאה לימודין וכן בתוספת׳ כלי׳ ב״ק פ״ד ובפ״ז אי׳ ביו״ד (אך בר״ש לכלי׳ שם בלי יו״ד) וכן בתוספת׳ כ״י לפסחי׳ רפ״ז ובמ״ק י״ב. עיי״ע הבא אח״ז. ולפע״ד נ״ל לפרשו מל״י הנ״ל ופי׳ קשורין וכן פי׳ הרמב״ם בכלי׳ שם עש״ה, ורש״י בברכות פי׳ נסרים והביא זה דמ״ק ופי׳ ע״י לוחין, וכפי הנראה פי׳ רבינו למודים כמו עמודים ועוד עיי״ע טרתא ושם בסוף הערך ג״כ מענין למוד] —

לָמַד (ענין חיבור וקשור aneinanderfügen) בפ׳ כל הכלים בגמ׳ האבן שבקרויה (שבת קכ״ה:) צאו ולמדום פי׳ רבי חננאל זה שאמר רבי צאו ולמדום עשו להם לימודים [ו]יש מי שאומ׳ עיינו בהן כלומ׳ לימוד בעינן[2]) בלא מעשה וי״א לימודין כגון זה ששנינו במסכת משקין בפ׳ מי שהפך (מ״ק י״ב.) עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ והן כסויין עצים ועליהן טיט (שרוצים)[3]) [וצ״ל[4]) שצריכים] מעשה[5]) וראיתן הא דגרסינן בבמה טומנין (שבת נ׳.) תני רבה בר [רב][6]) הונא[7]) קמיה דרב חריות של דקל שגרדם[8]) לעצים ונמלך[9]) עליהם וכו׳. — (א״ב בנוסחאות כתוב תני רבה בר בר חנא קמיה דרב חריות של דקל שגרדם לעצים

1) בנו״ג בט״ס בו אבל לנכון בתוספת׳ כלים ב״ק פ״ד לו. 2) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בפי׳ ר״ח, ובדפ״ע בענן. 3) וכ״ה בפי׳ ר״ח בש״ס ווילנא. 4) כדאי׳ בדפא״מ. 5) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובשאר כ״י ודפ״ע וכן בפי׳ ר״ח אי׳ מעשים. 6) וכ״ה בפי׳ ר״ח. 7) כ״ה לנכון בדפ׳ וויניצי׳ ובכ״י ה״ב ובפי׳ ר״ה, ובנו״ג בר בר חנה, ובכ״י ערוך ו״ו א׳ ל״ד רבא בר חנא ובכ״י ב״ר חמא ובכ״י ק״ט רבא בר חינא ובדפ״ר רבה בר חנה. 8) וכ״ה בע׳ חרית ע״ש ובפי׳ ר״ח לדף קכ״ה: ולדף נ׳. שגררום, שגררן ובכ״י ה״ב בכאן: שגודדם. 9) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב, ובדפ״ע בט״ס ונסמך.

ונמלך עליהם לישיבה צריך לקשור). *[אחי"ה ולפי מ"ש בשם כ"י ערוך גם רבינו גרס כן ונמלך וכו' וע"י וכו' היה מקצר וכל דברי הערוך הועתקו מפי' ר"ח נדפס מעתה בש"ס ווילנא לדף קכ"ה: ופי' למדום תקשרו וסדרו אותם ועיין בפירש"י שהביא ג"כ ראיה ממ"ק הנ"ל וכ"ה בחיד' המאירי בשבת. ודוגמתה בעירובי' ל"ד: פוקו עבידו כבושי כבשי עיי"ע כבש ד'] —

לָמָּה (מל"מ מלת השאלה ?wozu, weshalb) בס"ג דפ' המזבח מקדש (זבחים פ"ח:) א"ר עינייני בר ששון[1]) למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות וכו'[2]). *[אחי"ה וכנ"ה בברכות ט': למה אמר אליהו וכו', ב"מ ס"א: למה לי דכתב רחמנא וכו', יומ' כ"ט. סוכ' י"ד. למה נמשלה וכו' שבת פ"ח: נ"ד. עירובי' נ"ד: סוכ' מ"ט: חגיג' ג': תענית ז'. למה נמשלו דברי תורה וכו', שבת פ"ח. למה נמשלו ישראל וכו', פסחים ל"ט. למה נמשלו מצריים וכו', ברכות י'. מ"ק כ"ח. למה נסמכה וכו', ברכות ט"ז. למה נסמכו וכו', ב"מ פ"ז. נזיר כ"ג. סנהד' מ"ג: למה נקוד וכו', ביכות ד'. שבת קי"ג: יומ' ל"ט: ס"ט: סנהד' כ"ו: ס"ז. חולי' ז': צ"א. תמור' ט"ז. בכורות נ"ה. זבחים קי"ג: ע"ז י"א. למה נקרא וכו', ברכות ג'. סימנא למה לי] —

למה (מורכב מן לָא מָה = לָא מָא nichts) בילמדנו למה משה ואהרן (שמות ה', ד') (תנחומא ל"י והובא בילקי' שמות רמז קע"ו) אתם למה ודבריכם למה[3]). בב"ר פרשה ב' והארץ היתה תהו ובהו (בראשית א', ב') זה אדם הראשון ללמה[4]) ולא כלום. כי תהו המה (ש"א י"ב, כ"א) תרג' הוו[5]) למה. וילכו אחרי ההבל ויהבלו (מ"ב י"ז, ט"ו; ירמי' ב' ה') תרגום והוו למה. כי במה נחשב הוא (ישעי' ב', כ"ב). *[אחי"ה תרג' בישעי' שם וכלמא חשיב הוא וכן בכל התרג' הנ"ל באל"ף בסוף, רק בכ"י תרג' על תהו (איוב כ"ה ז') על למה. וצריך לנקד בכל מקום לָמָה, לָמָא ולא לְמָא כבדפוסים עיין לעווי בעמת"ר ובמתורגמן אבל שם בטעות לְמָא] —

* לְמוּאֵל עיי"ע למלם.

* למטו"ך עיי"ע בן נפיל בח"ב קי"ח ומ"ש.

* לומכסה ירו' הוריות פ"א דמ"ו. ט"ס תחת: של מכסה.

* לימיז, לימין (מל"ר schielend, limus, um) תוספת' בכורות ספ"ה הלימיז אבל בכ"י אירפ' הלימין ואולי הוא ל"ר הנ"ל פי' מי שעינו אחת מביטה לצד זה והאחרת לצד אחר אבל עיין ערך לפן ועוד עיי"ע לֶימוֹן.

* לְמְלֵם (מל"ס לַמְלֵם murmeln, üble Nachrede halten) פסיקת' רבתי פ"ו לא לימלם אדם אחר משה. ושם היו ישראל מלמלין אחר משה וכו', קהל"ר בריש: למואל שֶׁלַם לאל בלבו וכו' כן הגיה לנכון ה' לעווי במקום שנם דאי' בנוסח'. ועוד עיי"ע מלמל.

לְמֵן (= לְמֵין, לִימֵין מל"י λιμήν ובל"ס לִימְנָא, לְמִינָא חוף Hafen) בפ' מי שהוציאוהו (עירובי' מ"א:) פעם אחת לא נכנסו ללמן עד שחשכה למן הוא נמל הוא מחוז. — (א"ב פי' בל"י חוף ים ומושב הספינות). *[אחי"ה ובנו"ג לנמל. וכנ"ה בירו' ב"מ ספ"ו ד"א. פרק ספינתו בלמן וכ"ה למן בקהל"ר פ' טוב ישם ובפ' גם שמש ותתכן הגי' למין ב"ר פל"א. פל"ב שמ"ר ר"פ מ"ח. לימין אסת"ר פ' והשתיה בלימין אחת. אגדת בראשי' פרק ל"ד הגיע לפתח הלימין. ירו' יומ' ספ"ג דמ"א. הגיע ללמינה של יפו. ירו' גיטין פ"א דמ"ג: למינה של קיסרין. בירוש' ברכות פ"ג ד"ו ע"ג כיון דמטון ללמינה והוא ל' נקבה — וכמו שפי' רבינו נמל הוא מחוז כן העתיקו ע' זקנים מחוז (תהלים ק"ז, ל') ע"י λιμήν] —

לַמָם (מל"י λαιμάσσω — ζω gierig, gefrässig sein והשם λαιμός, λαιμία Gefrässigkeit) בפ' במה אשה בגמ' לא יצא האיש לא בסייף (שבת ס"ג סע"א ורע"ב) שכן בל"י קורין לכלב למס. *[אחי"ה בירו' ב"ק ספ"ז ד"ו. חסר סיום שכן בל"י וכו' והרבה נתחבטו המבקרים בפי' זו המלה עיין לעוויזאהן זאאלאגיע 83 ועל פיו העתיק ברילל (פרעמדשפר' עלעמ' 24) ועיין ברילל יאהרביכער ח"א 129, ובח"ב 210 ומהרז"ף במ"ע חט"ו 396

1) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ר' ענייני בר ששון ובכ"י ו"ו א' עיניני בר שישון בכ"י ל"ד בר שושין ובכ"י ו"ו ב' עונייני בר שישין ובדפ"ע ענני בר ששון ובנו"ג ר' עיניני בר ששון ובשבת ס"ד: ענני בר ששון אבל בכ"י מ' ובראו"ש דפו"ו עיננו עיין ד"ס שם וש"נ גם גי' עניני, ענייני ויוחסין השלם 176 הביא הגי' בר עניני בר סיסי ודו"ק ר' ענגאי בר ששון. 2) בנו"ג בסדר הפוך פ' קרבנות לפי בגדי כהונה. 3) בילקי' למה אתם למה דבריכם. 4) בנו"ג שהיה ללמה. 5) כ"י ה"ב.

λιμός) וכצ"ל במהי"ר ז') והנכון כמו שרשמתי בתחלת הע' ונקראו כן הכלבים שלא ידעו שבעה וכן דעת בעל המשביר ועוד היום נקרא שלשלת הכלב ἡ λαιμοπέδη. ודרש למס (איוב ו', ל"ד) מפעל מסס כלומ' מונע והסיר ועיין רש"י בכתוב' צ"ו. ולא מענין מס כדעת ר"י מיגאש בתשובה סי' ל"ז] —

לְמַעַן (טל"מ מלת הטעם כמו בעבור damit, auf dass, wegen) בפ"ק דברכות (ז' :) למען ה'[1]) (דניאל ט', י"ז) למענך מיבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון. בס"ג דפ"ק דקדושין (ל"ט:) בכיבוד אב ואם כתיב (דברים ה', ט"ז) למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובשלוח הקן הוא אומר (שם כ"ב, ז') למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות עלה לבירה שלח האם ונטל את הבנים בחזירתו[2]) נפל ומת היכן טובו[3]) של זה והיכן אריכות ימיו של זה[4]) אלא למען ייטב לך בעולם שכולו טוב והארכת ימים בעולם שכולו ארוך.

☞ לַמְפַּדָּם (בל"י ורו' λαμπάς, άδος lampas, dis ירוש' (Fackel, Leuchte, Lampe דיומ' פ' אמר להם הממונה (פ"ג דמ"א.) תרג' עקילס לקבל נברשתא (דניאל ה', ה') לקבל למפדם פי' בל"י ורו' עששיות ונרות. *[אחי"ה תרגום עקילס לזה הפסוק אין לפנינו אבל כן מתורגם בע' זקנים κατέναντι τῆς λαμπάδος וכן מתורגם לפיד בראשית ט"ו, י"ז; שמו' כ', ט"ו וכן בתר"י ב' לשמו' כ', ב' למפד דנור . . למפד דאשא. ונעתקה לל"ס לַמְפָּאדָא, לַמְפָּדָא ובל' קלילה בל"י λαμπάδιον וכן העתיקו ע' הזקנים גֻּלָּה (זכרי' ד' ב', ג')] —

* לימצא עיי"ע לעיל במקומו.

1 לָן (= מפעל עברי לון והשם לִינָה das Ueber-nachten ועוד עכבה בלילה das Uebernacht-bleiben) בפ' הדר בגמ' האחים (עירובי' ע"ב סע"ב) מקום לינה גורם[5]). בפ' בעשרה מאמרות (אבות ה', ה') ובס"ג דפ"ק ביומ' (כ"א.) צר לי המקום שאלין בירושלם פי' לא אמר אדם אין לי מקום ללון בירושלם שהמקום צר. *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' צ"א: ויפטר בלא לינה. ירו' מעש' שני פ"ב דמ"ט ע"ד מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכ"מ. שמ"ר פ"א אין ויואל (שמות ב', כ"א) אלא לשון לינה. והקבוץ ב"ר פ"ס ללין (בראשית כ"ד, כ"ג) לינה אחת ללון (שם כ"ה) לֵינוֹת הרבה וכן דורש בויק"ר פ"כ ויתלונן (איוב ל"ט, כ"ח) לינות הרבה. ובמד"ר פי"ב דרש יתלונן (תהלים צ"א, א') שלן שם לינות הרבה. ובהוראת עכבה בלילה ירו' סוכ' ספ"ד דנ"ד ע"ד ירו' סוט' פ"ב די"ח. נפסלין בלינה. ירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ג לינה פוסלת בידים . . אין לינה פוסלת בידים] —

2 לָן (מפעל עברי לון בנפעל והפעיל ענין תרעומות והתגרות murren) כי תלינו עליו (שמות ט"ז, ז'). *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ודפו"ו אבל בשדפ"ע לי' ולי' בכ"י ה"ב ואי' בשאר כ"י ערוך רק בכ"י ק"ט ובכ"י ב"ר הובא הפסוק כי תלינו עליו (במד' ט"ז, י"א) ובשתי הפעמים כתיב תלונו בוי"ו וכן במד' י"ד ל"ו וילונו וקרי וילינו] —

* לִין (?) ירו' שבת פ"ב ד"ה רע"א מהו מחרכין לין מפספסין לין צ"ל לָן פי' לנו וכ"ה לָן בירו' שם קודם מעט עיי"ע חרך.

לֶנְטִית (= לוּנְטִית בל"י λέντιον, λίντιον ובל"ר linteum, leinenes Tuch) בפ' חבית (שבת קמ"ז.) מסתפגין בלונטית אחת לונטית הוא אלנטית וככר פירשתי במקומו. — (א"ב פי' לנטון בל"ר מטפחת). *[אחי"ה וכן בל"י הנ"ל ובע' אלנטית (ח"א, ק' :) ככר הבאתי הנוסחאות והעירותי כי בירו' ובמשניו' נאפולי ופיז' אי' בלא אל"ף כגי' הערוך וכן בפי' ר"ח לשבת (בש"ס ווילנא גרס אלונטיות אצל לונטיות) והיחיד לונטית אי' עוד בירו' שבת פ"א ד"ג. ושם פ"ט די"ב. ברי"ף הגי' בשבת אלונתית וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס קע"ו.) ובתוספת' שבת פ"ג (פ"ד) אלונתת וכולם בט"ס. והקבוץ לונטיות ירו' שבת פ"ג ד"ו. ירו' סוכ' ספ"א דנ"ב. — ומזה נבנה לינטין פי' lintio עוסק במטפחת והושאל על האדם המקנח את הביבין בהיותו לובש מטפחות עיין אגדת בראשית פ"ב (בית המד' ליעללינעק 4) שאלו היית לנטין וסל בידך וכו'] —

לנך (= לוֹנְכָא, לוֹנְכֵי מל"י ἡ λόγχη רומח Lanze) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ע' רע"א) אמר שמואל האי מאן דמחו ליה בלונכי[6]) פרסאי. בפ"ק דסנהד' בגמ' סמיכת זקנים (סנה' י"ד.) ובפ"ק דע"ז בגמ' וקרטיסים (ח' :) אמר לא זזו משם עד

---

[1]) בפסוק: אדוני. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובשדפ"ע ובחזרתו. [3]) בנו"ג טובת ימיו. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב. [5]) ושם ע"ד: גרים. [6]) בנו"ג באלונכי.

שנעצו בו ש' לונכיות של ברזל[1]). בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) ובחלק בגמ' עדת קרח (סנהד' ק"י סע"א) שקלי גבבא דעמרא ואמשיתיה במיא וכרכתיה עילוי לונכא, ס"א עילוי רומחא[2]). פי' לשון לעז לנצ"א[3]) רומח. — (א"ב בנוסח' שלנו כתוב לולניאות והוא טעות ופי' לונכי בל"י רומח). *[אחי"ה בנו"ג כמו שכתבתי וכ"ה בטעות לונכיות בסוט' ט': ובמד"ר פ"ט לונבייאות וצ"ל לונכיאות. וע' זקנים תרגמו ככה מלת רמח (נחמי' ד', י"ג. ט"ז; יחזק' ל"ט, ט'), חרב (איוב מ"א, י"ח), חנית (ש"א י"ז, ז'), מחי (יחזק' כ"ו, ט')] —

* לַנְנָן (קטוע מן לָא אֲנָן nicht wir) ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד ולמה לננן (אמר) [צ"ל אמרין] וכו' ועיי"ע לי.

לסוטה (נ"ל מל"ר אמצעי' feingewebter Frauen-überwurf, lusdi עיין אוצ"מ Du Fresne) ירוש' בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח:) הרדידים (ישעי' ג', כ"ג) לסוטה כמא דתימא (שה"ש ה', ז') נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות. *[אחי"ה וכנ"ה בירוש' שם ר"פ י"ג די"ד. ההן לסוטה אפי' בסוף כאריג הוא. ירו' מ"ק פ"ב דפ"א: הדין לסוטה וכו', והקבוץ ירו' שבת ספ"ד ד"ז רע"א לסוטות, ירו' ב"מ ספ"ד ד"ט ע"ד לסוטיא] —

לֵסְטִים (מל"י λῃστής Räuber) מזויין (קידושין י"א. כתובות נ"ח. ב"ק נ"ז. נ"ז: פ'. קי"ד. קי"ד: ב"מ כ"ב. כ"ט: מ"ג. נ"ח. צ"ג: צ"ה. ב"ב צ"ב: תמור' ט"ו: ירו' שקלים רפ"ב דמ"ו ע"ג). — (א"ב תרג' ושאף צמים (איוב ה', ה') ויבוזון ליסטין[4]) פי' בל"י שודד ואורב בפרשת דרכים ובירו' מסכת הוריות פ' כהן משיח (פ"ג דמ"ז ע"ג) מיכן ואילך בליסטיא[5]) היו נוטלין אותה פי' בל"י בגניבה וחטיפה). *[אחי"ה בדפ"ר בראש הע' לסטם ובדפ' אמ' לסטים אבל בשדפ"ע לנכון לסטים בס' בסוף אבל גם בש"ס הרבה פעמים גם ביחיד לסטים, ליסטים ד"מ חוץ מדוגמאות הנ"ל עירובי' נ"ג סע"ב לסטים כמותך, יבמות כ"ה: מעשה בליסטים אחד וכו' וכ"ה בתוספ' שם פ"ד אבל לנכון בירו' יבמו' ספ"ב ד"ד רע"ב בליסטים אחד, ובירו' ברכות פ"ט די"ג רע"ב חד ליסטים, ירו' כתובות פ"ב דכ"ו: אשת לסטים כלסטים ולנכון בפסיק' דר"כ צד פ'. אשתו של לסטס כלסטס, ירו' סנהד' פ"א די"ט רע"ב שותף ליסטים כליסטים וצ"ל בס' בסוף וכצ"ל בירו' סוט' פ"ט דכ"ד. והליסטים עמו בבית וצריך להיות ליסטס בפסיקת' דר"כ צד קפ"ב. למה"ר לליסטים שהוא יושב בפרשת דרכים אבל לנכון בילק' אמור רמז תרנ"א לליסטס, בקהל"ר פ' אני אמרתי עיי"ע גרדם (ח"ב שנ"ט:) ובתר"י א' לבראשי' כ"א, י"ג לעם ליסטים. והקבוץ קידושי' פ"ב. אומנת לסטים ע"ז כ"ה: פגעו בהן לסטים. ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד ויק"ר פי"ח ליסטין, ביצ' ט"ו סע"א לסטים וכ"ה בב"ק פ"ו מ"א אבל במשנ' דירו' שם ליסטים וכ"ה בירו' שבת פ"ב מ"ה ובירו' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ד כליסטים הן, ירו' ב"מ ספ"ו די"א. נפלו עליהן ליסטין ע"ז כ"ו רע"א לסטין דא"י, תוספת' ב"ב פ"ד הגיעו ליסטים (כ"ה בכ"י אירפ') תנחומ' אמור סי' י"ח בדרך ליסטים, קהל"ר פ' ומוצא: לקיש ליסטים בכיר לצלובין — ב"ר פ"כ נשואה ללסטים ט"ס עיי"ע לווטס ג"י רבינו — ובמשקל סורי ליסטאה ובל"ס לֵסְטָיָא: ויק"ר פ"ל ההוא (ליסטא) [צ"ל ליסטאה] (עיי"ע צד ג'), אסת"ר פ' ותמאן הן דליסטאה — סנהד' ק"ו: פנחס ליסטאה וה' פערלעס במ"ע גרעטץ חכ"א 267 הגיה פליסטאה Pilatus — והקבוץ תרג' איוב ד', י"א ליסטייא, ב"ר פ"ס לִסְטָאֵי, פסיקת' דר"כ צד קס"ה: ליסטייא, ילק' הושע רמז תקל"ג לסטייא עיין מאמר Nuovo Saggio להח' לאטטים צד 80. ועוד ענין ליסטייא = ליסטות, לִיסְטָיוּת והוא השם המופשט חטיפה בל"י λῃστεία Räuberei אומנת שודדים ירו' הוריו' הנ"ל, ירו' ב"ב פ"ט די"ז רע"א אדם שיצא לליסטייא אחיו חולקין עמו, ב"מ פ"ד. ליסטאה בליסטיותיה ידע, סנהד' מ"ו: יצא לליסטיות וככ"י ש"ס מ' ופ' לליסטייא, יבמות כ"ה: נתפס על ידי ליסטיות. קידושי' ל': ליסטות וממנו הפעל ב"ב קכ"ג. סנהד' ע"ב רע"א (ומלסטם) [צ"ל ומלַסְטֵם] את הבריות שמ"ר רפ"א כפי דפ' קושט' והיה מלסטם את הבריות ובדפ' אחרוני' בטעות מלסט — וכן בל"י λῃστεύω rauben, plündern וכן העתיקו ע' זקני' פשט (הושע ז', א') ובשם λῃστής העתיקו שודד (ירמי' י"ב, ט"ו), פריץ (שם ז', י'), גדוד (שם א', כ"ב; הושע שם), רכיל (יחזקאל כ"ב, ט')] —

לְסְטִים (שם הפרטי' Justus) שהש"ר פ' גן נעול ובויק"ר פל"ב לא היו קורין . . ליוסף לסטים — ול' בא בתמורת יו"ד עיי"ע לוליני.

---

[1]) בסנה' לפנינו בט"ס לונביאות ויתר שבושים עיין בד"ס במקומו, וכה"ג לונכיות בכ"י פי' ר"ח לע"ז אבל בנו"ג לולניאות ובכ"י ש"ס לובלניות והוא ט"ס. ועיי"ע לולניות. [2]) בנו"ג בריש רומחיה, ובב"ב בראשה דרומחא. [3]) בל"ר Lanze, lancea. [4]) וכ"ה במתורגמן ולפנינו הגי' ויבזון ליסטסין. [5]) בנו"ג בליסטייא עיין סוף הערך.

לֶסֶת (קטוע מן לְעֶסֶת מפעל לָעַס kauen ונקראו כן הלחיים Kinnbacken אשר בהן לועסים) כפ' שואל אדם בגמ' אין מעצמין[1] (שבת קנ"א סע"ב) והככבים (קהלת י"ב, ב') אלו הלסתות[2]. ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כ"ב, כ"ד) תרגומו על ליסתיה. ושמתי חחי באפך[3] (ישעי' ל"ז, כ"ט; מ"ב י"ט, כ"ח), ולחיי למרטים (ישעי' נ', ו')[4]. *[אחי"ה וכן תרגום לחי (איכ' ג', ל') ובתר"י א' לדברים ל"ה, ז' לֵחֹה ליסתיה ודרשו מן לחי. בלחייך (יחזק' כ"ט, ד'; ל"ח, ד') על לִיסָתָךְ, ועוד זולתו. וכן אצל רז"ל נדה כ"ג: הלסת וגבת הזקן, ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג הלסת והחוטם, והקבוץ נדה שם וירו' יבמות רפט"ז דט"ו ע"ג לסתות — וע' נבלעת כמו דץ במקום דעץ, זירא במקום זעירא וכן לֶסֶת, לִיסְתָא במקום לְעֶסֶת, לְעִיסְתָא וכ"ה דעת ה' פליישער בהוספותיו לעמת"ל לה' לעווי ח"ב 535] —

* לִיסְתָא (מל"ס לוּסְתָא בטן Unterleib) דלתי בטני (איוב ג', י') תרג' כ"י (אצל ה' לעווי) פְּרָתִי וליסתיי דהינון דשי כרסי.

לע (= לְעָא בלשון מקרא לָעָה (איוב ו', ג') כמו לָאָה בלשון מקרא ענין עיפות sich be-, ab-mühen) לו חכמו ישכילו זאת (דברים ל"ב, כ"ט) תרג' ירושלמי לעיין באורייתא[5]. כי כל דרכיו משפט (שם ד') תר"י (א') תלת שעי לעי[6] באורייתא[7]. בבראש' רבה פרשת י"ד (ספי"ד) דאי לא לעי לא נגים[8]. נתנני בידי לא אוכל קום (איכ' א', י"ד) לעיין בימכא ובליליא ולא מטי[9]. ואתה עיף ויגע (דברים כ"ה, י"ח) תרג' ירושלמי[10] (א') לעיין ומשלהין. פרי אדמתך וכל יגיעך (דברי' כ"ח, ל"ג) תרג' ירושי' (א') וכל לעותכון. בויקרא רבה ויצא בן אשה (פל"ב) הוה מחי ליה כוליה יומא ואמר לעינות טאבות[11] כלומ' יגע בטוב במלאכה. ובכי ימוך אחיך פרשת אשרי משכיל (שם פל"ד) לית את אזיל לעי ונגים[12] פי' אין אתה הולך ומתייגע במלאכה ואוכל. נבל תבל (שמות י"ח, י"ח) תרג' ירוש' מילעא תילעי[13] ועצביך בבית נכרי (משלי ה', י') תרג' ולעותך תעייל לביתא דאחריני. יגענו ולא[14] הונח לנו (איכ' ה', ה') תרג' לעינא ולא הוות נייחא. נפש עמל עמלה לו (שם ט"ז, כ"ו) תרג' נפשא דלעיא לעותא[15] תסובר. *[אחי"ה זה הערך קצת בלי סדרים הוא כי בתחלה הביא דוגמאות מתרגום בענין פעל ואח"כ ממדרש ואח"כ מתרג' ומדרש לפעל ולשם ואח"כ לפעל ולשם — וכנ"ה בירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג והוה לעי וכ"ה בקהל"ר פ' ושנאתי, ולנקבה ירו' עירובי' פ"א די"ח ע"ד ולעתה בתריה וכו', ירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד, ב"ר ס"פ ל"ד, קהל"ר פ' מה יתרון לעי באורייתא, רות רב' פ' באשר תמותי לעיין באורייתא, ירו' סנהד' ספ"ב ד"כ ע"ד לעין באורייתא, ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: דילעון באורייתא, ירו' כתובו' פ"ה ד"ל: דאינון לָעְיֵי, והשם לֵיעוּתָא עיין חוץ מדוגמאות הנ"ל תרג' לתהלים ע"ג, ה' צ"ד כ'; ק"ז, י"ב; לאיוב ד', ה'; ושם כ', י"ח משיב יגע: מתיב ליעות חורנא כן הוא בכתב יד (אצל לעווי) ובנו"ג ליאות] —

לע (= לוֹעָא בל"ס כמו לוֹחָא בלא"ר ולחי בל"מ Kinn, Kinnbacke, Wange) תרג' לחי חמור (שופטים ט"ו, ט"ו) לועא דחמרא. *[אחי"ה וכן תרגום והלחיים דברים י"ח ג', ותרג' בלעך (משלי כ"ג, ב') בְּלוֹעָךְ וכן פירש"י בלחייך. וכנ"ה בדרז"ל שבת ס"ז. בלועא דחמרא חטרתיה, שם נ"ד: עיי"ע בר לועא (ח"ב קע"ז:). סנהד' נ"ח: דרש ילע (משלי כ' כ"ה) הסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה ובב"ר ר"פ פ"א דרש זו המלה: תבא מאירה לאדם שאוכל קדשים בלועו והוא מל"מ לֹעַ. ולועא נרדף עם לוחא (עיי"ע דק ג') פי' לחי ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: קרום באדר פוח

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) אין מאמצין ועיי"ע אמץ וש"נ. ועיי"ע עמץ. [2]) ובויק"ר ר"פ י"ח וקהל"ר פי' עד אשר: ראשי לסתות. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר וויניצי' ובכ"י ו"ו ול"ר בט"ס חחים ובכ"י ק"ט בט"ס במתניך ומדפי' פיזי' והלאה חוץ מדפ"ר חסר עד גמירא. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ק"ט ל"ד ב"ר ובדפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע ליי. [5]) בנו"ג בתר"י א' מסתכלין באורייתא ובתר"י ב' ויליפו אורייתא. [6]) בנו"ג עסיק. [7]) עפ"י האגדה בע"ז ג': ע"ש. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בעי' נגם אבל בדפ"ר פיזי' וויניצי' בכאן: נגים וצ"ל בסמ"ך וכ"ה בקהל"ר פ' ושנאתי ופי' וטוב מלא לעי ונגים. ופי' נגם אבל וכ"ה מפורש באיכ"ר פ' הכשיל עיין בהערה הבאה. [9]) בנו"ג הוא דעתיה דר' חנינא דאמר נתנני וכו' לעי באורייתא בלילא ובימכא לא מטי ובאיכ"ר פ' הכשיל דאי לא לעי לא אכיל היא דעתיה וכו' עד אי לא לעי בימכא בליליא לא אוכל קום ועיי' ג"כ בקהל"ר פ' ושנאתי וע' נגס. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט. [11]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר פיזי' וויניצי' ובאסיל בט"ס לעימת ואותיות נו נשתבשו לאות ט' ובדפ' אמי הגי' לעי טבות ובאמת כ"ה לפנינו לעי טבאית לעי טבאית אבל בכ"ז עיקר הגי' כגי' כ"י הנ"ל ומוכח שגי' רבינו היתה כדאי' בתנחומי' בסוף אמור: ליענות טבאות ליענות טבאות. [12]) כן הוא בכתב יד ק"ט ובדפ"ר פיזי' וויניצי' בט"ס ונגים ולנכון בדפא"מ עיין לעיל בהערה 9. 10. [13]) באונקלס איתא מילאה תילאי ובתר"י א' מיתר תינתר? [14]) במקרא: לא. [15]) בנו"ג ובדפוס אמשטרדם לעוותא.

לוחיך (ופוק) [צ"ל יפיק] לקובליה ובתמורתו בירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג פח בלועה יפיק לקיבליה ובבבלי סנהד' י"ח: יפח בלועך עיין פירש"י] —

לָעַב (מל"מ ענין לעג ובזיון verspotten) כלה[1] לעג לי (ירמי' כ', ז') תרגומו לעב[2]. ולקלס כל היום (שם ח') תרג'[3] וללעב[4] כל יומא. והיה לשחוק גם הוא (שם מ"ח, כ"ו) [תרג' ויהון ללעיב אף אינון]. כי עגבים בפיהם (יחזק' ל"ג, ל"א). *[אחי"ה בנו"ג שם ארי תולעבא בְפומהון. וכל הדוגמאות הנ"ל רק לשם לְעֵיב (לְעָב) בל"ס לַעְבָא. וכן תרג' ללעג (יחזק' ל"ו, ד') לְלָעֳב. ותרג' וקלסה (שם כ"ב, ד') ולעב ובמתורגמן ולעג. ולעב ולעג קרובים בענין הם. באתפעל אתלעב עיי' תרג' לבראשית כ"ז, י"ב; לשופטים י"ט, כ"ה; לש"א ל"א, ד'; למ"ב ב', כ"ג ועוד זולתו ובהפעיל ירו' סוט' פ"ג די"ט. זו שהיא יושבת וּמלעבת על דברי תורה, והוא ל"מ ויהיו מלעיבים ד"ה ב' ל"ו ט"ז] —

* לָעַג (מל"מ נרדף עם לעב ומזה הענין) בהפעיל עירובי' כ"א: גיטין נ"ז רע"א כל המלעיג על דברי חכמים וכו' ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד ירו' קידוש' פ"א דס"א: עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו' אסת"ר פ' אם על המלך: מלעיגין אותנו, תרג' לירמי' ח', י"ח מלעיגין לקבל נבייא, וכן בקל פסיקת' רבתי פל"ד לעגנו על דבריהם.

* ליעותא (Müdigkeit) עיי"ע לע א'.

1 לָעַז (בל"מ ענין דבור בלשון אחר שלא בלה"ק וכן בל"ס לְעַז ובל"ע لغز لغط dunkel, unverständlich reden) בפרק (א') [ב'] דמגיל' (משני א') אבל קורין אותה ללעוזות[5] בלעז. כי תניא ההיא בלעז יונית (עיין מגיל' י"ח.) — (א"ב ל"מ היא בית יעקב מעם לועז (תהלים קי"ה, א') וענינו מי שאינו מדבר בלשון עבר). *[אחי"ה בנין פעול הוא הנכון כדאי' בערוך לְלָעוזות וכ"ה בירו' מגיל' רפ"ב דע"ג. היתה כתובה כהלכתא הלָעוּז יוצא בה בלעז, ושם פ"ד דע"ה, הלָעוּזות לא נהגו כן אלא אחד קורא כל הפרשה כולה. תוספת' מגיל' ד' (ג') בכ"י אירפורט (צוק"מ 226) בית הכנסת של לעוזות. ובמשקל סורי: מכו' ו' סע"ב הנהו לָעוּזֵי וכו' ופירש"י בעלי לשון אחרת שאין הדיינין מכירין בה. והשם לַעַז ובל"ס לֵעְזָא מגיל' י"ח. לעז יוני לכל כשר, ושם בלעז יונית. ירו' מגיל' רפ"ב דע"ג. יודע אשורית ויודע לעז יוצא בה בלעז וכו'. ירו' ב"ב ספ"ח דט"ז ע"ג ותוספת' ב"ב ספ"ט הכותב דיותמין בלעז עיי"ע בח"ג מ"ח ירו' מגיל' פ"א דע"א: ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג אסת"ר פ' וישלח ספרים לעז לזמר עיי"ע אלייה (ח"א, צ"א:)] —

2 לָעַז (כמו לָעַג ועיי"ע לָז ב'. — spotten, übel beleumunden, raisonniren) בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"א.) ולעזה עליהם כל[6] המדינה. — (א"ב פי' ענין רינון ולעג). *[אחי"ה והראיה תמצא בע' לז ב' ע"ש ושם הובא ירו' שקלים ספ"ה הכל מליזין עליו וּבשקלי' כדפ' ש"ס בבלי ספ"ה ד"ט. אי' הוו מלעיזין עליו. והשם: שבת צ"ו סע"ב צ"ז. קידושי' פ"א. מוציא לעז, סנהד' מ"ג: אל תוציא לעז וכו' סנהד' מ"ד: ב"מ פ"ד. כתובות ק"ג. סוט' ט': שלא להוציא לעז וכו' שמ"ר פ"ג שלא להוציא לעז על בשרו של משה וכו'] —

* לְעָזָר (וכ"ה שם הפרטי בל"ס. והוא קטוע מן אלעזר) מגדולי האמוראים של דור השלישי ששימש רב ושמואל עיין מבהי"ר למהרזף קי"א: ועוד ע"ש מדף קי"ג והלאה הציונים בענין ר' לעזר דרומיה, ר' לעזר ב' ר' חגיי, ר' לעזר בר חנינה, ר' לעזר בי ר' יוסי', ר' לעזר בר מרום, ר' לעזר בר פרטא. ויש להוסיף ר' לעזר בן ינאי ירו' גיטי' פ"ג דמ"ה. ר' לעזר בן אנטיגנוס בשם ר' לעזר ב' ר' ינאי ירו' מעשרו' פ"ד דנ"א: ירו' ב"מ פ"ז די"א סע"ב, ר' לעזר בי ר' צדוק ירו' פסחים פ"י מ"ג ובמשניות ר' אליעזר בר צדוק. ר' לעזר בן עזריה ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד ושם ג"כ ר' אלעזר.

לָעַט (מל"מ ענין נתינת המאכל בתוך החך zu essen geben ולבהמה ענין פטום füttern ועיין בפנים) בפ' מי שהחשיך (שבת קנ"ה:) אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין. גמר' (שם) אמר רב יהודה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ק"ט ב"ר ודפא"מ ובדפ"ר כלו ובדפי ווניצ' כולו. [2]) בנו"ג כולהון מחיכין בי אבל ריש המאמר הייתי לשחוק כל היום תרג' הויתי ללעב כל יומא ואולי לזה המאמר כיון רבינו וקצר ע"י וכו' כולו ומדפיסים הביאו רק סוף הפסוק אבל גם בכ"י הובא כן. [3]) בדפו"ו בט"ס ת"ר. [4]) בקצת דפוסים ובדר"ק ללעג. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר וכ"ה בירוש' ובשרשי' לרד"ק וכ"ה הלעוזות בתוספת' מגיל' פ"ב אבל במשניו' ובש"ס בבלי ללועזות וכ"ה מדפי פיז' והלאה בערוך. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ולפני לי'.

הלעטה למקום שיכולה להחזיר. *[אחי"ה ופי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) הלעטה: לתת המאכל בחך שלו ע"כ ובענין המראה עיי"ע מר ה'. ובל"ע لعط = لعز פי' לחך ולקק בלשונו ועוד קרוב לו لعس לקיחה בקצה הלשון וגמיאה. ומזה הענין בקל דב"ר רפ"א וילק' ריש דברי' רמז תשצ"ד ולועט הימנו. ומורגל בהפעיל כמו בל"מ ירו' עירובי' פ"י דכ"ו: מלעיטין אותו (בתוספת' שם פי"א (פ"ח) הגי' אובסין אותו). ב"ק ס"ט. הלעיטהו לרשע וימות. תוספת' ב"ק פ"ו ותוספ' חולי' פ"ג (ד') הלעיטה חילתית. והשם חולי' נ"ה: לעיטה והמראה] —

לע"ט (ראשי תיבות עיין בפנים) בס"ג דפ' שלשה שאכלו (ברכות נ"א.) ללע"ט יפה לרמ"ת קשה [1] פי' לע"ט לב עין טחול, פי' רמ"ת ראש מעים תחתוניות. *[אחי"ה וכן פי' רבינו נסים גאון בשם הלכות גדולות, ובכ"י מ' לי' כלל האי סימן ואי' בתיבות יין יפה ללב וכ"ש לבני מעיים והתניא לראש ולתחתוניות רעה עיין ד"ס שם] —

* לַעְיִי (שם אמורא קטוע במקום אלאעי) ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ג ר' לעיי אמר משום ר' ליעזר ובתוספת' דמאי רפ"א ר' אלאעי משום ר' אליעזר.

* לעיל (הורכב מן לי' ומן עיל פי' למעלה über, oberhalb והפכו לרע) תר"י א' לבראש' א', ז' מיא דלעיל פי' מים העליונים, ושם תר"י ב' מ', כ"ג חסדא דלעיל וחסדא דלרע. שבת ל' רע"א לעילא מר' תנחום, חולי' נ"א. לעילא מר' רבה. קהל"ר פ' אם ישך: נלחש לו מלעיל פי' מלמעלה כלומ' מן השמים. ובנוסח התפלה לעילא מכל ברכתא וכו'.

* לעם (?) ט"ס בקהל"ר פ' את הכל דרש העולם (קהלי ג', י"א) הולעם להם שם המפורש כ"ה בקצת דפוסים אבל בדפ' אמש' שנת א"ת אי' לנכון הועלם וכ"ה בדפ' ווילנא. ושייך לעיקר עָלַם.

* לְעוֹלָם (stets) עיי"ע עולם.

לעין [2] (= לעינין = לעונים Gartenmelde) בריש כלאים (פ"א מ"ג) התרדין והלעינין [3] פי' תרדין בלעז בליט"י [4] ובל' ישמעאל אל מלק [5]. לעינין (אטריצפי) [צ"ל אטריפצי] [6]. בירושלמי (ירו' כלאי' פ"א דכ"ז.) המעויין. *[אחי"ה ובאו"ז הל' חלה סי' רנ"ה הובא מירוש' לעונין המעמץ ע"כ ונראה שצ"ל המעויין וכ"ה בר"ש ובמהר"י בן מלכי צדק ושם הוסיף בזה"ל לעז יונישקי ע"כ ובפי"מ להרמב"ם: לעונין נקראין בערבי קטף = قطف البحرى Meldenstrauch עיין לעף פפלנ"צ 338. אבל בענין המעויין של ירושלמי אין נ"ל מ"ש שם בהערה. אולי משובש מן: הימאן כי כן נקרא בל"ע עשב הנ"ל بقل يمانيه jemensisches Kraut — וכנ"ה הלעונין בנדה ס"ב. ובשבת צ'. בגי' כ"י שם הלעינין ופירש"י והלעונין: לענה] —

* לענה (= ספר בן לענה אחד מהספרים החיצונים) ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. הקורא בספרים חיצונים כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה וכו' ובקהל"ר פ' ויותר הגי' וספרי בן תגלא. לדעת החו' פערלעס במאמרו במ"ע צרפתי Revue des Etudes Juives סי' ה' צד 118 העלה כי תגלא אחד הוא עם תעלה ואם כן בן תגלא = בן תעלה והוא הוא ספר משלי שועלים (והוא הוא כלילא ודימנא של הנדויין אשר נודע כבר לרה"ג עיין בלומענלעזע לה' דוקעס 7) ובן לענה משובש תחת בלנאי בל"י βαλανεύς כובס וא"כ ספרי בלענה = ספרי בלנאי הם הם משלי כובסים. ואם גם אין ראיה לדבר זכר לדבר הוא ומי שלבו שלם יותר יעמוד על הדבר להעמיק הענין.

* לַעַנְתָּא (בל"מ לענה Wermuth) ירו' תרג' ב' לדברי' כ"ט, י"ז מריר כלענתא דמותא.

* לעינות (Mühe, Müdigkeit) עיי"ע לע (= לְעָא).

לָעַם (פי' בל"ע لعس נשך וטחן בשינים kauen, mit den Zähnen zerbeissen) בפ' כל שעה (פסחים ל"ט:) לא ילעום אדם [7] חטין. בהאשה פ"ט בנדה (ס"ב.) לעיסת גריסים של פול של [8] עוקת נפש פי' „כשילעום אדם גריסין יפה יפה ולא נשאר בהם כלום אלא הם בעוקת נפשו [9] ופי' כשבא [10] בהכנסת בית הבליעה שדומה לעוקה של בית הבד ולעוקת (בית [11]) [וצ"ל

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר אבל בשדפ"ע לע"ט, רמ"ת. [2]) זה הע' אי' אחר ע' לעם ולא ידעתי למה והנכון כבדפ' אמ'. [3]) בנו"ג והלעונים ובכ"י מ' ובעה"ק שנ"ב והלעונין. [4]) בל"י βλίτον בל"ר Melde, blitum. [5]) ملوح בל"מ מלוח Meldenstrauch ובדפ"ר אל סלק והוא בל"ע السلق בלי תלמוד סילקא Mangold וזה נ"ל יותר וכ"ה בפי"מ להרמב"ם בכלאי' שם ד"ה תרדין. וא"כ בלע"ז בליטי הוא לאי"ט bleta, bieta עיי"ע הרת (ח"ג רמ"ח בהערה). [6]) בלאי"ט atripce מל"ר Melde, atriplex גי' אטריצפי כ"ה בכ"י ערוך וצ"ל כמו שהגהתי ובדפ"ע אטריגפ"י וצ"ל אטריפג"י וכ"ה בעה"ק שנ"ב. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. [8]) כ"ה לנכון בדפא"מ ובשאר דפ"ע על. [9]) בפי' רה"ג נפש. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ ה בפי' רה ג ובדפ"ע: פירוש כשילעום. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובשאר כ"י ודפ"ע מים.

גת][1] ומערה מים (עיין מקואות פ"ו מ"א) של[2] אותן גריסין יפים להוציא הכתם[3]. — (א"ב תרג' ובטלו הטחנות (קהלת י"ב, ג') ויתבטלון (כני) [צ"ל ככי] פומך עד דלא יכלין למלעס). *[אחי"ה וכנ"ה בשבת קל"ג סע"א לועס בשיניו ונותן; ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה: הלָעוּס כבלוע. ועוד עיי"ע אלס (ח"א, ק"ב.) ציון מב"ק פ"ד. תוספת' שבת פי"ב (י"ג) אין לועסין מסטיכי בשבת. תוספתא פסחים ספ"ו עומד ללעוס קופץ את פיו ולועס] —

לעס (מענין הקודם בהשאילה) בילמדנו בריש ואלה הדברים (בתנחו' לי') היה אותו הנדון לפניו ברמז[4] ארים[5] הדין לעיסה דקומו עיניך ארים הדין זביתא[6] דבין עיניך מזכירו השוחד והחמס שהיה נותן. *[אחי"ה נ"ל שפירושו ארים הסר הלעיסה פי' מה שנטחן בשינים היינו דבר הנלעס ועוד בין השינים וזביתא פי' צרעת עיין ויק"ר פי"ח הבאתי בע' זב בסוף (ח"ג, רס"ג) וכל זה רמז לשוחד וחמס שהיה נותן. ור"פ סמא־לענסקין הגיה ארים הדין לעיסה דקומו שיניך וכו' ושיעורו כמו טול קיסם מבין שיניך טול קורה מבין עיניך ופי' זביתא לרעתו כמו זבורית במקואות (פ"י מ"א) אבל ענין זו המלה עיי' בערכו (ח"ג, רס"ז)] —

לֹף (= לוּף = לָפַף בל"ס ובל"ע لف פי' ענין כריכה umwickeln) בפ' במה אשה בגמ' הבנים (שבת ס"ו:) לפופי ינוקי בשבתא שפיר דמי. פי' תינוק מבן חדש ועד בן שנה[7] אמו מרחצתו בחמין וסכתו בשמן ומולחתו בהדס יבש שחוק ומלפפתו בפסקיא מכריסו ועד רגליו וזהו לפופי ינוקא שמתחברין איבריו כמו ויחבר (שמות ל"ו, י'. ט"ז) דתרגומו ולפיף[8]. ועיקר זו המימרא דר' יוחנן[9] בס"ג דפ' חביות[10] (שבת קמ"ז סע"ב) ובס"ג דפ' מפנין (שם קכ"ט סע"ב) והחתל לא חתלת (יחזק' ט"ז, ד') מיכן שמלפפין את הוולד בשבת, עוללי טפוחים (איכ' ב', כ') תרג' עולימיא רגיגיא דהוו מתלפפין בסדינין דמילתין[11]. אשר טפחתי ורביתי (שם כ"ב) תרג' דלפפית בסדינין ודרביתי בתפנוקי מלכין. בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ד' סע"א) אתי חבריה לייף ביה[12] ליפופא מידע ידיע (שם). בס"פ איזהו נשך (ב"מ ע"ד.) בגמ' היה הוא תחילה לקוצרים[13] והא[14] מחוסר לפופי ויבישי[15]. בפ' השואל בגמ' היו לו ב' עבדים (ב"מ ק' רע"ב) כדאמר רב פפא בדלייפי הכא נמי בדלייפי[16] פי' מחוברין כמו (שמות ל"ט, ד') על שני קצותיו חבר[17] תרג' מלפף. *[אחי"ה וכן תרג' בכל מקום הפעל חבר בשמות פרש' כ"ו ול"ו והשם: לִיפוּפָא בל"ס לְפָפָא בתר"י א' לשמות כ"ו. ד'. י', ותרג' חתלתו (איוב ל"ח, ט') ליפופיה ובמתורגמן ע' לפף בט"ד ליפומיה. ועוד השם לוּפֵי ובזה תרגם החברת (שמות כ"ו. ד'. י') מחברת (שם ל"ו, י"א). וילפת (רות ג', ח') דרש ברות רב' פ' חצות לילה: לפפתו כחזזית. ובבכורו' מ"א. דרש ילפת (ויק' כ"א, כ') שמלפפת והולכת עד יום המיתה. ובבינוני פעול בפיעל דב"ר פ"ג מלופפת באש. ונרדף עם לוּף וממנו לייף בב"ב הנ"ל וכן בחולי' י"א. דלייף לית לן בה, ושם ק"ז. מילף לייפי. וממנה השם לייפא כ"ה בכ"י ש"ס בב"ב ד' סע"א במקום ליפופא של נוסחאות. ועוד השם ליפותא עיי"ע לפתא. ופירש"י בשבת ס"ו: לפופי לכורכו בבגדים וקושרו בחגורה רחבה ע"ש. ובדף קכ"ט: פירש"י בכ"י (הובא בד"ס שם) מאזרו ומחברו שיהו אבריו פשוטין וזקופין ולא כפופים ועקומין ויחבר תרג' ולפיף ע"כ. ומיוחס לרש"י סביב לרי"ף בספ"ו ובס"פ כ"ב סיים וויקל"א באשכנ"ז והוא wickeln וכ"ה בעה"ק שנ"ב וויקל"ן בלא"ש] —

לֹף (= אֱלַף ענין למוד והרגל. וא' נשמט) בפ' אעפ"י בגמ' דסמוך הטיילין (כתובות ס"ב.) אבל הא דשנן בה [לא] היינו דאמרי אינשי דמלפא[18]

---

[1]) וכ"ה בפיי רה"ג. [2]) ובפיי רה"ג בט"ד על. [3]) ע"כ הועתק מפיי רה"ג בסד"ט צד 32 ועוד עיי"ע חלק ג'. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' וק"ט וכצ"ל בחמז בכ"י ה"ב ובדפ"ע בר מן ובכ"י ל"ד ברגין. [5]) בכ"י ו"ו ב' וב"ה, ובכ"י ו"ו א' ארים. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וב"ר ובכ"י ה"ב וביתא ובכ"י ו"ו וביתה וצ"ל זביתא ובדפ"ע זכותא, זכותה. [7]) עיין בהפשב"ע הוכיח עפ"י שבת קכ"ט: דמיד כשנולד התינוק צריך לחמין וא"כ נראה שצ"ל בערוך תינוק עד בן שנה ע"ש ובהגיון שלמה (כ"ה.) שהביא מס' אסור והיתר לר' יונה גירונדי (סי' נ"ט סי"א) בזה"ל מלפפו פי' הערוך היינו לסוך אותו מכריסו עד רגליו שמתחברין אבריו ואפי' עד בן חדש ותרג' וחבר ולפף עכ"ל וא"כ לכאורה זו עיקר הגי'. [8]) וכן בפיי ר"ח בשבת לדף קמ"ז: (בש"ס ווילנא) וז"ל לפופי ינוקא לחבר אברים של תינוק וכדתרגם ויחבר ולפיף ע"כ. [9]) עיין בהפשב"ע תמה על זו הגי' אבל באמת כ"ה גי' רבב"ח אמר ר' יוחנן בדפ' שונצינו וכן אי' בדף קמ"ז: עיין ד"ס במקומו וכ"ה בספר מפתח לר' נסים. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט בכ"י ו"ו ול"ד. [11]) מלי התלמוד טפיח, מטפחת, ובנו"ג רגיגתא . . מלפפין בסדינין דמיליתיה. [12]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג לייף ליה חבריה. [13]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצי ובכ"י ובדפ"ע מדפ"ר פיז' והלאה חוץ מדפו"ו: היה פוסק עמו. [14]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע במ"ס והוא. [15]) בכ"י ה"ב חסר מהתיבות ועיקר זו המימרא עד בפ' השואל. [16]) וכ"ה בגי' הב"ה בדלייפו ובנו"ג בדיילפי ובשט"מ בדילפי וצ"ל בדליפי וכ"ה בכ"י ש"ס בשבועות מ"ג (ד"ס שם) ובנו"ג שם הגי' הערוך בבית יודי"ן. [17]) כ"ה בכ"י ודפ"ר ובשדפ"ע חוץ מדפו"ו. [18]) וכ"ה בע' תכלי ובדפו"ו דמלפה.

תכלי לא בהתה. — (א"ב פי' למד). *[אחי"ה בדפא"מ חסרו אותיות א"ב, וכן פירש רבינו בע' תכלי: מלומדת וכן פירש"י אשה הלימודת ועיי"ע בהת ב' ומה שכתבתי, ומלפא כמו מאלפא ואל"ף נבלעת] —

לָפְדָּא (מל"י Tiegel, Napf, Teller, λοπάς, άδος Schüssel) כל מיני כלים אשר בהם מביאים המאכל ובפרט תאנים על השלחן) בהלכה קמה דכירה (שבת ל"ז סע"ב) לפדא דייסא ותמרי מצטמק ורע להן פי' תבשיל של תאנים[1]. בהגדה דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ד רע"ב) עבדו ליה שיתין מיני לפדא. ובפ' הנודר מן המבושל בגמ' ביצה טרומיטא (נדרי' נ':) מאי בלופסין[2] מיני תאנים דעבדין מנהון לפדי ההוא גברא דיהב עבדא לחבריה לאגמוריה אלפא מיני לפדי. — (א"ב תרג' ובשלו בפרור (במדבר י"א, ח') מבשלין יתיה בלפדיא פי' בל"י פרור ומרחשת). *[אחי"ה כ"ה בתר"י ב', ובתר"י א' בלאפוסיא וזה על משקל יוני λοπάς ומסמיכות λοπάδος נבנה לָפְדָּא, ועוד עיי"ע לפס, לפצא] —

לפד (= לַפִּיד מל"מ אבוקה (Feuerfackel, Leuchte בכלי עץ פ' שני דכלי (מ"ח) הלפוד[3] טמא. ס"א הלפיד „פי' אבוקה כדכתיב (שופטים ז', כ') ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים"[4] פי' הלפידים יש[5] מנהג בארץ ישמעאל[6] שמוליכין הכלה מבית אביה לבית בעלה ב ל י ל ה[7] קודם הכנסתה לחופה ומוליכין לפניה בעשר קונדסין של עץ ובראש הקונדס כעין קערה של נחשת ובתוכה חתיכת בגד ושמן ועיטרן ומדליקין אותן ומאירין לפניה ועוד לפני שומרי העיר מוליכין מהן לפניהן.

לַפִּיד (נ"ל מל"פ لابدن, لافدن laut, prahlerisch, rufen) בבראשית רבה בריש ואלה תולדות נח (פ"ל) לפיד בוז (איוב י"ב, ה') אמר ר' אבא[8] אמר הקב"ה כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח תמן אמרי כריז[9] ליה לפיד ליה. *[אחי"ה פי' בל"פ קרא בקול בגרון והתפאר על דבר מה והשם لاف, لاغ דבור בחלקות Schmeichelrede ומזה נ"ל ל"ס לַפִּידָא אהוב בדברי געגועין וקאסטעללוס לא הבינו, אבל בסנהד' ק"ח רע"ב (וילקי' שם) דרש רבא מאי דכתי' לפיד בוז וכו' שהיה נח הצדיק מוכיח אותן ואמר להם דברים קשים כלפידים וכו' ולפי הנחתנו יותר טוב דברים נאותים ונחמדים כלפידים כענין המלה הפרסית הנ"ל ומי שהאציל לפיד מל"ע لفظ (ברילל פרעמדשפר' עלעמענטע 35 ולעווי ע' לפד) טועה ועיי' ג"כ הוספות ה' פליישער אבל גזרתו מע' הקודם אין נ"ל — ועוד מענין מלה פרסי' הנ"ל لابد בעל הסיפור Erzähler וזהו כרוז הנ"ל] —

* לְפוּם (בלא"ר ובל"ע فم כמו פה בל"מ עיי"ע פם וא"כ לפום כמו לפי בל"מ gemäss) אבות פ"ה מ"ג לפום צערא אגרא. כתוב' ס"ז. וש"נ לפום גמלא שיחנא. ב"מ צ"ו רע"ב וש"נ לפום חורפא שבשתא. ב"ר ספ"כ לפום חילך אכול וכו'. ירו' סנהד' ספ"ב ד"כ ע"ד וב"ר פ"פ עיי"ע גַּן (= גַּנָּה) (ח"ב, שי"ג:) פסיקת' בשלח עיי"ע לַחַת. ובהרכבת כן: לפום כן ירו' יבמות רפ"ג ד"ג ע"ג לפום כן צרך מימר וכו'. תר"י א' לבראשית ל"ח. כ"ה (לופום) [צ"ל לפום] כן צרכית למשמע פי' כמו לפיכך.

לְפִי (כמו בל"מ = כפי, לפי nach Massgabe, weil וכמו על פי) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת כ"א.) מה טעם אין מדליקין לפי שאין מדליקין[10]. בסוף פ' הניזקין בגמ' אלו דברים (גיטי' ס'.) א"ל אין כותבין ומה טעם לפי שאין כותבין. פי' בעא מיניה טעם ולא נתן לו אלא א"ל כי אין כותבין כלומ' קבלה היה לבני אדם לכתוב הכי. ובפ' האשה שעושה צרכיה בס"ג השאילה חלוקה (נדה ס'.) בעא מיניה ר' יוחנן מר' יהודה בר ליואי מהו לתלות כתם בכתם אליבא דר' לא תיבעי לך השתא ומה התם דקא חזיא מגופה אמרת אינה תולה הכא דמעלמא קא אתי לא כ"ש כי תיבעי לך אליבא דרשב"ג התם הוא דקא חזיא מגופא תליא הכא דמעלמא קאתי לא תליא או דילמא לא שנא א"ל אין תולין לפי שאין תולין. *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י ב"ר וכן מוכח מע' תל א' ע"ש — וכנ"ה בכתובו' ב'. לפי ששנינו וכו' ע"ז ח'. לפי שראה אדם הראשון וכו' ירו' יבמות רפי"ג די"ג ע"ג לפי שמדר וכו' עיי"ע לפיכך וע' כפש. ב"ר פכ"ו לפי שהיו שטופים בזנות וכו'. שהש"ר פ' כלך יפה: לפי שכל השבטים וכו'. ועוד בענין לפי = על פי של מקרא ידים פ"ד

---

[1]) וכן פירש"י בכאן ובב"מ. [2]) בנו"ג כלופסין ועיי"ע בלפסין ומ"ש. [3]) וכ"ה בר"ש אצל גי' לפיד. [4]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 4. [5]) כ"ה בכ"י ערוך וכן הביא הר"ש בשם הערוך. [6]) בכ"י בארי ישי. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וכן העתיק הר"ש. [8]) בנו"ג עוד בר כהנא וכ"ה בילקי' איוב רמז תתק"ו. [9]) בנו"ג בב"ר ובילקי' כרוז. [10]) בנו"ג מאי טעמא לפי שאין מדליקין ובכ"י א"פ מה טעם לפי שאין נדלקין ועיין בד"ס שם.

מ"ו לפי חיבתן וכו', ב"ר פי"ט לפי גדולתו של נחש וכו', ויק"ר פ"ה לפי מתנותיך מרחיבין לך, מד' שו"ט מזמור ט"ז מה המשל אומר לפי זוזי רקוד] —

☞ לפי (מפעל לפא = לוף = לָפַף ענין חבור וסדר (zusammenfügen, anreihen תרג' ירו' (א') ובער עליה הכהן עצים (ויקרא ו', ה') וילפי עליה כהנה אעין. *[אחי"ה והוא אפעל פי' יסדר עפ"י יומ' ל"ג. סדור ב' גזירי עצים] —

* לְפִיכָךְ (= הורכב מן לפי ומן כך עיי"ע לפום (deshalb, demgemäss קידושי' ל'. לפיכך נקראו ראשונים סופרים וכו', מנחות מ"ד. לפיכך דמיו יקרים עיי"ע חלזון. סנהדר' צ' סע"א לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיה"מ. יבמות ק"ז: ירו' יבמות רפי"ג די"ג ע"ג עיי"ע כפש. נדה ס'. לפיכך היא מתוקנת, לפיכך שתיהן מקולקלות וכו'.

לַפְלוּף (או מלשון לפף בל"ע בכפולים لفلف ענין חבור ודבוק Klebriges והורכב עם העין Augenschmutz או אולי מלשון רומי lippus (das Triefen im Auge בפ' ט' במקואות (מ"ד) לפלוף שבעין וגלד המכה. בפ' תינוקת בגמ' ראתה (נדה ס"ז.) אמר מר עוקבא לפלוף שבעין לח אינה חוצץ יבש חוצץ פי' צואת העין. *[אחי"ה וכן פי' הר"ש והרע"ב במקואות שם מ"ב: לפלוף שחוץ לעין. ועם הכנוי ירו' תרומ' פ"י דמ"ז: סב מן איבה והב לפלופה. ור"ב הבין ככה גם לופין של ערך הבא אח"ז וטעות הוא בידו] —

לפן (= לוּפִין נ"ל מל"ע الفّ מי שריסי עיניו גדולות ודבוקות der grosse und zusammen- (schliessende Augenbrauen hat בפ' מומין אלו בגמ' החרום (בכורות מ"ד.) תנא הזיוור[1]) והלופין[2]) והתימין[3]). לופין דנפישי זיפיה פי' „שריסי עיניו גדולות". — (א"כ פי' בל"ר בעל הולי עינים שהם מלאים ליחות וריר עב ומזאת (מלה) [צ"ל המלה] נגזר לפלוף שבעין בכפל האותיות על דרך הרהור דקדוק). *[אחי"ה פי' רבינו הועתק מפירוש רגמ"ה (בקובץ כתב יד אנגייליקא דף ק"ח.) ועיי"ע זוור וע' תמן, ונגזר מלשון ערבי הנ"ל כמו שהוכחתי בע' זוור. ועוד י"ל שהוא ל"ע ليفانى מי ששערותיו רבות. ועל כל פנים אין ענינו עם לפלוף כדעת ר"ב לא רק מטעם גזרת המלה כי אם מהטעם שאם עיניו מלאות ליחות וריר איך תגדלנה שערות רבות בריסיו] —

* לִפְנַי, לִפְנַיי (מן פנים ובא בסמיכתו לפני ולפנים (vor und inwendig, ganz inwendig יומ' ס"א. ספרי אחרי מות פרק ח' מקדש הקדשים (ויקרא ט"ז ל"ג) זה לפני (לפניי) ולפנים. ירו' יומ' רפ"א דל"ח: ירו' שבת פי"ב די"ג: הוריות י"ג. נכנס לפני ולפנים. — ובהשאילה ב"מ ט"ז סע"א לפנים ולפני לפנים ע"ש פירש"י ועיין ירו' כלאי' פ"ט דל"ב:

לָפַס[4]) (מל"י λοπάς flaches irdenes Geschirr, Pfanne, Napf עיי"ע לפדא) בסוף פיאה (פ"ח מ"ד) שכן דרך בעל הבית להיות מוציא מלפסו. פי' כשיש לבעל הבית ירק מועט מתקנו ומעשרו מן האילפס לפיכך נאמן העני כשיש לו ירק מועט מבושל לומר של מעשר עני הוא. בר"ג דפ' כסוי הדם (חולי' פ"ד.) עשרה מנה יקח ללפסו[5]) ליטרא דגים. פי' אילפס[6]). בר' חנינא[7]) בפ"ב בעדיות (מ"ה) ועל לפסין עירניות[8]) שהן טהורות באוהל המת כבר פירשנו בע' אילפס. — (א"ב פי' בל"י סיר וקדירה ומחבת). *[אחי"ה והוזכר יחד עם קדירה במעשרו' פ"א מ"ז קדרה ולפס. חולי פ"ד. יקח ללפסו . . ישפתו לו קדירה וכו', ירו' נדרי' רפ"ו דל"ט ע"ג מן היורד לקדירה אסור ביורד ללפס מן היורד ללפס מותר ביורד לקדירה. ובקבוץ ירו' מגיל' פ"א דע"ב רע"ב וירו' מ"ק פ"ב דפ"א רע"ב לפסין וקדרות ובירו' נדרי' רפ"ד דל"ח רע"ג (לפסים) [צ"ל לפסים] וקדירות. ופי' לפס כמו אילפס כדאי' בערוך וכן מוכח מתוספת' ערכי' ספ"ד דאי' אלפס ובתמורתו בחולי' הנ"ל לפס. ויק"ר ר"פ ל"ו שמים וארץ לא נבראו אלא כאילפס וכיסוי ובירו' חגיג' פ"ב דע"ז רע"ד אי' כלפס הזה וככסויו. בתוספת' ביצ' ספ"ג כפי ג' רבינו (בע' אלפס) ובכ"י אירפורט (צוק"מ 206) אלפסין סתומות ובירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג לפסים ובתוספתא שבת פרק ט"ז (י"ז) לפסין. ובמשקל סורי

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי' רק שם בט"ס הזויר וצ"ל הזיוור או הזיור כגי' כ"י ק"ט ועיי"ע זוור ובנו"ג הזריר ובפיי רגמ"ה הזיוור ובדפ"ע הזיזור וצ"ל הזיוור ועיי"ע תמן ובדפי' וויניצי' הזירין. [2]) בפיי רגמ"ה והליפין ובעי תמן והליפן. [3]) וכ"ה בפיי רגמ"ה ובעי תמן והתמין ובנו"ג והתמיר. [4]) נדפס אחר ע' לפסן בלי סדר. [5]) בנו"ג לפסו וכ"ה בפיי רגמ"ה (קובץ כ"י אנגייליקא דף שי"ט.) והנכון כגי' רבינו. [6]) וכ"ה בפיי רגמ"ה שם. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' ובי' ובי"ר וק"ט ונשתבש בדפ"ר ובכ"י ב"ר בראש חגיגה! ובדפו"ו חסר ובדפי' באסיל ואמשי' נדפס במקום עדיות: הריות. [8]) בנו"ג אירוגיות ועיי"ע בח"א, ע"ב וש"נ שנוי הנוסחאות ועוד עיי"ע אלפס (שם ק"ה:) ובירו' שבת פי"א די"ג. וירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג ארוניות.

לְפָסָא, לְפָצָא, לְפָצָה, ירו' פיאה פ"ז ד"כ, כהדין (לפיסא) [צ"ל לפסא] וכו' ושם פ"ח ד"כ ע"ד, ותקניה מן גו לפסא, ושם דכ"א סע"א עיקר תבשילה לא מן גוא לפסא הוה אכיל מן לפצא, ירו' שביעית פ"ב דל"ד, לא תלקוט אלא צורכא דלפצא, פי' לצורך תבשיל של מרחשת, וזה הענין ירו' שביעית ספ"ו דל"ז, עשה לנו לפס אחד של ירק, ועיין בחולי' הנ"ל יקח ללפסו] —

לָיְפַם (נ"ל מל"י (Steuerüberrest, λοιπάς מדרש שמות רבה פ' החדש הזה לכם (פט"ו) משל לדוכום שזרקו לו הלגיונות פורפירה מה עושה פונה ליפם ושורף את השטר פי' בל"י מלקוח. *[אחי"ה רק לפי הענין פי' כן והנכון שהיא ל"י הנ"ל פי' שארית המס שחייבין לשלם וכן דעת רימ"ז בט"ר ח"א 168 והביא לביאור זה המדרש מ"ש סופר רומי Spartianus ע"ש ברימ"ז, ובע' פס ג' הביא רבינו מב"ר פמ"ב[1]) ויק"ר בריש ויהי ביום השמיני ויהי בימי שפוט השופטים (פי"א) ומפסיקת' דסוכה ולקחתם לכם[2]) (פסיקת' דר"כ צד קפ"ב :) למדינה שהיתה חייבת ליפם למלך וכו' ולא פי' רבינו כי חשב שאחד הוא עם פסין אבל באמת הלמ"ד שרשית הוא וכ"ה זה המדרש בריש אסת"ר ובתנחומ' אמור רסי' כ"ב[3]) ובילק' אמור רמז תרנ"א, ובקהל"ר פ' לך אכול אי' הקבוץ ליפסין וברות רבה פ' ושם האישא לימלך: ליפסי] —

לַפְסָן (נ"ל מל"פ וער' لبسان מין ממיני חרדל wilder Senf ולדעת רבינו Andorn ולדעת ר"ב (wilder Kohl בריש כלאים (פ"א מ"ה) החרדל והלפסן, פי' עשב הוא ונקרא בל' ישמעאל לבסאן[4]) ובלעז מרובי"ו[5]), וסבירא לן זה שכתב בפ' אחרון דעוקצים (פ"ג מ"ב) ר' יוסי אמר חוץ מן (הבלופסין)[6]) [הבולסין][7]) לפסן הוא כמו זה, — (א"ב פי' בל"י ורומיי מין כרוב מדברי אשר עלה כמו עלה של נפוס ונאכל מבושל אבל בולבוסין[8]) הוא מין אחר כמו שפירשתי). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י ורו' (מיאַפְּסָאנֵא) lapsana = λαψάνη (λαμψάνη) ein Gemüsekraut. והוא ג"כ קרוב לחרדל וקרוב לו בל"ע ופ' לבשאן כמו שרשמתי ויפה פי' מהר"י בן מלכי צדק וז"ל ואני שמעתי עשב הוא ודומה לחרדל בעליו ובפריו אבל אין טעמן שוה . . וי"א חרדל ברא ע"כ וכן נקרא בל"ע ופ' لبسان ג"כ خردل صحرائي פי' חרדל שדה, חרדל ברא, אבל רבינו כיון לפע"ד על ל"י لبسه מין ירק עיי"ע בלפסין] —

* לְפָצָא, לְפָצָה עיי"ע לפס.

* לפקקה (?) עיי"ע זלוקפא (ח"ג רצ"ד :) ומ"ש.

לופר (נ"ל מל"י λάφυρον מלקוח ושלל ופקיד עליו (Beuteaufseher, Häscher מדרש במדבר רבה פ' איש או אשה כי יפליא (פ"י) בא הלופר ותפסם ומסרם למלכות עיי"ע ארכי ליפורין. *[אחי"ה בע' ארך ח"א, רפ"ו ככר העירותי על זו המלה ודרכה להיות מחוברת עם ארכי (ארכו) ופי' בעל המלקוח ופקיד על השלל והקבוץ ב"ר פס"א לופרין ועיין ג"י רבינו בע' אמפורין ובע' תגר א', פסיקת' דר"כ קצ"ו רמז ללופירין שלו ודקרו אותו וגי' רבינו עיין בע' לטירים וש"נ ג"י הילק' ללובירים — והח' לעווי פי' לופר מל"י ληπτήρ ורמ"ל מל"י ἐλαφρός ממהר לרוץ והיה לו להביא ג"כ ראיה מל"ר אמצעי' der Schnelle, liperus קל המירוץ אולם זו המלה נכתבה לפרוס עיי"ע מקרולפרוס] —

לֶפֶת (= לֶפְתָּא בל"ס לֶפְתָא, לַפְתָּא בל"ע ופ' لفت (Rübe בפ"ק דכלאים (מ"ט) ובס"ג דפ' במה טומנין (שבת נ' סע"ב) הטומן לפת וצנון[9]) תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין [וכו'], פי' רב האיי[10]) טעות הוא זה שאם האימהות טמונין והעלים מגולין הרי זו זריעה מעולה אלא דוקא אם היו מקצתן מגולין אינו חושש משום כלאים דלאו ירק באילן נינהו[11]) ולא משום שביעית דלאו זריעה נינהו ולא משום מעשר דאי איכא התם שמנה[12]) ראשי לפתות לא מצטרפי הני לחיובינהו

---

[1]) לפי גי' המעולה בכל כ"י, ובדפ"ע בט"ס כ"ב. [2]) לפי גי' המעולה בכל כ"י, ובדפ"ע נשמט. [3]) ובתנחומ' שמיני סי' ט' אי' מס. [4]) כ"ה לנכון כפי מסורת מהר"י בן מלכי צדק בשם הערוך בכלאי' שם רק שם לבאסן ובעה"ק שנ"ב בלי ישמעאל בסאן ונראה שצ"ל לבסאן ובדפ"ע לכסאן ובכ"י ק"ט לפסן. [5]) בלאי"ט marrobbio מל"ר marrubium ובמהר"י בן מ"צ אי' בשם הערוך מרוזו וצ"ל מרוי"ו עיי"ע תמכה שפי' רבינו לפי י"א מרויי"ו = בל"ר marruvium. [6]) כ"ה בדפו"ו וצ"ל כמו שציינתי בפנים. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט, ובדפ"ר פיז' באכיל הבולוסין עיי"ע בלפסין (ח"ב ק"ד ומ"ש). [8]) בנו"ג בעוקצי' הבלוסין ונראה דגי' ר"כ היתה כגי' ס"א שהביא הערוך בסוף ע' בלפסין וע"ש ג"כ מו"ע. [9]) בנו"ג בצנוגות וכ"ה במעשרו' פ"ה מ"ב, ובאו"ז הלכו' כלאים רסי' רס"ב צנוגית. [10]) בדפו"ו רב היי, ובכ"י פריז ר' שרירא אבל ר' האי עיקר כי כן הובא בתוספ' שבת ובחי' הרשב"א שם ובפי' הר"ש לכלאי' ובאו"ז הנ"ל. [11]) ועיין בלמוד ערוך במס' שבת צד ל"ח טעם שלא כתב רה"ג דלא כלאים בכרם הוי כמ"ש רש"י בעירובי' ע"ו. [12]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי' ק"ט ול"ד וכ"ה בהעתקת הר"ש הרשב"א בשבת ואו"ז הנ"ל.

להנך במעשר וניטלין בשבת נמצא תיובתא דשמואל ורב הונא דלא קא מצריך למשלפינן ומדצינן[1]. במחט פ"ט בכלי' (מ"ד) וכן חתיכה של לפת ושל גמי פי' אם נפלו במים טמאים ושתו ואח"כ נפלו לתנור. הלפתם[2]) והמקבן ושראשו שקוט בפרק מומין אלו (בכורות פ"ז מ"א). גמרי (בכורות מ"ג רע"ב) לפתן דדמי רישיה לגרגלידא דליפתא פי' „שראשו דומה ללפת שרחב למעלה מכל צדדיו". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה לבכורות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ק"ז סע"א) וכן פירש"י עיי"ע גרגלד (ח"ב, ש"ג) וש"נ ברכו' נ"ו. והוא כמו ראש הלפת כלאי' פ"ג מ"א, והקבוץ סנהדי' י"ט סע"ב כראשי לפתות, ירו' תרומות פ"ב דמ"א סע"ג ראשי לפתות וכנ"ה כלאי' פ"א מ"ג הלפת והנפוין בחולי' פ"ז מ"ד ככשר כלפת, עוקצי' פ"א מ"ד קולסי הכרוב והלפת, כתובו' קי"א: שועל קינן בלפת. תוספתא פסחים ספ"ב (ג') לא היו נותנין (פיאה) אלא ללפת . . נתן . . פיאה ללפת. ובירו' ברכות פ"ו ד"י. ב"ר פט"ו פי' לפת: לא פת ע"ש. ובל"ס ליפתא ב"ק כ' רע"א. לפתא ברכות מ"ד סע"ב ונבנה ממנו הפעל ע"ז ל"ח. נ"ט. לְלַפֵּת, אתפעל ביצ' ט"ו סע"א מִילַּפֵּת (כ"ה בכ"י ש"ס) ובנו"ג מלפתא] —

לפתא (= לופתא פי' בל"ס לִיפוּתָא חבור, דבוק Anheftung, Verbindung כלומ' אריכת ותוספת הבנין בכותל וזולתו Anbau) בפ' השותפין בגמ' כותל חצר (ב"ב ו'.) ומודה רב הונא בלופתא ובקרן זוית[3]) ומודה רב נחמן באפריזא[4]) ובבקעתא דכשורי. פי' רבינו חננאל „לופתא כגון שלא בנה כותל כנגד כותל המחיצה אלא היה לו כותל בנוי קודם לכן ועכשיו חיבר אליו והאריכו כנגד כותל המחיצה או שעשה לו קרן זוית או שהיה קטן והרחיבו בקרנות דבהני כולהו אינו חייב אלא כשיעור שסמך"[5]) ומודה רב נחמן שאפי' לא בנה עכשיו כותל אלא היה לו כותל כנגד זה הכותל של מחיצה ועמד עכשיו ועשה על אותו הכותל הישן שהיה לו בחצרו אפריזא שהן קרשים מוכנים לתת עליהם קורות התקרה או קבעתא דכשורי שהן כמו חלונות להכנים בהן ראשי הקורות נתברר שבדעתו לתת התקרה על זה הכותל ועל הכותל של מחיצה וחייב לתת חצי הוצאת כותל של מחיצה ואעפ"י שאינו כנגד כל הכותל ואפי' לא בנה כותל כנגדו אלא היה לו כותל בחצרו ועשה בו עכשיו אפריזא או קבעתא דכשורי חייב בכל. פ"א ומודה רב הונא בלופתא שאם ליפף באותו חצי כותל שבנה וסדו בסיד מצדו שאין בדעתו להשלימו או עשה קרן זוית כגון שהכותל שבנה היה מצד מערב כנגד כותל חצר שבמזרח שבינו לבין חבירו וזה חצי כותל מצד מערב שבנה הוא בראשו מצדו מצפון בנה בנין אחד או מעט או הרבה גלי דעתיה דשוב לא ישלימו ולמאי דלא סמך לא סמך ומודה רב נחמן באפריזא כגון גידודי שעושין לכותל כשרוצין להוסיף עליו ובקבעתא דכשורי עישה לכותל מערבי שבנה מקום לשום שם קורה אחת או שתים בצדו של כותל שילך כנגד כל הכותל שבין שתיהן ובראש אחד של קורה ישים סמוכות גלי דעתיה שיקרה בין כותל המחיצה לכותל שעשה והקורה שהולכת בצד מערבי. *[אחי"ה פי' לופתא מפעל לוף כלפף חיבר וא"כ לופתא חיבור וכן פירש"י וכן פי' ר' יוסף אבן מיגאש ליפתא מל' ליפוף שהוא חיבור עיין בשט"מ במקומו. ורגמ"ה בפי' כ"י לב"ב כתב וז"ל: בקרנא ולופתא: קרנא שאם התחיל אותו כותל שסמך מרחוק שלא כנגד אותו כותל שהגביה חבירו אלא סופו של אותו כותל שסמך אתו כנגד זוית של אותו כותל שהגביה חבירו בהא מודה רב הונא שאין מגלגלין עליו ליתן אלא כנגד חלקו באותו קרן שאם היה דעתו לסומכו היום ומחר כולו כנגד אותו הכותל לא היה בונה מושך בנינו לצד אחר לופתא אנפנדיין בלע"ז [= בל"צ appendice = אנהאנג, אנבוי] כלומ' שלא סמך האי כותל כנגד גובה של כותל חבירו אלא הגביהו כנגד מחצית כותל של חבירו ולא משום בית אלא לקרות עליו מעט בהא מודה רב הונא שלא יתן אלא כנגד אותו גיבה של אותו לופתא לפי שאין בדעתו להגביהו יותר וכו' — ומזה נ"ל תנחומ' עקב סי' ז' יש מקומות שקורין לפת ליפתותא פסתא שנ' יהי פיסת בר וכו' כלומ' לפת הוא חבור לפת] —

---

[1]) בדפ"ר בט"ס ומדיינינן ור"ש בכלאי' אחרי שהעתיק דברי הערוך כתב בזה"ל ועל הנם דחק לשבש המשנה ועוד מה שפי' דמעשר בעי צירוף לא מצינו כן בשום מקום אלא גבי מעשר בהמ"ה דמעשר ירק פשיטי' דמחייב אכל לפת ולפת ע"כ וכן הביאו דברי הר"ש חי' הרשב"א ובאו"ז שם ועיין פלפולם בשיטת הרה"ג ועוד עיין בחי' הרמב"ן בענין מ"ש על פי' מקצת הגאונים ועוד עיין בתוספי' שבת ד"ה במקצת. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו אי ל"ד ב"ה, ובדפ"ע הלפתן. [3]) בנו"ג בקרנא ולופתא אבל מהוך פי' הראב"ד והרשב"א שהובאו בשט"מ לב"ב מוכח כי הם גרסו ג"כ כערוך. [4]) בדפו"ו בט"ד באפיזא. [5]) ע"כ הובא פי' ר"ח בשט"מ מרי יונה בעליותיו וסיים בזה"ל ומסתברא בהאי פירושא לפי שמתחלת הבנין אין מחייבין אותו בענין זה אלא למה שסמך וכו' ע"ש.

לפתן (נ"ל מל"ע لفيتة מעשה קדירה עב dicker Brei או מל' לפת ובל"ע لفتية תבשיל מלפת aus Rüben bereitete Zukost ולדעת ר"ב מל"י aus Gerstengraupen bereitetes Kuchen- ἄλφιτον brod) בריש סוכ' (ו'.) ובפ' בהמה המקשה בגמ' וכן האשה (חולי' ע"א:) דתנן בפ' שלשה עשר בנגעי' (מ"ט וכן בתוספתי פ"ז) מיסב ואוכלה בלפתן. לפתן ככר פירשנו בע' כשש. שמענו[1]) אלו השיעורין לחומרא נאמרו פת חטין יותר נאכל בזריזות מפת שעורין ואם הוא מיסב כהוגן יותר אוכל בזריזות ממי שאינו מיסב וכן מי שיש לו לפתן ממי שאין לו לפתן. — (א"ב פי' אלפתן בל"י מעשה קדרה נעשה עם קמח עב מעורב ביין או בדבש או במין אחר וחז"ל אמרו כן לכל מעשה קדרה). *[אחי"ה ובע' בשש (ח"ב, ר"ט) כבר העירותי כי פי' ר"ב יתכן ועולה עם מה שפי' רבינו בע' שם, וכן בפי' רה"ג בנגעי' כל דבר שיאכל עם הפת והביא ראיה מברכות מ' רע"א הבא מלח הבא לפתן, ושם: אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד. ועוד פי' רה"ג לפתן דבר שילפת בו הפת ע"כ. ובקהל"ר פ' כי העשק מבואר ליפתן . . שני תבשילין לפותין זה בזה כלומ' מחוברין אבל כל זה רק דרוש הוא והגזרה עיין כמו שרשמתי בתחלת הערך — תפל (באיוב ו', ו') הביא התרג' כמו לפת ולכן העתיק כמה דלית איפשר לאתאכלא ליפתנא בלא מלחא וכו'] —

לָץ (מל"מ לוץ ענינו התול ולעג spotten ונרדף עם לוז עיי"ע לז) בבראשית רבה פרש' ל"ט[2]) (לפנינו פל"ח) ר' יהודה אומ' התכנסו כל אומות העולם לידע איזו בקעה מחזקת להן ובסוף מצאו א"ר נחמיה וימצאו בקעה אם ללצים הוא יליץ (משלי ג', ל"ד). בס"ג דפ' אמר להם הממונה (יומ' ל"ח סע"ב) בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו[3]) שנאמ' (משלי שם) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. בגמ' דפ"ק דע"ז (י"ח:) כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנא' (ישעי' כ"ח, כ"ב) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. *[אחי"ה ושם בע"ז מאחר שלא ישב היכן לץ וכו' ואם ישב סופו ללוץ ואם לץ עליו הכתוב אומ' ולצת וגו'. הפעיל שמ"ר ר"פ נ"ב היו מליצין אחריו וכו'. ושם: אותם שמליצים אחריו (ובשמ"ר פנ"א מדברים מאחריו, ובילק' פקודי רמז תי"ז מתלוצצין) ובהתפעל ע"ז שם כל המתלוצץ נופל בגיהנם, קידושי' פ"א, הוה מתלוצץ, והשם בירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג חד ליצן, שו"ט מזמור א' מכאן שהיה לייצן בל"מ לץ סוט' מ"ב, כת לצים, סנהד' ק"א, מגננין בו לצים, ע"ז י"ח: מושב לצים, והקבוץ ירו' ברכות פ"א ד"ד ע"ד אין לך דור שאין בו ליצנים, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג: סיעת לֵיצָנִין, פסחים קי"ב: דליצני הן, שמ"ר פנ"א ושם רפנ"ב ליצני ישראל. והשם המופשט: הַלֵּיצָנוּת ירו' ברכות ספ"ב ד"ה ע"ג במ"ר פ"ז, שהש"ר פ' לריח, ליצנותא פסחים קי"ב רע"ב מגיל' כ"ה סע"ב ע"ז מ"ד. תרג' לקהל' ב', ב'; ז', ד' — ובשהש"ר פ' כמעט דרש פלצות (ישעי' כ"א, ד') פה שהוא מפיץ דברי לֵצות, ושם: ע"י (שנפקו) [צ"ל שנפקרו] לדבר לֵצות] —

לְץ (= מליצה schwungvolle Rede) להבין משל ומליצה (משלי א', ו').

לצוי בירניות (ב"ב ע"ה:) ככר פירשנו בע' טפף.

לק (= לָקָה, לקי נ"ל מל"ע لاق ענין התרכך והכאה weich machen, schlagen) בפ' הערל בגמ' ר' אליעזר אומ' (יבמות פ':)[4]) כל שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מחליק. פי' שער רך ובשרו חלק יותר משאר בני אדם. בהנתקים פ"י בנגעי' (מ"א) ושער דק (ויקרא י"ג, ל') לקוי קצר. בפ' במה מדליקין בגמ' כל היוצא מן העץ (שבת כ"ח סע"א) ושלקה ביד כהן, פי' „כגון שהחזיק [הכהן] בעור לבודקו ועודנו בידו לקה בצרעת לאלתר"[5]). — (א"ב תרג' ויכו שוטרי ישראל (שמות ה', י"ד) ולקו סרכי [בני ישראל]). *[אחי"ה וכתב המתורגמן שרש לקה: כל לשון הכאה שאינו אלא לרדות וליסר מתורגם בלש' לקוי ומלקות וכו'. וכן אצל רז"ל ספרי כי תצא סי' רפ"ו והכן הוא לוקה בין כתיפיו. מכילת' בשלח פרש' ב' שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות. מכות פ"א מ"א לוקה ארבעים. שם: מ"ב לוקה שמנים. תמור' ד' סע"ב אמאי לקי . . האי דלקי, ה', לילקי. יומ' י"ט: לוקה בגופו. ב"מ מ"ג. ירו' שבועות רפ"ז דל"ח: ילקה בחסר ויותר — ועוד ענין הכאה ע"י צרעת או הפסד שבת כ"ח. עיין לעיל, שמ"ר פ"ג ללקות בצרעת. חולי' נ"ה.

---

1) וכן פי' הרמב"ם בנגעי' שם. 2) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' בי' ל"ד ק"ט ב"ר אבל בדפ"ע מפיזי והלאה ל"ח וידוע כי רבינו מונה בפרשיות מב"ר אחת יותר מחלוקי פרשיות שלנו עיין מ"ש בהשחר שנת ח'. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס ועיין בתוספ' שבת ק"ד, ד"ה ואית דגרסין ובגו"ג פותהין. 4) בדפ"ר פיז' וויניצ' אי' בט"ס ר' אליעזר אומר תולין אבל בכ"י ק"ט ובדפא"מ ובאסיל לי'. 5) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנא.

לקתה בכוליה, מכשירי' פ"ד, מ"ג שבת י"ב רע"א בשביל שלא ילקה הכותל, סוכ' כ"ט, כל זמן שמאורות לוקין וכו', ושם בזמן שהחמה לוקה, תוספת' סוט' פ"ד (איזה פעמי') הוא לקה תחלה . . הם לקו תחלה, והושאל בירו' ב"ק רפ"ד ד"ד, נמצאת מדת הדין לוקה, ירו' יבמות פ"ז ד"ח: בזו מדת הדין לוקה, ועיין תוספתא יבמות פ"ט. ובינוני פעול לָקוּי יבמות נגעי' ותוספתא יבמות הנ"ל ספרא תזריע פרש' ה', נפעל תוספת' סוט' הנ"ל תילקה ירך תחלה, הפעיל שבת ק"ג: מכות כ"ב, והלאה קידוש' דף פ"א, מלקין, קידושין שם: מַלְקִי, לַלְקִי, פעול רות רב' פרשת וימותו: אף הוא משוכר ומוּלְקֶה, והשם לְקוּתָה חולי' מ"ג, נ"ה: יומ' ע"א: זבחים י"ח סע"ב, ב"ב ט"ז: תרגום אונקלס לדברים ל"ב, ל"ב ולקותהון, — ועוד עיי"ע מלקות] —

לך (= לָקַק מל"מ ונרדף עם לחך lecken) בילמדנו בריש אחרי מות (בתנח' לי') אמר הקב"ה לגדעון (שופטים ז', ז') בשלש [1] מאות [איש] המלקקים בידם אושיע אתכם שאותם שכרעו על ברכיהם לשתות היו עובדים לבבואה. *[אחי"ה וכן הובא בשנוי קצת בילק' שופטים רמז ס"ב בשם התנחומ' אמר הקב"ה . . דורו של גדעון היה משתחוה לבבואה א"ל הקב"ה בשלש מאות איש המלקקים אושיע את ישראל. — פסיקת' דזכור (כ"ג.) ילק' בשלח סוף רמז רס"ב עמלק . . עם לק אומה שבא ללוק דמן של ישראל ככלב ועוד עיי"ע עמלק, סנהד' ס"ח: הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפי' ככלב המלקק מן הים, פרה פ"ט מ"ג מפני שהיא מלקת (?) פי' לוקקת עיי"ע מלק ב' — פלפל ירו' שבת ספ"ח די"א ע"ג המים שליקלק בהן הכלב, ירו' ב"ק רפ"א ד"ב, כלב שליקלק את השמן] —

* לָקַח (מל"מ ענינו קבלה, קניה ונשא אשה (kaufen, nehmen, zur Frau nehmen [א']) בענין קבלה: שמ"ר פ"ג לקח את שלו והשם לְקִיחָה סוכ' י"א: ל"ז, ירו' יומ' רפ"א דל"ח, ב"ר ר"פ כ"ה, ב') קניה ברכות ה', לוֹקֵחַ שמח, ב"מ ט"ו סע"א לוקח מגזלן, שם ק"י, לְקוּחָה היא בידי, ירו' פסחים פ"ב דכ"ט: הַלָּקוּחַ בכסף מעשר. נפעל במעש' שני פ"א מ"ג אינו נלקח . . נלקח בכסף מעשר ובחולי' כ"ה: ניקח, מנחות מ"ב סע"ב ואין נקחית . . ואין ניקחין אלא מן המומחה. והשם לְקוּחוֹת פי' קונים Käufer ב"מ ט"ז, י"ט, והלאה ב"ב ק"ז, ג') בענין נשׂוּאין בנפעל ובאתפעל קידושי' ב': מפני מה אמרה תורה (דברים כ"ד, א') כי יקח איש אשה ולא כתב כי תִלָּקַח אשה לאיש וכו', כתובו' נ"ב: נ"ג: תתלקחן לגוברין, והשם לקיחה ירו' יבמות רפ"ו ד"ז: ירו' סנהד' רפ"ט דכ"ו ע"ד, ועוד השם המופשט ליקוחין, ליקוחים (das Heiraten) רק בקבוץ סוט' י"ב, ב"ב ק"כ, קִידושי' פ"ב רע"א, נ': — ועוד בהשמטת הלמ"ד עיי"ע קִיחָה,

לָקַט (מל"מ ענין אסיפת דבר מפוזר sammeln, auf-, ablösen והושאל למין תפירת בגד וכן בל"ע لقط flicken, לֶקֶט מל"מ Nachlese; התואר לָקוֹטָא, לְקִיטָא בל"ס לָקוֹטָא der Einsammler בל"ע لقاط עבד ועיין עוד בפנים) בס"ג דפ' אלו מגלחין (מ"ק כ"ו סע"א) למוללן וללוקטן פי' אינו תופר כדרכו אלא כאדם המלקט מכאן ומכאן ואינו מלקט כסדר [2]), שספק לקט לקט (פיאה פ"ד מי"א) כבר פירשנו בערך חר [א']. בפרק איזהו נשך בגמ' אין פוסקין עד שיצא השער (ב"מ ע"ב סע"ב) ללקוט ולמוכר [3]) פי' „עני המלקט לקט שכחה ופיאה נקרא לָקוֹט כלומ' לא חרש ולא זרע ולא קצר וכי לא זה בפירות הללו שבידו אלא בלקיטה בלבד" [4]). בס"ג דפ' נערה שנתפתתה (כתובות נ"ד.) א"ר חייה בר אבין וחילופה בלקוט [5]). פי' שכירו ולקיטו אם הלבישו בגדים כשיצא יפשוט ואח"כ יצא [6]). בס"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ז.) א"ל רבינא לרבא מתלקט מהו. פי' כגון שהיה בשר מפוזר מעט הנה ומעט הנה אם תקבצנה יהיה הרבה [7]) — מראתו בנצתה (ויקרא א', ט"ז) תרג' ירו' [א'] זלפקקה [8]) בלקטה. — (א"ב תרג' חוטבי עצים (יהושע ט', כ"א) לקטי [9]) עא"ן. *[אחי"ה בדפ'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בשש. [2]) לי' בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ב"ר וק"ט. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט רק שם בט"ם ללוקת וכ"ה בט"ס בתוספתי' ב"מ רפ"ו ללוקח ולמוכר, ובנו"ג בב"מ ללוקט וצ"ל ללקוט ובדפ"ע בט"ס ללקוט ולמכור. [4]) הועתק מפי' ר"ח הובא בשט"מ לב"מ שם ושם סיום ר"ח: תלמוד א"י ר' יוחנן אמ' כל העיירות הסמוכות לטבריה כיון שיצא השער בטבריה פוסקין ע"כ ועיין בירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג. [5]) בנו"ג בלקיט. [6]) ובגוף הענין פירש כן גם רש"י עיין שם בד"ה בלקיט ויותר מבואר בפירש"י במהדורא קמא שהובא בשט"מ בכתובי ע"ש. [7]) בפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגי דף של"ו.) פי' כלומ' הבשר שחופה את העצם מתלקט שאינו חופה רוב העצם במקום אחד אלא מתלקט בכמה מקומות עד שחופה את רובו. [8]) כ"ה לנכון בדפ"ע ובכ"י ערוך ולפקקה צ"ל בזין ובכ"י ב"ר לפקקה עיי"ע זלוקפה ונ"ש. ובכ"י ערוך חוץ מכ"י ב"ר לי' מלת ירוש'. [9]) וכ"ה בבוקסט' ובנו"ג מלקטי ויתר דוגמאות בתרג' עיין עמת"ר ללעווי.

אמ' אי' זו ההוספה קודם ציון מראתו מפני שר"ב היה מחלק זה הערך לשני ערכים אבל בכל דפוסים הראשונים ובכ"י הוא ערך אחד והוא הנכון כי ממושג אחד מסתעף כי תרג' נוצתה ע"י לקטה כיון לענין אסיפת הצואה בזפק וזה טעם תרגומו בנצתה מלש' צוא, צואה וכן בל"ע لاقطة פי' זפק של עוף ועוד لقاطة צואה וכל מה שנלקט ועיי"ע גטש ומ"ש בח"ב רע"ג: והפעל בקל אי' עוד: בפיאה פ"ד מ"ט מי שלקט וכו', שם פ"ה מ"ו ללקוט, ירו' פיאה פ"ד די"ח: ילכו וילקטו, שבת קנ"ו רע"א דלא לקיט בלישניה וכו'. בפיעל פיאה פ"ה מ"ו שילקט, מ"ק ח'. מלקט . . עצמות, סנהד' מ"ו סע"א מלקטין את העצמות, בכורות ז' סע"ב מלקט, ויק"ר פ"ו ההוא מְלַקֵּט אמר ליה לַקֵּט לַקֵּט דמן דידך אנת מלקט. פועל פיאה פ"ה מ"א שלא לוּקַט. הפעיל פיאה פ"ד מ"ה היו מלקיטין כ"ה במשניות בירוש' ובגמ' שם די"ח: ובע' נמר א' לפי' גי' כ"י ק"ט (ובדפ"ע ובמשניות ובש"ס בבלי מלקטין בפיעל) שבת קנ"ה: תוספ' שבת פי"ח מלקיטין עיי"ע הלקיט (ח"ג, רי"ג) ועוד עיי"ע הלקט. התפעל מִתְלַקֵּט חולין שם, ושם מ"ו. מעשר שני פ"ב מ"ה, דב"ר פ"ב נתלקטו המעות. והתואר לָקוּט, לָקִיט פי' בל"ע עבד: שבועות מ"ו: שכירו ולקיטו, ב"מ ק"י סע"א שכירי ולקיטי, ירו' עירובי' פ"ו דכ"ג רע"ג שמשו ולקיטו, והקבוץ לקוטות (ע"ד לקוחות) ב"מ ע"ב: ועוד ב"מ כ"א: לָקוּטֵי עיי"ע נמש. איכ"ר פ' על אלה כפר לָקִיטַיָא. והשם לֶקֶט בל"מ וכן בפיאה פ"ד מ"ג, מ"ו, מ"ט, מ"י; פ"ה מ"ב, מ"ד; פ"ו, מ"ה; פ"ח, מ"א, ובכנוי ירו' פיאה רפ"ה די"ח ע"ד ליקטן של עניים. ובתרג' אונק' ויקרא י"ט, ט' לְקָטָא ובתר"י א' לְקָטָא. והשם המופשט לְקִיטָה פיאה פ"א מ"ד, ר"ה י"ד: ט"ו, ירו' פיאה פ"א דט"ז ע"ג ירו' ביכורי' פ"ב דס"ה, ועוד לִיקוּט ובפרט בהרכבת עצמות פסיקת' רבתי פמ"ב, תוספת' מגיל' פ"ד (פ"ג), ירו' פסחי' ספ"ח דל"ו: ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ד — והקבוץ ירו' פיאה פ"ד די"ח ע"ג הקילו חכמים בליקוטין — ועוד ענין לַקֵּט כמו בל"ע ענין תקנת הבגד ע"י תפירה וכן פי' כ"י רש"י למ"ק כ"ו סע"א (הובא בד"ס צד מ"ו.) וז"ל ללוקטן: שמלקטין מקום התפירה ביחד כשמתקנין התפירה ע"כ, והשם מ"ק כ"ו רע"ב הקורע . . מתוך הלקט] —

* לָקַט (ענין תענוג sich ergötzen) תרג' שני באסתר פ"ג פסוק ח' מְלָקְטִין פשרי דטבת פי' מתענגים וכן העתיק פתשגן הכתב וממנו נ"ל התואר לָקִיט פי' מעונג ונחמד תרג' מ"א ז', י"ט, כ"ו, כס סגלגל לקיט כשושנתא ובתרג' דה"י ב' ד', ה' לַקִּיט. אולי קטוע הוא מל"ר delectare כדעת ר"פ סמאלענסקין.

לוּקְטָא (ein wenig עיין בפנים) מדרש העיר רבתי עם לא יהבת לי לוקטא לוקטא כן כתוב בגרסאות אבל בעל הערוך גרס קטלפטא ויפה גרס ע"ש. *[אחי"ה לגי' הערוך אין יתר שאת מגירסתינו כי לוקטא לוקטא[1] הוא ממש ל"פ لخّة لخّة פי' מעט מעט, וכן יש לפרש ברות רב' פ' ותאמר אלקטה נא מעט תפסה לוקו מאותו שבבית שהיא מצפה לה ונ"ל שדרש ואלקטה = לוקטה כלומ' תפסה לוקטא אחזה לשון מעט לומר שמגמתה היתה לאסוף רק מעט, ונ"ל שתיבת מעט באה מגליון פנימה להורות על לוקטא] —

לקטיות (מל"ע וס' הרשומ' בע' אלקטיות פי' בתי הקיץ Sommerhäuser) בפ' שלישי במעשרות (מ"ז) ובסוף אהילות (פי"ח מ"י) הצריפין והבורגנין והלקטיות ספר אחר והאלקטיות וכבר פירשנו בע' א'. *[אחי"ה גי' הנכונה והאלקיטות כמו שהגהתי וכן מצאתי בפי' רה"ג בסד"ט 26 וז"ל והאלקיטיות כבר פי'[2] בית הקיץ שהוא חדר המקרה כמתרגם רב יוסף בית קיטא[3] ע"כ ועל פיו פי' רבינו בע' אלקטיות. והיותר נכון לכתוב ואלקיטות כי בל"ע אל הוא לעומת ה' הידיעה בעברי וא"כ האלקיטות כופל את ה' הידיעה ללא צורך. וכפי' הערוך אי' בפי"מ להרמב"ם ור"ש בשני מקומות וכ"ה בפי' מהר"י בן מלכי צדק למעשרות ושם ישנם עוד שני פירושים אחרים ע"ש. ועהק"צ שנ"ב יפה לועזו ע"י זומרהויש בל"א = Sommer-haus] —

לוקטמין (= אנקטמין מל"י הרשומ' בזה הע' ח"א, קנ"ו טהורין (שבת ס"ו.) ס"א אנקטמין[4]) וכבר פירשנו בע' א'. *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י ובדפו"ו. וכיון על ע' אנקטמין ע"ש באריכות פירושי וכעת הוברר לי כי פ"א דאי' שם: חמרא דאכפא גידם וכו' שייך לר"ח כי כן נדפס בשבת בש"ס ווילנא] —

לוּקוּטֶנֶנְטֵים (פי' בל"ר אמצ' משנה לשופט locumtenentes, Richterstell-vertreter) מדר' תהלים מזמור הללויה שירו לה' שיר חדש (מזמור קמ"ט) דוכוס יש לו לוקוטננטים[5])

---

[1]) כ"ה לפנינו. [2]) בלי ספק כיון לפירושו במעשרות. [3]) תרגי עמוס ג', ט"ו. [4]) בכ"י ק"ט אקטמין. [5]) בנו"ג לוקוטיניגטים.

פי' בל"ר הוא המשנה אשר הדוכוס נשען על ידו ולפי דעתי מלה זאת אינה מדברי המדרש אבל אחר מהסופרים הוסיפה לפרש מלת אפרכוס כי מלה זו חדשה היא ואינה נמצאת בלשון הקדמונים. *[אחי"ה יפה פי' ולזה מעיד ההמשך: והם נושאים עמו במשאוי המלכות . . אבל הקב"ה אינו כן אין לו לא דוכוס (δοῦκος = dux) לא אפרכוס (ὕπαρχος) ולא משנה וכו' וכנראה בעל המאמר כיון בזה לדת החדשה לנוצרים עיין פערלעס עט"ש 87. והמלה בשנת 1302 למספרם היתה כבר ידועה בענין משנה לשופט עיין או"מ של Du Cange. וכן נאמר בלשון אשכנז Statthalter למשנה ופקיד המלכות] —

לְקְטִיקָא (בל"ר Sänfte, Tragsessel, lectica) מדרש ילקוט פרש' שש שנים יעבד (ילקי משפטי' ריש רמז ש"א) ולא יטלו לא בפוריון[1] ולא בכסא ולא בלקטיקא פי' בל"ר מין עגלה בלא אופנים. *[אחי"ה וכבר מצא מקומו במכילתא ריש פ' משפטים לא יטלנו לא בפוריון ולא בכסא ולא בלקטיקא כדרך שעבדים עושין, ובילק' הגי' בפורין . . בלקטקא. וזו המלה נעתקה גם לל"ס לקטיקין והוא על דרך ל"י אמצ' הרשומה בע' גלונדיקא (ח"ב, רצ"א) וש"נ שינוי הנוסחאות ע"ש] —

* לוּקְטוּר (בל"ר legatarium (= legatum) מה שמצווה מחמת מיתה das, durch's Testament Verordnete) בע' גט (ח"ב, רע"ג) הביא רבינו מב"ר ס"פ ס"א ואיכן הוא לוקטור וכו' ובנו"ג שטר שילוח וכבר פירשתיו שם ועתה אוסיף כי המלה היא הנ"ל ובילק' חיי שרה רמז ק"ט אי' לגיטיי"ן והוא legatum עיין בח"ב שם בהערה 12 ואחד הוא עם legatarium עיין אוצ"מ רומיי לשעללער מה שהביא בשם Tertullian. ובל"ר אמצ' נקרא שטר המתנה אשר נכתב בציווי השכיב מרע legatariae chartae עיין Du Cange.

* לְקְלֵק (lecken) עיי"ע לק ב'.

לקן (= לקני שם עוף מים בל"פ הרשומ' בע' בטן ג') ובטני (חולי' ס"ג.) כבר פירשנו בע' בטן. *[אחי"ה וכפי' רגמ"ה בחולי' הגי' לקני וכטני, והראיה שעוף מים הוא נ"ל ממה דאי' קודם לכן הדרוש מפסוק (תהלים ל"ו ז') משפטיך תהום רבה ופי' רגמ"ה שמביא מזונותיו מתהום רבה ע"כ וגם לקני = لَيك, لكلك = Trappe עוף של בצה ואגם הוא Sumpfvogel ועל זה הביא לנכון השייכות לפסוק משפטיך וגו'] —

לקן (= לְקוּנָא[2] מל"י λεκάνη, λακάνη ספל וקערה (Kanne, Schüssel, Kübel בגמ' דפ"ק בשבת (י"ב.) [רבא] שדי להו ללקונא[3] דמיא. בב"ר פרשת י"ג ואדם אין מימי אוקינוס מה הן[4] אמר לו מים בולעין מים[5] אמר לון וחזון לי מלא לקונין מיא[6]. תרג' מלוא הספל מים (שופטי' ו', ל"ח)[7] לקונא. — (א"ב פי' בלשון יוני ספל). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' לקנא. ובע' זרנק (ח"ג, שכ"ד.) הביא רבינו הקבוץ מתרג' איוב ל"ב, י"ט לקינין ע"ש. ובקהל"ר פ' כל הנחלים אי' ומלון לוּקְנִיָּתָא מים וכו'. והיחיד אי עוד בשבת קמ"ג. אגב לקנא דמיא ובכ"י רש"י לקונא (ד"ס צד ק"ע:) ובע' פלז הביא רבינו מב"ק קי"ג: זבן לקנא וכו' ע"ש. וע' זקנים העתיקו ספל (שופטים ה' כ"ה; ו', ל"ח) ע"י λεκάνη והועתק לל"ס לַקְנָא וא"כ לקונא עולה עם משקל יוני ולקנא עם משקל סורי] —

לֶקֶן (= מל"י λευκὸν לבן והוא δηνάριον λευκὸν Weisspfennig) ירוש' דמעש' שני המוליך פירות (רפ"ד דנ"ד ע"ד) היך עבדא דינרא הכא בתרין אלפין ובארבאל בתרין אלפין ולקן פי' המפרש מין מטבע קטן. *[אחי"ה עיין על המשקלות לה' צוקערמאן 29 שהעלה כי שוויו היה ל"ב פרוטות כמו אספר (עיי"ע אספרי ח"א, קצ"ג:) ששויו מעה אחת וכן נקרא אספר דינר לבן כמו שתרגמתי. — וכנ"ה בירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג לקן בלקן אסור כלומ' אין מחללין מעה לבן עם מעה לבן ועיין בבלי ב"מ מ"ה רע"א] —

לְקוּם (= לִיקוּם = לוּקוּם בל"י λύκος זאב Wolf) ליקום עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל (סוכי נ"ו:) פי' זאב לשון יון ליקום. *[אחי"ה בכ"י ק"ט ו"ו ובדפ' וויניצ' אי' לנכון בסמך אבל בשאר כ"י ודפ"ע בטעות במי"ם בסוף וכ"ה בטעות בדפו"ו רפ"א וקושי' בגמ' וברש"י אבל לפנינו לנכון לוקוס ובדפו' וויניצ' רפ"ו ליקום כגי' הערוך (ד"ס סוף סוכ') ובתוספת' סוכ' ספ"ד לוקים לוקים אתה החרבתה את נכסיהם של ישראל, צ"ל לוקוס

---

[1]) בל"י φορεῖον. [2]) ובכ"י ל"ד כ"ה בתחלת הערך בדבור המתחיל. [3]) בנו"ג לקנא וצ"ל ללקנא כדאי' בדפ"ש ובכ"י מ' וא"פ ובחי' הריטב"א (ד"ס ט':) [4]) בנו"ג הינון. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר פיזי וויניצי. [6]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ק"מ לקנין ובשדפ"ע ליקונין, ובנו"ג א"ל הבו לי מנהון יהבון ליה מלא לקינייאתה. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ובדפ"ר מלא הספל מים תרג', ובדפו"ו במ"ס ימלא.

לוקוס כגי' הירו' סוף סוכ' דנ"ה סע"ד או ליקוס ליקוס כגי' הערוך[1]) — ועוד ענינו שם פרטי כמו אצלנו זאב Wolf גיטי' י"א: עיי"ע לוס ושם רגיל היה אצל גוים בזמן רז"ל וכן מוכח מירו' תרומו' פ"י דמ"ז: ואילין אגרתא לא גיים לוקס כתיב בהן וכו' ובירו' ע"ז פ"ב דמ"ב. הגי' יותר משובשת: לא גוים לוקין כתיב בהן, וכן בירו' גיטי' רפ"א דמ"ג רע"ב אמר לון גוים לוקין חתומין עליו. ולפע"ד נ"ל כי בכ"מ יש להגיה גיים לוקים = לוקין והם שמות רומיים ויונים Γάϊος, Λούκιος, וזהו גיים ולוקים, Λεύκιος = Gajus (Cajus) Lucius ואם נגרום לוקין אז תהיה Λουκιανός = Lucianus עיי"ע גיים (ח"ב, רע"ה:) וגיים ולוקין היו רגילים הרבה עד כי כתבו בתיבה אחת גיוסלוקין בשהש"ר פ' אם חומה ושם הוא משובש עיי"ע גיים. ובזה נבין פסיקת' רבתי פכ"א (בהוצאת פריעדמאן ק"ז. ועיי' שם ק"ח.) גיים מן הגודר (גדר) ולוקים מן סוסיתה והיו מתגנבים אילו בנשותיהם של אילו וכבר העיר המו"ל כי רוב יושבי ערי גדר וסוסיתה רומיים ויוניים היו לכן הטיב להגיה הח' ר"מ גידעמאנן (בסוף הספר צד ר"ד) שצ"ל גיוס ולוקיוס Gajus, Lucius ולא כמו שנדחק הח' לעווי בפירושו] —

* לקק (מל"מ כמו לחך lecken) עיי"ע לק.

* לקרה (שם אביו של ר' יודה) ירו' סוכ' פ"ד דנ"ד: ר' יודה בר לקרה בשם ר' שמואל בר נחמן וגי' בעל סד"ה לקרח ואז אולי הוא הוא ר"י בן קרחה (סנה' ו':) כפי גי' בעל סד"ה (צד פ"ד: דפו"ן).

לָקַשׁ (בל"מ רק בפיעל וענינו קצירה מאוחרת וכ"ה בל"ם לַקֵשׁ ענינו איחור הן מפירות הן מלידת צאן הן ממטר spät sein) בר"ג דפ' כה"ג (סנהד' י"ח:) אי בכיר ולקיש כחדא יינץ דין הוא אדר. — (א"ב ל"מ זה יורה ומלקוש (דברים י"א י"ד)). *[אחי"ה וכן הפעל באיוב כ"ד, ו' וכרם רשע יְלַקֵשׁוּ כלומ' שיאחרו הענבים בגפנים עיין בשרשים לרד"ק. ואצל רז"ל גם בהפעיל ויק"ר פ"כ דרש יעטף (תהלים ק"ב, א') מה הפועל הזה וכו' וילקישנה בסוף, ובשו"ט מזמור ק"ב וילק' תהלי' רמז תתנ"ה בשם הילמדנו: דהוא אתי ומלקש לה. תנחומ' ריש פ' במדבר וילק' ירמיה רמז רס"ז בשם התנחומ' שמא אמרתי שאני מביא להם טובה והלקשתי אותה. והתואר לקיש, לקישא בל"ם לֵקְשָׁא, לֵקִישָׁיָא סנהד' שם, וכן ר"ה י"ט: ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: עיי"ע אדר (ח"א, ל"ז:). קהל"ר פ' ומוצא עיי"ע לסטים ובתרג' ירו' א' לויקר' כ"ו ד'; לדברי' י"א, י"ד והקבוץ ב"ר ס"פ ע"ג לקישיא ללבן וכצ"ל בויק"ר פ"ל במקום לקישא וכן תרג' אונק' העטפים ללבן (בראשית ל', מ"ב) לקישיא ללבן ובתר"י א' לקישייא, אפילות בתר"י א' (שמו' ט', ל"ב) לְקִישַׁן. והשם לקישותא תרג' אונק' לבראשית ל', מ"ב וכן בל"ם לְקִישָׁיוּתָא die Spätzeit] —

* לָקִישׁ בפרט ר' שמעון בן לקיש תלמיד חבר של ר' יוחנן שמו נודע בירוש' ובבלי עיין מבהי"ר למהרז"ף קכ"ט. ובקטוע נקרא ג"כ ריש לקיש ב"מ פ"ד סע"א. ושם ג"כ בר לקיש.

* לקת הוא היפך של תקל (דניאל ה', כ"ה) עיין סנהד' כ"ב. ושהש"ר פ' כמעט.

☞ לורטיא (צ"ל לוטריא Badewanne) מדרש איכ' פ' טומאתה בשוליה: ונטלה לורטיא של מלך ועשה לו חמין. בעל הערוך גרס (ברנטיא) [צ"ל ברנטין][2]) ואני אומ' שהגרסא תהיה לוטריא פי' בל"י כלי מיוחד לרחוץ הגוף סף עיי"ע (לטריא) [צ"ל לוטריא]. *[אחי"ה וכה"ג לפנינו לורטיא ויפה הגיה ר"ב לוטריא עיי"ע ומ"ש ובע' ברנט] —

* לְרַע (קטוע מן לַאֲרַע nach unten; מִלְּרַע von unten) ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. חד מלעיל וחד מלרע ובירו' פיאה ספ"ה ד"ט. מן לרע ועיי"ע לעיל. ובאונק' לבראשית א', ז'; ובתר"י א' שם כ"ז, כ"ח, ובתר"י ב' שם מ' כ"ג.

לָשׁ (מל"מ לוש פי' עריכת הבצק kneten) בפ' כלל גדול (שבת פ"ז מ"ב) הלש והאופה. *[אחי"ה וכנ"ה בפסחים ל'. אין לשין . . ואם לש וכו', ושם ל"ו. עיי"ע קטף ב' וציווי נקב' לושי תרג' אונק' בראשית י"ח, ו' ולרבים זכר לושו (פסחים שם), המקור בפסיקת' רבתי פכ"ב דאזלת מליש, תרג' הושע ז', ד' מעידן מֵילוּשׁ לישא. ובינוני פעיל דְלִישׁ במשחא אונקל' לבמד' י"א, ח' וא"כ הבין לשד בהיפך האותיות דלש, ועיין ספרי בהעלתך פכ"ט כלייש זה שעָרוּך בשמן ומקוטף בדבַש וכו' — נפעל נִילוּשׁ עיין פסחים ל"ה. ל"ו. מנחות נ"ה, והשם ספרי שם, ירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד מלמולין דְלַיִשׁ, ב"ק מ"ח. אכליה ללישא, ושם י"ח רע"א דמאים בלישא עיי"ע ווס גי' רבינו, ע"ז ע"ו רע"ב עיי"ע גדנף. ובתרג' אונקל' לשמות י"ב, ל"ט, ובתר"י א' שם ט"ז, ב'

---

[1]) ובפי' הרמב"ם הועתק זו המלה לל"ע עיין מ"ש בע' בלגה (ח"ב צ"ד). [2]) וכן הביא בע' לוטריא.

ועוד זולתו. והשם המופשט לִישָׁה פסחי׳ ל״ו. מ״ה: תר״י א׳ לשמות י״ב י״ז ית לישתא, ירו׳ שבת פ״ז ד״י: חייב על לישתה, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט. לישתו — והתואר כמו בל״ם לַיָּיש ירו׳ חגיג׳ רפ״ג רע״ח ע״ד׳ כהדין לייש פי׳ כאופה] —

לִשְׁכָּה (מל״מ ענין חדר Zelle, Halle) בפ״ג בתמיד (מ״ג דף ל׳.) ואחת לשכת החותמות פירוש הרוצה להקריב נסך נותן דמיו לכהן שהוא ממונה על החותמות ונותן לו החותם ומוליכו לממונה על היין ונותן לו החותם והוא נותן לו צרכו מן היין. *[אחי״ה וכנ״ה שם: לשכת הטלאים . . לשכת בית המוקד . . לשכת הַכלים. מדות פ״ה מ״ד, ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט ע״ג, אסתר שני ד׳, א׳ לשכת הגזית עיי״ע גזת (ח״ב, ר״ע) וש״נ. שקלי׳ פ״ד מ״א ומ״ב תרומת הלשכה. תרג׳ ירמי׳ ל״ה, ד׳ לשכת רברביא. והקבוץ תמיד שם ארבע לְשָׁכוֹת היו שם וכן בדה״י ב׳ ל״א, י״א] —

לשלשת (או מל״ע لثى Schmieriges, Klebriges או מלשון פרסי لوش Leim, klebriger Koth) בפ׳ דם חטאת בגמ׳ אחד בגד (זבחים צ״ד.) ועור בר כיבום והתנן בפ׳ נוטל אדם (שבת פכ״א, מ״ב דף קמ״ב:) היתה עליו לשלשת מקנח בסמרטוט. פי׳ צואת תרנגולין. *[אחי״ה הועתק מתוספ׳ זבחים שם וכן פירש״י בכ״י (ד״ס שבת צד קס״ט.) רוק או רעי או צואה ועיין רע״ב ותוי״ט לשבת שם ובכ״י ש״ס הגי׳ בשלשה ובכ״י ש״ס בזבחי׳ בשלש׳ בקו על השי״ן וכ״ה במשנ׳ דירו׳ אבל גם בתרג׳ לאיוב, ל״ט, כ׳ תרגם נחרו: לישלושתא דנחיריה וגזרת המלה מל״ע או פרס׳ הנ״ל בכפל האותיות. ועוד עיין ערך לשישית. ולדעת ר״פ סמאלענסקין הוא שלשול בהיפך האותיות] —

לֶשֶׁם (שם עיר בדן) בר״ג דמגילה (ו׳.) ובפ׳ מעשר בהמה בגמ׳ ר״מ (בכורות נ״ה.) ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם (יהושי י״ט, מ״ז) א״ר יצחק לשם זה פמיאס [1].

1 לָשׁוֹן (מל״מ ובלא״ר לִישָׁן, לִישָּׁנָא וכ״ה בל״ם לֵשָׁן, לֵשָׁנָא Zunge, Sprache, Redeweise) בפ״ק דשבת בגמ׳ שמנה עשר דבר (שבת ט״ו.) אידך דתאני [2]) בריש עדיות (פ״א מ״ג) הלל אמר מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה שחייב אדם לומר בלשון רבו. פי׳ לא אמר בשיעור קבין ולא שיעור לוגין אלא מלא הין מים כמו שהתורה משערת בהין וחצי הין ורבו היינו משה רבינו עליו השלום. פירוש אחר כמו שקיבל מרבו ממש [3]). בפ״ק דע״ז בגמ׳ ויום גנוסיא (י׳.) הנה קטן נתתיך בגוים (עובדי׳ א׳, ב׳) שאין מעמידין [4]) מלך בן מלך, בזוי אתה מאוד (עובדי׳ שם) שאין להם לא כתב ולא לשון [5]). בפ׳ הזורק גט בגמ׳ כתב לשם מלכות שאינה הוגנת (גיטין פ׳.) מאי מלכות שאינה הוגנת רומי [6]) שאין להם לא כתב ולא לשון. פי׳ היאך מלכות רומי מלכות שאינה הוגנת ואין להם כתב והלא אמרו (ע״ז ב׳ רע״ב ושבועו׳ ו׳: לפי גי׳ כ״י ש״ס ור״ח) זו מלכות רומי שטבעה יצאה בכל העולם כולו וחזינן דאית לה ב׳ כתיבות הכי מסתבר דמלכות רומי נתחלקה לב׳ מלכיות אחת גדולה וטיבעה יוצאה בכל העולם כולו ויש לה כתב והיא הוגנת ואחת קטנה (נקראין אלבניזי [7]) ואינה הוגנת ואין לה כתב וגזרה הגדולה שיכתבו רבנן הגט לשמה ומשום שלומה תקנו מלכות בגיטין וגזרו שלא לכתוב לשום שאינה הוגנת שמולכת עמה ביחד ולא לשום מלכות מדי ומלכות יון ולא לבנין הבית ולא לחרבנו כדמפורש טעמא בגמרא. בפ׳ על אילו מומין (בכורות מ׳ סע״א) ושנטל רוב המדבר של לשונו. פי׳ „היינו רוב הלשון שנפרד מן החיך התחתון [אותו] שיכול לכפוף למעלה" [8]). בפ״ק דקידושין בגמ׳ וחכ״א בכסף (קיד׳ כ״ה.) ר׳ אומ׳ רוב המדבר שבלשונו. בפ׳ ראשית

---

[1]) בכ״י ו״ו א׳ ב׳ ל״ד פומייס, בכ״י ק״ט כומים ובנו״ג פמייס, ובדפ׳ הראשוני׳ פמיים ועיי״ע פניים. [2]) כ״ה בדפ״ר פיז׳ באסיל ואמ׳ ובדפו״נ דתני ובכ״י ק״ט דתנין. [3]) ופי׳ ראשון הביא רש״י בשבת בשם רבותי אבל הוסיף לומי ולבי מגמגם שהרי בכמה מקומות לא הקפיד על כך עכ״ל ועיין ג״כ הקדמה לספר יוחסין אחרי שהביא פי׳ הערוך כתב וז״ל ותימא על בעל הערוך כי לוג שכן לשון תורה הוא וכן בנביאים ברעב שומרון מצינו לשון קב ורובע הקב חריונים וגו׳ (מ״ב ו׳, כ״ה) ואילו גרסין הין בה״א ולא באל״ף ולא בחסרון יו״ד וכו׳ כן בשמות עצמם היו מקפידים וכו׳ ופי׳ הרמב״ם בעדיות בשם אביו כי שמעי׳ ואבטליון שהיו גרים היו אומרים אין במקום הין וכו׳ ע״ש ועיין בחי׳ הרמב״ן לשבת מ״ש בשם הראב״ד ובתוי״ט לעדיות, וכפי׳ שני בערוך פי׳ הרע״ב בעדיות שם ובכלי׳ פ״ח מ״ט ועיין ג״כ בהפשב״ע בענין פי׳ הערוך ומה שהקשה על רש״י מברכות מ״ז. מיושב בתש׳ זכרון יוסף סי׳ ח׳ צד י״א ע״ג ע״ש. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובילק׳ עובדי׳ ובנו״ג מושיבין. [5]) עיין פי׳ רש״י שבע״י הראשון הובא בד״ס לע״ז צד י״ב. והתוספ׳ לע״ז שם. [6]) כ״ה בדפי פיז׳ וויניצי׳ וכ״ה בכ״י ק״ט, ובשדפ״ע לי׳ ובנו״ג „מלכות הפרסיים" והוא נשתנה מן הצינזור. [7]) לי׳ בדפ״ר וכתבי יד ערוך ואולי הוספה מאוחרת היא, ובאמת הלשון של Albanien מגומגמת ומעורבבת ביותר עד כי מאלף מלות אלבניזיות מאה לקוחות הנה מל״י ומאה וששים מלי רומי ויתר משאר לשונות, עיין אוצ״מ Mayer ועוד ערש וגרובער ע׳ Albanien.
[8]) הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לבכורות (בקובץ כ״י אנגיילקי דף ק״ד.

הגז בגמ' ר' דוסא (חולין קל"ז:) מתני ליה לבריה רחלים א"ל אתנייה רחלות א"ל כדכתיב (בראשית ל"ב, ט"ו) רחלים מאתים א"ל לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן[1]. בפ' יש בערכין בגמ' וכן מצינו (ט"ו:) במערבא אמרי לישן תליתאי[2] קטל תליתאי הורג למספרו ולמקבלו ולמספרין עליו[3]. היכי דמי לישנא בישא וכו' (שם סוף העמוד). בויקר' רבה בריש אמור אל הכהנים (ר"פ כ"ו) למה נקרא שמו שלישי וכו' עד בימי שאול הרג וכו', בירוש' בפ"ק דפיאה (דף ט"ז.) ובפסקא דפרה (פסיקתי דר"כ צד ל"א:) אשכבה לוהטים (תהלים נ"ז, ה') זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע וכו'. בנדה בפ' האשה בגמ' בדקה (ס"א.) האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא ליבעי למיחשי ליה ליבעו. בעלי חצים (בראשית מ"ט, כ"ג), לא תלך רכיל (ויקרי י"ט, ט"ז) תרג' ירושלמי [א'] לישן תליתאי[4]. *[אחי"ה לשון לִישָּׁנָא א') בענין הלשון שבפה יאכל וידבר מגילה י': שאר זה הלשון, חולי' קמ"ב. לישנא דר' חוצפית מתורגמן, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: רות רב' פי' ליני לשונו של ר' יהודה הנחתום וכו', ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג לוחכה בלשונו וכו'. ויק"ר פט"ז ולשון זה נתון בין שני לחיים וכו', שם ר"פ ל"ג זבן ליה לישן ע"ש, והקבוץ שם: לשונות רכים ולשונות קשים. ב') ענין דבור ושפה כמו בל"מ וכן בל"ס וארמי לִישָּׁנָא ד"מ ברכות כ"ח. לישנא דתברא דצערא, שבת נ"ג: לישנא דקרובי, נ"ד. לישנא דגלוי, שם: לישנא דלא עביד פירי וכו', ק"כ. לשון שבועה, קמ"ט: לישנא דפורא, עירובי' נ"ג. דדייק לישנא ועיין עוד פסחי' ז': ל"ו: ביצ' ט"ז. מגיל' י': סוט' ג'. י'. י"א. י"ב: ב"ק ל"ח. ב"ב ט"ו. סנהדר' י"ב. ק"ו. ק"ח: ע"ז מ"ד. מנחות ס"ה. נדה ל"א. פרה פ"א מ"א — ברכות י"ג. שמע בכל לשון, שם ל"א: יבמות ע"א. כתובו' ס"ז: דברה תורה כלשון בני אדם. נדרים מ"ט. ירו' נדרים רפ"ו דל"ט ע"ג הלכו בנדרי' אחר לשון בני אדם. פסחים פ"ז. לשון תורה, ב"ר פי"ח הלשון הזה נופל על הלשון הזה עיי"ע אנתרופי, ושם פכ"ב דברו הכתובים בלשון מועט וכו', ב"ק ו': לישנא קלילא ועיי"ע אבדן. מכו' י"א. לשון קשה.. לשון נחת, גיטי' ל"ו: לישנא דחוצפא.. לישנא דניחותא, ושם מ"ה. לישנא דצפורי, חולי' צ': לשון הואי עיי"ע הבאי ומ"ש. עירובי' נ"ג: לשון חכמה, לישן דחוכמתא עיין סוף ע' חכם, ושם: לשון חכמים ועיין כתוב' ק"ג. שהש"ר פ' הנך יפה: בלשון כפול.. בלשון פשוט. ב"מ ק"ד. לשון הדיוט עיין ערכו וש"נ. פסחים ג'. ושם: לשון נקייה, וכ"ה בירו' כתובות פ"ה סוף הל' ח' ד"ל: ושם הלי"ג סוף העמוד ובפ"א דכ"ה סע"ג וב"ר רפ"ע לשון נקי = לישנא מעליא פסחים ג'. וש"נ. ושם: לשון כבוד. קידושי' ב'. לשון נקבה.. לשון זכר. שבת פ"ח: לפי גי' כ"י מ' מגילה י"ג: שקלים ח': סוט' ל"ב. ל"ו: סנהד' י"ז. מנחות ס"ה רע"א שבעים לשון. ספרי בחוקתי פרק י"א חגיג' ט"ז. שקלים ו'. סוט' ל"ב. ל"ו: ל"ז: מ"ב. מ"ט: סנהד' צ"ו: לשון הקודש (קודש), שבת י"ב: סוט' מ"ט: סנהד' כ"א: ל"ח: לשון ארמי, חולי' כ"ד. לשון כשדים, פסחים ס"א. סוט' מ"ט: לשון סורסי, ושם לשון פרסי[5]) אסת"ר פ' וישלח ספרים.. לשון מדי.. לשון פרסי, ושם: לשון רומי (בלשון [מלשון] יוני ועיי"ע בַּד (ח"ב, ט"ו) ומ"ש. שבת ל"א: ס"ג. מגילה ט': סוטה שם לשון יוני (יונית), ב"ר פצ"א לשון דרומי עיי"ע אבל וע' דרומי. במד"ר פי"ד לשון ירושלמי. ספרי ברכה פ' שמ"ג לשון עברי.. לשון ערבי ע"ש — שבת ל"ג: נ"ו. פסחי' פ"ו. קי"ח. יומ' מ"ד. תעני' ז': סוט' ל"ה. מ"ב. ב"מ ל"ג. ב"ב קס"ד: קס"ה. סנהד' צ"ג: ק"ו: זבחים פ"ח: ערכי' ט"ו. שם: ט"ז. דרך ארץ זוט' פ"ב ב"ר רפ"ע לשון הרע = לִישָּׁן בִּישׁ, לִישָּׁנָא בִּישָּׁא ירו' תענית פ"ב דס"ה: ב"ב ל"ט. ושם: מגילה י"ג: מ"ק ט"ו. ירו' נזיר ספ"ה דנ"ד רע"ב — ובענין לשונות שישתמש בהן בעל הערוך עיין מ"ש במבוא ח"א VI והלאה. — והקבוץ ירו' שבת פי"ט די"ז. לשונות ריביין.. לשונות כפולות, ספרי ברכה הנ"ל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות. ר"ה ג'. עיין ערך כי ב', ירו' ב"ב ספ"ח דט"ז ע"ג בעלי לשונות עיין ערך דיותמין — ועוד ענין לשון דעת סברה ופירוש חולי' ג': להך לישנא.. להך לישנא, שבת קנ"ד. לישנא קמא.. לישנא בתרא ועיין בזה הכלל ביד מלאכי סי' שפ"ה[6]). והקבוץ כתובות צ"א. כהנך תרי לישנאֵי קמאי. מנחו' ס"ה רע"א דהוה בייל לישנֵי ודרש] —

2 לָשׁוֹן (כל דבר בדמות לשון מל"מ (יהושע ז', כ"א) (Stange, Streifen, Leisten בפ' ואלו

---

[1]) כן הוא בכתב יד ק"ט, ובדפ"ע לעצמו ועיין בזה הכלל ביד מלאכי סי' שנ"ד. [2]) בנו"ג לשון. [3]) בנו"ג ולאומרו. [4]) ועוד עיין תר"י א' לבראשית א', י"ח ותרגי לתהלים ק"א ה'. [5]) אבל בב"ר פע"ד צ"ל לשון ארמי במקום לשון פרסי. [6]) ובענין לשנא דקרא עיין שם סי' שפ"ח, שפ"ט.

מציאות (פ"ב מ"א דף כ"א.) ואניצי פשתן ולשונות של ארגמן. בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הגפת (ב"ב י"ט.) וכי דרכן של בני אדם להטמין בלשונות של ארגמן[1]) דתניא בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין. פי' אגודות של צמר הטווי והצבוע[2]). בר"ג דפ' המוציא תפילין (עירובי' צ"ו:) המוציא תכלת בשוק לשונות פסולין חוטין כשרין מאי שנא לשונות דפסולין דאמרינן[3]) אדעתא דגלימא צבעינהו. *[אחי"ה ומזה הענין לשון של זהורית ר"ה ל"א: יומי' ל"ט[4]). ס"ז. ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג — ועוד ענין עץ דומה ללשון שהמלבן מונח עליו עיין כלי' פי"ח מ"ד ובע' מלבן וכן בתוספתא ב"מ פ"ח מטה שעשה שתי לשונות שלה מלווחין ובע' לכסן גירסת רבינו שני שלהנות] —

* לָשַׁן (מל"מ ענינו דובר רעה והולך רכיל (ונבנה מהשם לשון) verläumden וכ"ה בל"ס באפעל אַלְשֵׁן ועיין لسن בל"ע) שמ"ר פ"ג מה הנחש כשהלשין וכו' אסת"ר פ' אם על המלך: מיד עמד השטן והלשין עליהם לפני הקב"ה וכו' מל"מ אל תלשן עבד (משלי ל', י') וכ"ה בתרג' לא תלשון וכו'.

* לשישית (?) (מין צמח) תוספתא כלאי' ספ"ג ותוספ' שביעי' רפ"ה הלשישית וחלבוצין (וחלביצין), ובירו' שביעי' פ"ו דל"ז רע"ג מהו לצבוע בטובת הנייה מן מה דתני השלשושית וכו' וא"כ נשמע מזה שהוא צמח שצובעים בו ואולי נגזר מן לשלשת פי' ענין דיבוק שעל ידו צובעים — או אולי הוא ל"ע ليث מין צמח.

לָתָא (נ"ל מל"ע لوث און ומזל רע Missgeschick, Unglück או אולי מל"ר אמצ' lot, loth, lottum גורל Loos) בפרק[5]) המקבל אכלה חגב (ב"מ ק"ו.) אמר ליה משום לתך הוא ואמאי הכא נמי נימא אי משום לתאי הוא. — (א"ב פירש"י בשביל מזלי). *[אחי"ה וכן פירש"י בב"מ כ' רע"ב משום לתאי דידי: בשביל מזלי, וביבמו' כ"ט רע"א משום לתא דידה פירש"י משום מזל דידה ע"כ ונ"ל שהוא ל"ע הנ"ל או אולי ל"ר אמצ' ופי' בגורלי וברוב לשונות רומניות נקרא גורל loz, loza, lot, lod, lott, lut וממנו לא"ש Loos ועיין זה הע' אצל אדעלונג. — ודע כי נגררנו בסדר זה הע' אחר דפ' אמש' אבל בדפוסי' ראשוני' ובכ"י ערוך נסדר זה הע' אחר ע' הבא אח"ז ועוד הדבור המתחיל לתך וזה טעות גמורה היא כי לתך פי' מזלך או גורלך והוא מקוטע מן לתאך כדאי' ג"כ בב"מ ק"ג וא"כ השרש הוא לתא] —

לֶתֶךְ (מל"מ מדת יבש וערכו חצי כור) בפ' שבועת הדיינין (שבועות ל"ח:) כור תבואה יש לי בידך אין לך בידי אלא לתך קיטנית פטור. בר"ג דפ' המקבל (ב"מ ק"ד רע"א) בית כור אני מוכר לך אעפ"י שאינו אלא לתך הגיעו. פי' הוא חצי כור וזהו חמשה עשר סאין והוא חמש איפות. — (א"ב ל"מ זה ולתך שערים (הושע ג', ב'). *[אחי"ה וכפי' הערוך כ"ה בפירש"י בב"מ. ורשב"ם בב"ב ק"ב: ד"ה האומר לחבירו בית כור. ורע"ב שביעית פ"ג מ"ב. והר"ן בפי"ח דשבת ובפ"ו דשבועות. — וכנ"ה בשביעית פ"ג מ"ב ב"מ פ"ו מ"ה. תמיד פ"ה מ"ה ערכין כ"ה. כתובות צ"ט. ב"ב ז'. ק"ג. ושם ובערכי' ג"כ חצי לתך] —

לָתַת (מל"ע لث ענין שרייה benetzen, anfeuchten) בפ' כל שעה בגמ' ואלו דברים (פסחי' ל"ו סע"א) אי הכי מילתת נמי גילתות פי' לשון שרייה. *[אחי"ה בנו"ג מילתת נמי לתית ובכ"י מ' ליתותי נמי מילתת ובכ"י א"פ כגי' הערוך ליתותי נמי נלתות — וכנ"ה בפסחים שם ובדף מ'. ומ"ב. אין לותתין אותה. שם ל"ו. מנחת העומר לותתין אותה. שם מ'. ובסנהד' ה': מותר ללתות. ושם בפסחים: מ"ט משום דלא לתתי. ירושלמי שביעי' ספ"ה דל"ו. וירו' גיטי' ספ"ה דמ"ז ע"ג כאן בלותת כאן בשאינו לותת. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד: לא לותתין ולא טוחנין וכו'. תוספתא בבא קמא פ"י לטחון ולא לתתן. ירושלמי שביעית רפ"ו דל"ו רע"ג וירו' גיטין פ"א דמ"ג ע"ג במה אתון לַתִּין פי' במה אתם שורים. ירו' גיטין שם: אנן שלקין ביעין ולתין במיהון וכצ"ל בירו' שביעית שם ושם בט"ס ולתון כמיהן. תוספתא מכשירין ריש פרק ג' המעלה (האגודות) לגג ללותתן בטל

---

1) וכה"ג בכ"י ש"ס א"פ אשר שם נמחק בגיזי צמר ואי' רק בלשונות של ארגמן וכן משמע מפירש"י (ד"ס ב"ב צד מ"ד:) ובכ"י פ' ור' לי' בלשונות של ארגמן כי אם בגיזי צמר הרי אחד בא מגליון ללמוד על האחר ובכ"י רגמ"ה לב"ב אי' ג"כ כבערוך בלשונות של ארגמן אבל בנו"ג בגיזי צמר ולשונות של ארגמן. 2) ובכ"י רגמ"ה אי' בהיפך: ולשונות של ארגמן צמר שאינו טווי שצובעין בארגמן וכו' ועוד עיין ערך צף ח'. 3) וכ"ה בד"ש וכן העתיק פי' ר"ה בעירובי' (בש"ס ווילנא) ובנו"ג דאמר. 4) עיי"ע זהר ח"ג רע"ד ושם בט"ד ס"ט: 5) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט, ובדפ"ע בסוף.

ובנשמים וכו׳ וזה ממש כהוראת ל״ע הנ״ל פי׳ ענין שרייה ולכלוך בטל. וכן פירש״י בסנהדרין שם ללתות: לשרות ועיין רש״י בפסחים ל״ו. ד״ה לתיתה: לשרות מעט במים וכו׳ עיין עוד בהפשב״ע מה שתמה על פירש״י — והשם פסחים שם ובדף מ׳. לתיתה ובמקום לתתי (שם) גרס כ״י ב׳: „דלאו בני לתיתה נינהו״ והפכו: לישה, והרמב״ם פי׳ לתיתה שבוללין החיטים במים] —

„נורא *תהילות *נאסר ברהטים אוהבי מוסר, השכילני בערך תריסר, כן יצליחי בתליסר״.

*[אחי״ה החרוזים האלה עם ר״ת נתן ישנם בסיום האות הלמ״ר בכ״י בריטיש מוזיאום בלונדן וכ״ה בכ״י ו״ו א׳ ושם אי׳ השכילי, וכבכ״י זה אי׳ בכ״י ל״ד אבל בכ״י ב״ר ובכ״י ו״ו ב׳ לי׳, ובכ״י ה״ב חסרים, איזה דפים מאות למד והיינו מע׳ לפלוף עד ע׳ מאוד אבל בתחלת אות מ׳ כתוב בזה״ל: „בעזרת האל משפיל ומרומם אתחיל אות המ״ם״. ובכ״י קאהוט אי בסיום האות בזה״ל: נשלם ערך הלמד תהלה לאל דעת מלמד, אתחיל ערך מ״ם] —

אות המים

* מ הוא האות הי״ג באלפא ביתא ובא: א׳) לרוב במקום ב׳ שבאותו המבטא ד״מ טמע = טבע, מתנן = בותנן (בָּשָׁן). ב׳) הוחלף באות נו״ן עיי״ע ן׳. ג׳) לרוב הוא אות שמושי לבנות על ידו שם מן הפעל כמו בל״מ מזבח = מדבחא מן דבח = זבח; מנורה = מנורתא מן נור. ד׳) ועוד לבנות על ידו מקור בפיעל ובפָּעֵל ד״מ מֵיכַל, מִידַע. ה׳) בא לפעמים נוסף באמצע התיבה ד״מ פרומביא עיי״ע, למפד, למפדס = לפיד עיי״ע, סמפירינון, ספירינון עיי״ע. ו׳) הוא מלת היחס מִ בדגש אחריה כמו בל״מ ועיי״ע מי. ז׳) ועוד הוא מ׳ שלילה כמו לפע״ד בל״מ באיוב י״ט, כ״ו ומבשרי אחזה אלוה כלומ׳ נפרד מבשרי בהיותי בלי בשר וכן ענין בל״י μή ובל״ר nicht, ne ומזה דרשו בתנחו׳ משפטי׳ סי׳ י״ד מאחיך (דברים ט״ו, ז׳) ששניכם שוים ואל תגרום לעצמך שתעשה כמותו מאחיך לשון יונית כלומ׳ מ׳ של מאחיך לשון יוני׳ פי׳ שלא תהיה כאחיך האביון.

☞ מָא (בל״ם ובל״ע כמו מָה בל״מ was) תרג׳ של מה, מה זאת עשיתם (שופטי׳ ב׳, ב׳) מא דא עבדתון. למא תרג׳ של למה ובלש׳ גמרא מאי, פי׳ מה, אמאי פי׳ למה, מהו פי׳ מה הוא, מָאִים בתרג׳ כמו מה אם. מדין כמו מה דין[1].

* מָאגְנִיּוֹת (פי׳ בל״י μάγγανον כמו μηχανή פי׳ כלי אומן Werkzeug והושאל לאותיות שנדברו ע״י כלי מבטא בפה) בפסיקתא רבתי פ׳ ל״ג דף קנ״ג. בדפו״ו: ובתיבה אחת מצינו אחד עשר מאגניות משמשים ובעלילותיכם (יחזק׳ כ׳, מ״ד) פי׳ י״א אותיות שנדברו ע״י כלי מבטא בפה Sprachwerkzeug. ועוד עיי״ע מגנון.

מְאֹד (מלת תואר הפעל לסמן הפלגת הפעולה sehr עד מאד gar sehr) בסוף ברכות (פ״ט מ״א נ״ד.) בכל מאודך (דברים ו׳, ה׳) בכל ממונך ד״א[2]) בכל מאודך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בכל הוי מודה לו מאוד מאוד. *[אחי״ה כה״ג לנכון בכ״י ה״ב וכ״ה במשניו׳ *בירושלמי ובדפ׳ נאפ׳ ובע״י הראשון ובכ״י ש״ס (עיין ד״ס לברכות צד קמ״ד:) ובדפ״ר ובמשניות הוי מודה לו במאוד מאוד ובשאר הדפוסי׳ הוי מודה לו מאוד מאוד ובכ״י ק״ט בכל הוי מודד לו בכל מאוד מאוד, ובנו״ג בש״ס בבלי הוי מודה לו ותו לא. ונדרש מאד בלש׳ מידה, מודה ומאוד — ב״ר ספ״ט הוא מאוד הוא אדם עיי״ע הוא — אבות פ״ד מ״ד מאד מאד הוי שפל רוח] —

* מַאְדִים (מל׳ אָדֹם der Planet Mars, Kriegsgott) שבת קכ״ט: דקיימא מזל מאדים בזוזיה מעלי שבת נמי משום מאדים בזוזיה כ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג דקיימא ליה מאדים בזוזי מעלי שבתא נמי קיימא בזוזי ועיין בפירש״י, שם קנ״ו סע״א האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא.. אמר רבה אנא במאדים הואי. פסיקת׳ רבתי פ״כ לכך ברא הקב״ה מאדים וכו׳. ב״ר פ״י כוכב נוגה ומאדים שאינן גומרין הלוכן אלא לארבע מאות ושמנים שנה.

מֵאָה (מל״מ hundert) (בברכות) [צ״ל במנחות][3]) (מ״ג סע״ב) מאה ברכות חייב אדם לברך בכל יום שנאמ׳ (דברים י׳, י״ב) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה, וי״א שכל הפסוק הזה עולה למנין מאה אותיות. בפסיקתא[4]) ותאמר ציון (צד קל״א:) ומצאהו רעות רבות וצרות (דברים ל״א, י״ז) אלו מאה חסר ב׳ קללות שבתורה, מאתים וארבעים ושמונה אברים שבאדם מפורשים בראש אהילות (פ״א מ״ח [5]). רמ״ח תיבות יש בקרית שמע שמשמרות[6]) רמ״ח איברים שבאדם בילמדנו פרש׳ כי אם שמר תשמרון (בתנחו׳ עקב ל״י). *[אחי״ה בכל דפוסי ערוך עשו מערך שלנו שני ערכים ולא ידעתי למה ובכל כ״י ערוך חסר בערך מאה א׳ הציון ממנחות

---

[1]) עיין כל ע׳ וע׳ במקומו. [2]) בכ״י ק״ט מאן דאמר. [3]) ועיי׳ ג״כ בסוף הע׳. [4]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ב׳ ל״ד ה״ב, ובכ״י ק״ט בפסק׳ ובדפ״ע בפסי׳ ובכ״י ב״ר בט״ס בפסוק. [5]) בדפ״ר ק״ק וארבעים ושמונה ובשדפ״ע רמ״ח. [6]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ק״ט ובדפ״ע משמרת ובכ״י ה״ב שמשמע.

ואולי הוספה מאוחרת היא כי באמת בע' אספרמקי הביא רבינו זה הציון קצת בל"א בסיום כזה: מה ה' שאל מעמך מ א ה מ מ ש ע"כ הרי שרבינו לא גרס אל תקרי מה אלא מאה וכן לי' בפי' רגמ"ה כ"י למנחות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ד') דאי' בזה"ל שואל מעמך כלומר מאה שואל ע"כ, אבל כבר הוכחתי בע' אספרמקי כי כה"ג בסדור רע"ג ועתה מצאתי כי כן גרסו במנחות אל תקרי וכו' גם הרי"ף והרא"ש בסוף ברכות וכ"ה באבודרהם ס' תפלות של חול צד י"ג רע"ב[1]). וכתב בעל הפשב"ע וז"ל ורע דמה שמורגל בפי רבים וכן שלמים עד שג"כ שלחו ידם והדפיסו בנוסח מעמדות לשבת א"ת מה אלא מאה לאו קושטא. ענתה בם כי לדעת ר"ת וגם לרש"י . . הך א"ת מה אלא מאה לא היה ולא נברא ואיננו נזכר בגמרא ע"כ וחידוש גמור שנעלמו מעיניו הרי"ף ורא"ש ואבודרהם שגרסו כן במנחו'. וגדולה מזו מצאתי שגם רש"י שכתב במנחו' מה: קרי ביה מאה ע"כ ולפי זה לא גרס בגמ' במנחו' א"ת בכל זאת הוא בעצמו גרס כן בגמ' דברכות ירוש' א"ת ואלה דבריו בפרדס סי' ה' וז"ל: תניא היה ר"מ אומ' חייב כל אדם מישראל לברך מאה ברכות בכל יום ו ב ג מ ר א ד א ר ץ י ש ר א ל ג ר ס י נ ן הכי תנא שכל אדם מישראל שאינו עושה מאה ברכות בכל יום שנאמ' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך א ל ת ק ר י מ ה א ל א מ א ה ודוד מלך ישראל תיקנם כשהודיעוהו יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה בכל יום וכו' ע"ש[2]) הרי שרש"י היה גרס בירו' ברכות (סוף ברכות) ככה[3]) וא"כ יש לקיים בראש הערך הציון: ב ב ר כ ו ת וכיון לירוש' ברכות כגי' רש"י בפרדס — ובענין כתיבת שואל מלא עיין מנחת שי לדברים י', י"ב שהביא אבן ירחי ורמב"ן ואחרים שמצאו כן מלא — וכנ"ה בשבת קכ"ט: מאה קרני בזוזי וכו' עיי"ע פגר וגי' רבינו ומ"ש. פסחים קי"ג רע"א עיי"ע כנף א'. יבמות ס"ג. עיי"ע חפר, ושם פ"ח: וש"נ מאה נשים כעד אחד דמיין. שבועות מ"ב. וש"נ מאה כתרי ותרי כמאה. סוט' מ"ב: עיי"ע בן (ח"ב, ק"י).

ב"ק כ"ז: מאה פנדי בפנדא למחייה ועיי"ע פדא. מד"ר דב"ר ס"פ וילך מאה מיתות ולא קנאה אחת — והקבוץ כלא"ר מָאתַיִן עזר' ו', י"ז. ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. תלת מָאתָן צומין ובירו' כלאי' פ"ט דל"ב: תלת מאוון צומין, ירו' נזיר ספ"ה דנ"ד: תלת מאוון נזירין . . תשע מאוון קרבנין, וכן בתרג' לשמות י"ח, כ"ב לפי גי' המתורגמן רבני מַאֲוָן, למאות (ש"א כ"ט, ב') תרג' למאון. וכן הקבוץ מֵיוֹת בל"ע مئات בל"מ מאיות (וכתיב מֵאוֹת) במד"ר פי"ג קוממיות (ויקרא כ"ו, י"ג) קומה של מיות, ושם: קוממיות קוף מאה מיות מאתים ועיין בשינוי בב"ר פי"ב ועוד עיין ב"ב ע"ה.] —

* מאום (- אמאוס Emmaus עיי"ע בח"א, קי"ב.) ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד ר' אחא אזל למאום וקטוע מן לאמאוס, ועוד עיי"ע אמום ח"א, קכ"ג:

* מָאוֹר (מל"מ Licht, das Leuchtende) ברכו' פ"ח מ"ה מאור האש . . מאורי האש, שם נ"ב: הרבה מאורות יש באש. תוספת' ברכות פ"ו (פ"ה) מאור ובשמים, מגילי' כ"ד. כל שלא ראה מאורות מימיו וכו' וכ"ה בירו' מגילי' פ"ד דע"ה סע"ב וירו' מכות פ"ב דל"א ע"ד ועיין תנחום' תולדות רסי' ז' סוכ' כ"ט. מאורות לוקין וכו', ובהשאיל' ברכו' י"ז סע"א מאור תורה, ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג אילו אותי עזבו ותורתי שמרו (השאור) [צ"ל המאור] שבה היה מקרבן אצלי. פסחים ס"ב סע"ב כבה מאור עיניהן וכו', חגיג' ה': מאור עינים הוא פי' כמו סגי נהור, ומה שעניָנו מקום פתוח לאור בכותל Lichtloch עיי"ע אר (ח"א, רס"ב: ורס"ג.) וש"נ שבת קנ"ז. ואהלות פי"ג מ"א ועיין ג"כ תוספת' רפי"ד ואילו הן שירי המאור חלון שהיה סותמו וכו'.

* מֹאזְנַיִם (מל"מ שם לכלי המשקלת Wage והושאל למזל בכוכבי לכת) עיין פסיקת' החודש צד קנ"ד. פסיקת' רבתי פ"כ וס"פ מ"א וילק' פקודי רמז ת"ח וילק' מ"א רמז קפ"ה — והקבוץ בלא"ר מאזניא דניאל ה', כ"ז, ותרג' ויקרא י"ט, ל"ו מאזנוון (מוזנוון).

---

[1]) ושם אי' ג"כ מה בא"ת ב"ש עולה למנין מאה כדאי' בתוספות מנחות ע"ש. וכן באבודרהם: עוד יש רמז להם מן הנביאים שנא' ומה ה' שואל מ מ ך בגימ' מאה וגם יש רמז מן הכתובי' כ י כ ן יבורך גבר וכו' ע"ש. [2]) ובטור או"ה סי' מ"ו כתב כן בשם ר' נטרונאי וסומך על פסוק הוקם ע ל (ש"ב כ"ג) ע"ש — וכן הובא זה הדרוש ועוד תיבות: קרי ביה מאה בתנחומ' סוף קרח וכל הענין שם בלי ספק הוספה מאוחרת היא וכן לי' בכ"י אשר ממנו הועתק כמו שמעיר המדפיס לראיה שאיננו מהמחבר עיין תנחומ' דפ' ווירונא. ועיין ג"כ במד"ר פט"ו הוקם על כנגד ק' ברכות שבכל יום מתים מישראל ק' אנשים בא דוד ותקן להם ק' ברכות ונעצרה המגפה. [3]) ובנו"ג שם ובתוספתי' סוף ברכות כמו שהבאתי בע' אספרמקי ועתה ראיתי בהשחר שנת י"א צד 27 כי גם החי' השלם מהר"ש באבער הניף ידו על זה המאמר של מנחות והוסיף להביא דברי בעל שבלי לקט כ"י אשר ת"י שהביא גם הוא בערוגה א' ממנחו' תניא היה ר"מ אומ' וכו' ועוד דברי הירושלמי ע"ש בהשחר ומה שכתב בעל ש"ל ומצאתי בשם רבינו שלמה שדוד המלך יסדם וכו' כיון למ"ש רש"י בתש' הפרדס הנ"ל, והרב החי' ר"ש לא העיר על זה.

* מַאי עיי"ע מי.

* מְאָין עיי"ע מי.

* מאינון (?) בפסיקת' רבתי פי' ל"ג ר' יהודה אומר מאינון ט"ס תחת טאינון עיין ערך טיינון.

* מֵאִיר שם תואר להגדול בתלמידי ר"ע עיין עירובי' י"ג: לא ר"מ שמו אלא ר' נהוראי שמו ולמה נקרא שמו ר' מאיר שמאיר עיני חכמים בהלכה ובכ"י ש"ס מינכען וא"ס ובד' שאלוניקי ווינציא' רפ"ח הגי' במקום ר' נהוראי: ר' מיישא שמו וכה"ג בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ר' מייאשא והיוחסין השלם 43 האריך בזה לקיים זו הגי' ושם הביא ג"כ פי' ר"ח בגי' מיאשה ע"ש. ועוד עיי"ע מיישא. בענין לימודו וקורותיו עיין ד"מ למהרז"ף 154 והלאה, ופי' הירוש' סוף כלאי' הא משיהכון עיי"ע אסיא א' ומ"ש. ב"ר פ"ט פ"כ ופצ"ד בתורתו של ר' מאיר. ושני התלמודים מלאים משמו ובבבלי בלבד יותר משש מאות פעמים ובתוספתא כערך שתי מאות ושבעים פעמים נזכרו הלכותיו.

* מָאָךְ = מוּךְ עיי"ע מך א'.

* מַאֲכָל (מל"מ Speise, Mahl) שבת י'. מאכל לודים . . מאכל ליסטין עיי"ע לד א' מאכל בן דרוסאי עיי"ע אכל א' וע' בר דרוסיי בקבוץ ב"ר פ"כ אוכל מאכלות.

מַאֲכֶלֶת (מל"מ סכין ששוחטים בו Schlachtmesser) בבראשי' רבה פרש' נ"ו (נ"ו) למה נקרא שמה מאכלת שמכשרת את האוכל ורבנן אמרי כל אכילות שישראל אוכלין בעולם הזה אוכלין בזכות אותה המאכלת.

מַאֲכוֹלֶת (פי' כנוי לכינה האוכלת die Nagende, Laus) בראש פ' כל היד בגט' דרך ניחוש (נדה י"ד.) דילמא דם מאכולת הוא. פי' דם כינה. *[אחי"ה וכ"ה בנדה נ"ב סע"ב ושם י"ר. מאכולת רציפה עיי"ע רצף. ושם י"ט: מאכולת של ראש ועיי' תוספות שבת י"ב. ד"ה שמא, שבת שם ותוספ' שבת ס"פ ט"ז (י"ז) אין הורגין את המאכולת בשבת. והקבוץ ירו' נדה רפ"ב דמ"ט ע"ד מַאֲכוֹלוֹת. ירוש' תענית ספ"ד דס"ט ע"ג כל עצים שהן נקצצין בו אינן עושין מאכולות וה' בוקסט' בע' אכל הביא זה הציון בלי מראה מקום וגם הח' לעוויזאהן זאאל' 307 לא הערה מקומו. ובפתיחת' ל"ג באיכ"ר ד"ה ר' זעירא פתח הביא הגי' ביחיד אין עושין מאכולת. ושם: תני כל עין שנמצא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח. אבל במדות פ"ב מ"ה לי' מלת מאכולת וכן לי' במנחות פ"ה:] —

☞ מָאִים (מורכב מן מָא ומן אִם vielleicht, wenn etwa) תרג' אולי אבנה (בראשי' ט"ז, ב') מאים אתבני. *[אחי"ה ועוד עיין תרג' לבראשית י"ח, כ"ד; כ"ד ל"ט; לבמדי' כ"ב, ו'; ליונה א', ו' ועוד] —

* מַאֲמַר (א') מל"מ דבור שלם וצווי Wort, Befehl ב') ביבמה Ansprache) אבות פ"ה מ"א בי' מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות וכו'. מגיל' כ"א: ר"ה ל"ב. בראשית נמי מאמר הוא. ב"ר פ"ד תלויים במאמר, ס"פ מ"ד מאמרו של הקב"ה מעשה וכו' — שבת ס"ג סע"א העושה מצוה כמאמרה וכו'. ב') יבמות פ"ב מ"א עשה בה מאמר פי' שקידש יבמה בכסף ונקרא מאמר לפי שאין דין קדושין אלא באמירה ולא בשתיקה עיין תוי"ט יבמו' שם. ורש"י בקידו' מ"ג סע"ב פי': „קידושי יבם ביבמתו קרויי' מאמר". ועיין ביבמו' י"ח. והלאה. ירו' יבמו' רפ"ב ד"ג ע"ג ולקחה לו לאשה (דברים כ"ה, ה') זה המאמר. ושם: איזו היא מאמר ביבמה וכו' ע"ש ובפ"ה ד"ו ע"ג וירו' קידוש' פ"א דנ"ח ע"ד וירו' גיטי' ספ"ח דמ"ט ע"ד ותוספת' יבמו' רפ"ב.

* מָאן, מָאנָא וכ"ה בל"ס פי' כלי ועוד מלבוש עיי"ע מן ז'.

* מָאן (= מָן irgend Jemand) עיי"ע מן י"א.

* מָאַן (בל"מ בפיעל מֵאֵן ובדרז"ל מִיאֵן נרדף עם מנע ובפרט מקידושי יתומה שהשיאוה אמה ואחיה והשם מִיאוּן die Weigerungserklärung eines unmündigen Mädchens) יבמות י"ח סע"א ר"ג אומ' אם מיאנה מיאנה ואם לא מיאנה תמתין עד שתגדיל וכו', פי"ג מ"א בי"ש אומרים אין ממאנין אלא ארוסות ובי"ה אומ' ארוסות ונשואות . . . אמרו להן בי"ה לבי"ש ממאנת והיא קטנה וכו' עד אלא ממאנת וממתנת עד שתגדיל ותמאן ותנשא. ושם משנ' ב' איזו היא קטנה שצריכה למאן כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה השיאוה שלא לדעתה אינה צריכה למאן וכו' ושם משנ' ד' מיאנה בו ונישאת לאחר וכו' מיאנה בו והחזירה וכו'. שם משנ' ה' הממאנת באיש נשאת לאחר וגירשה לאחר ומיאנה בו וכו'. שם משנ' ז' ר"א אומ' מלמדין את הקטנה שתמאן בו וכו' ובגמ' יבמות ק"ז. והלאה בשקל' וטריא הרבה פעמים. הפעל עדיות פ"ו מ"א ממאנין את הקטנות. תוספת' רייש יבמות: וכל שיכולה למאן ולא מיאנה וכו'. והשם מִיאוּן עדיות פי"ג מ"ד ומ"ה יבמות ק"א: וש"נ. והקבוץ שם ק"א: ק"ז: ב"מ כ'. ב"ר ר"פ צ"ג המיאונין, המיאונים. — ומזה השרש נאצל לפע"ד מין פי' הממאנים בדת יהודית עיי"ע מן ו'.

☜ מאם (מל"מ ענינו תעוב ור"ב לא דק כראוי עיין בפנים) מדרש איכ' סחי ומאוס (איכ' ג', מ"ה) מאסיא פסיליא פי' בל"י תועבה ופי' פסילי דבר בזוי קטן ושפל. *[אחי"ה ר"ב כיון לשתי מלות יוניות μισητή ψιλότης Verhasstes, Nacktes וכן דעת ה' לעווי וטעות היא וצ"ל מ א י ס ָ י ָ א פְּסִילַיָּא מאוסים ופסולים כמו שפי' לנכון בעל מתנת כהונה, ובנו"ג משובש עוד יתר: מאסייא פסילאייא. וצ"ל כמו שהגהתי והוא הקבוץ מבינוני מאוּס (ירו' מעשי שני פ"ב דנ"ג: כלי מאוס) = מָאִים (ביצי' ל"ט. יומי ס"ג סע"ב, ב"ק י"ח. כתובות ס"ג:) ועוד הקבוץ יבמות ק' רע"א משום דמאִיסֵי[1]) — והנפעל נִמְאָס חגיג' ה'. ספרא בחקתי פרק ח' נמאסו. השם מִיאוּס שבת מ"ד. קנ"ז. מְאִיסָה, איכ"ר פ' אזכרה ופ' למה לנצח פ' כי אם ובפסיקת' רבתי פל"א ובלא"ר מאיסותא מנחות ס"ט.] —

* מְאַסָּא (פי' רופא מפעל אסי) רפאי אלל (איוב י"ג, ד') תרג' כמאסֵי אלל וה' לעווי הביא מכ"י גם היחיד בתרג' לאיוב ל"א, י"ח היך מאסא ובנו"ג כְּאֵבָא.

* מאספוטמיא עיי"ע מספוטמיא.

* מַאֲפֶה (מל"מ דבר הנאפה Gebäck) מנחו' פ"ה מ"ט עיי"ע כפח א'. עירובי' פ': ירו' עירובי' פ"ו דכ"ג ע"ד מאפה סאה.

* מָאר, מָארָא (פי' אדון) עיי"ע מר ב'.

* מָארִי עיי"ע מרי.

מְאֹרת[2]) (מל"מ ודרש מארת (בראשית א', י"ד) מן מְאֵרָה Fluch) במגילה איכה על אלה א נ י ב ו כ י ה[3]) ברביעי היו מתענין [על] התינוקות שלא תעלה אסכרה בפיהן י ה י מ א ו ר ו ת (בראשי' שם) מ א ר ת כ ת י ב[4]). בפסיק'[5]) דהחודש (פסיקתי דר"כ צד מ"ב.) לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנאמ' יהי מאורות מארת כתיב. *[אחי"ה ובכ"ר ר"פ ו' חסר הסיום עיין מ"ש רש"ב בפסיקת' שם, ובלקח טוב לבראשית צד ו'. וכן הובא זה הפסיקת' במנחת שי הנ"ל. — וכנ"ה בתוספתא ב"ב רפ"ו קישואין מקבל עליו עשר מ א ר ו ת לסאה אבל בכ"י אירפורט יותר טוב: מ ר י ם. ובספרא תזריע פרק י"ד דרש ממארת (ויקרא י"ג, נ"א) תן בו מארה ולא תהנה בו. ברכות כ': תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. יומ' ל"ט: נשתלחה מארה וכו', ירו' פיאה ספ"ה די"ט. תבא מאירה למי שהוא נותן לאביו מעשר עני, ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד תבא מארה למי שאשתו נאמנת והוא אינו נאמן, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח: שלטה בהן מארה, תוספתא קידושין פרק א' תהי לה מאירה כה"ג בכתב יד אירפורט ובנו"ג לא תהא לה מורא (?). ב"ר פכ"ג ונהיה פרות ורבות למארה, שם פל"ד אהיה פרה ורבה למארה — ובענין בעלי מארה ביצ' ט"ו: פי' בעלי איחור עיי"ע כח"ב, קמ"ו:] —

* מְאוֹרָע (מפעל אָרַע פי' ענין מקרה וקורות היום Ereigniss, Tagesereigniss) ב"ר ס"פ ל"ז לשם המאורע. שמ"ר פ"א על שם המאורע שאירע לה וכו'. ספרי דברי' פ' א' ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע, ירו' תענית רפ"א דס"ג ע"ד הכל לפי הזמן הכל לפי המאורע — שבת כ"ד. ירו' ברכות פ"ד ד"ח. (כמה פעמי') אומר (צריך להזכיר) מעין המאורע ועיי"ע מורע קודם ע' מזבח ותרג' ירו' לשמו' י"ב, ט"ז; לויקר' כ"ג, ג' וזולתו מקרא קודש מְאָרַע קדיש, וא"כ הבין כמו מקרה קדש פי' ענין קורות. ובתר"י מְעָרַע ועוד עיי"ע ערע ב'.

מַאֲרוּפוֹת (לפי פי' רבינו אולי מל"ע مهرب קרדום ומרא של עץ Holzkarst) בבנות שוח פרק (ח') [צ"ל ה'] בשביעי' (מ"ד) בי"ש אומרים עוקרין אותה במארופות של עץ פי'[6]) הן כעין מרא של עץ. *[אחי"ה ובכ"י מ' הגי' בחרופות של עץ וכבר פירשתיו בע' חרף (ח"ג, ת"ק:) ע"ש, ולפי גי' רבינו נ"ל מל"ע הנ"ל וכפי' הערוך איתא בר"ש ברע"ב ובפי' מהר"י בן מלכי צדק וז"ל מעץ חזק עשוי כמו מרא ונקרא בל' חכמים מארופ' ע"כ, ובכ"י ה"ב הגי' מעריפות] —

* מְאוּשְׁכָּן (מהשם אֶשֶׁךְ פי' מי שביצותיו גדולות בכורות מ"ד: עיי"ע בעל גבר, גרבתן והערכים הנסמנים שם ושם גי' רבינו.

* מָאִית (בינוני מן מות) עיי"ע מת ב'.

* מְבוֹאָה עיי"ע מבוי.

---

[1]) אבל מי מאיס בקהל"ר פי' יש רעה ופי' גם זו ט"ס הוא ובספרא ויקרא סוף פרש' י"ב (בהוצי' הי' ווייס (כ"ה) [כ"ח]) אי' מי מעיין ופי' הראב"ד מי שליקת המעים, ואות אמת גרס מאוס ומעריך: מאוז ופי' מל"ע موز עיין לעף פפלנ"צ 317.
[2]) כ"ה לנכון בדפ"ע ובכ"י ב"ר אבל בשאר כ"י מאורות. [3]) בכ"י ה"ב. [4]) באיכ"ר פ' על אלה ד"ה מעשה בדואג חסר הסיום יהי מאורות וכו' אבל אי' בירו' תענית פ"ד דס"ח: ובמסכ' סופרי' פי"ז ועל זה כיון רש"י בתעני' כ"ו: ד"ה בד' על האסכרה ועיין פירושו על התורה ועיין עוד במנחת שי לזה פסוק ובזוהר שהביא שם. [5]) כ"ה בדפ' וויניצי' ובכל כ"י ערוך וכיון לפסיקתא אבל מדפ' פיז' באסיל והלאה בט"ס בפסוק, ובדפ"ר בקיצור בפס'. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב וק"מ'

* מְבָאנָא עיי"ע מבן.

* מובאת עיי"ע מבת.

* מַבְגַּאי (לדעת רבינו מל"פ باغ וא"כ פי' עובד האדמה Landbauer) בבראשית רב' פרש' פ"א [1]) (לפנינו פ' פ') וישמעו אל חמור: שכם נסיב ומבגאי קטע ובס"ג אלו הן הגולין (מכות י"א.) כלומ' „בשביל שכם שביקש לישא דינה העיר כולה נימולים. מבגאי מלשון (בגא) [צ"ל באגי][2]) כלומר עובדי אדמה במשל כן זה הדבר כלומ' זה הרג וכהן גדול מתחייב"[3]). בר"ג דפ' הדר (עירובי' ס"ד:) מבגאי קח[4]) גלוסקין הללו. ובריש תוספתא דפסחים (פ"ב). *[אחי"ה בדפ' אמש' סיים בזה"ל: ש ם א ד ם ובלי ספק הוא נוסף מר"ב. ודע שבכל דפ"ע וכ"י נפרד זה הערך לשני ערכים ולא ידעתי למה כי בשני אופנים או הוא שם פרטי או שם כללי כדעת רבינו עפ"י פי' ר"ח. ולפע"ד שבשני ענינים הוא שם פרטי והראיה מירו' ע"ז ספ"א ד"ם סע"א אמר לו מה שמך אמר לו מבגיי ועל זה סיים כיון רבן גמליאל ברוח הקודש וכ"ה בקצת שנויים בעירובי' ובתוספת' פסחים ובויק"ר פל"ז ושם הגי' מבגי ובב"ר הנ"ל מגבאי וצ"ל מבגאי כדאי' בערוך ובפי' המיוחס לרש"י ופי' שם: שם אדם, ורש"י במכות שם פי' מבגאי שם האיש מבני העיר ועיין מה שהקשה על זה בהפשב"ע אבל מ"ש כי רבינו בעל הערוך פי' בע' מבגאי ב' שם אדם קצת תימה כי בדפוסי' הראשונים ובכ"י לי' כי אם מהוספת ר"ב היא כאמור למעלה. ועוד היה מבוג שם אמורא זבחים ט' רע"ב אמר רב משמיה דמבוג ופירש"י שם חכם ע"כ. ודע כי עיר אחת היתה בסוריא ונקראת מבוג (והיא היא מפג בע"ז י"א:) עיין נייבויער גיאגראפיא 305 ואולי היה האמורא הזה מזו העיר ואולי מבגאי פי' איש אחד מן מבוג ומ"ש בעל המשביר שהשם הפרטי הוא מל"י βαγώας סרים קשה להלמו בכל המקומות הנ"ל] —

* מְבַהֲתָנָא (כל"ס כמו מביש בל"מ Schändlicher) תרג' מביש (משלי י', ה'; י"ז, ב'; י"ט כ"ו) ונגזר מפעל בהת עיי"ע.

* מַבּוּג עיי"ע מבגאי.

מָבוֹי (כל"מ מָבוֹא פי' שער ומקום כניסה Eingang, Durchgangshalle) בריש עירובין (פ"א מ"א) מבוי שהוא גבוה. פי' מקום שנכנסו ממנו לחצירות ולבתים. *[אחי"ה והוא מל"מ מבוא העיר (שופטים א', כ"ד) עיין תוי"ט לריש עירובי'. והוא על משקול מַשׂוֹי וכנ"ה בעירו' ח': מבוי עקום, ושם מבוי העשוי כנגדל עיי"ע נגדל. שם פ"א מ"ב הכשר מבוי שם פ"ו מ"ב מבוי בירושלים, שם מ"ח למבוי . . במבוי. שם ס"ו: ע"ג רע"ב המבוי לחצירות כחצר לבתים, ושם: בני מבוי. שם פ"ט מ"ד למבוי המפולש. ירו' שבת פט"ז דט"ו סע"ג מבוי שאינו מפולש. ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: וירו' כתובות פ"א דכ"ה סע"ד מבוי שכולה גוים וישראל אחד דר בתוכו וכו'. תוספת' שבת רפ"י (י"א) מבוי ששוה לרה"י וכו', תוספתא ריש עירובי' מבוי שיש לו צורת פתח. תוספתא טהרו' פ"ד הילך במבוי ועשה עיסה. וכן בל"ג מְבוֹאָה עירובי' ט"ו סע"א כתובות ע"ז: ב"ב כ"א: עיי"ע בר מבואה. — והקבוץ מְבוֹאוֹת ברכות כ"ד: ירו' ברכות פ"ב ד"ד: ירוש' סוט' פ"א דט"ז ע"ג שמ"ר פמ"ג ויק"ר פ"ט] —

מַבּוּל (מל"מ ובלא"ר מבולא Sintfluth) עיין שבת מ"א. וש"נ סנה' ל"ח: ק"ח. זבחים קי"ג: ב"ר פ"ל, פל"ג, פל"ט פ"פ פסיקת' דר"כ צד קל"ט. — תוספ' תענית פ"ב (פ"ג) מבול של אש וגפרית . . מבול של דבר. ושם: נפל לים טבעה ספינתו בים ומת הרי הוא מבולו. תרג' לחבקוק ג', ה'; לתהלים כ"ט, י'.

מבל (= מוּבָל לדעת רבינו גידם אבל העיקר מל"מ יבל בהפעל der geführt werden muss) בהקדר בפ"ז בטהרות (מ"ח) ואפי' מובל ואפי' כפות פי' גידם. — (א"ב פי' מי שאינו יכול לילך ברגליו ואחרים מובילים אותו). *[אחי"ה ופי' הערוך שהובא ג"כ בר"ש הועתק מפי' רה"ג 36 ושם אי' בזה"ל מובל א"ר מוול פי' מובתלא בטיית והוא ג י ד ם ע"כ ומלת מובתלא הוא בל"ע مبتّل מפעל بتّل גדע, גדם, ויותר יתכן פי' ר"ב ומזה הענין ע' הבא אח"ז ע"ש] —

מבל (= מוּבָל, מוּבִילְתָּא פי' בל"ע مَوْبِل אגודה ומשוי Bündel, Last מפעל وبل = בל"מ יבל, הוביל tragen, führen) בבראשית רבה פרש' פ"א (פ"פ) הוה חד מנהון עליל טעין מובילתיה[5]) פי' טעון משאו. *[אחי"ה והוא כמו מובל, מובלא ירו' חלה ספ"ד ד"ס: עבר חד טעין מובל דקיסין וכ"ה בירו' פ"א דס"ד סע"ב ובאיכ"ר פ' רבתי מובלא דקיסין פי' אגודת עץ וכן הוא בל"ע ואחד הוא

---

1) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ו"ו א' ב', ליד ה"ב וב"ר אבל בשדפ"ע חסר ציון הפרשי' ובכ"י ק"ט אי' פרשי' א' וצ"ל פרשי' פ"א. 2) וכ"ה בפי' ר"ח אשר ממנו הועתק. 3) הועתק מפי' ר"ח למכות עיין מגדל חננאל צד 16 וסוף ע' טב. 4) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג טול. 5) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ה, ובשדפ"ע מובילתיה ובנו"ג מובליתיה.

עם مبل ובזה המשקל בירו' דמאי פ"ג דכ"ג סע"ב מיבל דקיסין . . מיבל דגברא ובירו' חלה שם מובלא דגברא — מובילה עיי"ע מגבילה] —

* מְבַלְבְּלִיתָא (מן בלל פי' תבלול) בכורו' מ"ד. עיין ערך ברבל (ח"ב קפ"ג:) וגי' רבינו שם.

* מבליגא (בְּלִיגָא נ"ל מל"ע הרשום' בע' אדר ח"א, ל"ז עץ רימון) סנהדר' ק"ח: מאי גופר . . זו מבליגא וכ"ה בכ"י מ' לר"ה כ"ג: לענין קתרוס, וגי' רבינו עיי"ע אדר ועיי"ע גלמוש (ח"ב, רצ"ט.) וע' זמבליגא.

מַבְלַעְתָּא (בל"ע مبلع פי' בית הבליעה Schlund) חולי' מ"ג: עיין ערך בלע (ח"א, ק"ב:) וע' תרבץ.

מבן (= מבינא, מבאנא פי' מטאטא Kehrbesen עיין בפנים) בב"ר פרש' פ'[1] (לפנינו בס"פ ע"ט) ויקן את חלקת: אשאיל לי מבאניך[2] אשאיל לי מטאטיך. וטאטאתיה במטאטא השמד (ישעי' י"ד, כ"ג) תרג' ואהממינה כמה דמהממין במבינה. *[אחי"ה ובקצת דפוסי' במכינה וזה נ"ל עיקר ועיין מ"ש בע' אלבינא וש"נ גי' הירו' מגיל' פ"ב דע"ג. ואם מכינה עיקר אז אולי נגזר מל"פ سعف לולב של דקל כי מכבדות נעשו מלולבי הדקל עיי"ע הנ"ל — ובעה"ק שנ"ב סיים בעז"ם בל"א והוא Besen — ובשו"ט מזמור ט' פ' אודה: כי מבית הסורים (קהלת ד', י"ד) דהוא מכשכש לברייתא מביני סוריאתא ובקהל"ר פ' טוב ילד אי' כמן ביני סריאתה ואולי צ"ל כמביני סוריאתא פי' שמיסר את הבריות כבשבטים של מטאטא ועיין המשביר ע' מבן ועוד עיי"ע כיש] —

* מבסימא (שם פרטי) ירו' סוף מעשרו' דנ"ב. מנחם בר מבסימא אחוי דיונתן.

מבססין (לדעת ר"ב בכ"ף וכיון לל"י μύξα Sebasten, Pflaumenart) כבר פירשנו בע' אלכסון. — (א"ב לא דקדק בעל הערוך כי משפט מלה זו מוכססין באות כ"ף עיין למטה וגם לא תתכן גי' אלכסון כי אם אלכסין ראה שם). *[אחי"ה ודע כי בע' (אכלסין) [אלכסין] (ח"א, צ"ד ;) גרס רבינו בפי' מוכססין כדאי' בדפ' ויניצ' באסיל ואמ' וכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ה"ב וב"ה, ובדפ' פיז' מוכסין וכ"ה בכ"י ש"ס בע"ז והוא העיקר כי עולה יפה עם פי' מלה יוני' הנ"ל אשר עליה כיון ר"ב בע' מוכססין אולם מ"ש כאן כי תתכן גי' אלכסין צ"ל אכלסון כדאי' בע' מוכססין אבל כבר פי' בע' אלכסין שזו הגי' עיקרית או י"ל שכיון ר"ב להגיה אלכסין במקום אלכסון בוי"ו ועיי"ע אלכסין בהערה[3])] —

* מְבַסְרָנָא (מן בסר פי' מבזה Geringschätzender) תרג' תהלים ס"ח, י"ז; קכ"ג, ד' מְבַסְרָנַיָּא.

* מַבּוּעָא (= בל"מ מַבּוּעַ Quelle) ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד הא מבועא קמך, ירו' דמאי פ"א דכ"ב. לית מבוען מספק לן, תרג' למשלי י"ד, כ"ז מבועא דחיי, והקבוץ אונקל' לשמו' ט"ו כ"ז מבוען דמיין, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד מבוען דמיי.

* מַבַּע (מפעל בָּעָא באפעל beschleunigen) תרג' וחש (דברים ל"ב, ל"ה) מבע עיי"ע בע א' (ח"ב, קל"ז).

* מַבְעֶה (מפעל בָּעָה בל"ע הרשום' בע' בע (בח"ב קל"ח.) zerstören) ב"ק פ"א מ"א המבעה וההבער וכ"ה בתוספ' ב"ק רפ"ט כפי גי' הכ"י אירפ' ובנו"ג המבעיר וההבער וכן מוכח מירו' רפ"א דב"ק המבעה כי יבער איש שדה (שמות כ"ב, ד') וא"כ גי' הירוש' היתה ג"כ המבעיר.

* מַבְעִיר (משם בְּעִיר das Austreiben des Viehes) עיי"ע הקודם לזה, ועיי"ע גלל ב'.

* מַבְעוּר (מן בער Feuerherd) תרג' מיקוד (ישעי' ל', י"ד) ממבעור.

* מַבְּרָא (קטוע מן מַעְבְּרָא Fähre, Fahrzeug zum Uebersetzen) חולי' צ"ד רע"א שמואל הוה קא עבר במברא וכו' ופירש"י ספינה רחבה שעוברין בה את הנהר ע"כ ושם צ"ה סע"א רב הוה יתיב אמברא דאישתטית וכו' עיי"ע בח"א שכ"ט. ורבינו גרשום מ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף שמ"ג) גרס ופי' אמעברא דאישטיא נהר ע"כ ושם עמוד ב' (רב) חזי מברא דקאתי לאפיה ופי' רגמ"ה (שם) מברא דאמר מעברא דאתי לאפאי ע"כ וכן שם: רב בדיק במברא וכ"ה בפי' רגמ"ה, אבל גי' רבינו מעברא עיין ערכו. כתובות ק"ה: כי הא דשמואל הוה עבר במברא

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' קשיטה. 2) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע מבניך ובנו"ג מבנייך . ובמיוחס לרש"י ביו"ד אחד.
3) והי' לעף בפפלנ"צ 392 לא פי' מלת מוכססין.

ופירש"י גשר[1]) אבל במהדורא קמא (הובא בשט"מ במקומו) פי' לנכון: מברא ספינה העשויה לעבור בה מעבר מים ע"כ. — ועוד ענין מברא כמו מעברא ובל"מ מַעֲבָר Furt הקבוץ מ"ק כ"ח: אוורי ואמברי עיי"ע אוורי (ח"א, מ"ז.) ומ"ש. — מברתא שהוא קטוע מן מעברתא עיין סוף ע' מעברתא.

* מַבּוֹרָא (תואר מערך הקודם Fährmann) חולי' צ"ד רע"א א"ל לשמעיה פייסיה למבוריה פירש"י תן שכרו לבעל המעבורת ע"כ וה' לעווי בעמת"ל ח"ג 11 הביא מקהל"ר פ' מי כהחכם: אמר הדין מברא וכו' והגיה מבורא ולא עיין כהוגן כי בנו"ג הדין גוברא ובדפוסי' החדשי' הדין גברא ובירו' שבת רפ"ח די"א. ובירו' פסחים פ"י דל"ז ע"ג אי' חדא מטרונה ובברכות נ"ה. ובירו' שקלי' פ"ג דמ"ז רע"ג מטרוניתא. אבל בע"ז ס"ה רע"ב א"ל למברויא צ"ל לְמַבּוֹרַיָּא פי' לַסַּפָּנִים.

* מַבְרֵי (פי' לחם מל"מ הבריא) תרג' לחם (תהלי' מ"ב, ד'). וכן באפעל מן ברי תהלים מ"א, י' אוכל לחמי: מַבְרֵי סעודתי עיי"ע בָּר (ח"ב, קע"א.) ושם בסוף הע' הובאו ציונים מש"ס ע"ש.

מברכתא (לדעת רבינו שם כפר ולפע"ד פי' שיירא Karavane מל"ע مبرك מקום ששוכבים הגמלים והשיירא) כפ' מי שהוציאוהו בגמ' דסמך וחכ"א אין לו (עירובי' מ"ז סע"ב)[2]) הנהו דיכרי דאתו למברכתא פי' שם כפר. [מר יהודה אשכחינהו לבני מברכתא][3]) בסוף כיצד מעברין (עירובי' ס"א:) *[אחי"ה הפי' שם כפר הועתק מפי' ר"ח בעירובי' (בש"ס ווילנא) וז"ל בד"ה הני: פי' מברכתא שם הכפר והביאו שם נכרים אלים בשוק של בהמות למכור ביו"ט שרא להו רבא לבני מחוזא שבאו ע"י עירוב למברכתא למזבן מינייהו ולאייתינהו למחוזא . . והדר רבא ואסר להן לבני מחוזא דלא הוו אתו למברכתא אלא ע"י עירוב [כי] בין מברכתא למחוזא יותר מאלפים אמה הוה ע"כ ובסיום דבריו כיון למ"ש בעירובי' בסוף העמוד הדר אמר רבא בני מחוזא לא ליזבנו מינייהו אבל לזבונינהו בני מברכתא כ"ה לנכון בדפ' שונצי' (ד"ס במקומו) אבל בנו"ג בשבוש ע"ש. — וכן פירש"י מברכתא: שם מקום ע"כ וכן פירש"י בכתובות י'. מברכתא וכן פי' רבינו בע' חבט כפי גי' כ"י פריז בסוף הערך בשם ס"א עיי"ע חבט (ח"ג, של"א.). אבל שם מקום מברכתא לא מצינו בספרים אחרים וגם מלשון הגמ' בעירובי' מ"ז סע"ב דכולה מברכתא לדידהו כד' אמות דמיא משמע שאינו שם מקום ולכן קרוב הדבר שהוא כדעת בעל המשביר: שיירת הסוחרים אבל לא מגזרת ל"ר הנזכר שם כי אם מל"ע הנ"ל בראש הערך וטעם מברכתא דכתובו' פי' סיעת נשים פרוצות וכן פי' הח' לעווי. ומזה הענין בירו' סוט' פ"א די"ז. וירו' כתובות פי"ג דל"ה רע"ד ובב"ר ס"פ פ"ה מברכתא היתה עוברת ופי' המיוחס לרש"י[4]) שיירא ועיין במ"כ שם] —

* מְבַשְׁקְרָנָא (מפעל בשקר) תרג' מפלשי (איוב ל"ז, ט"ז) עיי"ע בשקר ומ"ש בח"ב. ר"ה.

מְבָת (= מוּבָאת genau entsprechend) בספרא בסוף פרש' נגעים (פ' תזריע פרק י"ב) ובגופה פ"ו בנגעי' (מ"ו) א"ר שמעון אימתי בזמן שהיא כעדשה מובאת[5]) פי' כעדשה מכוונת. *[אחי"ה וכן פי' הר"ש ועיין ג"כ בפירמב"ם ובר"ש שם הובא התוספתא (והוא בפ"ב דנגעי') א"ר אימתי דברי ר"ע בזמן שהיא כעדשה מובאת וכו' ודע כי בנו"ג מכוונת וכ"ה בכ"י אירפורט (620 בהוצ' צוק"מ), וכן פי' הראב"ד בספרא שם: על שקצצה מובאת[6]) פי' מכוונת כמו שהובא לשם שלא חסר ולא הותיר ע"כ וזה מה שאי' שם בספרא קודם מעט: יכול אפי' קצצה במתכוין וכו' ועיין בכורות ל"ד רע"ב. ולפע"ד השרש באה כדעת ראב"ד אבל לא מטעם פירושו כי אם מל"ע שענין באה = باء השוה זה לזה במתכוין genau entsprechen והשם بواء genaue Uebereinstimmung, ובעל המשביר ואחריו ה' לעווי גזרוה מל"מ בת שם מדה!] —

* מְבָתָא, מַבְתּוּתָא (Herberge) מלשון בות, ובל"ע بات פי' לָן והשם הנ"ל מָלוֹן וכ"ה בל"ע مبيت מקום דירה והדוגמאות עיין בח"ב ע"ג:

מְג (מל"מ מוג פי' ענין מסיסה zerfliessen) בב"ר פרש' מ"א (וכ"ה לפנינו)[7]) ושמתי את זרעך כעפר הארץ ובפרש' ס"ט (וכ"ה לפנינו)[8])

---

[1]) וכן פירש"י מברא בביצ' ז' רע"ב. [2]) ועיי"ע דכר ומ"ש. [3]) כצ"ל ובדפ"ע ובכ"י לי' בט"ס. [4]) רק שם בט"ס מברכותא. [5]) כ"ה בכ"י וי"ו א' בי ל"ד ב"ר ק"ט ובדפ"ר אבל בשדפ"ע מובת וזו הגי' היתה לפני ר"ב לכן הוסיף: א"ב מובאת כתוב. [6]) בנו"ג שם בספרא מובאות. [7]) וכן מצאתי תמיד בציון מב"ר פמ"א שאין נטיה מחשבון פרשיות שאצלינו עיי"ע בולמוס, דטולמיס, מגלב, סב ד', סקס, סר ח', פרן ו', פרצטק, קף א', ראתן ועיי"ע רד ט', שק ג'. [8]) וזה קצת תימה לפי חשבון רבינו שמונה פרשה אחת יותר בב"ר (עיין מ"ש בהשחר שנת י') ובאמת בע' תרע הביא פ"ע ועוד עיי"ע רד ט'.

והיה זרעך כעפר הארץ[1]) מה עפר עשוי דייש כך בניך עשויין דייש[2]) למלכיות[3]) הה"ד (ישעי' נ"א, כ"ג) ושמתיך ביד מוגיך אלו דממגיין מחתך אעפ"י כן לטובתך משקשקין[4]) ליך מן חוביך כמה דתימא (תהלים ס"ה, י"א) ברביבים תמוגגנה. *[אחי"ה בב"ר פמ"א אי' אילן דממיגין מכתיך דמלחלחין מחתיך אפילו כן וכו' ומיוחס לרש"י הביא בס"א מלחלחין מכתיך ע"כ ובפ' ס"ט אי' אילין דממיגין מחתיך (נ"א מכתיך) וכבר העירותי בע' לח שרבינו לא היה גורס כס"א של פמ"א. ובילק' ישעי' הנ"ל קטוע אילו דמגיין ביך אפילו כן לטבתך מקשקשין לך מחוביך. והתרג' העתיק מוגיך: מונן ליך וא"כ קרא מוניך עיין מנחת שי שם — ועיין עוד ע' מגג] —

מַגֵּב (= מַגּוֹב, מַגֵּיב א') כלי עור שלובש על ידו לבוש כלי בית יד ב') מל"ע جَوْب مِجْوَب כלי ברזל או יותר טוב מַגֵּיב = مِنْجاب eiserner Feuer-schürer ועיין בפנים) בסוף טבול יום (פ"ד מ"ו) המעדר[5]) והמזרה והמגוב[6]) וכן מסרק של ראש שניטלה אחת משיניה. פי' „מגוב כלי עור שלובש אדם על ידו. פירוש אחר למגיב[7]) כלי שדומה ליד של אדם[8]) ויש לו ב' ב' כמו אצבעות[9]) והוא לנגוב[10]) בו התבואה המלוחלחת. והמזרה עור דומה ליד אדם ויש לו כמו אצבעות[11]) כדכתיב (ישעי' ל', כ"ד) [אשר זורה][12]) ברחת ובמזרה ונקרא על שם זריית החטים". *[אחי"ה ע"כ הועתק פ"א מפי' רה"ג לכלי' פי"ג מ"ז ובלי ספק נשמט מראש הערך הציון בהסייף פי"ג בכלים כדאי' לנכון בע' מעדר ועיי"ע מסרק. וכפי פ"א גזרת המלה מלש' נָגַב trocknen אבל היותר נכון כי היא ל"ע הרשומה פי' כלי ברזל לחתות בו באש של תנור והושאל לכלי הגורן כי כולם כלי הגורן הן עיין בפי"מ להרמב"ם וברע"ב רק שם אי' בט"ס מגוג עיין תוי"ט לכלי'. ובענין פי' ראשון י"ל שהוא ל"ע הנ"ל פי' לבוש כלי בית יד ועהק"צ שנ"ב הביא רק זה הפי' ולועזו הענטשוך בל"א ע"כ והוא Handschuh] —

* מגבאי בב"ר פ"פ ט"ס תחת מבגאי עיי"ע.

* מְגְבָּה עיי"ע מגביתא.

מְגַבְיָא (Alaun) בפרק שמנה שרצים בגמ' וכוס העיקרין (שבת ק"י סע"א) מיתקל זוזא מגביא גילא י"מ בלעז אלומ"י והוא אלשב[13]) — (א"ב פי' הרמב"ם בהלכות תכלת[14]) תבן מענין לגבבא גילי (אונקלי לשמות ה' י"ב) ושגגה היא, ושם (בפ"ב מהל' ציצית) פי' שבלולתא מענין שבלול, והוא תלתן) *[אחי"ה ומקור לזו ההלכה הוא מנחות מ"ב סע"ב' ר' יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה מייתי מגביא גילא ומיא דשבלולתא וכו'. וגם חזר הרמב"ם בפי' המלות הנ"ל ממה שפי' במשנה דשבת לדף ק"י. וז"ל ואותן העקרים הם זאג מאסכנדיא"ה [וצ"ל מאסכנדריא"ה] ועשב סרו בערבי עשבה אלסדור [צ"ל אלסרור] ופירושו עשבה שמחה [וצ"ל עשב השמחה] ע"כ ופי' זאג מאסכנדריאה aus Alexandrien (زاج) Vitriol ועשב סרו (= سراء) = עשבה אלסרור (= عشب السرور) פי' עשב השמחה וא"כ פי' גילא מל"מ גִּילָה ותיבת מגביא לא ביאר כלל, כי כיון בפירושו על קומא אלכסנדריאה ואולי יש להגיה במקום זאג: זמג בל"ע صمغ Gummi וזהו קומא ובהיפך רבינו בעל הערוך לא פי' כי אם מגביא באומרו שהוא בלעז אלומי והוא בלאי"ט allume ובל"ר alumen והוא בל"ע الشب Alaun (עיי"ע חפר וע' נתר) וכ"ה מפורש בסד"ט לרה"ג ועוד מרגמ"ה ור"ח כמו שהעירותי בע' חפר (ח"ג, תס"ה). וגם רש"י בשבת ובמנחות פי' מגביא ע"י אלו"ם בלע"ז והוא alun בל"צ ולא

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א', ב' ל"ד ה"ב ובדפ"ר וויניצי' אבל בשדפ"ע ובכ"י ק"ט וב"ר לי' זה הציון. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ו"ו, ל"ד, ה"ב וכ"ה בב"ר פמ"א אבל בפי' ס"ט דיש וכ"ה בדפוסי ערוך. [3]) בפי' מ"א לעובדי כוכבים ובפס"ט לי'. [4]) וכ"ה בע' שק ג' אבל בכ"י ה"ב מקשקשין וט"ס הוא אבל כה"ג ג"כ בילק' ישעי' ר' שלי"ז ובמיוחס לרש"י פס"ט ובפמ"א אי' כגיי רבינו ודפוסים. [5]) בנו"ג המעבר וכ"ה בכלי' פי"ג מ"ז ובפי' רה"ג שם המעבר א"ד המעדר וכ"ה בע' מעדר שתי נוסחאות ועוד המעפר. [6]) וכ"ה בכלי' ובט"י וכ"ה בע' מזר ב' ובע' מעדר וכ"ה בכ"י ק"ט וב"ר אבל בכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר מגיב אבל כצ"ל לפי פ"א. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב רק שם מפורש תחלה מזרה ואח"כ מגיב וגי' מגיב אי' ג"כ בדפ"ר פיז' באסיל ואמ"ש ושייך לפ"א אולם הר"ש לכלי' ורה"ג לשם גרסו מגוב בוי"ו. [8]) בפי' רה"ג עור דומה ליד של בני אדם וכ"ה בע' מעדר. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב' וק"ט רק בכולם אי' כ"ב ובכ"י ה"ב ב"כ וצ"ל ב' ב' כדאי' בפי' רה"ג וצ"ל שיניים כמו אצבעות וסופר טעה לחשוב שהוא שניים ולכן קצר ב' ב' ובע' מעדר אי' לנכון שיניים שיניים, ובכ"י ל"ד וב"ר השמיט וכתב רק כמו אצבעות וממנו בדפ"ר כמה וכ"ה בר"ש ובשדפ"ע חסר כל עיקר. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' רה"ג, ובר"ש ליגוב ובדפ"ע לנגב. [11]) כ"ה בכ"י ב"ר רק שם נשנה הסדר על מגיב אי' יש בו כמו אצבע[ות] ועל מזרה אי' יש לו כ"ב כמו אצבעות וצריך להיפך כדאי' באמת לנכון בפי' רה"ג אבל בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד וק"ט ובר"ש כ"ד אצבעות ובכ"י ה"ב ד' אצבעות כדאי' בדפ"ר רק שם נשמט מן ויש לו עד ויש לו ובשדפ"ע השמיט כל עיקר מלת כמו או כמה. [12]) כ"ה בפי' רה"ג. [13]) לי' בדפ"ר ובכ"י ערוך חוץ מכ"י ה"ב. [14]) ר"ל הלכות ציצית פ"ב הל"ה.

פי׳ גילא ונ״ל שזו המלה רק לתוספת ביאור ותואר היא למלת מגביא (כראי׳ בכ״י א״פ גם בשבת או מגבי כגי׳ כ״י מ׳) ובאמת בכ״י מ׳ לי׳ כלל גילא. אבל בלי ספק מי״ם של מגביא שרשית היא ומל׳ סורי מְגַבְיָא או מַגְבְּיָא והוא אלשב כפי׳ הטוב של רבינו וכדמוכח מפי׳ רה״ג הובא בע׳ נתר ושם אי׳ כפירוש מן מגביא הרי שהמ״ם שרשית היא לכן רמזתי בע׳ גביא (ח״ב, רכ״ה) על ע׳ מגביא ולא כפי׳ ה׳ לעווי, וגם ה׳ לעף פפלנ״צ (83) אף אם הביא ע׳ מגביא לא הערה מקור המלה, ומלת גילא היא לפע״ד ל״פ كل כל דבר שיקשה כחרס וחרס עצמו Thonerde וא״כ גביא גילא Alaunerde והוא אלומי כמו שיחפר בארץ שיש מעורב בו חרס עיין ערש וגרובער ח״ב 324 וזהו מ״ש רבינו בע׳ צרף ו׳ כלי מחפורת של צריף (ע״ז ל״ג:) כלים העשויים מאדמה שחופרין ממנה צריף שקורין אלומ״י ע״כ ובגוף הענין פי׳ כן רה״ג בכלי׳ פ״ב מ״א כלי מחפורת של צריף ופירושו כלים המדובקים במגביא שהוא בטיית ש ב ע״כ ולקוח הוא מה״ג הלכות יין נסך צד קכ״ג רע״ב כלי מחפורת של צריף פירושא מאני דמידבקי במגביא ע״כ — אבל רגמ״ה בכ״י למנחות פי׳ מגביא גילא ממין צבע וקישולטר בלעז ע״כ וכן רה״ג בכלי׳ שם פי׳ כי שב עומד לצבוע בו הבגד ע״ש] —

* מגבילה (שם אמורא דא״י) ירו׳ ברכות פ״ב ד״ו. מגבילה אחוי דר׳ אבא בר כהן אמר קומי ר׳ יוסי ובמהרש״ס הגי׳ מובילה והוא ט״ס כי בירו׳ נזיר פ״ו הל״א אי׳ גבילה.

מַגְבִּיתָא (מל׳ גָּבָה, גְּבִי וכן מַגְבָּה, מַגְבִּית Steuer-einhebung) והמכשלה הזאת (ישעי׳ ג׳, ו׳) תרג׳ ומגביתא. *[אחי״ה וכנ״ה בתרג׳ מ״ב כ״ג. ל״ה ורמא מגביתא על עמא. ובתוספתא מגילה רפ״א מגבית פורים לפורים מגבית העיר לאותה העיר אין מדקדקין במגבית פורים וכו׳ ובירו׳ מגיל׳ פ״א ד״ע: מגבת, ויק״ר פ״ה לעסק מגבת צדקה לחכמים ובאסת״ר פ׳ בהראותו: על עסק מגבת חכמים. ירו׳ כתובות פ״ט דל״ג: ירו׳ גיטי׳ פ״ה דמ״ו ע״ה. ירו׳ שבועות פ״ה דל״ו: במגבה הדבר תלוי וכ״ה בל״ע جبا גבית היים] —

מָגָג (פי׳ מין גומא eine Schilf- Binsenart) בפ״ג בפרה (מ״ט) כפתוה בחבל של מגג. בפ׳ כיצד מעברין בגמ׳ אין מודרין (עירובין נ״ח.) תני רב יוסף ג׳ חבלים הן[1] של מגג ושל נצרים[2] ושל פשתן של מגג לפרה דתנן (פרה שם) כפתוה בחבל המגג[3] פי׳ מין גומא הוא ועושין ממנו חבל דומה לגמי וחשיפה וחלפה. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג לפרה וז״ל בחבל של מגג: פי׳ עשב שמו מגג ועושין ממנו חבל דומה [לגמי] וחשופא וחלפא, וכן פירש״י מגג יונ״ק בלע״ז = Binse, jonc ועיין פירש״י לשמות ב׳, ג׳] —

* מָגַג (נרדף עם מוג, מגא ענין מסיסה ורכיכה erweichen, zerfliessen) ירו׳ מעש׳ שני פ״ב דנ״ג ע״ג מוגג בידים, ובהתפעל פסיקת׳ רבתי ספכ״א דריש נמוגים (תהלים ע״ה, ד׳) כבר היה העולם מתמוגג והולך וכו׳ וכ״ה בריש רות רבה, ובריש פכ״א בפסיקתא רבתי ובשהש״ר פ׳ דמיתיך: מתמגמג וכצ״ל בשהש״ר פ׳ שובי שובי וי״ם בט״ס מתגמגם — והשם ירו׳ מעש׳ שני שם מגיגה.

מָגָג (נ״ל מל״ע مجاج, مجاجة מיץ הנסחט מהמשקה der ausgepresste Saft ודעת רבינו עיין בפנים) בר״ג דפ׳ ערבי פסחים (פסחים ק״ז.) לוי שדר ליה לרבי שיכרא בר תליסר מגגי ס״א מגאני[4] פי׳ בתשובות במקומנו[5] כך עושין שכר יש להן ג׳ גיגיות ביום אחד נותנין באחת תמרים וכשות ומים ולמחר נותנין תמרים וכשות בגיגית אחרת ומטילין אותן המים שהטילו בגיגית ראשונה ביום ראשון עליהם ונותנין על הראשונה מים אחרים יום שלישי נותנין תמרים וכשות בגיגית ג׳ ומטילין אותן מים שהטילו ב׳ פעמים בגיגית ג׳ ובר[6] י״ג מגאני[7] שכר שמוטל י״ג פעמים מגיגית לגיגית. פ״א „שכר מסונן בי״ג מסננות כלומר הורק מכלי אל כלי“[8]. — (א״ב מגני כתוב). *[אחי״ה בכ״י ה״ב יש כאן בסיום הערך הוספה בזה״ל: „ואני מבורך למדתי לפני ר׳ מצליח ז״ל מגגי ופי׳ לו מי״ג גנות שלקח ענבים מכל גן המובחר שבגנות והמובחר שבענבים ומובחר שבמקום ממקום שאין שותה מים אלא מי שמים בלבד כגון מקום לשלח ושחטן ועשאן בכלי חרש ומתוך דובשנן וחוליין לא נתנו עיין אלא בפסח הוציא מינייהו ושדר ליה ואמר לוי בנפשיה איי לראובן למשמע בתננא (?) דרבי דשתא מחמרא דשדרת ליה יקום ר׳ ולישחטינהו כולהו“ וזה מבורך הספר

---

[1]) כ״ה בכ״י ה״ב. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובדפי׳ וויניצי רפ״ח וברי״ף ובראי״ש ובנו״ג של נצר עיין ד״ס במקומו. [3]) בכ״י ש״ס כמו בפרה: של מגג וכ״ה בתוספתא פרה פ״ג. [4]) כ״ה בכל כ״י ובדפ״ר אבל בשדפ״ע מגנאי. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר, ובשדפ״ע במקומות. [6]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו א׳ ובי, ל״ד וב״ר אבל בדפ״ר ופיזי ובכ״י ק״ט בט״ס וכך. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ב׳ ה״ב וב״ר וכ״ה בכ״י ש״ס ב׳ ובכ״י מ׳ אגני ובדפי׳ וויניצי ובאסיל ואמש׳ מגגי ובדפ״ר ובכ״י ו״ו א׳ ל״ד וק״ט מגאני וכ״ה בכ״י א״פ והוא כס״א ובדפי׳ פיזי בט״ס מגכגי. [8]) הועתק מפי׳ ר״ח לפסחים.

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ"י א"ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז"ל

ראש מתיבתא דרומי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז"ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל"ז) ודפוס וויניציאה (הרצ"א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא"מ מוהר"ר ישראל קאָהוט

רב ואב"ד בק"ק נעוו־יאָרק ולפנים בק"ק גראָססוואַרדיין ופֿינפֿקירכען והגליל יצ"ו.

חלק חמישי

—

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

ווינן תרמ"ט.

בדפוס של א. פאַנטא

ARUCH COMPLETUM

sive

LEXICON

vocabula et res, quae in libris

TARGUMICIS, TALMUDICIS ET MIDRASCHICIS

continentur, explicans

auctore

Nathane filio Jechielis

saeculi XI Doctore celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Praelaudatum opus ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi ita ex hujus cum editione principis (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit.

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus Congregationis „Ahawath Chessed“ in New-York (America).

TOMUS QUINTUS.

Auctoris, cui caes. scientiarum Academia Vindobonensis subvenit, impensis typis mandatum.

VIENNAE 1889.

Im Selbstverlage des Verfassers.

Buchdruckerei von A. Fanto in Wien, IX., Rögergasse 5.

DEDICATED

TO

JACOB H. SCHIFF ESQ.

THROUGH WHOSE GENEROSITY THIS VOLUME WAS PUBLISHED

AS ATOKEN

OF

GRATITUDE AND ADMIRATION

FOR THE BENEVOLENCE HE HAS BESTOWED UPON

HUMANITY AT LARGE

AND UPON

THE ISRAELITES OF AMERICA

IN PARTICULAR

AND

FOR THE ZEAL AND WARM INTEREST

HE HAS DISPLAYED

IN BEHALF OF

JUDAISM AND JEWISH SCIENCE.

THE AUTHOR.

מזכרת תודה

לכבוד

הנדיב ושוע איש חיל רב פעלים מן קבצאל אשר צדקתו היא סמכתהו גדול ליהודים באמעריקא ובכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדולת צדקתו הכל נכבדות ידברו

הוא האדון הנעלה

ר׳ יעקב צבי שיפף
נ״י

אשר הגיש מנחה בצדקה וכפלים לתושיה לסמוך ולתמוך ידי המחבר ולהוציא תעלומות חכמה.

תהי נא זאת תשורתי, אדון נעלה, לרצון כי במקום גדולתך שם ענותנותך ואכתיר ספרי בשמך המפואר למען ידעו דור אחרון כי זה גאון **יעקב** וצבי ישראל היה להמחבר עזר לעתות בצרה לכן יקרא ספרי על שם זה עזריה כדברי רז״ל (ויק״ר פכ״ה עיי׳ סוט׳ כ״א.) „עץ חיים היא למחזיקים בה . . ע״י שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של שמעון לפיכך נקרא הלכה על שמו״. ובזה צדקתו לעולם עומדת כי השאיר אחריו ברכה.

המחבר.

הוא הוא המעתיק של כ"י ערוך עיין ערך אונוס ובמבוא LII אבל בכ"י ב"ר לי' זו ההוספה המאוחרת — ולפע"ד ל"ע הנ"ל הוא ועיקר הגי' מגאגי ורבינו היה גוזרו מל' גיגית. ובגוף הענין פי' רש"י כפי' ראשון בערוך ע"ש והוא גורס מגני וכ"ה בפירשב"ם ושם מפורש בזה"ל ומגני נראה שהוא לשון אשר מגן צריך בידיך (בראשית י"ד, כ') ומתרג' ומסר והוא ל' מסר (?) כך השיכרא היה כותש ג"כ ומשבר התמרים וכו' ויפה הגיה הרש"ש לשון שבר וכן פי' רש"י באיכ' ג' ס"ה מגינת לב: שבר לב כמו . . אשר מגן צריך ע"כ או י"ל שכיון הרשב"ם על מסר שהוא העתקת מגרה תרג' ש"ב י"ב, ל"א עיין רד"ק שם וזה מ"ש רש"ל מסר ונ"ב פי' מגרה] —

מֶגֶד (מל"מ וכן בל"ע مجد המשובח והמעולה ובפרט מהפירות (köstliche Früchte בר"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ז:) ואחד של כל מיני מגדים פי' מיני פירות כדכתיב (בראשית כ"ד, נ"ג) ומגדנות ומתרג' ומגדנין. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב וב"ר וכן פי' רש"י לזה הפסוק ועיין ראב"ע, ורד"ק שרש מגד כתב וזה"ל כלל המלה הזאת הדבר שמשובח והמעולה בין בפירות בין בזהב וכסף ואבנים יקרות ובגדים וכו'. וכן תרג' מגד (דברים ל"ג, י"ג. י"ד) מגדנין ובתר"י א' מגדין, ועוד עיין תר"י א' לשמות ט"ו, י"ט; לדברים כ"ח, כ"ג: אספרמקי ומגדי ועיין שבת קכ"א: ומנחות מ"ג:] —

* מְגָדָּא (מפעל נגד פי' משיכה Leitung) תרג' בחבלי אדם אמשכם (הושע י"א, ד') במגדת בנין רחימין נגדתינון ורש"י הביא: במשיכת.

מִגֹּד (= מְגוֹד נ"ל מל"ע مجدة עץ אשר סומכין בו דבר מה Pflock ודעת רבינו עיין בפנים) בפ' כל שעה בגמ' דסמוך לא יסיק בו[1] (פסחים כ"ו:) ובפ' אילו מציאות בגמ' מצא כסות (ב"מ ל' רע"א) לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד לצורכו פירוש דבר שמזומן לשטוח עליו כלי כביסה פירוש אחר גודא ממש. *[אחי"ה ורש"י לועז קבילי"א והוא ל"צ Pflock, cheville וא"כ עולה יפה עם המלה הערבי' הנ"ל ולדעת רבינו כפי פירוש ראשון י"ל שהיא מלה ערבי' مجد חבל קטן לשטוח בו דבר מה ועקרו נגד כמו נגוד לי גלימא בכורות מ"ד: ועיין עירובין צ"ד, וכפי' התוספו' בפסחים, ובשני אופנים אות ג' דגושה לתשלום הנו"ן, ובכ"י ק"ט ובעה"ק לי' פירוש אחר] —

* מגדיון עיי"ע גד י"א ח"ב רל"ט: ומ"ש.

מִגְדָּל (ל"מ Thurm) בפ' ר' אליעזר אומר האורג (שבת ק"ו.) ובר"ג דפ' אין צדין (ביצ' כ"ד רע"א) הצד צפור למגדל וצבי לבית[2] פי' „מגדל זה של עץ הוא והוא[3] ככלוב גדול אם פתח שער המגדל ועשה תחבולות להיכנס[4] שם צפור וסגרו חייב"[5]. בגמ' אין דורשין (חגיגה ט"ו סע"ב) ובגמ' דד' הדיוטות בחלק (סנהד' ק"ו:) ת'[6] בעיי בעיין דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר פי' משנה ידועה היא בפ' ד' באהילות (מ"א) מגדל שהוא עומד באויר ופירושו תיבה ארוכה כמגדל תלויה בחבלים. פירוש אחר[7] ראשו של למד כלומר עליון של למד למעלה גבוה מכל האותיות. *[אחי"ה פירושים אלו כתב גם רש"י בשני המקומות ע"ש וגוף הענין פי' רבינו בע' אויר ע"ש — וכנ"ה בנזיר נ"ה. שידה תיבה ומגדל פי' אהל זרוק עיי"ע אהל ב' (ח"א, מ"ב). פסחים ח'. גג המגדל. ב"ב ע"ה: עיי"ע טפף. סנהד' ק"ט. עיי"ע אויר. ב"ר פל"ט עיי"ע מניט ב'. תוספתא סוט' פ"ג אנשי המגדל פי' דור ההפלגה והקבוץ תוספתא ב"מ רפ"ב מגדלות, ירו' ב"ב פ"ד די"ד ע"ג המגדלין תרג' ליחזק' ל"ח, כ'; לדה"י ב' כ"ה, ט'. י' מִגְדָּלַיָּא] —

מִגְדָּל (שם מקום) במעות פ"ו בשקלים (מ"ד) בהמה שנמצאת בירושלם ועד מגדל עדר. *[אחי"ה וכבר הוזכר במקרא (בראשית ל"ה, כ"א ועיין מיכ' ד', ח'). ותכונת המקום הזה היתה קרובה לעיר בית לחם עיין נייבויער גיאגראפיא 142 — מגדל חרוב ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג (שם צד 17). מגדל מלחא ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג (שם 269). מגדל שר כ"ה במגילה ו'. בכ"י ל"ד וכ"ה בע' אחד (ח"א נ"ה.) לפי גי' כ"י ובכ"י א"פ מגדל צר (ובכ"י מ' צור) ובירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג מגדל שיד וכ"ה לפי פ"א בע' אחד ובמגילה שם בנו"ג מגדל שיר ובתוספתא שביעי' פ"ד ובילק' עקב רמז תתע"ד מגדל שרשן. ועיין ג"כ נייבויער שם 11. מגדל צבעייא ירו' תענית פ"ד דס"ט. ב"ר פצ"ד. מגדלא דצבעייא ב"ר פס"ט. איכ"ר פ' בל"ע ועיי"ע פלנין ומ"ש מגדלא נוניא, מגדלא

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב. [2]) כ"ה בכ"י ובכ"י ו"ו א' מלת צבי נקודה עיין מבוא XLVII. [3]) ובפי' ר"ח: שחשוב. [4]) בפי' ר"ח עד שנכנס. [5]) הועתק מפי' ר"ח בשבת נדפס בש"ס ווילנא שבת ק"ו סע"ב. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט, ל"ד ב"ר וכ"ה בדפ"ר פיזי וויניצי' וכ"ה ארבע מאות בסנהד' ובכ"י ש"ס לחגיגה ובע"י הראשון ובילק' ישעי' ל"ג ובתש' הרשב"א ח"ה סי' קפ"ה ובנו"ג בחגיגה תלת מאה. [7]) בכ"י ה"ב פ"א ששמעתי אני מבורך והיא הוספה מיותרת שכ"ה גם בערוך גם ברש"י בחגיגה וסנהד' ובענין מבורך עיי"ע מגג ומ"ש.

נ ש י א עיי"ע גדל ג' בח"ב 244 ומ"ש, וש"נ. סתם מגדלא, מגדלאה. ויש להוסיף ירו' מעש' פ"ג ד"כ ע"ג אחת במגדלא ואחת בטבריא, ירו' סנהד' רפ"ב די"ט ע"ד ערק להדא מגדלא, שם רפ"ב ד"כ רע"א בהדא מגדלא. ירו' הוריו' רפ"ג דמ"ז. בהדא דמוגדלא. קהל"ר פ' חופר גומץ: כנישתא דמגדלא ובע' פלנין אי' סתם מגדלא ובנו"ג מגדלא דצבעייא] —

* מִגְדָּנִין עיי"ע מֶגֶד.

* מְגִידוֹנִית (אולי נאצל משם מקום מְגִדּוֹ eine aus Megiddo אבל יותר נ"ל שהוא ט"ס) ילק' מטות רמז תשפ"ו בשם התנחומ': שאלה מגידונית את רבי יוסי בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו וכו' ונ"ב פי' מוקדנית מגוי מוקדון ע"כ וטעות הוא ויותר היה לו לכתוב מעיר מגדו אבל האמת נ"ל שצ"ל מטרונית וכ"ה לנכון בתנחומ' מטו' סי' ו' שאלה מטרוניתא אחת את ר' שמואל בן חלפתא בכמה ימים וכו' ויותר טוב לגרוס את ר' יוסי בן חלפתא והראיה מפסיקת' רבתי פי"ז שאלה מטרונית את ר' יוסי בן חלפתא, ושם פכ"ג מטרונית שאלה את ר' יוסי בן חלפתא וכו' ועיין ג"כ בהוספה בפסיקת' רבתי בהוצ' הח' פריעדמאן צד קצ"ב רע"א מעשה בגוי אחד ששאל את ר' יוסי בן חלפתא.

* מִיגְדֵּר (מפעל גדר das Umzäumen) יבמות צ': מיגדר מילתא שאני פי' לעשות גדר וסיג ועיין סנהד' מ"ו. ותש' מהרי"ק שרש ק"פ ומסיק שם דלא מקרי מיגדר מילתא רק במילי דשמיא שהדור פרוץ לעבור על דברי תורה עש"ה, ובכללי הדינים ליד מלאכי סי' תל"ח העלה כי כל דבר שהוא חיזוק לדבריהם הוי כמו מיגדר מילתא.

* מִגּוֹ, מִיגּוֹ (קטוע מן מִן גּוֹ פי' כמו מתוך והוא לשון רגילה בבית המדרש והונח על טענה שיוכל על ידה לפטור עצמו aus dem Grunde (da doch והרבה בש"ס עיין הדוגמאות בע' גו (ח"ב, רנ"ג:), ובענין הדוגמאות של אופני מגו כבר האריך ספר הכריתות מסי' קע"ז עד קצ"ח ופחד יצחק ע' מגו. ודע כי במשנה ובירו' לי' זו המלה ובירוש' מורגל במקומה מלת מאחר עיי"ע גו.

* מְגוּפָה (מל"ע הרשומ' בע' גָּף = גּוּף (ח"ב, של"ד: א') מכסה Deckel) חבית מל' ערבי مجوف כל דבר חלול (Gehöhltes בענין ההוראה הראשונה עיי"ע הנ"ל. ובענין הוראה השניה ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד כדי שתשרה פי המגופה ויש מגופה נשרית אלא וכו' ועיין ב"ר פי"ג. ירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג היו מכניסין את המגמר במגופה. ותרג' מגרפתיהם (יואל א', י"ז) מגופתהון, וכן תרג' אונק' צמיד (במדבר י"ט, ט"ו) מגופת שייע והוא מההוראה הראשונה.

* מָגוּר, מָגִיר, מְגוּרָה עיי"ע מגר.

מִגְזַיִין (לפע"ד הקבוץ מיחיד מגזיא והוא ל"ע مجز חרמש Sichel) ירושלמי בבמה אשה (שבת פ"ו ד"ח:) וחניתותיהם למזמרות (ישעי' ב', ד') למגזיין[1]. — (א"ב פי' בל"י ורומיי מין כלי זמר ואומרים שצורתו מרובעת ויש לו שני יתרים). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י μαγάδιον, μαγάδις Magadis כלי זמר כמו כנור וצורתו שלש השינים אבל אין נ"ל כי בלי ספק ענינו מגל וחרמש מל"ע הנ"ל מלשון גזז וכן הבין המפרש בירו' כלי שגוזזין בו צמר או שחת ע"פ וכן תרג' למזמרות: למגלי ועיי"ע מגל א' הבא אח"ז] —

* מְגִיזָא, מְגִיזָה (מזיגה) אולי מל"ע مجاز דרך לעבור בו (Weg, Durchgang, Furt יבמו' כ"ה: במגיזת קפוטקיא[2]. ירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד כשבאתי למגיזה של קפודקיא[3]) ועיין גיא־גראפיא לנייבויער 318 — ותרג' העברה (ש"ב י"ט, י"ט) ועברו מגיזתא, ותר"י א' העברים (במדבר כ"א, י"א), מעברים (ירמי' כ"ב, כ') מגיזָתָא, ועוד זולתו עיי"ע גָּז במתורגמן ובע' גַּז ד', ה' אצלנו (ח"ב, רנ"ט: והלאה). — ועוד עיי"ע מזגא. — דייני דמגיזתא ב"מ ל': עיי"ע מגסתא.

מַגָּל (מל"מ פי' חרמש וכ"ה בל"ס מַגְלָא ובל"ע منجل Sichel ועיין השרשי' לרד"ק) בריש חולין (ט"ו:) ובסייף והסכין בפרק י"ג בכלי' (מ"א)[4] מגל יד ומגל קציר. גמרא (חולין שם) בשלמא מגל יד לכתחילה לא דילמא אתי למעבד באידך גיסא[5]. בפ' המביא בגמ' אין מבקעין (ביצ' ל"א:) לא במגל ולא במגירה. בס"ג דפ"ק דמשקין (מ"ק י"א.) הא במגלי הא בחציני. פי' מגל יד עשוי לשבר עצמות ועצים

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ופיזי באסיל ואמי וכצ"ל בדפי וויניצי' ושם בט"ס למזגיין, ובכ"י ו"ו א' ולי"ד למזגיין, בכ"י ו"ו ב' למגזווין בכ"י ב"ר למגזין, בכ"י ה"ב למגוזיין. [2]) בתוספתא יבמות פ"ג רק: בקפוטקיא. [3]) ביבמות בבלי קכ"א. למדינת קפוטקיא וכ"ה בתוספתא שבת פט"ו (פט"ז) במדינת של קפוטקיא ובכ"י אירפ' במזוגת קפוטקיא וכן במ"ק כ"ו. בכ"י מ' במדינת דקסרי ובנו"ג במזוגת קיסרי. [4]) כ"ה בדפ"ר ובכל כ"י ערוך אבל בדפ"ע מפיזי והלאה חסר הציון הראשון. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ה"ב, ובדפ"ע קטוע ע"י וכו'.

והוא חלק, מגל קציר עשוי שינים שינים, ומגל דמשקין הוא מגל קציר שעשוי כמסר כדכתיב (ישעי׳ י׳, ט״ו) אם יתגדל המשור. *[אחי״ה וכ״ה במיוחס לרש״י במ״ק מגלי׳: מסר הגדול ואין נ״ל כי מסר הפכו של מגל כדאי׳ בירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ג העשויה כמין מגל פסולה כמין מסר כשרה (ועיין בבלי סוכ׳ ל״ב רע״א עקום דומה למגל), ובביצ׳ ל״א סע״א לועז רש״י מגל דולויר״א או שרפ״א (= בל״צ doloire, Hobeleisen; serpe, Kneipe) וכצ״ל בחולי׳ במקום רפש״א, ומגל קציר לועז בחולי׳: פלצילא וכ״ה בב״מ פ״ד. ד״ה ומגל יד ומגל קציר והוא בל״צ faucille ובלאי״ט falciulo, Sichel ובפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ (כ״י אנגיילי׳קא דף ר״ץ) פי׳ וז״ל: מגל קציר ששל״א בלע״ז (Sichel?) ע״כ ושם לדף ט״ו: (בקובץ כ״י דף רפ״ט.) פי׳ במגל יד: סכין של פועלים שחותכין הכרמים שמקופל ראשו לפניו לחתוך חפציו ע״כ וכפי׳ הערוך אי׳ בר״ש לכלי׳ שם בלי הזכרת הערוך וכנ״ה בחולי׳ י״ח. השוחט במגל קציר בדרך הליכתה. תענית ל״א. יום תבר מגל עיי״ע תבר א׳. קתא דמגלא שבועות מ״ג: עיי״ע קת. סנהד׳ צ״ה: אמר הקב״ה לגבריאל מגלך נטושה וכו׳ עיי״ע נטש ומ״ש. תנחומ׳ מצורע סי׳ ד׳ השאילני מגלך השאילני קרדומך — ירו׳ קידושין פ״ג דס״ד ע״ד מגליך עד דאתי שמואל צ״ל רגליך כדאי׳ בירו׳ יבמות ספ״ד ד״ו ע״ג — תרג׳ חרמש (דברים ט״ז, ט׳) מגלא, והקבוץ מגלין תרג׳ מזמרות (מיכ׳ ד׳, ג׳; יואל ד׳, י׳) ועיי״ע מגזיין] —

מגל (= מוּגְלָא) בל״ס בל״ע مخل וכן בל״י של ביצאנץ μοῦχλα [1] trübe Flüssigkeit, Eiter וכן בלשון פרסי خل، خيل، خلم מיץ אפים עיין יאהרביכער לברילל ח״א 195) בפ׳ הערל בגמרא פצוע דכא (יבמות ע״ה רע״ב) ונפק מיניה מוגלא [2]. ובפ׳ אלו טרפות בגמ׳ הריאה (חולין מ״ח סע״א) ובגמ׳ נטלו הכליות (שם נ״ה רע״ב) אי מליא מוגלא טרפה [3] פי׳ ליחה סרוחה.

מגל (= מְגִלָּה, מְגִילָּה מל״מ שם תואר לספר או לאגרת הנגללת Rolle, Buchrolle וביחוד נקראת כן מגלת אסתר die Estherrolle) בפ״ק דשבת בראש גמרא [4] (שבת ו׳:) ובר״ג דפ׳ הזורק (שם צ״ו:) מצאתי מגלת סתרים, פי׳ מגלה שיש בה הלכות פסוקות כעין ספר הלכות שאינן בתלמוד שמצוי אצל כל אדם [5]. מגילה בזמנה ביחיד (מגילה ה׳ רע״א) כלומ׳ „בארבעה עשר קורין אותה אפי׳ ביחיד, שלא בזמנה שמקדימין ליום הכניסה אין קורין אותה אלא בעשרה [6]. פי׳ ר״ח הילכתא כרב דהא ר׳ יוחנן אמר בפירוש בפרקן דלקמן [7] (מגילה י״ט רע״ב) הקורא את המגלה הכתובה [8] בין הכתובים לא יצא לא אמרו אלא בציבור לאו מכלל דסבירא ליה שקורין אותה ביחיד ואע״ג דחש ליה רב להא דרב אסי (מגילה ו׳:) קיימא לן הלכתא כרב" [9]. מר [10] רב צמח גאון כתב בשליח צבור הקורא את המגלה שקורא וכורך כספר תורה ורבינו האיי גאון אמר מנהגא דחזינא קורא ופושט כאיגרת אבל קורא וכורך כספר תורה לא חזי לנא [11]. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ק״ט ל״ד ודפ״ר [12]) וכן הובא באו״ז הל׳ מגילה סס״י ש״ע וסיים: וכתב ה״ר משה בר מימון זצ״ל ומנהג כל ישראל שהקורא את המגלה קורא ופושטה כאיגרת וכשיגמור חוזר וכורכה כלה ע״כ עיי׳ יד החזקה פ״ב מהלכות מגילה הי״ב, וזה רבינו האי הובא גם ברי״ף ובראש״ש פ״א דמגילה והובא עוד בטור או״ח סי׳ תר״צ ועוד שם: ורב נטרונאי ז״ל כתב הוו יודעין שבשתי ישיבות שבבית רבינו שבבבל ובכ״מ ישראל קורין וכורכין כס״ת ונוהגים בספרד ובאשכנז וצרפת כרב האי ע״כ וראיתי בהגמי״מ למגילה פ״ב הנ״ל שכתב באות צ׳ וז״ל אמנם כתב רב צמח [13]) גאון דהקורא את המגילה קורא וכורך כס״ת וכן מנהג בשתי ישיבות ובית רבינו שבבבל ובכ״מ ישראל וכן כתב ר׳ פלטוי גאון אבל רבינו האי גאון כתב כרבינו המחבר [14]) וז״ל מנהגא

---

[1]) ועיי״ע מחל א׳. [2]) בנו״ג כחוט דמוגלא וברש״י: כי חוט דמוגלא ע״כ. ואולי צ״ל מחוט דמוגלא והוא בל״ע مخاط פי׳ ליחה שבאף והושאל לשכבת זרע שדומה לה ואחד הוא עם מוגלא ואולי בא מגליון פנימה ע״כ לא הביאו רבינו ובעי׳ חרז א׳ הובא ריש המאמר: [3]) וכן משמע מהעתקת רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגיילי׳קי דף שי״ג) אבל בנו״ג לי׳ הא דרב מתנא כי אם בדף מ״ח. [4]) כ״ה בדפ״ר. [5]) ועיין ג״כ פירש״י. [6]) וכ״ה בפירש״י ושם סיים: דבעינן פירסום נסא. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וה״ב ודפ״ר. [8]) כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בכ״י ש״ס ובריי״ף ובנו״ג הקורא במגלה הכתובה וכ״ה בדפ״ע ובכ״י ק״ט וכ״ה בפי׳ ר״ח. [9]) וכן כתבו התוספו׳ במגילה ו׳: בשם ר״ת ובאו״ז הל׳ מגילה רסי׳ ש״ע אי׳ וכן פי׳ ר״ח וכן פסק ר׳ יצחק אלפסי ז״ל ע״כ וע״ש שהאריך בזה בראיות וכל הפי׳ הועתק מפי׳ ר״ח במגילי׳ (בש״ס ווילנא דף ה׳. ע״ש). [10]) כ״ה בכ״י ק״ט ו״ו ל״ד ובדפ״ר אבל בשדפ״ע רב צמח, בכ״י ה״ב מר בר רב צמח ומלת בר ט״ס הוא. [11]) ובכ״י ה״ב לא הזינא מי עבד הכי. [12]) ועיין מבוא XXI. [13]) וכ״ה באו״ז הנ״ל. [14]) ר״ל כרמב״ם.

דחזיא לנו וכו' עד לא חזי לנא וכן כתב ס"ה משמו וכן נמצא במנהגינו כתוב בשם רבינו מאיר ש"צ וכן הנהיג מהר"ם ע"כ. — ונקראה איגרת אסתר מגילת אסתר ב"ב י"ד: ירו' מגילה פ"א ד"ע ע"ד ועל שם זה נקראה המסכתא מגילה ועוד מסכת תענית אשר רוב ענינה מתעניות אחר חתימת ספרי קודש. וכנ"ה מגלת סוטה תוספת גיטי' פ"ב. מגלת תענית תעני' י"ב. ר"ה י"ט: ירו' מגילה פ"א ד"ע ע"ד ירו' נדרים רפ"ח ד"מ ע"ד — מגילת יוחסין יבמות מ"ט: עיי"ע יחס. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג ואיכ"ר פ' רוח אפינו מגילת קינות. יומ' ל"ח סע"א מגילת סממנין ברש"י סמנין וכ"ה בירו' שקלים פ"ה דמ"ט. תורה מגילה מגילה נתנה . . ושם מגילה להתלמד בה. דב"ר רפ"ח היאך אדם למד תורה תחלה אומרים לו תחלה קורא במגלה ואח"כ בספר ואח"כ בנביאים וכו'. מגלה נקראת אגרת ועוד ספר לכן יש לה קצת דיני ספר תורה וקצת דיני אגרת עיין ר"ן פ"ב דמגילה — וכן נאמר במגלת ספר (תהלים מ', ח') ותרגומו במגילת סיפרא אוריתא. יחזק' ב', ט' מגלת ספר ותרגומו מגלת ספרא] —

מַגְלַב (מל"ע מצרית مجلب רצועה Riemen עיין פליישער בהוספות לעמת"ר לה' לעווי ח"ב 567) בב"ר פרש' מ"א[1]) ובפ' נ"ג (ספנ"ב) ויקח אבימלך: היה מלאך עומד ומגלב בידו. בויקרא רב' פרש' אמור אל הכהנים (פכ"ז) חמתיה לדיין דדיין במרזובות[2]) ובמגלבין[3]). בילמדנו ויהי חשך (תנחומ' בא ססי' בא) חמשין מגלבין[4]). שוט לסוס ומתג לחמור (משלי כ"ו, ג') תרג' שוטא לסוסיא ומגלבא לחמרא. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן אבל בנו"ג בט"ס ומגלכא — וכנ"ה בב"ר פפ"ד מאה מגלבין שמ"ר רפי"ד חמשים מגלבין, במד"ר פי"ג חמשה מגלבין, ושם כבלים ומגלבין וכ"ה בתנחו' מצורע ססי' ד', ויק"ר פט"ו כיון דחמת מגלבַיָא וכו'] —

* מִגַּלְיָינָא (אתפעל מפעל גלי וכ"ה בל"ס מֶתְגַלְיָינָא מה שנגלה ונבדל ונסות ממקומו) ירו' יומ' פ"ג ד"מ רע"ג קרצו (שם במשנה ד') מפורש ע"י נסוחה ועל זה אמר מאן דאמר נסוחה מגליינא מחומר קורצתי גם אני (איוב ל"ג ו') פי' נגזרתי והוא ל' עקירה והבדלה וכ"ה מלת מגליינא נתגלה ונעקר ממקומו. ועיין דוגמאות באתפעל בע' גל ז' (ח"ב, ר"פ:).

מגלון (אולי שם מקום כפירש"י) בפ' אלו עוברין (פסחים מ"ח סע"א ורע"ב) קבא מגלונאה לפסחא. וכן לחלה[5]). — (א"ב פי' בל"י גדולה ובנוסחאות כתוב מלוגנאה ופירש"י שם מקום). *[אחי"ה וכגי' רבינו אי' גם בכ"י ב' מינכען ובשאלתות צו ססי' ע"ג[6]) ובכ"י ר"ח ורש"י ורי"ף וש"מ המצויינים בד"ס ושם הובא פי' הרשב"ץ במאמר חמץ סד"ל וז"ל קבא מלוגנאה קב של חוני המעגל שהוא תקנו על אותו שיעור מוכח שצ"ל בו מגלונאה. ור"ב כיון לל"י (μεγάλος) μέγας ודוחק הוא. ובענין שיעורו עיין בפירש"י] —

מגלס (בל"י μοχλός וממנו בל"ע مغلق פי' בריח der Riegel) והפותות לדלתות (מ"א ז', נ') תרגומו מוגלסיא [לדשי]. — (א"ב פי' בל"י מנעול ומסגר הדלת ובריח ברזל להסגירו). *[אחי"ה וכזו המלה העתיקו ע' זקנים בד (שמות ל"ז, ל"ב; ל"ח, ה'), בריח דה"י ב', ח', ה' ועיין לשופטים ט"ז, ג' לירמי' מ"ט, ל'; נ"א, ל'; ליחזק' ל"ח, י"א] —

* מִגְמֵג (בנין פלפל מן מגג מל"מ פי' ענין מסיסה zerfliessen) תוספתא כלי' ב"ב פ"ז ממגמג ושופך כה"ג בר"ש כלי' פ"ל מ"ב ופירשו מל' ברביבים תמוגגינה (תהלים ס"ה י"א) ובנו"ג ממגמיג ובכ"י אירפ' ממגמוג. ובהתפעל מתמגמג עיי"ע מגג.

מְגַמְגֵּם (מל"ע הרשום' בע' גמגם (ח"ב, ש"ז) unverständlich reden, stottern) בס"ג דמגיל' (ל"א:) מגמגם וקרא בארורי[7]) פי' שטוף[8]). — (א"ב פי' בל' ישמעאל מי שאינו מבטא המלה בפעם אחת אלא הוא עמום בלשונו ואולי נאמר כן מאות גמא יונית כי העלגים חוזרים ואומרים אות גימל פעם אחר פעם עיי"ע גמגם. *[אחי"ה ובע' הנ"ל רומז רק על ערך הנוכחי וענין מלה ערבי' הנ"ל הוא כפי' ר"ב ובע' גמגם הארכתי להביא דוגמאות ע"ש — ובכ"י ובדפ"ע נסדר זה הערך קודם ע' מגלם ולא ידעתי למה ובדפא"מ הוא בסדר נכון — ועם פי' הכ"י ה"ב עולה יפה פי' רש"י מגמגם: קרא אותן במרוצה ובקושי ובברכות כ"ב: פי' ג"כ מגמגם במרוצה] —

מְגַמַּר (בל"ע مجمر מחתה ועוד מיני ריחנים לקטורת Räucherpfanne, Räucherwerk) בפ' כיצד

---

[1]) וכ"ה לפנינו עיי"ע מג בהערה 7. [2]) בנו"ג ומד"ר רפ"י ובשהש"ר פ' וחכו בט"ס בנור ובזפת. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע במגליבין. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב וב"ר ודפ"ע אבל בכ"י ק"ט ו"ו א' ב', ל"ד מנגלבין וזה עולה יפה עם גזרת מלה יוני' μαγγλάβια רצועות ושוטים עיין רימ"ז בט"ר ח"א 114. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בפסחים מ"ח סע"א. [6]) אבל בדפ' ווילנא עם שאלת שלום מתגרי"ב אי' כגיי הספרים. [7]) וכ"ה בפי' ר"ח ולפנינו לי' וקרא. [8]) כ"ה רק בכ"י ה"ב.

מברכין (ברכות מ״ב רע״ב) והוא אומר על המוגמר[1]) פי׳ מיני ריחנים[2]) שמעשנים בהם הבית. וי״מ מחתה והוא כלי שנותנין עליו גחלים ונותנין עליו בשמים ובלי׳ ישמעאל מחתה מגמרת על שם גחלים ושמם אלגמר ובלי׳ הקדש גומרין, וגמר העיקר. *[אחי״ה ובע׳ גמר (ח״ב, ש״א: וש״ג) כבר רמזתי על מלה ערבי׳ מִגְמָר וגם יבוטא מֻגְמַר לכן מי שכתב מלא לא טעה ולא טעה מי שכתב חסר, ור״ב בע׳ הנ״ל הביא גם לשון התרגום ע״ש לכן שנה לנו נוסח רבינו לכתוב בע׳ הנוכחי במקום בל׳ הקדש: בל׳ תרגום וכבר הוכחתי במבוא IX אופנים אשר השתמש רבינו בדבור לשון הקדש ע״ש. ובעה״ק אי׳ שמעשנין בהם הבגדים או בית ע״כ ובאמת כ״ה בירו׳ פ״א ד״ד. נותנין מגמר תחת הכלים מערב שבת והן מתעשנין והולכין בשבת, ובכ״י ה״ב הגי׳ אחר מעשנין את הבית: ואני שמעתי מר׳ מצליח ז״ל מחתה יושבת [על גבי] גחלים ונותנין עליה בשמים ועגבר [והוא ל״ע عنبر מיני ריחנים] בשביל כבוד ובלי׳ ישמעאל וכו׳ ובלי ספק היא הוספת מבורך הסופר עיי״ע מגג] —

* מוגמרין (? ענינו ציווי ע״י כתב schriftlicher Befehl) ירו׳ כתובות פ״ט דל״ג: אנן כתבין דין מוגמרין וכו׳ ובלי ספק נשתבש ולפע״ד שתי תיבות צריכין להיות מלה אחת דיוגרממין והוא בל״י διάγραμμα schriftlicher Befehl ובירו׳ שבועות פ״ז דל״ח. הגי׳ דיאטגמתין עיי״ע דטגמא (ח״ג, ל״ז:) ואולי נשתבש מזו המלה.

☞ מַגָּן (בל״ע مجانا חנם umsonst) תרג׳ ועבדתני חנם (בראשית כ״ט, ט״ו) ותפלחני מגן וכן בל׳ ישמעאל. *[אחי״ה וכן הרבה בתרג׳ בשמו׳ כ״א, ב׳; לבמדבר י״א, ד׳ בתר״י א׳, תרג׳ ישעי׳ נ״ב, ג׳; לדה״י א׳ א׳, מ״ד. ותרג׳ לשוא (שמות כ׳, ז׳; דברים ה׳, י״א) למגנא ובתר״י על מגן ובדלת בראש תרג׳ כ״י לאיוב א׳, ט׳ איפשר דמגן (בנו״ג די למגן) איוב דחיל. וכנ״ה בדרז״ל ב״ק פ״ה. ואי א״ל אית לי אסיא דמגן א״ל אסיא דמגן כמגן שוי כ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג דמגן במגן ועוד יתר שנויים בד״ס (ב״ק צד צ״ט.), ירו׳ ביכורי׳ רפ״ג דס״ה ע״ג לא [על] מגן מאריך ימים. ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט. אפילו על מגן עיי״ע לט ב׳. ויק״ר פכ״ג על מגן צווחין ליה רבי] —

☞ מגן (עיי״ע מגג) בר תליסר מגני (פסחים ק״ז.) בעל הערוך גרס מגגי ע״ש.

* מָגֵן (מל״מ פי׳ צִנָּה Schutz, Schild) פסיקת׳ דר״כ צד ע׳ דרש ואֶל מצנים (איוב ה׳, ה׳) לא בזיין ולא במגן וכו׳ כאלו כתוב ואַל ומצינים מל׳ צנה וסוחרה עיין הערת רש״ב שם וש״נ אסת״ר פ׳ והמלך קם: לא בזיין ולא בצינה . . כמד״א צנה וסוחרה אמתו, אבל בויק״ר פכ״ח אי׳ כבפסיקת׳. ועוד נקרא מגן ברכה ראשונה בתפלת י״ח דברים רב׳ רפי״א טעה בשלש ברכות הראשונות חוזר בתחלת מגן. — והקבוץ שהש״ר פ׳ כמגדל מגינים הרבה, ובלא״ר ב״ר ס״פ נ״ט אניף במגיניה . . אין במגינא אניף, ושם ס״פ ע״ז מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין וכו׳, והקבוץ מגינין תרג׳ מ״א י׳, י״ז; י״ה, כ״ו, כ״ז.

* מְגָנָא (בל״ס מַגְנָא פי׳ בית משכב Ruhelager מפעל גני) תרג׳ אסת׳ שני א׳, ט׳ בקבוץ מְגָנַיָא דמלכא ובקצת דפו׳ בט״ס מנגניא.

* מְגַנְיָא (מפעל גני schmähen והשם פי׳ דבר דופי Makel) ב״ר פ״ס מילתא דאית בך מגניא קדים ואומרה וכב״ק צ״ב: אי׳ מילתא דגנאה ועיי״ע גן ד׳ (ח״ב שט״ו) וש״נ דוגמאות מן מגונה, מיגניא.

* מגניה (שם מקום) בפ״ו בכלאים (מ״ד) והעלהו משם לבית המגנייה[3]) פי׳ שם מקום. *[אחי״ה וכ״ה בר״ש. והוזכר שם במשנה אצל כפר עזיז ומוכח שהיה קרוב לו] —

* מגנימין (נ״ל מל״י μίγνυμα (μίγμα) Farben-mischung) ירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז: כבני מרון . . רבנן אמרי כהדה [צ״ל כחדא] במגימין כלומ׳ כולם יחד בצביעה אחת וכבר פירשתי באריכות בע׳ בן אימרנא (ח״ב, קי״א) והרבה פירושים ראיתי ולא נהירא לי. ועוד נ״ל כי הוא ל״ר magna-nimus, grossmüthig ודרש בני מרון מלי׳ מרום כלומר רום לב, גודל לב והבורא כל אחד יעביר לפניו בגודל לבו ויעבור על פשעם וזה מ״ש מה טעמ׳ היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם והוא יודע יצרם.

מַגַּנוֹן (= מַנְגַּנוֹן מל״י ורו׳ אמצ׳ μάγγανον manganum כמו כבש ברזל במלחמה feind-

1) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ק״ט, ל״ד ה״ב ובנוסחי׳ אבל בדפ״ע בלא ו״ו. 2) כ״ה בדפ״ע ובכ״י ב״ר אבל בכ״י ל״ד ו״ו ב׳ ובעה״ק שנ״ב מיני רחנים, ובכ״י ו״ו א׳ וק״ט מיני ריחים. 3) כ״ה בכ״י ו״ו, בכ״י ק״ט מגניא ובראש הע׳ מגניה, בכ״י מגיניה ובנו״ג המגנייא, ובדפו״ו באמצע הע׳ בט״ס אמגניא, ובדפ״ר המנגנייא.

liches Belagerungswerkzeug והושאל לתחבולה (Künstelei בב"ר פרש' מ"ד (מ"ג) אשר מגן צריך (בראשית י"ה, כ') שהיפך מגנון[1]) שלך על צריך ר' יודן אומ' כמה מגניות[2]) עשיתי להביאן תחת ידיך. ובפרש' פ"ט (פ"ח) פרעה קצף[3]) מגנון עשו לו לחנקו. ס"א מנגנון[4]) ומפורש למטה בע' מנגנון. — (א"ב פי' בל"י תחבולה ומלאכת ערמנות ומגנון ומנגנון אחת היא כמו שיודעים הבקיאים בל"י). *[אחי"ה כי בהכפלות אות ג' בל"י יבוטא ג' כמו נו"ן. ובמכילת' בשלח ספ"ב כפי שנדפס בא"צ נטל מגניות שלהם וכו' וכצ"ל בשו"ט מזמור י"ח עיי"ע סגניות א' ובנו"ג מגפות ובילק' הגי' סגניות וכ"ה במכיל' פ"ה ד"ה ויהם ועיי"ע סגניות בשם הילמדנו — ועפ"י זה יש להגיה נטל מַפּוֹת עיי"ע מפה ומ"ש] —

1 מַגָּם (בל"ס מַגְסָא = קערה Schüssel, Teller מל"י μαγίς עיין בפנים) בתמיד פ"ה בפסחים (ס"ד רע"ב) ובפרק ב' שעירי (יומי ס"ז סע"ב) נתנו במגם והקטירו ע"ג המזבח. בכל כלי עץ פי"ו[5]) בכלים (מ"א) ר' יהודה אומ' אף המגם וקוד[6]) הבבלי. תרג' קערה מגיסתא[7]) וכן בל"י ורו' קערה. *[אחי"ה פי' מלה יוני' הנ"ל משארת Backtrog והושאל לכלי אשר הושם שמה הלחם ומזה קערה וכ"ה בל"ר magis וממנו ל"ס הנ"ל. ותרג' קערה (במדי ז', י"ג. י"ט וזולתו) מגיסתא. ובתוספת' כלי' ב"מ פ"ה אי' במקום מגם הגי' קערה. — והקבוץ מגיסַיָא תרג' לבמד' ד', ז'. פ"ד ובכנוי מגיסוהי תרג' לשמו' כ"ה, כ"ט. ועיקר כתיבת המלה ביו"ד אחר גימל וכ"ה בנוסח' ביומ' ופסחים אבל בירו' פסחים ספ"ה דל"ב ע"ד ובכלי' ובתוספת' פסחי' ספ"ג (ד') בלא יו"ד וכ"ה בפי' רה"ג ובפי' ר"ח בפסחים (בש"ס ווילנא) והוא על דרך ל"ס. ומזו המלה אף הע' הבא אח"ז — אבל מגים בירו' יומ' רפ"ה דמ"ב רע"ב מהו כף מגים שייך לע' גם ד' (ח"ב, שכ"ז) ע"ש] —

2 מַגָּם (מל"י הקודם μαγίς = μαγδαλία Brod-krummo) בפתותי לחם (יחזק' י"ג, י"ט) תרג' מגוסין דלחם. — (א"ב פי' בל"י פרור לחם הן יבש הן במעשה קדרה). *[אחי"ה והוא מל"י הנ"ל והיחיד מגיסא עיין תרג' ירו' א' לבמד' י"א ו'; תרג' תהלים קכ"ג, ב' — ודע כי אחר סדר ר"ב נגררנו כי בדפוסי' הראשוני' וכן בכ"י נסדר זה הע' אחר ע' מגסתא] —

3 מגם (או מל"י הנ"ל μαγίς עיסה שנילושה geknetete Masse והושאל ללחם או י"ל שהוא מפעל גס. גים בל"פ אכל בסעודה (עיי"ע בח"ב, שכ"ח) das Mahl) בויק' רב' אמור אל הכהנים פ' מה יתרון (פכ"ח) אזל עבד ליה מגים אוחרי א"ל מאי עבדית לך דסרחת מגיסי א"ל למגסך אנא צריך (לא כן בנוסחאות[8]). ובפסקא[9]) את קרבני לחמי (פסיק' דר"כ צד ס"א.) משל למלך שהיו לו שני מגרוסין[10]) בישל הראשון לו[11]) תבשיל ואכלו. ובפסקת' דהעומר (פסיק' דר"כ ע'.) מגירסיך[12]) אנא לית את יהיב לי מתבשילך. במגילת איכ' שרתי במדינות (לפנינו ר"פ רבתי בגוים) בפלגא דיומא עבד ליה מגום[13]). ס"א אריסטון[14]). תקרא כיום מועד מגורי (איכ"ר פי תקרא) מהו מגורי מגורסי בני אדם שהיו קוסיטרפיזין[15]) הבאתם עלי. ותזנה משלום נפשי: מעשה באשה אחת שהוליכה את בנה אצל המגרוס[16]). בילמדנו בראש בחקותי (בתנחו' לי') תרי המגרוסין עד שלא יבשלו בחצי היום הן מבשלין של ערב. והשיג לכם דיש את בציר. פי' בלי' י ו ן[17]) קורין למבשל מגירוס. *[אחי"ה ודע כי כל הערך הביא ר"ב תחת דבור המתחיל מגרס וגורס בכ"מ מגרס אף בויק"ר פכ"ח

---

[1]) ובלקח טוב (דף ל"ג: בהוצאת רש"ב) הגי' מגינן. [2]) בנו"ג מנגנאות. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע קצף פרעה. [4]) וכ"ה לפנינו. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ו"ו ב', ובדפ"ע בט"ס י"ג. [6]) בכ"י ובדפא"מ וכ"ה בע' קד ג' ובדפ"ר וויניצי' בכאן בט"ס וקור. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' רה"ג לכלי' ובדפ"ע מגוסתא. ובפי' ר"ח ליומ' מגיסטא וצ"ל בתי"ו. [8]) זוהי הגהת ר"ב כמו שנדפס בדפ' אמש' ודע שבנו"ג בזה"ל סליק ר' לגביה א"ל בגין מה את לא תשבוק אריסיא [צ"ל אריסטיא] (עיי"ע אריסטא ח"א, רצ"ח:) דיגסון אמר דלא תימר למיגס אתיתי. ובקהל"ר פ' מה יתרון אי' אזל ועבד א ר י ס ט ו ן אוהרן . . . א"ל למה את עביד כן שביק אריסטון דיכלין אמר לו לא תהא סבור דבגין מגיסך אתית אלא וכו'. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ל"ד וק"ט ודפו"ו. ובכ"י ו"ו ב' בפסיקתי' ובדפ"ר בפס' ומשובש בדפ' פיז' בפסחים. [10]) בנו"ג מגרסין ובויק"ר פ"ז מגירסין ובילק' פנחס רמז תשע"ז מגרסין אבל בפסיק' רבתי את קרבני בט"ס מגריפין. [11]) לי' בדפו"ו ובפסיק' לי' הראשון אבל בפסיק' רבתי וילק' אי'. [12]) כ"ה בכ"י ה"ב, ובכ"י ו"ו א' ב', ל"ד וק"ט מגירסך ובדפ"ר מגריסין וצ"ל מגירסיך ובדפ' פיז' וויניצי' מגוסך ובד' באזיל מגיסך וכ"ה בפסיק' דר"ב וצ"ל מגרסך או מגירסך וכ"ה בויק"ר פכ"ח וילק' אמור רמז תרמ"ג וילק' תהלים רמז תשצ"ה וילק' ירמי' רמז רע"ו ובנו"ג לית את מטעים. [13]) בנו"ג אעליה ועביד ליה מגים. [14]) עיין לעיל ציון מקהל"ר שאי' כן במקום מגים של ויק"ר. [15]) כ"ה לנכון בדפ"ר ופיז' וויניצי' ואמ' ובכ"י בשתי תיבות וכ"ה ללא נכון בע' קס וצ"ל בתיבה אחת והוא ל"י ξυτράπεζοι אוכלי שולחן Tischgenossen ובנו"ג בט"ס מגירי מגו ביתאי . . בני אדם שעשו קוסי פרפיראן ומ"כ לא דק כהוגן וע"ש. [16]) בנו"ג נחתם אחד. [17]) בכ"י ק"ט וה"ב רומי.

ובאיכ"ר פ' שרתי ולכן הוסיף ציון דירו' ביצ' אשר אביא בע' מגירין ע"ש. והאמת כי בע' הנוכחי עניני מגים ומגירוס נתערבו יחד אבל בכ"ז משכתי ידי מלהפרידם בעבור שנכללו בדפוסים הראשונים עד דפ' אמש' ובכל כ"י ערוך, וכנראה דעת רבינו כי שתי המלות ענין אחד ומשפט אחד להן ורי"ש במלת מגירוס נוספת היא והנכון כי מגים פי' או בל"י הנ"ל בטעם האמור בראש הערך וכן העתיקו ע' זקנים צליל בשופטים ז', י"ג. או יותר טוב לגזרה מפעל גס, גים בטעם האמור הנ"ל, והראיה כי הפעל והשם נזכרו יחד בויק"ר ר"פ כ"ח כיון דעלון אורחין יתבין למיגם כיון דהוה מגיסא עליל הוה עליה תלת מאוון דמתלין וכו' אמר רבי לשמשנוי למה מְגִיסַיָּא נפקין . . אמרין ליה אית תמן גבר סב וכיון (דמגוסי) [צ"ל דמגוסא] עליל . . א"ל בגין מה את לא תשבוק וכו' ובקהל"ר פ' מה יתרון אי' במקום מגיסא הגי' תבשיל, תבשילא, ובל' נקבה בירו' סנהד' ספ"ח דכ"ו ע"ג דאנא ידע דלא אתי אלא מיסב מגוסתי מיניי — ובענין דינא דמגיסתא עיי"ע הבא אח"ז. — ובענין מְגִירוֹס יש לדעת כי היא ל"י μάγειρος (וממנו ל"ס מִיגַרְסָא) פי' טַבָּח ומבשל Koch וע' זקני' העתיקו כן מבשלים (יחזק' מ"ו, כ"ד) וטבח (ש"א ט', כ"ג. כ"ד) ורב טבחים (מ"ב כ"ה, ח'; ירמי' ל"ט, ט') ἀρχιμάγειρος ולנקבה טבחה (ש"א ח' י"ג) μαγείρισσα והפעל טבח μαγειρεύω איכ' ב', כ"א ועוד עיי"ע מגירין] —

מגסת (= מגוסת שם אדם) בפ' הערל (יבמות ע"ט:) העיד ר' יהושע בן בתירה על בן מגוסת שהיה בירושלי' סרים אדם. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בנוסח' ובכ"י ה"ב אי' פי' סרים אדם א ח ד, ומזה אולי מוכח כדעת בעל החלוץ כי רבינו לא היה גורס במשנ' סרים אדם ע"כ בא לפרשו והוא מל' צענד magavô = βαγώας סרים, ובדפ"ע אי' אדם סרים, בירו' הגי' בן מגיסת] —

מַגְסְתָּא (= מַגוּסְתָּא, מַגִיסְתָּא נ"ל מל"פ مكست פי' עוות והיינו עוות הדין Rechtsverdrehung ועוד עיין בפנים ורבינו פי' ענין גַסוּת) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' אין פורטין (ב"ק קי"ד רע"א) לא אמרן אלא בדיני דמגוסתא, ובפ' אלו מציאות בגמ' דסמוך אי זו היא אבידה (ב"מ ל':) אטו דינא דמגיסתא[1]) בו ד י י נ י [2]). פי' דין של אומות העולם של הדיוטות שדנין בגסות כדאמרינן בגמ' (ב"ק שם) נטלו מוכסין לא שנו אלא בלסטים גוי דדייני בגיתי פי' גוים שדנין בשמא ובשחד ובאונס ובגאוה ו ב ג א ו ת [3]) ולא מיאש אבל בלסטים ישראל כיון דכי מייתי ליה לבית דין אומר בית דין מי יימר דהאי לסטים הוא ומי יימר [4]) שזה חמורך איושי מיאש דאמר מי יימר דמחייבי ליה בי דינא וכיון דמיאש מותר ליקח מליסטים י ש ר א ל [5]). — (א"ב פי' בל"י גדולים וראשי העם וחז"ל קראו כן לדייני האומות והרומיים אומרים להם מגיסתרת. ובב"מ מגוזתא כתוב). *[אחי"ה בְנו"ג בב"מ מגיזתא ע"ש פירש"י וסיים וחבירו בב"ק (קי"ד. דייני בגזתיא ע"כ ובנו"ג בב"ק שם: דדייני בגיתי וכ"ה בע' גת ע"ש ומ"ש. ושם בסיום הע' הבאתי מכ"י פ' פי' בשם רה"ג וגם בע' הנוכחי כתוב כי בכ"י פאריז בסיום הע' וז"ל ורבינו האיי [פי'] בגיתי באל מגאזפה ע"כ פי' בל"ע مغصبة כעס וזה עולה קצת עם פירש"י בב"מ מגיסתא: גוזאה ע"ש — אבל בב"ק פירש"י דמגיסתא בני כפר שאין יודעין לדון במשפט ע"כ וזה נ"ל עיקר כי בל"פ מגסת ענינו כמו شكست וזה פי' עוות הדין וערבוב הדעת ומעתה נוכל לבאר בגיתי ג"כ מל"פ كيت, كيچ, كيچ, كيچ פי' ערבוב וטירוף הדעת verwirrt והפכו של דינא דמגיסתא: (דינא) בי דוואר פי' ג"כ מל"פ האמורה בע' דוור (ח"ג, ל"א:) פי' ש ו פ ט. ואולי י"ל כי נגזרה מל"י אמצעי' μάγιστα ענין כישוף ואחיזות עינים וקראו כן רז"ל שופטים שדנו ללא אמת ונרויח כי דדייני בגיתי פי' ג"כ מל"י γόης אוחז עינים (עיי"ע גת בח"ב, שפ"ה:). אבל פי' ר"ב מלשון יוני μεγιστᾶνες, ומל"ר magisteres קשה להלמו] —

מַגְסְתְּרוֹן (= מַגִיסְטְרָנֵי מל"ר magister ובל"י אמצ' μάγιστρος, μαγίστηρ, פקיד וממונה der Vorgesetzte ס"א מְנִיצְטְרָנֵי מל"ר אמצ' (Tafelservierer, ministeriani האחשדרפנים והפחות (אסתר שני ט', ג') תרג' מגוסטרני ורברבניא ס"א מ נ י צ ט ר נ י [6]). — (א"ב פי' בל"ר פקיד וראש. מדר' שמות רב' פרשת ואלה המשפטים (פ"ל) קרב קיסים למגסטר. ובמדר' ויק"ר פרשת והבאתם את

---

[1]) כ"ה בדפ"ר, בכ"י ב"ר דמגיסטא, בכ"י ו"ו אי' דמגוסטא, בכ"י ל"ד, ק"ט ה"ב ושדפ"ע דמגוסתא. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט בי דייני ובנו"ג לדיינו ובדפ"ע לי'. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י ק"ט ושם לי' בגאוה ועוד עיי"ע גת (ח"ב, שפ"ו.). [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע יאמר. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ו"ו כ"י ל"ד ב"ר וה"ב ובדפ"ר פיזו' וויניצי' ובאזי בט"ס מגיסתא ובדפי' אמי גוים! [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ו"ו אי' ל"ד ה"ב וכצ"ל בכ"י ו"ו ב' תחת מביצטרני אבל בכ"י ב"ר ובדפ"ע בט"ס מכיצטרכי מכיצטרבי.

עומר ראשית קצירכם (ספכ״ח) מגיסטר פלטין ראש על ההיכל של מלך, ובנוסחאות כתוב ומסטרני ורברביא והוא טעות. *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן. אבל בויק״ר ספכ״ח בנו״ג מנסטאר פלטין והוא כל״ר minister palatii עיי״ע בלן. וזה כגי׳ ס״א עפ״י כ״י ערוך בע׳ הנוכחי. ודע כי בדפ״א גם בראש הע׳ מגסטרון בט״ת (ועל זה רמז בע׳ מסטרני) וכ״ה בכ״י ק״ט וזה עולה יותר יפה אבל כפי סדר האותיות תתכן בערוך הכתיבה עם ת״ו ור״ב שינה סדר הערכים ולפעמים אות ר׳ נשמט׳ כמו בב״ר פכ״ו עיי״ע מנטרומין כמו״ע] —

* מַגָּע (מפעל נגע das Berühren) כלי׳ פ״א מ״א והלאה שהן מטמאין במגע ובמשא. טהרו׳ פ״ו מ״ד ע״ז ע׳ סע״א ספק מגע וכו׳. ושם נ״ח: מגע נכרי. ושם ס״ט סע״א מגע חבירו. והקבוץ מַגָּעוֹת ירו׳ שבת פ״ז ד״ט ע״ד.

* מַגָּף (מפעל גוף פי׳ סתום Verschluss) ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד (מעש) [צ״ל מעט] מגף.

* מַגֵּפָה (מל״מ ענין הכאה, ומכת דבר Wunde, Plage, Pest) חולי׳ ל״ה: תוספת׳ זבים רפ״ה דם מגפתו. מכשירי׳ פ״ו מ״ח דם מגפתה. מ״ק כ״ח. מיתת מגפה. ירו׳ ביכורי׳ פ״ב דס״ד ע״ד לשלש מת במגפה . . ברכות ד׳: בשעת מגיפה. ועיין עוד סוט׳ ל״ה. ובלא״ר מגיפתא תר״י ב׳ לבמד׳ כ״ח, ח׳. — מגפות במכילת׳ פ״ב ט״ס עיין ערך מגנון, וע׳ מפה.

מְגַפַּיִם (מל״ע כּפּפ׳ מלבושי כלי מלחמה מברזל eiserne Rüstung ואצל רז״ל הונח רק על כלי המנעול eiserne Beinschienenpaar) כפ׳ במה אשה (פ״ו מ״ב ד״ס.) לא בקסדה ולא במגפיים. גמר׳ (שם ס״ב.) אמר רבה בר רב חנה[1]) פוזמקי פי׳ רב שר שלום מסאני דלבדא דנמטא דעמרא או דעיזי היינו דגרסינן בריש שבועות העדות[2]) (שבועות ל״א.) שלופו פוזמקייכו וחותו לדינא. בכלי מתכות פי״א בכלי׳ (מ״ח) הכידון והניקון והמגפיים פי׳ כולן מנעלין של נחושת או של ברזל שנותנין אנשי מלחמה לפני שוקיהן שכשירוצו לא יגפו[3]) כדכתיב (ש״א י״ז, ו׳) ומצחת נחשת על רגליו ומתרגמינן וטרקלינין[4]). *[אחי״ה כל הערך בשנוי קצת הסדר הועתק מפי׳ רה״ג לכלים 8 ומזה ומע׳ חפר ועוד מערכים אחרים (עיין מבוא ברשימה XVI אות ש׳) מוכח כי רבינו החזיק את הפי׳ לטהרות לרב שר שלום. וקרוב לפי׳ הנ״ל אי׳ ג״כ בריה״ף ורא״ש וברמב״ם הלכ׳ שבת פי״ט הל״א ע״ש ובכ״י ש״ס אי׳ (פומקי) [צ״ל פזמקי] שוקיים ואולי צ״ל לפני שוקיים כפי׳ רה״ג. ובפי״מ להרמב״ם בשבת מפורש: מגפיים מלבוש של ברזל יתכסה בו האדם בשעת המלחמה כדי שלא יכו אותו ויפול ע״כ והוא עולה עם גזרת מלה ערבית הנ״ל — אבל בחיבורו חזר מזו הדעה ובאמת אצל רז״ל ענין המלה כלי ברזל שמניחין על רגליו או לשוקיו ועל זה רומז פוזמקי שהוא מכנסים (עיי״ע פוזמק ומ״ש) ומספר זוגי מגפיים רומז על שתי רגליו או שוקיו — ובתוספת׳ כלי׳ ב״מ רפ״ג המלה רק ביוד אחד המגפים וכן בריה״ף. ובכ״י ארפורט בתוספ׳ כלי׳ שם בט״ס והמנפש] —

* מָגוּר, מָגִיר (נ״ל מל״ע مُجِيرٌ גומא קטנה טוחה בסיד mit Kalk betünchte kleine Grube) תוספת׳ כלי׳ ב״ק ספ״ד כירה של מתכות שעשה לה מגור וכר״ש לכלי׳ פ״ה מי״א גורס מגיר ופי׳ מגיר הוא מקום שהכירה יושבת וגבה עליו ע״כ ול״נ שהוא מל״ע הנ״ל ופי׳ מקום כעין גומא קטנה שהטיחה בטיט כדי לשפות עליה את הקדירה.

מגור (= מְגוּרָה מל״מ מקום אוצר התבואה Speicher, Magazin) בהמפריש פ״ד בתרומה (מ״ב) מי שהיו פירותיו במגירה. בפ׳ המוכר את הבית (ב״ב ס״ז:) לא מכר את המגורות של מים[5]) פי׳ בריכות של מים כמו (יואל א׳, י״ז) נהרסו ממגורות. פי״ט בכלי׳ (מי״ז) מגורות שלה[6]) טמאות. פי׳ חדרים קטנים של תיבה ובלעז פורדי[7]). בפ׳ הדר בגמ׳ אנשי חצר[8]) (עירובי׳ ע׳ סע״ב) ישראל וגוי[9]) ששבתו במגורה[10]). ובר״ג דפסחים (ט׳.) ובר״ג דפ׳ כל הצלמים (ע״ז מ״א:) ובפ׳ כל היד בגמ׳ כל הנשים (נדה ט״ו:) חבר שמת והניח מגורה מליאה פירות פי׳ מקום שמכניסין בו התבואה כמו (חגי ב׳, י״ט) העוד הזרע במגורה. מסתברא גר העיקר כמו (חבקוק א׳ ט״ו) יגרה

---

[1]) וכן הוא בע׳ פזמק ובכ״י ש״ס, ובאו״ז הל׳ שבת רסי׳ י״ג, ובפי׳ רה״ג לכלי׳ פי״א: רבא בר רב הונא, ובנו״ג רב. [2]) כ״ה בכ״י ו״ו. [3]) בדפא״מ בט״ס יחפו. [4]) בדפ״א טיקלילין ובפי׳ רה״ג לכלי׳ וטרקילין עיי״ע טרקליל. [5]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ועיי״ע מערה. [6]) בנו״ג שבה. [7]) כ״ה בכ״י ה״ב, ובשאר כ״י ודפ״ר ופיזו וויניצי׳ פודרי, פידרי וצ״ל פורדי והוא לפע״ד בלאי״ט Abtheilung Fach, parte ובדפי׳ אמ׳ ופראג בט״ס עודרי. [8]) כ״ה בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב ב״ר ודפ״ר. [9]) וכ״ה בדפ״ש ובכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח וכן היה לפני רש״י והגיהו עיין ד״ס במקומו. [10]) וכ״ה בכ״י ש״ס ושם בכ״י א״פ לי׳ מלת אחת כבערוך ובנו״ג שרויין במגורה אחת.

בחרמו ויאספהו במכמרתו. *[אחי"ה והפי' הראשון בראיה מפסוק ביואל הנ"ל העתיק רבינו מפי' ר"ח בעירובי' (בש"ס ווילנא) ובע"ז (בקובץ כ"י אנגי' דף כ"ו סע"ב) והוא מענין קנים Fächer והטיב לפרש ע"י לעז הנ"ל ובזה הענין תוספתא כלי' ב"מ רפ"ח שידה שהמגורות שלה מבפנים. תוספת' כלים ב"ק פ"ב עיי"ע בית תבלין (ח"ב, פ"ז הערה 1). ב"ר פי"ח בנה בה מגורות יותר מן האיש וכו' ושאר ציוני הערוך מענין אוצר הוא וכנ"ה במעשרו' פ"א מ"ב האגוזים משיעשו מגורה, תוספתא מעשרות פ"א וירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד האגוזים והשקדים משיעשו מגורה, וכן ענין מגוּרֶת בירו' דמאי פ"א דכ"ב, מן המגורת בצידון ובתוספתא דמאי רפ"א מן המוגירות בצידון ומן המוגורות כ"ה בכ"י אירפ' וצ"ל כבדפוסי' המגורות] —

מָגַר (מל"מ מִגַּר פי' השליך הִפִּיל וכ"ה בל"ס (stürzen, zu Falle bringen וחציך מיד ימינך אפיל (יחזק' ל"ט, ג') תרג' וגירך מיד ימינך אמגר[1]). ויפל רוכבו אחור (בראשית מ"ט, י"ז) תרג'[2]) וימגר[3]) רוכביהן לאחורא. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' למ"א כ', כ"א; למ"ב ט', ל"ג; לתהלים פ"ט, מ"ה ועוד עיי"ע מרג ג' ומ"ש — ועוד בענין גמירה וכליון באותיות הפוכות כמו גמר עיי' תרג' לתהלים ק"א, ה', ח', קי"ט, קל"ט; קמ"ג, י"ב. ותרג' כ"י לאיוב כ"ג, י"ז נצמתי: לא אתמגרית ובנו"ג אתגמרית] —

* מָגֵיר, מָגוּר (מפעל גור פי' שכן Nachbar, ולנקבה מְגִירְתָּא (Nachbarin בע' גר ז' (ח"ב, שמ"ד) כבר הביא רבינו ל' נקבה מגירתא מנדרי' כ"א סע"ב וע"ש ר"ב ומ"ש ועתה אוסיף להביא עוד דוגמאות, ירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד חד כותי (ובירו' שבת ס"פ ט"ז דט"ו ע"ד חד נפתי, ובירו' יומי פ"ח דמ"ה: חד נפתיי) הוה מגיריה (בירו' שבת בט"ס במגורה) דר' יונה נפלת דליקתא במגיוותיה דר' יונה וכו', ירו' ב"ב ספ"ג די"ג ע"ג והוה מגיריה וכו', ירו' פסחים ספ"ג ד"ל: מגור הוה, קהל"ר פ' לשחוק חד מגר וצ"ל מגיר, ושם פ' ומוצא אני: דהוה ליה מגיד צ"ל מגיר ליסטים, ושם: אתתא דמגרא צ"ל דמגירא ובויק"ר פכ"ה אנתתיה דמגירא. תרג' שכן (ירמי' ו', כ"א) מגיר והקבוץ שם י"ב, י"ד ובכנוי אונק' לדברים א', ז' מגירוהי ובירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד הוו להו מגורין נוכראין, שו"ט מזמור ר"פ מ"ח כמא דאמרין מגיריא, איכ"ר פ' היו צריה: כל מגירייא דעבדין בישא למגיריהון עבדין, שהש"ר פ' מה יפו: פלגון . . לכל מגיריהון, ולנקבה מְגִירְתָּא ויק"ר ספ"ה ושם פ"ו, והקבוץ שם פ"ט מגירתא נדרי' כ"א סע"ב עיי"ע גר ז'. ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד מגיריית. והשם המופשט מגירותא עיין ריש הערך:

* מוֹגִיר (vermiethen) אפעל מן אגר עיי"ע.

* מַגְרֶדֶת (מפעל גרד Kamm, Bürste) שבת קמ"ז: אין גורדין במגרדת עיי"ע גרד א'. והקבוץ כלים פי"ב מ"ו עיי"ע תל א'. תוספתא כלי' ב"מ ספ"ב מַגְרֶדוֹת של אוליירין. וכ"ה מַגְרְדָא, מַגְרַדְתָּא שבת שם לפי ג' רבינו בע' גרד ובתוספ' עיין ד"ס שבת צד קע"ז. ובתוספת שבת ספט"ז (י"ז) בכ"י אירפ' בט"ס אין מתגררין במגוררת וצ"ל אין מתגרדין במגרדת.

☞ מגיריון (בל"י μαγειρεῖον בית הבשול Küche) בירוש' דביצה פ' משילין פירות (ספ"ה דס"ג:) קבלין מגו מגיריון דידן, פי' בל"י בית הבשול. *[אחי"ה אלה דברי ר"ב סוף ערך מגרס שהוא אצלנו ע' מגס. ובזו המלה העתיקו ע' זקנים בית המבשלים ביחזק' מ"ו, כ"ד ועוד עיי' היקסאפלא לאוריגינים שהעתיק ככה הטירות (שם פסוק כ"ג)] —

* מוגרמת, מגרומתא (הפעל מן גרם ע"ש פי' שחיטה מתוך הטבעת) חולי' י"ח: מוגרמת שהיא כשרה . . מוגרמת פסולה, ב"ק צ"ט סע"ב ההיא מגרומתא וכו'.

* מְגִירוֹס (בל"י μαγειρός טַבָּח Koch) עיי"ע מגס.

* מַגְרוֹס (פי' ריחים Mühle מפעל גרס = טחן) ירו' כתובות פ"א דכ"ה ע"ג קול מגרוס בעיר וכו' עיי"ע אר (ח"א, רס"ב:).

מגרף (= מַגְרֵיף, מגרופי, מגרופית, מגריפה כולם מענין גרף ע"ש פי' יעים Schaufel, ועוד מגריפה eine Art Orgel) בילמדנו ויך את המצרי (וכן בתנחו' שמות סי' ט') במה הכהו י"א מגריפה[4]) של טיט נטל והוציא מוחו. בבראשית רבה פרש' י"ו בישעה שהיה מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת. ובפרש' ל"ט (ל"ח) הבא נרדה: איתי לי כולב ומייתי ליה מגרופי. בויק"ר בריש קדושים תהיו (פכ"ד) מאן דאית ליה פסא או מכוש או מגרופין[5]). בפ' אלו מציאות בגמ'

---

[1]) בכ"י ק"ט וה"ב אימגר. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפי' וויניצי. [3]) בדפי' וויניצי בט"ס ויגמר. [4]) בשמ"ר פ"א מגריפו' [5]) בנו"ג מגרופי.

כלי כסף (ב"מ ל׳.) מגריפות וקרדומות ישתמש בירך אבל בקשה לא מפני שמפחיתן. בסוף גמר' דפ' אין דורשין (חגיגה כ׳.) ובר"ג דפ' טבול יום (זבחים צ"ט סע"א ורע"ב) [1]) עודהו [2]) הסל על ראשו ומגריפה בתוכו. ובסוף שקלים (פ"ח מ"ב) חוץ מן הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות. בבראשי' רב' פ' מ"ז [3]) (והוא ר"פ מ"ו) עד שאורין אותם בסלים ומגריפות. פי' לוקטי. תאנים יש להם מגריפה שקורין בלעז רישלו [4]) ותופס בו יחור של תאנה ומורידו לארץ ולוקטן ומניחן בסל. פי' כ"ט בכלי׳ (מ"ח) יד מגריפה של בעלי בתים בי"ש אומרים ז' ובי"ה אומרי' ח' ושל סיידים בי"ש אומרי' ט' ובי"ה אומרי' י'. בפ' אין נערכין [5]) בגמ' לא היה מכה (ערכי' י' סע"ב) מגרפה היתה במקדש וי' נקבים היו בה כשמזמרין בה יוצאין ממנה ק' נעימות ואין דומות זו לזו [6]). ובפ' י"ג בכלי׳ (מ"ד) מגריפה שניטלה כפה טמאה מפני שהיא כקורנס. פי' כפה „שבוחשין בה ומגיסין בה הקדרה וכן מגריפה שגורפין בה הטיט" [7]) בלעז קאצה [8]) וזו של טיט משמע שהיא קרויה פלא [9]) בלעז. וכבר פירשנו מגריפה בע' גמד [ג'] [10]) ובערך [11]) גרף. *[אחי"ה והשם עם הפעל נזכר בשבת פי"ז מ"ב מגריפה לגרוף בו את הגרוגרות ועיי"ע גרף (ח"ב, שע"ה) ושם הובא השם מגרף בשם ילמדנו ע"ש. ואחד הוא עם מגרופי' ולנקבה מגרופית וכ"ה בפסיקת' רבתי פ"ו לא נשבר (מגרופות) [צ"ל מגרופית] ולא קורדום. והוזכרה מגרפה (מגריפה) הרבה אצל סל עיי' לעיל ועוד עיין תוספתא טהרו' ספ"ח שהש"ר פ' אתי מלבנון, במד"ר פט"ו ובל' זכר סלו ומגריפו ירו' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג וירו' מ"ק פ"א ד"פ: והקבוץ מגריפות תמיד פ"ב מ"א עיי"ע גרף. ותרג' היעים (במדי' ד', י"ד) מַגְרוֹפְיָתָא, ויעיו (שמות כ"ז, ג') מגרופיתיה — ובפסיקת' רבתי פט"ז מגריפים ט"ס עיי"ע מגס וצ"ל מגירסין, — ומה שענין מגריפה כלי זמר עיי"ע גרף וע' גמד ותמיד פ"ג מ"ח, ופ"ח מ"ו וירו' סוכ' פ"ה דנ"ה:] —

* מגררת, מגררתא ט"ס וצ"ל מגרדת, מגרדתא עיי"ע וע' גרד.

מַגוּשׁ (כבר פירשתי בע' אַמְגּוּשָׁא (ח"א קי"ג) Zauberer, Magier, Mager) בפ' אטר להן הממונה (יומי' ל"ה רע"א) פרוה מ ג ו ש א [12]) פי' בע' פרוה [13]). בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה.) הלומד דבר מן המגוש [14]) חייב מיתה. פי' רב האי אמגושתא [15]) היא הנודעה בל' ישמעאל זמזמה שהמגושין בשעת סעודתן שותקין ואין מוציאין דבר מפיהם אלא מוציאין קול שאינו מחותך בנעימות והנעימות בלבן. פ"א מגוש בל' יון מכשף, גידופי כופר בעיקר. ראטין מגושא (סוט' כ"ב רע"א) פי' בע' רטן. — (א"ב פי' בל"י ורומי מכשף). *[אחי"ה מה שהביא הערוך בשם רה"ג אי' כן בקיצור נמרץ גם בפי' ר"ח בשבת (נדפס בש"ס ווילנא) וז"ל אמגושתא פי' בלי' ערבי זמזמה מגוש בל' יון מכשף גידופי כופר בעיקר ע"כ וכונתו לל"ע نغمة קול שאינו מחותך בנעימות כי אם בגרון ע"י צפצוף והקבוץ زمازمة פי' בל"ע מגושי Ma-gier כי כן דרך המגושין לדבר ככה וזהו רטין מגושא בסוט' הנ"ל. ופי' רה"ג ופ"א אפלוגתא דרב ושמואל קאי עיין הפשב"ע ויתר דברי בענין מגוש תקח מע' אמגושא ע"ש] —

מְדְּ . . . רק בצירוף עם השם או הפעל כמו מדרישא מדסיפא, מדקתני וכדומה והורכב מן: מן ועוד דְּ ופי' ממה אשר . . .

מד (מפעל מָדַד messen מְדִידָה das Abmessen; מִדָּה das Flächenmass, Hohlmass והושאל לכמה ענינים עיין בהוספותי בפנים מאות א' עד אות ח') בס"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ ל"ג סע"א) העוסק במקרא מדה שאינה מדה פי' „העוסק במקרא בלבד מדה שאינה מדה שהרי לא נתעסק [16]) בפתרון המצות, במשנה מדה ו נ ו ת נ י ן עליה [17]) שכר פי' המתעסק בפתרון המשנה שיש בה הרבה

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס נהפך הסדר כזה בסוף גמ' דפ' טבול יום בזבחים ובפ' אין דורשין ובכ"י ק"ט רק בס"ג דפ' אין דורשין וחסר ציון מזבחי' ובדפ"ר חסר ציון מחגיגי' ואי: ב ס"ג דפ' טבול יום. [2]) בנו"ג בחגיגי' ידו אבל בכ"י ש"ס כגי' רבינו וכ"ה בזבחים. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב, ובכ"י ק"ט פ' י' ובדפ"ע פמ"ד וצ"ל פ' מ"ז. [4]) אולי לאי"ט Raspel, rázzola. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע בערכין. [6]) בנו"ג בע"א ע"ש. [7]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' צד 9 ושם עוד: ושמו בטיית מגריפה והוא ל"ע مغرفة כלי לשאוב בו ועיין פימ"ש להרמב"ם. [8]) כ"ה בעה"ק ובדפ"ע קצא והוא לאי"ט cucchiajo פי' כף Löffel. [9]) בלאי"ט Schaufel, pala. [10]) בדפו"ו בט"ס גמר. [11]) ובכ"י ק"ט ובערבי! [12]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ע בע' פרוה אבל בע' הנוכחי מגושה. [13]) ושם אוכיח כי העתיק דברי ר"ה. [14]) בנו"ג דבר א ח ד אבל בכ"י א"פ לי' בש"ס. [15]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח ובנו"ג מגושתא וצ"ל מגושא כדאי' בתוספ'. [16]) בשט"מ: ג ם בפתרון. [17]) כן הוא בכתב יד ו"ו וה"ב ובשט"מ ובדפ"ע ונוטלין מ מ נ ו וכ"ה בירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג ובב"מ עליה.

מן המצות[1]) שהן קבלה והן תלויות במשניות החיצונות[2]) וכשהוא מתעסק במשנה צריך לעיין באותן הברייתות כולן ופתרוני החכמים יש לו בזה שכר מצוה אבל המתעסק בתלמוד ומורה ומבאר המצות כתיקנן[3]) ומגיד[4]) הלכה למעשה אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמשנה והמצות שהן בקבלה הלכה למשה מסיני"[5]). ובר"ג דפ' איזהו נשך (ב"מ ס"א רע"ב) במדה (ויקר' י"ט, ל"ה) זו מדידת קרקע[6]) שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים. פי' באותו חבל עצמו לפי שבימות הגשמים החבל לח ומתפשט ובימות החמה החבל יבש ונכווץ ויבוא לו פחות[7]). פ"א בימות החמה הקרקע מתבקע ומתרווח בתפתיחא[8]) בימות הגשמים מתדבקים הרגבים ומתקווץ שנמצא בימות הגשמים המדה מוספת[9]) וזו הבריתא בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט:)[10]). בפ' שואל אדם בגמ' מטילין חלשין (שבת קמ"ט סע"ב וקי"ג רע"א) שבתה מדהבה (ישעי' י"ד, ד') אומה שהיתה אומרת[11]) בעולם הזה מדוד והבא[12]) מדוד והבא[13]) ואמרי לה הכי מאד מאד הבא בלא מדה. בויק"ר [סמוך לפרשת][14]) זאת תהיה (ספט"ו) שבתה מדהבה מלכות שאומרת מוד והבא מוד והבא[15]) ר' אבהו[16]) אמר מלכות שהיא מדהבת פניו של אדם בשעה שהוא בא אצלה רב טביומי אמר על שום פומא דדהבא[17]) רבנן אמרי על שום רישא דדהבא. בחלק בענין משיח (סנה' צ"ח.) אין בן דוד בא עד שיהו כל המדות שות[18]) פי' מרוב אמת[19]) כל בני אדם מוכרין במדה שוה[20]). בסוף מקואות (פ"י מ"ה) מטבילין במקום[21]) המדה פי' עד מקום שחישב לחתכו משם. בס"ג דפ' האומר התקבל גט (גיטין ס"ז.) א"ר שמעון לתלמידיו בני שנו מדותי שמדותי תרומות[22]) מתרומות מדותיו של רבי עקיבא. בריש ויק"ר טוב מלא כף נחת (רפ"ג) טוב מי שהוא שונה הלכות ומדה[23]) ורגיל ממי ששונה הלכות ומדה[24]) ותלמוד ואינו רגיל. פי' טוב מי ששונה משניות ומכילתות[25]) כלומר מדרשות כעין מכילתא ומרגילין בפיו. *[אחי"ה משפט מלת מִדָּה כן הוא א') כמו בל"מ ענין דבר המתוח בארך או ברחב וגם שיעור דבר מה הן יבש הן לח ד"מ ב"ב פ"ז מ"ב ומ"ג מדה בחבל אני מוכר לך, ושם קכ"ח. מדת משקלותיו. קידושי' מ"ב: וש"נ כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין וכו', פיאה פ"ב מ"ד וה' מדה דקה .. מדה גסה, כלי' פי"ז מי"א מי"ב ויש שאמרו מדת דקה .. ויש שאמרו במדת גסה, ב"ב פ"ט מדה חסרה או יתרה, מנחות פ"ט מ"ב מדה יתירה של לוג ומחצה היתה שבה היה מודד למנחת כה"ג תוספתא מנחות פ"ח שריבה מדת עשרונן או שחסר מדת עשרונן שהיתה מדה מרובה מחברתה או חסרה מחברתה וכו', והקבוץ כלי' פי"ז מי"א מדות הלח והיבש וכו', מנחות פ"ט מ"א שתי מדות של יבש היו במקדש, ושם מ"ב שבע מדות של לח היו במקדש וכו', ר"ה י"ג. כל מִדּוֹת חכמים כן הוא וכו' תוספתא כלי' ב"מ ספ"ו כל המדות שאמרו חכמים בכרם וכו', ירו' ב"ב פ"ה דט"ו סע"א ורע"ב למדות ולא לשיעורין עיי"ע אגרינומון (ח"א, כ"ט:) והשם המופשט מדידה ב"מ וב"ב הנ"ל בראש הערך, וכנ"ה בסוט' י"ד: לעסוק במדידה ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג מצות עיסוק מדידה; עירובי' נ"ח. יפה למדידה; פסיקת' דר"כ צד ז', מדידה .. משיחה. והפעל עיין בסוף הערך — ב') הושאל

---

[1]) בשט"מ: שיש עליה הרבה מעניני המצות. [2]) כונתו תוספתות עיי"ע אפתק א' כבד א' ועי' משנה. [3]) בשט"מ כתיקונן. [4]) בשט"מ ומבאר. [5]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח הובא בשט"מ לב"מ ושם גם פי' לסוף המאמר ולעולם הוי רץ וכו' ובעי' תלמוד הובא בלי פירוש וכל הענין נדפס עתה בש"ס ווילנא ב"מ עם פי' ר"ח עש"ה. וזה הציון דב"מ אי' ג"כ בירו' שבת הנ"ל אבל בירו' שבת פ"א ד"ג: ובירו' ברכות פ"א ד"ג: ובירו' הוריו' פ"ג דמ"ח ע"ג אי' בקטוע. [6]) ובספרא קדושי' פרשי' ג' פרק ח' אי' רק: במידה זו מידת הארץ. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר פיזי באזיל ואמ' אבל בדפי וויני ונמצא חלק האחד פחות. ודע כי פי' רבינו זה הועתק מפי' רגמ"ה בב"ב כי בכ"י לשם כתב וז"ל: שלא ימוד לאחד בחבל קרקע חלקו בימות החמה שהחבל יבש ונכווץ ומתקצר ואם מודד לחבירו באותו חבל עצמו בימות הגשמים מפני שהעולם מלוחלח מתפשט החבל והוי חלקו של זה יתר משל חבירו אלא לשניהן מודד בימות החמה או בימות הגשמים ע"כ ובזו השטה הלכו רש"י רשב"ם לב"ב פ"ט: ד"ה לאחד בימות החמה ורמב"ם מהלכות גניבה פ"ח הל"ג. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר פיזי ובאסיל אבל בדפו"ו ובכ"י ב"ר בתפיחה ובכ"י ו"ו א' בתפיחתא ובכ"י ב' בתפיחותא ובכ"י ק"ט בפתיחא, ובדפא"מ בפתיחתא ובפירשב"ם לב"ב בפתיחיו והנכון כמו שנסחתי עיי"ע תפתח. [9]) זה הפי' שייך לר"ח שהובא בפי רשב"ם לב"ב פ"ט: וכן פי' ר"ת כדמוכח משט"מ לב"מ ס"א רע"ב. [10]) בדפא"מ אי' בב"מ וצ"ל בב"ב. [11]) כ"ה בגליון כ"י ש"ס. [12]) בדפ"ר דהבא. [13]) בנו"ג רק פעם אחת וכ"ה בילקי' ישעי' רמז רפ"ו. [14]) כצ"ל ועיי"ע פסק. [15]) כ"ה בדפ"ר ואמ"ש ובשדפ"ע פעם אחת ובנו"ג מדוד והבא. [16]) בנו"ג ר"ש בר נחמן. [17]) לפנינו לי' וכונת רבינו הטיב מפורש ע"י שהש"ר פ' אמרתי אעלה עיין המפרש מהרז"ו. [18]) בנו"ג כל השערים כולן שקולין וכ"ה בכ"י ש"ס וילקי' עיין ד"ס סנהדי' קמ"ה: שלא העיר על גי' הערוך. [19]) בכ"י ה"ב אמונה. [20]) בכ"י ה"ב אחת. [21]) בנו"ג ע ד מקום וכן מוכח מפי' רבינו. [22]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר, ובשדפ"ע שהן תרומות. [23]) בנו"ג מדות. [24]) בנו"ג מדות. [25]) בדפ"ר מכילות.

לשיעור טובה או פורענות ברכות מ"ח סע"ב ככל דין שדנך בין מדה טובה בין מדה פורענות ושם נ"ד. בכל מדה ומדה שהוא מודד לך וכו' עיי"ע מאור, מגיל' י"ב: סוט' ח'. במשנה במדה שאדם מודד בה מודדין לו וכו', ושם בגמ' אע"ג דמדה בטילה במדה לא בטיל. נדרי' ל"ב. סנהד' צ'. פתיחת' דאיכ"ר פ' והצרוע מדה כנגד מדה. ג') אופן ותואר Art und Weise, Eigenschaft הן של קב"ה הן של אדם עיין הדוגמאות ברכות ה'. י'. י"א: י"ב. ט"ז: מ'. שבת נ"ה, צ"ז. ק"ד. ק"כ. קכ"ז. קנ"א: עירובי' י"ט. נ"ד. פסחים קי"ט. יומ' כ"ג. ע"ה. ע"ו. ר"ה י"ז: (שלש עשרה מדות פסיקת' דר"כ נ"ז. שלש עשרה מדות של רחמים) תענית כ"ה. מגילה ט"ו. כ"ח. חגיג' ט'. סוט' ה'. ל"ד: ב"ב י'. פ"ח: סנהדר' ל"ח. צ'. קי"א. ע"ז י"א. מנחות צ"ט: נדה ל"א. אבות פ"ה מ"י והלאה ומזה ג"כ תוספת' חגיג' רפ"ג לא כמדת הקדש מדת התרומה מרובה מדת הקדש ממדת התרומה וכו' וזה המאמר לי' בכ"י אירפורט רק חציו הראשון ע"ש. ד') בפרט מדת הרחמים ומדת הדין בב"ר ספי"ב אם בורא אני את העולם במדת הרחמים וכו' אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים. ושם פל"ג בכ"מ שנאמר ה' מדת רחמים . . בכ"מ שנאמ' אלהים הוא מדת הדין. (ועיי' תרג' לתהלים נ"ו, ה'. י'), ירו' תענית פ"ב דס"ה: כי הנה ה' יוצא ממקומו (ישעי' כ"ו, כ"א) יוצא לו ממידה למידה יוצא לו ממידת הדין ובא למידת רחמים על ישראל וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד קס"ב. ושם ממדה למדה וכו'. ועיין עוד ברכות ז'. ל"ב. ל"ג: ירו' ברכות פ"ה ד"ט ע"ג שבת נ"ה. פסחים קי"ט. מגילה ט"ו: כתובות נ': סנהדר' צ"ד. צ"ז. ק"ג. קי"א: ה') משפט אנושי והשכל הישר gerades, menschliches Urtheil יומ' מ"ג: כך היא מדת הדין נותנת, ירו' ב"ק רפ"ד ד"ד. ירו' יבמות פ"ז ד"ה: מדת הדין לוקה ועוד פירושו עיקר הדין ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג סע"ב עיין מבהי"ר למהרז"ף צד י"א: ושם עמוד א' הובאו דוגמאות להוראת למידת הדין היינו: ו') דין ממון Civilprozess ירו' ברכות פ"ב ד"ה. ירו' שביעי' פ"י דל"ט ע"ג וירו' סנהד' ספ"ה דכ"ג. ועוד זולתו עיין במה"י שם. ז') כל מה שנדרש בהבנת דבר מתוך דבר ובפרט מפסוק ועוד בכלל דבר הנדרש וכלל עצמו וכ"ה בל"ע مداد schriftliche Deduction, Lehre, Norm פסחים ע"ז: ירו' פסחי' פ"ז דל"ד ע"ג מנחות ט'. כ"ו. כמדת ר' אליעזר . . כמדת ר' יהושע, שקלי' פ"ד מ"ז ר' אליעזר השוה את מדתו. ושם מ"ו ובירו' פסחים פ"א דכ"ח. אינה היא המדה ומזה גיטי' ס"ז. שנו מדותי עיין לעיל. ויק"ר רפ"ג עיין לעיל. ח') ועוד נאמר לכללים אשר בהם נדרשה התורה ונתיסדה ההלכה ברייתא דר' ישמעאל בריש ספרא הלל הזקן דרש שבע מדות וכו' תוספתא סנהדרין ספ"ז שבע מדות דרש הלל לפני זקני בתירה וכו', ריש ברייתא דר' ישמעאל ר' ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת וכו'. בסוף מסכת דברכות נדפסו שלשים ושתים מדות של ר' יוסי הגלילי ועיין פירושם בספר כריתות ח"ג צד י"ט והלאה (דפ' קרימונה) ועיין הליכות עולם ויבין שמועה צד ל"ג: והלאה — ועוד עיי"ע מכלא, מכילתא. — ונקרא על שם מדות המסכתא הנקובה ככה ולפי' יומ' ט"ז רע"א ראב"י היה שונה אותה: מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב היא ועיין ד"מ למהרז"ף 73 — והפעל עיין עירובי' מ"ג: יומ' ל"ח: ל"ט. תענית ח'. מגילה י"ב: סוט' ח': מ"ה: תוספתא סוט' רפ"ג, ירו' סוט' פ"א די"ז.] —

מד (= אֲמַד כמו עמד פי' בל"ס טובל ושט במים (tauchen, schwimmen בריש[1]) גמ' דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) ונחית בר אמודאי וקטר אטוני דכיתנא בכסיתא[2]. ובר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד רע"ב) ונחית בר אמודאי לאיתויי. וכר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ז:) ולינחות במיא ולימוד ולותיב[3]) פי' אדם שיודע לשוט[4]) על פני המים. — (א"ב פי' בל"י איש בקי לצלול במים אדירים עד הגיעו אל חול אשר בקרקע הים כמו אוספי מרגליות בלב ים). *[אחי"ה המלה איננה יונית כי אם כמו עמד בל"ס כמו שהוכחתי בע' אמודאי (ח"א קט"ו:) ובע' בר אמודאי (ח"ב קע"ג.) ושם ושם רמזתי כי רבינו נגרר אחר פי' רגמ"ה. ובנו"ג בכ"מ אמוראי ברי"ש אבל בכ"י ש"ס ר"ה וכן בכ"י ש"ס לב"ב (ד"ס שם) לנכון בדלי"ת וכ"ה בדפ' פיז' בגמ' וברשב"ם ובקצת כ"י בע' הנוכחי בט"ס בריש אבל מסדור האותיות וגם מפעל לימוד (בגיטין הנ"ל) נראה בעליל שצ"ל בדלי"ת. ומזה פי' רה"ג מלת משומד וז"ל מחברת הערוך מר"ש פרחון סוף אותיות המשמשין ואמר רבינו

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב. [2]) ונ"ל שצ"ל בבסיתא עיי"ע בסיתא ח"ב, קל"ד: ובד' פיז' ובדפו"ו בכסות' והנכון בדפ"ר ועיי"ע בסיתא. [3]) בנו"ג וליקום במיא . . ולימוד וליסלוק ולותיב. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר והוא כפי' רגמ"ה עיי"ע בר אמוראי ומ"ש ובכ"י ק"ט וה"ב תחת המים ובדפ' פיז' והלאה במים.

האיי ז"ל כי משומד עקרו משועמד אבל הפילו העי"ן מפני הטורח כי שם מים המקודשים להם [כי הטבילה במים] בלשון (אדום) [ארם] העמדה ע"כ ויותר מדוקדק בע' שגע לרש"פ וז"ל ואמר רב האי גאון כי משומד משפטו משועמד מלי' עמד והשי"ן יתירה ומשום שיעמידוהו לטבול במים המקודשים נקרא כך ע"כ ועיין דברי המו"ל הח' זלמן ן' כוכב טוב שהביא ראיות מאונגליון וזה פי' רבינו האיי הביא גם בקצת שנויים היוחסין השלם צד 15 ועיין מ"ש הח' צונץ סוף אותיות המשמשין במחברת הערוך הנ"ל — ועוד עיי"ע משומד] —

מַד (= מַדָּא מל"מ מַד לבוש העליון (Oberkleid בר"ג דפ' תפלת השחר (ברכות כ"ח.) מאן דלביש מדא ילבש מדא[1]) פי' מלך שלובש הכתר. מזה בן מזה (שם) פי' כהן בן כהן. — (א"ב אולי מדא הוא כהן שהיו לבוש מדו בד והענין כפול). *[אחי"ה ובאמת בירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד ובירו' תענית פ"ד דס"ז ע"ד לי' כי אם מי שהוא מזה בן מזה יזה וכו' ופי' מדא כדאי' ברש"י הרגיל ללבוש המעיל ילבוש כלומ' הרגיל בנשיאות יהיה נשיא. וזו כוונת ר"ב. ומזה הוא הפעיל מן נזה מלי' מזה מי הנדה (במדי' י"ט, כ"א)] —

* מדאני עיי"ע מדן א'.

* מַדָּאתָא, מִדָּה עיי"ע מִנְדָּה.

* מַדְבְּחָא (בל"א (עזרי ז', י"ז) וסורי כמו בל"מ מזבח (Opferaltar תרג' מזבח (שמות כ"ז, א'. ה' והלאה; כ', כ"ד) ועוד זולתו מדבח. מדבחא. זבחים נ"ד רע"א רב מתרגם (ובין כתפיו שכן דברי' ל"ג, י"ב) באחסנתיה יתבני מדבחא. והקבוץ תוספתא כלי' ב"מ פ"ה פסחים י"ז. בית מדבחַיָּא עיי"ע בית דבח (ח"ב, ס"ו:) וע' בית מטבחים (שם ע"ד) וע' דבח.

* מַדְבֵּךְ (אולי משרש דבך = דבק (Schichte סוכ' כ' סע"ב מדבך אבנים וכ"ה בכ"י מ' וא"פ בשבת קכ"ה: מצא שם מדבך של אבנים ובנו"ג נדבך ופי' רש"י אבנים סדורות ועיין פירושו לסוכ' הנ"ל ובע' רבג גי' רבינו מרבג ס"א מרבך ועיי"ע רבג ומ"ש. ולפי הענין מדבך כמו מַדְבֵּק ענין חבור זה לזה ורגיל בתרג' עיין למ"א ז', כ"ט. ל"ו; לירמי' ל"ח, י"ב; ליחזק' י"ג, י"ח. והיותר נכון כי מדבך = מדבק מל"ע ܡܕܒܩ אבנים סדורין זו ע"ג זו עיי"ע נדבך.

מְדֻבְלָל (לפי רבינו מעורבב וא"כ טפעל בלל) בפ"ג בבכורות (מ"ד דף כ"ה רע"ב) הצמר המדובלל (בכשור) [בבכור] פי' מעורבב ואינו מתוקן. סוכה מדובללת (סוכ' כ"ב.) כבר פי' בע' דבל. *[אחי"ה (ושם בחגיג' ה': ו'.) הארכתי בענין גי' ופי' המלה עש"ה] —

* מִדְבָּק (Gefüge, Verbindung) עיין ערך מדבך ויש"נ ל"ע.

* מִדְבָּר (מל"מ כלי מבטא והוא קצה הלשון (Sprachorgan שה"ש ד', ג' מִדְבָּרֵךְ. תוספת' בכורות פ"ד רוב המדבר בלשון. בכורו' מ'. קידוש' כ"ה: שבלשונו עיי"ע לשון. ולנקבה שהש"ר פ' כמגדל: מדברך יאי מדברותיך יאיא. והקבוץ שבת ס"ז: שמ"ר פ"י כלה מדברותיך עיי"ע כלך ובכ"י ש"ס בסנהד' ל"ח: כלך למדברותיך והוא כמו מִתְדַּבְּרוֹתֶיךָ ומזה מדברותיך דברי' ל"ג ג' עיין פירש"י וראב"ע.

מִדְבָּר (= מִדְבָּרִי תואר מן מדבר die zur Wüste, Trift, zum Anger gehörend) בסוף ביצ' (מ':) שוחטין את המדבריות פי' בגמ'. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו א', ב' ל"ד אבל בכ"י ק"ט הסיום: פי' „בגמר' מדבר" ואח"כ נכתב ציון מע' מדבר ב' ויותר משובש בדפ"ע הסיום פי' בגמ' „מלשון מדבר". ובגמר' דפ' מי שהפך וכו' הרי שנכללו שני ערכים ללא נכון. והאמת כי אחר מלת פי' בגמר' יש לשים נקודה ומלת מדבר הוא דבור המתחיל לע' הבא כדאי' בכ"י ו"ו א' ב'. ל"ד ה"ב ודפא"מ. וכיון רבינו במ"ש פי' בגמר' על הא דאי' בביצ' שם: אלו הן מדבריות וכו' כל שיוצאות בפסח ורועות חוץ לתחום וכו' אלו הן מדבריות כל שיוצאות ורועות באפר וכו' היכא דיוצאות ורועות בפסח ונכנסות ברביעה ראשונה וכו' ובירו' סוף ביצ' אילו הן המדבריות אילו שהן יוצאות בפסח ונכנסות ברביעה . . אילו הן מדבריות הגדילו' באפר בתוספתא ביצ' פ"ד קצת בע"א ע"ש — והיחיד נקבה יומ' מ"ד: עירובי' פ"ג, סאה מדברית והשם מדבר (בקבוץ מדברות ברכות נ"ד.) בלא"ר וסו' מַדְבְּרָא ב"ב ע"ג: ע"ד:] —

מְדַבָּר ((מדבור פי' בל"ע ܡܕܒܪ מנהיג ומתקן וא"כ מדבר דנורא מתקן אבוקות Fackelanordner ועיין בפנים) בגמ' דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב סע"ב) כיון דבעי מדברי דנורא פי' אבוקות[2]). —

---

[1]) כ"ה בכ"י ח"ב. [2]) ונראה שאחריו נגרר הטו"ר או"ח סי' תקל"ח ע"ש.

(א"ב בנוסאות דידן כתוב מדוכרי). *[אחי"ה בכל כ"י ערוך חוץ מכ"י ה"ב א' מדבורי וכ"ה בכ"י ש"ס ובה"ג וברי"ף כ"י וד' ויניצ'(ד"ס מ"ק י"ט:) ובחי' הריטב"א וברי"ן גיאת הלכ' חוה"מ ס"ע כ' ושם מדבורי דגברי וצ"ל דנורא אבל בכ"י ה"ב וברא"ש דפו"ו א' מדברי ונ"ל שהוא מל"ע הנ"ל (וכן בל"מ בהפעיל) פי' מנהיג ומתקן כמו מדברנא בל"ס כדאי' בכתובות י"ז. ובסנהד' י"ד. עיי"ע דבר (ח"ג י"ב:) וא"כ צ"ל בערוך וגם במיוחס לרש"י פי' נ ו ש א י האבוקות וגם לפי גי' הערוך בדפוסי' מדבירי כן הענין וצ"ל מְדַבִּירֵי בל"ע היינו מנהיגים ומתקנים ומנהיגי ומתקני הנורא הם נושאי האבוקות והראיה המופתית כי גי' השאילתות סוף זאת הברכה סי' ק"ע מ ד ב ר נ י דנורא [1]). וגם הר"ן סביב הרי"ף פי' מדכורי [צ"ל מדבורי] אבוקות ל פ נ י ה נ ו ש א י ם ע"כ וידוע כי הר"ן דרכו להעתיק פירש"י ואולי כן מצא ברש"י וכצ"ל בערוך והוא נושאי האבוקות. והמשביר הגיה ללא צורך מדדכרי ופי' מל"י δᾳδοῦχος נושאי האבוקה ויותר טוב היה לו להגיה כפי גי' רבינו מדבורי דדבורי = δᾳδοφόρος Fackel-träger והי' לעווי טעה להעתיק ע"י Feuerfackel והשוה מדבורי למללי דנורא פי' גחלים לוחשות עיי"ע מלל] —

* מְדַבְּרוֹת (פי' בל"ע مدبّرة הליכה נוכח פני איש ולכן ענין התנהגות (die Aufführung קהל"ר פ' אמרתי אני: דברת (קהלת ג', י"ח) מְדַבְּרוֹת שהצדיקים מְדַבְּרִים בעוה"ז בסיגוף בתענית וביסורין וכו' וכונתו כמ"ש הה' ר"פ סמאלענסקין כמאמרם אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה.

* מְדַבְּרְנָא (Leiter, Lenker) עיי"ע הקודם וע' דבר א' וש"נ ג"כ מדברנותא בתרגום ועיי"ע דבר ב' במו"ע ומ"ש.

* מַדְבֶּשְׁתָּא (שם מקום) תר"י א' וב' דִיבוֹן במדבר ל"ב, ג' מדבשתא וכ"ה בתר"י א' לשם פסוק ל"ד.

* מְדְדָא (בל"ע مدد Mist עיי"ע מירדה ומ"ש לפי שטת הרי"ף.

* מַדְוֶה (פי' כמו דוה כלומ' דם נדה) עיי"ע דוה (ח"ג, ל':) וש"נ נדה מ"א: ומכו' י"ד: ובנדה נ"ד: דאמר קרא (ויקרא ט"ו, ל"ג) הדוה בנדתה מדוה כמותה מה היא מטמאה אף מדוה (מטמאה) [מטמא] — וקרוב לזה בתרגי' אסתר ו' א' וממדונא לא איתנחמנא פי' לא היינו מתנחמים מכאבנו והוא כמו מדוה בל"מ ובל"ס מַדְוְיָא פי' עצב ובל"ע مدى זעיף.

מָדַי (= מָדִיִי der Meder ולנקבה מָדִיִת die Me-derin) בפ' במה אשה (ס"ה.) מדיות פרופות. פי' נשים מדיות פרופות בגדיהן. ו פ י ר ו ש [2]) פ ו ר פ ת ע ל ה א ב ן [3]) ועל האגוז ועל המטבע (שבת שם) דרכן לצאת במקטורין ומשימות אגוז או אבן כנגד בית הצואר וקושרין אותה ברצועה [4]) ובפ' כ"ג בכלים (מ"ב) מדוכה המדית פי' מלשון או דכו במדוכה (במדבר י"א, ה') והיא ממדי ופרס ועל שם מקומה נקראת והיא מכתשת שדוכין בה. *[אחי"ה והובא בר"ש בשם הערוך בסיום: על שם מקומם נקראת מכתשת ח ק ו ק ה ויש במקומנו כיוצא בו ואף הנשים יושבות עליו כדרך רכיבה וכותשות בו לפיכך יש עליו תורת מרכב ע"כ ובגוף הענין הלך רבינו בשטת רה"ג שפי' כן בסד"ט 17 אולם מ"ש ומדוכה המדית פי' מ מ י ן ס ר א ג י שייך לדבור המתחיל הבא אחריו ועבי"ט של גמל והוא ממין סראגי פי' בל"ע سرج מכסה גמל — וכנ"ה בירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג חטים מָדִיוֹת. אסת"ר פ' להביא זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות ועיין מגילה י"ב: והיהיד זכר סנהד' צ"ח: סוס מדי; אסת"ר פ' וישלח מדיי נושא פרסית . . ופרסי נושא מדיית. ובל"ס מְדָיָא מי שהוא ממדי דניאל ו', א'. והשם מָדַי עיין יומ' י'. מדי זו מקדוניא. ושם י"א: שער המדי ועיי"ע הבא. שקלים פ"ג מ"ד ולשום מדי, ב"ק ק"ג. יוליכנו אחריו למדי, קידושין ע"א: ב"ר פל"ז עיי"ע בר ה' ובירו' יבמות ספ"א ד"ג: למדי חולה. אסת"ר פ' בשנת תשעה (של נוי) במדי — ועל שם זה התואר נקרא תנא נחום המדי שחי בזמן חרבן הבית עיין נזיר פ"ה מ"ד ועוד בד"מ למהרז"ף 63] —

מָדַי (מע' הקודם) בפ"ק דיומ' בגמ' ללשכת פרהדרין (יומ' י"א:) שער המדי כך נקוד בפי' ר"ח ז"ל והיא כיפה שהיא בל' יון קמרא והוא שער ה מ ד י [5]) דפליגי ביה ר"מ ורבנן. *[אחי"ה והועתק

---

[1]) ועי"ש בפי' שאילת שלום שהביא ג"כ זה דכתובות אבל פי' קצת בע"א ומה שכתב כי רבינו גרס מדוברי ולא פי' כלום קצת בלא דקדוק כתב. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וברפא"מ אבל בשדפ"ע ואפי' וצ"ל ופי' והיינו ופירוש. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בעי' פרף והוא כגי' המשני' בשבת שם. [4]) וזה לשון ר"ח ז"ל בפי' בשבת (בדפי' ווילנא) פורפת על האבן וכו' פי' נותנת אבן או אגוז או מטבע בקצה הסדין כמין קרס בלולאות שלא ישמט הסדין מעליה כדי שתהא מתעטפת באותו סדין ונותנת זה שעשאתו כמין קרס. נשים מדיות מנהגן לצאת בענין הזה פרופות ע"כ ועיין ג"כ פירש"י ועיין עוד באו"ז הלכי' שבת סי' פ"ד סק"ב. [5]) כן הוא לנכון בכ"י ו"ו וב"ר ובשאר כ"י ודפ"ע קמרי ובכתב יד ל"ד והוא משער דפליגי.

מפי' ר"ח ביומ' (בש"ס ווילנא) וז"ל שער המדי יש מי שמחייב דתניא כיפה בל"י קמרא והיא שער המדי ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרין ע"כ ובלי ספק כונת רבינו במה שכתב כך נקוד בפי' ר"ח כלומ' כך גירסתו כי בכ"י ש"ס ובילק' אי' שער מדינה וכ"ה בחי' ריטב"א (ד"ס יומי' צד י"ב:) ובכ"י א"פ אי' שערי מדינה.. ושער המדי ונ"ל שאחת בא להורות על אחרת ושתי גירסאות נתערבו יחד וכן הביא הריטב"א שתיהן, אבל בערוך כ"י ו"ו ול"ד נקוד הַמְדַי כי הכותב הבין כי זו היא כונת רבינו במ"ש כך נקוד בפי' ר"ח וכן הבין ה' דירינבורג במ"ע ג"ג ח"ה, 128 והג' שי"ר בתולדות ר"נ הערה 93 צד 56 אגב חורפיה שיבש הגי' ע"ש כי בודאי אינה כונת רבינו לכתוב שער קמרי כמו שרוצה להגיה מאחר שראינו כי העתיק רק לשון של ר"ח ז"ל וכן ללא חנם הגיה רמ"ל בשם דודו: שער טרי (עיי"ע טדי בהערה) [1], ובענין פי' שער המדי היינו כיפה (בל"ע قبة Gewölb = בל"י καμάρα) אי' כן גם בפירש"י ע"ש]—

* מוֹדְיָא (בל"י ורו' μόδιος, modius שם מדה לתבואה der Modius) עירובי' פ"ג. שיגר בוניום לדבי מודיא דקונרים וכו' כ"ה בדפ' פיז' ובנו"ג דקונדסא עיי"ע קנרס. אסת"ר בריש: חד מודיא דדינרין ובירו' פסחים ספ"ד דל"א. רע"ג חד מודיי [צ"ל מודיא] דדינרין והקבוץ מודיות גיטי' נ"ז. ירו' מעש' פ"ד דנ"א: וירו' פסחים פ"ג ד"ל, רע"א מודייה — ירו' ב"ק פ"ט ד"ו ע"ד ו"ז ע"א מודיי.

* מָדוֹךְ Stössel עיי"ע הבא.

מְדוֹכָה [2] (לדעת רבינו כמו מדוך פי' בוכנא Stössel ולדעתי מל"מ פי' מכתשת Mörser) בפ' המוציא יין בגמ' צרור (שבת פ"א.) ואם לאו (בהכרע) [צ"ל כהכרע] מדוכה קטנה של בשמים. פי' „ראשו של בוכנא שדכין בו והוא מקום [3] שמעבירין בתוך המדוכה לשחוק בו. ובירושלמי (ספ"ז ד"א ע"ג) מלא רגל מדוכה קטנה של בשם" [4]. בר"ג בפ' כל הכלים (שבת קכ"ג רע"א וקכ"ד. וירו' שבת ר"פ י"ז דט"ז.) מדוכה אם יש בה שום מטלטלין אותה ופי' מהם בע' דך. *[אחי"ה בע' דך א' הביא הציון מיומ' ע"ה, ע"ש ושם הגי' המעולה מנדרי' נ"ח סע"א (ועיין ב"ר פ"ה) ע"ש — וכנ"ה בכלי' פכ"ג מ"ב עיי"ע מדי. והושאל לכלי הדומה למכתשת יבמות ט"ז, ירו' יבמות פ"א ד"ג, על מדוכה זו ישב חגי הנביא, ודוגמתו אסיתא עיי"ע בציון מכתובו' מ"ט: ומ"ק כ"ב: ובלא"ר מדוכא באיכ"ר פ' רבתי אשכח חד מדוכא מטלקא, ושם: הדין מדוכא תבירא. וכן מדוכתא תרג' של מדכה (במדבר י"א ח') ירו' שבת פ"ז ד"י. כד שחיק במדוכתא משום טוחן, ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד שמואל שחק על סיטרא דמדוכתא [5] ומזה הענין בירו' שבת ספ"ז הנ"ל מדוכה קטנה של בשם, אבל רבינו עפ"י פי' ר"ח הבינו מלשון מדוך שהוא עלי ובוכנא Stössel ביצ' י"ד, מדוך של אבן.. מדוך של עץ תוספתא ביצ' ספ"א התבלין נידוכין במדוך של עץ וכו', ושם: מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצלן, ובהשאילה פרוש מדוכיא.. דמשפע כי מדוכיא (סוט' כ"ב:) פי' הולך כפוף כבוכנא עיין פירש"י וערך פרוש]—

* מְדוֹנִי (איש מעיר מדון) קידושי' כ"ו רע"ב וירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד מעשה במדוני אחד שהיה בירושלים וכ"ה בב"ב קנ"ו רע"ב בכ"י ש"ס ב' אבל בנו"ג במרוני ופירש"י על שם מקומו ובקיד' פירש"י מדוני מאותו מקום כדכתי' מלך מדון אחד (יהושע י"ב, י"ט) ע"כ ועיין יהוש' י"א, א' וביהושע

---

[1]) ודוגמתו תראה בעי' ביבי שכתב בזה"ל ביבי בר אביי כן נקוד בפי' ר"ת ז"ל בפי' אמר להם הממונה ע"כ ובשני ערכי ביבי (ח"ב ו', ז') העמסתי עלי לתקן לשון רבינו ולהשלים דבריו מתוך פי' של יוחסין וסדה"ה ע"ש היטב אבל עתה אחרי שזכיתי להנות מאור פירושי ר"ח ביומ' ל"ד: נוכחתי שגם בזה העתיק רבינו כדרכו ממש של ר"ח ז"ל כי כן כתב ר"ח שם (בש"ס ווילנא) וזהו שאמר רב ביבי ב ר א ב י י שלא הגיע לצירוף וכו'. וא"כ כונת רבינו בהביאו זה של ר"ח רק בעבור שגרס רב ביבי ב ר א ב י י כי בנוסחאותינו לי' תיבות בר אביי ובודאי גי' הספרים נ"ל יותר מדוקדק כי הכי תעלה על הדעת שרב ביבי בר אביי היה חולק על אביו ע"ש ומ"ש בעי' ביבי וזה נ"ל צע"ג על פי' וגי' ר"ח. [2]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובדפ"ר מרכה ובדפי' אמי מדך אבל בשאר דפ"ע נכלל בעי' מדי. ללא נכון. [3]) לי' בכ"י ה"ב. [4]) כל הפי' הועתק מפי' ר"ח לשבת (בש"ס ווילנא) ושם אי' בזה"ל: ו ה י י נ ו ש מ ע י ן פירושא הכרע מדוכה קטנה ד א י נ ה [צ"ל ראשה] של בוכנא (שדורכין) [צ"ל שדוכין] בו והיא (מקנח) [צ"ל מקום] שמעבירין אותו במדוכה לשחוק בו. וראינו בתלמוד א"י מלא רגל מדוכה קטנה של בושם ע"כ והראיה שדברי ר"ח צ"ל כהעתקת רבינו נתן ממה שפי' הרי"ף וז"ל ואם לאו כהכרע מרוכה קטנה של בשמים פי' ר א ש של בוכנא ש ד ו כ י ן בו את הבושם ופירשוהו בתלמוד ירושלמי מלא רגל מדוכה קטנה של בושם ע"כ וזו שיטת הגאונים שהביאו בחי' הרמב"ן והמאירי ור"ן ועיין תוספו' ד"ה ואם לאו שהביא פי' ר"ח בקיצור ובחי' הריטב"א לשבת ודלא כדעת רש"י. [5]) ובאיכ"ר פ' ומרב עבודה מדוכתא ט"ם עיי"ע כנש.

י"ב, כ' מלך מראון אחד והיא היא בית מרון עיי"ע ח"ב, ע"ה:

מָדֵין (= מא דין פי' כמו בל"ס מָדֵין מה זה מדוע warum?) תרג' מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י', י"ז) מדין לא אכלתון ית חטאתא מלה מורכבת היא מא דין. *[אחי"ה וכן תרג' מדוע לירמי' י"ב, א'; כ"ו, ט', ותר"י א' לבראשית מ' ז'] —

* **מְדִינָה** (מל"מ א') פלך Provinz ב') עיר Stadt) א') מעשר שני פ"ג מ"ד פירות בירושלים ומעות במדינה, ובר"ה פ"ד מ"ג וסוכ' פ"ג מי"ב מדינה גם ירושלים בכלל הפכו מקדש ועיין תוי"ט פ"א דשקלי' מ"ב. ב') כמו בל"מ עיר (נחמי' א', ג') פסחים נ"א. כל המדינה, ב"ר ספ"נ משל למדינה שהיו לה שני פטרונין אחד עירוני ואחד מן המדינה ע"ש. — מדינת הים גיטי' רפ"א פי' חוצה לארץ עיין פירש"י. — ובל"א מדינתא דניאל ג' ב'. ג' וזולתו, תענית י"ט רע"ב איכ"ר ר"פ רבתי.

* **מַדְכּוּתָא** (מפעל דכי Reinigung) תרגום שני לאסתר ג' ח' עבדין הדליקה ומדכותא.

* **מַדְכַּנְתָּא** (das reine Fett) כפי ג' רבינו בע' מרכנתא וכפי' רגמ"ה.

מדל (משרש דלל בבינוני הפעיל מידל עיי"ע דל ח"ג ס"ו: dünn, spärlich machen) בפ"ג בפיאה (מ"ג) המדל נותן מן המשואר על מה ששייר פי' מדל שלופי כדגרסינן בריש משקין בגמ' אבל לא מימי קילון (מ"ק ד' סע"א) מי סברת מאי מדלין מדלין ממש [1]) כלומ' שדולין מים ומשקין השדה מאי מדלין שלופי כדתנן בפ"ז בפיאה (מ"ה) המדל בגפנים כשם שמדיל בשלו כך [2]) מדל בשל עניים ותנן בפ"ד בשביעית (מ"ד) איזהו מדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה. ירושלמי (שביעי' פ"ד דל"ה:) תנא דבי [3]) רבי מדל נוטל אחד ומניח שנים וכך מנהג בזמן שהבצלים זרועים רצופים מוציא להם מבינתים שיתגדלו בריוח ויעשו גדולים אותם שעוקר משם להרויח הנשארים אינן נחשבים לקצירה לפי שתקנ' הנשארים הוא הילכך נותן פיאה מן הנשאר לבד ומן הנעקר לבד [4]). המחליק באחת יד (פיאה פ"ג מ"ג) פי' בענין אחד או כולן לגורן או כולן לשוק [5]) פ"א באחת יד בפעם אחת. *[אחי"ה בע' דל במקום הנ"ל כבר הארכתי לבאר כי המי"ם שמושית היא ועיק' הגי' ביו"ד אחר מי"ם וכ"ה תמיד בירוש' וכ"ה במ"ק ד' רע"ב אבל בכ"י ש"ס בלא יו"ד. ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ג על מנת להדל עיי"ע דל ומ"ש ראיה לגזרה מלי' דלות ודקיקות ולא כדעת חד מאן דאמר במ"ק ד' סע"א דולין מיא ועיין פירש"י] —

מַדַּל (= מִידַּל, מַדְלָא, מוֹדְלָא הורכב מן מא ומן דל פי' מא דְּלִי, מא דלך וזולתו ובמלה אחת מדלי, מדלך וכו' וכן בל"ע עושר مال הורכב מן ما ובכנויי הגוף لى, لك עיין פליישער בהוספות לעמת"ר לה' לעווי) במגלת איכה רבתי בגוים אפקיד מידלא גבי ההוא גברא ס"א פ ו ע ל ה [6]). ס"א מה דיליה [7]) מ א ן ד א י ת ל י ה [8]). ירוש' בשקלים הלכה מותר שירי הלשכה (פ"ד דמ"ח.) בר ימינא [9]) אתפקד גביה מידל דיתמין. כל הון ביתו יתן (משלי ו', ל"א) תרג' כוליה מידלא דביתיה י ה י ב [10]). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' וכוליה מזלא וכ"ה מזליה בתרג' משלי כ"ח, ח'; כ"ט, ג' וצ"ל מדליה ובכ"י תרג' מודליה ועיי"ע סגע ומ"ש והרבה בירו' עיין ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה: מידלא דאבוך, ירו' כתובות פ"ו ד"ל ע"ד מדלא דיתמין. ירו' שבת ספט"ז דט"ו ע"ד וירו' יומ' פ"ח דמ"ה: בגדך מדלי, ירו' נדרי' פ"ט דמ"א ע"ג הוא ומדליה, ירו' שקלים פ"ה דמ"ט. וירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ג כל מדליה מן דיהודאי, איכ"ר ס"פ רבתי . . עותרא ומדלא הדין, וריש אותו הדבור הב לי מה דלי, ושם והב מדלי, יהיב ליה מה דיליה. מזה תדין על גזרת המלה כאמור בתחלת הערך] —

* **מַדְלָא** ככר פירשתי בע' אמדלא (ח"א קט"ו.) בציון משבת קנ"ה. וכל הפי' דרבינו נעתק מפי' ר"ח כמו שנזכר בע' הנ"ל וכן מצאתי מלה במלה עתה גם בפי' ר"ח בש"ס ווילנא ושם סיום הפי' בזה"ל: מפני שהן צדדין והצדדין אסורין וכי [11]) אינו מותר להשתמש ולעלות אלא בקנים שהן מעלות הסולם וכו' וכ"ה באו"ז שם ובדפ"ע נשמט מן שהן עד שהן ויש להוסיף על פי פי' ר"ח אשר אחריו נגרר רבינו.

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובה"ג ובנו"ג מיא. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' פיא' פ"ה די"ט רע"א ובנו"ג כן. [3]) בנו"ג דבית. [4]) וכ"ה בר"ש ובפי' מהר"י בן מלכי צדק לפ"ג דפיאה ועיין המיוחס לרש"י במ"ק שם. [5]) וכ"ה בפי' הר"ש. [6]) בכ"י ה"ב לי'. [7]) בנו"ג אפקיד בידיה מדיליה וכו' הב לי מה דלי. [8]) כ"ה בכ"י ה"ב. [9]) בנו"ג בר זמינא. [10]) כ"ה בכ"י ה"ב ול"ד וכצ"ל בכ"י ק"ט ובכ"י ו"ו במקום יתיב, ובדפ"ר יתן וכ"ה בכ"י ב"ר ובשרפ"ע לי' כל עיקר. [11]) באו"ז סוף הלכו' יו"ט לי'.

* מְדָלָא פסחים מ׳ רע״א עיין ערך זל א׳ ח״ג, רצ״ב:

* מְדָלָעָה (מענין דלעת פי׳ שדה דלעת Kürbiss-feld) שביעי׳ פ״ב מ״א, מ״ב ובהבלעת העין בירו׳ שביעי׳ רפ״ב עיי״ע אמדלא ומ״ש.

* מְדַמְכָא (מפעל דמך (עיי״ע ח״ג פ״ב) פי׳ משכב das Schlafen, Liegen) תרג׳ משכב (איוב ל״ג, ט״ו. י״ט) בית (בי) מדמכא ועיין עוד תר״י א׳ לבראשית ב׳, כ״ד; לדברים ל״ב, כ״ה ותר״י ב׳ לבמד׳ ל״א, נ׳.

מדן (= מַעֲדַן מל״מ מַעֲדַנּוֹת קשורים וחבילות die Bande, Gebünde) בס״ג דפ׳ במה מדליקין (שבת ל״ג סע״ב) חזא ההוא סבא דהוה נקיט תרין מ ד נ י [1]) אסא, ובפ״ק דסוכ׳ בגמ׳ חבילי קש (סוכה י״ג:) הני צריפי דאורבני כיון שהותרו ראשי מדנין [2]) שלהן כשרין. פי׳ מֶדֶן ע׳ מובלע והוא מעדן כדכתי׳ (איוב ל״ח, ל״א) התקשר מעדנות כימה. אלו הקשרין אינן שנויין להטלטל בהן ותנן בהכרים פ״כ בכלי׳ (מ״ז) וכן המתיר ראשי מעדנים טהורה נחלקה לאורכה ונשתיירו בה שלשה מעדנים שלשה טפחים טמאה. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ ר״ח לסוכ׳ (בש״ס ווילנא) ובפי׳ רה״ג לכלי׳ שם אי׳ מעדנים א״ד מ ד נ י ם עטאף בטיית ע״כ והוא בלש׳ ערבי عطاف, عاطوف, عطوف Schlinge, ורש״י לשבת שם פי׳ חבילות והביא פסוק הנ״ל מאיוב וכן הביא בסוכ׳ הנ״ל ועוד עיי״ע מעדן] —

☜ מדן (= מודנא פי׳ מאזנים בל״ע ميزان Wage) תרג׳ ירוש׳ על פסוק ויאמר מלך מצרים למילדות (שמות א׳, ט״ו) קיימא בכף מודנא פי׳ בכף מאזנים, ובתוספת אות אלף תרג׳ מאזני צדק (ויקרא י״ט, ל״ו) מאדנין דקשוט. *[אחי״ה בדפ״ר לנכון מודנוון ובקצת דפוסי׳ משובש מורגון, ובתרג׳ קהל׳ ב׳, ח׳ העתיק והמדינות: ומואדנין דקשוט ובמתורגמן ומאדנין] —

* מְדִינְחָא, מַדְנְחָא (מפעל דנח פי׳ זרח והשם כמו בל״מ מזרח Osten, Morgen) עיי״ע דנח (ח״ג, צ״ו:) וע׳ בני מדינחא (ח״ב, קט״ז:).

* מַדָּע (מל״מ Wissen, Kenntniss בלא״ר מַדְעָא) תרג׳ ירמי׳ ג׳ ט״ו במדע ובחוכמא, תרג לקח (משלי א׳, י׳) מדעא. משתין בקיר תרג׳ ידע מדע עיין תרג׳ ש״א כ״ה, כ״ב, ל״ד; מ״א י״ד י׳, ט״ז; י״א כ״א; מ״ב ט׳, ח׳ והבינו מענין משית בקירות לבו כפירש״י במ״א י״ד, י׳ וע״ש רד״ק. — והפעל מְדַע תרג׳ דעת (תהלים קל״ט, ו׳) למימדע. תרג׳ וידעים (דברים א׳, י״ג. ט״ו) מַדְעָן עיין עמת״ר ללעווי. ירו׳ תענית פ״ד דס״ז ע״ג בגין מדעתון פי׳ להודיעם.

מֹדָעָא [3]) (מפעל ידע פי׳ ענין הודעה Protest, Kundgebung) כבר פי׳ בע׳ דע. [4])

מַהוּע (מל״מ warum?) לא אכלתם את החטאת (ויק׳ י׳, י״ז) בטבול יום פ׳ אחרון דזבחים (ק״א.) מפורש בהלכה שנייה.

☜ מְדַעַם (פי׳ מאומה irgend etwas עיי׳ בפנים) תרג׳ אל תעש לו מאומה (בראשית כ״ב, י״ב) לא תעביד ליה מדעם ובהבלעת אות עין מידם, תרג׳ כל מר מתוק (משלי כ״ז, ז׳) כל מידם דמריר חלי לה. *[אחי״ה ועיי״ע מידם וכן בל״ס מֶדֶם פי׳ מאומה בהבלעת העין וממנו ג״כ מידי בהשמטת המ״ם עיי״ע מידי. והח׳ פליישער השכיל לבאר מְדַעַם מן מַדַע מָא פי׳ לדעת מה והראיה מן מִנְדַעַם ובל׳ צביים מִנְדַע פי׳ מאומה ובל״ס החדשה מֶנְדִי, וכנ״ה מדעם בתרג׳ אונק׳ לשמות י׳, כ״ו; לבמדבר כ״ב, ל״ח; לדברים י״ז, א׳; כ״ד, י׳; תר״י א׳ לבראש׳ י״ח, י״ד; לויק׳ ה׳, כ״ד; לבמד׳ י״ט, כ״ב ועוד זולתם. ובדרז״ל ב״ב קכ״ג. ולא מדעם, סנהד׳ נ״ה רע״א מדעם אחרינא, בכורות נ״א: מידעם ביש, תנחומ׳ חקות רסי׳ ב׳ מן מדעם מסאבא] —

מדעית (= מודעית והוא מודיעים, מודעין שם מקום Μωδαείμ, Μωδείν, Μωδεείμ) בפ׳ חומר בקודש (חגיג׳ כ״ה: במשנ׳) מן המודעית ולפנים נאמנין על כלי חרס, בפ׳ מי שהיה טמא (פסחים צ״ג:) אי זו היא דרך רחוקה מן המודעית ולחוץ גמר׳ (שם) אמר עולא מן המודעית לירושלים ט״ו מילין הוי פי׳ שם מקום. *[אחי״ה בכ״י ה״ב שם מקום י ד ו ע. ודע כי בכ״י פי׳ ר״ח לפסחים אי׳ כגי׳ רבינו מודעית ובירו׳ לפסחים וחגיג׳ מן המודיעית וכ״ה בגמ׳ בירו׳ בכ״מ ובירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג: וכ״ה במשניות לחגיג׳ ובמשני׳ נאפולי ופיזר׳ לפסחים, ובכ״י ש״ס לפסחים המודעים ובכ״י ש״ס לחגיגה המודעין, מודעין (ד״ס חגיגה צד מ״ד:) ובנו״ג

---

[1]) וכ״ה באח״ת ובמנו״ת סי׳ קנ״ה דפ׳ קושט׳ ובנו״ג מדאני. [2]) וכ״ה מרנים בדפ׳ פיזו׳ וויניצי׳ בסיליא׳ וקושטי׳ ובה״ג וברש״י כ״י וברו״ח כ״י (ד״ס סוכ׳ צד י״ח ע״ש) ובתוספתי׳ כלי׳ ב״מ ס״פ י״א ובנו״ג ומעדנים. [3]) כ״ה בכל כ״י ובדפ״ר ואמ׳. [4]) ושם מבואר גם מודעים בעירובי׳ נ״ד סע״ב ע״ש גי׳ רבינו ומ״ש.

המודיעים וכ"ה בקידושי' ס"ו. ובל"ס נקרא מודעים ובל"י כמו שהוזכר בריש הערך ועיין ספר מקביים א' ב', ע' ושם י"ג, כ"ה — ל' ועוד בקדמוניות לבן מתתיהו י"ב, י"א. י"ב Μωδιείμ ובמלחמות א', א' ג' Μωδεείν והיה מקום מושבו של מתתיהו החשמונאי ומקום מנוחתו ולבנו יהונתן, ועיי' נייבויער גיאוגראפיא 99 ולפי דעתו אחד הוא עם כפר הנקרא היום el — Mediyeh. ועל שם המקום נקרא ר' אליעזר המוֹדָעִי אבות ב', י"א ונקרא ג"כ סתם מודעי שבת נ"ה: ועיין ד"מ למהרז"ף 127 ויש להוסיף פסיקת' רבתי פכ"א] —

מְדַף (נ"ל משרש נדף פי' דחף = בל"ע ندف והשם مندف = מדף א') כלי להבריח הדבורים ב') כלי לצוד העופות Klappe ג') ענין נדיפה וריח הטומאה Hauch, Duft ועיין בפנים) בר"ג דנדה (ד' סע"א ורע"ב) ככר שנתונה על הדף ומדף טמא מונח תחתיה אעפ"י שאם נפלה אי אפשר לה אלא אם כן נגע[1]) טהורה וכו' עד הכא בטומאה דרבנן דקתני מדף כדכתיב (ויקרא כ"ו, ל"ו) קול עלה נדף פי' טומאה קלה מדרבנן ומדף משמע קול כדכתיב קול עלה נדף לפיכך קתני טהורה — פי"ו בכלי' (מ"ז) והמדף של דבורים והמנפא טהורין. פי' מדף זה נחיל של דבורים שהן כמין קערות של עץ פ"א[2]) כלי שמשימין בו אש וגללי בקר ומעשנין בו בשביל שיפרחו הנחילין מן הכוורת[3]) ויקח הדבש מלשון (תהלים א', ד') אשר תדפנו רוח. פ"א „כמין דף וקרש ולוח שהוא נתון[4]) לפני כוורת דבורים כשיבואו הדבורים מן המרעה ינוחו במדף קודם ואח"כ יכנסו[5]) בכוורת"[6]). ובפ' כ"ג בכלי' (מ"ה) הרשתות והמכמורות המדף והפלצור פי' „לוח של ציידים שצדין בו העופות כיצד מביאין לוח של אבן או של עץ ומעמידין אותו מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו בעץ ומניחין תחת העץ מזון או פתיתין ויבא העוף לאכול ונופל העץ והמדף עליו ונתפש העוף"[7]). ובעדיות פ' ששי (מ"ב) שהחי עושה משכב או מושב מתחתיו לטמא אדם לטמא בגדים ועל גביו מדף לטמא אוכלין ומשקין מה שאין המת מטמא. פ' רביעי דזבין (מ"ו) שהזב עושה משכב או מושב מתחתיו לטמא אדם ולטמא בגדים ועל גבו מדף מטמא אוכלין ומשקין מה שאין המת מטמא פי' „המצע והבגדים שתחת הזב שמו מ׳שב[8]) ובגד שהוא כסוי לזב שמו מדף כשהוא מושם למעלה מן הטמא ומתנענע מכחו[9]) ואין זה הדין אלא באוכלין ומשקין ולא זה אלא בזב בלבד"[10]), ובפ' עשירי בפרה (מ"א) כל הראוי לטמא מדרס מדף לחטאת. ובפ"ח בטהרות (מ"ב) אם אינה חוצצת טמאה מדף, ובפ' חמשי בזבין (מ"ב) האוכלין והמשקין והמשכב והמושב והמדף מלמעלה מטמאין וכו' עד האוכלין והמשקין והמדף מלמטה טהורין. *[אחי"ה לפי הנראה עניני זה הערך ממושג נדיפה ודחיפה מסתעפים והוא א') מְדַף של דבורים כלי להבריח הדבורים מן הכוורת כדעת רבינו ורמב"ם הנ"ל ולדעת רה"ג הוא אחד עם דף וזה קצת דוחק שאות מ' היא שרשית ולפי פי' ראשון כמין קערה נ"ל מל"ע مِغْرَفَة. ב') מדף בכליי פ"ג מ"ה כלי כשנדחף נופל מאליו ותופש העוף. ג') ענין ריח נודף היינו ריח הטומאה כלומר טומאה קלה ואלה דברי פי"מ להרמב"ם לזבי' פ"ד מ"ו והלשון הזה של מדף משתמשין בו בענין אחר של טומאה . . ועל אותן הענינים אמרו בש"ס (נדה ד':) מאי מדף כדכתיב קול עלה נדף ר"ל כי הוא מענין תנועה ופי' הזה אינו מן הגמרא אלא שכתבוהו בגליון מן פירוש סבוראי וכתבן המעתיק בתוך הדברים ולא (נזכרו) [צ"ל נזהרו][11]) עליהן אמנם הענין אשר אנחנו בו בכאן עיקרו מנדף והוא יוצא ממאמרם ריחו נודף ר"ל יריח למרחוק הרבה והפליג הענין הזה על הזב אשר יטמא כלים שעל גביו ואפי' אם היה ביניהן חציצה רבה כאילו יעבור ריחו ויגיע אליה ויטמאם על דרך הדמיון ע"כ ולפע"ד להקטין הענין משתמש במלת מדף כלומר אינו אלא ריח בעלמא של טומאה היינו טומאה קלה וכדעת רבינו נתן וכן פירש"י לנדה ד'. ד"ה ומדף טמא וז"ל ומדף לשון טומאה קלה הוא ע"כ ועיין ראב"ד לעדיות פ"ו מ"ב ולספרא מצורע זבים סוף פרק ד פרש' ג' ושם הרבה פעמים נעשה על גביו מדף . . עשה תחתיו מדף עש"ה ועיין זבי' פ"ד מ"ו

---

[1]) וכ"ה נוגע בתוספתא טהרו' רפ"ד ובנו"ג נגעה. [2]) וכ"ה בפי"מ להרמב"ם לכליי ע"ש. [3]) ר"ש העתיק בזה"ל בשביל שיברחו מן הכוורת הנחילה צ"ל הנחילים עיין רע"ב וכן בעה"ק להבריח. [4]) בפי' רה"ג נותן. [5]) בפי' רה"ג נכנסין. [6]) הועתק מפי' רה"ג בסר"ט 13 ובפי"מ להרמב"ם לפי נוסח א"י שהובא בתוי"ט לכלים הוא לוח פשוט משימין בו אש וכו' הרכיב שני פירושי רבינו. ושני פירושים אלה הובאו גם בר"ש בשם הערוך והראשון חסר. [7]) הועתק מפי' רה"ג בסר"ט 17 בקצת שנויים קטנים ושם מזון אבר או פתיתים נ"ל שצ"ל מזון או בר או פתיתים והר"ש גורס בשם הערוך והגאון חטים או פתיתים. [8]) בפי' רה"ג משכב. [9]) בפי' רה"ג מכח אוירו. [10]) כל זה הועתק מפי' רה"ג לפרה פי' מ"א רק שם באריכות יותר מעורבי' בין דבריו דברי המעתיק עיין הגהת המו"ל 54. [11]) כ"ה בתוי"ט בשם הרמב"ם.

הנ"ל ומזה הענין הציון הראשון בערוך והיה לו לרבינו להזכירו בסוף הערך או סוף הערך היה לו לסדר אחר הציון הראשון אבל כמו שמסודר בדפוסי' ערבוב דברים הוא — וכנ"ה בהוראה אחרונה תוספת' טהרו' רפ"ד ומדף נתון תחתיו וכו', ושם רפ"ט טבילת מדף, תוספת' פרה רפ"י (ט') כל הראוי ליטמא טמא מת אפי' טמא אינו מדף וכל שאינו מדף בתרומה אינו מדף בחטאת, ירו' סוט' פ"ה ד"כ: שאלןטמא מת עושה מדף . . לא השיבו אותו כראוי שאין טמא מת עושה מדף. ושם הקבוץ: לא היו בקיאין בְּמַדָּפוֹת, ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד מהו מדפות מגעות, ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. מדפות הסיטות, תוספת' ידים פ"ב והמדפות והמשקין] —

* מְיָדָּק (מפעל דָּקַק שממנו בינוני פעול מְיָדָּק das Dünne) ירו' סוכ' ספ"ד דנ"ד ע"ד המידק של יין. והפכו המעובה (שם).

מדר (= מְדוּרָה, מְדוּרְתָּא מל"מ מדורה כמו דור עץ להסיק Holzstoss zum Anbrennen) בסוף עירובי' (ק"א.) ובפ' המביא כדי יין בגמ' אין מקיפין[1]) (ביצ' ל"ב סע"ב) אמר רב יהודה האי מדורתא מלמעלה למטה שרי פי' דרך בנין אסור כגון שנתן עצים בארץ ואחרים על גבן אבל אם אחז העץ למעלה ונתן אחר תחתיו ועוד אחר תחתיו עד שמגיע לכירה[2]) כיון שאינם דרך בנין מותר וכן אם מבקש לצלות ביצים בענין הזה הוא עושה אוחז העליונה ונותן אחרים תחתיה, וכן פוריא אוחז הקרשים ומניח את הרגלים וכן חביתא כדים של יין שמשימין שורות שורות אוחז העליונה ומניח אחרת תחתיה. *[אחי"ה כל זה הועתק מפי' ר"ח בעירובי' בש"ס ווילנא ושם באריכות יותר קצת וכמדומה לי שרבינו נגרר אחר לשון ר"ח בביצ' אשר עליה כתב ר"ח בפי' בעירובי' וז"ל: שמועה זו עיקרה בי"ט וכבר פירשנוה שם וכו'. ופי' מדורתא היסק עיין פירש"י[3]), ותרג' מדרתה (ישעי' ל', ל"ג) מדורא אשתא. תמיד פ"א מ"א, ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג כנגד המדורה] —

מדר (= מְדְרָא = מְדְרוֹן פי' מורד ושפוע Abhang, abschüssige Stelle עיין בפנים) בס"ג דפ' כל שעה (פסחים מ"ב רע"א) שופכן במקום מדרון. בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכות מ'.) עומד במקום גבוה וישתין במקום מדרון[4]). ובס"ג דהשוכר את האומנין (ב"מ פ"ב סע"ב) תינח במקום מדרון. במיכה (א', ד') כמים המוגרים במורד תרגומו כמיא דאשידין[5]) במדרון[6]). בפ' לא יחפור בגמ' מי שהיה כתלו[7]) (ב"ב כ"ב:) אמר רב זביד בממדיר את כתלו פי' לא אמרינן בטפח בלחוד סגי אלא במשפע ויורד כותלו כמו מדרון שאין אדם יכול לעמוד בו שמחליק ונופל ויש ששונין במרדד את כותלו. *[אחי"ה וקרוב לזה פי' רגמ"ה בכ"י לב"ב וז"ל בממדיר את כותלו שעושהו חד למעלה כמדרון מיכן ומיכן שאינו יכול לעמוד עליו ולהציף ע"כ ועיין ג"כ פירש"י. וגי' בממדיר אי' ג"כ בכ"י מ' ופי' אבל בכ"י ה' ובהרא"ש במרדד וכ"ה בשט"מ אצל גי' של ספרים בממדיר אשר פירש"י עושה ראש כתלו מודרון ומשפעו וכו'. וא"כ לפי גי' הספרי' השרש נדר בהפעיל מַדִּיר ובהוראת ל"ס ענין שיפוע ולפי זה יש לנקד השם מְדְרָא בקבוץ מְדְרֵי שבת קמ"ה סע"ב עיי"ע בי מדרי (ח"ב, כ"ה) ועוד מְדְרוֹן והראיה הכתיבה המלאה בירו' שבת פ"ט די"ג. כשהיה המקום מונדרון, ירו' עירובי' פ"א די"ח ע"ג היה מונדרון באמצע המבוי, ובירו' ב"ב ספ"א די"ג. אם היה המקום מנדרון ובירו' עירו' רפ"י דכ"ו. כשהיה המקום מנדרן, בירו' סוט' פ"ט דכ"ג סע"ג היה מנדרן מיכן ומיכן וכו' וצ"ל מנדרון; ותרג' סורי במיכ' שם מיא דנדרין. ואם מדר השרש אז השם מִדְרָא, מדרון אולי בהיפך האותיות מל"מ מורד ועיין מ"ש בע' בי מדרי. וכנ"ה מדרון בתוספת' שבת רפ"י (י"א), לעירובי' פ"א — ובענין כנישתא מדרתא, מרדתא עיי"ע כנש ומ"ש] —

מְדָר (מל"ע مدر בל"ס מַדְרָא פי' טיט ורגבי אדמה weiche Erde, Erdscholle) בתורת כהנים (פי' מצורע פרק ד' ספ"ו) ועפר אחר יקח (ויקרא י"ד מ"ב) ועפר לרבות כל עפר במשמע אפי' מדר ואפי' חרסית פי' בל' ישמעאל קורין לקוזזות אדמה מדר. (א"ב פי' בל' יוני חלק וקרח לכן חלקי אבנים נאמרו כן). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י μαδαρός kahl אבל הדין עם רבינו והוא מל"ע הנ"ל ופי' הערוך הובא בר"ש נגעי' פי"ב מ"ו ע"ש והוא גרס מרד ופי' ע"י מנא דמרדא (ע"ז ע"ה:) וכן הביא פי' רבינו הראב"ד בגי' מדד. והקבוץ תוספת' אהלות ריש פרק י"ז החורש . . משדה מדרין כדאי'

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד וכ"ה בפי' ר"ח בעירובי' ובכ"י ה"ב עד שמגיע בקרקעית הכירה ובדפ"ע עד שמגיע בקרקע למטה. ועתה בא לידי ש"ס ווילנ' מסי ביצי ושם אי' באמת בפי' ר"ח כמו שהעתיק רבינו כאן. [3]) ומה שחולקים עליו בעלי התוספו' עיין בהפשב"ע ע' מדר. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו א' בי ל"ד ה"ב ובדפ"ע נשמט בטעות. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע ראשדין. [6]) וכ"ה אצל רד"ק ובנו"ג במודרון. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר.

בכתב יד אירפורט (ושם מדרון) ובדפוסים בט"ס מרדין] —

* מְדָר, מְדָרָא, מָדוֹר, מְדוֹרָא (כולם מפעל דּוּר wohnen והשם הנ"ל פי' דירה Wohnstätte) עיין דניאל ב', י"א; ד', כ"ב, כ"ט; ה', כ"א; ז'' כ"ד. ותרג' מעון (ירמי' ט', י') מעונה (תהלים ע"ו, ג'), בעל מעון (במד' ל"ב, ל"ח), המעונים (דה"י א', ד', מ"א) ועוד תרג' יזבלני (בראשית ל', כ') נוה (איוב ה', ג') וזולתם ע"י מדור וכן אצל רז"ל שבת קנ"ב: ר"ה כ"ד: ב"מ פ"ג: נדה ל"א. ירו' פסחים פ"א דכ"ח. אהלות פי"ח מ"ט ומ"י תוספתא אהלו' פי"ח והקבוץ מְדוֹרוֹת פסחים ט'. אהלות פי"ח מ"ז — בכורות מ"ד: מדורי וצ"ל מדרי כגי' רבינו בע' בי מדרי.

* מְדֵירָא (בל"ס מַדְרְיָא בל"מ מזרה Wurfschaufel) תרג' ישעי' ל', כ"ד והקבוץ תרג' ירמי' ט"ו, ז' עיי"ע דר ד' (ח"ג, קל"ה) וש"נ ב"מ ע"ד.

* מַדְרָא (בל"ע ופרסי אדמה, חרס) עיי"ע מרדה ומ"ש בשטת בה"ג ועיי"ע מדר ג'.

* מדוורתא (אולי מל"ע مدورة מפעל دار הלך סביב סביב ונאמר מרצוע שרצה ומשגת את האדם die umhergehende (sich windende) Peitsche) יומ' כ"ג. עיי"ע דר וע' מטרקא וע' פקע ג' ורבינו העתיק פירושו מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) אבל שם בט"ס הגי' פקיע מדולרתא וצ"ל מדוורתא, ובנו"ג מדרא ובכ"י ל"ד מרתעא ובכ"י א"פ מתעורתא עיין ד"ס יומ' צד כ"ט ועיי"ע פקע.

מַדְרֵגָה (מל"מ ול"ע כאמור בע' דרג Treppe, Steige, Stufe) ככר פי' בע' דרג. *[אחי"ה וש"נ פ"ג בשביעי' מ"ח וירו' שביעי'. ויש להוסיף קידו' מ': מדרגה התחתונה, ירו' כלאי' פ"ו ד"ל ע"ג העומד במדרגה גבוהה, ושם: שתי שורות במדרגה, ירו' שבת פי"א די"ג. זרעים נהנים מן המדריגה, שם: שיפוע מדריגה, והקבוץ ירו' פיאה פ"ב די"ז, מדריגות שהן גבוהות י' טפחים] —

מַדְרוֹכִיתָא (מפעל דָּרַךְ. שם סנה Felsklippe die man besteigen kann) תרג' ושם האחד סנה (ש"א י"ד, ד'). *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע אי' עוד תרג' סנה ושם האחד וכו' ועיי"ע שרע ב' וש"נ שם האחד בוצץ] —

מִדְרַס (das Treten, drücken) ככר פירשנו בע' דרס. *[אחי"ה (בח"ג, קנ"ז. והלאה) ושם מצד קנ"ט: העתיק רבינו מן תיבות וראוי שנפרש כמה הן הטומאות וכו' עד סוף הערך מהקדמת לסדר"ט לרה"ג מתיבות: והרי נפרש וכו' עד גמירא וגם את הנביאים (וגם) [צ"ל ואת] רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכרי' י"ג, ב') וכצ"ל בערוך ובדפ"ע משובש, ובדפ' פראג קטוע בסוף הערך. וישנן איזה חילופים בין העתקת רבינו ובין העתקת של רה"ג עש"ה — ובאלה מקומות מצאתי מלת מדרס בש"ס: שבת נ"ט, ס"ו. ע"ט. פ"ד. ושם: קי"ב: עירובין כ"ד. ביצ' כ"ג: חגיגה י"ח: כ'. כ': כ"ג. סוכ' כ'. ר"ה י"ג. סנהדרין מ"ח. עדיות פ"ב מ"ח, פ"ג מ"ד, מנחות כ"ד: בכורות ל"ח: חולין ל"ה, ע"ב: קכ"ג: נדה ל"ג: מ"ט. כלים פי"ח מ"ה ו', ז'; פי"ט מ"ה, ט'; פ"כ מ"א ב', ו'. פכ"ב מ"ח, י'; פכ"ג מ"ד. פכ"ד משנ' א' עד משנ' ט"ז; פכ"ו מ"ד, ה', ו', ט'; פכ"ז מ"ב, ז', ח', ט' י'; פכ"ח מ"ה ו', ח', ט'; נגעי' פי"א מי"א פרה פי' מ"א; טהרות פ"ה מ"ז; פ"ח מ"ב, פ"י מ"א, זבים פ"ג מ"א, פ"ד מ"א; ידים פ"ד מ"א, ועיי' עוד תוספת' חגיג' רפ"ג, לטהרו' פ"ח] —

מדרקא (צ"ל מרדקא מל"פ مردہ, مردك בשר מת todtes Fleisch) ככר פירשנו בע' אלל[1].

* מִדְרָשׁ (מן דָּרַשׁ פי' חקירה בתורת אלהים Schriftforschung) ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג כל מדרש ומדרש כענינו, כתוב' פ"ד מ"ו וירו' יבמות פט"ו די"ד ע"ד עבר כתובה מדרש. ב"ר פמ"ב זה המדרש עלה בידינו מהגולה וכו' פסיק' רבתי פ"ה המדרש הזה עלה בִידינו מבבל, שקלים פ"ו מ"ו זה מדרש דרש וכו', תוספת' סוט' ספ"ז זו משנה .. זה מדרש. ויק"ר פ"ט יחסל מדרשא ועיי"ע דרש, בי מדרשא, בית מדרש וש"נ והקבוץ מִדְרָשׁוֹת כריתו' י"ג: ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה: ירו' נזיר פ"ז דנ"ו: — ועוד שם אסיפות מאמרי אגדה והלכה עיין ברכות י"א: קידושי' מ"ט. ושם: יבמות קי"ז. ועל שם זה נקובים: מדרש רבה (ונקרא ג"כ אגדות ארץ ישראל[2]), מדרש שיר השירים מכונה ג"כ מדרש חזית על שם פתח דבריו. מדרש אסתר, מדרש איכה, מדרש קהלת וכו' והקבוץ מִדְרָשִׁים. וככר הניף על כל זה ידו החזקה הרב החכם הגדול צונץ והרב החריף מהור"ה וויס בדו"ד ח"ג.

מָה (מל"מ וכן מַה, מֶה ונקשר עם בכל"ס: במה, כמה, למה, מה א') מלת הגוף was, etwas, das

---

[1]) ח"א, צ"ה; וש"נ השנויים ועיקר הגי' כמו שהגהתי מל"פ הנ"ל ועוד עיי"ע מרך א'. [2]) מדרש ויקרא מכונה בע טפת. שע א' אגדת ויקרא.

ב') מלת השאלה (was?) בס"ג דפ' שני דכתובות (כ"ז:) ובבכורות בס"ג דפ' כל פסולי המוקדשין (ל"ו.) כיון דעדים דאיכא מ"א מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן [1]) בילמדנו כמתאוננים (בתנחו' בהעלהך לי' ואי' בילקי' איכ' ג' רמז תתר"ם בשם ילמדנו) מהו מה יתאונן אדם חי (איכ' ג', ל"ט) אלא משאדם מת הוא מתאונן [2]) אלא אמר ר' שמואל מה יתאונן אדם על חי העולמים ועל מי יתלונן אדם גבר על חטאיו אמר שלמה (משלי י"ט, ג') אולת אדם תסלף דרכו וגו'. *[אחי"ה מלת מה בהוראת מלת הנוף הרבה בש"ס ובא אחריו לפעמים: אף או כך או על אחת כמה וכמה ואז ענינו מה שנוגע wenn schon das, was das betrifft ד"מ ברכות ה'. כ'. נ"ג: נ"ח: ס"ג: שבת פ"ח: קל"ג: חגיג' ט"ו. ושם: מ"ק ט"ז: תענית ז'. כ'. יומ' ע"ה. ב"ק ס"ט. ב"מ צ"ב. ב"ב ט'. גיטין נ"ז. כתובות קי"ב. ע"ז ג': ד'. סנהד' ל"ד. מ"ט. צ"א: צ"ב. צ"ד: ק"ב. חולי' פ"ט. ערכי' ט"ו: תמור' ט"ז. מנחות נ"ג: מה לי.. מה לי עיין ב"מ ל"ו: ס"ג. חולי' ל"ה: יבמות קי"ט סע"א סנהד' ב': ותוספו' שם — ובהוראת מלת השאלה עיין פסחים נ"ג: מגילי' ט"ו: כ"ו. ב"ב י': קכ"ג. קידושי' כ"ב: יבמו' קט"ז: סוט' י"ז. שבועות ט'. סנהד' צ"ח: תמיד ל"ב. זבחים קט"ז. מנחות ק"ד: בכורות ה': כריתו' י"א: ערכי' ט"ו: ט"ז: נדה ט': — מה נפשך כלומ' כמו שרצית פי' בין כך ובין כך so oder so שבת ל"ה: עירו' י'. חולי' כ"ט. ב"מ קי"א: ירו' ברכות רפ"א ד"ב: רפ"ח דו"א ע"ד, ירו' הוריו' ספ"א דמ"ו: — מה אנן קיימין ירו' גיטין ספ"א דמ"ג ע"ד ובירו' יומ' פ"ח דמ"ה. מה נן קיימין והרבה בירו' עיי"ע נן. מה טעם קאמר נזיר י"ז: עיין יד מלאכי סי' תנ"ב — מה בין לי.. פסחים פ"ט מ"ג ומ"ה סנהד' פ"ד מ"א כלי' פ"ג, מ"ג ויתר דוגמאות עיי' ביד מלאכי סי' ת"ן. מה בין.. מה בין ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. מה ראית יבמות ע': עיין ספר הכריתות סי' ד' וש"נ. במה דברים אמורים ירו' יומ' פ"ה דמ"ג. עירובי' פ"א: פ"ב. סנהד' כ"ה. כ"מ שאמר ר' יהודה אימתי ובמה במשנתינו אינו אלא לפרש דברי חכמים ור' יוחנן אמר אימתי לפרש ובמה לחלוק ועיין תוספ' עירו' פ"א ד"ה ה"ג וביצ' ט': ד"ה ולא ובמבוא התלמוד לר' שמואל הנגיד כתוב וז"ל בד"א מאימתי ובזמן באמת הלכה למשה מסיני וזה דבר תמוה כי זה הכלל עולה רק על באמת עיי"ע ועיין ספר כריתות ימות עולם שער א' סי' י"ט ושער ג' סי' י"ח ולשון לימודים שער ב' סי' כ"א. ועיין בהגהת הגרי"ב שכתב וז"ל הנך ג' תיבות בד"א מאימתי ובזמן לא הבנתי וכו' ע"ש ועיין בהגהות בן אריה שרוצה לתרץ דברי רשה"ג. — לָמָּה ד"מ למה הדבר דומה (בקצור למה"ד) ברכו' ז': י"ג. ב"ק ס': ע"ז ד'. נ"ד: נ"ה. לָמָּה פי' כמו על־מה ד"מ למה נמשלה וכו' יומ' כ"ט. סוכ' י"ד. למה נמשלו ד"ת וכו' שבת פ"ח: עירובי' נ"ד: סוכ' מ"ט: חגיגה ג': תענית ז'. למה נסמכה וכו' ברכות י'. מ"ק כ"ח. זבחי' פ"ח: למה נקוד וכו' ב"מ פ"ז. נזיר כ"ג. סנהד' מ"ג: למה נקרא וכו' ברכות ד'. שבת קי"ג: יומ' ל"ט: ס"ט: ע"ז י"א. סנהד' כ"ו: ס"ז. חולי' ז': צ"א. זבחים קי"ג: בכורות נ"ה. תמור' ט"ז. — מַהוּ (קטוע מן מַה־הוּא כמו מַשֶׁהוּ קטוע מן מה־שהוא) ירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג מהו דינרין כלומ' איזה דינרין, ועוד מלת השאלה wie ist das? חולי' מ"ו. ב"ב קס"ה: מהו דתימא ערכי' כ"א. תמורה כ"ה. ועיין ספר כריתות לשון לימודים שער ג' סי' צ"ח. ולנקבה ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג מהיא כדון] —

* מְהִיבָא עיי"ע מוהבא.

* מהגינות ט"ס עיי"ע סלע.

* מַהֲדוּרָא (מפעל הדר א') מחזיר על הפתחים Hausirer ב') חזרה על הלימוד Re-daction, das Wiederholen der Studien) עיי"ע הדר ג' וש"נ.

1 מְהָה (בל"ע مهى, مها בלה abnutzen) בר"ג דנדה (ד'.) ובפ' דם הנדה בגמ' והשרץ (שם כ"ו.) ובזתים בטהרות (פ"ט מ"ט) נמצא שרוף [3]) על גבי זתים [4]) וכן מטלית המהוהא [5]) פי' ר"ח שחרכה האש ונשארה כגון קורי עכביש, וי"מ בגד בלה. בשלשה תריסין פ' כ"ד בכלים (מי"ז) שלשה קופות הן מהוהא [6]) שתליוה [7]) על ברייה פי' בגד בלה שתפרו על בגד חדש הולכין

---

[1]) בבכורות בנו"ג בט"ס מה לו לשקר וצ"ל מה לי וכו' וכ"ה בב"ב ל"א רע"א ל"ג רע"ב ועיין תוספ' לדף ל"א. ד"ה מה לי ודע כי בע' נהר בי הביא רבינו עוד מה שאי' בשני מקומות הנ"ל בענין נהר פקוד אבל בע' הנוכחי אשר עליו רומז נשמט בטעות המעתיקים ועליהם ליתן את הדין. [2]) בילקי' בט"ס מת מתאונן. [3]) בנדה שם ושם נמצא שרץ שרוף. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב וכ"ה בדפ"ר אבל בשרפ"ע לי'. [5]) וכ"ה בנדה נ"ו. וכצ"ל בדף ד'. ושם אי' המהומ', ובטהרו' מהוהא. [6]) בנו"ג מהוהה ובפי' רה"ג לסד"ט מיחותא. [7]) בנו"ג שטלייה.

אחר הברייה[1]) דנין אותה כדין ברייה[2]) בהבגד פ׳ (כ״ח) [צ״ל כ״ז] בכלים (מי״ב) שלש על שלש שנמהה[3]) ממנה חוט אחד. *[אחי״ה כי״מ ענינו בל״ע הנ״ל וכן פירש״י בנדה ד׳. בלויה ובדף נ״ו. בלויה ונרקבת, וכן פי׳ הרמב״ם בטהרו׳ מהוהא בלתה ורע״ב בכלי׳ ספכ״ד וספכ״ז אבל בטהרו׳ פי׳ כפי׳ ראשון בערוך עיין תוי״ט שם ד״ה וכן מטלית, אבל בכלי׳ כ״ד פי׳ בעל תוי״ט מלשון תוהו ובוהו!] —

2 מְהָה (= מְהָא מל״ע مها dünn machen, ver- dünnen) בפ׳ מרוכה בגמ׳ אין הנוגב[4]) (ב״ק ס״ט.) ובפ׳ בתרא דמעשר שני (פ״ה, מ״א) ושל קברות בסיד ממהא[5]) ושופך פי׳ ממחה חתיכות של אדמה במים ושופך. בפ׳ איזהו מקומן בגמ׳ העולה[6]) (זבחים נ״ד.) ומביא סיד וזפת וקוניא וממהה[7]) ושופך מסתברא אלו שני חלקים מלשון וימח (בראשית ז׳, כ״ג). בפ׳ אחרון דאהילות (מ״ד) נותן לתוך כברה שנקביה דקים וממהא. — (א״ב בנוסחאות כתוב ממחה ופי׳ ר׳ שמשון המחה חלב וגמעו (חולי׳ קי״ב.) והענין כמו ממחה בקערה (עיי״ע מח ד׳) שפירושו ממרק ויעשהו דק מאוד). *[אחי״ה והנכון שהוא מל״ע כאמור, ולא כדעת הח׳ לעווי שגזרו מע׳ הקודם לזה] —

מְהַט (מל״ע مخط putzen, schnäuzen) בפ׳ אמר ר׳ עקיבי (שבת צ׳ סע״א) צינורה קטנה של נחשת למאי חזיא אמר אביי שמוהטין[8]) בה את הפתילות. בפ׳ המביא כדי יין בגמ׳ אין חותכין את הפתילה[9]) (ביצ׳ ל״ב רע״ב) מוהטין את הפתילה ביו״ט מאי מוהטין עדויי חשוכא[10]) פי׳ „המתעבה בקצה הפתילה כמין גחלת ומעכב האורה מותר לחותכה״ *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח לביצ׳. בע׳ הט פי׳ רבינו קצת בע״א ע״ש וכ״ה בפירש״י ובאו״ז הנ״ל. והוא מל״ע הנ״ל שפי׳ הסרת המיץ של אפיים והושאל אצל רז״ל לקניחת ולנקיית הפתילה. בחי׳ המאירי פי׳ מל׳ מחט כלומ׳ „דאפי׳ במחט מצי עביד הכי״! וברש״י בשבת הנ״ל וביצ׳ כ״ב. ד״ה קנבא לועז מוקיי״ר והוא בל״צ moucher שנייטצען, פוטצען פי׳ הסרת פחם מעל הפתילה ועיין תוספו׳ הנ״ל מ״ש בענין שני חטויי] —

* מְהֵימָן, מְהֵימָנָא (מפעל הֵימִין ein Beglaubig- ter) שבת י׳ : כתובות כ״ז: עיי״ע הימין (ח״ג, ר״א :) ירו׳ גיטי׳ פ״ה דמ״ז. ועיין ב״מ מ״ד : בתוספ׳ ד״ה נימא ועיי״ע הימן בציון מירו׳ ב״ק פ״ד ד״ד :

☞ 1 מָהַל (= מול ענין חתיכת בשר beschnei- den והשם מְהוּלְתָּא (Beschneidung תרג׳ חתן דמים למולת בדמא דמהולתא הדין. *[אחי״ה ר״ב הרכיב תרג׳ של חתן דמים אתה לי עם הפסוק הקודם וכצ״ל חתן דמים אתה לי (שמות ד׳, כ״ה) תרג׳ בדמא דמהולתא הדין, ותרג׳ חתן דמים למולת אילולי דמא דמהולתא הדין וכו׳. ובתר״י א׳ גזירת מהולתא, תר״י א׳ לבראשי׳ מ״ה, ד׳ חמון גזירת מהולתי עיין פירש״י. ותרג׳ ירו׳ א׳ מצותו הפר (במדבר ט״ו, ל״א) תפקידת מהולתא בטיל ועיין סנהד׳ צ״ט. וְהשם עוד מְהוּלָא כתובות ח׳ סע״א בי מהולא. והתואר מָהוֹלָא שבת קנ״ו סע״א אי טבחא אי (מוהלא) [מהולא] ושם אמר רב אנא במאדים הואי ולא גנבא ולא אומנא ולא טבחא ולא מהולא אנא כ״ה בכ״י מ׳ ובנו״ג רבה ולי׳ סיום המאמר, והקבוץ שם קל״ה. מהולאֵי. והפעל שם : כשהוא מהול. ושם קל״ד סע״א ולימהלוה, ושם קל״ו רע״א ממהל היכא מהלינן ליה וכו׳, סנהד׳ ל״ט. (דמהלינן) [דמהילנן] אתון מהליתו וכו׳ ובכ״י ש״ס אלא אתון מיהלן וכו׳, יבמות ע״א. ונמהליה ועוד עיי״ע גבן וערב ד׳; שם ע״ב. לא מהלינן ביה עיי״ע סבר. ירו׳ יבמו׳ רפ״ח ד״ח ע״ד על מנת למוהלן, ושם את מוהלו בעל כרחו ושם כמה פעמים להמול, מוהלן, מהול. ב״ר פמ״ו מוהלים אותו. ושם פ״ס לא נבעלה ממהול, במד״ר פי״א שהש״ר פ׳ עד שהמלך : היה מוהל] —

* 2 מָהַל (מל״מ פי׳ מזיגת היין פי׳ חותך חריפת היין verfälschen d. h. den Wein be- schneiden) מל״מ סבאך מהול במים (ישעי׳ א׳, כ״ב) וכן אומרים סופרי ערביים חותך קוטל וחובל היין בהשאילה למזיגת היין כלומ׳ לשבר תקפו עיין דוגמאות רבות בפירוש ישעיה לה׳ גיזיניאוס ח״א 167 ורד״ק שרש מהל, והגהה לספר אלאסול לר׳ יונה שרש מהל. וכנ״ה בדרז״ל ב״מ ס׳. מזגא

---

[1]) בנו״ג הבריאה. [2]) וכ״ה בר״ש בשם הגאון והערוך אבל בסד״ט לרה״ג אי׳ רק : בלוית כלקה (?) ע״כ. [3]) בכ״י ו״ו שנמהא בשאר כ״י שנמהה ובנו״ג שנמחה. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ר. [5]) כ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע ממהה ובנו״ג ממחה. [6]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [7]) בדפ״ר ממחה. [8]) ברש״י שמוחטין ועוד עיי״ע מחט ובנו״ג בט״ס שמחטטין. [9]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [10]) וכ״ה באו״ז הל׳ יו״ט סי׳ שס״א עדויי חשיכה ובנו״ג לעדויי חושכא צ״ל עדויי וכ״ה בתוספ׳ ביצ׳ כ״ב. ד״ה קנבא וכ״ה בע׳ הט.

דידי מידע ידיע וב"ת דטפי (ומחייליה) [צ"ל מהיילי] ומזבין ליה וכו', פסיקתא דר"כ צד קכ"ב: אמר לבר ביתיה המהיל ליה פי' מזוג וערב לו את היין במים. וריש המאמר הביא רבינו בע' קסט.

מְהוֹלְתָּא (בל"ע منخل פי' נפה das Sieb) כבר פירשנו בע' הל. *[אחי"ה ושם פי' מל"ע ע"ש ושם הביא רבינו ציון מביצ' כ"ט: וב"ר פס"א ועיי"ע טרש ג'. תענית ט': וסימנך מהולתא עיי"ע נהל וציון ממ"ק י"א. עיין בריש ע' גדל (ח"ב, רמ"ג). והתואר בירו' מ"ק פ"ב דפ"א: לאילין מהוֹלָייא מעבדינן במועדא לצורך המועד — ושרש הל נרדף עם נהל עיי"ע ומ"ש — והתואר הנ"ל ראיה עצומה כי גזרת המלה מל"ע نخل ובל"ס נחל ומים ונו"ן ה' וח' מתחלפות] —

* מוֹהַל (Saft, Flüssigkeit) עיי"ע מחל.

* מַהֲלָךְ (מל"מ פי' אורח Weg, Reise) פסחים צ"ג: כמה מהלך אדם ביום י' פרסאות חגיגה י"ג. מהלך חמש מאות שנה ע"ש. וע' סנדלפון.

* מַהֲלִים (in Salzlacke einlegen) עיין סוף ערך הלמי (ח"ג, רי"א).

מָהַם (נבנה מהשם מְהוּמָה Unruhe, Verwirrung וא"כ הפעל מָהַם ממהר בבהלה stürmisch eilen) בפ"ק דנדה בגמ' והמשמשת בעדים[1] (ה'.) מתוך שמהומה לביתה אין מכניסתו[2] לחורים ולסדקים. פי' שלהוטה אחר בעלה לתשמיש. *[אחי"ה וכן פירש"י ממהרת לשמש ע"כ. בקהל"ר פ' ויתרון מהומה ומהמה צ"ל שהומה ומהמה עיין ערך המה (ח"ג, רי"ד). והשם מהומה מל"מ. מַהֲמָה (קהלת י"ב, י"ב) דרש בסוף קהל"ר: מהומה ע"ש עיי"ע בן סירא (ח"ב, קי"ט:). אבות ה' ח' רעב של מהומה ובתרגום אסתר א', י' הבין מהומן מל' מהומה: מהומן דמתמני על מהומתא. ועיין ערך הבא] —

מהם (משרש המי = בל"ע همى בל"ס הֲמָא באפעל wegwenden) ומעלים עיניו רב מארות (משלי כ"ח, כ"ז) תרג' ודמהמי עיניה מן מסכינא סגיאן לווטתיה. *[אחי"ה המ"ם שמושי' היא ואין זה העיקר כי אם המי באפעל מַהֲמֵי ובנו"ג בח'] —

* מְהוּמָן (שם סריס אחד) באסתר א', י' נ"ל מלש' צענד magavan ובל' סאנסק' maghavan גדול ועוד מי שאינו נשוי וזה נאה לתואר סריס שאינו יכול לנשוא. ומ"ם ואות ו' = ט מתחלפין כנהוג.

* מַהֲמוֹרוֹת, מַחֲמוֹרוֹת (שוחות עמוקות tiefe Gruben) ירו' מ"ק פ"א ד"פ סע"ג בראשונה היו קוברין אותן במהמורות נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותם ברזים ובירו' סנהד' ספ"ו דכ"ג סע"ד אי' במחמורות וכו' בארזים וכתב הרד"ק שרש המר במהמורות (תהלים ק"מ, י"א) ענינו לפי מקומו בשוחות עמוקות וכן בדרז"ל בראשונה היו קוברין אותן במהמורות וכו' ע"כ. ובשמחות פי"ב אי' קברני תחלה בבקעה ובסוף לקט עצמי ותנם בגלסקמא בארזין, ואולי צ"ל בכ"מ בארון, ומהמורות הוא בלא ארון עיי' תורת האדם לרמב"ן צד ל"ח סע"ד.

* מַהָן (הורכב מן מה ומן הן פי' כמו מַהוּ was ist das?) ירו' עירובי' ספ"ה דכ"ג. אחורי הגגין מהן.

* מֵהָן (הורכב מן מ־ומן הָן פי' מן הן = מן זה aus diesem) ירו' שביעי' פ"ד דל"ה. מהן מודע לך וכו'.

מְהַסֵּם (פי' מתנגד widerstreiten) כבר פירשנו בע' הסם (בח"ג, רכ"ז).

* מַהֲפֵיכְתָּא (פי' מהפכה Verkehrung) כמהפכת סדום (דברים כ"ט, כ"ב) תרג' כ"י ובקצת דפוסי' כמהפיכתא דסדום.

* מְהַפְּכָנָא (פי' איש תהפוכות ein Verkehrter) תרג' איש תהפוכות (משלי ט"ז, כ"ח) גברא מהפכנא.

מָהַר (מל"מ ענין פתיות ועשות דבר בבהלה närrisch, unüberlegt handeln) בויק"ר (פ"ט) זוב דמה: אמרו לנמהרי לב (ישעי' ל"ה, ד') רב אושעיא רבה אמר למפגרי לבא היך דאת אמר (נחום ב', ו') ימהרו חומתה[3]. *[אחי"ה ופי' רד"ק שרש מהר: אמרו לנמהרי לב: ענין זה ענין הפתיות ואפשר שבא הל' הזה לפי שהפתיים מעשיהם במהירות ובבהלה וכו'. וכן ענין פגר בל"ע مجر מי שמעשיו נפסדים ומשחתם בס. ובזה הענין הבין המדרש הפסוק בנחום ענין אבוד והשחתה —

---

[1]) בכל כ"י ובדפ"ר. [2]) בנו"ג אינה מכנסת. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו א', בי ליד ה"ב ובדפ"ר.

ובלי השאילה בענין חפז ידוע מל"מ ד"מ שבת צ"ז. ממהרת לבא. ב"ק צ"ג. ממהרין לצועק. תואר הפעול אבות פ"ה מי"ב מהר לשמוע ומהר לאבד וכו' כמו מהיר בל' עבר החדשה. והשם המפשט מְהִירוּת ב"ר פ"י] —

* מוֹהֳבָא (מפעל יְהַב פי' מתנה Geschenk) תרג' משלי כ"א, י"ד ובקצת דפוסי' גם בתרג' משלי ו', ל"ה ובכ"י מהיבא ובל"ס מוֹהַבְתָּא ובזה המשקל עיין כמה דוגמאות בעמת"ר ללעווי.

* מוהי (כינוי לשבועה ועוד כנוי למשה) נדרי' י'. נדר במוהי ועיי"ע שבותה גי' רבינו. נדרי' י': האומר במוהי לא אמר כלום במומתא דאמר מוהי וכו' עיין פי' הר"ן.

* מוֹהַר (מל"מ מהר בל"ע مهر Morgengabe) מכילת' משפטי' פרש' י"ז מהר ימהרנו (שמות כ"ב, ט"ו) מגיד שהוא עושה עליו מוהר ואין מוהר אלא כתובה וכו' ועיין בשינויים בכתובות ירו' פ"ג דכ"ז ע"ד, והקבוץ ירו' שם רפ"ג דכ"ז. אלו היו כתיב בתולות כְּמוֹהֲרִיּוֹת. ב"ב קמ"ה. מוֹהֲרֵי הדרי וכו' פי' סבלונות הדרי במיתת האשה.

* מְהִיר (שם מקום מדבר בא"י) ירו' ב"ק ספ"ז ד"ו. ירו' פסחים פ"ד ד"ל ע"ד וירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד כגון מהיר שהוא ששה עשר מיל על ששה עשר מיל.

* מוהרין, מוהרנקי ט"ס עיין ערד מוהרקני וע' מסרדי.

מהרק (מל"פ مهره ובל"ע مهرق Schriftstück, Diplom עיין בפנים) בר"ג דפ' הדר (עירו' ס"ב.) במוהרקי (ואבריגני) [ואברוגני] [1]) פי' רבינו חננאל כגון בנין [2]) ורבינו גרשם ז"ל פי' כלי הבית [3]). ורבינו נסים פי' (אבריגני) [אברוגני] שלוחים מוהרקי כתיבה וחתימה כדאמרינן בס"פ איזה נשך בגמ' אין פוסקין [4]) (ב"מ ע"ג:) מוהרקייהו דהני בספטא דמלכא מנח והוא הכתב שיש בו כרגא שעל כל אחד ואחד. ויש בפ' ההולך בגמ' המחזיר גרושתו [5]) (יבמות מ"ו.) מוהרקייהו דהני בספסטא [6]) דמלכא מנח ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לישתעבד למאן דיהיב כרגא כלומ' כאלו מכורין הן וצריכין גט חירות. *[אחי"ה בע' אברוגני (בח"א, י"ח) כבר הארכתי לדבר על שתי תיבות פרסיות אלה והעמדתי דברי רש"י ר"ח ור"נ על בורים עש"ה ודע כי מהרק הוא בל"ע ונאצלה מל"פ בהוראת נייר מוחלק ומצוחצח ועוד בהוראת שטר וספר ובעצם וראשונה פי' בל"פ כל דבר שחתום בטבעת וזהו כתיבה וחתימה שפי' ר' נסים. ואבריגני שצ"ל ואברוגני נ"ל להגיה אברונגי מל"פ הרשומ' בע' הנ"ל. והח' פליישער לא ידע לפרשו] —

* מוהרקני (מל"פ مهرگان ובל"ע مهرجان שם אד של פרסיים) בע"ז י"א: לפי גי' רבינו בע' מסרדי ע"ש כל הענין ומ"ש.

* מַוְחֵי (אפעל מן יחי פי' מָהֵר beeilen) תרג' איש מהיר (משלי כ"ב, כ"ט) גברא דמווחי ובכ"י דמוחי ועיי"ע יחי.

מַוְעֵי (אפעל מן יעא בל"ס כמו יצא בל"ט ובאפעל אַוְעִי הוציא hervorbringen) יפיח כזבים (משלי י"ט, ה'. ט') תרג' ודמוועי כדבותא. יביע אומר (תהלים י"ט, ג') תרג' ומוועי מימרא. — (א"ב פי' בל"י פועל המדבר בקול רם ופוֹעל המפיח ושואף רוח). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י μύζω עיין בט"ר לה' אייזלער ח"א 109 אבל הנכון כמו שכתבתי שהוא אפעל מן יְעָא וכנ"ה בתרג' משלי י', ל"א ינוב חכמה: מוועי חכמתא כ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג כאן ובתרג' תהלים הנ"ל מבעי — מַעֲוִי (אפעל מן עוי) עיי"ע מעוי ומ"ש.]

מַוְרָן (מל"י ἀμαυρὸν, μαυρὸν dunkel) כבר פירשנו בע' אספרון. *[אחי"ה עיין ח"א, קצ"ד: ומ"ש. וע' זקנים תרגמו כהה (ויקרא י"ג, ו'. כ"ו—כ"ח) ועקילס סומכו' ותודוס העתיקו כהה (ישעי' מ"ב, ג') ע"י ἀμαυρὸς וממנו הפעל ἀμαυρόω להעתקת כָּהָה עיין עקילס לבראשית כ"ז, א'; לש"א ג', ב'. י"ג. וע' זקנים לדברי' ל"ד ז'; לאיוב י"ז, ז'] —

מז (= מְזָיָא מל"ס מֶזֶא שער ובל"פ موی Haar ועוד בל"פ مژه שער של עפעפים) בפ' הקורא את המגילה (י"ח סע"א) לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה ותרוממך (משלי ד', ח') וכו' עד דהוה קא

[1]) וכ"ה בע' אברוגני ובפי' ר"ח בש"ס ווילנא. [2]) הביאו התוספ' בעירו' וכ"ה בפי' ר"ח בש"ס ווילנא. [3]) בעה"ק שנ"ב אי' בט"ס כליבות. [4]) כן הוא בכל כ"י ובדפ"ר. [5]) בכתב יד ובדפ"ר. [6]) בנו"ג בב"מ וביבמו' בטפסא וגי' רבינו תתכן יותר עיין ערך ספט.

מהפך במזייה[1]) אמרה לו עד מתי אתה מסלסל בשערך. בס"ג דע"ז (ע"ה סע"א) הני רווקי[2]) דארמאי דמזייא[3]) מדיחן, פי' שקין של שמרים של שיער. *[אחי"ה וכן פירש"י, ויותר מבואר בסוף תשובות גאונים קדמוני' הנ"ל צד מ' סע"ב וז"ל ראוקי דארמאי משמרת כמו שאמרו חכמים (שבת קל"ז:) (רב) [רבי] אליעזר אומ' תולין את המשמרת ביום טוב והוקשה לך מאי שנא בין דמזיא לדעמרא לדכיתנא דמזיא כיון שקשה הוא (מדימן) [צ"ל מדיחן] דעמרא רק מן השער ומנגבן דכיתנא כיון דרך הוא ביותר ובולע מישנן שנים עשר חודש ע"כ — וכנ"ה בנדריי ג'. מן מזייה. נזיר ל"ט. האי מזיא וכו' סנהד' ק"י רע"א סתרתה למזייה. תנחום' הישן ס' קרח סי' כ"ד וסתרי למזייה. יבמות קט"ז: סתרי מזייך. תר"י א' וגלחה את ראשה (דברים כ"א, י"ב) ותספר ית מזיא דרישה] —

מז (= מְזֵמֵז בל"ע ... ענין נדנוד hin- und her-bewegen) בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברה השידרה (חולי' מ"ה:) הומרך[4]) פסול נתמסמס פסול נזמזמז כשר הומרך נשפך כקיתון כלומר נמס כדונג בתוך האש. נתמסמס כלומ' אינו יכול לעמוד אלא נכפף נתמזמז פי' נתנדנד ונתקרקר[5]) ואינו מוליד. הרפאים יחוללו (איוב כ"ו ה') תרג' אפשר דגיבריא מתמזמזין. *[אחי"ה בנו"ג איפשר דגבריא דמתמזמזין יתבריין, וכנ"ה בתר"י א' לבראשית ל"ג, ד' על צערא דשינוי דאתמזמיזו — חולי' שם בהמה שנתמזמז מוחה טרפה[6]), ושם נתמזמז מוחא דרין, ופירש"י נתמזמז נתרוקן מהמוח מקצתו מאליו ע"כ ורגמ"ה פי' לשון שכור אבל פי' רבינו הוא מעולה כי כן ענין ל"ע הנ"ל] —

1 מַזָּא (= מוֹזָא לדעת רבינו ראשי הבצלים Zwie-belköpfe אבל עיין בפנים) בפ' האיש מקדש בגמ' במעשה בה' נשים[7]) (קידושי' נ"ב:) ההוא גינאה דשקיל מוזא דירקא מוזא דשמכי פי' ראשי בצלים שהיו בשותפות בלא חלוקה וקידש בהן ואמרו אינה מקודשת. *[אחי"ה כן פי' הרי"ף וז"ל פי' מוזא דשמכי ראשי הבצלים ע"כ ומוכח ג"כ שגרס כדאי' בנוסח' ההוא אריסא[8]) דקדיש במוזא דשמכי וכו' וכ"ה בחי' הריטב"א אבל מתוך פירש"י נראה שהיתה גי' אחרת לפניו שכתב ה"ג. ונ"ל ששתי גירסאות נתערבו כאן והיינו מוזא דירקא ועוד מוזא דשמכי ובע' מצה ג' גרס רבינו רק מוזא דירקא ופי' פסולת של ירק ונגרר אחר רה"ג לכלי' פ"ט מ"ח ע"ש ונראה שפי' מענין מוצא = מוץ היינו קש כדאי' בע' מצה ע"ש והוא מל"ע ... קש — אבל הנכון מוזא דשמכי כמו בל"ס שמכא ונתפרש ע"י בצלא דזזא. בל"ע بصل الزير، الزيزي Meerzwiebeln[9]) ורש"י פי' מלא יד וכ"ה בר"ן ובריטב"א וא"כ יש לגזור מל"פ ... פי' מלא קומצו] —

2 מֹזָא (= מוֹזָא פי' כמו מוֹצָא מל"מ מֹץ, מוץ Spreu) וכמֹץ גנבתו סופה (איוב כ"א, י"ח) תרג' וכמוזא דיטלטליניה עלעולא. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' תהלים א', ד'; ל"ה, ה' ובתרג' כ"י נקוד בחולם וכ"ה נכון ואחד הוא עם מוץ, מוצא עיי"ע מצה ג' ושם פי' רבינו מזה הענין גם מוזא דשמכי של ערך הקודם ועוד עיי"ע מצה ג'] —

* מוזבה (ט"ס) ירו' כתובות רפי"א דל"ד: הדא ארמלתא דר' אבדימס דמוזבה אמר לה ר' בא וכו' וגי' הרא"ש רימו בה ואמרו לה.

* מוֹזְנָן (פי' מאזנים Wage, Wagschale) תרג' מאזני (ויקרא י"ט, ל"ו) מוזנוון ובקצת דפוסי' מאזנוון, תרג' במאזנים (ישעי' מ', י"ב. ט"ו) במוזניא.

* מוֹזְפוּ (מפעל יזף Schuld) תר"י א' לדברי' כ"ד, י' מוזפו דמדעם, והוא כמו מֻזְפּוּ בתר"י א' שם כ"ג, כ' והתואר מְזוֹפָא פי' נושה עיין תרגום לתהלים ק"ט, י"א, ולנקבה מן מוזפו: מְזוֹפִיתָא תר"י א' לדברים ט"ו, ב'; לתהלים ס"ו, י"ב.

* מוח, מוט, מוך, מוכני, מול ויתר הערכים שוי"ו הוא עיין הפעל עיין למטה בערכי' המיוחדים בלי וי"ו.

* מום (körperlicher oder Charakterfehler) מל"מ והוא קטוע מן מְאוּם כמו דניאל א', ד'

---

1) כ"ה בכ"י ש"ס בר"ה כ"ו: ובנו"ג שם בשעריה. 2) כ"ה לנכון בכל דפוסי ערוך כאן ובע' רווק וכ"ה בל"ע כמו שאוכיח שם ובכ"י ערוך רוקי, ובתש' גאוני' קדמוני' דפי' בערלין בסוף: ראוקי וזה היותר נכון כפי כתיבת מלה ערבי'. 3) כ"ה לנכון בכ"י וכן הסדר בע' רווק אבל בע' הנוכחי בדפ"ע דמזייא דארמאי. 4) בנו"ג נתמרך וכ"ה בפי' רגמ"ה בכ"י חולין. 5) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע נתקרקש. 6) בת"ספי' הולי' רפ"ג אף שנתמזמזה מוחה פסולה. 7) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 8) ובר"ף נ"ב גברא ואולי צ"ל גינאה. 9) עיין פפלכ"צ ללעף 75.

אשר אין בהם כל מְאוּם, ובאיוב ל"א, ז' ובכפי דבק מאום, וענינו חסרון טבעי או מוסרי וכן בדרז"ל נדרי' ס"ו: עד שתראי מום יפה שביך וגי' הב"ח מאום ופירושו שום דבר בה עיין הר"ן, זבחי' ע"ז, בעלת מום, מנחות מ"ד, מה מום ראית בי, בכורו' ל"ז רע"ב מום רע . . מום עובר, ושם ל"ח: מום קבוע, צף אינו מום . . הרי זה מום ועיי"ע חלזון א', פסחים קי"ב: אל תעש מום בעצמך, ב"מ נ"ט סע"ב מום שבך אל תאמר לחבירך, יבמות ק"א, מנוקין מכל מום, סוט' מ"ב: מבונה מכל מום, בעל מום עיי"ע וש"נ, ובמשקל סורי מוּמָא עיין בכורות ל"ו, ל"ט, מ"ג: גיטין נ"ו רע"א והקבוץ מוּמִין, מוּמֵי בכורות ל"ז: מ"ג, מ"ד, ע"ח, סנהדר' ה': וְהֻפְעַל נבנה מהשם, ירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ד קטורת שכבת הוממה, ירו' שקלים פ"ד דמ"ח: תמימין והוממו, שהש"ר פ' יפה את ובמד"ר ספי"ב ולא הוממו ולא הזקינו וכו'.

* מוּמִי עיי"ע מם ב'.

* מוּפְיוֹן (מל"י אמצ' μαππάριοι = mapparii) בירו' ע"ז פ"א ד"מ, מוקיון מופיון פי' מופיון על שם Tuch, mappa שהשתמשו בה יושבי קרקום להתחיל משחק עיין עט"ש לפערלעס 101 מ"ש בשם דוקנגע ובבבלי ע"ז י"ח, אי' תמורתו בוקיון עיי"ע בח"ב קנ"ט.

* מוּץ, מוּק, מוּר, מוּש, מוּת עיין ערכם בלי וי"ו.

* מוֹרָע (קטוע מן מְאוֹרָע Ereigniss) תוספתא בְרכות פ"ג מעין המורע עיי"ע מאורע — ובענין רָעָה עיי"ע מרע.

מִזְבֵּחַ (מל"מ במה עשויה להקריב בה זבח או לזרוק עליה הדם Opferaltar) בילמדנו ויקחו לי תרומה (תנחומ' תרומ' סי' י') מִזְבֵּחַ מ̇ מחילה, ז̇ זכות, ב̇ ברכה, ח̇ חיים, מזבח הפנימי הוא מזבח הזהב הוא מזבח הקטורת (עיין מראה מקום בסוף הערך). *[אחי"ה ובכתובות י': דרש ראשי תיבות מזבח מ̇ז̇יח ומ̇ז̇ין מ̇ח̇ב̇ב מכפר, ויתר דרשות עיין ברכות ט"ו, שבת צ"ב, סוכה מ"ה, נ"ה: סנהדר' ק"ג: זבחים ס"א: ס"ב, קט"ו: מדות ל"ו, ירו' מעש' שני ספ"ה דנ"ו ע"ד, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד, ובענין מזבח הפנימי, מ' הזהב, מ' הקטורת עיין אלה המקומות עירו' ד', י"ט, חגיג' כ"ו: כ"ז, יומ' י"ד: כ"א, כ"ה, ל"ג, ל"ג: נ"ח: נ"ט, כתובו' ק"ו: שבועות י': זבחים כ"ז: ל"ו: מ"ב, מ"ז, נ"א, נ"ב: ס"ד, מנחות ט"ז, כ"ז, מ"ט, נ', נ': צ"ז: מעילי' י"א: י"ב, תמיד כ"ח: ל', ל': ל"ג, כלי' פי"ז מ"י] —

מַזְבְּלֵי (מל"ע زبل כל שנארג מעלי דקלים כמו כפיפות וכדומה aus Palmblättern geflochtene Körbe u. s. w.) בס"ג דפ"ק דסוכה (כ'.) מאי חוצלות מזבלי פי' "עושין כמין יריעות (צרות) [צ"ל קצרות] ואח"כ תופרין אותן ועושין מהן כפיפות וכסויין." *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח, בנו"ג מאי חוצלות . . מרזובלי . . מאי מרזובלי ר' אבא מזבלי, ובכ"י ש"ס מינכען ב' אי' רק מזבלי וכן בסמוך כ': אי' כן במקום מרזובלים וכנראה גם רבינו לא היה גורס זו המלה, ורש"י בכל הדפוסים הישנים לועז בולז"ש[1]) ועשוי לרועה להניחן תחת ראשו ולשכב ע"כ ואולי הוא Balsak] —

* מְזַבְּנָא, מְזַבְּנָנָא, מְזוֹבְנָנָא (מפעל זְבַן פַּעֵל זַבֵּין נבנה התואר הזה ופי' מוכר Verkäufer) ירו' ב"מ רפ"ה ד"י, ווי לזבונא . . ווי למזבנא, אסת"ר פי' ויבז ווי ליה למזבניה ווי ליה לזבוניה בתרג' שני לאסת' ג', י"א לא היך זבונא ולא היך מזבננא, תרג' כקונה כמוכר (ישעי' כ"ה, ב') זבנא כמזבננא ובתרג' יחזק' ז', י"ב, י"ג אי' מזובננא ועיין עוד ע' זבן.

מָזַג (בל"ע مزج וכן בל"ס כמו מסך בל"מ מערב היין den Wein mischen) בפ"ק דסנהדרי' בגמ' עריפת העגלה (סנהד' י"ד:) אילימא לדבר הרשות מי נפקי אל יחסר המזג כתיב (שה"ש ז', ג') פי' כשם שיין מזוג שני חלקים מים ואחד יין כך אי אפשר שתהא לשכת סנהדרין בלא שלישי' סנהדרין וכמה הן כ"ג כנגד סנהדרי קטנה[2]) בילמדנו ריש כי תשא (תנחומ' כי תשא סי' ב') אל יחסר המזג שאם הוצרך אחד מהם לצאת לצורכו רואין אם יש שם כ"ג יוצא ואם לאו אינו יוצא, כפ' אחד דיני ממונות בגמ' בסנהדרין[3]) (סנה' ל"ז.) אל יחסר המזג וכו'[4]), בפ' ב' בנדה (י"ט.) וכמזג[5]) שני חלקים מים ואחד יין מן היין השרוני[6]) ובריש נגעים (פ"א מ"ב) כיין המזוג בשלג . . כדם

[1]) בנו"ג בולו"ס. [2]) וכן מוכח מסנהדרי ל"ז. ע"ש בפירש"י. [3]) כ"ה בדפ"ר. [4]) רבינו היה מקטע ע"י וכו' כי כ"ה כמו בילמדנו. [5]) במשניות וכמזוג. [6]) ועיין במד"ר פ"א מי שהוא מוזג כראוי מוזג שלישי של כוס יין ושני חלקים מים כך היתה סנהדרין יושבת מתמיד השחר וכו'.

המזוג בחלב . . כיין המזוג במים[1]). בפ' יוה"כ בגמ' שתה ציר או מוריים (יומי פ"א סע"ב) לשנה[2]) איית;[3]) כולי עלמא מזוג ושתו אימר דאמרי[4]) אנא חייא מזיגא מי אמרו[5]). בפ' ערבי פסחים בגמ' אפי' עני (ק"ח:) אחד חי ואחד מזוג. ממולח טהור קודש (שמות ל', ל"ה) תרג' ירוש' (א') ממזג[6]) דכי קודשא. ובפ' ח' בברכות (מ"א דף נ"א:) מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים. בפ' כיצד צולין (פסחים פ"ז.) כשהשמש עומד למזוג את הכוס. ובפ' אמר להם הממונה בגמ' בשחר[7]) (יומי ל"ה:) אמר אביי כי חמרא[8]) במזגא. בפ' השוכר בעבודה זרה (ס"ט.) ואם אמר לא הוי מוזג ושותה. משקה מלך מצרים (בראשית מ', א') תרג' ירוש' (א') [רב] מזוגַיָא[9]) דמלכא[10]) ושתו כיין מסכתי (משלי ט', ה') ואשתו בחמרא[11]) דמזגית. *[אחי"ה מזג נרדף עם מסך ושניהם נשנו יחד בע"ז נ"ח: יין שמסכו נכרי מהו א"ל ואימא מזגו וכו' ע"ש ושם יין שמזגו נכרי והתוספות שם בד"ה כדכתיב נתנו הכלל: מזיגה ביין עצמו אבל מסיכה הוא תיקון מים ביין ע"כ ומזג הוא לשון חכמים ועיין ג"כ רד"ק בשרש מזג ומסך. וכנ"ה בכתובי ד'. יינו מָזוּג, ירו' נדה ספ"ב ד"נ: כוס מזוג, ספרי נשא פ' כ"ג יין זה מזוג שכר זה חי. עירוב' נ"ד סע"א דקא מזיג ליה כסא אמר ליה הב לי ואמזגיה ובנדרי' נ"ה. דאמזיג ליה, ב"מ ס'. מזגיה טעמיה וכו', פסחים פ"י מ"א, מ"ב מזגו לו את הכוס, קהל"ר פ' מתוקה מזג ליה עבדיה כסא, איכ"ר פ' רבתי: תרין מזגין וחד שתי וכו', נפעל: ירו' ע"ז פ"ה דמ"ה, נִמְזַג כל צורכו מהיתר. — ובהשאילה נאמר מזג כמו ל"ע مَزَجَ מעורר הכעס (in Zorn aufwallen, zu Zorn aufregen) ומזה הענין בשמ"ר פמ"ה תרתין אפין מזגין רותחים עיין דב"ר פ"ג שתי הפנים בכעס אני ואת כועסין עש"ה. — והשם מֶזֶג Temperament ב"ר פכ"ח מזגו של מלך רע. ונשתמשו בזו המלה בלשון עבר החדשה ויאמרו מזג טוב, מזג רע וגם בלשון הרפואה. ואלה דברי ספר הגדרים (נ"ח.) מזג הוא איכות מתחדש מהפעלות איכיות הפכיים נמצאים ביסודות קטני החלקים כדי שיגיע רוב אחד מהם ברוב האחר כשיתפעלו בכחותם קצתם בתוך קצת יתחדש מכללי איכות מתדמה בכלם והוא המזוג וכו'. — ובלא"ר מְזִינָא וכ"ה בל"ס מוּזָגָא והוא כמו מֶזֶג Mischung נדרי' נ"ה, הדין מִיזְגָא ובעירו' נ"ד, האי מזיגא, יומ' ל"ה: עיי' לעיל. ממסך (משלי כ"ג, ל') תרג' בית מזגא, והקבוץ ב"ב ע"ג רע"ב תרי מִזְגֵי דחמרא, ירו' נדה ספ"ב ד"נ: כמזגי אבא בר חנא. והשם המפשט שבת פ"ח מ"א מזיגת הכוס ועיין שם ע"ו: ע"ז, כתובו' ד': ס"א, ועיין עוד לעיל. והתואר מָזוֹגָא ירו' שבת פ"א ד"ג, רמז חייה בריה למזוגא, אסתר שני א', ח' רמיז ליה למזוגא, ושם: ומזוגא דהוה מזיג להון, תר"י א' לבראשית מ', ה' מזוגא ונחתומא, והקבוץ מזוגַיָא עיין לעיל. — מזגא חמרא, בת מזגא חמרא שם עוף אחד עיין ערך בת מזגא חמרא ח"ב, רי"א.

* מְזַג (שם אומה) תרג"י דדן (בראשית י', ז' ולדה"י א', ט') מזג ולדעת קצת הוא Mazoces, Mazices ועיין עמת"ר ללעווי.

* מִזְגָא (שם מקום) בב"ר ס"פ ל"ד מן הָן (אתון) [אתין] אמרין מן מזגא אמר אנא (חכם) [חכים] מזגא ולית בה אלא תרתין עמודין. — מזיגא עיי"ע מגיזא.

☞ מזד (צ"ל מזודה בל"ע مِزْوَد، مَزادة Reisesack) הרבצל (והמזור) [צ"ל והמזוד] עיי"ע מזור. *[אחי"ה בע' מזר ג' כתב כן רבינו עפ"י א"ד של פי' רה"ג כמו שאוכיח אבל עיקר הגי' בדל"ת והמזדה והוא ל"ע הנ"ל ואחד הוא עם מְזֵוד ופי' שק שמשימין בו צדה לדרך, ובמשנ' דש"ס בט"ס אבל במשניות המזודה ועיין בתוי"ט, ולנכון כתב רבינו בע' זוד ג' בל"י מזווד ע"ש ומ"ש בח"ג, רע"ח] —

מזדנדזין (נ"ל מזהנדזין = מתהנדזין berechnen, erwägen) באלו טרפות בגמ' הריאה[12]) (חולי' מ"ח סע"א) א"ל אף אני אומר כן אלא שהתלמידים מזדנדזין בדבר. — (א"ב מזדנזין כתוב בנוסחאות ופירש"י מגמגמים). *[אחי"ה בדבור המתחיל אי' מזדנדזין בכל דפ"ע ובכ"י חוץ מכ"י ו"ו א' שאי' מזנדנדזין וכ"ה בכ"י ו"ו ב' אבל הוגה כבדפ"ע ובכ"י

1) אי' בקטוע ע"ש ובעי' פתך. 2) כ"ה לנכון ברפ"א ובדפ"ר ופיזי וויניצי' לישנא. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג נפקי. 4) בכ"י ו"ו אי' עוד רבנן. 5) נוזו הגי' נראה שלי' בספרי רבינו הגי' אימר דאמרי אנא פורתא טובא מי אמרי וכן לי' אימר דאמרי אנא דיעבד לכתחילה מי אמרי וכן לי' בכ"י ש"ס ועיין ד"ס ליומי צד קל"ד. ובנו"ג ברוחב ביאור ע"ש. 6) בנו"ג עובד ממזיג מערב ולשון מיותר הוא וכנראה שתי גירסאות נתערבו יחד כי ממזיג היינו מערב ועיין תר"י א' לשם ל', כ"ה ממזיג. 7) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ר. 8) בנו"ג כחמרא. 9) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מזוגא. 10) וכ"ה בתר"י לפסוק ט', כ', כ"ג. 11) בנו"ג ואישתיו חמרא. 12) בכ"י ובדפ"ר.

ק"ט מזנדזין וכ"ה באמצע הערך ואולי לפי זה הוא כפי דעת המשביר מל"י ἐνδοιάζω מסתפק ואז צ"ל מתנדזין בהתפעל אבל דעתי שהוא מל"ע ופ' האמורה בע' הנדז והוא בהתפעל עיין מ"ש בח"ג, רכ"ב ובהערה 11] —

* מַזֶּה (מפעל נָזָה מל"מ der Sprengende, Priester) תוספתא פרה פי"א אומרין לו למזה פרוש מאחריך פי' הוא הכהן המזה מי הנדה, ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד ובירו' תענית פ"ד דס"ז ע"ד עיי"ע מד ג' ומ"ש בפי' הציון מברכות כ"ח.

* מְזוּזָה, מְזוּזְתָא (א') מל"מ והוא לחי השער Thürpfoste ב') המגילה הקטנה אשר בה פרשיות דברים ו' ד'—ט'; י"א, י"ג—כ"א וקבועה היא בפתח הבית) בהוראה א') קידושין כ"ב: מה המזוזה מעומד אף הדלת נמי מעומד ותרג' בזו ההוראה סקיפה או סיפה עיין רד"ק שרש זוז. — בהוראה ב') מנחות כ"ח. שתי פרשיות שבמזוזה וכו', שם מ"ג: מזוזה בפתחו. והרבה עוד עיין שבת כ"ג: ל"ב: ב"מ ק"ב. ע"ז ג': כלי' פי"ז מט"ז והקבוץ מְזוּזוֹת יומ' י"א. מגילה ח': י"ח: מנחות ל"ב: ל"ג והלאה ובלא"ר מזוזתא מנחות ל"ג. ע"ז י"א. והקבוץ מזוּזָין תרג' דברים ו', ט'; י"א, כ'. ובכנוים בתרג' בריחיה (קהלת ב', ט') מזוזתהא.

* מָזוֹן (מל"מ שם תואר למיני מאכל Speise, Nahrungsmittel) עירובי' פ"ג מ"א הנודר מן המזון מותר במלח ומים והובא בירו' נדרים רפ"ו דל"ט ע"ג אכיל חליטא ואמר לא טעמית מזון בהדה יומא והא תנינן הנודר מן המזון וכו' פתר לה ר' יאשיה דאמר הילכו בנדרי' אחר לשון תורה ומניין שכל דברים קרויין מזון וכו' ע"ש ובירו' נזיר פ"ה דנ"ה ע"ג וב"ר ר"פ צ"ד. פסחים קי"א. ברכת המזון. ובל"ס ובלא"ר מזונא תרג' ירו' א' לבראשית ג' י"ח וניכול מזון מן מזונא דארעא ועוד הרבה, ברכות מ"ד. עירובי' ל'. כתובו' ס"ה. מזונא והקבוץ מזונות, מזוני עיין ברכות ל"ה: ל"ח: שבת נ"ג: קכ"ט. קנ"ח: עירובי' י"ח: פסחים קי"ח. יומ' ע"ו. ביצ' ט"ז. ל"ב. תענית י': כ"ה. מ"ק כ"ח. יבמות ס"ג: כתובות מ"ז: גיטין ז'. ב"ב ט'. י'. סנהדר' ק"ח סע"ב תמור' ט"ז. ירו' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד מזונין — והיחיד מזוניתא בב"ר פמ"ח דפתא מזוניתא דליבא אבל ברש"י לבראשי' י"ח, ה' לנכון יותר: סעדתא עיי"ע סעד.

* מְזוֹפִית, מַזוֹפִיתָא (מפעל נזף פי' גערה das Drohen) תרג' המגערת (דברים כ"ח, כ') מַזוֹפִיתָא (ובתר"י מְזוֹפיתא) וכן תרג' גערת (תהלי' י"ח, ט"ז) לישעי' ל', י"ז מזופית חד ועיין שם נ', ב' ועוד זולתו.

* מְזוֹר, מְזוֹרָה עיי"ע מזר.

מזחל (= מַזְחִיל מפעל זחל והוא מדרון סמוך לכותל Wand- Dachrinne) בפ' המוציא תפלין (עירובי' צ"ט:) קולט אדם מן המזחילה פירוש מקום מדרון שעושין סמוך לכותל שזוחלין בו המים ויורדין לארץ ופעמים שתהא של בנין ועושין בנין מדרון שזוחלין בו המים ולהכי נקרית מזחילה שכל דבר שמהלך עם הארץ ועם הכותל נקרא זוחלין ועיקרו מן הכתוב (דברים ל"ב, כ"ד) עם חמת זוחלי עפר, כי הנחש לעולם על הארץ מהלך ולהכי[1]) שנינו מים זוחלין (עיי"ע זחל). והמזחילה יש לה חזקה (ב"ב נ"ח: במשנ') ואוקימנא (שם נ"ט רע"א) במזחילה של בנין. בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ב:) מרחיקים הכותל מן המזחילה ארבע אמות הכא במזחילה משופעת עסקינן[2]) פי' כ י ו ן[3]) שמגיע לחצי גובה הכותל משופע[4]) ומוציא אבנים מן הכותל כעין זיזין והוא בנין כנגד כותל כולו שנמצא בראש הכותל עודף ויוצא בנין מחוץ לעובי הכותל כמו אמה שהמים של הגג עוברין עליו וזו היא מזחילה משופעת של בנין[5]). ובפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ח:) המזחילה יש לה חזקה פי' כגון לוח קבוע בכותל בעל העלייה למטה מן הגג שיעור אמה ברוח מזרחית כולה כנגד גג העליה כולה משוך מן הצפון לדרום על פני כל המזרח ורחבו של לוח כשיעור אמה והמים זוחלין ושותתין מגגו של זה לתוך חצרו של זה. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספתא טהרות ספ"ט המזחילה שהיתה שותה ויורדת משקין וכו', תוספתא עירובי' פ"ט (פ"ו) לא יצרף אדם . . עם המזחילה אם רשות הגג למעלה מי' טפחים וישתה וכו'. ירו' ב"ב ספ"ג די"ד: המזחילה יש לה רשות ארבע אמות. ובפי' ר"ח לעירובי' (כש"ס ווילנא) מבואר ג"כ מזחילה מענין ירידת מים ע"ש] —

---

[1]) בכ"י ק"ט ודפ"ר מהכי. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ם ובנו"ג הכא במאי עסקינן במזחילה משופעת ד"ס ב"ב צד נ"א. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפי וויניצי' אבל בדפ"ר כגון ובשדפ"ע לי'. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר, ובשדפ"ע משפע. [5]) זה הפי' עולה עם פי' שהביא באריכות לשון בעל שט"מ לב"ב כ"ב: סוף ד"ה מכנגדן ומים בזה"ל וזה הפירוש האחר הוא הנכון. עש"ה.

* **מזי** (שם מקום) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד מזי ובתוספתא דשביעי' פ"ד מזין ובכ"י אירפ' ומזיין ולדעת ה' נייבויער צד 23 הוא Meïs.

* **מֵזִיד** (בשתי הוראות בשול ועשות רעה ברצון) כבר מפורש בע' זָד (= זוד) בח"ג, רע"ב. ובלי' נקבה מְזִידָה והפוכה שוגגת בירו' סוט' רפ"ה ד"כ.

* **מְזַיֵּיע** (= פַּעֵל מן זוע ענין תנועה רתת וחלחלה erschüttern, erschrecken) תר"י א' לויק' כ"ו, י"ט דלא מזייע . . דמזייע. והקבוץ תואר לשדים תר"י א' לבמדבר ו', כ"ד ויטרינך מן לילי ומְזַיְּיעֵי פי' מן המרעידים.

* **מַזָּל** (מל"מ צורות הכוכבים Sternbilder ב') בדרז"ל ענין גד Schicksal, Glück) משרש נזל וכתב רד"ק בשרש נזל והענין הזה לשמש ולירח ולמזלות (מ"ב כ"ג, ה') ולפי שהם נוזלים במרוצתם נקראו כן ע"כ ולפע"ד שהוא כדעת ר' יונה בן גנאח מל"ע نزل אשר ממנו השם منزل והקבוץ منازل מעמדות Station, Absteigquartier ועיין געזעניאוס תזורום ע' נזל ודברי ר' יונה הלא הם בכתאב אלאסול 369 להוצ' ה' נייבויער. וז"ל ספר הגדרים צד נ"ז ע"ג וע"ד מזל יאמר על ב' ענינים אחד מהם השעור אשר יהיה חלק מי"ב חלק מן הגלגל אשר יגדר לחלק בככבים או בנקודות מיוחדות והענין האחר הוא הצורה הנרשמת על שעור מצב הככבים המדומים לצורה אשר יקרא בה ע"כ. ומזה הענין בברכות ל"ב: (לפי גי' כ"י מ') אמר הקב"ה לנביא לך אמור לה לכנסת ישראל י"ב מזלות בראתי בשמים[1]) כנגד שנים עשר שבטים ועל כל מזל ומזל בראתי בו שלשים חיל וכו' בראתי שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי בו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון וכו' ועיי"ע גסטר (ח"ב, ש"ל) קרטון, רהטון. וגם לפי דמיוני הפרסיים הככבים הם כערוכי מלחמה ועומדים במערכות זה לעומת זה כצבא השמים עיין מ"ש בספרי על המלאכים והשדים 92 והלאה. שבת ע"ה. תקופות ומזלות. ירו' פסחים רפ"א דכ"ז: לא שמשו המזלות בשנת המבול עיין ב"ר פל"ד שם פ"י עד שלא חטא אדה"ר היו המזלות מהלכין בדרך קצרה ובמהירות וכו' יש מזל שגומר הילוכו לי"ב חודש כגון כוכב חמה ויש מזל שגומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה ויש מזל שגומר הלוכו עש"ה כל הענין. — ובהוראה שניה ב"ר ר"פ מ"ג מזל צדק היה מאיר לו (לאברהם). נדרי' ל"ב. הסתכלתי במזל שלי עיי"ע אסטגנין (ח"א, קס"ו), שמות רבה פ"כ והיה רואה במזל וכו'. שבת קמ"ו. אע"ג דאינהו לא הוו מזלייהו הוה. מגילה ג'. אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו וע"ש עוד ביחיד מזליה חזי. שבת קנ"ו סע"א מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל ור' יוחנן אמר אין מזל לישראל וע"ש כל הענין. שם: לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם[2]), שם נ"ג: ב"ק ב': אדם דאית ליה מזלא . . בהמה דלית לה מזלא. תענית כ"ט: ברי מזליה . . ריע מזליה תר"י א' לבראשית ל' י"א מזלא טבא. תרג' קהלת ט', ג' מִזל ביש. קהל"ר פ' את הכל טמיע מזליה. מ"ק כ"ח. לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזל תליא מלתא. ב"מ ק"ה. מזל דבי תרי עדיף. ב"ר פ"י אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע וכו' במד"ר פי"ב לית מזל חמי במה דקדים ליה ולית מזל חמי במה דלעיל מיניה אלא וכו' ועיי' בספרי הנ"ל ושם הוכחתי כי אמונה במזלות נשתרשה בלבות הפרסיים אשר דמו בנפשם כי לכל דבר ולכל נפש יש מלאך מליץ אחד הנקרא פרוואר = Fravashi ונגד דעה זו נאמר מאמרם אין מזל לישראל כלומ' שישראל איננו עומד תחת יד וכח איזה בינוני כי אם בלי בינתים תחת ממשלת הבורא בכל זאת יש דברים שאין הקב"ה רוצה לשנות הילוך המזלות עיין תוספ' נדה ט"ז: ד"ה הכל. ועיי' ג"כ תרג' קהלת ז', ט"ו מזליא דאיתבריאו בהון בני אינשא. ושם ט', א'. כולא במזליא איתגזר וכו' ושם ב' כולא במזליא תליא מן שמיא אתגזר וכו' — מה שענין הון בתרג' מזלא, מוזלא בכולם צ"ל מדלא, מודלא עיי"ע מַדַּל וע' סגע ומ"ש, וכן תרג' כ"י כחיל (איוב כ', י"ח) היך מִזְלָא ובנו"ג כדעתריה] —

* **מִזְלָא** (מִדְלָא) פסחים מ' רע"א עיי"ע זל א'.

מַזְלֵג (מל"מ פי' שלשת השנים Gabel) בפ' י"ג בכלי' (מ"ב) ניטל[3]) המזלג טמאה[4]).

* **מַזְמֵז** עיי"ע מז ב'.

מזמוט (או מל"פ زمزمة זמירות Gesänge או אולי צ"ל מזטוט והיא מל"פ مزده נעים זמירות ומשחק Fröhlichkeit, Lustbarkeit) בפ' אין דורשין

---

1) תרג' ירו' א' לבמדבר ז', פ"ד. 2) יבמות ס"ד: מזל גורם. 3) בנו"ג ניטלה. 4) ועיי"ע זמלסטר בח"ג, רצ"ז.

בגמ' ולא במרכבה[1]) (חגיגה י"ד:) כבני[2]) אדם שמתקבצין לראות במזמוטי חתן וכלה, פי' זמירות שאומרין לפני חתן וכלה כדי לשמחן. — (א"ב (ושנותיהם) [צ"ל ושניהם] בנעימים (איוב ל"ו י"א) תרג' ושניהן במזמוטין). *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן וגם שם בט"ס ושנותיהם, וסיים פי' זמירות ובתרג' כ"י בבסימיא וכ"ה בפשיט'. ובכ"י ש"ס כמזמוטי וצ"ל כבמזמוטי ובכ"י ב' במזטוטי ואולי יש לקיים גם זו הגי' מל"פ הנ"ל שענינה שחוק ושמחה וכן פירש"י „מיני שחוק שמשחקין לפניהם". וכפי מלה ערב' نمنمة פי' קול בגרון (ועיי"ע זימזום, זמזמי) שנעתק לל"פ בהוראת קול זמרה פי' רבינו זמירות והרכיב עם פי' זה גם ענין מלה פרסי' שגיה ומה שפי' ה' לעווי ופליישער קשה להלמו — ועיין טור יורה דעה הלכ' אבילות ססי' שצ"א וברמ"א בשם הטור שהשתמשו בזו המלה: בשעה שעוסקים שם במזמוטי חתן וכלה] —

* מַזְמַן (כמו זְמן Zeit) תרג' בכל עת (משלי ה', י"ט) בכל מזמן.

* מזמס עיי"ע קלמזמס.

* מִזְמוֹר, מִזְמוֹרָא (שם תואר לשיר Lied, Psalm מל"מ) ברכות ז': מזמור לדוד (תהלים ג', א') קינה לדוד מיבעי ליה וכו' עד משום הכי אמר מזמור. ויק"ר פ"י המזמור הזה (צ"ב) אדם הראשון אמרו. ושם פל"ד כולה ענינא דמזמורא (של ק"ט) והקבוץ מזמורות ירו' ברכות פ"ד ד"ז סע"ד וירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג וירו' תענית פ"ב דס"ה ע"ג אבל בויק"ר פ"ד מזמורים ובקהל"ר פ' טוב אחרית מזמורין.

* מַזְנוֹן, מְזִינִין (פי' תואר הפעל מן זן וקבוץ זְנִים פי' ממינים שונים von verschiede-nen Arten) כלים פט"ז מ"א עיי"ע תמחוי וגי' רבינו עפ"י גי' רה"ג.

* מַזִּיק (מפעל נָזַק בהפעיל מַזִּיק פי' מפסיד der Beschädigende ב') תואר לרוח רע Dämon) ב"ק פ"א מ"א. מ"ב המזיק עיין בפחד יצחק מראה המקומות. יומ' פ' סע"ב פרט למזיק — קידושי' כ"ט: הוה ההוא מזיק בי רבנן . . הוו מיתזקי וכו' פי' כמו חובל בקהל' ח', ג' בתרג' דלית רשו מזיקא לחבלא בי והקבוץ מזיקין ברכות ג' סע"א ו' רע"א פסחים נ"ד. ב"מ ק"ז: חולי' ק"ה: ק"ט: וכן ענין מלאכי חבלה בל"פ עיין ספרי על המלאכים והשדים 59. — ובכ"ר ר"פ נ"ד הובא בילק' משלי רמז תתקנ"ד נקראים פרעושים יתושים וזבובים מזיקי בית.

מַזַקְפְתָא[3]) (Striegel) בס"ג דפ' הזהב (ב"מ ס':) מזקפתא כבר פירשנו בע' חזר[4]).

מזקת[5]) (= מְזִיקְתָא פי' כמו זיק כלו' תעלה Graben, Wasserbehälter) ויעש תעלה (מ"א י"ח, ל"ב) תרג' מזיקתא תעלת הברכה העליונה[6]). *[אחי"ה תרג' מזיקת בריכתא עיליתא ועוד עיין תרג' מ"א י"ח, ל"ה; מ"ב י"ח, י"ז] —

מזר (= מְזוֹרָה והקבוץ מְזוֹרֵי Pressbrett) זיירי ומזורי (שבת קכ"ג.) כבר פירשנו בע' זייר. *[אחי"ה עיי"ע בח"ג, רפ"ח וכל הפי' ההוא נעתק מפי' ר"ח לשבת שם (בש"ס ווילנא) עש"ה. ושם מפורש מזורי כלי עץ שהכובס מכה בו את הבגדים על האבן] —

מזר (= מִזְרֶה מל"מ Wurfschaufel) המזרה והמגוב (כלי' י"ג, ז'; טבול יום ד', ו') כבר פירשנו בע' מגב. תוספת' כלים ב"ב רפ"ז ושירי המזרה טפחים. ומזה נ"ל מזרת בתוספת' מנחו' רפי"א בכ"י אירפ' תנור היה לה כמין מזרת מרובע וכו' ובדפ' אי' מורת.

מזר (= מזרה צ"ל מזדה = מזוד בל"ע مزود, مزادة Reisesack, Ranzen) בהכרים פ"כ דכלי' (מ"א) ר' יהודה אומר אף הרבצל והמזרה פי' כיס שנותנין בו צידה לדרך ויש אומרים נוד צבוע ופתוח לשום בו לחם וצידה לדרך וכן תרג' צידה (בראשית מ"ב, כ"ה; שמות י"ב, ל"ט; יהושע א', י"א) זוודין והכי הוא זה והמזרה ובלש' ישמעאל שם הכלי מזור. — (א"ב מזוודא כתוב בנוסחאות והשתא אתי שפיר שהוא ענין צידה). *[אחי"ה כנים דברי ר"ב כי עיקר הגי' בדל"ת כמו שהעירותי כבר בע' מזד ע"ש אבל רבינו הלך בזה הערך בעקבות א"ד שהביא רה"ג בסד"ט לכלי' שם צד 15 וז"ל והמזדה א"ד מזרה מזויות (?) בטיית פי' שנותנין בו צידה לדרך תרג' זוודין לאורחא ע"כ וא"כ לפי א"ד העריך רבינו כאן אבל בע' זווד ג' פי' לנכון מל' ישמעאל מזווד ובלי ספק גם כאן צ"ל בסיום הערך שם הכלי מזוד ולא מזור וכצ"ל בפי' רה"ג במקום מזויות. ולנכון אי' בפי"מ

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע מבני. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב. [4]) עיי"ע חורא ח"ג, שס"ה. [5]) כ"ה בדפ' אמש' ובשאר דפ"ע מזק. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ודפ"ר.

להרמב"ם בכלי' וז"ל ומזודה הוא כלי של עור ישימו בו הולכי דרכים מזונותיהם ותרג' צידה זווְדין ע"כ ועיין ג"כ ע' מזד וש"נ השינוים ויש להוסיף כי בע' רבצל גרס רבינו ג"כ ברי"ש וכ"ה במשנה דש"ס בכלים וכולם בט"ס] —

מָזַר (= מוֹזָרוֹת die Spinnenden עיין בפנים) במי שקינא פ"ו בסוט' (מ"א דף ל"א.) משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה ובפ"א בסוט'[1]) בגמ' ואלו אסורות (ו' סע"ב) ולא שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה. ובסוף גמרא דגיטין (פ"ט.) ר"ע אומר משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה[2]) אמר לו ר' יוחנן בן נורי וכו'. פי' כשנשים מתקבצות לטוות באור הלבנה משיחות פלונית מעשיה כך וכך ואם יזכירוה בדבר ערוה תצא ר' יוחנן בן נורי אומר בדבר ברור וכן הלכה. *[אחי"ה וכן פירש"י בגיטי' שם מוזרות בלבנה נשים הטוות בשוק לאור הלבנה ודרכן לשוח שיחות בטלות וכו' ועיין ג"כ פירש"י בסוט' ו': וכן אי' מפורש בגיטי' שם ונשים טוות לאור הנר. וכן פי' ר"ח (הובא בתוספו' סוט' כ"ז. ד"ה דומה ועיי"ע דם א') פי' מוזרות נשים שטוות פשתן משזר כך מפורש בגמ' ארץ ישראל ע"כ וכונתו לירו' סוט' רפ"ו ד"כ סע"ד אנן תנינן מוצרות אית תניי תני מוזרות מאן דמר מוצרות מצרן עמר ומאן דמר מוזרות שזרן כיתן. וא"כ לפי זה מזר היינו שזר ועוד יוכל היות מל"ע زر תפר ואגד בפקיע את הבגד ולפי דעת המשביר מוזרות מן אזל = עזל כמו מוזלות מל"מ (יחזק' כ"ז, י"ט) מאוזל] —

מָזַר (מל"ע مذر פי' מושחת verdorben sein) בפ' שלוח הקן (חולי' ק"מ:) או ביצים מוזרות פטור מלשלח. זמרי (במדבר כ"ה, י"ד) שנעשה כביצה מוזרת כבר פירשנו בע' זמר. *[אחי"ה עיי"ע זמר ה' (ח"ג, ש"א) וש"נ סנהד' פ"ב: ושאר מקומות ועיין עוד ע' זב א' וציון מנדה ל"ה רע"ב ובהפעל בספרי כי תצא פ' רמ"ח לא יבא ממזר כל שהוא מוּמָזָר והמו"ל הגיה ללא נכון מום זר] —

* מֵזַר לפע"ד מל"ע زر ממהר ללכת antreiben (zum raschen Schritt ב"ר פ"י מזרות (איוב ל"ח, ל"ב) . . מזל הוא שהוא ממזר את הפירות פי' מחיש וממהר בישולו ובפי' המיוחס לרש"י אי' לשון הפרשה כמו הנה זורה את גורן השעורים ובמ"כ מפורש מע' הקודם ואין נ"ל.

* מִזְרָחִי (תואר מן מזרח östlich) תמיד פ"ו מ"א מדשן את המזרחי והקבוץ שם: נרות מזרחיים, ושם פ"ג מ"ט נרות מזרחיות, והיחיד נקבה שם פ"ד מ"א מזרחית צפונית — ירו' ברכות פ"ג ד"מ. מזרחייא צ"ל מרזחייא.

☞ מַזַרְיוֹן (לדעת ר"ב מין עשב בל"ע مازريون עיין לעף פפלנ"צ 247 והנכון שהוא מפעל זור. זיר בל"ע زار ענין עצירה das Auspressen) מסכת פסחים בסוף דפ' ערבי פסחים (ק"ז.) אישתי מזריון ולא אישתי שכרא. בעל הערוך גרס מי זריון בע' מי בשתי תיבות וגם רש"י פי' מי משרת פשתן אך נראה לי שהיא תיבה אחת ופירושה גרעין וזרע של מין עשב אשר לו סגולה להריק וכן נקרא בל' ישמעאל וטעם הענין כי השכר עוכר הגוף ומשלשל יותר ממה שעושה משקה ההרקה העשוי בגרעין זה. *[אחי"ה בנו"ג מי זוריון אבל בכ"י ש"ס ובכ"י רשב"ם מי זריון וכ"ה בע' מי והנכון כבדפוסים זוריון או זיריון מפעל זור או זיר ועפ"י זו הגזרה פירש"י ורשב"ם מי משרת פשתן ועיי"ע זיירי וע' זר ד'] —

מזרן (= מיזרן Matraze עיין בפנים) בהמפרק פי"ט דכלי' (מ"ג) המזרן היוצא מן המטה כל שהוא פי' בגד צמר שנותנין בני אדם הגדולים החשובין על מטותיהן תחת כל המצעות ובלש' לעז טפיטא ועיקרו בלי' ישמעאל מיזרו[3]). *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם וז"ל המיזרן פי' בגדי צמר שנותנין בני אדם גדולים וחשובים על מטותיהן תחת כל המצעות והוא כמעשה אלו שנותנין בגד צמר בשפת (נייתיהן) [אולי: גגותיהם] למנוע המטר מן הקירות וכן עושין הגדולין בשפת ארוכות המטה ע"כ וגזרת המלה כפי הנראה מפעל מזר ד' מלשון מוזרות בלבנה היינו מה שנטוה ונארג וזה טפיטא בערוך Tapet וכן בל"ע مزرور פי' חבל נארג ואולי מושג תחת כל המצעות עיקר ואז יש לרמוז על מלה פרסי' زير תחתון של דבר וכן נקרא כסוי ומלבוש התחתון. ור"ש אחרי שהביא דעת הגאון והערוך כפי נוסח הערוך הוסיף עוד וי"מ מיזרן הוא עור הכרוך על המטה ויוצא על המטה

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד וה"ב, ובדפ"א ובדפ"ר והלאה בט"ס בגיטין ושייך לציון אחר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע ובשאר כ"י משובש ומקוטע. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו א' וב' מזרו ובכ"י ל"ד מזרן ובכ"י ב"ר מיזר וכ"ה בדפ"ע.

ויוצא חוץ למטה ע"כ, ובפי' הרמב"ם מפורש מיזרן הוא אזור ארוג ע"ש וכיון לל"ע مئزر، ميزر וכן בל"ס מֵיזְרָא, מֵיזְרְנָא אזור ארוג. — וכנ"ה בכלי' שם מ"ד נישא הזב על המטה ועל המיזרן, ושם נישא על המיזרן, ושם מ"ה ומ"ו וכרך לה מיזרן, ובתוספתא כלי' ב"מ פ"ט (מזרין) [צ"ל מיזרן] [1] שהוא מכריך בו את המטה וכו' ועל פי זה מפורשת דעת י"מ בר"ש, ורע"ב היה מערבב הענינים עיין תוי"ט שם ד"ה חבק — ועה"ק סיים בלא"ש קולטרן והוא בל"א האמצעי Kulter פי' מכסה] —

מִזְרָק (= מַזִירְקָא פי גידי הצוואר מלאים דם (Blutgefässe am Hals) אומצא[2] ביעי ומזירקי[3] כבר פירשנו בע' אמץ. *[אחי"ה וש"נ שינויי הנוסחאות ושם לא פי' רבינו מהו מזירקי או מזרקי אבל בפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגי' דף שמ"א) מצאתי כתוב בזה"ל מזירקי גידים גדולים שבצואר שהן מלאים דם ע"כ ובענין גזרת המלה נ"ל שהוא מִזְרָק בל"מ כלי אשר מלא דם וזורקין ממנו והושאל לגידי הצואר המלאים דם — ותרג' מִזְרָק (במדבר ז', י"ג, י"ט והלאה) מִזְרְקָא ובתר"י א' מַזִירְקָא. וכן הוראת vena בל"ר עורקי הדם ועוד כלי קבול [Ader, Gefäss] —

מזרק (?) תרג' כתוא מכמר (ישעי' נ"א, כ') כמזרקי מצדן. *[אחי"ה לא תרגמתי מחסרון ידיעת המלה[4]) ודע כי בל"ע مزراق פי' גמל אשר משאו נשלף מגבו, וא"כ ענינו בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כמו הגמל הנצוד אשר משאו נשלף ממנו ותרג' מכמר מל' מִכְמֶרֶת, מִכְמוֹרֶת, אבל ההעתקות של עי"ן זקנים והפשיט' וערבית הבינו תוא בענין תריד כדעת היעראנימוס או בענין תיאה ולכן העתיקו ע"י עשב σευτλίον סלקא, سلق Mangold עיין געזעניוס תזוירוס ובאכארט היאראזאיקאן ח"ב 370 והוא הגיה בתרג' תחת כמזרקי מצדן: כמא רימי או כרימני מצדין! — ואולי צ"ל כמוריקא ואז תהיה אחת עם ההעתקות הנ"ל בהיותא מוריקא (Saflor) ג"כ עשב אחד, והח' לעווי העלים עיניי מפי' זו המלה ועוד הדבר צריך לימוד] —

מח (נ"ל מהשם מח פי' להסיר המוח וכן בל"ע مخخ entmarken) בפ' אלו דברים בפסחים (ס"ח.) מיחוי קרביו רב הונא אמר מנקבן בסכין פי' להוציא הרעי. *[אחי"ה כן מפורש בפי' ר"ח לפסחים וז"ל בפי' לפסחים ס"ה: פי' מיחוי קרביו היא שירקא דמעייא והוא כמו שומן רך שדומה למוח וקרוב להיות רעי ועל זה השומן שדומה למוח נקרא מיחוי קרביו ובפי' לדף ס"ח. פי' מיחוי קרביו מנקבן בסכין להוציא הרעי פי' שירקא דמעיא השומן דומה למוח ודבוק במעים כמו הפרש הדבוק במעים ואינו מתפרק אלא בגרירה אלא בסכין וכו' וכדברים האלה פי' רבינו בשם רה"ג בע' שרק ג' ע"ש. — ובירו' פסחים פ"ו דל"ג סע"א פי' ר' יוחנן מיחוי קרביו מטעם שלא יהא נראה בנוטל אימורין מתוך מזבח מנוול — ובלי פי' רבינו (עפ"י ר"ח כאמור) הייתי אומר כי מיחוי הוא מל"מ (במדבר ה', כ"ג) פי' קנוח המעים ומזה ממחה בב"ב פ"ח. עיי"ע מח ד'. ורש"י פי' בע"א ע"ש] —

מח (= מְהָה ב' מל"ע הנזכר שם פי' ממרק ונעשה דק (verdünnen, auflösen) בפ' ר' אליעזר אומ' תולין בגמ' ונותנין ביצה[6]) (שבת ק"מ רע"א) חרדל שלשו מערב שבת ממחו ביד ואין ממחו בכלי. — (א"ב פי' ממרקין ועושין אותו דק במים או ביין עיי"ע מהה). *[אחי"ה כגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס א"פ וכ"ה ברש"י ובריי"ף ובראי"ש ובדפ"ש ובנו"ג ממחה בכלי אבל לא ביד ופירש"י בדפוסי' הישנים עד לובלין דישטיפרי"ר (ד"ס שבת צד קס"ד:) והוא ל"צ distemperer, zerweichen, auflösen ויותר טוב ברש"י פסחים ל"ה סע"א ד"ה המחהו דישטנפרי"ר ובדף ס"ח. ד"ה מנקבן בט"ס דשנפי"ר (ובכ"י לי"), ושם פירש"י מזה הענין מיחוי של ערך הקודם והביא ראיה מפסחים ל"ה. המחהו וגמעו ועוד מעש' שני פ"ה מ"א עיי"ע מהה ב'. — וכנ"ה בתוספת' פסחי' פ"א (ב) אחד האוכל ואחד ממחה ושותה וכו', בב"ר ר"פ כ"ח מי ממחה את העפר המים, שו"ט מזמור ו' התחיל בוכה וממחה בדמעות מטתו ובנפעל ירו' פסחים רפ"ג דכ"ט ע"ד רקיק מבושל שלא נמחה, ירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ד עיי"ע אבן טועין וש"נ, ב"ר פכ"ח וקהל"ר פ' גם מגבוה עיי"ע לוז, בהפעיל פסחים ל"ה. הנ"ל וירו' פסחים רפ"ג דכ"ט ע"ד המחה את החמץ, ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג: המחה את החלב, והתואר ירו' נזיר פ"ז דנ"ו: עודהו מחוי] —

מָח (= מָחָה, מָחָא בל"מ ובל"ס ענין הכאה (schlagen) בס"ג דפ' הקורא את

---

[1]) וכ"ה בסוף הפרק ושם בכ"י ארפ' גם מזרן ובקצת דפוסי' בט"ס חזרן. [2]) בחולי' צ"ג: אומצי, ובפסחים ע"ד: אומצא ורבינו גרס בע' אמץ גם בחולי' אומצא. [3]) בכ"י ה"ב ומזירקא וכ"ה בע' אמץ. [4]) ורמ"ל גבא להעתיקה ע"י Gazelle [5]) ומלת מצדן לי' בעה"ק. [6]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר.

המגילה עומד (מגילה כ"ה.) מחינא ליה במרזפתא[1]) ובס"ג דפ' הקורא את המגלה למפרע (שם י"ט רע"ב) ומחו לה אמוחא פי' (גמ')[2]) שמכה שמועה זו על קדקדה כלומר מפני שלא תקרע היריעה היא ולא משום קדושה. — (א"ב ל"מ זה נהרות ימחאו כף (תהלים צ"ח, ח') ועיין גירסת הגמרא כי היא אחרת). *[אחי"ה גי' הגמ' איננה אחרת אבל ר"ב לא דק בהציונים כי גם בדפוסים שקדמוהו נערך בשבוש יען שנשמט ציון הראשון מן בס"ג דפ' הקורא את המגלה עד בס"ג דפ' הקורא את המגלה ובדפ' אמש' הביא הציון הראשון והשמיט הציון השני והביא ממנו רק ומחו לה אמוחא וסבר ר"ב כי זו שייכת עוד לציון ראשון ועיין בהפשב"ע ע' מח. וציון ראשון הובא בע' ארזף לפי תקוני עיי"ע בח"א, רע"ח ולנכון בע' מרזב וש"נ גם ברכות ל"ד. וש"נ שינוי נוסחאות בענין מרזפתא, ור"ב טעה לגרוס בע' זה באזרפתא וצ"ל בארזפתא ובנו"ג במרזפתא וכ"ה בס"א בע' מרזב ובע' ארזב גרס בארזפתא ושם ושם גי' רבינו מחינן וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מחינא. ובציון שני נדפס בטעות מלת גמ' ובענין פי' של ומחו לה אמוחא דאי' במגילה י"ט: ב' פעמים עיין ג"כ ברש"י קרוב לפי' רבינו וכ"ה באו"ז סי' שע"ה ולפי' רש"י לאחר שאמר שמועה זו הכה על קדקדו מצאתי סיוע מירוש' מגילה פ"א דע"א רע"ד ומחי ליה על מוחא אם הלכה למה לא יקרע ואם לא יקרע למה הלכה ע"כ מוכח מזה שבעל השמועה הכה על קדקדו — ורבינו הקדים ציון ממגלה כ"ה, לציון מדף י"ט: כי זה האחרון רק בהשאילה, ודע כי בדפוסי' הראשוני' ובכ"י שלשה ערכים נכללו בסוג ערך אחד ולא ידעתי למה ולנכון בדפא"מ שאחריו נגררנו בסדר. — וכנ"ה במ"ק י"ז. חזיתיה לההוא גברא דמחי לבנו גדול וכו', ב"ב כ"א. כי מחית לינוקא לא תמחי ליה אלא בערקתא דמסאני. ב"ק צ"ח. עיי"ע טרש א' ב"מ פ"ה: יומ' ע"ז. חגיגה ט"ז. עיי"ע פלס ד', ב"ר ר"פ מ"א וס"פ נ"ב אמר לה אין אמרת מחי מחינא וכו' וריש המאמר הובא בע' מגלב. והרבה בתרג' הכה, ויך, ויגוף עיין במתורגמן ושם הובא השם מָחָא, מַחֲתָא לתרג' מַכָּה, ולתרג' יד ה'. ועיין ג"כ הדוגמאות בעמת"ר לה' לעווי] —

מח (= מָחָה קרוב לל"מ פי' ענין קנוח abwischen מל"ע محا והוא כענין מָחַק abkratzen) בפ' המוכר את הספינה (ב"ב ה', י' דף פ"ח סע"א) החנוני[3]) מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת. פי' מדות הלח מקנח בספוג או בבגד שמא הוקרש השמן או היין בתוכם ויבא הפסד לקונה, ומשקלות ששוקל בהן ממחה בסכין או בעץ שמא נדבק שום דבר על המשקל וכשיקנה בהם יפסיד המוכר[4]) בפסיק'[5]) את קרבני לחמי (פסיקתא דר"כ צד ס"א.) ובויק"ר בפ' צו (ז') הכניסו לו תבשיל ואכלו וערב לו והתחיל ממחה בקערו הה"ד (תהלים ס"ו, ט"ו) עולות מחים אעלה לך. *[אחי"ה בפסיקת' והובא בילק' פנחס רמז תשע"ז קצת באריכות יותר והכניסו תבשיל ראשון אכלו והיה ערב לו וכן השני אכלו וערב לו התחיל ממחה בקערה כך עולות מחים אעלה לך כעולות מחים אעלה לך כזה שהוא ממחה את הקערה אבל בויק"ר אי' כגי' רבינו ושם תבשיל ראשון אבל בילק' צו סוף רמז תע"ט לי' כמו שלי' בערוך, וריש המאמר עיין בע' קבטין ובמו"ע ע' אקוביטון ע"ש. ובחי' הרא"ם (וכ"ה בפירשב"ם לב"ב) פי' ממחה מל"מ ומחה אדני ה' דמעה (ישעי' כ"ה, ח') וכ"ה בתוי"ט לב"ב, וענינו כמו מחק כפי' רגמ"ה ויפה כיון מ"כ בויק"ר גרף באצבע — ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה, ו') דרש בירו' יבמות פ"ד ד"ה רע"ג את שמי מחוי.. את שאין שמו מחוי, אסת"ר פ' ויפקד: אל יד הגא סרים המלך וג' מחוי היה והיה ממונה על הבתולות, והשם המופשט בבמד"ר פ"י דרש למחות מלכין (משלי ל"א, ג') הזהר בדברים האלו שהם מְחַיַּית מלכים — ועוד השם המופשט: מִיחוּי עיי"ע מח א' ומ"ש — ומה שענינו מחאה עיי"ע מה האחרון] —

מח (= מָחָה, מחי מל"ע א') محى הרחיק מעצמו, נתק מאליו von sich weisen, sich losmachen und einem Andern zuweisen ב') מל"פ مخ = مخيدن ענין הידוק ודיבוק (anfügen, sich festsetzen בפ' המקבל (ב"מ פ"ט מי"ב דף קי"א סע"א) המחהו אצל חנוני או אצל שולחני אינו עובר — בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ז.)[6]) דכי סלקן מנהרא מחית ליה ברישייהו[7]). — (א"ב ענין שימה ונתינה וכן

---

[1]) לי' בדפ"ע חוץ מדפ' אמ' ועיין בסוף הערך ומ"ש. [2]) צריך למחוק. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובמשניות נאפולי (ד"ס ב"ב צד קל"ו.) ובנו"ג חנוני. [4]) וכן בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב וז"ל חנוני שבכל יום ויום מודד מקנח אחת בשבת המידה וממחק משקלותיו דשמא נדבק בהם כלום ושוקלין יותר ע"כ. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ' וויניצי, ובדפ"ר בפסי' וממנו נשתבש' בשרפ"ע בפסוק, ובע' קבטין בטעות בפרשת. [6]) עיין בהוספותי. [7]) כ"ה בדפ' באזילי ואמש' וכצ"ל בדפו"ו תחת ברישייר ובדפ"ר וכ"י ה"ב בראשייהו ובכ"י ק"ט לי' כל הציון.

בעזר' (ו', י"א) וזקיף יתמחי עלוהי) *[אחי"ה במקרא כתיב יתמחא ופי' מצודת ציון יושם ובדרז"ל המחהו אצל חנוני ע"כ ובאמת כ"ה ענינו יושם ויתלה עליו אבל הוא רק בהשאילה כי עיקרו מל"מ מחא פי' הכה ועיין אוצ"מ לפירשט שרש מחא והציון מב"מ אינו מזה הענין כי אם בהיפך ירחיק מעצמו וינתקו מאצלו כפי' רש"י ורע"ב ע"ש, ותוי"ט פי' מל"מ ומחה על כתף ים כנרת ולפע"ד הוא מל"ע הנ"ל. ועה"ק שנת ש"ב יפה כיון להעתיקו בלא"ש איבר־ווייז"ן = überweisen כי בהיות מרחיקו ומנתקו מאצלו היה מוסרו לאחר לפנות אליו —. אבל פי' מחית בשבת ענינו בהיפך הידוק וקביעה במקום אחד מל"פ הנ"ל ור"ב והפשב"ע לא חשו כי ליי' כל הציון בנוסחאותינו וגם אני סמנתיו (במבוא צד LXVI) ברשימת מקומות מנוסחאות שליי' בש"ס שלפנינו אבל עתה מצאתי מקורו בש"ס כ"י מינכען שאי' שם (בד"ס צד ס') וז"ל חזינא להו לאחוותי דלא קפדן עלייהו דכי סלקן אתיין מנהרא מחתן להו ברישייהו ע"כ וכן מוכח מהעתקת ר"ח בפי' לשבת (בדפי' ווילנא) וז"ל אבל תיכי חלילתא לא גזרו בהו רבנן דהא אחוותיה דרב הונא בריה דר' יהושע הווי טבלי (בדמחת') [צ"ל בדמחתן] הני תיכי חלילתא בראשיהן ולא הוו קפדי וכיון דלא הווי קפדי שרו ע"כ ולפי הענין פי' תיכי חלילתא היו מדובקין ומהודקין בראשיהן ואולי מזה הענין גם יתמחא בעזר' הנ"ל וכן בתרג' אסתר ז', ט' וזקיף יתמחי עלוהי] —

מח (= מְחָא פי' אָרַג weben) בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ח סע"א) הכא במאי עסיקינן דמחא מימחא[1]) וכדרב הונא בריה דר' יהושע[2]) דאמר כל שהוא אריג לא גזרו. בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד[3]) (ברכות כ"ד.) ובס"ג דפ' חבית (שבת קמ"ח.) ובס"נ דפ' כל שעה[4]) (פסחים מ"ב.) כולהו חדא[5]) מחיתא מחתינהו פי' מעשה אורג (שמות כ"ח, ל"ב; ל"ט, כ"ב) תרג' עובד מחי. *[אחי"ה וכ"ה בכ"י ש"ס בברכות וכ"ה בחולי' נ"ח: אבל בשבת ובפסחים מחיתא מחיתנהו ופירש"י בחולי' וכי באריגה אחת ארגתם לכולם לשון (שמות ל"ט בתרג') עובד מחי דתקון דבור קרו לו אינשי אריגה שמסדר את דבריו ע"כ[6]) ועיין רש"י לפסחים. וכנ"ה הפעל בירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג כד מְחַיָּא, תרג' לישעי' נ"ט, ה' מָחְיָא; ולשם י"ט, ט' ומחן, והשם מָחָא שם י"ט, י' — ואולי נבנה הפעל ממושג ההכאה שעל ידי הכאת רגל ויד האורג נמשכים ונארגים החוטים זה עם זה] —

מֵחַ (= מֵיחַ (מוֹחַ) מל"ע مخ בל"מ מֵחַ (כדרך צֵל) פי' המשובח והמפואר בדבר das Beste, Kräftigste והוא תואר לקמח Kraftmehl) בר"ג דפ' כירה (שבת ל"ז סע"ב) כל דאית ביה מיחא[7]) מצטמק (ויפה) [צ"ל ורע][8]) לו ובפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין[9]) ריהטא דחקלא דמפש' ביה מיחא[10]) בורא מיני מזונות. פי' קמחא. בס"ג דפ' כל שעה (פסחים מ':) למימח בחסיסי. — (א"ב בנוסחאות כתיב למימח קמחא בחסיסי). *[אחי"ה ט"ד נזדמן לר"ב דבנו"ג לממחה קדירה בחסיסי אבל כגי' רבינו אי' גם בכ"י ש"ס וכ"ה בע' חסס ושם לא העיר ר"ב על השינוי וכ"ה בהל' ריצ"ג הל' פסחים צ"א רע"א. וכן בפסחים שם מחי ליה קידרא בחסיסי ובכ"י ש"ס מחו ליה בחסיסי וכ"ה ברי"ף ובראש, וכן בפסחים ל"ט סע"ב לא לימחי איניש קדרא בקמחא דאבישנא עיי"ע אבשונא. ועיין הל' ריצ"ג שם — והוא הפעל מהשם מיחא וכ"ה בשבת שם אבל בכ"י ש"ס הוגה קימחא וכ"ה קמחא בברכות אבל בכ"י ש"ס הוגה „א"ד מיחא והיא היא" והוא מל"מ תהלים ס"ו, ו' וממנו הפועל ישעי' כ"ה, ו' אבל בפיעל בענין פתרון השללה כמו שֵׁרֵשׁ כלומ' העדר המֵחַ (המוח) entmarken עיי"ע מח א'] —

מֹחַ (מל"מ (איוב כ"א, כ"ד) עיי"ע מח א' Gehirn, Mark ובל"ס וארמי מוֹחָא) מוח בקדקדו [כבר פירשנו בע' אין]. *[אחי"ה כצ"ל ושם הביא הציון מיבמות ט', (ירו' יבמות פ"א ד"ב ע"ג) מנחות פ': וכנ"ה שם ל"ז. עיי"ע רפס ג', מגילה י"ט: עיי"ע מח ג'. ברכות נ"ו. עיי"ע מקר א'. חולי' מ"ב. קרום של מוח, שם מ"ה סע"א מוח כל מה שבקדירה נידון כמוח, ושם: דמתנח ביה מוחא עיי"ע חת, ושם: נתמזמז מוחא דרין וגי' התוספתא עיין בע' מז ב'. ועוד עיין תרג' אונק' לדברים כ"ח, ל"ה; תרג' לש"ב י"ד, כ"ה; ובתר"י א' לדברים כ"ח, כ"ב מוֹחְיָא, תרג' הרה עמל (ישעי' נ"ט, ד') וממללין שקר

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י בדפוסי' הישנים דמחא ממהא וכ"ה בדפי' וויניצי' בערוך ובדפ"ר דימחא ממהא ובנו"ג דמיהא ביה מומחא. 2) ובנו"ג עוד דאמר רב הונא בריה דר' יהושע וליי' בכ"י ש"ס (ד"ס צד ס"א.). 3) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 4) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 5) וכ"ה בכ"י ש"ס ברכות ובפסחים בדפי' אבל בנו"ג בברכות ובשבת בחדא. 6) ועיי"ע מסך א'. 7) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט בפעם שנית וכ"ה בדפ"ר. 8) ובכ"י ק"ט וה"ב ודפ"ר ליי'. 9) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 10) בכ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע בשתי פעמים מוחא.

מוחן, ודמה מחשבה להריון עיין רד"ק ובעל משביר החדש סבר שהוא פעל והעתיק erdenken ואין נ"ל] —

מח (= מַחֵא (פָּעַל) וכן בל"ע [illegible] verbieten, wehren) בדניאל (ד', ל"ב) די ימחא (בידיה) [בידה] פי' לשון מניעה ועכוב. *[אחי"ה וכן. הוא בקשור יד בתרג' קהל' ח', ד' ומן הוא גברא דְּמָחֵי בידיה ובדרז"ל פסחים נ"ה: נ"ו, מִיחו בידם . . לא מיחו בידם תוספתא שקלים ספ"א אין ממחין ביד הפרנסין, תוספת' כתובות רפ"א ולא מיחו בידם. ובלי צירוף יד: שבת נ"ה: היה בידם למחות ולא מיחו. ושם: אם מיחו בהם וכו' סוכ' כ"ט: שהיה סיפק בידם למחות ולא מיחו. ב"ב ל"ח. איבעי ליה לְמַחוּיֵי ושם ל"ח: מיחה בפני שנים כתובות י"א. למחות (כמה פעמים) ושם: מיחתה, ממחיא, ירו' פסחים רפ"ח דל"ה ע"ד האשה מְמַחָה, ושם: ממחין. ובשהש"ר פ' זאת קומתך: עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו כו"ם — והשם מְחָאָה ב"ב ל"ח. והלאה מ' רע"ב כתובות י"ז: — ועוד השם מיחוי פסחים פ"ח. אין לך מיחוי גדולמזה — ומה שענינו קינוח עיין ערך מח א' ומח ד'] —

* **מַחֲבֵא** (מל"מ מקום מסתר Versteck, Schlupfwinkel) נדה ל"ט רע"א אם היתה במחבא וכו', תוספתא יבמות רפ"ב ילדו . . במחבא. פיאה פ"ז מ"ב כתובות כ"ז. והקבוץ מנחות ס"ג. עיי"ע חב ב'. ועוד הקבוץ מחבויין ירו' פיאה פ"ז ד"כ. מַחֲבוֹיִים ירו' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ד ובל"מ מַחֲבֹאִים.

מַחֲבַת (מל"מ כלי שנאפה בו כמין מרחשת Pfanne) ככר פירשנו בע' חב.

* **מַחֲבוֹטָא** (מפעל חבט schlagen) תרג' בשבט (ישעי' כ"ח, כ"ז) במחבוטא, שבת ל"ב רע"א וחד מחבטא להוי כ"ה כפי גי' י"א בע' פש ב' בכ"י ק"ט ובדפ"ר וכן העתיק ר"ח בפי' בשבת (בש"ס ווילנא) ושם חד מחבטא ניהוי אבל בשדפ"ע בט"ס מחבתא. ועיי"ע מחטרא. מקור: מיחבוט ירו' ביצ' ספ"ג דס"ב: עיי"ע חבט.

* **מְחַבֵּל** (מפעל חבל der Beschädigende) סנהד' כ"ד. עיי"ע חבל א' (ח"ג, של"ב:) והושאל למזיקים (עיי"ע מזיק) במד"ר פי"ד מיכן שניתן רשות למחבלים לחבל. והתואר מְחַבְּלָנָא וכ"ה בל"ם וכן מתורגם משחית (משלי י"ח, ט'; כ"ח, כ"ד).

* **מְחַבֶּלֶת, מְחַבַּלְתָּא** (פי' יולדת Gebärerin) עיי"ע חבל (ח"ג, של"ד) וש"נ.

מָחוֹג (נ"ל מל"ע [illegible] פי' חשב מחשבות בפרט בחידות ובמסתרים über Räthsel nachdenken ודעת רבינו עיין בפנים) בר"ג דפ' ג' שאכלו (ברכות מ"ז:) פרסאי במחוג משתעו [1]) ובגמ' דפ"ק בחגיגה (ה':) מחוי במחוג קמי מלכא [2]) פי' מורין באצבעות כלומ' כל דבריהם ברמז הן ומרגישין זה דברי זה וזה דברי זה. *[אחי"ה וכן פי' בספר מפתח לר' נסים לברכות שם וכן בפירש"י בשני מקומות: מחוג ברמז ול"נ כאמור בראש הע' בחידות ובמסתרים ובדברי לחש ובקול נמוך משתעשים] —

מחגר (מל"מ מַחֲגֹרֶת פי' אזור שקושרין בצואר הבהמה Halskette) בפי' י"ד בכלי' (מ"ד) הסומך והמחגר פי' „הוא החבל שקושרין תחת הצואר השור" ובלעז שמו פליירא (?) *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד 10 ושם אי' עוד אלבינאק בטיית וצ"ל אלזינאק כמו שהגי"ה לנכון הח' פליישער והוא [illegible] קשר סביב לצואר ובל"ר collare וכ"ה בלאי"ט וכצ"ל לפע"ד כליירא בערוך תחת פליירא או פלוירא בכ"י ק"ט או מליירא בכ"י ו"ו ב'. ובר"ש שהובא פי' הגאון והערוך לי' לא מלה ערבי' ולא הלעז של ערוך. ובפי"מ להרמב"ם פי' והמחגר הוא ג"כ יתד מברזל יהיה בקצה העול וכו'. וכ"ה ברע"ב בפי' השני ובגי' המסגר ועיין תוי"ט ובפי' הראשון הלך בשטת הערוך מבלי שזכרהו] —

* **מָחוֹז** (שם מקום) ערכי' י"ה. עיי"ע חלת א'. ובתוספתא ערכי' רפ"ב מחוזא. ובלשון ראשון פירש"י מחוז עיר, ובזו ההוראה תמיד ל"ב: בבא דמחוזא. והקבוץ ב"ב ע"ג: שיתין מחוזי — ובברכות ל"ז: ריהטא . . דמחוזא פירש"י בני כרך והפכו דחקלאי בני כפר ובע' רהטא פי' מערך הבא.

* **מְחוֹזָא** (שם מקום ידוע בחוף הטיגרים) עיי"ע בני מחוזא ברכות נ"ט: תענית כ"ד: בד"פ עיי' ד"ם שם. כתובות ס"ה. ביצ' ל'. (עיי"ע גד ג') ועיין יומ' י"א. קידושי' ע"ג. ב"ק ל'. ב"מ ק"ו: ב"ב ע"ג. עירוב' ו'. ע"ד: ק"ד. ובמקומות אחרים ועיין נייבויער גיאגראפיא 356 ועל שם מקומו נקרא אבא יוסי המחוזי מכילת' בשלח רפ"ג, ר'

---

1) וכ"ה בכ"י אצל בית נתן דבמחוג קא משתעי וכ"ה בכ"י פ' ובנו"ג דמחוי ליה במחוג. 2) וכ"ה בכ"י ב' בש"ס מינכען ובנו"ג במחוג יחוי קמיה מלכא ובכ"י ש"ס אחר משתעי במחוג וכו'.

חנין מחוזאה קידושי' ו'. גיטי' פ"ה: מחוזנאה ועיי' שבת פ"ז: ב"ק ע"ב. מכות ט"ז. עירו' נ"ז. ועיי"ע בי חוזאי. ובל"נ קידושי' ע"ב: איתתא מְחוֹזְיֵיתָא.

* מְחַוְנִיתָא (das Abgrenzen) עיי"ע בר מחוניתא (ח"ב, קע"ח:) ושם מפורש.

* מְחוּוָּר (מפעל חַוֵּר פי' לבן וצהיר ובשאילה המשובח (das Einleuchtende, Beste פסחים נ"ה: עיי"ע חוור (ח"ג שנ"ג, שנ"ד) וש"נ. ובל' זכר ירו' שקלים ספ"ג דמ"ז ע"ג אי זהו המחוור שבכולן, ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד והמחוור שבכולן ב"ר ס"פ מ"ז אין לך מחוור מכולם וכו' וכן בל"ע مختار = محوّر המעולה והמשובח והשם خيار.

* מֵיחוּשׁ (מפעל חוש פי' כאב (Schmerz, Leid שבת י"א. מיחוש ראש ומיחוש אזנים ומיחוש עינים והקבוץ גדרי' מ"א. מיחוּשֵׁי ראש — קידושי' ה': עיי"ע בית מיחוש.

* מֶחֱזֵי (מפעל חזא, Gestalt, Anblick) תרג' מראה (ויקרא י"ג, ל"ב) מחזי ובכנויים מחזוהי (שם ד', כ"ה, ל"א).

* מַחְזִיתָא (מראה Spiegel) וכ"ה בל"ס ותרג' במראת (שמות ל"ח, ח') במחזית נשיא, ותרג' הגליונים (ישעי' ג', כ"ג) מַחְזְיָתָא.

* מַחְזוֹר (פי' תשובה מפעל חזר Rückkehr ועוד תקופת חמה (die Umkreisung, der Ciclus ב"ר פכ"ו לא יהי ליך מחזורי (ואולי צ"ל מחזוריך) להכא ועיין מ"ק ט': ובילק' יהושע רמז ל"א — ברכות נ"ט רע"ב כל כ"ח שנין דהדר[1]) מחזור ועיי"ע חמה. ובקבוץ תרג' ירו' א' לבראשית א', י"ד מולד סיהרא ומחזורין — ועוד נקרא מחזור בל' עבר החדשה סדר תפלות למועדים הבאים בתקופת השנה.

מָחַט (נ"ל מהשם יַחְטָא בל"ס נפל Fehlgeburt וממנו הפעל abortiren) בילמדנו בסוף[2]) פרש' בראשית (כתנחו' לי') שוורות ופרות שלהם מתעברות ויולדות בלא צער ולא היתה אחת מהן מוחטת שנא' (איוב כ"א, י') שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. *[אחי"ה ועיי"ע יהט ומ"ש] —

* מָחַט (מל"ע مخط הסיר מיץ אפים ובדרז"ל הסרת פחם מעל הפתילה (das Licht schnäuzen ירו' יצ' ספ"ד דס"ב סע"ג מוחטין את הפתילה ביום טוב ועיי"ע מהט וע' הט ומ"ש.

* מַחַט (מפעל חוט בל"ע خاط פי' תפר nähen והכלי אשר תופרין בו مخيط Nähnadel, Pfrim בל"ס מְחַטָא ובל"א מַחְטָא) ברכות ס"ג. עיין ערך תלמיותא. שבת י"א. וי"א: לא יצא החייט במחטו, ושם ל"ו. (חולי' מ"ח:) מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (ועיי"ע עב ב'), שם נ"ז, (ירו' פ"ו ד"ח:) במחט נקובה . . במחט שאינה נקובה, ירו' שבת פי"ז דט"ז: ירו' ע"ז פ"ב ד"מ. מחט של יד. פ"ג בטהרו' מ"ה, כלי' פי"ג מ"ה עיי"ע חלד ג' ועוד עיי"ע חרר, סק ב', עקץ, ערל' פ"א מ"ד עיי"ע מתה. ירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג מלא מחט, ושם: מלא משיכת מחט. והקבוץ ירו' קידוש' פ"א דנ"ח ע"ג המחטים. ירו' שבת פי"א די"ג. המחטין, ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד ירו' תענית פ"ד דס"ז ע"ד ירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ד חגיג' כ"א: (עיי"ע צנר א') מחטין — ותרג' החריטים (ישעי' ג', כ"ג) עיי"ע ברנק (ח"ב, קצ"ו:).

* מַחְטְרָא (פי' הכאה במקל Züchtigung mit dem Stock) מלי חוטר, חוטרא עיי"ע חטר. שבת ל"ב רע"א בחד מחטרא ליהוי וכ"ה בילק' בראשית רמז ל"א וכ"ה בע' פש ועיין גי' אחרת בע מחבוטא.

* מְחִי (מל"י μοιχάω מנאף אשת איש verführen eine Ehefrau) סנהד' ק"ט: דמחי (ליה)[3]) לאיתתא דחבריה (ומפלת) [ומפלא] (ליה)[4]) ואולי מזה בשהש"ר פ' כמעט מחי את ועיי"ע באמי ומ"ש ובמו"ע כאמי. ובזו המלה היוני' נעתק ע"י ע' זקנים שרש נאף (שמות כ', י"ג; ויקי כ', י') נואף (איוב כ"ד, ט"ו; משלי ו', ל"ב) מנאף (ישעי' נ"ז, ג'; תהלים מ"ט, י"ט) והשם המפשט μοιχεία והיא העתקת נָאוּף (הושע ד', ב') נאופים (ירמי' י"ג, כ"ז) נאפופים (יחזק' כ"ג, מ"ג).

1 מִחְיָה (מל"מ וענינו נגע ע"י בשר חי שבגופו בראש (Gewächs von wildem Fleisch נגעים (פ"א מ"ג) מחיה או שיער לבן. *[אחי"ה והוא מל"מ מחית בשר חי (ויקרא י"ג, י') — וכנ"ה בנגעי' שם מ"ה מחית השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק היתה בה מחיה והלכה לה המחיה, שם פ"ג מ"ו, מ"ז, פ"ד מ"ב במחיה, שם פ"ו מ"ז, מ"ח משום מחיה] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג והדר. [2]) כ"ה בכ"י וברפ"ר. [3]) לי' בכ"י ש"ס ובילק' לך לך רמז ע': לה. [4]) לי' בכ"י ובילק'.

*2 מִחְיָה (מל"מ פי' קיום החיים Lebensunterhalt) ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד שייר קרקע כ"ש יש לו מחיה שייר אבנים טובות ומרגליות אין לו מחיה. ועוד עיי"ע בית מחיה (ח"ב, ע"ד).

* מְחִיצָה (מפעל חוץ, חיץ פי' ענין פרידה עיי"ע חץ א' Abtheilung והושאל לכותל וגדר המפריד Scheidewand, Zaun) ב"ב פ"א מ"א עיי"ע גד ה', שבת ק"א. עיי"ע גד ב' וש"נ, ושם מחיצה תלויה. והושאל למחנה ולריוח ולכל מקום הנגדר שבת קמ"ט: צא ממחיצתי, ב"ר פ"נ ופס"ח נדחו ממחיצתן (עיין תר"י א' לבראשית כ"ח, י"ב), ושם פצ"ח בעלי חצים (בראשית מ"ט, כ"ג): בעלי מחיצתו, ויק"ר פכ"ו ליכנס למחיצתך, במד"ר פ"ד מחיצת הכהנים, דב"ר פ"א מחיצתן של צדיקים, והקבוץ מכות כ'. קלטוה מחיצות — במד"ר פ"ז נתנו חכמים מחיצות וכו' ושם פי"א שבע מחיצות של אש. וכן בל' זכר מחיצין עירו' ד'. — תרג' היציע (מ"א ו', ו') ותרג' צלע (יחזק' מ"א ה', ו') מְחִיצְתָא.

☞ מחך (= מָחוֹךְ מפעל חוךְ (פי' צחק) והוא כלי אשה לתכשיט Schnürleib ועיין בפנים) תרג' טבעת וכומז (שמות ל"ה, כ"ב) ועזקן ומחוך. תרג' והמטפחות וחחריטים (ישעי' ג', כ"ב) לבורנקיא ומחכיא. *[אחי"ה וגי' רבינו בע' ברנק: מחטיא עיי"ע מַחַט ובירו' שבת פ"ו ד"ח: מפורש החריטין זוגרין מציירין וכו' וא"כ מבארו מפעל חרט zeichnen. ושם בירו' פי' כומז י"א טפוס של רחם וי"א טפוס של דדים (ועיי"ע טפס ד') וכ"ה בתר"י א' לשמו' שם ולבמדבר ל"א, נ' מחוכיא מבית תדיהון ועיין שבת ס"ד סע"א וע' כמז וע' עגל ו' — ועיי"ע מעוכא. ובשבת שם מחוך דבר המביא לידי מ י ח ו ך כ"ה גי' כ"י ש"ס וילק' עיי"ע גחך (ח"ב, רע"א:)] —

מֹחַל (= מוֹהַל, מוֹהֵל מל"ע مهل וקרוב לל"י של ביצאנץ שהובא בע' מגל = מוּגְלָא dicke, zähflüssige Materie) בזיתים פ"ט בטהרות (מ"ג) אמר ר' שמעון לא נחלקו על המוחל [1]) היוצא מן הזיתים [2]) שהוא טהור על מה נחלקו על היוצא מן הבור שר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. וברה"ג דפ' חבית (שבת קמ"ד סע"ב) תנן התם ביש מעלין פ"ז במקואות (מ"ג) נפל לתוכו יין ומוחל [3]) ושינו את מראיו. ובהמעלה פ"ו במכשירין (מ"ה) מי החלב כחלב והמוחל [4]) כשמן שאין המוחל יוצא (ידי) [צ"ל מידי] [5]) שמן דברי ר' שמעון ר"מ אומ' אעפ"י שאין בו [6]) שמן. פי' „מוחל המים היוצאין מעקל בית הבד עת [7]) שנותן [8]) קורות בית הבד על הזיתים הטחונים והוא מי זיתים ויש בהן צחצוחי שמן". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בשבת (כש"ס ווילנא) וכן מוכח משבת שם מוחל היוצא מעיקול בית הבד טמא לפי שא"א לו בלא צחצוחי שמן וקצת בשנוי בתוספתא טהרות רפ"י ע"ש. ורה"ג בסד"ט צד 38 פי' המוהל כשמן פי' דורדיא דחמרא שמה בגמ' שדריא ובמקרא שמרים ושל שמן שמו מוהל וכו' וכ"ה בע' דרד. וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולין קי"ד רע"א (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שכ"ו.) וז"ל והמוהל ש מ ר י ם של שמן פ"א מוחל שבא תחלה כשדורכין הזיתים לעשות שמן מה שבא תחילה כמים הוא ואין שמן גמור ע"כ ועיין ג"כ פירש"י בשבת קמ"ד: ד"ה נפל לתוכו. ועיקר הגי' מוהל בה"א וכ"ה בירו' תרומו' פי"א דמ"ז ע"ד המוהל היוצא מהן, והוא מל"ע הנ"ל. והושאל לליחת המת ירו' נזיר פ"ז דנ"ו: בשר המת שנתוק והמוהל שקרש, ושם פ"ט דנ"ז ע"ד ובירו' ב"ב רפ"ה דט"ו. עד מקום שהמוהל יורד — ועוד עיי"ע חל (ח"ג, שצ"ב:)].

מחל (= מָחוֹל פי' מל"מ ענין תנועה כחוג Kreis-bewegung והושאל לסביב הכרם Umkreisung) בקרחת פ"ד בכלאים (מ"א ומ"ב) מחול הכרם פי' סביב הכרם כמו מחולות — ובס"ג דתעניות (ל"א.) עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן, — (א"ב ל"מ (ירמי' ל"א, ד') ויצאת במחול משחקים) *[אחי"ה בע' חל (ח"ג, שצ"א: והלאה) כבר הארכתי בענין שני ציונים הנ"ל ובשנויי נוסחאות, וברש"י לתענית פי' ג"כ מחול סביב ל' מחול הכרם. וברגמ"ה כ"י לתענית (אשר ת"י מקובץ כ"י מינכען) פי' לעשות מחול להצדיקים שהצדיקים עושין מחול והקב"ה יושב באמצע ע"כ ולפע"ד נ"ל שהצדיקים סובבים את הקב"ה כלומ' יהנו מזיו השכינה בלי ממוצע וזה כל אחד ואחד מראה באצבעו וכו' — וכנ"ה בהוראה ראשונה בירו' כלאי'

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ובדפ"ר ובעה"ק שנ"ב וכ"ה בתוספת' טהרו' רפ"י אבל בשדפ"ע מיחל. 2) בדפ"ר, וכ"י ק"ט ושדפ"ע זתים עיי"ע זת. 3) כ"ה בדפ"ר וכ"י ק"ט וה"ב, ובפי' ר"ח ורש"י כ"י מוהל ובשדפ"ע מיחל — בשבת אי' עוד עפ"י פירש"י או ח ו מ ץ ולי' בכ"י ובדפוסי' הראשוני' ובמאירי עיין ד"ס צד קע"ב. 4) בכ"י ודפ"ר, ובשדפ"ע מיחל. 5) ובכ"י ק"ט בט"ס ידי חובתו. 6) בנו"ג עמו. 7) בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר ואמ' עד וצ"ל עת. 8) בפי' ר"ח שטוען.

רפ"ד דכ"ט רע"ב אין זנב לכרם גדול ולא מחול לכרם קטן, ושם יש לו מחול, ושם ניטל המחול. ובפי' מהר"י בן מלכי צדק לכלאי' פי' ג"כ סביב וי"א שביל בין כרם לכרם עיין הצורה בש"ס ווילנא] —

מָחַל (מפעל חלל בהפעיל הֵחֵל ובל"ע حل los-machen והושאל לסליחת חוב ועון vergeben והשם מְחִילָה (Vergebung בפ' בא לו. כה"ג (יומ' ס"ח:) ובאלו נאמרין פ"ז בסוט' (מ':) ועל מחילת העון. *[אחי"ה וכנ"ה סנהדר' מ"ד: לא תהא להם מחילה לעולם, ירו' ב"ק ספ"ח ד"ו ע"ג הוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמית, ושם לא תהא להם מחילה לעולם. — והפעל מצוי הרבה בקל: ברכות ה': י"ב: כ"ח. ל"ב. שבת ל'. ק"ה: קי"ח: קי"ט: יומ' פ"ו: פ"ז. פ"ח. ר"ה י"ז: תענית כ"ו: חגיגה ה'. מ"ק ט'. קידושי' ל"ב. ושם: נדרי' מ': סנהדר' י"ד. ק"ו. זבחי' קט"ז רע"ב. ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ד ובענין מחילת חוב ב"מ כ'. ע"ג: ב"ב קמ"ד. ירו' ב"מ ספ"ו די"א. כתובות פ"ה: פ"ו. ירו' כתובות פי"ג דל"ה ע"ד — נפעל תענית ז': ירו' ביכורי' שם — ב"מ י"ז. כתובות פ"ה] —

מחל (= מְחִילָה. מְחִלָּה מל"מ פי' חפירות hohle Stelle, Höhlung מפעל חלל) בס"ג דפ' כיצד צולין (פסחים פ"ו. ועיין שם ס"ז:) מחילות לא נתקדשו. ובפ' אחרון דיבמות בגמר' נ פ ל[1]) (יבמו' קכ"א.) נכנס אחד מהן למחילה של דגים. — (א"ב ל"מ ובמחלות עפר (ישעי' ב', י"ט) ענין חפירות ומערות) *[אחי"ה וכן פי' הרד"ק בשרש חלל חפירות חלולות תחת העפר כמין מערות. וכנ"ה ביבמות שם: הכיר פתחה של מחילה ובתוספת' יבמות פי"ד אי' פתחה של מ ע ר ה, ושם: מחילה של דגים. והקבוץ פסחים שם וכ"ה שם מחילות מתחת ההיכל, כתובות קי"א: מחילות נעשות להם בקרקע, שם: שמא לא יזכו למחלות. ועוד בל' זכר בפסיק' רבתי פל"א הקב"ה עושה להם מחילים מחילים מלמטן, ב"ר רפ"א והאדם עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים וכו', במד"ר רפ"ט דרש מחללך (דברים ל"ב, י"ח) עשיתי אתכם מחילים מחילים וכו' וכן בתר"י א' מחילין מחילין, ובתר"י ב' מַחֲלִין מַחֲלִין[2]) ובע' חל י"ג הביא דרוש אחר ע"ש. ותרג' לישעי' הנ"ל ובמְחִילֵי עפרא] —

מחל (= מחיילא אולי מפעל חול בלשון ערבי حول עיגול וסביב כמו מחילה Knäul, (runder Haufe בב"ר פרש' ע"ח (ע"ז) ויותר יעקב אשכחון חדא מחיילא דמיטכסין. — (א"ב נראה שפי' מלה זו אגודה). *[אחי"ה בנו"ג חזרון ואשכחן מחיילא דמטקסין ופי' במ"כ מחיילא פי' הערוך מ ש א של משי. ולפנינו בערוך לי' ולי' בכ"י ערוך אבל בע' מטכס הביא רבינו ג"כ בלי מראה מקום זה הציון דב"ר מחיילה דמטכסין וכתב: ופי' משי מ ו ב ח ר וכו' ואולי שב פי' הערוך על מחיילה ולא על מלת מטכסין וא"כ מחיילה הוא מובחר ואז הוא מל"ע مخير מובחר או مخيل בעל גאה והושאל לכל המפואר מחבריו. והמיוחס לרש"י פי' ג"כ מחיילא מ ש ו י כ ר ך א ח ד של מעילים לשון ישמעאל ע"כ ואולי עפ"י פי' זה כתב בעל מ"כ כי מחיילא הוא משוי אבל מטכסין איננו מיושב לפי מ"ש המיוחס לרש"י כי ענינו משי. ואם הפי' משוי נכון הוא אז אולי היפך הוא מן חמל שהוא حمل בל"ע משוי כדעת הח' אייזלער (בט"ר ח"א, 65) אבל לפע"ד נראה משרש חול כאמור. ודע עוד כי בע' מטכס גרס רבינו מחיילה בה"א ובע' הנוכחי באל"ף בסוף כדאי' בב"ר. ובכ"י ק"ט כאן מחילה, ובכ"י ה"ב מחלה ובדפ"ר מיחלא — ובסדר הערכים נגררנו אחר דפ' ווניצ' רק שם מחל ב' צ"ל מחל א' כמו שאי' בכ"י ק"ט ובדפ"א] —

* **מְחַלְיְיתָא** (פי' חלי (Süssigkeit בשהש"ר פ' כמעט בשעת מחליית שינתא.

* **מַחֲלָף** (Messer) בירו' יומ' פ"ג דמ"א. מפורש מחלפים (עזר' א', ט') אלו הסכינין ועיי"ע בית חלף (ח"ב, ע'.).

מַחְלֶץ (= מחצל נ"ל מל"ע مخصل = مقصل כלי ברזל אשר שוברין בו והוא כלי בונים Maurerkelle ועוד עיין בפנים) בפ' משקין (מ"ק י"א.) אבל לא במחלצים[3]) וכ"ה במשנ' דירוש' פי' בלעז קצולה. — (א"ב ל"מ זה והלבש אותך מחלצות (זכרי' ג', ד'). *[אחי"ה טעות נראה לעינים הוא והדין עם רבינו שלועזו ע"י לאי"ט cazzuola. ודע כי רבינו גורס כדאי' בספרים אבל בכ"י ש"ס אי' במשנ' ובגמ' במחצלים וכ"ה ברי"ף ברא"ש ויתר המקומות שהביא בעל ד"ס במ"ק צד ט"ו: וכ"ה במכו' ט': עד שישמט מחצלו (עיי"ע

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר. [2]) וכן בכ"י ה"ב בערוך גרס בלי יו"ד מחלה, מחלות. [3]) כצ"ל וכ"ה בעי' מחצל ובדפ"ע בכאן מהלציים בבי' יורין.

מחצל) ופירש"י הוא כלי אומנות של בונים ובלעז טרואיל"ה והוא ל"צ truelle וכן לועז בשבת פ': על מלא כף סיד[1]) וענין אחד הוא עם קצולה[2]) של הערוך. וגי' הירו' מכו' רפ"ב דל"א ע"ג שמיטת המחלצין, ושם עד שיתיר כל המחלצין[3]). ואולי גם כאן צ"ל המחצלין כמו בבבלי ועיי"ע מחצל. ולדעת בעל המשביר חוא ל"י μοχλός Hebel, Hebebaum הוא הכלי ומוט שמניעים על ידו דברים כבדים] —

* מַחְלוֹקֶת (מל"מ מַחְלֹקֶת פירוד das Theilen, die Abtheilung והושאל לפירוד הדעות וכ"ה פלוגתא getheilte Meinung, Streit) ב"מ ז': מחלוקת בששניהם אדוקים וכו' פי' היינו יחלוקו עיין פירש"י ותוספ' שם ובספר כריתות ל' לימודים שער ג' סי' נ"ג וש"נ ירו' ריש פיאה מפני המחלוקת כלו' יש כמה חלוקים בתרומה. בב"ר פ"ד דרש כי טוב (בראשית א', ד') שבו נברא המחלוקת שנאמ' ויהי מבדיל וגו' אם מחלוקת שהיא לתיקונו של עולם ולישובו אין בו כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו עאכו"כ. תרג' יונתן א' לבראשית נ', א' ליואי במחלוקתהון (עיין עזר' ו', י"ח) — ובהוראה השאולה הרבה בש"ס עיין ברכות ל"ז, ל"ח: פסחי' מ"ה. מגיל' ג'. יבמות ט"ו: נדרים ס"ב: סוט' כ"ה. ב"ב קמ"ז. סנהד' ק"י. הוריות י"א: בכורות ל"ו. נדה ל"ו: אבות פ"ה, מי"ז סוט' מ"ז סע"ב תוספת' סוט' פי"ד ירו' תענית פ"ד דס"ט. ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ג, ירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג. מחלוקת ואח"כ סתם, מחלוקת בברייתא וסתם במשנה, מחלוקת אחרי הסתם בחד בבא מחלוקת במשנה וסתם בברייתא, מחלוקת בספרי וספרא ותוספתא מחלוקת יחיד ורבים עיין ספר כריתות ימות עולם שער ג' סי' ו', לשון לימודים שער ב' סי' צ', שער ג' סי' כ"ו, ימות עולם שער ג' סי' ח' וסי' ט' י"א. ועיין עוד המקומות שהביא פחד יצחק בע' מחלוקת ובד"מ למהרז"ף מצד 270 והלאה.

* מָחְלַת (פי' רוקדת שם שד נקבה) אגרת בת מחלת פסחים קי"א. במד"ר פי"ב עיי"ע אגרת (ח"א, ל"א).

מֵחַם[4]) (מפעל חם, חמם וכ"ה בל"ס מַחְמָא ובל"ע مِحَمّ כלי לחמם בו מים (Wasserwärmer בפ' כירה (שבת מ"א סע"א במשנ') מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן[5]) בשביל שיחמו. בפ' כיצד צולה (פסחים פ"ו סע"א) והמיחם באמצע[6]). ובסוף פרה (פי"ב מ"י) הוזה המיחם לא הוזה הכסוי[7]). בכלי מתכות בפרק[8]) י"ד בכלים (מ"א) קומקום כדי לחום[9]) בו מיחם כדי לקבל בו סלעים פי' מיחם שניקב ממלאין אותו סלעים אם לא יצאו ממנו הרי הוא כלי ומקבל טומאה. *[אחי"ה פי' מיחם הוא כלי עשוי לחמם בו המים וכן פי' הרמב"ם בכלי' פ"ג מ"ז והפכו קומקום כליי שם ובתוספת' כלי' ב"מ רפ"ד ובל"ע אחד הוא עם קומקם قُمْقُم ועיי"ע קמקום. ירו' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג העביר את המיחם וכו', תוספת' שבת פ"ג עקר את המיחם] —

* מַחְמַדְתָּא (כמו בל"מ מחמד Kostbares) קהל"ר פ' ברבות אית בר נש דמוביד מחמדתיה ולא בכי.

* מֶחְמֵי, מֵיחְמֵי (פי' מראה Anblick מפעל חֲמִי) תר"י ומראיהן (בראשית מ"א, כ"א) ומחמיהן, מעל פני (שם כ"ג, ג') תר"י מן מחמי וכן מלפני (שם פס' ח') מן מחמי, לעיני (דברים ד', ו') למיחמי.

* מַחְמְעָא (מפעל חֲמַע = חמץ Gesäuertes) תרג' מחמצת (שמות י"ב, י"ט, כ') מחמעא.

* מחמצן (Wasserteich) כבר פירשנו בע' חמץ ב (ח"ג, ת"ל).

* מֵחֲמַת (wegen) עיי"ע חמת (ח"ג, ת"ם).

מחם (= מַחְסָא, מְחוֹסָא נ"ל מפעל חסא מבזה ומנבל מל' ערבי خس، خسا ונרדף עם خزى והשם مخزاة והקבוץ مخاز עלבון וחרפה (Schmach חמסי עליך (בראשית ט"ז, ה') תרג' ירו' (א') מחוסי ושירוי צערי[10]) וכעסתה צרתה גם כעס (ש"א א' ו') תרג' ומרגזא לה פנינה ארתח ומחסא לה. — (א"ב פי' בל"י מלחמה וקרב אך בנוסחאות שלנו לא נמצא תרגום זה). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י μάχη מלחמה אבל הנכון כמו שכתבתי ועיין ג"כ ע' חסא ומ"ש[11])] —

* מְחָסָא (מפעל חוּס Erbarmen) תרג' ישעי' ס"ג, ט' ברחמתיה ובמחסיה עליהון.

---

[1]) וכ"ה בל"י ורו' τρουλλίον, trulla. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר, ובשדפ"ע קוצולה. [3]) בדפ' זיטאמיר ובפעם ראשונ, בדפ' קראטשין בט"ס המחלצון. [4]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ע מיחם. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע צוננין ובירו' במשני מים צונין בשביל שייחמו. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב ובד' באסי ואמ' אבל בדפ"ר פיז' וויניצי' בט"ס באצבע. [7]) בנו"ג הזה על המיחם הוזה הכסוי הזה על הכסוי לא הוזה המיחם. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ס ובפרק. [9]) בנו"ג ליחם. [10]) בנו"ג דיני ועלבוני עיי"ע חסא (ח"ג תנ"ב). [11]) וקודם זה הע' נשמט בט"ד סימן כוכב להאיר על ההוספה שהיא נופך משלי.

* מְחַסְיָא עיי"ע מתא.

* מַחְסוֹמִית (מפעל חָסַם פי' עצירה הידוק ודבוק (Verschluss, Befestigung תוספתא כלי' ב"מ רפ"א מחסומיתו מן הטמא כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג חסומיתו.

* מַחְסוֹרְיָיתָא (לשון נקבה מל"מ מחסור Mangel-haftigkeit) בכורות מ"ד. אבל מחסורייתא לא וכו' ועיי"ע דק האחרון.

מְחֻסְפָּס (פי' מקשקשת הרבה schuppenartig מל"מ ובל"ע עיין אוצ"ה לפירסט) בר"ג דפ' יוה"כ (יומי ע"ה:) טל מלמעלה וטל מלמטה ודומה כמי שמונח בחפיסה[1]) ד"א[2]) דבר שנמוח בפיסת היד ד"א[3]) שנבלע ברמ"ח אברים רמ"ח מנין מחספס. *[אחי"ה וכה"ג בכ"י א"פ שכן מחוספס בגימטריא וכ"ה בע"י ובילק' ולפנינו לי'. ובענין פירוש המלה כבר הארכתי בספרי על העתקה פרסי' לריב"י טאווס צד 301] —

מֹחֹפֹז (סימן עיין בפנים) בג' דפ' במה מדליקין (שבת כ"ה סע"א) ובפ' הערל (יבמות ע"ג:) מיתה, חומש, אין לה פדיון, ואסור לזרים.

* מַחְפּוֹרֶת (מפעל חפר Schacht) כתובות ע"ט: ע"ז ל"ג: עיי"ע חפר ב' ח"ג, תס"ה, וש"נ הקבוץ מתרג'.

* מַחְפְּרָנָא (מפעל עברי חָפֵר וממנו התואר הנ"ל (Einer, der erröthen macht וכ"ה בל"ס תרג' מחפיר (משלי י"ט, כ"ו) מחפרנא.

מָחָץ (נ"ל מל"ע ופ' مخاض נרנוד ושכשוך במים והושאל לרז"ל לכלי שקוע אשר משכשכין במים (Schöpfgefäss בפ' ה' דפרה (מ"ה) לא בשולי המחץ ולא במגופת החבית בסוף טהרות (פ"י מ"ז) היו זולף במחץ, ובריש ידים (פ"א מ"ב) ולא בשולי המחץ ולא במגופת החבית[4]) פי' שולי המחץ תחתונו של מחץ „ומחץ זה דומה לגת כמו שאמר לענין יין נסך בס"ג דע"ז (ע"ד:) הגת והמחץ והמשפך רבי מתיר בניגוב וחכמים אוסרין" וכלים של חרס הן. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 4 ומ"ש וכלים של חרס הן כן מוכח מירו' ע"ז פ"ה דמ"ה: וחכמים אומרים יקלוף את הזפת ושל חרס ועל זה אמר בירו' שם דלא כר' דתניא הגת והמחץ וכו' משמע דשל חרס הן וכן פירש"י בע"ז ע"ש ומחץ פירש"י כלי שדולין בו מן הכור לחבית ע"כ וכן מוכח מפי"מ להרמב"ם לטהרות שם ע"ש ובפירוש משניות לפרה פי' מחץ כלי השוקע ואלו בתוכו קערורית והוא אשר יקרא שולי המחץ. וברע"ב לפרה פי' מחץ כלי גדול של חרס שקורין בערבי אלמחגי"ר[5]) ע"כ ובסוף תשובו' גאונים הקדמונים (דפ' בערלין צד מ"א:) מצאתי בזה"ל מחץ כלי חרס גדול ונקרא אצבא ע"כ] —

* מַחְצָב (פי' מקום שחצבו שם אבנים Steinbruch כמו בל"מ אבני מַחְצֵב (מ"ב י"ב, י"ג; כ"ב, ו') שביעי' פ"ג מ"ה לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו וכו' עיי"ע חצב ד', מרביות א'. ושם מ"ו פחות מיכן מחצב, ירו' שביעי' פ"ג דל"ד סע"ג מחצב שבינו לבין חבירו וכו', ירו' שקלים פ"ה דמ"ט. מחצב של אבנים טובות ומרגליות וכו', קהל"ר פ' גם במדעך ובילק' קהלת רמז התקפ"ט מחצב של סנפרינון, שמ"ר פט"ו ברוך הנחצב שנחצב טמנו (עמוד נאה), ויק"ר ס"פ כ"ו ומילאו המחצב לפניו דינרי זהב ובתוספת' יומ' רפ"א ומילאו עליו את המחצב דינרי זהב, וכ"ה בספרא אמור ריש פרש' ב'. אסת"ר פ' חור: המחצב הזה לא נגלה לבריה אלא למלכות הרשעה הזאת. ותרג' הפסילים (שופטים ג', י"ט. כ"ו) מַחְצָבַיָּא.

* מֶחֱצָה (מל"מ פי' חצי die Hälfte) ברכות נ"ג. פסחים ע"ט. יומ' פ"ד סע"ב חולי' כ"ח: כ"ט. מחצה על מחצה, שקלי' פ"ז, מ"א מכשירי' פ"ב מ"ג עד סוף הפרק מהצה למחצה, ע"ז י' סע"ב מחצה לאהרן ומחצה לבניו, ויק"ר פ"י תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל, ושם תפלה עושה מחצה.

מַחְצָל (= מַחְצֶלֶת כמו חוֹצֶלֶת מל"ע הרשומ' בע' הנ"ל (Matte, Decke בגמ' דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ה:) אשתעו כל[6]) צלמניא והוו למחצלייא[7]) פי' נמחו כל הפרצופין והוו חלקים כמחצליים. ירושלמי בר"ג דפ' כל הצלמין (פ"ג דמ"ב רע"ג) כד

---

[1]) וכן הוא בכתב יד ש"ס ובנו"ג בקופסא עיי"ע חפס ח"ג, תס"ד. [2]) והוא מאמר של ריש לקיש. [3]) מאמר של רבי יוחנן. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ובשאר כ"י ודפ"ע גשמט. [5]) ובע"מ לבוקסטארף הביא הגי' אלמטגיר. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובע"י אבל בנו"ג למחלצייא וכ"ה בתוספ' פסחים ק"ד. ד"ה דלא ושם ובתוספ' ע"ז נ'. ד"ה ה"ג אי' אישתנו.

דמך ר' נחום בר סימאי [1]) חפון איקונתא מחצלן אמר כמה דלא חמתון בחיויי [2]) לא יחמון ברמיכותיה [3]) וחכמין אינון כלום ארשב"ל אין בינינו ולצדיקים אלא דבור פה בלבד וכו' עד למה נקרא שמו נחום איש קדש קדשים שלא הביט בצורת [4]) מטבע מימיו, ברי"ג דפ' ערבי פסחים (פסחים ק"ד.) מאי ניהו [5]) בנן של קדושים ר' מנחם ב"ר סימאי [6]). ובפ' אלו הן הגולין בגמ' השונא (מכו' ט׃) עד שישמט מחצלו מידו [7]) ס"א מחלצו כמו מחלצים של מעלה דמשקין (מ"ק י"א.) וי"מ מחלצים אגפיים של מעגילה וכך מפרש שפין את הסדקין במעגילה בלא מחלציים [8]) אבל עם [9]) המחלציים אסור. *[אחי"ה עיי"ע מחלץ ומפני שהשוה רבינו מחצל כפי ס"א מחלץ עם זו המלה האחרונה לכן העריך ע' הבא אח"ז בערך מיוחד ובאמת ע' אחד הוא כי כל מחצל בזה הערך הוא מנפרד מחצלתא בל"א והקבוץ מַחְצְלָן וכנ"ה בירו' שבת פ"ז ד"י. ההן דעביד קונטרן נָפָן מחצלן חייב משום מיסך ועוד הקבוץ מַחְצְלָתָא בקהל"ר פ' כל אשר] —

מַחְצֶלֶת (מע' הקודם לזה) בפ"ק דסוכה (י"ט׃) מחצלת קנים מחצלת [10]) גדולה, ובפ' אעפ"י (כתובות ס"ד רע"ב) נותן לה מטה ומפץ אם אין לו [11]) מפץ ומחצלת. וביש מביאין בפ"ח באהילות (מ"א) סדין ומפץ ומחצלת. *[אחי"ה וכנ"ה בכלי' פ"כ מ"ז עיי"ע כי א'. שבת ק' רע"א זרק לתוכה מחצלת חייב חילקה במחצלת פטור, סוכ' כ'. מחצלת של שיפה ושל גמי עיי"ע שף י"ג, ירו' שבת רפ"ה ד"ז רע"ב מחצלת גוררת, ירו' ביצ' רפ"ה דס"ב ע"ד פורשין מחצלת ע"ג שיפוף של לבנים בשבת צ"ל מחצלת של שיפות ע"ג לבנים תוספ' ביצ' פ"ג אין מביאין עצים . . ולא במחצלת וכו', תוספת' כלי' ב"מ ספי"א מחצלת אהל, ויק"ר פכ"ז ראה שם עני אחד ומחצלת קנים תחתיו ומחצלת קנים על גביו וכו', וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד ע"ד ובתנחומא הישן ס' נח סי' ח' ובס' אמור סי' ח' אבל בב"ר פל"ג אי' מחצלא ובקהל"ר פ' שמח נטל מחצלת וכרכו בה. והקבוץ סוכ' כ'. ושם׃ החוצלות . . מחצלות ממש סוכ' שם כ' סע"א ירו' סוכ' ספ"א דנ"ב ע"ג מחצלות של אושא. ירו' שביעית פ"ג דל"ד ע"ג במחצלות ובקש ובאבנים. ירו' פסחים פ"ז דל"ד ע"ד ירו' נזיר פ"ט דל"ז ע"ד חיפהו מחצלות, ירו' עירובי' פ"ז דכ"ד ע"ג מחצָליות, במד"ר פכ"א פורס את המחצלאות] —

מָחַק (נרדף עם מחה ובל"ע محق ab- wegwischen, abreiben, abstreifen) בפ' כלל גדול בשבת (שבת ע"ג׃) המעבדו המוחקו [12]) פי' משיר השיער [13]). ובגמ' דפ' הקורא את המגלה (י"ט רע"א) נייר׃ מחקא והוא חיפה [14]), בהסייף [15]) בפ' י"ג דכלים (מ"ב) מכתב שניטל הכותב טמא מפני המחק [16]) פי' קולמוס נחשת ראשו האחד דק עשוי לכתיבה והאחד עב עשוי למחיקה ואין כותבין בו אלא על הדונג או על האבק [17]) בכל כלי פי"ז בכלי' (מט"ז) קנה מאזנים והמחוק, וברי"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קס"ג סע"א) שטר הבא הוא ועדיו על המחק כשר, וברי"ג דפ' הוציאו לו (יומי מ"ח.) מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות, ובס"פ המוכר את הספינה (ב"ב פ"ה מי"א) למחוק לא יגדוש לגדוש לא ימחוק, גמר' (שם פ"ט.) ת"ר מניין שאין מוחקין במקום שגודשין. ת"ר אין עושין את המחק לא של דלעת וכו' (שם פ"ט רע"ב), ובפ' השוכר את האומנין בגמ' דסמך כל האומנין [18]) (ב"מ פ' רע"ב) תרג' אביי במחיקתא פי' להביא לתך חטים שהן ט"ו סאה והביא י"ו סאה שעורי' פטור ומשני י"ו סאה שעורים מחוקות הן שהן גדושות לתך [19]), ובפ' אמרו לו אכלת חלב בגמ' שאלו ר' עקיבא [20]) (כריתות ט"ו רע"ב) תנן התם בריש מכשירין (פ"א מ"ה) הממחק [21]) את הכרישה פי' מדחק ידו על הכרישה להסיר ממנה הטל [22]).

[1]) ובכ"י ש"ס למ"ק אי' ר' מנחם בר' סימאי ועיין הגהת הגרי"ב למ"ק ובכ"י ק"ט ג"כ ר' מנחם ב"ר סימי וכ"ה בכ"י ה"ב ובנו"ג בר' יוסי והוא ט"ס. [2]) בדפ"ר ובכ"י ה"ב בחיוי ובכ"י ק"ט בחיויה ובירו' בחייוי. [3]) ובכ"י ק"ט בדמוכיתיה ובנו"ג ברמכותיה. [4]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו בצורה. [5]) בנו"ג מאן ניהו ובכ"י ש"ס ומאי ניגהו ובכ"י א"פ אינון. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס בסמוך ר' מנחם בר סימאי שלח ובנו"ג שלח ליה. [7]) וכ"ה בנוסח ובכ"י ש"ס. [8]) בדפו"ו בט"ס מלחציים. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע על. [10]) וכ"ה בירוש' ובריו"ף ובהרא"ש ותוספ' רי"ד ושם ומחצלת ועיין ד"ס סוכ' צד כ"ז׃ וש"נ כי כגי' רבינו אי' ג"כ במשניות נאפולי ופיזרו, ובנוסחי לי' בפעם שניה מחצלת. [11]) וכ"ה בשט"מ לכתובות עש"ה ובנוסחי לי'. [12]) וכ"ה במשניות ובירו' ובנו"ג המעבד את עורו והממחקו וסדר המשניות ובירו' המותקו והמעבדו עיי' ד"ס שבת צד ע"ח׃ [13]) וכן פירש"י מגרר שערו. [14]) ורש"י פי' בע"א ע"ש. [15]) כ"ה בדפ"ר. [16]) בנו"ג המוחק. [17]) ובגוף הענין פי' כן רה"ג בסד"ט 9 ועיין בסוף הערות בצד 49 ובפי' הר"ש בלי שהזכיר את הערוך. [18]) כ"ה בכ"י ה"ב. [19]) וכן מוכח מפירש"י ולא כפי' תשובות הגאוני' ע"ש. [20]) כ"ה בכ"י. [21]) בנו"ג בכריתו' המוחק. [22]) וכ"ה בר"ש בלי שהזכיר את הערוך ובפי' סד"ט לרה"ג 37 פי' בזה"ל הממחק פי' כעין מוחק כשיש מים בכרישין ומעביר באצבעו מראש הכרישה ומוריד המים לסופא כדתניא (תוספתא מכשירין פ"א) הממחק את הגת ואת הכרישה

ובר"ג דפ' מי שהחשיך (שבת קנ"ג:) תניא ר' אליעזר אומ' בו ביום גדשו סאה. פי' „בו ביום שהושיבו את ר' אליעזר בן עזריה בראש גדשו סאה כלומ' מדת הסאה ו' קבים והיא מחוקה והוסיפו מדבריהם רבותינו כמה דברים[1]) כגון הגדישה שהיא יתירה על העִיקר והדברים שהוסיפו מהן להיתר ומהן לאיסור והכל להיות העיקר שמור ומוזהר והוא כגון זה ששנינו (שבת פכ"ד מ"א) נותן כיסו התירו לו לתתו לנכרי שלא יביאהו בעצמו ויחלל שבת זה וכיוצא בו להיתר[2]). ולאיסור כל גזירות שגזרו מקצת מן המותר לעשות גדר לנשאר שהוא אסור מן התורה ור' יהושע אמר בו ביום מחקו סאה פי' העמידו כל דבר על עיקרו לא פחתו ולא הוסיפו אלא התירו העיקר המותר מן התורה ואסרו העיקר שהוא אסור מן התורה שאילו בא להוסיף על דבריהם חוששין שמא יפסדו גם דברי תורה שהן העיקר שיבא אדם להרהר ולומר כשם שזה אינו מן התורה אלא מדרבנן כך זולתי זה יש מן המצות האחרות מדרבנן כמותן ובאו לגדור ונמצאו פורצין"[3]) ירושלמי בריש שבת (פ"א ד"ג ע"ג) ר' אליעזר אומ' בו ביום גדשו סאה לחבית שמליאה אגוזים כל מה שאתה נותן בהן שומשמין מחזקת פי' הוסיפו גזירות לגדור גדירות ר' יהושע אומ' בו ביום מחקו סאה לא הוסיפו ולא גרעו אלא התירו המותר ואסרו האסור לחבית מלאה שמן אם יתן לתוכה מים מקיאה השמן[4]). *[אחי"ה הוראת מהק א') בעצם הראשונה כמו מחה בל"מ פי' כמו שחק ובזה הענין כלי' פי"ג מ"ב הכותב . . המוחק ועיין תוספ' כלי' ב"מ פ"ג וירו' שבת פ"ה די"א: ובבבלי בשבת ע"ה: מוחק . . כותב ושם: מחק את גדולה, מגילה ט"ז רע"א מוחק . . כותב, ב"ב קס"ד. מחיק לה וכתב, מכות כ"ב. המוחק את השם, ב"ר ר"פ ס"ה מחיק שמיה . . מחיקת שמא, קהל"ר פ' גם מגבוה שחיק עצמות מחיק שמיה, אסת"ר פ' בהראותו: שחיק מחיק, ירו' מגילה פ"א דע"ב. מוחק אני כל הללויה שבו וכו' (ועיין פסחים קי"ז.), אבות פ"ד מ"כ נייר מחוק, ותרג' ומחה (במדבר ה', כ"ג) וימחוק. בנפעל בירו' שם ובירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד הללויה נמחק וכו', ב"ב קס"ד. נמחק פעם אחת נמחק שתי פעמים. בפיעל ממחק שבת ע"ג. ע"ה: עיין לעיל. באתפעל: ב"ר ס"פ כ"ח יתמחיק שמיה דפלן וכו' ב') ענין הסרת העודף והפכו גדש עיין ב"ב פ"ה מי"א, יומ' מ"ח. ובמשקל סורי הקבוץ מְחִיקָתָא (ב"מ פ':) עיי' לעיל, ירו' שבת פ"ז ד"י. המוחקה חייב משום מכה בפטיש פי' הסרת קליפת העץ וגרידתו. והשם מַחַק פי' גרידה ב"ב קס"ג: ועדיו על המחק, שם קס"ד. חותמין על המחק וכו', ירו' כתובות פ"ב דמ"ד: שטר על החלק ועדיו על המחק, ירו' ב"ב רפ"י די"ז ע"ג צריך להרחיק מן המחק וכו' וכן: מַחֲקָא ב"ב קס"ד. והפכו ניירא. ובתרג' ירו' א' לויקר' י"ט, ל"ה מחקא והקבוץ שם קס"א: כל המְחָקִין וכו', והתואר מַחָק שם פ"ט: אין עושין המחק של דלעת וכו' ושם: אין עושין את המחק צדו אחד עבה וכו', ועוד התואר מָחוֹק כלי' פי"ז ט"ז עיין לעיל ותוספת' כלי' ב"מ פ"ז וקהל"ר פ' גם זה. והקבוץ ירו' יומ' פ"א דל"ח: ומחוקיהן כסף . . ומחוקיהן זהב וכו' וכ"ה בויק"ר פכ"א. והשם המפשט מחיקה עירובי' י"ג רע"א כתיבה . . מחיקה, ירו' סוט' פ"ב די"ח. זו למחיקה ניתנה, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג מאי מחיקה היתה במשכן וכו'] —

מְחֹקָק (מל"מ ודרש בגימטריא) בויק"ר ויהי ביום השמיני (ס"פ י"ב) כל השותה יין הרבה סוף שהוא שוכח ברמ"ח איברים שבו הה"ד (משלי ל"א, ה') פן ישתה וישכח מחוּקָק מְחֻקָּק כתיב והיינו[5]) רמ"ח.

מְחִיר (מל"מ Kaufpreis) כל האסורין פ"ו בתמורה (ל'.) איזהו מחיר כלב (דברים כ"ג, י"ט) האומר לחברו הא לך[6]) טלה זה תחת כלב זה[7]) וכו'.

מָחָר (מל"מ א') יום שאחר יום ההוה morgen ב') תואר לזמן העתיד (Zukunft) במכילתא

אעפ"י שהמים [יורדין] מצר העליון לתחתון ע"כ ובפי' רגמ"ה כ"י לכריתות (בקובץ כ"י אנגיילקי' דף קפ"ז סע"ב) וז"ל המוחק את הכרישא: חציר כגון שהיתה כרישא מליאה מי גשמים ומוחק באצבעו הגשמים שעל הכרישא שיפלו ממנו ע"כ. [1]) בפי' ר"ח הסדר: הוסיפו רבותינו כמה דברים מדבריהם. [2]) לי' בפי' ר"ח. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) ועיין מ"ש בעי' בו ביום כפי מה שהניח הרב יד מלאכי בצ"ע בענין פי' רבינו ובאמת הוא פי' ר"ח אבל גם בעל הליכות עולם פי' (צד י"ד: בדפי' ליוורנו) כל היכא דאמרינן בו ביום אמרו יום שמינו לר' אליעזר בן עזרי' הוא כמו שנזכר בברכות בפי' תפלת השחר ע"כ ובפחד יצחק ע' בו ביום פי' בו ביום מחקו סאה וכו' בו ביום שגזרו י"ח דבר כדאי' בשבת פ"ק הרבו סייג לתורה במדה גדושה ויפת מדדו להרבות גדר בישראל וכו'. ובאמת זה דהתירו לתת כסו לנכרי חוא כי"ח דבר וגזרת די"ח דבר קדמי להך ענינא של ישיבת ראב"ע בראש וכבר. עמד על זה בעל למוד ערוך מס' שבת צד קל"ה: [4]) בנו"ג מפזרת את השמן, ורבינו הכניס באמצע פי' משם עצמו. [5]) בנו"ג ואינון. [6]) וכ"ה במשניות ובמשני' דש"ס הוליך. [7]) וכ"ה במשניות ובמשני' דש"ס כלבי.

והיה כי ישאלך בנך מחר (פרש׳ בא פרש׳ י״ח) יש מחר עכשיו ויש מחר לאחר זמן וכו׳. *[אחי״ה מחר עכשיו היינו יום הבא כגון למחר יהיה האת הזה (שמות ח׳, י״ט) ומחר לאחר זמן כגון כי ישאלך בנך מחר (שם י״ג, י״ד) וכן מחר יאמרו בניכם (יהושע כ״ב, כ״ד ועיין כ״ז) — ויק״ר פל״ד יומא דין היא הכא למחר לית היא הכא, ושם ר״פ כ״ד יפקון הכא למחר. ירו׳ גיטין רפ״ב דמ״ד: מחרא דמחר ועוד עיי״ע יומחרא ובמספר הזוגי: מדרש שו״ט מזמור ר״פ י״ב יש לי לחרוש היום ומחר ולמחרתיים נלך ביחד פי׳ ביום מחר דמחר [übermorgen —

מַחֲרָאוֹת (מל״מ מ״ב י׳, כ״ז (Kloake ככר פירשנו בע׳ דביון[1]).

* מַחְרוֹזוֹת (מפעל חרז ובל״מ חֲרוּזִים (Schnüre ב״מ כ״א. כ״ג רע״ב תוספת׳ ב״מ רפ״ב ירו׳ ב״מ רפ״ב ד״ח: מחרוזות של דגים עיי״ע חרז (ח״ג, תפ״ח), ירו׳ שקלים רפ״ז ד״נ ע״ג אם היו מחרוזות מותרות, תוספתא שקלים פ״ג בשר שנמצא בעזרה מחרוזות מותר שאין עושין בשר הקודש מחרוזות, ותוספתא ב״מ שם מחרוזות של בשר, תוספת׳ מכשירין ספ״א מצא . . מחרוזות וכו׳.

* מחורי (?) ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג עיין ערך מסרדי.

* מֶחֱרוֹךְ (מפעל חָרַךְ verbrennen וא״כ השם (Brandwunde תרג׳ ירו׳ כויה (שמות כ״א, כ״ה) מחרוך.

* מַחֲרֵשׁ (= מַחֲרֵישָׁה פי׳ מַגְרֶדֶת (Kamm, Bürste בס״ג דפ׳ המקבל (ב״מ קי״ג סע״ב) אלא מחרישה למאי חזיא אמר רבה בריה דרבא[2] מחרישה דכספא פי׳ כמין מסרק היא ומחכך בה בשרו במרחץ. *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ח אגרדתא וכן פי׳ ר״ת הובא בתוספו׳ ב״מ קי״ג, ד״ה ואת המחרישה וכ״ה בשט״מ לב״מ ובשט״מ לכתובות ס״ח, בשם תלמידי ר׳ יונה ע״ש ועיין שבת קמ״ז: וע׳ גרד א׳ (ח״ב שנ״ו) — ומה שענינו בל״מ מַחֲרֵשָׁה Pflugschar עיי׳ ערלה פ״א מ״ג ירו׳ פיאה רפ״ב די״ז, ירו׳ שבת רפי״ז דט״ז, ירו׳ נזיר רפ״ו דנ״ה ע״ד תוספת׳ שבת פ״ו] —

* מַחְרֶשֶׁת (שם מקום בתחום א״י) עיין תוספת׳ שביעי׳ רפ״ד ובירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג הגי׳ מרחש׳.

* מְחַרְתָּא (שם מקום בתחום א״י) בירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג ובתוספתא שביעי׳ רפ״ד הגי׳ סחרתא.

* מַחֲשָׁבָה, מַחֲשֶׁבֶת (מל״מ ענין כונה Absicht, (Vorhaben עיין ברכות ס״א. פסחים נ״ד: חגיגה י׳: סוט׳ מ״ט: קידושי׳ ל״ט: מ׳. סנהד׳ י״ט: כ״ו: זבחים מ״ו: מנחות כ״ט. נדה ס״א. ויק״ר פט״ו ובל״ס מַחְשַׁבְתָּא וכ״ה בעירובי׳ כ״ט: ובתרג׳ לירמי׳ מ״ט, כ׳; נ׳, מ״ה והקבוץ לתהלים נ״ו, ו׳; צ״ב ו׳; ליחזק׳ ל״ח, י׳.

☞ מחת (= מחתא אולי מפעל נחת abfallen והשם (Abfall, Schlacke תרג׳ ולב רשעים כמעט (משלי י׳, כ׳) ולבא דרשיעי מחתא. *[אחי״ה מענין נחיתה ונפילה והיינו פסולת — והקבוץ ויק״ר פי״ח אית תמן מְחָתִין פי׳ ירידות ובקהל״ר פ׳ גם מגבוה מחתותיין וצ״ל מחותיתיין הקבוץ מן מחותיתא עיין איכ״ר פ׳ יעיב — ועיין ערך מחתנא ועור ענין מחתא תרג׳ מום (שה״ש ד׳, ז׳)] —

מַחְתָּה (מל״מ (Kohlenpfanne בפ״ב בכלי׳ (מ״ג) ומחתה פרוצה פי׳ מלשון (במדבר י״ז, י״א) קח את המחתה ואין לה צדדין. *[אחי״ה כ״ה בכל כ״י, ובדפ״ע לי׳, וכנ״ה בכלי׳ שם מ״ז מחתה שלמה ובלא״ר מחתיתא אונקל׳ לויק׳ ט״ז, י״ב, לבמדבר שם ובתר״י א׳ מַחְתְּיָא והקבוץ מַחְתְּיָין, מחתיתא לבמדר׳ ט״ז ו׳; י״ז ב׳ והלאה] —

* מַחְתְּנָא (מפעל נחת פי׳ (Abhang תרג׳ מורד (יהושע ז׳, ה׳; י׳, י״א) מחתנא, ירו׳ עירובי׳ כ״ב רע״ב ומחתנא דגדר עיי״ע גדר (ח״ב, רמ״ט).

* מַחְתֶּרֶת (מל״מ פי׳ פרצה (Einbruch סנהד׳ ע״ב. הבא במחתרת וכו׳ ובלא״ר שם: כל דאתי עלאי במחתרתא וכו׳ והקבוץ מ״ק כ״ה סע״ב סנהד׳ ק״ט סע״א מחתרָתָא — והושאל על פתיחה וארובה Oeffnung סנהד׳ ק״ג. עשה לו הקב״ה כמין מחתרת ברקיע וכו׳ עיי״ע חתר (ח״ג, תקכ״ב:), ברכות ס״ג. לפי גי׳ ע״י (כ״ב בגליון ש״ס) גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי ובכתב יד ש״ס פ׳ (ד״ס ברכות צד קפ״ד.) אי׳ על פום דאיגרא.

---

[1]) ח״ג, ה׳. והקרי מוצאות. [2]) בנו״ג אמר רבא בר רבה.

מט (= מוט מל"מ פי' בר Tragstange ורבינו פי' יתד) בפ' אין צדין (ביצ' כ"ה.) לא יביאנה במוט פי' יתד. — (א"ב פי' ל"מ זה במוט בשנים (במדבר י"ג, כ"ג)). *[אחי"ה ועל זה נאמ' בסוט' ל"ד סע"א וישאהו במוט בשנים ממשמע שנאמ' במוט איני יודע שבשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות עיין פירש"י. והיחיד נקבה מוֹטָה (ביצ' שם) הוא מוט קטן ובירו' הגי' במטה ובריי"ף במיטה וצ"ל במוטה] —

מט (= מוט, מָטַט נרדף עם מוד, נוד נוט מל"מ ענין נטיה wanken ובהפעיל ואפעל wanken machen) בהזב פ"ג בזבין (מ"ג) כל שאינה יכולה להמיט בה אדם[1]) פי' „כשיעלה אדם בספינה אם גדולה היא אינה מתמוטטת"[2]). ובפסיקת'[3]) דויהי בשלח פרעה (פסיקתי דר"כ צד פ"ב.) במטה דאמיטון אתמיט[4]) להון, פי' במה שרצו להמיט נתמוטטו. ויש מפרשי' במטה שרצו להכות בו הוכו. *[אחי"ה ובנו"ג כפסיקת' באמטיתא (בכ"י א"פ במטתא) דאמיטון בה איתמט (בכ"י א"פ אתמיט) להון ועיין מ"ש הח' רש"ב בהערה מ"ב ועיי"ע אכרעתא ובע' כרע ב' ובע' אמטיתא הארכתי עש"ה. ובהתפעל ובנתפעל: ב"מ ע"א. המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין וכו' הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין. אסתר רבתי בתחלה: לכשיתמוטטו שונאיהם של ישראל וכו'. ירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד אם ראיתם זכות אבות שמטה (צ"ל שֶׁמָּטָה) וזכות אימהות שנתמוטטה וכו'. ובאתפעל תרג' תהלים צ"ד, י"ח איתמוֹטְטָה ריגלִי והקבוץ שם ע"ה, ב' איתמוֹטָטָא ריגלַי ועיין שם קכ"א, ג', ותרג' במוט הרים (מ"ו, ג') כי מתמוטטין טוריא ובקל בב"ר פע'א דרש מטה מטה (במדבר י"ז, י"ז) מַטוּ מָטוּ בני מטו בעגל מטו במרגלים — ובפלפל: איכ"ר פתיחת' ד"ה והפיצך: רגל מְמַטְמְטָה פי' רגל מועדת (משלי כ"ה, י"ט), והשם תוספת' ב"מ ספ"ו מטמוט זה איני יודע מה הוא וכו' ובירו' ב"מ ספ"ה ד"י ע"ד המיטמוט הזה וכו'. הפעיל ב"ר ר"פ ע"ה מֵמִיט עצמו וממנו השם: קהל"ר פ' את הכל: שהצדיק עתיד לבא לידי מַיִּיט] —

☜ **מט** (= מְטָא מל"ם פי' הגיע gelangen, reichen an etwas וקרוב לו ל"מ מָצָא ועיין בפנים) תרג' הגיע היום (יחזק' ז, י"ב) מטא עדן ובמסכת חגיג' פ' הכל חייבין (ה' רע"א) מנקיט תאיני שביק הנך דמטו ושקיל הנך דלא מטו פי' הגיע זמנן כלומ' נתבשלו. *[אחי"ה וכן פירש"י מטו: נתבשלו ע"כ וקטוע היא מן מטו זמנייהו וכן בתרג' מ"ב י"ט, כ"ו עד דלא מטו למהוי שובלין ועיין תרג' ישעי' ל"ז, כ"ז. וכן בחולי' קי"ב סע"א ודילמא תתאה מטא עילאה לא מטא פי' צד התחתון נצלה והעליון לא נצלה עיין פירש"י —. ובלי השאילה פי' כמו מצא בל"מ (ד"מ באיוב י"א, ז') ואי' כבר בדניאל ד', ח' והלאה; ו', כ"ד ועוד, וכן בדרז"ל מענין השגת מקום עת ודבר סנהדר' ק"ט רע"א כי מטא להתם. כתובות ס"ג. כי מטיא לגביה, שם: מטא מעלי יומא דכפורי' ע"ז ד': כי מטיא ההוא שעתא. הגיג' ד': וה'. (כמה פעמים) כי מטי להאי קרא, סנהד' ק"ג: כי הוי מטי להאי קרא. ראשו מגיע (בראשית י"א, ד') תרג' רישיה מטי, וראשו לעב יגיע (איוב כ', ו') ורישיה לעננֵי ימטי, והגיעו שנים (קהלת י"ב, א') תרג' וימטון עלך שנין, ובהשאילה מהמאורעות קהל' ח', י"ד אשר מגיע אלהם תרג' דמטי להון ביש. אליו לא יגיעו (תהלי' ל"ב, ו') תרג' לותיה לא ימטון, ירו' ברכות פ"ג ד"ו. מטתיה אונס, ירו' פיאה ספ"ז דכ"א: מטתיה כן, ירו' כתובות רפ"ד דכ"ח: מטינתא לההיא דתני וכו', ובאפעל אמטי ב"ק קי"ז. ב"מ ט': ע"ג רע"ב, ב"ק קי"ט: נדה ס"ג. אמטויי ואתויי, ב"ב כ"א. לא ממטינן, כתובות ק"ג סע"ב אמטיוהי, המציאו (ויקרא ט', י"ג) תרג' אמטיאו ועוד זולתו. ב"ר רפי"ד ממטי לכון עיי"ע זיטא] —

☜ **מט** (= מָטוּ, מְטוּתָא מל"ס **ܡܛܘܬܐ** פי' בקשה מפעל מטא = פגע פי' הגיע ובקש das Angehen, die Bitte) תרג' ירו' (א') בי אדוני (בראשית מ"ג, י"ט) במטו מנך רבוני, תרג' על פסוק כי יציל אביון משוע (תהלים ע"ב, י"ב) דבעי מטו כלומ' מבקש בקשה. *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י לשמות י"א, ח' ויבעון מטו מיני. יומ' פ"ז. המבקש מטו מחבירו. ויק"ר פכ"ח עיי"ע זנס. — ובצירוף ב' ברכות ל"ה: יומ' ע"ב: ועיין סנהד' צ"ז. במטותא מינייכו. וסנהד' שם במטותא מינך, ובתרג' ירו' לשמות ל"ב, ל"א בטמו מינך, ובתרג' אונקל' אי' תמיד בָּעוּ, בְּבָעוּ] —

* **מַטְבְּחַיִם**, **מַטְבְּחַיָּא** עיי"ע בית מטבחים (ח"ב ע"ד).

---

[1]) בנו"ג באדם ובפי' רה"ג הגי' למוט. [2]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 39 ועל פיו פי' רע"ב ע"ש. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ודפו"ו, אבל בשדפ"ע בפסוק. [4]) כ"ה בדפ"ר וכן מוכח מפי' ובנו"ג איתמט ובשדפ"ע אמיט באפעל.

מַטְבֵעַ (מַטְבְּעָא מפעל טבע פי' השם Münze) תרג' ושמעו הולך בכל המדינות (אסתר ט', ד') ומטבעיה נפיק. *[אחי"ה והוא עפ"י ב"ר פל"ט שיצא . . מוניטין בעולם, עיי"ע טבע. ברכות מ': וירו' ברכות פ"ו ד"י: (לפי גי' המהרש"ם) כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכו' וכו', ירו' ברכות פ"ה ד"ט: מטבע הברכה. ירו' מגיל' ספ"ג דע"ד ע"ג מטביעה של תפלה. ירו' ברכות פ"ה ד"ט: מטביעה צ"ל מַטְבְּעָה עיי"ע טבע (ח"ה, י"א:). אבות דר"נ פי"ח עשה כל התורה מטבעות מטבעות [1] — ובלי השאילה פסחי' נ"ד: ב"ק צ"ז. ושם: ב"מ מ"ה: סנהד' ק"ד. והקבוץ מטבֵעוֹת סנה' ל"ז. ב"מ כ"ה רע"א ירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: פסיקת' דר"כ צד רכ"ב:] —

* מוּטָה (קרוב לל"מ מֻטּוֹת מפעל נטה פי' אבר הקצר הקיצון שנוטה לתחת das äusserste Ende) תנחום' תזריע סי' ח' והיה מוטות כנפיו (ישעי' ח', ח') המוטה הזו של תרנגול אחד מן ששים בכנפיו ועל זה התנחומ' כיון רש"י בישעי' שם ע"ש ובשו"ט מזמור ע"ט בט"ס אחד מעשרים וצ"ל מששים — יבמות ק"ג. מוטה מפעל נטה ע"ש.

מִטָּה (מל"ט Bett) מטה (גליתא) [צ"ל גיליתא] [2] ככר פי' בעי' גל (א') [3]. מטה של טורבל בערך טרבן, מטה של טרסיים בערך טרסי. *[אחי"ה ברכות ה': מטה ארמית עיי"ע ארם א'. ירו' ברכות פ"ג ד"ה ע"ד אי זו היא מטה עיי"ע דרגש (ח"ג קמ"ב:) וש"נ מטה סרוגה, מטה של עור ע"ש. מ"ק פ"ג מ"ח אין מניחין את המטה ברחוב ושם כ"ד: מטה זקופה עיי"ע זקף. ושם כ"ז: מטה כפויה עיי"ע כפה. ברכות י"ז: נושאי המטה עיי"ע חלף א'. והושאל ליוצאי המטה כלומ' זרע פסחי' נ"ו. שמא ח"ו יש פסול במיטתי וכו' ויק"ר פל"ו יעקב מיטתו שלימה וכו'] —

* מַטָּה מל"מ הפכו מעלה (unten) ב"ק ע"ט: עין של מטה . . אזן של מטה והוא לשון כבוד במקום עין של מעלה עיין פירש"י. חגיג' פ"ב מ"א תמיד ל"ב. מה למעלה מה למטה, ובנו"ן בסוף בתוספת' סוף מקואות יצא מלמטה . . יצאו מלמטן. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: ירו' פסחים פ"ו דל"ג. בי"ד של מעלן . . בי"ד של מטן ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ג למעלן . . למטן, ירו' שבת פ"ו ד"ח. מלמטן, ויק"ר ס"פ כ"א שורות של מטן.

* מְטַהֶרֶת (מן טהר בהפך רהט Baderinne) בע' טהר א' (ה"ד, ט"ז) הביא רבינו מפ"ו (מי"א) דמקואות המטהרת שבמרחץ ופי' ענין רהטים ע"ש ומ"ש וכ"ה בתוספת' מקואו' פ"ה. ושם פ"ו בזמן שמטהרת שלה פתוח לרשות היחיד. תוספת' עירובי' פי"א (ח') הקבוץ: שתי מטהָרוֹת זו ע"ג זו וכו'. ולפע"ד הוא מל"ע הרשום' בע' טהר ע"ש.

* מַטְוִיתָא (מפעל טוי Gebratenes) ברכות מ"ד: עיי"ע גלגל א'. (ח"ב, רפ"ד:)

* מטוורד ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ג עיי"ע מצליף גי' רבינו.

* מְטָחָא (מפעל טוח ובל"ע طاخ Beleidigung) תרג' תפלה (איוב א', כ"ב) עיי"ע טח ב' כגי' רבינו (ח"ה, כ').

מטח (= מְטַחְתָּא נ"ל מל"ע مطحو مطحى רחב ועב והושאל לירך כמו אטמא עיין ערך Hüfte, Lende) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט ס"ע ב) לשיגרונא [4] ליתי פתיא דמינוני וניגנדריה [5] שיתין זימנין אהא מטחתא [6] וס' זימנין אהא מטחתא. פי' פתיא [7] כלי ח"ם מלא ציר של דגים ומגלגל אותו ס' פעמים אהא ירך וס' פעמים אהא ירך. מטחתא היא אטמא ובלעז אנקא. *[אחי"ה בלאי"ט anca וכ"ה ברש"י הנקא והוא בל"צ Hüfte, hanche וגם בגוף הפי' נגרר אחר פי' הערוך. ועוד עיי"ע שגדן ומ"ש] —

* מטחן (בל"מ טחנה ובל"ע مطحنة Mühle) שמ"ר ר"פ ל"ו עיי"ע טחן א' וש"נ.

* מְטוּטֶלֶת (כמו מטולטלת מפעל טלטל, דלדל ענין תלייה Angehängtes, Herabhängendes והושאל לאנך של בנאים Senkblei ועיין בפנים) בפ"ו בכלאים (מ"ט) רואין אותו כאילו מטוטלת [8] תלויה בו. ובפ' במה בהמה (שבת פ"ה, מ"ג) לא יצא הגמל במטוטלת [9]. גמר' (שם נ"ד.)

---

1) כ"ה ברש"י גיטין ס"ז. ד"ה אוצר בלום ובנו"ג טבעות. 2) ובכ"י ק"ט גוליתא וצ"ל גיליתא וכ"ה בה עתקת ר"ח בשבת מ"ז: וקל"ח. ועיין מ"ש בעי' גל א'. 3) ח"ב, רע"ו. 4) וכ"ה בעי' שגדן ובנו"ג לשיגרונא וכ"ה בעי' פתיא א'. 5) כ"ה' לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר וניגרדיה וברש"י ולגנדריה עיי"ע גנדר (ח"ב, שי"ח) ובשדפ"ע בט"ס וניגרריה. 6) בדפ"ר מטחאתא ובנו"ג מטחתיה. 7) ברש"י בט"ס פחיא. 8) בכ"י ש"ם מטולטלת. 9) וכ"ה במשניות ובכ"י ש"ם ובתוספת שבת רפ"ד (ה') ובחי' המאירי ובנו"ג במטולטלת.

תנא לא יצא הגמל במטוטלת הקשורה לה בזנבה ובחוטרתה אבל יוצאת היא במטוטלת הקשורה לה בשלייתה. פי' חתיכה של בגד שקושרין בשלייתה בשביל שלא תצטנן ועיקרו מן טלת [1]) ובפ"ה בתמיד (מ"ד) וכיסוי היה לו וכמין מטוטלת נתונה [2]) עליו מלמעלה. פי' כסוי זהב דומה לחתיכת בגד שאין לה שפה בטבעת — ופי"ב בכלי' (מ"ח) המטוטלת והמשקולת [3]) פי' הבנאים שרוצין שלא יבא הכותל עקום מביאין חבל ובראשו ברזל ומכנים ראש החבל בתוך עץ ותופשו הבנאי בידו ו ש ו ק ל ב ו ה כ ו ת ל [4]) ואותו ברזל שמו מטוטלת וי"א [5]) זהו הברזל שהוא לטורטני [6]) והוא ממיני מתכות והוא מטוטלת ושמה בטיית רומאן [7]) ש ה ו א ע ג ו ל כ ר י מ ו ן [8]) ומשקלו זוז ושנים ומאה ואלף שבמאזנים [9]) שמם משקולות" [10]) ושמו בלעז פונדרוני [11]). משקולת החוט של בנאין ששקולין בו הבנין והוא ענין כובד ועיקרו מן (משלי כ"ז, ג') כובד אבן ונטל החול. *[אחי"ה ודע כי בדפוסי וכ"י הכל ערך אחד הוא אבל בעה"ק שנ"ב מציון של כלים מתחיל ערך מיוחד ואולי ממושג אחד נסתעפו שתי הוראות היינו ממושג תלייה ונקרא מטוטלת א') כר מלא מוכין שנותנין תחת זנב הגמל וכן דעת רש"י בשבת נ"ד. ד"ה בשלייתה ודעת ר"ן סביב הרי"ף והמאירי בהיות תלוייה מתחת הזנב וזה מה שלועז רש"י פושל"א והוא לאי"ט Bündel, fasciula ודעת רבינו שעיקרו טלת קשה להלמו ויותר טוב שעיקרו מטלת כדעת רע"ב בשבת, וזהו חתיכת בגד של הערוך ושל המפרש בתמיד הנ"ל ע"ש. ועיין רע"ב לתמיד שהביא את הערוך. ובענין חתיכת בגד Lappen כמו מטלת אי' ג"כ בתוספת' שבת רפ"ו (ז') הקושר מטוטלת (בכ"י אירפורט מטולטלת) על יריכו וחוט אדום על אצבעו . . ה"ז מדרכי האמורי. ב') ונקרא כן הברזל או אנך שתלוי בחבל משקולת הבנאים עיין לעיל. והקבוץ מהוראה ראשונה בירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד אצטרובילין בִּמְטוּטָּלוֹתֵיהֶן והקבוץ מהוראה שנייה בתוספת' כלי' ב"ב ספ"ז והמטלטלות והמשקלות. וזו הגי' היתה ג"כ לפני רה"ג כדמוכח מהנ"ל לפי תקוני] —

מִטַּטְר (= מִטַּטוֹר, מִיטַּטוֹר, מִיטַּטְר מל"י אמצעי' μιτάτωρ השליח ההולך לפני המלך der dem Herrscher vorausgehende Gesandte ועיין עוד בפנים ושם פי' רבינו ור"ב) בילמדנו בסוף כי תשא (תנחומ' כי תשא רסי' ל"ה) אני הולך לפניהם מטטור [12]) וה' הולך לפניהם יומם (שמות י"ג, כ"א). וישמע בלק כי בא בלעם (במדבר כ"ב, ל"ו) [מלמד] ששלחו מ י ט ט ר י ן לפניו [13]). ראה החילותי (דברים ב', ל"א) (בתנחו' ל"י) אי איפכת לך אני מיטטור [14]) שלך ולא תתמה עליהן ולא עתיד אני לעשות מיטטור לפני אדם ערל לפני כורש שנא' (ישעי' מ"ה, ב') אני לפניך אלך והדורים אישר לפני אשה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנא' (שופטים ד', י"ד) הלא ה' יצא לפניך. נראה שענין הקדמה הוא. וי"ל ענין שמירה, וישמר משמרתי (בראשית כ"ו, ה') תרג' ונטר מטרת מימרי. — (א"ב פי' בל"ר ממונה הולך לפני צבא לתור לאנשי המלחמה מנוחה ובית מלון). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"ר Grenzabtheiler, Grenzabmesser, metator ובזו השטה הלך כבר ה' בוקסט' ואחריו כמה חכמי הזמן (עיין ערש וגרובער חכ"ז צד 41 והי' רימ"ז בט"ר (ח"א 108) ועוד זולתם) וזה האחרון הביא כפתור ופרח פ"י צד ל"ד: אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל ע"כ ונ"ב ופי' מטטרון מראה מקום וכן הביא הגי' הרמב"ן (לשמות י"ב, י"ב) בפי' פסוק אעשה שפטים אני ה' ולפי דעתו הוא המלאך הגדול שנקרא בעבור כן מטטרון ופי' המלך מורה הדרך ע"כ ועיין למטה בסמוך. אבל בספרי האזינו פ' של"ח אי' לפנינו ר' אליעזר אומ' באצבעו היה מראה מטטרון למשה והראהו את כל א"י ע"כ ת ח ו מ ו של אפרים ע"כ ת ח ו מ ו של מנשה וכו' וזה ראיה לדעת הרמב"י

---

[1]) וכן פי' ר"ח בחיי שבת (בש"ס ווילנא) שהטעם שלא תכנס בו הרוח. [2]) בנו"ג היה. [3]) בנו"ג המטולטלת והמשקולות ובפי' כד"ט לרה"ג 8 והמטוטלית (צ"ל והמטולטלות) איכא דאמרי מטוטלת והמשקולות. [4]) נשמט בפי' רה"ג. [5]) בפי' רה"ג ואני אומר. [6]) ובפי' רה"ג עוד וז"ל שהוא קפאנית [מל"ע قبانه = ל"פ کپان מאזנים גדולה grosse Wage] ויש מנחושת ע"כ ורבינו השמיט ל"ע כדרכו. [7]) בל"ע رمانه Wagengewicht. [8]) לי' בפי' רה"ג. [9]) בפי' רה"ג בט"ס שמאזנים. [10]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג וקצת הובא בפי' ר"ש בכלי' בשם הערוך. [11]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב, ובדפ"ע פונדורני אבל בכ"י ק"ט פונדוליי ובכ"י ו"ו ב' פונדלוני. הראשון נ"ל מל"ר ואי"ט wägen, ponderare והשני בלאי"ט hängend, pendolone וזה האחרון מסכים יותר עם הוראת מטוטלת שהיא מטולטלת. [12]) בנו"ג מיטטור. [13]) בתנחו' בלק סי' י' ובילקו' בלק רמז תשס"ה אי' מלמד ששלח ש ל ו ח י ן לבשרו ובבמד"ר פ"כ מלמד ששלח שלוחים לבלק לבשרו ובפסיקת' זוטרתי מלמד ששלח לפניו אנשים להגיד כי הוא בא. [14]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע מטטור.

ומוספיא אבל היותר טוב שמלה יונית אמצעי' היא ופי' שליח ההולך לפני המלך וכן מבואר באוצ"מ של מיירזיאוס (349) בשם Suidas וז"ל μιτάτωρ ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος ובזה עולה יפה ילמדנו כי תשא אני הולך לפניהם מיטטור לבאר ל"מ: וה' הולך לפניהם יומם וכן אני מיטטור שלך וכו' (ילמדנו דברי' הנ"ל) לבאר ל"מ: אני לפניך אלך וגו' ובזה מובן כי תחת מיטטורין (הקבוץ) של גי' הערוך (ילמדנו בלק) אי בנוסחאותינו שלוחים. והרמב"ן בשמות הנ"ל גרס בשם ילמדנו בלק: ששלח מטטרון לפניו ונ"ל שצ"ל כגי' הערוך מטטרין בקבוץ. וכן במקום גי' הרמב"ן בציון מילמדנו דברים: אי איכפת לך אני מטטרון שלך צ"ל מטטור שלך כגי' רבינו, ורמב"ן גרס כן בעבור שהשוהו עם מלאך מטטרון עיין לעיל בציון מספרי. ואולי בספרי צ"ל ג"כ באצבעו היה מיטטור מראה למשה וכו' כלומ' המלאך היה מראה באצבעו למשה[1]) וראיה מופתית לזה התיקון מצאתי בפי' המיוחס לרש"י בב"ר פ"ה שאי' שם נעשה קולו של הקב"ה מטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה על הר העברים, נעשה קולו של הקב"ה מטטרון על המים הה"ד (תהלים כ"ט, ג') קול ה' על המים אבל גי' המיוחס לרש"י מיטיטור מנהיג ע"כ והוא ל"י הנ"ל וכפי' הערוך מקדם לפניו וכונת המדרש כמ"ש בסוט' י"ד. שמשה עצמו לא היה יודע היכן הוא קבור והיאך עלה למקום שאינו יודע אלא שהקול עצמו נעשה לו שליח ומוליך וכן המים כמ"ש בשמ"ר פט"ו שלא ידעו היכן ילכו ואיך באו למקומם אלא שהקול הוליכם עיין בפי' מהרז"ו בב"ר שם]

* מִיטְטְרוֹן (שם פרטי למלאך ולפע"ד על שם הפרטי הפרסי הישן וצענד Mithra) רבים וכן שלמים נתחבטו בגזרת זו המלה ואין אצלי ספק כי נולד השם הזה על ברכי דמיוני הפרסיים שהרבו לספר מראש המלאכים שלהם שנקרא Mithra וכבר הארכתי אודותו ברוחב ביאור בספרי על מלאכים ושדים 36 והלאה וכבר אמרו בירושלמי ר"ה פ"א דנ"ו סע"ר (וב"ר פמ"ח) שמות המלאכים עלו בידן מבבל. ואלה המה סימני ההיקש בין מיטטרון ובין מיטהרא Mithra א') בפרשה הנקובה על שם Mithra בצינדאפעסטא (Mihir Yast) נקרא מיטהרא aokhtônâmanô yazatahê פי' מלאך שנקרא בשם כלומ' בשם רבו, ועליו מפורש בראש הפרשה הנ"ל בזה"ל Âaṭ yaṭ mithrem yim vourugaoyaoitim̃ frâdadham̃ azem çpitama âaṭ dim dadham̃ avâontem yêçnyata avâontem vahmyata yatha mam̃ciṭ yim ahurem mazdam̃ פי' „כשבראתי את מיטהרא בעל רוחב השדות בראתיו בערך גודל להיות ראוי להתפלל ולהֵעָבֵד כל כך כמו בערך עצמי אהורא מצדא" (אליל העליון) ועל פי זה נבין ספור בסנהד' ל"ח: אמר ההוא צדוקי לרב אידית[2]) כתיב (שמות כ"ד א') ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מיבעי ליה א"ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו דכתיב כי שמי בקרבו (שם כ"ג, כ"א) אי הכי ניפלחו ליה כתיב (שם) אל תמר בו אל תמירנו בו א"כ לא ישא לפשעכם למה לי א"ל הימנותא בידן[3]) דאפי' בפרוונקא נמי לא קבילניה דכתיב ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' וטעם לדבר ששמו כשם רבו כלומ' ידוע בשם ונקרא בשמו של בורא כאמור הנ"ל אצל מיטהרא והבינו על פי מסורת ההמון הפרסי הנ"ל כי זה הוא מיטטרון וסמך לזה מפסוק הנה אנכי שלח מלאך לפניך וגו' כי ילך מלאכי לפניך כאלו הוא הממצע וגם מיטהרא נאצל מן mith, maêthana פי' ממצע בין אדם ואלהיו וכן מסר כותב יוני Theopomp כי הפרסיים קראוהו מיטהרא בהיותו הממצע διὸ καὶ Μίθρην Πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσι עיין ווינדישמאן מיטהרא צד 56 ומאמרי על המלאכים צד 36 ועוד 40 ועל זה בא לחלוק רב אידית (רב אידי) הימנותא בידן אפי' בפרוונקא נמי לא כלומ' לא קבלנוהו אפי' כתייר ושליח (עיי"ע פרוונקא) ההולך לפנינו מול אלהים, ב') מיטהרא פי' בלי צענד שטר Vertrag עיין מקומו' שהביא הח' שפיעגעל בקדמוניות של איראן (ח"ב, ח') ולכן מיטהרא הוא אליל וממונה על השטרות ועל אמונה במשא ומתן בין איש לחבירו ועל אמונת בעל הדת מול אלהיו ולא ידע רחמים למי שהפיר השטרות וברית הכרותה בין איש לחבירו או בין אדם לקונו (עיין יאשט מיטהרא פסוק י"ח, כ') ולכן דרשו רז"ל ג"כ אל תמר בו על מיטטרון רק הפכו הענין לטוב אל תמירנו בו אבל כמו שיתפתל עם עקש כן עם חסיד יתחסד עם גבר תמים יתמם הוא מלאך הרחמים ובזה נבין מדרש סוף תנחום' (ועיי' תנחומא הישן ואתחנן סי' ו') כיון שהשלים עצמו (משה)

---

[1]) וגי' הילק' באצבעו של משה היה מטטרון מראה למשה ובפסיק' זוטרתי אצבעו של הקב"ה היה מטטרונו של משה מלמד שהיה מראה לו כאילו באצבע. [2]) בכ"י ש"ס לרב אידי. [3]) בכ"י ש"ס בידך.

למיתה פתח הקדוש ברוך הוא ואמר מי יקום לי עם מרעים מי יעמוד לישראל בשעת כעסי ומי יעמוד במלחמתן של בני [1]) מי יבקש רחמים עליהם בשעה שחוטאין לפני באותה שעה בא מיטטרון ונפל על פניו וכו'. וכן מוכח מאליהו זוטא פ"כ וכן קורא למלאכי השרת ובתחלה קורא למטטרון ואומר לו אני קראתיך שמך בשמי שנאמר כי שמי בקרבו מפני מה ראית שכינתי מסתלקת וביתי חרב ולא בקשתם עליהם רחמים וכו'. ופקודת מטטרון להטיב עם הטובים ולהרע עם הרעים יוצא מפורש מחגיגה ט"ו. חזא (אחר) מיטטרון דאיתיהבא ליה רשותא למיתב למכתב זכוותא דישראל וכו' א"ל מ"ט כי הזיתיה לא קמת מקמיה איתיהיבא ליה רשותא למטטרון [2]) למימחק [3]) זכוותא דאחר [4]). וכמלאך הרחמים הוזכר עוד בפתיחתא דאיכ' סי' כ"ד ד"ה משא גיא: באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו ע"ש. ג') מיטהרא כל רז לא אנים ליה ויש לו חוזים ושלוחים המודיעים את כל הנעשה ודמו הפרסיים שיש לו אלף עינים ואלף אזניים לראות ולשמוע כל עניני תבל (יאשט הנ"ל מ"ה, מ"ו, ס' והלאה, פ"ב והלאה) וכן נאמר בילק' בראשית רמז מ"ד בשם מד' אזכיר מיד שיגר מטטרון שליח לשמחזי וכו' ד') אומרים על מיטהרא (יאשט פי ס"ד) וז"ל yahmi vyâni daênayâi çrîrayâi perethufrâkayâi maza amava nidhâtem אשר בו תנוח ידיעת הדת הטהורה המועלת לרחבת ידים הגדולה והעצומה. ועוד נקרא zaota ahurâi mazdâi (שם פ"ט) כהן לאל עליון ועוד (שם קט"ו) nmânya ratavô המלמד בשמי מעל וכן נאמר בע"ז ג'. יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה וכו' עד איבעית אימ' מיטטרון וכו' [5]) וכן נאמר במד"ר קרוב לס"פ י"ב והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל וכו' [6]) וכן אי' בתר"י שמות כ"ד, א' ולות משה אמר מיכאל ס ר כ ן ח כ מ ת א ותחת זה אי' בסנהדר' הנ"ל זה מיטטרון, ובתר"י לדברים ל"ד, ו' נמנה מיטטרון בין ר ב נ י ח כ מ ת א וכן נאמר בתר"י לבראשית ה', כ"ד וקרא שמיה מיטטרון ס פ ר א ר ב א והכונה שהוא חכם ומבין גדול. ועוד י"ל שענינו סופר וכותב וכדאי' במדר' אלה אזכרה קרא הקב"ה למטטרון וא"ל כ ת ו ב ששה חדשים שלמים נגע צרעת שאת וספחת וכו' וכן יחשבו הפרסיים למיטהרא לבעל חימה ונוקם ולקנא (יאשט הנ"ל ע"ה, ק"ח, ק"י) ועל פי זה יפה כיון ר"ח בפי' לסנהד' (בקובץ כ"י אנגי דף צ"ט) בפי' וז"ל הנה.. שולח מלאך וג' ומלאך זה מיטטרון וכתב ביה כי שמי בקרבו מל' בקרב העם הזה. . כלומ' הוא יודע כי שמי אל קנא ונוקם ה' ובעל חימה לפיכך לא ישא לפשעכם. ה') מיטהרא הוא מגין העולם וז"ל יאשט פ' ק"ג: yim haretâremca aiwyâkhstâremca fradathaṭ ahurô mazdâo vîçpayâo fravôis gaêthayâo הוא אשר בראו אהורא מצדא למגין ולמחסה לכל העולם כולו, ובזה התואר יכונה הרבה פעמים בשם הכבוד vourugaoyaoitis מושל שדות הרבה עיין ספרי על המלאכים צד 38 וכן יחשבו למיטטרון האחרונים שהוא שר העולם עיין חולין ס'. יבמו' ט"ז: ד"ה פסוק זה בתוספו' ועיין רש"י סנהד' צ"ד. ד"ה שר העולם. עיי"ע נער [7]) אבל כדי להודיע שאין ביכולתו לעשות מאומה חוץ מרשות קונו יפה אמרו בחגיגה ט"ו. אפקוהו למיטטרון ומחיוהו שיתין פולסי דנורא ועיין התוספ' שם ד"ה ומחיוהו ועיי"ע פלס ד' ופי' רבינו שם וש"נ. — ובזה יצאתי ידי חובת ביאור בענין השתוות מיטטרון ומיטהרא [8]) והרביתי להביא ראיות מצענד אפעסטא עם הצעת הלשון להוציא הדעה המוטעת האומרת כי אין השתוות בין מיטטרון ומיטהרא [9]) ועיקר הכתיבה מיטטרון כדאי' בש"ס וקצת כ"י וכמו בע' הקודם לזה אבל אין לו שייכות עמו וכדי להשותו עם גימטריא ש ד י השמיטו היו"ד ועיין רש"י לשמות כ"ג, כ"א מטטרון בגימטרי' שדי אבל בסנהד' ל"ח: לא פי' כן] —

מטכם (= מְטַכְסָא, מִיטַכְסָא בל"ס וכן הוא בל"ר $\mu\acute{\varepsilon}\tau\alpha\xi\alpha,\ \mu\acute{\alpha}\tau\alpha\xi\alpha$ = metaxa משי (Seide) בס"ג דב"ק (קי"ז רע"ב) ההוא גברא [10]) דאחו

---

[1]) וכן מיטהרא שנקרא בעל מלחמה בעבור שיוצא למערכות המלחמה ללחום בעד הטובים עיין יאשט הנ"ל כ"ד, ע' והלאה, צ"ג והלאה. [2]) בכ"י ש"ס. [3]) בכ"י ש"ס למעקר. [4]) ולדעת הפרסיים מיטהרא הוא אחד מדיינים ושופטים ששוקלים בכף מאזניים זכיות וחובות הנשמה לאחר פטירת האדם עיין שפיעגעל מבוא לכתבי הפרסיים ח"ב 138. [5]) וכן משובה (ביאשט שם קט"ז) כוהו של מיטהרא אצל התינוקות של בית רבן. [6]) (ועיי' זוהר תרומ' קמ"ג, א' קנ"ט א'). וקרוב לזה נאמר במיכאל עיין מנחות ק"י. ובשנוי קצת בחגיג' י"ב: זבחים ס"ב. מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו ועיין ספרי על המלאכים 27. [7]) ובעלי הקבלה הפריזו על המדה לכנותו ידוד הקטן (ספר חנוך קט"ו) אשר ממנו אמר האל יתברך גדלתי כסאו מהוד כסאי והרביתי כבודו מהוד כבודי (שם). [8]) ושמעתי כי כבר ה' ציפסער המנוח נסה בשטה זו חילו במ"ע אוריענט אבל מ"ע הנ"ל לא בא לידי מעולם מרוב יקרותו. [9]) עיין החי' האמבורגער בספרו רוו"ב תלמודי 781 והחי' לעווי בעמת"ל שלו לא שת לבו למה שכתבתי בענין הנ"ל זה רבות בשנים בספרי על המלאכים. [10]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובגוס' לי'.

מטכסא[1]) דר' אבא בב"ר פ' ע"ח ויותר יעקב (פי' ע"ז[2]) [אשכחון חדא][3]) מחיילה דמטכסין[4]) פי' משי מובחר הוא ובל' רומי[5]) מיטכסי. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת כ': מטכסא . . היינו כלך עיי"ע כלך א' ופי' שם רבינו ע"י השיראין, וכן בירו' כלאים רפ"א דל"ב. מבואר שיריין ע"י מטכסה ועיי"ע שר ה', ירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג יהב דינרין למטכסה, ויק"ר פל"ד כד הוו יהבין ונסבין בהדין מטכסא וגי' רבינו עיין בע' בלדר והקבוץ שהש"ר פ' מי זאת חבילה של מיטכסין, ושם מטכסין וכ"ה בילק' משלי רמז תתקל"ה, תנחומ' ריש תרומ' ובילק' ריש תרומ' מטכסא ובתנחומ' הישן מטכסין. ירו' ב"ק ספ"ו ד"ה ע"ג מטקסין וכ"ה בב"ר הנ"ל] —

מְטַכְּסָא (בל"י μεταξύ תוך ואמצע inmitten) בב"ר פ' ויבא הראשון (פס"ג) אוקימון[6]) על מטכסא דמדינתא פי' בל"י תוך ואמצע ובעל הערוך גרס טכסא ופירושו בל' יוני קיר וחומת העיר. *[אחי"ה ובפי' המיוחס לרש"י פי' ברחוב העיר, ודע כי בין (בראשית א', ד') ומבֵין (שם מ"ט, י') העתיק עקילס ע"י מלה יונית הנ"ל וכן העתיק סומכוס מתוך (תהלים נ"ה, ה')] —

מְטוּל (פי' בל"ס מְטֻל בגלל, למען ob, wegen, weil) תרג' כי יודע ה' (תהלים א', ו') מטול דגלי קדם יי' ובא בתוספת אלף תרג' עור בעד עור (איוב ב', ד') אברא אמטול אברא. *[אחי"ה ובכינוים בכתובות ס"ז: אמטולתיה פי' בשבילו עיי"ע אמטול וש"נ בהשממת הל', וכן בתרג' בגוף מדבר בעדו ובנוכח: משלי ח', ט"ו, ט"ז מטולתי (כפי גי' כ"י אצל ה' לעווי), ושם קט"ו, א' תרג' לא לנו: לא מטולתנא] —

* 1 מַטוּל (מפעל נְטַל נשא, וכן בל"ס מַטָלָא משאוי Last) ירו' חגיג' פ"א דע"ז: בשעת שומדא הוון מטענין להון מַטוּלִין והוון מתכוונין מיטעון תרי חד מטול וכו'. תרג' משא (במדבר ד', ט"ו. י"ט. ל"א. ל"ב. מ"ז) מטול. כמשא כבד (תהלים ל"ח, ה') תרג' כמטול יקיר, מסובלים (שם קמ"ה, י"ד) תרג' מארי מטול. והקבוץ תרג' ישעי' מ"ו, א' נשאתיכם: מטולי (מעותהון) [טעותכון]. כמטיל ברזל (איוב מ', י"ח) פי' רש"י כמשאוי ברזל ובתרג' בדפ' רגיא כמטלותא פרזלא, ובכ"י תרג' (אצל לעווי) היך מטליא דפרזלא ותהיה אז מל"ע עיי"ע מְטָל.

* 2 מַטוּל (= מַטַל כמו משא בל"מ בהשאילה לדבור אשר דבר הנביא בשם אל pro-fetischer Ausspruch) המשא (חבקוק א', א') מטל נבואתה. תרג' משא בבל (ישעי' י"ג, א') מטל כס די לוט לאשקאה ית בבל. וה' נשא עליו את המשא הזה (מ"ב ט', כ"ה) ומן קדם . . אתנטל עלוהי ית מטל נבואתה הדין, בכל אלה המקומות מטל כמו מטול בהיות נאום ה' משא אשר נטל עליו הנביא. ומה שענין מטול כמו מטלנא עיי"ע מטלנא.

* מְטָל (כמו בל"מ מטיל מל"ע مطل das Eisen strecken, schmieden והשם مطال das gestreckte Eisen, der geschmiedete Stab) תרג' וכידון (ש"א י"ז, ו') ומטל עיין רד"ק שם. וממנו הקבוץ מטליא בתרג' איוב עיי"ע מטול א' (ועוד עיי"ע מטלון). ומה שענינו סוכות עיי"ע מטלא בע' הבא אח"ז.

* מַטְלָא, מַטְלָלָא, מַטְלְתָא, מַטְלַלְתָּא (נאצל מן טְלַל, טְלָלָא בל"ס ובל"מ צל והושאל לסוכה Bedachung, Hütte) והמלה סורית היא בכל משקל ומשקל הנ"ל והושאל לסוכה כאמור (ישעי' ד', ו') וסכה תהיה לצל יומם. ותרג' בסכה (תהלים י', ט') במטלליה, סכה (יונה ד', ה') תרג' מטללתא[7]) וכ"ה בתרג' ישעי' א', ז' ובסמיכות בתרג' אונקל' לויק' כ"ג, מ"ג, ובתרג' ישעי' ד', ו' מטלת ענני. ובפרט נקרא כן סוכת החג, תר"י א' לויקרא כ"ג, מ"ב במטללתא וכ"ה בסוכ' כ"ח: כ"ט. עיי"ע תן א'. ושם ג'. יתיב אפומא דמטלתא, ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. על ליה למטללתא, דמוך גו מטללתך, ובל' זכר ירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג עבד ליה מטלא גו שוקא והקבוץ בתרג' בסכות תשבו (ויקי' כ"ג, מ"ב) במטליא תתבון, חג הסכות (שם ל"ד) תרג' חגא דמטליא — ועוד הקבוץ בתרג' בראשית ל"ג, י"ז מַטְלָן — במסכ' שמחו' ס"פ י"א הישן ע"ג ספסל או ע"ג מטלתא דכרמא האודיינא במ"ק כ"א. לי' ובא מגליון להורות על האודייני שהוא כסא (עיי"ע אדן) וצ"ל כמו שהגיה ה' ברילל (מ"ע שלו I, 54) מטלתא דכרסא.

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב, ודפ"ע אבל בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד אמיטכסא ובנו"ג אמטכסא ובכתובות פ"ה. אי' ההוא דאפקיד מטכסא. [2]) כ"ה לנכון בדפ' אמי' רק שם פ' ע"ז וצ"ל ע"ח כדאי' בעי' מחל ה' כי רבינו חשב פרשה אחת יותר במנין שלפנינו. [3]) כצ"ל עיי"ע מחל ה'. [4]) בנו"ג דמיטקכין ועיין למטה בסמוך. [5]) ובדפ"א בל' יוני ושניהם טובים. [6]) וכה"ג במיוחס לרש"י ואוקמינון ובנו"ג ועקמון. [7]) כגי' המתורגמן ובנו"ג מטלתא.

* מַטְלוּל (מענין הקודם מן טלל Bedachung) תרג׳ ירו׳ א׳ וענֹנך עומד עליהם (במד׳ י״ד, י״ד) וענגך מטלול עילויהון.

* מַטְלוּתָא (מאפעל של נטל ענין רגימה באבנים Bewerfung mit Steinen) תרג׳ ירו׳ לשמו׳ ל״א, ט״ו; ל״ה, ב׳ יתקטיל במטלות אבנין, תרג׳ ירגמהו באבן (ויקרא כ׳, ב׳) תר״י א׳ יתחייבון יתיה במטלות אבנין, ועיין הפעל בע׳ אטל (ח״א, ס״א) — ומה שענינו משאוי כגי׳ התרג׳ דפ׳ רגיא עיי״ע מטול א׳.

* מִטַּלְטְלָא, מִטַּלְטְלִין, מִטַּלְטְלֵי (מפעל טלטל נכסים שיוכל לטלטל ממקום למקום bewegliche Güter) ב״ב ק״נ סע״א הרבה פעמים אי׳ כמטלטלא והפכו כמקרקעא אבל בכ״י ש״ס ובפירשב״ם הקבוץ כמטלטלי, ושם המטלטלין ולרוב אי׳ כן בקבוץ עיין קידושי׳ כ״ו: כ״ז: והלאה ס״ה: כתובות פ״א: ב״מ י״א: ב״ב מ״ד. תוספת׳ קידושי׳ פ״א. ב״ר פכ״ב וילק׳ בראשי׳ רמז ל״ח המטלטלים ועיין יתר הדוגמאות בפחד יצחק.

* מְטוּלְטֶלֶת עיי״ע מטוטלת.

מטליא (מין פולים eine Bohnenart) בתוספתא פ״ג במעשרות ובפ׳ אין מעמידין בגמ׳ והשלקות (ע״ז ל״ח:) תנא היא מטליא היא פסיליא היא שעיתא אמר רבה בר בר חנה וכו׳. *[אחי״ה וכ״ה שעיתא בכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח כ״י ושם אי׳ בפעם ראשונה המטליא ובפעם שני׳ מטליא ובנו״ג המטליא ובכ״י החמטליא וכ״ה בה״ג הל׳ יי״נ צד קכ״ב רע״ג החימטליא ואין זה حنظل = حنظل Coloquinte כי אם ממיני פולים ובכ״י אירפורט בתוספתא במעשרות גרס אמיטליא, ורש״י לע״ז המיטליא, וכ״ה בכ״י אירפורט בתוספתא ע״ז פ״ד (ה׳) ובנו״ג המוטליה ובירו׳ שבת פ״א ד״ג סע״ג מוטלייה. ועוד עיי״ע פול] —

מַטְלִיּוֹת (מהיחיד מַטְלִית, מַטְלֶת Fleck, kleines abgerissenes Stück מפעל טָלָא טָלָה flicken והושאל לחתיכת ארץ ein Fleck Landes) ככר פירשנו בע׳ טל [ב׳] ובטלת[1]) — בראש מגילת איכה (פתיחתא סי׳ ה׳ ד״ה לכן כה אמר. והובא בילק׳ יחזק׳ ס׳ רמז שס״ב) לנתחיה לנתחיה הוציאה (יחזק׳ כ״ה, ו׳) מטליות מטליות היו גולין כלומר חתיכות חתיכות גלו לא גלו כולן ביחד. ובפסיקתא[2]) דדברי ירמיהו (פסיקתי דר״כ צד קי״ד.) ז׳ שנים נתקיים בארץ ישראל גפרית ומלח [וגו׳] (דברים כ״ט, כ״ב)[3]) כותים מה היו עושין מטליות מטליות והיא נשרפת זורעין כאן והיא נשרפת זורעין כאן והיא נשרפת[4]) ודומין לאלו[5]) למטליות שאין בהן שלש על שלש. *[אחי״ה כונתו על שבת קכ״ה רע״א סוכ׳ ט״ז רע״א מטלניות שאין בהן שלש על שלש ועיין תוספ׳ שבת כ״ו. ד״ה אין וכה״ג בערוך כ״י ה״ב למטלנגיות וצ״ל למטלוניות וכ״ה מטלוניות בב״ב כ׳. ובע׳ רקע ב׳. וכ״ה בציון מפסיקת׳ הנ״ל כפי גי׳ הילק׳ דניאל הנ״ל, אבל בכ״י ש״ס בשבת מטליות ובזבחי׳ צ״ד רע״א ביחיד מטלית פחותה משלש וכ״ה בתוספת׳ אהלות רפי״ד — וב״ר רפ״ד דרש יהי רקיע: יעשה מטלית לרקיע] —

* מְטַלְיָא־ה עיי״ע הבא אח״ז.

☞ מְטַלּוֹן (מל״י ורו׳ metallum, μέταλλον והועתק לל״ס מטלון Bergwerk, Steinbruch) מדרש במדב׳ רב׳ פרש׳ וישלחו מן המחנה (רפ״ז) מלך בשר ודם יש לו מטלון של טירודין[6]) פי׳ בל״י ורו׳ מקום מחצב המתכות אשר לשם היו גולים האנשים הפושעים ועונשים אותם לחפור ולחפוש המטמונים. *[אחי״ה וכנ״ה בדברי׳ רב׳ פ״ב אמר המלך אילו בטובתו שיברה (איקונין של מלך) היה נהרג עכשיו ששיברה שלא בטובתו יטרד למטלון וכו׳. ושם ספ״ו כן עשת (לערב אנונא של מלך) תיטרד למטלון וכו׳ כיון שאמרה (מרים) לשון הרע על אחיה אמר הקב״ה תיטרד למטלון וכו׳ והקבוץ יוני ורומי (metalla, μέταλλα) אי׳ במגילת תענית פ״ח כשעלתה גלות הראשונה הלכו להם למטליא זו של כותים ולא הניחום וכו׳ ובמגילה איכ״ר פ׳ גדר בעדי רבנן אמרי זה מטליה[7]) של כותיים. ומ״כ בבמ״ר ודב״ר טעה לפרוש מלשון טלטול וגלות. והנכון כפי׳ ר״ב ומהשם היוני הנ״ל נאצל הפעל -με μεταλλεώ,

---

[1]) בכ״י ק״ט לנכון בהמשך הערך רק שם נשמט תחלת הדבור, אבל בשאר כ״י ודפ״ע בראש מגילת איכ׳ ע׳ בפני עצמו הוא. [2]) בדפ׳ פיזי ובאסיל ואמשי׳ בט״ס בפסוק, ובדפ״ר בפסי. [3]) בנו״ג עוד: על שם והגביר ברית לרבים שבוע אחת (דניאל ט׳, כ״ז). [4]) ועיין בירו׳ כלאי׳ ספ״ט דל״ב ע״ג וירו׳ כתובות פי״ב דל״ה: סוף פתיחתא דאיכ״ר ססי׳ ל״ד ובילק׳ ירמי׳ רמז רפ״א ובילק׳ דניאל רמז אלף ס״ו ועיין ביומי׳ נ״ד. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט ובכ״י ה״ב אלו ובדפ״ע לו׳. [6]) בנו״ג טרודין. [7]) כ״ה לנכון בדפוסי׳ הראשונים, ובאחרוני׳ אי׳ בט״ס מטלית.

ταλλίζω נענש לטירוד במקום מחצב המתכות, תחצב נחושת (דברים ח׳, ט׳) העתיקו ע׳ זקנים — [μεταλλεύσεις χαλκόν

* מַטְלָנָא (= א׳) כמו מַטוּל א׳ משאוי schwere Last ב׳) מַטוּל (מן נטל) מַסָּע (Zug תרג׳ כמטיל ברזל (איוב מ׳, י״ח) בדפ׳ וויניציא היך מטלנא דפרזלא וגי׳ אחרת עיי״ע מטול א׳ — ותרג׳ משא (כמו דאי׳ מסע) (ישעי׳ כ״א, א׳) כפי גי׳ דפ׳ וויניצ׳ ורד״ק: מטלַן משיריין[1] והקבוץ למסעיו (בראשית י״ג, ג׳) תרג׳ אונק׳ למטלנוהי, למסעיהם (שמות י״ז, א׳; במדבר י׳, ו׳; ל״ג, ב׳) תרג׳ למטלניהון.

* מַטְלָנִיּוֹת עיי״ע מַטְלִיּוֹת.

* מִטְלַעְתָּא ובל״ם טָלַעְתָּא פיסח (das Hinken כתובות ק״ג ריש ע״ב צריכא לך ולמטלעתך, ולוי פיסח היה עיי״ע טלע.

* מִטְמֵט (zum Wanken bringen) עיי״ע מט ב׳ וש״נ השם מִטְמוּט.

מטמטם (אולי מל״ע طمي בקש בתאוה ולהט אחר הדבר gelüsten) איסורי קא מטמטם (לי׳ לפנינו בש״ס) פי׳ לא עביד לוותורי נפשיה אלא טעם עבירות בעי למיטעם. *[אחי״ה וכתב הגרי״ב בהפשב״ע אולי בע״ז כ״ו: ובהוריות י״א. היה גירסתו כך ובנו״ג בעי למיטעם טעם דאיסורא וכ״ה בכ״י ש״ס בהוריו׳ (עיין ד״ס שם צד י״ח.) אבל גי׳ רבינו לי׳ בכ״י ש״ס. ולפי ענין פי׳ להיטה אחר עבירה ומל״ע הנ״ל ולא מענין טמטום בע׳ טם א׳ ע״ש] —

*מַטְמוֹן (מל״מ ובדרז״ל מקום מסתר geheimer Ort) במד״ר פ״ט התחילו בני המדינה מטמנים כספם וזהבם לתוך המטמונים וכו׳ וריש המאמר הובא בע׳ קטדיקוס במו״ע ובב״ר ר״פ כ״ד בשינויים ע״ש ועיי״ע קטן ה׳, ויק״ר ספ״א הולך במטמונים והפכו הולך בפרהסיא, ובב״ר פנ״ב אי׳ בל׳ נקבה הולך במטמוניות, וכן בילק׳ בראשית רמז ל״ח לשעבר היו מקנין להקב״ה במטמונים חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא אבל בב״ר פכ״ג אי׳ במטמוניות וכ״ה באיכ״ר פתיח׳ סי׳ כ״ב ובילק׳ יחזק׳ רמז שמ״ח, והורגל מין נקבה עוד בב״ר פי״ז למה במטמוניות, בכורות ל״א רע״א ע״ז ז׳. חזרו במטמוניות. פסיקת׳ רבתי רפ״ח מחפשת כל מה שבמטמוניות וכו׳ — והיחיד גם במובן ל״מ מטמון היינו אוצר נסתר אי׳ בסנהד׳ ק׳: בל׳ נקב׳ בת לאביה מטמונת שוא וכו׳.

מטמע (= מַטְמוֹעַ, מַטְמְעָא פי׳ שקיעת החמה Sonnenuntergang) כבר פירשנו בע׳ טמע. *[אחי״ה ולרוב בא בצירוף שמשא עיי״ע טמע ועוד בירו׳ תרומות ספ״ז דמ״ו: והפעל עם השם ירו׳ ר״ה ספ״ב דנ״ח: כד יטמע . . מטמועין וכו׳ ע״ש. תרג׳ ירו׳ א׳ מבא השמש (דברים י״א, ל׳) מטמעא דשמשא, ושם (כ״א, כ״ג) מטמוע שמשא. ותרג׳ מבאו (תהלים קי״ג, ג׳) מטמעיה.

* מטמועיתא ט״ס עיי״ע מטעמת.

*מַטְמוֹרָא, מַטְמוֹרִיתָא (מפעל טמר ופי׳ כמו מטמון מקום מסתר Aufbewahrungs-ort, Versteck) תרג׳ ישעי׳ ל״ב, י״ד בית תקפנה ומטמורנא, והקבוץ תרג׳ ירמי׳ מ״א, ח׳; מ״ט, י׳ ובמשקל סורי מַטְמוּרְתָּא תרג׳ ישעי׳ כ״ב, ח׳, והקבוץ תרג׳ ש״א כ״ג, כ״ד מַטְמוֹרָיָתָא דאיטמר תמן.

* מַטְנְנָה (מע׳ טן א׳ פי׳ ענין לחות Das Anfeuchten) ירו׳ פסחים פ״ג ד״ל. מטננה אסור.

* מַטָּע, מַטָּעָה (מל״מ מַטָּע Pflanzung) ירו׳ כלאי׳ רפ״ד דכ״ט. מטע כרם. ושם כ״ט ע״ג מטע שש עשרה על שש עשרה, ויק״ר פכ״ה לא נתעסק הקב״ה אלא במטע תחלה וכו׳, והנקבה ב״ר ר״פ ט״ו ישבעו מטעתן, שם פ״ל מטעת כרם, שהש״ר פ׳ כתפוח מטעת של כרם.

*מַטְעֲיָא, מַטְעִיתָא (מפעל טְעִי באפעל פי׳ זונה Buhlerin) תרג׳ אונק׳ לויק׳ כ״א, ז׳ אתתא מטעיא ותר״י א׳ לבראשית ל״ד, ל״א כאיתא מטעיא תרג׳ ירו׳ א׳ קדשה (בראשית ל״ח, כ״א. כ״ב) מטעיתא והקבוץ לבמדבר כ״ה, י״ד מַטְעֲיָתָא. סמיכות לבראשית מ״ב, ט׳. י״ב מטעיית ארעא.

*מַטְעֲמָא (כל״מ מַטְעַמִּים רק בקבוץ Leckerbissen) תרג׳ חבקוק א׳, ט״ז ושירותא מטעמא.

*מַטְעֶמֶת, מַטְעֲמִיתָא (מפעל טעם das Kosten einer Speise oder eines Getränkes) ברכו׳ י״ד. מטעמת אינה טעונה ברכה, ירו׳ נדרים רפ״ח ד״מ ע״ד הא מטעמיתא אין בה לא משום ברכה וכו׳, ירו׳ גיטין ספ״ג דמ״ה: הדא מטעמיתה וכצ״ל בירו׳ ב״ב ספ״ו דט״ו ע״ג ושם בט״ס מטמועיתא.

[1]) וגי׳ רש״י מטול ובנו״ג מטל.

מְטְפַּחַת (מל"מ מלבוש להעטפת הגוף Hülle, (Umhüllung, Lacken כפ' בני העיר (מגילה פ"ד מ"א דף כ"ה סע"ב ועיין תוספתי' מגילי' רפ"ג (פ"ב)) תיבה לוקחין מטפחות. ובסוף כלאים (פ"ט מ"ג) מטפחות הידים מטפחות הספרים מטפחות הספוג[1]) פי' מטפחות הספוג שעשויין לקנח בהן[2]). ובשלשה תריסין פכ"ד בכלים (מי"ד) שלש מטפחות הן של ידים טמאה מדרס ושל ספרים טמאה טמא מת ושל תכריך בני לוי[3]) טהורה מכלום[4]). *[אחי"ה בפי"מ להרמב"ם בכלאי' פי' מטפחות הידים הם המפות שינגבו בהם הידים ועיי' ג"כ לכלי' שם ושם צ"ל במקום מנעול: מנטיל וכ"ה בדפ' פראג והוא בל"ע مَنديل Handtuch בסנהד' ק'. הווי קא מתקני מטפחות, וחיחיד שם: לא בעיא מטפחת. בכלי' פכ"ח מ"ה כסת שעשאה מטפחת ומטפחת שעשאה כסת, חגיג' פ"ב מ"ז תוספת' חגיג' רפ"ג והיתה מטפחתו מדרס לקודש, והיתה מטפחתו מדרס לחטאת עיי"ע דרס. תוספת' ביצ' פ"ג אבל מביא הוא במטפחת ובחיקו] —

* **מַטְפִּיְיתָא** (פי' ענין נטיפות Tropfen) איכ"ר פ' רבתי: מן מטפייתא דחמרא ספיג ובסימא תסים ועיין סנהד' ק"ד: של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף.

מַטְפְּרָסָא (אולי מל' צענד matpaitifraça מלוא העונש mit Strafen versehen, Straf-fülle) בס"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ז:) ובס"ג דכריתות (כ"ח:) בריך רחמנא דשקליה לישכר איש כפר ברקאי למטפרסיה בהאי עלמא. בפ' כהן גדול בגמ' לא ירבה לו נשים (סנהדרין כ"א.) שקלתה מיכל למטופרסא. בפ' מצות חליצה בגמ' החרש שנהלץ (יבמות ק"ה:) א"ר יוסף שקליה ר' למטופרסיה פי' גבה דינו ממנו, וי"א מטופרסיה לשון ארמי הוא ופי' נטל חלקו וגורלו מן העונש כנגד הובתו. *[אחי"ה נגררנו אחר דפ"ר שבו נסדר הערך קודם ע' מטר וכן נסדר בדפ' פיז' והלאה בכל זאת הגי' בדבור המתחיל ובאמצע הערך מטרפס, מטורפסיה וצ"ל מטופרסיה כדאי' גם בדפ"ע (עד דפ' אמש') בציון מסנהד', וכה"ג מטפרסא מטפרסיה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד, ובנו"ג מיטרפסה ובכ"י ש"ס לסנהד' מטרופסה אבל בכ"י פי' ר"ח כגי' רבינו מטופרסה ופי' חלק חוקה כלומ' להקם דינא ע"כ, ורגמ"ה בקובץ כ"י אנגייליק' סוף כריתות גרס מטרפסיא ופי' דינו, ורש"י בסנה': פרעון חטאת, ורש"י ליבמות ולפסחים: גמולו וכ"ה בכריתו' ושם ג"כ ל"א מלקותו, ונ"ל שהמלה ל' צענד היא כי paitifraça ובל' הוצואריש pâtfrâç פי' עונש ודין ומלת maṭ פי' צירוף, עם ומשותף והיינו מלוא העונש. ורמ"ל העתיק מטרפס Vergeltung, Los עפ"י פי' רבינו בלי גזרת המלה ואולי כיון לל"ע ופי' طرف חלק, והח' לעווי גרס ג"כ מטרפס והאצילו מל"י μετάτροπος That der Vergeltung והובא אצל היזיאד ἔργα μετάτροπα מעשה גמול הושב בראש עושה רע ואינו מורגל בפי העם ועור רב יוסף שהשתמש בזו המלה חי בין הפרסיים ולכן דעת נוטה שמקורה בל"פ כאמור — ור"כ ואחריו רמ"ל העתיקו המלה ממקומה להעריכה אחר ע' מטר] —

* **מְטַקְסָא** (Seide) עיי"ע מטכס.

* **מְטַר** (באפעל אמטר כמו בל"מ המטיר regnen lassen), והשם מִטְרָא, מִיטְרָא וכן בל"ס מטר (Regen) בתרג' אונק' לבראשית י"ט, כ"ר; תר"י א' לשם ב', ה' אַמְטַר, והשם תרג' איוב ל"ז, ו'; י"ג, ט"ו, ברכות נ"ט. שבת ס"ה: תענית ו': ע"ז נ"ה. סנהד' קי"ג. והקבוץ תרג' ירו' א' לבראשית י"ט כ"ד ועם הכנויים תענית ט': משקרי מטרייהו.

מטר (= מֵיטְרִין מל"י μήτρα בל"ר matrix אם האשה Gebärmutter) בב"ר פ' מ"ח (ר"פ מ"ז) וברכתי אותה ובפ' ס"ד[5]) (פ' ס"ג)[6]) כי עקרה היא: עיקרי מיטרין לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקרי מיטרין. ובפסיקתא[7]) דזכור (פסיקתי' דר"כ צד כ"ג:) כשהוא יוצא ממעי אמו חותך מיטרין שלה שלא תלד הה"ד (עמוס א', י"א) על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו, פי' בל' רומי רחם מיטרא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ודפ' אמש', ובכ"י ו"ו א' ב', ל"ד מטרא, ובדפ"ר ופיז' מטירא וצ"ל מיטרא ובדפ' ו"ו מטרי. ובמקום בל' רומי צ"ל בל' יוני ולפעמים בא זה תמור זה. וכנ"ה בסוף רות"ר עיקר מיטרין עיי"ע ביצה (ח"ב, קנ"ב). ובתנחום' כי תשא אי' מיתרין. ובפסיקת'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וכ"י ה"ב אבל בדפ"ע קטוע ע"י וכו'. [2]) וא"כ פי' רבינו קאי על מטפחות חספוג ועיין ג"כ ע' ספ"ג. [3]) בנו"ג ושל נבלי בני לוי ובירו' כלאים פ"ט דל"ב. הובא ושל תכריך נבלי בני לוי וכ"ה בר"ש לכלי' שם ע"ש. [4]) כ"ה לנכון בכ"י בדפ"ר וויניצי' אבל בשדפ"ע לוי. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וה"ב ודפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע לוי. [6]) ועוד עיין פנ"ג. ועיי' תנחומי' תישן ויצא סי' ט"ו. [7]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצי' אבל בדפ' פיז' בט"ס בפסוק ובדפ"ר בפס' ובדפ' אמש' בפסחים!

רבתי פי"ב חתך מטרין של אמו; ושם פמ"ב ויעש ה' לשרה כאשר דבר שלא היה לה מטרין ועשה לה מטרין (ועיין יבמות ס"ד). תנחומא הישן תצא סי' ד' התך מיטרין שלה — וע' זקנים העתיקו רֶחֶם (בראשית כ' י"ח; שמו' י"ג, ב'. י"ב. ט"ו; במד' ג' י"ב) וכן רַחַם (ש"א, א', ה'. ו' ועיין יחזק' כ', כ"ו) הקבוץ רחמים (מ"א ג' כ"ו; ועיי' עמוס שם), ועוד קובה (במדבר כ"ה, ח') ע"י מלה יוני' הנ"ל] —

* מַטְּרָא, מַטַּרְתָּא (מפעל נְטַר כמו בל"מ משמר (Wache, Gewahrsam, Beobachtung תרג' משמר, אשמורת, פקדה מַטְּרָא, מַטָּרָא עיין מתורגמן שרש נטר ועמת"ר ללעווי ע' מטרא, ובל"ס מַטַּרְתָּא וכ"ה בפתיחת דאיכ"ר רסי' ב' אייתו לן נטורי קרתא והוון מייתו להון ריש מטרתא וסנטרא וכו' ע"ש וכ"ה בקצת שנויים בשו"ט מזמור קכ"ז, ובילק' תהלים רמז תתפ"א הובא בשם ירו' מגילה וצ"ל ירו' חגיגה פ"א דע"ו ע"ג ושם ושם לי' מלת מטרתא ע"ש וראה בבלי ב"ב כ"א. — והקבוץ תרג' פקדות (מ"ב י"א, י"ח) מטרָאן, ולדה"י א' ט', כ"ב מַטְּרָאתָא; לתהלים ס"ג, ז' מַטְּרָתָא.

* מַטְרְדָא (מפעל טרד (Beschäftigung עיי"ע סרד ג' ומ"ש.

* מַטְרִיד (מל"ע مطرد שפוד קטן (kleiner Spiess תוספת' כלי' ב"מ פ"ג המטריד שנפרץ [1] וניטל עוקצו טהור.

☞ מוּטְרְדֵי (איד של פרסיים עיי' בפנים) עיין ערך מסרדי כי כן גרס בעל הערוך.
*[אחי"ה ובע' הנ"ל אוכיח כי נגרר אחר גי' ר"ח. אבל הנכון כגי' כ"י ש"ם מוטיררי ופי' בע' טוריסקי ע"ש ואם גי' מוטרדי כדאי' לפנינו הוא עיקר אז נלפע"ד שהוא איד הפרסיים שנקרא אצל היראדאט ג', ע"ט Μαγοφονία ונקבע לזכור עולם למזכרת עון מלך שקר Smerdis אשר נטרד מכסאו ומדי שנה בשנה יחגו הפרסיים חג הטירוד הזה וא"כ יש להעתיק מוטרדי (מפועל של טרד) die Feste der Thronstürzung עיין מ"ש באריכות במ"ע ישורון לקאבאק ח"ח 56 והלאה ועוד עיי"ע מסרדי] —

* מטרון (אולי כפי' הח' פליישער מל"ע مطران (Metropolit ספרי האזינו פ' שי"ז עם חלב כליות חטה (דברים ל"ב, י"ד) אלו מַטְרוֹנִיּוֹת שלהם, והוא ראש הכומרים אצל הסוריים וכ"ה בל"ס מיטראן והקבוץ בל"ע مطارنة, ולדעת ה' פערלעס (עט"ש 93) צ"ל או קמטרניות commentarienses שלוחי בית דין או צ"ל מגסטרגיות או מסטרוניות עיי"ע.

☞ מַטְרוֹנָא (= מַטְרוֹנִיתָא מל"ר matrona וכ"ה בל"י האמצעי' ματρώνα Gattin (besond. der Fürsten תרג' שומר הפלגשים (אסת ב' י"ד) נטיר מטרוניתא. *[אחי"ה והוא הקבוץ וכן תרג' השרות (דה"י ב' ל"ה, כ"ה) ומטרונייתא, וכ"ה אצל רז"ל ירו' נדרים ספ"ג דל"ח: שמ"ר ר"פ י"ט משל לשתי מטרוניות וכו', ב"ר פמ"ה ופנ"ג והיו מטרוניות באות וכו' והיחיד מטרוניתא חולי' ק"ה: נדרי' נ', ויק"ר רפ"ח במד"ר פט"ז. וכן כמו תואר שפחה מטרונית הפכו שפחה כושית שמ"ר פ"ג. וכן ענין מַטְרוֹנָא, מַטְרוֹנָה ירו' שבת פ"ב ד"ה: ירו' יבמות ר"פ ט"ז דט"ו ע"ג ירו' סוט' פ"ג די"ט. ירו' כתובות ספ"ז דל"א ע"ד ב"ר פ"א, פ"ד ר"פ מ"א, פנ"ב. תנחומ' הישן וירא סי' כ"ז סוף איכ"ר שמ"ר ר"פ מ"ד, ויק"ר פט"ו פכ"ז, תנחום' אמור סי' י"א וי"ב ובתנחום' שלח סי' י"ג אותה מטרונא, ושם אותה מטרוניתא. תנחום' הישן בראשי' רסי' כ'] —

* מַטְּרְנִיאוֹת (כל"י אמצ' ματερία בל"ר אמ' materies, materiamen, materia (Bauholz ספרי שופטים פ' ר"ך ובנית מצור על העיר (דברים כ', כ') עושה אתה לה מיני מטרניאות ובילק' מטרסאות פי' עצים לבנין ועיי' פערלעס עט"ש כ"א ועיי"ע מתרא.

מֶטְרָפְּלִין (= מטרופולין בל"ם מֶטְרוֹפּוֹלִים מל"י μητρόπολις עיר ואם במדינה -Mutter (stadt, Hauptstadt כפ"ק דמגיל' בסוף הלכה אבל זמן [2] (מגילה ו', סע"א) עקרון תעקר (צפני ב', ד') זו קיסרי בת אדום שהיא היתה מטרפולין של מלכים, בב"ר פ' צ"ג (ספצ"ב) בסוף ויהי מקץ: מטרופולין של מלכים היתה ואת אמרת העירה (בראשית מ"ה, י"ג) [3] ובילמדנו זאת תהיה (בתנחומ' מצורע ל"י) הפסולת של א"י טובה ממטרופולין של מצרים, ויצא לקראתו אל עיר מואב (במדבר כ"ב, ל"ו) למטרופולין שלהן

---

[1]) ונבכ"י אירפורט שנפרד. [2]) כ"ח בדפ"ר ווניצי' ובכ"י ו"נ א' ב' ל"ד ה"ב. [3]) כ"ה בדפ"ר ווניצי' ובכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ה"ב.

(תנחומ׳ בלק סי׳ י׳ ותנחומ׳ הישן בלק סי׳ י״ד ובמד״ר פ״כ) פי׳ אם של עיירות כלומר גדולה של עיירות אם בלעז מטרי [1]) פולין [2]) בל׳ יון [3]) עיר. — (א״ב בל״י מטרופולין שרתי במדינות). *[אחי״ה וע׳ זקנים העתיקו עיר ואם (ש״ב כ׳, י״ט), עיר ממלכה (יהושע י׳, ב׳) בערי הפרזות (אסתר ט׳, י״ט) ע״י μητρόπολις וכנ״ה שמ״ר פכ״ג עתידה ירושלים להעשות מטרופולין לכל הארצות. תנחומ׳ הישן הוספה לפ׳ דברים סי׳ ג׳ הגי׳ מטרופוליא לכל העולם. איכ״ר פ׳ היו צריה: משחרבה ירושלים נעשית קיסרין מטרופולין ותנופולין תוספת׳ אהלות ספי״ח מזרח קיסרי מכנגד מטרופולין שלה וכו׳ — ב״ר פמ״ב מטריפולין ט״ס עיי״ע אליותרופולים (ח״א צ״ב:)] —

* מטרופסא עיי״ע מטפרם.

מַטְרְקָא (מל״ע مطرق מקל ושבט שמכין בו Stab, Ruthe) בר״ג דפ״ב ביומ׳ (כ״ג.) מטרקא קטירא [4]) דטייעי דפסיק רישיה פי׳ פקיע מדוורתא [5]) והיא מטרקא והיא כמין חבל מפתיל תלוי במקל כגון הרצועה שמכין בית דין בה [6]) ופירשנו בע׳ דר [7]). בפ׳ יוה״כ בגמ׳ ונעילת הסנדל (יומי ע״ז סע״א) ודילמא מסוסיא ומטרקא. *[אחי״ה כלומ׳ זה שאמר הולך יחף (ש״ב ט״ו, ל׳) פי׳ מניעה מן סוסים ומן שוטים ורצועות. וכגי׳ רבינו אי׳ ג״כ בכ״י ש״ס ב׳, ובכ״י מינכען דמטרקא ובנו״ג ומרטקא, ומאמר הש״ס הסמוך אי׳ בע׳ יחף ע״ש — ובהיפך האותיות מרתק עיי״ע וע׳ בנתיקה] —

מֶטְרַתָּא (מל״י μετρητής בל״ר metreta שם מדה לדבר לח והושאל ג״כ לדבר יבש וכן בל״ע مطر בקבוץ امطار Maass für flüssige, dann auch trockene Gegenstände) בפ״ק דע״ז בגמ׳ ויום גנוסיא (י׳:) שלח ליה דהבא במטרתא [8]), ובפ׳ אחרון דכתובות בגמ׳ שנים שהוציאו (ק״י.) רב ששת אמר [9]) הפוכי [10]) מטרתא למה לי. פי׳ מטרתא הן שליפין של שק שנושאין בהן [11]) תבואה וכל מיני קטנית ע״ג שוורים זה מחזיק י׳ סאין וזה מחזיק י׳ סאין למה לנו להפיך משאוי של זה על זה ושל זה על זה יעמוד כל אחד במשאו. — (א״ב פי׳ בל״י ורומיי מדה מחזקת שני בתים ועשרה בתים הם כור) *[אחי״ה אולי גם ר״ב כיון לזו המלה היוני׳ והרומי׳ רק דע כי היא מדה מחזקת בת והראיה כי ע׳ זקנים העתיקו בת (דה״י ב׳ ד׳, ה׳) ע״י מלה הנ״ל והוא מחזיק ע״ב קסטין ξέστης וכ״ה ὁ βάδος (בת) לפי חשבון של בן מתתיהו על הקדמוניות (ח׳, ב׳) ובת הוא ג׳ סאין, ולכן קצת קשה כי ע׳ זקנים העתיקו כבית סאתים (מ״א י״ח, ל״ב) ג״כ ע״י μετρητής, אבל לנכון העתיקו פורה (חגי ב׳, ט״ז) ע״י המלה הנ״ל כי פורה (כתרג׳ גרבא) ענין אחד הוא לדעת הע׳ זקנים עם בת. אבל דעת רבינו שהוראת המלה שליפין של שק וכן דעת רש״י שקים גדולים, מרצופין (marsupium) וכן פי׳ הרמב״ן בבראשית מ״ב, כ״ז על ויפתח האחד את שקו וז״ל אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בל׳ תלמוד מתראתא ע״כ קשה להלמו] —

* 1 **מִי** (א׳) כמו בל״מ מלת כנוי השאלה wer? ועוד ב׳) כמו בל״מ גוף סתמי פי׳ אחד (welcher? Jemand מ״ק י״ז. מי קורא לך, ע״ז מ״א: מי יימר, מי גרם וכו׳ תענית ה׳: מכות י׳. סוטה מ״ח: — ועוד כמו ما בל״ע מלת התמיה wie denn, was denn? פסחים י״ד: ט״ו. מי דמי וכו׳, חולי׳ ל״ב סע״ב מי מצטרף, שם ק״ז: מי לא בעי, ערכי׳ כ״ב. מי ציית, נדה י״ט סע״א מי לא אמר, שבת ס״ח סע״ב מי איכא, ושם קל״ח רע״א מי איכא מידי עיין יד מלאכי סי׳ תכ״ז ועיין שם תכ״ב, ושבת צ״ג. מי כתיב וכו׳ פסחים ג׳ רע״ב מי לא כתיב וכו׳.

* 2 **מִי** (כמו מִן כלומ׳ מעת ההיא והלאה או כמו בל״ע ما בעת אשר .. als, in der Zeit (dass והרבה בירושלמי ועניננו כמו כד ירו׳ ברכו׳

---

[1]) בלאיי״ט matro מל״י μήτηρ ובל״ר mater. [2]) יותר טוב פולים עיי״ע אליותרופולים. [3]) ובכ״י רומי. [4]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ו״ו א׳ ב׳ ה״ב, ובכ״י ל״ד קטורה ובכ״י ק״ט ודפ׳ פיזו׳ באסיל ואמ׳ ופרי בט״ס קטילא ובדפ׳ וויניצי לי׳ וכן לי׳ בש״ס בדפו׳ ובש״ס כ״י וכן לא העתיק פי׳ ר״ח ולפי הנראה תתכן הגי׳ קטירה פי׳ רצועה שיש בה קשרים וחוא פי׳ על פקיע פתילה דאי׳ בכ״י ש״ס (ד״ס יומי צד כ״ט:) כלומ׳ חבל מפתיל כדאי׳ בפנים או חבל מפושל כדאי׳ בע׳ פקע ג׳. [5]) כ״ה בדפ״ר ואמ׳ וכ״ה בע׳ פקע ג׳ ובע׳ דר ג׳ וכצ״ל בכ״י ה״ב במקום: מרוורתא ובפי׳ ר״ח מדולרתא ובנו״ג סדרא וככ״י ש״ס ל״ד מרתעא ובכ״י א״פ מתעורתא. [6]) הועתק מפי׳ ר״ח (שנדפס בש״ס ווילנא) וסוף דברי ר״ח הועתק בע׳ פקע ג׳ ע״ש. [7]) דר ג׳ עיין ח״ג, קל״ד ושם פירשתי מל״פ ענין ריצה והשגה ע״ש וי״ל ג״כ שעניננו היקף סביב הרצועה היינו מפושל ringsumwunden. [8]) וכ״ה בע״י וברי״ף לכתובות ועיין בסוף הערך גי׳ הרמב״ן ובנו״ג במטראתא. [9]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וה״ב. [10]) כ״ה לנכון בכ״י הנ״ל ובדפ׳ וויניצי ובשרפ״ע לי׳. [11]) בכ״י ה״ב מהן.

פ"ב ד"ה ע"ג מי נפקין, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג: מי נפק (ועיי"ע נפק ב'), ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ג מי אכיל, שם פי"א דמ"ח: מי אזיל ליה, ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג מי דמיך (ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ג אי' כד דמך) ועיי"ע דמך וש"נ המקומות, ירו' תעני' פ"ג דס"ו רע"ד מי עלל וכן בתיבה אחת בירו' ב"ק פ"ט ד"ז, מידמכא ובירו' ברכות פ"ב ד"ה רע"א לפי גי' המהרש"ם מן דמכייא ובנו"ג מי דמכייא עיי"ע דמך, ירו' פיאה פ"ח דכ"א: מי חזרין, ירו' שקלים ספ"ח דמ"ט: מיחזר חזר.

מַי (בל"מ רק בקבוץ מַיִם אבל בל"ע ماء גם ביחיד (Wasser, Flüssigkeit, Saft בר"ג דסוט' (ד' : מים ראשונים [1]) צריך להגביה ידיו למעלה שמא יצאו המים לזרועו שלא נטל אותו במים שהוא הוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים מים אחרונים צריך להשפיל ידיו למטה שמא יצאו מים מידיו מזוהמות וילכלכו את זרועו [2]). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח (עירובי' כ"ו: במשנ') ירושלמי (עירובי' פ"ג ד"כ רע"ד) אמר ר' יסא [3]) [לפי] שאין הגוף ניזון מהן א"ר לוי שהן מן קללה פי' המים על דור המבול [4]) והמלח בסדום [5]). ובפ"ק דערלָה (מ"ז) העלים והלולבים ומי גפנים, פי' היוצא מן הגפנים כשזומרין אותן [6]). בסוף הלכה א' דפ' ערבי פסחים (ק"ז.) אמר רב [7]) אישתי מי זריון [8]) ולא אישתי שכרא. *[אחי"ה ובשני מקומות האחרונים ענין מים: דבר היוצא ע"י עצירה והיינו לחלוחית ומיץ ד"מ פסחים מ'. מי פירות, ירו' שביעי' רפ"ו דל"ו ע"ב וע"ג וירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ג מי ביצים. שביעי' פ"ד מ"ח הבוסר משהביא מים וכו' עיי"ע בֹּסֶר, מכשירין פ"ו מ"ה תולדות למים היוצא מן העין מן האוזן מן החוטם מן הפה, ושם מי חלב, ושם ומ"ו מימי רגלים, מי רגליו תוספת' שבת פ"ח (פ"ט) מימי האף, נדה נ"ה: מי האף, ושם כ'. מימי אדמה. בכורות ל"ח: עיי"ע חוור — ובענין הוראה ראשונה יש להוסיף סוכ' פ"ד מ"ט ניסוך המים, ושם: שער המים פרה פ"ח מ"י סנהד' ה': מי ביצים עיי"ע בץ (ח"ב, קנ"ב:), מקואות פ"א מ"ח מים מוכין, פרה פ"ח מ"ט המים המוכים, ושם: המים המכזבים, ושם מ"י מי הירדן מי ירמוך . . מי תערוכות. חולי' ק"ה: מים הרעים, פסחים מ"ב. מים שלנו עיי"ע בָּת (ח"ב, רי"ד), ושם עיי"ע גדף, גרף א'. ועוד עיין ברכות נ"ט: עיי"ע דגלת, הדקל. יומ' ע"ז סע"ב וע"ח. ר"ה ז'. ט': יבמות קכ"א. ועיי"ע מרזו, גיטי' ס'. ועיי"ע בר שניא. סוט' ל"ד. עיי"ע גדש א', כף י"א. ב"ב י'. סנהד' ק"ח: עיי"ע אשיות. ובל"ס מַיָא עיין שבת ע"ח. עיי"ע מס א'. פסחים מ'. חולי' צ"ז: ק"ה: ב"מ ע"ו. פ"א: ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד וירו' סנהד' פ"ו דל"ג ע"ג ב"ר פ"ע ותרג' מים חיים (בראשית כ"ו, י"ט) מיין נבעין, תרג' לשמות ט"ו, י' מיין תקיפין — והושאל להנאת ההורה חגיג' ג': תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין, ב"מ פ"ד סע"ב הוריו' י"ד. מימיהן אנו שותין, אבות פ"א מי"א ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים וכו' — ועוד נאמר מים בענין חומר הראשון המשותף לכל הנמצאים הגשמיים [9]) חגיג' י"ד: א"ל ר"ע כשאתם מגיעין אצל אבני שיש אל תאמרו מים מים וכו' ועיין ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. בתחלה היה העולם מים במים . . חזר ועשאו שלג וכו', ושם דע"ז ע"ג מי שהוא אומר בתחלה היה העולם מים במים הרי זה פוגם לפרדיסו של מלך. שמ"ר פט"ו בא ליתן היסוד והיו המים עולים מן התהום וכו' כך מתחלה היה העולם מים במים וכו', ושם פי"ד שלשה בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש וכו' — ירו' ברכות פ"ט דו"ד. ירו' תענית פ"א דס"ד: ב"ר פי"ג המים העליונים . . והתחתונים] —

* מַי (בל"פ ى יין Wein) ע"ז ל"י מי בארג או באדג עיי"ע בארג גי' רבינו.

☜ מַיי (לדעת ר"ב = מהאי, והיותר טוב הורכב מן מָא (= מַה) ומן יְ (= הְי) פי' מה היא ?was? wie) מסכת דשבת דירוש' פ' המוציא יין (פ"ח די"א סע"א) מיי כדון העיד ר' יהושע (עדיות פ"ח מ"א) פי' מהאי וכן כיי פי' כהאי. *[אחי"ה ונמצא מיי כדון ירו' ברכות פ"ג ד"ו: ירו' פיאה פ"ד די"ח: ירו' תרומו' רפ"ד דמ"ב ע"ג, וכן מַי כדון ירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ב וע"ג וירו' פסחים פ"א דכ"ה. ועוד: מאי כדון ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. וכן הרבה פעמים

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע הראשונים . . אחרונים. 2) וכ"ה בפירש"י ע"ש. 3) כ"ה בכ"י ק"ט, ה"ב ודפ"ר וכ"ה בירו' ובדפו"ן יוסא. 4) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר אבל מדפ' פיז' והלאה הן על דור וכו'. 5) ובענין מים הראשונים מים האחרונים, מים אמצעיים עיין עירובי' י"ז: חולי' ק"ה. והלאה עיי"ע פע ב'. 6) וכ"ה בפי"מ להרמב"ם. 7) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר פיז' באסיל ואמ' רב אשי ונראה שנכפל מבסמוך אישתי, ובדפו"ן רבא, ובכ"י ש"ס מינכען בי א"פ או"ז הלכי ע"ש סי' כ"ה ר' זירא. 8) ועיין מ"ש בע' זוריון (ח"ג, רע"ט). 9) ונקרא אצל הפילוספיים היוגיים ὕλη ואצל הפילוספיים העבריים היולי.

מאיי עיין ברכות ז׳ : ס׳, ס״ב: שבת פ״ט, פסחים כ״ה : חגיג׳ י״ב, י״ג, י״ג : יומ׳ ל״ח: ב״ק ל״ח, ב״מ פ״ו: ב״ב כ״ה, קכ״ג, כתובות י׳ : ק״ה: סוט׳ י״א : מ״ב: מ״ח: סנהד׳ כ״ד, צ״א, צ״ג, צ״ג: צ״ו, צ״ט: ק״א : ק״ב, ק״ג: ק״ד, קי״א, ע״ז כ״ד : כ״ה, מ״ד, זבחים קט״ז: מאי היא ברכות ס״ג : מאי האי גיטין נ״ו: האי מאי פסחים ט׳, מאי טעמא שבת ע״ז : ק״ד, חולי׳ ק״ז : מאי לאו שם ל״א : מאי איריא׳ אריא עיי״ע איירי (ח״א, ע״א:) נזיר כ״ג : מאי דכתיב, ערכי׳ כ״א : מאי שנא, שבת קמ״ה : כגון מאי׳, חולי׳ ק״ז : מאי הוי, קידוש׳ נ׳ : מאי הוי עלה ועיין יד מלאכי סי׳ תמ״ב, מאי קראה שם סי׳ תל״א, מאי קמ״ל שם ת״ג, מאי חזית דאפכת קמייתא וכו׳ חולי׳ מ״ט: יד מלאכי סי׳ תכ״א — ובאלף בראש אַמַּאי עיי״ע] —

מִיאוֹמָס (= מִיאמוֹס מל״י ורו׳ μῖμος der mimus (Geberdekünstler, בראש מגילת איכה (פתיחתא דאיכ״ר סי׳ י״ז) ומכניסין את המיאומס לתיאטרון שלהן וראשו מגולה וכו׳. — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ לץ אשר עושה עצמו כאחר ללעוג עליו). *[אחי״ה בנו״ג באיכ״ר הנ״ל ומכניסים את המתים לתיטרון שלהם וראשו מגולח וכו׳ ובלי ספק צ״ל כגי׳ הערוך המיאומס ועיין מ״כ ומה שהביא בשם פי׳ אב״א (היינו אברהם בר אשר) ובאיכ״ר פ׳ הביא בכליותי הגי׳ ומכניסים את המוטס לת יאטרון שלהם וראשו גלוח וכו׳ על מה ראשו של זה מגולח וכו׳ — והקבוץ בב״ר רפ״פ שהן מכניסין מוּמָסִין לבתי תרטייאות וכו׳ עיי״ע ממס במו״ע ורמז על זה הערך, וגי׳ היותר מעולה מיאמוס והוא מל״י ורו׳ הנ״ל וכפי׳ ר״ב כאן ובע׳ ממס, ובדפ׳ פיז׳ באמצע ה׳ מיאומס ובראש הע׳ מאומס ובדפא״מ הוא בהיפך, ובדפ״ר ווניצ׳ ובכ״י ק״ט ו״ו א׳ ב׳, ל״ד וב״ר תמיד מיאומס ובכ״י ה״ב בט״ס במי״ם בסוף, ובע׳ תאטר הביא רבינו ריש המאמר מריש מגילת איכ׳ ובהייתי שחוק (והוא לפנינו תחת ד״ה פי׳ הביא בכליותי) ולכן נלפע״ד שכצ״ל גם בע׳ הנוכחי: בראש מגילת איכה ובהייתי שחוק] —

* מֵיבָל, מֵיבָלָא (= מובל פי׳ משאוי Last) ירו דמאי פ״ג דכ״ג : עיי״ע מבל.

מִידִי (קטוע מן מֵדֵם בל״ס פי׳ מאומה וכן אצל רז״ל מֵידֵם בהבלעת העין תחת מדעם עיי״ע etwas, irgend etwas) תרג׳ היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו׳, ו׳) כמא דלא מתעכל בידי בשש [בלא מילחא][1]) פי׳ כמו מדעם ומידם וכולם ענין מאומה, מסכת חולי׳ פ׳ הכל שוחטין (חולי׳ י״ט.) מידי דהוה חצי[2]) קנה פגום, מסכ׳ זבחים פ׳ טבול יום (זבחים קי״ד:) מידי איריא סיפא בשר רישא (אמורים) [אימורין]. *[אחי״ה ועיין רשימה של מידי איריא, אריא בע׳ איירי ובע׳ אר (ח״א ע״א, רס״ד) וכנ״ה בגיטין ט״ו: יבמות ס״ג, מי איכא מידי דאילו וכו׳, שבת קל״ח, מי איכא מידי דרבנן מחייבי וכו׳ עיין יד מלאכי סי׳ תכ״ז, שבת צ״ה : חולי׳ ק״ג : תמורה ל״ד, ולא אמר ליה ולא מידי, סנהד׳ ל״ה רע״א ולא הוו קא אמרי ולא מידי, ביצ׳ ל׳, ולא אמרינן להו ולא מידי, גיטין י״ד, לא פש גביה ולא מידי, עירובי׳ ק״ג : סוכה ל״ו : ותו לא מידי[3]), פסחים ל״ו, נדה ג׳ : מיד דהוה וכו׳, נדה ח׳ : מידי דקפיץ . . מידי דלא קפיץ כו׳, הוריות י״ג : איכא בי מדרשא מידי, גיטי׳ נ״ו : בעי מינאי מידי וכו׳ סנהד׳ צ״ד רע״א אע״ג דאינהו לא חזו מידי וכו׳ פסחים י״ז רע״א מידי הוא טעמא וכו׳ והוא ענין כלום ? etwa וכן פירש״י כלום אתה מקשה וכו׳, ובזה הענין בכתובו׳ ק״ה סע״א מידי טפשים ורשעים בני דינא נינהו, תמור׳ ל״ד, מידי שמיע לך בהא, עירובי׳ כ׳ סע״ב וש״נ מידי גבי הדדי תניא ועיין ספר כריתות לשון לימודי׳ שער ב׳ סי׳ ס״ז — אבל מִידֵי (מל״מ) שהוא קטוע מן: מִן יְדֵי פי׳ מיד von, aus ד״מ פסחים ט׳ : ע״ז מ״א : מידי וודאי, תמור ל״ד, יצאו מידי מעילה] —

מֵידֵם (בל״ס מֵדֵם כמו מידי פי׳ מאומה עיי״ע מִדַּעַם) תרג׳ כל מר מתוק (משלי כ״ז, ז׳) כל מידם דמריר חלי לה כמו מידעם. *[אחי״ה וכ״ה במו״ע בע׳ מדעם ע״ש ומ״ש — והוא כמו כל מידי בתרג׳ שני שבע׳ הקודם לזה עיין בהערה] —

מִיהָא (= מִיהַת הורכב מן: מי (= מִן) ומן הָא, יַת פי׳ קצת מזה כלום׳ כל הפחות wenigstens) מסכ׳ גיטין פי׳ השולח (ל״ד. זיל[4]) השתא מיהא ותא למחר, פי׳ מן הכא ובמסכ׳ ע״ז פ׳ ר׳ ישמעאל (ע״ז נ״ז רע״ב) קתני מיהת מלו ולא טבלו אין פי׳ מן התם. *[אחי״ה והנכון

[1]) וכ״ה בע׳ בשש ובנוסח׳ אבל בכ״י תרג׳ מידי בלא בשש מילחא. [2]) בנו״ג אחצי. [3]) ופי׳ לא מאומה והפכו: כל מידי (תרג׳ שני א׳, ט׳) פי׳ כל מאומה. [4]) בנו״ג איזיל.

כמ"ש בדבור המתחיל פי' מיהא, מיהת כל הפחות וכנ"ה בנדה ו': קתני מיהת ובע"ז נ"ז. קתני מיהת דולים אין וכו' ושם מ"ט סע"א אודו לי מיהות וכ"ה בעירו צ"א: מכות י"ז. שבועות כ"ב רע"ב בשבת קכ"ה. אודי לי מיהא בכ"י מ' (ד"ס צד קמ"ב:) אודי לי איזי מיהת. ושם קמ"ה: לפי גי' כ"י מ' ולימא לן מר איזי מיהת ובכ"י א"פ איזה מיהת ובנו"ג איזה מהן ועוד עיי"ע איזי (ח"א, ס"ז.) וש"נ יתר הדוגמאות. פסחים פ"ד: השתא מיהת, ב"ק ק"ז, מיהא השתא, ועוד אי' מיהת ומיהא פסחי' ט': יבמות ס"ב רע"ב חולי' ל"א: ב"מ פ"ד: ע"ז ס"ה, ועיין בע' הבא] —

מִיהוּ (הורכב מן: מי־הו וקרוב למלת מיהא פי' כל הפחות על כל פנים zum min- (desten, allein מסכת ע"ז פ' כל הצלמים (מ"א.) הוא מיהו דזיל באפיה כולי עלמא פי' על כל פנים או לפחות. *[אחי"ה וכנ"ה שם י': סנהד' ל"ט. מימר שפיר קאמרת מיהו וכו', גיטי' ט"ו. מיהו היכא דמית וכו'] —

* מֵיוֹת (Hunderte) בל"ט מאות עיין סוף ע' מאה.

* מַיוּמַס (מל"י μαιουμᾶς בל"ר Majuma מין חג ויו"ט של סוריים ורומיים) ראשון לציון לזה החג הוא במכילת' בשלח פ"א (לשמות י"ד, ב') כפי גי' כ"י מינכען [1]) פי' החירות אין חירות אלא מקום חירותן של מצרים.. מקום עבודה זרה שלהם.. בין מגדול ובין הים.. שם היתה מיומס שלהם [2]) וח' פערלעס הוכיח שהוא חג ויו"ט הנ"ל אשר הרבו לספר אודותו כותבי יוניים ורומיים עיין מיירסיאוס 320 ולדעת Suidas (שם) חגוהו בחוף הים באכילה ושתיה ופריצות (ἡδυπαθεῖν ἠνείχοντο ἐν τοῖς θαλαττίοις ὕδασι) וזה מקום חירותן של מצריים.. וזה מה שבא לביאור בין מגדול ובין ים וזה מה שמבואר בבמד"ר פ"י וסרחים על ערשתם ואכלים כרים וגו' (עמוס ו', ד') שהיו מסריחין בעבירות את מטותיהן שהיו מחליפין נשותיהן זה לזה.. כל שבט ושבט היה לו מיומס בפני עצמו כיון שהיה מבקש לילך למיוחס שלו וכו' וכ"ה בתנחו' שמיני סי' ה' בא וראה כל שבט ושבט היה לו מיומס בפני עצמו כיון שהיה מבקש לצאת למיומס שלו וכו' ובתנחומ' הישן שמיני סי' ח' מיומס. ובמדר' שו"ט מזמור י"ח כשהוא הולך לטייל למיומס שלו נוטל לגיונותיו לתשמישו וכו' ובפסיקת' רבתי פכ"א בט"ס יוצא לפיום וה' בעל מאיר עין הגיה למיאומס והביא הערוך אבל הנכון שהוא מיומס וכבר הרגיש בזה ה' גידעמאן בסוף הספר, ובפסיקת' דר"כ פ' בחדש השלישי צד ק"ח. לי' זו המלה ובשמ"ר פכ"ט בשיבוש: לאמירה ובספרי בהעלתך פ' ק"ב אי' בטעות בשלום, לשלום ואולי היה כתוב שם ג"כ יוצא לפיום כמו בפסיקת' רבתי והשכיל הכותב להעתיקו ללי' עברי ובויק"ר פ"ה מה מרזח סרוחים א"ר אייבו י"ג דימסיאות היה לכל שבט ושבט ואחד לכלם וכו' וצ"ל כדאי' בכ"י מינכען (אצ"ל פערלעס) שלש עשרה מיומסאות היו אחת לכל שבט ושבט ואחת לכלן וכו' ובילק' עמוס רמז תקמ"ה נשמטה המלה הזרה ואי' רק: י"ג היו להם. וכצ"ל בשו"ט מזמור ג': י"ג ענלים עשו אחד לכל שבת ושבט דימוס לכולם וצ"ל ואחת מיומס וכו' עיין מ"ש דֵּימוּס, דֵּמָס (ח"ג, פ"ה. ופ"ה:)] —

* מֵיחָא עיי"ע מֵחַ.

* מֵיחַם עיין לעיל אחר ע' מתְלִץ.

* מיט, מַיִיט (das Wanken) עיין סוף ע' מט ב'.

* מֵיטְבָא (כמו בל"ט מֵיטָב das Beste מפעל יָטַב) ב"מ ק"ד. ירו' יבמות פט"ו די"ד ע"ד וירו' כתובות פ"ד דכ"ט. אשלם במיטבא.

מִיל (בל"ע ميل מדת ארץ והועתק מל"י ורו' μίλι, μίλιον miliarium אצל הרומיים מדת ארץ של אלף פסיעות (Mil, ein Längenmass משנת יומ' פ' שני שעירי (יומ' ס"ח:) הולכין מיל וחוזרין מיל (ושונים) [צ"ל ושוהין] כדי מיל פי' בל"י ורו' מדת ארץ של אלף פסיעות ולכל פסיעה שתי אמות כי אלפים אמה לכל מיל. *[אחי"ה ואף אם נגזר' מלה ערבי' הנ"ל מל"י ורו' הנ"ל כדעת הח' פליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"ג, 310 בכל זאת מיל אצל רז"ל איננו מדת milia- rium של רומיים היינו אלף פסיעות כדעת ר"ב כי אם שבע אסטדיות וחצי והיינו רס"ו ושני שליש

---

[1]) הובא בס' שפראכ- אונד זאגענקונדע לה' פערלעס א' ועוד עיין עט"ש להנ"ל 96 והלאה. [2]) ובילק' בט"ס מקום מיוחס שלהם, ובדפ' מכילי' מקום מרומם ואולי במקום מימרם דאי' בשהש"ר פ' אמרתי אעלה צ"ל ג"כ מיומס וזה מ"ש תפתיא (דניאל ג', ב'. ג') מימרם [צ"ל מיומס] ולמה הוא קוראן כן תפתיא שמפתין יצר הרע על הזגות (ועיין ג"כ חידושי הרד"ל).

אמות כמו שהעלה החשבון על נכון הח׳ צוקערמאן (מאאסזיסטעם 28) ומיל היה תחום שבת היינו אלפים אמה עיין יומ׳ ס״ז. בפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) ופירש״י. ונרשם כמה פעמים ריחוק מקום ע״י מיל והקבוץ מילין עיין מגילה ו׳. יומ׳ ס״ח: פסחים צ״ג: צ״ד. סנהד׳ צ״ו. ירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג ירו׳ יומ׳ פ״ג ד״מ: מכילת׳ בא פ׳ י״ד במד״ר פ״ב — ובל״ס מִילָא חולי׳ קל״ט: פתי מילא והקבוץ כתרג׳ ירו׳ לשמות י״ד כ״ב; י״ז, ח׳; כ׳ י״ח; לבמדבר ב׳ ג׳; י׳, ל״ג] —

* מִלָא, מִילָה, מִילָן, מִילַפְפוּנָא, מִילְרִין עיין בערכים מל, מלפפן, מלרין.

☞ מילת (ענין צמר נקי) עיי״ע מל (י״ד) כי שם הביאו בעל הערוך.

מיימים (לפע״ד כפי גי׳ הספרים הימוס מל״י ἄμμα קשורים וקמיע ולפי גי׳ רבינו צ״ל ἴαμα = ἴασις רפואה Heilung ודעת ר״ב עיין בפנים) בב״ר פמ״ו (ר״פ מ״ה) ותאמר שרה: מיימים היא צריכה, ס״א[1]) קמיע היא צריכה כלומ׳ רפואה מלשון מחי יומסי (עיין בפנים). — (א״ב פי׳ בל״י אומנות המילדת). *[אחי״ה בע׳ הימוס (ח״ג ר״ב) כבר העירותי כי כוונת ר״ב על μαίευσις ואני פירשתיו מל״י הרשומ׳ בדבור המתחיל והראיה מס״א קמיע ועיין ג״כ גי׳ הילק׳ הרשומ׳ בע׳ הימוס ואם פי׳ רפואה העיקר אז הימוס כגי׳ ספרים או יותר טוב הימום כדאי׳ בדפוסים הראשונים הוא ל״י ἴαμα רפואה או צ״ל ייסים ἴασις ומי״ם הראשון בגי׳ רבינו קשה להלמו, וגי׳ כ״י ו״ו ב׳ ה״ב וב״ר מיימים במ״ם בסוף וכ״י ל״ד מיומים. ובעל מ״כ גרס ג״כ הימום במ״ם והביא בשם הערוך גי׳ הימוס לשון מסו ורפואה וא״כ לא גרס מלשון מחי כי אם רק מסו וכ״ה בכ״י ק״ט וה״ב. אבל לשון מחי ומסי אי׳ ג״כ בנוסח חסליחות וכן תרג׳ ירו׳ ב׳ מחצתי ואני ארפא (דברים ל״ב, ל״ט) אנא הוא דמחי ואנא הוא דמסי. ועוד עיין שבת ל״ג: כל היכא דהוה מחי ר״א היה מסי ר״ש] —

* מֵימַר, מֵימְרָא (כל״ס מֵאמְרָא בל״ת מאמר Wort, Ausspruch) הרבה בתרג׳ ובפרט ביחוס קול ודבור האל ומימרא דיי׳, קל מימרא דיי׳ הוא כמו ὁ λόγος וכבר האריך בענין זה ה׳ מאיבום רב ודרשן בברלין במאמרו מיוחד.

* מִין, מִינוֹק, מִינֶקֶת, מִינְתָּא עיי״ע מן וערכים הנ״ל בלי יו״ד, ועוד ע׳ מס, מץ, מק.

☞ מַיְרִי (אפעל מן ארי lehren כמו מורה בעברי) תרג׳ ירו׳ (א׳) עד אילון מורה (בראשית י״ב, ו׳) עד מישר דהוה מיירי ובל׳ גמר׳ קמיירי פי׳ קא מיירי מורים ואומרים עיי״ע איר וע׳ אר (ג׳).

* מִירִי (בל״י μυρία Myriade) פסיקת׳ דר״כ (צד ק״ז:) עיי״ע כילי.

מַיִישׁ (מל״ס מַיְשָׁא ובל״ע ميس der Zürgelbaum, Elsbeerbaum ופריו Elsbeeren) במסכ׳ תמיד בגמ׳ אבל באלו (כ״ט:) ר׳ אלעזר[2]) מוסיף אף של מייש ושל אלון, בב״ר פרשת ע״ג (ר״פ ע״ב) וימצא דודאים ר׳ יודה בר ר׳ סימון אמר מיישין פי׳ פרי של אילן ששמו מייש. *[אחי״ה וכ״ה במיוחס לרש״י בב״ר והוא גרס מישון וצ״ל מישין וביו״ד אחד תתכן יותר הגי׳ כמשקל ל״ע ועיין מ״ע דמ״ג ח״ד 637 וחט״ז 588 ופפלנ״צ ללעף 250] —

* מֵישָׁא, מַיְישָׁא, מִישׁוֹר, מִישָׁר עיי״ע מש הערכים בלי יו״ה, וכן בע׳ מת לערכים מית מיתה והנסתעפים ממנו.

☞ מיית (צ״ל מַיְתִי והוא אפעל מן אֲתָא ועיי בפנים) תרג׳ ינופף ידו (ישעי׳ י׳, ל״ב) מוביל ומייתי בידים. *[אחי״ה ר״ב העתיק כמו מתורגמן ע׳ מיית וסיים וגם זה איננו בערוך ע״כ ולכן הוסיף ר״ב וללא צריך הוא כי עיקרו אתא אשר ממנו באפעל אייתי וכ״ה בתרג׳ שני ד׳ א׳ ובל׳ תלמוד מוליך ומביא ובעל המתורגמן בע׳ יבל א׳ כתב: „לא ידעתי מהו"] —

* מֵיתָא, מֵתְיָא (מפעל אֲתָא die Ankunft) בא מבוא (בראשית כ״ה, ס״ב) מבואר בב״ר פ״ס אתא ממיתא, גיטי׳ ל׳, חזו דאתאי אמר שמואל לא שמיה מתיא, ובכנוי כתובו׳ י״ז. סנהד׳ ט״ו, בריך מתייך לשלם.

* מְיַיתְּבוּתָא (מפעל יְתֵיב, יַתֵּיב Besetzung) מ״ק ב׳, עיי״ע תב ג׳.

* מיתוי, מִיתוֹן (das Ausspannen des Fadens) עיי״ע מתה.

---

[1]) כ״ה לנכון בדפ״ר ומד׳ פיזי והלאה פ י׳. [2]) וכ״ה בתוספתא מנחות פ״ט אבל בספרא ויקרא פרש׳ ד׳ פרק ו׳ אי׳ ר׳ אליעזר.

מָךְ (= מוּךְ, מָכַךְ מל"מ ענין שפלת ערך sinken, niedrig sein ובפעל יוצא משפיל beugen, niederlegen) בר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד רע"ב) מייכי ליה ס' נמטי. בפ' הרואה בגמ' על הברקים (ברכות נ"ט.) ובגמ' דפ' ראשון בתעניות (י' :) מטרא במפתח כבא [1]) בר חמרא מוך שקיך וגני פי' פשוט וערוך שקיך והצע בקרקע ושכב [2]). רפדתי יצועי (איוב י"ז, י"ג) תרג' מאכית שיווי. משכב וספות (ש"ב י"ז, כ"ח) תרג' מככין [3]) [וקולין] [4]). וישבת על מטה כבודה (יחזק' כ"ג, מ"א) תרג' ורמית דרגשין מככין דיקר. בפ' יוה"כ בגמ' מפני שספק (יומי פ"ד:) אע"ג דקא מכיך [5]) מכוכי. *[אחי"ה וכנ"ה משרש מוּךְ בפסחים מ"ט סע"א מך רבע ופירש"י מקפל לבושו ורובץ. תענית כ"א סע"ב ומך להו ובע' בסתרקי גרס רבינו ומאיך ליה וכ"ה בתרג' שרש מְאַךְ תרג' והיום רד (שופטים י"ט, י"א) יומא מאך, תרג' וענה גאון ישראל (הושע ה', ה') וימאך יקר ישראל, תרג' ושח (ישעי' ב', י"ז) וימאך, ובאפעל: אשפיל (שם י"ג, י"א) אַמְאִיךְ ועיין עוד תרג' לישעי' נ"א, כ"ג; נ"ז, ט' ובפעל מאכית בתרג' איוב הנ"ל. וכן אפעל משרש מוּךְ בברכות נ"ד רע"ב הוה ממיךְ להו טורי [6]). והצווי בירו' כתובו' פי"ב דל"ה: ובקהל"ר פ' כל אשר: אמיך אפיך. ובנפעל נָמוּךְ שהוא ג"כ התואר עיי"ע נמך. ועוד התואר מַכִּיךְ וכ"ה בל"ס מַכִּיכָא תרג' שפל (ויקרא י"ג, כ') מכיך, נכה רוח (ישעי' ס"ו, ב') תרג' מכיך רוח, והקבוץ שם נ"ז, ט"ו רוח מַכִּיכִין; תרג' דכאי רוח (תהלים ל"ד, י"ט) מכיכי רוחא. שהש"ר פ' כמגדל טוריא מַכִּיכַיָּא. והשם בתרג' מלאכי ג', י"ד מכיכות רוחא ועיין עוד תרג' קהל' י', ו' והפעל מכך תרג' נכים (תהלים ל"ה, ט"ו) דמככין לי במילהון תרג' ואל תדכא (משלי כ"ב, כ"ב) לא תמכיך וכן ציון הנ"ל מיומ' מזה השרש והתפעל נתמכך עיי' בע' הבא אח"ז. ועוד קרוב לזה השרש מְכָא עיי"ע מך ג'] —

מָךְ (= מִיכָה איש מהר אפרים (עיין שופטים י"ז) ודרש מכך כמו מעך zerdrücken; מְכָא = מוּךְ מְכַךְ והבינוני מָכָא וכ"ה בל"ס ופי' נמוך ומעוך gedrückt) בחלק בגמ' שלשה מלכים (סנהד' ק"א:) ובילמדנו בפ' כי תשא [7]) מיכה שנתמכך [8]) בבנין פי' שנתמעך [9]) בבנין של פרעה שהיו ישראל בונין והיו נוטלין המצרים בני ישראל כשהן קטנים ומניחין אותן בבנין במקום האבן אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כך עושין לבני אברהם אמר לו הקב"ה אלו הקטנים אם מניחין אותן ויתקיימו בעולם יהיו רשעים ואם אי אתה מאמין קח אחד מהם ותראה מה יהיו מעשיו ולקח מיכה — ובפ' מפנין בגמ' מילדין (שבת קכ"ט סע"א) לישקול זוזא מכא וליזיל לזי חנוותא. בר"ג דפ' שור שנגח ד' וה' (ב"ק ל"ז.) הוה נקיט זוזא מכא בהדיה פי' „זוז מעוך שנתמעך מטבע הצורה ונראה כאסימון". *[אחי"ה הועתק מפי ר"ח לשבת שם (נדפס בש"ס ווילנא) וכנ"ה בבכורות נ"א רע"א זוזא מאכא ופירש"י שנפחתה צורתה. ובכ"י רגמ"ה (כ"י אנגיילי דף קי"ג.) גרס ממכא ופי' קל. — ויתר דרשות בענין מיכה (מיכהו) ופסלו עיין פסחים קי"ז, סנהד' ק"ג: שבועות ל"ה: שמ"ר פכ"ג ורפמ"א ויק"ר פל"ב, במד"ר פ"י וט"ז] —

מָךְ (= מְכָא, מְכִי = מוּך gebeugt sein) בויק"ר ויהי ביום השמיני (פי"ג) הדא חיותא כד סלקא מן ימא היא מכיא [10]) מן חורשא לית היא מכיא פי' ענין נמיכות. — (א"ב תרג' שפל מן העור (ויקרא י"ג, כ') מכיך מן משכא). *[אחי"ה דוגמא אחרונה שייכה לע' מך א' כי שרשו מכך, ומכיא של ויק"ר הוא משרש מכא והבינוני זכר מָכָא עיי"ע הקודם, ולנקבה מָכְיָא ובשהש"ר פ' כמעט אי' מָכַיָה (ושם ובילק' הגי' בהיפך עיין במ"כ ובאדר"נ פל"ד), והקבוץ ב"ר פל"ב טוריא מָכַיָּא ובשהש"ר פ' כמגדול מְכִיכַיָּא עיי"ע מך א', ובאפעל ב"ר רפי"ז כי סליק אמכת לאפה ונפקת. ובאתפעל תרג' ונדכיתי (תהלי' ל"ח, ט') ואיתמכיית, וימכו (שם ק"ו, מ"ג) תרגו' ואיתמכיאו — והשם ב"מ קי"ד. שיהא במָכוּתוֹ מתחלה ועד סופו] —

---

[1]) וכה"ג בכ"י ש"ס ועיין מ"ש בשנויי הגירסאות בע' אנש אות ב' (ח"א ק"ס:). [2]) ובגוף הענין פירש"י כן וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לתענית וז"ל מוך קפל ודמוך כלומ' שכל היום יורד מטר ע"כ. ובפי' ר"ח אי' הצע השק שלך ושכב שאין לך היום הליכה. [3]) וכ"ה ברפ' וויניצי' אבל בנו"ג וברד"ק מכבין. [4]) כצ"ל וכ"ה בע' קל ז'. [5]) וכ"ה ברש"י ובכ"י א"פ עיין ד"ס למקומו ובנו"ג ממכיך. [6]) ובב"נ הגי' והוה מכיך משרש מכך ודוגמתו בתרג' (תהלים קמ"ז, ו') משפיל: מכיך ובתרג' כ"י ממאיך וכצ"ל בפסיקתי רבתי ס"פ העומר דאנא ממאיך קדלי ובנו"ג מאמיך, או צ"ל ממיך וכ"ה בפסיקתי דר"כ צד ע"ב: ובילק' אמור רמז תרמ"ג וכ"ה בויק"ר ספכ"ח מימיך קדל. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד, ה"ב אבל בכ"י ק"ט ב"ר ובדפ"ע לי' ולפע"ד על זה המדרש כיוון רש"י לסנהד' ק"א: ד"ה נתמכמך ע"ש. [8]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע נתמכמך וכ"ה בנוסה'. [9]) וא"כ דרש מיכה כמו מעכה ובאמת במקום מיכיהו בדה"י ב' י"ג, ב' אי' במ"א ט"ו ב' מעכה. [10]) בנו"ג ממכיא.

מָךְ (= מוּךְ לפעל מל"ע مخ בלויי הבגד Lappen, abgeschlissenes Stück או מל"ע مخ כל דבר רך ודעת רבינו עיין בפנים) בפ' במה טומנין (שבת מ"ז:) לא במוכין ולא בזוגין[1]. בפ' במה אשה (שם ס"ד:) ובמוך שבאזנה ובמוך שבסנדלה ובמוך שהתקינה לנידתה. בפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ט סע"א) מוכין שהכובס מוציא הרי אלו שלו. בפ' ר' אליעזר אומר אם לא הביא בגמ' מרחיצין חמין (שבת קל"ד סע"ב) [נותנין] חמין ושמן במוך שעל גבי מכה. בפ"ק דיבמות (י"ב:) ג' נשים משמשות במוך פי' הפשתן המסורק המובחר קורין בל' שמעאל אלמוך[2]) פ"א מוכין שגורדין מן הבגדים. וכפ' י"א בנגעים (מי"א) עד שיראה באריג ובמוכין ואם קיצץ הבגד קצצים קטנים נקרא מוכין כדתנן בזה הפרק (מי"ב) קיצצו ועשאו מוכין טהור. *[אחי"ה כפ"א נגרר רבינו אחר פי' ר"ח בשבת מ"ז: (בש"ס ווילנא) שפי' מוכין סמרטוטין בגדים מקוצצים כדתנן בנגעים וכו', אבל לפי' ראשון לא מצאתי לו מקור וגם לא מצאתי מלה ערבית אלמוך בזו ההוראה, ולפע"ד לפ"א של רבינו עולה יפה מלה ערבי' مخ היינו כתיתי ובלויי בגד ולפי' ראשון עולה יפה מלה ערבי' مخ וכן פירש"י בשבת מ"ז: כל דבר רך קרוי מוכין כגון צמר גפן . . וגרירת בגדים בלויים ע"כ וכ"ה בראשוני' ר"ן ומאירי לשבת ועיין ריטב"א שם ורשב"א ליבמות, ועיין מ"ש שט"מ לסוף ב"ק בשם הר"ם, וכן הוזכרו יחד מוך ומטלית בתוספ' תרומ' ספ"ט, ובתוספ' שבת פי"ד (ט"ו) הוזכרו מוכין עם לשונות של ארגמן, ובתוספת' סוף ב"ק אין לוקחין מן הסורק מוכין . . לוקחין מן הכובסין מוכין, וכנ"ה בשבת מ"ט. מוכין לחין וכו' עיי"ע מרט א'. ירו' שבת פ"ד ד"ו סע"ה, ושם פ"ו ד"ח רע"נ תוספת' שבת פ"ח (פ"ט)] —

מָךְ (= מוּכִּין מפעל נכה schlagen פי' מים מוּכִּין מים ניזקין כלומר מים רעים עיי"ע מַי) בפ"ק דמקואות (מ"ח) ולמעלה מהן מים המוכין[3]) שהן מטהרין בזוחלין. בשנים בפ"ח בפרה (מ"ט) מים[4]) המוכין פסולין ואלו הן מים המוכין המלוחין הפושרין. — (א"ב מלשון (שמות ז', כ') ויך את המים. *[אחי"ה ופי"מ להרמב"ם לפרה מבאר מוכין מזיקין ועיין תוי"ט לפרה שהביא יתר פירושי הרמב"ם] —

* מִיכָאֵל (מלאך Michael) ככר מצא מקומו בדניאל (י', י"ג) מיכאל אחד השרים הראשונים, מיכאל השר הגדול (שם י"ב, א'), מיכאל שכרם (שם י', כ"א) וכן בתר"י א' לשמות כ"ד, א' מיכאל סרכן חכמתא, תרג' תהלים קל"ז, ז' מיכאל רבה דירושלם ושם פ"ח מיכאל[5]) רבה דציון, ותרג' איוב כ"ה, ב' מיכאל מן ימינא והוא דאשא, אבל במקומות אחרי' נראה שמיכאל של שלג הוא עיין שהש"ר פ' צאינה: מיכאל שר של שלג וגבריאל של אש. ושם: המשל ופחד עמו (איוב שם) המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל[6]) וכ"ה במד"ר פי"ב ובד"ר פ"ה ועיין ג"כ יומ' ע"ז. מוכח שגבריאל הוא של אש[7]), ושם מוכח כי מיכאל הוא שר ישראל אמר הקב"ה למיכאל מיכאל סרחה אומתך אמר לפניו רבש"ע דיו לטובים שבהם וכו' והוא של חסד וגבריאל הוא של דין עיין שבת נ"ו: סנהדר' כ"א: ובאיכ"ר פ' ולא זכר (ב', א') אי' כפי' מלאך הקשה שביניהם זה גבריאל ומזה הטעם הוא משמאל השכינה ומחנה ישראל עיין פדר"א פ"ד ד' כתות של מלאכי השרת וכו' מחנה ראשונה מיכאל מימינו מחנה שניה גבריאל משמאלו, במד"ר פ"ב . . כך סיבב לכסאו ד' מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל מיכאל בימינו כנגד ראובן למה נקרא שמו מיכאל בשעה שעברו ישראל בים פתח משה בשירה מי כמוך וגו' מי שסיים את התורה אמר אין כאל ישורון מי כמוך אין כאל הרי מיכאל וכ"ה בפסיקת' רבתי פמ"ו ושם אי' וכשסיים את התורה וכו' ועיין עוד ב"ר פ"א מיכאל מותח בדרומו וגבריאל בצפונו. ומצפון תפתח הרע ולכן מושב גבריאל שהוא מלאך הדין בצפון אבל בכ"ז לא החליטו רז"ל בכל ענין שמיכאל הוא חסד ורחמים וגבריאל רוגז פחד ודין עיין שמ"ר פי"ח[8]) ושהש"ר פ' אמרתי אעלה ומה שנאמ' מגבריאל (סנהדר' כ"א:) נאמ' בירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ממיכאל. ושניהם יחד נקראו שומרי ישראל עיין שמ"ר שם עשאן הקב"ה שומרין לישראל ומי הם מיכאל וגבריאל, וכשהש"ר פ' הנה מטתי וקהל"ר פ' כל אשר תמצא פסיקת' דר"כ פ"ה צד

---

1) וכ"ה בירו' אבל בנו"ג ולא בזגין ולא במוכין. 2) כן הוא בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב, ובכ"י ק"ט אלמיך וכדפ"ע אלמך. 3) בנו"ג מוכין. 4) בנו"ג המים. 5) כ"ה בכ"י ובנו"ג גבריאל. 6) ובב"ר פי"ב אי' בהיפך המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל. 7) ועיין ג"כ פסחים קי"ח. ותנחומ' ויגש סי' ו' ושם אי' מיכאל מן המים. 8) ועיין ג"כ שם פ"ב.

מ"ה: פסיקת' רבתי פט"ו במד"ר פי"א ילק' משפטי' סוף רמז שס"ב וילק' תהלים רמז תשצ"ה[1]) מלאכי צבאות (תהלים ס"ח, י"ג) מלכיהון דמלאכיא אפי' מיכאל וגבריאל וכו' איכ"ר פ' בל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל, ירו' ברכות פ"ט די"ג. אם באת על אדם צרה לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצוח וכו' — ב"ר פמ"ח גדול שבהן .. זה מיכאל עיין ספרי על המלאכי' והשדים צד 26 ושם הוכחתי כי כמה ענינים שנאמר על מיכאל נולדו על ברכי דמיוני הפרסיים וכן מה שאי' בחגיג' י"ב: עיין מנחות ק"י: מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב ועיי"ע מיטטרון.

מְכַבֵּד (מפיעל של כִּבֵּד פי' kehren מטאטא Kehrbesen וכפות תמרים שדומה לו) בפ' מקום שנהגו בס"ג (פסחים נ"ו:) אבל בשל מכבדות דברי הכל אסור גזרה שמא יעלה ויתלוש. בפ"ק דסוכה בגמ' חבילי קש (סוכה י"ג: תוספתי ביצי רפ"ד ובירו' ביצי פ"ד דס"ב ע"ג) מכבדות ובהם תמרים. בריש עוקצי' (פ"א מ"ג) המכבד של תמרה ד' טפחים, פי' פצעילי תמרה והוא האשכול שתלויים בו התמרים ומפני שני דברים נקראת מכבדת אחד משום הפרי שהוא תלוי עליה היא כבידה ונתלית למטה ואחד שהיא לכבד את הבית. ופי' מכבדות של תמרה ריכבא דהוצי. *[אחי"ה הפי' הזה הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד 43 רק שם אי' וז"ל מכבדת של תמרה פי' צעף אל תמר בטיית ושמה מכבדת מב' פנים אחד משום וכו' ואחד שהוא לכבד את הבית כדאמ' בשבת (קכ"ד:) מכבדת של מילת מותר לטלטלן בשבת אבל של תמרה לא ופי' מכבדות וכו'. וא"כ מוכח שנגרר רבינו אחריו ולכן נ"ל כי במקום פצעילי תמרה (שהם פגי תמרה עיי"ע פצעל) צ"ל צעף אל תמר שהוא בל"ע سعف التمر כפות תמרים אשר בהם תלוי האשכול ועוד מהיותו דומה למטאטא נקרא מכבר ועיי"ע אלבינא וע' כבד ועיין פי"מ להרמב"ם לעוקצי' הנ"ל. ובתנחומ' סוף מסעי (סי' י"ג) דרש והאחרון הכביד (ישעי' ח', כ"ג) הכבידן כבמכבד ועיין ג"כ איכ"ר פתיחת' סי' נ"א הובא בע' אלבינא. וכנ"ה בתוספ' שבת רפ"ו (פ"ז) שב על המכבד .. אל תשב על המכבד .. הרי זה מדרכי האמורי. ורה"ג גרס בעוקצ' ובשבת הנ"ל בל' נקבה מְכַבֶּדֶת ובנו"ג בעוקצ' המכבד ובשבת הנ"ל הקבוץ מכבדות של מילתא וכן בירו' פיאה רפ"ד די"ח, תמרים במכבדות, ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד מכבדות תמרה] —

מַכְבַּנְתָּא (אולי כמו כבינתא עיי"ע כבינת וכן בל"ע مقبّن ענין קשירה ותפישה das Verbinden, Zusammenhalten ועיין בפנים) [בפ' במה אשה ולא בכוכלייר][2]) (שבת ס"ב.) מכבנתא פי' היא בית הנפש ועגולה כמו כוכליאר דיומ' (כ"ה.) ויש בה מחט שתופשת[3]) עמה בגדיה ואותו מחט נכנס בעינו של נחש כדאמרינן (שבת קנ"ו:) שקלתה למכבנתא ואיתרמיא בעינ'. פ"א בע' כוכלייר. *[אחי"ה ועם הוראת מלה ערבי הנ"ל עולה יפה פי' ראשון שתופשת עמה וכו' וכן פירש"י בשבת ס"ב. מכבנתא נושקא"ה ע"ש שמכבנת וקושרת מפתחי החלוק ע"כ ור"ת היה מפרש דמכבנתא היינו צעיף ורש"י לשבת קנ"ו: פי' אשפינגלא בלעז[4]) והוא ל"צ Stecknadel, epingle וזה כפי' הערוך מחט ועיי"ע ככליאר ומרפה לשון מרמ"ל במ"ק י"ב: ואו"ז שם שהאריך בענין נידן שלנו והביא ג"כ כי בית נפש קורין בל' כנען זפונא ובל"א וורשפן [Vorspann?] ועוד הביא כי ה"ר יוסף קרא זצ"ל פי' בתי הנפש נושקלי ע"ש ואם נושקא הוא כדעת רמ"ל nusquo, nucchio נרתק חומט אז הוא מין תכשיט בזו התבנית שנושאין אותה הנשים כנגד לבן שהוא כבית נפש עיין ערכו אצלנו] —

מַכְבַּר (= מַכְוַור הר במזרחו של ים המלח הנקרא Μαχαιρός (בן מתתיהו על הקדמוניות י"ג ט"ז, ג') Machärus) תרג' ירו' את ארץ יעזר (במדבר ל"ב, א'). בפ' ג' בתמיד (מ"ח) עזים היו לאבא בהרי מכבר והיו מתעטשות מריח הקטורת. *[אחי"ה בכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ב"ר וה"ב מכוור וכן במשניות בהר מכוור ובמשני' דש"ס בערי המכוור וביומ' ל"ט: בט"ס מכמר וצ"ל מכוור וכדאי' בכ"י א"פ, ובכ"י ב' מכאוור וצ"ל מכוואר וכ"ה בע' הר בציון מתמיד ובירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. מכוור ועיין הערה בע' הר וש"נ. ובתר"י א' וב' לבמד' ל"ב, א', ג', ל"ה מכוור, ובתר"י ב' שם כ"א, ל"ב מכבר והנכון בוי"ו וכן הוא במתורגמן ור"ב לא הרגיש בזה] —

☞ **מכבר** (?) תרג' כעס לאביו (משלי י"ז, כ"ה) מכביר לאבוי. *[אחי"ה העתיק דברי המתרגמן והוא סיים איני יודע מהו ואולי

---

[1]) ועיין מדרש שמואל ס"פ י"ז. [2]) וכ"ה בעי ככליאר. [3]) ובכ"י ק"ט שתולה, ובעה"ק שנ"ב שתופרת. [4]) כפי' ג"י המעולה באו"ז ה' שבת סי' פ"ד סק"ד ועיין לעז ברש"י שבת נ"ז. ד"ה שאינה נקובה.

שרשו כבר ושייך שם ע"כ וכה"ג בדפ' וויניצ' אבל בקצת דפוסי' יותר טוב מ כ ב י ד והוא מל"ם אתכבד ענין כעס ועיין ברכות ס"א: כבד כועס] —

* מַכְבֵּר (מל"מ קרוב להשם כְּבָרָה Flechtwerk, Sieb) והקבוץ ב"ר פל"ט ועיין סוף רות רב' הביא מַכְבֵּרוֹת וכבר את הראשון וכו' פי' הביא נפות והניף וכו'.

מַכְבֵּשׁ (מפעל כָּבַשׁ Presse, Mange, Gestell, Holzbank) בכל כלי עץ שנחלק פי"ו בכלי' (מ"ז) המכבש של חרש, ובהגוגע פ' כ"א בכלי' (מ"ג) במכבש של חרש ובקושתנית[1]) פי' „כל דבר שהוא לכיבוש[2]) דבר אחר[3]) באמצעו שמו מכבש"[4]) וכל חרש לפי מלאכתו יש לו מקום שכובש ועוצר העץ עד שיתקנו למלאכתו[5]) וכן מכבש של כובס יש לכובס שני דפין אחד שיכבשם מקפלם ומניחן ביניהן ועוצרין ונראין יפין, כדתנן בשבת (קמ"א.[6]) מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין וכן פי' בע' כבש[7]) ובפ"ד בזבין (מ"ז) ועל המכבש של כובס[8]) כלים שתחתיו טהורין, בפ' אלו מגלחין בגמ' דסמוך מפני שאמרו (מ"ק כ"ג סע"א) ת"ר כל ל' יום לגיהוץ אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים היוצאין מתחת המכבש[9]). *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' מ"ק ספ"ב לפי גי' כ"י אירפ' מכבש של כובס ובדפוסי' כובשים, ובתוספת' כלי' ב"ב רפ"א מכביש שעל גבי הקנים, ושם: מכביש הנגר, ובסוף הפרק: מכבש של שכף שהוא מותח עליו את העור וכו', ירו' שבת ספ"כ די"ז ע"ד מכבש עשו אותו כקרקע. וברש"י שבת קמ"א. לועז פריש"א ובמ"ק שם פירוש וצ"ל כבכ"י רש"י (ד"ס מ"ק צד ל"ט.) פריסא והוא ל"צ presse וכ"ה בלא"ש] —

* מְכַּדִי (מלת תמיה נ"ל שמורכבת מן: מְ־כַּדִי = כַּד הִיא פי' ממה אשר היא כלומ' מאחר אשר היא nachdem nun, da nun, da doch) ברכו' ט' סע"ב מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע וכו' מ"ט תקנוהו רבנן לאחר י"ח ברכות וכו', שם י' רע"א מכדי מעשה שאול הוה ברישא ליכתוב ברישא וכו', שם כ"ב רע"ב מכדי כולהו אמוראי ותנאי בדעזרא קמפלגי וכו', שם ל"ג. מכדי אנשי כנה"ג תקנו להם לישראל וכו' נחזי היכי תיקון וכו', מגילי ב'. מכדי כולהו אנשי כנה"ג תקנינהו וכו' עיין פירש"י מדהקילו חכמים . . על כרחך אנשי כנה"ג . . כולהו הני זימני תיקון וכו', פסחים י"ד. מכדי בשר שנטמא בוולד חטומאה מאי הוי שני וכו', מכדי שמן שנפסל בט"י מאי הוי שלישי וכו', שם: מכדי האי נר מאי קא מהניא וכו', כ"ג: מכדי בין למר ובין למר אסורין בהנאה מאי ביניהו וכו' חגיג' ד' רע"א למה לי קרא מכדי מצות עשה שהזמן גרמה היא. ט'. מכדי מאי עצרת וכו', י"א רע"א מכדי שנויי שניי' מה לי דר ומה לי לא דר וכו', י"ב רע"ב מכדי בשמים אתחיל ברישא וכו', ביצ' ב': מכדי מאן סתמיה למתניתין רבי מ"ש וכו' יבמות ק"א: מכדי חא סתמא והא סתמא מ"ל חד סתם מ"ל תרי סתם (עיין ספר הכריתות לשון לימודי' ש"ג סי' קטו, קע), כתובות כ"ב: מכדי תרי ותרי נינהו וכו', גיטין נ"ה: מכדי ההוא גברא בעל דבביה דההוא גברא הוא, ב"ק ג'. מכדי שקולין הן ויבאו שנים. חולי' כ"ט. אלא רישא מכדי על עוף קאי וכו'. נדה ד' רע"ב מַכדי האי ככר ספק טומאה כרה"י הוא וכו'.

* מֵכָּה (מל"מ ענין הבאה ונגע Schlag, Plage) ברכות נ"ח. מכת בכורות, ירו' נזיר פ"ד דנ"ג: מכת מרדות, תענית י"ט. מכת בצורת, ב"ק קט"ז. מכת מדינה — ובהשאילה מכת פרושים ירו' פיאה פ"ח דכ"א. ירו' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד עיי"ע פרוש. והושאל עוד מכה למקום מילה סוט' י': עיי"ע מכתם — והקבוץ מַכּוֹת סנהד' פ"א מ"א מכות בשלשה — ונקראה המסכת מ כ ו ת מרוב עסקה מענין מלקות.

* מָכוֹן, מְכוֹנָה (מל"מ ענין דירה Wohnstätte) חגיגה י"ב: מכון שבו אוצרות שלג וכו' תרג' שופטים ה', י"א בית מכונת ליסטין — והקבוץ אהלות פ"ח, מ"א מכונות חיה ועוף[10]) — ירו' שבת פי"ז דט"ז: במכונה ט"ס עיי"ע בכאן (ח"ב, צ"א) וע' זיירי.

* מַכְוֵר עיי"ע מַכְבֵּר.

* מָכוּת (מפעל מְכָא Verarmung) עיין סוף ע' מָךְ ג'.

[1]) וכ"ה בפי' רה"ג אבל בעי' קשט: קשטנית וכ"ה בנוסחאותנו. [2]) בפי' רה"ג לכבוש. [3]) בפי' רה"ג בט"ס אחד ובדפו"ו אי' ד"א וקודם לזה אי' בטעות נקודה כאלו מתחיל בד"א פי' אחר. [4]) ע"כ בפי' רה"ג לסדיט 16 ועוד שם ציון משבת קמ"א. ונראה שפי' יותר ארוך היה לפני תערוך. [5]) עיין פי' הר"ש. [6]) וכ"ה בתוספת' שבת ר"פ ט"ז (י"ז). [7]) כבש ב'. [8]) כ"ה בדפ"ר, ובדפו"ו כובש. [9]) וכ"ה בריי"ץ גיאת הל' אבל עמוד מ"ח ובבה"ג ובריי"ף ובר"אש ובכ"י ש"ס מתחת ידי מכבש ובנו"ג מתוך המכבש. [10]) ובתוספת' אחלות רפ"ט עדר בהמה חיה ועוף.

* מכותא עיי"ע מכתא.

מַכְּחָל, מַכְּחוֹל (מפעל כָּחַל ובל"ע مكحل, مكحال ובל"ס מַכְּחָלָא Schminkstift ועיין בפנים ועוד כינוי לבעילה) בסוף בבא קמא בגמ' ואם מחמת הגזלן (קי"ז סע"ו) הוו מדלו ליה במכחלא דכספא [1]). בפ' י"ג בכליי (מ"ב) מכחל [2]) שניטל הכף טמא מפני הזכר ניטל הזכר טמא מפני הכף. פי' מכחל צורת כרכד [3]) הוא מברזל או מנחשת [4]) „וראשו אחת כוחלין בו העין והוא חד ונקרא זכר ואחד מנקין בו האוזן מן הרעי והוא רחב ונקרא כף"[5]) וזה צורתו [6]) — בפ' [7]) השוכר את הפועלים בגמרא דסמוך היה עושה (ב"מ צ"א סע"א) דאמר שמואל במנאפים משיראו מנאפים [8]) ובכלאי' [9]) עד שיכנים כמכחול בשפופרת. ובס"ג דפ' כיצד העדים (מכות ז'.) ראיתם כמכחול בשפופרת ורבנן היכי דייני כשמואל דאמר משיראו מנאפין. בס"ג דפ' ד' מיתות (סנהד' ס"ח.) הרבה תורה למדתי [10]) ולא חסרוני תלמידי [11]) כמכחול [12]) בשפופרת [13]). *[אחי"ה וכנ"ה בכליי ט"ז, ח' תיק מכחל, שהש"ר פ' לריח ולא חסרתיה רק כאדם שמטביל זכרותו כמכחול בים צ"ל זכרותו של מכחול עיין פי' מהרז"ו. והקבוץ גיטין ס"ט רע"א ולימלי תלת מכחָלֵי בהאי עינא ותלת מכחלי בהאי עינא וריש המאמר עיין בע' ברק א'. — ובעה"ק שנ"ב פי' בלא"ש אורשערא = Ohr-scheere והוא שמנקין בו האוזן ויותר טוב להקרא Ohrlöffel שהוא רוחב ככף וכפי' הערוך וזה ההלק הרחב נקרא בתוספת' כליי ב"מ פ"ג מקבל: מכחול הניטל זכר שלו אעפ"י שהיה המקבל שלו מלא חלודה טמא ניטל המקבל שלו וכו'] —

* מַכְּיָרִין עיי"ע מכר ג'.

* מְכַךְ כמו מַךְ בל"ס ונרדף עם מְכָא beugen בפעל ואפעל נתפעל עיי"ע מך א' וב'.

מכל (= מְכִילְתָּא פי' בלא"ר כמו מדה בל' עברי והושאל לכללים שבהם נדרשה התורה (עיי"ע מד) ובפרט נקרא כן מדרש לשמות) בפ' השולח גט בגמ' המוכר עבדו (גיטין מ"ח.) פוק עיין במכילתיך. אימור אהדר ליה במכילתא אחריתי (פסחים מ"ח.[14]). בריש ויק"ר פ' טוב מלא כף נחת (פ' ג') ריעותיה מיתקרי בר מכללא [15]). פי' מכילתא ברייתא שהיו בה טעמי התנאים. ר' ניסים זצ"ל פי' מכילתא מגילתא ג' בבי מתחלפין כמו מכורותיך (יחזק' כ"א, ל"ה) מגורותיך [16]). פ"א מכילתא מידה כדמתרגמינן משורה (דה"י ב"ג, כ"ט) מכילתא. וגרסי בני מערבא במסכת (שבועות ובפרק אחרון) [17]) [וצ"ל שביעית בפ' אחרון] (ירו' שביעי' ספ"י דל"ט סע"ד) אמר ר' יוסי הד בר נש דתני חדא מכלא [18]) [פי'] מסכתא א' אינמי דהיינו מדת חכמה אחת מהחכמות דהיינו מכילתא. *[אחי"ה בכ"י לי' מן ר' ניסים עד גמירא. וכירו' שביעי' הנ"ל אי ג"כ בירו' מכות פ"ב דל"ב רע"א דחכם חדא מיכלה וכו' צ"ל לון חדא מיכלא אנא חכים. ובב"מ כ"ג סע"ב אי' בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו במסכתא וכו' ועיין שם תוספ' ותוספ' קידו' ל'. והוא ראיה לפי' רבינו כי מכילא פי' מסכתא. ודע כי מציונים מגיטין ופסחים הנ"ל קצת ראיה לפי' ר' ניסים וכן השתמשו ראשוני המפרשים לכתוב במקום לקמן בסוגיא: לקמן במכילתין או יותר טוב במכילתן. ומדה היא בלא"ר מְכִילָא [19]) או מְכִילְתָּא עיי"ע כל ו' והקבוץ מְכִילָתָן, מכילתָאן או מְכִילָתָא (כדמתרגמינן המנקיות (ירמי' נ"ב, י"ט) מכִילָתָא ועיין תר"י א' לשמות ל"ז ט"ז וע' כל וע' מכל במתורגמן וירו' ב"ב ספ"ה דט"ו: הוה מחי על מְכִילְתָא ולא על שיעוריא.) וא"כ מכילתא אולי צריך לנקד מכילָתָא ופי' ספר המידות ועיין מבוא למכילתא לה' מאיר איש שלום צד XXXIII ושם כל הענין כי האריך, ושם XXXI הביא ג"כ דעת המהרז"ף ממ"ע לשנה שנייה צד שצ"ב וז"ל ויש להסתפק מאוד אם כינה

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ור' עיין ד"ס ב"ק צד ק"נ ובנו"ג דלו ליה במכחלתא. [2]) בנו"ג מכחול וכ"ה בע' כף אי' ובפי רה"ג. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ואמ', ובשאר כ"י ודפ' וויניצי' כרכר, ובד' פיזי באסיל כדכד. [4]) עיין בפי"מ להרמב"ם. [5]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 9 ע"ש. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב אי' ובכ"י ב"ר ובדפ"ע ובפי' רה"ג חנ"ל לי' הצורה אף אם אי' וזה צורתו ורמ"ל השמיט גם תיבות הללו. [7]) בדפ"ע ובכ"י אי' כאן ע' בפני עצמו ולא ידעתי למה ובעה"ק שנ"ב לנכון רק ע' אחד. [8]) וכ"ה בשט"מ ושם משיראו כמנאפים וכ"ה במכו' ז'. ובנו"ג בב"מ עד שיראו כדרך המנאפים. [9]) בדפו"ו בט"ס ובכלים. [10]) בדפ"ר ובכ"י. [11]) ובכ"י ו"ו וה"ב ולא חסרתי תלמידי. [12]) בנו"ג אלא ובכ"י ש"ס אפי' כמכחול. [13]) בכ"י ב"ר וק"ט לי' מן כמכחול בשפופרת הראשון עד השני. [14]) וכ"ה בכ"י ש"ס עיין ד"ס פסחים צד ס"ח. ובנו"ג אימור שתיק ליה במתני' ואהדר ליה וכו'. [15]) בנו"ג בר מכילאן עיי"ע ובקהל"ר פ' טוב מלא: מרי מכילאן. [16]) במקרא (בראשית י"ז, ח'; כ"ח, ד') כתוב בל"ז מגוריך וכן דרש בתנחומי' ויחי סס"י ט' מכרותיהם (בראשית מ"ט, ו') מגורותיהם כד"א מכורותיך ועיי"ע מכר ג'. [17]) כ"ה בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו לי' ובפ' אחרון. [18]) בנו"ג הדה אמרה בר גש דתני חדא מיכלא. [19]) ובירו' שביעי' הנ"ל מיכלא.

ר' ישמעאל את ספרו (היינו מדרש לשמות) בשם מיוחד והיותר נראה שהשם מכילתא היא מזמן מאוחר ומכילתא ענינו מדה ואולם ר"י היה מפורסם למחבר הי"ג מדות על כן קראו גם זה הספר מכילתא דר"י כלומ' מדה דר"י ע"כ וזה נ"ל נכון וברור. ועוד עיי"ע מד ושם הוכחתי כי הושאל שם מדה על הכללים אשר בהם נדרש המקרא, ועיין ג"כ דברי בעל ברורי המדות שהובאו במבוא הנ"ל, ועוד ספר על הדרשות לריט"ל צונץ צד 47 ודרכי המשנ' למהרז"ף 308 ומבוא למכילתא להרב א"ה וויס צד XVI והלאה — ובעשרה מקומות הביא רבינו ציונים ממכילתא כמו שאראיך במפתח לזה הספר הערוך השלם] —

מכל (= מִכְלָה ל"מ פי' כליל זהב lauter Gold) בפ' הקומץ רבה בגמ' ז' קני מנורה (מנחו' כ"ט.) מאי מכלות זהב (דה"י ב' ד', כ"א) אמר רב אסי אמר ר' יוחנן [1]) שכילתו לכל זהב סגור של שלמה מלך ישראל. *[אחי"ה לפי דרוש זה אולי כילתו כמו כִּילוּי, כְּלָיָה פי' כליון Vernichtung וכן נשמע מפירש"י מנחות שם ד"ה והכתיב אין כסף. ופי' מִכְלָה פירש"י בדה"י מזוקק וצרוף וכן פירש הרד"ק שם בשם י"מ ע"ש ובפי' הראשון פי' מכלות כמו כלי וכ"ה בשרשים ע' כל] —

* מַכָּל (אולי מל"ר macula ענין זהומא Schmutz) מכילת' משפטי' פרש' י"ג השמן אין מקבל מכל וכו' ובילק' משפטי' רמז שמ"ג הגי' מעל. ובתוספ' ב"ק פ"ז הגי' דלים עיי"ע בח"ג, ע"א.

* מֵיכַל, מֵיכְלָא, מֵיכַלְתָּא, מֵיכְלוּתָא (כמו מאכל, מאכולת בל"מ Speise, Nahrung) הרבה בתרג' עיין אונק' לבראשית ו', כ"א; מ', י"ז; לויק' י"א, ל"ד; כ"ה, ל"ז; תר"י א' לבמד' י"ג, כ"א; תרג' למשלי ד' י"ז; כ"ג, ג'; כ"ה, כ"ז; כ"ח, א'; ל"א, י"ד.

☞ מְכִילְתָּא (Opferschaalen) תרג' ואת המנקיות וית מכילתא. *[אחי"ה עיי"ע מכל א' ומ"ש. וכן תרג' בָּתִּים (מ"ב כ"ג, ז') מְכִילָן לפי גי' כ"י ב"ר ועיי"ע כל ו' ומ"ש. והתרג' השוה בָּתִּים לְבַתִּים] —

* מְכַלֶּה (מפעל כלה der Vernichtende) דברים רב' פ"ג אף וכו' משחית ומכלה ועיי"ע השחת (ח"ג רמ"ט) וש"נ.

* מְכַלָּלָה (פי' בל"י μεγαλόν גדול) עיי"ע בלטוורא (ח"ב, צ"ז) ומ"ש.

* מַכְלַלְתָּא (מפעל כלל באפעל die Kronenvertheilende) שם מקום וכן מתורג' בתר"י א' עטרות (במדי' ל"ב, ג'. ל"ד. ל"ה).

מִכְמָס (שם מקום Μαχμάς = Machmas) מקביים א' ט', ע"ג והוא מִכְמַשׂ של מקרא) וזנוחה אלפא לסלת בפ"ח [2]) במנחות (פ"ג:) פי' מקומות הן. *[אחי"ה וכ"ה מכמס במשנ' שבמשניות ובנו"ג בט"ס מכנים ועוד עיי"ע זנוח ומ"ש. והוזכר מכמס בעזרא ב', כ"ז ואחד הוא עם מכמש ש"א י"ג ב' — ט"ז, מכמש נחמי' י"א, ל"א, ונקרא היום שם כפר مخماس עיין וויענער רוו"ב ב', 92] —

* 1 מִכְמַר (מפעל כָּמַר das Warmmachen) פסחי' נ"ח סע"א ב"מ ע"ד, עיי"ע כמר א'.

2 מִכְמָר (= מִכְמֶרֶת, מִכְמֹרֶת מל"מ פי' רשת Netz, Fischergarn) בפ' אחרון דיבמות בגמ' נפל למים (יבמות קכ"א.) שני בני אדם שהיו מכמרין [3]) מכמורות בירדן. בהכדור פכ"ג בכלי' (מ"ה) הרשתות [4]) והמכמורות. ובפ' ה' במכשירין (מ"ז), במצודות וברשתות ובמכמורות פי' מיני חכין הן כדכתיב (ישעי' י"ט, ח') ופורשי מכמורת. *[אחי"ה וכג"ה בתוספ' ביצ' רפ"ג ולא מן המצודות ולא מן המכמורות. ובירו' ביצ' רפ"ג דס"ב רע"א ולא מן המכמורות ולא מן המצדות. והיחיד ירו' פסחים פ"ד ד"ל ע"ד וירו' מ"ק ספ"ב דפ"א סע"ב צד הוא במכמורת] —

מכנה (= מֵיכַנֵי מל"י μηχανή ובל"ר machina Maschine, Maschinerie) בפ' אמר להם הממונה (יומי פ"ג מ"י) אף הוא עשה מיכני [5]) לכיור שלא יהו מימיו נפסלין בלינה. גמר' (יומ' ל"ז סע"א) מאי מיכני אמר רבא [6]) גלגלא דהוו משקיעין ביה [7]) פי' „מיכני גלגל הוא כדתנן בסוף עירובין (ק"ד.) וממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת ודייקינן

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע רק אמר ר' יוחנן ובנו"ג אמר רב אמי. [2]) והוא כמספר החשבון של משניות ובש"ס אי' פי' ט'. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ואמי אבל בדפו"ו בט"ס מכמורין ובנו"ג מכמרין מכמורין ובתוספתי' יבמות פי"ד מכמרין מכמרות, ובירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד שירדו לכמור מכמורת. [4]) וכ"ה במשנ' שבמשניות אבל בש"ס בט"ס הרששות. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וב"ר ובדפ"ר בכל הע' וכ"ה איזה פעמים בדפי' אמש' ובשרפ"ע מוכני כראי' בנוסחאותינו. [6]) בנו"ג אביי וכ"ה בפי' רה"ג לכלי' י"ח, מ"ב. [7]) בנו"ג דהוה משקעא ליה ובכ"י ש"ס דהוו משקעי

במקדש[1]) אין במדינה לא דאולודי קלא בשבת אסור וזה יש לו קול כדתנן בפ״ק בתמיד (כ״ח: וכ״ה בירו׳ סוכ׳ פ״ה דנ״ה:) עד שיהו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מיכני לכיור והן אומ׳ הגיע ומפורש בפ״ב בזבחים (כ׳. כ״א:) והוא שהיה מושך ומסלק הכיור מלא מים מתוך הים שעשה שלמה שהיה משוקע בו כל הלילה שלא יפסלו מימיו בלינה וגרסינן בירושלמי (יומי פ״ג דמ״א.) הים הזה בית טבילה לכהנים היה שנאמ׳[2]) (דה״י ב׳, ד׳ ו׳) והים לרחצה לכהנים בו ואקשינן ולאו כלי הוא ופרקינן כההיא דא״ר יהושע בן לוי אמת המים היתה מושכת לו מעין עיטם"[3])„ ובס״ג דפ׳ כירה (שבת מ״ו.) ותנן בהשידה פי״ח (באהלות) [צ״ל בכלים] (מ״ב) מיכני שלה בזמן שהיא נשמטת. פי׳ גם זה גלגל הוא כגון גלגל של עגלה אי נמי גלגל של בור שתולין אותו על פיו ומעלין בו דלי כדכתי׳ (קהלת י״ב, ו׳) ונרוץ הגלגל אל חבור. ויש אומרין מיכני מלש׳ ואת כנו (שמות ל׳, כ״ח[4]). בפ׳ הכל שוחטין בגמ׳ השוחט במגל יד (חולי׳ ט״ו: השוחט במיכני שחיטתו כשרה פי׳ במיכני דבר המתגלגל בעיגול כדאמרינן (יומי הנ״ל) אף הוא עשה מיכני ומפרש בגמ׳ (יומי שם) גלגלא ומיכני זה לשון יון והוא כגון סולם ששליבותיו עולות כנין שגלגל[5]) סביבותיו כמין כבש ומשתפע ועולה כעיגולא, ויש כענין הזה סכין מובלעת בתוך יד הסכין ואינה נראית הסכין אלא זנבה יוצאת מן הקצה התחתונה של יד הסכין וכשמחזיר בגילגול זנב הסכין ראשה יוצאת מן הקצה האחד וכל זמן שמתגלגל הזנב בגלגול הריחים הסכין יוצאת בענין הזה אם היתה הבהמה רבוצה ונתן יד סכין זה בצוארה וסיבב זנב הסכין ויצא הסכין ושחטה כיון שמכח בן אדם נמשך הסכין ושחטה שחיטתו כשרה אבל אם היו מים מסבבין את זנב הסכין כעין סדנא דפחרא שהוא כגון גלגל של יוצרים ואם מכח המים יצא הסכין ושחט כיון דלאו מכח אדם שחטה שחיטתו פסולה כדתנן (חולין ל״א. נפלה הסכין ושחטה ואעפ״י ששחטה כדרכה שחיטתה פסולה ואם מכח בן אדם נפלה הסכין ושחטה שחיטתו כשרה זה פי׳ מיכני וסדנא דפחרא וסדנא[6]) דמיא. סדנא דפחרא הוא גלגל היוצר שגלגלו ע״י אדם וסדנא דמיא כגון הריחים של מים פי׳ כח ראשון (חולי׳ שם) אתי מכח אדם וכדרב פפא הא דרב פפא באלו הן הנשרפין (סנהד׳ ע״ז: זהו פי׳ ר״ח זצ״ל. — (א״ב פי׳ בל״י ורומיי מעשה ערמנות עוזר לעשות דבר מה בקלות ובפרט להניע כובד גדול. תרג׳ שני בפסוק בימים ההם כשבת (א׳, ב׳) כורסא במוכנא אזל). *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן ובנו״ג במוכנוי, וכן שם: ותנינא דכספא חד במוכנוי, ושם בסוף הפסוק בתרג׳ שני אי׳ במנגנון עיי״ע. ובפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ ט״ז. (בקובץ כ״י אנגייליקא צד רפ״ט.) כתב בזה״ל: מוכני כלומ׳ גלגל שקשר הסכין במוכני וכדרך גלגולו שהיה מגלגלו שחט ועכשיו כיון שבא מכח אדם שחיטתו כשרה וכו׳. וכן פירש״י מוכני גלגל ועיי׳ טור יו״ד סי׳ ז׳ וב״י שם שסיים הרי״ף השמיט כל זה מפני שהן דברים שאינם מצויים. ועיקר הכתיבה מיכני כדאי׳ בכ״י וכדאי׳ ג״כ תוספת׳ פרה פ״ג וי״א מיכני היתה עולה, והוא הוא מל״י ורו׳ הנ״ל] —

מכן (= מְכוֹן, מְכוֹנָה מל״מ בית דירה Wohnstätte) ביש מביאין פ״ח באהילות (מ״א) ומכונות חיה ועוף[7]) ששכן והעושה מקום לבינה בשבלים, פי׳ מקום ששוכנים החיות והעופות ונותן אבן על השבלים שלא יפזרם הרוח. ענין אחר[8]) „העושה מקום לבנה שעושה לה חיה בית מקום לבנה שלקה מן השבלים". *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג לסד״ט 24 — ועוד עיי״ע מכון ומ״ש] —

* מַכְנֵם, מַכְנֵים (מפעל כָּנַם פי׳ ענין צבירת תבואה וכל דבר שכנום Das Herein-gebrachte, Eingeheimste) ירו׳ כלאי׳ רפ״ב דכ״ז ע״ג דרך מכנס. ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג רוב מכנסי מישראל, ושם ע״ד פירות מכנסו, ירו׳ ב״מ רפ״ט די״ב ע״ג בית מכנס שלה, ב״ר פל״א רוב מכניסו דבלה. — ועיי״ע כנס.

* מַכְנְסִין (כמו מכנסים בל״מ Beinkleider) עיין תרג׳ שמות כ״ח, מ״ב; ל״ט, כ״ח; לויק׳ ו׳, א׳; ט״ז, ד׳.

* מַכְנַשְׁתָּא (מפעל כְּנַשׁ das Zusammenfegen) ב״מ כ״א. ושם: מכנשתא דביזרי עיי״ע כנש.

מֹכֶם (מל״מ ענין מס וכ״ה בל״ע مكس Abgabe, Zoll ובל״ס מַכְסָא, וכן מוֹכֵס, מוֹכְסָא Zöll-

בגוויה ליה עיין ד״ס יומי צד מ״ט. פי׳ שהיו הכהני׳ משקעין להכיור באותו מוכני ועיין שם פי׳ ר׳ אליקום, ונראה שגי׳ רבינו היתה כגי׳ כ״י ש״ס. [1]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובפי׳ ר״ח אבל בכ״י ק״ט ושדפ״ע בט״ם בשבת. [2]) וכ״ה בפי׳ ר״ח, ובירו׳ לי׳. [3]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח נדפס בש״ס ווילנא. [4]) כ״ה דעת ר״ח בפי׳ לשבת מ״ד: (בש״ס ווילנא דף מ״ה.) וז״ל מוכני בן מלשון את הכיור ואת כנו ע״כ וכ״ה בפי׳ הר״ש בשם עצמו. [5]) כ״ה בדפ׳ אמ׳ ובדפ״ד וויניצי׳ סגלגל. [6]) וכ״ה בע׳ סדן ג׳ ובנו״ג בחולי׳ ט״ז, סרגא, [7]) בנו״ג והעוף ששכן. [8]) כוונתו: פי׳ אחר.

ner) בפ' המוציא יין המוציא [1]) קשר של מוכסין חייב (שבת ע"ח סע"א במשנ') גמר' (שם:) כמה שיער קשר מוכסין שתי אותיות [2]). בפ' ארבעה נדרים בגמרא [3]) נודרין להרגין ולחרמין (נדרי' כ"ח.) מוכס שאין לו קצבה . . במוכס העומד מאיליו. ובפ' דיגי ממונות בגמ' ואלו הן הפסולין (סנהד' כ"ה:) הרועין והגבאין והמוכסין אמר גאון ז"ל „הני מוכסין לאו משום דשקלי טפי ממאי דקייץ להו פסלינהו רבנן דאי הכי היינו גבאין אלא בזמן שהמלך מטיל מס לגבותו מן היהודים מכל אחד [4]) לפי ממונו והני מוכסין המעריכין נושאין פנים למקצתן ומקילין ולאחרים מכבידין יותר מן הראוי נמצאו גזלנים". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח כ"י (בקובץ כ"י אנג' דף פ"ז ע"ב) שאי' שם ג"כ בשם: אמר גאון ז"ל וסוף דבריו: „וכיון דחזו רבנן הני מוכסין שמעריכין העם ונושאין פנים למקצתן וכו' נמצאו גזלנים לפיכך פסלינהו רבנן" ע"כ וגם בספרי אונגליון (מתתיהו ט', י' והלאה; י"א, י"ט; כ"א, ל"א והלאה; לוקי ה', ל'; ז', ל"ד) ובספרי היוניים והרומיים נזכרו המוכסין (τελῶναι) עם החוטאים רועי זונים וגזלנים יחד [5]) וכן נאמר בב"ק קי"ג. אין פורטין לא מתיבת המוכסין וכו' ופירש"י לפי שהן של גזל, ושם ובנדרי' כ"ז: לחרמין ולמוכסין, ירו' קידושי' פ"ד דס"ו: היה עומד בצד המוכסין ואמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא נאמן ובבבלי ב"ב קכ"ז: אי' היה עובר על בית המכס וכו' ועיי"ע בית מכס (ח"ב, ע"ד) וש"נ ילק' ישעי' רמז שס"ד תנחו' לך לך סי' ה' נתקבצו המוכסין, והיחיד שבועות ל"ט. אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין ובלא"ר וסורי מוכסא עיי"ע בעיא (ח"ב ק"ם) ושם מפורש מעשה דבעיא מוכסא, וה' לעווי שהגיה בריה דמוכסא (עמת"ל 114 ח"ג) טעה, וכן מִכְסָא, מִיכְסָא ע"ז ד'. שבקו ליה מיכסא, י"ג. שקלי מכסא מיניה, שם י' סע"ב עיי"ע אלפא (ח"א, ק"ד:). ב"ר ב"ם כיון דמטי למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מיכסא ועיין ילק' לך לך סוף רמז ס"ז פסיקת' דר"כ צד קס"ד לאחר שגנב את המכס וכיון דאיתצד אמרין ליה אייתי מיכסא וכו' דהות יליף גניב מיכסא. ובל"מ מֶכֶס עיין שבת ל"ג: סוכה ל'. ב"ק קי"ג. ע"ז י"ג. תנחו' לך לך סי' ה' מכס של חטין . . מכס של פלפלין] —

מכם (= מִיכְסָה מל"מ ענין מחיר ומספר Zahl, Betrag) בר"ג דפ' יש בערכין (ערכי' י"ד:) ת"ר מסכת הערכך (ויקרא כ"ז, כ"ג) מה ת"ל לפי שנא' (שם ט"ז) זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף יכול אף שדה מקנה כן ת"ל מכסת הערכך.

* **מִכְסֶה** (מל"מ כמו כסות Decke) שבת כ"ח. שני מכסאות היו וכו' ר' נחמיה אמר מכסה אחד היה. במד"ר פי"ב האהל והמכסאות.

* **מִכְסָח** (מפעל עברי כָּסַח וכ"ה בל"ס ענין כריתה והושאל למקום חיה רעה Aufenthaltsort wilder Thiere) ירו' שבת ספ"ו ד"ח ע"ד קריב למכסח והב לה חמרה ואכלה ועיין המפרש.

* **מכסיוטינום** מכילת' יתרו מסכ' דעמלק ספ"ב עיי"ע טכסיוטינוס.

מכסן (= מַכְסָנוּתָא בל"ס כמו בעברי מוסר ותוכחה Züchtigung, Zurechtweisung) ותוכחת נאץ לבי (משלי ה', י"ב) תרג' ומכסנותא אסלי [6]) לבי. ודרך חיים תוכחות מוסר (שם ו' כ"ג) תרג' ואורחא דחיי מססכנותא ומרדותא. *[אחי"ה זה הע' אי' רק בכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ובדפו"ו אבל בשדפ"ע לי' ועיי"ע כסן וממנו השם מכסנותא בל"ס כאמור ואי' עוד בתרג' תהלים נ' י"ז; ע"ג, י"ד; קמ"ט, ז' [7]) תרג' משלי ט"ו, ה'; כ"ה, י"ב; תרג' איוב כ"ג, ד', ושם ל"א, כ"ג תרג' כ"י משאתו ומן מכסנייה ובנו"ג ומן מספייה. והתואר מכסן עיין תרג' משלי כ"ד, כ"ה, והפעל תרג' תהלים צ"ה, י"ב, לאיוב ל"ג, י"ט] —

☞ **מוכססין** (= מוֹכְסִין נ"ל מל"י הרשומ' בע' מכססין Sebesten) פ"ק דמסכת ע"ז (י"ד רע"א) אכלסון [8]) אצטרובילין ומוכססין פי' בל"י מין פרי כמו אגסים אשר בתוכו גרעין קשה והפרי גדל באשכולות והוא ידוע אצל הרופאים לקרר החמימות ולחולאי החזה ובעל הערוך גרס מובססין בבי"ת. *[אחי"ה ובע' מבססין הוכחתי כי גם רבינו בע' (אכלסין) [אלכסין] גרס בכ"ף ושם רמזתי על גי' כ"י ש"ס אשר עמה עולה ל"י הרשומ' בע' מבססין עש"ה] —

---

[1]) וכ"ה במשניות פיז' ובכ"י א"פ, ובנו"ג והמוציא. [2]) בנו"ג כמה קשר מוכסין. ובעי' שתי גרס ופי' רבינו כפי' ר"ח כמו שאוכיה שם אי"ה ובבכורות ל'. קשרי מוכס ועיי"ע קמע א' וגי' שם. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [4]) בפי' ר"ח אי' אלא בזמן שהמלכות מטילת מס כך וכך לגבותו מן היהודים מכל אחד ואחד. [5]) עיין ווינער רוו"ב ח"ב 739. [6]) וכ"ה בכ"י ו"ו ב' וכצ"ל בכ"י ו"ו א' תחת אבלי, וכ"ה בעי' אסל ג' (ח"א, קפ"ג:) ובנו"ג אשלי. [7]) ובדפו' תרג' תהלים ל"ט, י"ב במססכנותא צ"ל במכסנותא כדאי' בכ"י תרג'. [8]) עיי"ע מבססין ומ"ש.

מכסר (= מכסירין לדעת רבינו כמו אכסרה עיי' בפנים) בילמדנו מי מנה (בתנחו' ל"י) אמר לו הקב"ה חייך משתטול את שלך ותעשה המכסירין[1]) סופך להודות לי הוא ענין אכסרה שפירשנו. *[אחי"ה כ"ה בדפ' פיז' ועה"ק ובדפו"ו אכסרא ובדפ' באסיל ואמש' אכסר ובע' אכסרה פי' רבינו דבר שאינו לא מדוד ולא שקול וי"א הפסד וא"כ תהיה ענינו ותעשה חשבון באומד ובהשערה או תעשה הפסד ודע כי בדפ"ר אי' הוא ענין אכסדרה. ואז אולי מכסירין הוא מל"ר אמצעי' maxara בנין עצים בלי טיט וחמר ושיעורו לכשתעשה זה הבנין לקבר. או אולי הה"א משרש הוא ואז מל"י ἀμαξάριον מרכבה ועגלה למת. או אולי אכסדרה צ"ל אכסוריא וזה ענין שלוח וטירוד עיי"ע אכסוריא וע' כסוריא כלומ' תֵעשה השילוח והטירוד מזה העולם והיינו כשתמית ועוד בל"ע מكسور פי' נשבר בלב ונדכה ובכ"ז לבי נוקף בכל הפירושים הנ"ל ועוד הדבר צריך לימוד] —

* **מַכְפָּה** (= מַקְפָּה Brei) ירו' סוכ' ספ"ב דנ"ג. לא סוף דבר מקפת גריסין אלא אפי' מכפה של כל דבר נראה שהוא מקפה כל דבר עב וגס.

* **מַכַּפְלָהּ** (נראה שהורכב מן מה אכף (אכפת) לה (welches Bewandtniss, was liegt daran? ירו' עירובי' פ"ג דכ"א: (שתי פעמים) מכפלה פתילה גבי ביצה ירו' סוט' פ"ה ד"כ: מה אכפה ליה עיי"ע איכפת (ח"א פ"ג) וכן הקבוץ ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו. מה אִכַּפְּלָן מצות לגבי ניקורין כמו אכפת לן (בדפ' זיטאמיר). ודוגמתו לזו הרכבה כלפיליא עיי"ע כלפי וע' לייא.

מַכָּר (פי' מל"מ (מ"ב י"ב: ו, ח') איש ידוע Bekannter) בפ' יש נוחלין בהלכות בנות צלפחד (ב"ב קכ"ג:) אמרי[2]) במכרי כהונה ולויה[3]) פי' כל כהן ידוע כי פלוני ופלוני כל תרומותיו וכל מתנותיו לזה הכהן נותנין אותן וכיון שנשחטה זו הבהמה בחיי אביהן נתברר שהמתנות לו הן ואעפ"י שלא הורמו בחזקתן הן עומדין שאינו רשאי לתתם לכהן אחר זולתו הלכך מוחזקין הן[4]). בפ' כל גט בגמ' המלוה מעות (גיטי' ל'.) ואע"ג דלא אתא לידיה אמר רב במכרי כהונה ולויה פי' אוקמה רב למתניתין במכרי כהונה ולויה כדכתיב (דברים י"ח, ח') לבד ממכריו על האבות מה מכרו אבות זה לזה אתה בשבתך ואני בשבתי וכן כל אדם הידוע שנתן כל מתנותיו לפלוני כהן אין לכהן אחר חלק בהן אלא הן בחזקת אותו כהן אעפ"י שלא הגיעו לידו עדיין וכן מעשר ראשון ללוי וכן מעשר עני לעני. *[אחי"ה רבינו פי' מכרי דגיטין מענין מכירה ולכן הביא הפסוק מדברי' הנ"ל וכן נדרש זה הפסוק בספרי שופטים פ' קס"ט ובסוכ' נ"ו. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה ע"ד אבל בפירש"י בגיטי' מבואר מכרי כהונה לנכון מל' הפסוק מ"ב, י"ב הנ"ל — והיחיד בירו' גיטי' פ"ג דמ"ה. ויש מַכָּר לעני] —

מָכַר (מל"מ verkaufen) ר' עקיבא סבר מוכר בעין יפה מוכר בר"ג דפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ד:) *[אחי"ה והקבוץ בתואר נקבה מְכֵרוֹת על דרך לקוחות אף שהוא ל' זכר בב"ר פצ"ח דרש מכרותיהם (בראשית מ"ט, ו') למי הם ראויים למכרותיהם לעשו שמכר את הבכורה — והשם מֶכֶר קידושי' ו': כ"ו. במכר לא קנה והשם המופשט מכירה ב"ק ס"ח. והלאה, ר"ה כ"ו. סוט' י"ג. ירו' קידוש' פ"א דנ"ט. ובירו' מ"ש רפ"ג דנ"ד. אי' בט"ס מכורה וצ"ל ככדפ' זיט' מכירה. — ובל"ס הוראת מְכַר ובאתפעל אתמכר הנשא לאיש sich verheiraten an einen Mann ומזה בתרג' משלי י"ט, י"ד מתמכרא איתתא לגבר ובחנם הגיה המתורגמן בשרש מכר שצ"ל אתמסרא] —

מכר (= מַכֵירָאָה בל"י μάχαιρα חרב) בבראשי' רב' פ' פ"ט (ר"פ פ"ח) פרעה קצף רב אמר[5]) בגתן ותרש (אסתר ב', כ"א) קונדא מכיראה[6]) נתנו במנעליהן. בילמדנו (תנחו' ויחי ס"ט) מכרותיהם (בראשית מ"ט, ו') לשון יוני שקורין לחרבות מכירין[7]) בברייתא דר"א פ' ל"ח ועוד שקילל חרבם בלי' יוני שנ' (בראשית שם) שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם. *[אחי"ה ובפדר"א אי' עוד: שהיוני' קורין לחרב מכיר ע"כ ועיין ג"כ פירש"י לזה פסוק. וע' זקנים העתיקו ע"י μάχαιρα חֶרֶב (בראשית כ"ז,

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר פיז' וויניצי' אבל בדי' אחריי' המכסורין. [2]) וכ"ה בש"ס דפ' פיזרו ובנו"ג הכי . . . עסקינן. [3]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י ובפי' ן' מיגאש בחיי ב"ב (ובשט"מ ב"ב בט"ס ע"ש) ובנו"ג מכירי כהונה אבל בתוספ' עוד: לויה וכ"ה בכ"י ש"ס וכן מוכח מפי' רשב"ם וכ"ה כגי' רבינו בירו' סוט' פ"ט דכ"ד. ובחולי' קל"ג. [4]) וכ"ה בפי' ן' מיגאש ובקיצור בפי' רגמ"ה ועיין פירש"י לחולי' קל"ג. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר פיז' באסי' אמש' ובכ"י ה"ב, ובכ"י ק"ט אי' רבנן אמרי ובדפו"ו ד"א וצ"ל ר"א והיינו רב אמר. [6]) בב"ר מכירין. [7]) ובע"א דרש מכרותיהם בתנחו' שם עיי"ע מכל א' בהערה.

מי; ל"א, כ"ו; ל"ד כ"ח. כ"ו) מאכלת (בראשית כ"ב, ו'. ט') ועקילס ותודוס העתיקו כן שכין (משלי כ"ג, ב') ובע' קנדא פי' הערוך בל"י קצר וא"כ קונדא מכיראה בב"ר הנ"ל גרס קיטרא מכירין „ופי' סכינין חדין". ונ"ל שצ"ל קירטא מכירין והוא מל"ר curtus = קצר, kurz, והנכון כפי' הערוך כי בל"י אמצעי' κοντός = κονδός פי' קצר ולולי פירושו הייתי אומר שהוא מל"י κόντος אשר בו העתיקו ע' זקנים חץ (ש"א י"ז, ז') צנה (יחזק' ל"ט, ל') ועקילס העתיק ככה רמח (במדבר כ"ה, ז') וא"כ קונדא מכירין ענין אחד במלות שונות כדאי' ג"כ בב"ר שם תיכף אחר זה פיילי פוטירין עיי"ע פטר ה' במו"ע] —

* מְכָרִין (פי' מל' כירה vom Herd) ירו' חלה פ"א דנ"ח רע"א עיסת מכרין[1]) פי' מעשה כירה עיין המפרש שם.

* מכורסנין (ט"ס) עיין סוף ע' ברסי (ח"ב, קצ"ז.).

מכש (= מַכּוּשׁ, מַכּוּשָׁה מפעל נָכַשׁ = נקש פי' הכאה בפטיש או במגרופי וגם פטיש ומגרופי Hammer, Hacke, Grabscheit) בפ' חזקת הבתים בגמ' במה דברים אמורים במחזיק[2]) (ב"ב נ"ד:) כיון שהכיש בה מכוש אחד קנה כולו. ובפ"ק דע"ז בגמ' הגיע לכיפה[3]) (ע"ז י"ט: ע"ז[4]) אימת הויא במכוש אחרון מכוש אחרון לית בה שוה פרוטה. בב"ר פרשת מ"ה (מ"ד) וירד העי"ט: אמר רבי אסי ננשא[5]) אברהם מכושה[6]) והוא מכש[7]) להון ולא הוו מתכשין[8]). בויק"ר בריש קדושים תהיו (פכ"ד) מאן דאית ליה פסא או מכוש[9]). ובסוף קדושים תהיו (פכ"ה) יטעון מכושיה ויחצוב בטורא[10]). ס"א יסב פסא. — (א"ב יש שענינו פטיש ויש שענינו מגרופי עיין ערך כש). *[אחי"ה עיי"ע כש ו'. וכנ"ה בויק"ר הנ"ל אצל פסא ומגרופי. ירו' נדרי' רפ"ד דל"ח ע"ג קורדום של מכוש. ועוד ענינו כמו גיל Klöppel הפכו פעמון מדרש שו"ט מזמור ז' פעמון של זהב ומכושו של מרגליות] —

מכתא (= מַכּוּתָא לדעת רבינו ספינה ולפע"ד עץ ארוך מל"ר אמצ' Stock, macha, machia Knüttel ועיין בפנים) רבה בר רב הונא צייר מכותא פי' ספינה ורב חסדא היה כותב בגט ס' מחסדא ורב הושעיה היה כותב ע' מהושעיה ומכירין חתימות ידייהו ומקומו[11]) זכור בע' חרותא. *[אחי"ה והוא מציון גיטי' ל"ו. פ"ז רע"ב וב"ב קס"א. ופירש"י וילון של ספינה ורשב"ם לב"ב פי' תורן של ספינה וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י ואולי כצ"ל גם בערוך פי' תורן של ספינה וכן מוכח מכתובו' ס"ט: לפי גי' רבינו בע' אסקריא ע"ש. והמלה מל"ר אמצעי' הנ"ל פי' עץ ארוך כמו מטה וכדומה והוא תורן] —

מְכַתֵּב (מפעל כתב ובל"ס מָכְתְּבָנָא Schreibwerk-zeug, Schreibgriffel) מכתבא גללא בזע (ע"ז כ"ב:) כבר פירשנו בע' גלל [ב'] ובע' דגל [א']. מכתב שניטל הכותב טמא מפני המוחק (כלי' פי"ג מ"ב תוספתא כלים ב"מ פ"ג) כבר פי' בע' מחק. *[אחי"ה וכנ"ה בבכורות ל"ז: נ"א. והקבוץ מַכְתְּבִין באיכ"ר פ' בלע ופ' עיני נגרה ובירו' תענית פ"ו דס"ט. בט"ס מכתובים] —

* מִכְתָּב (מל"מ die Schreibung) אבות פ"ה מ"ו פסחים נ"ד. עיי"ע כתב. ועוד ענין הודעת דברים ע"י כתיבה תוספת' שבת ר"פ י"ח (י"ז) המכתבין שבכרכים וכו' ובכ"י אירפורט המכתמין.

מִכְתָּם (מל"מ ודרש עפ"י אגדה מך־תם) בפ"ק דסוטי' (י':) לדוד מכתם (תהלים נ"ז, א') שיצא ממנו דוד שהיה מך ותם ד"א שהיתה מכתו תמה שנולד מהול, ד"א כשם שבקטנותו הקטין וכו'. *[אחי"ה והקבוץ עיין סוף ע' מִכְתָּב] —

מַכְתֵּשׁ (מל"מ = מַכְתֶּשֶׁת Mörser) בפ' המוכר את הבית (פ"ד מ"ג דס"ה.) מכר את המכתשת הקבוע אבל לא את המיטלטלת. בפ' שלשה פרקים בגמ' זמן עצי כהנים (תענית כ"ח.) במכתשת שלפנינו [ו]בעלי שעל כתפינו. בפ' אין נערכין[12]) בגמ' לא היה מכה (ערכי' י':) מכתשת היתה במקדש כבר פי' בע' אסיתא. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ג ובתוספ' ערכי' רפ"ב מכתשת של מקדש של משה היתה ושל נחשת היתה. ביצ' י"ד. מכתשת גדולה . . מכתשת קטנה,

---

[1]) כ"ה בדפ' זיטאמיר ובד' קראטאשין בט"ס מברין. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [4]) לי' לפנינו אבל מפי' ר"ח כ"י מוכח דאי'. [5]) בנו"ג נסב. [6]) כ"ה בדפ"ר, ובדפו"ו מכושא ובנו"ג מכישה. [7]) והוא אפעל מכש ובנו"ג מכיש. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ק"ט ה"ב וכ"ר ובדפ"ר וויניצי' אבל בדפ"א מכתשין ובדפ' פיזי' מתכנשין. [9]) בנו"ג הפוך הסדר. [10]) בנו"ג ויפוק וינצוב ליה נציבין. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב, ובדפ"ע ומקומן. [12]) כ"ה בכ"י אבל בדפ"ע בערכין.

ב"ב ס"ה: תוספ' ב"ב רפ"ג ירו' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג מכר את המכתשת החקוקה אבל לא את הקבועה ופי' רגמ"ה כ"י לב"ב כמו סלע היוצאת מאליה מקרקע שהיא מחוברת מעיקרא וחוקקין אותה במקומה לצורך מכתשת וכו'. תוספת' נדה פ"ח מכתשת מלאה עצמות. ופי' כעין חפירה וגומא וכן פי' רש"י לשופטי' י"ד, י"ט המכתש ועיין פי' רד"ק ורלב"ג וב"ר פצ"ח המקום ההוא מכתש שמו ועיין פי' מהרז"ו — ובל"מ בל"ז מכתש תוספתא תענית ד' (ג') במכתש הלז, ירו' פיאה פ"ב די"ז. כעלי במכתש] —

* מכתותא עיי"ע בתותא (ח"ב רט"ו) בהערה ב' וש"נ.

1 מַל (= מָלַל מל"מ פי' הָדֵק וּמָרֵחַ zerreiben) בפ' ד' במעשרות (מ"ה) ובס"ג דפ' ראשון דביצה (י"ג:) המולל מלילות של חטים מלשון (דברים כ"ג, כ"ו) וקטפת מלילות. *[אחי"ה וכנ"ה בביצ' שם: כיצד מולל וכו' ושם י"ב: מוללין מלילות וכו' ושם ובתוס' ביצ' פ"א המולל מלילות וכו' תוספת' שבת פ"ה (פ"ו) מוללו ומריח בו. שבת י"ב. ותוספת' שבת פט"ז (פי"ז) מולל וזורק. ושם פי"ד (פט"ו) המלול. ובנפעל גיטי' נ"ט. דבר הנמלל ונמתח אבל עיי"ע מלתח. ומהפעל מלל נבנה השם מֶמֶל עיי"ע — והשם המופשט ירו' שקלים פ"ו ד"נ. קשין בני מלילה נינהו] —

2 מַל (= מָלַל מע' הקודם kochen ein Gericht aus zerriebenen Aehren) בס"ג דפ' כל שעה (פסחים מ':) ת"ר אין מוללין את הקדרה בפסח והרוצה שימלול נותן את הקמח וכו'. — (א"ב פירש"י נותנין קמח לתבשיל). *[אחי"ה כפי הנראה ענינו מע' הקודם עשית קדרה מפרוכי השבלים. ובפי' ר"ח אי' פי' מלילות הקמח בקדרה וכו'. ואולי הוא כמו בלילה כי אותיות השפתים מתחלפות עיין המשביר — תוספתא תרומו' ספ"ג הכנים שובלין לתוך ביתו לעשותם מלילות. ירו' פסחים רפ"ג דכ"ט ע"ד מלילות שלא הביאו שליש] —

3 מַל (= מָלַל מל"ע مل תפר בחוטין גסין mit groben Fäden nähen) בסוף כלאים (פ"ט מ"ט) מפני שהוא מולל. בס"ג דפ' אלו מגלחין (מ"ק כ"ו סע"א) למוללן וללוקטן. — (א"ב פירש"י לקפל בגד בתפירה). *[אחי"ה ומזה הענין תוספתא כלי' ב"ב רפ"ה עד שיטול, עד שעה שימול פי' עד שיעשה חוטין יתירין בסוף הבגד zottig machen, ausfasern] —

מל (= מֶלֶל השם מן ע' הקודם ענף של בגד מחוטין הגסין die Fransen, der geheftete Saum eines Kleides) בפ' במה מדליקין בגמ' פתילת הבגד[1] (שבת כ"ט רע"ב) לענין טומאה . . . וכן תנן בפ' כ"ח בכלי' (מ"ז) שלש על שלש שאמרו חוץ מן המלל, פי' מלל מה שמשייר האורג בראש הבגד ובסוף הבגד שיעור שתי אצבעות והוא ענף של בגד וכיון ששתי לבדו הוא ואין בו ערב אינו מצטרף לארג ושמו מלל ובלשון רבנן שמו כרכשתא[2] והוא כרוספדין[3] בל' יון ובלע"ז צירי[4]). *[אחי"ה בגוף הענין פי' כן גם רה"ג בסדי"ט צד 19 והביא ג"כ ראיה ממ"ק כ"ו רע"ב (ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג:) הקורע מתוך המלל וכו' ובאמת מֶלֶל נולד מפעל מָלַל ג' כמו שכתבתי בתחלת הערך. ורה"ג כתב והוא (מלל) כמין חוטין יתירין היוצאין בבגד משני קצותיו ושמו בטיית הורב ע"כ ונ"ל שצ"ל הודב בל"ע هدب שפירושו חוטין יתירין בשפת הבגד Fransen, Troddeln וכן פי' ענף העץ וזה מה שפי' לנכון רבינו ענף של בגד. ור"ש הביא את דברי הערוך ועיין מה שהשיג עליהם ועיין ג"כ בפי' רע"ב, ובלימוד ערוך לה' באמבערגער למסכת שבת צד כ"א:] —

מל (= מיללין מל"ע ملول שפול ונבזה der Geringe; der, das Verachtete) בפ' ד' מיתות בגמ' המקלל אביו[5] (סנהדרין ס"ו.) לא תקלל חרש (ויקרא י"ט, י"ד) במיללין שבעמך הכתוב מדבר פי' שפלים והדיוטות. *[אחי"ה וכה"ג בכ"י ש"ס והוא מל"ע הנ"ל ובנו"ג באומללים וכן גרס רש"י ופי' בשפלים — ולפי משפט מלה ערבי' הנ"ל עיקר הגי' מלולין במקום מיללין ומי שאמר שהיא מל"ר male אינו אלא טועה — עוד י"ל שקטוע היא מן אֻמְלָלִים ומל"מ עיין ערך אֻמְלַל ח"א, קי"ח:] —

מל (= מִילָה מפעל עברי מול ענין חתיכת הערלה Beschneidung) בפ' במה מדליקין בגמ' אין מדליקין בשמן שרפה ביו"ט (שבת כ"ד:) ובפ' כיצד צולין בגמ' חל ששה עשר (פסחי' פ"ר רע"א)[6] לבדו (שמות י"ב, ט"ז) ולא מילה שלא בזמנה דאתיא בקל וחומר פי' „ומה אוכל נפש

---

1) כ"ה בכ"י ערוך. 2) עיי"ע כרכשתא ג' והוא לי' κροκίς. 3) κράσπεδον עיי"ע כרספד. 4) בלאי"ט cerro והקבוץ cerri Troddeln; וכ"ה בע' כרכשתא ג'. 5) כ"ה בכ"י ערוך. 6) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר וויניצי', ובשאר דפ"ע לי' הסוגיות.

שאעפ״י שהוא באזהרת שמחה אינה[1]) מצוה[2]) דוחה יו״ט מילה שאעפ״י שלא בזמנה מצוה היא שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות וחייב עליה כרת אם לא ימול אינו דין שידחה יו״ט תלמוד לומר לבדו ולא מילה שלא בזמנה ומה אם מלה שלא בזמנה אינו דוחה יו״ט כל שכן עשה של נותר שלא ידחה יו״ט שאפי׳ בטלו לגמרי אינו ענוש כרות״[3]). בילמדנו ויצא בן אשה (ויק׳ כ״ד, י׳) (בתנחו׳ לי׳ ואי׳ בילק׳ ירמי׳ רי׳ רמז רפ״ה בשם ילמדנו) ופקדתי על כל מול בערלה (ירמי׳ ט׳, כ״ד) מהו מול בערלה שהיו מולין ומשכו להן ערלה וחמשה היו על מצרים שהיו מהולין בימי יוסף וכשמת יוסף משכו להן ערלה ועל יהודה זה יהויקים מלך יהודה ועל אדום זה עשו ועל בני עמון אלו שילדו בנות לוט ועל על קצוצי פיאה זה חירם מלך צור ויש אומרי׳[4]) אלו הישמעאלים. *[אחי״ה והרבה דרשו בענין מילה עיין שבת פ״ו. ק״ח. ק״ל. עירובי׳ מ׳: פסחי׳ ד׳. מגילה ט״ז: י״ז: יבמות ע״א: נדרים ל״א: ל״ב. גיטין נ״ו: ב״מ פ״ו: ע״ז כ״ו. מנחות מ״ג: נ״ג: חולי׳ ט׳. כרית׳ ט׳. נדה ל״א: ונקרא ג״כ מילה אבר הגימל ירו׳ מגילה פ״א דע״ב: שלא הכיט (רבי) במילתו כל ימיו ועיין שבת קי״ח סע״ב מימי לא נסתכלתי במילה שלי. — והקבוץ ירו׳ שבת פי״ט די״ז. ירו׳ יבמות פ״ח ד״ח סע״ד המול ימול (בראשית י״ז, י״ג) מכאן (גזירה) לשתי מִילוֹת אחת למילה ואחת לפריעה וכו׳. ובדב״ר רפ״ו דרש למולות (שמות ד׳, כ״ו) שתי מילות. — והפעל שבת קל״ז: ר״ה י״ט. יבמות ס״ד: ע״ב. קידושי׳ כ״ט. סנהד׳ פ״ט: מעיל׳ ט״ז. ויק״ר פכ״ה ע״ש ובנפעל נִימּוֹל שבת קל״ה: קל״ז. סנהד׳ ק״י סע״ב ירו׳ שביעי׳ ספ״ד דל״ה ע״ג] —

מל (= מוּלָאֵי לדעת רבינו א׳) גדולים ולפע״ד לפי זה מל״ע مَلأ Vornehme ב׳) מפעל מול, חתך abgeschnitten, = sinnlos ועיין עוד בפנים) בפ׳ המקבל בגמ׳ המקבל שדה מחבירו לשנים (ב״מ ק״ט.) ובס״ג דפ׳ יש נוחלין (ב״ב קל״ז:[5]) אמר רב פפא[6]) משום דאתו ממולאי אמריתו מילי ממולייתא[7]) פי׳ גאון זה נאמר על אדם גדול מפני שהוא גדול מדבר גדולות. פ״א משום שאתם מבית עלי שהן חתוכי שנים[8]) תאמרו דברים חתוכים שאין להן ראש ואין להם טעם. *[אחי״ה וכפ״א אי׳ ברש״י כתובות שם כפי פי׳ ראשון וכן בפי׳ לעירובי׳ הנ״ל וכ״ה בפירשב״ם לב״ב קל״ז: בפי׳ ראשון, וכן פי׳ תלמידי רבינו יונה הובא בשטמ״ק לכתובות. וכזו השטה פי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב מקוצצות ומקולקלות ובענין פי׳ גאון נ״ל לגזור המלה מל״ע הנ״ל ולפע״ד נ״ל מל״י μῶλυς עיף ותשש כח ואומלל וכן פירש״י ביבמות ממולאי: ממשפחה אומללה וכו׳ רק אצלו מולאי היא היא אומלל ואצלי הוא מלה יוני׳. ועוד הוראתה בהשאילה סכל דום ושיעורו מפני שבאתם ממשפחת העיפים והנחשלים והאומללים אמרתם דברים סכלים. ובע׳ ממלא פי׳ רבינו על שם מקום וכ״ה פי׳ ר״ח ע״ש] —

מל (= מִלָּה מל״מ פי׳ דבור Wort, Ausspruch מפעל מלל, וכן בל״ס מֶלָא, מֶלְתָא ובדרז״ל מִילְתָא ובל״ז מִילָא, מִלָּא) בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ השלקות[9]) (ע״ז ל״ח:) אמר רב אשי אמר לי חנינא[10]) מילין מילין סלקא דעתך אלא במילין פי׳ מילין דברים בעלמא נינהו ולא היה מעשה מעולם ואמרי לה במילין שעושין דבר זה ע״י לחישה דכשפים״[11]) בפ׳ שילוח הקן בגמ׳ ואיזהו שאינו מזומן[12]) (חולי׳ קל״ט:) אמר רב אשי אמ׳ לי׳ ר׳[13]) חנינא מילין מילין סלקא דעתך אלא במילין פי׳ מילין לא היו דברים מעולם דליהוו מישתעי אותם יונים מילין סלקא דעתך הוא אמר לדידי חזי לי מילין כלום׳ במכשפות היו עושין לדבר היונים אלו מפירושי מגנצא. ור״ח פי׳ במילין בשיחתן של עופות כלום׳ אלו שמע רב כהנא מהן שאומרים (קורי קורי) [צ״ל קירי קירי][14]) בשיחתן[15]) הוא יודע שיחת העופות כאשר הוא מפורש בגיטין[16]) (מ״ה.) שהיה רב עיליש יודע שיחת העופות ובאת יונה וצפצפה לפניו עיליש

---

[1]) בפי׳ ר״ח ואינה. [2]) בדפ׳ אמי׳ חסר בטעות ע״כ לא מצא ידו בפשט הענין הגרי״ב בהפשב״ע ע״ש. ועיין התוספ׳ פסחים פ״ד. ד״ה ולא. [3]) הועתק מפי׳ ר״ח לפסחים ושם הסיום קצת באריכות ובגוף הענין פי׳ כן בחיי לשבת (נדפס בש״ס ווילנא.) [4]) לי׳ בילק׳ הנ״ל. [5]) כ״ה בכל כ״י ערוך ובדפ״ר ובשדפ״ע רק בפי׳ המקבל. [6]) בנו״ג בב״מ רב פפי וכ״ה בב״ב בכ״י ש״ס הי׳ אבל ברי״ף ובראי״ש רב פפא, ובעירובי׳ כ״ה: ביבמות ע״ה סע״ב, כתובות פ״ה. אי׳ רב פפי ובנו״ג בב״ב שם ובדף קנ״א. רב הונא בריה דרי יהושע. [7]) בנו״ג מוליתא, מולייתא, מולייאתא. [8]) עיין ר״ה י״ח. יבמות ק״ה. ועיין בב״ר ר״פ נ״ט ועי׳ ממלא. [9]) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ר. [10]) בנו״ג ר׳ חנינא. [11]) הועתק מפי׳ ר״ח לע״ז קובץ כ״י אנג׳ליקי׳ דף כ״ד. וכ״ה בפירש״י ע״ש. [12]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [13]) לפנינו לי׳. [14]) וכ״ה בע׳ קר ט״ו. [15]) בדפא״ם ששיחתן. [16]) כ״ה לנכון בדפא״ם וכ״ה בסדר הדורות ע׳ עילש בשם רבינו ועיין מה שהשיג על רבינו ובדפ״ע הראשונים בט״ס: בכתובו׳.

ברח עיליש ברח קם וערק ואיתרחיש ניסא ואישתיזב. בר"ג דפ' הקורא את המגלה (י"ח.) ובויק"ר זאת תהיה (פט"ז) מרים בפיה חטאת וכל איבריה לקו אמר רבי יאשיה[1] סמא דמילתא משתוקא א"ר אושעיא מלה בסלע ומשתוקא כ א ב ן ט ב א וכו'[2]. בתוספתא דפסחים בפ' הפסח (רפ"ט) יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשין וכן הוא אומר (משלי י"ז, כ"ח) גם אויל מחריש חכם יחשב אינו צריך לומר חכם מחריש[3] אוטם שפתו נבון (שם). — (א"ב במסכת יומ' פ' טרף בקלפי (מ"ב.) ומשמע ממילא פי' מן המלה עצמה ונעתקה לכל דבר שנעשה מעצמו. תרג' בפסוק בלילה ההוא נדדה (תרג' שני לאסתר ו', א') ואית גלגלו פצימיא ממילהן[4]) פי' מאליהן). *[אחי"ה וכנ"ה ממילא שבת ק"מ רע"ב אורכא ממילא, ב"מ ט"ז, ממילא היא, בכורות ל"ה. ממילא הוא, ברכות ל"ח. ממילא אתיא, ב"ב קכ"ג סע"ב וקכ"ד רע"א דממילא קא אתי, זבחים י"ג סע"ב התם ממילא וכו' — ובל' נקבה מילתא (דניאל ב', ט'; ד', כ"ח. ל'; ה', ט"ו) והרבה בש"ס ד"מ שבת ע"ה רע"ב מילתא דאמרי אימא בה מילתא וכו', שם פ"א: גברא רבה אמר מילתא וכו', קכ"א: נפיק מילתא מביניהו, ביצ' ל"ח. אימא מילתא דתתקבל, גיטי' כ"ג. זבחי' צ"ד. לאו מילתא היא, ערכי' ט"ו: ט"ז. כל מילתא דמיתאמרא וכו', ירו' תרומות ר"פ י"א דמ"ז ע"ד מילתיה אמרה וכו', והקבוץ מִילֵי גיטי' כ"ט. מילי לא מימסרן לשליח. שם ע"א: מילי מימסרן לשליח. ב"ב ע"ז. מילי נינהו ומילי במילי מיקנין. ומסגנון הירושי' (דמאי פ"ד דכ"ד רע"א; פ"ו דכ"ה ע"ד ועוד) מיליהון דרבנן אמרי עיין מ"ש מבה"י למהרז"ף צד ט"ז. — ועוד בהוראת דָבָר כמו בל"מ Etwas, Sache, Gegenstand ברכות ב': סוכ' מ"א: גיטין כ"ט. עיי"ע אורח (ח"א, ר"פ.), שבת י': מילתא דעבידא לאיגלויי, ר"ה כ"ב: וש"נ כל מילתא דעבידא לאגלויי לא משקרי בה אינשי, שבועות מ"א: כל מילתא דלא רמיא וכו', ע"ז י"ח. זילא בי מילתא, ב"ק צ"ב: מילתא גנאה וכו', ב"מ קי"ד: דחיקא לי מילתא, תמור' ד' סע"ב כל מילתא דאמר רחמנא וכו', ירו' יבמות פ"ב ד"ג ע"ד ויק"ר פכ"ד מלה בישא, והקבוץ שבת נ"ג. מילי דשבתא, שם פ"ב. מילי דעלמא, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג מילין דכל עלמא, כתובות ק"ה: מילי דשמיא, נדרי' כ"ב רע"א מילין דעזובה, פסחים קי"ג. גיטין נ"ז. ב"ק קי"ג: ב"ב צ"א: כל מילי וכו', סנהד' כ"ט: בכורו' ח': עיי"ע כדי, חולי' ק"מ. מנא הני מילי והרבה פעמים בקטוע בר"ת מנה"מ וכן ר"ת מהיחיד מנא הא מילתא. והא לך סדר יפה מכולא מ נ א ה א מ י ל ת א (מנה"מ) ד א מ ו ר ר ב נ ן בש"ס עפ"י סדר א"ב א') מנא הא מילתא דאמור רבנן אוקי מלתא אחזקיה חולי' יו"ד: מה"מ דא"ר אין זנות לבהמה יבמות נ"ט: סוט' כ"ו: תמור' ל': מה"מ דא"ר אין חללה אלא מאיסור כהונה קידושי' ע"ז: ב') מה"מ דא"ר בני בנים ה"ה כבנים יבמו' ס"ב: ה') מה"מ דא"ר הוו מתונין בדין סנהד' ז': מה"מ דא"ר המלוה את חבירו סתם וכו' מכות ג': מה"מ דא"ר השכם ואכול בקיץ ב"ק צ"ב: ז') מה"מ דא"ר זיל בתר רובא חולי' י"א. מה"מ דא"ר זכר צדיק לברכה יומ' ל"ח: ח') מה"מ דא"ר הברך קרייך וכו' ב"ק צ"ב: ועיי"ע אכף. כ') מה"מ דא"ר כל המבקש רחמים על חבירו וכו' ב"ק צ"ב. מה"מ דא"ר כל המחובר לו ה"ה כמוהו שבת מ"ח: מה"מ דא"ר כל פחות מג' כלבוד דמי שם צ"ז. מ') מה"מ דא"ר מי שנתחייב ב' מיתות וכו' סנהד' פ"א. מה"מ דא"ר מיתה עושה ניפול וכו' חולי' ע"ד. פ') מה"מ דא"ר פדיון שבוים מצוה רבה וכו' ב"ב ח': ש') מה"מ דא"ר שם רשעים ירקב יומ' ל"ח:] —

מל (= מֶלֶל מל"ע مل גחלים לוחשות glimmende Kohlen) בפ' שמונה שרצים בגמ' א ב ו ב ר ו א ה[5]) (שבת ק"ט:) ולותבה במללי דנורא וליכלה. בפ' אין מעמידין בגמ' מ ת ר פ א י ן מ ה ן[6]) (ע"ז כ"ח:) ונותבה על מללא דנורא[7]) פי' גחלים לוחשות *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י ומל"ע הנ"ל וה' לעווי טעה לגזרה מל' התרג' מְלָלָא פי' דבור] —

מל (= מַלְלָא נ"ל מל"פ مال זהב או כסף Erz, Gold oder Silber) בפ' מציאת האשה בגמ' ר ב ן ש מ ע ו ן[8]) (כתובות ס"ז.) הכא במאי עסיקינן בדהבא פריכא, פי' זהב שבור כיון שאינו פוחת בכלים חשוב רב אשי אמר במללא פי' זהב ממלא זהב הנלקט מן הארץ ממוצאו הנקרא בל' ישמעאל

---

[1]) בכ"י ק"ט ר' יהושע וכן בגו"ג בויק"ר בשתים ובמגילי בתרין ובפי' ר"ח בתרתי. ועיין מ"ש בעל ד"ס למגילה צד נ'. בשם שי"ר כי מלה ומשתוקא שם פרי הוא. [2]) בגו"ג בויק"ר אריב"ל. [3]) לי' בפסוק וכן לי' בתוספתי' ורבינו לפרש הענין תפשו. [4]) בדפי' וויניצי' ובמתורגמן ממיליהם ובדפי' אחרונים מאיליהם. [5]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר. [6]) בכ"י ובדפ"ר. [7]) בגו"ג ולינת אמללא דנורא ור"ח (בקובץ כ"י אנגיליקי י"ז:) העתיק ולינח [על] ממללא דנורא. [8]) כן הוא בכ"י ודפ"ר.

אלתיבר[1]. *[אחי"ה וכן פי' התוספו' ע"ש ושם לי' מלת אלתיבר שהיא בל"ע التبر Edelmetall זהב וכסף כשניטל ממוצאו היינו בחפירה בארץ. ובנו"ג בממלא ועיין הגרי"ב בהפשב"ע ועיי"ע מֶלֶל ומ"ש ועיקר הגי' כגי' רבינו ומל"ע הנ"ל ולא כהגהת המשביר במטללא] —

מל (= מוליא, מליא נ"ל מל"ע مايلة מקום גבוה של קבוצת החול Sandhaufe, Erderhöhung וכן בל"ר האמצ' mullio, mullo) בפ' כיצד מעברין בגמ' דהיו שם גדודיות (עירובי' נ"ו.) הני מוליאתה דבי בארי דנרש[2]) אזקנון. ובס"ג דפ' משקין (מ"ק י':) ובפ' חזקת הבתים בגמ' במה דברי' אמורי' במחזיק[3]) (ב"ב נ"ד.) מוליא במוליא[4]) ונוציא בנוציא ס"א[5]) נצא בנצא פי' מוליא גבוה נצא נמוך וי"א מוליא מקום חזק ויש בו גבשושית[6]) נצא מקום רפה ונמוך. *[אחי"ה ורגמ"ה כ"י לב"ב פי' מוליא תל נצא חריץ וכ"ה בפירשב"ם ושם נצא: גומא. ובמיוחס לרש"י למ"ק מוליא מקום גבוה, נצא: מקום נמוך, וברש"י לעירובי' מעלות ומורדות, ור"ח שם (בדפ' ווילנא בש"ס) מיליאת' „דביקים גבוהים" (עיין מ"ש בע' מליאתא) ול"נ מל"ע הנ"ל ואולי מזה ירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג וירו' מגילה ספ"ד דע"ה ע"ג חולדת המולים חייב במזוזה ובספרי סוף ואתחנן אי' והלולים] —

מל (= מַלְיְיתָא, מוּלְיְיתָא מפעל מַלֵא füllen וכן בל"ס בל"ז מַלְיָא das Gefüllte, die Füllung) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ד סע"א) האי[7]) מלייתא[8]) שריא. פי' „עוף או כבש מלא בשר בתוכו ונצלה בתוכו[9]) [ואמר אביי כבולעו כך פלטו כלומר][10]) וכשם שבולע מן הבשר שבתוך העוף ושבתוך הכבש כך פולטו בולע מבפנים ופולט מבחוץ"[11]). פ"א כל דבר שממלא מבשר חי[12]) וצולהו היינו מולייתא כגון פשטיד"א[13]). בפ"ג במקואות (מ"א) עד שיצא ממנו מלואו ועוד. פי' מלואו של מקוה כיצד היה המקוה מ' סאה חסר ג' לוגין ומלאו בג' לוגין שאובין פסול עד שיצאו ממנו אותן שלשה לוגין שמילאו אותו ועוד מעט[14]) בר"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קס"ב:) מלאהו בקרובין כשר. פי' היה בין כתב לעדים חלק שתי שיטין ומילא החלק בקרובין כשר[15]). בס"ג דסוטי' (מ"ח: אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו משום שנא' (שמות כ"ח, כ"א) פתוחי חותם ואין משרטין עליהן באיזמיל משום שנא' (שם פ', כ') במלואותם אבל כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מעליהן כתאנה שנבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום. בפ' איזהו מקומן בגמ' העולה[16]) (זבחים נ"ד רע"ב) קרנות המזבח חלולות היו שנא' (זכרי' ט', ט"ו) ומלאו כמזרק כזויות מזבח [הכי נמי] אבנים שלמות תבנה (דברים כ"ז, ו') אמר רחמנא אלא דמנח מידי ושקיל[17]). בסוף רפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ע'.) אמר ליה אליהו לר' נתן אכול שליש ושתה שליש ולכשתכעום תעמוד על מלואך כלומ' לא תמלא כרסך ממאכל לכשתכעום ימלא כרסך מכעס ולא יבקע[18]). בר"ג דתמורה (ד'.) [מלאתך ודמעך לא תאחר] (שמות כ"ב, כ"ח) מלאתך אלו הבכורים „כלומ' שניטלין בתחלה כשעדיין הכל מלא שלא ניטל ממנו כלום ודמעך זו התרומה שניטלת [מן הדמע][19]) מן הדימוע מאחר שיש בהן חולין של בכורים עם הטבל של תרומה". *[אחי"ה השם מִלוי, מילוי אי' עוד בפרה פ"ז, מ"ב פוסלת במלוי, תוספת' פרה ספ"ג והמילוי והקידוש, ירו' סוכה ספ"ה דנ"ה ע"ג מילוי המים, והקבוץ שם פ"ד דנ"ד ע"ג מִילוּיָין לשם החג, ול"נ מליתא, מלייתא עיין תרג' במדבר י"ח, כ"ז. ויק"ר פכ"א יתיב ליה על מלויתא דנשיא (עיין כתובות ס"ב:). ועוד ענינו כמו מלוא בל"מ Wall וכן תרג' סללה ש"ב כ', ט"ו מליתא עיי"ע מלתא ב' כפי גי' כ"י ודפ"ר ולגי' הרד"ק ירמי' ל"ב, כ"ד מיליתא. ועוד כמו מלא בל"מ = מלוא ובל"ס מלאא שבת ל' סע"א כמלא נימא, קידושי' ל"ג.

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ובדפ"ע אלתבר ובכ"י ו"ו אי בי ל"ד בט"ס אלתצר. 2) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב וב"ר וכ"ת בכ"י מ' עיין ד"ס עירובי' צד קי"ג. ועיי"ע ביברי (ח"ב, ט') וש"נ ובדפ"ר בכאן דבי בארי דנראש, ובכ"י ו"ו א', בי ל"ד דביברי דנרש. 3) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 4) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בנוסחי' וככ"י ק"ט ובדפי' וויניצי' מליא במליא. 5) וכן הוא בנוסחאותינו. 6) כ"ה בדפ"ר ובשאר דפ"ע וי"א מקום גבשושית. 7) כ"ה בכ"י ק"ט. 8) בכ"י ש"ס בי מליתא וכ"ה בפי' ר"ח. 9) כ"ה בכ"י ה"ב ובפי' ר"ח. 10) כצ"ל וכ"ה בפי' ר"ח. 11) הועתק מפי' ר"ח לפסחים. 12) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 13) בלאי"ט pastíccio וכן בל"ר אמצי' pasticia מל"ר אמצי' pastata, empastata בלא"ש Pastete וכן לועז רש"י בפסחים ע"ד: ד"ה טפליה אבל התוספו' שם השיגו עליו „דבפשטיד"א לא אמרינן כבולעו כך פולטו" וזה קשה ג"כ אליבא דפ"א בערוך. 14) ולפי פי' הרמב"ם בפי"מ זה הענין כגון שהיה בו כ' סאה ע"ש. 15) וכן פי' רגמ"ה. 16) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 17) בנו"ג דמחית מידי מתותיה ושקיל. 18) וכ"ה בפירש"י. 19) כצ"ל וכ"ה בפי' רגמ"ה. ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיוליקא דף רי"ב).

מלא עיניו, ע"ז כ"ט. מלא חמש אצבעתיה . . שקיל מלא אצבעיה רבתי ומלא אצבעיה זוטרתי, ירו' סוכ' רפ"א דנ"א ע"ד נפרצה במלואה, ושם: מלואו של דלי. ועוד ענינו שלמות Vollkommenheit במד"ר פי"ב דרש במלך שלמה (שה"ש ג', י"א) מלך שברא בריותיו שלמים ברא חמה וירח על מליאתן, ב"ר פי"ב אעפ"י שנבראו הדברים על מליאתן וכו', ושם פי"ד על מליאתו נברא . . על מליאתה נבראת. והתואר מלא כל"מ בכורות נ"ח. אדר הסמוך לניסן זמנין מלא וזמנין חסר והקבוץ תרג' לדברים ו' י"א מלן, יחזק' ל"ו, ל"ח מליין והפעל נִפיעל ב"ב הנ"ל, הוריות י"א: ממלא מקום אבותיו. גיטין י"ט סע"א ממלאים. ירו' עירובי' פ"ח דכ"ד ע"ד במשנ': מְמַלִּין = מְמַלְּאִין, כפַּעל פסחים ע"ז רע"א תענית כ"ט. מלויי מליוה, ע"ז כ"ט. ומלייה מיא. שם ל"ג: מלינהו מיא. ב"מ ק"ה רע"ב למליותיה. התפעל ונתפעל: ירו' ברכות פ"ט די"ג ע"ד התמלאי דנרי זהב. ב"ר פל"ג והתמלאתי עליה רחמים. ירו' תענית פ"ד דס"ט: נתמלא הקב"ה רחמים. ירו' סוכ' ספ"ג דנ"ד. נתמלא זקנו. תרג' ותמלא (בראשית ו', י"ג) ואתמליאת, ובהבלעת האל"ף בתר' יחזק' ל"ב, ו' יתמלון, בתרג' משלי כ"ה, ד' מתמלין] —

מל (= מֵילָה בל"י μελία (Esche, Eschenbaum בר"ג דעירובי' (ג'.) ובמדות בפ' המזבח (פ"ג מ"ז) חמש אמלתרות של מילה היו על גביו פי' אמלתרות קורות לאחיזת הקיר כגון (מ"א ו' ל"ו; ז', י"ב) וטור כרותות ארזים ובלישנא דרבנן (עירובי' ט"ו.) למיסר[1] בניינא מילה שם אילן ופירותיו נקראין מילין כדגרסינן (גיטין י"ט.) אין מי מילין על גבי מילין[2], והשונה של מילת[3] טועה הוא"[4] כפ' המביא גט בגמ' בכל כותבין[5] (גיטין י"ט, סע"א) שאין מי מילין ע"ג מי מילין, פי' ר' אבהו אמר אם הקלף שהגט כתוב עליו היה מעובד עפצא[6] רושם לו מי שיודע לכתוב במי עפצא ושאינו יודע לכתוב כותב על הרושם דקיימא לן אין מי מילין שהוא עפצא ע"ג מי מילין רב פפא אמר רושם לו ברוק. בפ' מקום שנהגו (פסחי' נ"ג. וכ"ה בתוספי' שביעי' פ"ז ירו' שביעי' פ"ט דל"ח ע"ד) סימן להרים מילין, פי' „עפצים גדלים בהרים ודקלים אין גדילתן אלא בעמקים נפקא מיניה דאין דקלים טובים אלא בעמקים ומהן ראוי להביא בכורים[7] (ביכורי' א', מ"י). בראש[8] בראשית רב' (פ' א') טלו מילנין וקלמין וקונדילין[9] לבני[10] פי' מילנין[11] דיו, קלמין קסת כמו קלמרין[12] קונדילין קולמוס. בילמדנו מלן וקלמין [בכי] מראש צורים (לפנינו בתנחו' לי') [13]). שחורה היא[14] כמילניא[15] כלומ' כדיו[16]). — (א"ב חמש אמלתראות של מילה מלה זו אינה מענין מלין כי פי' מיליא בל"י מין עץ סרק ארוך מאוד וגזעו ישר ועגול אשר ממנו לעשות קורות ארוכות וישרות עד מאוד ואין זה העץ המגדל עפצים כי אם מינים של ארז הם המגדלים העפצים) *[אחי"ה והדין עם ר"ב וכיון על ל"י הנ"ל ועיקר הגי' מיליא (עיין מ"כ לויק"ר פי"ז) ובכ"י ש"ס עירובי' ג'. נתקן בכ"מ מילא באל"ף וכ"ה לנכון במדות בויק"ר רפי"ז ובתוספו' מנחות כ"ח: עיין ד"ס לעירובי' צד ג'. ומן מילה נשתבש מילת עיי"ע אמלתרא ומיץ של מילא (מיליא) נקרא מי מילין גיטי' הנ"ל ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ד ועיין גראפישע רעקוויזיטען לה' לעף ח"א 159 ועוד 234 — מן בראש ב"ר עד גמירא נשמט בדפא"מ מפני שר"ב היה מיחד לו ע' בפני עצמו בע' מלן ומה שמוסיף אביא בע' מלין ע"ש] —

מל (= מִילָא, מִילָת בל"ס מִילְתָא מל"י אמצ' μαλίον, μαλὴ צמר נקי Wolle ועיין ל"י (das wollige Haar der Schafe μαλός, μαλλός בר"ג דשבת (י':) מילתא אלבישייהו יקירא. ובהגדה דמגילה (י"ב:) מילת לבנה. ובפ' אלו טרפות בגמ' כרם (חולי' נ': ועיין נ"ב:) מקום שאין בו מילת. פי' אותו דבר שמן הכרס לאחר שמרתיחין אותו דומה לצמר[17] נקי[18]). כפ' הניזקין בגמ' הפעוטות (גיטין נ"ט.) סיבני[19]) וחומס סובני[20]) סלסלה ומלמלה פי' בע' סבן[21]). במעילי' בר"ג דפ' הנהנה

[1]) בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) בט"ס למיסד בנינא. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח לעירו' אבל בנו"ג בגיטין ע"ג מי מילין. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ודפ"ר ודפא"מ אבל בדפו"ו של מי מילת. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בעירו' (בש"ס ווילנא) ועוד עיי"ע מלתרא. [5]) בכ"י ערוך. [6]) בנו"ג אפצא עיי"ע. [7]) הועתק מפי' ר"ח בפסחים. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר וכ"ה בע' קלמר אבל בשרפ"ע בכאן בט"ס חסר. [9]) לי' לפנינו ועיי"ע קנדיל ובמו"ע. [10]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [11]) עיי"ע מלנין. [12]) בל"י καλαμάριον Federbüchse וכ"ה בילק' בראשית ר' רמז ב' ועיין בהערה הבא אח"ז. [13]) אבל אי' בילק' בלק רמז תשס"ו בשם ילמדנו תנו (מילמדין) [צ"ל מילנין] וקלמרין לבני וכו'. [14]) ככ"י ו"ו אני. [15]) כ"ה בכ"י ובדפר, ובשרפ"ע כמילני. [16]) לא נודע לי מקומו. [17]) בכ"י ובדפ"ר אבל בדפ' וויניצי' בט"ס לככר. [18]) בכ"י פי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ש"ט) אי' רק: מילת זהו דבר שטגרדין מן חכרם מאחר שמרתיהין אותו ע"כ ועיין בפירש"י. [19]) וכ"ה בע' סבן ובנו"ג סיבני. [20]) וכ"ה בע' סבן ולפנינו לי'. [21]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע סובני.

(י"ח.) בלבושא מציעאה[1]) ומלמלה פי' „בלבוש[2]) הלובש בן זה לזה שאינו פוגם עד זמן מרובה מלמלה[3]) בגד של צמר דק[4]) כדגרסינן בגיטין (נ"ט.) שנמתח ונמלל דהוי כאמגוזא שכל כך דק שכורכין אותו ואינו גדול יותר מאגוז[5]) וכיון דדמיו יקרים אינו לובשו אלא פעם ופעמים בשנה ומשמרו הרבה שלא יפגם ואינו פוגם עד זמן מרובה"[6]). בר"ג דשבועות (ו':) מאי כצמר לבן כצמר נקי בן יומו שמכבנין אותו[7]) למילת. בר"ג דפ' על אילו מומין[8]) (בכורות ל"ז:) ובפ"ק דקידושי' בגמ' הנרצע (כ"א:) אמר ר' אלעזר יודן בירבי[9]) היה דורש כשהן רוצעין אין רוצעין אלא במילת[10]) פי' הרך שבאוזן אותו שלמטה[11]). בפ' כל היד בגמ' ב"ש אומרי' (נדה י"ז.) בודקין מיטותיהן במילא פרהבא גם זה מלשון (שבועות הנ"ל) צמר נקי שמכבנין[12]) אותו למילת[13]). צמרי ופשתי שמני [ושקויי] (הושע ב', ז') תרג' כסות מילא ובוץ משח. — (א"ב שם אי נקרא מילת בל"י ורומיי והיא קרובה למחוז איטליא והיה שם צמר דק ונקי מאוד וממנו עושים בגדים אשר יצא שמותם בכל הארץ). *[אחי"ה ר"ב כיון לשם עיר Μίλητος Miletos וממנו התואר μιλήσιος, והנכון כמ"ש בראש הע' כי מילא = μαλλός וכנ"ה בתרג' בראשית מ"ט, י"א; תרג' אסתר ח', ט"ו, ובתוספתא שבת ספ"ה (פ"ו) בכ"י אירפ' מילא ובנו"ג חמלא והוא הנכון עיי"ע חמל (ח"ג, תכ"ה) — ובל"ס מילתא מ"ק כ"ח: איצטלא דמילתא והוא = מילת תרג' ירו' א' בד (ויק' ט"ז, ד') בוץ מילת, תרג' צמר צחר (יחזק' כ"ז, י"ח) עמר מילת כבינא והקבוץ מילתין עיי"ע לף וכן הקבוץ בקהל"ר פ' מה שהיה גזוז מילתן עיי"ע גלא קסינון ח"ב, רפ"ט: והוא תואר קבוץ ויותר נכון מילתין כלו' שערת הזאב עתיד להיות כצמר רך — ותרג' אסתר א', ו'. וברות רבה פ' ותלכנה מכסה בבגדי מילתין — ובהשאילה לרך שבאוזן שהוא רך כצמר — ואולי הוא מל"ר mollis רך] —

* מוֹלָא, מולתא, מולון עיי"ע מלאות.

* מִילָא (= חֲמִילָה פי' בל"ע יריעה עבה dickes Stück Zeug) תוספתא שבת ספ"ה (פ"ו) ביריעה ובמילה כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בהמלא, ובחמלא ועיי"ע חמל (ח"ג, תכ"ח).

מַלָאי (מל"ע ملا, ملاء, مالية הון וסחורה Waare, Vermögen) בפ' כל שעה בגמ' נכרי (פסחי' ל"א:) חנות של ישראל ומלאי של ישראל. בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ו.) מלאי הטילו על בעלי בתים. בס"ג דסוט' (מ"ז סע"ב ותוספתי סוטי פי"ד) משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד[14]) והוטה[15]) המשפט ופסקה הטובה[16]). בפסחים בפ' מקום שנהגו בגמ' מקום שנהגו (נ"ג:) מטיל מלאי לכים של ת"ח לשום שמים ולא היה לוקח מן הריוח[17]). — (א"ב פי' בל"י מתנות כופות, אף פי' אחר מלאי כמו מדלי שענינו הון ורחוש ופי' מלה זו סחורה נתונה לאחר לישא וליתן בה אם להיות הריוח לנושא ונותן אם ליתנו לבעל הסחורה). *[אחי"ה בפי' ראשון כיון ר"ב לל"י μείλια Geschenke, erfreuliche Gaben וזה נעלם מהח' אייזלער בט"ר ח"א 66 אבל בענין פי' מדלי לנכון העיר כי מלאי הוא ל"ע כאמור — ועיין עוד ע' מדל — וכנ"ה בתוספתא פסחים פ"א (פ"ב) המלאי של ישראל. פי' פרקמטיא וכן פי' רש"י בכל מקום. — ועוד שם אמורא כמו סחורא. שבת קל"ט. א"ר מלאי משום ר' אלעזר, ושם: אמר ר' אלעזר בן מלאי משום ריש לקיש. ושם: אמר ר' מלאי משום ר' יצחק מגדלאה ובכ"י ש"ס (ד"ס במקומו) אי' א"ר שמלאי. סנהד' צ"ח. אמר ר' מלאי משום ר' אלעזר ברבי שמעון[18]) כ"ה בכל הדפוסים הישני' עד אמשי' (עיין ד"ס סנהד' צד קמ"ה:) וכ"ה בסד"ה ע' מלאי והמו"ל ר"נ משכיל לאיתן בחנם העמים על המחבר שהעתיקו בט"ס מס' נחלת שמעוני. ובנו"ג בסנה' ר' שמלאי] —

* מלאי, מלאין עיי"ע מלען.

---

[1]) כ"ה בדפ"ר וכ"י ובפי' רגמ"ה. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובפי' רגמ"ה אבל בדפי' ווניצי' כלבוש ובכ"י ה"ב מלבוש, בדפ"ר חסר. [3]) בפי' רגמ"ה ומלמלי. [4]) בפי' רגמ"ה בגד של פשתן דק הרבה ביותר וכ"ה בפירש"י בגיטין והנכון כפי' רבינו כי מלמלה הוא בל' הודו בגד מצמר דק מאוד שנקרא מוססעלין עיי"ע מלמל ופי' רגמ"ה עיין בע' סבן ומ"ש. [5]) בפי' רגמ"ה שבשכורכין אותו כולו ביחד אינו גדול יותר מאגוז. [6]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ר"ע: [7]) ועיי"ע כבן וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בו — ובענין צמר נקי עיי"ע נקיא ומ"ש להוכיח כי ענינו בל"ס כבש. [8]) כ"ה בכ"י ז"ו ל"ד ה"ב ובדפי' ווניצי. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ברבי ובדפי' ווניצי ברי. [10]) וכ"ה בבכורות ובסיפרי ראה פי' קכ"ב ובקידושי' בט"ס במילתא. ובירו' קידושי' פ"א דל"ט ע"ד המילת הזה נרצע שלא יהא כהן ויפסל. [11]) בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות מילת: „בשר שתחת האוזן" ועיין פירש"י בקידושי. [12]) כצ"ל במקום שכובנין של דפר ובשדפ"ע שכובשין ובכ"י ק"ט לעיל בציון דשבועי' שמכבסין. [13]) בכ"י ק"ט חסר מן שלמטה עד למילת. [14]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע השחד. [15]) וכ"ה בתוספתי, ובגמ' דסוטי והטיית. [16]) בתוספתא לי' ואי' והיו לאחור ולא לפנים. [17]) זה כפי' רבינו הוא ולי' לפנינו. [18]) בכתב יד ק' משום ר' אלעזר בן שמוע.

* מַלַּאי (נ"ל מל"ר (Schlägel, Beil, malleus ירו' ביצ' פ"ב דס"א. ועיין ירו' מ"ש פ"ה דנ"ו ע"ג וירו' חגיגה פ"ב דס"ח. כל כשורתא בעיא מלאי כה"ג בחי' המאירי לביצ' כ'[1]. ופי' קורה צריכה היא לכריתה ואין אדם כורתה אלא במינה כך דברי ב"ש לא נפסלו אלא בשלהם. ולפע"ד היא מל"ר פי' מקבת וגרזן.

* מַלְאָךְ (מל"מ פי' שליח ומצווה לדבר וכן בל"י (Gesandter, Engel, ἄγγελος הרבה בש"ס עיין פסחים קי"ח. יומ' י"ט: מגילה ט"ז. ושם: חגיגה י"ג: י"ד. סנהד' פ"ב: צ"ב: צ"ד. צ"ו. ק"ה: חולי' צ"ב. זבחים צ"א. צ"ב. נדה ט"ז: ל': ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. המלאך עצמו חציו מים וחציו אש ואית ביה חמש גפין וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וכו'. ב"ר פ"ט מלאך חיים . . מלאך מות, שמ"ר ר"פ כ"א המלאך הממונה על התפלות. והקבוץ ויק"ר רפ"א נקראו הנביאים מלאכים, ירו' ר"ה פ"א דנ"ו. שמות המלאכים עלו עמהן מבבל עיי"ע מיטטרון, ב"ב ע"ה. תרי מלאכֵי ברקיע. קהל"ר פ' שבתי וראה מלכיהון דמלאכייא עיי"ע מיכאל. חגיגה ה': מלאכי השלום, ירו' שבועות פ"ו דל"ז. וקהל"ר פ' וטוב משניהם: מלאכי חבלה. מלאכי השרת (בקטוע מ"ה) הרבה בש"ס עיין ברכות כ': כ"ה: ס"א: שבת י"ב: נ"ה: פ"ח. פ"ח: קי"ט: יומ' ד': ל"ז. ע"ה: ר"ה ל"ב: תענית י"א. כ"א. מגילה ט"ו: ט"ז. חגיגה י"ב: י"ד. י"ד: ט"ז. כתובות ק"ד. נדרי' כ'. שם: גיטי' ז'. ס"ח: סוט' י"ב. ושם: י"ג: ב"מ פ"ו: פ"ז. ב"ב ע"ה: סנהדרין ל"ח: ל"ט: נ"ט: צ"ו. שם: ק"ג: ק"ה.

* מַלְאָכִי (ש"פ אחרון שבנביאים) נזיר נ"ג. בכורות נ"ח. מפי שמועה אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי. מגיל' ט"ו רע"א מלאכי זה מרדכי, ושם: מלאכי זה עזרא. שמ"ר פכ"ח בימי מלאכי לא נאמר אלא בידי מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו מהר סיני.

מְלָאכָה (מל"מ (Arbeit שאינה צריכה לגופה פטור עליה (שבת ע"ג: וש"נ) כבר פי' בע' דבִר. בסוף פ' כיצד הרגל (ב"ק כ"ו: לענין שבת מלאכת מחשבת[2]. בס"פ קמא דחגיגה (י' רע"ב) מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא. פי' הלכות מרובות כהרים גבוהים ומקרא מועט תלויות בו שדומה לחוט השערה כדכתי' (שופטים כ', י') אל השערה ובשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה סתם ולא כתיב בה מחשבה אלא דסמכינן אמשכן דכתי' (שמות ל"ה, ל"ג) כל מלאכת מחשבת[3]. בר"ג דפ' מציאת האשה (כתובות ס"ו.) בעי רבינא עשתה ג' וד' מלאכות בבת אחת מהו פי' מניקה וטוה הם ב' בבת אחת, דורכת גת ברגליה ושומרת גן בעיניה ועושה בפלך בידיה ומלמדת תינוקות מיני זמר או קינות וכיוצא בהן בפיה ובלשונה ובכולן נוטלת שכר יש לבעל לומר כשדוחקת עצמה כל כך יגיע לה חולי ולאו כל כמינה להפיל עצמה למדת חולי ותקום עלי לרפאתה אלא א"כ השכר שלי. *[אחי"ה וכן מוכח מפי' ר"ח שהובא בשט"מ לכתובות שם סד"ה הערפה בשם ר"ח מלקוטי הגאונים. והרבה השביחו רז"ל ערך המלאכה ועיין ברכות י"ז. י"ט: ל"ב: ל"ה: שבת פ"ט. קי"ד. עירובי' י"ג. פסחים נ': נ"ז. יומ' ע"ב: מ"ק כ"ז: נדרי' מ"ט: גיטי' ס"ז: ב"ק ע"ט: ב"מ ע"ז. אבות פ"א מ"י ועיין שם פ"ב ט"ו, ט"ז סוט' י"א: ל"ו: מ"ד. אבות דר"נ פי"א והקבוץ שבת ע'. ע"ג.] —

מְלָאוֹת[4] (פי' בל"ר (Maulthier פרד mulus בר"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ב.) מולאות של בית רבי יוצאין[5] באפסריהן פי' הן כודנייתא והן יימים והן בלעז כמשמעם[6]. בפסיקתא דשובה (פסיקת דר"כ קס"ב.) ויאסרהו בנחשתים (דה"י ב', ל"ג, י"א) עשה לו כמין מולא של נחשת ועשו בו נקבים ונתנו לתוכה והסיק תחתיו אש[7]. — (א"ב פי' בל"ר פרד ובפי' איתמר בירושלמי דברכו' פ' אילו דברים (פ"ח די"ב:) אין בעיתון מיזבן מולין[8] תהין[9] זבנין אילין דאודניהון דקיקין שאמו סוסה[10] ואביו חמור). *[אחי"ה בתרג' לדה"י ב' ל"ג, י"ג מולתא ובתר"י א' לשמו' י"ד, ז' מוליתא והקבוץ שם י"ד, כ"ה בתר"י ב': מולִיָתא ובמכילת' לפסוק שם: פרידות וכן פי' ר"ח בשבת שם מולאות: פרידות ובירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ג מולוותא דר' (ובחולי' ז': אי' כודנייתא חיוורתא) ועיין ג"כ ע' טטראמולין] —

[1]) ובנו"ג בשירותא בעייא מוליי. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ל"ד ה"ב. [3]) וכ"ה בפירש"י. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפו"ו אבל בדפ"ר מליאות וצ"ל מולאות. [5]) בנו"ג יוצאות. [6]) פי' בלאי"ט פרד mulo. [7]) בנו"ג מולי של נחושת ובירו' סנהד' פי' דכ"ח ע"ג מילא צ"ל כדאי' בילק' מ"ב רמז רמ"ו בשם הפסיקתי מולא וברות רב' פי' ויאמר לה: מולה ובדב"ר פ' ב' מולין של נחשת ובתרג' לדה"י שם מולות נחשא ועיין הערת רש"ב לפסיקת' שם. [8]) בנו"ג מוליון אבל לנכון בפי' מהרש"ם מולוון. [9]) בנו"ג תהוון. [10]) בפי' מהרש"ם סוסיא.

מְלְבַד (פי' בל"מ זולת ausser) במגילת איכ' ויחמוס כגן סוכו (איכ' ב', ו' [1]) וכי איפשר שהקב"ה משכח שבתותיהם ומועדיהם של ישראל חס ושלום אלא שבתות וימים טובים שבדה ירבעם מלבו מלבד כתיב (מ"א י"ב, ל"ג) המד"א (ויקרי כ"גי ל"ח) מלבד שבתות ה'. *[אחי"ה בנוסחי לי' חו"ש ועיין שם באריכו' קצת יותר ועיי' במד"ר ספכ"א, תנחו' פנחס ססי' י"ז ילק' ישעי' ר' רנ"ה] —

מלבז (= מנבז = מונבז מלך של הדייב Monoba-zes) בפרק אמר להם הממונה (יומי ל"ז.) מולבז המלך עשה כל ידות הכלים (פירוש) [צ"ל בירוש'] מולבז המלך בל' [2] מונבז תנא ב נ' [3]. — (א"ב שמו מונבז היה וכן כתוב בספר יוסיפון לרומיים והוא היה מלך הדייב). *[אחי"ה ודע כי בדפ"ע נשתבש כל הערך כי במקום בל' אי' בלעז ובמקום בנ' אי בגמר' שאין לו מובן וקולמס רבינו בלי כל ספק היה כותב ב ג' כדאי' בכ"י ה"ב וסופרים דלא גמרו טעו לכתוב ב ג' ופשטו אח"כ בטעות בגמר' וכונת רבינו כי מולבז שאי' בספרים שלנו היינו בבבלי נקרא בירושלמי מונבז ומלת פירוש צ"ל בירוש' והיינו בירושלמי ודוגמתו עיי"ע אפוטרופוס, הדפה, ותק, חנא, כיון א'. ובאמת בבבלי אי' מולבז ביומ' בכ"י ש"ס במשנ' ובציון המשנ' (עיין ד"ס יומי צד מ"ת. וכ"ה בית מולבז בכ"י תוספתא מגילה פ"ד (ג') עיין הוצאת התוספי להי צוק"מ 228 בהערה) אבל בירו' ביומ' הנ"ל במשנ' אי' מונבז וכ"ה בירו' פיאה פ"א דט"ז: וכ"ה בכ"מ לפנינו במדרש ובתוספת' עיי"ע מונבז ושם אעריך — ובעל סד"ה מעתיק הערוך בטעות ולא הרגיש גם המו"ל לתקן המעוות — ועוד י"ל כי כוונת רבינו מולבז המלך בל' ומונבז תנא (שבת ס"ח: שבועות כ"ו:) בנו"ן ואז אין צריך להגיה פירוש להיות בירוש'] —

מַלְבֵּן (מל"מ פי' דפוס ששורפין בו לבנים וכ"ה בל"ע ملبن והושאל לכל דבר המרובע כעין מלבן שיש לו ארבע טבלאות viereckiges Gestell (aus 4 Platten oder Tafeln בפ"ג בפיאה (מ"א) מלבנות התבואה שבין הזיתים פי' כגון שיש לו תבואה זרועה בין זית לזית ומלבנות הן ערוגות הואיל ועומדות הערוגות פסקי פסקי ואין מתערבות זו עם זו אומרים ב"ש פיאה מכל אחת ואחת ואם מתערבות ראשי השורות מודין ב"ש לב"ה שנותן פיאה אחת על הכל [4]. בפ' ראשית הגז בגמ' אין נוהג אלא ברחלי' (חולי' קל"ז.) ובפ' בא סימן בגמ' כל שהוא חייב בפיאה (נדה נ' סע"א) ובפ"ג בפיאה (מ"ד) מלבנות הבצלים שבין הירק ר' יוסי אומר פיאה מכל אחת ואחת פי' הואיל והירק פטור מן הפיאה וכל ערוגה לבדה אין מצטרפות. בתרומה בפ"ד (מ"ח) המלבנין מעלין את העיגולין. פי' חתיכי תאנים מרובעות דומין ללבנין המרובעות וכן דרך הערוגות להיות מרובעות. בהנוגע פ' כ"א בכלי' (מ"ג) אף הנוגע במלבן של מסר הגדול טהור. פי' שני צדדיו [5]. בהשידה פי"ח בכלי' (מ"ד) מלבן שנתנו על לשונות פי' יש עץ ארוך ברחבה של מטה ונקוב ב' נקבים בשני צדדים ומכניסין [6] באותן נקבים כרעי המטה ונקליטי המטה ופעמים מוציאין אותן מלבנין ותוקעין באותן נקבין ב' עצים ועושין בו לשון של זהורית ובני לוי תולין באותן מלבנין כנורות ומצלתים [7] פירוש אחר מנהג ארץ ישראל עושין מטות וזו צורתן:

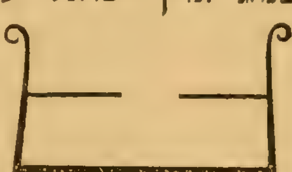

[8] אם נפרד זה [9] מן המטה והתקינו לישב עליו לרחוץ המשיהיתה פליגא בין חכמים אמרו מה נאמר בשביל שהעמיד אותו לזה הדבר ועשה בו נקבים לתיקון המשי הרי הוא כלי ומקבל טומאה או כשנפרד מן המטה אינו כלי ואינו מקבל טומאה. וי"א זו המטה היא כמו שעושין בארץ עשו [10] החבלים שנמדדין בה נקראין לשונות זה פי' ר' מצליח. ובפ' המוכר את הבית בגמ' אבל לא מכר (כ"ב ס"ט סע"א) מלבנות של פתחים .. מלבנות של חלונות .. מלבנות של כרעי חמטה פי' כגון מלבנות המטה כן מלבנות הפתחים שתי ארוכות הן המזוזות ושתי קצרות הן המשקוף והמפתן ועושין כמותן בחלונות והן לנוי ולחיזוק. פי' מלבנות של כרעי המטה

---

[1]) במקרי: שכו. [2]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצי' ובשרפ"ע בטעות בלעז. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב אבל בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס בגמ' ועיין מ"ש בהוספותי למטה בפנים. [4]) וכ"ה בפי' ר"ש בשם עצמו. [5]) וכן מוכח מתוספתא כלי' ב"ב פ"א אף הנוגע במלבן של מסר הגדול מכאן ומכאן טהור. [6]) בסד"ט לרה"ג ובר"ש אי' ונכנסין. [7]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 14 רק שם יש חסרון בפנים ומו"ל מלא החסרון מתוך הערוך וכ"ה בר"ש לכלי' שם ועיין מה שהשיג על זה הפי'. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט פאריז ל"ד וה"ב ובכ"י ו"ו א' הצורה

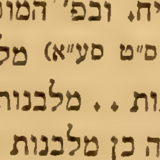

ובכ"י ב"ר הצורה

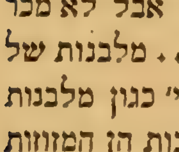

[9]) שלש תיבות אלה נכתבין בכ"י ק"ט ל"ד וה"ב בתוך הצורה על גב הקוים הנפרדים בתוך. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר אבל בשרפ"ע ארום.

כגון נקליטי המטה וכיוצא בהן שאינן מטלטלין עמה. פ"א „מלבנות של כרעי המטה אלו לבנים שמשימין תחת כרעי המטה שלא יתליעו וירקבו מן לחלוחית הקרקע"[1]. *[אחי"ה עיקר הוראת מלבן כמו שכתבתי (ועיי"ע דבל ח"ג ו': ומ"ש בשם הרמב"ם) והוא דפוס מרובע שעושין בו לבנים, ירו' שבת רפי"ב די"ג. כנוטל מלבן ונותנו ע"ג לבנים. זבחים נ"ד. כיצד בונין את המזבח מביאין מלבן וכו' ע"ש כל הענין ובע' מהה ב' ובע' מפלם. והושאל לכל ציור המרובע כעין לימוד Gestell נגעי' פי"ג מ"ג מלבן הבנוי על גביו תוספת' כלים ב"מ פ"ח חמור שתחת המלבן, ושם: מלבן של עריסה. תוספת' אהלות רפי"ד כפי גי' כ"י אירפורט (מלבין)[2] [מלבן] שהוא מלביש[3] בפיקות. תוספת' עירובי' פי"א (פ"ח) מלבן של ספקלריא. תוספת' ב"ב פ"ב מלבן או צורת הפתח. תוספת' כלי' ב"מ פ"ה עשה מלבן להיות נותנו ממיטה למיטה, ב"מ קט"ז: מלבנא רווחא. ב"ר פל"ח כזה שהוא כותש את השעורים במלבן וכו'. והקבוץ מַלְבֵּנוֹת אבל גם בל"ז מלבֵּנים נגעי' פי"ג מ"ג. תרומ' פ"ד מ"ח פיאה פ"ז מ"ב; ובתוספת' פיאה ספ"ג מלבנין] —

* מלבניקי ט"ס עיי"ע מלכניקי.

* מלבשתא שם מקום והנכון מדבשתא ע"ש.

מְלַג (מל"ס פי' ענין מריטה abrupfen ונרדף עם ל"מ מלק בל"ע ملك, מלוג בל"ס מְלָגָא das Abrupfen והושאל לנכסים אשר טובת הנאתם לבעל) בס"ג דפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ד.) תנו רבנן מולגין את הראש ואת הרגלים[4] פי' „מרתיחין אותן בחמין להעביר השער מעליהן ומהבהבין אותן באור אבל אין טופלין אותן בחרסית"[5]. באלמנה פ"ז דיבמות (ס"ו. במשנ') אילו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה אם הותירו הותירו לה. בפ' החובל בגמ' חרש (ב"ק פ"ח סע"ב) האשה שמכרה נכסי מלוג. פי' מלוג כענין מליגת הראש שתולשין השער ועוזבין הראש כך הבעל אוכל הפירות ומניח הקרן ואין לו רשות בהם. פ"א[6] נכסים שקבל עליו בדבור בלא אחריות כשנכנסה או לאחר שכנסה נפלו לה בירושה או במתנה שכן לוגו[7] [וצ"ל לוגוס][8] בלשון יון דבור. אלה הדברים בלשון יון טוטה אילוגה[9] [וצ"ל טוטא אי לוגא][10]. בב"ר פרש' מ"ו (ר"פ מ"ה) ולה שפחה מצרית (בראשית ט"ז, א') שפחת מלוג היתה והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למוכרה בעון קומי ריש לקיש[11]) מהו דתנינן (יבמות פ"ז מ"א) אמר להון מה דאת מליג מליג[12]). זה סיוע לפי' הראשון. — (א"ב פי' בל"י ורומיי פעל המחלב דדי בהמה ונעתקה מלה זו להסרת דבר אחר ובפרט להסרת פירות מן האילן). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י ורו' ἀμέλγω, mulgeo וכן בל"א melken ולע"ד נ"ל כפי' הראשון בערוך והיינו שמרתיחין השער בחמין ומהבהבין אותן והוא בלא"ש abbrühen וכן לועז עה"ק שנ"ב אבריא"ן בל"א. והוא מל"ס הנ"ל. וא"כ נכסי מלוג הם הנכסים אשר מורט אותם הבעל כלומ' טובת הנאתם לו והפכו נכסי צאן ברזל יבמות פ"ז מ"א תוספתא יבמות רפ"ט וירו' יבמו' הנ"ל ושם: וולד בהמת מלוג לבעל וולד שפח' מלוג לאשה חנניה בן אחי יהושע אמר וולד בהמת מלוג כוולד שפחת מלוג ועיין כתובות ע"ט רע"ב. ב"ק צ', איש ואשה שמכרו בנכסי מלוג לא עשו ולא כלום — ובענין דיני מליגת הראש והעופות עיין ש"ע יו"ד סי' ס"ח ותשו' רדב"ז סי' רמ"ח הובא בלקט הקמח יו"ד צד י"א סע"א] —

מְלָגָא (בל"י μολγός שק של עור בהמה Sack von Rindsleder) בר"ג דפ' הכותב[13] לאשתו (כתובות פ"ה.) ובמי שמת בגמ' שייר קרקע[14]) (ב"ב קנ"א.) אימיה דרב עמרם חסידא הוה לה מלוגא דשטרי. — (א"ב פי' בל"י שק של עור). *[אחי"ה ור"ב כיון לל"י הנ"ל ובפירש"י לכתובות פי' תיק מלא שטרות ובפירשב"ם לב"ב כרך של שטרות א"נ נרתק מלא שטרות וכפי' הראשון אי' בפירגמ"ה כריכות הרבה של שטרות] —

מַלְגֵּז (= מַזְלֵג Gabel, Heugabel) בפ' כל הכלים (שבת פי"ז מ"א דף קכ"ב:) את הרחת ואת המלגז[15]) בפ' המצניע בגמ' המוציא ככר[16]) (שבת צ"ב סע"ב) ובסיפרא בפ' חטאת חלב

[1]) הועתק מפי' רגמ"ה וכ"ה בפירשב"ם. [2]) וכ"ה מלבין בכ"י תוספ' שבת פי"ג (י"ד). [3]) בר"ש לכלי' פי"ח מ"ד מלובש בנו"ג נט"ם מלובן. [4]) ובתוספ' ביצ' ספ"ג אי' ואת הכרעים וכ"ה בתוספת' פסחים ספ"ה אין מולגין הראש ואת הכרעים. [5]) הועתק מפי' ר"ח לביצ' (בש"ס דפוס ווילנא). [6]) בכ"י ק"ט בט"ס ס"א. [7]) כ"ה בדפ' וויניצ' ועה"ק ובשדפ"ע וכ"י לג. [8]) בל"י λόγος. [9]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע וכ"י טוטא לוגא. [10]) בל"י τοῦτοι οἱ λόγοι ועי' הזקנים העתיקו אלה הדברים (דברים א', א') οὗτοι οἱ λόγοι ואולי לזו ההעתקה כיון רבינו ונראה שהוא בעצמו לא ראה זו העתקה רק שמע ממנה. [11]) כירו' יבמות רפ"ז ד"ח. אי' קומי ר' מני. [12]) וכ"ה בירו יבמות אבל בב"ר מלוג מלוג. [13]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובדא"מ אבל בדפו"ו הכותב גט. [14]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ערוך. [15]) ועיין שנוי הנוסחאות בעי' לגז וכגי' שלנו אי' ג"כ בפי' ר"ח (בש"ס דפוס ווילנא; [16]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר ודפו"ו.

ויקרי פרק ט' פרש' ז') שנים אוחזין במלגז ולוגזין פי' כלי עשוי כשיני מסרק לטלטל תבן. — (א"ב עיי"ע לגז. פי' מזלג בחילוף אותיות על דרך כבש כבש, שמלה שלמה). *[אחי"ה וכה"ג מלגז בתוספתא שבת פי"ו ושבת קכ"ב: וירו' שבת פי"ז דט"ז: ופירש"י במשנ' פי"ז מלגז כמין עתר שקורין (פורק"א בל"צ fourche ובל"ר Gabel, furca) של ברזל ולו ג' שינים ומהפכין בו קש בגורן ע"כ (ולנכון לועז עה"ק שנ"ב רעכי"ן = Rechen) והפעל ממנו לגז עיי"ע] —

* מוליגא (ט"ס) ויק"ר פי"ב מוליגא ללב צ"ל מלוגמא וכ"ה בילק' תהלים רמז תרע"ה בשם ויק"ר וכ"ה בשו"ט מזמור י"ט ודב"ר פ"ח עיי"ע מלגמה.

מְלִיגְלָה (מלי' μέλι וגלא γάλα דבש ועוד חלב mit Milch zubereiteter Honig-kuchen) פרקא קמא דחלה בירושלמי (דנ"ז ע"ד) דובשנין: מליגלה פי' בל"י רקיקים עשוים בדבש וחלב מלי בל"י דבש גלה בל"י הלב. *[אחי"ה בנו"ג מלי גאלה בשתי תיבות וצ"ל בתיבה אחת מליגאלה ופי' כדעת ר"ב ולא כפי' ה' לעווי μέλι — λάγανα] —

מַלַגְמָא (= מְלוּגְמָא, מְלוּגְמָה וכ"ה בל"ס מל"י μάλαγμα ובל"ר malagma מזור die Wunde erweichende, Umschlag, Pflaster) פ"ח בשביעית (מ"א) כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא[1] פכ"ח בכלי' (מ"ג) מלוגמא בבגד טהורה. בפ' לולב הגזול בגמ' הלוקח לולב[2] (סוכ' מ' רע"ב), ובפ' הגוזל עצים בגמ' הנותן צמר[3] (ב"ק ק"ב.) ומוציא אני את המלוגמא שאינו שוה בכל אדם. פי' רפואה. — (א"ב בל"י ורומי רטיה ומזור). *[אחי"ה וע' העתיקו ולא זרו ולא חבשו (ישעי' א', ו') οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι וסומכוס העתיק ויחבשנו (הושע ו', א') μαλαγματίσει, והישיכיאוס פי' μάλαγμα ע"י ἴαμα פי' רפואה כפי' הערוך ורש"י בשבת קי"ט: ובסוכ' שם ובב"ק שם לועז אלנפשט"ר והוא בל"צ emplatre ובל"ר emplastrum וממנו בלא"ש Pflaster וזה הנכון ויפה פי' כ"י ערך מילין (בקובץ כ"י האלבערשטאם) וז"ל מלוגמא: גם זאת המלה יונית גמורה ענינה כל מיני תחבושת שמשימין לרפואה על האבעבועות הקשות לרכך עכ"ל וכן נזכר יחד בתוספת' דמאי ספ"א מלוגמה ורטייה ובתוספת' כלי' ב"ב ספ"ו אספלנית מלוגמה ורטיה ועיין בסוף כלאי' בתוספתא כ"י (עיי"ע אספלנית). ירו' שבת פ"ז ד"י: ההן דגבל . . קילורין מלוגמה וכו' דב"ר פ"ח קילורית לעין מלוגמא למכה ועיין ויק"ר פי"ב מדרש שו"ט מזמור י"ט וילק' תהלים רמז תרע"ה (ועיי"ע מולינא). ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: פגין מהו לעשות מהן מלוגמא, שם רפ"ח דל"ז ע"ד עושין מהן מלוגמא . . אין עושין מהן מלוגמא. ירו' פסחים ספ"ב דכ"ט ע"ג מלוגמה שנסרחה וכו' ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז רע"ב מלוגמא שאינה אלא לחולין ובבבלי ב"ק ק"ב. אי' לאכלה ולא למלוגמא ופי' רה"ג בסד"ט לכלי' פכ"ז מ"ג וז"ל מלוגמא: פי' רב נחשון בבא קמא (שם) לענין שביעית לאכלה ולא לעשות ממנה מלוגמא מלא לוגמיו דמחוור פומיה בגוויה ע"כ ובעל מ"כ בויק"ר פי"ב פי' מוליגא: מלוגמא משקה מלי' מלוגמא הנמצא בתלמוד ע"כ אמת כי גי' מוטעת מוליגא צ"ל מלוגמא אבל אין הוראתה משקה כי אם תחבושת ורטייה והושאל לרפואה כאמור ועיי' רע"ב שביעי' פ"ח והפשב"ע זה הע'. והקבוץ ירו' שביעי' רפ"ח דל"ז ע"ד מיני מלוגמיות] —

* מוֹלָד, מוֹלָדָא (פי' מפעל ילד א') ענין לידה והושאל ללידת הלבנה והתחדשותה Neu-mond ב') מינקת (Amme) ב"ב ט"ז רע"ב מתרפאה ממולדה — תר"י א' לבראשית א', י"ד מולד סיהרא. לדה"י י"ב ל"ב סופיסטין במולדא פי' יודעים תולדת הלבנה כדאמרינן בר"ה כ': מחשבין את תולדתו ופירש"י מולד הלבנה. ועוד ענין מינקת ע"ז כ"ו. מולדא יהודייתא ואולי מזה ר' חנן בן מולדא (סנהד' ע'. וע"א.) פי' בן מינקת.

* מִלְוָה (מפעל לוה das Darlehen, die Schuld-forderung) ב"מ ד'. הכופר במלוה, ק"ד רע"ב לעשות כתובה מלוה, ערכין ו' סע"ב וש"ג מלוה על פה, קידושי' י"ג: מלוה הכתובה בתורה וכו', שם ו': מ"ו. מ"ז. המקדש במלוה, שם מ"ז: מלוה בעל פה . . מלוה בשטר עיין רמב"ם פי"א מהלכות מלוה ולוה. כתובות פ"ד. מלוה להוצאה ניתנה עיין תוי"ט לכתובות פ"ט מ"ב ולפ"ב דקידושי' מ"א ולמ"א דסנהדרי'. ועוד הרבה דוגמאות בפחד יצחק ע' מלוה.

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט בכ"מ ובדפ"ע מלוגמה ובנו"ג באלף בסוף. 2) כן הוא בכתב יד ובדפ"ר וויניצי. 3) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצ'.

* **מַלְוֶה** (מפעל הקודם Gläubiger) עיי"ע לוה. והקבוץ שבועות מ"ז: שני מַלְוִין ושני לווין.

* **מְלַוִּיתָא** (מפעל לוי בפַּעל Begleitung) מדרש שו"ט מזמור ק"ד דרש לויתן: טובוי מן הדא מלויתא ובילק' תהלים רמז תתס"ב טוביו מאן דאת מלויתיה. עיי"ע לו ב'. — בירו' יומ' רפ"ג ד"מ: מלויתא ובירו' ר"ה רפ"ב דנ"ז ע"ד דמלייתה ט"ס וצ"ל דמְיַילֶּדְתָּא.

* **מִלּוּיְתָא** (Ort wo Wasser gefüllt wird מפעל מְלִי) ויק"ר פכ"א עיי"ע מל י"ב.

* **מלוון** עיי"ע בית מליון, מלוון ח"ב, ע"ד: — ועיי"ע מונבז ומ"ש.

* **מָלוּש** (מפעל לוש פי' עריסה שלושין בה Mulde) ירו' גיטי' רפ"ח דמ"ט: זרקו לה בתוך המלוש שלה. ור"ב פי' כמו מילסא עיי"ע מלס וע' מלוש אחר ע' מלקות.

מלזמה (לדעת רבינו מטבע אולי מל"י אמצ' μιλιαρίσιον = μίλιον בל"ר אמצ' milia-risium וכן בל"ר אמצ' mallia פחות של מטבע kleine Münze) בברכות בס"ג דפ' אלו דברי' (נ"ג רע"ב) כדי שיכיר בין מלוזמה של טבריה פי' מטבע וזהו שאמר עולא [1]) שיעור אותו דתנן במתניתין [2]) ירושלמי (פ"ח די"ב רע"ג) ר' ח נ י נ ה ע נ ת ו נ י ה [3]) כדי שיבחין בין מטבע למטבע. *[אחי"ה וכן הביא זה הירוש' (בלי שם אמורא) רב נסים גאון במפתח וכן פי' רי"ץ גיאת (שם) וז"ל מלוזמא פחות מטבע ומו"ל הגיה פ י ר ו ש מטבע אבל באמת הוראת מלה יוני' הנ"ל היא פחות מטבע. ועוד הביא ריצ"ג זה הירוש' וכ"ה בתוספ' הרא"ש ע"ש ורש"י פי' משקל. אבל קצת קשה כי סימן כדי שיהא יודע להבחין מה בין מטבע למטבע שאי' בירוש' הוא לעומת פי' עולא דבבלי כדי שיכיר בין איסר לפונדיון ולא לעומת פי' חזקיה כדי שיכיר בין מלוזמא וכו' ואולי לפי זה י"ל כי עולא וחזקיה לא פליגי ומר אמר חדא ומר אמר הדא במלות שונות. ולולי פי' רבינו הייתי אומר כי מלוזמא אולי ל"י μιλιασμός סימן מדידת המיל Meilenzeiger ואז תתכן בין מלוזמא של ט ב ר י א למלוזמא של צ י פ ו ר י ודו"ק] —

מֶלַח (מל"ם וכ"ה בל"ס וע' Salz; מליח gesalzen ועוד דג מליח Häring; מִלְחַת Salpeter; מלחתא Saline) בר"ג דפ' הישן (סוכ' כ' סע"ב) ובפ"ג באהילות (מ"ז) או שאכלתו מלחת, פי' „חפירה שתהא בארץ ויהיה באותה חפירה כמין עפר לבן דומה למלח כדכתי' (ירמי' י"ז, ו') ארץ מלחה ולא תשב ותחתך הכותל מצד לצד [4]) ויתאכל העפר וימלח עד שיעשה בה כמין חור כדכתי' (ישעי' נ"א, ו') כי שמים כעשן נמלחו" [5]) — בפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד רע"א במשנ') הביאו ל ו [6]) מליח פי' דג מליח כדתנן (נדרי' נ"א:) הנודר מן המליח אינו אסור אלא במליח של דגים [7]). ואוכלי פירות גינוסר [8]) (שם [9]) כמו תאנים שרף התאנים [10]) קשה לשפתים ואוכלין המליח דג או ציר והן עיקר והפת טפילה [11]). ובגמר' (שם) אמר רב כל סעודה שאין בה מליח [12]) אינה סעודה כלומ' שלא שבעו שאין יכולין לאכול אלא מליח אינה סעודה שלא שבעה בפ' חבית שנשברה (שבת קמ"ה:) חוץ מן המליח [13]) הישן וקולייס האספנין. בפ' האומר לחבירו צא וקדש לי בגמ' האומר לאשה קדשתיך (קידושי' ס"ו.) אבותינו היו אוכלין מלוחין בזמן וכו' פי' ינאי המלך היה מבני חשמונאי וכשחזר מן המדבר הביא עמו ירקות ושמם מלוחים והן חרולין כדמתרגמינן ממשק חרול ומכרה מלח (צפניה ב', ט') משמט חרולין ומחפורין דמלח אמר לחכמים אבותינו כשעשו המשכן היו במדבר אוכלין מלוחין ועושין המשכן פי' מלוחין כדכתי' (איוב ל', ד') הקטפים מלוח עלי שיח — בר"ג דפ' מציאת האשה (כתובות ס"ו:) מלח ממון חסר ואמרי לה חסר [14]) פי' כל דבר צריך מלח למלחו שלא יסרח וממון צריך למולחו שלא יכלה ובמה מולחו בגמילות חסד. ואמרי לה חסר שצריך לחסרו לצדקה ולמצות ולכבוד תורה [15]). בפ' גיד הנשא ב ג מ' י ר ך (חולי' צ"ז:) ובפ' כ ל ה ב ש ר ב ג מ' ה כ ח ל [16]) (שם קי"א: וש"נ) מליח הרי הוא

---

[1]) וכה"ג ברי"ץ גיאת ה' הבדלה עמוד ט"ו ולפנינו הגי' חזקיה. [2]) עיין לימוד ערוך ברכות צד כ"ח אות ו'. [3]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע ר' יאשיה ענתוניה ובנו"ג רק רב חיננא אמנם אי' ר' חנינא ענתייה, ענתונייה באיזה מקומות בירו' עיי' סד"ה זה הערך בדפ' ווארשא צד 150. [4]) בפי' רה"ג: ותחתר מצד לצד. [5]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 23. [6]) וכ"ה באו"ז הל' סעודי סי' קס"א ובכ"י ש"ס להם אבל בסמוך: ל ו ובנו"ג לפניו. [7]) בנו"ג של דג. [8]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע גינוסר ובנו"ג גנוסר עיי"ע. [9]) מימרא דרב אשי באוכלי פ"ג שנו. [10]) עיין מימרא דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן וע' שרף ד'. [11]) ובזו השטה הלך ר"ח הובא באו"ז שם ע"ש ולא כפירש"י. [12]) וכ"ה נכון בכ"י ש"ס ובנו"ג מלח. [13]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ממליח. [14]) בנו"ג בהיפך הסדר. [15]) וכמו כן בפירש"י ע"ש. [16]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי.

כרותת — בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ו סע"ב) ליזיל למילחתא וליתקול מתקלא מלחא פי' למקום שעושין מלח. *[אחי"ה פי' מילחתא קרוב לפי' מלחת עיין ריש הערך ור"ח בסוכ' (בדפ' ווילנא) פי' ארץ מליחה ע"כ וא"כ הוא מקום שהופרין שם מלח וכנ"ה שבת ע"ג סע"ב האי מאן דכניף מילחא ממילחתא ונבנה מהשם מֶלַח מל"מ ובכנוי מחמת מלחו חולי' קי"ב. ובלא"ר ובל"ס מְלָחָא עזר' ד', י"ד, חולי' י"ב. כורא דמילחא, ושם קי"ב, עיי"ע גלל, יבמות ס"ג, עיי"ע חפר בכורות ח': מילחא כי סרי, נדה ל"א: עיי"ע פיץ א', ירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג יהב דינר למלחא, תרג' בראשית י"ה, ג' ימא דמילחא תר"י א' שם י"ט, כ"ו דהטת במילחא, והקבוץ פסחים ח'. (ע"ז ל"ג.) עיי"ע בי מִלְחֵי והתואר (והוא בינוני פעיל) מְלִיחַ חולי' קי"ג. בשר מליח, שם: טהור מליח וטמא תפל ובפרט דג מליח ברכות מ"ד, עיין לעיל בפי' הערוך ורש"י פי' כל דבר המלוח, ועוד התואר ירו' ב"מ ספ"ד ד"ט ע"ד ר' אבדומא מַלְחָא פי' היה עוסק במלח (זאלצ־הענדלער) עיין סר"ה 19 — ומל"מ מַלּוּח בל"ס מַלּוּחָא בל"ע אי' הקבוץ בקידושי' הנ"ל. — והפעל מָלַח ובל"ס מְלַח עיי' שבת ע"ה: מלח בישרא, חולי' קי"ג, מלח ליה במילחא, שם מולחו יפה, מולח ומדיח, ב"ב ע"ד: ומלחה לצדיקים, ירו' תענית פ"ד דס"ט: מיני מלוחים, ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג שלוקיהן מלוחיהן וכו', איתפעל חולי' צ"ז: דאימליחו, ושם קי"ב: אִימְּלַח ליה, הפעל מל"מ ספרא ויקר' פרק י"ג פרש' י"א לא הוּמְלְחָה — והושאל לזירוז ולהידור קידושי' כ"ט: אם בנו זריז וממולח עיי"ע זרז א' וכ"ה בל"ע eifrig, vorzüglich, rührig sein. — תוספת' שביעי' פ"ד מלח דזרואי בכ"י אירפ' מלי חזרואי ועוד נוסחאות שונות עיין גיאגרפיא לנייבויער 20] —

מַלַּח (פַעל מהשם מַלָּח בל"מ מנהיג הספינה in der Salzfluth rudern) בר"פ הכותב לאשתו בנמ' הניח פירות (כתובות פ"ה רע"א) רב פפא ממלח מלוחי פי' מנהיג הספינה במשוט כמו המלחים. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י ממלח[1] מלוחי: מנהיגה בעוגין שלה שקורין ריימ"ש Ruder, rames = פי' משוט ועיין לעז בפירש"י יחזק' כ"ז, ו' ובענין ממלח רומז רש"י ג"כ על ל"מ (יונ' א', ה') המלחים וכן פירש"י בב"ק קי"ז: בל"א אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא דההוא גברא ופירש"י כמו המלחים התחיל המלח להציל הספינה ובל' ראשון פירש"י מלח ליה דחפו לחמור וכלשון ראשון אי' בכ"י ש"ם מינכען (עיין ד"ס למקומו) דחיוה ההוא חמרא ולפ"ז נ"ל לפרשו מל"ע עקר ושלף כלומ' שלפו מן הספינה ודחפו. וגי' הראש מלח ביה חד מינייהו שדייה לנהרא וכ"ה בריי"ף רק שם שדייה לחמריה במיא אולם בכ"י ש"ם ה' ובכ"י רי"ף (ד"ס שם) אי' מלא ביה חד טינייהו בחמאריה שדייה בנהרא טבע וגי' מלא ביה אי' ג"כ ברש"י דפ' פ"ז' ובכה"ג כ"י וכ"ה בשט"מ ופי' וז"ל מלא ביה חד מינייהו (לחבריה) [צ"ל לחמריה] כלומ' איתמלי חימה חד מבני הספינה ודחפו והשליכו לנהר ונטבע נמצא שהציל כל ממונו שהיה לו בספינה בממון זה וכו'. ודע כי בכ"י ר' אי' מלחכה (צ"ל מלח בה) דחיוה נ"ל ששתי גירסאות נתערבו — והשם בקבוץ תענית כ"ד: חזאי למלאכי דאידמו למַלָּחֵי וכו' גיטי' ע"ג. אגור מלחי לעבורינהו] —

(מלח) [צ"ל מַלְחִים] (הפעיל מן לחם פי' בל"ע הדביק) בריש ויק"ר פ' טוב מלא כף נחת (פ"ג) כאדם שמלחים שני נסרים ומדביקם זה בזה כאדם שהוא מלחים שני כרעי המטה. פי' המדביק שני חתיכות בין של מתכת בין של עץ שמו בלי' ישמעאל לחאם. *[אחי"ה כונתו על ל"ע שפירושו באמת בבנין רביעי הדביק זה לזה וכבר הארכתי להביא דוגמאות בע' לָחַם כי שם עיקר מקומו וכפי' רבינו וא"כ יש למחוק מסדר האותיות מ' והערך שייך לאות ל', ור"ב לא הרגיש בזה] —

* מִלְחָא, מִלְחַיָּא, מִלְחַיָּה (שם מקום בגליל העליון Mellaha נייבויער 269) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג מגדל מלחא, ב"ר פמ"ב[2] ר' יוסי ממלחייא וכ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג, ירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ג ממלחייה, ויק"ר רפכ"ו ואיכ"ר פ' טומאתה ד"ה כד דמך: ממלחיא ובילק' ישעי' רמז ש"ב (דף מ"ז רע"ב) בט"ס יוסף ממלי.

* מִלְחָמָה (מל"מ פי' קרב Krieg) סוט מ"ב. כהן משוח מלחמה, שם מ"ד: ירו' סוט' ספ"ח רכ"ג. מלחמת חובה . . מלחמת מצוה . . מלחמת רשות. ועוד עיין ברכות נ"ג: נ"ח. עירו' י"ז. פסחי' קי"ג. ושם: ר"ה כ"ט. מגילה ט"ו: י"ז: מ"ק ט"ז: חגיגה י"ד. נזיר נ"ט. ב"ק ל"ח. סנהד' צ"ז: ק"ט. ק"א. מכות י'. ע"ז נ"ד: מסכ' סופרי' ספט"ו הטוב (שבעכו"ם) [שבמצריים] בשעת מלחמה . .

---

1) בנו"ג מימלח. 2) וסד"ה בטעות פמ"ז לכן לא מצאהו המו"ל.

הרוג, עיי' תוס' ע"ז כ"ו: ד"ה ולא ובירו' סוף קידושי' ובמכילת' בשלח פ"א נשמט בטעות בשעת מלחמה והקבוץ מ"ק כ"ה רע"ב ספר מלְחָמוֹת, ע"ז ב': הרבה מלחמות עשינו.

* מִילוּט (שם מופשט מפעל מלט die Rettung) פסחים קי"א סע"א מילוט נפשות של צדיקים.

* מלטוכים ט"ס עיי"ע מלטמיא ב'.

מלטמיא (= מְלָא טְמַיָּא Beinhaufen ועיין עוד בפנים) בפ' (י"ו) [י"ז] באהילות (מ"ג) פי' פרפיסא של עצמות כדאמרינן (ובב"ר ר"פ ע"ח ויק"ר פכ"ה) [1] שחיק טמיא בע' טמיא. — (א"ב פי' בל"י נתוח איברי המת). *[אחי"ה אולי כיון להרכבת המלות היוניות μέλος אברים τόμος נתוח והנכון כי לדעת רבינו ולפי"מ להרמב"ם היא הרכבת שתי מלות מלא טמיא וכ"ה בתוספתא רפי"ז עיי"ע לטימיא וע' טמיא ורבינו נגרר אחר פי' רה"ג עיי"ע טמיא והוא ממש צבירת העצמות שאי' בסמוך באהלות הבא מגליון פנימה וזו ראיה כי מלטמיא מלה זרה היא היינו מל"י הנזכרת בע' טמיא ובע' לטימיא ע"ש. ודע כי בפי' רה"ג לאהלות אי' כנון פיסא ופירשתיו בע' טמיא ע"ש ועוד יש לפרש כי כנון הוא ל"י κάνεον, κανοῦν טנא ופיסא צ"ל פרפיסא בל"י παροψίς קערה וזו המלה היתה לפני רבינו בעל הערוך [2] ואולי כנון בא מגליון פנימה על כל פנים ענינו כלי מלא עצמות — ובענין פי' הר"ש עיי' בתוי"ט לאהלות שם] —

מלטמיא (= מֶלִיטוֹמַיָּא מל"י μελίτωμα Honig-gebäck) בפסיקת' [3] את קרבני לחמי (בפסיקת' דר"כ נ"ח.) ל' כור סולת וס' כור קמח (מ"א ה', ב') [4] אלו מיני מלטמיא [5]. בב"ר וירא אליו (פמ"ח) שלש סאים קמח סלת (בראשית י"ח, ו') ט' סאין איפה [6] ג' עוגות וג' חביץ וג' מיני מלוטומיא [7]. — (א"ב פי' מל"י מאכל מתוקן בדבש). *[אחי"ה בנו"ג בב"ר מילוטמיה וצ"ל מליטומיה ובירו' שבת ספ"ו ד"ח סע"ג אי' חמא חד מזב מן אילי מלטומה וצ"ל מלטומַיָּה, ובפסיקת' דר"כ שם אי' לציקי קדרה (עיי"ע צק ב') וכ"ה בילק' מ"א רמז קע"ו אבל בילק' פנחס רמז תשע"ז מיני מלטמיא ובפסקת' רבתי פט"ז מלטוכים וצ"ל מלטומיה עיי' מ"ש ר"ש באבער בפסיק' שם אות ל"ה] —

מלטס (Querbalken) בסוף הלכה ראשונה דפ' מרובה (ב"ק ס"ז רע"א) צלעות הבית (יחזק' מ"א, כ"ו) אלו המלטוסין והעובים (שם) אילו המרישות פי' המלטוסין הנדבך של עץ שמניחין על הקיר להניח עליו ראשי הקורות, המרישות אילו הקורות שמשימי' על המלטוסי אלמא דבבנין נמי איקרו מרישות. — (א"ב עיי"ע המלטה). *[אחי"ה וכגי' רבינו המלטוסי אי' ג"כ בכ"י ש"ס מינכען ובכ"י פ' המלטסין ובנו"ג המלטטין ובכ"י ר' המלטין ורד"ק בשרש ע"ב גרס ג"כ המלטסי ופי' החורים שמניח אדם בקיר להנחת הקורות וכו' ועה"ק שנ"ב לועז מויאר לאט בל"א = Mauerlatte, ובענין המלטה עיי"ע בח"ג, רט"ו] —

☞ מַלְטִיתָא (צ"ל בלטיתא) (רקב Fäulniss) תרג' וכרקב בעצמותיו (משלי כ"ה, כ') היך מלטיתא בקיסא. *[אחי"ה בע' בלטיתא הוכחתי שכצ"ל ע"ש וכ"ה בפשיטה סורית] —

* מוליי עיי"ע מַלַּאי.

* מַלְיְיתָא, מוּלְיְיתָא עיי"ע מל י"ב ועיי"ע מְלָאוֹת.

מֹלְיָאתָא (= מוּלְיָאתָא Hügel, Erderhöhung) בפ' כיצד מעברין בגמ' היו שם גדודיות (עירובי' נ"ו.) הני מוליאתה דבי בארי (ו)דנרש [8] אזקנון פי' רכסים גבוהים. *[אחי"ה כבר הארכתי בפי' בע' מל' י"א וש"נ פי' ר"ח ונ"ל שצ"ל במקום דביקים גבוהים: רכסים גבוהים כפי' הערוך] —

מֶלַין (בל"י μέλαν, μελάνη דיו Tinte, Schwärze) מלנין וקלמינין (ב"ר ר"פ א') מפורש בראש זה הפרק (בע' מל י"ג). — (א"ב פי' בל"י דיו שחורה ופי' קונדלין בל"ר טבעת לחתום) *[אחי"ה העתקתי דברי ר"ב שהוסיף לע' מלן ואצלו לי' ע' הנוכחי ולי' סוף ע' מל י"ג ע"ש] —

מליון (= מוליו נ"ל מל"י הרשומ' בע' בקיו פי' עוקם שפתיו לליצנות Mundverzieher, Possenreisser ולר"ב מל"ר mulares, Maulthier-treiber) בפ"ק דע"ז בגמ' אין בונין (י"ח:) פי' בע' בקיון. — (א"ב פי' בל"ר נוהג פרדים). *[אחי"ה עיקר הגי' מוליון בוי"ו אחר מי"ם וכ"ה בע' בקיון ובתוספ' ע"ז פ"ב ובירו' ע"ז פ"א ד"מ] —

---

[1] עיי"ע טמיא ה"ד, מ"ב. [2] ובכ"י ק"ט בט"ס פרכים. [3] כ"ה בכ"י ובדו"ו בפסיק' ובדפ"ר בפס' ובדפוסי' האחרוני, בט"ס בפסוק. [4] בפסוק אי' שלשים כר סלת וששים כר קמח. [5] בכ"י ק"ט מלוטמיא וצ"ל מלטומיא. [6] בנו"ג אפתח. [7] כ"ה בדפ"ר וויניצי וצ"ל מליטומיא. [8] וכ"ה בכ"י ובדפ"ר ועיי"ע מל י"א ושם אי' דגרש ובדו"ו דבי גרש.

* מוליון צ"ל מלוון בירו' ברכות פ"ח די"ב: עיי"ע מלאות.

מלייר (= מוּלְייר מל"י ורו' μιλιάριον, miliarium דוד נחושת גבוה וצר לחמם המים ein hohles und spitzlaufendes Gefäss zum Wärmen des Wassers) בפ' כירה (שבת מ"א.) מולייר[1]) הגרוף פי' כלי של חרס[2]) ויש לו ב' גגות ומים בגג התחתון בין גג לגג ואינן נראין והיינו מים מבפנים וגחלים בגג העליון שנראין והיינו מבחוץ[3]) והואיל וגחלים למעלה והוא גרוף אינו חם כל כך ומותר. פי' אנטיכי בי דודי והוא כלי של נחשת כמו הדוד של נחשת ומשימין מים בעליון שהוא מבחוץ וגהלים בתחתון ומשום הכי אסורה שלא יצא ממנה החום אעפ"י שגרופה ועוד נהושתה מחממתה. בי כירי בכירה עשויה מחרס בנין שאינו נשמט כמין מולייר וגחלים בתחתון ומים בעליו ואעפ"י שהוא של חרס הואיל ועושין בו תמיד אש מתחמם מאוד משום הכי אמר כ"ש בי כירי אבל בי דודי הנשמט ואין שם תמיד אש כיון דגריף לית ליה חמימות כל כך[4]). בילמדנו מי מנה (בתנחו' לי') מנגנון נתן בפיו כמולייר[5]) הזה כשהוא מבקש הוא נועל וכשהוא מבקש הוא פותח. (א"ב פי' בל"ר ויוני דוד נחושת גבוה וצר מוכן לחמם מים בימי החורף[6]).

1 מֶלֶךְ (מל"מ König) שהמלכות בשלשים מעלות (ברייתא דאבות)[7]) פי' מפורשות המעלות במשנה סנהדרין בפ' כה"ג (סנהד' י"ח. כ'. כ': כ"א. כ"א: כ"ב.) ואילו הן מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו לא חולץ ולא חולצין לאשתו לא מייבם ולא מייבמין אשתו ולא נושאין אלמנתו מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו וכשמברין אותו כל העם מיסב על הארץ והוא מיסב על הדרגש ויוצא למלחמת הרשות עפ"י בי"ד של שבעים ואחד ופורץ לעשות לו דרך ואין ממהין בידו דרך המלך אין לו שיעור וכל העם בוזזין ונותנין לפניו ונוטל חלק בראש ולא ירבה לו נשים אלא שמנה עשרה ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו וכסף וזהב לא ירבה לו אלא כדי ליתן אפסניא שלו וכותב לו ספר תורה לשמו יוצא למלחמה והוא עמו נכנס והוא עמו יושב בדין והוא עמו מיסב והוא עמו אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ואין רואין אותו ערום ולא כשהוא מסתפר ולא בבית המרחץ הרי אלו שלשים מעלות[8]). בר"ג דפ' אחרון דכתובו' (קי"ה רע"ב) מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' (משלי כ"ט, ד') אם דומה דיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן שמחזר בבית בבית[9]) הגרנות יהרסנה. את ה' האמרת היום (דברי' כ"ו, י"ז) תרג' ירוש' [ב'] ית מ י מ ר א ד י י[10]) אמלכתון. מ ל כ ו ת ש א י נ ה ה ו ג נ ת (גיטי' פ'.) כ ב ר פ י ר ש ת י ו ב ע' ל ש ו ן[11]). *[אחי"ה ובל"א וסורי מְלֵיךְ מַלְכָּא (דניאל ב', ל"ז; עזר' ד', י"ג) ולנקה מַלְכָּה שבת קי"ט. ובל"א וסו' מַלְכְּתָא ב"ק ל"ב: כריתות כ"ח: פסחים נ"ז סע"א ב"ר פצ"א. ומלך הוא תואר לאדנות ומתואר בו האל יתברך ב"ב קנ"ט סע"א תוספת' נגעי' פ"ג גזירת מלך היא. סנהד' ל"ח. מלך מלכי המלאכים הקדוש ברוך הוא והפכו למלך בשר ודם (שם) שבת ע"ד: יומ' מ"ז. — מלך המשיח שהש"ר פ' התאנה. חגיג' י"ג: מלך שבחיות ארי מלך שבבהמות שור מלך שבעופות נשר. והרבה מאמרים בדרז"ל בענין מלך ומלכא עיין ברכות נה. פסחים נ"ז. ר"ה ג': ח': תענית י"ז. מ"ק כ"ו. חגיג' י"ד. יבמות ע"ו: כתובי י"ז. ק"ג: גיטי' נ"ו. שם: ס"ב: נזי' ח'. סוט' ט' קידושין ס"ו. ב"ק קי"ג: ב"מ כ"ח: סנהד' מ"ו: צ"ו. צ"ז: ק"ג. שבועות מ"ז: ע"ז י'. שם: מ"ד. הוריות י"א: י"ג. זבחים ק"ב. חולי' נ"ז: צ"ב. ירו' סנהד' פ"א די"ט. מלך וכה"ג, תמיד ל"ב. והקבוץ ברכות ד'. ט': נ"ח: שבת ס"ו. פסחים פ"ז: יומ' כ"ה: סוכ' כ"ז: מגילה ו'. י': נזי' ח', כ"ג: סנהד' כ': צ"ה: הוריו' יא: י"ב. חולי' נ"ו: ס'. קכ"ג. ושם

---

[1]) וכ"ה בירו' שבת פ"ג ד"ו סע"א ובעי' אנטיכי ובעי' הנוכחי בדפ' וויניצי' ובסמוך בדפ"ר אצל גי' מלייר ובוי"ו העיקר וכ"ה בפסחים מ"ב. וכ"ה בכ"י ש"ס אצל הגי' מוליאר וכ"ה במשניות נאפולי' ופיזי' ובריי"ף כ"י (ד"ס שבת מ"ב.) והיותר נכון בכ"י אירפורט בתוספתא שבת פ"ח (ט') מ י ל י א ר ו ן קטנה. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובפסחים מ"ב. פי' רש"י דוד גדול של נ ה ו ש ת וכן ולפי"מ להרמב"ם ג"כ מנחושת עיין למוד ערוך מ' שבת צד ל"א: [3]) בריי"ף כ"י הגי' מים מבחוץ וגהלים מבפנים (ד"ס שם) וכן מוכח מפי' ר"ח בשבת (שם) ולפירש"י והרמב"ם האש מן הצד והמים מצד עיין ל"ע ושם מפורש יתר החילוקים בין באנטיכי בין בי כירי ובי דודי. [4]) הסדר בעי' בי דודי ובעי' הנוכחי בי דודי ב' כירי וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס שם) ולפנינו בתחילה בי כירי ואח"כ בי דודי ובכ"י ש"ס אי' בשינוי האמוראים עיין בד"ס ובגי' הר"ן בחי' הובא בי דודי בשם רבה. [5]) וכ"ה בעי' מנגנון. [6]) עיין ע"מ רומיים לשעללער ע' miliarium. [7]) ועוד הפעם הביא רבינו מברייתא דאבות בעי' שני. [8]) ועיין בסוף מגן אבות לרשב"ץ בפ"ו באבות עם פירש"י דפו' וויען: הפשב"ע עי' מלך. [9]) בנו"ג על. [10]) כ"ה בכ"י קי"ט וה"ב, ובדפ"ע ית.. [11]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו, ל"ד ה'. [12]) מלכות הרשעה וכ"ה שמ"ר ספ"ט קהל"ר ה' כל הנחלים ולפעמי' רק מלכות והוא רומי וכן מלכות אדום (ב"ר רפ"ג ויק"ר פי"ג), מלכות כותים שהש"ר פ' התאנה.

והשם המופשט מַלְכוּת ברכות י"ג. מ"ח: נ"ח: ס"א:[1]): שבת ט"ו. ל'. נ"ו. קי"ג: עירובי' נ"ג. פסחים נ"ד: קי"ג. יומ' כ"ב: ר"ה י"ט. מגילה י': י"א. י"ד. שם: ט"ו: ט"ז: חגיגה ח': יבמות ע"ו: גיטין י"ד: סוט' י"א. ל"ו: מ"ט: ס"ו. ב"ק קי"ג: ב"ב ד'. ט"ו: צ"א: קמ"ז. קס"ד: סנהד' מ"ט. צ"ד: ק"א: ק"ב: ק"ה. שבועות ל"ה: ע"ז ב': ד'. מ"ד. זבחים ק"ב. והקבוץ ברכות י"ב: מלכיות. והושאל לברכת השופר בתפלת מוסף ר"ה עיי"ע זֶכֶר. — ובקטוע מלכו ותמיד ל"ב. והרבה בתרג' עיין אונקל' לבראשית כ"ה, כ"ג; לבמדבר כ"א, ל'; תרג' לשופטים ט', ט'; לש"א ב', ל"ה; לש"ב ז', י"א והקבוץ מַלְכְוָן, מלכותא, מלכוותא אונק' לבראשי' כ"ה, כ"ג; תרג' ירמי' כ"ח, ח'; שם נ"א, כ"ז; תר"י ב' לדברים ל"ב, כ"ד — והפעל בקל מגילה י"א סע"א סנהד' כ': ע"ז י'. הפעיל שם י"ח. סנהד' ס"ד סע"א, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ג ירו' נדרי' רפ"ט דמ"א: אפעל תר"י ב' לדברים הנ"ל בסוף הע' ועיין תרג' למ"א מ"ג ג'. ז'; למ"ב י' ה'; למשלי ח', ט"ו. הפעל דניאל ט', א'. ובנפעל עִנְינו כמו בל"מ התיעץ sich berathen ברכות ג': נמלכין בסנהדרין, ד'. אני נמלך, שם כ"ט סע"ב הִמָּלֵךְ, ב"מ י"ד. צריך לימלך, סנהד' ל"ח סע"ב נמלך בפמליא של מעלה, ב"ר פ"ח נמלך במלאכי השרת, ירו' סנהד' רפ"א די"ח. נמלך בבית דין של מעלן טהרו' פ"ח מ"ד ונמלכו והלכו להן ובזה הענין באתפעל בל"ס אֶתְמְלֵךְ ב"ב ד'. בתר דעבדין מתמלכין, ובהבלעת התי"ו ברכות כ"ז סע"ב איזיל ואימלך, ב"מ י"ד. צריך לימלך, שם ט"ו. אמליך, ב"ב י"ב: לאימלוכי ביה, נדרים נ"ד: לאמלוכי עלה, דמימליך עלה ורע"ב צריך אימלוכי. ובתרג' בלי הבלעה עיין למ"א י"ב, ו' ח'; לישעי' ח', י"א; ל', א'; ל"ב ח'; לתהלים ס"ב, ה'; ע"א, י' ובתרג' מצוי עוד קל ואפעל עיין תרג' לבמד' כ"ה, י"ד; לש"ב י"ז, ז', י"א; למ"א א', י"ב — ליהושע ט"ו, י"ח; לשופטים א' י"ד; לשה"ש ו', י"א והשם ב"ר פ"ח לית הכא מלכו פי' עצה עם מה"ש — ועוד פי' מָלַךְ משל בכסא של רבנות, תפש בישיבה als Schuloberhaupt fungiren ברכו' ס"ד. מלך רבה . . מלך ר' יוסף, והרבה באיגרת רש"ג. ובנפעל עוד פי' חזר מדעתו anderen Sinnes werden ביצ' י"ג. גיטין כ"ד. תמור' א', ט'] —

* 2 מֶלֶךְ עם הרכבת בת ובקבוץ בנות עיי"ע בת מלך ומ"ש.

* מֵלַךְ, מֵילַךְ, מִלְכָּא, מִילְכָּא, מִילְכְּתָא (ומפעל מְלַךְ, נִמְלַךְ כולם ענין עצה Rath, Rathschluss) עיין הדוגמאות במתורגמן ואצל הח' לעווי וכן בל"ס מולכָנָא וכ"ה בתר"י א' לבמדבר כ"א, ל' ותרג' עצתך (תהלים כ', ה') מילכנך, וכ"ה תרג' עצה (משלי ח', י"ד) ותרג' תושיה (שם י"ח, א') ובל"נ מִלְכַּתְנוּתָא וכ"ה תרג' יועץ (שם י"א, י"ד).

* מַלָּךְ (הורכב מן מַה־לָּךְ כמו מַלָּכֶם) עיי"ע חשב ושם עוד הגי' מ י ל ך ע"ש.

* מָלוּךְ (שם אמורא בדור השלישי) חולי' מ"ט. ר' מלוך, ושם: מלוך ערבאה ע"ש פירש"י ירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג, ירו' ב"ב רפ"ח דט"ז. עיין מהי"ר למהרז"ף קי"ד.

* מַלְכִּיָא, מַלְכִּיוּ (שני אמוראים בזמן רבא) ביצ' כ"ח: וש"נ שפוד (ביצ' שם) שפחות (כתובות ס"א:) וגומות (נדה נ"ב.) רב מלכיו, בלורית (ע"ז כ"ט.) אפר מקלה (מכות כ"א.) וגבינה (ע"ז ל"ה:) רב מלכיא וכו' ע"ש. שבת מ"ו. רב מלכיא איקלע לבי ר' שמלאי. יבמות קי"ג. בשיבבותיה דרב מלכיו. ושם: אמר רבא מאן הכים כרב מלכיו דגברא רבא הוא. עירובי' ח': ר' כהנא בר מלכיו היינו ר' כהנא רביה דרב.

☞ מַלְכְּיָא (פי' מל"י μαλακία חולשא Unpässlichkeit, Schwächlichkeit) מדרש דברי' רבי' פ' כי תצא (פ"ז) לתלמידו של רופא שעלת מלכיא לראותו פי' בל"י אשה חולה. *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י μαλακή והנכון שהוא השם המופשט חלי וכן העתיקו ע' זקנים חלי (דברי' ז', ט"ו; כ"ח, ס"א; דה"י ב' כ"א, ט"ו. י"ח. י"ט) מחלה (שמות כ"ג, כ"ה) מחלויים (דה"י ב' כ"ד, כ"ה), מכאוב (איוב ל"ג, י"ט) תחלואים (דה"י ב' כ"א, י"ט). והפעל ממנו μαλακίζομαι פי' חָלָה וכן העתיקו זה הפעל ע' זקנים בש"ב י"ג, ח'; בישעי' ל"ח, א'. ט'; בדה"י ב' ט"ז, י"ב — ועיי"ע מלניא ומ"ש בסוף הערך] —

מַלְכְּנִיקִי (לדעת ר"ב מל"י μαλάχη ή μολόχη והועתק לל"ע ملوخيا, ملوخية, ملوكيه Malve) ירושלמי בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח סע"א) ר' אבהו כריך אגוד מלכניקי סבר אגוד מלכניקי מן המוכן הוא. — (א"ב פי' מלכי בל"י שם עשב אשר לו סגולות ברפואה מרפא הכאבים והמורסאות).

---

[1]) מלכות הרשעה וכ"ה שמיר ספ"ט קהל"ר פ' כל הנחלים ולפעמי' רק מלכות והוא רומי וכן מלכות אדום (ב"ר רפס"ה יק"ר פי"ג), מלכות כותים שהש"ר פ' התאנה.

*[אחי"ה ובנו"ג מלבניקי ותהיה אז מל"ר malva אשר ממנו התואר malvenförmig, malvaceus עיי' פליניאוס כ"א, י'] —

· מָלַל עיי"ע מל.

· מִלֵּל (מל"מ reden) ובפעל מַלֵּל הרבה בתרג' עיין אונקל' לבראשית ל"ט, י"ג; מ"ב, ל' וזולתו. אתפעל תר"י א' לשמות כ', י"ט; ל"ג, ט', י"א; לבמד' ז', פ"ט וזולתו. ירו' שקלים פ"ו ד"נ. יין דמתמללין בעלמא.

מַלְמָד (מל"מ שם כלי המרגיל את הבהמה לחרישה Ochsenstecken) בפ"ט בכלי' (מ"ו) מלמד שבלע את הדרבן פי' „פרשא [1]) בלשון דרבנן והוא מלמד הבקר (שופטים ג', ל"א) והדרבן כמו מחט עבה נעוץ בראש המלמד כדכתי' (קהלי י"ב, י"א) דברי חכמים כדרבונות"[2]) ובפסיקת' דראש השנה (פסיקתי דר"כ צד קנ"ג.) [3]) ג' שמות נקראו לו מלמד שמלמד הפרה לחרוש ל י ת ן ח י י ם ל ב ע ל י ה [4]). מרדע מורה דיעה לפרה, דרבן שמדיר בינה [5]) לפרה.

☞ מלמל (לדעת ר"ב ענין רמיזה ולפע"ד מל"י μορμύρω, murmuro ורו' ובלא"ש murmeln פי' מרנן ומהרהר) מדר' קהלת אין אדם שליט ברוח אותו הדור היו ממלמלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם פי' עושים רמזים של ליצנות. *[אחי"ה לדעת ר"ב מל"מ (משלי ו', י"ג) מולל ברגליו כלומ' כאילו מדבר ברגליו ורומז בהם ולדעתי מל"י ורו' הנ"ל בחילוף הלמ"ד והרי"ש והראיה כי בתנחו' ס"פ פקודי אי' והיו לצני הדור מרננין ומהרהרין אולם כפסיקת' רבתי פ"ו אי' מלמלאין על משה, ושם: היו הכל מלמלאין על שלמה ואולי צ"ל ממלמלין אבל בז"א כתב מלמלמין וכן בסמוך אי' בפסיק"ר עוד לא לימלם אדם אחר משה והוא מל"ם עיי"ע למלם פי' דבר בלעגי שפה כלומ' מליז ומרנן אחריו וא"כ גם בקהל"ר יש להגיה היו מלמלמין בפיהם] —

☞ מֶלִימֵלָה (בל"י μελίμηλα Honigäpfel) ירו' דמעשרו' פ' כלל [אמרו] (פ"א דמ"ט.) תפוחים מלימלה בין גדולים בין קטנים חייבים פי' בל"י מין תפוחים מתוקים מאוד. *[אחי"ה בנו"ג בשתי תיבות מילי מילה וצ"ל בתיבה אחת ובתוספ' מעשרות תפוחי נמלה ובכ"י אירפ' תפוחי מי נמלה צ"ל מילמלה] —

· מַלְמְלָא (מל' הודו וחועתק לל"פ ململ Mousselin) גיטין נ"ט. סלסלה ומלמלא פי' סלסלה בל' הודו سيله בגד מצמר דק מאוד כמו מלמלא = ململ עיי"ע סבן ומ"ש וע' מל האחרון.

מִלְמְלִין (= מִלְמוּלִין מפעל מלל ענין פריכה וכ"ה בל"פ ماليدن והושאל לגרגרים שיתעגלו על הידים ע"י זיעה וכדומה Schweiss-krümchen, Brodkrumen) באילו חוצצין בפ"ט [6]) במקואות (מ"ב) המלמולין וטיט היון פי' אדם שידיו מלוכלכות בטיט או בבצק או בזיעה ומולל ידו אחת על חברתה ונעשה על ידיו כמין גרגרין של שעורין והעיקר מן (דברים כ"ג, כ"ו) וקטפת מלילת. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 34 וז"ל והמלמולין פי' כדגרסינן (ירו' פסחים רפ"ג דכ"ט ע"ד) מלמולין דלש כשהיא יד אדם מלוכלכת בטיט עבה או אם לש בצק בידו ונמלל ידו אחת על חברתה נעשין על ידיו [כמין] גרגרין של שעורין. ור"ש הביא רק הערוך ועוד עיין פי"מ להרמב"ם] —

☞ מלני (בל"י μέλαινα שחור schwarz) אימרא ירו' ע"ז פ' לפני אידיהן (פ"א דל"ט ע"ג) (מלכי) [צ"ל מלני] [7]) אימרא פי' בל"י יום שחר עיי"ע אימרא [8]).

· מֶלַנְיָא (מל"י μελανία פי' שחרחורת die Schwärze והושאל לנמיכות רוח Schwermüthigkeit) ב"ר פמ"ד לפי גי' הילק' לך לך ס' רמז ע"ז וילק' תהלי' ס' רמז תשל"ז קטע הדין מלניא מלבך והיותר נכון בפסיקת' דר"כ צד מ"ג [פסק] מילניה מן לבך ובע' קטע הביא רבינו בשם הפסיקת' דהחדש פסק (חדא) [צ"ל הדא] מיליא מן לבך [9]) וכ"ה בשו"ט מזמור מ' ובפסיקת' רבתי פט"ו הדא מלכי לבך ובב"ר בדפ"ר הדא מוטניא מן כדו ובדפוסי' אחרוני' מוניטו מן כדו ובע' קטע בשם ב"ר פטטיא מן כדו ובכולם במ"ס ועיקר הגי' כגי' פסיקת' דר"כ וילק' הנ"ל פי' מל"י

---

[1]) ובפי' רה"ג בט"ס פרשנא וצ"ל פרשא עיין ב"מ פ' רע"א ועי' פרש. [2]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 6 עיי"ע דרבן. [3]) עיי"ע דרבן. [4]) לי' בפסיקתי ולי' בפסיקת' רבתי ר"פ ג' ואי' בירו' סנהד' פ"י דכ"ח. בשביל ליתן חיים לבעליה ובויק"ר פכ"ט כדי שתתן (ובקה"ל פ' דברי: ליתן) חיים לבעליה ובמד"ר פי"ד להביא חיים לעולם. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"מ ועיי"ע דרבן ומ"ש ובדפ"ע בט"ס בינו. [6]) כ"ה בכ"י ודפ"ר, ובשדפ"ע בפ"ח. [7]) בנו"ג מילני. [8]) ח"א קכ"ט. — קודם ע' מלני נדפס בדפא"מ ע' מלן והוא סוף ע' מל י"ג ע"ש ודברי ר"ב הבאתי בע' מלין ע"ש. [9]) כ"ה בדפו"ו ואמש' ובדפ"ר מילתא.

כלומ' פסוק והרחק השחרחורת ונמיכות רוח מקרבך ובהשאיל' נאמר μελανία על נמיכות רוח עיין בספר בן סירא היוני י"ט, כ"ב ἔστι πονηρευόμενος ודסכ συγκεκυφὼς μελανίᾳ יש רשע הולך כפוף בנמיכות רוח וסיים ולבו מלא נכלים. וא"כ מפרש המלות בילק' שרשם בצדו מלניא צער כיון לפי הענין לאמת אולם נראה ג"כ השערת רש"ב שבכולם צ"ל מלכיא ומל"י μαλακία שוועכע עיין ערך מלכיא — וגם בלש' פרסי נאמר על נמיכות רוח ماليخوليا ובקטיעה ماليخ (מל"י μελαγχολία) וא"כ הדא מלכי צ"ל מליך מל"פ הנ"ל.

מלס (= מילוסא אולי מל"י אמצ' μιλλός חלל (gehöhlter Raum, Höhlung בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את החצר (ב"ב ס"ז.) לא מכר מילוסא של חצר פי' רווחא דהצר ודקאמר [1]) במתניתין לא מכר אלא אוירא של חצר. *[אחי"ה כלומ' מילוסא אחד הוא עם אוירא ובאמת כ"ה מפורש בכ"י רגמ"ה מילוסא: אוירא ובכ"י ר' אי' כש"ס במקום אוירה של חצר: מילוסיה, ובכ"י א"פ הגי' מילוסה (בה"א) ובכ"י ה' מילוסה וכ"ה בפי' רה"ג לעוקצי' פ"ב מ"ג עש"ה — ואולי המלה מל"י הנ"ל פי' דבר החלול ומנוקב ולכן בל"ס מוליסא פי' בבת עין שהוא כמו בחלל של עין — וה' לעווי השמיט את המלה בעמ"ת שלו] —

☞ **מלס** (= מילסא נ"ל מל"ם מַלְשָׁא כיור נחושת (kupferner Kessel תר"י ובשלו בפרור (במדבר י"א, ח') ובשלו במילסא. *[אחי"ה כה"ג במתורגמן אבל בנו"ג בלפדיא וכנ"ה בפרור (ש"א, ב', י"ד) תרג' או במליסא, ובצלחות (דה"י ב' כ"ה, י"ג) תרג' מילוסַיָא] —

מַלְעָן (נ"ל מל"י μάλιον Haar, Haarlocke והוא שיער השבלת (Granne בריש עוקצין (מ"ג) ובריש פ' העור (חולי' קי"ט סע"ב) מלעין של שבלים מיטמין ומטמאין ומצטרפין. ס"א מלאין פי' הוא שיער השבולת שהוא זקן השבולת כמו לחיים כדמתרגמינן והלחיים [2]) (דברים י"ח, ג') ולועא [3]) לפיכך יש ששונין מלעין והן כמו שיער עבה דמי לסאסא [4]) כדאמרינן (חולי' י"ז:) סכינא חריפא דמיא לסאסא כשרה ואמרי [5]) (חולי' קי"ט:) מלאי למאי חזי א"ר אלעאי [במלאי] שבין המלאין כלומ' נימא שבין הנימין שמגינין ושומרין. *[אחי"ה אלה דברי רה"ג בפי' לעוקצין ומלעין בטיית ספה א"ד מלאין ראש השבולת שהן כמו קשין קטנים ודומין כנסרים שמם מלעין כדגרסי' (חולי' קי"ט:) בהעור והרוטב ע"כ וספה הוא בל"ע سفا כלומ' سفا السنبل ראש השבולת והוא שער השחור בלתי חלק אשר בראש השבולת כפי"מ להרמב"ם ודבריו בל"ע הביא לעף בפפלנ"צ 159 ושם לא נתבאר גזרת המלה מלען והקבוץ מלעין ולפע"ד הוא מל"י הנ"ל והוא ל' קלילא מן μαλλός, μαλός שיער עבה ובלתי חלק zottiges Haar עיי"ע מל האחרון וזה מ"ש בעל הערוך שיער עבה דמי לסאסא וסאסא הוא כמו זאזא עיי"ע ומ"ש בח"ג רס"ב: והושאל לשערות השבולת וכן פי' רגמ"ה כ"י לחולי' י"ז: (בקובץ כ"י אנג' דף ר"ץ) וז"ל דמיא לסאסא כלו' דמי לשערות שבולת ע"כ. וכן מפורש בחולי' קי"ט סע"ב מלאי שבין המלאים [6]): נימא שבין הנימין. ובר"ש לעוקצי' פ"א מ"ג פי' מלעין של שבולים (סאתא) [צ"ל סאסא] דשבולתא הוא זקן השבולת שיוצא כמין שערות הזקן ע"כ ועיין ג"כ פירש"י בחולי' קי"ט: ד"ה מלאי ולדף י"ז: ד"ה דמיא לסאסא(ה). ובתוספת' עוקצי' הובא בר"ש עוקצי' פ"א מ"ד אי' ג"כ בעי"ן: מלעין של שבולים. ובנו"ג בט"ס סלעים! של שבולי' וצ"ל מלעין ובכ"י ארפורט בריש עוקצין אי' באל"ף מלאין של שובלין] —

מַלְפָן (= מַלְפָנָא בל"ם פי' מורה Lehrer מפעל אלף = ילף) בפ' כיצד אשת אחיו בגמ' כלל [7]) (יבמות כ"א רע"ב) אמרו לי כלדאי [8]) מלפנא הוית [9]) כמו (איוב ל"ה, י"א) מלפינו מבהמות ארץ. *[אחי"ה ותרג' ולמלמדי (משלי ה', י"ג) ולמלפני ובב"ר ר"פ ס"ח וילק' תהלים ס' רמז תתע"ח דרש אל ההרים (תהלים קכ"א, א') אל ההורים למלפני ולמעברני. ובלי נו"ן נוספת בירו' כלאים פ"ט דל"ב: הוא (ר' חייא) הוה גלי מַלָּפָה ובירו' כתובות פי"ב דל"ה. מַלָּפָא, ויתר משקלים עיי"ע אלף וע' ילף] —

מֵלָפְפוֹן (= מֵילָפְפוֹן מל"י μηλοπέπων Apfel-melone) בריש כלאים (מ"ב) הקישות והמלפפון אינם כלאים זה בזה. פי' בירוש' (פ"א דכ"ז רע"א) אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח [10]) אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של

---

[1]) כ"ה כ"י ה"ב ובדפ"ע וכי דקאמר. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ' ו"ו בי לחיים. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ובשאר כ"י ודפ"ע בט"ס ודלועא. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט בשתי הפעמי' ובדפ"ע לססא. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ואמר. [6]) ובדף ק"כ. מלאי שבין המלאין. [7]) כ"ה בכ"י. [8]) בדפו"ו כדלאי בט"ס. [9]) בדפ"ר ואמ"ש הויתי. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר וכ"ה בירו' וכן העתיק את הירו' הר"ש ומהר"י בן מלכי צדק ובדפ"ע לי'.

אבטיח ונוטעה והיא נעשית מלפפון [1]). ר' יהודה אומ' כלאים דקא סבר עיקרן כלאים אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של אבטיח ומעה מפיטמ' של תפוח ונותנן בתוך גומה אחת והן נתאחין ונעשין כלאים לפום כן צווחין ליה מלפפון בל' יוני [2]). בסוף פ"ב בתרומו' (מ"ו) הקישות והמלפפון מין אחד ר' יהודה אומ' שני מינין. בהלכ' קמ' דחולי' (י.) תנן התם בפ' (ז') [3]) [צ"ל פ"ח] (מ"ד) דתרומה: ג' משקין אסורין משום גילוי וכו' עד.. הקשואין והדלועין והאבטיחים והמלפפונות (מ"ו). בחלק בגמ' עדת קרח (סנהד' ק"י רע"א) ומטלל בכו [4]) כי מילפפונא [5]). בילמדנו וישמע יתרו (תנחומ' יתרו סי' ז') [6]) אפי' צנון בתמוז ומלפפון בניסן לא היה שולחנו של שלמה הסר ולמה אמר (קהלת ג', י"א) את הכל עשה יפה בעתו מפני שהטעם משתנה [7]). — (א"ב היונים קראו מלופפון למין פרי האדמה ערב למאכל ומלא מיץ מתוק והוא הנקרא בלש' הקדש אבטיח ותרג' ירו' (ב') ואת האבטיחים (במדבר י"א, ה') וית מלפניא ולפעמים היונים קראו כן למין אחר שהוא ג"כ נאכל והוא מלא דדים בולטים ובפרט בקטנותו והוא כמו כמין קִשׁאים ונראה כי כן שמו מלופפון בלש' משנה כי הרופאים מנו ארבעה אלו וקראו לזרעים שבמעותם ארבעה זרעים קרים [8]) ולכן אמרו שהקישות והמלפפון אינם כלאים כי זרע של שניהם דומה ודוק שבמשנה במקומות אחרים [9]) נזכרו שלשה מינים לבדם ולא נזכר המלפפון בתוכם כי כללוהו תחת קשאים, ומאמר הירושלמי לא יכולתי להולמו בדברי ר' יהודה כי מעה של אבטיח לא מתאחי' עם מעה של תפוח ואמת הוא שבלש' יוני קוראים למינים אילו פפון [10]) כלומ' פרי מבושל ומלא מיץ ראוי למאכל אבל מלון לא נקרא התפוח לבדו כי אם כל הפירות אשר קליפתם רכה ודקה והם רכים ובתוכם פטמא למעט שקדים לוזים ערמונים וזולתם הנקראים בלגי [11]) בשם סוגיי). *[אחי"ה כנים דברי ר"ב בכלל אבל מה שאמר כי מלון (μῆλον) לא נקרא התפוח לבדו קשה להולמו כי באמת נקרא כן וכן העתיקו ע' זקנים תפוח (במשלי כ"ה, י"א; שה"ש ב', ג'. ה'; ז', ח' ועוד) ועקילם לשה"ש ח', ה', ובענין פלוגתא דת"ק ור"י עיין מ"ש בעל שנות אליהו לריש כלאים. — בל"ס נקרא מַלְפוּנָא ובזה המשקל אי' בתר"י ב' לבמדב' הנ"ל בקבוץ מַלְפָנַיָא ובכ"י אירפ' בתוספ' בתרומות סס"א (ומלפונית) [ומַלְפוּנוֹת] [12]) ובכ"י לשם רפ"ד מַלְפוּנִיוֹת אבל בתוספ' כלאים רפ"א גם בכ"י המלָפְפוֹנוֹת וכ"ה שם פ"ב וספ"ג ובפ"א דפסחים ובתרומות פ"ח מ"ו ומעשרו' פ"א מ"ד והיחיד המלפפון כלאי' פ"א מ"ב. תרומו' פ"ב מ"ו תוספת' תרומות רפ"י ובתוספ' טהרו' רפ"ה מלפפן ובתוספ' עוקצי' פ"ב מלפפין ושם מלפין ובכולם צ"ל מלפפון [13]). ומלפפון פי' הרמב"ם בתרומו' פ"ח מ"ו אלכיאר ובכלאי' פ"א מ"ב כתב הקשות הם הקשואין הירוקין ונקראין אלפקון [14]) והמלפפון הם קשואים לבנים ונקראים בל' ערב (פיאר) [15]) [צ"ל כיאר] ע"כ והוא בל"ע נעתק מל"פ خيار ובתרומו' פ"ב מ"ו פי' הרמב"ם קישות ומלפפון שהם נקראים בערבי כיארוקתא צ"ל לפע"ד בשתי מלות כיאר וקתא וקתא הוא ל"ע قثاء פי' קשות (ועיי"ע ירקות וע' פקועות) ובענין melopepones עיין פליניאוס י"ט, כ"ג] —

מָלַק (מל"מ דקירת העוף בציפורן מבלי שיבדיל הראש einschneiden in den Kopf des Opfervogels) בפ"ו בזבחים (מ"ז דף ס"ד סע"ב) מלק חוץ למקומו. בפ"ק דחולין בגמ' השוחט מן הצואר [16]) (חולי' כ"א רע"א) כיצד מולק חטאת

---

[1]) כ"ה בכ"י הנ"ל ובירו' ובר"ש ובמהר"י במ"צ אבל בדפ"ע אדם נוטל מעה אחת מפטמה של אבטיח ומעה אחת מפטמה של (לי' בדפ"ר) קישות ונוטען והוא נעשה מלפפון ובכ"י ק"ט רק: אדם נוטל מעה אחת מפיטמא של קישות ונוטעה והיא נעשית מלפפון. [2]) עיין למטה במו"ע. [3]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט ודפ"ו בפ"ו ובכולם צ"ל כמו שהגהתי. [4]) כ"ה בדפ"ר ובדפ"ע אחרונים מלפפונא ובנו"ג ומיטלל לכו כי כופתא ובכ"י ש"ס כי כפותא (ככפותא) ובילק' ריש קרח אי' בע"א ע"ש ובכ"י ילק' ג"כ בע"א עיין ד"ס לסנה' צד קע"ז ושם הובא לשון הילק' בע"א ממה דאי' לפנינו. על כל פנים נשמע כי גי' רבינו היתה כי מלפפונא. [6]) עיין למטה גי' התנחו'. [7]) בתנחו' אי' אפי' קרח בתמוז ומלספנון בניסן וכו' וגי' הילק' ויתרו' רמז רס"ט בשם התנחו' אפי' מרור בתמוז ומלפפונין בניסן וכ"ה בילק' שה"ש ס' רמז תתקס"ח בשם א"ר תנחומ'. [8]) semina quatuor frigida majora עיי' אור אסתר להאחים באנדרי 120 ושם בטעות semita. [9]) תרומות פ"ג מ"א; מעשרו' פ"א מ"ה; כלאים פ"ב מי"א, פ"ג מ"ה. [10]) πέπον. [11]) עיי"ע בח"ב, צ"ט: [12]) וכ"ה רפ"א דמעשרות. [13]) וה' לעף פפלנ"צ 352 הביא ציונים שלא בדיוק [14]) צ"ל אלפקוס = בל"ע الفقوس, الفقوس עיין ברע"ב לתרומו' פ"ב מ"ו ובכלאי' שם. [15]) וברע"ב יותר משובש פיא"ר. [16]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר.

העוף[1]) חותך שדרה ומפרקתה בלא רוב בשר הגיע לוושט או לקנה חותך סימן אחד או רובו ורוב בשר עמו ובעולה שנים או רוב שנים. בסיפרא בפרשת והנותרת מן המנחה קדש קדשים (סיפרא ויקרא פרש' ט' פרק י"א) להתיר מליקת ישראל. *[אחי"ה בנו"ג מלוקית ישראל וכן אי' שם איזה פְעמים מלוקות ישראל, ושם: מלוקות כהנים, מלוקותיהן, מלוקת מצוה, מלוקת רשות ונראה שהוא עיקר והוא בינוני פעול והשם הוא נישנה בפרק ח' פרש' ז' אי' כמה פעמים מליקה ע"ש וכ"ה השם מליקה בחולי' י"ט: מליקתו פסולה . . מליקתו כשרה, ושם ובדף כ'. מצות מליקה, זבחים ס"ד: בית מליקתו, והקבוץ קידושי' ל"ו. מליקות. והפעל בקל בכמה פעמי' בחולי' בזבחי' הנ"ל ובנפעל ירו' שבת פ"ב ד"ה. והרי מליקה עד שלא נמלקה אסורה לזה ולזה משנמלקה אסורה לזרים ומותרת לכהנים. וכתב דונש בתשובותיו על מנחם (דף 75) כי ראייה הוא לדברי רבותינו שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בצפורניו שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ויורד וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצן ע"כ עיין פירשב"ם לויק' א', ט"ו] —

מלק (= מְלַקֵּק מל"מ ונרדף עם לָחַךְ lecken) בצלוחית פ"ט בפרה (מ"ג) חוץ מן החולדה מפני שהיא מלקת פי' לוקקת[2]).

* **מֶלְקַחַת** (פי' צבת מל"מ מֶלְקָחַיִם Zange) פסיקת' רבתי פ' ל"ג מהו במלקחים (ישעי' ו', ו') . . נטל המלאך גחלת במלקחתו מתוך המזבח של מעלה והוא משליך אותו ונוטל מלקחת אחרת ונותן את הגחלת בשתיהן וכו' ושם: וכשנטל הגחלת במלקחת אחת נכוה עד שנטל מלקחת אחרת וכו' ועיין בילק' ישעי' רמז רע"ג ושם הגי' ונטל המלאך את הגחלת במלקחים וכו' ונטל עוד מלקחת אחרת וכו' ובתנחומ' וישלח סי' ב' במלקחים מהו מלמד שהיו שתי מלקחות הלך המלאך ליטול את הגחלת ונכוה נטל מלקחת אחת . . וחזר והביא מלקחת שניה וכו' ועיי"ע הבא אח"ז.

1 **מִלְקָט** (מפעל לקט פי' כמו מלקחת מן לקח וכן בל"ע ملقط, ملقاط מספרים ואצל רז"ל צבת השער Haarzange) בפ' י"ג, בכלי' (מ"ח) ובפ' החולץ בגמ' וכן שאר[3]) (יבמות מ"ג רע"א) ניטלו ממנו שתים ועשאן למלקט טמאות. פי' היא מכלי הַסַּפָּר והגרע והיא לוקטת השער כמו ששנינו בפ' אלו הן הלוקין (מכות כ'.) ר' אליעזר אומר אפי' ליקטן במלקט וברהיטני חייב"[4]). וכן בפ' שלשה מינין אסורין בנזיר בגמ' נזיר שגילח (נזי' מ':), מלקחיה ומחתתיה (שמות כ"ה, ל"ח; ל"ז, כ"ג) תר"י (א') מלקטתהא[5]) ומחתיתהא. מלקחיה דבמדבר סיני (במדבר ד', ט') תר"י (א') ומלקטטהא.[6])

2 **מִלְקָט** (עיין פי' הערוך) בפ' י"ו[6]) בכלי' (מ"ה) המלקוט של בקר פי' עור שמשימין בעיני הפרה לסבב בדישה. *[אחי"ה בנו"ג ג"כ מלקוט וכ"ה בפי' רה"ג אצל הגי' והמיקלט וכ"ה המקלוט בנוסחאות מהר"ם ובמשניות ישנים מנוקדים שהזכיר תוי"ט לכלי' שם. ופי' רבינו הובא בר"ש בשם הערוך וברע"ב בשמו ורמב"ם פי' כלי מעור יקבצו בו רפתי הבקר כדי שלא יאכל מן החטה וכו' ותוי"ט הביא לשון הרמב"ם בזה"ל כדי שלא יפסיד החטה בעת הדישה. ובפי' רה"ג נשאר בלי פירוש. ועוד עיי"ע מקלוט] —

מַלְקוּת (מפעל לָקָה עיי"ע פי' הכאה ובפרט ל"ט הכאות gerichtliche Bestrafung mit 40 (39) Geisselhieben) סמכו רבנן שהן ל"ט הכאות דכתיב ונקלה אחיך לעיניך (דברים כ"ה, ג') אח"ך בגימטריא הכי הוו. *[אחי"ה זה הע' לי בכ"י כי אם בדפ"ע ובדפ"ר פיז' וויניצ' ובאזיליא אחר ע' מלתא ולפום ריהטא הייתי חושב כי מגליון בא פנימה כי לכאורה דברי בעל הערוך צריכין עיון גדול דקאמר סמכו רבנן וכו' כי במכו' כ"ב. במשנ' ושם: בגמ' נדרש בענין אחר עיין הפשב"ע ע' מלקות אבל אחר חיפוש גדול מצאתי מקור זה הערך בתש' בנימין זאב[8]) ושם בדיני נידוי וחרמים ססי' רפ"ד כתב וז"ל ומשם רב נטרונאי גאון מצאתי דאין לנו מלקות התורה עכשיו אבל מכות מרדות נוהג באומר ולהקל ממלקות של תורה ומלקות מ' חסר א' ואסמכוה רבנן דמלקות ל"ט הכאות הן דכתיב ונקלה אחיך לעיניך אחי"ך בגימטריא ל"ט הוו ע"כ ובלי כל ספק נגרר רבינו אחר ר' נטרונאי גאון, ועוד ראיתי באותה תשובת בנימין זאב וז"ל ומצאתי משם גאון דמלקות דאורייתא צריך אומד בי"ד וצריך שיהו מכות

---

[1]) בנו"ג מולקין וכ"ה בחולי' כ"ח. וזבחים ס"ה: [2]) עיי"ע לקק' [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [4]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסדר"ט 10 ושם הגי' אפי' ליקטן במלקטט וכן גרס מלקטת בבלי' שם וכ"ה לפנינו אבל ביבמות אי' כגי' רבינו. [5]) בדפ"ר ועה"ק שנ"ב מלקטהא ובנו"ג ומלקטייהא. [6]) ובכ"י ה"ב ומלקטטיא ובכ"י ק"ט ומלקטטא ובנו"ג ומלקטיא. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בע' חסם ובדפ"ר פי"ז וט"ס הוא. [8]) הושאל לי ממר ידידי החי הגדול מהר"י אולמאן נר"ו.

משולשות ואין מלקין אלא על חייבי לאוין ועל חייבי כריתות שאין בהם מיתת בי"ד אבל עבד על מ"ע אי נמי על חייבי לאוין בלא התראה מכין אותו בלא מספר ובלא אומד וקורין אותו מכות מרדות על שם שמרד בדברי תורה או בדברי סופרים עכ"ל והארכתי לציינו כי בע' מרד נגרר רבינו אחר פי' זה הגאון ורבינו פי' בסתם בשם עצמו ע"ש. ובהכתב והקבלה לרי"צ מעקלענבורג (לדברים כ"ה, ג') מצאתי ביאור ל"מ לפי פשוטו באופן שיסכים עם המקובל ולפי זה הפי' אין המובן במלת יכנו כמו אשר יכה איש את רעהו כ"א הוא לשון הסרון וגרעון המורגל בדרז"ל מנכה לו מן הדמים וא"כ ארבעים יכנו ירצה ההכאה האחרונה שהיא הארבעים יגרע ויחסר ממנו שלא יהא נלקה כ"א ל"ט ע"כ ע"ש כי האריך — ירו' נזיר רפ"ד דנ"ג סע"א מלקות תורה ארבעים הסר אחת ועיי' ירו' מכו' פ"ג דל"ב: ובסוף תנחומ' קרח (דפ' שטעטין רע"ז.) מלקות ארבעים מן התורה דכתי' (שמות ל"ה, א') אלה הדברים אשר צוה ה' אלה ל"ו, דברים ב', הדברים ג' הרי ארבעים חסר אחת ארבעים יכנו לא יוסיף . ופחתו חכמים אחד משום לא יוסיף [1]. מכות פ"א מ"ג (דף ד'.) מלקות ארבעים. והקבוץ מלקיות ברכות ז'. יותר מכמה מלקיות עיי"ע מרד, סנהד' פ"א: מלקיות של כריתות. יבמות ס"ד סע"ב עיי"ע נשא. ירו' נזיר פ"ו דנ"ה ע"ג עשר מלקיות] —

* מלרין, מלריין, מלרין, מלריה נראה שהוא משובש עיי"ע בקיון בח"ב קנ"ט.

☞ מָלוֹשׁ (לדעת רב כמו מילסא עיי"ע ולפע"ד מל"ס מַלָּשָׁא כיור נחושת) ירו' דגיטי' פ' הזורק (רפ"ח דמ"ט:) בתוך מלוש שלה פי' המפרש מלה זו כמו מילסא שפי' קדרה ופרור. *[אחי"ה ועיי"ע מלס ומ"ש. ובע' מלוש אחר ע' מלוון פי' בע"א ע"ש] —

* מַלְשִׁינָא (מפעל לָשַׁן בהפעיל פי' דִבֵּר רעה Verläumder) תרג' תהלים ק"כ, ג' מה יהיב לך מלשינא. והקבוץ בתפלת י"ח ולמלשינים והשם המופשט בתרג' תהלים נ"ב, ד' עביד מילי מלשינותא.

* מילת עיי"ע מִילִיתָא.

מִלְתָּא (פי' הקזה Aderlass מל"י μήλη, μήλιον, μηλωτίς כלי כמו סכין חד Sonde = σμίλη chirurgisches Messer) בפ' כל הבשר בגמ' הכחל [2] (חולי' קי"א.) שמואל עבדי ליה תבשילא דטחלי ביומא דעביד מילתא. פי' יום הקזה. *[אחי"ה בכ"י ק"ט וה"ב מלתא וכ"ה בחולי' ופירש"י מלתא הקזה וכן פירש"י לתענית כ"א סע"ב כי עביד מילתא: כשהיה מקיז דם. שבת קכ"ט סע"א עביד מילתא ופי' ר"ח (בש"ס ווילנא) באותו היום שמקיז דם ע"כ והונחה המלה היוני' בעצם וראשונה על כלי אומן אשר בו בודק המכה והושאל לכלי ההקזה עיין פערלעס עט"ש 52 [3])] —

מְלֵתָא (= מַלְיָתָא בלא"ר כמו מִלּוּא בל"מ Wall) תרג' סוללה מליתא [4]) באבלה [5]) ובית מעכה [6]) [וישפכו סללה אל העיר] [7]) (ש"ב כ', ט"ו) ולא ישפך עליה סללה (מ"ב י"ט, ל"ב; ישעי' ל"ז, ל"ג). והקימותי עליך מצורות [8]) (ישעי' כ"ט, ג'). *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב אבל בכ"י ק"ט ב"ר ובדפוס פיז' והלאה כל הערך קטוע הוא ולי' פסוקים הנ"ל וכנ"ה בתרג' לש"ב ה', ט'; לדה"י ב' ל"ב, ה' ועוד עיי"ע מל י"ב, וש"נ גי' הרד"ק לירמיה ל"ב, כ"ד] —

* מִילִיתָא, מִלָּת, מִילָת (לפע"ד מל"י σμῖλαξ = σμῖλος מין קטניות אשר פריו נקרא λόβια = לובי) בע' טפח (טופח) ציינתי ירו' כלאי' רפ"א דכ"ז רע"א לפי גי' רבינו בע' פול ור"ש בריש כלאי' טופח: מילותא וכ"ה בפי' מהר"י בן מלכי צדק וכנו"ג מילותה ובדפ"ד וויניצ' ובפי' ע' בע' פול הגי' מיליתא והיא נכונה ומל"י הנ"ל [9]) שענינה בצירוף κηπαία ein in Gärten gezogenes Schotengewächs מין קטניות הגדל בגנות מלא קליפות ופריו נקרא λόβια וא"כ מיליתא הוא ממיני פול המצרי ולכן היטב הוזכר מיליתא בירו' שם עם פתילתה ויותר טוב לגי' רבינו בע' פול: פסילתא = φασήολος, φασίολος Bohne שוה בהוראה עם σμῖλαξ ועם ל"ס לוביא שהוא λόβια ועיי"ע לובי. ונראה כי מענין מיליתא היא מילת

---

[1]) ועיי' כ"מ לרמב"ם פי"ז לה' סנהדרין הל"א שהותר אחר טעם הרמב"ם שאינו לא במשנה ולא בגמ' והיה יכול למצוא המקור בתנחו' הנ"ל ועיי' בפ"י ע' מלקות. [2]) כ"ה בכ"י. [3]) ושם בטעות מצויין שבת קכ"א וצ"ל קכ"ט סע"א. [4]) כ"ה בכ"י ובדפיר ואמש', ובדפו"ו ובכ"י ק"ט מילתא. [5]) בכ"י ערוך בט"ס דאבלה ובדפ"ר דאבל וצ"ל באבלה. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובמקרא אי' בית המעכה ובפסוק שלפניו אי' אבלה ובית מעכה. [7]) כצ"ל כי מזה הובא ראיה. [8]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ערוך מצודות ובפסוק אי' מצרות. [9]) ואות σ בראש נשמטה ועיי"ע מלתא א' μήλη = μηλωτίς.

שנזכר בתוספת' שביעי' רפ"ה עלי וורד ועלי מ י ל ת[1]) ושם: בכ"י ב' (וויען) עיקר הכלבסין עקר ורד ועקר מלת[2]) וה' לעווי ע' מילת טעה לבארו מל"י μίλτος שהוא מין צבע[3]). ובפפלנ"צ לה' לעף 173 הובא מילותא, מיליתא ולא מצא ידו בפירושו.

* מילתא עיי"ע מל ח' — מִלָת עיין ערך מל י"ד והקבוץ שם מִלְתִין (מִלְתָן).

* מַלְתִין (כמו מַלְתָעִין מל"מ מַלְתָעוֹת פי' כמו לסתות Kinnladen) שמ"ר פ"מ יש שהוא תלוי בראשו של אדם . . ויש בפיו ויש באזנו ויש במלתין (זה מקום הנזם) והסגור בא מגליון פנימה להורות על מלתין שסבר שהוא מילת (עיי"ע מל י"ד) אליה רכה שבאוזן והנכון שהוא מלִ"מ מלתעות ור"ל הלחיים עיי' מ"כ שם.

מֶלְתָחָה (מל"מ ארגז הבגדים Kleiderschrank ונדרש משתי תיבות עיין בפנים) בפ' הניזקין ב ג מ' ה פ ע ו ט ו ת[4]) (גיטין נ"ט.) מאי מלתחה (מ"ב י', כ"ב) דבר הנמלל ונמתח כגון אמתחת העשויה מעור או מבגד שנמלל ונמתח זה פי' ר"ח זצל. ו א נ ו פ י ר ש נ ו כ מ ו (איוב ל"ח, ט') ו ע ר פ ל ח ת ו ל ת ו ד כ ת י ב (מ"ב, י' כ"ב) ה ו צ א ל ב ו ש ו ה י א ת י ב ה ה פ ו כ ה כ מ ו כ ב ש כ ש ב. *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י ו"ו א' ול"ד אבל בשאר כ"י ודפ"ע לי' ובענין פי' ר"ח עיין ג"כ ע' סבן ועוד עיי"ע מל י"ד] —

* מֶלַתְרָא, מֶלַתְרָה (מל"י μέλαθρον Querbalken) כבר מבואר בע' אמלתרא (ח"א, קי"ח) ובע' מל י"ג ובשני הערכים נגרר רבינו אחר פי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) כי בע' אמלתרא הועתק כל הערך עד פ"א ובע' מל י"ג הועתק ריש הערך מפי' ר"ח (הנ"ל). ובירו' אי' בלא אלף נוספת ירו' עירו' רפ"א די"ח: וירו' סוכ' פ"א דנ"א רע"ד לא סוף דבר מקורה אלא נתן מלתרא ויש בו רחב ד' טפחים מתרת את המבוי, ושם סע"ד א"ל והדה היא אמלתרה אילו מלתרה שמא אינו מותרת ופי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) לעירו' שם: שמה אינה מתרת כלל ואמלתרא זו שמתרת לא מפני רחבה אלא מפני חשיבותא וכל העובר נותן עיניו עליה מפני חשיבותא וכו'. ובירו' עירו' שם רע"ב וירו' סוכ' רפ"א דנ"א סע"ג את רואה את (המלתירה) [המלתרה][5]) כילו (כאילו) יורדת וסותמת וכו'. ירו' חגיג' פ"ב דע"ח: מלתרא עבה. והקבוץ ירו' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג תחת מֶלַתְּרִיוֹת. ויק"ר רפי"ז מלתריות של מילא (מליא) עיין מ"כ שם וסוף ע' מל י"ג.

* מם, מ"ם (שם של אות הי"ג באפ"ב וכן בל"ע מֵים Mem) שבת ק"ג: מם יוד מם: מַיִם, ושם ק"ד. מם פתוחה מם סתומה. מעשר שני פ"ד מי"א מ"ם מעשר. מגילי ב': מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים. ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד מ"ם מ"ם . . ממאמר למאמר וכו', שם: מ"ם שלהם סתום וכ"ה בריש עמוד ג' שם. והקבוץ שבת ק"ג: ממין (בכ"י מינכען[6]) סמכין, סמכין ממין.

מם (= מוֹמִי מפעל יְמָא בל"ס Eid יָמָא נשבע schwören) בהגדה דהשוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה.) הא מומי[7]) עזובה דא פי' בשבועה עזבתי זה הדרך הרע וי"א בשבועה עזבתי זו האשה שהייתי רגיל לילך אצלה. תרג' לא תשא (שמות כ' ז') לא תימי[8]). בפ' ערבי פסחים בגמ' אפי' מן (הענִי) [צ"ל התמחוי][9]) (פסחים קי"ג רע"ב) וכי ימיין בחייהון דרבנן קדישי ד א ר ע א[10]) ד י ש ר א ל[11]). *[אחי"ה וכנ"ה ירו' נדרים ספ"א דל"ז. נדר במוהי במומי דנדר טשה ועיי"ע מוהי וע' שבותה ומ"ש. ויק"ר פ"ו בין זכאי בין חייב לידי מומי לא תיעול וכ"ה בילק' בשני המקומו' שהבאתי בע' בין ג' ע"ש וגי' רבינו: בשבועה. ובכנוי: ילק' יתרו ר' רמז רפ"ו צפה הקב"ה שהן עומדין במומיהן וכ"ה בילק תהלים ס' רמז תשצ"ו ובפסיקת' דר"כ צד ק"ז משובש באמונתם ובפסיקת' רבתי פכ"א בשבועתם בתומיהם וצ"ל במומיהם ומלת בשבועתם באה מגליון פנימה, ושם: ושבטו של לוי עומד בתומיא צ"ל במומיה (עיין מאיר עין שם) וכצ"ל שם

---

[1]) כ"ה בכ"י אירפ' צוק"מ 68 ובנו"ג מלת. [2]) ובכ"י אירפ' לי'. [3]) וטעה ג"כ במ"ש כי במקום תוספתי שביעי' הנ"ל (עקר וורד ועקר מלת) אי': בירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: כזה: ע ק ר ה א ג ה כי בתוספי שביעי' הנ"ל אי' ג"כ עיקר (חרוב) [צ"ל וורד] ועיקר הגא ולעומת זה אי' בירו' שם: עיקר הוורד ועיקר האגה. [4]) בכ"י ובדפ"ר. [5]) ובירו' עירו' פ"ח דכ"ה. אי' באלף בראש עיי"ע אמלתרא. [6]) ובנו"ג מימין. [7]) בדפ"ר האמומי ובכ"י ק"ט האי מומי ובנו"ג מומי. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע תמי. [9]) וכ"ה בע' אשכף א', צהב א' ובדפ"ע חוץ מדפ"ר לי'. [10]) כ"ה בכ"י, ובדפ"ע אדעא. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג ומומתייהו הכי בחייהן רבנן קדישי דבארעא דישראל ובכ"י ש"ס באפעל וכי מיימן מיימן הכי חיוהון דרבנן קדישי ארעא ויתר שנויים עיין בד"ס פסחים צד קע"ו. ועיי"ע ימא ובפי' ר"ח העתיק: וכד א ש ת ב ע י אמרי הכי וכו'.

פ' אנכי ארשב"י (אינך) [אנך] אין אתה עומד (במימיו) [צ"ל במומיו] [1]). תרג' אונק' קול אלה (ויק' ה', א') קול מומי; בשבועת האלה (במדבר ה', כ"א) ללוט ולמומי. בית האלי (מ"א ט"ז, ל"ד) תרג' בית מומי עיין רד"ק שם. ותרג' אלה (ישעי' כ"ד, ו'; ירמי' כ"ג, י') מומי. ובל"נ מוֹמָתָא תרג' לבראשי' כ"ד, ח', מ"א; כ"ו, כ"ח; לשמות כ"ב, י'; לבמדבר ה' כ"א. ב"ק קי"ד רע"א אמומתא שדי ליה עיין פירש"י. פסחים קי"ג רע"ב עיין למטה בהערה 10 נדרים י': עיי"ע מוהי] —

* מומיתא (לפי הענין כנים Läuse) ירו' שבת פ"א ד"ג: מומיתא דרישא מתעביד עקרב ודמניא שממי ופי' פני משה כינה שבראש נשתנה להיות מין עקרב וכינה של בגדים נשתנה להיות שממית ע"כ במקום ודמניא נ"ל להגיה ודטניא פי' מל"ר tinea ע"ש עיין פירש"י בחולי' כ"ח. ששם לועז רש"י יניכא: טיניא (= ל"צ teigne), אבל מומיתא או מימיתא כגי' פ"מ לא איתפריש לי שוב ראיתי בפי' ר"ח לב"ק ט"ז. (נדפס בש"ס ווילנא) שגרס בירו' הנ"ל: ממוחו דרישא מתעבד עקרב ודמעיא סממא.

* מומייקה ט"ס עיי"ע מנייק.

* מוּמוּם עיי"ע ממס.

* מְמֻזּוּר (מפעל מָזַר Gezwirntes) ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג ההן דעבד ממזור פי' ענין טְוִיָּה.

מַמְזֵר (ל"ט מפעל מזר ענין תערובות Bastard, Mischling ולפי תרג' בפנים מלשון זָר) בסוף הלכה קמא דפ' י' יוחסין (קידו' ע"ב סע"ב) מאי וישב ממזר באשדוד (זכריה ט', ו') כדמתרג' ר' יוסף דיתבון בני ישראל לרוהצן בארעהון דהוון דמיין בה לנוכראין. *[אחי"ה בשרש מזר הביא הרד"ק זה התרג' דהוו ביה כנוכראין ופי' ג"כ מענין זר ושני הממין נוספות כמו ממגרות (יואל א', י"ז). וכנ"ה ביבמות מ"ט רע"א וש"נ איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר"ע שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים והלכה כדבריו ר' יהושע אומ' כל שחייבין עליו מיתת בי"ד. וע"ש בגמ' כל שקלא וטריא ועיין השיטות בזה בפחד יצחק ע' ממזר ובספר מלוא הרועים. יבמות מ"ה. כותי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר, שם מ"ט. מצאתי מגילת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש. קידושי' ס"ח. הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר וכו' ושם ר' סימאי אומ' מן הכל היה ר"ע עושה ממזר חוץ מאלמנה לכה"ג וכו' בואו ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומ' כל שאין לו ביאה בישראל הולד ממזר. מסכת כלה: עז פנים ר"א אומ' ממזר ר' יהושע אומ' בן הנדה ר"ע אומר ממזר ובן הנדה פעם אחת וכו' ע"ש המעשה. יומ' ס"ו: כפי גי' כ"י ש"ס ב' (ד"ס שם צד צ"ג:) שאלו את ר"א ממזר מהו לירש אמר להן ומהו ליבם וכו' הוריות י"ג. (במד"ר רפ"ו) ממזר תלמיד חכם קודם לכה"ג עם הארץ[2]), ירו' קידושי' פ"ג דס"ד ע"ג ופ"ד דס"ה ע"ד ירו' יבמות ספ"ח ויק"ר ס"פ ל"ב אין הממזר חי[3]) יותר משלשים יום וכו', ספרי תצא עיי"ע מזר ה'. ובלא"ר מַמְזֵרָא, ממזירא אונקל' לדברים כ"ג, ג', יבמות ע"ח: ממזרא לא חיי וכו', ירו' יבמות פט"ו דט"ו. ממזירא קמא שמיא, ושם ספ"ח ד"ט סע"ג שמע קלון קריין ממזירא ומַמְזֶרְתָּה (והוא ל"נ), ובירו' קידושי' פ"ד דס"ה ע"ד ממזרא ממזרתא ושם פ"ג דס"ד סע"ג ממזרה וממזרתא, ובל"נ עברית מַמְזֶרֶת יבמו' ע"ח: כתובות כ"ט. והלאה. והקבוץ מַמְזֵרִין יבמות שם ול"ז: קידוש' ס"ט. ע"א. ממזרים יבמות י"ד סע"א והשם המופשט מַמְזֵרוּת (Blutschande) ירו' יבמו' ספ"א ד"ג: ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד ירו' גיטי' רפ"ד דמ"ה ע"ג יומ' בבלי י"ח:

מְמֻחֶה (בינוני פעיל א') מן מחה, מחי מל"ע مُحَى רחק עצמו מדבר והושאל ליוצא מן הכלל פי' משובח ומפואר ausgenommen, ausnehmend, d. h. vortrefflich ב') לדעת רבינו מל"מ עיי' בפני' בפ' במה אשה (שבת ס.) ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה. בפ' ד' בבכורות (כ"ח:) כל המומחה לבית דין פטור מלשלם. — (א"ב פי' בקי ומדקדק) — בפ' כיצד מעברין (עירוי נ"ח:) אין מודדין אלא מן המומחה[4]) פי' מומחה דכיצד מעברין מקום מיושר[5]) מלשון (במדבר

---

[1]) ומ"ע צד ק"ה הגיה ללא נכון בטומיו. [2]) והאידנא נהגו איפכא עיין רע"ב לגיטי' פ"ה מ"ח ותוי"ט שם ומהר"י קולון שרש ח'. [3]) בירו' קידו' חיה, חיי' [4]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ב"ר וק"ט וכ"ה בדפ' וויניצי' רק הציון הזה הובא קודם הציון מבכורות ובכ"י ק"ט לי' הך דבכורות ובכ"י ה"ב ובדפ"ע אחרי' לי' זה דעירובי' והנכון כמו שסדרתי שבתחלה הביא רבינו ציונים משבת ובכורו' וענינו כמו שמוסיף ר"ב (ובדפ' אמש' חסר סימן המובהק: א"ב) ואח"כ הביא זה מעירובי' ועל זה סובב רבינו בסוף הע' אבל בלי ציון זה אין לערוך לא ראשו ולא סופו. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ע ובכ"י ק"ט מישור.

ל"ה, י"א) ומחה על כתף ים כנרת. — (א"ב זה פי' הביא תוספות בשם ר"ח ורש"י גרס אלא מומחה[1] ופי' בקי ולא נהירא דא"כ היה לו לומר אין מודד אלא מומחה). *[אחי"ה ובאמת קושיא עצומה היא וכן הקשו תוספות חדשים על רע"ב שפי' ג"כ כרש"י ובכל זאת גורס אלא מן המומחה והלך בזה בשיטת פי"מ להרמב"ם והרא"ש ותוי"ט הביאו ראיה מירו' שאמר אמתניתין ההדיוט שריבה אין שומעין לו אבל כבר דחו זו הראיה תוספות חדשים דהירו' קאי אסיפא דמתניתין ריבה למקום אחד וכו' ע"ש ובאמת לפי גי' הגמ' אלא מן המומחה א"א לפרש אלא כפי' הערוך שנגרר אחר פי' ר"ח והוא כפי' הגאון שהביא תוי"ט ופי' ר"ח (גרפס עתה בש"ס ווילנא) כתב בזה"ל: אין מודדין אלא מן המומחה פי' מקום ישרה מלש' ומחה [על כתף] ים כנרת ע"כ והתוספו' והרא"ש הביאו קצת בע"א ובאריכות יתירה ע"ש ועיי' קרבן נתנאל טעם למה מיאנו הפוסקים בפי' הגאון — ודע כי בכל הדפוסים הראשונים עד דפ' אמ' אי' רק ע' אחד וכ"ה בכ"י ערוך אבל ר"ב מתחיל בציון מעירו' ע' בפני עצמו ומוסיף לע' ממחה א' מה שציינתי בשם ר"ב. ובענין פי' בקי ומדקדק שהוסיף ר"ב יש להעיר כי הוא רק בהשאלה כי לפע"ד נבנה מל"ע הנ"ל פי' אחד שיוצא מהכלל וכן הענין מלה רומית eximius פי' מפורסם ומשובח מפעל eximio הוציא מהכלל. ובעל התשבי השוה מומחה לל"מ עולות מחים (תהלים מ"ח) לשון מוח שהוא שמן ונבחר ולא נהירא. ור"ח בסנהד' ה' רע"א (בש"ס ווילנא) פי' אם היה מומחה לרבים: מומחה מנוסה בדינים ע"כ. וכנ"ה מומחה לרבים סנה' ל"ג. ע"ז כ"ז רע"א ר"ה כ"ה סע"ב ושם: אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו. ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ג הראהו למומחה. ע"ז שם רופא מומחה. תוספתא שבת פ"ד (ה') קמיע אע"פ שהוא מומחה. ושם: איזה הוא קמיע מומחה[2]. כל שריפה ושנה ושילש וכ"ה בשבת ס"א סע"א ובירו' שבת פ"ו ד"ח: נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה רפיתי בו ושניתי ושילשתי. ושם מומחה גברא מומחה קמיע. ב"ר פ"ל צדיק ומומחה והקבוץ חולי' ג': מומחין סנהד' כ"ג. והלאה ובירו' תרומות רפ"ב דמ"ב. אי' כמה פעמי' מ מ ח י ן (חסר וי"ו). והפעל ממנו שבת ס"א. ס"א: איתמחי גברא . . איתמחי קמיע וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) תחת מומחה גברא דלעיל. וס"א רע"ב למחויי גברא . . למחויי קמיע] —

* מְמַיְקְנָא, מְמַיְקְנוּתָא עיי"ע ממק.

מֶמֶל (Reibstein מפעל מָלַל ענין פריכה וכתישה עיין בפנים) בפ"ק במעשרות (מ"ז) נוטל מן העקל ומן[3] הממל. בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ז:) המוכר בית הבד מכר את הים ואת הממל. גמר' (שם) ממל א"ר אבא ב"ר ממל מפרכתא. פי' אבנא דחקיק בה בחלון ומביאין עץ גדול ומכניסין צידו אחד באבן וצידו אחר בקורה וטוחנין בו זיתים וקורין אותו מפרכתא ושמו בל' ישמעאל ז א ר[4] ובלש' ארמי מצרא זיירא (ע"ז ס' סע"א[5]). ויש אומרים אבן שמשימין על הזיתים ומשברן. וי"א ה כ ו ר[6]) העליון שכותשין בו הזיתים. *[אחי"ה הפי' הראשון מסכים עם פי' ר"ח שהביא הרשב"ם בב"ב שם ע"ש בד"ה ממל. והמלות ערביות זאר, וזיירא העתיק בלי ספק ג"כ מפי' ר"ח וכן הוברר לי עתה כי מה שפי' רבינו בע' זיירי (ח"ג, רפ"ח) הועתק מלה במלה מפי' ר"ח לשבת קכ"ג. (כרפ' ש"ס ווילנא). וי"א הראשון קרוב לפי' רגמ"ה (בדפ' ש"ס ווילנא) וי"א השני עולה עם פי' ר"י מיגאש ועיין פי"מ להרמב"ם ורע"ב ועיין ג"כ שט"מ לב"ב שהביא ר"י מיגאש. וקצת ראיה לפי' י"א הראשון מירו' תרומות פ"ב דמ"ב רע"ב אם רצה מביא זתים ונותנן תחת הממל והולך ובא עליהן. ומלת מֶמֶל[7]) (ע"ד ממש מן משש עיין ר"ב ע' ממש) נבנה מפעל מלל כמו מֶרֶר (משלי י"ז, כ"ה) ופי' ממל אבן שכותשין בו הזיתים כי הוראת מלל ענין כתישה וכתיתה מל"מ מלילות (דברים כ"ג, כ"ו) עיי"ע מל א'. וקרוב לזו ההוראה בל"י ורו' mahlen, μύλλειν, molere zermalmen והשם μύλη, Mühle, mola, ריחים של טחינה ופריכה ומזה ג"כ בכתובות ס"ז. הבא במאי עסקינן בדהבא פריכא רב אשי אמ' במללא ופירש"י דק דק של זהב ע"כ וא"כ מללא כמו פריכה אבל עיין גי' רבינו בע' מל י — ונראין דברי הגאון רש"ל ראפופורט (בהשחר ג', 103) אשר האריך במלת ממל כי ר' אבא בר ממל היה ממקום ששמו כך על דבר שעסק יושביו בכתישת וטחינת

---

1) וכ"ה בכ"י א"פ בש"ס עיין ד"ס עירו' צד קי"ח. 2) בכ"י אירפ' בלאף בסוף. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ומבית. 4) כ"ה לנכון בכ"י ק"מ ו"ו ל"ד ה"ב, ובכ"י ב"ר זאד וצ"ל זאר וכ"ה בדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס ואד. 5) וכ"ה בע' מצר ג' וזר ו' ושם ושם זירא וכ"ה כאן בכ"י ו"ו ל"ד אבל בכ"י ק"ט ודפ"ע זיירא והיא היא זיאר שפירשנו בע' זיירי (ח"ג רפ"ח בהערה 3) ובנו"ג בע"ז מעצרא. 6) כ"ה בכ"י ובדפ"ר, ובשדפ"ע הכור. 7) ולא כמו שנקוד מָמֶל בכ"י ש"ס (עיין ד"ס לב"ב צד ק"ב; אות ז').

פירות והראיה מעירו׳ נ״א: מעשה באנשי בית ממל [1]) וכו׳ שהיו מחלקין גרוגרות וצמוקים לעניים בשני בצורת מזה אנו רואים כי אנשי בית ממל היו להם הרבה תאנים וענבים כתותים ולכן ידע ר׳ אבא משם לפרש היטב המלה במשנה ממל היא מפרכתא. ור׳ אבא בר ממל ובירו׳ ר׳ בא בר ממל נזכר הרבה בשני התלמודים עיי״ע אצל סד״ה ואצל מהרז״ף במה״י צד ס״ז: ואין זה ממלא של ע׳ הבא אח״ז]—

מִמְלָא (שם מקום עיין בפנים) בב״ר פרש׳ נ״ט [2]) ואברהם זקן [3]) ר׳ מאיר אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש אמר להן מאיזו משפחה אתם שמא מעלי אתם וכו׳. פי׳ „ממלא שם עיר ומסתברי דלהכי אקרי (כתובות פ״ה. וש״נ) דבית עלי ממלאי על שם ממלא״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח כדמוכח משט״מ לב״מ ק״ט. ד״ה ממולאי ועיי״ע מל ז׳ וע׳ בֵּיבָּי (ח״ב, ז׳.) ובילק׳ חיי שרה ר׳ רמז ק״ג וילק׳ משלי רמז תתקנ״ו נ״ב שם מקום ובמדר׳ שמואל פ׳ ח׳ אי׳ בפירוש: ר״מ על לחדא אתרא דאקרי ממלא. ובשט״מ לכתובות פ״ה. ד״ה משום הובא בשם תלמידי רבינו יונה ממולאי מל׳ ימול קצירו וי״א דעל שם העיר שנקראה ממולא כדאמרינן ר״מ איקלע למימלא וכו׳ ולדעת פליניאוס פ׳ כ״ג (בשם קאללימאכוס) נקרא אי׳ Melos : Mimallis] —

* **מַמְלַל** (מל״ס מַמְלָלָא פי׳ דבור Redensart, Sprechweise) תרג׳ דברים אחדים (בראשי׳ י״א, א׳) וממלל חד. תרג׳ לשמות ד׳ י׳; ו׳, י״ב; ל״ג י״א: לדברים ל״ד, י׳ ותר״י א׳ לבמד׳ כ״ב, כ״ח. ותרג׳ ובלשון אחרת (ישעי׳ כ״ח, י״א) בשינוי ממלל.

מָמוֹן (בל״ס מָמוֹנָא והועתק לל״י באונגיליאון μαμωνᾶς, μαμμωνᾶς פי׳ מעות ורכוש Vermögen, Geld) תר״י רכוש את לוט ואת רכושו (בראשית י״ד, י״ב). *[אחי״ה בנו״ג קניניה אבל תרג׳ אונק׳ מה בצע (שם ל״ז, כ״ו) מה ממון נתהני לנא. ותרג׳ כופר (שמות כ״א, ל׳) ממון ובתר״י א׳ קנסא דממונא ותר״י א׳ אשמו (במד׳ ה׳, ז׳) ממונא ועיין פירש״י. ותר״י א׳ לבראשית י״ג, י״ג בישין בממונהון ועיין פירש״י. ותר״י א׳ לדברי׳ א׳, י״ח בין דיני ממויא לדינא נפשתא. תרג׳ ישעי׳ מ״ה, י״ד לא בדמין ולא בממון. ותרג׳ מהונך (משלי ג׳, ט׳) מן ממונך. וחידוש שלי׳ במתורגמן זה השרש. והרבה בש״ס עיין ברכות ס״א: (וסוף מטות בתנחומי׳ סי׳ ז׳) פסחים פ״ו: קי״ט. יומ׳ ל״ט. ר״ה ו׳: סוט׳ י״ב. ב״ק ט״ו. ל״ה: ל״ט. מ״ו. ק״ח. קט״ז: קי״ז. קי״ח. קי״ט. ב״מ ב׳: ק׳. יבמות ט׳. כתובות ל״ז: סנה׳ י׳. ע״ב. צ״ד: ק״ט. קי״ב. אבות פ״ב מי״ב ע״ז ד׳. הוריו׳ ח׳. חולי׳ נ״ו. נגעי׳ פי״ב מ״ה ירו׳ נזיר ספ״ה דנ״ד: בתנחו׳ סוף מטות סי׳ ו׳: ממון מה שאתה מונה אינו כלום] —

* **מְמוּנֶה** עיי״ע מן ב׳ וגי׳.

מִמֶּנּוּ (מל״מ מִן מלת היחס בכנויים מִמֶּנִּי, מִמְּךָ, מִמֶּנּוּ von ihm) בפ׳ מי שהיה טמא בגמ׳ מה בין פסח (פסחים צ״ו סע״א) ממנו (שמות י״ב ט׳. י׳) למה לי לכדרבא [4]) אמר רבי יצחק פי׳ בהלכה קמא דפ׳ הערל (יבמות ע״ד.) אמר רבא אמר ר׳ יצחק תלתא ממנו כתיבי בפסח חד לגופיה וחד לאפנויי וכו׳. *[אחי״ה בנו״ג וחד לגזירה שוה וחד למא״ד בא הכתוב ליתן לך עשה אחר ל״ת ובפי׳ ר״ח בפסחים העתיק קרוב לגי׳ רבינו וחד מופנה לדון ממנה גזירה שוה וכו׳. ובענין ממנו (במדבר י״ג, ל״א) עיי״ע בעל ומ״ש בח״ב, ק״מ: ועיי״ע אלא (ח״א, פ״ה.)] —

* **מַמְצִיא** (שם מקום עיין נייבויער גיאגראפיא ט״ז. Memçi) תוספת׳ שביעי׳ פ״ד וירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג.

☞ **ממם** (= מוּמוּס מל״י μῖμος בל״ר mimus der Mime, Geberdenkünstler) מדרש ב״ר פ׳ ותצא דינה בת לאה (ר״פ פ׳) שהם מביאין [5]) מוטסין לבתי טרטיאות [6]) פי׳ בל״י ורו׳ לץ עושה עצמו כאחר ולפעמים נותן פרצוף עשוי על פניו עיי״ע מיאומס. *[אחי״ה עיי״ע ושם נסמן היהיר מומס מאיכ״ר פ׳ הביא. ובפתיחת׳ דאיכ״ר סי׳ י״ז משובש המתים וצ״ל המומוס ועוד נקרא בל״ר אמצ׳ פרצוף עשוי על הפנים momus והשם המופשט momeria וממנו בלא״ש Mummerei] —

ממק (= מְמַיְקָנָא מל״ם פי׳ לץ Spötter, Possenreisser) יסר לץ (משלי ט׳, ז׳) תרג׳ וירדי

---

[1]) וכ״ה בתוספת׳ עירו׳ ספ״ד (פ״ה) אבל בירו׳ עירובי׳ ספ״ד דכ״ב. בט״ס בית ממה ועיי״ע בית ממל ומ״ש בח״ב, ע״ה. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו וה״ב ובדפ״ע בט״ס כ״ט אבל לפי חשבון הפרשיות של ב״ר אצל רבינו שמונה פרשי׳ אחת יתר ממה שנדפס לפנינו צ״ל פ׳ ס׳ וכן מוכח מע׳ זנין (ח״ג, ש״ו: הערה 6) ועיי״ע דפלון וע׳ פלן ג׳ ובע׳ קלר ב׳. [3]) בכ״י ה״ב. [4]) וכ״ה ביבמו׳ ע״ד. ובכ״י ב׳ וא״פ בפסחים שם וכ״ה בפי׳ ר״ח וכ״ה בדפ׳ הישנים עיין ד״ס לפסחים צד קמ״ט; ובנו״ג לכדרבה וכ״ה ביבמות ע״א. אבל בדפ׳ פיזי לנכון לכדרבא. [5]) בנו״ג מכניסין. [6]) בנו״ג טרטייאות.

ממיקנא. ולצים לצון חמדו להם (שם א׳, כ״ב) וממיקני ממיקנותא [רגיגו להון]. אל תוכח לץ (שם ט׳, ח׳) לא תיכוס[1] לממיקנא. ולצת לבדך תשא (שם ט׳, י״ב) ואין תהוי ממיק. — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ לץ). *[אחי״ה כונת ר״ב על התואר μιμικός = mimicus מן מומוס של ע׳ הקודם לזה והנכון שהוא ל״ס. מְמַיְקְנָא והקבוץ מְמַיְקְנַיָּא תרג׳ לתהלים ל״ה, ט״ז; מְמַיְקְנֵי תרג׳ למשלי א׳ כ״ב; י״ט, כ״ט; והשם המופשט מְמַיְקְנוּתָא עיין לעיל ועיי׳ תרג׳ לתהלים מ״ד, י״ד וממנו הפעל בתרג׳ לתהלי׳ קי״ט, נ״א הליצני ממיקנן] —

* מְמָקְק (פי׳ עש הספרים והמטפחות עיין ערך מקק.

☞ מוּמָר (הָפעל מן מור ובשמוש השם פי׳ כמו משומד Apostat, Abtrünniger) אוכל נבילות לתיאבון בפ׳ דיני ממונות בסנהד׳ (כ״ז.). *[אחי״ה וגי׳ רבינו משומד עיי״ע. ע״ז כ״ו: מומר פליגי רבי אחא ורבינא חד אמר לתיאבון מומר להכעים מין הוי וחד אמר אפי׳ להכעים נמי מומר אלא איזהו מן זה העובד ע״ז וכ״ה בהוריות י״א. בכ״י ש״ס ובד׳ ויניצ׳ אבל משינוי הצענזור בדפ׳ באסיליא הוגה צדוקי. חולי׳ ד׳ סע״א ערכי׳ ג׳. ישראל מומר. חולי׳ שם: מומר לערלות . . מומר לאותו דבר . . מומר לע״א . . מומר לכל התורה כולה וגי׳ רגמ״ה בכ״מ הנ״ל משומד ע״ש. ושם ה׳. והלאה. ירו׳ פסחים פ״ז דל״ד ע״ג מומר בהורייה (יבמות ע״א. המרת הדת) — ועיין פחד יצחק ע׳ מומר ותשובות שנסמנו שם — ול״נ מוּמֶרֶת עיי״ע משמד בסוף הוספותי מציון התוספת׳ דסוף סוכ׳] —

* מַמְרֵא (התואר נבנה מפעל עברי מרא widerspenstig sein) ובפרט זקן ממרא (dissentirender Lehrer) א׳) זקן ממרא סנהד׳ פ״ד: פ״ו: במשנ׳ ופי׳ בגמ׳ (שם פ״ז.) זקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וכו׳ ע״ש. ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד אנא כתיב עלך זקן ממרא. ב׳) שם העצם (בראשית י״ח, י״ג) והוא שוכן באלוני ממרא — ר׳ יהודה אומ׳ במשריא דממרא ור׳ נחמיה אמ׳ בפלטין דממרא על דעתיה דר״י אתרא הוא דשמיה ממרא ולמה נקרה שמו ממרא . . שהמרה פניו באברהם וכו׳ א״ל (לאברהם) ממרא וכו׳ ועיין תנחומ׳ וירא סי׳ ג׳ ואגדת בראשי׳ פי״ט — מנחות פ״ה. (שמ״ר פ״ט) עיי״ע יוחני.

ממרו (מין עשב עיין בפנים) ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטין ס״ט.) לחינכי א״ר יוחנן חומתי ממרו. — (א״ב פי׳ בל״י מין שורש ואומרי׳ שהוא קטן ודק ולבן בפנים ונוטה לגוון ירוק מחיץ חם ויבש במעלה שלישית מנגד סם המות). *[אחי״ה אולי כיון לל״י אמצ׳ μαμηρά עיין מיורסיאום 324. ול״נ שהוא ל״פ ماميران Schwalbenkraut, Schellkraut עיין או״מ פרסיי׳ לוואולירס ב׳, קי״ד ובענין חמתי עיי״ע ח״ג, תמ״א: וש״נ שינוי הנוסחאות ואם מלה פרסי׳ הנ״ל היא אז תתכן גי׳ ממרן] —

* מימרם (?) שהש״ר פ׳ אעלה בתמר עיי״ע מיומס ומ״ש בהערה . . .

מָמֶשׁ (מפעל מָשַׁשׁ ענינו תפישת דבר ביד Fühlbares, Tastbares) והושאל לעצם דבר (Wirkliches, Wesentliches) בס״ג דפ׳ שואל (שבת קנ״ב:) גשייה[2] חזייה דאית ביה ממשא[3]. — (א״ב תר״י (ב׳) והידים ידי עשו (בראשית כ״ז, כ״ב) ממוש ידוי דעשו. ול״מ זה גשה נא ואמשך (שם כ״ז, כ״א). ומלת ממש על משקל וממר ליולדתו (משלי י״ז, כ״ה)). *[אחי״ה וכזה המשקל מֶמֶל עיי״ע ומ״ש וכן תֶּמֶס מן מסס וכתב רר״ק בשרש משש ענין המשוש ידוע ויש לפרש מזה וימש חשך (שמות י׳, כ״א) ע״כ וכן מבואר בשמ״ר רפי״ד שהיה בו ממש. סנהד׳ ס״ג סע״ב יודעין היו ישראל בעכו״ם שאין בו ממש וכו׳ ירו׳ גיטי׳ רפ״א דמ״ג. ערר שיש בו ממש . . שאין בו ממש, ירו׳ יבמות פ״ז ד״ח: העובר עשו אותו כממש לפסול ולא עשו אותו כממש להאכיל. תר״י ב׳ לדברים ל״ב, י״ז שידיא דלית בהון ממש. ובכנויים חולי׳ ק״ח. טעמו ולא מְמָשׁוֹ. ע״ז ס״ז. ושם: כל שטעמו וממשו אסור וכו׳ ע״ש. ובל״א ממשא שבת שם ובנדרי׳ צ״א: לית בה ממשא. ותואר הפעל מַמָּשׁ (wesentlich, wirklich) סוכ׳ כ׳. ושם: מחצלות ממש. ב״ק פ״ג: מיתה ממש. ושם פ״ד. איסלקא דעתך ממש וכו׳ מה להלן ממש אף כאן ממש . . עין ממש. סנהד׳ ס״ד. דבוקים ממש. וישלח יעקב מלאכים פירש״י (בשם ב״ר) מלאכים ממש. ובעל התשבי טעה לחשוב כי ממש כשתי ממין השרש והנכון כמ״ש כי השרש בשתי שינין] —

* מְמֻשָׁל (נ״ל מל״ע مماثل פי׳ דבר הדומה זה לזה ähnlich, gleich) והושאל למשל

[1]) בנו״ג תכוס. [2]) וכ״ה בילקי כ״י אצל ד״ס שבת צר קפ״ו: ובנו״ג גששיה. [3]) וכ״ה בכ״י אים (ד״ס שם).

שהוא דמות דבר אל דבר Gleichniss, Parabel ועיין כפנים) גיטין ל"ה סע"א גלופקרא [1]) אחר וספר תילים אחר וספר איוב וּמְמְשָׁלוֹת בלועים וכו' וכתשובו' הנ"ל אי' לנכון וממשלות שועלים (Fuchsfabeln) [2]) וכ"ה ממשלות שועלים וממשלות כובסין בסוכ' כ"ח. כפי' גי' רבינו בע' משל ב' [3]) וכ"ה שם בציון מב"ב קל"ד. ושם ושם הסדר ממשלות כובסין ממשלות שועלים וכ"ה בכ"י ש"ם ה' ור' לב"ב (ד"ס צד קפ"ה.) ובילק' כ"י פנחס וכ"ה בכ"י מ' לסוכ' וממשלות שועלים וממשלות כובסין ובהקדמת נר א' למנוה"מ אי' היחיד ממשלת וכ"ה בדפ' הישני' בסוכ' וכ"ה ממשלת שועלים בכ"י ש"ם לסנהד' ל"ח סע"ב ובילק' משלי י"א דפ' שאלוניקי וצ"ל ממשלות וכ"ה בתש' הגאונים דפ' ליק סי' ל' ובשערי תשובה דפ' לייפציג סי' י"ג [4]) וז"ל רה"ג בתש' הגאונים הנ"ל . . לא מצינו בשאלותיכם כתיב ממשלות וכן הוא מפי השמועה כאשר כתבנו ודעו כי משלים אלה יש בהן מוסרים ולימודים שאומרים כאלו מפי חיות כגון כתב של הנדויין שנקרא כלילה ודמנא . . ואלו הממשלות שהיו לו לר"מ היה כל אחד מהם מוסמך על המקרא שדומה לטעמו וכו' ע"כ ונ"ל שמטעם זה היה הגיה הגאון גי' השואלים כי ממשלות כמו מלה ערבי' הנ"ל שענינה דבר דומה לדבר וכן במשלי ר"מ המשל המוסמך על המקרא דומה לטעמו. והמ"ם הא' היא שרשית כמו הממשלים לבית אביהם (דה"י א' כ"ו, ו') ר"ל דומים להם (עיין רד"ק שרש משל). וכדי להבדילו מל"מ עשו רז"ל הקבוץ בל"נ מְמְשָׁלוֹת — ובהגהות ר"ש באבער לתש' הגאוני' צד 9 הגיה ללא נכון המשלות במקום הממשלות.

* מְמֶת, מְמוֹתָא (מל"מ מָמוֹת רק בקבוץ מְמוֹתִים (der Tod, die Todesart תרג' לירמי' ט"ז, ד' ממת ממרעי; ליחזק' כ"ח, ח' ממת מטעני חרבא, ולפסוק י' ממת רשיעין, ותרג' לדבר (תהלים ע"ח, ט"ו) לְמְמוֹתָא מסר.

* מוֹמָתָא (פי' שבועה) עיי' סוף ע' מם ב'.

* מומיתא עיי' אחר ע' מם ב'.

* ממתום (ראשי תיבות מן מנא (דניאל ח', כ"ח) סנהד' כ"ב. שהש"ר פ' כמעט: שמואל אמר ממתות ננקפי אאלרן ופי' ר"ח (בש"ס ווילנא) לשמואל (נפק) מן מ"ם ממתום ונו"ן מן ננקפי ואל"ף מן אאלרן הרי מנא וכו' ע"ש ובפירש"י.

1 מָן (מל"מ ענין מזון וחלק (מפעל מוּן, מנה) (Zugetheiltes, Gabe, Speise כפ' לולב הגזול בגמ' הלוקח לולב [5]) (סוכ' ל"ט:) בכדי מן שנו מאי משמע דהאי מן לישנא דמזוני הוא דכתי' (דניאל א', ה') וימן להם המלך פי' „כדי מזונותיו כלומ' כדי שימכור אלו ויקנה בדמיהן פת ובשר כדי אכילתו". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא) ושם לי' מלת בשר. ובל"ם מַנָא וכ"ה מַנָּא בתרג' אונק' שמות ט"ז, ט"ו, ל"א; לדברים ח', ט"ז; ל"ה, ח' בתר"י א' ובתר"י ב' לדברים ח', ג' מַנּוֹנָא להעתקת לחם] —

2 מָן (= מָנָה מל"מ א') פי' ספר ב') ענינו הכנה והזמנה 1) zählen, rechnen 2) (zum Vor- gesetzten) bestimmen, ernennen בסוף תרומו' (פי"א מ"ב) לא מנו חכמים ז' משקין כמונה פיטמין [6]) פי' כרוכל המוכר בשמים שמונה והולך ומשייר אלא מנו ז' משקין בלבד טמאין ואין מוסיפין עליהן כלום ואילו הן הטל והמים והיין והשמן והדם והחלב ודבש דבורים [7]). בבכורות בפ' מעשר בהמה בגמ' כיצד מעשרן [8]) (בכורות נ"ט סע"א) ובריש בבא מציעא בגמ' זה ישבע (ו':) מניין הראוי פוטר. פי' „כגון שהיה לו עשר צאן בדיר שהן ראויין לעשר והוציאן בפתח אחד אחד והוא מונה למי שיצא תחילה קראו אחד והיוצא אחריו מנאו שני ואחריו שלישי וכן כולם עד שיצאו התשעה אעפ"י שלא יצא אחריהן העשירי אלא מת או קפץ מתוך הדיר קודם שיסקרו בסיקרא ונתערב עם המנויין נפטרו במנין הראוי" [9]). ובילמדנו והיה עקב פרש' כי הארץ (בתנחו' לי') מהו חיטי מינית [10]) (יחזק' כ"ז, י"ז) שהיתה אשה מונה חיטה חיטה שהיו גסות. במגילת איכה (פ' ויגרס) ותזנח משלום [נפשי] (איכ' ג', י"ז) ר' אחא אמר חיטי

---

[1]) בערוך ע' גלפקר אי' גלופקרין וכ"ה בתשו' המיוחס לרמב"ן סי' מ"ח. [2]) וכבר העיר על זה ה' ברילל במ"ע י"ב ח"ד צד VI ע"ש. [3]) ברפו"ו. [4]) וכן בתחילת הקדמת ס' תמת ישרים להר"ב מוטאל כותב: ממשלות הובא בס' תשובו' הגאונים עם הגהות איי הים דפ' ליוורנו צד ו' וסיים ולא ידעתי מנין לו! וגם אשתמיט מניה זה דהגיטי' ל"ה סע"א. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [6]) וכ"ה בירו' פטמין ובמשניות פטמים ובכ"י ש"ם בשמים. [7]) וכן פי' מהר"י בן מלכי צדק ע"ש ובירו' מעשרו פי"א דמ"ז ע"ד. [8]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וכ"ה במשניות ובמשנ' דבבלי באיזה צד מעשרין. [9]) הועתק מפי' ר"ח לב"מ (נדפס בש"ס ווילנא) עם קצת יתר ביאור ובקיצור נמרץ וקצת בע"א בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות בקובץ כ"י דף קי"ט: [10]) במקרא חטי מנית. ועל זה כיון רש"י ביחזק' כ"ז י"ז מ"ש בשם מדרש אגדה ועיין מ"כ באיכ"ר פ' ויגרם ובהערת הבאה אח"ז.

מינית חיטין דמניין [1]). בס"ג דפ' מי שאמר הריני נזיר מגלח (נזיר כ' רע"ב) במערבא אמרין אין הכחשה במונה. בפרק [2]) האשה בפסחים (פ"ט.) נמנין ומושכין ידיהן ממנו עד שישחט. בגמרא [3]) הממנה [4]) אחרים [5]) (שם פ"ט רע"ב במשנ׳) בממנה [6]) על פסחו [7]) ור' היא פי' ממנה לזונה על פסחו בשביל אתננה [8]). — (א"ב ל"מ זה (במדבר כ"ג, י') מי מנה עפר יעקב). *[אחי"ה ומזה גם ע' הבא אח"ז ע"ש. בקל בנפעל ובהפעיל פי' ענין מספר וחשבון ובפיעל ובפַעל ענין הכנה והזמנה לגדולה ולפקידה. א') כנ"ה בהוראה ראשונה בקל: ברכות ס"ב: שבת ס"ט: יומ' כ"ב: סוכ' כ"ט. ר"ה י"ב. י"ח: תענית ח': מגילה ה'. י'. י"א: י"ב. י"ג. גיטין ס"ו. סוט' י"ב. קידוש' ח': ט'. ל'. נ"ו. סנהד' ל"ט. ק"ג: ק"ד. שם: חולי' ס': ס"ג: ערכי' י"ב: ל"ב: מנחות ס"ה: ס"ו. זבחים נ"ו: בנפעל ברכות כ"ז. שבת ל"ד. מ"ט: עירו' י"ג: פסחים פ"ו: פ"ט. מגילה ט"ז. סוט' י"ד. סנהד' ע"ד. מכות י': הפעיל פסחים פ"ט. עיין לעיל בערך. ב') בפיעל ובפעל גיטי' נ"ב. ושם: כתובות פ"ח: אפיטרופוס שמינוהו וכו' ועיין שם פ"ו: הוריו' י"ג: שממונים אביהם פרנס על הצבור וכו'; תוספת' תעני' רפ"א מינוהו בי"ד על הצבור ובפרט בענין סמיכה סוט' מ'. ר' אבהו אימנו עליה רבנן לממנייה ברישא וכו', שם מ"ב. למה סגן ממונה. ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה סע"ג ורע"ד הוון בעיין ממניתיה . . קביל עלוי ממניתיה, ושם: ומנוניה על מנת לחזור וכו', ממנין זקנים בחוצה לארץ ע"ש ירו' סנהד' פ"א דיי"ט. בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו . . בי"ד שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת בי"ד מינויו מינוי חזרו והתקינו שלא יהא בי"ד ממנין אלא מדעת הנשיא וכו' ע"ש. אתפעל נתפעל ירו' ביכורי' שם זהו שהוא מִתְמַנֵּי בכסף אין עומדין בפניו ואין קורין אותו רבי וכו'. חכם שנתמנה מוחלין על כל עונותיו. — ועוד בענין ההכנה תוספ' סוט' פ"ז נתמנה לאדם פרנסה וכו' — והשם בהוראה א') מִנְיָן בל"מ וכ"ה בל"ס ועוד מַנְיָנָא ובלא"ר מנינא ועיין ביצ' ג': כל דבר שבמנין לא בטל עדיות פ"א מ"ז רוב בנין או רוב המנין, אהלו' פ"ב מ"א בכורות מ"ה. רוב בנינו ורוב מנינו וכו', בכורות נ"ט. ושם: מנין הראוי פוטר עיין לעיל פירושו, שם ס' סע"א במניינא פרסאה וכו' עיי"ע חד ומ"ש כח"ג, שמ"ו והושאל לחשבון הדעות והיינו הסכמת הדעות בעת שמנו אותן בקבוץ חכמים (Abstimmung) ביצ' ה'. כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. סנהד' כ"ו. קשר של רשעים אינו מן המניין. ירו' ברכות פ"א ד"ג. נעמוד על המנין . . גדול ממנו בחכמה ובמנין וכו' ע"ש. סנה' ל"ו. גיטי' נ"ט רע"א אנא הואי במניינא וכו' ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג אנא סלקית ממניינא. ובהוראה ב') ירו' סנהד' פ"א די"ט. עיין לעיל. ושם: תמן קריי (למנוייה) [למינויא] סמיכותא, ושם פ"א די"ה סע"ג בכתב בית ישראל לא יכתבו (יחזק' י"ג, ט') זה המינוי וכו', ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: לעיבור הולכין אחר המינוי וכו' וכצ"ל בירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג. ירו' הוריו' ספ"ג דמ"ח ע"ג אבל למִנּוּי רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות (אסתר א', י"ד) ועיין אסת"ר פ' והקרב. במד"ר ספט"ו יום מנוי הזקנים. ותרג' במפקד (דה"י ב' ל"א, י"ג) במינוי. והפעל ממנו הרבה בתרג' עיין הדוגמאות במתורגמן ע' מָנָה וע' מִנָּה] —

מן (= מַנִּי מע' הקודם בהוראה ב') an- be- stellen) בדניאל (ג', י"ב) (דימני') [צ"ל די מנית] יתהון והוא לשון וימן ה' דג גדול (יונ' ב', א') ובלש' משנה (שקלים פ"ה מ"א) ואלו הי' הממונים פי' פקידים זה ענין קרוב לשקדם. *[אחי"ה עיי' לעיל בע' הקודם באות ב'. והיתיר הַמְּמוּנֶּה תמיד פ"ג מ"א. מ"ב; שם פ"ו מ"ג ברכות י"א: יומ' ט"ו: כ"ח. סוט' מ"ב. עיי"ע סגן ומ"ש — ועוד השם: קהל"ר פ' כי העשק: הוה ממני תרין מַנָּאִין בכל שנה] —

מִן (= מִין מל"מ שם קבוץ לפרטים רבים אשר להם תכונה אחת (Art, Gattung) בפ' כל הזבחים שנתערבו [9]) בגמ' דם שנתערב [10]) (ע"ט.) אמר רבא [11]) אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן ברובא ואמור רבנן בחזותא מין בשאינו מינו

---

[1]) בנו"ג כמה מינין יש בחטה רבי אחא אמר בחטי מנית חטים דלא מנין ורבנן אמרי חמש מאות בחטין כמנין מנית אבל בקהל"ר פ' כל הדברים הגי' רבנן אמרי בחטי מנית חמין דמנין ר' אחא אמר חמש מאות מינין בחטה כמנין מנית ועיין מ"כ באיכ"ר פ' ויגרס ומ"ש ליישב הגי' והביא שם את הערוך. [2]) בכ"י ודפוסי' הראשונים כאן מתחיל הדבור בע' בפני עצמו אבל בדפ' אמ' לנכון המשך מע' הקודם. [3]) בכ"י ה"ב וק"ט בפרק וט"ס הוא. [4]) בכ"י ק"ט בט"ס בכאן ובסמוך הממנה. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח וברש"י ובסמוך בגמ' ובירו' ובמשניו' נאפולי (ר"ס פסחים צד קל"ז:) ובנו"ג הממונה עמו אחר. [6]) צ"ל בנקוד: בממנה ובכ"י א"פ נקוד בממנת. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובתמור' ל': ובנו"ג בפסחים בממנה זונה. [8]) וכן מוכח מפי' ר"ח. [9]) בכ"י ובדפ"ר ואמ', ובדפו"ו בט"ס. [10]) בכ"י ובדפ"ר. [11]) בדפ"ר רבה,

בטעמא וכו׳. בפ׳ גיד הנשה בגמ׳ ירך[1]) (חולי׳ צ״ז סע״א) אמר רבא אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן בקפילא ואמור רבנן בס׳[2]). בר״ג דפ׳ מעשר בהמה (בכורות נ״ג סע״ב) מה מעשר דגן ממין על שאינו מינו לא אף מעשר בהמה ממין על שאינו מינו לא[3]). — (א״ב ל״מ זה עץ [פרי עשה] פרי למינו (בראשי׳ א׳, י״א)). *[אחי״ה כלאים פ״ג מ״ב והלא׳ מין זרעים, חולי׳ פ׳. מין חייה . . מין בהמה שם ע״ט. חדא מינא, שם ס״ו. דמיניה והקבוץ מינין ברכות ל״ה. ושם: ל״ו: והלא׳ פסחים ל״ה. נדרים נ״ה. נזיר ל״ד. והלא׳ מ״ד. והלא׳ ירו׳ פסחים פ״ב דכ״ח ע״ד ויק״ר ספ״ל] —

מִן (= מל״מ מלת היחס von ובל״א מִין ובכינויים מִינִּי (מִינַּאי), מִינָּךְ, מִינֵּיה, מִינָּה, מִינָּנָא (בקטוע מִינָּן) וכו׳) בר״ג דפ׳ כיצד הרגל (ב״ק י״ח רע״א) דקא אזיל מיניה ומיניה[4]). פי׳ „התרנגול מנקר בלישא[5]) שבחבל ומגלגל הדלי עמו והקישו לאבן ונשבר הדלי ונפסק החבל בחיטוטו כי האי גוונא משלם נזק שלם כי בגופם[6]) הזיקו הדלי ולא בכוחם[7]) וכן פי׳ מיניה ומיניה דגרסינן בס״ג דפ׳ ר׳ ישמעאל בע״ז (ס״א.)[8]) וכן פי׳ מיניה ומיניה דפ׳ שור שנגח ד׳ וה׳ שוורים בגמ׳ שור שהיה מתחכך (ב״ק מ״ד סע״א ורע״ב) כגון שמתחכך בכותל להנאתו ולא נתכוון להזיק וכגון שנפל הכותל מחיכוכו והשור עמו ונפלו על האדם. *[אחי״ה וכנ״ה בכינויים סוט׳ ה׳. לא מינה ולא מקצתה, שם מ׳. ומאי נפקא ליך מינה מיני ומיניה יתקלס עילאה, ע״ז י״ז: מינאי ומיניך תסתיים שמעתתא. ירו׳ מעש׳ שני פ״ה דנ״ו רע״ג ירו׳ ביצ׳ פ״ב דס״א ע״ג ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ח. מיניה וביה, ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ: מיניה וביה הוא שמ״ר פ״ב מינה ובה ובב״ר ר״פ ל״ג שהם ממינה פי׳ כמו בל״מ מהם ובהם, ירו׳ שקלים רפ״ז ד״נ ע״ג לא כולא מיניה ובבבלי ב״ב קנ״ד: כל כמיניה שבועות מ״א. לאו כל כמינך עיי״ע כל. ב״ק י״ט. בעי מיניה, ושם: שמע מינה ובקטוע לרוב: ש״מ ומצינו דקאמר ככה אף דלא שמעינן כן מעובדא יד מלאכי סי׳ תרכ״ז. ירו׳ ברכות פ״ב ד״ה: ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס: מן הן. שבת פ׳: מן דיליה, מ״ק י״ח: מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים וכו׳, תמיד ל״ב. מן השמים, איכ״ר פ׳ על אלה מן דנפק ולפעמים בקשור עם מלה הבאה ירו׳ תענית פ״ד דס״ט. מנפקין פי׳ = מן נפקין, ירו׳ ברכות פ״ה ד״ט סע״א ר״ל מנהגו באורייתא צ״ל מִנְהַגְיֵהּ = מן הגיה[9]) פי׳ הוה מהגי כגי׳ המהרש״ם. ושם פ״ב ד״ה ע״ג לגי׳ המהרש״ם מסברת פי׳ כמו מן סברית ובנו״ג מי סברית, מי דמך = מידמך כמו מן דמך ועיי״ע דמך וע׳ מי. ובהשמטת הנו״ן כמו בל״מ. ד״מ מגיל׳ י״ט. מהכא, ברכות ל״א: ס״ד. סוט׳ י״ב. ב״מ פ״ז. סנה׳ ק״ד: מכאן. חגיג׳ ג׳. סוט׳ ל״ד. סנהד׳ קי״ג. ממשמע. סוט׳ מ׳. סנהד׳ צ״ז. חולי׳ ק״ה: מריש ה״א וכו׳. ובהרכבה עם אַיִן תחת מֵאַיִן (כל״מ) אצל רז״ל מְנַיִן פי׳ מִן אַיִן עיין ברכות ו׳. ז׳. י״ח: שבת י״ב: ע״ה. ק״ה. קי״ט: קנ״ו. עירו׳ נ״ד: מ״ק י״ח. גיטין ס״ב. סוטה ל״ח: ב״ב כ״ה. זבחים פ״ח: סנהד׳ כ״ט. צ׳: צ״א: צ״ב. ערכי׳ ט״ז. והרבה פעמים אין לי אלא . . מנין יומ׳ מ״ד. נ״ג. ר״ה י״ח. ערכי׳ כ״ה. בריש סיפרא כמה פעמ׳] —

מִן (= מִין לדעת ר״ב׳ מע׳ הקודם והושאל לכופר דת ישראל כאילו יוצא ממנה Häretiker, (Ketzer, Schismatiker בפ״ק דר״ה בגמ׳ בד׳ פרקים[10]) (י״ז.) אבל המינין והמסורות. בפ׳ השולח גט בגמ׳ אין לוקחין ספרים[11]) (גיטין מ״ה:) ספר תורה שכתבו מין ישרף פי׳ עובד ע״ז. — (א״ב נ״ל שטעם מלה זו שהנוטים מן הדת היו קוראים לעצמם מאמינים וחז״ל קטעו המלה וקראום מינים כי יש ביניהם מינים ממינים שונים). *[אחי״ה ר״ב הרכיב שני פירושים שונים כי לפי׳ ראשון הוא מין קטוע מן מַאֲמִין ולפי׳ שני הוא ענין מינים ממינים שונים ובעל צמח דוד והתשבי ורמ״ל ואחרים סוברים שהמין נקרא על שם מאני! — ואת אשר נ״ל השרש מֵאֵן בל״מ עיי״ע ובל״ע مان פי׳ ענין מניעות weigern ועוד בל״ע ענין חלוק ופירוד וביקוע ומזה הענין ג״כ בל״י σχίσμα Spaltung מפעל σχίζω וא״כ מין הוא בינוני פְעִיל משרש מאן[12]) ולזה עולה יפה גי׳ הסיפרא המאינים[13]). ובאיזה מקומות מובן מין מאמיני ישו

---

[1]) בכ״י ובדפ״ר. [2]) בכ״י ה״ב. [3]) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ע קטוע ע״י וכו׳. [4]) בשט״מ ב״ק כתב וז״ל וספרים נמי מצאתי דלא גרסי מניה מיניה אלא דאזיל מניה והיא גי׳ ישרה וכו׳ ע״כ אבל בנו״ג כגי׳ רבינו וכ״ה בחי׳ ר״ת בש״ס ווילנא. [5]) וכ״ה בכ״י ר״ת ובדפ״ר אי׳ בלישנ׳. [6]) בפי׳ ר״ת: כי הכא ודאי בגופם. [7]) ובפי׳ ר״ת אי׳ עוד וז״ל: אבל אם נפסק החבל שלא מחמת היטוטו ונפל הדלי ונשבר זה דין צרורות הוא וחצי נזק הוא דמשלם ע״כ ועיין ג״כ שט״מ למקומו. [8]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ת לב״ק. [9]) עיין לעווי בעמת״ל ע׳ מן. [10]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [11]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [12]) ועיין ערש וגרובער חכ״ז, כ״ב קצת מזה ועוד עיין מאמר מיוחד בזה הענין במ״ע גרעטץ תי״ט, 163 והלאה. [13]) עיין גרעטץ קורות היהודים ח״ד ב׳, 433.

וכ"ה בפירוש בב"ב כ"ה סע"א דמורו בח מיני ישו כ"ה בדפ' וויניצ' ומחקו המהרש"ל בדפ"ר עיין ד"ס ב"ב צד נ"ה. ועיין פירש"י בסוט' מ"ב רע"ב בדפ' אמש' וגליון הש"ס ושם צ"ל אחר טעות ישו ותלמידיו. אבל בע"ז כ"ו רע"ב ד"ה מינין פי' בזה"ל מינין כומרין לע"א בין עכו"ם בין ישראלים ע"כ ונראה שפי' כן מדאי' שם: איזהו מן זה העובד ע"א [1], וכ"ה בהוריו' י"א. לפי ג"י כ"י ש"ס ובנו"ג צדוקי. ברכות כ"ח סע"ב ברכת המינין [2] ביבנה תקנוה ופירש"י בדפ' שונצ' (ד"ס ברכות ע"ה.) קרוב לתרבותו של ישו הנוצרי שלמדו להפך דברי אלהים חיים. שם כ"ט רע"א טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו בברכת המינין [3] מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא, שם נ"ח. ההוא מינא [4] וכ"ה בסנה' ל"ח. ל"ח: המינין . . מינא ובנו"ג צדוקים, צדוקי. ירו' ברכות פ"א ד"ג ע"ג מפני טינת [5] המינין, שם פ"ט די"ב ע"ד ודי"ג. שאלו המינים את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם וכו' כל מקום שפקרו [6] המינין תשובתן בצדן תוספת' סנהד' פ"ח שלא יהו המינין אומרי' שותף היה עמו במעשהו. שבת קט"ז. הגליונים וספרי מינין עיי"ע גליון (ח"ב, רצ"ה:) וש"נ. במד"ר פ"ט סנהד' ק': ספרי מינין [7] וכ"ה חגיגה ט"ו: בכ"י ש"ס ובדפוסי' הראשונים ונשתנה מן הצענזור ספרי טועין, ושם ה': ההוא מינא כ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי' הישנים ונשתנה לפנינו: אפיקורוסא. ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד אהן מינייא . . ההוא מיניי . . חד מיניי. קהל"ר פ' כל הדברים המיניין . . מִנָאֵי, מִנַיָּא. שמ"ר פי"ט המינין והמשומדין ועיין ר"ה י"ז. תוספתא סנהדרי' פי"ג — ע"ז ד'. מִינֵי. פסחי' נ"ו. תרעומת המינין, ובנהרדעא דליכא מינין, חולי' י"ג רע"ב אין מינין באומות ע"ש תוספת' חולי' פ"ב חוקי מינין, ספרא ויקר' רפ"ב פתחון פה למינין — והשם המופשט ע"ז ט"ז סע"ב וי"ז רע"א כשנתפס ר"א למינות וכו' ר' שמא מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת למינות א"ל עקיבא הזכרתני פעם אחד . . ומצאתי אדם אחר מתלמידי ישו הנוצרי וכו' עד כך לימדני ישו הנוצרי וכו' כ"ה בכ"י ש"ס ובשאר מקומו' שהביא בעל ד"ס שם ובנו"ג בע"א ונשתנה מן הצענזור ועיין תוספתא הולי' פ"ב וקהל"ר . . פ' כל הדברים — ברכות ל"ג: האומ' יברכוך טובים ה"ז דרך מינות [8] סנהד' צ"ז. עד שתתהפך כל המלכות למינות כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג צדוקים. ב"ר ר"פ מ"ח במינות הכתוב מדבר עיי"ע חנף (ח"ג, תמ"ח) וש"נ. ויק"ר ר"פ כ"ח נוטין לצד מינות ועיי' קהל"ר פ' מה יתרון ופ' שמח. שהש"ר פ' היושבת ומינות ופלוגת דברים] —

מן (= מָאן בל"ס מָאנָא פי' כלי והושאל לכלי המחרישה Pflugsterze) בס"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ' רע"א) דנקיט מנא משלם. פי' [9] אותו שהולך אחר המחרישה עץ המחרישה של אחריה בידו ומכבידו בקרקע כדי שיעמיק חרישתו. — (א"ב תרג' כלי פתוח (במדבר י"ט, ט"ו) מן פתיח.) *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובנו"ג באונק' מן דחסף פתיח וכ"ה בתר"י ב', ובתר"י א' מאן דפחר פתיח. ועיקר הכתיבה באל"ף כמו בל"ס וכתב המתורגמן כתיב באלף וכן נ"ל כי כל לשנא מנא ומאנין בכל קריא חסר אלף ושל כתובים מלאים ודוק ותמצא ע"כ ע"ש הדוגמאות ובעמת"ר ללעווי ואוהב גר לשד"ל 112 והלאה. ומלא אי' ג"כ כדניאל ה'. ב', ג'. כ"ג ובשבת ק"ה: מָאנֵי תבירֵי, והיחיד ב"ק י"ז סע"ב מנא תבירא תבר, ושם כתר תבר מנא אזלינן. עירובי' כ': (הרבה פעמים) נקיט מנא. ובענין בגד ומלבוש נכתב מלא עיין ברכות ו'. הני מָאנֵי דרבנן וכו', כתובות ס"ג. מאני לבוש. שבת קי"ט רע"א לבוש מאניה, ושם קי"ג סע"ב ר"י קרי למאניה מכבדותי. ב"מ מ"א. עירובי' כ"ז: סנהד' ס"ב סע"ב מובילנא מאניה בתריה ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ב מובלנא מאניה אבתריה. ושם מאנוי עיי"ע בזע (ח"ב, ל"ג:). ב"מ כ"ח סע"א לעיוני במאניה] —

מן (= מָנֶה מל"מ פי' חלק Theil, Portion) בכל פסולי פ"ה בבכורות (מ"א דף ל"א סע"א) שוקלין מנה כנגד מנה בבכור פי' אעפ"י שאסור לשקול בשר בכור בליטרא מפני שהנייתו לבעלים והואיל ואין הנאתו להקדש שאין מזלזלין בו חלק כנגד חלק מותר. *[אחי"ה והועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגייליקא דף צ"ה.), וכנ"ה במ"ק כ"ח סע"ב גיטין נ"ט: נדרים ס"ב רע"ב וליטול מנה יפה ראשון, ספרי ראה פ' נ"ג וילק' ראה ס' רמז

---

[1]) זמזה ג"כ ראיה לפי' הערוך הנ"ל ועיין חולי' י"ג סע"א שחיטת מין לע"א ע"ש בפירש"י. ותוספי חולי' רפ"א שחיטת המין עבודה זרה. [2]) כ"ה בכ"י ובכל הדפוסי' הישני' ונשתנה מן הצענזור חצדוקים. [3]) כ"ה בכ"י ש"ס. [4]) כ"ה ג' פעמים בכ"י ש"ס ובנו"ג צדוקי. [5]) כ"ה בג"י המהרש"ם ובנו"ג טענת. [6]) בג"י המהרש"ם ובנו"ג שפרקו. [7]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג צדוקים. [8]) כ"ה בכ"י ש"ס עיין ד"ס צד צ"א וכ"ה במגילה כ"ה רע"א ובכ"י ש"ס שם המינין. [9]) ועוד עיי"ע קנקן.

תתע"ה ליטול מנה יפה . . הניחה על המנה היפה. והקבוץ שבת קמ"ט. וכמה מָנוֹת עתיד להניח לפניהם ובתוספ' שם (פי"ח) וכמה מנות צריך שיתקן להם — ובל"ס מְנָתָא וכ"ה בתרג' ש"ב ו', י"ט ומנתא חדא. ובקבוץ מַנְוָתָא עיין תרג' שני לאסתר ב', ט'] —

מן (= מָנֶה מע' הקודם והושאל למשקל אחד עיי' בפנים (Geldgewicht, Mine) בפ' החובל (ב"ק צ', במשנ') ר' יוסי הגלילי אמר[1] מנה. גמר'[2] (שם:) איבעיא להו מנה צורי תנן או מנה מדינה תנן פי' מנה מדינה אחד משמנה במנה צורי. מנה מונח ומנה מוטל[3] בתוספתא דמעשר שני בפ' מוצא[4]. — (א"ב ל"מ זה המנה יהיה לכם (יחזק' מ"ה, י"ב) ונאמ' בל"י ורו' משקל מאה דרכמין ובהיות למטבע זוז משקל דרכמא אמרו למאה זוז מנה — ואלו שני ערכין אחד הם) *[אחי"ה וכנ"ה במקרא מ"א י', י"ז; עזר' ב', ס"ט; נחמי' ז', ע"א. ע"ב וממנו הועתק לל"י μνᾶ, μνάα, μνᾶ ועוד הועתק לל' קפטית (amna, emna) עיין בעקה (Böckh) משקלות 34.39 וכנ"ה בפיאה פ"ח, מ"ה כתובה פ"ה, מ"ח. עדיות פ"ג מ"ג חולי' פי"א מ"ב ושם בגמ' קל"ז: ותוספ' פ"י כריתו' ו'. סנהד' ע'. — בבכורות מ"ט: ותוספתא פ"ה, ע"ז י"א. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה: ב"ר פ' פ"ד נזכר מנה צורי. ובשביעי' פ"א מ"ב. ומ"ג מנה באיטלקי ועיין על המשקלות לה' צוקערמאן 5.33 ובל"ס מַנְיָא ובזה המשקל בירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד בר נש דיהב לחבריה חמשה (מיני) [צ"ל מָנוֹי] עמר וחמשה (מיני) [מָנוֹי] סממנין וכו' הוה טב עשרין וחמשה מנוי וכו' עיין תוספו' ב"ק ק': ד"ה אם וש"נ הגי' מנוי אבל בראש שם מנין, מנים. וכ"ה בויק"ר פכ"ח ואסת"ר פ' מהר קח י' מנין. ועיי"ע הבא אח"ז. ירו' מגיל' פ"ד דע"ד ע"ד תרין מניי ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד ירו' שקלים רפ"ו. דמ"ט ע"ג מנים — מיחזק' הנ"ל מוכח כי המנה היה ששים שקלים והיינו מאתים זוז ומנה של קודש כפול היה והוסיפו בימי יחזקאל שתות והיינו ר"מ זוז עיין רש"י ורד"ק ביחזק' שם ובכורו' ה'. ושם: וכן פי' רגמ"ה כ"י לבכורות שם. חולי' קל"ז סע"ב מנה דקאמ' בן ארבעים סלעים דהוה בששים. ושם קל"ח רע"א ותנא תני מנה בן ארבעים סלעים עיין פירש"י ור"ש לכלי' פי"ז מ"ב ותוספת' כלי' ב"מ פ"ו — ומן מָנָה נבנה הפעל כלומ' לוה מנה שבועו' ל"ד. ושם: מנה מניתיך, מנה מניתי לך וכו'] —

☞ מן (= מָנֶה מע' הקודם Mine als Münze) תר"י (א') עשרים גרה השקל (שמות ל', י"ג) עשרין מנין סלעא פי' מעין. ובמדר' אסתר פ' מהר קח את הלבוש אמרין ליה סגיין בעשרה מָנִין. *[אחי"ה עיי"ע הקודם ור"ב היה מיחד לו ע' בפני עצמו להורות שהוא כאן ענין מטבע כמו מעין ובאמת עשרים גרה יהיה השקל (ויקרא כ"ז, כ"ה) תרג' אונק' ותר"י א' עשרין מעין וכ"ה בתרג' יחזק' מ"ה, י"ב] —

מַן (= בל"א וסו' וע' מַן פי' מִי = wer, was = מָאן, מאנא פי' מה ? was) ינצרהו (תהלים ס"א, ח') בילמדנו אם כסף תלוה (תנחומי משפטי' סי' ט') אמר דוד לפני הקב"ה רשב"ע ישב[5] עולמך בשוה העניים והעשירים א"ל א"כ חסד ואמת מן ינצרהו. פ"א בע' ישב. — (א"ב תרג' מי: מן ולפעמים מאן, ובגמ' מנו פי' מן הוא, מני פי' מן היא). *[אחי"ה ואלה דברי המתורגמן בע' מָן תרג' של מי בכ"מ מָן בלי אל"ף ובספרים שכתוב מאן באל"ף טעות הוא וכו' כי מאן באל"ף הוא תרג' של כלי וכו'. ועל זה כתב רשד"ל באוהב גר (113) אך עוד אחרת היה לו להוסיף. ורבה היא. והוא כי תרג' של מִי הוא מַן בפתח. ותרג' של מָה הוא מָן או מנה בקמ"ץ וזה ידוע הרבה בסורי . . ומזה (שמות ט"ז, ט"ו) מָן הוא כי לא ידעו מה הוא מָן הוא ענינו מה הוא ע"כ. תרג' מי מָן עיין תרג' לבראשי' כ"ה, כ"ג; ל"ב, י"ח; שמות י', ח' ועוד רבים וכן במקרא דניאל ג', ו'; י"א ט"ו; עזר' ה', ג', ד', ט' וכן אצל רז"ל סנהד' י"ד. כתובות י"ז. כל מַן דן וכו' אבל גם לרוב באלף שבת נ"ז. מאן דכר שמיה. יבמות ק"ז: מאן תנא. חולי' ג'. מאן דהו. ירו' תענית פ"ג דס"ו ע"ד מאן דהוה מובד מילה. ברכו' ל': חזי מאן גברא רבא וכו' ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: פוק וחמי מאן בעי לך[6]. יומ' ע"ד: סנהד' ק': ע"ז ד'. מאן דאית ליה וכו' ב"מ צ"ה. למאן דאית ליה . . אלא למאן דלית ליה. שבת קי"ט. מאן דיזיף. הוריו' י"ב. מאן דבעי למיעבד וכו'. שבת קכ"ט. מאן דעביד מילתא. שם נ"ה. סוכ' נ"ב: ב"מ פ"ו: סנהד' צ"ב: מאן נינהו. עירובי' פ"ג. וש"נ מאן חכמים וכו' ועיי' יד מלאכי סי' ת"ו. מאן תנא יד מלאכי תנ"ה, תנ"ו. מאן ליטא לן עיין יד

---

[1] בנו"ג ר' יהודה אומ' משום ריה"ג. [2] כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר. [3] בכ"י אירפי המנה נוטל. [4] כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע המוציא והוא טעות ובדפא"מ אי' נקודה קודם חמוציא והורכב עמו הציון מתעניי שבעי' מן האחרון ורפ"ל השמיט המלה כל עיקר. [5] בתנחו' תיישר. [6] בב"ר פ' ל"ג מן במ"ק ט"ז רע"ב מי.

מלאכי סי' תל"ט, ספר כריתו' ל' לימוד' שער ג' סי' קמ"ז. מאן חכים למיעבד י"מ סי' תע"ט. ב"מ כ"ח. כמאן דליתי דמי. ברכות ו', נ"ה: שבת ע"ז: ק"ט: קכ"ט. ק"מ: קנ"ו. פסחים קי"א. מגילה ג', כ"ה: כ"ט. ב"ק ל'. ב"מ פ"ד. סוט' מ"ב: מ"ז: סנהד' ל"ח: האי מאן וכו'. ע"ז ב'. מאן דתני.. מאן דתני עיין יב"ן שמועה סי' רצ"ד. ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג: מאן דאמר.. ומאן דאמר. ובקטוע מ"ד, למ"ד עיין ב"מ ט"ו: צ"ה. ק"י: עיין תוספ' לדף צ"ה. ד"ה הניחה. ועיין יד מלאכי סי' רי"ח — ובכנוי: מַנּוּ = מַן הוּא, מַנִּי = מַן הִיא שבת ק"מ: כי קארי אינש אבבא לא תימרון מנו אלא מני. פסחים ל"ז. סנהד' י"ד. חולי' ט"ו: מנו (מני), פסחים ל"ב. ל"ה: הא מני, סוכ' ג'. דאמר לך מני וכו' ועיין בתרג' משלי כ', ו'; כ"ז, ד'; ל"א, י' — מַנּוּ וכ"ה בל"ס פי' מַן הוּא ומה שענינו מה בלא"ר מָן, מָנָא כמו בל"ס עיין בתרג' ירו' לשמות ט"ז, ט"ו; לתהלים ל"ט. ה'. ח'; קמ"ד, ג'; למשלי ד', י"ט; כ"ז, א' וזולתו ובגוף הפי' מן ינצרהו ידוע דעת קצת שפי' מן מלא נון להורות כי ינצרהו הוא מלא — ומה שהביא היוחסין בשם הערוך (של רצ"ג?) עיין מ"ש במבוא לח"א צד XIX] —

מן (= מָנֶה מע' מן ט' והושאל לאיש גודל הערך ויקר werthvoll, würdig) בר"ג דפ' סדר תעניות האלו (תענית כ"א:) מנה בן מנה „פי' חכם בן חכם, מנה בן פרס (שם) חכם בן מי שלא היה אביו חכם". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לתענית (בש"ס ווילנא). ולפע"ד פי' מי שעשיר בחכמה וידיעות וכמאמרם בב"ב קמ"ה: עתיר ס ל ע י ם עתיר תקוע זהו בעל פלפול וכו'. וכן בעירו' פ"ה סע"ב ופ"ו רע"א פנו מקום לבן מאה מנה אתא אינש אחרינא אמר להו פנו מקום לבן מאתים מנה ע"ש פירש"י. ונאצל מע' מן ט' לכן כללו ר"ב זה הציון בע' הנ"ל, אבל בדפוסי' הראשונים ובכל כ"י הוא ע' בפני עצמו] —

* מְנָא (הורכב מן: מִן ועוד הָא woher? woraus?) ב"ק מ"ד. מנא ידעינן, חולי' ט"ו: מנא תימרא עיין יד מלאכי סי' תפ"ד. מנא הא מילתא, מנא הני מילי (בקטוע מנה"מ) עיין סדר יפה בזה בע' מל ח'. ועיין יד מלאכי סי' תע"ה, מְנָא לָן סוכ' מ"א. מגילה כ'. ב"מ פ"ט סע"ב זבחים פ"ט. ועוד בתיבה אחת מנלן מגילה ב'. מ"ק י"ט: ר"ה ל'. עיין יד מלאכי סי' ת"ל, תמ"ה, מנליה כתובו' ט"ו. עיין יד מלאכי סי' תמ"ו ועוד עיין יבין שמועה כלל כ"ה ב"ר פי"א מְנָאן את מידע לי, והבלעת האל"ף עיי"ע מנן במו"ע.

* מָנָא, מָנִי, מוֹנָא, מָנָא בַּר תַּנְחוּם שמות אמוראי דא"י עיין מבה"י למהרז"ף קי"ד: והלאה. ר' מ נ א ד ש א ב בשם ריב"ל עיין סדר הדורו' דפ' ווארשא צד קל"ו. וש"נ ויש להוסיף פסיקת' רבתי פי"ד ופ' מ"ז. ר' מנא דציפורין סד"ה שם. ר' מנא דקיסרין פסיקת' רבתי ר"פ י"ז עיין במאיר עין צד פ"ה. — ירו' ב"מ רפ"ה ד"י. ר' בא בר מינא (אולי הוא אחד עם ר' אבא (ר' בא) בר זמינא עיין מבה"י צד כ"ו:). ירו' ברכות פ"א ד"ג ע"ד ר' שמואל בר מינא (בגיי מהרש"ם איניינא) אולי הוא ר' שמואל בר ינא (מבה"י צד קכ"ה:).

* מְנָאן (פי' כמו מִן אָן בתיבה אחת woher?) עיין סוף ע' מְנָא.

* מַנָּאִין (מפעל מני פי' ממונה) עיי"ע מן ג'.

* מוּנְבָּז (עיי"ע מלבז = מָנְבָּז א') מלך של הדייב בעלה של הילני המלכה ואביו של מונבז השני Monobaz (עיין בן מתתיהו כ', ב', א') ב') שם תנא) ב"ר פמ"ו ומעשה במונבז המלך ובזוטס בניו של תלמי המלך (!) וכו' ע"ש ובבי"מ ליעללינעק (ח"ד קל"ג והלא') נמנו בין עשרה מלכים שנתגיירו חירם וכו' תלמי המלך מונבז המלך וכו' ובסדר עולם זוטא ומלך אגריפס בן המלך הורדוס ועמד אחריו מונבז ב נ ו (!) ועיין ג"כ מ"ש במבוא לח"א צד XVIII בשם רצ"ג. והנכון כי מונבז היה מלך של הדייב ועיין מ"ש החי' ברילל במ"ע יאהרביכער ח"א 72 והלאה. תוספתא פיאה פ"ד ירו' פיא' פ"א דט"ז: ב"ב י"א. מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז (שבזבז) כל אוצרותיו (ואוצרות אבותיו) בישני בצורת (ופירש"י לב"ב מונבז: בנה של הילני המלכא מזרע החשמונאים?). יומ' ל"ז. עיי"ע מלבז. מנחות ל"ב סע"ב ותוספתא מגילה ד' (ה') של בית מונבז וכו' ובירו' מגילה ספ"ד דע"ה קרוב לסע"ג בט"ס בית מלוון — ומה שענין = מוּנבז שם תנא (ובתוספתא פ"ט (פ"ח) מנבז) בעל פלוגתא של ר"ע עיי"ע מלבז ומ"ש.

מנביית = מָנוֹבִית (לפ"ע מל"ע مناب ממלא מקומו ועומד תחתו Stellvertreter) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א.) עד דלא שכיב שיכבא קיימא מנוביתיה פי' המזומנת לביתו. וי"א מקוננת. — (א"ב בנוסח' שלנו שתי תיבות הן מנו ביתיה (ופירש"י) [צ"ל ופי' רשב"ם] ממונה על ביתו). *[אחי"ה כפי' ראשון אי בפירשב"ם מנו בייתיה עומד ומזומן כבר הממונה על ביתו זעומד במקומו ע"כ ופי' של י"א הוא פי'

רגמ״ה כ״י בב״ב. בנו״ג בשתי תיבות אבל בכ״י ש״ס מנובייתי׳ ובכ״י ר׳ מנוביתיה וכ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ע באמצע הע׳ אבל בדפוסי׳ ראשוני׳ בד״ה מנביות וצ״ל מנביית כגי׳ כ״י ערוך והעיק׳ כבאמצע חע׳ מנובית[1]) והוא בל׳ נקבה מתואר זכר מנוב שפי׳ בל״ע כאמור בראש הערך וכסיום פירשב״ם ועומד במקומו. וטעם של פי׳ ראשון ופירשב״ם שחשבו כי נגזר מפעל מני (מנה) פי׳ ממנה (עיי״ע מן ב׳ וג׳) — ועוד נ״ל ישר דעת ה׳ פערלעס (עט״ש 82) כי יש שייכות בין מנובית ובין מלה בקטרי׳ nmâna-paiti בל׳ הוצואריש מ א נ פ ת וממנו בל״פ החדש׳ موبذ כ ו מ ר של עובדי האש. והשיעור: מיד אחר מיתת אדם בא הכומר לבית האבל לשאול בעניני הקבורה] —

* מַנְגְּדָנָא (מפעל נגד פי׳ מכה Schläger) יומ׳ ט״ו. נ״ה רע״א מחוי ר׳ יהודה כמנגדנא פי׳ עיין בע׳ מצליף, נגד ב׳.

מַנְגְּנוֹן (בל״י ורו׳ הרשומ׳ בע׳ מגנון וכ״ה בל״ע منجنون Hebewerk, Maschinerie) בפסיקת׳ דויהי בשלח פרעה (פסיקת׳ דר״כ צד פ״א) מה נורא מעשיך (תהלים ס״ו, ג׳) מה דחילין אינון מנגניא דידך הנהרגין הורגין את הורגיהן וכו׳[2]) בילמדנו והיה עקב תשמעון (בתנחו׳ לי׳) וימררו את חייהם (שמות א׳, י״ד) הפך הקב״ה עליו מנגנון שנא׳ (תהלים קל״ו, ט״ו ועיין שמות י״ד, כ״ז) וניער[3]) פרעה וחילו. ובמי מנה (תנחו׳ בלק לי׳[4]) מנגנון[5]) נתן בפי׳ בלעם כמולייר הזה, בריש (פיסק׳) [פסיקתא] דאחרי מות (פסיקת׳ דר״כ צד קס״ח)[6]) ובויק״ר בריש אחרי מות (רפ״כ) כיון שביקש פרעה לישב על כסא שלמה לא היה יודע מנגנון[7]) שלו הכישו נחש ושברו ארי[8]). פי׳ ערמנות ובלעז הוא אינגיני״ו[9]). — (א״ב פירשתי בע׳ מגנון ותרג׳ בפסוק בימים ההם כשבת (תרג׳ שני אסתר א׳ ב׳) די במנגנון הוון סלקין). *[אחי״ה ושם באותו פסוק בתרג׳ שני הוה תנינא רבה מפקע במנגנון, ושם: סלקין במנגנון, והקבוץ שם: הוו מַנְגְּנִין פקעין. וכנ״ה בשמ״ר פי״ח דרש נגינתי (תהלים ע״ז, ז׳) נזכר אני . . מגנגון שעשית למצרים פי׳ תחבולה ובתנחו׳ לך דרש מגן (בראשית י״ה, כ׳) מנגנא עשה הקב״ה ומסרן בידך. ב״ר פמ״ג ובפ׳ פ״ח עיי״ע מגנון וש״נ השנויים. ומנגניקון בקהל״ר הנ״ל הוא בל״י החדש׳ μαγγανικόν ובל״ם מנקניק ובל״ע منجنيق Maschinenwerk — פסיקת׳ רבתי פל״ג עיי״ע מאגניות] —

* מוֹנְגִּינוֹס (מל״י μονογενής בן יחיד einzig-geborner, der einzige Sohn) פסיקת׳ רבתי פ״י אתה מארי מאבד את בנך מן העולם לא הוא שיש לך מונגינוס הוא וכו׳.

* מִינְגְּנָא גי׳ הילק׳ במקום ניגאני עיי״ע נגאן.

מָנֹד (= מָנוֹד מל״מ פי׳ ענין נענוע ורתת Das Hin- und Herbewegen, Zittern) בגמ׳ דפ׳ הַבּוֹנֶה (שבת ק״ד סע״א) מכאן שניתנה תורה במנוד[10]), פי׳ בענוה וברתת[11]) כמו מניד ברישיה (סנהדרין צ״ה)[12]).

מִנְדָּה (מל״מ ובלא נון מִדָּה ובלא״ר מִדָּא Steuer, Geldabgabe) בלו והלך (עזרי ד׳, י״ג; ז׳ כ״ד) בס״ג דפ׳ ק ו נ ם[13]) יין (נדרים ס״ב:) כבר פירשנו בע׳ ארגון. *[אחי״ה וכע׳ הנ״ל הובא ג״כ ב״ב ח׳. ע״ש ומ״ש והוא מנת המלך] —

* מְנוּדָּה (מפעל נדה, נדי ונבנה ממנו נִדּוּי Bann וא״כ מְנוּדָּה in den Bann gelegt) נדרי׳ פ״א מ״ז מנודה אני לך ומפורש בגמ׳ (נדרי׳ ז׳ רע״ב) במנודה אני לך ר״ע סבר לישנא דנידוי הוא ורבנן סברי לישנא דמשמתנא הוא ובל׳ זכר במ״ק פ״ג מ״א והמנודה שהתירו לו חכמים והקבוץ זכר פסחי׳ קי״ג: שבעה מנודין לשמים וכו׳.

* מַנְדִּי (שם כפר) עיי״ע כפר וע׳ מנורי.

* מָנְדִיאָן (נברכת אשר שם כובסים הבגדים בנדגוד) ב״ב י״ט. על נברכת הכובסין פי׳ הש״ס שם לא שנו אלא מן המחמצן אבל מן הנדיין ד׳ אמות וכו׳ וכן שם בסמוך מן הנדיין וכ״ה בע׳ נד

---

[1]) וכ״ה בדפ׳ אמש׳ אף בד״ה. [2]) וכ״ה בילק׳ ריש בשלח ר׳ רכ״ה ובריש אסת״ר מה דחילין אינון מנגנות שלך וכו׳. [3]) ודרש מלשון חכמים עיי״ע נער א׳. [4]) ועיי״ע כלנס ועי׳ מלייר. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בעי׳ מלייר, ובדפ״ע כאן: מנגנין. [6]) ושם: מנהג מ נ ג ט ן שלו וצ״ל מנגנון ומלת מנהג בא מגליון פנימה. [7]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר ואמ׳ אבל בדפו״ו בט״ס לנגנון. [8]) בויק״ר שם הגי׳ לא היה יודע (מנהגיו) [וצ״ל מנגנון] ה כ י ש ו א ר י ו ש ב ר ו וכ״ה בפסיק׳ שם ובתנחו׳ ריש ואתחנן לא היה יודע (מנגנין) [מנגנון] שלו הכישו הארי ושברו ובקהל״ר רפ״ט ד״ה שמעון בר אבא פתח הנכלל בפי׳ וראיתי את כל מעשה האלהים לא היה יודע מנגניקון שלו והכישו ארי ושברו. [9]) בלאי״ט ingegno Getriebe, Schöpfwerk ובכ״י ה״ב אינייניאו. [10]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג במנוד ראש. [11]) וכ״ה בפירש״י. [12]) ועוד ingenium מל״ר הפעל עיי״ע נד. [13]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר קונס ובשאר דס״ע כונס.

לכן נסחתי גם בע' בקע ב' מן נדיין כגי' כ"י ערוך עיי' ח"ב. ק"ס אבל ברפ"ע בע' בקע אי' מנדיאן וכ"ה בכ"י ש"ס ה' (ד"ס ב"ב צד מ"ר:) בשתי הפעמים: המנדיאן וכ"ה בשט"מ בשם ר"י מיגאש, אבל בכ"י מינכען ב' פעמים הנידיין ובדפ' פיז' הנידאן. וז"ל רי"מ בשט"מ לב"ב שם: ופי' מנדיאן האבן שחובטים עליה את היריעות ואת הבגדים בשעה שמכבסים אותם וכו' [1]) ולפי שבשעה שחובטים את הבגדים על המנדיאן ניתזין ממנו (צינורות) נ"ל: ניצוצות] [2]) אילך ואילך בעי הרחקה מן הכותל יותר מן המחמצן וכו' וכו' ומספר רבינו ברוך שמואל הביא השט"מ בשם הגאון פי' נדיין לשון הזאה ויז מתרגמינן ואדי והוא מקום שהכובס חובט שם הבגדים על הסלעים והמים ניתזים בכח ע"כ. ועיין פי' רבינו בע' בקע ב' וע' חמץ ב'. וגי' נדיין (הנדיין) נ"ל עיקר ולא מפעל נדה, נדי ענין הזאה כדעת המפרשי' הנ"ל כי אם מל"פ הרשום' בע נדיין א' ע"ש.

* מַנְדַּא, מַנְדְּעָא ולנקבה מַנְדַּעְתָּא פי' כמו בל"מ מַדַּע (das Wissen, die Kenntniss הרבה בתרג' ירו' עיין לשמות ל"ה, ל"א, ל"ד; לדברים א', י"ג, ט"ו; לתהלים י"ט, ג'; צ"ד, י'; לאיוב י', ז'; י"ג, ב'; ל"ג, ג'; ל"ה, ט"ז; ל"ו, ד' ועיין לקהלת ט', י"א במנדעותהון.

☞ מְנַדַּעַם (= מַדַּעַם (etwas תרג' ירוש' (א') (ולא) [צ"ל ואל] תעשה לו מאומה (בראשית כ"ב, י"ב) ולא תעביד ליה מנדעם כמו מדעם. *[אחי"ה הועתק מלה במלה מהתורגמן וגם שם בט"ס ו ל א. ובנו"ג בתרג' מדעם וכן הביאו ר"ב [3]) ועוד עיי"ע מידם וש"נ הגזרה] —

* מְנְדּרוֹן, מְוּנְדְּרוֹן, (מנדרן) (פי' שפוע ומורד (Abhang, abschüssige Stelle עיי"ע מדר ב' וש"נ ומבואר.

* מנדרנא (פי' כמו נדרנא היינו אני נודר ich gelobe) ירו' נדרי' פ"א דנ"א סע"א אילו האומר מנדרנא שמא אינו נזיר וכו'.

* מָנָה עיי"ע מן ב', ג', ח', ט', י', י"א.

* מִנְהָג (מל"מ (מ"ב ט', כ') ענין הרגל מעשה (das Verfahren, die Führung, der Brauch שבת כ"ה: תענית ל' סע"א מנהגו של ריב"א וכו', תענית כ"ו: מנהג מידרש לא דרשינן וכו' עיי"ע נהג א', ע"ז נ"ד: עולם כמנהגו נוהג וכו', ב"ב ט"ו: מנהגו של עולם וכו', שם צ"ג: מנהג גדול היה בירושלים וכו' ועיי"ע אפסחתיה. סנהד' ל'. כך היה מנהגן של נקיי הדעת, ב"מ פ"ז, מ"א (הוספתא שם פ"ה) הכל כמנהג המדינה, שם פ"ו: אל ישנה אדם מן המנהג, סנהד' מ"ו: דלא לישתני מן המנהגא, ירו' ב"מ ספ"ו די"א. אין משנין על המנהג של שיירה, ירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ג המנהג מבטל את ההלכה, ירו' תענית פ"א דס"ד ע"ג ירו' פסחים רפ"ד ד"ל רע"ד אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (עיין שם ובעמוד ג' הרבה פעמי'), ביצ' ד' סע"ב הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד (וב"ר פ"ק) אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומנו. מנהג חשוב . . מנהג אינו חשוב עיין תוספו' פסחים נ"א, ד"ה אי אתה. נדה ס"ו. יבמות י"ג: אמינא לך אנא איסורא ואת אמרת מנהגא. סוכ' מ"ד. מנהג נביאים עיי"ע ערב ז' — ירו' ברכות פ"ה ד"ט סע"א מנהגו. מנהגיה עיי"ע מן ה' שהוא = מן הגיה.

* מַנְהִיג עיי"ע נָהַג.

* מַנְהֲרָא פי' כמו בל"ע نهار יום הזורח der anbrechende Tag) ירו' יומ' רפ"ג ד"מ: וירו' ר"ה רפ"ב דנ"ז ע"ד אנהר מנהרא וכן נאמ בל"ע نهار انهر הבריק וזרח היום.

מְנְהָרוּתָא (צורךְ עבדות Dienstbeflissenheit, Dienstfertigkeit) ועיין בפנים) בפ' אין בין המודר בגמ' לא יזון [4]) (נדרים ל"ח:) עבדיו ושפחותיו לנהרותא עבידן פי' לצורך עבדות עשויין ולא להתפטם ולאו הנאה היא לו. *[אחיה לפע"ד זו מלה נושנת עברית וענינו מרוצה אל החפץ וכזה פי' הרד"ק את השרש נָהַר בישעי' ב' ב' ירמי' ל"א, י"ב; נ"א מ"ד וכן ענין نهر בל"ע schnell drängen, treiben ושיעורו עבדיו ושפחותיו למרוצת חפצו הם עומדין והיינו לצורך עבדות. והרא"ש פי' למראית העין לכבוד ולעמוד לפניו לשמשו. נ"ל כי גזרת המלה לפי זה מענין אז תראי ונהרת (ישעי' ס', ה') פי' ענין צהבת פנים. ובנו"ג מנחרותא והר"ן פי' ענין נחירה וקשה להלמו ועוד שם הגי' מנקרותא ופי' לנקר הבית ולתשמיש

---

[1]) וכן פי' גוהא וכר גוהא במ"ק ח': המהמצן והמנדיאן. [2]) עיי"ע בקע ב'. [3]) ושם בלי טעות ע"ש. [4]) כן הוא בכתב יד.

והיותר נכון להגיה מנקדותא בדל"ת עיי"ע מנקדותא ומ"ש — ועוד נ"ל אולי הוא ל"פ (הועתק' מל' הודו) [illegible] פי' קורת רוח ונייח נפש] —

* מָנוֹחַ (א') כמו מְנוּחָה מל"מ Ruhe, Ruhestatt ב') שם פרטי) שבת קנ"ב: הללו יש להן מנוח והללו אין להן מנוח. ברכות ס"ד. ת"ח אין להם מנוחה וכו', זבחים קי"ט: אל המנוחה (דברים י"ב, ט') זו שילה ועיין תוספתא קרבנות ס"פ י"ג ובתרג' מָנַח עיין תרג' לבראשית ג', ח'; ח', ט'; לדברים כ"ח, ס"ה — ובהוראת שם פרטי נמצא רב הונא בר מנוח תענית ט' סע"א מגילה כ"ה: גיטי' כ"ד. ס"ד: ב"ק כ"ב סע"א נ"ח: ב"מ ע"א: סנהד' מ"כ. יבמות מ"ג. בכורות כ"ח: מ"ה.

מנוולין (מל"ר אמצעי' manuale פי' סודר Hand-tuch, Schweisstuch) בבראשית רבה בריש פרשת (ד') [צ"ל ה'] [1]) ובריש פרש' כ"ט (פ' כ"ח) שואלין בשלום המלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין [2]) ובמגילת איכה (פ' פרשה) ובסודרין. *[אחי"ה בנו"ג באיכ"ר רק ברמיזה ובאצבע ולי' ובסודרין וכן לי' במנוולין עיין פי' מהרז"ו. ובאמת גי' בסודרין ממש לעומת מנוולין היא כי מלה רומי' הנ"ל פי' כמו sudarium = סודר. ולפי זה אינו נחוץ להגיה מנוולין להיות מנדלין מל"ע مندل، منديل כמו שהגיה פליישער בעמת"ל ללעווי ח"ג 312 ועוד עיי"ע מנטולין] —

* מְנַוַּלְתָּא (תואר מפעל נַוֵּול hässlich) תענית ו': טבא לשתא דטבת מנוולתא. והבינוני פעול בהוראת התואר בנזיר כ"ח. אשה מְנוּוֶּלֶת ובל' זכר קידושי' ל': סוכ' נ"ב רע"ב אם פגע בך מנוול זה וכו' שהש"ר פ' לסוסתי אין לך מנוול ומשוקץ וכו', ירו' פסחים פ"ו דל"ג. מזבח מנוול, והקבוץ ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג שלא יכנסו לרגל מְנֻוָּלִין.

* מנזקא, מנזיקנא ירו' נזי' רפ"א דנ"א. לשונות מגומגמות מכינויי כינויים.

* מנח עיי"ע מָנוֹח.

מנח (= מִנְחָה מל"מ קרבן נדבה הבאה מסלת Opfergabe, Speiseopfer והושאל לעת הקרבת המנחה (= מנחת הערב, עזרי ט', ד'. ה') ולעת תפלת המנחה Nachmittagsgebet) בר"ג דפ' יש בקרבנות בתמורה (י"ד.) ובסיפרא באמור אל הכהנים בפרשת סוכות[3]) (סיפרא אמור פרשת י"ב פרק י"ד) מנחתם ונסכיהם (ויקרי כ"ג, י"ח) בלילה ואף למחר[4]) אמר רב פפא (תמורי י"ד: נזדמנו לו נסכים הבאים בפני עצמן מקדישן ומקריבן בלילה, ר' יהושע בן לוי אמר (שם י"ד סע"א) מניין לנסכים הבאין (מן)[5]) [עם][6]) הזבח שאין קריבין אלא ביום ת"ל (במדבר כ"ט, ל"ט) ולנסכיכם ולשלמיכם מקיש נסכים לשלמים וכו'. *[אחי"ה רבינו הביא השקלא וטריא שלא כסדר שהקדים הא דרב פפא לזה דר' יהושע. והושאל לעת מנחה ר"ה ל"א. מנחתה דשבתא, סוט' ל"ט סע"ב מנחתא דתעניתא, ברכות פ"ד מ"א תפלת מנחה עד הערב ר' יהודה אומ' עד פלג המנחה ושם כ"ו: איזה מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה ועוד ע"ש. ובתוספתא ברכות רפ"ג וכמה הוא פלג המנחה אחת עשרה שעות חסר רביע. פסחי' נ': מן המנחה ולמעלה, ירו' פסחים פ"ד ד"ל ע"ד מן מנחתא ולעיל. — והקבוץ מְנָחוֹת וכשם זה נקובה המסכת מנחות שרוב ענינה בקרבנות] —

* מְנַחֵם (שם הפרטי) א') לחבירו של הלל (חגיגי פ"ג, מ"ב) ב') לתנא נראה כי הוא בנו של ר' יוסי עיין ד"מ למהרז"ף 199 וסד"ה וע' וורדימס (ח"ג רנ"ז), מנחם בן סגנאי (עדיות פ"ז מ"ח) ג') לכמה אמוראים ד"מ: מנחם בן סגנאי, ר' מנחם בר סימאי, ר' מנחם אחוה דר' גוריון, ר' מנחם דמן גליא (ובתוספתא עירובי' פי"א (ח') אי' ר' מנחם איש גליא), ר' מנחם יודפאה, ר' מנחם בן גופתא, ר' מנחם איש כפר שערים, ר' מנחם בר תנחום, ר' מנחם בר טבסימא, ר' מנחם בן נפח, ר' מנחם טלמיא, ר' מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונא, מנחם בר יהודה בר לוי עיין על כולם בסד"ה ע' מנחם. מנחם איש גמזו עיי"ע גם זו (ח"ב, ש"ז). ר' מנחמא פסיקת' רבתי פט"ו. פכ"ב ילמדנו פ' אחרי

---

[1]) תקנתי לפי הכלל שרבינו נוטה במנין הפרשיות של ב"ר ממספר שאצלנו באחת יותר רק מפרש' י"ז והלאה (עיין מה שכתבתי בהשחר שנה עשירי' חוברת ו') לכן צ"ל פ' ה' כלפנינו באמת הביא רבינו ציונים מזו הפרש' בשם פ' ה' בע' בז א', קלון א' (ועיי"ע פלט ג'). [2]) בפ' ה' אי' בוי"ו אחת ובפ' כ"ח בשני ווי"ם במנוולים ובילק' תהלים ר' רמז תתמ"ח במטולין צ"ל במנוולין. [3]) כ"ה בכ"י וי"ו בי ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר. [4]) בתמורי: מנחתם ונסכיהם בלילה מנחתם ונסכיהם למחר ובמנחו' מ"ד: אי' אפילו למחר ועיין היטב תוספ' ד"ה מנחתם, אבל בסיפרא שם אי' מנחתם ונסכיהם ביום ומנחתם ונסכיהם למחר ועיין פי' הראב"ד בסיפרא. [5]) כ"ה ברפ"ע וצ"ל ככ"י עם. [6]) כ"ה בכ"י קי"ט.

מות אצל סד"ה, ר' מנחמה בי ר' הייא הגדול פסיקת' רבתי פי"א. ר' מנחמן פסיק' רבתי פי"ז, פכ"א ד') ועוד על שם מנחם נקרא משיח עיין סנהד' צ"ח: ירו' ברכות פ"ב ד"ה. איכ"ר פ' על אלה.

מניט (השורש נוט = מוט ונרדף עם נוד מל"מ ענין נענוע bewegen ובהפעיל fortbringen, aufschrecken) ואין מחריד (ויקר' כ"ו, ו') תר"י (א') ולית דמניט, ובתר"י (א') דויהי כי תבא[1] (דברים כ"ח, כ"ו). *[אחי"ה ובתר' אונקלי' לויק' אי' דמניד וזו ראיה כי המי"ם אינו שרשית ועקרו בע' נוט שנרדף עם מוט וכן בל"ע ناس בפעל עומד ענין העמדה ובבנין י' בפעל יוצא ענין הרחקה — ואולי לדעת רבינו שהמי"ם שרשי' יש לגזור מל"ר minatio ענין גערה Drohung] —

מניט (= מוֹנִיטָא, מוֹנִיטָה, מוֹנִיטוֹן, מוֹנִיטִין מל"ר moneta ובל"י אמצ' μονίτα, μονήτα פי' מטבע וחקיקת צורה Münze, Münzgepräge) בב"ר פ' ל"ז (ס"פ ל"ו) ארור כנען א"ר לוי לאחד שקבע מוניטין שלו בתוך (אבלו) [צ"ל אהלו][2] של מלך אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו. ובריש לך לך (ב"ר פי ל"ט) ארבעה הן שיצא להן מוניטין בעולם וכו'. — (א"ב פי' בל"ר מטבע) *[אחי"ה בזו ההוראה העיקרית אי' בריש איכ"ר פ' העיר: המי הדא מוניטא, שמ"ר פ"ה משל לזהבי שהביאו לו מוניטה אחת וראה אותה מכפנים של הרס וכו' הביאו לו מוניטה שכולה זהב וכו' והושאל קביעת צורה במעות לסימן ממשלה גבורה ופירסום השם עיי"ע טבע ג'. (ח"ד י"ב) וש"נ ירו' סנהד' פ"ב ד"כ: מוניטה דמרן שאול קיים (עיין מגילה י"ד:), בסוף אסת"ר מה המלך מוניטה שלו הולכת בכל הארץ כך מרדכי מוניטה שלו הולכת ומה מוניטה שלו וכו' ובב"ר פל"ט אי' מוניטין[3] וכ"ה בילק' יהושע ד' רמז י"ז. ועוד הושאל לחותם שמות המשפחה ב"ר פל"ז כל מוניטא של מצרים אינה אלא בידם לודים לודי ים וכו' ע"ש ובילק' נח ר' ס"ב מוניטון של מצרים אינו אלא פסולין. שמ"ר ס"פ ט"ו מוניטא של אלהיכם בטלה וכו' עיין פי' מהרז"ו] —

* מַנְטוֹלִין בל"ר mantelium, mantilium ובל"ר אמצ' mantilia = mandilia ובל"י אמצ' μαντείλαι ובל"ע منديل = مندل פי' מפה לקנח בה ידים Handtuch, Serviette) ירו' ברכות ס"פ ג' ד"ו סע"ד ההן דרקיק אמנטולין כה"ג בראב"ש לברכות כ"ד. (פ"ג סס"י ל"ט) ובנו"ג אצטלין ובאו"ז ה' תפילה סס"י צ"ח איסטילין. — ועוד עיין ערך הבא אח"ז.

☞ מַנְטֵר (ענינו מעיל לפע"ד מל"ר וע' הרשומ' בע' הקודם Mantel ור"ש ולמ"ד מתחלפין ור"ב פי' בע"א) תר"י (א') ועשית את מעיל האפוד (שמות כ"ח, ל"א) ותעביד ית מנטר מעילה. אם זו מלה ארמית שרשה נטר שהמעיל שומר גוף האדם ואולי יונית היא וכן נקרא הלבוש המגין על האדם כמו כובע שריון ומגפים. *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י שם בפסוק ל"ד מינטר מעילא. ועוד עיין לשמו' ל"ט, כ"ב והלאה ואולי שתי התיבות מהוראה אחת הנה ואחת באה להורות על השנית ובתרג' לדה"י א' ט"ו, כ"ז אי' בלי הוספת מעילא: מתעתף בְּמַנְטֵר דבוץ. ואולי ענינה כמו מנטולין בע' הקודם. ור"ב פי' מלא"ר מְנַטַר פי' משמרת שתרג' (במדבר ג', ל"ו) מנטר. ועוד כיון לל"י אולי למלת ἀμυντήριος-ον מגין abwehrend] —

* מִנְטַר (Bewachung) עיי"ע הקודם מל"א נְטַר פי' שמר.

☞ מנטרומין (נ"ל מנטרוסין מל"ר monitores המזכירים והמשגיחים במלחמה Kriegsaufseher ור"ב פי' בע"א) מדר' בראשית רב' פ' ויהי נח בן חמש מאות שנה (פ' כ"ו) זמזומים (דברים ב', כ') א"ר יוסי[4] מנטרומין מגיסטי מלחמה פי' טרמין בל"י ורו' חרדים א"כ מנטרמין מחרידים ומטילים אימה. *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י ורו' τρέμω = tremo פי' חרד אבל ראש המלה אין לה פתרון. ולפע"ד צ"ל בסמ"ך מנטרוסין כאמור וא"כ מגיסטי (צ"ל מגיסטרי) מלחמה הוא פי' של מנטרוסין פי' משגיחי וממונה המלחמה וילק' נח רמז מ"ז גרס מנדרמטין ואולי צ"ל מנדטין מל"ר mandati הפקידים כלומ' השגחת המלחמה עליהם. ורימ"ז בט"ר א', נ"ה וה' לעווי בעמת"ל ג', קנ"ר נבוכים הם בפי' המלה] —

* מוניני עיי"ע מנוני.

* מניומי, מנימין (שם הפרטי) עיין נחמי' י"ב, י"ז, מ"א פי' כמו בנימין מגילה כ"ח סע"א מנימין בר איהי ובכ"י ש"ס בנימין, נדה ס"ה. מנימין סקסנאה ובירו' ברכות פ"ב ד"ה: בנימין

---

[1]) כן הוא רק בדפ"ר ובכתב יד ערוך. [2]) וכ"ה בב"ר ובדפי' אמ' היכלו. [3]) בב"ק צ"ז: אי' מטבע. [4]) בנו"ג ע"ד בר חנינא.

גנזכיא. חולי׳ מ״ט: עיי״ע כנדוקא. מניומי חבר רב נחמן, מניומי בר חלקיה, מניומי בריה דרב נחומי, מניומי אסיא. ועוד אדא בר מניומי, אדא ב״מ וזולתו עיין סד״ה זה הער׳.

מִמַּיִן (פי׳ מן אין ?von wo) בגמר׳ (עיין הציונים בעי׳ מן ה׳) מלה מורכבת מן אין וכן מנן (עיי״ע מְנָא) כמו מן אן וכן מנלן כמו מן הא לן.

מנייק[1]) (= מוּנְיָיק, מוּנְיָיקָה מל״י ὁ μανιάκης בל״י אמצ׳ = μανάκιον, μαννάκιον וּבל״י החדש׳ μανιάκι פי׳ רביד הזהב μανίαξ (goldenes Halsband) בילמדנו והכהן הגדול מאחיו (תנחו׳ אמר לי׳) היה הכרוז לפניו והמונייק בידו א״ל אילו זכית היה המונייק הזה שלך. — (א״ב פי׳ בל״י שרשרת והוא של זהב כי כירומניק הוא ככבל של ברזל לאסור את הידים ע״ש). *[אחי״ה תרג׳ של ע׳ זקנים לדניאל (ה׳ ז׳. ט״ז. כ״ט) למלת המנוכא: μανιάκης וכן העתיקו עקילם וסומכוס רביד (בראשית מ״א, מ״ב) וסומכו׳ שהרונים (ישעי׳ ג׳, י״ח) וכ״ה בירו׳ שבת פ״ו ד״ח סע״ב הסהרונים: עונקייה אבל גי׳ רבינו עיין בע׳ סהרון — וכנ״ה בויק״ר פי״ב נעשו דברי תורה עטרה לראש מונייק לצואר וכו׳[2]). דב״ר פ״ד למה״ד לעבד שאמר לו רבו לעבד שאמר לו רבו[3]) הרי מונייק של זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל[4]). פסיקת׳ רבתי ס״פ כ״ט למלך שהיה אוהב את בנו עשה לו מונייק של זהב ותולה אותו בצוארו לא עשה אלא הכעיסו ונטל אביו ממנו את המונייק ועשה לו כבלים וכו׳ כך עשה הקב״ה אותיות של תורה כמונייקית ונתנם על צואריהם של ישראל. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח רע״ב מהו מפיק בההוא מומייקה צ״ל מונייקה והראיה כי מבואר שם ברמז על דניאל המניכא — ומזה ע׳ הבא אח״ז] —

מנך (= מְנִיכָא כמו מונייק של ע׳ הקודם) תרג׳ רביד הזהב (בראשית מ״א, מ״ב) מניכא דדהבא. *[אחי״ה וכ״ה בתרג׳ לאסתר ב׳, י״ז; ז׳, ו׳. תמיד ל״ב. שדי מניכא דדהבא על צואריהון והקבוץ בתר״י ב׳ לבראשית מ״ט, כ״ב מגיכין. — ואחד הוא עם המניכא עיי״ע ח״ג; רט״ז ומ״ש] —

* מנכייה ירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ ע״ג צ״ל מה הנכיה עיי״ע הנכיה (ח״ג רכ״ד:).

* מנם ט״ס עיי״ע נם ב׳.

מוֹנוֹמָכוֹם (פי׳ לוחם יחד בל״י μονομάχος Zwei-kämpfer, Gladiator) בילמדנו ויקרא יעקב אל בניו (תנחו׳ ויחי לי׳) למה לא קרא עשו לבניו שאין מנמכום עושה דייתיקי שכן עשאו אביו מנמכום שנא׳ (בראשית מ״ז, מ׳) ועל חרבך תחיה, לשן יון מנה יחיד מכום לוחם. *[אחי״ה וכן העתיק עקילס[5]) יחידתי (תהלים כ״ב, כ״א; ל״ה, י״ז) והפעל ונלהמה יחד (ש״א י״ז, י׳) העתיקו ע׳ זקנים μονομαχήσωμεν ושם פסוק ח׳ וירד אלי העתיק סומכוס εἰς τὸ μονομαχῆσαι ושייך לפסוק ט׳ להלחם אתי עיין שלייזנער ח״א 577 — ועיקר הכתיבה מונומכוס כדאי׳ בכ״י ק״ט כראש הע׳ ובכ״י ה״ב ודפ״ר באמצע הע׳ ובשדפ״ע תמיד בלי וי״ו אחר מ׳ ונו״ן] —

מְנַמְנְמֵי (מל״ע נם בקבוק נֻמַט קוראים בלחש ובקול נמוך כדרך המלשינים שיפיחו כזב Verläumder, leise Flüsterer, Ohrenbläser ויותר טוב להגיה מזמני עיין בפנים) הוא דתן ואבירם קריאי העדה (במדבר כ״ו, ט׳) תרג׳ ירושלמי[6]) (א׳) מנמנמי כנישתא. — (א״ב פי׳ בל״י פרנסים). *[אחי״ה כיון לל״י ὁ μηνύμων יועץ ומנהיג והנכון כי הוא מל״ע כאמור וכן דעת ה׳ פליישער בהוספותיו לעמת״ר לה׳ לעווי. והתרג׳ דייק מלת קריאי. ובנו״ג מערעי וה׳ פערלעס (עט״ש ō) הגיה מזמני כנישתא ובאמת בתר״י א׳ לבמדבר א׳ ט״ז אי׳ ככה קריאי העדה: מזמני עם כנישתא — ובנין פלפל מנמנם פי׳ ענין תנומה עיי׳ בע׳ נם ב׳] —

מְנוּמָּר (בינוני פעול מן נִמֵּר נאצל מן נָמֵר פי׳ נקוד כנמר parderartig gefleckt, gesprenkelt) בפי׳ לולב הגזול בגמ׳ עלתה חזזית[7]) (סוכ׳ ל״ו.) ומנומר פסול[8]). בפ׳ הניזקין בסמ׳ הלכה המטמא[9]) (גיטין נ״ד סע״ב) אבל דכוליה ספר[10]) לא משום דמיחזי כמנומר. בסוף בבא קמא (קי״ט:) אבל לוקחין מהן בגד מנומר פי׳ נקודות. *[אחי״ה וכנ״ה במנחות כ״ט סע״ב משום דמיחזי

---

[1]) בדפוסי׳ הראשוני׳ נסדר זה הע׳ אחר ע׳ מניק ונגררנו אחר הסדר היפה של דפ׳ אמ׳. [2]) ובשו״ט מזמור י״ט וילק׳ תהלים רמז תרע״ה אי׳ ענק לצואר (ענקים לגרגרותך). [3]) כה״ג בילק׳ ישעי׳ רי רנ״ו בשם ויק״ר? [4]) ובילק׳ שם תגי׳ נזמי זהב. [5]) לפי קובץ כ״י וואטיקאן סי׳ 754. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב בדפ״ר ובעה״ק שנ״ב. [7]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [8]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט, ובדפ״ע מנומר ופסול. [9]) כ״ב בכ״י ובדפ״ר וכן מוכח מע׳ פשפש ג׳ כי בספרי רבינו הכהנים שפיגלו וכו׳ איננה משנה בפני עצמה ונכללה במשני׳ המטמא וכראי׳ במשניות. [10]) בנו״ג ספר תורה.

כמנומר, ירו' מעש' פ"א דמ"ט. וירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד הרי מנומר. ודוגמאות מבנין פיעל עיין בע' נמר ב'] —

מָנוֹן (מל"מ אולם נדרש לפע"ד מל"ר moneo בל"ר אמצ' mannire בלא"ש mahnen = vor Gericht laden וממנו בל"י μνήμων יועץ מזכיר ומנהיג) בר"ג דפ' החליל (סוכ' נ"ב:) שכן באטב"ח דבי רבי[1]) [אחא בר חנינא][2]) כבר פי' באטב"ח. ובבראשית רבה פרשת כ"ג (כ"ב) אם תיטיב שאת: אמר ר' אבין[3]) כל מי שמפנק[4]) את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו[5]) בזקנותו. — (א"ב פי' בל' יוני חזקה כח ואיום. *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י μένος Kraft, Stärke ויותר טוב היה ר"ב לרמוז על ל"ע مَتِين, مَمْنُون חזק ואמיץ אבל ענין מנון בסוכה ודאי כמו סהדא בל"ע شَاهِد פי' עד ולכן מן הנחוץ להיות פתרונו כן גם בב"ר ונ"ל שדרש מנון של מקרא מנפילת לשונו על לשון רומי' ויוני' הרשומ' בתחלת הע' שפי' לקרוא למשפט להיות עד וכדומה וא"כ שיעורו כל מי שמפנק וכו' סופו להיות שופט ומעיד עליו בזקנותו וכן נדרש בסוכ' שם (ובילק' שם) אותו הפסוק יצר הרע מסיתו לאדם בעוה"ז ומעיד עליו לעוה"ב שנא' מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט, כ"א) וראיה לזה הפי' מהתרגום עיי"ע נסח ב' ומ"ש — ודע עוד כי בל"י μενοινάω והשם μενοινή ענינו אהבה עזה ותשוקה רבה heftiges Verlangen וזה מה שסיים בב"ר שם אחר הבאת המאמר הנ"ל והדרוש מפסוק הנ"ל וז"ל וא"ת שאינו ברשותך ת"ל וכו' ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. ועיין ג"כ פירש"י בסוכ' נ"ב: ד"ה עבדו. ורש"י במשלי פי' מנון שליט מל' ינון שמו ועיין ג"כ פי' ראב"ע ורלב"ג ומיוחס לרש"י לב"ר. ובמעריך המערכות לברד"ח ראיתי פי' מעולה וז"ל בשרש מנון: הוא משרש מנה כמו חרון משרש חרה רזון מן רזה וכו' וענינו עורך וכו' ופי' המעדן את עבדו מנוער לסוף ירצה העבד להיות העורך והמסדר עסקי אדוניו רק כחפצו עכ"ל] —

☞ מְנַן (= מִינָּן הורכב מן: מִן אָן פי' מֵאַיִן: woher?) תרג' אי מזה אתה (ש"ב א', י"ג) מנן את מלה מורכבת מן אן. *[אחי"ה עיי"ע מן ה' וע' מנאן ועוד עיין תרג' אונקל' לבראש' ט"ז, ח' מנן את אתיא (ובתר"י א' מן האן), ושם כ"ט, ד' מנן אתון; לבמד' י"א, י"ג מנן לי ביסרא (בתר"י א' מינן), תרג' ליהוש' ב', ד' אי מנן אינון, ליונ' א', ח' מנן את אתי. ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח ע"ד מנן מרי.

מנוני (= מַינוּנֵי נ"ל הורכב מן מַי (= מיא) ומן נון פי' מי דג, ציר דג Fischsaft וכן בל"ס מי נונא ונעתק לל' ערבית בהמון עם مَانُون עיין מ"ע דמ"ע חל"ז 470 ועוד עיין בסוף הע') בס"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"י:) ניתי[6]) מינוני דקמצא[7]) פי' ציר של ארבה ניתי מינוני דנקידי[8]) פי' שאין בציר שום אריבה כלומ' מנוקדים[9]). בס"ג דפ' נגמר הדין (סנהד' מ"ט סע"א) ויואב יחיה את שאר העיר (דה"י א' י"א, ח') אמר רב יהודה אפי' מינוני וצחנתא טעים ופרים[10]) להו. בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין[11]) (ע"ז כ"ט רע"א) חלא לסיבורי ומינוני לתעניתא. פי' מינוני ציר של דגים צחנתא דגים קטנים טעים ופרים להו כלומ' כל שהיה אוכל דבר מועט היה מחלק יואב לעניים שהיה חסיד גמור. *[אחי"ה וכנ"ה בכתובו' ס' סע"ב דאכלה מוניני וכו' עיי"ע מץ. פי' רש"י דגים קטני' וכ"ה בפי' למקומו' הנ"ל אבל בגיטי' ס"ט: פתיא דמוניני פירש"י ציר דגים קטנים וכ"ה בע' פתיא א'. ופי' המלה מל"ס או ארמי הנ"ל[12]) — ורבינו נגרר אחר פי' תשובו' גאוני' הקדמוני' (מונח בכתבי' בקובץ כ"י פעטערסבורג והח' ר"א הרכבי העתיק מהם איזה דברי' יקרים במ"ע גרעטץ הל"ב ועוד עיין מ"ע מ"ג הנ"ל) וז"ל בטיית מוניני מאנון (مانون) הוא ציר של דגים ועיקר לשון ארמית מיא דנוני ויאמר ברוחב לשון על מי החגבים ע"כ] —

* מנסקי ט"ס עיי"ע סקפטס.

* מָנַע (מל"מ נרדף אם מֵאֵן בל"ע مَنَعَ abhalten, verhindern) ברכות י' סע"א אל ימנע עצמו

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך וצ"ל כמו שהגהתי. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכצ"ל כאן ובעי' אטב"ח ע"ש ומ"ש (ח"א, ס'.) וש"ב ג"י המנוה"מ „שכן בערביא קורין למנון סהדא" ופי' רבינו בעי' אטב"ח הועתק מפי' ר"ח לסוכ' הנ"ל (נדפס בש"ס ווילנא). [3]) וכ"ה בילק' משלי רמז תתקס"ב ובעי' אטב"ח אי' בט"ד תתק"ב, ובילק' שם ר' תתקס"א: אמר ר' אבא. [4]) וכ"ה בילק' תתקס"ב ושם תתקס"א ממתק. [5]) בילק' בשני המקומו' להיות מותה עליו. [6]) בנו"ג לייתי. [7]) בנו"ג ובכ"י ק"ט ודפ"ר בשתי הפעמי' מוניני. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט וכן מוכח מפי' וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ וכ"ה בעי' נקד ב' ובדפ"ע נקירי וכ"ה לפנינו בש"ס בדפוסי' הישנים ובכ"י מ' בקירי וצ"ל נקירי. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע מנוקרים. [10]) בנו"ג פרים. [11]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [12]) ודע עוד כי בל"ר אמצ' munua פי' שם דג הים — וה' לעוויזאהן העתיק (בזאאלאגיא 261) ע"ש Erlitze.

וכו', פסחים קי"ג: המונע מנעלים מרגליו וכו', כתובות צ"ו. סנהד' צ"א: כל המונע וכו', ירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד מנוע אני ממנו. כל לשון מנע חדל וגרעון מתרגמינן מניעה עיין במתורגמן. נפעל גיטי' ל"ו. ושם: נמנעו, יבמות י"ג: והלאה לא נמנעו. אתפעל לא מתמנעין רבנן וכו' עיי"ע ה"א (ח"ג, קע"א:) וש"נ. ובהבלעת הת"ו גיטי' נ"ב: אתי לאמנועי. הפעיל ירו' ברכות פ"ט די"ד. לפי' גי' המהרש"ם שממניען זו מזו וירו' תענית פ"א דס"ד: שאת ממניען זו מזו.

מַנְעָל (בל"ט נַעַל וכ"ה בל"ע نعل ומה שלבוש בנעל נקרא منعل Schuh, das (den Fuss) Beschuhende) בסוף כלאים (פ"ט מ"ז) ומנעלות הפינון[1]), ומנעל של זרד[2]) פירשנו במקומם. ירושלמי (ספ"ט דל"ב ע"ד) אית אתרא דזרבין עמרא[3]) מלגיו כהדא דר' זעירא[4]) [בר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"א.)]. *[אחי"ה עיין מ"ש בריש ע' הבא אח"ז — מנעל הפכו סנדל עיין יבמות ק"ב. ירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ג כלי' פכ"ו מ"ד ועוד עיי"ע אמום (ח"א, קי"ט.) וש"נ. אסת"ר פ' ותאמר אסתר: מנעל רגליו. הקבוץ שבת קכ"ט. מנעלים לרגליו, ירו' שבת פ"ו ד"ח. מנעלים וסנדלים. — מנעל לשון חכמים ונעל לשון תורה עיין פירש"י יבמות ק"ב. ד"ה ה"ג א"ל] —

מַנְעוּל (מל"ט מסגרת Riegel, Verschluss) (בריש[5]) גמר' דפ' מצות חליצה) (יבמות ק"א.)[6]) ברזל ונחשת מנעליך (דברים ל"ג, כ"ה) עיברא דדשא דארץ ישראל היא[7]). ובפ"ק דמשקין (מ"ק י"א.) המנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד. בפרק ד'[8]) דזבין (מ"ג) הקיש על הדלת ועל הנגר ועל המנעול. בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ה:) ת"ר המוכר את הבית מכר את הדלת את הנגר ואת המנעול פי' מסגר כמו ברזל ונחשת מנעליך ובלעז קייבדור"א. *[אחי"ה כ"ה בדפ' וויניצ' והוא לאי"ט Verschluss, Riegel chiusura ובכ"י ה"ב ובדפ"ר פיז' באסיל ואמש' הגי' קלבדורא ואזהוא ל"ר Schloss, Riegel, clausura = claustrum והושאל מנעול לשפה התחתון סגור בצלעות האדם ב"ר פי"ז וקהל"ר פ' כי מקרה עיי"ע אפיפודין (ח"א רכ"ו:)] —

מְנַפָּא (= מְנִיפָא Fächer כלי שמניפין בו ומוליכין ומביאין ע"י זה האויר) בפ' ט"ז בכלי' (מ"ז) המדף של דבורים והמנפא[9]) בהגדה דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ו סע"א) בתי הניפילי במניפיך[10]) פי' כלי המביא את הרוח מלש' ינופף ידו (ישעי' י', ל"ב)[11]) ובלישנא דרבנן מרווחתא ובל' ערבי מרוחה[12]) ובלעז בינטלו[13]). *[אחי"ה גם לעז זה שייך לפי' רבינו והוא Fächer, ventaglio ויתר דברי הערוך הועתקו מפי' רה"ג והמלה הערבי' הנ"ל היא مروخ = مروحة Fächer. ובענין לישנא דרבנן עיין מ"ש במבוא לח"א IX אולם לא מצאתי בש"ס מרווחתא — ובע' נף גרס רבינו ביבמו' ס"ג. אי במנפה התנופפי ובנו"ג בע"א עיי"ע נף] —

* **מנפוח, מרפים** (צ"ל מנפות, ממפים Memphis) פסיקת' רבתי רפי"ז: נוף מנפוח ובפסיקת' דר"כ צד ס"ג: נוף זה מרפים ובשתיהם צ"ל מנפות, ממפים עיין גיאראפיא לנייבויער 409, הערת ר"ש באבער לפסיקת' דר"כ שם ועיי"ע מפים.

מַנְפּוֹל (בל"י μονοπώλης המוכר לבדו Allein-händler) בפ' ה'[14]) בדמאי (מ"ד) ומודה ר' יהודה בלוקח מן המנפול פי' מנפול[15]) שקונה הפת מן הפלטר ומוכרו לאחרים ובל"י קורין לו מנופולום[16]) [צ"ל מנופולים]. — (א"ב פי' בל"י הקונה סחורה מסוחרים רבים למכרה הוא לבדו. *[אחי"ה ובירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ד אי זהו מנפול דבי ר' ינאי אמרי תשעה פלטרין ועשרה נחתומין

[1]) כ"ה נכון בדפ' אמ' וכ"ה בע' פנן וכ"ה בנוסח' אבל בכ"י ערוך כאן הפונין. [2]) וכ"ה במשניו' אצל נ"א רב עיין בענין שתי נוסחאו' בע' זרב (ח"ג, שי"ב.) וע' זרד (שם שכ"א.) [3]) בנו"ג בטעות עיי"ע זרב. [4]) כ"ה בכ"י ע' ולפנינו אבל בדפ"ע ר' עקיבא. [5]) בכ"י ה"ב בסוף. [6]) ושם אי' חלצה במנעל וא"כ שייך זה הציון לע' הקודם לכן הוספתיו שמה וכאן סגרתיו והידוש שבעל הפשב"ע לא הרגיש בזה מאומה. ועוד אולי היה לפני רבינו נוסחא אחרת ביבמו' ק"ב. עיין פירש"י ד"ה ה"ג א"ל ובתוספו' שם ד"ה וכי חולצין. לכן לא מחקתי זה הציון מע' הנוכחי. [7]) אולי כתוב כן בילמדנו שנאבד ממנו, ונשמט בערוך הציון ילמדנו. ובספרי לזה הפסוק (זאת הברכה פ' שנ"ה) אי' וז"ל שארצו של אשר היא היתה מנעולה של א"י ועוד עיין פירש"י ורמב"ן לזה הפסוק. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ע' ובדפ"ר בט"ד אי' ר' וממנו פשטו שהוא ראשון לכן השתבש מדפ' פיז' והלאה פ' קמא. [9]) וכ"ה בפי' רה"ג בטד"ט 13 אצל הגי' מנפא וצ"ל המנפה וכ"ה לפנינו. [10]) וכן העתיק רה"ג שם וכ"ה בר"ש וכה"ג במניפיך בכ"י ש"ס (עיין ד"ס במקומו) ובנו"ג הניפי עלי במניפא. [11]) זו היא מהוספת רבינו כי בפי' רה"ג לי'. [12]) כ"ה בכ"י ה"ב ול"ד וכ"ה בפי' רה"ג ובדפ"ע מרוח. [13]) כן הוא בכתב יד ו"ו ל"ד ה"ב, ובדפ"ע בינטולו ובכ"י ב"ר בינטויל. [14]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע בט"ס ה'. [15]) כן הוא בכתב יד ק"ט וה"ב. [16]) כן הוא בכתב יד וה"ב וב"ר, ובכ"י ל"ד מנפולם בכ"י ו"ו מנפולין ובדפ"ר מנפולם וצ"ל כבדפ' פיז' מנפולים וכ"ה בדפ' אמ' ובד"פ וויניצ' מונופולי.

תומניא מן דתומניא וחד מן דתריי ועיין הר״ש לדמאי שם. ודעת ר״מ בירו׳ שם מבוארת בע׳ דפום ע״ש] —

* מנפש (ט״ס) תוספת׳ כלי׳ ב״מ רפ״ג כפי גי׳ הכ״י אירפורט וצ״ל מגפיים עיי״ע.

* מנצפ״ך (ר״ת מחמש אותיות אלה הסתומות) שבת ק״ד רע״א מגילה ב׳: ב״ר פ״א מנצפ״ך צופים אמרום. ירו׳ מגילה פ״א דע״א ע״ד מנצפ״ך הלכה למשה מסיני מהו מנצפ״ך ר׳ שמואל (ר׳) [צ״ל בר] יצחק מה שהתקינו לך הצופים וכו׳ עש״ה וב״ר שם ובמד״ר פי״ח ובתנחו׳ קרח דפ׳ שטעטין סי׳ י״ב.

מיניק (=מֵינִיָקה מפעל ינק א׳) Amme, Säugende והושאל לחוה עפ״י דמיון המצריים ששיערו כן מן Isis (בּ׳ מֵנֶיקֶת = גְּשַׁתָּא eine Art Heber) בפ׳ כל הצלמים בגמ׳ המוציא כלים[1]) (ע״ז מ״ג.) אף דמות מיניקה[2]) וסראפס[3]) מניקה על שם חוה שהניקה את כל העולם כולו — במחט פ״ט בכלי׳ (מ״ב) ומניקת[4]) (לתוכה) [צ״ל בתוכה][5]), ובפי׳ י״ד (מ״ב) עשה בראשו מניקת. בפ׳ ר׳ ישמעאל בגמ׳ לוקחין גת[6]) (ע״ז נ״ח.) אגרדימוס גוי[7]) שקדה במינקת. פי׳ „הוא גשתא שפירשתי ועוד שמה אדק[8]) אלא זו מזכוכית ומינקת יש מקנה ויש מכלי חרס״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג לכלי׳ פ״ט ע״ש ובע׳ אדק. ובפי׳ רה״ג הגי׳ מיניקת וכ״ה בירו׳ ע״ז פ״ד דמ״ד: אגרונימוס[9]) שטעם מן הכוס או מן המיניקית וכו׳ וכ״ה בכ״י אירפורט בתוספת׳ דמאי רפ״ג אפי׳ אינה אלא מיניקית אחת של יין וכו׳ והוא מינקת והוא גשתא עיי״ע בח״ב שפ״ד: ופי׳ כאלו יונק מחבית. ותרג׳ ירו׳ האנקה (ויקרא י״א, ל׳) מינקת חיויא. והבין מפעל ינק בהפעיל. וכן ב״ב ע״ח: חמור מניקה ופרה מניקה. כתובות ס׳. ושם: מֵינֶקֶת ירו׳ נדה פ״א דמ״ט: נתנה בנה למיניקה. והשם המופשט קידושי׳ ל״ו. ימי מניקותה ובירו׳ נדה פ״א דמ״ט. ימי מיניקותה. איכ״ר פ׳ רבה: ירחי דמינקותא. ותינוק הינק נקרא מְיַנּוֹק, מינוקא, מינוקה עיין ירו׳ שבת פ״א ד״ד: שם פי״ד די״ד ע״ד ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ד ירו׳ יומ׳ פ״ו דמ״ג ע״ד, ב״ר ר״פ פ״ז והקבוץ ירו׳ ברכות פ״ב ד״ה, מְיַנּוֹקִי, ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ה ע״ד, שם פ״י דכ״ט. ירו׳ הוריו׳ פ״ב דמ״ו ע״ד ויק״ר פל״ז מְיַנּוֹקַיָּא. ולנקבה בתרג׳ עלות (תהלים ע״ח, ע״א) מְיַינְּקָן, ועוד הקבוץ לנקבה: פסיקת׳ רבתי רפ״ג כהדא ספירא דמיינוקייתא ופי׳ כדור של בנות ודורש כן כדרבנות (קהלת ב, י׳) עיי״ע כדור — והושאל מניקה לחוה עיין ריש הערך ודמות מניקה אסורה רק דנקטא בן וקא מניקה (ע״ז מ״ג רע״א) פי׳ ר״ח בע״ז (כ״י אנגייליקא דף כ״ז:) שעושין אותה כמין אשה מחזקת בן ומניקתו והיא זו כמו חוה שהיתה אם כל חי ע״כ ודמיון ומושג זה בא לרז״ל מהמצריים ששיערו כן מאִיזִים שמניקה את Horus הקטן עיין רימ״ז בט״ר ח״ב, צ״ט; רעליגיאנסג׳ שטוריען לה׳ גידעמאן צד כ״ב והלאה] —

* מְיַנּוֹק, מְיַינּוֹקָא, מְיַינוֹקְתָא, מֵינִיַקת, מֵינִיקִית, מֵינֶקֶת, מֵינִיקוּת עיי״ע הקודם לזה.

* מְנַקְדוּתָא (בל״ס נַקְדוּתָא ענין טהרות Reinlich-keit עיי״ע נקד ב׳) חולי׳ ק״ה: משום מנקדותא כ״ה בערוך ע׳ נקד ב׳ וכ״ה בפי׳ רגמ״ה שם בחולי׳ (בקובץ כ״י אנגייליקא דף שכ״ב) ופי׳ רגמ״ה כלום׳ שרוצה לנקד ביתו ע״כ. ע״ז ל׳ סע״א אמנקדותא קפדי כה״ג בע׳ נקד ב׳ ובכ״י ש״ס מנקיותא ובנו״נ בשתי הפעמי׳ מנקרותא וכה״ג בפי׳ הרן לנדר׳ ל״ח: עיי״ע מנהרותא ודע כי מנקדותא נאצל מהתואר נקיד, נקידא וכ״ה בל״ס פי׳ טהור׳ ומחצבו מל״פ הישנה anâhita (die reine) עיי״ע נקד וא״כ לפי זה אולי יש להגיה מנהדותא שם מופשט (das Reinmachen) תחת מנהרותא, מנחרותא; וזה מה שפי׳ רבינו בע׳ מנהרותא „צורך עבודות״ היינו לתשמיש הנקיה לכל מה שבבית.

* מְנַקֵּט (מפעל נקט = לקט Sammler) אבות דר״נ ספי״ח לר׳ יוסי הגלילי מְנַקֵּט יפה יפה בלא גסות רוח.

מנקטא (פי׳ לפע״ד בצירוף עם פארי חגורת צואר שמגעת עד החזה ein bis zur Brust reichendes Halsband עיין בפנים) בפ׳ במה אשה (שבת פ״ו מ״א) ולא בקטלא. גמר׳ (שם נ״ט:) מאי קטלא מנקטא פארי[10]) פי׳ לשון ארמי הוא והוא

---

1) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ר. 2) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בש״ס ובתוספתי ע״ז פ״ו ובכ״י אירפורט מיניקן, ובדפ״ע מניקא 3) בכ״י ש״ס סרפים והוא הנכון והוא Σάραπις ובתוספתי ע״ז שם: סרפס ובנו״ג ובכ״י ערוך סר אפים וצ״ל בתיבה אחת. 4) בפי׳ רה״ג הקבוץ ומיניקות. 5) וכ״ה בפי׳ רה״ג. 6) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ר. 7) כ״ה בכ״י ה״ב ועיי״ע אגרדמין, אגרדמים (בח״א כ״ח.) ובדפ״ר ובכ״י ערוך אגרדמים גוי ובכ״י ש״ס גוי אגרדמים ובשדפ״ע רק גוי. 8) עיי״ע (בח״א ל״ו:) ובפי׳ רה״ג עדק. 9) עיי״ע בח״א כ״ט ע׳ אגרינומון ושם צד כ״ח הערה 3. 10) בכ״י ה״ב פירי אבל בע׳ פארי גם שם פארי.

התכשיט המפורש בע' קטלא. — (א"ב עיי"ע פארי). *[אחי"ה ר"ב לא היה מכוון על פארי (ב') של רבינו כי שם נרמז רק עיי"ע מנקטא וע' קטלא אבל היתה כונתו על פאר ג' אשר שם הוסיף ר"ב להביא מסכ' ע"ז פ' כל הצלמי' (מ"ז.) בני מעים מהו לפארות פירש"י נימין של כנור ועל זה כתב ר"ב ואולי מזה מנקטא פארי וכו' ע"ש ולפעד"נ עיקר הגי' מנטקא וכה"ג ברי"ף כ"י על זה רסוקה (רסיקה) (שבת נ"ט:) וכה"ג באו"ז הל' שבת סי' פ"ד ס"ק ז' ופי' בל"ע منطقة פי' חגורה[1]) ומלת פארי הוא ל"פ بُرور ובלי' צענד vara חזה וא"כ מנטקא פארי חגורה שמגעת עד החזה והוא ענק של צואר המגיע עד החזה ומעתה זכינו להבין פי' הגמ' (שבת נ"ט:) מאי קטלא מנקטא פארי ופי' ר"ח בשבת (נדפס בש"ס ווילנא) קטלא תכשיט בצואר כגון ענק והיא בל"ע מכנקא ע"כ וכן פי' הרי"ף בל"ע מכנקא וכ"ה בפי' רה"ג לסד"ט צד 8 על משנה ח' פי"א דכלים[2]) והיא מלה ערבי' مخنقة פי' ענק Halsband וא"כ קטלא (catella) אחד הוא עם (מנקטא) [מנטקא] פארי. ואם נגרוס כבכ"י ה"ב פירי אולי הוא אז משובש מן כירי והוא ל"פ كيرى צואר וא"כ מנטקא כירי ממש חגורת צואר אבל קשה עלי לשבש כל הנוסחאות שאי' שם פארי. ועוד י"ל כי יש לקיים גי' מנקטא היינו מל"א נקט פי' אחז ופארי הוא ל"פ پُر שערות הרכות סביב לצואר וא"כ מנקטא פארי הוא מן ענק שתלוי בצואר לאהיזת שערות הרכות סביב לצואר וזה קרוב לפי ר"ב בע' פאר ג' ע"ש — ופי' התוספו' מנקטא פארי „פרורי הפת" קשה להלמו ונראה שכיוונו לל"פ پاره חתיכות קטנות] —

* מנקרותא עיי"ע מנקדותא.

* מנורי (?) תוספתא יבמות פ"י בכ"י אירפ' כפר מנורי ובכ"י ו"ו מנורי ועוד הגי' בדפוסי' מנדין ונראה שזה עיקר ובב"ר פנ"ב ופע"ד ויק"ר פ"א קהל"ר פ' טוב ללכת ירו' ר"ה פ"א דנ"ז סע"א מנדי ועוד היום נקרא Kefr Menda עיין נייבויער גיאגראפיא 270.

* מְנָרְתָא (בל"א כמו מְנוֹרָה Leuchter) תרג' מנורה מנרתא עיין תרג' אונק' וירו' לשמו' כ"ה ל"א והלאה ועיין שבת מ"ה: ירו' יומ' פ"ג דמ"א. פסיקת' דר"כ צד קכ"ג. ב"ר ס"פ ס"ג שהש"ר פ' כמעט. ובענין מנורה שבמקדש עיין מנחות כ"ח:

כ"ט. פ"ו: פ"ח: ובהשאילה עיי"ע כף ז' ומ"ש. ועוד בהשאילי' ב"ר פ"כ עיי"ע לווטס.

מְנַשֶּׁה (שם פרטי) בחלק (סנהד' ק"ב סע"ב) שנשה יה [ד"א] שהנשי את ישראל.[3])
*[אחי"ה ועיין עוד דרושים בענין מנשה בן חזקיה שבת קי"ג סע"ב, נדרי' ל' סע"ב, יבמות מ"ט רע"ב, סנהד' צ'. ק"ג. ק"ד. ויק"ר פי"ז פל"ו במד"ר פ"ט, י"ב, י"ג, דב"ר פ"ב, רות רב' פ"ה. ועוד הרבה אמוראים נקובים בשם זה ד"מ רב מנשה תלמיד רב יהודה, רב מנשה בזמן עולא, רב מנשה בר זביד, ר"מ בר גדא. וכן רב מנשיא בר שגובלי, רב מנשיא בן עות (בסד"ט עזת), רב מנשיה בר ירמיה, רב מנשיא בר יהודה, ר"מ בר יעקב, ר"מ בר תהליפא, ר"מ מדויל, מנשיא בר מנחם, מנשיא בר מנשה, ועוד רב מנשי עיין על כל אלה בסד"ה דפ' ווארשא צד קל"ז והלאה — ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג יוסי בר מנשיא וכצ"ל בירו' מגיל' פ"ב דע"ג: במקום: יוסי בר מנישא עיי' מבה"י למהרז"ף צד ק"ב:] —

מנשתפא (הוא אתפעל מן נשף בל"ע نشف נעתק ממקומו ונתגלגל von der Stelle rücken) בר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"ג רע"א) כריכות ברשות הרבים הרי אילו שלו משום דמנשתפא[4]) פי' מתגלגלין ועיקרו מן נשפת ברוחך (שמות ט"ו, י') כלומ' הרוח מנשבת בהן ומתגלגלין. *[אחי"ה הפי' נכון הוא אבל לא מגזרת נשף שהוא ל"מ כי אם מל"ע הנ"ל ושייך לע' נשף ב' ושם מפורש לנכון: זז ממקומו וש"נ יתר הדוגמאות ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') פי' מינשתפי: מתגלגלין ברגלי בני אדם. — והגרי"ב בהפשב"ע לא עיין בזה יפה לכן כתב מה שכתב] —

1 מְנָת (מל"מ פי' כמו מָנָה ענין חלק ומתנה (Theil, Gabe המלך כבר פירשנו בע' ארנונא. *[אחי"ה ושם מפורש מנדה (עזרי' ד', י"ג) ע"י זו „מנת המלך" והוא ל"מ (בדה"י ב' ל"א ג') במשקל קְצָת, עֶזְרָת. ע"ז ע"א. הפס עלי מנת המלך עיי"ע פס ד'. ב"ב י"ב. מנת בכרם אני מוכר לך וכו' עיי"ע פרדס. ושם קס"ז. מנת ראובן ושמעון אחי, סנהד' צ': יש לו מנת . . אין לו מנת. ובל"ס וארמי ב"ק קי"ג: פרע מנתא דמלכא. ב"מ ק"ט: בעי למיתב מנתא לאריסא, יבמו' ל"ח. ומנתא אית לך בהדן] —

[1]) ונכון פי' הרי"ף ריסוקא חגורה של עור ונקראת בלי' ישמעאל (מגנוקא) [צ"ל כמו בכ"י: מנטקא] ע"כ. [2]) וקצת דבריו הובאה בע' קטל ב' ע"ש. [3]) כ"ה בכ"י וצ"ל ד"א כמו שהשלמתי וגם צ"ל וכו' כי קטוע הוא. [4]) בנו"ג דמינשתפי וכ"ה עיקר וכ"ה בעי' נשף ב' בכ"י ש"ס ושם ג"כ גי' משום כבערוך ולפנינו ליי.

2 מְנָת (מע' הקודם בצירוף על או במלת ב' בראש פי' ע"י חלק כלומ' בתנאי auf den Theil (hin, mit Bedingung בסוף ב"ב (קע"ה רע"ב) הנח לו ואני נותן לך[1]) פטור שלא על מנתו הלוהו פי' רבי' גרשם ז"ל שלא על מנתו של ערב הלוהו כלומ' לא אמר לו ערב בשעת מתן מעות הלוהו על מנת שאני אפרע לך[2]) ויש ששונים ומפרשים אמונתו ממש. *[אחי"ה וכ"ה במשנ' בבבלי וירו' ובמשניו' ופי' אמונתו הבטחתו. ובגוף הדין עיין הרמב"ם הלכ' מלוה ולוה פכ"ה הל"א וטור חו"מ רסי' קכ"ט. — וכנ"ה בב"ב קע"ג רע"ב על מנת שאפרע. ב"מ נ"א סע"א וש"נ על מנת שאין לך עלי אונאה. קידושי' ו': מתנה על מנת להחזיר, שם וש"נ על מנת שתחזירהו לי, ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ד ומנוניה על מנת לחזור. חולי' קל"ד רע"א הרבה פעמים ע"מ (ר"ת על מנת), אבות פ"א מ"ג על מנת לקבל פרס וכו'. ועוד בבית: ירו' ב"מ פ"ה ד"ה ע"ג במנת לעלות לו ולד אחד וכו', כ"י אירפ' תוספת' דמאי ספ"ה אם התנה עמו במנת כן מותר ובנו"ג על מנת לעשות כן. ושם רפ"ז הרבה פעמי' גם בכ"י אירפ' על מנת כן ע"ש ועיי' מכילת' משפטי' פ"כ] —

מְנְתָּא (לדעת רבינו פי' בל"י ורו' μίνθα, μίνθη, ήδυοσμον = Minze, mentha בל"ע نعنع ובל"ס ננעה) כפ"ק בעוקצין (מ"ב) שרשי המינתא[3]) והפיגם „פי' בל' ישמעאל נענע"[4]) ובלעז מינטא ממש[5]). ירושלמי בכלל גדול אמרו בשבת (פ"ז ד"י.) ההן דגזז כסבר[6]) כרתין כרפס גרגיר[7]) טרוקסמין כשומין[8]) נענע חייב משום קוצר. — (א"ב וכן נקרא בל"י ורו'). *[אחי"ה וכן פי' הרמב"ם בעוקצ' והמינתא ממין הנקרא בערב נענע ע"כ וכנ"ה בירו' דמאי פ"ב דכ"ב סע"ג מינתה הנאגד בפני עצמה. וזה היא Minze אבל בשבת הנ"ל ובדף ק"מ. ויתר מקומות צ"ל אַמִּיתָא והוא Ammi וכן ענין ניניא (ננהא) עיי"ע נניא ומ"ש] —

מם (מַסָּן והוא בינוני פַּעל מן אָסִי פי' בל"ס מרפאין (sie heilen בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ח.) כל שקייני מסו[9]) ומטללי בר ממיא דמסו ולא מטללי פי' מסו מרפאין. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע מתרפאין ופי' מַסָּן היינו בינוני פַּעל בקבוץ מרפאין ור"ח בפי' בשבת (בדפ' ווילנא) לא העתיק המלה רק מפרשה: מעלו וסעדי ע"כ והוא הוא מרפאין[10]). ועוד הקבוץ מַסְיָין גיטי' נ"ו: והיחיד מַסִּי שבת קי"א. עיי"ע אס א' (ח"א קס"ג:) כי שם מקומו. ובל"ס מַאסֵא הבינוני בפעל וא"כ נוכל ג"כ לנקד מָסָן, מָסְיִין, תרג' אונק' לדברי' ל"ב, ל"ט ואני ארפא: ואף מסינא ובתר"י ב' דְמָסֵי ובתרג' משלי (ד', כ"ב) מַרְפֵא: מָאסֵי כאלו כתיב מְרַפֵּא וכ"ה בפשיט' הסורי' שם ולפסוק י"ב, י"ח מאסי ובתרג' שם מָאסְיָה, ותרג' רפאי אלל (איוב י"ג, ד') כמאסי אלל] —

מם (= מָסָא, מָסִי לדעת רבינו מל"מ מָסָה = מָסַס ענין התכה zerschmelzen, zerfliessen ולפי פי' ר' זעירא נ"ל מל"ע ماص ממעך ביד zerreiben ולפי' אחר בירו' (עיי' בפנים) מל"י μεσόω zur Hälfte sein, die Mitte, Hälfte נעשה מחצה bilden וכן בל"ע مسل) בראש מעשרו' (פ"א מ"ב) הרימונים משימסו. ירושלמי (פ"א דמ"ח ע"ד) ר' זעירא בשם ר' יסא משיתמעך האוכל תחת ידו[11]) ונראה שהוא מלש' והם השמש ונמס (שמות ט"ז כ"א[12]). ועוד (פירוש) [נ"ל יותר טוב[13]) בירוש'] (בירושלמי שם[14]) משיכניסו מחצה. ר' יונה בעי דילמא מן רבנין דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבבנו (דברים א', כ"ח) פלגון לבבינו. ונראה שהוא לשון לעז[15]) חצי מיסו. ומצינו במגילת איכה (פ' רבתי ד"ה חד מירושלים) קפץ במיסון דחנותא[16]) ובראש ילמדנו (בתנחו' לי') אמר לרקיע בוא[17]) ועמוד (באמצע) במִיסון. — (א"ב פי' בל"י תוך ואמצע). *[אחי"ה והיינו בל"י

[1]) וכ"ה בירוש' ובמשניות נאפולי ובכ"י ש"ס (ד"ס לב"ב רל"ב.) ובנו"ג ואני אתן לך אבל לי' במשניות שלפנינו ובדפוסי' הראשונים. [2]) לי' בכ"י ק"ט וה"ב ובאסת לי' גם בכ"י רגמ"ה לב"ב הנ"ל ואולי אי' כן בתשובי רגמ"ה. [3]) בכ"י ה"ב בט"ס המניתא, בכ"י ק"ט המנתא, בפי' רה"ג בעוקצין 42 א"ד מינתא אצל הגי' החמיתא עיי"ע (בה"ג תמ"א:) וכ"ה בתוספתי כלאי' ספ"ג ובכ"י אירפ' שם (צוק"מ 78 בראש השורה) בט"ס וחמיטא ור"ש גורס אמיתא וה' לעוו פפלג"צ 261 פי' הכל בלא"ר אשר ממנו נעתק לי' ἄμμι. [4]) הועתק מפי' רה"ג הנ"ל. [5]) עיי"ע אמיתא (ח"א, קל"א.) ומ"ש בסוף העי' שם. [6]) בכ"י ע' ובדפ"ר בט"ס בספר. [7]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובירו' ובשדפ"ע גרגר. [8]) בכ"י ק"ט רשומין ובירו' בשומין ובדפי' אמשי' ופרי' כשותין. [9]) וכ"ה לפנינו אבל בכ"י ש"ס יותר טוב מסן. [10]) ועתה הוברר לי כי גם פי' גם גי' בדגלילא בעי' גליל (ח"ב, רפ"ד.) שייך לר"ח (שם). [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובירו' וכן העתיקו הר"ש למעשרו' ובדפ"ע ידיו ובפי' מהר"י ן' מלכי צדק בתוך ידיו. [12]) וכן בפי"מ להרמב"ם במעשרו' ע"ש. [13]) ועיי"ע אפיטרופס הדפה ותיק כיון א'. [14]) ושם אמורא הוא: ר' יהודה בר פזי בשם ר' יהושע בר לוי. [15]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר ואמ' והוא בלאי"ט mezzo, ובדפו"ו לי' יון. [16]) בנו"ג וקפץ ואשתכח במצצי דחנות. וה' לעווי בעמת"ל ח"ג 107 כתב שלי' באיכ"ר ולא דק היטב. [17]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובדפו"ו בט"ס בו.

μέσον Mitte ובלי ספק באמצע בא מגליון להורות על מלת במיסון. וכנ"ה באיכ"ר פ' רבתי אשתין במיסון דאורחא פי' השתין מים באמצע הדרך (עיין סנהד' ק"ד: גברי נפנה לדרך). וכן הבין ר' יהודה בר פזי (בירוי הנ"ל ועיי' ג"כ בקצור בב"ר פי"ז) דבור משימסו של משנה ורבנין דאגדתא דרשו כן המסו של מקרא מל"י הנ"ל μέσον ומהפעל μεσόω וע' זקני' העתיקו תָּוֶך (מ"א ח', ס"ה; דה"י ב' ט"ז ל'; ירמי' ל"ט, ג') תּוֹךְ (דברים ג', ט"ז) בְּתָוֶךְ (בראשית ט"ו, י') בְּתוֹךְ (שמות כ"ה, כ"ח; במדבר ל"ה, ה') תִּיכוֹן (מ"ב כ', ד') מחצית (מ"ב כ', ד'; נחמי' ח', ג') וזולתו ע"י μέσον והפעל ממנו בשמו' י"ב, כ"ט בחצי הלילה μεσούσης τῆς νυκτὸς ועוד עיי"ע המיסו (ח"ג, רי"ז.) ובעל מ"כ הבין כן מסו (בב"ר ספ"ד ופ' י"ד) אבל עיי"ע מסו] —

מָסָא (בל"פ ماشه Ofenschaufel עתר של תנור בסוך[1]) גמ' דפ' חסידים (תענית כ"ה רע"א) אמרה לה פלניתא אייתי מסא דחריכא[2] ריפתיך[3] תנא אף היא להביא מרדה נכנסה[4]. בר"ג דפ' עד כמה (בכורות כ"ז.) ואי ליכא כהן קטן שקלה לה בריש מסא ושדי לה בתנורא. פי' מסא היינו מרדה[5] שרודה את הפת מן התנור. *[אחי"ה ובאמת בע"י הראשון בתענית הנ"ל הגי' אייתי מ ר ד ך במקום מסא. ופירש"י בתענית מסא: עתר שמוציאין בו הלחם מרדה פאלי"א בלעז[6] ומרדה ומסא חדא מילתא היא ע"כ ובבכורות הנ"ל לועז מסא: פורגו"ן והוא ל"צ Ofenkrücke fourgon אוד וכן לועז אוד בביצ' ל"ג. והוא מתוארה בדרז"ל עיי"ע מתרא וע' חד ב' (ח"ג, תפ"א הערה 11) ופי' מסא מל"פ הנ"ל כאמור[7]. וראיתי בפי' רגמ"ה לבכורות (כ"י אנגייליקא דף צ"ב.) שפי' מסא: ראשית העיסה עד כאן וכיון לל"ר Teig massa וקשה להלמו] —

מְסָא (לדעת ר"ב ואולי גם רבינו מל"ר missus eine Tracht, Gang Speisen ויותר טוב מל"י אמצעי' μέσος, μέσος מאותה הוראה) בראש וידבר בילמדנו (בתנחו' ל"י) כותב על גבי הסגמוס[8] במה מיסא יש פי' בלעז קורין לתבשיל מיסא[9]. — (א"ב בל"ר מיני תבשילים שונים). *[אחי"ה אולי רבינו ור"ב לדבר אחד נתכוונו והיינו על ל"ר הנ"ל ומזה נעתק גם לל"י אמצ' הנ"ל ופי' הליכה עם התבשיל שהשמש הלך ובא אצל כל אחד מהחבורה עם התבשיל ובתבשיל שני חוזר חלילה ולכן נקרא גם בלא"ש Gang וכנ"ה מיסון במעריך לר"מ לונזאנו וז"ל בע' מיסון בריש י ל מ ד נ ו כתיבת יד לא הכנסתי לפניהם אלא מיסון מיסון. פי' תבשיל תבשיל לבדו ולא כמנהג ערביא שמכניסין כל התבשילין יחד ע"כ. ואולי מזה בקבוץ תוספת' פסחים רפ"ב (ג') המסות שנפל לתוכן קמח הרי זה אסור כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג המסית, חמסית] —

* מָסָא (מל"מ מָסָה בל"ס מְסָא וממנו השם מָסָא ענין התכה ובצרוף עם לב כמו בל"מ מורך das Zerfliessen, Verzagen) באיכ"ר פ' שרתי דרש למס (איכ' א', א') לְמָסָא דליבא ועיין ביחזק' כ"א, י"ב. ובנפעל נמסית תוספת' סוט' רפ"ג ומפעל מסס בנפעל דב"ר ספ"א תימס עיניו של אותו האיש.

* מיסון, מִיסְוָן פי' אמצע עיי"ע מס ב'. וסוף ע' מְסָא. ועוד עיי"ע מסין ב'.

* מַסִּין (die Steuern הקבוץ מל"מ מס) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד מעלי מסין. בשהש"ר פ' יונתי ובויק"ר ס"פ ל"ג מסים וגי' רבינו בע' זמיון (ח"ג, רצ"ו: עיין הערה 4) פסין.

* מסין ירו' כלאים רפ"ג דכ"ח ע"ג אולי צ"ל מיסון פי' אמצע.

* מֵיסָן (מפעל אסי פי' רופא Arzt) ירו' גיטין פ"א דמ"ג: הוי מיסן, והפעל עיי"ע מס א'.

* מְיסָרָא (Gebund) עיי"ע אחר מסר האחרון.

* מְסָאֵב, מְסָאֲבָא (בל"ס מְסַיְבָא פי' טמא ein Unreiner) ולנקבה מְסָאַבְתָּא כולם מפעל סאב עיי"ע.

* מְסָאנָא במשקל סורי פי' סאון בל"מ ועיי"ע מסנא.

---

[1] כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. ובדפ"ע בריש. [2] כ"ה בכ"י ע' ובדפ"ע דחרוכא. [3] וכה"ג בכ"י ש"ס מינכען אייתי מסא דחריכא ליך ריפתיך ובנו"ג דקא חריך לחמיך. [4] משמע שלא גרס רבינו אמרה לה אף אנא לתכי עיילי כדאי' לפנינו וכן לי' בכ"י ש"ס ועיין ד"ס בתענית צד ע"ה: [5] בכ"י ה"ב וב"ר נקוד מרדה. [6] בל"צ pelle בל"ר pala Schaufel. [7] ועיין הוספת פליישער לעמת"ל ח"ג, 313. [8] וכ"ה בע' סגמוס בכ"י ק"ט ובדפ"ר שם: סגמוס ובשדפ"ע אסגמוס וצ"ל הסגמוס. [9] בכ"י ק"ט מסא אבל בע' סגמוס לג כון מיסא.

מַסְּאָסָא (= מַסָּסָא וכן הוא בלשון סורי[1]) ובלשון ערבי منسة, منساة וגם مساس מלמד בקר (Ochsenstecken) בראש פסקות (ר"ל פסיקתא דראש השנה) (פסיקתי דר"כ צד קנ"ג.) מהו מלמדך להועיל (ישעיה מ"ח, י"ז) (מסקד) [צ"ל מסקיד] [2]) לך כגון הדין מסאסא[3]) מסקד להדן פרתא. פי' מלמד שמנהיג את הפרה. *[אחי"ה ג"י מססא עולה יפה עם משקל סורי וג"י מסאסא עולה עם כתיבת המלה הערבי' ובין כך ובין כך יש לדגוש ס' הראשון לתשלום הנו"ן הנשמט כי שרשו נס = نس פי' דפק ונגש antreiben עיין הוספו' ה' פליישער לעמת"ל לח"ג 313 וכן ענין شغذ וזהו מסקיד] —

* מִיסַב (מקור מן נסב פי' לקח das Nehmen) עיי"ע נסב וע' סב א'.

* מֵסַב (מפעל סָבַב פי' ישב בסביבות לאכול וממנו השם מֵסַב Sitz beim Tischgelage) שבת ס"ג רע"א במה סעדת היום.. במסב רחב או במסב קצר והושאל לניאוף עיין פירש"י וע' יין וע' סב ו'.

* 1 מְסִיבָּה, מְסִבָּה (נרדף עם ע' הקודם Trink-gelage, Gastmahl) ברכות נ"ב: סתם מסבת כותיים לע"ז. ב"ב ק"כ. בישיבה הלך אחר החכמה במסיבה הלך אחר זקנה פי' בסעודה והוא ל"מ (שה"ש א', י"ב) כי דרכם היה בימי קדם ועוד היום באנשי מזרח לישב על המאכל והמשתה סביב סביב ועיין רד"ק שרש סבב. והתואר מְסוּבָּה ובקבוץ מְסוּבִּין נגזר מזה עיי"ע מְסוּבִּין.

* 2 מְסִיבָּה, מְסִבָּה, מְסִיבְתָּא (מל"מ והוא מְסִבּוֹת (איוב ל"ז, י"ב) ענין סבוב והיקף והושאל אצל רז"ל ללול Wendeltreppe) תמיד פ"א מ"א יוצא והולך לו במסבה ההולכת תחת הבירה. מדות פ"ד מ"ג ואחד למסיבה. ושם מ"ה ומסבה היתה עולה וכו'. ושם: היה עולה במסיבה. ושם פ"ה מ"ג ומשם מסיבה עולה לגג בית הפרוה. ותרג' ונסבה (יחזק' מ"א, ז') מסיבתא וכן תרג' ובלולים (מ"א ו', ח') וכן במסיבתא ועיין פי' נכון בענין זה ברש"י וברד"ק ליחזק' שם ובתוי"ט למדו' פ"ד מ"ה[4]).

מְסוּבִּין (הקבוץ מתואר מסובה הנאצל מהשם מְסִיבָּה, מְסִבָּה א' פי' היושבין במסיבה die an der Tafelrunde sitzen ופי' רבינו עיין בפנים) בראש פיסקא דרני עקרה (פסיקתי דר"כ צד קמ"א:) עיקר מסובין של[5]) לאה היו אלא שהיו עושין רחל[6]) עיקר. פי' הגדולים. *[אחי"ה רבינו פי' כן רק לפי הענין ההמשך אבל לא לפי גזרת המלה כי לפי זו היה לו לומר מי שיושבין במסיבה והחשובים היו נסמכים אל צד שמאלם בעת אכילה ולכן נקראו המסובין ב ה ש א י ל ה החשובים והגדולים ומברכו' מ"ו: מוכח כי גדול מיסב בראש עיי"ע סב ו' ובעל המאמר דרש רחל עקרה (בראשית כ"ט, ל"א) ע"י עיקר וכן דרש ר' יצחק (בפסיקתי שם) בפירוש עקרה: עיקרה ועיין ג"כ ברות רבה פרש' ז' פ' ויאמרו בשינוי האומרים ושם הגי' ר ו ב מסובין משל לאה לפיכך הוא עושה את רחל עיקר וכו' וכגי' רבינו מפסיקת' אי' ג"כ בב"ר ר"פ ע"א ושם: רוב מסובין עיקר של לאה היו לפיכך וכו'[7]). וכנ"ה בע"ז ס"ט סע"ב וע' רע"א ישראל מסובין.. נכרים מסובין. ויק"ר פכ"ז והושיב אותו האיש בראש של מסובין. איכ"ר פ' בני ציון: אילין מְסוּבַּיָּין יתבין בשלוותהון וכו'. ברכות מ"ז. אין המסובין וכו' ובע"ז שם היחיד: לית את מְסוּבָּה — ועוד הקבוץ בל"נ ע"ז ע': (ההוא) [צ"ל ההיא] מְסוּבֵּיתָא דמסרה לה איקלידא וכו' פי' אחת מיושבי במסיבה ורש"י פי' בע"א ע"ש ועיי"ע סב ה' וסב ו' ומ"ש] —

* מַסְבֵּךְ (מפעל סָבַךְ ein mit Aesten bewach-sener Stock) פרה פ"ג מ"ג עיי"ע סבך ג'.

מְסֹבְלֵי (= מְסוּבְלֵי אולי בהיפך האותיו' מל"י συμβολή ענין חבור, מחברת die Verbin-dung והיינו מחרוזות Schnüre) בר"פ המוכר את הספינה ב ג מ' ה מ ו כ ר פ י ר ו ת (ב"ב פ"ו.) א מ ר ב ר ר ב א ש י[8]) במסובלי דתומי. פי' מחרוזות של שומן שאין נותנין בכלי. *[אחי"ה בנו"ג בט"ס במתאכלי דתומי וכגי' רבינו אי' בכ"י רי"ף וברשב"ם דפ' פיזי (ד"ס ב"ב צד קל"ב.) וכ"ה בפי' הר"י מיגש ובר"אש ובכ"י ש"ס במסאבלי (ותומי) צ"ל דתומי כמו בכ"י ה' (ד"ס שם), וכן מצאתי בפי'

---

[1]) בלי אל"ף אחר ס' ראשון. [2]) וכ"ה בעי' מסקיד ועיי"ע סקד כפי' גי' הכ"י, ובעי' הנוכחי בכ"י ק"ט מפקד וצ"ל מסקד ובדפ' פיזי באסיל ואמי' בט"ס מסקר ועיי' מ"ש בעי' מסקיד. [3]) וכ"ה בפסיקתי' ובויק"ר פכ"ט אבל בכ"י ה"ב בעי' מסקיד ובעי' סקד ובכ"י ק"ט בעי' סקד אי' לנכון מססא וכ"ה בדפ' אמי' שם ובדפוסי' הראשוני' שם בט"ס אססא וצ"ל מססא. [4]) ומה שסיים שם בזה"ל ואף בפירש"י דיחזק' מ"ז נמצא כדברי' האלה צ"ל מ"א, ז'. [5]) ונו"ג משל. [6]) בנו"ג של רחל. [7]) וקטוע אי' בבמד"ר פי"ד רחל שהיתה עקרת הבית היא היתה עיקר ביתו של יעקב. [8]) כ"ה בכ"י ע' ובדפ"ר.

רגמ"ה כ"י לב"ב ומפרש: במסובלי דתומי חבילות של שומין שנושאין אותן ע"ג החמור בלא כלי ע"כ ואחריו נגרר. רבינו רק לפי פירושו יותר עולה הוראת מלה יוני' הנ"ל עם מחרוזות כי חוברת (שמות כ"ו, ד'. י') מחברת (שם כ"ו, ד'. ה'; ל"ו, י') העתיקו ע' זקנים במלה יוני' הנ"ל] —

* מסבסלה, מסוסלא (?) ירו' שבת פ"ז ד"י. ההן דשטח צלין צימוקין מסבסלה ווקלטה חייב משום מעמר ובדפ' זיטאמיר הגי' מסוסלה בוקלטה ופי' קרבן העדה צלין מין תאנים[1] צימוקין ענבים יבשים מסוסל' מלח בוקלטה עצים יבשים ששוטחין ליבש וי"ג מסוסלה קלטה חייב וכו' וה"פ אם קבצן להנך מינים חייב משום מעמר וכ"נ עיקר ע"כ ופני משה פי' בזה"ל ההן דשטח צלין צימוקין זהו ששוטח הצמוקין על עורות לייבשן צלין מלשון (עססא) [צ"ל ערסא] דצלא מסוסלה בנקלטה ממיני מידות הן כלומ' שאחר כן מקבץ מהן לתוך המדות מעט מעט חייב וכו' ובמרדכי בפרקין ראיתי שמביא הגי' דשטח צימוקין קלטה חייב וכו' וזהו ידוע למי שרגיל בדפוס ממלאכת המסדרים הבורים שמערבין האותיות ועושין תיבות זרים ומשימין אותן בין המצרים ואצל המניהים שולטות עינים כהות וידים עצלות ומניחין כך מבלתי לתקן את המעות ע"כ והיטב חרה לו דלית נגר ובר נגר דיפרקינה בלי תיקונים רבים ומשכנו ידינו מלעשות ככה אחרי ראיתי כי גם בעל או"ז הלכ' שבת ססי' נ"ז כתב על זה הירוש'[2]: „ואין בידי לפרש" וה' לעווי העתיק המלה ע"י Melde יען שראה שהמפרש פי' מלח והבין שהוא מלוח!

* מסוגין (אולי מל"ר אמצ' masagium, massagium, mesuagium בית לדירה Wohnhaus) ירו' ב"ב רפ"ב די"ג. אילין דעבדין מסוגין אילין לאילין וכו' והמפרש פי' קופות גדולות וא"כ השוהו לסוגין עיי"ע סג ג'

* מַסְגָּן (מפעל סְגִי Grösse, Menge) תרג' ישעי' ה', כ"ד מסגן תוקפיהון.

* מַסְגֵּר (מל"מ Verschluss) ירו' ב"ק רפ"ה ד"ד ע"ד ושם רפ"ו ד"ה סע"ב דאית לה מסגר. שמ"ר פט"ו ונעל המסגר בפניה וכו', ותרג' מסגר (תהלים קמ"ב, ח') מסגירא. ועוד מי שסוגר Abschliesser גיטין פ"ח סע"א וסנהד' ל"ה. מסגר (מ"ב כ"ד. י"ד. ט"ז) כיון שסוגרין שוב אינן פותחין ופירש"י כיון שסוגרין הלכה וכו' וכן הוא כפי' בסנהד' שם.

* מסגריא (שם מקום בבבל) קידושי' ע"ב סע"א מסגריא איכא בבבל וכו' וגי' רש"י מסיגריא ואולי הוא Mejacarire, Majocariri שם מקום במיסופוטאמיא עיין מאננערט ח"ה, ב' צד 221.

* מְסַהֲדָא (מפעל סְהֵד, בל"מ שהד Zeuge) תרג' שהדי (איוב ט"ז, י"ט) מסהדי.

מָסוּ (נ"ל מל"פ ماست، ماستو החלב הנקפה הנמצא בקיבת הכבשים אשר בו מקפיאים חלב לגבינה ובלא"ש Lab ור"ב כיון לל"י הרשומ' בפנים) מדרש ב"ר פרשת יהי רקיע (ס"פ ד') כיון שירד טיפה אחת של מסו מיד הוא קופה פי' בל"י טמיסו קיבה המעמדת את החלב עיי"ע מסוס. *[אחי"ה וכיון למלת יונית τάμισος Lab אבל היותר רגילה מלת πυτία באותה הוראה וגם קשה להשמיט אות ט' מראש המלה לכן נ"ל לגזרה מל"פ הרשומ' בתחלת הע'. וממנו מסס הקיבה אשר בו מסו כדעת רבינו בע' מסס וא"כ מסו עולה עם כתיבת המלה הפרסי' מאסתו ובל"ם מסתא (ות' נשמטה), ומסס עולה עם מאסת וכ"ה בל"ע. ועוד עיי"ע המסס (ח"ג, רי"ז) — וכנ"ה בב"ר שם משל לחלב שהיו נתון בקערה עד שלא תרד לתוכה טיפה אחת של מסו הוא מרפף וכו' עד כך . . עמודי שמים ירופפו עָמְדוּ שמים ניתן בהם את המסו, ושם פי"ד לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן מסו בתוכו החלב רופף משנתן מסו לתוכו הרי החלב קופה ועומד וכו' וקרוב לזה בויק"ר ספי"ד] —

* מַסּוּ עיי"ע מס א'.

* מַסְוֶה, מַסְוָא (מל"מ מסוה Schleier, Decke) תוספת' כלי' ב"ב רפ"א המסוה שבמעדר. ובע' (ירוד) [ירור] הביא רבינו מאיכ"ר פ' גם תנין: אית להון מַסְוָן על אפיהון, והוא קבוץ מן יחיד מסווא. ובנו"ג מסוין ובע' מעפרת הביא רבינו עוד מסוות (מסויות) — ומזה רצה לפרש ר"ב מלת סוי בע' סוי בכתובות ס"ב: ועיי"ע מסוי.

---

[1]) וכ"ה במו"ע ע' צל ז'. [2]) ושם הגי' מסוסלה בוקולטה.

* מַסּוֹי (= מַשּׁוֹי מל"ט Last) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד מסוי של צימוקים, ושם ג"כ משוי אחד של צימוקים[1].

מַסְוִי (אפעל מן סוי פי' כמו דוי ראה והביט[2] (sehen, anglotzen בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' מניקה (כתובה ס׳.) הוה קא מסוי לה[3] לאפה. — (א"ב פירש"י מביט). *[אחי"ה וכן פירש"י (בכתובות ס״ב:) סוי לבה: ראה לבה וכו' והוא כגי' ס"א בע' אסתקר ע"ש ושם ובע' דו = דוי הארכתי בגזרת המלה לחזק פי' רש"י אף שאין צריך חיזוק ור"ב בע' סוי נדחק בפירושו] —

* מסוסלא עיי"ע מסבסלה.

* מַסְחִיט (אולי מל"ע مشحط (Stützholz תוספת' כליי ב"מ רפ"ו המסחיט של דלת וכו' נ"ל הוא עץ ארוך אשר על ידו נשענה הדלת.

* מַסְחוּתָא (בל"ס מפעל סְחִי בל"ס סחא באפעל אַסְחִי פי' רחץ והשם מַסְחוּתָא das Bad) קידושי' ל"ג. (ב׳ פעמים) הוה יתיב בי מסחותא ובע' אשן ג' הביא רבינו הגי' מסותא וח' לרוב מובלעת עיי"ע מסותא, סר ב', שד ה'. והפעל באפעל ירו' שביעי' פ"ח דל"ח. על מסחי עיי"ע ארוותא וע' אשן ג'. ירו' תרומו' ספ"ח נחתין למסחי. תר"י ב' לשמות ט"ו, ב' מַסְחֵי יתן ועיי"ע סח ד' במו"ע.

* מְסָחַיָּא (נ"ל מל"ע سحى יגע ועמל הרבה בטלטול (viel hin- und herwerfen, abmüden תרג' שני באסתר א' ס"פ ג' ונפל על קברי מסחייא והביאו המתורגמן בסיום: איני יודע מה הוא גם בעל הערוך לא הביאו ע"כ ובנו"ג מרזחיא ובספר אחר הגי' על קברי עָנֵי והוא הנכון לפי הענין כלומר על קברי המיוגעים והעמלים בחייהם.

מְסַחֵף (= מְסַחְפָא נ"ל מל"ע مصحفة עתר ברזל (eiserne Schaufel וכידון נחשת (ש״א י״ז, ו׳) תרג' מסחפא דנחש. *[אחי"ה נראה שלא היתה לפני רבינו ההוספה שהביאה רש"י ורד"ק לזה הפסוק כמו שליי בדפוסי' שלנו ע"ש — ובמתורגמ' בע' סחף פי' כלי מלחמה שהוא מסחף האדם לארץ ועוד עיי"ע סחף האחרון במו"ע] —

מַסְחֲתָא (= מַסְאֲתָא בל"ס מאזנים Wage והושאל לחנות קצבים Fleischbank אשר שם במאזנים שקלו הבשר) בפ' כיצד הרגל בגמ' דסמוך איזהו תם (ב״ק כ״ג סע״ב) ת א[4]) תיב אמסחתא וקביל זוזך. בפ' שבועות הדיינין (שבועו' מ״ב רע״א) אתורי יהבת לי ואתית (ויהבית) [צ"ל ויתבית][5]) אמסחתא וקבילת זוזי. בפ' הזרוע בגמ' השוחט לכהן (חולי' קל״ב:) הני מילי ה כ א[6]) דלא קבע מסחתא. פי' השולחן שמוכרין עליו הבשר. פ"א טורטני. במאזנים ישאו יחד (איוב ו׳ ב׳) במסחתא יטלון כחדא. *[אחי"ה בנו"ג במסחאתא וכ"ה הקבוץ בתר"י א' לדברים כ"ה, ט"ו ובתרג' לאיוב ל"א, ו' אי' במשחתא וצ"ל כגי' כ"י במסאחתא והיחיד בתרג' לתהלים ס"ב, י'; למשלי י"א א'; ט"ז י"א. והושאלה המלה לחנות שמוכרין בה בשר וכן פירש"י בחולי' מסחתא: חנות, ובשבועו' פי' מקום שמקבצין הבשר ומוכרין, ובב"ק: מקום מעמד הקצבים. וכנ"ה בחולי' קל"ג רע"ב דיתיב כותי אמסחתא וכו' ועיין פירש"י והחי"ת נוספת במלה זו והפכה! תמצא בע' מסותא שהחי"ת מובלעת היא] —

* מִסטוּבָא, מסטוביתא, מסטווה (פי' בל"ע ופ' مصطبة = مسطبة הדום רגל כסא קטן משענת הרגלים (Fussschemel ירו' ב"ב רפ"ב די"ג: חד בר נש זבין כל דרתיה שייר בה חד מסטובא והוה עליל ויתיב עלה. שהש"ר פ' לא ידעתי בל"ג: אן הוא מסתכל לההיא מסטוביתה וכו' ושרי מסתכל לההיא מסטוביתא דהוה נהיג יתיב ומחייט עלה וכו', והקבוץ ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג לא תיתבון לכון על מִסְטוּבְיָיתָא ברייתא . . דאינון צנינין, ירו' כלאי' פ"ט דל"ב, בנתון ע"ג מסטווה . . בנתון ע"ג המיטה. והקבוץ ירו' פסחים ספ"ה דל"ב סע"ג מִסְטְוָיוֹת היו עושין להן פי' כסאות קטנים שלא ישתקעו הכהנים בדם ומי שפי' כמו אצטבאות סטיו כפול אינו אלא טועה אבל מסטווה בירו' עירובי' רפ"ז דכ"ד סע"ב פי' כמו אצטבא עירובי' בבלי ע"ז: עיי"ע אסטוה ב' (ח״א, קס״ז) וה' לעווי כולל גם זה הציון בע' מסטווה ופי' ע"י ל"י στιβάς Matratze וטעות היא, וה' פליישער לא העיר כי היא היא המלה הפרסי' והערבי'.

* מוסטבי ט"ס עיי"ע מסטכי.

---

[1]) ושם עשוי של צימוקים צ"ל עשוי משוי אחד של צימוקים כגי' הרא"ש. [2]) עיי"ע דו (דוי) ח"ג, כ"ח וסוף ע' אסתקר. [3]) גכ"ה בכ"י קי"ט ודפו"ו ובדפ"ר ליה ובנ"ס לי'. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ם ולפנינו לי'. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס פ' ויתבת ובנו"ג ואיתיבת. [6]) לי' לפנינו ע"ש.

* מַסְטֵי, מַסְטְנָא (מפעל סְטָא כמו בל"מ שָׂטָה ענין נטייה מדרך הישר das Abweichen (vom Recht בתרג' מוטה (ישעי' נ"ה, ו') דין מסטי ומזה הענין מסטי דין עיי"ע מסטור. הטו מני אורח (שם ל', י"א) אבטלונא ממסטונא כ"ה בגי' בוקסטארף ובנו"ג ממסרתא.

מַסְטִיכֵי (בל"ע مصطكى בל"י ורו' μαστίχη (Mastix, mastiche מדרש ב"ר פרשת וירא יעקב כי יש שבר (ס"פ צ"א) נכאת (בראשית מ"ג, י"א) שעוה ולוט מסטיכי פי' בל"י רומי וישמעאל מין שרף הנוטף ממין עץ ויש לו תועלות ברפואה. ויש בנוסחאות כתוב בהם מ צ ט י כ א. *[אחי"ה בנו"ג בב"ר מוצטכא אבל בדפ' אמש' שנת ת"א לנכון מצטכא וכ"ה בילק' מקץ רמז קמ"ט מצטוכא וג"ב מין שמן מסטיק בלע"ז ע"כ. וגי' ר"ב מצאתי בכ"י אירפורט בתוספת' שבת פי"ב (י"ג) אין לועסין מסטיכי בשבת אימתי בזמן שמתכוין לרפואה וכו' ובכ"י וויען שם הגי' מוסטכי ובנו"ג מוסתכין ובכולם צ"ל כגי' ר"ב, אבל נראה כי ככה גרס רש"י וזה מה שפי' בביצ' ל"ג סע"ב כי תניא ההיא במוסתקא: בל"ע קורין אותו מוסתקי אבל עיין פי' היותר נכון בע' מסתק ומ"ש — ובענין התועלת ברפואה עיין פליניאום ספר י"ב פ' ל"ו; ספר כ"א פ' ג"ו] —

* מְסוּטָפוֹת (מוסטפות) (פי' מל"ע شطب, شطف (spalten מתבקע) דמאי פ"א מ"א עיי"ע סטף.

מסטר (= מסטירין) (מסטורין) מל"י μυστήριον ὁ die Geheimnisse, ριον, τὰ μυστήρια (das Mysterium בבראשית רב' פרש' נ"א (נ') כי משחיתים אנחנו ובריש ויצא יעקב (פ' ס"ח) מלאכי השרת ע"י שגילו מסטירין של הקב"ה פי' ענין סתר. בויקר' רב' ויצא בן אשה ישראלית (פ' ל"ב) ויטמנהו בחול (שמות ב', י"ב) במסטירין של בני ישראל קברו הה"ד (הושע' ב', א') והיה מספר בני ישראל כחול הים. — (א"ב פי' בל"י ורומי סוד וסתר). *[אחי"ה ותודום העתיק סוד (תהלים כ"ה, י"ד; איוב ט"ו, ח') וע' זקנים העתיקו רז (דניאל ד', ו') רזא (שם ב', י"ח. י"ט כ"ז. כ"ט) וכן העתיקו ע' זקנים עקילס ותודום רזי (ישעי' כ"ד ט"ז) ע"י מלה יונ"י הנ"ל — וכנ"ה ב"ר פע"א בעלי מסטירין עיי"ע פלך א'. שם פע"ד מילי דמסטירין עיי"ע (איזגרין) [איזגרין] (ח"א, נ"). שם פצ"ח ואגלה לכם מסטירין של מלך. פסיקת' רבתי רפ"ה מי שמסטירין שלו בידו הוא בני א"ל ומה הם מסטירין שלך זהו המשנה. בשמ"ר פי"ח מסטורין של אלהים. במד"ר פ"כ שהש"ר פ' השבעתי ולא גילו (יגלו) מסטורין שלהם. תר"י א' לבראשית כ"ה, י"ב מסטירין דמרי עלמא, תר"י א' לבמד' ט"ז, כ"ו מסטירין דילי. ירו' גיטין פ"ב דמ"ד: כתב מסטירין ובירו' שבת ס"פ י"ב די"ג ע"ד מילה מסטריקון והוא התואר μυστηριακόν — ועוד נכתב בתי"ו עיי"ע מסתורין וש"נ] —

מסטור (לדעת ר"ב מל"י μήστωρ Berather אבל לפע"ד ט"ס הוא עיי' בפנים) מדרש ב"ר פ' ויבאו שני מלכים סדמה (רפ"נ) חמשה ראשי דיינים היו בסדום קץ שקר ורב שקר ורב מסטורין פי' בל"י חוקר. *[אחי"ה ובנו"ג מסטירין והנכון כי הוא מסטידין כגי' המ"כ ופי' מטה דין וא"כ צ"ל בשתי תיבות וכה"ג במיוחס לרש"י מסטי דין וזה כמו דין מסטי בע' מסטי ע"ש. וכן גרס בשתי תיבות רבינו בע' קלפנדר: מסטה דין ע"ש. ור"ב שנה הגי' מסטורין (תחת מסטירין) מטעם מלה יוני' הנ"ל. ובסנהד' ק"ט: א' מצלי דינא (ובכ"י ילק' אצל ד"ס: דין).

מסטרני עיי"ע מגסטרן. *[אחי"ה כיון לע' מגסתרון ע"ש ומ"ש] —

מַסְיָא (= מוּסְיָא בל"י Mysien, Μυσία באסיא הקטנה) בפ"ק דיומ' (י'.) משך (בראשית י', ב') זה מוסיא וכן תרג' י ר ו ש ל מ י') משך ותירס. *[אחי"ה בנו"ג בתר"י א' אוסיא ובתר"י ב' אנסייא וצ"ל מוסייא וכ"ה במתורגמן ובירו' מגיל' פ"א דע"א: אבל בב"ר רפל"ז איסניא ועיין מ"ש בכל זה בע' אנייקי (ח"א, קמ"ט.)] —

* מְסִיבוּ (מפעל סיב פי' בל"מ שֵׂיבָה -Greisen (alter יבמו' ס"ה סע"ב מסיבו דילה מאי תיהוי עלה דהך איתתא פי' בזקנותה.

* מַסְיָין (בינוני פועל באפעל מן אסי פי' רופאים (heilend גיטין נ"ו: עיי"ע מס א'.

* מַסִּית (מפעל עברי סות בהפעיל (כמו מַלִּינִים מן לון) ענין גרוי ועצה לרעה בפרט

---

1) כ"ה בדפ"ר ובשר פ"ע ת"י.

לע"ז (anreizen, verlocken zum Götzendienst סנהד' פ"ז מ"ד המסית והמדיח. ושם מ"י (סמ"ז) כפי ני' הירוש' המסית זה ההדיוט המסית את ההדיוט[1]) ועיין שקלא וטריא בגמ' סנהד' ס"ז. ירו' יבמות ספט"ז דט"ו ע"ד המסית זה הדיוט והניסית זה ההדיוט, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ד מסית אומר בלשון גבוה והמדיח אומר בלשון נמוך . . מסית אומר בלשון הקודש ומדיח אומ' בלשון הדיוט, ברכות ס"ב: בכ"י מ' קראת לי מסית חייך שאני מסיתד בנו"ג מכשילך והקבוץ. אבות דר"נ ספט"ז וְהַמַּסִּיתִים והמדיחין.

1 מָסַךְ (נרדף עם נסך מל"מ ענינו יציקה והתכה giessen) מוסך בילום[2]) אננקי (ב"ר ס"פ י"ב) בעי' אננקי ובע' (בולוס) [בלם][3]). *[אחי"ה וממנו השם מַסֵּכָה בל"מ gegossenes Götzenbild ספרא קדושים רפ"א מסכה על שם שהם ניסוכים. ובשמ"ר ס"פ מ"ב דרש ל"מ מסכה בכמה אופנים ע"ש] —

2 מָסַךְ (= מַסֶּכֶת בל"מ das Gewebe (שופטים ט"ז י"ג י"ד) מהפעל מסך = נסך בל"ע نسج ארג weben) בהנוגע פכ"א בכלי' (מ"א) ובישתי העומד[4]). ביש מביאין פ"ח באהילות (מ"ד) מסכת הפרוסה. פי' מסכת שלפני האשה כשאורגת לעולם פרוסה לפניה. ואפי' במסכתא דכלה (תעני' י': קידושי' מ"ט רע"ב)[5]) כבר פירשנו בע' כלה [כל ג']. בפ' אלו מציאות בגמ' ר' שמעון[6]) (כ"מ כ"ג סע"ב) בהני ג' מילי משנו רבנן[7]) במיליהו במסכתא[8]) בפוריא ובאושפיזא מסכתא שקראה ואמר איני יודע כי לא קראתיה לא מחזקינן ליה בשקרי דעביד כרבנן (דאמר) [צ"ל דאמרי][9]) (ברכות ד'. ד"א זוטי פ"ג ילקי בא רמז קפ"ו) למד לשונך לומר איני יודע, וכן יאמר לא שימשתי מטתי וכן אם שינה האורח שכבדו בעל הבית מפני כי פחד שלא ירגישו בני אדם וילכו לביתו כדכתי' (משלי כ"ז, י"ד) מברך רעהו בקול גדול וגו'. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לב"מ (בש"ס ווילנא) ועיי' ג"כ תוספ' קידושי' ל'. ד"ה אל, וערכי' ט"ז רע"א, — ודע כי בדפ"ע ובכ"י נכלל זה הע' עם ע' הקודם וצריך להפרידו כי זה הע' פי' לנו ענין מַסֶּכֶת ובל"א מַסֶּכְתָּא וגזרת המלה מל"מ הנ"ל ומפעל מסך = נסך בהוראת ל"ע הנ"ל וההפעיל בתוספת' שבת פ"ח (ט') המסיך שלשה חוטין, שבת ע"ג. והטווה והמיסך, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג חייב משום מיסך . . משום מיסכת (בל"ג). והשם עם ההפעיל הוזכר יחד בשמ"ר ס"פ מ"ב מסכה רעה הִסַּכְתֶּן לדורות כלומ' אריגה רעה ארגתם לדורות[10]) עיין בפי' מ"כ בל"א ואם נקודתו הַסָּכְתֶּן אז יש לו פי' אחר עיי"ע הַסָּכָה (ח"ג, רכ"ז). ודרש מסכה (שמות ל"ב, ח') כמו מַסֶּכֶת (שופטי' הנ"ל בראש הערך) ובזה המשקל הורגל בדרז"ל עיי' לעיל בע' ובהשאילה בשו"ט מזמור ל"ח אנו המסכת ואתה האורג. ועוד הושאל לארג ומטוה במערכת איזה לימוד וכ"ה בל"ר textus פי' אריגה וחיבור הדברים עד שיאמרו לדבק טוב הוא. בירו' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג דרש ויסך (ש"ב כ"ג, ט"ז) קבעה מסכת לדורות[11]) שבת ג': בהא מסכתא . . במסכתא אחריתי, ושם קי"ח סע"ב דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. עירובי' נ"ג סע"א בני יהודה דגלו מסכתא נתקיימה תורתן בידן בני גליל דלא גלו מסכתא וכו' דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא, הוריו' י': אוקימתון מסכתא פלן ומסכתא פלן וכו', נדרי' ח' רע"א פרק זה . . מסכתא זו, מנחות ז'. מסכתא איתעקרא, סנהד' מ"ט. פתיח להו במסכתא והקבוץ שהש"ר פ' אחת היא ששים המה מלכות (שה"ש ו', ח') אילו ששים מַסֶּכְתִּיּוֹת של הלכות וכו', מדר' שו"ט מזמור ק"ד אילו המסכתיות דבר קפרא וכו' — ור"ב בע' מסכתא פי' בע"א ע"ש] —

3 מָסַךְ (מל"מ נרדף עם מָזַג den Wein mischen) בע"ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת[12]) (נ"ח:) בעא מיניה ר' אסי[13]) מר' יוחנן יין נסך שמסכו גוי מהו א"ל אימא מזגו אנא כדכתיב קאמינא מסכה יינה (משלי ט', ב') א"ל לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. *[אחי"ה בויק"ר רפכ"ב סיבא לסמוך בו נגיא ומ"כ גרס

---

[1]) ובבבלי ובמשניות המסית זה הדיוט והמסית את ההדיוט. [2]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע בולוס ועיין גי' בעי' בלס ב'. [3]) עיי"ע ח"א ק"נ: והלאה; ח"ב, ק'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ' אמ' וכ"ה בעי' נפש א' ושם מפורש וש"נ גם נגעי' פי"א מ"ט. [5]) בנו"ג בתענית מסכת דכלה ובכ"י ש"ס כלה וכ"ה בעי' כל ג' וכאן היה גורס רבינו כמו בקידושי' הנ"ל וכ"ה בפי' ר"ח בתענית (בש"ס ווילנא) שהובא ג"כ בקצת שנויים בעי' כל ג'. [6]) כ"ה בכ"י ע' ובדפ"ר וכ"ה בעי' נגב. [7]) בנו"ג עבידי רבנן דמשנו. [8]) וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג במסכת וכ"ה בתוספו' קידושי' ל'. ד"ה אל. [9]) וכ"ה בפי' ר"ח. [10]) ושם בלא"ר משתי בישתא אישתיתון לדרייא והוא מלשון שתי. [11]) ועיין בבלי ב"ק ס"א: [12]) כ"ה בכ"י ע' ובדפ"ר. [13]) כ"הג בדפ"ר ואמ' ובכ"י ק"ט יוסי ובדפו"ו ר' אמי.

ננִיא ופי' להמתיק בו עשב מר הנקרא נניא וכו' ע"ש גי' הילק' ורבינו גרס בע' סג א' באופן אחר ע"ש ומ"ש] —

מסכן (= מְסוּכָּן בינוני פעול בפועל מן סכן מל"מ יסכן בם (קהלת י', ט') (gefährdet sein ירושלמי בפ' התקבלי גט (פ"ו דמ"ח סע"א) מה בין חולה למסוכן[1]) חולה בדרך ארץ מסוכן שקפץ עליו החולי. בפ"ק דסוט' בגמ' וכן לענין[2]) (י"א ערי מסכנות (שמות א', י"א) רב ושמואל חד אמר שמְּסַכְּנוֹת את בעליהן כלום' פעמים נופל הוא מן הבנין ומת ופעמים נופל הבנין על האנשים והורגן וחד אמר שממסכנות את בעליהן דאמר מר (יבמו' ס"ג.) כל העוסק בבנין מתמסכן. *[אחי"ה עיי' פירש"י בס"ד שממסכנות ומשם מוכח כפי' הערוך וכ"ה בשמ"ר פ"א ושם הגי' שממסכנות את בוניהם. והפיעל שמְּסַכְּנוֹת וההפעיל מצוי עוד בדרז"ל עיי"ע סכן ושם השם סַכָּנָה, סַכַּנְתָּא. ובינוני פעול עוד בגיטין ס"ה: אף הַמְּסוּכָּן, ברכות ס"ב: מסוכן הוא, טהרות פ"ו מ"א המסוכן. תוספת' שבת רפט"ו (ט"ז) מפני שהוא מסוכן ולנקבה מסוכנת חולי' ל"ז. ושם: תוספת' נזירות ספ"ד] —

מִסְכֵּן (בל"מ וכ"ה בל"ע مسكين ובל"ס מֵסְכִּינָא פי' אביון (ein Armer, Bedürftiger בילמדנו מה טובו אהליך יעקב (בתנחו' בלק לי' אבל אי' בילק' קהלת ר' תתקפ"ט בש"ס תנחו') וחכמת המסכן בזויה (קהלת ט', ט"ז) וכי כל החכמים[3]) עשירים הם שנשמעים דבריהן שגוזרין גזרה על הצבור והן מקיימין אלא זה שמסכן מדברי תורה שמלמד לאחרים והוא אינו מקיים לפיכך דבריו אינן נשמעין. *[אחי"ה ובקהל"ר פ' ואמרתי אני קרוב לזה: וכי חכמתו של ר"ע שהיה מסכן בזויה היתה אלא זה זקן שהוא יושב ומסכן בדבריו . . הוי אין מסכן אלא מי (שממסכין) [שמסכין] דבריו. ובקהל"ר פ' ומצא בה: זה יצר טוב ולמה קורא אותו מסכן שאינו מצוי בכל הבריות ואין רובן של בריות נשמעין לו. ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג הוה אינש מסכין, ירו' שבועות פ"ז דל"ז ע"ד עתיר גו שוקא ומסכן גו ביתא וכו' ע"ש. רות רבה פ' ויאמר ברוכה: אוהבת האשה בחור מסכן מזקן עשיר והקבוץ ירו' סוט' פ"ג די"ט. מעשר מִסְכֵּינַיָּן פי' מעשר עני. ועוד עיין תרג' ירו' א' לדברים ט"ו, י"א. לשמואל א' ב', ה'; לתהלים י', ח'; למשלי כ"ב, ז' והפעל ממנו באפעל סוט' י"א. שמ"ר פ"א עיי"ע מסכן א'. שהש"ר פ' משכני: מְמַסְכְּנִי אחריך נרוצה. ותרג' הורד (תהלים נ"ו, ח') תמסכן (מלש' רז"ל הורד מנכסיו). ותרג' יענו (טלי' עני) (שם צד, ה') ימסכנון. תרג' תדכאו (ישעי' ג', ט"ו) ממסכנין. ובאתפעל מִתְמַסְכֵּן סוט' י"א. שמ"ר פ"א עיי"ע הקודם לזה ותרג' לש"א ב', ה'; לתהלים ל"ד, י"א; ע"ט, ח'; למשלי כ', י"ג; כ"ג כ"א; ל', ט'. והשם כמו בל"ס מִסְכֵּנוּתָא ויק"ר פי"ג פל"ה פסיקת' דר"כ קי"ז. שהש"ר פ' משכני עיי"ע ערקא ב' ועיי"ע ברזא ב' ומ"ש (ח"ב' קפ"ח:), ותרג' לש"א ב', ה'; למשלי ו', י"א; ועוד בקיצור מִסְכֵּינוּ תרג' לדברים ח', ט'; לישעי' מ"ח, י' — ובל"מ מִסְכֵּנוּת. ומהתואר מִסְכֵּן נאצל הפועל בל"מ מְסֻכָּן ישעי' מ', כ'] —

מסכין (Moschus) עיי"ע מסקין[4]) כי כן גרס בעל הערוך.

מְסַכְסֶכֶת (בינוני מל"מ סכסך -behindernd, auf haltend) כשרה בפ"א בחולין בגמ' חוץ ממגל קציר (חולי' י"ז רע"ב[5]) מסכסכת מצד אחד (שם[6]). — (א"ב מלשון וסכסכתי מצרים (ישעי' י"ט, ב') לשון בלבול וכן הפגימה שהיא מצד אחד מקלקלת הנוגע בה כי מצד האחר אינו מרגישה). *[אחי"ה בנו"ג מסוכסכת וכ"ה בכ"י ק"ט בערוך אבל ביתר הכ"י ובדפ"ע מסכסכת וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ר"צ:) וכן אוגרת (עיי"א ח"א, כ"ז) הוא בינוני פועל פי' מעכבת היד ע"י פגימה שבסכין וכן מסכסכת פי' מבלבלת ומְגָרה היד ע"י פגימה] —

* מסוכריה כתובות ו', ועוד עיי"ע סבר ד'.

מַסֶּכְתָּא (לדעת ר"ב מל"מ עיין בפני') בפ"ק דתעניות (י':) ובפ' האיש מקדש בקידושי' (מ"ט רע"ב) אלא כל ששואלין דבר בתלמודו[7]) ואומרו ואפי' במסכת כלה[8]) פי' מסכת שמועה מלשון הסכת ושמע ישראל (דברים כ"ז, ט') כי דברי תורה שבעל פה היו מקובלים משמועה אל שמועה וזה ענין שמעתא בריש כיצד מעברין בעירובין (נ"ג סע"א) דוד גלי מסכתא שאול לא

[1]) בנו"ג מה בין מסוכן מה בין חולה. [2]) כ"ה בכ"י ע'. [3]) בילק' שם וכי ר"ע וחביריו עשירים הם. [4]) מסק ג'. [5]) כ"ה רק בכ"י ערוך. [6]) בנו"ג מרוח אחת. [7]) בקידו': דבר אחד בלימודו בתענית דבר הלכה בלימודו. [8]) עיין ערך מסך ב'.

גלי מסכתא פי' אומר שמועות ומורה הוראות. *[אחי"ה וכן מוכח מפירש"י כי מסכת הוא שמועה ע"ש אבל גזרת ר"ב מל"מ הנ"ל אין נ"ל כי התיו מן הסכת היא שרשית ובמלת מסכתא לא והנכון כמ"ש בע' מסך ב' ע"ש ועיין מ"ש התוי"ט בפתיחה לפי' המשניות בשם ספר החסידים סי' תתקכ"ט — ומאותו מושג נסתעף שם King ועוד Sûtra עיין עט"ש לפערלעס 41] —

* מְסוּלְיָיא, מְסוּלְיָים עיי"ע סליים.

* מְסֵלְסְלָא פי' מסרק Kamm עיי"ע סרק ב' הציון מאיכ"ר פ' סלה.

מְסָמָא עיי"ע אבן מסמא. *[אחי"ה עיי"ע בח"א, י"ג לפי פי' רבינו שם צריכים אנו לגזור מפעל סום (בל"מ שׂוּם) והעתקתו ein hingelegter Stein] —

מסמס (מל"י ἡμίσευμα בל"ר semissis פי' כמו semi as חצי האס halber Ass) בפ"ק דקידושי' (כ גמ'[1]) ובי"ה אומרים בפרוטה (קידו' י"ב) מסימס שני קונטרינקין[2]) פי' מטבעות הן. — (א"בֿ נקרא בל"ר סמיסים). *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' ב"ב ספ"ה מיסמס שני קונטרונין (בכ"י אירפ') ובנו"ג קונטריסין, והקבוץ שם איסר שני מיסמסין (בקידושי' מוסמיסים) ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד פונדיון שני מסימיסין מסימים שתי פרוטות] —

מסימס (מל"ע הרשום' בע' אכסלגם (ח"א, פי: פי' יקר מאוד hochgeschätzt) כלי מסימס (חגיגי' כ"ו: מנחו' צ"ז.) כבר פירשנו בע' אכסלגס[3]) *[אחי"ה ושם פי' רבינו עצי מסימס דיקירי וכ"ה בפי' ר"ח בחגיג' (בש"ס ווילנא) ושם לנכון הגי' אכסלגוס, ובפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגי' דף ל"ט:) בט"ס אבטולגוס, וכלי מסימס פי' עץ יקר הרבה ע"כ וכן ענין המלה בל"ע, וכתיבתה מסאמס ובמקום האל"ף בא היו"ד לסימן הברה ארוכה בגי' מסימס וכ"ה בפי' רגמ"ה הנ"ל ובכ"י ש"ס מסמס ובנו"ג בט"ס מסמים] —

1 מִסְמֵס (נ"ל מל"ע مس הנחת הדעת והשכת הרוח beruhigen, besänftigen) בפ' החולץ בגמ' וכן שאר[4]) (יבמות מ"ב רע"ב) דיריה ממסמסא ליה בחלב ובביצים. בראש' רבה פרש' פ"ג (פ"ב) ותאמר לה המילדת אל תיראי: אמר לו כך ממסמסין נפשה של חיה אומר לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת.

2 מִסְמֵס (פי' כמו מסס נרדף עם מסא, מסי ענין התכה zerfliessen וע"י זה מלוכלך besudelt sein) בר"ג דחולין (ד'.) ודלמא סימנא הוה ליה בגויה אמר רב משרשיא דמסמסי[5]) ליה מסמוסי פי' „מלכלכו[6]) שלא ישאר בו סימן"[7]). בהלכה ב' דפ' השוחט אחד בעוף (חולי' כ"ח.) ההוא בר אווזא [דהוה בי רבא אתא כי ממסמס קועיה דמא. וכפ' אילו טרפות בגמ' ודרוסת הזאב (שם נ"ג:) ההוא בר אווזא][8]) דהוה בי רב אשי על לביני[9]) קניא אתא כי ממסמס קועיה דמא. נתמסמס הבשר רואין אותו כאילו אינו היכי דמי נתמסמס כל שהרופא גורדו[10]) ומעמידו על בשר חי (שם ובס"ג דפ' דבהמה המקשה[11]) (שם ע"ז). בפ' אילו טרפות בגמ' נשתברה השיזרה[12]) (שם מ"ה:) הומרך פסול נתמסמס פסול כבר פי' בע' מז[13]). ובפ' המפלת בגמ' וחכמים אומרים (נדה כ"ד.) איתמר המפלת שפניו[14]) מוסמסין פי' שבשר פניו נימוק תחת העור. פ"א כגון כלי מתכות שנצרף[15]). *[אחי"ה מסמס הוא בנין פלפל מן מסס. עיי"ע מס ב' נפעל נמסית תוספת' סוט' פ"ג, והנתפלפל נתמסמס וכנ"ה בירו' תרומות פ"ח דמ"ו. נתמסמסו בני מעיה אסור. חולי' י"ח: עיי"ע פרת ב'. ובנדה הוא בינוני פעול תחת ממוסמסין[16]) וכ"ה בירו' סנהד' פ"י דכ"ח. בשעה שהן (דברי תורה) יוצאין ממוסמסין הן מרים וכו' ועיי' במד"ר פי"ד. ותר"י א' לדברים א' כ"ח המסו: מסמיסן. נמגים (תהלים ע"ה, ד') תרג' כד מתמססין. למסת (איוב ט', כ"ג) תרג' כד

---

[1]) לי' בדפ"ע חוץ מדפ"ר. [2]) כ"ה בכ"י ו"ן אי ב', ל"ד וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' קנטרינק ע"ש. ובכ"י ק"ם כאן: קונדריסין וצ"ל קונדריקין כגי' דפ"ע ובכ"י ה"ב קונדרינקין ובנו"ג קונטרונקין ובכ"י אירפ' לתוספתי ב"ב ספ"ה קונטרונין. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ן א' וב' ל"ד ב"ר ובדפ"ר, ובכ"י ק"ט אכסלגס, ובכ"י ה"ב ובדפו"ו אבסלגס. [4]) בכ"י ובדפ"ר. [5]) וכ"ה בפי' רגמ"ה ובנו"ג מסמסם. [6]) בפי' רגמ"ה: בטים. [7]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגיילי' דף ר"פ ע"ב) ורש"י פי' ממעכו ומכתשו אבל בציון שאחרי זה פי' כרבינו. [8]) בדפ"ע נשמט מן ההוא בר אווזא עד ההוא בר אווזא. [9]) בכ"י ה"ב לבי. [10]) ובחולי' ע"ז. קודרו צ"ל קודדו. [11]) כ"ה רק בכ"י ערוך. [12]) כ"ה בדפ"ר, ובשדפ"ע השידרה. [13]) בכתב יד ובדפ"ר בט"ס מס וצ"ל מז [ב'] וש"נ השינויים. [14]) בנו"ג מי שפניו. [15]) כ"ה בדפ"ר ובשאר דפ"ע אבל בכ"י שנשרף. [16]) ודוגמתו עיי"ע מעט ועי' מעך, מרט א', משמש.

מתמסמסין, — אבל מימסמס בירו' שבת פי"ט די"ז, וירו' יבמו' פ"ח ד"ט. ט"ס תחת ממשמש עיין המפרש שם. והשם: מַסְמָסָה חולי' מ"ה: נ"ג: הפכו המרכה עיי"ע מז ב' וע' המרכה] —

* מסמסיה (שם שד בל"פ Mûs עיי"ע בזבזיה) שבת ס"ז, מסמסיה כה"ג בע' הנ"ל ובנו"ג מס מסייה ובכ"י ש"ס מסמטיה וצ"ל כגי' הערוך וכ"ה בסמוך בשבת מסמסיך ובכתב יד ש"ס מסמסייך וכבר הארכתי אודות לחש זה בע' הנ"ל (ח"כ, ל"א:).

מסמסתא (תרג' עזרה Terrasse des Altars) מהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה[1] (יחזק' מ"ג, י"ד) תרג' ממסמסתא זעירתא ועד מסמסתא רבתא. — (א"ב מסמתא כתוב). *[אחי"ה וכנ"ה ביחזק' שם פסוק י"ז. כ' ושם מ"ה, י"ט ורש"י לציון הראשון גורס מסתמא ופי' לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וכו' ע"ש] —

מַסְמֵר (מל"מ וכ"ה בל"ע مسمار ובל"א מַסְמְרָא יתד Nagel, Stift) בפ' במה אשה (שבת ס"ז. במשנ') במסמר הצלוב[2]) משום רפואה פי' שכן דרך מי שנתחייב לתלות ממיתין אותו תחילה ואח"כ פושטין אותו וקובעין לו מסמר בעץ ותולין אותו באותו מסמר, בטבעת בפ' י"ב בכלי' (מ"ה) מסמר שהתקינו להיות פותח ונועל בו טמא והעשוי לשמירה טהור פי' אם המסמר עשוי כדי לפתוח בו את הדלת הרי הוא כלי ומקבל טומאה ואם שמו בדלת כדי לשמור המסמר שלא יאבד טהור עד שיצטרפנו[3]) מערבו עם כלי אחר ויהיה כלי, מסמר של שולחני (שם) שקובע בו הטבלות[4]) שלפניו כל זמן שמושיבה לפניו כדי שלא תפול, בריש טבול יום (פ"א מ"ג) מסמר שאחר הככר, פי' בצק היוצא מן הככר כמו מסמר[5]) וי"מ סימן הככר שעושין אחורי הלחם דומה למסמר. *[אחי"ה ור"ש הביא שני פירושים אלה בשם עצמו ע"ש. — וכנ"ה בכלי' שם מ"ד מסמר הגרע ואבן השעות עיי"ע גרע ואבן שעות, ובכלי' שם מסמר הגרדי והוא כמו בירו' ב"ב רפ"ב די"ג: מסמרא דגוולא. כלי' פי"ד מ"ב עיי"ע חזינא. תוספתא שבת פי"ד (מ"ו) מקל שעשה בראשו מסמר וכו', ירו' פסחים פ"ה דל"ב ע"ג ירו' יבמות פי"ג די"ג ע"ג קביעא גבך כמסמרא (כמיסמרא), ויק"ר פ"ה איזה מסמר קבעת כאן וכו' עיי"ע גל ז' (ח"ב, רע"ט:), תנחומ' בהעלותך סי' ט"ו למה כתיב כמשמרות (קהלת י"ב, י"א) ואנו קורין מסמרות ללמדך שאם קבעת אותם כמסמר בלבך הם משמרין אותך, והקבוץ ב"ב ז': אלעזר בני קבע בה מסמרות, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח, ובמד"ר פי"ד בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתיקנן הן ערבין לשומעיהן כמסמרות נטועים וכו', תוספת' שבת רפ"ד (פ"ה) ועשה מסמרות הרבה מלמעלה, תוספת' כלי' ב"מ פ"ג המסמרות והסניפין, ועוד הקבוץ בל"ז כמו בל"מ (ישעי' ס"א, ז' ודה"י א' כ"ב, ג') ב"ר ס"פ ס"ח הטמין לתוכו מסמרים . . ונקבו מסמרים את בני מעיו ובתרג' לירמי' י', ד' לישעי' הנ"ל מסמרין; ולדה"י הנ"ל מסמרייא, והפעל ממנו שבת ס', ירו' שבת פ"ו ד"ח, ביצ' י"ד: ט"ו, סנדל המסומר, ירו' חגיג' רפ"ג דע"ח ע"ד כל חד וחד נסיב חד מסמר וקבע לי בגויה . . עד כדון מתקרי כיפא מְסַמְרָא] —

* מַסְמֶרֶת (אולי מל"ע مضمرط מי שיש לו קמטים Falten) תוספת' נגעי' ספ"ב המסמרת והיובלת וכו' ובר"ש לנגעי' פ"ו מ"ז הובא הגי' המסמרות[6]). ולפע"ד הוא הוא הקמטין, שבמשנ' ח' בנגעי' פ"ו, ובמשנ' ז' שם אי' היבלות והדלדולין עיין ערך דל ד' (ח"ג, ס"ו:).

מסן עיין ערך מס (ב').

מסנא (= מְסָן, מְסָאנָא בל"ס פי' כמו סאון בל"מ Schuh, Beschuhung) תרג' שרוך נעל (בראשית י"ד, כ"ג) ערקת מסנא. *[אהי"ה ועוד הרבה בתרג' עיין המתורגמן ובעמת"ר ללעווי וש"נ כי בתרג' ירו' לרוב פעמים אי' באל"ף מסאנא, אבל זה הכלל אינו עולה יפה כדמוכח מהדוגמאות שהביא וכן בדרז"ל בש"ס בבלי לרוב באל"ף כמו בסנהד' ע"ד: עיין ערך ערקא קידושי' מ"ט, מסאנא דרב מכרעאי וכו', ב"ר פמ"א ונ"ב מסאנא דמטרונא עיי"ע דטולמים ומ"ש, בגיטין נ"ו, הוה שליפא מסאנא ושם: הוה סיים חד מסאנא וכו', ובאיכ"ר פ' היו צריה חד

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ערוך. [2]) כ"ה בדפ' וויניצי' וכ"ה בירו' ובמשניו' נאפולי ופיזו' אבל בדפ"ר ובכ"י ע' מן הצלוב וכן הוא לפנינו בש"ס בבלי. [3]) כ"ה בדפ"ר וויניצי' ואמ' אבל בכ"י ק"ט שיצרפנו וכ"ה לפנינו אבל פי' רבינו מוכיח על גי' הדפוסים. [4]) בכ"י ק"ט והי"ב הטבלא. [5]) וכן הוא בפי' סוטי' לרה"ג צד 42. [6]) והי' צוק"מ בפי' המלות שבתוספתא צד LXXIV כתב שגי' הר"ש המסתרת ולא ידעתי מנין לו זה.

מסן, והקבוץ שם תרין מסאנֵי, תענית כ"ב. מסאני אוכמי. קידושי' כ"ב: שלוף לי מסנאי] —

* מְסָאנָא, מְסָנְתָּא (נ"ל מל"ע مصان כלי לשמור בו דבר מה כגון סל וכדומה מפעל صان שמר וגנז (Behältniss ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד שלח . . חדא מסאנא דתאיני . . ההיא מסנתא דשלחת לי וכו' פי' סל מלא תאנים ובאמת בב"ר פ"ם אי' חד קרטיל (בל"י κάρταλλος סל).

* מְסַננא (מפעל סְנַן ומהתואר הסורי סְנִינָא פי' מְזוקק geläutert והשם מסננא זהב מזוקק (geläutertes Gold תרג' מכתם (ישעי' י"ג, י"ב) מסננא דאופיר.

* מְסַנֶּנֶת (מפעל סָנַן בל"ע سن בבנין שני سنّن ענין לטישה וצחצוח והושאל לנקיון המשקה או מאכל מן הפסולת seihen והשם Seiher) שַבת קל"ד. קל"ט: ירו' שבת רפ"כ די"ז. מסננת של חרדל.

מְסָס (לדעת רבינו מענין מסס (ישעי' י', י"ח) ולדעת ר"ב מל"ר Rindsdarm, omasum עיי' בפנים) בפ' אלו טרפות (חולי' מ"ב.) המסס ובית הכוסות פי' אסטומכא לפי שמעכלת המאכל נקרא המסס כמו (ישעי' הנ"ל) והיה כמסוס נוסס. ויש מפרשי' הקיבה שבה המסו[1]). בב"ר פ' ד' ובפרש' י"ד[2]). לקערה שהיא מלאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף משנתן לתוכה מסו החלב קופה הוא שאמר איוב (י', י"ב) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. — (א"ב פי' הומסום בל"ר אחד מן קרבי הבהמות המעלות גרה וכלל זה יעלה בידך כל הבהמות הטהורות יש להן שלשה כרסים ולריאה שלהן יש אונות גם לכבד שלהן יש אונות והכליות שלהם מחותכות לא כן הבהמות הטמאות כי כרס אחד להן והריאה וכן הכבד והכליות חתיכה אחת כל אחת מהם וכנגד השלשה כרסים שיש לבהמות הטהורות יש גם כרסים שלשה לעופות טהורות זפק וקרקבן וכרס אחר קטן גם לדגים הטהורים יש כרסים) *[אחי"ה בע' המסס (ח"ג רי"ז) פירשתי בין לדעת ר"ב בין לדעת רבינו והבאתי ראיה לדעה אחרונה זו מויק"ר פ"ה, ופי"ח וקהל"ר ע"ש. וגם משקל ארמי מראה לגזרת רבינו מלש' מסוס כי בקהל"ר פ וסגרו דלתים פי' בשפל קול הטחנה (קהלת י"ב, ד') על ידי דלית מסוסא טחין, וכן מוכח מפירש"י וראב"ע לקהלת ע"ש. ותהיה לפי זה הה"א שמושית והיינו ה' הידיעה ונכון העריך רבינו את המלה באות מ"ם. ורש"י בחולי' שם ובשבת ל"ו. ד"ה המסס לועז המלה ע"י צינפי"ל והוא ל"ר centipellio פי' מאה עורות ונקראה כן קבה השנית בבהמות וחיות בעבור רוב הקמטים שבה עיין פליניאוס כ"ח, מ"ב[3]) וגם הובלילא לועז כן רש"י בסוכ' ל"ד. והוא הוא המסס עיי"ע בית כוסות (ח"ב, ע"ב) וע' הבלילא (ח"ג קע"ה)] —

☞ מֶסוּסְטְלָא (= מֶסוּסְטוּלֵי פי' בל"י μεσόσ-τυλον — τύλιον ריוח בין שני עמודים והוא מדת השטח המיוחד Raum zwischen zwei Säulen) מסכת שבועות דירושלמי פ' שבועות שתים (פ"ג דל"ד ע"ד) חמית משך (דחווי) [דחיוי] עיבוד[4]) על תמניא[5]) מסוסטלא פי' בל"י חצי עמוד. *[אחי"ה ויותר מדויק רֶיוַח בין שני עמודים וזה מה שאי' בירו' נדרים הנ"ל עביד אורי על (עומני) [תומני] מססטולא וצ"ל מסוסטולי וכ"ה בירו' שבועות מסוסטולי וצ"ל מסוסטולי] —

* מַסָּע (מל"מ (מפעל נָסַע) ענין העתק ממקום למקום (das Fortziehen, das Aufbrechen des Lagers) שהש"ר פ' מי זאת: מתנודדין ממסע למסע וכו'. והקבוץ מַסָּעוֹת ר"ה ל"א סע"א שמ"ר פכ"ה תנחומ' במדב' סי' ב' דב"ר רפ"א.

* מַסִּיעַ (מפעל נסע) כמו הֶסֵּיעַ בהרכבה עם דעת פי' הסרה מזכרון) ירו' תעני' רפ"ד מסיע דעת עיי"ע הסיח, הסיע (ח"ג, רכ"ז).

* מַסָּעָה (כמו מַשָּׂאָה מל"מ מַשּׂוּאָה פי' אבוקה (Fackel כ"י אירפ' תוספת' ר"ה רפ"ב (פ"א) בראשונה היו מסיעין מסעיות ועוד שם הקבוץ מַסָּעוֹת ובכ"י ו"ו משואות, מסועות ועיי"ע שא א' וע' משואה.

* מוּסַף, מוּסָפָא (מפעל יָסַף ענין תוספת לדבר אחד או לקרבנות או לתפלה Ansatz, Zusatz (Zusatzopfer, Zusatzgebet) כלי' פ"ה מ"ה

---

[1]) עיי"ע מסו. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ועליו מוסב סיגנון הלשון בערוך. [3]) ושם דבר ג"כ פליניאוס מהחלב הקפוי שבקיבת הצביים ע"ש. [4]) בנו"ג עיביד וצ"ל עביד וכ"ה בירו נדרי' רפ"ג דל"ז ע"ד. [5]) בירו נדרי' בט"ס עומני וצ"ל תומני.

מוסף התנור.. מוסף היורה עיי"ע סף ב' ושם הני' מוסיף וכ"ה הרבה פעמים בתוספת' פרה פי"א ע"ש. כלי' שם מ"א מוסף של טיט. תוספת' כלי' ב"ק ספ"ד עשה לו מוסף. — ברכות כ"ח סע"א אחת של מוסף. שבת כ"ד. קרבן מוסף. מגילה כ"א. כל שיש בו מוסף וכו'. ירו' יומ' פ"ז דמ"ג ע"ד כד מפני מוספה והקבוץ ברכות כ"ו סע"א ושל מוספין. שם כ"ח רע"ב תפלת המוספין. ושם סע"א תפלה של מוספין ושם רע"ב צלותא דמוספין ע"ז ד': צלותא דמוּסָפֵי.

* מסופות עיי"ע הבא אח"ז.

מסיפס (אולי מל"ר sepos גדר Verzäunung, Zaun) בפ' הדר בגמ' חמש חבורות[1] (עירו' ע"ב.) א"ר נחמן מחלוקת במסיפס אבל במחיצה עשרה וכו'[2]. בראש השותפין (ב"ב ב':) מאי לאו כותל לא במסיפס בעלמא. בע"ז בפ' השוכר בגמ' דסמך לבולשת[3] (ע':) חצר שחלקו במסיפס[4] טהרותיו טמאין ובנוי[5] אינו עושה יין נסך[6]. פי' הגאון מסיפס כותל חלול שיש בו חלונות חלונות. — (א"ב פי' בל"י דבר חלול באמצע). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י μεσοπόρος[7]) ורש"י פי' בכ"מ מחיצה נמוכה וכן פי' רגמ"ה כ"י לב"ב מחיצת קנים. ור"ח לעירו' שם (בש"ס ווילנא) פי' פיסקא דארזי. — וכנ"ה ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד סע"ב חצר דחלוקה במסיפס. תוספת' שבת ספ"ח (פ"ט) צרור אבן.. כדי לעשותן מסיפס ובכ"י אירפורט מסופות ואולי הוא העיקר ומל"ע مسافة ריוח באמצע והיינו מחיצה. והקבוץ ילק' פקודי רמז תכ"ב ועשית מכסה לאהל (שמות כ"ו, י"ד) כמין מסיפסין היו עשויות.] —

מֶסְפּוֹטַמְיָא (בל"י Μεσοποταμία, Mesopotamien) בבראשית רבה פרשת מ"ה (מ"ד) אל תירא אברם: אשר החזקתיך מקצות הארץ (ישעי' מ"א, ט') מספוטמיא ומחברותיה. בפרשת ס"א (רפ"ס) אשר הלך חשכים (שם נ', י') [שבא] ממספוטמיא[8] ומחברותיה. — (א"ב פי' בל"י ורומיי ארם נהרים שהיא יושבת תוך שני נהרים מסו פי' תוך פוטמו נהר בל"י) *[אחי"ה צ"ל מסוס = μέσος תוך פוטמוס ποταμός. וע' זקנים העתיקו ככה ארם נהרים (בראשית מ"ד, י'; דברים כ"ג ד'; שופטי' ג', ח') וכן פדן (בראשית כ"ה, כ'; כ"ח, ב'. ה'. ו'. ז')] —

* מִסְפָּיָא (מפעל סְפֵי פי' פחד Furcht, Ehrfurcht) תרג' פחד (איוב ל"א, כ"ג) ותרג' משתו (שם מ"א, י"ז) ממספייה. ובקצת דפוסים וכ"י ממסייפיה.

* מִסְפָּק (כמו סָפֵק Zweifel) הרבה בירו' ד"מ ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: למה אתם מכניסין עצמכם למספק הזה. ושם פ"ב דנ"ח. אתה למה הכנסתה עצמך למספק. ירו' סוט' פ"ג די"ט. ושם רפ"ד די"ט. מפני שהכניסה עצמה למספק הזה. ירו' גיטי' פ"ח דמ"ט ע"ג מה ראית להכניס עצמך למיספק הזה המרובה. אסת"ר פ' ויפקד באו לידי המספק הזה.

* מִסְפָּר (מל"מ ענין מנין Zahl, Zahlung) עדיות פ"ב מ"ט מספר הדורות. ספרי כי תצא פ', רפ"ו במספר ארבעים מנין סמוך לארבעים. מכות כ"ב: אי כתיב ארבעים במספר הוה אמינא ארבעים במניינא השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים עיי"ע מלקות וע' מרה. ועיי"ע סְכַם ומ"ש להשוות הגירסאות סוכם וסמוך עפ"י לש' השמרוני.

* מַסְפְּרָא, מַסְפָּרַיִם, מַסְפֶּרֶת (פי' תער וצבת בל"ם מַסְפְּרָא, מַסְפַּרְתָּא Scheermesser, Zwickmesser) ב"ב נ"ח. אייתי מספרא וכו'. סנהד' צ' רע"א זיל אייתי לי מספרא וכו'. שם: הבו לי מספרא ויהבו ליה מספרתא. ותרג' תער (במדבר ו', ה'; ח', ז') ותרג' מורה (שופטים י"ג, ה'; ט"ז, י"ז) מספר. ובדרז"ל בזוגי אצל מספרת כלי' פט"ז מ"ח תיק מספרת ומספריים. שם פי"ג מ"א מספרת שנחלקה לשנים עיי"ע ספר א' כפי גי' כ"י ודפ"ר וש"נ גם מספורת של פרקים (שבת מ"ח: נ"ח:) וכ"ה לפנינו וצ"ל מספרת כדאי' בתוספת' כלי' ב"מ רפ"ג. מ"ק י"ז: בתער אבל לא במספריים ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב רע"א בסכין ובמספרת אבל לא במספריים. ועיי"ע נגוסטרי ומ"ש.

* מספרתא (שם פרטי) סנהד' מ"ה. ר' יהודה בר מספרתא וכן הוא בב"ר סנ"ג ושם: ר' יודן.

מָסַק (נ"ל מל"ע مشق נרדף עם مرق ענין כריתה וחיתוך ועקירה herabpflücken, herab-

---

1) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 2) כ"ה בכ"י. 3) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 4) בנו"ג אמר רב טהרותיו וכו'. 5) כ"ה בכ"י ויו ובדפ"ר. 6) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 7) עיין מ"ש ה' אייזלער בט"ר ח"א, 67 ושם בט"ם μεσόπειρος. 8) בנו"ג מאספמיא ובב"ר ספ"ל מאספוטמיא ובשניהם צ"ל כגי' הערוך עיי"ע אספוטמיא וע' אספמיא.

(reissen בפ״ב בנגעי׳ (מ״ד) האיש נראה כעודר וכמוסק, פי׳ המצורע כשבא להראות לכהן את נגעו מגביה ידו כמוסק זתים מגביה ידו עד שיראו שחיו והאשה כאורגת בעומדין[1]) פי׳ כאורגת במסכת העומד[2]) שדרכה להגביה ידה הימנית ונראה שחיה[3]). כטוה בפשתן לשמאלית (נגעי׳ שם[4]) פי׳ הטווה בפשתן דרכה להגביה ידה השמאלית ומראה שחיה[5]) ולא יראנה הכהן ובאלו ענינין נראין בין הסתרים. וככר פירשנו מוסק בע׳ אר. *[אחי״ה עיי״ע אר ב׳ (ח״א, רס״ג) ושם פי׳ רבינו כי מוסק ענין לוקט בזיתים ע״ש ושם הבאתי ראיה מב״מ פ״ט: שבת ע״ג: לפי ג׳י כ״י וירו׳ שבת פ״ז ד״ט ע״ג וד״י. ויש להוסיף ירו׳ דמאי רפ״ו דכ״ה: זתים למסוק בשמן וכ״ה בתוספת׳ דמאי רפ״ו[6]) ושם: למוסקו בזיתים, תוספתי ברכו׳ ספ״ד ומוסקין בזיתים, ושם לשבת ספ״ט (י׳) הקוצר והמוסק, שם לטהרו׳ רפ״י המוסק זיתיו וכו׳, אם עד שלא מסקן .. משמסקן, שם לב״מ רפ״ט זיתים מסוקין, והשם מָסִיק (כמשקל קָצִיר, בָּצִיר) פי׳ לקיטת הזיתים, תוספת׳ טהרו׳ שם אם יש מסיק על פני האדמה וכו׳, ירו׳ מעשרו׳ פ״ה דנ״א ע״ד זיתי מסיק, ירו׳ ב״ב פ״ג די״ד, ג׳ שנים קציר ג׳ שנים בציר ג׳ שנים מסיק, ירו׳ יבמות פט״ו די״ד ע״ד יצא בציר ונכנס מסיק ועיי׳ בבלי יבמו׳ קט״ז: ושם מופשט שבת י״ז, גוזרני אף על המסיקה, והקבוץ ב״ב ל״ו: וימסוק ג׳ מְסִיקוֹת. ובענין פי׳ משנ׳ הנגעי׳ הנ״ל עיי״ע עדר ועוד עיי׳ בספרא תזריע הנ״ל ובפי׳ הראב״ד שם ובתוי״ט לנגעי׳ ועוד עיי׳ ויק״ר ספט״ו] —

מסק (= מַסִּיק, מַסִּיקָא מל״ע مسيك, مساك בוצע בצע ומשתוקק לדבר מה der Gierige, Habsüchtige) בפ׳ הגוזל ומאכיל הגוזל שדה מחבירו ונטלוה מסיקין (ב״ק קט״ז: במשנ׳) גמר׳ (שם) מאן דתני מציקין לא משתבש דכתי׳ (דברים כ״ח, נ״ג) במצור ובמצוק ומאן דתני מסיקין לא משתבש דכתי׳ (שם מ״ב) יירש הצלצל מתרגמינן יחסניניה[7]) סקאה. *[אחי״ה והוא מין ארבה והקבוץ סקאין תענית ו׳. עיי״ע סקא. ותר״י ב׳ לדברים שם העתיק: מַסִּיקָיָא וזו ראיה נצחת לגי׳ מסיקין והוא מל״ע הנ״ל פי׳ האוכל בתאוה והשתוקקות ובלהיטה, ועוד ענינו בוצע בצע ירו׳ שבת ס״פ ט״ז דט״ו ע״ד סופך לעשות במסיקין פי׳ עסקך בין החמסנים והאנסין, ירו׳ דמאי פ״ו דכ״ה ע״ד מן המסיקין שנו, והיחיד בנדה ט״ו סע״ב מעשה בשפחתו של מסיק אחד ברימון וכו׳, ובפסחים ט׳ סע״א[8]) ובע״ז מ״ב, ותוספת׳ אהלו׳ ס״פ ט״ז הגי׳ של מציה אחד] —

מסק (= מוסקין בל״פ مشك, مشكين בל״ע مشك בל״י ורו׳ (Moschus, μόσχος, muscus ירושלמי בסוף כיצד מברכין (ספ״ו ד״י ע״ד) על הדין מוסקין מברך אשר נתן ריח טוב במיני[9]) בשמים[10]). — (א״ב פי׳ בל״י ורומיי וישמעאל מין שם בשם עיי״ע משק ובנוסחאות שלנו כתוב מוסכין) *[אחי״ה גי׳ שלנו תתכן יותר כי הכ״ף הוא לעומת ك בל״ע ופרסי וגי׳ מוסקין (או מוסכין) עולה יפה עם מלה פרסית הנ״ל וגי׳ מושק עם מלה ערבית ויוני׳ ורומי׳ עיי״ע משק. ועוד עיי״ע פלייטון וש״נ השינויים] —

* מִיסַּק (מקור של פעל נְסַק das Aufgehen, Aufsteigen) תרג׳ תהלים ע״ב, ה׳ מיסק שמשא, לשה״ש ג׳, ו׳ מיסק קריצתא ובתר״י א׳ לבראשית ל״ב, כ״ד מיסק עמוד קריצתא.

* מַסָּקָא, מַסּוּקְתָּא, מַסּוּקִיתָא (שם מופשט מפעל נסק ופי׳ עֲלִיָּה, מעלה das Hinaufsteigen, die Anhöhe) תרג׳ ועליתו (דה״י ב׳ ט׳, ד׳) ומסקתיה, תר״י א׳ לדברי׳ ל״ב, מ״ט מסוקתא, ולבמד׳ ל״ה, ד׳ מסוקיתא וכ״ה תרג׳ מעלה (ישעי׳ ט״ו, ה׳; ירמי׳ מ״ח, ה׳; דה״י ב׳ ל״ב, ל״ג) והקבוץ מַסּוּקְיָין (תר״י א׳ לשמות כ׳, כ״ו; לדברי׳ כ״ח, מ״ב) וכן מתורגם שיר המעלות (תהלים ק״כ—קל״ד) ובל׳ זכר בויק״ר פי״ח אית תמן מַסָּקִין וכ״ה בקהל״ר פ׳ גם מגבוה, ובאיכ״ר פ׳ איכה יעיב א׳ מסוקיתיה וכ״ה בתרג׳ שמרוני מעלה (במדב׳ ל״ד, ד׳) ועיי״ע מחת במו״ע.

---

[1]) כ״ה במשני דנגעי׳ אבל בספרא תזריע מס׳ דנגעים פרשי ג׳ פרק ד׳ כעומרי׳ ובויק״ר ס״פ ט״ו בעמרים וצ״ל כגי׳ הערוך ועיין תוי״ט לנגעי׳ שם ומ״ש בשם הראב״ד. [2]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר ואמ׳ אבל בדפו״ו בעומדי׳ והתוי״ט הביא העומדת. [3]) כ״ה בכ״י ובדפ״ה, ובדפו״ו שיחיה ובדפ׳ פיז׳ באזיל ואמ׳ ופראג בט״ם שהיה. [4]) ושם הגי׳ ר׳ יהודה אומר אף כטווה וכו׳ וכ״ה בספרא הנ״ל אבל מתוספו׳ נדה ס״ז. ד״ה ומניקה נראה שלא גרסו אף כמו שלי׳ בערוך וכן לא גרס רבינו האשה כעורכת וכמו שלא גרסו התוספו׳. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר, ובשדפ״ע שיחיה. [6]) ושם הגי׳ זיתיו. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ע חוץ מדפ׳ וויניצי׳ ושם יחסיניה בט״ם ולנכון בע׳ סקאה. [8]) ובכ״י ש״ס הגי׳ ברומי. [9]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב. [10]) בנו״ג אהן מוסכין דיימר ברוך אשר נתן ריח טוב וכו׳.

* מַסְקָנָא (מפעל נסק בל"ס מַעֲלֶה Anhöhe והושאל למה שעולה מן השמועה או מאיזה דבר (Schluss, Endergebniss תרג' מעלה (במדי' ל"ד, ה'; יהושע י', י'; ש"א ט' י"א; מ"ב ט' כ"ז; כ', י"א) מסקנא. מגילי' י"ד רע"ב ומסקנא הכי הואי, פי' סוף שעלתה לו כך. ב"ק פ"ד סע"ב ואמסקנא קיימי פי' על סוף המשמעות קאי. ובלש' עברי המאוחרת הרבה פעמי' מסקנא דשמעתתא.

מַסְקִיד (נ"ל מל"ע شقذ כמו בל"מ שקד ענין מהירות והשתדלות ונהיגה בדפיקה An- (treiben (zum raschen Gehen) בויקר' רבה אמור אל הכהנים (פ ר ש ת ל ע ו ל ם[1]) (פ' כ"ט) ובראש[2] פסקות [צ"ל ובפסקת' דראש השנה] (פסקת' דר"כ צד קנ"ג.)[3]) מלמדך להועיל (ישעי' מ"ח, י"ז) מסקידנא[4]) לך כהדין[5]) מ ס ס א[6]) דמסקיד בתורתא[7]) פירשתי בראש הפרק[8]). — (א"ב יש נוסחאות כתוב בהם בדל"ת ויש ברי"ש. ותרג' כי כאשר ייסר איש את בנו (דברים ח', ה') היכמא דמסקר גבר ית בריה). *[אחי"ה כ"ה בתרג' ירו' א'. וני' ברי"ש אי' ג"כ בילק' בשני המקומו' הנ"ל בהערה 7 והנכון בדלת מל"ע הנ"ל וכן מוכח מע' סקד ע"ש. וכן פירש"י נשקד באיכ' א', י"ד ע"י ל"א של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ע"כ ובויק"ר ובפסיק' הנ"ל דרש מלמדך כמו מַלְמֵד הבקר וכמו שפי' הרד"ק בשרש שקד וז"ל כלומ' אהיה עמך תמיד להנהיגך כמו שהמלמד דבק תמיד בפרה להנהיגה עכ"ל ומ"ש בשם רה"ג עיי' מה שאכתב בס"ד בע' סקר ג'] —

* מסקום (?) ירו' ביכורי' ספ"ג דס"ח ע"ד שמעון בר ווא הוה כד מסקום צ"ל בדמסקום וכדאי' בגליון בדפ' קראטאשין, ובפני משה כתוב עני מאוד מל' מסכן ע"כ ואולי ט"ס תחת מסכן כי היה בתכלית העניות עד שלא היה עיגול מיכליה והוי ר' יוחנן קרי עלוי וגם לא לחכמים לאכול ירו' בכורי' שם ובקהל"ר פ' וגם לא לחכמים כפי ציון בסד"ה ע' ר' שמעון בר אבא אבל לפנינו בקהל"ר פ' שבת' וראה לי'.

מַסָּר (בל"ס מַסָּרָא בל"ע منشار בל"מ מַשּׂוֹר (מפעל נָשַׁר) (die Säge בפ' כל הכלי' (שבת קכ"ג: במשנ') חוץ ממסר[9]) הגדול. ויישם במגרה (ש"ב י"ב, ל"א) ומסר יתהון במסרין. מ ג ר ר ו ת ב מ ג ר ה (מ"א ז', ט)[10]) [תרג' ממסרן במסרין]. *[אחי"ה עיי"ע נסר א' במו"ע — וכנ"ה בתרג' ישעי' י', ט"ו; מ"ד, י"ג ולדה"י א' כ', ג' ושם: במסארין והוא במשקל ערבי הנ"ל. ירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ג העשויה כמין מסר. ב"ר פ"ו כמסר הזה שהוא נוסר בעץ. ועה"ק שנ"ב סיים זעגא בל"א והוא Säge וכ"ה בלאי"ט sega וע"י זה לועז הרד"ק בשרש גרר את מגרה שיג"א בלעז] —

מסר (= מָסוֹרָא בל"ס מָסוֹרָא פי' מלשין Ange- ber, Denunciant מל"ע مسر im Geheimen (verläumden בר"ג דב"ק (ה'.) ובר"ג דכריתות (ב' :) למעוטי מפגל ו מ ס ו ר[11]) פי' „המוסר חברו לגוים ונענש ממון על ידו או מסר ממון חברו לגוים אם יש עדים חייב לשלם". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח לב"ק (בש"ס ווילנא) ושם ג"כ הגי' מוסר וצ"ל מסור וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לכריתו' הנ"ל וז"ל: ומסור המלשין על ממונו של חבירו לגוים ע"כ וכ"ה בפירש"י לב"ק ה'. ולדף קי"ט. ד"ה מסור אבל בדף ס"ב. לא פי' תקנת נגזל במסור ועיין שם התוספו' ד"ה עשו. ובעל תוי"ט בנדרי' פ"י מ"ג האריך על המשקל פעול מסור שצריך להיות לכאורה מוסר ע"ש כל הענין (והובא קצת בהפשב"ע בזה הערך) ובמח"כ נעלם ממנו שהוא במשקל סורי כאמור. ונ"ל שבכונה השתמשו רז"ל בזה המשקל הסורי מפני שרצו להבדילו מן המוסר דין על חבירו (ר"ה ט"ז: ב"ק צ"ג.) שהוא מסרת הדין לגבוה כמו ישפוט ה' ביני וביניך עיי' פירש"י לר"ה הנ"ל. והקבוץ מן מָסוּר (ע"ד בְּכוּרוֹת הֶדְיוֹטוֹת לְקוּחוֹת, לְקוּטוֹת, תִינוֹקוֹת) הַמְּסוּרוֹת ר"ה י"ז, סנהד' צ"ז סע"א, ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג אבות דר"נ ספט"ז עיי"ע מן ו', מסית. ושם מופשט מְסִירוּת ב"ק ס"ב. וכ"ה בל"ס מְסִירוּתָא Angeberei] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך. [2]) בכ"י ה"ב ובפרש'. [3]) וכ"ה בע' מסאסא. [4]) וכ"ה ברד"ק שרש שקד בשם ויק"ר מסקדנא וכ"ה בדפ' אמש' ובנו"ג בויק"ר ובפסיק' מסקיד. [5]) בדפ' פיז' ובאזיל בט"ס בהדין. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר ופיז' ובאסיל ואמ' וכצ"ל בדפ' וויניצי' תחת מסקא ותחת אססא בע' (סקר) [צ"ל סקד] בדי וויניצי' ועיי"ע מסאסא וש"נ יתר שנויים. [7]) בויק"ר מסקד ובפסיק' מסקיד ל ה ד א פ ר ת א וכ"ה בילק' אמור רמז תרמ"ה ובילק' פנחס רי תשפ"ב אבל רד"ק הביא: ל ת ו ר ת א. [8]) ר"ל בע' מסאסא. [9]) בנו"ג מן המסר וכ"ה במשניו' ובירו' במשנ' ובגמ' שם ר"פ י"ז דט"ז. [10]) כ"ה בכ"י ו"ו ה"ב ל"ד ובדפ"ר. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע חוץ מדפ' וויניצי' ושם מוסר וכ"ה בב"ק (ולא מוסרי כדאי' בהפשב"ע) כפי הגהת המהרש"ל בדפ"ר אבל בדפוס' הראשונים ובכ"י ש"ס בב"ק מסור וכ"ה בכריתו'.

* מָסַר (מל"מ ענין נתינת דבר ביד והושאל לנתינת שם בן ארבע אותיות, דבור, ונפש die Aussprache des Tetragramm, Worte mittheilen, Leben preisgeben) קידושי' ע"א. שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהן וכו', ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד איתא ואנא מסר ליה וכו' קהל"ר פ' את הכל הוה בידיה שם המפורש . . אמר אית הכי בר נש דמימסר ליה ע"ש כל הענין, ובנפעל ירו' יומ' שם: בראשונ' היה נמסר לכל אדם משרבו הפריצים לא נמסר אלא לכשרים — אבות פ"א מ"א ומסרה ליהושע וכו', קידושי' י"ב: מסר מודעא, ושם ע"א. חכמים מוסרים אותו וכו', ועיין ירו' יבמו' פ"ח ד"ט ע"ד ועיי"ע בן ציון (ח"ב' קכ"ב). אתפעל גיטי' כ"ט. מילי לא מימסרן לשליח — ברכות כ'. מסרי נפשייהו אקדושת השם. ב"מ קי"א סע"ב ואליו הוא נושא את נפשו (דברי' כ"ד, ט"ו) דבר המוסר נפשו עליו[1], ושם קי"ב רע"א ומסר את עצמו למיתה, ספרי תצא פ' רע"ט ומסר לך את נפשו. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: אפי' כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל וכו', ותר"י א' לבמד' ל"א, ה' ומסרון נפשהון. בינוני פעול ב"מ נ"ח: דבר המָסוּר ללב, ולנקבה מכילת' ריש כי תשא לכם שבת מסורה ואין אתם מסורים לשבת, ושם מסורה לבית דין, לשם שבת מסורה ואינה מסורה לבי"ד. ועוד בלי השאילה ענין נתינת דבר ביד (übergeben, überliefern) עיי' שביעי' פ"י מ"ב המוסר שטרותיו לבי"ד. ב"מ ח': המוסר דבר לחבירו. ושם: מאן קא מסר ליה ועיי"ע מוֹסֵרָה. שם פ"ד. עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה. פסחים קי"ב. ומוסרך למלכות. נפעל מנחו' ס"ד: אין נמסרין בידכם. ונתינה ביד מתורגם בל' מסירה עיי' המתורגמן. והשם המופשט גיטי' ט': והלאה עידי מסירה קידושי' כ"ה: נקנית במסירה. שם וב"ב ע"ה: כיצד במסירה וכו' — ובענין מַסּוֹרֶת עיי"ע מסרת.

מסר (= מוֹסֵירָה מל"מ מוֹסֵרָה כמו מוֹסֵר פי' קשור וחבל Band, Strick) בפ"ב בפרה (מ"ג) קיפל עליה את המוסירה[2] פי' „אמר ר' חלבו אמר רב הונא[3] הלוקח[4] מוסירה מחבירו קנה במציאה ובנכסי הגר לא קנה מאי טעמא אמר רבה בר אידי[5] אסברה לי מאי לשון מוסירה[6] כאדם שמוסר דבר לחברו (ב"מ ח':) והוא חבל שקשורה בו הבהמה ונמשכת ופעמים משליכין בקיפול אותו[7] חבל על הבהמה ואם עשה כן בפרה פסולה משום שנא' (במדבי' י"ט, ב') אשר לא עלה עליה עול"[8]. [פי'] „מוסירה כגון פרומביא ושיר[9] ואפסר כל בהמה בראוי[10] לה". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח לב"מ (כש"ס ווילנא). וכנ"ה בפרה קשרה במוסרה . . כשירה ובשבת נ"ב. קשרה בעליה במוסרה ופירש"י אפסר[11] וכה"ג בלי יו"ד בב"ק מ"ה: קשרו בעליו במוסרה אבל שם נ"ח: צ"ט: במוסירה. אף כי פי' הש"ס מאי לשון מוסירה . . כאדם המוסר דבר וכו' איננו מלשון מסירה כי אם מפעל יסר נרדף עם אסר וממנו מוֹסֵר (תהלים ב', ג'; ק"ז, י"ד; קט"ז, ט"ז) ומזה בל"נ מסורת הברית (יחזק' כ', ל"ז) והוא קטוע מן מאסורת (עיי' רד"ק שם)[12] וכן מצאנו נפילת הלשון הזאת בירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: מסר לה במוסרה מהו, ירו' קידושי' פ"א ד"ס. היו לו עשרה גמלים קשורים זה בזה מסר לו מוסרה של אחד מהם וכו'. והקבוץ יבמו' ע"ז. דרש מוסרי (תהלים קט"ז, י"ז) שתי מוֹסֵרוֹת שהיו עלי פתחתם וכו'] —

* מֵיסָרָא (בל"ם מִיסוּרָא ובל' שמרוני מסורה פי' אגודה Gebund) איכ"ר פ' רבתי מיסרא דחסין, ולנקבה בשהש"ר פ' כתפוח מיסרתא דאיזוב פי' אגודת אזוב (שמות י"ב, כ"ב) וכ"ה בתרג' שמרוני (שם) מסרת אזוב (ובאונקל' אסרת דאיזוב). והקבוץ מֵיסָרִין איכ"ר שם, ובירו' שביעי' ספ"ב דל"ד. טעון עשר מֵיסָרָן דלובי וכו'. וגם זה מפעל יסר = אסר ענין קשור.

* מְסָרְבָּן (מפעל סָרַב והתואר ממנו פי' סורר der sich weigert, ungehorsam) תרג' סורר (תהלים ע"ח, ה') מסרבן ובתרג' ישעי' ס"ה, ב' מסרבנא. ועיי"ע סרב.

מסרדי (?) (איד של פרסיים עיי' בפנים) וטורייסקי מוהרקני ומירון בפ"ק דע"ז בגמ' יום

---

[1]) וכן תרג' אונקלוס ע"ש. [2]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה לפנינו. אבל בשרפ"ע מוסרה ובתוספו' ב"ב ע"ה: ד"ה אחזה הגי' מסירה. [3]) וכ"ה לפנינו בב"מ ח'. ובכ"י ש"ס בהרבה שינויים עיי' ד"ס במקומו. [4]) בפי' רה"ג לפרה: קיפל הלוקח ובב"מ לי' גם הלוקח. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס רומי (ג') ובכ"י ר' אי אי' אמר ר' אבא ר' אידי וגי' ר' אידי אי' גם בכ"י ש"ס מ' ובנו"ג אמר רבא אידי ובפי' רה"ג אמר רבה בר רב אידי. [6]) וכ"ה בפי' רה"ג אבל בב"מ אי' זה הלשון קודם אמר רבא ע"ש. [7]) לי' בפי' רה"ג. [8]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג לפרה בסד"ט 29. [9]) לי' בפי' ר"ח, ובכ"י ק"ט בש"ס שור. [10]) בכ"י ק"ט בט"ס הראוי. [11]) וכן פי' עה"ק שנ"ב האלפטרא = Halfter. [12]) ורש"י שם הבינו מלי מסירה ע"ש.

תגלחת[1]) (ע"ז י"א:) שמות תועבות של פרסיים[2]). — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב מוטרדי). *[אחי"ה בנו"ג ודפרסאי מאי מוטרדי וטוריסקי מוהרנקי ומוהרין וגי' הכ"י וגי' ר"ח כ"י לע"ז וגי' כ"י ערוך הבאתי כבר בע' טוריסקי ושם פי' הכל יפה יפה ע"ש ושם העליתי כי במלת מסרדי ובכ"י ר"ח מוסרדי עיקר הגי' כגי' כ"י ש"ס מוטירדי ופירשתי בע' טוריסקי — ובע' מוטרדי פי' בענין אחר ע"ש אבל מסופק אני אם היא מלה עברית על כן יותר יתכן פירושי בע' טוריסקי] —

* מְסַרְהֲבָא (בל"ס ממהר לעשות והחציף פנים verwegen, voreilig) תרג' וכל און (משלי כ"א, ה') וריגלא דמסרהבא והקבוץ מסרהבין תר"י א' לדברי' ל"א, כ"ז ותרג' לתהלי' ס"ו, ז'. ותואר הפעול מסרהבאית וכ"ה בתרג' מהר (משלי כ"ה, ח'), ועיי"ע סרהב.

* מַסְרֵךְ, מַסְרוֹכִי פי' חגורה Gurt עיי"ע סרך א'.

* מסרולה (?) (מין נטע) ירו' נדרי' פ"ז ד"מ: עיי"ע אפימיליה ומ"ש בח"א, רי"ח:

מַסְרֵק (בל"ס מַסְרוּקָא, סרקא ובל"ע مشط ,Kamm Striegel) והושאל לראשו של רמון -kamm artiger Bestandtheil des Granatapfels) בפ' החולץ בגמ' אחד בתולות[3]) (יבמו' מ"ג רע"א) והתנן בסייף בפי"ג בכלי' (מ"ח) מסרק של פשתן שניטלו שיניו. פי' שמסרקין בו הפשתן[4]). בסוף טבול יום (פ"ד מ"ו) מסרק של ראש פי' „שמסרק בו אדם שער ראשו"[5]). בפ"ב בעוקצין (מ"ג) ר' אליעזר אומר המסרק טהור. פי' ראשו של רימון שממנו מינץ[6]) יש בו שינים ודומה למסרק וג' דברים יש בו[7]) ושם לכל אחד ואחד העמוד שבאמצע שמו פיטמא וסביב[8]) הפיטמא שמן שיער כדתניא[9]) (תוספתי ספ"א דעוקצין או בקצת דפוסים ספ"ג דטבול יום) ר' אליעזר אומ' הנוגע בעמוד טמא בשיער[10]) ובמסרק טהור[11]).

*[אחי"ה כל הפי' הביא הר"ש בעוקצין פ"ב מ"ג בשם עצמו ועיי' ברוחב לשון בפי' רה"ג בסד"ט 43 בעוקצי' אבל שם חסרון הוא בפנים ויש להשלימו מן הערוך ומפי' רה"ג לספ"ב דכלי' ע"ש — וכנ"ה בכלי' פ"ב מ"ח מסרק של צרצור (עיי"ע צרצור) וגי' רה"ג בא"ד מסרוק וכ"ה בתוספת' כליי ב"ק ספ"ב ובכ"י תוספת' עדיות רפ"ב[12]) — שבת מ"א. הביאו לי מסרק, חולי' י"ט רע"ב שחיטה העשויה כמסרק עיין פירש"י. ובל"א מסרקא עיי"ע סרק ב' ציון מאיכ"ר. ברכו' י"ח: מסרקאי והקבוץ שם ס"א: מסרקות של ברזל, גיטי' נ"ז רע"ב במסרקי דפרזלא ועיי' איכ"ר פ' וזכור ופ' בלע וקהל"ר פ' ועוד ראיתי — ועה"ק שנ"ב לועזו קאם בל"א Kamm =] —

מַסּוֹרֶת[13]) (מפעל מסר מה שנמסר מפה על פה ולכן נקרא' כן תורה שבעל פה mündliche Ueberlieferung, Tradition) יש אם למסורת כבר פירשנו בע' אם. *[אחי"ה עיי"ע אם ג' וש"נ. ויש להוסיף זבחי' ל"ז: ל"ח. אהני מקרא ואהני מסורת. והמסורת היא שמסרו לנו חכמים בחסרות ויתרות שבתורה והם גדר וחיזוק לתורה שבכתב עיי' רע"ב לאבות פ"ג מי"ג מסורת סייג לתורה ובמגיל' ג'. דרשו ויבינו במקרא (נחמי' ח', ח') אילו פסקי טעמים ואמרי לה אילו המסורת[14]) ובירו' מגיל' פ"ד דע"ד ע"ד ויבינו במקרא זה המסורת ובב"ר ס"פ ל"ו מיכן למסורת. וכן נקרא' המסורת הגדולה אשר ממנה נמשכות כמה גופי הלכות גימטריות ופרפראות וטעמים ופירושים פשטים ומדרשים סודות ורמזים ואלמלא בעלי המסורת שהעמידו התורה והמקרא על עמדה כמעט לא מצא אדם ידיו ורגליו במחלוקות וכבר נשתכחה תורה מישראל ונעשית תורה ככמה תורות ח"ו ולא היינו מוצאים שני ספרים בכל ספרי המקרא שיהיו מסכימים יחד כאשר קרה לשאר ספרי המחברים פוק חזי רבותא במסרה דאשכחן בכמה דוכתי דתלמודא פליג עלה

---

[1]) כ"ה בכ"י. [2]) כ"ה לנכון בכל כ"י ערוך ובדפ"ע שמות עבודה זרה של גויים. ובהיותי עתה עסוק בהגהה באה לידי הוברת ראשוני של תשי' הגאו' מו"ל החי' הרכבי ושם צד 22 אי' בתוך שאלות מר' משה בן מר' יצחק המערבי זו התשי' (סי' מ"ו) ואילו אידיהן של פרסיים אשר הוזכרו מוסרדי ומיהרקאני טריאסקי ומהרוז ועכשיו מוסרדי וטריאסקי אינן נוהגין אבל מהרקאני עד עכשיו אילו הדילו מיים (נותגין) [נוהגין] בם בבבל ונקראין מהרגאן בראש הקיץ ובראש ההורף. ומהרוז הוא יום ההודש מלה מפורסמת בלי' פרסי וכו' עש"ה ומ"ש בע' טוריסקי. [3]) בכ"י ובדפ"ר. [4]) וכ"ה בר"ש בשם עצמו ורה"ג פי' כמו שכתב רבינו לציון מטבול יום. [5]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' הנ"ל ועיין הערה הקודמת. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ב"ר ודפ"ר וכ"ה בר"ש לעוקצי' פ"ב מ"ג ובדפו"ו מנץ ובכ"י ה"ב ודפא"מ הנץ. [7]) עיין בסוף הע'. [8]) בכ"י ק"ט וה"ב וסביבות. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ושם הוכפל עוד הפעם: כדתנן ר"א אומ' המסרק טהור פי' כדהניא וכו' ולשון יתירה היא ובכ"י ק"ט ל' ובדפ"ע בט"ס כדתנן וצ"ל כדתניא. [10]) בכ"י אירפורט בסיאר. [11]) וכ"ה בר"ש שם ובנו"ג בט"ס טמא. [12]) ובנו"ג שם מסרי וצ"ל מסרק. [13]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע מסרת. [14]) וכצ"ל בנדרי' ל"ז: ושם בט"ס המסורות.

ומ"מ עבדינן עיקר מהמסורת וכלהו ספרי ותקון ס"ת הויין אליבא דידה וכוותה נקטינן דאנשי כנסת הגדולה יסדוה ובתרייהו גרירינן עכ"ל ר' אברהם נורצי בפתיחה גדולה מהמחבר[1] צד ו' ושם בעמוד הקודם הביא דעת הראשונים בענין מסורת הגדולה קח נא דבריהם משם — ונקרא' עוד השמועה שנמסרה בעל פה מכילת' יתרו פרש ב' אתם ראיתם וגו' (שמות י"ט, ד') לא במסורת אני אומר לכם לא כתובים הם לכם וכו'. חולי' ס"ג סע"ב עוף טהור נאכל במסורת. תוספת' בכורו' רפ"א העוף נאכל במסורת. ירו' פסחים פ"ה דל"ב. ירו' יומ' פ"ג דמ"א סע"א מסורת בידי מאבותי, סוט' י': ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד דבר זה מסורת (מסורת היא) בידינו מאבותינו, ירו' גיטי' פ"ה דמ"ז: מסורת בידם מאבותם, ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג שכן מסורת להם מאבותם וכו', תרג' איוב ט"ו, י"ח מַסּוֹרְתָא דאבהתהון. ירו' ב"ב ספ"ו דט"ו ע"ג מסורת אגדה היא וכו', ב"ר ספ"פ מסורת היא ביד הכנעניים וכו'. שמ"ר פ' מ"ג היה הדבר מסורת ביד משה. והקבוץ בתנחומ' סוף ואתחנן סי' ו' בשעה שאמר יהושע ברוך אשר בחר בצדיקים נטלו מַסּוֹרוֹת חכמה ממשה ונתנו ליהושע וכו'] —

☞ מַסְרֵת (כל"מ מַשְׂרֵת כלי בשול כגון מחבת Pfanne, Tiegel) ותקח את המשרת (ש"ב י"ג, ט') ית מסריתא. *[אחי"ה וכן תרג' מחבת (ויק' ב', ה'; ו', י"ד; יחזק' ד', ג') והקבוץ החבתים (דה"י א' ט', ל"א) מנחת מַסְרְיָתָא — ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט סע"ב לחם עוני פרט לסורסין ולהלת המסרת] —

מְסַת (מל"מ מִסָּה בסמיכות מִסַּת ענין שעור וערך Verhältniss, Massgabe ובל"ס מִסְתָא, מֵסַת, מֵאסַת פי' די genug, zur Genüge) בר"ג דפ' הרואה (ברכו' נ"ה סע"א) חלמא בישא מסתייה עציבותיה[2]. די מהסורו (דברים ט"ו, ח') תרג' כמיסת חוסרניה. מסת נדבת ידך (שם ט"ז, י') [תרג' מיסת]. *[אחי"ה רבינו לא הביא התרג' כי שוה למלת המקרא. וכן כל לשון דַי ודֵי מתורגם בל' מיסת עיי' המתורגמן וכן כדוי לחמי (איוב ו', ז') והות מסתיא לסעודתי. ב"ב קכ"ו. לא מסתייא ובכנויים מִסְתְיָךְ גיטי' נ"ו: תרג' לדה"י א' כ"א, ט"ו, כ"ז. תר"י א' לבמד' י"ב, י"ד אלהן מסתָיהּ דתטרד וכו', ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג לא מִסְתְיָיהּ דסליקת לכהונתא וכו', ולזכר גיטי' י"ד: חולי' ק"ז: לא מִסְתְיֵיהּ, קהל"ר פ' טוב מלא: לא מיסתייה. וכן בברכו' הנ"ל מסתייה פי' דיו ושם: חלמא טבא חדויה מסתייה. ומזה גם מסתי עיי"ע. ובלי כנויי ויק"ר רפ"ג הדין מיסת מתפרע וכו' פי' כדי שיתפרע] —

מִסַּת (ל"מ מע' הקודם ונדרש מן מס Steuer, Beitrag) בפ"ק דחגיג' בגמ' עולות[3] (ח'.) מאי משמע דהאי מסת (דברים ט"ז, י') לישנא דחולי'[4] הוא אמר רב משרשיה דאמר קרא[5] (אסת' י', א') וישם המלך אחשורש מס וגו'. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב והוא הנכון כי עיקר ההוכחה היא מסוף הפסוק מס על הארץ משמע דל' חולין הוא, וכן מובא הפסוק בחגיג' אבל בילק' נשמט הסוף] —

מְסְתּוּ (פי' ענין סיפוק מע' מסת א' או י"ל שהוא כמו מסתייעה (בהבלעת העין) ענין סיוע וראייה Beweis) בבראשי' רבה בסוף אלה תולדות פרשת ל"ט (ל"ח) לאחר שהיה לו מרתף של יין פתח חבית אחת ומצאה חומץ וכן ב' וכן ג' אמר האי משאפו[6] דכולה בישא. ובראש מגלת איכה (פתיהתא דאיכ"ר סי' י"ב ד"ה מעדה בגד) האי מסתו דכולה בישא[7]. — (א"ב משפו כתיב). *[אחי"ה ר"ב כיון לציון מב"ר ובאמת בע' משפו רומז רבינו על זה הע' לכן ברור הוא כי כן כתב רבינו בעצמו ומפני כן הבאתי פנימה גי' הכ"י ה"ב והוא ל"ע صاف, مصفى פי' ברה והוברר ועל זה הביא רבינו (לפי גי' כ"י ודפ"ר) עוד גי' מאיכ"ר מסתו וא"כ ענין זו המסתו ג"כ כמו משפו צ"ל משפי פי' הוברר והיינו כמו מסתייעה ובנו"ג באיכ"ר מסתיא ויפה פי' בעל מ"כ הרי ראייה וסייעתא וילק' נח רמז ס"ב גרס גם בב"ר מיסתיא] —

מְסוּתָא (ח' נבלעת = מְסְחוּתָא מפעל סחי das Bad, Baden) בפ' שנים אוחזין בגמ' זה ישבע[8] (ב"מ ו' רע"ב) ההיא מסותא דהוו מינצו עלה בי תרי. ובהמפקיד בגמ' המפקיד אצל חבירו חבית[9] (שם מ"א.) א"ר יוחנן מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא אובילנא[10] מאניה לבי מסותא מסחותא ח' מובלעת

---

[1]) הו"ל הרב הי' יעללינעק בשם מקדש יה. [2]) בנו"ג בהפך עציבותיה מסתייה. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [4]) כ"ה גם בכ"י ש"ס ובנו"ג דחולין וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) וגי' הילק' ראה ר' תתק"ה דהוי ליה. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' שם רק: אמר קרא ובנו"ג רק דכתיב. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובשאר כ"י ובדפ"ע מסתו ועיי' בסוף הע'. [7]) כ"ה רק בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [8]) בכ"י ובדפ"ר. [9]) בכ"י ו"ז ל"ד ה"ב. [10]) בנו"ג מובילנא וכ"ה בעירו' כ"ז: סנהי' ס"ב:

והוא המרחץ. *[אחי"ה וכנ"ה בגיטי' ס"ז סע"ב איזה פעמי' בי מסותא ועיי"ע ילתא. בחולי' מ"ה: הוה יתיב בי' מסותא ובע' אשן ג' חביא רבינו מציון קידושי' ל"ג. הגי' מסותא ובנו"ג בחי"ת ובע' סר ב' כתב בזה"ל דרך לשון ארמי להבליע ח' וע' כגון שודא דדייני היינו שוחדא וכגון מסותא שהוא מסחותא תרג' רחיצה ע"כ ונגרר בזה אחר פי' ר' נסים גאון שכתב כן בס' המפתח לריש פ"ו דעירובי' עיי"ע סר ב' ועיי"ע שד ה'] —

* מיסתיוסים (פי' בל"י μίσθωσις שכירה Verpachtung) ירו' פסחי' פ"ו דל"א: מיסתיוסים כאוני היא עיי"א אָן א' (ח"א, קל"ד.).

מסתקי (= מוסתקי כמו בוסתקי מל"פ וערי' המפורשת בע' בסתק פי' כלי חרס ובקבוק irdenes Gefäss, Krug) בפ' המביא כדי יין בגמ' דסמוך ומגבב[1]) (ביצי' ל"ג סע"ב) כי תניא ההיא במוסתקי. פי' „כמו[2]) קציעות מהודקין בתוך החבית"[3]). פ"א חבית רעועה דהויא כמו שנשברה מערב יו"ט. *[אחי"ה ופ"א הוא הנכון ומל"פ וע' הנ"ל ועיי"ע בסתק וכפ"א אי' גם ברש"י במוסתקי חבית שבורה שמדבקין שבריה בשרף וכו' ע"ש וכיון ג"כ למלת מסטיכי עיי"ע ומ"ש] —

* מִסְתָּר (מל"מ מפעל סתר פי' מקום סתר geheimer Ort) ב"ר פפ"ב דרש מצפניו (עובדי' ו') גיליתי מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שבֵיניהם.

☞ מסתורין (Geheimnisse) עיי"ע מסטורין. *[אחי"ה ושם לי' בתי"ו כי אם במד' שו"ט מזמור ט' מה אמר לה (לרבקה) מסתורין זה אני מגלה לך וכו' שמ"ר פי"ט אומה אחרת אל יתערב בו ואל ידע מסתוריו אלא אתם לעצמכם בעוה"ז. והיחיד בתר"י א' (לדברי' כ"ט, ה') והות אורייתי תדירא מסתרא במדרשכון. והוא ל"י הרשומ' בע' מסטר וכתיבה בתי"ו ראיה כי השבו שהמלה נאצלה מל"מ סתר] —

* מַסְתּוּרִיתָא (מפעל סתר ג' עיי"ע Winde) חולי' ס'. נעביד לי חדא מסתוריתא וכו' ע"ש ופירש"י בע"י דישוולטייר"ש פי' במרפה לשון devidoir, Haspel ומצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לחולין שלועזו אַטְרְדְיוֹל[4]) ואולי הוא ל"צ Haspel, treuil ועוד עיי"ע סתר ג' ומ"ש.

מע (= מָעָה בל"ס מָעֳא פי' מטבע קטנה בל"מ גֵרָה kleine Münze, Obolus) בפ' הזהב בגמ' אסימון קונה את המטבע (ב"מ מ"ז רע"ב) מעות ניתנות בסימן לבית המרחץ. פי' „מעות ידועות שרשום בהן שם בעליהן וכל עת שיכנס לבית המרחץ נותן לבלן אחת מהן כדי שידע כמה פעמים נכנס למרחץ ובאחרונה מוציא הבלן המעות הרעות ומחזירן לבעליהן ומקבל שכר"[5]). בפ"ק דקידושי' בגמ' בית הלל אומרין בפרוטה (קידושי' י"ב.) שש מעה כסף דינר מעה שני פונדיונין. בר"ג דפ"ב בבכורות (י"ג רע"ב) דבר תורה מעות קונות. בריש חגיג' (ב'.) ב"ה אומרי' הראייה מעה כסף אלו מעות של כסף יפות. — (א"ב עיי"ע אסימון ומעה שם כללי ושם פרטי וכן דינר וכן טבוע) *[אחי"ה פלוגתא דבי"ה ובי"ש לענין חשבון המעה עיין בקידושי' י"ב. ירו' קידו' פ"א דנ"ח ע"ג וע"ד ומשם מוכח כי מעה היותר קטן שבמטבע וז"ל סוף מטבע כסף מעה. ומב"מ ק"ב: ב"ב ק"ה: משמע כי מעי הנזכר שם היינו פרוטות ועיי' ג"כ מעש' שני פ"ב מ"ח, מ"ט עדיו' פ"א מ"י ב"מ מ"ה, ב"ב קס"ה: ותוס' שם ד"ה אימא. ומעות הוא שם כללי כמו מטבע ד"מ כתובו' פי"ג מי"א מעות ארץ ישראל.. מעות קפוטקיא ועיי' בגמ' כתובו' ק"י: וירו' כתובו' פי"ג דל"ו: וספרא ויקר' רפ"כ — מעות כזביות ומעות ירושלמיות תוספת' מעש' שני פ"א ב"ק צ"ז: ושם מעות שאינם יוצאות. ירו' מעש' שני פ"א דנ"ב ע"ד מעות של סכנה. ב"מ פ"ד מ"א מעות הרעות, פסחים ג': מעות הבאות ממדינת הים. קידושי' י"ב: מתן מעות, ירו' מגיל' פ"א ד"ע: מעות פורים, מעות הנתונות לאוליר, מעות הנתונות בסימן עיי"ע אליירין (ח"א, צ"ג.). מעות של דיסגנים עיי"ע (ח"ג כ"א.) והם מעות רעות שנתונות לסימן (Marken). ועוד הקבוץ מָעִים ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד מָעֵי ב"מ ק"ב: קידושי' פ"א. ובתנחומ' סוף מטות נדרש עפ"י הגדה מעות שהן מעת לעת ובמד"ר ספכ"ב מעות מה לעת. ועוד נאמר מעה (כמו מנה) משקל מעה ויק"ר רפי"ז עיי"ע אספריטן (ח"א קצ"ג:) ולא כמו שפי' ר"ב בע' מע ג' ע"ש. ועוד מעה תרג' קשיטה באיוב מ"ב, י"א ועיי"ע חרף וע' מרגל וע' קשיטה] —

---

[1]) בכ"י ובדפ"ר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. [3]) הועתק מפי' ר"ח לביצ' (בש"ס ווילנא). [4]) כ"ה נקוד. [5]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ושם הסיום: ומקבל כנגדן מעות יפות ונוטל הללו בעליהן.

מע (= מְעָא, מֵעָיָא בל"ס מֵעָיָא הקבוץ מַעָיָא, מְעִין פי' בל"מ מֵעִים (רק בקבוץ) פי' הפנימי וכן בל"ע معى das Eingeweide והושאל לפנים של נטע והיינו הגרגיר der Kern. ומעיינא עיי' בפנים) בפ' ג'[1]) בעידיות (מ"ג) מעי אבטיח וקניבת ירק פי' הוא הפנימי שלו. בריש תעניות (י' סע"ב וי"א רע"א) קסבר משום מעיינא פי' „שאם אוכל הרבה מתכבד במיעיו ואין יכול לילך"[2]). פי' אחר „אם יאכל הרבה יקחהו שלשול ויבא להתאחר מן השיירא"[3]). — (א"ב נקרא חולי השלשול מעיין בלי חז"ל וזה אמרם (נדרי' מ"א:) ברדם אין מזכירין אין מבקרין[4]) אותו מ"ט מפני שהוא כמעיין הנובע עיי"ע ברדם) *[אחי"ה מַעְיָינָא הוא ל"ס ופי' כמו מְעָא פי' קרביים, ותרג' מרחם (תהלים כ"ב, י"א) מן מעינא, ותרג' בתוך מעי (שם מ', ט') במצע מעייני ותרג' ממעי אמי (שם ע"א, ו') ממעיינא דאמי, ובתרג' כ"י לאיוב כ', י"ד; ל' כ"ז אי' ג"כ המלה הזאת[5]) ובנר"ג מעי, וא"כ מעיינא בתעני' בין לפי' רגמ"ה בין לפי' ר"ח ענינו חולי מעים וכנ"ה חולי מעים נדרי' מ"א. חולי מעיים שבת י"א. חולי מעיין עירובי' מ"א: ומצוי הרבה פעמים בקשור בני עיי"ע בני מיעיים (ח"ב, קט"ז:) וש"נ, ויש להוסיף חולי' נ', נ"ו, נ"ו: סנהד' נ"ב, (במשני'), וכן בלי קשור הנ"ל עיין תעני' י"א רע"ב בתוך מעיו, נדה כ"ב, בתוך מעיה, חולי' צ"ג, ריש מֵעַיָא עיי"ע רש ב'. והושאל לדבר חלול (כמו בל"י κοιλία מעיים ודבר חלול) ירו' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג המת והנזיר . . תחת מעי הגמל תחת מעי השקוף. ועוד הושאל לפנים של נטע ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. מעה אחת מפיטמה של אבטיח ומעה של קישות וכו' ושם: מעה מפיטמה של תפוח וכו' עיי"ע מלפפון, תוספת' כלאי' פ"א הנותן מעה של תורמוס בצד מעה של דלעת וכו' כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג בט"ס מינה והקבוץ כ"י תוספת' תרומו' רפ"י מָעֵי אתרוג . . מעי אבטיח, ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד מעי מילפפון . . מעי אבטיח ונמצא ג"כ בירו' תרומו' פ"ח דמ"ו, אבטיח שניקר שניתמסמסו בני מיעיה עיי"ע מסמס ב'. — בענין מעי של נטע יש ג"כ יחיד עיי' לעיל ולא מענין מעיים של בעלי חיים אבל בתרג' אי' גם יחיד עיין תרג' לתהלי' נ"ח, ד'; קכ"ז, ד' וכ"י תרג' לשם מ"ד, כ"ו[6])] —

מע (לדעת ר"ב חוט ולפע"ד מע' מע א' ע"ש סוף הע') מדרש ויק"ר פ' ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם (ר"פ י"ז) האשה זו טווה מעה אחת דקה ומעה אחת עבה פי' לפי הענין חוט ומטוה.

* מַעְבָדָא (מל"מ ענין פעולה die Handlung) תרג' מעבדיהם (איוב ל"ד, כ"ה) מעבדיהון ב"מ קט"ז: טינא דמעבדא עיי"ע טן ב' ושם מופשט תרג פעל (משלי כ"א, ו') מַעְבְּדָנוּתָא וכ"ה בל"ס. וממנו השם מַעְבְּדָנָא פי' בורא עיי"ע מלפן וש"נ. והקבוץ ב"ר ס"פ פ"ט נדרש הורי (בראשי' מ"ט, כ"ו)[7]) על מלמדי ועל מעבדניי.

* מַעֲבֶה (מל"מ Dickicht) באיכ"ר פ' קלים הקבוץ: דולקין אחר הַמַּעֲבִיּוֹת.

* מְעוּבֶּה (בינוני פיעול מן עָבַב פי' עב Dichtes) ערכי' כ"ה, ירו' סוט' פ"ב די"ח, לא מעובה ולא מידק אלא בינוני, ירו' סוכ' ספ"ד דנ"ד ע"ד המעובה של מים. והקבוץ פסחי' ס"ד: עיי"ע מעוך.

* מַעֲבֵט (Bottich für Weintrauben) טהרות פ"י מ"ד, מ"ה כפי גי' הערוך בע' עבט ב' ע"ש.

* מַעֲבֵר עיי"ע מעדר.

מַעֲבָר (א' מל"מ וכן בל"ס מעברא ובל"ע معبر Führe) שם כלי שעוברין בו את הנהר ב') בענין תפילין עיי' בפני') בפ' גיד הנשה בגמ' בגמ' שולח אדם[8]) (חולי' צ"ה:) רב בדיק במעברא[9]) פי' היה מנחש אם ימצא בשפת הנהר מעברא[10]) שהיא כגון בוצית[11]) ודוגית שהן ספינות קטנות שעוברין בהן בני אדם בנהר ונקראות מעברות אם יעבירוהו מיד ואין צריך להמתין ידע שמצליח — בפ' הקומץ רבה בגמ' ארבע פרשיות[12]) (מנחו' ל"ה.) אמר אביי האי מעברתא דתפילי הלכה למשה מסיני, פי' מעברתא דתפילי הוא תיתורא וכן גשרים נקראין מעברתא

[1]) כ"ה בכל כ"ר ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס קמא. [2]) הועתק מפי' רגמ"ה (בש"ס ווילנא שנדפס מתוך כ"י אשר תחת ידי). [3]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא). [4]) בנו"ג בהיפך הסדר ושם בורדם עיי"ע ברדם. [5]) עיין עמת"ר להי לעוי ח"ב, 57. [6]) בטנגנו: מענא, ובנו"ג מעיינגא עיין לעיל. [7]) מפעל הורה. [8]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובנו"ג במברא עיי"ע, ובשדפ"ע בכאן במעברתא ובפי' רגמ"ה גרס מברא ופי' ע"י מעברא. [10]) בכ"י ק"ט ובדפ"ר, ובשדפ"ע מעברתא. [11]) כ"ה בדפ"ר ואמ' ובדפי וויניצי' ביצית. [12]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר.

ונקראין תיתורא ובתפילין הוא מקום שמכניסין בו הרצועה ונקרא מעברתא דתפילי. *[אחי״ה זה הפי׳ הובא בתוספו׳ מנחו׳ שם ד״ה מעברתא וע״ש פי׳ לפירושו ובהפשב״ע שהעיר על חסרון שבפנים בהעתקת דברי הערוך — ובענין שם כלי לעבור הנהר כמו גשר וספינה וכדומ׳ אי׳ ג״כ בנדרי׳ כ״ז: אתא ופסקיה מעברא וכ״ה ביבמו׳ ק״ו. מעברא לפניו ויותר טוב כגי׳ ב״ק קט״ז. מעבורות לפניו ופירש״י ספינה רחבה שעוברים בה רוחב הנהר ע״כ וכן דעת י״מ שהביא הרד״ק בשרש עבר לביאור הָעֲבָרָה (ש״ב י״ט, י״ט), וכ״ה בל״מ מַעֲבָר. ועוד בל״מ מַעְבָּרָה, מַעְבֶּרֶת פי׳ מקום שעוברין עליו Furth אי׳ בירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח סע״ג ורע״ד מעברתא דלוד . . מעברתא דטרלוסא. והקבוץ ברכו׳ נ״ד סע״א מעברות הים . . ומעברות הירדן . . ומעברות נחל ירדן וכו׳] —

מַעְבַּרְתָּא (מפעל עבר פי׳ מעבר בין ב׳ קצוות בחלק ב ג מ׳ (Durchgang, Abtheilung ר״ע [1]) (סנה׳ ק׳:) דאית ליה מעברתא בדקניה פי׳ היכירא בזקנו כגון שחור ולבן כולי עלמא לא יכלי ליה דהוי ערום גדול. — (א״ב יפה פירש״י שזקנו מפוצל ומחולק ויש בין שני (שבולות) [צ״ל שבילות] כמין מעבר. ובעלי חכמת הפרצוף הסכימו שזה סימן לערום) *[אחי״ה וכפירש״י העתקתי ולפי׳ הערוך ראיה מגי׳ הש״ס בדפוסי׳ ישנים (מלבד קראקא) דאית ליה מכרתא ובל״א ברש״י אי׳ הכרתא ופי׳ כמו בערוך שיש לו היכר בזקנו אבל קשה לפי׳ הערוך שגרס כספרים שלנו ופי׳ כגי׳ בכ״ף וברי״ף כ״י ודפי׳ ישני׳ (ד״ס סנהד׳ צד קנ״ב:) הגי׳ מברתא ונראה שהוא קטוע מן מעברתא עיין סוף ע׳ מברא] —

מעגל (= מַעְגִילָה מלשון עָגַל Walze) בפ״ק דמשקין (מ״ק י״א.) ומעגילין אותן [2]) במעגילה. בפ׳ אלו הן הגולין (מכות ז׳.) היה מעגל במעגילה [3]) פי׳ עץ עגול כבד ארוך כשתי אמות משאוי אדם ומעגילין אותו על הטיט או על הסיד שבעליה להשוות הסדקין. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ המיוחס לרש״י במ״ק מעגילה עץ גדול עגול וכו׳. ירו׳ מ״ק רפ״ב דל״א ע״ג היה מעגיל במעגילה כדרך הליכתה וכו׳. ועוד עיי״ע מחלץ ומחצל] —

מעד (= מוֹעֵד מל״מ פי׳ חג Festtag) בריש פסחי׳ (י׳: במשנ׳) לא בדק בי״ד יבדוק בתוך המועד. פי׳ ר׳ יהודה סבר אם לא בדק באור י״ד יבדוק בשחרית ואם לא בדק בשחרית יבדוק בשעת הביעור אבל מכאן ואילך לא יבדוק ורבנן סברי אם לא בדק בי״ד יבדוק בתוך המועד וישבית [4]) מפני שהוא אסור בהנאה ואם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה ובהא פליגי דר׳ יהודה סבר לאחר הביעור לא יבדוק גזרינן דילמא אתי למיכל מיניה ורבנן סברי לא גזרינן הוא מחזר עליו לשורפו מיכל קא אכיל מיניה והא דתנן בסיפא מה שמשייר יניחנו בצנעא לא אהדר אתוך המועד ולאחר המועד שהוא תוך הפסח ולאחר הפסח אלא סליקא ליה פלוגתא דר׳ יהודה וחכמים והדרא ליה מימרא לסתם מתניתין דאור י״ד וקתני מה שמשייר אחר שבדק באור י״ד יניחנו בצנעא ודבר זה איפשר כגון שהיה במדינת הים וחזר בתוך המועד או לאחר המועד. ירושלמי (פסחי׳ פ״א דכ״ז רע״ד) שעת הביעור שעה ה׳. *[אחי״ה וז״ל היידנו שעת הביעור . . ר׳ בא אמר חמישית. וכן הובא זה הירו׳ כפי׳ ר״ח לפסחים ושם אי׳ תורף פי׳ רבינו בשנוי לשון ע״ש ובשיטת רבינו בעל הערוך הלך ג״כ הרמב״ם בפי״מ ע״ש. ומועד הוא חג ממש וכפי׳ הרי״ף ועוד עיי׳ התוספו׳ במנחות ס״ז: ד״ה ובשעת ולא כפירש״י ע״ש בתוספ׳ ובתוספ׳ פסחי׳ י׳: ד״ה ואם והטעם שכתבו שם להסביר שטת רש״י. אבל לשון הש״ס משמע מפורש כפירש״י עיי׳ פי׳ שירי קרבן בירושלמי בסוגי׳ ד״ה מה אם. וכנ״ה במ״ק ח׳: אין נושאין נשים במועד, שם י״ח רע״ב חולא דמועדא, מגיל׳ כ״א. ושם: וכ״ב: חגיג׳ י״ח. חולו של מועד. מ״ק כ״ז: אין מועד בפני ת״ח וכו׳, שבועות י׳. ר״ח נמי איקרי מועד. והקבוץ מועדים (שבת קמ״ה: פסחי׳ קט״ז:) — עירובי׳ נ״ד: סע״ב עיי״ע דע. ועוד כל״מ בל״נ מוֹעֲדוֹת פסחי׳ קי״ח. אבות פ״ג מי״א המבזה את המועדות, ירו׳ עירובי׳ ספ״ג דכ״א ע״ד סדרי מועדות. מגיל׳ ל״א. פרשה מועדות, ב״ר פי״ג אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות וכו׳. שבת נ״ד: מגילה ז׳: סוכה ד׳: סדר מועד. ונקרא׳ המסכתא מועד קטן [5]) שרוב ענינו עוסק בדברים האסורים בחולו של מועד שהוא כמו מועד קטן והמשנה תקרא מועד ימים שאנו קורין חולו של מועד והם הימים שבין כל מועד ומועד עיי׳ פי״מ להרמב״ם לרפ״א דמ״ק — ותרג׳ מימים ימימה

---

[1]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר רק בגמ׳. [2]) בדפ״ר, ובדפ״ו אותו. [3]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה לפנינו ובשדפ״ע במעגלה ועוד עיי״ע מחצל. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט ח״ב ובדפ״ר ובשדפ״ע בט״ס וישבות. [5]) ורבינו קראה משקין על שם תחלתה.

(ש"א א', ג') מזמן מועד למועד. ונקרא חג מועד שבא מימים ימימה בזמן מיועד עיי"ע ידיעה] —

* מוּעָד (הָפעל מן עוּד ענין אזהרה והעדאה (bezeugt, verwarnt והפכו תם ב"ק ט"ו. ט"ז: מה בין תם למועד וכו', שם כ"ג: איזהו תם ואיזהו מועד וכו' וכנ"ה שם י"ז: י"ח: כ"ו. וש"נ יבמות ס"ד: ס"ה. ובהשאילה במד"ר פ"ט כיון שנתלש בחטא נעשה מועד לעבירה. והקבוץ מוּעָדִין ב"ק ד'. ט"ז. ל"ג. והלאה ולנקבה יחידה מוּעֶדֶת שם י"ז. י"ט: מ"ה:

* מְעַדְּיָא (תואר מפעל עדי פי' הרה (schwanger תרג' הרה (בראשית ט"ז, י"א) הא את מְעַדְּיָא ועוד עיין שם ל"ח, כ"ד; לש"א ד', י"ט וזולתו והקבוץ תרג' למ"ב ח', י"ב; לעמוס א', י"ג להושע י"ה, א'; לאיכ' א', ט"ז.

1 מַעֲדָן (מל"מ מַעֲדַנּוֹת (בקבוץ) פי' קישורים (Knoten, zugeknöpfte Stelle בהכרים פ"כ בכלי' (מ"ז) וכן המתיר ראשי מעדנים טהורה. פי' מנהג עושה מחצלאות כשמשלימין המחצלת נשאר כמין מלל וגודלין אותן בכל ב' טפחים גידול אחד וקושרו שלא יסתר האורג ואם ניתר עומד לסתירה ונתבטל מתורת כלי וטהורה וכבר פירשנו למעלה בע' מדן. *[אחי"ה ושם הבאתי לשון רה"ג בכלי' שגרס אצל מעדנים ג"כ מדנים ומתוך פי' הר"ש לכלי' מוכח כי כל הפי' הזה הועתק מפי' רה"ג אבל בכ"י אשר מתוכו נדפס הפי' בהוצאה שלפנינו לי'. והוא מל"מ מעדנות וכ"ה בפי' ר"ש לכלי' מתוספת' כלי' ב"מ (ספי"א) עד שלא קשר ראשי מעדנות וכו' ובנו"ג ראשי המדנין. ושם: ונשתיירו בה שלשה מדנים שהן ששה טפחים טפחיים בין מדן למדן וכו' ובנו"ג מדנין בין מדין למדין וכה"ג בתוספ' כ"י אירפורט. ועוד הביא הר"ש תוספתא כלי' ב"מ (ספ"ז) משיקשור ראשי המדנים . . כל כשדרך המדנים טמאה וכו' ובנו"ג המדנין וכ"ה בכ"י אירפורט. אבל בירו' סוכ' ספ"ב דנ"ב סע"ג אי' ראשי מעדנים. ובפי"מ להרמב"ם בכלי' מפורש כן גם ל"מ (ש"א ט"ו, ל"ב) וילך אליו אגג מעדנות פי' מקושר הידים ועיי' ג"כ רד"ק בשרש עדן שנתן יתר שאת לזה הפי'] —

* 2 מַעֲדָן (מל"מ רק בקבוץ מַעֲדַנִּים (מפעל עָדַן (kostbare Speisen מעדני עולם יומ' ע"ה, סוט' ט', ט"ו: במד"ר פ"ז ופ"ט.

מַעְדֵּר (מל"מ (Gäthacke בהסייף פי"ג בכלי' (מ"ז) ובסוף[1]) טבול יום (פ"ד מ"ו)[2]) המעדר והמזרה והמגוב איכא דאמרי המעבר[3]) ואיכא דאמרי המעפר[4]) פי' „מן (ישעי' ז', כ"ה) וכל ההרים אשר במעדר יעדרון והוא כמו רחת אלא שהרחת רחב בפה[5]) וזה שינים שינים כדי להעביר בה[6]) התבן[7]) ממקום למקום ודומה ליד של בני אדם"[8]) כדתנן (כלי' וטבול יום שם ושם) שניטלה אחת משיניה[9]) וזה צורתו

*[אחי"ה כ"ה הצורה בכ"י ק"ט ה"ב וב"ר. ובכ"י ו"ו הצורה כזו ובכ"י.

ובדפ"ע לי' אי' אותה בזקופה ל"ד כזו

הצורה — וכנ"ה תוספתא כלי' ב"מ ספ"ג הדוקרין[10]) והמעדיר, תוספ' כלי' ב"ב רפ"א עיי"ע מסוה. ושם: הרצועות שבמעדר וכו'. ופי' מעדר כלי חפירה ועבודת הכרמים] —

* מעה, מעא עיי"ע מע א'.

מַעֲוִי לדעת רבינו כמו מוועי עיי"ע פי' הוציא הבל מחוטמו בפרט durch die Nase Luft hervorbringen, ולפע"ד צועק עיין בפנים) בפ' ר"א אומ' בגמ' אין עושין לו חלק (שבת קל"ד.) האי ינוקא דלא מעוי פי' שאין מוציא הבל מחוטמו. — (א"ב פי' בל"י פועל הנושף ושואף רוח) *[אחי"ה וכזה כתב ר"ב ג"כ בע' מוועי ע"ש ושם העירותי כי הנכון מל"ס יעא באפעל כמו יצא בל"מ וא"כ בין לרבינו בין לר"ב מעוי כמו מוועי איש איש לפי שטתו ולפע"ד מעוי הוא מל"ע عوى הוציא קול וצועק schreien וכן פירש"י מעוי ביבמו' ע"א: סוט' י"ב. ובחולי' נ"ג. קא מעואי פירש"י נוהם אבל בשבת שם פי' אין רוחו נכנס ויוצא יפה אליינא בלע"ז = Athem, halein[11]). וביומ' ע"ז סע"א בדפ' השנים עד דפ' באסיליא ובע"י והנה שר יון בא עוי עוי וליכא דאשגח ביה וכתב ר' אליקים (הובא בד"ס ביומי צד קכ"א:) עוי עוי כלומ' . . היה צועק אותו שר של פרסיים וכו'] —

[1]) כ"ת לנכון ברפ"ר. [2]) בדפ' פיז' באסיל אמשי' לי'. [3]) כ"ת בנוסחי בשני המקומות. [4]) וכ"ה בר"ש ובדפ' אמ' בט"ם המעדר ובפי' רה"ג לי' המעפר. [5]) וכ"ה בר"ש אבל בפי' רה"ג לי'. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בר"ש ובפי' רה"ג. [7]) בכ"י ה"ב התבואה. [8]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסדר"ט 10. [9]) בנו"ג משיניהן ובר"ש משיניהם. [10]) כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג הדורקין. [11]) וגי' רבינו בחולי' נ"ג. עיי"ע מצוי.

מעזב (= מַעֲזִיבָה מל״מ עזב ענין חזוק הבנין Aufbau ועיין בפנים) בפ׳ הבית והעליה (ב״מ קט״ז: במשנ׳) התחתון נותן את התקרה והעליון נותן[1] את המעזיבה, גמר׳ (שם קי״ז.) מאי מעזיבה ר׳ יוסי בר ר׳ חנינה אמר קנים וסנאין וטינא ([א״ב][2]) וסטיני כתוב) ריש לקיש אמר לוחאי[3]) ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה[4]) מנהגם לשום על הקורות קנים וקוצים וחרסית וצרורות ושמו מליטה[5]) בל׳ ארמית מן (ירמי׳ מ״ג, ט׳) וטמנתם במלט במלבן ושמו מעזיבה מן (נחמי׳ ג׳, ח׳) ויעזבו (את) ירושלם, ובאתריה דמר משימין לוחות על הקורות ונקראין מעזיבה, בפ׳ לא יחפור (ב״ב כ׳:) צריך שיהא תחתיו מעזיבה ג׳ טפחים. *[אחי״ה עיי״ע המלטה וע׳ מלטס, ומעזיבה היפך מן תקרה עיין מדות פ״ד מ״ו ב״ב ג׳: ב״מ קי״ז, רבנן סברו מעזיבה אחזוקי תקרה . . ור׳ יוסי סבר מעזיבה אשוויי גומות הוא וכו׳ ודע כי עיקר הגי׳ בב״מ שם יסטיני ארשב״ל או יוסטני משום רשב״ל וכ״ה בכ״י ש״ס עיין ד״ס (ב״מ צד קע״ה.) וכ״ה באמת בירו׳ רפ״י די״ב ע״ג ר׳ יוסטא בשם ר״ל התחתון נותן תקרה והעליון את המעזיבה, וא״כ לנכון פירש״י וסטיני שם חכם תלמידו של ר״ל ע״כ ובעל מוסף ערוך גורע בע׳ קר י׳ ועיי׳ סד״ה סוף אות ו׳ ועוד עיי״ע יוסטא, יוסטינה (ח״ה, ק״כ). והרד״ק בשרש עזב פי׳ מעזיבה כפי׳ הערוך (מבלי שהזכירו) והוא כפי׳ שהביא בע׳ קר י׳ — ויק״ר ספי״ט וכיצד שלשלוה לו (ליכניה) פתחו המעזיבה ושלשלוה לו, וצ״ל פחתו וכ״ה בירו׳ עירובי׳ ספ״ח דכ״ה רע״ב פוחת המעזיבה ומשלשל וממלא] —

* **מַעְזֵי** (בל״ע مِعْزَى ,مَعْزَاءٌ פי׳ עז Ziege) תרג׳ עזים (שמות כ״ה ד׳; כ״ו, ז׳; ל״ה׳ כ״ו) מַעֲזֵי, מַעֲזְיָא.

* **מַעֲזֵילָא** (מפעל עזל בל״ע غَزَلَ פי׳ מַטְוֶה der Spinnende) קהל״ר פ׳ אל תבהל: היכמא דמעזילא עזיל על פלכתיה וכו׳, ועוד נַטְוֶה בל״ע مِغْزَل ובל״ס מועְזָלָא das Gespinnst ירו׳ שבת פ״ז ד״י ע״ג הדא אתתא . . דשרקה מַעֲזָלָה וכו׳ וכן תרג׳ פלך (משלי ל״א, י״ט) עיי״ע עזל.

מעט (= מִיעוּט, מִיעוּטָא ענין פחיתות מל״מ מעט Verminderung, Minderheit) בר״ג דפ׳ אחרון דיבמו׳ (יבמות קי״ט.) וכר״ג דפ׳ בנות כותים (נדה ל״ב רע״א) קטן וקטנה לא חולצין ולא מיבמין מ״ט אין מיבמין קטן שמא ימצא סרים קטנה שמא תמצא אילונית דאזיל בתר מיעוטא. *[אחי״ה בנו״ג דחייש למיעוטא עיין יבמות שם וש״נ, ושם: ובע״ז ל״ד: וש״נ מיעוטא דמיעוטא לא חייש ר״מ עיין מ״ש המרדכי הובא בפ״י ע׳ מעוט, ירו׳ פיאה ספ״ו די״ט ע״ד, ירו׳ יבמות רפ״ב די״ב: ירו׳ הוריות רפ״א דמ״ה ע״ג מיעוט אחר מיעוט לרבות, ירו׳ ב״ק רפ״ה ד״ד ע״ד לא הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב אלא במיעוט, וכן מיעוט הפכו רוב ורובה עיין ירו׳ קידושי׳ פ״א דנ״ט: ירו׳ פסחי׳ פ״ז דל״ד ע״ג — גיטי׳ ס׳: ומיעוט ע״פ . . . ומיעוט בכתב, ברכות ל״ד, גיטי׳ ע׳, ומיעוטן יפה, ב״ב קס״ה, מיעוט בעריות, אבות פ״ו במיעוט סחורה, נדה ל״ח: מיעוט תקופות שנים מיעוט ימים שנים, ירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״מ, מה ימים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים ג׳, ויק״ר ס״פ כ״ז רק לשון מיעוט והקבוץ ירו׳ ברכות פ״ט די״ד: אכין ורקין מיעוטין ועיי״ע אך א׳ וש״נ, ירו׳ שבת פ״ז ד״י: אך הוא הרי אילו מיעוטין, תוספת׳ שבועו׳ רפ״א דרש ריבויין ומיעוטין, שבועו׳ כ״ו, דרש ריבויי ומיעוטי וע״ש כל הענין ושם כ״ז: וסוט׳ י״ז: סנהד׳ מ״ה: מ״ו רע״א, והפָעַל ע״ז ה׳ סע״א ו׳, למעוטי וכו׳, שבועות ל״א, (כפי׳ גי׳ הכ״י[7]) ויומ׳ ע״ד, למעוטי מאי . . למעוטי מלך . . למעוטי משחק בקוביא, בפיעל יומ׳ ל״ה, למעט כבוד המקום, תעני׳ כ״ו: ממעטין בשמחה, חולי׳ ס׳: לכי ומעטי את עצמך, ב״ר פ״ו מיעטה עצמה, במד״ר פט״ו מיעטו עצמן סנהד׳ י״ז, ומיעטתם עצמכם, ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י, ממעטתו, ירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״מ, כל ששמועו מרובה ושמועו ממועט תפשתה המרובה לא תפשת תפשת את הממועט תפשתה (ועיי׳ בבלי יומי פ׳.), ירו׳ כתובו׳ פ״ג דכ״ז ע״ד בושת הגדול מרובה ונזקו ממועט וכו׳, הפעיל ברכו׳ ה׳: י״ז, אחד המרבה ואחד הממעיט וכו׳, התפעל ונתפעל עירובי׳ נ״ד, סנהד׳ צ״ו, ע״ז ח׳, תוספת׳ סוט׳ ספי״ד ערכי׳ ל׳: פסיקת׳ רבתי פ״ד ספרא צו פרק ט״ו פרש׳ י״א, והתואר זכר מוּעָט[8]) חגיג׳ י׳, י״א, מקרא מועט, ב״ב ז׳ סע״ב ומה חול שהוא מועט[9]) וכו׳ תוספת׳, ב״ב ספ״ב דבר מועט ולנקבה גיטי׳ י״ד, מתנה מוּעֶטֶת, ספרא צו פרק ט״ו פי״א סמיכה מועטת.

---

[1]) כ״ה בכ״י ש״ס ובה״ג סוף רבית. [2]) ל״י ברפ׳ אמ״י אבל הוספת ר״ב היא ועיי״ע קר י׳ ומ״ש. [3]) בנו״ג לווהים. [4]) כ״ה בכ״י ה״ב. [5]) בכ״י ה״ב בטעות פליטא. [6]) לי במקרא. [7]) ובנו״ג לאפוקי. [8]) והוא קטוע מן ממועט (בינוני פועל) עיין ירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״מ. [9]) כ״ה בכ״י ש״ס וכ״י ילק׳ אצל ד״ס במקומו ובגי׳ רש״י ובנו״ג שמועט.

והקבוץ זכר: מוּעָטִים, מוּעָטִין ברכו' ס"א, שבת קנ"ה: יומ' ל"ח: ירו' יומ' ספ"ב ד"מ, מנחו' כ"ט: ולנקבה מוּעָטוֹת חגיג' שם ושם, ערכי' ל': ועוד התואר מָעוּט[1]) בקבוץ סוכ' מ"ה: והן מועטין עיי"ע על א', ירו' פסחים פ"ה דל"ב, וירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג מעוטי תורה] —

מַעֲטָן (פי' מל"ע عطن מרכך erweichen והוא כלי שמרככין שם הזיתים Behälter zur Erweichung der Oliven) בפ' רביעי במעשרות (מ"ג) הנוטל זתים מן המעטן. בפ' איזהו נשך (ב"מ ע"ב:) על המעטן של זתים. פי' כלי שנותנין בו זיתים מלש' (איוב כ"א, כ"ד) עטיניו מלאו חלב. *[אחי"ה וכן פי' הר"ש בטהרו' רפ"ט בשם עצמו — וכנ"ה בירו' נדרי' פ"ב דל"ז סע"ב הנוטל זתים מן המעטן, ירו' ביצ' רפ"ה דס"ב סע"ד על המעטן של זיתים, ירו' דמאי פ"ו דכ"ה סע"ג ורע"ד מעטן של זתים (זיתים) וכ"ה בתוספת' דמאי ספ"ו ובכ"י אירפורט שם ובמעשרו' פ"ג אי' מעוטן של זיתים ושם מעשרו' רפ"ג מעטין הזה . . מעטין אחר ובנו"ג מעטן, וכ"ה בכ"י אירפורט בטהרו' רפ"ג זיתים המבוקעין מן המעטן ושם רפי"א היה קוצץ מן המעטן ומעלה לראש הגג ונמצא שרץ בגג המעטן טהור נמצא במעטן טמא הגג וכו' ע"ש ובטהרו' פ"ט מ"א ומ"ט, ובלא"ר סנהד' י"א: לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא ובירו' סנהד' פ"א די"ח רע"ד בקבוץ: ממעטנֵי זיתיא ובירו' מעשר שני ספ"ה דנ"ו ע"ג מן מעטני זיתיא — ומלת מעטן יפה מפורשת בפי"מ להרמב"ם במעשרו' פ"ד מ"ג וז"ל מעטן שם המקום שמקבצים שם הזיתים עד שיתרככו ויהיו ראויות להוציא שמנן ע"כ והוא מל"ע הנ"ל ופירש"י עיין בב"מ ע"ב: ד"ה על העביט, ועוד עיי"ע עטן] —

* מַעֲטֶפֶת (בל"מ בקבוץ מַעֲטָפוֹת ובל"ע معطف פי' מעיל Hülle, Mantel) תוספת' כלי' ב"ב רפ"ה העושה מעטפת מן הלבד (בכ"י אירפ' הלבוד).

מַעְיָן (= מעיין מל"מ פי' מקור Quelle) בב"ר וישלח יעקב (ר"פ ע"ה) מעין נרפש ומקור משחת (משלי כ"ה, כ"ו) כשם שאי אפשר למעין להרפש[2]) ולמקור להשחת כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע. *[אחי"ה וכנ"ה מקואות פ"ה מ"א ומ"ג עיי"ע סף ג', ספסל, נדל. אבו' פ"ב מ"ח מעין המתגבר והושאל א') לשלשול עיי"ע ברדם וע' מע ב' וש"נ. ב') לאבר המוליד ולמקור האשה ב"ר פכ"ו כיבש הקב"ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה, ויק"ר פל"ב ושהש"ר פ' גל נעול מעין חתום אלו הזכרים. יבמות ס"ד סע"ב מעין גורם, וקבוץ נדה כ"ח סע"ב ל"ד: לזכר (ויקרי ט"ו, ל"ג) לרבות את המצורע למעינותיו ולנקבה (שם) לרבות את המצורעת למעינותיה. — מעין (מעיין) מוכס צ"ל כגי' הערוך עיי"ע בעיא (ח"ב, ק"מ) — מֵעַיִן עיי"ע עַיִן — מעיין, מֵעַיִם, מְעִי עיי"ע מע ב' וש"נ] —

* מְעוּיָין (מין נטע) עיי"ע לעין.

* מְעִיל, מְעִילָה עיי"ע מעל.

* מְעִיקָה (מבינוני עיק כמו בל"מ העיק והשם כמו בל"מ מְצוּקָה Bedrückung) עיין תרג' לתהלי' ק"ז ו', י"ג. י"ח; קי"ט, קמ"ג; לאיוב ט"ו, כ"ד; ל"ו, ט"ז.

מָעַךְ (מל"מ וכן בל"ע معك ענין לחיצה ודחיקה drücken, zerdrücken) בס"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"ז רע"ב) צמל מלמעלה בידוע שנתמעך הכף מאי כף וכו', כבר פי' בע' גב (ג'). מעוך[3]) וכתות כבר פי' בע' גד (י"ב). בס"ג דפ' ד' אחין (יבמות ל"ד רע"ב) תמר באצבע מיעכה באצבעא[4]) [פי'] באותו מקום והוציאה בתוליה. בס"ג דפ' תמיד (פסחים ס"ד:) ונתמעך שם זקן אחד והיו קורין אותו פסח מעוכין[5]). *[אחי"ה וכ"ה באיכ"ר פ' העיר והיה שם זקן א' רמסוהו ואותו הפסח היו קורין פסח מְעוּכִין על שם שמעכו את הזקן, ובתוספת' פסחי' ספ"ד אי' הספור פעם אחת ביקש אגריפס המלך לידע כמה מניינם של אוכלוסין וכו' בו ביום נכנסו ישראל להר הבית ולא היה (מחזיקין) [צ"ל מחזיקן] והיה נקרא פסח מעוכין כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג מוכין, מועכין וכזה הספור אי' בפסחי' שם וסיים והיה קורין אותו פסח מעובין ובכ"י ש"ס מנוין ובע"י הראשון מונין ובאיכ"ר שם לי' זה הסיום ע"ש — נדה כ"ב. מָעוּךְ ע"י הדחק, ירו' דמאי פ"ו דכ"ה סע"ג ורע"ד בב"מ נשוך חיבור מעוך אינו חיבור וכא אפי' מעוך חיבור, תוספת' כלי' ב"ק פ"ז והמיעך שבחביות, תוספת' ביצ' ספ"ג וממעכין אותה ביד בפיעל ובירו' שבת ספ"כ

---

[1]) והוא בינוני פעול. [2]) בנו"ג להרפס וכ"ה בילק' וישלח ר' רמז ק"ל ובילק' משלי רמז תתקס"א ועיין בתנחו' וישלח רסי' ג'. [3]) בכל כ"י ערוך הוא המשך הערך ולא כבדפ"ע הראשונים שמתחילין הדבור. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. [5]) בכ"י ק"ט מעיכין.

די"ז ע"ג ממעך ביד אבל לא בכלי[1]. ברכות מ"ה. ימעך הקורא קולו (והפכו הגביה קולו). תוספת' ב"ק ספ"א ב"ק ט"ז. למעך את האדם וכו', כתובו' ל"ו: מפני שמיעך לה בין דדיה וכו', נדה כ"ב: ממעכתו, ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד צריך למעך את חללה עיי"ע כּתֶבֶת. כל מוּעָכות של בית רבי תמר שמן יבמו' ל"ד רע"ב הוא קטוע מן ממוּעָכות ודוגמתו עיי"ע מסמס ב', מעט. התפעל מנחו' ס"ו. כדי שלא יתמעך, ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד עיי"ע מס ב', תוספת' מקואות רפ"ז והן מתמעכין על הבגדים ובכ"י אירפורט מתמעטין(?) — ב"ר ס"פ מ"ז נתמעך . . לא נתמעך. והשמות ממנו עיי' ערכים הבאים אח"ז] —

☞ מְעוֹכָא (מפעל מעך מע' הקודם Schnürleib) תר"י (ב') בפסוק ונקרב את קרבן . . (במדבי ל"א, נ') ומעוכא מבית תדיהון כמו מחוך ע"ש. *[אחי"ה בנו"ג הקבוץ מְעוֹכַיָא מן בית תדיהון. ועיי"ע מחך ומ"ש] —

* מַעֲבוֹן (פי' מע' הקודם ענין לחיצה Bedrücker) ב"ר ספנ"ז וילק' וירא סוף רמז ק"ב מעכה (בראשי כ"ב, כ"ד) מעכון. עיי"ע גחמון.

מָעַל (מל"מ וכן בל"ע مغل ענין בגידה treulos sein והשם מְעִילָה Veruntreuung) תחילת מעילה (ב'.) קדשי קדשים ששחטן בדרום מועלין בהן פי' „אעפ"י שדינן לישחט בצפון ושינה ושחטן בדרום לא יצאו מקדושתן ומי שנהנה מהן בשוה פרוטה חייב להביא קרבן מעילה אשם כסף שקלים"[2]. בפרק[3] מצות חליצה בגמ' חלצה ורקקה (יבמות ק"ד:) שני דברים המתירין מעלין זה בלא זה. פי' חליצה ורקיקה שני דברים המתירין את היבמה מעלין זה בלא זה שאם רקקה ולא חלצה נפסלה על האחין. בפ"ק בפסחי' בגמ'[4] ועוד א"ר יהודה (י"ג:) שני דברים המתירין מעלין זה בלא זה. פי' „שחיטה וזריקה שמתירין חלבים למזבח והבשר לאכילה מעלין[5] זה בלא זה כלומ' מקדש[6] האחד בלא חברו ונהנה ממנו נהנה[7] מן ההקדש שחייב קרבן מעילה"[8]. *[אחי"ה וגזרת מעילה משם מְעִיל כמו בָּגַד מן בֶּגֶד וא"כ מָעַל פי' עושה כמו מכוסה בבגד ונעלם מעיני כל וכן נאמר בלא"ש hinter der Decke handeln ובספרי נשא פי' ב' ופ' ז' אין מעילה בכל מקום אלא שיקור. ירו' קידושי' רפ"ג דס"ג ע"ג מעילתה ברורה . . מעילתה ספק ובפרט נאמר על הבגידה בהקדש כריתו' ו'. אין בהם משום מעילה. מעילי' ב'. יצאו מידי מעילה. נפיק מידי מעילה ושם: ומי איכא מעילה מדרבנן וכו'. — והמסכת מְעִילָה נקראה כן מפני שרוב ענינה ממעילת ההקדש והקדשים. והקבוץ זבחים פ"ה מ"ה אשם מְעִילוֹת. והפעל מעל לרוב פעמים בקשור בי"ת מעילי' ב'. והלָאה מנחות מ"ז רע"ב מועלין בהן. אבל גם בלא בי"ת מעילי' ב': מעל . . לא מעל. מנחו' מ"ז סע"א מועלת ליוצא וכו' קידושי' מ"ב. שליח מעל . . בע"ה מעל] —

מעל (= מועיל מפעל יעל בהפעיל בל"מ ענין תועלת nützen, dienen) בפ' דיני ממונות זה בורר בגמ' אמר ר' שמעון (סנהד' כ"ו:) אמר עולא[9] מחשבה מועלת אפי' לדברי תורה. פי' מחשבה שאדם מחשב מכל דבר מועלת לבטל תורתו[10] אפי' אם מחשב כל זה אני שונה היום שנא' (איוב ה', י"ב) מפר מחשבות ערומים. *[אחי"ה העיקר יעל ע"ש] —

מעל (= מַעֲלֶה הפעיל מן עלה heraufbringen) בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח:) א"ר חנינה מעלין אזנים בשבת פי' „גידין המחוברין באזן וכשסורחין[11] למטה ומשתנין ממקומן אדם מצטער ומי שבקי להעלותן מעלה אותן אפי' בשבת מפני הסכנה". — (א"ב העִיקר עלה). *[אחי"ה וכנים דברי ר"ב אבל מה שהיה ר"ב מנסח (בדפי אמשי) פי' גידין ס"א אונקלי טעות הוא בידו ואחריו אנו נגררין בע' אזן לכן ציינתי ע"ז כ"ט. ושם אי' באמת מעלין אונקלי בשבת אבל בע' אזן ובע' הנוכחי כיון רבינו על דף כ"ח: וכל הפי' הועתק מפי' המלות שבסוף תשוב' גאונים קדמונים (דפי בערלין) דף מ"א: וכן רש"י פי' (בע"ז כ"ח:) אזנים גידי אזנים.

---

[1]) ובבבלי שבת ק"מ רע"א אי' ממחו. [2]) הועתק מפי' רגמ"ה למעילה (כ"י אנגיליקא דף רמ"א:) ושם באריכות קצת ע"ש. [3]) בדפ"ע כאן מתחיל הדבור לע' בפני עצמו ולא ידעתי למה כי הוא הפעל מאותו הערך. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. [5]) בפי' ר"ח מועלין. [6]) בפי' ר"ח מקדיש. [7]) בפי' ר"ח כנהנה. [8]) הועתק מפי' ר"ח בפסחי'. [9]) בכ"י ה"ב רבא וכ"ה בילק' כ"י איוב ה' (ד"ס סנהד' צד ל"ה. ושם מוכח כי ג' מוטעת היא) ובנו"ג בילק' איוב ר' רמז תתצ"ט הגי' א"ר שילא אבל בילק' משלי ר' תתקנ"ט לנכון אמר עולא. [10]) בכ"י ה"ב ובדפ"ר מחשבתו אבל גם בפי' ר"ח בסנהד' אי' מועלת אפי' לבטל דברי תורה. [11]) בכ"י ק"ט וה"ב וכשפורחין אבל בתש' הגאוני' עיין למטה ג"כ וכסורחין וצ"ל וכשסורחין. ומצינו זה הפעל מאזנים עיין יומי פ"ג: אזנים סרוחות.

ובירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד אי' בנות אזנים וכ"ה בשם ירו' בפי' ר"ח בע"ז (כ"י אנגייליקי דף י"ז). ולפע"ד הוא מל"ר vena בקבוץ משקל עברי פי' בנות גידים Adern ועפי"ז יש לתקן מ"ש בח"א, קנ"ח בענין מעלין אונקלי בשבת ע"ז כ"ט.] —

מעל (= מַעֲלָה מל"מ ענינו מדרגה Stufe, Steigerungsgrad ועוד יתר ההוראות המסתעפות עיין בפנים) בפי' טרף בקלפי בגמ' שחטו וקיבל דמו במזרק (יומי מ"ד:) מעלות דאורייתא והכי גמירי ליה[1] פי' „כגון עשר קדושות ששנינו בריש מסכת כלים (פ"א מ"ו) וקדושת כל אחת יש לה מעלה מן האחרת ומעלת ההיכל זולתי (מעלת) [צ"ל מעלה][2] בין האולם ולמזבח". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח ליומא (בש"ס ווילנא) — וכנ"ה בענין מדרגה ביומ' כ"ג. מעלות האולם. עירובי' כ"ב. נ"ו. מעלות ומורדות. והושאל ליתרון hoher Grad, Vorzug חגיג' י"ט: חמש מעלות וכו' והיחיד שם כ' רע"א לא קתני בהו מעלה. כתובות י"ג סע"א ט"ו. קידושי' ע"ג. מעלה עשו ביוחסין. ושם ע' סע"ב מעלה יתרה. כלי' פ"א מ"ב והלאה למעלה מהן וכו'. שבועו' ו': ירו' שבועו' פ"א דל"ב ע"ד עיי"ע אפרכום (ח"א, רל"ט). ועוד ענינו כמו בל"מ (ש"א ט', ב'; שופטים א', ל"ו) כמו יותר aufwärts ובא בקישור ל' בראש קידושי' ע"ו. אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן ולמעלה וכו' ברכו' כ"ו: משש שעות ומחצה ולמעלה.. מתשע שעות ומחצה ולמעלה, פסחים נ': ירו' שבת פט"ז דט"ו רע"ג מן המנחה ולמעלה. ועוד בל' בסוף ירו' פסחים רפ"ד ד"ל ע"ג משש שעות ולמעלן ועוד עיי"ע מטה וש"נ. ושם נ"כ דוגמאות להוראת רקיע מה שהוא למעלה עיין חגיג' י"א רע"ב תמיד ל"ב. והושאל לאל יתברך מכילת' משפטי' פט"ו עין של מעלה.. אוזן של מעלה עיין ערך מטה] —

מַעֲלֶה (בינוני הפעיל מן עָלָה (עיי"ע in die Höhe treibt) עשן פי' בע' עשן. *[אחי"ה כ"ה בע' מיוחד בכ"י קאהוט ובדפ"ע נכלל ללא נכון בע' הקודם לזה. ובע' עשן הביא רבינו מעלה עשן מיומ' ל"ח. וכה"ג בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ואחריו נגרר בפירושו ע"ש ובנו"ג שם להעלות עשן. אבל ביומ' נ"ג. כריתות ו'. תוספת' יומ' פ"א ופ"ב ירו' יומ' פ"ג דמ"א. ירו' שקלי' פ"ה דמ"ט. ספרא אחרי מות פרשה ב' פרק ג' אי' מעלה עשן. והוא עשב שהעלה עשן] —

* **מְעִיל** (מל"מ בגד חשוב עליון Obermantel, Ornat) מעילי' ט"ז. זבחי' פ"ח. מעיל מכפר על לה"ר. רות רב' פ' ויאמר הגואל מעילו (איזה פעמיי) וממנו הפעל רות רב' פ' ויהי בימי: יצתה לה שפחתה מעילת בסידקי וכו' כלומ' עטופה במעיל.

* **מְעוּלֶּה, מְעַלֵּי, מְעַלְיָא** (מפעל עָלָה בפיעל עִילָּה וממנו בינוני פעול מְעוּלֶּה ובל"א מְעַלֵּי, מְעַלְיָא פ' בל"מ נעלה erhaben, vorzüglich) ברכו' י'. מבואר עליה (מ"ב ד', י') מעולה שבבתים, ב"ק ט"ז: מבואר העלייה (כמשני שם) במעולה שבנכסיו. וכן הביא שם הש"ס ראיה מדה"י ב' ל"ב, ל"ג ויקברוהו במעלה קברי בני דוד: במעלה אצל מְעוּלִּים שבמשפחה וכו'. ברכו' י'. בני דמעלי, שבת קכ"ט סע"א דמעלי ביה שמשא. כתובו' ס"ב סע"ב צניע ומעלי, שם ק"ה: דמעלי טפי. ב"ב ע"ד: מעלי.. לא מעלי. תרג' לדה"י ב' י"ג, ב' שמא דמעלי; לאיוב ל"ג, ל"ח נהורא מעליא ולנקבה מעליא עיי"ע לשון שבועו' מ"ה: כמה מעליא הא שמעתא והקבוץ ברכות ח'. מילי מעלְיָיתָא. פסחים מ"ח סע"א חיטי מעלייתא.. שערי מעלייתא. והשם מַעַלְיוּתָא וכ"ה בל"ס מנחו' מ"ג. שבועו' מ"ה: והפכו גריעותא.

* **מַעֲלֵי, מֵיעֲלֵי** (בל"ס מַעֲלָא פי' כמו מעלה בל"מ עליה למקום גבוה das Aufgehen, Hinaufgehen) והושאל לביאה Beischlaf ועם שמשא (Sonnenuntergang) וענתה (שמות כ"א, י') תר"י ב' מיעלה ומיפקה לותה (ובתר"י א' מעייל לה וצ"ל מֵיעַל) ובל' הש"ס ביאה. וכן מל"מ מבא השמש תר"י ב' לבמד' כ"ה, ד' ועם מעלי שמשא וכן בדניאל ו', ט"ו ועד מֶעָלֵי שמשא. ובהשמטת שמשא תר"י א' לבראשית י"ד, י"ג במיעלי יומא דפסחא. ולבמד' כ"ב, כ"ח במיעלי שבתא וכ"ה בב"מ מ"ט סע"א גיטי' ע"ז. חולין ס': מעלי שבתא. כתובות ס"ב: ס"ג. מעלי יומא דכפורי.

מעלל (= מַעֲלָלָא נ"ל כי צ"ל מעלעלא בל"ע علعل ערות האיש membrum virile) כי ערות הארץ באתם (בראש' מ"ב, י"ב) תרג' ירוש[3]

---

1) כ"ה בכ"י ק"ם וכ"ה בפי' ר"ח ובשאר כ"י ודפ"ע לה ובנו"ג להו. 2) וכ"ה בפי' ר"ח. 3) כ"ה בכ"י ק"ם ובדפו"ר ועה"ק שנ"ב.

מעללי ארעא. — (א"ב אין בנוסחאות תרג' זה). *[אחי"ה אבל במתורגמן הגי' מעלעלי ארעא ופי' כמו אללין דאונקלוס (עיי"ע אלל ב') פי' מרגלים אבל לפע"ד הוא מל"ע הנ"ל. ובנו"ג בתר"י שם פ' ט' ופ' י"ב, מטעיתא (מטעיית) ארעא] —

* מַעֲלָלָא (מל"מ מַעֲלָל פי' פעולה That, Hand-lung) כרע מעלליהם (תהלים כ"ח, ד') תרג' כ"י כבישות מעלליהון בנו"ג עובדיהון.

* מַעֲלָנָא (פי' כמו מַעֲלֵי Eingang, Sonnenuntergang) גיטי' נ"ו: דמעלנא אית לה ומפקנא לית לה, תרג' פתח (שופטי' ט'. מ'. מ"ד) ותרג' מבוא (יחזק' מ"ו, י"ט; המביא שם מ"ב, ט') מעלנא והקבוץ מעלני תרג' לתהלי' ט', י"ד; ליחזק' א', א'. ובהוראת מבא השמש תרג' לתהלי' נ', א'.

* מַעֲמָד (מל"מ (מ"א י', ה') ענין עמידה ועוד מצב (der Stand, Beistand, die Anwesenheit מגיל' כ"ג. תוספ' פסחי' פ"ב (ג') ותוספת' מגיל' רפ"ג מעמד ומושב — גיטי' י"ד. ב"ב קמ"ד סע"א קמ"ח. קמ"ט. מעמד שלשתן עיי"ע תן ג' ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ג, ירו' שבועו' פ"ו דל"ז. ירו' סנהד' פ"א די"ט. במעמד פלוני ופלוני (ובבבלי שבועו' מ"א: בפני פלוני ופלוני) תוספת' כתובו' פ"ג שהעידו על מעמדן — תמיד פ"ה מ"ו ראש המעמד, תעני' ט"ו: והלאה אנשי מעמד והקבוץ מעמדות תעני' כ"ו. כ"ז: מגיל' ל': עיי"ע אנשי משמר.

* מַעֲמִיד (מהפעיל של עָמַד (Halt, Untersatz שבת ט"ו סע"ב ס'. הכל הולך אחר המעמיד [1]) ירו' שבת פ"ו ד"ח: אחר מעמידיו, והקבוץ ירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ד מעמידין של עץ.

מָעוֹן (מל"מ משכן ומקום לדור והושאל למקדש ולרקיע Aufenthalt, Wohnung, (Tempel), Himmel) בגט פשוט בגמ' כ ת ו ב ב ו [2]) (ב"ב קס"ו סע"א) ובריש כריתות (ח'.) המעון הזה לא אלין הלילה, פי' „נשבע שבועה במקדש". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב (וכ"ה בפירשב"ם) ובכ"י לכריתו' שם פי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף קע"ה.) וז"ל המעון הזה נשבע במי ששכן שמו בבית הזה ע"כ ורצ"ג פי' בדרך רחוק עיין מבוא לח"א צד XVII. וכנ"ה בכתובו' כ"ז סע"ב ותוספ' כתובו' רפ"ג המעון הזה לא זזה ידה מתוך ידי [3]) ופירש"י שבועה היא ובכריתות כ"ה, לא פי' רש"י כלום ועיין הפשב"ע ע' מעון כי האריך [4]) תוספת' כרית פ"ד המעון הזה אלו וכו' וכן נקרא מעון רקיע (החמישי) חגיג' י"ב: ע"ש ועיי"ע וילון, זבול ומושג זה בא לרז"ל מדמיוני הפרסיים עיין מ"ש במ"ע מ"ג חכ"א 562.567 ואצלם נקרא מ ע ו ן האליל העליון n m â n a — ירו' תעני' פ"ד דס"ח. ספרי זאת הברכה פ' שנ"ו עיי"ע (זטוטי) [זאטוטי] [5]) ב"ר פס"ח כתיב מעונה (דברים ל"ג, כ"ז) וג' אין אנו יודעין אם הקב"ה מעונו של עולם ואם עולמו מעונו מן מה דכתי' (תהלים צ', א') ה' מעון וג' הוי הקב"ה מעונו של עולם ואין עולמו מעונו ועיי"ע מקום — בשמ"ר פכ"ד ברא הקב"ה מעון בתוך גרגרתו וכו' פי' דירה ובקצת דפוסי' מעין. — מָעוֹן = בית מעון שם מקום קרוב לטבריא עיי"ע בח"ב, ע"ה. ועל שמו נקרא ר' יוסי מעונאה ב"ר רפ"פ יוסי מעונאה תרגם בכנישתהון דמעונא וכו' וכ"ה בילק' יחזק' רמז שנ"ז י ו ס ף מעוניא תרג' בכנישתהון דמעונאי אבל בירו' סנהד' ספ"ב ד"כ רע"ד תירגם יוסי מעוני בכנישתא ב ט י ב ר י ה, ובאמת (בית) מעון קרוב היה לטבריא] —

מַעֲנָה (מל"מ פי' חריץ בין התלמים Strecke einer Furche) בפ' י"ז באהילות (מ"ב) חצי מענה, — (א"ב ל"מ זה (ש"א י"ד, י"ד) כבחצי מענה צמד בקר) *[אחי"ה וכנ"ה באהילו' שם ומ"א מלא מענה ועיי"ע בית פרם (ח"ב פי': והלאה) וש"נ, תוספת' שביעי' פ"ג ובלבד שלא יסמוך לה (לפרה) מענה, תוספת' חולי' פ"ד (ה') אפי' עומד וחורש על גבי מענה] —

מעם (= המעסה, מְעִיסָה פי' גבילת העיסה בחמין Mehlbrei) ירושלמי בפ"ק דחלה (דנ"ח רע"א) איזו הי המעסה הנותן חמין לתוך הקמח, חליטה קמח לתוך חמין וכבר פי' בע' חלט. *[אחי"ה בנו"ג שם המעיסה וכ"ה המעיסה . . החליטה בחלה פ"א מ"ו וכ"ה בעדיות פ"ה מ"ב פסחים ל"ז רע"ב וירו' פסחים פ"ב דכ"ט ע"ג, ובתוספת' פסחי' ספ"א (ב') בלא ה"א מעיסה ועוד עיי"ע המעיסה, גלש, חלט וש"נ השינויים. ופי' הרמב"ם בחלה שם וז"ל כשהמים הם רותחין בתכלית הרתיחה נותנין בו קמח ולשין הכל וקורין אותו מעיסה ע"כ] —

---

[1]) בתוספתי כליי ב"מ ספ"ג אחר העומדין. [2]) בדפ"ר בט"ם כתובו'. [3]) עיי"ע זז חג ר"פ וש"נ בט"ד כ"ד: [4]) ושם בט"ד אי' כתובו' ק"ז: וצ"ל כ"ז: [5]) ח"ג רפ"ג: והלאה.

*מְעַפֵּר (מן עפר פי' המעלה עפר (Staubaufwirbler כלי' פי"ג מ"ז עיי"ע מעדר בגי' א"ד.

מְעֻפֶּרֶת (בל"מ אֶפֶּר = עפר בל"ע غفر מכסה zu- bedecken וממנו השם مغفرة (غفارة غِفارة) בל"ס מַעְפְּרָה סודר שמעטף הראש (1 Kopfbedeckung, 2 mantelartige Hülle בפ' כ"ט בכלי' (מ"א) הפונדא והמעפורת והפרגוד. בר"ג דשבת (ט':) משיניח מעפורת של סַפָּרִים בין ברכיו [1]. בפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט (חולי' קכ"ג: קכ"ד.) אפי' שייר בה כדי מעפורת. בריש ויק"ר פרשת הבן יקיר (פ"ב) ובריש קדושים פרשת ויגבה ה' (ס"פ כ"ד) [2] ובפסיקת' דכי תשא (פסיקתי דר"כ צד י"ז.) [3] אדני זקן: מכל מעפראות [4] שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זו אמר לו שאותה לבשתי ביום שנתמניתי זקן [5]. ויתחפש באפר (מ"א כ', ל"ח) תרג' וכריך במעפורא [6]. פי' בגד צמר שמתעטפין בו בארץ פלשתים. וי"א סודר שמעטף ראשו וכשמגלח מניחו על ברכיו שיפול שם שערו. ובעלי מקרא מפרשין „אפר ממיני מסוות [7] הוא מה שמכסים [8] הראש עם הפנים והכל מכוסה זולתי העינים לבדהן". *[אחי"ה הועתק ממחברת של מנחם בן סרוק שרש אפר [9]. הוראת מעפרת מל"ס וע' הנ"ל בגד אשר במקצת כנפו מכסין בו הראש וביתר חלקיו את שאר הגוף ולא כל הגוף וזה מה שדרש בספרי כי תצא פ' רל"ד אשר תכסה בה (דברים כ"ב, י"ב) פרט למעפורת שלא יכסה בה ראשו ורובו, תוספת' מגיל' פ"ד (ג') היה עטוף במעפורת, והעטפות (ישעי' ג', כ"ב) מבואר בירו' שבת פ"ו ד"ה: קולבין ומַעַפְּרָן ושתיהם על ענין אחד כיוונו כי קולבין בל"י κολόβιον = κολοβίων בגד בלי בית ידות לעטיפה ומעפרן הוא בל"ס קבוץ מן מַעְפְּרָא. ובמשקל עברי הקבוץ מַעֲפְּרָאוֹת, מַעֲפוֹרִיּוֹת עיי' לעיל. ובכנוי שבת ט': מאימתי התחלת המרחץ משיערה מעפרתו [10] הימנו, ירו' תרומו' פ"ז דמ"ד ע"ד גזל מעפרתו של זה ונתן לזה. ורש"י בפי' מ"א הנ"ל ובשבת ובחולי' הנ"ל והר"ש לכלי' פכ"ח מ"ח פירשו מעפורת ע"י סודר. והביאו את התרג' למלכי' הנ"ל וכן הביאו הרמב"ם בכלי' כ"ט, א' וכ"ה בפי' רה"ג לסדר"ט צד 20 וז"ל והמעפורת פי' תרגמינן וכו' עד: במעפרא אנפליו כסא בטיית ע"כ ופי' نوفلية كسا לבש בגד צמר לעטיפת ראש. ועוד הוראת מעפורת מלבוש יקר לסימן התמנות לזקן וזה מה שאי' בויק"ר פ"ב ופסיקת' הנ"ל משל לזקן שהיתה לו מעפורת וכו'. ומי שראוי להתלבש בבגד זה להמנות זקן נקרא מַעְפְּרָיָא עיין בירו' ביכורי' ספ"ג דס"ה ע"ד אבהו ריגלותיה אתמני שמעון דמעפריא לא אתמני. ובל"ס נקרא מעפריא שם כבוד לכומר עליון (וכן מפרינא = מעפרינא) על שם אדרת יְקָר שלובשין אותו בה ותרג' סורי' של אדרת (מ"א י"ט. י"ג. י"ט; מ"ב ב'. ח'. י"ג. י"ד) מעפרא. וזו המלה נעתק גם לל"י μαφόριον וגם לשאר לשונות בני מערב ד"מ mafors, mafortium, maforteum, mavoro, mavorte עיין טראכטען לה' ברילל 42 ובט"ר לרימ"ז א', פ"ו. ור' יונה בע' פאר פי' ל"מ מל"ע مغفر והביא ג"כ תרג' הנ"ל] —

מַעֲצָד (פי' מל"מ ענין קרדום Axt וכן בל"ע معضد) בפ' הבונה (שבת ק"ב:) המכה בפטיש ובמעצד. בסוף ב"ק (קי"ט סע"א וקי"ט:) מה שחרש [11] מוציא במעצד והנפסק במגירה. בפ"ו בערכים (כ"ג:) ונותנים לו שני מעצדין [12] פי' מעצד קופיץ קטן ומשוה בו הנסרים וקוצץ בו חתיכות קטנות מעשה ידי חרש במעצד (ירמי' י', ג'). *[אחי"ה וכן פי' הר"ש בכלי' שם [13]] וא"כ אחד הוא עם מפסלת (כלי' שם) אשר פי' רה"ג (ור"ש) כמין מעצד ובפי"מ להרמב"ם שם לועזו איישוד"ה והוא איישׁ"א (= aisieau, aisseau, aisso בל' פראבינצא) שהביא הרד"ק (שרש עצד) אצל הלעז דולדווירא (= doleiere, doladoira) וכ"ה ברש"י בירמי' שם ובערכי' דולדור"ש, ובכלי' פכ"ט מ"ו פי' הרמב"ם ע"י ל"ע טבריזין = طبرز Beil

---

[1]) בנו"ג על ברכיו. [2]) עיין בהערה שאחר זו. [3]) כה"ג בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפ"ר וויניציאה אבל בשדפ"ע וכן בכ"י ב"ר וק"ט נשמטו שני ציונים האחרונים ואי' רק בריש ויק"ר אדני זקן וכו' ודע כי בויק"ר ס"פ כ"ד אי' המשל כזה: משל למלך שהיה לו איפקרסין והיה מצוה את עבדו נערה וקפלה וכו' וע"י וכו' נתקצר כל הסיפור ובעל הדרוש (ר' יודן בשם ר' שמואל בר נחמן) סמך על המבואר בפ' ב' (ושם בעל המאמר ר' ברכיה וכ"ה בפסיקתי שם. ובילק' תצוה ר' שע"ו אי' אמר רבי בלי שם ברכיה ובתנחומי כי תשא רסי' ח' חסר דרש ר' ברכיה). [4]) כ"ה בויק"ר פ"ב ובפסיקי אי' מעפוריות. [5]) בויק"ר לבשתי כשנתמניתי זקן ובפסיקתי שבה נתעטפתי כשנתמניתי זקן תחלה. [6]) גי' רש"י במעפרא וגי' רד"ק במעפרתא עינוהי ונ"א וכריך במעפרא עלי אפוהי באפר. [7]) כ"ה בדפ"ר וויניצי ובדפי פיזו, באסיל מסיות ובדפי אמ' מסויות ובכ"י ק"ט מכסיות. [8]) בכ"י ק"ט מה מכסים בדפ"ר מהמכסים. [9]) בענין בעל מקרא עיין מ"ש במבוא לח"א, XV. [10]) בפי' ר"ח בשבת הועתק בט"ס מפרתו. [11]) בנו"ג החרש וכ"ה בתוספ' סוף ב"ק. [12]) בנו"ג בט"ס מצעדין וצ"ל כגי' הערוך וכ"ה בפי' רגמ"ה וברש"י. [13]) ושם נדפס קצת בטעות.

ועיי"ע לגיון, ורגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגייליקי דף קמ"ה סע"ב) לועזו טרידר"ש אולי צ"ל דלודור"ש. ופי' זה דב"ק עיין ברד"ק שם] —

מעצר (בל"ע معصار ובל"ס מַעְצַרְתָּא Presse, Kelter גת שעוצרין בו ענבים) בס"ג דפ' כיצד מעברין (עירו' ס' רע"א) רמי ליה רב ברונה לרב יהודה במעצרתא דבי בר סנינא[1]) יקב תרג' מעצרתא. *[אחי"ה עיין תרג' לבמד' י"ח, כ"ז. ל'; לדברים ט"ו, י"ד; לישעי' ט"ז, ט"ו; ס"ג, ב'. ג'; לירמי' כ"ה, ל' — וכנ"ה בעירו' מ"ט. בבי מעצרתא דבי רב זכאי. ב"מ ע"ד. עיי"ע כמר א'. ע"ז ס'. עיי"ע מצר ג' זר ו' זיירא. שם ע'. עיי"ע טש א'. שם ע"ד: דדכי לי מעצרתאי, ירו' ע"ז ספ"ד דמ"ד: הוו ליה קופין גו מעצרתא] —

מַעֲקֶה (מל"מ יציע שעושין סביב הגג לשמירה Geländer, Gitter) כפ"ק דמשקין (מ"ק י"א.) ועושה מעקה לגג ולמרפסת. *[אחי"ה ובתוספת' כלי' ב"מ רפ"ח מעקה שבמגדל וכו'] —

* מַעֲקוּצִי (מפעל עקץ פי' עקיצה der Stich) קהל"ר פ' כי יש דברים עיי"ע אמכותי (ח"א קי"ח.)[2].

* מְעוֹרָב (בינוני פועל מן ערב וכל"מ בהפעיל פי' טמא שטבל ולא בא השמש עליו) בצרוף עם שמש פרה פ"ג מ"ז שהיו (הצדוקים) אומרים בִּמְעוֹרָבֵי שמש היתה נעשית עיי"ע ערב ה'. ולנקבה יחידה מְעוֹרֶבֶת שמש ספרא סוף מצורע פרק ט'. — ומה שענינו עירוב עיי"ע ערב.

* מַעֲרָב, מַעֲרָבָא (מל"מ פי' פאת ערוב השמש נגד מזרח וכ"ה בל"ע مغرب ובל"ס מַעְרְבָא West, Occident) ב"ב כ"ה. חוץ ממערבה, פרה פ"ג מ"ט עומד במזרח ופניו למערב. התואר זכר מערבי זבחים פ"ה מ"ב יסוד מערבי ובתרג' ישעי' כ"ג, ד' ותר"י א' לשמות כ"ו כ"ב מַעַרְבָעָה ולנקבה מערבית ב"ב שם עיי"ע ערף. ונקרא מערבא א"י ויושביה: בני מערבא עיי"ע ח"ב. קט"ז ומ"מ בע' אמר ו' (ח"א קכ"ח.). סוט' מ"א: ר' יהודה בר מערבא.

* מַעַרְבְלָא עיי"ע ערבלא במו"ע.

* מְעָרָה, מְעַרְתָּא (מל"מ פי' מחילת חפורה Höhle) ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד וירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד מי מערה. ובל"א מערתא שבת ל"ג: עיי"ע טש א'. ב"ב נ"ח רע"א כי מטא למערתא דאברהם . . למערתא דאד"ה. והקבוץ שם: מציין מְעָרָתָא. ובמשקל עברי ב"ב ס"ז: לפי גי' כ"י ש"ס ולא את המערות של מים ובנו"ג המגורות עיי"ע מגור וכגי' כ"י אי' בתוספתא ב"ב פ"ג ולא את המערות שבתוכו.

מַעֲרוֹךְ (מפעל עָרַךְ פי' לוח שעורכין עליו הלחם Walgerbrett) (בכל) בכלי עץ[3]) פט"ו בכלי' (מ"ב) וכן המערוך[4]) טמא. פי' עץ ארכו באמה ומרדדין[5]) בו הרקיקין ושמו בלעז (ספנטורו) [צ"ל ספנטויו]. *[אחי"ה והוא בלאי"ט spiana-tojo, Mangelholz והוא כגי' כ"י ו"ו אבל בדפ"ע וברוב כ"י ספלנטורו ובכ"י ה"ב סלפונטורו וצ"ל כמו שנסחתי. ועה"ק שנ"ב לועזו וועלגר האלץ Walgerholz. וכל פי' רבינו עד בלעז הביא הר"ש בשם הגאון והערוך, אבל בפי' רה"ג בסד"ט 11 לי' ומ"ש כי בטיית מורק הוא ל"ע مرقاق עץ שעורכין בו הלחם] —

* מַעֲרָכָה (מל"מ ופי' א') סדר גזירי העצים במזבח der aus Reihen bestehende Holzstoss auf dem Altar (ב') סדר העבודה בביהמ"ק Tempeldienstordnung) תמיד פ"ב מ"ג החלו מעלין בגיזרין לסדר אש[6]) המערכה. ושם מ"ד מערכה[7]) גדולה וכו' ושם מ"ה סדר המערכה שניה לקטורת. ושם הציתו שתי המערכות באש, יומ' מ"ג: (במשני' בכל יום היו שם ארבע מערכות והיום חמש וכו' עיין בגמ' שם מ"ה. תענית כ"ח. עצים למערכה, ירו' פסחים ספ"ג ד"ל: עצי המערכה, זבחי' נ"ד. מקום המערכה תוספתא סוט' פי"ג אש של מערכה וכו' — יומ' י"ד: ל"ג. אביי הוה מסדר מערכה משמיה דגמרא וכו'.

* מְעָרַע (מפעל עָרַע) כמו מְאָרַע עיי"ע מְאוֹרָע.

* מְעַרְקָא, מַעֲרוֹקָא (מפעל עֲרַק פי' נס Flüchtling) תרג' נס (ירמי' מ"ח, י"ט) שאילו

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר פיז' ובאסיל, ובכ"י ה"ב סבנא צ"ל סננא וכה"ג בר סנינא בש"ס בדפי' פיז' וויניצ' רפ"ב (עיין ד"ס עירו' צד ק"כ:) ובנו"ג הנינא והוא משובש (עיין ד"ס) וכ"ה עפ"י גי' שלנו בערוך בדפי' וויניצי' ואמש' ובעל ד"ס לא העיר עליו. [2]) ושם צ"ל אמקוצי. [3]) מלת בכל יש למחוק. [4]) וכ"ה במשניות ובש"ס במשני' בקצת דפוסי' ובפי' רה"ג בט"ס מערוד וצ"ל כגי' הערוך. [5]) ברפי' פיז' באסילי ואמי' בט"ס ומודדין וצ"ל כגי' כ"י ודפ"ר וויניצי' מרדדין וכ"ה בר"ש ובעה"ק. [6]) בש"ס במשני' את. [7]) בש"ס במשני' סידר המערכה.

למערקיא, מנסת חרב (ויקרא כ"ו, ל"ו) תר"י כמערוקי חרבא.

מעש (= מעשים סימן הסוגיא עיין בפנים) בר"ג דפ' הערל (יבמות ע':) מעשי"ם כרותי"ם ברב"ר העב"ד פי' מעשי"ם: מחוסר מעשה בגופו[1] שנא' (בראשית י"ז, י"א) ונמלתם את בשר ערלתכם[2]; כרותי"ם[3]: [שנא'] (שם פי' י"ד) וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה; בדב"ר: מצות מילה קודם דבור מתן תורה מאברהם; העב"ד[4]: מילת זכריו ועבדיו מעכבת זה פי' הסימן. *[אחי"ה וכנ"ה בענין פעולה ומקרה Ereigniss, That ברכו' כ"ד. מעשה לסתור, כתוב' ז'. מעשה שהיה כך היה, יבמות קט"ז: סנהד' י"ט. משום מעשה שהיה, ב"ב ק"ל: מעשה רב, ע"ז ע'. הלכה למעשה, שבת נ"ג: קכ"ז: גיטין ל"ה, נ"ז: נ"ח, ב"ק נ': צ"ד: ב"ב קל"ג: מנחות מ"ד. מעשה באדם אחד וכו', גיטין נ"ח. סנהד' ק"ד: מעשה באשה אחת וכו', גיטי' שם מעשה בבנו ובבתו של וכו', ב"ק נ'. מעשה בבתו של וכו', ברכות י"ח ל"ב: שבת ק"נ: קכ"ז: מעשה בחסיד אחד וכו', סנהד' ס"ד. מעשה בכותית אחת וכו', שבת ל"א. מעשה בעכו"ם אחד, ב"ב י"א. מעשה במונבז המלך, ברכות ט"ז. ל"ד: ס'. שבת ס"ז: עירובי' כ"א: ב"ב ע"ד: גיטי' נ"ח, סוט' ל"ג. מעשה ברבי פלוני, שבת ל"א. סנהד' ק"ד. מעשה בשני בני אדם וכו', ברכות כ"ז: שבת י"ג. מעשה בתלמיד אחד וכו', ע"ז כ"ה: מעשה בתלמידי ר"ע וכו' ועוד עיין ברכות ב'. ל"ג. ל"ד: יבמות ק"ד. קט"ז. ב"ב קל"ד. קנ"א: והקבוץ שם קע"ג: מעשים בכל יום. נדה כ"ב: שני מעשים העלה וכו', שבת כ"ה: אשה נאה במעשים, יומ' פ"ו. מתוקנים מעשיו, מ"ק ט"ז: משונה במעשיו, מגיל' ט"ו. כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין וכו', ירו' סוף ביכורי' דס"ה ע"ד בל מי שאינו מכיר מעשיו של אברהם יכיר מעשה אבותיו של זה. מעשים טובים או בקטוע מ"ט עיי' בברכות ל"ב: שבת ל"ב. ס"ג: יומ' פ"ו: יבמות ל"ב: סוט' מ"ד. ב"מ פ"ד: סנהד' צ"ז: אבות פ"ד מי"ז — מעשה בראשית ומעשה מרכבה עיין בברכו' כ"א: נ"ח. שבת פ': סוכ' כ"ח. מגיל' כ"ד: חגיג' י"א: י"ג, י"ד. ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. עיי"ע מרכבא — ומעשה (של מצות) לפעמים הפכו של למוד או תלמוד עיי' מקומות בע' בית ארים (ח"ב, ס"ב:) בית נתזה (שם ע"ז.) סוט' מ"ט. אנשי מעשה] —

* **מַעְשְׁנָא** (בל"ס פי' עוז Stärkung עיי"ע עשן) תרג' מעוז (משלי י', כ"ט) מעשנא.

מַעֲשֵׂר (מל"מ der Zehent) בתרומה בפ"ב (מ"ב) בן לוי שהיה לו מעשר טבל. פי' בע' טבל. *[אחי"ה מעש' שני פ"ה מ"ו כיצד היה בעור נותנין תרומה ותרומת מעשר לבעליו ומעשר ראשון לבעליו ומעשר עני לבעליו ומעשר שני והבכורים מתבערין בכ"מ. ושם מ"י מעשר לוי ועיין שם פ"א והלאה מעשר בהמה. והקבוץ מעשרות. ועל שמו נקראין המסכתות מעשרות ומעשר שני] —

מַפְגִּיעַ (מל"מ (איוב ל"ו, ל"ב) ובדרז"ל תכונה בו חיה קטנה שמרעדת את הארי) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) אימת מפגיע על ארי פי' „חיה קטנה שהיא מהלכת בין רגלי הארי וצועקת בקול גדול וכששומע הארי את קולה מתפחד". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ושם הסיום: ונקראת אל פרת אך. אולי צ"ל פרנאך והוא בל"ע فرانق מל"פ پروانك חיה קטנה שהולכת לפני הארי. וה' באכארט ואחריו הח' לעוויזאהן (316) חשבוה ליתוש כושי äthiopische Mücke ועיין פירש"י] —

* **מְפַגְּרוּתָא** (פי' הריסה Zerstörung עיי"ע פגר) תרג' ארץ הרסתך (ישעי' מ"ט, י"ט) ארע מפגרותיך.

מַפָּה (בל"י אמצ' ורו' Serviette, mappa, μάππα Mappe) בפ"ח בברכות (מ"א דנ"א:) מקנח ידיו במפה פי' בל' לעז הוא מפא[5] ממש. ובתלמוד (פסחי' ק': וירו' פסחים רפ"י דל"ז:) פורס[6] מפה ומקדש. — (א"ב פי' בל"ר המטפחת שפורסים על השלחן וגם המטפחת אשר בו מקנחים הידים). *[אחי"ה וכנ"ה בברכות נ"ב: פסחי' שם ב"ב צ"ג: ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד. ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד, ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד, תוספת' שבת פט"ז (י"ז) ובל' קלילה מפלא mappula עיי"ע אפסחתיה (ח"א, רכ"ה. והלאה) — ועוד הוראת מפה נס Fahne אשר בו היו עושים סימן בקרקסאות ומי שהרימו נקרא μαππάριος

---

[1]) בנו"ג מחוסר מעשה ומעשה בגופו. [2]) בדפ' וויניצי' ט"ס ערלתם. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשרפ"ע כרת. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ודפ"ר, אבל בשרפ"ע בט"ס העברי. [5]) בלאי"ט mappa. [6]) בירו' פסחי' פירש.

mapparius ובזה הענין במד״ר פ״ב סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע על כל מפה ומפה ע״ש. וכצ״ל במכילתא בשלח פרש׳ ב׳ נטל מפות שלהם ולא היו יודעים מה הם עושים ובנו״ג מגניות עיי״ע מגנון וש״נ גי׳ היל׳ סיגניות ועיי״ע סגניות א׳ ועיי׳ עט״ש לפערלעס 87 — וממנו מופיון עיי״ע] —

* מפוקים (מפעל נפק פי׳ יציאה Ausgang) קהל״ר פ׳ אשר אין: לית להון מפוקים פי׳ מ״כ אין יציאה וקץ לשלותם ובחי׳ הרד״ל גרס מפיקין ופי׳ אין להם נפקא מינה בין זה לזה.

מפוחא (מל״מ מַפֻּחַ שם כלי שנופחים בו Blase-balg) בס״ג דפ״ק (דחגיג׳) [צ״ל דתענית (י״ב) דמי[1]) למפוחא דמלא זיקה. פי׳ נוד מלא רוח. *[אחי״ה ורש״י פי׳ הוא המפוח שנופחין בו הנפחין את האור וכו׳. וכן פי׳ ר״ח ביומ׳ מ״ה סע״א ועביד במפוחא ופי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) ומנפח במפוח. וכ״ה לשון הש״ס ביצ׳ ל״ד סע״א תוספת׳ שם ספ״ג אין נופחין במפוח] —

* מַפָּח (מל״מ ענין נפיחה ונשיבת רוח Blasen, das Anfachen ועוד בל״מ בצרוף נפש ענין דאבון Schmerz) תוספת׳ ב״ב ספ״ב לקח בית מפח מסויד ומכויר פי׳ בית שמקררין בו ובל״מ חדר המקרה ובכ״י אירפורט בית מפויחת ומסויידת ומכויירת[2]) — תנחומ׳ סוף שמיני סי׳ י״א הלך לו במפח נפש ועיי״ע פחי. ותרג׳ אנוש (ישעי׳ י״ז, י״א) ותרג׳ לקצפה (יואל א׳, ז׳) ותרג נפחה נפשה (ירמי׳ ט״ו, ט׳) לַמְפַּחַת נפש.

* מַפְטִיר (א׳) ענין שלוח חפשי מל״מ (דה״י ב׳ כ״ג, ח׳) ב׳) סיום קריאת הפרשה עם פ׳ אחת מנביאים (1 der Beschliesser, 2 Beschluss חולי׳ נ״א. מפטיר כנסיות אני ע״ש פירש״י — מגיל׳ כ״ד. המפטיר בנביא. ובכנויי ברכות נ״ג סע״ב בעידן מפטרייהו וכו׳ ועוד עיי״ע אפטרא (ח״א רי״ב.), הפטרה (ח״ג, רל״ב).

* מִפַּטְרָא פי׳ מגורשת eine Geschiedene עיי״ע פטר.

* מְפִיבֹשֶׁת, מְפִבֹשֶׁת (שם פרטי) א׳) לבנו של שאול ברכות ד׳, יבמות ע״ט. עיי״ע כתר א׳. ב׳) לבנו של יהונתן שבת נ״ו: וכי מריב בעל שמו והלא מפיבשת שמו וכו׳ — עירובי׳ נ״ג: עיי״ע כתר א׳ ועוד עיין ב״ר פצ״ח ובמד״ר פ״ח.

* מֵיפַךְ (מפעל אפך das Umwenden) עיי״ע אפך ח״א, רט״ו.

* מוּפְלָא (הָפעל מן פָּלָא Sonderbarer, Ausgezeichneter, Abgesondertes) עיי״ע פלא א׳ וש״נ: — מַפְלִיא עיי״ע פלא ב׳.

* מוּפְלָג (הָפעל מן פלג) עיי״ע פלג א׳ וש״נ.

* מַפָּלָה, מַפַּלְתָּא, מַפּוֹלֶת (מל״מ מַפָּלָה, מַפֶּלֶת Sturz, Einsturz, Untergang) ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט: איכ״ר פ׳ בלע מפלתה של תרמוד. ברכו׳ י׳. סנהד׳ ל״ט: ירו׳ סנהד׳ ספ״ד דכ״ב ע״ג מפלתן של רשעים. ב״ר פי״ז תחלת מפלה שינה וכו׳. ירו׳ תעני׳ ספ״ג דס״ז. מפלתא הויא תמן[3]). ברכות ג׳. ושם: מפני המפולת. פסחי׳ פ״ב מ״ג ירו׳ פסחי׳ פ״ב דכ״ט. נפלה עליו מפולת. ירו׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה: נפלה בו מפולת. ירו׳ כתובו׳ פ״א דכ״ה ע״ד נפלה בתוכה מפולת. ירו׳ ברכו׳ רפ״ה ד״ח ע״ד במפולת של מחריביו חתם. ירו׳ שבת ספט״ז דט״ו ע״ד מצילין . . מיד המפולת — ב״מ ק״ה. למפולת יד או למפולת שוורים ועיין ערכי׳ כ״ה. — מַפּוֹלֶת יד (Wurf) חולי׳ פ״ב: ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ג עיי״ע חט ה׳ (ח״ג, שס״ט.) וע׳ חרצן (שם תק״ד).

מפלם (= מְפוּלָּם לפע״ד או מל״פ פֵּלֶם גוש עפר או מל״י πήλωμα גוש טיט Schlammmasse ומזמנו נבנה הפעל ענין לחלוחת feucht) בר״ג דפ׳ אין צדין (ביצ׳ כ״ד:) גוי שהביא דגים מפולמים. בר״ג דפ׳ אין דורשין (חגיג׳ י״ב.) בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום. בפ׳ איזה מקומן בגמ׳ העולה[4]) (זבחי׳ נ״ד.) מביא חלקי אבנים מפולמות גדולות וקטנות[5]) פי׳ בריאים לחים וחזקים. — (א״ב תרג׳ אבן (חושך) [צ״ל אפל] וצלמות (איוב כ״ח, ג׳) תרג׳ מפלמין דמתמן נפק חשוך) *[אחי״ה בנו״ג אבנין מפוּלָּמָן וכו׳ ורש״י פי׳ בכ״מ לח. לחלוחית. ומל״פ או מל״י הנ״ל היינו מהשם נבנה הפעל פי׳ המלוכלך בטיט. והשם πηλός ענינו חומר ההיולי Urstoff וזה מה שדרש בחגיג׳ שם בוהו אלו אבנים המפולמות וכו׳ וע׳ זקנים העתיקו חמר (בראשי׳ י״א, ג׳ י׳; איוב

---

1) כ״ה בכל כ״י. 2) ושם הפעל אין מפייחין וכו׳. 3) ותרג׳ מפלה (יחזק׳ ל״א, י״ג. ט״ז) מפלתא ועיין תרג׳ אסתי׳ ח׳, ט״ו. 4) בכ״י ק״ט ובדפי׳ אמ׳, ובשרפ״ע בט״ד העולם. 5) בנו״ג בין גדולות בין קטנות.

י', ט'; ל"ח, י"ד) טיט (ש"ב כ"ב מ"ג; תהלים י"ז, מ"ו; ועקילס וסומכוס לישעי' נ"ז, כ') עפר (איוב ד', י"ט) ע"י מלה הנ"ל. והשם פילומא ממש כל"י הנ"ל עיי"ע פלם ומ"ש] —

מְפְלֶצֶת (מל"מ ונדרש מפל — לץ עיין בפני') בפ' כל הצלמין בגמ' ר' יוסי אומ' שוחק (ע"ז מ"ד.) מאי מפלצתה (מ"א ט"ו, י"ג) אמר רב יהודה דהוה מפליא ליצנותא תני רב יוסף כמין זכרות עשתה לו והיתה נבעלת לו בכל יום. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ק"ט, ה"ב ובדפ"ר וכ"ה בש"ס ובשדפ"ע אי' אמר רב יהודה מפליא ליצנותה וא"כ רבינו לא פי' מאומה רק מציין דברי הש"ס אולם ממה שלא מציין רבינו כדאי' לפנינו בש"ס כדתני רב יוסף וכו' יש הוכחה קצת לדעת התוספות אליבא דרבינו עיין מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע. ורב יוסף אולי כיון בפירושו למלת Φαλλός, Phallus עיין עט"ש לפערלעס 100 והוא צלמי זכר שביחזק' ט"ז, י"ז עיי"ע זמר = זמורה ומ"ש בח"ג, ש':] —

מְפוּלָּשׁ (מל"ע فلج ענין פרוד ורחוק gesondert, entfernt) בבראשי' רבה פרשת מ"ה (ר"פ מ"ד) אל תירא אברם: מאציליה קראתיך (ישעי' מ"א, ט') ממפולשים שבה זימנתיך[1]. — (א"ב פי' ממפורסמים ועיקר מלה זו בע' פלש) *[אחי"ה אבל בציונים בע' פלש ענין המלה פתוח ע"ש ומ"ש לכן היה מיחד רבינו כאן ע' בפני עצמה כי כאן ענין המלה מרוחקים. ומל"ע הנ"ל ובעל המאמר דרש מאציליה מל' לא אצלתי מהם (קהל' ב', י') ענין פרוד. ובעל מ"כ פי' כמו ר"ב] —

* מְפַנֵּק (מפעל פנק (מל"מ וע' فنق zart, verzärtelt) עיי"ע פנק א'. והשם בל"ס מְפַנְּקוּתָא וכ"ה בפסחי' נ': משום מפנקותא הוא וכו'. מהתענג (דברים כ"ח, נ"ו) תרג' אונקל' כ"י (אצל לעווי) ממפנקו.

מֵפִים (מפעל פים בל"ע فاض פותח öffnen ועוד מרחיק ומתפזר אנה ואנה ומזה הענין בפסחי' עיין בפני') בר"ג דשבת (ג'.) ובס"ג דפ' ר' אליעזר אומ' האורג (שם ק"ז:) ובריש כתובו' (ו' סע"ב) ובפ"ב בעדיות (מ"ה[2]) חמפים מורסא בשבת אם לעשות לה פה וכו'. בס"ג דערבי פסחים (ק"ז.) בליליא צעריה אמר מיסרן ומפים פי' „מסיר הדעת כמו המסית שבא בדברים רכים והוא מתוק ומפתה בני אדם לשתותו[3]) ואחר כך[4]) מצערן מלשון המפים מורסא". — (א"ב[5]) מפיים כתוב) *[אחי"ה אבל בכ"י ש"ס אי' כגי' הערוך וכ"ה בפי' ר"ח אשר משם הועתק כל הפירוש ועה"ק שנ"ב סיים מפים פי' פותח — ורש"י פי' מע' הבא אח"ז] —

מֵפִים[6]) (מפעל פים עיי"ע פס ב' ענין מבחין בגורל entscheiden) בסוף במה מדליקין (שבת ל"ג סע"א) שמואל הקטן[7]) חש ביה אמר רבש"ע מי מפים. ובפ' במה בהמה בגמ' והעזים (שם נ"ד.) אבל מי מפים שזו ליבש וזו לחלב[8]) פי' „מי מבחין". — (א"ב לשון פיים שהוא גורל) *[אחי"ה וכפי' ר"ב אי' ברש"י בשבת שם ושם מי מטיל גורל להבחין. ור"ח בשבת דף נ"ד. (בש"ס ווילנא) פי' מי מבחין כבערוך. ועוד עיי"ע פס ב' וש"נ] —

מַפֵּים (פי' בל"ס מַפֵּס כמו בל"י Μέμφις עיר המפוארת במצרים) נשאו שרי נוף (ישעי' י"ט, י"ג) תרגומו טעו אנשי מפים[9]) וכן גם בני נוף[10]) (ירמי' ב', ט"ז) תרג'[11]) [בני מפים]. — (א"ב כן נקרא בל"י ורומיי ממפים) *[אחי"ה והיה לר"ב לומר כי מפס הוא במשקל סורי. וכ"ה בתרג' ירמי' מ"ד, א' וליחזק' ל', י"ג. ובפסיקת' דר"כ צד ס"ג: משובש מרפים וצ"ל ממפים עיי"ע מנפוח] —

מפס (עיקרו פוס פי' כמו בל"מ חלל entweihen) מחלליה יתה מתקטלא תרג' ירוש'[12]) מות יומת (שמות ל"א, י"ד) זה מע' פס[13]). — (א"ב בנוסחאות כתוב דיפסינה אתקטלא אתקטל) *[אחי"ה ובע' פס ז' ארבה הדוגמאות. בינוני פעול מַפְּסָה תר"י ב' לויק' כ"א, ז' להעתקת חללה] —

* מַפְסֶלֶת (כמו מצעד Hobel מפעל פָּסַל) כלי' פי"ג מ"ד המפסלת כ"ה במשנ' דש"ס וכ"ה בע' פסל ובמשניות ובפי' רה"ג המפסלית

[1]) בנו"ג קראתיך זימנתיך. [2]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר וויניצי' אבל בשדפ"ע רק ציון הראשון משבת ועוד אי' בירו ברכות פ"ב ד"ה. [3]) בדפי' וויניצי' לשטותו בט"ס. [4]) וכצ"ל בפי' ר"ח. [5]) לי בדפ"א. [6]) בדפוסים הראשונים וכ"י הערוך נכלל בע' הקודם והנכון כבדי' אמ'. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר לי' גם שמואל. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג איזו . . ואיזו. [9]) בנו"ג בט"ס מכים. [10]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר ודפי' וויניצי'. [11]) כ"ה בדפ"ר אבל השאר לי'. [12]) כ"ה בדפ"ר ובעה"ק. [13]) כ"ה בדפי' פיז' וויניצי' באסיל ואמ' אבל בכ"י ובדפ"ר רק פי' ועיי"ע פס ז'.

עיי' פירושו בע' פסל א' (כפי פי' רה"ג) ועיי"ע מעצד. תוספת' שבת פי"ג (י"ד) מטלטלין את המקבת ואת המפסלת . . ולא יכה במקבת ע"ג מפסלת. ותרג' וכילפות (תהלי' ע"ד, ו') ומפסולת[1].

* מַפְסוֹעִית (מע' פסע ד' ע"ש das Herschreiten).

מַפָּץ[2] (מפעל נָפַץ ענין שטוח ומצע והושאל למחצלת השטוחה בארץ ובל"ע نفاض Unterlage (Matte)) בפ"ד במעילה (י"ח.) העור והמפץ מצטרפין זה עם זה פי' כמין מחצלת עשויה מן חילף ומן כיוצא בה. מַפָּצֵי ביומי תשרי (נדרי' מ':) כבר פירשנו בע' כף [ב']. *[אחי"ה הובא המשנ' דמעילי' הנ"ל בסוכ' י"ז: בשבת ע"ו סע"א ועיין כלי' פכ"ז מ"ב ועיין מ"ג וירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד — אהלו' פ"ח מ"א כתובו' ס"ד: עיי"ע מחצלת. ב"מ קי"ג: עיי"ע סדר. והקבוץ כלי' פ"ד מ"י שלשה מַפָּצִים הן וכו', נדרי' מ': עיין לעיל וע' כף ב'] —

* מַפָּקָא, מִיפָּקָא (בל"ס מַפָּקָא יציאה Ausgang מפעל נפק) תרג' שמות ל"ה, כ"ב מיפקא דשתא. ובקבוץ ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו סע"ב ורע"ג במפקי שבתא פי' במוצאי שבת.

* מַפַּקְתָּא (מל"ס פי' בל"ס צֵאָה Excrement) תרג' את צאתך (דברים כ"ג, י"ד) ית מפקתך ועוד עיין תרג' מ"ב ו', כ"ה; י', כ"ז; י"ח, כ"ז; לישעי' כ"ח, י"ב; ליחזק' ד', י"ב; ח', ט"ז. שבת קל"ד. דלא ידיע בי מפקתיה וכו' לפי גי' כ"י בע' בי מפקתי (ח"ב, נ"א:) ע"ש.

* מַפְּקָנָא, מַפְּקָנוּתָא (מפעל נפק בל"ס מַפְּקָנָא, מַפְּקָנוּתָא פי' מוצא, יציאה der Ausgang, das Herausgehen) הרבה בתרג' עיין תרג' מ"ב ב', כ"א; לתהלי' קכ"ה, ד'; ליחזק' מ"ד, ה'. לשמות כ"א, ז' — למדבי' ל"ג, ב'. לתהלים פ"ט, ל"ה; ק"ז ל"ב, ל"ד — והושאל להעתקת תוצאות (שם ס"ח, כ"א) מפקנות נשמתא (עיין ברכו' ח'.) — גיטי' נ"ו: מפקנא לית לה פי' מוצא דרך בית הרעי (רש"י).

* מַפְרַחְיָיתָא (פי' כמו פְּרוּחֵי hin- und herflatternde Stücke) שבת נ"ט סע"ב עיי"ע נסך א', רסק.

מַפְרַכְתָּא (Reibstein, Pressstein) כבר פירשנו בע' ממל. *[אחי"ה והוא מציון ב"ב ס"ז: ושם נ"כ הקבוץ את היקבים ואת המפרוכות ובקצת דפוסי' וכ"ה בכ"י ש"ס רומי המפרכות אבל בשאר כ"י (אצל ד"ס ב"ב צד ק"ב:) המפריכות וכן מצאתי בתוספת' ב"ב רפ"ג. ופי' שונים בענין המלה עיי"ע מֶמֶל] —

* מפרין עיי"ע פרן ז', ועוד עיי"ע מפרים ומ"ש ויש להעתיק מַפְרִינִים (= מְאַפְרְיָנִים) פי' היו מברכים sie segneten.

* מַפְרוֹנָא מל"י φερνή Morgengabe כמהר הבתולות (שמות כ"ב, ט"ז) תר"י א' כמפרוני בתולתא ועיי"ע פרן ה'.

מַפְרִים (לר"ב מפעל עברי פרס ענין חלוק וחנופה glatt sein, theilen ועיין בפנים ולפע"ד ענין הערמה hinterlistig) בבראשית רבה פ' כ"ג (כ"ג) ויצא קין יצא כמפרים כמרמה בבוראו — בסוף פרשת ע"ה[3] (ס"פ ע"ד) וישכם לבן אמר ר' איבו דויים וכפויים[4] ולא היו מפריסים אלא בפה. — (א"ב אולי פי' כמפרים הוא כמחלק כי פרס הוא חלק ובע' פרן גרס בעל הערוך מפרינים אלא בפה ופי' מפייסים) *[אחי"ה לא מצינו שמוש פרם בענין הנ"ל לכן דעתי נוטה שהיא ל"ס פרם פי' עושה ברמיה והוא מפעל עברי פרש ענין כסוי ובשאילה מכסה האמת וגם בל"ע فرش פי' מכסה ומכזב וא"כ שיעור יצא כמפרים: יצא כמערים ובאמת גי' הילק' בראשי' רמז ל"ח יצא כמערים וכ"ה בויק"ר פ"י ויגיד עליו רעו כמרמה. ובשו"ט מזמור ק' הביא על הפסוק מכסה פשעיו לא יצליח זה קין שנא' ויצא קין מלפני ה' אבל המלות הזרות לי' שם — אבל בציון השני מב"ר פ' ע"ה והוא לפנינו ספע"ד[5]) ענין מפרין מל"פ آفرين פי' ברכה (עיי"ע אפרייא בח"א רל"ח) וממנו עשו רז"ל פעל מפרינים (בהבלעת האל"ף תחת מאפרינים) פי' היו מברכים והביא ר' איבו זה הדרוש על פסוק ויברך אתהם. וכן דרש ר' איבו בב"ר פ"ס ויברכו את רבקה ולא היו מפרינין אלא בפה וכן הביא הגי' רבינו בע' פרן ז'. ולבי אמר לי כי היה בספרי רבינו הגי' בפר' ע"ד מפרימים ובאמת בכ"י ו"ו ול"ד הגי' מפרימם ובד"ה מפרים. ובכ"י ב"ב גם בע' הנוכחי

---

[1]) כ"ה בכ"י אצל לעווי ובנו"ג ומיפסלת. [2]) כ"ה ברפ"ר ובכל כ"י, ובדפ' פיזי והלאה בט"ס מפוץ. [3]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע בט"ס ע"ח. [4]) בנו"ג דווים וסגופים ועיי"ע דו ב' בהערה 4 וש"נ השינויים. [5]) וכצ"ל בע' דו ב' בח"ג, כ"ט בהערה 4 וכצ"ל: מב"ר (פע"ח) [צ"ל פע"ה] והוא לפנינו פע"ד בסוף.

מפרינים ומפני שלא הבין גזרת המלה היה מביאה בע' הנוכחי וכפ' ס' היתה גירסתו לנכון מפרינים אבל פי' אין נ"ל] —

* מַפְרֵעַ (מל"ע فرع עָלָה למעלה aufsteigen מלת הפעל להגביל מקום או זמן מה שהוא למעלה ומלאחריו das im Raume und in der Zeit Zurückliegende[1]) ותמיד בקישור ל' עיי' ברכו' ט"ו, מגיל' פ"ב מ"א, ושם י"ז. ושם: סנהד' כ"ז רע"א ב"ק ע"ב: חולי' י"ד: ירו' דמאי פ"ז דכ"ו: ב"ר ס"פ מ"ט רפע"ה, תוספת' סוט' פי"א. ובכנויי הגוף ירו' גיטי' ספ"ג דמ"ה: למפרעו. בירו' שביעית פ"ב דל"ד סע"א וירו' מגילי ספ"ב דע"ג ע"ג למפריעו, ירו' יבמו' פ"א ד"ב סע"ג ורע"ד למפריעה. ומו"ע בע' פרע ג' רוצה לפרשו מל' התרגום ע"ש.

* מַפְרַעְתָּא (מפעל פרע entblösste Stelle) חולי' נ': עיי"ע פרע.

מפרקת (מל"מ עצם שאחורי הצואר Genick (זבחי' ס"ה: חולי' י': כ': ב"א. כ"ה. קי"ג.) פי' עצם של צואר כרכתי' (ש"א ד', י"ח) ותשבר מפרקתו.

* מְפוֹרָשׁ עיי"ע פרש וע' יחיד (ח"ד, קכ"ג).

* מְפָרֵשׁ (בינוני מן פָּרַשׂ ענין פירוד ובפרט פירוד מיבשה ללכת בים Seefahrer) גיטי' י"ג: וש"נ אף המפרש והיוצא בשיירא. והקבוץ מְפָרְשֵׁי הים ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. ירו' שבת רפ"ב ד"ד ע"ג[2]). מפרשי ימים עיי"ע ים (ח"ד, קל"ו.) וש"נ[3]) והוא כמו בל"מ יורדי הים.

* מַפְשׁוּטִיתָא, מַפְשִׁיטוּתָא (ענין התפשטות ודחיה Ausdehnung, Verlegung) ירו' שביעית פ"א דל"ג סע"ב וירו' ע"ז רפ"ד דמ"ג רע"ד תרין מילין סלקון בידכון[4]) מפשוטיתא דתעניתא וערבתא[5]) דיומ' שביעייא וכ"ה בירו' סוכה רפ"ד דנ"ד: ושם: מפשיטותא ופי' המפרש שני דברים יעלו בידכם והוא אחד מד' דחיות שאין קובעין ר"ה ביום אד"ו ביום ד' ו' אין קובעין מפני יו"כ שלא תגע סמוך לשבת ומפני תקנת המתים שלא יסריחו. שאין הקבורה דוחה אותן א' אין קובעין אותו מפני שביעי' של ערבה שלא תגיע בשבת והוא שאמר מפשוטיתא דתעניתא שהוא צום כיפורים שמפשיטין אותו מיומו ודוחין אותו ליום אחר וכן ערבה דיום שביעי מפשיטין ודוחין אותה.

מפת (= מוֹפֵת מל"מ ונרדף עם נס Wunder) בס"ג דפ' גיד הנשה (חולי' ק"ג:) א"ל מופת הדור כלומ' „אדם חשוב". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שמ"ז.) וכן פירש"י גדול הדור כמו (זכרי' ג', ח') אנשי מופת המה. ועיין ג"כ התרג' שם. וכן ענין מופתא בתרג' כמו בל"מ והקבוץ מוֹפְתִין, מוֹפְתַיָּא תרג' לשמות ד', כ"ב; לדברים ו', כ"ב] —

מַפְתֵּחַ (מל"מ Schlüssel) של ארכובה (כלי' פי"ד מ"ח) כבר פירשנו בע' ארכובה. *[אחי"ה וכתוספת' כלי ב"מ ספ"ד מפתח (ובכ"י אירפורט מפתיח) של רוכבה. וכנ"ה בתוספת' שבת ספ"ד(ה) לא תצא אשה במפתח שבאצבעה לרה"ר וכו' — בכורו' מ"ה. כשם שמפתח לבית[6]) כך מפתח לאשה והקבוץ שני מפתחות וכו' תמיד פ"ג מ"ו ירו' מ"ק דפ"ג: ירו' הוריו' דמ"ח: עיי"ע כיון. תעני' ב'. ושם: שלשה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים . . במערבי אמרי אף מפתח של פרנסה וכו' ועיין סנהד' קי"ג סע"א דב"ר פ"ז ופסיקת' רבתי פמ"ב תרג' ירו' ב' לבראשי' ל', כ"ב; ולדברי' כ"ח, י"ב ומ"ש בזה במ"ע מ"ג חכ"א 579 — ובל"א מפתחא ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג. ובירו' סנהד' רפ"ב ד"כ. וירו' הוריות רפ"ג דמ"ז. מפתחה] —

* מִפְתָּח (בל"מ פי' פתח Oeffnung, Eingang) מקואו' פ"ח מ"א חוץ למפתח . . מלפנים מן המפתח. תרג' פתחון פה (יחזק' כ"ט, כ"א) מפתח פומא. והקבוץ ברכות ס"א סע"א שני מִפְתְּחֵי הלב.

* מְפַתֵּחַ (פי' כמו פתוחי חותם Graveur) כלי' פכ"ט, מ"ה מפַתְּחֵי אבנים עיי"ע מקב.

* מְפַתֵּחַ, מְפַתְּחָא (בינוני מן פָּתַח פי' פקח עינים offenen Auges) והוא בל' נקייה תואר לסומא Blinder) ויק"ר פכ"ב חד סמיא וחד מפתח

---

[1]) עיין פליישער בהוספותיו לעמת"ל להי' לעווי ח"ג, ר"ב. וכן ענין למעלה מן עלה = علا וממנו معلى וכן בל"י ἄνω, ἐπάνω שם 315. והי' הבלשן A. B. Ehrlich אמר לי שעיקרו מל"ע فرغ פי' הֵרִיק שהראשון בא בסוף והסוף בראשונה וזה למפרע umgekehrt. [2]) ובבבלי שם כ': נחותי ים עיי"ע אשלג. [3]) ושם בשורה י"ט צ"ל פסיקי רבתי ר"פ ט"ו. [4]) בירו' ע"ז: מן גביכון. [5]) בירו' ע"ז: בט"ס וערובתא. [6]) ובויק"ר פי"ד כשם שיש מפתחות.

וכו' ירו' שקלי' ספ"ב דמ"ז. וירו' קידושי' פ"א דס"א. רב ששת דהוה גברא מפתחא ובירו' שבת פ"א ד"ג. מפתחה. ועיין ברכות בבלי נ"ח. רב ששת סגי נהור הוה. ועיי"ע כגני. וע' כמט א'.

מץ (= מָצַץ בל"ע مصّ aussaugen ונרדף עם מָצָה בל"מ ענין סחיטה ועצירה ausdrücken, auspressen ובל"ס מצא, אמצי בל' שומרוני המציא) למצות מדותי (מנחו' י"ח.) כבר פירשנו בע' חב[1]. ובפ' ר' אליעזר אומ' אם לא הביא (שבת קל"ג סע"א במשנ') מולין[2] ופורעין ומוצצין. בפ' אעפ"י בגמ' מניקה (כתובות ס':) בני מציצי עיינא. פי' קטני עינים[3]. בפ"ט בפרה (מ"ג) כל העופות פוסלין חוץ מן היונה מפני שהיא מוצצת. בריש מקואות (פ"א מ"ו) למעלה מהן מי תמציות שלא פסקו מפורש בתוספתא (שם פ"א) אלו הן מי תמציות כל זמן שהגשמים יורדים וההרים בוצצין כלומ' שיתמצו[4] המים ומבצבצים[5] ומבעבעים כדאמרינן (חולי' מ"ו: מ"ז: נ"ו.) לענין טריפות אי מבצבצה טריפה"[6]. *[אחי"ה וכנ"ה גיטי' צ' סע"א ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו וכו', ירו' סוטי' פ"א די"ז. יש לך אדם זבוב מת [נופל] לתוך כוסו והוא נוטלו ומוצצו ושותיהו וכ"ה במד"ר פ"ט ובתוספת' סוט' רפ"ה נופל לתוך תמחוי שלו נוטלו ומוצצו וזורקו וכו' ועיי"ע בן סטדא, זבוב. דב"ר פ"ב אין לך טבעת מוץ אותה ימות . . שמע לה ומץ ובילק' ומצץ, ונאמר ג"כ מדברים שאינם בעלי חיים ויק"ר פט"ו ספוג לא שהוא מוצץ[7]) אלא שהוא משמר את המכה. שהש"ר פ' עמודיו דרש זהב מופז (מ"א י' י"ח) דומה לגפרית הזה שמוצצת האש — ונרדף עם מוץ שבת קל"ג: האי אומנא דלא מָיֵיץ סכנתא הוא[8]). שם קל"ד. האי ינוקא דלא מייץ וכו' ע"ש. ע"ז ל"ב רע"א ומייצי להו לחמרייהו. וממנו השם (כמו בל"מ) ירו' נזיר פ"א דנ"א: מיץ של ערלה ובענין מיצה כלי' פ"ט מ"ח עיי"ע מצה ג'. ועוד נרדף עם מצה בל"מ ומזה מנחו' הנ"ל. וכנ"ה בספרא ויקר' פרק ח' פרש' ז' הוא מוצה, ושם: ונמצא דמו: דם כולו אוחז בראש ובגוף ומוצה משניהם, שם פרק י"ח פרש' י' מוצה ומזה, בפיעל תרומ' פי"א מ"ח ב"ב פ"ז: הרכינה ומיצה וב"ב פ"ז. הרכינה ומיצית ובכ"י ש"ס ובפי' רגמ"ה כ"י ומיצת ופי' הרשב"ם העיקרי (בש"ס ווילנא) מיצת: „נתמצה שמן בשולי הכלי". בכורו' ז' רע"ב אין ממצות אותו מגופן, זבחי' נ"ד. וממצה דמה על קיר המזבח, שם ס"ד: מיצה את דם הראש ולא מיצה דם הגוף וכו' ועיין שם ס"ו. שם ס"ה. חוזר וממצה ב"ר פפ"ה וס"פ צ"ב וילק' וישב רמז קמ"ה ממצה את החבית וכו'. התפעל זבחי' ס"ד: מתמצה על היסוד, מתמצים ליסוד וכו'. אתפעל תרג' אונקל' לויק' א', ט"ו; ה' ט'; תרג' לאיוב ד', י"ב דאיתמצי מיניה, והשם המופשט מְצָיָה (ובל"ס מְצָיָא) ספרא ויקרא פרק ח' פרש' ז' לענין הקטרה . . לענין מצייה והקבוץ חולי' קל"ב סע"ב המציות, ועוד השם מִצּוּי, מיצוי (das Auspressen) עיין זבחים נ"ב. ס"ה. ושם: — ועוד עיי"ע מָצָה ומ"ש. ועיי"ע מצמץ] —

* **מוץ**(?) תוספת' תרומו' פ"ג תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג מן הערמה עיי"ע.

* **מָצָא** (מל"מ finden) עיי"ע מצוי, וש"נ מציאה, מציאתא.

* **מַצָּבָא, מַצַּבְתָּא** (מפעל נְצַב Pflanzung) עיין תרג' לישעי' ה', ב'; למיכה א', ו'.

* **מַצּוּבָה** (א') כמו חצובה (Dreifuss) ירו' ב"מ רפ"ב ד"ח סע"ב ורע"ג כגון אהן מצובה . . מהו כגון אהן מצובה כגון אהן קרפיפה של שלשה בני אדם וכו' והוא מל' חצובה כג' רגלי הקנקן עיין פי' פני משה ובבבלי בב"מ כ"ה סע"א אי' באמת חצובה עיי"ע חצב (ה"ג, ת"ע) — ב') שם מקום בא"י בתחום צור ירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד אילו עיירות אסורות בתחום צור . . בצת ופי מצובת ובתוספ' שביעי' פ"ד ופומא ציבא, לדעת הח' נייבויער גיאגראפיא 22 היא היא Maasoub אצל Bassa (בצת).

---

[1]) חב א' (ה"ג, שכ"ח.) וש"נ השינויים. [2]) וכ"ה בירושי ובבבלי ובמשניו' מוהלין ובכ"י ה"ב מלין. [3]) וכה"ג לפנינו והוא מל"ס מציצא כחוש אבל בעי' טף א' (ח"ד נ"ז) גרס רבינו בני מטיפי עינא פי' נוטפי עינים ועיין בהערה א' שם ולפי זה נ"ל כי בני מציצי עינא הוא מל"ע مصيص לח feucht והיינו נוטפי עינים ורש"י פי' עיניו פורחות ונעות תמיד וא"כ גזרו מפעל צוץ. [4]) בפי' רה"ג שנתמצו. [5]) ועיי"ע בצץ, ובפי' רה"ג מפצפצים. [6]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג למקואות צד 33 ושם הסיום בט"ס כשירה. ועיי"ע בץ א'. [7]) באיכ"ר פ' רוח אי' מרפא. [8]) ועיי"ע אומן ומ"ש בח"א, קי"ב. ומפני שנאמ' הפעל גם מאינם בעלי חיים יש הוכחה לדעת רימ"ס שזכרתי בע' אומן.

מצביתא (= מְצוּבִיתָא נ״ל שנאצל מן צוביתא. ציב, ציבתא מל״פ چوب، چوبه עץ ובפרט עץ הגרדים שאוחז חוטי השתי והוא הנקרא בל״י κaῖρος ובל״ר licia ופי׳ die Stäbe, welche auf dem Webstuhl durch die Kreuzung der Gelese gezogen werden והושאל לחוטי הבגד שבשפתו (Fransen בפ׳ ר׳ אליעזר אומ׳ האורג בנירים ובקירום (שבת ק״ה.) גמר׳ (שם) מאי בקירום אמר רב יהודה[1] מצובייתא[2]. רב יהודה שלף (מצוביתא) [מצובייתא] (שם ק״ה:)[3]. בס״ג דפ׳ הישן (סוכ׳ כ״ט רע״א) וקא מבלבל מצובייתא[4] פי׳ בע׳ קירוס. *[אחי״ה והיינו בע׳ קרס א׳ ושם פי׳ רבינו בשני אופנים ולפי׳ אחר[5] עולה יפה גזרה הנ״ל מל״פ והוא כפירש״י בשבת ור״ש לכלי׳ פכ״א, מ״א עש״ה. והראיה שגזרת מצוביתא ובקבוץ מְצוּבְיָיתָא מל״פ היא מסוכ׳ הנ״ל אשר שם לפי קצת גי׳ (עיין למטה בהערה 4) אי׳ ציבותא, ציבי שהוא ממש ל״פ הנ״ל פי׳ היינו קסמין, ובהשאילה נאמר בשבת ק״ה: לחוטי שפת הבגד] —

☞ מצג (= מַצוֹגָא Weinranke) תר״י (א׳) שלשה שריגים (בראשית מ׳, י׳. י״ב) תלתא מצוגיא.

* מְצָדָא, מְצַדְתָּא, מְצוּדָא, מְצוֹדָה, מצוּדְתָּא (מל״מ מצוֹד, מצוֹדָה, מצוּדָה ובל״ס מצוּדְתָּא פי׳ מכמורת Netz, Fangeisen) תרג׳ פח (ישעי׳ כ״ד, י״ז; ירמי׳ מ״ח, מ״ג) ותרג׳ רשת (שמות כ״ד, י״ז; הושע ה׳, א׳) מצדא, מצדתא. ירו׳ שבת פי״ג די״ד. מצדתא דשיתאי. ב״ר ספ״ז פריש.. מצדתיה ובירו׳ כלאי׳ פ״א דכ״ז. מצודתיה. אבות פ״ג מט״ז מצודה פרוסה, פסחים ג׳: מצודתך פרוסה. אסת״ר פ׳ וכל עבדי: מצודה פרשו לי אוה״ע.. ופרשו לו מצודה עפ״י המעין וכו׳. ברכו׳ ט׳: עיי״ע מצולה שבת מ״ג: כמצודה, כלי׳ פכ״א מ״ג עיי״ע אשת (ח״א שב״ז). והקבוץ ירו׳ שבת ספי״ג די״ד. ירו׳ עירובי׳ רפ״ד דכ״א ע״ד (עיין בבלי עירו׳ מ״ג:) מצודות, תרג׳ לישעי׳ י״ט, ח׳. ט׳; ל״א, כ׳ מְצָדָן; לקהל׳ ז׳, כ״ו מְצָדָתָן.

1 מַצָּה (אולי מל״י אמצ׳ μάζα מל״ר massa rohe Masse) כנוי לעור דלא מליח ודלא קמיח) חיפה דיפתרא (שבת ע״ט. גיטי׳ כ״ב.) כבר פירשנו בע׳ חפה. *[אחי״ה בח״ג תס״ג וש״נ ספרא שמיני פרק ז׳ פרש׳ ו׳ ויש להוסיף כלי׳ פי״ז מט״ו כים מעור המצה, ומפי׳ הש״ס דלא מליח וכו׳ מוכח שגזרוה מל׳ מצה של ע׳ הבא אח״ז] —

2 מַצָּה (מפעל מָצַץ ענין סחיטה ועצירה (עיי״ע מץ) וממנו בל״ס מְצִיצָא כחוש ודק dünn, platt והוא תואר לעיסה שלא החמיצה dünnes, ungesäuertes Brod) בסוף פסחים (קט״ז:) מצה צריך להגביהה. פי׳ כשאומר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה וכן מרור צריך להגביהו כשאומר מרור זה אבל בשר לא[6]. בסיפרא בריש צו (פרק בי פרשי ב׳) מצות תאכל (ויק׳ ו׳, ט׳) מצוה. *[אחי״ה וכ״ה ביבמו׳ מ׳ רע״א ועיין פירושו בראב״ד בספרא שם. ועוד דרשות אחרו׳ שם. ירו׳ פסחים רפ״י דל״ז: האוכל מצה בערב פסח כאילו בועל ארוסתו וכו׳. בבלי פסחי׳ ל״ז. עיי״ע הינא (ח״ג, ר״ב:)] —

מצה (= מוֹצָה לדעת רבינו א׳) קשר Knoten ב׳) כמו מוצא בל״א מוץ בל״מ Spreu = ובל״ע موص קש Stroh ולי נראה מוצה מל״פ مو، موه שׂערו׳ דקין שבעפעפים וזולתן (Haarbüschel במחט פ״ט בכלי׳ (מ״ח) מגופת החבית שנקבה שעורה מלא מוצה[7] שנייה של שיפון[8] פי׳ „קשר שני של קנה שהוא דק ואינו עבה כראשון. פ״א הקש שעל גבי שיפון שדומה לירק ובתלמוד מוזא כדגרסינן בקדושי׳ (נ״ב:) מוזא דירקא והוא פסולת של ירק״ ועיקר הדבר פירושו וכל חסדו כציץ השדה (ישעי׳ מ׳, ו׳) תרגומו[9] כמוצא דחקלא. *[אחי״ה מן ועיקר עד גמירא הוא פי׳ רבינו מדעת עצמו וכל יתר דבריו הועתק מפי׳

[1]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובע׳ קרס א׳ ובפי׳ רה״ג לכלי׳ פכ״א, מ״א ור״ש שם ובנו״ג אמר רב. [2]) כ״ה לנכון הקבוץ בע׳ קרס וכ״ה בפי׳ ר״ח בשבת (בש״ס ווילנא) וכ״ה בכ״י ש״ס א״פ בשבת ובפי׳ ר״ש לכלי׳ הנ״ל ובע׳ הנוכחי מצוביתא ובפי׳ רה״ג לכלי׳ ציבתנא ועוד עיין הערה הבאה. [3]) כ״ה רק בדפ״ר אבל צ״ל בשני יודין וכ״ה ברש״י בריי״ף ובכ״י ש״ס ובמנו״ה דפי׳ קושט׳ מצוביאתה עיין ד״ס שבת צד קט״ז. ובנו״ג מצבייתא וכ״ה בפי׳ ר״ח. [4]) וצ״ל בשני יודין כדאי׳ בע׳ קרס א׳ ובנו״ג וקא מייתי ציבותא ובכ״י ש״ס צבייתא וכ״ה בחולי׳ ס״ז. ועיי״ע צבת א׳ שף ה׳. ובפי׳ רגמ״ה כ״י לחולי׳ (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף שי״ח) ציבי וכ״ה בסוכ׳ בדפי׳ פיזרו, וויניציא רפ״א ובפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא). [5]) ולא כפי׳ הראשון שהוא פי׳ ר״ח בשבת ש״ס ווילנא. [6]) וכ״ה בפי׳ ר״ח. [7]) בנו״ג מיצא ובפי׳ רה״ג מוצא. [8]) בפי׳ רה״ג כט״ס שיפין. [9]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט.

רה"ג לכלי' שם רק הכ"י אשר ממנו נדפס פי' רה"ג מגומגם מאוד. בעבור זאת אציע לפניך הלשון עם תקוני וז"ל צד 6: מוצא: פי' איכא דאמרי (עלי) [נ"ל שצ"ל גמי] ירק סקא בטיית ובתלמוד טוזא כי דאמר בקידושין ההוא דקדיש במוזא דירקא והוא פסולת של ירקות (שניה פי' וכן מוצא שניה) [נ"ל שצ"ל פי' שני מן מוצא שניה] הקשר השני של קנה שהוא דק ואינו עבה כראשון ע"כ. הרי דברי רבינו הם הם דברי רה"ג ופי' ראשון בערוך הוא לעומת פי' שני של מוצא שניה ופ"א בערוך הוא פי' ראשון אצל רה"ג ושם צ"ל גמי תחת עלי וראיה מל' טיית סקא שהוא سقى גמי Binse וסובר רה"ג כן מפני שגרס של שיפין שהוא גמי (עיין שם תיכף בסמוך) אבל רבינו בעל הערוך היטב גרס שיפון [1]) לכן הגיה על בוריו הקש שעל גבי השיפון. ועל פי זה הפירוש גזרת מוצה (מוצא) מל"ע موص קש או לדעת רבינו מל"מ מוץ ומל"א מוצא. — ובענין פי' ראשון בערוך ופי' שני ברה"ג (וכ"ה בפי' הרמב"ם והר"ש ורע"ב) נ"ל לגזור מצה מל"פ مازو, مازه שפי' שדרא והוא כמו קשר שיש בקנה הצומח — ולולי פירושם הייתי אומ' כי (מוצא) מוצה הוא ל"פ בריש הערך והם שערות הדקין בצומח ואולי מזה מוזא דקידושי' ועיין ג"כ ע' מוזא (מזא א') — ובענין מוץ בל"א מוצא אי' עוד בירו' פ"י דכ"ז ע"ד לבית שהוא מלא תבן אע"ג דאת מעבר ליה מיניה אהן מוצא דבגויה וכו' ובתרג' לישעי' י"ז, י"ג; כ"ט, ה'; להושע י"ג ג'; לצפני' ב', ב'. ועוד עיי"ע מזא ב'] —

* מָצָה (לפע"ד מל"ע مضى ענין גמירה וקץ ירו' שקלי' (zu Ende führen, bringen רפ"ג דמ"ז: עד כאן הן מתמצות לילד מיכן ואילך הן מתחילות לילד וכו' (ובבבלי ר"ה ח'. סמוך לגמרו עשורו). ובפרט בצרוף מלת חשבון ואולי מזה גם ל"מ למצא חשבון (קהלי ז', כ"ז) וזה הפסוק נדרש ככה בירו' סוט' פ"א די"ט. קהל"ר פ' ראה זה פסיקת' דר"כ ס"פ שובה (קס"ה סע"א ורע"ב) במד"ר פ"ט ילק' הושע רמז תקל"ג החשבון מתמצה. ב"ר פצ"ב כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון וכו'. ובמקומות הנ"ל השם: מצוי (מיצוי) החשבון. ובל"ע مضاء, مضو die Beendigung. ועוד ماضى פי' זמן עבר וזה מה שדרשו בב"ר פצ"ב [2]) לעת מצא (תהלים ל"ב, ו') לעת מצוי היום לעת מצוי הדין לעת מצוי הנפש לעת מצוי החשבון. ובירו' ברכו' פ"ד ד"ז סע"ב אי' לעת מיצויו של יום ופי' המהרש"ס לתמצית דם התמצית כלומ' לסופו ע"כ וביפה מראה ובאה"צ אי' בדוחק ע"ש. ומעתה נוכל לפרש גם ממצה החבית ב"ר פפ"ה וס"פ צ"ב (עיין סוף ע' מיץ) מריקה עד גמרה [3]) וכן נלפע"ד למצות מדותי (מדותיו) במנחו' י"ח. (עיי"ע מיץ) לסיים תלמודו ולבא על קץ לימוד הלכותיו ובזה נבין דברי התוספת' ביצ' פ"ג (לפי גי' כ"י אירפורט) אמרו עליו על ר' אלעזר בר' צדוק ועל אבא שאול בן בטנית שהיו חנוונין בירושלם כל ימיהם (והיו) [היו] ממלאין מידותיהם מערב יו"ט וכו' בחולו של מועד עושין מפני ביטול בית המדרש וחכ"א אף בחול עושין כן מפני מיצוי המדות כלומ' היו ממלאים את הכדים בחול שיוכלו לגמור משנותיהם. ובירו' ביצ' ספ"ג דס"ב. לי' מפני ביטול בית המדרש לכן פירשו המפרשים מפני (מיצו) [מיצוי] המדות בדרך רחוקה מאוד ע"ש] —

מִצְוָה (מפעל צוה נרדף עם השם מִפְקָד ,Befehl (Anordnung בסוף פ' מציאת האשה בגמ' המשלש (כתובות ע' רע"א) מצוה לקיים דברי המת. פי' אסיקנא בסוף הלכה (שם ס"ט:) אלא גדולה מן הארוסין איכא בינייהו דבקטנה דברי הכל בין מן הארוסין בין מן הנשואין יעשה שליש מה שהושלש בידו בגדולה מן הנשואין דברי הכל הרשות בידה בגדולה מן הארוסין ר"מ סבר מצוה לקיים דברי המת יעשה שליש מה שהושלש בידו והילכתא כוותיה וכל מקום (גיטי' י"ד: ט"ו. מ'.) שאמר ר"מ מצוה לקיים דברי המת [4]) זה עיקרו. מצוה על היתומים לפרוע חובת אביהן (בפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח) [5]) [צ"ל בריש פ' מי שהיה נשוי] (כתובות צ"א:). *[אחי"ה ושם אי' חוב אביהן אבל בב"ב קנ"ז. אי' כגי' הערוך — וכנ"ה מצוה והקבוץ מצות בברכו' ה', ו'. שם: ט', י"א. י"ג. י"ז. כ"ו. ל"א. ל"ט: מ"ז. שם: מ"ט. נ"ז. ס"ג. שבת י"ד. כ"ב. נ"ה: ס"ג. פ"ו: פ"ז. ק"ד. ק"ל. קל"ג: ק"נ. קנ"א: קנ"ו: עירובי' כ"א: ל"א. פסחי' ד'. שם: ז': נ': ס"ד: ס"ח: קי"ב: קי"ח: יומ' כ"ח: סוכ' כ"ה. ל'. ל"ח. מ"א: מ"ה: ביצ' ט"ו.

1) Hafer. 2) ועיין תנחומי סוף מקץ סי' י'. 3) עיין מ"כ לב"ר ס"פ צ"ב. 4) כ"ה לנכון רק בדפו"ו. 5) כ"ה בכל דפ"ע וכ"י וט"ס הוא ובדפ' באזיל רומז על כתובו' פ"ד ושם לי' וצ"ל כמו שהגהתי וכן מוכח מעי' פץ ג' ומעי' קטן האחרון.

ר"ה ו'. תעני' י"א. מ"ק ט'. חגיג' י'. י"ד. יבמו' כ'. מ"ז סע"א שם: כתובו' ק"ג: נדרי' כ"ה. ל"ט. נזי' כ"ג. שם: סוט' ג': י"ג. י"ד. י"ז. כ"א. ל"ז: מ"ו. שם: קידוש' כ"ט. ל"א. ל"ח. ל"ט: מ': מ"א. ב"ק ט': ל"ח. צ"א: ב"ב ח'. ע"ח. סנהד' ט'. כ': כ"א: ל"ח. נ"ו. שם: צ'. צ"ב: צ"ג: צ"ד: צ"ט: מכו' י'. כ"ג. שם: הוריו' ח'. ע"ז ב'. שם: ג'. שם: ד'. שם: י"ט. זבחי' נ"ב: מנחו' ל'. מ"ג. מ"ד. חולי' ז'. שם: צ"ב. ק"י: קמ"א. קמ"ב. נדה ס"א: אבות פ"ד מי"א. שם פ"ה מכ"א ירו' ברכו' רפ"ו ד"י רע"א, ירו' שבת פי"ג די"ד. ירו' יבמו' פ"ב ד"ג ע"ד, ירו' קידוש' פ"א דס"א: ושם היחיד בל"א אתא מצוותא לטחונייא[1]) והקבוץ ויק"ר פל"ד עביד מִצְוָון, ושם רפ"ג קהל"ר פ' טוב מלא בר מִצְוָתָא (עיי"ע בר מצוה ח"ב קע"ח.) ירו' ברכות פ"ט ד"ד: עיי"ע פרוש. במד"ר פ"ט ושהש"ר פ' אל גנת עיי"ע אם א' (ח"א, קס"ג:) ובתר"י מצוון, ועוד מצוותא עיין תר"י ב' לבמד' י"ב, ט"ו; לדברי' ז', י'; ותר"י א' לשם ט"ו, י"א; כ"ג, י"ז] —

מְצוּי (מפעל מצא פי' השגת דבר אחר חיפוש או בדרך מקרה finden, auf etwas stossen; בינוני מצוי ist zu finden, anzutreffen) בפ' אלו טרפות בגמ' דרוסת הזאב (חולי' נ"ג סע"א) הוא מצוי[2]) ואנהו קא מקרקרן[3]). בפ' אלו מציאות בגמ' מצא כסות (ב"מ כ"ט סע"ב) לא אמרן אלא דלא מצויין אבל מצויין לית לן בה[4]). בבראש' רבה פ' ס"ו (ס"ה) הקול קול יעקב בזמן שיעקב מצויין בבתי כנסיות אין ידים לעשו. ס"א מצפצף[5]). בויק"ר זאת תהיה (פ' ט"ז) אינון ציפריא מציצין[6]). ס"א קלנין. *[אחי"ה וכ"ה בע' קל ה' ובנו"ג קולנין ואולי מציצין הוא מל"ע صوصا פי' צהל בקול נותנים קול והוא קולנין וכן ריש קהל"ר צפור מצויץ ויודע על מה מצויץ ובילק' מלכי' ר' קע"ה הגי' מצפצף, ועיי"ע צייץ וש"נ תוספת' שבת פ"ו (ז') — וכנ"ה בשבת קנ"א: עשה עד שאתה מוצא ומצוי ועודן בידך. ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ד והוא שיהא מצוי מאותו המין בשוק. גיטי' ב': מְצוּיִין לקיימו, ב"מ י"ח: השיירות מְצוּיוֹת. — ספרא ויקרא פרק ח' פרש' ז' מה מצינו בהקטרה הראש לעצמו וכו' יבמות ז': תיתי במה מצינו וכו' ועיין ספר הכריתות בתי מדות בית שלישי סי' ב' ה' ו'. ועוד פי' כמו בל"מ (שופטים ט', ל"ג; ש"א י', ז'; כ"ה, ח'; קהלי ט', י') כלו' יש לאל ידו können, vermögen ב"ר ספ"ה השטר מצוי להגבות. ב"מ י"ד. מצי אמר ליה . . לא מצי אמר ליה. קי"ד: בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא. ב"ב פ"ד רע"א לא הוה מצית הדרת בך וכו' ובאל"ף נוספת בראש נדרי' פ"ט: לא אמצי למיתנא. כתובו' ס"ב. לא אימצי נכרי לסגויי וכו' — בנפעל נִמְצָא כלומ' הדבר המושג ומובנו כמו מוכח, מבורר אִם כן, לפי זה es ist erwiesen, folglich, demnach עיין חולי' י"ט: כ"ב. כ"ד. ירו' פסחים רפ"ה דל"א ע"ג נמצאת אומר וכו', מכילת' משפטי' סוף פרש' ד', פ"כ והלאה, ספרי שופטי' פ' ר"י נמצינו למדים וכו', גיטי' פ"ב: אם תִּמָּצֵא לומר, תוספת' אהלות ספ"ד כשתמצא לומר — ובהפעיל ממציא יומ' פ"ז סע"א חגיג' ה'. כתובות ס' סע"ב ערכי' ל' סע"ב. והשם מְצִיאָה גיטי' פ"ה מ"ג ב"מ ט': ירו' סוט' רפ"א דט"ז: והקבוץ ב"מ פ"ב מ"א אילו מציאות שלו, ילק' לך לך רמז ע' הנמצאות (בראשית י"ט, ט"ו) שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית. ובל"א ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג מחזר מְצִיאָן] —

* 1 מוֹצָא (מל"מ (ש"ב ג', כ"ה) ענין יציאה Ausgang) ברכות כ"ט סע"א חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים, שבת קנ"ד: עד מוצאי שבת פסחים ק"ג סע"א שבועות י"ח: במוצאי שבתות, ובראשי תיבות מו"ש שבת קי"ט: ובלש' ארמי מפקא עיי"ע.

* 2 מוֹצָא (בל"א כמו בל"מ מוץ Spreu) עיי"ע מץ.

* 3 מוֹצָא (שם מקום למטה מירושלים) עיי"ע קלניא. ועיי"ע ממציא.

* מַצּוּת (מל"מ (ישעי' מ"א, י"ב כמו מַצָּה מפעל נָצָה) ענין מריבה Zank, Streit) ירו' ב"ק פ"ד ד"ד ע"ג ירו' נזיר ספ"ט דנ"ח. היא מצות היא

---

[1]) ובירו' פיאה פ"א דט"ו. אתא צמות לטחוניא עיי"ע טחן (ח"ד, כ"ב.). [2]) בנו"ג מעואי עיי"ע מעוי. [3]) עיי"ע קרקר א'. [4]) וקרוב לזו הגי' בכ"י ש"ס ר' ב' מצוית ובנו"ג צויץ . . אבל דצויץ ועיי"ע צייץ ושם ציוץ ובדפ"ר וכ"י צייץ וכן הגי' מצויץ בכ"י ק"ט בעי' הגוכחי אבל אז אין כאן מקומו. [5]) בנו"ג בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו וכ"ה בילק' תולדות רמז קט"ו ושם הגי' בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ובב"ר מעט קודם למאמר הנ"ל אי' ובשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו וכו' ואולי לא היה בספרי רבינו ובאיכ"ר פתיחתי ב' ד"ה ר' אבא ב"כ אי': כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות (ובתי) [ובבתי] מדרשות אין הידים ידי עשו וכל זמן שאין קולו מצפצף וכו', ובילק' שם: בשעה שיעקב מצפצף בקולו וכו'. [6]) כ"ה בכל דפ"ע חוץ מדפ"ר ושם מציונין.

מריבה, ירו' סנהד' פ"ט דכ"ז, היא מריבה היא מצות ע"ש. בבלי סנהד' ע"ט. במצות שבמיתה הכתוב מדבר. ועיין שמ"ר פ"א. ב"ר פ"נ מצות גדולה עמדה על המלח וכו'. פסיקת' דר"כ צד קל"ג: בעלי מצות. ריב תרג' אונקל' (בראשית י"ג, ז') מצותא. מריבת העדה (במדבי כ"ז, י"ד) מצות כנישתא וגם מרבבות (תהלים ג', ז') מתורג' ממצותא. ובקצור מַצּוּ תרג' ש"ב ט"ו, ד'; לירמי' ט"ו, י'. והתואר שבת קנ"ב. קרחא מצויינא ובכ"י ש"ס מציא ועיי"ע שלף ב'.

* מִצְחָא (בל"מ מֵצַח Stirn) תר"י א' לבראשי' ד', ח' וטבע אבנא במצחיה.

* מצטבלה צ"ל כגי' הילק' מצטלבה עיי"ע צלב.

* מצטיכא עיי"ע מסטיכי במו"ע.

מִצְטְרָא (בל"י μύστρον כף Löffel) בויק"ר אל תונו ראש פרש' (ר"פ ל"ג) מות וחיים (משלי י"ח, כ"א) תרג' עקילס מצטרא[1]) מכירין פי' ל"י תרווד[2]) מצטרא סכין מכירין. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכל כ"י ודפ"ע חוץ מדפ' ווניצ' ושם מכירי וגם זה נכון כי הוא ל"י μαχαίρι = μαχαίριον בל' קלילה מן μάχαιρα וכן העתיקו ע' זקנים וסומכוס חרב, מאכלת, ועקילס העתיק ככה שכין (משלי כ"ג, ב') ועיי"ע מכר ג'. ובנו"ג מיצטרא מוכירין ובילק' תהלי' רמז (תשס"ז) [תשס"ח] מצטרו ומכירין, וכונת התרג' כלי אחד שכולל שני כלים יחד תרווד לאכול וחרב להזיק וכן הלשון כולל מות וחיים ולעומת לשון צריך להיות הסדר בהיפך מכירין ומיצטרא ובהעקסאפלא ל"י העתקת עקילס הנ"ל ובאמת קצת קשה כי מדרך עקילס להעתיק מלה במלה ולא לפי ענין ובכנויים] —

מצטרו (מפעל צְרָא, צְרִי בל"ס ובל"ע ܨܪܐ חתך ובהתפעל נתבקע springen, platzen) בר"ג דפ' מי שהחשיך (שבת קנ"ד:) מצטרו זיקי, פי' הנודות מתבקעין שהדבש בהן[3]) כדכתיב (יהושע ט', ד') וילכו ויצטיירו". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא). אבל הפסוק הנ"ל אין ראיה כי ענין ויצטירו (מפעל ציר) עשו עצמם צירים ומלאכים עיין פירש"י ורד"ק וזה האחרון תמה על התרג' שגרס בדל"ת ע"ש ובקצת כ"י אי באמת וַיִּצְטַיָּדוּ. ושרש של מצטרו הוא צרא, צרי ורבינו הביאו בע' צר ד' וש"נ ע"ש] —

* מציא (ביציא, בוצציא) צ"ל נוציא עיי"ע אושכי ומ"ש בח"א שי"א.

☞ מצל (= מְצִילְתָא כמו מְשִׁילְיָא בל"ס מַשְׁלְיָא Gabel מן מזלג) תרג' ולשלש קלשון (ש"א י"ג כ"א) ולמצלת קצדיא פי' כמו משליתא שהוא תרג' מזלג. *[אחי"ה עיי"ע משליתא. ור"ב נגרר אחר גי' המתורגמן ובנו"ג ולמצלת קצריא אבל היותר טוב גי' רד"ק מצילת (קרציא) [קצריא] וקצרא הוא תרג' כובס. מצילת הוא הסמיכות ונפרד מצילה חוא כמו מַשְׁלְיָא בל"ס מזלג עיי"ע מַשְׁלְיָתָא] —

מְצוּלָה (מל"מ פי' תהום Tiefe, Meerestiefe) חולסית ומצולה (כ"ב ס"ז.) כבר פי' בע' חלס[4]). בפ"ק דברכו' בגמ' ולא זו בלבד (ט':) כמצולה שאין בה דגים פי' במקום שהמים עמוקים שאין הדגים מצויין שם דלא רבו בלא קרקע, כמצודה[5]) שאין בה דגן כלום[6]) פי' כקריה[7]) זו לברוח שם שאין שם דגן כלום[8]) כך לא הניחו שם שום ממון, ויש מפרשי' כרשת[9]) בלא דגים. *[אחי"ה בנו"ג בברכו' וינצלו את מצרים . . שעשאוה כמצודה שאין בה דגן ור"ל אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים ובכ"י ש"ס הוא בהיפך הסדר כי בתחילה אי' כמצולה ובדר"ל אי' כמצודה וכן גרס רבינו לכן פי' בתחילה כמצולה שאין בה דגים ואח"כ הביא (בלי שם האומר) כמצודה ועליו הביא שני פירושים א') עם גי' דגן ב') עם גי' דגים ושתי גירסאות ישנן ג"כ בכ"י ש"ס ובגליון כ"י ש"ס[10]) וגם למלת מצודה בל"מ יש לה שני פירושים א') כמו קריה בצורה Burg, Veste ב') ענין רשת. ולפי ענין ראשון גורס לנכון דגן ולפי ענין שני דגים ובזה הכל עולה יפה לכן גי' כ"י ק"ט כמצולה שאין בה דגן לא נהירי כי לא שייך דגן למצולה שהוא עמקי ימים וכן השיב ר' יהודה החסיד (בתוספות ר"י בספר המשולש) אליבא הגי' המהופכת ע"ש. וקשה כי כ"ה ג"כ גי' ר"ח בפסחים קי"ט. ועוד עיי"ע נצל ג' וא"כ לא הוצרכנו לפרש כדעת בעל למוד ערוך לברכות כי יש מפרשים בערוך הוא כמו יש גורסים] —

---

[1]) בדפ"ר מציטרא וצ"ל מיצטרא. [2]) חסר בדפ"ר. [3]) כ"ה בכל כ"י. [4]) ח"ג, ת"ז. [5]) בכ"י ק"ט כמצולה. [6]) כ"ה בכל כ"י. [7]) בכ"י ק"ט כקדירה. [8]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובדפ"ע כלומר. [9]) בכ"י ק"ט כתות. [10]) עיין ד"ס לברכות שם ועוד לפסחים לדף קי"ט.

* **מצולית** (נ"ל מל"י μυδαλέος, μυδαλόεις רקב faulig, moderig) תוספת' תרומ' רפ"י המצולית והרקבונית של תרומה וכו' ובכ"י אירפורט המצולות (והרקביביות) [צ"ל והרקבוניות], אבל ג"' כ"י ב' הניצולית ואולי הוא מע' נצל א' ע"ש אבל היו"ד אחר נו"ן יש לקיים גם במלת מצולית וצ"ל מיצולית וכל"י הנ"ל. ובעל המשביר הניה ללא נכון חוצלות!

מצליף (נ"ל מל"ס צַלֵּף הכה ועושה חבורה או מל"ע جلف הכה עד שפצל העור durch Schlagen die Haut abschürfen ועיין בפנים) בפ' הוציאו לו (יומ' נ"ג:) ובפ"ק דיומ' בגמ' ומקטיר (שם ט"ו.) ובזבחי' בר"ג דפ' בית שמאי (ל"ה.) אחת למעלה ושבע למטה כמצליף, גמר' (יומי נ"ד סע"ב וכ"ה ביומ' ט"ו. ובזבחי' שם) מאי כמצליף מחוי רב יהודה כמנגדנא „פי' המכה שמרים ידו ואינו מכה עד שיוריד. ירושלמי (יומ' פ"ה דמ"ב ע"ג) כמצליף כמטבריר פי' שמטה ידו עד טיבורו". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח ליומ' נ"ד סע"ב ונ"ה רע"א (בש"ס ווילנא)[1]) ושם הובא ג"כ הירו' והגי' כמטברר[2]) פי' יש מי שאומרים שמטה וכו' ובע' נגד ב' הזכיר רבינו בעצמו שכך פי' ר"ח אולם דבריו שם הועתקו מפי' ר"ה לדף ט"ו. ע"ש וכן שמע רבינו מר' משה הדרשן ע"ש. ובע' צלף א' הביא רבינו התרג' יודע כמביא למעלה (תהלים ע"ד, ה') יצליף בקורנסא וכו' וכן תר"י א' לדברי' כ"ה, ג' ארבעים יכנו: ארבעין יצליף, ופי' המתורגמן בע' צלף כשהמכה מניף ידו עד שיוריד אותה נקרא מצליף ע"כ, והוא מל"ס או מל"ע הנ"ל ובחרו חכמים לשון ערומים כי בל"ע مزالف פירושו ג"כ מדרגה מלמטה למעלה או מלמעלה למטה וזה מ"ש רש"י ביומ' ט"ו: כמצליף וז"ל האי למטה ולמעלה דתני לא אאמצעית קאי אלא ראשונה נתן תחילה כלפי מעלה והשבע תחתיה זו למטה מזו כמצליף וכו' ע"ש וכן פירש"י בזבחי' בענין כמנגדנא ועיין עוד תוספו' שם. ולפי זה שיעורו כמצליף כזה המניף ידו ברצועה שתחילת ההכאה איננה מכה רבה כדאי' בפירוש בספרי כי תצא פ' רפ"ו למה נאמר (דברים כ"ה, ג') מכה רבה מלמד שאין הראשונה מכה רבה ע"כ וא"כ כיון להוראת צלף שבל"ס ובל"ע הנ"ל אך בדברי רז"ל ענינה הכאה שאינה חובלת רק נוגעת העור ועוד כיון להוראת ל"ע הנ"ל שההכאות הן בשורה זו למטה מזו וכן היו ההזאות תכופות וסמוכות ועיין חי' הריטב"א ליומ' ט"ו. ועיין מ"ש רבינו בע' נגד בשם ר"מ הדרשן. ורע"ב ליומ' פ"ה מ"ג — ובענין גזרת המלה פירש"י ביומ' ט"ו. לשון מצליף לא נודע לי ע"כ ובפי"מ להרמב"ם ליומ' נ"ג: אי' מצליף כמי שלוקה בשוט ע"כ] —

* **מצלצלין** עיי"ע צלצל.

* **מצלתייא** ט"ס ילקוט דניאל רמז אלף ס"א תמן קרן למצלתייא אלהייא וצ"ל למלכיא עיי"ע אֱלָהּ (ח"א פ"ז).

* **מַצְמְחָא** (בל"ס פי' זְרִיחָה das Aufblühen, Glänzen) ויק"ר פכ"ד מצמחיה דיומא ועיין גי' רבינו בע' צמח ב'.

* 1 **מְצַמֵּץ** (פלפל מן מץ, מָצַץ aussaugen) ירו' תרומו' פי"א דמ"ז ע"ד מחוסרות למצמץ, ירו' מעשרו' ספ"ב ד"ג. מקלף בתאנים (ומצמץ) [צ"ל וממצמץ] בענבים ובירו' ב"מ רפ"ז די"א: יקלף בתאנים וימצמץ בענבים. תוספת' ב"מ פ"ח ולא ימצמץ בענבים.

* 2 **מְצַמֵּץ** (מל"ע مسمس מטורף בדעת verwirrt sein) משתאה (בראשית כ"ד, כ"א) נדרש בב"ר פ"ס וילק' חיי שרה ר' רמז ק"ט ממצמץ ומביט בה כלומ' היה מעורבב ומטורף בדעתו בהכיטו ההצליח ה' דרכו, ומ"כ פי' בדרך רחוקה.

* **מַצְנֶפָא**, **מַצְנִיפָא**, **מַצְנַפְתָּא** (פי' בל"מ מִצְנֶפֶת Kopfbund, Turban) עיין תרג' לזכרי' ג', ה'; לשמות כ"ח. ל"ז, ל"ט. כ"ט, ו'; לויק' ט"ז, ד' והקבוץ תר"י לשמות כ"ח, ד' מצניפן.

מַצָּע (מל"מ פי' כר השטוח תחת הגוף למשכב Polster, Lagerstatt) בפ' חזקת הבתים בגמ' בר"א (כ"ב נ"ג:) הציע[3]) מצעות בנכסי הגר קנה פי' היינו כר. — (א"ב [לשון] מקרא זה קצר המצע (ישעי' כ"ח, כ') *[אחי"ה וכנ"ה בשבת נ"ה: שתי מַצָּעוֹת וכו' נדה ל"ב: עשרה מצעות, חגיג י"ד: מצעות נאות מוצעות לכם. והיחיד ב"מ קי"ג: עיי"ע סדר ב'. ע"ז י': (בהשאילה): מי יתנני מצע תחתיך לעולם הבא. ובתרג' ירו' א' לבראשית ל"ה, כ"ב מצעא. ובסמיכות מַצַּע שם לשמות כ"ב, כ"ו] —

---

1) וקצת מזה גם לדף ט"ו. [2]) וגי' שלנו עיין בע' טבור ומ"ש בח"ד י"ג. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג המציע.

מָצַע (= מְצִיעוּתָא בל"ם מְצַעְתָּא תוך וחצי Mitte ועיין בפנים) תרג' בתוך המים (בראשית א', ו') במציעות מיא. *[אחי"ה הפעל מָצַע בל"ס אֶתְמַצַע מל"י μεσάζω, μεσόω פי' חלק לשנים theilen, halbiren סנהד' י"ח. ירו' סנהד' פ"ב ד"כ. הממונה ממצעו וכו', ירו' ברכו' פ"ו ד"ט ע"ד ממצעין את הכהן . . ממצעין את החבר. פסחי' קי"א. הנהו בי תרי דמצעא להו אשה נדה וכו' שם: שלשה אין ממצעין ולא מִתְמַצְּעִין, ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. מיצע סכינא גו פוגלא וכו'. ירו' עירובי' פ"ג דכ"א: מיצעת את התחום תוספת' עירובי' פ"ג (ב') ושם פ"ט (פ"ו) ואם מיצעו את התחום ועיין תוספ' ביצ' פ"ד. ספרא ויקרא פרק ז' פרש' ה' המזבח ממצע באמצע העזרה וכו', ב"ר ר"פ צ"ה היו ממצעים אותו וכו'. בינוני פעול יומ' ל"ג רע"ב מזבח ממוצע וכו', ירו' ברכות פ"ד ד"ח: גדולה היא דיעה שהיא ממוצעת בין שתי אזכרות (ועיין בבלי ברכות ל"ג.), שמ"ר פ"ב שהיה ממוצע ועומד וכו'. תר"י א' לבמדב' כ"א, י"ג מְמַצַע וכצ"ל בתר"י ב' לברא' מ"ט, י"ד יהוי מְמַצַע ובנו"ג מְמַצַּע. והתואר ולפעמים במקום השם מִיצַע, מִיצְעָא בל"ס ובל"י μέσον ועוד מְצִיעָא ובל"נ מציעתא (וכן בל"ס מֶצְעָיָא, מֶצְעָיְתָא) עיין נדרי' ל"א רע"ב זבינא מיצעא, ב"מ ק"ח סע"א במיצעא דנכסיה. ב"ב ק"ז. מלתא מציעתא. חולי' צ"ד: רישא סיפא ומציעתא והקבוץ נזיר נ"ו: קמאי ובתראי מִיצְעָאֵי וכו', ברכות י"ח סע"ב מיצָעֵי דיתמי וכו'. ועל שם זה נקראה המסכתא בבא מציעא וכן התוספתא דכלים מפרק י"א עד כ' בכלל, שהוא תוך בבא קמא ובבא בתרא. ותרג' תוך מציעא, מציעותא עיי"ע מצע במתורגמן, ואצל הח' לעווי. ובאל"ף בראש עיי"ע אמצע, אמצעות, אמצעי (ח"א, קכ"ה: והלאה)] —

* מצעד, מצעדין תוספת' כלי' ב"ב פ"א וערכי' כ"ג: עיי"ע מעצד.

מצף (= מֵיצַף מפעל צוף schwimmen) בפ' כל היד (נדה י"ט רע"א) מבקעת בית הכרם מצף[1] מים פירוש שופך מים. *[אחי"ה עיי"ע צף ב', ב"מ כ"ג: עיי"ע צף ט'] —

* מְצוּצָא (אולי מל"ע مزيز עזוז וחוזק Stärke, Kraft) שו"ט מזמור ק"ב דרש בעשן (תהלים ק"ב, ד') כהדין מצוצא דתננא פי' כתקפו של עשן ודרש עשן כמשמעו וכאילו כתוב באלף אשן (עיי"ע ח"א, שי"ט:) — וענין מציצא (כתובי' ס' סע"ב) עיי"ע מץ.

מֵצִיק (מל"מ פי' אנס ומיצר Bedrücker, Gedrückter) בר"ג דפסחי' (ט'.) ובר"ג דפ' כל הצלמי' (ע"ז מ"א:) מעשה בשפחתו של מציק[2] אחד ברימון פי' אנס. — (א"ב[3]) לשון חמת המציק (ישעי' נ"א, י"ג) *[אחי"ה והקבוץ ב"ק קט"ז: עיי"ע מסיק. ספרי האזינו פ' שי"ז מציקים שהחזיקו בה בארץ ישראל — ועוד ענינו כמו מיצר ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. שריין מציקין אמרין וכו' פי' התחילו האוננים והאבלים לאמר, ובקהל"ר פ' טובה חכמה אי' בט"ס מצוקין וצ"ל מציקין] —

* מָצַק (כמו יצק giessen) הוריו' י"ב. (בי פעמי') מוצקין שמן על ראשו. ב"ר ספי"ב מוצק (כלים) [צ"ל בִולוס] אנקי עיי"ע אנקי וע' בלס.

מצר (= מֵצְרָא מל"ס פי' נטייה ופשוט Ausdehnung ואצל רז"ל ענין גשר Brücke) בר"ג דביצ' (ז' רע"ב) ואי איכא מצרא עברא[4]. בס"ג דפ' עשרה יוחסין (קידושי' פ"א.) נקט במצרא וקא עבר במעברא[5]. בפ' משקין בגמ' צדין את האישות (מ"ק ו' סע"ב) והוא דליכא גשרא והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא. בפ' גט פשוט בגמ' כתוב בו מלמעלה[6] (ב"ב קס"ז סע"א) אחדית ידי[7] אמיצרא[8] פי' גשר של נסר קטן מגמלא. *[אחי"ה וז"ל של רגמ"ה כ"י אשר תחת ידי וממנו הודפס בש"ס ווילנא: במעבר הנהר היה נסר קטן קצר כמו גשר ומזה בשפת הנהר קבוע יתד ובעבר האחר יתד האחר וקשור חבל מזה לזה וסומכין שם ידיהם כשעוברין ע"ג אותו נסר צר וכו'. ועיין ג"כ פירש"י בביצ' הנ"ל שפי' מצרא חבל קשור וכו' ואולי לפי זה מצרא כמו מרצא בל"ע مرسة חבל קשור להנהיג בו הספינה וכדומה — או אולי מצרא כמו מצדא בל"ע ܡܣܕ חבל] —

מְצַר (מל"ס אֶתְמַצַר מתמודד ומתפשט sich ausdehnen וממנו השם מצרא בע' הקודם) (בגמ') [צ"ל בריש גמרא] דפ' השותפין (ב"ב ו':)

---

1) בנו"ג ובע' צף ב' מיצף. 2) ועיי"ע מסיק. 3) לי' בדפ' אמש'. 4) בנו"ג ואי איכא מיצרא לא עברא. 5) בנו"ג נקט מצרא וקא עבר. ובכ"י ק"ט נקט במיצרא. 6) כ"ה בכ"י ובדפ"ע מלמטה. 7) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אנחי ידאי. 8) בנו"ג אמצרא ובפי' רגמ"ה אמצרא.

ובע"ז פ' השוכר בגמ' המניח נכרי (ע"ז ע':) אמצורי קא ממצרנא. פי' כדכתיב (מ"ב ד', ל"ה) ויזורר הנער והוא פישוט[1]) עצמות ואם הם הגגות משוות זו לזו יכול למימר ליה הכי אבל אם יש ביניהן מעקה גבוה אפי' י' טפחים אין יכול לומר כך אלא נתפש עליו כגנב. *[אחי"ה בב"ב ו': הוסיפו המלות אמר ממצורי קממצירנא בד' פפד"מ מן המהרש"א ולי' בדפוסי' הישני' וכן לי' בכ"י ש"ס אבל מתוך ערוך נראה שגרס כן גם בב"ב כדאי' בע"ז, ובנו"ג שם אימצורי קא ממצרא, ורש"י גרס בע"ז: אמצרא דגג קמצרנא וכו' ל"א מתשובת הגאונים מתמוגג אני אשטנדלינר בלעז ע"כ[2]) והוא כפי' הערוך ויזורר. ופי' זה הובא בפנים בש"ס כ"י וז"ל אמר בעלמא הוא דקאית מוגגי בעלמא הוא דקמתמוגג. לישנא אחרינא אמיצרא דגג קמצרנא ועיין המהרש"א בע"ז (הובא בהפשב"ע) שכתב מפי' הערוך נראה דהוה גרס בהנך ברייתות בהיפך, וסוף דבור בפירש"י וגרסינן אמצורי קא מצרנא[3]) ובתיבת בצד מתחיל הדבור (עיין מהרש"א) אבל ה' לעווי טעה לחשוב כי הוא בצד"י כאלו רוצה לומר שהגי' מצדנא בצד"י] —

מצר (= מַצְּרָא פי' כמו מַעְצְרָא כמו מכרא תחת מעברא der auspresst) זיירא[4]) (ע"ז ס'.) כבר פירשנו בע' זר. *[אחי"ה בע' זר ז' (ח"ג, שי"ח) וש"נ השינויים, ועוד עיי"ע זיירי (שם רפ"ט.) ובסוף תשובו' הגאונים דפ' בערלין בפי' המלות מע"ז (צד מ':) ד"ה כוהו פי' וז"ל מצרא זיירא .. פי' מצרא זיירא ענבים לאחר שדשין אותן מאספין אותן ועושין אותן כמין גל גדול וזוקפין לפניו לולבין שלא יתפזרו וכו' עד גמירא: ואעפי"כ אסר ר' יעקב מנהר פקוד ע"כ] —

מצר (= מִצְרִי תואר מן מצר = נֵצֶר aus Reisern [Weiden] gemacht) בפ"ק דסוט' (ז' רע"ב וט' רע"א) מביא חבל המצרי וקושרו למעלה מדדיה, וכפ' שני (שם י"ד.) היה מביא את מנחתה בכפיפה[5]) מצרית, פי' חבל עשוי מנסרים של אילן וכן הכפיפה. *[אחי"ה וכנ"ה שם י"ט. כלי' פכ"ו מ"א, ב"ב נ"ח: עיי"ע קפיפה וש"נ, חלון א' ועיי"ע שחלא א'] —

מֵצַר (מל"ט מֵצַר ענין צרה והושאל למשעול הכרמים enger, schmaler Fussweg) בגמ' דפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ה סע"א) המצר והחצב פי' מצר כגון משעול הכרמים שעוברין בו בני אדם הולכין ושבין משדה לשדה. *[אחי"ה וכפי' רגמ"ה אי' וז"ל: המצר זהו חריץ או גדר העשוי סביב השדה להיכרא בין שדות אחרות ע"כ ורשב"ם פי' מע' הבא אח"ז. — וכנ"ה שם נ"ו. אין שם לא מצר ולא חצב מאי, ועוד ענינו מקום צר בכרם חולי' נ': מן המיצר ולמטה וע"ש מקום צר יש בכרם — ואצל האחרונים נקרא מיצר החזה] —

* מֵצַר, מִיצַר, מִיצְרָא, מֶצְרָא (מל"ט (איכ' א', ג') בין המצרים פי' ענין גבול Grenze, Rain וכן בל"ע مصر והפעל ממנו מצר begrenzen) ב"ב נ"ג סע"א שתי שדות ומצר אחד ביניהם וכו' ושם רע"ב החזיק במצר לקנות שתיהן מהו מי אמרינן האי מצר אפסרא דארעא הוא וקני וכו'[6]). שם ה'. ועיין ב"מ ק"ז. ק"ח. ושם: דינא דבר מיצרא (מצרא) עיי"ע (ח"ב, קע"ח:) וע' צר ב'. ב"מ ק"ז. אילן העומד על המיצר, מ"ק ו'. מצר אחד מצויין. ועם הפעל: ב"ב ס"א: מָצַר לו מצרים החיצונים וכו' ושם בריש העמוד בל"א: מצר ליה מצרי אבראי, ושם ס"ב. מָצַר לו מֵצַר אחד ארוך ומצר אחד קצר וכו' עיי"ע ראש. שם ס"א: בית דהוה ליה למימצר ליה ולא מצר ליה וכו'. שם ק"ו. בסימניו ובמצריו. שבת קי"ח. נחלה בלי מצרים. ובנון בסוף כדרך ל"ע מֶצְרָן, מֶצְרָנָא ב"מ ק"ח סע"ב עיי"ע בני מֶצְרָנֵי (ח"ב, קט"ז:)[7]) ובכנויים ב"ב ס"ג. קכ"ח. מצרנהא. והתואר יומ' י"ח: מֶצְרָנָאָה — ומזה הע' הבין רשב"ם מצר דב"ב נ"ה סע"א עיי"ע הקודם, ורש"י לע"ז ע': מצרנא בלשון ראשון עיי"ע מצר ב'.

* מֵיצַר (מל"ט (תהלים קי"ח, ה') מן הַמֵּצַר קראתי יה ענין צרה ואנחה bedrängt, verdriesslich והושאל למך ערך unbedeutend) ר"ה כ"ה. (במשנ') הלך ומצאו ר"ע מיצר, גמ' שם: מי מיצר ר"ע מיצר או ר' יהושע מיצר וכו' ע"ש מפני מה אתה מיצר וכו'. והוא כמו מציק עיי"ע — ב"ב קכ"ז סע"ב דקארו לי עבדא מצר מאה מאי מצר מאה מצר עבדא ק' זוזי ועיין פירשב"ם שסמוכים לי עליו מאה דינר במצר שלו כלומ' ששוה מאה דינר ע"כ ובפי' רגמ"ה כ"י: מצר מאה כלומ' מצרו

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ה, ובשדפ"ע פשוט. [2]) בל"צ eternuer בל"ר sternuere עטש niesen. [3]) וכונתו אפי' תשובות הגאונים. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב, ובדפ"ע זירא. [5]) וכ"ה בירו' אבל בבבלי בתוך כפיפה. [6]) עיין קידושי' כ"ז: עיי"ע מסר ד'. [7]) ושם הודפס בטעות בני מצרני.

של עבד זה מאה זוזי כלום׳ בטוח אדונו של זה שיכול ליקח ממנו מאה זוז שמאה זוז סמוכין לו בכל שעבד שם ע״כ — ול״נ שהוא מל״ע مصكى כים כלום׳ עבד שיש בכסו מאה זוזי והיינו שוויו מאה זוזי.

*** מצר** פי׳ כמו מזר ד׳ ענין שזר spinnen ירו׳ סוט׳ רפ״ו ד״כ ע״ד עיי״ע מזר ד׳.

*** מִצְרִי, מִצְרִית, מִצְרָאָה, מִצְרָיָה** (התואר מן מצרים egyptisch, aus Egypten) עיין יבמות ע״ו: ע״ה. סוט׳ ט׳. ירו׳ יבמות פ״ח ד״ט: והיה שם תואר לחנמאל כה״ג בבית שני עיין פרה פ״ג מ״ה, ולחנן כתובות ק״ה. ירו׳ שבת רפ״ה ד״ו: פולא מצרייא עיי״ע לובי, לבדקס. ב״ר ס״פ ס״ד קורא מצראה עיי״ע קר ה׳. — ובתרג׳ אונק׳ לבראשי׳ ל״ט, א׳, ב׳; לשמות ב׳, י״ב מצראה, והקבוץ שם מ״ג, ל״א מצראֵי, ולנקבה מִצְרֵיתָא שם ט״ו, א׳, ג׳; והקבוץ מִצְרָיָתָא שמות א׳, י״ט.

מְצוֹרָע (מל״מ פי׳ מוכה שחין ein Aussätziger) בפ׳ היה מביא את מנחתה בגמ׳ נכנס להיכל (סוט׳ ט״ז.) [1] והלכה מגלה כדלעת כדתני[2] (נגעי׳ פי״ד מ״ב וע״ש) בא לו להקיף את המצורע מעביר תער על כל בשרו. *[אחי״ה וכנ״ה הרבה פעמים בנגעי׳ ובתוספת׳ שם, והקבוץ מצורעים, מצורעין שם ושם ובכתובו׳ ע״ז סע״ב — ובתר״י א׳ לויק׳ י״ג, מ״ה; י״ד ב׳, ז׳ מצוֹרָעָא] —

*** מְצִתּוּתָא** (כל״ס מְצָתָא מפעל צית פי׳ שמע das Hören) תר״י א׳ לבראשי׳ ב׳, ז׳ מצתות אודנין.

מַק (= מָקַק מל״מ בנפעל והפעיל ענין רקבון ונמיסה schwinden, faulen, zerfliessen; מַקָּק Schabe, Papierlaus) בפ״ק דביכורי׳ (פ״א מ״ח) הפריש ביכורים[3] נימוקו ניבוזו[4]. ובפ׳ תינוקת (נדה ס״ט סע״ב) הזב והזבה [והנדה] והיולדת והמצורע שמתו [עד מתי] מטמאין במשא[5] עד שימוק הבשר. פי׳ עד שימס[6] הבשר. בפ׳ במה אשה בגמ׳ ולא בכוכליאר[7] (שבת ס״ב:) תחת בושם מק (ישעי׳ ג׳, כ״ד) מקום שהיו מתבשמות בו נעשה נמקים נמקים. בפ׳ א״ר עקיב׳ (שם צ׳. במשנ׳) ממקק ספרים ממקק מטפחותיהן פי׳ תולעת שמתליעין הספרים והמטפחות. *[אחי״ה וכה״ג בירו׳ ובמשניות נאפולי ופיזרו ובכרי״ף וברמב״ם ובערוך בדפ׳ אש בט״ס מקק ספרים והוא כבגמ׳ שם מקק דסיפרי׳ אבל במשנה צ״ל כבערוך דפ״ר וכ״י הנ״ל ממקק וכ״ה בדפ׳ פיז׳ וויניצ׳, ופירש״י במשנ׳ מקק: אכילת תולעת אוכלת הספרים ומרקבן ושמו מקק ע״כ והתולעת עצמה נקראה מקק ובל״ע مق פי׳ מוצץ ובכפילות לחוזק הענין مقمق, مكمك וכן בתענית כ״ה סע״ב המתינו עד שיתמקמק ויצטער, וכן בתרג׳ ירו׳ א׳ לבראשית ל״ה, כ״ה כד הוו מתמקמקין, ושם לדברים ל״א, י״ח עד דיתמקמקון, ותרג׳ ימיקו (תהלים ע״ג, ח׳) יתמקמקון, ותרג׳ ויחלש (איוב י״ה, י׳) יתמקמק עיי״ע מקמק ועוד בנפעל ירו׳ נדה ספ״ג דנ״א, נימוקה שליה.. נימוק הולד (ובנדה בבלי כ״ו. אי׳ נמוח) ובהפעיל ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ, שלא תמיק את העובר במעיה — סנהד׳ צ״ב: והומק סודו עיי״ע צף ב׳ מרק ב׳, סר ג׳ — כתובות ע״ז, במשנ׳ מפני שממקתו ופירש״י לשון המק בשרו (זכרי׳ י״ד, י״ב)] —

מַק (= מָקַק כמו פָּקַק ענין תנועה schütteln ובאתפעל sich schütteln והיינו עיטוש niesen) ויזורר הנער (מ״ב ד׳, ל״ה) תרג׳ אתמקק רביא. *[אחי״ה וכ״ה בתרג׳ דפ׳ וויניצ׳ ואתמוקק, ובדפ׳ רגיא ואתמקמק ובנו״ג בט״ס ואתמורק, וכן תרג׳ ויתמודד (מ״א י״ז, כ״א) ואתמקק על רביא, ותרג׳ עטישותיו (איוב מ״א, י׳) זרירוהי ובכ״י תרג׳ מקיקוהי, ובתרג׳ פשיטא הסורית למ״ב הנ״ל ואתפקק הרי כי מקק = פקק, ועוד נ״ל כי מקק כמו מוג ובפיעל מוגג (מל״מ עיין פירסט) ענין רעדה ותנועה, וכן גי׳ הכ״י ש״ס בע״ז ע׳: ובפירש״י בשם תשובות הגאוני׳ עיי״ע מצר ב׳] —

מַק (= מוק, מוּקָא בל׳ סורי מוּקָא בלשון ערבי موق מל״פ موزه (موزك) ועוד בל״ע مونج וממנו בל״י של ביצאנציא μουτζάκιον, μουτζάκια Halbstiefel[8]) בר״ג דמי שאחזו (גיטי׳ ס״ח סע״ב) במוקיה[9] קא אתי, בר״ג דפ׳ מצות חליצה (יבמות

[1] בדפי פראג שינה בטעות במנחות בגמ׳ נכנס וכו׳. [2] כ״ה בדפ״ר ובשרפ״ע כדתניא וצ״ל כדתנן. [3] בנו״ג ביכוריו. [4] כ״ה בדפ״ר ובדא״מ ושם נבוזו ובשאר דפ״ע נבזזו ובדפ׳ וויניצ׳ נימוקי ובנו״ג נבוזו נמקו ובירו׳ נמקו נבוזו. [5] כ״ה בכל כ״י ובדפ״ר רק: מטמאין במשא. [6] בדפי וויניצי בט״ס סימס. [7] כ״ה בכ״י ו״ו ול״ד ובדפ״ר בכוכלייר ובדפי וויניצי בכולייאר ובשרפ״ע לי׳. [8] עיין מ״ש ה׳ פליישער בהוספותיו לעמת״ר להי לעווי ח״ב, 567, וכ״ה בלי הוצואריש môk עיין יוסטי צענדלעקסיקון 10 שרש aothra. [9] בנו״ג במוקי.

ק"ב סע"ב) במוק ובסמיכת[1]) הרגלים פי' אלמוק בל' ישמעאל ועץ מלמטה ובלעז פיינילי[2]). בחלק [בענין סנחריב][3]) (סנהד' צ"ה סע"א) אמר לי עולם הב לי[4]) פילכאי[5]) פתקיה בריש מוקיה ומחייה ברישיה וקטלה[6]). — (א"ב כמו מוקדיה שהוא תרג' קדקדו ונבלעה אות דל"ת) *[אחי"ה בנו"ג בריש מוח' וצ"ל כגי' הערוך אבל ר"ב (ואחריו רמ"ל) טעה לחשוב כי הדלת נבלעה וטעה ג"כ ליחד לציון מסנהד' ע' בפני עצמו ובכל דפוסים עד אמש' ובכל כ"י ערוך נכלל לנכון בע' אחד ופי' מנעל בל"ע וכן פירש"י ביבמות ק"ב רע"ב רב יהודה דנפק בחמשה זוזי מוקי לשוקא: וז"ל קלשונ"ש קשים הם וכן בל"ע קורין למנעלים אלמוק ע"כ וכן לועז שם סע"ב מוק: קילצון ובגיטי' שם קאלצונ"ש והוא בל"צ caleçons — הקבוץ מוּקֵי יבמו' שם וכן בתרג' אסתר ח', ט"ו מוקֵי פרתיאין רמי בריגלוי] —

מַקָּב (בל"מ רק בל' נקבה מַקָּבָה, מַקֶּבֶת (Hammer בפ' כ"ט בבלי' (מ"ז) יד מקבת של סתתים ששה (שמה) [צ"ל שם ה'] יד מקבת של מפתחי אבנים טפח[7]) פי' כמו (שופטיי ד', כ"א) ותשם את המקבת בידה, מפתחי אבנים כמו (שמות כ"ה, י"א) פתוחי חותם. בפ' ז'[8]) בבכורו' (פ"ז מ"א דף מ"ג.) המקבן ושראשו שקוט. גמר' (שם מ"ג:) מקבן אמר רבה בר רב שילה[9]) דדמי רישיה למקבא[10]) פי' „שבולט הפדחת הרבה לחוץ וכן העורף מאחריו ולצדעיו ושוה ראשו ודומה לפטיש שיוצא לפניו ומאחריו דהיינו[11]) מקבת"[12]). בפ"ג בפרה (מ"א) ר' ישמעאל אמר במקבות היתה נעשית. *[אחי"ה והוא כל"מ במקבות (ישעי' מ"ד, י"ב) ותרגומו: במקובין ויותר טוב במַקָּבִין וכ"ה בתרג' ירמי' י', ד' מל' יחיד מַקָּבָא ובתוספת' שבת ספי"ג (י"ד) אי' בל"מ עיי"ע מפסלת — והתואר מַקָּבָן פי' דומה למקבת, ורש"י פי' בבכורו' מ"ג: מקבא: קרדום וקשה להולמו] —

* מקבילות (Spassmacher) ירו' ב"ק ספ"ח ד"ו ע"ג א"ל הן תניתה אילין למקרילות למקבילות ופי' המפרש מילות של שחוק הם כמו חילק ובילק בבבלי ע"כ ול"נ אולי מל"י אמצ' Kleinigkeitskrämer (μικρὸς כמו) μικροῦλλος ומקבילות הוא כמו בר קבלוי (עיי"ע ח"ב קפ"א:) מל"י κόβαλος Possenreisser והוסיף מי"ם בראש להשות המלות במבטא ובחרוז.

* מְקַבְּלָנָא (תואר מן קבל der einnimmt, gewinnt) תרג' ולוקח נפשות (משלי י"א, ל') ומקבלנא נפשי ועיי"ע קבל.

☞ מקד (פי' מח וקדקד Gehirnschale, Schädel ומל"פ مغز עיין בפנים) תרג' מכף רגלו ועד קדקדו (איוב ב', ז') מפרסת רגליה ועד מוקדיה. *[אחי"ה ועליו כיון ר"ב בע' מק ע"ש וגי' מוקד אי' ג"כ במתורגמן וכ"ה לפנינו בתרג' לאיוב ובתר"י א' לדברי' כ"ה, כ"ח בשגעון: בשוייתא דמטפשא מוקדא, ושם פ' ל"ה ועד קדקדך: עד מוקדא דרישיכון, ועיין תר"י א' לשם ו', ח'; י"א, י"ח והוא מל"פ הנ"ל וגי' ברי"ש אית' בתרג' קהל' י"ב, ו' ותרץ גֻלת הזהב: ותהא רעיעא מוקרא דרישך והוא מל"ס מוקרא (דביעא) חלמון והושאל למוח כדאי' בתרג' איוב כ"א, כ"ד — עיי"ע מקר א'] —

* מוֹקֵד (מפעל יקד וכ"ה בל"ע مُوقَد ענין מדורה ושרפה Brand, Feuer, Herd) בית המוקד עיי"ע (ח"ב, ע"ג:) וש"נ. סנהד' ל"ג: ארמוקדך יקיד עיי"ע קד ב'. ועוד מים חמים Thermen קהלת פ' חפר גומץ מוי דמוקד דטבריה ובב"ר פע"ט בי בני דבית מוקד דטבריא.

* מקידה (ענין קערה אולי מלשון הוצואריש מיזגדאן flache Untertasse)[13]) סוט' ט', במקידה של חרש, ושם ל"ב רע"ב במה היא

---

[1]) בנו"ג ובסמיכות וכ"ה בתוספת' יבמות פי"ב. [2]) בלאי"ט Pantoffel, pianella כ"ה בדפי' וויניצי' באסיל אמש' ועה"ק שנ"ב אבל בדפ"ר פיז' וכ"י ק"ט וה"ב וב"ר פלנולי ובכ"י ו"ו א' ב' ול"ד בט"ס פלטלי. [3]) וכ"ה בעי' פלך א'. [4]) וכ"ה בעי' פלך א' ובכ"י ש"ס עולימא שלים הב לי ובנו"ג עלם אייתי לי פלך. [5]) וכ"ה בעי' פלך ובדפ"ר בכאן פילקאי. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר, ובשדפ"ע קטליה. [7]) דע כי בדפ"ר אי' שמה וצ"ל שם ה' היינו בכלים שם מ"ה, ומגליון בא פנימה להורות על הציון ובכ"י ובדפ"ע אחרי' לי'. [8]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר באסיל' ואמ' אבל בדפ' פיז' וויניצ' בט"ס ק מ א. [9]) לי' בש"ס וכן לי' בהעתקת רגמ"ה בפי' לבכורו'. [10]) כ"ה בדפ"ר פיז' וכ"ה בפי' רגמ"ה וברש"י ובד' וויניצ' למקבת ובנו"ג למקבן. [11]) בכ"י ה"ב בט"ס ואינה. [12]) בפי' רגמ"ה מקבא ושם הסיום כגון „ותשם את המקבת בידה" וזה הביא רבינו בתחלת הערך וא"כ כל חפי' שייך לרגמ"ה שם בקובץ כ"י אנגיילקי' דף ק"ז סע"א. [13]) עיין פירוש החי' שפיעגעל על Vendidâd 335 Fargard 14·30 והי' Wilson גרס merkindân עיין יוסטי צענדלעקסיקאן שרש urunya צד 65.

שותה במקידה של חרש. ירו' סוט' רפ"ב די"ז ע"ד אית תניי תני בכלי חרש לא במקידה אית תניי תני אפי' במקידה, שבת קנ"ז, וספרא מצורע רפ"א ועיין מ"ש בע' קד ג' להוציא מדעת רבינו שהוא אחר עם פיילי φιάλη Schale, — במד"ר פ"ט מקדה של חרס צ"ל מקדה.

* מַקְדֵּחַ (מל"ע مقداح Bohrer, chirurg. Instrument) מפעל קדח עיי"ע קדח א' וש"נ.

מַקְדּוֹן (= מוקדון בל"י Μακεδών, בל"ס מַקְדּוֹנְיָא; מַקְדּוֹנְיָא בל"י Μακεδονία בל"ס מַקְדּוֹנְיָא Macedonien) בפ"ק דיומא בגמ' ללישכת פרהדרין (יומ' י' רע"א) מ ד י [1]) זו מקדוניא, וכן תרג' ירוש' (א' וב') בבראשי' רב' פרש' ל"ח (רל"ז) יון מקדוניא. (א"ב שם מדינה בל"י ורומיי אשר בה מלך אלכסנדרוס וממנה יצא וכבש הפרסיים) *[אחי"ה וכנ"ה אלכסנדרוס מקדון (ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג) או לרוב אלכ' מוקדון עיי"ע אלכסנדרוס (ח"א, צ"ד: והלאה) (וע' אפריקי) ויש להוסיף יומ' ס"ט, ושם: סנהד' צ"א, ב"ר פס"א תרג' אסתר שני א', ב' — מכילת' יתרו פרש' ט' נפלת (בראשית ט"ו, י"ב) זו מלכות מקדון, ושם: אֵימה (שם) זו מקדון, תרג' אסת' א', ח' דהבא מוקדונא ועיין שם תרג' שני ו', י'. — ומ"ש רבינו וכן תרג' ירוש' בב"ר וכו' כיון לתרג' ירו' שהובא בב"ר ולפי זה היה גרס בב"ר יון מקדוניא וכ"ה באמת תר"י א' וב' בבראשית י', ב' (וכ"ה בתרג' דה"י א', א', ה') אבל בב"ר שלפנינו (רפל"ז) אי' ומדי ומקדוניא כדאי' ביומ' שם, ועוד י"ל כי רבינו היה מנסח גם בב"ר כדאי' לפנינו ואז צ"ל בערוך כזה וכן בב"ר פרש' ל"ח (ל"ז) ותרג' ירו' יון מקדוניא כי בלעדי זאת מלת וכן איננה מיושבת כל צרכה אבל אם מושכת עצמה על של לפניה היינו על ציון מיומ' היטב הביא רבינו ראיה מב"ר שאי' שם ג"כ ומדי ומקדוניא והיטב ציין תר"י כי נטה מזה לתרגם יון ע"י מקדוניא — וגי' אחרת עיין בירו' מגיל' פ"א דע"א] —

מְקַדְקְדִין (gesprenkelt) תרג' ירו' ברדים [2]) (בראשית ל"א י', י"ב). *[אחי"ה נ"ל מל"ע قصقص ענין פירוד ופיזור וזה ענין ברודים לדעת קצת כמו פרודים וכן בל"ר spargo, ובל"י πάσσω עיין פירשט ע' ברד, ותרג' אחר הביא רבינו להעתקת ברדים בע' פצח ג' ע"ש — ובנו"ג בבראשית שם: גביהון חיורין] —

* מִקְדָּשׁ (מל"מ פי' מקום קדש ובפרט בית הבחירה שבירושלים heiliger Ort, der jerus. Tempel) יומ' כ"א: מקדש ראשון מקדש שני ע"ש ועיין ירו' הוריו' פ"ג דמ"ז סע"ג, — מ"ק ט', עירו' ב', ושם: משכן . . מקדש והרבה בצירוף בית עיי"ע בית מקדש (ח"ב, ע"ה:) ויש להוסיף ברכות ח' סע"א שהש"ר פ' כמגדל ובתרג' מַקְדַּשׁ, בֵּית מַקְדַּשׁ (מוּקְדַּשׁ) וכן בל"ס מַקְדַּשׁ, מַקְדְּשָׁא עיין תרג' אונקל' לשמות כ"ה, ח'; לויק' י"ב, ד'; י"ג, ל' ותר"י א' שם ושם, והקבוץ ליחזק' כ"א, ז'; לתהלים ע"ג, י"ז.

* מְקַדִּשְׁתָּא (Buhlerin) תרג' קדשה (בראשית ל"ח, כ"א, כ"ב).

* 1 מִקְוֶה (מל"מ אסיפת מים ואצל רז"ל בפרט מֵי טבילה לבנות ישראל Reinigungs-Tauchbad) יומ' ל"א סע"א ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה (ועיין במ"ר פי"ח) מקואו' פ"א מ"ז מקוה שיש בו מ' סאה וכו', קידושי' ס"ד. בנות ישראל מקוה טהרה לחללין, שם ע"ז. כשם שבני ישראל מקוה טהרה לחללות כך בנות ישראל מקוה טהרה לחללים. יומ' פ"ח מ"ט ירו' יומ' ספ"ח דמ"ה ע"ג מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל. תוספת' קידושי' פ"ה ישראל מקוה לכהנים ושפחה מקוה לכל הפסולין. והקבוץ ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד א"י טהורה ומקוותיה טהורין, ירו' תרומ' פ"ד דמ"ג. שני מקוות, מקואות פ"ג מ"א שני מקואות. ועל שם זה נקראה המסכתא מִקְוָאוֹת, ואצל הגאונים ורבינו בדפ"ר ובקצת כ"י ערוך: מִקְ ו ו ת. עיין הציונים בסוף זה החבור בספר המפתח לערוך השלם.

* 2 מִקְוֶה (אסיפת חלקי הרקבון שצפים ע"ג היין והחומץ ונקרא בלא"ש Kahm) כתובו' ע"ה, מקוה דחמרא כ"ה בערוך ע' משק ע"ש וכה"ג בפי' ר' יהונתן שהובא בשט"מ בכתובו' שם ובנו"ג קיוהא.

* מקות (?) קהל"ר פ' מה שהיה כמה מקות פנסין והגי' הנכונה עיי"ע קסלפנס.

---

[1]) כ"ה בכ"י וכדפ"ר ואמשי' אבל ברפ' פיז' והלאה בט"ס די. [2]) כ"ה לנכון בכ"י קיט ודפ"ר ובשרפ"ע וכ"י בט"ס כדורים, בדורים, בדורים וכדומה.

* מַקְזְתָא (מפעל נְקַז בל"ע نقز springen פי' קפיצה והושאל לדחיית ר"ה ליום הבא Ueberhüpfung, Verlegung des Neujahrs auf den kommenden Tag) ירו' שביעי' פ"א דל"ג: ירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: ירו' ע"ז רפ"ד דמ"ג ע"ד הדא מקזתא.

* מְקַזֵּז (נ"ל מל"ע قفز קפץ וא"כ מקזז העבד שקפץ ורץ לקול אדונו וסר למשמעתו der behende Diener) פסיקת' דר"כ פ' ויהי בשלח צד פ"ד. והיה מהלך בשוקא מקזזוי מן קדמוי מקזזוי מן בתרוי כ"ה בערוך ע' קזז וכצ"ל בילק' בשלח רמז רכ"ה ושם אי' מקזווי ובנו"ג בפסיקת' מקקוזיי וצ"ל כגי' הערוך ובשהש"ר פ' גן נעול אי': ועבדים מהלכין אחריו וזה כפי המשך הענין כי עיקר הוראת המלה היא כמו שכתבתי בריש הע'.

* מְקְזְנָה (?) (Pechfackelholz) ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. בע' דדינין (ח"ג, כ"ז.) הוכחתי כי הוא כמו פקזנה ע"ש.

* מֶקַח (פי' ענין לקיחה מל"מ (דה"י ב' י"ט, ז') das Annehmen, der Kauf) דה"י שם. אבות פ"ד מכ"ב מקח שוחד עיין תוי"ט שם מ"ש בשם רבינו אפרים בענין ניקוד המלה כי י"ג מִקָּח וי"ג מַקָּח וזה וזה לא משתבש אבל מֶקָּח לא הורשה. ועוד ענין משא ומתן ב"מ ע"ט: במד"ר פ"כ מקח וממכר, ב"ב קנ"ה: מקחה מקח וממכרה ממכר, שם ס"ט: מקח טעות, שם צ'. ביטול מקח, כתובות י"ז רע"א מקח רע, שם י': זכה במקחך, ירו' כתובות רפ"א דכ"ד ע"ד יערב עליו המקח, תעני' ל"א. קחו מקחכם לש"ש, סוט' מ"ז. חן מקח עיי"ע חן ג'. סוכ' מ': דרך המקח, פסחים קי"ב: אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים. שמ"ר ר"פ ל"ג דרש לקח (משלי ד', ב') אל תעזבו את המקח שנתתי לכם. יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו וכו', ילק' תרומ' רמז שס"ג וילק' משלי רמז תתקל"ה יש מקח גרול מזה וכו', ויק"ר פ"ל במקח ולא בגזל.

* מַקְטְיָא (בל"ס פי' מקשה וכ"ה בל"ע مقثاة Kürbisfeld) תרג' במקשה במקטיא לפי גי' המתורגמן [1]) וכ"ה בפשיטא הסורית. ועל פיו נקרא שם המקום ירו' מ"ק פ"א ד"פ: עיי"ע בית עולם (ח"ב, ע"ח.).

* מְקַטָּיָה (מפעל קטט פי' ריב וכעס Kränkung, Zänkerei) ירו' סנהד' רפ"ג דכ"א. קיטה במקטיה וכו'. והמקור מן קטט: תוספת' ב"ק ספ"י ירו' סנהד' פ"ה דכ"ו רע"ב לא תגנובו ע"מ למקט וכו' פי' לְהַכעיסו.

* מְקַטְרֵג (מל"ס מְקַטְרְגָנָא מפעל קטרג ע"ש מל"י κατήγορος Ankläger) ב"ר ס"פ מ"ט הקטיגור הזה וכו' עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו ובילק' וירא ריש רמז פ"ד אי' הקטיגור וזה רגיל יותר עיי"ע.

מְקְטוּרִין (מל"ר amictorium (amictus) מלבוש בפרט מעיל ועטיפה (περιβόλαιον) Umwurf ולדעת רבינו כמו برنس מעיל שיש לו בית ראש kaputzenart. Kleid) בע"ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (נ"ח:) אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל אדמקטורך עלך זיל הדר. בפ' כל כתבי הקדש (שבת ק"כ.) ואילו הן י"ח כלים מקטורן ואונקלי פי' „כמו מעיל ובל' ישמעאל ברנוס [2]) שיש לו בית ראש ועוטף בו הלובשו ויש בו לולאות וקרסים שמחברן והוא כמו מלבוש". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח הנ"ל ועפ"י זה היטב לועז בערוך הקצר שנ"ב קוגלא בלא"ש והוא בל' אשכנז ישן נושן Kogel והועתק מל"ר cucullus מעיל שיש לו בית ראש ועיין אדעלונג זה הערך. והנכון כי הוא מל"ר (עיין ברילל טראכטען 32) ועיקר הכתיבה מקטורין ביו"ד כדאי' בדפ' וויניצי' [3]) וכ"ה בתוספת' ב"מ פ"ח נתנו במקטורין (ובכ"י אירפורט ב' פעמים במקטירו) תוספ' כלי' ב"ב רפ"ז נימי פסיקיא ומקטורן, ואי' עוד בירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: עזיל כריך במקטורה והוא קרוב לגי' כ"י תוספת' הנ"ל] —

☞ מוֹקִי (קטוע מן: מוקים מפעל קום פי' העמיד) בל' תלמוד כמו מוקים עיי"ע קאי וע' תיקי.

מְקִיוֹן (= מוקיון בל"י μῶκοι Possenreisser, Grimmassenmacher) בס"ג דפ"ק דע"ז (י"ח: וירו' ע"ז פ"א ד"מ.). — (א"ב פי' בל"י לץ הצוחק בפני ההמון) *[אחי"ה ועיי"ע בקיון (ח"ב, קנ"ח:) ושם פירשתי] —

---

[1]) בנו"ג במקשיא וכ"ה בערוך ע' בע ג'. [2]) ובפי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא בטעות כרכום. [3]) ובשאר דפ"ע ועה"ק וכ"י מקטורן וכ"ה בשבת שם.

* מוֹקְמָא, מוֹקְמָנָא (מפעל קום פי' מעמד Stand, Standort) תרג' מעמדם (דה"י ב' ל"ה, ט"ו) על מוקמתהון, ותרג' ומעמד (שם ט', ד') מוקמנא.

* מוּקְצָה, מוֹקֵר, מוֹקְרָא עיי"ע בלי וי"ו.

מַקֵּל (מל"מ נרדף עם מטה Stock, Stab) מקל הבלשיים[1] (כליי פט"ו מ"ד) כבר פירשנו בע' בלש. בכל כלי פי"ז בכלי' (מט"ז) מקל שיש לו בית קיבול מזוזה ומרגלית הרי אילו טמאין. פי' אם יש בו עובי כדי לעשותו[2] נרתק למזוזה או למרגלית. בפ' במה אשה בגמ' ואם יש לו (שבת ס"ו סע"א) מקל של זקנים טהורה[3] פי' דרך הזקנים שאין יכולין להלך בלא מקל כדאמרינן (שם קנ"ב רע"א) טבן תרתי מתלת[4] טהורה מכלום שפשוטי כלי עץ אין מקבלין טומאה. לתרוצי סוגיא (שבת ס"ו רע"ב)[5] פי' לתקן הילוכו עביד. *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' נ"ד, יבמו' ו' רע"ב במקלו עיי"ע אפנדה. ע"ז ד"מ: (במשנ') כל שיש בידו מקל וכו' ובגמ' (שם מ"א.) מקל שרודה את עצמו תחת כל העולם כולו כמקל ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג מקל שהוא רודה בו את העולם ירו' נדרי' רפ"ט דמ"א: מקל של ר"מ היתה בידי וכו'. תוספת' שבת פ"ז (פ"ח) השואל במקלו וכו' פסחים נ"ב: נדרש מקלו (הושע ד', י"ב) כל המיקל לו מגיד לו. ב"ר פל"ט מקל ותרמיל מיכן וכו' והקבוץ ר"ה כ"ב. ירו' ב"ב ספ"ז דט"ו ע"ד מקלות — ירו' יומ' פ"ו במשנ' ז' קלען במקלות ועיי"ע מקלעה וע' קלע ב'] —

* מִקְלָה (מפעל קָלִי פי' שריפה, verbrennen מקום שריפה das Verbrennen, die Brandstätte) ב"מ ע"ד. מחוסר מקלה. ועוד מקלה כמו כירה וזה אפר מקלה עיי"ע אפר (ח"א, רל"ה:) וש"נ ויש להוסיף ברכות כ"ח. ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד (עיי"ע מזה), פרה פ"ט מ"ז תוספ' שם רפ"ט. שם לתעני' פ"ב; לבכורות פ"ב; תרגום לאיכ' ב', י'.

* מקלוט (מפעל קָלַט אחז פי' כים ושק לקלוט בו גללי בקר Mistauffänger ובל"ע مقلد

שק קטן לתת בו מספוא Futtersack) ירו' ב"ק רפ"ב ד"ב ע"ד הטילה גללים וכו' צריך שיהא המקלוט בידו (שתי פעמים). וזו כגי' המיקלט. המקלוט שציינתי בע' מִלְקָט ב' ע"ש.

מַקּוּלִין (בל"ם מַקְלָון, מַקְלוֹן מל"י μάκελον (בל"י האמצ' μακελλεῖον) בל"ר macellum בית מטבחים, חנות שמוכרין בה בשר Fleischladen, Fleischerscharren) בהקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחו' כ"ט:) א"ל חזור לאהוריך ראה שחותכין[6] בשרו במקולין. בפ' גיד הנשה בגמ' דסמוך ואין נוהג בעוף (חולין צ"ב רע"ב) ואחת שאין שוקלין בשר המת במקולין. בב"ר פרש' פ"ז (ר"פ פ"ו) ויוסף הורד מצרימה לפרעה: שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת. פי' בלי יון[7] קורין מקולין[8] לבית המטבחים. ובלעז מקילו[9]. *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' צ"ה. מקולין וטבחי ישראל ושם: אנו נאסור כל המקולין. ספרי בלק פ' קל"א בנו להם מקולים וכצ"ל בירו' סנהד' פ"י דכ"ח רע"ר במקום קנקלין ועיי"ע וע' קלע ירו' חגיג' פ"א דע"ו: ושמחת (דברים ט"ז, י"ד) אפי' ממקולין] —

מְקֻלָּס (מהשם קוֹלָס מל"י ורו' conus, κῶνος והועתק לל"ע قونس ראש הקובע Helmspitze) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ד.) תניא ר' ישמעאל קוריהו תוך בר[10] ר' טרפון קוריהו גדי מקולס. פי' תולין חוצה לו כדרך שתולה אדם המגן כלומר מזויין, וכובע נחשת (ש"א י"ז, ל"ח) תרגומו וקולס דנחש. *[אחי"ה וכ"ה בתר' שם פסוק ה' להעתקת וכובע והקבוץ בדה"י ב' כ"ו, י"ד להעתקת כובעים ועיין תרג' לירמי' כ"ו, ד'; ליחזק' כ"ג, ט"ו; כ"ד, כ"ז, י'. ועוד עיי"ע קלס ז'. וכפי' גדי מקולס הלך בעקבות דר"ח בפסחי' ועיין בפירש"י] —

* מַקְלָעָה, מַקְלִיעֲתָא (פי' קליעה Geflecht) יומ' פ"ו מ"ז קלען במקלעות ובירו' אי' במקלות עיין סוף ע' מקל. וע"ש המפרשים. והושאל לקליעת השער (Haarflechte) ירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד דהות מזבנא מקליעתא וכו'.

---

[1] וכ"ה בפי' רה"ג לכלי' ובע' בלש הבלשיין ובנו"ג הבלשין. [2] כ"ה בכ"י ק"ט, ובדפ"ע לעשות. [3] וכ"ה בדפוסים הראשונים ובכ"י ש"ס ובאו"ז ה' שבת סי' פ"ד ס"ק כ"א והגיה הטרש"ל טהור וכ"ה נכון. [4] בנו"ג טבא תרי מתלת ועיין מסכת דא"ז פ"י. [5] בנו"ג עוד: עבידא ובכ"י ש"ס הוא דעביד. [6] בנו"ג ששוקלין. [7] בדפ' אמ' רומי וזה ג"כ נכון. [8] כ"ח בכ"י ק"ט ובדפ"א ובדפ"ע אחרי' מכילים. [9] כ"ה בדפ' פיז' וויניצ' ואמ' ובדפ"ר ובכ"י מקילוס וצ"ל מקילי בלאי"ט macello Schlacht- Fleischbank. [10] וכ"ה בכ"י ש"ס ובל"א ברש"י תכבר וכ"ה בכ"י א"פ ובמכילת' פ' בא פ"ו ובירו' תוך ובר וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג תוך תוך.

* מַקְלוּפִין (מפעל קָלַף (Schalen, Hülsen תר״י א׳ לבמד׳ ו׳, ד׳ מגפן היין מחרצנים: מגופנין מקלופין.

מָקוֹם (מל״מ ענין מרחב שהגוף נמצא בו והושאל לאל יתברך עיין בפנים וע״ש עוד הוראות אחרות) בב״ר פ׳ ס״ט (ס״ח) ויפגע במקום (בראש׳ כ״ח, י״א) אמר רב הונא משום ר׳ אמי למה מכנין[1]) שמו של הקב״ה וקורין אותו מקום שהוא מקומו של עולמו א״ר יוסי בר חלפתא[2]) אין אנו יודעין אם הקב״ה מקום עולמו או אם עולמו מקומו ממה דכתיב (שמות ל״ג, כ״א) הנה מקום אתי הוי אומר[3]) הקב״ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו[4]). בילמדנו הנה מקום אתי (תנחו׳ כי תשא סי׳ כ״ז[5]) א״ר יוסי בר חלפתא הנה אנכי במקום הזה לא נאמר אלא הנה מקום אתי מקומי טפילה לי ואין אני טפל למקומי. בברייתא דר׳ אליעזר פ׳ ל״ה הגיע להר המוריה בחצי היום ופגע בו הקב״ה שנא׳ (בראש׳ כ״ט, י״א) ויפגע במקום ולמה נקרא שמו של הקב״ה מקום שבכל מקום שהצדיקים שם הוא נמצא עמהם שנא׳ (שמות כ׳, כ״ד) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. שחזרה למקומה בהקומץ רבה בגמ׳ ב׳ פרשיות (מנחו׳ ל׳:) כבר פי׳ בע׳ הזר ובע׳ דמאי. *[אחי״ה כ״ה בדפ״ר ווניצי׳ וכ״ה בכ״י ערוך — וכנ״ה בשבועו׳ מ״ה. במשנ׳ חזרה שבועה למקומה וכו׳ ועיין פי׳ בגמ׳ שם מ״ז. ברכות ו׳ רע״ב כל הקובע מקום לתפילתו וכו׳, סנהד׳ י״ד: ע״ז ח׳ סע״ב מלמד שהמקום גורם. סנהד׳ ק״ב. מקום מזומן לפורענות. ברכות ל״ד: מקום שבעלי תשובה עומדין וכו׳, חולי׳ ז׳. עיי״ע גדר א׳. תענית כ״א רע״ב לא מקומו של אדם מכבדו וכו׳, כתובות ק״ג: הוריו׳ י״א סע״ב ממלא מקום אבותיו. יומ׳ ל״ח סע״א במקומך יושיבוך וכו׳. עירו׳ נ״ד. מגיל׳ י׳: נדרי׳ ס״ד: סנהד׳ ק״ו. כל מקום שנאמר וכו׳, מגילי ל״א. חולי׳ פ״ט. כל מקום שאתה מוצא וכו׳, מנחות ל׳: כל מקום ששנה וכו׳, ברכות י׳: כל מקום שהלך וכו׳, סנהד׳ ק״ד. כל מקום שהן הולכין וכו׳, ברכות י״ט: כל מקום שיש חילול השם וכו׳, חגיג׳ ה׳: כל מקום שנתנו חכמים עיניהם וכו׳, מגילה ט״ו. כל מקום ששמו ושם אביו בנביאות וכו׳, סנהד׳ ל״ח: כל מקום שפקרו הצדוקים וכו׳, מנחות ל׳: מקום הגרד . . מקום המחק עיי״ע גרד א׳. ועוד עיין ברכות ח׳. י׳: פסחים קי״ט. יומ׳ כ״א. ר״ה ט״ז: אבות פ״ד מי״ד. — ועוד ענין מקום כמו בל״י τόπος ענין וטיב Bawandtniss, Verhältniss ברכות פ״ד מ״ב מה מקום לתפלה זו פי׳ ענינה וטיבה. והושאל לאל יתברך עיין לעיל ועוד ברכות ט״ז: ויק״ר פ״ה עיין סוף ע׳ חסר (ח״ג, תנ״ט), בכורות מ״ה. נדה מ״ט: המקום יהיה בעזרו, ע״ז מ׳: ברוך המקום — ובל׳ נקיה גיטי׳ ס״ט סע״ב אותו מקום פי׳ בית בושת האשה — ובל״א מקומא כמו יקום בל״מ עיי״ע מקמתא] —

☞ מקמק (תפלפל מן מָקַק עיי״ע מק א׳. (zerfallen, sich auflösen תרג׳ וגבר ימות ויחלש (איוב י״ד, י׳) וגברא ימות ויתמקמק.

מְקַמְתָּא (= מְקָמָא, מְקִימָא כמו מְקָמָא בל״ס פי׳ יקום בל״מ ובהשאילה דבר יקר ויש לו ערך (Werthgegenstand, Vermögen, Hab und Gut בבראשי׳ רבה פרש׳ ע״ד (רפע״ג) מן[6]) אכל הדין[7]) מקמתא ברך. בויק״ר וסמכו זקני (העיר) [צ״ל העדה] (סוף פ״ה) והוא ישקיט: אית לך מקימה פלני תתנין[8]) לי. מלאכת רעהו (שמות כ״ב ז׳, י׳) תר״י מקמתא דחבריה. *[אחי״ה בנו״ג בתרג׳ בעיסקא. ובזה הענין ג״כ בשמ״ר פ״ל משל לשנים שירדו למקמא אחד אומן ואחד הדיוט וכו׳ פי׳ עסק. וכן פי׳ במ״כ מקימה פלנית (ב׳ פעמי׳ בויק״ר) מלאכה פלונית ע״כ. ירו׳ מעש׳ שני פ״ה דנ״ו: פלן ברי יסב מקמת פלן, ירו׳ עירובי׳ פ״ג דכ״א: ירו׳ גיטי׳ ספ״ז דמ״ט. מקמת פלן ובירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ג ע״ד מיקמת. וצ״ל מקמת ובירו׳ נדרי׳ פי״א דמ״ב ע״ג מקמה טבא. ובשהש״ר פ׳ אם חומה: למזבן מקומא] —

* מַקְנִיתָא (פי׳ ענין כַּן מפעל קני (Gestell ירו׳ מעש׳ שני ספ״ד דנ״ה רע״ג מקניתא פי׳ מה שמשימין תחת הרגל להדום. ושם מפורש מקניתא: מרגלתא ע״ש בפי׳ פני משה.

---

1) בדפ״ר פיז׳ ובכ״י ו״ו ל״ד ק״ט אי׳ בט״ס מכניסים. 2) כ״ה בדפ״ר ובדפ׳ וויניצי׳ בר ר׳ חלפתא ובדפ׳ פיז׳ ב״ר ובדפ׳ באסיל ואמ׳ ברבי חלפתא. ושניהם נכונים כי בפסיק׳ רבתי פ״א ופי״ח אי׳ בן חלפתא ובפכ״א, בפכ״ג אי׳ בי רבי וצ״ל ברבי חלפתא. 3) כ״ה בכ״י הי״ב. 4) בנו״ג קצת בע״א אבל כג״י רבינו אי׳ בפסיק׳ רבתי פכ״א ועוד עיין מד׳ תהלים מזמור צ׳ ד״ה מעון ילק׳ חבקוק סוף רמז תקס״ג. 5) ועיין שמ״ר פמ״ה ילק׳ כי תשא רמז שצ״ה. ילק׳ תהלים רמז תתמ״א. 6) בנו״ג מאן. 7) בנו״ג הדא. 8) בכ״י ק״ט והי״ב וכ״ה לפנינו תיתנון ובדפ״ר ופיז׳ ובאסיל תיתבין וצ״ל תיתנין וכ״ה בדפ׳ אמ׳.

מקם (= מוקסא אולי מל״פ וע׳ مُوزَك، مُوزَج בהיפך האותיות Halbstiefel עיי״ע מק ג׳) בב״ר פ׳ (ל״ח) [צ״ל ל״ז][1]) (לפנינו ל״ו) ויקח שם ויפת: כפיתו בסרבליהון (דניאל ג׳, כ״א) רב יודן אמר בגוליהון רב הונא[2]) במוקסיהון. — (א״ב פי׳ בל״י כובע ומצנפת של ראש). *[אחי״ה על איזו מלה יונית כיון ר״ב לא איתפריש לי. וכנ״ה באסת״ר פ׳ להביא ובילק׳ דניאל רמז אלף ס״א ועוד עיין מ״ש ה׳ ברילל טראכטען 74 בשם סופר יוני] —

* מַקּוֹף (מפעל נקף בל״ע نقف bohren, stechen ראש הקרדום שנוקב באדמה der spitze (Theil des Grabeisens כלי׳ פי״ג מ״ג נשבר מקופו טהור. ורבינו בע׳ קף י״ג פי׳ (עפ״י פי׳ רה״ג) מקום שנכנס בו הקתא והוא הנקב, ובפי״מ להרמב״ם הוא העץ אשר יכנס בו הקורדום.

* מוּקָּף (הָפעל מן נקף עיי״ע ענין היקף וסבוב (Umliegendes, Umgebendes תרומו פ״ד מ״ג אף מן המוקף ביכורי׳ פ״ב מ״ה חולי׳ ז׳. שלא מן המוקף עיי״ע קף ב׳.

* מַקְפָא (מפעל נֵקף במקור פי׳ ענין סבוב umrin- gen) ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ סע״א וירו׳ סוט׳ פ״א די״ז רע״ב ע״ש ושינויי נוסחאות.

* מַקְפְנָא (מע׳ הקודם ופי׳ חל המקיף את העיר Ringmauer וגם חַיִל החונה סביב (umlagernde Truppe תרג׳ חל (איכ׳ ב׳, ח׳) ותרג׳ בצדיכם (במד׳ ל״ג, נ״ה) מקפנא ועיין תרג׳ יהושע כ״ב, י״ג.

מַקְפָה (מפעל קָפָה בל״מ קפא zusammenrinnen והושאל לתבשיל קפוא ועב Brei) בפ״ב בטבול יום (מ״ג) המקפה של תרומה והשום והשמן של חולין, בפ״א דחולי׳ בגמ׳ השוחט בשבת (י״ד:) שברי עריבה לצוק לתוכו[3]) מקפה. פי׳ מרק של פולים והוא גריס. בפ׳ המוכר פירות לחברו בגמ׳ המוכר יין (ב״ב צ״ה.) לא צריכה דא״ל למקפה פי׳ לציקי קדירה שהוא יין יפה הרבה שמבשם הקדירה. *[אחי״ה וכנ״ה בטבול יום פ״ב מ״ד המקפה והחמיטה וכ״ה בע׳ צף ב׳ ובתוספת׳ ט״י רפ״ב וחמיתה. נדרי׳ נ״ג: מן המקפה מותר בגריסין וכו׳, ירו׳ נדרי׳ ספ״ו ד״מ. מקפה של גריסים, וכ״ה בסוכ׳ כ״ט.] —

1 מֻקְצֶה (הָפעל מן קצה בלש׳ ערבי قصى הרחיק ולכן قصا חצר הבית הרחוק מן הבית مقصى רחוק Abgesondertes, zum Gehöft gehö- (riger Raum בפ׳ אחרון דעירובי׳ (ק״א רע״א) הדלת שבמוקצה פי׳ האי מוקצה מקום כמו דיר וסהר הוא כדאמרינן בעושין פסין לביראות (שם כ״ב.) כלל אמר ר׳ שמעון בן אלעזר[4]) כל אויר שתשמישו לדירה כגון דיר וסהר ומוקצה. *[אחי״ה ופי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) לדף כ״ב. מוקצה מקום גבוה הוא שנעשה מוקצה מן רה״ר ומן הכרמלית וכו׳ ע״כ ורש״י שם דף י״ח. פי׳ מוקצה: רחבה שאחורי הבתים ע״כ, וכן פירש״י עצים שבמוקצה בשבת קנ״ז רע״א. — וכנ״ה בתוספת׳ שבת רפ״ב (א׳) ורפ״י (י״א) ותוספת׳ עירובי׳ פ״ג (ב׳)] —

2 מֻקְצֶה (מע׳ הקודם מה שנרחק ונפרד מדעתו (alles was abgesondert wird בכל האסורין בפ״ו בתמורה (כ״ח. ועיין בתוספתי נזיר ספ״ד) המוקצה והנעבד איזהו מוקצה מוקצה לע״ז פי׳ העומד לשם ע״ז שהקצהו לשמה להקריבו. בר״ג דפ׳ יוצא דופן (נדה מ״א.) מן הצאן (ויקרא א׳, ב׳) להוציא את המוקצה לע״ז[5]). אין מוקצה לר״ש אלא גרוגרות וצמוקים בלבד (שבת מ״ה. ביצ׳ מ׳.), פי׳ בירושלמי (ביצ׳ רפ״ד דס״ב סע״ב) א״ר שמואל בר ססרטי[6]) מפני שמסריחות בינתיים. בס״ג דפ׳ כל כתבי (שבת קכ״ב.) מעמיד אדם את בהמתו ע״ג עשבים בשבת אבל לא ע״ג מוקצה. בפ׳ המביא כדי יין (ביצ׳ ל״ד סע״א ורע״ב) עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית. פי׳ גאון זצ״ל המוקצה הוא המקום המוכן להקצות בו פירות כדי ליבשן כדי שתגמר מלאכתן[7]) וכן פירוש המעביר תאנים בחצירו לקצות (מעשרו׳ פ״ג מ״א, ביצ׳ ל״ד:

[1]) וכ״ה בע׳ גל ו׳. [2]) ועיי״ע גל ו׳ הערה 7. [3]) בנו״ג לתוכן ובתוספ׳ שבת פי״ד (ט״ו) בהם. [4]) כ״ה לנכון בדפ״א רשב״א ובדפ״ר פיז׳ וויניצי׳ בן גמליאל ובדפ׳ באסיל רשב״ם? [5]) לי׳ בתמו׳ ובנדה וכן לי׳ בתו״כ ויקר׳ פרש׳ ב׳ ונראה שהוא מפי׳ רבינו וכן אי׳ בתמורי׳ כ״ט. אין מוקצה אסור אלא עד שיעבדו . . עד שימסרהו למשרתי עכו״ם . . עד שיעשו בה מעשה. ועיין בתוספתי׳ ע״ז ספ״ה (ו׳) איזהו מוקצה מוקצה לעבודה זרה. [6]) בכ״י ק״ט ססרתי ובנו״ג סוסרטיי ויש הגי׳ סיסרטא, סוסרטאי, סוסרטי עיין מ״ם בסד״ה צד קע״ט: ובמה״י צד קכ״ו: ושם ושם לי׳ ציון מביצ׳ הנ״ל ובפי׳ ר״ח בביצ׳ כ״ו סע״ב (בש״ס ווילנא) אי׳ בר סרטי וצ״ל ססרטי. [7]) ועיין פי״מ להרמב״ם למעשרו׳ פ״א מ״ה וע׳ הבא אח״ז.

ל"ה רע"ב) לגמר את מלאכתן, פ"א פירות שלא נגמרה מלאכתן קרי מוקצה כדתנן[1] (ביצ' ל"ד סע"א במשנ') עומד אדם על המוקצה, המעביר[2] תאנים בחצרו לקצות ליבש פ"א לקצות לעשות מהן קציעות שקציעתן זו היא גמר מלאכתן והואיל ועדיין לא עשאן קציעות אוכלין מהן ארעאי ופטורין. *[אחי"ה כפ"א אי' בפי"מ לרמב"ם במעשרו' שם, וכ"ה בפי"מ לר"ש — וכנ"ה שבת מ"ה, ביצ' ל': הוקצה למצותו פי' מוקצה מחמת מצוה, שבת מ"ד, מוקצה מחמת מיאוס . . מוקצה מחמת איסור, ושם קנ"ז, מוקצה מחמת חסרון כיס, והרבה שקל וטרי בענין מוקצה בכלליה ובפרטיה בעל פחד יצחק ע"ש וספר מלוא הרועים ע' מוקצה, ביצ' כ"ו: יש מוקצה לחצי שבת וכו', והקבוץ שבת מ"ג רע"ב מוקצות] —

3 מֻקְצָה (מענין הקודם מה שנבדל בערימה ובכרי למכור בשוק das (zum Verkauf) Abgesonderte, der Haufe) בריש מעשרות (פ"א מ"ה) אבטיח משישלק ואם אינו נשלק עד שיעשה מוקצה, פי' משעה שמגדשין אותו למכור בשוק. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש שם בשם עצמו ובפי"מ להרמב"ם שם: ענינו עד שישטח אותם ויסדר אותם והמקום ששוטחין בו הפירות נקרא מוקצה ע"כ ועיין פי' לשביעי' פ"ח מ"ו (בע' הבא אח"ז) והוא קרוב לפי' הגאון שהביא רבינו בע' הקודם לזה — וכנ"ה במעשרות פ"ג, מ"ב ולא מן הקופה ולא מן המוקצה ופי' הר"ש כרי של תאנים, ירו' מעשרו' רפ"ג ד"נ: אין אוכלין על המוקצה אלא על מקומו, ושם אוכלין על המוקצה וכו', תוספת' מעשרות פ"ב הלוקח גרוגרות מן המוקצה, ירו' תרומו' ספ"ב דמ"א ע"ד אבא היה נוטל עשר גרוגרות מן המוקצה וכו' ובמנחו' נ"ד: נ"ה, אי' במקצוע עיי"ע מקצוע ב', ביצ' כ"ו סע"ב מוקצה שיבש] —

מְקֻצֶּה (נ"ל מפעל קצה = קצץ בל"ע قصّ חתך וממנו مقصّ כלי ברזל לחתוך בו Schneidewerkzeug) בפ' ח' בשביעית (מ"ו) תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה הוא בחרבה פי' מוקצה הוא כלי ברזל שדרך לחתוך בו תאנים, חרבה[3] סכין. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש בשם עצמו ובפי"מ להרמב"ם פי' מע' הקודם לזה, ודע שלפנינו הגי' בנכון אבל קוצץ וכ"ה אין קוצצין בכ"י ש"ס, ובמשניות ובירו' ובע' קץ א' אי' כגי' רבינו בכאן — ועוד י"ל כי מוקצה כמו מקצוע של ע' הבא אח"ז ע"ש] —

* מוּקְצִים (מהשם קָצֶה בענין קָצִין פי' ראש ומעולה הנבדל מאחרים die Spitzen, Abgesonderte) ספרי בהעלתך פ' פ"ה בקצה המחנה (במדב' י"א, א') במוקצים שבהם בגדולים שבהם וכן הוא אומר וכו' לראש וקצין (שופטי' י"א, י"א), בילק' הגי' בקצינים שלהם ועיין רש"י לבמד' שם.

1 מַקְצוּעַ (נ"ל מל"ע مقصع חרב החותך והוא כלי ברזל לחתוך בו התאנים Feigenmesser) בר"ג דפ' כל הכלי' (שבת קכ"ג: ותוספתי שבת רפי"ד (ט"ו) וירו' שבת פי"ז דט"ז.) ג' כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וכו' פי' כלי ברזל שחותכין בו דבילה העשויה עיגול ודומה זה למוקצה שלפניו. *[אחי"ה והוא מל"ע וכ"ה בל"ט במקצועות (ישעי' מ"ד, י"ג) ותרגו' באיזמיליא ועיין רד"ק שם, והקבוץ ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג משיקפלו המקצועות[4], נדרי' ס"א סע"ב עד שיקפילו[5] המקצועות, ושם ס"ב, הוקפלו רוב המקצועות עיי"ע קפל א', קץ ב', ור"ן לנדרי' שם] —

2 מַקְצוּעַ (כמו מֻקְצָה 3 Feigenhaufe ועוד עיין בפנים) בר"ג דפ' כל המנחו' באות (נ"ד סע"ב ונ"ה רע"א) א"ר ישמעאל[6] אבא היה נוטל י"[7] גרוגרות שבמקצוע על צ' תאנים שבכלכלה[8], פי' „כלי שעושין בו הגרוגרות"[9], והמקצוע יבא כמו מוקצה שפי' הגאון. *[אחי"ה עיי"ע מקצה ב' והראיה כי בירו' תרומו' שם אי' באמת מן המוקצה עיי"ע מקצה ג'] —

מִקְצוֹעַ (מל"מ ענין פנה וזוית Winkel והושאל ליסוד Grundpfeiler) בס"ג דברכו' (ס"ג:) ובסוף ב"ב (קע"ה רע"ב) יעסוק בדיני ממונות שאין

---

[1]) בכ"י ה"ב הא דתנן ועיין מ"ש החי' במבערגער בהגיון שלמה כ"ז. לחזק זו הגי' של כ"י ה"ב. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע המעמיד. [3]) בדפ"ר בט"ס סרבה, ובכ"י ק"ט בט"ס חוצה, הרבה ובע' קץ א' חורבה. [4]) בתוספ' ריש דמאי המקצעות. [5]) ושם שיכפילו. [6]) בנו"ג א"ר אלעזר בר ר' יוסי ועיין הערה 8. [7]) בדפ' וויניצי בט"ס ו'. [8]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע לי' ובנו"ג על צי' שבכלכלה אבל בירו' תרומו' ספ"ב דמ"א ע"ד אי' כגי' כ"י הנ"ל ובירו' שם אי' ג"כ א"ר ישמעאל בי ר' יוסי. [9]) כ"ה בפי' רגמ"ה למנחו' (בקובץ כ"י אנגיילי' דף י"א:).

מקצוע בתורה גדול מהן [1]). — (א"ב ל"מ זה (יחזק' מ"ו כ"א) והנה הצר במקצע החצר. פי' זוית) *[אחי"ה והקבוץ תוספת' עירובי' ספי"א (ח') ותוספת' חגיג' ספ"א אילו שמונה מקצועי[2]) תורה גופי הלכות — ובלי השאילה בתמיד פ"ג מ"ג ויומ' ט"ו: מקצוע צפונית מערבית] —

* מִקְצָת (מל"מ כמו קצה ובל"ז מְקְצָה ein Theil, Etwas) ב"מ ג'. מודה מקצת הטענה, שבועו' ל"ח: הודה במקצת הקרקעות . . במקצת הכלים, עירובי' י"ח סע"ב מקצת שבחו של אדם וכו', פסחים ד'. מקצת היום ככולו, פסיקת' דר"כ צד קס"ה. מקצת הנפש ככל הנפש, ספרא שמיני פרש' ט' פרק י"א טמאת מקצת וטהרת מקצת, ירו' שבועו' רפ"ח דל"ח: לפי שנהנה מקצת ומהנה מקצת נשבע מקצת ומשלם מקצת, ירו' נדרי' פ"ג דל"ח. ביצחק (בראשית כ"א, י"ב) במקצת יצחק[3]), ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ג מקצתן ערומים ומקצתן לבושים.

* מָקַק, מַקָּק, מְקִיקָא עיי"ע מק א' ומק ב'.

מקר (= מוֹקְרָא מל"ס מוקרא דביעא פי' חלמון הביצ' והושאל למח Gehirn ועיין בפנים) בחלומות דהרואה (ברכות נ"ז.) חזאי מוהאי דאדים ונפל מוקריה[4]). בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולי' צ"ג.) דביעי ודמוקרי משום דמא. פי' מוח שבקדקד[5]). ומוח עצמותיו ישקה (איוב כ"א, כ"ד) תרג' ומוקרא דגרמוהי פטים. *[אחי"ה וכ"ה לפנינו בתרג' ועיי"ע מקד. ובכ"י ק"ט מוקדא ובכ"י ה"ב בכל הע' גרס בדלי"ת ואז מחצבה מל"פ مغز פי' מוח אבל רבינו בלי ספק ברי"ש היה גורס כדמוכח מסדר האותיות. וכ"ה בתרג' קהלת י"ב, ו' אבל במתורגמן ע' קדר גרס שם בקהלת בדלית וע"ש יתר הדוגמאות. וכ"ה בדלית בכ"י ש"ס לפי תקוני עיין למטה בהערה 4 וגם לי נראה שעיקר הגי' בדלת כדאי' ברוב הפעמי' בתרגומים ומל"פ הנ"ל] —

מקר (= מָקוֹר מל"מ פי' מבוע ועין ובדרז"ל בפרט מהנדות Quelle der Menstruirenden) בפ"ב בנדה (י"ז:) שחזקתו מן המקור. פי' ממקור הנידות. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' נדה ספ"ד דנ"א: דם נדה מן המקור דם בתולים אינו מן המקור אלא מן הצד] —

מקר (= מַקּוֹר (מפעל נקר) כלי ברזל לנקר בו הרחיים וכן בל"ע منقار Bohrinstrument) בפ' כ"ט בכלי' (מ"ו) יד המקור טפחיים פי' „כמין קורנס חד שמנקרין בו הריחיים כרגרסינן (מ"ק י'.) מאי מכבשין רב יהודה אמר נקירתא[6]) דריחיא[7]) ושם הקורנס מקור על שם מקורו". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסד"ט 20 ושם הסיום: ושם (אותה קורות קורנוס) [צ"ל אותו הקורנוס] חד [מקור] על שם (ניקורן) [צ"ל ניקורו], וכצ"ל בערוך נ י ק ו ר ו במקום מקורו וכ"ה לנכון בר"ש בשם הערוך. ועיין פי' זה דמ"ק בע' כבש ו'. וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"ב פ"ז את שדרכו לאחוז בשתי ידיו כגון יד המקור] —

* מַקּוֹרָא (בל"ס מַקּוּרָא, מַקְרָא בל"ע منقار spitzer Schnabel) ב"ר ס"פ ס"ד אתא הדין קורא מצראה דמקוריה ארוך יהב מקוריה ואפקיה עיי"ע קר ה'. פי' חרטומו ארוך היה וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י ושם ובמ"כ ובילק' תולדות ר' קי"א הגי' דמוקריה וצ"ל כגי' רבינו.

* מֵיקַר (א') מפעל קרר בינוני או תואר פי' מצטנן der sich kühlt ב') שם ענין הצטנות Kühlendes) תרג' ישעי' כ"ה, ה' כיף מקר וצ"ל מֵיקר ולא מְיַקר כדאי' בתרג' שם ל"ב, ב' שבת נ"ג: ביצ' י"ח סע"א אדם נראה כמיקר פי' ר"ח בביצ' (בש"ס ווילנא) כיורד במים להצטנן ע"כ ושם בשבת: אין מיקר לבהמה. — שם קנ"א רע"ב מביאין (ובתוספ' פי"ז (פי"ח) נותנין) כלי מיקר וכלי מתכות פירש"י כלי מיקר שמביאים קרירות כגון זכוכית ע"כ ובע"א פי' רבינו בע' קר ט"ז ע"ש. ולנקבה ירו' מ"ק רפ"א ד"פ. מקרתא דצילייא פי' בל"מ מקרה ותרגומו (מ"א ז', ב'; י', י"ז) מקירתא.

* מִקְרָא (מל"מ א') ענין קריאה der Ruf, das Berufen ב') קריאת ספר או מגילה

---

[1]) בנו"ג שאין לך מקציע בתורה יותר מהן אבל בכ"י ש"ס בב"ב אי' כגי' רבינו וכ"ה במשניות נאפולי ובירו' ובריי"ף ובראי"ש עיין ד"ס ב"ב צד רל"ב. [2]) בכ"י אירפורט בעירו' מוקצעי אבל בחגיג' לנכון. [3]) ובבבלי סנהד' נ"ט. ונדרי' ל"א. ביצחק ולא כל יצחק [4]) בנו"ג דאבקע רישי ונתר מוקרי ובכ"י פ' ופצר מוחיה ובכ"י מ' ונתר מן קרייו (ד"ס ברכות צד קנ"ה.) ונ"ל דצ"ל מוקרי עיין בסוף הע'. [5]) בנו"ג ודמוקרא וכ"ה בפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דף שכ"א: ופי' חייהא דכתנה ביה מוהא עד כאן. [6]) בפי' רה"ג נקוראתה. [7]) בנו"ג מנקר ריחיא וכן הוא בע' נקר א' ועיין ערך כבש ו'.

במצחו . . מקרן כתיב (תהלים ס"ט, ל"ב) ועיי' ע"ז ח'. ובזה המושג כיוונו רז"ל ללחום נגד מושג הפרסיים שאד"ה נולד מזרע שור הקדמון עיין ברוחב ביאור מה שכתבתי במ"ע מ"ג כרך כ"ה, 78.

* מַקְרִין (מע' הקוד' zweigehörnter והוא מלכות יוניים עיי' בפנים) ב"ר פע"ו דניאל ז', ח' נדרש: ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה זו שנתנו להם מלכותם מקרין וקרוס וקרדידוסי נ"ל מקרין בעל שתי קרנות כן נקרא אלכסנדרוס (עיי"ע ח"א, צ"ר.) ומקומו' הנ"ל בע' הקודם כי מקרין תרתי משמע כלומ' שתי קרנות, כן נקראה יפה מלכות יוניים על שם בעל הקרנים (דניאל ה', ו') שהוא אלכסנדרוס. ובדפוסי' החדשים הדפיסו בב"ר מקדין בדל"ת והוא Macedonien אבל בדפוסי' הישנים יותר נכון ברי"ש. וקרוס הוא מלכות פרס על שם קירוס Cyrus וקרדידוסי הוא לפע"ד מלכות של Καρδοῦχοι (Kurden) והוא כסלוחים של מקרא והם ג"כ מגזע של אריער עיי' ברוחב פי' במ"ע מ"ג כ"ב, 42 והלאה, ושם כ"ז 399 והלאה — ועוד עיי"ע קרן א', וע' בן נצר (ח"ב, קי"ח:).

* מַקְרְעָן עיי"ע מַרְדַּעַת, וּמַרְקְנֵע.

מַקְרְצוֹת ((מפעל קרץ) (abgelöste Teigmasse בע' קרץ (ג').

* מַקְרְקַע (ענין קרקע (והפכו מטלטלא) unbe-weglichcs Grundstück) ב"ב ק"נ. שאני מקרקעא דנייד ממקרקעא דלא נייד. וקבוץ גיטי' ל"ט. עבדא כמקרקעי דמי והפכו מטלטלי ב"מ י"א: ועיי"ע מטלטלא וש"נ. ועיי"ע קרקע ומ"ש.

מִקְשָׁה (מתואר קָשָׁה פי' נימין הקשות של חזיר die harte Schweinsborste) בס"ג דפ' ר"ע מניין (שבת צ':) מקשה של חזיר אחת פי' נימין הקשות שבצואר חזיר שבין כתיפיו שהן קשות ומשונות מכל שערו שבהן תופרין הרצענין. *[אחי"ה ורש"י פי' מקשה נימין קשין שבשדרה של חזיר ע"כ ואולי מי"ם שמושי הוא ונמשך אחר המוציא שני נימין מזנב הסוס וכו' ועל זה אמר מקשה כלומ' המוציא מקשה פי' מן קשה שבשערות של חזיר אחת וכן מוכח מירו' שבת פ"ח די"א: זיפי חזיר אית תנייתני שתים אית תנייתני אחת מ"ד שתים באילין רכיכתא מ"ד אחת באילין קשייתא, ובתוספ' שבת רפ"ט (י') המוציא שני זפין[1]) מן הקשה[2]) שבחזיר הרי חייב רשב"א אומ' אפי' אחת יש חולקין בחזיר[3]) בין חטרתו לשאר גופו ע"כ. ומתוספ' זו יש לכאורה ראיה לפירש"י דחוטרת שהוא חטוטרת Höcker יותר מצוי בשדרה מבצואר] —

* מִקְשָׁה (מל"מ פי' כמו מקשאה שדה הקשואים ובל"ע مقثاة Gurkenfeld) תוספת' תרומו' רפ"א קטן שהניחו אביו במקשה. והקבוץ שביעי' פ"ב מ"א ומ"ב מקשאות, פסחי' ו': מקשאות ומדלעות. עירובי' ק"ד. בכ"י ש"ס ומקשאין ומדלעין ובדפ' שונצינו מקשאיו ומדלעיו וכ"ה ברי"ף וברא"ש עיין ד"ס עירובי' צד ר"ו. ובתוספ' שבת ספי"ח המשמר . . מקשאות מפני החיה. ותרג' במקשה (ישעי' א', ח') במקישיא עיי"ע בע ג' ומ"ש. וממנו הפעל (בינוני הָפְעַל) מוּקְשֶׁה פי' שדה שנזרע בקשואים: ירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"נ לא סוף דבר שיש בו (מקשה) [צ"ל מוקישה] ומודלה אלא אפי' מאחר שבני אדם עתידין ליטע במקשיות ובמדלעות מותר. ירו' כלאי' פ"ג דכ"ח ע"ג גובל מה שיציל את הירק מיד מוקשה, ושם: מוקשה עצמו מה שיציל בראש גובל. והקבוץ שם דכ"ח: מוקשה בין המוקשיות.

* מַקּוֹשָׁה (מפעל נָקַשׁ פי' דופק על הדלתות לבוא בביה"כ Klopfer) ירו' ביצ' פ"ה דס"ג סע"א ר' שמואל בר רב יצחק (סבר) [צ"ל סבא] מקושה דכנישתא חדתא פי' זקני היה שמש ביה"כ וידפוק על הדלתות לבוא להתפלל עיין הגליון בירו' בדפ' קראטאשין.

* מַקְשֵׁי, מַקְשָׁאָה, מַקְשָׁיָא (מפעל קָשָׁה פי' מַקְשֶׁה קושיות der Fragende, Dispu-tirende) הוריו' י"ד. חריף ומקשי, ב"מ פ"ז. סנהד' ל"ט: ב"ר פמ"ח ופפ"ה אפרים מקשאה תלמידו של ר"מ ופי' מ"כ בשם רש"י (המיוחס לרש"י) מקשה קושיות ד"א שומר קישואין. והקבוץ ירו' כלאי' רפ"ג דכ"ח ע"ג ר' יצחק ור' אומי הוון יתבין מקשיי — וממנו בינוני פעול ירו' שבועו' פ"ח דל"ח ע"ד. את משכח מקשייא, ירו' מע"ש שני פ"ג דנ"ד: לית היא מקשייא.

* מַקְשֵׁיצָתָא (הפך האותיות שקץ Scheusal) תר"י ב' לדברי' כ"ט, ט"ז שקוציהם: מקשיצתהון.

---

[1]) בכ"י אירפורט זייפין ועיי"ע זיף (ח"ג, שי"א. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובנו"ג בט"ס קשר. [3]) כ"ה בכ"י ובדפוסי' לי.

מר (= אֲמַר ענין הילול מל"מ עיי' בפנים loben, preisen) את ה' צבאות אותו תקדישו (ישעי' ח', י"ג) תרג' יתיה תימרון ענין הלול הוא. — (א"ב מלשון (דברים כ"ו, י"ז) את ה' האמרת היום) *[אחי"ה בע' אמר תמה המתורגמן על פי' הערוך במ"ש לשון הלול וכתב המתורג' ולא ידעתי למה לא יהיה לשון אמירה ע"כ ואין כאן מקום לתמיה כי בגי' דפ"ר אשר אחריו נגררנו אי' יתיה תימרון אבל המתורג' נגרר אחר דפוסי ערוך האחרוני' דאי' תימרון קדיש וכ"ה בכ"י ק"ט ובנוסחאות שלנו בתרגו' — ובל"מ הוראת אמר בהתפעל ג"כ הילול עיין תהלים כ"ד, ד'. ותרג' אזמרה (שם י"ח, נ') אימר תושבחא[1]). ומדרך הירושלמי להשמיט אלף בראש במלת אמר ד"מ ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ג כיי דמר ועוד עיי"ע יֵא ב' וע' יֵי, ירו' שבת פ"א ד"ג: חזר ומר, ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד וכא את מר, ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: מאן דמר, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א, דמר ר' יוחנן. ובקבוץ מָרִין ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג, ירו' תרומ' פ"ח דמ"ו, ירו' מעשרו' פ"ה דנ"א ע"ד, והצווי ירו' ברכו' פ"ב ד"ה: ומוֹר (ובגי' מהרש"ס ואמור) דבתריה] —

מר (בל"ס מָר, מָרָא מל"ע ܡܪܐ, مار פי' אדון Herr) בר"ג דפ' כל שעה (פסחים כ"ה:) ובפ' יוה"כ בגמ' דמי שאחזו (יומי פ"ב:) ובס"ג דפ' בן סורר ומורה (סנהד' ע"ד.)[2]) אמר לי מרי דודאי[3]) פי' שלטון של כפר שלי[4]) מאי חזית דדמא דידך[5]) סומק טפי כלומ' אתה בעל חיים להציל נפשך בנפש פלוני. בר"ג דערבי פסחי' (פסחי' ק"א.) ובפ' כירה בגמ' מעשה שעשה[6]) (שבת מ'. וש"נ) אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב פי' „מר רבה בר נחמני רביה"[7]). בר"ג דפ' כירה (שבת ל"ז:) ורב נחמן בר יצחק מרי דעובדא הוה. בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' ק"י.) ר' יצחק נפחא מרי דעובדא הוה. בזבחי' פ' בית שמאי בגמ' ואלו דבריי (מ"ג רע"ב) אמר רב חסדא מרי דיכי[8]) מזבח מקום[9]) טהרה הוא. ס"א מרי ורבי. בסוף הוריות (י"ד. וכ"ה בב"ב קנ"ה:) הכל צריכין למרי חטיא. בסוף סוטה (מ"ט.) כל תלמיד חכם העוסק בתורה מפני הדחק וכו' עד משביעין אותו מזיו שכינה שנא' (ישעי' ל', כ') והיו עיניך ראות את מוריך ואין[10]) הפרגוד ננעל בפניו שנא' (שם) ולא יכנף עוד מוריך — למה נקראו החלבים אימורים (הובא באלה חמקומות: שבת קט"ז: פסחי' כ"ד. ושם: נ"ט: ס"ג: ס"ד: ע"א. ושם: ע"ב. ושם: ע"ז: פ"ב: צ"ה: צ"ו. ביצי' כ': כ"א. מ"ק י"ז: יומ' ס"ז: ע'. ושם: ע"א. סוכ' נ"ה: ע"ש בגמ' יבמו' ז'. ושם: ק"ד: נזיר כ"ח: ב"ק י"ג. מכות י"ז: י"ט. זבחי' ד': ה': ז': י': י"ב: י"ג. ושם: כ"ז: כ"ט. ל"ה. שם: ל"ו. שם: ל"ז. ל"ט. מ"ג. מ"ד. ושם: מ"ט. ושם: נ"א. נ"ו: ס': פ"ב: פ"ג: פ"ד: פ"ה: פ"ט. פ"ט: צ'. ק"ד: ק"ט: מנחו' ד'. י"ג. ושם: י"ד. י"ז: כ'. מ"ז: מ"ח. ס"א. ס"ב. ע"ד. ע"ז: פ"ב. ושם: ק"ו: בכורו' ה': חולי' קי"ז, מעילי ו': ז': ט'. ושם: י'. ט"ו. ושם: תמורי ל"ב: כ"א. ושם: ז'. ע"ש פירש"י), כריתו' ד'. כ"ג:) שהן מורים ואדונים על כל האברים ועולים ע"ג המזבח לחלק אדון העולם[11]). צפור דרור שאינה מקבל מרות (שבת ק"ו: ביצי כ"ד.) פי' שאינו מצויה ביישוב שלא יתפשנה אדם ואם יתפשנה חונקת עצמה. מרי[12]) חלמא לשנאך (דניאל ד', ט"ז) בילמדנו פרשת ואלה המשפטי' (תנחו' סי' ד') שונאו של נבוכדנצר מי הוא ישראל וכי תעלה על דעתך שדניאל מקלל את ישראל אלא תלה דניאל את עיניו למעלה ואמר מרי רבוני החלום ופתרונו יתקיים בנבוכדנצר שנאך וערך[13]). *[אחי"ה כבר אי' בדניאל ב', מ"ז; ה', כ"ג וענינו כמו אדון וכתיב בדניאל ד', ט"ז, כ"א באל"ף יתיר והקרי מרי עיי' הערה 11 והרבה בתרג' ובקשור עם שמות כמו בעל בל"מ עיי' הדוגמאות אצל המתורגמן וה' לעווי, וכ"ה בירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג אתיא מרה

---

[1]) כ"ה בכ"י תרג' אצל ה' לעווי ובנו"ג אזמיר. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי' אבל מדפ' פיז' והלאה נשמטו שני ציונים האחרוני'. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ובעה"ק שנ"ב וכ"ה בכ"י ש"ס עיי"ע דוור (ח"ג, ל"ב.) ומ"ש ובקצת כ"י ערוך ובנוסחי אי' דוראי ברי"ש. [4]) ולפי גזרת המלה שהבאתי בע' דוור עולה יפה פי' הערוך ורש"י ע"ש. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט. [6]) לי' מדפ' פיז' והלאה חוץ מדפ' וויניצי' וכ"ה בדפ"ר ובכ"י. [7]) כ"ה בפי' ר"ח בפסחי' שם. ובסד"ה אות מר (צד קל"ה. בדפ' ווארשא) אי' בזה"ל כ"מ שתמצא בתלמוד והאמר מר הוא הוא רב כ"מ בשם של (?) אות וי"ו ע"כ. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט רק שם בט"ס דיני וצ"ל כדאי' לפנינו דיכי ובכ"י ה"ב אי' נקוד מאריה דכי ובדפ"ע דכי ופירש"י בעל השמועה הזאת. [9]) בנו"ג מקוה. [10]) בנו"ג ר' אחא בר חנינא אמר אף אין. [11]) ועיי"ע אמר ז' ומ"ש בח"א, קכ"ח: [12]) בפסוק אי' מראי עיי' בהערה הבאה אח"ז. [13]) ותיבו' וכי תעלה על דעתך וכו' לי' בתנחו' כי אם בסמוך ע"ש ועיי' שמ"ר פ"ל וכתב ב"מ מנחת שי בדניאל שם מראי יתיר אל"ף ובפ' שבועו' העדות ובמס' סופרי' איכא מ"ד דמלת מראי קדש וכלפי קב"ה אמר וכו' ע"ש ושם פי' רש"י ורס"ג ושמ"ר.

דתאנתא, ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד אין את מריה דנפשך וכ״ה בד״ר פ״ב ושם: אנא מרי דנפשי אנא הוי, ירו׳ ב״ב ספ״י די״ז ע״ד מרי חובה ובקהל״ר פ׳ תן חלק: מרי חובא פי׳ בעל חוב והפכו ב״מ ק״ח, מרי רשותא. קהל״ר פ׳ יש אחר: מרי מיתה . . מרי קטטה . . מרי שלמא. וכן נקרא בעל השמועה בויק״ר ס״פ כ״ט מרא דשמעתא ובירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: מרה דשמועתה. ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה ע״ג הא מרי שמועתא והא מרי עובדא ובשבת ל״ז: פירש״י מרי דעובדא מדקדק במעשיו וכן פי׳ בביצ׳ כ״ט: ובחולי׳ ק״י. הוסיף עוד: זהיר במעשיו טובא. קהל״ר פ׳ טוב מלא: מרי מכילאן, ושם מרי אוסיים עיי״ע מכל (מכילתא) בהערה 15 ועיי״ע אסיא ד׳. יומ׳ ט׳: נדה כ׳: מרה דארעא דישראל הוה עיי״ע אלעזר. בב״ר פנ״ח דרש גר תושב (בראשי׳ כ״ג, ד׳) גר דייר תושב מארי ביתא אם רצית גר ואם לאו מארי ביתא — ובהוספת נא: מָרְנָא בל״ס מָרַנְיָא נדרי׳ נ׳. עביד מרנא עליה — ונאמ׳ ג״כ על אדון הכל והוא האל יתברך יומ׳ פ״ו. סנהד׳ צ״ט. שרא ליה מריה וכו׳, ירו׳ שבת פ״י די״ב ע״ג ויק״ר פ״ה נדרש מרכל (אמרכל) מר על הכל (מר לכל) עיי״ע אמרכל — ונקרא בעל השמועה בסתם מר כלומ׳ אדון ברכו׳ ב׳. והלאה אמר מר (והרבה מאוד בש״ס) ושם: מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ועיין פחד יצחק. שבועו׳ מ״ז. מר מאי דשמיע ליה קאמר ומר מאי דשמיע ליה קאמר, פסחי׳ ג׳. מר כי אתריה ומר כי אתריה, ב״ק ס׳: מר א״ל לימא מר שמעתתא ומר א״ל לימא מר אגדתא. פסחי׳ ק״א. חולי׳ ק״ה. בי מר עיי״ע ח״ב, נ״ב. — ובכנויים כתובו׳ ק״ג סע״ב רבי רבי מרי מרי. מנחו׳ י״ז. פ״א. סנהד׳ כ״ו: עני מרי ובב״ק מ״ט: מורי אבל בכ״י ש״ם מרי ובכ״י ר׳ מר עיי׳ ד״ס ב״ק צד נ״ג. קידו׳ ל״א סע״ב אבא מרי ירו׳ פיאה ספ״ח דכ״א: וירו׳ שקלי׳ ספ״ה דמ״ט: לא יכעוס מרי עלי. מריה עיי׳ לעיל ציון מיומ׳ וסנהד׳, וכן בל׳ תמיהא שבת כ״ב. וש״נ מריה דאברהם ע״ש פירש״י — ועוד מר כמו רב ויש מהם שהוא עיקר שמו ויש שהוא חלק משמו עיי״ע אביי ושם ציינתי באריכות. והקבוץ מן מר פי׳ אדון מָרְוָתָא (וכ״ה בל״ס מָרַוָאתָא) עיין גיטי׳ מ׳. מרוותא בתראי . . מרוותא קמאי. ב״ק מ״ח. מרוותא דחצר. ושם ק״ג. מרוותיה דכיתנא. ב״ב ג׳ סע״ב קטלינהו לכולהו מרוותא. ולנקבה מרתא. מרתה עיי״ע. והשם המופשט מָרוּת (בל״ס מָרוּתָא בל״ע مروّة) Herrschaft שבת ביצ׳ עיין לעיל בערוך. ב״ר פנ״ה אתר מרותא דעלמא ובפסיקת׳ רבתי פ״מ אי׳ ארץ שמרותו של עולם (לתוכה) [בתוכה], ושם: ואף המקום מרות הוא על כל המקומות. איכ״ר פ׳ נחפשה: נחנו פשענו ומרינו כמרתנו אתה לא סלחת כמרותך] —

מֹר (בל״ט שם מין בשם ובל״ס מוּרָא ובל״י μύῤῥα (Myrrhe, Gummiharz בילמדנו בנים אתם (הובא בילקוט ראה רמז תת״ץ ועיי׳ ג״כ שהש״ר פ׳ מי זאת עולה) מקטרת מר ולבונה (שה״ש ג׳, ו׳) מר זה אברהם ולבונה זה יצחק, מכל אבקת רוכל (שה״ש שם) זה יעקב [1]. בריש כריתות בגמ׳ המפטם את הקטרת (ו׳.) מר וקציעה מור ואהלות בל״י טוסקון [2]. בפ״ט במקואות (מ״ה) ואלו חוצצין בכלים הזפת והמור [3]) בכלי זכוכית. איכא דאמרי החמר, חמר כמו (בראשית י״א, ג׳) והחמר היה להם לחומר. מור כמו (תהלים מ״ה ט׳; שה״ש ד׳, י״ד) מור ואהלות. איכא דאמרי מור מסתיכי [4]) כדאמרינן בתוספתא (מקואו׳ פ״ז) המור והקומוס [5]). — (א״ב שמות הבשמים נעתקו מל׳ עברי אל לשונות יון רומי וישמעאל והעד מר חלבנה לבנה אהלות קציעה קנמון נרד כרכם כי כן שמותם עד היום אצלם. והמר הוא מין שרף הנוטף ממין עץ והמעולה במינו שהוא שמן כמו בלסמון נקרא בל׳ עברי צרי ובלי׳ העמים אסטקטון [6]) פי׳ דבר הנזל וכן אמרו חז״ל (כרי׳ ו׳. ירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א סע״ב) הצרי אינו אלא שרף, ואמרו עוד (מנחות פ״ו רע״א) שמן המור אסטקטון [7]). *[אחי״ה והדין עם ר״ב ורבינו נגרר אחר פי׳ רה״ג במקואו׳ 35 שהביא אצל ג׳ חימר גם ג׳ המור [8]) ופי׳ מוסק והוא בל״י μόσχος וכ״ה בפי״מ להרמב״ם. וגם הביא רה״ג ראיה מתוספ׳ מקואו׳ הנ״ל וכן אי׳ בספרא ויקרא פרש׳ כ״ב פרק כ״א המערב . . קימוס במור וכ״ה בקהל״ר פ׳ גם זה ראיתי [9]) ושם בפ׳ יש רעה

---

[1]) בילמ׳ בילק׳ שם ובשהש״ר אי׳ ברוחב הענין ע״ש. [2]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר ומדפ׳ פיזי והלאה מוסקו. [3]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר, ובשדפ״ע המר. [4]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ו״ו ול״ד מסטכי ובשדפ״ע מסתיכו ובכ״י ק״ט ה״ב בט״ס מטכסי ומסטיכי הוא μαστίχη עיי״ע. [5]) וכ״ה בפי׳ רה״ג למקואו׳ ובכ״י אירפורט ובנו״ג הקימוץ. [6]) בל״י στακτή ועיי׳ מ״ש בע׳ אסטכטון ח״א, קס״ח: [7]) עיי״ע אסתקטון ח״א, ר״ז. וע׳ סטכת. [8]) וכ״ה לפנינו ועיי׳ פי׳ משניו׳ לרמב״ם. [9]) הובא ילק׳ ויקר׳ סוף רמז תע״ם.

קומוס במור — ולע' זה שייך ציון משבת ל': שהביא בע' מר ו' ע"ש ותרג' מר דרור (שמות ל' כ"ג) מורא דכיא, ותרג' מר (תהלים מ"ה, ט') מירא. ובחולי' קל"ט: ובאסתר תרג' שני ב', ה' דרש מרדכי: מירי דכיא — ויפה פי' רבינו סטכת בע' סטכת ע"י מירי דכיא — ואולי מן מור ובל"ס מורא יש להמציא מרוא בתרג' עיי"ע מרוא ב'] —

מר (לדעת רבינו מל' מורה lehren ולפע"ד מל"ע مرق antreiben zum raschen Lauf) בפ' דיני ממונות בשלשה בגמ' מפריחי יונים (סנהדר' כ"ה:) אילו שממרין את היונים פי' מל' מורה כלומ' מלמדין אותן לפרוח להקדים ליונים אחרים. *[אחי"ה ואינו מיושב לפי גזרת המלה והנכון נ"ל מל"ע הנ"ל ופי' ממרין מעורר לרוץ. וקרוב לזה פירש"י מרגיזין אותן זה על זה להלחם ע"כ. ועוד ענין מרא בל"ע מרגיז זה על זה בויכוח וכדומה streiten, wetten ובזה הענין בשבת ל"א רע"א מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה פי' מערבין עיין פירש"י ובע' ער א' מפורש כפי גי' כ"י ש"ס עיי' שם] —

מר (מתואר מְרִיא ענין פיטום mästen) בסוף שבת (קנ"ה:) אין מטרין [1]) את העגלים. פי' שמלעיטין בידו לגרונן למקום שאינה יכולה להחזירו [2]) להשליכו לחוץ מלש' (ש"ב ו', י"ג) שור ומריא ותרג' פטימא. *[אחי"ה ובגוף הענין פי' כן ר"ח בש"ס ווילנא ועיי"ע לעט א'. וע' המראה. ונגזר השרש מל"ע مرى מאכיל zu Essen geben וממנו מריא א' ע"ש] —

מר (= מָרָה בל"מ ענין מרירות das Bittere והושאל לארס שהוא מר Gift (ועיי"ע מרה) ועוד מרה בל"ע مرّة Galle) בפ"ח בתרומ' (מ"ה) שיעור המים המגולים כדי שתאבד בהן המרה פי' ארס של נחש [3]). בפ' כל שעה (פסחים ל"ט. במשני) ובחרחבינה ובמרור. גמר' (שם) מרור מרריתא פי' חזרת יער [4]). אימא מררתא [5]) דכופיא „פי' מרה של דג ששמו כופיא והוא שיבוטא והוא קוליים האספנין" [6]).

בפ' ח' שרצים בגמ' אזוביון [7]) (שבת ק"ט:) מרוא [8]) חיורא פי' בלעז מרוי"ו [9]). — (א"ב פי' בל"י מין עשב אשר ריחו טוב ועליו לבנים) — ואין שפתותיו נוטפות מור תכוינה (שבת ל':) כבר פירשנו בע' טף [10]). *[אחי"ה זה הציון שייך לע' מר ג' ע"ש. ומרריתא (מררתא) ובל"ס מרוריתא בפסחי' הנ"ל הוא ל"פ مرورية מין ירק כמו עולשין וכנ"ה מרירתא דאגמא סוכ' י"ג. וע"ש התוספו'. וכצ"ל בחולי' נ"ט רע"א ועיי"ע נריתא ומ"ש — אבל מרירתא דכופיא פי' מְרֵרָה (גַאללע) וכתובו' נ'. עיי"ע דיו, ובשבת שם מְרְוָא חִיְוָרָא (וכ"ה בל"ס) מל"ע ופ' مرو Salbey בל"ר ואי"ט salvia וזה מה שלועז רש"י שלוי"א ואצל אסף סלבייא עיי' ספלנ"צ ללעף 252 ועוד עיי"ע אזוביון ומ"ש — ורבינו אולי חשב שהוא לאי"ט Amberkraut, maro ור"ב פי' ע"י ל"י μάρον Katzenkraut — ומה שענין המלה לשון מרירות עיי"ע מָרַר] —

מָר (בל"ע مر פי' דקר ברזל Schaufel ובל"ס מָארָא מל"י μάῤῥον בל"ר Grabscheit, marra) בס"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ"ב:) ואף אבא שאול לא אמר אלא במר פסל [11]) וקרדום. בר"ג דפ' חלון (עירו' ע"ז:) לא צריכא דבעי מרא וחצינא. — (א"ב פי' בל"ר כלי כעין קרדום) (וי"א לשון מקרא הוא קראן לי מרה). *[אחי"ה מי"א וכו' יש למחוק מזה הע' ואולי שייך לע' הכא אח"ז ע"ש. — וכנ"ה בשבת ק"ב: עיי"ע שפת א', קפינא. ב"ק כ"ז: עיי"ע פדא, קפינא. תענית כ"ג רע"ב דרא ציבי ו מ ר א אבל בדפ' פיז' לי' וכן לי' בע' צב ו'. מגילי' כ"ח רע"א דרי מרא אכתפיה. עירובי' ל"ה. ע"ז רע"ב עיי"ע הצין (ח"ג, תע"ד:) זבחים קט"ז: מרא חדתא. יבמות ס"ה: עיי"ע חטר. והקבוץ ע"ז ט"ז. מרי והציני ולרוב מצינו ברש"י בלעז פשו"ר, פישו"ר, פושיי"ר עיין רמ"ל במ"ל לברכות נ"ז: והעלה שהוא fauchet רעכען ול"נ שצ"ל פרישו"ר Grabstichel, frisoir ובמגילי' כ"ח. אי' ברש"י פורי"ש אבל בכ"י רש"י שם לי' (ד"ס במקומו)] —

---

[1]) כ"ה בירו' ובמשניו' ובכ"י ש"ס ובה"ג ובריי"ף ובראי"ש וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובנו"ג בבבלי במשנה מאמירין. [2]) בדפ' ווניצי' בט"ס לחזירו ועיי"ע לעט א'. [3]) וכ"ה בפי"מ להרמב"ם ור"ש. [4]) נ"ל שפי' כן ממה דאי' בפסחי' שם רבא דהוה מהדר אמרירתא דדבירא כפי גי' כ"י ש"ס ופי' ר"ח ובריי"ץ גיאת הל' פסחי' צ"ח (ושם בט"ד בדברא). [5]) וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג מרירתא. [6]) הועתק מפי' ר"ח בפסחי'. [7]) כ"ה לנכון בכ"י בדפ"ר, ודע כי בדפ"ע אי' עוד עולא אמר אזוביון כו' אבל בכ"י ה"ב לי' ובאמת עולא על איזוב דאורייתא קאי עיי' פירש"י ועיי' בהגיון שלמה צד כ"ז. [8]) כ"ה בדפ' אמ' ובשרפ"ע מריא. [9]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ל"ד ה"ב ב"ר, ובכ"י ו"ו מוריו ובכ"י ב' מרויז וכ"ה בדפ"ע מרפי' פיז'. [10]) טף א' ח"ד נ"ו. [11]) כ"ה בכל כ"י ובדפ"ר וכ"ה בע' פסל א' ובדפ' פיז' ווניצי' כאן במרפסל בתיבה אחת ובדפ' באסיל ואמ' במרא ופסל וכ"ה בש"ס אבל בברכו' נ"ז: אי' כגי' הערוך מר פסל וקרדום.

מר (= מוֹרָה, מוֹרוֹס בל״י μωρός, ὀν שוטה dumm) בפסיקת׳ דשמעו (פסיקת׳ דר״כ קי״ח:) (שמעו[1] נא המורים)[2] מהו לישנא דמורה[3] א״ר ראובן כהדין לישנא יוונית דצווחין לשטיא מורוס[4]. בריש מגילת איכה (פתיחתא דאיכ״ר סי׳ ל״א ד״ה ר״ש בן יוחאי) הוי מוראה ונגאלה (צפני׳ ג׳, א׳) א״ר ראובן לשון יוונית הוא צווחין לשטותא מוריא[5]. — (א״ב יש אומרי׳ לשון מקרא הוא קראן לי מרא (רות א׳, כ׳)). *[אחי״ה הוספתי דברי ר״ב שבסוף ע׳ הקודם ולפע״ד נעתקו מכאן לשם וכונת ר״ב כי לש׳ מורה של מדרש או של צפניה הוא כל״מ רות הנ״ל. והנכון כי מורה של מד׳ הוא ל״י הנ״ל וכן העתיקו ע׳ זקני׳ אויל (ישעי׳ י״ט, י״א) כסיל (תהלים צ״ג, ח׳) סכל (ירמי׳ ה׳, כ״א) נבל (דברים ל״ב, ו׳; ישעי׳ ל״ב, ה׳. ו׳) נבלה (ישעי׳ שם) ע״י μωρός והפעל ממנו μωραίνω וע״י זה העתיקו נבער (ישעי׳ י״ט, י״א; ירמי׳ י׳, י״ג; נ״א, י״ז) סכל ונסכל (ש״ב כ״ד, י׳; ישעי׳ מ״ד, כ״ה) וסומכוס העתיק תפלה (איוב כ״ד, י״ג) ע״י μωρία כאילו כתוב תִּפְלָה והוא פי׳ שטותא מוריא = μωρία כגי׳ כ״י ערוך ובנו״ג באיכ״ר מורא. ובפסיקת׳ דר״כ שם אי׳ הרבה פעמי׳ אל תהי קורא לבני מורה ועל זה הביא זה דר׳ ראובן עיין לעיל ועיין שם מ״ש ר״ש באבער ויפה הביא שתי מלות נא המורים במסגרת והעיר כי הטעו את הרב בעל מאור עינים ע״ש. אבל לבי אומר לי כי איזה חכם ציין בגליון כי כ״ה גם בילמדנו ובתנחו׳ על זה הפסוק שמעו נא המורים (במד׳ כ׳, י׳) ואח״כ הובא פנימה וראיה כי בגי׳ כ״י ה״ב אי׳ גם מלת שמעו אחר מלות בפסיקת׳ דשמעו, ואולי צ״ל גם בערוך ובילמדנו שמעו נא המורים, וז״ל התנחומ׳ חקת סי׳ ט׳ שמעו נא המורים מהו המורים שיטין הרבה יש בו המורים סרבנים המורים שוטין שכן בכרכי הים קורין לשוטין מורי׳ וצ״ל כגי׳ הילק׳ חקת רמז תשס״ג קורין לשוטה מורה, ובמד״ר פי״ט קורין לשוטים מורים צ״ל קורין לשוטה מורוס. ובשו״ט תהלים מזמור ט׳ דרש מורה: הכנים בהן את השטות שכן בל׳ יוני לשטיא [צ״ל לשטותא] קוראין מורא. ובילק׳ צפניה רמז תקס״ז א״ר ראובן לשון (יוֹנָה) [יוני] הוא שכן קורין (לשוטיתא) [לשטותא] מורה וצ״ל כגי׳ כ״י ערוך מוריא] —

מר (= מרת, מירת, מַרִית מל״ם מֵאַרִית, מֵאַרִיתָא בל״ם תירוש Most, ungegohrener Wein) וכעסים דמם ישכרון (ישעי׳ מ״ט, כ״ו) תרגומו כמו דמרוין[6]) מחמר מרית. — (א״ב פי׳ מר בל״ר יין חי או פי׳ מרית כמו מרוה). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״ר merus יין חי בלי מזג והנכון שהוא מל״ם הנ״ל. וכן תרג׳ ירו׳ א׳ ושכר (דברים כ״ט, ה׳) חמר ומירת וכן תרג׳ עסים (יואל א׳, ה׳; ד׳, י״ח; עמוס ט׳, י״ג) חמר מרת וצ״ל מירת או כגי׳ רבינו מרית] —

מר (לדעת ר״ב ענין תמורה וחילוף מפעל מור ולפע״ד in Verwechslung = anstatt מל״פ ~ חשבון וא״כ במר בחשבון in Rechnung dessen = anstatt) מסכת חולין פ׳ גיד הנשה (חולי׳ צ״ד.) תרנגלת טרפה הואי ויהבה ניהליה במר דשחוטה. מסכת בכורות פ׳ עד כמה (בכורות כ״ט סע״ב ול׳ רע״א) ההוא טבחא דהוה חשוד לזבוני תרבא דאטמא במר דכנתא פי׳ בתמורת וחלוף. *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ת הובא בתוספו׳ בכורות ל׳. וכן פי׳ במר דפרזלא (ב״ק קי״ג:) אבל עיי׳ גי׳ ופי׳ רבינו בע׳ פלז. ובבכורו׳ הנ״ל גרס במרכנתא עיי״ע מרכנתא. והוספו׳ ר״ב שם] —

*** מר** (פי׳ בל״ע مَرْءٌ איש der Mensch, Jemand) סנהד׳ ק״ג. בכייה ליה למר דלא ידע חייכי למר דלא ידע וכו׳, שם ק״ט סע״ב מאי נפקא לך מינה אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא.

*** מר** (bitter) עיי״ע מרר, וע׳ מרה.

*** מוֹר** (מל״ם בהפעיל הֵמִיר פי׳ החליף vertauschen) תמור׳ פ״א מ״א חולי׳ ב׳. הכל ממירין . . לא שהאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר ועיי״ע ספג, תמור׳ ג׳. נשבע ומימר, וממנו מוּמָר עיי״ע.

*** מור** (= מורות אולי מל״י μοῖρα חלק וחתיכה Stück) איכ״ר פ׳ ראה ה׳: מעי חמרמרו (איכ׳ א׳, כ׳) עשאן מורות מורות, כלומ׳ חתיכות חתיכות ודרוש אחר עיי״ע גש א׳.

[1]) כ״ה ככ״י ה״ב. [2]) ועיין מ״ש למטה בהוספותי. [3]) כ״ה לנכון בדפ״ר פיזי באסיל ואמ׳ אבל בדפ׳ וויניצי׳ בט״ס דמורים. [4]) כ״ה לנכון בדפ״ר פיזי באסיל ואמ׳ אבל בדפ׳ וויניצי׳ מורה. [5]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ בי ל״ד ובדפ״ר מורא ודע כי בכ״י ק״ט לי׳ ציון ממגילי׳ איכ׳ ומדפ׳ פיזי והלאה נתקצר ע״י וכו׳. [6]) כ״ה בדפ״ר ובדפ׳ פיזי וויניצי׳ באסיל בט״ס דמרזין ובדפ׳ אמ׳ דמתרוין וכ״ה בתרג׳.

* מוֹרָא (מל"מ ענין פחד (Furcht, Ehrfurcht ברכות כ"ח: יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשו"ד וכו', אבות פ"א מ"ג; פ"ד מי"ב ומורא רבך כמורא שמים. קידושי' ל"א רע"א הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב. וכן בל"נ במ"ר פט"ו מוראת הרב . . מוראת רבית ומוראת משקלות.

מַרְאָה (מל"מ כלי שמסתכלין בו הפנים (Spiegel בכלי מתכות פי"ד בכלי' (מ"ו) מראה שנשברה אם אינה מראה את רוב הפנים טהורה. *[אחי"ה ושם: כסוי טנא של מתכת שעשה בו מראה וכו', שבת קמ"ט. מראה של מתכת, תוספת' שבת פי"ג (י"ד) ירו' ביצ' ספ"א ד"ס. מטלטלין . . את המראה לכסות את הכלים. ושם: אין רואין במראה בשבת ואם היתה קבועה בכותל מותר ירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד שלשה דברים התירו לבית רבי שיהו רואין במראה וכו' ועיין תוספת' ע"ז פ"ג התירו לבית רבן גמליאל להיות רואין במראה מפני שהן זקוקין למלכות. ושם: ישראל המסתפר מן הגוי רואה במראה מן הכותי אין רואה במראה ועיין ע"ז כ"ט. והקבוץ ב"ר פ"ד מראות גדולות . . מראות קטנות ועיי"ע בבואה, ושם סע"ג מראות לבנות] —

מֻרְאָה (= מוּרְאָה מל"מ מֻרְאָה לדעת הח' פליישער מל' ערבי مرأ מעכל המאכל וא"כ المرئ הוא זפק (Kropf, Magen בזבחי' פ' קדשי קדשים (ס"ד: במשנ') והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה[1]) גמר' (שם ס"ה סע"א) ת"ר והסיר את מראתו (ויקרא א', ט"ז)[2]) זה הזפק. *[אחי"ה וכן העתיקו תר"י קורקבן עיי"ע. יומ' כ"א. מוראה ונוצה, והקבוץ תמיד פ"א מ"ד ספרא ויקר' פרש' ז' פרק ט' מוראות העוף[3])] —

* מַרְאֶה (מל"מ ענין ראייה ותמונה das Aussehen, (der Anblick יומ' ע"ד סע"ב מראה עינים באשה, ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ג משוכח במראיו, בכורו' מ"ד: ספרא אמור פרש' ג' פרק ב' מבואר מרוח אשך (ויק' כ"א, כ') מראיו חשוכין עיי"ע אשך, חשך. ספרא נגעים פרק ב' כהה ממראיו, תוספת' נגעי' רפ"א מראה גבוה . . מראה עמוק שבהם כמראה החמה בצל ועיין ספרא נגעי' רפ"א. והקבוץ מראות נגעים עיי' נגעי' פ"א מ"א מ"ד ותוספת' נגעי' רפ"א.

* מַרְאִית (בל"מ רְאִית (כתיב בקהלי ה', י' וקרי: ראוּת) נרדף עם מַרְאֶה das Ansehen, (der Schein, der Anblick לרוב בצירוף עין (כמו בל"מ מַרְאֶה עינים) מראית עין, מראית העין עיי' כלאי' פ"ט מ"ב ביצ' ט'. וש"נ, בכורות מ"ג: ירו' דמאי פ"ו דכ"ה: ירו' שביעי' פ"ב דל"ד סע"א ירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: ירו' קידושי' ספ"ב דס"ג: ירו' מ"ק פ"א ד"פ: ויק"ר פכ"ו.

1 מְרִיא[4]) (מל"מ פי' המפוטם der Mastochs ולדעת רבינו (Büffel בפ' אילו נאמרין (סוט' ל"ה:) ויזבח שור ומריא (ש"ב ו', י"ג) על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא. פי' בופל"ו[5]). *[אחי"ה בלאי"ט bufalo מל"ר bubalus וכן פי' רס"ג בל"י גאמו"ס (ראב"ע לעמוס ה', כ"ב) והוא جاموس Büffel אבל התרג' העתיק לרוב פעמים פטים והוא מל"מ וע' مرا, مرى fett, stark sein] —

2 מְרִיא (נ"ל מל"ע ופי' مرى קטטה ותחרות Zank, Streit והושאל להוראת שדים Dämonen עיין בפנים) בבראשי' רבה פ' ז' (ספ"ז) אילו המריאים[6]) שברא הקב"ה את נפשותם ובא לבראות גופם וקידש היום ולא בראן, ובפ' י"א בששי ברא שש ברא אדם וחוה ורמש בהמה וחיה ומריאים. פי' שידין. — (א"ב פי' בל"י שדים). *[אחי"ה אולי כיון ר"ב למלה יוני' μοῖραι die Schicksalsgöttinnen עיין בט"ר לה' אייזלער ח"א, 69 ור"ב לא הרגיש כי בב"ר ספ"ז אי' הגי' שדים וכ"ה בילק' בראשי' רמז י"ב בשם ב"ר. ובכ"י ק"ט הגי' בב"ר פ"ז המראין ואולי לפי זה הוא כמו מרעין וכן נקראים המזיקים בזוהר מרעין בישין ובספרי האזינו פ' שי"ח דרש: יזבחו לשדים: אין מטיבים להם אלא מריעים להם ועיי' בחי' הרד"ל בב"ר פי"א. ואם מריא באל"ף העיקר נ"ל מל"ע ופ' הנ"ל וענין המלה בעלי ריב וקטטה והוא מע' מר ד' ומל"מ מרא וכן הפעל ממנו: סוט' מ"ה.

---

1) וכ"ה במשניות אבל במשני' דש"ס עמם. 2) בנו"נ עוד: בנצתו. 3) והשתמשו בזו המלה Meri גם בחכמת החיתוך ברפואה עיי' הירטל בספרו דאס אראבישע אונד העברעישע אין דער אנאטאמיא 172 — והמלה Vescet (שם) הוא ושט. 4) ר"ב עזב הסדר כדאי' בכל כ"י ודפוסי' הראשונים וערך את שני הערכי' אחר ע' מרטקא. 5) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ' וויניצי' ובשאר דפ"ע וקצת כ"י בובלום. 6) כ"ה בדפ"ר פיזי' באסיל אמ' אבל בדפ' וויניצי' ובעה"ק שנ"ב במ"ס אמריאים ועוד עיי' בסוף הע'.

סנהד׳ י״ד: המרה עליהן, ירו׳ קידושי׳ רפ״ד דס״ה: אימר (נחמי׳ ז׳, ס״א) שהמרו לאל במעשיהם הרעים. ב״ר ספמ״ב ממרא . . שהמרה פניו באברהם] —

מְרָאנָה (נ״ל מל״פ مرجانه, مريانه זוהמא וחלודה Rost והושאל אצל רז״ל לתולעים (Gewürm באלו טרפות בגמ׳ בסוף הלכה הריאה (חולי׳ מ״ט.)[1]) מראנא[2]) פליגי בה אבא יוסי בן דוסאי[3]) ורבנן, פי׳ תולעת של בהמה שנמצאת חיה במעיה. ובסוף הפרק (ס״ז:) מראנא דבשרא אסירן דכוורי שריין, פי׳ תולעין שהתליעו הבשר או דגים[4]). בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ בת ישראל (ע״ז כ״ו:) ת״ר ישראל מל את הגוי לשום גר לאפוקי לשום מוראנא[5]) דלא. לבש בשרי רמה (איוב ז׳, ה׳) תרג׳ לבש בשרי מורני. *[אחי״ה וכן תרג׳ תולעה שם כ״ה, ו׳ ובתר״י א׳ לשמות ט״ז, כ׳ תולעים: וארחש מורנין ועיי׳ תר״י לבמד׳ י״ד, ל״ז ולדברי׳ כ״א, ח׳] —

* מְרַאֲשׁוֹת (מל״מ Kopfseite) שבת י״ב: למעלה מראשותיו. יומ׳ ע״ח: תחת מראשותיו. והפכו מרגלות ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ד מראשות המטה . . מרגלות המטה.

מַרְבָּג (מפעל ערבי ربك ענין סביכה זה בתוך זה (das wirr übereinander Liegende של אבנים (אהלות פ״ג מ״ז סוכ׳ כ׳:) בע׳ רבג[6]).

☞ מריבג (אולי צ״ל מריבר בל״פ مروارید בפעהלוי מרוארית בל״ם מרוריד פי׳ פנינים (Perle, Edelsteine תרג׳ בפסוק ידיו גלילי זהב (שה״ש ה׳, י״ד) יוסף הוה גליף על מריבג. *[אחי״ה ועיי׳ תר״י לשמו׳ כ״ח, כ׳ אשר שם לעומת מריבג בתר״י א׳ בירלא ובתר״י ב׳ בדולחא. וסמוך אצלה מרגניתא, מרגליתא וזה אחד הוא עם ל״פ וסו׳ הנ״ל ובלקח טוב א׳ ישפה מאבצר והוא באותיות הפוכות מרבארץ והוא כתרג׳ ריב״י טאווס למלת תרשיש והביא זה הפי׳ בשמי הח׳ ר״ש באבער (בלקח טוב תצוה צד צ״ה) ושם בט״ד מזארץ וצ״ל מרבארץ, אולם שהם א׳ שם בלקח טוב בוגיר וזה צ״ל בוליר בל״פ بلور וכן העתיק ריב״י טאווס שהם ועיי״ע בלר ד׳] —

* מְרוּבֶּה (בינוני פעול מן רָבָה בקשור בגדים כנוי לכהן גדול בזמן בית שני) הוריו׳ י״א: י״ב סע״א מגיל׳ ט׳. מרובה בגדים פי׳ ר״ח במגיל׳ שם (בכ״י ווילנא) מרובה בגדים בבית שני שלא שהיה להם שמן המשחה היה מתמנה כה״ג בלבישת ח׳ בגדים לפי שכל זמן שהיה הדיוט היה משמש בד׳ בגדים לבש עוד ד׳ ונתרבה בד׳ אחרים נעשה כה״ג לפיכך נקרא מרובה בגדים וכו׳ ועיי״ע משח שאחר פי׳ ר״ח נגרר בעל הערוך. — ובל״ג מְרוּבָּה הפכה מועט ר״ה ד׳: תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת ועיין סוכ׳ ה׳. ירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״ט. — זמן מרובה ירו׳ שביעי׳ פ״ג דל״ד סע״ג.

1 מַרְבִּיּוֹת (קבוץ מן מַרְבִּית מפעל רָבָה פי׳ קבוצת אבנים לגל וכן בל״ע رابية תל erhöhte (Stelle בפ״ג בשביעית (מ״ה וכ״ה בתוספתי׳ שם רפ״ג) עד שיהיו בו שלש מורביות שהן שלש על שלש על רום שלש שיעורן כ״ז אבנים. ירושלמי (שביעי׳ פ״ג דל״ד סע״ג) איך[7]) עבידא תלתא זמנין מן תשע תשע זמנין מן תלת עשרין ושבע (פי׳) [נ״ל בירוש׳] מרביות נדבכין. *[אחי״ה וכן יוצא מפורש מירושלמי שביעית פ״ג דל״ד רע״ד לכן נ״ל כי פי׳ צ״ל בירוש׳ ודוגמתו עיי״ע אפטרופס הדפה ותק כיון א׳, ור״ש פי׳ כן בשם עצמו ועוד פי׳ מע׳ הבא אח״ז (ועיין תוי״ט שם) ויותר נכון כפי משפט ל״ע פי׳ הרמב״ם היינו גלים מן האבנים] —

2 מַרְבִּיּוֹת (מל״ם יחיד מַרְבִּיתָא יניקה וענף (Zweig, Schössling בפ׳ שני בתמיד (פ״ב מ״א דכ״ט) באלו רגילין במרביות של תאינה של אגוז ושל עץ שמן[8]). בפ׳ לולב וערבה (סוכ׳ מ״ה רע״א) מלקטין[9]) משם מרביות[10]) של ערבה, פי׳ ענפים גדולים של ערבה. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ רע״ב בסוכ׳ בשם עצמו. והוא ל״ם הנ״ל וכן העתיק׳ הפשיט׳ יניקותיו (יחזק׳ י״ז, ד׳) והנכון

---

[1]) בדפי׳ באסיל ואמ׳ ופראג בטעות ס״ו עפ״י בוקסט׳. [2]) בנו״ג מורנא וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י. [3]) כ״ה בדפ״ר פיזי׳ והלאה ובכ״י ק״ט ר׳ יוסי ובנו״ג ר׳ יוסף בר דוסאי ובכ״י ה״ב דיאסי. [4]) בנו״ג תולעים דרני דבשרא אסירי וכו׳ ועיי״ע דרן (ת״ג, קנ״ו.) וכן העתיק רגמ״ה כ״י (בקובץ כ״י אנגייליקא דף שי״ח.) לדרנין לא שריו ע״כ ונראה שמלת תולעים באה מגליון פנימה להורות על דרני ורגמ״ה לא העתיק. [5]) בנו״ג מורנא וכ״ה בפי׳ ר״ח (בקובץ כ״י אנגייליקא דף ט״ז:) והביא ראיה מחולי׳ מ״ט. אבל דף ס״ז: לא ציין ואולי גם הוא לא גרסו. [6]) ע״ש ומ״ש ועוד עיי״ע מדבך ונדבך. [7]) בנו״ג היך. [8]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ושם לנכון במרביות ובדפ״ע במורביות וכ״ה בפ״י המיוחס לרש״י. [9]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב. [10]) וכ״ה במשניות אבל בש״ס מורביות.

כגי' רבינו בלי וי"ו אחר רי"ש אבל בירו' פ"ב דל"ד. אי' ג"כ בוי"ו: מנע ממנו שלש מורביות וכו' ובתוספ' שביעי' רפ"ב מרבעות ובכ"י אירפ' מריעות(?) ולנכון ביחיד ירו' שביעי' ספ"א דל"ג ע"ג הדא מרביתא דתאינתא וכו' ובירו' ערלה פ"א דס"א. אי' מרוויתא וממנו הקבוץ ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט רע"א משיורו מרויות שנייה שבמוקצה] —

* **מַרְבְּיָינָא** (מפעל רְבִי פי' מגדל erziehen ובל"ע مربى erzogen מגודל) ילידי (בראשית י"ד, י"ד) תר"י א' מַרְבְּיָינֵי[1] ועיי' תר"י שם י"ז, י"ב, י"ג; לויק' כ"ב, י"א; לבמד' י"ג, כ"ג. כ"ט ובל"ס מְרַבְּיָנָא אומן Erzieher וכן העתיק' הפשיט' אלוף (משלי ב' י"ז) וכצ"ל בתרג' ובנו"ג מרביתא.

מרבניית (= מרבנייתא צ"ל כמו בל"ס מְרַבְּיָנִיתָא אוֹמנת Erzieherin) בקידושי' בפ"ק (ל"א:) והאמר אביי אמרה לי אם מרבנייתא הואי[2]. מינקת רבקה (בראשית ל"ה, ח'. ט') תר"י (א') מרבנייתא דרבקה. *[אחי"ה בנו"ג מרבייתא וצ"ל כגי' הערוך ועיקר הגי' מְרַבְּיָנִיתָא וכ"ה בפשיט' להעתקת אומנת (רות ד', ט"ז) וכפי' רש"י בקידושי'] —

* **מַרְבָּעָה** הקבוץ עיי"ע מרביות ב' בציון מתוספת' שביעי' רפ"ב.

* **מַרְבַּעְתָּא, מַרְבְּעִיתָא, מַרְבְּעוּתָא** (מפעל רבע פי' בל"ס רביצה das Lagern, die Lagerstätte) ב"ב ע"ג: עיי"ע רבע ב' וגי' רבינו. ובתר' אסת' שני א', ג' חזין מרבעותיה, תרג' עמוס ג', ד' ממרבועתיה.

* **מרביצא**(?) תרג' ירו' ב' לבראשית י"ד, י"ד יליד ביתו מרביצי ביתיה נ"ל שצ"ל מ ר ב י י נ י ביתיה כדאי' בתר"י א' ועיי"ע מרביינא. ואין עניינו עם תרביץ כדעת ה' לעווי או עם רבץ — ומה שענינו מרביץ תורה עיי"ע רבץ.

מרג (מוֹרִיגָא פי' חֵךְ Gaumen) בר"ג דפ' הרואה (ברכות נ"ה רע"א) ובפ' המוציא יין בגמ' צרור אבן (שבת פ"א.) עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות וכו' עד ומוריגי בהמה. פי' חיך בהמה. דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד', ד') תרגו' אידבק לשון עולמיא למוריגיה בצחותא. ופריו מתוק לחכי (שה"ש ב', ג') תרג' ופתגמי אורייתא בסימן על מוריגי. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' לתהלים כ"ב, ט"ז; לאיוב ו', ל'; י"ב, י"א; כ', ל'; כ"ט, ט'; ל"ג, ב'; תר"א לבמד' י"ד, ל"ז — ורש"י בשני המקומו' בש"ס (מבלי שהזכיר את התרג') פי' מוריגי בהמה כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ וכו' וא"כ הבינו מע' הבא אח"ז אבל אם כפירושו אז נתת דבריך לשיעורין כי הרבה יש בבשר בהמה שאינו חלק אבל מתרג' הנ"ל נראה כי רק חך בין של אדם בין של בהמה נקרא מוֹרִיגָא ולפע"ד אולי מל"ע مرغ רוק בפה וממנו مرغ מה שהוא הופך אנה ואנה וכן נעתק לל"פ مراغيدن sich hin- und her- wälzen דבר שמתגלגל אנה ואנה ולכן היטב נקרא חך מוריגא כלומ' מקום הרוק והמאכל הנלעס מתגלגל אנה ואנה עד שיורד בושט וע"י גלגול כזה החך אכל יטעם לו. ולולי יראתי הייתי אומר כי מוריגא בחילוף אותיות בומ"ף הוא כמו פוריגא והוא ל"י φάρυγξ וכן העתיקו ע' זקני' חך (איוב כ', י"ב; משלי ה', ג'; שה"ש ה', י"ז) —]

מרג (= מוֹרַג מל"מ שם כלי דישה Dreschwalze ובל"ע نورج) בתמורה בר"ג דאלו קדשים[3] (תמור' י"ח.) תשא ובאת (דברים י"ב, כ"ו)[4] אפי' ממוריגייהו פי' „אמר לך תשא ובאת להכי אתא דכיון דהגיע הרגל אי אתה רשאי לעכב מלהביא קדשיך ונדריך אלא מיד תטול אותם אפי' מן מוֹריגייהו[5] כלומ' שאפי' נכנסו מעצמן על הגורן ועל התבואה ועל המוריגים ודשים תקח אותם משם ותביאם לבית הבחירה"[6]. מאי מוריגים (ש"ב כ"ד, כ"ב) אמר עוּלא[7] מטה של טורבן (זבחי' קט"ז: מנחות כ"ב.) ככר פי' בע' טרבן[8]. — כי שמטו הבקר (ש"ב ו', ו'; דה"י א' י"ג, ט') תרג' מרגוהי תוריא — כי לא בחרוץ (ישעי' כ"ח, כ"ז), ובחריצי ברזל (ש"ב י"ב ל"א) תרג' מוריגי פרזלא. *[אחי"ה התרג' כי שמטו אינו מזה הענין ויש לציין בע' בפני עצמו ולכל הפחות לא היה לרבינו להכניסו בין ציונים של ש"ס ובין תרג' מישעי' ומש"ב י"ב, ל"א כי באלה המקומו' מורג, מוריג הוא כלי דישה מל"מ ותרג' כי שמטו הוא מענין אחר

---

1) ועיי"ע מרביצא. 2) בנו"ג ההיא מרבינתיה הואי וגי' רש"י מרבניתי' ופי' אומנת. 3) כ"ה בכ"י ובדפי' באסיל ובדא"מ אבל בדפ"ר פיזי' וויניצי' בט"ס קשרין. 4) כ"ה לנכון בכ"י אבל בדפ"ע גם מלת שמה ולי' במקרא בפסוק הנ"ל. 5) כ"ה בדפ"ר ובדפי' וויניצי' מוריגייהן. 6) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה לתמורה (בקובץ כ"י אנגייליקא דף רכ"ז סע"א ורע"ב) ושם הסיום אבל במתכוין אסור לדוש בהן דהיינו עבודה וכצ"ל בערוך. ובזה מיושב קושית התוספו' בתמורי שם ד"ה אפילו במ"ש ולא נהירא שהרי אסור הוא בעבודה ע"כ ועיין ג"כ הפשב"ע. 7) בדפ"ר, ובדפו"ו עולה. 8) ח"ד ע"ד וש"נ השינויים.

עיי"ע הבא אח"ז — ודע שבשיטת רבינו (ורגמ"ה שממנו הועתק פי' זה דתמורה) הלך ג"כ רש"י ע"ש והתוספו' השיגו עליו ע"ש עד וה"ר יצחק בר שניאור פי' ממרעייהו אפי' ממקום שמותר לרעותה ולגדלה דהיינו בחו"ל והביאו ראיה מספרי ע"ש ולולי דבריהם הייתי מפרש אפי' מן מוריגייהו בע"א כי זו הצעת הגמ' אפי' ממורעיהו ל"א ממורגייהו ולפע"ד ממורגייהו היינו ממש כמו ממורעיהו כי בל"פ וע' פי' مرج אפר ומרעה אשר שם רועים וגדלין הבהמות וא"כ ממורעייהו בא (אולי מגליון הובא פנימה) להורות על ממורגייהו ורבינו כנראה לא היה גורס ממורעיהו אבל רגמ"ה (בקובץ כ"י) שם היה גורס ל"א ופי' כפירש"י, והשם המופשט מירוג עיי' למטה בע' הבא] —

* מְרַג (בהיפך האותיות מְגַר בל"ס ענין השמטה stürzen) תרג' וישמטו (ש"ב ו', ו'; דה"י י"ג, ט') ומרגוהי עיי"ע הקודם לזה וכאן מקומו ועיקר הגי' מגרוהי וכן העתיק התרג' שמטוה (מ"ב ט', ל"ג) מגרוהא ועוד עיי"ע מְגַר, ובאתפעל איתמריג להעתקת ונדחה (דברים י"ט, ה'), או י"ל שהוא מל"י ἀμέργω abstreifen, abwischen.

* מֵירוּג (מל"ע مرج מַרְעֶה abweiden או מל"י ἀμέργω abpflücken) ירו' פיאה פ"ג די"ז רע"ג המירוג חייב בתחלתו וחייב בסופו ואיי דינו מירוג . . כהדא דתנינן (פיאה ג', ג') המחליק בצלין לְהִין לשוק ומקיים יבישין לגורן, כלומ' המירוג: המקטף, ובאה"צ פי' מל' תרג' של ע' הקודם לזה, ובתוספת' פיאה ספ"א אי' המארג וזה מוכיח עוד יותר על ל"י הנ"ל ועפ"י זה נכון הוא פי' הר"י בתוספו' תמורה י"ח. ד"ה אפילו שפי' מדארגייהו אפי' הן דלות בשר וכו' ע"ש.

* מַרְגְּוּאָן (מחוז Margiana בין אקסוס ובין מחוז אֲרִיאַ עיין נייבויער 380) ע"ז ל"א: רב שמואל בר ביסנא איקלע למרגואן, אבל בכ"י ש"ם מינכען הגי' למרגוז ובתוס' ר' אלחנן העתיק לְמַר גַּזְאן (ד"ס במקומו), ודע כי אִי אחד בחוף פרסית וזוזיאנה נקרא Margastana עיי' מאננערט גיאגראפיא ח"ה, ב' 392.

* מרגזאות שו"ט ריש מזמור י"ב מיד גזר והטילו מרגזאות בארץ שלא יעסקו בתורה, ובילק' תהלי' ר' רמז תרג"ו הגי' הטילו מודגראות על הארץ כיון שנתנו עליהם העול הזה וכו' נ"ל גי' מרגזאות מל"ר אמצ' marchisus, marchisius, marquisius פקיד על המדינה בתחום כל מחוז Markgraf.

* מַרְגַּזְיָיה (כפי הענין גרזן Axt, Beil) ירו' שבת פ"ז ד"י, כד מכתת במרגזייה משום דש.

* מַרְגְּזָנִיתָא (מפעל רָגַז פי' כעס zornig) תרג' כעס (משלי כ"א, י"ט) מרגזניתא וכ"ה בפשיט' הסורית.

מרגל (= מַרְגָּלָא, מַרְגְּלִי, מַרְגָּלִית, מַרְגְּלִיתָא בל"י פנינים μαργηλίς = μαργέλλιον Perle ועוד לפעמים אבן יקרה Edelstein עיי' מ"ש ר"ב ועיי' בפנים) קשיטה (בראשית ל"ג, י"ט)[1] תרג' ירושי' (א' וב') מ ר ג ל י י ן[2], וישפה (שמו' כ"ח, כ') תרג' ירושי' (ב') מרגליתא. אולון מרגליטון (ס"א בפסיקת' דר"כ ד"ד:) בע' אולון[3]. — (א"ב מרגריתא בל"י ורומיי כל מין אבן יקרה ובפרט הנולדת במעי הרמש בלב ים). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י (λίθος) μαργαρῖτις = Perle ועוד μαργαρίτης Perlmuschel ובל"ר אמצ' margarita עוד margaritum, margarition וזה מרגליטון בפסיקת' דר"כ הנ"ל וביתר המקומות שציינתי בע' אולון ע"ש. ודע כי מרגלא בל"ז (ומרגלי בירושי' עיי' בסמוך) ובל"נ מרגלית הוא לעומת כתיבת ל"י הנ"ל בראש הערך אבל משתמשין בו גם בהוראת ל"י אשר הזכיר ר"ב ר"ל אבן יקרה וזה מה שתרג' ישפה ועוד פטדת (איוב כ"ח, י"ט) מרגלא ירקא, כדכד (ישעי' נ"ד, י"ב) מרגלין, אבני שהם (שמות כ"ה, ז') תר"י מרגליין דפורולין ועיי' תר"י שם כ"ח, ט'. י"א. י"ב (ועיי"ע מריבג). ועוד הוא להעתקת פנינים (איוב כ"ח, י"ח) ומרגליין, ואם יש בצדו תואר טבן (שמות ל"ט, ו', י') או יקרתא (דה"י א' כ"ט, ב') אז ענינה אבן טובה אבל אצל אבנין טבן ענינה פנינים (עיי' תרג' יחזק' כ"ז, ט"ז) — וכנ"ה בע"ז ח': מרגלית ואבן טבא, ב"ב ט"ז: כפי גי' כ"י ש"ס מרגליות טובה ובנו"ג אבן טובה ב"ר פ"א מרגליות טובה והוא הקבוץ בהוראת יחיד (כמו פנינים) כמו מרגלית טובה חגיג' ג' סע"א, יומ' ע"ה, לבן כמרגלית עיי"ע גד ח', נדה מ"א: טיפי מרגלית, ירו' ברכות רפ"ט די"ב ע"ד מרגלית דלית לה

---

[1]) ועיי"ע קשיטה ושם ג"כ גי' חורפא ומעה ועיי"ע חרף (ח"ג תי"ק.) וע' מע א'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בתר"י ובכ"י ק"ט מרגלא ובדפ"ע מרגל וכ"ה מרגליתא בע' קשיטה להעתקת איוב מ"ב, י"א עיי' הערה הקודמת. [3]) עיי"ע ח"א, פ"ט: וכה"ג מרגליטון בפסיקי דר"כ שם.

טימי, ירו' שקלים רפ"ב דמ"ו ע"ג שמא תזיל המרגלית, ב"ר פל"א מבואר צהר (בראשית ו', ט"ז) מרגלית. ושם הקבוץ פ"כ כתנות עור (שם ג', כ"א) נאים כמרגליות. במ"ר פי"ב שהש"ר פ' צאנה: מקובעות באבנים טובות ומרגליות. ושם פ' שני שדיך למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות — ועוד בלא"ר זכר ירו' דמאי פ"א דכ"ב. מרגלי מן דמלכא סרקיא נפלת ועוד עיין ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד ירו' נדרי' פ"ג דל"ח. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. ואסת"ר פ' חור. והושאל לנשמה: ירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ג ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. אנא מובד מרגליתי וכו' ועוד לשמועא של הלכה: איכ"ר פ' טומאתה מנן הוינן שמעין דא מרגליתא ועוד עיי"ע מרגניתא והוא במשקל סורי ובמשקל יוני (מרגליטוס) [מַרְגַּלִיטִים = μαργαρῖτις, μαρ-γαρίτης] שמ"ר ס"פ ל"ח] —

מרגל (= מַרְגְּלָא מפעל רגל פי' הרגל ורגילות היה בפיהם ורגיל על לשונם gewöhnlicher (Ausspruch, Wahlspruch בס"ג דפ' היה קורא (ברכות י"ז.) מרגלא בפומייהו ד ר ב נ ן[1]) אני בריה וכו' פי' לשון רגילות החכמים כולן ה מ פ ו ר ש י ן[2]) כאן[3]). אעפ"י שהן[4]) יסודי עולם אין מחזיקין טובה לעצמן בהחזיקם בתורה אומרי' כבעלי אומניות[5]) אנו אני בריה והאומן בריה הוא מתעסק במלאכתו לחרוש לזרוע ולקצור ולטחון ולאפות ואני מתעסק במלאכתי ללמוד וללמד. בזבחים בספ"ק כל הפסולים (ל"ו:) מרגלא בפומיה דרב דימי בר חנינא וכו'. *[אחי"ה ובזה דזבחי' יש לפרש כמו שפירש"י בסנהד' נ': מרגלא בפומיה דר' יוחנן וכו' וז"ל סדור היה הדבר הזה בפיו ולא ששנאה במשנה ובריתא אלא כך קיבלה שמועה מרבו ע"כ ושמועת רבי יוחנן אי' בתוספת' סנהד' רפי"ב] —

* מַרְגְּלוֹת, מַרְגְּלָתָא (פי' הפכו מראשות die Fussseite) עיין ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד בע' מראשות, וירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג בע' מקניתא.

* מַרְגָּנִיתָא (בל"ס ובל"ע ופ' مرجان פנינים כמו מרגליתא עיי"ע מרגל א' ועוד הושאל לכלל יקר בהנהגת מוסר ודר"א Kostbares, köst-licher Lehrsatz) ב"ב קמ"ו. מרגניתא דשויא אלפא זוזי. והקבוץ ר"ה כ"ג. מסקן מַרְגָּנְיָיתָא וזה נזכר שם אצל כסיתא שענינו Korall עיי"ע כסיתא וע' כסיתא (ח"ב, קל"ד.) וכן ענין מרגניתא בל"ע ופ' הנ"ל Korall. והושאל לדבר יקר וחפץ קידושי' י"ח. נקט מרגניתא בידיה וכו'[6]) ברכות ל"ג: דתקינו לן מרגניתא בבבל. ובענין משל אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא תותיה עיי"ע דל ב' (ח"ג, ס"ד) וש"נ גם הירוש'.

מַרְגָּן (מל"י ἡ μάραγνα Peitsche) איסר אתכם בעקרבים (מ"א י"ב. י"א. י"ד) תרגומו אֲרדה יתכון במרגנין. — (א"ב פי' בל"י שוטים אכזרים).

* מָרְגְּנִין (ענין צריפין Binsenhütten) תוספת' אהלות פי"ח המרגנין והבורגנין וכ"ה בר"ש לאהלו' פי"ח מ"י ובכ"י אירפ' אי' הבורגנין וה ב ו ר ד נ י ן אולי הוא נכון מל"ר אמצ' bordel-lum, bordellus דירה קטנה לגור בה בקיץ Sommer-hütte ומרגנין אולי מל"י μόργος סל נארג מקש וקנים וכדומ' ואצל רז"ל אולי דירת סוכה נארגה מקנים ודומה כעין צריפין, ועיי"ע ברגן (ח"ב קפ"ח.).

* מַרְגּוֹעָא (מל"מ מַרְגֵּעָה ענין שלוה Ruhe) תרג' ברגע (איוב כ"א, י"ג) במרגועא.

* מוֹרָאגוֹרִי כצ"ל בב"ר ס"פ צ"א עיי"ע חמר ט' ומ"ש בח"ג, תל"ו.

מרד[7]) (= מָרַד מל"ע (עיין בפנים) fliessen עם עין triefen; מָרִיד מל"ע betäubt; מרדין מל"פ מות) בפ' ו' בנגעי' (מ"ח) השחין והמכוה והקדח[8]) והמורדין אינן מטמאין, בנגעים בפ' ח' (מ"ה) אבל לא בראש ובזקן ובשחין ובמכוה ובקדח ובמורדין[9]) פי' כמו (בע"ז כ"ח:) עין שמרדה וכן בתורת כהנים (נגעי' פרש' ג' פרק ו') שחין (ויקרי' י"ג, י"ח) יכול מורד ת"ל ונרפא מכלל שמורד כשמכה פתוחה והבשר המכוה נראה בלא עור[10]) ובפ' תשיעי

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע עוד דיבנה וכ"ה בש"ס אבל בכ"י ש"ס לי'. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מפורשין. [3]) ר"ל של ר"מ, של אביי, של רבא, של רב. [4]) ר"ל רבנן שאמרו אני בריה וכו'. [5]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע אומנות. [6]) ובלי כבוד נקראו כן הדדים ומל"ע עיי"ע בזר (ח"ב, ל"ד) ציון משבת ק"מ: [7]) נגררנו אחר הסדר של דפא"מ אבל בדפ"ר וכ"י נסדר זה הע' אחר ע' מרדעת. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ובספרא תזריע נגעים רפ"א פרש' א' בט"ס והקרה. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב אבל בכ"י ק"ט בפעם ראשונה המורידין וכ"ה בדפ"ע בציון השני ובנו"ג בשני מקומות ועוד בנגעי' פ"ט מ"ב המורדין. [10]) וכן פי' הראב"ד בתו"כ שם שמורד: שלא נקרם העור כלל.

(נגעי׳ פ״ט מ״ב) היו מורדין טהורים פי׳ מתחריין[1], ויש אומרין מוררין מן רר בשרו את זובו (ויקרא ט״ו, ג׳). בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ מתרפאין (ע״ז כ״ח:) עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת פי׳ שרוצה לצאת כאדם שמורד[2] כס״ג דפ׳ כיצד מברכין (ברכות מ״ד.) ריש לקיש[3] [הוה אכיל עד דמריד][4] שיצא מדעתו — בפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ ג׳ ארצות להזקה (ב״ב ל״ח:) בורח מחמת מרדין פי׳ נתבע תביעת נפשות — בפ׳ כירה בגמ׳ מעשה (שבת מ׳:) לוקה[5] מכות מרדות מדרבנן[6] פי׳ „מלקות דאורייתא הוא על חייבי לאוין באומר ובהתראה ובעינן מכה משולשת כדכתי׳ (דברים כ״ה, ג׳) ארבעים יכנו ואמרו חכמי׳ (מכו׳ כ״ב.) מנין הסמיך לארבעים אבל מי שעובר על מצות עשה שאמר לו עשה סוכה עשה לולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נשמתו בלא אומד ולא מכה משולשת ולמה קורין אותו מכות מרדות (עיי׳ מקומו׳ הנ״ל ועוד בנזיר כ״ג.) שמרד בדברי תורה ובדברי סופרים"[7]. — (א״ב תרג׳ ובנגעי בני אדם (ש״ב ז׳, י״ד) ובמרדות בני אינשא פי׳ מוסר. תרג׳ ואני איסר (מ״א י״ב, י״א. י״ד) ואנא ארדה) *[אחי״ה בנו״ג ואנא אירדי והוא מל״ם רדא עיי״ע רד ה׳ והשם בל״ס מַרְדּוּתָא וא״כ מכת מרדות מכת מוסר כר״ב בע׳ רד ה׳. וכנ״ה כתרג׳ להעתקת מוסר עיי׳ תרג׳ משלי א׳, ב׳; ג׳. ז׳; ד׳, י״ג; כ״ב ט״ו; כ״ג, י״ג ועוד. וכן תר״י א׳ לבמד׳ ל״ג, ל׳. לא מסרות: אתר מרדותא. ותרג׳ ירו׳ א׳ לויק׳ י״ט, כ׳ בקרת: מרדו אינון חייבין; לך רד (שמות ל״ב, ז׳) נדרש בשמ״ר פמ״ב מרדות הם צריכין, וכן עירד וכו׳ (בראשית ד׳, י״ח) נדרש בב״ר רפ״ג כולן לשון מרדות הן וכו׳ עיי״ע ערוד. ברכות ז׳. טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות. ובענין מכות מרדות עיין ציונים למטה בהערה 5 וכן בירו׳ נזיר רפ״ד דנ״ג: מלקות תורה ארבעים חסר אחת וכו׳ מכת מרדות חובטין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו והביא זה הירו׳ בסיגנן אחר רה״ג בתשוב׳ שערי תשובה סי׳ ט״ו ושם הובא ג״כ ברכות הנ״ל ופי׳ לנכון מכת מרדות: מכת מוסר ועוד עיי׳ תשו׳ רש״ג שם סי׳ קפ״א ובפי׳ מכות מרדות שהביא הערוך נשאל הריב״ש עיי׳ ברוחב ענין שם סי׳ צ׳ ובהפשב״ע אולם מקור פי׳ הערוך (עיי׳ הערה 7) נעלם מעיני הגרי״ב. ועיי׳ ג״כ לימוד ערוך למ׳ שבת צד ל״א: — וגם יתר דברי רבינו צריכין ביאור כי הביא ציונים הנ״ל בסוג ערך אחד אף כי הם ממושגים שונים כי מרד (בע״ז כ״ח:) פי׳ לפע״ד מל״ע مرث, مرد ענין לחלוחית ונזילה וממנו בינוני מורד וזה שחין . . מורד פי׳ נוזל ועוד לח ולא עלה עליו קרום (ועיי׳ בפי״מ להרמב״ם נגעי׳ פ״ו מ״ח) וכן מוכח מספרא תזריע נגעי׳ פרש׳ ד׳ פרק ז׳ וירו׳ פסחים פ״ז דל״ד. מכות אש יכול מורדת[8] ת״ל מחית המכוה. ירו׳ מ״ק פ״א ד״פ ע״ג שחין המורד. והקבוץ המורדין עיי׳ נגעים בערוך לעיל וכ״ה בספרא נגעים ר׳ פרק א׳ פ״א. וגי׳ בב׳ רישי״ן מוררין אי׳ ג״כ בפי״מ להרמב״ם ורע״ב לנגעי׳ פ״ו מ״ח והתואר תוספת׳ בכורות רפ״ה עיניו מרודניות[9] — וענין עד דמריד ברכות מ״ד. אשר נשמט בערוך ואשר פי׳ נכון כפי הענין יצא מדעתו הוא לפע״ד מל״ע مرد הטריף דעתו וכפירש״י ולולי דברי הערוך ורש״י הייתי אומר שהוא ל״פ مراش הקיא כלומ׳ אכל עד שמקיא די שבעו — וגם בורח מחמת מרדין (ב״ב שם ובב״מ ל״ט.) הוא המקור (וגם בשמוש השם) של פעל פרסי مردن מות sterben ועיי׳ רש״י ב״מ שם. ורשב״ם ב״ב שם. ועיי׳ ב״ק קי״ז. והשתא איכא פרסאי[10] דקפדי אשפיכות דמים ואמרי מרדין וכו׳ ולפי זה אולי יש לקיים גי׳ גרדין ומרדין בב״ר פע״א[11] ששניהם בל״פ گذاريدن, مردن מורים ענין מיתה] —

* מָרַד (מל״מ וסו׳ וערבי مرد widerspänstig, ungehorsam, rebellisch sein והשם מֶרֶד מרידה Abfall ועיין בפנים) בתרג׳ הועתק מרד של מקרא וכל לישנא דפשיעה ע״י מְרַד עיי׳ מתורגמן, וכנ״ה במגיל׳ י״ג. שמרד בעצת מרגלים וכו׳ שמרדה בגלולי בית אביה. ב״ב קמ״ז. אל

---

[1]) בכ״י ה״ב מתהריין ובכ״י ק״ט בט״ס מתחרין. [2]) כ״ה רק ברפ׳ וויניצי׳ וכ״ה ממש בפירש״י בע״ז כ״ח: [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר פיזי׳ באפי׳ אמש׳ ושם משובש ע״י הנקודים שלא במקומם. [4]) כצ״ל ונשמט גם בכ״י גם ברפ״ע ועליו שב הפי׳ שיצא מדעתו. [5]) לי׳ בש״ס אבל אי׳ ביבמות נ״ב. כתובו׳ מ״ה. ועיין נזיר נ״ח סע״ב וחולי׳ קמ״א: [6]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובחי׳ הר״ן וכפי׳ בעל ד״ס גם במ״מ פ״ג מהל׳ שבת ה״ג אבל אני לא מצאתי ואי׳ במקומו׳ הנ״ל בהערה הקודמת. [7]) זה הפי׳ שייך להגאון שהובא בתש׳ בנימין זאב עיי״ע מלקות וש״נ. [8]) בירו׳ פסחי׳ הנ״ל בט״ס מגררת. [9]) ובכ״י אירפ׳ מצורניות. [10]) זו עיקר הגי׳ עיין רש״י ב״מ שם ותוספו׳ גיטי׳ י״ז. ד״ה הא ור״ם ב״ק במקום ו [11]) עיי׳ פי׳ אחר בע׳ גד (ח״ב, רל״ט).

תמרדו במלכות בית דוד, סנהד' מ"ט. מורד במלכות הוי, כתובות ס"ג. המורדת על בעלה וכו', שם; וכן המורד על אשתו, שם; וב"מ פ"ד רע"ב אימרדה, ירו' מעש' שני פ"א דנ"ב ע"ד מטבע שמרד עיי"ע כזב ב', ירו' יומ' פ"ח דמ"ה; במורד ביוה"כ וכו'. הפעיל ירו' כתובו' פ"ה ד"ל: התורה המרדתה עליו, בר פכ"ג נמרוד . . זה המרידן עלי. התואר: מָרוֹד עיי' תר"י א' לויק' כ"ה, י'; לבמד' כ"ד, י"ט, והקבוץ תרג' לש"ב ט"ו, ל"א; לישעי' ל', א'; נ"ג, י"ב — ב"ר רפכ"ג עיי"ע המרוד ובלא"ר מְרָדָא תר"י א' לדברי' כ', כ', מָרָדְתָּא (עזר' ד', י"ב) ירו' נזיר פ"ז דנ"ו. כנשתא מרדתא אבל עיי"ע כנש. — חולי' נ"ט רע"א מרידתא עיי"ע נריתא. ובמשקל ערבי مريد איכ"ר פתיחת' ד"ה דרכך: עובדיך מְרִידָאתָא. והשם מֶרֶד כתובו' ס"ד. ירו' כתובו' פ"ה ד"ל: ירו' קידוש' פ"א דנ"ט. איגרת מֶרֶד. ב"ר פכ"ג לשון מרד, שם פמ"ב נמרוד שהעמיד מרד בעולם (עיי' לעיל הפעיל) והקבוץ יומ' ל"ו: פשעים אלו המְרָדִים, ותרג' פשעם (איוב ח', ד') מֵירְדֵיהוֹן במשקל סורי (מֶרְדָּא). והשם המופשט במד"ר רפי"ח ואין נפשע (משלי י"ה, י"ט) אלא מְרִידָה, ועוד מַרְדוּת מל"מ ב"ר ס"פ נ"ז, תרג' ש"א כ', ל' מַרְדוּתָא (בל"ס).

☞ מרד (= מַרְדָּא לפע"ד מל"פ مرد חזק והשם مردی תוקף ובפרט לתאר בו כח המוליד zeugungskräftig) תרג' בסעיפיה פוריה (ישעי' י"ז, ו') בסוכה מרדא. *[אחי"ה המתורגמן כתב וז"ל כך מצאתי ואיני יודע מה הוא ע"כ וגם ה' לעווי בעמת"ר ח"ב, 67 היה נבוך בפירושו אבל לפי פתרון מלה פרסי' הנ"ל מיושב על בוריו והושאל כח המוליד של אדם לְאִילָן שענפיו הוציאו פירות וזהו פוריה — וסוכה הוא מל"פ شاخ ענף] —

מַרְדָּה (נלפע"ד מל"ע مرزة עוף הנקרא Weihe ועיי' בפנים) ספיקא[1] באלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב:) (א"ב פי' מין עוף) *[אחי"ה וזו הצעת הש"ס מרדא ספיקא אמר רב אסי שמונה ספקות הן חובא וכו' ומרדא וכו' אמר אביי תרנגולא דאגמא חד מחד ספיקות הוא והיינו מרדא א"ר פפא תרנגולא דאגמא אסורה תרנגולתא דאגמא שריא וסימנך עמוני ולא עמונית וכו'. והתוספו' העלו כי שני מינים הם הקרואים כך ובין זה ובין זה הזכר והנקבה שוין ועיי' ג"כ תוספו' נדה נ': ד"ה תרנגולתא. ואלו הן סימני העוף ווייהע יש לו זנב ארוך חפוי מכנפיו על כולו אחז את שללו לא בפריחה כי אם במשיכה על הארץ וגם דר בסמיכת המים ויש מאותו המין שנקרא Wiesen-weihe וגדול ממנו הנקרא Sumpfweihe ועל שם מגורו באגם נקרא Rohrweihe ומראהו אדום ולפע"ד כנים דברי אביי כי כנוי של מרדה הוא תרנגול דאגמא והקטן מאותו המין היטב נקרא תרנגולתא דאגמא והגדול ממנו תרנגולא דאגמא ושניהם דרסו ואכלו לכן מסיק הש"ס (עפ"י דרוש מרימר) כי גם תרנגולתא דאגמא אסור והיינו גירותא ובאמת גירותא לפע"ד הוא בל"פ غليواج (= غليواج, خليواخ) כי ריי"ש ולמ"ד מתחלפין ונקרא בל"פ כן עוף Weihe[2]. ועוד נ"ל כי בחרו רז"ל שם מרדה שהוא בל"ע כמו גוריתא בל"פ כי רצו לתאר ג"כ מראה עוף הנ"ל שנקרא תרנגול דאגמא שהוא אדום וכן ענין مردی בל"פ] —

מַרְדֶּה (מפעל רָדָה פי' כלי לרדות הפת Brot-schaufel ועיי' בפנים) להביא מרדה נכנסה [בר"ג דפ' חסידים][3] (תעני' כ"ה רע"א). ברחת ובמזרה (ישעי' ל', כ"ד) תרגומו מרדה. *[אחי"ה ר"ב לא הרגיש כי בנו"ג מדירא וכ"ה בתרג' ירמי' ט"ז, ז' וכ"ה בע' דר ד' (ח"ג קל"ה:) וא"כ התרג' אינו ראיה על מרדה דתעני' כי זה השם נבנה מפעל רדה פי' כלי לרדות הפת וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י אשר ת"י (וממנו הודפס בש"ס ווילנא) וכן פירש"י ע"ש ולועזו פאל"א = pala, ומרדה יש לה שני חלקים כדמוכח מתוספ' כלי' ב"מ פ"ג מרדה ניטל הרודה טמא מפני הצינורא ניטלה הצינורא טמא מפני הרודה[4]. ובענין גזרת מדרא עיי"ע בע' דר ד'] —

* מֶרְדָּה (אולי מל"ר merda Excrement, ועוד עיי' בפנים) ע"ז ע"ה: מנא דמרדה וכ"ה מנא דמרדתא בתנחום' הישן חקת סי' ב'. ורש"י בע"ז פי' אדמה וצפיעי בקר מעורבין ועושין מהן כלי ע"כ וא"כ תהיה מל"ר הנ"ל ברי"ף הגי' מנא דמרמרא ובר' קושט' דמדרא וזה ג"כ נכון כי בל"ע مدر ענינו גללי בקר Mist ועושין כלים מגללים עיי' כלי' פי"א מ"ד ור"ש שם. ועוד י"ל כי מרדה מל"פ مرز, مرج אדמה. ובשאיל' מטות סי' קל"ז אי' דפחרא. ומה"ג הל' י"נ צר קכ"ג. משמע דמדרא (כ"ה גירסתו) הוא מנא דפחרא ע"ש היטב וגי'

---

[1]) בדפ' וויניצ' עוד: להביא והוא בט"ד מעי הבא אח"ז. [2]) ופ"א עיי"ע גרתא ח"ג שע"ת. [3]) כצ"ל וכ"ה בע' מסא א'. [4]) בכ"י אירפורט הצינורות, הצינורת.

מְדָרָא עולה יפה עם ל"ע ופ' مدر ובל"ס מֵדְרָא טיט של חרס Töpfererde ועיי"ע מדר ובזה הכל מיושב איש איש כפי גירסתו.

מְרַדְיָא (מל"ע مردى הקבוץ مرادى עץ שמנהיגין בו הספינה Steuerruder, Ruderholz) בפ' השוכר את הפועלים בגמ' עד שלא יתחילו (ב"מ פ"ז סע"א) צריכה ו'[1]) כי מורדיא דלברות פי' לברות שם הנהר והוא אגם כלומ' צריכה ו' כמו המשוט של מלחים שמנהיגים הדוגית בנהר הנקרא לברות. *[אחי"ה וכן פירש"י עפ"י תיקון הב"ח אבל במגיל' ט"ז: וי"ו דויזתא (אסתר ט', ט') צריך למימתחה בזקיפא כמורדיא דלברות לא פירש"י מאום וכן לא העתיקו פי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ולי' ג"כ בכ"י ש"ם ובע"י הראשון ובילק' כ"י ובראשונים שהביא בעל ד"ס (מגילי צד מ"ח.) ולכן לא הביאו רבינו עיי' בהפשב"ע] —

* מִרְדְּיָא (לפי הענין גרזן Hacke) תרג' פלח ובקע בארץ (תהלים קמ"א, ז') דפלח ומבזע במרדיא בארעא אולי כלי חרישה מפעל רדי או אולי צ"ל מרריא כל"ע مر בשני רישיי"ן מע' מר ו'.

* מוּרְדְּיָתָא (מפעל סורי רדא וממנו השם מַרְדִּיתָא, מַרְדְּיָתָא הליכה der Gang והושאל למענה ותלם Furche) תרג' למעניתם (תהלי' קכ"ט, ג') למורדוותהון כ"ה בדפ' רגיא ובכ"י תרג' למורדוותהון ובנו"ג למורדניתהון. או אולי מע' הקודם מפעל רדי פי' תלם והיינו חריצי של מחרישה.

* מַרְדּוּת, מַרְדּוּתָא (Züchtigung) עיי"ע מרד א'.

* מרידתא בחולי' נ"ט רע"א עיי"ע נריתא ומ"ש לקיים הגי' ורבינו גרס נוריתא.

* מָרְדְּכַי (שם הפרטי א') למרדכי בן יאיר ב') לאמורא דבבל בן דורו של רב אשי)
א') מרדכי שהובא במגילת אסתר שם פרסי הוא לפ"ע ממלה פרסי مردك אדם קטן ואולי נקרא כן מרוב ענותנותו והראיה מש"ר פל"ח מי גרם למרדכי לבוא לידי הגדולה הזאת אמור שהיה מתפלל בכל שעה . . מאחר שראה עצמו בגדולה לא הגים לבו וכו' עד וישב מרדכי אל שער המלך שחזר לשקו ולתעניתו וכו' ובאלה המקומות תמצא דרושי רז"ל עליו: מגיל' י': י"א. י"ב. והלאה, ט"ו. והלאה, י"ט. יבמות כ"ד רע"ב, חולי' קל"ט: מנחו' ס"ד סע"ב ס"ה רע"א שקלי' פ"ה מ"א אבל עיי"ע גגות צריפין ומ"ש. ב"ר פ"ל, ל"ט, נ"ג, ס"ז, פ"ד, צ"ט, שמ"ר פ"ב, ל"ג, ויק"ר פי"ג, כ"ח, ל', ל"ב; במ"ר פ"י, י"ד, י"ח; שהש"ר פ' הנצנים, פ' לא ידעתי, פ' זאת קומתך. רות רב' פ"ד, קהל"ר פ' טובים השנים, פ' ועת משפט, פ' אם רוח. אסת"ר פ"ד, ו', ז'. ב') שם אמורא דבבל עיי' ברכו' ל"א. שבת נ': צ"ט: ביצ' ו'. (עיי' פירש"י), גיטי' נ"ט. קידושי' מ"ד: עיי' פירש"י בכורו' ה'. ב"ק נ' סע"א כתובו' פ"ז.

מִרְדְּכִיתֵיה (תרג' משענת seine Stütze, Krücke עיי' בפנים) תרג' ירוש' (א') על משענתו ונקה המכה (שמות כ"א, י"ט). — (א"ב בנוסח' דידן כתוב על מורניתיה ופי' מלה זו שבט בל"י עיי"ע מרן). *[אחי"ה עיי"ע מרן ג' ושם אוכיח נגד ד"ב שהוא ל"ע וסו' ואולי יש לקיים גי' רבינו בהיפך ה א ו ת י ו ת מדרכיתיה כי בל"פ درخت, درك درك פי' עץ וממנו שבט העשוי מעץ] —

מַרְדֵּעַ (על משקל מרצע מפעל ערבי ردع הכה בראש החנית mit der Lanzenspitze schlagen ועוד תקע יתידות של ברזל בבותל וכדומה והשם مردع חנית ואצל רז"ל מלמד הבקר אשר בראשו מסמרים או מחט der spitze eiserne Ochsenstachel) בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ז:) קוצץ מלא המרדע. פי' כשיבוא לחרוש ומרים המרדע להכות הבהמה שחורש בה לה יהו ענפי האילן מעכבין אותו[2]). מרדע פירשנו בע' מלמד. *[אחי"ה כיון על פסיקת' דר"ה (צד קנ"ג.) עיי"ע מלמד וש"נ יתר מקומות ועוד עיי"ע דרבן. בדפ"ע הראשוני' אי' מרדע פירשנו וכו' בע' מיוחד ולא ידעתי למה והנכון כסדר דפוס אמש' אשר שם נכלל בציון הראשון. ובכ"י ק"ט וה"ב נשמטו התיבות מן מרדע פי' וכו'. וכנ"ה בשבת ט"ו סע"ב תוספ' שם פ"א ובאהלו' פט"ז מ"א עובי המרדע עיי"ע עב ב'. תוספת' כלי' ב"ב רפ"ג המרדע שנפלו משקין על מקצתו וכו' ועל הדרבן וכו' ובמד"ר פי"ד נתן הכלל: המשנה קראה אותו מרדע והמקרא קרא איתו דרבן ומלמד. ודרוש: מורה דיעה עיי"ע מלמד ודרבן. והקבוץ ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. זה אומר מלא מרדע אחד וזה אומר מלא שני מַרְדְּעִים. בר"ה כ"ד. שבת י"ב: קמ"ט

---

[1]) במלת וקטנית. [2]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב אשר ת"י וממנו נדפס בש"ס ווילנא ע"ש.

רע"א שבועות מ"ח רע"א בל"נ: ב' מרדעות וכ"ה בתוספת' ר"ה פ"א ובכ"י ו"ו מדרעות ואולי צ"ל מדרגות כדאי' בכ"י ש"ס ר"ה (ד"ס צד כ"ח:), ובכ"י אירפורט בתוספ' שם מרדאיות] —

מַרְדַעַת (מל"פ برذعة הועתק לל"ע بردعة, برذعة עביט של בהמה Sattel) בפ' במה בהמה (שבת נ"ב:) חמור יוצא במרדעת. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת נ"ג. הרבה פעמים ועיי' שם נ"ד: וירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ד. מרדעת של חמור ואות מ' היא שרשית ולא כמו שכתב ה' לעווי כי שרשו רדע וה' פליישער לא השיג עליו והנכון שהוא מל"פ וע' הנ"ל ואותיות בומ"ף מתחלפות ועיקר הנחת המלה מורה מכסה וטלית אשר נותנין תחת הכר ובעצם הראשונ' אי' בזה הענין באיכ"ר פ' רבתי ההוא גברא מרדעא אית ליה ובה עשרים וארבע מרקעין ובע' רקע ב' מרקועין ובירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה סע"ב תרי עשר מקרען וצ"ל מרקען כדאי' בדפ' אמשט' ושם אי' איסטווא והוא ל"י מכסה עיי"ע אסטווא ג' (ח"א קס"ז:) והפשיט' העתיקה משלי כ"ג, כ"א וקרעים: רדעתא ובלי ספק צ"ל ברדעתא — ובאו"מ לה' פירשט ע' כר אי' בט"ד نردعة וצ"ל بردعة] —

* מוּרְדְּקָא ט"ס עיי"ע מודרקא.

1 מָרָה (מל"מ (הפכו מתוק) והוא שם מקום במדבר שור (שמות ט"ו כ"ג) Mara) בפ' ד' מיתות בגמ' המנדף (סנהד' נ"ו:) עשר מצות נצטוו במרה ז' שקיבלו בני נח הוסיפו עליהן דינין דכתיב (שמות ט"ו, כ"ה) שם שם לו חק ומשפט שבת וכיבוד אב ואם דכתי' (דברים ה', י"ב. ט"ז) בעשרת דברות כאשר צוך ואמר רב יהודה[1]) כאשר צוך במרה. *[אחי"ה ועוד הושאל לכל דבר מר ד"מ לארס תרומו' פ"ח מ"ה עד שתאבד בהן המרה עיי"ע מר ו' ויפה פי' ארס של נחש ואולי כיון ג"כ למלה פרסי' مار נחש כלומ' מה שבא מנחש. ועוד הושאל למֵרָה Galle חולי' פ"ג מ"א נקבה המרה, שם מ"ג. מרה שניקבה, ב"מ ק"ז: מחלה (שמות כ"ג, כ"ה) זו מרה וכו' ע"ש. והושאל לאימה וכעס כתובו' ק"ג סע"ב עיי"ע זרק א'. שהש"ר פ' כמגדל דרש המריה (בראשית כ"ב, ב') שממנו יוצא מרה לעולם. — ובל"ז ויק"ר ס"פ ל"א מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך ועיי' שהש"ר פ' הנך יפה. פסחי' ל"ט. ירק מר, והפעל ירו' פיאה ספ"ח דכ"א: דנפשיה (מדתיה) [צ"ל מרתיה], ובהפעיל ב"ר פצ"ח וימררהו (בראשית מ"ט, כ"ג) בן שהמר לאדונתו. ועוד עיי"ע מרר] —

* 2 מָרָה (מפעל מרי Ungehorsam) איכ"ר פ' נחפשה עיי' סוף ע' מר א'.

* 3 מָרָה ג"י רש"י בחולי' ס"ב סע"ב ובנו"ג מרדו עיי"ע זרג (ח"ג, שי"ט).

* מַרְהַבְיָא (בל"מ מעוג מפעל רְהַב Uebermuth) תרג' מעוג (תהלים ל"ה, ט"ז).

* 1 מְרָוָא, מְרַוְיָא (מפעל רְוִי ענין שיכור berauschend) תרג' כ"י[2]) לתהלים ס"ט, י"ג למשתי מְרָוָא ובנו"ג מַרְוַת וכן תרג' היונה (ירמי' מ"ו ט"ז) מלשון יין (עיי' רש"י ורד"ק) חמר מרויא. ותרג' שכר (ויקר' י', ט') חמר ומרוי, תרג' לזכרי' י"ב, ב' מאן מלי מרוי.

* 2 מְרָוָא (כמו מור Gummiharz) תרג' טיט (נחום ג', י"ד) מרוא לפי גי' דפ' וויניצ' ואולי אחד עם המור במקואות פ"ט מ"ה עיי' גי' בע' מר ג', מין דבק.

* מַרְוָא (בל"ע ופ' וסו' Salbey) עיי"ע מר ו' ציון משבת ק"ט רע"ב.

* מָרוּת, מָרוּתָא עיי"ע מר א'.

* מַרְוִיתָא, מַרְוְויתָא עיי"ע מרביות ב'.

* מירום, מרום, מרון, מירון עיין ערך ערכם בלי יו"ד.

* מרוּצָה (מל"מ מפעל רוּץ Lauf) רות רבה ויהי בימי: והיה עולה אצל אביו במרוצה וכו'.

מַרְזֵב (מל"ע ופ' ميزاب פי' צינור Rinne, Kanal והושאל לכרך קפול בבגד בשני קצותיו rinnenförmige Gewandfaltung) בפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ח:) המרזב אין לו חזקה. בקולמוס פסול כמרזב כשר (יבמות ע"ה:) כבר פירשנו בע' גרד (א'). בפ' חבית בגמ' מי שנשרו (שבת קמ"ז.) אסור לעשות מרזב בשבת פי' „כשיעטוף[3]) אדם טליתו ויקפל[4]) שני קצותיה כמין כרך[5]) קיפול[6]) ויניחנה

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשאר דפ"ע חוץ מדפו"ו. [2]) עמת"ר ללעווי ח"ב, 68. [3]) בכי' ר"ת אי' כשיתעטף. [4]) בדפי באסיל ואמ' בט"ד ויקבל. [5]) בדפ' פיזי בט"ד כרד. [6]) כ"ה בכ"י ודפ"ר וכ"ה בכי' ר"ת.

על כתיפו השמאלית [1]) ויחזור ויקפל שאר הטלית המשולשל בצדו הימין ויניחנה בכתיפו הימין נמצאת טליתו מקופלת מהנה ומהנה ומופשלת על כתיפיו [2]) והלל כנגד השדרה ונראה כמין מרזב. וכזה [3]) הוא קשר כישי [4]) בבלייתא שהיו קושרין שתי כריכות וקורין אותה כישא וכיס כוסי מאני" [5]). *[אחי"ה ר"ה במקום הנ"ל מסיים פירושו וי"א זולתי פי' זה אבל חובה עלינו לומר בלשון רבותינו ומה שקיבלנוהו ע"כ וכן בתחלת דבור פי' וז"ל כך קבלנו מרבותינו שיש בידם קבלה ע"כ אבל רש"י פי' בע"א ע"ש. וסוף פי' הערוך הובא בתוספו' שבת ד"ה מהו והקשו עליו אבל כפי גי' רבינו וכ"י ש"ם מתורץ היטב והתוספו' לגי' הספרים שלנו הקשו ע"ש — ובענין צינור אי' עוד מרזב כמה פעמי' כב"ב נ"ח: ובתוספת' ב"ב פ"ב וירו' ב"ב ספ"ג די"ד: מקום המרזב וכ"ה בלא"ר גיטי' ס"ט. גיתיב תותי מרזבא, חולי' ק"ה סע"ב האי דלא יתבי תותי מרזיבא וכו' עיי"ע שפך. והקבוץ מ"ק כ"ה סע"ב וסנהד' ק"ט סע"א מַרְזֵבֵי דצפורי — וכ"ה בתרג' לקהל' ב' ח'; לדה"י ב' ל"ב, ל' מרזבין; לאיוב כ"ח, ד' מרְזֵיבַיָא ולתהלי' מ"ב, ח' מַרְזֵיבַיָּיךְ כ"ה בכ"י ובנו"ג מַרְזַבְּייך] —

מַרְזֵב (בל"ע مرزبة = ارزبة שבט ברזל לפצץ בו גוש עפר והוא כעין מקבת eiserner Stock, Hammer) בפ' אין עומדין בגמ' דסמוך העובר (ברכות ל"ד רע"א) ובס"ג דפ' הקורא את המגילה (למפרע) [צ"ל עומד] (מגילה כ"ה.) מחינן ליה במרזבתא דנפחי עד דמכוין דעתיה. בילמדנו בהעלותך (תנחומ' בהעלתך סי' ג') טול ככר זהב והשלך לאור ונעשית היא וכפתוריה ופרחיה וקניה את הוי מקיש במרזובתא [6]) מגרמה היא מתעבדא [7]) פי' בל' ישמעאל קורין למקבת מרזבא [8]). ס"א מרזפתא ויש מהן בע' ארזפתא [9]). בכשיל וכילפות יהלמון (תהלים ע"ה ו') תרג' מחיין כבמרזופין [10]). *[אחי"ה בנו"ג בברכות שם במרזפתא ובמגיל' שם ובכ"י ש"ם ברכו' ובגיטי' נ"ו: בארזפתא ועיי"ע ארזף א' ועוד שם ס"א רזובא והוא בל"ע ارزبة שפי' כמו מרזבתא مرزبة אשר ממנו הקבוץ مرازب כגי' דפ"ר בכאן. ורש"י בברכו' שם הביא ג"כ תרג' משופטי' ד' כ"א במרזפתא ובנו"ג ארזפתא וכ"ה מרזפתא בתנחום' חקת סס"י א'. והקבוץ מרזופין תרג' לתהלי' ע"ג, י' ובויק"ר פכ"ז במרזובות ובנוסח' משובש עיי"ע מגלב. ובע' ארזף פי' רבינו קורנס של נפחים וכ"ה בפי' ר"ח למגילי' כ"ה. (בש"ס ווילנא) וברש"י לברכו' שם ועיקר הוראתו בל"ע כבר אמרתי בריש הע' הנוכחי — ובעה"ק שנ"ב האמ"ר בל"א = Hammer] —

* מַרְזוּבְלֵי סוכ' כ'. עיי"ע מזבלי ומ"ש.

מרזבני (מל"פ וע' مرزبان ובל"ס מַרְזְבָנָא Vorgesetzter, Präfekt) בפ"ק דמגילה בגמ' דסמוך קראו (ו' רע"ב) ותלת מאה ושיתין ושיתא [11]) מרזבני איכא ברומי [12]) פי' אדונים. *[אחי"ה וברש"י דוכסים ובכ"י רש"י לי' ולא ידעתי למה כי הוא הנכון — אבל בין לפי' הערוך בין לפירש"י הוא רק כפי מובן ההמשך אבל עיקר הוראת המלה בל"פ הוא בעל התחומין ומקביל ללא"ש Markgraf עיי' פערלעס עט"ש 127] —

מַרְזוּ (נ"ל מל"ע رزأ באפעל עושה נזק והשם رزء رزيئة נזק beschädigen, schaden) בפ' החולץ בגמ' המחזיר גרושתו (יבמות מ"ז:) ובפ' אחרון דיבמו' בגמ' אין מעידין (שם ק"כ: קכ"א.) [13]) שאני מיא דמרזו מכה פי' ממרסין פי המכה והכויה ואינה מועלת רפואה שכבר שאבה המכה [14]) המים והן מכבין הכויה. *[אחי"ה נראה דרבינו פי' מרזו מפעל מרז כמו מרס עיי"ע ענין שחיקה וכבוי ורש"י פי' מענין רז א' ע"ש ולזה הביא ראיה מתעני' ג': ועוד י"ל כי גם רבינו כיון למה שכתבתי כי מרזו ענין נזק והפסד ופי' ממרסין מלשון מורסא] —

מַרְזֵחַ מל"מ פי' מל"ע مرزح הרמת קול בין לבכי בין לשמחה והושאל לאבל) בס"ג דפ' ואלו

---

[1]) כ"ה בכ"י ובפי' ר"ה ובדפ"ע השמאלי. [2]) כ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ח, אבל בשדפ"ע כתפו. [3]) בפי' ר"ח וכענין זה. [4]) וכ"ה בכ"י א"פ בש"ס ובכ"י מ' כושי ובנו"ג כיס. [5]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) וסוף הדבור צ"ל בשניהם: וכסכוסי מאני (או מאנא) דמתחזי כמרזא וכ"ה בכ"י ש"ם ובערוך בדפ"ר פיזי וויניצי' בע' כסכס ע"ש. [6]) בנו"ג בתנחו' את היה מכה בפטיש. [7]) בתנחו': מעצמה נעשית. [8]) בדפ"ר מראזב וגם זה נכון והוא הקבוץ מן מרזבה. [9]) ר"ל ארזף א' ע"ש בח"א, רע"ח. [10]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י תרג' ובנו"ג בט"ס בכמרזופין, ובכ"י ה"ב במרזפיין, בכ"י ק"ט במרזופיין בדפ' וויניצי' במרזפין ובשדפ"ע במרזופין. [11]) בנו"ג ושיתין וחמשה. [12]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי ישנים ונשתנה בדי באסיל עיי' ד"ס מגילה צד י'. [13]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י וכ"ה בדפי וויניצי' רק שם קצת בט"ד ע"ש ובשדפ"ע אי' בפי' החולץ שני מיא וכו' והוא קטוע. [14]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר הכוויה.

מגלחין (מ"ק כ"ח סע"ב) מרזח נעשה שר לסרוחים. בס"ג דפ' מציאת האשה (כתובות ס"ט:) מאי מרזח[1]) אבל דכתיב (ירמי' ט"ז, ה') כה אמר ה' אל תבא בית מרזח כלומ' האבל הניזח במרירות ומזדעזע מלשון (שמות כ"ה, כ"ח) ולא יזח החשן כמו (מזיז) [צ"ל מזין] ומזיח בפ"ק דכתובו' (י':). ישב בראש כמו שר, פי' סרוחים מלשון (שמות כ"ו, י"ג) וסרח העודף. *[אחי"ה זה פי' ר"ח למ"ק שם (כש"ס ווילנא): וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה סר לסרוחים המרזח הוא האבל כלומ' הניזח במרירות ומפורש בכתובות ע"כ ויתר דברי הערוך אולי המה נעתקים מפי' ר"ח בכתובו' אשר אינם נמצאים תחת ידינו ובכתובו' שם אי' מר וזח נעשה שר לסרוחים ופירש"י מי שנפשו מרה ודעתו זחה ונעתקה מעליו ע"כ וגם רבינו הבין זח ככה ועל זה הביא הפסוק ולא יזח מלשון מזין ומזיח ועיי"ע זח וע' זן ב'. ובכ"י מ' למ"ק כ"ח: אי' בתיבה אחת אבל שהוא מרוזח נעשה שר לסרוחים והוא בינוני פעול כלומ' אבל אשר עליו מרימים קול נהי וצעקה. וענין מרזח פי' הרד"ק בשם אביו הוא ענין הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכ"ה בל"ע עיין פי' רד"ק לירמי' שם ולעמוס ו', ז' ושם פי' סרוחים ג"כ כערוך (מבלי שהזכירו) ע"ש. ועוד הביא שם דעת התרג' כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים (Gastmahl) והראיה מספרי לבמדב' כ"ה, ב' באחרונה חזרו לעשות להם (מרזחין) [וצ"ל מרזיחים] והיו קוראות לעם ואוכלים וכ"ה בתר"י לבמד' שם ואכלון עמא במרזיחיהון. וכ"ה בקהל"ר פ' טוב שם: הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק (היינו שמואל) וזה הרשע (היינו נבל) עושה לו מרזיחין, אסת"ר פ' בימים בית המקדש חרב ורשע זה (אחשורש) עושה מרזיחין וכ"ה בפ' גם ושתי. ויפה הגיה הח' לעווי בעמת"ל ע' מרזיחא בירו' ברכות פ"ג ד"ו. לא תקבלון יומא (הן אבלא) [דין אכילה][2]) למחר (מזרחייא) [מרזחייא] כלומ' סעודת הבראה ועיי' פי' הרמב"ן שהביא פי' המהרש"ם אבל במהרש"ם גורס למחר מן דידי וכן מוכח מטור יו"ד סי' שע"ח ושם: מחר מן דיליה. אבל בויקרא רבה פרק ה' (כפי גי' דפוסים ראשונים) וסר מרזח (עמוס ו', ז') מרזוחים מהו מרזח מרזוחים י"ג דימסאות וכו' נ"ל שהוא ל"פ مرده‌ری، مردریك פירוש א ב ר זכר ופריצות ועוד בלשון פרסי مرز، مرزكون זנב, וכל הענין עוסק מחג מיומס אשר בו היתה שטיפת זימה ופריצות עיי"ע דמוס, דמס (ח"ג, פ"ה. ושם: והלאה)] —

מרזמא (= מורזמא, מורזימא לדעת רבינו lang und roth ועיי' בפנים) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג רע"א) שיקטנאי[3]) אריכי שקי וסומקי שריין וסימן מורזמא[4]) פי' לשון פרסי הוא שכל דבר שהוא ארוך ואדום נקרא מורזמא ואם שוקיה ננסין נקראין קיזי ואית דאמרי גוצי. *[אחי"ה בנו"ג גוצי וסומקי אסירי וסימניך ננוס פסול. רש"י פי' מרזמא שם עוף שהיה מוחזק להם בטהור ושוקיו ארוכין וגופו אדום. מורזמא או מורזימא בהוראה הנ"ל לי' באו"מ פרסיות ולפע"ד הורכב משתי תיבות פרסיות مرغ פי' עוף ועוד زمج גדול ואדום ונקרא ככה שם עוף ארוך ואדום. ובענין גוצי עיי"ע גץ (ח"ב, שמ"א:)] —

☞ **מַרְזֵף** (Hammer) תרג' (ישוב) [צ"ל ישיב] עמו הלם (תהלים ע"ג, י') ימחונון במרזופין פי' מקבות עיי"ע מרזב (ב').

מרח (מל"ע مرح מטהר התבואה מן הקש die Frucht reinigen ועוד ענינו משח reiben, bestreichen) בפ"ק בפיאה (מ"ו) לעולם הוא נותן משום פיאה ופטור מן המעשרות עד שימרח. בפ' חבית (שבת קמ"ו.) אם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח. בר"ג דפ' הגוזל (ב"ק צ"ד.) ובר"ג דתמורה (ו'.) לא הפריש מן העומרין[5]) יפריש מן הכרי עד שלא מרחו מרחו מעשר ונותן לו פי' שמטהרין התבואה מן הקש ומן התבן ועושהו גורן שלם שכן מנהג שמתללין התבואה ועושין אותה רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה כעין כובע ולוקח לוח ומושח עמו כל הגורן ולשון סיכה הוא כמו (ישעי' ל"ח, כ"א) וימרחו על השחין סיכה משיחה טיחה מריחה שיעה ענין אחד הוא. במנחו' בפ' א"ר ישמעאל בגמ' והשאר נפדה[6]) (מנחות ס"ו:) אמר רב כהנא אומר היה ר"ע[7]) מירוח הקודש אינו פוטר פירוש[8]) „אע"ג דמירחו כשהוא הקדש לכשיפדה אינו פוטר מן המעשר לפיכך חייב בתרומה ובמעשר"[9]). בפ"ק

---

1) בכ"י ק"ט עוד אמר אביי. 2) כגי' המהרש"ם. 3) וכ"ה בעי' שקט ע"ש ובנו"ג שקיטנא. 4) בכ"י ק"ט מורזימא. 5) בנו"ג העמרים. 6) כ"ה לנכון בכ"י ערוך ובדפ"ר ובדפ' וויניצי' ושם בט"ד בפרה. 7) כ"ה בכ"י ובדפ' וויניצי' ובשרפ"ע נשמט. 8) כ"ה בכ"י ה"ב. 9) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגיוליקי' דף י"ח.) ושם אי' לפיכך מיחייב בחלה ובמעשר.

בבכורות בגמ' אחת ביכרה (בכורות י"א סע"א ורע"ב) הלוקח טבלים מרוחים [צ"ל ממורחים] מן הגוי מעשרן. *[אחי"ה ופירש"י בבכורו' מירוח גמר מלאכה של תבואה כשמשוה את הכרי ומחליקו ברחת ע"כ וכן פירש"י בב"ק צ"ד. ד"ה מרחו וכן מצאתי בפי' רגמ"ה כ"י לתמור' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף רי"ד.) מרחו ששיוה פני הכרי ע"כ והוראת המלה בעצם הראשונה מל"מ ושל"ע ענין משיחה וסיכה ורטייה כפי' הערוך ובזה הענין בשבת קמ"ו. עיי' לעיל ושם ע"ה. הממרח רטיה בשבת וכו', תוספת' שבת פ"ה (ו') הממרח בשבת חייב חטאת, ירו' שבת פ"ז ד"י סע"א ממרחו בידו אחת. ספרא שמיני פרש' ה' פרק ט' מרחו בטיט. וכן תוספת' כליי ב"ק פ"ד ותוספת' שם פ"ז, ושם בתוספת' ומירח שפתותיה וכו' ע"ש ובהוראה שניה פי' בל"ע טהרת התבואה ע"י מטאטאות או ע"י שמחליק ומייפה פני הצבור עיי' פי' הר"ש וכדעת הערוך [1] וכן מוכח מירו' עיי' למטה בסוף זה הע' — וכנ"ה במכו' י': התבואה משימרח ואם אינו ממרח עד שיעמיד ערימה וכו', בכורו' י"א רע"ב דמרחינהו עכו"ם . . דמרחינהו ישראל, ירו' תרומו' פ"א ד"מ: הבקיר כריו ומירחו, ובבינוני פעול ירו' פיאה פ"א דט"ז ע"ג כרי ממוֹרָח, תוספת' מעשרו' ספ"ב מצא תבואה ממורחת העשויה כרי אסורה משום גזל, וכצ"ל ממורחים בציון מבכורו' הנ"ל עיי' בערוך, ובנתפעל ירו' פיאה רפ"א דט"ו, עד שלא נתמרח הכרי וכו', ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט, התבואה משיתמרח ומפורש שם: מן דו ישפר אפוי דכריה — ועה"ק שנ"ב לועז ווינטשויבלן בל"א (= wind-schaufeln) — והשם תוספת' שבת פ"ה (ו') ירו' עירובי' ספ"י דכ"ו ע"ג מפני שיבא לידי מִירוּחַ, ירו' שבת ס"פ ט"ז דט"ו ע"ד שלא יבואו לידי מירוח — ועוד ענין מירוח הכרי עיין מנחו' הנ"ל וירו' פיאה פ"ד די"ח: ירו' תרומו' ספ"א דמ"א] —

* מְרַח (נ"ל מל"ע مرخ שורה במים in Wasser weichen lassen) ירו' תעני' פ"ד דס"ט: מרוח ומלבוש . . מרוח ומתקנא ובבבלי תעני' כ"ט: לכבס וללבוש.

מְרַח (בל"ע مرح übermüthig sein והתואר مريح וכ"ה בל"ס מרחא פי' יהיר stolz) תרג' זד יהיר (משלי כ"א, כ"ד) ממיקנא מריחא. *[אחי"ה וכ"ה בפשיט' הסורית וכן תרג' סוג (שם י"ד, י"ד) מן דמריח ליביה ובפשיט' דמרח בלבה] —

* מְרַחְמָא (מפעל רְחֵם כמו מֵרֵעַ, מְאַהֵב Freund) תרג' אונק' לבראשי' כ"ו, כ"ו ואחזת מרעהו: וסיעת מרחמוהי עיי' פירש"י וכ"ה בב"ר פפ"ד. למאהבי (איכ' א', י"ט) למרחמַי, שבת ל"ב. אחי ומרחמי . . לא אחי ולא מרחמי וגי' הערוך עיי"ע בב א' (ח"ב, ד' והערה 6). והתואר מְרַחְמָנָא וכ"ה בל"ס פי' רחמן הקבוץ אסת' תרג' שני א' ספ"ג נבייא מרחמָנֵי.

* מֶרְחַץ (בל"ע مرحاض כמו רַחֲצָה בל"מ Bad, Badhaus) שבת ט': במשנ': לא יכנס אדם למרחץ וכו', דא"ר פ"י הנכנס למרחץ והרבה בצירוף בית עיי"ע בית מרחץ (ח"ב, ע"ו.) וש"נ. ע"ז מ"ד: עיי"ע אפרודיטי. ירו' ברכו' פ"ט די"ד: תפלת המרחץ. שם: מרחץ שהיא נסוקת וכו', והקבוץ מֶרְחֶצָאוֹת עיי"ע בית מרחץ. ויק"ר רפכ"ו עיי"ע דמוס ג'. ירו' מעשרו' ספ"ג דנ"א. מֶרְחֶצָיוֹת.

* מְרַחַק, מְרָחַק ובל"נ מְרַחֲקְתָּא (מפעל רְחֵק das Verwerfliche, das Zuentfernende) תרג' פגול (ויק' ז', י"ח; י"ט, ז'), תועבה (דברים ז', כ"ה. כ"ו; כ"ה, ד'; משלי כ"ט, כ"ז), נדה (ויקר' כ', כ"א),

מַרְחֶשְׁוָן (ירח שמיני והוא ירח בול עיין בפנים) תר"י (א') בפסוק יערף כמטר לקחי (דברים ל"ב, ב') בירח מרחשון והוא הנקרא בל' עברי ירח בול. *[אחי"ה וכן תר"י א' יורה (שם י"א, י"ד) בכיר במרחשון ועיי' תרג' שני אסת' ג', ז'. ר"ה י"א סע"ב אותו היום י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעינות מתגברים (עיי"ע כמה). ולפע"ד זה המובן מעינות מתגברים טמון בכנוי ירח מרחשון כי הורכב מן מרחש (מפעל רָחַשׁ) כלומ' מביע ומן וָן או וָוֶן והוא מל"פ آبان מים וא"כ מרחשון מביע מים ירח שהביע המים וכן נקרא בל"פ החודש השמיני آبان ماه ובל' צענד apanm maô חודש של מים וכן נקרא בול בל"מ (מ"א ו' ל"ח) מפני הנשמים מתחילין בו והוא כמו יבול מבול עיי' רד"ק שם, ועיי"ע בול ב' (ח"ב, כ"ח) וכן הבין לנכון תנחום ירושלמי (הובא מגיזיניאוס תיזוירוס ע' יבל) וז"ל בול هو מרחשון لانه اول نزول الامطار وبلل الارض וכו' פי' נקרא בול הוא מרחשון מפני שהמטר נזל בו ראשונה ומלחלח את הארץ. ועוד י"ל כי מרחש־ון הוא כמו חשרת מים (בהיפך האותיות) (ש"ב כ"ב, י') והוא כניסת המים וכן השתמשו בו

---

[1]) ולא הוצרכנו לומ' כפירו' תרמב"ם בפיאה שם כי פי' מריחה מריקה.

רז"ל בתעני' כ"ה: לתהומא עילאה א"ל חשור מימיך לתהומא תתאה א"ל אבע מימיך (עיי"ע רד ח'). ובין כך ובין כך מרחשון פי' ירח אשר בו הוא חשרת מים היינו כניסת המים או ירח אשר בו נובעים המים] —

* מַרְחֶשֶׁת (א') מל"מ כלי טיגון Pfanne, Brat-gefäss ב') שם מקום) מנחו' ס"ג. מה בין מחבת למרחשת וכו' עיי"ע חב ב', מחבת, רחש ב'. — בתחומי א"י היה מקום מרחשת כ"ה בירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג ובתוספת' שביעי' פ"ד לפי גי' כ"י אירפ' ובנו"ג טחרשת ובספרי וילק' סוף עקב מרעשת, מרעשתא, והוא כנראה אחד עם מראשה (יהושע ט"ו, מ"ד) מרשה (דה"י ב' י"א. ח'; י"ד. ח'. ט') והוא Μαρισά אצל ע' זקנים ובן מתתיהו על הקדמוני' י"ב, ח', ו' קראהו Μάρισσα ועוד עיי' שם י"ג ט', א'; שם ט"ו, ד'; שם י"ד א' ד'.

1 מָרַט (מל"מ וכ"ה בל"ס ובל"ע مرط ענין תלישת השער (ausrupfen בפ' כלל גדול בגמ' הגוזז (שבת ע"ד:) ת"ר התולש את הכנף הקוטמו[1] והמורטו. בס"ג דפ' דם הנדה (נ"ו:) אם איתא דמיא נפל עליה אימרטוטי הוה מימרטט[2]. בפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין (ב"מ ס"ח:) ואת הרחלים מפני שגזוזות[3] ושוטפות ומורטות. בגמ' דבמה טומנין (שבת מ"ט.) משכחת לה ממירטא[4] דביני אטמי. פי' „הצמר שבין היריכות של בהמה כיון שתמיד השתנתה[5] שותת בין יריכותיה יש בו לחלוחית לעולם[6] ואינו מתנגב לעולם ואפי' עושה מאותו הצמר כסות יש בו לחלוחית"[7]. — (א"ב ל"מ הוא (עזרי' ט', ג') ואמרטה משער ראשי) *[אחי"ה ועוד בדניאל ז', ד' ועיי' ישעי' נ', ו'; נחמי' י"ג, כ"ה. בנפעל ספרא תזריע פרש' ה' פרק י' נִמְרַט ראשו מחמת חולי. בפיעל שבת ע"ד: ממרט חייב משום ממחק. נזיר ל"ט: (במד"ר פ"י) עיי"ע ספסף. ירו' מגיל' פ"א דע"ב: כל צפור כל כנף (בראשית ז', י"ד) פרט למירטום. בינוני פעול יומ' ס"א: נזיר מ"ו: נזיר מְמוֹרָט ובתוספת' נזיר ספ"א הַמּוֹרָט (כמו בישעי' י"ח, ב', ז') במקום ממורט (עיי"ע מעט), ירו' נזיר ספ"ו דנ"ה ע"ד נזיר (ומירט) [צ"ל ומורט] ופי' מי שנמרטו לו שערו וכ"ה בשמ"ר פכ"ד ונשר שערו והיה קורין אותו מְרוּטָה פי' קורח. ולא יקרחה קרחה (ויקר' כ"א, ה') תרג' לא ימרטון מרט. ועיי' תרג' לירמי' ט"ז, ו'; ליחזק' כ"ז, ל"א, ובאתפעל תרג' יחז' כ"ט, י"ח אתמרט; קהל"ר פ' אי לך דאיתמרטת עלוי, ובאתפלפל נדה נ"ו: עיי' לעיל. ע"ז ס"ט רע"א אִימַּרְטוּטֵי אִימַּרְטֵט. פלעל: חולי' צ"ב סע"ב ממרטט עיי"ע ורבינו מיחד לו ע' בפני עצמו עיי"ע הבא אח"ז. תרג' ירטני (איוב ט"ז, י"א) ממרטט יתי (ועיי"ע הבא אח"ז), ובהשאיל' תרג' נעכר (תהלים ל"ט, ג') היכנא כיבי ממרטט. והשם מְרַט מֵרְטָא כמו בל"ס ובל"ע مراطة פי' קָרְחָה Glatze עיי' תרג' לויק' כ"א, ה'; לדברי' י"ד, א'; לישעי' ט"ו, ב'. בשבת מ"ט. מירטא כגי' כ"י ק"ט ופי' ר"ח הוא הצמר הנמרט עיי' לעיל] —

2 מָרַט (מע' הקודם לזה ענין חתיכה עם שער שבבשר או מל"ע مرج חתך ומשרש von der Wurzel ausschneiden) בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולי' צ"ב סע"ב) רבא ממרטט ליה „כלומ' (מרוטט) [צ"ל מחטט][8] אחריו וחותכו יפה"[9]. — (א"ב תרג' ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז, י"א) ועל ידי רשיעי[10] ממרט יתי, נ"א ממרטט יתי) *[אחי"ה הוספת ר"ב הועתקה ממתורגמן אבל ענין התרג' שייך לע' הקודם לזה עיי"ע מרט א'] —

מַרְטוּטָא (מל"ס פי' חתיכת בגד בלוי (Zerfetztes, Lappen, Fetzen תרג' מעדה בגד (משלי כ"ה, כ') דשקל מרטוט פי' סמרטוט. *[אחי"ה ונראה שהבין מעדה מל' בגד עדים (ישעי' ס"ד, ה') בל' חז"ל עד עיי"ע. או י"ל כי מרטוטא הוא מל"ס שפי' מעיל — וכנ"ה בירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ד סיפלני דמרטוט עמר .. ספילני דמרטוט דכיתן, ירו' שבת ספ"ד ד"ז. מאן דנסב מרטוט ויהב ליה על רישיה וכו', ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג ר' יונה תרי מרטוטה וכו' עיי"ע כר. ובהוספת כ' באמצע (בדוגמא אושפיזכן) ירו' מעש' שני פ"א דנ"ב ע"ד תליין ביה מרטוטיכיי. ובהוספת ס' בראש עיי"ע סמרטוט] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע הקומטו. [2]) בנו"ג אמרטוטי אימרטט. [3]) בנו"ג שגוזזות. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח, בנו"ג ממרטא וכ"ה בדפ"ע. [5]) כ"ה בדפ"ר, בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפי' ר"ח ובשדפ"ע השתן, השתנה. [6]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב וכ"ה בפי' ר"ח. [7]) הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא). [8]) גי' מרוטט אי' בכ"י ק"ט וצ"ל מחטט כי ח' נשתבש לאותיות דו וכ"ה לנכון בכ"י פי' רגמ"ה ובשאר דפ"ע אי' מרטט. [9]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שמ"א). [10]) בנו"ג דרשיעון.

* מרטניא, מורטניא (מברטניא) מחוז הנקרא Mauritanien והתואר מוריטינוס, מווריאטינוס, מורטנית עיי״ע ברבר ומ״ש בח״ב, קפ״ד.

מרטסא (= מרטיסה מין חגב קטן eine Art kleiner Heuschrecken) ירו׳ דע״ז בפ׳ אין מעמידין (פ״ב דמ״ב רע״א) מרטוסא[1]) אין בו משום בשולי גוים ויוצאים בו משום ערובי תבשילים. *[אחי״ה אולי הוא מל״י μάσταξ מין חגב קטן ובענין חוורגס עיי״ע] —

מרטקא (מל״פ הרשומ׳ בע׳ אלל פי׳ בשר מת abgestandenes Fleisch) עיי״ע מטרקא. *[אחי״ה ועיי״ע מדרקא וע׳ מרד א׳ וע׳ אלל והנכון בדלת מרדקא, וגי׳ מרטקא אי׳ בחולי׳ קכ״א: וילק׳ איוב רמז תתק״ו] —

* מָרִי, מָארִי שם פרטי לכמה אמוראים עיי׳ ברכו׳ כ״ד, מ׳, סוט׳ מ׳, חולי׳ קי״ז, זבחי׳ כ״ט, מרי טבא, מרי בר רב הונא, רמי בר מרי, מרי בר איסק, רב מרי בר איסור גיורא, רב מרי ברה דבת שמואל בר שילת, רב מרי בריה דרב כהנא, מרי בר מר עוקבא, רב מרי בריה דרב אשי, רב חמא בר מרי, ר׳ יצחק ב״מ, רבה ב״מ, ר׳ תנחום בר מרי עיי׳ סד״ה (דפו״ו צד קל״ג והלאה) וש״נ אבא מרי ועוד רב מארי בר אבוה, רב מארי בר (רב) ביזנא, רב מארי בר מר, רב מארי בת רחל בת שמואל.

מריא (= מוֹרְיָא בינוני אפעל מן ירי lehren) בס״ג דפ׳ הניזקין (גיטי׳ ס״א:) מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קרירא, פי׳ מורה הוראה לעצמה כאילו לזכות אומרת אחליפנו לחבר החמה שלי וצוננת שלו כדי שיאכל הוא הטוב. — (א״ב העיקר אינו זה כי אם ירה) *[אחי״ה עיי״ע ירה, ירי (בח״ד, ק״ס:) וש״נ — ובלי׳ זכר כתוב׳ ע״ט. מורה הוראה אני ועיי״ע מוריין אחר ע׳ מריון] —

מריה (= מוֹרִיָּה מל״מ Ehrfurcht ונדרש באופנים שונים עיי״ע ארן) כבר פירשנו הר המוריה בע׳ ארן. *[אחי״ה ושם הובא בשם ב״ר פנ״ו וירו׳ פ״ד ד״ח ע״ג (ועיי׳ שהש״ר פ׳ כמגדל) הוריה יצא לעולם, יראה יצאה לעולם, ובב״ר שם אי׳ עוד דרוש: מקום שהאורה יוצאת לעולם (משם אור), משם הקב״ה מורה לאו״ה (מפעל ירי), מקום שהוא ראוי כנגד ביהמ״ק למעלן (מפעל רָאָה); מקום שיהא מְרָאֶה לך; אתר מרותא דעלמא (מן מר); מקום שהקטורת קריבה (מן המור), ועוד דרוש אחר בפסיק׳ רבתי פ״מ עיי׳ סוף ע׳ מר ב׳] —

* מרייה ירו׳ עירו׳ רפ״ז דכ״ד: כד מרייה ט״ס עיי״ע כף ז׳ וסוף ח״ג תקכ״ד.

* מְרְיוֹטָאֵי (מחוז Mareotis על שם הים המכונה ככה במצרים התחתון) תרג׳ ירו׳ א׳ ענמים (בראשית י׳, י״ג).

מריולא (נ״ל כמו מריורא Majoran) מסכ׳ פסחים פ׳ כל שעה (פסחים ל״ט.) אף סוס וטורא ומריולא א״ל ר׳ יוסי סוס וטורא אחד הוא ומר זה הוא יולא וסמך לזה ר׳ יהודה אומ׳ אף חזרת יולין פי׳ מין ירק מר ובעל הע׳ גרס עססוס וטורא ומר ירואר בע׳ עסוס. *[אחי״ה עיי״ע ירואר (ח״ד, קנ״ז:) וע׳ חזר (שם ח״ג שס״ה.) ועוד עיי״ע עססוס] —

* מִרְיָם (שם פרטי נקבה א׳) לאחות משה רבינו עיין דרושי רז״ל בברכות ל״ד סע״א, שבת ל״ה, מ״ק כ״ח רע״א תעני׳ ט׳, סוט׳ ט׳: י״א, י״ב רע״א ב״ב י״ז רע״א, ק״כ רע״א זבחי׳ ק״א סע״ב וק״ב רע״א, ב״ר פמ״ה פ״ע ופפ״ח; שמ״ר פ״א, פכ״ה, מ׳, מ״ח; ויק״ר פט״ז, כ״ז, ל׳; במד״ר פי״ג, ט״ז, י״ח; דב״ר פ״ו, ז׳; שהש״ר פ׳ הסתו, פ׳ שני שדיך, פ׳ גן נעול; קהל״ר פ׳ אל תתן, ב׳) אשתו של יהושע בן גמלא איכ״ר פ׳ על אלה מרים בת ביתוס (ובגיטי׳ נ״ו. מרתא בת ביתוס), ג׳) איכ״ר שם מרים בת בתו של נקדימון וכ״ה בפסיקת׳ רבתי ס״פ כ״ט, ד׳) איכ״ר שם מרים בת נחתום (ועיי׳ גיטי׳ נ״ו: בסתם אשה ושבעה בניה). ה׳) סוכ׳ נ״ו: עיי״ע בלגה, ו׳) נזיר נ״ז, מרים התרמודית, ז׳) מרים מגדלא שיער נשיא שבת ק״ד: (בד׳ הישני׳ וחגיג׳ ד׳: (עיי״ע גדל בח״ב, רמ״ד) ח׳) מרים בת עלי בצלים ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ד ט׳) אבא שאול בן אמה מרים י׳) ר׳ אלעזר בר מרים רות רב׳ פ׳ ויאמר בעז לנערו אבל נלפע״ד שצ״ל בר מרום כדאי׳ בירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה, ובירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח[2]); ובשהש״ר פ׳ שובי שובי ב״ר מרון.

* מְרִימוֹת (אולי ענין רוממות Anhöhe, Erhöhung והנכון שהוא ט״ס) שהש״ר פ׳

---

[1]) בנו״ג מרטוסה. [2]) ובמס׳ סופרי׳ פכ״א הל״ז בקצת דפוסי׳ משובש מקום.

אל תראני: ששזפתני השמש על שעשיתי מרימות של סוסים לשמש וכתב במ״כ שצ״ל ארוות. ועוד עיי׳ פי׳ המהרז״ו בבמד״ר פי״ב סי׳ ד׳.

* מְרֵימָר (שם לאיזה אמוראי דבבל) עיי׳ שבת פ״א: ק׳ סע״א קכ״ט רע״א, יומ׳ פ״א: גיטי׳ י״ט סע״ב נדרי׳ ס׳: צ׳ סע״א והיה מרימר אחד קדמון כדמוכח מגיטי׳ פ״ח. ומרימר האחרון חולי׳ מ״ז. עיי׳ סד״ה (דפו״ו צד קל״ח.) וזה היה בזמן רבא ואולי הוא מרימר בר חנינא ב״מ צ״ז.

* מַרְיוֹן (שם לאמורא דבבל) בזמן ריב״ל עירובי׳ י״ט. סוכ׳ ל״ב רע״ב בזמן רבינא ב״ב כ״ו. מ״ק י״ט סע״ב, דבי מריון ב״מ כ״ד: ב״ב ח׳. עיי׳ סד״ה שם. ב״מ פ״ד: עיי״ע מרניא.

* מְרִינָא, מְרֵינָה (שם אמורא ירושלמי) עיי״ע בר מרינא ח״ב, קע״ח:

* מוֹרְיָין, מוֹרְיָינָא (השם מן אפעל של ירי פי׳ מורה הוראה Gesetzlehrer) כתובו׳ כ״ג סע״א בנן דמוריין איגין. ירו׳ שבת פ״ח די״א: וירו׳ שקלי׳ ספ״ג דמ״ז ע״ג ר׳ יהודה מוריינא (ירו׳ שם רפ״ח דנ״א. מוריינה) דנשיא הוה.

* מְרִינוֹס (שם לתנא ולאמורא) א׳) אביו של ר׳ שבתאי תוספת׳ טהרו׳ פ״ז ב׳) לאמורא ב״ב נ״ו. ע״ש בפירשב״ם ובתוספ׳, נדה ל״ז. כתובו׳ ס׳. ועיי׳ עוד ירו׳ גיטי׳ פ״ד דמ״ו. ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י סע״ג (כפי גי׳ המהרש״ס) א״ר מרינוס בר׳ יהושע וכ״ה בב״ר פס״ד וצ״ל ר׳ מרינוס בר אושעיא כדאי׳ בילק׳ ירמי׳ רמז ש״א ובילק׳ איוב רמז תתצ״ד — איכ״ר פ׳ תקרא: ר׳ אלעזר ברבי מרינוס. ב״ר ס״פ צ״א רבי חנינא ורבי מרינוס.. בשם אבא נהוראי[1].

מרים (= מוּרִים, מוּרְיָים מל״ר muria ובל״י ἁλμυρίς Salzlacke עיי׳ בפנים) בר״ג דחולין (ו׳.) הלוקח יין מבין הכותים[2] לתת לתוך המורים[3] כבר פי׳ מוריים בע׳ אומן. — (א״ב פי׳ בל״ר מלח נתך במים לכבוש דברי מאכל ובפרט נקרא כן מין ציר עשוי מדג כבוש הנקרא אטונס ובל״י קוראים למורים הלמי) *[אחי״ה ר״ל ἅλμη מי מלח; ἅλμαια מאכלים כבושים במלח; ἁλμυρός מלוח salzig וכן העתיקו ע׳ זקנים מלחה (ירמי׳ י״ז, ו׳) ואחד הוא עם ἅλμη להעתקת מלחה (תהלים ק״ז, ל״ד) וכן העתיקו מלחה (איוב ל״ט, ו׳) ἁλμυρίς ומזה מוריים. ע״ז ל״ד: עיי״ע אמן (ח״א, קי״ט:). פסחים ק״ט. עיי״ע קסט וע׳ לם. ירו׳ שביעי׳ פ״ז דל״ז ע״ג נסב ויהב בהדין מוריים. ירו׳ דמאי פ״א דכ״ב. יין למוריים] —

* מוֹרִיקָא (Crocus) עיי״ע מרקא ג׳.

* מְרִיצָה (מפעל רוץ = רָצַץ כלי שרוצצים בו עצמות המת Hacke, Stössel ועיי׳ עוד בפנים) שקלי׳ פ״ח מ״ב עיי״ע מגרף ועיי׳ רע״ב ותוי״ט לשקלי׳ אבל בירו׳ שקלי׳ רפ״ח דנ״א. מריצה שהיא מריצה את האבן לבית הקברות הבין מהפעיל של רוץ laufen lassen וא״כ הוא מין קרון Karren.

☞ מָרַךְ (בנתפעל מהשם מֹרֶךְ erweicht werden) מסכת חולי׳ פ׳ אלו טרפות (מ״ח:) נתמרך פסול נתמסמס פסול איזוהי המרכה ואיזו היא המסמסה המרכה כל שנשפך כקיתון ופירש״י ל׳ מורך מל״ט והבאתי מורך בלבבם (ויקר׳ כ״ו, ל״ו) א״כ בנו חז״ל הפעל באות מ״ם משרתת וכן עשו בבנין משכן. *[אחי״ה ויפה דן ר״ב אבל היה לו להעיר כי עיקר מקומו בע׳ רכך. ועוד עיי״ע המרכה] —

* מַרְכּוֹב עיי״ע מרכוף.

* מַרְכַּבְתָּא ובל״נ מרכבתא (בל״ס ובל״מ מֶרְכָּב Wagen, Wagensitz והושאל למרכבת כסא כבוד השכינה שראה יחזקאל (א׳) -der Gottes wagen, Theogonie) תרג׳ מרכב (ויקר׳ ט״ו, ט׳) מרכבא ובל״נ ב״ב ע״ח. מרכבתא דנשיא — במ״ר פי״ב עיי״ע אגרת — ובהשאילה למרכבת הקדש: מרכבת יקרא תרג׳ המרכבה (מ״א ז׳, ל״ג) מרכבותיך (חבקוק ג׳, ח׳, ד׳) וכ״ה אצל רז״ל מרכבה או מעשה המרכבה עיי״ע מעש וש״נ ויש להוסיף תוספת׳ מגיל׳ פ״ג (פ״ד). ב״ר פפ״ב האבות הן הן המרכבה, ויק״ר פט״ז סדרי מרכבה. שהש״ר פ׳ הביאני חדרי המרכבה. פסיקת׳ רבתי בחודש: מלמד שירדו עם הקב״ה עשרים ושנים אלף מֶרְכָּבוֹת וכל מרכבה ומרכבה כמראה שראה יחזקאל.

* מַרְכַּבְדָּנָא (תואר מע׳ הקודם מנהיג המרכב Wagenlenker) תרג׳ לרכבו (מ״א כ״ב, ל״ד) ואמר למרכבניה.

---

[1]) ובזה השם היה נקוב המדקדק הגדול ר׳ יונה מרינוס (Mervân) ן׳ גנאח. [2]) כ״ה בכל כ״י ודפ״ע לי׳ וכן לי׳ מבין הכותים בש״ס. [3]) ובקצת כ״י המוריים וכ״ה בש״ס ובתוספתא דמאי פ״א בכ״י אירפורט.

מַרְכְּוָותָא[1] (נ"ל מל"ע مركى ركوة אסיפת מים ועריבה קטנה והושאל לשוקת ורהטים Tränkrinne) תרג' ירוש' (א') שוקת, ותמהר ותער כדה אל השקת (בראשית כ"ד, כ') [אל] מרכוותא[2]. ברהטים בשקתות המים (שם ל', ל"ח) תרג' [ירוש'] (א') מרכוותא[3]. לעיני הצאן ברהטים (שם מ"א) [תר"י במרכוותא]. *[אחי"ה השלמתי עפ"י תר"י כי בתר"י א' אי' במורכייתא ובתר"י ב' במרכיותא. ודע כי זה הציון האחרון (בלי תרגום) אי' רק בדפ"ר ובכ"י ע' ו"ו ל"ד ה"ב ב"ר, ובכ"י ב"ר וק"ט הכל ערך אחד אבל בשאר כ"י הנ"ל אי' מן ברהטים בשקתות ע' חדש עם ד"ה מרכוותא והוא ט"ס. וכנ"ה בתר"י א' לשמות ב' ט"ז ותמלאנה את הרהטים: ומלאה ית מורביוותא וצ"ל מורכוותא — ומהדמיון השוקת ורהטים לעריבה קטנה נקראין ככה ומל"ע כאמור] —

☞ מֶרְכָּז (מל"ע مركز Mittelpunkt eines Kreises) מלה זו מורגלת אצל בעלי חכמת הנדסה ופירושה נקודה אמצעית בכידור.

* מרככא ירושלמי יבמו' פט"ו די"ג. עיי"ע רכך.

* מַרְכֹּל, מַרְכּוֹל (Rechnungsrath) והוא כמו אמרכל עיי"ע בח"א, קכ"ט: ומל"פ הנ"ל וגם בלי אל"ף בראש נמצאת המלה בל"פ בענין חושב וחשבון ע"ש בע' הנ"ל וש"נ ג"כ ס"א מרכל וכ"ה בירו' שקלי' פ"ה דמ"ט. מרכל חותם וכו' ובאמת כן דרך עושי חשבונות שנותנים חותמם בסוף החשבון, ופי' מרכל שהיה מר על הכל (ירו' שבת פ"י די"ב. ועיי' הוריו' י"ג. ובויק"ר פ"ה בע' אמרכל) הוא בדרך לשון נופל על לשון ודוגמתו אשכולות איש שהכל בו עיי"ע אשכול (ח"א שי"א:) — והקבוץ מרכולין ירו' שקלי' פ"ה דמ"ט. ובמשנ' שם פ"ה מ"ג לפי גי' הירו' ובפי' הריבב"ן (בש"ס ווילנא) ובדפ' קראקא ובנבנשתי ויושטיניאן בד"ס לשקלים צד כ"ג. וכן הוא בתוספות הוריות' ספ"ב.

* מוּרְכָּנִין (בינוני הפעל מן רְכַן פירוש ענין נטיה geneigt, gesenkt) ירושלמי שביעי' סוף פ"ו דל"ז רע"א לא אמרתי אלא במורכנין.

מַרְכַּנְתָּא (לפי פי' הערוך כמו מַדְכַּנְתָּא מל' דכי טהור ועיי' בפנים) בגמ' דפ' עד כמה ישראל[4] (בכורו' כ"ט סע"ב ול' רע"א) ההוא טבהא דהוה חשיד לזביני תרבא דאטמא כמרכנתא פי' מחכמי מגנצא היה מוכר חלב של ירך „והיה אומר שהוא טהור של הדורה דכנתא דכנתא[5]) טהור כמו דכי ואמר לן רבי דאמר משמיה דר' יצחק האורליני ז"ל דהוא אמר דאקשתא ואיתרא דקאמרינן בחולין (נ'.) בחלב של קיבה הוו אבל הדורא דכנתא כוליה טהור" ולדבריהם מדכנתא בדלת. — (א"כ בנוסחאות כתובות שתי תיבות מר כנתא כלומר תמורת דכנתא) *[אחי"ה וכ"ה בע' מר י' בהוספת ר"ב וכדעת ר"ת בבכורו' ל'. ולפע"ד מר הוא מל"פ פי' חשבון כלומ' בחשבון ובחזקת דכנתא ועיי' פירש"י במקומו. אבל לפי פי' הערוך שהועתק מלה במלה מפי' רבינו גרשם מ"ה לבכורו' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף צ"ד.) צ"ל מדכנתא וכמו שהעיר רבינו על נכון ובאמת בכ"י פי' רגמ"ה הנ"ל אי' בפירוש הגי' במדכנתא ומה שהעיר רבינו ולדבריהם וכו' קצת קשה כי למה סדר זה הערך כאן באות רי"ש ולא בע' מדכנתא אחר שפי' ענין המלה מל' דכי כפי' רגמ"ה ואולי רצה ג"כ להעיר על גי' שלנו ברי"ש. ודע כי כבר העירותי במבוא בח"א צד XI והלאה נגד הג' שי"ר כי דבור ואמר לן רבי הביא רבינו כמו שמצאו בפי' רגמ"ה ולא על רבו של עצמו כיון והבאתי ג"כ בע' חלק ג' (ח"ג תי"ד הערה 2) דוגמאות כי דרך רגמ"ה להביא לשון ואמר לן רבי וע"ש בע' חלק ג' וש"נ ספר מזבח כפרה כי פעם אחת אי' ר' יצחק האורגלי (לבכורו' ל"ד. בד"ה ורמינהי צד כ"ח: לדפי ספר מזבח הכפרה) ובפעם שנית אי' ואמר לן רבי משמיה דר' יעקב האורגלי (לבכורו' ל'. בד"ה בסר כנתא צד כ"ז: לדפי ספר הנ"ל) ובפי' רגמ"ה כ"י אי' תמיד ר' יצחק האורליני או סתם ר' יצחק וזה יצחק האורליני הוא ר' יצחק מאורלינ"ש (Orleans) שהובא בתוספות מנחו' ה'. ד"ה שחיטה אבל בתוס' ד"ה

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"א אבל בשאר דפ"ע הראשונים ובכ"י ו"ו ה"ב ב"ר בר"ה אי' מרכיוון ובכ"י ק"ט מרכין אבל באמצע הע' לנכון מרכוותא. [2]) וכ"ה במתורגמן ובנו"ג בתר"י א' אל מורביות וצ"ל מורכיות אבל בתר"י ב' מורכיה לגו שקיא וא"כ הבין כד בהוראת מורכיה וזה הטעה לה' לעווי לחשוב כי פי' מורכיה הוא כד אבל תר"י בדפוסיי הוא ט"ס והעתקת כד עיי' בע' פן א'. [3]) בנו"ג במורכייתא בשקייתא דמיא צ"ל במורכיתא ובמתורגמן כגי' רבינו במרכוותא רק המתורגמן הביא זאת להעתקת בשקתות המים ואין נ"ל. [4]) בדפ"ר ישי' והוא קטוע מן ישראל ובכ"י בט"ס ישב. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בפי' רגמ"ה.

הג"ה שחיטה בזבחי' י"ד: אי' ר' יעקב דאורלינ' ועיי' עוד ביבמות ד'. בתוד"ה דכתיב ובכתובו' מ"ז. בתוד"ה השתא ובגיטי' ח': בתוד"ה דגזרו[1]] —

מַרְכּוֹף (= מַרְכּוֹב א') כמין סוס של עץ הליצנין ב') מרכוף כלי זמר Spielinstrument ג') בית יד של מגל ועיי' בפנים) (בכל כלי) [צ"ל בכלי] עץ פט"ו בכלי' (מ"ו) המרכוף טהור פי' „אמרו שמצאו תלמוד כלים[2]) בארץ (רוחא) [צ"ל רומא][3]) ומצאו בו פי' זה הדיבור סוסיא דבר גיניתא[4]) ודומה לאותה שגרסנו כ ל ת א[5]) (דבי)[6]) בר ציתאי (יבמות כ"א:)[7]) וי"א[8]) שזה מרכוף הוא כלי מארז שעושין לזמר כדכתי' (מ"א ו', ט') ושדרות בארזים ומתרגמינן וסידריא דריכפת"[9]) רישיה שריית ארזייא. ובפי' י"ו בכלי' (מ"ז) המרכוף של זמר פי'" מרכב[10]) של זמר והוא שאמרנו[11]) שיש לזומרים כמו[12]) סום מן ארז"[13]). ויש ששונין המרכוב טהור ומפרש העץ שבכנור שכורכין עליו החוט ומרכיבין אותו עליו והמרכוב של זמר פי' בית יד של מגל מלשון (ויק' כ"ה, ד') לא תזמר. *[אחי"ה והראיה לפי' האחרון מתוספתא כלי' ב"מ פ"ה מרכוף של זמר טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע עשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור. ומזה ג"כ ראיה שאי אפשר לומ' כי מרכוף של זמר יהיה כלי זמר כדעת רוב המפרשים אעפ"י שהוזכר יחד עם שאר כלי זמר עיי' כלי' פט"ז מ"ו. והתוי"ט לשם הביא ממשניות ישנים מנוקדים והמרכיף הכ"ף בצירי. ובענין המרכוף בכלי' פט"ו פי' הרא"ש בשם הגאון (והוא רה"ג) וז"ל והוא כמין סוס של עץ והליצן משימין אותו בין שוקיו מכוסה בבגד מצוייר והבגד מגיע עד הארץ ע"כ ומעתה אולי נוכל לפרש מן שחוק זה על דרך שפירשנו בע' אקניתא (ח"א, רנ"ח:) שהיה לפרסיים חג הנקרא רכיבת נער על הסוס (کوسه بر نشین פי' נער (בלי זקן) רוכב על הסוס) ואצל הערביים מפורסם בשם رکوب الکوسج וא"כ סוסיא דבר גניתא או כגי' כ"י ק"ט כניתא הוא ממש כמו בלאתא דבר ציתאי (כגי' כ"י ק"ט ורה"ג ולא ד ב י בר ציתאי ולא כלתא כמו שתקנתי עפ"י גי' כ"י ק"ט) וסוסיא דבר כניתא הוא כמו אקניתא או כנוותא חג של פרסיים (ע"ז י"א:) או דארמאי כגי' ר"ח (עיי"ע אקניתא) ולפי שחוק זה היו מנהיגין נער אחד על סוס וזה באלתא דבר ציתאי פי' בל"פ بالا = بالاد, بالاده סום ודבר ציתאי הוא כל"פ کوسه פי' סום של נער ומעתה יש דמיון בין סוסיא דבר גיניתא (כיניתא) ובין בלאתא (באלאתא) דבר ציתאי ומלת שגרסנו איננה באה להורות מראה מקום בש"ם כי אם כנוי שם בפי ההמון (הפרסי) וכאמור, והיינו סוסיא דבר כיניתא נקרא בפי הפרסיים بالاده کوسه ובל"ע رکوب الکوسج. וזהו מרכוב של שחוק וזהו באלא שהביא ר"ח בפי' לע"ז י"א: ודו"ק] —

* **מוּרָם** (הָפעל מן רום פי' הנלקח מהקרבנות להיות תרומה das Enthobene der Priester-gaben) זבחי' פ"ה מ"ו. מ"ז. קידושי' ס"ט סע"ב יבמות ס"ח: פ"ז. ובכתובו' כ"ה. מפורש בתרומת הקדשים (ויקר' כ"ב, י"ב) במורם מן הקדשים. תוספת' יבמות רפי"ב המורם מקדשי הקדשים . . המורם מקדשים קלים.

* **מָרוֹם, מְרוֹמָא** (מל"מ ענין רוממות ותואר לשמים Höhe besond. Himmel) כמו בל"מ (ישעי' כ"ד כ"א; איוב ט"ז, י"ט) תרג' תהלי' נ', ד' אנגלי מרומא, תרג' איוב כ"א, כ"ב שמי מרומא, שם ט"ז, י"ט ומסהיד עלי במרומיא. ויק"ר פ"ה ממרום נחצב עליו וכו' — ובקבוץ מרומי קרת נדה ט"ז:

---

[1]) ולפי זה יש לתקן במקום ר' יצחק בן מרגלו שהביא ר"ש גמע בן דאורליני עיי' מ"ש החי' ר"ש באבער בסוף המבוא לח"א LXXIII. [2]) כ"ה בכ"י ע' ובדפ"ר וויניצי' וכ"ה בפי' רה"ג ובהעתקת הרא"ש תלמוד מ מ ס כ ת כלים ובדפי' פיז' ובאסיל ואמ' תללים כלים וכ"ה בט"ס בהעתקת הר"ש. [3]) וכ"ה לנכון בפי' רה"ג ונעלם זה מעיני הג' שי"ר עיי' מ"ש במבוא לח"א VI ובדפ"ע רוחא, רווחא, רוחה וכן בפי' הר"ש רווחה ובהרא"ש נשמט ובכ"י ק"ט כולו בט"ס מצאו תלמידי חכמים בארץ. [4]) כ"ה בדפ"ר וכר"ש ובהרא"ש ובשדפ"ע גניתא ובכ"י ק"ם כניתא ובפי' רה"ג גווייתא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר כלאתא ובשדפ"ע ובר"ש בט"ס בלאתא ובפי' רה"ג בלאתי. [6]) לי' בכ"י ק"ט ובפי' רה"ג. [7]) וכ"ה בעי' כלת ופי' רבינו בעלי בתים גדולים היו והיו הבנות מצוייגות בבתיהם כמו כלות הבנים ע"כ וא"כ אולי כונת הערוך (עפ"י פי' רה"ג) כי כן היה מפורסם סוסיא של איזה אדם מצויין ששמו בר גיניתא עיי' מ"ש הג' שי"ר בבכ"ע שנת תקצ"א צד 88 ואולי לדמיון שתי המלות בר גווייתא (לגי' רח"ג) ובר צותאי הביא זו הדוגמי' ועוד הדבר צריך עיון. [8]) בפי' רה"ג ואני אומר ודוגמתו עייו בעי' אבוב שכתב רבינו וכך אמר ונגרר בפי' זה אחר פי' רה"ג בסד"ט צד ד' ושם כתב רה"ג וכך „אני אומר" והוכרח רבינו להשמיט אני מפני שלא הזכיר את רה"ג בשמו. [9]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 11. [10]) בפי' רה"ג כ ל י מרכב. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע שאמר ובדפו"ו בקו על ר'. [12]) בפי' רה"ג כמין. [13]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג שם בסד"ט 13.

מרום, מירום, מירון (לפי פי' רבינו שם הפרטי למין או שם כללי לכופרים ולפי פי' ר"ב משורר היוני Homeros ולפע"ד ספרי הומירום Unterhaltungsbücher עיי' בפנים) בסוף ידים (פ"ד מ"ו) וספרי המירום [1]) אין מטמאין את הידים. באלו טרפות בגמ' דסמוך סימני העוף (חולי' ס':) אמר ר"ל הרבה מקראות יש שראויין להשרף כספרי מירון [2]) פי' ספרי הכופרים בבוראם [3]). ומפורש בפ' כל כתבי (שבת קט"ז.). פ"א „מין (חיה) [צ"ל היה] [4]) ושמו מירום" [5]). פ"א „ספרים החיצונים של חכמת (יוני) [6]) [וצ"ל יונים] [7]) שמם בלשונם המירום" [8]). — (א"ב ראש הפייטנים היונים שמו הומירום וספריו עד היום חשובים בין העמים ויש בהם שיחות וקטטות אלילים ובהדיא כתוב בירוש' בפ' חלק דסנהד' (פ"י דכ"ח רע"א) אבל ספרי הומירום הקורא בהם כקורא באגרת). *[אחי"ה אין זה לשון הירוש' כי אם ז"ל ר"ע אומ' אף הקורא בספרים החיצונים כגון ספרי בן סירא וסיפרי בן לענה אבל סיפרי ה מ י ר ם וכל ספרים שנכתבו מיכן והילך הקורא בהן כקורא באיגרת ע"כ ואם כדברי ר"ב היתכן כי לספרי הומירום יהיו יתר שאת נגד ס' בן סירא ואם ס' בן סירא נחשב לספרים החיצונים [9]) מה נאמר לספרי הומירום אשר אלפי רבבות שיחות וקטטות אלילים ופטפוטי מלים עלו על כל אפיקיהם וימלאו את כל גדותיהם, והיאך יאמר ר"ע הקורא בהן כקורא באיגרת הרי מי שקורא בהן חומס נפשו כי יעזוב מקור מים חיים לחצוב לו בורות אשר יאמר עליהם לא לנו המים לכן דעתי נאמנה כי ספרי המירם אינם ספרי הומירום המשורר היוני הגדול וכדעת בעל כ"כ ורד"ל בקהל"ר פ' ויותר והח' ר"ד קאססעל בהוצאת ספר מ"ע צד פ"ד וכן אין שם מין כי אם מחצבו מל"י ἵμερος דבר חפץ וחשק ותשוקת אהבה ויהיו א"כ ספרי המירום ספרים שיש בהם ענין דבר חפץ להגות בהם לתענוג ולשעשוע Unterhaltungs-bücher ובדרך כלל נקראו ספרי מירום או המירום כל הספרים חוץ מכ"ד ספרי קודש אשר קריאת כולם דרך עראי לא נאסרה והראיה שאי' תיכף בירוש' הנ"ל וז"ל מאי טעמא ויותר מהמה בני הזהר וגו' ל ה ג י ו ן נ י ת נ ו ליגיעה לא ניתנו וכ"ה בקהל"ר פ' ויותר אבל שם לי' ספרי המירם כבירוש' סנהד' ובזה נבין מאמר מד' שו"ט מזמור א' פ' אשר לא הלך: יהיו לרצון אמרי פי יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחקקו לדורות ולא יהיו קורין בהם כקורין בספרי מירם אלא יהו קורין בהם ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות ובילק' תהלי' ר' רמז תרי"ג ור' רמז תרע"ח ואל יהו קורין בהם כקורין בספרי מירם אלא יהו קורין בהן והוגין בהן ונוטלין שכר עליה' וכו' הרי הקריאה בסיפרי [ה]מירם רק קריאת ארעא היא לרצון ועל זה התפלל דה"מ ע"ה לדעת בעל המאמר שאמרי פיו י ה י ו לרצון ל ד ו ר ו ת ללימוד תמידי ולהגיון לדורות וכן מוכח מבמד"ר פי"ד כי לא הקפיד על הקריאה בעלמא אלא על המייגע ועיי' ברוחב ביאור במאור עינים אמרי בינה פ"ב (צד 83 בהוצי רד"ק), ובעל מ"ע אחרי שהביא בשם בעל הערוך כי שמע אומרים שהכונה במלת מירום על הומירום משורר-יוני כתב וז"ל ולדעתי אין פירושו רק שטות בל"י וכן שונה בפ' נ"ז (צד 462) וז"ל מורום שוטה וכו' וממני אצלי ספר המירום בסוף ידים וחולין פ"ג [10]) היינו ספרי שטות ע"כ וכיון על ע' מר ח' ע"ש וכ"ה באו"מ לבוקסטארף ע' מירם. ואין נ"ל וכן קשה להלמו מ"ש ה' גרעטץ במ"ע שלו כרך י"ט 138 כי ספרי המירום פי' מל"י ἡμερήσιον פי' ספר דברי הימים (למלכי יהודה) כי למה אר"ל בחולי' שם הרבה מקראות שראויין להשרף כספרי מרום (מרון) מה היה חטא אשר פשע באלה הספרים שספרו מאורעות זמניהם ואם היה בהם איזה דבר מגונה למה התירן ר"ע כפי מה דאי' בירו' סנהד' (ולא כמו שהיה מנסח ה' גרעץ בפי' על קהלת 166) אבל אם ספרי תענוג ועגבה הם כמו שכתבתי הכל מיושב כי

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר ובנו"נ המירם ובראב"ש המירים ובפי' הרמב"ם ור"ש ספרי מירם ובדפ"ע מפיזי והלאה המירוס כ"ה בראש הערך מרום אבל ממה שנסדר קודם ע' מרמהוז מוכח כי במי"ם בסוף העיקר ור"ב שנה הסדר לערוך אחר ע' מרן כדי שיוכל להמציא המלה מן הומירוס. [2]) כ"ה בכ"י וי"ו ה"ב ובכ"י ק"ט ודפ"ר מרון ובכ"י ל"ד וב"ר המירוס ובדפי' ערוך מפיזי מרום ובכ"י רגמ"ה לפי' בחולי' מירם ו ב ח ו ל י ' ל י י אבל מפי' ר"ש לידים הנ"ל מוכח כי גם בחולי' גרס מירם. [3]) כונתו ש ה מ י ר ו דת האמת בדברי שקר וכרע"ב לידים. [4]) בפי' רגמ"ה הוא. [5]) כ"ה בפי' רגמ"ה לחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף שי"ג.) ושם אי' מירם וכ"ה בכ"י ה"ב ובזו השטה הלך פי' הרא"ש. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע יוונית. [7]) וכ"ה בפי' רה"ג. [8]) כ"ה בפי' רה"ג לידים ושם וספרי המרוס וכו' שמם בלשונם הומרוס, וגי' דפ"ר מירום ובכ"י ה"ב המירום ובכ"י ק"ט ושדפ"ע המירוס. [9]) ועיין ג"כ סנהדי ק': ובילק' כ"י (הובא בד"ס לסנה' שם) א"ר יוסף הקורא בספר בן סירא כקורא בספר מינין וכענין זה הוא ברי"ף. [10]) מוכח כי גם לפניו היתה הגי' כגי' הערוך.

בקראיתם כמה וערגה נפש הקורא על תענוגי הבל וכן העתיק סומכוס כ מ ה (תהלים ס"ב, ב') ו ע ר ג (שם מ"ב, ב') ע"י הפעל ἱμείρεται ולפי פי' זה עיקר מקומו באות ה"א ולכן פניתי שם (ח"ג, ר"כ) מקום ורמזתי על זה הע' כי בכל מקומות הנ"ל מוכח כי הה"א איננה שרשית וכ"ה מוכח מפי' הרמב"ם בידים ע"ש פירושו הרחוק והדחוק. ועוד מסדר הערכים בכ"י ובדפוסי' הראשוני' מוכח ברור כי גי' רבינו היתה במי"ם בסוף וכדאי' לפנינו בידים ובירו' סנהד' הנ"ל.

* מְרוּמֶּה (בינוני פועל מן רִמָּה ובהוראת התואר (betrügerisch סנהד' ל"ב: דין מרומה .. דין שאינו מרומה. שבועו' ל' סע"ב מניין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה וכו'.

מַרְמָהוּז (מל' מנדאי מארמאהוז = مرماحوز צומח שריחו נודף. עיי' לעף פפלנ"צ 252) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט רע"ב) וכי בשיל ליה גוזא ד מ ר מ ה ו ז פי' עץ של אילן שקורין מרמהוז שהוא קשה ודאי בשיל ליה כוליה אחרינא. *[אחי"ה נגררתי אחר גי' כ"י ק"ט וה"ב שגרסו בזי"ן בסוף ולא בנו"ן כדאי' בדפ"ע ובש"ס אבל בע' בחש וגז האחרון (ע"ש) גם בכ"י ה"ב בנו"ן ובש"ס בשתי פעמי' מרמהין] —

מַרְמָטָא (= מרמיטא נ"ל מל"י μορμωτός ענין בהלה schrecklich, fürchterlich והושאל לתרדמה tiefer Schlaf ורבינו פי' בע"א עיי' בפנים) בב"ר פר' י"ח (י"ז) ויפל ה' אלהים תרדמה ובפרש' מ"ה (מ"ד) ותרדמה נפלה על אברם רב אמר[1]) ג' תרדמות הן וכו' עד תרדמת מרמטא אין ראה [ואין יודע] ואין מקיץ כ י כ ל ם י ש נ י ם כ י ת ר ד מ ת ה' נ פ ל ה ע ל י ה ם (ש"א כ"ו, י"ב)[2]) פי' בל' לעז מ ר מ ו ר י ט ו[3]) כדכתיב (שמות ט"ו, ט"ז) ידמו כאבן. ובר"ג דפ' השותפין (ב"ב ד'.) באבני שישא כוחלא ומרמרא. — (א"ב בנוסחאות כתוב מרמטא ונ"ל שבעל הערוך גרס מרמרא אעפ"י שבספרים כתובים ונדפסים הערך הוא מרמטא ופי' מרמרא בל"י ורו' מין אבן שיש תרג' בהט ושש (אסתר א', ו') קרוסטלנין ומרמרין, ועמודי שש (שם) ועמודי מרמרין) *[אחי"ה בנו"ג בב"ר בשני מקומות מרמיטה ובילק' בראשי' רמז כ"ג וילק' לך לך רמז ע"ז מרמטא ונ"ל שהוא ל"י הנ"ל פי' בהלה או מל"ע مرمتا בלבול דעת וכן פי' המיוחס לרש"י בב"ר פי"ז וז"ל מרמטא: לשון בהלות אישטורדישאי"ן בלעז étourdissement Betäubung והוא שנה עמוקה בל"י δαρθάνω ובל"ר dormitio ענין שנה ועוד שנה עמוקה כעין מות ובאמת גי' הילק' בשמואל רמז קל"ט (שתי פעמים) תרדימת דורמיטא והיא ל"ר הנ"ל וכ"ה בזוהר ריש פרש' ויגש ודרגא דמותא עלייהו ואקרון דורמיטא ועיי' פי' ידי משה לב"ר פי"ז ובמערכי לשון לרמ"ל הגיה ללא נכון דורמיטא דזוהר שצ"ל מרמטא וכן מ"ש שהוא marmota Murmelthier עכבר נרדם רק לשון נופל על לשון הוא ואין שייכות לה למרמטא כי זו היא ל"י הנ"ל ומלת marmotta, marmota לאי"ט ול' ראמאנית היא ולא רומית ולא יונית. ולדעת רבינו הרי"ש נופלת תחת מרמרטא μαρμαρωτός כעין מרמר וקשה להלמו. ותרג' ירו' האבנים (דברי' ט', ט'. י') לוחי מרמִרָא והקבוץ שם ה', כ"ב לוחי מרמירין ועיי' תרג' איכ' ג', ט' ותרג' לדה"י א' כ"ט, ב' ועיי"ע מרמרא כי שם הוא מקומו] —

* מַרְמוּצִי (נ"ל מל"ע نمّص שבר אבנים כדי לחדדן zerschlagen die Steine um sie zu spitzen) קהל"ר פ' כי יש דברים הרבה: וכן המסקל בתוך שדהו ונותנו לרה"ר מה הנייה אית ליה חד תוקלא או חד מרמוצי וי"א מרצומי פי' שבירה כדי הידור אבנים וי"א מרצומי ענין פצע וחבורה עיי"ע רצם.

* מִרְמֵר (פלפל מן מָרַר עיי"ע erbittert werden) דניאל ח', ז' ויתמרמר אליו. פסיקת' רבתי ס"פ כ"ט מיד היה מתמרמר וכו', ושם: נתמרמר לצאת ותרג' וממר (משלי י"ז, כ"ה) וממרמיר, ועוד עיי"ע הבא וע' מתרמרמותא.

* מַרְמַר (מל"ע مرمر ובל"ר murmeln, murmuro) ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ד אזלו מרמרין אמרין וכו' פי' מתאוננים ומתרעמים ולא כפי' פני משה — ירו' ב"ב פ"י די"ז ע"ג מרמר הוגא ט"ס וצ"ל מדמר הונא פי' כשאמר הונא.

* מַרְמְרָא בל"י μάρμαρος וכן בל"ע مرمر אבן שיש Marmor) סוכ' נ"א: ב"ב ד'. אבני שיישא ומרמרא ובתרג' מרמירא ועיי"ע מרמטא

---

[1]) בדפו"ו רבנין. [2]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י וסוף הפסוק גם בדפו"ו. [3]) כ"ה בכ"י ו"נ א' ב' ל"ד ק"ט ה"ב וב"ר וכ"ה בדפ"ר מורמוריטו והוא בלאי"ט marmorito שיש ובדפ"ע אחרי' מורמוטי ובדא"מ מרמורו.

מרן (= מוֹרָן מגדל קטן מעץ בל״י μόσυν hōl-zerner Thurm בל״ע مأذنة בקִבוץ مأذن) בפ׳ השותפין (ב״ב י״א.) לא את המורן ולא את השובך. פי׳ מגדל קטן הוא שבונין בגנות. *[אחי״ה ורש״י פי׳ מיני פלטין ורמב״ם פי׳ ארמונים ולפע״ד עיקר כפי׳ הערוך ומל״י או ערבי׳ הנ״ל ואולי לפי זה עיקר הגי׳ מורן בדל״ת ובכ״י ש״ס מינכען המרון ובכ״י ה׳ המירן] —

מרן [1] (= מוֹרְנִית, מוֹרְנִיתָא בל״ס מורניתא מל״ע مرانة בקבוץ مران מין עץ הנקרא Kornelkirschbaum ועושין מעצו חניתות ע״כ נקרא בל״ע مرانة ג״כ חנית Speer, Wurfspiess) חרב וחנית ביד כל העם (ש״א י״ג, כ״ב) תרג׳ חרבא ומורנייתא. וחניתו מעוכה [בארץ] (שם כ״ו, ז׳) [תרג׳ ומורניתיה נעיצא בארעא][2]. בפסיקת׳ דויהי בשלח (פסיקת׳ דר״כ צד צ״ד.) נפקין בתריהון גשׁ חלביא[3] (בחוטרניא) [וצ״ל בחוטרייא][4] ובמורנייתא. — (א״ב פי׳ בל״י שבט) *[אחי״ה צ״ל בדברי ר״ב פי׳ בלי׳ ישמעאל (ולא יוני) והוא ל״ע הנ״ל ובא גם להעתקת משענתו (שמות כ״א, י״ט) שתר״י א׳ על מורניתיה להעתקת מקל יד (יחזק׳ ל״ט, ט׳) אעי מורנין וביותר להעתקת חנית (ש״א י״ט, ט׳. י׳. כ״ו, י״ב; ש״ב כ״ג ז׳; ישעי׳ ב׳, ד׳ ועוד) וכן להעתקת רמח (ירמי׳ מ״ו, ד׳) ומענית (תהלים קכ״ט, ג׳) ובשמ״ר ספ״ז הא לכם מוכנות מוֹרָנִיוֹת שלי . . מורניות שלי מוכנות הן] —

מרן (= מוֹרְנִין קבוץ מע׳ מרן הקודם לזה פי׳ עץ קארנעלקירשבוים) תרג׳ תדהר ותאשור (ישעי׳ מ״ט, י״ט; ס׳, י״ג) מורנין ואשכרענין. — (א״ב פי׳ בל״י מין הדס והוא תדהר) *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י ἡ μυῤῥίνη, ὁ μυῤῥινὸς והנכון כמו שכתבתי] —

מרניא (שם מקום אולי מראון (מדון) של מקרא עיי׳ בפנים) בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (פסיק׳ דר״כ צ״ד.) איתגלי ר׳ שמעון בן יוחי על מרוניא[5]. ובגמ׳ דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ד:) שדרינהו רבנן לבני מריון[6] ואסקוה. *[אחי״ה אצלי אין ספק שעיקר הגי׳ בב״מ לבני מרונאי וכ״ה מרוֹנָאֵי בפסיקת׳ דר״כ ובקהל״ר שם תחת גי׳ רבינו מרניא כי המקום נקרא מֵרוֹן והתואר יחיד רבים מרוֹנָאֵי והתואר יחיד זכר מֵרוֹנִי ב״ב קנ״ו: מעשה במרוני אחד שהיה בירושלם . . ושם: מרוני בריא היה ובקידושי׳ כ״ו: וירו׳ פיאה פ״ג ד״ז ע״ד הגי׳ מדוני ואולי גם זה נכון כי לפע״ד מרון הוא מראון של יהושע י״ב כ׳ שהוא אחד עם מדון (שם י״ט וי״א, א׳) והוא Μηρὼθ של בן מתתיהו עיי״ע בית מירון, מרון (ח״ב, ע״ה:) וע׳ גש חלב (שם שע״ט) ושם ושם נסמנו המקומות בש״ס ובמדרש ובענין תכונת מירון (ובזוהר שמיני מרוניא כגי׳ הערוך וכצ״ל בזהר האזינו תחת טרוניא: מרוניא עיי׳ רש״ב בפסיקת׳ שם) עיי׳ תבואת הארץ לרי״ש צד ק״א והיום נקרא ميرون והוא למערב צפת בערך שתי שעות ושם ביה״כ ישנה וסמוך לכפר לצד דרום קבורת ר״י הסנדלר ובסמוך מדרש ובתוכו ציון ר״ש בן יוחאי לצד דרום ור״א בנו למערבו ובירידת הנחל הוא מערת הלל ושמאי. ועיי׳ ג״כ כופ״ר פי״א צד מ״ז (דפ׳ בערלין), ועוד עיי׳ גיאגראפיא לנייבויער 228 והלאה] —

☞ מָרוֹן (לפע״ד מל״ס מָרָנָיָא מה ששייך לאדון הבית Hausherrngut) במשנ׳ דר״ה פ״ק (ט״ז.) כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון עיי״ע אמרנא. *[אחי״ה עיי״ע בן מרן וע׳ (ח״א, קכ״ו.) שפי׳ רבינו כבני כבשים וכו׳ והועתק מפי׳ ר״ח לר״ה י״ח. (בש״ס ווילנא) והבאתי שם ראיה מלש׳ ירו׳ כהדין דירין אבל כל זה בשטת רבינו אבל עתה הוברר לי כי הוא ל״ס הנ״ל כאמור וא״כ דירין י״ל שהוא קבוץ מן דיר, דירה (עיי״ע דר ב׳) וענינו מה ששייך לבית והיינו כבני מרון מה ששייך לאדון הבית ועוד עיי״ע בן אימרנא (ח״ב, קי״א). ומזה הענין מָרָנָא נדרי׳ נ׳. עיי״ע מר ב׳ פי׳ אדון, והושאל לאדון הכל היינו האל יתברך ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח ע״ד יהויריב גברה (מירון) [צ״ל מרון] קרתה מסרביי מסר בייתא לשנאייא. מרון קרתה פי׳ אדון העיר עיי׳ עמת״ל לה׳ לעווי שהזכיר ג״כ פייט לר״א קליר לט׳ אב המתחיל איכה: כנמסר הבית במסרבו מרון] —

* מֵיָרן (תואר. מן מר bitter) איכ״ר פ׳ נחנו פשענו עיי״ע כרגבאות ובע׳ עלת הגי׳ מרירן.

---

[1]) נגררנו אחר סדר שבכ״י ע׳ ק״ט ובדפ״ע אי׳ ע׳ מרניא קודם לזה. [2]) עיי״ע נץ א׳. [3]) בנו״ג הסדר וגוש חלבאי פקין בתר יהון ובקהל״ר פ׳ תן חלק אי׳ וגוש חלב אנפקון בתריה. [4]) וכ״ה בפסיקת׳, ובקהל״ר שם בחוטרי. [5]) בפסיק׳ דר״כ לי׳ ואי׳ בכ״י א״פ וכרמולי והוי רשב״י מתגלי על מרונאי (עיי׳ הערת ר״ש באבער שם אות רמ״ד) וכ״ה בקהל״ר פ׳ הן חלק. [6]) ובכ״י ש״ס לבני כר מריון ובנו״ג לבני בירי.

* מוֹרָנָא עיי"ע מראנה.

* מורנס (בל"ר קבוץ מן miro הוא mirones פי' מראות (Spiegel פסיקת' רבתי פכ"א צד ק': בהוצ' פריעדמאן: למורנס הזה שהוא מראה פנים מכל צד כך פנים בפנים דבר ה' עמכם פי' מראות עיי' פי' מלות זרות להח' גידעמאן בהוצאה הנ"ל, וסמ"ך הוא לפעמים סימן לרבים ד"מ בוקינוס עיי"ע, ועוד עיי"ע הבא אח"ז.

* מרום, מרות (נ"ל מל"ר mores gesittetes, zahmes Betragen) תוספת' ב"ק רפ"א במד"א בזמן שבאו מן המדבר אבל אם היו מרום מועד משלם חצי נזק ודע כי בכ"י אירפורט אי' אם היו תרבות ובמשנ' ב"ק פ"א מ"ד בני תרבות ובכ"י ו"ו אי' מרות ובדפוסי' בט"ס מרום וצ"ל מרום סמך סימן לרבים עיי"ע הקודם או יותר טוב צ"ל מרות, ומל"ר הנ"ל, ועיי' פי' מגן אברהם לתוספתא ב"ק.

מרס (מל"ע مرس פי' ממחק דוחק ובוחש zerreiben, drücken, pressen, rühren) בהגדה דמגילי' (י"ב:) מרס מרסנה (אסת' א', י"ד) כלום מרסו בדם כלום מרסו במנחות [1]. בפ' הוציאו לו (יומ' נ"ג:) נטל את הדם ממי שהוא ממרס בו [2]) פי' כגון בוחש כדאמרינן (ברכות ל"ח.) שבוחשין את השתית [3]). בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"א) ליתי תומא יחידאה וממרסיה במשחא ומלחא. בפ"ב בשביעי' (מ"י) ממרסין באורז בשביעית פי' ממחקין ומערבבין. — (א"ב תרג' מרות אשך (ויק' כ"א, כ') מרים פחדין). *[אחי"ה והוא עפ"י ההלכה (מנחו' פ"ז מ"ה) נמרחו אשכיו. ותרג' ומעוך די מרים וכפי' הערוך בוחש מוכח מתרג' אסת' א', י"ד הוו מרסן ובחשן ית דמא, וכנ"ה בתוספת' ב"ק פ"י לא יהא ממרס בדמה, באסת"ר פ' והקרב אליו מרס שהיה ממרס את העופות ממרסנא זה שהיה ממרס את הסלתות, ושם: מרס מי ממרס לפניך את העופות מרסנא מי ממרס לפניך את הסלתות ועוד שם: מְמרס אני מסרס וממעך את נפשם בתוך מעיהם. ויק"ר פי"ב מה ענבים הללו שאתה ממרסן וכו'] —

* מירוס עיי"ע מרום (מירום).

☞ מוּרְסָא (בועא מלאה מוגלא Eiterblatter) מסכת שבת פרקא קמא (ג'. ועיי"ע מפים וש"נ) ומפים מורסא פי' בועא כלומ' עוצר הבועא להוציא ממנה המוגלא והליחה. *[אחי"ה אולי מל"ע مرشة מכה וחבורה מלאה דם וליחה המגעל את הגוף. וכנ"ה בגיטי' ס"ט רע"ב למורסא וכו' עיי"ע רס ב'] —

☞ מוּרְסָן (הפסולת הגס של קמח grobe Kleie הפכו סובין) משנת דחלה פרק פירות חוצה לארץ (פ"ב מ"ו) הם ושאורן וסובן [4]) ומורסנן פי' פסולת דק של הקמח נקרא סובין ופסולת הגס מורסן. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ע"ו: תרומ' פי"א מ"ה ירו' פיאה פ"ז ד"כ. ירו' שביעי' פ"ט דל"ט. ירו' חלה ספ"ב דנ"ח ע"ד, ירו' סוט' פ"א די"ז: תוספת' שביעי' פ"ה, תוספת' שבת פ"ח (פ"ט), תוספת' ביצ' ספ"ד, תוספת' ב"ק רפ"י — ופירש"י עיי"ע סב ב'] —

* מוּרְסְתָא (מפעל מָרַס פי' דחיקה Druck, Unterdrückung) תרג' משאון (משלי כ"ו, כ"ו).

* מוּרְסִינְטוֹן כבר פירשתי בע' איריוסטו ע"ש בח"א, רפ"ד.

☞ מְרַע (מל"ס וכן בל"ע مرض חָלָה krank sein והתואר מַרַע בל"ס = מַרְעָא, בל"ע مريض והשם מַרְעָא, מרעיתא, מרעותא Krankheit) תרג' חלה את חליו (מ"ב י"ג, י"ד) מרעית מרעיה. *[אחי"ה ר"ב הביא דוגמא ראשונה שבמתורגמן ע' מרע וש"נ כמה וכמה ציונים אחרים ע"ש. באיתפעל בתרג' מ"א י"ד, א'; י"ז, י"ז; ש"ב י"ג, ב', ה', ו'. באפעל אונקל' לדברים כ"ט, כ"א; תר"י ב' לבראשי' ג', ט"ו; בפַעֵל תרג' ירמי' י"ד, י"ח; לנחום ג', י"ט. והתואר מְרַע תרג' חֹלֶה מרע ובקצת דפוסי' אחרוני' שכיב מרע וכ"ה בתרג' ש"א י"ט, י"ד והרבה בש"ס עיי' ב"ב קמ"ו: קמ"ז. קנ"א. קנ"ג וזולתו והקבוץ נדרי' מ"ט רע"ב ר"ה ט"ז. עיי"ע קצר ב'. והשם ב"ב קנ"ג. ומגו מרעיה איפטר וכו' ותרג' ירו' א' למשכב (שמות כ"א, י"ח) למרע ועיי' דוגמאות אצל ה' לעווי בעמת"ר ח"ב 72 וש"נ גם מרוֹעא ומרעִיתא (מרעותא) — והקבוץ מרעין בישין אונק' לשמות כ"ג, כ"ה ב"ב נ"ח: עיי"ע רש ב'] —

* מִרְעֵי, מַרְעִיתָא (מל"ס מִרְעֶה בל"ע مرعى، مرعاة Weide, Weideplatz) תר"י א' לבראשית

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מירסו בדם לפניך מירסו במנחות לפניך. [2]) וכ"ה ביומי מ"ג: ונותנו מי שהוא ממרס בו. [3]) וכן מוכח מעי' שתית ובעי' בחש שתות וכ"ה לפנינו. [4]) ועיי"ע סאורא.

י"ג, ז' אתר מרעי. תרג' לדה"י א', ד' ל"ט אתר.. למרעיתא. ב"מ פ"ו רע"ב תור ממרעיתו. שהש"ר פ' שני שדיך מרעיתן של ישראל. — תמורה י"ח. עיי"ע מרג ב'. — ומה שענינו פרֶש עיי"ע רע ה'.

* מֵרֵיעוּת (מל"מ מֵרֵע Geselligkeit) מ"ק כ"ב: שמחת מריעות — תוספת שביעית רפ"ב ט"ס עיי"ע מרביות ב'.

מַרְעַל (אולי מל"ע ارعل פי' תלה משני צדדין כלומ' כלים שתלויים משני צדדי הבהמה ועוד עיי' בפני') בויק"ר בריש קדושים (פכ"ה) קרץ בליליא ומלא מרעלא וטען על חמרא פי' כלים שמשימין[1]) על החמור ושמם ציסטא[2]) בלעז. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א', ב' ל"ד והוא לאי"ט cesta פי' סל ובאמת בתנחו' קדשים סי' ח' אי' סל גדול ובנו"ג בויק"ר מה עביד מלא מרעליה תינין וכו' ובקהל"ר פ' וסבותי אני: מלא מרעיליה תאינין ולפע"ד נ"ל שבשני מקומות ט"ס וצ"ל קרטיליה שאי' קודם לזה בסיפור הנ"ל. ואם כדברי רבינו אז נגזר מל"ע הנ"ל. ועוד אעיר על ל"ר אמצעי' mergulus קערה קטנה] —

* מַרְפֵּא (מל"ט ובפרט שאילת שלום בעיטוש Genesung) ברכו' נ"ג. לא היו אומרים מרפא בביה"מ תוספת' שבת פ"ז (פ"ח) עיי"ע זיטא (ח"ג, רפ"ג.) וע' יים במו"ע.

מְרֻפָּט (מפעל רפט מל"ע رفض schlaff herab-hängen) בר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ב.) מנעל המרופט פי' רפוי שמשתרבב מן הרגל ונופל ממנו כמו (שבת קנ"ב.) אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה (ש"ב י"ט, ל"ו) מכאן ששפתותיהם של זקנים מתרפטות ואינו יכול לקפוץ שפתותיו לטעום החיך המאכל ומשתרבבות ומתרופפות. *[אחי"ה וז"ל ר"ח בשבת שם (בדפי' ווילנא): פי' מתרפטות משתרבבות והוא מתרופפות אינם מתאמצת להסתם הפה בחזקה ע"כ. עיקר מקומו בע' רפט וש"נ חוץ משני ציונים הנ"ל עוד מגילי' כ"ו: האי תיבותא דאירפט ועיי' פירוש רבינו שם (עפ"י פי' ר"ח כמו שאכתב) וקרוב לזה פירש"י במגילי' נתקלקל ונפרד מחבורו ע"כ אבל בשבת וביבמו' פי' מבקעות והוא מל"ע نفذ durchstossen, durchstechen] —

* מרפייתה (?) (מין פירות ועיי' בפנים) ירו' מעשרות פ"א דמ"ח סע"ד וכל הלבנים [משיקרחו] (מעשרו' פ"א מ"ג) כגון אילין מרפייתה ואולי צ"ל מרכייתה והוא בל"ע مرافية מין צומח (דומה לחמץ حمض Sauerampfer) ופי' דרך הפירות האלה כשהן בוסר מכוסים בשערות כמו נוצה ובגמר בישולן נופלין ונעשים לבנים.

* מרפים עיי"ע מפים ב'.

מַרְפֶּסֶת (מפעל רפס (דניאל ז', ז') ענין דריכה ורמיסה והושאל לנסר שרופסין בו לעלות עליו לעליה ומשם לארץ ועיי' בפנים וכדברי רבינו כעין שנקרא Balkon, Veranda) בפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ה:) הנותן עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת [ובהשותפין גמר' אי הולקין (ב"ב י"א:) היו חמשה בתים פתוחין למרפסת אין להם אלא ד' אמות[3]) פי' כגון אויר מסובב ובו פתח פתוח ובאותו האויר המסובב קירות יש בתוכו בתים פתוחים בו ומעלות עולות בעליות אין אומר ינתן לכל בית ד' אמות בחצר אלא נותנין לפתח המרפסת[4]) ד' אמות בלבד. *[אחי"ה וז"ל רגמ"ה כ"י לב"ב אשר ת"י (וממנו נדפס בש"ס ווילנא) מרפסת היינו עלייה שיש לה ד' פתחים או יותר בשורה אחת ועושין לפניהם נסר ארוך שרופסין עליו ולסוף אותו נסר סולם שיורדין בו לארץ ולפני אותו סולם יש פתח שנועל בעד המרפסת כל אותן ד' פתחים של עלייה ע"כ ורש"י פי' בב"ב מרפסת אלויי"ר[5]) והרבה פתחי עלייה פתוחין לו וכולן עולין דרך סולם אחד שקורין דגרי"ד[6]). וכנ"ה איזה פעמי' בעירובי' פ"ג: פ"ד. מ"ק י"א. ירו' עירובי' ספ"ח דכ"ה: ירו' סוטי' פ"ח דכ"ב ע"ד תוספת' עירובי' פ"ט (פ"ו). וראיה לפירוש רגמ"ה ממה דאי' בעירו' פ"ד רע"א ומאי קרי לה מרפסת דקסלקי במרפסת וכו' — ועה"ק שנ"ב לועזו ע"י אומגנג והוא Galerie = Umgang ואולי לעז הנ"ל שברש"י צ"ל ג"כ גלרי"א galerie] —

מַרְפֵּק (מל"ע مرفق Ellenbogen פי' אציל Hand-gelenk, Achselgelenk) בפ' המצניע (שבת פ"י מ"ג) המוציא בפיו ובמרפקו. בפ"ה[7]) בערכי' (מ"א די"ט.) ממלא את החבית מים ומכניסה עד

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"מ ובדפ"ע שמשיאין. [2]) בדפ"ע ציסטי. [3]) כצ"ל כי על זה הציון שלי' בדפ"ע כיון רבינו בפירושו. [4]) בדפי' וויניצי' המרפשת. [5]) אולי ל"צ Lustgang allée ובמנחו' ל"ג: לועז מרפסת: אלואויר"א ואולי הוא ל"צ Gang, allure. [6]) Stufe degré. [7]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בפ"ח.

מרפקו [1]). בפ"ק באהילות (מ"ח) [ושנים] במרפק. בב"ר פרש' מ"ה [2]) (לפנינו פ' מ"ד) אל תירא אברם. ובפ' ס"ו (ס"ה) גשה נא ואמושך והיו אוחזין במרפקו כדי שלא יפול. על כל אצילי ידי (יחזק' י"ג, י"ח) תרג' על כל מרפקי ידין [3]) פי' שחי ובלעז טיטיל"א. *[אחי"ה והוא לאי"ט ditello פי' בית השחי Achselhöhle וכן פי' אציל עיין רד"ק ליחזק' שם וז"ל ואציליהם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו [צ"ל ידין] והמרפיק הוא בית השחי כמו שאמרו רז"ל בפיו ובמרפק ועיי' רד"ק לירמי' ל"ח, י"ב ורש"י לועז שם איישילא"ש Achsel aiselles ועיי' לשבת שם ותוספו' שם חולקין עליו עש"ה אבל גם רגמ"ה כ"י לערכין (בקובץ כ"י אנגייליק' דף קמ"ב.) פי' מרפקו: בית שחי והר"ש באהלו' פ"א מ"ח חולק על זה ע"ש וכנראה שגם רה"ג פי' בענין שחי כי באהלו' שם אחרי שהביאו תרג' יחזק' מרפקי (ידיו) [ידין] כתב וז"ל ושמו בטיית הם הבין ע"כ ונ"ל שצ"ל אביט והוא ל"ע ابط ובקבוץ آباط פי' שחי ובמספר זוגי باطين באטין ואולי כצ"ל בפי' רה"ג — ובפי' רמב"ם לאהלו' מבואר ע"י קובדו והוא לי' איספניא codo, cobdo מל"ר cubitum ובזה הענין מרפק כל"ע ועיי' תוספו' שבת שם. והקבוץ נזיר נ"ב: (מפרקי) [צ"ל מרפקי] ידים ורגלים אבל עיי"ע רב א'. ובע' פרק א' פי' רבינו מרפק בענין אחר ע"ש] —

* מוֹרִיפַּת (שם שָׂדֶה נקבה) שבת ס"ז. כבר פירשתי בע' אסטממיתיה (ח"א, קע"א:)

* מָרַץ (ענין ריצה) תוספת' פרה ספ"ט (י') בכ"י אירפ' המים הנמשכין והנמרצין פסולין. ובנו"ג והנגררין.

* מַרְצוּמִי פי' פצע וחבורה ועוד עיי"ע מרמוצי.

* מַרְצֵעַ, מַרְצְעָא (מל"מ שם כלי לנקב בו Pfriemen ועוד בהשאילה עיי' בפנים) קידושי' כ"א: ולקחת את המרצע (דברים ט"ו, י"ז) מה מרצע מיוחד של מתכת וכו' ד"א המרצע להביא המרצע הגדול. שבועו' ד': בכורו' נ"א. עיי"ע סל ד'. והקבוץ קידושי' שם מיוחד שבמרצעין. והושאל לגזירה ולרצועה אשר בה רודין המחוייבין. ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו סע"ב ורע"ג מרצעה דעקיבה בן יוסף בא לכאן.

מַרְצֻף (= מַרְצוּפִין מל"י μάρσιπος, μάρσιππος, μαρσίπιον, μαρσύπιον בל"ר marsupium כיס ואמתחת (Beutel, Sack בפ' המוציא יין (שבת פ':) אדמה כחותם המרצופין. בפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) לא מכר את העבדים [ולא] את המרצופין. פ"כ בכלי' (מ"א) הכרים והכסות והשקים והמרצופין. בפ' י"ז [4]) באהילות (מ"ה) מצטרפין כחותם המרצופין. פי' שקים גדולים שנותנין בהם הסחורות של ספינות. — (א"ב פי' בל"י ורו' אמתחת וכיס). *[אחי"ה וכן העתיקו ע' זקנים אמתחת (בראשית מ"ב, כ"ז. כ"ח; מ"ג, י"ב) ועוד כיס (דברים כ"ה, י"ג; מיכי ו', י"א) ועוד שק (בראשי' מ"ב כ"ז) ע"י μάρσιππος ולמשלי א', י"ד אי' בהעתקת μαρσύππιον כיס: וא"כ הוא היחיד בלישנא קלילא ממלה יוני' הקודמת והוא הוא ל"ר הנ"ל וכן בירו' שבת ספ"י די"ב ע"ד להריק בה את המרצופין. אבל במקומות הנ"ל וכן בב"ב ס"ז: ירו' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג נראה שהוא הקבוץ והוזכר לרוב אצל שקים והחלוק שבניהם עיי' בפירשב"ם לב"ב ס"ז: ד"ה והשקין ומתוך פירושו לב"ב ע"ג. מוכח שדעתו ג"כ שהם שקים לפרקמטיא של ספינות (ועיי' בפירש"י לשבת פ':) וכן הוא מבואר בפירוש רה"ג לכלי' פ"כ מ"א אשר אחריו נגרר רבינו בעל הערוך ושם בסד"ט צד 14 אי' ושמו בטיית גראיר והוא ל"ע غرائر הקבוץ מן غرارة שק של תבואה ולאהלות פי"ז מ"א לועז בטיית כורג והוא בל"ע خرج Reisesack ובפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ס"ז: פי' מרצופין שלועזין מאל"ש ואולי צ"ל וואל"ש בל"צ valise Reisesack וכן בתנחומ' הישן פ' חקת צד נ' בהוצ' רש"ב בכ"י ר': לקח כל הכלים של ביהמ"ק ושמם במרצופים שלו וכו'] —

1 מָרַק (מל"מ (כמו מרט) ענין החלק ונקות וצחצוח וכ"ה בל"ס מְרַק reiben, poliren והושאל לגמר מלאכה vollenden ועיי' בפנים) בפ' אמר להם הממונה (יומ' ל"א:) ובר"פ השוחט בגמ' רוב אחד (חולי' כ"ט סע"א) קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו. למה לי למרק מצוה למרק (יומ' ל"ג רע"א חולי' כ"ט רע"ב) פירוש מצוה להשלים בשחיטה מיעוט סימנים שנשארו שלא ישאר כלום [5]). בר"ג דברכו' (ה' סע"א) ייסורין הממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה פי' מריקין דמו ומכלין

---

[1]) ושם י"ט: אי' עד האציל. [2]) כ"ה לנכון בכ"י אבל בדפ"ע בט"ס מ"ח. [3]) כ"ה בדפ"ר, ובכ"י ק"ם ידוהי, ובכ"י ב"ר ידים ובפי' רה"ג לאהלו' ידיו. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע י"ו. [5]) והוא עפ"י פי' ר"ח ביומ' ל"ג. וז"ל (בש"ס ווילנא יומ' ל"ב סע"ב) צריך אחר למרק כלומ' להשלים להתוך מיעוט הסימנים הנשארים משום דמצוה למרק כלומ' מצוה לחתוך תשלום הנותר בסימנים ולא נחתך ע"כ וכן פירש רגמ"ה כ"י לחולי' כ"ט. (בקובץ כ"י אנגייליקא דף רצ"ז.) מירק כלומ' דגמר השחיטה ע"כ ועיי' תוספו' חולי' שם ד"ה ומירק. ובעוקצין פ"ב מ"ה פי' רה"ג מירק באריכות ע"ש וסיים פי' מירוק כשיהתוך לשנים דבר שהוא חתוך בו מקצת.

כחו מלשון המתחיל במצוה אומר לו מרוק (ירושי פסחי׳ ספ״י דל״ז ע״ד ירו׳ ר״ה ספ״א דנ״ז ע״ג, ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס סע״ב) פי׳ כלה והשלם המצוה[1]. בפ״ד בתמיד (מ״ב) מירק את ההפשט. ובהעושה פי״ג באהילות (מ״ג) שייר בה החרש מלמטה או מלמעלה[2]) הגיפה ולא מירקה פי׳ שייר האומן הגיפה סגר הדלת אבל לא השלים הסגירה. בסוף מקואות (פ״י מ״א) או שהכניסן כדרכן ולא מירקן פי׳ לא גמר מלאכתן. *[אחי״ה פי׳ מרק בפיעל ובפעל בדרך השאילה ענין גמר ותשלום כי ע״י מריקת הכלי הוא נגמר. ונאמר על גמר מילה ירו׳ שבת פי״ט די״ז סע״ב הדא דתימר בשאין בו (ובירו׳ יבמו׳ פ״ח ד״ט. אי׳ בשאין ביום) כדי למרק אבל אם יש בו (ביום) כדי למרק ממרק ואינו חושש, ועוד על הזריקה ירו׳ יומ׳ פ״ה דמ״ג. הקרנות ממרקות אותן, ועוד על לקיחה ומכירה ב״מ ט״ו. ורבינו הביאו בע׳ הבא אח״ז ובאמת יותר שייך לשם. ועוד על גמר שלום הנדוניא ירו׳ כתובו׳ ספ״ו ד״ל ע״ג ולא ממריק לה פורנא וכו׳ עד שעה שהוא ממרקה. — אבל בב״ר פס״ט ממרקין לך מן חוביך נ״ל שצ״ל ממרחין עיי׳ מ״כ בפר׳ מ״א ורבינו בע׳ מג ובע׳ שק ג׳ לא גרס לה או שייך לע׳ הבא אח״ז וש״נ ג״כ ייסורין הממרקין וכו׳ ברכו׳ הנ״ל ויתר הדוגמאות כי כולם ענין שחיקה וצחצוח הם. ועוד בענין גמר חתיכה בנפעל תוספת׳ עוקצי׳ פ״ב שנמרק חצייה וחצייה קיים הרי זה אינו חבור נמרק האמצעי וכו׳ איזה פעמים ובעוקצין פ״ב מ״ה אי׳ בפיעל אעפ״י שלא מירק ועיי׳ הר״ש שם. וכן בפיעל בתוספת׳ חולי׳ רפ״א ישראל ששחט ומירק הגוי . . גוי ששחט ומירק ישראל וכו׳] —

2 מָרַק (מע׳ הקודם מל״מ ענין צחצוח poliren, reiben והושאל לנקיית הנפש מחטא (reinigen, blank reiben בכמה מדליקין בגמ׳ על ג׳ עבירות (שבת ל״ג סע״א) כל הממרק עצמו לעבירה פצועות וחבורות יוצאות בו שנא׳ (משלי כ׳, ל׳) חבורות פצע תמרוק[3]) ברע. פי׳ המהבהב כמו (ירמי׳ מ״ו, ד׳) מרקו הרמחים ענין חידוד, בפ׳ שנים אוחזין בגמ׳ מצא שטרי חוב (ב״מ ט״ו.) ואנא אוקים ואידכי ואמריק ואישפי[4]) זביני אילין, בזבחי׳ בפ׳ דם חטאת (צ״ה:) טעונין מריקה ושטיפה, בסיפרא בצו בפרשת חטאת (פרש׳ ז׳ פרק ג׳) ת״ר מריקה ושטיפה בצונן דברי ר׳ מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס וחכמי׳ אומרי׳ מריקה בחמין ושטיפה בצונן[5]). הומרק סירו (סנהד׳ צ״ב סע״ב) פי׳ בע׳ סר (ג׳). *[אחי״ה הוראת זה השרש מל״מ ענין צחצוח וחידוד ונקיות הוא ומזה בריש קהל׳ רבה מעשה וכו׳ וראה שם אבן אחת וכו׳ ומירקה פי׳ היה מצחצחה ועשאה בהירה ובריש שהש״ר וילק׳ מ״א רמז קפ״ב וילק׳ משלי רמז תתק״ס בשנוי הגירס׳. והושאל לנקיית הנפש מעון ולכאן שייך ציון מע׳ הנ״ל מברכו׳ ה׳ סע״א ייסורין ממרקין כל גופו של אדם, וכן שם: יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם[6]). וכן ביום פ״ו. יסורין ממרקין . . ומיתה ממרקת ועיי׳ ירו׳ יומ׳ ספ״ח דמ״ה ע״ג וירו׳ סנהד׳ ספ״ב דכ״ז סע״ג. ופי׳ ממרקת מנקה ומטהרת וכן בירו׳ הוריו׳ ספ״ב דמ״ו ע״ד מה חטאת מכפרת וממרקת אף אשם מכפר וממרק וכו׳, ב״ר ר״פ ס״ב החולי מטרק פי׳ מנקה עונות ועיין פירש״י בשבת קי״ח: ד״ה ממתי מחולי בני מעיים. ולפי זה יש לקיים ג״י ממרקין לך מן חוביך ב״ר פס״ט עיי״ע הקודם וכן ענין מרק בל׳ שומרוני פרע חוב וירצו את עונם (ויק׳ כ״ו מ״ג) תר״י ב׳ ימרקו ית חוביהון. ולכן נאמר ג״כ מנקיית החוב והפרעון וזה ענין אמריק בב״מ ט״ו. ולכן הוזכר יחד עם אידכי (אדכי) פי׳ אטהר. אבל הממרק עצמו וכו׳ (שבת ל״ג סע״א) נ״ל מל״ע ירק פונה ונוטה מדרך הישר וכן הבין פירש״י ע״ש ובפי׳ משלי (כ׳ ל׳) הביא רק הדרוש — ובעצם הראשונה ענין מריקה מל״מ (ויק״ר ו׳, כ״א) הרבה בזבחי׳ צ״ד: צ״ה: צ״ו: צ״ז. וספרא צו הנ״ל ותוספת׳ זבחי׳ ספ״י] —

מרק (= מַרְקָא לדעת רבינו טיט מעורב בו שער של צאן או טיט שרוי בלובן ביצה עיי׳

[1]) בירו׳ בכי״מ אי׳ מכיון שהתחיל במצוה אומר לו מרק ובתוספו׳ חולי׳ כ״ט. ד״ה ומירק הביא בשם מדרש מי שהתחיל במצוה אומרין לו מרוק ותידו״ש שנעלמו מעיניהם וגם מעיני הגרי״ב בהפשב״ע מקומות הנ״ל בירושי׳ ובמדרש לא מצאתי כי אם בתדב״א זוטי׳ פ״ט מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה מתחייב בנפשו ועיי׳ סוט׳ י״ג רע״ב כל העושה דבר ולא גמרו וכו׳ וכ״ה בתנחומ׳ עקב סי׳ ו׳ ושם אי׳ עוד אם התחלת במצוה הוי גומר את כלה וכו׳. [3]) בנו״ג חרש מלמטן או מלמעלן. [3]) כ״ה הקרי והכתיב תמריק. [4]) כ״ה בכל כ״י ערוך וכ״ה בע׳ שף ג׳ ושם אשפי וכ״ה לפנינו אבל בכי׳ ש״ס ואיספי עיי׳ ד״ס לב״מ צד י״ח. וש״נ קצת בסדר אחר ובפי׳ ר״ח לב״מ (בש״ס ווילנא) הסדר: אנא אשפי ואמרק וארכי, ובדפ״ע בע׳ נוכחי בש״ס ואיפשי. [5]) בנו״ג בסיפרא רק בזה״ל: מריקה ושטיפה מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס. אבל כגי׳ רבינו אי׳ בזבחי׳ צ״ז. ואולי כן היה בספרי רבינו גם בסיפרא שם. [6]) ובילק׳ עקב רמז תת״ן גם כאן: כל גופו של אדם.

בפנים ולפע"ד מל"פ مُرْك טיט של דבק (Leim באילו חוצצין פ"ט במקואות (מ"ב) ר' יוסי מטהר בשל יוצרים ומטמא בשל מרקא, פי' טיט שמערבין בו דברים אחרים לחזקו כדכתי' (משלי כ', ל') תמרוק ברע ובתמרוקי הנשים (אסתר ב', י"ב) והוא שעד של צאן, וי"א טיט מתוקן לעושי כלי חרש שרוי בלובן ביצה לתקן בו כלים שנסדקו ואין המים ממחהו [1]. *[אחי"ה הביאו הר"ש בשם הערוך וז"ל רה"ג בסד"ט 32 בשל מריקה פי' כדאמר' בתוספת' (מקואות רפ"ז) ר' יוסי מטמא בשל מריקה ששפין בו פי' סכין סדקי [2]) כלים וזה פי' מריקה טיט עבה יותר משל יוצרים כדכתי' (משלי שם) תמריק ברע וכתי' (אסת' שם) ובתמרוקי הנשים ע"כ וא"כ שניהם מוציאים המלה מל"מ שענינו כמו בל"ע مرغ = مرخ סיכה בשמן וזולתו או מל"ע مرج ענין עירבוב mischen ובפרט פי' מרקא לפי דעת רבינו שער של צאן וכיון לל"ע مرق פי' צמר של צאן שאינו נקי ובפי' י"א נ"ל שכיון לל"פ مرغة ביצה אבל לפע"ד הוא ל"פ הרשומ' בתחלת הערך והיינו טיט של דבק לתקן בו שברי כלים, והוא יותר עב מטיט של יוצרים כדעת רה"ג והרמב"ם בפי"מ למקואות הנ"ל. ודע כי בנו"ג מרקה ובתוספת' מקואו' שם וכפי גי' רה"ג מריקה [3]) ורש"י לב"מ מ"ז רע"ב פי' מרוקא כלי העשוי מגללי בקר נראה שפי' כן כמו טיט של מריקה וכיון לל"ע مرغ גללי בקר אבל עיי"ע מרוקא — ובענין הראשון היינו עירוב של סממנים מלשון תמרוקי נשים אי' ג"כ בירו' ביצ' פ"א ד"ס רע"ד העושה אלונתין בשבת חייב משום מרקיה (וצ"ל או מרקה או מריקה), ושם: ביום טוב חייב משום מרקה עיי"ע אלונתית (ח"א, ק"א.)] —

מרקא (בל"ר meracum יין בלתי מזוג ungemisch-ter Wein) בפ' הערל בגמ' א"ר יהושע (יבמות פ' רע"א) ממאי הוי דאפיא אימיה [4]) בטיהרא ושתיא שכרא מרקא בר"ג בפ' בכל מערבין (עירו' כ"ט סע"ב) וברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) ונשתי בתריה חמרא מרקא לישתי שכרא מרקא [5]) פי' מזוג במים. פ"א „השוקט על שמריו כדכתי' (ירמי' מ"ח, י"א) [ושקט הוא על שמריו] ולא הורק מכלי אל כלי" [6]). פ"א יין המורק וצלול. — (א"ב פי' בל"ר חי בלתי מזוג) *[אחי"ה כפי' הראשון אי' ברש"י לעירו' לגיטי' ויבמו' הנ"ל וכפ"א האחרון הוא ענין מלה ערבי' مروّق יין מסונן וצלול ור"ב כיון לל"ר הנ"ל] —

מרוקא (נ"ל כמו מורקא בל"ע مرخة תמרים שאינם מבושלי' (unreife Datteln בפ' הזהב בגמ' דסמוך לאסימון (ב"מ מ"ז סע"א ורע"ב) קונין במרקא [7]) פי' „גרעינא של תמרה שמחליקין בה תפר הנייר". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא), וכ"ה בתוספ' ד"ה מרוקא ושם שמחליקין בהם את הקלף, ופירש"י עיי' בע' מרק ג' וכן פי' רבינו יהונתן הובא בשט"מ ושם פי' הראב"ד עביט של מימי רגלים, ולדעת ה' פערלעס (עט"ש 38) הוא מל"ר amurea פסולת של שמן ולפי זה עיקר הגי' מורקא ואולי מל"ע הנ"ל והסופרים החליפוהו במוריקא הרגיל יותר עיי"ע הבא אח"ז] —

מריקא (= מוֹרִיקָא מל"ע مريّق Saflor) בס"נ דפ"ק דביצה (י"ד.) אי נמי במוריקא. בס"נ דפ"ק דע"ז (כ"ב.) הנהו מוריקא'. נרד וכרכום (שה"ש ד', י"ד) תרג' רשק ומוריקא. *[אחי"ה ובע' רשק: רשקא ומוריקא ועיי"ע פוּךְ ומ"ש בענין רשקא. גיטי' ע', עיי"ע חח א' (ח"ג שפ"ו.), שבת ק"י רע"ב עיי"ע כן ג'. חולי' מ"ז: עיי"ע כשות. ומוריקא הוא הוא חריע עיי"ע (ח"ג, תצ"ח:) וש"נ ירו' כלאי' פ"ב דכ"ה. ועוד עיי"ע אסטים (ח"א קע"ב.) ומ"ש בשם רה"ג מעוקצין ג'. ג' ועוד עיי"ע כרכום — והתואר רבים מוֹרִיקָאֵי ע"ז הנ"ל זורעי גנות כרכום עיי' פירש"י] —

*** מֵירוּק** (פי' שפיכה die Ergiessung מפעל רוק בהפעיל) יבמו' נ"ה: ביאת המירוק פי' שפיכת הזרע, ושם מירוק גיד, מירוק עטרה.

*** מְרִיקָא** (מפעל מָרַק ב' das Ausspülen) עיי"ע מרק ב' וש"נ.

*** מִרְקַחַת, מרקחתא** (מל"מ ענינו מרקחה Salbe) ב"ר פ"י ובהם הרוקח מרקח את המרקחת. באיכ"ר פתיחת' סי' ה' והובא בע' תסס בשם בריש

---

[1]) בר"ש ממחקו. [2]) וכ"ה בתוספ' כ"י אירפורט ובנו"ג בט"ס מירקו וצ"ל סידקי. [3]) וכ"ה בכ"י בתוספ' ובדפ"ע מריקא. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט אמית ונ"ל שצ"ל אומיה ועיי"ע טהר ב' (ח"ד י"ז הערה 6) ובנו"ג ג"כ דאפיה אימיה ובדפ"ע בט"ס רפיא אמיה (דאומיה) וט"ס הוא. [5]) לי' בש"ס וכל זה אי' בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר ובדפ"ע לי' שני ציונים האחרונים. [6]) הועתק מפי' ר"ח לעירובי' (בש"ס ווילנא). [7]) כ"ה ככ"י ק"ט ובדפ"ע ובש"ס במוריקא וצ"ל במרוקא וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח.

(מגילה) [צ"ל מגילת איכה] גופן תוסס כהרא מרקחתא.

מֶרְקוּלִים (מל"ר Mercurius והוא אצל יוניים Ἑρμῆς עיי' בפנים) בפ' ד' מיתות (סנה' ס' רע"ב) הזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו [1] בע"ז פ' ר' ישמעאל אומ' (מ"ט:) ג' אבנים זו בצד זו בצד מרקולים [2]. בפ' אילו מציאות בגמ' ואלו חייב להכריז (ב"מ כ"ה:) באבני בית קולים מהו פי' „בית ע"ז שמה מרקולים (עבודתה) [צ"ל עבודתו] [3] רגימת אבנים (ועיקרה) [צ"ל ועיקרו] כדתניא בר"ג דפ' ר"י (ע"ז נ'. וכ"ה בב"מ שם) אלו הן אבני בית מרקולים [4] אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן"[5]. — (א"ב פי' בל"ר מרקורים שם אליל ממונה על עוברי דרכים והיו מקימים פסל זה בפרשת דרכים עשוי מאבן ובידו נטויה היה מורה הדרך אשר ילכו בה וגם היו מקימים אבן אחת על שתי אחרות בפרקי הדרך והאורחים בעברם לכבוד האליל משליכים שם אבן) *[אחי"ה ועיי' מ"ש בע' אבני בית קולים (ח"א, י"ד בהערה 10) ושם הוכחתי כי שם קולים יש לה קצת שייכות למרקולים ועיי' תוספ' ב"מ כ"ה: באבני. והרבה בענין מרקולים ועבודתו עיי' בע"ז נ'. סנהד' ס"ד. חולי' קל"ג סע"א ירו' סנהד' רפ"ה דכ"ב ע"ד ושם פ"י דכ"ח ע"ד, ירו' ע"ז רפ"ד דמ"ג סע"ג ורע"ד, תוספת' ע"ז ספ"ז. אבל בברכו' נ"ז סע"ב הרואה מרקולים לי' בכ"י ש"ס ובתוספת' ברכו' כ"י רפ"ו אי' הרואה עבודה זרה ובנו"ג עכו"ם אבל עיי' מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע והאריך בענין מרקולים] —

* 1 מַרְקוֹעַ (פי' בל"ע مرقّع, مرقّعة חתיכה מבלויי בגדים לתקן בו הבגדים ,der Flecken (Fetzen eines Kleides ירו' סנהד' רפ"ד דכ"ב: איתקלף . . מרקועך והקבוץ מַרְקוֹעִין, מַרְקָעָן עיי"ע מרדעת ומ"ש וש"נ איכ"ר פ' רבתי וירו' מ"ש פ"ד דנ"ה סע"ב.

* 2 מַרְקוֹעַ (= מַרְקִיעַ מל"י האמצ' μεργία חלק וחתיכה ופרוסה (Stück, Laib עיי"ע גרב ג' (חי"ב, שמ"ח:) ושם הארכתי.

מרקפא (לדעת רבינו דפק (anklopfen בריש ויק"ר פרש' והוא ישקיט (פ"ה) דידעא למישאל אזלא לגבי מגירתא תרעא פתיח [6] מרקפא ליה, פי' מקשת בפתח ודופקת ומבעבעת. *[אחי"ה ענין מבעבעת פי' נחירה להוציא קול עיי"ע בעבע ב' (ח"ב, קל"ח:) ובנו"ג מדפק ליה וזה עולה יפה עם פי' רבינו ואם גי' מרקפא נכון אז ענינו מל"ע رقب פי' המתין warten כלומ' ממתנת בפתח ולא הלכה פתאום וכמאמר רז"ל אל תכנס לביתך פתאום כ"ש לבית חברך עיי' סוף ע' בעבע ב'] —

* מרקוש צ"ל תרקוש עיי"ע וש"נ תוספת' שבת ר"פ י"ד (פט"ו).

* מָרַר (מל"ט ענין מרירות הטעם bitter sein והושאל ליגון וצער (erbittert sein הרבה בתרג' ושם פעלים ושמות עיי' דוגמאות במתורגמן ואצל הח' לעווי וכן בדרז"ל בפיעל והתפעל שהש"ר פ' צרור המור ופ' מי זאת ומה המור הזה כל מי שליקטו ידיו מתְמָרְרוֹת כך אברהם מְמָרֵר עצמו וכו', בהפעיל: שבת פ"ח: מיצר ומֵימַר, בפלפל עיי"ע מרמר, והתואר מָרִיר ברכו' נ"ו, שבת קכ"ז סע"ב ב"מ קי"ג: ולנקבה מְרִירְתָּא ב"ב כ', ורבים מְרִירֵי ליבא מ"ק ח'. והשם באסת"ר פ' אם על המלך: בוכים במֶרֶר והקבוץ בשהש"ר פ' קמתי וידי נטפו מור (שה"ש ה', ה') מְרָרִים דגזר כורש וכו', ובל"ס מְרָרָא (das Bittere) ע"ז ל"א: מרורא דכשותא. סנהד' י"ט. אגב מרריה. וקבוץ עירו' י"ח: מְרוֹרִין, ירו' מגיל' פ"ד דע"ד ע"ד פטירין עם מרורין וכצ"ל בתרג' של מצות ומררים (שמות י"ב, ח') ושם מופשט מֵירוּר וכן דרש מרים על שם המֵירוּר פסיקת' רבתי פט"ו וילק' שה"ש רמז תתקפ"ו (צד קע"ח רע"א) ובשהש"ר פ' כי הנה הסתו: מרים לשון מירור הוא. וכן דרש במד"ר ספ"ג מררי (במד' ג', ל"ו) על שם מירור. וכן ענין מְרִירוּת שמ"ר פמ"ג ויק"ר פי"ב אסת"ר פ' אל תירא. ובענין מָרוֹר, מרירתא (מוריתא) מין ירק כמו עולשין עיי"ע מר ו' ומ"ש. וש"נ פסחי' ל"ט. מרירתא דכופיא פי' מרה Galle ועוד עיי"ע דיו, וע' מָרָה א'.

* מְרִירִי (שם שד) במד"ר פי"ב מרירי שליט מי"ז בתמוז ועד ט' באב. והוא הוא קטב מרירי ברכות ה', פסחי' קי"א: ואולי בחר כן בהיות לשון נופל על לשון mairya בעל הסכנה ,gefährlich

---

[1] וכ"ה נכון בכ"י ש"ס ובנו"ג עבודתה. [2] כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ווניצי'. [3] וכ"ה בפי' ר"ח ועיי' לעיל בהערה 1
[4] וכ"ה בכ"י ש"ס ה' בב"מ כ"ה: עיי' ד"ס שם ובנו"ג בשני המקומות בית קולים. [5] הועתק מפי' ר"ח לב"מ (בש"ס ווילנא) ע"ש. [6] בדפ' באזיל והלאה לי' בט"ס.

verderblich עיי' זה הערך בצענדלעקסיקאן ליוסטי צד 221.

מָרֵשׁ (= מֵרִישׁ מל"ר אמצעי' עיי' בפנים פי' קורה ועצים לבנין Bauholz) בר"ג דפ' סדר תעניות כיצד (ט"ז.) אפי' גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו. בר"ג דפ' לולב הגזול (סוכ' ל"א.) האי כשורה דמטללתא [1]) עבדו בה [2]) תקנתא משום תקנת מריש פי' תקנת מריש [3]) כדתנן בהנזקין פ"ה בגיטין (מ"ה) ובפ' ז' בעדיות (מ"ט [4]) על המריש הגזול שבנאו בבירה שיתן את דמיו [5]). ובר"ג דפ' מרובה (ב"ק ס"ו סע"ב) והרי מריש דאיכא שינוי השם דמעיקרא קרו לה כשורא והשתא טללא ותנן על מריש הגזול שבנאו בבירה שנוטל דמיו מפני תקנת הַשבים אמר רב יוסף (שם ס"ז רע"א) מריש שמו עליו דתניא צלעות הבית (יחזק' מ"א, כ"ו) אילו המלטוסין [6]) והעבים (יחזק' שם) אילו המרישות [7]) וככר פי' בע' מלטס. ובפ' ד' בזבי' (מ"ב) הקיש על המריש ועל המלבן, וכפים מעץ יעננה (חבקוק ב', י"א) תרג' ושיפא מגו מרישא עני לה. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' מ"א ו', ל"ו; ז', י"ב מריש אעי ארזין ותרג' הקרות דה"י ב' ג', ז' מְרִישַׁיָא ובב"ק הנ"ל הקבוץ המרישות ובירו' ב"ב רפ"א ד"ב ע"ד מרשיו וגזרת המלה (לדעת פערלעס עט"ש 20) היא מל"ר אמצעית maeremium, maremium מן Baumaterial, materia, materies ועוד הדבר צריך למוד ולי נראה מל"ר אמצעי' maresmus באותה ההוראה וזה קרוב יותר לכתיבת מריש. ולדעת הח' ברילל (יאהרביכער א', 197) נגזר מל"ם אֲרַשׁ בל"מ רשש zerstossen] —

* מָרוֹשָׁא (נ"ל מל"ע مرسة ובל"י אמצ' μερσίνιον, μερσίνιν חבל Strick ועוד עיי' בפנים) ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה סע"ד הוה יהיב ערסיה על ארבעה מרושין דמיין פי' ר' ינאי היה מתירא מהנחש ונתן מטתו על ארבעה חבלים שרויים במים כדי שלא יעלה עליה הנחש. והמפרש פי' על עוגיות מים ולא ידעתי מאין בא לו פתרון המלה ועל פיו נגרר גם ה' לעווי, אבל מלת דמיין קשה להלמה ואולי צ"ל רָמִין פי' גבוהים ואז מרושין הוא מל"ע مريطى עמודים וא"כ נתן מטתו על עמודים גבוהים.

* מרשיא (?) (מין פול לבן) זו גי' ר"ש בכלאי' פ"א מ"א וגי' רבינו בע' פול ספרווה ובנו"ג בירו' כלאי' רפ"א דכ"ז. כרפוונה. ואולי צ"ל בגי' ר"ש מאשיא והוא מל"ע ופ' ماش מין פול ירוק.

מַרְשַׁנְיָא (שם מקום עיין בפנים) אתו בני מרשוניא דפניה [8]) (ב"מ ק"ז סע"ב) פי' שם מקום. — (א"ב [9]) משרוניא) *[אחי"ה בע' דפן ב' פירשתי בין לגי' הספרים בין לגי' רבינו. ודע כי בכ"י ו"ו א' ב' וב"ר אי' בכ"מ מרשניא בכ"י ק"ט בכ"מ מרושניא וכ"ה באמצע הערך בכ"י ל"ד וה"ב ובראש הע' מרישניא ויתר שינויי כ"י ש"ס עיי' בד"ס ב"מ צד קנ"ט] —

☞ מֵרְשְׁוָתָא (Sägemühle) ירוש' פ' לא יחפור דב"ב (רפ"ב די"ג:) מרחקת אילין מרשותא מכותלו ד' אמות פי' המפרש רחים שמנסרין בו נסרות. *[אחי"ה בנו"ג מֵרְשְׁוָתַיָה ונראה שנבנה מן מריש פי' רחים המנסר בו הקורות. ואם נגזר מל"ס אֲרוּשׁוּתָא ענין רשישה אז יש להעתיק Brettschneide] —

☞ מֵרֶת (= מירת בל"ס מֵארִית, מֵארִיתָא פי' תירוש Most) תרג' יטפו ההרים עסים (יואל ד', י"ח) ידבון טוריא חמר מרת עיי"ע מר תשיעי. *[אחי"ה והוא מל"ס הנ"ל ולא כדעת ר"ב בע' מר ט' ע"ש ומ"ש] —

* 1 מָרְתָא (בל"ס גבירה, גברת Herrin) תרג' כשפחה כגברתה (ישעי' כ"ד, ב') אמתא כמרתה, תרג' בעלת הבית (מ"א י"ז, י"ז) מרת ביתא ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד מרתה דביתא דקבלתן, ב"ר ר"פ מ"ז מרתא לבעלה, ושם פנ"ב וילק' משלי סוף רמז תתקמ"ז מרתא (מרתה) דבעלה — ובל' זכר מר והשם המופשט מָרוּתָא עיי"ע מר ב' וש"נ.

* 2 מָרְתָא (שם העצמי) א') לנקבה מרתא בת בייתוס סוכ' נ"ב סע"ב גיטי' נ"ו.

---

[1]) בנו"ג עוד דגזולה. [2]) בנו"ג ליה רבנן. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי'. [5]) בנו"ג ליטול את דמיו, שנוטל דמיו ובירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד יתן לו דמיו ובירו' גיטי' פ"ה דמ"ז סע"א נותן לו דמיו. [6]) עיי"ע מלטס וש"נ השינויים ובפי' סדי"ט לרה"ג 40 לזבין פ"ד מ"ב המלטטים. [7]) בכ"י ש"ס ר' המרישין ועיי"ע עב ג' בכ"י ק"ט ומ"ש ובכ"י מ' המארישות ושם גם היחיד בכ"מ באלף המאריש. [8]) בע' דפן ב' דפנוה וכ"ה כאן בכ"י ק"ט ובנו"ג דפנוהו. [9]) נשמט בדפ' אמש'.

כתובות ק"ד. ספרי כי תצא פ' רפ"א והיא היתה אשת ליהושע בן גמלא עיי' יומ' י"ח. ובאיכ"ר פ' על אלה אי מרים בת ביתום עיי"ע מרים, ב') לזכר פסחי' ק"ג רע"א מרתא אמר משמיה דר' יהושע שבת קכ"א סע"ב מ"ק כ"ו סע"ב ביצ' כ"ב. גיטי' ל"ז: יבמות ק"כ. אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי. קידושי' ס"ה רע"ב אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא וכ"ה בכ"י ש"ס פסחים קי"ג סע"ב ובכ"י בב"ק נ"א סע"ב ובכ"י ש"ס ברכות ג'. ועיין ד"ס שם ונעלם מעיני בעל ד"ס שמ"ר פנ"א דאי' שם א"ר שמואל בר מרתא ועוד עיי"ע רב שמואל בר מרתא בסד"ה צד קע"ז ע"ג (בד' ווארשא) וע' מרתא (שם קל"ח ע"ג) — ב"ב נ"ב. עיי"ע כפי א'.

* מוֹרְתָא (נ"ל מל"ע مارية רכה וקלה weich, leicht ותואר למעשה קדרה) ירו' ברכות פ"ו ד"י סע"א הדא שתיתא והדא מורתא שחיקתא אומ' עליו שהכל נ"ב וגי' המהרש"ם מירתא ופי' מין מעשה קדרה שג"כ מוקי לה בגמ' דילן (ר"ל בבבלי ל"ח.) כגון דהויא רכה ע"כ ופתרון המלה הערבי' הנ"ל ממש כן. ובענין שתיתא עיי"ע שתית.

* מַרְתְּחָא (מפעל רָתַח פי' כלי שמרתיח את האפוי או הבשול) תרג' ירו' א' מרחשת (ויקר' ב', ז'; ז', ט') מרתחא.

מַרְתְּכָא (מל"ע مرتك וכ"ה בל"פ ונקטע מן مرده سنك אבן מתה abgestorbener Stein ונקרא כן סיג הכסף בל"י lithargyrum, Silberglätte λιθάργυρον) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"ב) מרתכא וחומרתא דפילון. בפ' אחרון בגיטי' בגמ' גופו של גט (שם פ"ו.) מרתכא וכבריתא. פי' אבן שקורין לה ליתרציר"ו [1]). — (א"ב פי' בלשון ישמעאל סיג כסף וזהב הנתך בכבשן ונהפך לאבן כאשר יזוקק הכסף והזהב במקום מוצאה ויפה פי' בעל הערוך) *[אהי"ה ובגוף הדבר פי' כן גם רש"י אבל הלע"ז קוגילו"ן בשני המקומות קשה להלמו כי מ"ש רמ"ל במ"ל שכיון ללא"ט coagulo אין נ"ל שענינו קיבה המעמדת את החלב שקורין Lab עיי"ע מסו] —

* מַרְתֵּף (Vorrathskammer) עיי"ע רתף ומ"ש.

מַרְתֵּק (= מטרק מל"ע مطرق מקבת והכאה על ידו Schlägel; Schlag mittelst eines Hammers) בב"ר פ' נ"ב [2]) (פ' נ"א) מאת ה' מן השמים (בראשית י"ט, כ"ד) במרתק מן גברא. תרג' ירו' (א') באבן או באגרוף (שמות כ"א, י"ח) מרתיק. ירושלמי בסוף משקין (ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג:) נחית מן חמרא ויהב ליה מרתוקא גו לביה. *[אחי"ה בנו"ג חד מרתיקא וכו' אבל בירו' סנהד' פ"ז דכ"ה רע"ב אי' כגי' רבינו ובירו' סנה' שם עמוד ד' חד מרתוקה ובנו"ג בתר"י מרתוקא. ופי' כמו מטרק עיי"ע מקבת והכאה במקבת עיי"ע בנתיקה (ח"ב קכ"ח.) ובמ"כ ובמיוחס לרש"י בב"ר פי' אגרוף עפ"י התרג' הנ"ל אבל גם בתרג' ירו' ענין מרתוקא או כגי' רבינו מרתיק מקבת או מקל Schlägel, Büttel ולעומת זה תרג' אונקלס כורמיזא שהוא ל"ס גורמיזא מקל ועוד עיי"ע כורמיזא. ותיזוירום לגיזיניאום ע' גמד] —

מש (ענין תפישת דבר ביד מל"מ מְשַׁשׁ או מל"פ مسيدن = مجيدن (ergreifen, erfassen בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ז:) תימוש ההיא איתתא זוודתא לאידך. — (א"ב בנוסח' כתוב צבית זוודתא לאידך תימוש זוודתא לנפשך כלומ' התקן) *[אחי"ה אבל ככר העירותי בע' זווד (ח"ג, רע"ז הערה 3) כי כגי' רבינו אי' גם בכ"י ש"ס והוא מל"מ הנ"ל ובפלפל משמש עיי"ע זווד למשמושי [3]) ליה זוודתא (עירובי' מ"א:) ופירש"י לזמן תכריכין ע"כ וזה לפי הענין ולפי פשוטה של תיבה פי' או מל"מ או מל"פ הנ"ל לתפוש ביד ולאחוז ומזה הענין ב"ק צ"ב: אוכפא לגביך מוש פי' אֱחוֹז ותפוֹש האוכף לצורך גביך ורש"י פי' בע"א ע"ש' ובשט"מ. אבל בע' אכף (ח"א, פ"ב) פירשתי בע"א כפי גי' רבינו אכפא מושל גביך אבל גם בכ"י ש"ס הגי' אוכפא מוש לגבך ואולי כצ"ל ג"כ בערוך והלמ"ד מתיבת מושל שייך לתיבת גביך. — והנפעל מן מוש נמושות ופלפל ממשמשין עיי"ע נמש וש"נ משושות הכל מציון ירו' פיאה פ"ח ד"כ ע"ד — ירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד שֶׁמָּשָׁה עיי"ע מט ב'] —

מש (= מְשָׁא מל"ע مسى ענין קינוח יד ואצל רז"ל נטילת ידים (die Hand waschen מסכת פסחי' פ' ערבי פסחים (קי"ב רע"א) דמסובר [4]) ולא משי ידיה פי' לא נטל ידיו. *[אחי"ה וכן פירש רבינו בע' סבר ד', ומל"ע הנ"ל וכנ"ה בב"ק י"ז, עד דמשי ידיה, חולי' ק"ז. משו ידיכו וכו'

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ' אמ' והוא לאי"ט litargiro אבל בשאר דפוסי ערוך מחסרון ידיעת הסופרים ליתרוצו ובכ"י ערוך וי"ו א' ל"ד ק"ט ה"ב ליתרויינו ובכ"י ו"ו בי לאיתרייג"ו משובש יותר. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ובדפ"א אבל בדפ' פיז וויניצ' בט"ס כ"ב. [3]) כצ"ל ושם בט"ד למשמושיה. [4]) וכ"ה נכון עיי"ע סבר ד' ובנו"ג בט"ס דמסוכר.

ושם: ולא משית ידי ואמאי לא משית א"ל הוא אכיל ואנא משינא, נדרי' צ"א. מיקדמא משי אידיה לגברא יומא חד אתיא ליה מיא לממשא וכו'] —

* **מש** (מל"ע مش פי' שרה במים einweichen) ב"ב קנ"ג. אמשינהו למניה דרבא במיא וכו' ויפה פירשב"ם שראום במים, והוא ממש ל"ע הנ"ל ובפי' רגמ"ה כ"י ת"י (אשר ממנו נדפס בש"ס ווילנא) אי' וז"ל אמשינהו: שרא מלבושיו במיא וכו'. ורבינו הביא מאמר האחרון מאותו הסיפור בע' טבאי.

מֵשָׁא (= מֵשָׁן Messene) בב"ר בפרש' ל"ח (ס"פ ל"ז) ויהי מושבם ממשא (בראשית י', ל') משא[1] מתה מדי חולה עילם גוססת בבל בריאה כבר פי' בע' בר (ה'). *[אחי"ה בנו"ג בב"ר עילם גובבי גוססת אבל בבל בריאה ליי' ואי' בקידו' ע"א: בזה הסדר: בבל בריאה מישון מיתה מדי חולה עילם גוססת, ובירו' קידושי' פ"ד דס"ה רע"ד מישא מתה מדוי חולה אילם וגבביי גוססות וגבביי של ירו' וגובבי של ב"ר הוא Gabba עיי"ע גאובאי (ח"ב, רי"ח.) ועוד עיי"ע בר ה' (שם קס"ז:) ובירו' יבמות פ"א ד"ג רע"ב בט"ס גווכייא, גווכאי ושם עוד הגי' מישא מיתה מדי חולה עולם [צ"ל עילם] וגווכאי גוססות. והגי' המעולה מישא .. מדוי .. אילם כגי' ירו' קידו' שעליהם שב הפתרון מתה, חולה, גוססת כי מישא דרש בלשון נופל על לשון מן מיתה, מדוי מלש' דוי ענין חולה, ואילם מל' אִלֵּם ענין גוססות אבל עיקר שם מחוז הוא מישן כגי' הש"ס בקידושי' הנ"ל (עיי' פירש"י) וכ"ה ביבמו' י"ז. פסולי מישון (וצ"ל מישן) שבת ק"א: ב"ב ע"ג. עיי"ע בצית (ח"א קנ"ג.) ועוד עיי"ע מושחן והוא Μεσηνή, Messene עיי' מאננערט גיאג' ח"ה ב', 264 והלאה. והתואר ממנו מישנית פי' לשון מישן, ויושבי מחוז הנ"ל נקראין בני מישא (ירו' קידושי' ויבמות הנ"ל) והם Μεσηνοὶ אצל שטעפאנוס ביצאנטינוס (מאננערט 267)] —

* **מַשָּׂא** (מל"מ ענין נשיאה das Tragen (ואם ענינו סבל אז נכתב משׂוי עיי"ע הבא) והושאל לעסק Geschäft, Beschäftigung) לרוב בחבור עם מגע כלי' פ"א מ"א מ"ב מ"ג מטמאין במגע ובמשא חולי' קכ"ד. במשא ולא במגע .. במגע ולא במשא ועיין שבת פ"ב. ולרוב בחבור עם מתן וענין משא ומתן (ובקטוע בר"ת מו"מ כמו מקח וממכר עיי"ע מקח) עסק בין בדברי פרגמטיא בין בענין התנהגות עיי' ברכות י"ז, שבת פ"ט, ק"כ רע"א פסחי' מ"ט: יומ' פ"ו, תענית י"ב: מגילה ו': קידושי' ל': ל"ה סע"א הוריו' ט"ז.

* **מַשׂוֹא, מַשְׂאוֹי, מַשׂוֹי** (מַסּוֹי) (מל"מ מַשָּׂא ענין סבל Last והושאל לחיוב Verpflichtung) ברכות ט' רע"ב משום משוי, שם כ"ט: כל שתפלתו דומה עליו כמשוי וכו' כביכול כאדם שנושא משוי וכו', שו"ט סוף מזמ' ל"ח העבר המשוי מעליך וכו', ויק"ר רפ"א משוי שקשה לאחד נוח לשנים וכו', ע"ש שבת צ"ב. המוציא משאוי, שם קכ"ז רע"ב משוי שלשה חמורים, ירו' נדרי' פ"ח דמ"א רע"א משאוי אחד צימוקים ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד משוי אחד של צימוקין, ושם: מסוי של צמוקים עיי"ע מסוי. והקבוץ ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג הביא שלשה מַשׂוֹאִין כאחת וכו'. והושאל לכובד של חיוב ירו' ברכו' רפ"ג ד"ה ע"ד אין לו מי שישא משואו .. היה לו מי שישא משואו. במד"ר רפ"א מלך בו"ד וכו' שיהו נושאים משואיהם ועושים משפטים וכו' — ועוד הושאל לנשיאת פנים Schonung, Parteilichkeit מל"מ (דה"י ב' ט"ו, כ"ג) משוא פנים אבות פ"ד מכ"ב ירו' סנהד' ספ"ו דכ"ג ע"ד וכ"ד רע"א — ועיי"ע סא [שא] ב' ושם הביא רבינו משא, משאוי.

* **מַשׂוּאָה** (מַסָּאָה, מַסָּעָה) (מל"מ מַשָּׂאָה, מַשְׂאֵת פי' עלות עשן ועוד נס להבה Rauch-säule, Feuerzeichen) ר"ה כ"ב: בראשונה היו משיאין משואות וכו' ע"ש ובע' שא א' (וש"נ פסחי' ב' סע"ב), ובגמ' ר"ה שם: מאי משמע דמשיאין לישנא דיקוד הוא דכתיב (ש"ב ה') וישאם דוד ואנשיו ומתרגמינן ואוקדינן דוד והגרי"ב עמד על זה כי בע"ז מ"ד. דרש הש"ס בע"א זה הפסוק ובאמת בכ"י ש"ס בע"ז ליי' וכתב בעל ד"ס (שם) וכנראה הוספה מאוחרת היא ע"כ אבל מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) מוכח כי היה כתוב גם בספרי ר"ח. ובתוספת' ר"ה רפ"ב (ספ"א) כ"י אירפ' גרס: בראשונה היו מסיעין מַסָּעִיּוֹת וכו', ושם היו מסיעין מסעות ובנו"ג מסיאין (משיאין) מסואות (משואות) ועיי' יתר שינויים בהוצ' צוק"מ (תוספ' 210) ועיי"ע מסעה. ירו' ר"ה פ"ב דכ"ה. מי ביטל את המשואות רבי ביטל את המשואות וכו' — ובל' עברי החדשה פי' משואה אבוקה עיי"ע זמר א'.

* **מִשְׁאָר** (מל"ע [illegible] פי' שְׁאָר der Ueberrest) עיי' תר"י א' לשמו' ל"ה, ל"ד; לבמד' י"ט, ג'.

---

[1] בנו"ג משה.

* מֵישָׁאר, מֵישָׁר עיי"ע משר.

* מַשְׂאֵת (מפעל נָשָׂא) מל"מ פי' ענין מנות וכפי' רז"ל על מנות אכילה עיי"ע סא [שא] ב'.

* מַשָּׁב (מפעל נשב פי' מפח Blasebalg) כן תרג' מַפָּח (ירמי' ו', כ"ט).

* מוֹשָׁב (מל"מ שם לכלי שעליו יושבין Sitz והושאל לעיכוב במקום אחד der Aufenthalt) כלי' פ"א מ"ה והלאה, זבי' פ"א מ"א משכב ומושב. מגיל' כ"ג. מעמד ומושב. סנהד' ס"ב: מושבה פירש"י מקום מושבה — ירו' ברכות פ"ט ד"ג. מושבו בקדושה. והקבוץ ויק"ר פ"א רחק ממקומך ב' וג' מושבות וכו' פי' מקום הראוי לך ובתנחומ' הובא בילק' משלי כ"ה ד"ה כי טוב הנ' רחק ממושבך שנים או שלשה מושבות וכו' ובל"מ בא הקבוץ מהשם מושב רק בהוראת בית מושב — Wohnplatz חולי' קכ"ד. מושב זב עיי"ע הבא אח"ז.

משבזג (?) (כסא של עור grosser Armsessel, Lederstuhl) בפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט (חולי' קכ"ד.) הכא במאי עסקינן דקא בעי למשבזג פי' לתקן כסא של עור שקורין בלעז פלדישטור"ו דצריך לצורך אותו כסא ה' מפחים ואי פחות לא הוי חשיב. — (א"ב בנוסחאות כתוב למושב זה ולא נהירא עיי' הסוגיא) *[אחי"ה הרבה יגעתי ולא מצאתי פתרון המלה משבזג ונ"ל שצ"ל בשתי תיבות מושב זג כי מושב הוא כסא ומלת זג הוא ל"פ تكه עור דק וא"כ פי' כסא של עור (דק) וזה מה שלועז כפי גי' כ"י ק"ט ל"ד ב"ר פלדישטור"ו והוא בלאי"ט faldistoro = Prälatensessel כסא גדול לנוח בו וכנראה שכן גרס רש"י כי הוא לועז ג"כ פלאדתטור"א וצ"ל פאלדרשטור"ו והרבה השתמש רש"י בזה הלעז לפתרון כסא עיי"ע אסלה (ח"א, קפ"ג) וע' טכטך (ח"ה, ל':). ובכ"י ו"ו בערוך אי' פלדישטורף וצ"ל פלדישטורה ובכ"י ה"ב פלזישטורו ובדפ"ר פלצישטורו. ובדפ' פיז' ווניצ' פלצישטורון יד ובדפ' אמ' ובאזיל ופראג פלנישטורון יד הכל בטעות מחסרון ידיעת מלה איטלקית וכן טעה בכתיבתה רמ"ל במ"ל לחולין ואיננה ל"צ Fauteuil כמו שחשבתי גם אני בע' אסלה כי גזרתה מל"ר אמצ' faldistorium, faldestorium, faldestolium, faudestolium ומזה בל"צ הישנה faudestueil וממנה נקרא היום fauteuil] —

* מְשַׁבֵּק (מפעל שבק פי' מגרש ולנקבה מְשַׁבַּקְתָּא גרושה die Geschiedene) ירו' כתובו' פי"א דל"ד: אית הכא שכונה דמשבקי וכו', ב"ר פי"ז ויק"ר פל"ד ילק' בהר רמז תרס"ה ילק' ישעי' ר' שנ"ב משבקתיה אנא. וילק' שם ושם: משבקתא, משבקתך, משבקתיה ע"ש.

מַשְׁבֵּר (מל"מ Gebärstuhl) בהכדור פכ"ג (מ"ד) כסא של כלה ומשבר של חיה פי' אָבְנַיִם כדכתי' (שמו' א', ט"ז) וראיתן על האבנים ותרג' ותחזיין על מתברא. — (א"ב וזה ל"מ (ישעי' ל"ז, ג') כי באו בנים עד משבר) *[אחי"ה וכתב רד"ק בשרש שבר: והרחם נקרא משבר על שבר האשה היולדת וחבליה ע"כ אבל בדרז"ל הוא הכסא אשר יושבת עליו היולדת וזה מה שאמרו בב"ר ספע"ב יושבת על המשבר. תנחומ' ויצא רסי' ח' עד שעה שתשב על המשבר יתפלל שתלד זכר ועיי' ילק' ויצא רמז ק"ל וילק' ירמי' ר' רצ"ט. — ובעה"ק שנ"ב העתיק גיווי שטו"ל וצ"ל גיוויר שטול והוא לא"ש הנ"ל בתחלת הע'] —

* מְשַׁבֶּשְׁתָּא (מפעל שַׁבֵּשׁ פי' משנה או ברייתא שאינה מתורצת יפה corrumpirte Mischna oder Boraitha) שבת קכ"א: פסחי' ק' רע"א גיטי' ע"ג. משבשתא היא וכתב בס' הכריתות לשון לימודים שער ב' סי' נ"א ויש להבין דין זה היכא דקשי רישא לסיפא וליכא למימר נעשה דאזלינן בתר רובא ע"כ ושם שער ג' סי' ק"ד מוכח כי גם ממשנה נאמר משבשתא ע"ש ומה שהגיה שם בעל מגיה אין זה הכרח עיי' יד מלאכי סי' תע"ח.

* משיגא עיי"ע משזג.

מְשַׁגֵּשׁ (לפע"ד מל"ע شغر עושה שלא כמנהג ungewöhnlich handeln ועוד עיי' בפנים) בפ' השותפין בגמ' כמה יהא (כ"ב ט':) אילעא[1] משגש אורחתא דאמיה פי' לפי שהצריכה להוציא דריה לפניו ואמרה לו עשה בשביל כבוד דדים שינקת מהם לפיכך קרו ליה אילעא[2] משגש[3] אורחתא דאמיה. — (א"ב בעל הערוך הביא מלה

[1] כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ועיי' בפנים למטה בסמוך ובנו"ג בדפ"ע וביש"ס עולא ובכ"י ש"ס ה' אילא ובכ"י פ' עילא וברש"י דפ' וויניצי' רפ"א ורפ"ח עיולא עיי' ד"ס לב"ב שם ועיי' למטה בסמוך ומ"ש. [2] בכ"י ק"ט בכאן עולא. [3] בכ"י ה"ב משגיש.

זו בע' שגש ורש"י פי' לשון מהומה ושגעון) *[אחי"ה כונת רש"י על ל"ע شجّس ענין מהומה ולא כן דעת רבינו דאז לא היה מיחד לע' שגש ב' ערך בפני עצמו והיה לו לכללו עם ע' שגש א' ולפע"ד הוא מל"ע הרשומ' בתחלת הע' והיינו משגש אורחתא דאמיה היה פועל שתעשה אמו שלא כדרך הנשים כלומ' שגלתה דדיה. ובזה הענין פי' רגמ"ה בכ"י לב"ב וז"ל משגש מבזה ארחתיה דאמיה שהצריכה להתבזות במה שדרכה להצניע שגלתה דדיה בשבילו כדאמר לקמן ע"כ ודע כי בספר היוחסין השלם (174 ע"ג וע"ד והבאתיו לעיל במבוא לח"א, XIX) הביא פי' רב צמח גאון בגי' אילעא וכדאי' גם לפני בערוך כ"י הנ"ל אבל לפני בעל היוחסין היתה גי' הערוך עולא ואחרי שהביא בעל היוחסין גם דברי הערוך של רב צמח בר פלטוי גאון גם דברי ערוך ר' נתן הבבלי מנרבונא [1]) בע' משגש ובע' שגש הוסיף לפרש דבריהם עש"ה ועוד הובא שם פי' יוסף חלוטה ופי' הר"ן להדוש בתרא שהולק על פי' רש"י ועל פי פי' הר"ן לרב אחדבוי בר אמי קרי הכי שגרם לאמו להתבזות לפני רב ששת שהיתה מניקתו וכו' ע"ש עד גמירא ובזו השטה הלך ר"ח הובא בתוספו' ב"ב ט': ד"ה אתיא. וכן מוכח מפי' רגמ"ה לב"ב (הודפס מכ"י שלי בש"ס ווילנא) ד"ה אתיא אימא דרב אחדבוי וכו' וגם מע' שגש מוכח ברור כי רבינו בעל הערוך הלך בשטת רב צמח גאון ורגמ"ה כי לרב אחדבוי קרו הכי ועיי' ג"כ דבר חכמה בהערה להוצאת סד"ה (ווארשא צד ק"ג:) בנתינת טעם לשבח בפלוגתא דרש"י והערוך ודעמיה ותורף הענין כי הערוך ודעמיה היה מוכרח לפרש עולא משגש וכו' על רב אחדבוי דרב ששת היה עור מבטן לא היה לה לגלות שדים ולא שייך משגש. וראיה עצומה לזה תמצא בע' שגש לפי גי' דפ"ר (הבאתי קצת במבוא הנ"ל)] —

* מְשַׁדַּרְתָּא (מפעל שדר das Senden) תרג' אסת' ט', כ"ב משדרת דורון.

* מְשַׁזְּגֵי (מפעל שזג פי' רחץ waschen) ירו' שקלי' רפ"ז חד בר נש נחית משזגי בשר איסקופתיה גו נהרא ובדפ' שבש"ס הירוש' רפ"ז ד"נ ע"ג אי' חד בר נש אזל בעי משיג' אסקופתיה בגו נהרא וכו' ובכ"י ש"ס בבמה טעות נחת משוגש, משוגע וכו' עיי' ד"ס לשקלי' (צד ל"א:) ודע כי בכ"י ש"ס לי' בשר כמו שלי' בירו' אבל פי' איסקופתיה לי' ליה שחר והמפרשים לא מצאו ידיהם ורגליהם בפירושו ונ"ל ברור כי עיקר הגי' אסקוסתיה והוא מל"פ كوشت פי' בשר (עיי"ע דוכססטוס ח"ג, ס') ובלי כל ספק מלת בשר באה מגליון פנימה להורות על אסקוסתיָה. וגם מלת משזגי מל"פ מחצבה והיינו מן شستن פי' רחיצה וממנו בונים רז"ל פעל שזג (עיי"ע) פי' רחץ וא"כ ענין המאמר: אחד רצה לרחוץ בשר שלו בתוך הנהר ושכח אותו והלך לו וכשחזר ללקחו אמר אסור וכו' וזה כפתור ופרח הוא.

מֹשֶׁה (שם פרטי למשה רבינו ועוד לאביו של ר' הונא הכהן) בס"ג דפ"ק בקדושין (ל"ח.) ת"ר [2]) בז' באדר מת משה בז' באדר נולד וכו'. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע נקטע. והרבה דרשו רז"ל ממשה רבינו עיי' ברכו' ד'. ה'. ז' סע"א י': י"ב: (וש"נ תעני' כ"ז: מגילי כ"ב.) י"ח סע"ב י"ט רע"א ל"ב רע"א ל"ג סע"ב ל"ד סע"א מ"ה. מ"ח רע"ב נ"ד סע"א נ"ה. ס"ג: ס"ד. שבת י'. כ"ח: ל'. נ"ה רע"ב ס"ד סע"א פ"ו. (וש"נ זבחי' קי"א:) פ"ז רע"א פ"ח. פ"ט. צ"ב. צ"ו: צ"ז. עירובי' ט"ו סע"ב נ"ד: ק': פסחי' ו': נ"ד סע"א ס"ו: פ"ב. פ"ו. קי"ז. מ"ק כ"א סע"א ר"ה י"ז: כ"א: (ש"נ נדרי' ל"ח.) כ"ט. תעני' ט'. י"א. כ"ה. יומ' ד'. י"ב רע"א (וש"נ סנה' ט"ז: שבועו' ט"ו.) ל"ו: ל"ז. ס"ט: ע"ה: וש"נ. פ"ז רע"א סוכ' ה' רע"א ל"א סע"ב נ': מגיל' ד'. (ל"ב.) י': וש"נ. י"א. י"ג. ושם: י"ט רע"ב. יבמו' מ"ט סע"ב, ס"ב. (וש"נ ב"ב י"ד: מנחו' צ"ט:) ע"ב: ע"ט סע"א, כתובו' קי"ב סע"א, קידושי' ל"ג סע"ב, גיטי' נ"ט רע"א ס"ח. נדרי' ל"א: ל"ב רע"א ל"ח רע"א. נזיר י"ד. סוט' ד' סע"ב ט'. י"ב. ושם: י"ג רע"ב י"ד. כ"ז: ל"ו רע"ב ל"ז. ב"ק ל"ח סע"א ב"מ ע"ה: פ"ו: ב"ב ט': י': י"ד: ט"ו. י"ז. נ"ו. ע"ה סע"א ק"ט: ק"י. קכ"א רע"ב, ע"ז ה'. ז' סע"ב וח' רע"א, סנהד' ח' י"ג סע"ב ט"ז: י"ז. כ' רע"א ל"ה רע"א מ"ד. פ"א. פ"ב סע"א צ"א. צ"ד. צ"ח סע"ב ק"ו. ק"י. קי"א סע"א. הוריו' ו': ח' סע"א י"א: מכו' ט' סע"ב י'. כ"ג סע"ב כ"ד. שבועו' כ"ט. ל"ט: (נדרי' כ"ה.) זבחי' ס"א רע"ב ס"ב רע"ב ק"א: ק"ב. מנחו' כ"ט. נ"ג רע"ב ס"ה רע"ב. בכורו' מ"ד. וש"נ, חולי' כ"ח: מ"ב. ס': פ"ט. קל"ט: ערכי' י': נדה כ"ד. מ"ה. ידים פ"ד מ"ח תוספת' ידים ספ"ב ירו' שבת פ"א ד"ג.

[1]) עיי' במבוא לחא XI. [2]) בנו"ג תניא אידך וגי' רבינו היא הנכונה עיי' בהפשב"ע.

עיי"ע שלשל — הלכה למשה מסיני עיי"ע הלך (ח"ג 203). ב"ר פ"א, ג', ד', ה', ח', י"ט, כ"ב, כ"ה, כ"ו, ל', מ"ג, מ"ח, מ"ט, נ"ג, נ"ד, נ"ו, נ"ח, נ"ט, ס', ס"ג, ס"ה, ס"ח, ע', ע"ו, ע"ח, פ"ח, צ"ו, צ"ז, צ"ט, ק'; שמ"ר פ"א עד פ"ב, ט"ז, י"ח—כ"א, כ"ג—כ"ה, כ"ז, כ"ח, ל', ל"ב, ל"ג, ל"ה, ל"ז, ל"ח, מ', מ"א—מ"ד, מ"ה, מ"ז, נ', נ"א, נ"ב; ויק"ר פ"א, ב', ו', ז', י"א, ט"ו, ט"ז, כ', כ"א, כ"ג, כ"ו, כ"ח, ל"ח; במד"ר פ"א. ב', ד', ו', ז', ט', י', י"א—ט"ז, י"ח, כ'—כ"ג, דב"ר פ"א — ג', ה', ז'—י"א; שהש"ר פ' חזית, פ' עד שהמלך, פ' הנצנים, פ' כחוט השני, כמגדל דוד, פ' שניך כעדר, פ' שררך, פ' אם חומה היא, רות"ר פ' כשועלים, איכ"ר פתיחת' סי' ר' זעירא פתח פ' איכה ישבה, פ' אזכרה, פ' גרע בחרי, קהל"ר פ' וזרח, פ' מה שהיה, פ' כי ברב, פ' עת ללדת, פ' את הכל עשה, פ' ידעתי כי כל, פ' אחד אשר יש, פ' אל תתן, פ' ויתרון ארץ, פ' מה שהיה, פ' טוב שם, פ' החכמה, פ' וראיתי את כל המעשה, פ' לא לקלים, פ' והסכל, פ' ויותר שהיה, רות"ר פ"ג, ד', ה' — והורגל כפי רב ספרא לומר משה שפיר קאמרת שבת ק"א רע"ב ביצ' ל"ח. ופירש"י לביצ': ביקרא דמשה קא משתבע ובסוכ' ל"ט. פירש"י גדול הדור, ובחולי' צ"ג. פירש"י תלמיד חכם ע"כ, וכן מורגל לשון זה בפי ר' חגיי בירו' דמאי פ"ד דכ"ד. ירו' תעני' רפ"ד דס"ז: ירו' סנה' רפ"ב די"ט ע"ד — ב"ב קע"ד: ערכי' כ"ג. משה בר עצרי ובכ"י ש"ס לב"ב בר עצורי וגי' בעל סד"ה ע' רב הונא הכהן (נ"ד: דפו"ו) בר עצור והיה אביו של רב הונא.

* מַשְׁהוּ (נקטע מן מה־שהוא (ein Weniges הרבה בש"ס פסחי' י"א: יומ' ל"א: ע"ב: מנחו' נ"ט: ס'. חולי' מ"ג: ק"ב. נדה ס"ו. והקבוץ עירו' פ"ז. שני מַשְׁהוּיִין.

* מְשַׁוְּרָא (בל"ם פי' קופץ (der Herumspringende ע"ז ע'. רוב משוורי ישראל כה"ג בע' שור ע"ש. והשם ממנו מְשַׁוַּרְתָּא מקום שקופצין (Springplatz) סנהד' ס"ד: כמשוורתא דפורייא עיי"ע שו"ר.

1 מָשַׁח (מל"מ ענין נסיכה בשמן משחת קדש ועוד ע"י זה התמנות למלך וכה"ג ,salben weihen ועיי' בפנים) בפ"ק דמגילי' (ט':) אין בין כהן משוח בשמן המשחה למרובה בגדים פי' כהן גדול שהיה בבית ראשון היה משוח שהיה להם שמן המשחה בבית שני שלא היה להם שמן [המשחה][1]) היה מתמנה כהן גדול בלבישת ח' בגדים [לפי][2]) שכל זמן שהיה הדיוט היה משמש כד' בגדים [לבש עוד ד'][3]) נתרבה בח' נעשה כה"ג[4]) ומפורש בגמ' דהוריות (י"ב:) משוח שעבר כגון שאירע פסול לכה"ג ונתמנה אחר תחתיו ואח"כ חוזר ראשון לעבודתו ואותו ששימש כשאירע פסול לכה"ג נקרא משוח שעבר[5]). בסוט' פ"ח (מ"א) משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם כל' הקודש. גמר' (שם מ"ג רע"א)[6]) אותם (במדי' ל"א, ו') אילו סנהדרין פנחס זה משוח מלחמה כלי[7]) הקדש אילו ארון ולוחות שבו. בס"ג דפ' בא לו כה"ג (יומי' ע"ב סע"ב וע"ג רע"א) בגדים שכה"ג משמש בהן משוח מלחמה משמש בהן וכו' ושם מפורש תורת כהן משוח[8]) ומרובה בגדים ומשוח מלחמה — משחא כבישא, משחא טחינא (ברכות מ"ג סע"א) כבר פירשנו בע' כשר[9]) בפ' אין מעמידין בגמ' השלקות (ע"ז ל"ח:) האי משחא שליקא דארמאי שרי[10]) למאי ניחוש ליה אי משום איערובי מיסרח[11]) סרי[12]) אי משום בישולי גוים נאכל כמות שהוא חי ואי' משום גיעולי גוים נותן טעם לפגם הוא ומותר. ירוש' בר"ג דפ' ב' דביכורים (רפ"ב דס"ד ע"ד) לך נתתים למִשחה (במדבי' י"ח, ח') לגדולה לסיכה למשחה להדלקה. *[אחי"ה וכן נדרש בספרי קרח פ' קי"ז למשחה (במדי' י"ח, ח') אין משיחה אלא גדולה שנאמ' (ויק' ז', ל"ה) זאת משחת וגו' ר' יצחק אמ' אין משיחה אלא שמן המשחה שנא' (תהלי' קל"ג, ב') כשמן הטוב וגו'. ועוד עיי' פירש"י לשמות כ"ט, כ"ט. ובענין משיחת מלכים עיי' הוריו' י"א. כריתו' ה': כיצד מושחין את המלכים וכו' עיי"ע כי. ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ג אין מושחין את המלכים אלא מן הקרן וכו' ועיי' ירו' הוריו' פ"ג דמ"ז ע"ג. הוריו' י"א: אין מושחין מלך בן מלך וכו' ושם: מלכי בית דוד משוחין מלכי ישראל אין משוחין. נפעל שם וירו' סוט' שם, והתואר משוח לכהן הדיוט ועוד לכה"ג ולרוב נקרא זה משיח (בינוני פעיל) עיי' הוריו' ו': ז': והלאה, ירו' הוריו' רפ"ב דמ"ו ע"ג תוספ' מגיל' ספ"א. וזה שם מְשִׁיחַ ובל"א

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנא ושם בפי' ר"ח באריכות יותר. [5]) וכן מוכח מפי' ר"ח שם בקיצור. [6]) בכ"י ק"ט בט"ס גמרינן. [7]) בנו"נ וכלי. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע משיח. [9]) בדפו"ו בט"ס בשר. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב דפ"ר ואמ' וכ"ה נכון מאוד וכ"ה בכ"י ש"ס ובריו"ף ובךא"ש ובנו"ג אסור וכ"ה בדפ"ע פיז' וויניצי'. [11]) בכ"י ש"ס מיסר' ובךא"ש מיסרא. [12]) לי' בכ"י ק"ט ודפ"ר ואמ'.

מְ שִׁ י חָ א יונה גם למשיח ה' עיי' מקומות האלה: ברכו' י"ב: ל"ד: שבת ס"ג. קי"ג: קי"ח. קי"ט: קנ"א: עירובי' מ"ג: פסחי' ה'. נ"ד. ס"ח קי"ח. שם: יומ' י"ט: סוכ' נ"ב: מגיל' ג'. י"ב. יבמות כ"ד: סוט' מ"ח: ב"מ פ"ה: סנה' נ"א: צ"א: צ"ג: צ"ו: צ"ז. צ"ח. והלאה ע"ז ב': זבחי' קי"ח: חולי' ס"ג. ערכי' י"ג: נדה י"ג: ירו' ברכו' פ"ב ד"ה. ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד איכ"ר פ' בלע ושם פ' ממרום. ונקרא בר נפלי עיי"ע (ח"ב, קע"ט) מל"י הנ"ל וזהו מה דאי' בתנחו' סוף תולדות מהו ענני (דה"י א' ג', כ"ד) זה משיח. משיח בן דוד משיח בן יוסף סוכ' נ"ב. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: ועיי' יתר דוגמאות ובפרט מתרג' ומב"ר פמ"ב וסנה' הנ"ל וכולם פירשתי באופן שווי דעות חז"ל עם דמיוני הפרסיים במ"ע מ"ג חכ"א 570 והלאה. ותמצא נחת. והקבוץ משוחים במ"ר רפי"ד, משיחים פסיקת' רבתי פ"ח — והשם המופשט מְשִׁיחָה ענין נסיכה ועוד התמנות למלך או כהן גדול עיי' הוריו' י"א: ירו' הוריו' פ"ג דמ"ז ע"ג ירו' סוט' הנ"ל ספרי צו מילואים פרש' א'. ב"ר פע"א במד"ר פי"ב ועוד מְ שִׁ יחוּ ת (Hohepriesteramt) הוריו' פ"ג מ"א (ט':) משיח שעבר ממשיחותו הנשיא שעבר מגדולתו] —

2 מָשַׁח (מל"ס ול"ע مسح פי' מדד והתואר משוחאה בל"ע مساح Feldmesser והקבוץ משוחות) בפ' מי שהוציאוהו (עירובי' פ"ד מ"א דנ"ב:) שאין המשוחות ממצין את המדות. בפ' המקבל בגמ' המקבל שדה מחברו לזורעה (ב"מ ק"ז:) א"ל רב יהודה לרב אדא משוחאה פי' מודד הארץ לחלקה. — (א"ב תרג' מדד ארכו (יחזק' מ', כ') משח אורכיה) *[אחי"ה ר"ב העתיק כדרכו רק הדוגמא הראשונה ממתורגמן ע"ש וש"נ יתר הדוגמאות מהפעלים והשמות מְשַׁח, מִשְׁחָא, מְשַׁחְתָּא ע"ש ואצל ה' לעווי. והתואר משוחאה ב"מ הנ"ל והקבוץ במשקל לקוחות: משוחות וכנ"ה בכלי' פי"ד מ"ג יתידות המשוחות . . שלשלת של משוחות ובתוספת' כלי' ב"מ רפ"ב אי' מושיחות וצ"ל משוחות כדאי' בע' יתד ובע' שלשל ע"ש. ובמשקל סורי מושחתא ובל"ע مساحة פי' מדידה שבת ע"ד רע"ב אי קפיד אמשחתא עיי"ע סלת א' ומ"ש. וכן ענין ב"ב קמ"ה: עתיר משח פי' רגמ"ה כ"י לב"ב: עשיר בדבר המדוד כגון איפות של חטים ואינו מרוית בהן אלא בביתו אצורין ע"כ ועיי' בפירשב"ם. והפעל בב"מ ק"ז: לא תמשחינהו כלל כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובנו"ג תימשחנו. שבת י"ט סע"א נמשח וניתיב ליה נמשח ונשקול מיניה וכו' כה"ג בע' קצר ו' ובכ"י ש"ס וברש"י הגי' לימשחיה פי' ימדדנו ובנו"ג במשחא והוא מע' הבא אח"ז] —

3 מָשַׁח (= מְשִׁיחָה, מְשִׁיחָא פי' יתר והוא חבל המודדין בו Strick, Messschnur ומע' הקודם לזה) בפ' לולב הגזול (סוכ' ל"ו:) ר"מ אומר אפי' במשיחה. בהנוגע פכ"א בכלי' (מ"ג) בחוט ובמשיחה. בפ' במה טומנין (שבת נ'.) בזמן שצבען בשמן[1]) וכרכן במשיחה. בפ' שנים אוחזין בגמ' זה ישבע (ב"מ ז'.) מאי שנא מדרב חסדא דאמר רב חסדא[2]) כר"ג דפ' הזורק גט (גיטי' ע"ח:) גט בידה ומשיחה בידו. פי' יתר — בסוף כלאים (פ"ט מ"ט) משיחות של ארגמן. פי' לשונות של ארגמן. *[אחי"ה כדפ"ע לציון האחרון מיוחד ע' בפני עצמו והנכון שהוא מענין הקודם היינו יתר וחבל וכן פי' הרמב"ם בכלאי' עבותות של ארגמן וע"ש ובפי' הר"ש וכן בתוספת' כלי' ב"מ פ"ד המשיחות והרצועות. והיחיד שם: קשר בו חבל או משיחה. ושם בתוספ' שבת רפ"ט (י') משיחה ר' נתן אומר כדי לקשור בה וכו' תוספת' עירובי' פ"ו (ה') אינו מודד . . אלא במשיחה. תוספ' ב"מ פ"א איזהו תכריך של שטרות כל שהוט או משיחה או ד"א כרוך עליו. תוספ' ב"מ פ"ז אפי' הוט ואפי' משיחה וכו' ר"ה כ"ב: וכורך במשיחה, חולי' ס"ה. חוט של משיחה ב"ר ר"פ צ"ג וריש שהש"ר קשר חבל בחבל . . ומשיחה במשיחה עיי"ע נניא. ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. ייבון משיחא בריגליי ובירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ג הכון משיחתא ברגליי. ושם ושם הא משיחכון דידכון ופ"א עיי' מ"ש בע' אסיא א' (ח"א, קע"ח:)] —

* מְשַׁח, מִשְׁחָא (מל"ס והוא בל"מ מִשְׁחָה ענין שמן Oel, Fett) הרבה בתרג' עיי' תר"י לבראשי' ח', י"א. אונקל' לשמות כ"ט, ז', לבמד' ז', י"ג (סולתא דפילא במשח) ובדרז"ל ירו' שבת רפ"ב ד"ד ע"ד משח דזית ירו' מעשר שני רפ"ד דנ"ד ע"ד ר' מנא הוה ליה משח ואחתיה לעכו. ושם: ההוא משחא (בדפ' קראט' בט"ד מישחף) ע"ז ל"ז. בי דינא דשרו משחא. שם כ"ח. משחא

[1]) וכ"ה בדפוסי' הראשוני' ובכ"י ש"ס עיי' ד"ס צד מ"ח: ומ"ש — ובכ"י אירפ' בתוספ' שבת רפ"ה (ו') לשמן וצ"ל בשמן. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ערוך ובדפ"ר וויניצי' אבל בשדפ"ע לי'.

דאווזא. ב"ב ע"ג: נחלי דמשחא. שם: תלת מאה גרבי משחא. ברכו' מ"ג. משחא דאפרסמא. שבת כ"א. משחא דקזא עיי"ע קזא. גיטי' ס"ט: עיי"ע כפר ח', הלכות גדלו' ביצים משחא דיסמין Jasminöl — ונקרא הר הזיתים הר המשחה ר"ה כ"ב: מביאין היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבא. שבת נ"ו: הובא הפסוק מ"ב כ"ג, י"ג אשר מימין להר המשחה במקרא אי' הר המשהית וכ"ה בע"י ובכ"י ש"ס ועיי' גליון הש"ס — ובנו"ן נוספת מִשְׁחָן סוכ' מ'. עצים דמשחן ויפה פירש"י עץ שמן אבל רבינו בע' משחן רומז על שחן ושם פי' מענין חימום וזה כפי' ר"ח בסוכ' (בש"ס ווילנא). והקבוץ תרג' אסתר שני א', א'; ו', י"א משחנין טבין.

מַשְׁחֵז (מל"ע مشحذ, مشحذة Schleifstein עיין בפנים) בכל כלי פי"ז בכליי (מי"ז) משחז שיש בה בית קבול שמן טמאה. — (א"ב זה משחז של עץ)[1] בפ' אין צדין (ביצי' כ"ח.) אין משחיזין את הסכין. בפ"א בע"ז בגמ' בכל מקום (ע"ז ט"ו: אין משחיזין להן את הזיין. פי' אין מחדדין ושם האבן שמהדרין בה שמה משחז) *[אחי"ה והוא מל"ע הנ"ל משרש شحذ מחדד וממנו השם משחזת כדאי' לפנינו בכליי ובתוספת' כליי ב"מ ספ"ז וגי' רבינו משחז וכ"ה ג"כ בל"ע. אבל בכליי ענינו משחז של עץ כפי' ר"ב עיי' פי"מ להרמב"ם ור"ש מטעם האמור שם. ובזה נבין פי' רה"ג לכליי (בסד"ט 14) שלא הזכיר מלה ערביי הנ"ל כי אם שם בטיית מסבה וצ"ל מסכה והוא ל"ע مسواك פי' ע ץ לחדד בו אבן משחזת — ועה"ק שנ"ב העתיק וועטשין = wetzen] —

מִשְׁחָן (= מִשְׁחָה Oel ולא כפי' הערוך) עצים דמשחן (סוכ' מ'.) בע' שחן. *[אחי"ה עיי"ע מְשַׁח ומ"ש ועוד עיי"ע שחן] —

* מושחן (אולי כמו מישאן Messene עיי"ע מֵשָׁא) ירו' יבמו' פ"ח ד"ט ע"ד שלש עשרה עיירות נשתקעו בכותיים בימי השמד אמרין הדא עירי דמושחן מיניהון ואולי הוא מישאן כדאי' הגי' בב"ב ע"ג דמיאשן ובנו"ג בשבת ק"א. דמישן וכ"ה בע' בצית ובכ"י ש"ס בב"ב שם אבל בכ"י ש"ס בשבת דמישני והיא במשקל יוני Μεσσηνή ובירוש' רגילה אות הי"ת במטבא כידוע.

* משחף ט"ס וצ"ל משחא עיי"ע מְשַׁח.

* מְשׁוּחְרָר, מְשׁוּחְרֶרֶת עיי"ע שחרר.

☞ משחתא (?) למשחתא ליתי אקקיא (גיטי' ס"ט:) בעל הערוך גרס לשיחתא ע"ש. *[אחי"ה בנו"ג לרושחתא וכן מוסיף ר"ב בע' שחתא ופלא שסדר כאן מושחתא אחרי שהוא עצמו ראה גי' רושחתא ובע' אקקיא אשר שם הביא רבינו ג"כ גי' לשיחתא לא העיר ר"ב מאומה] —

* מַשְׁחִית (מל"מ והושאל לאחד ממלאכי חבלה) כבר פירשתיו בע' השחת (ח"ג, רמ"ט) וש"נ.

מָשׁוֹט (מל"מ Ruder) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) כל המנהיגין אותה (ב"ב פ"ה מ"א) אמר ר' אבא אילו המשוטות [וכן הוא אומר] אלונים מבשן עשו משוטיך (יחזק' כ"ז, ו') *[אחי"ה בנו"ג אלו המשוטין שלה אבל בכ"י ש"ס מינכען אילו המשוטות וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י אשר ת"י (וממנו נדפס בש"ס ווילנא) ושם לועז ריימי"ש וכתב עוד מיטוט שמשוטטין הספינה לכאן ולכאן ע"כ וכ"ה בפירשב"ם ושם הלעז בדפו"ו ריימיש והוא ל"צ rames רודער, וכן לועז רש"י ד"ה ממלח מלוחי כתובו' פ"ה. ע ו ג י ן: ריימי"ש — והיחיד זבי' פ"ד מ"ג הקיש . . על המשוט] —

* מְשַׁט (אולי מל"ע مسد ענין הריצות emsig, fleissig sein) ירו' מגיל' רפ"ד דע"ד רע"ד חמא חד ספר מושט תרגומא מן גו סיפרא כלומ' היה חרוץ בקריאת התרגום מתוך ספר, ופ"א עיי"ע ושט (ח"ד, קס"ט.).

מַשְׁטֶה (מפעל שְׁטָא דבר שטות thöricht, unsinnig reden) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' ואם אמר לו (ב"ק קט"ז.) ובפ' מצות חליצה (יבמו' ק"ו.) טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו א"ל משטה אני בך. בראש פ' הזורק גט בגמ' וכן לענין [קידושין] (גיטי' ע"ח:) מהו דתימא מצי אמר ליה משטה אני בך. בס"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קע"ה.) אדם משטה בשעת מיתה א י ל א[2]. — (א"ב[3] פי' מצחק) *[אחי"ה וכן פי' משחק רגמ"ה בכ"י לב"ב שם. ועיקר מע' שטא פי' דבר בשטות ובלי שום כוונה] —

---

[1]) עיי' בהוספות. [2]) בנו"ג או אין אדם משטה בשעת מיתה. [3]) נשמט בדפא"מ.

מִשְׁטָח (מל"מ פי' מקום אשר בו שָׁטוּחַ דבר ועוד בקבוק גדול) der Ort wo etw. (zum Trocknen) ausgebreitet ist בסוף טהרות (פ"י מ"ד ומ"ה) משטח של אדמה פי' מקום מוכן לשטוח הענבים נקרא משטוח כדכתי' (במדי' י"א, ל"ב) וישטחו להם שטוח [1]). בילמדנו ויהי ביום כלות משה (בתנחו' לי') ממלא את הכלכלה אח"כ ממלא את הסל אח"כ ממלא משטחו. לפי הענין כלי גדול הוא. *[אחי"ה בנו"ג בטהרו' שם משטיח של אדמה, ושם משטיח של עלים וכ"ה בתוספת' טהרו' ספי"א ובטהרו' שם מ"ה אי' ג"כ משמח וכ"ה בפי"מ לרמב"ם ור"ש, ובפי' רה"ג משטוה. והקבוץ משטיחין משטיהין יומ' ע"ה: ובגי' כ"י ש"ס וספרי בלק פ' צ"ח משטיחים ועיי' אונקלי' ותר"י לבמד' י"א, ל"ב — וענין משטח הוא מל"מ ובפרט מנגיבת הענבים וכן גאמ' בל"ע مسطح מקום מוכן לנגיבת התאנים ועוד עניגו בל"ע בקבוק גדול ובזה מובן לי' הילמדנו הנ"ל] —

* מִשְׁטַר (מפעל סָטַר הכה וא"כ כמו מסטר (Schlag במד"ר ספ"כ ונתן משטר אחד לאותו שקילל את המלך פי' הכהו מכת לחי וכ"ה בסמך בשמ"ר פט"ו מצאו סטרו מסטר.

* מְשֵׁיזִיב, מְשֵׁיזְבָא (מל"ס מְשׁוֹזָבָא (מפעל שזב) פי' מוצל (der Gerettete תרג' שריד (דברים ג', ג') ותרג' פליט (יהוש' ח', כ"ב) ולנקבה משיזבתא תרג' פליטה (עובדי' י"ז) ועיי"ע שזב.

* מִשְׁיְילֵי (כל"מ מִשְׁאֲלוֹת (die Bitten תרג' משאלות לבך (תהלי' ל"ז, ד') משיילי ליבך.

* מְשִׂימָה (מפעל שִׂים, שׂוּם die Amtsverleihung, das Einsetzen) יבמו' מ"ה: קידושי' ע"ז: דרש שום תשים (דברי' י"ז, ט"ו) כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך.

* מְשִׁיפָה (מפעל שִׁיף, שׁוּף (das Einreiben שבת ע"ז רע"ב המוציא חלב של אשה ולובן של ביצה כדי ליתן במשיפה (עיי' ד"ס שם) פי' כדי לשוף בו מכה עיי' פירש"י וע' קלר א'.

* משיתא (תואר שם של יוסף) ב"ר פס"ה יוסף משיתא ע"ש הסיפור.

מָשַׁךְ (מל"מ ענין מתיחה ועוד ענין מניעה ziehen, an sich ziehen, sich hinziehen, entziehen) במכילתא משכו וקחו לכם (מכילת' בא ריש פרשי' י"א) משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו וכו' עד ר' יצחק אמר בא הכתוב ללמדך על בהמה דקה שתהא נקנית במשיכה. בפ' הזהב בגמ' דסמוך האונאה (ב"מ מ"ט:) כדרך שתיקנו משיכה במוכרין כך תיקנו משיכה בלקוחות פי' שלאחר שמשך הקונה אינו יכול לחזור המוכר כך הלוקח אינו יכול לחזור [2]) לאחר שמשך הוא וכשנתן המעות ולא משך הפירות כשם שהמוכר חוזר כך לוקח חוזר [3]). בס"ג דפ' הוציאו לו (יומי נ"ט סע"א) ובפ' איזה מקומן בגמ' דסמוך העולה (זבחי' נ"ג רע"ב) תנא דבי ר' ישמעאל כר"ש בן יוחאי זה וזה יסוד דרומי ומשכוה גברי לגבראי [4]). בס"ג דפ"ק בשבועות (י"ב:) ובר"ג דזבחי' (ו':) קרבנות ציבור סכין מושכתן למה שהן. פי' מה שהן אם תמידים ואם מוספין סכין מושכתן להיות כן טרם ימשכו לסכין אין לומר אי זה תמיד ואי זה מוסף אלא תלויין ועומדין בתנאי לב ב"ד שכן מתנה עליהן לב בית דין אעפ"י שאמרו עליהן כי הן תמידין אם ירצו להקריבם לשום זבח אחר רשאין לפי שבזמן שמשך זה הסכין של תמיד הרי הוא תמיד ובזמן שמשך זה לסכין של מוסף הרי הוא מוסף וזה סיוע לר' יוחנן שאם לא הוצרכו להן נפדין תמימין שלא משכתן סכין לעולם [5]). בר"ג דפ' הערל (יבמו' ע"ב.) משוך צריך שימול. פי' מיעך במקום חתיכת הערלה ונמשך הבשר ונראה כערל. בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' אין פורטין (ב"ק קי"ג.) מניין לגזל גוי שאסור שנאמ' [6]) (ויקרי כ"ה, מ"ח) אחרי נמכר גאולה תהיה לו שלא ימשכנו ויצא פי' לא ימשוך עבד עברי מביתו של גוי בכח. *[אחי"ה בעצם הוראתה ענין משך: א') מתח

---

[1]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג. בסד"ט 37 רק הפסוק נשמט מתוך הכ"י ומו"ל השלים מדעת עצמו פסוק מיחז' מ"ז, י' ולא ראה את הערוך. [2]) כ"ה בדפו"ו ובשדפ"ע לי'. [3]) ובזו השטה הלך ר"ח בב"מ מ"ז סע"ב בש"ס ווילנא. [4]) בנו"ג וסימניך ובזבחי' קי"ט: וסימניה משכוה וכו' ועיי' תוספ' זבחי' נ"ג: ד"ה וסימניך שהסכימו לגי' הערוך. [5]) כל זה הביאו התוספו' בשני המקומו' בשם הערוך ובגוף הענין פי' כמו כן ר"ח בשבועו' כ"י (בקובץ כ"י אנגייליקא דף מ"ב.) וז"ל סכין מושכתן למה שהן כלומ' לב ב"ד מתנה עליהן ואין נקבעין בזבח ידוע אלא בשעת שחיטתן שעד זמן השחיטה אעפ"י שאמרו עליהן כי הם תמידין רשאין לשחטן לשום זבח אחר שכך מתנה עליהן לב ב"ד שאם ירצו להקריבם לשם זבח אחר רשאין תניא נמי הכי כר' יוחנן וכו' ע"כ ועיי' בתוספ' שם כי לפי פי' הערוך לא גרסינן תניא נמי. [6]) וכ"ה בילק' בהר ובכ"י ש"ס ובנו"ג ת"ל.

אחרים ובפעל עומד מותח את עצמו היינו לקח לעצמו עיי' ב"ק נ"ב. לך משוך וקני, ב"מ מ"ז: משך הימנו פירות, גיטי' נ"ז סע"א אחד מושך אילך ואחד מושך אילך. מגיל' י"ג. חוט של חסד משוך, חגיג' י"ב: מושך עליו חוט של חסד שם י"ד. עיי"ע בעל אגדה, ירו' עירו' פ"א די"ט. מָשׁוּךְ יותר מארבעה, סוט' מ"ז: תוספת' סוט' פי"ד משרבו מושכי הרוק פירש"י סימן הגאוה. ומי שמושך לו ערלה (ונקרא בספריהם ἐπίσπαστος) נקרא מָשׁוּךְ עיי' יבמו' ע"ב. ושם: תוספ' שבת פט"ן (פט"ז) ותוספת' הוריו' רפ"א. ובירו' ג"כ מושך ירו' יבמו' פ"ח ד"ט. המושך לא ימול ע"ש, ושם: הרבה משוכין וכו', ירו' פיאה פ"א דט"ז: המפר ברית זה שהוא מושך לו ערלה. ועוד ענין משך ב') כמו ארך sich hinziehen פסחי' ח'. האי משך נהררא, הוריו' י"ב. אי משיך נהוריה, ושם: דכי היכי דמשכן מיא משכן שמעתייכו. תוספת' ב"ק פ"ו המעיינות המושכין, ע"ז ב': משכו מלכותייהו. הפעיל ירו' כלאי' פ"ח דל"א ע"ג ירו' קידושי' פ"א ד"ס. הנהיגה המשיכה וכו', ירו' מ"ק פ"א ד"פ: המשיך המעיין לתוכה, ירו' שביעי' ספ"ב דל"ד: להשקות להמשיך תוספת' שקלי' רפ"א ממשיכין לו אמת המים, נפעל הוריו' י"ב. כדי שֶׁתִּמָּשֵׁךְ מלכותם, שם: נמשכה מלכותן — ירו' יבמות פ"ח ד"ח ע"ד משוך לו אחד ערלה או שנמשכה מאליה. אתפעל שבת קמ"ז סע"ב אִימְּשִׁיךְ בתרייהו, ע"ז כ"ז: אתי למימשך בתרייהו — ועוד ענין משך ג') מנע ולרוב בצרוף יד פסחי' פ"ט. מושכין ידיהן ממנו, גיטי' ע'. משוך ידך הימנה, תוספת' סוט' פי"ג מושכין את ידיהם שהש"ר פ' באתי לגני משך המלך את ידו הכל מושכין את ידיהם וכו', מכילת' בא (עיי' לעיל בציון מפסחי') משכו מע"ז והדביקו במצוה. והשם מכיל' שם עיי' לעיל נקנית במשיכה וכ"ה קידושי' כ"ה: ב"מ מ"ח. מחסרא משיכה, ירו' ב"ק ספ"י מלא משיכת המחט — והושאל ללקיחה בדברים תנחומ' ריש פ' קרח ובמד"ר רפי"ח אין ויקח אלא משיכת דברים רכים וכו' — ועוד השם מֶשֶׁךְ פי' אורך בכינוי בב"ב ע"ג רע"ב ומשכיה דצואריה תלתא פרסין כה"ג בכ"י ש"ס א"פ ובד"ל של"ו (עיי' ד"ס ב"ב צד קי"ג.) ובנו"ג ומשאכא] —

* מְשַׁךְ, מֶשְׁכָא (כל"ס פי' מה שנמשך מן הבשר היינו עור Haut, Fell) ירו' נדרי' רפ"ג דל"ז ע"ד משך דחיוי. יומ' פ"ד רע"א משכא דאפא דכרא [1]). ב"ק ס"ו: עיי"ע אברזין ב'. סנהד' ק': משכיה עיי"ע גלדן, תנחומ' בראשי' סי' ז' הדין ערקא מן הדין משכא פי' זו הרצועה באה מן העור הזה — והרבה בתר"י עיי' לבראשי' א', כ"ז; ג', י"ד. כ"א; לשמות כ"א, ל"ו; כ"ב, כ"ו; לויק' י"ג, י"ח. כ'; לבמ' ל"א. כ'.

* מִשְׁכָּב (מל"מ ענינו רביצה והושאל למשגל das Lager, das Beiwohnen) כלי' פ"א מ"ג מ"ה והלאה משכב ומושב — סנהד' נ"ד. נדרש משכבי (ויקר' כ', י"ג) שני משכבות באשה, ותרג' משכב (במדי' ל"א, י"ז. י"ח) משכבי דכורא; לויק' י"ח, כ"ב משכבי איתא. רכבת עלי (במדי' כ"ב, ל') תר"י א' הא מתהנייתי מינך במשכבא (עיי' ע"ז ד':).

* מוֹשְׁכִי עיי"ע מושכני.

* משוכות עיי"ע משניתא.

* משיכותא עיי"ע משכל.

משכוכית (מפעל משך פי' המהלכת בראש העדר Leithammel עיי' בפנים) מאי משכוכית (ב"ק נ"ב.) הכא תרגו' כרכושתא ר' יעקב אמ' ע"זא דאזלא ברישא, פי' המהלכת בראש העדר שתולין לה זוג בצוארה והצאן נמשכין אחריה כיון שהחזיק במשכוכית ומשך שאר העדר קנה הצאן במשיכה עיי' בע' כרבושתא. *[אחי"ה ובע' כרכשתא ב' הובא ירו' קידושי' וירו' ב"ב ע"ש, וכנ"ה בתר"י א' לבראשי' ל', מ' ויהב בריש ענא (משכוביתא) [צ"ל משכוכיתא] —

משכל (= מְשִׁיכְלָא, מְשִׁיכְלְתָא ספל לרחוץ בו לפע"ד מלשון ערבי مغسل Wasch-becken) בפ' אלו מגלחין בגמ' ואלו מכבסין (מ"ק י"ח רע"ב) דמפסקי לה [2]) משיכלי דמאני דכיתנא [3]) בחולי דמועדא. בר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד רע"ב) נגדי [4]) מתותיה שיתין משיכלי דמא. בפ' ר' ישמעאל בגמ' מצא בראשו (ע"ז נ"א:) דסחיפא ליה משכילתא ארישיה. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) ולותבינהו בתרתי משיכלי. בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) משיכלא משי כולא משיכלתא משיא כלתא [5]) [משיכלא] פי' ספל גדול שרוחצין בו הכל משיכלתא [6]) פי' ספל

---

[1]) כה"ג בע' אפא ובכ"י ש"ס ובנו"ג דדיכרא. [2]) בנו"ג דמפקי לה וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס דמתיא ועיקר הגי' בהלכי ריצ"ג הו"מ צד כ"ד סע"א דמקפי לה פי' שהיו מקיפין לשפתו עיי' ד"ס במ"ק צד ל'. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח ובנו"נ דמני כיתנא. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בט"ס נגרי. [5]) כ"ה נכון בכ"י ב"ר ובדפ"ע לי'. [6]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב, ובדפ"ע משכלא, משיכלא ובכ"י ק"ט משיכולא.

קטן שרוחצין בו הכלה לבדה. *[אחי"ה וכה"ג משיכלתא בכ"י ש"ס ובדפוסי' הישנים ובדפ' החדשים משיכילתא וז"ל ר"ח (בש"ס ווין) מסיכלא ספל קטן של מים ע"כ וכפי' הערוך אי' גם ברש"י שבת ע"ש ועיי' פירש"י בע"ז הנ"ל וכן במ"ק ובקידושי' נ"ב רע"ב פירש"י ע"י ספל אבל בב"מ ובגיטי' הנ"ל פירש"י ערבות ולועז בב"מ קונקרי ובחולי' מ"ו: ד"ה מייתין לועז קוניינא וצ"ל קונייקא בל"צ Waschbecken, conche ויפה גרס רש"י בחולי' שם מייתין משיכלתא ובנו"ג מתיכלתא ובדף מ"ז: בט"ס משיכותא וצ"ל משיכלתא ובלי' זכר משיכלא דמיא קידושי' נ"ב רע"ב ובויק"ר פכ"ג מבואר בשמיכה (שופטי' ד', י"ח) במשיכלא עיי' רד"ק לשופטי' שם וע' שמיכה. והקבוץ משיכלי חיוורי ע"ז ל"ט. חולי' נ"ה: ובענין גזרת המלה נ"ל שהיא מלה ערבי' הנ"ל בהיפך האותיות מכשל פי' ספל מים אשר בו רוחצין ופי' בשבת הנ"ל רק בדרך ההגדה הוא כמו יתר דוגמאות שם] —

מִשְׁכֵּן (= מַשְׁכֵּן והשם מַשְׁכּוֹן, מַשְׁכּוֹנָא, מִישְׁכּוֹנָא ענין עֲבוֹט Pfand, pfänden) בילמדנו אם כסף (תנחו' משפטי' סי' י"א) ובויהי ביום כלות משה (תנחו' נשא סי' י"ד) אמר להן לעשות משכן שאם יחטאו יהא הוא מתמשכן על ידיהן ובע' חבל (ה') יש מענין זה. — (א"ב תרג' אם תתן ערבון (בראשית ל"ח, י"ז) אם תתן משכנא וחז"ל עשו אות מ"ם שרשית בפעלים וכן תי"ו בתרומה) *[אחי"ה והנכון כי הוא ל"ס מַשְׁכֵּן פי' נתן ערבון והשם מַשְׁכָּנָא ונגזל מפעל שָׁכַן פי' נחה כלומ' מה שמונח להיות עד שחייב הלוה וכן בל"ר de-positum מפעל ponere, וקצת ראיה שגם רז"ל בנו המושג של מַשְׁכּוֹן מן מִשְׁכָּן היינו מן פעל שָׁכַן עיי' ילמדנו הנ"ל וזה מה דאי' בתנחו' משפטי' הנ"ל שאם יחטאו יהא בית המקדש מתמשכן על ידיהם שנא' (ויק' כ"ו, י"א) ונתתי משכני בתוככם ונתתי משכוני וכן בלעם אומ' (במד' כ"ה, ד') מה טובו אהליך יעקב כשהן בנויות ומשכנותיך כשהן חרבות אמר הקב"ה לא שאני חייב לא"ה אני ממשכן להן מקדשי וכו' וכן התניתי עם משה וכו' שאם עברו על המצות אני ממשכנן שתי משכונות וכו' ובתנחו' נשא הנ"ל ומשכנותיך אל תהי קורא מִשְׁכנותיך אלא מַשכנותיך וכו' שאם יחטאו יהא מתמשכן על ידיהם וכן בשמ"ר פל"א משכנותיך ישראל שני מַשכונות וכו' לא מפני שאני חייב לאומות אני ממשכן להם משכני אלא וכו', ושם: ואם תעברו על המצות האלו אני ממשכן שני משכונות שנא' (שמות כ"ב, כ"ה) אם חבל תחבל אמר לו משה ולעולם הם ממושכנים א"ל לאו וכו', ושם פל"ה מה לַמִּשְׁכָּן (שמות כ"ו, ט"ו) א"ר הושעיה על שום שהוא עומד לְמַשְׁכֵּן וכו' אני נוטל מהם צדיק אחד וממשכנו בעדם וכו', ושם ר"פ נ"א המשכן משכן (שמות ל"ח כ"א) שנתמשכן שני פעמים על ידיהם וע"ש ובמד"ר פי"ב אל תהי קורא מִשכנותיך אלא מַשכנותיך ישראל שהמשכן ומקדש יתמשכנו על ישראל בעת שחטאו. ובלי השאילה הפעל ב"מ ס"ח. משכין ליה, ע"ג: משכן ליה, פ"א: פ"ב. משכנו. ק"ט: משכין, שם קי"ג: למשכנו. ירו' שקלי' רפ"ב דמ"ו ע"ג מכיון שבי"ד ראויין לַמשכן ולא מישכנו וכו', בינוני פעול ב"מ ע"ג: מְמוּשְׁכָּן, ירו' פיאה ספ"ח דכ"א. היו מְמוּשְׁכָּנִין, שמ"ר פל"א עיי' לעיל. קהל"ר פ' עת ללדת עיי"ע חבל ה'. וש"נ נתפעל נִתְמַשְׁכֵּן. אתפעל אִתְמַשְׁכַּן תר"י לשמו' י"ב כ"ט; לדברי' ט"ו, ו'. והשם מַשְׁכּוֹן ב"מ פ': פ"א: והלאה גיטי' ל"ז. שבועות מ"ד. פסחי' ל"א רע"ב והקבוץ מַשְׁכּוֹנִין, מִישְׁכּוֹנִין ירו' פסחי' פ"ד דל"א: ולנקבה יחידה מַשְׁכַּנְתָּא ב"מ ס"ז. ושם: ס"ח. ע"ג: ק"ח: ב"ב ל"ה: ל"ח.] —

* **מִשְׁכָּן** (מל"מ מקום מנוחה ובפרט לאל עליון כמו אוהל מועד Stiftshütte) עיי"ע מקדש ובתרג' מַשְׁכְּנָא עיין לשמות כ"ה, א', ז', ט"ו והלאה ל"ח, כ"א והלאה והקבוץ מַשְׁכְּנִין לבראשי' ד', כ'; לבמד' כ"ד, ה'; מַשְׁכְּנַיָּא לתהלי' קל"ב, ה'. ושם מופשט מִישְׁכְּנוּתָא (der Aufenthaltsort) שהש"ר פ' משכני לארעא טבתא דאיתקריאת מישכנותא.

* **מוֹשְׁכֵּנִי** (שם מקו' Moexene) קידושי' ע"א: בדיגלת עד היכא . . שמואל אמר עד מושכני ולא מושכני בכלל וכו' מושכני הרי היא כגולה ליוחסין אלא עד מושכני ומושכני בכלל עיי' נייבויער גיאוגראפיא (צד 331) שהוכיח כי הוא מחוז הנ"ל ע"ש, ויש להבדילו מן מוֹשְׁכֵי כדאי' בקידושי' ע"ב. מושכי לחוד ומושכני לחוד. ומושכי הוא Moschi בדרומה של Colchis עיי' נייבויער שם 377.

משל (= מוֹשֵׁל מל"מ ענינו שררה Herrscher) בסוף ידים (פ"ד מ"ח) [אתם] כותבין את המושל עם השם בדף פי' שם הקב"ה עם שם פרעה. בפ' המוכר את הספינה בגמ' מכר חמור (ב"ב ע"ח:) על כן יאמרו המשלים (במד' כ"א, כ"ז)

אילו המושלים ביצרם באו חשבון בואו ונחשב חשבונו של עולם וכו'. *[אחי"ה והפעל ממנו ביומ' מ"ו. משלה בהן האור ע"ש ובתוספ', ונאמ' עוד שלט בהן האור עיי"ע שלט.] —

מָשָׁל (מל"מ ענין דמות דבר לדבר וכ"ה בל"ע Vergleichung, Gleichniss, Parabel, مثل Fabel) בס"ג דפ' הישן (סוכ' כ"ח.) ובר"ג דפ' יש נוחלין (כ"ב קל"ד.) ממשלות כובסין ממשלות שועלים[1]) בס"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהד' ל"ח סע"ב) ש' [מ]משלות שועלים[2]) היו לו לר"מ ואנו לא באו לידינו אלא אבות יאכלו בסר ואמרי לה מאזני צדק[3]). בפ' אלו הן הגולין בגמ' מכוונות להן (מכו' י':) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע (ש"א כ"ד, י"ד) וגו' במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו אחד בשוגג ואחד במזיד וכו'[4]). *[אחי"ה והרבה משלים נמצאו מפוזרים בדרז"ל ד"מ משועל ברכו' ס"א: סנה' ל"ט. עיי' פירש"י ב"ר פע"ח (עיי"ע אגומין) אסת"ר פ' אחר הדברים האלה, קהל"ר פ' כאשר יצא; מארי ב"ר ס"פ ס"ד אסת"ר שם; מזאב אסת"ר פ' וכל עבדי, ילמדנו הובא בילק' ריש בלק; מחמורה וסייחה אסת"ר פ' אחר הדברי' האלה; מתרנגול ועטלף סנהדר' צ"ח סע"ב[5]) לרוב נאמר באלו משלות משל למה הדבר דומה (ובקטוע משל למה"ד) עיי' ברכו' ז': י"ג. ע"ז ד', ג"ד: נ"ה. סנהד' קי"ג. ב"ק ס': ובשלמות אי' בר"ה י"ז: אמשול לך משל למה הדבר דומה ועוד בחסרון למה"ה, ד"מ משל לאדם ברכות ל"ב. מנחו' צ"ט: סנה' ק"ח. ע"ז י"ט. משל לענבי הגפן פסחי' מ"ט סע"א משל למלך שבת קנ"ג. מִשל למי שהושיב שומרין וכו' ילק' ריש בלק ושם: משל לשני כלבים וכו' עיי"ע נבח. במד"ר פ"כ משל למי המהלך וכו' שמ"ר ספי"ח משל לאשה. תוספת' ברכו' ספ"א משלו משל. ובמדרשים מובאים משלים כמעט בכל דף ודף וחדלתי לספר כי אין מספר ובמד' תנחומא יש מהם רשימה עפ"י סדרים עיי' לוח המשלים בסוף הספר כד' ווירונא ושטעטין ורז"ל הרבו בשבח של משל עירובי' כ"א סע"ב מלמד שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל וכו'. שהש"ר בריש: אל יהי המשל הזה קל בעיניך שע"י המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה. ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח ע"ג ופרשו השמלה (דברים כ"ב, י"ז) הכל משל, ב"ב ט"ו. איוב לא היה ולא נברא אלא משל הוא. סנהד' צ"ב: מתים שהחיה יחזקאל (ל"ז) . . ר' יהודה אומר אמת משל היה וכו' אלא באמת משל היה. והקבוץ סוט' מ"ט סע"א משמת ר"מ בטלו מושלי מְשָׁלִים. במד"ר פי"ד עם בלעם לא היה מדבר אלא במשלים. — תוספ' שבת פט"ו המשלים ט"ס עיי"ע משל וכן בל"נ ריש שהש"ר משלותיו של שלמה. ועיי' משלות כובסין וכו' לעיל בהערה 1 ובע' ממשל — והפעל תוספ' ספ"א דברכות עיי' לעיל. נדה מ"ז. משל משלו חכמים באשה עיי"ע בחל. שהש"ר פ' אחזו כשהוא מושל המלכיות מושלן בחיות . . כשהוא מושל המצריים מושלן בשועלים, ושם ערומין היו המצריים לפיכ' הוא מושלן בשועלים. ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג למה הוא מושל כל באי עולם כחולדה וכו', מגיל' ט"ז. אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים וכו'. בנפעל סוט' י"א: אומה זו כחיה נמשלה, חולי' צ"ב. אומה זו כגפן נמשלה וכו' פסחי' ל"ט. למה נמשלו מצריים כמרור וכו'. ילמדנו בילק' ריש בלק נמשלו אומות לים וכו', יומ' כ"ט. למה נמשלה אסתר וכו', ושם וסוכ' י"ד. למה נמשלה תפילתן של צדיקים וכו', שבת פ"ח. למה נמשלו ישראל לתפוח וכו', שם: עירו' נ"ד. נ"ד: סוכ' מ"ט: תעני' ז'. חגיג' ג': למה נמשלו דברי תורה וכו'. מסכת סופרי' פט"ו נמשל המקרא כמים והמשנה כיין והש"ס כקונדיטון — ועוד עיי"ע מתל] —

* מְשׁוּלַּחַת (בינוני פעול מן שלח eine Entlassene) נדה ס"ט סע"ב בת משולחת

---

[1]) כ"ה לנכון בדפו"ו וכ"ה בכ"י ש"ס ועיי' מ"ש באריכות בע' ממשל וש"נ ל"ע — ובדפ"ע אי' משלות וכ"ה בכ"י ה"ב. [2]) כפי מה שגרסנו בשתי פעמיי בדפו"ו צ"ל גם כאן כמשלות וכ"ה באמת בכ"י ש"ס (ושם היחִיד ממשלת) ובילק' משלי י"א דפי שאלוניקו ובת' הגאוני' דפ' ליק סי' ל' ובתי הגאוני' שערי תשובי סי' י"ג (ד"ס סנהד' צד נ"ה.) וכ"ה בפי' ר"ח לסנהד' (בקובץ כ"י אנגיילקי' דף צ"ט סע"א) ובש"ס ווילנא אשר ממנו נעתק אי' בטעות משלות וצ"ל ממשלות. [3]) לפי זה אין כאן רק אחד כי ואמרי לה הוא אותו משל בשינוי השם ונראה ברור כי רבינו גרס ג"כ כתש' הגאוני' בשני מקומות הנ"ל לא עלה בידינו אלא אחת רק השמיט מלת אחת מפני שהביא אבות ולעומת זה גרס ברבים לא באו וגי' ר"ח ואנו לא באת לידינו אלא אחת ובכ"י ש"ס ואנו לא בא בידינו אלא אחד ובנו"ג ואנו אין לנו אלא שלש אבות יאכלו וגו' מאזני צדק וגו' צדיק מצרה וגו' ועיי' בפירש"י. [4]) בנו"ג שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד. [5]) עיי' על כל זה בספר גד"פ לצונץ צד ק'.

מה היא לכהן פי' רש"י ישראל שהחזיר גרושתו משניסת לאחר וכו'.

* מִשְׁלַחַת (מפעל שלח פי' ענין שליחות ושילוח (1. die Sendung, 2. das Loslassen במד"ר פי"ד והיה זריז במשלחתו וכו' שהיה רץ במשלחתו כאיל — ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: ירו' תרומו' ספ"ט דמ"ח: ירו' שבת רפ"ב ד"ד סע"ג שעת משלחת זאבים היתה.

מַשְׁלְיָתָא (הקבוץ מן מַשְׁלְיָא בל"ס (מן שְׁלָא) כלי להעלות בו דבר מה כגון מזלג Werkzeug zum Heraus- und Heraufziehen, (z. B. Gabel ומחתיתא תרג' ירושׁ'[1]) (ב') מזלגותיו ומחתותיו (שמות כ"ז, ג') והמזלג שלש השנים (ש"א ב', י"ג). *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ר ויניצ' ותרגומו משליא די ליה תלת שינין, ושם במזלג תרג' כל דמסיק משיליא צ"ל מַשְׁלְיָא כדרך ל"ס והקבוץ מַשְׁלְיָתָא כגי' רבינו ובנו"ג בתר"י ב' בבינויי משלייתהּ ובתר"י א' משלייתיה וצ"ל בפתח תחת המ"ם ובשוא תחת השי"ן, ור"ב בדפ' אמ' הביא משליתיה בראש הערך (והוא כגי' תר"י ב'). וכנ"ה בתוספת' שבת רפי"ד (ט"ו) משלשלין את המשלית להעלות בה דלי או קיתון כה"ג בכ"י אירפורט וצ"ל הַמַּשְׁלְיָא כגי' דפ' ווילנא ובנו"ג המשלים, המשלי' וט"ס מחסרון ידיעה הוא. ומזה מצילת (סמיכות) כגי'. רד"ק עיי"ע מצל ומ"ש ועוד עיי"ע של א' וג'.] —

* מִשְׁלָם, מִישְׁלָם (פי' תום וגמר das Ende, die Vollendung) ב"מ ס"ז: ק"י ב"ב ל"ה: ל"ח. בִּמְשלם (במישלם) שניא אלין וכו', תרג' איוב א' ד' עד משלם יומי שבעא.

מְשֻׁמָּד (מפעל שמד בינוני פועל ומל"ס שְׁמָדָא פי' קללה וא"כ התואר לעברין ישראל פי' מקולל (Verfluchter, dem Fluch Geweihter אוכל נבלות לתיאבון בפ' דיני ממונות זה בורר שלשה[2]) בגמ' א"ר שמעון (סנה' כ"ז.) *[אחי"ה זה הע' נשמט בדפ' אמש'[3]) ובלי ספק מיראת הצענזור ותדע כי בע' דפ' באסיל הביא אחר ערך משליתא זה הע' תחת דבור המתחיל מומר וכן גרס באמצע הע' וכ"ה בסנה' בדפוסי' (אולי גם בכ"י כי לא היה מעורר על זה בעל ד"ס אבל כגי' רבינו איי בפי' ר"ח לסנהד' בקובץ כ"י אנגי' דף כ"ח:) ובש"ס ווילנא אשר ממנו הועתק נדפס מומר תחת משומד מטעם הנ"ל. אבל בירוש' ובמדרשים וגם בכ"י ש"ס אשר בהם לא שלטה יד הצענזור כל כך כמו בש"ס בבלי נשארה זו המלה עיי' חולי' ה'. אי' בכל הסוגי' משומד כפי גי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגי' דף רפ"ב.) תחת מומר של דפוסים וכן בתוספת' הוריות רפ"א בכ"י אירפורט האוכל שקצים הרי זה משומד ובדפוסי' מומר. תוספת' חולי' רפ"א כגי' כ"י אירפ' הכל כשרין לשחוט . . אפי' ישראל משומד, בע"ז כ"ו רע"ב כפי גי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגי' דף ט"ז.) משומד אוכל נבילות לתיאבון . . משומד להכעים וכו' בנו"ג מומר, ושם: איזה מין איזה משומד וכה"ג בתש' הרשב"א ח"ג סי' קנ"ב (ד' ליוורנו צד ס"ח.). עירובי' ס"ט. משומד לחלל שבתות, ושם משומד גלוי פנים אינו יכול לבטל רשות וכו' עיי' בד"ס (עירו' צד ק"מ.) ובנו"ג מומר אבל בירו' עירובי' רפ"ו דכ"ג: משומד בגילוי פנים הרי הוא כגוי בכל דבר. ירו' פסחים פ"ז דל"ד ע"ג משומד בהורייה, ובירו' הוריו' פ"א דמ"ה ע"ד בט"ד המ"ש ומר וצ"ל המשומד ושם פ"ג דמ"ח: גר ומשומד משומד קודם וכו', ירו' שביע' פ"ד דל"ה. ירו' סנהד' פ"ג דכ"א רע"ב חד משומד עיי"ע אסטו (ה"א קס"ז:), ירו' סנהד' ספ"י דכ"ט ע"ד קדשי משומד. ויק"ר פ"ב מקבלין מיני זבחים מרשעי ישראל כדי להכניסן תחת כנפי השכינה חוץ מן המשומד וכו', ובקבוץ ספרא ויקר' ריש פרש' ב' ירו' שקלי' פ"א דמ"ו רע"ב מכם (ויק א', ב) להוציא את המשומדים, וספרא שם: יצאו המשומדים שאינן מקבלי ברית שהרי הפרו ברית. ר"ה י"ז. כפי גי' כ"י ש"ס ותוספ' סנהד' פי"ג כפי גי' כ"י ושמ"ר פי"ט עיי"ע מן ו' — ושם מופשט: פסחי' צ"ו. בו מְשׁוּמָּדוּת פוסלת ואין משומדות פוסלת במעשר ובילק' בא ר' רי"א משמדות (פסולות) [צ"ל פוסלת] ע"ש ובנו"ג בפסחים וביבמו' ע"א רע"א המרת דת עיי"ע דת. ודע כי בענין גזרת המלה נ"ל להוציאו מל"מ הַשְׁמֵד (ישעי' י"ד, כ"ג) ענין כריתה וכמ"ש במקרא (ש"א כ"ד, כ"ב) אם תכרית את זרעי אחריו ואם תשמיד את שמי מבית אבי ולפי זה מְשׁוּמָּד = מְשֻׁמָּד הוא מי ששמו נשמד ונכרת מבית אביו והוא ענין קללה כמו ימח שמו וכן בל"ס שְׁמָדָא פי' קללה או אולי הוא נרדף עם שמת (עיי"ע) מל"ע شمت מחרים וא"כ

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ובדפ"ר ובעה"ק שנ"ב. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר וויניצי בגמ' וצ"ל בגימל. [3]) ורמ"ל אשר לא ראה דפוס אחר ונגרר בכל מקום אחר דפא"מ השמיט ג"כ זה הערך.

מְשֻׁמָּד כמו מְשֻׁמָּת פי' מוחרם כלומ' יהי שמו מוחרם וכן נקראים שונאי ישו כדאי' באיגרת אל קרינתיים (ט"ז, כ"ב) . . Eἴ τὶς ὀυ φιλεῖ . . Iησοῦν ἤτω ἀνάθημα μαραναθὰ והוא משובש מן מחרמת (= מוחרם את) [1]. אבל בכ"ז משומד נקרא רק פורץ גדר ולא ככופר בעיקר וממיר דת וכן פסק הרשב"א בתשוב' הנ"ל וסיים בזה"ל ומכל אלה יראה הרואה שאין לשון משומד ריניגא"ט (Renegat) כמו שאמר אלא פורץ גדר לאכול לתאוה מה שאסרה התורה וכן כל מי שתאב לאכול את החזיר וכיוצא בו עכ"ל אבל עושי הצענזור (בש"ס באפיליא) טעו לחשוב כי משומדים שבש"ס הם המשועמדים ועוברים על דת יהודית ונעשים נוצרים לכן השמיטו זו המלה והחליפוה בצדוקי במומר וכיוצא בזה. ובע' מד ג' הבאתי פי' רה"ג כי משומד הוא משועמד (בהבלעת העין) ומל"ם היינו מי שנטבל במים המקודשים ועוד עיי"ע שמד ומ"ש אבל נמצאה מלת משומד כבר בתוספתא (עיין לעיל) בעת אשר המושג מטבילת מים מקודשים עוד לא נצמח ואיך יהיה פתרונה כפתרון המלה המאוחרת בזמן. וגם נבנה בתוספת' ובירו' מהשם משמד הפעל נִשְׁתַּמֵּד, תוספת' סוכ' ספ"ד מרים בת בלגה שנשתמדה וכו' כה"ג בכ"י אירפורט ובנו"ג נעשה מומרת ובסוכ' נ"ו: אי' שהמירה דתה אבל בכ"י ש"ס שנשתמדה וכ"ה בדפו"ו רפ"א (עיי' ד"ס שם). ובל"ז ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג וירו' הוריות פ"א דמ"ה סע"ד נתחרש או נשתטה או נשתמד וכו' ועיי"ע שעם] —

מְשְׁמָהִיג (שם אי בלשון ים, פרסי הנקרא ماش ماهی = ماشماهيك ובל"ע בקטוע سماهيج (Insel des persisch. Meerbusens [2] בפ' יוה"כ בגמ' אסור באכילה (יומי ע"ז.) [3] והבו [4] ליה עשרין והד מלכי ופרוותא דמשמהיג [5]. — (א"ב ובמסכ' ר"ה (כ"ג.) פרק אם אינן מכירין מסקן מרגניתא ומיקרייא פרוותא דמשמהיג פי' רש"י נמל של מלוכה). *[אחי"ה ורבינו לא פי' כאן ולא בע' פרוותא וכן לא פי' ר"ח בשני המקומות אבל הוא אי בלשון פרס בין 'Omân ובין al-Bahrein כמ"ש פליישער במקום הנ"ל בהערה בשם סופר ערבי Jâkût] —

מַשְׁמוֹטָא (מפעל שְׁמַט בל"ס כמו חלץ ושלף בל"מ ופי' גזלן ששומט הבגדים Wege-lagerer) בפ"ק בע"ז בגמ' ובכל מקום (ע"ז ס"ו סע"ב) הכא במאי עסיקינן במשמוטא כ ע ל מ א [6] פי' לא ליסטים החשוד על הרציחה אלא גזלן בעלמא שעומד במקום צנוע ושומט הבגדים מבני אדם ובורח. *[אחי"ה בכ"י ש"ס משמיטא בעלמא ובפי' ר"ח משמטא בעלמא וגי' רש"י משמוטיה. ודע כי בל"ס שְׁמָטָא פי' חלוצת חרב וזה התואר יאות לגזלן העומד בפרשת דרכים לשלול בז ורש"י פי' ג"כ מפעל שמט ע"ש — ואם נגרס בהיפך האותיות משטומא אז קריב למלה פרסי' مشتك פי' גזלן גנב וגבר אלם Dieb, Räuber, Gewaltsmensch] —

מַשְׁמַע (מל"מ ענין שמוּעָה ושֵׁמַע והושאל למה שנשמע ומובן משיעור המקרא 1 das Vernehmen, 2 Entnehmen dem Wortsinn) כמו מִשְׁמָעוּת (מל"מ מִשְׁמַעַת das Entnehmen, Erweisen eines Lehrsatzes) בס"ג דפ' הוציאו לו (יומי ס':) ובפ' אלו מציאות בגמ' ואף השמלה (ב"מ כ"ז.) ובר"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' ע"ה. ע"ו:) משמעות דורשין איכא בינייהו [7] פי' ר' ישמעאל דורש אותו ואתהן (ויק' כ', י"ד) אותו ואת אחת מהן שכך בל' יוני קורין לאחת הן [8] כלומ' אחת נשרפת מי שביאתו עליה באיסור או אם אשתו או בת אשתו להוציא אשתו שאין עליה כלום ור' עקיבה דרש שתיהן ממש חמותו ואם חמותו וי"מ אותו ואת אחת מהן היינו חמותו לאפוקי אם חמותו ד א י ת א ב ש ר פ ה מ ן ה ת ו ר ה [9] בס"ג דפ' ידיעות הטומאה (שבועי' י"ט רע"א) משמעות דורשין איכא ביניהו פי' זה אומר כך פירוש זה הפסוק וזה אומ' כך פירוש זה הפסוק.

---

[1]) ומזה נקראו האנוסים באספמיא Marranos עיי' על כל זה קורות היהודי' להי' גרעטץ ח"ח 81. [2]) עיי' פליישער בהוספותיו לעמתיר להי' לעווי ח"ג 320 ואו"מ לפרייטאג ח"ב 358 אבל באו"מ לוואולירס לא מצאתי מלה פרסי' שתהיה שם אי אף אם שתי מלות פרסיות הנה. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובע"י ובילקי' יחזקי' ר' שמ"ז ובנו"ג ביומי ליי. [4]) בכ"י ש"ס יהבו וכ"ה בילקי. [5]) בש"ס דפי' קודם באסיל איי דמשהיג וצ"ל דמשמהיג כבכ"י ש"ס ע"י וילקי' עיי' ד"ס שם. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח. [7]) ובירו' יומי' פ"ה דמ"ג. אי' רק: משמעות ביניהו. [8]) בל"י ἕνα, ἕν. [9]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י ק"מ דאיכא בשרפה מן התורה וזה נכון מאוד וכונת רבינו על מה שאמ' אביי (סנהדי ע"ו:) ואם חמותו מדרשא אתיא ופירש"י בר"ה משמעות דורשין וז"ל ואם חמותו מדרשא דזימה אתיא כדאמ' לעיל מניין לעשות למטה כלמעלה וכו' ע"כ. ועיי' פירש"י סנהי ע"ה: ד"ה אתיא הנה הנה וכו' והוא כבונת רבינו, אבל ברפ"ע בט"ס דאינה בשרפה ע"כ ולא הרגיש בזה הגרי"ב מאוטה וצע"ג.

כפ' יוה"כ בגמ' האוכל (יומי פ' רע"א) הואיל ושינה הכתוב [1]) במשמעו ושינו חכמים בשיעורו [2]). ובפ' היה מביא את מנחתה בגמ' כדי שיראה (סוטי ט"ז:) וכי עפר הוא והלא אפר הוא ש י נ ה [3]) הכתוב במשמעו וכו'. בפ' טרף בקלפי בגמ' קשר לשון (יומי מ"ב:) כל הפרשה כולה משמע מוציא מיד משמע ומשמע ממילא. *[אחי"ה וז"ל ר"ח ביומ' מ"ב: (בש"ס ווילנא מ"ג.) כל הפרשה כולה וכו' כלומ' מה שמרבה זה המקרא ממעט האחר מה שממעט האחר מרבהו האחר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אלעזר היה באותה העת סגן וא' אותה הפרה נעשית בסגן אבל לדורות אינה נעשית בסגן אלא או כ"ג או בכהן הדיוט והוציא אותה שלא יוציא אחרת עמה הנה אותה של נתינה מיעטה הסגן ואותה של הוצאה מיעטה אחרת וכו'. וא"כ משמע ענינו מובן המקרא מה שנשמע ממנו והורגל על לשון רז"ל ממשמע שנאמר וכו' חגיג' ג'. ב"מ קי"ג. ב"ב ק"י. סנהד' קי"ג. סוט' ל"ד. וזה ג"כ במשמעו של מעלה וכן שבת ס"ג: אפי' דבור במשמע ויק"ר רפכ"ח יכול אף בעמלה של תורה במשמע, יומ' ס"א. מזבח כמשמעו . . הכהנים כמשמען פי' מובן הפשוט ולפעמים גם מובן הפשוט בבני אדם ב"מ ה' סע"ב לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו כלומ' לאינשי דווקא הוא דמשתמע כך אבל הם טועים עיי' תוספ' סנהד' כ"ה: ד"ה מעיקרא וספר הכריתות לשון. למודים שער ג' סימן קמ"ד. וזה כענין כלל הפשוט בבני אדם ומזה הענין ירו' עירובי' פ"ג דכ"א: ממשמע לאו אתה שומע הן ובבבלי אי' מכלל לאו וכו' — ובענין מִשְׁמָע (= שֵׁמַע) של מקרא עיי' תר"י א' בראשי' מ"ד, י"ח תרג' ישעי' י"א, ג'; לאיוב מ"ב, ה'. ספרי זאת הברכה פ' שנ"ז אין לך משמע גדול מזה וכו'. והושאל לשמועה היינו הלכה נדה כ'. כמה נפיש גברא דלביה (גי' המהרש"א דעביד) כמשמעתיה] —

* מִשְׁמָר (מל"מ ענין עמידה בשמירה Wacht- posten ובפרט של כהנים בעבודתם (Wachtposten der Priester תעני' פ"ד מ"ב (כ"ו.) התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של לוים ושל ישראלים ועיי' עוד שם כ"ז. ערכי' י"ב: הוריו' י"ג. תוספת' תעני' רפ"ב יבמו' ק': והלאה ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. במד"ר פ"ג קהל"ר פ' וישב העפר ועיי"ע אנשי בית אב (ח"א, קס"ב) וע' בית אב.

* מִשְׁמָרָה (בל"מ אַשְׁמוּרָה, אַשְׁמוֹרֶת Nachtwache) ברכות ג'. שלש משמרות הוה הלילה ועל כל משמר ומשמר וכו', ושם איכא משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא וע"ש ובדף ג': כל הענין וכן גי' משמרות בכ"י אירפורט בתוס' ברכות רפ"א ועיי"ע אשמורה (ח"א, שי"ט).

* מִשְׁמֶרֶת (מל"מ הפקודה הנתנת להמצוה ובדרז"ל כעין סיג למצוה Bewachung des Gesetzes) מ"ק ה' סע"א יבמו' כ"א. ושמרתם את משמרתי (ויקי' י"ח, ל') עשו משמרת למשמרתי והוא כמאמרם (אבות א', א') עשו סיג לתורה.

מִשְׁמֶרֶת (מן שְׁמָרִים Weinseiher) שבת קל"ז: תולין את המשמרת ושם קל"ח. הגוד והמַשמרת ופי' ר"ח מסננת של יין וכ"ה בערוך ע' אסלה. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ד משמרת של יין, ירו' שבת רפ"כ די"ז. משמרת חדשה. ואולי מן שמרי יין וכדמוכח מפירש"י שבת קל"ז: ואם נבנה מפעל שָׁמַר אז יש לנקד מַשְׁמֶרֶת פי' מה ששומר הפסולת וזוקק הנוזלים. והושאל לתלמיד שמוציא הזך ששמע בבית המדרש וקולט דבר של בטלה עיי' רע"ב לאבות פ"ה, ט"ו.

מִשְׁמֵשׁ (פלפל מן מָשַׁשׁ ענין תפישת דבר ביד befühlen, betasten ועיי' פיר' הערוך) כפ' המוציא יין בגמ' זכוכית (שבת פ"א.) אסור למשמש בצרור בשבת פי' „משמש להחליק מקום חידודו שלא יסרוט בשרו שנמצא בא לידי כתישה או לידי טחינה" [4]). (בפ') [צ"ל בסוף פרק] חבית (שבת קמ"ז סע"א) סכין ו מ ש מ ש י ן [5]) ב ב נ י מ ע י י ם [6]). *[אחי"ה וכן נאמר מנקיית נקבים בשבת פ"ב. ימשמש בצרור באותו מקום. ברכות ס"ב סע"א עיי"ע שב ב' ומ"ש. ונאמר על דברים אחרים: עירו' נ"ד רע"ב מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו וכו', ב"מ כ"א: למשמש

---

[1]) וכ"ה בכ"י שם א"פ ובנו"ג רק: ששינה ויתר שנויים עיי' בר"ס ליומ'. [2]) וכ"ה לפנינו ובפי' ר"ח ליומ' במשמעו . . בשיעורן ובכ"י ש"ס במשמען וגי' רבינו עדיף עיי' ד"ס. [3]) כ"ה לנכון בדפו"ו. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) והובא ג"כ בהרא"ש ושם לי' או לידי טחינה ולא כפירש"י ובהפשב"ע האריך ליישב עפ"י פירוש ר"ח והערוך גם שיטת התוספו' עש"ה. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה לפנינו ובירו' אבל בדפ"ע משתמשין וכ"ה בכ"י א"פ ובדפ"ש. [6]) וכ"ה בירו' ובמשניות ובש"ס עד קראקא ומהקו מהרש"ל בדפ"ר עפ"י פירש"י.

כּכיסו. ושם: משמושי ממשמש בהו. מנחות ל"ו: למשמש בתפליו. עירובי' מ"א: למשמושי להו זוודתא עיי"ע זווד וע' מש א' וש"נ הנפעל תימוש (מ"ק כ"ז:). והושאל לבדיקה כי ע"י המשׁשה יש לבדוק דבר מה ואיזה פעמי' אי' בתמורתו פשפש עירובי' י"ג סע"ב ימשמש במעשיו ואמרי לה יפשפש במעשיו עיי"ע פשפש א'. כתובו' י"ב. כדי למשמש את החתן ואת הכלה עיי' פירש"י ובירו' כתובו' פ"א דכ"ה. אי' יפשפשין ובתוספ' כתוב' פ"א מפשפשין. ב"ר ספ"י ממשמשין בהן, ובכתוב' שם: כל שלא מושמש והוא בינוני פעול תחת ממושמש [1]). ועוד הושאל למי שהולך לאט לאט והוא ענין חיפוש בידים הנה והנה להשמר ממכשול ומל"מ כאשר ימשש (דברי' כ"ח, כ"ט) ועוד ימששו חשך (איוב י"ב, כ"ה) ותרג' ימשמשון ונקשר עם בא ד"מ ירו' פיאה רפ"ח ד"כ ע"ד הן ממשמשין ובאין עיי"ע נמש. ירו' נדרי' פ"ג דל"ח. ראה קציעות המלך ממשמשין ובאין ראה דליקה ממשמשת ובאה וכו' — והשם בירו' ברכו' ספ"ג ד"ו סע"ד כפי גי' המהרש"ם: צואה אפי' עשויה כעצם אסורה מפני שמשמושה קיים מים אין משמושן קיים. והתואר לנקבה ב"ר פע"ד היא משמשנית. ושם פי"ח שלא תהא ממשמשנית. ושם: הרי היא ממשמשנית פי' נוגעת וממשמשת כל דבר.

* מְשׁוּמְשָׁנָא (מל"ס מְשַׁמְשָׁנָא פי' עבד Diener מפעל שַׁמֵּשׁ) תרג' מְשָׁרֵת (במדי' י"א, כ"ח. ל"ג. י"א; במדי' י"א. כ"ח) והקבוץ למ"א י', ה' מְשׁוּמְשָׁנוֹהִי וקהל"ר פ' מה יתרון ובויק"ר פכ"ח למשמשנוי.

* מְשׁוּמָּת (מל"ע شمت = שמת פי' קלל וממנו בינוני פעול verflucht) שבת ס"ז. לשידא לימא הכי . . הוית ליטא תבור משומת פי' תהיה מקולל נשבר ונחרם עיי"ע אסטמיתיה (ח"א. קע"א:). ועוד עיי"ע שמת.

מִשְׁנָה (או כמו מִשְׁנֶה פי' שנייה לתורה בל"י die zweite (mündliche) Lehre δευτέρωσις או מפעל שנן בלרז"ל שׁנה בל"ע سن Lehre vorschreiben, einschärfen) בפ' אמרו לו אכלת חלב בגמ' ר' אליעזר אומר [2]) (כריתו' י"ג סע"ב) יכול אפי' משנה ת"ל להורותם פירשנו בע' תלמוד. פי' למה נקראת משנה בשביל שהיא שנייה לתורה שהתורה ששמעו כל ישראל בהר סיני היא תורה שבכתב ומשה רבינו שמע המשנה מפי הגבורה פעם שניה והיא תורה שבעל פה ונתברר הדבר שהיא שנייה לראשונה כמו (מ"א י"ח, ל"ד) ויאמר שנו וישנו. פ"א הוא לשון שינון כמו (דברי' ו', ז') ושננתם ובלש' רבותינו (חגיגי ט' מנחו' צ"ט: נדה ס"ג.) שנה פרק אחד כלומ' קרא פרק אחד. *[אחי"ה לפי הפי' הראשון קשה קריאת מִשְׁנָה שסמיכותה משנת ובכנויה משנתו, משנתנו ואם מל' שנייה היא אז צ"ל מִשְׁנֶה שסמיכותו משנה כמו משנֵה התורה (דברי' י"ז, י"ח) וב"ר פ"ג ספר משנה תורה, אבל בכ"ז יש להביא ראיה לפירוש זה כי מלבד שכותבי יונים האחרונים מכנים את המשנה δευτέρωσις (עיי' ד"מ למהרז"פ 8 וקורו' היהודים לגרעטץ ח"ד הערה ב' 419 לפי מהדורא שנייה) שענינה שנייה לתורה גם תרג' יונתן הבין ככה שהעתיק בַּמִּשְׁנָה (מ"ב, כ"ב, י"ד) בבית אולפנא [3]) ואולי מזה ג"כ יש להוכיח כי משנה הוא שנייה לתורה כמו גמרא שלישיתה ממה שמורגל בפי חז"ל (ברכות י"ח סע"א מ"ק ט"ז:) אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת וכו' והסדר כמו במנין השלש בברכו' ה' רע"א תורה זו מקרא והמצוה זו משנה . . להורותם זה גמרא. ובחגיגי' י"ד סע"א דרש בביתי אין לחם ואין שמלה (ישעי' ג', ז') שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא גמרא ועוד עיי' עירובי' כ"א: ב"ב קל"ד סע"א ויק"ר רפ"ב ופל"ו ועוד עיי"ע מקרא — תוספת' ברכו' פ"ב לקרות בתורה ולשנות במשנה וכו' ועיי' תוספת' סוט' פ"ז. ולפי' שני יש להביא ראיה ממה דאי' בעירובי' נ"ד: כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וכו' עש"ה עד נמצא ביד הכל ארבעה. וא"כ היטב יש לגזור משנה מן שנה היינו ענין לימוד ושנון ובל"ע سن ובל"א תנא, תני וממנו השם מתניתא ע"ש. וראיה עצומ' נ"ל לפי' שני מויק"ר פ"ז אין כל הגליות מתכנסות אלא בזכות משניות שנא' (הושע ח', י') גם כי יתנו וג' וא"כ הוברר כי דרש יתנו מל' תני, תנא וממנו מתניתא, משנ' והתואר ממנו מַשְׁנֶה והוא השונה הלכות (מגילה כ"ח:) וקבוץ שונין הלכות (סוט' כ"ב.) עיי' ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג שכר סוֹפְרִים וּמַשְׁנִים פי' מלמדי המקרא והמשנה. ויק"ר פ"ח סופרים ומשנים שהן מלמדין התינוקות באמונה. איכ"ר ריש פתיחתא

---

[1]) ודוגמתו עיי' בע' מסמס ב' וש"נ בהערה. . . [2]) כ"ה בכ"י ערוך וכ"ה בדפו"ו בע' תלמוד אבל בכאן בט"ס אמר ר' אליעזר ובדפ"ר חסר אמר. [3]) וכן הביאו הרד"ק שם ורלב"ג הביא תרג' יונתן במשנה בבית המדרש ועיי' רד"ק שרש שנה.

מאן אינון נטורי קרתא אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים ומשמרין את התורה ביום ובלילה. שמ"ר פמ"ז לכך התקינו חכמים שיהו המשנין יושבין בבקר ובערב וכו' ובלא"ר מַתְנֵי עיי"ע מתניתא. — ודע כי משנה שם כולל לאסיפות ההלכות אשר קבצן כעמיר גרנה רבי (רבינו יהודה הנשיא) אבל כבר קדמוהו במלאכת האסיפה הזו גדול התנאים רבי עקיבא וזה מה שמצאנו לפעמים (סנהד' פ"ג מ"ד תוספת' מעשר שני פ"ב תוספ' ערכין פ"ה) משנת ר"ע אבל אין נדון מזה כי ר"ע היה כבר מסדר המשניות כהויתן וכצורתן כמו שמונחות לפנינו כי אם שיעורו ר"ע החל לסדר איזה הלכות השנויות מקדם אשר נקראין משנה ראשונה עיי' גיטי' פ"ה מ"ו כתובו' פ"ה מ"ג נזיר פ"ו מ"א וירו' נזיר פ"ו דנ"ה רע"א ירו' שביעי' רפ"ב דל"ג סע"ג, ירו' נדרי' ספי"א דמ"ב סע"ד תוספת' פרה פ"ה ועוד, בכל חמקומות האלה ענין משנה כמו הלכה עיי' ד"מ למהרז"ף 8 ועוד 210 ועיי' ג"כ קורות היהודים לה' גרעץ ח"ד הערה 8 צד 430 שהעיר על נכון כי משנת ר"ע נרדף עם מדותיו של ר"ע (גיטי' ס"ז.) ור' מאיר השלים על יד ר"ע המשנה ורבי השלים בנין המשנה עיי' ד"מ 307 ועוד 212 — ונקראה עוד משנה: הלכה פרטית עיי' ירו' כתובות פ"ה דכ"ט ע"ד מתניתין לא כמשנה הראשונה ולא כמשנה האחרונה אלא כמשנה האמצעית דתניא וכו' ע"ש. ובזה הענין של הלכה יחידית מובן מה דאי' זו משנת דר' נתן (כתובו' צ"ג סע"א תמורי' ט"ז.) כלומ' שיטתו של ר"נ עיי' ד"מ הנ"ל 190 ושם מבואר פירש"י לב"מ פ"ו רע"א רבי ור"נ סוף משנה ע"ש. וכן הוזכר בפרוטרט משנת ר' אליעזר בן יעקב ונאמר עליה שהיא קב ונקי עיי' יבמות מ"ט: וש"נ ועיי' ג"כ ד"מ 74 ורב יוסף אמר גם על משנה אחת (יבמו' פ"ד מי"ג) כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה יבמות נ'. וכן א"ר יוסף בר מניומי א"ר נחמן זו אינה משנה כתובו' פ"א סע"ב ועיי' שם פ"ב. ופירש"י שם. חולי' פ"ב. עגלה רפואה אינה משנה. ולפעמים מצינו משניות סתומות סותרות זו את זו והקשה (עיי' ביצי ב':) בגמ' ורבי היכי סתם הכא הכי והכא הכי ומתרץ רבי מעיקרא ס"ל כפלוני וסתמה והדר ס"ל כפלוני ומשנה לא זזה ממקומה יבמו' ל', ל"ב. קידוש' כ"ה. ע"ג ל"ה. שבועו' ד'. חולי' ל"ב: קט"ז: — ונקראה משנה גם להלכה עיי' ברכות י"א: למשנה אין צריך לברך ותמורת זה בירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג הלכות אין צריך לברך ופי' מהרש"ם הלכות: משניות ע"כ וגם מכנה הירוש' את התוספת': משנה וזה מה דאי' ירו' יבמות פ"ג ד"ד ע"ד, ירו' קידושי' פ"א ד"ס סע"ג ירו' ב"ק פ"ד ד"ד ע"ג ירו' כתובו' פ"ט דל"ב סע"ד ר' הושעיה אבי המשנה כלומ' ראש מסדרי התוספתא כי ידוע שגם ר' חייא עסק בסידורו עיין מבה"י צד כ"ה. ובאמת רבינו נתן בע' בא מכנה התוספתא מתניתא דבי ר' חייא, ובע' אפתק א' וע' כבד א' מביא רבינו תוספת' בשם חיצונה ובע' מד א' הביא משניות חיצונות וכ"ה בבמד"ר פי"ח משנה החיצונה ולכן כינוי קבוצת אלה התוספות מִשְׁנָיוֹת עיי' קהל"ר פ' כנסתי: עשיתי לי גנות ופרדסים (קהלי ב', ה') אילו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של ר' הושעיא רבה ומשנתו של בר קפרא, ושם פ' וישב העפר: ובטלו הטוחנות (קהלי י"ב, ג') אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר"ע[1]) ומשנתו של ר"ח ור' הושעיא ומשנתו של בר קפרא, ועיי' ירו' הוריות ספ"ג דמ"ח ע"ג ואינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה (קהלי ו', ב') אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' (חונא) [צ"ל חייא] משנתו של ר' הושעיה ומשנתו של בר קפרא — וירו' שם: לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד הדא דתימר עד שלא שיקע (בי) [בו] רבי רוב משניות וכו' ע"ש ויק"ר פכ"א ועיי"ע רתק ב'. — משנת חסידים ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: וספר המשנה של רבי נחלק לששה סדרי משנה (בקיצור ש"ס) אסת"ר פ' בימים. ועיי"ע עת. בענין חקירה אם נכתבה המשנה עיי' פחד יצחק ע' משנה וש"נ ועוד עיי' ספר דרו"ד ח"ב 216 ובענין כללי המשנה עיי' ד"מ פרק ד' 266 והלאה] —

מְשְׁנִיתָא (= מְשׁוּנִיתָא נ"ל מל"ע مسناة בקבוץ مسنوات סוללה ותל עפר Erdaufwurf, Damm, Wall ועיי' בפנים) בפ' המוציא תפילין בגמ' שרשיו (עירובי' ק'.) דמו כמשוניתא הנך דסלקי לעילאי אסירי פי' שאם יצאו מן האילן שרשין הרבה שהן מושלכין על הארץ כגשר זו

[1]) וממה שהזכיר גם משנתו של ר' עקיבא בין משניות היינו תוספות של ר"ח ור"ה וב"ק שזה בהשקפה ראשונה זר הוא שר"ע אשר התחיל לסדר המשנה איך ירה הוא ג"כ אבן פנתה של התוספתא נ"ל להביא ראיה לדעת מורי ורבי פראנקעל נ"ע (ד"מ 306 והלאה) כי גם ר"ע עסק בקביצת התוספתות באופן שמדובר בו בד"מ שם ע"ש.

על גבי זו מה שעולה למעלה מג' הוא כאילן ואסור למטה מג' מותר יש גורסין דמו בד' ויש שגורסין רמו בר'[1]) בגמ' דפ' סדר תעניו' אלו (כ"ג סע"א) אהדריה משוניתא לחוני המעגל. בפ' המקבל בגמ' דסמוך המקבל שדה מחברו (ב"מ ק"ח:) ואי מפסקא משוניתא או ריכבא דדיקלי פי' מקום גבוה מפסיק בין ב' שדות כגון (אהלות פי"ח מ"ו) איזהו שונית מקום שהים עולה בזעפו[2]) וי"א כמין גומא ויש אומ' כגון אילני סרק. — (א"ב פי' מושון בל"י גדר או חומה או מקום גבוה של עצים ומלת שונית עיי' בע' שונית) *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י μόσυν, μόσσυν מגדל של עץ (בט"ר לה' אייזלער ח"א, 69) עיי"ע מרן א' כפי מ"ש אבל כאן אין ההמשך סובלו בכ"מ ובע' שנית הביא רבינו זה דאהלות ופי' ע"י משוניתא בארמית והוא עפ"י פי' רה"ג באהלות ובאמת משוניתא נבנה מן שנות בל"ע سناوة ופי' ענין גבוה ורם וממנו במי"ם שרשית مسناة בקבוץ مسناوة סוללה ומקום גבוה וכפי' רבינו לציון בב"מ וכן בפי' לציון מעירו' יש משמעותו כן ובזה הענין בתעני' הנ"ל פי' עלתה סביביו סוללה ותל עפר ומאוד מאוד מדויק ג"כ זה הפי' באהלו' איזהו שונית מקום שהים עולה בזעפו כי נשברו גלי הים בעת הסערה במקום גבוה של ים היינו בחוף הים שהוא כעין סוללה ודיק סביב לים ובזה נבין תוספת' אהלות ספי"ח המרחץ ובית המים . . המשונית וכו' אין בהם משום מדור העמים כ"ה בדפ' זאלקיעב והוא לפע"ד חוף ומקום גבוה סביב המים ובנו"ג המשוכות. ומזה הענין בלי ספק ר' יצחק בר אלעזר הוה קאים ומטייל על משוניתא דימא דקיסרין וכו' פי' על שפת הים וכ"ה לנכון במיוחס לרש"י ורבינו הביאו בע' שנית בלי מי"ם בשוניתא ומציין עוד ויק"ר (פכ"ב) ובאמת שם אי' על הדא דשוניתא וכ"ה בתנחומ' חקת סי' א' ובקהל"ר פ' ויתרון ובמד"ר פי"ח אבל בילק' קהלת ר' תתקע"ב אי' לנכון משוניתא — ורש"י פי' בכל מקומו' הנ"ל (ועוד בב"מ ק"ט.) משוניתא שן סלע, שן הר. וכן פי' רגמ"ה בתעני' הנ"ל סלע וכ"ה באו"ז הנ"ל וא"כ חשבוה מל"מ שן הסלע אבל את אשר נ"ל אמרתי, ולפי זה כי שיניתא בכ"י ש"ס מינכען לעירובי' (ד"ס קצ"ה.) ט"ס הוא וצ"ל כבשאר כ"י שם ובב"מ (ד"ס צד ק"ס:) ובכ"מ: משוניתא] —

* **מְשַׁנְיוּתָא** (מפעל שָׁנֵי Veränderung) בכורו' מ"ד. אבל משום משניותא לא וכו' ופירש"י שמשונות (העינים) במעמדן וכו'. ובפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיילי' דף ק"ז:) מצאתי פי' שמשונה מראה עיניו.

* **מְשׁוּעְבָּד** עיי"ע שעבד.

משעכן (מי שביציו גדולות) בפ' מומין אלו (בכורו' מ"ד: במשנ') המשעכן ובעל גבר. גמר' (שם) תנא משעכן בביצים בעל גבר בגיד. *[אחי"ה ודע כי זה הע' הוא רק בדפ' ווינצי' ובשדפ"ע וכ"י ל"י אבל אי' בעה"ק שנ"ב ושם אי' פי' שהם גדולים וארוכים ע"כ והועתק מע' שעבז ע"ש וע' בעל גבר בהערה וש"נ השנויים ואם גי' משעכן הנכונה אז אולי יש לגזרה מל"פ شنكه אבר המוליד אבל אז תהיה משועכן (בינוני פעול נבנה מהשם) פירוש לבעל גבר ועוד עיי"ע קיק ג' ובנו"ג במשנה המאושבן ובמשנה שבמשניות המאושכן, ובגמ' המשובן ורגמ"ה גורס במשנ' ובגמ' המשוכן ופירושו העתיק רבינו בע' קיק ג' ע"ש — ואם גי' המאושבן עיקר אז אולי צ"ל המעושבן והוא מל"ע معجون מי שביציו גדולות ובי"ת הוא במקום וי"ו — ועוד עיי"ע עֶבוּז ומזה שפעל שעבז ואז משועבז עיקר ועיי"ע שעבז.] —

מְשְׁפּוֹ (= מְשְׁפִּי פי' ראייה Beweis) דכולה בישא (ב"ר פל"ח) כבר פירשנו בע' מסתו. *[אחי"ה ושם הוכחתי כי ענינו כמו מסתו פי' סיוע, ובגי' כ"י ה"ב משפז וצ"ל משפו. וה' לעווי פי' בדרך רחוק] —

מִשְׁפָּחָה (מל"מ Familie) בר"ג דפ' שבועת הדיינין (ל"ט.) כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן נפרעין ממנו וממשפחתו וכו' עד אין לך משפחה שיש בה לסטים שאין כולה לסטים וכו'[3]), משפחת בית נבלטא[4]) היתה בירושלם והיתה מתיחסת משל ארנון היבוסי פעם אחת פסקו להן שש מאות ככרי[5]) זהב שלא להוציאם חוץ

---

[1]) בנו"ג בדי' וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה באו"ז הלי' עירובי' סי' ר"ו ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ושם אחר העתקת הדבור דמו למשוניתא אי' „פי'" אבל נשמט מתוך הכ"י ולבי אומ' לי שפי' זה בערוך משם נעתק. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בע' שנית ובכאן בשדפ"ע מזעפו. [3]) וכ"ה בספרא קדושי' פרק ה' פרש' ט'. [4]) כ"ה בדפ"ר ובתוספ' פיאה כ"י אירפורט ובספרי ראה פי' ק"י ובספרי תבא פי' ש"ג ובירוש' אי' אנטבילא ובדפ"ע אחרונים נבלט ובנו"ג בתוספ' גבלט ובכ"י ה"ב נבטלא. [5]) וכ"ה בספרי שם ושם ובתוספ' אי' שקלי.

לירושלים וכו' בסוף פיאה ירושי' (פ"ח דכ"א סע"א). *[אחי"ה עיי' פי' לזה באהבת ציון למהרז"ף והעלה שהוא גליון עפ"י הספרי ולא ירד הכותב לכונת הספרי וכו' ע"ש וחידוש שלא העיר על הערוך — משפחת בית הצריפה עיי"ע בן ציון ומ"ש (בת"ב, קכ"ב.) — וכנ"ה בדרז"ל שבת ק"ל. קל"ט. תענית ל"א. מגילי י"ב: יבמות ט"ו: נ"ד: כתובות כ"ח: ס"ב: קידושי' ע', ע': ע"א. סנהד' ל"ח. ס"ג: ע"ה. ק"י: חולי' פ"ד. פ"ז. ב"ב ק"ט: ק"י: תוספת' נזי' רפ"א] —

* מִשְׁפָּט (מל"מ פי' חקור הדין ועוד דין Recht, Urtheil, Strafe) סוכ' מ"ט: עשות משפט זה הדין. מגילי ט"ו: וליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמיתו ועוד עיי' מגילי כ"א. חגיג' ד': י"ב: יבמות ע"ח: נדרי' מ"א. גיטי' מ"ו: סנהד' נ"ב: עדיו' פ"ב מ"י.

* מַשְׁפֵּךְ (מפעל שפך ענין מסננת Trichter) ע"ז פ"ה מ"ז נטל את המשפך וכו', כלי' פ"ג מ"ח משפך של עץ תוספ' שבת פ"ח (ט') משפך לסנן בו היין ועוד עיין תוספת' תרומו' ספ"ג ושם לכלי' ב"מ ספ"ג ובהשאיל' אבות פ"ה מט"ו והקבוץ מַשְׁפְּכִים תוספת' כלי' ב"מ פ"ב.

* מַשְׁפַּךְ (ענין מקום שפיכה Ort der Ergiessung) תרג' אשדות משפך (דברים ג', י"ז; ד', מ"ט; יהושע י', מ'; י"ב, ח'; י"ג, כ').

מַשְׁפַּל (= מַשְׁפֶּלֶת לפע"ד מל"ע הרשום' בפנים פי' סל וקופה להוציא הזבל Mistkorb) בפ"ג בשביעי' (מ"ב) של עשר עשר משפלות. בהמפרק פי"ט בכלי' (מ"י) משפלת שנפחתה ר"מ מטמא וחכמי' מטהרין. ובשלשה תריסין פכ"ד (מ"ט) ג' משפלות הן של זבל טמאה מדרס וכו'. ביש מביאין פ"ח באהילות (מ"ד) אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פרושה והבלי מטה והמשפלות. בויק"ר זאת תהיה פרשת ראשו[1] (ר"פ י"ט[2]) א"ר חנין דציפרין תלולית זו של עפר מה הטיפש אומר מי יכול לסיפה[3]) אבל הפיקח אומר אני ולא אחר[4]) צברה אף אני קוצה ב' משפלות היום וב' משפלות למחר עד שאני מסיפה. פי' קופות שמוציאין בהן זבלין ובלי' ישמעאל נקראת אלמשפל[5]). *[אחי"ה לפע"ד צ"ל בערוך אלמזבל או אלמזאבל והוא מל"ע مزبلة בקבוץ مزابل פי' זבל וקופה לזבל כמו זביל (= زبيل) זבל וסל של זבל Mistkorb עיי"ע זביל (ח"ג, רס"ה:) ומזבלי דנסמן שם. ולפע"ד היה ראה רבינו ככה בפי' רה"ג לכלי' פי"ט מ"ח שפי' בזה"ל: משפלה פי' יבולה גדולה . . ומוציאין בה הזבל וכו' ומו"ל הגיה פי' קופה אבל אין אצלי כל ספק שצ"ל פי' זבילה והוא ל"ע הנ"ל ואחד הוא עם מזבלה ובקבוץ מזאבל והיא היא המלה אצל רבינו והח' פליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"ג 320 לא יכול לפתרה. ובפי' הרמב"ם בכ"מ פי' משפלת קופה אשר יוליכו [בה] את הזבל וכ"ה במ"כ לשהש"ר אבל לויק"ר שם טעה לומר שהוא מרא — וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"מ פ"ו משפלת שאמצעיתה גבוהה וכו' והקבוץ תוספת' כ"י אירפ' שביעי' פ"ב אין מוסיפין לא על המשפלות וכו', וכ"ה בירו' שביעי' רפ"ג דל"ד ע"ג ושם ובלבד שלא יפרוק את המשפלות, ושם: בפחות מן המשפלות, ירו' מ"ק רפ"א ד"פ: עד שיוציא עשר משפלות כאחת. שהש"ר פ' שרוך כשם שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל ולא על משפלות של תבן וכו' תנחומ' הישן כי תשא סי' ב' משפלות של זבל . . של מוץ . . משפלות של חטים ועיי' בילק' בר' כי תשא וילק' שה"ש ר' תתקצ"ב ועיי' מ"ש רש"ב בתנחו' צד נ"ג] —

* מְשׁוּפָּשׁ (נ"ל מל"פ شغث עקום krumm) מנחו' כ"ז סע"ב זבחי' פ"ב: דרך משופש רש"י למנחו' פי' כמו משובש ולזבחי' פי' עקום וזה עיקר והוא מל"פ. ועוד נ"ל בהיפך האותיות מפושש והוא ג"כ ל"פ پيچش עקום krumm, gewunden.

מֶשֶׁק (בל"ע مسك, مسكة בל"י μόσχος בל"ר Bisam, Moschus, moscus) בס"פ המדיר בגמ' כל המומין (כתובות ע"ה.) זיעה גבי כהנים אפשר לעברה במקוה דחמרא[6]) ומורה ומושקון[7]). בס"פ כיצד מברכין בגמ' והוא אומר על המוגמרות (ברכות מ"ג.) כולן מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ ממושק שמין חיה הוא ומברכין עליו בורא

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע וכ"י ק"מ במ"ס ראשונה. [2]) וכ"ה בשהש"ר פ' ראשו ובאג' שמואל פ"ה ובילק' שה"ש רמז תתקפ"ט. [3]) בדפ"ר לסופה אבל בכ"י ובדפו"ו לסיפה וצריך לנקד לסיפה פי' לעשות סוף היינו לכלות ור"ש בשביעי' פ"ב מ"ג הביא בשם הערוך: לסייפה. וכעין זה בב"ר פ"ק מי יכול לסייף את עפר הארץ ובנו"ג בויק"ר ובשהש"ר מי יכול לקצות ובילק' שה"ש לפנות. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"מ ובדפ"ע ולא אחד ובנוסחי' לי' כי אם: הריני קוצה ובילק' קודת. [5]) בכ"י ה"ב אלמשאפל. [6]) וכ"ה בפי' ר' יהונתן הובא בשט"מ ובנו"ג בקיוהא דחמרא. [7]) לי לפנינו.

מיני בשמים ועוד כתבנו בע' מסק (ג')[1] פי' יש אומרי' רעי של חיה וכן אלענבר[2] שהוא מין הדנה כיוצא[3] במושק[4] בורא מיני בשמים. מושק מושקט"ו בלעז[5]. ס"א מושך[6] ובל' ישמעאל אלמסך. — (א"ב פי' בל"י ורו' וישמעאל מין בשם הבא מארץ מזרח וכתבו שהבשם זה עשוי מחיה קטנה מוכח בשבט עד ריסוק אבריה ומותה(?) או מדמה או ממורסא הגדל בה אבל (אלנעבר) [צ"ל אלענבר] הוא מין חמר וכפר הגדל בים ונבלע מהתנינים הגדולים לכן נמצא בבטנם והוא המובחר והיקר שבבשמים) *[אחי"ה ובע' מסק ג' דברתי בשנוי הכתיבה של משק ע"ש ובע' כפת א' הוכחתי כי רבינו (בפי' ציון מכריתו' ו'.) הלך בעקבות רגמ"ה כ"י לכריתו' (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף ק"ע:) שפי' ריע של דג שעמברא בלע"ז ועל זה כיון בפי' י"א דכאן וראב"ע הביא בפי' לשמות ל'. כ"ג בשם הגאון (ר' סעדיה) מר: תרגמה מוש"ק ע"ש וזה קשה להלמו] —

* מַשְׁקֶה (מל"מ (Getränk ובל"א משקי, משקיא עיי' תרג' ירו' א' לבראשי' מ', א' לויקר' י"א, ל"ד; לאסת' א', ג' קהל"ר פ' מה יתרון עיי"ע פייל. והקבוץ משקים, משקין פסחי' כ'. מכשירין פ"ו מ"ד ועפ"י זו התחלה נקרא בפרט אצל רבינו פ"א דמסכת מ"ק עיי' הציונים במפתח לזה החבור.

מִשְׁקֹלֶת (מל"מ (מפעל שָׁקַל) Gewicht, Senk- blei, Perpendikel) בפ' לא יחפור בגמ' [אילן] (ב"ב כ"ז: ובתוספתי ב"ב ספ"א) החרוב והשקמה כנגד המשקולת. בפ' כ"ט בכלי' (מ"ג) חוט המשקולת. יתארהו בשרד (ישעי' מ"ה, י"ג) תרג' מסר לה במשקלתא. פי' חוט המשקולת „והוא חוט ובראשו אבר שהוא עופרת והוא ביד הבנאין שבו שוקלין הכותל שלא יהא[7] עקום כדכתי' (מ"ב כ"א, י"ג) ואת משקולת בית אחאב". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם, ומזה הענין פי' הרמב"ם בכלי' פי"ב מ"ח והמשקולות אבל בפי' הר"ש משקולת ממש ורה"ג שם הביא שני פירושים ועפ"י זה. פי' רבינו בע' מטוטלת ע"ש. ובענין משקולת ממש בתוספת' כלי' ב"מ ספ"ב משקלות שנשתברו. תנחומ' בלק רסי' י"ב מעַל לשולחני שהיה משקר במשקלות. ושם היחיד (מעולה) [צ"ל מעול] ומשקר במשקל] —

* מוּשְׁקוֹן (Bisam, Moschus) עיי"ע משק לפי ג"י רבינו ועיי"ע מסק ג'.

* מְשׁוּקָע עיי"ע שקע.

* מַשְׁקוֹף (מל"מ מַשְׁקָף והוא העליון (Oberschwelle אבות דר"נ ספכ"ו ר"א הקפר אומר אל תהא כמשקוף העליון שאין אדם יכול ליגע בו ולא כאיסקופה עיי"ע אסכופה וע' אסקופה א'.

* מַשְׁקוֹפִי (מל"ס שקף באתפעל משתקף ענין הכאה וכן בל"פ كوفتن der Schlag كوفت، كوب) תרג' חבורה (שמות כ"א, כ"ה) משקופי ותר"י לשם ט"ו, כ"ה דיני פדעא ומשקופי פי' דיני חבלות ועיי"ע פדע.

משקר (נ"ל מל"ע הרשומ' בע' חלזון ג' והוא תואר למין בעל הנרתק שנקרא Purpurschnecke ורבינו פי' בע"א) בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח רע"ב) ואי לא נייתי[8]) משקרי[9]) חלזוני ונחית. פי' צפרדעין שהן נסדקין וצפרדע יוצא מהן. — (א"ב חלזוני אינם צפרדעים כי אם שקץ המים הנשמר בקליפות קשות כמו לולים שביבשה) *[אחי"ה עיי' מ"ש בע' חלזון ג', ופי' רבינו מובן עפ"י תש' הגאוני' (הוצ' הח' הרכבי) סי' מ"ז צד 23 וז"ל: משקרי הן שבהן נבראי' צפרדעים ונקלפין ויוצאין מהן ונקראין אלצדף (= الصدف Muschel-schale) עכ"ל. ומה שפי' רבינו נסדקין כיון לל"ע صقر durchbrechen] —

מֵשָׁר (= מֵישָׁר (מן יָשָׁר) פי' ערוגה Plan, Ebene, Beet) בפ"ב בכלאים (מ"ו) הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין. בספ"ק בקדושין בגמ' דסמוך[10]) כל העושה מצוה (קידושי' ל"ט סע"א) רב זרע לה לגינתא דבי רב משרי משרי[11]) פי' ערוגות ערוגות. וי"א מן (מדבר ו', ג') משרת ענבים כלומ' מחזיק מים. *[אחי"ה וכפי' ראשון אי' ברש"י לקידושי' ובאו"ז הל' כלאי' רסי' רס"ח שהביא כל הערך בלי הזכרת הערוך וכ"ה בפי' ר"ש לכלאי'. והראיה לפי' ראשון מגי' הירו' כלאי' פ"ב דכ"ח רע"א מישר ושם איזה פעמי' והפכו מרובע — וכנ"ה בירו' עירו' רפ"ד דכ"א סע"ד משער

---

[1]) ושם הביא ירו' ברכות ספ"ו ד"י ע"ד. [2]) בל"ע العنبر בל"ר ואי"ט ambra באו"ז הל' סעודה סי' קע"ט בט"ס בשם הערוך אלעכבר. [3]) כ"י ה"ב מוציא. [4]) עיי"ע כף ט' ושט"מ לב"ב ע"ג: מ"ש בשם תוספת הרא"ש. [5]) בלאי"ט moscado. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס לברכו' וכ"ה בראב"ה. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע כאן ובע' מטוטלת (עפ"י פי' רה"ג) אי' יבא. [8]) בכ"י ה"ב מייתי בנו"ג לייתי. [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג משקרי. [10]) כ"ה לנכון בכ"י. [11]) בנו"ג משארי משארי.

בה עיניו במישר ושם פ"ה דכ"ג רע"ד מצופות ומשער בה בעיניו במישר (ועיי' בבלי עירו' מ"ג:) — בכורו' ח' סע"ב משרא דסכיני. ויק"ר רפי"ב סוף דהוא עביד ביתיה מישרא וכו' ועיי' אסת"ר פ' ר' עזריה. יומ' ע"ה רע"א דומות (ושם דומה) עליו כמישור. והקבוץ ב"ר פמ"ב משריא דפארן . . משריא דממרא — ועיין תרג' ירו' א' לבראשי' י"ב, ו'; ל"ה, ח'; לבמד' כ"ב, א'; לדברים ג', י'; י"א ל', ובשבת ק"י סע"ב עיי"ע בתוותא גרס רבינו יחיד דמשרא ובנו"ג דמישרי ובכ"י ש"ס דמשארי ופי' רבינו ערוגות (עיי"ע הנ"ל ח"ב, רט"ו.) ויען שגם בקידושי' הנ"ל אי'. באל"ף אולי נגזר מל"ע مشارة חלק שדה העומד להִזָּרַע — ובל"פ مشاره תלם וערוגה בגן הירק וזה נ"ל עיקר] —

* מֵישְׁרָא, מֵישְׁרִי (בל"ס מַשְׁרְיָא (מפעל שרא) פי' מחנה Lager מַשְׁרִיתָא בל"ס מחנה וצבא (Heereslager הרבה בתרג' להעתקת מחנה עיי"ע שרה ב' במתורגמן, סנהד' כ"ו סע"א אחריה לדשא באפי משירייתיה וכו'.

* מִשְׁרָה מפעל שָׁרָה weichen פי' בריכת המים (Teich עיי"ע שר א' וש"נ.

* משרוניא עיי"ע מרשניא.

* מַשְׁרוֹעָא, משרועיתא (חלקלקות schlüpfriger Ort) עיי"ע שרע ב'.

* מַשְׁרוֹקִיתָא (Rohrpfeife) מפעל שרק ברניאל ג', ה', ז'. עיי"ע קרן א'.

* מְשַׁרְשְׁיָא (אמורא דבבל) הרבה בש"ס עיי' שבת ט"ז: קנ"ד סע"ב עירובי' מ"ו. מ"ח. ס"ח. סוכ' כ"ו. מ"ק כ"ה סע"ב גיטי' כ"ה. פ"ח: יבמות ל"ו סע"ב כ"ק ה' סע"א ב"ב קנ"א: זבחי' י': מנחו' ג': סנהד' ק"ו: הוריות י"ב. רב משרשיא בר חלקאי, ר"מ בן רבא, ר"מ בר חנין, ר"מ בריה דרב אחא, ר"מ בר רב, ר"מ בריה דר' חייא, ר"מ ברב אמי, ר"מ בריה דרב נתן, בריה דרב אידי, בר רב דימי, בריה דרב ביבי, ר"מ בר פקוד כולם עיי' בסד"ה עם רשימות מה"מ וביבמו' כ"א: רב משרשיא מתותנייא.

* מְשָׁרֵת (מל"ט פי' משמש Diener) ברכו' ס"ג: משרת תחתיך, ירו' נדרי' רפ"ט דמ"א: משרת ר"מ הייתי סנהד' ס"ג: משרתי עכו"ם.

* מְשׁוּשׁוֹת ירו' פיאה רפ"ח ד"כ ע"ד עיי"ע מש א' וע' נמש.

* מְשָׁשָׁא (כמו ממש, ממשא פי' מה שיש לתפוש ביד כלומ' עצם דבר Greifbares, Fühl-bares, Wesentliches) פסחי' ד': יבמו' ק"ב: מידי משא אית ביה, נדרי' צ"א: ע"ז נ"ה. לית בה (כ"ק ע'. לית ביה) מששא, ברכו' נ"ט. לית בהו מששא. שבת קנ"ב סע"ב אית בה מששא ועיי"ע ממש.

* משׁשתן (?) קהל"ר פ' החכמה הריאה מששתן וצ"ל לשתות וכ"ה בשו"ט מזמור ק"ד ובילק' תהלים רמז תתנ"ו ובויק"ר פ"ד לשתיה, ועיי' רש"י לברכות ס"א: ריאה שואבת כל מיני משקין.

* מִשְׁתֶּה (מל"מ סעודה בפרט של חתנים Gelage, Hochzeitsmal) ברכו' ב'. בית המשתה, שבת ס"ז: ע"ז ח'. עשה משתה. כתובו' ח': משתה ראשונים . . משתה אחרונים ובל"ס מַשְׁתֵּי, מִשְׁתְּיָא (דניאל ה', י') פסחי' ק"ג: שבת קנ"ב. והקבוץ ב"ב צ"א. נדה ט"ז: משתאות, ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: בית הַמִּשְׁתָּיוֹת, ירו' כתובו' פ"א דכ"ה: רות רב' פ' ויקח בועז: בתי המשתיות. וכן ענין מֵשְׁתּוּתָא בל"ס ומזה הענין ע' הבא אח"ז ע"ש והדוגמאות.

(משתיתא) [צ"ל מַשְׁתּוּתָא] פי' בל"ס ענין משתה (Hochzeitsmal עיי"ע הקודם בראשונה היו אומרים במסכ' שביעית בגמ' דבני מערבא (ספ"ד דל"ה ע"ג) דאכיל פרוטגמיא אכל (משתיתא) [משתותא] פי' דאכל סחורות בעולם הזה כגון פרקמטיא[1]) אכל משתה שלו שהיה מזומן לו לעתיד לבא כלומ' לא נשתייר לו מה לאכול לעתיד לבא. — (א"ב לא יתכן פי' זה עיי"ע פרטגם) *[אחי"ה ושם פי' ר"ב לנכון פי' בל"י נשואים ראשונים ע"כ כונתו לל"י πρωταγμία ורבינו הבינו מל"י πραγματεία סחורות. — וכנ"ה בב"ר פ"ג שבעת יומיא דמשתותי, איכ"ר פ' זכרה שבעה יומין דמשתותא, ירו' ברכות פ"ו ד"י ע"ג סלקון למשתותי דר' חנינא ענתותיא[2]), קהל"ר פ' עד ללדת אנא משקי לכון במשתותיה וכו'] —

* מַשְׁתֵּי, מַשְׁתֵּיתָא (בל"ס משתיתא (מפעל שתי) פי' מסכת (Gewebe שמ"ר ס"פ מ"ב משתי בישתא אשתיתון לדריא ודרש מסכה (שמות

---

[1]) ברפ"ע פרקממיא וט"ס הוא. [2]) כה"ג בפי' מהרש"ס ובנו"ג למשתיתיה דרי חנינא ענתיניייה.

ל"ב, ח') מפעל נסך היינו ארג (עיי"ע מסכה) נדה נ"ה. במשתיתא עיי' פירש"י שהביא שם התרג' ועיי"ע שת ז', וממנו התואר מַשְׁתְּיָיא בקבוץ בפתיחת' דאיכ"ר סי' כ"ד מַשְׁתְּיֵי אזלין ומשתיי אתיין פי' בדרך שתי הלכו ושבו ודרש שת שתו (ישעי' כ"ב, ז') ובילק' ישעי' ס"ר רפ"ט הגי' משתי אזלן משתי שתיין.

* משתיתא וכנראה שם מפעל עברי שָׁת במקור שָׁתוֹת ענין יסוד Grund, Fundament וכן בל"ס شست מן نشست יסוד וכסים) ב"ר פע"א משתיתן של אומ"ה עיי"ע גד ד' ובתר"י ב' לבראש' ל', י"א משתוייהון דאומיא. ושם פע"ה משתיתו ויסודו של עולם. קהל"ר פ' ופניתי אני משתיתו של עולם וכ"ה בשו"ט ריש מזמו' צ'. מד' שמואל פכ"ו משתיתה של ארץ. באסת"ר פ' גם ושתי דרש משתיהם (ירמי' נ"א, ל"ט) ית משתותיהן ושם: הגיע משתותא של ושתי.

* משתמידה עיי"ע דיוביט (ח"ב, מ"ב).

* מַשְׁתּוּקָא (מפעל שְׁתַק das Schweigen) מגיל' י"ח. ויק"ר פט"ז קהל"ר פ' אל תתן מלה בסלע משתוקא בתרין וגי' הערוך עיי"ע מל ח', ירו' ברכות רפ"ט די"ב ע"ד סמא דכולה משתוקא.

מָת (סמיכות מן מָתָא בל"ס עיר Stadt) אמרי אנשי למת ירקא ירקא שקול (מנחות פ"ה רע"א) כבר פירשנו בע' יוחני [וממרא] (ח"ד, קט"ז:) *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ל"ה: קנ"ה: עיי"ע דֹבר (ח"ג, י"ב:) ושם קמ"ה סע"ב עיי"ע תב ב'. בר מתא עיי"ע ח"ב, קע"ה: ב"ק י"א. עיי"ע דבר, ב"ב ח'. כ"ב. סנהד' קי"ב. בני מתא. ב"ב ק"י רע"ב עיי"ע בר קשא (ח"ב, קפ"א:) ב"מ ע"ה: דביש ליה בהאי מתא ולא אזל למתא אחריתי וכו'. מ"ק כ"ז: עיי"ע חבר א' פסחי' קי"ג רע"א עיי"ע אסי. צנף ב' ושם קי"ד. גיטי' ס"ט. עיי"ע קקל א' ובי ואיזה פעמים נקראה עיר מחסיא: מתא מחסיא עיין כריתו' ו'. הוריו' י"ב. (עיי"ע קקל ב') ברכות י"ז: ביצ' כ"ט רע"א ב"מ ס"ח. כתוב' ד'. נ"ה. מגיל' כ"ז. שבת י"א. ב"ב נ'. ב"ק קי"ט: סנה' ז': גיטי' ס"ח. אולי הוא מקום Massice על יד הפרת בבבל עיי' מאננערט ח"ה. 285 ואולי היא סורא דפרת עיי"ע סורא אבל עיי' גיאגראפיא לנייבויער 344. והקבוץ מַתְוָותָא עירובי' כ"א. גיטי' ז'.] —

מת (מל"מ הפעל מות ובל"ס مِيت sterben והושאל לאבר התשמיש בלא קושי. והשם מִיתָה, מוֹתָא, מִיתוּתָא der Tod, das Sterben) בפ' ד' מיתות בגמ' הבא על הזכור (סנהד' נ"ה.) בקושי לא משכחת לה כי משכחת לה במשמש מת. בר"ג הבא על יבמתו (יבמות נ"ה:) שכבת זרע דאשת איש פרט למשמש מת הניחא למ"ד משמש מת בעריות פטור אלא למ"ד חייב מאי איכא למימר אלא פרט למשמש מתה וכו'. פי' „גיד בלא קושי נקרא מת וכן מפורש בס"ג דפ' ידיעות הטומאה (שבועו' י"ח.) נועץ צפרניו בקרקע עד שימות הגיד"[1] — בפ' אלו נערות בגמ' הבא על בתו (כתובו' ל"ז:) לפי שמצינו למומתים בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן שנא' (שמות כ"א כ"ט, ל') וגם בעליו יומת אם כפר יושת עליו[2] יכול אף בידי אדם כן ת"ל (חרם) [צ"ל כל חרם] אשר יחרם מן האדם לא יפדה (ויקר' כ"ז, כ"ט)[3] אין לי אלא מיתות חמורות שלא ניתנה שנגתן לכפרה פי' דרך עליה לא ניתנה שגגתה לכפרה (שם ל"ח רע"א) שפטור מגלות דלא סגי ליה, מיתות קלות היכא דהרגו דרך ירידה דניתנה שגגתה לכפרה וחייב גלות וגלות מכפרת עליו ומפורש בפ' אלו הן הגולין (מכו' ז'. והלאה). בס"ג דפ' משוח מלחמה (סוטי' מ"ד רע"א) מת תופש[4] ד' אמות לטומאה. בס"ג דפ"ק ר"ה (כ'.) מאי טיבותא אמר עולא משום ירקיא ר' אחא בר' חיננא אמר משום מיתיא[5] פי' דהיכא דאיקלע יוה"כ בששי בשבת או באחד בשבת אם ישאר המת שני ימים יסריח אבל ירקיא אפשר בחמימי פי' „אע"ג דחיימין ירקיא אפשר למיכל מינייהו ויש אומרי' למשקלינהו ולבשולינהו ולמישבקינהו בחמימי דאכיל להון במוצאי יוה"כ. בעממי שיקברום גויים"[6] במעילה בפ' קדשי מזבח בגמ' (דם קדשים)[7] [וצ"ל כל הנבלות] (מעילי' ט"ז.) מיתת פרה וחיי גמל אין מצטרפין. פי' „תלש חצי זית מפרה מתה וחצי זית מגמל חי אין מצטרפין לטומאה"[8]. בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) למה נסמכה פרשת מיתת מרים לפרש,

---

1) הועתק מפי' ר"ח לסנהי בש"ס ווילנא. 2) בכתוי לי' וגם בעליו יומת ואי' בפי' רש"י כ"י הובא בשט"מ ע"ש ובתוספו' ד"ה לפי. 3) בש"ס רק: חרם מן האדם לא יפדה. 4) בנו"ג תופס. 5) וכה"ג בפי' ר"ח בש"ס ווילנא ובנו"ג מתיא. 6) נגרר אחר פי' ר"ח במקום הנ"ל ושם הסיום: ומ"ד משום ירקיא אמר מיתיא אפשר לקברן עממי והן נכרים ע"כ ונ"ל שבכונה השמיט רבינו הסיום דהא ביוה"כ אי אפשר בעממי ואי"כ גם למ"ד דירקיא חייש משום מיתיא ור"ח גי' אחרת היתה לו עיי' הערה בש"ס ווילנא. 7) כ"ה רק בדפו"י. 8) הועתק מפי' רגמ"ה בקובץ כ"י אנגיילקי דף רס"ז.

פרה וכו' למה נסמכה פרשת מיתת אהרן לשיבור לוהות וכו'[1]. בויק"ר אחרי מות בסמך פ' ה' אורי[2] (ויק"ר ספ"כ ובתנהו' אחרי מות סי' ז') למה נסמכה מיתת מרים לאפר פרה וכו' למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה וכו'[3] באחד בניסן מתו בני אהרן [ולמה] מזכיר מיתתן ביוה"כ וכו'[4]. בילמדנו זאת חקת התורה (בתנחו' חקת לי') מה ראה לסמוך פרשת פרה אדומה לפרשת מיתת מרים פרשת פרה היתה בשנה השנית ומיתת מרים היתה בסוף ארבעים שנה וכו'. בויק"ר בצו (פ"י) למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות וכו' וישנה בע' למה[5]. במ"ג דפ' ואלו מגלחין[6] (כ"ח:) מותא כי מותא ומרעין חיבוליא[7] פי' „המות של זה כמיתת כל אדם [ו]אריכות חוליו תוספת [כמו] ברבית על המלוה"[8]. *[אחי"ה מוֹתָא בל"ס (כמו מָוֶת בל"מ) וכנ"ה בשבת פ"ח: יומ' ע"ב: סמא דמותא, יבמות ס"ג סע"א קשי ממותא. ב"ב נ"ח: עיי"ע רש ב' וזה מה שדרש ר"מ בב"ר פ"ט מאד: מות. והשם מוּתָא הרבה בתרג' עיי' תר"י א' לבראשית ל"ה, י"ח אונק' לשמות ט', ג'; לדברים ל"ג, ו'; תרג' לישעי' כ"ב, י"ד; ס"ה, ו'; לירמי' י"א, י"ט; נ"א, ל"ט. נ"ז וזולתו. והשם המופשט מִיתָה מ"ק הנ"ל מיתה חטופה, מיתה דחופה, מיתה בידי שמים, מיתת כרת, מיתת נשיקה, ירו' ביכורי' רפ"ב דס"ד ע"ג מיתה של חיבה (צ"ל חובה). ועוד עיי' ברכות ח'. י'. י"ח. ס'. שבת ל'. ל"א: נ"ה: ק"ל. קנ"ו: פסחים ק"ה. ר"ה ט"ו: תענית י"א. חגיג' ה': גיטי' נ"ו. נ"ו: צ': כתובות ל"ו: סוט' י"ב: י"ג. י"ד. כ"א. ל"ה. קידושי' כ"ג רע"א פ"א: ב"ק פ'. ב"מ פ"ו. ב"ב י'. ט"ו: סנהד' מ"ד: נ"ב: ס"ח. ע"א. פ"ט. נדה ל': ע"ז מ"א. עיי"ע אשתיאמא והקבוץ כתובות ל"ז: מיתות חמורות . . מיתות קלות סוט' ח': דין ארבע מיתות. ב"ר פצ"ו שתי מיתות יש בידו, במד"ר פי"ח נידון בשתי מיתות. ובל"ס מִיתוּתָא יומ' ע"ח: עיי"ע טעם (ח"ד נ"ב.) ב"ב ט"ז: תענית כ"ג. עיי"ע חבר (ח"ג, של"ט:). והפעל מות ובל"ס מִית ובינוני גם בהוראת שם מֵת עיין ברכות ג': י'. י"ו. י"ח. י"ט. ל"ג. נ"ה. ס"ב: ס"ד. שבת י"ג: ל'. ל"ב. ל"ג. ק"ה: קי"ח: קנ"א: קנ"ב. שם: עירובי' מ"א: נ"ו. ס"ג. פסחים נ"ד: יומ' ל"ט: ע"א. ר"ה ו'. י"ח. כ"ט. תעני' ה': ט'. ט"ו: כ"א. כ"ג. ל': מגילה י"ג: ט"ו: מ"ק ח': כ"ח. כ"ח: יבמות ס"ב: ס"ג: כתובו' ל"ז: (ושם ההָפעל מוּמָתִים) ק"ג: גיטי' ע'. ע"ב. צ': סוט' י"ג: ל"ה. מ"ו. מ"ט. ושם: קידושי' ע"ב: פ': ב"מ ס"ב. ב"מ ק"ו: ב"ב ע"ג: קכ"א. סנהד' כ"ב. שם: נ"ב. ס"ח. צ"ה: צ"ו. ק"ו. ק"ח: מכו' י'. כ"ד. שבועות ח': הוריו' י"ג. זבחי' קי"ח: תמיד ל"ב. מֵת מצוה נזי' מ"ז: מגיל' ג': ספרי נשא פכ"ו והקבוץ מ"ק כ'. ושם מֵתֵי מִצְוָה, ובל"ס גיטי' ל': חברך מִית, ברכות ל"א רע"א עיי"ע שר י"ב. ב"ר פצ"ו עיי"ע טען (ח"ד, נ"ד:) סנה' צ"ז. מיית, וכ"ה ירו' ברכות פ"ב ד"ה: ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג מית, מיתת (בבבלי קידושי' ל"א: מת מתה) ובתרג' מָאִית אונק' לבמ' י"ז, כ"ח; תרג' לישעי' י"א, ד'; ל"ט, ה'; לירמי' כ"ח ט"ז. והושאל לרפיון של אבר המוליד עיין דוגמאו' הנ"ל וכן תוספ' זבים פ"ב בשר המת . . בינוני פעיל ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ג דקיימין מן קומי מִיתָא, בקבוץ ירו' קידושי' פ"א דס"א ע"ג קיימן על מִיתַיָא, ר"ה כ'. עיי' לעיל בערוך. ובתר"י לויק' כ"ו, כ"ה; לבמדב' י"ז, י"ג; להושע ו', ב'; לתהלי' פ"ח י"א — מַיֵית אפעל מן אתא עיי"ע — והתואר מִיתָנָא (בהוספת הנו"ן במשקל סורי) יבמות ל"ז: ל"ח. עיין ערך נכס ותרג' מת (דברים כ"ה ה', ו') מִיתָנָא — ומזה השם מוּתָנָא עיין ערכו] —

---

[1]) במ"ק לי' כי אם בויק"ר ספ"כ ובתנחו' אחרי ואולי הנקודה שייכת קודם למה נסמכה ושב הציון לויק"ר שבסמוך אבל בויק"ר שם לי' ג"כ מאמר אחד שהביא הערוך עיין בהערה הבאה. ואולי צריך להשלים קודם למה נסמכה התיבה בירושלמי וכדאי' בפי' ר"ח למ"ק כ"ח. וז"ל ירושלמי בתחלת יוה"כ א"ר יודן בר שלום למה נסמכה מיתת אהרן לשבירת הלוחות וכו' וכונתו על ירו' יומ' רפ"א דל"ח: ושם אי' לשיבור הלוחות. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [3]) זה המאמ' לי' בויק"ר אבל אי' מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשבירת לוחות וא"כ רבינו גורס מהיפך להיפך דמה דאי' בויק"ר לי' במ"ק ומה דאי' במ"ק לי' בויק"ר דבמ"ק אי' למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה ולי' שבירת (או שיבור) לוחות ובויק"ר אי' מאמר זה האחרון ולא הראשון וכגי' ויק"ר אי' בירו' יומ' הנ"ל ובתנחו' הנ"ל. [4]) וצריך להשלים ולמה כדאי' בויק"ר ובירו' יומ', ובתנחו' אי' מפני מה. [5]) כונתו על זבחי' פ"ח: שהביא שם ובש"ס אי' למה נסמכה וכו' אבל בויק"ר לפנינו לי' כי אם: כשם שהקרבנות מכפרין וכו' נשמע מזה שרבינו גרס בויק"ר כמו דאי' בזבחי' הנ"ל. [6]) בכ"י ק"ט לי' מן בס"ג דפ' ואלו מגלחין עד בס"ג דפ' ואלו מגלחין וגם בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר אי' הסדר בהיפך כי קודם למה נסמכה הנ"ל אי' זה הציון ממ"ק כ"ח: [7]) כה"ג בכל כ"י ובדפ"ע חיבולא, חיבולה. [8]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח למ"ק (בש"ס ווילנא) ושם כמו בדבית וכו' וכצ"ל בערוך.

*מתאכלי ב"ב פ"ו. ט"ס עיי"ע מסבלי.

* מַתְאִים (כמו תיומת תואר לגבה דהוצא Knoten (am Palmblättchen ירו' סוכ' רפ"ג רנ"ג ע"ג נחלק המתאים וכסוכ' ל"ב. אי' התיומת עיי"ע תיים.

* מַתְאִימוֹת (תואר לשיניים הגדולות של לחי (Backzähne ספרא אמור פרק ו' פרש' ז' מן המתאימות ועיי' גי' רבינו בע' תאם וש"נ בכורו' ל"ט.

* מַתְבֵּן (אוצר התבן (Scheuer, Strohbehältniss פסחי' ח'. עירובי' ע"ט. ירו' עירובי' פ"ז דכ"ד ע"ג תוספת' עירו' פ"ט (ו') פי' בית תבן עיי"ע בית עצים (ח"ב ע"ט) וע' לול א' וע' רפת. והוא מל"מ (ישעי' כ"ה, י').

מְתִיבְאתָא (פי' ישיבות (מן פעל תְּיב, תּוּב = יתב) (Gelehrtensitz, Hochschule, Akademie בגירסיהו טרידן בר"ג דגיטי' (ו'.) כלומ' חכמי בתי מדרשות. — (א"ב תרג' של ישיבות, תרג' של ישב: יתב) *[אחי"ה העתקתי דברי ר"ב מסוף ערך הבא ע"ש כי שייכים לכאן. וכנ"ה ב"ב י"ב: ועוד בתרג' ריש מתיבתא דה"י א', י"א, כ"ה; ותרג' לשה"ש ד', ד'; ז', ג' ריש מתיבתך; לשם ב', ד' בית מתיבת מדרשא. גיטי' ו'. כיון דאיכא מתיבתא עירובי' כ"א. לא שכיחי מתיבתא, יבמו' ק"ה: אתי רבי למתיבתא, ב"מ פ"ה, ושם: מתיבתא דרבי. ב"ק קי"ז. קא מסיים מתיבתא דיומא, גיטי' ס"ח. וגמר מתיבתא דרקיעא . . וגמר מתיבתא דארעא וכ"ה מתיבתא דרקיעא בברכות י"ח: תעני' כ"א: ב"מ פ"ה: פ"ו. סוט' ז': ופי' כמו ישיבה של מעלה עיי"ע ישב (ח"ד, קס"ז:) ותרג' מושב: מותב עיי"ע יתב ובמתורגמן] —

מְתִיבְתָא (נ"ל כמו תתובא פי' תשובה Einwand, (Widerlegung מתנינן [1]) בעוקצין תליסר מתיבתא (ברכות כ'. תעני' כ"ד: סנהד' ק"ו:) כ ב ר פ י ר ש נ ו ב ע ר ך [זת]. *[אחי"ה כ"ה נכון מאוד בע' ה"ב רק צריך להשלים מלת זת ובע' הנ"ל (ח"ב, שכ"ו:) פירשו רבינו מתיבתא י"ג א פ י וכו' ע"ש ובהערה 2 וכ"ה מתיבתא בכל כ"י ובדפו"ו מתיבאתא באמצע הע', ודע כי בדפ"ר לי' ובדפ' פיז' באסיל ואמש' נספח לע' הקודם ועליו מוסיף ר"ב מה שהעתקנו בע' הקודם כי שם מקומו. אבל גם רש"י בתעני' ובסנה' פי' י"ג מתיבתא י"ג ישיבות אבל בפירש"י אי' בי"ג פנים וכו' ע"ש והוא כפי' הערוך בע' זת וכנ"ל ברור פירושו על י"ג אופנים היינו משיבים ונותנים ונושאים בהלכות עוקצין וכראי' בנדרי' מ"א. כי הוה גמר רבי תלת עשרי אפי הלכתא וכו' ע"ש במיוחס לרש"י ובפירש"י לברכו' שם. ובזה הענין בירוש' גיטי' פ"ח דמ"ט ע"ג כל אילין מתיבתא דהוה ר' זעירא משיב וכו' ובפיאה פ"ד די"ח רע"ב אי' כל אילין (התובתה) [2] [צ"ל תתובתה] דהוה ר' זעיר' מותיב וכו' ופי' תתובא בל' תרג' (עיי"ע) כמו תשובה בל"מ] —

* מַתְבְּרָא (בל"ס כמו משבר בל"מ (Gebärstuhl תרג' משבר (מ"ב י"ט, ג') וכן תרג' האבנים (שמות א', ט"ז) ועיי"ע משבר.

* מַתְבְּרָא (מפעל תְּבַר בל"מ מִשְׁבָּר (Brandung תרג' משברי (תהלים מ"ב, ח') מתברי.

מתג האמה (שם עיר ונדרש מל"מ מתג פי' רסן (Zaum מיד פלשתים (ש"ב ח', א') בברייתא דר' אליעזר פ' ל"ו. *[אחי"ה ומפני מעשה שקשור בו הביאו רבינו עיי' פי' רד"ק שהביא ג"כ ברייתא דר"א — ובכ"י ש"ס גרס בשבת נ"א: מתגא ועיי"ע מתן ד'. והפעל פסיקת' דר"כ כ"ד: הסוס הזה את ממתגו וכו' עיי"ע בלם ג'. — והמדקדקים קראו לקו נצב לארכו: מתג כי כמתג בלחי הסוס מעכב מהירות מרוצתו כן הוא מעכב מהירות הקריאה במבטא ההברה] —

* מתגרה (?) קהל"ר פ' ידעתי כי כל: רשב"ל הוה עליל מן המתגרה וכו' ובחי' הרד"ל הגיה מן חמת גדר ועיי"ע גדר ה'.

מְדָתָה (= בל"מ מתח בל"ע مَتَّى, مَتَا (Strick) aus-spannen והשם המופשט مَتْو das Aus-spannen בל"י μίτος חוט המתוח מפעל μιτόω (ausspannen בהסייף פי"ג בכלי' (מ"ה) אם התקינה ל מ י ת ה טמאה, של מ י ת ו י [3]) בין כך ובין כך טמאה, התקינה לנר ולמיתוח טמאה (שם מ"ח). בראש ערלה (פ"א מ"ד) ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר כמחט של מיתון, בפ' החולץ בגמ' אחד בתולות (מ"ג.) התקינה לנר או למיתוח [4])

---

[1]) בדפ"ע ובכ"י ק"מ אי' מתני' וצ"ל מתנינן כדאי' בע' זת. [2]) כ"ה בדפ' קראמ' וצ"ל כבר' וויען בהוצאת מהרז"ף. [3]) כה"ג בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע למיתון וצ"ל למיתוי וכ"ה בירו' ערלה פ"א דס"א. [4]) ורש"י גרס למתוח ופי' לפרום.

טמאה, יש ספרים שכתוב בהן מיתה ויש מתוח ויש מיתוי ויש מיתון והעיקר מן וימתחם האהל לשבת (ישעי' מ', כ"ב) וכך מנהג האורגים יש להן עץ ארוך ברוחב היריעה ובראשיו שני מחטים שבורים ונועצם ברוחב היריעה מכאן ומכאן כדי למושכו ולמותחו ומכלי אורגים הוא. — (א"ב פי' בל"י חוט של ערב ויהיה פי' מחט של מיתון כלי אורגים בו נותנים תקות חוט ערב ומניעים אותו מצד זה לצד אחר לארוג הבגד) *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י הנ"ל אבל יתר המשקלים אינם מתפרשים יפה כי אם מל"ע הנ"ל וקצת מהפי' של רבינו הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם צד 9 בפי' לסד"ט ושם הגי' למיתה, למיתוח ובסוף הפי' אי' יש ששונים וצריך להשלים מן הערוך למיתון וכ"ה לפנינו בכלי' אצל הגי' מיתוח (במשנ' ח') ובמשנה שבמשניו' מיתוח בכ"מ ובערלה מיתון ובכ"י ש"ס מיתין והר"ש בשם הערוך (ובפי' מהר"י בן מ"צ בשם עצמו) העתיק כל הענין, ורמב"ם בכלי' הנ"ל פי' מיתון מל' לכתא ומיתנא (שבת ק"ב) וכתב וז"ל וזה המחט יקרא אלמיתו"ן לכפול החוטים עליו ע"כ ולפע"ד כיון לל"ע متين ומזה تمتان תפירה גסה. ועיי"ע מתן ד'] —

* מַתְוְיָא (כמו מתאוי מפעל אוי נרדף עם תאב פי' תשוקה heftiges Verlangen) תרג' תשוקה עיי' תר"י א' לבראשית ג', ט"ז; ד', ז' לשה"ש ז', י"א.

* מִתּוֹךְ (מן תָּוֶךְ ובל' חכמים כמו מִגּוֹ, מִיגּוֹ = מן גַּוּ weil, aus dem Grunde) שבועו' מ"ט: מתוך שיכול לומר עיי"ע מגו.

מָתַח (מל"מ ausspannen) בפ"ו בכלאים (מ"ט) המותה זמורה מאילן לאילן כמו (ישעי' מ', כ"ב) וימתחם כאהל לשבת. *[אחי"ה וכנ"ה בכלי' פכ"א מ"ג כל זמן שהיא מתוחה תוספת' עירובי' פ"ו (ה') מותה בכל כחו, תוספ' זבחים פ"ז והיה מותח צוארה והושאל למשיכת הדין ירו' מ"ק ספ"ג דפ"ג ע"ג הדין מתוח, ב"ר פל"ה אותה מדת הדין שהיתה מתוחה, פסיקת' רבתי ס"פ ל"ז היתה מדת הדין מתוחה. ובבינוני פעיל חולי' נ"א. גלימא מתיה. ילק' סוף תצא ובתנחו' תצא סי' ד' מתיחא, מתוחא עיי"ע זרת (הי"ג, שכ"ו.) וש"נ. פיעל ירו' שבת רפי"ב דייד. וירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ד הממתח (הממתיה) צדדיו. מ"ק י'. וממתחין עיי"ע סרג ב', ב"מ ק"ז סע"ב ממתחי. ושם אפעל אַמְתּוּחֵי. נפעל סנהד' ל"ח רע"ב נמתחו אבריו, ר"ה כ"ב: יִמָּתַח על העמוד, ירו' ברכות פ"א ד"ב ע"ג ימתח הרקיע, ירו' הוריו' פ"ב דמ"ו ע"ד עיי"ע קשת. והשם המופשט מִיתּוּחַ עיי"ע מתה וירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד סירוג . . מיתוח, ובל"ס מְתִיחוּתָא גיטי' פ"ח רע"א מתחתא דמגילתא — ותרגום ירו' יְתֵדוֹת מְתַחַיָא ובסמיכות מְתְחֵי עיי' תר"י לשמו' כ"ז, י"ט; ל"ה, י"ח; ל"ח, כ', לבמד' ג', ל"ז; ד', ל"ב] —

מתחל (נ"ל מל"ע حثالة קליפת התמרים Dattel-rinde) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ו:) ובר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ב סע"ב) הני מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפירי. פי' קליפי כפניות שהן שומרין לכפניות שהן כופרי וכשיוצאות הכפניות ונעשין תמרים נפלי הני מתחלי ולא מתקמו עד שעת גמר תמרים. בס"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ז:) ומתחלי (דערלה) [צ"ל דדיקלא] סומקא. *[אחי"ה נ"ל בהפך האותיות מחתל ולא כדעת ה' אייזלער (בט"ר א' 69) מל"מ כי אם מל"ע האמור ופי' קליפת התמר וכפי' רבינו[1]) וכעין זה פי' ר"ח בפסחי' שלועזו ע"י ל"ע קצבאן דערלה והוא قسب תמרים אשר קליפתם קשה. ועוד עיי"ע כפנת וכפר ב'] —

מָתַי (מל"מ מלת השאלה לדעת הזמן wann?) ממתי קורין את שמע בערבין (ברכו' פ"א, מ"א) פי' ר' מצליח מ"ם[2]) הראשון אינו עיקר והוא כמו (תהלים מ"ב, ג') מתי אבא ואראה פני אלהים מתי אעשה גם אנכי לביתי (בראשית ל', ל'), ויש ששונין מאימתי[3]) והאלף תוספת כמו א' דאזרוע זרוע ותרג' מתי אימתי[4]) והשונה מאמתי[5]) אינו משובח שהוא כמו (במדבר י"א, ל"א) וכאמתים על פני הארץ. *[אחי"ה בכ"י ו"ו וה"ב אי' נקוד מֵמָתַי ונגזר' המלה משרש מתה בל"ע متا, متى ובל"ס באלף נוספת אֵמְתַי בקשור ד' . . וכן מֵתְחָא ד'.. פי' בעוד während עיין פירשט אוצ"הע' מתי] —

---

[1]) ולעף בפפלנ"צ 118 העתיק בליטהענשיידע ואין בפיו מענה בענין גזרת המלה. [2]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ר ובדפי' אמי' בט"ס האלף ובדפי' פיז' וויניצי' ובאסיל רק: הראשון והגרי"ב בהפשב"ע נדחק מפני שלא ראה ערוך דפ"ר. [3]) וכ"ה לפנינו בש"ס בבלי וירו' ובתוספתי. [4]) ועוד אימת עיי"ע בח"א, קל"א. [5]) וכ"ה במתניתא דתלמודא דבני מערבא היוצאה ע"י החי' לו והוא במשקל סורי עיין בסוף הערך.

* מַתַּי, מַתַּאי, מַתְיָא, מַתְיָה (כולם שמות עצמיים הם מקצור של מתתיה Matthäus) סנהד' מ"ג. בדפוסי' הישנים (ונשמט מד' באסיל בצענזור) חמשה תלמידים היו לו לישו מתאי [1]) וכו' אמר להו מתי יהרג וכו' עיין כל הצעת הש"ס בד"ס לסנהד' צד ס"ג: — ר' יהושע בן מתיא עדיות פ"ב מ"ה ובכ"י ש"ס יהושע בן מתתיה. ר' מתיא בן חרש יומ' פ"ד סע"א פ"ו. ועיי"ע בסד"ה (דפו"ו צד קל"ט) וש"נ. מתיא בן שמואל יומ' כ"ח. במשניות מתתיה וכ"ה במנהות ק'. אבל במשניות פיז' מתיא וכ"ה בשקלי' רפ"ה והיוחסין הביא שתי נוסחאות — ר' מתיה מן דבתרתה ירו' ערלה פ"א ד"ס רע"ד.

מַתָּכָא (מפעל נתך נרדף עם נסך ועניני התכה והמסה das Schmelzen וממנו השם Guss-bild) ואבן משכית (ויק' כ"ו, א') תר"י ואבן מתכא. *[אחי"ה בנו"ג בתרג' ירו' א' מציירא, ובתר"י ב' דטעו וקשה להלמו לפי גי' רבינו כי מַתָּכָא ענינו כמו מסכה בל"מ והוזכר יחד עם צלם עיי' תרג' לבמד' ל"ג, נ"ב; לשופטי' י"ז, ג'. ד'; לישעי' מ"ח, ה' ועוד עיין תרג' ירו' א' לשמות י"ב, י"ב; אונקל' לדברי' ט', י"ב ומזה הענין גם מַתָּךְ תרג' למ"א ז', ט"ז. כ"ג אבל אבן משכית אי אפשר לגזור מפעל נסך (= נשך) כי אם מפעל שָׂכָה וממנו שְׂכִיּוֹת החמדה (ישעי' ב', ט"ז) ואולי כן הבין ג"כ התרג' והעתיק לפי הענין מל"ע متك תבנית זכר או נקבה אשר היתה להם לשכיות החמדה] —

* מַתְּכַת, מַתְּכוֹת (מענין מַתָּכָא מה שעומד להתכה Giessbares, daher Metall) כלי' פי"ג מ"ו של מתכת עיי"ע אלמוג וע' חף א'. פסחים ע"ד. שפוד של מתכת. והרבה בצרוף כלי: כלי מתכות שבת ס"ט: כלי' פי"ד מ"א וזולתו.

* מְתִיכְלָא, מְתִיכְלְתָא (Becken) תרג' באיוב מ"א, כ"ג כמרקחה: היך מתיכלא ובחולי' מ"ו: מתיכלתא ופי' כמו משיכלא עיי"ע משכלא. — ובכ"ר פ"ס מתכלתא ט"ס וצ"ל מחבלתא עיי"ע וע' חבל האחרון (ח"ג, של"ד:).

מתכלתא (= מתוכילתא אולי כמו מאכלתא Zukost ועיי' בפנים) בר"ג דפ' (מקום שנהגו) [אלו עוברין] (פסחי' מ"ג.) ואמר להו איכא מידי דמיכלא ביה רפתא [2]). ס"א אמר להו קריבו לי מתוכילתא [3]) פי' לפתן. בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) מתוכילתא [4]) אימתי תכליתא דדא [5]) פי' מאחר שתכלה הליפתן מה אוכל פ"א סולם פ"א שפי' רב האי כישור כלי מטוה הוא וכן מנהג בני אדם כשמתחילין לעשות המלאכה לומר מתי תכלה זו המלאכה. *[אחי"ה בפסחי' פירש"י מתכילתא שום לפת ובשבת פי' מתכוליתא דבר שמטבילין בו כגון כותח או שאר ליפתן ע"כ וכנראה שהוא כמו מאכלתא ובאמת כה"ג בכ"י ב' וברש"י כ"י ובדפוסי' הראשוני' — ובעה"ק פי' כלי מטוה שקורין ווירטלא בל"א = Wörtel ואולי כיון לל"ע مغزل Spinnrocken ועוד הדבר צריך למוד] —

☞ מתל (מל"ע مثل בל"ס מְתַל כמו בל"מ משל dichterisch vergleichen) תרג' משל משל (יחזק' י"ז, ב') מתיל מתלא. *[אחי"ה וכן כל לשון משל העתיק ע"י מתל עיי' הציונים במתורגמן. ובדרז"ל ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ד מן מתל לך עם תבליא, ושם: מן מתליך עם תבליא. פסחי' קי"ד: מתלא מתלין במערבא, ב"מ פ"ג: לאו כחיותא מתילי, חולי' נ"ט: אלהכון כאריה מתיל, סנהד' צ"ד סע"ב נבוכדנצר דמתיל כאריה. ושם צ"ה. כנסת ישראל ליונה אמתילא והוא באתפעל ובברכות נ"ג: אי' בפֵעל מתלי. והשם כמו משל בל"מ דמות דבר לדבר ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ד מן מה דמתלין לה מתל וכו' ירו' סנהד' פ"ד דכ"ב ע"ב ב"ר ספמ"ח מתלא אמר וכו'. והקבוץ סנהד' ל"ח סע"ב מתלֵי ויק"ר פכ"ח תלת מאוון דמתלין — ובל"ע עוד טעם לדבר Begründung, Entschuldigung עיי"ע אמתלא ובתמורתו בירו' מתלא ירו' יומ' ספ"ג דמ"א: מצאו מתלא לדבריהן, ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ג הביאה מתלא לדבריה — והתואר בהוראת השם כמו בל"מ מושל Parabeldichter תרג' ירו' ב' המשלים (במד' כ"א, כ"ז) מתולי מתליא ע"ש] —

* מתלנה ירו' פסחי' רפ"ג ד"ל רע"א ומתלנה ארבעה זמנין והמפרש פי' משלשל ועוד עיי"ע תלא.

---

[1]) עיי"ע בוני (ח"ב, נ"ז.) ושם בט"ד מתא. [2]) וקרוב לזה בפי' ר"ח בפסחי' ושם הגי' הבו לי מידי למכלא ביה רפתא ובדפוסי' הישני' מידי למיכלה. [3]) וכ"ה בכ"י א"פ בש"ס שבת ובנו"ג וכ"ה בכ"י ילק' (ד"ס פסחי' פ"ב:) מתכילתא. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס פסחי' ובנו"ג בשבת מתכוליתא. [5]) בנו"ג מתי תכלה דא.

* מַתְמְהָא (תואר מן פעל תמה בל"ע تمه ענין ביטול והפסד וגרוע schwach, verdorben) חלא מתמהא פסחי' ע"ד סע"ב עיי"ע חל כ"ב.

מתן (אולי מל"י νότιος, νότος לח feucht ועשו ממנו פעל befeuchten) בפ' שואל אדם (שבת קנ"א סע"א ורע"ב) מטילין אותו על החול בשביל שימתן[1]) בפ' אחרון דמכשירין (פ"ו מ"ב ובתוספ' רפ"ג) המעלה את האגודות את הקציעות ואת השום[2]) בשביל שימתינו[3]). בפ' ט' בטהרות (מ"ה) המניח זתים בכופש[4]) שימתינו[5]) שיהו נוחין לכתוש בי"ש אומרי' מוכשרין פי' לשון רפיון. וי"א לשון לחלוח וכן פירושו שימתינו דמכשירין שיתלחלחו במי המטר וכן פי' שימתין דהשואל שיתלחלח המת בחול ולא יסריח וכן פי' הא דגרסינן בר"ג דפ' לא יחפור (ב"ב י"ח.) מתונא[6]) קשה לכותל וכן הא דגרסינן בפ' אלו עוברין בגמ' כיצד מפרישין (פסחי' מ"ז: טינא בר זריעא במתונא[7]). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ב י"ט. היזיקא דמתונא ושם סע"ב במתונא. רוב המפרשים פי' המלה ע"י לחלוח ואולי הוא מל"י הנ"ל. וכן פי' רש"י בפסחי' קי"א: (לפי גירסתו המעולה) אדמתנא כרעיה[8]) פי' בעוד שרגליו לחים וכו' ובכ"י ש"ס ברטיבא כרעיה ועיי"ע טף א'] —

מתן (בל"ס מְתַן ענין יישוב הדעת ruhig, gelassen sein ועיי' בפנים השמות) בפ' השוחט (חולי' ל"ב.) או שחט אחד מהן[9]) והמתין לה עד שמתה. בפ' מי שמתו בגמ' קברו את המת (ברכו' כ'.) היינו דאמרו אינשי[10]) מתון מתון ארבע[11]) מאה זוזי שוי. פי' הממתין ואינו ממהר מרויח ת' זוזי. בס"ג דהוריות (י"ד.) מתון ומסיק[12]). תר"י (א') ויקרב משה את משפטן (במדבי כ"ז, ה') מתון וזריז[13]). אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו (איכ' ב', ט"ז) תרג' ברם[14]) דין יומא דהוינן מתינן אשכחנא חזינא. ואליהו חכה (איוב ל"ב, ד') תרג'[15]) ואליהו מתן. *[אחי"ה ועוד עיי' תרג' לתהלים ג"ו, ז'; ק"ל, ה'; לשה"ש ה', י"ב; לרות א' י"ג. ובאפעל אַמְתֵּין עיי' תר"י לבראש' ב', כ"ה; כ"ט, כ"ב; ל"א כ"ח ועוד זולתו. וכן בדרז"ל יבמות ס"ג. מְתוֹן, שם צ"א: איבעי ליה לְאַמְתּוּנֵי, חולי' מ"ז: המתיני לו . . המתינה לו. סנהד' ס"ד. המתן . . המתיני. ירו' פסחים ספ"י דל"ז ע"ד אילו ממתין וכו'. התפעל מתמתן עיי' תש' הגאוני' בהוצ' ה' הרכבי סי' ש"ט. בינוני פעול מָתוּן ולנקב' מְתוּנָה תוספת' שבת ספ"ז (ח'). — וירו' רפ"ב דסוט' עיי"ע מתון — והקבוץ אבות פ"א מ"א הוו מתונים בדין. והשם המופשט מתינה ב"ר פס"ז, מתינות שם פ"י וכתר' איוב י"ז ט"ו מתינתא ובל"ס מְתִינוּתָא] —

מתן (= מוֹתְנֵי קבוץ מל"ס מַתְנְתָא בל"מ מָתְנַיִם die Hüften) בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה (חולי' נ"א.) אמתנייהו שדי להו. פי' משלשלין אותן עד מתניהם ומורידין אותן מעט מעט שלא ישברו כדי שיוכלו לרוץ. חיורא דתותי מַתְני (חולי' צ"ג.) כבר פירשנו בע' חיור[16]).

מתן (= מַתְנָא השרש מת בל"ע מתח חבל וא"כ מתנא متن، مَتّان חוטי חבל היריעה ובדרז"ל רק חבל Strick) בר"ג דבמה בהמה (שבת נ"א: במתנא[17]) בעלמא סגי לה. בפ' בכל מערבין בגמ' נתנו באילן (עירובי' ל"ד.) אי דאיכא מתנא וכוותא[18]). לכתא ומתנא (שבת ק"ב.) כבר פירשנו בע' לכתא. בס"ג דפ' המקבל (ב"מ קי"ג:) מאן דאסר מתנא[19]) דכיתנא[20]) אחרציה. בפ' המוכר את הספינה בגמ' המוכר פירות (ב"ב פ"ו סע"א) אנא נמי במותנא[21]) (קאימנא) [צ"ל קאמינא]. ובסוף פרק (שם פ"ט.) קנה ומתנא שלה ט' טפחים[22]). — (א"ב[23]) פי' חבל קטן) *[אחי"ה וכנ"ה במנחות ל"ה רע"ב כל היכי דמיתלי במתנא

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט ובשדפ"ע ובש"ס בדפוסי' שימתין ובכ"י ש"ס א"פ ובריו"ף שיצטנן. [2]) כ"ה בכ"י. [3]) והיותר נכון בר"ש שימתונו. [4]) בתוספי טהרו' פ"י בכיפש ובטהרו' בכותש עיי"ע. [5]) וכ"ה בתוספי כ"י ובטהרו' אי' שימתונו. [6]) בנו"ג מתונתא ובפי' רגמ"ה מתונתא דהני וכ"ה דהני בכ"י ש"ס. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב דפ"ר וכ"ה בש"ס כ"י ב' ובפי' ר"ח ובכ"י מ' מתינה ובנו"ג מתונתא וכ"ה בערוך דפו"ו. [8]) כצ"ל בע' טף א' (ח"ד ג"ו הערה 16) ושם נדפס בטעות אדמתא כרעאה. [9]) בכ"י ובדפ"ר. [10]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [11]) בדפו"ו וארבע. [12]) וכ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ואסיק. [13]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע זריז עיין בתר"י באריכות לשון וכן בתר"י לבמי ט', ח'; ט"ו, ל"ד; ל"ה ו'. [14]) בכ"י ק"ט וה"ב. [15]) בכ"י ק"ט וה"ב. [16]) ושם גורס חוורתא ובנו"ג תרבא. [17]) בדפ"ר אבל בשדפ"ע במתנה ובנו"ג. במיתנא ובכ"י ש"ס במיתגא ועיי"ע מתג. [18]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ש ובנו"ג כוותא ומתנא. [19]) וכ"ה בכ"י ש"ס ר' ובנו"ג מיתנא. [20]) וכ"ה בכ"י ש"ס מ' ה', פי' ור' ועיי' ד"ס למקומו ובנו"ג עוד רטיבא. [21]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ש"ס ובחי' הר"י מיגאש ובנו"ג מיתנא וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפ"ע במתנא. [22]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובדפ"ר וויניצי' אבל בשאר דפ"ע לי' וכן לו' בכ"י ק"ט וב"ר. [23]) נשמט בדפי' אמ'.

כ"ה בנֻי' רש"י ובנו"ג כל היכי דכי מיתלי במותנא וכ"ה מותנא בירו' נדרי' רפ"ג דל"ז ע"ד עיי"ע חגר נ' (חי"ג, שמי"ה.) ובע' נפש האריך רבינו בפי' מתנא (מיתנא) דב"ב ונגרר אחר פי' רגמ"ה כמו שאראך ויפה פירשב"ם שם: מיתנא חבלים שהכפות תלויות בהן]—

* מָתוּן (שם אמורא דא"י) מ"ק כ"ו. א"ל ר' מתון לר' יוחנן כ"ה לנכון בכ"י מינכען ובכ"י ב' ובע"י הראשון [1]) וכ"ה ביוחסין השלם ע' מתון וכ"ה בירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: רבי מתון בעי קומי ר' יוחנן וכו', ב"ק צ"ו סע"א אמר ר' מתון א"ר יהושע בן לוי. ועוד נמצא ר' דוסתאי בר' מתון, ור' יוסטאי בר מתון עיי"ע דוסתאי (ח"ג, ק"ד: וש"נ.

* מתון (ט"ס) ירו' סוט' רפ"א דט"ז: שלא יקנא לה וכו' ולא מתוך מתון במד"ר פ"ט ליי' וליי' ברמב"ם ספ"ד מה' סוט' ובכ"מ לא ידע לפרש וכתב אולי צ"ל מחוך עיי' גליון הש"ס בסוט' ב': ובתוס' שם ד"ה מאי אי' גאוה וה' לעווי הגיה מדון ול"נ שצ"ל ותון מל"ע فتنة פי' מדון Un-einigkeit או אותיות בומ"ף מתחלפות.

מַתָּן, מַתָּנָה (מל"מ פי' דבר הנתן בחנם Gabe, Schenkung) בר"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ה סע"א) לא תיתיב אכרעך עד דמיפרשת לי[2]) מאי דכתיב (במדי' כ"א י"ח. י"ט) [וממדבר מתנה] וממתנה נחליאל. בפ' הזהב בגמ' אבל אמרו מי שפרע (ב"מ מ"ט.) האומר לחברו מתנה אני נותן לך יכול להזור בו ואפי' מתנה מועטת אם חזר בו אין לו עליו אלא תרעומת. *[אחי"ה ע"ש לפי המסקנא. מתנה ע"מ להחזיר אם שמה מתנה או לא עיי' קידושי' ו': וש"נ — וכנ"ה מתנה קבוץ מתנות ברכות ה'. שבת י': פ"ט. עירו' נ"ד. פסחי' קי"ח: תעני' ט'. ר"ה כ"ח: מגילי' ז'. כתובו' ס"ז: נדרי' ל"ח. מ"ח: סוט' מ"ז: קידוש' נ"ט. ירו' קיד' פ"ד דס"ה ע"ג סנה' צ"א. צ"ג. ק': ע"ז כ'. חולי' מ"ד: קל"א. ערכי' ט"ו. זבחי' פ"ה מ"ד והלאה. ובענין מַתְּנוֹת כְּהוּנָּה עיי' שבת נ"ו. עירובי' ס"ג. מגילי' כ"ח. ב"ק ק"י: סנה' צ': חולי' קל"ב: ב"ר רפ"פ ובל"א מַתְּנָא מַתַּנְתָּא בקבוץ מתנן, מַתְּנָתָא (דניאל ב', ו'. מ"ח; ה', י"ז). עיי' ב"ב מ'. והלאה, קנ"ג. והלאה וקבוץ שבת י': מתנתא דתורא, חולי' קל"א. חטף מתנתא. ירו' סנה' ספ"ב ד"כ ע"ד כ"ד מתנתא דפקידית יתכון בסיני וכו' — בענין מַתַּן תּוֹרָה עיין ברכות נ"ח. פסחי' קי"ח. ע"ז ט'. כ"ד. זבחי' קט"ז. מַתַּן דָּמִים ר"ה כ"ח סע"ב ושם: מתן אחת . . מתן ארבע ועיי' זבחי' פ' סע"ב עירו' ק'. ירו' עירו' ספ"י דכ"ו ע"ד מַשָּׂא וּמַתָּן עיי"ע מַשָּׂא] —

* מוֹתָנָא (מל"ס פי' מגפה Pest) תרג' מגפה (במדי' י"ז, ט"ו) ועוד עיין תרג' ל"א ט"ז וזולתו ובדרז"ל תעני' ח': כפנא ומותנא, ושם כ"א: איכא מותנא בחזירי, סנה' כ"ט. שב שני הוה מותנא וכו' — מותנא בענין חבל עיי"ע מתן ד'.

* מַתְּנָה, מְתַנְיָה שמות האמוראים עיין ציונים בסד"ה ובמבה"י צד קט"ז.

מִתְנַוְּנָה נ"ל מל"ע ناَناَ נעשה כחוש ורפה schwach werden, erschlaffen) בפ"ק דסוט' בגמ' ואלו אסורות (ו'.) אינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנונה והולכת וזו המשנה[3]) היא בפ' היה נוטל את מנחתה (סוט' כ"ב:[4]). בפ' ארוסה בגמ' אשת כהן (שם כ"ו סע"א) אמר רב הונא במתנונה. פי' מתחלשת מתדלדלת והולכת. ובמתנונה דרך איברים (שם) פי' שהתחיל ממנה אצבע לימוק מעט מעט. בפ' החובל בגמ' התוקע (ב"ק צ"א.) אמדוהו והוה מתנונה והולך. *[אחי"ה וכ"ה לפנינו בב"ק בוי"ו א' וכ"ה בתוספ' ב"ק רפ"ט בדפ'[5]) ובכ"י ש"ס מתנוונה וכ"ה בסוט' ו'. כ"ו. הרבה פעמי' מתנוונה בשני ווי"ם וכ"ה בחולי' נ"ז סע"ב מתנוונה והולכת ובירו' סוט' פ"ג די"ט. (המתנוו') [צ"ל המתנוונה] מותרת לבעלה ופי' מתחלשת ומתכחשת וכפי' הערוך ונ"ל מל"ע הנ"ל ואצל רז"ל בענין רזון abmagern, schwindsüchtig werden ועיקר מקומו בע' נון] —

מַתְנִיתָא (מפעל תְּנָא ובירו' כינוי הוא בין למשנה בין לברייתא ובבבלי לבד לברייתא ועיי' בפנים Boraitha od. Misna im jer. Talm.) בפ' דם חטאת בגמ' אחד שבישל (זבחי' צ"ו רע"ב) רב ששת כי בעינא מיניה[6]) פשיט לי ממתניתא כי

---

1) ושם לר' יונתן. 2) בנו"ג עד דאמרית לי פירושא אבל כגי' רבינו אי' בסוטי' י"ט. ועוד עיי' קידושי' ל"ו: וש"נ. 3) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר ובשדפ"ע והמשנה. 4) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע לי' מן בפ"ק דסוט' עד בפ' ארוסה. 5) ובכ"י אירפ' בט"ס נתטינה. 6) בנו"ג עוד מילתא.

משכחנא נמי מתניתא דפרכא [1]) מתניתא ומתניתא היא. — (א"ב [2]) תרג' משנה) *[אחי"ה עיי"ע משנה ומ"ש וידוע כי בבבלי מתניתא הוי כנוי לברייתא (= משנה חיצונה) ובפרט של ר' חייא ור' אושעיא חולי' קמ"א סע"א ורע"ב לאו אמינא לכו כל מתניתא דלא תניא בי ר' חייא ובי ר' אושעיא משבשתא היא ופירש"י ר' חייא ור"א סדרו את הברייתות וכו' ע"ש. ב"מ מ"ח. בדקה לוי במתניתיה ואשכח וכו', והרבה פעמי' מתניתא דבר קפרא. אתא ואייתי מתניתא בידיה עיין הציונים בע' דרום (ה"ג, קנ"א.) פסחי' ק"א: מתניתא דבי ר' הינק, כתובו' ק"ד סע"א מתניתא דבי בר קזא. יבמות ע"ב: א"ל ר"ל דידיה היא מתניתא היא היכא תני לה בתורת כהנים. ומשנת דרבי נקראת מתניתין (פי' משנה שלנו) ביצי' כ"ח: מתניתין ומתניתא תעני' כ"א רע"א כתובו' ס"ט: אי איכא דשאיל לי במתניתא דר' חייא ור' אושעיא ולא פשטנא ליה ממתניתין וכו', שבת קל"ח: מתניתין היא כדתנן [3]) נדרי' ל"ג: מנקים לה למתניתין כדברי הכל. ב"ק פ"ח: אנא מתניתין ידענא כ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובבה"ג כ"י ובכ"י פ' ור' מתני' (ד"ס ב"ק ק"ד.) ופשטוה מתניתא כדאי' לפנינו אבל אי ברייתא היא לא שייך לומ' דתנן [4]). ובירו' נאמר גם על הברייתא (ד"מ ירו' פ"ח דל"ח ע"ב מתניתא מסייעא לרי לעזר) גם על המשנה: מתניתא ירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ד (והרבה פעמי' זולתו) כיני מתניתא וכ"ה בגי' המהרש"ס בירו' ברכו' פ"ב ד"ה: (ובדפי ווינצי' מתנייתה). תר"י א' לשטות כ"ה, ט' שית סדרי מתניתא — ובכינוי מַתְנִיתָן (כמו בבבלי מתניתין) ירו' שבת רפ"ז ד"ט. תני מתניתן, ירו' מ"ק רפ"ב דפ"א. מתניתן צריכא לדר' חייא ודר' חייא צריכא למתניתן וירו' נדרי' רפ"ד עיי' בסמוך. — והקבוץ ברכו' כ"ה סע"ב מַתְנִיָּיתָא קשיין אהדדי, נדה ל"ג: תני מתנייתא. — והתואר בהוראת השם: מַתְנֵי, מַתְנְיָין פי' כמו מַשְׁנֶה (עיי"ע משנה) כלומ' מלמד המשנה או ברייתא עיי' כתובו' ח' רע"ב מתני בניה דר"ל הוה (הפכו מקרי), ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג לא אשכחון לא ספר ולא מתניין, והקבוץ שם: ספרין ומַתְנְיָינִין, ושם: ספרייא ומַתְנְיָינַיָא במ"ר פי"ב מתנייניה ובירו' נדרי' רפ"ד דל"ח ע"ג (מתניתין) [צ"ל מתנייניןן] נסבין אגריהון, ופני משה וק"ע גרסו מתנייא וכ"ה בד' זיטאמיר וגם זה נכון והוא קבוץ מן מַתְנֵי] —

* מַתְנָן (כמו בותנן Βατάναια) תרג' בשן במד' כ"א, ל"ג, דה"י א' ה', י"ב, ט"ז, ונ"א במתנן, במותנן. — מַתְנְנָא עיי"ע תנן.

מָתַק (מל"ם פי' ענין נעימה süss sein מל"ע مَتَكَ בלע וינק saugen; מָתוּק פי' פקועה היינו סדקים ועוד פקועות עיי' בפנים) בפ"ג בשביעית (מ"א) ר' יהודה אומר משייבש המתוק פי' שייבש המבושל. ירושלמי (שביעי' רפ"ג דל"ד רע"ג) משייבש המתוק: פקועה. פי' אחינו [5]) ר' דניאל ז"ל כמו פקועות שדה (מ"ב ד', ל"ט) דלועין הן קרא [6]) האי דכתיב (שם פסוק מ') מות בסיר פי' דלועין מרין פי' ר' מצליח זצ"ל ובפ' כלל גדול אמרו בשביעית בגמרא (ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז רע"ב) כגון ההין פקיעה וההין (יורד) [צ"ל וורד] [7]). ובמשנת עוקצין בפ' יש צריכין הכשר (פ"ג מ"ד) לולבי זרדין ושל עדל [8]) ועלי הלוף אינן מטמאין טומאת (אהלים) [צ"ל אוכלים] עד שימתקו (ועו' פי' שיתבשלו ושימתקו) [9]) [וצ"ל פי' ועד שימתקו: שיתבשלו.] ר' שמעון אומר אף של פקועות כיוצא בהן ובפירוש הגאון זצ"ל כדכתי' (מ"ב ד', ל"ט) פקועות שדה [10]). מתוקה שנת העֹבד (קהלי ה', י"א) בילמדנו בריש כי תשא (תנחו' כי תשא סי' ג') [11]). מתיקה מרגלת לשון לתורה בפסיקתא דדברי ירמיהו (פסיק' דר"כ צד קי"ד.) ובמגילת איכ' (סוף פתיחתא דאיכ"ר). *[אחי"ה בפסיק' אי' לפי שהיו ישראל להוטין אחרי המתיקה שהיא מרגלת את הלשון לתורה וכ"ה מרגלת לשון לתורה בכ"י ק"ט ובדפ"ע אי' תורה וכל' הפסיק' אי' בירו' תעני' פ"ד דס"ט: ובילק' ירמי' ר' רפ"א מפני שהמתיקה מרגלת לשון לתורה ובאיכ"ר סוף פתיחתא ססי' ל"ד מיני מתיקה מרגלת לשון לתורה. וכנ"ה מיני מתיקה ירו' ערל' פ"ב דס"ב:

---

[1]) בנו"ג ופרכא. [2]) לי' בדפי אמ'. [3]) וידוע כי תנן נאמר על ציון ממשנה ותני או תניא לרוב פעמים על ברייתא עיין דו"ד ח"ב 239 והלאה ועיין בד"מ 312 הערה 9. [4]) ומה שהביא קיצור כללי המשנה במבוא התלמוד לר"ש הנגיד בסוף מסכי ברכות בד"ה אשכחן דקרא בגמרא למתניתין ברייתא ע"ש קשה להלמו ולי' בראש ב"ק ע"ה: [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר, ובשדפ"ע אחי. [6]) Kürbiss עיי"ע דלע ח"ג, ע"א: [7]) ע"כ בדפ"ר ובשדפ"ע נשמט בטעות. [8]) בירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: אי' ושל ערלה וצ"ל ושל עדל עיי"ע עדל ובדפ"ר פיזי ובאסיל אי' כאן: ארל. [9]) כה"ג בדפ"ר ובשדפ"ע לי' ועו' וכ"ל שצ"ל ועד וכמו שהגהתי. [10]) ע"כ בדפ"ר ובשדפ"ע לי' וכיון רבינו לפי' רה"ג בעוקצי' שם. [11]) ושם נדרש באריכות לכן לא הביאו רבינו כי אם רמז לעיין שם.

(איזה פעמי׳) ירו׳ נדרי׳ רפ״ז ד״מ: יומ׳ בבלי פ״ג: ב״ק פ״ה. באסת״ר פ׳ גם ושתי א׳ מיני מתוקים צ״ל מיני מתיקה. ב״מ פ״ג. לספק במתיקה יספק. ירו׳ ברכות פ״ה ד״ט. כשם שהפכת את מי המרה למתיקה וכו׳, והתואר מָתוֹק לנקבה מְתוּקָה שהש״ר פ׳ חכו ממתקים: יש לך חיך גדול מתוק מזה. במדב׳ פי״ג היו עוסקים בתורה המתוקה מדבש. עירובי׳ י״ח: ואל יהו מתוקין כדבש ותלויין ביד בו״ד, תנחומ׳ כי תשא סי׳ ה׳ צדקה וחסד שהאומות עושין מתוקן הוא להם לישראל כארסה של נחש. והפעל ע״ז י״ח רע״ב קהל״ר פ׳ טובה חכמה עיי״ע טמש (ח״ד מ״ה.). עוקצי׳ הנ״ל עד שימתוקו וגי׳ רבינו שימתקו וכ״ה בירו׳ שביעי׳ רפ״ז דל״ז: עד שימתקו למה שהן מרין, ושם: אין קדושת שביעית חלה עליהן עד שימתקו, ב״ר פפ״ה יבושם לכם ימתק לכם. בינוני פעיל במקום תואר מגילי ו׳ רע״א דמתיקי פירה ככינרא עיי״ע כנר א׳. תרג׳ לשה״ש ב׳, ה׳ מְתִיקָן. בפיעל תוספת׳ ביצ׳ פ״ג אין ממתקין את החרדל, שבת קל״ד. אין ממתקין אותו בגחלת . . ממתקין אותו בגחלת ומפורש בירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ג מ״ד ממתקין כשנתנו (החרדל) ע״ג גחלת ומ״ד אין ממתקין כשנתן הגחלת עליו. במד״ר פי״ג חרדל צריך למתק, שבת צ׳, למתק את הקדירה. והושאל בברכו׳ ה׳ סע״א מלח ממתקת את הקרבן פי׳ לתקן לעשותו ראוי למזבח. ירו׳ מגילי פ״ג דע״ד. בקשנו למתקה וכו׳, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״ב. הוא יודע למתק את הים הגדול, ושם אתפעל: בשעה שהמים מקלסין את בוראן הן מִתְמַתְּקִין, תרג׳ לדה״י ב׳ י״ג, ה׳ לית אפשר דמתמתקן לעלם וכו׳. הפעיל שהש״ר פ׳ חכו במד״ר פ״י חזר והִמְתִּיק להם הקב״ה את הדבור וכו׳. ובעצם הראשונה הוראת מתק כמו בל״ס מְתַק ובל״ע הנ״ל ענין מציצה ויניקה ein- aufsaugen וכן בל״ע متّ ונ״ל שמזה הענין דרש בב״ר פל״ג מתקו רמה (איוב כ״ד, כ׳) שמיתקו רמה מהן ובילק׳ איוב ר׳ תתק״י שמתק רמה מהם כלו׳ ינק ומצץ מהם. ועוד ענין מתק בל״ע פי׳ סדק ונ״ל מזה הענין משיבש המתוק כלומ׳ משיבשו הסדקים שבארץ כלומ׳ בעת שנעשה הארץ מחום השמש סדקים סדקים ונתיבשו מהמים שבהם אז מוציאין זבלין לאשפתות ובזה נבין פי׳ הירוש׳ בשביעי׳ הנ״ל משיבש המתוק פקועה א״ר מנא ההן פקועה דבקעתא ויפה פירשו רבינו בע׳ פקע א׳[1] (ע״ש הגי׳) פקועה דבקעתא והם סדקים שבבקעה כשהמטר יורד מתמלאין מים ואינן מתיבשין אלא לאחר זמן וכו׳ ע״כ אבל ר׳ דניאל הבין פקועה דבקעתא של ירוש׳ כמו בל״מ פקועות השדה כלומ׳ דלועין מרין Coloquinten (עיי״ע דלע) שהם עגולים כדלעת ואולי מדמיונם לאתרוג אשר שמם בל״ע ופ׳ مَتك פי׳ ר׳ דניאל מתוק ככה. וגם הרמב״ם לשביעי׳ הנ״ל פי׳ ע״י ל״ע حنظل קולוקינטידא (כצ״ל = κολοκυνθίς (Coloquinte] —

מְתְקְהָא (נ״ל מל״ע تقى זריז לעשות רצון האדון (beflissen sein, gehorchen בפסיקתא בויהי ביום כלות (פסיקתי דר״כ צד ד׳.) מהו מתלקחת (שמות ט׳, כ״ד) א״ר יהודה בר׳ סימון מיתה מתקהא לעשות שליחותיה. *[אחי״ה במד״ר פי״ב הגי׳ מיתה מתקהלה לעשות שליחותיה בשביל לעשות רצון בוראה, בשהש״ר פ׳ צאינה: מיתה ומתקלהא והנכון כגי׳ הערוך וכ״ה בילק׳ וארא רמז קפ״ו ופי׳ בל״ע כאמור וה׳ לעווי טעה בגזרה וגם ה׳ פליישער אין בפיו מענה וה׳ ר״ש באבער (פסיק׳ שם) הודה שנעלם ממנו פי׳ המלה ועיקר מקומו בע׳ קהא] —

* מִתְקַל (מן תקל פי׳ כשל וא״כ מתקל כמו מכשול (Anstoss ולצור מכשול (ישעי׳ ח׳, י״ד) תרג׳ כיף מתקל.

* מתקל, מתקלא (כל״ס כמו בל״מ משקל Ge-(wicht תרג׳ בר בבר (שמות ל׳, ל״ד) מתקל במתקל יהא עיי״ע בד ב׳. ירו׳ שבת פ״כ די״ז ע״ג מתקל זוזא ע״ש. הקבוץ בכורו׳ נ׳. עשרין מַתְקְלֵי במתקלא דדינרא ועיי׳ תש׳ הגאוני׳ בהוצ׳ ה׳ הרכבי סי׳ ע״ג (צד 37) ושם הגי׳ מתקאלא דדינארא, ועיי׳ שם סי׳ שפ״ו (צד 201).

* מַתְקוּלְתָּא (מן תקל = שקל וא״כ השם כמו משקולתא (Gewicht פסחי׳ נ׳: שכר אשתו מתקולתא עיי״ע תקל א׳. תרג׳ קו (איוב ל״ח, ה׳) מתקולתא והושאל בתרג׳ מ״ב כ״א, י״ג מתקולת צרות.

* מְתוּקָן (בינוני פעול מן תקן geordnet, zuberei-(tet עיי״ע תקן, וממנו מתקנתא בל״ס נתחזק היינו מתורץ gerechtfertigt יומ׳ ע׳, לא משכחת לה מתקנתא אלא וכו׳ ע״ש פירש״י.

* מַתִּיר (בינוני הפעיל מן נָתַר פי׳ פתיחת קשר (auflösen d. h. erlauben טל״מ הסכו

[1] ור״ש לשביעי׳ לא רמז על זה כי אם על ע׳ הנוכחי.

אסור הרבה מאוד בש"ס ועיי"ע אסר, איסר ובענין המתיר במצותו זבחי' כ"ט: עיי"ע פגל.

* מוּתָּר (מע' הקודם בבינוני פעול (es ist erlaubt שבת ק"ח. מדבר המותר בפיך, פסחי' מ"ח רע"א חולי' צ': מן המותר לישראל ברכו' ז': סוט' מ"א: יבמות ס"ה: ועוד הרבה מאוד.

* מִתְרָה (das Nass) עיי"ע תר ו', וש"נ מַתְרוּתָא פי' מִשְׁרָה.

מָתָרָא (= מָתוּאָרָא בל"ס מָתָרָא, מָתוּרָא פי' אוד (Schürholz בר"ג דחגיג' (ד' סע"ב) הוה נקיטא מתוארה ושרגא ומחריא בנורא פי' אוד. *[אחי"ה וכן פירש"י והלעז פרגו"ן = fourche Gabel ובעה"ק שנ"ב קריק"ן = Krücke. בנו"ג מתארה ויותר טוב בכ"י ש"ס מתארא ואל"ף הראשון במקום הברה ארוכה ובגוף הענין כבר דברתי באריכות בע' חר (ח"ג תפ"א) בהערה 11 וש"נ השנויי'] —

מַתָּרָא (לפי' רבינו דף ולפע"ד מל"פ متاره בל"ע مطهره (Waschbecken ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"ב) וניתי מתוארא ונינח עלייהו פי' דף. — (א"ב פתורא כתוב בנוס' דידן) *[אחי"ה ובנו"ג עוד וננח עלויה ואולי מלה אחת היא בחילוף המי"ם עם פ' אבל אלף הראשון ראיה לפי' ראשון וגם כשיכלי גיטי' שם מעיד עליו] —

* מְתוּרְגְּמָן, מְתוּרְגְּמָנָא (בל"ע ترجمان der Dol- (metscher עיי"ע תרגם ושם אטיף מלתי אם חלקי בחים.

מֵתָרִין (= מֵיתוֹרִין מל"י μεθόριος, ον ומזה התואר נכנה [χώρα] τὰ μεθορία גבול (Grenze בב"ר פ' נ"א (רפ"נ) ויבאו שני המלאכים לאחד [1] שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע למיתורין שלו מהלך כפגן [2] כיון שהגיע למיתורין שלו מהליך כקלמין. — (א"ב פי' בל"י גבול ותחום מקום הממשלה) *[אחי"ה המלה היוני' הנ"ל פי' רק גבול ותחום וענין ושעור הגיע למיתורין שלו הגיע לתחום מקומו היינו מקום הממשלה זו כונת ר"ב. ודע כי סומכוס העתיק גלילה (יחזק' מ"ז ח') μεθόριον פי' מה שהוא בין התחומים (τὸ μεταξὺ τῶν ὁρίων כדעת העססיכיאום) ובנו"ג בב"ר בט"ס לבית אוריין אבל בויק"ר פכ"ו לנכון מתורין וגי' פי' המיוחס לרש"י בב"ר הנ"ל אודיין מקום גדולתו וישובו עיי"ע אדן א' (ח"א, ל"ו:) הערה 1 ועוד עיי"ע אוריון (שם רפ"ג) וע' פגן א' וקלמין, ושריד שבערכין שהשיג לנכון על מ"ש בעל המעריך ע"ש ובע' פגן הביא רבינו ני' ס"א מיתורין (כפי גי' דפ"ר וויניצ') והוא הנכון. ובילק' וירא ר' פ"ד גרס בית אוריין] —

* מיתרין תנחומא כי תשא ויותר טוב מיטריי עיי"ע מטר ב'.

* מַתְּרִין (= מַשְׁרִין פי' חנייה ושרייה (sie lagern קהל"ר פ' מה יתרון: כל אינש ואינש לא מתרין אלא עם בעלי אומנותיה ושם גם הגיר' משרין וזה עיקר ועיי"ע שר י'.

* מְתַרְכָא (מפעל תְּרַךְ פי' גרש ובינוני פעול מתרכא eine Verstossene, Geschie- (dene תרג' גרושה (ויק' כ"א, י"ד; כ"ב י"ג) מתרכא והקבוץ מתרכין תרג' חטאים (מ"א א', כ"א), ועוד עיי"ע תרך במו"ע.

* מְתָרַצְתָּא (מפעל תְּרַץ aufrecht gehalten, richtig פי' ברייתא (או משנה) מיושבת ומבוררת) שבת קכ"א: פסחי' צ"ט סע"ב והפכה משבשתא עיי"ע.

* מִתְרַמְרְמוּתָא (או מפעל רמרם מל"פ نامق או das Sich- Gegenüberhalten ט"ס מן מרמר עיי' בפנים) תרג' ובזוי עם (תהלים כ"ב, ז') ומתרמרמותא דעממי פי' מי שעומד קבל עם לעומתם כלומ' ללעג ולביזה מל"פ הנ"ל או אולי צ"ל מתמרמרותא מפעל ערבי مرس כָּעַס וממנו התפעל וכן העתיק אונק' וימררהו (בראשית מ"ט, כ"ג) ואתמרמרו עמיה עיי' נתינת לגר להג' ר"ן אדלער. ועיי"ע מרמר א' וב'. והי' בוקסט' פירשו מפעל רמה ואחריו הח' לעווי.

* מַתְרִים (הפעיל מן תרים מהשם תרים ענין מגן וצנה) פי' אוחז כנגדו מגן וצנה כלומ' עומד כנגדו ומרד בו עיי"ע תרים ב'.

* מִתְרַפֵּס (מפעל רפס בל"ע رفز رفس، رفش ענין דקירה ונקיבה durchbohren, durch- (stechen ירו' עירובי' פ"ה דכ"ב רע"ד מתרפס ועולה מתרפס ויורד, פי' מנוקב מעבר לעבר ובבבלי עירו' נ"ח סע"א מקדיר ועולה מקדיר ויורד צ"ל מקדיר עיי"ע קד א'.

---

[1]) ברפו"ו בט"ס לאחר. [2]) כ"ה נכון מאוד בדפ"ר ובדפי אמ' וכ"ה בע' פגן א' ובע' קלמין אבל בשרפ"ע בע' הנוכחי כגפן, בגפן, וצ"ל כפגן וכדאי' בילק' וירא רמז פ"ד וכ"ב כהדיוט, ובתנחו' הישן וירא סי' כ"א אי' מהלך פגן (פי' יחידי) ובא מגליון פנימה, ופי' פגן עיי' בערכו.

* מתירקנה (צ"ל מיהרקנה בל"פ مهرگان Mihrgân המעולה שבחגי הפרסיים) ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ועיי"ע טוריסקי (ח"ד ס"ח והלאה) וש"נ ומפורש יפה ודע כי אליל הפרסיים הגדול נקרא בל"פ החדשה مهر ובל' צענד Mithra עיי' מ"ש בספרי על המלאכים והשדים (צד 36 והלאה) וא"כ גם התי"ו נכון רק צ"ל מיתרקנה חג של מיתרא ועוד עיי"ע מיטרטון.

* מְתוּשָׁע (מן תֶּשַׁע פי' התשיעית (das neunte ירו' שביעי' פ"א דל"ג: ובלבד שלא יפחות מחשבון מתושעים פי' כל תשעה מהן יעשו ככר דהיינו תשיעית לכל אחד.

* מְתִיסְתֵּים (מל"י μεθυστής שיכור (Trunkenbold בתנחו' הישן פ' קדושים רסי' ב' אמר להם לאו שיכור הוא מתיסטים הוא כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רה"ם מתיסטוים והמו"ל הח' ר"ש באבער לא פירשו ונ"ל שצ"ל מתיסתים ומל' יוני הנ"ל ופי' שיכור וכן μέθυσος ובזו המלה העתיקו ע' זקני' שכור (משלי כ"ו, ט') וסבא (שם כ"ג, כ"א),

* מַתִּתְיָהוּ (שם פרטי) עיי"ע מתי וש"נ. מתתיהו בר יהודה מנחו' ע"ט: חולי' ס"ז. ועל מתתיהו גאון עיי' מ"ש ה' הרככי בתש' הגאוני' שם צד 385.

מהעדה ומהקים קיסרי הגבירי בערך שלש עשרה ויחליף כחי לערוך ערך ארבע עשרה

*[אחי"ה כן כתוב בסיום אות מ"ם בכ"י ו"ו א'. ל"ד ה"ב ושם בט"ס מהערא ומהקים קיסרי' וצ"ל מהעדה וכונתו על ל"מ (דניאל ב', י"ח) מהעדה מלכין ומהקים מלכין וגו' ואודות החרוז שנה לומר קיסר פי' מלכים (עיי"ע קסר וציון מסנה' צ"ח סע"ב). ובכ"י לונדון (בבריטיש מוזיאום) אי' בזה"ל: „נשלם אות מ' בעזרת משפיל אף מרומם ונתחיל אות נו"ן בעזרת אל רחום וחנון". ובכ"י ו"ו ב' לי' החרוז. ובכ"י ק"ט אי' כזה"ל: נשלם ערך מ"ם אתחיל ספר ערך נו"ן. וגם לפי גי' כ"י ב"ר מכנה אות אחת אחר נמרו בשם ספר עיי' מ"ש בסיום אות נו"ן. ובסיום אות מ"ם אי' בכ"י ב"ר רק: אתחיל ערד נו"ז] —

אות הנון

* נ. (נוּן בל"ע نُون בל"א וסורי נוּנָא פי' דג מדמיון של נו"ן פשוטה) הוא אות הארבע עשר מהאלפ"א בית"א ובראש ובאמצע המלה נקרא נו"ן כפופה ובסוף נו"ן פשוטה. א') תבא במקום למ"ד ורי"ש כמו מרגניתא, מרגלית (עיי"ע) זנח (דנח) = זרח של מקרא. ב') באה בראש המלה ד"מ ניהו, נינהו במקום איהו, אינהו ג') באמצע המלה כמו זרעונים מן זרע. לוּדְנָא = לוּדָאָה ד') היא אות השמוש לבנין נפעל ונתפעל ה') סימן הרבים במלות ארמיות.

* נָא, נָה (קטוע מן אֲנָא, אֲנָה (דניאל ב', כ"ג) ich זה הקיטוע רגיל בירו' עיין ירו' ברכו' רפ"ד ד"ז. ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג, ירו' פסחים פ"ה דל"ב ע"ג ירו' תעני' ספ"ג דס"ז. ועיי"ע אנא (ח"א, קל"ח.) וש"נ נַן הקבוץ במקום אֲנַן ועוד עיי' ירו' ב"ק פ"ב ד"ב ע"ד. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח סע"ג ורע"ד ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה. ירו' תרו' ספ"ז דמ"ה. וזולתו — לינא כמו לית אנא עיי"ע לֵי.

* נֹא, נוֹא (עיר במצרים מל"מ) התרג' העתיקו ע"י אלכסנדריא עיי"ע אָמוֹן (ה"א, קכ"ב.) וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד ס"ג: נוא זה אלכסנדריא ובפסיקת' רבתי פי"ז הגי' נוון (?).

נָא (ל"מ ובל"ע نَى halbgar) מאי נא (שמות י"ב, ט') [1] [כדאמרי פרסאי] [2] אברנים (פסחי' מ"א סע"א) בערך אברנים. *[אחי"ה וכן דרש תפיני תיאפה נא מנחו' נ': עיי"ע תפיני וע' טגן. מנחו' ע"ח: מצה נא עיי"ע הינא (ח"ג, ר"ב:). תוספת' מכו' רפ"ד (ג') כזית חי כזית נא. והקבוץ נקבה תוספת' ב"ב רפ"ו פיטסות נָאוֹת מגופרות אבל עיי"ע פטס. וממנו הפעל תוספ' כלי ב"ק ספ"ב הסקן והנאן טמאין פי' מי שהסיק הכלים לחצים ובנו"ג הסקין והנאין] —

נאב (= נִיאָב נ"ל מל"פ نَى דלי ועוד מל"פ آب מים וא"כ نَياب Wassereimer) נזיר דירוש' פרקא קמא (ספ"א דנ"א ע"ג) ובמדרש ב"ר [3] (ובפרשת) [צ"ל בפרשת] איש או אשה כי יפליא (במד"ר פ"י) רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות את הניאוב מן המעין פי' מין חמת או כוס. *[אחי"ה במד"ר אי' למלא את הניאוב ובירו' נזיר הנ"ל יותר טוב למלאות את הניאב מים ובירו' נדרי' פ"א דל"ו סע"ב הגי' השאוב ובנדרי' ט'. נזי' ד': תוספת' נזי' פ"ד ספרי נשא פ' כ"ב ילק' נשא רמז תש"י לי' מלה זרה ונ"ל שהוא ל"פ הנ"ל דלי לשאוב בו מים] —

* נָאגָא (?) איכ"ר פ' חשך פי' ר' לוי משחור (איכי ד', ח') כהדא נאגא וה' פליישער (בהוספותיו לעמת"ר ללעווי ח"ג 715) הגיה גאגא בל"י γαγάτης, gagates, schwarzer Bernstein אבל זו המלה נכתבה גיטא עיי"ע גט (ח"ג רע"ב, הערה 5) ואולי נאגא צ"ל נאגאל מל"פ نگال פחם Kohle שהוא בתכלית השחרות.

* נָאדֵי עיי"ע נד.

* נָאָה (מל"מ ונרדף עם נוה ענין יופי schön sein) פיעל סוכ' י'. לְנָאוֹתָהּ, התפעל ר"ה כ"ו. חוטא בל יתנאה. שבת קמ"ז. מתנאה, שם קל"ג: התנאה לפניו וכו', מכילי' מסכת' דשירתא פרש' ג' אתנאה לפניו ובהבלעת ת"ו נזיר ב': אֶנָּאֶה לפניו ועיי"ע נָו — ברכות מ"ג: ור"ה י"א. להתנאות בהן וצ"ל כגי' כ"י ש"ס (ד"ס לר"ה צד י'.) ליהנות בהן וכ"ה בסמ"ג עשין כ"ז. והתואר נָאֶה, לנקבה נָאָה בקבוץ נָאִים לנקב' נָאוֹת ברכו' נ"ז: שבת קל"ג: נדרי' ס"ו: עיי"ע נו. ובענין תואר הפעל תוספ' יבמו' ספ"ז יש נאה דורש ואין נאה

---

[1] וכ"ה בכ"י ש"ס ב' ובילק' בא ובנו"ג ה"ד נא. [2] כצ"ל וכדאי' בע' אברנים. [3] היינו במדבר רבה.

מקיים וכו' ע"ש. ובענין נֵאות (נֵעוֹת) (מפעל יאת) עיי"ע את (ח"א ש"ל:) וע' יאת (ח"ד, ק"ד:). השם נואי עיי"ע נו.

1 נָאלָא (נ"ל מל"פ نالان המילל והשם המופשט نالە יללה וגינוח (das Aechzen, Stöhnen

בפ' מומין אלו (בכורות מ"ד: במשנ') רוח[1]) קצרית באה עליו. גמר' (שם) מאי ניהו נאלא פי' רוח שטות. ירור[2]) נאלא (סנהד' נ"ט סע"ב) פי'[3]) בע' ירור[4]) (נואלו שרי צוען (ישעי' י"ט, י"ג)). *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר וכשדפ"ע אבל לי' בכ"י ערוך לכן הסגרתיו ונ"ל שאיזה בעל מגיה העיר ככה לפרש נאלא ומגליון בא לפנים וכן לי' בפי' רגמ"ה כ"י לבכורות (בקובץ כ"י אנגיילקי דף ק"ח:) אשר שם רק מאי נאלא רוח שטות וכדאי' בערוך ומה שיש להעיר על גי' הש"ס ופי' רש"י עיי' בהפשב"ע ועוד עיי"ע בן נפיל ב' (ח"ב, קי"ח.) ושם כבר פירשתי כי ירור ממש כמו נאלה בל"פ ועוד עיי"ע (ירוד) [ירור] (ח"ד, ק"ס.) ובהיות חולה במחלה רוח קצרית נשימתו ממהרת לבא והחולה אנק ונאנח לכן התואר נאלה מל"פ הנ"ל יאות למחלה ומזה הענין רוח קצרית עיי"ע בן נפיל ודע עוד כי בל"ס נָלָא כָּבוּשָׁא Alpdrücken והוא רוח כבדה השוכבת על החזה בעת השינה] —

2 נָאלָא (מל"ע نول בקבוץ انوال עול (Joch אשר לא משכה בעול (דברים כ"א, ג') תרג' ירוש' דלא סליק בנאלא שעבוד דניר. — (א"ב אין גי' זו בנוסחאות דידן) *[אחי"ה בנו"ג בתר"י א' ולא נגדת בניר וכ"ה באונק' וכן תר"י א' ולא עלה עליה עול דלא סליק עלה דכר ובאונק' דלא סליק עלה נירא אבל כגי' רבינו אי' במתורגמן ולא פירשו ונ"ל שהוא ל"ע הנ"ל וענינו כמו ניר בל"ס. וכנראה שתי נוסחאות נתערבו] —

* נָאַם (sprechen) עיי"ע נם.

נֶאֱמָן (מל"ט Beglaubigter) בגמ' דפ' הבונה (שבת ק"ד.) נאמן כפוף נאמן פשוט. פי' תלמיד עניו ושאינו עניו. *[אחי"ה ועיי' פירש"י. ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד מנאמן לנאמן. ובפרט נקרא כן מי שנאמן על המעשרות עיי' דמאי פ"ב, מ"ב; פ"ד מ"א והלאה והשם המופשט: נֶאֱמָנוּת Glaub-würdigkeit עיי' תש' הגאוני' בהוצ' ה' הרכבי סי' א', קצ"ח, רכ"ד, רל"ד תצ"ד] —

* נאנאי, נני (?) (כלב Hund) עיי"ע בן (ח"ב, ק"י.) ושם הגהתי כאני ע"ש ובע' נני.

* נאנאי (שם אמורא דבבל) יבמות ס"ו סע"ב א"ל נאנאי בריה דרב יוסף בריה דרבא לרב כהנה. — ועיי"ע ננאי.

* נאוסא, ניסא, נאסא (שם מקום?) עירו' פ"ג. שיגר בוניוס לרבי מודיא דקונדסא דמן נאוסא ורש"י (בדפ' שונצ') גרס דמן נאסא ופי' מאותו מקום וביוחסין השלם מן ניסא ואולי צ"ל בונוס . . בן בונוס עיי"ע סבן מציון עירובי' פ"ה: ובכ"י א"פ גרס קרוב לזה בונים בן נונים וכדפ"ש בונים נואם עיי' ד"ס עירו' צד קס"ד: וא"כ איננו שם מקום. ופי' בונוס בן בונוס מל"ר bonus עשיר בן עשיר עיי"ע סבן ומ"ש.

* נָאַף (מל"מ ענינו זנות באשת איש buhlen, ehe-brechen) שבועו' מ"ז: אזהרה לעוקב אחר הנואף וכו' וגי' כ"י ש"ס ורבינו מְנַאֵף עיי"ע עקב א' וב'. ויק"ר פכ"ג נואף בעיניו נקרא נואף. פיעל ע"ז י': ניאפה גילא עיי"ע נר ד' (ח"ב שמ"ג:) פסחי' קי"ג: זקן מנאף. סוט' מ"ז. משרבו המנאפים וכו', תרג' ישעי' נ"ז ג' מנאפין. שמ"ר ספל"א מנאפת עיי"ע גייף (שם רע"ו. הערה 3) והשם המופשט בל"מ נִאֻפִים ובדרז"ל גם ביחיד נִיאוּף נדרי' כ'. בא לידי ניאוף. במד"ר פ"ט ניאוף אשת איש. ספרי ואתחנן פ' כ"ו דבר ניאוף . . דבר כישוף. תוספת' שבועות רפ"ג הרציחות והנואפות צ"ל הניאופות. — ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד ונאפון היה צ"ל וכאפו היה עיי"ע אפנין (ח"א, ר"כ:).

* נָאַץ (מל"מ ענין בזיון schmähen) כתובו' ח': דור שאבות מנאצים להק"ב וכו' והשם המופשט גיטי' נ"ו: ניאוצו וגידופו ובתרג' מ"ב י"ט, ג' ישעי' ל"ז, ג' ניאוצא.

* נאקה (מל"ע ناقة גמל נקבה) שבת נ"א: כלי' פכ"ג מ"ב[5]) עיי"ע נקה.

☚ נאתא (או מל"פ הרשומ' בע' גרגתני (ח"ג, שנ"ר) או מל"פ نوچه חדש, חי והושאל לבשר חי (wildes Fleisch כרביתא עיי"ע נעתא

---

[1]) בדפ"ר וויניצ' ודפ' פיזי ובכ"י אבל מדפ' באסיל והלאה לי'. [2]) לי' בדפ"ע אבל אי' בכ"י ק"ט, ו"ו אי' ב' ל"ד ה"ב וגם הגי' ברי"ש תתכן מאוד עיי"ע ירוד (ח"ד, ק"ס). [3]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ע לי'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י אבל בדפ"ו ירוד ובשדפ"ע ידור ובדפ' אמ' ופראג מע' ידוע. וכנראה ר"ב שינה הגי' כדי שיוכל לגזרה מן נואלו של מקרא.
[5]) עיי"ע אכף ח"א פ"ג. ושם בשורה ה' במ"ד הל' א' וב' צ"ל משנ' ב'.

כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי"ה וגי' נאתא כרביתא אי' ג"כ בכ"י ש"ס ובע' נעתא בדפ"ר ופיז' אבל בדפ' וויניצ' כרכיתא ובנו"ג כריכתא וצ"ל כרכיתא וכ"ה בכ"י ר' ובדפ' שונצ' (ד"ס ב"ק צד צ"ט.)[1]) וזה נ"ל עיקר ומל"פ كرخت פי' דבר שאינו מרגיש וא"כ נאתא כרכיתא בשר חי שאינו מרגיש והיינו בשר מת ועוד י"ל כי נאתא הוא ל"פ نسا הוצואריש נוסאִ נסאי מל' צענד naçus בשר מת (Vulers סוף ח"ב) ואז כרביתא מל' צענד kehrp גוף והיינו בשר מת שבגוף ועיי"ע נעתא — ובע' גרגתני פירשתי בע"א ע"ש] —

נב (= ניב אולי מל"ע نايب בקבוץ نوب סדר וקבוץ ובפרט של תבן Strohschichte ועיין בפנים) בפ' חלון בגמ' מתבן (עירובי' ע"ט. ושם:) וכן אתה אומר בנִיב של תבן פי' „תבן מעובה[2]) כמו חבילות שבין שני תחומי שבת דין ניב זה[3]) ודין מתבן שבין שתי חצרות (עירו' ע"ט. במשנ') אחד הִוא". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') ושם הגי' ג"כ ניב וכ"ה גי' הריטב"א והראב"ד עיי"ע גב ושם הוכחתי כי גי' גוב מל"פ הרשומ' שם היא העיקר אבל לגי' ניב יש לה ג"כ פתרון ומל"ע הנ"ל -- וכן בל"פ ناب ענין קביצת דברים — [Fülle, Menge

נב (= גִיב גיד נ"ל מל' סאנסקריט (Sehne, snâva בפ' אלו טרפות בגמ' ואלו כשרות (חולי' נ"ד:) והני מילי דאיתכול לניביה. פי' הגידים. *[אחי"ה בנו"ג ואי איפסיק ניביה טרפה והלכתא איפסיק נמי כשרה עד דמתעכלא אתעכולי וכן מוכח מגי' רגמ"ה ושם: עד דאיעכול איעכולי ופי' ניביה גיד (קובץ כ"י אנגיילִיק' דף ש"ב.) וכ"ה בפירש"י ולפע"ד נגזר מל"ס הרשומה וכ"ה בל' צענד çnâvya. çnâ, çnâvare עיי' צענדלעקסיק' ליוסטי צד 302] —

נב (השרש נוב מל"ע نبا, ناف ענין בליטה לחוץ והושאל ליציאת הציצין והפרחים hervorragen וכ"ה בל"מ נוב והשם נִיב פי' hervor- aufblühen פרח וצמח = בל"ס נוֹבָא ובל"נ Blüthe, Spross נבייה) צמח בלי יעשה קמח (הושע ח', ז') תרג' נוב לא יעביד. פרי בל יעשון (שם ט', ט"ז) תרג' נוב לא יעבדון. בפ' כל הצלמי' (ע"ז מ"ח:) א"ר יוסי אף לא ירקות בימות הגשמים מפני שהנבייה נושרת והות להון זבל. ובס"פ ג' במעילה (י"ד.) מועלין בעצים ואין מועלין לא בשיפוי ולא בנבייה פי' פרח. *[אחי"ה וכ"ה במעיל' במשנ' שבש"ס אבל במשנ' שבמשניו' בנויה וגי' רע"ב שם נמיה ופי' עלין וכ"ה במשניו' בע"ז הנ"ל ובירו' ובריי"ף בד' קושט' וויניצ' ובורא"ש אבל בע"ז במשנ' שבש"ס בנביה וברש"י בנבייה ופי' עלין וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י למעיל' (קובץ כ"י אנגיילִיק' דף רס"ה:) וכ"ה בפי' ר"ח לע"ז ושם הגי' נמיה והגי' המעול' כגי' רבינו נבייה וכן הביא רד"ק בפי' הושע ט', ט"ז משני מקומות הנ"ל ופי' נוב צמח או פרח ע"ש ובתוי"ט לספ"ג דמעיל' שהאריך בגירסאות שונות ולא הזכיר את הערוך עיין הפשב"ע וכנ"ה בתמור' ל"א סע"ב לאתויי שפוייה ונבייה וכ"ה בפי' רגמ"ה] —

נב (= ניב מל"מ מקום אשר יוצא שם הדבור בבני אדם ואצל בהמה הוא שפה העליונה (Oberlefze בס"ג דפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ח:) כוליא וניב שפתים איכא בינייהו. פי' אין עושין חליפין אעפ"י שאין הבהמה מתה ממנה אם חתך הכליות וגמם פי הבהמה כדגרסינן (חולי' נ"ט סע"א) מצא בהמה שגמום פיה וכן (שם נ"ד.) ניטלו הכליות כשרה. *[אחי"ה וכנ"ה בגיטי' נ"ו רע"א שדא ביה מומא בניב שפתים ופירש"י שפה העליונה. ועיי' תוספו' זבחי' ע"ז: ד"ה הכא והעלו שרק בבהמה ולא בעוף איכא למימר ניב שפתים] —

נב (= נִיב מל"ס נִיבָא בל"ע ناب בקבוץ نيوب (der spitze Backzahn, die Hauer בפ' במה אשה בגמ' לא באלה (שבת ס"ג:) ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ג סע"א)[4]) שקילי[5]) ניביה[6]) ושקילי טופריה. בפ' כיצד הרגל בגמ' הכלב (שם כ"ג:) אפקיה לניביה וסרטיה. פי' כגון דאפקיה „שיני הכלב שהן ניבים גדולים יוצאין מפיו ולחוץ והכה בהן ולא הכנים ידו לתוך פיו"[7]) ומתלעות לביא לו (יואל א', ו') תרג' וניבוהי כבר אריון. בפ' אלו טרפות בגמ' סימני בהמה (חולי' נ"ט.) גמל ניבי הוא[8]) דאית ליה. בבראשי' רב' פ"ז

[1]) ושם הגי' מילקי משפטיי של"ב כרביתא. [2]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצ' פיז' ובאסי ואמ' ובפי' ר"ח אבל בדפ"ר מעזיבה ובכ"י ק"ט מענבה עיי"ע גב (ח"ב, רכ"ג:). [3]) בפי' ר"ח אי' בכ"י נבזה וצ"ל כגי' הערוך ומו"ל הגיה ללא נכון. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצ'. [5]) כן הוא בכתב יד וכ"ה בשבת ובכ"י ש"ס שקילן וכ"ה בכ"י ש"ס ב"ק ובדפ' שם שקולי ובדפ"ע שקלי. [6]) בדפ"ר בט"ס גוביה. [7]) הועתק מפי' ר"ח לדף כ"ג: (בש"ס ווילנא). [8]) בנוסחי' לי' וכן לא העתיק רגמ"ה.

(ס״ס פ״ו) ויהי איש מצליח אמר לון אתון מסתכלין מה דעליה ואנא מסתכל מה [1]) בניביה. *[אחי״ה ועוד שם בב״ר פכרון ניביה עיי״ע פכר ב׳. ורש״י לב״ק פ״ג. לועז ניבי ינייבי״ש וברש״י בכורו׳ ל״ז. ד״ה חוטין לועז ינצב״ש וצ״ל זינציב״ש וכדאי׳ בע״ז כ״ח. ד״ה ככי והוא בל״צ gencives מקום מושב השיניים והקשו עליו התוספו׳ בע״ז ד״ה ככי ועיי׳ מרפא לשון לשם והאריך ליישב לעז של רש״י וע״ש היטב החלוקים שעשה רמ״ל בלעזי רש״י בנידן דידן. ותרג׳ ירו׳ א׳ ולא נס לחה (דברים ל״ד, ז׳) ולא נתרון ניבי ליסתיה וא״כ הבין לחה מן לְחִי — ועוד עיין תרג׳ לתהלים נ״ח, ז׳; לאיוב כ״ט, י״ז; למשלי ל׳, י״ד ושם כיבוי צ״ל ניבוי כדאי׳ בכ״י תרג׳ (אצל לעווי) ובפשיטה הסורית] —

* נֹוב (שם עיר) בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ד נמנה בין עיירות תחום צור ועיי״ע רנוב כגי׳ התוספת׳.

נְבָא (לפי פי׳ אחד בע׳ אנבא הוא ביצי כנים וא״כ מל״ע نباغ (Kopfschuppen) תא שמע מנבא חייא (נזיר ל״ט.) [2]) כבר פירשנו בע׳ אנבא [3]) ובע׳ יניבא. *[אחי״ה וז״ל ר״ח בתעני׳ כ״ב: יניבא תולעת דגרסינן בכיסוי הדם (חולי׳ פ״ה:) נפל ליה לר׳ חייא יאניבא בכיתניה פי׳ גאון גי׳ כך הוא כינבא ונבא זהו מין כנים כגון הא דגרס בפ׳ שמונה שרצים (שבת ק״ז:) הטפויין וביצי כנים ועוד (בנזיר ל״ט.) ת״ש מאנבא חיה וכו׳ ע״ש וא״כ זה הפי׳ הוא המקור למ״ש רבינו בע׳ אנבא ע״ש וש״נ ג״כ ס״א נבא ובענין גי׳ אם בכ״ף אם בבי״ת הן ולאו רפיא בידו דרבינו לכן הביא פעם ככה ופעם ככה ועיי״ע ינבא ומ״ש] —

נָבִיא (מל״מ פי׳ חוזה והוא המושפע ברוח אלהים (Prophet, Verkünder des Gotteswortes בפסיקת׳ דנחמו (פסיק׳ דר״כ צד קכ״ד:) ובמגילת איכה מה אעידך (איכ״ר ב׳, י״ג) כמה נביאים העידותי [4]) בכם אחד בשחרית ואחד בין הערבים שנא׳ (מ״ב י״ז, י״ג) ביד כל נביאי כל חוזה נביאו כתיב [5]). ובפ׳ אלו הנחנקין [ירושלמי] (סנהד׳ פי״א ד״ל סע״ב) ונביא אחד זקן ישב בבית אל (מ״א י״ג, י״א) (ירושלמי [6]) זה אמציה כהן גדול. *[אחי״ה בגנו״ג בירו׳ כעידו החוזה א״ר שמואל בר רב יצחק זה אמציה כהן בית אל. — והרבה בדרז״ל בענין נביא (בל״ס נְבִיָא ובגיטי׳ נ״ז רע״ב ובאיכ״ר פ׳ בלע נבייא וכן מורגל בתרגום) והקבוץ נביאים עיי׳ ברכות ז׳. י״ג. כ״ד: ל״ד: ס׳. שבת ק״ד. פסחים ס״ו. שם: פ״ו. שם: יומ׳ ט׳: ל״ו. ע״ג: סוכ׳ כ״ז. ר״ה כ״א: תעני׳ ד׳. מגיל׳ ג׳. י׳: י״ד. ט״ו. יבמות מ״ט: נדרי׳ ל״ח. פ״א. סוטה מ״ח: ב״ב י״ב. ט״ו: סנהד׳ כ״ו. ל״ט: פ״ט. עיי״ע סגנון, צ׳. צ״א: צ״ד: צ״ו: ק״ו. מכו׳ ט׳: כ״ד. זבחי׳ ס״ב. חולי׳ נ״ו: ויק״ר פ״ו כל נביא שנתפרש שמו ונתפרש שם אביו נביא ובן נביא וכל נביא שנתפרש שמו ולא נתפרש שם אביו הוא נביא ואביו אינו נביא (ועיי׳ מגיל׳ ט״ו רע״א), ירו׳ הוריו׳ פ״ג דמ״ח: כה״ג קודם לנביא נביא קודם למשוח מלחמה. ירו׳ שבת פי״ט די״ז. הניחו להן לישראל אם אינן נביאין בני נביאין הן. אבות דר״נ ס״פ ל״ד י׳ שמות נקרא נביא אילו הן ציר נאמן וכו׳. ולנקבה נְבִיאָה פסחי׳ ט׳: והקבוץ מגיל׳ י״ד. ארבעה ושמנה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל וכו׳. ונקראו ג״כ ספרי נביאים: נביאים מגיל׳ כ״א: תורה ונביאים וכתובים ועיי׳ ירו׳ שבת רפט״ז דט״ו סע״ב (ברי״ת תנ״ך), ב״ב י״ד: סדרן של נביאים. — והשם המופשט נְבוּאָה, נְבִיאוּת עיי׳ שבת קל״ח: עירובי׳ ס׳: סוט׳ ט׳: י״ב. י״ג. ב״ב י״ב. סנהד׳ ל״ט: ק״ה. מכו׳ כ״ד: ירו׳ הוריו׳ פ״ג דמ״ח ע״ד אין מופת (זכרי׳ ג׳, ח׳) אלא נבואה. ספרי זאת הברכ׳ פ׳ שנ״ז (במד״ר פי״ד) נבואתו של משה. ירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל: נבואתו של ירמיה. ריש קהל״ר ג׳ נביאים על ידי שהיתה נבואתן דברי קנתרין נתלו נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיה והקבוץ ויק״ר רפ״י כל הנביאים קבלו נְבוּאוֹת נביא מפי נביא וכו׳. ועוד ענין נבואה: נביא ירו׳ מכות פ״ב דל״א ע״ד שאלו לנבואה חוטא מה ענשו וכו׳ וכ״ה בילק׳ תהלי׳ רמז תש״ב ווילק׳ יחזק׳ ר׳ שנ״ח בשם הפסיקת׳ ולפנינו בפסיקת׳ דר״כ פ׳ שובה צד קנ״ה: חסר מאמר אחד (עיי׳ רש״ב שם הערה מ׳), ובל״ס נְבִיוּתָא וכ״ה בתרג׳ אונק׳ לשמות י״ד, ל״א נביות משה; תרג׳ למשלי ל׳, א׳ דקביל נביותא ובכינויים תר״י א׳ לבמד׳ כ״ד, כ״א מתל נביותיה (ב״ב י״ד: נבואתיה). והפעל כמו בל״ס ויותר

---

1) לי׳ לפנינו. 2) בגו״ג ת״ש מהא אינבא היה וכ״ה בע׳ אנבא. 3) בכ״י ה״ב אנכא ועוד עיי״ע ינכא וזו ראיה לפי׳ מ״ש בע׳ אנבא שעיקר הגי׳ בכ״ף. 4) בפסיק׳ הערתי. 5) ועיין ברד״ק למלכי׳ שם שהביא זה הדרש והובא בילק׳ מלכי׳ רמז רל״ד בשם הפסיקת׳. 6) שייך לעיל כמו שהגהתי.

מורגל התפעל ונתפעל עיי׳ מגיל׳ י״ד. סוט׳ י״ב: ב״ב קי״ט: סנהד׳ י״ז. פ״ט. צ״ד: צ״ה. ירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל: מתנבא לרעה. . מתנבא לטובה תוספת׳ סנהד׳ ספי״ד המתנבא לעקור דבר מד״ת . . אם מתנבא לבטל מקצת ולקיים מקצת . . המתנבא מה שלא שמע וכו׳ ע״ש. שמ״ר ספ״ד כמה בקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו. ויק״ר פ״ו עיי״ע פסק. אתפעל אתנבי (וכ״ה בל״ס עזר׳ ה׳, א׳ תרג׳ ירמי׳ כ״ה, י״ג; כ״ו, ט׳, י״ב; ל״ב, ג׳; לעמוס ב׳, י״ב וזולתו) —

נָבוּב (מל״מ רק בבינוני פעול ענין חלול höhlen, bohren) בפ׳ השותפין בגמ׳ ולא את השדה (ב״ב י״ב:) כל הרגיל ביין אפי׳ לבו אטום כבתולה מפקחתו[1] שנא׳ (זכרי׳ ט׳, י״ז) ותירוש ינובב בתלות [וכתיב] נבוב לוחות (שמות כ״ז, ח׳; ל״ח, ז׳) תרג׳ חליל לוחין *[אחי״ה וכ״ה בכ״י ש״ס ובילק׳ זכרי׳ ו׳ ובנו״ג קודם המאמר כל הרגיל זה התרג׳ של נבוב לוחות. ומזה נבנה אבוב בל״ע انبوب קנה וא״כ צריך לנקד אַבּוּב רועה ולא אֶבוּב רועה כדאי׳ במ״ד בח״א, ד׳:] —

נְבָג (בל״פ نفاغ כוס גדול עיי״ע אנבג grosser Pokal) כס״ג דפ׳ ג׳ שאכלו (ברכות נ״א רע״ב) כולא[2] נבגא דברכתא היא. פי׳ ההוא מהדורא דכסא עד ששותין כל המסובין אחר הברכה ורגילין העם לקרות מחזור כל כוס ברכה. ויש מי שאומר נטלי דמעטר בהן נקראין נבגא[3] דברכתא. — (א״ב כמו אנבג שהוא מין כוס ע״ש)[4].

נָבַג (בל״ס ענין בצבוץ מהנץ ובלע نبع מהמורסא שנפתח hervorbrechen, -quellen ונרדף עם נבע של מקרא) בפ׳ החליל בגמ׳ הלוים (סוכ׳ נ״ג רע״ב) והא קא חזינן דאיכרו פורתא וקא נבגי מיא. — (א״ב בנו״ג ונפקי מיא)[5] פי׳ מפכים המים ועולין. בפ׳ אלו הן הנשרפים בגמ׳ בבועל ארמית (סנהד׳ פ״ב.) קברה והדר נבוג. פי׳ יוצאה להוץ. *[אחי״ה בנו״ג שתי פעמים קברה והדר נבוג קברה והדר נבוג ויפה פירש״י בצבצה ויצאה. וכג״ה בסנהד׳ ק״ד. לפי ג׳ כ״י ש״ס פ׳ וק׳ קברה והדר נבג קברה והדר נבג וכ״ה בע״י ובילק׳ מלכי׳ ב׳ ר׳ רמז רמ״ט (בשם פ׳ החלק) קברה נביג הדר קברה נביג וכ״ה ברש״י דפ״ש נבג: פלטתו ויוצא (ד״ס סנה׳ קנ״ט:) ובנו״ג קברה ולא איקברא קברה ולא איקברא] —

נְבַג (= נַבְגָּא בל״ס מה שנתכצבץ מן העץ דשא ענף וכדומה Trieb, Spross, Zweig מע׳ הקודם) בר״ג דפ׳ כיצד צולין (פסחי׳ ע״ד.) מ י י ת י[6] בר שתיה[7] דלית ביה קיטרי. פי׳ נצר חוטר. *[אחי״ה ורש״י פי׳ נטיעה בת שנתה וכ״ה באו״ז הנ״ל. והוא מל״ס כאמור] —

* נִיבְדְּקוֹס (ניברקוס) עיי״ע לבדקס.

* נָבָה (נ״ל שהוא נרדף עם נָפַח בל״ע نفخ, نفخ anfachen) ב״ק ס׳. ניבה . . ניבתה ועיין תוספת׳ ב״ק פ״ו ירו׳ ב״ק פ״ו ד״ה ע״ג ועיי״ע לב ב׳.

* נבוז עיי״ע נבוזבזתאך.

נבז (= נְבִזְבָּה פי׳ דורן, מתנה Geschenk, Gabe) בדניאל (ב׳ ו׳) ונבזבה ויקר פי׳ מתנה ומנחה. *[אחי״ה בדניאל ב׳, ו׳; ה׳, י״ז אצל מַתְּנָא וכן בתרג׳ ירמי׳ מ׳, ה׳ מתנן ונבזבז (הוא הקבוץ) וכן בתר״י א׳ לדברי׳ כ״ג, כ״ד נבזביית בית מוקדשא והי׳ פירשם באו״מ שרש נבזבה פי׳ מל״פ הישנה nibagvâ מתנה אבל מלה זו לי׳ באו״מ הפרסיים ולפע״ד קטוע מן נבזבזא וזה הורכב מן לש׳ הוצואריש ni ומן bakbakht בלש׳ צענד baghôbakhta ופי׳ הטוב שנתנו אלהים בתורת מתנה. וכן נאמר בל״פ החדשה نیك بخت ובקצור نیو بخت המאושר במז״ט نیو بختی מזל טוב] —

* נַבוּזְבַזְתָּאךְ (נ״ל משתי תיבות פרסיות نیازی המעולה בתענוגים ומן بستاك (בל״ע بستق) עבד וא״כ אהוב ומעולה שבעבדים der vorzüglichste Diener, Oberbeamter) שהש״ר פ׳ מה יפית: אהבה בתענוגים: זה אהכתו של דניאל שהיה מתחטא על בלשצר שנא׳ (דניאל ה׳, י״ז) מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב ראב״כ אמר נבוז ראשה תמן הינון צווחין ליה לאיפרכא נבוזבזאתך וא״כ זו המלה הורכבה משתי מלות

---

[1]) בנו״ג יין מפקחו. [2]) בנו״ג כל האי. [3]) ברפ׳ ווינצי׳ בט״ס נגבא אבל כ״ה ג״כ בכ״י ש״ס מינכען ובכ״כ אי׳ גבנא. [4]) ועוד עיי״ע אנפק והוא כמו אנבג וכפי׳ רגמ״ה בב״ב נ״ח: כ״י אשר ת״י וממנו נדפס בש״ס ווילנא. [5]) ותוספו׳ בבכורו׳ מ״ד: ד״ה אל ישתין העתיקו וקא נבעי מיא וכ״ה באה״ת ובע״י ובילק׳ כ״י הובא בד״ס לסוכ׳ צד פ״ח. ובכ״י ש״ס ואשכה׳. [6]) וכ״ה באו״ז ה׳ פסחי׳ סי׳ רכ״ט ובכ״י ש״ס ב׳ ובכ״י מינכען גיתי ובנו״ג רק בנבגא. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס ב׳ ובנו״ג שתא.

פרסיות הנ"ל ופי' המעולה שבעבדים והיינו ממשלתך אינני חפץ תן אותו לאחר.

* ניבזין (מל' שמרוני נבז פי' גורל Loos) ירו' סנהד' רפ"ו דכ"ג: מה בגורל אתה תופשני לית בכל ההן דרא כשר אלא את ופינחס אסקון ניבזין ביניכון וכו' ובבבלי סנהד' מ"ג: אם אני מפיל עליכם גורל ובכ"י ילק' גורלות (ד"ס סנה' צד ס"ד.) ושם הגי' אתה ו א ל ע ז ר הכהן שני גדולי הדור וסוף המאמר מפורש בע' פנטוס א' במו"ע.

נָבַח (מל"מ וכן בל"ס ובל"ע نبح bellen) בך כלבא (עירובי' פ"ו.) כבר פירשנו בע' גר (י"א[1]). נבחי ביה נבוחי (ברכות נ"ז סע"א) כבר פירשנו בע' טבלא (טבל ב')[2]. *[אחי"ה ועוד נאמר בהשאילה לקול מדוכת הכשמי' ביצ' י"ד. תבלין נבוחי מנבח קלייה והפכו צליל קליה (שם). ובלי השאילה היינו לצעקת הכלב אי' עוד בפסחים קי"ג רע"א לא נבח בה כלבא. יומ' פ"ג סע"ב וי"א אף נובח ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: והכלבים נובחין בו וייש אומרים אף הוא נובח. שמ"ר ספ"כ היו נובחים. ויק"ר ס"פ ל"ג ושהש"ר פ' יונתי נבח ככלבא עיי"ע נבוכדנצר. — מנחו' ס"ג. מנבח נבוחי מ"ס וצ"ל כגי' הערוך ע' חב ב' (ח"ג, שכ"ט הערה 8) — והתואר נבחן (נבחז) (מ"ב י"ז, ל"א) סנה' ס"ג: עיי"ע תרתק] —

נְבָט (= Ναβατέα) חלק מארץ ערב) ערב וכל נשיאי קדר (יחזק' כ"ז, כ"א) תרג' ערב וכל רברבי נבט. — (א"ב ארץ ערב נחלקת לשלשה גלילות גליל ראשון סמוך לא"י נקרא בלשון העמים נבט מן לש' עברי אילי נְבָיוֹת (ישעי' ס', ז') גליל שני נקרא בל' עברי קדר ובל' העמים מדבר ערב והגליל [ה]אחרון נקרא בל' עמים ערב מצליח מפני שכלה משקה כגן אבל בתרג' מצינו שמתרג' קדר נבט) *[אחי"ה תרג' נביות (ישעי' שם) נבט. הקדמוני (בראשית ט"ו, י"ט) מבואר בירוש' רפ"ו דל"ו: נְבָטַיָּיה וכ"ה בירו' קידושי' ספ"א ד"ס רע"ד ובב"ר ס"פ מ"ד אי נְוָטַיָּיה ועיי"ע נווט וע' נוות וע' נפתחאה ובענין נבט עיי' רוו"ב לווינער ח"ב 129 ובל"ע נקרא העם של נבטייה: انباط، نبيط ומי שנולד בארצם نبطى، نباطى] —

נָבַט (מל"ע نبط ענין בצבוץ hervorquellen, hervorbrechen ומצמחים נאמר نبت hervorsprossen) בר"ג דתעניו' (ד' רע"א) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא דכיון דנבט נבט פי' בע' פרציד[3]). בפ' ואלו מגלחין בגמ' ואלו כותבין (מ"ק י"ח סע"ב) ולא אמרו אלא דלא הדר נבים כלום' דלא יצא. *[אחי"ה בנו"ג ולא אמרן דלא הדר נבט אבל הדר נבט לא ובכ"י ש"ס דהדר נבט אבל לא הדר נבט לא. ורש"י פי' לשון צמח ויהיה א"כ מל"ע نبت אבל לפי פי' רבינו יצא וכ"ה בפי' רנמ"ה לתעני' שם (בש"ס ווילנא): שבקע ויוצא הוא מל"ע نبط ונרדף עם نبع = נבע ועיי"ע נבג ב'] —

נָבַט רק בפיעל (והפעיל) מל"מ פי' חזה hinblicken) בחלק בגמ' שלשה מלכים (סנה' ק"א:) בן נבט (מ"א י"א, כ"ו) שניבט ולא ראה ראה אש שיצא מאמתו הוא סבר דאיהו מליך ולא היה אלא ירבעם דנפק מיניה פי' שניבט בחלום ולא ראה מה שהיה סבור. תנא הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי. — (א"ב זה לשון הבטה) *[אחי"ה בנו"ג תנא וכו' קודם המאמר שלשה ניבטו ולא ראו ע"ש כל הענין וכ"ה בילק' מ"א ר' קצ"ו והשם המופשט הַבָּטָה עיי"ע ח"ג קע"ד: ויש"נ] —

נְבוּכַדְנֶצַּר[4]) (מלך בבל הידוע) בב"ר פרש' מ"ו פרא אדם (ס"פ מ"ה) לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר (ירמי' מ"ט, כ"ח) נ ב ו כ ד ר א צ ר[5]) שעצרן[6]) במדבר והרגן. ובויק"ר אל תונו פרש' דסמוך אשרי משכיל (ס"פ ל"ג) נבוכדנצר את ונבוכדנצר שמך את וכלב שוין כאחד ההוא גברא נבח ככלבא נפח כקולתא[7]) נ צ ר[8]) כצרצורא[9]). *[אחי"ה בענין גזרת השם וכתיבתו עיי' באו"מ לפירשט. והרבה דרשו עליו רז"ל עיין ברכות נ"ז סע"ב שבת קמ"ט: פסחים צ"ד סע"א ברש"י, קי"ח סע"א, תעני' י"ח: מגיל' י"א סע"א ורע"ב כתובו' קי"א. קידושי' ע"ב: סוט' מ"ו: תוספת' סוט' ספ"ג ע"ז ג', סנהד' צ"ב סע"ב צ"ג, והלאה, זבחי' קי"ג סע"א, חולי' פ"ט, ב"ר פרש' ט', ל"ז, מ"ד, מ"ה, מ"ט, ס"ח, צ';

---

[1]) ח"ב שמ"ה: [2]) חי"ד, מ'. [3]) ושם פי' רבינו עפ"י שמת ר"ח בש"ס ווילני. [4]) בדפ"ר פיז' וויניצי' בשתי תיבות נבוכד נצר. [5]) כ"ה בכ"י ק"ם ובדפ"ע בלי אלף ובמקרא כתוב נבוכדראצור בשני ווין עיי' רד"ק שם ובמנחי שי שם ובמ"י לעזרי סי' ב'. [6]) בנו"ג שאצרן וזה יתכן יותר לכתיבת השם באלף ובכ"י ק"ט שצערן. [7]) בדפ"ר בקולתא. [8]) כ"ה בדפ"ר פיז' וויניצי' ובדפ"ע לי'. [9]) בנו"ג כצרצרה וכ"ה כל הענין בשהש"ר פ' יונתי וא"פ דרש השם בלי נוטריקי"ן עיי' במ"כ.

שמ"ר פרש' ח', י"ב, ט"ו, כ', כ"א, כ"ז, ל'; ויק"ר פרש' ז', י"א, י"ג, י"ח, י"ט, כ'; במד"ר פרש' ט', כ"ג; דב"ר פרש' א'; בשהש"ר פ' התאנה, פ' כמעט, פ' פשטתי, פ' זאת קומתך, פ' אמרתי אעלה, פ' כרם היה; רות רב' פ"ג; איכ"ר פ' אריה; קהל"ר פ' ואמרתי אני בלבי; אסת"ר פ"א ופ"ד] —

נֵבֶל (מל"מ מין כלי זמר עשוי כנוד ועליו פרוס כרם של כבש schlauchartiges Musik-instrument mit Saiten) בפ"ב בערכין (י"ג: במשנ') בנבל וכנור. פי' נבל נוד שמזמרין בו וי"מ נבל היינו עץ עשוי כמין נפה עגול ופורס עליה מיכן ומיכן כרם של כבש כדתנן במסכת (תמיד) [צ"ל קינים] (כ"ה.) מעיו לנבלים היינו הכרס, בני מעיו לכנורות (שם) היינו הדקין. בפ' ט"ו בכליי (מ"ו) נבלי השרה נבלי בני לוי. פי' נבל של שרים ושרות נבלי בני לוי שהיו מזמרין בהן. *[אחי"ה בי"מ כיון לפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנג' דף קל"ה: שפי' בערכין כי נבל: באותו נבל שמכוסה בעור הכרס קרי ליה נבל ע"כ ונבל היה כמין כנור לדעת ר' חייא בר בא בירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ג היא נבל היא כנור נימין יתירות בין זה לזה א"ר חייה בר אבא למה נקרא שמו נבל שהוא מלבין כמה מיני זמר רב חונה בשם רב יוסף על ידי עור שאינו עבוד ועל ידי נימין יתירות היה מלבין כמה מיני זמר. ערכי' י'. אין פוחתין משני נבלים ולא מוסיפין על ששה ועיי' גי' התוספ' ערכי' רפ"ב. והועתק שם נבל ליוניים ורומיים בשם nablium, naulium, νάβλας, νάβλα, ναῦλα, ναῦλον ועיי' מ"ש בזה הח' גרעץ במ"ע שלו ח"ל 241 והלאה ועיי' בן מתתיהו על הקדמוניו' ז', י"ב, ג' ולדעת העססיכיאוס νάβλα אחד הוא עם κιθάρα וזה מסכים עם ירוש' הנ"ל וע"י מלה זו (או גם νάβλαν) העתיקו ע' זקני' נבל (ש"א י', ה'; ט"א י', י"ב; דה"י ט"ו, ט"ז; ט"ז, ה') ועקילס לתהלי' פ', ג'; לעמוס ה', כ"ג] —

נבל (= נוֹבְלוֹת תמרים הנושרים מן האילן vom Baume gefallene Datteln מל"ט נבל פי' ענין כמישת ליח הצמח welk werden) בפ' כיצד מברכין (ברכות מ':) ועל הנובלות. גמר' (שם) מאי נובלות ר' אילעא ור' זירא[1]) חד אמר בושלי כמרא ככר פי' בע' כמר וחד אמר תמרי דזיקא. פי' הנושר מן הרוח ולא ילקטוהו ביד כרכתי' (ישעי' ל"ה, ד') כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י וכנ"ה בדמאי פ"א מ"א נובלות התמרה ערל' פ"א מ"ח נובלות והיינו של תמרים ועיי' ר"ש שם וכן בסתם נובלות בירו' ברכו' פ"ו ד"י רע"ג ובמד"ר רפ"ג עיי"ע נִקלווס. תנחומ' הישן במדב' סי' י"ז מה התמרה הזו יש בהן נובלות שאינן נכנסים לאוצר וכו' ועיי' מ"ש הרב החכם רש"ב בהערה ק"מ וקמ"א. ובתרג' ירמי"ח' י"ג ניבלא, וגם מתוארי' בו השיתין ירו' שביעי' פ"ה דל"ה ע"ד השיתין הנובלות ובתוספ' שביעי' ספ"ד שיתין ונובלות ובכ"י אירפורט רק בסתם נובלות. והיחיד ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד נובלת היא וכו' — ועוד מל"מ (משלי ל', ל"ב) ענין שפלות. ב"ר פי"ז שלש נובלות הן נובלת מיתה שינה נובלת נבואה חלום נובלת עוה"ב שבת. וכ"ה בב"ר פמ"ד ושם עוד: נובלת אורה של מעלה גלגל חמה נובלת חכמה של מעלה תורה. והפעל עירובי' נ"ד. הללו נוצצין והללו נובלין עיי"ע צץ ב'. ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד עיי"ע בול ב'. בפיעל ירו' שביעי' רפ"א דל"ג. ושם פ"ד דל"ה: מנבל פירותיו ובבבלי שבת ס"ז. שמשיר פירותיו] —

נבל (= נְבֵלָה מל"מ תואר לכל גוית מת Aas, Leichnam ובפרט של בהמה שנפסל' בשחיטה. ובל"א נְבֵלָא, נְבֵילְתָא ובל"ע نبيلة Cadaver) בפ' משילין בגמ' האשה ששאלה (ביצ' ל"ח:) ובבכורו' בפ' הלוקח בהמה בגמ' ר' אליעזר אומ' (כ"ג.) הא דאמר רב חסדא כפ' ג' במנחות בגמ' ב' מנחו' (מנחו' כ"ג.) נבלה בטלה בשחוטה לפי שאי אפשר לשחוטה שתיעשה נבלה. פי' „חתיכת בשר נבלה שנתערבה בחתיכות בשר שחוטה בטלה טומאת הנבילה מן[2]) החתיכות כולן ואינה מטמא במגע אפילו אחת מהן[3]) כי לעולם לא יתכן להיות השחוטה כנבלה לטמא במגע ובמשא"[4]) ושחוטה אינה בטלה בנבלה לפי שאפשר[5]) לנבילה שתיעשה שחוטה מאי היא דלכי מסרחה פרחה לה טומאתה מינה ומפורש בע"ז כפ' השוכר בגמ' מעשה בבייתוס (ע"ז ס"ז. סע"ב וס"ח רע"א) ותניא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. (דברים י"ד, כ"א) נבלה הראויה לגר קרויה נבלה ושאינה ראויה לגר אינה קרויה נבלה ואינה

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובר"ש ערלי' פ"א מ"ח ובנו"ג ר' זירא ור' אילעא ועיין בד"ס שם. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח ומו"ל הגיה בין. [3]) פי' אפי' נוגע באחת מהן ובפי' ר"ח בט"ס ולא אפי'. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח לביצ' (בש"ס ווילנא). [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בשאר דפ"ע ובכ"י שאי אפשר וזה שבשתא היא עיין פירש"י בבכורו' כ"ג. ד"ה שאי אפשר.

מטמאה כנבלה ומי שאכלה אינו חייב עליה מלקות. *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' פ"ב מ"ד (ל"ב) כל שנפסלה בשחיטה נבלה כל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל טרפה עיין רמב"ם הל' מאכלו' אסורו' פ"ד הל"ח. ירו' שביעי' פ"ד דל"ה. בשר דנבילה. ב"ב ק"י. פסחים קי"ג. נבילתא עיי"ע נשט. ב"ר ס"פ פ"א כלב שהיה להוט אחר הנבלה וכו', והקבוץ ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה. נְבֵילוֹת וטרפות. ועוד נאמר כל"מ על פגרי אנשים עיין תרג' לדברי' כ"א, כ"ג; כ"ח, כ"ו; לישעי' כ"ו, י"ט וכן דרש בשמ"ר פכ"ד עם נבל (דברי' ל"ב, ו') שעשו נְבֵלוֹת וכו' — והפעל בענין נבלות בשחיטה בפיעל תוספת' ב"ק פ"י המוסר בהמה לטבח וניבלה וכו', התפעל ונתפעל: ירו' ברכו' פ"ט ד"ד. שמא תתנבל שחיטתה, חולי' פ"א: פ"ה. השוחט ונתנבלה בידו] —

נבל[1]) (מל"מ ענין שפלות Schlechtigkeit, Verworfenes) כפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (פסחים קי"א סע"ב) [נשוורא בביתא קשי לעניותא][2]) שרא[3]) דעניותא נ ב י ל[4]) שמיה. פי' מי שמנבל ומולזל בפת ומשליך הפירורין לארץ ונדרסין ברגלי בני אדם משתרר עליו שר של עניות ומי (שמנקר)[5]) [צ"ל שמנקד] אותם ויצניעם משתרר עליו שר של מזונות כמפורש בריש גמ' דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה:) ההוא גברא דהוה מהדר בתריה שרא דעניותא וכו'. בב"ר פ' פ"ב[6]) (ר"פ פ"א) ובירו' בפ' מצות חליצ' (ספי"ב די"ג.) אם נבלת בהתנשא (משלי ל', ל"ב) מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על ידי שנשאת עצמך בהן, וכפ' פ"ז[7]) ויהי כהיום הזה: יום ניבול נילוס היה והלכו הכל לראות פי' כינה. *[אחי"ה ובדפ' אמ' אי' עוד וז"ל כינה חג המצריים בשם נבול ע"כ והוא בלי ספק הוספת ר"ב ובדפ"א נשמטו תיבות א"ב (ועיין במפתח שלי בסוף הספר) ולי' תיבות הנ"ל בדפוסי' הראשוני' וכ"י ערוך ועיי"ע זבל (ח"ג רס"ה:) וש"נ פסיקת' רב' פ"ו הגי' יום זיבול נילוס ובר' שהש"ר יום ניבול וזבול היה. ובתנחו' וישב סי' ט' הגי' יום זבוחו של נילוס היה ובילק' וישב ר' קמ"ו יום גידול נילוס ובסוט' ל"ו: אותו היום יום חגם היה והלכו כולן לבית ע"ז שלהם. וגי' הילק' נ"ל עיקר כי לזכרון גידול הנילוס שנקרא Νειλῷα חגו החג עיי' רימ"ז בט"ר ח"ב 101 ושם מבואר זבול מל"י σύμβολον ויותר נכון הקבוץ συμβολαί בל"ר symbolae öffentlicher Festschmaus וזה יום ז ב ו ח של נילוס כגי' התנחו' ועיין תוספ' ע"ז י"ח: ד"ה שמזבלין. ונבול וזבול לש' גנאי הוא, והוא קרוב למלת נִוּול והראיה מירו' ע"ז פ"א דל"ט: אשה לא תסוד מפני שניבול הוא לה ובמ"ק פ"א מ"ז אי' נוול. וכנ"ה בירו' שם ספ"ג דמ"ג רע"ג מפני מה הכל פורשין הימינה (מע"ז של ישראל) מפני שניבולה רע. ושם סוף עמוד א' תעב תתעבנו: צאהו נבליהו וכ"ה ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד, ושם: שקציהו נבליהו. ועוד נאמר על כל דבר נוול ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. דלא ינבלון מאנוי, שהש"ר פ' חכו ובמד"ר פ"י מנבל את עצמו, במד"ר שם המנבלת את עצמה. וכן דרש אם נבלת (משלי הנ"ל) בב"ר ובירו' עיי' לעיל וכן בברכות ס"ג: כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא וכו'. והרבה בקשור פה פי' דבר דבר מגונה שבת ל"ג. כל המנבל פיו וכו', כתובו' ח': כל המנבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו וכו', והשם המופשט שבת שם נַבלוּת פה. ויק"ר פ"ה דרש הנבל (עמוס ו', ה') שהיו פורטים פיהם בדברי נבלות. ושם פ' כ"ד ערות דבר (דברים כ"ג, ט"ו) ערות דבור זה נבול הפה. ובל"מ נְבָלָה מסכ' דרך ארץ פ"ב מְדַבְּרֵי נבלה, ושם: הדר בנבלה עם אשתו. ב"ר פל"ה עיי"ע כלב ג'. — והתואר בל"מ נָבָל והקבוץ ירו' מכות ספ"א דל"א: אית נְבוֹלִין סגין וכו' אבל נבל שטיה (פסחים קי"א: או נביל כגי' הערוך וכ"י ש"ס אין ענינו מזה המושג ועיי' מ"ש בע' (איסרא) [איסדא]. ולפי פי' רבינו בתהלת הע' . . משליך הפירורין וכו' אולי הוא מע' נבל ב' פי' הנושר] —

* נָבַע (מל"מ וכן בל"ס ובל"ע نبع ענין הקרת מים ממקורו sprudeln, quellen) נדרי' מ"א: עיי"ע ברדם א' וע' מע ב'. תרג' נחל נבע (משלי י"ח, ד') נחלא דנביע ובפשיט' דנבע, כאפיקים (תהלי' קכ"ו, ד') תרג' כד נבעין מפקני מיא. אפעל תעני' כ"ה: עיי"ע רד ח' כתובו' צ"א סע"א ב"ב קנ"א: עיי"ע סל ד'. שבת פ"ח. הא מבען אצבעתיה

---

[1]) בדפו"ו לנכון ע' בפני עצמו ובשדפ"ע וכ"י הוא המשך מע' הקודם. [2]) השלמתי על פי פי' רבינו בכאן וראיה כי בצ"ל כמה שרמז רבינו בע' נשוור על זה הערך. [3]) וכ"ה בע' נקד ב' וע' סר ה' ובנו"ג איסרא ובע' איסרא (ח"א ר"ב) הגהתי שצ"ל איסדא פי' בל"פ אליל העליון. [4]) וכה"ג בכ"י ש"ס ובנו"ג נבל ועיי' מ"ש בע' הנ"ל ושם הגהתי נכיד ומליפ. [5]) כגי' כ"י ש"ס בקור צ"ל נקור אבל יותר טוב בדלת כדמוכח מע' נקד ב'. [6]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ע במ"ס ס"ב. [7]) וכ"ה לפנינו ומפני שרבינו מונה פרשה אחת יתרה ממה שנמנה לפנינו מהראוי להיות פ' פ"ח.

דמא — והושאל להקרת רוח בינה וכדומה כל'מ וכן בתרג' עיין תרג' לתהלים צ', י"ב; למשלי א', כ"ב; ג', י"ג וזולתו.

*נבעה (?) ירו' נדרי' רפ"ז ד"מ: עיי"ע אפימיליה (ח"א, רי"ט).

נָבַר (מל"ע نبر השליך למעלה aufwerfen והושאל לחפירה והתירה aufwühlen) בר"ג דפ' כיצד הרגל (ב"ק י"ז:) חזיר שהיה נובר באשפה והתיז[1]). יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ', י"ד) תרג' ינוברינה.

נבר (בל"ס נְבָרָא בל"ע كنبار (בל"פ كمبار) das grobem Zwilch ähnliche Fasergewebe am Grunde des Blattstiels עיי' לעף פפלנ"צ 117) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל' סע"ב) כלי מילת[2]) נברא בר קורא פי' דקל בראש ענף שלו יש בו חריות סביביו בין חריות לחריות יש לו סביב כמו בגד עבה ודומה לארג וקרוב לשתי וערב ועושין מהן מוסרות לשוורים למעלה מהן כל נברא שקרוב ללבו של דקל מתעלה יותר מחברו עד שמגיע לקורא כדאמרינן (ברכות ל"ו. עירובי' כ"ח:) קורא רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ונברא הוא קליפתו של קורא וכרוך עליו והעליונים שבהם רכים כקורא משום הכי קרו ליה בר קורא ודומיא דיליה כלי מילת זה פי' בתשובות. בס"ג דפ' אמר ר"ע מניין (שבת צ':) ומשתכחא בדיקלא דחד נברא. בפ' כיצד מעברין בגמ' אין מודרין (עירו' נ"ח.) מאי נרגילא א"ר יעקב דיקלא דחד נברא יש מפרשים דקל שאין לו אלא ענף אחד. בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה (חולי' נ"א סע"ב) נברא חיישינן פי' ר"ח ז"ל עיקר הדקל. *[אחי"ה אבל בפי' בשבת צ': פי' ר"ח סיב וז"ל ויש שפירשוהו נבארא שהוא ליף בל' ישמעאל ולא דמי כי נבארא סיב נקרא ע"כ ובפי' לעירובי' נ"ח. (בש"ס ווילנא) כתב וז"ל יש מי שאומר . . דקלא דחד נבארא (זליף) [צ"ל ליף] ע"כ וזה הפי' עיקר כי נברא (זו עיקר הגי' ולא נבארא כדאי' לפנינו בש"ס ובפי' ר"ח ובפי' רה"ג בעוקצי' פ"ג מ"ב) בל"ס הוא כמו ليف בל"ע[3]) ובע' אפסקימא (ח"א, רכ"ד:) פירשתי בע"א. ועל ידי סיב פירש"י בשבת ל': צ': ובחולי' שם ע"ש ובעירו' שם פירש"י נברא שגדל ומתגלגל סביב הדקל וכו'. ובפי' רגמ"ה לחולין (בקובץ כ"י אנגיילקי' דף שי"א) מצאתי וז"ל נ י ב ר א גדול בדקל ע"כ וענין המלה בל"ס הנ"ל ממש כפי' הערוך בשם פי' תשובות ועוד עיי"ע פלייה ואו"ז הל' עירו' רסי' קס"ג] —

* נִיבְרָה (אולי מל"ע نبر הקבוץ انبار انابير חנויות של סוחרים וגם אוצר חטים Behältniss (von Früchten oder Waaren ירו' עירובי' ספ"ה דכ"ג. מהלך את כולה וחוצה לה על ידי נִיבְרָיות אולי פי' מל"ע הנ"ל אוצרות וכן פי' ה' לעווי ולא כפי' בעל קה"ע דקלים קטנים.

* נבירא (שם עיר) עיי"ע אבטליות הערה 4 וע' נמר ג'. ואולי אחד הוא עם כפר נבוריא, נבוריה אשר שם נולד ר' יעקב הנקרא איש כפר נבוריא (נבוריה, נבורייא) עיי' מבה"י צד ק"ד: וש"נ ויש להוסיף ירו' ברכו' רפ"ט די"ב רע"ד תרגם יעקב א י ש כפר נבוריא כה"ג במהרש"ס וכ"ה בתנחו' הישן הקת סי' ט"ו ובנדפס בט"ס גבוריא ובב"ר רפ"ז גבוראי וצ"ל נבוראי ועיי' מ"ש רש"ב בתנחו' שם צד 112.

נברזא[4]) (נ"ל מל"פ نبرزه אמיץ כח וחצוף kühn, stark, verwegen ועוד עיי' בפנים) ס"א נפרזא כבר פירשנו בע' אפא. *[אחי"ה ע"ש בח"א, ר"ט. וש"נ בט"ד ב"ק ק"ט. וצ"ל ט"ו. ובנו"ג נפרזה ובכ"י ש"ס נפריא ולפי גי' רבינו נברזא י"ל שהוא ל"פ הנ"ל[5]) ועוד נ"ל כי הוא מל"מ ענין ברודים מי שיש לו גוונים הרבה וכן נקרא בל"ע ابرز ובל"ס ברדא הנמר וכן ענין נמר וצבוע על שם הצבע וזה מה שפי' רב יוסף נפרזא וצבוע תרוייהו אפא נינהו עיי"ע אפא ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח לב"ק (בש"ס ווילנא). ועוד עיי"ע ברדלס (ח"ב, קפ"ו.)] —

* נִבְרֶכֶת (בל"מ בְּרֵכָה בל"ע بِرْكَة Teich) ב"ב י"ז, י"ט. מ"ק ח'. עיי"ע ברך ה' בקע ב' וע' גיהא. ובירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד נברכת . . זה הבקיע ועיי' תוספ' מ"ק ספ"א.

* נברקום עיי"ע נברקוס וע' לבדקס.

נברש (= נֶבְרַשְׁתָּא בל"ס נַבְרַשְׁתָּא בל"ע نبراس מנורה Leuchte) בפ' אמר להם הממונה (יומ' פ"ג מ"י דל"ז.) הלני אמו עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל. פי' „נר כדמתרגמינן אחפש את ירושלם בנרות (צפני א', י"ב) אפקד

---

[1]) ולפי מסקנה התיז והזיק ובתוספתי ב"ק ספ"א היה נוביר והזיק בחוטמו. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ואכלי מילת. [3]) עיי' פפלנ"צ ללעף במקום הנ"ל. [4]) בדפ' באס' ואמי נברא. [5]) ובל"ע نبراس כמו שנדפס בע' אפא ושם ב ל"פ בטעות.

בלושין ויבלשון כמה דבלשין[1]) בנברשתא י״א[2]) מנורת זהב כדכתי׳ (דניאל ה׳, ה׳) לקבל נברשתא״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) וש״נ עוד ירושלמי (פ״ג דמ״א.) תרין אמוראין חד אמר מנרתא וחד אמר קונברתא[3]) תרג׳ עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס ע״כ וצ״ל למפרס λαμπάς, άδος עיי״ע] —

נִגָאן (מלי צענד nikan̄ta פי׳ חפירה בארץ Graben, Eingrabung מפעל nikan הוצואריש nekân פרסי הישן nigan̄[4]) בְּריש גמר׳ דפ׳ האומר לחבירו בית כור (ב״ב ק״ג.) ובפ׳ האומר לחברו צא וקדש בגמ׳ על מנת[5]) (קידושי׳ ס״א.) ובגמ׳ דפ׳ אין מקדישין (ערכי׳ כ״ה.)[6]) הנהו נגאני דארעא מיקרו פי׳ מקום אשבורן מלש׳ שררך אגן הסהר (שה״ש ז׳, ג׳) וישם באגנות (שמות כ״ד, ו׳) סלעים (במקומו׳ הנ״ל) כמשמען. בס״ג דפ׳ הכונס צאן לדיר (ב״ק ס״א סע״א ורע״ב) אבל מי גשמים לא מפסקי[7]) הנהו[8]) נגאני דארעא מיקרו. *[אחי״ה וכ״ה בכ״י ש״ס ובכ״י פ׳ נגני ובילק׳ בחקתי רמז תרע״ז מינגני ובקידו׳ שם נאגני, ב״ק באגני אבל לנכון בערכי׳ ובב״ב הנ״ל כגי׳ רבינו נגאני וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י לערכין (בקובץ כ״י אנגייליקי דף קמ״ח:) וז״ל משום דנגאני ארעא מיקרו ספלים של שדה שמשימין בהן מים כדי להשקותה ונחשבין כשדה ע״כ וכן פי׳ רגמ״ה בב״ב ספלים של קרקע ושם גרס כאגני וכן פי׳ רש״י בערכין ושם ובקידושי׳ ובב״ק מלי׳ אגנות אבל היותר נכון שאיננו מל״מ כי אם מל״פ הרשומ׳ בתחלת הע׳ וענינו מקומות עמוקים כעין חפירה בארץ והיינו אשבורן (עיי״ע) של רבינו אעפ״י שנם הוא גזר אומר מל״מ הנ״ל[9]) — וראיה עצומה לפירושי ממה שגרס כ״י ש״ס. בב״ב חריצי דארעא] —

נגב (מל״מ השם נֶגֶב ענין יבשות (שופטי׳ א׳, ט״ו) ובל״ס הפעל נְגַב trocken sein) בפ׳ חומר בקודש (חגיג׳ כ׳: כ״א) מתיר מטביל ומנגיב[10]). בפ׳ אלו מציאות בגמ׳ ר׳ שמעון (ב״מ כ״ר.) דמשי ידיה ונגיב אגלימא[11]) דחבריה. פי׳ מייבש. והנה חרבו (בראשית ח׳, י״ג) תרג׳ והא נגיבו. *[אחי״ה ובאיזה דפוסי׳ נגובו וכן שם חרבו המים: נגובו מיא וכנ״ה בחגיג׳ כ׳ סע״ב אוכלים נגובין, שם כ״ד. ושם: יד נגובה. ירו׳ שבת רפ״ה ד״ז: וירו׳ כלאי׳ פ״ח דל״א ע״ג כדו נגיב וכו׳, ירו׳ גיטי׳ ספ״ז דמ״ט. ונגב נהרא . . וייגב נהרא. בפיעל חגיג׳ הנ״ל מנגב, מנגיב, ע״ז ע״ד: מנגבה, ינגב מנגבן, ושם ע״ה. עיי״ע בץ ד׳. ויק״ר ר״פ כ״ח עד שלא ינגבה . . ומנגב את הארץ. נפשנו יבשה (במדי׳ י״א, ז׳) תר״י א׳ נפשנא מנגבא. באיתפעל תר״י א׳ לבראשי׳ א׳, ט׳ תתנגיב. תרג׳ לתהלים ק״ו, ט׳ לאיוב י״ד, י״א איתנגיב. בנתפעל ירו׳ תענית פ״ג דס״ז. ויק״ר פל״ה ונתנגבה הארץ. בהפעיל עירו׳ נ״ג: הנגיב עיי״ע כתר א׳. והשם ניגוב ע״ז ע״ד: ניגוב ידים סוט׳ ד׳: ותרג׳ ירו׳ א׳ יבשה (בראשי׳ א׳, י׳) נגיבתא. מני חרב (איוב ל׳, כ״ט) תרג׳ מן נוגבא] —

נֶגֶד (מל״מ פי׳ כמו לִפני לעומת vor, gegen; והפעל נ״ל מל״ע نجد התנשא למקום גבוה sich erheben והוא כנוי למיתה von dannen gehen) בפ׳ השותפין בגמ׳ כמה יהא בעיר (ב״ב י׳:) שאלו את שלמה איזהו בן עולם הבא א״ל כל שכנגד זקניו כבוד (עיי׳ ישעי׳ כ״ד, כ״ג)[12]) כי הא דיוסף בריה דר׳ יהושע חלש ואינגיד פי׳ נראה כאלו פרחה נשמתו וחזרה ואמר לאביו ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה בעלי עושר והשררה שהיו עליונים בעולם הזה מושפלים למטה והשפלים ראיתי שם עליונים עליהם אמר לו אביו מה שראית הוא הברור כי שם העיקר[13]). והגאונים פירשו כי קבלה בידם עולם הפוך ראיתי (ב״ב שם) שמואל ראה דהוה יתיב קמיה דרב יהודה תלמידיה משום דמיחה בו[14]) ואמר לו (משלי כ״א,

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ובפי׳ ר״ח וכ״ה בתרג׳, ובדפ״ע דמבלשין. [2]) לי׳ בפי׳ ר״ח וצ״ל כבערוך. [3]) בנו״ג קונביתא. [4]) עיין צענדלי׳ ליוכטי 171. 77 ועוד פערלעס מיסצעללען 29 וש״נ ל״פ החדשה نهان מקום עמוק וחפירה. [5]) כ״ה בדפ״ר, ובדפו״ו מנה. [6]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר וויניצי׳ אבל בשדפ״ע לי׳ שני ציונים האחרונים. [7]) בנו״ג אבל במקום שמי גשמים שוללין שם לא מפסקי. [8]) וכ״ה בכ״י ובדפוסי׳ הראשוני׳ והמרש״ל הגיה דהנהו. [9]) ועיי״ע אגן ח״א, כ״ד: ושם הבאתי נוסחי׳ הספרי׳ ולא כגי׳ הערוך אבל זו העיקרית. [10]) בנו״ג ברף כ׳: מתיר ומנגב ומטביל ובדף כ״א. מתיר ומנגיב ומטביל ובכ״י ש״ס הסדר ומטביל ומנגיב וכ״ה בתשו׳ גאוני׳ קדמוני׳ (דפ׳ בערלין) סי׳ ע״ב מטביל ומנגב ע״ש כל הענין הארוך. [11]) וכ״ה בגליון הש״ס בכ״י (ד״ס ב״מ ל״א:) ובנו״ג בגלימא. [12]) ובפסוק ונגד זקניו כבוד וכ״ה באמת בכ״י ש״ס ובילק׳ כ״י ראה (ד״ס ב״ב צד כ״ג.). [13]) קרוב לזה אי׳ בפי׳ ר״ח בפסחי׳ נ׳. ועיי״ע נגד ה׳ ובגוף הדבר ג״כ בפי׳ רגמ״ה ורש״י. [14]) היינו בשמואל עיין תוספ׳ ב״ב.

י"ג) אוטם אזנו מזעקת דל כמפורש כפ' במה בהמה (שבת נ"ה.) [1]). הרוגי לוד (ב"ב שם) כבר פירשנו בע' הרג. *[אחי"ה עיי"ע הרג ח"ג רל"ט ומ"ש. וכנראה רבינו ציין זה המאמר רק אודות פי' ונגד זקניו כבוד ולא אודות פי' ואינגיד כי זו המלה מפורשת בע' נגד ה' ע"ש וכנ"ה בברכות כ"ו: תפילות כנגד תמידין תקנום עיי"ע פלג. שם ל'. יכוון לבו כנגד אביו שבשמים. שם י'. הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה. כנגד מי עיין שם כ"ט. פסחים קי"ח. סוכ' נ"ה: מגילי' כ"א: כ"ג. ועוד עיי"ע מדר א' וש"נ. סנהד' ק"ג: כנגד כל העולם כולו, ב"ב ט'. כנגד כל המצות] —

נְגַד (בל"ס פי' הכה schlagen, geisseln מַנְגְדְנָא בל"ס המכה (ברצועה) (der Schläger בפ' מקום שנהגו בר"ג (פסחים נ"ב רע"א) שמתיה א"ל נינגדיה[2]) מר נגודי[3]) אמר ליה דעדיפא מינה עבדי ליה[4]) „כלומר השמתא המורה מן המלקות דבמערבא מימנו אנגדא דבר בי רב[5]) ולא מימנו אשמתא פי' מתקבצין אצל הרב ואין מלקין עד שיסכימו בהכאתו ולא מימנו אשמתא למה שלא תהיה שמתא אלא על דבר חמור ובדבר חמור אין חולקין כבוד לרב לפיכך השמתא עדיפא[6]) איכא דאמרי דנגדיה[7]) וכו' אמר ליה דטבא ליה עבדי ליה המלקות קלה היא מן השמתא"[8]). בפ' הוציאו לו (יומי נ"ד סע"ב) מחוי רב יהודה כמנגדנא פי' ר"ח ז"ל כמכה שמעלה ידו ומורידה וכל הכאה במקום אחד היא[9]) ואני קבלתי מרבי משה הדרשן מעיר נרבונא[10]) כך ואקשינן ולא מצינו דמים חציין למעלה וחציין למטה והתנן (יומי ט"ו. וש"נ עיין שם בתוספ' ד"ה כמצליף) הזה ממנו מדם הפר אחת למעלה וז' למטה ושנינן כמצליף מאי כמצליף מחוי רב יהודה כמנגדנא וכך הם שבע למטה שראש הרצועה מגיע תחלה למטה ואח"כ למעלה כך זה שבע הזאות של מטה מזה מלמטה ועולה למעלה ואחד שלמעלה[11]) מזה מלמעלה למטה וכולן במקום אחד הם. בר"ג דפ' הרואה (ברכות נ"ה סע"א) חלמא בישא קשי מנגדא[12]) פי' ממלקות כלומ' יותר שוכר לבו[13]). בפ' אלו נערות בגמ' הבא על אחותו (כתובות ל"ג:) ממאי דמיתה חמורה דלמא מלקות חמור דאמר מר אילמלי נגדוה[14]) לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא. ביבמות בפ' רבן גמליאל (נ"ב.) ובריש קידושי' (י"ב:) רב מנגד[15]) מאן דמקדש בשוקא ומאן דמקדש בביאה וכו'. *[אחי"ה וכ"ה בקידו' שם ונגדיה רב ששת. פסחי' נ"ב. נגדיה רב יוסף. יבמות ס"ג. לא זכה מנגדתו ע"ש פירש"י. תרג' לשה"ש ז', ה' למנגד מאן דיתחייב למִנְגַד (כ"ה במתורגי ובנו"ג לנגרא'). איתפעיל מינגיד מכות י"א: פסחים קי"ג: עיי"ע טב א'. והשם נַגְדָּא, נַגְדְּתָא פסחים נ"ב. עיין לעיל שבועו' מ"א. זמן נגדיה. יומ' כ"ג. עיי"ע פקע ג'] —

נְגַד (בל"ס כמו נהג בל"מ führen, leiten והשם נְגוּדָא (נַגָּדָא) מנה"ג (Leiter בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' דסמוך כסהו הראשון (ב"ק נ"ב רע"א) כד רגיז רעיא על עניא עביד נגודא[16]). וגם אל שפטיהם (שופטים ב', י"ז) תרג' ואף מנגידיהון. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ולא כבשדפ"ע ואף אל מנגידיהון ובנו"ג אף מן נגידיהון וגי' הספרי' יותר טוב ואולי כצ"ל בערוך. וכתב המתורגמן (ע' נגד ד') כל לישנא שופט דבספר שופטי' מתורגם נגיד ע"ש ובדפוס רגיא אי' נָגוֹד עיין תרג' שופטי' ב', י"ט. כ'; לדה"י א' כ"ז, ט"ז; כ"ח, ד' והקבוץ נָגוֹדִין, נָגוֹדַיָא תרג' ירו' א' לשמו' כ"ב, כ"ז; ל"ד, ל"א; לשופטי' ב', ט"ז והלאה; לדה"י א' י"ז. ו', י'; ה', י"ג. ספרא אחרי פרק י"א פ"ט לא המשנה נָגוֹד אלא המעשה נָגוֹד. ובב"ק נ"ב רע"ב לפי גי' רבינו לעיל נָגוּדָא והוא במשקל סורי ובנו"ג נַגָּדָא והקבוץ נַגָּדֵי פי' מושבי ספינות עיין סוט' מ"ח. ע' זמר א' וע' בקר ג', ב"מ ק"ז סע"ב עיי"ע גד ב'. בענין נְגַדְתָּא ירו' קידושי' פ"א ד"ס: עיי"ע כרכשתא] —

---

[1]) הובא כל הענין בתוספי ב"ב י': ד"ה עליונים בשם ר"ח דאמרו הגאונים. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובנו"ג ולנגדיה ובדפ"ע ניגדיניה. [3]) כ"ה בדפ"ע וכ"י ש"ס ובדפו"ו עוד בר ניגודי ויש למחוק ובנו"ג נגידי. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בפי' ר"ח ושם אי' ביה ובנוס' לי' מינה. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ע דבי רב. [6]) בפי' ר"ח אלא משמתין אותו מיד לפיכך השמתא עדיפא היא מן המלקות. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח, ובדפ"ע נגדיניה. [8]) ע"כ הועתק מפי ר"ח בפסחי'. ורש"י פי' קצת בע"א והסוגי' עולה יפה לפי פי' רבינו עיין בהפשב"ע. [9]) וכ"ה באמת בפי' ר"ח ליומי בדף ט"ו סע"א ובש"ס ווילנא בפי' ר"ח רע"ב ואחרי פירושו לדף נ"ד: נגרר רבינו בע' מצליף ע"ש ומ"ש. [10]) עיי' מבוא בח"א XI, XV. [11]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע ובכ"י ק"ט של מעלה. [12]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע מנגדנא. [13]) ועיין ג"כ בפירש"י. [14]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ובשדפ"ע נגדוהי. [15]) בנו"ג מנגיד. [16]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ת בכ"י ש"ס ובדפ"ע נגידא ובנו"ג נגדא

נְגַד (כל"ס כמו משך בל"מ sich hinziehen וממנו השם בקבוץ נגדין sich hinziehende Ebenen ועוד מהמשכת המים (Bäche שאי עיניך על שפיים (ירמי' ג', ב') תרג' על נגדין. ועל יובל ישלח שרשיו (יחזק' ל"א, ג') תרג' על נגדין ישלח שרשוהי. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שפיים (ישעי' מ"א, י"ח; מ"ט, ט'; ירמי' כ"א, ז'. כ"ט) ובתר' יבל (ישעי' מ"ד, ד') ואולי בזו ההוראה ענינו כמו נגרין ברי"ש פי' נחל עיי"ע נגר ה', ואם הוא בדלת אז ממושג משיכה והפשט במובן ל"ס (עיי"ע נגד ו') או מל"פ انجدن פי' נפשט ועוד זלף aus- hinziehen, benetzen, befeuchten ומזה ע' הבא אח"ז — ובענין זילוף בתרג' ישעי' מ"ד, ג' ומתנגדין על יבשתא תרג' ונוזלים] —

נְגַד (נ"ל מל"פ הרשומ' בסוף ע' הקודם פי' -aus ziehen ועוד עיין בפנים) בפ' מרובה בגמ' מדת תשלומי ד' וה' (ב"ק ס"ז:) יכול ישלם תחתיו ה' נגידים[1]). איחלש ואינגיד בפ' השותפין (ב"ב י':) פי' ענין ויגוע ויאסף (בראשי' מ"ט, ל"ג) תרג' ואיתנגיד ואיתכניש[2]) פ"א שורים כחושים שאין עליהם אלא עצמות וגידים. *[אחי"ה ורש"י בב"ק הרכיב שני פירושים נגידים גויעים .. כלומ' כחושין וקרובין למות ע"כ והביא ג"כ התרג'. ובפסחים נ'. חלש ואיתנגיד פירש"י גוע ופרחה רוחו ע"כ ובפי' ר"ח שם כאלו פרחה נשמתו וכ"ה בע' נגד א' ע"ש, ושם פירשתי אינגיד מל"ע ענין התנשאות למעלה וכן מוכח מתרג' ירו' א' לבראשי' ה', כ"ד אתנגיד וסליק לרקיעא וכן העתקת גוע (בראשית כ"ה, ה'; איוב ל"ד, ט"ו; ל"ו, י"ב) איתנגיד והוא אתפעל ובהבלעת התי"ו אִינְגֵּיד וכ"ה בכ"י ש"ס בב"ב ובקצת ספרי' איתנגיד (ד"ס שם) ובפסחי' בדפוסי' איתנגד ובכ"י ב' אנגיד וצ"ל אינגיד וביוחסין השלם ע' רב יוסף (צד קנ"ד ע"ב) גרס בשני המקומות איתנגיד] —

נְגַד (מל"ס ענין משיכה ואריכה ausdehnen, ziehen, hinziehen ועיי"ע הקודם) בפ"א באבות (מ"ג) נגד שמא אבד שמיה. בס"ג דפ' איזה נשך (ב"מ ע"ד.) והא מחוסר [מכמר][3]) (עיילי) [צ"ל עיולי][4]) לבי דפא[5]) מידש ומינגד[6]) פי' ענין משיכה ונגד[7]) העיקר כמו (סוכ' ד':) גוד אסיק מחיצתא[8]). — (א"ב תרג' משך בקשת (מ"א כ"ב, ל"ד) נגד בקשתא). *[אחי"ה והרבה פעמי' בצרוף קשתא עיין תרג' לש"א ל"א, ג'; לישעי' ס"ו, י"ט; לתהלים י"א, ב'; לדה"י א' ה', י"ח; לדה"י ב' י"ח, ל"ג. וכן תרג' ירו' א' משכו (שמות י"ב, כ"א) נגודו ידיכון מטעוות מצראי עפ"י מכילת' ע"ש. במשך (שם י"ט, י"ג) תרג' אונק' ותר"י א' במיגד ועוד הרבה זולתו להעתקת נטה, נתק עיי' במתורגמן ובעמת"ר ללעווי. ולזה הערך שייך מ"ש רבינו בע' גד ב' ע"ש. וכנ"ה איזה פעמי' בב"מ ע"ד. נגיד, מנגיד, ב"מ פ"ד רע"ב עיי"ע משכל. גיטי' ס"ח רע"ב נגודו מיניה מיכלא. בכורו' מ"ד: נגדו ליה גלימא. עירובי' צ"ד רע"א עיי"ע גד ב'. ויש"נ עוד ב"ב קי"א: פסיקת' בשלה (צ'.) — והשם ניגדא תרג' משך (תהלים קכ"ו, ה'; איוב כ"ח, י"ח) ויותר טוב במשקל סורי נוגדא Länge וכן העתיק' הפשיט' ארך ימים (תהלים כ"א, ה'; כ"ג, ו') נוגדא דיומיא ובתרג' שם ושם נגדא אבל בתרג' איוב י"ב, י"ב נוּגְדֵי יומין ועיי"ע נגירא] —

* נַגְדָּא (? שם פרטי) ויק"ר פכ"ה נגדא אמר ופי' מ"כ שם חכם, ובב"ר פמ"ו אי' מקרא אמר וכן שם מיסתברא הדא מקרא ופי' מהרז"ו אם הוא שם חכם צ"ל הדא דמקרא (כדאי' בויק"ר שם מיסתברא דנגדא).

* נְגִיד, נְגִידָא (כל"ס נְגוּדָא Drechslerwerk) תרג' מקשה (שמות כ"ה, י"ח. ל"א. ל"ו; במדי ח', ד'; ירמי' י', ה') והבין מקשה מן נָקַשׁ עיי' עמת"ר ללעווי.

* נְגִידָה (מל"פ הרשומ' בע' נגר ד' Vorspiegelung, Phantasie) שבת קנ"ב: גיטי' נ"ו: וגי' רבינו בע' נגר ד' וזה העיקר.

נָגְהָ (מל"ס נָגְהָא תחילת הליל ותואר הפעל כמו לֵילֵי = נָגְהֵי Nachts ולפי' רבינו מל"מ נוגַהּ עיין בפנים) בר"ג דפסחי' (ג'.) רב הונא[9]) אמר נגהי פי' כנוי ל י ל י[10]) הוא כמו שקורין לסומא סגי נהור והעיקר גה ולא יגה שביב אשו (איוב י"ח, ה'). *[אחי"ה והועתק מפי' ר"ח פסחים

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג תחתיו נגידין וגי' נגידין אי' ג"כ בכ"י ש"ס. [2]) בדפ' פיזי וויניצי באסיל ואמי ופראג אי' כאן גם ציון מאבות של ע' הבא אבל בכ"י ובדפ"ר לי'. [3]) כצ"ל וכ"ה בע' כמר אי. [4]) וכ"ה בע' כמר. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובע' כמר ובנו"ג בי דפי. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס ב"מ צד ק"ד.) ובכ"י ק"ט מנגיד וכ"ה בדפו"ו ובדפ"ר מינגיד ובנו"ג למידש ולמנגד. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס נגד. [8]) עיי"ע גד ב'. [9]) בדפ"ר וכ"י רב. [10]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ע לי'.

לדף ג׳. שפי׳ כן אמסקנא מר כי אתריה וכו׳ באתריה דרב הונא קרו נגהי וכו׳ וא״כ כונת רבינו על דף ג׳. ולא כדאיי במ״מ על דף ב׳. עיין הפשב״ע לכן ני׳ הכ״י כנוי לילי נכון מאוד ובענין גזרת נגהי ואורתא כבר הארכתי בע׳ אר א׳ (ח״א, רס״ג.) וש״נ דף ד׳. אורתא דתליסר דנגהי ארביסר. מנחות ס״ח: אורתא דשיתסר נגהי שבסר . . אורתא דשבסר נגהי דתמניסר] —

נָגַהּ (פעל מהשם נגהא של ע׳ הקודם כלומ׳ נתאחר כמעט עד לילה (וכן בל״ס באפעל אַנַּה לְןְ) verweilen, verspäten) בר״ג דפ׳ אמר להם הממונה (יומי כ״ח:) אי הכי נגהא [1]) ליה [2]) פי׳ הרבה נתאחר לעשות התמיד כשהעם יוצאין למלאכה ופרקינן (שם) לשכור פועלין קאמרינן דהיינו קודם היום. בפ׳ סדר תעניות האלו (תעני׳ כ״ד רע״א) נגה עד דמייתי [3]) להו רפתא פי׳ נתאחר להביא להן פת בשעת האוכל. *[אחי״ה ועוד שם בתעני׳ דהאי דנהגנא אמצוה טרחנא אבל בכ״י ש״ם לי׳ ואולי בעבור זה לא הביאו רבינו — ובע׳ סרהב הביא נגה לצלויי שבת י׳. ולא פי׳ ורש״י פי׳ יפה: איחר וכן פירש״י בנדה ס״ה: דמגהי בה טפי: יש עכוב וכו׳ וא״כ הוא אפעל אבל גי׳ רבינו עיי״ע גח ומ״ש, מ״ק ט״ז: לא נגה לך עיי״ע נגהקיהו ומ״ש] —

* נוֹגַהּ (כמו בל״מ נֹגַהּ פי׳ זהר והושאל לכוכב מזהיר הנקרא Venus) במד״ר פכ״א נוגה שזיוו מבהיק מסוף העולם עד סופו. שבת קנ״ו. האי מאן דבכוכב נוגה יהי גבר עתיר. פסיקת׳ רבתי פ״כ כוכב זה האיש ונוגה זו האשה. ובתרג׳ אסתר י׳, ג׳ ובתרג׳ שני ב׳, ז׳ מדמה מרדכי ואסתר לכוכב נוגהא. תרג׳ ישעי׳ י״ד, י״ב ככוכב נוגהא בין כוכביא.

* נָגַהּ (genau betrachten, corrigiren) נ״ל מערך הבא אח״ז.

נְגָהֲקִיהוּ (ihre Aussicht, ihr Anblick ועיי׳ בפנים) בפ׳ המוכר את הבית בגמ׳ המוכר את העיר (ב״ב ס״ח:) הא דנגהקיהו לגאו פי׳ הא דמעלינהו בבית הבד נמכרין בסתם עם בית הבד

והא דמעלינהו בהני בתים לחוץ מבית הבד אין נמכרין בסתם עם בית הבד [4]) עד שיפרש כלומ׳ בית שער פתוח לעיר היינו לגאו. *[אחי״ה רמ״ל העתיק mitgebracht ואין לו שחר והנכון כמו שתרגמתי כי נפרד של זו המלה הוא נְגָהֲקָא פי׳ בל״פ نكاه, نكه הוצאריש נכאס עיין שפיגעל die tr. Lit. der Parsen צד 434 ואולירס II, 1342 פי׳ ראות עין והבטה ובהשאילה בית שער פתוח כפי׳ רבינו או פתוחין כפי׳ רגמ״ה או פתיחה כפירשב״ם ומלה הישנה היתה נכתבה نكاهك, نكاهه [5]) ובכנויי הגוף נסתר נְגָהֲקִיהוּ פי׳ ראות עינם והבטם היינו פתיחתם [6]) וכגי׳ רבינו אי׳ בפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב ושם: נגחקיהו [7]) וכ״ה בכ״י ש״ם פ׳ ורי נגחקייהו. (ד״ס ב״ב צד ק״ה.) ובנו״ג דנגיח קאיהי ובשט״מ אצל זו הגי׳ גם קאיהו לבד ופי׳ קאיהו לשון עמידתן! ולמלה נגהקא או נגחק מצאתי חבר במ״ק ט״ז: (בדפי וויניצי) לא נגיהא לי ולפע״ד פי׳ לא השגחת בי, לא כוונת לבך לי כי זה ג״כ פי׳ نكاه בל״פ ובנו״ג לא נגה לך ופירש״י לא סגי לך. והנכון כגי׳ דפ׳ וויניצ׳ הובא בד״ס ובעל ד״ס כתב שאין לו פתרון! ובזה הענין משגיח ושת לבו לדבר וכיון דעתו אשר יש למלה פרסי׳ הנ״ל נוכל להסביר מלת מַגִּיהַּ שענינו תקן ספר היינו שת לבו לספר להרחיק השבושים והרבה בדרז״ל ברכות י״ג, קורא להגיה, מגיל׳ י״ז. היה כותבה דרשה ומגיהה, כתובו׳ ק״ו. מגיהי ספרים שבירושלים וכו׳, מ״ק י״ח סע״ב אין מגיהין אות אחת אפי׳ בספר העזרה עיי׳ פירש״י, ירו׳ שקלי׳ פ״ד דמ״ח. מגיהין ספר העזרה, ירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״כ ע״ג ומגיהין אותו מספר העזרה ירו׳ שבת פ״ז ד״י: הוציא דיו . . אם להגיה כדי להגות [נ״ל שצ״ל להגיה] אות אחת. בינוני פעול פסחים קי״ב. למדהו בספר מוּגָּה, כתובו׳ י״ט: ספר שאינו מוגה ובכולם יש לדגש את הגימ״ל להסרון הנו״ן. ובל׳ עברי החדשי נבנה מזה הַגָּהָה ענינו ממש כל״פ הנ״ל ובלא״ש Anmerkung] —

נגוֹת (= נַגְוָתָא קבוץ נקבה ולזכר נַגְוָן Festlande, Festlandbewohner) ומאיי הים (ישעי׳ י״א, י״א) ומנגוות ימא. החרישו אלי איים (שם מ״א, א׳)

---

[1]) וכ״ה בכ״י ש״ם ובמפרש לרפ״ג דתמיד ובנו״ג נגה. [2]) וא״כ לא גרס טובא וכן לי׳ בכ״י ש״ס. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ם ובנו״ג נגה להו ולא אייתו. [4]) כ״ה לנכון ברפו״ו ובשדפ״ע וכ״י נשמט מן בית הבד עד בית הבד. [5]) פליישער הוספותיו לעמת״ל ח״ג 716. [6]) עיי׳ קצת מזה בהחלוץ ח״ח, 115 ופערלעס עט״ש 17. [7]) ובש״ס ווילנא אשר שם נדפס הפי׳ מתוך כ״י שלי משונה הגי׳ דנגיה קייהו (בשתי תיבות) כדי להשוותה עם גי׳ הרשב״ם, וכן לא יעשה!

תרג' אציתו למימרי נגוון. *[אחי"ה ועיין עוד תרג' לישעי' כ"ג, י"ג; מ"ב, ט"ו; ס"ו, י"ט; לירמי' ל"א, י'; מ"ז, ד' ותרג' וים רחקים (תהלים ס"ה ו') ונגוות ימא דרחיקין מן יבשתא אולי נגזר מן נגוו = נגב פי' יבש כלומ' אי שהוא יבשת וסביב לה מים ועוד מתורגם אי ע"י ניסא מל"י עיי"ע נס ב'] —

נָגַח (מל"מ פי' הדוף והכה בקרן stossen; והתואר נַגְחָן, נוֹגְחָן בל"מ נַגָּח (der Stösser תרג' וכי יגח (שמות כ"א, כ"ח) וארי יגח ולרוב בפיעל ובפעל מְנַגַּח תר"י שמות כ"א, ל"א; לדברי' ל"ג, י"ז ב"ק כ"א. סוט' מ"ח סע"א חולי' נ"א. ובהשאילה בשמ"ר ס"פ מ"א מנגח בהם, ברכו' נ"ו: מנגחים בתורה, תנחומ' בלק ססי' ג' מנגחים בתפילתם[1]. והשם נְגִיחָה ב"ק ב': כ"ג: ירו' ב"ק רפ"א ד"ב. ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד עיי"ע נגף — והתואר נַגְחָן תר"י א' לשמות כ"א, ל"ו ב"ק מ'. והלאה מ"ו. צ"ב. נַגְחָנָא שם כ"ד: ירו' שביעי' פ"ה דל"ו. נוֹגְחָן. והקבוץ נַגְחָנִין ב"ק ל"ט. לנקבה יחידה נַגְחָנִית ב"מ פ'. תוספת' ב"ב רפ"ד — ועוד נאמר נגח להדוף והכות במלחמה כמו יתנגח (דניאל י"א, מ') ובקשור קרבא (Krieg führen) תר"י א' לבראשי' כ"א, י' ויגח קרבא. סוט' ל"ג. לאגחא קרבא ועיי"ע גח וש"נ ושם פי' בע"א וזה עיקר ועיי"ע נצח.

נגט (= נְגוּטָא מל"ס נָגוּדָא בל"ע ופי' ناجود כוס לשתות (Becher, Pokal בע"ז בפ' אין מעמידין בגמ' השלקות (ל"ח:) אשקיוה נגוטא דחלא ומית פי' „כוס של חומץ". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגיוליקי דף כ"ד.)] —

* נוֹגֵי בברכו' דרש נוגי (צפני' ג', י"ח) באופנים שונים ע"ש.

ניגמי, ניגני עיי"ע ננג ושם אי' נינני ע"ש, וע' נמנ. ובאסת' שני ד', א' ניגמי ובקצת ספרי' נ ע י מ י וכולם ל"פ نامه ספר עיי"ע בונני (ח"ב, י"א).

* נִגֵּן (מל"מ פי' הכאה ביד על כלי זמר spielen (auf einem Spielinstrument ברכו' ג' סע"ב ומנגן מאליו ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד הכנור היה מנגן מאליו, ברכו' ס"ג רע"ב חנניה ינגן בכנור. תרג' למ"ב ג', ט"ו לנגנא בכינורא; לאסת' ה', י"ד מנגנא בכינרין. והשם ניגון לישעי' ל"ח, כ'; ליחזק' כ"ו, י"ג פסחים קי"ז. ירו' סוכ' פ"ג דנ"ד. ירו' מגיל' פ"א דע"ב. ותרג' נְגִינוֹת (תהלים ו', א'; ס"ז א') נְגִינָתָא — ובלשון המדקדקים נקראו נְגִינוֹת המעמים (Accente) מפני שיש לכל אחד מהם נגון מיוחד בקריאת המלות.

* נגנינר, נגינר, נגנגד (מקום מושבו של ר' יוחנן בן נורי) ירו' כלאי' פ"ד דכ"ט: אצל ר' יוחנן בן נורי לנגנינר ירו' עירובי' פ"א די"ט רע"ג נגנגד ובירו' סוכ' פ"א דנ"ב. נגינר.

נְגַס (נרדף עם גס מל"פ خسیدن לעס kauen ובל' צענד cash הוצואריש kâshitan פי' אכל והשם خاش בל"פ לעיסה) בפ' ג' בטבול יום (מ"ו) טהר שנגס מן האוכל פי' כמו לעס[2]. דאי לא לעי לא נגים (ב"ר ספי"ד) ככר פירשנו בע' לע (א'). — (א"ב פי' בל"י פעל האוכל וטועם) *[אחי"ה אולי כיון לל"י γεύω, γεῦσις טעם. טעימה. והנכון שהוא ל"פ הנ"ל ובע' גם (ח"ב, שכ"ח.) הבאתי גם ל"פ غاز שענינו ג"כ אכל לתיאבון אבל מ"ש בע' הנוכחי נ"ל עיקר ופי' לעס וכן פי' רה"ג והוסיף לומ' מרג בטיית וצ"ל מסג והוא مضغ לעס. וכנ"ה בקהל"ר פ' ושנאתי ופ' טוב מלא ופ' ואבד העשר ובויק"ר פ' ל"ד לעו ונגים ובאיכ"ר פ' הכשיל אי' אכיל עיי"ע לע, ירו' ברכו' פ"ז די"א: מן דיתבין נגסין כ"ה בגי' מהרש"ם (ובנו"ג אכלין) וכ"ה ב"ר פצ"א יתבין נגסין] —

נָגְסְטַר (= נָגוּסְטְרִי אולי מלשון יוני' ὀνυχιστήριον Nagelscheere; בל"פ ناخن تراش) בפ' כל היד בגמ' בית שמאי (נדה י"ז.) ולא אמרן אלא דלא שקל בנגוסטרי. בפ' ואלו מגלחין בגמ' הנזיר (מ"ק י"ח.) אמר רב ובנגוסטרי אסור. פי' גאון מלקט והיטני מספרים זוג ונגוסטר. מ ל ק ט ידוע הוא וצורתו חתיכת ברזל אורכה כארבע או חמש אצבעות ורחבה כחצי אצבע וראשה חד הרבה מניחין אותה על נימת השיער והגודל מצד אחד ומורטין. ר ה י ט נ א צוציפתא[3] בל' ארמי ובל' ישמעאל מנקאש[4] שני שוקים יש לה פעמים

---

[1]) ב"ר ס"פ ל"ב נוגח ט"ס עיי"ע גנח (ה"ב ש"כ) או י"ל שהוא ל"ע הרשומי' בסוף אותו הערך. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' רה"ג בפי' סד"ט 42 ובדפ"ע ליעום. [3]) בכ"י ק"ט צוציתא. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע מנקאיש ובכ"י ק"ט מנאקש וצ"ל מנקאש בל"ע منقاش Haarzange בל"צ pincette וזהו פינצא"ש [צ"ל פינצאט] אשר בו לעז הכלבי הלי חוי"מ סי' ס' זוג היינו נגוסטרי.

שעשויה כלי אחד מחובר מעיקרו ופעמים נעשית של פרקים שמפרקין ומחברין אותה. זוג שעשוי לכסימת שער ונקרא בלי׳ ישמעאל אל גלם[1]) והוא שני שוקים של פרקים באחד נקבות ואחד זכרות מכניסין זה בזה ונוטלין את השיער. נגוסטר[2]) שקיל טופרי בל׳ ארמי ופי׳ נוטל צפרנים כן שמו בל׳ ארמי ובל׳ ישמעאל קורין אלמקץ ואלמקראץ[3]) וגם לחייטים יש נגוסטר אבל תער ומספרים משונים מעט זה מזה ויש שינוי בין לשון תורה ובין לשון חכמים כי תער של תורה בל׳ חכמים מספרים וכן מתרגמי׳ אותו והוא אלמוס[4]) שעשוי לגילוח ולהשחתה ואשר אינו משחית לגמרי נקרא בל׳ חכמים תער[5]) וקשיא לן על פי׳ הגאון הא דגרסינן בנזירות בפ׳ שני נזירות (נזיר נ״ח:) אמר רב מיקל אדם כל גופו בתער מיתיבא המעביר בית השחי הרי זה לוקה הא בתער הא במספרים הא רב נמי בתער קאמר כעין תער[6]). — (א״ב גנוסטר כתוב בנוסחאות וכן נהירא פי׳ קניסטיר בל״י מין תער) *[אחי״ה ועל פי פי׳ ר״ב יחדתי לע׳ זה מקום באות גימ״ל בע׳ גנוסטרי (ח״ב, שכ״ג.) ע״ש וכדאי׳ לפנינו[7]) אבל לרוב הובא בראשונים נגוסטרי וכ״ה בכ״י ש״ס עיין ד״ס (מ״ק צד כ״ט.) ובאות ע׳ וכ״ה בפי׳ ר״ח במ״ק (בש״ס ווילנא) ובלי כל ספק נגוסטרי הוא כלי מיוחד ליטול בו הצפרנים וכפי׳ רה״ג ולכן נ״ל עיקר הגי׳ כגי׳ רבינו ורוב הראשונים בנו״ן תחלה והוא ל״י הנ״ל וגם בל״פ נקרא קרוב לזה כי ناخن סאנסקריט नख פי׳ ציפורן ובהרכבת تراش פי׳ כלי ליטול את הצפרנים וא״כ יש לנקד נָגוּסְטְרִי = נוֹגַסְטְרִי ובל״פ תהיה כתיבתו נוגהתריש וש׳ שבסוף בא באמצע אחר הנימ״ל. ולפי כתיבתה בל״י לא צריך שום תקון ויותר מתאים משקל יוני בני׳ התוספת׳ כלי׳ ב״מ פ״ג אשר שם אי׳ אנגיסטור = -ὀνυχιστήρ τήριον] —

* נָגַע (מל״מ ענין פגישה ופגיעה berühren, (schlagen, eintreffen סנהד׳ י״ט. לא אתי למנגע, ושם: ואתי ונגע, שם ל״ד. נוגע בעדותו, ירו׳ פיאה פ״ח דכ״א. זה מכת פרושים נגעה בו, ירו׳ קידוש׳ פ״א דנ״ח ע״ד היו נוגעין בו וכו׳ פי׳ עוסקין בו. במד״ר פי״ד אלו נגע באשת פוטיפר פי׳ כלים (בראשית כ׳, ו׳ לנגוע אליה׳). הפעיל סנהד׳ ל״ג: אַגַּע ביה שרץ ועוד ענין פגישה מביאת העת נדרי׳ ס׳. עד שיגיע פי׳ עד שבא פסח. ועוד ענין מה שנגע בו (ihn betreffen) היינו שייך לו ב״מ קי״ח רע״א הגיעוך ופירש״י הם שלך, ערכי׳ כ״ז. הגעתיך פירש״י הרי שלך, תוספת׳ ב״ב רפ״ו הגיעו. ובירו׳ ברכות פ״ב ד״ה סע״א ירו׳ עירובי׳ פ״ה דכ״ב ע״ד הגיעוך סוף וכו׳ פי׳ הורידו אותך לסוף הדבר שתבין ותידע עיין מבוא הירו׳ צד י״ד: ופי׳ מהרש״ם לברכו׳ שם — ומהוראת נגע ומכה ובפרט מצרעת תרג׳ מות (ישעי׳ ו׳, א׳) בשתא דאיתנגע בה (עיין סנה׳ מ״ח:) כריתו׳ ט׳: נתנגע נגעים הרבה ובהבלעת התיו חולי׳ ס׳. אִינַּגְעָא, שם כל דמנַּגַּע וגי׳ רבינו בע׳ דל האחרון דמינגע. ובפיעל מנוּגָּע והקבוץ מְנוּגָּעוֹת עיי״ע אבן המנוגעת (ח״א, י״ד.) וע׳ בית מנוגע (ח״ב, ע״ה.), והשם נֶגַע בקבוץ נְגָעִים עיין נגעי׳ רפ״א והלאה ועל שמו נקראת מסכת נגעים: נגעים ואהלות (ירו׳ מ״ק ספ״ב דפ״א: ואהילות) עיי״ע כַּלֶּךְ (ח״ד, רל״ו.) וש״נ. — ובל׳ נקבה נִגְעָה פי׳ דבר מנוול ב״ר פי״ד דבר כאן בנגעת יוסף שלשה דברים וכו׳ ובב״ר ספ״ט תנחו׳ מקץ סי׳ ג׳ וילק׳ ריש מקץ ר׳ קמ״ז לי׳. — נגעה ירו׳ מעשרו׳ ספ״ה דנ״ב ט״ס עיי״ע כנעה.

* נָגַף (מל״מ ענינו דחיפה והכאה (stossen איתפעל יומ׳ נ״ג סע״א מינגפן עיי״ע נקף ומל״מ יתנגפו (ירמי׳ י״ג, ט״ז) תרג׳ יתנגפָן, והשם נְגִיפָה ב״ק ב׳: זו היא נגיחה זו היא נגיפה ירו׳ ב״ק רפ״א ד״ב. ירו׳ שבת פ״ז ד״ט ע״ד

---

1) الجلم Wollscheere. 2) בכ״י ע׳ ו״ו ל״ד ה״ב כאן מתחיל ע׳ חדש ולא ידעתי למה. 3) المقص المقراض Scheere, Nagelscheere. 4) الموس Rasiermesser וכ״ה נכון בתוה״א לרמב״ן בשער התספורת צד ס״ג רע״ג בשם ר׳ יצחק בן גיאת אבל בהל׳ אבל לרי״ץ גיאת אי׳ משובש בצד מ״ט: וכן מתרגמים אותו והואיל מוס וצ״ל והוא אלמוס. 5) בריצ״ג ובתוה״א להרמב״ן שם שהביאו דברי רה״ג סיימו עוד: ובירושלמי (מ״ק פ״ג דפ״ב.) מקיל בסכין ובמספרת אבל לא במספרים (כ״ה לנכון בתוה״א להרמב״ן ועיין ג״כ ע׳ מספרא) ובריצ״ג הביא הגי׳ אבל לא במספרים ובתספורת. 6) וכתב על זה בתוה״א שם וזה שאמרו כאן מיקל בתער הטעתו לגאון ז״ל (היינו לרבינו נתן) בפירוש זה כסבור לומר דמפני שאין בו השחתה התירו כן ולא היא דהכא לאו משום דהשחתה שרינן דאטו גילות באבל מותר אלא הכא במיקל משער ראשו ומספר ממנו קצת עסיקינן וכו׳ ע״ש כי האריך וביצחק ירנן להלכות אבל הנ״ל ושם הוכיח הגאון באמבערגער כי רבינו האי והרמב״ן לדבר אחד נתכוונו עש״ה. 7) ובריו״ף אי׳ בתיו גנוסתרי.

נגיחה נגיפה, מכילת' משפטי' פרש' י"ב בכלל נגיפה דחיה וכו'.

נִגְפָּס (נ"ל נפעל מן גָּפַס בל"י γυψόω mit Gyps (überziehen בהמניח פ"ד במקואות (מ"ג) ירד לתוכו חפר[1]) ונגפס[2]) פי' ייבש העפר בקרקע המרזב והמים הולכים עליו ולא על הכלי כשר ואינו כדין מים שאובין. — (א"ב בנוסח' דידן כתוב עפר ונכבש והענין אחד ופי' שהוא דבק ומהודק כמו גפסים וסיד) *[אחי"ה ושייך זה הע' לע' גפס (ח"ב, שלי"ס) ושם העירותי על גי' הרמב"ם והראב"ד שגרסו ג"כ נגפס עיין תוי"ט למקואות הנ"ל. ובפיעל שגִפְּסָן כלים פ"י מ"ה כפי גי' רבינו בע' גפס ע"ש] —

נגר (= נגרא פי' בל' שמרוני נַגְּרָה בריח ובל"ע نجران עין אשר בו נהפך ציר הדלת Riegel היינו בריח ועיין בפנים) בסוף עירובין (ק"ב.) נגר הנגרר נועלין בו במקדש. בפ' השואל את הפרה (ב"מ ק"א סע"ב) המשכיר חייב בדלת[3]) בנגר ובמנעול. בפ"ג בתמיד (ל':) המעביר[4]) את הנגר. בס"ג דפ' המוכר פירות לחברו (ב"ב ק"א סע"א) דעביד להו כמין נגר. פי' כמין נגר הננעץ בארץ ועומד[5]) והנקבר בהן אינו נראה שוכב אלא עומד ואינן נמשכין בחצר ודחינן (שם רע"ב) כי האי גוונא קבורת חמורים היא שנשלכים בבורות. בריחי עצי שטים (שמות ל"ו, ל"א) תר"י (א') נגרי אעין דשיטין[6]). בפ' הקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחו' ל"ג.) עשאה כמין נגר פסולה פי' נגר שמשים אחר הדלת ברוחב ונקרא נגר לפי שהוא נגרר מקצה הדלת לקצה הדלת ויש מפרשי' נגר היתד הנעוץ אחורי הדלת כנקב שבאסקופה. *[אחי"ה אבל בירו' מגיל' ספ"ד דע"ה ע"ג מוכח כי בית מזוזתו של רבי היה עשוי כמין נגר, וכ"ה במנחו' ל"ג. וע"ש התירוץ — וכנ"ה בעירובי' ק"א: עיי"ע גלוסטרא א' (ח"ב, רצ"ט:) וכ"ה ירו' עירובי' פ"י דכ"ו רע"נ ושם ג"כ נגרא. ירו' שקלי' ספ"ב דמ"ז. שבת קכ"ו. וירו' שבת ספי"ז דט"ז: נגר הנגרר, ושם הקבוץ נגרייא דר' לעזר. ותרג' הבדים (דה"י ב' ה', ח'. ט') נגריא — כלי' פט"ז מ"ז עיי"ע בית נגר (ח"ב, ע"ו.). ובהשאילה במד"ר פט"ו תנחומ' הישן בהעלתך סי' י"ח ועיי' כו"ס פ"י דף ל"ה: ופי' כלומ' יריחו הוא נגר ומנעול. ובנדפס בתנח' אי' בט"ס סוגרה ועיי' מ"ש רש"ב בתנחו' שם צד כ"ז. יריחו נגרה של א"י — ומן השם נבנה פַעל עיין תרג' יונה ב', ז'] —

נגר (נ"ל מל' צענד zangra רגל והושאל לפסיעה (Fuss, Schritt בר"נ דבמה בהמה (שבת נ"א:) למימרא דנגרי דחמרי שערי[7]) בפ' שואל בגמ' אין מעצמין[8]) (שבת קנ"ב.) דוק בככיך ותשכח בנגריך[9]). בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו (ברכו' מ"א:) מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך. פי' רגלים חזקים כברזל שנוכל לרוץ ולשמשך בכח. בר"ג דפ' הכונס צאן לדיר (ב"ק נ"ז.) בבעלי חיים מודינא הואיל ואנקטה נגרא ברייתא[10]) פי' לימד אותה להלך ברגליה חוץ לדיר[11]). בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו (קי"א.) ולא חליף[12]) עלייהו שיתין ניגרי. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ס"ו: קל ניגרי וגי' רש"י נגרי ופי' פסיעה וכן פירש"י פסחי' קי"ג. לא תשוור ניגרא אבל עיי"ע נגר ה', ורש"י פי' בכ"מ הנ"ל רגל או פסיעה ומוציא אני המלה קשת הבנה מלש' צענד הנ"ל כי אין נזרתה בלשונות של משפחות שֵׁם] —

נַגָּר (בל"ס נַגְר, נַגָּרָא בל"ע نجار חָרָשׁ Zimmer-mann ובל' צענד zimmern, âkar) בפ' ערבי פסחי' בגמ' אפי' עני (ק"ח.) כי תניא ההיא כשוליא דנגרי[13]). בע"ז (בס"ג) [צ"ל בר"ג] דפ' ר' ישמעאל (נ':) לית נגר בר נגר[14]) דיפרקיניה כלומ' חכם בן חכם[15]). החרש והמסגר (מ"ב כ"ד י"ד, ט"ז. ירמי' כ"ד, א') תרג' חרש נגר[16]), בגמ' דפ' כל שעה (פסחים כ"ח רע"א) נגרא[17]) בסודנא יתיב פי' בע' סדן (א'). *[אחי"ה ועוד בפסחי' שם נגרא עיי"ע כף א'. ושם קי"א: עיי"ע רשף. סנהד' ק"ו סע"א לגבר נגרי כה"ג בגליון כ"י ש"ס ובנו"ג לגברי נגרי וצ"ל לגבר. ב"ב ע"ג: עיי"ע חצין (חיג, תע"ד:) וש"נ יומ' ל"ז: ביצ' ל"ג: שבת קכ"ג: —

[1]) כ"ה בכ"י ק"מ ה"ב ובדפ"ר ואולי הוא נכון מע' חפר בי ע"ש ובדפ"ע אפר ובנו"ג עפר. [2]) בדפ"ר בריש ובאמצע הע' בט"ד נפגם. [3]) כ"ה בכ"י ערוך. [4]) בנו"ג העביר וכצ"ל בערוך. [5]) ובפי' רגמ"ה אי' כמין נגר כמו בריח החלון היורד ונועל מלמעלה למטה זקוף וכו' ועיי' בפירשב"ם. [6]) בנו"ג דקיסי שטא. [7]) בנו"ג למימר דניגרי וכו' ובדפ' שונצי' למימרי. [8]) כ"ה בכ"י ע' ובדפו"נ מעצימין ובדפ"ר מעמצין. [9]) בנו"ג דוק בככי ותשכח בניגרי ובילק' ירמי' רמז שכ"ט בנגרי. [10]) בנו"ג מודינא לך בבעלי חיים דכיון דנקטי להו ניגרא ברייתא וברש"י נגרא ועיי' בתוספ' ד"ה א"ל אבל כגי' רבינו אי' בב"ק קי"ח רע"ב הואיל ואנקטה נגרי ברייתא. [11]) וכ"ה בפירש"י. [12]) בנו"ג עבר. [13]) ועיי"ע שוול וש"נ גיטי' נ"ח. [14]) וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י ובנו"ג ולא בר נגר ועיין גי' ירו' בסוף הע'. [15]) וכ"ה ברש"י ובפי' ר"ח כ"י אנגייליק דף ל"ב. ושם ג"כ הגי' אין חרש בר חרש. [16]) בנו"ג אומניא. [17]) וכ"ה בע' סדן א' וכ"ת בכ"י ש"ס ובדפי' הישני' עד בינבבנשתי ובנו"ג סרגא.

ירו' מ"ש פ"ד דנ"ד ע"ד עיי"ע חתל (שם תקי"ט), תוספת' כלי' ב"מ פ"ד עיי"ע הוליץ (שם תי"ב) תוספת' ב"ק פ"ו הנות של נגר. מסכ' סופרי' פי"ג נגר שם עצמי על שם אומנתו. ועוד נגרא אומן כמו ד"ם אומן שן עיין ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג מימר לנגרא עביד לי חורי היא נפלא פי' עשה לי שן אחר תחת אותו שנפל, — והושאל לתלמיד חכם (כמו חרש עיי"ע ח"ג, תקי"ז) בע"ז הנ"ל ועוד שם אנא לא נגר אנא ולא בר נגר אנא ופריקנא לה, ובירו' יבמות פ"ח ד"ט: ירו' קידושי' פ"ד דס"ו, מילה דנגר בר נגרין לא מפריק ליה (לה), ותואר לתרנגול ברא: נגר טורא גיטי' ס"ח: עיי"ע בר (ח"ב, קס"ו:) וש"נ מ"ש בענין זה במ"א, ועיי"ע נגר ו', והשם המופשט בל"ס נגירותא نجارة וכ"ה בירו' ר"ה פ"א דנ"ז: לנגר שהיו לו כלי נגרות וכו'; ברות רַכ' בד"ה ר' סימון נדרש חָרָשׁ (יהוש' ב', א') כמו חָרָשׁ: כלי נגרות היו בידם[1]] —

נגר (= נְגִירָה מל"פ نگارش דמיון לב Einbildung או מל"פ انگارش Blendwerk פי' כישוף ואחיזת עינים) בס"ג דפ' שואל אדם (שבת קנ"ב סע"ב) אובא[2]) טמיא חיכי אסקיה לשמואל בנגירה. בהגדה דניזקין (גיטי' ג"ו סע"ב וכ"ז רע"א) אסקיה לבלעם בנגירה, אסקיה לטיטוס בנגירה, פי' בכישוף. — (א"ב פי' נקר בל"י מת ורוח המת ונקרא כן מין כישוף אשר בו שואלים המתים) *[אחי"ה ר"ב כיון למלת νεκρός והנכון מל"פ הנ"ל וכן דעת ה' פערלעס עט"ש 59 ע"ש ואות ש' בסוף נשמטה כמו בטלת נגוסטרי עיי"ע. וה' ברילל יהר"ב ח"א 214 שיער שהוא ל"פ نیرنگ כשוף. ובנו"ג בנגידה ופירש"י בשבת: כן קורין למכשפות של אוב בל"א ע"כ ובגיטי' פי' רש"י אוב. וגם בכ"י ש"ם אי' בדל"ת שלא ציין בעל ד"ס שינויים ואולי נגידה כמו אגידה ענין קשירה וזה תואר למכשפות וכ"ה בל"פ بسن ובל"ר fascinare ועיי"ע אחז ב' ומ"ש[3])] —

נָגַר (בל"מ בנפעל והפעיל ענין נזילה בל"ע جرى fliessen; נִיגְרָא Fluss, Kanal; נְגָרִים (נְגָרִין) (Vivarien, Thierbehälter בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמחוי (קי"ג.) לא תשוור נגרא[4]), בפ' המקבל בגמ' תבואה (ב"מ ק"ז סע"ב) ד' גרמידי[5]) דאניגרא[6]) דבני ניגרי[7]), בפ' השותפין בגמ' ולא את השדה (ב"ב י"ב סע"ב) תרתי ארעתא אתרי נגרי[8]) פי' נחל כדכתי' (איוב כ"ח, ד') פרץ נחל מעם גר[9]). נהרא נהר נובע ממעיין. *[אחי"ה ומזה הבין רש"י בביצ' כ"ד רע"ב שוחטין מן הנגרין ופירש"י מן הביברים ועל שם שעושין שם ניגרי מים וכו' קרי להו נגרים ע"כ וכ"ה גי' נגרין בתוספ' ביצ' רפ"ג ובירו' ביצ' רפ"ג דס"ב רע"א הנגרים אבל רבינו בע' גר ה' (ח"ב, שמ"ג.) גרס מן הגרדין ופי' בע"א ע"ש. ובע' שלוח הביא רבינו הפעל מתרג' ישעי' ח', ז' דנָגְרִין בנייח ובנו"ג דנגדין, תרג' ירו' א' לשמות ט"ז, כ"א ונגרין עד ימא רבא, והיחיד תרג' איוב מ', כ"ג נָגֵיר ירדנא] —

נַגָּר טוּרָא (Bergkünstler) תרג' הדוכיפת והעטלף (דברים י"ד, י"ח) נגר טורא.

*[אחי"ה וכ"ה בתרג' אונק' ובתר"י א' וב' ועיין מ"ש בע' דכיפת (ח"ה, ס"א) ובע' בר וע' נגר ג' ועוד עיי"ע תרנגל ובספרי על המלאכים והשדים פ"ג הוכחתי כי תרנגול ברא הוא הוא עוף של פרסיים Çînamru אשר משלו עליו כי בעת שהגביה עוף על ראשי ההרים הרמים כל מקומות סביב נזרעו בְּבָר ובמקום שאין בו ישוב משליך שם זרע ואילנות גדלים שם וזה ממש מה שיסופר בגיטי' ס"ח: עש"ה ומאי עבד (תרנגול ברא) ביה ממטי ליה לטורי דלית בהו ישוב ומנח להו אשינא דטורי ופקע טורא ומנקיט מייתי ביזרני מאילני ושדי התם והוי ישוב והיינו דמתרגמינן נגר טורא וע"ש פירש"י ולפע"ד תרנגול ברא הוא מל' בָר ועל שם שמשליך בר עד כי גם סלעים גדלים אילנות והטים נקרא היטב נגר טורא פי' אומן הרים, מְנַגֵּר טורים כדפירש"י בחולי' ס"ג. ד"ה זהו] —

*נַגִּיר, נַגִּירָא (פי' בל"ס ארך lang) תרג' ארך אפים (משלי י"ד, כ"ט, ט"ז, ל"ב) נגידא רוחא ובפשיט' נגירא וכ"ה בכ"י תרג' במשלי כ"ה, כ"ח להעתקת מעצר. וכ"ה בתרג' ארך ימים (שם ג', ב'. ט"ז) נוּגְרָא דיומתא וכ"ה בפשיט' ועוד עיי"ע נגד האחרון.

---

[1]) ועוד עיי"ע חרם אי' וחרש ד' דרשות אחרות בזה הענין. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפא"ם אבל בדפ"ר וויניצי' איבא. [3]) ודוגמא מחילוף שרש אגד עם נגד עיי"ע גד ב' (ח"ב, רל"ה: והלאה) שבמקום אוגדות אי' בכ"י ש"ס פסחי' פ"ז מגידות. [4]) בנו"ג ניגרא ופירש"י פסיעה גסה וא"כ מע' נגר ב' ע"ש. [5]) וכ"ה בתוספו' ובכ"י ש"ס ר' ב' ובנו"ג אמות. [6]) בכ"י ש"ם דאנגרא. [7]) וזה נכון ובנו"ג לבני אניגרא ובכ"י ש"ס דבני אנגרא ועיין הפי' בתוספו' שם. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר אנגרי ובשרפ"ע נגרין ובכ"י ש"ס חדא אהאי נגרא וחדא אחאי נגרא וכן מוכח מפי' רגמ"ה וכ"ה בה"ג בראו"ש ובחי' הרמב"ן. [9]) ועיין פי' רש"י וראב"ע שם.

* נָגַשׁ (מל״מ ענין קריבה בהפעיל hervortreten lassen, vorbringen) ב״ק מ״ה: מי בעל דברים יגַּשׁ אליהם. (שמות כ״ד, י״ד) יגיש ראיה אליהם והוא כל״מ (ישעי׳ מ״א, כ״א). והשם נְגִישָׁה ירו׳ סוט׳ רפ״ח דכ״ב: — בענין נגישא ב״ר רפ״פ ונַגְשָׁן בתרג׳ עיי״ע עגש.

נד (מל״מ נוד כל״ס נָד ענינו סור ממעמדו sich fortbewegen ונרדף עם נָדַד בל״ע نَدّ פי׳ מוט wanken ומזמנו הפלפל נדנד ענין נענוע (schütteln בר״ג דפ׳ לא יחפור (ב״ב י״ט סע״א) מן הנדיין ומן המחמצן כבר פירשנו בע׳ בקע[1]). בס״ג דפ׳ לא יחפור (שם כ״ה:) הוו קא דייקי שׁוּשְׁמֵי[2]) הוה ניידא[3]) אפדניה. ובר״ג דפ״ב בנדרי׳ (מ״ז.) רב אשי נָאֲדֵי מן טעמיה דאביי פי׳ נודד וסר מן טעם דאביי. בפ׳ עגלה ערופה בגמ׳ נמצא מכוון (סוטי מ״ה:) גופא[4]) בדוכתיה נפיל רישא[5]) הוא דנאדי נפיל[6]). בפ׳ האיש מקדש בו בגמ׳ התקדשי לי בכוס זה (קידושי מ״ט סע״א) ואזלא נדיא (בי) [7]) קמי שיבבתי כלומ׳ מנדנדת אותי ומגלה דברי כמפורש בע׳ גדל (ג׳). בר״ג דפ׳ מקום שנהגו (פסחים נ׳:) ובכל מקום שיש[8]) נידנוד לעברה[9]) פי׳ אפי׳ דומה לדומה לעברה. בויק״ר זאת החיה פרש׳ וזכור (פי״ח) נד קציר (ישעי׳ י״ז, י״א) נדדתם[10]) עליכם קצירן[11]) של מלכיות קצירו של מלאך המות וקצירן של ייסורין. *[אחי״ה וכה״ג נדדתם עליכם בע׳ קצר א׳ וגם שם לא פירשו וענינו עוררתם עליכם וכ״ה באמת בל״ס בפַעל משרש נד וכן ענין נדנד בפלפל של נד פי׳ הבאתם עליכם והוא לשון טלטול כדאי׳ בב״ר פל״ט לביאור ארחיק נדד (תהלים נ״ה, ח׳) נדנוד אחר נדנוד טלטול אחר טלטול ומזה המושג נסתעפה הוראת נענוע ובזה הענין בב״ר פנ״ג לא נדנדת עריסה תחלה אלא וכו׳ וכן בנתפעל שמ״ר ספ״כ נִתְנַדְנֵד הארון ובשהש״ר פ׳ מי זאת דרש כנדגלות מהרכבת נד — גלות: כדור שנתנדנד לגלות וכו׳. ומזה נ״ל נדנוד עברה או לעברה (פסחי׳ הנ״ל) היינו נענוע לעברה כלומ׳ נטייה אצלה וכפי הענין רמז כפירש״י או דמיון כפי׳ הערוך. ובאתפעל בתרג׳ שני אסת׳ ו׳, א׳ אִתְנְדָדוּ ובהבלעת התיו בתר״י ב׳ לשמות ל״ג, ז׳ אִיתְנַדּוּן. ופעל נָדַד מל״מ ענין תנועה והרחקה קידושי׳ כ״ד: תוספת׳ ב״ק ספ״ט הכהו . . על שינו ונדדה, ושם ושם: שינו נדוהה. בפיעל כ״ב י׳. במד״ר פט״ו שמנדדין שינה מעיניהם וכו׳, כתובות ס״ו. שמנדדות שינה מעיניהם. ונרדף עם שורש נוד מל״מ עיי׳ חוץ מדוגמאות הנ״ל שבת ס״ג: עיי״ע חזר ב׳. ב״ב כ״ו. כד נייד עיי״ע נכתם, ברכות נ״ט: האי דניידי עינייהו וכו׳ עיי״ע גחר א׳ גי׳ רבינו, כתובות מ״ו: הני ניידי וכו׳ זבחיי ע״ג: דניידי, קידוש׳ ע״ב. דובי ניידי, עירובי׳ מ״ו. מינד ניידי. באפעל סנהד׳ צ״ה. תרג׳ שני אסת׳ א׳, ג׳ מניד ברישיה, תרג׳ מ״ב י״ט, כ״א רישיהון מנידין. ובלא ראש: תרג׳ מ״א ט׳, ח׳ — ועוד עיין תרג׳ ויקר׳ כ״ה, ו׳; לדברי׳ כ״ח, כ״ו; לירמי׳ ז׳, ל״ג וזולתו — ודע כי רבינו הביא שני ציונים שאין עיקרם כאן והיינו ואזלא נדיא בי (קידו׳ הנ״ל) שהוא מע׳ הבא אח״ז ועוד נדיין (ב״ב י״ט סע״א) שהוא צנור מים עיי״ע] —

☜ נְדָא (כל״ס כמו נָזָה בל״מ פי׳ הזאה ופזור sprengen, aussprengen) תרג׳ ויז מדמה (מ״ב ט׳, ל״ב) ונדא מדמה. *[אחי״ה ועוד עיי׳ תרג׳ וזה (ויק׳ ו׳, כ׳) ובאפעל והזה (ויק׳ ד׳, י״ז) וְיַדֵּי, והגעתם אל המשקוף (שמות י״ב, כ״ב) תרג׳ ותַדּוּן לשקפא, תרג׳ תהלים נ״א, ט׳ תַּדֵּי עלי היך כהנא דְמַדֵּי. ומזה הענין ואזלא נדיא קמי שיבבתי (בע׳ הקודם) הלכה ופזרה (את הנשמעות) אצל שכינותי וגם י״ל שהוא מל״ע نَدّ פי׳ מוציא לעז Gerücht aussprengen ודע כי בנו״ג קמי שיבבותיי וגי׳ רש״י גבי שכבותאי ורבינו כפי דפו״ע אי׳ בי קמי ונראה שתי נוסחאו׳ נתערבו ומלת בי מיותרת היא וכן לי׳ בכ״י ק״ט עיי״ע הקודם הערה 7 — אבל אדייה סנה׳ ז׳. שייך לע׳ אד ג׳ (ח״א, ל״א.) וש״נ יתר המקומות ע״ש] —

* נָדַב (מל״מ בקל ובהתפעל ענין הסכמת הלב לעשות דבר טוב או לתת מתנה וכ״ה בל״ע نَدَبَ geloben, d. h. sich antreiben zu etwas Gutem) נדרי׳ ט׳: נדב בנזיר ובקרבן, שם י׳. נודב ומקיים. ולרוב בהתפעל הִתְנַדֵּב עיי׳ פסחי׳ ג׳.

---

[1]) ועיי״ע נדיין ומ״ש. [2]) בדפ״ר ובכ״י ה״ב וכ״ה בכ״י רו״ף ובנו״ג הוו דייקי שומשמי וגי׳ שומשמי גם בקצת כ״י ע׳ ובדפ״ע ועיי״ע. [3]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ר רק שם נוידא ובשדפ״ע נידה. [4]) בכ״י ק״ט גופה וצ״ל גופיה וכ״ה בנוס׳ ובדפ״ע גופא. [5]) בכ״י ק״ט ראשיה בנו״ג רישיה. [6]) בנו״ג ונפיל. [7]) בכ״י ק״ט נדניא ולי׳ בי וכן לי׳ ברש״י עיי״ע הבא. [8]) בנו״ג שיש שם ולי׳ בכ״י. [9]) בנו״ג עברה. [10]) בנו״ג נדנדתם ובילק׳ ישעי׳ ס״ר רפ״ז גדית עלי. [11]) וכ״ה בילק׳ וכצ״ל בב״ר ושם קצירין.

תענית כ"ח. נדרי' י'. סנהד' מ"ג. חולי' צ': ערכי' ו': (ושם ג"כ בהבלעת התיו אִינַּדַב שרגא וכו') תוספת' נדרי' רפ"א תרג' תהלי' ק"י, ג'. והשם נְדָבָה מנחו' פ"א מ"א קנים פ"א מ"א והלאה זבחי' ב', ד': ובל"א נִידְבָא ירו' פסחי' ספ"ד דל"א: וכתרג' נְדַבְתָּא עיי' תרג' לשמות ל"ה, כ"ט; ל"ה, ג' והקבוץ נִדְבָתָא תרג' לדה"י א' ל"א י"ד והשם המופשט נְדִבוּתָא תרג' רוח נדיבה (תהלים נ"א, י"ד) ורוח נדבותא. — שם פרטי נידבה עיי"ע נדבד ג'.

נִדְבָּךְ (מל"מ (עזרי ו', ד') ואחד הוא עם מִדְמָךְ מל"ע הרשום' בע' מדבך פי' סדר אבנים זו ע"ג זו (Bauschichte, Steinlage בפ' היה קורא (ברכות פ"ב מ"ד דט"ז.) בראש האילן או בראש הנדבך. בר"ג דפ' כל כתבי הקדש (שבת קט"ו סע"א.) שקעוהו תחת הנדבך פי' [כמו] נדבכין די אבן גלל (עזרי ו', ד'). וטור סביב (בהן) [בהם] (יחזק' מ"ו, כ"ג) תרג' ונדבכין עבידין להון, ובתלמוד (שבת ק"ב: ב"מ קי"ח: סוטי מ"ד. סנהדי מ"ח. ועיי"ע כפת ד') שמו דומוס והוא שורת בנין החומה. *[אחי"ה וכ"ה לפנינו נדבך במקומו' הנ"ל ובירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג וגנזו תחת הנדבך, ירו' שביעי' פ"ג דל"ד סע"ג ורע"ד זה שהוא מקבל נדבך מחברו, כלי' פ"כ מ"ה כופת שקבעו בנדבך (עיי"ע כפת ד')[1]) תוס' אהל' פי"ד הקבוץ שלשה הנדבכות ובירו' שביעי' שם ואהלו' פי"ד מ"א שלשה נדבכין. ודע כי בע' סוור הביא רבינו מאהלו' פ"ג מ"ז נדבך של אבנים (ובנו"ג מרבך ובפי' רה"ג מרבג ע"ש ובעי' רבג) וכן מסוכ' כ' סע"ב וכ"ה באמת בכ"י ש"ס ב' אבל בנו"ג מדבך ובהיפך במקום נדבך של גירסאות שלפנינו בשבת קכ"ה: אי' בכ"י ש"ס מדבך וכ"ה במלחמות הרי שמלת נדבך ל"מ ומדבך לשון חכמי' הוא והכל ענין אחד ובחרו רז"ל הגי' במי"ם שקרובה היא למלה ערבית מדמאך مدماك (עיי"ע מדבך) שפי' שורת אבנים נסדרין זו ע"ג זו וזה מה שתרג' טור ע"י נדבך, וכן תרג' אבן על אבן (חגי ב', ט"ו) נדבך על נדבך. וא"כ יפה פי' רבינו כאן שורת בניין חומה וכ"ה כר"ש זבים פ"ה מ"ב (על אצבע של זב תחת הנדבך) בשם עצמו, ועיין ג"כ פי' רש"י ליחזק' שם. אבל בפי' הרמב"ם לכלי' פ"כ מ"ה אי' פי' משונה מזה[2]) וע"ש ובפי' המיוחס לרש"י בעזרא ד'] —

* נִדְבָּךְ ט"ס במקום נרווד עיי"ע וע' הקודם הערה 1

* נדבך, נידבה (שם פרטי) מנחו' כ"ט סע"א אשיאן בר נדבך ובלי ספק אחד הוא עם אשייאן בר נידבה בירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג.

* נִדְבָּכָה ע"ז י"א: עיי"ע נתברא. וגי' רבינו שם נתבכה (נתבכא) ולפע"ד הוא מע' נִדְבָּךְ א'.

* נָדַד עיי"ע נד. וממנו השם המופשט נִידְדְתָא ענין בריחה והמלטה תרג' נדדים (איוב ז', ד') נידדת שינתא. — ועיי"ע הבא. ועוד ע' נִדָּה.

* נְדִידָא (נ"ל מע' הקודם וכל"ע نديد בּוֹרֵחַ der Flüchtige ותואר לספינה) ירו' שבת ספ"ד ד"ז. נְדִידַיָּא דאשקלון פי' לפ"ע ספינות קטנות מקלי המירוץ כאלו בורחים ובדפ' קראט' בט"ס נדיריא.

1 נִדָּה (מע' נדד או מפיעל נדה ומל"מ ועניינו רחוק והרחקה (Entfernung, Absonderung בב"ר בס"פ י"ח (י"ז) מפני מה ניתן לאשה נדה וחלה ונר של שבת וכו'. *[אחי"ה רבינו קיצר בלשון ע"ש בב"ר ותנחומ' מצורע סי' ט' וילק' בראשי' סי' כ"ג. וכ"ה נדה וחלה והדלקת הנר בשבת ל"א: ל"ב. ובזו מתוארת האשה המרוחקה מפני הטומאה והוא מל"מ יחזק' י"ח, ו' ואל אשה נדה וכ"ה בדרז"ל נִדָּה והקבוץ נִדּוֹת (נדה ל"א: והלאה) והמון עם קראוה דשתנא מל"פ עיי"ע (ח"ג, קס"ה.), ועל שם זה נקרא' מסכת נִדָּה מרוב ענין המדובר בה — והשם המופשט נִדּוּי במד"ר פ"י והדוה בנדתה (ויק' ט"ו ל"ג) כל הימים שהיא דוה תהא בנידוי ובירו' גיטי' ספ"ט ד"נ סע"ד ושבת ס"ד: אי' תהא בנדתה] —

* 2 נִדָּה (מל"מ (ישעי' ס"ו, ה'; עמוס ו', ג') וכן בל"ע ندا, ندى ענין הרחקה ובפרט מתוך הקהל והיינו חרם stossen (aus der Gemeinde), excom-municiren, in Bann thun) בפיעל ברכות י"ט. בכ"ד מקומות מנדין על כבוד הרב וכו' אלא את מי נדו וכו'. פסחי' נ"ב. מנדין על שני ימים טובים של גליות, מ"ק ט"ו. מנדין לאלתר וכו', שם י"ז. אבי"ד שסרח אין מנדין אותו אלא וכו' ע"ש.

---

[1]) אבל אהלו' פ"ו מ"א ותוספתי אהלו' רפ"ז ארבעה שהיו נושאין את הנדבך, ושם האהיל על גבי הנדבך אינו מענין זה ופי' ארון עיי"ע נרווד א'. [2]) אלטפיי"א הוא בל"ע ההמון طابية בלי אספמי' Stampferde, Wand, tapia Schanze פליישער לעמ"ת ללעווי חג 716.

נדרי' ז': צריך לנדותו, ח'. נדהו בחלום וכו', ד"א פ"א ונדהו ר"ג. בבינוני מ"ק ט"ו סע"ב מנודה, מנודין, מנודה לשמים, פסחי' קי"ג: שבעה מנודין לשמים וכו', מדות ל"ד: מנודה נדרי' ז': מנודה אני לך, נתפעל ברכות י"ט. הַמִּתְנַדֶּה שמ"ר פמ"ב נתנדה משה ונזעף. והשם נִדּוּי (Bann) עיי' ברכו' שם שבת ס"ג. עירו' י"ח: מ"ק ט"ו. י"ז. תענית י"ט. ירו' תעני' פ"ג דס"ז. קידושי' כ"ח. נדה י"ג: שבועות ל"ו. נדרי' ז': לישנא דנידויא. שמ"ר הנ"ל ואין רד (שמות ל"ב, ז') אלא נדוי. ובדיני נדוי עיי' ש"ע יו"ד סי' של"ד ועיין ג"כ פחד יצחק זה הע' וש"נ. ועיי"ע שמת.

* נָדַח (מל"מ ענין דחיפה והושאל להסתה stossen, verleiten) בהפעיל סנהד' ס"ז. והלאה המדיח זה האומר נלך ונעבד ע"ז. ירו' סנה' פ"ז דכ"ה ע"ד עיי"ע מסית קודם ע' מסך וש"נ. (סוטי' ט"ז: גדולה ומדחת את המים קטנה ונדחית מפני המים ע"ש פירש"י ויותר טוב לגרוס מדהת, נדהית מענין דיהא עיי"ע ח"ג, כ"ז.) נדחה (איוב ו', י"ג) תרג' (דפ' רגיא) איתנַדְּחַת ממני והוא אתפעל. ובנפעל נִדַּחַת עיי' סנהד' ע"א. בענין עיר הנדחת.

* 1 נָדְיָין (מל"פ ناودان צנור מים (Rinne, Kanal ב"ב י"ט. לא שנו אלא מן המחמצן אבל מן הנדיין ד' אמות ופירש"י מן הנדיין נברכת שכובסין ומשפשפין בה מתוך שהמים נתזין למרחוק צריך להרחיק ד' אמות ע"כ וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י (ונדפס בש"ס ווילנא) מן הנדיין מקום שמכבסין הבגדים עצמן בתוך המים ומכין אותם ומנתזין על הכתלים מש"ה צריך להרחיק ד' אמות ע"כ וגי' מן נדיין היא גם בע' נד ופי' רבינו בע' בקע ושם בט"ס מנדיאן אבל עתה מצאתי בד"ס (ב"ב צד מ"ד:) נרשם מכ"י ה' שאי' ג"כ המנדיאן אבל בכ"י מ' הנידיין וכ"ה בכל הדפוסי' הישנים ובדפ' פיז' איזה פעמי' הנידאן וזו האחרונה נ"ל עיקר ועולה יפה עם מלה פרסי' הנ"ל, ודע כי רבינו הביא בע' נד מפני שסבר שענינו מלשון נענוע או הזאה היינו ניתוז וכפי' רגמ"ה ורש"י הנ"ל ויתר המפרשים שהבאתי בע' מַנְדִיאָן ע"ש. אבל הנכון שהוא ל"פ ומשם נעתקה לל"ס הֶנְדוּיָא וזה הנתובין תרג' גבים מ"א ו', ט' עיי"ע (ח"ג, רכ"ו.) וגם בתרג' גידונין (ירמי' כ"א, י"ד) צ"ל נידונין עיי"ע גדן (ח"ב, רמ"ה:) ואולי גם במקום הינדזא (גיטי' ס':) צ"ל בהינדוא עיי"ע הנדז (ח"ג, רכ"ב:) בסוף הע'. ועוד עיי"ע הבא אח"ז.

2 נָדְיָין (חגב עיין בפנים Heuschreckenart) באלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה.) חגב [1]) זה נדיין. — (א"ב בנוסח' כתוב גדיאן ולא נהירא כי תר"י (א') ואת החגב למינהו (ויק' י"א, כ"ב) וית כרזבא דהיא נדונא לזניה) *[אחי"ה וגי' נדיין אי' ג"כ בפי' רגמ"ה כ"י בחולי' וכ"ה בספרא שמיני פרש' ג' פרק ה' חגב זה נדיין ולפי השקפה ראשונה הייתי אומר בע' גדן כי נדיין בהוראת חגב אחד הוא עם מלת נדיין שענינה גֵּב וצנור מים וכן תרג' גֵּבִים (מ"א ו', ט') הנתובין שהוא = הנדויין (עיי"ע הקודם) ובאמת חָגָב ענין אחד הוא עם גֵּב (ישעי' ל"ג, ד') שענינו עוד צנור מים (ירמי' י"ד, ג') וגם בספרי השמרונים אי' במקום כְּחֲגָבִים (במדי' י"ג, ל"ג) כְּהַגֵּבִים וידוע שמין חגבים הנקרא בל"ר gryllina דרים בהֵגבים ואולי זה ענין קשור בין חגב עם גֵב בשתי הוראתם ולכן נדיין יש לו ג"כ שתי הוראות. ועוד נ"ל נדיין מל"פ نوايدن פי' צפצוף מהשמעות קול החגבים ובפרט של אותו הנקרא Schnarrheuschrecke בל"ר acridium והן הן אסקרין שנזכרו בחולי' שם ועוד עיי"ע אסקרא (ח"א, קצ"ח.)] —

* נוּדְיָין (פי' מל"ע نديان לח ורטוב מאילנות ובדרז"ל מזיתים saftige Oliven) א"ר יוס בזית נודיין.. לא סוף דבר נודיין אלא אפי' שאר כל הזתים מכיון שדרכן ליבחן כנודיין אפי' שאר כל הזתי' אין להן שכחה ירו' פיאה פ"ז ד"כ. פי' זתים חשובים ורטובים.

נַדָּל (מל"ע نغال בל"ס דַנְדְּלָא פי' מרבה רגלים Tausendfuss [2]) בס"ג דפ' אלו טרפות (חולי' ס"ז:) מרבה רגלים זה נדל. בר"ג דעירובין (ח':) מבוי העשוי כנדל. בפ"ה במקואות (מ"ג) מעיין שהוא מושך [3]) כנדל. פי' כדאמרינן בתורת כהנים (שמיני פרש' י' פרק י"ב) מרבה רגלים זה נדל והוא שרץ שיש לו משני צדדיו רגלים הרבה וכן מבוי העשוי כנדל שהיו בו משני צדדין שבילים שבילים. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רה"ג בסד"ט 33 רק שם הסיום ופי' מבוי שהוא מזרח ומערב כנדק בטיית ואולי צ"ל בזק והוא בל"פ שרץ של מרבה רגלים עיי"ע אבזק. ובפי' ר"ח לעירו' (בש"ס ווילנא) פי' מבוי

---

[1]) במקי' הנ"ל כתוב החגב אבל בספרא בנמי' ובפי' רגמ"ה חגב. [2]) עיין לעף פפלנ"ץ 108,269 ופליישער בהוספותיו לעמח"ל ללעווי III, 716. [3]) בנו"ג משוך.

העשוי כנדל פי׳ מבוי ארוך שמשני צדדין יש לו מבואות קטנים פתוחין מיכן ומיכן כגון רגלי השרץ הנקרא נדל ויש לו רגלים הרבה משוכות מהנה ומהנה כדתניא עד כל מרבה רגלים זה נדל ע״כ וכ״ה בפי׳ התוספו׳ שם בשם ר״ת ושם הצורה. וכן תרג׳ ירו׳ א׳ לויק׳ י״א, מ״ב מרבה רגלים: נדל דמסגי רגלין ופירש״י שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינטפיד״ש ע״כ והוא centipèdes = הונדערטפיסלער, ובפי׳ בחולי׳ שם: נדל מאה רגלים קורין לו. ובירו׳ שבת פ״א ד״ג: כר שיזרתא דנונא מתעביד נדל] —

* נִדְמֶה (נפעל מן דָמָה ein ähnlich Gestaltetes) עיי״ע דם ד׳ (ח״ג, ע״ת.) וש״נ.

* נָדָן (מל״מ תוער החרב Scheide) והושאל לגוף שהוא כתוער לנשמה סנהד׳ ק״ח. שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה, ב״ר פכ״ו בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה איני מחזיר רוח לנדניהן תוספת׳ סנהד׳ פי״ג אמר המקום אני מחזיר להם רוחם לנדנה ועיי״ע דן א׳ (ח״ג, צ״ב.) וש״נ. ובהשאילי׳ כבר בדניאל ז׳, ט״ו בגו נדנה, ובתרג׳ יחזק׳ כ״ב, ל״ד; לש״א י״ז, נ״א נדנה ובערוך לדנה ע״ש.

* נְדוֹנָא עיי״ע נדיין ב׳.

* נִדְנֵד עיי״ע נד א׳.

נְדוּנְיָא (מל״מ נָדָן = נֶדֶה מוהר הבתולות Mitgift) בס״ג דפ׳ איזהו נשך (ב״מ ע״ד רע״ב) נדוניא דבי חמוה פי׳ לקנות תכשיטין הראויין לנדוניא ופי׳ יתנו נדה (יחזק׳ ט״ז, ל״ג)[1]. — (א״ב פי׳ מה שתכנים אשה לבעלה הן מעות הן מטלטלין מל״מ (יחזק׳ שם) ואת נתת את נדניך) *[אחי״ה ר״ב הביא סוף הפסוק ורבינו כפי גי׳ הכ״י ודפו״ו הביא ראש אותו הפסוק ושניהם לדבר אחד נתכוונו ור״ב העתיק הפי׳ מפי׳ רד״ק שם ועיי׳ ג״כ נימוקים לר״א בסוף השרשים לרד״ק ע׳ נדה, וכנ״ה בב״מ שם: לסוף זל נדוניא, כתובו׳ נ״ד סע״א ההוא דאמר להו נדוניא לברת זל נדוניא וכו׳, תעני׳ כ״ד, למזבן נדוניא לברתיה] —

☞ נָדַף (מל״מ ענין דחיפה והושאל להתפשטות הריח duften) תרג׳ וריח שמניך מכל בשמים (שה״ש ד׳, י׳) ושום טב דצדיקיך נדיף מכל בושמין. *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן ובנו״ג מכל בוסמנין, וכן שם (ז׳, ט׳) וריח אפיך: וריחיהון יהי נדיף. והוא מל׳ תדפנו רוח (תהלים א׳, ד׳) כדעת המתורגמן. ברכות נ״א. וריחו נודף, סנהד׳ ק״ח. ריחה נודף, ב״ר ר״פ ל״ט היה ריחו נודף עיי״ע פפולסמון] —

נָדַר (מל״מ וכן בל״ס ובל״ע نذر ענין קבל על נפשו לקיים מחשבתו בפועל Gelübde thun, geloben; נֶדֶר Gelübde) בפ׳ השולח גט בגמ׳ רשב״ג אומ׳ שתהא נודרת (גיטי׳ ל״ו רע״א) אפי׳ למ״ד נדר שהודר ברבים יש לו הפרה על דעת רבים אין לו הפרה והני מילי לדבר הרשות אבל לדבר מצוה וכו׳. בב״ר פרשת ע״א (רפ״ע) וידר יעקב נדר לאמר: נדר לאביר יעקב (תהלי׳ קל״ב, ב׳) נדר לאביר אברהם[2] לאביר יצחק אינו אמור אלא לאביר יעקב תלה הנדר במי שפתח בו תחילה. *[אחי״ה וכנ״ה בקל יבמו׳ ק״ט: הנודר כאלו בנה במה, נדרי׳ ט׳. טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר . . טוב מזה ומזה נודר ומשלם, שם כ״ב. ע״ז: כל הנודר אעפ״י שמקיימו נקרא חוטא, שם מ״ט. והלאה הנודר מן המבושל . . הנודר מן הירק, כתובו׳ ע״ב. היא שנדרה, נדרי׳ ט׳. לא נדרנא, שם כ״ב: כ״ג. נדרת אדעתא דהכי, ירו׳ נדרי׳ רפ״ט דמ״א: אילו היית יודע שהנודר כאילו נוטל חרב ידוקרו בלבו נודר היית. וציווי דור עיי׳ רש״י לקידושי׳ מ״א רע״א דור הנאה ממנו, סנהד׳ כ״ד. דור לי בחיי ראשך. המקור תרג׳ לנדור (במד׳ ו׳, ב׳) לְמִדַּר. נפעל ערכי׳ ב׳. והלאה נודרין וּנִידְּרִין, שם ה׳. נידר, ו׳. לא נידר, נדרי׳ י״ב. והוא שנדור וכו׳. הפעיל שם כ״ז. נזיר כ״ט: הִדִּירוֹ, כתובו׳ ע׳. והלאה המדיר. אפעל שם: דלא אדרתן . . אדרתן, נדרי׳ כ״א: דאַדְּרְתָּה לברתא, כ״ד. דאדריה. הָפעל גיטי׳ שם נדר שהוּדַּר ברבים, נדרי׳ מ״ב. והלאה המוּדָּר הנאה, שם מ״ז: המודר אסור. והשם: ברכו׳ ל״ב. התיר נדרו, סנהד׳ ס״ח. ירו׳ שבת פ״ב ד״ה: הותר הנדר, ירו׳ נדרי׳ ספ״ח דמ״א. פתיחת נדר ובל״א וסורי נִדְרָא נדרי׳ ח׳: כ״ד. ירו׳ נדרי׳ רפ״ט דמ״א; ב״ר פפ״א עיי״ע שטף ב׳. והקבוץ חגיג׳ י׳. היתר נדרים עיי״ע הר א׳, עירו׳ ס״ד: אין מפירין נדרים, מ״ק ט׳. פרשת נדרים. יבמו׳ ק״ט. הפרת נדרים. נדרי׳ נ״א: בנדרים הלך אחר לשון בני אדם, אבות פ״ג מי״ג נדרים סייג לפרישות ובל״א נידרין תרג׳ תהלי׳ ע״ו י״ב ובכנויים נדרהא (תרג׳ לבמד׳ ל׳. י״ב

[1]) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו א׳ ב׳ ל״ד ה״ב ובדפו״ו. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ר.

הולא׳). ומרוב עסק בנדרים נקראת כן מסכת נדרים — והתואר כתובו׳ ע״א. ע״ג: אשה נידרנית ובירו׳ כתובו׳ פ״ז דל״א: אשה נדרית.

* נָדַר (כל״ס ענין שפוע abschüssig sein) בהפעיל ב״ב כ״ב: בּמַדִּיר את כותלו אבל גי׳ רבינו וכ״י ש״ס ממדיר והוא מע׳ מדר ב׳ ע״ש ומ״ש וש״נ תרג׳ פשיט׳ למיכ׳ א׳, ד׳ ובאפעל בתרג׳ למ״א י״ד, י׳ כמא דמַנְדְּרִין בגולילין כ״ה בדפו״ו. וממנו השם מנדרון מונדרון עיי״ע וע׳ מדר ב׳ — ובגימל בראש גנדר בל״ס ענין גלגל כלומ׳ הפיל ממקום שיפוע herabwälzen תרג׳ וגלל (בראשית כ״ט, ח׳, י׳) ונדר אבל גי׳ רבינו ובכ״י תרג׳ גנדר עיי״ע ומ״ש מל״פ ګردن.

* נדיריא עיי״ע נדירא ומ״ש.

1 נָהַג (מל״מ ענין הולכה ובדרז״ל הרגל מעשה einen Brauch beobachten, einführen ובל״ע نهج) בתעניו׳ בר״ג דפ׳ ג׳ פרקים (כ״ו סע״ב) מפורש מאן דאמר הלכה[1]) דרשינן לה בפירקא מאן דאמר מנהג מדרש לא דרשינן כי אתו לקמן[2]) מורינן להו[3]) מאן דאמר נהגו העם[4]) אפילו[5]) אורויי לא מורינן להו ואי עביד[6]) לא מהדרינן להו. בר״ג דפ׳ מצות חליצה (יבמות ק״ב.) ובפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ ד׳ פרשיות (מנחות ל״ב.) אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל פי׳ ר״ח ז״ל בפירושיו[7]). בר״פ מצות חליצה (ירו׳ יבמות פי״ב די״ב רע״ג) וברישׁ פ׳ השוכר את הפועלי׳ ירושלמי (רפ״ז די״א:) א״ר אושעיא[8]) זאת אומרת מנהג מבטל את ההלכה[9]). ועוד פי׳[10]) בפ׳ המקבל בגמ׳ לשנים מועטות (ב״מ ק״י סע״א) אמר רב נחמן הכל הולך אחר מנהג המדינה[11]) ומוקמינן לה כמנהג המקום והטוען זולתי המנהג עליו הראיה וקיימא לן כוותיה[12]).

ועוד בר״פ מקום שנהגו ירושלמי (רפ״ד ד״ל רע״ד) ר׳ אלעזר בשם ר׳ בון[13]) כל דבר שאינו יודע שהוא מותר וטועה בו באיסור נשאל ומתירין לו וכל דבר שיודע שמותר ונוהג בו באיסור נשאל ואין מתירין לו כל הדברים תלו אותן במנהג נשייא[14]) דלא למעבד עובדא ביומא דירחא מנהג ודלא למעבד עובדא באפוקי שבתא עד דתתפני סדרא ובשני ובחמישי עד דתתפני תעניתא מנהג[15]).
*[אחי״ה השם מִנְהָג ככר בל״מ (מ״ב ט׳, כ׳) ובדרז״ל בפרט הרגל המעשה במצות ועניני כמו דָבַר עיי״ע (ח״ג, י״ב: והלאה) ופי׳ נהגו העם בר״ה ט״ו: עירו׳ ס״ב: כתובו׳ ג׳: ח׳ סע״ב מ״ק כ״ז רע״ב, יבמו׳ ק״ב. כמו עמא דבר עיי״ע דבר וע׳ פק ג׳. ובענין נהגו אם מותר לכתחלה או לא עיי׳ בתוספו׳ כתובו׳ ג׳: ד״ה ותו שהשיגו על רש״י ועיי׳ הליכות אלי אות תקצ״ב. וכנ״ה בשבת קל״א: נוהגת, חולי׳ פ״י מ״א נוהגין בארץ ובחו״ל ושם פי״א מ״א פי״ב מ״א וזולתו פסחי׳ נ׳. נ״ג. ב״מ פ״ג. מקום שנהגו, מגיל׳ ה׳: דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור וכו׳ חולי׳ ו׳: נהגו בו איסור מ״ק כ״ז: כתוב׳ ח׳ סע״ב נהוג עלמא עיי״ע צדר, ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ג ע״ד היך הוה אבוך נהיג, שם פ״ב ד״ד: כד אינון נהגין גביהון וכו׳, ירו׳ שקלי׳ פ״ב דמ״ז רע״א כך נהגין גבהון וכו׳, שם אונין נהגין ומקיימין וכו׳, ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: הכין אתון נהיגין וכו׳. בספרא צו פרש׳ י״א פרק י״ח דרש לדרתם (ויק׳ ז׳, ל״ו) שינהוג הדבר לדורות וכן בתרג׳ קהלת א׳, ח׳ נהגו בה זילותא, ושם י׳, ד׳ די הויתא נהיג; לרות ד׳, ז׳ והכין נהגין למקני. וכן בהפעיל ביצ׳ כ״ג. תוספ׳ שם פ״ב תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי וכו׳ ובירו׳ ביצ׳ פ״ב דס״א סע״ג הנהיג על אנשי רומי עיי״ע קלס ז׳. ירו׳ שקלי׳ רפ״א דמ״ו רע״א הנהיג ר׳ חנינה בציפורין כהדא דרבן שמעון בן גמליאל לא אמר אלא הנהיג הא להלכה לא עיי׳ יד מלאכי סי׳ רי״ג] —

---

[1]) בנו״ג הלכה כר״מ וכן מוכח מפי׳ ר״ח ורגמ״ה וכ״ה בשאילתות בהעלתך ססי׳ קכ״ג אבל בכ״י ש״ם לי׳ כר״מ וכן לי׳ בבה״ג והוא כללא בעלמא עיי׳ ד״ס שם ובתוספי׳ עירובי׳ ס״ב: ד״ה ורבי יוחנן. [2]) לי׳ לפנינו וכן לי׳ בכ״י ש״ס. [3]) בנו״ג אורויי מורינן. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס בי׳ ובדפוסי׳ לי׳. [5]) לי׳ לפנינו ובכ״י ש״ס ובתוספו׳ כמ״י ושתי גירסאות נכונות הן. [6]) וכ״ה בפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) ובכ״י ש״ס ואי עבוד ובנו״ג ואי עביד עביד. [7]) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ר בפירושו ובשרפ״ע לי׳. [8]) בנו״ג הושעיה ובירו׳ יבמו׳ הנ״ל אי׳ זה בסתם. [9]) עיין במראה מקום נ״ב בירו׳ ב״מ בד׳ קראטי ועוד עיי״ע מנהג ומ״ש. [10]) היינו ר״ח. [11]) בנו״ג הכל כמנהג מדינה. [12]) והובא זה פי׳ ר״ח בשם הערוך בפחד יצחק ע׳ מנהג מבטל הלכה צד ק״מ סע״א ורע״ב וע״ש הפירוש ועוד עיין בתש׳ מהר״י קולון שרש נ״ד. [13]) בנו״ג בשם ר׳ אבין. [14]) כ״ה בכ״י ערוך וכ״ה בירו׳ פסחי׳ ובירו׳ תעני׳ ובדפ״ע נשיא. [15]) ודע כי בירו׳ פסחי׳ רפ״ד ד״ל סע״א ורע״ב אי׳ בזה״ל נשייא דנהיגין דלא למיעבד עובדא באפוקי שובתא אינו מנהג עד יפני סדרא מנהג בתרייא ובהמשתא אינו מנהג.. יומא דירח מנהג וכ״ה בירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד רע״ג בקצת שנויים ובשני מקומו׳ דירו׳ אי׳ זה קודם מאמרו דר״א בשם ר׳ אבון (בון) ולא כהצעת רבינו.

2 נָהַג (מע' הקודם Lenker, מנהיג; führen, leiten Steuerruder ועיין בפנים) בפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) ואת כל המנהיגין פי' הם המשוטות שהמלחים מנהיגין[1]) בהם הספינות[2]). בפ' שנים אוחזין בגמ' היו שנים (ב"מ ח':) אמר רב יהודה נחזי אנן דתנן בפ"ח בכלאי' (מ"ג) המנהיג סופג את הארבעים. פי' „המנהיג בשור ובחמור ודש או חרש סופג את הארבעים". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא). וכנ"ה שם בב"מ רכוב ומנהיג, ושם: במנהיג ברגליו וכו' תרי גווני מנהיג וכו', שם: שנים שהיו מושכין בגמל ומנהיגין בחמור או שהיה אחד מושך ואחד מנהיג וכו' ע"ש כל הסוגי' ושם ט'. עיי"ע הנהגה. כלאי' פ"ח מ"ב אסורין לחרוש למשוך ולהנהיג. ובענין משוט ב"ב צ"א סע"א ורע"ב אוי לו לעולם שאבד מנהיגו עיי"ע קברנט א'. וכן נאמר על הנהגת בני אדם סנהד' צ"ב. פרנס המנהיג את הצבור בנחת מנהיגן לעו"ה. ב"ר ר"פ ל"ט תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג וכו' תאמר שהעו"ה בלא מנהיג וכו'. וכן בקל כתובו' ק"ג: נהוג נשיאותך ברמים עיי"ע דם ב'. פסחים קי"ג סע"ב צריך לנהוג בו כבוד, סוט' י"ג רע"א נהגו בהן כבוד. התפעל ירו' ב"ק פ"ו ד"ה ע"ד רוח שהעולם מתנהג בו וכו'. ועוד בא בקישור שבעולם עם בינוני פועל בשמוש שם מופשט בנוהג שבעולם[3]) ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד (עיי"ע אנקי) ירו' סוט' פ"א ד"ז. ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: ב"ר ספ"ע. פי' במה שהוא נוהג בעולם היינו מנהג העולם כעין עולם כמנהגו נוהג עיי"ע מנהג] —

* 1 נְהִי (מל"מ נָהָה (בנפעל) ענין קיבוץ ובל"ע نهى (sich hinzuthun בתרג' באיתפעל תרג' וינהו (ש"א ז', ב') ואתנהיאו, ונקוו (ירמי' ג', י"ז) ויתנהון כפי גי' המתורגמן. ועוד עיין תרג' ירמי' ל', כ"א; ל"א, כ"ב; להושע ב', ט"ו; ג', ג'. ה'.

* 2 נְהִי (בל"ס נְהֵא מפעל הוי בעתיד נֶהֱוֵי (ב"מ י"א.) ובקטיעה נְהִי פי' יהיה כלומ' אם גם הוא (sei es auch, wenn auch ב"ק ע"ו. נהי דסבר וכו'. יומ' ס"ד. נהי נמי וכו', יבמות ס"א. נהי דמיעטינהו קרא וכו', סנהד' ל"ה סע"א נהי דפומא[4]) כתבין וכו'. ע"ז ס"ה. נהי דלגין דינא הוא לאותוביה וכו', כתובות ק"ג: נהי דאינו ממלא מקום אבותיו וכו', הוריו' י"ג סע"ב עיי"ע קטר ג'. מנחו' ק"ב: נהי דמהניא להו וכו'.

נְהַל (בל"ס נְחַל ובל"ע نخل פי' הנפה (sieben בפ"ק בברכות (ו'.) נייתי קיטמא נהילא. פי' עפר הנעבר בנפה. בפ"ק בתעניות (ט':) נהילא מקמי מיטרא אתי מיטרא. פי' „המטר היורד דק כמו הקמח אם הם תחילת ירידת המטר ירד מטר הרבה וסימן נפה שכיון שמתחלת לפלוט הדק[5]) פולטת סולת וצריד[6]) וכיוצא בו אבל אם זו נהילא באחרית המטר דע דפס מטרא וזהו תמצית מטר וסימנך הריא דעיזי"[7]) ס"א (רדיא) [צ"ל דריא][8]) וכבר פירשנו בע' חר (ח')[9]). באלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"א סע"ב) קיטמא נהילא חיישינן פי' כיון שנעכר[10]) האפר בכברה ודאי לא משרק וחיישינן לריסוק האברים. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רגמ"ה (כ"י בקובץ אנגיילי דף ש"י סע"ב) וז"ל נהילא חיישינן שעשוייה כְּכברה ודאי לא מישרק ע"כ. וכנ"ה בביצ' כ"ט: נהלא קמחא עיי"ע הל[11]) כתוב' ס"ב: קא נהלא קמחא ובבינוני פעיל נְהִילא פי' רָקוּד והוא מל"ס וע' הנ"ל ואותיות ה' ח' נתחלפו. והשם מהולתא = منخل נפה Sieb וזה הפי' יותר נוח מגזרת המלה שבע' הל. והתואר מְהוּלא עיי"ע מהולתא] —

* נִיהֲלִי, נִיהֲלָךְ, נִיהֲלֵיהּ עיי"ע נהליה במו"ע אחר ע' נטש.

* נָהַם (מל"מ ענין צעקה של ארי וחושאל לזעקת הים ולהמית צער (brummen, lärmen, toben בהוראה הראשונה ברכות ל"ב. אין ארי נוהם וכו' חולי' נ"ט סע"ב ניהם חד קלא . . ניהם קלא אחרינא והושאל לאדם. ויק"ר ספ"ו והמרגים (ישעין י', י"ד) אילין דמנהמין וכ"ה בתרגו' ישעי' שם: מנהמין והוא לפ"ע מל"ע نغم דבור וקול בשאפת

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מנהגין. [2]) וכ"ה מפורש בגמ' שם מנהיגין: אילו המשוטין שלה. [3]) על דרך אם בה בנותן טעם (חולי' פ"ז מ"ד); בכונס משקה נדה מ"ט. עיי"ע כנס. [4]) כגי' כ"י ש"ס וכהגהת המרש"ל. [5]) וכ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ח אבל בדפ"ע הדק הדק. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובשרפ"ע וכ"י צריר וצ"ל צ'ויד ועי' ע' צרד א' ובכ"י ה"ב ו"ו צריך וט"ס הוא. [7]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בתעני' (כש"ס ווילנא) וכן בפי' רגמ"ה כ"י: נהילא מטר דקה. [8]) וכ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ובכ"י ק"ט דדיה ועיי' מ"ש בע' חר ח' ובדפ"ע כאן רדיא וזהו ודאי ט"ס. [9]) בח"ג, תפ"ב: והלאה ע"ש וש"נ פי' רגמ"ה. [10]) בכ"י ק"ט כאן ובריש הע' נעכד. [11]) ח"ג ר"ו ושם בשורה ו' אי' נהר בט"ד וצ"ל נהל.

רות ונאמ' גם מיונה ברכות ג'. ב"ק שמנהמת כיונה וכן תרג' מנהגות כקול יונים (נחום ב', ח') מנהמן כקול יונים. והשם (כל"מ נְהָמָה) איכ"ר פ' טומאתה: כדי שלא ישמעו נהמת ביניהן וכו', והשם המופשט פסיקת' רבתי פכ"א ילק' ישעי' ר' של"ו דרש מנחמכם (ישעי' נ"א, י"ב) הנהימה שניהמתם לפני בהר סיני וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד ק"מ לפי גי' כ"י פארמא ובשאר כ"י בט"ס נחמה שנחמתם עיין מ"ש ר"ש באבער שם. ועוד השם ניהומי (בל"ס נוּהְמָא) ילק' תהלי' סוף רמז תתס"ד ויגער בים סוף (תהלים ק"ו, ט') .. לא מגעורי אלא מנהומי וינהם עליהם כנהמת ים (ישעי' ה', ל') ובמד' שו"ט מזמור ק"ו אי' מנהם עליהם כנהמת ים. תרג' שאגה (ישעי' ה', כ"ט) ניהומי ובתרג' זכרי' י"א, ג' קל ניהמתהון, בשאגתי (תהלי' ל"ב, ג') בנהמותי וכ"ה בל"ס נֶהֶמְתָא.

נהם (= נַהְמָא מל"פ نان לחם Brot) בפ' הגוזל עצים בגמ' ר"מ אומ' (ב"ק צ"ז.) אמר רב נחמן עבדא נהם[1]) כריסיה לא שוי. בביצ' בר"ג דפ' יו"ט (ט"ז.) ובר"פ הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט:)[2]) בבלאי טפשאי אכלי נהמא בנהמא. פי' „הדייסא פת היא"[3]) ואין דרכה להאכל עם הפת לענין ברכה כבר פירשנו בע' דבר (א'). בפ' אלו נערות בגמ' דסמוך האונס (כתובו' ל"ט:) כי נהמא אקושי בחינכי. פי' הבולע פת יבשה וכואב לו בית הבליעה וכשבולע פוצעתו. *[אחי"ה המלה פרסי' היא ואינה בירושלמי כי אם בש"ס בבלי חוץ מקומו' הנ"ל עוד ברכו' י"ב סע"א תמרי ונהמא וע"ש כמה פעמים נהמא, ושם ל"ה סע"ב נהמא מסעד סעיד שמוחי לא משמח שם ל"ז: נהמא דהנדיקא עיי"ע הנדיקא וע' טרתא. ובכ"י ש"ס לדף מ"ב: הרבה פעמי' נהמא ובדפוסי' לחמא. שבת ק"מ: מ"ק כ"ח. נהמא דשערי, ושם לא תיכלון נהמא באפי גברייכו ע"ש פירש"י. ב"מ קי"ג: מאן דאכיל נהמא ולא מסגי ארבעה גרמידי, פסחי' מ'. נהמא דעיפושא. עירובי' כ"ט סע"ב עיי"ע טבהק, חולי' ס': בעינא דאיצבית ליה נהמא לאלהיכו ובע' צבת ב' גרס רבינו לחמא. תמיד ל"ב סע"א אייתו לי נהמא אייתו ליה נהמא דדהבא וכו', סנהד' ק"ט: לא יהבו ליה נהמא, כתובו' י' סע"ב מקמי נהמא .. לבתר נהמא. ילק' אסתר תתרנ"ו טולמא דנהמא עיי"ע טלם (חו"ד ל"ד:) וש"נ ירו' סנהד' ספ"ב ד"כ סע"ג מנהם טלמא צ"ל מנחם טלמ'א כדאי' בקהל"ר ר"פ ברבות. ובהשאילה תשמיש המטה כמו לחם בל"מ נדה י"ז. עיי"ע פקל ב' — ודע כי הה"א במלת נחמא ובסמיכות נַהְם (לפי גי' היפה מציון ב"ק צ"ז. עיין לעיל) משתמש הברה ארוכה לעומת מלה פרסית نان ובלי צענד — פאצענד لاما נראה שהוא מל"ס לחמא פי' פת ולפי זה אולי נהמא הוא לאמא הנ"ל] —

* נהפכנותא (מפעל הָפַךְ בל"ס מהפכנותא Verkehrtheit) תרג' משיבת פתאים (משלי א', ל"ב) דנהפכנותא דשכרי ובפשיט' מהפכנותא.

* נָהַק (מל"מ (איוב ו', ה') ענין געית החמור wild schreien) ריש שהש"ר וריש קהל"ר חמור נוהק והוא יודע מה נוהק, ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד וירו' שקלי' רפ"ה דמ"ח רע"ד שריית מנהקה, והשם בתרג' ירו' א' לבראשית ל' ט"ז קל נהיקיא דחמרא.

נָהַר (מל"מ וכן בל"ס נְהַר leuchten, hell sein בל"ע نور leuchtend ועוד עיין בפנים) בגמ' דפ"ק דתעניות (י'.) חשוך ענני סגיאין[4]) מוהי נהור ענני זעירין[5]) מוהי. בס"ג דפ' חבית (שבת קמ"ז:) תנא לא ר' נהוראי שמו אלא ר' נחמיה שמו ואמרי לה ר' אלעזר בן ערך שמו ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה — הכא תרגימו נהריתא (ב"מ ע"ח:)[6]) כבר פירשנו בע' ברק. *[אחי"ה ושם פי' רבינו שעיניה יפים ואינה רואה וכו' וא"כ הוא בל' נקיה כמו סגי נהור עיין מ"ש (בח"ב, קצ"ט:) וכן משתמש לשון מאור ומפתחא עיי' ערכם. וכנ"ה סגי נהור ברכו' נ"ח. סגיא נהורא ירו' כתובו' פי"א דל"ד: ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: ויק"ר פל"ד וירו' פיאה ספ"ח דכ"א: ושם ג"כ הקבוץ סגיא נְהוֹרַיָּא וכ"ה שם ספ"ה די"ט. כלומ' מרבה המאור. וכן ענין נהורא (בל"ס נַהְרָא) מאור עינים Augenlicht ב"ק פ"ג סע"ב דילמא נהורא שקיל מיניה נהורא אטר

---

[1]) כ"ה נכון מאוד וכ"ה בכ"י ש"ס ב"ק וכ"ה בכ"י ש"ס ב"מ ס"ד: ובנימוקי יוסף דפ' קושטי' ובנו"ג בשני המקומו' נהום ובגיטי' י"ב. דנהום. [2]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע לי' ובנו"ג שם להמא בלחמא. [3]) הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילני. [4]) ועיי"ע סג ד'. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס סגיאין. [6]) וכ"ה בע' ברק וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג נהוריתא ובל"ס נְהִירוּתָא.

רחמנא נשקול מיניה. קידושי' כ"ד: נהורא בריא . . נהורא כחישא. ועוד ענינו רק מאור פסחי' ב'. ז': ח'. הוריו' י"ב. איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד כותאי. והקבוץ ברכות נ"ב: בי"ש סברי חדא נהורא איכא בנורא ובי"ה סברי טובא נְהוֹרֵי איכא בנורא והושאל לאב ולאם פסיקת' רבתי פכ"א כבד כנגד יהי מאורות וכו' תרין נְהוֹרִין אביך ואמך הוי זהיר ביקריהון. ותרג' מאור, מאורות: נהורא, נהורין עיי' לבראשית א', ג' והלאה ושם י"ד, ט"ו, ט"ז — והפעל בקל תעני' הנ"ל, פסיקת' דר"כ קכ"ג. מרי ינהור דינא קדמך. באפעל ירו' יומ' רפ"ג ד"מ: ירו' ר"ה רפ"ב דנ"ז ע"ד אנהר מנהרא. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד דהוה עליל לעזרה והיא מנהרא עאל ואנהרת. ב"ב נ"ג: ואנהרינהו עינין ממתניתא. סוט' ו'. אנהר עיינין ממתניתין, שהש"ר פ' ראשו הות (אוריתא) מנהרא לי. קהל"ר פ' ראה זה: אורייתא היא דמנהרא אפיי. שבת הנ"ל עירובי' י"ג: מנהיר עיני חכמים בהלכה עיי"ע נהוראי. בינוני פעיל וגם במקום התואר נְהִיר, נהירא בל"ס פי' בהיר ועוד הצהיל פנים leuchtend, erleuchtet, hell, heiter[1] ברכות נ"ח: עיי"ע הבא אח"ז ולרוב בקשור אפים עיין ויק"ר פי"ט נהיר באפי עיי"ע אימטין (ח"א, קט"ז:), ירו' שבת רפ"ח די"א. ירו' פסחי' פ"י דל"ז ע"ג אפוי נהירין, וכ"ה ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג וקהל"ר פ' ראה זה — והושאל למשיח איכ"ר ס"פ על אלה: נהירא שמו שנא' (דניאל ב', כ"ב) ונהורא עמיה שרא (נהרא) [צ"ל נהירא] כתיב ועיי' ב"ר רפ"א ונהורא עמיה שרא זה מלך המשיח — והשם נַהִירוּ דניאל ה', י"א. י"ד — [Erleuchtung, Einsicht

* נְהוֹרַאי (מע' הקודם שם תואר הכבוד א') לתנאי ב') לאמורא ג') לאשה) שבת קמ"ז: לא ר' נהוראי שמו אלא ר' נחמיה שמו וכו' עיי"ע הקודם, וכ"ה בעירו' י"ג: אבל במאמר הקודם שם כפי הנראה עיקר הגי' כגי' כ"י ש"ם וז"ל תנא לא ר"מ שמו אלא ר' מיישא שמו ולמה נקרא שמו ר"מ שהיה מאיר פני הכמים (ובדפוסי' שהוא מאיר עיני חכמים) בהלכה והגי' ר' מיישא היא הנכונה עיין יוחסין השלם 43 וראיותיו צודקות הנה ועוד עיין סד"ה ריש אות נו"ן (צד קל"ט: בדפי' ווארשא). אבל בסד"ה שם היטב מתמיה על החלטת רש"י ויוחסין כי ר' נהוראי הוא ר' נחמיה כפי משמעות לשון הגמ' והביא ציונים כי ר' נהוראי ור' נחמיה פליגי אהדדי ע"ש ואני באתי להוסיף כי בקצת מקומות נראה כי ר' נהוראי הוא ר"מ עיי' תוספת' שבת ספ"ז (ח') וכן היה ר' יוסי אומר וכו' ר' נהוראי אומר וכו', תוספת' סוט' פ"ג ר' יוסי אומ' וכו' ר' נהוראי אומר וכו' ברכות נ"ג סע"ב נזיר ס"ו: ר' יוסי אומ' וכו' א"ל ר' נהוראי וכו' הרי שר' נהוראי הוא ר"מ כי בעל פלוגתיה ר' יוסי הוא וא"כ זו ראיה לדעת הרמב"ם (הובא בסד"ה) כי ר"מ הוא ר' נהוראי. ובהיפך יש ראיה כי ר' נהוראי הוא ר' נחמיה חוץ מציון משבת ועירו' הנ"ל ממה דאי' בתוספת' סנהד' רפ"ד ר' יהודה אומ' וכו' ר' נהוראי אומר וכו' וידוע הוא כי בעל פלוגתיה דר' נחמי' הוא ר' יהודה ובאמת בכ"י א"פ ובב"נ בברכות נ"ג סע"ב אי' הגי' ואמר לו ר"נ (= ר' נהמיה) במקום ר' נהוראי לכן נ"ל כי ר' נהוראי אינו שם עצם כי אם שם תואר הכבוד עפ"י מה שאמרו שהיה מנהיר (או מאיר) עיני חכמים בהלכה וידוע כי גם מאיר הוא תואר הכבוד כי עיקר שמו היה ר' מיישא ב') שם אמורא חולי' נ"ה סע"ב ר' נהוראי משמיה דשמואל. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. נהוראי בר שיניא אמר וכו'. ב"ר ס"פ צ"א ר' חנינא ור' מרינוס תרויהון אמרין בשם אבא נהוראי. ירו' ברכות פ"ג וסע"ב א"ר אחא בשם ר' יוסי ביר' נהורא ובירו' סוכ' דנ"ג ע"ד ר' יוסי בן נהוריי, ירו' יבמות פ"א ד"ג. ר' סימון בש"ר יוסי בשם נהוריי מזה מוכח כי היה אמורא ולא תנא כדעת התוספו' ב"מ מ"א: סד"ה קרנא וע"ש רש"י ריש העמוד ד"ה ואני אומר. ג') ירו' ברכות פ"ג ד"ו סע"א נהוראי אחתיה דר' יהודה נשיאה עיי"ע יהודיניי (ח"ד, קי"ד.) וכן נקרא שם העצם לנקבה בל"ר Lucia על שם lux והפעל luceo ענין מאור וכן אחת משבע עולמתא דאסתר נְהוֹרִיתָא עיין תרג' אסתר ב', ט'.

נָהָר (מל"מ Fluss, Strom) בפ"ק דחולין בגמ' מתוך הטבעת (חולי' י"ח:) נהרא ונהרא פשטיה פי' לפי שרב נחמן היה בנהרדעא ורב יוסף בפום בדיתא וכך אמר לו רב יוסף בני נהר נהר ומה ומה שנפשט בו ומה שנהגו בו שם נהגו בו היתר וכאן נהגו בו איסור[2]. נהר פקוד כבר

---

[1]) ואולי מזה גם ל"מ ישעי' ס', ה'; תהלים ל"ד, ו'. [2]) וגי' בני לוי לפנינו בחולי' י"ח: ונ"ז. אבל כן מוכח מפי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנגי' דף ר"צ סע"ב ורצ"א רע"א) וז"ל ברי נהרא נהרא ופשטיה לשון גשר בלומי' כשם שכל נהר יש לו גשר שלו לבדו כך כל המקומות אין להן דעת אחת אלא אילו יש להם דעת אחת ובמקום אחר דעת שלהם ע"ב ועוד עיי' פירש"י בשני מקומות הנ"ל ועיי' רשד"ם או"ח סי' כ"ו הובא בפחד יצחק ע' מנהג מבטל הלכה.

פירשנו בע' מ ה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס מח. ודע כי בע' מה הביא רבינו כתובו' כ"ז: ובכורו' ל"ו. ובשני מקומו' אי' בש"ס נהר פקוד אבל בדפ"ע וגם בכ"י ערוך אשר ת"י לא הביא רבינו מאומה מנהר פקוד וחבל על דאבדן ולא משתכחין בערוך. ועוד עיי"ע הבא אח"ז — גיטי' ס': בני נהרא. ושם: נהרא כפשטיה ליזיל ועוד עיי"ע בר שניא. והקבוץ נְהָרוֹת ברכו' נ"ה סע"א. נהרין ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג עיי"ע יד (ח"ד, ק"י סע"א) — ובצרוף שמות המקומות עיי"ע הבא אח"ז] —

נָהָר (= נהר אבא אולי Nahraban על יד טיגרים) בס"ג דפ' ר"א אומ' תולין (שבת ק"מ:) ניזבון מכיתנא [1] דנהר אבא. פי' „שם מקום". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ואולי הוא מקום הנ"ל קרוב לעיר Vasit עיין וויעזנער שאליען למס' שבת 255 — ובצרוף נהר אי' הרבה שמות פרטיים עיין באלה מקומות ברכות מ"ב: נהר אנק כפי גי' הכ"י ש"ס ובה"ג ובנו"ג נהר דנק וכבר פירשתי בע' דנק (ח"ב, צ"ח:) ע"ש ואיננו Narraga כדעת ה' וויעזנער (שאליען לברכו' 94) כי זה הנהר אחד הוא עם Naharra עיין מאננערט ח"ה, 283. נהרביל בחולי' פ"ז: רב (אסי) [צ"ל יוסי] [2]. מנהרביל אומר. ושם קל"ו. אמר ר' יוסי מנהרביל ופי' רגמ"ה ורש"י שם מקום והוא לפע"ד נהרבלא עיי"ע נהרבלאי שפי' רצ"ג שם מקום. והוא אולי נהר הנקרא Belis, Belias (מאננערט ח"ה 209. 208) בצפונה של מספוטמיא ועל שם הנהר נקרא המקום נהרביל [3]. נהר בורצנין מ"ק ד' סע"ב כפי גי' רבינו בע' קדח א' ע"ש ובפי' ר"ח נהר ביצין וצ"ל ברצין ובב"מ כ"ד: בירן ובכ"י ש"ס בורן בכולם ט"ס ועיקר כגי' רבינו ופירשתיו בע' בורצנין (ח"ב קצ"ט) ע"ש. נהר גיזא, נהר גמדא סוכ' י"ח. ע"ז ל"ט. כבר פי' בע' אֵיתָן (ח"א, של"ד) וש"נ נהר איתן. נהר ואני (יואני) קידושי' ע"א: ב"ר פסט"ז כפי גי' אמיתי' של רבינו (ע' ואני) ובירו' יבמות פ"א ד"ג רע"ב נהר וואניי הוא נהרואן וכבר פי' בע' ואני (ח"ג, רנ"ג) וש"נ נהר גנזק (עיי"ע גזק) נהר זרוק. נהר זופתי עירובי' ס"ד. כבר פי' בע' זיפתי (ח"ג, ש"ב.) וש"נ שינויי הנוסחאות. נהר מלכא שבת ק"ח. גיטי' ע"ג. וזולתו הוא Naarmalcha אצל פליניאוס regium flumen ובספרים היונים Βασίλειος ποταμός עיין מאננערט שם 251 תוצאות זה הנהר הנה מפרת והלך בדרומית מזרחית לטיגרים. והחלק שהלך לאפמיא נקרא נהר מלכא סבא ב"מ ק"ו: עי' מ"ש ה' נייבויער 341. נהר פניא גיטי' ס"ה סע"ב אולי הוא ט"ס במקום נהר פפא יומ' ע"ז: תעני' כ"ד: נהר פפיאתא עירו' פ"ב: עיי"ע גד (ח"ב רל"ט). נהר פקוד ביצ' כ"ט. כתובות כ"ז: בכורות ל"ו. חולי' קכ"ז. ירו' סנהד' פ"א די"ט. תמיד בדל"ת ואולי צ"ל ברי"ש פקור והוא Pa-koria של פטלמיאום (מאננערט 241, נייבויער 365)] —

נהר (מע' נהר א' wissen, sich erinnern, d. h. klar werden im Gedächtniss) בס"ג דשבת (קנ"ו.) נהיר וחכים. פי' זכרן וחכם. בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א:) נהירנא כד הוו קיימין ד' סאין בסלע. באלו טרפות בגמ' דרוסת הזאב (חולי' נ"ד.) נהירת ליה. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (שם צ"ג.) נהירנא כד הוו מארין [4] בבי מדרשא בהמה בחייה פרוקי מפרקא. בפ' הרואה בגמ' על הזיקין (ברכות נ"ח:) נהירין לי שבילי דרקיעא. פי' יודע אני דרכי הכוכבים ברקיע כמו שאני יודע נתיבות מדינתי. בב"ר פרשת ל"ד (ל"ג) ותנח התיבה: ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא (קהלי ט', ט"ו) אמר הקב"ה אין לית אתון מנהרין ליה אנא מנהר ליה ויזכר אלהים את נח (בראשית ח', א'). *[אחי"ה והוא אפעל וכ"ה בירו' קידושי' פ"א דס"א. אנהר ונפיק ליה מן דימוסיא. ולרוב בבינוני פעיל ירו' מגיל' פ"א דס"ד. נהיר את כד וכו'. ירו' כתובו' פ"ה ד"ל. נהיר דהויתון אמרין וכו' ובירו' ערלה ספ"ג דס"ג ע"ג נהור אתית אמר צ"ל נהיראית אמר וכו'. ירו' נזיר ספ"ה דנ"ד: נהירין הוינן וכו' והרבה פעמים נהירנא בב"ב צ"א: תעני' י"ט:] —

* נְהַר (מל"ע יְאֹר חצב בור graben, tief aushauen) שהש"ר פ' הנך יפה רעיתי ופי' כמגדל דרש שגלשו מהר גלעד: טורא דאיתנהרתון מן גווה פי' שחצבתם ממנו וכעין הביטו אל צור חצבתם וגו' (ישעי' נ"א, א').

נְהַרְבְּלָאֵי (פי' חכם על שם מקומו נְהַרְבִּיל עיי"ע נהר ג') בס"ג דפ"ק דסנהדר' (י"ז:) נהרבלאי מתנו רמי בר ברוכי. *[אחי"ה במבוא

---

[1]) בנו"ג דזבין כיתוניתא לזובין. [2]) וכ"ה יוסף בפי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנגיילוקי' דף ש"כ ע"ב). [3]) ולא נהר בול כדעת ה' נייבויער גיאגראפיא 395. [4]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע אמרין ובנו"ג דהכי הוו אמרי.

ח״א XVIII העירותי כבר על פי׳ רצ״ג שעל פיו נגרר רבינו אבל כעת הוברר לי כי גם ר״ח גרס כן בסנה׳ וז״ל נהרבלאי מתני רמי בר ברוכי ע״כ ובלי ספק אודות הגי׳ ברוכי הביא רבינו זה הציון והוא כגי׳ כ״י ש״ס וכגי׳ כ״י רש״י בביצ׳ ח׳: ובנו״ג ברבי ויתר השנויים עיי״ע ברוכי וד״ס לסנה׳ וביצ׳ הנ״ל. ובביצ׳ אי׳ רק נהרבלאי אמרי וכ״ה בכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח שם (בש״ס ווילנא) וצדקו דברי רצ״ג (במבוא הנ״ל) כי שם מקום אחד ושמו נרביל ע״כ ובכ״י ה״ב כאן גרס באמצע הע׳ לנכון „נהרבילאי" פי׳ מי שהוא ממקום נהרביל כדא׳ ר׳ יוסי מנהרביל עיי״ע נהר ג׳. וכה״ג נהרבילאי בברכו׳ נ׳ רע״א כפי גי׳ הכ״י ש״ס ובנו״ג בלי יו״ד אחר הבי״ת. ובדפ״ר (אשר שם לי׳ (בר) ברוכי) כתב בשתי תיבות נהר בלאי וצ״ל בתיבה אחת] —

נְהַרְדְּעָא (עיר בבבל ששמה (Naarda (Narraga) אמוראי דנהרדעא רב המא (סנה׳ י״ז:).
*[אחי״ה וכה״ג בפי׳ ר״ח לסנה׳ ובנו״ג נהרדע׳ בקו על הע׳ ופשטו בקצת דפוסי׳ נהרדעי וביוחסי׳ השלם (168) הגי׳ נהרדעי אמרי הוא רב חמא מנהרדעא ובה״ג סוף ה׳ נחלות הנוסח אמראי (אולי צ״ל אמרי) בנהרדעי. ב״מ ק״ד: ב״ב ע׳: אמרי נהרדעי והוא קטוע מן נְהַרְדְּעָאֵי וכ״ה באמת בכ״י ש״ס לב״מ שם ולרוב נשמט העי״ן עיי׳ שבת קל״ג: מ״ק כ״ז סע״ב ב״מ ל״ו רע״ב שבועות ז׳. אמרי נהרדעי מ״ק י״ט: נהרדעי אמרי והיחיד ירו׳ פסחי׳ פ״ה דל״ב. את נְהַרְדָּעַאי ודר בדרום. והמקום נקרא נהרדעא ברכות י״ב. פסחי׳ נ״ו. ושם דר והורה שמואל עיין ברכות נ״ח: עיי״ע נהר ב׳ ומשם היה רב זביד מנהרדעא שאינו רב זביד סתם עיין רש״י קידושי׳ ע״ב: ועיין ב״מ ע״ג: מ״ק כ״ז: ב״ק ט״ז. ע״א: יבמות י״ח: מ״ח: סנהד׳ ס״ט: ערכי׳ ו׳. וכן היה רב חמא מנהרדעא עיין ב״ב ז׳ רע״ב נהרדעי לטעמייהו ע״ש רש״י ותוספ׳ ובכ״י רגמ״ה כתב וז״ל רב נחמן ושמואל ורב חמא (מנהרדעי) [צ״ל מנהרדעא]. והרבה לספר מזו העיר Νεαρδά בן מתתיהו על המלחמו׳ י״ח ט׳, א׳ ויש להבדילה מן נהרדעא בתרג׳ ירו׳ א׳ לדברי׳ ב׳, כ״ו] —

* **נו** (?) ירו׳ נזיר ספ״ג דנ״ב ע״ד היי די נו וכו׳ בט״ס תחת היידנו, היידינו וכ״ה לנכון בירו׳ סנהד׳ פ״ה דכ״ב ע״ד עיי״ע דין (ח״ג צ״ב) וש״נ ועיי״ע היידא (שם ר׳) ירו׳ כלאי׳ ספ״ט דל״ב סע״ד ההן נו נשוך (ג׳ פעמים) ובר״ש סוף כלאי׳ הגירס׳ ההן בו ולפע״ד גם זה ט״ס וצ״ל הָהנו עיי״ע ההן (ח״ג, קי״ב.).

נָו (= נָוֶה פי׳ כמו נָאֶה (schön, angenehm בפ״ג בערכין (י״ג:) אחד שהעריך את הנוה שבישראל [1] ואת הכאור [2]) שבישראל נותן נ׳ סלעים. בפ׳ ר׳ אליעזר פ״ט בנדרים (ס״ו.) בנות ישראל נוות הן אלא שעניות מנוולתן. ס״א נאות. *[אחי״ה וכס״א אי׳ בנוסחאות ובהיפך בירו׳ נזיר פ״א מ״א אהא נאוה ובמשנה שבבבלי ובמשניות נוה והפעל ממנו בפיעל ובנפעל ירו׳ פיאה פ״א דט״ו: (דרש ואנוהו) וכי אפשר לו לאדם לְנַוּוֹת את בוראו אלא אֶנָּוֶה לפניו במצות (ועיי״ע נָאֶה). נתפעל סוט׳ פ״א מ״ח במשנ׳ דירו׳ ושם בגמ׳ פ״א ד״ז: אבשלום נתנווה בשערו ובמשניות ובמשנ׳ דבבלי נתגאה — והשם נוֹי (תחת נְאוֹ) פי׳ יופי עיי׳ ע״ז פ״ג מ״ד, עדיו׳ פ״ב מ״ט ירו׳ קידוש׳ פ״א דס״א. ויק״ר פכ״ו ירו׳ יבמות רפ״א ד״ב: ירו׳ כתובו׳ ספ״ז דל״א ע״ד ב״ר פי״ז, פמ״ה אסת״ר פ׳ בשנת שלש. פסיק׳ רב׳ פל״א. ובכנויים זבחי׳ נ״ד: עיי״ע ניות וש״נ. ירו׳ מעש׳ שני ספ״ג דנ״א: לנוייה של חצר, שהש״ר פ׳ שני שדיך לנויה של אשה, ב״ר פי״ב עיי״ע ביב] —

* **נָוֶה** (מל״ם ענין דירה (Wohnung כתובו׳ פי״ג מ״ט עיי״ע בדק (ח״ב, כ״א). ב״ר ספ״ג כשם שהנוה הרעה בודק כך הנוה היפה בודק, ועיי׳ ירו׳ כתובו׳ ס״פ י״ג דל״ו: ב״ר רפס״ד עיי״ע נִיוֶה וממנו הפעל ינוה סוט׳ ט׳. ב״ב צ״ח. עיי״ע יהיר.

* **נָוֶה**, **נְוֶוה**, **נָוֵי**, **נוהי** (שם מקום) ויק״ר פכ״ג חלמיש לנוה, רות רב׳ פ׳ ותאמר לה: ר׳ שילה דנווה קהל״ר פ׳ ויותר (ר׳ שאול) [ר׳ שילה] דנווה ובויק״ר פל״ד דנוהא וצ״ל דנוה וכ״ה בירו׳ שבת פ״ב ד״ה. ר׳ שילא דנוה. ירו׳ סנהד׳ פ״ג דכ״א: רבנן דנוה. ובשבת ל׳. ר׳ תנחום דמן נוי ובכ״י ש״ס מן ננוה ואולי צ״ל מן נוה ובענין עיי׳ מ״ש ה׳ נייבויער 245 Navi, Nova ואולי אחד הוא עם נואי, ניוי של גי׳ כ״י תוספת׳ שביעי׳ פ״ד: עיירות המותרות בתחום נואי (ובכ״י ו״ו ניוי) ובנו״ג בט״ס גיתו ויותר משובש בירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ד בתחום נכי.

* **נָוֵיי** (Dattelkerne) זה עיקר הגי׳ ורבינו הביאו בע׳ נזיי כגי׳ הספרים שאינם מדוייקים עיי״ע נזיי ומ״ש.

[1]) בנו״ג את הנאה. [2]) כ״ה בדפ״ר ובנו״ג כעור וכ״ה בדפ״ע אבל הנכון בגי׳ דפ״ר ועיי״ע כאור.

* נוז עיי"ע נז.

* נוֹחַ עיי"ע נח.

* נוח (לפע"ד מל"פ نيز בלי הוצואריש ניג פי' עוד, גם (ferner, auch אסתר ט', י"ח ונוח בחמשה עשר בו קשה הבנה הוא לפרשו מל' מנוחה ועניננו עוד, גם ומל"פ הנ"ל ואולי בזה הענין גם בפסוק ט"ז ועמד על נפשם ונוח מאיביהם פי' עמדו נגד שונאיהם לשמירת נפשם ועוד עמֹד מאיביהם פי' היה להם קיום מאיביהם.

* נוט (נרדף עם מוט = נוד ענין הסרה ממקומו בהפעיל (fortbringen תר"י א' לויק' כ"ו, ו'; לדברים כ"ח, כ"ו תרג' ואין מחריד: ולית דמָנִיט (אונק' דמניד) ורבינו הביאו ללא נכון בע' מנט.

נווט (= נַוְוטִי כמו נְבָטִי Nabatäer) בב"ר ברייש וירא אליו (פמ"ח) אחד נדמה לו בדמות סרקי ואחד[1]) בדמות נווטי פי' שם מקום ואחד בדמות ערבי. — (א"ב פי' נבטי איש מארץ נבט) *[אחי"ה והדין עם ר"ב עיי"ע נבט וש"נ במקום נבטייה בירו' שביעי' רפ"ו וירו' קידושי' ספ"א ג' הב"ר ספמ"ד נְוָטַיָּה תרג' של הקדמוני (בראשית ט"ו, י"ט) ועוד עיי"ע נוותי.

נַוְוטִי (מל"י ורו' ναύτης nauta, וממנו ל"ע نوتى (Steuermann, Schiffer מד' קהלת פ' עת לבקש: שמע קלהון דנַוְוטַיָּא פי' בל"ר ורומי מלח וספן. *[אחי"ה וציון מב"ר ספי"ב עיי"ע הגן האחרון (ח"ג ק"פ:) ושם פירשתיו. והתאר ממנו ναυτικός וכן העתיקו ע' זקנים מלחים (יונ' א', ה') ואניה (מ"א ט', כ"ז) ומזה הבין ר"ב נווסין בב"ר פט"ז אבל עיי"ע ומ"ש] —

* נוֹטִי נוֹטוֹמִי (פי' בל"ר merke, nota notamen (als Zeichen ירו' מעש' שני פ"א דנ"ג ע"ג ריב"א בעי נ ט מ א ו בגבולין לא יפדו שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים א"ר יונה והן נוטי נוטומי פי' דע לך כסימן מפעל notare בצווי ומל"ר אמצ' notamen סימן או י"ל שתי מלות רומיות אמצעיות הנה notio notina פי' זה (היינו נטמאו) סימן מובהק הוא וכחר ר' יונ' לשון ערומים נופל על לשון נטמאו.

נְוַל (נרדף עם נבל או מל"ס נְוַל מוכה בחלי plagen, mit Krankheit behaften והושאל למכוער hässlich בפיעל נִוֵּל hässlich machen) שעניות מנוולתן (נדרי' ס"ו.)[2]). בס"ג דסוט' (מ"ז:) מלכותא אזלא ונוולא[3]). בפ"ק בתעניות (ו':) טובא שתא[4]) דטבת מנוולתא[5]) כלומ' „בעת שיהו בני אדם מטונפין ברגליהן ובגדיהן בטיט בזה[6]) טובת[7]) השנה"[8]). — (א"ב בדניאל (ב', ה') ובתיכון נְוָלִי יתשמון) *[אחי"ה ועוד הפעם בדניאל (ג', כ"ט) נולי ובעז' (ו', י"א) נְוָלוּ ועיין המפרשי' לדניאל ב', ה' (ופי' פני משה לירו' ב"ב שבעי' הבא אח"ז) ולפע"ד נוול בדרז"ל נאצל מל"ס הנ"ל פי' נגוע מכה ומשחת מאיש מראהו. והרבה בפיעל ובפַעל ב"ב קנ"ד סע"א ורע"ב אי אתם רשאים לנוולו. סוט' ח': נַוּוְלֵי מנוויל לה. בינוני פעול סוכ' נ"ב רע"ב קידושי' ל': (בני) אם פגע בך מנוול זה וכו', ירו' פסחים פ"ו דל"ג. מזבח מנוול, שהש"ר פ' לסוסתי אין לך מנוול ומשוקץ וכו', הקבוץ ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג שלא יכנסו לרגל מְנוּוָלִין והיחיד בל"נ נזיר כ"ח. תוספ' שם פ"ג אשה מְנוּוֶלֶת. תוספת' סוט' פ"ב בדוקה ומנוולת. באתפעל ב"ב ח': מִיַּנַּוֵּל, שם קנ"ד: לִיַנַּוֵּל, חולי' י"א: מינוול, נינווליה. השם נדרי פ'. אית לה ניוולא, לניוול לא חיישינן, ניוול דחד יומא לא שמיה ניוול. סנהד' נ"ב: ניוול הוא לו, יבמו' מ"ח סע"א מה להלן ניוול אף כאן ניוול ועיין ספרי תצא פ' רי"ב מה עשיה האמורה בראש ניוול אף העשייה האמורה בצפרנים ניוול עיי"ע עש ב'. נזיר כ"ח. כיון דאית לה ניוול, תוספת' סוט' פ"ב אלא שניקללה ניוולה, ירו' סוט' פ"ג די"ח סע"ד פורע לה תחת ניוולה, ושם די"ט: איש ע"י שאין ניוולו מרובה . . אבל אשה שניוולה מרובה וכו', ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד עיי"ע נבל ד' ונרדף עם נול — מכל בנות עירי (איכ' ג', נ"א) תרג' ונוול בנתא דירשלם קרתי] —

נְוַל (בל"ס נְוַל פי' טוה spinnen והשם נַוְולָא טויה Gespinnst ועוד עיי' בפנים) בר"ג דפ' השולח גט (גיטי' ל"ד.) אזל שליח אשכחה דיתבה ונוולה[9]). פי' אורגת. בפ' השותפין בגמ' ולא את הטרקלי' (ב"ב י"ג:) וחדא נוולא בסתרקי. *[אחי"ה וכ"ה ביסתרקי בכ"י ש"ס א"פ ושם חדא

---

[1]) בנו"ג עוד נדמה לו. [2]) רבינו לא מראה מקום אחרי שציינו בע' נג. [3]) בתוספתי סוטי פי"ד בכ"י אירפי כל המלכות כולה ואזלה ונולה ובכ"י בי ובדפוסיי ונבלה. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג לשתא. [5]) בפי' ר"ח בש"ס ווילני בט"ס מטולתא וצ"ל מנוולתא. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפי פיזי והלאה עוד: החודש ולי' בפי' ר"ח. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח ובשדפ"ע טובה. [8]) הועתק מפי' ר"ח. [9]) בנו"ג דהות יתבא ונגולא.

עבדא ביסתרקי ובכ"י מ' וחדא הוה ידעא למעבד ביסתרקי וגי' ביסתרקי אי' ג"כ בפי' רגמ"ה כ"י. ובנו"ג וחדא ידעא פילכא ונוולא. ובע' פלך א' אי' שתי גירסאות ע"ש, וכ"ה ברש"י בשתי גירסאות ע"ש ובדפ' פיז' בגמ' ורש"י וטולא ובריו"ף כ"י וטוולי וט"ס הוא (ד"ס ב"ב צד ל':) ובהיפך במקום טולא הדפיסו נוולא במעילי' י"ח. עיי"ע טל ב' ומ"ש כח"ה, ל"ב. הערה 3. סנהד' צ"ה סע"א דהות נוולא. אבל בכל דפוסי' הישנים בגמ' וברש"י נוזלא וצ"ל עזלא ובאמת בכ"י פ' וקא עזלא וכ"ה בע"י ובאה"ת קא מעזלא עיי' ד"ס לסנה' צד קל"ז: ולמ"ש בעל ד"ס כי נוול היינו ארג יש להביא ראיה כי קפדתי כארג חיי (ישעי' ל"ח, י"ב) תרג' אתקפדו (כגול) [צ"ל כנול] גרדאין חיי וכ"ה בפשיט' איך נולא. וכן ענין בירו' ב"ב רפ"ב די"ג: אילין ציפוראי ממחין אילין לאילין מסמריה דנְוָולַיָה הורי ר' אבימי בר טובי מיתן חד נוול בין כותל לכותל פי' מסמריה דנווליה כמו מסמר הגרדי (כלים פ"כ מ"ד) מסמרות האורגים תואר מן נוול. והשם נוול [1]) בל"ע نول קנה אורגים Weber-joch וכ"ה בעמת"ל ללעווי ופני משה טעה לפרש מל' נולי בדניאל ופי' אשפה] —

נוולא (פי' הוא, היא er, sie; der, die andere עיין בפנים) בפ' איזהו נשך בגמ' הלוהו על שדה (ב"מ ס"ז.) אמר ליה [2]) את ונוולא אחי פי' אתה והקונה בעלת המעות שאני שלוחה קריבות אחוה ביניכם אם תביא לה המעות תחזירנה לך. *[אחי"ה וז"ל רש"י אתה ונוולא אחי אתה והיא קרובים אתם ותתרצו ביניכם ונוולא לשון ארמי בין בזכר בין בנקבה כשרוצה לומר אתה והוא או אתה והיא כך ראיתי בתשובת הגאונים ואני אומר שזה שמה ע"כ [3]) וכתב הגאון שי"ר בתולדות ר"נ (בכ"ע תק"ץ צד 67) וז"ל והנה מ"ש (רש"י) לשון ארמי בלי ספק כיון לל"פ שקוראים הגאונים עפ"י רוב ללשון נכרים ארמית ונראה שרבינו נתן דסתם לשונו אתה והקונה בעלת המעות מפרש כפירש"י ולא כגאונים שא"כ היה כותב כפירוש לשון ארמי או פרסי הוא וכדרכו ע"כ ואין נראה לי כי אדרבה רבינו פי' כפי הענין כפי' הגאונים כלומ' אתה והיא רק רבינו לפרש הענין כתב אתה והקונה בעלת המעות שאני שְׁלוּחָהּ אבל בגוף הענין כנים דברי הג' שי"ר ודאי שלא ראה רבינו תשובת הגאונים בזה הדבר ותשובה זו הביא שט"מ בב"מ ס"ז בשם תשובת ר' צמח בר פלטוי גאון והדפסתיה במבוא (ח"א, XX והלאה ע"ש) וכן הביאה בעל סד"ה ע' נוולא בשם ספר אסיפת זקנים (והיינו שטה מקובצת) ע"ש ושם ובשט"מ אי' בזה"ל וששאלת מה פי' את ונוולא אחי (אמר לה) [צ"ל אמר ליה] (קרוב הוא) [צ"ל קרובה היא] שלך את ונוולא את והוא וכו' ע"ש המקומות שהביא רב צמח גאון דאי' עוד מלת נוולא אבל כבר העירותי (במבוא הנ"ל) כי לפנינו בנדה כ"ה: אי' אנא והוא' ובגיטי' ס"ח: בלחודיה במקום נוולא. וגם זה מוכיח כי רבינו לא ראה תשובת רצ"ג הנ"ל כי כראותה היה מציין המלה מנדה וגיטי' וגם לא הביאה ביתר הערכים. ובענין גזרת המלה נ"ל כי עיקר הגי' בוי"ו אחד כדאי' בכ"י ש"ס בב"מ ובריו"ף ומלת נול הוא בל' אפגנית nûr אחר או אחרת עיי' יוסטי צענדלעקסיקאן שרש anya. ובעל היוחסין (במקום הנ"ל) גרס ניילא [4]). ואולי גם זה נכון כי בלש' צענד פי' nara איש nâiri, אשה ובאחת הלשונות הקרובה לה נאמר במקום nara בלמ"ד nal (יוסטי שם 168) כללא של דבר נולא או ניילא פי' אחר, אחרת או איש ואשה ובהוראת גוף נסתר והיינו הוא, היא] —

* נוֹלָד (נפעל מן ילד וגם בשמוש השם ein Entstandenes, Gewordenes) עיי"ע ילד (ח"ד, קל"ג) וש"נ.

* 1 נוּם (sprechen) עיי"ע נם א'.

* 2 נוּם (schlummern) בפלפל נִמְנֵם עיי"ע נם ב'.

* נוּמִי (Geschwür) עיי"ע נם ד'.

נוּן (בל"ס נון, נוּנָא פי' דג Fisch) בב"ר פ' י"א מה הוית בעית דניתי לך הד נון בי"ב דינרין. תרג' דג נון. *[אחי"ה עיי' תרג' יונ' ב', א'. ב', י"א; והקבוץ תרג' לשמות ז', י"ח. כ"א; לדברים ד', ח'. וכנ"ה בב"ר שם אתיית לי נון וכו', שם ספי"ג וצד חד נון. נדרי' נ"ד סע"ב נו"ן סמ"ך עי"ן נונא סמא לעינים [5]). ע"ז ל"ט. עיי"ע

[1]) ועיי' ג"כ בחרוזים בסוף הערוך באחרית הדבר ושם השתמש רבינו במלה זו ועיי' מ"ש. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע לי. [3]) ובמיוחס לרש"י סביב הרי"ף הרכיב שני ענינים שונים וזה ארכבי אתרי ריכשי. [4]) וככר תמה בעל סד"ה איך הביאו היוחסין בשמות החכמים אבל בכ"ז אפריון נמטייה לבעל היוחסין ששמר לנו הגי' בנדה ובגיטין. [5]) ומזה נראה לי ראיה נוכחת שבעל מחבר ספר טוביה היטב ידע כלל זה ונבין למה רפא רפאל עיני טוביה העוורות על ידי שחיקת מרה הדג עיין ספר טוביה פ"ז ומאמרי במ"ע גייגער ח"י.

שפר ב׳, קברנונא, קרשנונא, ירו׳ נזיר פ״ט דנ״ז ע״ד אילין נוּנַיָּא עיי״ע קמצוּיי — והפעל ממנו עיי״ע נָוּן. — ועוד נקרא נו״ן אות הארבע עשר עיי״ע נ׳. וכן היה שם איש עשיר מעיל׳ י״ט. כלתיה דנון] —

* נון (מפעל ערבי הרשום׳ בע׳ מִתְנַוְּנָה) ענין כחישה ורזון ורבינו הביאו ללא נכון בע׳ מ״ם ע״ש וש״נ. — נוון ט״ס עיי״ע נא, נוא.

נווסין (קבוץ מן נווס בל״י ναός וממנו בל״ס נַוְסָא Tempel ור״ב פי׳ בע״א ע״ש) בב״ר פרש׳ י״ז (ט״ז) בשלשה דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה הזאת[1]) בנווסין ובפניקטין ובלשון. — (א״ב פי׳ בל״י חכמת הנהגת הספינות ובנוסחאות כתוב בנמוסין ובפנקסין וגי׳ בעל הערוך היא עיקר) *[אחי״ה ר״ב כיון לל״י τὸ ναυτικόν והנכון כמו שכתבתי פי׳ בל״י וסו׳ דביר וכן העתיקו ע׳ זקנים דביר (תהלים כ״ח, ב׳), בית (מ״ב י׳, כ״ה), היכל, היכלא (ש״א א׳, ט׳; ג׳, ג׳; ש״ב כ״ב, ז׳;; עזרי ד׳, י״ד; ו׳, ה׳; דניאל ד׳, כ״ו), מעון (ש״א ב׳, ל״ד), אולם (דה״י ב׳ ט״ו, ח׳; כ״ט, ז׳. י״ז), ארמון (ירמי׳ ל׳, י״ח) ובענין פנקיטין (בנו״ג פנקוסין) עיי״ע פנקט] —

* נוֹעַ (כפלפל גֶּעֱנַע עיי״ע נע ב׳.

* נועדן ט״ס עיי״ע נערן.

* נוֹף, נוֹפָא עיי״ע נף א׳ וב׳. ובענין נוף עיר במצרים עיי״ע מנפוה, מרפים.

* נוץ, נוֹצָה עיי״ע נץ.

* נורה, נירה (? מין צמח של גן) תוספת׳ ב״ק פ״ז המערב את הנורה בתלתן וכו׳ כ״ה בדפוסי׳ ובכ״י וויען הנירה ובכ״י אירפורט הגידה ובמכילת משפטי׳ מסכתא דנזיקין ספי״ג את הגררא ובילק׳ משפטי׳ רמז שמ״ג הגירה ואולי הוא עיקר עיי״ע גר ט׳ ושם פי׳ רבינו בפ״א זרע פשתן ובספרא ויקרא פרה כ״ב פרש׳ י״ב ל״י, אולי נורה הנכון והוא בל״ע نور בל״ס נורתא מין צמח הנקרא בל״ר ranunculus בלא״ש Hahnenfuss עיין לעף ספלצ״נ 258 והוא נוריתא של רבינו בע׳ נריתא ע״ש.

* נורי (שם פרטי) אביו של ר׳ יוחנן עיין סד״ה ע׳ ר׳ יוחנן בן נורי וש״נ.

נוורתק (ענין קומקום Becken) ככר פירשנו בע׳ ברנט. *[אחי״ה והוא כס״א טורתוק אשר הגהתי להיות נוורתוק ולפי זה יפה גי׳ כ״י ק״ט דפ״ר וויניצ׳ בשני ווין ומדפ׳ פיז׳ והלאה כויו אחד נורתק ואין זה נרתק ע״ש דא״כ היה רבינו לכללו עם זה הערך וגי׳ שלפנינו באיכ״ר פ׳ טומאתה עיי״ע ברנט וש״נ ומהו נוורתק לא אתפריש לי בל״פ نُرلوز הוא כלי נחשת] —

נְוָותִי[2]) (פי׳ כמו נבטי = נוטי Nabatäer ולפי׳ הערוך גם שם מקום ניות עיי׳ בפנים) בפרק א׳ בשבת בגמ׳ י״ח דברים (י״ז:) אמר[3]) אבימי ניותאה[4]) [כס״ג דפ׳ כל כתבי][5]) (שבת קכ״א סע״ב) והרגו נוותי אחד[6]). פי׳ שם מקום כדכתי׳ (ש״א י״ט, י״ט) בניות ברמה[7]). ובזה הענין נוטי שבראש זה הפרק. *[אחי״ה כיון לע׳ נווט אשר שם פי׳ ג״כ שם מקום והנכון כי אחד הוא עם נווטי בענין נבטי כלומ׳ מארץ נבט וכפי׳ ר״ב ותחת זה נמצאה גם הגי׳ נוותי, נוותאה (או נפתי, נפתאה ירו׳ שבת ספט״ז דט״ו סע״ד) — וכנ״ה ירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד רע״ג, ירו׳ נזיר רפ״א דנ״א. לשון ניוותי ובירו׳ נדרי׳ פ״ח דמ״א רע״א לשון ניותי וצ״ל ניוותי או יותר טוב נוותי. ירו׳ נדרי׳ ספ״א דל״ז, אילין ניוותאי ועיי״ע חסף ב׳ (ח״ג תנ״ח:)] —

* נוֹתָר (מל״מ (ויק׳ י״ט, ו׳) מפעל יתר בנפעל וגם בשמוש השם das Uebriggebliebene des Opferfleisches) והרבה בצרוף עם פגול ירו׳ שבת

---

1) כ״ה בכ״י ובדפ״ר פיז׳ וויניצי׳, ובשדפ״ע נשמט מחמת הצענזור וכונתו על מלכות רומי. 2) כ״ה בכ״י ב״ר ובשאר כ״י ובדפ״ע נוות. 3) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ה״ב וב״ר ובשאר כ״י א׳ והוא אמר ובדפ״ע פשמו בטעות אזל ובדפ״ר חסרי מלת אמר כל עיקר. 4) וכ״ה בכ״י ש״ם א״פ וכ״ה בע״ז ל״ו. נותאה ובכ״י מ׳ בשבת נתוואה וצ״ל נוותאה ובספר מפתח העתיק גיותאה וצ״ל ניותאה עיין ד״ס שבת צד י״ד ובנו״ג סנוותאה. 5) כצ״ל כדמוכח מעי׳ שף י׳ אשר שם הביא רבינו מאמר הקודם מעט ובדפ״ע ובכ״י נשמט הציון בטעות. 6) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ושם ל״י והרגו ובכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד אי׳ ג״כ אהד ועוד שם הוא ויש למחוק וזה הטעה להחי׳ בעער לפשוט הקרי אחד הוא עיין במ״ע פראנקעל ה״ז 360,432 ובלי כל ספק כיון רבינו לשבת קכ״א: ועמד ניותי אחד והרגו (כלומ׳ נחש אחד שנפל בביה״מ) ועיין סוף ח״ב בהפשב״ע ומ״ש מהרש״א. 7) וזה הקרי אבל בכתי׳ בנוית ברמה עיין רד״ק שם ובמנחת שי לשב ועיי״ע ניות.

פ"ז ד"ט ע"ד ועיי"ע פגל והקבוץ ספרא פ' אחרי פרש' ה' פרק ז' הנותרים והפגולים, ובשהש"ר פ' ידיו גלילי ופ' שרוך בל"נ פיגולים.. נותרות. — ובענין יתיר ונותר עיין תוספת' שבת רפ"ז (ח').

נז (= נזז מל"ע نزّ نزا ענין הסרה וניתוק ממקומו והושאל לגאוה (fortrücken, sich überheben בויק"ר פ' צו (פ"י) אהבת צדק: לבן מלכים שנזז לבו עליו. שוע טווי ונוז (כלאי' פ"ט מ"ח) פי' בע' שע. — (א"ב בנוסחאות כתוב שנתגאה ופי' ניז בל"י תופר) *[אחי"ה בויק"ר ענינו כמו זח בל"ע ובל"מ (עיי"ע ח"ג' ר"פ.) ובאמת כ"ה בשמ"ר פל"ז משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ובויק"ר רק לפי הענין שנתגאה וגי' רבינו הוא העיקר ומל"ע הנ"ל ולא מפעל זוז בנפעל כדעת הח' אייזלער (בט"ר ח"א, 70) וש"נ דעת ר"ב בענין נוז היינו ל"י (neo) νέω בעתיד νήσω תפר. והנכון כי זה השרש נוז איננו בנמצא ורק רז"ל המציאוהו לביאור שעטנז עיי"ע שע וע' שעטנז] —

נזה (מל"ע نزا בל"ס בהפך האותיות נַהַז פי' גער וצעק (anschreien בגמ' דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) נזהיה רבא[1]). בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ב:) נזהא[2] דארבא הילוני הייא[3]. פי' גערה. אם יגעה שור על בלילו (איוב ו', ה') תרג' אם ינזה[4] תורא. בגמ' דפ' היו בודקין אותו (סנהדי' מ"א:) מנזיותיה[5] דטר לא אמרינן ביה ולא[6] חדא פי' מגערתו. *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר"ח לסנהד', (ובפי' הרשב"ם לפסחי' שלא כפירש"י שם עיין בהפשב"ע) והפכו מטיבותיה ע"ש. והוא שם מופשט ואחד הוא עם נהזא כגי' רבינו או ניזהא כגי' הספרים, אבל גי' כ"י פ' בסנה' שם מנזיזותיה נ"ל ט"ס הוא ובעל ד"ס רוצה לישבה עפ"י ויק"ר שהובא בע' הקודם והוא דחוק] —

נזז (= נְזִיז (?) zerbrechlich) בפ' יוה"כ בגמ' דסמוך המלך (יומי ע"ח:) כי הא דרבא[7] זבן מאני דפחרא נזיזי[8] ויהבינהו לבריה[9] ותברינהו. פי' שבורין. — (א"ב גזיזי כתוב) *[אחי"ה וכן גרס רש"י ופי' כלים סדוקים וכו', ואולי הוא ל"ע نزنز קל לנענע ועוד מה שאין עומד חזק leicht beweglich, unbeständig ונאמר מהאדם ואולי הושאל גם לדברים וזה מה שעומד להשבר] —

נְזָיֵי (צ"ל נְוָיֵי בל"ע نوى גרעין הקשה של תמרה (Kern der Dattel בגמ' דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב:) שושמין[10]) למאי חזו הזו לנזיי[11]) דאית בהו פי' גרעינין דאית בהו שושמין דחזו למשחא. *[אחי"ה ורש"י פי' מע' הבא אח"ז, והנכון כפי' רבינו אבל גירסתו מוטעת היא וכבר נפלה הטעות בכל הדפוסים וברי"ף הגי' נאזיא וגם בעל ד"ס לא ציין שינוי הנוסח מכ"י ש"ס אבל בכ"ז בלי כל ספק עיקר הגי' בוי"ו תחת זיי"ן וכן מצאתי מפורש ברי"ץ גיאת הל' חו"מ י"ט סוף עמוד א' (ובעל ד"ס לא ציינו) וז"ל שומשי דחזי לנוי ובעל יצחק ירנן בחגם הגיה צ"ל לנזיי'. וגם הרמב"ם בהל' שחיט' פ"ו הל"ז וכ"מ שם היו גורסין נוייה ובעל מגיה שלה בגי' זו ידו וז"ל הרמב"ם נוייה שנמצאת במרה וכתב כ"מ דכיון רבינו לחולי' מ"ט. ההיא קשייתא דאשתכח במרה[12]) ועל זה כתב המגיה וז"ל ונפל טעות בספרים הראשונים שכתבו נוייה וראוי להיות נזוייה וכן פי' הערוך בע' נזי (צ"ל נזיי) וכן תקנתי ג"כ בנוסחת הגאון קארו וכו' אבל תקונו הוא קלקולו דגי' ספרים הראשונים היא נכונה והיא מל"ע نواة בקבוץ نوى, نوى פי' גרעין תמרים וגם סופר הסורי בר באהלול פי' קשיתא ע"י النوى, نوى التمر עיין פפלנ"צ ללעק צד 124 [13]] —

נזייתא (לדעת רבינו קנקן וחבית Bottich, Fass ובפרט שעושין בו שכר ועיין בפנים) בס"ג דפ"א דפסחי' (כ'.) וסימנך נזייתא[14]) פי' כשעושין שכר בתחילה מביאין כלי שעושין בו השכר ואח"כ השעורין שהן אוכלין ואח"כ המים שהן משקים. ובפ' ערבי פסחי' (שם קי"ג.) תמרי בהילוזר

---

[1]) וכ"ה בשתי פעמי' בכ"י ש"ס ובחי' הראשוני' עיין ד"ס במקומו ובנו"ג רבה. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובע' הייא ובנו"ג ניזהא ובל"ס נוהזא. [3]) כ"ה בכ"י ערוך וכ"ה בכ"י ש"ס ב' ובנו"ג הילני ובדפ"ר הילוני וכ"ה בע' הייא (ח"ג, ר') ובשרפ"ע ל"י אבל עיי"ע הליוני (ח"ג, ר"ז:). [4]) וכ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג היך יגית. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובכ"י ק"ט בערוך מנזיתיה ובפי' כ"י ר"ח מנזייתיה ובנו"ג מנזיהותיה. [6]) כ"ה בדפ"ר וויניצי' ואמ' אבל בדפ' פיז' ובאסיל אהרא ובכ"י ק"ט וה"ב אלא הדא. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ולי ובנו"ג דרבה. [8]) וכ"ה בכ"י ב' ובכ"י מ' פזיזי ובנו"ג גזיזי. [9]) וכ"ה בכ"י א"פ ויהבינהו לבניה ובנוסח' ל"י ויהבינהו. [10]) כ"ה בכ"י ה"ב בשתי הפעמי' ובנו"ג שומשמין. [11]) ברא"ש לניזוי ובדפ"ו לניוזי. [12]) ועיי"ע קשייתא שפי' רבינו לנכון גרעינים של תמרים או זיתים ע"כ וכ"ה גרעין בש"ע יו"ד סי' נ"ב סי"ק ט' ובטור יו"ד שם ובב"י. [13]) אבל ממלת נוייה, נוי של רמב"ם ורי"ץ גיאת וגם מן נזיי של גי' הספרים שתק ולא הזכיר כלל מחסרון ידיעה. [14]) בפי' ר"ח נזיאתא.

לבי נזייתא[1]) רהיט. ובס"ג דפ"ק דסוכ' (כ':) חזו לנזייתא פי' כסוי קנקנים של יין. בס"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק ל"ה.) ופתקיה לנזייתא ושתה שיכרא ואיתסי פי' „פתח הקנקן" נזיתא כד וחבית וקנקן אחד הן. *[אחי"ה פי' לב"ק הועתק מפי' ר"ח (ש"ס ווילנ') שפי' פתק לנזייתא: פתח הקנקנים ע"כ וכן העתיק רבינו פירושו מסוכ' הנ"ל וז"ל ר"ח חזו לנזיאתא פי' בלי' טייעות סדנאת (צ"ל סדנאתא מל"ע سدن, سدان מכסה) כסוי קנקנים של יין כדגרסינן לבי נזייתא ריהטא ובפסחי' כ' פי' ר"ח הכלים שהן נזיאתא והביא ראיה מפסחי' קי"ג. ועוד כתב וז"ל ועוד גרסינן מסורביא דנזיאתא וצ"ל מסובריא עיי"ע סבר ד' בציון מכתוב' ו'. ודע מה שכתב ר"ח (ועל פיו רבינו) כי נזיאתא הוא כסוי אולי הוא מל"פ تنه וכן פירש"י לנזייתא בסוכ' הנ"ל לכסות בהן גיגית שעושין בהן שכר ובכתובו' הנ"ל פי' רש"י גיגית שמוציאין השכר דרך נקב וכו' וכן בב"ק שם כסוי הכלי שהשכר בתוכו וא"כ הרכיב שני פירושי דרבינו היינו של ר"ח, כלומ' כד (גיגית) וכסוי — ולולי יראתי לשבש הגירסאות הייתי גורס במקום נזייתא וביחיד נזיתא בבית בזיתא ומל"פ بوزه היינו משקה שעושין מן השעורים והומלו"ן Bier והושאל לכלי של זה משקה] —

* נָזִיד (מל"מ ענין תבשיל Gericht) טהרו' פ"ב מ"ג והלאה חולי' ל"ד: ירו' סוט' פ"ה ד"כ. עיי"ע זד.

* נזיח, נזיק נדרי' י'. כינויים לנזירות ע"ש ועיי"ע חרף.

* נְזַל (בל"א כמו נָזַל בל"מ fliessen) עיין תר"י א' לשמות ט"ו, ח'; לתהלי' ע"ח, ט"ז, מ"ג.

נְזַף (פי' מל"ע ترب כמו נזה פי' גער anschreien, Verweis ertheilen) בפ' הזרוע בגמ' בכור שנתערב (הולי' קל"ג.) וליקריוה[2]) לרבא נזוף הוה פי' מאותו מעשה המפורש בתעניו' (כ"ד:). — (א"ב תרג' ויגער בו אביו (בראשית ל"ז, י') ונזף ביה אבוהי). *[אחי"ה וכן כל לשון גערה (חוץ דבמשלי) וכן לשון סערה מתורג' בלש' נזיפה עיי"ע במתורגמן. ומושך אחריו בי"ת וכן בדרז"ל בב"ר פי"ב משל למלך שנזף בעבדו וכו'. תנחומ' הישן ראה סי' י"ג נזוף בה. ובינוני נזוף עיין לעיל מחולין וכפי' הערוך א' ברש"י בתעני' כ"ד: ובחולי' שם בל' שמעתי. שבת קט"ו. יוחנן הנזוף. שמ"ר פמ"א תנחו' כי תשא הרי זה נזוף להקב"ה, תעני' י"ב: יבמו' ע"ב הנזופין (נזופין) למקום. והשם שבת ל"א. אבדר"נ פט"ו גער בו והוציאו בנזיפה. סנהד' ס"ח. גער בו ויצא בנזיפה, מגילי' כ"ה. משתקין אותו בנזיפה. ביצ' כ': שתקו בנזיפה, שבת ע"ט. נזיפה בעלמא. מ"ק ט"ז. אין נזיפה פחות מז' ימים, ושם: נזיפת נשיא ל' יום, נזיפת דידן חד יומא. ושם נהג נזיפותא בנפשיה ב"מ פ"ד. בנזיפות, ערכי' ט"ז: תוכחה עד נזיפה. ב"ר פל"ג ואין נזיפה פחותה משלשים יום . . כל אותן ל' יום שהיה ר' חייא רבה נזוף מרבינו. ועיין ש"ע יו"ד סי' של"ד] —

נָזִיק (כינויי לנזירות) נזיח פזיח כבר פי' בע' חרף.

* נְזַק (מל"מ ענין הפסד וחסרון Schaden zufügen, beschädigen) בקל אינו מורגל, בינוני נָזִק דניאל ו', ג'. נפעל נִיזַק, ניזוק ברכו' ט': אינו נזוק, שם מ': ואי אתה נזוק, פסחי' ח': חולי' קמ"ב. אינן ניזוקין, ב"ק י"ג: רשות הניזק, שם ל"א: הניזקין. הפעיל שם ב'. י"ג: המזיק, שם ל"ב. הזיקו זה את זה, ב"מ קי"ז. על המזיק להרחיק את עצמו מן הניזק וכו' ע"ש. ונאמ' ג"כ מן השדים עיין ברכות מ"ג: ועיי"ע מזיק. הָפעל ב"ק כ"ז. הוזק, ישם ל'. ל"א: והלאה הוזקו. אפעל ב"ק י"ג סע"א אזקיה, כ"ח. הוא אזיק נפשיה, ב"מ קי"ז. ומזקי לתתאי, גיטי' נ"ג. לאזוקי קא מכוון, עזר' ד'. י"ג. ט"ו. כ"ב הַנְזִק. אתפעל קידוש' כ"ט: מיתזקי, ברכות ט': ואיתזקי, חולי' קמ"ב. ואיתזק. ויק"ר פכ"ד מתנזקין. והשם נזק (מל"מ אסתר ז', ד') ב"ק פ"א מ"א ט"ו: ט"ז. שם פ"ג: פ"ו: ובל"א נִזְקָא, נִיזְקָא שם ט"ו. פ"ד. ירו' ע"ז פ"א ד"ט. והקבוץ נְזָקִין ב"ק רפ"א ארבעה אבות נזקין ושם פ"ד. דנין נזקין מנזקין, נזקי שור . . נזקי אדם. גיטי' מ"ח: הנזקין וכו' וכן נקרא הניזקין (צ"ל הנזקין) פרק ה' דגיטין. ונקרא נזיקין סדר אחד למשנה (כולל שלש בבות סנהד', מכות, שבועות עדיות, ע"ז), שבת ל"א. ישועות (ישעי' ל"ג, ו') זה סדר ניזקין, תעני' כ"ד סע"א ורע"ב תנויי בנזיקין עיין סנהד' ק"ו: ב"ק ק"ב: כולה נזיקין חדא מסכתא היא, ויק"ר פי"ט נזיקין ל' פרקים.

* נָזַר (מל"מ וכן בל"ע نذر ענין הפרישה והקדש לאל או לזולתו weihen, sich weihen) כמו

[1]) ועיי"ע הלז (ת"ג, ר"ז.) וש"נ השינויים ורבינו חננאל בפי' לדף כ' גרס ג"כ לבי נזיאתה ארהיט אבל בפי' לסוכ' כ':. לבי (בש"ס ווילנא בט"ס לכי, נזייתא ריהטא. [2]) וכ"ה ברש"י תעני' כ"ד: ובנו"ג בחולי' ולקריין.

הָזִיר בל"מ בדרז"ל גם בקל נזיר ח'. נָזַרְתִּי, י"ט: כ'. נָזַר, ט': נוזרי נזירות, ושם כשהן תוהין נוזרין, אתפעל תרג' לבמד' ו', ב' למיזר, ושם ג' יזר, שם ה', ו'. דינזיר. והתואר נָזִיר עיין נזי' ד'. נזיר עולם.. נזיר שמשון וע"ש ובל"א וסורי נְזִירָא פסחים מ': וש"נ ויש להוסיף במד"ר פ"י. והקבוץ נזירין ירו' נזי' ספ"ה דנ"ד: ב"ר פצ"א, ולנקבה יחידה נְזִירָה נזי' פ"ב מ"א נדרי' י"ט: ומזה שם המסכת נָזִיר ושם התוספתא לזו המסכת נְזִירוּת והוא שם מופשט כדאי' בנזי' ד' רע"ב נזירות חיילא עליה, שם ה'. סתם נזירות שלשים יום, שם י"ג סע"ב וי"ד רע"א נזירות מועטת, ושם סוף העמוד נזירות אריכתא, נזירות דידיה ושם: חדא נזירותא (ובתרג' במד' ו', ב' נזירו') והקבוץ נזי' ט"ז. נזירות צ"ל נְזִירְיּוֹת כדאי' בירו' נזי' פ"ג מ"ב וירו' נזי' ספ"ה דנ"ד: — ועוד ענין נזיר: פרוש Mässiger, Enthaltsamer ויק"ר ס"פ כ"ד נזירים הפכו שכורים ושם טופשט נְזִירָה, נזירות ספרא אמור פרש' ד', פרק ג' אין נזירה אלא הפרשה, ובילק' אמור סוף ר' תרל"ב יותר טוב אלא פרישה וכ"ה ספרא נשא פ' כ"ג במד"ר פ"י.

* נִזְרָא (כמו נֵזֶר בל"מ שם תואר לכתר ועוד תואר לפרישה ובזה הענין בתרג' die Nasirweihe) תרג' במד' ו', ד', ה', ו', י"ט והושאל לפאה השער תרג' שה"ש ה', ב'.

* נְזִירָא (נְזִירָה) (שם פרטי) נזירא בר נזירא מד' שמואל פי"ט, ר' לוי בשם ר' נזירא ב"ר פי"ב וס"פ פ"ב ועיין סד"ה ושם נסמן שנויי הנוסח'. ר' שמעון בן נזירא שבת ל"ג: ירו' שבת פ"ב ד"ה רע"א ר' שמעון נזירא ובפסיק' דר"כ צד קי"א ר' שמעון בן נזירה, ועוד עיין סד"ה צד קפ"ט.

* נֹחַ (מל"מ ענינו מנוחה ובבינוני או בהוראת התואר נוח ruhig, sanft, milde) בפ' עקביה בן מהללאל (אבות פ"ג, מי"ב) ונוח לתשחורת. *[אחי"ה ובירו' תעני' פ"ב דס"ה סע"ב בלי יו"ד ונוח תשחורת. וכנ"ה איזה פעמים (ברכות מ"ג: עירובי' י"ג: ב"מ נ"ט. קידושי' מ'.) נוח לו לאדם וכו', שבת נ"ו: נוח לו לאותו צדיק וכו', ירו' ברכו' פ"א ד"ג: הלומד שלא לעשות נוח לו אילו וכו' ועיין ויק"ר פל"ה, ובל"ס ניה, ניחא עיי"ע. ב"ר פי"ז נוח להתפתות, ושם לנקבה נוֹחָה להתפתות והשם סוט' מ"ז: תוספ' ספי"ד ואין נוח בעולם. והפעל שביעי' פ"י מ"ט רוח חכמים נוחה ממנו, אבות פ"ג מ"י רוח הבריות נוחה הימנו, שבת קכ"א. רוח חסידים נוחה הימנו. ושם קנ"ב: תנוח דעתך שהנחת את דעתי וכ"ה באפעל ברכו' כ"ח רע"ב לאנוחי דעתיה דרב יוסף. ב"ר פכ"ה עיי"ע הבא אח"ז, נפעל יומ' כ': נינח מר, ירו' ברכו' ספ"ה ד"ט ע"ד נינוח, שהש"ר פ' צוארך: נינוחות. — תִּינָח קטוע מן תהא נח es wäre richtig שבת קל"ב. וכן הניחא עיי"ע ניח. והושאל למיתה כלומ' מצא מנוחה והרבה נח נפשיה גיטי' מ"ז. נדה ל"ו סע"ב ל"ז רע"א, כי נח נפשיה דר' פלוני עיין מ"ק כ"ה. כ"ה: חגיג' ט"ו: מגילי ו'. קידו' י"ג. כתובו' ק"ד ומזה הבינוני נוֹחֵי נפש ירו' עירו' ספ"ג דכ"א ע"ג ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג באפעל מניחין שמ"ר פמ"ח ויק"ר ספל"ב עיין דכר (ח"ג ס"ב) — ובל"מ פי' חניה sich niederlassen מגילי' כ"ה: ינוחו לו ברכות על ראשו.

נֹחַ (שם פרטי Noah) בפ' הבונה (שבת ק"ג. במשנ') נח מנחור. *[אחי"ה וע"ש בגמ' ק"ג: ועוד עיי"ע אא ופי' דרבינו הועתק מפי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנ' ק"ד עש"ה — ובענין נח דרשו רז"ל באלה המקומות עירו' י"ח סע"ב, ע"ז ו' רע"א נ"א סע"א, סנהד' ע', צ"ו. צ"ט. ק"ח. קי"א רע"א. ובענין בן נח עיי"ע (ח"ב, קי"ז.) — והובאות דרשות רז"ל מנח בב"ר פכ"ג, כ"ז — ל"ג, ל"ה, ל"ו. ובב"ר פכ"ה נדרש הפסוק (בראש' ה', כ"ט) לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש לא הוה צריך קרא למימר אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו — אלא כיון שעמד נח נחו. שמ"ר פ"ב, ט', י"ז, כ"ט, ל', נ'. ויק"ר פ"א, ב', ה', י"א, כ', כ"ג. כ"ז; במד"ר פ"ד, י', י"ד; שהש"ר פ' ישקני, פ' צאנה; קהל"ר פ' לכל זמן, פ' יפה עשה, רות רבה פ"א, אסת"ר פ"ו]. —

נַחְבִּי (שם לאחד מהמרגלים (במד' י"ג, י"ד) בן ופסי בפ' אילו נאמרין (סוטי' ל"ד:) נחבי שהחביא דבריו של הקב"ה ופסי שפיסע על מידותיו של הקב"ה.

נַחַל (מל"מ שם תואר לנהר Fluss, Bach) בפ' היה קורא בגמ' קרא ולא דיקדק באותיותיה (ברכות ט"ז רע"א) למה נסמכו אהלים לנחלים (במדב' כ"ד, ו') אלא לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה[1] אף אהלים מְביאין[2] את האדם מכף חובה לכף זכות.

[1]) בנו"ג מטומאה לטהרה. [2]) בנו"ג מעלין.

* נָחַל (מל"מ ענינו ירושה besitzen, erben והשם נַחֲלָה (Erbschaft, Besitz קידושי' ל"ט: נוחל את הארץ, הפעיל ב"ק פ"א סע"ב הנחיל .. את הארץ והשם בכורו' מ"ו. בכור לנחלה, ובהשאיל' מגיל' י'. זבחי' קי"ט סע"א מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים ע"ש ובתוספ' זבחי' ספי"ג ושם בהיפך. והקבוץ ע"ז ה'. פרישת יבמות ונחלות, ב"ב קט"ו. סדר נחלות.

1 נְחִיל (בל"ע نخيل קביצת דבורים Bienen-schwarm והדבורה نحل) בפ' הגוזל ומאכל (ב"ק קי"ד.) וכן נחיל של דבורים אם נתיאשו הבעלים הרי אילו שלו. בס"ג דפ' מרובה (שם פ"א סע"ב) וקוצץ סוכו[1] של חברו להציל נחילו. פי' לקיבוץ דבורים המתקבצים בתוך כוורת לעשות דבש וקורין להן בל' ישמעאל נחיל. *[אחי"ה כ"ה לנכון בדפו"ו אבל בדפ"ר בכ"י ק"ט ה"ב נחל אבל נחל הוא דבורה ונחיל הוא קביצת דבורים וכנ"ה נחיל של דבורים בתוספת' ביצ' פ"ג; למ"ק רפ"א (בכ"י אירפ' בט"ס נחול), לב"ק פ"י וכ"ה ב"ק קי"ד. ירו' ביצ' רפ"ה דס"ב ע"ד ובבינוי תוספ' כתוב' רפ"ג, מתוך נחילו ב"ק פ"א סע"ב בכ"י ש"ס ולפנינו לי' — והקבוץ ב"ב פ'. שלשה נחילין עיי"ע סרס א'. ובפי' רגמ"ה כ"י פי' בב"ב שם: הבריכות של דבורים קרי להו נחילין ע"כ ובפירשב"ם לנכון חבורות] —

* 2 נְחִיל (אולי מל"ע ثلة שאיבה אחת (Zug ירו' שבת ספי"ג די"ד: והעלה נחיל של דגים עמו, ואולי י"ל שהוא מפי' רגמ"ה של ע' הקודם בריכה. ובתר"י א' לדברי' כ"א ח' נחיל דמורנין.

נָחַם (מל"מ ענין רצוי מתוגה sich trösten. נֶחָמָה Trost, Tröstung ועוד מל"ס נוּחָמָה פי' תחיית המתים (Auferstehung der Todten בפ' אין דורשין בעריות בגמ' (ר')[2] יוסי בן יועזר (חגיג' ט"ז:) ובפ' שבועות העדות בגמ' משביע אני עליכם (שבועות ל"ד.)[3] אמר שמעון בן שטח אראה בנחמה. *[אחי"ה רבינו פירשו בעי' נחש ב' ע"ש א"כ מלשון מקר' (תהלים קי"ט, ג') והתוספו' (הגיג' שם) פי' לא יוכל לראות בנחמות ציון וכו' ע"ש וקשה להלמו דשמעון בן שטח חי קודם החרבן וכן היה רגיל לומר אראה בנחמה יהודה בן טבאי (מכות ה': חגיג' שם ירו' סנהדי' רפ"ו דכ"ג:) וגם זה בן דורו של שב"ש היה כנודע (מאבות פ"א מ"ח) אבל גם ר"א בר צדוק אמר כן אראה בנחמה איכ"ר פ' חשך ועליו יתכן פי' התוספו' שראב"צ ראה חרבן הבית וחי בזמן ר"ג דיבנה (ד"מ למהרז"ף 178) ויתכן פי' ה' לעווי כי הוא ל"ס הנ"ל ופי' תחיית המתים ומזה פסחי' נ"ד רע"ב שבעה דברי' מכוסים מבני אדם אילו הן יום המיתה ויום הנחמה וכו' וכ"ה במכילת' בשלח רפ"ה וילק' בשלח ר' רס"א וכן בתרג' ירו' א' לבראש' א', כ"א דמעתדין ליום נחמתא; תרג' ש"ב כ"ג, א' ד' שני נחמתא — ובענין נחומים בעת צער או בתוכחות הנביאים עיין תענית י"א, רואה בנחמת צבור ירו' ברכות רפ"ה ד"ח ע"ד שהיו (הנביאים) חותמין את דבריהן בדברי שבח ודברי נחמות, ושם: בנחמות ירושלים היו עוסקין. ויק"ר רפ"י נחמות כפולות, ובל"א נֶחֱמְתָא ב"ק ל"ח. ב"ב י"ד: והקבוץ ירו' סנהד' פ"י דכ"ח: טבן ונחמן תר"י ב' לבראשית מ"ה, כ"ה סגיין טבן ונחמן, ועוד הקבוץ שם מ"ט, א' קץ ברכתא ונֶחָמָתָא ובענין תושבחתא ונחמתא בקדיש דציבור עיין מ"ש הפרדס סוף סי' ה' בשם רש"י ועל מאמר אגדה (ברכות ג'.) שהובא שם רומז גם סדור של רע"ג (14) בקדיש דיחיד. והפעל בפיעל ובפַעל ברכות ט"ז: ע"ז ט"ז: אבדר"נ פי"ד לנחמו, שבת י"ב: לנחם, מדות פ"ב מ"ב ינחמך, עירו' ס"ה. לנחם אבלים. כתובות ח': עיי"ע בעל נחמות. מ"ק כ"ז. בית המנחמין, שם כ"ח: אין המנחמין רשאין לומר דבר וכו', כתובו' ח': אתי לנחומיה, מכות כ"ד. אבדר"נ פי"ד נחמתנו, אבות פ"ד, י"ח אל תנחמהו וכו', ירו' דמאי פ"א דכ"ב וירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד בעיין מנחמתיה. ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ניחמים אבלי גויים ואבלי ישראל מפני דרכי שלום. סנהד' י"ח. כשהוא מנחם אחרים, בינוני פעול מ"ק כ"ח: מנוחם הוא, סנהד' שם התפעל: כשהוא מתנחם מאחרים ועיין י"ט. וע' נחש ב'. פסיקת' דר"כ צד קכ"ה: הלב מתנחם. אתפעל שקלי' ח': בעי' לאיתנחמיה] —

* נָחוּם, נְחוּמָא, נְחוּמִי, נְחוּנְיָא, נְחֶמְיָה, נַחֲמָן עם כמה תוארים על כל זה עיין בסד"ה אות נו"ן ועוד עיין מבה"י למהרז"ף קט"ז. והלאה. נחוניון עיין ירו' נדרי' ספ"ו ד"מ. וירו' סנהד' פ"א די"ט. ול' קלילה הוא מן נחוניה.

---

[1]) וכ"ה בדף קי"ד. ובכ"י ש"ס פ' ור' ובנו"ג שוכו. [2]) יש למחוק. [3]) וכן הוא סנה' ל"ז:. ירו' סנהד' פ"ד דכ"ב: תוספ' רפ"ח.

נַחֲמָנִי (שם תואר לאביי) הוא אביי כמפורש בע' אביי. *[אחי"ה ועיין שבת ל"ג. ע"ד. פסחים קי"ב: בפירשב"ם, כתובות ס"ה. גיטי' ל"ד: ע"ש פירש"י מ"ה. נדרי' נ"ד: ע"ז נ"ח. הוריו' י"ד. מעילי' כ': ודע כי נחמן פי' המנחם (עיי"ע נח ב' בציון מב"ר פכ"ה) וכן ענין אביי כל"ס עיי"ע] —

* נְחִיצָה (כמו לחיצה בל"מ לַחַץ Druck) במד"ר פ"י פי' לָהַץ (שופטיי ד', ג') לפי שהיה מחרפם ומגדפם בנחיצה לכך מת במיתה גדופה.

1 נָחַר (בל"ע نحر פי' דקר הצואר erstechen) בפ' אותו ואת בנו (חולי' פ"א:) הנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו. בפ' כסוי הדם (שם פ"ה.) הנוחר והמעקר פטור מלכסות. בפ"ה בכריתות (כ':) דם נחירה דם עיקור דם הקזה שהנפש יוצאה בו חייבין עליו. בס"ג דפ' אלו עוברין (פסחי' מ"ט:) עם הארץ מותר לנחרו ביוה"כ שחל להיות בשבת. — (א"ב פי' דקירת הצואר כלומ' עושה בו חור עד שתצא הנפש וכן בל' ישמעאל) *[אחי"ה ומל"ע הנ"ל תרג' ירו' א' לבמד' כ"ב, מ' ויזבח בלק: ונחר בלק, והפכו שחט, חולי' י"ז. ושחט להם (במדי' י"א, כ"ב) ניהר להם מיבעיא. ושם השם: בשר נחירה, פ"ו. ונחירתו זו שחיטתו. בחולי' פ"ה: פירש"י נוחרו: חונקו, ויותר טוב דוקרו] —

2 נָחַר (לפע"ד כמו נָהַר ענין נזילה ובל"ע نهر גם ענין נזילת דם Blut ausfliessen lassen; והשם נחירה Bluterguss) בר"ג דתינוקת (נדה ס"ד:) אמר רב כל זמן שהיא נוחרת וכו' עד כל זמן שהרוק מצוי בתוך הפה מחמת תשמיש פירשו חכמי מגנצא כל זמן שהדם מצוי לה באותו מקום מחמת תשמיש בידוע שלא חיתה המכה ואמר לן רבי דאית מפרשי האי רוק שכבת זרע ולא מסתבר ליה נחירה דאמר רב היכי דמי עומדת ורואה יושבת ואינה רואה מחמת שאותו מקום הוא נדחק כשהיא עומדת ונוגעין הצדדין כיחר וכשהיא יושבת שאינו נדחק אינה רואה או כשהיא יושבת ע"ג קרקע שקשה היא ונדחקת רואה וכשהיא יושבת ע"ג כרים שהן רכים אינה רואה בידוע שלא חיתה המכה ודם בתולים הוא ומותרת.

*[אחי"ה לפי מה שהארכתי בע' חלק ג' (ח"ג, תי"ד הערה 2) להוכיח כי ואמר לן רבי מורגל הוא על לשון רגמ"ה אין כאן ספק שגם בע' הנוכחי זה הדבור שייך לרגמ"ה ועליו כיון רבינו בכנויו פי' הכמי מגנצא (או כגי' כ"י ק"ט מגינצאי)] —

3 נָחַר (מל"ע نخر ובל"ס נְחַר פי' שאף רוח באף הוציא קול באף ובל"מ רק השם נַחַר, נַחֲרָה schnauben) בס"ג דפ' (השואל[1]) [וצ"ל שואל] (שבת קנ"ב:) נחיר בהו גברא[2]. בס"ג דפ' יו"ט של ר"ה (ל"ד:) כי נחירנא לך[3]) תקע לי. בס"ג דהרואה (ברכות ס"ב:) ובגמ' דמסכת תמיד (כ"ז:) רב ספרא הוה יתיב בבית הכסא אתא ר' אבא נחר[4]). בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח רע"א) נחר ליה רב חסדא. בס"ג דקידושי' (פ"א רע"ב:) נחרו ביה נפל נקט נפשיה בשיכבא[5]) פי' נהים. — (א"ב עשיית סימן לרמוז דבר מה או לנעור ורש"י גרס נהרו ביה שקא ומית) *[אחי"ה וכגי' רש"י אי' לפנינו בקידוש' שם ושם פירש"י נחרו: נערו בו אבל בגיטי' פי' בדיוק יותר: עשה לו סימן כמו נחרת סוסיו (ירמי' ח', ט"ז) ע"כ. וכ"ה השם הזכר באיוב (ל"ט, כ') הוד נחרו אימה ויפה פירש"י כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה ע"כ ועיי"ע הבא אח"ז — וכנ"ה בשבת שם: נחר בהו ר' אחאי. ובפיעל סנהדי' צ"ד. סנחריב[6]) שסח וניחר דברים כלפי מעלה ורבינו בע' סנחריב הביא מאמר הקודם ע"ש וכפי' רבינו נהים הוא ממש גי' הכ"י ש"ס בשבת (עיין לעיל הערה 2). והשם ב"ר ס"פ ס"ז עוברתיה ונחרתיה לא זיעא מפומיה פי' כנוי לחרון אף ובילק' סוף תולד' ריש ר' קט"ז בט"ס וזחרתיה — ועה"ק שנ"ב העתיק נהירנא: שנארכן ב"א = schnarchen] —

נחר (= נָחִיר, נְחִירָא בל"ס כמו נְחִירַיִם בל"מ Nase, ובל"ע نخرة נקב האף Nasenloch ונאצל מע' הקודם) ויפח באפיו (בראשי' ב', ז') תר"י (א') ונפח בנחירוי[7]). עד אשר יצא מאפכם[8]) (במדי' י"א, כ') [תרג' ירו' (א') עד דתפוק סריותא מנחיריכון]. — (א"ב ל"מ (איוב ל"ט, כ') הוד נחרו אימה) *[אחי"ה ויותר טוב היה לר"ב להביא הפסוק (מ"א, י"א) מנחיריו יצא עשן, כי נחרו שייך

[1]) וכ"ה בע' קפל ו'. [2]) בנו"ג נחר בן גברא וצ"ל בו ובאה"ת בילק' כ"י ובמנו"ה סי' ר"ט אי' נהים וכ"ה בכ"י ש"ס (ד"ס צד קפ"ו:) קנהים ועיין סוף הערך. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' וא"פ ול"ד עיין ד"ס צד נ"ג. ושם הובא הערוך וכ"ה בכרע"ג מ"ו: ובפי' ר"ח בר"ה ובאו"ז הל' ר"ה סי' רע"א ובנו"ג בט"ס נהירנא [4]) בברכות נחר ליה אבבא ובתמיד לי' אבבא. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע חוץ מדפ"א בט"ס בשיבבא. [6]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דבר אחר. [7]) במ"ג בנחירוהי, [8]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב דפ"ר וויניצי'.

למושג ע' הקודם ע"ש אבל בתרג' שם נחיריה, במקרא רק בקבוץ ובדרז"ל גם ביחיד עיין סנהד' ס"ז: מנחיריה עיי"ע כרך א'. גיטי' ס"ט. לדמא דאתי מנחיריה, שם: ניתיב בנחיריה. ירו' יבמות רפט"ז דט"ו ע"ג עיי"ע אספלנית (ח"א, קפ"ח.) וע' ארסקינס (שם ש'.) ועוד עיין תרג' לתהלים קט"ז, ו'; לאיוב כ"ז, ג'; מ', כ"ו — והושאל לנקב סתם או לחור מזה בתוספת' מקואו' רפ"ה הנהירין שבמקוה מטבילין בהן וכו' ובמקואו' פ"ו מ"א אי' חוררי המערה או כגי' רבינו בע' חר א' חורי המערה] —

נָחָשׁ (כעין קנה באמצע הבצל וראשו כשל נחש schlangenartiger Stengel an der Zwiebel עיין בפנים) בר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ט רע"ב) ת"ר לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו פי' רב שרירא גאון ז"ל שמענו שזה הנחש הוא קנה כגון המקל שישנו באמצע הבצל כשיגדל ויטה ליבש[1]) והוא גבעול שלו ויש לאותו קנה ראש כראשו של נחש וחם הוא מאוד מפני שממנו יצא הזרע וכל זרע הם הוא כך שמענו שזה הוא הנחש שאמרו לא יאכלנו אדם[2]) ואף לא יאכל את הבצל ששייר בארץ להוציא ממנו זרע ועמד בו הנחש הזה מפני שיצא מתורת מאכל ונהיה כמין סם אבל שאר בצלים שלא נשתהו בקרקע להוציא מהן זרע או שנשתהו אלא שלא נתקשו והגיעו לזאת אין נמנעין מהן. *[אחי"ה ובגוף הענין פי' כן גם ר"ח שהובא בתוספו' ד"ה מפני וז"ל העמוד שבתוכו שמתעגל בתוכו (ובפי' ר"ח בש"ס ווילנא הגי' שמתעגל בראשו) כמין גבעול ומתקבצין בו זרע הבצל אותו העמוד נקרא נחש של בצל ע"כ וכ"ה בפי' ר"ח שבש"ס ווילנא ועיי' ג"כ חי' הריטב"א שמעיד כי כן שיטת ר"ת וכן הגיה בפירוש רש"י ז"ל הכתובין מכתב ידו. ועוד מביא הריטב"א פי' י"מ כי נחש של בצל הוא תולע' שנעשה בו שהוא סכנה כארס של נחש וכו'. וברש"י בדפ' שונצ' (הובא בד"ס עירו' צד נ"ו:) אי' לחות היוצא מן העלין קרוי נחש ששורף כארס הנחש. ורמ"ל העתיק Schlangenknoblauch שלא כענין פי' הערוך, כי זה מין שום הוא וכן נקרא בל"י ὀφιόσκοδρον ובל"ס תומא דחויא עיין לעף פפלנ"צ 393[3])] —

נַחַשׁ (= כמו ניחוש מל"מ (בראשית ל', כ"ז; מ"א כ', ל"ג) פי'-עשיית פעלות לסימן איזה דבר העתיד (eine Vorahnung, Omen בר"ג דפ' ב' בסנהדרין (י"ט.) והוא אומר להם תתנחמו[4]) אימת[5]) אילימא כי מנחמו ליה[6]) לדידיה נחש[7]) קא רמי להו. פי' שיהא להם צער ויהיו צריכין להתנחם אלא כי מנחם איהו לדידהו[8]). וכזה פי' אראה בנחמה שאמרנו בזה הפרק. *[אחי"ה כלומ' בע' נחם ע"ש. ורמ"ל העתיק בלי עיון בסוגיא ע"י Schlange, Gift והנכון כמו שהעתקתי — וכנ"ה בחולי' צ"ה: ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג אעפ"י שאין נחש יש סימן, חולי' שם כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם (בראשית כ"ד, י"ד) וכיונתן בן שאול (ש"א י"ד, ח'. ט') אינו נחש, ובל"ס נֶחְשָׁא וכ"ה בב"ר פפ"ז הנה טבא נחשא טבא ובע' אסטרולוג סימנא טבא וכו' ע"ש. איכ"ר פ' על אלה על רגליה (דמנחם) נחשיה. וכן ניחוש עיין פירש"י לבראשית ל', כ"ז נחשתי נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה ע"כ ועיין פירש"י למלכי' הנ"ל, ואולי מזה ג"כ בירו' שבת פ"ז ד"ט סע"ג וירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ג והלא הניחוש והעינון בכלל היו וכו'. והפעל חולי' צ"ה: אלא דנחיש, סנהד' ס"ה סע"ב מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו וכו' עש"ה ובתוספ' שבת פ"ז (פ"ח). נדרי' ל"ב. כל המנחש לו נחש ע"ש ירו' שבת ספ"ו ד"ח ע"ד כל המנחש סופו לבוא עליו וכו'. ועוד י"ל שהוא ענין כשוף וכפי' המיוחס לרש"י בנדרי' והוא בל"מ נִחֵשׁ ובתרג' נַחֵשׁ (wahrsagen) סנהד' ס"ו רע"א לא תנחשו (ויקי' י"ט, כ"ו)[9]) אלו המנחשים בחולדה בעופות ובדגים ובע"י עוד ובכוכבים. במ"ד פכ"ו הרי את (כלעם) מחזר ומנחש ומקסם וכו' ושם פ"כ השם: בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם וכו'. והתואר ע"ז י"ח: וראה שם את הנוחשים ואת החברין עיי"ע בקיון ובנו"ג הנחשים. ושרש נחש נרדף עם לָחַשׁ כי המכשפים לוחשים במעשה הבליהם עיי"ע רטן וש"נ] —

---

[1]) בכ"י ה"ב לו יבש. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. [3]) אבל ציון דעירו' הנ"ל לא זכר כלל לא במקום הנ"ל ולא תחת סוג בצל (צד 74 והלאה) כי לא הבין מהו בצל מפני נחש שבו. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בש"ס ובמשני' דו"ה. אי' תתברכו, ובדפ"ע התנחמו. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג היכי דמי. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אחריני. [7]) בנו"ג נחשא ועוד קודם לזה: א"ל איהו תתנחמו ולי' בכ"י ש"ס וכמו שלי' בערוך. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בלשון יתירה ע"ש. [9]) כ"ה בכ"י ש"ס ובריו"ף ובהרא"ש ובנו"ג עוד: ולא תעוננו.

* **נָחָשׁ** (מל"מ שם שרץ הזוחל Schlange; נָחָשׁ הקדמוני Urschlange) אבדר"נ ספל"ט ששה שמות נקרא נחש שרף תנין צפעוני אפעה עכשוב. והרבה בדרז"ל עיין שבת ע"ו: קכ"א: פסחי' קי"א. יומ' כ"א. ע"ה. תעני' ח'. יבמות קי"ב: ב"ק ט"ז. בכורו' ח'. ושם: (ב"ר פ"כ) חולי' ט': ערכי' ט"ו: פרה פ"ט מ"ג ושם בל"ג אבל עיי' תוי"ט שם. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ג וע"ד ויק"ר פכ"ו. הנחש של בית ב"ר רפנ"ד — ובפרט נחש הקדמוני ב"ר פכ"ב והוא הנחש הראשון דב"ר פ"ה או סתם נחש, ד"מ שבת קמ"ו רע"א יבמות ק"ג: ע"ז כ"ב: בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא וזה מושג פרסיים הוא עיי' מאמרי על המלאכים והשדים 63.66 ושם 65 הבאתי ילק' בראשית רמז כ"ה (בשם פדר"א) כי סמאל עלה ורכב עליו (על הנחש) וזה ג"כ מדמיוני הפרסיים אשר לפיהם השטן Agromainyus עלה ורכב ג"כ על נחש או תנין azhidahâka (اژدهاك او ضحاك). סנה' נ"ט: אבדר"נ הציץ בו נחש וראה בכבודו (של אדה"ר) ונתקנא וגם זה מדמיוני הפרסיים בא לרז"ל עיין מה שכתבתי במ"ע מ"ג חכ"ה. 93 בשם פט"ו בבונדיהיש. ועוד בענין מלחמות עם תנינים ולויתן עיי"ע קניגיא ומ"ש.

* **נָחָשׁ** (ענין חולי עין eine Art Augenkrankheit) בכורות ל"ח. ושם: ספרא אמור פרק ב' פרש' ג' ככר פירשתי בע' חלזון א' (ה"ג, שצ"ה: עש"ה.

* **נְחָשָׁא** (Kupfer) עיי"ע נחשת ב'.

* **נַחְשָׁא** (שם פרטי) במד"ר פי"ב ר' פרוזדק בר נחשא ובילק' תהלי' ר' תשנ"א ר' פרוזדירא בר נחשא.

נַחְשׁוֹל (מל"ס מַחְשׁוֹלָא (מ' ונ' מתחלפות) פי' סער וגלי הים Unwetter, Meereswoge) כפ' אמר להם הממונה בגמ' ניקנור (יומ' ל"ח רע"א עמד[1]) נחשול שבים לטובעו[2]) נטלו אחד[3]) מהן והטילו לים. בהגדה דפ' הניזקין (גיטי' נ"ו:) עמד עליו נחשול שבים לטובעו[4]) אמר טיטוס כמדומה אני וכו'. בס"ג דפ' הזהב (ב"מ נ"ט:) ואף רבן גמליאל היה מהלך בספינה עמד עליו נחשול שבים לטובעו. ויהי סער גדול בים (יוני א', ד') והוה נחשול גדול בימא. *[אחי"ה ושם בתרג' ב', ד' נחשולוהי דימא ועיי' שם א', י"א. י"ב. י"ג. ט"ו לתרג' מזעפו. ובתרג' איכ' ב', י"ג; לקהל' ג', ו' — וכנ"ה בב"ק קט"ז: תוספת' ב"מ פ"ז ירו' ב"מ ספ"ו די"א. ספינה שעמד עליה נחשול לטובעה[5]). ובמדב"ר פי"ג ביאר נחשון: על שם שירד תחלה לנחשול שבים ועיי' סוט' ל"ז. ילק' קהלת ר' רמז תתקע"ב כיון שירד (טיטוס) בא עליו נחשול של ים ואותו סיפור עיין בלא"ר בב"ר פ"י ויק"ר סכ"ב קהל"ר פ' ויתרון ארץ: מחאיה נחשלא בימא וכו' ובתנחו' ריש חקת סי' א' במד"ר ספי"ח אי' בל' עברי היה הים הולך וסוער. פסיקת' רבתי ר"פ ל"ב מעשה בספינה אחת וכו' (אחזו נחשולה) [צ"ל אחזה נחשולא] והיתה מיטרפת בים. ואותו הסיפור בפסיקת' דר"כ צד קל"ו בשינויים ושם אי' ובא עליה סער גדול בים] —

☜ **נחשרכן** (Jäger ציד בל"פ עיין בפנים) תרג' איש יודע ציד (בראשי' כ"ה, כ"ז) גבר נחשירכן יש גורסין נחשדכן באות דלת וחולקים לשתי תיבות נח שדכן וכן דעת המתורגמן ופי' אדם שקט. *[אחי"ה וז"ל המתורגמן בשרש שדך והארץ שקטה: וארעא שדיכת וכו' ומזה מה שתרג' אונקלוס איש יודע ציד נח שדכן פי' אדם של מנוח והשקט וכן פירש"י אדם בטל וכן פי' בערוך עיין בערך שדך. ובע' שרך הביא המתורג' נחשרכן או נחשירכן תיבה אחת וביש נוסחאות נח שרכן שתי תיבות ובכולן הם טעיות גמורות כי אין שרשו אלא שדך בדלת וכבר בארתיו שם. אבל במח"כ מ"ש בשני ערכים כולן בטעיות הם כי העיקר נחשירכן מל"פ نخچير צַיִד Jagd ומן كن (בינוני מפעל كردن עשה) פי' עושה ציד והיינו צַיָּד ונרדף עם شكار צַיִד וגם זה בדרז"ל סנהד' צ"ה. עיי"ע באזיאר (ח"ב, ב':) ועי' שכר בזאי. ועוד בל"פ צַיָּד نخچير زن, نخچير گير וא"כ אולי יש להגיה נחשירזן או נחשירכר ועל פי נחשירזן נבנה בל"ס נַחְשִׁירְתָנָא ציד על כל פנים בתיבה אחת ובריי"ש העיקר וכדאי' בתרג' ברוב הדפוסים ולא כדעת תוספו' בב"ק צ"ב: ד"ה דשרכי (ועיין עוד בתוספי' ב"ב קל"ט. ד"ה מתניתין) ושם

---

1) וכ"ה בכ"י ש"ס ובע"י הראשי' ובנו"ג עוד עליו. 2) ויותר טוב בכ"י ש"ס לטובען וכ"ה בתוספתי' פ"ב לטבעם (אבל בכ"י אירפורט לי') ועיין ד"ס יומ' צד ט"ט: וגי' רבינ כבדפוסי הש"ם וכ"ה בילקי' שה"ש ר' התקפ"ה. 3) בנו"ג אחת. 4) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ובכ"י ה"ב ק"ט וב"ר ובדפוסי ועי' גשמט בטעות מן לטובעו עד לטובעו ובדפ"ר אי' אחר טובעו הראשון רק: נטלו. 5) בתוספי' לי' לטובעה.

רומז ג"כ על הערוך שרך אבל שם הביא רבינו רק שני מקומות הנ"ל (כדלת עפ"י גי' ופי' רגמ"ה כמו שאוכית אי"ה) ולא התרג' ועיין ג"כ תשוב' הרשב"א פי' קס"ד שסיים בזה"ל ויש מן הגדולים נוחי נפש שהיו גורסין (ר"ל בב"ב שם) בשרכא בריש.. וכן יודע ציר גח שירכן [צ"ל נחשירכן] ע"כ. ור"ב בריש הע' העתיק נחשרכן ובאמצע ביו"ד נחשירכן וזה העיקר ומטעם האמור] —

1 **נְחֹשֶׁת** (מל"מ שולים Basis, Boden, Unterlage והושאל לשפת הערוה die weibliche Scham) בפ"ח בכלי' (מ"ג) חבית שהיא מלאה משקין טהורין נתונין למטה מנחושתו של תנור פי' תחתית של תנור כדכתיב לענין ערות קלון אשה יען השפך נחשתך ותגלה ערותך (יחזק' ט"ז, ל"ו) ותרג' קלונך[1]) והוא תחתון של אשה. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 5 ויפה פי' ר"ש מנחושתו הם השולים וכן פירש"י בנדה מ"א: ד"ה נחושתך שולייך והיינו מקור ע"ש כי כן מוכרח גם מהש"ס ושם הביא רש"י לנכון שבת מ"א. מפני שנחושתה מחממתה ועיי"ע מלייר. ואולי גם נחשתן (מ"ב י"ח, ד') משתמע בשתי הוראות כלומ' מן נחושת ועוד דרך בזיון ענין קלון ועיין המפרשים. ועוד שם אמו של יהויכין נחשתא (מ"ב כ"ד, ח') אולי הוא כנוי של גנאי — ומענין תחתון ובסיס היינו מה שהוא בארץ לשכוב עליו אי' בירו' כתובו' פ"י דל"ג ע"ד ברם נהגו בסוריא להיות גובין (ר"ל הכתובה) מן הנחושת ומן הצועות] —

2 **נְחֹשֶׁת** (מל"מ שם מתכת Kupfer) בפ' אמר להן הממונה בגמ' ניקנור (יומי ל"ח.) וי"א נחשת מצהבת[2]) ר"א בן יעקב אמר נחשת קלניתא[3]). *[אחי"ה וכנ"ה בכתובו' ע"ז. עיי"ע חשל א' וצרף ה'. ובל"א וסו' נְחָשָׁא ירו' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד נחשא יקיר נחשא זליל. ויק"ר רפי"ב אסת"ר ד"ה ר' עזריה קיתונא דנחשא, קידרא דנחשא ועיי"ע שפרפר. והפעל ממנו פסיקת' דר"כ צד קכ"ב: דרש כספך היה לסיגים (ישעי' א', כ"ב) כיון שרבו הרמאין התקינו שיהו משתמשים במטבעות של נחושת ומחופין כסף והוה חד מנהון אזיל לגבי צורפא וכו' איזיל הנחש לי וכו' וכ"ה במעריך ללונזאנו בשם פיסקא דאיכה ופי' תן לו מעות של נחושת מצופין כסף ור"ש באבער הגיה הכחיש ליה וכ"ה בילק' ישעי' ר' רנ"ח אכחיש ליה וצ"ל אנחיש ליה] —

נַחַת (מל"מ ענינו השכנה das Niederlassen, Niedersetzen) בס"ג דחגיג' (כ"ו:) כלי עץ העשוי לנחת. בפ' מצות חליצה בגמ' חלצה (יבמו' ק"ג סע"ב) סנדל של נחת ע"ז פי' דבר שינוח ולא יזוז ממקומו. — (א"ב מלה זו איננה בנוסחאות) *[אחי"ה ר"ל איננה ביבמות שם כי שם אי' סנדל של ע"ז אבל בע' סנדל גרס לה רבינו ג"כ ופי' סנדל שע"ז נחה עליו ע"כ וכנ"ה כלי עץ העשוי לנחת מגילה כ"ו סע"ב יומא כ"א: ופי' שם ר"ח (בש"ס ווילנא) כלומ' שתשים עליו דבר ולהניחו עליו העשוי לנחת היא ע"כ. ב"ר פל"ג לשם נחת התיבה נקרא (ר"ל נח) שנאמ' (בראש' ח', ד') ותנח וגו' ועוד בהוראת תענוג ומנוחה מל"מ (קהל' ד', ו') חגיג' ט"ז: כתובות צ"ה. נחת רוח ברכו' נ"ו סע"ב עירו' ע"ז. פ"ג: סנה' צ"ב. בנחת (הפכו רדוף, קשה) וממנו אפעל ב"ב קכ"ט. אנחתת והפכו אתקפת (שם)] —

* **נְחֵת** (מל"מ נָחַת ובל"ס נְחֵת ענין ירידה hinab- herabsteigen) עיין דניאל ד' י', כ', ברכו' מ"ה: דנחית לבבל, סנה' ה'. כי הוה נחית.. לבבל. שבת מ"א. כי קא נחית (הפכו סליק). חגיג' ט"ו: עיי"ע עמר א'. מגיל' כ"ה. ההוא דנחית פי' ירד לפני התיבה, ב"ק ל"ט. נחית לעומקא דדינא. ב"ב קל"ג. מיגו דנחתא לדקלא נחתא נמי לכולהו ניכסי עיין פירשב"ם. וכל לשון ירידה מתורגם בל' נחיתא עיין מתורגמן והושאל למי שיורד מנכסיו לכן תר"י א' לשמות ד', י"ט מתו: ניחתו מנכסיהון וכו' עפ"י נדרי' ס"ד: עיי"ע ירד (ח"ד קנ"ח.) וכן באתפעל ירו' פיאה פ"ח דכ"א. ירו' כתובו' פ"ט דל"ד סע"ב אתנחת (איתנחת) מן נכסוי פי' ירד מנכסיו — שבועו' ו'. מינחתא מיגיה טובא. אפעל פסיק' דר"כ צד צ"א. כד הוה מַנְחִית להון פי' כשרדה את הפת ובתרג' בהבלעת הנו"ן אָחֵית ובבינוני מָחֵית בכ"י מַחֵת עיי' דוגמ' בעמת"ר לה' לעווי ה"ב 103, וכן בדרז"ל תענית כ"א סע"ב הוה מָחֵית גברי לחוד וכו', שבת נ"ח. ומחית ליה

---

[1]) כ"ה בכל כ"י וכ"ה בפי' רה"ג. [2]) בכ"י ש"ס נחושתן מוצהבת היו ומלת היו לי' בכ"י ב' ובעי' הראשון ובנו"ג מפני שנחושתן מוצהבת היתה ובתמיד פ"ב מ"ג ז"א מפני שנחשתן מצהיב ובגי' רבינו אי' בכ"י ל"ד בש"ס יומי רק שם וי"א נחושת מוצהבת כשל זהב היתה ועיין ד"ס יומי צד נ'. שכתב קצת בלי דיוק שגי' רבינו נחושתן. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובעי' הראשון ובתוספתי יומי פ"ב ובנו"ג קלוניתא.

אכתפיה. שם ק"א. עיי"ע גד ב' וש"נ. קידושי' ס"ד: מחית איניש נפשיה לספיקא וכו'. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ב עיי"ע דרום. בינוני פעול נדרי' י"ד: מחתא אורייתא על ארעא. ושם צ"א: הוה מחתן תהלי תמן. הָפעל דניאל ה', כ'. אִתַּפְעַל אִתְּחַת תרג' לבראשי' ל"ט, א'; לתהלים ל"ה, ג'; ליחזק' ל"א, י"ז. י"ח. והתואר נָחוֹתָא (נָחוֹתָה) כנוי לרב אבדומא (אבודמי) בדור השלישי ונקרא ככה על שם שהיה רגיל לילך לבבל עיין מבוה"י למהרז"פ 60 וש"נ וכן נקרא עולא נחותא ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ג עיין מבוא הירו' שם ק"ב. וכצ"ל בירו' כתובות פי"ב דל"ה: במקום עולא נחותה. והקבוץ נָחוֹתֵי ימא (שבת כ': צ'. ב"מ פ"ה.) פי' יורדי הים. והשם המופשט נְחָתָא בסמיכות נחתת טלא תרג' אונקל' שכבת הטל (שמות ט"ז, י"ג. י"ד).

נָחוּתָה (בל"ע نحاتة לוח ונסרים Brettchen, Ab- gehobeltes) בכפישה או בנחותה (נדה ז'.) פי' בע' כפש. פ"א חתיכה של לוח שנופל מן הנגרים. *[אחי"ה בע' כפש גרס ג"כ (לפי דפ"ר) נחותה וכ"ה בתוספת' סוף טבול יום בכ"י אירפ' בכפישה או בנחותא ובנו"נ אנחות וצ"ל אנחותא ועיי"ע אנחותא וש"נ ומפורש עפ"י פי' אח' דע' הנוכחי עש"ה] —

נַחְתּוֹם (כל"ס נַחְתּוֹמָא פי' אופה Bäcker) בפ"ב בדמאי (מ"ד) ובפ"ק ביומ' בגמ' ללשכת פרהדרין (ח' סע"ב) נחתומים לא חייבו אותן חכמים להפריש. תרג' אופה (בראשי' מ', א'. ה' וזולתו) נחתומא. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' הושע ז', ד'; לירמי' ל"ז, כ"א, חלה פ"א מ"ז; פ"ב מ"ז, ירו' חלה ספ"ב דנ"ח ע"ה, תוספת' חלה רפ"א תוספת' ביצ' פ"ג, תוספ' ע"ז רפ"ז (ח'). והקבוץ תוספ' דמאי פ"ג ב"ב כ': ילק' דברי' ר' תת"ח. והיה ג"כ תואר לר' יהודה הנחתום ב"ב קל"ב. ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: רות רב' פ' ליני. ובענין גזרת המלה נ"ל שהיא מל"ס הנ"ל ולא כדעת פערלעס (עט"ש 22) שרוצה להגיה פחתום ומל"פ פַּחְתָּן מבשל ומבשל אינו אופה ואופה בלשון פרסי نانوا, نان پز וחנות האופה: נחתומר ירו' ב"ב רפ"ב דו"ג:] —

* נָטוֹזָא (שם פרטי) עיי"ע בר נָטוֹזָא (ח"ב קע"ט) וש"נ וכ"ה בירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג.

* נטי, נָטָה (מל"מ ענינו פניה אל דבר והושטה ausstrecken, wohin neigen) מכות י"ב. נופו נוטה חוץ לתחום, וגופו נוטה בתוך התחום ע"ש כל הענין. קידושי' מ': נופו נוטה למקום טומאה, נופו נוטה למקום טהרה. ירו' ב"ב ספ"ב די"ג ע"ג חד אילן נטה גו דהוא רומיי וכו', נדרי' מ"ב. וירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד אוכל מן הנוטות ובינוני פעול נטוי אהלו' פ"ז מ"ב והושאל לפניה אל דעת פלוני חולי' צ': דעת נוטה סנהד' כ"ו סע"א נטייה דעתיה דקב"ה בתר רובא וכו'. הפעיל כתובו' פ"ד: עירו' מ"ו: מר סבר מַטִּין אתמר, ר"ה י"ב: ומטו בה משמיה דר' יוסי הגלילי, ירו' סנהד' רפ"א די"ח. אלו מטין לכף זכות ואלו מטין לכף חובה. הפעל יבמות ק"ג רע"א בין עומד . . בין מוּטֶה, כלי' פ"ד מ"ג היתה מוּטָּה על צדה ועיד השם מוּטָה עיין ערכו. והשם המופשט ב"ר ר"פ ע"ו נטיית שמים וארץ, אהלו' פ"ז מ"ב נטית האוהל.

1 נָטַל (מל"מ ונרדף עם טול, טִלְטֵל nehmen, fortnehmen, erhalten ובל"ס נְטֵל פי' נשא tragen) בפ' ב' בסנהד' בגמ' דסמוך לא ירבה לו סוסים (כ"א:[1]) תנא כולם נטולי טחול וחקוק כפות הרגלים פי' שלא היה להם בשר כלל בכף רגליהם שהיו חותכים אותו עד לעצם כדי שהיו יכולים לרוץ על הקוצים ועל הברקנים ועל ידי סם היו חותכים הבשר ונוטלין מהן הטחול. בסוף נדרי' (צ':[2]) נטולה אני מן היהודים, פי' נדרה הנאה מן היהודים יפר הבעל חלקו ומשמשתו ותהא נטולה מן היהודים. — (א"ב תרג' נשא את הארבה (שמות י', י"ג) נטל ית גובא, תרג' נסעו מזה (בראשית ל"ז, י"ז) נטלו מכא) *[אחי"ה יש לשון נטילה מתורג' בל' טלטול או בל' רמה או בל' השלכה ויש לש' נשא בל' לקיחה המתורג' בל' נטילה וככה מתורגם ל' נסיעה עיין על כל דוגמא ודוגמא במתורגמן וש"נ. וכן בדרז"ל בענין לקיחה ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ד מה שכר נטלו על כך, ספרא אהרי ריש פרש' א' לא נטלו עצה ברכות ט"ז: ליטול את השם, וצווי טול שבת מ': קנ"א: ערכי' ט"ז: ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד ולנקבה טְלִי גיטי' כ"ד. בענין נשיאה פסיקת' רבתי ס"פ כ"ו נטלתי עיני. והושאל לחתיכה מזה נטולי טחול עיין לעיל ובצרוף צפורנים פי' חתיכת צפורנים עיין מ"ק י"ז: י"ח. ובנפעל שבת מ"ג. ביצ' ל"ו. אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת. חולי' מ"ב. ניטל הכבד, נ"ד. ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה, אהלו' פ"ב

---

[1]) וכ"ה בע"ז מ"ד. [2]) וכ"ה בתוספתי סוף נדרי'.

מ"ג בכורות ל"א. כדי שיִנָּטֵל מן החי. בענין השלכה בהפעיל והֻפעל: שבת מ"ב: להטיל ביצתה, ב"ק צ"ב. לא הטילה ביצתה. והושאל בצירוף שלום לשימת שלום קהל"ר פ' גם מגבוה: שמטלת שלום בין איש לאשתו, ושם: מטיל שלום בטל (עיין שבת קנ"ב ושם משים שלום). הֻפעל מוּטָל ברכות י"ז: י"ח. מ"ק כ"ג: קידושי' פ"ב: תוספת' ב"מ פ"ג מי שהוטל עליו וכו' והשם בענין לקיחה, נשיאה וחתיכה מכו' י"ד סע"ב זבחי' ל"ד. ירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ג נְטִילַת נשמה. בפסיקת' רבתי פ"י פי' תשא (שמות ל', י"ב) לשון נטילת ראש (ובפסיקתי דר"כ צד י': אי' הרמת ראש), מגילה כ': נטילת לולב. ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג ויק"ר פי"ז נטילת רשות. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. נטילת צפרנים] —

2 נָטַל (פי' בל"ע نَطَل שפך מים וממנו השם نَاطِل, مِنْطَال בל"ס נַטְלָא דלי Schöpfeimer) מסכת סוט' פרקא קמא (ד':) כל המזלזל נטילת ידים נעקר מן העולם פי' רחיצת [ידים] תרג' ירו' (א') ורחצו אהרן ובניו ממנו (שמות ל', כ"א) ויסבון מניה בנטילא דכיא. פי' כלי מיוחד לנטילה ועל שמו נאמרת רחיצת ידים. *[אחי"ה כנים דברי ר"ב ונאצלה המלה מל"ע הרשומ' וכ"ה חולי' ק"ה. מים . . ראשונים נוטלין . . אחרונים אין נוטלין אלא וכו' שם ק"ו. הנוטל ידיו לפירות וכו' עיי"ע טען א'. שם ק"ו: נוטל אדם שתי ידיו וכו', ברכות נ"א. אל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו. בהפעיל שבת ס"ב. עיי"ע אפרסמון, מעשרו' פ"א מ"ב עיי"ע סאור. יומ' כ"ח. המטיל מים, פסחי' ט'. הטילה נפל לבור. והשם נטילת ידים חולי' ק"ו. ע"ש כל הענין (וע' טען א') במ"ד פ"כ ובל"א נְטִילוּתָא ברכות כ"ב. והשם בענין דלי לשאוב נַטְלָא חולי' ק"ז. נטלא בת רביעתא, גיטי' ס"ט סע"א מלי נטלא, ירו' שבת פ"ג ד"ו, הבא גו נטלא והקבוץ ברכות נ"א סע"א בנַטְלֵי ועוד עיי"ע אנטל] —

נְטִיל, נְטוּל (ענין כובד ומשא Last) מל"מ נֵטֶל החול (משלי כ"ז, ג') תרג' נטול חלא ובפשיט' נטל חלא. בירו' סנהד' ספ"ו דכ"ג ע"ד מפורש קלני (עיי"ע קל א') לית הוא אלא נטיל.

נָטַע (מל"מ ענין תקיעת שרש בארץ לגדלו והשם מַטָּע ושם מופשט נְטִיעָה das Pflanzen, die Pflanzung) בר"ג דפ' אין צדין (ביצ' כ"ה:) נטיעה מקטע רגליהון דקצביא ודבועלי נידות פי' „מוציא אדם כמה הוצאות ונוטע כרם וכיוצא בו וממתין שני ערלה ושנת[1]) רבעי לקיים המצוה[2]) ומי שאשתו נדה אינו ממתין לה עד שתטהר אלא בועלה נדה ואינו לוקח מוסר מנטיעה וכן הקצב אינו ממתין עד שתכשר הבהמה אלא [ממהר] ואוכל קודם בדיקתה". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (כש"ס ווילנא). וכנ"ה בסנהד' ס"ח. נטיעת קשואין, מגילי' ה': תעני' י"ד: נטיעה של שמחה עיי"ע אכורנקי (ח"א ע"ד: ומ"ש). שביעי' פ"א מ"ח כנטיעה . . כאילן ושם ובמשנ' ו' הקבוץ נטיעות וכ"ה סוכ' ל"ד. מ"ד. מ"ק ג': תענית ה' סע"ב ירו' שביעי' פ"א דל"ג: ירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: והושאל לאדם ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בא"י התרת לה לצאת לחול"א, ירו' יבמות רפ"א ד"ב: חמיש נטיעות נטע ועיי"ע חָרַש (ח"ג, תק"ה) ועוד לעיון הגיוני חגיג' י"ד: ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: וקיצץ בנטיעות עיי"ע פרדס וע' קץ ו'. ובל"מ נֶטַע ובפרט נטע רבעי מעש' שני פ"ה מ"ד ומ"ה שהש"ר פ' הנך יפה ועיי"ע כרם ב'. קהל"ר פ' טוב מלא: בית נטע הפכו בית זרע — והפעל נָטַע מעשרו' פ"ה מ"א, פ"ג מ"ט והלאה, מגילה ה'. והלאה. ובעצם וראשונה פי' ענין תקיעת שרש בארץ והושאל לתקיעת יתדות בארץ ירו' שבת רפ"כ די"ז ע"ג הנוטע אוהלין בשבת חייב משום בונה וכל"מ דניאל י"א מ"ה] —

נָטָף (מל"מ שרף הנוטף מעצי הקטף Balsam-Harztropfen מפעל נָטַף tropfen) בפ"ק דכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו'.) ת"ר פיטום הקטורת הצרי והצפורן וכו' דבי ר' ישמעאל תנא סמים כלל נטף ושחלת וחלבנה (שמות ל', ל"ד) פרט פי' צרי זה נטף ולמה נקרא נטף שנוטף מעצי הקטף כדאמר רבן שמעון[3]) הצרי אינו אלא שרף מעצי הקטף[4]) הצפורן זו שחלת כדמתרגמינן נטופא[5]) וטופרא. קציעה זו קידה שיבולת נרד בלעז אספיקא[6]). *[אחי"ה הועתק

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר אבל בשאר דפ"ע ושני. [2]) בפי' ר"ח אי' וממתין לו שני ערלה עד שנת רביעית ואח"כ אוכל ממנו הרי הן בשני ערלה ממתינים דברי צורם והמזהירם. [3]) כ"ה בדפ"ר ושם ר' שמעון ובפי' רגמ"ה רבן שמעון ובדפ"ע רשב"ג וכ"ה בתוספי' נדה ח'. ד"ה קטף. [4]) כ"ה בדפ"ר פיזו' וויניצי' וכ"ה בפי' רגמ"ה ובתוספי' הנ"ל ובנו"ג הנוטף מעצי הקטף והוא בין שני חצאי מרובעים ובכ"י ק"ט היוצא מן העץ הקטף. [5]) בפי' רגמ"ה בט"ס טנופא. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ובי ול"ד ובכ"י ה"ב איספיקא ובכ"י ק"ט וב"ר ובדפ"ע אישפיקא ובפי' רגמ"ה שפיק"ו והוא מל"ר ואיט' spica.

מפי' רגמ"ה כ"י לכריתות (בקובץ כ"י אנגיייליקי צד ק"ע סע"ב) ובל"א נטפא גיטי' ס"ט רע"ב עיי"ע גבל א' ונגזר מפעל נטף בל"ע نطف ענין נזילה בנחת טיף אחר טיף träufen, tropfen, tröpfeln וכנ"ה בשבת ס"ה: מקואות פ"ה מ"ה הנוטפין הפכו הזוחלין עיי"ע זחל א', מפוץ. וע' טף א' וש"נ נוטפות שבת ל': פיעל תענית י"ט. התחילו חגשמים מנטפין (הפכו לירד בזעף). אהלו' פ"ג מ"ה דמו מנטף. שבת קל"ה. יבמות ע"א. תוספת' שבת פט"ו (ט"ז) ב"ר ס"פ מ"ו צריך להטיף ממנו דם ברית. ירו' סנהד' פ"ד דכ"ב: וסייף מנטף דם. שמ"ר פמ"ו משקה מנטפת היא וכו' מי גרם לחבית לנטף. הפעיל מַטִּיף ירו' שבת ספי"ב די"ג. ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: יטיף ירו' פסחים ספ"ה דל"ב: והתואר נָטְפָּא בקבוץ נָטְפֵי ב"ב ו'. עיי"ע טף א' (ח"ד, נ"ו:) ומזה נָטוֹפָה פיאה פ"ז מ"א עיי"ע הבא אח"ז. והשם נִיטוֹפְתָּא בל"ע نُطْفَة ב"ב ע"ג: לא נטף ניטופתא לארעא, והקבוץ גיטי' ס"ט סע"ב גִיטוֹפְיָיתָא עיי"ע צמר ד' — ועוד ענין נטף תלה מלמטה herabhängen (ומזה נטיפות בל"ם ובל"ע نُطْفَة נזמי האוזן Ohrgehänge) בכורות מ"ג סע"ב ספרא אמור פרק ב' פרש' ג' חוטמו נוטף עיי"ע טף א' ומ"ש. פיאה פ"ז, מ"ד (עיי"ע נטף ג') כתף ונטף עיי"ע כתף וש"נ ירו' פיאה פ"ז ד"כ. ועיין תוספת' פיאה ספ"ג ומזה כתובות ס'. נטף עיניך. ובענין מטיפי עינא עיי"ע טף א' וב'. וש"נ] —

נָטָף (= נְטוֹפָה תוא' מע' הקודם tropfend וכירוש' או כדעת רבינו שם .מקום עיין בפנים) בפ"ז בפיאה (מ"א ומ"ב) [1] כזית הנטופה בשעתו פי' שם עיר ושמה (טופה) [צ"ל נְטוֹפָה] [2]. ירושלמי (רפ"ז ד"כ.) נטופה נוטף שמן מעשיו שהוא עושה הרבה שהוא עושה זיתים הרבה. מסתברא נטל נטע נטף אין הנון עיקר. *[אחי"ה עיי"ע טף א' ומ"ש. בענין פי' רבינו שם עיר (וכ"ה בפי"ם להרמב"ם פי' שם מקום) טופה בלי כל ספק צריך להגיה נטפה וכ"ה בית נטופה (שביעי' פ"ט מ"ה) עיי"ע (ח"ב, ע"ו) בקעתא דבי נטופה (ב"ר פע"ט) אבל קשה להלום מלת בשעתו והנכון כפי' הירוש' ובהוראת נטף א' — וכן מוכח מירו' שם: היו שניהן נטופה היתה כל שדהו נטופה] —

נָטֵף (was herunterhängt) מסכת פיאה פ' כל זית (פ"ז מ"ד) [איזו היא] עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף עיי"ע כתף.

*[אחי"ה ועיי"ע נטף א' בסוף הע' ומ"ש ועיי' פי' רע"ב לפיאה שם שמפורש יפה עפ"י התוספת' שהובא בע' כתף] —

* נַטְפִּיק (Naftapräparat) גיטי' פ"ו. משחא דזיתא ונטפיק חיורא וכו' פי' נטפיק כמו נפטיק = נפתיק מל"פ نفتى ובל"ע نفطى כמו נפט עיי"ע שמן הנמצא נוטף מבין הסלעים ומרקחת ממנו נקרא ככה בל"פ וע' הנ"ל כפי דעת ה' פליישער בעמת"ל ללעווי ח"ג 382.

* נָטַר (מל"ט ונרדף עם נצר פי' שמר וכ"ה בל"ע نطر ובל"ס נְטַר beobachten, bewahren, den Groll bewahren) יומ' כ"ג רע"א כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח והכתיב (ויק' י"ט, י"ח) לא תקום ולא תטור ההוא בממון הוא דכתיב דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה וכו' ע"ש כל הענין (ובספרא קדושי' פרש' ב' פרק ד' עד היכן כוחה של נטירה וכו') ופי' ר"ח (בש"ס ווילנא) צערא דגופא כגון בזיון וכיוצא בו מותר וכו' ע"ש. ובדרוש אמרתי שהוא כמין משל לסימן ת"ח שאינו יורד עם חבירו לחיים לאבדו אף אם חרה אפו בו ובכונה אמרו רז"ל נוקם ונוטר כנחש כדרך שנאמ' הוא ישופך ראש ואתה תשפנו עקב (בראשי' ג', ט"ו) שאדם דורס ראשו של נחש והנחש נושך בעקבו של אדם כך ת"ח אינו הורשה לירד לחיי חברו רק יזיקו בעקב בדבר שאין בו עיקר כל כך, וכן נאמ' בשבת ס"ג סע"א אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש הוא חגריהו על מתניך, פי' יש בידך לפייסו על נקלה — ב"מ ס"ה. אגר נטר ליה. ב"ב ע"ד. נטר עד למחר. וכל לישנא דשמירה מתורגם בל' נטירה עיין במתורגמן. בפַעל כתובות ל"ז. מְנַטְּרָא נפשה . . לא מְנַטְּרָא נפשה, אתפעל ביצ' ט"ו. דמינטרא . . ולא מינטרא תר"י א' לשמות כ"ד, י"א אתנטרא; תרג' לירמי' ג', ה' יתנטרון; להושע י"ב, י"ד איתנטר. והשם נְטִיר תרג' שמרים (שמות י"ב, מ"ב) תרג' שׁמֵר (ש"א כ"ח, ב') נָטְרָא וקבוץ נָטְרַיָּא תרג' לירמי' נ"א, י"ב וכן בל"ם נָטוּרָא פי' שומר ילק' קהלת ר' תתקפ"ט ההוא נטורא דנטר ליה וכו' והקבוץ איכ"ר בריש וירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג נטורי קרתא. ויק"ר פי"ב ואסת"ר פ' ר' עזריה וצדי לי מן נְטוּרַיָּא, והשם המופשט נְטִירוּתָא פי' שמירה עיין ב"ק מ"ח. נ"ז. קט"ז: ב"מ צ"ג: ב"ב ז': אבל בפסיק' דר"כ צד נ"ו. מי פורע לכם מאדום נטירותא צ"ל נטרונא

---

[1] וכ"ה בתוספת' פיאה פ"ג. [2] במקרא (עזרי ב', כ"ב; נחמי' ז', כ"ו) נטפה.

כדאי' בכ"י א"פ ובפסיק' רבתי ספט"ז נטרונא ובילק' בא רמז קצ"א נטרוגה ע"ש והוא כמו בל"ס מַנַטְרָנָא שומר.

ניטְרוֹן (מל"י νίτρον (λίτρον) בל"ר nitrum בלשון ערבי' ופ' نطرون נתר (Laugensalz) ירו' דשבת בפ' אמר ר"ע (ספ"ט די"ב רע"ב) נתר ניטרון פי' שם מין מלח בל"י ורו' עיי"ע נתר. *[אחי"ה בנו"ג נטרון והוא במשקל ל"ע ופ' הנ"ל ובע' נתר הביא רבינו ג"כ ניטרון בשם הירו' ע"ש] —

נוֹטָרִין (= נוֹטָרִין בל"י אמצ' νοτάριοι מל"ר notarii סופרים (Schreiber, Abschreiber) בר"ג דפ' ואלו נאמרין בכל לשון (סוט' ל"ה:) היאך למדו אומות העולם תורה אמר להם בינה יתירה נתן להן הקב"ה ושיגרו נוטרין שלהן וקיפלו את הסיד וכתבוה[1]. פי' בל' יון ובל' לעז קורין לסופרין נוטרין. *[אחי"ה בכ"י ק"מ בט"ס נוטריקון ונשתבש מע' הבא אה"ז. רבינו יפה פירשו ויפה גרס וכנו"ג נוטירין. ובירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד אי' בכל יום ויום או"ה שולחים נוטריהן ומשיאין את התורה וכו' — נוטרים. נוטרין בספרי וילק' מטות עיי"ע טְרִיוֹן (ח"ד, פ"ו:) — ועוד הוראת נוטרין מל"ר notaria והיינו notaria scripta רשימת הכתבים שמ"ר פל"א משל למי שרצח והביאוהו לפני השלטון כיון שקרא את נוטרין שלו אמר וכו' פי' רשימת עונות של רצחן הנכתבין לחייבו בדין gerichtliche Akte ולא כדעת ר"ב בסוף ע' הבא אה"ז] —

נוֹטָרִיקוֹן (מל"ר notarium = notaricum Abkürzung, d. i. das das Geschwindschreiben Betreffende) בס"ג דפ' הבונה (שבת ק"ה.) מניין לשון נוטריקון מן התורה שנאמ' (בראש' י"ז, ה') כי אב המון גוים נתתיך וכו' פי' אות אחת שנעשית סימן לכל דבר כמו שמפורש אב המון וכו'. — (א"ב סופרי בי"ד או מדינה בהיותם נחפזים היו כותבים ראשי דברים וכתיבה זו נקראת בל"ר נוטריקון. במד' שמות רבה פ' אם כסף תלוה (פל"א) משל למי שרצח והביאוהו לפני השלטון כיון שקרא נוטריא שלו אמר עד עכשיו הוא חי פי' דברים נכתבים נגדו) *[אחי"ה אין הציון הזה מענין המדובר בו ושייך לע' הקודם לזה ע"ש. אבל בפי' נוטירקון יפה כיון ר"ב ואלה דברי ר"ה (בש"ס ווילנא) בשבת הנ"ל נוטריקון הוא לשון יון וסופרי המלכים והשרים שלהם יש להן כתב שקורין אותו נוטריקון ואומר המלך לסופר כתוב טופס והמלך מסדר לפניו בפיו והסופר כותב מפיו מילי שמשמשת כמה ובשיטה אחת כותב מגלה וזהו (נוטריקו) [נוטריקון] ע"כ ובספר יבין שמועה דס"ד ע"א פי' נוטריקון נוטר אות קונה תיבה! וכנ"ה בשבת ק"ד: וק"ה רע"א כתב אות[2] נוטריקון ושם: אנכי נוטריקון, שם נמרצת (מ"א ב', ח') נוטריקון ע"ש ובד"ס השינויים. ב"ר פמ"ו מניין נוטריקון מן התורה וכו' כדאי' בשבת הנ"ל. תנחומ' וארא ססי' ט' עשר מכות חקוקות עליו (על המטה) נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב וכ"ה בשמ"ר ספ"ח ועיין פ"ה שהיה כתוב עליו נוטריקון דצ"ך וכו'. שם פמ"ב מהו פרשז (איוב כ"ו, ט') פֵּרֵשׂ רחום שדי זיו עננו עליו וכ"ה בפירש"י לשבת פ"ח סע"ב ולסוכ' ה' רע"א ועיין ילק' מלכי' ר' רכ"ה וילק' איוב שם ל"י. תנחומ' הישן ויחי סי' י"ב פחז כמים לשון נוטריקון הוא ועיי' שבת נ"ה: ובתנחומ' הנדפס ויחי סי' ט' ובאגדת בראש' פפ"ב. בע' יחניף הביא רבינו ספרי אלה מסעי (פ' קס"א) לשון נוטריקון יחזן אף ע"ש (ח"ד, קכ"ה) וש"נ ירו' תעני' ושם ל"י לשון נוטריקון ועיין מבוא הירו' למהרז"ף צד קמ"ז: וש"נ ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד גוביי דו גבי דינא דמריה אבל מה שכתב מהרז"ף „תיבת נוטריקון לא מצינו בירושלמי" אישתמיטתיה מה דאי' בירו' ערל' ספ"א דס"א רע"ג שדרש ענקולות: לשון נוטריקון הוא ענבין דלקי תלתיהון] —

נָטַשׁ (כמו לָטַשׁ מל"מ ענין חדוד ומרוט geschärft, gespitzt sein) בחלק בענין סנחריב (סנהדר' צ"ה:) אמר לו הקב"ה לגבריאל גבריאל כלום[3] מגלך נטושה אמר לפניו רשב"ע כבר[4] נטושה היא[5] מששת ימי בראשית שנא' (ישעי' כ"א, ט"ו) [כי] מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה. *[אחי"ה ובלחיש נגד כיפה (עיי"ע כב ג' כס ו') בשבת ס"ז. חרב שלופה וקלע נטושה וכו'. ויפה פי' עה"ק שנ"ב נטושה פי' מושחז כמו לטישה נטושה] —

נְטַשׁ (ויותר טוב נְשַׁט enthäuten) מסכ' ב"ב, פ' יש נוחלין (ק"י.) נטוש נבלתא בשוקא ושקול אגרא ובמסכ' סנהדר' פ' חלק (ק':) לא תנטוש גלדנא מאודניה פי' ענין פשיטה ובעל הערוך גרס נשט ע"ש. *[אחי"ה וגי' רבינו יותר תתכן כי נשט בל"ס פי' פשט עור וכן פי'

---

[1] בנו"ג בע"א עיי"ע סא [שא] ב' ומ"ש. [2] כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אות אחת. [3] ל"י לפנינו. [4] וכ"ה בכ"י ש"ס בילק' ובמנו"ה אצל ד"ס. [5] ל"י לפנינו.

רבינו בע' גלדן (ח״ב, רצ״ג:) כפי ס״א פי' לא תפשוט העור ע״ש ובע' נשט תמצא סתירת ר״ב בדברי עצמו כי שם הביא גי' הספרי' בב״ב נ ש ו ט ע״ש] —

* נָטַשׁ (מל״מ ענין עזיבה verlassen, überlassen) סנהד' ו' סע״ב ולפני התגלע הריב נטוש (משלי י״ז, י״ד) קודם שנתגלע הריב אתה יכול לנטשו משנתגלע הריב אי אתה יכול לנטשו וכ״ה בירו' סנהד' פ״א די״ח: אתה רשאי לנוטשו . . אין אתה רשאי לנוטשו. ירו' שקלי' רפ״ה ד״ח: בש״ס בבלי כפי גי' הכ״י ש״ס נטשנה (ובנו״ג אפקנא) דלא תימות גבן נטשת (ובנו״ג אפקינה ובקצת דפוסי' נשתבש נישטנה עיין ד״ס). ב״מ ל״ח סע״ב ול״ט רע״א נכסי נטושים ע״ש כל הענין והפכו רטושים עיי״ע רטש. ועיין ירו' יבמו' פט״ו דט״ו. ירו' כתובו' פ״ד דכ״ט ותוספת' כתובו' פ״ח והשם המופשט נטישה עיין ירו' פיאה רפ״ד די״ט:

* נִי״ אותיות השמוש נוספות בראש המלה כמו ניהו, נינהו במקום איהו, אינהו עיין ערכם.

* נִיא (מל״ע نَاءَ ענין קימה והושאל לנענוע הענפים (das Sicherheben, Hin- und Herbewegen ירו' ב״ב ספ״ב די״ג רע״ג מרחיקין את האילן מן העיר וכו' משם שעומד ומאפיל או משום שניאו רע וכו' אין תימר משם שניאו רע וכו' ופי' המפרש כמו שניעו בעי״ן שנינועו מזיק לבני העיר. ועיין בבלי ב״ב כ״ד: משום נויי העיר ופי' רגמ״ה שיהיה משייר מישר יפה סמוך לעיר בלא שום עיכוב ע״כ ובש״ס ווילנ' אשר שם נדפס כ״י מתוך כ״י שלי הוא בטעות ע״ש. וא״כ לפי פי' רגמ״ה אולי הוא מל״ע نوى, نِيّة הרחק בינתים Distanz וגם לשרש نَاءَ = نای יש לו זו ההוראה.

* נִיב (נ״ל מל״ע نَابَ עושה איזה דבר פעמים ושלש עד שהוא שגור wiederholt thun, geläufig sein) בויק״ר ספט״ז דרש בורא ניב שפתים (ישעי' נ״ז, י״ט) ר' יהושע בן לוי אמר אם הניבו שפתיו של אדם בתפלה יהא מובטח שנשמעת תפלתו וכו' ובברכות ל״ד: אי' בתמורתו אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל וכו' ובירו' ברכות ספ״ה ד״ט סע״ד דרש זה הפסוק בע״א ע״ש.

* נִיב, נִיבָא עיי״ע נב.

* נִיהוּ (כמו איהו בהוספת נו״ן בראש פי' הוא er, es) ברכות נ״ח, ב״ק ג' סע״א נ״ג: מאי ניהו וכ״ה בע״ז נ'. וצ״ל כבפסחי' ק״ד. מאן ניהו, תענית כ״ד רע״א אנא ניהו, פסחי' י': איהו ניהו, חולי' מ״ג: הי ניהו ולנקבה ניהי כמו איהי ברכו' מ״ד סע״א מאי ניהי. והקבוץ זכר נינהו (= אינהו) ביצ' י״א, אחריני נינהו, חגיג' ט': צדיקי גמורי נינהו, חולי' ל״ה. מאי נינהו דברים וכו' שם ע״ט. כולהו חדא מינא נינהו, שבת נ״ה: סוכ' נ״ב: ב״מ פ״ו: סנהד' צ״ב: ע״ז נ'. בכ״י ש״ס מאן נינהו וכו', ערכי' ג': בני עבודה נינהו, כתובו' ק״ה סע״א בני דינא נינהו, שם כ״ב: תרי ותרי נינהו, ב״ר פפ״ב תרי גנהו (חסר יו״ד) וכ״ה בב״מ כ״ד: ננהו, ועיי״ע הבא אח״ז.

☞ נִיהֱלֵיהּ (ihm) ניהלי ניהלן בל' גמרא ענינם אצלו אצלי אצלם. *[אחי״ה הורכב מן ניהו (עיי״ע הקודם) עם כינויי הגוף לי, לך, ליה, לן, להו, ד״מ חולי' נ״ט: ב״מ ס״ז. ע״ב סע״א קידושי' י״ג. נִיהֲלִי[1]) חולי' קמ״ב. נִיהֲלָךְ, שבת קי״ט. ב״מ י״ט: ע״ב סע״א ב״ב קע״ב. כתובו' ס״ז: נִיהֱלֵיהּ, יבמות ס״ג סע״א קידושי' י״ג. נִיהֲלָהּ, ברכות נ״ד סע״ב נדה ס״ג: נִיהֲלָהּ, כתובות צ״ב. נִיהֲלַיְיהוּ] —

* נִיוָה (כמו נָוֶה, דירה Wohnung, Wohnen) ירו' שביעי' פ״ו דל״ו ע״ג שניויה רע . . ניויה יפה בב״ר ר״פ ס״ד אי' נוה עיי״ע גרדיקי (ח״ב, שס״א ומ״ש).

* נִיוֹלִי (שם פרטי) חולי' מ״ה: אמר ניולי א״ר הונא ופי' רש״י שם חכם.

* נָיוֹמָא (כמשקל קָטוֹלָא) בל״ע نَؤُوم מפעל נום der Schlummernde) תרג' למשלי כ״ג, כ״א והשם נָיוֹמְתָא תרג' לתהלי' קל״ב, ד'; למשלי ו', ד'; לאיוב ל״ג, ט״ו והוא כמו נוֹמִיתָא ובל״מ תנומה.

נָיוֹת (שם מקום ונדרש מן נוי הקבוץ נוֹיוֹת פי' יופי ופאר Schönheiten, Zierde) בפ' איזה מקומן בגמ' ה ע ו ל ה[2]) (זבחי' נ״ד רע״ב) וילך ד ו ד[3]) ושמואל וישבו בניות (ש״א י״ט, י״ח)[4]) וכי מה ענין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם. בס״ג דפ' הקומץ רבה

---

[1]) בכ״י ש״ס ב״מ נהלי. [2]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר אבל בדפי פיזי וויניצי' הערל. [3]) וכ״ה בש״ס אבל במקרא אי' ה ו א [4]) והוא כפי הקרי ובכתיב אי' בנוית ובש״ס בנויות.

(מנחות ל"ה:) אמר רב נחמן[1]) בר יצחק[2]) ונוייהן לבר. פי' נויי הקשר יפנה לחוץ אותו צד שיראה כעין ד'. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י בל' ראשון ע"ש היטב ובתוספו' שם וגליון הגרי"ב. וכן דרש באיכ"ר פ' בלע את כל נאות יעקב (איכ' ב', ב') את כל (נאותיו) [צ"ל נואותיו] של יעקב כגון ר' ישמעאל ורבן גמליאל. במלת נוי האלף נבלע תחת נאוי עיי"ע נו ב' וש"נ. ובענין עדיות פ"ב מ"ט הנסמן שם עיין תשוב רה"ג נדפס בסוף אגרת רש"ג[3]). ובענין בניות עיין מנחת שי לשמואל שם ועיי"ע נוותי] —

* 1 נִיחָא (מל"ס פי' כמו נוֹחַ עיי"ע ruhig, sanft, lieb) תענית ג': אתא ניחא עיי"ע רז א'. פסחים ד': ניחא ליה לאינש וכו', ערכי' ל': ניחא לאינש וכו', מגיל' כ"ח. לא ניחא לכו וכו', ב"מ ט"ז רע"א ניחא ליה דליקום (הרבה פעמי'), ב"ב קע"ב: מילתא דניחא ליה למלוה וניחא ליה ללוה. ובמקום הָנִיחָא (= הא נִיחָא) של ש"ס בבלי אי' בירו' נִיחָא עיין ירו' פסחים רפ"א דכ"ז: ירו' יומ' פ"ג דמ"ג סע"ג ורע"ר ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ד. והשם נִיחָא סנהד' מ"ה. ולרוב במשקל סורי נְיָיח, נְיָיחָא ירו' תעני' פ"א דס"ד. בשובה ונייח, קהל"ר פ' יש רעה והוה נייח ליה דקבריה וכו' ב"ר ר"פ פ"ז אין לו נייחא וכו' ובל' נקבה נַיְיחָה ב"ר פכ"ה ורפ"ל ועוד בל"ס נִיחוּתָא עיין פסחי' ל"ב: סנה' ל': שבת ל"ד. גיטי' ז' רע"ב תעני' ד'. ב"ב כ"ה: ערכי' י"ז. והפעל נִיחַ באפעל מַנִיחִין עיי"ע דכר וע' נח א'.

* 2 נִיחָא (אמורא דא"י) ירו' כלאי' רפ"ט דל"א ע"ד ירו' יבמו' ספ"ח ד"ט סע"ד רפ"ט ד"י ע"א ר' ניחא בר סבה (סבא).

* נילא עיי"ע אחר נכתם.

* נִים, נִימָא, נִימוֹם עיי"ע בע' נם, וש"נ נימוסות.

נַיְיקָא (דינר פסול מל"פ הרשומ' בע' אנגרא (ח"א קל"ח.) falsche Münze) בריש הזהב (ב"מ מ"ו:) נייקא ואנגרא כבר פירשנו בע' אנגרא. *[אחי"ה ושם הגי' ניאקא אבל כגי' נייקא אי' ג"כ בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) אשר פירושו העתיק רבינו בע' אנגרא וגי' נייקא אי' ג"כ בכ"י ש"ס פ' ובכ"י ש"ס מ' אניאקא ובשאר כ"י אניקא, אנייקא עיין ד"ס ב"מ צד ס"ה: וש"נ גי' הכ"י ויתר המקומו' תרג' רב אבא כגי' רבינו בע' אנגרא ע"ש וש"נ גזרת המלה] —

* נימפי, נינפי עיי"ע נמפה.

* נימוקי עיי"ע נמק.

* נִימוֹרֶת (מל"ר numerus ובל"י החדש' νούμερον Cohorte (Compagnie) Soldaten) ירו' פסחי' ספ"ר דל"א סע"ב ביומוי דר' מנא הוות נימורת בציפורין וכו' פי' מחלקה של צבא במנין קצוב, והמפרש בירו' טעה במח"כ לפרש אשה ממקום נימור! ועוד עיי"ע נומירין.

* נִינְהוּ עיי"ע ניהו, ור"ב הביאו בע' נַן.

* נִינְוֵה (עיר המפורסמת באשור Ninive) ירו' שבת רפי"ד די"ד: עיי"ע צרע א'.

* נִיסְלָא (לפי הענין כסא שיושבין שם Sitz, Stuhl) ירו' סנהד' פ"ב ד"כ סע"ג ואין יושבין על ניסלו ולפי ס"א כסאו וכן בתוספ' סנהד' פ"ד ואין יושבין על ניסלו ספסלו כ"ה בכ"י אירפ' ובלי כל ספק ספסלו או כגי' הדפוסי' כסאו באה להורות על מלה זרה ואולי הוא מל"פ نشاندن ישב. ולולי יראתי הייתי מגיה כיסלא = כילסא κλισία, Lehnstuhl.

* ניסן, ניסנא עיי"ע נסן.

* ניסרדי (?) (חג הפרסיים עיין כפנים) ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג במדי ניסרדי ותירייסקי ומתירקנה, שני שמות אחרונות ענינם שני חגים פרסיים עיי"ע טוריסקי (ח"ד, פ"ח) ובלי ספק גם ניסרדי חג פרסיים הוא ובמ"ע ישרון לקאבאק ח"ח 55 הואלתי לפרשו שצ"ל נוסודי והוא نو زودی חג הולדת ונקרא כן יום אשר בו מלאו ט"ז שנה מחיי הבן הפרסי וחגו אותו הפרסיים ועיי"ה מ"ש הח' שפיעגעל העתקת אפיסטא ח"ב XXII והלאה וגי' הבבלי ע"ז י"א: עיין בע' טורייסקי.

* ניסרפו (צרוף אותיות) סנהד' כ"ב. שהש"ר פ' כמעט כן פי' ר' יוחנן ופרסין בדניאל ה', כ"ה.

* נִיעַ עיי"ע נע.

* נִיפּוֹל (junge Taube) ב"ב כ"ג רע"ב ניפול הנמצא בתוך חמשים אמה וכו' ופירש"י

---

[1]) לי' בכ"י ה"ב. [2]) לי' בש"ס. [3]) היו"ל ע"י ה' דוב בער גאלדבערג מאינץ תרל"ג צד 64.

ניפול גוזל ובפירוש רגמ"ה: גוזל שנפל מן השובך ע"כ וכן פי' רבינו בע' פל האחרון וא"כ משרש נפל וכדמוכח מש"ם שם: ודאי מההוא נפל אבל לפע"ד שהוא מל"פ نيپ نيپه בן מבן או מבת והושאל לבעלי חיים חוץ מאדם כמו بچه נאמר מילדי אדם ויתר בעלי חיים. ולפי זה עיקר הגי' נפיל כדאי' בכ"י א"פ ולדעת ה' לעווי מל"ר pullus ועוד עיי"ע נפל = נִיפּוֹל.

* נִיפְּרָא עיי"ע נפר.

* נִיץ (מטבע שנקרא בל"י ἐννεάς = Sesterz ⅑) ירו' קידוש' פ"א דנ"ח ע"ד שני ניצים וכו' עיי"ע הדרס (ח"ג קפ"ט: והלאה) וע' הֵנֵץ (שם רכ"ו.)

* נֵיץ, נִיצוּץ עיי"ע נץ.

* נִיקוֹמְכִי (שם אמורא דא"י Νικόμαχος) ירו' פסחים ספ"ח דל"ו: ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד וירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ד תני ניקומכי קומי ר' זעורה (זעירא) וכן הורגל זה השם אצל היוניים.

נְיָיר (אולי מל"ע نير בקבוץ انيار גמא Schilf ואצל רז"ל הוא אשר כתבו עליו בראשונה Papierschilf ועוד עיין בפנים) בפ' המוציא יין (שבת ע"ח סע"א במשני) נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין. בפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ב:) אין חותכין את הנייר. בפ"ב במגילי' (י"ז.) על הנייר ועל הדפתרא. פי' הוא חיפה והוא מחקא (שם י"ט רע"א)[1] כבר פי' בע' חיפא[2]. *[אחי"ה והביא זה הפי' בשם הערוך הר"ש בכלי' פכ"ז מ"ה ע"ש ובפי' הציון מתוספתא (כלי' ב"ב רפ"ה) כף של נייר שהתקינה לחגור בה את מתניו — וגזרת נייר קשה הבנה היא ואומרת דרשוני ורבים וכן שלמים לא מצאו ידיהם בפירושה עיין פערלעס עט"ש 37 שהשוה למיא דנרא (גיטי' י"ט:) מל"פ نار פי' רימון אשר מצו עומד לכתוב בו אבל עיקר חסר מן הספר, ה' לעף בט"ר ח"א 98 השוה למלת נירים, נירין ע"ש[3] אבל צוה עלינו לעיין מלת ערבית ניר ואולי כיון למלה ערבי' הרשומ' שענינה גמא וגם בל"מ ענין גמא Papierschilf ואולי נייר אחד הוא עם נייל (ור' ול' מתחלפות) על שם הנילום אשר הוליד עשב זה אשר ממנו עושים גליונים לכתוב (עיי"ע פפייר במו"ע) בעבור זה מתואר הנילום (נילום מלא δονακώδης Νεῖλος, Nilus papyrifer גמא)[4] וא"כ נייר הוא מקוטע וצ"ל נייר פפייר Nil-Papier (ועיי"ע פפייר) ורז"ל השתמשו בשתי תיבות נפרדות — וכנ"ה בשבת ע"ח: נייר מחוק, גיטי' ט': י"ט: נייר חלק עיי"ע נר ד' נייר חדש אבות פ"ד מ"כ ועוד עיין נייר בכלי' פ"י מ"ד פי"ז מט"ו, פרה פ"י מ"ו זבים פ"ה מ"ה תוספת' ב"ק ספ"ט ועוד עיי"ע הבא, בלא"ר ניירא ב"ק ל"ג סע"ב צ"ח סע"א והקבוץ נְיָירוֹת פרה פ"י מ"ו, כלי' פ"ב מ"ה ועיי"ע הבא אח"ז. פסחי' מ"ב: ניירותיהן] —

נְיָיר (מענין הקודם ועוד עיין בפנים שם מקום) בפ' ב' בכלי' (מ"ה) חביות ניירות טהורים פי' כלי חרס ואין להן שפה ויש מפרשין שהכיסוי מן ניירא וי"מ שעל שם מקומן נקראו. *[אחי"ה וז"ל רה"ג בסד"ט צד 4 חביות ניירות פי' יש שמפרשין שהכיסוי מן הנייר ואנו אומרין שעל מקומן שמן כן ע"כ וכן בפי"מ לרמב"ם ובכל"א של ר"ש מפורש על שם מקומן (וחברו חביות לודיות כלי' פ"ב מ"ב) וה' נייבויער 163 שיער שהוא נערן (דה"י ח', כ"ח) או נערת (יהושע ט"ז, ז'). ועוד כתב הר"ש ואית דגרסי וכסוי חביות והניירות ותרי מילי נינהו ונייר הוא קלף וכו' ע"ש וכן פי' התוי"ט לכלי' שם וכתב וזה נראה בעיני ועיין תוספ' רע"ק שם. ובזו השיטה פי' רבינו בפי' ראשון אבל אז והניירות עיקר הגי' ויש להביא ראיה מתוספ' כלי' ב"ק ספ"ז החמת מעור הדג והנייר שהלביש בו את החבית וכו' ועוד תוספת' מעש' שני רפ"ה מצא חבית מליאה פירות וכו' כתוב בחרס ונתן על פי חבית בניאר כה"ג בכ"י אירפ' ובכ"י וי"ו ביניר וצ"ל כגי' דפוסי' בנייר[5]) הרי שדרכן לכסות את החביות בנייר וא"כ בהנם מלעיג זה הפי' הח' נייבויער (שם)] —

נוּר, נִיר, נִירָא, נִירוֹן עיי"ע בע' נר.

* נַכְזְרָיָא (תואר השם (מפעל כזר) פי' אכזרי Grausamer) עיין תרג' למשלי י"א, י"ז; י"ז, י"א; והשם נַכְזְרָיוּתָא תרג' למשלי י"ב, י'; כ"ז, ד' ובקצת דפוסי' נוכריתא.

נך (= נָכָה מל"ע نكا، نكى בל"ס נְכָא ענין נזק והפסד Schaden leiden, verletzt werden בפיעל ובפַּעל ענין גרעון verringern, abziehen von etwas) כפ' האומ' לחברו (ב"ב ק"ו. במשני) פחות שתות[6])

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע מחקה. [2]) חפה א'. [3]) ולעף פפלנ"צ צד 55 רמז על זה והוא בעצמו אין בפיו מענה. [4]) עיין ע"מ ערש וגרובער ע' Papyrus ח"ג, י"א צד 231. [5]) וכה"ג בתוספתי כ"י כלי' ב"ק ספ"ב כסוי חביות ניארות. [6]) וכ"ה בדפ' פיזי ועיין רשב"ם ושט"מ ובנו"ג משתות.

הגיעו עד שתות ינכה[1] בפ' איזה נשך בגמ' הלוהו על שדהו (ב"מ ס"ז סע"ב) רבינא אכיל בנכיתא. בס"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובות צ"ה רע"ב) ההוא גברא דמשכן[2] ליה פרדיסא לחבריה לי' שנים בנכיתא[3] וקש לה' שנין פי' זקן ובטל מלעשות פרי והיינו אישתדוף וכתבו ליה טרפא למי שהיה בידו הפרדס משכון דליגביה מלקוחות שקנו אחריו מה שפיחת לו הפרדס דקש אלמא אישתדוף בני חרי טריף ממשעבדי התם איהו הלוקח שלקח מבעל[4] הפרדס אחר שמשכן את הפרדס דאפסיד אנפשיה דלא איבעי ליה וכו'. — (א"ב ענין גרוע המעות) *[אחי"ה פי' דכתובו' הנ"ל לא כפירש"י במהדורא בתרא כפי מה שהביא בשט"מ עפ"י פי' הריטב"א ע"ש. וכנ"ה בב"מ ס"ב סע"א משכנתא בלא נכייתא ופירש"י מלוה מעות על הכרם ואוכל את הפירות ואינו פוסק לנכות לו מן החוב כלום בשביל אכילתו ואוכל בתורת רבית ע"כ. ושם ס"ז: הרבה פעמי' נכייתא ועיי"ע נרע (ח"ב, שע"ג.) ובענין פרוש מה נכייתא ירו' ברכות פ"ט די"ד סע"ב לפי גי' המהרש"ם וכ"י ערוך ע' פרוש עיי"ע הנכיה (ח"ג רכ"ד: ומ"ש) ובלי' זכר נְכִי, נְכֵאי (Abzug) ב"ק נ"ט. נכי חיה . . נכי מזון וכצ"ל בתוספ' רפ"ט (ובקצת דפ' זכי מזון, דמי ניזק) ירו' ב"ק רפ"ח ד"ו: נכאי מזון. גיט' ט"ו: ב"ב נ"ז. נכי ריבעא דממונא — והפיעל ופעל בירו' ברכות הנ"ל ובירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג הפעל אנא מנכה (מנכי) ב"ק צ"ז סע"ב וצ"ח רע"א מנכינן ליה . . לא מנכינן ליה ושם קט"ו. חולי' קל"ב סע"א קל"ח. מנכה לו מן הדמים. תוספ' חולי' רפ"ט מנכה מן הטבח את הדמים. ב"ב ק"ג: ק"ד. ק"ו. ינכה. שבת ק"מ. מנכו לי מזכותא דעלמא דאתי. במד"ר פ"כ דרש נכה בו (במדבר כ"ב, ו') כמי שמנכה אחד מעשרים וארבעה לסאה וכו' (עיין ירו' כלאי' רפ"ב דכלאי' דכ"ז רע"ג). שהש"ר פ' כמעט דרש נכתה (ישעי' ל"ט, ב') שנִכָּה מסנחריב. ונגרע מערכך (ויק' כ"ז, י"ח) תר"י א' ומנכי ליה מן עלוייה — ובהוראת נזק והפסד עיין ירו' כתובות פי"ב דל"ה רע"ב וקברתני בקבורתם (בראשי' מ"ז, ל') יעקב כל הן דהוא מהו מנכי וכצ"ל בירו' כלאי' פ"ט דל"ב רע"ג ובדפ' קראט' בט"ס טנכי. פי' מה נזק יש לה. ירו' דמאי פ"א דכ"ב. יעבור ולא מנכי, ובירו' שבת פ"ג ד"ו. וירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג ומכי הוא לה חסר נון במקום ומנכי פי' וכי מזיק הוא לה ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד ואנכון פי' וניזקים ועיי"ע נכה במעריך ללונזאנו — ירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד בתחום נכי ט"ס עיי"ע נָוֶה ומ"ש] —

נך (= נָכָה מל"מ schlagen או אולי מע' הקודם ענין גרעון verringern, abnehmen) בויק"ר אל תונו (פל"ג) א"ר סימון מה היורה אינה מעמידה אלא נכה כך אמר להן הקב"ה לישראל הריני מנככם בייסורים בעולם הזה בשביל לזכותכם לעתיד לבוא[5]. — (א"ב ענין הכאה) *[אחי"ה וכ"ה בפי' מ"כ אבל נוכל לפרש ג"כ מע' הקודם ושעורו אם עומדת היורה זמן מה שלא נשתמש בההיא מעלה חלודה ובהכרח לשפשפה ולנכות ממנה ולמעטה ובזה תתקיים היורה ולא תאכלנה החלודה כך מנכה אל יתברך ישראל ביסורים וזה טובתם ועמידתם (עיין פי' מהרז"ו ופי' ידי משה) ובנו"ג אנככם והוא קטוע מן אנכה אתכם וכפי גי' רבינו מנככם = מנכה אתכם ובדפ"ר ובכ"י ק"ט וה"ב מהנככם — ומענין הכאה בהפעיל כמו בל"מ מַכָּה עיין סנה' ס"ח. פ"ד: מכו' ח'. והקבוץ ירו' פ'אה פ"א דט"ז. כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק. ובבינוני הָפעל כתובות ע"ז. מוּכֶּה שחין ולנקבה כתובות י"א. י"א: י"ג. יבמות נ"ט. ירו' יבמות פ"ו ד"ז ע"ג וירו' כתובות פ"א דכ"ה: מוּכַּת עץ. והקבוץ פרה פ"ח מ"ט מקואות פ"א מ"ח המים הַמּוּכִּין ועיי"ע מך] —

☞ **נך** בפ"ק דכריתו' (ג'.) תנא יתהון בנכהון[6] עיי"ע כן קמא.

* **נְכִיָּה** (כל"ע نكاية היזק ובל"ס התואר נָכוּיָא מזיק schädlich) ירו' קידושי' ספ"ד דס"ו: ואמר (גר) מלתי ולא טבלתי נאמן ומטבילין אותו בשבת משם מה נכייה כלום' מה היזק וגירעון יש בזה וכן מוכח משם בסמוך ר' אבהו פתר לה משום מה בכך. ופני משה (ואחריו ה' לעווי מבלי שהזכירו) פי' נכייה משום נקייה בעלמא!

נְכֹאת (מל"מ וכ"ה בל"ע نَكَأة Traganth - Gummi) ולוט בב"ר (פצ"א) נכאת שעוה. *[אחי"ה ועיי"ע לט א' וע' צרי וכ"ה בתר"י א' לבראשית

---

[1] בכ"י ק"ט וה"ב לי' ציון הראשון. [2] כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ק"ט וה"ב ובדפ"ר ההוא דמשכין ומדפי' פיזי' והלאה ההוא דמשכיר. [3] לי' לפנינו. [4] כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ודפ"ר. [5] כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע לעולם הבא ובנו"ג אבל לע"ל לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז', ז') וזה נכון כי בריש המאמר דרש ג"כ מעמוס שם ואמר אנך. [6] בנו"ג בינכיהון.

ל"ז, כ"ה; מ"ג, י"א: נכאת: שעוה ובאוננק' שעף ועיי"ע שעוה וע' שעף] —

* נְכֵיל (מל"מ נָכַל בל"ס נְכֵל arglistig sein) והתואר נָכִיל, נכאלא (כל"ס נָכִיל, נְכִילָא, נָכוּלָא) והשם נִיכְלָא, נכילו ולנקבה נְכִילוּתָא וכ"ה בל"ס כולם ענין מִרְמָה, רְמִיָּה וְתַרְמִית עיין הדוגמאות במתורגמן.

נֶכֶס (מל"מ רק בקבוץ נְכָסִים ובלא"ר נִכְסִין ענין קנינים Vermögen, Güter) בפ' החולץ (יבמו' ל"ח.) ובי"ה אמרו נכסין בחזקתן וכתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים הנכנסים והיוצאין עמה בחזקת יורשי האב. וכמו זה בפ' מי שמת[1]) (ב"ב קנ"ח.) נפל הבית עליו ועל אשתו פי' נכסי צאן ברזל הם ששנו, בית הלל בחזקתן סתם ופירשו כתובת מנה מאתים בחזקת יורשי הבעל ונכס' מלוג הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי אשה ואמרינן בגמ' (ב"ב קנ"ח:) הא דאמרי בית הלל בנכסי צאן ברזל שהן בחזקתן בחזקת מי נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש והלכתא כבר קפרא דתני יחלוקו ופי' נכסים הנכנסים והיוצאי' עמה הם שנפלו לה אחר שנשאת ונקראין נכסי מלוג שיוצאין אם הם בעינייהו. *[אחי"ה ונראה דגי' רבינו כגי' כ"י ש"ס בב"ב דאקדים ר"א לר' יוחנן וכ"ה ברי"ף ובראש ועיין ד"ס למקומו — וכנ"ה בב"ק פ"א מ"ב נכסים המיוחדין. שם ט': נכסים שהן בני ברית עיי"ע בן ברית. צ"ג. מרי ניכסי קידושי' כ"ו. נכסים שיש להם אחריות . . נכסים שאין להם אחריות. סוכ' כ"ט: עיי"ע טמיון. ב"ב נ"ד: נכסי עובד כוכבים. נ"ח. כל נכסי, כולהו נכסי. בכורו' מ"ח. נכסי דבר אינש וכו' נכסי טובא. שם: נתחייבו נכסים. גיטי' נ"ב. נכסי יתומין. ב"ר פע"ד נכסי חו"ל אין בהם ברכה. תנחומ' שמות סי' ט"ז נתברך בנכסים ועוד הרבה נסמנים בפ' יצחק ע' נכסוהי וע' נכסי. וגזרת המלה בתנחו' סוף מטות במד"ר ספכ"ב ילק' ש"א רמז פ"ה למה נקרא שמם נכסים שנכסין מזה ונגלין לזה ובילק' תהלים ר' תתי"ב הסדר שהם נגלין לזה ונכסין מזה ובל"ס נִכְסָא בקבוץ נִכְסֵא, נִכְסִין פי' מקנה צאן כי רוב קנינם בזמן קדם היה מקנה צאן (וכן בל"ר pecunia ממון נגזר מן pecus בהמה) מקנה וצאן תרג' נכסין עיין תר"י ב' לבראשי' י"ג ז'; לבמד' ל"ב, ג', ד'] —

☞ נְכַס (בל"ס פי' שחט, זבח Thiere tödten, schlachten) תרג' שחט (ברבלה) [צ"ל ברבלתה] (ירמי' נ"ב, י')[2]) נכס ברבלתה וענין קרוב לזה כל איש זובח זבח (ש"א ב', י"ג) [תרג'] כל גבר דנכים נכסתא. *[אחי"ה וגם זה הציון מהמתורגמן וש"נ בטעו' שמואל ג'. וכן הרבה מלשון זביחה מתורג' נכיסא ע"ש ולא ידעתי למה לא הביא גם ציונים מתרג' של תורה עיי' אונקל' לבראשי' ל"א, נ"ד, מ"ג ט"ז; לשמות כ"ב, א'; לויק' ט', ח'. ט"ו ועוד זולתו והשם ניכסא ולנקב' ניכסתא עיין עמת"ר לה' לעווי. וכן בדרז"ל הפעל ירו' שביעי' ספ"ה דל"ו. מיכוס תורא רדייא. קהל"ר פ' וישב העפר: דנכים אימרא. והצווי כוס פסחים ס"א. עיי"ע כס ח'. וש"נ חולי' ל"ז: ובהשאילי' סנהדי' כ"ה סע"ב נכים אבא לפום ברא וכו' ע"ש פירש"י. אתפעל ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. חמא חד עיגל מִתְכֵּים ובירו' כלאים פ"ט דל"ב: מנכס. התואר ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג, פי' קרץ (ירמי' מ"ו, כ') חד אמר נָכוּסָה. והשם נִכְסְתָא וכ"ה בל"ס ב"ק מ"ו סע"א אי גברא דזבין לנכסתא אמרי[3]) ושם: אי דמי נכסתא לנכסתא וכו' ועיין ב"ב צ"ב.

* נִכְפֶּה (מפעל כפה עיי"ע כף ו' פי' חולה במחלה הכבדה Epilepticus) בכורות מ"ד. תוספת' בכורות פ"ה עיי"ע כף ו'. והקבוץ נִכְפִּין פסחים קי"ב: יבמות ס"ד: כתובות ס': עיי"ע הנ"ל ופי' רבינו שגעון שנופל לארץ ע"כ והוא חולי הכבדה והחולים נופלים לארץ בשממון וכן נקרא חולה במחלה זו בל"ע مصروع פי' מי שנופל לארץ der Hingestreckte, Epileptische. ולנקבה ב"מ פ'. נכפית היא וכ"ה בתוספת' כתוב' פ"ז תוספ' ב"ב פ"ד.

נָכְרִי (מל"מ פי' שם יחס לאיש שאיננו מקרוביו או מדת שלו fremd, andersgläubig ולנקבה נָכְרִית ועוד עיין בפנים) בילמדנו בריש ואלה שמות (תנחו' שמות סי' ז') שנינו בת ישראל לא תניק בנה של נכרית אבל נכרית מניקה בנה של ישראלית ברשותה מאי ברשותה אוכלת מתחת ידה ומניקתה. *[אחי"ה בתנחו' אי' עכו"ם וכן הרבה פעמי' נשתנה מן הצינזור במקום גוי (עיי"ע ונכרי ובדפ' אמ' אי' כושית. וכנ"ה נכרי, נכרית והקבוץ זכר נכרים שבת י"א. ל"א. עירו' ע"ה.

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר אבל מדפ' פיזו והלאה בט"ס שמתו. [2]) ר"ב העתיק ציון ראשון זה מהמתורגמן וגם ש"נ ברבלה ונ"ב ט"ב כ"ה וצ"ל ירמי' נ"ב, י'. [3]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג רק: לנכסותא וצ"ל לנכסתא.

חגיג' י"א: תענית כ"ז: יבמות ט"ז. י"ז. כ"ג. ס"ב. גיטי' ס"א. ס"ב: ע"ז ג'. כ"ח: ב"ב נ"ד: חולי' י"ג: י"ט: והרבה זולתו, ובל"ס נוכרי, נוּכְרָיָא וכ"ה בשבת ס"ה: גופא נוכראה, אונקל' לדברי' י"ז ט"ו נוכרי תרג' ישעי' מ"ג י"ב נוכראה ולנקבה אונקל' לשמו' ב', כ"ב ארעא נוכראה ובתר"י א' שם: נוכרייא. ועוד נוּכְרִיתָא תרג' למשלי ה', כ'; ו', כ"ד; ז', ה' וזולתו והקבוץ זכר נוּכְרָאִין תרג' לאיכ' ה', ב' לנקבה נוּכְרָאָן תרג' לבראשי' ל"א, ט"ו בתר"י א' שם: נוּכְרֵיָיתָא. והפעל ממנו בפיעל סנהד' ז' סע"ב לא תכירו (דברים א', י"ז) ר' אלעזר אומר לא תְנַכְּרֵהוּ, שבת פ"ב: דרש תזרם (ישעי' ל', כ"ב) נכריהו מינך כזר] —

* נָכַר (בל"מ בהפעיל והפעל ונפעל ענין ידיע' וכ"ה בל"ע نكر erkennen, kennen, wissen, betrachten) ברכות י'. אשה מַכֶּרֶת באורחים וכו', ר"ה פ"ב מ"א אם אין מכירין אותו וכו', כתובו' כ"א: דיינין המכירין חתימות ידי עדים, שבת י"ב: שאין מ"ה מכירין בל' ארמי שם נ"ג: ולא הכיר בה, קט"ו. מכירין וכופרין, פסחים קי"ט. המכיר מקום חבירו בישיבה, יומ' י"ח. מכיר ורגיל בעבודה, סוכ' נ"א: היה מכיר בעלי אומנתו ועוד עיין תענית כ"ג: מגילי' ט"ו: מ"ק ט"ו. כתובות ס'. נדרי' ל"ב. גיטי' נ"ז. סוטי' י"א: ל"ח: מ"א: מכות כ"ג. הוריו' י"ג. מנחו' ק"י. מעילי' י"ז. הָפעל הוּכּר קידושי' ס"ב. הוכר עוברה, נפעל נִיכַּר ברכות כ"ד: כ"ח. נ'. שבת נ"ו. צ"א: קנ"ג. עירובי' נ': ס"ה רע"ב עיי"ע כם ו'. גיטי' נ"ג. סוטי' ט': קידושי' ל"א. עיי"ע רם ג', חולי' נ"ז. מעילי' י"ז: — אתפעל ב"ק צ"ז. לא מִינַּכְּרָא הזיקא. ובדרך כבוד נאמר ג"כ לבעילה כמו ידע בל"מ וְחֻכַּם בל"א תענית ה' סע"ב ביודעה ובמכירה ע"ש תוספו'. ירו' יבמות פ"ד ד"ו: לא כנסה ולא הכירה עד שעברו עליה שלשים יום ועיין מ"ק כ"ג. ושם אי' לא באה עליה.

נָכַשׁ (פי' עוקר הנטיעה משרש וקרוב לזה בל"ע نكش ausgraben, ausjäten) בפ' שני בכלאי' (מ"ה) אם נכש או כיסח אומר לו עקור את הכל. בפ' הבונה (שבת ק"ג.) החורש כל שהוא המנכש והמקרסם והמזרד זרדים כל שהוא. בר"ג דמשקין (מ"ק ב':) המנכש והמחפה בכלאים לוקה. פי' תולש עשבים רעים מתוך טובים[1]. בפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואילו אוכלין (ב"מ פ"ט.) יצא המנכש בשומים ובבצלים הואיל שאינו גמר מלאכה אין פועל א ו כ ל[2]) כו בפ' המקבל בגמ' ה מ ק ב ל[3]) שדה מחברו ולא רצה לנכש (ב"מ ק"ה.). *[אחי"ה וכנ"ה המנכש בתוספת' ספ"א דכלאי' (נוסח' אחרת החופר) תרומו' פ"ט מ"ז נדרי' נ"ח: תוספת' תרומ' פ"ח. שם לשביעי' פ"ד אין מנכשין בסוריא. ירו' שקלי' פ"א דמ"ו. שהיו מנכשין שדותיהן, שם רפ"ה דמ"ח ע"ג ניכשו כיסחו וכו', צווי ב"מ ע"ה. נַכֵּשׁ תוספ' ב"מ פ"ז בוא ונכש והשם מ"ק ג'. נִיכּוּשׁ עידור כסוח, כלי' פכ"ט מ"ז ירו' מגיל' פ"א דע"א רע"ב יד הקרדום של נכוש (ניכוש) ובירו' נדרי' רפ"ד דל"ח ע"ג אי' מכוש (ע"ש). סיפרא ריש בהר לניכוש ולכיסוח וכו' תוספת' ב"מ רפ"ז גמר ניכושו (בכ"י אירפ' בט"ס נכישו). ב"ר פל"ט עסוקין בניכוש בשעת הניכוש — תוספת' בכורו' פ"ה מ כ י ש מלמעלה וכו' אולי צ"ל מקיש עיי"ע נקש] —

* נְכַשׁ (מל' שומרוני ענין הכאה ודקירה schlagen stechen) ב"מ ל': ב"ב פ"ח רע"א הכישה פי' הכה אותה עיי"ע כש ו' וש"נ ב"ב נ"ד סע"א, ב"ר רפ"ל הכישו ארי. ובאפעל ב"ר פמ"ד הוה מכיש להון עיי"ע מכש. ועוד נאמר מנשיכת נחש (כמו נְכַת stechen, beissen) ב"מ ע"ח סע"א כגון שהכישה נחש ב"ב ט"ז רע"ב מכישה עיי"ע דרקון, סנה' ע"ח סע"א עיי"ע ארס. ירו' סנה' פ"ד דכ"ב: הכישו נחש. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. בא חברבר והכישו. ונאמ' ג"כ מאדם ב"ר פצ"א כן תהא ההיא איתתא מנכשא מבשרא דדין ואכלה וכו'.

נְכַת (בל"ס ובל' שומרוני פי' נשך beissen) בפ' הרואה בגמ' בכל לבבך (ברכות ס"א.) והא חזינן דנכתא ובטשא פי' נושכת ובועטת[4]) ואמ' רבנן לא תשיך לאחיך לא תנכתיה[5]) איסורא[6]) להברך. ובר"ג דאיזה נשך (ב"מ ס':) איכא דקא נכית וקא שקיל מיניה[7]). — (א"ב תרג' וינשכו את העם (במדי' כ"א, ו') ונכיתו ית עמא) *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' שם ט'; ובתר"י א' לבראש' מ"ט, י"ז; לדב' ל"ב, כ"ד ובאתפעל תרג' לבמ' כ"א, ח' יִתְנְכִית ובהבלעת הת"ו בתר"י א' לשם ט' מִינְכֵּית

[1]) וכ"ה במיוחס לרש"י. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב בדפ' וויניצי בט"ס המקדש. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. [4]) וכה"ג בילק' בראשי' ר' כ' ובכ"י ש"ס פי' ובנו"ג והא קא הזינן דמזקא ונשכא ובעטא. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וי"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע תנכתיניה. [6]) בדפ"א בסיל ופראג בט"ס איתורא. [7]) אולי התיבות ואמר רבנן וכו' שייכין אחר ציון דב"מ ובאות לפי' המאמר וערבוב דברי' ראיתי בלעדי זאת.

ואצל רז"ל ריש שהש"ר דנכית ליה חיוא, ירו' ברכו' פ"ה ד"ט סע"א כד הוה נכית וכו' עיי"ע חברבר (ח"ג, שמ"ב:), ירו' פיאה פ"א דט"ז. אילולא אתאמר לי מן שמיא נְכֵית לא הוינא נָכֵית. ב"ר פצ"ח יהא לייט חיויא דבעי למיכת ית ברי. גיטי' ס"ז: דנכתיה חמרא ע"ש פירש"י, ע"ז ל"ה סע"ב מְנַכֵּית ואכיל, אפעל יבמות ע"ו. מנתכינן ליה[1]. והשם נוּכְתְּתָא וכ"ה בל"ס תרג' נשך (משלי כ"ה, ח') נוכתתא] —

נְכְתָּם (מפעל כתם בל"ע كتم פי' מכסה וטומן verhüllen, bergen ואא"כ השם כסוי (Decke בר"ג דפ' המביא כדי יין (ביצי' ל'.) וניכסייה בניכתמא. זימנין דנפיל ואתי לאתויי. בס"פ לא יחפור בגמ' אם הבור קדם (ב"ב כ"ו סע"א) כד נייד[2] נכתמא אפומא דחצבא. פי' כיסוי שעל הכד. *[אחי"ה וכ"ה בפי' הרגמ"ה ורש"י. וכנ"ה בשבת ק"ה: ר' אבא תבר נכתמא. פסחים קי"ב. מקרקש נכתמא אפומא דחצבא] —

נילוס (שם הנהר ידוע Νεῖλος בל"ס נִילוֹס בל"ע النيل Nil) דמצרים תר"י נחלה מצרים (במדי' ל"ה, ה'). וכן [מנהר מצרים עד] הנהר הגדול נהר פרת (תר"י א' בראשי' ט"ו, י"ח). *[אחי"ה וכ"ה בתר"י א' לבראש' נ', כ"ו, ושם מ"ז, ז' יהא רעוא דיתמלון מוי דנילוס והוא עפ"י מד"ר פי"ב מה בירכו יעלה נילוס לרגליך. סוט' י"ג. ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוה בנילוס הנהר כדי שיתברכו מימיו הלך משה ועמד על שפת הנילוס וכו', ב"ר פפ"ז (ורי שהש"ר) עיי"ע נבל, זבל] —

נם (= נָאַם מל"מ ענין דבור במליצה ובדרז"ל גם אמירה בעלמא reden, sprechen ועיי' בפנים) בפ"ד בזבחי' (מ"ה: ע"ש ברף מ"ו: בפסק' נומי) נומי ר' שמעון בדבר שדרכו להיאכל[3]. בסוף יבמות (קכ"ב.) נומיתי לו כן הדברים. בפ"ו בגיטי' (ס"ו:) א"ר יוסי נומינו[4] לשליח אף אנו מקובלים וכו'. — (א"ב ענין אמר ונאם ואות אל"ף מובלעת ובעזר' (ד' ח') לארתחששתא מלכא כנמא פי' כאשר נאמר) *[אחי"ה עיין סוף ע' אֵימָא אבל אז צ"ל כְּנֵימָא ביו"ד ועוד קשה שאז עם אמרנא עזר' ה', ד'. ט') כפלות ענין הוא לכן יתכן פי' ה' פירשט כי כנמא מורכב מן כְּנָא (כְּנִי) ומן מא (so nämlich). והשרש נום ונרדף עם נאם ובעבור זה לא חסר הויו בְּעבר לתשלום האל"ף ירו' יבמו' רפי"ב די"ב ע"ג ונמתי לו . . ונומה לי (כדפ' קרט' ונימה), תוספת' יבמות פי"ב בכ"י אירפ' נומתי לו . . אמר לי (ובנו"ג נמתי לו . . נם לי וכ"ה גם בכ"י בתוספי' אהלו' ספ"ד ובספרי נשא פי כ"ב) תוספ' אהלו' ספ"ה נמתי בכ"י אירפ' נמיתי צ"ל נומיתי, ירו' שקלי' פ"ה דמ"ט. נומיתי לו — ריש שהש"ר וריש קהל"ר שנם יותר טוב שלם עיי"ע למלם. ירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד ותוספ' נזירו' פ"ד נם לי' ובירו' נזיר ספ"א דנ"א ע"ג נימא לי צ"ל נומא לי (ובבבלי נדרי' ט': נזי' ד': אמר לי). ובענין נֵימָא = גֵימַר עיי"ע אֵימָא ח"א, קי"ב] —

נֻם (= נוּם מל"מ פי' התחלת השינה schlummern וכ"ה בל"ס נוּם ובל"ע نام) בפ' ערבי' פסחים (ק"כ רע"ב במשני) א"ר יוסי נתנמנמו יאכלו. גמ' (שם) היכי דמי[5] מתנמנם[6] א"ר אשי נים ולא נים תיר ולא תיר וכו'. היא נימא[7] ודיקולא שפיל (סנה' ז'. ילקי קהלת י') ככר פי' בע' דקל. בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) חזייה דקא מנמנם. בהלכ' קמ' דפ' י' יוחסין (קידוש' ע"ב סע"א) כי הוה קא מנמנם רבי[8] פי' כי שכיב להיפטר מן העולם. — (א"ב ל"מ (תהלים קכ"א, ד') הנה לא ינום) *[אחי"ה וכנ"ה בעירו' ס"ה. לא בעי מר מינום פורתא אמ' להו כמה נינום. פסחים שם: מינם קא נאים מר א"ל מינם קא ניימנא כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בט"ס מינומי קא מנמנם (עיין ד"ס במקומו) שבת נ"ו: קמ"ה: וקא מנמנם, סוכ' נ"ג. דמנמנמי. ב"מ פ"ג: כי חזית אינש מנמנם, בינוני ניים (= نائم) יבמו' כ"ד: וש"נ כי ניים ושכיב וכו' סוכ', כ"ו אביי ניים ולנקבה ניימא עיין לעיל מסנהד' ז'. והתואר ניומא עיי"ע וש"נ השם נומיתא, ניומתא — ועוד השם ירו' כתובות רפ"ב דכ"ו. נמנומא עיי"ע הנמא — ובינוני פעיל נִים פסחי' שם מגיל' י"ח: תענית י"ב: נים ולא נים וכו'. פלפל פסחים שם: חזא דקא נמנם, שם כפי גי' כ"י א"פ אין נמנומי דקא מנמנמי. כתוב י"ז: עיי"ע הנמא (ה"ג רכ"ה.) אתפלפל. תרג' לתהלים ע"ו, ו' אתנמנמו. ברכות ג': פסחי' הנ"ל כפי גי' כ"י ורבינו ובמגיל' י"ז. י"ה: מתנמנם,

---

[1]) ובירו' יבמות פ"ח ד"ט: ומשכין (הפעיל מן נשך). [2]) בנו"ג כדנייד. [3]) במשי' ה' דפ"ד בזבחי' אי' במשניו' ר' שמעון אומר בדבר שדרכן להאכל ובמשני' דש"ס ר"ש מחייב בדבר וכו' אבל בציון ממשני דף מ"ו: נומי ר"ש מחייב בדבר וכו'. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפו"ו וכצ"ל נומינו בדפ"ר ושם בט"ס גומינו ובשרפ"ע נמינו. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובמגילי י"ח: ובנו"ג בפסחים נתנמנם. [7]) בנו"ג ניימא. [8]) בנו"ג ניחא נפשיה.

ירו' יבמות ספ"א ד"ג. שריין מתנמנמין אמר להון מה אתן מתנמנמין וכו', יומ' י"ט: בקש להתנמנם וכו', ב"ר פכ"ב עיי"ע פרט י'. ובהבלעת התי"ו ירו' מגיל' רפ"ב דע"ג. אִינַּמְנֵם. נתפלפל נתנתנמו פסחי' שם. קהל"ר פ' מתוקה (נתמנם) [צ"ל נתנמנם עבדא ודמך ליה] —

נם (= נֵימָא מל"י νῆμα חוט, יתר (Faden, Saite בסוף עירובי' (ק"ב: במשנ') קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה. בס"ג דפ' אמר להם הממונה (יומי ל"ח רע"ב) ומניח אצבעו בין הנימין. מן הנימין פסולה (סוכ' ט'. מנחו' מ"ב:) כבר פי' בע' גרד[1]. בפ' כ"ט בכלי' (מ"א) נימי[2] סדין והסודרין. פי' הן הנימין שעל (הסודרין) [צ"ל הסדינין][3] ובל' ישמעאל (אל נמל)[4] [אלכמל] ובלעז בילו[5] ושם אלו החוטין בל' ארמי איתקא[6]. ושלשה פירושים לנומי[7] אלו חוטין[8] ונומי שעל רגלו[9] כמין יבלת ונומי שבנהר[10] עקרא דנהרא[11] ואית דאמרי ערקא דנהרא[12]. — (א"ב פי' בל"י חוט יתר כלי הנגון. תרג' חצם על יתר (תהלי' י"א, ב') גירהון על נימא. תרג' על השמינית (שם ו'; י"ב, א') על כנורא דתמניא נימין) *[אחי"ה וכן תרג' בנבל עשר (שם ל"ג, ב') בנבלא דעסרתי נימין, עלי עשר (שם צ"ב, ד') תרג' על פום כינרא דעשרתי נימין ועיי"ע כנור וע' נבל א' וש"נ ויש להוסיף פסיקת ר' ר"פ כ"א ארבע נימין יש בכנור בזמן הזה לימות המשיח הם שמנה על השמינית על נימא שמינית לע"ל הם עשרה ועיין תוס' ערכי' פ"ב. ונימין היינו דקין הככש שדומין לחוטין. ותרג' סומכום חוט (בראשית י"ד, כ"ג) νῆμα ועיין ע' זקני' לשה"ש ד', ג'. ורבינו פירשו ע"י ל"ע כמל = خمل חוטין בבגד עב ובלאי"ט בילו = Faden, Faser, filo ויתר דבריו נעתקו מפי' רגמ"ה לכלי' צד 20 אך שם בסדר אחר ע"ש וסוף דבריו כזה"ל ושם אלו החוטין בל' ארמי' איתקה ושמו בטיית אלוש שיש בשמיכות וסדינין כמל ע"כ ונ"ל שצ"ל אלושע והוא בל"ע الوشيعة בקבוץ الوشايع חוטין היוצאין מאריגה בבגד עב והיינו בשמיכות וסדינין צ"ל ושל סדינין כמל כלומ' חוטין של סדינין נקראים בל"ע خمل — וכנ"ה ביומ' ס"ט. שמא תכרך נימא על בשרו. ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. שלא תהא נימא אחת עולה על בשרו. ירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד קשר נימא לחברתה. ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ג כדי שיקשור גירדי את הנימה. תוספת' שבת ספ"ה (ו') שהיתה לו נימא אחת כרוכה על אצבעו. תוספת' סוט' רפ"א כדי שיקשור הגרדי נימא. תוספת' סוף עירובי' נימא כינור שנפסקה כה"ג בכ"י ובנו"ג נימת וכ"ה בעירובי' ק"ב: וכ"ה בה"א בתוספת' כלי' ב"ב רפ"א נפסקת נימה. ב"ר ספס"ה וקשר בה נימא. וב"ר פצ"ג נימה בנימה אבל עיי"ע נניא — והקבוץ (עיין פי"מ לרמב"ם כלי' שם) שתי נימין תוספת' שבת ספ"ח (ט') ורפ"ט (י'). שקלי' פ"ח מ"ה אבל עיי"ע נר ד'] —

נם (= נָמִי, נוֹמִי בל"ס נָוֹמִי, נוּמִי מל"י νομή בל"ר (ein um sich fressendes Geschwür, nome כפ"א בע"ז בגמ' יום גנוסיא (י':) מי שעלתה לו נומי[13]) ברגלו יקטענה ויחיה. בבראש' רבה פרשת מ"ז (מ"ו) המל ימול: כיון שהרגישה אמם הלכה ואמרה לאביהם בניך עלתה נמי[14]) בבשרם וגזר הרופא שימולו אמר וימולו. — (א"ב בל"י מין נגע ומורסא הפושה ואוכל הבשר) *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר שם: כנומי היא תלוייה בגוף. ב"מ ל': הרי היא מעלה נומי ובספרא עקב פ' מ"ה הרי אתה מעלה נומי ופירש"י צמחים ובע"ז פי' בשר מת ובעה"ק בשר חי או כמין יבלת ועיי"ע הקודם. והנכון כפי' ר"ב מל"י הנ"ל שענינו מֹרעה (וכ"ה בע' זקנים להעתקת מֹרעה ומרעית) והושאל למורסא שרועה ואוכל הבשר וכ"ה בל"ר nome, nomae עיין פליניאוס כ', ל"ו; כ"ג, מ"ו; כ"ד צ"ד. קט"ו; כ"ה, ל"ג. מ'. פ"ז ל"א, מ"ד] —

נם (= נֵימָא עלוקה Blutegel על שם צורתו לחוט ארוך ודק מע' נם ג') בפ"א בע"ז בגמ' עיר שיש בה ע"ז חוצה לה (י"ב:) הבולע נימא[15]) של מים מותר להחם לו חמין בשבת. — (א"ב פי'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ואמ' ובדפו"ו גדר וכ"ה בכ"י ק"ט וצ"ל גרד (ג') (ח"ב, שנ"ח). [2]) בנו"ג ובע' סגוס נוֹמי ופי' הר"ש כמו נימי. [3]) וכ"ה בפי' ר"ש הן נימין היוצאין מן הסדין וכ"ה בפי' רה"ג אשר אחריו נגרד רבינו: הן החוטין היוצאין מן הסדין. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר קמל ובשדפ"ע אלקטל ובפי' רה"ג כמל וכצ"ל בערוך. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע ווילו. [6]) עיי"ע גמד ב' ועיי"ע סגוס ושם אוכיח כי בל"ס איתיקא (זו עיקר הגי') פי' כמו חוטין ונימי. [7]) כ"ה בדפ"ר ובדפ"א וכ"ה בפי' רה"ג ובדפ"ע וויניצי' לנמי. [8]) כונתו פי' ראשון נומי שדברנו בם בכלי' אלו ההוטין. [9]) עיי"ע הבא אח"ז. [10]) עיי"ע נם ה'. [11]) וכ"ה בפי' רה"ג והוסיף רבינו מדעת עצמו ואית דאמרי. [12]) עיי"ע ערקא א'. [13]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח כ"י אבל בדפ"ע נמי וצ"ל נומי כי כן ציין רבינו בע' הקודם ובנו"ג בט"ס נימא. [14]) בנו"ג בב"ר בדפ"ר נוּמי וכ"ה נכון בילק' לך ר' פ"ב ובקצת דפוסי' בטעות נימא. [15]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע נימה.

אנמה בל"י עלוקה של מים והבולע נימה רק דם ורפואתו היא שיכנים אדם כל גופו במים חמים וימלא פיו מים קרים כדי שהעלוקה תברח מן החמימות לקרה) *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ἄναιμος רק דם אבל הנכון כמו שכתבתי בתחלת הערך] —

* נִימָא (פי' מע' נם ג' והושאל לשער שהוא ארוך ודק כחוט einzelnes Haar) שבת ל', מ"ק כ"ח. יומ' ל"ח: תענית ה': רות ר' פ' קטן וגדול: כמלא נימא. ב"ב ט"ז. הרבה נימין בראתי באדם וכל נימא ונימא וכו' ומזה פי' בעל מ"כ בב"ר פצ"ג נימא אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועס (קורע) [צ"ל קורעה][1] את כולם. וה' לעווי פי' מל"י אמצ' ἀμπῶν לבוש והעד חמשה לבושים היה לובש וכו' שאי' קודם לזה — ויותר טוב מל"ע نيم לבוש על בשרו שם פמ"ו, ע"ז י': נימא צ"ל נומי עיי"ע נם ד'. — יומ' ל"ח: נימין עיין ערך נם ג'] —

נָמִי (פי' גם עיין בפנים auch) בל' גמרא פי' גם, ופי' אי נמי (ב"ק כ"ג. ב"מ צ"ח.) כמו או גם ואולי מענין גם כלו' כן נאמר ואי נמי או נאמר. *[אחי"ה ולפי פי' האחרון היה המבטא נֵמִי במקום נימי אבל יותר טוב פי' ה' לעווי מל"ע نمى הוסיף וא"כ نام = نامى מוסיף (וכן הוא בל"פ ناميدن הוסיף) והיינו גם שבא להוסיף על ענין הראשון. וכנ"ה הרבה פעמי' חולי' י"ב. נ"א. וכן הכי נמי (שם י"א:), נהי נמי יומ' ס"ד. תניא הכי נמי ובקיצור תה"נ ר"ה ד'. כ"ב:] —

* נמג עיי"ע נגג.

* נְמִיגָה (נבנה מנפעל ישל מוג ענין נמיסה das Zerfliessen) מכילת' בשלח פרש' ט' דרש נמגו (שמות ט"ו, ט"ו) אין נמיגה אלא נמיסה.

* נְמוּשׁוֹת עיי"ע נמש.

* נַמְטָא (מל"ע نمط כסוי צמר wollene Decke) יומ' ס"ט. ביצ' ט"ו. עיי"ע גמד א'. והקבוץ נַמְטֵי ב"ק צ"ג: קי"ט: ב"מ ס"ד רע"ב או י"ל שהוא ל"פ نمد צמר עב שנקרא לבד Filz.

נְמִיָה (נ"ל מל"ע החדש' ובל"פ نمس Marder, Wiesel) בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ב:) כדי שלא תקפוץ הנמיה[2]. באלו טרפות בגמ' דרוסת הזאב (חולי' נ"ב:) דרוסת חתול[3]) ונמיה[4]) בגדיים וטלאים. בב"ר פ' מ"ו (מ"ה) חמסה פניה בנמיה פי' חיה קטנה כגון חתול וכיוצא בו. *[אחי"ה וכן פי' רה"ג בחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקי דף שי"א:) נמיה חיה קטנה וכ"ה בפירש"י לב"ב ובפי' בחולי' פי' חיה וי"א שהוא מרטרינא בלע"ז = martre[5]) וכ"ה בפי' רש"י שבת נ"א סע"ב חיה קטנה ופירש"י כגון נמייה וחולדה אבל בשבת קמ"ו רע"ב ד"ה משום ריחשא פי' שרץ כגון נמייה וחולדה[6]) וכבר עמד על זו הסתירה הגרי"ב — וכנ"ה בירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ד צואת הנמיה, ב"ר פ"כ הנמיה לשבעים יום. שקלי' פ"ז די"ב. נמיה ויותר טוב כגי' הירו' דייתא. תוספת' מעיל' ספ"א לא בפשוי ולא בנמיא[7]) ויותר טוב נביה עיי"ע נב ג'] —

נָמוּךְ (נפעל מן מוך פי' שפל niedrig, gebeugt) בפ' ד' בכלאי' (מ"ז) גדר שהוא נמוך. — (א"ב פי' שפל) *[אחי"ה וכנ"ה בירו' מעש' שני ספ"ה, ירו' יומ' פ"ג ד"מ סע"ד וירו' סוט' פ"ט דכ"ד. קול נמוך הפכו גבוה והוזכרו יחדיו זבחי' י"א: גבוה ונמוך והקבוץ במד"ר פי"ט בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבִּנְמוּכִים. סוט' ה': נמוכי רוח, ולנקבה אבות פ"ה מי"ט ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד וירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג רוח נמוכה. והפעל ממנו ספרי בהעלתך פ' פ"ג הגבוה מנמיכו והנמוך מגביהו] —

נמל (באותיות הפוכת מל"י λιμήν חוף Hafen) בגמ' ניקנור בפ' אמ' להם הממונה (יומי ל"ח.) כיון שהגיה לנמילה[8]) של עכו. — (א"ב פי' חוף כמו למין) *[אחי"ה וכנ"ה בעירו' מ"א: לא נכנסו לנמל ובע' למן גרס רבינו ללמן (וע"ש בציונים מירו') שם מ"ג. ירו' עירו' רפ"ד דכ"א ע"ד ע"ז ל"ד: ילק' קהלת ר' תתקע"ג אחת (של שתי ספינות) נכנסת לנמל ואחת יוצאה מן הנמל] —

* נְמָלָה (מל"מ שם רמש Ameise) חולי' ס"ג. כי הוה חזי נמלה אמר וכו', ילק' משלי ר' תתקל"ח הנמלה שלשה בתים יש לה וכו', והקבוץ

---

[1]) וכ"ה בילק' איוב ר' תתצ"ז. [2]) בכ"י ק"ט נמייה וכ"ה בש"ס. [3]) וכ"ה בכ"י ה"ב ושם גם נץ ועיין בש"ס למטה בסמוך דריסת נץ ונמייה. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה ביו"ד אחת בפי' רגמ"ה ובדפ"ע בשני יודי"ן. [5]) ועיין פירש"י לישעי' ל"ד, י"ד ורד"ק לירמי' נ', ל"ט. [6]) בכ"י רש"י לי' מלת והולדה. [7]) כה"ג בכ"י אירפ' ובדפי הגי' בנמויה. [8]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע ובש"ס לנמלה.

נְמָלִים מנחות ע"א: פיאה פ"ד מי"א ירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב. ובירו' יבמו' פ"ח ד"ט: אי' נימולין וצ"ל נמלין] —

נמם (= נוֹמוֹס בל"י νόμος חוק ומשפט Gebrauch, (Herkommen, Sitte, Gesetz, Faustrecht בפ' השולח גט בגמ' המוכר את עבדו (גיטי' מ"ג:) כיון שעשה לו גוי נימוסו [1]) יצא לחירות מאי נימוסו א"ר הונא בר יהודה נשקי והוא סימן בגופו של עבד כלומ' שכבר קנאו והוא עבדו של גוי ורב ששת אמ' נ י מ ו ס [2]) זמן כגון שקבע לו זמן אם לא אפרענו עד הזמן יהיה העבד קנוי לגוי. *[אחי"ה בכל הדפוסי' ובכ"י ערוך נפרד זה הע' מע' הבא לכן לא שניתי הסדר אבל לפענ"ד שני ערכי נמם שייכים להדדי עיי"ע הבא אח"ז ובתוספ' ע"ז פ"ג (ד') הקבוץ עשה לו הגוי נִימוֹסוֹת יצא בן חורין ועיי"ע הבא] —

נמם (= נוֹמוֹס מע' הקודם ע"ש) בהאומר התקבלי גט פ"ו בגיטין (ס"ה:) עשו לה כנימוס [3]) עשו לה כראוי. בב"ר בריש וירא אליו (פמ"ח) עלת לקרתה הלך בנימוסה. וישא עיניו עד וישתחו ארצה (בראשי י"ח, ב'). וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו [אפים] ארצה (שם י"ט, א') תר"י כנימוס ארעא [4]). לא ימכרו ממכרת עבד (ויק' כ"ה, מ"ב) תר"י (א') כנימוסי עבדא [5]). ומשפט הכהנים (ש"א ב', י"ג) בני עלי. משפט המלך אשר ימלך (עליכם) [צ"ל עליהם] (שם ח', ט'). מה משפט האיש (מ"ב א', ז'). ושפטוך במשפטיהם (יחזק' כ"ג, כ"ד). בויק"ר בריש צו (ספ"ז) נומוס הוא וקילוסין הוא [6]) שכל שמתגאה לפני הקב"ה אין נידון אלא באש. ובריש אם בחקתי (כפי' ל"ה לפנינו ל"ו [7]) ככר פי' בע' אגריפס [8]). בהגדה פ"ק במגילה (י"ב:) מרדכי מוכתר בנימוס הוה כ ע ד י [9]) פי' „מצויין בדתי כל התורה כעדי שהיה ידוע בדורו וזהיר במצות [10]) ורבה בר רב הונא עדיף מיניה בענוותנות דהא אמר רבא (מ"ק כ"ח.) ג' מילי בעי מן שמיא [11]) חכמתיה דרב הונא [12]) ועותריה דרב חסדא יהבו ל י [13]) ענוותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו ל י [14]). — (א"ב פי' בל"י חוק ומשפט) *[אחי"ה וע"י νόμος העתיקו ע' זקנים חֹק (יהושע כ"ד, כ"ה; ירמי' ל"א, ל"ח); חֻקָּה (שמות י"ב, מ"ג; י"ג, י'; ויק' י"ט, י"ט וזולתו); מִשְׁפָּט (ירמי' מ"ט, י"א); ועוד דָּת (אסתר א', ח'. י"ג; ג', ח'; דניאל ז', כ"ה); תּוֹרָה (שמות י"ב, מ"ט; תהלים י"ח, ח'; ישעי' ב', ג'; חגי ב', י"א) ועוד העתיקו ככה עֵת (ישעי' ל"ג, ו') אולם כנראה קראו ע' זקנים במקום עתיך עדותיך ולו תהיה הוראת νόμος עת אז נוכל להסביר כונת רב ששת שפי' בגיטי' מ"ג: נימוס זמן עיי"ע הקודם אבל לא הוצרכנו לזה כי בין לדעת רב הונא בין לדעת רב ששת אין המלה יוצאת מידי פשוטה וענינה כמ"ש חוק משפט וכדומה אבל כונת הש"ס היא כמו שפי' על נכון בעל ערך מלין כ"י א ש ר ת"י (מקובץ כ"י האלבערשטאם נר"ו) וז"ל הכונה דראוי בין לפי ס"ד דרב הונא ובין למסקנא דרב ששת דנימוסו גבי עבד וכן נימוסו דגבי שדה פי' חקו של עבד וחקו של שדה ומשפטו אלא שרב הונא היה סובר דהיינו חוקו ממש ומ"ה פי' גבי עבד מאי נימוסו נושק כלומ' איזה חק הוא שעשה לו גט לעבד זהו נימוס וחוק ומשפט של עבדות בכלל והוא החותם שתולין בצואר העבדים וכו' ועל זה הקשה דבשדה לא שייך כה"ג דהיינו דקמתמה שדה בת נושק הוא כלומ' בת סימן היא כיוצא בו בחותם התלוי בעבדים ומסיק מאי נימוס זמן פי' עשה בו כמשפט שהתנו ביניהם או קביעות זמן וגם עבד ישראל שלוה עליו מן הגוי נקבע לו זמן שאם לא יפרענו יהיה הגוי קונו זהו נימוסו שישתעבד בו גט כעבד של עצמו ומכיון שנשתעבד בו גוי אסור קודם זמנו הרי עשה לו גוי נימוסו ויצא לחירות כמו שפירש"י וכו' ע"כ לשונו הזהב. וא"כ בלי כל ספק ע' הקודם שייך לכאן — וכנ"ה בירו' ברכות פ"ה ד"ט. בנימוסא דברייה הוא עסיק כ"ה בגי' המהרש"ס ובנו"ג בקבוץ בנימוסַיָא ב"ר פט"ז בנמוסין עיי"ע נווסין גי' הערוך. שמ"ר פכ"ה מנהגם ונימוסיין ושם פט"ו [15]) הוציא הנמוסין, במד"ר פי"ד יש נימוסין הרבה וכו' בתנחו' הישן פ' קרח סי' י"א אי' בטעות ונימתרין וצ"ל ונימוסין כמ"ש הרב המו"ל. ושם מופשט נימוסות (בל"ס נָמוּסִיוּתָא Gesetzlichkeit) דבר

---

[1]) בנו"ג נכרי נמוסו. [2]) לי' בנוסח'. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ל ו. [4]) לפנינו בשני המקו' לי'. [5]) בנו"ג כנימוסי זבין עבדיא. [6]) בנו"ג נימוס קלוסים. [7]) ועיי"ע אגרפוס ועי' בסיליוס. [8]) ח"א, ל', ע' אגרפוס וש"נ ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. ע"ש. [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס ל"ד ובי' עיין ד"ס במקומו וכן מוכח מפי' ר"ח ושם בנימוסו וכ"ה בע' עדי וכ"ה לפנינו בלי הוספת כעדי עפ"י פי' רש"י ע"ש אבל כ"ה ג"כ בתש' הגאוני' דפ' ליק סי' י"ז ע"ש ובהערות המעתיק צד מ"ב. [10]) בפי' ר"ח שהיה בדורו יודע וגי' רבינו עיקי [11]) בפי' ר"ח בעיא משמיא ובנו"ג במ"ק בעיי קמיה שמיא. [12]) בדפ"ע פיזי וויניצי' אי' כאן בט"ס וכו' ולי' בכ"י ובדפ"ר. [13]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. [14]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בפי' ר"ח אשר משם הועתק כל הפי'. [15]) ושם: היחיד בנימוס המלכות במקום אחר טכסים עיי"ע.

חוק ומשפט והיינו ספר החקים Gesetzcodex ב"ר פס"ז אם יש לך נימוסות והוא יש לו נימוסות. במ"ר פ"ח בנימוסות שלנו וכו' ע"ש — תוספ' ע"ז עיין סוף ע' הקודם לזה — תוספת' טהרו' פ"ז נמסיאות ומרחצאות ט"ס במקום דימוסיות עיי"ע דֵמוס (חי"ג, פ"ד:) ונראה שבתחלה היה כתוב במסיות עיי"ע (ח"ב, ק"ח:) וזה ג"כ ט"ס במקום דמסיות] —

* נִימוֹס (מל"י νομάς בהמה רועה במרעה Weide-thier) תוספת' מנחו' רפי"ג הרי עלי קירון והביא נימוס והביא קירון. פי' מל"י הנ"ל וע' זקנים העתיקו ככה אֲבוּס (מ"א ד', כ"ג) מרבק (ש"א כ"ח, כ"ד), רֵעָה (דה"י א' כ"ז, כ"ט) רעי (מ"א ד', כ"ג).

נִימוֹס (שם פרטי) עיי"ע אבנימוס ומ"ש.

* נימסים (אולי מל"י νώμησις פי' תנועה ופצולים) אבדר"נ ספל"א נימסים בעולם נימסים באדם זה טחולו של אדם.

נִמְפֵה (בל"י νύμφη בל"ר nymphe כלה וארוסה Braut, junge Frau) בב"ר פ' ע"ב (ע"א) נפתולי אלהים: נמפה[1]) הוה לי לֶעשות לפני אחותי. אתי מלבנון כלה (שה"ש ד', ח') תרג' אמר ה' במימריה עמי תהא יתבא כנישתא דישראל דדמי' לנמפי[2]) דהיא צניעה. וכן תרג' מה יפו דודיך אחותי כלה (שם י')[3]). בר"ג דפ' ראוהו (ר"ה כ"ו סע"א) היו קורין לכלה נינפי[4]) מאי קראה יפה נוף משוש כל הארץ (תהלים מ"ח, ג'). — (א"ב פי' בל"י ורו' כלה וארוסה) *[אחי"ה ובשמ"ר ר"פ ל"ו אי' בפי' אותו פסוק מתהלי': לשון יוני קורין לכלה נמפי ושם בס"פ נ"ב (בדפ' קושט') קלי נינפי: νύμφη καλή. וכן העתיקו ע' זקנים כלה (בראשי' י"א, ל"א; ל"ח, כ"ד; ויקרי' י"ח, ט"ו; מיכי' ז', ו') וכן העתיק עקילס חותנת (דברים כ"ז, כ"ג)] —

נִמְפֵיוֹן[5]) (מל"ר אמצ' nymphaeum (מל"י νυμφαῖον) Wasserteich) אם כסף תלוה את עמי בילמדנו (תנחו' משפטי' בדפ' ווירונ') חכמה טובה לבעליה זה יהושע שנא' (דברי' ל"ד, ט') ויהושֻע בן נון מלא רוח חכמה למה הוא דומה לנמפיון המשקה את כל המדינה והיו הכל משבחין אותו אמר להן אחד שבחו למעיין שמספיק לו. — (א"ב פי' בל"י בור וברכה) *[אחי"ה מל"י של ע' הקודם נבנה ל"ר אמ' הנ"ל וענינו ברכת המים. ובשמ"ר ר"פ ל"א הגי' גיפיון עיי"ע גפנא (ח"ב, של"ח: ומ"ש) ובתנחומ' משפטי' סי' ח' אי' למה"ד לנמסינן המשקה וכו' וצ"ל לנמפיון] —

נמק (= נָמוּק מל"פ نامك ספר וכתבים Schrift, Buch, Schriftthum ועוד עיין בפני') בפ"ק בעירובי' בגמ' ר' יוסי אומר רחבן (י"ד סע"ב) מאי טעמא קא הדר ביה משום דר' יוסי נמוקו[6]) עמו. בס"ג דפ' האומר[7]) התקבל גט (גיטי' ס"ז.) ר' יוסי נמוקו[8]) עמו. ובפ' כיצד הרגל בגמ' איזהו מועד (ב"ק כ"ד.) ובבכורו' בס"ג דפ' כל פסולי המוקדשין (ל"ז.)[9]) פי' „כל תורתו סדורה בפיו כלומ' כל תורתו ברורה גמרא מסורת[10]) בידו"[11]). — (א"ב פי' נומיקון בל"י חכמת הדיינים). *[אחי"ה כיון לל"י ἡ νομική (ἐπιστήμη) = Rechtswissenschaft ורש"י פי' טעמו וראיותיו (ב"ק ועיין לעירו'), לתת טעם לכל דבריו (גיטי' שם ועיין לבכורות שם), אבל פירושו לעירובי' נ"א, זר מאוד ע"ש ובאמת לי' בכ"י ובדפוסי' הראשונים (עיין ד"ס לעירו' צד צ"ה:) ועם פי' רבינו (שהוא פי' ר"ח) עולה יפה גזרת נָמוּק (ובכנוי נמוקו) עם מלה פרסי' הנ"ל[12]) כלומ' כל כתביו ותורתו מסורין בידו וסדורין אצלו. וקו"ף בסוף הוא לעומת ה"א בסוף תיבות פרסיות ומשקל הישן הוא نامك. ודע כי בצרוף دان ענין המלה עוד קופה של כתבים Schriftbehältniss וזה מה דאי' בגיטי' שם אצל שבח של ר' יוסי נימוקו (ובאבדר"נ ס"פ י"ח נמוקו כגי' הערוך) עמו: ר' יוחנן בן נורי קופת הרוכלים[13]) ראב"ע קופה של בשמים] —

* נִימוֹק (נפעל מן מָקַק ענין נמיסה ורקבון schwinden, faulen) עיי"ע מק א' וש"נ ושם שבת ס"ב: נמקים נמקים פי' רקבון.

נָמֵר (לדעת רבינו שם איש ויותר טוב שם מקום עיין בפנים) בפ' ד' בפיאה (מ"ה) של בית נמר מלקיטין[14]) אותו על החכל ונותנין פאה מכל

---

[1]) בנו"ג נינפה ועיי' תנחו' הישן בהוצ' רש"ב פ' ויצא סי' י"ט אות קי"ט, ובפ' כי תשא סי' ט'. [2]) בנו"ג לנינפי [3]) ושם ובפסוק ט' י"א. י"ב נגפי. [4]) ובה"ג נונפי. [5]) כ"ה לנכון בדפ' אמ' ובשדפ"ע נמף ובאמצע הע' נמפיון. [6]) בנו"ג נימוקו. [7]) כ"ה לנכון בדפ' אמ' ובדפ"ר פיז' וויניצי' בט"ס הרואה האומר. [8]) בנו"ג נימוקו. [9]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב בדפ"ר וויניצי' אבל בכ"י ק"ט ובדפ"א לי' בטעות [10]) כ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ה ובכ"י ובשדפ"ע אי' מסודרת. [11]) הועתק מפי' ר"ה לב"ק (בש"ס ו"ו) ושם אי' בזה"ל: ר' יוסי נמוקו עמו „פי' תורתו עמו כלומ' תורתו גמרא ברורה מסורת בידו" ע"כ. [12]) עט"ש לפערלעס 37 [13]) באבדר"נ שם קופה של הלכות. [14]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בירו' ובנו"ג מלקטין וכ"ה בדפ"ע.

אומן ואומן. פירוש שם איש (?) היו מלקטין על החבל צ"ט חבלים להם וחבל אחד לְעניים ועל דבר זה מזכירין אותן לגנאי שהיו פוחתין מס' ומזכירן אותן לשבח שהיו נותנין מכל אומן ואומן. *[אחי"ה כזה הפי' אי' בירוש' פיאה פ"ד די"ח: ודע כי בכ"י ק"ט וה"ב לי' התיבות פי' שם איש היו ואולי צ"ל בירוש' שם היינו בירושלמי שם בפאה[1]) ובאמת קשה להלמו כי בית נמר יהיה שם איש כי באמת הוא שם מקום כפי"מ להרמב"ם ור"ש והוא בית נמרה של מקרא והוא נמרין של ירו' הנזכר בע' בית נמר ע"ש אצלנו בח"ב, ע"ו: ומ"ש ועיי"ע נמר נ'] —

נִמֵּר (פיעל נבנה משם עברי נָמֵר פי' בפנים ([parderartig] fleckig, sprenklig machen במנחו' בס"ג דפ' ר' ישמעאל (ע"א:) דתנן בפ"ג בפיאה (מ"ב) המנמר שדהו ושייר קלחים לחים, פי' הזורע שדהו מינין הרבה. וי"א קוצר מקום ומניח מקום כמו עור הנמר שיש בו גוונים הרבה[2]). ירוש' (שם די"ז ע"ג) כהדין נימרה[3]). ונמר חברברותיו (ירמי' י"ג, כ"ג) כבר פי' בע' חבר (ד'[4]). *[אחי"ה וכנ"ה במנחו' שם: מנמר לקליות . . מנמר לאוצר. ובבינוני פעול מְנוּמָּר שם כ"ט סע"ב גיטי' נ"ד: מיחזי כמנומר, ב"ק קי"ט: בגד מנומר, וכן תואר לאתרוג עיין ירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד וירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. ונתואר נְמוֹר תרג' נָקוֹד (בראשית ל', ל"ב. ל"ג) והקבוץ נְמוֹרִין תרג' שם ל"ט; ל"א, ח'. י'. ולנקבה עיזיא נְמוֹרָתָה שם ל', ל"ה וכ"ה בלַ"ע נמר מהשם נָמֵר בל"ס נֵמְרָא וכ"ה בתרג' ירמי' ה', ו'; ישעי' י"א, ו' והקבוץ לשה"ש ד', ח' ועוד] —

נָמֵר (שם מקום) של נמר ונמורי (בכורו' נ"ה.) כרכין הן כמו שפי' בערך אבטלטיאות. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ובדפא"מ והוא כפי ס"א בע' אבטליות ע"ש והפי' שם הועתק מפי' רגמ"ה בבכורו' (בקובץ כ"י אנגיילי דף קי"ז.) ובדפ"ע אחרי' בע' הנוכחי בט"ס אנטליאות. ובענין תכונת המקום עיי"ע בית נמר וע' נמר א' — ואולי אחד הוא עם נמרין בירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ד ובירו' ר"ה פ"א דנ"ז: נמורין — והתואר ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד כותבת נמרית] —

* נִמְרִירָה (כמראה הנמר Parderartiges) ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ג עיי"ע נמר ב' בהערה 3.

* נוּמִירָן (מל"י אמצ' ול"ר עיי"ע נימורת Cohorte Soldaten) מכילת' בשלח פרש' א' בא וראה עושרה וגודלה של מלכות חייבת זו ואין נומירן אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכו' ובילק' בשלח רמז ר"ל הגי' נומוין והנכון נומירן בל"י ור' הנ"ל פי' מספר קצוב ללגיונות עיי' מו"ל של מכילת' בפי' מ"ע ופערלעס עט"ש 90 ומשקל אחר נימורת עיי"ע. ובכ"י ו"ו בתוספת' ר"ה פ"א גורס כל באי העולם עוברין לפניו נומרין ובר"ה ט"ז. י"ח. כבני מרון עיי"ע וה' לעווי הגיה בתיבה אחת כבְנימרנא ועולה יפה עם כחיילות של בית דוד (ר"ה שם).

☞ נוּמְרְקִין (מל"ע نُمْرُق، نَمَرَق כר קטן ומצע kleines Kissen, Unterdecke) מד' קהלת פסק' מה יתרון העושה: אית דאייתי טפיטין ואית דאייתי פסתיין ואית דאייתי סטרומטין ואית דאייתי נמורקין פי' מיני מצעות. *[אחי"ה מל"ע הנ"ל פי' כר ומצע לישב עליו והעד סטרומטין מל"י στρώματα Lager, Teppich, Decke. ומשפט המלה נַמְרַקִין או נומרוֹקין כמלה ערבי' בקבוץ — ומי שהגיה נמטקין או גוהרקין טעה] —

נָמֵשׁ (= נפעל מן מוּשׁ, משש מל"ע הרשומ' בפנים das Zurückgebliebene aufsuchen מְשׁוּשׁוֹת מפעל מש, משש tasten, langsam herbeikommen) בפ"ח בפיאה (מ"א) מאימתי כל אדם מותרין בלקט משילכו הנמושות. ירוש' (פיאה פ"ח ד"כ ע"ד) אמר ר' יוחנן למה נקרא שמן נמושות שהן באות בסוף אית תנאי[5]) תני משושות שהן ממשמשין ובאין וי"א מתאחרין ובאין וי"א כמו משִׁשת את כל כלי (בראשי' ל"א, ל"ז) (ממשות) [צ"ל משושות][6]) כל השדה מקצה לקצה ללקוט השבלים[7]) גמר' בבלית (תעני' ו': ב"מ כ"א:) ר' יוחנן אמר סבי דאזלו אתיגדא[8]) פי' „זקנים תשושי כח שהולכין במשענת בידם דכיון שאין בהן כח לילך הרבה השדה שיכנסו בה ללקט לא יניחו אחריהם כלום"[9]) ומפורש בע' גד (ג'[10])

---

[1]) ודוגמת השבוש פירוש תחת בירוש' עיי"ע אפטרופס הדפה וותק כיון א'. [2]) הועתק מפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיילקי' דף כ"ב.) וז"ל מנמר כעין מנומר שאין קוצר ביחד אלא מקומות מקומות ע"כ. [3]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט נמרה ובדפ"ע אחרי' נומרה. ובירו' נמרידה קריי לה הוא ט"ס וצ"ל נמרירה. [4]) ח"ג, שמ"א: [5]) בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע תנא ובנו"ג תנני. [6]) וכ"ה בכ"י ערוך. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ובדפ' ו"ו אבל בשדפ"ע וכ"י ק"ט ה"ב וב"ר לי'. [8]) כ"ה בדפ"ר ואמ' וכן מוכח מע' גד ג' וכ"ה בכ"י ש"ס ב"מ עיין ד"ס שם ובנו"ג ובדפ"ע פיז' וויניצי' כאן: אתיגרא. [9]) הועתק מפי' ר"ח לב"מ (בש"ס ווילנ'). [10]) ח"ב, רל"ו:

ריש לקיש אמר לקוטי בתר לקוטי. פי' עניים הבאים ללקט בפעם שנייה. — (א"ב פי' בל"י הנמשת ענין האוכל וחוזר האכילה לתוך פיו ואוכלה פעם אחר פעם כמו שעושים הזקנים והם המלקטים בתר המלקטים ולפי פי' זה אות ה"א שרשית היא) *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ἀναμασσᾶσθαι, ἀναμασᾶσθαι מעלה גרה והנכון שהוא נפעל מן מוש בל"ע ماش פי' מחפש אחר ענבים הנשארים בשדה וזה מה שאמר הירו' שהן באין בסוף. וזה דעת ר"ל בבבלי לקוטי בתר לקוטי, ולפי ג' מְשׁוּשׁוֹת (כמו משקל לקוחות) הוא מפעל מש, משש ובפלפל משמש עיין כל ע' וע' בפני עצמו והושאל להליכה לאט לאט עיי"ע משמש וזה טעם סבי דאזלי אתיגדא שהזקן שנשען על מקלו הולך בכבדות פשיעה אחר פשיעה או שהוא מל' כי מששת וכדעת רבינו וכפי' הרא"ש מתוך שהולכין כפופין ועיניהם מסתכלות למטה רואים כל מה שמוטל לפניהם ואינם משאירים כלום ועיין בפי' אה"צ למהרז"ף אבל מ"ש נמושות מל' אמש שבאים לעת ערב צ"ע — וכנ"ה בנפעל בירו' פיאה שם: ר' יוחנן בן נורי היה יוצא מן(?) הנמושות ומביא פרנסתו של כל השנה. ושם: ולא תנינן נמושות וכו' ע"ש] —

נַן (קבוץ מן אנא, נָא wir) בתלמוד ירושלמי כמו אנן, נגהו בתלמוד בבלי הם. *[אחי"ה עיי"ע נא וש"נ ועיי"ע ניהו וש"נ] —

ננג (= נינגי = נימגי קבוץ מהשם הפרסי نامه ספר Buch עיין בפנים) בר"ג דפ"ק בע"ז (ד'.) אבקש בנינגי[1]) שלהם פי' בספר זכיותם ואיכא דאמרי ספר הזכרונות. — (א"ב פי' גונקיא בל"ר שמועות וזכרונות) *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר nuntia והנכון כמ"ש ה' פערלעס (עט"ש 35) מל"פ הנ"ל אבל לפע"ד ג' הוא אות לסימן הרבים כדרך כל השמות הפרסיים אשר להם ה"א בסוף מחליפין אותה לגימ"ל וא"כ נינגי. או כגי' כ"י הנ"ל (נוגני) [נונגי] הוא בל"פ نامكان ונו"ן השני כמו מי"ם עיי"ע אמבר (ח"א ק"ג.) ובאמת בתרג' שני לאסתר ד', א' אי' ניגמי וצ"ל נימגי ועוד עיי"ע ניגמי ומ"ש, ועוד עיי"ע בוגני (ח"ב, י"א) וע' פרסישמנג. ורש"י פי' בע"ז: בספר זכרון מעשיהם ובפי' ר"ח (בקובץ כ"י אנג') בגנוני [צ"ל בנונגי] פינקס שמפרשין בו מעשיהן והתוספ' שם כיונו לל"י μάγγανον וטעות הוא] —

* נני חלק מן השם חנני, חנן עיין ירו' ב"ב פ"י די"ז ע"ג.

נניא (בל"ם נִינְיָא והועתק לל"פ نينيا פי' כמו نانخواه[2]) בל"ר Ammi) בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ט.) ונניא[3]) אגדנא צתרי[4]) ואברתא. פי' נניא מנתא בלעז. אגדנא לענה כמפורש בע' גד (ט') אברתא[5]) אזוב צתרי שדוריא[6]). בפ' ר' אליעזר אומ' תולין בגמ' נותנין מים (שבת ק"מ.) מאי אמיתא[7]) נגהא[8]) אמר אביי ש"מ האי נגהא[9]) מעליא לתהלי. ברפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט) לצירחא[10]) דליבא ליכול ג' ביעי בנניא[11]) וכמונא ושומשמי. — (א"ב פי' בל' ישמעאל נקרא נענע ובל"י ורומי מינתא עיין במקומו) *[אחי"ה וכן פי' רבינו בע' נענע ע"י מינתא ובע' מנתא פי' מנתא ע"י נענע (עפ"י פי' ר"ח ע"ש) וכן דעת רמב"ם בעוקצי' פ"א מ"ב אבל כבר הבאתי בע' מנתא דעת ה' לעף כי אַמִּיתָא הוא Ammi וכן ענין ממש ניניא בשבת קכ"ח, ק"מ. וע"ז כ"ט. וגיטי' ס"ט: וגי' נגהא (ננקא) נ"ל ג"כ נכונה והיא היא نانخواه שם ניניא בל"פ שהיא Ammi ולא מינתא Minze אבל חלפו מינתה (ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג) במלת אַמִּיתָא כמו שחלפו ניניא בנענע וזה החילוף כבר בספרי הסוריים[12]) ירו' נדרי' רפ"ו דל"ט ע"ג החל מן נוגיה עיי"ע חל (ח"ג, שצ"ב:)] —

נְנְיָא (בל"ס נִיגָא, נִינְיָא חבל מקנבוס Hanfseil) בב"ר בסוף[13]) פס"ו (ספס"ה) הביא קורה ונעצה בארץ ועשה סביבה גדר[14]) וקשר בה ניניא[15]) ונחנק. ובר"ש ויגש אליו (ר"פ צ"ג) בא אחד וקשר

[1]) כ"ה בדפ"ר פיז' ואמ' ובדפ' וויניצ' בניגני וכ"ה בדפ' ש"ס בכ"י ק"ט בנוגני וכ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת ובפי' ר"ח בגנוני ובכולם צ"ל בנינגי או בנונגי עיין בפנים. [2]) עיין וואולירס ח"ב, 1287 ולעף פפלנ"צ 259. [3]) בנו"ג יותר טוב ניניא. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפ' פיז' וויניצ' בט"ס צנתרי עיי"ע צתרי. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ועיי"ע אברתא ובנו"ג בט"ס בדלת. [6]) satureia. [7]) בכ"י ה"ב אמינתא וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובריף כ"י ובראה"ש דפו"ו וכ"ה בשבת קכ"ח. בכ"י ש"ס א"פ (ד"ס שבת צד קמ"ז: וקס"ה.). [8]) וכן מוכח מפי' ר"ה בש"ס ווילנא רק שם נדפס בטעות נגחה ובנו"ג ניניא ובכ"י ש"ס נינא. [9]) בכ"י ק"ט ננקא. [10]) כ"ה בכ"י ו"נ א', בי ל"ר ה"ב ודפ"ר וכ"ה בע' צרח אבל בכאן בט"ס לצידתא. [11]) בנו"ג ליתי תלת ביעי ניניא. [12]) פפלנ"צ 261. [13]) כ"ה בכ"י ה"ב. [14]) לי' לפנינו. [15]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט נניא ומדפ' פיז' והלאה נינהא.

חבל בחבל ניניא בניניא[1]) ודלה ממנה ושתה[2]). — (א״ב נימא כתוב) *[אחי״ה וכ״ה בשו״ט מזמור ס״פ י״א אבל בויק״ר רפכ״ב אי׳ ניניא עיי״ע סב ד׳ ובקהל״ר פ׳ ויתרון בט״ס נגיא וצ״ל נניא או ניניא ומל״ם הרשומ׳ ועוד עיי״ע סג א׳] —

נניי (כלב Hund) בר״ג דפ׳ משוח מלחמה (סוט׳ מ״ב:) בר מאה ספי וחד נניי[3]) כבר פירשנו בע׳ בן (ג׳)[4]).

* ננאי (שם איש) יבמות קט״ו: חבי בר ננאי וננאי בר חבי במחוזא שכיחי טובא — ועיי״ע נאנאי.

נַנָּס (בל״י ורו׳ νάνος, νάννος zwergförmlich, nanus Zwerg) בפ״ג במדות (מ״ה) ועליו ח׳ עמודים ננסים[5]). בפ״א ביומ׳ בגמ׳ והמקטיר (ט״ז:) מן השלחנות לננסים ד׳ פי׳ עמודים קצרים. בפ׳ ב׳ כפרה (מ״ב) הננסת כשרה פי׳ קצרה ודקה. — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ איש קצר קומה ודברים קצרים. תר״י (ב׳) או דק (ויק׳ כ״א, א׳) או ננס) *[אחי״ה בנו״ג דגנים וכ״ה בתרג׳ הע״ן זקנים רק שם בט״ס הוא להעתקת תבלל ויש להסיב על דקודם לו והיינו למלת דק. וז״ל ערך מלין כ״י (בקובץ כ״י ה״ב) המלה בל״י הוראתה עצמית על כל הדברים אשר אין קומה להם גבוהה על הארץ בין במין האנושי בין בשאר ב״ח בין בצמחים ועלים עד שקראו למין ממיני התפוח תפוחים ננסים להיות האילן של אותו מין שפל הקומה בערך אל שאר המינים עכ״ל. למין האנושי אי׳ עוד ברכות נ״ח: ירו׳ ברכות פ״ט די״ג: תוספ׳ ברכות פ״ז[6]) עיי״ע ברדניקוס. ספרי אמור פ״ג פרש׳ ג׳ בכורות מ״ה: עיי״ע כפח ב׳ וקפח במו״ע. נדה כ״ד: (במד״ר פ״ט) שמא תאמר אבא שאול ננס היה וכו׳[7]). ב״ר פל״ז עיי״ע כפתור א׳. ושם פס״ה עיי״ע מקרילפרוס. שהש״ר פ׳ אחזו בן ננס ושם הקבוץ ננס שבננסים. ובדרך גנאי נקרא כן נבוכדנצר ננס ובלא״ר נַנְסָא עיין פסיקת׳ רבתי פל״א פסיקת׳ דר״כ דף קי״ב. (עי״ש הערת ה׳ באבער) ובמיוחס לרש״י בב״ר ספט״ז: ולבעלי חיים חולי׳ ס״ג. עיי״ע מרזמא. ולנקבה הננסת ספרא ויק׳ פרש׳ י״א פרק כ׳. לדברים קצרים עיין מדות ותמיד הנ״ל ובמדו׳ פ״ה מ״ב. — והתנא ר׳ שמעון בן ננס בבורי׳ פ״ג מ״ט שבת ק״כ. ועוד במקומו׳ אחרי׳ עיין סד״ה צד קפ״ב. (דפו״ו). וגם בן ננס שבועות מ״ה.] —

* ננקפי (צרוף אותיות) סנה׳ כ״ב. שהש״ר פ׳ כמעט כן דרש שמואל תקל (דניאל ה׳ כ״ה) עיין פירש״י.

נֵס (מל״ם ענין דגל בפרט של ספינה Schiffs-flagge) בהמוכר את הספינה (ב״ב ע״ג.) מכר את התורן ואת הנס פי׳ בע׳ אדר[8]). *[אחי״ה ב״ר ר״פ נ״ה דרש נסה (בראשית כ״ב, א׳) נסיון אחר נסיון . . כנס הזה של ספינה] —

* נֵס (מענין הקודם הושאל על מעשה פלא ואות מל״ם (במדי כ״ו, י׳) Wunder, Erhabenes) נֵס בקבוץ נסים בל״א נִיסָּא בקבוץ ניסין הרבה בש״ס עיין ברכות ד׳. י״ד: ט״ז: כ׳. ל״ב. נ׳. נ״ד. נ״ז: נ״ח. ס׳. שבת כ״א: כ״ג: ל״ג: נ״ג: פ״ט. צ״ז. צ״ח: ק״ד. קכ״א. שם: ק״נ: פסחי׳ נ׳: ס״ד: ק״ח: קי״ח: יומ׳ כ״א. כ״ט. ל״ח. תעני׳ ה׳. י״ח: י״ט: כ׳: כ״א. כ״ד: כ״ה רע״א מגיל׳ ג׳: ז׳: י׳: י״ג. י״ד. ט״ו: י״ט. שקלי׳ י׳. כתובות ס״א: נדרי׳ מ״א. גיטי׳ מ״ה. נ״ו: סוט׳ י״א: מ״ז רע״א קידוש׳ כ״ט: ל״ט: מ׳. ב״מ פ״ז. ק״ז. ב״ב קי״ט: סנה׳ פ״ב: צ״ב: צ״ד. שם: צ״ה. צ״ח. הוריו׳ י״א: ע״ז י״ז. י״ח. זבחי׳ קי״ג: חולי׳ מ״ג. קכ״ז. נדה ל״א. מעילי׳ י״ו: ירו׳ תרומו׳ ספ״ח דמ״ו ע״ג.

נם (= נֵיסָא בל״י א׳ νῆσος Insel) בפ״א בגיטי׳ בגמ׳ ר׳ יהודה אומר מרקם (ח׳.) והנסין שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם. איי הגוים (בראשית י׳, ה׳) תרג׳ [ירוש׳] (א׳) נסי אומיא. — (א״ב פי׳ בל״י איי הים) *[אחי״ה בנו״ג בתר״י א׳ גניסי נגוות עממיא ונ״ל שצ״ל ניסי נגוות עממיא ונתערבו שתי גירסאות אבל בתר״י ב׳ שם פסוק י״ה ניסי אומיא (להעתקת משפחות) צ״ל גניסי. וכתיבה נכונה ביו״ד ניסא והקבוץ ניסי עיי׳ תרג׳ ישעי׳ כ׳, ו׳; כ״ג, ב׳; לירמ׳ כ״ה, כ״ב. הקבוץ תרג׳ ישעי׳ כ״ה, ט״ו; לעמוס ט׳, ג׳ ניסי ימא. ירו׳ חלה פ״ד ד״ס. ירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ד הניסין שבים וכצ״ל ביו״ד בגיטי׳ הנ״ל וכ״ה בתוספת׳ חלה ספ״ב האניסין (בהוספת אל״ף) שבים,

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר, ובד׳ אמי נניא בנניא וכצ״ל בדפו״ו. [2]) כ״ה לנכון בכל כ״י ודפ״ר ומדפ׳ פיזי והלאה בט״ס בשבת ושתה. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ו״ו ה״ב ב״ר ובדפ״ע נני ועיי״ע בן ג׳. [4]) ח״ב, ק״י. ומ״ש. [5]) וכ״ה בתמיד פ״ג מ״ה ובמדות שם ננסין. [6]) ושם בכ״י אירפ׳ ננוס. [7]) בסד״ה תובא אבא שאול בן ננס אבדר״נ ר״פ כ״ח ולא מצאתיו. [8]) אדרא.

ושם: הניסין שבצדדין, וכן העתיקו ע' זקנים אִי (בראשית י', ה'; תהלים ע"א י'; צ"ה, א') וכן העתיקו אִיִּים (ירמי' נ', ל"ח) כאלו כתוב אִיִּים (עיין שם פסוק ל"ט) וכן צירים (ישעי' מ"ה ט"ז) העתיקו כאלו כתוב איים] —

נם (= אֱנַם מל"מ אָנַס ענינו הכרח zwingen ועוד בתרג' חטיפה בכח gewaltsam entreissen) ולא יונו עוד נשיאי את עמי (יחזק' מ"ה, ח') תרג' ולא יניסון, להונתם מאחוזתם (שם מ"ו י"ח) תרג' למינסהון מאחסנתהון. *[אחי"ה עיקר מקומו בע' אֱנַס (עיי"ע) כי השרש אֱנַס ותרג' יונו (יחז' שם) יְנִסוּן כ"ה לנכון בגי' הרד"ק והוא העתיד כמו יינסון בהבלעת האל"ף במקום יאנסון תרג' ירו' א' פן תגזול (בראשית ל"א, ל"א) דלמא תֵינוֹס. לא תגזול (ויקרא י"ט, י"ג) תרג' אונקל' לא תינוס. במקור לְמֵינס תרג' ישעי' כ"ט, כ'; ליחז' י"א, ב' וכן למינסהון (שם מ"ו, י"ח עיין לעיל)] —

* נָסָא (כמו בל"מ נָשָׂא פי' ענין קבלה והושאל ללקיחת אשה מל"מ (שופטי' כ"א, כ"ג) eine Frau nehmen, heiraten) בנפעל נִיסַּת[1] (כמו בל"מ נִשֵּׂאת) יבמות ס"ד: נדה ס"ד. ניסת לראשון וכו' נדה מ"ה. בכמה ניסת שם ס"ד: תינוקת.. וניסת. ושם ס"ו רע"א ניסת לאחר גיטי' ל"ה רע"ב בשלא ניסת אבל ניסת ע"ש איזה פעמים, סנהד' נ"א. ניסת לכהן ניסת ללוי וכו' ועוד בשי"ן עיי"ע נשא ב' לפי גי' כ"י ודפו"ו. — ומה שענינו בהפעיל מַסִּיא כמו משיא פי' העלת עשן של אבוקות עיי"ע שׂא א' מַסָּעָה, מַשּׂוּאָה.

* נָסָא, נַסִּי כמו נְסַב בהשמטת הבי"ת עיי"ע הבא אח"ז.

נְסַב (מל"ם כמו נָשָׂא בל"מ nehmen) תרג' קח לך (שמות ל', כ"ג) סב לך. ולפעמים נבלעת אות בי"ת ירוש' דב"מ פ"ק (ד"ח.) אשכח גוזלין ונסתון כמו ונסבתון עיי"ע נסת. *[אחי"ה כל לשון לקיחה בעוברים ובינוניים מתורגם בלישנ' נסיבא בנו"ן שרשית והמקור והצווי והעתיד בחסר נו"ן עיין המתורגמן וש"נ ועוד עיי"ע נסיב, ובדרז"ל ר"ה ה'. כדי נסבה ועיי"ע כדי וש"נ, זבחי' י"א: אנגרה נסבה. מכו' י"א, ב"ר פ"פ נסיב עיי"ע מבנאי, שכם. ירו' מעשר' פ"ד דנ"א: הוון סבין מניה, ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג הוה נסיב כולא, ושם ונסב לה, ב"ר ספע"ח ולא הוה נסיב.. ונסב, פסיק' דר"כ צד צ"א, נסב חמריהון בצווי סנה' ק': סב מיניה, איכ"ר פ' רבתי תא סב באתפעל שהש"ר פ' דודי לי: איתנסיב נפשׁ, אפעל ב"מ ק"ה. קא מנסבת שם רע ועוד כמו נשא ונתן ירו' שביעי' פ"ז דל"ז ע"ג שהש"ר פ' מי זאת עיי"ע יהב (חיד, קי"ג) ב"ר פע"ז נסבין ויהבין, ועוד לקח אשה (כמו בל"ס נְסַב אנתתא) ברכות ח'. כי נסיב איניש איתת' יבמות ס"א: ס"ג. נדרי' פ"ט: נסיב אתתא ועוד בלי צרוף אתת' פסחי' קי"ג. מגילי' י"ד: כ"ב ט"ז. ע"ז כ'. סוט' ד'. וכ"ה הרבה באתפעל (אִינְסַב) באפעל (אַנְסֵיב) ועיין ברכו' ו': מגילי' י"ג: יבמו' מ"ג: ק"כ. קכ"א. כתובות ס"א: קידוש' ע"א: סנהד' נ"א. ירו' ר"ה רפ"ב דנ"ח. מַסְבִּין ובתרג' בהבלעת הנו"ן אַפֵּיב עיין תרג' ירו' א' לבראי' ל"ו, ג'; לויק' י"ט, כ"ט — ועוד פי' קבל ההכאה כתובו' י'. עיי"ע אסכוה[ו], כפר ג' ומזה ב"ר ר"פ פ"ד גזור דיסב מאה מגלבין — והרבה פעמים נבלעת אות בי"ת כאלו היה השרש נסא (או נס)[2] ויק"ר פל"ד נסאתיה ושם פ"ו ירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד וספ"ז דכ"ד ע"ד ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג וירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג נסתיה ורבינו בע' נסת הביא מב"ר פס"ז ושייך לכאן והראיה מציון השני שהביא (מב"ר רפע"ה) נסתה וקראה וכו' ובנו"ג נסביה וקרייה, וכ"ה בירו' כתובות פ"ט דל"ג, אתי מרי חובה ונסתה, ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה, איבעי מינם נסא.. חזר ונסתה מיניה, ושם רפ"ד דנ"ד ע"ד נסתון, ירו' עירובי' פ"ה דכ"ב רע"ג ודכ"ג, אתי ברא ונסי לון, ירו' תענית פ"ד דס"ט: לא נסייה ובאיכ"ר פ' בלע לא נסיין להון, פסיקת' רבתי פכ"ב נסתיה ואפקדיה, ושם נסתה ויהבית ליה] —

נְסַח (מל"מ כמו נסע ענין העתקה fortrücken) וידרהו אל כפיו (שופטים י"ה ט') תרג' ונסחיה בידיה, במגלת איכה ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (איכ' א', י"ג) [מה וירדנה] ונסחה[3]. — (א"ב ל"מ זה ונסחתם (דברים כ"ה, ס"ג) ומן העיקר זה נוסחא ונוסח כמו העתקה מן ויעתק (בראי' י"ב, ח'; כ"ו, כ"ב) עיי"ע רד) *[אחי"ה וכן פי' רבינו בע' רד ד' ומשום הכי קורין לספר שכותבין ממנו לספר אחר נוסחא ע"כ והוא בל"ע نسخة והפעל

---

1) ולא ניסת שהוא מפעל סות עיי"ע סת. 2) וכן פי' רה"ג מעורה = ער = ערב עיי"ע אר ג' וער ג'. 3) ושם הובא ג"כ הפסוק משופטים.

نسخ כותב והעתיק מספר [1]) — וכנ"ה בענין רדית פת שהש"ר פ' ידיו גלילי אימיה נסחא והוא אכיל אימיה נסחא והוא אכיל [2]) — בב"ר ר"פ פ"ו דרש הורַד (בראש' כ"ט א') נסחון. אתפעל עזר' ו', י"א; תרג' אסת' ז', ט' — והתואר ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג קרץ (ירמי' מ"ו, כ'): נסוחה ובצרוף דעת ענין העתקה וחסרה בהפעיל ואפעל: שבת פ"ב. יסיח דעתו ירו' ברכות ספ"ו ד"י ע"ד הסיח דעתו. שבת שם: מַסַח דעתיה, גיטי' נ"ג: אסח דעתיה, זבחי' כ': אסוחי מסח דעתיה שבת מ"ה סע"ב אסוחי מסחי לדעתיה ועוד עיי"ע סח ה' והשם המופשט הֶיסֵּחַ = הֶיסֵּעַ עיי"ע בח"ג, רכ"ז — עירו' כ"ח: ניסחני, פסחי' נ"ג. בדניסחני ט"ס עיי"ע נְסַן] —

נְסַח (נ"ל מל"ע نصح הזהיר (mahnen תרג' ובאחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט, כ"א) ובסופיה [3]) יהא מנסח. *[אחי"ה וכן הביאו המתורגמן בסיום: כך מצאתי ולא ידעתי מהוא ע"כ ול"נ כל"ע הנ"ל והוא כמו בל"ר moneo אשר ממנו לקה גם מדרש חכמים כונת ל"מ מנון עיין מ"ש בע' מנון] —

נְסִיב (פעיל ובמקום השם פי' המקובל freiwil-(lige Gabe, d. i. das Angenommene תר"י נדבה תעשה אתו (ויקר' כ"ב, כ"ג), לפלא נדר או לנדבה (שם כ"א) ומלבד כל נדבותיכם (שם כ"ג, ל"ח). — (א"ב תרג' ויהי המכס (במדר' ל"א, ל"ז) והוה נסיבא) *[אחי"ה ועוד שם כ"ח. ל"ח. ל"ט. מ'. מ"א וכן תרג' מכסת (ויקי כ"ז, כ"ג) — נִסְבָּא עיי"ע נצב] —

* נְסִיָּא (כמו נְשִׂיָּא פי' נָשִׂיא (der Fürst ירו' עירובי' ספ"ז דכ"ד ע"ד ר' יודן נסייא, ירו' ברכות פ"ו ד"י ע"ג נסייה לפי גי' כ"י ק"ט ודפ"ר בע' נקלווס ע"ש. ושם מופשט נְסִיוּתָא = (נְשִׂיאוּתָא) ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג. — ירו' מגיל' פ"ב דע"ג: אתא נס"יא ט"ס עיי"ע אתנסיאה (ח"א, של"ה).

* נִסָּיוֹן, נִיסָּיוֹן (מפעל נסה ענינו בחינה Versu-(chung, Prüfung ברכו' ס': אל תביאנו .. לא לידי ניסיון ולא לידי בזיון, סנהד' ק"ז רע"א אל יביא אדם עצמו לידי נסיון וכו' שם פ"ט: אמר הקב"ה לאברהם עמוד לי בנסיון הזה וכו' ב"ר ר"פ נ"ה נסיון אחר נסיון, ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו ע"ג לניסיון הוא מתחמי, ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד פעמים שמוכרה לו לניסיון ובבבלי ע"ז ט"ו. אי' נסיוני וצ"ל נסיונא (כמו בל"ס) והקבוץ אבות פ"ה מ"ד ערכי' ט"ו. עשרה נסיונות נסו וכו'. והפעל בפיעל ב"ר שם איזה פעמי'. תנחו' משפטי' סי' ח' הקב"ה מנסה את העשירים .. והעניים מנסה אותן. בפַּעל ע"ז ט"ו. תא נסייה ניהלי סנהד' ק"ז רע"א מנס־נא לך ושם אתפעל: מִינַסּוּ לי ואת לא מינסית לי, נתפעל אבות פ"ה מ"ג עשרה נסיונות נתנסה אברהם וכו' — ותרג' מַסָּה ניסיתא עיין אונקל' לשמות י"ז, ז'; לדברי' ו', ט"ז.

* נַסְיוּטָאֵי (שם אומה) תרג' ירו' א' פתרסים (בראשית י', י"ד) ותרג' כסלחים (דה"י א' א', י"ב).

נְסִיוּבֵי (Molke) בר"ג דפ' ואלו עוברין בפסחי' (מ"ב סע"א) מ ט מ ט ם א ת ה ל ב [4]) משום נסיובי דחלבא. בפ' איזה נשך בגמ' אין מושיבין (ב"מ ס"ח:) כי פליגי בנסיובי [5]) ותותרי. בפ' אין מעמידין בגמ' ואלו דברים (ע"ז ל"ה:) איכא נסיובי דלא קיימי. פי' מי החלב המתמצאה מקפאון הגבינה. *[אחי"ה ורש"י לועז משגי"א והיא בל"צ הנושנת mesgue = Molke והיא היא מולקי"ן של עה"ק שנ"ב. אולי נגזר כדעת ה' לעווי מפעל נְסֵיב היינו חלב ש ל ק ח ו ממנו חמאה וגבינה ובפ' איזה נשך פי' נ"י פסולת החלב והוא סקולו שמקבצים אותו עם קיבה וחומץ על האש סירו"ו בלעז ע"כ והוא בל"ר serum ובלאי"ט Molke [siero —

נָסַךְ (נרדף עם מָסַךְ והשם נִסְכָּא (נִיסְכָּא) פי' אריגה (Gewebe בגמ' דפ' במה אשה (שבת נ"ט:) דאניסכא [6]) כולי עלמא לא פליגי. פי' „נסכא חוטין מלשון מסכת [7]) רוקתא [8]) מטלת. קמרא חגיר שבמתנים מדקאמר ליה תרי המייני קאמרת ש"מ דקמרא המיינא הוא. פי' כלילה וקמרא חתיכות חתיכות של זהב נקובות ובהן מרגליות ומעמידן בחוטין שמכניסין בנקבים נמצא דאניסכא

---

[1]) וגם הפרסיים לקחו זה הכנוי naçka לתאר בו חלקי האפיסטא עיין מ"ש ה' שפיטגעל במ"ע דמ"ג ח"ט 191 ועוד יוסטי צענדלעקסיקאן 170. [2]) ובפסקתי דר"כ צד צ"א. הגי' בשא (נשאה) ועיין המעריך ע' אצוותא נ"א. [3]) כ"ה ג"כ במתורגמן ובנו"ג ובאחרייתיה. [4]) כ"ה בכ"י ערוך. [5]) בנו"ג בנסיובא. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח אצל גי' נסכא ובדפ"ע בלי יו"ד. [7]) וכ"ה באו"ז הל' שבת סי' פ"ד ססי"ק ה' בשם הערוך ובפי' ר"ח המסכת. [8]) כ"ה בכ"י ו"נ ל"ד ה"ב ובדפ' אמ' אבל בשרפ"ע בט"ס דוקתא ובכ"י ק"ט וה"ב ירוקתא וצ"ל ארוקתא כראי' לפנינו ובבי' שם.

כגון מלאכת אבנט של מלכים כ״י[1]) כן מלאכתן להיעשות בהוטין. רוקתא מטלת שנמצאין[2]) בין כלילא בין קמרא חתיכות של זהב נקובות ומרגליות נקובות במטלת[3]) שנמצאת מלאכתן כגון מלאכת טלית מוזהבת רסיקא[4]) פי׳ חגור של עור. מפרחייתא חתיכות שהן כזרת זרת[5]) יוצאות ועודפות[6]) ממנו לשמאלו ולימינו ולאחוריו[7]) תכשיט הוא ושרי ואי לא אינו מלאכת תכשיט ואסור לצאת בו בשבת כי אינו כלי״[8]). וזה שאמר ר׳ נחמי׳ (שבת שם בסוף העמוד) בטבעת הלך אחר חותמה לענין טומאה קאמר[9]) דכל כלי וכלי הלך אחר עיקר שלו וטבעת שאין עליה חותם מה צורך יש בה הלכך הלך אחר חותמה. וכן בעול ובסולם ובעדשה (שם ס׳ רע״א)[10]). ובר״ג דפ׳ הזורק (שם צ״ו:) והא איגודו[11]) בידו בניסכא בתרא פי׳ „חוט הערב שבסוף שאין איגודו ביד האורג״. *[אחי״ה גם זה הועתק מפי׳ ר״ח (נדפס בש״ס ווילני דף צ״ז:) ובכ״י ש״ס הגי׳ כמסכא וזה ראיה לפי׳ רבינו (והיינו ר״ח) לשיווי ניסכא למסכת ומזה תדין על שבוש רמ״ל שתרגם בלי שימת עיין בדברי רבינו. ופעל נסך בהפעיל עיין בע׳ סך ז׳] —

נָסַךְ (נרדף עם מסך בל״ע نسك פי׳ יצק והשם נִסְכָּא, נִיסְכָּא ההתכה Geschmolzenes והושאל לחתיכה של מתכת או של כסף gegossenes (Metall, Silberbarren בר״ג דפ׳ המצניע (שבת צ״א סע״ב וצ״ב רע״א) והא איכא מקום חלאמא[12]) דאי בעי מיפקע ושקל בניסכא[13]). בפ׳ הגוזל עצים בגמ׳ דסמוך כל הגזלנים (ב״ק צ״ו:) האי מאן דגזל נסכא מחבריה ועבדיה זוזי לא קני. בסוף כתובות (ק״י:) אימא ניסכא[14]) א״ר אלעזר[15]) שכתוב בו מטבע. בפ׳ מי שאמר הריני נזיר ושמע (כ״ו:) אבל ניסכא[16]) לא. בפ׳ חזקת הבתים בר״ג (ב״ב ל״ג:) סכור רבנן קמי דאביי למימר היינו ניסכא[17]) דר׳ אבא. ובפ׳ שבועות העדות בגמ׳ בזה אחר זה (ל״ב:) הכל מודין בעד אחד דר׳ אבא דההוא גברא דחטף ניסכא[18]) מחבריה. בפ׳ יש נוחלין בגמ׳ האומר איש פלוני בני בכור (ב״ב קכ״ח.) רב פפא אמר אפי׳ נסכא אפשר דמכוין משקלותיו[19]). במנחות בפ׳ הרי עלי בגמ׳ כסף לא יפחות מדינר כסף (ק״ז.) ודילמא נסכא א״ר אלעזר[20]) דאמר מטבע[21]). — (א״ב פי׳ חתיכות ובפרט של כסף או זהב) *[אחי״ה ועיי׳ פירש״י במנחו׳ ושם לועז פלטא = platte והפעל ממנו אי בירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב רע״ד אדם נוסך בולים[22]) ע״י שהות. וגי׳ רבינו מוסך ובב״ר מוצק עיי״ע אננקי] —

נֶסֶךְ (מל״מ שם לניסוך המים או יין לקרבן Trankopfer ועוד לתקרובת ע״ז) בפ׳ הקומץ זוטא בגמ׳ הזבח מפגל את הנסכים (מנחו׳ ט״ו:) והלא אדם מביא זבחו היום ונסכים מכאן ועד י׳[23]) ימים[24]). *[אחי״ה ועוד נאמר נסך (אבל רק ביחיד) מניסוך לע״ז עיי׳ ע״ז נ״ו. עד סוף המסכתא ובתרג׳ נִסְכָּא אונקל׳ לשמות כ״ט, מ׳, מ״א; לבמד׳ כ״ח, ז׳ והקבוץ נִסְכִּין לבמד׳ כ״ט, ל״א ושם מופשט נִיסוּךְ א׳) לקרבן סוכ׳ ל״ד. מ״ב: ירו׳ סוכ׳ רפ״ד דנ״ד: ניסוך המים עיי״ע עשר אחר ע׳ עסק. זבחי׳ ס״ג. ניסוך היין והמים תר״י א׳ לבראש׳ ל״ה, י״ד ניסוך חמר וניסוך מיא והקבוץ ניסוכין תעני׳ ב׳: ניסוכים ב״ר ס״פ ע״ח תר״י א׳ לבמד׳ ט״ו, י״ג נִיסּוּכַיָּיא ב׳) לתקרובת ע״ז ע״ז נ״ו: ניסוך דרגל לא שמיה ניסוך. סנהד׳ ס״ב. ס״ג. ס״ה. כריתו׳ ג׳: תוספ׳ סנה׳ פ״י זיבוח וקיטור וניסוך וכו׳ וכן השם המופשט נְסִיכָה תוספת׳ מעיל׳ פ״א. והפעל בפיעל א׳) לקרבן סוכ׳ מ״ח:

---

[1]) כ״ה לנכון בדפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ת. [2]) כפי׳ ר״ח שנמצא [3]) בפי׳ ר״ח בכל מקום מטלית וכ״ה באו״ז שם בשם הערוך ועיי״ע מטלת. [4]) בנו״ג רסוקה וכ״ה בכ״י ה״ב ובע׳ רסק ב׳ ובכ״י ש״ס ריסקא ובפי׳ ר״ח ריסוקא ובאו״ז הנ״ל ריסיקא ונ״ל מל״פ رِزْق رُجْه חבל וחגור לאחוז בו הבגדים. [5]) וכ״ה באו״ז ולי׳ בפי׳ ר״ח. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב וכ״ה באו״ז ובפי׳ ר״ת. [7]) כ״ה באו״ז כדפ״ע ולאחריו ולי׳ בפי׳ ר״ח. [8]) כל זה הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילני) ובזו השיטה הלך הרי״ף והרא״ש וקרוב לזה פי׳ רש״ג הסוגי׳ כמו שתראה מע׳ קמר ג׳ ע״ש. ורש״י והרמב״ם (הל׳ שבת פי״ט ה״ב) פי׳ נסכא מענין התיכה של כסף. [9]) וכן מוכח מפי׳ ר״ח שם. [10]) וכ״ה בע׳ עדש ובכ״י ש״ס וברש״י בד״ש ובמאירי ע״ש ובנו״ג בערסא. [11]) בנו״ג והלא אוגדו. [12]) וכ״ה בפי׳ ר״ח אשר משם (בש״ס ווילן׳ דף צ״ב סוף עמוד א׳) העתיק רבינו פירושו בע׳ חלם ג׳ ע״ש. [13]) בנו״ג מפקע ליה ושקל בנסכא. [14]) בנו״ג נסכא. [15]) וכ״ה בדפ״ר ובש״ס, ובשדפ״ע אליעזר. [16]) בנו״ג נסכא. [17]) בנו״ג נסכא. [18]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ע נסכא. [19]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג מדת משקלותיו. [20]) בדפ״ר אבל בשדפ״ע ר׳ אליעזר עיין הערה הבאה. [21]) בכ״י ק״ט וה״ב נשמט בטעות מציון כתובו׳ עד גמירא היינו מן א״ר אלעזר עד אמר ר״א. [22]) כ״ה לנכון בגי׳ מהרש״ם ועיי״ע בלס ב׳ (ח״ב ק״א.) ועי׳ אננקי. [23]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב וכצ״ל בכ״י ל״ד במקום ו׳ ובדפ״ע ה׳. [24]) כ״ה בזבחי׳ מ״ד אבל במנחו׳ שם ונסכיו.

מ"ט: יומ' ע"א, ב') לתקרובת ע"ז עיין ע"ז נ"ו: עיי"ע צר כ'. שם ע': סנהד' ס"ב: רע"א ס"ג רע"א גיטי' נ"ב סע"ב עיי"ע דמע. בפַעֵל שבת מ"א. לא מנסכי. התפעל פסחי' כ"ב. מים המתנסכין ע"ג המזבח. ושם הנפעל: מים הניסָכִין. נתפעל נתנסך ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. אתפעל ע"ז ע"א: אִינַּסַךְ ליה, בת' אונק' לשמות כ"ה, כ"ט אִתְנַסַּךְ, ולבמ' כ"ה, ז' יתנסך] —

נִסָן (שם חודש ראשון בל"ס נִיסָן בל"ע نيسان והוא החודש האביב וממנו נִיסָנָא מין תמרים שגמר בישולן בניסן ועיין בפנים) בס"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ח:) כי תניא ההיא בדניסני[1], בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחי' נ"ג.) ר' אילא[2] בדניסני[3] קיץ. פי' בהלכות גדולות (ברכו' פ"ו דף ז' סע"ד) „כפניות דניסני[4]) דקרו להו (גופרי) [צ"ל כופרי][5] מברכין עליהן בורא פרי העץ וכיון דלא עבדי פירא אחרינא[6]) היינו פירי'הו". וסיוע להדין פי' הא דפסחי' (נ"ב:) ר' אילא[7]) קיץ כפנייתא דשביעתא ואסקינן ר' אילא בדניסני קיץ דעלמא הן גמר פריו ולאכלה קרינן ביה. פ"א כפנייתא הם פרי של דקל זכר[8]) וכשהן קטנים נאכלין ויש בהן טעם תמרים אבל לא כתמרים שהן מתוקין אלא טעם אכילה בלבד ולכשיגדילו לזמן מועט יופסדו מליאכל אבל מהנים לדרך אחרת כיצד יתברך שם בורא כל העולם כרצונו כך ברא את הדקלים זכר ונקבה ובלעדי השני האחד לא יצליח והיאך הוא מעשיהן בהגיע זמן הדקל הנקבה ומשלחת המכבדות שלה עם תמריה ועדיין התמרין הן כעדשים מביאין הכפניות ומסביכין[9]) בעוקץ ידה מהן ומזהמין אותן וכורכין לה אגד והמכבדות של תמרה מצליחות ומוציאה פירות נאין ובלבד שלא תאחר זמנן אפי' יום אחד שאם תשהא הרכבת דקל יום אחד יפסדו פירות הדקל ואותן התמרין שאיחרו בלא הרכבה לא יצליחו ואם יצטרכו הדקלים הרכבה יום י"ד בניסן על שהקב"ה חס על ממונן של ישראל והדבר ידוע שצריכין הרכבה באותו יום י"ד וידוע שאם יעבור זמן אפי' יום אחד יופסדו לפיכך אלופינו הורונו במאירת עינים (פסחי' נ"ה סע"ב) מרכיבין דקלים כל היום יום שמקצתו מותר[10]) ומקצתו אסור וזהו טעמו בתוספת' דפסחי'[11]) (ספ"ב [פ"ג]) מרכיבין דקלים בערבי פסחים כל היום. — (א"ב נסחני כתוב) *[אחי"ה ובלי ספק יש להגיה נסאני וכ"ה בדפ"ש כדניסאני (ד"ס עירו' צד נ"ד: אות ס') וכן מוכח מפי' תלמיד הריטב"א ואני מעתיקו (עפ"י ד"ס שם צד נ"ד. כי בריטב"א הוא משובש) גי' רש"י ור"ח ז"ל התם בדניסאני ופירשו אותן שנגמרין ונלקטין בניסן דהיינו גמר בישולן דלעולם אינן מתבשלין באילן והיינו גמר פריין ולפיכ' חשובות מאכל אבל באותן שהן מתבשלין באיביהן ואינן נלקטין אלא לאחר ניסן אם לקטן כפניות אינן חשובות מאכל ויש גורסין בדנסחני ומפרשין דנסחני הן החשובין ואפי' כפניות שבהן חשובין מאכל אבל כפניות דלאו דנסחני גריעי ולא חשיבי מאכל והראשון עיקר וכו' ע"כ וא"כ בדניסני (כפי גי' הערוך) או בדניסאני הנ"ל פי' תמרין שנגמרין בניסן[12]) וכפי' ר"ה בעירובי' כ"ה: (בש"ס ווילנ') ע"ש. והחדש ניסן אי' בשבת פ"ז: ר"ה ג': י"א. תעני' ט'. סוט' י"ב. ירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג ב"ר פכ"א ויק"ר ספ"כ איכ"ר פ' רבתי ועוד זולתו] —

1 נָסִים (בל"ס נְסִיסָא חולה והושאל למרת רוח krank, missmuthig ועוד עיי' בפנים) סר וזעף (מ"א כ', מ"ג; כ"א, ד') תרג' נסים ודוי. פן יעצב (ש"א כ', ג') דיהונתן תרג' נסים. *[אחי"ה בנו"ג דלמא יִתְנְסֵים והוא אתפעל כמו בל"ס אֶתְנַסַּס וכ"ה אתנסים בתרג' ש"א כ', ל"ד; לש"ב י"ט, ג' (תרג' נעצב) לבראש' ל"ד, ז' (תרג' ויתעצבו) ושם מ"ה, ה' (תרג' תעצבו); לדה"י ב' ט"ז, י' (תרג' בזעף) ובינוני פעיל בהוראת התואר נסים עיי' לעיל והקבוץ נסיסין לברא' מ', ו'. לתרג' זעפים וקרוב להוראת בְּנַס עיי"ע. ובתרג' אסת' ד', י"ז להעתקת ויעבר (מל' עברה עיין מגיל' ט"ו.) נתערבו שתי גירסאות ונסס ובנס ודעתי נאמנה כי בכל המקומות הנ"ל להעתקת עצב וזעף עיקר הגי' בנס וראיה מהתרגומים שהבאתי בע' בנס (ח"ב, קכ"ו) וממנו השם בנסים (תמור' ט"ז. ועיי' מכילתי' יתרו) ומל"פ הרשומ' בע' בנס ומחסרון ידיעת הסופרים נשמט הבי"ת מן בנס מהיות מלה סורית נְסַס, נסיסא

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ו"ו א' וב' ול"ד וכ"ה בש"ס בדפ' שונצינו ובנו"ג בדניסחני ובכ"י ש"ם ברנסחני ובדפ"ע בר ניסני וצ"ל כגי' כ"י הנ"ל. 2) וכ"ה בכ"י ש"ם ובפי' ר"ח ובנו"ג אילעא. 3) כ"ה בכ"י ע' הנ"ל ובדפ"ע גם כאן בט"ס בר גיסני ובכ"י ש"ם א"פ ברנסחני וצ"ל בדנסחני ועיין למטה. 4) בה"ג בדנסחני. 5) וכ"ה בה"ג ועיי"ע כפר ב'. 6) בה"ג פירי אחריני. 7) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ם ועיין הערה 2. 8) בכ"י ה"ב ליי. 9) כיה בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בשדפ"ע מסביבין. 10) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר. 11) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס דזבחים. 12) ובפפלנ"צ ללעף 120 לא ביאר טעם המלה.

מורגלת להוראת חולה. והגדילו הטעות להפריד בין הדבקים תחת בנסיסי לכתוב בן סיסי ובערוך (עפ״י פי׳ רגמ״ה) בר סיסי עיי״ע בר סיסי — ומזה נראה ג״כ תלת נסיסין בישין בקהל״ר פ׳ ושנאתי את החיים פי׳ ג׳ מיני יגון ובהבלעת הסמ״ך האחד וניסין לית את חמי בירו׳ מעש׳ שני ספ״ד דנ״ה ע״ג פי׳ לא תראה כאב וצער (ובברכו׳ נ״ו: ובאיכ״ר פי׳ רבתי אי׳ ניסיון) [1] — ועוד עיי״ע סיסיא ומ״ש] —

2 נָסִים (פי׳ בל״ס חולה עיי״ע הקודם) תרג׳ ירו׳ (א׳) יבלת. או חרוץ או יבלת (ויק׳ כ״ב, כ״ב). *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן ובנו״ג דעינוי לקיין דמערב חיוורא באוכמא וא״כ הבין כמו תבלל מפעל בלל. ולפי גי׳ רבינו ומל״ס הנ״ל קשה שלא הגביל מין החולה לכן נ״ל שהוא אולי ל׳ צענד naçus בשר מת שבחי (עיי״ע נאתא ונעתא) וכן לועז רש״י בויק׳ שם יבלת: ורוא״ה בל״צ verrue = Warze (עיין המתורגמן נסס) שהוא ג״כ כמו בשר המת שבחי שהוא כמו יתרת על בשרו ועיי״ע יבלת (ח״ה, ק״ו: ומ״ש)] —

* נָסַע (מל״מ ענין העתקה והסרה ממקום fort-rücken) סוטי ל״ב: תוספת׳ סוטי רפ״ח עיי״ע סא א׳ סע א׳ וש״נ ההפעיל הסיע ב״ב ח׳: כלי׳ פ״ה מ״ז ועיין סנהד׳ ל״ב: תוספת׳ ר״ה רפ״ב עיי״ע מסעה, משואה, שא א׳. ב״ר פל״ח ופמ״א הסיעו עצמן וכו׳ בהָפעל הוּסַע ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״ב. וירו׳ הוריות פ״ג דמ״ז ע״ד — והושאל להסרה מדעת או מלב (עיי״ע נסח וע׳ חיסח) ירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט ע״ד וספ״ו ד״י ע״ד הסיע דעתו. ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד סע״ב ורע״ג ורפ״ד דס״ז: ולא מסעה דעתי. עירובי׳ פ״ו. הסיע מלבו עיי״ע סא א׳, שמ״ר פ״כ ויסעו (שמות י״ד, ט״ו) יסיעו דבר מלבן — והשם המופשט נְסִיעָה (הפכו חֲנִיָּה) מנחו׳ צ״ה. ירו׳ עירובי׳ פ״ה דכ״ב ע״ג מכילת׳ יתרו פ׳ בחודש — אבל בקהל״ר פ׳ אין זכרון: ענתה נסיעה צ״ל אתנסיאה עיי״ע.

☞ נְסַק (מלא״ר וסורי ענין עליה והושאל להבערת אש כלומ׳ העלה אש heizen = Feuer aufsteigen lassen) תרג׳ ואש נשקה ביעקב (תהלים ע״ח, כ״א) ואישתא אסתקת ביעקב. *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן ובנו״ג אִתַּסְקַת ברבית יעקב והוא בנין אִתַּפְעַל ויתר בנינים והוראות אוסיף להביא בע׳ סק לדברי רבינו] —

נָסַר פי׳ מל״ע نشر בל״מ נָשַׂר ענין חתיכה במגירה sägen והשם נְסוֹרֶת בל״ע نشارة Abgesägtes, Sägespäne) בסוף ב״ק (פ״י מ״י דקי״ט.) אף הנסורות [2] ובדפ״ע הנסורת (היחיד) [3] של בעל הבית. פי׳ אותו הדק [4] שמוציא החרש במגירה. — (א״ב תרג׳ מגררות במגרה (מ״א ז׳, ט׳) ממסרן במסרין) *[אחי״ה זה התרג׳ בונה הפעל מהשם מַסָּר עיי״ע וש״נ והיה לר״ב להביא תרג׳ חצב (תהלים כ״ט, ז׳) מְנַסַּר. וַיָּסַר (שמות י״ד, כ״ה) תר״י א׳ וְנַסַּר כאלו כתוב במקר׳ וַיְּסַר. וכנ״ה בב״ר פ״ו עיי״ע מַסָּר, ושם רפ״ח ויק״ר רפי״ד עיי״ע דיו פרצוף. ירו׳ ברכות פ״א ד״ב ע״ג החמה נוסרת ועיי׳ יומ׳ בבלי כ׳ סע״ב בע׳ חרגא. יבמו׳ מ״ט: ונסרוה עיי״ע ארז (ח״א רע״ו:) וש״נ ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח ע״ג ע״ש ומ״ש. פיעל יומ׳ כ׳ סע״ב כחרש המנסר בארזים. ב״ר ס״פ ס״ה עיי״ע חמר א׳. ובהשאילה ב״ב ע״ה. וקא מנסרי אבנים טובות וחתיכה הנסורה נקראה ביחיד נְסוֹרֶת שבת מ״ט. עיי״ע סר א׳. ירו׳ שבת פ״ד ד״ו ע״ד עיי״ע נעורת. ובל״א ירו׳ שביעי׳ רפ״ז דל״ז: כהדא נסורתה אבל הפני משה פי׳ כמו נשורתא כלומ׳ הפרי הנושר ועיי״ע נשר] —

נֶסֶר (מע׳ הקודם פי׳ לוח הנסור בל״ס נְסָרָא Brett, Tafel) כפ׳ המוכר את הבית (ב״ב ס״ז.) המוכר את המרחץ לא מכר את הנסרים. בהשלחן פכ״ב בכליי (מ״י) נסרים שבמרחץ ששיגמן פי׳ לוחות עץ שמשימין על גבי שיש שבמרחץ מרוב החום. בעגלות דהזורק (שבת צ״ח רע״ב) דלא ליתו דנסרא [5] פי׳ שלא יביא בנסרים של חמש אמות ויעשה מהן קרש של י׳ אמות. פ״א סדוקות [6] נסורות במסור. *[אחי״ה וכפי פ״א הוא מענין ע׳ הקודם — וכנ״ה היחיד בירו׳ שקלי׳ פ״ו דמ״ט ע״ד בין נסר לנסר. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ח: אוספו בנסר והקבוץ שבת מ׳. מחופין בנסרין, ירו׳ שבת פ״ג ד״ו. מגלין את הנסרין. תרג׳ שבבים (הושע ח׳, ו׳) נסרי לווחין ועוד עיין תרג׳ למ״א ו׳. ט״ו. י״ח. כ׳ — ותרג׳ סרני (מ״א ז׳, ל׳) נסרין דנחש ע״ש פירש״י ורד״ק] —

---

[1] ואולי י״ל ג״כ שהוא מל״י νόσος Unglück. [2] כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וכ״ה בכ״י ש״ם ה׳ הנשורות. [3] והי׳ לעווי שגה לראות בערוך דפ״ר שגם שם כתוב הנסורת ובכ״י ש״ם ובכל דפוסי׳ הישני׳ הנסרות ובנו״ג בשבוש הנסרים. [4] ובכ״י ק״ט בט״ס דקל. [5] כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע דנוסרא וצ״ל דניסרא וכגי׳ שלנו. [6] כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ה״ב ובדפ״ר אבל בשדפ״ע בט״ס סרוקות.

נַסְתֵּיה (במקום: נְסַבְתֵּיה er nahm ihn) בב״ר פ׳ ס״ח (ס״ז) נסתיה לשליחא ואעליה לגו פרדיסא. ובריש וישלח יעקב (שם פע״ה) נסתה[1] וקראה וקרעה פי׳ נ ס ב ת ה[2]) לקחה, ב׳ מובלעת. — (א״ב בנוס׳ כתוב (נסבת׳) [צ״ל נסבתיה] לשליחא וכתוב נסבה וקראה[3]) ואני הבאתי ראיה אחרת בע׳ נסב ע״ש) *[אחי״ה ואני הרביתי שם בדוגמאות ע״ש] —

נע (= נִיַע נ״ל מל״ס נָעָא עיי״ע פי׳ ליחה היורד מן החזה Speichel, Schleim aus der Brust ועיין בפנים) בפ׳ דם הנדה (נ״ד:) הניע והרוק, ובריש ב״ק (ג׳:) (כחו) [צ״ל אכיחו][4]) וניעו פי׳ הליחה היורדת מן האף הוא החוטם פי׳ אחר בע׳ כח. *[אחי״ה ופ״א והיינו הפי׳ בע׳ כח ב׳ מסכים עם פי׳ ר״ח בב״ק (בש״ס ווילנ׳) ועיין ג״כ תוספו׳ שם. אבל לי נראה כי נגזר מהשם נעא כאמור כי לפי׳ רבינו דכאן קשה ממה שאי׳ בנדה נ״ה: כיחו וניעו ומי האף הרי ניעו אינו מן האף וכזה הקשו התוספו׳ ב״ק נגד רש״י ע״ש ובתוספו׳ נדה נ״ה: ד״ה כיחו גזרוה מל׳ נענע ע״ש. נדה נ״ו, כיחו וניעו ורוקו] —

נָע (= נוּעַ מל״מ ענין תנועה ובפלפל נִעְנַע schütteln) בפ׳ לולב הגזול (סוכ׳ ל״ז: במשנ׳) והיכן היו מנענעין בהודו לה׳ (תהלים קי״ח, א׳) תחלה וסוף (שם פי׳ כ״ט) ובאנא ה׳ הושיעה נא (שם כ״ה). פי׳ „גיענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד ששנינו במנחות (ס״ב.) בענין שתי הלחם וכבשי עצרת ואמר רבה התם וכן לולב[5]) אלמא[6]) צריך לנענע בהולכה ובהובאה ג׳ פעמים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד ועיקר דבר זה[7]) מתלמוד א״י (ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג סע״ד) דגרסינן התם ר׳ חייא בר אשי בשם רב המשכים[8]) ללכת[9]) בדרך[10]) נוטל לולב ומנענע שופר ותוקע וכשמגיע זמן קרית שמע קורא ומתפלל ת נ י[11]) צריך לנענע ג׳ פעמים על כל דבר ודבר בעי ר׳ זירא[12]) הכין חד והכין חד או הכין והכין[13]) חד פי׳ ככר אמרנו צריך ניענוע ג׳ פעמים בעי ר׳ זירא ההולכה תחשב פעם אחת וההובאה פעם אחת[14]) או ההולכה וההובאה פעם אחת נחשבין[15]) וצריך להוליך ולהביא שלשה פעמים בכל אחד ואחד, תמן תנינן בנדה פ״ט (נד׳ ס״א:) בענין (סממנין שבעה) [צ״ל שבעה סממנין] מעבירין על הכתם וצריך לכסכס שלשה פעמים על כל אחת ואחת ר׳ זעירא בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד ולא איפשיט[16]) וכיון דלא איפשיט עבדינן לחומרא שלשה פעמים על כל אחד ואחד"[17]), בפ׳ תפלת השחר בגמ׳ רבן גמליאל (ברכות כ״ח:) ר׳ נחוניא[18]) אומ׳ כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך. ס״א כ י ו ן ש ה ר כ י ן[19]) פי׳ „כיון שהרכין ראשו ומתראה ככורע דיו והלכתא כותיה מיהו מאן דטרח וכרע טובא טפי עדיף ידהא ר ב ש ש ת[20]) כרע כי חזרא (ברכות י״ב רע״ב) שהוא דק[21]) ונכפף הרבה וכי זקיף זקיף כחויא שזוקף הראש לכתחלה"[22]) בס״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ז:) א״ר יוחנן אבל כיון שנענע[23]) ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו פי׳ שמא צריך לגדולים או לקטנים[24]). אם באים רשעים על אדם ינענע להם ראשו (יבמו׳ קכ״א.) בע׳ גל (ד׳). — (א״ב ל״מ זה נוע תנוע ארץ (ישעי׳ כ״ד, כ׳.) וַחכז״ל כפלו האותיות) *[אחי״ה וכנ״ה בביצ׳ י׳. נענע תוספ׳ ביצ׳ פ״א המנַעְנֵעַ, סוכ׳ כ״ט: כדי לנענע בו, שם ל״ז: לא נענעו, ירוש׳ סוכ׳ פ״א דנ״ב: צריך לנענע וע״ש איזה פעמי׳. ירו׳ שבת ספ״ב די״ז ע״ד מהו שינענענו, יבמו׳ קכ״א. נענעתי לו ראשי וכו׳ עיי״ע גל ד׳ פסיקת׳ רב׳ פל״ז מנענעים בראשיהם (ובל״מ הניע במו ראש) — בינוני פעול תוספ׳ ביצ׳ פ״א המנוּעְנָעִין[25]) והשם נִעְנוּעַ סוכ׳ ל״ז:] —

---

[1]) בנו״ג נסבה עיי״ע נסב. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ערוך ובדפוסי׳ בט״ס נסתבא. [3]) בנו״ג וקרייה וקרעיה. [4]) וכ״ה בעי׳ כח ב׳. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בש״ס ובדפ״ע ללולב ובפי׳ ר״ח בלולב. [6]) בפי׳ ר״ח אלא וצ״ל אלמא. [7]) בפי׳ ר״ח אי׳ וכן קבלנו מרבינו האי זצ״ל והעמדנו עיקר דבר זה. [8]) בנו״ג זה שהוא משכים. [9]) בנו״ג לצאת. [10]) בפי׳ ר״ה לי׳ ג׳ תיבות האחרונות. [11]) כ״ה בדפ״ר ובפי׳ ר״ח וכלשון הירו׳ אבל בכ״י ק״ט ובשדפ״ע תניא. [12]) בפי׳ ר״ח ר׳ זעירא בעי ובנו״ג ר׳ זעורה בעי. [13]) וכ״ה בירו׳ ובפי׳ ר״ח הכן. [14]) כ״ה בתוס׳ מנחו׳ וסוכ׳ בשם רבינו וכ״ה בפי׳ ר״ח ובדפ״ע אחרת. [15]) בפי׳ ר״ח בט״ס נחשבם. [16]) כ״ה בכ״י ק״ט ובפי׳ ר״ח איפשטא ובדפ״ע אפשוט. [17]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח בסוכ׳ (בש״ס ווילנ׳) ותורף דברי הערוך הביאו התוספו׳ במנחו׳ וסוכ׳ שם ושם ד״ה כדי בשם רבינו ונעלם מעיניהם שהם דברי ר״ח. [18]) וכ״ה בכ״י ש״ס פי׳ ובנו״ג חנינא. [19]) לי׳ באו״ז הל׳ תפלה סי׳ צ״ב. [20]) כ״ה בכ״י ו״ו וה״ב וכ״ה בש״ס ובע׳ הזר ב׳ ובנו״ג בדפ״ע רב חסדא ובכ״י ק״ט רב אשי וצ״ל רב ששת. [21]) באו״ז רך. [22]) הועתק מפי׳ ר״ה הובא באו״ז הנ״ל ועיי׳ ל״ע בברכו׳ במקומו מה שהקשה על רבינו. [23]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובשדפ״ע בטעות שהרכין. [24]) ומיוחס לרש״י פי׳ בע״א ע״ש. [25]) ומזה שם כלי זמר מנענעים (ש״ב ו׳, ה׳) על שם שיניע גופו וירקד בהם עיין רד״ק שרש נוע.

☜ נע (= נְעָא כמו יְעָא בל"מ יְצָא¹) heraus- (kommen, blühen) תרג' מטהו יפרח (במדי' י"ז, כ') חוטריה ינעי. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם פ' כ"ג, תרג' יציץ (תהלים ק"ג, ט"ו) ינעי כה"ג בד' רגיא ובשאר דפוסי' יניץ. ואולי נע הוא כמו נץ כי לעומת צ' במקר' הוא ע' בל"א כידוע] —

נְעָא (בל"ם פי' חזה Brust) דאנפותא תר"י חזה התנופה. והיה החזה (ויק' ז', ל"א). *[אחי"ה וכן הביא המתורגמן ותהי נְעָא. חזה התנופה ניע אנופתא וכן כל לשנא חזה מתורג' ניע ונעא ע"כ אבל בנו"ג חזה התנופה (שמות כ"ט, כ"ז; ויק' ז', ל' ל"א; י', ט"ו; במדי' ו', כ'; י"ח, י"ח) חדיא דארמותא רק לויק' ג', ט' מצאתי בתר"י ב' תרבא ונְיָעא שלימה. אבל ג' רבינו נעא תתכן יותר להוראת מלה סורי' הנ"ל ומזה ניע עיי"ע נא א'] —

נער (= נָעְיָה נ"ל מל"פ نَاوُ כל דבר שחלול באמצע כמו עריבה דוד וכדומה והושאל ליקב² Trog, Kufe) בס"ג דע"ז (ע"ד:) דריש רבא נעוה ארתחו. והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב', כ"ד) תרג' ויטפון נעוויא. *[אחי"ה ודמעך (שמות כ"ב, כ"ח) תר"י א' בכורי חמר נעווך. ורש"י בע"ז הביא ראיה מאונקל' בראש' מ"ט, י"ב ועיין בפירש"י ש"א כ', ל' והגרי"ב בהפשב"ע ע' נעו. וגזרת המלה מל"פ הנ"ל³) וענינה כל דבר חלול ונקוב ומזה ג"כ יקב ומזה ג"כ בל"ר אמצ' navia עיין רימ"ז בט"ר ח"א 27] —

נֵיעוֹת בירו' כמו נאות עיי"ע את (ח"א, ש"ל).

1 נָעַל (מל"מ (יחז' ט"ז, י') לבישת הרגל beschu- hen) מנעל לבן (ביצ' י"ד, ט"ו.) פי' בע' ג ר. *[אחי"ה כ"ה לנכון בע' גר (י"ב) ובדפ"ע ובכ"י בט"ס גד ובע' גר י"ב פי' רבינו (עפ"י פי' ר"ח בש"ס ווילנא ע"ש) מנעל לבן בתחלה אמרתי כי כונתו בזה הע' כי נעל של מקרא אחד הוא עם מנעל בל' חכמים אבל אז תהיה הלשון קטוע' על כן ראיתי חסרון בפנים בזה הערך וכצ"ל: סנדל המסומר אסור לנעלו.. משום מעשה שהיה (ביצ' ט"ו.) פי' בע' סנדל. מנעל לבן (שם) פי' בע' גר. וא"כ נָעַל הוא פעל שאל"כ קשה למה לא הביאו רבינו. וכנ"ה בתוספת' שבת פ"ד (ה') לא ינעול אדם סנדל המסומר. שבת ס"א. כשהוא נועל נועל של ימין ואח"כ נועל של שמאל וכו'. ב"ב נ"ג: כיצד בחזקה נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו וכו' והלבישו והנעילו וכו' וכן באפעל תרג' לדה"י ב' כ"ח ט"ו ואנעילינון⁴) — ובינוני פעיל תר"י א' לדברי' כ"ט, ה' — וממנו השם נעילת הסנדל (יומי' פ"ח מ"א ובגמ' שם ע"ד. והלאה מ"ק ט"ו:) נעילה רשות ב"ר פ"ק] —

* 2 נָעַל (מל"מ ענין סגירת מנעול ein- ver- schliessen) ב"ק פ"ו מ"א נעל בפניה עירו' ק"א. אין נועלין בה עיי"ע דלת גיטי' צ'. תוספת' סוט' רפ"ה ירו' סוט' פ"א ד"ז. ירו' קידוש' פ"ד דס"ו. שהיה נועל (דלת) בפני אשתו עיי"ע בן סטדא (ח"א קי"ט.). ובהשאילי' כתובו' ס"ח. ואתה נועל דלת בפני לווין, סנה' ג' רע"א ל"ב סע"א שלא תנעול דלת בפני לווין, מכילת' משפטי' פרש' י"ח שלא לנעול דלת בפני הנבעונים, ירו' נזיר פ"ח דנ"ז. שלא תנעול תשובה מבית הוועד. רות רבה פ' ויאמר לה בועז: הרי נועל דלת בפני כל בעלי תשובה. נפעל ב"ק פ': הננעלת עיי"ע דלת. ב"מ נ"ט: כל השערים ננעלין חוץ וכו' — והושאל לסגירת בגד הקרוע לכבוד המת ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג לנעול בו ביום וע"ש איזה פעמי' ינעול. ועוד בל' נקיה בויק"ר פ"ב נעלו דלתותיהן כלומ' לא נתרצו לתשמיש עיין מעריך ללונזאנו. והשם המופשט ירו' עירובי' פ"ג דכ"א. הי א קשירה היא נעילה. במד"ר פי"ד דרש השלכתי נעלי (תהלים ס' י') שהמתי אותו בחנק בנעילת גרונו. ונקרא נעילה סיום התפלות ביוה"כ יומ' פ"ז: ירו' יומ' ספ"ח דמ"ה ע"ג ועוד נעילת שערים תעני' פ"ד מ"א דכ"ו, תוספת' תעני' רפ"ד (ג') ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג ועיין ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ג ושם אימתי היא נעילה . . רב אמר בנעילת שערי שמים ור' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל] —

נַעְלָא (?) למינה תר"י (א') ואת החרגל למינהו (ויקרא י"א, כ"ב). — (א"ב בנוסח' כתוב ניפולא וכן נהירא דאמרינן בפ' אלו טרפות (חולי' ס"ה.) חרגול זה ניפול עיין במקומו) *[אחי"ה וגם רבינו גרס כן בע' נפל א' ונראה שספר אינו מוגה נזדמן לו בתרג'] —

* נָעֵם (מל"מ ענין עונג angenehm, lieblich) בהפעיל סנהד' כ"ד. נעם (זכרי' י"א, ז')

---

¹) במשקל יצב ונצב עיין עמת"ר ללעווי ח"ב, 118. ²) מפעל وَقَبَ hohl sein. ³) וכן תרג' ריבי"ע טווס סירה שמות כ"ז, ג' ל"ח, ג'. ⁴) הנעל (ברניאל ב', כ"ה; ו', י"ט) הוא אפעל מן עלל במקום העל.

אילו ת"ח שבא"י שמנעימין זה לזה בהלכה. שקלי' ח': ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד שהיה מנעים את קולו בזמר וכו', ב"ר פכ"ג ולמה היו קורין אותה נעמה (ד', כ"ב) שהיתה מנעמת בתוף לע"ז. והתואר כל"מ נָעִים ולנקבה נעימה ברות"ר עיין בסמוך ולזכרי' רבים בב"ר שם מעשיה נעימים וכצ"ל ברות רב' פ' ויאמר בעז: כיון שראה אותה (את רות) נעימה ומעשיה (נאים) [צ"ל נעימים] כו' אבל בירו' סוט' פ"ג די"ח ע"ד צ"ל נאים במקום נעים עיי"ע כאור (ח"ד קע"ח:) והשם המופשט נְעִימָה (Melodie, Geschmack) מגילי' ל"ב. כל הקורא בלא נעימה וכו' עיי"ע זמר (ח"ג, רצ"ט). יומ' ל"ח: כשהוא נותן קולו בנעימה וכו', קידושי' ע"א. (קהל"ר פי' את הכל) מבליעים אותו (את השם) בנעימת אחיהם הכהנים במ"ר ספי"א בתוך נעימת הכהנים. ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד נעימה יתירה היתה בו עיי"ע הגדום (ח"ג קע"ח:) ומ"ש. ירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ג עיי"ע ארדבלס [1]). מכילת' יתרו מסכתא דבחדש פ"ד והיה הקב"ה מסייעו בקול ובנעימה, סוף שהש"ר קורין את שמע בקול אחד בנעימה אחת וכו' — ועוד בהשאילה נעימת החיך היינו טעם [2]) אבדר"נ ספ"ד בג' דברים שנה הקב"ה בני אדם זה מזה בקול בנעימה ובמראה וכו' אילמלא לא שינ' הקב"ה נְעִימוֹת ב"א זה מזה וכו'] —

נְעָמָה (פי' בל"ע نعام, نعامة ב' Strauss ובל"ס נַעֲמָא פי' יענה) ואת בת היענה (ויק' י"א, ט"ז) תרג' וית בת נעמיתא. בנות יענה (ישעי' י"ג, כ"א). בפי' מפנין בגמ' ולא את הלוף [3]) (שבת קכ"ח. וכ"ה ירו' שבת ר"פ י"ח ב"ר פל"א תוספ' שבת ס"פ י"ד [ט"ו] תנחו' הישן נח סי' י"ד) זכוכית לנעמיות. בפסיקת' דזכור (פסיק' דר"כ צד כ"ה.) היה מחתך מבשרו זתים זתים [4]) ומאכיל לנעמיות. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד בט"ר פי"ב ומאכילין אותן (זהוב מזוקק) לנעמיות ועיין ג"כ בתנח' הישן פ' תצא סי' י'. תוספ' כלאי' פ"ה עיי"ע ירוד [ירור] ונראה דהנפרד הוא ביחיד לא נעמה כגי' הערוך כי אם נְעָמִית (ולא נַעֲמִית) וכן מפרש הירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד בת היענה זו ביצת הנעמית עיי"ע בץ ב' (ח"ב קנ"א:) וכ"ה כלי' פי"ז מי"ד תוספת' כלי' ב"מ פ"ז תוספת' פרה פ"ה (ד') כפי גי' כ"י אירפ'. ובל"א נעמיתא עיי"ע בת נעמיתא (ח"ב, רי"ב. ומ"ש). והרבים זכרים נַעֲמַיָּא תרג' איכ' ד', ג' ולנקבה תרג' מיכ' א', ח'; לירמי' נ', ל"ח נעמין וצ"ל נַעֲמְיָן כדאי' בתרג' ישעי' י"ג, כ"א ובדפ"ר בערוך נעמן] —

נענע (בל"ע نعنع ובל"ס נַנְעָא Minze [בל"ר Mentha]) ירוש' (שבת פ"ז ד"י.) פי' בערך מנתא. *[אחי"ה ע"ש ובע' נניא ומ"ש. ועוד אי' בירו' זו המלה אבל במשקל סורי נַנְעָה עיין ירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב. והיא ננעה מלא קטירין ובירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד בט"ס נגעה ובירו' נדרי' רפ"ג דל"ז ע"ד כנעה.

* נִעֲנַע (schütteln) פלפל מן נוע) עיי"ע נע ב'. ב"ר רפע"ה ט"ס עיי"ע נער א'.

נָעַץ (פי' כמו דעץ stechen, stecken) בפ' בכל מערבין (עירו' ל"ד: וכ"ה בירו' עירו' פ"ג דכ"א.) בזמן שהוא תלוש ונעוץ. בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב סע"ב) ובמנחות בר"ג דפ' ר' ישמעאל (ס"ד:) נעץ רגליו [5]) בהומה ונזדעזעה א"י ת' פרסאות [6]). בר"ג דביצה (ח'.) מיכסייה בדקר נעוץ [7]). סולם מצב ארצה (בראשית כ"ח, י"ב) תרג' סולמא נעיץ [בארעא] וחניתו מעוכה בארץ (ש"א כ"ו, ז') תרג' נעיצא. *[אחי"ה והוא בינוני פעיל וכ"ה בתרג' שה"ש ב', כ'. תר"י א' ונתת באזנו (דברים ט"ו, י"ז) ותנעוץ באודניה, תרג' ותצנח (שופטי' ד', כ"א) ונעצת בארעא. וגזרת ל"מ נעצוץ (ישעי' ז', י"ט) עיין פירשט או"מ זה הערך [8]) — וכנ"ה בשבועו' י"ח. עיי"ע וטיב. ירו' שבת פ"א ד"ב סע"ג קנה נעוץ שבת י"ז. נעצו חרב. שם נ"ו: סנהד' כ"א: נעץ קנה בים וכו' ירו' שבת פ"ז ד"ט סע"ד החורץ הנועץ. ירו' כלאי' פ"ז דל"א: חרץ נעץ ומזה ע' הבא אח"ז ע"ש ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד נועץ גודלו לתוך פיו. נפעל שבת ס"ז סע"א עיי"ע אדדא (ח"א, ל"ב:)] —

נְעִיץ (ענין חפירה ע"י נעיצת דקר מע' הקודם Graben [spitzzulaufender]) במעין פ"ה [9]) במקואות מטבילין בחריצין ובנעיצין כבר פי' בע'

---

[1]) בח"א, רע"ד: ושם נדפס בטעות אדרבלס וגם במקום תבנית יד (סי' להוספת ר"ב) צ"ל כוכב (סי' להוספותי) כי זה הע' נוסף מנופך שלי. [2]) בסגי ל"ח. אי' דעת. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [4]) וכ"ה בילק' ש"א רמז קכ"ג בשם הפסיק' וכ"ה במד' שמואל ס"פ י"ח ובאיכ"ר פי' תשיב להם אי' חתיכות ובתנחו' הישן תצא סי' י' אי' כזיתים כזיתים. [5]) בשני המקומו' לפנינו צפרניו וכ"ה בסוט' מ"ט: ובירו' ברכו' פ"ד ד"ז: כפי' גי' המהרש"ם עד שנעץ החזיר צפרניו ועיין ירו' תעני' פ"ד דס"ה ע"ג. [6]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו. [7]) בכ"י ק"ט וב"ר נשמט בט"ס מן נעוץ עד נעוץ. [8]) ובפפל"ג ללעף 145 הושוה בטעות לל"י κόνυζα. [9]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ס פ"ה.

חריץ, וי"מ על כן נקראין נעיצין שהיה שם מוצב עמוד או דקל ונעקר ממקומו ונשאר מקומו כגון חפירה ושם אותה חפירה נעיץ כדאמ' (ביצי' ח'.) דקר נעוּץ. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג למקואות (בסד"ט 33) ושם בט"ס חוצב בו עמוד וצ"ל מוצב ומו"ל לא עיין בערוך על כן השלים ללא נכון ונעקר עפר ממקומו והראיות מתרגום שהביא רה"ג תמצא בע' הקודם לזה ובענין חריצין דב"ק ג': נגרר רבינו בע' חריץ א' אחר פי' ר"ח הובא בשט"מ לב"ק ד"ה חריצין ונעיצין ולא שנה רבינו לשון הגמ' כמו שרציתי לומר בע' חריץ (ה"ג, תק"א. הער' 5 ע"ש)] —

1 נָעַר (מל"מ ענינו הרקה והשלכה ונרדף עם ערה (ausschütten, leeren, schütteln, abschütteln בפ' נוטל אדם (שבת קמ"ג.) מסלק את הטבלה כולה ומנערה. ובר"ג (שם קמ"ב.) ולינערניהו נעורי. בפ' חבית בגמ' מי שנשרו (שם קמ"ז רע"א) המנער טליתו בשבת חייב חטאת[1]. בפ' אלו מציאות (ב"מ כ"ט:) מצא כסות מנערה אחד לשלשים יום[2] פי' כמו (נחמי' ה', י"ג) חצני נערתי. התנערי מעפר (ישעי' נ"ב, ב'). בריש מכשירין (פ"א מ"ד) הנוער אגודה של ירק. פי' הוא המנפץ אגודה של ירק להשליך ממנה המים. בפ' במה מדליקין בגמ' פתילת הבגד (שבת כ"ט.) דתנן בפ' כ"ח בכלי' (מ"ב) מטלית פחות מג' על ג' שהתקינו לפוק[3] בו את המרחץ ולנער בו הקדירה פי' אוחז בה הקדירה כשהיא חמה ומנערה. *[אחי"ה וכנ"ה במכשי' שם הנוער את הקלח ובפיעל מנער עיי' לעיל ועוד תוספת' כלי' ב"מ פ"ב עיי"ע יתיכים (ח"ד, קע"ב) ומ"ש. תוספ' ע"ז פ"ד (ה') ולא ניערתי עליהן את המכמרות וכו' עיי"ע פנקרס. ב"ר רפע"ה דרש נעור (זכרי' ב', ט"ז) כהדא תרנגולתא דמנערה אגפה מן קיטמא כ"ה לפי נ"א וכ"ה בילק' זכרי' ר' תק"ע ושם דמנערא גרמא וכ"ה בב"ר שם כפי נוסח ראשון רק בשבוש דמנענה. ויק"ר פ"ב פסיקת' דר"כ די"ז. קפלה ונערה עיי"ע מעפרת. נפעל סנהדר' צ"ב. עיי"ע קשת. סוט' ה'. אין עפרו ננער. ירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ג פשתן שלא ננערה עיי"ע חסן (ח"ג, תנ"ז). ירו' ברכות פ"ד ד"ז: שנער (בראשי' י"א, ב') ששם ננערו מתי דור המבול ושם בבינוני פעול שהן מנוֹעָרִין מן המצות וכ"ה בב"ר פל"ז (עיי"ע שנער) ובקהל"ר פ' וישב העפר. וכן נדרש נערים (ישעי' ג', ה') בחולי' י"ד. ועוד נערים מ"ב ב', כ"ג בסוט' מ"ו: עיי"ע נער ז'. ושם מופשט גְ עור ב"מ כ"ט:] —

2 נָעַר (מע' הקודם בהוראת בחישה וערבוב um- rühren) בפ' ב' בטהרות (מ"א) היתה טבולת יום מנערת הקדירה. בפ' כל הבשר בגמ' טפת חלב (חולי' ק"ח:) אמ' רבי נראין דברי ר' יהודה בשלא ניער ושלא כיסה פי' לא ביחש ולא עירבב. *[אחי"ה וכן פי' רה"ג בסד"ט 36 מנערת מערבת והביא זה דחולין ע"ש. ושם בחולי' הרבה פעמי' ע"ש. ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד שמא ניער הגוי בקדירה] —

נער (= נֵיעוֹר הוא נפעל מן עור בל"מ נֵעוֹר ענין התעוררות rege ועוד מל"ע עיין בפנים) מצא מין את מינו וניעור (ע"ז ע"ג. בכורות כ"ב.) פי' בע' ער (א'). *[אחי"ה וש"נ ומבואר זה מציון דבכורו' ע"ש ועוד י"ל כי נעור, ניעור הוא תואר מפעל ערבי نعر פי' התקוממות sich emporrichten ומזה בל"ס נְעִירָא פי' עֵר wach ומזה נדה ס"ג. ניעור כל הלילה, אבות פ"ג מ"ד הנעור בלילה ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. ניעור בלילה, קהל"ר פ' דברתי אני: הלב נעור. גיטי' ע"ח. קידושי' מ"ד רע"ב ישן.. הרי זה גט ניעור אינו גט, ולנקבה גיטי' שם ניעורה קוראה וכו'. והפעל ב"ר רפע"ה ינער בישא. ותרג' ישקוד (איוב כ"א, ל"ב) נְעִיר. נפעל ב"ב ע"ד: והיה ר' אליעזר ישן ור' יהושע ניער נזדעזע ר' יהושע וננער ר' אליעזר, חולי' נ"א: ננערה לעמוד כה"ג ברש"י ובנו"ג ניערה. ירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ד וב"ר פל"ד עיי"ע נער ו'. שמ"ר פ"א ולמה נקראת חלאה ונערה (דה"י א' ד', ה') שחלתה ונגערה מחליה וכו'. הפעיל עירובי' נ"ג סע"ב והנעירתו עיין פירש"י ועוד עיי"ע עלץ. התפעל זבחי' קט"ז. תתנער אומה וכו' ועיי"ע ער א'] —

נָעַר (בפיעל נִעֵר, נִיעֵר מע' הקודם ומל"ע نعر מקים ומעורר ללכת (das Vieh) antreiben (zu gehen בר"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב.) ת"ר בסוף פ"ב בתוספת שביעית אין מדיירין שדה בחולו של מועד[4] ואם באו מאליהן מותר.

---

[1] כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ' ווניצי'. [2] בכ"י הנ"ל ובדפו"ו. [3] כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובירו' פ"ב ד"ד סע"ד וכ"ה בש"ס בבלי ובדפ"ע בט"ס לפקפק. [4] וכ"ה ברי"ף ובראש ובריצ"ג ה' חו"מ עמוד י"ט ובפי' ר"ח (בש"ס ו"ו) ובנו"ג לא בשבתות ולא בימים טובים.

פי' גוים בבהמות ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להן שומר לנער צאנם אם היה שכיר יום שכיר שבת וכו'[1]) פי' אם היו אלו הרועים שכורים לגוים אחרים יום או שנה ודאי לא יעמדו בכאן ולא באו אלא אקראי בעלמא מותר לסייע אותן ומוסרין להן שומר לנער את צאנם. ירו' בפ"ג בשביעי' (דל"ד ע"ג) תני השוכר את הצאן אסור לנערה מהו לנערה כגון מובילה ממקום למקום. *[אחי"ה ועפ"י פי' הירו' מבואר היטב מחצב המלה מל"ע הנ"ל וכן המיוחס לרש"י פי' מע' הקודם וז"ל בכ"י (ד"ס צד י"ח אות ה') ד"ה לנער: (כגון) [צ"ל כמו] ניעור ע"כ ובדפוסי' נשתבש לשמור] —

נָעַר (מל"מ ענין שאגת הארי והושאל לשל החמור וכן בל"ע نعر ובל"ס נער schreien) בפ' אחרון דיבמות בגמ' אין מעידין (ק"כ:) ההוא טייעא דשקל ספסירא וגיידיה לגמליה ולא אפסקיה[2]) לנערותיה פי' מלשון (ברכות ג'. קידוש' כ"ד: ב"ק י"ח:) חמור נעור כלומ' חתכו בסייף ולא הספיק לגמור צהלתו עד שמת. כמו בצאן פהיה ובשור געייה כן בגמל נעריתא. — (א"ב בל"מ (ירמי' נ"א, ל"ח) נערו כגורי אריות) *[אחי"ה והושאל לצהלת חמור כדמוכח מציוני' הנ"ל ועוד עיי"ע סד ג' דקאי אאיסדן ונוער ברכו' נ"ו.] —

נער (מע' נער ג' בנפעל נִנְעַר geweckt, rege werden) ירוש' בפ' מי שמתו בהלכה היה עומד (ירו' ברכו' פ"ג ד"ו רע"ד) תני[3]) קטן שיכול לאכול כזית דגן פורשין מצואתו וממימי רגליו ד' אמות [וכו'][4]) בעון[5]) קומי ר' אבהו מפני מה פורשין מצואתו [וממימי רגליו] ד' אמות אמר לון מפני שמחשבותיו רעות אמרו ליה ולאו קטן הוא אמר לון ולא כן כתיב (בראשית ח', כ"א) כי יצר לב האדם רע מנעוריו אמ' ר' יודן מנעריו כתיב[6]) משעה שננער[7]) לעולם[8]) וזה עוד בבראש' רבה (פל"ד)[9]) כמפורש בע' יצר.

נַעַר (בל"מ שם תואר לרך בשנים Knabe, Jüngling; נַעֲרָה Mädchen, Jungfrau ועוד עיין בפנים) בר"ג דחולי' (ה'.) והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מ"א י"ז, ו') עורבים ממש ודילמא ב' גברי דשמייהו עורבים וכו' עד וישבו מארץ ישראל נערה קטנה (מ"ב ה', ב') וקשיא לן קרי לה קטנה וקרי לה נערה א"ר פדת קטנה דמן נערה נערן[10]). ובפ' עגלה ערופה בגמ' זקני העיר (סוט' מ"ו:) מאי נערים (מ"ב ב', כ"ג) קטנים א"ר אלעזר שמנוערין מן המצות קטנים שהם קטני אמנה[11]) במתניתא תנא נערים וביזו[12]) כקטנים מתקיף לה רב יוסף ודילמא על שם מקומן כדכתי' (מ"ב ה', ב') נערה קטנה וכו'. קיימא לן מבת י"ב שנים ויום אחד ולמעלה משתביא שתי שערות הרי היא נערה עד ו' חדשים ומששה חדשים ולמעלה היא בוגרת ומפורש בפ"ק דקידוש' בגמ' יתירה עליו אמה העבריה (קידו' ט"ז סע"א) סימנין אין להן קצבה למעלה מי"ב שנים ויום אחד לבת איזו עד[13]) שתביא שתי שערות הוו סימנים אבל פחות מכן שומא[14]) ובר"ג דפ' אלו נערות (כתובו' ל"ט.) מפורש משתביא ב' שערות עד ו' חדשים נקראת נערה מכאן ואילך נקראת בוגרת דקיימא לן (עיי"ע בגר וש"נ) אין בין תחילת נערות לתחילה בגרות אלא ו' חדשים בלבד (כעין זה פי' יש בע' בגר מן הגאון). *[אחי"ה הבאתי במסגר ונ"ל כי אחד מן המגיהים כתב זאת על פי' רבינו נתן וכעין זה תמצא בע' אדק [ארק] עיין מ"ש בח"א, ל"ו: ובע' דיופי (ח"ג, מ"ד.) הערה 1[15]). ופי' רבינו בזה הע' שייך לר"ח כדמוכח מהערת ה' אלטרה שהבאתי בע' בגר (ח"ב, י"ב.) ע"ש. וכנ"ה נַעַר (הקבוץ נערים) ולנקבה נערה ביומ' ע"ה: מגילי' ל"א: חגיג' י"ד. (ושם דורש ג"כ מפעל נָעַר א' עיי"ע ומ"ש) כתובו' ק"א: סוט' מ"ט: ובענין נערה הפכה קטנה עיין קידוש' מ"א. והלאה מ"ג: — ועוד נער שם מלאך עיין ב"ב ע"ה: דרוש הנער (זכרי' ב', ח') וביבמו' ט"ז: נדרש נער הייתי (תהלי' ל"ז, כ"ה) על שר העולם והוא מלאך מיטטרון שנקרא נער (המשרת) עיין היטב תוספו' יבמות שם ובחולי' ס'. ד"ה פסוק ובע' מיטטרון ציינתי

---

[1]) שכיר יום לי' לפנינו. [2]) בנו"ג אפסיקתיה. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשדפ"ע תניא. [4]) כי בירו' אי' עוד ואם איננו יכול וכו' ע"ש. [5]) וכ"ה בגי' המהרש"ם ובנו"ג בעי. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע מנערו. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע שננעור, שניגעור. [8]) בנו"ג שהוא ננער ויוצא לעולם. [9]) ושם שהוא כנער לצאת ממעי אמו. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ופי' דמן שם מקום נערה נקראה נערן ודע כי העיר נקראת נערה (יהושע ט"ז, ז') ובדה"י א' ז' כ"ח נערן ובנו"ג בדפ"ע קטנה דמן נערן ובחולי' ה'. סוט' מ"ו סע"ב מן נעורן (ולא נעורין כדעת ה' נייבויער גיאג' 163 אשר השוהו לניירות עיי"ע נייר) וצ"ל נערן וכ"ה בויק"ר פכ"ג כגון . . יריחו לנערן ובשהש"ר פי' כשושנה לנועדן ובאיכ"ר פי' פרשה לנוערן וצ"ל לנערן. [11]) בנו"ג שהיו מקטני אמנה. [12]) בנו"ג נערים היו ובזבזו עצמן. [13]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר, ובשדפ"ע עת. [14]) עיין שקלא וטריא (בקידו' ט"ז סע"א ורע"ב) וברש"י. [15]) וכל הפי' בע' דיופי שייך לר"ח כמו שנוכחתי עתה מפי' ר"ח חדשים מקרב בא מקובץ כ"י אנגייליקי' בדפי בש"ס ווילני עירו' ק"ד. ע"ש.

במד"ר קרוב לס"פ י"ב שאי' בפירוש נער ששמו מיטטרון — והשם המופשט נַעֲרוּת פי' כח הנעורים (Jugendkraft) שבת קי"א. גיטי' ע'. הן הן החזירוני לנערותי, שמ"ר פ"א והחזירה הקב"ה לנערותה ועוד עת הנעורים (Jugend-alter) הפכו זקנות קידושי' פ"ב. ירו' קידושי' ספ"ד דס"ו ע"ד בנערותו . . בזקנותו. דב"ר ספ"ח למד תורה בנערותו וכו' וביבמות ס"ב: אי' ילדותו. בב"ר פפ"ד דרש נער (בראשית ל"ז, ב') היה עושה מעשה נערות. ועוד ימי נערות (בבת) קידושי' ד'. (הפכו ימי בגרות) ושם: סימני נערות. נדה ס"ה. אין בין נערות לבגרות ועיי"ע בגר וש"נ] —

* נַעֲרָה, נַעֲרָן (שם עיר) קרוב ליריחו עיי"ע הקודם.

*נְעוֹרֶת (כל"מ שם לפשתה שאינה מנופצה כל צרכה (Werg, Abfall von Flachs סוט' מ"ח. כאש בנעורת, סנהד' ל"ז. אפשר אש בנעורת, חולי' פ"ח סע"א נעורת פשתן דקה, שבת כ': נעורת של פשתן עיי"ע חסן וירו' שבת רפ"ב ד"ד רע"ג עיי"ע נער א'. ירו' שבת פ"ד ד"ו ע"ד אנן תנינן נסורת תניא בית רבי נעורת הדא אמרה היא הדא היא הדא, תרג' ישעי' א', ל"א נעורת כיתנא.

* נַעֲרוּתָא (das Schreien) עיי"ע נער ה'.

נַעְתָא (לפי' רבינו בשר מת וא"כ מל"פ עיי' בפנים) בר"ג דפ' החובל בחבירו (ב"ק פ"ה.) מאי גרגותני אמר אביי נעתא כרביתא [1]) פי' בשר המת שבחי. — (א"ב בנוסחי' כתוב נאתא) *[אחי"ה וגי' נאתא עיקר ובפרט לפי פי' רבינו והוא מל' צענד naçus (בל"י νέκυς) בל"פ نسا בל' הוצואריש נוסאי, נוסא, גסאי [2]) וא"כ גם כרביתא הוא ל' צענד kehrp פעהלוי karap ומזה בל"ר corpus ובל"א Körper [3]) פי' גוף וזה ממש כפי' הערוך (ועיי' החלוץ ח', קט"ו). ועוד עיי"ע נאתא גרגתני וע' נסים ב'] —

נף (= נוּף מל"מ כמו נָף בל"ס ענין הנעת איזה דבר הנה והנה hin- und herschwingen ונרדף עם נָפָה, נָפַף ועיי' עוד בפנים) בפ' לולב הגזול (סוכ' כ"א.) ובמנחו' פ' ר' ישמעאל (מנחו' ס"ח.) ובר"ג דפ' יו"ט של ר"ה (ל'.) התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. פי' „יום הנפת העומר והוא י"ו בניסן אסור לאכול מן החדש [4]) בפ"ד במעשרו' (מ"ה) מנפה מיד ליד ואוכל פי' מנענע מיד ליד שילך הקליפה מלשון נפה [5]) וי"א מנפח [6]) בפיו שילך הקליפה מלשון (בראשי' ב', ז.) ויפח באפיו. בייש מביאין פ"ח באהילות (מ"ה) טלית המְנַפְנֶפֶת פי' טלית תלויה ברוח והרוח מנשב בה ומנפנף אותה כל אלו לא מביאין הטומאה ולא חוצצין שאינן מקוימין. בפ' הבא על יבמתו (ס"ג.) אי במנפה תתנופפי [7]) הפוכי בעיסקא טב מינך. פי' חזא לשבולי דהוה קא נייפי כלומ' היתה רוח מנשבת בשיבולים והיו מתנופפין והולכין ובאין אמר להו רבא [8]) תניפא איתנופפי הפוכי בסחורא יתר הנאה ממך ויש ששונין אי במנפה תתנופפי פי' כמו הנפה שהולכת ובאה כן תתנופפי. בס"ג דפ"ק דסוכה (כ':) חזיין לפרסי ונפוותא [9]) בר"ג דתעניו' (ג':) אפשר בנפוותא [10]) פי' „יכולין להבר בלא רוח לכבור בכברה ולהסיר התבן מן הבר" [11]) בר"ג דפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ד.) א"ר הונא אם בא לנפות מנפה את כולו פי' אם מצא הקונה בפירות יותר מכדי רובע לסאה אין יכול המוכר לומ' כבר הגיעוך מה שהוא עפרורית יותר מזה השיעור אחליפנו לך ואתן לך פירות כנגדו אלא חייב לנפות לו הכל [12]) בר"ג דפ' האשה שהלכה היא ובעלה (יבמו' קי"ד סע"ב) אפשר בההוא פורתא דנפיתא [13]) דשבקת הוה חיי. פי' בההוא קמח מעט שהנחת לו בנפה היה יכול לחיות אמרה [14]) ליה מר נמי ידע גם אתה יודע שלא היה יכול לחיות מיד הבין דבדדמי אמרה. *[אחי"ה השרש נוף נרדף עם נפה ונפף וכדמוכח מציון דיבמו' הנ"ל וגי' רבינו דלעיל עיי' הערה 7 וכנ"ה בהפעיל סוכ' ג"א: מֵנִיף בסודר עיי"ע אמן ב'. מ"ק ט"ז: קא מניפה עיי"ע חשל (ח"ג תקט"ו) ב"מ פ"ו. הניפי עלי עיי"ע מנפא. ירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג ומניפין (העבדים) לרבוניהם יפה נוף (תהלי' מ"ח, ג') נדרש בשו"ט הכל מניפין לה ובילק' ר' רמז תשנ"ה עליה ויק"ר

---

[1]) כ"ה בדפ"ר פיזו וויניצי' ובכ"י ק"ט בט"ס בריתא ויתר השנויים עיי"ע גרגתני וע' נאתא. [2]) עיי' יוסטי 169 וואולירס סה"ב 1553 פערלעס מיסצעללען 37 וע' נאתא. [3]) מיסצעללען שם. [4]) הועתק מפי' ר"ח בר"ה (בש"ס ווילנ'). [5]) וכ מוכח מירו' מעשרו' פ"ד דנ"א סע"ב שלא ינפה לא בקנון ולא בתמחוי. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ודפא"מ אבל בשדפ"ע מנפה ובנו"ג במשנ' דש"ס בבלי מנפח מיד ליד (ופי' הרמב"ם מנפח: מנער) ובביצ' י"ג: מנפח על יד על יד ובמשנ' דירו' מנפיח על יד על יד. [7]) בנו"ג אי נייפת אתנופי. [8]) בנו"ג רב. [9]) ובע' פרס ז' פי' כמו נפה וכברה וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילי). [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפו"ו ונשמט בטעות בשרפ"ע. [11]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'). [12]) וכ"ה בפירשב"ם בגוף הדבר ועיי' שט"מ. [13]) בנו"ג דנפפיתא. [14]) ברפ"ע אמר.

פכ"ח כיצד היה מניפו (את העומר). להניף אותו (ויקי ז׳, ל׳) תר"י ב׳ למנפא יתיה. בפלפל ירו׳ ברכו׳ פ"א ד"ב ע"ד ומנפנפת בו עיי"ע כנור. יפה נוף (תהלי׳ מ"ח, ג׳) נדרש בילק׳ שם: מנפנף את רגליה. התפלפל ע"ז כ"ד: ב"ר פנ"ד תנא דבי אליה רב׳ פי"א התנופפי עיי"ע ארמון ב׳ (ח"א, רצ"ג.) וש"נ, ובינוני פעול אהלו׳ פ"ח מ"ה עיי׳ לעיל. ומשרש נפה (נְפָא) בפיעל עיי׳ לעיל הציוני׳ ובפַעל ירו׳ שבת פ"ז ד"י. כד מְנַפְּיָיא משום זורה, בינוני פעול מנחו׳ ס"ו. ע"ו: ויק"ר רפכ"ח פסיק׳ דר"כ צד ס"ט. מנוּפֶה ובפסיק׳ רבתי פ"ג דרש כברת הארץ (בראשית מ"ה, ז׳) מלשון כְּבָרָה: שהארץ מנוּפָּה והולכת ובאה ככברה. ובהרחיב השרש נוף אי׳ נָפַף פסיק׳ רבתי פמ"א היפה כטל שהוא יוצא מתוכו ומנפף את הדגנים כמו מנפנף בילק׳ הנ"ל [1]), שבת קל"ד. האי ינוקא דלא מנשתין [2]) לינפפיה [3]) בנפוותא — והשם כל"מ (ישעי׳ ל, כ"ח) נָפָה (Sieb) אבות פ"ה מט"ו, ירו׳ כתובו׳ פ"ז דל"א: עיי"ע כבר (ח"ד קפ"ח.) ובל"א נַפְיָא ב"ק צ"ז: חולי׳ מ"ה. קכ"ד. עיי"ע תרט ב׳. גיטי׳ ס"ט סע"א עיי"ע פארי א׳. וכן נפיתא יבמו׳ קי"ד: לפי גי׳ רבינו הנ"ל ובנו"ג דנפפיתא והוא כמו נפפא כגי׳ כ"י ש"ס בשבת קל"ד. ובנו"ג הקבוץ נפְוָתָא כמו בב"מ וסוכ׳ לעיל בערוך. וכן נָפָן ירו׳ שבת פ"ז ד"י ע"ג עיי"ע מחצל וקבוץ עברי נָפוֹת מנחו׳ ע"ו: פסיקת׳ דר"כ צד ס"ט. י"ג נפות — והשם המופשט הֶנֶף הֲנָפָה עיי"ע בח"ג, רכ"ה]

נף (בל"מ פי׳ ענף (Wipfel, Ast, Zweig בס"פ ג׳ במעשרו׳ (מ"י) הכל הולך אחר הנוף. — (א"ב תרג׳ ועשה פרי למעלה (מ"ב י"ט׳ ל׳) ומרים נופיה לעילא) *[אחי"ה וכן תרג׳ פרי בישעי׳ ל"ז, ל"א ובהושע ט׳, ט"ז וא"כ תתכן גזרת נוֹף מפעל נוֹב sprossen עיי׳ פירשט או"מ נוף VI אבל בתרג׳ יחזק׳ י"ט, י; ל"א, ג׳ מתורג׳ כן ענף. וכנ"ה במעשרו׳ שם ובירושלים הלך הכל אחר הנוף ובתוספ׳ ערכי׳ פ"ה בט"ם הניף. סוכ׳ כ"ד: עירו׳ ט"ו, צ"ט סע"ב אם אין נופו גבוהה מן הארץ ירו׳ שביעי׳ פ"ב דל"ג ע"ד משקה על הנוף ויורד על העיקר וכו׳. מכו׳ י"ב. עיי"ע נטי, נטה וש"נ בהשאילה קידו׳ מ׳: למה הצדיקים נמשלים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה וכו׳ והקבוץ במד"ר פ"כ למה"ד לאדם שבא לקוץ את אילן מי שאינו בקי קוצץ את הנוֹפִים כל ענף וענף וכו׳, ובילק׳ תהלי׳ ר׳ תשנ"ה בל"נ יְפֵה נופות שלה בהקפת המזבח] —

* נֹף (= מֹנֹף עיר המהוללה במצרים (Memphis עיי"ע מפיס ב׳.

* נוּץ, נוֹצָה, נור עיי"ע בלי וי"ו.

נָפַח (מל"מ ובל"ס נְפַח ובל"ע نفخ — wehen, ein (aufblasen בר"ג דפ׳ שור שנגח את הפרה (ב"ק מ"ז.) נפחה [4]) מאי פי׳ שבח שהיתה נפוחה ונראית בעלת בשר אותו שבח למי. בפ׳ השוכר את האומנין בגמ׳ השוכר את החמור להביא וכו׳ עד מפני שהנפח קשה כמשאוי (ב"מ פ׳. במשני׳ גמר׳ (שם) אביי אמר קשה כמשאוי תנן ניפחא [5]) כי תקלא פי׳ אם פסק בהדיה לתך חטים והביא לתך שעורים כלתך חטים דמי דנפח שעורים קשי ליה כמשאוי של חטים ואם הוסיף על לתך שעורים ג׳ קבין חייב ומתניתין הכי שמעינן תבואה והביא תבן חייב ואם הוסיף תיקלא כי תיקלא פי׳ לא מחייב עד דמייתי עלה כולה האי דליהוי בהו משקל לתך חטים ונפח קא חשיב תוספת [6]). — (א"ב תרג׳ לצבת בטן (במדבר ה׳ כ"ב) לאפחא מעין) *[אחי"ה בתרג׳ שם הרבה פעמי׳ עיי׳ הדוגמאו׳ במתורגמן ובעמת"ר לה׳ לעווי. וכנ"ה בב"מ ס׳: עיי"ע חזרא וע׳ שרבט ב׳. גיטי׳ ס"ט סע"א לינפח ליה, חולי׳ מ"ו רע"ב נפחינן לה ועיי"ע אווש וע׳ בץ א׳. ושם מ"ז: נפיחא (בינוני פעיל) עיי"ע אפי ב׳ זבחי׳ צ"ד סע"א לפי גי׳ רבינו בע׳ בטן ג׳ (ח"ב׳ מ"ב:) ע"ש. סנהד׳ צ"ו רע"א דקא נפח ליה וכו׳ ויק"ר ס"פ ל"ג עיי"ע נבוכדנצר. מכשירין פ"א מ"ה עיי"ע פח א׳ וש"נ שבת פ"ה: המנפח בכלי זכוכית וכו׳ ובירו׳ שבת ספ"ז ד"י ע"ד הנופח כלי זכוכית ושם ספי"ח דט"ז ע"ג נופח לתוך חוטמה. ירו׳ ר"ה פ"ב דנ"ח: וירו׳ סנהד׳ פ"א די"ח ע"ג עיי"ע לע ב׳ וע׳ פח ב׳. ירו׳ ביצ׳ ספ"ב דס"ב: מינפוח שרי, ירו׳ תעני׳ פ"ב דס"ה: נפח צפוגה. ירו׳ מעש׳ שני ספ"ד דנ"ה רע"ג נפח בפומיה ושם ובדנ"ה ע"ב ובירו׳ ברכו׳ פ"ט די"ד: תיפח רוח דההוא גברא. סנהד׳ צ"ז: תיפח עצמן (כרש"י תיפח נפשו) של מחשבי קיצין. אתפעל שבת כ"ו.

---

[1]) ועיי׳ דרוש בפסיק׳ דר"כ צד ע׳. גשם נדבות תניף אלהים (תהלים ס"ח, י׳) אם גשם הוא צריכה נדבות ואם טל הוא צריכה תניף אלהים. ועיי׳ בילק׳ תהלי׳ ר׳ תשצ"ה ושם נשמט בטעות תניף. [2]) כגי׳ כ"י ש"ס ובכ"י א"פ מנשתים וכגי׳ רבינו עיי"ע שתם א׳ ובנו"ג מנשתיה. [3]) בכ"י ש"ס בט"ס ליכפפיה. [4]) ובמפיק ה"א נפחה ובכ"י ק"ט ובש"ס א׳ באל"ף נפהא. [5]) בנו"ג נפחא. [6]) ובזה עולה יפה פי׳ הריטב"א ע"ש בחידו׳ ובשט"מ בסוגי׳.

אינפח בה נורא, ירו' מעש' שני הנ"ל אינפחן, תרג' קהל' י"ב, ה' ויתנפחון. אִתְפַּעל תרג' איוב י"ט, כ"ו אִתְפַּח [1]) פיעל ופַעל ברכו' י"ט: פסחי' צ"ב: עיי"ע פח א'. ביצ' י"ג: מנפח על יד על יד ויותר טוב מנפּה עיי"ע נף א'. סנהד' מ"ג. מנפח רב ששת בידיה וכ"ה בב"ב קל"ד: ופי' רגמ"ה מפיח בידיה, ירו' פיאה פ"ח דכ"א: המנפח את שוקיו, איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד כותאי: מנפחין לי בלועיהון, שם: וכד היו מנפחין ליה בלועיהן דאינון מנפחין. והשם נֶפֶח בכינוי נִפְחָהּ כפי גי' רבינו בריש זה הערך ובל"א נִפְחָא ניפחא ב"מ פ'. עיי' לעיל. ע"ז ל"ד: ניחא ליה בנפחא והשם המופשט נִיפּוּחַ ב"ב ע"ט. ולנקבה נְפִיחָה (בל"ס נְפִיחוּתָא) ירו' שבת פ"ב ד"ה. כיבה בנפיחה אחת. ב"ר ספי"ד לפי שבעוה"ז בנפיחה וכו' ודרש ויפח (בראשי' ב', ז') ועוד עגינה נשימה ירו' מגילי פ"ג דע"ד: צריך לאומן בנפיחה אחת (בבבלי ט"ז: אי' בנשימה) וכעין זה מַפַּח בל"מ ובצרוף נפש (איוב י"א, כ') [2]).

☞ נַפָּח (פי' נופח באש Schmied) תרג' חרש ברזל (ישעי' מ"ד, י"ב) נפחא מפרזלא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם נ"ד, ט"ז והקבוץ לשופטי' ה', כ"ח; לירמי' ו', כ"ט וכנ"ה בדרז"ל תוספת' ב"ק פ"ו נכנס לחנותו של נַפָּח ב"ר פפ"ד משל לנפח וכו', קהל"ר פ' בכל עת הלך נפח לפחמו, ירו' ב"ב רפ"ב די"ג: כגון קיני או כנפה, ושם הקבוץ ולא של נַפָּחִין, ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח רע"ב [3]) וירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג ובבבלי בכ"מ בר נפחא כינוי לר' יוחנן עיי"ע בן נפח וע' בר נפחא. ועוד היה כינוי לר' יצחק ע"ש. ומצאתי תעם אחת שנקרא ג"כ בן נפח בבבלי והוא בעירו' ע"ב סע"ב כפי גי' כ"י ש"ס ואו"ז הל' עירו' סי' קע"ג מעשה בבן נפח שהיו לו חמש חצירות וכו' ובנו"ג בבן נפהא ובתוספת' עירו' פ"ז (ה') בכ"י אירפורט אי' בפירוש מעשה בר' יצחק נפחא וכן היה שם הפרטי לר' מנחם כפי גי' כ"י אירפ' בתוספ' כתובו' פ"ה ר' מנחם בן נפח אומר בכ"י וויען חסר בן. בֵּי נַפָּחָא גיטי' ס"ט: עיי"ע בי נפָּחא ח"ב, נ"ב. ע"ש. ובענין שם עוף עיי"ע בר נפחא ב' (שם קע"ט)]

נַפְטְ (בל"ע نفط פרסי نفت (עיי"ע נטפיק) בל"ר ויוני naphta, νάφθα, Bergöl) בפ' במה מדליקין (שבת כ"ד:) בעטרן ובנפט. בס"ג דפ' א"ל הממונה (יומי ל"ח:) בא ליטמא פותחין לו וכו' עד בא למדוד נפט. בס"ג דנדרי' (צ"א:) חד מן הלין גוים נפטויי פי' מוכרי נפט ובלעז פיטרולי"או [4]). — (א"ב פי' שמן הנוטף מבין הסלעים. תרג' בפסוק בימים ההם כשבת (תרג' שני לאסתר א', ב') מתיב ואמר לה נפט וכן שמו בל"ר ויוני) *[אחי"ה וכן בל"ע ופ'. וכנ"ה בשבת כ"ו. אין מדליקין בנפט לבן וכו' (ועיי' ג"כ ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד) שם מ"ו. שרגא דנפטא, יומ' ל"ח סע"ב מוכר נפט, ירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: פתילה של נפט, ירו' סוט' רפ"ז, כ"ב: אש כנגד הנפט שלהן, תר"י ב' לשמות י"ד, כ"ד ורמא עליהון נפטא ואשתא. פסיקת' דר"כ צד ס"ז. ואח"כ הביא עליהם נפט, תנחומ' הישן בא סי' ד' זורק בהם נפט והתואר בקבוץ נדרי' הנ"ל — תוספת' ושבת ספ"ט (י') הנופט בשבת ע"ג סע"ב המנפט צ"ל המנפס עיי"ע נפס ב' וע' פץ א'] —

* נַפְיָא, נַפְיְתָא פי' נפה Sieb עיי"ע נף והקבוץ נַפְוָותָא שם.

* נפיא (מין דג) תוספת' חולי' ספ"ג הסולתנית ונפיא ובכ"י אירפ' ואנפיא אולי צ"ל ואפיאן ועיי"ע אפיין (ח"א, רט"ו).

נֹפֶךְ (= נוֹפֶךְ לדעת רבינו מל"מ אבן יקרה Edel-stein אבל עיי' בפנים) בפ' האיש מקדש בגמ' דסמוך התקדשי לי בכוס (קידו' מ"ח:) ובפ' הגוזל עצים בגמ' הנותן לאומנים (ב"ק צ"ט:) כגון שהוסיף לה נופך משלו. פי' נפך ספיר ויהלם (שמות כ"ח, י"ח). *[אחי"ה אף אם פי' התוספו' בקידושי' ט'. ד"ה והילכתא קצת מוכיח כפי' הערוך בכ"ז קשה להלמו ואולי הוא ל"ע نفحة = מתנה או אולי היא نفقة יציאה Ausgabe ועוד הדבר צריך לימוד] —

נפל (= נִיפּוֹל מין ארבה טהור eine erlaubte Heu-schreckenart) בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' כ"ה, סע"א) חרגול זה ניפול. *[אחי"ה וכ"ה בספרא שמיני פרש' ג' פרק ח' חרגול זה נפול [5]) וכ"ה בתר"י א' וית ניפולא אמור מעתה שגי' רבינו נעלא טעות היא עיי"ע ובמו"ע. ובחולי' ס"ה רע"ב אי' סלעם זה נפול ומסיק בדף ס"ו סע"א מר כי אתריה ומר כי אתריה עיי' פירש"י. וכגי' הספרא בלי יו"ד אחר הנו"ן אי' ג"כ בפי' רגמ"ה

---

[1]) לפי גי' כ"י אצל ה' לעווי. [2]) ומזה באפעל בתרג' שם לאיוב ל"א, ל"ט; לש"א ב', ל"ג. [3]) ולא סע"ב כראיי ב ע בן נפת ח"ב, קי"ז. [4]) בלאי"ט petrolio = בל"ר petroleum בל"י πετρέλαιον ובמסעות ר' בנימין פיט רולין [5]) ובמקרא אי' החרגול (ויק' יא, כ"ב).

בחוּלֵי (קובץ כ"י אנג' סוף דף שי"ז). ובפעם שנית גרס נפיל ולפי זה נראה שנגזר מל"פ הרשום' בע' ניפול והוא שם כולל לכל צאצאים רכים ועוד עיי' نوفل בל"ע שפי' ילדי איזה בעלי חיים]

נפל (= נִיפְלָא פי' גבור der Riese תואר לשם כוכב הנקרא Orion עיי' בפנים) עשה עש כסיל (איוב ט', ט')[1] תרג' דעבד עש ניפלא. או מושכות כסיל [תפתח] (שם ל"ח, ל"א) תרג' או אשלי דנגדין[2] ניפלי [תשרי]. — (א"ב פי' בל"י ענן עב ונקראו כן כוכבים אשר הם חשוכים וכמעט לא יאורו אורם) *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י νεφέλη ענן. והנכון שהוא מל"מ נפילים פי' הם הענקים והגבורים וכן נקראו הככבים הגדולים עיי' מ"ש בע' כסיל (ח"ה, רע"ד) ומזה גם בקבוץ וכסיליהם (ישעי' י"ג, י') תרג' ונפיליהון. ודע עוד כי כסיל עומד במצב משופע ודמוהו היונים לכסיל בחושך הולך וכאיש שכור העומד לנפול (עיי' מ"ש שטערן במ"ע ג"ג ח"ג, 260) ואולי עפ"י זה הדמיון העתיק גם התרג' כסיל ע"י ניפלא — ובהנחה הראשונה פי' ניפלא כמו נפילא גבור וענק ובזה הענין מבואר היטב מחלת בן נפילין והוא הקבוץ מן נפיל. נפילא עיי"ע בן נפיל ב'[3] ועוד תואר למין הלטאה מטעם האמור בע' בן נפיל א' (ח"ב קי"ז). ומזה בשמ"ר ספט"ו זעזע את המים[4] והראהו את בן נפילים ומאשר גדל על חוף מי נילוס דרש כן קול ה' על המים (תהלי' כ"ט, ג') ויש ממיני צב שגדלים בישוב ולכן דרש ג"כ בסמוך זעזע את הישוב והראהו את הצב ומל"ע ضب Eidechsenart עיי"ע בן נפיל א' בהערה 2 — ועוד נפיל ולנקבה נפילא ברות רב' פ' ולנעמי נפיל נסיב לנפילא מה הם מעמידין גבורי חיל וכו']

* נֵפֶל (מל"מ שם לולד נולד קודם זמנו Abortus, Frühgeburt, unzeitige Geburt) שבת קל"ה סע"ב כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל.. שמנת ימים בבהמה. אינו נפל וכ"ה בירו' יבמו' ספי"א די"ב: ושם: כל המתקיים באדם שלשים יום אינו נפל וכו'. (ועל פי זה בתר"י א' לויק' כ"ב כ"ז) פסחי' ט' רע"ב נפל הפילה והקבוץ נְפָלִים שבת ל"ב: ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד ירו' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג פסיקת' רבתי' פל"ו ב"ר פ"כ תוספת' ב"ק פ"ד והפכו בן קיימא ובל"א נִפִילָא תרג' לתהלי' נ"ח, ט' היך נפילא[5] ובתרג' איוב ג' ט"ז נִפְלָא והקבוץ כ"ב ק"א: ק"ב: נִפְלֵי.

* נִיפּוּל, נְפִילָה, נִיפְלָה, נִיפּוּלִין עיי"ע פל ה' וש"נ ועוד כל המסתעף משרש נפל — ובענין ניפול דב"ב כ"ג רע"ב עיי' ג"כ ע' נפל א' ומ"ש בזה הע' אחר ע' ניצ' ובענין בר נֶפֶלֵי (סנהדי' צ"ו:) תואר למשיח עיי"ע בר נפלי (ח"ב, קע"ט).

* נִיפּוֹלְיָה, נִיפּוֹלִין (שם מקום = Νέας πόλεως עיי' בפנים) Νεάπολις ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד ר' ישמעאל בי ר' יוסי אזל להדא ניפוליה אתון כותייה לגביה וכו'. במד"ר ס"פ כ"ג שכם בהר אפרים (יהושע כ', ז') זהו נפולין. דב"ר פ"ג ניפולין של כותיים. וכ"ה בע' נפל ללונזאנו ויפה פי' עיר שכם נקראת נאפולי ועוד היום נקרא נאבלוס והיא קרובה להר גריזים ששם הכותים ע"כ. והעיר הזאת אשר הוזכרה בראשונה במלחמות לבן מתתיהו (די ח', א') היא נבנתה במקום שכם ההרוס ונקראת היום نابلس עיי' וויענער רוו"ב ע' שכם ונייבויער 168 — ועוד עיי"ע פלטנוס ומ"ש.

* נִפְנֵף (פלפל מן נוף fächeln, hin- und her- bewegen) עיי"ע נף א'.

נפם (= נפוּם פי' מין צנון Rettigart) בריש כלאי' (פ"א מ"ג) הלפת והנפוס והכרוב והתרובתור[6]. בריש עוקצין (פ"א מ"ב) שרשי החזרת והצנון והנפוס. ירוש' נפוץ[7] ופי' ר' דניאל ז"ל בלעז רדיק"י[8] וי"א פשטינקי. בס"ג דפ' האשה שהלכה היא (יבמו' קי"ח:) ובפ' המדיר בגמ' דסמוך כל המומין (כתובו' ע"ה.) דנפסא גברא תיקריא בסיפי

---

[1]) כ"ה לנכון ברפ"ר ובעה"ק שנ"ב אבל בשאר דפ"ע אי' עושה כימה וכסיל והוא פסוק ח' בעמוס ה' ושם התרג' כימה וכסילא ורבינו כיון לאיוב כרמוכח מתרג' שהביא. [2]) כ"ה בדפ"ר ואמ' ובדפ"ו דנגרין. [3]) ח"ב, קי"ח ושם פי' ג"כ מענין ניפלא שדברנו בו קודם לזה כי יש מי שקורא זה החלי: חלי ככבים. [4]) כ"ה נכון וכגי' יפה תואר ולא ימים. [5]) כ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג נפולא. [6]) ברפ"ו והתרובתיר וצ"ל והתרובתור כגי' כ"י ק"ם ודפא"מ וכלפנינו בכלאי' שם ושם הסדר הלפת (והנפוץ) [צ"ל כגי' כ"י ש"ס: והנפוס] והכרוב והתרובתור ובע' תרבתר גרס בלי וי"ו והנכון בוי"ו כי הוראתה מל"פ ترب تار פי' כרוב דקיק כפי' הירו' ולעף פפלג"צ 214 לא פתרו. [7]) כ"ה בד"פ א"מ ובשדפ"ע בט"ס נפון ואולי כן מצא רבינו בירו' וכדאי' בנוסח' במשני' דכלאי' אבל לפנינו בירו' אי' לנכון בכלאי' פ"א מ"ג ומ"ה וכן בגמ' שם דף נ"ז. בסמ"ך בסוף. [8]) כ"ה נכון אבל בקצת כ"י דריק, בריק וט"ס הוא וכיון ללאי"ט Rättig radice.

בבא וליתיב דקלסא גברא[1]) טלפחי לקידרא לא בעיא. פי' שומרי ירקות כגון נפוס וקולסי כרוב כלומ' אפי' בעלים שלהן נבזין[2]) יותר כבוד יש להן מלישב באלמנות. ור"ח ז"ל פי' קולסא כדי תרדין ובדי כרוב[3]) שמיהן יוצאין עליהן ונקראין (נפוס)[4]) קולסי כרוב וקולסי תרדין אפי' בעלה של אשה קולסא היה ממתק את הקדירה ולא היתה צריכה למתק אותה בעדשים כל אלה להראות כי אפי' איש פחות אשה רוצה בו נפסיא כגון נפיא[5]) שמנפין בה את התבואה וכל דבר ארוך ורחב ויש לו ציצין ופרחין קוראין אותו נפוסא[6]) כאשר שנינו (כלאי' פ"א מ"ה) הצנון והנפוס[7]) והוא שמרובין עליו וכן הוא אומר אפי' נפוסא בעלה של אשה היתה יכולה לתלות על פתחה כאמלתרא ומועיל לה יותר מלישב בדד[8]). פ"א לדבר מאוס קורין בל' יון נפס וקולסא כעין לעג וקלס (תהלי' מ"ד, י"ד) כלומ' מי שבעלה מאוס ונבזה מאוד. — (א"ב פי' בל"ר מין לפת ודומה לו בפרח וזרע ואינו כלאים בלפת ודומה לצנון בעלים ושרש והוא כלאים עם הצנון כי בכלאים הולכים אחר הזרע[9]). ונראה לי פירוש דנפסא גברא שהאבר שלו עב וקצר כמו לפת ואינו נכנס באותו מקום ונשאר כמו תקרא בסוף הבית, דקלסא גברא פי' שהאבר שלו דק וארוך כמו קולס שהוא בד הירקות ועשבים אומרת האשה שאינה מבקשת דף ומכסה לקדרה כי אם דבר שיכנס בה וטלפחא הוא דף ונסר של גת והאומרות כן זנות תחת בעליהן, ובנוסחאות כתוב דנפצא[10]) ופירש"י מנפץ צמר) *[אחי"ה וזה לשון הירוש' כלאי' פ"א דכ"ז. הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין התיבון הרי צנון ונפוס הרי פרי דומה והעלין דומין ותימר כלאים א"ר יונה בזה הילכו בהן אחר טעם הפרי וא"כ מפני שפרי והעלין של נפוס דומין ללפת (= لفت Rübe) יתכן כנוי שמו נפוס מל"ר Steckrübe, napus אבל בכ"ז הוא מין צנון שטעמו כשל צנון בל"י ירו' ואולי זכרון השם נפוס ῥαφανὶς, raphanus ג"כ משובש ῥαφανὶς ורבינו היטב פירשו ע"י לעז הנ"ל שהוא צנון. וכן דעת רה"ג בעוקצי' הנ"ל שפירשו ע"י הימא והוא בל"ס חאמא ובלרז"ל חמא עיי"ע חם ו'[11]) והוא צנון ארוך וכן פי' הרמב"ם בכלאי' פ"א מ"ג הנפוץ [צ"ל הנפוס] והוא הצנון שבארץ הצבי ודומה ללפת ובעוקצי' פי' ,ונפוס הצנון הידוע בל' ערב באלשא"מי" והוא فجل الشامى = צנון הסורי וזה המין באמת דומה ללפת והוא מתוק ורך כדאי' בפליניאוס י"ט, כ"ו. ג' וז"ל Alterum (genus raphani) rapi figura, quod vocant S y r i a c u m suavissimum fere ac tenerrimum etc. etc. ובענין דנפסא גברא וכו' לפי' הערוך שומרי ירקים וכו' צריך לנקד נַפּוֹסָא ולפי פ"א לדבר מאוס קורין בל"י נפס כיון לל"י νήπιος עולל ופתי närrisch, thöricht וכן העתיקו ע' זקני' פתי (תהלי' י"ט, ח'; קט"ז, ו'; קי"ט, ק"ל.) ורש"י פי' בכתובו' נפסא מנפס צמר (ועיי' ג"כ ליבמוי שם) וא"כ הוא מע' הבא אח"ז ור"ב פי' מזה הערך וכן דעתי כלומ' מי שהוא רחב ועגול כצנון ולא כפי' ר"ב שאינו ראוי למי שאמרו] —

נְפַס (מל"ע نفض בל"ס נְפַס מכה ומנער הצמר ביד (ausschütteln, hecheln, Wolle klopfen כפ' ר"א אומ' האורג (שבת ק"ה ע"ב) המלבן והמנפס[12]). בסוף חלומות דפ' הרואה (ברכו' נ"ח.) ניפס וטוה[13]). בפ' כלל גדול אמרו בשבת (ע"ג.) המלבנו והמנפסו ויש ששונין כולן בצדי[14]) ופי' כמו (חולי' נ"א:) דייק ונפיץ. בר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ג:) הא דנפסי נפוסי[15]) הא דסרקי סרוקי[16]). — (א"ב פי' מפריד ומנער הצמר ביד) *[אחי"ה ויפה פי' ר"ב ומל"ע וסו' הנ"ל וכתיבה בל"ע ע"י ض היא לעומת ץ ובאמת כ"ה בש"ס בבלי אבל בירו' אי' בסמ"ך עפ"י משקל הסורי עיי' ג"כ ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג ההין

---

[1]) ואולי לא גרס רב אשי אמר כדאי' לפנינו ובע' קלס א' גרס דקולסא וכ"ה ישר. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדע"פ מבוזין. [3]) וכיון לנכון לל"י ורו' Stengel καυλὸς, caulis. [4]) יש למחוק ולי' בכ"י ק"ט. [5]) עיי"ע נף א'. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע נפיסא. [7]) וכ"ה בירוש' ובנו"ג והנפוץ. [8]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' ולא בדר כדאי' בדפו"ו. [9]) ועיי' ירושי כלאי' פ"א הל"ה דף כ"ז. [10]) אבל בכתובו' דנפסא. [11]) בח"ג תכ"ד ושם פי' מל"י וחזרתי בו כי הוא ל"ס הנ"ל עיי' סוף ח"ד, שס"ח ופפלנצ"ב להי' לעף 310 וש"נ פי' הרמב"ם כ"י ומ"ש בל"ע فجل رقاق צ"ל الفجل الدقاق כמו שהעירני במכתב החי' לעף. [12]) וכ"ה בירו' ובמשניו' דפ' פיזרו ובנו"ג והמנפץ. [18]) וכ"ה בתוספ' ברכו' רפ"ז (ו') לגי' כ"י אירפ' וכ"ה בירוש' ברכות פ"ט די"ג ע"ג ובנו"ג שם ובש"ס נפץ בכ"י ש"ס בט"ס מבא ואולי צ"ל צבע כדאי' בתוספ' וירוש' עיי' ד"ס שם. [14]) וכ"ה לפנינו בשבת שם ובדף ע"ג: המנפץ והמנפט וצ"ל והמנפס וכ"ה בע' פץ א' ע"ש פירושו. [15]) ובנו"ג דנפציה נפוצי וכ"ה בע' סרק ב' וכגי' רבינו בכאן אי' בכ"י ש"ס ה' וברש"י בדפ"ש (עיי' ד"ס ב"ק צד קי"ג:). [16]) בכ"י ק"ט ובכ"י ש"ס מינכען דסדקיה סדוקי אבל בע' סרק ב' ג"כ ברי"ש.

דנפיס סיב הוצין גומא חייב משום מנפס. ומזה הענין פירש״י יבמו׳ קי״ח: כתובו׳ ע״ה דנפסא (דנפצא) גברא עיי״ע הקודם]

*1 נָפַע (כמו נָפַח einhauchen) שמ״ר פ״א פועה (שמו׳ א׳, ט״ו) שהיתה נופעת יין בתינוק אחר אמו בהפעיל: שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת. ודרוש אחר עיי״ע פע א׳.

*2 נְפַע (פי׳ כמו נָפַץ (ע׳ וצ׳ מתחלפות) zer- schlagen) תרג׳ יפצע (ירמי׳ כג, כ״ט) דמנפע עיי״ע פע ב׳. אתפעל תרג׳ דה״י ב׳ ל״ג, י״ג אִתְנַפָּעַת בקצת דפוסי׳ בט״ס אתכפעת.

1 נָפַץ (כמו נָפַס ענין נעירה ועוד מל״מ ענין פיזור ונציתה ausschütten, ausschütteln, ab- zerschlagen) בפ׳ חבית בגמ׳ מי שנשרו (שבת קמ״ז.) חזא רבנן דקא מנפצי גלימייהו. בע״ז בפ׳ השוכר בגמ׳ נטל את המשפך (ע״ז ע״ב:) קטיפי קטופי אי נמי נפצי נפוצי [1]. בפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ בהמה שנחתכו (חולי׳ ע״ו:) הוה חד שני מחבריה נפציה אשכחיה [2] תרי. — (א״ב ענין נעירה. ונפס ונפץ ענין אחד הוא תרג׳ בפסוק להביא את ושתי (אסת׳ א׳, י״א) ומנפצן עמר וכיתן) *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן ובנו״ג ומנפסן. ומ״ש המתורגמן בע׳ נפץ ב׳ ברמז על התרג׳ ישעי׳ מ״ד, י״ג נפיץ בחוטא וי״א ל׳ שברון לא נהירא (עיי״ע הבא אח״ז) והוא ג״כ ל׳ נעירה כמו דוגמאות בע׳ נפץ א׳ וכן תרג׳ אונקל׳ ותער (הבין מן נער) ונפצת וכן תרג׳ התנערי (ישעי׳ נ״ב, ב׳) (באתפעל) אתנפצי. ותרג׳ לשופטי׳ ו׳, ל״ח עיי״ע פץ א׳ ומ״ש. וש״נ ג״כ כתובו׳ ע״ב. שתמלא ונופצת בענין שכבת זרע והוא לעומת לשון המשנה (כתובו׳ ע״א:) מערה לאשפה ועוד עיי׳ ירוש׳ שהובא בע׳ פץ א׳ וש״נ ג״כ נדה ס״ו. ובכורי׳ פ״א מ״ח נופץ ואינו קורא. ב״ר פל״ו דנפצה עוברה. פעיל חולי׳ נ״א: עיי״ע נפס ב׳. צווי פוץ יומ׳ כ׳: נדה ל״א: עיי״ע פץ א׳. בפיעל ובפַעל שבת ע״ג: עיי״ע נפס ב׳. כלאי׳ פ״ה מ״ז ירו׳ כלאי׳ ספ״ה ד״ל. אם אביב יְנַפֵּץ. חולי׳ קי״ג. מנפץ ליה עיי״ע גלל ד׳. ונראה מזה הענין דמנפצי ליה (כ״ב מ״ב.) [3] לא מנפצנא לך (כתובו׳ צ״א:) ענין פירוד ונעירה los- abschütteln, machen ורבינו הביאם בע׳ פץ ג׳ (עיי׳ גי׳ דפ״ר) ויק״ר ספי״ט שמשמנפצו (עצם של מוח) אין בו מאומה. והשם המופשט ירו׳ ערלה פ״א ד״ס סע״ד היא שבירה היא נפיצה. והפעל מזו ההוראה בתרג׳ ירמי׳ נ״א, ל״ד עיי״ע פץ א׳, ולכ״ג, כ״ט עיי״ע נפע ב׳ ופע ב׳] —

2 נְפַץ (מע׳ הקודם ענין נעירה abschütteln) תרג׳ חרש עצים נטה קו (ישעי׳ מ״ד, י״ג) נגרא אעין נפיץ בחוטא. *[אחי״ה לא ידעתי למה הביאו בע׳ מיוחד (ובעל מתורגמן כללו בתרג׳ אסת׳ הרשום׳ בע׳ הקודם שהביא ר״ב) ופי׳ בתם מלאכת המעצד אז אומן העצים י נ ע ר צבע מקו המדה לסמן תואר הפסל בצבע השרד] —

* נוֹפֶץ (נ״ל מל״ע نفاض Schurzfell) תוספת׳ ב״ב רפ״ד היה עליו שליף מלא נופצו ונותנין לו פי׳ אם היה על החמור טעינה ומשא כמלא מטפחת (של עור וכדומה) שקושרין עליהם העבדנין בשעת מלאכתן. נותנין זו הטעינה ללוקח דלא קפיד עליו המוכר. ולא ראיתי מי שהעיר על זו המלה.

נפק (= נַפְקָא פי׳ זיז היוצא ובולט מפעל נְפַק hervorragendes G e s i m s) בפ׳ כיצד משתתפין בגמ׳ דסמוך גזוזטרא (עירו׳ פ״ז:) כגון דעבד לה ארבעה [4] נפקי [5] אפומה פי׳ גיפופי ד ה ו י י ן [6] בד׳ מחיצות על פי האמה דהוי אותו מקום שנחלק במחיצות רשות היחיד. *[אחי״ה וז״ל ר״ח בעירו׳ (בש״ס ווילנא): ד׳ גפופי [7] אפומה: פי׳ גפופי כגון אבנים בולטות מצדי החלון שחשובות כמחיצות וכו׳. וא״כ גם ר״ח פי׳ מל׳ נפק כלומ׳ אבנים בולטות והוא כעין זיז ועוד עיי״ע גף ב׳. ורש״י פי׳ ניפקי מ ו צ א ו ת וכן תרג׳ הפשיט׳ מוצא (איוב כ״ח, א׳) ע״י נֶפְקָא — ותרג׳ מגרעות (מ״א ו׳, ו׳) נְפַקְתָא] —

נפק (נַפְקָא מפעל נפק פי׳ מה שיוצא היינו צואה בל״ס מַפַּקְתָא Excrement) ברפואות דמי שאחזו (גיטי׳ ס״ט רע״ב) נפקא דכלבא חיורא. פי׳ צואת כלב לבן. ונפקא [8] לא ניכול משום דמפריש (שם) [9] פי׳ ד מ ע ק ר [10]. — (א״ב תרג׳ אשר יצאת

---

[1] כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בש״ס ושם קטפי ובדפ״ע קטיפו קטופי אי נמי נפיצו נפוצי. [2] בנו״ג ואשכח. [3] כפי גי׳ דפ״ע אבל בכ״י דמנפצי עיי״ע פץ ג׳. [4] וכ״ה בש״ס דפי׳ שונצי׳ ובפי׳ ר״ח אבל לפנינו ליי ועיי׳ חי׳ הריטב״א. [5] וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג ניפקי. [6] כ״ה בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר ואמ׳ אבל בדפו״ו בט״ס דהיזין. [7] כ״ה גירסתו. [8] בנו״ג וניפקא. [9] ושם הגי׳ דמפריק. [10] כ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע ובכ״י ק״ט דמעקיר, ורש״י פי׳ דמנתק איבריו.

משם (בראשי׳ כ״ד, ה׳) דנפקתא [1]) מתמן *[אחי״ה וכגי׳ המתורגמן עיי״ש הדוגמאות זולתה. וכנ״ה מיציאת מעיים בחולי׳ נ״ו סע״ב ונפוק מעייניה פי׳ יצאו מעיו. מיציאת נשמה ירו׳ חגיג׳ רפ״ב דע״ז. רוחא היא דנפקא. בהוספת אל״ף בראש קהל״ר פ׳ תן חלק: אנפקין בתריה. ובירו׳ לפעמים בקשר מי (פי׳ כד) מקצור מן עיי׳ הדוגמאות בע׳ מי ב׳ ובתיבה אחת קהל״ר פ׳ חופר גומץ: מינפק ליה כמו מן נפק. ירו׳ תענית פ״ד דס״ט. מנפקין. וכבר אי׳ נפק במקרא (דניאל ב׳, י״ד; ג׳ כ״ו וזולתו). צווי פוק ברכו׳ מ״ה. שבת ק״ו. עיי״ע פק ג׳. ועוד ענינו כמו יצא בל״מ ד״מ כתובו׳ ע״ב. מאי נפקא לה מינה פי׳ מה יוצא מזה. ביצ׳ ו׳: סוט׳ מ״ח. סע״א חולי׳ מ״ג סע״א למאי נפקא מינה שם ס׳ סע״ב מאי נפקא מינה. סנהד׳ ק״ט סע״ב מאי נפקא לך מינה. חולי׳ מ״ב. מנה ליה? נפקא ליה וכו׳ פי׳ יוצא מזה או זה הפסוק ובירו׳ מורגל תחת מאי נפקא מינה לומר מה נפק מינהון או מה נפק מביניהון עיי׳ כמה פעמי׳ ירו׳ כלאי׳ פ״א דכ״ז. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח. ועוד בענין יוצא ידי חובתו ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י: נפיק אנא ידי חובתי ובסוכ׳ בבלי ל״ו רע״ב רק: ונפיק בה עיי׳ פירש״י. ותחת כיוצא בו מורגל בתרג׳ לומר כנפיק ביה או כד נפיק ביה תר״י א׳ לדברי׳ י״ה, ח׳; ותר״י ב׳ לבראשי׳ ב׳, י״ח, כ׳. — ובהפעיל אַפֵּיק (במקרא במלוי הַנְפֵּיק דניאל ה׳, ב׳, ג׳; עזר׳ ה׳, י״ד) שבת מ״א. ואפיקו הבלא . . מפיק הבלא. כתובו׳ ע״ו: ומפיק. ב״מ ע״ד. הוא דמפיק.[2]) חולי׳ מ״ג רע״ב הנך תרתי דאפקת לא (תיפק) [צ״ל תפיק] ושם מ״ב: מפיק בצווי׳ ושם מ״ג רע״א ברכו׳ מ״ד: (איזה פעמים) לאפוקי ועוד עיי״ע (אפק) [צ״ל אַפֵּק] בח״א. ר״ל וש״נ ובתרג׳ אונקל׳ שמות ו׳, י״ג לאפקא ועיי׳ שם י״ג, י״ד; ט״ז, ג׳. ל״ב וזולתו — אבל מצאנו ג״כ לאפוקי בענין נפקא ליה מהאי קרא עיי״ע נפש א׳ בהערה 21] —

נפק (?) בילמדנו בריש ויקח קרח משל לשושבינה של בת מלך שביקש בניפקין אמר אם אינך תובע בניפקין שלי אף אני אומר שלא מצאתי לבתך בתולים. — ואי״ב אות בי״ת שרשית היא פי׳ בניפקין בל״ר תועלת הן בממון הן בכבוד) *[אחי״ה כבר הארכתי בזה בע׳ בנפיקין ח״ב, קכ״ז. — ומכאן ברור שלשון רומי׳ איננה מורגלת בפיו של רבינו וקצת תימה שנעתקה המלה גם ללאי״ט — [beneficio

* נפיקא ? בויק״ר פכ״ו מאנין נפיקא כה״ג במ״כ ופי׳ בגדי בזיון מע׳ נפק ב׳ ובנו״ג פניקא וצ״ל פנניקא עיי״ע בנפיקין וע׳ חפש א׳ ופנן ב׳. ובעמת״ל לה׳ לעווי ח״ג 425 טעה במח״כ בזה ובציון מפסיק׳ רבתי ספכ״ג כנפיק בתרייתא כי בנו״ג כפניק וזה ט״ס תחת כפסיקא עיי״ע פסק.

* נַפְקוּתָא (כמו נִפְקְתָא (עזר׳ ו׳, ד׳, ח׳) בל״ם נפקתא בל״ע ܢܦܩܬܐ פי׳ הוצאה (מפעל נְפַק) (Ausgaben ב״מ ק״ה. ותוספ׳ שם פי״א בנפקות ידי (ידיי׳) נדרי׳ ז׳. והדין לנפקותא והרבה בהעתקה פרסי׳ לריב״י טאווס עיי׳ לבראשי׳ ט״ו, ב׳; מ״א, מ׳; מ״ה, י״א׳ נ׳.

נֶפֶר (שם מקום) בפ״ק ביומ׳ ללשכת פרהדרין (יומ׳ י׳.) כלנה (בראשי׳ י׳, י׳) זו ניפר. *[אחי״ה וכ״ה בכ״י ש״ס ב׳ ובכ״י א״פ נפר ובפי׳ ר׳ אליקים ניפריצ״א ובכ״י מ׳ נפגר וכבר הוכיח קאססעל[3]) כי נפר הוא Nefer במחוז Sophene בארמיניא ונקרא ג״כ בל׳ ארמיניא Nephergerd והיא Martyropolis של יונים Maiferketh, של סורים Mefarekin של ערביים ותכונתה היתה על נהר Nymphäus (עיי׳ מקומו׳ שהביא החי׳ הנ״ל) וא״כ נפגר וגי׳ ניפריצא זכרון שם עיר הנ״ל בל׳ ארמיניא ובל״ס הוא ועוד תיתכן גי׳ הדפוסים ביומ׳ נופר נ׳נפי כי עיר הנ״ל היתה על נהר נימפי ודרש היטב ג״כ כלנה מל׳ כלה כי זה ענין נימפי. נינפי עיי״ע. ועוד ראיתי להעיר כי מה שדרש בויק״ר פ״ה עברו כלנה וראו (עמוס ו׳, ב׳) זו קטיספון ובילק׳ עמוס ר׳ תקמ״ה קטספון אולי שבוש הוא תחת Sophene אשר במחוזו היתה (נופר) ניפר] —

נפר (נִיפְרָא אולי הוא ἀναφορεύς נושא (Träger בפ״ק בע״ז בגמ׳ ויום גנוסיא (י״א.) ניפרא נקיט נורא קמי אפיפיורא אפיפיורא קמי דוכסא פי׳ שלטונים זה על זה. *[אחי״ה עיי״ע אפיפיורא (ח״א, רכ״ז.) ושם פי׳ ועוד י״ל שהוא מלה הרשומ׳ היוני׳ פי׳ נושא והוא נקיט נורא והראיה גי׳ ילק׳ דפוס סאלוניקי (בר״ס ע״ז י״ד) אנפירא ועוד שם הגי׳ תחת פיפיורא: אפיפיורא ותהיה לפי זה ἐπίφορος נושא כלי der Hinterher-nachtragende וא״כ הם שלטונים זה על זה] —

---

[1]) בנו״ג די נפקתא. [2]) ומזה אצל המדקדקים כינוי ה״א מפיק להרגיש הה״א במבטא. [3]) ע״מ ערש וגרובער ע׳ Juden צד 183.

נפרזא (תואר לצבוע Hyäne) עיי"ע נברא. *[אחי"ה ר"ב הלך לשיטתו שגרס גם בע' נברזא: נברא וצ"ל עיי"ע נברזא ושם ובע' אפא פירשתיו על בוריו עם שנויי נוסחאות]

נֶפֶשׁ (כל"ס נְפֵשׁ, נַפְשָׁא כל"ע نفس פי' כח החיוני das animalische Leben והושאל לאיש או אשה Person ונרדף לשם רוח ונשמה Odem, Seele ולכחותיה Wille, Gemüth, Wunsch ולעצם הדבר עיי' בסוף הע') בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכו' מ"ד:) כל הקרוב[1]) לנפש משיב את הנפש פי' חתיכות של בשר הקרובה לבית השחיטה ששם מחית הנפש אם יאכלנה החולה מחזקתו וכאילו משיבה לו נפשו והוא עונקא[2]) שמברכין עליו על השחיטה לפיכ' נקרא בי ברוך. בביצ' בר"ג דפ' יו"ט (ט"ז.) ובר"ג דפ' בשלשה פרקים (תעני' כ"ז:): שבת[3]) וינפש (שמות ל"א, י"ז) כיון ששבת וי אבדה נפש פי' „נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם בערב שבת שנא' (שמות שם) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי[4]) כלומ' כל מה שנברא בעוה"ז להתענג בהן[5]) נשמתן ביום השביעי נבראו ומתגדלת ומתרווחת[6]) בשבת וכיון ששבת וי[7]) אבדה נפש כלומ' נתמעטה הנשמה"[8]). במגילת איכה ותזנח משלום נפשי: אכל מכל תבשיל חד פס[9]) א"ל לא כן אמרת[10]) אכלית ופסקית א"ל ומה שמה נפשא[11]) דהיא נופשת[12]). בב"ר פי"ד ויפח באפיו: ה' שמות נקראו לה נפש נשמה חיה רוח יחידה[13]) נפש זה הדם שנא' (דברי' י"ב, כ"ג) כי הדם הוא הנפש. רוח שהיא עולה ויורדת שנא' (קהלת ג', כ"א) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה [וגו'][14]), נשמה זו האופה[15]) דברייתא אומרין[16]) האופייתא טבא[17]), חיה שכל האיברים מתים והיא חיה בגוף, יחידה שכל האיברין שנים שנים בגוף והיא יחידה. בפ' הזהב (ב"מ נ"ב. במשנ') ונותנה למעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה. גמר' (שם נ"ב:) האי מאן דמוקים[18]) אזוזי מיקרי נפש רעה פי' שמדקדק בכספים ואינו רוצה בכפיפין[19]). בפ' בן סורר ומורה (סנהד' ע"ג.) אלו שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להורגו וכו' פי' מצילין הנרדף מיד הרודף בנפשו של רודף שהורגין אותו[20]). בר"ג דפ' כה"ג ונזיר (נזי' מ"ט רע"ב) נפשות לאתויי[21]) רביעית דם שיצא משני מתים שמטמאה באוהל שנא' (ויק' כ"א, י"א) ועל כל נפשות מת לא יבא. בפ' בן סורר בגמ' הבא במחתרת (סנה' ע"ב:) יצא ראשו אין נוגעין בו מפני שאין דוחין נפש מפני נפש — נפש מאזנים תלויה באויר ג' טפחים בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט.) פי' נפש „היינו הלשון שבתוך הצבת כמו הנפש בתוך הגוף[22]) ואותו הצבת שאוחזין בו צריך להיות ארוך ג' טפחים והיינו תלוייה באויר[23]) שבאותו הצבת תלויין המאזנים וצריך להגביה כפות המאזנים ששוקלין בהן מן הארץ שלשה טפחים שלא יבעט הכף שבה המשקל לארץ בכח

---

[1]) כ"ה בכ"י ש"ס ובב"נ ובנו"ג קרוב. [2]) עיי"ע ענק. [3]) כ"ה בדפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע לי'. [4]) שתי תיבות לי' בדפ"ע ואי' לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובפי' ר"ח ונחוצין הן אודות הדרשה ובט"ס נתקצר ע"י וגו'. [5]) בפי' ר"ח מהן. [6]) בפי' ר"ח ומתרווחות ומתגדלות. [7]) בנו"ג ווי. [8]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בביצ' (בש"ס ווילנ'). [9]) עיי' פירושו בע' פס ה'. [10]) בכ"י ק"ט אמרית. [11]) בכ"י ה"ב נופשה. [12]) בנו"ג באיכ"ר ובמה קרן לה נפשא דהיא כמה דאיתיהיב לה היא נפישה וגם שם הרבה שינויים וכבר הוכחתי גי' רבינו מערכים שונים שצ"ל כמ"ש בע' בס א' (ח"א, ק"ל) ועיי' ג"כ פי' מ"כ במקומו. [13]) בנו"ג נפש רוח נשמה יחידה חיה וכסדר שלש ראשונות פי' ג"כ רבינו אמור מעתה שכצ"ל בערוך, ובדב"ר ספ"ב הסדר רוח נפש נשמה חיה יחידה. [14]) וקאי גם על סוף הפסוק. [15]) בנו"ג האופיה. [16]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס אומרת. [17]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ובנוסחי' האופיתא ובדפ"ר האוסיתא לפי השקפה י"ל שהוא ל"י οὐσία Wesenheit, Substanz אבל בלי ספק הוא ט"ס כי גם דפ"ר גורס קודם מזה האופה והיא εὐφυΐα ,φυή Naturanlage כמו φύσις והתואר מהראשון εὐφυής von glücklichen Anlagen וזה האופייתא טבא ועוד עיי"ע אפי ח"א, רי"ד ומ"ש. [18]) בכ"י ה"ב מאן דמוקים נפשיה: [19]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ול"ד ודפ"ר ובכ"י ו"ו בכפופין אבל בשדפ"ע ובכ"י ב"ר בט"ס בכפיסין ופי' מעוכים ואינם יפים ולא מכירים בו הטביעה ובע' קה ב' גורס רבינו עפ"י ר"ח האי מאן דקהי אזוזי וכו' מל' קהה הברזל (קהל' י', י') וקצת קשה שמפי' ר"ח שהביא השט"מ מוכח גי' מוקי וז"ל ר"ח ונותנה למ"ש וכו' דכיון שיוצאה ע"י הדחק אעפ"י שהיא כעורה אין חוששין לה שכל מי שעומד בה אינו אלא נפש רעה וכו'. וכגי' הספרי' אי' ג"כ בכ"י ש"ס. ונראה פי' הריטב"א בחי' דדוקא שרוצה לקנות ממנו בגדים או מקח אחר אבל מחליף סלע בסלע אחר ודאי לא מיקרי נפש רעה דלמה מחליף את שלו אם לא יתנו לו סלע יפה וטוב יותר משלו. [20]) עיי' תוספו' ד"ה להצילו שדהו זה הפי'. [21]) בנו"ג לאפוקי אבל כבר פירשו התוספו' שם ד"ה על כל וז"ל: הנך לאפוקי הוי פירושא כמו נפקא ליה מהאי קרא כלומ' שמפסוק זה יוצאה הדרשה שלהם וכו'. והיו יכול להביא ראיה מגי' הערוך שגרס לאתויי ובנזי' ל"ח. אי' בפירוש מנין לרביעית דם וכו'. [22]) לי' בפי' רגמ"ה ורבינו הביאו מדעתו כדי להסביר הענין. [23]) וכ"ה בפי' רגמ"ה בכ"י אשר תחת ידי וממנו נדפס בש"ס ווילנ' ושם בטעות המעתיק והוא תלוי באויר.

ויחזור מהרה למעלה ונראה הכף האחר מכריע ויאמר הרי ככר שקול. וקנה היינו הברזל הארוך שתלויין[1] בו הכפות צריך להיות ארוך י"ב טפחים. (ומתנה) [צ"ל מתנא][2] היינו הרצועות שתלויין בהן הכפות י"ב טפחים. של חנווני של בעל הבית שמוכרין בהן חפצים, טורטני משקלות ששוקלין בהן כסף וזהב"[3] וכגון זה נפש המסכת בהנוגע פכ"א בכלי' (מ"א) ובכל הבגדים פי"א בנגעים (מ"ט)[4] פי' חוטי הערב שהולכי' בתוך המסכת כנפש בתוך הגוף. *[אחי"ה הנחתו הראשונה על הכח החיוני אשר באמצעותו יקויים חיי הגופני ומזה ברכו' מ"ד: עיי' לעיל, וכן שבת קכ"ט. מאי צרכי סעודה . . בשר נפשא חלף נפשא. ב"ב צ' סע"ב וצ"א רע"א דברים שיש בהן חיי נפש, ירו' כתובו' פ"ה ד"ל: דברים שיש בהן קיום נפש, יומ' ע"ד: עינוי שיש בו אבידת נפש (ועיי' ירו' יומי פ"ה דמ"ה.) ספרא פ' אחרי פ"ז עינוי שיהא בבית נפשותיכם ואיזו זו אכילה ושתיה ומזה בית הנפש עיי"ע ח"ב ע"ו. ומ"ש ומזה הענין חלוקת נפש עיי"ע חלק ג' ומ"ש בח"ג, תט"ו — ונאמר עוד מגוף וגויה כל"מ (שמות א', ה') מזה סנהד' ע"ב: ע"ג. הנ"ל ועיי' אהלות פ"ז מ"ו ירוש' שבת פי"ד די"ד סע"ד עיי"ע דח (ח"ג, ל"ג.) ומזה נח נפשיה עיי"ע נח א' וש"נ. ועוד בענין גוף חוזר לעצמו (כל"מ איוב ל"ב, ב') סוט' ט"ז: לא תפיק נפשך לבר מהילכתא. פסחי' ס"ח: אדעתיה דנפשיה. בהנחתו השניה על דבר רוחני זולת הגוף (כל"מ ש"א כ"ה, כ"ט) ב"ר פ"ו הנפש בשעת שהיא יוצאה מהגוף ירוש' יבמו' ר"פ ט"ז דט"ו ע"ג ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: ויק"ר פי"ח נפשא טייסא על גופא עיי"ע טס ב' (ח"ד מ"ט:) וש"נ, שבת קנ"ב. נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה. ונאמ' ג"כ מבעלי חיים שאינם מדברים ספרי האזינו פ' ש"ו כל הבריות שנבראו מן השמים נפשם וגופם מן השמים וכל בריות שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ וכו' ע"ש. בהנחתו השלישית ענין נשימה ושאיפת רוח aufathmen והושאל להנחת הגוף והרוח ruhen ומזה וינפש של מקרא שדרש ווי אבדה נפש (עיי' לעיל פי' רבינו) וכ"ה בל"ס נְפֵאשָׁא ובשהש"ר פ' דודי לי והוה נסב נפש לבתר יומין אתשש וכו' ואתנסב נפש וכו' עיי"ע נסב. והפעל שמ"ר פ"ה ואל יהו נפשין ביום השבת[5] בהנחתו הרביעית על תכונות הנפש ד"מ לרצון תאוה וכדומה (וכל"מ בראשי' כ"ג, ה'; שמות כ"ג, ט') ומזה נפש הרעה (עיי' לעיל) ובירו' ב"ב ספ"א די"ג. מנפש בישא לא בעי מערבא. חולי' ו'. עיי"ע בעל נפש שבועו' ל'. אם נפשך לומר, שם מאי אם נפשך לומר וכי תימא וכו' ספרי מצורע פרש' ג' פרק ו' אם נפשך לומר, ירו' ברכו' רפ"א ד"ב: ירו' הוריו' ספ"א דמ"ו: מה נפשך, ירו' תעני' רפ"ג דס"ו: מכיון שנתנו בי"ד נפשן לעשות וכו' בכל אלה פי' דעת ומחשבה ורצון. ועוד ענין תאוה וכ"ה בל"ע וסורי ומזה באיכ"ר פ' תזנח עיי' לעיל וממנו הפעל לגי' רבינו נופשת פי' מתאוה תאוה. ומזה לפע"ד בורא נפשות רבות ברכו' ל"ז. מ"ד. מ"ה. כלומ' צרכי החיים וכן תרג' ירו' א' לדברי' כ"ד, ו' נפש: צורכי דכהון מתעבד מזון לכל נפשא ובתר"י ב' שם: צורכי נפשא ועיי' תוספו' ברכו' ל"ז. ד"ה בורא. — והקבוץ בענין הוראות הנ"ל שבת קכ"ט. יומ' פ"ג. ספק נפשות, ביצ' כ"ב. סכנת נפשות עיי"ע סכן וש"נ. סנהד' ב'. וש"נ דיני נפשות (עיי"ע דן) בתרג' ירו' א' לדברי' א', י"ח דיני נפשתא. ויק"ר פי"ז עיי"ע בעל רחמים (ח"ב, קמ"ט.) ובענין נפש מאזנים ונפש המסכת עיי' לעיל ובירו' שבת רפי"ג די"ד רע"א אי' נפש מסכת. והם חוטי הערב שילכו בתוך האריגה בין שתי עיי' פי"מ להרמב"ם כלי' פכ"א מ"א] —

נפש (בל"ס נֶפְשָׁא ובל"ע نفس, نفسة רוח, הרוחה Raum, Geräumigkeit ותואר הפעל נָפִישׁ leer) בפ' יש נוחלין בגמ' בנות צלפחד[6] (ב"ב קכ"א רע"א) ובנדרי' בפ' נערה בגמ' ונשאלין נדרים (נדרי' ע"ח סע"א) רב אסי[7] בר נתן קשיא ליה הא

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפ"ע שתולין. [2]) וכ"ה בעי' מתן ד' לפי גי' כ"י ע"ש וכ"ה בש"ס אבל בכ"י ש"ס ובפי' רגמ"ה מיתנא ביו"ד. [3]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה הנ"ל. ובפי' הרשב"ם העיקרי (שנדפס בש"ס ווילנא) והיינו הרשב"ם בדפ' פיזי שהביא בעל ד"ס בב"ב צד קל"ט. מבואר קרוב לפי' רגמ"ה עש"ה רק נפש מפורש שם: הוא הברזל חלול שהלשון חלול זקוף בתוכו ע"כ ובשט"מ הובא פי' (והוא פי' מהר"ם ן' מגאש מבלי שהערה את המקור) וז"ל נפש מאזנים קבה אל מיז"א וצ"ל (כדאי' בחי' מהר"ם) אלמיזא"ן והוא בל"ע قبة الميزان = Wagebalken. [4]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפו"ו ובשדפ"ע לי'. [5]) ומזה פי' ר"ש פרחון בשרש אנח מלת נפש היינו ציון וז"ל ומזה (היינו מן וינפש) קורין לציון או לקבר שיהיה על הדרך נפש . . כלומ' מי שילך בדרכים כשיגיע שם ישב לנוח ולהנפש וי"א וכו'. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר לי' כל הציון. [7]) וכ"ה בנדרי' ובכ"י ש"ס ה' בב"ב מ' ובכ"י איסי ובנו"ג יוסי.

מתניתא אתא לקמיה דרב ששת לנהרדעא נפיש הוה אתי אכתריה למחוזא פירוש[1]) לא מצאו בביתו אלא מצא הבית ריקם ונתנחש לומר לא מצאתיו בבית ואמר מלא יהיה[2]) ביתו הלך למחוזא ומצאו ושאלו הא דתניא. *[אחי"ה בנו"ג ולא אשכחיה והוא כפי' רבינו ולא מצאו בביתו, ופי' נפיש תואר הפעל מן השם נפשא כלומ' מצא ביתו בהרוחה היינו ריקם ועוד ענין נפיש בל"ע מלא הון ועושר וזה מה שנתנחש וכבערוך. ורמ"ל הוסיף לזה הע' דברי ר"ב שהם נפרדים בע' מיוחד עיי"ע ניפש. גי' רבינו לא מצאתי לא בשט"מ ולא בפי' רגמ"ה וכן לי' בכ"י ש"ס ב"ב] —

נֶפֶש (נ"ל מל"ם נַפְשָׁא בקבוץ נפשתא ציון לזכרון על הקבר Grabmal, Monument) בפ' כיצד מעברין (עירו' פ"ה מ"א דנ"ג וכ"ה בתוספתי ספ"י (ז')) גשרין ונפשות. בפ' ב' בשקלי' (מ"ה וכ"ה בתוספ' שקלי' כפ"א) בונין לו נפש על קברו. פי' בנין כעין שבונין על הקבר ובל"מ שמו ציון (מ"ב כ"ג, י"ז; ירמי' ל"א, כ"א; יחזקי ל"ט, ט"ו). ירוש' (שקלי' פ"ב דמ"ז רע"א) תניא רשב"ג אומ' אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן זכרונן. *[אחי"ה וכ"ה בב"ר פפ"ב ושם זכרוניהם. תוספת' אהלו' רפי"ז חזקת נפשות שבארץ ישראל טהורות חוץ מן המצויינות בלבד. והיחיד תוספ' עירו' פ"ו (ה') ועירו' נ"ה: נפש שנפרצה וכו' ופירש"י בנין על הקבר וכן פי' רה"ג באהלו' פ"ז מ"א נפש אטומה פי' בנין שבונין על הקבר ואותו ציון שמו נפש וכו' ע"ש שהביא שקלי' וירו' כבערוך. והרמב"ן בתולד' האדם שער הקבורה צד מ"א: כתב וז"ל מה שאמרו קברות בבנין כלומ' שעושין לו כותלי בנין פעמים שמגביהין את הכותלים מעל הארץ הרבה והוא נפש הקבר האמור בכל מקום וכו' ע"ש ועוד עיי' בתוספ' אהלו' ספ"י היתה בנוייה בכותלה של נפש אם היתה נראית כל שהוא לתוך הנפש הנכנס לתוכה טמא וכו' בנה נפש על גבה וכו'. — ופי' ר"ש פרחון עיי"ע הקודם הערה 5 ובפסיקת' דר"כ ריש ויהי בשלח (דף ע"ט:) וקברוניה (הכלבא) ועבדון ליה נפשא עד כדון מתקריא נפשא דכלבא ובירו' תרומו' פ"ח דמ"ו. לי' זה המום ועיי' במעשיות סי' י"ב במעריך ומ"ש ר"ש באבער בפסיק' שם אות ו' — ושם מקום בירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ב נפשה דפגוטיה פי' ציון של פגוטיה והוא פגיש, פגשה עיי' נייבויער 274 ועוד 173] —

☞ נִיפַש (בל"ם וע' הרשומ' בע' נפש ב' פי' רוח Raum) תרג' ירו' (א') ורוח תשימו (בראשי' ל"ב, י"ז) וניפש תשוון.

* נְפֵיש (או מע' הקודם ענין הרוחה או יותר טוב כמו פוש בל"ע فشا ענין רבוי viel sein, sich vermehren) תרג' פרו (שמות א', ז') נפישו עיי"ע פש ב'. אפעל אַפֵּיש תרג' אונק' לבראשי' י"ז ו'; מ"א, נ"ב אפשני; שם מ"ח ד' ובתר"י א' מפיש לך ובקצת דפוסי' מפישינך; תר"י א' לבמד' י"ט, ו' לְאַפּוֹשֵׁי ביצ' ז'. אפושי טומאה מדרבנן לא מפשינן, סוט' כ"ו. אפושי פסולין, מנחו' כ"ג: אפיש לה תבלין, ב"ב י"ב: בעינא דאפיש אריסי. וממנו התואר ב"ב ע"ג: כמה נפיש וכו'. כתובו' ס"ו: דנפיש (זיונא) [זיינא]. תר"י א' לדברי' כ"ה' ט' רוקא נפישא והקבוץ תרג' שני לאסת' ו' י' נפישין אינון יבמו' ג': הנך נפישין, סוט' מ'. נפישי ליה, שבת ל"ג. עיי"ע קדר א', סנהד' נ"ב. עיי"ע הגן א'.

נפת (מל"מ תואר לצוף דבש Honigseim) בפ' אהרון בסוט' (מ"ח. במשנ') משחרב ביהמ"ק בטל השמיר ונפת צופים. [גמר'] (שם מ"ח:) מאי נפת צופים סלת צפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן. *[אחי"ה זו דעת רב ולוי אמר שתי ככרות הנדבקות בתנור ר' יהושע בן לוי אמ' זה הדבש הבא מן הצופים. ול"מ הוא (תהלי' י"ט, י"א) ובלי צופים (משלי ה', ג'; כ"ד, י"ג; שה"ש ד', י"א) ובב"ר פע"א דרש נפתלי (כמו נפת לי) נופת עצמה לא שלי הוא דברי תורה וכו']

* נְפָתִי, נְפָתַיי, נְפָתָיָיא, נְפָתָיָיה (כמו נְבָטִי Na-batäer) ירו' שבת רפי"ד די"ד סע"ב ועמד נפתי אחד והרגו (את הנחש) ועיי"ע נוות. ביומי' פ"ח דמ"ה: חד נפתיי . . ושם: ההוא נפתייא וירו' שבת ספט"ז דט"ו ע"ד ההוא נפתייה ובירו' נדרי' ספ"ד דל"ח ע"ד אי' חד כותיי וצ"ל נותיי או נפתיי ועיי"ע בני קצרא של ציפורין (ח"ב קכ"ג:) — ועוד עיי"ע הבא.

נפתחאה (שם אומה עיי' בפנים) ערבעה שלמאה[3]) בפ' חזקת הבתים בגמ' דסמוך שנים

---

[1]) בדפו"ו בט"ד מירוש. [2]) כ"ה נכון מאוד בעה"ק שנ"ב ובדפ"ע היה ואין לו שהר. [3]) בדפו"ו בט"ס של מאה.

מעידים (כ"ב ג"ו סע"א). — (א"ב אולי הם נפתוחים (בראשי' י' י"ג) מבני מצרים) *[אחי"ה ול"נ שהוא כמו נפתייה של ע' הקודם והראיה שבירו' מבואר הקדמוני נבטייה ובב"ר נוטייה עיי"ע נְבָט. וכגי' רבינו אי' ג"כ באה"ת ובכ"י פ' נפתוהאה ובנו"ג נפתוחא] —

נֵץ (מפעל עברי נָצַץ ענין זהירה ופריחה בל"ע ناض (schimmern, blühen) בריש ברכו' (ט':) עד הנץ החמה. פי' יציאת חמה כמו (שה"ש ו', י"א; ז', י"ג) הנצו הרימנים. בב"ר פ' כ"ט (כ"ח) אמחה את האדם: מאיכן הקב"ה מנץ [צ"ל מניץ][1] את האדם לעתיד לבוא אמר לו מנץ שדרה[2] שלו. פי' היא חוליה קטנה שבסוף י"ה חוליות שבאדם. בפי כיצד מברכין. בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ו:) ובר"ג דפ' העור והרוטב (חולי' קי"ח:) ובפ' שני בעוקצין (מ"ג) הפטמא של רימון מצטרף והנץ שלו אינו מצטרף פי' נץ הוא פרח שעל הפיטמא של רימון והוא השיער שפי' בע' מסרק. *[אחי"ה וכנ"ה בשביעי' פ"ד מ"י והזיתים משינצו ובפי"מ להרמב"ם ור"ש משיניצו וכ"ה בברכו' ל"ו: ובפסחי' נ"ג. פי' משעה שיראו בהם הנצנים. ב"ב קמ"ז סע"א וקשה (רוח צפונית) לזיתים בשעה שיניצו. קהל"ר פ' וינאץ השקד: מה השקד הזה משעה שיניץ עד שהוא גומר פירותיו וכו'. תוספת' פרה ספי"א (י') שלא הניצו כל עיקר ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: מינץ עיי"ע טינץ ועי' אדר (ח"א ל"ז.) וש"נ יינץ מירו' ר"ה שם וסנהד' י"ח: ועיי"ע לקש. ותרג' יציץ (תהלי' ק"ג, ט"ו; קל"ב, י"ח) יניץ ועיי' תר"י א' בראש' ט', כ' ונרדף עם נצץ (מל"מ) עירו' נ"ד. הללו נוצצים וכו' ועיי' תרג' לתהלי' ע"ב ט"ז; צ"ב, ח'; ליחזק' א', ז'. בפלפל: שהש"ר פ' מי זאת מנצנצת היא ובאה (הגאולה) והושאל לזהירת רוח הקדש ב"ר פפ"ד שהש"ר פ' עד שהמלך ניצנצה בו רוח הקדש ועיי"ע נצנץ — והושאל לבקיעת וזריחת האור ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג משיאור המזרח עד שתנץ החמה וכו' וכ"ה בב"ר פ"ג משהאיר המזרה עד שתנץ החמה ובפסחי' צ"ג: ובירו' יומ' רפ"ג ד"מ: עד הנץ החמה והוא השם המופשט עיי' ריש העדך וע' הֱנֵץ הֱנָצָה (ח"ג, רכ"ו.) — והשם בל"מ נֵץ עוקצין פ"ב מ"א (הובא בברכו' ל"ו:) הַנֵּץ שלו ושם מ"ג עיי' לעיל. שביעי' פ"ז מ"א עיי"ע הבא אח"ז. ירו' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג נץ שהוא עושה רובע זיתים. ובכינויי הגוף תוספת' פרה רפי"ב (י"א) משישיר (איזוב) את ניצו הזה בו עד שלא ישיר את ניצו[3]. שהש"ר פ' התפוח: התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעליו וכו'. ובתרג' ג"כ גֵיצָא תרג' כציץ השדה (תהלי' ק"ג, ט"ו) גֵיצָא דחקלא ואולי כצ"ל בתרג' ישעי' מ' ו' ובנו"ג כמוצא דהקלא עיי"ע מצה וע' מז. ברכו' ל"ו: לניצא דפרחא כ"ה בכ"י ש"ס ובע' פרח ע"ש. ויצץ ציץ (במדבי' י"ז, כ"ג) תר"י ב' ואניץ ניצין ועוד עיי"ע גיצנא] —

נֵץ חלב (מין עשב Wolfsmilch) בפ"ז בשביעית (מ"א) ובפ"ח (מ"ג)[4] פי' פרחים לבנים[5] ויש אומרי' עשב כשחותכו יוצא חלב. *[אחי"ה וז"ל הערוך בע' חלבץ א"ד ביצי נץ החלב והוא פרח לבן ובח"ג. שצ"ד הואלתי לבאר כי כונת רבינו באיכא דאמרי על הירו' פ"ז דשביעית דל"ז סע"ב מהוא חלביצין ביצי נץ חלב וא"כ גם כאן צ"ל במקום פרחים לבנים: פרח לבן ואולי גם במקום פירוש צ"ל בירוש' והוא ירוש' שביעית הנ"ל וא"כ יש אומרים לא באו להוסיף על פי' הראשון כי נץ החלב ופרח לבן הוא הוא עשב כשחותכו יוצא חלב ודע כי בירוש' שביעי' שם אי' הפרח לבן ובתוספת' שביעי' פ"ה בכ"י אירפ' פרח לבין הוא ונ"ל עיקר כי לבין בל"ע لبينة פי' עשב כשחותכו יוצא חלב ובל"ם כל מיני עשבים Wolfsmilch נקראו כן ופרח היינו נץ וא"כ פרח לבין הוא הוא נץ חלב והוא חלבולא בל"א (שטיינשניידער Donnolo סי' מ"ט) והוא מהלב בפי"מ להרמב"ם בשביעי' פ"ח מ"ג[6]) אבל בפי"מ לשביעי' פ"ז מ"א פי' נץ החלב מקדונס ונ"ל להגיה מהודונה בל"ע ופי' ماهودانه eine Art Wolfsmilch עיי' פרייטאג ע' يتوع ובפפלנ"צ ללעף 225 העלה שהוא Petersilie!! וגם בפתרון פרח לבן (לבין) 319 לא מצא ידיו ורגליו ולפי מה שכתבתי הכל מיושב על בריו. ורה"ג בעוקצין פירשו ע"י הרשף בטיית حرشف Artischocke וזה קשה להלמו ונ"ל שכל הפי' שייך לדבור המתחיל עכביות עיי"ע עכביות ומ"ש] —

נֵץ (= נוֹצָה מל"מ עיי' בפנים das kleine Gefieder) בפ' אלו טרפות (חולי' נ"ו:) אם נטלה הנוצה

---

[1]) וכ"ה בקהל"ר פ' גם מגבוה ובב"ר פכ"ח ובויק"ר פי"ח בט"ס מציץ ובילק' קהל' פ' תתקע"ט מכין. [2]) במקומי' הנ"ל מלוז של שדרה עיי"ע לוז. [3]) כה"ג בכ"י אירפורט ובנו"ג נוצו אבל גרדומי ניצית כשרין בכ"י אירפ' שם ט"ס וצ"ל ציצית ועיי"ע גרדם (ח"ב, ש"ס). [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ה"ב ובדפ"ר. [5]) ברע"ב לשביעי' העתיק דברי ערוך בלי זכרון שמו והוסיף עוד מלת כחלב. [6]) ובפי"מ לעוקצין פ"ג מ"ב בט"ס אלה"ב.

פסולה. פי׳ נוצת הכנפים הקטנים שדומין לשער כ ד ת נ י א [1]) (תוספתי חולי׳ פ״ו) אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה ולא בנוצה ולא בכנפי יונה. *[אחי״ה ורש״י פי׳ כנפים היינו נוצה גדולה שעל כל גופו נוצה היא הדקה הסמוכה לבשר ע״ש ובפי׳ רגמ״ה כ״י מצאתי (בקובץ כ״י אנגיילוקא דף שי״ד) וז״ל נוצה הדקה שמגינה עליה מפני הצינה ע״כ ובענין פי׳ בנצתה (ויקר׳ א׳ ט״ז) עיי׳ ספרא ויקר׳ פרק ח׳ פרש׳ ז׳ בע׳ זפק וזבחי׳ ס״ד: ס״ה, בע׳ מראה, ולמה שאמר רבינו לעיל שדומין לשער ראיה משבת כ״ח רע״ב נוצה של עזים — תוספת׳ פרה רפי״ב (י״א) נוצו עיי״ע נץ א׳ — תרג׳ ונצה (איוב ל״ט, י״ג) ונוציציהא ובכ״י (אצל ה׳ לעווי וניצוציהא]. —

נץ (מל״מ וכן בל״ס נֵצָא Habicht, Sperber) באלו טרפות (חולי׳ מ״ב.) דרוסת הנץ בלעז אשטורי. *[אחי״ה והוא בלאי״ט astore וכ״ה בכ״י ריש״י לויק׳ י״א, ט״ז לעז של נץ: אושטור וכן פירש״י בחולי׳ שם דריסת הגס אוסטוייר אבל נץ פי׳ אשפרויר Sperber, esperoier עיי׳ מ״ש התוספו׳ חולי׳ ס״ג. ד״ה נץ ועוד עיי״ע גז א׳ ומ״ש ה׳ לעוויזאהן בזאאלאג׳ צד 164 ובתרג׳ אי׳ ג״כ בר נצא, בר ניצצא עיי״ע ח״ב, קע״ט:] —

נץ (מע׳ הקודם והושאל למלאך בדמות נץ) בס״ג דפ׳ כל הגט (גיטי׳ ל״א:) וכפ׳ לא יחפור בגמ׳ מרחיקין את הנבלה (ב״ב כ״ה.) ואלמלא בן נץ מעמידה מחריב כל העולם שנא׳ (איוב ל״ט, כ״ו) המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן פי׳ שמעמידה לאותו רוח. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה בב״ב הנ״ל, ורמ״ל הרבה לספר בביאור זה הדרוש בלי צורך]

* נצא (מל״מ נָצָה בנפעל והפעיל ענין ריב וכ״ה בל״ס נְצָא streiten, zanken) והרבה בתרג׳ עיי״ע נצה א׳ במתורגמן ובדרז״ל הרבה באתפעל ברכו׳ נ״ו סע״א הוו קמנצו, כתובו׳ ק״ג: בהדי דידי מינצת ובב״מ פ״ה: קא מינצית ושם הוה קא מינציא, קידושי׳ ע״א: ע״ו, כי מינצו, מגיל׳ כ״ד. אתו לאינצויי ובתרג׳ בלי הבלעת הת״ו אתנצי עיי׳ תרג׳ אונק׳ לבראש׳ מ״ה, כ״ד; לויק׳ כ״ד, י׳ וזולתו וכתר״י ב׳ לבראשי׳ ד׳, ח׳ מְנַצִּין והוא פעל ובתר״י א׳ מתנציין, ובהתפעל במד״ר פי״ח מִתְנַצִּין זה עם זה. והתואר (כמו בל״ס) נָצָא שבת נ״ו: נצא בר נצא. ושם מופשט מגיל׳ כ״ד: ניצויי אביו וניצויי רבו — נצא עיי״ע נציא ציון מב״ב נ״ד.

נְצִיב (מל״מ ענין ממונה ופקיד Statthalter והושאל לחדש העבור Schaltmonat) בקשו לקבוע נציב אחד (סנהד׳ י״ד.) כבר פי׳ בע׳ זוג [2]).

נצב (= נְצִיב, נִצְבָא פי׳ מל״מ נצב בהפעיל ובל״ס בפעיל נְצִיב, נְצִיבָא בהוראת השם נטע Setzling, Pflanze) נטע שעשעיו (ישעי׳ ה׳, ז׳) תרג׳ נצבא דהדותיה. נטעי נעמנים (שם י״ז, י׳) תרג׳ נציבא נצבא בחירא. *[אחי״ה וכנ״ה בתרג׳ בראשי׳ כ״א, ל״ג (להעתקת אשל). לישעי׳ ס׳, כ״א; לאיוב י״ד, ח׳. ט׳ ולנקבה ניצבתה (כמו בל״ס נִצְבְתָא) תרג׳ ליחז׳ י״ז, ז׳ י׳; ל״ה, כ״ט. והקבוץ זכור נציבין תרג׳ לתהלי׳ קמ״ה, י״ב כולם ענין נטע ונטיעה העומדת במקום אחד מתרג׳ ויטע ונציב עיי׳ רד״ק ליחזק׳ י״ז, ה׳, ועיי״ע נצב א׳ במתורגמן וכן בדרז״ל הפעל והשם ירו׳ ערל׳ פ״א דס״א. מייתי נטיעות . . ונציב לון בארץ. ויק״ר פכ״ה וקהל״ר פי׳ וסבתי למנצב נציבין. איכ״ר פ׳ רבתי בשעת נצבא ובירו׳ מעש׳ שני פ״ד דנ״ה: בנציא צ״ל בנצבא — ועוד נִצְבְתָא בדניאל ב׳, מ״א פי׳ חוזק המצב]

נְצִיבִין (בל״ס בל״ע نصيبين וכ״ה Νίσιβις בל״י עיר ואם במחוז Migdonia במסופוטמיא צפונית מזרחית [3]) בר״ג אחד דיני ממונות (סנהד׳ ל״ב:) צדק צדק תרדף הלך אחר בי״ד יפה אחר ר׳ יהודה בן בתירה לנציבין. חרן וכ נ ה [4]) ועדן (יחזק׳ כ״ז, כ״ג) תרג׳ חרן ונציבין וחדייב [5]) וכן תר״י (א׳ וב׳) ואכד וכלנה (בראשי׳ י׳, י׳) וכן בב״ר (פל״ז) אכד נ צ י ב י ן. *[אחי״ה כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב כלומ׳ אכד מתורגם ע״י נציבין ובדפ״ע ונציבין אבל כלנה מתורג׳ בתר״י ובב״ר שם ע״י קטיספון. וכ״ה נציבין בפסחי׳ ג׳: יבמו׳ ק״ב. תוספ׳ יבמו׳ פי״ב ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד] —

* נוֹצָה (שם לנוצי העוף Feder) עיי״ע נץ ג׳.

נָצַח (מל״מ ענינו כח והתגברות siegen, besiegen) בר״ג דפ׳ ואלו נאמרין (סוט׳ ל״ג. ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד:) נצחו טליא דאזלו לאגחא [6]) קרבא.

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע כדתנן. [2]) ה״ג רס״ט. [3]) עיי׳ מאנגערט ח״ה ב׳ 216 נייבויער 370. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר ובשדפ״ע במ״ס וכלנה. [5]) בנו״ג הדיב עיי״ע. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ר ואמ׳ אבל בדפו״ו לאגחא ועיי״ע נגח ובירו׳ שם דאגחו.

בפ' הזהב בגמ' כשם שאונאה (ב"מ נ"ט:) נצחוני בני[1]. פי' כגון (תהלי' ק"ו, כ"ג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ (וכו') [וגו'] והוא מלשון (שם ס"ה, א'; ק"מ, א') למנצח מזמור לדוד. *[אחי"ה ועניינו לתקף על כלי השיר וכן מי שתקף במלחמה ועיי' עירו' נ"ג: מימי לא נצחני אדם וכו', פסחי' קי"ט. בו"ד מנצחין אותו ועצב אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח סנהד' צ"א. אם ינצחוני אמרו הדיוט שבנו נצהתם ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה נצחתם ובתרג' לפעמים בקשור קרב, קרבא תרג' לשמות ל"ב, י"ח; לשופטי' ה' ט"ז; לישעי' ט', ב' והושאל לנצחון בהלכה עיי' ב"מ שם. בפַעל תר"י א' לשמות מ', י"א; לבמד' ט"ז, י"ד; אתפעל דניאל ו', ד' מִתְנַצַּח תר"י א' לשמות ל"ב, י"ח. נפעל סנהד' ק"ה. תשובה נִצַּחת, ירו' שבת פ"ב ד"ה: אם לנצוח אם לְהִנָּצֵחַ. ונאמר עוד מענין הוראת نصح aufschiessen, glänzen, überragen תרג' קהל' י"א, ב' אי חרפי נָצְחָן וכו' תרג' שני לאסתר א', ג' נצח ופרח, ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו ע"ג נפק ואנצח קדמיהון. שהש"ר פ' התאנה דרש הנצנים (שה"ש ב', י"ב) הנצוחות[2] נראו בארץ פי' המפורסמות וכל"ס נַצִּיחָא. והתואר במקום השם ויק"ר פ"ל מאן הוא נָצוֹחָא . . אינון נצוחייא ועיי"ע איפרפוס (ח"א, רמ"ב) וע' ביין (שם ח"ב, נ"ז.) תרג' איוב כ"ב, ח' וגבר נצחן. והשם נִצָּחוֹן ובל"ס נִצְחָנָא סוט' פ"ח מ"א הן באין בניצחונו של בו"ד ואתם באתם בניצחונו של מקום וכו' ע"ש ובתרג' שופטי' ז', י"ח ונצחנא, לש"א ט"ו, כ"ט מרי נצחניה דישראל, לתהלי' ל"ה, כ"ג מרי נצחני, ובקבוץ תר"י ב' לבראש' מ"ט, ה'; תר"י א' לשמות י"ד, י"ג, כ"ה. והשם המופשט נצחנותא תר"י א' לשמות י"ד, י"ד; לדברי' ז', י"ט] —

* נִצְחָנָה (שם מקום) קהל"ר פ' כנסתי אייתי פלפלין מן נצחנה.

* נִצּוּי (der Zank) עיי"ע נצא — נציא עיי"ע נצב.

נַצְיָא בנציא (מ"ק י': ב"ב נ"ד.) כבר פי' בע' מל. *[אחי"ה ובע' מל י"א (וש"נ השנויים) פי' מקום נמוך או רפה וצ"ל מל"ע نضى נתכחש ודק. ובפי' ר"ח למ"ק (ש"ס ווילנ') אי' בהיפך נציא קשה ואולי לפי זה מל"ע نصية מעולה ומשובח]

נָצָל (בל"ס נְצָלָא ענין נזילה וכ"ה בל"ע نسيل ואצל רז"ל (Zerfliessendes, Abfallendes תואר לבשר מת שנימוח עיי' בפנים) בפ"ז בנזיר (מ"ב דף מ"ט:) ובפ"ב באהילות (מ"א[3]) על כזית נצל פי' בגמ' (נזי' נ'.) איזהו נצל בשר המת שקרש ומוחל[4]) שהרתיח ומקשינן היכי דמי אינימא דידעינן דמת הוא אע"ג דלא קריש ואי דלא ידיענן כי קריש נמי מאי הוה ומשנינן א"ר ירמיה בסתם דלא ידעינן אי מוחל הוא אי כחו[5]) וניעו קריש ודאי מוחל הוא לא קריש דילמא כחו וניעו[6]) (תוספת[7]) בשר המת שקרש פי' נפל שקרש בשרו ולא נתחזק. בירוש' (נזיר פ"ז, דנ"ו:) איזהו נצל[8]) בשר המת שנָּצַל[9]) והמוחל שקרש). *[אחי"ה בסוף המבוא לח"א צד LXVII העירותי כבר שלי' בכ"י הערוך מן תוספת עד גמירא לכן הבאתי במסגר ולפע"ד נראה ברור שזה הסיום בא מגליון פנימה מהוספת איזה בעל המעתיק ומלת תוספת פי' הוספה שהוסיף הכותב לפרש מלת קרש והוסיף עוד להביא הירוש' ורבינו בעצמו העתיק רק לשון רה"ג לאהלות אליבא הסוגי' בנזיר. ורק זה מצאתי בתוספת' אהלו' פ"ג כחצי זית בשר וכחצי זית נצל מצטרפין זה עם זה ושם פ"ד הובא זה הציון בגי' ניצל וצ"ל נצל כדאי' בנזיר נ'. ושם: יש נצל לבהמה או אין נצל לבהמה וכו' וכ"ה בירו' נצל אבל בשט"מ במקומו ג"כ גי' ניצל ואולי צ"ל נציל כמשקל ל"ע הנ"ל. וז"ל הרמב"ם בפי"מ לנזיר: ונצל היא הליחה הזבה מן המתים כשנתעפש הבשר וזב והתחיל לכלו' ובהלכ' טומאת המת פ"ב הל"א כתבו ז"ל איזה ונצל זה בבשר שנמוח ונעשה ליחה סרוחה וכו' ועיי' במשנה למלך שם — ולפי זה נוכל לקיים גם גי' כ"י ב' בתוספת' תרומו' רפ"י עיי"ע מצולית] —

נצל (= נְצוּלָה I בינוני פעול במקום השם פי' ענין הפרשה מטוב Abgesondertes, Abgeworfenes) בב"ר פ' ס"ח (ס"ז) הלא אצלת לי ברכה (בראשי' כ"ז, ל"ו) מן הנצולות[10]) ובפ' ע"ה (ע"ד) ויצל אלהים את מקנה (שם ל"א, ט') שמציל מן הנצולות[11]) פי' החסוכים. *[אחי"ה בכ"י ק"ט החשוכים פי' ענין חסרון ורקות עיי"ע חסך, ובמ"כ הביא בפ' ע"ד בשם הערוך הגרועות ולקח טוב לבראשי' ל"א, ט' פי' הניצולת כלומ' דבר שהוא

---

[1]) בנו"ג שתי פעמים ובמנוה"מ דפ' קושטנ' פעם אחת. [2]) במשקל לקוחות, מסורות, משוחות. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי. [4]) בנו"ג מוהל וכן העתיק רה"ג באהלות ועיי"ע מחל ומהל. [5]) בנו"ג כיחו. [6]) כ"ה בהעתקת רה"ג לאהלות ובנוסח' קצת בענין אחר ע"ש. [7]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע תוספתא. [8]) כ"ה לנכון בדפ' וויניצי ובדפ"ר ניצול. [9]) בנו"ג בירו' שנתוק. [10]) בנו"ג מן הניצולת. [11]) בנו"ג כזה שהוא מציל מן הנצולת אבל במיוחס לרש"י אי' כגי' הערוך.

נאבד מן העולם ע״כ ול״נ ענין הצלה והפרשה לרעה אבל במקרא כל לשון הצלה לשון הפרשה מן הרעה ומן האויב עיי׳ פירש״י לבראש׳ ל״א, ט״ז — ועיי״ע נְצַל] —

נצל (= נְצוּלָה II פי׳ מה שמופרש מן היבשה והוא כמו מצולה Meerestiefe) בפ״ק בברכו׳ (ט׳:) ובס״ג דפסחי׳ (קי״ט.[1]) בנצולה שאין בה דגים[2] ס״א מצולה[3] כבר פי׳ בע׳ מצל[4].

* נְצַל (מל״מ בהפעיל פיעל ונפעל ענין הפרשה והמלטה retten, schützen) הרבה בש״ס ד״מ פיעל כתובי׳ מ״ה: ב״ק ס״ה: רחמנא ניצלן מהאי דעתא וכו׳ ניצלן מדעתא דידך בשבת פ״ד: יבמו׳ ס״ג. ליצלן. הפעיל ברכו׳ ל״ב. שבת קט״ו. עירובי׳ קי״ח. תעני׳ י״ח: שקלי׳ ה׳: יבמו׳ ס״ג: נדרי׳ כ״ב. גיטי׳ י״ז. סוט׳ י׳: ב״ק ס׳. ב״מ ק״ז: כ״ב י׳. סנהר׳ ע״ג. ק״ד. ק״ט: ע״ז י״ח. חולי׳ נ״ה: אהלו׳ פ״ה מ״ג והלאה, ספרי חקת פ׳ קכ״ו. אפעל שבת קט״ו. אצולי מצלינן, תעני׳ כ״ב. מצילנא לה, חגיג׳ ט״ו: לא מצינן לאצוליה, סנה׳ ע״ב: לא מצי לאצוליה, סוט׳ י״ב: בעו לאצולי למשה. כ״א. מגנא ומצלא. נפעל ברכו׳ י״ג. נ״ג: ס״ב. שבת ל״ב. קי״ח. שם: יומ׳ פ״ו: סוכ׳ י״ח. תעני׳ י״א. נדרי׳ מ׳. גיטי׳ ז׳. סוט׳ י״ב: כ״א. ל״ד: קידו׳ מ׳. ב״ב י׳. קס״ד: סנהד׳ צ״ח: ע״ז י״ז: אתפעל שם י״ח סע״א וְאִיתַּצַּלְתְּ, ברכו׳ נ״ד. ואיתצל, סוט׳ מ״ו: ואיתציל.

* נצמין עיי״ע נצר ג׳.

* נִצָּנָא (כל״מ נִצָּן (מפעל נָצַץ) Blüthe) תרג׳ מ״א ו׳, א׳, ל״ז, ירח זיו נִיצָנַיָּא. והוא כמו ניצא עיי״ע נץ א׳.

☞ נַצְנֵיץ (פלפל מן נָצַץ blühen, schimmern) תרג׳ ונוצצים כעין נחשת (יחזק׳ א׳, ז׳) ומנצנצן כעין נחש. *[אחי״ה ועיי״ע נץ א׳ וש״נ וגי׳ רד״ק והמתורגמן ביחז׳ הנ״ל ומנַצְּצָן, וכן תרג׳ ויציצו (תהלי׳ ע״ב, ט״ז) וינצצון, ושם (צ״ב, ה׳) ונצצין] —

* נְצַע (בהיפך אותיות של נְעַץ hineinstecken) איכ״ר פ׳ בלע: כד את נצעהון וכו׳ ובירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט: את מבצע׳ לה קנייה צ״ל מנצע ובע׳ בצע ב׳ (ח״ב, קנ״ה) פי׳ בע״א ע״ש.

☞ נְצַף (בל״ס קול הכרת העופות pipen, zischen בל״מ צפצף) תרג׳ והמצפצפים והמהגים (ישעי׳ ח׳, י״ט) דמנצפן. *[אחי״ה ועוד עיי׳ תרג׳ שם י״ג כ״ב; כ״ט, ד׳; ל״ד ט״ו; ל״ח, י״ד; לצפניה ב׳, י״ד] —

נִצְפָּה (מל״ס נִצְפָּא בל״ע لصف Kapper, Kapperstrauch) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ נובלות (מ׳:) דתנן ראש דמאי (פ״א מ״א) הקלים שבדמאי וכו׳ הגופנין והנצפה. ובגמ׳ חוץ מן היין (ברכו׳ ל״ו.) על מיני נצפה על העלים ועל התמרות פי׳ קפרא[5] ויאכלו עם החומץ והוא צלף ובל׳ ארמי פרחא. *[אחי״ה וכן מוכח משבת ק״י. (מי[6]) צלפין בחומץ[7] ועיי״ע צלף ב׳ ושם פי׳ צלף יש בו קפריסין ועלין ואביונות וכו׳, וא״כ צלף בשבת היינו קפריסין והוא הוא נצפה שיאכלו עם החומץ ומ״ש שם צלף הוא נצפא והוא פרחא והוא שם האילן וכו׳ קצת צריך תיקון כי פרחא הוא נץ של נצפה (או במשקל סורי נצפא) עיי״ע פרחא א׳ אבל מצינו פרחא ובקבוץ פרחי גם בענין האילן עצמו עיי׳ פסחי׳ קי״א: וחולי׳ נ״ט רע״א ועיי׳ מ״ש בע׳ פרחא א׳ ועוד עיי״ע אביונו׳ וע׳ בטיתא] —

נִצּוֹץ (= נִיצוֹץ מל״מ (ישעי׳ א׳, ל״א) שם תואר לחלקי האש Feuerfunke בל״פ اَتْيَش) בפ׳ כירה (שבת מ״ז:) לקבל ניצוצות[8]. בס״ג דפ׳ אמ׳ להם הממונה (יומ׳ ל״ז:) בשעה שהחמה זורחת[9] ניצוצות יוצאות ממנו[10]. ופועלו לניצוץ (ישעי׳ הנ״ל) כמו גץ[11]. בס״ג דע״ז (ע״ו:) מה בלעו בניצוצות אף פילטו בניצוצות פי׳ היינו רתיחה. שער הניצוץ בפ״ק דמדות (מ״ה). *[אחי״ה ובע׳ בית ניצוץ פי׳ שער הניצוץ ובית הניצוץ (תמיד פ״א מ״א מדו׳ פ״א מ״א והלאה בענין אחר ע״ש) (ה״ב, ע״ו) — וכנ״ה בתוספת׳ שבת רפ״ו (ז׳) נפלו הימנו ניצוצות, תוספ׳ ב״ק ספ״ה יצאו ניצוצות והזיקוהו ובב״ק ל״ב סע״ב (ונתזה) [צ״ל ונתזו][12]

---

1) כ״ה בכ״י ודפ״ר. 2) כ״ה בכ״י ק״ט ה״ב וברפ״ע דגה והנכון כבכ״י ועוד עיי״ע מצולה. 3) וכ״ה לפנינו ובדפ׳ אמ׳ בט״ס מנודה ובדפ׳ באסי׳ מגולה וצ״ל מצולה כגי׳ דפ״ר וויניצ׳. 4) בעי׳ מצולה. 5) בפי״מ להרמב״ם בדמאי אי׳ קפא״ד וצ״ל קפאר והוא ל״ע قبار כמו كبر Kapper. 6) לי׳ בכ״י ש״ס. 7) וראיה אחרת הבאתי בעי׳ בטיתא מירו׳ ע״ש 8) וכ״ה שם מ״ב: מ״ג. ובירו׳ שבת ספ״ג ד״ו ע״ג. 9) כ״ה בכ״י. 10) וכ״ה בתוספי יומ׳ פ״ב ובירו׳ יומ׳ פ״ג דמ״א. היו הניצוצות מנתזין ממנו ובירו׳ סוט׳ פ״ב ד״ח. הניצוצים ועיי׳ בפנים. 11) בכ״י ה״ב גץ אבל עיי״ע גץ. 12) וכ״ה בכ״י ש״ס ושם נצוצות.

ניצוצות. ירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: ניצוצות מנתזין ממנו ובירו' סוט' הנ"ל בל"ז הניצוצים וכן בבמד"ר רפ"ה שני ניצוצין מקדמין לפניהם וכו' וכיון שהיו הניצוצין יוצאין. וכו'. ובהשאילי' בשבת פ"ח: מה הפטיש הזה נחלק לכמה ניצוצות וכו'. — ועוד הושאל לטיפי מים שבת קל"ט: והאיכא ניצוצות וכו', נדה י"ג. נצוצות ניתזין על רגליה. ודע עוד כי בל"ע نَضِيض פי' מעט מים ובשני הציונו' האחרוני' אולי מזו המלה הערבי'] —

נְצָצָא (כמו נֵץ Habicht, Sperber) תרג' ירו' ואת הנץ למינהו (ויק' י"א ט"ז; דברי' י"ד, ט"ו) וית בר נצצא לזניה. *[אחי"ה עיי"ע נץ ד' וע' בר ניצצא] —

* נִיצוֹצְיָא (כמו נוֹצָה Feder, Schwungfeder) עיי' סוף ע' נץ ג'.

* נָצוֹק, נִיצוֹק (מִפְּעַל צוּק = יָצַק בנפעל das Gegossene, Wasserstrahl) מכשירי' פ"ה מ"ט גיטי' ט"ז. נזיר נ': ידים פ"ד מ"ז ע"ז ע"א: ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. נצוק וגם ניצוק ועיי' פירושו בע' צק א'. ומשקל ניצוק כמו נִידּוֹן, נִיזּוֹן תחת נָדוֹן, נָזוֹן.

נֵצֶר (מל"מ תואר לענף Zweig, Spross מל"ע نضر glänzen, grünen) בסוף ביכורים (פ"ג מ"ח) והעניים בסלי נצרים של ערבה. בסוף ע"ז (ע"ה.) ובראש פ' התינוקת (נדה ס"ה.) העקלין של נצרים [1]. בפ' כיצד מעברין (עירו' נ"ח.) של נצרים לסוטה בגמ' לא פחות. בהכרים פ"כ בכלי' (מ"ב) חומר בשירי כלי נצרים מבתחילתן. פי' שוטים כמו (ישעי' י"א, א') נצר משרשיו יפרה בס"ג דפ' א"ר עקיבה (שבת צ':) צורי דקל שתים. *[אחי"ה ועיי"ע צר אחרון ושם פי' רבינו נצרים והוצין ונגרר בזה אחר פי' ר"ח (בש"ס ווילנא) וכן מצאתי בתש' גאונים דפ' בערלין בפי' המלות דף ל"ט: ד"ה העקלין: של נצרים הוצין של דקל ע"כ וכן נזכר בירו' שבת פ"ח ד"י: הוצין אצל כלי נצרים ע"ש. ובירו' מעשרו' פ"ד דנ"א: אפילו נצרה פי' סל עשוי מן נצרים והפכו כלכלה. והקבוץ ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. איתון ניצרין — ועוד מל"ט ענין יונק (עיי' רד"ק שרש נצר) וכן תרג' וצאצאי (איוב ל"א, ח') לבלבי נִצְרַי כגי' המתורגמן ובנו"ג ניציי — ובפעיל נָצִיר תואר לנפל ירו' שביעי' ספ"ד דל"ה סע"ג אפי' נפלים מה טעמא ונצורי ישראל להשיב ונצירי ישראל להשיב (ישעי' מ"ט, ו') לפי כתיב] —

נצר (= נוֹצְרִי בל"ס נָצְרָיָא בל"ע نصران תואר לישו Nazaräer, Nazarenus) בתעניות בר"ג דפ' בשלשה פרקים (כ"ז:) בראשונה אין מתענין מפני הנוצרים [2] „פי' יו"ט שלהם הוא". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'), וכ"ה ברש"י בדפ' הישנים עיי' ד"ס תעני' צד פ"ה, אות ז'. ובמס' סופרי' רפי"ז הל"ה א' מפני הנכרים שלא יאמרו על כי אנו שמחין בראשון הם מתענים בו אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת הנכרים אלא משום דכתיב וינפש וי על נפש ועיי"ע נפש. ונוצרי הוא תואר לישו עיי"ע ישו (ה"ה, קס"ח.) וש"נ. ע"ז ו', ז': יום נוצרי כ"ה בכ"י ובדפ' הראשונים ועיי' פירש"י הובא בד"ס לע"ז צד ח', אות ה' — סנהד' מ"ג. נֵצֶר שם מתלמידי ישו עיי' ד"ס למקומו. — ב"ר פע"ו עיי"ע בן נצר] —

נצר (= נָצוֹרִין אולי מל"מ יָצַר עושה צורה ונרדף עם צוּר ענין לחיצה ודחיקה וכ"ה בל"ע ضبر ומזה ענין כלי נגרים הוא ד"ט Klammern) תרג' ובמחוגה יתארהו (ישעי' מ"ה, י"ג) ובנצורין מאחיד ליה נוסחא אחרינא ובניצמין. *[אחי"ה הועתק מהתורגמן וסיים ולא זה ולא זה הביא הערוך ע"כ ונצמין נגזר מן צמם ע"ש] —

* נְצַר (מל"ס zirpen) ויק"ר ס"פ ל"ג ושהש"ר פ' יונתי נְצַר כצרצרא עיי"ע נבכדנצר. והשם ממנו נצר Grille בקבוץ תוספת' חולין ספ"ג ולא כנצָרין שיש בהם סימנים אלו ובחולי' ס"ה: צרצור עיי"ע.

* נָצַר (מל"מ נרדף עם נָטַר ענין שמירה bewahren, beobachten) ברכו' י"ז. נצור תורתי בלבך, ושם: אלהי נצור לשוני מרע. ב"ב צ"א: דרש היוצרים (דה"י א', ד' כ"ג) אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם. תנחומ' במדב' סי' י"ג יצרנהו (דברי' ל"ב, י') אשרי האזנים ששמעו עד היכן חיבבן עד היכן שמרן עד היכן נצרן.

* נָצְרוֹפֵי, נָצְרְפֵי עיי"ע בי אבידן ובע' בי נצרופי ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח בשבת קט"ז. [3].

---

[1]) ובתוספ' סוף טהרות בטעות העקלין של נוצרין. [2]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובדפ"ר ופיז' מפני הנצרים ובדפ' באסילי' ואמש' חסר וכן לי' בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב נמחק ובדפ' פראג נשמט כל הערך! וגי' מפני הנוצרים אי' ג"כ בכ"י ש"ס וכפי' רגמ"ה ור"ח ובכל הדפ' הישנים ונשמט בדי באסיליא מן הצענזור. [3]) בעי' בי נצרופי בט"ד שבת קל"ד. וצ"ל קט"ז.

נך (עיקר בע׳ יָנַק ושם מקומו פי׳ מציצת החלב מדר והושאל למציצ׳ בכלל saugen) בגמ׳ דפ׳ משילין (ביצ׳ ל״ז:) קא ינקי תחומין מהדדי פי׳ הבהמה איבריה יונקים זה האבר מ ג ב ו ל זה האבר [1]) ואי אפשר שלא נשאר מזה החצי אל זה החצי ומזה אל זה [2]).

* נָקַב (מל״מ = בל״ע ثقب) ענין נקיבת חור בקל בינוני נָקוּב (bohren, durchlöchern כלאי׳ פ״ז מ״ח ירו׳ שבת פ״ז ד״י. עיי״ע עציץ. ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: וירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה. ותהא ארוני נקובה (בב״ר פ״ק נקופה) בארץ עיי״ע ארן (ח״א, רצ״ג:) ובהשאילה נוקב ויורד סנהד׳ צ״ז: עיי׳ פירש״י. ושם צ״ב. ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ד יקוב הדין את ההר. בפיעל חולי׳ מ״ב: במשנ׳ ניקב הלב . . הריאה שניקבה, שם נ״ד. נ״ו: ניקבה הגרגרת שם נ״ו. ניקבו הדקין, שם: ניקב הזפק. בפֻעל תרג׳ איוב מ׳, כ״ד. כ״ו, איתפעיל אִינְקִיב שם מ״ה. מ״ו. שם: בינוני פעיל חולי׳ מ״ח. נָקִיב, בינוני פעול (וגם במקום שם) נְקוּבָה (die Durchlöcherung) חולי׳ מ״ב. נקובת הוושט, שם מ״ג. נקובה ופסוקה וכו׳, פסחי׳ ע״ד. ירו׳ פסחי׳ רפ״ז דל״ד: בית נקובתו. והקבוץ בל״ז חולי׳ מ״ב: נ״ד: נקוּבֵי ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א ע״ג צריך לנקוביו. ושם ע״א ע״ד זכר ונקוביו בראם (ועיי׳ בבבלי ט׳.) והשם נֶקֶב בל״א נִקְבָא, נִיקְבָא, נוּקְבָא עיי׳ חולי׳ מ״ה. נקב אחד ארוך, שבת צ׳. נוקבא עיי״ע אשלג. ויק״ר וחזא נוקבא עיי״ע סנטמא. והקבוץ חולי׳ שם נקבים שיש בהם חסרון וכו׳. ב״ר רפ״א נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו ב״ב ע״ה סע״א בראתי נקבים נקבים באדם. ועיי׳ תרג׳ יחזק׳ כ״ח, י״ג דאתעבד חללין ונקבין דאינון צורכך. ירו׳ נדרי׳ ספ״ז ד״מ ע״ג עיי״ע ערם א׳. ועוד נאמר נקבים מענין נקיות עיי׳ ברכו׳ כ״ג. שבת קנ״ב. פסחי׳ קי״ח. מגיל׳ ט״ו. גיטין ע׳. סנה׳ צ״ג: מכו׳ ט״ז: ועיי׳ בכורו׳ מ״ד:

נְקֵבָה (מל״מ הן באדם הן בבהמה וחיה ,Weib Weibchen מע׳ הקודם) נקייה באה (נדה ל״א:) כבר פי׳ בע׳ זכר. *[אחי״ה עיי״ע זכר (ח״ג, רצ״א:) וש״נ בהשאילה על כל דבר שהוא נקוב ביצ׳ ל״א: נֶקְבוּת שלו עיי׳ פירש״י וכן סוכ׳ י״ב: חצין נקבות וכן מים התחתונים נקראו נקבות עיי׳ ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד: עיי״ע זכר וש״נ פסחי׳ נ״ו. נוקבתא עיי״ע כפר ג׳. ב״ר פל״ג וירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה. עיי״ע דכר ב׳. ואותו מקום נקרא נֶקְבוּת סנהד׳ פ״ב: עיי״ע זכה. ירו׳ יבמו׳ ספ״ח ד״ט ע״ד מקום נקיבות, ושם: צד נקיבותו ובבבלי יבמו׳ פ״ג: נקבות שלו. ובל״א נוּקְבָה ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. לא הוה ילדה נוקבה (ועיי׳ בבלי גיטי׳ נ״ז:), ירו׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ד דכר הוא נוקבא היא, ירו׳ ב״מ פ״ב ד״ח ע״ג ברת נוקבא והקבוץ כתובו׳ נ״ב: ירו׳ יבמו׳ פט״ו די״ד ע״ר בנן נוּקְבָן ובתרג׳ ויק׳ כ״ז, ד׳. ה׳. ו׳. ז׳ אי׳ נוּקְבְתָא [3]) — ושם מקום נוקבתא דעיון ירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג ובתוס׳ שביעי׳ פ״ד נקבתא (בכ״י אירפורט נקפתא) דעיון ובילק׳ סוף עקב ר׳ תתע״ד ניקבת׳ רעיון וצ״ל דעיון עיי׳ נייבויער גיאגראפיא 18] —

נקד (= נוֹקֵד א׳) מל״ע نَقَد מין צאן וממנו ב׳) רועה צאן نَقّاد ומל״מ נוקד (Vieh)-Hirt) בריש פרה (פ״א מ״ג) בן עזאי קורהו נוקד פי׳ הוא פלגס[4]) דכתי׳ (מ״ב ג׳, ד׳) ומישע מלך מואב היה נוקד, וכתיב (עמוס א׳, א׳) דברי עמוס אשר היה בנוקדים ומתרגמינן מרי גיתין, תרג׳ מקניהם (בראש׳ ל״ד, כ״ג) גיתיהון״[5]). בפסיקת׳ דכי תשא (פסיק׳ דר״כ צד י״ב:) ובילמדנו בריש כי תשא (וכ״ה בתנחו׳ סי׳ ה׳) [ומישע] מלך מואב היה נוקד מאי נוקד רועה. *[אחי״ה וכ״ה בפסיקת׳ דר״כ פ׳ את קרבני לחמי (צד ס׳.) ובפסיקת׳ רבתי פי״ז וכן הביאו בעל מ״כ לויק״ר פ״א לפרש על ידו אין גנאי למלך לדבר עם נַקְדוּדוֹ פי׳ בעל מקנה. אבל נוקד בפרה ענינו מל״ע הרשום׳ פי׳ מין צאן מגועל בתאר ועיי׳ ג״כ המשביר ע׳ נקד א׳ שכיון לאמת] —

נְקַד (בל״ס נְקַד ענין טהרות rein sein והתואר נְקִיד, נְקִידָא בל״ס נַקְדָא טהור rein ועיי׳ בפנים מל״פ הרשום׳) שרא [6]) דמזוני נקיד שמיה (פסחי׳ קי״א סע״ב) בע׳ נבל (ד׳) בר״ג דפ׳ המקבל שדה (ב״מ ק״ג רע״ב) בעינא דתינקד ארעאי [7]) בפ׳

1) בפי׳ ר״ח אגב זה האבר. 2) הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנ׳). 3) בקצת דפוסי׳ נקבתא ובכ״י בריטיש מוזיאום נקובתא וכ״ה בחומש עם פי׳ נתינת לגר להגאון ר״נ אדלער. 4) עיי״ע פלגס במו״ע ובע׳ פלג א׳ ושם מפרש היטב כפי דעת ר׳ טרפון וצ״ע מ״ש כאן אליבא דבן עזאי נוקד פי׳ הוא פלגס והלא זה דעת ר״ט ואולי כונתו כמו פלגס או יש למחוק וכן לי׳ בפי׳ רה״ג אשר אחריו נגרר ושם אי׳ פי׳ נוקד הסהכי (?) ואולי צ״ל הם הכי כלומ׳ כמו פלגס שזכר קודם לזה וכנראה הבין כן רבינו וגם נמשך אחריו ביתר פירושו בכאן ובע׳ פלג ובע׳ פרכדיגמא. 5) ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג לפרה. 6) וכ״ה שרא דעניותא בחולי׳ ק״ה: ועיי״ע סר ה׳ ובנו״ג בפסחי׳ איסרא וצ״ל איסדא עיי״ע בח״א, ר״ב. 7) עיי׳ למטה.

אין מעמידין בגמ׳ והחומץ (ע״ז ל׳.) נהי דאגלויא לא קפדי אמנקדותא [1]) קפדי. ובר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ קי״ה:) האי דכנשי נשוורא [2]) משום דמנקדותא [3]) הוא וכו׳. מינוני נקידי (שבת ק״י:) פי׳ בע׳ מינוני [4]). ובר״ג מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט סע״א) חמרא נקידא. — (א״ב בנוסחאו׳ כתוב דתינקר ארעאי וכתוב אמנקרותא קפדי ופירושם ענין נקיות וכן חמרא נקידא צלול ונקי) *[אחי״ה ועיי׳ פירש״י. אבל כבר הוכחתי בע׳ מנקדותא שעיקר כגי׳ רבינו בכ״מ בדלי״ת וכצ״ל בחולי׳ מ״א: (ב׳ פעמים) הרוצה לנקר חצרו וצ״ל לנקד [5]) ופירש״י לנקות וכן פי׳ בסוט׳ י״א: מי שמנקד ומשפר אותן וצ״ל שמנקיד ובשמ״ר פ״א ובילק׳ שמות ר׳ שמ״ד א׳ מנקה וצ״ל מנקד ובלקה טוב שמות א׳, י״ד יותר משובש מניק אותן. וכבר הוכחתי בע׳ איסרא [איסדא] ח״א, מנקדותא כי המלה נקיד נגזרה מל״פ ناهيد = اناهيد על שם אליל העליון הממונה על נקיות ומתנות הנקרא בצענד Anâhita [6]) וגם מלה סורי׳ ממנה הועתקה. וכ״ה בתרג׳ יחזק׳ ט״ז, ד׳ (בדפו״ו) ובמיא לא אשתטיף לאיתנקידה [7]) ומזה גם בגיטי׳ נ״ו. נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו פירש״י זרחה בשבילו ע״כ ורבינו בע׳ כלב א׳ גרס שנקדמה וכ״ה בתעני׳ כ׳. בדפ׳ פיז׳ וויניצ׳ קושט׳ וכמו שהוא בסמוך שלשה נקדמה להם חמה וכו׳ אבל בכ״י ש״ס ובע״י ובאה״ת ובילק׳ (ד״ס תעני׳ צד נ״ה:) אי׳ שנקדה חמה (בכ״מ גם בסמוך) ובנו״ג שנקדרה וצ״ל שנקדה ופי׳ זרחה והראיה כי במקום הגי׳ אלו לא נקדרה החמה (שם) אשר תמורתו אי׳ בכ״י ב׳ ע״י ואה״ת וילק׳ כ״י אלו לא נקדה החמה נמצא בכ״י מ׳ אם לא זרחה חמה הרי ברור כי נקדה כמו זרחה כלומ׳ טהורה וצלולה וכפי׳ רש״י בגיטי׳ שם ובגיטי׳ ס״ט סע״א על חמרא נקידא. ואולי הנקורות בקידוש׳ פ״ב. ובתוספ׳ קידוש׳ פ״ה צ״ל ג״כ הנקודות פי׳ מטהרי ומתקני בגדים אבל רבינו בע׳ סרק ונקר ורש״י פי׳ בע״א מלשון מנקרי ריהים]

נָקַד (מל״ע نقط punktiren, Punkte bekommen והשם ל״מ נֶקֻדָּה (שה״ש א׳, י״א) Punkt ועוד נְקוּדָה, נְקוּדוֹת (diakritische Punkte) בריש מעשרות (פ״א מ״ג) החרובים משינקדו וכל השחורין משינקדו [8]) ירושל׳ (מעשרו׳ פ״א דמ״ח סע״ד) וכל השחורים כגון עינבי [9]) הדם וענבי סנה משינקדו תנא ר׳ חננא [10]) בר פפא משיעשו נקודות נקודות שחורות. פי׳ נקודות בתורה מפורשות באבות דר׳ נתן בפ׳ י׳ נסים נעשו לאבותינו במצרים (פל״ד ועיי׳ מסכ׳ סופרי׳ פ״ו) ובהגדת משלי בפסוק (כ״ו, כ״ד) בשפתיו ינכר שונא [11]) באבות: למה נקוד על לנו ולבנינו (דברי׳ כ״ט, כ״ח) ועל ע׳ שבעד (שם) אלא כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת א ל ו [12]) אומר לו כבר נקדתי עליהם ואם יאמר לי יפה כתבת א ו ת ם [13]) אסלק נקודותיהם מעליהן [14]). ובהגדת משלי: מלמד שאמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע על מה שבגלוי אנו מצווין ולא על מה שבסתר אמר להן הקב״ה אף על שבגלוי אין אתם יכולים לעמוד. ובר״ג דפ׳ נגמר הדין (סנהדר׳ מ״ג סע״ב) למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע׳ שבעד מלמד שלא ענש ה כ ת ו ב עד שעברו את הירדן [15]) דברי ר׳ יהודה א״ל ר׳ נחמיה וכי ענש ה כ ת ו ב [16]) על הנסתרות לעולם והלא כבר נאמר (דברי׳ שם) עד עולם אלא כשם שלא ענש על הנסתרות כך לא ענש על עונשין שבגלוי. בפ׳ מי שהיה טמא (פסחי׳ צ״ג:) למה נקוד על ה׳ שברחוקה (במדי׳ ט׳, י׳ [17]). בר״ג דפ׳ שתי מדות (מנחו׳ פ״ז:) א״ר יוסי למה נקוד על ו׳ שבאמצע עשרון [18]) (במדי׳ כ״ט, ט״ו [19]) של עשרון ראשון [20]) של יו״ט הראשון של חג שלא י מ ו ד [21]) לא בשל שלשה לפר ולא בשל ב׳ לאיל. *[אחי״ה ועיי׳ עוד בענין י׳ נקודות בתורה לפי מקצת הדוגמאות שהביאו ב״מ פ״ז. ב״ר פמ״ח פע״ח במד״ר פ״ג ירו׳ פסחי׳ פ״ט דל״ו ע״ד, ושם בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה

---

1) בע׳ מנקדותא הבאתי השנויים. 2) וכ״ה בפסחי׳ הנ״ל ובחולי׳ אי׳ נשווראה. 3) וכ״ה בכ״י פי׳ רגמ״ה עיי״ע מנקדותא ומ״ש. 4) ע״ש בשינויי נוסחאות. 5) וכצ״ל בר״ן נדרי׳ ל״ת סע״ב במקום: לנקר ביתו. 6) אצל הבבליים anakhitu עיי׳ יוסטי צענדלעקסיק׳ 20 וספרי על המלאכים והשדים צד 43 ופערלעס מיסצעללי׳ ח׳ והלאה שהעיר ראשונה על שווי נקיד עם מלה הנ״ל. 7) ובנו״ג לאיתנקרא וכ״ה במתורגמן נקר ב׳ ופי׳ מענין נקור הבשר. 8) בירו׳ וכ״ה בכ״י ה״ב בכ״מ משינקידו. 9) כ״ה בכ״י ק״ט ובירו׳ ובנו״ג ענבי. 10) כ״ה בכ״י ק״ט ודפ״ר ובנו״ג חיננא ובשדפ״ע חנינא. 11) בהגדת משלי שלפנינו לי׳. 12) בדפ״ר לי׳ ובכ״י ק״ט אותם ובנו״ג כך. 13) לי׳ לפנינו. 14) בנו״ג אעביר הנקודה מעליהן. 15) בכ״י ש״ס פי׳ וקי׳ שלא ענש הקב״ה ובנו״ג שלא ענש על הנסתרות ובילק׳ נצבי׳ שלא נענשו. 16) לי׳ לפנינו. 17) בנו״ג לפיכך נקוד על ה׳. 18) וכ״ה בש״ס. 19) במקרא ועשרון. 20) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ודפ״ר ובש״ס ובשדפ״ע ואי׳ שבאמצע עשרון וכ״ה באבדר״נ הנ״ל וכונתו על וי״ו של עשרון השני וכדאי׳ במס׳ סופרי׳ פ״ו ובמסורה אבל הנכון כגי׳ דפ״ר וכ״י הנ״ל וכגי׳ הש״ס וילק׳ פנחס ר׳ תשפ״ב ויתר המקומו׳ שהביא בעל מנחת שי לבמד׳ הנ״ל. 21) בנו״ג ימדוד.

ומסלק את הכתב ובב"ר שם בכ"מ שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב הנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה ועיי' ג"כ שהש"ר פ' שרוך וילק' וירא ר' פ"ב וילק' וישלח ר' קל"ג — ועוד נְקוּדָה (בל"ע نقطة בל"מ נקדה) ירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד יש שהוא כותב נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק ויש שהוא מוחק נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק וכו', ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ג ופסיקת' רבתי פכ"א מראה להן בנקודה והקבוץ ירו' שבת ספי"ב די"ג ע"ד שלא עירב נקודות ובירו' גיטי' פ"ב דמ"ד ע"ד שלא עירב את הנקודות. ירו' מעשרות עיי' לעיל בריש הע'] [1])

נקד (= נִיקוּדִים כמו נְקֻדִּים או נְקֻדּוֹת של מקרא Brotkrumen, mit Schimmelpunkten versehen) בפ' הלוקח בהמה בגמ' ר"א בן יעקב (בכורו' כ"ב סע"א והלאה) והא תנן בפ' ה' בתרומו' (מ"א) סאה תרומה וכו' עד יאכלו ניקודים או קליות. פי' לחם שיש בו זרעונים שהיה מנהגם לעשות לחם במיני זרעונים וי"א מעופש והיה בו העיפוש כמו ניקודים וי"א יבשה הרבה נגובה בלא שום הכשר ואחי ר' דניאל ז"ל פי' ויאכלו הכהנים חציי ביצה כדי שלא יהא כביצה במקום אחד. *[אחי"ה לפי י"א הראשון שבערוך הוא מל"מ נְקֻדִּים (יהוש' ט', י"ב) וכן נקרא הלחם היבש המעופש לפי שהעפוש בלחם לבן וירוק ושחור נקודים נקודים עיי' רד"ק שרש נקד וכן פירשו המפרשים בתרומו' שם (ובמשנ' ב', וג') וכפירש"י בבכורו' שם וכפי' ן' גנאח בכתאב אלאסול צד 451 ושם הגי' ויאכלו נקודין — ופי' ר' דניאל עולה יפה עם פי' הירו' תרומו' רפ"ה דמ"ג רע"ג והדין ניקודים כהדא חציי ביצים, ופי' שיעשנו ככרות קטנות תהיה כל אחת כחצי ביצה וכפי' הרמב"ם בתרומו' שם, וכן דעת רגמ"ה בבכורות (בקובץ כ"י אנגייליקי דף פ"ז.) וז"ל ואית דאמרין ניקודין פירורין פירורין פחות מכביצה וכו' וקודם לזה פי' וז"ל כלומ' יבשה חרבה נגובה בלא שום הכשר ע"כ וזה כפי' י"א השני שבערוך ושם הגי' הרבה במקום חרבה של רגמ"ה] —

* נָקַד (מל"ע نقد עקיצת נחש או מל"ע نقط stechen beunruhigen, Gewissensscrupel haben) והושאל לפוגת לב ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו: (ב' פעמי') לבי נוקדינו ובירו' יבמו' פ"י די"א. לבי נוקרני וצ"ל נוקדני ופי' כמו לבו נוקפו עיי"ע נקף א'.

* נקדים עיי"ע נקרים.

* נַקְדִּימוֹן (שם פרטי וכן בל"י Νικόδημος) אחד מעשירי ירושלים עיי"ע נקד א' ציון מגיטי' ותעני' ולפי גי' נקדמה לו חמה בעבורו (וכ"ה בע' כלב א' ובפי' ר"ח בתעני' כ'.) דרש שם הפרטי מפעל קדם, ויותר מעולה גי' נקדה כמו שהוכחתי, וכן נזכר בב"ר רפמ"ב ואיכ"ר פ' על אלה.

* נוֹקְדָן, נוֹקְדָנָא, נַקְדָן (תואר למדקדק ביותר עד הנקודות Kleinigkeitskrämer, der es bis auf einen Punkt genau nimmt) דרך ארץ זוט' פ"ו לא יהא אדם לא נוקדן לא עומקן ולא גרגרן ירו' ברכו' פ"ז די"א דע"ג נוקדנא והקבוץ ברכו' נ' רע"א והנקדנין תופסין אותו על כך פירש"י דווקנין, וכ"ה בתוספת' ברכו' פ"ה ובכ"י אירפ' הנוקדנין וכ"ה בירו' ברכות הנ"ל ובגי' מהרש"ס כט"ס הנוקרנין אבל כ"ה ג"כ גי' הערוך עיי"ע נקר. והרבה השתבשו בזו המלה כי בירו' סנהד' פ"י דכ"ה סע"ד א' מפני הנוקרנין בספרי בלק פ' קל"א החקרנים (התיקרנים) בילק' סוף בלק ולחקת סוף ר' תשס"ג הנקרבין ובבמד"ר ספ"כ הנוקרנין ובכולם צ"ל הנוקדנין כדאי' במ"כ בשם ירו' דסנהד' הנ"ל. אבל רבינו גרס בריש עיי"ע נקר ובסמיכות בבלי נדרי' מ"ט רע"ב דמשאיל להון להלין נקדני דהוצל ופי' במיוחס לרש"י דייקנים במאכל ועיי' בר"ן שם.

נָקָה (בל"ע ناقة גמל נקבה weibl. Kameel) בפ' במה בהמה (שבת פ"א מ"ה) נקה [2]) בחטם. בהכדור פכ"ג בכלי' (מ"ב) אבל אכוף [3]) של נקה [4]) טמא. במגילת איכה שרתי במדינות: אית קומנן [5]) חדא נקא [6]) והיא סמיא [7]). ס"א גמלא. פי' לגמל ג' שמות בלי ערבי כשנולד קורין לו אלקעוט [8])

---

[1]) ומזה נקראו בדקדוק התנועות: נקודות Vocalzeichen וניקוד Punktation ובעלי הניקוד: נקדנים Punktatoren.
[2]) וכ"ה במשניו' נאפ' ובירו' ובנו"ג נאקה והוא העיקי' ועוד עיי"ע הטם ח"ב, שע"ג הערה 1 וש"נ. [3]) והוא במשקל ערבי עיי"ע אכף בל"ע אכאף וכ"ה נכון איכוף בספרא מצורע זבים פרשי' ב' פרק ג' ובנו"ג אוכף. [4]) וכ"ה בספרא מצורע שם ובהוספי' כלי' ב"ב פ"ב הנקה ובנו"ג נאקה. [5]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו קימנין. [6]) בנו"ג אנקא עיי"ע בח"א קנ"ה: [7]) בנו"ג עוירא. [8]) ויותר ט:ב אלקעוד = القعود männliches, junges Kameel.

ולכשגדל קורין לזכר בכר[1]) ולנקבה בכרה[2]) כשראוי[3]) למשאוי קורין לזכר גמל[4]) ולנקבה נאקה[5]). ופי' נאקה[6]) חיורתי (שבת נ"א:) גמל חִיורא בחורה.

* נָקַז (פי' מל"ע نقز קפץ והושאל בהפעיל ואפעל להקזת דם (zur Ader lassen והרבה פעמים בצרוף דם: הקיז דם פי' עוקץ בעור כדי לקפץ את דמו לרפואה ורבינו הביאו בע' קז א' ושם אעריך.

נקט (= נְקוּטָאֵי פי' תואר קבוץ כמו לקוּטָאֵי כלומ' מתלקטים ממקומות הרבה -Zusammen (gelaufene בר"ג דפ' השוכר את הפועל (ב"מ פ"ג רע"ב) וליחזי היכי נהיגי .. בנקוטאי ס"א בלקוטאי[7]) פי' אנשים שמתלקטים ובאים ממקומות הרבה ללקוט ולהשכיר את עצמן ועומדין בשער העיר וכל מי שרוצה לשכור פועלין יפנה לשם. פ"א שהיתה עיר חדשה ונתקבצו לה בני אדם שנים מעיר זו ושנים מעיר זו שאין להם מנהג שוה כדכתיב (שופטי' י"א, ג') ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים. *[אחי"ה וכנ"ה בענין לקיחה אחיזה ואסיפה בקל, פיעל פַּעֵל ואפעל: בסנהד' ה'. נקיט רשותא. שביעי' ל"ה סע"ב נקיט חפצא ע"ז ל'. הוה נקיט, ושם בסוף העמוד נקיטה, שבת ק"מ: עיי"ע בזר א'. קידושי' י"ח. נקיט מרגניתא בידיה, ב"מ ק"א: שבועו' מ"א: עיי"ע כבס. שבת קט"ז: נקיט שמא, גיטי' נ"ו סע"א נקוט נפשך, שבת קמ"ז. וש"נ נקוט האי כללא בידך, סוכ' מ"ז. נקוט דר' יוחנן בידך, מ"ק כ"ח. סנה' צ': נקוט מיהא פלגא בידך, ב"ב ק"ז: נקוט מיהת תרי קמאי בידך. חולי' פ"ז. נקוט לי זימנא וכו' ושם נ"ג. נקטינן שבת קנ"א: ערכין י"א רע"ב קידושי' ל"ג. נקיטינן תרג' מחזיק (דה"י ב', ד' ה') נקיט ועוד עיי' תרג' לאיוב ל"ג, כ'; לאסת' ו', א', פיעל שמ"ר פ"א ומנקט להם שני עגולין, בסוט' י"א: ומלקט. פַּעֵל פסחי' ק"י. מנקיט ליה אימיה וכו', יבמו' מ"ב: מנקיט ואזיל הלכתא מיניה, אפעל ב"ק פ"ה: לאנקוטיה, שבועו' ל"ח: לאנקוטי חפצא עיי"ע הסת. תרג' שני לאסת' ד', ט"ז ואנקיטו יתהון וכו' ובהבלעת הנו"ן תר"י לשמות דְּאַקְטֵיה בגנובתי'.

ובענין למַקֵּט ב"מ ס"א: ירו' סנהדר' רפי"א ד"ל. ספרא קדושי' רפ"ב עיי"ע קט א'. ועוד עיי' נקט ג' במו"ע] —

נקט (= נִקִיטָא בל"י νικητής מנצח der Sieger) בב"ר פ' וכל צבאם פרש' י'[8]) ובויק"ר אחרי מות פרש' ויתרון ארץ (פכ"ב) ובמגילת איכה (פתיחתא ד"ה זכור בוראך סי' כ"ג) כיון שהגיע לרומי יצאו לקראתו וקילסו אותו נקיטא ברברון פ' נצחת עם לועז שהוא ברברו[9]). — (א"ב פי' בל"י נצחת) *[אחי"ה ויותר טוב מנצח והוא ממש בל"י νικητής βαρβαρῶν מנצח עם לועז ובנו"ג בויק"ר נקיטא ברברייא וכ"ה בקהל"ר פ' ויתרון וכ"ה במיוחס לרש"י בב"ר פ"י נקיטא ברבריא ופי' מלך שבידו הנצחון בל"י ע"כ ולפנינו לי' (ור"ב לא הרגיש בזה) אבל בלי כל ספק אי' בספרי רבינו. ובאיכ"ר הנ"ל ובילק' יחזק' י' שס"ד בט"ס נקטה וצ"ל נקיטא ועיי"ע ברבר] —

☞ נקט (?) תרג' עד אנה תוגיון נפשי (איוב י"ט, ב') עד אימת תנקטון נפשי.
*[אחי"ה וכ"ה במתורגמן אבל בגי' כ"י תרג' אצל לעווי היותר טוב תקנטון מפעל קנט ענין כעס ובע' קט פי' רבינו ג"כ למקט ב"מ ס"א: (עיי"ע נקט א') להכעיסו ולהקניטו ע"כ וא"כ יש לגזרו מל"מ (איוב י', א') נקטה נפשי ועניננו מאוס ותעוב וממנו בינוני פעיל בפסיקת' דר"כ (צר קי"א.) ונפשו נקיטה עליו וכו' ואין נפשותיכם נקיטה הימנה ובילק' משלי ר' תתקל"ב ובילק' איכ' ר' תתקצ"ה הגי' קניטה] —

נקטמון (כמו אנקטמין ע"ש בח"א, קנ"ה. ומ"ש בפט"ו בכלי' (מ"ו) הבטנון והקטמון פי' הוא אנקטמון שפירשנו בע' א'[10]).

נָקִי (מל"מ תוה"ש או שה"ת מפעל נקה בפיעל ועניננו חף הן במובן טבעי הן במוסרי ,rein bloss, schuldlos sein ועיי' עוד בפנים) בר"ג דפ' כל שעה (פסחי' כ"ב:) יצא פלוני נקי מנכסיו. *[אחי"ה וכ"ה בב"ק מ"א. והובא בע' הנקי (ח"ג, רכ"ו) ושם פי' רבינו בטוב טעם ודעת גם הַנָּקִי בקידושי' ס"ב רע"א עש"ה ומ"ש. וכנ"ה בפסחי' קי"ב רע"ב

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט והוא ל"ע بكر ובדפ"ע בכיר. [2]) بكرة. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע כשראוייה. [4]) جمل עיי"ע גמל. [5]) עיי' בריש הע' ובע' אנקא ועי' חטם. [6]) בנו"ג נאקתא. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ובדפו"ו בט"ס בלקומאי וצ"ל בלקוטאי. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ב"ר. [9]) לאי"ט barbaro ועיי' בפנים. [10]) ושם ג"כ מבואר אנקטמין בשבת פ"ו מ"ה וכגי' ס"א דאי' שם מצאתי עתה בפי' ר"ח לשבת (בש"ס ווילנ').

עיי"ע גף ד' יבמו' מ"ט: וש"נ קב ונקי עיי"ע קב א', ירו' מגילי' פ"א דע"א ע"ג טהור ונקי, ירו' חלה רפ"ד דנ"ט. ע"ד נקי וקיבר ועיי"ע קבר ה'. — ובענין צמר נקי עיי"ע הבא אח"ז — לנקבה ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד פת נְקִיָה, תר"י א' לבראש' מ' ט"ז ובירו' שביעי' רפ"ו דל"ו: פיתא נקייא (כל"א), ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג פסחי' ג' עיי"ע לשון. ירו' מעש' פ"ב דמ"ט ע"ד דעתו נקייה, ירו' הגיג' פ"ב דע"ז: אין דעתן נקייה. והקבוץ זכר ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ד נְקִיֵי הדעת. ב"ר פצ"ח נקיין כחלב ובל"א ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג מאנין נְקִיָין. ויק"ר פכ"ג כד אינון נקיין מן ענגין. והפעל הגיג' ט"ו סע"ב דהוי נקי אגב אמו. בפיעל יומ' פ"ו. שבועו' ל"ט. מנקה הוא לשבין ואינו מנקה לשאינן שבין. תמור' ג' סע"א ורע"ב בי"ד של מעלה אין מנקין אותו וכו'. בינוני פעול יבמו' ק"א. כשם שבי"ד מנוקים בצדק כך בי"ד מנוקים מכל מום, סנהד' מ"ט סע"א מנוקה מגזל ועריות. והשם המופשט תמור' ג' רע"ב לא תהוי ליה נקיות כלל וכו', ספרא מצורע פרש' ט' פרק ו' מה רחיצתו בנקיות אף רחיצתה בנקיות. יבמות מ"ו: נקיות בעלמא ירו' פסחי' פ"ז דל"ה: אינו אלא משום נקיות. ובמובן מוסרי ירו' שקלי' ספ"ג דמ"ז ע"ג זריזות מביאה לידי נקיות ועיי"ע זהר ג' גי' רבינו וש"נ ועיי"ע זרז: ב"ר פצ"ט האכילו פרנסתו בנקיות. ספרא קדושי' פרש' ב' פרק ד' נמצא מתפרנס בנקיות. במד"ר פ"ט כל מעשיהם (של לוים) בנקיות. ועוד בל"מ נִקָיוֹן ריש רות רבה]

* נַקְיָא (בל"ס פי' כבש Schaf) בהל' גדולות סוף בכורות צד קל"ט סע"ד ולא שנא דפריק ליה באימרא או בעיזא או בנקיא וכו' אבל בנקיא וברחא ובעיזא שפיר דמי. פי' בל"ס כשב זכר או נקבה ואולי מזה ג"כ כעמר נקא (דניאל ז', ט') פי' צמר כשב וקרוב הדבר כי צמר נקי (שבת נ"ד. שבועי' ו':) פי' ג"כ צמר רחלים עיי' על כל זה מ"ש רשד"ל בסוף ח"ב בהפשב"ע.

* נוֹקֵל (כמו בל"מ נְקַלָּה נפעל מן קָלַל ein Leichtes, Erleichterung) ירו' יבמו' פ"י די"א. ההן נוקל אינו אלא חומר.

נקלוגום (ניקלוגום כמו דיקלוגום Anwalt, Sachwalter) בפסיקת' דר"ה. (פסיקתי דר"כ צד קנ"ג:) אם אתה מבקש לזכות בדין מנה לך ניקלוגום פלן פי' אבוקט"ו. — (א"ב וכן בל"י הוא סניגור הוא פרקליט הוא פטרון הוא דקלוגום עיי"ע דיקליקוס) [1].

נִקְלְוָוס (על שם Nicolaus נקראו מין תמרים חשובים עיי' במו"ע eine Art Datteln) בפ"ק בע"ז (י"ג:) ר"מ אמר אף דקל טב חצב ונקלווס [2] פירשנו בע' קורייטי [3]. ירושלמי בפ' כיצד מברכין בגמ' בירך על היין (ירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ג) רבי חנינה בר סוסיי [4] הוון אילין דנשייה [5] משלחין ליה נקלווסין והוה שביק לון בתר מזוניה ובריך עליהון תחילה וסוף. — (א"ב פי' בל"ר מין תמרים חשובים ונקראו על שם איש חכם שהיה בימי הורודוס שמו נקלווס מדמשק אשר הוא היה שולה מסוריא לרומי התמרים האלו לאבגוסטוס קיסר) *[אחי"ה וכן העריך הח' בוקסטארף ע' נקלב והביא Athenëus ספר י"ד ע"ש [6]) וגם פליניאוס י"ג, ט' הזכיר שם תמרים אלה בזה"ל Sicciores in hoc genere Nicolai, sed amplitudinis praecipuae, quaterni cubitorum longitudinem efficiunt וכנ"ה בע"ז י"ד: עיי"ע חצב הנ"ל בהערה. ושם הובא הירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד ניקלבס וכ"ה בירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד והקבוץ ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד נקלביסין והכי"ת במקום ו"ו ולנכון בירו' מעש' שני רפ"ד דנ"ד רע"ד אילין נִיקְלְוָסַיָא דהכא וירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ג אילין ניקלווסין דהכא, במ"ר רפ"ג תמרים רוטבי' ניקלווסין נובלות וכו' ובמד' שו"ט מזמור צ"ב ד"ה צדיק כתמר אי' בטעות תמרים רטובים מקולסין ובתנחומ' במדב' רסי' ט"ו נשמט כולו ואי' עושה תמרים ועושה נובלות וכ"ה בילק' במדב' ריש ר' תר"ץ בשם התנחומ']

נקלט (= נַקְלִיטִין מל"י τὰ ἀνάκλιτα Lehnstuhl והושאל לעמודים שהמטה נסמכה עליהן) בריש סוכ' (י':) נקליטין שנים קינופות ארבעה פי' עמוד בראש המטה ואחד בסוף המטה ומשימין יתר ארוך מזה לזה ומשליכין סדין עליו ונעשה אהל בלא גג. פי' קינופות ד' עמודים בדי קצות

[1]) ח"ג, קכ"ה: ושם הארכתי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר פיזו ואמי ובדפו"ו בטעות ונקבווס אבל לנכון בע' קריוט ועיי"ע חצב (ח"ג, תע"ג הערה 3) בענין השנויים. [3]) כ"ה לנכון בכל כ"י ובדפ"ר וכיוון לע' קריוט ובדפי' פיזו' והלאה בטעות קילוון. [4]) בנו"ג בר סיסיי אבל בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר רבי אנינא (אנאינא) בר סוסיי וזה האמורא היה בדור השני או השלישי עיי"ע במבוא הירו' למהרז"ף צד ס"ד. [5]) בנו"ג דנשייא ובכ"י ק"ט ודפ"ר דנסייא ועיי"ע. [6]) ובטעות הביא ג"כ ויק"ר פ"ל ונקלס שהוא מענין קלוס ושבח ואחריו הלך תועה רמ"ל וסודה חטאתו בע' קלוון אבל גם שם טעה עיי"ע.

המטה ועליהן מלמעלה ד' עמודים ברוחב ופורשין עליהן סדינים [1]). בטבעת בפי' י"ב בכליי (מ"ב) ושל נקליטין טהורה. ובפי"ח (מ"ג) נקליטי המטה וחמור וחיפוי טהורים ויש עוד מהן בע' (גד) [וצ"ל חף] [2]). — (א"ב תרג' בפסוק חור כרפס (אסתר א', ו') על דרגשין דנקליטהון דדהבא) *[אחי"ה וכנ"ה בירו' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג מטה שנקליטיה עולין ויורדין בה וכ"ה בירו' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"א ושם: עמה וצ"ל בה וכדאי' בירו' ברכו' רפ"ג ד"ה סע"ד ושם לנכון בגי' מהרש"ם שנקליטיה ובשד"פ אי' שניקליטיה וכ"ה בירו' סוכ' פ"א דנ"ב סע"ב פורש הוא על ניקליטי המטה וצ"ל נקליטי המטה וכדאי' בתוספת' שבת פי"ג (י"ד) ותוספת' כליי ב"מ פ"ח וע' זקנים העתיקו רפידה (שה"ש ג', י') ἀνάκλιτον ואודות שני עמודי המטה הונח לנכון השם בקבוץ ולפע"ד בכוונה השמיטו רז"ל אל"ף בראש המלה כדי להבחינה מל"י האחרת אנקליטין עיי"ע ח"א קנ"ט]

ניקלי (= אונקלי מל"י הרשומ' שם בח"א, קנ"ז (kurzes hemdartiges Kleid ירו' דשבת פ' כל כתבי הקדש (ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד) מקטורן וניקלי ופונדה פי' בתלמוד בבלי (שבת ק"כ.) מקטורן ואונקלי. *[אחי"ה ובע' הנ"ל סימנתי גם ירו' יומ' פ"ו דמ"ג רע"ד ושם הוזכר נקלה אצל אונקלה. ובע' הנ"ל הוכחתי כי גזרת המלה מל"י ἀγκάλη אינה נכונה בכ"ז מחזיק בה גם ה' לעווי] —

נָקַם (מל"מ ענינו שלם גמול לעושי רע והשם נְקָמָה ולפי פי' רז"ל תשלום גמול ע"י חרב (Bestrafung mittelst des Schwertes בפ' ד' מיתות בגמ' מצות נהרגין (סנה' נ"ב:) נקם ינקם (שמות כ"א, כ') נקמה [3]) זו איני יודע מה היא כשהוא אומר (ויק' כ"ו, כ"ה) חרב נוקמת נקם ברית הוי אומר נקמה זו חרב. *[אחי"ה וכ"ה לנכון בכ"י ש"ס ובילק' כ"י משפטי' אצל ד"ם סנהד' צד ע"ז. ובנו"ג סייף. וכגי' רבינו מוכח מירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: הרג . . נאמר כאן נקימה ונאמ' להלן חרב נקמת . . מה נקימה האמור' להלן חרב אף נקימה האמורה כאן חרב. וכן שם נקימה ובספרא קדושי' פרש' ב' פרק ד' עד היכן כחה של נקימה. ובת רג ירוש' א' וב' נִקְמָא, נִקְמְתָא. תר"י א' לדברי' ל"ב, מ"ג נִקְמא דפורענותא ובתר"י ב' שם נקמתא וכ"ה שם בפסוק ל"ה. והפעל ממנו עיי"ע נטר ובאתפעל של פעל לתר"י ב' לשמות כ"א, כ' מִתְנַקְמָא יִתְנַקָם — והתואר בב"ר פצ"ט כשם שהנחש נַקְמָן כך וכו']

נִקְמַז (נפעל מן קָמַז לפי' רבינו כמו קָמַץ zusammenfassen מל"ע قمز ולפע"ד מל"ע قمط ענין איגוד וקשור בחבל mittelst Strick an- zusammenbinden) בסוף עירובי' בגמ' נגר הנגרר (ק"ב.) נקמז מותר נשמט אסור ר' נסים ז"ל פי' נקמז כן כתב אדונינו האי ז"ל מא ינבסט [4]) וינקבץ מתל מא [5]) יתגער [6]) נקמז הוא מתל נקמץ ואצלה [7]) מלשון קמיצה זה פי' גאון והרבה [8]) הוא מצוי אצלינו בנגר שעושין בו חריץ ומכניסין העץ ועושין מסמר בנגר ובעץ וכשנועל מעמיד אותו העץ שבתוך החריץ [9]) שבנגר והוא נסגר וכשפותח מפילו והנגר נופל ופותח הדלת ואלנגארין [צ"ל ואלנגארון] ענדנא יסמוה [צ"ל יסמונה] אלגרה [10]). אמר ר' יוסף מאי תבעי ליה לר' זירא הלא בהדיא קתני בברייתא (תוספתי סוף פ"ח דעירו' ע"ש) נקמז מותר נשמט אסור ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יהודה בנקמז דאלמא אסור הוא וטעמא מאי אביי אמר משום דמחזי כשמעמיד אותו העץ בתוך הנגר כאילו בונה ומשום הכי אסור לנעול בו. *[אחי"ה הפי' הלז הביא בקיצור רב יהונתן לעירובי' וחי' הריטב"א ע"ש והשמיטו תיבות ערביות הנ"ל וכתב לי הבלשן הגדול ידידי ד"ר גאלדציהער

---

[1]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' פי"ח מ"ג בסד"ט 14 ושם קצת בדרך קצרה אבל בארוכה בפי' ר"ת לסוכ' (בש"ס ווילנ') בשם הגאון והיינו רה"ג ושם בענין קינופות פי' בזה"ל עמודין עומדין במטה ועליהן מלמעלה ד' עמודים ברוחב ופורסין עליהן סדינין ונקראין בבבל טראמה (והוא בל"פ ترمة (= أدنم) מצע אשר משימין עליו כר הגמל) נקליטי ב' עמודין עומדין עשויין כפתח העשוי בפאת המטה שהיא מסגרתה מכ' צדדין ע"כ. [2]) היינו חף ב' ויותר טוב להגיה מלבן (בי). [3]) בנו"ג נקימה. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו בדפ"ר פיזי והלאה מאי נכסט והיו"ד מן מאי שייך לתיבה הבאה וכדאי' בדפו"ו מא ינכסט אבל צ"ל ינבסט ובכ"י ק"ט וב"ר מאי נצבט ויותר משובש בכ"י ה"ב מאי צבם. [5]) בכ"י ה"ב מתיל מא בכ"י ק"ט מתלמאוס! בשאר כ"י מתאלמא וצ"ל כבדפי' וויניצי' מתל מא ויותר טוב יהיה מתל מן. [6]) כ"ה בדפ"ר פיזי באסיל ואמש' ובכ"י ה"ב אבל בכ"י ב"ר יתגעד ובכ"י ו"ו א' בי ל"ד ודפי' וויניצי' יתגמר ועיי' למטה. [7]) כ"ה בכ"מ בכ"י ובדפ"ע. [8]) מתיבה זו והלאה שייך הפי' כנראה לר' נסים אבל מפי' ר' יהונתן לעירובי' מוכח כי גם זה מפי' רה"ג הוא. [9]) בדפו"ו החרץ. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע אלגארו.

אחרי שהצעתי לו כל נוסחאות הנ"ל וז"ל לפי דעתי פי' תיבות ראשונות באותיות ערביות: ما ينبسط وينقبض مثل ما (ויותר טוב من) يتجعر . . والنجارون عندنا يسمونه אלגארו וזה האחרון לא איתפריש לי ולפי הענין כלי נגר עכ"ל ובאמת אלגארו אין לו פתרון אם לא נגרוס אלגארור והוא ל"ע الجارور ציר הדלת אבל היותר טוב גי' כ"י ק"ט הנ"ל כי אלגרה הוא الجرة עץ קשור בו חבל ושעור תיבות הנ"ל לפע"ד כך הוא מה שנתפשט ונקבץ דומה לקשירת החבל וחורשי עצים אצלינו קראוהו אלגרה היינו עץ קשור בו חבל ולפי פי' זה נקמז היינו נקמץ ונקבץ ולפע"ד נ"ל יותר להיות מל"ע قمط פי' נקשר בחבל ואולי לזה כיון רה"ג וזה מה שהוסיף לבאר נקמז הוא מתל נקמץ ו א צ ל ה ופי' בל"ע وصلة חיבור וקישור. וגם תיבות יתגעד (כ"י ב"ר) ויתגמר (כ"י אחרי' הנ"ל) יש להן פתרון כי جعد פי' יקובץ ויחובר לאחד וכן ענין جمر וא"כ נקמז פי' קשור הפכו נשמט וא"כ נקמז כלו' קשור מותר לנעול בו נשמט אסור ועיי' הרמב"ם הל' שבת פכ"ו הלכ' י' ומפרשים שם ורי"ף ס"פ י"ז בשבת. והתוספו' שבת קכ"ו: סד"ה וכי אחריש השיגו על פירש"י פירשו נקמז מעין נשמט רק שאין נשמט ממש . . ו ל א נ ו ד ע פ י' נ ק מ ז ה י ט ב ע"כ ועוד עיי' שם הירו' שהביאו נקמז ר' יעקב בר אחא מורה בראשי אצבעותיו ע"כ אבל בנו"ג בירו' שבת ס"פ י"ז דט"ז סע"ב וירו' עירו' ספ"י דכ"ו רע"ג נקמן . . מדדהו (מדדיהו) בראשי אצבעותיו וכן הביא פי' ר"ח (בעירובי' ק"ב.) ע"ש ואם גי' נקמן (בד' זיטאמ' נקמז) עיקר אז הוא ג"כ ל"ע مقمن קשור ומחובר]

נקן (= נִיקוֹן לדעת רבינו כמו קין בל"מ עיי' בפנים ולפע"ד מל"פ نيزه כלי הוצואריש נֵיזֵק בל"ע نيزك רומח Speer, Lanze ור"ב פי' בע"א) כפ' י"א [1]) בכלי' (מ"ח) הכידון והניקון והמגפיים פי' "הוא קינו הפוך כדכתיב (שם כ"א, ט"ז) ומשקל קינו תרגומו שופיניה" [2]). — (א"ב פי' בל"י מין כלי מלחמה מפרק ומפיל החומות וטעם מלה זו מפצח כלומ' שאין דבר עומד נגדו) *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י νικῶν ולפי פי' בן מתתיהו על המלהמות ה', ז', ב' הוא כלי מלחמה אצל היהודים כמו ἑλέπολις אצל רומיים ואלה המה דבריו במקום הנ"ל [3]) ἤδη δέ τῷ Νίκωνι τοῦ τείχους. ἐνδι-δόντος αὐτοὶ γὰρ τοῦτο Ἰουδαῖοι τὴν μεγίστην ἐκάλεσαν Ρωμαίων ἑλέπολιν ἀπὸ τοῦ πάντα νικᾷν וא"כ עדות בן מתתיהו מאמתת פי' ר"ב מכל צד ועבר. ולפע"ד השרש ניק הוא ל"פ הנ"ל והוא רומח גדול ויפה נזכר עם כידון (עיי"ע) שהוא רומח קטן ולפי' הרמב"ם בכלי' שם ג"כ מל"מ הנ"ל והביא עוד ל"ע אלקנ"ה = القناة והוא עץ החנית וכן דעת רד"ק (שרש קון) בשם אביו ע"ש. ור"ש הוא כבערוך ושם ג"כ הגי' ניקון אבל בפי' רה"ג הנקיון ובענין גי' התוספת' כלי' ב"מ רפ"ג עיי"ע כידון הערה 3 ומ"ש]

* נְקָאנִיקָא (בל"ע نقانق כמו لقانق מל"י אמצ' ורו' λουκάνικον Bratwurst) ירו' שקלי' רפ"ז ד"נ ע"ג נקאניקא אשתכח בכנישתא דבולי כה"ג בכ"י ש"ס מינכען רק שם בט"ס בשתי תיבות נקאני קא ובדפוסי' הישני' נקא כי קא וצ"ל נקאניקא בתיבה אחת (ולא כמו שהגיה בעל ד"ס שקלי' צד ל"א:) ובדפ' בבלי יותר משובש נקוניא כי קא ובקרבן העדה פי' נקוניקה מין קנקן ולא היא כי אם מל"ע ויוני' הנ"ל דקים מלאים בשר מתוקן בבשמים נצלה בשפוד ועיי' רמ"ל והוספו' ה' פליישער לעמת"ל ללעווי ח"ג 718.

נִיקַנוֹר (שם שר צבא של אנטיוכוס אפיפנים Nicanor) נעשו ניסים לדלתותיו ומזכירין אותו לשבח בפ"ג ביומי' (ל"ז. במשני'). בראש סוט' (ז'.) בשערי מזרח ובשערי ניקנור. *[אחי"ה ובנו"ג מעלין אותה לשערי המזרח שעל פתח שערי ניקנור ובתוספ' סוט' פ"א לשערי מזרח ולשער ניקנור וביומ' ל"ח רע"א מפורש מה נסים נעשו לדלתותיו של ניקנור ע"ש ושם מוכח כי איש ישראל היה ונס נעשה על ידיו אבל בירו' יומ' פ"ג דמ"א. אי' רק מעשה שהיו באין בספינה וכו' ע"ש ע"ד כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשה ב ה ן נס ועיי' מדות פ"ב מ"ה והנכון כדאי' בירו' שהוא שלטון [4]) של מלכות יון עיי' ירו' תעני' פ"א דס"ו רע"א וירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ג בתלת עשר ביה (היינו באדר עיי' מגלת תעני' פי"ב) יום ניקנור מהו יום ניקנור שלטון [5]) של מלכות יון היה עובר לאלכסנדריאה וכו' ע"ש היטב ובקורות היהודים

---

[1]) וכצ"ל בעי' כדון (ח"ד, ר') תחת י"ג. [2]) הועתק מפי' רה"ג צד 8. [3]) וכבר ר מ ז על זה ר"יד די לארא בעיר דוד. [4]) היינו יותר טוב שר צבא עיי' ספרי מקביים א', ז'. מ"ט; ב' ט"ו, ל"ו. [5]) במגילת תענית: א' מאפרכים של מלכי יונים.

לה' גרעטץ ח"ג מהדורא ב' צד 420 ועוד עיי"ע קרכין, ובתוספת' נזירות פ"ה ותוספת' נגעים ספ"ח בשערי ניקנור ושם שער ניקנור] —

* נְקוֹסָא (שם פרטי) ב"ק פ"א: כפי גי' כ"י ש"ס (ד"ס במקומו) (ר') יהודה בן נקוסא וכ"ה ביומ' י"ח. בב"ק ל"ט רע"ב וחולי' קי"ח סע"ב ב"ק בב"ב ע"א. ובירו' ברכו' ספ"ב ד"ה ע"ד כפי גי' המהרש"ם וכצ"ל בקהל"ר פ' כל הדברים ופ' ומוצא אני ע"ש ובקצת מקומות הנ"ל בשם התואר רבי ובכ"י לרוב בלא רבי וכ"ה רק יהודה בן נקוסא (או נקוסה) בתוספת' ב"ק פ"ד (שתי פעמים) תוספת' אהילות פ"ד לנגעי' פ"ד ותוספת' נדה פ"ו.

נֶקַע (בל"ס נֶקְעָא כמו נקיק בל"מ Erdvertiefung וכן בל"ע نقع, نقيعة חפירה בארץ אשר בה יקוו המים) בפ' האומר לחברו היו שם נקעים י' טפחים (ב"ב פ"ז מ"א ושם בגמ' ק"ב סע"ב). בפ' הישן בגמ' העושה סוכתו בין האילנות (סוכ' כ"ה:) וכן בנקע שהוא עמוק י' טפחים [1] ברפ"ק דמשקין (מ"ק ג'.) ולא ימלא נקעים מים. פי' בקיעות של שדות כעין גומות. *[אחי"ה וכ"ה בל"ע הנ"ל ובל"ס וכן העתיק הפשיט' נקיק (ירמי' טז, ט"ז) נקעא ויפה פירש"י בעירו' ט"ו. וכן בנקע: אחד מנקיקי הסלעים עיי"ע נקיק ובפי"מ להרמב"ם כלאי' פ"ה מ"ד פי' נקע חפירה יתקבצו שם המים ופירשב"ם לב"ב ק"ב: פי' נקעים: בקעים חריצים ונעיצים. וכנ"ה בב"ב ק"ג. נקעים מלאים מים. ירו' שבת פ"ז ד"י. הממלא את הנקעים שתחת הזתים] —

1 נָקַף (מל"מ וכן בל"ע نقف ענין דחיפה-והכאה ושבירה ונרדף עם נגף stechen, verwunden, stossen, schlagen) בפ"ק בברכות וחכמים אומרים עד חצות (ז':) ובפ"ק במגילה בגמ' דסמוך קראו (ו':) מי שלבו נוקפו. ובכריתות בר"ג דפ' המביא אשם (כ"ד.) משום דלא גלי [2] דעתיה דלבו נוקפו. בר"ג [3] דפ"ק דנדה (ג':) ותבדוק ומה בכך אם כן לבו נוקפו ופורש. פי' כיון שרואה הבעל את אשתו בודקת עצמה אומר אילו לא הרגישה בעצמה לא היתה בודקת את עצמה נמצא לבו נוקפו שיש בו הרגשת דם ופורש. — (א"ב פי' נוגפו ומכה אותו) *[אחי"ה ועיי"ע הבא אח"ז ציון מיומ' נ"ג. שאי' בנוסח' בגימל ובערוך בק"ף ולבו נוקפו כמו נוקדו עיי"ע נקד ה' ובלי השאילה אי' נקף במעש' שני פ"ה מט"ו וחולי' ז'; ורבינו הביאם בע' הבא אח"ז. ב"ר פ"ק נקופה ויותר טוב נקובה עיי"ע ארון ומ"ש וע' נקב. תוספת' חולי' פ"ג (ד') ביצים נקופות לקערה — עירו' נ"ג: עיי"ע עלת — וכן תרג' וערפתו (שמות י"ג, י"ג; ל"ד, כ') וערפו (דברי' כ"א, ד') ערופה (שם ו') וגם יערוף (תר"י א' לדברי' ל"ב, ב'). ותרג' לדחוה (תהלי' קי"ח, י"ג) למנקוף ובפיעל סוט'. כ"ב רע"ב פרוש נקפי זה המנקיף את רגליו עיי' רש"י ובירו' ברכו' פ"ט די"ד: וירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג פי' בע"א עיי"ע פרוש. אתפעיל תרג' שני באסת' ד', י"ג אין רגליה . : מתנקפא ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

2 נָקַף (מל"מ ומע' הקודם schlagen, abschlagen והשם ניקוף das Anschlagen, Abschlagen) בפ' במה אשה בגמ' ולא בכוכלת [4] (שבת ס"ב:) נעשה נמקים נמקים . . נעשה נקפים נקפים [5] פי' כעין ניקוף ומתמקמק [6]). בפ' הוציאו לו בגמ' יצא ובא לו (יומ' נ"ג סע"א) הוה אזיל לאחוריה עד דהוה [7]) מינקפין כרעיה. — (א"ב בנו"ג דהוה מינגפן כרעיה [8]) תרג' לדחות פעמי (תהלי' ק"מ, ה') למנקוף אסתוורי [9]). בר"ג דחולי' (ז':) דם ניקוף מרצה כדם עולה. בסוף מעשר שני (פ"ה מט"ו עיי"ע הקודם) ובסוף סוטה (מ"ז.) [10]) אף הוא ביטל את המעוררין ואת הניקפין פי' היו מכין לפר בין קרניו כשבאין לשוחטו כדי שיפול. בסוף פיאה (פ"ח מ"ג) אין נאמנין עליו לומר של זיתי ניקוף הוא פי' הנשאר באילן אחר שנמסקו הזיתים אותם הזיתים נקראין זיתי ניקוף והן של עניים כדכתי' (דברי' כ"ד, כ') כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך. ירוש' (פיאה כ"ח ד"כ ע"ד) מקום שנהגו להיות דורכין [11]) את העוללות יהא העני נאמן לומר יין זה של עוללות הוא ודכוותיה מקום שנהגו להיות מוסקין זיתי ניקוף יהא העני נאמן לומ' שמן זה של זיתי ניקוף הוא. בפ"ג בחלה (מ"ט) זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף ענבי בציר עם ענבי עוללות פי' המסיק המרעיד את האילן כדי שיפלו הזיתים והוא

---

[1]) וכ"ה בתוספ' עירו' רפ"ג (כ') ובפ"ג (כ') ובירו' עירו' פ"א די"ט ע"ג לי' מלת טפחים ובקידושי' ס"א. הקבוץ נקעים עמוקים י' טפחים. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשדפ"ע גס. [3]) נשמע מזה שכן גרס בדף ג': כדאי' בדף י"ב. [4]) בנו"ג בכובלת. [5]) רבינו קיצר בלשון הש"ס והביא בקצת אריכות בע' מק א' ובע' צלצל ג' ע"ש, וע' קף ז'. [6]) ועיי' פירש"י. [7]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס ובכ"י ק"ט ושדפ"ע דהוו. [8]) בנו"ג רק דמנגפן אבל כגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס עיי' ד"ס צד ע"ב: וכגי' רבינו בברכו' ו'. הני כרעי דמנקפן. [9]) עיי"ע הקודם. [10]) וכ"ה ירו' סוט' פ"ט דכ"ד. ועיי"ע קף ז'. [11]) בנו"ג דורסין.

עומד על הארץ והנשאר באילן הן של עני ועולה עליו ולוקטן אחת אחת ונקרא ניקוף. — (א"ב תרג' וערפתו (שמות י"ג, י"ג[1]) ותנקפיה תרג' עורף כלב (ישעי' ס"ו, ג') דנקיף כלבא ובלי פסוק (שם י' ל"ד) ונקף סבכי יער) *[אחי"ה ועוד עיי' מקומות בע' הקודם בהוספותי ויחדתי לו בע' הנ"ל מקום כדי להבחין בין ניקוף ענין הכאה באדם וזולתו ובין ניקוף זית שהוא ל"מ[2]) והשם כנקף זית (ישעי' י"ז, ו') והתרג' נקופא להעתקת דחי (תהלי' נ"ו, י"ד) והשם ניקוף ועוד במשקל נֹקֶף של מקרא בקבוץ שבת ס"ב: נְקָפִים פי' הכאות — ובפיעל גיטי' נ"ט: ירו' גיטי' ספ"ה דמ"ז ע"ג המנקף בראש הזית. תוספת' ב"ק ספי"א מנקפי היגין]

* נָקַף ענין הקף וסבוב מל"מ ועוד ענין הלואה עיי"ע נקף א' וב' וש"נ. וממנו השם נִיקְפִּי, נִקְפִּי (עיי"ע פרוש) פי' הלואה.

* נקיפתא דעיון תוספ' שביעי' רפ"ד עיי"ע נקבה.

☞ נקצא (?) תרג' כצרור אבן במרגמה (משלי כ"ו, ח') היך נקצא דטסא בקילעא בעל הערוך גרס היך ביזקא דכיפא בקילעא ונ"ל גירסתו. *[אחי"ה עיי"ע בזק ח"ב, ל"ד ומ"ש. ובכ"י תרג' אי' היך נסקא דכיפא ומזה היה דן ה' לעווי לפרשו מל"ס נקצא חתיכה אבל ענינו בל"ס חתיכת בשר וגם ראיה מתרג' שמרוני לבראש' כ"ב ג' שתרג' ויבקע: ונסק אינה ראיה שבלי ספק צ"ל ופסק עיי' מ"ע פראנקל ט"ו, 65]

* נָקִיק (מל"מ פי' חריץ הסלע Felsenspalt) בקבוץ פסחי' פ"א: נקיקי הסלעים ועוד עיי"ע נקע.

נָקַר (מל"מ ובל"ס וע' نقر ענין חתירת דבר ממקומו stechen, ausstechen, meisseln, picken; נִיקוּר, נִיקוּרָא das Picken, Benagen ועוד עיי' בפנים) בפ"ח בתרומ' (מ"ו) ניקורי תאנים וענבים וכו' עד כל שיש לו לחה אסור פי' חיישינן שמא ניקרם נחש. בפ' אין מעמידין בגמ' והחומץ (ע"ז ל':) אי אית ביה ניקורין חיישינן פי' כמו תרנגולין שמנקרין דחיישינן שמא הנחשים עשו אלו הניקורין. ובגמ' השיאו (שם ל"ה.) גזירה משום ניקור נחש[3]) שחוששין[4]) לגלוי חלב ושתה בו נחש והקיא בו ארס. בפ' אלו טרפות בגמ' דסמוך סימני בהמה (חולי' נ"ט.) לא חייש אבא[5]) לנקורי פי' לנשיכת נחש[6]). בפ"ג בטהרות (מ"ח) נקרת תרנגולין[7]). בפ"ד (שם מ"ג) היו מנקרין בהן על הארץ. פי' היו הכלב והחולדה מנקרין מן הנבלה ואוכלין ולא זזו ממקומן. בפ"ג שאכלו בגמ' כיצד מזמנין (ברכו' נ' רע"א) והנוקרנין תופשין אותו על כך. פי' המדקדקים שלא בדבר צורך ובל' ערבי קורין אותו אלמנאקר[8]) כגון (פסחי' ח': ע"ז ד'.) תרנגול המנקר באשפה. — (א"ב נקרנין כתוב בנוסח' דידן ופירש"י דווקנין[9]). ירושלמי (ברכו' פ"ז די"א רע"ג) ובאיש לר' זעירא (כגון) [צ"ל בגין] דצווה ר' יעקב ב"ר אחא לר' חייא בר ווה[10]) נוקרא[11]). בריש ילמדנו (בתנחו' לי') שלא ימצאו הנוקרנים ידיהם. ובפסוק[12]) ויקהילו משה ואהרן (במדב' כ', י') ואין דור שאין בו ליצנים והיו הנוקרנים אומרים אין אתם יודעים וכו'[13]). בס"ג דקידושין (פ"ב.) הסרוקין והנקורות והגרדיים פי' בע' סרק[14]). מאי מכבשין מנקר ריחיא (מ"ק י'.) כבר פי' בע' כבש (ו')[15]). באלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולי' נ"ז רע"א) ההוא צנא דנקורי[16]) פי' התוכי רגלים בדקיה בצומת הגידים מקום שהגידים צומתים ומצא הגידים שלמים קיימים ואכשר *[אחי"ה ורגמ"ה בחולי' (קובץ כ"י דף שי"ד) פי' צנא דאינקורי כלומ' סל מלא עופות שנחתכו רגליהם ע"כ וכ"ה ברש"י

---

[1]) וגי' רבינו עיי"ע קפח אי ומ"ש. [2]) ובפפלנ"צ ללעף 136 והלאה לא השגיח בזה להזכירו. [3]) לפנינו לי'. [4]) בכ"י ק"ט וה"ב אין חוששין. [5]) בנו"ג מר. [6]) וכ"ה בפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקי דף שט"ו) פי' שמא נשכו נחש. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ואי"ש ובדפו"ו נקירת וכ"ה לפנינו ובר"ש נקירות. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ר וב"ר והוא ל"ע المناقر המקפיד על לא דבר ובכ"י ה"ב ק"ט ובדפ"ע בטעות אלמנקאר ובכ"י ו"ו אלמאנקר ועיי' פליישער Kleinigkeitskrämer בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"ג 718. [9]) ועיי"ע נוקדן ומ"ש. [10]) בנו"ג בר בבא וצ"ל כגי' מהרש"ם אבא. [11]) בכ"י ק"ט ובדפו"ו ובדפ"ר נקרא ובדפ"א נוקרנא וכ"ה בגי' מהרש"ם ובנו"ג נוקדנא עיי"ע נוקדן. [12]) כ"ה לנכון בכ"י וכיון רבינו על הילמדנו חקת עיי' הערה הבאה, ובדפ"ר בפס' ובשדפ"ע בפסיקי' וט"ס הוא. [13]) וכ"ה בילק' חקת ס"ר תשס"ג בשם הילמדנו רק שם נשתבש והיו הנקרבין אומרים וכו' וצ"ל הנקרנין וכצ"ל ביתר מקומות שהבאתי בסוף ע' נוקדן וכל זה בשטת רבינו אבל אני בעניי הגהתי בכ"מ בדל"ת ע"ש. [14]) סרק בי אשר שם פי' הנקורות שמנקרין בריחים וכו' ושם הביא ג"כ הסדר כמו כאן ע"ש ובנו"ג הסריקים והנקורות והרוכלים והגרדיים ובתוספ' סוף קידושי' יש סדר אחר ע"ש ובכ"י אידפורט נזכרו הנקורות אצל החייטין ובנו"ג הכובסין והנקורות לכן ערבתי לבי להגיה גם כאן הנקורות מענין ע' נקד ב' פי' מנקי ומתקני הבגדים ברחיצה או בתפירה. [15]) ח"ד, קצ"ג: ע"ש. [16]) בנו"ג דאינקורי.

ע"ש ומ"ש בשם תש' הגאוני' [1]) ולפי' זה האחרון עיי' מ"ש בע' אנקורי (ח"א, קנ"ט:) אבל לדעת רבינו הוא הקבוץ מן נִקּוּרָא מענין הנ"ל — וכנ"ה השם בירו' תרומו' פ"ח דמ"ו. דג ניקור אסור. דג ניקור [2]) חי אסור ושם הקבוץ ניקורין. תוספ' תרומ' ספ"ז ניקורי תבשיל. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד ניקורי רטב באביהן וכו' קידוש' פ' רע"ב נקורים נקורים ושם המופשט נֶקֶר עיי' ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג ודמ"ו. מקום הנקר והקבוץ נִקְרַיָּא תר"י א' לבמ' כ"ד כ"א ולנקבה כפי ני' רבינו לעיל נִקְרָה (כל"מ נקרת הצור) טהרו' הנ"ל וכ"ה חולי' פ"ח: נקרת פסולין עיי"ע כחל א'. ובל"א נקרתא בל"ע نقرة פי' מערה עיי' ע"ז י': בפירש"י ד"ה נקרתא. והקבוץ ברכו' נ"ד רע"ב תרג' לאיוב ל', ו'. נְקִירָתָא. ועוד מל"מ בצרוף עין (das Blenden) ויק"ר רפ"כ תנחום' ואתחנן ספי' א' פסיקת' דר"כ צד קס"ח: ניקור (נקור) עינים. והפעל סוט' ט': נקרו . . את עיניו — ובהוראת השם הנ"ל סוט' מ"ו רע"ב לנקור שם אבנים [3]) מ"ק י'. נוקרין רחים במועד עיי' לעיל ומשם לדעת רבינו נקורות (על משקל לקוחות) קידושי' הנ"ל. בינוני פועל ירו' תרומו' רפ"ג דמ"ב. כשראו אותו נוקר ושם פ"ח רמ"ה ע"ג נוקרת בתאנה — ירו' יבמו' פ"י די"א. עיי"ע נקד האחרון ומ"ש. בינוני פעול תוספת' תרומ' פ"ד ונמצא נָקוּר ושם ספ"ז שמא נקורין היה. ובל"א קידוש' פ': עיי' לעייל בערוך. ירו' שבת רפי"ב די"ג ע"ג ההן דנקר כיפין וכו' פסיקת' דר"כ צד צ"ג: חדא תולעתא דעתידא לנקרא אחורי אודני. פיעל נִיקֵּר עיי' לעיל. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ג הוה מנקרא בתאיניא. נפעל תוספת' תרומ' ספ"ז אבטיח שנִיקַּר. ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ה ע"ג תאנים וענבים שניקרו. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד רימון שניקרה בו וכו'] —

נקר (= נִקְרָא נ"ל מל"ע نقر (unnützes Zeug בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח סע"א) ליתי נקרא מקיקילתא [4]). בפ' ר"א אומ' אם לא הביא בגמ' מרחיצין את הקטן (שבת קל"ד סע"ב) ש"מ האי ניקרא מסי [5]) פי' כתיתין והן סמרטוטין. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנא קל"ה סע"א וז"ל ניקרא היא כתיתין והן סמרטוטין יבשים שיש עליהם טינוף צואה ריעי כדגרסינן בע"ז ליתי נקרא מקיקלתא ע"כ וכ"ה בחי' הר"ן בשם עצמו ורש"י בע"ז פי' בע"א ע"ש והוא מע' הקודם. אבל לפע"ד הוא כפי' רבינו עפ"י ר"ח ומל"ע הנ"ל פי' כל דבר שאין לו ערך ודמים ובלתי תועלת]

* נִיקּוּרִים (נ"ל מל"פ نگار (gemaltes Bild מד' שמואל פכ"ב לפירוש תרפים ועיי' הציון בע' בדולקי ושם פי' בע"א. ועוד עיי"ע נקרים.

נִקְרָאִין (נפעל מן קְרָא ודרש נקראים (אסתר ו', א') (sie lasen sich selbst בברייתא דר' אליעזר פרש' נ' בני המן קוראי ספרים של מלך היו לא היו רוצים לקרות זכות מרדכי והיו הכתובים נקראין מאיליהן לפיכך אין כתיב ויהיו קוראים אותם לפני המלך אלא ויהיו נקראים (אסתר שם). *[אחי"ה ועל פיה העתיק תרגום שני לאסתר (לזה הפסוק) וכד חזא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פצימי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגוללו פצימיא מאליהם והוו מתקרין מליא מן גו פצימיא קדם מלכא] —

* נִיקָּרִים (לפע"ד מל"פ نگارش (Gemälde ירו' ברכו' פ"א ד"ג סע"ג וכפיו פרושות השמים (מ"א ח', נ"ד) א"ר אייבו כגון הדין נקרים היה עומד כה"ג לנכון במהרש"ם ובע"י גרס נקרים ובנו"ג נקדים ומ"ש שבל"ע הוא חולי הנקרא פדאגרא טעות הוא ורימ"ז פי' νεωκόρος ואחריו נגררתי בע' אפיפיורא (ח"א רכ"ז) אבל עתה ברור לי כי הוא ל"פ הנ"ל פי' היה עומד בתפלה בלי תנועה כמו הצורה שהיא בלי תנועה והרגשה ופי' בעל אה"צ וה' לעוי קשה להלמו. ומזה גם ניקורים של מעלה. וגם שם צ"ל ניקורים או הוא הקבוץ.

☞ נְקַשׁ (בל"מ וכן בל"ס וע' نقش aneinanderschlagen, klopfen) בדניאל (ה', ו') דא לדא נקשן ורש"י סובר שהוא לשון עברי עיי"ע קש (א') [6]).

---

1) ועיי' ג"כ פירש"י שבת ק"י: ד"ה נקירי ועיי"ע מיגוני. 2) ואצל האחרונים נקרא' כן הסרת הגידין והקנוקנות מבשר כדי להכשירו לאכילה, ומי שעוסק בו נקרא מנקר כלומ' המחטט מל"ע نقر nachgrübeln, nachforschen. 3) ושם השם: ניקור אבנים. 4) וכ"ה בפי' ר"ח בשבת עיי' למטה ובנו"ג בע"ז ניקרא מקילקתא ובכ"י ש"ס מקילקלתא עיי"ע קקל וקקלא. 5) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובחי' הר"ן ובפי' ר"ח ושם מסו ובנו"ג הני כתיתין מסו. 6) ושם אעריך אם חלקי בחיים.

נקש (= נוֹקְשָׁה ג"ל מל"פ וע' نقش bild-liches, imaginäres) חמץ נוקשה (פסחי' מ"ג. מנחו' נ"ד.) עיי"ע קש. *[אחי"ה פי' חמץ שאינו גמור כפי' ר"ח בפסחי' ונ"ל שענינו שאין בו ממש כאלו רק במחשבה ורבינו בע' קש ב' פי' בע"א ע"ש] —

* נקשנון בתנחו' הישן סוף תרומ' צ"ל פקסנון עיי"ע פקסן.

נֵר (מל"מ שם לאור מאיר ולמנורה Licht, Leuchte, Lampe) שאלה[1]) נר של זכוכית מטילין בו מים[2]) ושמן וכיון שכלה שמן בשבת מגיע אש אצל המים ונכבה וששאלת יש בו גרם כיבוי או לא? תשובה: דבר זה היתר גמור הוא שאין גרם כיבוי אלא כמו ששנינו בסוף כירה (שבת מ"ז: (אין)[3]) נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות ולא יתן לתוכו מים וכו' וכי דקתני בכל כתבי הקדש (שם ק"כ.) ר' יוסי אוסר בכלי חרש חדשים וכו' אבל נרות של זכוכית מותר להדליק בהן ופנסין[4]) שמן[5]) ואין לערער בהן ואין לחוש בהן כלום וכך אנו נוהגין להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובבית רבינו[6]) שבבבל ובשתי ישיבות[7]), בפ' י' יוחסין בגמ' ר' אליעזר בן יעקב (קידוש' ע"ח: ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב (ש"א ג', ג') וכי שמואל שוכב בהיכל ה' והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא הכי קאמ' ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו. בפ' אין נערכין[8]) בגמ' דסמוך אין פוחתין מכ"א תקיעות (ערכי' י' רע"א) נר ישראל כך היה[9]). בס"ג דפ' כל קרבנות הצבור (מנחו' פ"ו: ובסיפרא[10]) במקומו (סיפרא אמור פרש' י"ג ס"פ י"ז) מחוץ לפרכת העדות עדות היא לכל באי העולם ששכינה שרויה[11]) בישראל מאי עדותה אמר רבא[12]) זה נר מערבי שנותן בו שמן כמדת חברותיה[13]) וממנו היה מדליק[14]) ובו היה מסיים. ובתמיד פ"ו (מ"א) נכנס ומצא שני נרות המזרחיים דולקין מדשן את המזרחי ומניח המערבי. *[אחי"ה ושם פ"ג מ"ט שתי נרות מזרחיות וט"ס הוא. וכנ"ה בשבת שם נר מערבי, שם כ"ג: הרגיל בנר וכו' כ"ה: הדלקת נר, קי"ט: נר דלוק, ככ"ב. נר לאחד נר למאה. נדרי' מ"א. בחוסר כל בלא נר, סוט' כ"א, תלה הכתוב המצוה בנר וכו' והושאל לכנוי הכבוד והגדולה ברכו' כ"ח: נר ישראל וכ"ה במנחו' וערכי' הנ"ל ופי' רגמ"ה כ"י בערכין (בקובץ כ"י אנגייליקי דף קל"ב.) כלומ' אתה הוא מאיר כנר לישראל שידעת לכוין הדבר ע"כ ועיי' פירש"י שם. ירו' שביעי' ספ"ב דל"ד ע"ד והלא אֲביאל היה שמו אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נרו לרבים נקרא שמו נר. ירו' שבת פ"ב ד"ה: אד"ה נרו של עולם היה וכו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות הנר לאשה, והושאל עוד לנשמה ולדברי תורה שמ"ר פל"ו יהא נרי בידך ונרך בידי ויק"ר פל"א נרך בידי ונרי בידך — ובסוף ע' נר א' יש בכ"י ב"ר הוספה גדולה ממעתיק הכ"י שהדפסתי במבוא לח"א צד LII ע"ש]

נר (נוּרָא בל"מ בל"ס בל"ע نار פי' אש Feuer) בגמ' דקונם יין (נדרי' ס"ב:) עבדא דנורא אנא. פי' באותו מקום שעובדין לאש וכל העובדין אין נותנין מס יכול לומ' אף הוא עבדו של אש אני. זבניה לבי נורא (שם[15]) לאותן כומרין שעובדין לאש. — (א"ב בדניאל (ג' ו'. י"א) אתון נורא יקידתא) *[אחי"ה ובזו השיטה פי' הר"ן ולא כמיוחס לרש"י ועיי' הפלשב"ע שהאריך בזה וכנ"ה בתרג' ויק' י"ט, ט'; ליושע ו', כ"ה, לאיוב י"ה, ו'. ע"ז כ"ח: הרבה פעמי' ע"ש ב"מ פ"ה: עיי"ע בטט א'. ושם: דזיקוקין דנורא ובכ"י ש"ס דאשא, קהל"ר פ' וראיתי את כל: יכיל את לגזור דלא ידלק בר נש נור תלתא יומין וכו' עד ומשה רבינו משעה שגזר עלינו לא תבערו אש וגו' (שמות ל"ה, ג') לא מדליק יהודאי נור בשבתא וכו'. בויק"ר פכ"ז נור וזפת ט"ס עיי"ע מגלב ומרזב ב'] —

---

[1]) וכעין זה בתש' הגאוני' שערי תשוב' סי' רל"ט לרב נטרונאי ז"ל והובא בקיצור מרב ב"י באו"ח סי' רס"ה כמו שהעיר לנכון הרב החי' רש"ב בעל למוד ערוך בשבת פ"ג אות נ'. [2]) כ"ה בדפ"ר ובשד"ע אי' עוד בט"ס יין ועיי' הפשב"ע. [3]) יש למחוק. [4]) עיי"ע פנס. [5]) וכונתו כי נרות של זכוכית פנסין (בל"י φανός) שמן ויותר טוב להגיה: נרות של זכוכית ופנסין שמן מותר להדליק בהן וכו' שוב ראיתי כי כן העיר ג"כ החי' איזלער בט"ר ח"ג 11. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר רבי' ובשדפ"ע רי. [7]) ועיי' הגהמיי"מ להלכו' שבת פ"ה אות נ' ושם בט"ס בע' ט' וצ"ל גר וכמו שהעירותי כבר במבוא לח"א XXX. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ע בערכין. [9]) בנו"ג כן הוא אבל במנחו' פ"ה: אי' כגי' רבינו ובדפ"ר אי' נר ישראל ששכינה שרוייה בישראל ונראה שבא מבסמוך. [10]) בכ"י ה"ב בט"ס בסיפא. [11]) במנחו' שורה וכ"ה בשבת כ"ב: ובסיפרא לי'. [12]) וכ"ה במנחו' ובכ"י ש"ס בשבת ובנו"ג שם: רב. [13]) וכ"ה בשבת הנ"ל וכ"ה בס"א במנחו' ובנו"ג בנג"ד ובספרא לי'. [14]) כ"ה בשבת ובמנחו' אבל בסיפרא ובכ"י ש"ס שבת מתחיל. [15]) רב אשי הוה ליה ההוא אבא זבניה וכו' ועיי"ע בי נורא ומ"ש.

נר (= נִיר מל"מ ענין חרישה ושדה הנחרש מחדש (urbargemachtes Feld, Neubruch בפ' שני' בפיאה (מ"א) הבור והניר והזרע אחד. בפ' אחרון בערכין (פ"ט מ"א דכ"ט:) נירה או חכירה פי' חרשה[1] כמו נירו לכם ניר (ירמי' ד', ג'). בשביעית בפ' בראשונה (פ"ד מ"ג) חוכרין[2] נירין פי' מקבלין[3] שדות חרושות בחכירות. *[אחי"ה והוא הקבוץ מן נִיר היחיד וכ"ה בתוספ' ב"מ ספ"ט שעת הניר, ירו' נזיר פ"ז דנ"י: שדה ניר. והוא תואר וכן בתוספ' ב"מ פ"ט זו נירה וזו אינה נירה, ותרג' ולחרוש חרישו (ש"א ח', י"ב) ולימנר ניריה, וכן הפעל תוספתי' ב"מ רפ"ט כפי גי' כ"י (צוק"מ 391) השוכר שדה מחברו לא יהא נָר שנה וזורעה שנה אלא נאר חציה וכו' והיה נרה שנה אחת וכו' ועיי' שם סוף הפרק איזה פעמי' נאר, נר ובכ"י ב' ובדפוסי' נייר, נר. מנחו' פ"ה, נרה שנה ראשונה וכו' ושם בינוני פעול (בהוספת הנו"ן באמצע) הַמְּנוּנָּרוֹת פי' חרושות] —

נָר (= נָרָא מל"פ نار, انار בל"י אמצע ἀνάρ פי' רימון (Granat[4]) אודדה[5] דנרא[6] דלא משקף (ע"ז כ"ח:) ככר פי' בע' אדדא[7]. פ"א צמר הצבוע בתכלת ואינו מנופס[8]. בפ' המביא גט שני (גיטי' י"ט:) בדקינן ליה במיא דנרא. פי' מי צבע של תכלת שצובעין בו צמר ובגדים. פירוש אחר שפי' ר"ח זצ"ל[9] אמר שמואל נתן לה נייר חלק ואמר לה הרי זה גיטיך אם היה כהן אסורה לא חיישינן שמא במי מילין כתבו שהוא עפיץ וכו' עד דבדקינן ליה במיא דנרא והוא מי קליפת רימון[10] מגיהין הכתב בעפץ. ירושלמי (גיטי' פ"ב דמ"ד:) גברא[11] דבעי מיכתב כתב מסטוריקון[12] לחבריה כתב ליה במי מילין והדין דמקביל ליה[13] שפך עליה דיו שאין בו עפצא והוא קולט מקום הכתב ומתראה[14] ועוד פי' מעבירין עליו מי רימונים[15] ואם כתוב עליו במי מילין מראה בו כתב במיא דנרא ואי פליט כגון דיו אמרינן כתב הוה ביה וכי פליט מנא לן דגט הוה ביה דילמא עניינא אחרינא הוה ביה והוא הוה דפליט ופרקינן (גיטי' שם) שמואל נמי חיישינן קאמר[16].

נִר (נִיר מל"ע نير Weberfaden בקבוץ נִירִים, נִירִין (Trumm, Kettenaufzug נירא ברקא (שבת ס"ז.) ככר פי' בע' ברקא[17]. בס"ג דב"ק (קי"ט:) ת"ר אין לוקחין מן הגרדי[18] לא נירין ולא עירין[19] ולא פונקין[20] ולא שירי פקעיות. פי' עירין צמר שנותנין בראש הקנה שמוליכין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על ידי[21] פ"א בע' אר. נירין ליצ"ו[22]. פונקין ערב, פקעיות גלומרא[23]. בגד מנומר (ב"ק שם) של מינין כדאמרינן שחור ע"ג לבן, תרתי בבת נירא וחדא בנירא[24] (שבת ק"ה.) ככר פי' בע' בת נירא[25] פ"א „העושה שני בתי נירין מכנים את חוטי השתי בנירין שיעלה זה וירד זה ויבא הערב ויחזור השתי יעלה התחתון וירד העליון ויבא הערב"[26]. בפ' כ"א[27] בכלי' (ט"א) בנירים ובקירום יש מפרשים כלי אריגה הן[28]. בסוף שקלי' (פ"ח מ"ה) על שבעים ושנים נירין[29] נארגת וכו'. *[אחי"ה בב"ר פצ"ד דרש ובני נפתלי (בראשי' מ"ו, כ"ד) שהן מופתלין על שבעים ושנים ניר שהיו פותלין את עבודת הניר. וכנ"ה בירו'

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר כי נירה הוא פעל ובקצת כ"י אי' נרה וכ"ה לפנינו וצריך לנקדה נָרָהּ ובשדפ"ע בט"ס חרישה. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובדפ' פיז' והלאה חוכר. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשדפ"ע מקבלי. [4]) בעה"ק שנ"ב פי' בלי' תוגר נר רימון ע"כ וכיון לל"פ הנ"ל עיי' פערלעס עט"ש 37. [5]) כ"ה לנכון בדפ' אמ' ובשאר דפ"ע בט"ס אודרא. [6]) בנו"ג דנדא וכ"ה בע' אודדא ושם בקצת דפ"ע בטעות דגדא. [7]) כ"ה בדפ"א ובשדפ"ע בט"ס אדרא ובקצת כ"י ארדא וצ"ל אודדא (ח"א, ל"ב:). [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר ובשדפ"ע מנופץ. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ובדפ"ר ובשדפ"ע ור"ח פי'. [10]) הביאו התוספו' גיטי' שם בשם ר"ח והערוך. [11]) בנו"ג כד חד מינהון וכ"ה בירו' שבת ספי"ב די"ג ע"ד. [12]) בנו"ג בעי משלחא כתב מסטירין ובירו' שבת חד מילה מסטיריקון. [13]) בנו"ג והך דמקבל כתביה. [14]) לי' לפנינו בשני המקומות. [15]) בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשדפ"ע רימוני. [16]) עיי' הפשב"ע שהוכיח כי לפני ר"ח היתה גי' דלמא ענינא אחרינא הוה ביה ובנו"ג בע"א ע"ש. [17]) (ח"ב, ר'.). [18]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מהגרדי. [19]) בנו"ג אירין. [20]) וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ובמאירי ובכ"י ש"ס מינכען פונקנין ובנו"ג פונקלין ועיי"ע פנק ב'. [21]) וכ"ה בשט"מ בסתם האומר. [22]) ככר פי' בעי' ברקא ע"ש. [23]) בל"ר glomus, eris ובל"ר אמצ' Knäuel glomera ובל"צ הנושנת linsel וזה מה שפירש"י בב"ק לוישו"ל וצ"ל לינשו"ל וברא"ש כלי' פ"י מ"ד למושו"ל. [24]) כ"ה בכ"י ק"ט וכמו שהגהתי ג"כ בעי' בת נירא אבל בדפ"ע בכורא עיי"ע כר ז'. [25]) ח"ב, רי"ב ע"ש. [26]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'). [27]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ודפ' אמש' אבל בשדפ"ע בטעות בפ' ב'. [28]) ועיי"ע קרם א' ומ"ש. [29]) וכ"ה במשניות נאפולי ובחולי' צ': ובשמ"ר ספ"ג ובנו"ג נימין עיי"ע נם ג'.

שבת פ"ז ד"י ע"ג שני נירין בחף אחד ושני חפין בניר אחד, ושם רפי"ג די"ד. פי' בנירין של משנה ע"י: נִירַיָּא] —

נִיר (בל"ס נִירָא ובל"ע בקבוץ نيران פי' עול Joch) תרג' עלה עליה עול (במדבי י"ט, ב') סליק עליה נירא. *[אחי"ה ועיי' עוד התרג' לדברי' כ"א, ג' ולש"א ו, ז'. ובהשאילה ענין שעבוד תר"י א' כ"ז, מ' ניר שעבודיה ועיי' עמת"ר ללעווי. שבת נ"ד: ירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג עיי"ע בר נירא (ח"ב, קע"ט.)] —

נוֹרָא (נפעל מן ירא Staunenswürdiges) בילמדנו ויאמר משה לחובב (בתנחו' בהעלתך לי') ובריש ואתחנן (לי') נוראות בצדק תעננו (תהלי' ס"ה, ו') אמרו לו ישראל ניסים וגבורות שאתה עושה לנו לא בשביל שיש בידינו מעשים אלא צדקה אתה עושה לנו וכו'. *[אחי"ה ובפסיקת' דר"כ פ' שובה (צד קנ"ז.) והובא בילק' תהלי' תשפ"ט דרש בע"א ע"ש. ובענין יתר דרשות על שרש יָרֵא עיי"ע בח"ה, קנ"ז:] —

נרג (= נַרְגָּא פי' בל"ס כמו גרזן בל"מ Axt, Beil) בר"ג דפ' הרואה (ברכו' נ"ד:) שקל נרגא דהוה עשר אמות[1]. בפ' אמר להם הממונה בגמ' מולבז (יומ' ל"ז:) בקתתא דנגרי וחציני. בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומה[2] (פסחי' ל"ב:) ובגמ' דפ"ק דר"ה (י"ג.) שדא ביה נרגא. פי' "חתכו כחתיכת[3] אילן בגרזן"[4]. בפ"ק בכתובו' בגמ' בתולה שכתובתה מאתים (י':) תמרי מקמי נהמא כי נרגא לדיקלא. — (א"ב תרג' (לקש) [צ"ל כקש] נחשבו תותח (איוב מ"א, כ"א) היך גילי אתחשבו ליה נרגיא) *[אחי"ה וכנ"ה בסנהד' ל"ט: עיי"ע אינשא אות מ' ח"א קס"א: וש"נ. סנהד' צ"ו רע"ב נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא וכ"ה בתרג' שני לאסת' א', ג' נרגין די פרזל. והקבוץ נרגי יומ' הנ"ל וכ"ה בע' קת אבל בע' חצין (ח"ג, תע"ד) הביא רבינו גי' דנגרי עיי"ע הנ"ל ומ"ש בהערה 7[5])]

נֵרְגַּל (שם אליל הכותים בל"מ עיי' פירשט) בפ' ד' מיתות בגמ' הנודר בשמו (סנהדי' ס"ג:)[6] עשו את נרגל (מ"ב י"ז, ל') ומאי ניהו תרנגולא ברא[7]. ירוש' בר"ג דפ' כל הצלמים (ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ד) רגליה[8] דיעקב וריגליה דיוסף נחשתי ויברכני ה' בגללך (בראשי' ל', כ"ז) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף (שם ל"ט, ה'). *[אחי"ה כונת הירו' כי נרגל נגזר משרש רגל ותיבת בגלל פי' כמו ברגל כל"מ לרגלי (שם ל', ל)] —

* נִרְגָּל, נִרְגָּן (מי שהורגל לבוא לאיזה מקום der sich oft einfindet) נדה ט"ז: עיי"ע שר י"ז ושם מפורש.

* נָרְגִּיל (בל"ע نارجيل מל"פ نارگيل Cocusnuss) עירו' נ"ח. כבר פירשתי בע' אפסקימא (ח"ד רכ"ד:) ועוד עיי"ע נבר ב'.

* נֵרְדְּ (מל"מ שם בושם מארץ הודו בל"ס ובל"פ ناردين בל"ע نردين בל"י ורו' Narde, nardus, νάρδος) כריתות ו'. ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד שבולת נרד עיי"ע שבל ב'. תרג' לשה"ש א', י"ב נִירְדָּא. והתואר ממנו עיי"ע הבא אח"ז.

נַרְדִּנוֹן (= נַרְדִּינוֹן מע' הקודם נבנה התואר בל"י (ἔλαιον) νάρδινον Nardenöhl) מדר' שה"ש פ' נרד: נרדינון פי' בל"י ורו' שמן משחה עשוי (מורד) [צ"ל מנרד] ובשמים.

נַרְדְּשִׁיר (מין שחוק לוח הנקרא בל"פ וע' نردشير ועל שם מוצאו نردشير עיי' פרייטאג ערך נרד) בפ' אעפ"י בגמ' רבן שמעון (כתובו' ס"א:) דמטללא בגורייתא[9] קיסנייתא[10] ונרדשיר[11]. פי' בל' ערבי קורין (לדרי) [צ"ל דדי] אלנרד. *[אחי"ה בדפ' פיז' והלאה חוץ מדפו"ו אי' לרדי ובכ"י ק"ט וה"ב לדרי וצ"ל לדדי כגי' דפ"ר ווינצי' ועה"ק שנ"ב ולמ"ד הוא = יחס שאיליו והמלה הערבית היא דדי והוא دد, ددا פי' משחק וא"כ דדי אלנרד دد، النرد שחוק של נרד ועוד נקרא בל"ע זה השחוק ממש כמו שגרס רבינו היינו נרדשיר. ורש"י פי' אישקקי"ש Schach, échecs והנכון כפי' רבינו כי שחוק אישקקי"ש נקרא בל"ע شطرنج ובל"פ شترنك ועיי' כוזרי ה' כ' צד 426 בהוצ' הח' קאססעל שחוק האשקאק"ש הנקראת שטרנ"ג בערבי וכו' עש"ה ובהערה של מו"ל. ובפי"מ

[1]) בנו"ג נרגא בר עשר אמות ויותר טוב בכ"י ש"ס אמין ועפ"י זה בתר"י א' לבמד' כ"א ל"ה שקל נרגא ברת [צ"ל בר] עשרתי אמין. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ווינצי' ובשדפ"ע לי'. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח אבל בש"ס ווילנא בט"ס כחתיכתו ובדפ"ע כחתיכות. [4]) הועתק מפי' ר"ח לר"ה הנ"ל וכ"ה הדבור שדא ביה נרגא בסנהד' ל', סע"ב. [5]) ושם בשורה ב' מלמטה צ"ל שהוא ל"ס ולא ל"ע. [6]) בדפו"ו בט"ס בשמן. [7]) וכ"ה בגליון כ"י ש"ס ולפנינו לי' ובדפ"ר ווינצ' אי' תרנגולא ובכ"י ש"ס תרנגולת ובכ"י ילקי ג"כ תרנגול עיי' ד"ס במקומו. [8]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט ודפ"ע אחרוני' רגליה. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע גוריתא ועיי"ע גר (ח"ב, שמ"ה. הערה 7) ועי' קסן. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשדפ"ע קסנייתא ועיי' הערה הקודמת. [11]) גי' הספרי' עיי"ע גר הנ"ל.

להרמב"ם סנה' פ"ג מ"ו פי' משחק בקוביא ע"י גרר [צ"ל נרד][1] ושרטנ"ג וצ"ל ושטרנ"ג ולשבת פכ"ג מ"ב פי' משום קוביא כמו הפספסים והנרדסים צ"ל והנרדישי"ר כדאי' בתוי"ט לשבת שם ע"ש אבל מה שאמ' בלע"ז שבל"א ש"ך (= Schachspiel Spielschach) אין נ"ל מטעם האמור — ובחי' הריטב"א לכתובו' כט"ס נדרש ובנו"ג נדרשיר וכ"ה בשט"מ וכל זה בטעות ובעה"ק סיים פ"א כלב קטן וקצר רגלים (שמשתקין) [צ"ל שמשחקין] בו ע"כ אבל זה פי' למלת קסנייתא וְמע' קסן העתיקו] —

1 נרווד (?) (לפי הענין מטה שנושאין בו המת Todtenbahre) בריש פ' (ז') [צ"ל ג'] באהילו' (מ"א) נושאין את הנרווד פי' מטה שנושאין בה המת. וי"א „כמו ארון של מת שנושאין במוטות כדאמרן[2]) בתוספתא (רפ"ז[3]) ואין במוטות כעובי המרדע טומאה תחתיו". — (א"ב נדבך כתוב) *[אחי"ה וכ"ה הנדבך בפי' רה"ג בסד"ט 23 אשר משם נלקח פי' י"א וקודם לזה אי' שם וז"ל הנדבך פי' אלנעש בטיי"ת וי"א שריגה אוכמי ע"כ והנה النعش פי' באמת מטה שנושאין בה המת. ולפי י"א נגזר נדבד מן רבך = סבך פי' ענין שריגה, אבל לגי' רבינו נרווד לא מצאתי פירוש מיושב על אפנו. ובתוספת' הנ"ל אי' ג"כ הנדבך] —

2 נרווד (שם מקום) באלו בהרות פ"ז בנגעי' (מ"ד) הולכין לנרווד בתוך הסגירו פי' מקום הוא. — (א"ב בנו"ג גדווד).

נַרְמְקִי[4]) (מל"פ نرمه, نرمك וממנו בל"ע نرمق weich) פי' רך בר"ג דפ' מצות חליצה (יבמו' ק"ב רע"ב) רב יהודה דנפק בה' זוגי נרמקי. פי' מנעלים ועורותיהן ר כ י ם[5]) והן כמו מ ו ק[6]). — (א"ב בנו"ג מוקי) *[אחי"ה ורש"י אחרי שלועזו קלשנו"ש[7]) הוסיף להביא וכן בל"ע קורין למנעלים אלמוק ע"כ והוא موزج מל"פ موزه בל' הוצואריש môk עיי"ע מק ג' אבל נרמק ובקבוץ נרמקי הוא ל"ע ופ' הרשומ' בתחלת הע' וכפי' הערוך רכים ורצ"ל מנעלים רכים] —

נרון (= נִירוֹן קיסר רומי הידוע Nero ותואר ממנו נִירוֹנִית neronisch) בפ' אילו מציאות בגמ' ואלו חייבים (ב"מ כ"ה:) שלי היא נירונית היא פי' „מטבע של נירוני קיסר". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') וגם ר"ח לא גרס ח ד ש ה היא. וכנ"ה בכלי' פי"ז מ"ב בכורו' ל"ז סע"ב ול"ח סע"ב סלע נירונית. ובענין נירון קיסר עיי' גיטי' נו. ואיכ"ר פ' היו צריה]

* נרוס (מל"פ نوروز ממנו בל"ע نيروز ראש השנה של פרסיים Neujahr) ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג רבי הונא בשם רב נחמן בר יעקב נרוס בב' באדר בפרסי בעשרים באדר במדי ובאמת יש חוגים אותו היום ביום ב' באדר ויש חגוהו בששי באותו החודש עיי' מ"ש במ"ע ישרון לקאבאק ח"ח ועיי' וואולירס ח"ב 1358 ושפיעגעל העתק' אפיסטא ח"ב צד C ורב נחמן בר יעקב היה בבלי וידע היטב זמן חגי בבל לכן יש להגיה בא' באדר ובששי באדר וצ"ע שלי' בבבלי ע"ז י"א: זה החג. — ובתש' הגאוני' (דפ' הרכבי צד 22 סי' מ"ו) אי' תחת מוהרין בע"ז י"א: הגי' מהרוז (וכ"ה בפי' ר"ח) ואי' בזה"ל ומהרוז הוא יום החדש מלה מפורסמת בל' פרסי ע"כ אולי צ"ל נוהרוז ומל' פרסי הנ"ל פי' ראש השנה כי ماه روزه אינו ראש חודש כי אם זמן נקוב וצאלנו Datum.

נָרוֹק (= נפעל מן רוק giessbar, schlammig) טיט הנרוק יוכיח (מקואות פ"ז מ"א סוכ' י"ט רע"ב) פי' בע' טט. *[אחי"ה היינו בע' טיט ושם (בח"ד, כ"ד הערה 2) רמזנו על זה הע' להורות על עיקר הגי' ברי"ש ויש להוסיף גם ירו' ברכו' רפ"ז די"א. טיט הנירוק ופי' מהרש"ם כשמריקין המים מן הכלי כשהטיט רך הרבה הוא מורק עם המים ע"כ והוא עולה עם פי' רבינו בע' טיט. ובנין נירוק (נפעל מן רוק) הוא במשקל נידון, ניזון וכדומה] —

נַרְקִים (מל"פ نرگس בל"ע نرجس בל"ס נרקים בל"י ורו' Narcisse νάρκισσος, narcissus) בפ' כיצד מברכין בגמ' והוא אומ' (ברכו' מ"ג רע"ב) האי נרקס[8]) דגינתא[9]) בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים. פי' חבצלת השרון[10]). אני חבצלת (שה"ש ב', א') תרג' אנא מתילא לנרקס[11]) רטיב דמן גינתא דעדן. — (א"ב פי' בל"י ורו' מין פרח לבן ויש במינו אשר הוא ירוק ולו ריח טוב) *[אחי"ה ור"ב פי' כמו כן בע' קסום זו המלה (בציון מכלאי' פ"ה מ"ח) ואין נ"ל ע"ש ומ"ש] —

---

[1]) עיי' לעבענסאלטער להי' לעק 431. [2]) וכצ"ל בפי' רה"ג. [3]) בדפ' אמש' לי' וכה התחיל את הע' והנכון כגי' כ"י ערוך ודפוסי' הראשונים וכמו שנסחתי. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע נרמק. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע רכים רכים. [6]) בדפ' פיז' וויניצ' בט"ס סומק. [7]) calzini (בלאי"ט) ועיי' לשבת י'. ד"ה רמי וק"כ. ד"ה ואנפיליאות. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ו"ו ה"ב ובדפ"ע בראש ובאמצע הע' נרקם וכ"ה בש"ס ועוד בכ"י ש"ם נרכום והנכון בסמ"ך. [9]) בנו"ג דגנוניתא. [10]) וכ"ה ברש"י בשם בה"ג. [11]) בתרג' נרקים.

נֶרְשׁ (Ners) עיר קרובה לסורא וכבר פי' בע' ביבֵרי (ח״ב, ט׳) וש״נ. וייש להוסיף יבמו' ק״י. והתואר נרשאה שבת ס'. ק״מ. רב אדא נרשאה ב״ק קט״ו. רב כהן נרשאה' ושם בסוף העמוד נרשאה ופירש״י על שם מקומן נקראו. רב בא בר כהנא שמעון בר גרשיה ירו' כלאי' רפ״ג ושם דף כ״ח, ע״ר שמעון נרשייה ועיי' מבוא הירו' צד ק״ל. והקבוץ ב״מ כ״ח. חכירי נרשאֵי.

נַרְתֵּק (מל״י νάρθηξ ובל' קלילא narthecium = Salbenkästchen, ναρθήκιον בל״ם נרתקא Büchse והושאל לתיק (Futteral בפ' הוציאו לו בגמ' משניטל הארון (יומי נ״ד.) בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהן. בס״ג' דפ' מי שאחזו (גיטי' ע״ו:) לכשתצא חמה מנרתקה פי' מנושתיקה[1]) כדתנן יומי מ״ד:) בכל יום לא היה לו נושתק[2]). — (א״ב פי' בל״י בית הרפואות ולפעמים שם כללי לכל תיק תרג' וישלוף נעלו (רות ד׳. ז. ח׳) וטלע בועז ית נרתק יד ימיניה) *[אחי״ה ועוד הפעם בתר״י א' (לדברי' כ״ה, י״ג) להעתקת בכיסך: בנרתקיכון. וכנ״ה הרבה פעמי' בירו' ובמד'. ירו' ר״ה פ״א דנ״ז: (פסיקת' רבתי פ' ההודש) נרתיק של רפואות. ירו' ברכו' פ״ה ד״ט: נרתקו של רופא (ירו' תעני' פ״א דס״ג רע״ד נרתיקו) והחזיר את הנרתיק וכו'. פסיק' דר״כ צד צ״ב. דב״ר ספ״ז שהש״ר פ' נפת נרתיקו גדל עמו ועיי״ע חלזון ב' (ח״ג שצ״ט הערה 4 וש״נ) ירו' עירו' פ״א די״ט: ירו' גיטי' פ״ב דמ״ד ע״ב[3]) כתב על נרתיקו וכו'. ב״ר פ״ו גלגל חמה יש לה נרתיק וכו' לעתיד לבא הקב״ה מערטלו מנרתיקו וכו' ובילק' מלאכי ר' תקצ״ג בשם ב״ר מנרתקו ובע״ז ג' סע״ב ונדרי' ח' סע״ב מוציא חמה מנרתיקה ועל זה פי' רבינו לעיל מנושתיקה והביא ראיה מיומ' הנ״ל אבל בירו' יומי' פ״ד דמ״א ע״ד אי' גם שם בכל יום לא היה בה נרתיק והיום היה בה נרתיק בהשקפה ראשונה הייתי אומר שצ״ל בבבלי יומ' ג״כ כבירו' יומ' נרתיק אבל שוב ראיתי כי גם בתוספת' יומ' כ״י אירפורט פ״ב אי' הגי' נשתיק ובע' נשתק גרס רבינו גם בב״ר הנ״ל נושתק וכ״ה בפסיקת' דר״כ שהבאתי בע' נשתק לכן דעתי נאמנה כי צ״ל פושתק והוא ל״פ כסוי מן הפעל پوشیدن וכן פי' ר״ח ביומ' מ״ד: נאשתיק: כיסוי. וראיה לזו ההגה מטה דאי' בתוספ' הנ״ל בכ״י וויען ובדפוסי' תחת נשתיק הגי' ושתיק — והקבוץ שהש״ר פ' כמגדל: כמין שתי נרתיקות — ובענין נוורתק עיי' זה הע' לעיל] —

נריתא (- נוּרִיתָא בל״ם נוּרְתָא מין צמח מר ויש מהם שהוא סם המות ונקרא בל״ר Hahnen-fuss, ranunculus sceleratus) בפ' אלו טרפות בגמ' אחוזת דם (חולי' נ״ט רע״א) עיקרא דנוריתא. — (א״ב בנוסחאות אינו כתוב אך פי' בל״י שם כללי לגידים) *[אחי״ה ר״ב כיון לל״י νεῦρον בל״ר Sehne, nervus עיי' בט״ר לה' אייזלער ח״א 71 והנכון כמו שכתבתי בע' נורה מל״ס הנ״ל והש״ס בחולי' לפי גי' רבינו המעולה הביא המלה לפרש מאי תיעה (תיאה) ובנו״ג עיקרא דמרידתא וצ״ל דמרירתא פי' מר או אולי מרידתא מל״פ مرگ מות כלומ' עיקרא של סם המות. ורש״י לועזו ע״י תור״ה והוא בל״צ Wolfswurz, thora וכ״ה בפי' רגמ״ה כ״י לחולין (בקובץ כ״י אנגיליקי דף שט״ו) וז״ל עיקרא דטורי טורא בלע״ז ע״כ ובלי ספק צ״ל עיקרא דנורי טורא בלע״ז וכן פי' רה״ג בטבול יום פ״א מ״ה התיאה פי' עיקרא דמילתא כארמית וצ״ל עיקרא דמרירתא[4]) וכיון לחולי' נ״ט: ובדפ' באסיל ואמש' מצויין חולי' ס״ז וצ״ל נ״ט. ועוד עיי' מ״ש הגרי״ב בהפשב״ע] —

*נְשָׂא תעני' כ״ד סע״א וב״מ פ״ה: (כפי גי' כ״י ש״ס) עיי״ע נָשַׁב ומ״ש.

נְשָׂא, נְשָׁם (כמו סם. שמונע צמיחת השער עיי' בפנים) בפ' שלשה מינין בגמ' נזיר שגילח (נזיר מ׳.) מהו דתימא משום עבורי שיער ואפי' סכו[5]) נשא. בפ' החובל בגמ' בשבת (ב״ק פ״ו.) כגון שסכו נשא דלא הדר[6]). בפ' אלו הן הלוקין בגמ' הקורח (מכו' כ': לא צריכה דשף ה' אצבעותיו נשם ואות בינהו בבת אחת[7]). בפי' בנגעים (מ״י) אבל נשם סך נשם מכה שאינה ראויה לגדל שיער. פי' נשא הוא נשם וסם הוא והאוכל והסך ממנו אינו צומח שיער בגופו. *[אחי״ה וכפי' רבינו אי' במפרשים במקומות הנ״ל רק הרמב״ם בנגעי' הנ״ל פי' נשם מין צמח ע״ש ולפי פי' הנ״ל נראה כי נשם כמו סם ובמלת נשא נשמט המי״ם ודע עוד כי בל״ע مشم מין בושם ריחו רע וי״א שהוא סם]

---

[1]) ברפ״ר בט״ס שתיקה. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע נישתיק ובנו״ג ניאשתיק ובכ״י ש״ס ניאושתיק ובכ״י ב' נאושתיק. [3]) ובע' זכר ח״ג, רצ״ב. שורה כ' בט״ד ע״ד. [4]) עיי' פפלנ״צ ללעק 258. [5]) בנו״ג סך. [6]) בכ״י ש״ס דסכייה נשה. [7]) מדפ' פיז' והלאה לי' חוץ מדפו״ו וכ״ה בדפ״ר ובכ״י ש״ס חוץ מכ״י ק״ט.

נָשׁ, נָשָׁא (בל"א אֱנָשׁ, אֱנָשָׁא (דניאל ד׳ י"ג, י"ד) בל"מ אֱנוֹשׁ בל"ע انسان בל"ס אנָשׁ, אנָשָׁא Mensch מפעל אָנַשׁ בל"ס נָשׁ (schwach תרג׳ מה אנוש כי תזכרנו (תהלי׳ ח׳, ה׳) מה בר נשא. *[אחי"ה והוא כמו (דניאל ב׳, י׳, ג׳, י׳ ועוד) בר אֱנָשׁ ואצל דרז"ל בר נָשׁ (עיי"ע בח"ב׳ קֶעט) והקבוץ בני נש (שם, קי"ח) וש"נ ועיי׳ עוד ירו׳ דמאי פ"א דכ"ב. ירו׳ תעני׳ רפ"ב דס"ה׳ ואיכ"ר פ׳ נחפשה וב"ר פ"ס ועוד הקבוץ בני נָשָׁא תרג׳ תהלי׳ ס"ב, י׳ ובכ"י. לתרג׳ משלי כ׳, ו׳ ובהוספת אלף בראש עיי"ע אנש, אנשא, אינשא (ח"א, ק"ס) וש"נ]

נְשָׁא (פי׳ בל"א אשה, בֵּי נָשָׁא פי׳ בית אשה Haus, Abstammung היינו חמיו של איש der Frau, Schwiegervater ועוד בית אביו של איש (väterliches Haus des Mannes בפ׳ השותפין בגמ׳ ולא את השדה (ב"ב י"ב:) ההוא גברא דזבן ארעא אמצרא דבי נשא[1]) פי׳ „סמוך לשדה של חמיו ולא היה לו לחמיו בנים כי אם בנות[2]). בס"ג דפ׳ ארבעה אחים (יבמו׳ ל"ה.) אם היו כוהנות נשואות לישראל נפסלו מן התרומה דבי נשייהו פי׳ מתרומה דבית אביהן. — (א"ב פי׳ בית הנשכח כי הנשים הנשואות שוכחות בית אביהם מלשון (בראשי׳ מ"א, נ"א) כי נשני אלהים את כל עמלי. פי׳ אחר בית אבי האשה כי הבעל קורא אותו כן כלומ׳ בית אשתי) *[אחי"ה הפי׳ הראשון הוא העיקר והוא כפי׳ רבינו כִּי בי נשא היינו בית ומשפחת האשה ועוד ענינו בית אביו של איש והכל לפי ענין ההמשך לפי כלל שנתנו בעלי תוספו׳ בב"ב בד"ה אמיצרא כי לפי א"ד בתר הכי (בב"ב) אמרי אהוותא א"כ בי נשא היינו חמיו וכה"ג באמת בפי׳ רגמ"ה אשר אחריו נגרר רבינו ורש"י שפי׳ בי נשא: בית אביו גרס בתר הכי אמרי אחי אבל בשבת כ"ג: פי׳ בי נשא אביו ואיכ׳ דאמרי חמיו וע"ש ובתוספו׳. ובשבת קנ"ו רע"א פי׳ רש"י דבי נשייה: [בית][3]) אביו ורבינו בע׳ בטש גרס (כגי׳ כ"י ש"ס) בי נשיאה. והגרי"ב בהפשב"ע הביא ראיה מחולי׳ ק"י. (עיי"ע בי נשא) ומביצ׳ כ"ט: כי בי נשא היינו חמיו וכן מצאתי מפורש בפי׳ ר"ה בביצ׳ שם (בש"ס ווילנ׳). והקבוץ מן נשא: נשין, נשי נְשַׁיָּא ועיי׳ שבת ל"ב: ל"ג: פסחי׳ נ׳: מגיל׳ י"ד: מ"ק כ"ח: יבמו׳ כ"ו. קידושי׳ ע"ו. תמיד ל"ב: ובל"מ הקבוץ נָשִׁים ועל שם זה נקרא סדר נשים (שבת ל"א.) ובכנויים נשות כתובו׳ ס"ב. קידוש׳ ע"א: ע"ב. פסיקת׳ רבתי פכ"א נשותיהם. ובל"א נשייכו ב"מ נ"ט. נשייהו סנה׳ פ"ב. ובענין יבמו׳ ל"ה. עיי׳ לעיל] —

* **נָשָׁא, נָשָׁה** (מל"מ נָשָׁה ובל"א נְשָׁא וכ"ה בל"ס ובל"ע نسي פי׳ שכח (vergessen בבינוני פועל ירו׳ שבועו׳ ספ"א דל"ג ע"ג נשא עון (מיכ׳ ז׳, י"ח) נוֹשֵׂא כתיב, בבינוני פעול פסיק׳ רבתי פמ"ח אשרי נשוי פשע (תהלי׳ ל"ב׳ א׳) אל תהי קורא סמ"ך אלא שין . . אנשי חובינן קדמיי. אם שכח תשכח (דברי׳ ח׳, י"ט) תר"י א׳ אין מינשא תנשון. באתפעל באונקל׳ שם: אם אִתְנְשָׁאָה תתנשי, שם ל"ב י"ח תשי תרג׳ אתנשיתא. ובהבלעת התי"ו ברכו׳ נ"ג: אִנְּשְׁאִי, כתובו׳ כ׳. סנהד׳ פ"ב. מנשי, ירו׳ דמאי פ"ד דכ"ד. דאנשיתיה ושם רפ"ז דכ"ו. אנשיית ירו׳ שקלי׳ רפ"ז ד"נ ע"ג ואינשתה עיי"ע משג. ירו׳ שבת רפי"ט דט"ז ע"ד. אנשיתון, ב"ר ר"פ ע"ז אנשינן. אפעל חולי׳ צ"ג סע"ב אנשיוה ועיי׳ בתרג׳ בראשי׳ מ"א, נ"א; תר"י א׳ לדברי׳ ל"ב, י"ח; לאיוב י"א, ו׳ וזולתו.

* **נָשָׂא** בהפעיל הִשִּׂיא ענין יקידה הביאו רבינו בע׳ שא א׳ וש"נ.

* **נָשָׂא** ענין הֲרָמָה וסבל heben, erheben, tragen עיי"ע שא ב׳ וש"נ, ועיי"ע סא [שא] ב׳ וש"נ.

* **נָשָׂא** (מל"מ ענין לקיחה וקבלה ועוד. לקיחת אשה (nehmen, eine Frau nehmen עיי"ע שא ג׳[4]).

---

[1]) וכ"ה בפי׳ רגמ"ה ובכ"י ש"ס א"פ ורו׳ ובנו"ג דבי נשיה. [2]) הועתק מפי׳ רגמ"ה בכ"י לב"ב. [3]) כראי׳ לנכון בכ"י רש"י הובא בד"ס. [4]) אמת הדבר שלי׳ ערך שא ג׳ בדפ"ע ולא בכ"י אבל בכ"ז ברור כשמש שע׳ נשא המתחיל כפי׳ החולץ בגמ׳ דסמוך די אהין וסיים שהם בע׳ חט כמו שנדפס רק בערוך דפוס וויניצ׳ הרצ"א (עיי׳ מבוא לח"א, LX) וכדאי׳ ג"כ בכ"י ו"ו א׳ וב׳ ול"ד היה בתחלה כתוב בגוף הספר בע׳ שא (ג׳) ואעידה לי שני עדים נאמנים משני ערכים א׳) בע׳ עלס ב׳ בענין ציון ממנחו׳ ס"ו: רמז רבינו על ע׳ שא והוא בדפ׳ וויניצ׳ בע׳ נשא. ב׳) בדפו"ו ובכ"י ו"ו ול"ד אי׳ קודם ע׳ נשא בסיום נשא א׳ וז"ל זה מקומו בע׳ שא ובלי כל ספק איזה מעתיק הגיה לו לעצמו בגליון לע׳ נשא ב׳ כי זה הע׳ עיקר מקומו בע׳ שא ואח"כ הובאה ההערה מגליון פנימה והודפסה בס"ף ע׳ נשא א׳ ועל המעתיקין ליתן את הדין על אשר נתקו מהתם להכא ועל ידיהן באו המדפיסים אחריהם לידי שמוטה כי לא זו שלא הדפיסו בע׳ נשא (חוץ מדפו"ו) אף זו עשו שהשמיטוהו בע׳ שא וכן כתבי יד ק"ט ה"ב וב"ר עברו על שני מקומות מבלי שהעתיקו את הערך רב האיכות וגם ר"ב שלא היה לו דפ׳ וויניצ׳ הרצ"א כי אם דפו"ו משנת ש"ג או באסיליא שנת שנ"ט בא בע׳ עלס ב׳ לידי טעות ע"ש ואני בעזרת חונן דעת החזרתי עטרת סדר הערוך ליושנה להשיב זה הע׳ על מקומו כמקדם ועל בעלי כתבי יד ערוך לעיין הנמצא זה הע׳ של דפ׳ וויניצ׳ הראשון באיזה כ"י גם בע׳ שא ומצוה ליישבו על אפנו כמטבע שטבע רבינו ז"ל — ודוגמא בהיפך שנסדר ע׳ סא [שא] א׳ וב׳ כפי שיטת רבינו לנכון באות סמך ובדפו"ו אי׳ שמקומן בע׳ נו"ן וגם זו הוספת איזה מעתיק היא עיי"ע סא ג׳ ומ"ש.

* נָשָׁא בהפעיל הִשִּׁיא ענין נטיית והעברת הדעת לאיזה דבר die Gedanken Jemandes lenken) עיי"ע סא וש"נ.

* נָשִׂיא, נְשִׂיאָה, נְשִׂיָּא (מל"מ נָשִׂיא שם תואר לאיש מרומם וראש לשבטו ולעמו ועוד שם הכבוד לראשי הישיבה הגדולה בזמן בית שני (Fürst, Nasi, Patriarch פסחי' ס"ו. מיד הושיבוהו (להלל) בראש ומינוהו נשיא עליהם, תוספת' פסחי' ספ"ד כו ביום מינו את הלל נשיא. קידושי' ל"ב: נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ועיי' כתובו' י"ז. ושם ק"ו: שמעון בני חכם גמליאל נשיא. הוריו' י"ג: כשהנשיא נכנס כל העם עומדים כשאב"ד וכו', תעני' ט"ו. בראש הנשיא ובראש אב בית דין, חגיג' פ"ב מ"ב הראשונים היו נשיאים והשניים א ב ו ת בית דין [1]) ובל"א נשיאה הולי' צ"ח. סנהד' ז': בשבת קנ"ו רע"א לפי גי' רבינו בע' בטש (ועיי"ע נְשָׂא). ועוד נשייא ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד אין אנא מתעביד נשייא. ושם כבוד לר' יהודה מסדר המשנה ר' יהודה הנשיא ובן בנו היינו בן של ר' גמליאל מתואר בשם הכבוד ר' יודה (יודן) נשיאה או נשייא א' ובן בנו של זה ר' יהודה נקרא ר' יהודה (יודן) נשיאה (נשייא) ב' עיי' על כל זה בטוב טעם ודעת במבה"י למהרז"ף צ"ב. והלאה ועוד בסד"ה ע' ר' יהודה, ועוד נשיאה שם הכבוד לראשי גליות דבבל עיי' חולי' קכ"ד. רב נחמן חתניה דבי נשיאה, ובית או משפחת הנשיא נקרא בי נשיאה חולי' מ"ד סע"ב מגיל' כ"ח. ובל"א ביתא דנשיותה ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. וכצ"ל בירו' כתובו' פי"ב דל"ה [2]). ירו' פיאה פ"ח דכ"א. אילין דנשיותא ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג הגי' דנשיתא, והוא כמו נשיאותא, ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג ב"ר פ"ק, וגם ההתמנות לנשיא נקרא כן ירו' פסחי' פ"ו דל"ג. זקני בתירה דשרין גרמון מן נשיותא ומנוניה נשיא. שבת ט"ו סע"א נהגו נשיאותן. כתוב' ק"ג: נהוג נשיאותך וכו' (עיי"ע דם ב') ושם: מסר לו סדרי נשיאות. במד"ר פ"ד דרש נשא (במד' ד', ב') לשון נשיאות כשנמנו להתמנות על מלאכת הקדש וכו'] —

* נִשּׂוּאִין, נִישּׂוּאִין (כמו לִקּוּחִין לקיחת אשה (מפעל נָשָׂא בנפעל נִשֵּׂאת, נִישֵּׂאת) (Heirath, Hochzeit, Eingehen der Ehe יבמו' כ'. כתובו' נ"ד: מן הנשואין ושם י"א. מן הנישואין וכ"ה ביבמו' ס"א. וסנהד' י"ח סע"ב. יבמו' כ"ג. אהובה בנישואי' שנואה בנישואיה שם ס"ד סע"ב נישואין ומלקיות. כתובו' מ"ו. הנישואין הראשונים, ושם: נשואי אחיו.

* נָשַׁב (מל"מ נרדף עם נשף ענין נפיחת רוח (wehen ברכו' ג': באה רוח צפונית ונושבת בו. תעני' כ'. כיון שנשבה בו רוח דרומית. ושם ובאבות פ"ג מי"ז אפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו וכ"ה ביומ' בכ"י ש"ס (ד"ס יומי צד כ"ו). בפַּעֵל מרחפת (בראש' א', ב') תרג' אונקל' מְנַשְּׁבָא ובתר"י לדברי' ל"ב, ב' דמנשבין, ושם בשמות ט"ו, י' ב א פ ע ל אשבת ברוח. תעני' כ"ד סע"א וכ"ה סע"ב ב"מ פ"ה: משיב הרוח ונשב זיקא ובב"מ בכ"י ש"ס ובדפוסי' בש"ס תעני' כ"ד. אי' ונשא זיקא ופירש"י ונשא כמו נשב ע"כ ורבינו בע' שב א' הביא רק ריש המאמר ול"נ נשא מל"ע נְשָׁא יצא ממקום אשר חבוי שם hervorkommen והראיה כי בפי' ר"ח לתעני' כ"ד. (כש"ס ווילנ') גרס א ת א זיקא — ומזה נִישׁוֹבֶת ב"ב צ"ד רע"א ועיי"ע נשף ב' גי' ופי' רבינו.

נשב (= נֵישְׁבָּא בל"ס נֶשְׁבָּא פי' רשת (ובל"ע הפעל נִשֵּׁב לכד ברשת (Netz, Schlinge בפ' מרובה (ב"ק ע"ט: במשנ') אין פורסין נישובין [3]). בהגדה דהשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ה: ובס"ג דפ' הנושא את האשה [4]) בכתובו' (ק"ג:) גדילנא נישבי פי' רשתות. הנצל כצבי מיד (משלי ו', ה') תרג' דתתפצא היך טביא מן נישבא. *[אחי"ה והוא מל"ס וכ"ה בפשיט' למשלי שם ובנו"ג בט"ס נישכא וצ"ל נישבא כדאי' בתרג' משלי כ"ב, ה' להעתקת צנים. וכן בט"ס בתוספ' שבת רפ"ט (י') מפני שמתקינן לכשפים וצ"ל לנשבי' או לנישבין וכ"ה לנכון בכ"י אירפ' (צוק"מ 121) ובשבת צ': שמצניעין אותן לנישבין. ירו' שבת רפי"ג די"ד. וירו' ביצ' רפ"ג דס"ב רע"א כל שהוא מחוסר נשבים מחוסר צידה ושאינו מחוסר נשבים אינו מחוסר צידה הרי ברור שהוא ענין מצודות וכ"ה בפירגמ"ה בב"ב הנ"ל — ועוד עיי"ע רשבא] —

---

[1]) כ"ה במשניו' באפולי' ובירו' ובכ"י ש"ס ובנו"ג ושנים להם אב ב"ד. [2]) ושם בט"ס נשוותא וצ"ל נשיותה או נשיותא. [3]) וכ"ה בש"ס בבלי נישובים אבל בציון ממשני בדף פ"ג סע"ב לנכון נישבין ובירו' במשנ' ובגמ' (דף ו'.) נשבין וכ"ה בכ"י ש"ס ובכל הדפי' הישנים נשבים (ד"ס ב"ק צד פ"ט.) וכ"ה נשבין בב"ב כ"ג. בגמ' ברש"י וכפי' רגמ"ה ועיי' גליון הש"ס בב"ק הנ"ל רמז על רש"י שגרס בתעני' י'. ובהולי' קט"ז. אין פורסין רשבין. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפו"ו.

נשג"ז (ר"ת עיי' בפנים) בס"פ אלו הן הנשרפין (סנה' פ"ב.) הבא על הגויה[1]) חייב עליה משום נשג"ז נדה שפחה גויה זונה. *[אחי"ה וזונה אם הוא כהן עיי' תוספ' שם ובע"ז ל"ו: ד"ה משום. ובשני המקומות בש"ס אי' עוד הקצור נ ש ג "א והוא נדה שפחה גויה אשת איש עיי' רש"י בע"ז שם] —

נְשַׁדוּר (בל"פ نوشادر בל"ע نشادر[2]) (Ammoniak ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"א) כי פיסתקא[3]) דנשדור פי' פיסתקא[4]) גרעינה של פרי שקוּרין גלדנא שהן מאכל חיות נשדור אמוניי"ק ויש אומרים אמיאנט"ו[5]). *[אחי"ה והנכון כפי' ראשון וכ"ה בפירש"י והוא בל"ע ופ' סל אמוניאק ויש לו סגולות ברפואה עיי' פליניאוס ל"א, ל"ט. ושם אמר ג"כ similis est colore alumini כלומ' מלח אמונייק hammoniacum (ammoniacum) דומה במראה למלח שנקרא בל"א Alaun ובמ"א (פל"ו, ל"א) אמר Amiantus alumini similis אמיאנטוס דומה לו לכן י"ל כי י"א שהביא הערוך החליפו זה בזה. ולפי משפט הלשון עיקר כתיבת המלה נושדר או נשודר ובגיטי' אי' נישדור — ועוד שם נשדור] —

* נָשֶׁה, נַשְׁיָא בצירוף גיד Spannader עיי"ע ש.

נְשָׁוָר (= נְשְׁוָרָא בל"ע نثارة פירורין שנפלו לארץ (ומפעל נשר בל"ע نثر die Brod- (krummen, die abfallenden Brosamen נשוורא בביתא קשה לעניותא (פסחי' קי"א סע"ב) כ ב ר פ י' ב ע' נ ב ל (ד'). *[אחי"ה שם לי' הציון רק הפירוש ועל פיו השלמתי ע"ש בהערה. וציון מחולין ק"ה: הביא רבינו בע' נקד ב' ובחולין שם הגי' נשווראה וצ"ל או נשארה או כגי' רבינו ובש"ס פסחים נשוורא והוין במקום ההברה הארוכה ועוד עיי"ע נשר א']

נְשַׁט (בל"ס פי' פשט עור die Haut abziehen ובע"א בערוך ע"ש) בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחים קי"ג רע"א) ובר"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב ק"י.) נשוט נבלה בשוקא ושקול אגרא פי' ענין גישוש וביחוש. לא תנטוש גילדנא מאוניה (סנהד' ק':) כבר פי' בע' גלדן. — (א"ב בעל הערוך בע' גלדן פי' לא תשלח גילדנא ובנוסחאות כתוב לא תנטוש[6]) ובמסכת פסחי' כתוב בנוסחאו' פשוט נבלתא ובמס' בתרא נשוט[7]) נבלתא ועיי' מה שכתבו שם בעלי התוספות) *[אחי"ה ושם הביאו התוספו' גי' הערוך נשוט נבילתא והוי כמו פשוט ע"ש ואם את דברי רבינו הביאו התוספות בתיבות „והוי כמו פשוט" ניחא שלא תקשה על רבינו שעזב פי' הטוב שכתב בע' גלדן פי' [לא תנטוש] לא תפשוט וכתב כאן ענין גישוש וביחוש ונראה שלפני התוספות היתה כן גי' רבינו נטוש וגם נשוט ועל זה כתבו רוב פעמי' מתחלפין האותיות עיי' בהפשב"ע. ונראה שעל ציון מפסחי' היה כתב רבינו נטוש וכדאי' ג"כ כפי' ר"ח בפסחי' ועל זה פי' ענין גישוש וביחוש ופי' בעה"ק שנ"ב „כלומ' ממשש או רירון (rühren) בל"א" ובא רבינו לזה הפירוש כי תיכף בסמוך קודם אי' בפסחי' הפוך בנבילתא (או נבילה כגי' ר"ח) וזה באמת ענין גישוש וביחוש. ועל ציון מב"ב כתב רבינו גי' נשוט וכדאי' באמת בכ"י פי' רגמ"ה בב"ב עם הפי' „כמו פשוט" (כדאי' בכ"י ש"ס). ועוד נ"ל כי בתחלה היה כתוב פי' בענין פישוט וכפי' רגמ"ה אשר אחריו נגרר בכל עת בפי' ב"ב וסופר אחד מצא מלת פישוט בטעות משובש גישוש וכתב בצדו ביחוש או בהפך מצא שבוש ביחוש וכתב בצדו גישוש ואח"כ בא מגליון פנימה וגי' ישרה פישוט נדחפת לגמרי ושבישתא כיון דעל על. ואם כהשערתי כן הוא אז מתאים לנכון שהביא רבינו אח"כ ציון לא תנטוש ורמז על ע' גלדן אשר שם פי' לא תפשוט. ודו"ק] —

נָשַׁךְ (מל"מ ענין נשיכת שן והושאל לרבית (beissen, bezinsen שך העיקר ושם הפירוש: *[אחי"ה הנו"ן העיקר (וכן בל"א נכת) אבל רבינו לדרכו הלך לעשות יסוד בתיבה אות אחת ושתים כנהוג לפי כלל שאמרתי במבוא ח"א, X. ובע' שך ב' אאריך]

* נַשְׁכָנִית (תואר נקבה מע' הקודם (beissend ב"מ פ'. תוספתי' ב"ב פ"ד פרה זו . . נשכנית היא פי' דרכה לנשוך.

---

[1]) בנו"ג הכותית וגי' רבינו העיקר והוא גימ"ל שבמלת נשג"ז ונשנה ע"י הצענזור. [2]) עיי' וואללירס ח"ב 1369 ושם יסופר סגולתו. [3]) וכ"ה בעי' ברסם וכצ"ל בעי' פסקתא ולנכון בדפ"ר שם. [4]) בדפו"ו פיסקתא. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו אי' בי' וג"ג אמיאטו, בכ"י ק"ט אמיטו בכ"י ל"ד ובדפ' וויניצ' אמיגטו ובדפ"ר ואמי' אמיינטו. [6]) אבל כבר העירותי בח"ב רצ"ג הערה 6 כי כצ"ל בערוך כפי ס"א. [7]) בנו"ג נטוש ובכ"י פשוט ובעי' נטש כתב ר"ב בעצמו כי גי' הספרי, בב"ב היא נטוש.

* נָשַׁל (מל"מ ובל"ע نسل ענין הפלה (abwerfen הפעיל משאיל (ביצ' פ"ה מ"א) הביא רבינו כדרכו בע' של (ג') ע"ש בהוספותי. והשם נְשִׁילָה ירו' מכות רפ"ב דל"א ע"ג נאמר כאן (דברי' י"ט, ה') נשילה ונאמ' להלן (שם כ"ח, מ') כי ישל זיתך מה נשילה שנאמ' להלן נשירה אף כאן נשירה . . נאמר כאן (דברי' י"ט, ה') ונאמר להלן ונשל ה' (שם ז', א') מה נשילה שנא' להלן מכה אף כאן מכה. וקהל"ר פ' כי גם: בנשילת אברים מתו . . מה מגפה האמורה להלן (במדבי' י"ד, ל"ז) בנשילת אברים אף מגפה האמורה כאן בנשילת אברים]

נָשַׁם (מל"מ בל"ם נְשַׁם וכן בל"ע نسم ענין שאיפת רוח hauchen, athmen והושאל לחולה שהבריא (aufathmen, sich erholen, genesen. והשם נְשָׁמָה, בל"א נשמא, נשמתא שאיפת רוח החיוני Athemzug ועוד נפש המשכלת (Seele בפ' הישן בגמ' אוכלין אכילת עראי (סוכ' כ"ו:) וכמה שינת הסוס שיתין נשמי. בריש חלק (סנהד' צ"א:) ובבראש' רבה פרשת ל"ה (ל"ד) שאל אנטונינוס לרבי מאמתי נשמה ניתנת באדם א"ל משיצא ממעי אמו אמר לו שים בשר בלא מלח ג' ימים הלא יסריח אלא משנפקד והודה לו רבי כי גם זה הפסוק מסייעו ח י ̇י ם ו ח ס ד ע ש י ת ע מ ד י ופקודתך שמרה רוחי (איוב י', י"ב)[1]) מאימתי נתת הנשמה בי משפקדתני[2]). בפ' ל"ד (ל"ג) א"ל ר' חייא[3]) מה שינך עביד[4]) א"ל מן ענתה דיהבת ידך[5]) עלה א י נ ש מ ת[6]): ובויק"ר בצו (פ"ט) רוקי באפיה ז' זמנין והוא מתנשמא[7]). במגלת איכה נפלה עטרת[8]) לחש ליה מ ש ו ם י ש ו ב ן פ נ ד י ר א[9]) ואינשם פי' חזרה נשמתו כלומ' נתרפא. *[אחי"ה וכ"ה בירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד ולחש ליה בשמיה דישו פנדירא (בן פנדירה) ואינשם. והוא אתפעל בהבלעת התי"ו וכ"ה באיכ"ר פ' כלו ואת מנשמא, ירו' כלאי' וכתובו' שם ושם אינשמת, ירו' קידוש' פ"א דנ"ט. אינשמת בפריע. פסיקת' דר"כ צ"ג. ובעי את למנשמא (צצחר) [צ"ל צבחר] פי' לשאוף רוח מעט. ועוד בקל ב"ר ס"פ י"ד על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלם לבוראו וכו' ובדב"ר ספ"ב על כל נשימה ונשימה שאדם מעלה וכו'. וכן השם במגיל' ט"ז: בנשימה אחת וכו'. ובל"ס גֶּשְׁמָא נְשַׁמָא סוכ' הנ"ל. ועוד בהוראת נפש דניאל ה', כ"ג ובתרג' עיי' המתורגמן ובל"מ נְשָׁמָה ועיי' ברכו' ה', י'. מ"ג: ס': שבת קי"ג: קנ"ב: יומ' כ': ביצ' ט"ז, עיי"ע נפש ר"ה י"ז, תעני' י"א, כ"ב: חגיג' י"ב: ט"ו: סנהד' נ"ב, צ"א, ושם: ק"ג: ק"ח, ק"י: ע"ז ה', מנחו' צ"ט: נדה ל"א, ועוד ענינו חיי נפש וכח החיוני כתובו' מ"ו רע"א אבר שהנשמה תלויה בו נזיר כ"א רע"ב ירו' ב"ק ספ"ז ד"ו. דבר שהנשמה תלויה בו, ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג בחזקת שהנשמה תלויה בו] —

* נְשַׁם נגעי' פ"י מ"י מכו' כ': עיי"ע נש.

נָשִׁים (Weiber עיי"ע נְשָׁא) בילמדנו ותכחש שרה (בתנחו' וירא לי') מכאן פסלו רבותינו את הנשים לעדות. *[אחי"ה ויתר דרשות הן לשבח הן לגנאי בענין נ ָ שִׁ י ם עיי' ברכו' י"ז. מ"ח: שבת ל"ב. ל"ג: מגיל' י"ד: מ"ק ח': חגיג' ג': ט"ז: גיטי' צ'. סוט' י"א: ב"מ קט"ו. סנהד' כ"א. צ"ג, ק"י. טהרו' פ"ז מ"ט אבות פ"ב מ"ז, סופרי' פט"ו ודוגמאות ביחיד עיי"ע נְשָׁא] —

נֶשֶׁף (מל"מ ענין עת בערוב יום ולילה Morgendämmerung, Abenddämmerung מפעל נָשַׁף נרדף עם נשב וכן בל"ע نسف פי' שאיפת רוח אשר בעת נשף יום ולילה) בר"ג דברכו' (ג':) תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתא יממא נשף יממא ואתי ליליא. פי' ענין חושך. ושפו עצמותיו (איוב ל"ג, כ"א) תרג' וקבילו גרמוהי. *[אחי"ה בכתיב ושפי ובנו"ג בתרג' ושפין גרמוי ולפי ג' רבינו הוא מענין נשף וכ"ה בתרג' ירמי' י"ג, ט"ז הרי נשף טורי קבל ועיי"ע קבל ב' ומ"ש. אבל עיקר גזרת המלה הוא נָשַׁף מע' הבא ענין שאיפת רוח עיי' פירשט אוצ"ה — וכנ"ה בכתוב' קי"א סע"ב קדמתי בנשף, תרג' כוכבי נשפו (איוב ג', ח') כוכבי נשף בורקיה (בכ"י תרג' אצל לעווי) הפכו נשף ליליא שם כ"ה, ט"ו] —

---

[1]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט ובשדפ"ע הובא הפסוק בלי נכון ורוח אלוה באפי (איוב כ"ז, ג') ומצורף מו ופקודתך וגו' והנכון בב"ר שם ובילק' בראשי' י' רמז ל"ח ובסנהד' רק סוף הפסוק ופקודתך וגו'. [2]) בסנהד' אי' בשנויים ע"ש ושם: אפשר חתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ובב"ר משל אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח. [3]) בנו"ג ר' חייא רבה וכ"ה בירו' כתובו' פי"ב דל"ה. ובירו' כלאי' פ"ט דל"ב: רובה. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וי"ו ול"ד ובדפ' אמ' עבד ובשדפ"ע בט"ס עבור ובב"ר מה עבדית בשיניך ובירו' שם ושם האי (היי) שינך מה היא עבידה. [5]) בירו' אצבעתך, אצבעך. [6]) וכ"ה בירו' שם ושם ובב"ר איתנשימת. [7]) בנו"ג רוקי באנפי שבע זימנין ואנא מינשים ועוד עיי' במד"ר פ"ט. [8]) לפנינו לי'. [9]) כ"ה בכ"י וי"ו בי' ול"ד וב"ר (ושם נמחק מצענזור) ובכ"י וי"ו א' מ ש ו ם י ש ו ה נ ו צ ר י וכ"ה בדפ' פיזי' וויניצי' ושם שום ישו הנוצרי ובדפ' באסיל ואמשי' רק שום.

נָשַׁף (מפעל נָשַׁף בל״מ (שמות ט״ו, י׳) wegblasen והושאל לנתוק ממקומו כאלו נעקר ע״י נשיפת רוח weggeblasen, entrückt sein ומזה השם נִישׁוֹפֶת (Spreu d. h. was weggeblasen wird בר״ג דהמוכר פירות לחברו (כ״ב צ״ד.) מקבל עליו רובע נישופות [1]) לסאה פי׳ כגון אבק וקש שנשוף וזז ממקומו [2]) וכגון זה דמינשתפא (ב״מ כ״ג.) שפי׳ בע׳ מנשתפא. וכגון זה ואי לא לינשוף מדוכתיה ד׳ אמות [3]) בר״ג דמגיל׳ (ג׳ סע״א). -- (א״ב נישבות כתוב בנוסחאות) *[אחי״ה והראיה שגזרתו מע׳ נשף נרדף נשב מגי׳ הספרי׳ שאי׳ נישובות במקום הגי׳ בפ״ה ורבינו פי׳ מע׳ שוף עיי״ע שף ט׳ ובע׳ שף י׳ פי׳ בנישופין בו (שבת קכ״א:) כמו שאפה רוח. במד״ר פ״כ וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויוצא רוחו וכו׳ ובריש אסת״ר המן שהיה נושף עמא כנחש. ובאתפעל ב״מ כ״ג, עיי׳ לעיל — מנחו׳ נ״ד: אינשפא עיי״ע גשף] —

נֶשֶׁק (לדעת רבינו שם תואר לכלי זיין Waffen, Rüstung ולפע״ד מל״ר אמצ׳ nosca אצעדה Armband) מאי נמוסיה [4]) אמר רב הונא בר יהודה נשקי (גיטי׳ מ״ג.) פי׳ שתלה לו אדונו כלי זיין על שום לקנותו כמו על פיך ישק כל עמי (בראש׳ מ״א מ׳) ותרג׳ יתזן כל עמי. ועוד נשק ברזל (איוב כ׳, כ״ז) נושקי רומי קשת (תהלי׳ ע״ח, ט׳) פי׳ בע׳ נמס. *[אחי״ה ע״ש ולדעתי הוא מל״ר אמצ׳ nusca Schnalle, Agraffe, הנ״ל או מל״ר אמצ׳ ואם תלה כלי זה לעבד היה סימן שבא ברשותו ורש״י פי׳ חותם] —

נָשַׁק (ענין דבוק גוף אל גוף מל״מ והשם נְשִׁיקָה Kuss והושאל לנגיעת השמש באותו מקום) כסוף [5]) גמ׳ דפ׳ ארוסה ושומרת יבם (סוטי׳ כ״ו:) נשיקה ולא כלום הוא שק העיקר. *[אחי״ה ובע׳ שק א׳ הביאו בלי פי׳ ע״ש ויש״נ הדוגמאות בעצם הוראתו ובהשאילתו. ובל״ס נוֹשקתא וכ״ה כתרג׳ משלי כ״ז, ו׳ בקבוע נושְׁקָאתא דסנאה] —

* נַשִׁיקָאָה (שם מקום) שבת קכ״א סע״ב ר׳ אבין מנשיקאה כ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג דמן נשיקיא אולי הוא כפר Massice פליניאוס ה׳, כ״ו עיי׳ מאננערט ח״ה ב׳, 285 ונייבויער 395 הביאו ולא פירשו.

* נָשַׁר (ענינו נפילה לארץ מל״ע نثر ובל״א נתר ab- herabfallen והשם נָשָׁר בל״ס נָשְׁרָא (das Ab- Herabfallende בראש סוכ׳ (י׳. וכ״ה בירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״ב:) או תחתיה מפני הנשר. שר העיקר. *[אחי״ה עיי״ע שר ב׳ ושם הביא רבינו מפסח׳ נ״ו. נשירה ובנו״ג נָשָׁר והקבוץ תוספ׳ פסחי׳ ספ״ב (ג׳) אוכלין נְשָׁרִים והשם המופשט נשירה תמור׳ כ״ה. נשירת רובו. ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ. ירו׳ תרומ׳ ספ״ו דמ״ד: בנשירתו. ירו׳ מכו׳ רפ״ב דמ״א ע״ג עיי״ע נשל, — ועוד עיי״ע נשוור] —

1 נֶשֶׁר (מל״מ שם עוף ידוע והושאל למלכות רומי שסימן בדגליהם היה נשר aquila) זוג בא מרקת ותפשו [6]) נשר ככר פי׳ בע׳ זג (ב׳). *[אחי״ה והוא עפ״י פי׳ ר״ח ע״ש. ועוד הושאל לנשר המיטהי Greif וזה קהל״ר פ׳ כי מי: נשר גדול היה לשלמה והיה רוכב עליו וכו׳ — ומשתמשין מלכים בצורת זה העוף גבוה העוף וגם לסימן תוקפו חגיג׳ י״ג: מלך שבעופות נשר והוא תואר לתלמידי חכמים עיי״ע נשר ד׳. ירו׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ד וירו׳ קידוש׳ פ״א דס״א ע״ג יבא נשר שהוא רחמן וכו׳ ובילק׳ משלי ר׳ תתקס״ג בשם תנחו׳ שהוא רחמני — ובענין סימני נשר בענין טומאה עיי׳ חולי׳ ס״א. ספרא שמיני פרק ה׳ פרש׳ ב׳ עיי״ע זפק (ת״ג, שי״א.)] —

2 נֶשֶׁר (מע׳ הקודם נ״ל מל״ע نسر שם אליל אצל ערביים של המיאר עיי׳ בפנים arab. him-jarisches Götterbild) בפ״ק בע״ז בגמ׳ יום תגלחת (י״א:) נשריא שבערביא פי׳ גאון יש בערביא בית ובית ע״ז היא ואית בה אבן וחקוק עלה וסגדין לה. *[אחי״ה וכה״ג נשרא שבערביא בה״ג הל׳ ע״ז ק״כ ע״ג ובנו״ג נשדא ולפי פי׳ הגאון י״ל שבית ע״ז הנ״ל יכונה על שם האליל הנעבד ושם אליל נשר הוזכר כבר בקראן למחמד שורה ע״א כ״ב—כ״ג وقالوا لا تذرن آلهتكم ولا تذرن ودا ولا سواعا ولا يغوث ويعوق ونسرا וחרוזים אלה הביא לנכון הח׳ ד״ר מיללער (מ״ע מ״ג כרך כ״ט 601) לביאור הכותבת המיארית: נסר משרקן ונסר מערבן ע״ש וקורות אליל ערבי זה עיי׳ שפרענגער חיי מחמד ח״א 363 הערה 6 ופערלעס עט״ש 100] —

---

[1]) בכ״י ה״ב נשופית ובכ״י ש״ס ר׳ נשופות ובפי׳ רגמ״ה כ״י אשר תחת ידי נישפות ובש״ס ווילנא בטעות נדפס נישבות והושוה לדפוס ש״ס ובכ״י ש״ס ה׳ נישובות. [2]) וכ״ה בפי׳ רגמ״ה אבק קש שנישוף ובש״ס ווילנ׳ נדפס שנישב. [3]) במגילי גרמידי וכ״ה בסנה׳ צ״ד רע״א אבל בכ״י ש״ס ל״ד למגילי כגי׳ רבינו. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע נימוסיה עיי״ע נמס. [5]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע בט״ס בראש. [6]) עיי״ע זג ב׳ הערה 5.

3 נֶשֶׁר (מענין נשר א' והוא תואר לתלמידי חכמים (Gelehrtenschüler יבעון נשרייא לקיניהון (עירו' כ"ג:) פי' בע' עלת. *[אחי"ה ובע' עלת ב' גרס אצל ס"א ידאון (כדאי' לפנינו) ג"כ יבעון וכ"ה בפי' ר"ח לעירו' (בש"ס ווילנ') אשר אחריו נגרר בפירושו ע"ש] —

4 נֶשֶׁר (מין עשב בל"ס נֶשְׁרָא Adlerfarm [1]) בפ"ק דברכו' בגמ' דסמוך רבן גמליאל (ח'.) אסכרה דמיא לחיזרא דשפלת לה[2]) מגבבא דעמרא דלאחורי נשרא. בע' גב (ז') כתבנו פי' ר"ח[3]) ואין שם דלאחורי נשרא. ובפי' ר' גרשם ובספרינו כתוב ויש לפרש נשרא העשב שבין הקוצים. כמו (סוכ' י'. ועיי"ע נשר א') או תחתיה מפני הנשר ומסתבך הצמר בקוץ ובעשב וכשמשלף הצמר מאחרי הקוץ והעשב אינו משתלף בלא שבירה.

* נשריא (= קן נשריא ר"ה כ"ו. עיי"ע סכוי ושם אבאר שם המקום ובכ"י ש"ס קנשריא.

* נַשְׁרִיתָא (אולי מל"ע نَسَارِيَة המון נשרים Adler-schwarm) שו"ט תהלי' מזמור ע"ח ישלח בם ערוב (תהלי' ע"ח, מ"ה) ר' יהודה אומר נשריתא כלומ' ערבוב חיות באו גם מלמעלה ור' נחמיה אמר ערוב מלמטן דובין ואריות ונמרים ובילק' תהלי' רמז תת"ך גרס פוריתה והוא לפע"ד מל"פ پَر כנף כלומ' בעלי כנפים.

* נִשְׁתּוֹת (Eisenstangen) ירו' עירו' פ"ח דכ"ה. אפי' טבלא אפי' נשתות פי' כמו עשתות כדאי' בבבלי עירו' פ"ו.

☞ נִשְׁתְּוָן (מל"פ نوشتن، نويستن، نويشتن، הוצואריש נפישתנן פי' כתב schreiben וממנו השם نوشته כְּתָב, איגרת die Schrift, der Brief) בעזר' (ד' ז') כתב הנשתון. *[אחי"ה וכ"ה בעזר' שם י"ח נשתונא ושם כ"ג פרשגן נשתונא ושם ז, י"א פרשגן הנשתון ושם ה', ו' פרשגן אגרתא] —

נִשְׁתַּק (= נוּשְׁתָּק עיי' מ"ש בע' נרתק Hülle, Behältniss) בס"ג דפ' טרף בקלפי (יומ' מ"ד:) תנא בכל יום לא היה לה נושתק היום היה לו נושתק[4]) פי' כסוי כדאמרינן בפ' ו' בבראשי' רבי' לעתיד לבוא הקב"ה מערטלו מנושתקו. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח ביומ' ובש"ס ווילנ' משובש וצריך להגיה מערוך (ועיי' ג"כ תוספו' ישני' ליומ' ד"ה בכל יום) וכן היתה גי' המיוחס לרש"י בב"ר הנ"ל ניאשתוק ופי' ע"י נרתק ובקהל"ר פ' וזרח השמש הגי' מערטלו ומהשתקו ומנרתקו וקרוב הדבר שבתחלה היה כתוב מערטלו מנשתקו ואחד כתב בצדו מנרתקו והובא פנימה בטעות מהשתקו ומנרתקו עיי' מ"ש ר"ש באבער בפסיקת' דר"כ צד קפ"ו: ושם בצד קפ"ו. ונשתיק יש לו כשם שכתב לשמש שם אהל בהם (תהלי' י"ט, ה') והוא ניתן בתוך נשתיקו. וגי' רבינו בכ"מ בוי"ו אחר נו"ן ולפי מה שהגהתי בע' נרתק שצ"ל פושתק עולה יפה אבל גי' כ"י ה"ב מנשתיקו ובכ"י ק"ט מנשתקו ובע' הנ"ל הובא ג"כ גי' כ"י תוספת' ליומ' ע"ש. ורש"י פי' נשתיק: טבעת אולי השוהו למלת נשקי גיטי' מ"ג: אשר שם פי' חותם] —

☞ נְתַב בל"א כמו נָשַׁב מל"מ (wehen, blasen תרג' ישב רוחו יזלו מים (תהלי' קמ"ז, י"ח) ינתיב רוחיה זלחין מיא. *[אחי"ה בכ"י תרג' שם בפַעל יְנַתֵּיב ועוד עיי' תרג' לתהלי' ק"ג, ט"ז· קכ"ה, ו'; ועוד אי' בפַעל תר"י א' לבראש' א, ב'; לדברי' ל"ב, ב'] —

* נָתִיב, נְתִיבְתָּא (מל"מ נָתִיב פי' שביל Weg) והושאל בכתובו' ח': נתיב הוא (המות) מששת ימי בראשית ובתרג' משלי א' ט"ו בכ"י מנתיבתהון בנו"ג מן שביליהון.

נִתְבְּרָא (יריד של ע"ז) שבעכו ונתבכה שבעין בכי בפ"ק דע"ז בגמ' יום תגלחת (ע"ז י"א:) פי' ע"ז הן. *[אחי"ה כ"ה בכל הכ"י רק בכ"י ק"ט ה"ב ול"ד נתבכה (נתבכא) הוא ע' בפני עצמו ובדפ"ע בשתי הפעמים נתברא (ובדפ"ר השני ע' בפני עצמו). ובנו"ג נדבכה שבעכו א"ד נתברא שבעכו רב דימי מנהרדעא מתני איפכא יריד שבעכו (נדבכ') [צ"ל נדבכה] שבעין בכי ובכ"י ש"ס לי' איכא דאמרי וכן לי' בה"ג ושם: ירוד שבעין בכי ונדבכה שבעכו רב דימי וכו' נדבכה שבעין בכי ירוד שבעכו ובכ"י פי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגייליקא דף חסר) אי' (ידך) [צ"ל יריד] שבעכו נתבכא שבעין בכי ואיכא דתני להו איפכא. הנך רואה שגי' רבינו עולה עם גי' ר"ח. ואולי עיק' הגי' נדבכא פי' כמו נדבך שורת אבנים עיי"ע ונתברא הוא בל' גנאי כלומ' נשבר ונחרם והיא הוספת איזה המעתיק ולי' בכ"י ש"ס ובה"ג ובפי' ר"ח] —

---

[1]) פפלנ"צ ללעף 266 אבל לא הזכיר שכבר מצא מקומו בש"ס וכן נעלם מעיניו דברי הערוך. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע לי'. [3]) בעי' גב הנ"ל לי' וברור הוא שכצ"ל אחר מלת פי': פי' ר"ח היזרא וכו'. [4]) בנו"ג ניאשתיק ובכ"י ש"ס ניאישתיק ועוד עיי"ע נרתק.

* נָתַז (מל"מ תוז) עיי"ע ז' ח"ג, ר"פ ושם הביא רבינו איזה דוגמאות ואוסיף כהנה וכהנה בע' תז ע"ש.

נִתְזָה (שם איש) בס"ג דפ' בן סורר ומורה (סנהד' ע"ד. וכ"ה ירו' סנהד' פ"ג דכ"א:) נמנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד פי' אדם גדול היה ובעליתו היה בית המדרש. *[אחי"ה ועיי"ע בית נזתה (ח"ב ע"ז) ועיי"ע בית ארים (שם ס"ב:)] —

* נִתְזוֹר (שם איש סוחר) עירובי' נ"ט. עיי"ע דסקרתא (ח"ג, ק"ד.) וגי' ר"ח (בש"ס ווילנ') דאתי אזואר וזה קרוב לגי' דנאתי אדואר שהובא בלקוטות הרמב"ן כ"ח ע"ג עיי' ד"ס עירו' צד קי"ט. וע' דסקרתא.

1 נָתַח (מל"מ ענינו חלק להתיכות zerstückeln והושאל לניתוק losreissen ab- מל"ע نتخ פי' שמט) בפ' המקבל בגמ' המלוה (ב"מ קי"ג. אמר שמואל שליח בי"ד נתח נתוחי פי' שליח בי"ד שומט ונותן מידיו של לוה בתורת עבוט כלים וכיוצא בהן אבל ליכנס לביתו של לוה ולמשכנו אינו רשאי. ובפ"ק דביצ' בגמ' ג' ומצא ב' (י' סע"ב) גוזלין מנתחי אהדדי כיסין לא מנתחי אהדדי[1]. בפ' הניזקין בגמ' המוציא מציאה (גיטי' נ"א סע"ב) שוורים מנתחי אהדדי[2] כיסין לא מנתחי אהדדי. *[אחי"ה ובענין הוראה ראשונ' בחולי' כ"ח: דמנתחה אבר אבר. והשם המופשט ניתוח בצרוף הפשט עיי' זבחי' ג': נ"ג: ירו' מגיל' פ"א דע"ב: ב"ר פל"ד עיי"ע הפשט (ח"ג רל"ד)]

2* נָתַח (מל"ע نتخ נתן עיניו בדבר לשמרו auf (etw. das Augenmerk richten תוספתי' ב"מ פ"א (צוק"מ 372) היאך זוכה זה בדבר שלא בא לתוך ידו אלא ינתחנו . . היאך זוכה זה בדבר שאינו שלו אלא ינתחנו ופי' כאמור יתן בו עיניו לשמרו ובנו"ג יתננו ואין לו שחר והענין לא סבלתו.

☜ נָתַךְ (מל"מ נרדף עם נסך ענין יציקה ועוד ענין הגרה והזלה schmelzen, flüssig machen) תרג' לצקת [את] אדני הקדש (שמות ל"ח, כ"ז) לאתכא סמכי קודשא ומענין זה נקראו מתכות שהם נצוקים. *[אחי"ה וכתב המתורגמן שבתרגום איננה בהוראת התכה כי אם בלישנ' מסיסה או נחיתא עיי' שם הדוגמאות וכן בדרז"ל זבחי' ק"ד רע"ב וק"ו רע"א ניתך הבשר והפעיל הַמַּתִּיךְ ירו' פ"ז ד"י: ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג: פ"ד דמ"ד: ועיי"ע יתך (ח"ד קע"ב). נזיר נ': ירו' נזיר פ"ד דנ"ו: תוספ' אהלות פ"ד חלב המת . . והתיכו. ובהָפעל חלב מוּתָּךְ שבת כ"א. עיי"ע תך א' וש"נ.[3] — ובענין יציקת מתכת תוספת' כתובו' ספ"ז מתיך נחושת, תוספת' כלי' ב"מ פ"ד כל מתכת שנטמא ונשבר והתיכו וכו' ושם איזה פעמים והתיכו (löthen). ובענין שפיכה יבמו' ע"ט. ניתך מים עליהם מן השמים] —

נָתָן (שם פרטי) בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ו סע"ב) והיינו נתן דצוציתא פי' על שם מלאך דהוו נצוצין דנור דפשיט ידיה וקבליה בתשובה. פ"א למה קורין אותו נתן דציציתא שהיה לו חלוק של שיער של עזים ששורטין את בשרו שיהא לו כפרה שהיה בעל תשובה. *[אחי"ה כפי' ראשון א' בפירש"י ובפי' שני ברש"י על שאחזו המלאך בציצית ראשו ע"כ ותוספ' פירשו דאמר במדרש שהיה נר דולק על ראשו ע"כ וברוחב ביאור א' כן בפירש"י בסנה' ל"א סע"א ד"ה לדזיו עש"ה. ועיי' היוחסין השלם ע' עוקבא צד 175 וע' נתן דצוציתא שם 171 ושם הביא ג"כ פי' ר ב צ מ ח[4]) ורבינו סעדיה גאונים דפי' נתן דצוציתא בנערותו היה מתקן בשערו ומקשט והיה עושהו תלתלים וקורין אותו נתן דצוציתא ע"כ עשו הגאונים פ"א שראוהו רב יוסף שהיה יוצא ממנו לשון אש מד' ציציותיו וכו' ע"ש ושם הובא הספור בענין נתן דצוציתא משאלתות פ' וארא (סי' מ"ב) ע"ש ובסד"ה (דפו"ו צד קמ"ו:)[5]) — ועוד כמה תנאים ואמוראים נקובים בשם נתן עיי' סד"ה זה הערך ועל שם זה נקרא ברייתא דאבות אבות דר' נתן] —

נתן (נָתִין, נְתִינִין die Gegebenen d. h. Nachkommen der Gibeoniten) בפ' הערל (יבמו' ע"ח:) ממזרים ונתינים אסורין ואיסורן איסור עולם.

---

[1]) וכ"ה לפנינו ובכ"י ש"ס יותר טוב גוזלות מנתחי מ ה ד ד י כיסין לא מנתחי מהדדי. [2]) בנו"ג מהדדי. [3]) פסיקת' רבתי פל"א (שהארה) [כשראה] הקב"ה את ישראל מנתכי' לאחוריה צ"ל מנתקים לאחוריהם ובפסיק' דר"כ צד קל"א. וכפתו ידיהם לאחוריהם וכ"ה בשו"ט סוף מזמור קל"ז ובילקי' איכ' סוף ר' אלף י"ב. [4]) וזו הדוגמא יש להוסיף לרשימה שנתתי במבוא בח"א XVII והלאה אשר בה רמזתי על מקומות שיבא בהם זכרון פי' רצ"ג ועוד מצאתי פי' בענין נערות שיש להן קנס ופי' רצ"ג הובא בראו"ש ב"ק פ"ח סי' ג' ובענין הלל בלילי פסחי' הובא פי' רצ"ג מר"ע גאון ומרה"ג עיי' חידושי הרשב"א לברכו' י"א. ס' פסקי' אחת ארוכה. ועוד עיי' הרי"ף ספי"ז דשבת וז"ל עם השנויים שחביא בעל ד"ס בשבת (צד קמ"ב מתוך כ"י) ואמר בעל הלכות גדולות (ברי"ף כ"י ונכתב בה"ג) משמיה [דמר רב] צמח גאון [ז"ל] רהלכתא כר' יהודה דקי"ל ר"מ ור"י הלכה כר"י [והאי טעמא לאו דוקא הוא דכי אמרינן ר"מ ור"י הלכה כר"י] הנ"מ היכא דפליגי וכו' וכו'. [5]) והוסיף שם הסיפור ממעשיות של ר' נסים דל"ז. ע"ש והי' פערלעס מיסצעללען 85 והלאה.

פי' בגמ' (שם ע"ט סע"ב) דוד גזר עליהן ונתינין הן הנבעונים ואמאי איקרו נתינין דכתיב (יהושע ט', כ"ז) ויתנם יהושע ביום ההוא. — (א"ב בעזר' (ז', כ"ד) זמריא תרְע"א נתיניא) *[אחי"ה ועיי' עוד עליהם ביבמו' ע"ט. והלאה כתובו' כ"ט. והלאה ירו' כתובו' רפ"ג דכ"ז. קידושי' ס"ט. ע': והיחיד נָתִין ולנקבה נְתִינָה מכו' י"ג. והלאה והשם המופשט נְתִנוּת כתובו' י"ד. והלאה. והפעל נָתַן ידוע והרבה בצרוף נ"א עיי' ב"מ מ"ח. והלאה שבת ל"א סע"א ובל"א נסב עיי"ע פי' ענין מסחר ועסק. ועם עין פי' שימת עין ב"מ י"ט. נדרי' צ': סוט' ט' סע"א ורע"ב. ועם טעם חולי' צ"ו: והלאה. ועוד בל"מ כמו ואתה לא כן נתן וגו' (דברי' י"ח, י"ד) ענין יעוד מזה בכורו' נ"ט רע"ב הדין נותן, ושם היא הנותנת — ורבינו הביא השרש ודוגמאות בע' תן ג' ע"ש] —

* נְתַנְאֵל (שם אמורא) פדר"א פי"ו ופכ"ה א"ר נתנאל ראו אבותיו של משה תארו כמלאך אלהים וכו'.

* נְתִינָה שם גוי אחד עיי"ע דמא (ח"ג, ע"ט) וש"נ.

* נָתַץ (מל"מ ענינו הריסה niederreissen) בהפעל פסחי' כ"ז. ע"ז מ"ט: חדש יותץ והשם המופשט נציתה ירו' שבת רפ"ט די"א ע"ד ירו' ערל' פ"ג דס"ג. ספרא שמיני פרש' ח' פרק י' תוספת' נגעי' ספ"ו.

נָתַק (מל"מ ענינו קריעה ועוד העתק ממקומו losreissen, losmachen, ablösen) לא תעשה שניתק לעשה (יומ' פ"ה: הולי' קמ"א.) פי' בע' לא. נתוק וכרות (ויק' כ"ב, כ"א) כבר פי' בע' גד (י"ג [1]). *[אחי"ה וכנ"ה בקל בכורו' ל"ג: כורת . . נותק ע"ש תוספת': תרומו' כ"ג נותקות את יינן . . נותקין את שמנן ועיי' ירו' תרומו' פ"ג דמ"ב: ושם שביעי' פ"ד דל"ה: מקום שנהגו לקוץ יִתּוֹק לתוק יקוץ [2]). נפעל נדה ס"ה. נתקו שניו. חולי' קכ"ג סע"ב שומר העשוי לינתק מאליו. ספרא אחרי פרש' ט' ר' פרק י"ג גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהן בגזרה . . וכן מצינו שניתקו בעריות וכו' ועל זה העיר המו"ל הרב החכם וייס ענין מלת נתק הוא פירוד אבל השתמשו בו גם על ההיפוך ר"ל על המשך דבר אל דבר ואז ענינו שנתק ממקומו להיות נמשך אל מקום אחר ומזה הענין לאו הניתק לעשה ודומה ללי' הכתוב התיקם כצאן לטבחה וע"כ באמרם לינתק בעריות פי' כמו לינתק לעריות כלומ' נמשכים אחרי העריות עכ"ל הזק. זבחי' ה': אשם שניתק לרעיה עיי' רש"י ותוספו'. ירו' נזיר ספ"ד דנ"ג ע"ג משניתק מלא תעשה לעשה. מכו' ט"ו. ההוא לנתוקי לאו הוא דאתי. ב"ק ט': שור דרכיה לנתוקי. אתפעל עירו' י"ג. כיון דאינתיק ע"ש. זבחי' ג'. אינתיק ליה וכו', יומ' מ"ו: לא אינתיקה למצותה ובתי"ו של אתפעל בתרג' קהלת ד', י"ב אתנתק — ומה שענינו נגוע בנתק עיי"ע הבא אח"ז. — פסיקת' רבתי פל"א עיי"ע נתך ומ"ש — והשם המופשט נְתִיקָה שהש"ר פ' שימני דרש אתקנך (ירמי' כ"ב, כ"ד) אתקנך בתשובה ממקום שנתיקתך שם תהא תקנתך [3]) וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד קס"ג. ממקום נתיקתו תהא תקנתו וא"כ דרש מל' תקון בלי נו"ן ועיי' רש"י לירמי' שם] —

נֶתֶק (מע' הקודם על שם ניתוק השער מחמת הצרע' נקרא נתק צרעת על הראש או על הזקן böser Grind) בסוף רפואות דמי שאחזו (גיטי' ע' סע"א) הנתק והביכיה [4]). פי' נתק צרעת. *[אחי"ה נתק, נתקים, נתקין הרבה בנגעי' עיי' פ"ו שנקרא על שם זה פ' הנתקים ובל"א נתקא עיי' תרג' לויק' י"ג ל' והלאה והפעל ממנו שם משנ' ט' נִיתַּק כל ראשו וכו', ספרא תזריע נגעים רפ"ה ואיש (ויק' י"ג, י"ט) להביא את שניתק נתק בתוך נתק. ושם פרק ט' לא שניתק נתק בתוך נתק] —

נֶתֶר (מל"מ ובל"י (λίτρον) νίτρον בל"ר nitrum mineralisches Alkali) בפ' א"ר עקיבא (שבת פ"ט סע"ב) מי רגלים נתר ובורית. ובפ"ט בנדה (מ"ו דס"א סע"ב) ובכלי' פ"ב (מ"א [5]) ובפ"י בכלי' (מ"א) כלי חרס וכלי נתר. בס"ג דפ' המזבח מקדש (זבחי' פ"ח סע"א) נתגעלו אין מכבסין אותן לא בנתר ולא בחול. מאי כלי נתר א"ר יוסי בר אבין כלי מחפורות של צריף (ע"ז ל"ג:) כבר פירשנו בע' חפר. פ"א "כלים המדובקים במגביא [6]) והוא כמו אבנים ושורין אותו [7]) במים" ונימוח ובלעז אלומ"י [8])

---

[1]) כ"ה לנכון בדפי' אמשי' ובשדפ"ע בט"ס לא. [2]) ובתוספ' שביעי' ספ"ג לחתוך יחתוך. [3]) ושם ג"כ הפעל: משם אני נותק מלכות בית דוד. [4]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע והביביה, והביבייה צ"ל והבכייה. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב. [6]) בפי' רה"ג אי' עוד שהוא בטיית שב וזה שב כמין אבנים הם וכו' ורבינו השמיט כדרכו לרוב תיבות הערביות ושב הוא ל"ע شب Alaun וכ"ה בל"ס מגביא עיי"ע ושם הביא לנכון בכ"י ה"ב והוא אלשב ולא שיב כדאי' ברע"ב לנדה פ"ט מ"ו. [7]) בפי' רה"ג אותן. [8]) עיי"ע חפר ה"ג רס"ה הערה 4 ועי' מגביא. וזה הפי' הועתק מפי' רה"ג בכלי' פ"ב מ"א.

וי"א כלים עשויי' מן מגביא עצמה [1]) ויש מפרשים נתר בל' ישמעאל אנטרון [2]). והוא כמו אבן מתלחלח [3]) במים חמים ורוחצים בו במרחץ ראשון [4]) בארץ ישראל [5]) בארץ מערב" [6]. ירושלמי בפ' אמ' ר"ע (שבת ספ"ט די"ב רע"ב) נתר ניטרון [7]) בורית בוריתא [8]) קימוניא קלייה [9]). — (א"ב כן (ר"ל על ניטרון) נקרא בל"י ורומיי. פי' קלי בל' ישמעאל עשב אשר מאפרו עושים זכוכית וגם מערבין אותו בשמן ועושים בורית לכבס הבגדים) *[אחי"ה ויפה כיון ר"ב ועיי' ג"כ תשב"ץ הנ"ל בהערה 7 שעוסק בענין מיני נתר והביא גם פי' הערוך ויתר השיטות עש"ה. והעלה שזה הנתר אינו הנתר שהזכיר רבא ושיבוש הוא בידינו לקוראו נתר מכיון שאינו מקטף מזיא ע"ש נדה ס"א: ס"ב. נתר אלכסנדרית . . נתר אנטיפטרית עיי"ע בח"א צ"ה: קמ"ז. שבת מ"א. צ': ועוד זולתו ותרג' נתר (ירמי' ב', כ"ב) ניתרא ובתרג' משלי (כפי גי' המתורגמן וקצת דפוסי') כ"ה, כ' נִתְרָא ובקצת דפוסי' יתרא וכ"ה בפשיט' הסורית] —

נְתַר (מל"א וסו' ובל"ע نثر כמו נָשַׁר בל"מ (abfallen, herabfallen בדניאל (ד', י"א) אַתַּרוּ עפיה. ותרג' נבל ציץ (ישעי' מ', ז') נתר (ציצא) [צ"ל ניצא] וענין קרוב לזה ימרט שער ראשו (ויק' י"ג, מ') יתר שער רישיה. *[אחי"ה ונאמר מנשירת העלים והניצים עיי' תרגי' ישעי' א', ל'; ל"ג, ט' ובאפעל תר"י ב' לשמות ט' ל"א ואַתְּרַת נצה. וגם מנפילת השנים תר"י א' לדברי' ל"ד, ז', ומנשירת השער עיי' המתורגמן. וכ"ה בדרז"ל ב"מ כ"א: תאינה מידע ידיע דנתרא. ושם נתרין זיתי, גיטי' ס"א. וקא נתרן תמרי, עירו' ק': נתרי פירי, ב"ק ט': בור דרכה לנתורי עיי"ע תר ו'. ברכו' נ"ו: שיני דנתור, חולי' נ"ט סע"ב עיי"ע נותרות. סוט' י"ג. ונתרן עיניה, שבת ל"ג סע"ב וקא נתרן דמעת עיניה, איכ"ר פתיחת' ססי' כ"ד ונתרין דמעתא עלוהי. באפעל: נזיר מ"ב. אדמה דלא מתרא. ירו' כלאי' רפ"ז ד"ל ע"ד אית אתרין דמתרין טרפיהון. ירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד אבד פלוני נתרי פלוני — והשם נִתְרָא וכ"ה בל"ס Abfall עיי"ע נותרות] —

* **נְתַר** (בנפעל ענין פרוד והעתקה ממקומו los- (gemacht sein ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ד נאחז באילן זה וניתור ויוצא נאחז בחורש זה וניתור ויוצא נאחז בסבך זה וניתור ויוצא וכו' ובב"ר פנ"ו ויק"ר ס"פ כ"ט הגי' ניתש מחורש זה ונסבך בחורש אחר וכו' ופי' מ"כ נעתק. ובהוראת ל"מ ענין פתיחת קשר והושאל להיתר איזה דבר losmachen, erlauben ירו' יבמו' פ"ד ד"ו: בית שהוא נִיתַּר בחליצה אחת ולרוב בהפעיל שבת כ"ב. אין מתירין ציצית מבגד לבגד. ושם קמ"א. מכבש של בעלי בתים מתירין . . ר"י אומ' אם היה מותר מע"ש מתיר את כולו ושומטו. ומה שענין היתר הפכו איסור עיי"ע תר ב' וש"נ. ועוד ענינו מסר חולי' מ"א. סנהד' מ' סע"ב התיר עצמו למיתה. ושם מ"א. עד שיתיר עצמו למיתה. ירו' פיאה פ"א דט"ז. להתיר דמן של בעלי מחלוקות. הָפעל שור מוּתָּר הפכו שור קשור ב"ק ט': הותר הנדר סנהד' ס"ח. ירו' שבת פ"ב ד"ה: — דמו מותר ב"ר ר"פ ל"ב פי' נמסר לשפיכה.

נוֹתָרוֹת (דרש מלש' נְתַר נפל לארץ היינו הרעועות (der Abfall, die Schlechten בב"ר פ' ע"ד (ע"ג) ויעקב רעה את צאן לבן הנותרות (בראש' ל', ל"ו) נתרת כתיב מנהון בישין מנהון עקרן [10]) מנהון קווסרין. *[אחי"ה וכ"ה בע' קווסר ע"ש במקרא כתוב הנותרת ועיי' מ"ש בעל מנחת שי לזה הפסוק ולזה הב"ר כיון רש"י בפי' זה הפסוק ע"ש ומה שאי' בב"ר כמד"א ונתור ככי ושיני (והוא בחולי' נ"ט סע"ב) בלי ספק מגליון בא פנימה להורות על נותרות עיי' המשביר ורבינו לא גרס ליה כאן ובע' קווסרין] —

נָתַשׁ (כמו נָתַץ ובל"ס נְתַשׁ ענין הריסה ועקירה (ausrotten תרג' כי אמילם (תהלי' קי"ח, י'. י"א. י"ב.) ארום אתושינון. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובד' רעגיא ובשאר דפוסי' אֶתּוֹשִׁינוּן. ונאמר מדברים ובעלי חיים בתוספת' ב"ק רפ"י כפי גי' כ"י אירפ' מטבע ונישוף ונתשו וכו' ובדפוסי' לי'. ובנפעל ב"ר ויק"ר עיי"ע נָתַר. הפעיל: ב"ר ר"פ כ"ג מתושאל (בראש' ד', י"ח) מתישן אני מן העולם. ומה שענינו כחישה מפעל תשש עיי"ע תש] —

---

[1]) בזה כיון על פי' ר"ח כמו שהוכחתי בע' חפר עש"ה ובפי"מ לרמב"ם כלי' פ"ב מ"א מרחה זה הפי' עש"ה. [2]) כ"ה לנכון בכל הכ"י ובדפ"ר אבל מדפי' פיזי' והלאה בט"ס אנטרוך ובפי' רה"ג יותר טוב בטיית נטרון והוא בל"ע نطرون. [3]) כ"ה נכון בדפי' וויניצי' ובאמ' אבל בדפ"ר וכ"י ק"ט מתחלחל וכ"ה בפי' רה"ג אבל כבר הגיה המו"ל לנכון ומתלחלח. [4]) בכ"י ק"ט וה"ב בט"ס ראשון. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכ"ה בפי' רה"ג. [6]) הועתק מפי' רה"ג לנדה הנ"ל בסד"ט 32 ושם הסיום בארץ מערב וארץ אדום. [7]) בנו"ג נטרון וכ"ה בתשב"ץ ח"א סי' כ"ח בשם הירוש'. [8]) והוא בל"ע ملح البارود והוא כמו بورق Salpeter. [9]) בל"ע ماء قلى Lauge. [10]) בכ"י ק"ט עיקרין.

נ֗צח תּ֗תהדר נ֗אדר כטפסרי, מגדש בגדשי ולא חסירי, חיילתני לערוך ערך ארביסרי, וכן
תאמצני בערך חמיסרי

*[אחי״ה ר״ת נ֗ת֗ן֗ רמז על שם המחבר והחרוזים האלה נמצאו בסיום אות נו״ן בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד
וה״ב בשנוי קצת וכמו שנסחתי א׳ בכ״י ו״ו א׳ ובכ״י ל״ד מגדש נגדשי בכ״י ה״ב מגדיש נגדשי ובכ״י ו״ו
ב׳ בט״ס מגרש נגרשי ופי׳ מגדש בגדשי ממלא מדתי ועיי״ע גדש א׳. וטפסר הושאל לאל יתברך
ועיי״ע. בכ״י ל״ד חמלתני אבל בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וה״ב חיילתני ועוד בכ״י ל״ד בטעות תאציני וצ״ל
(תאצמני) [תאמצני]. בערוך חמיסרי כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד אבל בכ״י ה״ב׳ ערך וצ״ל בערך. ובכ״י
לונדון (בריטיש מוזיאום) החרוזים הנ״ל ליתנהו כי אם: נשלם אות הנו״ן בעֹז אל רחום וחנון ובהתחיל
אות הסמ״ך יסמכני אל לכל הנופלים סומך ובחבלי נעימים אתמך. ובכ״י ק״ט א׳: סליק ערך נו״ן
תהלה לאל רחום וחנון אתחיל ערך אות הסמך. ובכ״י ב״ר רק: אתחיל ספר ערך אות סמך] —

אחרית דבר.

לא יפלא ממך הדבר כי זה החלק החמישי מספרי ערוך השלם הופיע מקצה שלש שנים אחר כלות החלק הרביעי. אולי רבים אומרים לנפשי המחבר הלך אל הארץ החדשה אשר שם הזהב וזהב הארץ ההיא טוב ורק לשבת בצל הכסף ולא בצל החכמה אשר על כן רפה ידו ממלאכת אלהים. אל נא אחי תרעו ואל תדונוני עד שתגיעו למקומי ודעו תדעו כי כמה מתלאות חלפו עברו על ראשי מעת שבאתי לאמעריקא לחנות תחת דגל קהלה קדושה אהבת חסד. גר הייתי בארץ נכריה וגם הייתי נאלץ להלחם מלחמות ה׳, וברוך אוזר חיל, קנא קנאתי לה׳ צבאות ואין כאן מקום להאריך בזה, כעת הראשון, אף אם ראיתי אכפה, הקל והאחרון הכביד כי האל הגומר עלי לקח ממני מחמד עיני ותמת אשתי רבקה בת משה צבי (בכ״ט אדר ראשון תרמ״ו) ונאנקתי דם מתים ואבל עשיתי בעבורה אשר היתה לי במשך ח״י שנים גאון עוזי, מחמד עיני ומחמל נפשי. ותנצב״ה! ובתוך סיבות האיחור היתה ג״כ מיתת מדפיסי ספרי בויען ועוד הרבה מכשלים היו עומדים לנגדי ולא אטריח הקוראים בפרטות. והיה עמל ואון חלקי עד נֶערה על אוהבי רוח ממרום באמרם: סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך הערוך השלם, וברכתי תעלה על ראש האחים היקרים ר׳ אברהם ואנטאני וואללאך ילידי פריישטאדטל באונגארן, זה האיש הנכבד ר׳ אברהם בן משה (נולד כ״ז אב תקפ״ג) אחר טילטול גברא בא לארץ הזאת זה רבות בשנים וה׳ ברך את אברהם בכל אבל אהה המות עלה בחלונו והכה אם על חבנים כי מתו שני בניו נתנאל ואליהו בימי חרפם וגם מתה עליו אשתו חחשובה שרה בת ר׳ יצחק פלאטט (Nov. 23. 885) ינוחו בשלום על משכבותם!

* * *

ואחד ממטיבי הגדולים אשר השביע בצחצחות נפשי הוא האדם הגדול בענקים ונקרא בפי כל מונטיפיורי של אמעריקא אשר צדקת פרזונו נודעה בשער בת רבים אשר כל חייו באורך צדקה הוא היה עורך שועו לא בצר גם לספרי ה״ה הנדיב השוע והנעלה ר׳ יעקב צבי שיפף נ״י והצבתי לשמו המפואר יד וזכרו לא יסוף ממחנה ישראל אשר שָׁמָּה הגיע ספרי. עוד ינוב בשיבה דשן ורענן יהיה לרומם קרן ישראל להגדיל תורה ולהרבות חכמה בישראל!*)

וזאת לדעת כי ספרי כבר מונח בכתובים כמעט עד אות ת״ו ובצפיתי צפיתי כי בעזרת החונן דעת בזו השנה אכרך על המוגמר. ועתה הנני נותן הודאה לעבר וצועק אני לעתיד להודות לה׳ כי טוב, ולהתחנן בעד חסדו עלי ותקותי חזקה כי גם החותמים ימשכו חוט של חסדם עלי לתמכני בימין צדקם.

ובזה אשים קנצי למלין ואחתום בחתימת זה החלק בברכה הקצובה בתורה בָּרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ.

נויארק מש״ק שמיני כ״ו ניסן (יום שנתבקש אבי מורי נ״ע).

המחבר.

---

*) וגם אתן תודה בזה לידידי ד״ר ג׳ גאטטהייל רב בעדת עמנואל בנויארק ומקויים בו מגלגלין זכות ע״י זכאי.

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ״י א״ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז״ל

ראש מתיבתא דרומי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז״ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל״ז) ודפוס וויניציאה (הרצ״א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא״מ מוהר״ר ישראל קאָהוט

רב ואב״ד בק״ק נעוו־יאָרק ולפנים בק״ק גראָססוואַרדיין ופֿינפֿקירכען והגליל יצ״ו.

חלק ששי

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

ווינן תר״נ.

בדפוס של א. פֿאַנטאָ

DEDICATED

AS A TOKEN

OF

APPRECIATION AND ESTEEM

TO

MY BELOVED CONGREGATION

AHAWATH CHESED

AND

THE BOARD OF TRUSTEES:

NEW-YORK 1889.

THE AUTHOR.

ראשית דבר

אמר חנוך יהודה בא״א מ״ור״ר ישראל קאהוט בעל הערוך השלם

הפעם אודה את ה׳ ואקרא לאלהים עליון לאל גמר עלי כי זכיתי לתת פרי מחשבותי וחקירותי בעתו באשר זה החלק הששי מספרי הופיע בתשובת השנה אחרי צאת החלק הקודם לו וברצות ה׳ דרכי גם לב בעל המדפים ישלים אתי כי האדון ר״א פֿאַנטאָ נ״י בוויען אשר חזיתיו לאיש מהיר במלאכתו שהיא מלאכת השמים הבטיחני כי שני חלקי הערוך האחרונים יצאו לאור בשנה הבאה. ומיד בתֹם החלק השמיני ינתן לבית הדפוס **המפתח** לספר הערוך שהוא חיבור בפני עצמו ועמלתי בו להג הרבה יגיעת בשר ורוח זה רבות בשנים ובלעדו לא יהיה לערוך של רבינו נתן ז״ל אוזן להטלטל. והכל מוכן ומזומן ומונח בקופסא של הרב החכם מוהר״ם גידעמאנן נר״ו בוויען. ומזה תדין, קורא נכבד, על קושט אמרי אמת שהודעתיך באחרית הדבר לחלק החמישי „כי בעזרת החונן דעת בזו השנה אברך על המוגמר“ וכן היה. וסיימתי המלאכה העצומה והכבדה בחמשה עשר בשבט תרמ״ט. ואקרב אל מלאכתי עוד בימי חרפי בהיותי בן כ״ב שנה ומיום נטעי נטעי נאמנים חלפו עברו כמעט כ״ה שנה ופעמים אין מספר אמרתי בלבי נואש וכי יניד קצר ביום נחלה וכאבי אנוש, אבל ברוך אל עליון כי לא שחת לי את פרי יגיעתי ואל שדה טוב ואל ימים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות כהיום הזה לאילן אדיר. ובראש השנה לא ילנות ברכתי על המוגמר שמח וטוב לב — ועתה אשאל אילן אילן במה אברכך? אם אמר יהי רצון שכל נטיעות שנטעו ממך החוקרים והמבקרים תהיינה כמותך הלא כבר נאמר יהללוך זר ולא פיך, אבל בצפיתי צפיתי כי כארץ תוציא צמחה כן אדני ה׳ יצמיח צדקה כי עובדי כרם ה׳ צבאות יקראו לנצר מטעי זה אילי הצדק מטע ה׳ להתפאר. וזה יהיה חלקי מכל עמלי!

ובשבת הסמוכה להסיום לסדר עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים דרשתי בעדתי ק״ק **אהבת חסד** על הפסוק ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים — ומכאן אמרו רז״ל (ברכות ס״ד.) לומר לך כל הנהנה מסעודה שת״ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה.

ויהי ממהרת (בח״י שב״ט) קהל רעי ואהובי ראשי עדתי וכמה וכמה מגדולי העיר רבניה חכמיה ועשיריה באו לביתי לאכל לחם ולחוג חג הסיום הערוך השלם. ובתוך הבאים היה לתענוג נפשי החכם הגדול מורי חמי דר׳ בעטטעלהיים נר״י רב ומורה צדק בבאלטימאר והוא נתן על המערכת לבונה זכה והיתה ללחם לאזכרה, בצוף דבש אמרי נועם מתוק לנפש ומרפא לעצם. ובתוך יושבי ביתי היו עוד לשמחת לבי ידידי הרב החכם מהו״ר גרשום בן הרב החכם הירא שמים מוה״ר יששכר בער״ל זצ״ל הנקרא בפי כל Dr. G. Gottheil בר אוריין ובר אבהן והוא רב ומורה צדק בעדות עמנואל ועמו היה הישר באדם אשר שמו הטוב נודע בשער בת רבים ה״ה הגביר ומאוד נעלה האדון Hon. Jacob H. Schiff

ועוד הפעם רחש לבי דבר טוב להגיד שבחם נגד כל קהל ישראל כי בלעדי שני גדולי עירנו אלה — ושניים כאחד טובים — חלקי חיבורי האחרונים יהיו נשארים זמן כביר בכתובים באין גואל. אבל לידידי דר. גאטטהייל משפט הגאולה הוא הגלה אזני האדון מהרי"ץ שיפף — מנזע מהר"ם שיף ז"ל — לאמר: אם תגאל ספר הערוך השלם גאל ואם לא תגאל הגידה לי ואדעה כי אין זולתך לגואל — ויאמר אנכי אגאל. ותיכף ומיד הוזיל כספו בצדקת פרזונו וגם העיר אחרים לקדש מסת נדבת ידם ובזה נדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום. ויקומו ראשי וטובי קהילתי אשר להם מוגש זה החלק הששי למזכרת תודה, וזולתם מנין עשרת אנשים מכובדים אשר בשמותם אפאר שער החלק השמיני וכולם ענו ואמרו נרימה מכשול מספר הערוך השלם!

ואחרי הדברים והאמת האלה נפשי תשתוקק להביע תודות למר ידידי מהר"ם גידעמאנן נר"י ולרעי דבק מאח האדון ר' פוקס סופר מהיר בוויען במשכם חוט של חסדם עלי להיות שומרי חנם להכתב יד של ספרי שהוא עצור וגנוז בבית ארכיון של הרב החכם הנ"ל מעת ששמתי פעמי ללכת לאמעריקא וגם הרבה חסדו לקחת מיד ליד יתר העלים מאות פ"א עד אות ת"ו וגם לרבות כ"י של המפתח והכל לקח תחת שמירתו והחכם ואהובי ר' פוקס השגיח בעינים פקוחות העלים המפורדים והביאם מדי שבוע בשבוע לבית הדפוס הוא ולא אחר ויסגר בעד העלים האחרים והמפתח אין נמסר לשליח ושמירה! יתרה זו נחוצה היא מאוד כי אין לי משנה מכתב ידי ואם חו"ח יחסר איזה עלה נדף יהיה מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות ועלי לתת תודה כפולה ומכופלת לרעי שעושים משמרת למשמרתי.

וזאת לדעת כי כשם שחלק הראשון מספרי היה מונח בבית הדפוס שנה שלמה קודם שהופיע חלק ראשון מערך מלין להחי ר"י לעווי כן נשלם בכתובים החלק השמיני מספרי כמעט שנה אחת קודם הוצאת חלק האחרון של ערך מלין לאותו החכם. והיה בתם כל הספר כלו אהיה כאספי קיץ כעוללות בציר לספח בלקט ושכחה אם אמצא בכורה אותה נפשי, לזכות בו הרבים.

נויארק בט"ו טבת לסדר לא יסור שבט מיהודה לפ"ק.

אות הסמך

* ס הוא אות החמשה עשר בא״ב ותבא בל״א לפעמים במקום אשר בל״מ שׂ ד״מ סְאוֹר (= שְׂאוֹר), סְנָא (= שְׂנֵא), סְעַר (= שֵׂעָר) או שׁ סְמַר (= שָׁמַר ובל״ע הוא לעומת אותיות שׂ ושׁ. ותבא לפעמים במקום ז׳ וצ׳ סַהֲרָא׳ סִיהֲרָא (= זַהֲרָא, זִיהֲרָא), סָחַק (= צָחַק) ועוד באות שמוש לסימן בנין שפעל כמו סרהב, סגלגל וכדומה וכן נוסף בל״י אות σ בראש התיבה[1]) ובסוף התיבה בא הסמך להורו׳ התאר או היחס ולפעמי׳ גם הקבוץ ד״מ קְלֵנְדָס. — ומדרך דקדוקו של רבינו להפיל הנחים על כן הרבה שרשים נסדרו באות סמך אשר עיקרם באות נו״ן וכמו שרמזתי על כל אחד ואחד בע׳ מיוחד באות נו״ן. והראשון מהם ע׳ הבא = אח״ז.

סא (= נָסָא = נָשָׂא בהפעיל הִסִּיא = הִשִּׂיא לדעת רבינו כמו הִסִּיעַ entrückt sein ועוד עיי׳ בפנים) בפ׳ אין מעמידין (ע״ז כ״ט:) השיאו[2]) לדבר אחר. בפ׳ כיצד משתתפין (עירובי פ״ו.) שכבר השיאה[3]) מלבו פי׳ הסיעה כלומ׳ העתיקה. — (א״ב בנוסח׳ כתוב הסיע) *[אחי״ה ר״ב כיון לציון מעירו׳ (וזה נעלם מהגרי״ב בהבשפ״ע ע״ש) וכ״ה לפנינו בש״ס אבל בכ״י מינכען הסירה והוא פי׳ למלה הנ״ל ואולי צ״ל הסיחה וכ״ה באמת בד״ש וכן פירש״י הסיע: הסית ויפה פי׳ ועיי״ע נסח וע׳ נסע ומ״ש. אבל בציון הראשון ענינו הטה והעביר דעתו מל׳ נשׂא פי׳ לקחו והעבירו וכ״ה בתוספת׳ פרה פ״י (ט׳) ושהש״ר פ׳ כי טובים השיאו לדבר אחר ובירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ג אם להפליגו בדברים היה מבקש היה לו להשׂיאו בחמש הֶשֵּׂיאות שבתורה ובשהש״ר שם היה לו להפליגו מחמשה הכרעות שבתורה עיי״ע הכרע ומ״ש. ותוספ׳ ע״ז ל״ד: פי׳ משיאו לשון משיא עצה וא״ד השיאו ונפרש הטעו לש׳ השיאני עכ״ל — אבל כנים דברי רבינו כלו׳ העתיק וראיה מתוספת׳ סנהד׳ רפ״ט מ שׂ י א י ן את העדים ממקום למקום ובסוט׳ ח׳. וסנהד׳ ל״ב: אי׳ מ ס י ע י ן עיי״ע נסע. ועוד ראיה מסוט׳ ל״ה. וקילפו את הסיד והשיאוה פירש״י והעתיקוה כלומ׳ נטלוה משם ע״י העתקה ע״כ ועיי״ע נִטְרִין גי׳ הערוך וכנוסח׳ הספרי׳ אי׳ בירו׳ סוט׳ פ״ז דכ״א ע״ד ומשיאין את התורה]

(סא) [שָׂא] (מפעל נָשָׂא פי׳ סָבַל ונטל heben, tragen השם מַשָּׂא Last) בפ׳ המצניע (שבת צ״ב. במשנ׳) על כתיפו[4]) חייב שכן משא בני קהת. גמר׳ (שם) המוציא משאוי למעלה מי׳ טפחים חייב שכן משא בני קהת. *[אחי״ה בדפ׳ אמש׳ כאן ובע׳ הבא אי׳ בדבור המתחיל סא וכן נחוץ מפני הסדר היפה אבל בדפ״ר ושאר הדפ׳ ובכל כ״י אי׳ שא וכ״ה טוב לפי משפט הלשון משרש נשא ועיי׳ מ״ש בענין הוספה לדפו״ו בע׳ הבא. והפעל והשם אי׳ הרבה פעמים עיי״ע מַשָּׂא וע׳ מַשְׂאוֹי] —

(סא) [שׂא] (גם זה מענין הקודם וממנו מַשְׂאֵת מל״מ פי׳ מנה טוב ויפה Ehrengabe ופי׳ רז״ל עיי׳ בפנים) בפ׳ הזהב בגמ׳ עד מתי (ב״מ נ״ג: מנין למעש׳ שני שנטמא שפודין אותו אפי׳ בירושלם שנא׳ (דברים י״ד כ״ד) כי לא תוכל שאתו ואין שאתו אלא אכילה שנא׳ (בראשי׳ מ״ג, ל״ד) וישא משאת מאת פניו. [*אחי״ה בדפ׳ וויניצ׳ אי׳ עוד בסוף הע׳ וז״ל: א ל ו ב׳ ש א ב ע׳ ג ו ן מ ק ו מ ן אבל בשדפ״ע לי׳ ולי׳ בכל כ״י ונ״ל

---

[1]) ד״מ σῦς (ὗς) σμάραγδος (μάραγδος) σμάραγνα (μάραγνα) ועיי׳ פאססוי אוצ״מ יוניי II, 866. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע הסיאו אבל ממה שלא הביא התוספו׳ בע״ז ל״ד: ד״ה משיאו גי׳ הערוך עיי׳ הפשב״ע נ״ל ברור שגם לפניהם היתה גי׳ הערוך כבספרי׳ השיאו. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע הסיאה. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובס׳ המפתח ובחי׳ הר״ן ובנו״ג או על כתפיו.

שהוספת איזה מעתיק הוא אשר העיר ככה בגליון ששורש משני הערכים האחרונים נשא (והדין עמו) וע"כ כתב בגליון שבע' נו"ן מקומן ואח"כ בא לפנים אבל כפי שטת רבינו בענין הפלת הנחים (עיי"ע ס) יתכן יותר סדר דכאן וראוי היה להעיר כי עיקר מקומן בע' שא ובפרט לפי גי' הכ"י ודפוסי' הראשונים עד דפ' אמש' שגרסו בראש הערך בשי"ן ולא בסמ"ך. ובהיות שהיא הוספה המאוחרת לא הבאתיה בפנים ודוגמא אחרת עיי"ע נשא ה' ומ"ש] —

סָאָה [1]) (מל"מ וכן בל"ס סָאָא, סָאתָא וכן בל' שמרוני שם למדת היבש והלח והיא שלשית האיפה Seah) בפ"ז במנחות (כפי סדר רבינו פ"ז ולפנינו פ"ח מ"א) התודה היתה באה ה' סאין ירושלמית שהן ו' מדבריות. בפ' כיצד משתתפין בגמ' חציו (עירו' פ"ג.) ת"ר סאה ירושלמית עודפת [2]) על של מדברית שתות ושל ציפורי [3]) על ירושלמית שתות. — (א"ב ל"מ (בראשי' י"ח, ו') שלש סאים קמח) *[אחי"ה והיא מדת שלישית האיפה מנחו' ע"ז. האיפה והבת תוכן אחד יהיה (יחזק' מ"ה, י"א) מה בת ג' סאין אף איפה ג' סאין וכו' וסאה הוא ו' קבין עיי' פרה פ"א מ"א ועיי' תרומו' פ"ד מ"ז וכן היה במדה ירושלמית ה' סאין שלשים קבין עיי' פירש"י למנחו' ע"ז: במשנ'. ירו' תרומו' פ"י דמ"ז: כמה סאתה עבדא עשרים וארבעה לוגין וכ"ה בל"ס והא סאתא ירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד ריש רות ר' ויק"ר פל"ו והקבוץ סאין עיי' לעיל ועוד סָאוֹת ירו' פ"א די"ז. ובל"א במ"ק י"ב, סָאוֵי וכ"ה בכ"י ש"ס פסחי' קי"ג. ובע"י שם ובנו"ג סאה ובזוגי כמו בל"מ סָאתַיִם תרומו' פ"י מ"ח ירו' פיאה פ"ז ד"כ. וירו' תרומ' דמ"ז: ועיי"ע בית סאה. והיתה מדת היבש ירו' פיאה הנ"ל וירו' סוט' פ"א די"ז: סאה ארבלית היתה מוציאה סאה סולת סאה קמח סאה קיבר סאה סובין סאה מורסן סאה גניינן (בירו' סוט' לי'). ועוד היתה מדת הלח מנחו' פי"ב מ"ד בארבעים סאה הוא טובל וכו' עיי"ע קרטב. והושאל למדה גדולה של עברה תוספת' סוט' רפ"ג מדר בסאה ועיי' סוט' ח': וירו' סוט' הנ"ל. סוט' ט'. אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו] —

סאה (= סִיאָה אולי באותיות הפוכות כמו אִיסָה בל"פ اوشه Saturei) בשביעית פ"ח (מ"א) ובעוקצי' פ"ב (מ"ב) ובפ' מפנין בגמ' חבילי קש (שבת קכ"ח.) ובפ' בא סימן בגמ' כל שהוא חייב בפיאה (נדה נ"א.) סיאה אזוב וקורנית. גמר' (שבת שם) סיאה צתרי אזוב אברתא קורנית חשאי [4]). פי' סיאה [5]) פוליאו [6]) וי"א סיסמבר"ו [7]) אזוב איזופו [8]), קורנית אוריגנו [9]) וי"א סטורייא [10]). וכולן מיני איזוב הן. *[אחי"ה וזה הסוטרייא נכלל בסוג אוריגנא שיש ממנו מינים הרבה והוא צתרי בל"ע صعتر ואחרי שעל ידו מפורש סיאה בשבת הנ"ל מן הנחוץ שיהיה ג"כ מזה המין ובאמת בל"פ اوشه ממש כמו صعتر בל"ע וכנ"ה סיאה במעשרות פ"ג מ"ט תוספת' כלאי' ספ"ג תוספת' מעשר' רפ"א תוספ' שבת ספי"ד (ט"ו) תוספת' שביעי' ספ"ה ירו' שביעית פ"ז דל"ז: ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג ירו' שבת פ"ח די"א: ובכ"י שבת קכ"ח. בדפוסי' הראשוני' בגמ' וברש"י תחת סיאה אי' פיאה (ד"ס צד קמ"ז.) וצ"ל סיאה והראיה מתוספת' שביעי' הנ"ל שאי' הפיאה ובכ"י אירפ' הסיאה, ובא תמיד אצל אזוב וקורנית והרמב"ם בפי"מ לעוקצי' פ"ב, מ"ב נתן הכלל בזה שאלה השלשה מינים הם ממיני האזוב ושם פי' סיאה ע"י אלפודנג [11]) = الفودنج מל"פ پودنه (Polei) עיי' וואולירס זה הערך ופליישער בהוספותיו לעמלת"ר ללעווי 722 שרומז ג"כ על פפלנ"צ ללעף [12]) וזהו פותנק (שבת ק"ט:) ופירש"י בלעז פולא"ל וצ"ל פוליאו"ל כדאי' בשבת קכ"ח: לביאור צתרי והוא בל"צ Polei, pouliot (מ"ל לברכוי

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע סא. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג יתירה. [3]) וכ"ה בדפ"ש וויניצי' רפ"ח ובכ"י ש"ס ובנו"ג ציפורית יתירה. [4]) עיי"ע בה"ג הקי"א ומ"ש. [5]) לי' בדפ"ר. [6]) בלאי"ט puleggio, poleggio מל"ר pulegium = Polei.
[7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע סוסימברו והוא בלאי"ט brio — sisimbro והוא מל"י σισύμβριον σισύμβρος בל"ע سيسنبر ובל"ס סיסנבר Wasserminze וא"ב לפי פי' זה בלי ספק סיאה כמו בל"ס σίον (בל"ר sium) וכן נזכרו יחדיו אצל דיוסקורידי' σισύμβριον ἕτερον, οἱ δὲ καρδαμίνην, οἱ δὲ καὶ τοῦτο σίον καλοῦσιν הובא מלעף פפלנ"צ 271 ולא העיר על זה הערך שהוא ראיה מופתית למ"ש דיוסק'. וגם לא פי' מחצב מלת סיאה. [8]) בלאי"ט isopo עיי"ע אזוב יון (ח"א, ס"ם) בכ"י ה"ב ככאן: ייפו ובדפ"ר איסו פו. [9]) בלאי"ט origano מל"י ὀρίγανον. [10]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט וי"ו ה"ב וב"ר כדוריא וכצ"ל בכ"י ל"ד במקום סרוריא ובדפ"ע בט"ס סטורגייא וצ"ל סטורייא בלאי"ט satureja מל"ר satureia. [11]) ובפי"מ למעשרו' ושביעי' הנ"ל משובש. [12]) אבל מאיזה מחצב מלת סיאה לא ביאר אין גם אחד ועוד עיי"ע חשאי ומ"ש.

מ"ד:) וא"כ בין רש"י בין הרמב"ם סברו כפי' הראשון בערוך שפי' סיאה פוליאו ובכ"י ק"ט פולי"ו ועהק"צ הביא רק זה הפירוש] —

1 סְאַב (מל' שמרוני ובל"ס סַיֵּב פי' מטמא (verunreinigen בפ"ב בחלה (מ"ב) ונאכלת בידים מסואבות פי' בידים טמאות. — (א"ב תרג' כי טמא את דינה (בראשי' ל"ד, ה') ארי סאיב ית דינא) *[אחי"ה וזו ראשונה מהדוגמאות שבמתורגמן ועיי"ש הרבה אחרות והוא מל"ש וסו' ושם רק כפעל וכן בתרג'. וכ"ה בתעני' י"א סע"א דסאיב נפשיה. ירו' מעש' שני פ"ג דנ"ד: ר' פנחס מסאב לה ופדי לה, ירו' סנהד' פ"א די"ח: חד בר נש סאב לחד כהן. בינוני פעול בידים מסוֹאָבוֹת חולי' ל"ג. תוספת' חגיג' פ"ג. אתפעל עד פ"ח מ"ד העיד.. על וכו' ודיקרב במיתה מסתאב ובכ"י ש"ס ועל דיקרב במיתא מסאב וכ"ה בע"ז ל"ז. ומפורש בגמ' ל"ז: ופי' ר"ח וז"ל (בקובץ כ"י אנגייליקי כ"ג.) אתינן לאוקמה התיר הנוגע בנוגע מת כיצד מן התורה בנוגע במת בנוגע הוא טמא בלבד והנוגע בנוגע מן התורה טהור הוא וגזרו רבנן עליה טומאה בא הוא וטיהרו והעמידו בשל תורה וכו'. ובזו השיטה הלך רש"י וא"כ וְטָמֵא (במדבי י"ט, י"א) משמע דהוא טמא ולא יטמא אחרים (לאפוקי מי שדורש בסוטי כ"ז: יטמא לטמא אחרים) בנוגע בנוגע וכן פי' מְסָאָב בפעל עומד וכתרגום ומהרי"ף (בד"מ ל"א. ל"ב) דעת אחרת יש לו בזה וה' לעווי בעמת"ל כיון לאמת וחזר ממה שפי' בעמת"ר ח"ב 135 — ושם הובאו ציונים בהוראת השם סְאוּב, סוֹאֳבָא, סְאוֹבְתָּא, סואבתא ובקטוע סובתא (תר"י א' לבראשי י"ח, י"א; לדברי' י"ט, י"ח וזולתו). סוֹאֳבוּתָא והושאל לטומאת איסור. טרפה (ויק"ר י"א, א') תר"י א' סואבות תמניסרי טריפן. ועוד עיי"ע הבא אח"ז מ"ש בענין פי' הספרא] —

2 סְאַב (נ"ל מל"ע صاب מטיל מום beschädigen ובהתפעל נעשה בו מום behaftet sein (mit einem Leibesfehler בפ' מי שהיה טמא (פסחי' צ"ו:) ירעה עד שיסתאב. ובנושאין פי"ט ביבמו' (צ"ט:) ובכורן יהא רועה עד שיסתאב ומפורש בפ"ק בתמורה [1]) בגמ' א"ר יוחנן (ח'.) ותני עלה בכורן ירעה עד שיסתאב וימכר ויאכל במומו לבעלים ש"מ עד שיסתאב עד שיפול בו מום הוא. ועוד פירשו (שם) ואי בבעל מום ירעו עד שיסתאבו הא מסואבין וקיימין ועוד מפורש בתמורה בריש פ' ולד חטאת (שם כ"ב.) אם קודם שכופרו בעלים תרעה עד שתסתאב ואי בעלת מום הא מסאבא וקיימא והעיקר בתורת כהנים בסופו (בחוקתי פרק ט' פרשי ד') דתניא ואם כל בהמה טמאה (ויקי כ"ז, י"א) יכול בטמאה הכתוב מדבר כשהוא אומר למטה בפרשה אחרת (שם כ"ז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך הרי בהמה טמאה אמורה הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשין שיפדו יכול יפדו על מום עובר ת"ל אשר לא יקריבו ממנו קרבן לה' (שם י"א) יצא מום עובר שהוא כשר ליקרב למחר. *[אחי"ה ולפי זה הפי' של ספרא נגזר מע' הקודם היינו נעשה טמא מלהיות קרבן לה'. אבל בכ"מ ענין עד שיסתאב פי' עד שיפול בו מום והוא מל"ע הנ"ל ולא כפי' ה' לעווי מענין שיבה פי' עד שיזקין. ובתמורה שם איירי עד שיפול בו מום ואפי' ביהמ"ק קיים ירעה שיומם ויאכלו דלמכרו לכהן א"א דהרי בכור אינו נמכר כשהוא תם וכשיקריבו יאכלו הכהנים ולא יהיה בו כלום דגם בכור של בהמת כהן חייב להקריבו כדאי' ברפ"ב דבכורות ומה שיש לתמוה בזה ע"י מ"ש תפארת ישראל במשנ' דיבמות הנ"ל] —

* סֵאב (מל"ס פי' הזקין (alt werden ירו' דמאי פ"ג דכ"ג סע"ג כד תסאבון אנא אמר לכון וכו' פי' כשתזקינו אומר לכם הטעם. ולא הוצרכנו להגיה כתשוב' ר"ב אשכנזי (הובא באה"צ למהרז"פ) כדתסבאון מל' סבא, כי תרג' גם כי יזקין (משלי כ"ב, ו') כד נְסָאבָא [2]) והתואר סָאבָא עיי"ע סב ז'.

* סאבוראי בתש' הגאוני' בהוצא' ה' הרכבי (סי' רי"ד צד 101) והוא כמו סבוראי עיי"ע.

* סָאט bewegen, rütteln עיי"ע סט א'.

☞ סָאמָא (פי' בל"פ וס' כסף (Silber תרג' כסף עיי"ע סימא.

* סָאסָא עיי"ע ססא.

1 סְאוֹר (כמו שְׂאֹר בל"מ ונאמר בדרז"ל גם מפירות (Sauerteig, der gährende Saft der Früchte בפ"ב בחלה (מ"ו) ה' רביעים [3]) קמח חייבין בחלה הן וסיאורן [4]) ומורסנן פי' השאור שנותן לתוך העיסה לחמץ. *[אחי"ה במשנ' דירו' לי' ושאורן ובגמ' שם פ"ב דנ"ח פי' כפי' הערוך דרך עיסה שנו ע"ש ולזה הערך שייך ג"כ מ"ש רבינו בע' סאור ג' — ורבינו לא גרס וסובן]

---

[1]) כ"ה לנכון בדפא"מ ובדפי ראשוני' בט"ס בתרומה. [2]) כ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג נסאובא. [3]) בנו"ג רבעים. [4]) בנו"ג ושאורן.

2 סְאוֹר (מע' הקודם ובהשאילה ליצר הרע) ואל ישובו לכסלה (תהלים פ"ה, ט') תרג' ולא יחזרון לסיאורו. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"א: גר שחזר לסיאורו, ושם ובסוף נתפללו עליו וחזר לסיאורו. קהל"ר פ' טוב אחרית אילולי כן חזר הפרסי לסיאורו. ושם אילולי כן חזר לסיאורו. ולפעמים נבלע האלף עיי"ע סר ד'. ועוד עיי"ע שְׂאוֹר] —

3 סְאוֹר (מע' סאור א') בריש מעשרות (פ"א מ"ב) התמרים משיטילו סאור[1]) פי' כשמתבשלין התמרים מתנפחין ונסדקין כמו השאור פ"א שישליכו ליחלוח לבן כמו שאור כדרך הפגין. ירושי' (פ"א דמ"ח ע"ד) משיטילו שאור[2]) ר' חייא בר וואs[3]) אמר משיתמלא החרץ ר' יונה בעי מה נן[4]) קיימין אם כשיתמלא החרץ נובלת היא אם משתפרוש גרעינה[5]) מתוך האוכל בשלה היא כל צורכה רבנן דקיסרין אמרי משישטחם[6]) ויהיו יפות לאכילה.

☞ סואר (Schichte) של קורות עיי"ע סוור כי כן גרם בעל הערוך.

☞ סֵב (צווי מן נָסֵב, נְסֵיב nehmen) תרג' קח (שמות ל', כ"ג) סב. *[אחי"ה ועיי"ע נסב. וגם בעבר בהשמטת הנו"ן ירו' דמאי פ"א דכ"ב. סבון שעריהון, ירו' מעשרו' פ"ד דנ"א: הוון סבין מיניה. ויק"ר פל"ד סבתינון. באפעל אַסֵּיב עיי"ע נסב] —

סב (= סוּבִּין נ"ל מל"פ سبوس، سپوس، سپس מה שנבדל מן הקמח (Kleie בס"ג דכתובו' (ק"ב.) סאה סולת סאה סובין. — (א"ב פסולת דק של קמח עיי"ע מורסן) *[אחי"ה בדפ' אמ' אי' בד"ה בערוך סבין אבל סדר הערכי' מורה באצבע כי רבינו היה כותב סב וכדאי' בכל כ"י ודפוסי' הראשונים. וכנ"ה בצרוף מורסן עיי"ע ובכ"ב צ"ח: ולא מצאתי קל טסובין וכו' ובכנוי סוּבָּן בחלה הנ"ל וכ"ה בשבת ע"ו: ופירש"י סובן קליפת חיטין הנושרת מחמת כתישה ומורסן הנשאר בנפה ע"כ ול"נ מל"פ הנ"ל] —

סב (= סוֹבֵב פי' אופן המקיף (das Rad, der Reifen בפ' י"א (מ"ג) ובפ' י"ד (מ"ה) בכלים והסובב של גלגל פי' אופן הגלגל שמושכין העגלות מסבבין אותן מברזל כדי שלא יסדקו. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 7 ושם: אופן וגלגל שהוא בכרה [= بَكَرَة Wagenrad] בטיית מסבבין וכו' כפי' הערוך. — ועוד פי' סובב כמו בל"מ כַּרְכּוֹב עיין מדות פ"ג מ"א זבחי' נ"ג. ס"ב: כלי' פי"ז מ"י עיי"ע כרכב. ותרג' כרכב (שמות כ"ז, ה'; ל"ח, ד') סוֹבְבָא [Einfassung, Rand] —

סִב (= סִיב Faser, Wurzelfaser אולי מל"ע صياب עיקר ושרש) בפ' ערבי פסחי' בגמ' הביאו לפניו[7]) (פסחים קט"ו:) כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא. בס"ג דפ' היה מביא את מנחתה (סוטי' י"ח.) בעי רבא השקה בסיב מהו. פי' נתן הסיב במים ובלע הסיב למים כמין ספוג ונותן הסיב בפיה ומוצצת למים. בפ' לולב הגזול בגמ' אין אוגדין את הלולב (סוכ' ל"ו:) אמר רבא אפי' בסיב ואפי' בעיקרא דדקלא אמר רבא (שם) מנא אמינא דעיקרא דדקלא מינא דלוליבא הוא. בב"ר פמ"א וינגע ה' את פרעה (ר"פ מ"א) חריות לסיכוך סיבים לחבלים. בויק"ר אחרי מות פרש' ויתרון ארץ[8]) (פכ"ב) אפי' דברים שאתה רואה אותן כאילו הן מיותרין בעולם כגון סיבא[9]) למיעבד חבלים. בפ' אחרון דאהילות (פי"ח מ"א) אוחז את המגל בסיב א"ד ציב פי' צבתא[10]) בארמית ליף[11]) וי"א כומתא[12]) כאותה ששנינו (חולי' קכ"ד.) הנוגע בציב שיוצא ממנו וכתוב (נחום ב', ח') והוצב גולתה הועלתה ומתרג' ומלכתא יתבא ציבא. והביא בניך בחצן (ישעי' מ"ט, כ"ב) תרג' וייתון בנך בציבין וי"א קלף[13]) והוא קרטס[14]) בטיית וקרטא בלע"ז[15]) או עור כדתניא (תוספתי נגעי' רפ"ז) ככר תרומה כרוך בסיב בציבין או בנייר ונתון ע"ג אבן מנוגעת[16]) וי"א קתא דמגלא[17]) כדכתי' (שופטי' ג', כ"ב) ויבא גם הנצב אחר הלהב. וי"מ כאותה ששנינו (פסחי' הנ"ל) כורכה בסיב ובולעה[18]) והוא עלי ירקות[19]). בריש עוקצין

---

[1]) בנו"ג שאור. [2]) כ"ה בדפ"ע וכ"ה בירו' ובכ"י ק"ט סאור. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ובדפ"ר ובדפו"ו בר זעירא. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע אנן. [5]) וכ"ה בירו' ובכ"י ה"ב גלעינה. [6]) לי' בירו' וגי' רבינו מוכח מהעתקת הר"ש ובמהרי"ו בן מכ"ץ ושם הגי' שאם היה תולשן ושטחן. [7]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [8]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [9]) בנו"ג בט"ס סיכה ובקהל"ר פ' ויתרון אי' שיבא צ"ל סיבא. [10]) וכ"ה בפי' רה"ג ובכ"י ה"ב ציבתא. [11]) והוא ל"ע لِيف. [12]) בפי' רה"ג בומתא. [13]) לי' בפי' רה"ג. [14]) בל"ע قرطاس. [15]) הוסיף באמצע מדעתו כדרכו. [16]) וכ"ה בפי' רה"ג אבל בתוספ' לי' בציבין. [17]) בפי' רה"ג דמגלתא. [18]) וכ"ה בפי' רה"ג ובנו"ג כורכן . . ובלען וכבערוך בראש הענ'. [19]) ע"כ הועתק מלה במלה מפי' רה"ג לאהלו' בסד"ט 25.

(פ"א מ"ב) שורש צנון גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף פי' „יש לצנון כמו חוטין בראשו שהוא נטוע בארץ ושמו סיב כדאמרינן בתוספת' (עוקצין רפ"א) בסיב ובשער טהור". *[אחי"ה הועתק מפי' ריה"ג בעוקצן (בסד"ט 42). וכנ"ה בתוספ' שבת פ"ח (ט') הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית סיב אחרים אומרי' כדי ליתן עפ"י משפך לסנן בו את היין (ובירו' שבת פ"ח די"א: לי' אבל אי' בבבלי ע"ח: ע"ש), תוספת' כלי' ב"ב רפ"ה כף של סיב, שתי כפין של סיב ועיי"ע כף. ירו' שבת פ"ז ד"י רע"ג ההן דנפוס סיב הוצין וכו', ירו' סוכ' פ"א דנ"ב סע"ב חבלים של סיב. וסיב הוא כמו חוטין בעיקר הדקל וכן הוזכר סיב אצל עיקרא דדקלא בסוכ' ל"ו: עיין לעיל והוא כמו ליף בל"ע שהביא הערוך ועושים מהן חבלי' עיי' ב"ר הנ"ל ובמד"ר רפ"ג ושם ובשו"ט מזמור צ"ב פ' צדיק: ואפי' הסיב שלה (של תמרה) לחיזוק[1] פי' לעשות מהם חבלים ולקשור ולחזק בהם — ובילק' תהלי' רמז תתמ"ה סיכין לחבלים צ"ל סיבין וכו' ובאל"ף נוספת סיבוא עיי"ע סג א' ועוד עיי"ע ניניא — ובנו"ן נוספת עיי"ע סִבְנָה] —

סב (= סָבָא מל"מ ובל"ע سَبَأَ ובנו"ן שתיה יותר מדאי ולחלוח ; saufen, durchfeuchtet sein

מסוּבְּיְתָא Gastgeberin עיין בפנים) בפ' המפלת בגמ' המפלת שפיר (נדה כ"ד:) השותה יין חי עצמותיו שרופין פי' אותו שהייתי מכירו שהיה רגיל לשתות יין חי תדיר היו עצמותיו שרופין כלומ' יבשין שחורין כעין שרופין מזוג במים יותר מדאי סבואין מלוחלחין הרבה כמו (ישעי' א' כ"ב) סבאך[2] מזוג[3] כראוי משוחים חלקים יפים. בע"ז בפ' השוכר בגמ' המניח נכרי[4] (ע':) ההיא מסוביתא. ובגמ' המוכר יינו (שם ע"א) אמר להו רב להנהו סביאתא[5] כי זבינתו[6] חמרא. — (א"ב[7]) פי' חנוני מוכר יין — בנוסחאות כתוב (בנדה שם) יותר מדאי סכוין) *[אחי"ה בנו"ג בנדה השותה יין חי עצמותיו שרופין מזוג עצמותיו סכויין כראוי עצמותיו משוחין וכו' עד אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין וצ"ל שתייתו מרובה מאכילת' עצמותיו סכויין, ופירש"י סכויין שחורין שמעתי ל"א סבויין בלא מח ומשיחה אלא יבשה ע"כ ולדעת הח' אייזלער בט"ר ח"ג 53 כיון בל"א לל"ר siccus פי' יבש וסכוין של גי' ר"ב לל"ר sucosus saftreich אבל הנכון כגי' רבינו ומל"מ וע' הנ"ל ומה שפי' רש"י בשם שמעתי סכויין שחורין נ"ל שכיון לל"פ سياه שחור והקבוץ سياهان ובל' הוצואריש סִיָאךְ שחור או אולי גרס בל' ראשון כגי' רבינו סבויין והוא בל' צענד çyâva שחור. ובפַעל ב"ב צ"ח. האי מאן דזבין ליה חביתא דחמרא לחנואה אדעתא לסַבּוּיֵיהּ פי' רגמ"ה על דעת למוכרה בביתו על יד על יד ע"כ וממנו השם מסוביתא בע"ז ע': ופירש"י מוכרת יין בחנות כמו זולל וסבא (דברים כ"א, כ') סבאך מהול במים (ישעי' א', כב) וכן סבויתא בע"ז ע"א סע"א פירש"י מוכרי יין ולפי זה צ"ל ג"כ בע"ז ע"ב: במקום להנהו סביתא: סבויתא אבל לפע"ד נגזר מהשם מְסִיבָּה, מְסִבָּה וממנו מְסוּבְּיְתָא היושבת במסיבה והקבוץ מְסוּבְיָתָא ובגי' כ"י הנ"ל סביאתא נשמט המי"ם וצ"ל מְסַבְּיָאתָא ועיי"ע מסובין ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

סב (= סָבַב מל"מ ענינו היקף איזה דבר ועוד היקף סביב הכסאות לשבת לסעודה umringen, (an der Tafelrunde sitzen במיסב רחב או במיסב קצר (שבת ס"ג רע"א) כבר פירשנו בע' יין[8]. בפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ב סע"א) היסבו[9]) אחד מברך לכולם פי' היסבו ישבו סביבות הפת היו יושבין כגון שכל אחד ואחד יושב לעצמו. פ"א היו יושבין לעסק אחר ונזדמן להם לאכול כל אחד מברך לעצמו אבל הסבו כלומ' ישבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכולם. *[אחי"ה פ"א הוא פי' ר"ח שהביא הרא"ש ותוספו' הרא"ש ושט"מ לברכו' (בספר ברכה המשולשת) ואו"ז הל' ברכ' המוציא סי' ק"נ וכולם נענו ואמרו כי פי' רש"י העיקר עש"ה ובמה שהאריך האו"ז לקיים שיטת רש"י. וכנ"ה בברכו' מ"ב: ומ"ג. איזה פעמי' הסבו ושם מ"ו: ותוספת' פ"ה כיצד (בתוספ' כיזה צד) סדר הסבה בזמן שהן שתי מטות גדול מסב

---

[1]) ובמד"ר הולך לחזוק. [2]) כ"ה בדפ' וויניצי' ובשדפ"ע כמו סובא. [3]) בש"ם לי'. [4]) בשני ציונים מע"ז נגררתי אחר גי' המעולה בכ"י ה"ב וק"ט ובדפ"ע משובש כזה: בגמ' חמנית נכרי אמר להו רב וכו' ובגמ' המוכר יינו ההיא מסוביתא וצ"ל בהיפך הסדר של סוגיא כבכ"י הנ"ל ומעתה ניחא שרבינו הביא ראשונה מדף ע': ואח"כ מדף ע"א. וזה נעלם מעיני ר"ב והגרי"ב. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט ובדפ"ר סבואתא ובדפו"ו סבוותא ובנו"ג סבויתא. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובדפו"ו ובכ"י ה"ב זבניתו ובכ"י ש"ם ובר"ן מזבניתו ובנו"ג כייליתו. [7]) לי' בדפ"א אבל בלי ספק מהוספות לר"ב היא כי לי' ברפוסי' הראשונים ובכתב יד ערוך. [8]) ח"ה, קכ"ט. והוא בהשאלה לענין ניאוף אשה עיין ג"כ פירש"י. [9]) בנו"ג חסבו.

בראש ושני לו למטה הימנו בזמן שהן שלש מטות גדול מסב בראש שני לו למטה הימנו שלישי לו למטה הימנו, ובתוספת׳ סדר הסיב (וצ״ל היסב עיי״ע ח״ג׳ רכ״ו וש״נ) בזמן שהן שתי מטות גדול מיסב בראשה של ראשונה וכו׳. פסחי׳ פ״י מ״א אפי׳ עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ושם ק״ח סע״א עם הכל אדם מיסב וכו׳ כשהוא מיסב יצא מיסב אין לא מיסב לא וכו׳. ומהשם מסיבה, מסבה (עיי״ע מסובין) נאצל התואר מְסוּבָּה בקבוץ מְסוּבִּין קטוע מן מְסוּבַּיִין פי׳ היושבין במסיבה ברכו׳ מ״ז. אין המסובין רשאין לטעום[1]) כלום עד שיטעום הבוצע וכו׳ ולנקבה מסוּבָּיְתָא והקבוץ מסוּבְּיָתָא עיי״ע הקודם לזה. ובפועל בינוני (נקטע מן מסוביין) שמ״ר פכ״ה והיו האומות רואין את ישראל מסוּבִּין ואוכלין וכו׳. ושם דרש ויסב (שמות י״ג, י״ח) מה עשה הקב״ה הסיבן תחת ענני כבוד וכו׳. — ובהנחה הראשונה ענין היקף וחזרה ירו׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ד וירו׳ קידוש׳ פ״א דס״א: תוספת׳ פסחי׳ רפ״ד מסבב על הפתחים פי׳ החזיר על הפתחים עיי״ע חזר וע׳ הדר, ריש רות רבה כל ישראל מסבבין פתחו (של עשיר), תנחומ׳ ויחי סי׳ י׳ וכל מי שמסבב על הפתחים הוא משבט שמעון אמר הקב״ה אף לוי יהא מסבב וכו׳ יבמו׳ ט״ז. התחילו מסבבים אותו בהלכות — תוספת׳ כלי׳ ב״ק ספ״א מסבבין בתוכן המת. — ומהפעל סובב בינוני בהוראת השם עיי״ע סב ג׳] —

סָב (בל״ס סָב, סָבָא, סָבְתָּא פי׳ זקן בל״מ שָׂב (Greis, alt בס״ג דפ׳ דיני ממונות קמא (סנהד׳ י״ז:) סבי דסורא רב הונא ורב חסדא דפום בדיתא[2]) רב יהודה ורב עינא. בפ״ק בבכורו׳ בגמ׳ ד ג[3]) טמא (בכורות ח׳ רע״ב) סבי דבי אתונא. — (א״ב תרג׳ ואדוני זקן (בראש׳ י״ח, י״ב) ורבוני סיב) ·[אחי״ה והוא הפעל סֵיב בל״ס סֵאב ותרג׳ אחרי בלותי (שם) בתר דסֵיבִית, ושם (י״א) זקנים תרג׳ סִיבוּ. זקן מאוד (ש״א א׳, כ״ב) תרג׳ סיב לחדא. והמקור ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: זכה למיסב פי׳ זכה להיות זקן. אתפעל תרג׳ לאיוב י״ד, ח׳ אם יזקין: אין מיתסיב (בכ״י תרג׳ אצל לעווי). — ובינוני בהוראת התואר: סיב ושבע תרג׳ לבראש׳ כ״ה, ח׳; מלכא סיב תרג׳ לקהלת ד׳, י״ג ועוד זולתו ועוד התואר סָב סָבָא עיי׳ תרג׳ לבראש׳ כ״ד, ב׳; מ״ג, כ״ז; מ״ד, כ׳ וזולתו. ירו׳ פיאה פ״ו די״ט ע״ג אתא חד סב, ירו׳ ביכורי׳ פ״ג דס״ה ע״ג ר״מ חמי אפי׳ סב עם הארץ ומקים ליה מן קומוי. חולי׳ ו׳ רע״א אשכחיה ההוא סבא ועיין שם התוספ׳ שהדחו דעת מי שאומרי׳ שכ״מ שהוא מזכיר ההוא סבא הוא אליהו והביאו ראיה משבת ל״ד. וכן כתב רה״ג בתשוב׳ (סי׳ כ״ג בהוצ׳ ה׳ הרכבי ועיי׳ תוספ׳ חולי׳ ו׳. ועיי׳ מ״ש הרכבי שם צד 346) וז״ל כך ראינו שאינו אדם ידוע אלא זקן סתם שהיה נמצא באותה שעה וכו׳ ולא תעלה על דעתך שמא אליהו הוא ע״כ. ירו׳ מעש׳ שני פ״ג דנ״ד: אמר לון חד סבא ושם: לנקבה סבתא הוות סברה, ירו׳ יבמות פי״ב די״ב ע״ד אין הוה סב . . אין הות סבתא. ערכי׳ י״ט רע״א סבא בביתא . . סבתא בביתא עיי״ע אינשא (ח״א קס״א: אות ס׳) ב״מ ס׳: עבדא סבא ב״ר פנ״ו סבא סבא, ושם פע״ד הדין סבא — ירו׳ מעש׳ שני פ״ה דנ״ו רע״ג סבא ט״ס וצ״ל ססא עיי״ע ססא. והקבוץ סנהד׳ ק״ב: עיי״ע בהת א׳ וש״נ. קידוש׳ ל״ג סע״א סָבֵי דארמאי, ירו׳ פיאה ספ״ח דכ״א: אית הוון סָבִין ביומנא ועיין ג״כ תרג׳ לשמות ג׳, ט״ז׳ ד׳, כ״ט, לדברי׳ י״ט, י״ב; כ״א ג׳ וזולתו, ולנקבה סָבָן תרג׳ לזכרי׳ ח׳, ד׳; בתרג׳ אסתר ו׳, א׳ סבין (סְבַן) [צ״ל סָבָן] תר״י א׳ לבראש׳ ל׳, ל״ו הנותרת סכאן ומרעאן צ״ל סָבָאן עיי״ע נותרות ופירש״י על זה הפסוק. — ועוד ענינו כמו זָקֵן, זְקֵנָה פי׳ אב זקן ואם זקנה ב״ר פע״ד ישראל סבא, שהש״ר פ׳ מי זאת: יעקב סבא, ירו׳ נדרי׳ ספ״י דמ״ב: לסָבִי, לנקבה ב״ב קכ״ה. והלאה לסבתא. ועוד הושאל לתואר הכבוד (כמו זקן) לת״ח ירו׳ שבת פ״ו ד״ח. חד סיב ולפע״ד מזה ההוא סבא (ברכות ו׳: ח׳: שבת כ״ג: מ״ה: צ״ה: קי״ט. קמ״א רע״ב פסחי׳ ט״ו: נ״ג: חגיגי׳ כ״ה: תעני׳ כ״א. סוכ׳ נ״ב סע״א קידוש׳ י״ב. ע״א. גיטי׳ ע״ו סע״ב סנהד׳ ק׳. מכות י״א. י״ט: ע״ז ל״ז. נדה ח׳: כ״ז: זבחי׳ י״ב:) והקבוץ סָבֵי ברכו׳ כ״ב. חולי׳ קל״ו: סבי דסורא. סבי דפומבדיתא (סנה׳ הנ״ל ועיי׳ עוד פסחי׳ קי״ז: חגיגי׳ י״ג. עירו׳ ע״ט: פ׳ רע״א), סבי דהגרוניא שבת י״א. סבי דבי רב סנה׳ שם ועיין רש״י ב״ק ע״ה. סבי דנזוניא קידוש׳ כ״ה. וסבי דבי אתונא בכורות הנ״ל (בענין נחש לכמה מיעבר) לפי דעת ה׳ גרעץ (פראגראם שנת 1884 צד 28) הם חכמי האומות בבית החכמות של Athenäum ברומי וראיה מב״ר פ״כ כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו . . לכמה הנחש מוליד וכו׳. — ועוד סבא שם הפרטי לאביו

---

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ש״ס וביותר המקומות בד״ס למקומו ובנו״ג לאכול. [2]) בנו״ג סבי דפומבדיתא ועיין ג״כ עירו׳ ע״ט: [3]) כ״ה לנכון בכ״י ובדפ״ר אבל בדפ׳ פיזי׳ ווינציי בט״ס דם.

של ר' ניחא עיי' זה הערך במה"י למהרז"ף צד ק"ז. וכן סביא שם אמורי ובעל פלוגתיה דר' יוחנן עיין יבמו' מ"ז סע"א והלאה. ובענין שם המקום כפר סבא נדה ס"א. עיי"ע כפר — ובענין שם ר' סובייה או סוכיא, סוכייה עיי"ע ר' לוי סוכיא במבה"י צד ק"א — והשם המופשט סֵיבָא, סֵיבְתָא, סֵיבוּ, סֵיבוּתָא (= סָבוּתָא תר"י ב' לדב' ל"ג, כ"ה) (עיין מתורגמן ועמת"ר ללעווי ע' סיב) וכ"ה בל"ס סֵיבוּתָא פי' שֵׂיבָה בל"מ וכ"ה בויק"ר רפ"ל מה את בכי א"ל על דלא שבקת לסיבותך כלום. שהש"ר פ' מים רבים: בכי אנא דלא שבקת לסיבותך כלום] —

* סַבְיָא: קהל"ר פ' טובה חכמה צ"ל סכיא עיי"ע סך ה'.

* סוּבִּין עיי"ע סב ב'.

* סִיבָּה (מל"מ סִבָּה מפעל סָבַב ענין נטית והעברת הנחלה) ב"ב קנ"ט: גאמרה סיבה בבן (במדי' ל"ו, ז') ונאמרה סיבה בבעל וכו'[1].

☞ סַבְהֲלוֹם (שם אבן טובה) תרג' ספיר ויהלם (שמות כ"ח, י"ח; ל"ט י"א) שבזיז וסבהלום. *[אחי"ה וכן תרג' יהלם ביחזק' כ"ח, י"ג וכן שבזיז וסבהלום בתר"י לבמד' ב', י'. ואולי המלה מורכבת מן סב מל"פ شبه אבן יקרה גורקת ומן יהלום של מקרא. וריב"י טאווס העתיקו ע"י لاژورد Lazur — ועיין עוד מ"ש בענין תרג' הנ"ל הג' ר"נ אדלער בנתינת לגר שמות כ"ח, י"ח] —

☞ 1 סִיבְטָא (?) (Pflock) מסכ' סנהד' פ' חלק (סנהד' קי"ב סע"א) דתלי בסיבטא פי' ביתד כמו סיכתא ואולי בנוסחאות של בעל הערוך היה כתוב סיכתא ולכן לא הביאו. *[אחי"ה ובאמת הביא סיכתא בע' פאה א' ונעלם מר"ב וכ"ה עיקר הגי' וכדאי' בכ"י ש"ס ובערכי' ז' :] —

* 2 סיבטא (שם יהודי) סנהד' ס"ד. מעשה בסיבטא מן (אולם) [צ"ל אולס] כ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי' הראשונים (ד"ס למקומו) ובנו"ג בסבטא בן אלם ובספרי בלק פ' קל"א בסבטיא מאולם ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד בסובתא מאולס. ובילק' סוף בלק מעשה בסינטא וכו'.

* סַבַּטְיוֹן, סַמְבַּטְיוֹן, סַנְבַּטְיוֹן (שם נהר ὁ Ζάβατος באשור ועיין עוד בפנים) סנהד' ס"ה. מי יימר דהאידנא שבתא א"ל נהר סבטיון יוכיח ופירש"י נהר אחד של אבנים ובכל ימות השבת שוטף והולך וביום השבת שוקט ונח. וכפירש"י מוכח מב"ר פי"א הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח. וכ"ה בפסיקת' רבתי פכ"ג נהר סמבטיון יוכיח שכל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך ועיי' השאילתות בפ' בראשי' מנהר סמבטיון שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד וגם פליניאוס שמע שמץ מנהו כי כתב בספר ל"א ס"פ י"ח In Judaea rivus sabbatis omnibus siccatur ביהודה מידי שבת בשבתו יחרב הנהר. ובהיפך כתב בן מתתיהו על המלחמות ז', ה', א' כי הנהר ההולך בין ערי Ἀρκαία . . καὶ Ραφαναία עומד חרוב כל ימות החול אף אם מטבעו שהוא שוטף במרוצה ובשבת כאלו לא היה לו שום חלוף מקודם שב לאיתנו לשטוף והיו קורין אותו על שם שבת סבטיון זה תורף דבריו[2] והרחבנו בזה להודיע כי בן מתתיהו עירבב הדברים ששמע עפ"י האגדה וכתב הפכה ולא כמ"ש הח' ברילל (יאהרביכער ח"א 64) כי אין חלוק בין ספור אגדה ובין ספור של בן מתתיהו אבל בזה כנים דבריו שגם בפעניקיא היה נהר Lykos (זאב ובל"ס זאביתא) וא"כ השתמש בשמועה (רק בבלבול הענין) לבאר על ידה שם הנהר וכבר הוכיח ה' הערצפעלד (קורות היהודים 366) ששם הנהר אחד הוא עם זאב הגדול ונקרא אצל סופרים יוניים Ζάβατος (עיין מאננערט ה"ה 319) באשור ובזה נבין דרז"ל בירו' סנהד' ספ"י דכ"ט ע"ג: לג' גליות גלו ישראל אחת לפנים מנהר סנבטיון ואחת לדפני של אנטוכיא[3] ואחת שירד עליהם הענן וכסה לאמר לאסורים צאו (ישעי' מ"ט, ט') אילו שגלו לפנים מנהר סנבטיון ובפסיקת' רבתי ס"פ ל"א מהו לאמר לאסורים צאו ששלש גליות נעשו עשרת השבטים אחת גלתה לסמבטיון ואחת

---

[1]) ובלי' עברי החשי' ענינו מחשבה או מעשה הגורמת הפעולה Ursache ובהשאלה נאמר האל יתברך סבת כל הסבות ובאמ' בלי' פלוסופיא סבה חמרית, סבה פועלת, סבה צוריית, סבה תכליתית עיין ספר גדרים ס"ז. [2]) והוא כתב וז"ל: = Πολὺς γὰρ ὤν, ὅτε ῥεῖ καὶ κατὰ τὴν φορὰν οὐ σχολαῖος . . ξηρὸν παραδίδωσιν ὁρᾶν τὸν τόπον εἶθ' ὥσπερ οὐδεμιᾶς γενομένης μεταβολῆς ὅμοιος κατὰ τὴν βδόμην ἐκδίδωσι . . ὅθεν δὴ καὶ Σαββατικὸν αὐτὸν κεκλήκασιν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τῶν Ἰουδαίων ἑβδόμης οὕτως ὀνομάσαντες. [3]) ובצ"ל Δαφαναία בבן מתתיהו.

גלתה לפנים מסמבטיון ואחת גלתה לדפנו של רבלתה וכו' ובאיכ"ר פ' בלע אחת לפנים מנהר סמבטיון . . אחת חוץ מנהר סנבטיון וכו' ע"ש ובילק' ישעי' ר' רמז של"א ושם הגי' סמבטיון וכ"ה בתנחומא הישן בהוספה לפ' שלח (הוצי' ה' ר"ש באבער צד מ'.) ע"ש. ועיין עוד בב"ר פע"ג לפנים מנהר סנבטיון ובפי' הרמב"ן לדברי' ל"ב, כ"ו ובתר"י א' לשמות ל"ד, י'.

סֲבַךְ (מל"מ ובל"ע شبك ענין סיכסוך וערבוב זה בזה verwickeln, in einander verschlungen sein) בפ"ז בפיאה (מ"ג) הוסבך בעלין פי' נקשר בעלין. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ח.) אמר רבינא והוא דסביך בבישרא. בפ' שלישי בשביעי (מ"ח) לא יסבוך[1] בעפר. *[אחי"ה וכנ"ה בפועל חולי' ל': צמר מְסוּבָּךְ. מ"ק ו' רע"א מסובכין פי' אילנות שאין עומדין בשורה אחת אלא מעורבין בכל השדה עיין במיוחס לרש"י. נפעל ויק"ר פכ"ט וּנִסְבַּךְ בחורש אחר כך . . נסבכים בצרות ו ו' וכב"ר פנ"ו בהתפעל וּמִסְתַּבֵּךְ, שם פס"ה יִסְתַבֵּך בשערו, ירו' שבת פ"ז ד"י, נסתבכו בגדיו בקוצים ובהפעל הוּסְבַּךְ עיי' לעיל ובספרא ריש קדושי' ר' פרק ג'. ותרג' תתפש (משלי ל', נ"ח) מסבכא (כ"ה בכ"י ובפשיט' ובנו"ג דמסבכא) והשם סְבִיכָא פי' סְבָךְ עיי' הסמיכות סְבִיךְ בתרג' לתהלי' ע"ד, ה' לדה"י ב' כ', ב'. ועוד עיי"ע סבך ג'] —

סֹבֶךְ (= סוֹבֶךְ die Verflechtung der Adern an der Wade) בפ' הזרוע (חולי' קל"ד:) ועד סובך של רגל. פי' עד ראש השופי בשר שקורין פולפ"א. *[אחי"ה בלאי"ט polpa ורש"י פי' פרק שבין הקולית ועצם אמצעי ע"כ ירו' יבמות פי"ב דו"ב ע"ג ביד עד הפרק וברגל עד הסובך] —

סבך (= מַסְבֵּךְ ein mit Asten bewachsener Stock) בפ"ג בפרה (מ"ג) מקל או מסבך[2] מלשון (בראשי' כ"ב, י"ג) נאחז בסבך. — (א"ב גם זה שייך לע' קמא) *[אחי"ה פי' מקל שיש בו ענפים סביב לו ומזה הענין בתרג' לישעי' ז', כ' כמא דמתקטיל בחרבא חריפא בסיבכיא ובמגריא כה"ג במתורגמן ובנו"ג בסיבכיא — ושייך לע' סבך א'] —

סְבָכָה (כמו בל"מ שְׂבָכָה בל"ס סְבָכָא בל"ע شبكة פי' רשת ומין תכשיט נשים Netz, ein Kopfputz des Weibes) בפ' אלו קשרין (שבת קי"א:) חוטי סבכה של[3]) פסיקיא פי' קושרת אשה מפתחי חלוק היינו הקרסים והלולאות שמדבקות[4]) הבגד בצוארה ופעמים שאין לה קרסים אלא ציצין יוצאין מבגד עצמו וקושרת אותן וסבכה שבראשה חוטין יוצאין ממנה וקושרת אותם לאחוריה והכי משמע והוטים של פסיקיא שהיא חוגרת שקושרת במתניה וחוטין יוצאין משני ראשיה שקושרת אותן. בפ' במה אשה בגמ' שן תותבת (שם ס"ה.) כל שהיא למטה מן הסבכה יוצאת בו. בפ' אמר ר"ע (שם פ"ט:) בגד קטן כסבכה[5]). בפ' מי שמת בגמ' השולח סבלונות (ב"ב קמ"ו.) בייכא וסבכתא ככר פי' בע' ייכא[6]). בשלשה תריסין פכ"ד בכלי' (מט"ז) ג' סבכות הן של ילדה טמאה מדרס של זקנה טמאה טמא מת של יוצאות החוץ טהורה מכלום פי' בל' ישמעאל (וקאיאת) [צ"ל וקאית][7]) ובלע"ז (קיולא) [צ"ל קוילא][8]) ושל יוצאות החוץ היינו הסודר שמשימות הנשים כשיוצאות לשוק. בפכ"ח בכלים (מ"י) סבכה[9]) שנקרעה אם אינה יכולה לקבל את רוב השער טהורה, פי' אם אינה מכסה רוב שיער האשה. בפ' הדר בגמ' חמש חבורות (עירו' ע"ב:) א"ר יוחנן הסבך פי' גדיל סבכות[10]). השביסים והשהרונים (ישעי' ג', י"ח) תרג' שביסיא וסיבכיא. *[אחי"ה ובירו' שבת פ"ו ד"ח: בסמיכות: שביס של סבכה. שבת נ"ז: סבכה המוזהבת כלי' פכ"ח מ"ט סבכה של זקנה. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד ארס עומד כסבכה מלמעלה פי' כמו שְׂבָכָה בל"מ וכ"ה בכ"י ש"ס בשבת ס"ה. קי"א: ובקבוץ סְבָכוֹת ובפי' רה"ג לכלי' כ"ד ט"ז בט"ס סככות ועוד קרוב לל"מ שְׂבַךְ אי', סְבַךְ בתוספ' כלי' ב"ב רפ"ז אם יש בהן סבך כל שהן, ושם: סבך עולה למדת שלשה על שלשה וכו'. ובל"א בתוספת' שבת ספ"ד (ה") בכ"י בסבכא המוזהבת ובנו"ג בט"ס

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובר"ש ובראי"ש ובנו"ג ולא יסמוך. [2]) וזה כס"א ובנו"ג ומסבך. [3]) וכ"ה בע' פסיקיא ובנו"ג ושל [4]) כ"ה בדפ"ר ובשרפ"ע שמדבקת. [5]) וכ"ה במשניות בדפ' נאפ' ופיז' ובירו' ותוספ' כ"י שבת פ"ט (י) ובריי"ף וברמב"ם פי"ח מה' שבת הל"ח ובנו"ג פי' סבכה ועיי"ע פאה ג' ומ"ש. [6]) עיי"ע בת"ד קכ"ז: ומ"ש. [7]) והוא בל"ע وقاية כסוי ראש נשים ובב"י ה"ב קיית ובפי' ר"ח בשבת קי"א: (בש"ס ווילנא) אי' לנכון פי' סבכה וקאיה בל"ע. [8]) בלאי"ט Hut, cappello. [9]) כ"ה בכ"י ק"מ ובדפ"ע שבכה ועיין בסוף הע'. [10]) כ"ה בכ"י ר"ח שהביאו התוספ' בעירו' ושם הגי' גדיל לסבכה ובפי' ר"ח בש"ס ווילנא גדיל סבכה ושם צ"ל הסבך תחת הסכך ובנו"ג הסבר.

בספכה וצ"ל בסבכה עיין לעיל. ועוד בל"א סְבַכְתָּא ב"כ הנ"ל והקבוץ סְבָכִין ב"ר פי"ט לפי גי' הערוך עיין סוף ע' סבן בהוספותי ותואר ממנו הַסַּבָּךְ עירו' הנ"ל כפי' גי' המעולה של ר"ח ורבינו] —

* סַבְּכָא (מל"מ כלי זמר כעין כנור בל"י σαμβύκη) בדניאל ג', ה' ושם ז', י' ט"ו שַׂבְּכָה והיא כעין כנור שמתוך עליו ארבעה נימין כעין רשת ונגזר מע' הקודם ועיי' או"ט לפירשט ומהסוריים לקחוהו היוניים, וכן העתיקו ע' זקנים. ואלה דברי סוידאס: σαμβύκαι ὄργανα μουσικὰ τρίγωνα . . ἔστι δὲ εἶδος κιθάρας τριγώνου.

* סָבַל (מל"מ ענינו נרדף עם נשא (tragen, dulden פסחי' קי"ג: אין הדעת סובלתן ב"ר פי"ט אינו סובלן אתמהא וכו' ויק"ר ספ"ד הנפש הזאת סובלת את הגוף והקב"ה סובל את עולמו וכו' ע"ש. וכן בתרג' הרבה מלישנא נשיאה עיי' המתורגמן ולעווי. והתואר סַבָּל (דה"י ב' ב', ב'. י"ג) קידוש' פ"ב: תוספ' קידוש' ספ"ה ארי סבל, ירו' ב"מ ספ"י די"ב ע"ג סתת לסבל הסבל חייב[1]) והקבוץ כלי פכ"ח מ"ט עיי"ע כסת א'. ובל"א סַבּוֹלָאָה ב"מ צ"ג: והשם סִבְלָה רק בקבוץ (שמות א', י"א) ויק"ר פל"ז ויישב להם סבלותם בין איש לאשה וכו'. ושם המופשט ר"ה י"א רע"ב (כפי גי' כ"י ש"ס וילק' כ"י ובמנו"ה עיין ד"ס ר"ה צד י':) אתיא סבילה סבילה. ועוד סִבְלוֹן ספרא ריש ויקרא. ומזה גם סבלונות עיי"ע סבלונות.

סבל (= סִיבּוֹלֶת בהשמטת המי"ם או הנו"ן תחת סמבולת, סנבול מל"י συμβολή חבורה ועוד סעודה בחבורה וכ"ה בל"ר אמצ' symbolum, Pike-nik, gemeinschaftliches Mahl) בפסחי' בפ' האשה בגמ' הממנה (פ"ט:) אפי' סיבולת דלצוותא בעלמא[2]). פי' בני חבורה ההולכים ממקום למקום ואוכלין יחד. — (א"ב פי' סנבולי בל"י חבורה ואנשים נותנים סך ידוע לעשות משתה או לדבר אחר עיי"ע סנבול) *[אחי"ה ויפה כיון ר"ב על ל"י συμβολαί הרשום' ומשתה כזה נקרא בל"י בקבוץ אבל גם ביחיד וכ"ה בבן סירה י"ח ל"ב μηδὲ προστεθῇ συμβολῇ αὐτοῦ אל תתחבר לסעודתם וכנ"ה בפסחי' שם חמשה ועשו סיבולת, תוספת' פסחי' פ"ז בני חבורה שעשו סיבולת, ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה: סיבולית עשו ביניהם, ובכ"י ש"ס א"פ בפסחי' גרם בכ"מ בטעות סבלונות והועתקה המלה לל"ס סובלא עיין רימ"ז בט"ר 176.181 ולא כפי' ה' אייזלער בט"ר ח"ג, 53] —

סַבְלוֹנוֹת (מפעל סָבַל פי' מתנות כמו בל"מ מַשָּׂא, מַשְׂאֵת (עיי"ע) מפעל נָשָׂא) בפ' האיש מקדש בו (פ"ב מ"ו ד"נ.) אעפ"י ששילח סבלונות, בפ' מי שמת (ב"ב פ"ט מ"ה) השולח סבלונות לבית חמיו. גמר' (שם קמ"ו.) מהו שישלח בסבלונות[3]) פי' „אם שלח סבלונות במאה מנה ואכל בבית חמיו כחצי דינר מי אמרינן אלו אכל בדינר זכו בבית חמיו בכל הסבלונות השתא דאכל כחצי דינר יזכו בחצי הסבלונות והוא הדין בשליש וברביע"[4]). — (א"ב פי' בל"י ורו' סינבול מין מתנה) *[אחי"ה כוונת ר"ב על ל"י σύμβολον Handgeld והנכון שהוא מל"מ סבל וכאמור בריש הערך וז"ל הרמב"ם בפי"מ לקידוש' הנ"ל וסבלונות הם המגדנות והדורונות ונגזר זה השם מסבל והוא נושא המשא ע"כ ועיי' ג"כ בפי"מ לב"ב פ"ט מ"ה ועיי' ג"כ התשבי שהוסיף ונמצא משא בל' מתנה כמו (בראשי' מ"ג, ל"ג) וישא משאת פי' ויתן מתנות ע"כ ועיי' תוי"ט לקידוש' שם. פי' רגמ"ה בב"ב שם סבלונות: כעין שרגילין לעשות חתנים למחרת של קדושין שולח החתן סבלונות שלו דורון לבית חמיו כגון בהמות וכדי יין וכדי שמן ועושה סעודה ואוכל עמהן ע"כ וכ"ה בפירשב"ם. פסחי' מ"ט. סעודת ארוסין וסבלונות. ובתוספת' קידוש' רפ"ד ולב"ק פ"י א' ביו"ד סיבלונות והפעל ממנו קידוש' נ': מקדשי והדר מסבלי וע"ש התוספ'] —

* סוּבַלְתָּא עיי"ע שבל ב' וג'.

סבן (= סוּבְנִי, סַבְנִיתָא מל"י ורו' sabanum, σάβανον סדין דק (feines, leinenes Tuch בפ' הנזקין בגמ' הפעוטות (גיטי' נ"ט.) שיגר לו (בן ניוס) [נ"ל בוניום][5]) לר' סובני וחומס סובני[6]) סלסלה ומלמלא[7]) סובני וחומס סובני כאמגוזא ופלגא

---

[1]) בבבלי בב"מ קי"ח: כתף. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' רש"י ור"ח ובנו"ג דצוותא בעלמא הוא. [3]) לי' לפנינו כי אם מהו שישלח שבח הסבלונות אבל כ"ה גי' ר"ח הובא בפירשב"ם ד"ה מצאתי גי' בפר"ח ועיין תוספ' שם וכ"ה הגי' בכ"י ש"ס ובחי' ר"י מיגאש. [4]) זה כפי' ר"ח בפירשב"ם ועיין בחי' הרי"ם הנ"ל. [5]) בכ"י ק"ט וה"ב בן ניום וצ"ל בתיבה אחת ועיין למטה בפנים ובהערה ובדפ"ע בן ננס ובדפ"ר בן מס. [6]) וכ"ה בע' מל אחרון ע"ש וש"נ הגי' שלפנינו [7]) וכ"ה לפנינו ועיי"ע מל.

אמגוזא. סלסלה ומלמלא[1]) כי פיסתקא ופלגו פיסתקא[2]) מאי מלמלא דבר הנמלל ונמתח אמר הגאון הכין לישנא דגמרא ובגמרא[3]) דפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ה סע"ב) בן גיוס איקלע לקמיה דרבי[4]) ואמר דהאי לשון אחרת הוא ולאו לשון חכמים הוא. ופי' סובני בגד דק מאוד שמקפלין אותו ומכניסין אותו בקליפת אגוז וחומס סובני-חצי אגוז[5]) בגד שמקפלין אותו ומכניסין אותו בחצי קליפת אגוז ודומה[6]) כי סובני שם האגוז בלשון זה וחומס חצי בלשון זה וכן סלסלה שמו של פיסתקא והוא בל' ערבי פיסתקא[7]) וכן שיגר לו קליפת אגוז שיש בה בגד וחצי קליפת אגוז שיש בה בגד ופיסתקא שיש בה בגד ומלמלא הוא מלשון מלתחה שאם נמלל יהא קטן ואם נמתח יהא גדול. ורבינו חננאל פי' סובני הוא ל' יון כגון סבניתא[8]) שמתעטף בה כשיוצא מהמרחץ כל אדם לפי כבודו וזה שאמ' סלסלה ומלמלה כי אמגוזא ופלגו אמגוזא כי פיסתקא ופלגו פיסתקא יתכן שיהו בגדים דקים נתונים בקליפת אגוז הבאים מהינדי שהן גדולים[9]). ורבי גרשום פי' לישנא דגמ' שיגר לו בוניים בן בוניים[10]) לר' סובני וחומס[11]) סלסלה ומלמלה פי' סדינין דקין הרבה לצורך מלבושים וקורין הכי לשמות אותן סדינים סובני וכל כך דק שמקופל הוא שיעור אגוז ומלבוש ששמו חומס[12]) היה דק ממנו שקיפולו אינו אלא כחצי אגוז סלסלה ומלמלה היו כמו כן תכשיטין דקין שקיפול סלסלה כשיעור פיסתקא גרעיני פרי שקורין גלנדש[13]) ומלמלה מחזיק קיפולו חצי פיסתקא דבר הנמלל ונמתח שהיה מפשתן טוב ודק וכשטווה אותו נמתח החוט כמו מאליו[14]). בס"ג דפ' חבית (שבת קמ"ז:) סבניתא[15]) א"ר יוחנן[16]) צריך לקשור שני ראשיה למטה. פי' סדין שמתעטפין בה צריך לקשור שני ראשיה למטה שמא תפול ואתי לאיתויי למטה מכתפים צריך להתעטף ולקשר דאי לא מיחזי כמשאוי ובלעז סנדני[17]). בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (פסיק' דר"כ צד צ"ג:) אפי' סבניתא[18]) לה הוה יכיל[19]) ירוש' בפ' במה אשה (פ"ו ד"ה.) המטפחות (ישעי' ג' כ"ב) סבניין[20]) רברבן. — (א"ב פי' בל"י ורו' מין בגד) *[אחי"ה כונתו על ל"י ורו' הנ"ל ופי' סדין דק והראיה מירו' שבועו' ספ"ו דל"ז: חד בר נש קם עם חבריה בשוק וארים סבינתיה אמר לית הדין סדינא נפיק מן ידיי עד דתתן לי מה דאית לי בידך אתא לקמיה דשמואל א"ל הב ליה סבינתיה וזיל דון עמיה. וא"כ פי' ר"ח שהביא רבינו הוא העיקר. וכנ"ה בב"ר פי"ט סכנין אולי צ"ל סבנין אבל גי' הערוך בע' צלצל ג' וע' קלס ח' סבכין

1) בקצת כ"י ודפוסי' מלמלה. 2) בכ"י ק"ט בטעות פיסקתה. 3) בדפו"ו בגמרא. 4) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב בן נווס וצ"ל בן גיוס וכ"ה באמת בס' העתים ובגמ' בדפ"ש בן נואס ובכ"י ש"ס חצרו של בונים בן בוניוס כדאתא לקמיה דר' ולפ"ז כך שמו וכדגיטי' הנ"ל עיין ד"ס עירו' קס"ט. ובנו"ג של בוניים בן בוניוס אתא וכו' וא"כ שמו בן בוניוס ותחת זה גי' הערוך בן ניוס ואולי צ"ל בתיבה אחת בוניוס עיין לעיל בהערה 5 ובדפי' פיזי' והלאה גם כאן בן נגס. 5) כ"ה בכ"י ק"ם וה"ב. 6) כנראה מכאן והלאה הוא פי' רבינו בעל הערוך וקשה להלמו. 7) כ"ה לנכון בדפ"ר פיזי' באסיל ואמי' ובכ"י ה"ב פסתקא והוא בל"ס פסתקא ובל"ע فستق מל"פ ܦܣܬܩܐ Pistacie וא"כ גי' דפו"ו ובכ"י ק"ט פיסקתא ט"ס הוא. 8) עיין לקמן בציון משבת. 9) ובאמת כן ענין סלסלה ומלמלא בגדים שבאים מהודו עיי"ע מלמלא ומ"ש ובכ"י ק"ט בט"ס מקנדו. ובענין מלתחה הביא רבינו פי' ר"ח בע' מלתחה ע"ש. 10) כ"ה בדפי' פיזי' והלאה ובדפ"ר בוניים בן בוניים ובב"י ו"ו אי ל"ד ה"ב בונים בן נוניים וכ"ה בגיטי' בוניים בן נוניים ובכ"י ב"ר בונים בן נונים ויותר משובש בגי' כ"י ו"ו בי' ניגום בן נוגיים בכ"י ק"ט בניום בן בוגיוס ובפי' ר"ח בעירובי' בט"ס בושם וצ"ל בוניים וכן הוא באו"ז הל' עירובי' סי' ק"ץ בוגים בן בוניים וכפירש"י עשיר הוה. ולפע"ד עיקר הגי' בוניוס בן בוניוס ומתואר ככה על שם עשרו מל"ר bonus עשיר. 11) וכן לי' בגיטי' והומס סובני. 12) כיון לל"ע ܚܡܝܣܐ מעיל מצמר או משי ושפתו מנומר בגוונין הרבה — ובפי' הגאון ור"ח חומס הוא ל"י פי' חצי עיי"ע חמס. 13) בל"צ glands = Eicheln וכ"ה בפירש"י בגיטי' שם ובקידושי' מ"ז. וזה הלעז מוכיח שכל זה מפי' רגמ"ה כי בלאי"ט היה צ"ל שקורין גיאנדא = ghianda. 14) זה הפי' בלי ספק היה לפני רבינו בפירגמ"ה בגיטין ופי' רגמ"ה למעילי' הבאתי בעי' מל האחרון אשר אחריו נגרר שם רבינו רק בגי' בגד של צמר דק אבל עיין מ"ש. 15) וכ"ה בדפוסי' הראשוני' וברי"ף ובמאירי ובמ"מ פי"ט מהי' שבת הל' י"ט ובכ"י ש"ס א"פ סביגייתא ובכ"י מ' ולפנינו סכניתא ובפי' ר"ח (בש"ס ווילני) סכינתאי. 16) לפנינו לי' אבל בכ"י ש"ס א' רבין בר חייא א"ר יוחנן ובפי' ר"ח וברי"ף א"ר אבין בר רב חסדא א"ר יוחנן. 17) בלאי"ט sindone וכן פירש"י סודר שהוא הוא Schweisstuch sudarium ועיי' בתוספ' שם ד"ה צריך שהסבירו ג"כ כבערוך ועיין מ"ש בסוף הערך. 18) בפסיקתי' סכינתיה, סכינתא וצ"ל סבינתא וכהגהת ר"ש באבער וגשהש"ר פ' ידיו גלילי זהב: סבניה לא הוה יכיל למיסבל. 19) בנו"ג לא הוה יכיל מעבר ליה. 20) וכ"ה לפנינו.

וכ"ה ג' המיוחס לרש"י. וכצ"ל תחת סוכנין דארגון בתר"י א' לדברי' ל"ד, ו' סובנין וכדאי' בדפ"ר. ודע כי בהוראה הראשונ' ענין המלה בל"י ורו' סדין להסתפג בו כשעלה מן המרחץ וא"כ יפה פי' הראב"ד (הובא בחי' הר"ן בשבת) שהיא בלורי נשים . . והק כשהאיליירין [צ"ל כשהאוליירין] יוליכו הסביניתא דהיינו הבלורי להסתפג בהן הנשים וכו' ע"ש ובמ"מ הנ"ל בהערה 15] —

* סְבָנָה (אולי כמו סיב Bast) ירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ד ר' אחא כרך סבנה פי' כרך סיב על סנדלו שנפסק ובירו' שבת פ"ו ד"ח. כרך סבניה עליהון ובדפ' זיטאמיר סבונה. או אולי הוא מע' הקודם כרך סדין דק ר"ל מטלית ממנו על סנדלו.

סבים (צ"ל סָבִּיסַק מל"פ سابزج, سابيزك בל"ע سابيزج בל"ס סביסק פי' דודאים Mandragora, Alraunen) בחלק בגמ' אפיקורוס (סנהד' צ"ט:) מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי ר' יונתן אמר סבים. — (א"ב בנו"ג סיבסוך) *[אחי"ה ובכ"י ק' הוגה סביסך וכ"ה ברש"י ובדפ"ש סביסקי עיי' ד"ס במקומו והעיקר סביסק וכל"ע ופ' הנ"ל והוא מין דודאים הנקרא בל"י ורו' Mandragora עיי' ספרי על העתקה הפרסית לריב"י טאווס 323 ושם הבאתי ראב"ע שפי' שהם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים ע"כ ובאמת נקרא זה הצמח בל"פ مردم گیاه צמח אדם ובכ"י ש"ס אי' אחר מלת (סכסוך) [צ"ל סיבסוך] וז"ל סר נש סי' רב סימן ובדפ"ש (עיין ד"ס צד קי"ג.) אי': סימן סר נש סי רב וכתב בעל ד"ס ואיני יודע פירושו ע"כ ולמע"ד אולי צ"ל סימן בר נש סי' רב כלומ' סימן. גדול הוא לכנוי סבסוך (סביסק) שנסמן ע"י בר נש והיינו שנקרא בר נש וגם סר נש יש לו פתרון כי سر פי' בל"פ ראש וא"כ סר נש היינו ראש אדם וכפי' ראב"ע — ולפע"ד כך הגיה איזה סופר היודע בטיב לשון פרסי ובא מגליון פנימה — ועהק"צ שנ"ב לועזו ווייאולן בל"א = Viole ואינו נכון] —

* סִבְסְטִין (נ"ל מל"י ψιάθιον מצע של גמי Binsen-matraze) תנחומ' ריש במדבר סי' ב' והרבצתי אתכם בסבסטין (ס"א סוגמטין) שנא' (שמות י"ג, י"ח) ויסב אלהים את העם וג' מאי ויסב מלמד שהרביצם כדרך שהמלכים מסובין רבוצין על מטותיהן וא"כ דרש ויסב מע' סב ו' בענין ישיבה ומנוחה סביב הכסאות במצעות וא"כ סבסטין אחר הוא עם פסתין בקהל"ר פ' מה יתרון עיי"ע פסתיין וסמ"ך הראשון נוספת. וכן לפי ס"א סוגמטין כך הענין עיי"ע סגמטין במו"ע ואחר טעותו בענין פי' סבסטין כלומ' שלטונים נגרר הח' לעווי בגזרת המלה מל"י σεβαστός ehrwürdig.

סבסטי (שם עיר Σεβάστεια בל"ס סֶבַסְטִיָא) עיי"ע סווסטי.

סְבַע (מל"ס ובל"מ שָׂבַע satt sein) תרג' ישבעו לחם (שמות ט"ז, י"ב) יסבעון לחמא. *[אחי"ה כה"ג בדפ' סאביאנעטטא אבל בנו"ג בשין שמאלית וכ"ה על פי רוב עד אשר במתורגמן לא הביא כלל ע' סבע ובכ"י תרג' אצל ה' לעווי מצויינים הרבה מקומות בגי' סמך ע"ש וכן בתואר סְבַע (תרג' לאיוב מ"ב, י"ז) סַבְעָא (למשלי כ"ז, ז') סְבִיַע (שם ל', כ"ב) והשם סִיבְעָא אונקל' לבראש' מ"א, כ"ט, ל'; לדברי' כ"ג, כ"ה בדפ' סאב' ובכ"י ובנו"ג בשי"ן אבל תרג' שבע שמחות (תהלים ט"ז, י"א) גם בדפוסי' אחרים: סובעא דחדותא] —

סַבְקִין (בל"ר Talglichter, sebacei) מדרש שמ"ר פ' ואתה תצוה (ס"פ ל"ו) מה הנר הזה כשהוא דולק אפי' אלף אלפים קרינין וסבקין מדליקים הימנו פי' בל"ר אבוקה עשויה מחֵלֶב. פי' קירין [1]) בל"י ורומיי אבוקה של שעוה.

* סוּבְקִין (?) תנחומ' הישן בהעלתך סי' ט' סובקין לפניו צ"ל סובבין ועיי' מ"ש המו"ל.

סֵבֶר (בל"מ שֵׂבֶר ובל"ס סַבְרָא ענין תקוה Hoffnung) בפ' עושין פסין בגמ' מותר להקריב (עירו' כ"א רע"ב) שמא תאמר אבד סברם ובטל סיכויים [2]) ת"ל (שה"ש ז', י"ד) הדודאים נתנו ריח. בס"ג דפ' בא לו כה"ג (יומי ע"ב סע"א) עצי שטים עמדים (שמות כ"ו, ט"ו) שמא תאמר אבד סברם ובטל סיכויים ת"ל עומדים לעולם ולעולמי עולמים [3]). פי' סבר שאנו סוברים שהקב"ה מחזירן לנו ת"ל עומדים שודאי יעמדו לעולם (ונתתי להם) [צ"ל לתת לכם] אחרית ותקוה (ירמי' כ"ט, י') תרג' סוף וסיבור. ישכן בטח (משלי א', ל"ג) תרג' ישרי [4]) בסברא. — (א"ב ל"מ זה (תהלי' קמ"ו, ה') שברו על ה') *[אחי"ה וכן הרבה בלי בטח

---

[1]) wächserne, cerei ובנו"ג קרוינין וצ"ל קרינין. [2]) בנו"ג סיכוים וכ"ה בב"מ ל"ג: ובכ"י ש"ס סיכויין וכ"ה בכ"י ק"מ ול"ד בערוך ובנו"ג ביומי סכויין. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בסוכ' מ"ה: [4]) בנו"ג נשרי.

ותקוה מתורגם כן עיי' המתורגמן, והשם עוד סִיבּוּר, סִיבּוּרָא (תרגי' לירמי' י"ד, ח'; י"ז, י"ג; נ', ז'; ליחזקי' י"ט, ה'; למשלי י"א, ז'. כ"ד) סוּבְרָא (לתהלי' ט', י"ט). סִיבַּרְתָּא (לאיוב י"א, כ') סַבְרוּתָא (בכ"י סוֹבְרוּתָא) (לתהלים ט', י"א) ובדרז"ל הורגל רק משקל סֵבֶר ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד סבר טוב שם טוב. ב"ר פצ"א אל תהי קורא יש שֶׁבֶר (בראשי' מ"ב, א') אלא יש סבר שראה באספקלריא שסברו במצרים. ובכנוי סִבְרָם עיי' לעיל, ספרי אחרי סוף פרק י"ג שמא תאמר אבד סברי ובטל סכויי ת"ל אני ה' אני סברך ואני סכוייך ועלי בטחונך. ואולי לפי זה גם ברוני סִבְרוֹנֵי סכויי בשהש"ר פ' גן נעול ובפסיקת' דר"כ צד פ"ג. אי' סכיוני עיי"ע סך ה' אבל עיי' פ"א בע' ברוני (ח"ב, קצ"ו). והפעל רות רבה פ' ויהי בימי: היו בני המדינה סבורין עליו. בפַעל כמו בל"ס סַבַּר תרג' קויתי (בראשי' מ"ט, י"ח) סַבָּרִית ועוד עיי' תרג' ישעי' מ', ל"א; נ', ה'; נ"א, ה' וזולתו. אַפעל אַסְבַּר תרג' לתהלי' כ"ב, י'; למשלי י"א, כ"ח; י"ד, ט"ז. אתפעל אִסְתַּבַּר תרג' חכו (תהלי' ק"ו, י"ג) אסתברו. וכן בפָעֵל סוֹבַר לש"ב כ"ג, ד' כאיכרא דמסובר] —

סְבַר (= סוֹבַר והוא פָעֵל מע' הקודם סְבַר ובל"ס בפַּיֵּעל סַיְבַר פי' נשא וסָבַל tragen, er- (tragen, erhalten ואת החולה אחזק (יחזק' ל"ד, ט"ז) תרג' ולמרעיא אסובר. והוא כלכל את[1] המלך (ש"ב י"ט, ל"ג) והוא סובר. ויכלכלם ואליהם לא בא (ש"ב כ', ג') ואת הערבים צויתי לכלכלך שם (מ"א י"ז, ד'), הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מ"א ח', כ"ז ועיין דה"י ב' ו', י"ח) תרג' הא שמיא ושמי שמיא לא יסוברונך כולם קרובי ענין אחד הם. *[אחי"ה בהוראה ראשונה כמו נשא וסבל עיי' תרג' ירו' א' לבראש' כ"א, ט"ו; מ"ד, א'; לויק' ט"ז, כ"ב אונק' לבמד' י"א, י"ב; לדבי' א', ל"א; תרג' ישעי' ס"ג, ט'; לתהלי' כ"ח, ט'; קכ"ו, ה'. ובקשור עם על תר"י א' לבראשי' ל"א, י"ז והושאל לכלכול ולסבל בהוראה מוסרית עיי' תר"י א' לבראש' מ"ה, א'; לדברי' א', ט'. י"ב; לירמי' ו', י"א; י', י'; כ', ט' וזולתו כולם בבנין פָעֵל וכ"ה בירו' ב"ב רפ"ב די"ג: דהוה ביה צער ולא הוה יכיל מְסוֹבַר — ובצרוף פנים ואפין עיי"ע סְבַר ז' במו"ע. והשם ירו' תעני' פ"ד דס"ח: סוֹבְרָא דקיסא. פי' משאוי של עץ] —

סבר (נ"ל שצ"ל סכר מל"ע صقّر ענין הסקת אש (Feuer anzünden ובערו והשיקו בנשק (יחזק' ל"ט, ט') תרג' שגרין ומסתוברין [במני זינא]. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן וכתב וז"ל: לא ידעתי מהו ובעל הערוך הביאו ולא פירשו ע"כ ובאמת קשת הבנה היא בלי תקון ולפי מ"ש שצ"ל בכף ומסתוכרין ענינו ממש כמו והשיקו ענין הסקה וה' לעווי נדחק מאוד בפירושו. ובהיפך נשתבש הבי"ת להיות כף בערך הבא אח"ז ע"ש] —

סבר (מל"ע سبر פשפש בסכין החבורה die Wunde untersuchen mittelst chirurg. Instrumentes והיינו בהשאילה מקיז דם (zur Ader lassen בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (פסחים קי"ב רע"א) האי מאן דמסובר[2]) פי' המקיז דם ולא נטל ידיו מפחד ז' ימים[3]). בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ט.) חלא לסיבורי[4]) פי' חומץ יפה להקזת דם ומינוני[5]) לתעניתא ומי דגים קטנים מלוחים ליושב בתענית אם טובל בהם פתו יפה לו. בר"ג דפ' הערל (יבמות ע"ב.) האי יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוברינן ביה והאידנא דדשו ביה רבים שומר פתאים ה'. בר"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ד:) ובס"ג דמעילה (כ':) סבר ואכל ציפרי פרח ליביה כציפרא. — (א"ב מלות אלו בנוסחאות כתובות באות כ"ף ולא באות בי"ת) *[אחי"ה במקום סבר צ"ל מסובר וכדאי' בפי' רגמ"ה כ"י למעילי' והוא בנין פָעֵל ובנו"ג בכל מקום בכ"ף רק בע"ז הנ"ל אי' השם לנכון בבי"ת ושם אי' עוד (איזה פעמים) וסיבורא סכנתא. ומל"ע הנ"ל, ונקרא סכין שמקיזין בו דם مسبار. ובהיפך סוברא צ"ל סוכרא עיי"ע סכר בהערה] —

סבר (= מְסוֹבְרַיָא נ"ל מל"ע صبار Stöpsel ועיין בפנים) בס"ג דפ' ח' שרצים (שבת קי"א סע"א) ובר"ג דכתובו' (ו'.) בבכורות בפ' הלוקח בהמה בגמ' ר' יוסי בן המשולם (כ"ה.) והאמר רב שימי ברבי חייא משמיה דרב האי מסובריא[6]) דנזייתא[7])

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח כ"י ובפירשב"ם כ"י עיין ד"ס במקומו. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח. [4]) ובכ"י ש"ס לדמא. [5]) בנו"ג מוניני וגי' רבינו תתכן יותר עיי"ע מנוני. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס בשבת ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובתש' הגאוני' שערי צדק סי' רכ"ח לרש"ג וסיים וכן אמר רה"ג ז"ל ע"כ וכ"ה בבי"ת מסוברא בפי' רגמ"ה לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיוליקי דפ"ח סע"ב) ובנו"ג בכ"מ מסוכריא וכ"ה בשט"מ לכתובו' והביא שם גם פי' רבינו בעל הערוך רק שם בט"ס בע' סבר וצ"ל סבר. [7]) ובתשה"ג שם דנזיאתא ובפי' רגמ"ה שם דנזי'.

אסור להדיקיה ביומא טבא פי' הגאון בשבת[1] נזייתא כד של יין או של שכר ומסובריא הוא הנקב שעשוי להוציא בו יין בזמן שהיין יוצא משם אם בא לסתמו ולהדקו[2]) ואמר למנוע שפיכות יין אני מתכוין ולא[3]) לסתום הפתח קאמר רב דהא מודה ר' שמעון[4]) וכן פי' ר"ח בסוף הפרק[5]) ולמעלה מזה הפרק[6]) ובכתובו' פי' מגופת החבית העשויה ממטלת או ממוך וכיוצא בו אמר רב אסור לאמץ סתימתו דָאתי לידי סחיטה והכא[7]) אעפ"י שאינו מתכוין לסחיטה אלא למיגף פי החבית בלבד כיון שסחט אסור דלא כר"ש[8]). לדברי שניהן[9]) האי נקב למעלה מן הכד הוא ועל כן אסרו חכמים להדוקיה אלא לשומו רפה למאן דאסור משום סתימת הפתח כיון[10]) שמהדקו נראה כמחבר למ"ד משום סחיטה ניחא ליה שיזוב היין כתוך הכד[11]) הלכך אסור אבל בנקב מן הצד כמו שיש לחבית שלנו לא אסרו להדוקי ביומא טבא כדי שלא יאבד היין[12]) ואפי אם יסחוט כיון שילך לאיבוד לא ניחא. ובערך פסיק מפורש לענין דבר שאין מתכוין כגון[13]) דעביד בארעא דלאו דידיה דכיון דלא מטי ליה הנאה שרי. *[אחי"ה ועיי"ע פסק והתוספ' בשבת ובכתובו' הנ"ל וביומ' ל"ה. בר"ה הני בדף ל"ד: ובשט"מ לכתובו' שהביאו הערוך ובחי' הרמב"ן לשבת שהזכיר ג"כ הערוך וכן בחי' הרשב"א ועיי' ג"כ הרא"ש לשבת הנ"ל שהאריכו בשיטת הערוך שהביא ראיה מפ' כל התדיר ומזלפין יין וכו' ובערך הנוכחי לי' על כן החלטתי במבוא ח"א XXXIX שערוך יותר שלם היה לפניהם[14]) ועיי' ג"כ מ"ש הפשב"ע בכאן. ופי' סבאר כל"ע פקק של חבית וסתימתה וכן מצאתי בפי' רגמ"ה לבכורו' הנ"ל וז"ל מסובר' (דנזי') [דנזיתא] פקק של צמר חבית ע"כ. וא"כ גי' שלנו בכ"ף טעות היא ועל פיה פירש"י סתימת נקב גיגית וא"כ סכר כמו סגר] —

☞ סבר (בל"א וסו' סְבַר פי' חשב der Ansicht (sein, glauben, meinen, denken בדניאל (ז', כ"ה) ויסבר להשניה זמנין ובגמ' מר סבר פי' חשב. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן רק הוא הביא ג"כ לנכון בתרגום לא פללתי (בראשית מ"ח, י"א) לא סברית וכן התרג' למשלי י"ד, ב' ויש להוסיף תרג' לבראש' ל"ז, ח'; לשמות י', י' תר"י ב' לבראש' מ"ט כ"ב וזולתו כולם בבנין פעיל סְבִיר ועוד ענין ידיעת וחקירת דבר וכן ענין השם סבר בל"ע Erkenntniss, Verständniss einer Sache ומזה בתרג' ויקר' י"ט, ל"ב, לש"ב י"ב, י"ט; למ"א ג' ט'; לישעי' כ"ח, ט' ובזה שני ענינים אלה הרבה בש"ס ד"מ ברכו' נ': לא סבר לה מר להא דתניא וכו', שבת נ"ה, לא סבר ליה מר וכו' וכלל בזה עיי' יד מלאכי סי' ת"ג. ב"כ ע': ק"ל: ורבים זולתו מר סבר . . ומר סבר, תמור' כ"ג סע"א רבי סבר . . ורבנן סברי. גיטי' מ"ט, ר"ע סבר לה . . ר' ישמעאל סבר לה, כתובו' פ"ז: סבר . . למימר, ירו' ב"ק ספ"ב ד"ג. הוינן סברין מימר כ"ב ב' סע"א סברוה. יבמו' ע"ב: וסברה, סנהד' ע"ח. רבנן סברי, תנחומ' פקודי סברי מרנן. ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח: מי סבר סבר, והרבה בבינו פעול ופעיל ב"ב ס"ה. סבור מיניה. גיטי' נ"ו: וכסָבוּר ג"ז. סבור רבנן, ירו' מכות פ"ב דל"א ע"ד סבור היה יואב וכו', כתוב ע"ז. תוספ' קידושי פ"ב סבורה הייתי. ביצ' כ"ד: לא סבירא לי, חולי' מ"ח סע"א לא סבירא ליה. והפכו גמר עיי' שבת ס"ג. ליגמר איניש והדר ליסבר, ובאפעל עירו' כ"א: כפי גי' כ"י ש"ס אגמרה ואסברה. חולי' מ"ח סע"א אסברה לי, ב"מ ל"ג. דאסברן . . דאסבריה, ירו' עירו' ספ"ה דכ"ג. אסברי ר' זעירא, ושם רפ"י דכ"ו. אסברי רב המנונא. אתפעל ביצ' י"א סע"א יומ' ל"ו: יבמו' מ"ז. נדה ל': מ"ט. מסתבר טעמיה ועיי' כלל בזה ביד מלאכי סי' רכ"ג. ר"ה ל"א סע"ב ואיסתבר טעמיה. ברכו' ל"ו סע"ב מ': שבת

[1]) והוא רה"ג שעשה פי' למסכת שבת עיין מ"ש לסייע זו הוכחה הרב החכם בע"מ למוד ערוך לשבת צד ק"ד. [2]) בכ"י ה"ב לסותמו ולחזקו. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וכל כ"י ודפ"ר אבל מדפי' פיזי והלאה בט"ס ובא ועיין ביאור לפי' רבינו בחי' הרמב"ן לשבת קי"א. ובתוספ' כתובו' ו'. [4]) והיא דוקא לפי חמסקנא עיין ל"ע הנ"ל. [5]) ואלה דבריו בסוף פי"ד דקי"א. (בש"ס ווילני) לפיכך פסק הלכה כר"ש והאמרי משמיה דרב האי מסובריא דנזייתא אסור להדוקא ביומא טבא פי' כגון מוך או כיוצא בו דבר שסותמין בו פי החבית אמר רב אסור לאמץ סתימתו דאתי לידי סחיטה (והנה) [צ"ל והכא] אעפ"י שאינו מתכוין לסחיטה אלא לסתימת פי' החבית בלבד כיון שסוחט אסור דלא כר"ש ומשנינן במסובריא דנזייתא אפי' ר"ש מודה כיון דא"א ליה דלא להדוקיה ודאי מתחילה סוחט הוא וכי האי גוונא ר"ש מחייב דמודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות וכבר פירשנוהו למעלה ע"כ ר"ל בסוגי' דדף ק"ג. (בש"ס ק"ג: ע"ש). [6]) עיין סוף הערה חקודמת. [7]) בכ"י ה"ב והנה ועיי' לעיל בהערה 5 [8]) וזה הל' מסכים לגמרי עם לש' הר"ח שהעתקנו לעיל בהערה 5 [9]) ר"ל בין לפי' רה"ג בין לפי' ר"ח דלעיל. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע כגון [11]) ברפו"ו הבד. [12]) כ"ה נכון בדפי' ווניצי' ובשדפ"ע משובש ביומא טבא לאבד היין. [13]) כ"ה לנכון בדפ"ר ווניצי', ובשדפ"ע בטעות בגמרא. [14]) ושם שורה י' מלמטה במסוביתא דנזיותא ט"ד וצ"ל במסובריא דנזייתא.

ע"ז. יומ' נ"ב סע"ב מסתברא ועיין כלל בזה בכללי הגמרא למהרי"י קארו צד ק"ט. (ושם הובא זה דיומי בט"ד דף כ"ג וצ"ל נ"ב סע"ב). הכי נמי מסתבדא עיי' יד מלאכי סי' רכ"ד. ירו' ע"ז פ"א ד"מ. לא מסתברא כאהין סיברא. והשם בירו' עוד סְבַר ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג כל סבר קשי דהוה לי תמן סבירתיה, ושם: כל ההוא סברא קשיא . . סבירתיה והוא בל"ס סְבָרָא ובל"ע הנ"ל פי' עיון דבר וחקירתו. גיטי' ו': מילתא דתליא בסברא מגילי' י"ח: לא ידע לאהודורי סברא. סוכ' כ"ט רע"א מעייני בסברא והפכו קרא ברכו' ד': וש"נ אי בעית אימא קרא איבע"א סברא. והפכו גמרא יומ' ל"ג. גמרא גמירנא סברא לא ידענא. ב"ב ע"ז. גמרא או סברא וכו' ע"ש, ע"ז י"ט סע"א הג"מ סברא אבל גמרא וכו'. ובתרג' למ"א ג' י"א ל"ג סְבָרוּתָא והתואר סַבָּר תרג' שיבה (ויקי י"ט, ל"ב) דסבר באורייתא והקבוץ תר"י לבראש' מ"ט, א' סַבָּרִין מלפי אורייתא וכן התואר סָבוֹרָא פי' מעיין ושנון כלומ' בעל סְבָרָא Scharfsinniger ירו' קידושי' פ"ג דס"ג ע"ד חגיי אינשא סבורא הוא כלומ' מחודד הוא וקצת בע"א במבה"י למהרז"ף פ', ולכאורה מ"ש מדייק שמועות רבו אין נלפע"ד דאי' בירו' שבת פ"ג ד"ו. מה יעבד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש הרי סבורא רק מחודד היה. אבל בלי ספק בעל סברא היה ג"כ יגע וטורח להבין השמועות וזה אגרא דשמעתא סברה ברכו' ו': עיין פירש"י ומזה מסדרי הש"ס נקראו (רבנן) סְבוֹרָאֵי ועיי' ה' ברילל במ"ע שלו ח"ב 17 והלאה וראש דרבנן סבוראי היה ר' יוסי ל"ח שנה אחר רבינא עיי' סדר הקבלה ובתש' הגאוני' סי' ריי"ד (בהוצ' הרכבי 101) נקראו רבואתא ראשונים שם סי' תל"ט (צד 232) רבואתא יסודי עולם] —

סְבַר (מענין סבר ב' פי' נשא וסבל בצרוף אפין כמו בל"מ נָשָׂא פָּנִים Jem. gnädig sein, das Gesicht emporheben, zuwenden סֵבֶר, סְבַר אפין (Gesichtszüge) תרג' את פני לבן (בראשי ל"א, ב') ית סבר אפי דלבן. פרק' קמא דאבות (מט"ו) והוי מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות. *[אחי"ה וכנ"ה בשהש"ר פ' סמכוני כיון ששנה להם משה את התורה וקבלוה בסבר פנים יפות וכו' ואתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו בסבר פנים יפות. תוספתא סנהד' פ"ט אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות וכו'. והפעל בתר"י א' לבראשי' ד', ה' לא סְבַר אפין תרג' שעה, וכן תרג' ישאני (איוב ל"ב, כ"ב) יסבר לי אפין, ועוד עיי' תרג' לאיכ' ד', ט"ז; ה', י"ב. תרג' נשוא פנים (איוב כ"ב, ח') סביר' אפין. אַפעל תרג' ישא ה' פניו אליך (במדי ו', כ"ו) יסבר ה' סבר אפוי לך. תרג' דה"י א' ב', נ"ה שמעתים דהוון מַסברין אפין בשמעתתא. ובהפעיל ברכו' ס"ג: נסביר פנים להלכה . . כשם שאני הסברתי לך פנים כן אתה הסבר. פנים לישראל ירו' יומ' רפ"ו דמ"ג: שלא יהא הדיין מסביר פנים כנגד אחד ומעיז פנים כנגד האחד. שו"ט בריש מזמור קל"ז ובפסיק' רבתי פכ"ח וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם. קהל"ר פ' אם קהה אין הרב מסבר פנים לתלמיד וכו'. ושם אין הקב"ה מסביר פנים לדוד. וכמו בל"מ וחכמים כן נאמ' בל"י πρόσωπον λαμβάνειν נשא פנים היינו מלא רצון צורתו מצד יקרו — עירו' ע"ב רע"ב סבר צ"ל סבך עיי"ע סבכה] —

* סְבִרִינִיּוֹת (תואר מן סיבירוס קיסר רומי von Severus stammende, severianische)

ירו' כתובו' פ"א דכ"ה: סלעים סבירינִיות.

* סַבְרִיקִין, סַוְרִיקִין עיי"ע סוורק.

* סובתא עיי"ע סיבטא.

סג (= סְיָג, סְיָיג בל"ס סְיָגָא גדר Zaun והפעל סָג ובל"מ סוּג ועוד עיין בפנים) ראש ערלה (פ"א מ"א) הנוטע לסייג ולקורות פי' לסייג לעשות גדר סביב כרמו ולקורות מגדל אותה נטיעה לעשות ממנה קורות. באבות בפ' עקביה (פ"ג מי"ג) מסורת סייג לתורה[1] פי' הן סימנין שעשו חכמים לסדר התורה בפיהם מעשרות סייג לעושר כדגרסינן (שבת קי"ט. תעני' ט'.) עשר תעשר (דברים י"ד, כ"ב) עשר בשביל שתתעשר נדרים סייג לפרישות התורה אמרה (ויקי' י"ז, ד' ועוד) קרבן לה' וחכמים תיקנו כינוי נדרים קונם קונח קונס כדי שיהא פורש שלא לזכור ה'. וי"א מעשרות סייג לתורה התורה אמרה (דברי' י"ד, כ"ג) מעשר דגנך תירשך ויצהרך וחכמים עשו סייג לתורה ליתן מעשר מן הירק. בויק"ר כר"פ ויתרון ארץ באחרי מות (פכ"ב) סייגא למיסג גנין[2]. במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במדי כ"ב, כ"ד) תר"י (ב') סייגי כרמא

---

[1] ברפ"ע עוד נדרים וכו' ויש למחוק ולי' בנ"י. [2] כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע סיגא למיסג וכו' ובנו"ג סיבוא למסוך גיניא עיי' סוף ע' סב ד' ועי' גיניא.

סייג מן הכא וסייג מן הכא[1]. — (א"ב ל"מ זה (שה"ש ז׳, ג׳) סוגה בשושנים). *[אחי"ה מל"א סָג וכ"ה בל"ס ובל"ע سيج פי׳ גָּדַר כמו שׂוּךְ umzäunen ומהפעל נבנה השם סְיָג ובל"ס סְיָגָא ובל"ע سياج גֶּדֶר של אבנים וכדומה. והשם איזה פעמי׳ בירו׳ ערלה רפ"א ד"ס ע"ג מקום הסייג ושם ע"ד לסייג . . למאכל. והושאל למובן מוסרי אבות פ"א מ"א עשו סיג לתורה. אבות דר"נ פ"א אד"ה עשה סייג לדבריו . . תורה עשתה סייג לדבריה משה עשה סייג לדבריו. ירו׳ נדה רפ"א דמ"ט ע"ד שלא נתן סייג לדבריו וכו׳. ובל"נ סנהד׳ ל"ז. אפי׳ בסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות ובל"א וסו׳ ירו׳ דמאי רפ"ג דכ"ג: אזיל סייגא דגוברא. והקבוץ ירו׳ ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד חמי סְיָיגִין כובין. ובצרוף הפעל בהשאילה ירו׳ קידושי׳ ספ"א דס"א סע"ד (ובני) [וצ"ל וכיני] סייגין סייגה ותרעין תריעה וכ"ה בירו׳ שבועו׳ ספ"א דל"ג ע"ג וירו׳ סנהד׳ רפ"י דכ"ז ע"ג ובירו׳ פיאה פ"א דט"ז: אי׳ רק מאמר הראשון. ועיי׳ ילק׳ משלי ר׳ תתקל"ה סגיי סוגייא ותרעין תרעא. ועוד הפעל ירו׳ מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ג יסוג תורעתך. ב"ר פ"ק יסוג תורעך. קהל"ר פ׳ כאשר יצא: היה מְסוּיָּג מכל פנותיו. תרג׳ שה"ש ז׳, ג׳ דסייגו להון עזרא וכו׳. ושם להושע ב׳, ח׳ כמא דסייגין בכוביא. ובל"מ הפעל סוג בירו׳ מ"ק פ"א ד"פ ע"ג כל פירצה שהיא סגה את העפר וכו׳ ע"ש ובירו׳ שביעי׳ ספ"ג דל"ד ע"ד. ירו׳ ע"ז רפ"ד דמ"ג ע"ג כל שהוא סג את הים וכו׳. אבדר"נ פ"א אם סג אדם לדבריו וכו׳ — והשם המופשט סיוגה עיי׳ תרג׳ מיכ׳ ז׳, ד׳. ועוד השם סַגְיָא בקבוץ תנחומ׳ כי תשא סי׳ ב׳ וכי יש אדם סג שדהו בשושנים דרך העולם גודרין וכו׳ בשיחין ובסַגְיָין וכו׳] —

סג (= סִיג מל"מ פי׳ פסולת הכסף Schlacke, unedles Metall בחשאילה Blüthenstaub) בריש עוקצין (פ"א מ"ב) ר׳ אליעזר אומ׳ אף הסיג של רצפית[2] פי׳ העפר שעל שרשי הירק מצטרף שהוא שומר כדתני עלה בתוספת׳ (רפ"א) ר"א אומר הסיג של אשכול ושל רצפית[3] מצטרף מפני שמשמר את האוכל. *[אחי"ה הושאל לעפרורית שעל גבי הצמחים ועיי׳ פי"מ להרמב"ם בעוקצין. ומה שענינו פסולת הכסף עיי"ע סג ו׳ וש"נ] —

סג (= סוּג לפע"ד מענין סג א׳ פי׳ כלי אשר בו נגדר ונכלל דבר מה der Einschluss, der einschliessende Korb) בפ"ה בדמאי (מ"ו) אפילו מאותו הסוג[4]. ובכל כלי עץ פט"ו בכלי׳ (מ"ג) הסוגים הגדולים פי׳ כלים שמכניסין בהן התבואה והן קופות גדולות שקורין סאין ואמרינן בבבא קמא (כ׳.) סוי מקצתו בפנים ומקצתו בחוץ. *[אחי"ה בנו"ג בב"ק משוי וכ"ה בפי׳ ר"ח בש"ס ווילנ׳ אבל בפי׳ רה"ג לכלי׳ שם גרס בב"ק סוי וכן גרס בכלי׳ וסואים אצל הגי׳ וסוגים ופי׳ קופות גדולות שדומים לסאה ע"כ ובירו׳ שבת רפי"ז דט"ז. קופות הגדולות וסוגין הגדולים וכ"ה שתי גירסאות הסוגין וסואין בר"ש כלי׳ ובנו"ג והסוגין. ובספרא שמיני פרק ז׳ אי׳ קופות גדולות וסיגים גדולים ובפי׳ הראב"ד והסגנים הגדולים ע"ש וע׳ סגניות ובירו׳ ב"ק פ"ב ד"ג. סוג שנתון בפתח החנות חציו מבפנים וחציו מבחוץ. ובהוספת הנו"ן בכלי׳ ט"ז מ"ה עיי"ע סגניות ב׳ ושם פי׳ רבינו (עפ"י פי׳ רה"ג) עיקרו מן סוגה בשושנים (שה"ש ז׳, ג׳) ועיקרו מפעל סוג היינו גדר ונכלל בגדר כדרך כלכלה ומכילא וכגי׳ רה"ג מוכח מתוספת׳ כלי׳ ב"מ רפ"ה קופות גדולות והסאין[5] גדולים — ובל׳ עבר החדשה פי׳ כמו מין Gattung, Species וכדאי׳ בדמאי פ"ה מ"ו אצל מלת מין] —

סג (= סוּגְיָא פי׳ בל"ע سوج der Gang, Lauf, das Gehen מפעל סְגִי, סְגָא בל"ע ساج או בל"ע مشى gehen בל"ס סְגִי) בפ׳ במה אשה בגמ׳ הקיטע[6] (שבת ס"ו רע"ב) לתרוצי סוגיא עבידא. בפ׳ סדר תעניות האלו בגמ׳ על כל צרה (תעני׳ כ"ד.)[7] מחיוה ולא סגיא. בר"ג דתעניות (י׳ רע"א) סגן[8] מוהי[9]. בפ׳ אעפ"י בגמ׳ התלמידים (כתובו׳ ס"ב.) לא מצי ההוא גוי[10] לסגויי בהדי ישראל. בר"ג דסנהדרין (ו׳.) סוגיא דשמעתא כחד מינייהו[11] פי׳ הליכת שמעתא כחד מינייהו[12] כלומ׳ „מקשין ומפרקין אליבא דחד מינייהו ואזל

---

[1]) בנוסח׳ קצת בשנוי ע"ש. [2]) בנו"ג רצפות. [3]) בנו"ג רצפות אבל בפי׳ רה"ג בעוקצין כגי׳ רבינו. [4]) בדפ׳ וויניצי׳ הסיג. [5]) כ"ה בכ"י אירפורט וצ"ל והסואין ובנו"ג בט"ס וחטאין. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [7]) ל״י לפנינו ועיי׳ במבוא לה"א LXVI ור"ב לא הרגיש בזה ובנו"ג ולא אזלה ועיין בפני׳ בהוספותי. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב׳ ובכ"י מ׳ סגיאין וכ"ה בע׳ נהר ובנו"ג ובשו"ט מזמור י"ח סגיין. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ולא מותי כגי׳ דפו"ו ובשו"ט הנ"ל מוי. ולכאורה זה הציון שייך לע׳ סג ז׳. [10]) בנו"ג לא אימצי נכרי. [11]) וכ"ה בפי׳ ר"ח לסנהד׳ ובכ"י ש"ס וסוגיא דשמעתא בעלמא אליבא ובנו"ג וסוגיין דעלמא אליבא וכו׳. [12]) ל״י בפי׳ ר"ח ונראה שרבינו פי׳ כן על פי מ"ש בע׳ הלך ע"ש.

הוא ופסק דינא כאידך דלא סוגיא דשמעתא כוותיה היינו טעה בשיקול הדעת ומה שעשה עשוי וישלם מביתו"[1]). כולו[2]) שב במרצותם (ירמי' ח', ו') תרג' כולהון מסגן ברעות נפשהון. *[אחי"ה והוא אפעל עיי' למטה. הקל לי' בתרג' ואי' בדרז"ל בברכו' ס"א. הי מינייהו סגי ברישא וכו', שבת פ"ח רע"ב אנן דסגינן בשלימותא, סנהד' צ"ה, אורחא דבעא לסגויי בעשרה יומי סגא בחד יומא. ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג הוה סגי באורחא, תעני' כ"ד. ועד השתא הוא דסגאי. ושם באפעל בתעני' כ"י ש"ס אי טפו לא הוי מַסְגֵי ואי בצרי לא מסגי ובנו"ג לא אתיא. ובזה הענין גרס רבינו לעיל ולא סגיא (ועיי' הערה 7) שבת נ"ג סע"ב ומסגו כי דוו. שם ע"ז: מסגן ברישא וכו', ב"ק ס': מסגי בהדיא, שם מחבי חבויי ומסגי. ב"מ פ"א: קא מסגי באורחא. באתפעל מִסְתְּגֵי שבת ז'. ב"מ ק"ז: ק"ח. ב"ב ע"ד רע"א והשם סוּגְיָא כמו הלכה עיי"ע הלך. ועוד הליכה שבת ס"ו רע"ב עיי' לעיל במד"ר פי"ב איכ"ר פ' ומרוב סוגייה דיומא] —

סג (= סגי מל' שמרוני ܣܓܐ hinreichen, möglich sein פי' די ואפשר) בר"ג דפ' אלמנה ניזונת (כתובות צ"ה סע"א) איבעיא להו ניזונת תנן כאנשי גליל דלא סגיא דלא יהבי לה, בס"ג דסוכ' (ג"ו סע"א) כיון דהני לא סגי דלא מתרחי[3]) והני לא סגי דלא קדמי. פי' לא סגי אי אפשר. — (א"ב בנוסח' כתוב כיון דהני מקדמי והני מאחרי) *[אחי"ה בכ"י ש"ס ב' הגי' כיון דהני לא סגיא דלא מתאחרי והני לא סגי דלא מקדמי וכו' וכ"ה בחי' הריטב"א ונ"ל גי' רבינו לפי כ"י הנ"ל ומל"ע נ׳כ׳ רחק מלבוא והולך לאט — וכנ"ה בסנה' ו'. תסגי בתרי, תמיד ל"ב. לא סגי דלא אזילנא, ב"מ ע' סע"ב לא סגי דלאו הכי. תרג' ירו' א' לשמו' ט', כ"ח ויהי סגי קדמוי וכו'; לבמד' ט"ז, ג', ז' סגי לכון] —

סג (= סִיג מל"מ ומע' סג ב' Schlacke) בפ' יש בכור לנחלה בגמ' חוץ (בכורו' נ"א.) והראיון תני רב יוסף שלא יביא סיג[4]) לעזרה פי' „כסף סיגים מעורב[5]) בשאר מתכות"[6]). בויק"ר זאת תהיה (פרש' י"ח) ביום נטעך תשגשגי (ישעי' י"ז, י"א) ביום שנטעתי אתכם לי לאומה נעשיתם פסולת תסגסגי[7]) סגסיתון [צ"ל סגסיגתון] אפיא כמד"א (יחזק' כ"ב, י"ח) סיגים[8]) כסף היו. כסף סיגים מצופה על חרש (משלי כ"ו, כ"ג). תסגסגי[9]) ש ג י ש ת ו ן ב י[10]) מ ן[11]) ויפתוהו בפיהם (תהלי' ע"ח, ל"ו). — (א"ב הנוסחא קצת משונה) *[אחי"ה וכך היא נוסחא שלפנינו: ביום שנטעתי אתכם לי לעם וכו' סיגים כסף היו, תשגשגי שגישתון אורחא הה"ד כסף סיגים מצופה על חרש ד"א תשגשגי ששגישתון בי הה"ד ויפתוהו וכו' ובילק' ישעי' ס' רמז רפ"ז אי' ביום שנטעתי אתכם לאומה וכו' כסף סיגים היו שגשגישתון ככסף מצופה על חרס כדכתיב ויפתוהו וכו' והנה בפי' הראשון דורש תשגשגי מלשון סיג וכדאי' בענין מרגלי' בבמד"ר פט"ז וא"כ שגשג כמו סגסג פעל מן סיג ובדרוש אחר פי' תשגשג מפעל שגש עיי"ע ועיי' ג"כ פי' מהרז"ו ויפה תואר — וכנ"ה בקבוץ בירו' ב"ק ספ"ו ד"ה ע"ג אהן אמר סִיגִין הוה מלא (השק) וכו'. ובהשאילה בבמ"ר פי"ד אותו הלב שהוא מלא סיגים מדרכיו וכו', דב"ר פ"ג מה פרי אדמתך סיגים אף פרי בטנך סיגים — סיגים בספרא שמיני צ"ל סוגים עיי"ע סג ג'] —

☞ סג (= סְגִי בלש' שומרוני ובל"ס סְגִי בל"מ שְׂגָא, שְׂגָה ענין רבוי viel sein) תרג' פרו ורבו (בראש' ב', כ"ח) פושו וסגו. *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי"ע סגה במתורגמן וע' סגי בעמת"ר ללעווי. וכ"ה בדרז"ל יומ' פ"ח. מפיש חיי סגי ומסגי, ריש אסת"ר מן דסגוּן דייני שיקרא סגון סהדי שיקרא מן דסגון דילטוריא סגון ממונהון דברייתא מתבזזא מדסגו אפיא חציפתא וכו'. והתואר ירו' פיאה ספ"ה די"ט. סַגִּיא נהוריא ושם ספ"ח דכ"א: סגי נהוריא, ירו' כתובו' פי"א דל"ד: סגיא נהורא, איכ"ר פ' רבתי נהור סגיא, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג עינוון הוא סגי והקבוץ ב"ב ס"ה, זימנין סגיאין תוספת' סוטה כ"י פי"ג ועקן סגיאין יהוון וכאן שייך סגיאין (סגן) מוהי' בע' סג ד' ולנקבה סַגִּיאָן, סַגִּיָּין תרג' לשופטי' ח', ל'; תר"י ב' לבראש' מ"ה, כ"ה. ותואר הפעל סַגִּי, סַגִּין, סוּגִּין עיי' ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד הוא חסר סגין, קהל"ר פ' גם שמש: נוח לי סגין מינך, ירו' שבת ס"פ ט"ו דט"ז. משתעיא סגין, ירו' ב"מ

[1]) הועתק מפי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגייליקי דף ע"ג:). [2]) במקרא כלה. [3]) בכ"י ק"ט וה"ב מתרהי ובדפו"נ בט"ס מתרחי. [4]) בנו"ג סיגה וכ"ה בפי' רגמ"ה. [5]) בפי' רגמ"ה מעורבב. [6]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקי דף קי"ג:). [7]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"נ בט"ס תסגסני ובכ"י ק"ט תשגשגי. [8]) בכ"י ק"ט סוגים וכ"ה בכתיב סוג באותו הפסוק אבל בסוף פסוק אי' לפנינו חסר סגים. [9]) בכ"י ק"ט תשגשגי. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובשדפ"ע חוץ מדפו"ו ושם סגיסתון ולי' בי. [11]) כ"ה בדפו"ו ובשדפ"ע וכ"י לי' ובנו"ג הה"ד.

פ"ב ד"ח ע"ג רחמין דהב סוגין ושם בט"ס סוגו וצ"ל סוגין, ושם: חמי ליה דהב סגין כסף סגין, ובתרג' משלי כ"ו, י' סגי חייש, תרג' שני לאסת' ו', י' (סגיא) [סגי] באיש עלוי. והשם סְגֵי, סַגְיָא, סוּגֵי, סוּגְיָא, סוּגָאָה (וכל"ס) ובקצת דפוסי' סגיע, סוגעא עיין המתורגמן ועמת"ר ללעווי. ובדרז"ל בב"ר פ"ג סוגייה בישין, איכ"ר פ' שרתי: סוגיהון בישין תרג' ישעי' ה', י"ג סַיגוּיֵיהוֹן ובל"נ בתרג' סְגִיאוּתָא, סְגִיוּתָא, סַגְיוּתָא, סגיאותא עיי' תרג' לבראשי' כ"ז, כ"ח; לויק' י"א, מ"ב; כ"ה, ט"ז, נ"א; למיכה ז', ד' וזולתו] —

* סְגֵד (מל"מ סֶגֶד בל"ס סְגֵד בל"ע سجد nieder-fallen, sich bücken) מגילי' ט"ז: סגיד ליה עיי"ע תעלא, ב"ר ס"פ ל"ח נסגוד לנורא . . נסגוד למיא וכו'. חולי' ס"ב: סגיד ואכיל עיי"ע זרג. ובענין דוגמאות בתרג' עיי' המתורגמן.

* סַגְדִּים תוספת' בכורו' רפ"ה עיי' מ"ש בע' זגדום (ח"ג רע"א).

סגה (= סוּגָה אולי מל"פ ساغ מן זרזר eine Art Staar) בפ' אלו טרפות (חולי' ס"ב:) שמנה ספיקות הן חובה[1]) סוגה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובדפו"ו סוגא ועיי"ע הרגוגא ושם פי' מענין סוגה מל"מ ענין גדר וקוץ וכן הבין הרב לעוויזאהן 178 והעתיק Zaunkönig ואולי הוא מל"פ הנ"ל ממיני זרזיר ובאמת בחולי' ס"ב, מוכח שאנשי כפר תמרתא שביהודה היו אוכלין אותו ואולי עוף זה דומה לו והיה מספיקות] —

* סוגא (שם פרטי) ב"ב צ' סע"ב א"ל ר' יוסי בר' חנינא לסוגא שמעיה כ"ה בכ"י ש"ס וביוחסי' ובנו"ג לפוגא ובדפ' פיז' הונא.

סגייני (לדעת רבינו עלין Blätter) דערבתא[2]) ניכביב[3]) וניכול בסוף הלכה ב' דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ט סע"ב) פי' עלין של עץ ערבה. *[אחי"ה ורש"י פי' „קיסמין של ערבה". ואולי הוא מל"פ شاخ ענף ואולי זה מן הסגאין שאביא בשם הראב"ד בע' סגניות ב' ע"ש] —

סגל (= סִיגְלָא מל"ס סגלתא גמי שריחו טוב בל"ר cyperus, Binse [wohlriechende]) כס"ג דפ' במה טומנין (שבת נ':) תולתא סיגלי[4]) בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ג:) סיגלי[5]) מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים. בחלק בגמ' אפיקורוס (סנהדר' צ"ט:) מאי דודאים לוי אמר סיגלי. — (א"ב פי' בל"י ורומיי מין פרח ולו ריח טוב ולפי דעת רבים הנקרא נרקס) *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י ורו' sigelus, σίγηλος שהביא ר"ד די לארא בעיר דוד ואחריו רמ"ל וכן כתבתי בספרי על העתקה הפרסי' לריב"י טאווס 323 אבל לא נמצא באו"מ יוניים וגם בברכו' הנ"ל לא מוכח כן עיי' מ"ש בעל המשביר אבל ממה שפי' רבינו בע' עפר א' ע"י ל"ע סעדי (כלומ' سعد cyprus בל"ר) מוכח כי הוא ל"ס הנ"ל ועיי' פפלנ"צ ללעף 269 והוא מין גמי וחילפא וכן נראה מתר"י א' לבמד' כ"א, י"ב שתרג' זרד: נחלא דמרבי חילפי וגלי וסיגלי. ובע' עפר פי' רבינו סיגלי עצמן עיקרין של עשבים הן וריחם יפה ע"כ וכן ענין ג"כ בל"ע سعد עיי' פרייטאג זה הערך — ורש"י פי' בברכו' ושבת ויול"ש Violo ועל פיו בעה"ק שנ"ב וייולי"ן י"א לילגא (Lilie) ובפי' ר"ח לשבת פי' הדם] —

סגל (= סְגוּלָה מל"מ סְגֻלָּה ענין קנין Erworbenes, Eigenthum) בפ' חזקת הבתים בגמ' ולא לאשה (ב"ב נ"ב.) קיבל מן הקטן יעשה לו סגולה מאי סגולה רב חסדא אמר ספר תורה רבה בר רב הונא אמר דיקלא. *[אחי"ה ובזה הענין בב"ק פ"ז: יעשה לו סגולה ובתוספת' ב"ק רפ"ט ורי"א עושה לו בהן סגולה תוספת' תרומ' פ"א ועושה לו בחלקו סגולה, ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח: יעשה בהן סגולה. מכילת' יתרו פרש' ב' נדרש סגלה (שמות י"ט, ה') מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבים עלי. והושאל לחשוב ומעולה דב"ר פי"א משנתיגע (משה) הרבה פגעה בו סגולה וכו' (ועיין סוט' י"ג. וד"א זוטא פ"א) — והפעל ענין קונה קנין פסיקת' רבתי רפ"א כל זהב שסיגל מימיו וכל ממון שהיה מסר לו וכו', ירו' ב"ב פ"ט די"ז. מה שסיגל סיגל לעצמו. איכ"ר פ' פרשה עמר וסיגל וקנה לו צאן וכו', שהש"ר פ' הדודאים מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם וכו', ילק' עקב ר' רמז תתע"ג משל לשני אחים שהיו מסגלין אחר אביהם וכו' — ובבינוני

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר אבל בדפו"ו חוכה עיי"ע הרגוגא ב'. [2]) וכ"ה בע' כב ובכ"י ש"ס א"פ ארבתא. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ' וויניצי ובכ"י ש"ס א"פ ושם וניכבב ובדפ"ר ופיז' ואמ' בט"ס וניסבב ובכ"י ש"ס מינכען ונישכיב וט"ס הוא ובנו"ג וניכבביה ובע' כב די נכבב ושם סימנתי יתר השנויים גם בענין סגייני עיין ח"ד ק"פ. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפו"ו ובש"ס אבל בדפ"ר ובשדפ"ע סגילי וברש"י סגלו. [5]) כ"ה בכ"י ק"ם ודפו"ו אבל בשדפ"ע סגילי.

פועל במכילת' הנ"ל כשם שהאשה מְסוּגֶּלֶת אחר בעלה והבן מאחר אביו וכו' אף אתם מסוּגָּלִים לי וכו' והושאל לקנין מצות ומעשים טובים ב"ר ספ"ט כל מי שהוא מסגל במצות ומע"ט הרי מלאך חיים וכל מי שאינו מסגל במצות ומע"ט הרי מלאך מות. ושם ר"פ ל"ט עד שהוּא קטן היה מסגל מצות ומע"ט, ושם פמ"ד עמדתי וסיגלתי מצות ומע"ט וכו' ועיי' שהש"ר פ' אשכול. שמ"ר פ"א ענוב (דה"י א' ד', ח') סיגל מעשים טובים בעת שהביאו אשכול ענבים (א"כ דרש ענב מל"א שתרגומו סגול), ויק"ר פ"ד מה שסיגל (בילקי' קהלת ר' תתקע"ב שמסגל) אדם מצות ומע"ט אינו מספיק להבל היוצא מפיו, ושם: כל מה שסיגל אדם מצות ומע"ט לפיו ולא לפי בנו וכו'. במד"ד פ"ח כל מע"ט שאסגול אין לי שכר אלא בעוה"ז וכו'] —

סגל (= סְגוּלָא מל"ס סְגוּלָא פי' אשכול Trauben-kamm) ויבאו עד נחל אשכל (במד' י"ג, כ"ג) תרג' ירו' (כ') סגולא [1]. הבשילו אשכלותיה ענבים (בראש' מ', י') תר"י (כ') בשילו סגולייא. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ק"ט בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו ובאסיל בט"ס אשכלותיה סגולייא ובנו"ג בשלו סגולייהא והוו עינבין, ולא ידעתי למה עזב רבינו הסדר היפה להביא דוגמא מבראשי' באחרונה. ירו' פיאה פ"ז ד"כ: לית את חמי לי ההוא סגולה דגו כרמך . . הדין תורא דאת סבר הוא סגולה — (ונקרא' סֶגוֹל תחת האות תנועה קטנה ולמעלה היא נגינה מפסקת כידוע)] —

סְגַלְגֵל (פי' כמו גלגל והוא פלפל מן גלל והסמך הוא סימן לבנין שפעל וענינו עיגול geringelt, gerundet sein (rund והתואר סְגַלְגַל בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל"א.) מפני מה ראשן של בבליים סגלגל [2]. בנדרי' בגמ' דפ' ר"א (ס"ו: סגלגל [3]) הוא. הדלת האחד [4]) גלילים (מ"א ו' ל"ד) תרג' דדשא חדא סגלגלין. עגול סביב (מ"א ז', ל"ה) תרג' סגלגל סחור סחור. ככף רגל עגל (יחזק' א', ז') תרג' כפרסת ריגלין סגלגלין. *[אחי"ה ובנו"ג יותר טוב בל"נ סגלגלן וא"כ הבין התרג' עֵגֶל כמו עָגֹל והפעל תרג' ירו' א' לשמו' כ"ג, כ"ה הוה מתגלגֵל היא כעכינא] —

סְגַלְרוֹן, סְגַלַרְיוֹן (עיי' מ"ש בע' בקיון (ח"ב, קנ"ט.) פירשנו בע' בקיון. *[אחי"ה ציון מע"ז י"ח: ועיי' ירו' ע"ז פ"א דמ"א. סגילרין סגילריה ובע' בקיון נסמן שינוי הגירסאות ובכ"י ק"ט ו"ו אי' סגליון ובכ"י ש"ס מינכען סגלויין סגלריין] —

סַגְמַטִין (מל"י τὰ σάγματα מכסאות Decken) במד"ר רפ"א הרבצתי אתכם בסיגמטין [5]) ובמד' ילמדנו [6]) יש נוסחא זאת ונוסחא אחרת בסבסטין. פי' סיגמטין בל"י מיני מצעות ופי' סבסטין בל"י שלטונים ופי' מלה ויסב מלמד שהרביצם כדרך שהמלכים מסובין על מטותיהם. *[אחי"ה וכבר הוכחתי טעותו של ר"ב בענין סבסטין בע' זה ע"ש ועוד עיי' מ"ש החי' ר"ש באבער בתנחו' (במדבר צד 2)] —

סְגְמוֹם (מל"י σίγμα שולחן Tafel) בילמדנו בריש וידבר (בתנחו' לי') כותב על גבי הסגמום [7]) כמה מיסא [8]) יש. *[אחי"ה ונקרא השולחן כך על שם אות יוני σίγμα (σ, Σ) וצורתו חצי עגול וכן ישבו לאכול וכדעת סופר Ditmarus (הובא באו"מ Du Fresne) וז"ל Solus ad mensam quasi semicirculum factam, loco caeteris eminentiori sedebat] —

סֶגֶן, סְגַן (במקרא רַק בקבוץ סגנים ונרדף עם שׂרים מל"ע ופי' شحنة Satrap, Präfekt ובדרז"ל ענין משנה ונגיד בהיכל וא"כ סגן הכהנים oberster Tempelherr, Priesterfürst) בפ' חלק במעשה בלעם (סנהד' ק"ו סע"א) מסגני [9]) ושליטי אדיין [10]) לגברי נגרי פי' זונה שהיתה לסגנים ולבסוף לנגרים כך בלעם מתחילה נביא ולבסוף קוסם, נגרים חרשים וי"א נגדים [11]) מושכי הספינה [12]). בר"ג דפ' כהן גדול (סנהד' י"ט.) סגן ומשוח שעבר [13]). בפ' אמר להן הממונה (יומי ל"ז.) סגן מימינו וראש בית אב משמאלו. ירושלמי (יומ' פ"ג דמ"א) חמשה

[1]) בנו"ג סגולה. [2]) וכ"ה בפירש"י ובנו"ג ראשיהן . . סגלגלות. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ' אמ' ובש"ס ובדפ"ר וויניצ' סגלגלן. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע האחת. [5]) וכ"ה כפי ס"א סוגמטין בתנחו' במד' סי' ב' עיי"ע סבסטין. כר הגמל (בראשי' ל"א, ל"ד) העתיקו ע' זקנים τὰ σάγματα τῆς καμήλου. [6]) עיין הערה הקודמת. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וב"ר וכ"ה בע' מסא ע"ש ובדפ"ע בט"ס אסגמוס. [8]) בכ"י ק"ט מישא. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ואמ' ובשדפ"ע מסיגני. [10]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ע הוץ מדפ"א ושם אייזן וכגי' שלנו הואי אייזן עיי"ע זגי וש"נ השנויים. [11]) כ"ה לנכון בדפ"ר ואמ' וכצ"ל בכ"י תחת נגידים ובדפו"ו נגרים וצ"ל נגדים ובכ"י ק"ט חסר ועיי' פירש"י שאי' שתי גירסאות עם שני פירושי רבינו. [12]) כונת בעל המאמר על אמו של ישו ושמו נסתר בשם בלעם. [13]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע משיח שעבר וט"ס הוא ובדפ"א עוד בטעות אחר דפ' כה"ג; ביומא.

דברים היה סגן משמש אחר[1]) הסגן מימינו, ב' הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך, ג' בתמיד[2]) אחז הסגן בימינו והעלהו, ד' הניף הסגן בסודרים ה' לא היה מתמנה בכהונה גדולה[3]) עד שהוא נעשה סגן. ואת כהני המשנה דיאשיהו (מ"ב כ"ג, ד') תרגומו סגן כהניא. — (א"ב ל"מ זה (עזרי ט', ב') ויד השרים והסגנים היתה במעל) *[אחי"ה ועוד הוזכר עם פחה וחרים עיי' ירמי' נ"א, כ"נ נ"ז; יחזק' כ"ג, ו'. י"ב. כ"ג; נחמי' ה', ז'; ז', ה' וזולתו והמלה נמצאה במקרא מעת ממשלת הפרסיים לכן היטב שיער ה' פירשט שגזרתה מל"פ הנ"ל ואצל רז"ל ובתרג' ג"כ משנה לכה"ג וכן תרג' כהן המשנה (ירמי' נ"ב, כ"ד; מ"ב הנ"ל) ותרג' כהנים (דה"י א' י"ח, ט"ז) סגני כהונתא רבתא ועיי' תר"י א' לבמד' י"ט, ג' ורש"י שם, תוספת' יומ' רפ"א לכך הסגן ממונה שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו וכו', תוספת' הוריו' ספ"ב משוח מלחמה קודם לסגן וסגן קודם לראש המשמר, ספרא צו מסכ' מלואים פרש' א' מלמד שנעשה משה סגן הכהנים לאהרן . . וכשם שנעשה לו סגן בחייו כך נעשה לו סגן במותו וכו'. במד"ר פי"ח משה מלך ואהרן אחיו כה"ג ובניו סִיגְנֵי כהונה ובסנה' ק"י. בלא"ר סיגני דכהנא ויק"ר פ"כ ושהש"ר פ' מי זאת שני בניה שני סיגני כהונה, ושהש"ר פ' לא ידעתי נעשו סגנים על כל באי עולם. שמ"ר פ"א מי שם הסגנים אלמים וכו' אסת"ר פ' בשנת שלש: בני סגניה. (ב"ר פנ"ב עיי"ע סינים). בן הסגן יומ' מ"ד סע"ב, שמעון בן הסגן מנחו' ק'; כתובו' כ"ג סע"ב שקלי' פ"ח מ"ה ב"ב ל"א סע"ב, ר' חנינא (חנניה) סגן הכהנים עיי מ"מ בסה"ד (דפו"ו צד ע"ה ע"ד)] —

* סוּגְנוֹי (או מל' סגי בהוספת הנו"ן או צ"ל סוגעוי Menge) תר"י א' לבראש' כ"ז, כ"ח וסוגנוי עבור וחמר ועוד עיי"ע סגע.

סִיגְנוֹן (מל"י σίγνον בל"ר signum פי' סימן Zeichen ובל"ר אמצעי' דבור והודעה Verkündigung, Bekanntmachung, Aeusserung) בס"ג דפ' אלו הן הנחנקין (סנהד' פ"ט סע"א) סיגנון[4]) אחד עולה לכמה נביאים כלומ' דבר אחד לכולן וכולן מתנבאין בסיגנון אחד כדכתי' (מ"א, כ"ב ו') עלה ויתן ה'[5]) ביד המלך שמע מינה אינה כהוגן זה פי' שאין שני נביאים עולין בסיגנון אחד. *[אחי"ה רבינו היה מקצר פי' שאחריו נגרר היינו פי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגיילי ק' דף ק"י.) וז"ל אין סיגנון אחד עולה לשני נביאים כלומ' אין ב' נביאים מתנבאים בסיגנון אחד והני כולהו עלה להן סיגנון אחד כלומ' דבר אחד וכיון מתנבאים בסיגנון אחד כדכתיב עלה ויתן ה' ביד המלך ש"מ אין נבואה זו כהוגן דאמר רב יצחק וכו'. ורש"י פי' דבר מליצה ע"ש ונ"ל מל"ר האמצ' הנ"ל ובזה הענין בב"ר ס"פ צ"ז הבא בסיגנון שלו אנכי וכו' ובב"ר ספ"ו ענין דגל עיי"ע סגנם] —

סְגָנִיּוֹת (לדעת רבינו מע' הקודם והיותר טוב מל"ר signum ומל"י האמצ' σίγνον דגל ונס Fahne) בילמדנו ותן שמה מלא העומר מן (תנחומ' בשלח ססי' כ"ג) ויהם (שמות י"ד, כ"ד) הממם עירבבם נטל סיגניות[6]) שלהן ולא היו יודעין מה היו עושין מסתבר ענין חכמה ודעת כמו סגנון שאמרנו. — (א"ב פי' בל"ר סימן רושם ואופן גם פירושו נס ודגל) *[אחי"ה כנים דברי ר"ב יען כן כללו בע' הקודם וכ"ה בדפ"ר פיז' ובאסיל אבל בדפו"ו ובכל כ"י ערוך ע' בפני עצמו וכן מוכח מסוף הע' ועוד הראשון אינו ענין נס ודגל כע' הנוכחי וכגי' רבינו אי' ג"כ במכילת' בשלח פרש' ה' ד"ה ויהם: הממן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין ובסוף פרש' ב' בט"ס נטל מגפות שלהם וכו' וצ"ל סיגניות כדאי' בילק' בשלח ס' רמז רל"ב וילק' ש"ב ס' רמז ק"ס שניהם בשם מכילת' וכ"ה בשהש"ר פ' לסוסתי. ובשו"ט מזמור י"ח ד"ה ותגעש הגי' נטל מנגנות וצ"ל מגניות והוא כגי' א"צ במכילת' ספ"ב ועיי"ע מגנון וע' מפה ומ"ש. ובמקום סנגיות אי' ג"כ הקבוץ סגנים עיי"ע סגנם] —

סֶגֶנִיּוֹת (לדעת רבינו מל' סוג ענין אריגת קופות Flechtwerk, Körbe ועוד עיי' בפנים) של עלין טהורות בכל כלי [עץ] פ' י"ו בכלי' (מ"ה) פי' „עושין כמין קלת[7]) קטן מן עלין ומכניסין בה פירות ואינן אלא כלי עראי וסיגניות[8]) עיקרו מן (שה"ש ז', ג') סוגה בשושנים". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 12 והלאה וכ"ה בר"ש

---

1) בכ"י ק"ט בט"ס אחר ודע כי בירושלמי לי' א' וב' וכו' ועוד בסדר אחר ע"ש. 2) הוא מפי' רבינו. 3) בנו"ג לא היה כה"ג מתמנה כה"ג עד שנעשה סגן. 4) כן הוא בכתב יד ק"ט ובדפ"ע אין סיגנון. 5) במקרא ארני. 6) בתנחו' סגיונות. 7) בכ"י ה"ב קלף ובכ"י ק"ט קלג וצ"ל כגי' דפוסי הערוך וכ"ה בפי' רה"ג. 8) וכ"ה בפי' רה"ג בד"ה אבל באמצע הפי' וסוגניות וכצ"ל בערוך.

מדעת עצמו ועיי' ג"כ בפי"מ להרמב"ם וסיים. וזה הארג יקרא סגנין באורו גדר מל' סוגה בשושנים ע"כ וכן פי' הראב"ד בספרא שמיני פרק ז' (וסיגים) [וצ"ל וסוגים] גדולים עיי"ע סג ג' וז"ל והסגנים הגדולים פי' שהן עשויות מן הסגאין ומן הזמורות והן קלות וכו' ע"ש ובמסרת התלמוד לה' וויים אות ח'[1]) — ול"נ שעיקר הגי' סגניות כגי' כ"י ק"ט (או סגנים כגי' הראב"ד) והוא מל"י ורו' σαγήνη, sagena רשת וקופות וכפיפות היו מעשה רשת netzartige Körbe] —

סְגְנֻם (= סִיגְנוּם מל"י ורו' הרשום' בע' סגניות Fahne, Panier) בבראשי' רבה בסוף פרש' ו' משנה תורה היה סיגנם[2]) של יהושע פי' דגל — בילמדנו[3]) שתי חצוצרות (בתנחו' לי' ועיי' בהוספות) לגיון שמרד במלך מה עשו הסניגורים נטלו סגנים וברחו כך משה ראה שכפרו ישראל ועשו העגל נטל אהלו וברח ומשה יקח את האהל. — (א"ב פי' כל"ר נס וגדל) *[אחי"ה בכ"י ק"ט אי' עוד מה עשו הסניגורים מלשון סגנים וט"ס הוא וצ"ל נטלו סגנים אבל בגוף הדבר אמת הוא ונ"ל שצ"ל הסיגנורים והוא מל"ר אמצעי' signarius נושא דגל המחנה Fähndrich ובילק' כי תשא ר' רמז שצ"ד בשם התנחומ' (ולפנינו לי') והוא כלשון התנחומ' הישן כי תשא סי' ט"ו (בהוצ' רש"ב צד נ"ח) מה עשה שר צבא שלו נטל סיגנון של מלך וכו' וכ"ה בשמ"ר פמ"ה ושם סגנוס וצ"ל סגנים וכגי' רבינו. והוא כמו בל"נ סגניות עיי"ע[4]) ודע כי ערכי סגניות סגנם וסגנים שייכים לסוג דבור המתחיל אחד ובדפוסי' הראשוני' ובכ"י נפרדים לשלשה ערכים] —

סַגּוּם (מל"י σάγος בל"ר sagum אדרת צמר עבה ועוד כסות שעל המטה wollener dichter Mantel, Bettdecke) כפ' כ"ט בכלי' (מ"א) נומי הסגום. כפ' י"א באהילות (מ"ג) ובפ' ט"ו (מ"א) סגום עבה וכופת עבה. בכל הבגדים פי"א בנגעים מ"א) סגום שנראה בו נגע פי' סגום בל' ישמעאל ברנום ובל' לעז כפה ושל צמר היא וכולה ציציות כמו לעור[5]) בהמה כמפורש באותו דנגעים (הנ"ל) ר"א בן יעקב אומר עד שיראה באריג ובמוכין ומוכין בל' (ישמעאל) [צ"ל ארמית][6]) איתקא. וי"א סגום הכסות שעל גבי המטה ובלעז קוצו[7]). — (א"ב פי' בל"י ורו' אדרת שער) *[אחי"ה וצ"ל אדרת צמר, ותודוס העתיק שמיכה (שופטי' ד', י"ח) ע"י σάγος ופי' ראשון הועתק מפי' רה"ג לאהלות פט"ו מ"א (בסד"ט 25) ושם בט"ס בטיית בורגם וכ"ה בערוך כ"י ג"ג וצ"ל בורנס = بُرنُس והוא כפה בלע"ז היינו cappa, Mantel mit Kappe וכפי' רה"ג פי' רבינו בע' קפל א' ושם לי' בל' ישמעאל[8]) איתקא וכמו שלי' בפי' רה"ג, וכן לי' בע' גֹּמֶד ע"ש ובע' מקטורין אבל מע'. גם ג' מוכח שצ"ל כמו שהגהתי בל' ארמית. איתקא וכ"ה בפי' רה"ג לכלי' פכ"ט מ"א ע"ש (צד 20 ועי' גם ג') אילו החוטין בל' ארמית איתקה וכו' ובאותה המשנה: ושל אפיקרסין . . לבוש תחתון שיש לו איתיקה כמו שפירשנו כרוספדין ע"כ ועיקר הגי' איתיקא (ולא איתקא, אתקא, אתקה כגי' רבינו בערך גמד, גם ג' קפל וכאן) והוא ממש ל"ס עיין פפלנ"צ ללעף 9). וכפי פי' י"א טעם המלה בל"ר מצע ומכסה וזה מה שדרש בספרי תצא פ' רל"ד תכסה (דברים כ"ב, י"ב) פרט לסגום, ובע' קטף ה' הביא רבינו ממדרש ספר וידבר בפנים אחרים של וישלחו (היינו ספרי כי תצא עיי"ע ספר) ולפנינו לי' קטיפות אינן חייבות בציצית פי' לש' ישמ' קטיפה (قطيفة) ול' משנה סגום ע"כ ובספרא מצורע פרק זבים רפ"ב הסיגום וצ"ל הסגום וכדאי' שם תיכף אח"ז, וכ"ה בתוספת' שבת ספ"ה (ו') בכ"י אירפורט ובנו"ג בט"ס סגים, סגור וצ"ל סגום וכדאי' בתוספת' כלים ב"ק פ"ו. ועוד עיי"ע סכום, והקבוץ תוספת' כלי' ב"מ ספי"א ושם כלי' ב"ב רפ"ז הסגסין צ"ל הסגוסין ובכ"י אירפ' (597 בהוצ' צוק"מ) בט"ס הסגסגין, והלעז בסוף הערך מל"ר אמצעי' cotum, cottum, cotzia, kozzus, cozzo ומזה בלא"ש Kotze — ובעה"ק שנ"ב סיים קולטר"א וכ"ה בע' גלפקר בעה"ק קולטרא או דעק"א והוא kolter, kulter פי' מכסה עב gefütterte Decke. ?

סְגַע (= סְגִיעַ כמו סְגִי, סְגָא ענין רבוי viel sein) מהמון רשעים רבים (תהלים ל"ז, ט"ז) תרג' סגעא[9]). הון יוסיף רעים רבים (משלי י"ט, ד') תרג'

---

[1]) ועוד עיי"ע סלג שפי' רבינו סולגיתא (ב"ר פס"ה) ג"כ מן סוג (סג ג'). [2]) כ"ה לנכון בכ"י ג"ג ובדפ' וויניצי' ואמ' (ושם סיגנום) אבל בדפ"ר פיזי' ובאסיל בט"ס סיגום וצ"ל סיגנם וכדאי' בראש הע' סגנם ובכ"י ק"ט בראש הע' סגנס וכ"ה בכ"י ה"ב ובאמצע אי' בכ"י ק"ט סוגני ובנו"ג סיגנון והוא הנכון. [3]) בכ"י ודפ"ע הראשונים מתחיל כאן ע' סגנים דפ"א לנכון המשך הערך. [4]) אבל הסיגנון בתוספ' ע"ז רפ"ה (פ"ו) ט"ס וצ"ל כגי' הכ"י אירפורט (468 בהוצ' צוק"מ) והטיגנין וכדאי' ברפ"ט עיי"ע טגן א'. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ק"ם ובדפ"ע מפיז' והלאה בט"ס עור. [6]) עיי' למטה בהוספות. [7]) בכ"י ק"ט קוס. [8]) כפי גי' כ"י ודפ"ר פיזו וויניצ' אבל בדא"ם בטעות. [9]) בנו"ג סגיעין.

מדלא¹) מוסיף חברי סגיעי. רבים יחלו פני נדיב (שם ו׳) תרג׳ סגיעי דמשמשין קדם רבא. זה ע׳ במקום א׳. — (א״ב אולי מדלא גרסינן שתרג׳ הון מדל) *[אחי״ה ובאמת כה״ג בכ״י הנ״ל עיי׳ הערה 1 ודוגמת ע׳ במקום א׳ עיי״ע בקיע (ח״ב, קס״ב) שהוא בל״ע כמו בקיא בל״ס וארמי וכן בל״מ פרע כמו פרה. והפעל סגיעו בתרג׳ כ״י תהלי׳ ד׳, ח׳ ובדפוסי׳ סגיאו, שם בכ״י למשלי ט׳, י״א ניסגעון ובדפוסי׳ ניסגאין, ובאפעל לתהלי׳ י״ח, ל״ו אסגעיתני; למשלי כ״ח, ב׳ דמסגיע והתואר סַגִיעָא למשלי כ״ב, א׳ והקבוץ סגִיעִין עיי׳ לעיל ובתרג׳ לתהלי׳ ד׳, ז׳ בכ״י ובדפוסי׳ סגיאין, ולנקבה סַגִיעָן למשלי י״ט, כ״א עיי׳ עמת״ר ללעווי ושם השם סוּגְעָא בסמיכות סוּגְעֵי ולנקבה סוּגְעֲתָא, סְגִיְעָתָא כמו סוּגְאָה, סְגִיאוּתָא. ואולי סוּגְנוֹי (עיי״ע) צ״ל סוגעוי פי׳ המון] —

סָגַף (מל״ע شجب ובל״ס סְגַף ענינו צער וזעם ועוד ענוי נפש traurig, betrübt sein gedrückt sein, sich quälen) [בפ׳ סדר תעניות אלו בגמ׳ על אלו מתריעין]²) (תעני׳ כ״ב:) אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית³) אין אצטרכיא⁴) עמו מסתגף (ב״ר פ״ס) כבר פי׳ בע׳ א׳⁵). — (א״ב תרג׳ לענות (נפשו) [צ״ל נפש] (במדבי׳ ל׳, י״ד) תרג׳ לסגפא (נפשיה) [צ״ל נפש]) *[אחי״ה ויתר דוגמאות בענין תרג׳ ענוי עיי׳ מתורגמן ע׳ סגף ועמת״ר ללעווי. ובדרז״ל ב״ר פע״ד דווים וסגופים היו עיי״ע מפרים ג׳ רבינו וע׳ דו ב׳ ובהערה 4 (ושם צ״ל כמו שתקנתי בע׳ מפרים) וש״נ השינויים ועוד עיי״ע סכף. ספרי דברי׳ פ׳ כ״ד אי לכם דווים אי לכם סגופים . . אוי לכן דוויות או לכן סגופות פיעל עיי׳ לעיל תענית הנ״ל, תוספת׳ ב״מ פ״ח לרעב ולסגף את פרתו וכו׳, שם סיגפה ומתה וכו׳. בפַעֵל סַגֵיף תרג׳ ירו׳ א׳ לבראש׳ ט״ו, י״ג; ט״ז, ו׳; לשמות כ״ב. כ״א. כ״ב; לדברי׳ ח׳, ט״ז וזולתו, הפעיל תוספת׳ שם מסגיף את עצמו, אתפעל תרג׳ לתהלי׳ ק״ב, כ״ד; ק״ז, ט״ז וזולתו. שמ״ר פכ״ו יוצא אדם לדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף. והשם קהל״ר פ׳ אמרתי אני: בסיגוף ובתענית וביסורין, ועיי׳ עוד תרג׳ ירו׳ א׳ לבראשי ג׳, ט״ו; מ״א, נ״ב; לשמות ג׳, ז׳; לישעי׳ ח׳, כ״ב; מ״א, י״ז וזולתו] —

סָגַר (מל״מ וכן בל״ס ובל״ע سجر ענין נעילה וסתימה ein- verschliessen) מצורע מוסגר (מגילי פ״א מ״ז ד״ח: יכמו׳ ע״ד: נזיר נ״ד. כלי׳ פ״א מ״ה) מן (ויקי׳ י״ג ה׳, כ״א) והסגירו הכהן. — (א״ב תרג׳ נגע צרעת (שם י״ג ב׳, ט׳) מכתש סגירו) *[אחי״ה ונקרא ככה נגע צרעת בהיות הנגע סגור הפעל תר״י א׳ לדברי׳ כ״א, ה׳ למסגר ולמחלט. אפעל תרג׳ ויק׳ י״ג. ד׳. ה׳. י״א. נ״ד. אתפעל אסתגיר תרג׳ דה״י ב׳ כ״ו. כ״ב. והתואר סְגִיר, סגירא תרג׳ לויק׳ י״ג, מ״ד. מ״ה; י״ד ב׳. ג׳; לבמד׳ י״ב, י׳; לנקבה סגירתא תר״י א׳ לשמות ד׳, ו׳. והשם סגירו, סְגִירוּתָא תרג׳ לויק׳ י״ג. י״א. י״ב. מ״ב. מ״ז; למ״ב ה׳, א׳. ג׳ וזולתו — ובהוראה ראשונה עיי״ע סיגרון ב׳ והשם המופשט במד״ר פי״ג סגירת האהל . . סגירת החצר] —

סגר (= סוּגָר (בל״מ יחזק י״ט, ט׳ פי׳ משמר) בל״ע ساجور טבעת עץ או עור או ברזל lederner, hölzerner, eiserner Ring) בר״ג דפ׳ במה בהמה (שבת נ״א:) [אין] חיה יוצא בסוגר פירוש אפסר. *[אחי״ה וכן מוכח מש״ם שם ומירו׳ שבת ספ״ה ד״ז ע״ג וירו׳ ביצ׳ ספ״ב דס״א רע״ד ע״ש ושם ושם כלב יוצא בסוגר וכו׳ וכן ענין מלה ערבי׳ הנ״ל טבעת סביב צואר הכלב ונכון פי׳ רש״י ע״י לעז קולא״ר והוא ל״ר ואי״ט Halseisen, collare ועוד הביא ל״מ (יחזק׳ הנ״ל) להורות שענינו ג״כ חבל הנתון סביב הצואר] —

* סַגַרְגַּר בתרג׳ לתהלי׳ א׳, ג׳ בקצת דפוסי׳ סגרגר ומצלח והנכון כגי׳ המתורגמן מגרגר מהשם גרגר (ח״ב שנ״א).

☞ סִגְרוֹן (לדעת ר״ב כמו סקרון sacramentum שבועת בעלי המלחמה Soldateneid ולפע״ד מל״ר ויוני אמצ׳ הרשומ׳ בפנים ופי׳ נושא כלי מלחמה Hellebardenträger) מדרש במד״ר פ׳ איש או אשה כי יעשה מכל חטאת (במד״ר פ״ח) כל מי שכותב את עצמו סגרון למלך⁶) פי׳ בל״ר סקרון איש מלחמה הנשבע לעשות כפי יכלתו צווי השרה וכל אנשי צבאות רומי היו נשבעים שבועה זאת. *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״ר הנ״ל עיי׳ בט״ר לה׳ אייזלער ח״ב, 72. ולפע״ד מל״ר securis ובל״י אמצ׳ σεκούρις = σεκούριον ואחד

---

¹) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו אי וה״ב ועיי׳ הערת ר״ב וע׳ מדלי ובנו״ג מולא וכ״ה ברפ״ע חוץ מדפ״ר דאי׳ מולא והוא מל״ע הרשומ׳ בע׳ מדל אבל נראה שגם בדפ״ר צ״ל מולא ויש להגיה מדלא וכ״ה בתרג׳ כ״י משלי כ״ח, בי מודליה ובנו״ג מוליה ועיי׳ סוף ע׳ מזל. ²) כצ״ל ועיי״ע אנבא. ³) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה לפנינו ובתוספ׳ פ״ב. ⁴) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ה״ב אסטרכיא ובדפ״ע אחרונים איצטרכיא. ⁵) ר״ל בע׳ אצטרכיא. ⁶) בנו״ג כל מי שמכתיב א״ע סיגרון למלך.

הוא עם τζικούριον, τζεκούρη, τζηκούριον, τζουχούριον ומבואר באו״מ מיירזיאום (491, 563) וכמו שתרגמתי βαρδούκια ἔχοντας נושאי כלי מלחמה לשמור המלך ובפסיקת׳ רבתי י׳ הדברות פ׳ רביעייתא צד קכ״א: (הוצ׳ פריעדמאן) הגי׳ שרגיון ואולי הוא מל״ר אמצ׳ scario שומר הדלת Thürhüter ועיי׳ פי׳ מלות זרות לה׳ גידעמאנן בסוף הפסיקת׳ הנ״ל ושם ביאורים אחרים] —

* סִיגְרוֹן (= סִגְרון שם תואר לגבריאל) סנהד׳ מ״ד: ילק׳ יהזק׳ ר׳ שנ״ג סיגרון (סגרון) כיון שסוגר שוב אינו פותח וכו׳ וכבר פי׳ בע׳ אטמון ע״ש כח״א, ס״ב: והלאה, ובעל האגדה הבין מפעל סָגַר.

* סיגורין סיגורין ירו׳ מגילי רפ״ב דע״ג, ט״ס וצ״ל סירוגין עיי״ע סרג א׳.

* סגריות (?) שביעי׳ פ״ט מ״ה וצ״ל סנריות כגי׳ הערוך בע׳ סנר ע״ש.

* סַגְרִיר (מל״מ ובל״ס סַגְרָא מל״ע سجر ענין מלוי מים בנהר וע״י מטר הלך על כל גדותיו (das Anfüllen des Flussbettes bis zum Rand עיין הח׳ פליישער בהוספ׳ לעמת״ל ללעווי ח״ג 721 והמפרשים למשלי כ״ז, ט״ו ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א ע״ד ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ד ירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג ע״ג ביום סגריה, ובתרג׳ למשלי הנ״ל סגרירא, ותרג׳ שומרוני גשמיכם (ויק׳ כ״ו, ד׳) אצב.

סֹד (סוד הָעִיבּוּר das Geheimniss der Kalender-berechnung) מפני מה נקרא סוד העיבור מפני שב״ד לא היו מגלין אותו אלא למזומנין לעיין בדבר זה. *[אחי״ה והראיה מסנהד׳ י׳ סע״ב וי״א רע״א ת״ר אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה ופירש״י שהזמינן הנשיא מבערב ע״כ; ובכתובו׳ קי״א רע״א פירש״י שלא יגלו את הסוד: אמרי לה סוד העיבור וכו׳ וכ״ה בתוספו׳ שם והביא ראיה משבת ע״ה. כי היא חכמתכם ובינתכם זהו סוד העיבור ע״כ[1]. ובר״ה כ׳ רע״ב דתניא בסוד העיבור פירש״י ברייתא שנויה ברמזים ע״כ. בסוד עמי לא יהיו (יחזק׳ י״ג, ט׳) דרש בכתובו׳ קי״ב סע״א וירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: זה סוד העיבור ובירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח סע״ג אי׳ רק: זה עיבור. מזה מוכח ענין סוד כמו סתר אבל ה׳ סלאנימסקי במ״ע היונה ד׳. פי׳ מענין בסוד ישרים ועדה (תהלים קי״א, א׳) והיינו ישיבת חברים למתוק סוד רק בקרב המזומנים והביא ראיה מסנהד׳ הנ״ל ע״ש אבל מה יאמר לשמ״ר ספט״ו ולכך מסר הקב״ה סוד הלבנה לישראל שיהיו הם מונים בה והעובדי כוכבים מונין לחמה — ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ שנ״ה (צד 180 בהרכבי) אי׳ במסורת שיש בידינו בסוד העיבור ואם בזולתה ועיי׳ מ״ש מו״ל צד 371 — ובענין סתר עיין עוד עירו׳ ס״ה. פסחי׳ מ״ט: חגיג׳ י״ד. יבמו׳ ס״ג: מסכת כלה] —

סד (= סִיד מל״ם סַיְדָא בל״ע شيد בל״מ שִׂיד Kalk, Tünche וכן נקרא מין טיפול נשים (eine Art Schminke בפ׳ המוציא יין (שבת ע״ח רע״ב במשנ׳) סיד כדי לסוד קטנה שבבנות. פי׳ סיד עושין אותו מן שמרים[2]) תולין בתוך החבית העופרת ומתלבן ובלעז צירותא[3]) ופסולת חסיד מערבין בו מלח ומניחין אותו באור בלא מים ימים רבים ונעשה אדום ונקרא מיניא״ו[4]). *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ ר״ח בשבת פ׳: בביצת הסיד[5]) וז״ל ביצת הגיר: הגיר הוא הסיד הלבן הנשרף הנקרא (אספיראג) [צ״ל אספידאג] ע״כ והוא בל״ע اسفيداج מל״פ اسفيداب Bleiweiss ועיין ערך אספידיכא (ח״א, קפ״ו:). וכנ״ה בשבת שם טופלות אותן בסיד. והפעל שם: כדי לסוד כלכול. ומה שענינו אדמה לבנה עיין נגעי׳ פ״א מ״א והלאה ספרא תזריע פ׳ נגעים פרק ב׳ ב״ב ג׳: סוט׳ ל״ב. ל״ה: ל״ו והפעל סוט׳ ל״ב. וסדוהו בסיד ובפַעל סייד תוספ׳ סוט׳ פ״ח וסיידוהו בסיד, סיידה ע״ז מ״ז: ב״ר פכ״ח סיידה וכיירה איכ״ר פ׳ כלה עיי״ע גר הנ״ל תוספת ב״ב ספ״ב אין מסיידין ושם בינוני פעול מסויידת, שם לתרום׳ פ״ז מסוייד ושם מופשט סִיּוּד ב״ב נ״ג: התואר סַיָּיד (בל״ס סַיָּדָא) קהל״ר פ׳ בכל עת: הלך הסייד לסידו וכו׳ הקבוץ סַיָּדִין שבת ס״ו. פ׳: תוספ׳ כלי׳ ב״ב פ״ד] —

סד (= סדיא = בי סדיא מל״ם בֵּסָדְיָא בל״ע وسادة כר Polster, Kopfkissen) בגמ׳ דפ׳ כל הכלי׳ (שבת קכ״ד:) רב מרי הוה ליה הנהו בי סדוותא[6]) בשמשא. בפ׳ אעפ״י שאמרו בגמ׳ ארבעה יושבת

---

[1]) ובנו״ג שם זה חישוב תקופות ומזלות. [2]) בכ״י ה״ב תמרים והנכון שמרים ועיי״ע גר בי (בח״ב שמ״ג) ומ״ש בשם כ״י פאריז. [3]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו אי בי ל״ד ובכ״י ג״ג צירוסא ובכ״י ק״ט זיירותא ובדפ״ע יירוסא וצ״ל ציירוסא והוא בל״ר ואי״ט cerussa ובל״צ céruse Bleiweiss בל״ע البياض. [4]) בלאי״ט minio מל״ר minium, Mennig. [5]) ובכ״י הגיר וכ״ה בערוך ע׳ גר (ח״ב, שמ״ו:) ובפי׳ ר״ח. [6]) עיי״ע בי סדיא (ח״ב, נ״ב) וש״נ השנויים וכ״ה הקבוץ בל״ס בסדותא וכ״ה בפשיטי להעתקת כסתות (יחזק׳ י״ג, י״ח).

בקתידרא (כתובו' ס"א סע"א) אביי מנחא ליה אפומא דכוכא רבא אבי סדיא. בחלומות דפ' הרואה (ברכות נ"ו.) פטר חמור דקאי אאסדן ככר פי' בע' אסד. *[אחי"ה וש"נ השנויים ושם הבאתי הגזרה מל"ע اساد = وساد וממנו ל"ס בסדיא וא"כ עיקר מקומו בע' אסד בל"ס אֵסָדָא או יותר טוב בע' ביסדיא בתיבה אחת וכן מצאתי בכפתור ופרח פמ"ד פוריא (וביסדיאי) [צ"ל וביסדיא] ורז"ל עשו ממנה שתי תיבות ורבינו הביאו בלי נכון בזה הערך כאלו השרש סד ואחריו נגרר ה' לעווי ומעה להביא מלה סורית סַדְיָא והתימה על ה' פליישער שלא השיג עליו ולא העיר מקורו מל"ע הנ"ל] —

* סַד (מל"מ עץ שסוגרים בו הרגלים Holzblock וכ"ה בל"ס סַדָא פסחי' כ"ח. סדאה בסדיה יתיב עיי"ע סדן א', הקבוץ תוספת' ע"ז רפ"ב אין מוכרין להן לא סדין ולא כבלין, והתואר סַדָּאָה פי' עושה סדין וגי' אחרת עיי"ע סדן א'.

סְדָה (נ"ל עיקר באלף אַסְדָה ומל"ע הרשומ' בע' אסד Floss) בפ' תפילת השחר (ברכות כ"ח:) היה יושב בספינה או בסדה[1]) פי' משימין עצים שתי וערב על המים עד שיעשו מגדל ויעלו עליו בעלי המלחמה וי"א כשיש להם עצים גדולים ולא יחזיקום הספינות יאסרו אותם חבילות גדולות וישימו נס עליהם ויוליכום ברוח עד המחוז כמו דובר (מ"א ה'. כ"ג) ורפסד. ירוש' (ברכו' פ"ד ד"ח ע"ג) היא אסדה היא אסכריא[2]) [צ"ל אסכדיא] היא רפסודות, ונביאם לך רפסדות על ים יפו (דה"י ב' ב', ט"ו) ויש מהן בע' אסד[3]). *[אחי"ה כפי' הערוך אי' בפירש"י בל"א ולועז רדי"ל (= radeau) ולא"ש ולו"ס (= Floss). ופי' ראשון כמו פי' הערוך בע' סדן א' ע"ש ולועז רש"י ציפ"ש (= בל"ר cippus בל"צ Klotz, Stock, cippe) ועיין רש"י בע"ז ט"ו:] —

* סוֹד (כמו יְסוֹד Grund) סנהד' צ"ב סע"ב והומק סודו עיי' פירש"י בל"א אבל גי' רבינו עיי"ע מרק ב', סר ג' וש"נ השנויים.

סדד (= סידורין אולי מל"ע سدد עמקים Thäler) בילמדנו בפ' אם בחקותי (בתנחו' ל"י) כיון שיעלו הסידורין ויעטפו אותן הן נעשין שוין הן נדין ואומר לו שִׂיָרת יתרועעו אף ישירו (תהלים ס"ה, י"ד). *[אחי"ה ר"ב ואחריו רמ"ל העתיקו הע' ממקומו והעריכו בע' סדר אבל בכל דפוסים וכ"י. אי' קודם סדום ובכ"י ו"ו ול"ד ודפ"ר דבור המתחיל סדר ובאמצע הערך סידורין ולא סידורין כדפ"ע האחרונים ואולי הוא מל"ע והוא כמובן הפסוק ועמקים יעטפו בר ועיי' ראב"ע לזה הפסוק ועוד צריך למוד — הסדידין בתוספ' קידוש' ספ"ה עיי' סוף ע' סדר ומ"ש] —

* סדיין (כמו סדן Block) קהל"ר פ' ויתרון חד סדיין ובויק"ר פכ"ב חד סדן עיי"ע סדן א'.

סְדוֹם (עיר ידועה קרובה לים המלח Sodom) בפ' השותפין בגמ' ולא את השדה (ב"ב י"ב:) תרתי ארעתא[4]) אחדא ניגרא אמר רב יוסף כגון זה כופין על מדת סדום. והלכתא כרב יוסף בסדום[5]) קנין ומחצה. (ב"ב קי"ד: קמ"ג:) פי' סדום הא דאמרן, קנין בר"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קי"ד.) קנין עד מתי חוזר רבא אמר כל זמן שיושבין רב יוסף אמר כל זמן שעסוקין באותו ענין, מחצה בר"ג דפ' מי שמת[6]) (שם קמ"ג.) ההוא דאמר לדביתהו נכסי ליך ולבניך אמר רב יוסף קנתה מחצה. *[אחי"ה וכנ"ה באבות פ"ה מ"י מדת סדום שבת ק"ח: הפוכה סדום תוספת' שבת פי"ב (י"ג) ימה של סדום, והתואר ב"ר פמ"א אין לך בכרכים רע מסדום כשאדם רע קורין אותו סדומי ובתוספ' שבת פ"ז (ח') הגי' סודמי. והקבוץ סְדוֹמִיִּים ב"ר פי"ט כ"ו, כ"ח, ולנקבה סדומית חולי' ק"ה:] —

* סוֹדְמִין (מפעל ערבי سدم פי' סתם Verstopfung) ירו' ב"ב פ"ב די"ג רע"ג בכותל אטום . . בכותל סודמין.

1 סַדָּן (בל"ס סַדָּנָא מל"פ سندان = سندان וכ"ה בל"ע, Holzblock, Amboss ועוד בל"ס אופן Axe) בריש כלאים (פ"א מ"ח) אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה . . בר"ג דפ' יש בערכין (י"ד.) דתנן בס"פ המוכר את הבית (ב"ב ע"א.) ר' שמעון אומר המקדיש את השדה לא הקדיש אלא חרוב המורכב וסדן השקמה. בס"ג דפ' סדר

---

[1]) בנו"ג היה מהלך . . או באסדא ובכ"י ש"ס ובס' המפתח היה יושב וכו' ובכ"י פ' או באסכדרא צ"ל באסכדיא מל"י σχέδια עיי"ע אסד. [2]) וצ"ל כמו שהביא ר"ב בע' אסד בדלת. [3]) עיי' מ"ש בח"א, קס"ד: והלאה. [4]) וכ"ה בדפ' לובלין של"ו וכ"ה בפי' רגמ"ה ושם תרי ארעתא ובנו"ג תרתי אחד נגרא. [5]) בנו"ג בשרה ענין ומחצה ובכ"י ש"ס ה' ור' ורי"ף ורשב"ם קנין. [6]) בדפ' וויניצי' במ"ס מי שמתו.

תעניות האלון[1] (תעני' כ"ה:) ובפ' המוכר את הספינה בגמ' זתים לקוץ (ב"ב פ'.) בתולת שקמה ג' טפחים וסדן השקמה ב' טפחים פי' שרש שקמה, כפ"ק בב"ק בגמ' דסמוך[2] נכסים (ב"ק י"ב רע"ב) התם סדנא דארעא חד הוא, הכי מפסקי[3] בפ"ק דקידושין בגמ' דסמוך זוקקין (קידושי' כ"ז:) התם גופן מוחלקין הכא סדנא דארעא חד[4] הוא, פי' גוף הקרקע[5] כגון סדן השקמה. בגמ' דפ' כל שעה (פסחי' כ"ח.) נגרא בסדניה יתיב מדוויל ידיה משתלים[6], פי' אומן שחוקק העץ שהוא סדן לעשות חבלים ברגל לסוף משימין אותן ברגליו[7] ויש ששונין[8] סדאה מלשון יושב בספינה או באסדא ומפרשי שניהם כמין כבלים שנותנין ברגלי הכלואים בבית הכלא. *[אחי"ה כ"ה בפי' ר"ח לפסחי' ועיי' סוף ע' סְדָה ומ"ש. וגזרת המלה מל"פ וסורי והושאל לחתיכת עץ וגזע אילן העב fester Baumstamm ולכן היטב לועז רש"י בתעני' וקידושי' הנ"ל טרונ"ק בל"צ tronc ובל"ר Baumstamm, truncus ובפרט של שקמה עיי' מקומות הנ"ל ועיין ג"כ בפסק' רבתי פ"א עץ הסדן העושה בארץ שש מאות שנה ובמד"ר פי"ג אי' רק כשקמה זו וכו', ירו' ב"ב ספ"ג די"ד רע"ג ותוספת' ב"ב פ"ג סדן השקמה ובתוספת' כלאי' רפ"א סדין של שקמה ובקהל"ר פ' ויתרון חד סדיין ויותר טוב בויק"ר פכ"ב חד סדן, וסדנא דארעא פי' גזע ומצב הארץ ורבינו פי' לפי הענין גוף הקרקע. וסנהד' נ"ב: תוספת' סנה' פ"ט מניחין את ראשו (מניח ראשו) על הסדן וקוצץ בקופיץ. ובענין פסחי' הנ"ל פי' רבינו סדן כמו סַד של מקרא וכ"ה בתוספת' ע"ז פ"ב בכ"י אירפ' אין מוכרין להן את הסדן ולא כובלין אבל יותר טוב גי' הדפוסי' לא סדין והוא קבוץ מן סַד עיי"ע] —

2 סַדָּן (מע' הקודם Amboss) בב"ר פרש' כ"ט (רכ"ח) ויאמר ה' אמחה את האדם ובויק"ר זאת תהיה פרש' וזכור את בוראך (פי"ח) נתנו על הסדן והכהו בפטיש נחלק הסדן[9]. בפ' הבונה (שבת ק"ב:)[10] אף המכה בקורנס על הסדן, פי' חתיכת ברזל גדולה שמרדדין עליה ברזל וכל כלי מתכות ובלעז אנקוד"ני. — (א"ב פי' בל"י עץ עב וחזק תקוע בארץ) *[אחי"ה בלאי"ט incudine, ancudine, Amboss ובהשאילה נאמר בב"ר ספ"י מהו ויכל אלהים ביום השביעי (בראשי' ב', ב') אתמהא אלא כזה שהוא מכה בקורנוס ע"ג הסדן הגביהה מבעוד יום (והורידה[11]) [צ"ל והדרא משתחשך וכו' פי' החזיר ידו משתחשך — והמלה איננה ל"י כי אם ל"ע ול"פ וס' הנ"ל ולא כדעת ר"ב] —

3 סַדָּן (גם זה מע' הקודם סַד כמין גלגל ואופן ומל"ס הנ"ל Holzblock als Axe in einem Maschinenwerk) בפ"ק בסוט' בגמ' וכן לענין הטובה (י"א:)[12] א"ל מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע, עושה מלאכה על האבנים (ירמי' י"ח, ג') תרג' על סדנא. בפ"ק בחולין בגמ' השוחט במגל יד[13] (ט"ז רע"א) השוחט במוכני[14] שחיטתו כשרה והתניא שחיטתו פסולה[15] לא קשיא הא בסדנא דמיא הא בסדנא דפחרא[16] כבר פי' בע' מוכני[17]. בר"ג דפ' מי שהיה טמא (פסחי' צ"ד:) ודילמא כסדנא דריחיא אי נמי כצינרא דדשא, פי' „כמו הסדן הזה אעפ"י שסובב הגלגל קבוע בו עולה ויורד שני קצוות הסדן במקומן נראין לעולם אין הדרומי נראה בצפון ולא הצפוני בדרום אי נמי כצינרא דדשא והדבר אחד" זה פי' רבינו חננאל ז"ל[18]. ספר אחר[19] כבוצינא דריחיא וכבר פירשנו במקומו מפי'[20] רבי גרשם ז"ל. *[אחי"ה ובע' בצין ב' (ח"ב, קנ"ג) לא הזכיר בשם רגמ"ה אבל רמזתי שם על ע' הנוכחי ושם פירשתי בוצינא מל"פ ציר הדלת ובאמת כן ענין מלת סדנא = سندان גם בל"פ וא"כ שתי גירסאות עולות בקנה אחד וזה מ"ש רבינו והדבר אחד. ועוד ענין מלה סרנא בל"ס אופן וגלגל וא"כ אבנים העתיק ככה התרג' והבינו כמו אפנים וכנ"ה

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר. [3]) בדפו"ו כאן הפסק נקודה בט"ס וזה הטעה לבעל הפשב"ע לומר שלי' לפנינו! ובאמת דברי רבינו הם ולנכון בדפ' באסיל ואמש' ושם ושם הבא בט"ס ולנכון בכ"י ערוך ובדפ"ר ופיזי' נשמט כן סדנא דארעא עד סדנא דארעא. [4]) כ"ה בכ"י ערוך. [5]) וכ"ה בחי' הריטב"א בקידושי'. [6]) וכ"ה בע' נגד ובדפ' הישנים עד בנבגשתי והגיה המהרש"ל סדנא בסדני יתיב. [7]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [8]) וכ"ה בש"ס כ"י בי ובפי' ר"ח. [9]) וכ"ה בקהל"ר פ' גם מגבוה ועוד עיי' פסיקת' רבתי פל"ב ושם נאמר זה על סנפרינון. [10]) וכ"ה בתוספת' שבת פי"א (י"ב). [11]) וכ"ת בילק' בראשית רי ט"ו וצ"ל כגי' המיוחס לרש"י. [12]) וכ"ה בשמ"ר פ"א ע"ש. [13]) לי' בדפו"ו ואי' בכ"י ערוך אבל בע' מכנה אי' גם בדפ"ע. [14]) בדפ"ר במיכני. [15]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע נשמט. [16]) וכ"ה בפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגווליקא דף רפ"ט.) ובגו"ג סרנא. [17]) עיי"ע מכנה. [18]) והודפס בש"ס ווילנא ושם ג"כ הגי' כי סדנא וכ"ה בכ"י ש"ס בי. [19]) וכ"ה לפנינו. [20]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע מפי.

בתר"י לענין המרכב סְדָנֵי, סְדָנַיָּא עיין תר"י א' לבראשי' מ"ה, י"ט; כ"א, כ"ז — ובחכמת תכונת השמים נקרא סְדָן והקבוץ סְדָנִים הקוטבים Pole עיי"ע סדן במעריך ללונזאנו וראב"ע לעמוס ה' ח'] —

4 סַדָּן (מע' הקודם פי' גזע עץ נקוב ausgehöhlter Klotz והושאל לכד שעושין בו שכר Bottich)

כפ' ערבי פסחי' בגמ' אפי' מן התמחוי (פסחים קי"ג.) תמרי בהילוזך[1]) לבי סדנא[2]) רהוט פי' בכליך תמרים רוץ ושים אותם בכלי שעושין בו שכר כלומ' עשה מהן שכר מאי סדנא[3]) (סודנאה) [צ"ל סוד נאה][4]) וגמילות חסדא[5]) פי' סוד נאה כלומ' ריוח יפה ויכול לעשות חסד וליתן לעניים לשתות ס"א[6]) סועדנא כלומ' עוזר יעשה לבעליו להתעשר. *[אחי"ה וכל זה רק עפ"י אגדה ולא לפי פתרון המלה וגזרתה מלש' סדן הנ"ל בערכי' הקודמים היינו חתיכת עץ נקוב שעושין בו שכר ודע כי בע' נזייתא הייתי רוצה להגיה בזיתא מל"פ بوزه היינו שכר ועתה מצאתי קצת ראיה כי بوز פי' חתיכת עץ וגזע אילן וא"כ על פי זה גם סדן יש לו שתי הוראות חתיכת עץ ושכר שעושין בו כלומ' כד של שכר ורש"י פי' ג"כ למה נקרא שם השכר סודנא ועוד עיי"ע הבא — ועוד עיין מה שכתבתי בשם ר"ח בע' נזייתא] —

סדן (= סוּדְנִי Mann des göttlichen Raths לדעת רבינו מל' סוד ה' ולפע"ד מל"פ הרשומ' בפנים) בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד סע"ב) א"ל אביי לרב פפא סודאני[7]) אנן תברינן ליה בחמרא ובבשרא. במנחות בפ' ר' ישמעאל בגמ' דסמוך קוצרין (מנחו' ע"א.) א"ל סודני בשדה כתב. בס"ג דפ"ק בנדה (י"ב: רע"ב) א"ל סודני לא מיגניא באפיה. פי' ירא שמים כדכתי' (תחלי' כ"ה, י"ד) סוד ה' ליראיו. *[אחי"ה ורגמ"ה במנחו' (קובץ כ"י אנגיילי דף כ"א.) פי' סודני ת"ח כלומ' סוד ה' ליריאיו ע"כ וכ"ה ברש"י במנחות ושם תלמידי חכמים וצ"ל תלמיד חכם וכדאי' ברש"י לנדה שם ושם ושם הביא גם ל"א כי סודני הוא רמי שכרא Bierbrauer וכ"ה בפירש"י בברכו' שם והביא ראיה מפסחי' קי"ג. ע"ש וע' הקודם ובהפשב"ע ודע כי בדפוסי' הראשונים הגי' ברי"ש סורני (עיי' ד"ס לברכו') וזה קצת ראיה להשערת בעל סד"ה (ע' רב פפא) שקראו כן על שם חמיו אבא סוראני כי נשא בת אבא סוראה עיי' כתובו' נ"ב: ופירש"י ועיי"ע סורא אבל זו הגי' בודאי ט"ס היא שעיקרה בדל"ת. ול"נ כי היא ל"פ سوزيان פי' בעל נכסים ועשיר Güterbegabter כי רב פפא היה עשיר עיי' פירשב"ם לפסחי' קי"א סע"ב ד"ה שעתא קיימא לך. ועוד עיי' שם קי"ג. א"ר פפא אי לא דרמאי שכרא לא איעתרי ובתש' הגאונים סי' ת"ד (הרכבי צד 214) אי': וכך שמענו מן הראשונים סודני חקלאה כלומ' שאתה מבני השדה ולא מבני מדינה וכו' ע"ש] —

סדן (= סָדִין, סְדִינָא מל"מ ומל"ס סְדוֹנָא בל"ע سدن, سدان feine, dünne Hülle ומזה سديل Lein-wand) בר"ג דפ' התכלת (מנחו' מ"א.) א"ל קטינא סדינא בקייטא סרבלא בסתוא. ציצית מה תהא עליה. תשובת הגאונים ושפירשתם מצאנו בתשובות דעבדו תקנתא לאחותי חוטי דכיתנא במאני דכיתנא חס ושלום לא התירו[8]) לעולם כך ולא תעשו כך והא דרבא (שם ל"ט סע"ב) דאמר צמר ופשתים פוטרין במינן ושלא במינן ליתא מן קושייתא דמלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי בסדינא (שם מ"א.) ואי סלקא דעתך אפשר למירמי הוטי דכיתנא[9]) רב קטינא מאי טעמא לא רמא חוטי דכיתנא ומלאכא מאי לא אמר ליה רמי הלכך לא אפשר[10]). בנדה בפ' האשה בגמ' בדקה אחת (נדה ס"א.) הביאו לו סדינין[11]) ושראן במים ופרשן[12]) עליהן מקום טומאה ניגב[13]) מקום טהרה לח[14]) בדקו ומצאו בור גדול מלא עצמות. *[אחי"ה ועיי"ע עבד ב' — וכנ"ה במנחו' מ' רע"א וש"נ סדין בציצית ב"ש פוטרין וכו'. ושם רע"ב יקרע סדינו. שרא ר' זירא לסדיניה. יומ' ל'. פרסו סדין של בוץ וכו'. ירו' כלאי' פ"ט דל"ב רע"ב וירו' כתובו' פי"ב דל"ה רע"א בסדין אחד (הוא)

---

[1]) עיי"ע הלז וע' נזייתא ובכ"י ל"ד בחלוזך וכ"ה לפנינו. [2]) בנו"ג לבית (ברש"י לבי) סורנא ובכ"י ש"ס ב' לבי סודני ועוד שם לבי נזייתא וכ"ה בע' נזייתא ע"ש. [3]) בגו"ג סודנא. [4]) ובדפ"ר סודנא. [5]) וכ"ה בכ"י שם מינכען ובנו"ג חסדים. [6]) והיינו פ"א פירוש אחר. [7]) כ"ה בדפי' פיזי וויניצי' באסיל, ובדפ"ר ואמ' סודני וכ"ה בשני ציונים האחרונים גם בכל דפ"ע. [8]) בכ"י ק"ט התרתי. [9]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל מדפי' פיזי והלאה כאן ובסמוך בט"ס דכינתא. [10]) ועיי' תשובי' הגאוני' תש' חמדה גנוזה סי' א' וסיים ומה ששאלם ואי אמר מר לירמא חוטא דכיתנא מעולם לא אמרו רבנן מירמי חוטי דכיתנא ולא שמענו זאת והוטי דכיתנא לא נקראו ציצית מעולם וכ"ש לברוכי עלייהו דאסור ומאן דרמי הוטי דכיתנא ומברך עליהן עובר משום לא תשא את שם וכו' וחייב מלקות. [11]) בנו"ג סדינים. [12]) בנו"ג ופרסן. [13]) כ"ה בדפוסי' חוץ מדפו"ו ובשדפ"ע בט"ס לא ובנו"ג בהיפך הסדר מקום טהרה יבש מקום טומאה לח.

נקבר רבי, ירו' יבמו' רפ"א ד"ב. ב"ר פפ"ה דרך סדין בעל, ירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ג ר' ירמיה הורי . . מיטענא בסדינא . . בשובתא. ושם: מיטעון בסדינא וכו'. והקבוץ תוספ' יו"ט פ"ב תוספת' כליי ב"מ ספ"א כליי פכ"ד מי"ג וירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ד — ובירו' שבת פ"ו ד"ח: מבואר הסדינים (ישעי' ג', כ"ג) סְדִינַיָּא] —

* סִדְיָנִין (Steineichen) ב"ר פמ"ב מבואר עמק השדים (בראשי' י"ד, ג') שהוא מגדל סדנים ובע' עמק א' הגי' שהיה מגדל סדנין ובכ"י ק"ט סדינין וכנ"ל עיקר וצריך להדגיש הדל"ת לתשלום הנו"ן כי בל"ע ופ' سنديان וממנו הועתק לל"ס סַדְיָנָא, סַנְדְיָנָא פי' אלון Eiche וכ"ה בישעי' מ"ד, י"ד בהעתקת עקילס ותודוס ועיי' מ"ע דמ"ג ח"ד, 204 והוספת ה' פליישער שם 223 וחידוש שלא השיג ג"כ בעמת"ל ללעווי ח"ג 479 שהביא זה הציון מב"ר בסוג סרן השקמה [1].

* סדסים (?) בספרי כי תצא פ' רל"ד ארבע כנפות כסותך (דברי' כ"ב, י"ב) פרט . . לסדסים לבורדסים וצ"ל לברסים לבורדסים כגי' הערוך ע' ברדס וכ"ה בילק' ועיי"ע בדס וע' ברדס ומ"ש ונראה שמתחלה כתוב לבדסים ואח"כ בשבוש לסדסים וזה נעלם מעיני ה' לעווי וגזרתו בטעות.

סָדַק (פי' בל"ס סְדַק כמו שָׁסַע בל"מ spalten, auseinanderreissen; סֶדֶק Spalt) בפ' אלו עוברין בפסחי' (מ"ה.) בצק שבסדקי עריבה. ויקרעה לשנים עשר קרעים (מ"א י"א, ל') תרג' וסדקה לתרין עשר סידקין, בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירו' נ"ג.) אנן כמלא מחט [2]) סידקית. פי' מחט דקה שמאחין בה הנקבין שבבגד והסדקין. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י ע"ש ובפי' ר"ח רק מחט דק מאוד ע"כ סידקית ל"נ כמו סֶדֶק, סִדְקָא בל"ז בכורו' ל"ז: הסדק, קהל"ר פ' כל הדברי' סידקו של פתח. הקבוץ פסחי' מ"ח: אין לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין לו כמה סְדָקִין מלמטה. ושם סידוק שנתערבו סדקין, וסידוק הוא השם המופשט וכ"ה שם איזה פעמי' סידוק ולנקבה תוספ' חולי' פ"ג סדיקת הגרגרת והפעל סְדַק תרג' מפרים פרסה (ויק' י"א, ז') סדיק פרסתא ועיי' לדברי' י"ד, ו'. ז' והוא בינוני פעיל, ובינוני פעול חולי' נ"ט. פרסותיה סְדוּקוֹת, נדה כ"ה: שעורה סדוקה. שהש"ר פ' שררך מה חטה זו סדוקה אף ישראל סדוקה מילתן. נפעל נִסְדַק ב"ק צ"ו: צ"ז. ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד. פיעל שהש"ר פ' מי זאת סידקה כדג. ושם וסידקו צ"ל וסירקו עיי"ע סרק ו'] —

* סִידְקִית סוט' מ'. עיי"ע סתק.

☞ סִדְקִי (= סִיטְדֵקִי וט' נבלעת סִיקְדֵּקִי מל"י σιτοθήκη, σιτοδόκη אוצר של תבואה Getreidebehälter) בריש מד' רות (פ' ויהי בימי) והרי שפחתו עומדת בסידקי וקופתה בידה פי' סידקי בל"י אוצר של תבואה. *[אחי"ה והושאל לשוק של תבואה ירו' שקלי' רפ"ח דנ"א. וירו' שבת רפ"ח די"א. זה הלוקח (חטים) מן הסידקי וכו', ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג יורדין היינו לסידקי של אשקלון ולוקחין חיטין וכו'. ירו' נדרי' פ"ט דמ"ב ע"ג היו שם צבורים בסידקי. איכ"ר פ' העיר: לכרי שהיה עומד בסידקי והיו הכל באין לשערו וכו'] —

* סדקארית (?) שהש"ר פ' כרם צ"ל סרקארית עיי"ע סרק ה' במו"ע ופי' אורג בגדי משי מל"פ سرك ומל"ע سرق spinnen בל"פ سركار Weberei ועיי"ע סילקראות ומ"ש.

סדר (= סוּדָר מל"ס סוּדָרָא הועתקה מל"ר ויוני' Schweisstuch, Schleier, sudarium, σουδάριον מטפחת הזיע וגם צעיף בל"פ دستار Schweisstuch [Turban]) בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) חזייה דפרים דסתודר [3]). בר"ג דפ' המוציא יין (ע"ז:) סודרא סוד ה' ליריאיו פי' יראי ה' יוצאין בו כדגרסינן בגמ' דפ' ערבי פסחי' (קי"א:) סודרא דמר כדרבנן [4]). ויתן על פניו מסוה (שמות ל"ד, ל"ג) תרג' ירוש' (א') סודר. — (א"ב פי' בל"ר מטפחת מיוחדת להעביר הזיעה גם למין מסוה וצעיף אומרים כן) *[אחי"ה הוראת צעיף רק בל"ס הנ"ל וכן ענין ל"פ הנ"ל מטפחת זיע וגם צניף Turban ובזה הענין בשבת ופסחי' הנ"ל וכנ"ה בברכו' נ"א. פרים סודרא על רישיה. ויתר דוגמאות עיי' בע' כמתא. בויק"ר פכ"ג מבואר שמיכה (שופטי' ד', י"ח) סודרא [5]). ועוד מטפחת סוט' מ"ט. כרכה בסודריה. סוכ' נ"א: מניף בסודר. ירו' יומ' פ"ג דמ"א. הניף הסגן בסודרין תוספת' שבת ר"פ ט"ז

---

[1]) ועיי' עוד פפלנצי"נ ללעף 73 ולא העיר על גי' הערוך. [2]) בנו"ג כמלא נקב מחט. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וברפ"ע דיסתודר ועיי"ע ומ"ש בח"ג. ק"ת ובפי' ר"ח הגי' סודר והיא היא. [4]) בכ"י ש"ס כמרבנן ובגי' רש"י דומה כי מצורבא מרבנן ובנו"ג סודריה דמר כי צורבא מרבנן. [5]) ופ"א עיי"ע משכל.

(י״ז) מפנין [1]) את הביצה בסודרין, ובפרט סודר על הצואר וזרועות שבת ק״כ. סודר שבצואר, ע״ז ד׳. רמו ליה סודרא בצואריה. סנה׳ נ״ב: נותן סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו. וזהו שינוקא (שינוק) דסודרא בתר״י לשמות כ״א ט״ו. ט״ז. לויק׳ כ׳, י׳; לדברי׳ כ״ד, ז׳. ירו׳ שבת ספט״ז דט״ו ע״ד סודרין שעל זרועותיו] —

סָדַר (מל״מ (וכן שָׂדַר) ופי׳ כמו עָרַךְ zusammen-reihen, ordnen ועוד עיין בפנים. והשם סֵדֶר (Ordnung, Reihe, Abtheilung סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא בר״ג דפ׳ ב׳ דייני גזילות (כתובו׳ ק״ו.) פי׳ משניות חיצונות הן ורבה הוה ג׳ בבי ול׳ פירקין וזוטא י״ב פירקי ודאמרי בגמרא (שבת י״ג. פסחי׳ צ״ד. קי״ב. מגיל׳ כ״ח: קידוש׳ פ׳: ע״ז ה׳: ט׳. סנהד׳ צ״ב. צ״ז. אבדר״נ פ״ב תמיד ל״ב: נדה ע״ג.) תנא דבי אליהו כולהון בגווייהו. בגמ׳ דפ׳ ערבי פסחי׳ (קי״ה:) סדרנא אנא. פי׳ מסדר הלכות. בר״ג דפ׳ היה מביא את מנחתה (סוט׳ י״ד:) מפורש סדר מנחות כיצד אדם מביא מנחה וכו׳. ובס״ג דפ׳ המקבל (ב״מ קי״ג:) כדרך שמסדרין בערכין כך מסדרין בבעל חוב. פי׳ מעריכין נכסי הלוה ואם הוא עני אעפ״י שאינו נשלם החוב כולו אין נוטלין כל מה שיש לו אלא משיירין לו לפי כבודו [2]) כגון מפץ לעני ומצע לעשיר כך מסדרין בערכין כשאמר ערכי עלי ואינו עשיר שיתן כמה שכתוב עומד לפני הכהן ומעריכו כדכתיב (ויק׳ כ״ז, ח׳) ואם מך הוא מערכך וגו׳ על פי אשר תשיג יד הנודר ואם מסרב ליתן מה שמעריכו הולך שליח בי״ד וממשכן אותו דתנן בערכין (כ״א.) חייבי ערכין ממשכנין אותן וכשהוא ממשכנו אינו נוטל כל מה שיש לו דתנן (שם כ״ג:) אעפ״י שאמרו ממשכנין אותו נותנין לו מזון ל׳ יום וכסות י״ב חדש ומיטה מוצעת וסנדליו ותפיליו לו אבל לא לאשתו ולבניו. עיקר סידור בערכין כתוב (ב״מ קי״ג:) [3]) דכתיב (ויק׳ חנ״ל) ואם מך הוא מערכך מפרש בגמ׳ (ערכי׳ כ״ד רע״א) החייהו מערכך. ויש ששונין מ̇ ס ר ד י ן [4]) פי׳ משיירין כגון (יואל ג׳, ה׳) ובשרידים אשר ה׳ קורא [5]). בגמ׳ בפ׳ ר׳ אליעזר בנדרי׳ (ס״ה סע״ב) ש״מ אין מסדרין בבעל חוב [6]). *[אחי״ה ועניגו כמו עָרַךְ וּמֵעֵרִיךְ ordnungsgemäss thun, schätzen ובזה הענין ירו׳ ב״ק ספ״ט ד״ז. חאומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מחפץ פלוני אין מסדרין לו מאותו החפץ, ב״מ קי״ג: סדורי מסדרינן ליה והשם המופשט סידור ב״מ שם עיקר סידור וכו׳ עיין לעיל, ירו׳ נזיר רפ״ב דנ״א ע״ד אמר לאדם . . סידורו עלי וכו׳ ובהוראה ראשונה ענין עשית דבר זה אחר זה עיי׳ הקל פסחי׳ נ״ד. סודרן על הכוס, יומ׳ כ״ז רע״ב וחוזר וסודרה, שם מ״ה רע״ב סודרן ע״ג המזבח, ב״ב ס״ט. אבנים הסדורות לגדר ובהשאילה ברכו׳ נ״ז. יומ׳ פ״ח. עונותיו סדורין מאי סדורין סדורין לימחל תעני׳ ח׳. משנתו סדורה. פיעל ופַעל יומ׳ כ״ד: כ״ז: סידר את המערכה . . סידר שני גזירין (גזירי עצים). בהשאילה ברכות י״ג: מסדר שבחיה דרחמנא, ושם ל״ב סע״א לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה וכו׳, שם ל״ד. מסדר שבח לרבו וכו׳, שבועו׳ ל׳: דמיחזי כמאן דסדר לדינא. תעני׳ ח׳. מסדר מתנית׳, יומ׳ ל״ח: דהוה מסדר אגדתא וכו׳ וכל לשון ערך מתורגם ע״י סדר עיי׳ המתורגמן. ובהפעיל ברכות כ״ח סע״ב מגיל׳ י״ז: הסדיר שמנה עשרה ברכות וכו׳, ספרי צו מסכ׳ מלואים פ״א הסדיר את הבגדים . . הסדיר את הקרבנות. ושם השם כסדר האמור, יומ׳ ע״ג: שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר וכו׳, מגילי׳ כ״ט. חוזרין לכסדרן, שם ל׳: לסדר פרשיות . . לסדר הפטורות הוא חוזר, ברכו׳ ל״א סע״א סדר ודוי של יוה״כ, שם סדר ברכת המזון, ר״ה י״ז: סדר תפלה וסדר תפלה במו״ש נקרא בירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד ע״ג ירו׳ פסחי׳ פ״ד ד״ל רע״ד סידרא, ב״ב י״ד: סדרן של נביאים . . סדרן של כתובים. עירובי׳ נ״ד: סדד המשנה. פרה פ״ה מ״א מן הסדר השני . . מן הסדר השלישי, עיי׳ תוספת׳ פרה פ״ד ומ״ש מהרז״ף בד״מ 210. מגילי׳ כ״ט: תנינא ארבעה סדרי משנה ויק״ר רפ״ג מי ששונה שני סדרים, אסת״ר פ׳ בימים ששה סדרי משנה, שבת ל״א. סדר זרעים . . סדר מועד . . סדר נשים . . סדר נזיקין . . סדר קדשים . . סדר טהרות עיי״ע עת. כתובו׳ ק״ג: מתנינא שיתא סידרי לשיתא ינוקי, ושם: סידרי חכמה . . סידרי נשיאות, ירו׳ עירו׳ ספ״ג דכ״א ע״ג סדרי מועדות. ויק״ר פט״ז סדרי מרכבה. וכן נאמרו סדרי פרשיות התורה אסת״ר פ׳ גם ושתי: ואשכח הדין פסוקא ראש הסדר והנותרת וכו׳ ועיין רש״י לסוט׳ מ״ט. ד״ה סדרים אבל עיי״ע קדש א׳ פ״א ושם מבואר

---

[1]) כ״ה בכ״י ובנו״ג מסננין, מצננין. [2]) וכ״ה בשט״מ לכתובו׳ קי״ד. ד״ה איבעיא בשם יש מי שגורס ושם ג״כ שיטת ר״ת יש מי שגורס בכבידו ע״ש באריכות. [3]) בכ״י ש״ס הגי׳ הוא דכתיב. [4]) כ״ה לנכון בדפ״ר ואמ׳ ובשדפ״ע בט״ס מסדרין. [5]) וכ״ה שתי גירסאות ברש״י בשם שמעתי ע״ש. [6]) בכ״י ק״ט לבעל חוב וכ״ה בנדרי׳ אבל בב״מ בבע״ח.

קרושא דסידרא. שבת קט"ז: פסקי סידרא בכתובים וכו', יומ' פ"ז סע"א רב הוה פסיק סידרא וכו' עיי' פירש"י. ובית המדרש אשר שם נסדרו ההלכות והצעת השמועות נקרא סִדְרָא, סִדְרָה (Studienhaus) ירו' סוכ' ספ"א דנ"ב ע"ג ב"ר פס"ג סדרא רבא, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח. סידרא רבה, ירו' שבת פ"ו ד"ח. ור"פ י"ט דט"ז ע"ד סדרא רובא, ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג סדרה דבר עולא, ירו' ברכות פ"ג ד"ו: כד הוו מסקין ליה לסדרה, וירו' נזיר פ"ז דנ"ו. כד הוה מסקין ליה לסידרא, ירו' מגיל' פ"ד דע"ה. עבר קומי דסדרא, ירו' שבת פ"ט די"ב. ספרא דסדרה, חולי' קל"ז: ריש סידרא עיי"ע אבא וע' אביי. והשם המופשט סידור שבת קכ"ג: סידור הקנין, יומ' כ"ד: סידור אברים . . סידור שני גזירין, ל"ג. סידור שני גזירי עצים. הגיג' כ"ו: סילוקו כסידורו . . כסדורו כך סילוקו, ירו' מגיל' הנ"ל סדורו של יום. והקבוץ בויק"ר פ"ה סדורים של דוב פי' ר"מ די לונזאנו במעריך מזונותיו תרג' ערך לחם סדרין דלחם ע"כ ומו"ע הביא רק ראש המאמר בע' שושיטא. — והתואר סַדְרָן שו"ט ס' מזמור פ"ז חמי סדרן טב וכו', ירו' הוריו' ספ"ג דמ"ח ע"ג הסדרן ושם: הסודרן, פסחי' ק"ה: סודרנא עיי' לעיל בערוך פי' מסדר הלכות, ובתוספת' קידושי' ספ"ה בכ"י אירפורט (בהוצי צוק'מ 343 כגון הַסַּדָּרִין והסרוקות וכו' פי' מסדרי שערות ובנו"נ בט"ס הסדידין ובכ"י ו"ו הסרידין] —

* סדריוט ירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ד צ"ל סורדיוט עיי"ע וכ"ה סרדיוטין בתנחומא הישן קדושים סי' ח' וצ"ל סרדיוטין.

* סדרונניא עיי"ע סרנג ומ"ש.

סהד ע ד. *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י ה"ב ובדפ"ע לי' ועיי' ג"כ ערך הבא אח"ז] —

* סְהֵיד (מל"ם סְהֵד בל"ע شهد כמו ל"מ שָׂהֵד (איוב ט"ז, י"ט) (Zeuge sein, bezeugen ויק"ר רפ"ו אתי סהיד לי ולרוב באפעל ברכו' ל': קמסהיד, כתובו' כ"א. קא מסהיד, ב"ב כ"ט. מאן מסהיד, שם שבועו' ל': מכות ו'. לאסהודי, תרג' איוב ט"ז, ח' לאסהדא והרבה בתרג' עיי"ע סהד במתורגמן, והתואר סָהֲדָא וכ"ה בל"ם עיין שבת ס"ה: ב"ב ל"ג: ל"ד. והקבוץ סהדֵי ברכו' י"ז: סנהד' כ"ט. ב"ב ל'. ושם: ל"א. קידוש' ס"ה: והשם סָהֲדוּתָא וכ"ה בל"ם (בל"א במקרא שָׂהֲדוּתָא בראשי' ל"א מ"ז) חגיג' כ"ב. מכו' ה': שבועו' ל': כתובו' כ'. ושם: ב"ק קי"ג: ובקיצור סהדו ירו' סנה' ספ"ג דכ"א ע"ד ויק"ר רפ"ו והרבה בתרג' ירו' א' (לדברי' ה', י"ז; י"ט, ט"ו, י"ח; ל"א, כ"א) והקבוץ סָהֲדְוָן (סהידוון) וכן תרג' בתולים (דברי' כ"ב, י"ד והלא׳ה) עפ"י ב"ר פנ"א ופ"ס כפי גי' רבינו בע' עד ג' ע"ש. — ורבינו כפי גי' כ"י ה"ב ציין רק המלה עם פי' עד (עיי"ע הקודם) מרוב המצאה.

סַהַר (מל"מ (ונרדף עם סָחַר) היקף Rundung, (Rundes בפ"ג בשביעית (מ"ד) המדייר את שדהו עושה סהר. ובפ' עושין פסין (עירו' י"ח.) דיר או סהר או חצר פי' כמו סחר לשון היקף והוא חצר שאין לה תקרה. *[אחי"ה ובמשנ' שבמשניו' ובכ"י ש"ס אי' סחר בחי"ת וכ"ה בעירו' כ"ב. ובירו' עירו' פ"ד דכ"א ע"ד סהר ובכ"י ש"ס בחי"ת. וגי' או סהר או חצר אי' ג"כ בכ"י ש"ס ובתוספ' שבת רפ"י (י"א) אי' או לסהר ולמוקצה ולחצר וכן הסדר בעירו' הנ"ל ובתוספ' עירו' ספ"א ובכ"י אידפ' לי' בחצר. והקבוץ תוספת' שביעי' ספ"ב סהרים ובירו' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג סיהרין וצ"ל סהרין] —

סהר (= סַהֲרָא בל"ם וכן בל"ע شهر לבנה Mond ועיי"ע הבא) בהגדה דמגלה (י"ג.) הדסה שמה ולמה נקרא שמה אסתר על שם איסתהר כלומ' יפה כלבנה. ירח תרגומו סיהרא. — (א"ב עיי"ע אסתיר) *[אחי"ה ר"ל ע' אסתירא (ח"א, ר"ז) ועיי"ע אסתהר וע' אסתר. ובשהש"ר פ' שררך: אית אתרין דצווחין לזיהרא סהרא עיי"ע זהר (ח"ג, רע"ה.) ובירו' תעני' ספ"ד דאשלים זיהרא ובבבלי ר"ה כ"א. סיהרא דמשלים ליומא, ושם כ': עשרים וארבעה שעי' מיכסי סיהרא, פסיקת' דר"כ צד נ"ג. סיהרא, על מלייא . . סיהרא על פיגמה תרג' איוב כ"ה ה' דפגמא סיהרא. עירו' ס"ה. לא איברי סיהרא אלא לגירסא ובכ"י ש"ס ליליא ועיי"ע אימטין (ח"א, קט"ז.) ברכו' נ"ג. דאיכא סהרה . . דליכא סהרא. תרג' ירו' א' לבראשי' א', י"ד מולד סיהרא. ושם פסוק ט"ז ולבמד' כ"ח ט"ו ע"ש עפ"י חולי' ס': הקבוץ ב"ב ע"ד סע"א כתרי סִיהֲרֵי] —

סַהֲרוֹן (מל"מ סַהֲרוֹנִים חלי כדמות ירח קטן mond-förmige Schmucksache) בפרק (ג' בשביעית) [צ"ל ו' בשבת] [ירושלמי] (דף ח' סע"ב) והשביסים והשהרונים [1] (ישעי' ג', י"ח) מיינקיה [2] כמה דא"א

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב ובדפ"ע הסהרונים וכ"ה בירוש'. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע מינקיא.

ואת הסהרונים[1]) אשר בצוארי גמליהם (שופטי' ח', כ"א) והם מניכא דדהבא (תמיד ל"ב.). — (א"ב בנוסח' כתוב (ירו' שבת שם) עונקייה מלשון (משלי א', ט') וענקים לגרגרותיך) *[אחי"ה ופי' מיינקיא (עיי"ע מנייק) רכיד הזהב על הצואר וזה מה שאי' בשופטי' ח' כ"א השהרונים ותרג' ענקיא ושם פסוק כ"ו הענקות והם היו כדמות ירח עיי' רד"ק שם. והראיה מירו' סוט' ספ"ט דכ"ד רע"ג סהרוני זהב תלויין בהן ובתוספת' סוט' פט"ו אי' זהוריות המוזהבות ועיי"ע הקודם] —

* סובין (נ"ל מל"פ سياب תכשיט Zierrath או מל"פ زبان לשון ד"מ לשון ברזל Eisen-zunge) תוספת' כלי' ב"מ פ"ב הסובין והסיטיון שלהם הרי אלו טהורין שאין עשויין אלא לנוי כלומ' לשונות הברזל ומחטין (מל"פ سوزن Nadel) שנותנים למגדל הם עשויין לנוי.

סְוָוחִי (בל"ע سباح, سابح בל"ס סַחָיָא, סְחָיָא der Schwimmer בל"מ השם שָׂחוּ) בפ' יוה"כ בגמ' אסור באכילה (ע"ז:) קורין לשייטא סווחי. — (א"ב בנוסחאות כתוב סייחא) *[אחי"ה ובלי ספק גי' הספרי' צ"ל סחיא כבלש' סורי ובכ"י ש"ס ב' סחוא וצ"ל סחיא וכ"ה בילק' יחזק' ר' רמז שפ"א שחייא וכצ"ל שיחה בכ"י ש"ס מינכען ובירו' שקלי' פ"ו ד"נ רע"א שחינא וצ"ל שחייא ולפי גי' רבינו אולי הוא מל"ע הנ"ל ובית ווי"ו מתחלפין. אבל יותר נראה הגזרה מל"ס ועוד עיי"ע מסותא ומ"ש] —

* סוּט עיי"ע סט.

* סוי עיי"ע אחר סוורק.

* סוּך עיי"ע סך.

* סוֹכוֹ (בל"מ שׂוֹכֹה שם מקום) אבות פ"א מ"ג איש סוכו והתואר ירו' יומ' פ"ח דמ"ה: לוי סוכייה. ועיי' או"צ לפירשט ע' שׂוֹכֹה, שׂוֹכוֹ.

* סוּל, סוּם עיי"ע בלי וי"ו.

סְוָון (בל"ס סְיָנָא כמו טִינָא Lehm) כטיט חוצות דמיכה (ז', י') ודזכריה (י', ה')[2]) תרג' כסוון[3]) שוקין. לשומו מרמס כחומר חוצות (ישעי' י', ו')[4]). — (א"ב עיי"ע סן (ב'))[5]).

* סונבא (?) פסיקת' רבתי פ' נחמו פכ"ט—ל צד ק"מ בהוצ' ה' פריעדמאן א"ל אביקה אל תיראו סונבא היא וצ"ל סוכפא כמו שהגיה לנכון המו"ל והוא מע' סכף א' פי' רעבון מל' סגוף והראיה מהמשך: והם שוחטים לו פר וצולים אותו והוא אוכל.

* סוּנִיתָא עיי"ע סנתא.

* סוּס, סוּסָא, סוּסְיָא עיי"ע סס.

* סוום פסחי' ל"ט. עיי"ע עסווס.

סְוַוסְטֵי (= סְבַסְטֵי בל"י Σεβαστή בל"ס סַבַסְטַיָא שם עיר שמרון עיי' בפנים) בפ' ג' בערכין (י"ד.) המקדיש בפרדסות סווסטי[6]) פי' מקום ידוע הוא בארץ ישראל שהוא יפה ביותר. — (א"ב הורודוס המלך בנה עיר שומרון החרבה ויקרה לה סווסטי או סבסטי לכבוד קיסר אבגוסטוס אשר היונים קוראים לו סווסטוס וטעם מלה זו איש נכבד ראוי שישתחוו אחרים לו) *[אחי"ה עיי' על כל זה במלחמות לבן מתתיהו ס"א פ"ב סי' ז' ובקדמוניות סט"ו פ"ח סי' ה'; שטראבו ט"ז 760; פטלימיאוס ה', ט"ז, ו'; פליניאוס ה', י"ד ועוד היום נמצא כפר سبسطيه עומד על תלו עיי' ראבינזאהן הובא בנייבויער גיאגר' 172 וש"נ מגילת תעני' פ"ח לים סבוסטי וצ"ל לסבוסטי ובמד"ר פ"י דרש והבטחים בהר שמרון (עמוס ו' א') אילו עשרת השבטים שיושבים לבטח בסבסטי וכ"ה בתנחומ' שמיני סי' ה' ועיי' תנחומ' הישן ומ"ש הח' ר"ש באבער צד י"ג: באות מ"ט] —

* סוּף, סופת, סופיסטה, סופפתה עיי"ע בלי וי"ו.

סוּוַר (מל"ע سور מהקבוץ سورة אבנים או קורות סדורות זו על גב זו Balkenschichte, Haufe) בפ"ג באהילות (מ"ז) ובר"ג דפ' הישן (סוכ' כ':) וכן נדבך[7]) של אבנים וכן סוור של קורות. ובר"ג דפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"א:) אין מבקעין עצים מן הסוור של קורות. פי' מוכרי העצים והקורות מתקנין אותן אחד על אחד סדורים שלא יתעקמו. ספר אחר צבר של קורות פי' קורות צבורות זו על זו. — (א"ב בנוסח' כתוב סואר) *[אחי"ה כגי' רבינו אי' בפי' ר"ח בביצ' וכ"ה סוור ברש"י שבת קכ"ה: ובכ"י ש"ס ב' שם סוואר וכ"ה בכ"י ש"ס לסוכ' ובפי' ר"ח שם צבר כס"א וכ"ה בר"ש

---

[1]) וכ"ה בירוש' ובמקרא בשי"ן שמאלית. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע הובאו שתי מלות באחרונה שלא במקומם. [3]) בנו"ג כסין, כטין. [4]) בכ"י לי' זה הציון ובתרג' אי' כסין שוקין. [5]) ועיי"ע טן וטין (ח"ד, מ"ה.). [6]) וכ"ה בספרא בחקתי פרש' ד' פרק י' ובפי' הראב"ד סביטאי ובנו"ג סבסטי ובפי' רגמ"ה סיבסטי. [7]) עיי"ע וש"נ השינויים.

לאהלו' צברי אצל ג"י סיור וצ"ל סוור וכל הפי' הועתק מהערוך בלי שם אמרו ועיקר הג"י סוור ומל"ע הנ"ל ובנו"ג סואר וכ"ה בתוספ' יו"ט פ"ג[1]) אבל סוור של נחתומין תוספת' כליי ב"מ רפ"ה צ"ל סרוד כדאי' בדפ' זאלקיעב ועיין כלי' פט"ו מ"ב וע' סרד א'. ורש"י בשבת הנ"ל ובביצ' בדפ' שונצ' פי' סוור של קורות סדר של קורות ע"כ ונכון הוא כפתרון מלה ערבית הנ"ל] —

* סוּר עיי"ע סר.

* סורא פסחי' ל"ט. עיי"ע עסווס וע' טורא.

* סוּרָא (שם עיר בבבל Sura) שתי ערים נקראו בש"ס ככה אחת סורא סתם (לדעת רש"י) ואחת בכנוי סורא דפרת. סורא סתם היתה על חוף מערבי של פרת על אגם Essuria (ריטטער י' 267 הובא במאמר בייטרעגע צור גיאגראפיא לה' בערלינער 55) ושם הורה רב וזה מה שנאמ' בעירו' ח'. מרימר פסיק ליה לסורא באוזלי וכו' שמא יעלה הים שרטון וזה הים היינו אגם (See)[2]). והיינו רקתא דסורא סוכ' כ"ו. עיי"ע רקת — מצפרא לפניא מצי אזיל מסורא לנהרדעא מכות ה'. ועיי' תעני' י'. ופי' רבינו בע' על א' ושם מוכח כי מרחק מן נהרדעא לסורא טפי מן כ' (ולא ב') פרסאות ע"ש. ומרחק רב היה מסורא לפומבדיתא עיי' שבת ס' סע"ב. ועוד הוזכר סורא בהיפך מן פומבדיתא בחולי' ק"י. עיי"ע כחל. ביצ' כ"ט. עיי"ע אזיא. סבי דסורא רב הונא ורב חסדא סנהד' י"ז: רב חנינא מסורא כתובו' ס"ג סע"ב, ר' יהודה מסורא ב"ב פ"ט. ומציון דביצ' הנ"ל מוכח כי סורא איננה מתא מחסיא וקצת נראה כן מב"מ ס"ז: דהוזכר משכנתא דסורא ושם ס"ח. אמר רב אשי אמרו לי סבי דמתא מחסיא מאי משכנתא וכו' וא"כ לכאורה אינם שווים שני המקומות אבל מתוך אגרת דרש"ג נראה שאין הפרש ביניהם שכתב (ביוחסין דפי' קראקא צד קט"ו סע"ב) והוא סורא דהיא מתא מחסיא וביוחסין השלם צד 51 והוא סורא הנקראת מתא מחסיא ובהוצאת גאלדבערג (מאינץ 31) והיא סורא דמקרי מתא מחסיא ולדעת ה' נייבויער גיאגראפיא 344 היא איזו הגהה של סופר ובאה מגליון פנימה וצ"ל הקרובה למתא מחסיא וזה נ"ל ברור ובעל הגליון כיון לסורא אחרת הנקרא סורא דפרת מ"ק כ'. כ"ד: ב"מ ס"א: ק"ו: והיא Sura על יד הפרת שהזכיר פליניאום ה', כ"א והיתה קרובה לכפר Massice והיא היא מתא מחסיא עיי"ע מָת אבל לפי דעת ה' בערלינער (שם) סורא ומתא מחסיא אשר שם הורו רב ור"ב אשי אחת היא וכפי דעת ה' לעברעכט (קריטישע לעזע 18) רב אשי היה מכנה סורא בשם מתא מחסיא ועוד הדבר צריך לימוד. ובתש' הגאוני' סי' רנ"ט (הרכבי צד 133) מצאתי וז"ל ובני ישיבה מחסיה בזמן שהיו בסורא היו מקילין הרבה בדבר זה וכו' הרי מחסיה איננה סורא כי אם קרובה לה וכמו שאמרנו לעיל והתואר סוראה גיטי' ל"א סע"ב עיי"ע עד ד'. סנהד' י"ד: כתובו' ל"ט: בת אבא סוראה, שם נ"ב: בי אבא סוראה — ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ד בסורא צ"ל כסוריא.

* סוּרִיא (Syrien) עיי"ע סריא.

* סוּרִיאֵל (מלאך) ברכות נ"א. שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים אל תטול חלוקך וכו' ובכ"י ש"ם מינכען ליי כי אם שר הפנים ובכ"נ סוריא ובכ"י פ' סוריוס וזה נ"ל עיקר והוא מלאך המפואר אצל הפרסיים הישנים Çraosha הממונה להגין על בני אדם ואצל הפרסיים החדשים נקרא سروش ועיי' מ"ש באריכות בספרי על המלאכים צד 28 והלאה ושם 35 רציתי לומר שמלאך סוריאל (ובספר חנוך Surjân) אחד הוא עם רפאל אבל מלאך سروش קרוב יותר לכתיבת סוריום של כ"י הנ"ל.

* סוּרסי, סורסיא עיי"ע סרס ב', וש"נ סוריסטין ע"ש ומ"ש.

* סוּרְתָּא (שם מקום) שו"ט מזמור י"ב רבי חייא צפוראה אזל למזבן חיטי מסורתא וכו'.

* סוורק (= ספרקין τὰ περισκελῆ מכנסים Bein-kleider) בפ' כ"ט בכלי' (מ"ב) שני סווריקים חלוק אחד[3]) פי' עדילרין. ובפ' כל כתבי בגמ' י"ח כלי' (שבת ק"כ.) שני סווריקין ס"א ספריקין[4]) ופי' אחר[5]) במקומו. *[אחי"ה ובע' ספרק פי' על פי פי' ר"ח כמו שאוכיח שם שהביא פי' הגאון אבל הגאון היינו רה"ג בכלי' פי' סברקין י"א טוביאה ראן והגיה ה' פליישער (בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"ג 720) טובאנראן מל"פ توبان ران Schenkelhose מכנסים שהגיעו עד הירכים. ועה"ק שנ"ב לועז לפי פי' ראשון זוק"ן (Socken) וכפי ס"א מכנסים וי"מ הענטשוך בל"א Handschuh] —

[1]) ובכ"י אירפ' בט"ם סואר של קולר וצ"ל קורות. [2]) אבל בעי' אול וע' שרטון ובכ"י ש"ם ליי מלת הים. [3]) בנו"ג שני סוברקים וחלוק אחת ובפי' רה"ג סברקין ובירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ד שני סבריקין ור"ש הביא כל ג"י הערוך ע"ש. [4]) בנו"ג ספרקין ובפי' ר"ח הביא ג"כ ג"י סובריקין. [5]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ר ובשדפ"ע ופירשי.

סְוִי (לפע"ד מל' צענד fürchten, thwi או לפירש"י ראה מל' צענד sehen di) במסכ' כתובו' בפ' אעפ"י (ס"ב:) סוי לבה ופרח רוחה פירש"י ראה לבה ולי נראה מענין מסוה כלומ' שנכסה ונדחק לבה. *[אחי"ה כבר הארכתי בע' אסתקר (ח"א, ר"ז:) ע"ש ובאפעל מַסְוֵי (כתובו' ס'.) עיי"ע ומ"ש] —

* סוֹי (= סוֹא Korb) עיי"ע סג ג' ומ"ש.

* סוּת עיי"ע סת.

סח (סוּחַ מל"מ שׂוּחַ ענין אמירה sprechen והשם סִיחַ, סִיחָה בל"מ שִׂיחָה) בפ"ג באבות (מ"י) שיחת הילדים. גמרא (ר"ל אבדר"נ פכ"א) שיחת הילדים כיצד מלמד שלא יתכוון אדם להיות יושב ושונה בתוך ביתו שמשיח עם בניו ועם בני ביתו ונמצא בטל מן התורה וכתיב (יהושע א', ח') לא ימוש ספר התורה וגו' וישיבת כנסיות של עמי הארץ שלא יתכוון לישב עם יושבי קרנות בשוק שכל זמן שיושב עמהן נמצא בטל מן התורה שנא' (תהלי' א', א') אשרי האיש שלא הלך וגו'. שיחת דקלים (סוכ' כ"ח. ב"ב קל"ד.) פירש רב שרירא[1]) בתשובות יום שאין בו נשיבת רוח במקומינו יש בני אדם[2]) בקיאים פורסין סדין בין הדקלים ואין מתנענע ועומדים בין שני דקלים הקרובים זה לזה ורואין איך ינועו חריותיהם זה אצל זה יש בו סימנין שמכירין בהן הבקיאין כמה דברים ואמרו ממר אברהם גאון[3]) שהיה בשנת אלף ק"מ[4]) לשטרות שהיה מכיר בסיחת דקלים[5]). בס"ג דפ' ג' שאכלו (ברכות נ"א:) אין מסיחין על כוס של ברכה פי' כי שקיל ליה לאלתר מברך ברכת המזון. בר"ג דפ' הישן (סוכ' כ"א סע"ב) ובס"ג דפ"ק בע"ז (י"ט:) מניין שאפי' שיחת חכמים צריכה תלמוד[6]) ת"ל (תהלים א', ג') ועלהו לא יבול פי' „עלי האילן נקראו שיחים דכתי' (בראשית כ"א, ט"ו) תחת אחד השיחים כמו שנקראו דברי תורה שיחים דכתי' (משלי ו', כ"ב) והקיצות היא תשיחך". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לסוכ' (בש"ס ווילנ') ושם הובאו עוד פסוקים וכתיב וכל שיח השדה וכתיב בין שיחים ינהקו ובפי' ר"ח לע"ז (בקובץ כ"י אנגייליקי דף י"ב) הביא רק פסוק וכל שיח השדה. והפעל סוּח כמו בל"מ שׂוּח וכל צענד çanh בל"פ החדש' سخن דבור וכנ"ה ביומ' ל"ח. סח לי ר' ישמעאל, שבועו' מ"ט. ושם: איני יודע מה אתה סח, חולי' כ"ז. ממקום שסח חטהו עיי"ע שח ב'. חט ב'. בפַעל ויק"ר פכ"ו קאים גחין וסַיֵּיח יתיה. הפעיל מֵסִיחַ גיטי' כ"ח: כ"ט. יבמו' קכ"א: פסיק' רבתי פ"ל ולנקבה שבת י"ג: מְסִיחָה. והשם קידושי' ע"א רע"ב כל שסיחתו בבבל משיאין לו אשה. סנה' צ"ד. סיחתו ריב ועיי"ע סנחריב ושם שיחתו והקבוץ ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ד סיחות בני אדם מסיחין. ותרג' למי שיח (משלי כ"ג, כ"ט) ולמן סוחא כה"ג בדפ' קאמפלוטינסי ובנו"ג בט"ס סוירא] —

סח (= סִיחְתָא בל"ס סוּחְתָא Kehricht או מל"מ סְחִי, סוּחָה ענין מאוס וכן בל"פ سخ ובל"ע وسخ = صخاءة Schmutz) ולחומס כגללים (צפני' א', ז') תרג' ונבלתהון כסיחתא. — (א"ב פי' בל' יוני צואה) *[אחי"ה אולי כיון לל"י σκώρ, σκατός אבל הנכון כמו שכתבתי בתחלת הע'. ותרג' כסוחה (ישעי' ה', כ"ה) כסיחתא ובדפ' קצת קסחיתא, כסוחיתא ובנו"ג בתרג' צפני' כסחיתא — ומזה ע' הבא אח"ז] —

סח (מענין הקודם) במגילת איכה סלה כל אבירי אמר ר' אבא בר כהנא כבורגיא צווחין לסחותא סולתא. — (א"ב בנוסח' כתוב בבר גמזא צווחין לסאתא סרקי וכל הנוסחא מלאה טעיות) *[אחי"ה וגי' רבינו עיקר ומע' הקודם ומזה בשבת קכ"א: הוה שדי סיחתא לפי גי' רבינו בע' סחף א' רק

---

[1]) כ"ה בכ"י פאריז ובשאר כ"י ודפ"ע לי' אבל בתש' שערי תשובי סי' ע"ד ובתש' הגאוני' דפי ליק סי' ל"ג הובא משם רה"ג וכ"ה בשלשלת הקבלה ובחי' הרש"ל לסוכ' ע"ש. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב ושם לי' יש ובדפ"ע במקום שבני אדם. [3]) בתש' הגאוני' שם ושם אי' ואמרו כי מר אברהם קאבסי (קבאסי) ז"ל גאון ועיי' רי"ף פ"ט דכתובו' ותולדות ר"נ להי' שי"ר הערה כ"ו וחי' הריטב"א הובא בע"י לסוכ' כ"ח. והערת ר"ש באבער לתש' הגאוני' דפי ליק צד 10. [4]) ובקורא הדורות דפ' בערלין צד ה' רע"א אי' אלף ק"ס ושם אי' קבסי. [5]) וכבר האריך ר"ש באבער שם בביאור זה הענין ע"ש ובתש' הגאוני' שערי תשובה סיים: והיה מודיע פליאות גדולות שמכירין בו האמת בני אדם ע"כ ובכ"י פאריז הובא לשון הערוך וז"ל וששאלתם מהו שיחת דקלים אמרו כי יום שאין בו השיבת רוח וכשנתפרס על אילן אינו מתנועע עומדים המבינים בין שני דקלים שהם קרובים זה לזה ורואין אם ינועו חריותיהן זה לזה ויש להן. וכו' וקרוב לזה לשון תש' הגאונים שם ושם ע"ש. ורגמ"ה בב"ב קל"ד. פי' שיחת דקלים שהיה יודע ללחוש דבר שתתמלא השדה דקלים ושיתעקרו ע"כ. [6]) וכ"ה בע"ז ושם שיחת חולין ובכ"י ק"ט אי' בערוך שיחה קלה אבל בסוכ' שאפי' שיחת תלמידי חכמי' צריכא לימוד ובכ"י ש"ס שסיחתן של חכמים צריכא תלמוד וכ"ה בדפוסי' הישנים ונשתנה מן הצענזור ועיי' ד"ס לסוכ' צד ל"א:

שם בט"ד סיחפא ע"ש. ירו' מ"ק פ"ב דפ"א ע"ד וחמת הדא איתא סחותא דבייתא וטלקת ונפלת גו רישיה. תוספת' כלי' ב"ב פ"ה כפי גי' כ"י אירפ' מצאה אחר הדלת או בסוחה וכו' ובנו"ג בכסות וט"ס הוא והר"ש גרס בכלי' פ"ז מי"א כסוחה ופי' מטונפת ועיי"ע פנדיון] —

סח (מל"ם סְחָא פי' רחץ (waschen, baden תרג' כי אם רחץ בשרו במים (ויקי כ"ב, ו') אלהן אסחי בשריה במיא. *[אחי"ה וכנ"ה הרבה בתרגום עיי' לבראשית י"ח, ד'; כ"ד, ל"ב; מ"ג, כ"ג. ל'; לבמד' י"ט, ח'; תר"י א' לשמות ט"ו, ב' ובקל בפעל עומר תרג' ויק' י"ד, ח'; ט"ו, י"ח. וכן בדרז"ל פסחי' קי"ח: למיסחן נפשן בכ"י ש"ס למסחי נפשם. ב"מ פ"ד. הוה קא סחי ר' יוחנן בירדנא. ירו' שבת פ"ז ד"י. ההן דסחי, שם: עאל מיסחי. ירו' תרומ' ספ"ח דמ"ו ע"ג נחתין למסחי. ושם וברות רבה פ' ותאמר לה חמותה: עד דאינון סחיין. ירו' פסחי' רפ"י דל"ז: ר' יודן נשייא סחה וצחא. והשם המופשט יומ' ע"ז סע"ב יכול יעבירנו בסיחוי וכו' ובל"מ שְׂחוּ ועיי"ע סווחי וע' מסותא. ובהוראת צוף כמו בל"מ שָׂחָה בתרג' ירו' א' לבראש' ז', י"ח מהלכא סָחְיָא] —

סח (מפעל נסח ענין עקירה ובצרוף דעת das הסח הדעת (Entrücken aus den Gedanken (עיי"ע נסח א' וש"נ ועוד עיין ברכות נ"א: שבת י"ב. י"ח: פסחי' ל"ד: יומי ח'. ל': תעני' ז': ב"ב פ"ב. סנהדי צ"ז. זבחי' צ"ט. מנחו' ל"ו:). — (א"ב בפ' חלק (סנהדי צ"ז סע"א) שלשה באים בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב ל"מ זה (משלי ט"ו, כ"ה) בית גאים יסח ה' ענין עקירה) *[אחי"ה ר"ב הוסיף זה כי לפניו לא היה ערך זה ואי' בכל דפוסים שלפני דפוס אמש' וכ"ה בכ"י ערוך ובכ"י ק"ט הסיח הדעת ועוד עיי"ע היסח בח"ג, רכ"ז] —

סָחַט (כמו ל"מ שָׂחַט ענין עצירה -auspressen, aus (drücken בפ' ד' במעשרות (מ"א) הסוחט זתים. — (א"ב ל"מ הוא (בראשית מ', י"א) ואשחט אותם אל כוס פרעה) *[אחי"ה והרבה בדרז"ל עיי' ביצ' ג'. ב"מ ק"ד: שבת קמ"ג: קמ"ד. והלאה ירו' שבת פ"ז ד"י: ושם ע"ג ירו' תרומ' רפ"א דמ"ז ע"ג והשם המופשט סְחִיטָה שבת קמ"ג: קמ"ד. ירו' שבת הנ"ל] —

* סְחַן (כל"ע شحن מלא והשלים (füllen, ausfüllen ירו' סנהד' פ"י דכ"ט רע"ב הַמקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו (מ"ב ו', א') לא אסחין אוכלוסייא דתלמידייא דהוון תמן. פי' לא יִמָּלֵא המקום מרוב התלמידים שהיו שם.

סחן (= סִיחוֹן שם פרטי ונדרש כמו שִׂיחִין עפ"י האגדה) בפ' המוכר את הספינה בגמ' מכר חמור (ב"ב ע"ח:) מקרית סיחון (במדי כ"ב, כ"ח) מקרית הצדיקים שנקראו שיחין פי' סיחון מלש' סיחין והוא אילן כדכתי' (בראשית כ"א, ט"ו) תחת אחד השיחים וכתי' (שם ב', ה') וכל שיח השדה ונמשלו הצדיקים באילנות שנא' (תהלים צ"ב, י"ג) צדיק כתמר יפרה וגו' וכתיב (זכרי' א', ח') והוא עומד בין ההדסים ואמר ר' יוחנן (סנה' צ"ג.) אין הדסים אלא צדיקים כדכתי' (אסתי ב', ז') ויהי אומן את הדסה וכתוב (שה"ש ז', ט') אחזה בסנסניו ואמור רבנן (סנהד' שם [1]) אני אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ולא עלתה בידי אלא סנסן אחד ומנו דניאל חנניה מישאל ועזריה ועל זה המדרש אמר מקרית סיחון מקרית צדיקים שנקראו סיחין. *[אחי"ה וכ"ה בפירשב"ם בב"ב ע"ש ולא ידעתי אם לקוח הוא מהערוך או שניהם שאבו מפי' ר"ח ועוד עיי"ע סח א' ובכ"י ק"ט הובא פנימה פי' לעזים כזה: אחזה בסנסניו ברקש בלעז (בלאי"ט braccio ענף) . . וסנסן ברנקא (branche) או דייטיל או עלה ועלה פולייא בלעז ע"כ וכיון על -Dattel, dat tero ועל Blatt, foglia ואולי מהוספת איזה מעתיק היא ולי' בשאר כ"י ערוך אשר ת"י — ועוד דרוש אחר בענין סיחון עיי"ע סיח מציון ר"ה ג'. חולי' ס': וש"נ עמון ומואב טיהרו בסיחון] —

סחם (= סָחוּם פי' כמו חסחוס קשה שבאוזן (Ohrknorpel בפ' כיצד צולין (פסחי' פ"ד.) ראשי כנפים והסחוסין [2]), תחלת הפרק על אילו מומין שוחטין את הבכור (בכורו' ל"ז.) נפגמה אזנו מן הסחוס פי' אותו של מעלה מן האזן. או בדל אזן (עמוס ג', י"ב) תרג' או ח ס ח ו ס י ן דאודן [3]). — (א"ב פי' חלק החי קשה וארציי אך לא כעצם ויש סחוסים בחי קטן אשר יתקשו לעצם כשיתגדל כידוע לרופאים פי' ראשי כנפים הם סופי הבשרים נקבצים מבשר וגידים לעשות התנועה וגם הקשרים אשר הם סביב הפרקים ובנוסחאות דידן כתוב הסחוס) *[אחי"ה ובציון מתרג' גרס רבינו כמו

[1]) ושם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן. [2]) בירו' תרומו' פי"א דמ"ז סע"ד ראשי כנפים הסחוסין וכ"ה בכ"י ש"ס פסחי'. [3]) כ"ה בדפ"ר וויניצי' ועה"ק שנ"ב ובשדפ"ע הסחוסי' דאודן.

כן כפי גי' דפ"ר וויניצ' אבל ממה שהיה מסדרו בזה הע' נראה ברור כי היה חושב סחום הוא השרש וכ"ה בגי' רגמ"ה לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיילק' דף ק' סע"ב) וז"ל הסחום שלועזים טנדרום ע"כ והוא ל"צ tendron תנוך אוזן וכ"ה בפירש"י בכורו' ל"ז. החסחום תנוך האוזן שקורין טנדרין ע"כ וגי' החסחום וכצ"ל בפי' רע"ב לבכורו' אי' ג"כ בתוספו' ובמשנ' שבגמר' אבל במשנ' שבמשניות הסחוס ובגמ' בכורו' מ': חסחסי' וברש"י שם הסחים ובתוספ' ל"ז. ד"ה מן בציון מתרג' עמוס הסחים וברגמ"ה (קובץ שם דף ק"ד רע"ב) הסחוס וא"כ הה"א אינה שרשית וכן מוכח מרמב"ם רפ"ז מהלכות ביאת מקדש עיי' תוי"ט לבכורו' רפ"ו. וכן נראה ממכילת' משפטי' פ"ב ר"מ אומ' מן הסחום (נרצע) ירו' קידוש' פ"א דנ"ט ע"ד ויירצע הסחוס פחות מן הכרשינא וגזרת סחוס אולי מל"פ شخ كوش קשה שבאוזן ויש להדגיש החי"ת ואם גי' חסחום עיקר אז גזרתה מל"ס הרשומ' בע' חסחום ע"ש בח"ג, תנ"ג וש"נ גי' התוספת'] —

סְחַף (מל"ס פי' כפה (stürzen, darauflegen בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ו:) סחופי כסא אטיבורא בשבתא שפיר דמי. פי' „מי שבלט טיבורו חוץ ממעיו או ניקב[1]) מניחין כוס קטן על טיבורו כדי שלא יבלוט ויתבקע ומניחין אותו עד שיתרפא"[2]). פ"א כופין פי הכוס על טיבורו למי שחש במעיו[3]). בפ' ח' שרצים בגמ' אבוב רואה[4]) (שם ק"י.) ליסחוף דיקולא ארישיה וליהדקיה[5]) מיניה[6]) פי' ישלשל דיקולא בראשו למטה בגופו עד שיעלה הנחש על הדיקולא[7]). בס"ג דפ' כל כתבי (שם קכ"א סע"ב) הוה שדי (סיחפא) [צ"ל סיהתא][8]) קמי ריש גלותא איתו מנא סיחפו עילויה. בס"ג דפ' כל שעה (פסחי' מ'.) חצבא דאבשונא סיחפא שרי[9]) פי' אם מטה הקדירה לצדה מותר. בס"ג דפ' יו"ט (ביצ' כ"ג רע"א) סחופי כסא אשיראי פי' מהפך כוס שיש בו ריח על בגדי משי. בחלק בגמ' ג' מלכים (סנה' ק"ד.) אובלא[10]) דקצרי סחף רישיה ליה[11]). בס"ג דפ' ח' בע"ז (ע"ד:) סחיף ליה אפומייהו. בפ' ר' ישמעאל בגמ' מצא בראשו (שם נ"א:) דסחיפא ליה משיכלתא ארישיה. בס"ג דפ' הנודר מן המבושל בגמ' ומותר בביצת טורמיטא (נדרי' נ"א רע"א) שקל דיקולא רבה (פחייה) [צ"ל חפייה][12]) כופרא וסחפה ארישיה. בפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיג' ט"ו.) כתרי גלימי דסחיפי[13]) אהדדי ואמרי לה כתרי כסי דסחיפי אהדדי פי' שמפורשין זה מעל גבי זה ואעפ"כ אינן מודבקין. בר"ג דפ' הכל שוחטין (חולי' ח':) לא ניסחוף איניש כפלי עילוי בשרא פי' לא יניח וי"מ לא ימשוך כעין סיכוך כסלים ע"ג בשר שמא יזוב מן לחלוחית החלב שעל הכסלים ויבלעהו הבשר ומקשינן אם אתה חושש לזה יהא בשר שעל הכסלים אסור לעולם כי זב מן החלב ובולעים אותו הכסלים ופרקינן קרמא מפסיק בין החלב לבשר. *[אחי"ה ברוב המקומות הנ"ל פי' רש"י סחף ענין כפיה ולכן בחגיג' שם ד"ה סחופין צ"ל ברש"י כפויין כדאי' באמת בכ"י רש"י (ד"ס חגיג' צד כ"ז.) ולא כפופין כבדפוסי רש"י אבל פי' רש"י ביבמו' מ"ז. סחופין שפלים וכפויין כמו סחופי כסא (שבת ס"ו:) ע"כ לכאורה קשה להלמו כי כאן ענינו כמו סגופין עיי"ע סגף וש"נ — ומענין הנ"ל פירשו הגאונים נסתחפה שדהו עיי"ע הבא אח"ז] —

סָחַף (מל"מ ונרדף עם סָחַב ענין גריפה והדיפה fortraffen, fortschleifen, zerstören בל"ע سحب، سحف) בפ"ק בכתובו' (י"ב: ועיי' י"א: ט"ז.) משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך[14]) (ירמי' מ"ו, ט"ו) מדוע נסחף אביריך כלומ' נפסדה ונאבדה למזלך. *[אחי"ה ורש"י פי' בכתובו' ב' סע"א נסתחפה שדהו לשון מטר סוחף (משלי כ"ח, ג') נשטפה שדך כלומ' מזלך גרם וכו' וכן חזר ופי' בדף י"א סע"ב נסתחפה שדהו מזלך גרם כאדם שהמטר בא וסוחף את זריעתו ועוקרה ועל השנות פירש"י פעמים כתב השט"מ בכתוב' י"א: טעם נכון שרצה להשמר מפי' הגאונים שכתבו פי' (שהובא בשט"מ שם מלקיטת הגאונים) נסתחפה כמו סחופי כסא כלומ' כפויה קרקעך על פיה ואי אתה יכול לזורעה כך אני מזלך גרם לי שנאנסתי וכו' עש"ה. והגאוני' פי' כן מענין ע' הקודם וצ"ע] —

סְחַף (= סחיפותא בל"ס דחיפה ואבוד ע"י כפייה (durch Umsturz, Anschlag zerstören בפ"ק

---

[1]) בפיי ר"ח אם בולט . . או אם ניקב. [2]) ע"כ הועתק מפיי ר"ח (בש"ס ווילני). [3]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [4]) כ"ה בכ"י. [5]) בכ"י ה"ב וב"ר וליתחדקיה. [6]) כ"ה בכ"י שם ושם. [7]) בכ"י ק"ט הסל. [8]) כצ"ל בדפ"ר (עיי"ע סח ג') ובשדפ"ע חוץ מדפו"ו ושם כגי' הש"ס רוקא. [9]) כ"ה בכ"י ש"ס וברש"י דפו"ו ר"פ ובאסיליא ובנו"ג יותר טוב סחיפא. [10]) עיי"ע אבל וש"נ השינויים. [11]) בנו"ג עוד וחלף ולי' בכ"י ש"ס. [12]) וכ"ה בעי' כפר חי. [13]) בנו"ג דפריסי. [14]) ובכ"י ק"ט שדחו וכ"ח בש"ס.

דע"ז בגמ' בן בתירא[1]) (ע"ז ט"ז.) בשלמא כלי זיין דקטיל בסיחופיה. פי' דרך מרוצתו מכה בידו בחמת[2]) כחו והורג. בפ' אלו טרפות בגמ' דרוסת הזאב (חולי' נ"ב:) ומחייה לדשא בסיחופיה. פי' הכתה הדלת בחמת כחה בצפורניה. *[אחי"ה בע"ז פירש"י מכת יד בהמה וחיה קרי סיחופי שמכה כלפי מטה כמו סיחופי כסא (שבת ס"ו:) ארנטי"ר בלע"ז (Stoss, Hieb atteinte) ובחולי' לועז פלוט"א (= Schlag pelote) ויפה כיון לגזרת המלה מע' סחף א' וב' ורבינו פי' ג"כ לפי הענין הזה וכפי' ר"ח בע"ז פי' בסיחופיה בידין ושניו ע"כ ובחולי' נ"ג סע"א והוא דקיימא בדרא דסיחופיה פי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגייליקי' דף שי"ב רע"א) כלומ' דקיימן בשורות אצבעותיו ע"כ] —

סחף (= מְסַחְפָּא עיי"ע מסחף) תרג' וכידון נחשת (ש"א י"ז, ו') ומסחפא דנחש. *[אחי"ה כבר העריך רבינו כמו כן בע' מסחף ע"ש ור"ב רצה בזה לרשום עקר מקומו. ודע כי בל"ע سيف פי' חץ ארוך ורחב וזהו כידון ופ"א עיי"ע מסחף] —

סָחַק (= שָׂחַק כמו צָחַק והושאל לדבר מרווח עיין בפנים (reichlich, weit בר"ג דעירובי' (ג' סע"ב וד' רע"א) הללו סוחקות והללו עציבות[3]) פי' שמודדין בטפח שאצבעותיו פתוחות כי היכי דטפי אן פורתא. בגמ' דפ"ק דסוכ' (ז' רע"א) עושה לו טפח סוחק. בר"ג דפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ג.) ר' יוסי אומר שתי בצים סוחקות. פי' [נ"ל שצ"ל פ"א] „האצבעות סוחקות[4]) מרווחות כדדך השוחק שפוסק שפתיו והעצב מדביקן"[5]). — (א"ב בנוסחאות כתוב שחק בכולהו ולא סחק) *[אחי"ה אבל בכ"י ש"ס לסוכ' ולעירובי' פ"ג. וברש"י כ"י אי' כגי' רבינו בסמ"ך (ד"ס עירו' צד קס"ד.) וכ"ה בסמך בהוראה ראשונה בתוספת' ב"ק רפ"ב סחק בין הבקר ג' ימים וכו' ובפיעל שם ספ"ט סיחק בו יצא בן חורין פי' כמו צחק ושחק ובקידושי' כ"ד: אי שיחק] —

סָחַר (מל"מ הלך סביב ringsherumgehen ומזה סוֹחֵר פי' תגר der mit Waaren Herum-ziehende, der Handeltreibende; סְחוֹרָה Handel סְחוֹר השם במקום תואר הפעל (ringsherum בפ' (ח') [צ"ל ז'] בשקלי' (מ"ב) מעות שנמצאו לפני סוחרי בהמה. בחלק בגמ' ד' הדיוטות (סנה' ק"ז.) למה דוד דומה לסוחר כותי פי' שמוכר פרגמטיא שלו ומחזר על הלוקח להוסיף לו פרוטה כך דוד בתחילה שגיאות ולבסוף מנסתרות ואח"כ גם מזדים. במדרש תלים (שו"ט סוף מזמור י"ט) הכותים הללו יודעים לסבב על הפתחים ואומרים רבוני הב לי בצלא יהיב ליה אומר לו בצלא בלא פיתא נסיב ליבא יהיב ליה פתא וכו'[6]). סחור סביב תרגומו (אונקלי במדב' י"א, כ"ד[7]); ט"ז כ"ד; תרג' ישעי' מ"ב, כ"ה; ליחזקי מ', ה') סחור סחור. — (א"ב וקרוב לענין זה תרג' וישבו לאכול לחם (בראשית ל"ז, כ"ה) ואסחרו למיכל כי המסובים יושבים סביב לשלחן. *[אחי"ה בדפ"ע נפרד לשני ערכים וסחר מתחיל הע' אבל צ"ל הכל בע' אחד כי סחור תואר הפעל במשקל השם ובהוראת התואר הפעל נכפל כמו שבת י"ג. סחור סחור לכרמא וכו'. וגם המתורגמן הביא דוגמאות מתרגום בשלשה ערכי' והכל באמת מענין סבוב וגם מזה הענין ישיבה על השלחן לאכול או ללמוד או להתיעץ עיי' דוגמאו' שם ובמת"ר ללעווי אבל רוב לשנא סוחר וסוחרים מתורגם בלשנא תגר ע"ש. וכנ"ה סוחרי כסות שבת קמ"ז. ב"ר פנ"ב סחרת בה והתואר סַחְרָן בקבוץ סחרנים עירו' נ"ה. השם סְחוֹרָה (בל"מ סְחֹרָה) ב"מ ל"ה: אבות פ"ב מ"ה, ירו' קידוש' פ"א ד"ס; ספרי נשא פ' כ"ג במ"ר פ"י ובלא"ר סחוֹרְתָּא (בל"ס סְחָרָא) איכ"ר פ' רבתי ועיי' תרג' אונק' לבראש' כ"ג, ט"ז; ל"ד, י', כ"א; תרג' לישעי' כ"ג, ג', י"ז, י"ח. ועוד סְחַרְתָּא בתרג' יחזק' ל"ב, כ"ב ענין היקף ובענין סביבים, סביבות: סַחְרָנֵי בקבוץ תרג' ירמי' מ"ח, י"ז, ל"ט; אונק' לויק' כ"ה, מ"ד: לדברי' י"ז, י"ד ומזה בהוראת מופשטת סַחְרָנוּתָא רק בסמיכות או בכינויים עיי' תרג' לשמות ז', כ"ד בדפוסי' הראשוני'; לשופטי' ז', י"ח; ליחזק' ל"ב, כ"ג ועוד] —

* סְחוֹרָה (שם אמורא) עיין ברכו' ה'. כ"ו. שבת כ"ד. עירו' נ"ד: ועיי' ע"ז י"ט. סנה'

---

[1]) בכ"י ובדפ"ר ודפו"נ. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע מחמת. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג ובעי' עצב אי' עצבות ובכ"י ק"ם עצובות וכ"ה בד"ש בגמ' וברש"י. [4]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע בט"ד סרוקות. [5]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח לעירו' ד'. וא"כ בלי ספק צ"ל פ"א כי כבר הקדימו רבינו פירושו לזה הציון והוסיף להביא שני ציונים אחרים ואח"כ שב לציון ראשון לספח לו פי' אחר והיינו פי' ר"ח (בש"ס ווילני) וזה כפתור ופרח שאין יתכן הפי' האחרון לציון האחרון מעירו' פ"ג. [6]) בנו"ג בתחלה הם אומרים תנו לעני מעט מים משותהו ואמר להם תנו בצל אחר ונותנין לו ואומ' להם בצל בלא פיתא נסיב ליבא וכן הצריקים וכו'. [7]) בדפוסי' הראשוני'.

מ"ט: יבמו' ק"ו. מנחו' מ': ב"ק כ"א. ב"מ ל"ג. נדרי' כ"ב סע"ב.

* סְחֹרְתָּא (שם מקום בתחום ירו') תוספ' שביעי' פ"ד סחרתא דיתיר ובירו' שביעי פ"ו מחרתא ע"ש וסוף ספרי עקב נהוראתה דיתר ובילק' נחורתא דייתר.

סט (= סוט מל"ע سوط עירוב ע"י נענוע ובדרז"ל רק ענין נענוע (rütteln, fortbewegen בפ' העור והרוטב[1]) (הולי' קכ"ד.) שני חצאי זתים שהן תחובין בקיסם והסיטן. בפ' השותפין בגמ' כמה יהא (ב"ב מ':) מסיט[2]) נבלה יוכיח[3]) דמטמא בגדים ואין מטמא אדם. ובר"פ ה'[4]) בזבין (מ"א) המסיט את הזב או שהזב מסיטו והנושא (ויק' י"א, כ"ה. כ"ח; ט"ו, י') תר"י (א') דייסיט[5]). פי' היסט[6]) כדאמ' ריש לקיש (נדה מ"ג רע"א) קנה בקומטו של טהור ונגע בזב טמא[7]) וזהו היסט[8]) מה שאין כן במת והיסט גופו נדנוד בל' הקדש [והסט בל' גמרא][9]) ומי שנשא כלום ככר הסיטו שהנושאה מסיטה לפי שמתנדנדת בכוחו ועקרו בל' לעז אסייטרי. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' ה"ב ל"ד ב"ר וג"ג וכ"ה בדפ"ר ויניצ' ועיי' ג"כ ע' (אסטיוט) [אסטויט] (ח"א קס"ח) וכאן בשדפ"ע אסטיירי ונ"ל שהוא לאי"ט agitare ובכ"י ו"ו ב' אסכיטרי והוא scuotere ושניהם ענין נדנוד rütteln, schütteln תרג' נטה קו (איכ' ב', ח') סאט משקולתא באפעל אֵסִיט (אוסיט) עיי' לעיל ולרוב בהפעיל הֵסִיט וכנ"ה בתוספ' זבי' רפ"א המסיט את הראיה. תוספ' טהרו' ספ"ד (כפי גי' כ"י אירפ') המסיטו טהור .. המסיטו טמא אבל בנו"ג בסוף בדברי ר"י אף הסוטיהו והוא ט"ס וצ"ל כגי' כ"י הרוטיהו ומזה נ"ל בויק"ר רפי"א שהסיטן הקב"ה פי' נושאם והגביהם ושם פט"ז אף בסוף העולם הסיטה הקב"ה. נפעל תוספ' זבי' ספ"ד אם היו ניסוטין ושם טהרו' פ"י שהיו ניסוטין. והשם המופשט היסט עיי"ע (ח"ג, רכ"ז) — ובאתפעל אסתיוט נדרי' מ"א. וגי' רבינו אסטוים ופי' מל' הסיט והביא ג"כ ל' לעז הנ"ל אבל ככר הוכחתי בע' הנ"ל (ח"א, קס"ח) שגזרתה מל"פ ועיין ערך סייט א'] —

סט (= סיט מל"ס סִיטָא מדת אורך Längenmass) בסוף ערלה (פ"ג מ"ב) הצובע מלא הסיט[10]). בפ' ר' אליעזר אומ' האורג שלשה חוטין (שבת ק"ה:) הצובע והטווה שיעורו[11]) כמלא רחב הסיט כפול. גמר' (שם ק"ו סע"א) רב יוסף מחוי כפוף[12]) וככר פירשנו בע' כף (ח'). פ"א סיט פשוט שני חלקים של זרת סיט כפוף ארבע אצבעות בגודל והוא אוליינא שית בזוטרתי. *[אחי"ה בפ"א הלך רבינו בעקבות דרה"ג שכתב בסד"ט 13 בפי' כלי' פי"ג מ"ד וז"ל: הסיט פי' ד' אצבעות באילואנא [צ"ל באוליינא][13]) שהוא (גדול) [צ"ל גודל] שיעור הסיט שית בזוטרתי ע"כ וצריך לתקנו עפ"י הערוך כזה: שיעור הסיט ד' אצבעות באוליינא שהוא גודל שית בזוטרתי[14]) וא"כ סיט כפוף הוא ממש חציו של סיט פשוט כי כשתמדד ארבע אצבעות בגודל היינו עם הגודל (והוא אוליינא) בהיותה היד סגורה תמצא שהוא חלק אחד של זרת היינו חצי זרת ובפתיחת היד בכל מה שיוכל האדם הוא שני חלקים של זרת כלומ' זרת מלאה ומ"ש רבינו שית בזוטרתי פי' כי מדת רוחב של אצבע זוטרתי מלמטה היא חלק ששי של ארבע אצבעות עם הגודל דוק ותשכח. אבל הרמב"ם בפי"מ לערל' פ"ג מ"ב פי' הסיט הוא שתות הזרת ונתחזק אצלו זה הפירוש מפני שהוא פי' הקדמונים והסיט שאמר היינו מלא הסיט שהוא שתות הזרת והיינו ריוח בין גודל לאצבע מלמטה ורוחב הסיט כפול היינו שליש הזרת עיי' פי"מ לשבת פי"ג מ"ד (דף ק"ה:) ועיין עוד בפי"מ לכלי' שם. ובהל' שבת פ"ט הל' י"ח ושם פ"ט הל"ז והל"י פי' במלות אחרות והחשבון עולה בקנה אחד ודע מה שפי' הרמב"ם בפי"מ לכלי' וז"ל מלא הסיט ארבע אצבעות בגודל ונראה לרוב הקדמונים שרוחב הסיט מקצה הגודל אל קצה האצבע כאשר יפתחהו האדם בתכלית מה שאפשר וכן פי' לי אבא מרי ז"ל

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט. 2) וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ובנו"ג דהא הסט ובכ"י ש"ס תרע הרי הסט. 3) לי' לפנינו ובכ"י ש"ס ושם תרע עיין הערה הקודמת. 4) כ"ה לנכון בדפ"ר ובדפ"א אבל בדו"ו ח'. 5) בנו"ג דיוסיט ובדפ"ר ובכ"י ק"ט דייסט. 6) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וכ"ה לשון רה"ג אשר אחריו נגרר ובדפ"ע הסיט. 7) בפי' רה"ג אחר קומטו אי' פירושו בשחיו של טהור וכ"ה שם ונגע בזב טמא ובנו"ג והסיט בו את הזב טמא. 8) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע הסט. 9) ע"כ הועתק מפי' רה"ג לזבי' שם בסד"ט צד 40. 10) כ"ה לנכון ברפו"ו ובשדפ"ע הסט ובכ"י ק"ט היסט וצ"ל הסיט. 11) וכ"ה במשניו' נאפ' ופיז' ובירו' ולפנינו לי'. 12) וכ"ה בע' כף ח' וישר הוא והפכו פשוט וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא דף ק"ו סע"ב) שאחריו נגרר רבינו בע' כף ועוד עיי' גליון הש"ס בדף ק"ו. 13) שהוא תרג' בהן עיי"ע בח"א, צ"א. 14) וכן הגיה לנכון המו"ל בצר 49.

והוא אצלי הבדל בין אמרם מלא הסיט ובין אמרם רחב הסיט ע"כ יש להשוות אל פירוש רבינו נתן כי מלא הסיט של פי' הרמב"ם כאן היינו כפי' הערוך בע' הנוכחי בענין סיט כפוף ורוחב הסיט שפי' הרמב"ם כאן הוא סיט פשוט של פי' הערוך בע' כף ח' בפי' הראשון שהוא פי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ודברי ר"ח הם קבלת הקדמונים. — וכנ"ה מלא הסיט בירו' שבת כתובו' ספ"ו דל"א רע"א וירו' ע"ז פ"ה דמ"ה: תוספת' כלי' ב"מ פ"ג תנחום' הישן חקת סי' א' במד"ר פי"ח. מלא הסיט כפול תוספ' שבת רפ"ח (ט) ורפ"ט (י'). מלא רוחב הסיט כפול. ירו' שבת פ"ז ד"י סע"ב וביוצר לשבת שקלי' המתחיל אז ראית וספרת נתן ר' אליעזר בירבי קליר השיעור כזה: והזרת מותחת עד שנים בסיט וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט] —

* סְטָא (כל"ם כמו בל"מ שָׂטָה פי' פנה מדרך ועוד סור מאמונה לאל ולבעל weichen, abweichen, treulos werden) והרבה משרש נטה וסור מתורג' בלשנא סטיא עיין אונקל' לבראשי' ל"ח, א', ט"ז; לבמד' כ', י"ז, כ"ב, כ"ג. ל"ג באפעל אַסְטִי לבמד' כ"ב, כ"ג ובצרוף דין תרג' ישעי' י', ב'; כ"ט, כ"א; לעמוס ב', ז', ה', י"ב ב"ר ר"פ נ' רב מסטידין צ"ל מסטי דין עיי"ע קלפנדר כגי' הכ"י ומ"ש והושאל לנטיה מאמונה או לבעל עיי' תרג' לבמד' ה', י"ב, י"ט, כ', כ"ט; לשמות ל"ב, ח'; לדברי' ט', י"ב, ט"ז; י"א, ט"ז; תר"י א' לויק' י"ט, ד' וזולתו. ובינוני סוֹטָה בהוראת השם סוט' ב', ל"ב. יבמו' פ"ה: הקבוץ סוטות סוט' ז', ח', ט', והלאה ועל שם זה נקראת מסכת סוטה שעוסקת הרבה בזה הענין ובלא"ר סָטְיָתָא תרג' לבמד' ו', ב' והשם המופשט סַטְיָא תרג' לדבר' י"ג, ו'; י"ט, ט"ז; קידוש' ע"ב סע"א בירתא דסטיא איכא בבבל וכו' ועוד השם סְטוּתָא תרג' קהלת ב', ט"ו דסת בסטותיה.

* סטאנאות (?) תוספת' כלי' ב"ק ספ"ו כ"י אירפורט אם יש לה סטאנאות צ"ל אסטאגאות כמו שהגיה לנכון הג' רא"ו והוא כמו אסטגיות עיי"ע בח"א, קס"ה, ובנו"ג בט"ם ספינאות.

סְטָדָא (כפי' פי' הש"ם מפעל הקודם סטא והורכב מן סטית ומן דא ולפע"ד הוא שם הפרטי Stata) בס"ג דפ' הבונה (שבת ק"ד:) ובס"ג דפ' ד' מיתות (סנה' ס"ז.)[1] אמו סטדא סטת דא מבעלה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמש' סטת דא ובדפ' ויניצ' סטית דא ובדפ' פיז' ובכ"י ב"ר חסר מן אמו וכו' מפני מורא הצענזור וגם לשון הערוך קטיעה הוא וכבר הארכתי על כל הנוגע בזה בע' בן סטדא ע"ש בח"ב קי"ח ובהער' וש"נ, וכגי' המוטעת סטרא, סיטרא אי' ג"כ כאן בכ"י ק"ט ו"ו ב' ה"ב וב"ר ועוד עיי"ע כְּמַן] —

סְטָיו (כל"י στόα עמוד Säule, Säulengang, Gallerie) בר"ג דשבת (ה': ו'.) העבירו[2] דרך סטיו. הר הבית סטיו כפול היה סטיו לפנים מסטיו בפ"ק דפסחי' (י"ג.) ובגמ' דלולב וערבה (סוכ' מ"ה רע"א תוספת' סוכ' פ"ד) ובר"ג דפ' החליל (נ"א:) פי' זו היא איצטווה[3]. פ"א סטיו עצמו ברחבה שיש בה עמודים הוא ועומד ברשות הרבים וככרמלית[4] הוא דקאמר אבל ים ובקעה והאסטוונית והכרמלית [אינה לא כרה"ר ולא כרה"י] (שבת ו'.)[5], וי"מ אסטוונית מקום ספינות המלך שכך קורין לספינות המלך בל' ישמעאל אסטין[6]. בס"ג דפ' נוטל אדם (שבת קמ"ב סע"ב) שכחו דיסקיא מלאה פירות בסטיו[7]. -- (א"ב פי' סטואה בל"י בנין עשוי לטייל תחתיו למחסה מזרם ומשרב) *[אחי"ה ומלת אתיק (יחזק' מ"ב, ה') העתיקו ע' זקנים στόα. תוספת' סוף מ"ק חנות פתוחה לסטיו ובירו' סוכ' רפ"ה דנ"ה, אסטיו עיי"ע. ובהיות בבנינים האלה רצפת בהט ושש על כן הושאל ג"כ לרצפה של אבנים ומזה בתרג' רצפת (אסת' א', ו') סטיו ועיי' תר"י א' לויק' כ"ו, א' ברם סטיו חקיק בציורין וכו' עפ"י מגיל' כ"ב:] —

* סיטון (מל"פ ستون עמוד עיי"ע הקודם) תוספת' כלי' ב"מ פ"ב עיי"ע סובין וש"נ פ"א.

---

[1]) בדפוסי' הראשוני' ובכ"י ש"ס. [2]) לפנינו לי' וכן לי' בתוספ' שבת רפ"י (י"א). [3]) כ"ה בדפ"ע ובכ"י ק"ט איצטבא וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) בשבת ה': ואחריו נגרר בפי' ראשון אבל רבינו כיון על ע' אסטוה ב' (ח"א, קס"ז.) עיי"ש. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע בכרמלית. [5]) עיי' פי' רה"ג לאהלו' פי"ח מ"ט ולטהרו' פ"ו מ"ט. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ב"ר ובדפ"ע מפיז' איסטין ובכ"י ק"ט וה"ב אסטיו ובדפ"ר אסטור ובכ"י ג"ג ובלי יון קורין לספינות המלך אסטיו ונעלם ממני פתרון המלה בזו ההוראה ודע כי בל"פ ستون פי' עמוד ועוד תורן הספינה כמו בל"י ἱστός. [7]) לי' ידפי' אמ' וכגי' רבינו אי' ג"כ בכ"י ש"ס ובעי' דיוסק ע"ש בחי"ג, מ"ג הערה 5 וש"נ השינויים ובפי' ר"ח בסטין וכ"ה סטין בכ"י ק"ט ודפ"ר ג"כ בדבור המתחיל בערוך והוא בל"פ עיי"ע אסטוה א' והערה הקודמת ועי' הבא אח"ז.

סְטַטִיבָה (מל"ר castra stativa) כבר פי' בע' דונטיבה. *[אחי"ה עיי"ע דונטיב וע' איסטטיבה ובמו"ע בדפ' אמ' בט"ר סטטיאה ובב"ר ספ"י אי' אסטטיבה] —

סְטַטְיוֹנַר (מל"ר stationarius וכן בל"י אמצ' στατιονάριοι (Wachposten בב"ר פ' כ"ז (כ"ו) ויהי נח בן חמש מאות שנה: אבל לעתיד לבוא עושה מלאך המות סטטיונר שלהן. ובילמדנו פ' שלח לך פ' עד אנה (בתנחו' לי' אבל אי' בשמ"ר פנ"א) אמר הקב"ה אם יבא המלאך המות ויאמר לי על חנם בראת אותי בעולם אני אומ' לו איסטטיונר [1]) בראתי אותך על או"ה אבל על בני אין אתה שולט פי' שליט הוא לפי ענינו. — (א"ב פי' בל"ר צופה עומד על מצפה) *[אחי"ה והצדק עם ר"ב ועיי"ע אסטטיון (ח"א, קס"ח.) וש"נ שהש"ר ז', א' כפי דפ' אמ' איסטטיונרון של עולם. ובשמ"ר פמ"א הגי' על כל אומה שבעולם השלטתי אותך וכו' וזה כפי' רבינו ובמד"ר פט"ז שתהא משכל בעו"כ חוץ מאומה זו שאין לך רשות עליה וכו' והחליפו הגי' מחסרון ידיעת המלה הזרה] —

* **סְטַטִירִין** (נ"ל מל"ר אמצ' statura מצבה כצורת אדם לאות (Standbild, Statue שהש"ר פ' יפה את: נשי תירען . . לא נתנו מנזמיהם למעשה העגל אמרו מה ליסטטירין הקשה שיברו הקב"ה ליסטטירין הרך עאכ"ו פי' דפוס צורת אליל וענינו כל אלהי מצרים עשה בהם הקב"ה שפטים ושברם זה פסל הרך שנעשה מזהב עאכ"ו ורימ"ז ח"ב, ק"ה והמשביר כיונו לל"י στηθάριον Brust-bild אבל אות ϑ איננה נכתבת באות ט' עיי' הוספת פליישער לעמת"ל ללעווי ח"ג, 722 אבל גם הוא שגה ברואה כמו לעווי בגזרת המלה.

סְטַכְטוֹן (מל"י στακτόν = στακτή künstlich (bereiteter Balsam, Myrrhenöl, Zimmtöl בויק"ר אמור אל הכהנים פ' מה יתרון (ספכ"ח) א"ל לא אנא חכים לך ולאבוך מכפר קרינוס דהוא ספר ובלנאי והוא עביד סטכטון [2]) והדין זוגא דיליה פי' תמרוק שמשימות הנשים להשיר את השיער הוא היה עושה אותו ועיקרו סטכת כדאמרינן ביה (שבת פ': פסחים מ"ג. מ"ק ט': מגילי י"ג. מנחו' פ"ו.) סכין אותו שמשיר את השיער. — (א"ב פי' בל"י מי אפר להשיר ולנקות את השער ובנוסחאות דידן נשמטו מלות והוא עביד סטכטון) *[אחי"ה וענינה וגזרתה כמו סטכת בע' הבא וכמו שהעיר על נכון רבינו ולפעמי' באות א' בראש עיי"ע אסטכטון וע' אסתקטון ומ"ש] —

סַטְכַת (מע' הקודם ומהוראתו) בפ' המוציא יין בגמ' סיד כדי לסוד (שבת פ':) ובר"ג דפ' אלו עוברין בפסחי' (מ"ג.) ובהגדה דפ"ק במגילה (י"ג.) ובפ"ק דמשקין בסוף הפ' (ט':) ובגמ' דפ' כל קרבנות (מנחו' פ"ו.) מאי שמן המור (אסת' ב', י"ב) רב הונא [3]) סטכת פי' מירא דכיא. — (א"ב בל"י ורו' צרי הנוטף מעצי המור וגם שומן המור היוצא מן המכבש תרג' ששה חדשים בשמן המור (אסתר ב', י"ב) שתא ירחי בטכסת והוא טעות או הוחלפו האותיות כמו שהוחלפו בספסל ובעל המתורגמן לא דקדק) *[אחי"ה כי העריך בסוג טכס וכבר רמזתי בח"ה, י"ג: ט"ס זו. ובש"ס בדפ' הישנים עד לובלין שפ"ו נדפס ג"כ בפסחי' הנ"ל סטכת ובכ"י ב' בש"ס מגילי' נוסכת וצ"ל טסכת (= סטכת) ובילק' כ"י אסתר העתיק אפרסמון (עיי' ד"ס מגילי' צד כ"ט:) ובזו המלה מפרש רנמ"ה בכ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגייליקא דף ל"ב.) סטכת] —

* **סטיכת** (?) תוספ' כליי' ב"מ רפ"ח ולווחין של סטיכת כ"ה בכ"י אירפ' וצ"ל סקיבם כגי' דפ' ווילנא וכ"ה בר"ש כלי' פי"ח מ"ג ועיי"ע לח ב'.

סטל (= סִטְלָא פי' בל"ר situla וממנו בל"י ואמצ' σίτλα Wassereimer והועתק לל"ע سطل ובלש' פרסי ستل) ירוש' בפ' כירה (שבת פ"ג ד"ו.) ר' יצחק רובא על מיסחי עם רבי א"ל מהו ליתן צלוחיתא גו עגלתא א"ל תנה [4]) גו סטלא פי' עגלתא אגן סטלא קורין בל' ישמעאל לספל [5]). — (א"ב פי' בל"ר כד ודלי) *[אחי"ה בנו"ג בירו' נטלא וצל סטלא והוא בל"י ורו' ובל"ע ופ' כאמור כד וכלי להחזיק בו מים — ועגלתא בלא"ר כמו עוגָל בל' חז"ל עיי"ע עגל ו'] —

סטמתא (= סִיטוּמְתָּא מפעל ערבי سطم וסורי סטם פי' סתם והשם סוּטְמָא Verschluss ואצל רז"ל חותם שטובעין הסוחרים Siegel, Pet-

---

[1]) בשמ"ר סטטיונר. [2]) כ"ה בכ"י ב"ר ובדפ"א ובדפ"ר וויניצי' סטוכטון ובכ"י ק"ט סטכסין וצ"ל סטכטון. [3]) בנו"ג במגילי' רב חייא בר אבא אבל בכ"י ש"ס ובעי' במ"ק ובשבת ובמנחו' רב הונא בר חייא ובפסחי' רב הונא בר ירמיה ובכ"י ש"ס גם שם בר חייא. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר פיז' ואמי' אבל בדפו"י הבה ובכ"י ג"ג הוה. [5]) בכ"י ח"ב בט"ס לספסל.

(schaft בס"ג דאיזה נשך (ב"מ ע"ד.) האי סיטומתא קניא. פי' חותם שטובעין בו הסוחרים על העיסקא. (א"ב פי' סנטמתא בל"י כל מין סימן ובפרט העשוי מרעת שניהם) *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י σύνθημα verabredetes Zeichen והנכון כמו שכתבתי מל"ע וס'. ובע' אסטממיתיה (שבת ס"ז.) רוצה רבינו לפרש זו המלה ג"כ מל' סיטומתא ואין נ"ל ע"ש בח"א, קע"א — תרג' ירו' א' החותמת (בראשי ל"ח. י"ח, כ"ה) סיטומתא ובאסת' ח', ב', ח', י' עזקת סיטומתא. ושם פ' ח' עם הפעל ע"ש] —

* סִיטְמָא (Stahl) בתשי' הגאוני' סי' ת"ז הרכבי צד 214) סיטמא דברזלא בנו"ג בברכו' ס"ב: אסטמא עיי"ע ח"א, ק"ע.

סטן (= סִיטוֹן מל"י σιτώνης מוכר תבואה הרבה (Getreidegrosshändler בפ' ב' בדמאי (מ"ד) הסיטונות ומוכרי תבואה. ובפ"ה (מ"ו) הלוקח מן הסיטון. בפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ח.) הסיטון מקנח מדותיו ובפ' י"ב בכלי' (מ"א וכן בתוספ' כלי' ב"מ רפ"ב) שלשלת של סיטונות טמאה. בפ' הזהב בגמ' כיצד משך (ב"מ מ"ח סע"א) נתנה לסיטון מעל פי' סיטונות מוכרי קטניות ושמן פ"א בעלי חנויות [1]) פ"א חנווני המוכר חטים (וכך) [וצ"ל ומוכר] [2]) בל' יון סיטון. *[אחי"ה והוא הנכון וכן פירש רשב"ם בב"ב ור"ש בדמאי פ"ה ומה שלא רצה רגמ"ה ורמב"ם לפרש מוכר תבואה נ"ל מטעם שהוזכרו סיטונות עם מוכרי תבואה אבל סיטונות (קבוץ במשקל לקוחות) הם מוכרי תבואה הרבה ובמדה גסה. והיחיד סיטון עוד ב"מ נ"ו. תוספת' דמאי פ"ג ירו' דמאי פ"ב דכ"ג[3]). ונגזר משם יוני σῖτος ובזה העתיקו ע' זקנים דגן (בראשי' כ"ז, כ"ח. ל"ז; במדי' י"ח י"ב. כ"ז) בר (בראשי' מ"א, ל"ה. ל"ט; תהלי' ס"ה, י"ד) חטה (דה"י א' כ"א, כ"ג; דה"י ב' ב', י') —]

* סָטַן (כמו בל"מ שָׂטַן ענינו התנגדות ואיבה ובל"ע شطن (hindern, anfeinden, anklagen לשטן לו (במדי' כ"ב, כ"ב) תר"י א' למיסטן ליה (כ"ה במתורג') ישטנוני (תהלי' ל"ח, כ"א) תרג' סטנן לי (כ"ה במתורג') ושם ק"ט, ד' סטנו לי; לשטנו (זכרי' ג', א') לאַסְטָנָא ליה וכן באפעל יומ' כ'. לאסטוני. בהפעיל פסיק' רבתי פל"ו בואו ונסטין וכו' איך אתם מסטינים וכו' והשם סָטָן (כפי' גי' המתורג') בתרג' מ"א ה', ד'; י"א, י"ד, כ"ג, כ"ה; לש"א כ"ט, ד' סִיטְנָא (בל"ס סָטָנָא) תרג' תהלי' ק"ט, ו' ועוד בהוראה המאוחרת שָׂטָן Satan תר"י א' לשמות ל"ב, א' (עפ"י שבת פ"ט.); לבמד' י', י' (עפ"י ר"ה ט"ז:) וכל שטן דאיוב מתורגם סיטנא. תמיד ל"ב. סטנא נצח.

סיטון (מל"פ ستون עמוד (Säule, Spitzpfahl תרג' בפסוק ויקרא אריה על מצפה (ישעי' כ"א, ח') קל משריין אתיין בסטוניהון. *[אחי"ה בבט"ר לה' אייזלער (ח"ג, נ"ד) מבואר מל"י σατίνη פי' מרכבה Streitwagen ולפע"ד מל"פ הנ"ל כלומ' החיילות באים בכלי מלחמתם שעליהם סומכים ובהשאילה משענת ואולי מזה בתנחומ' שופטי' סי' ב' אלמלא סיטנו של יואב לא היה דוד יכול לעשות את הדין פי' יואב היה משענתו ועליו נסמך לעשות לו שלום מחוץ ובילק' ריש שופטי' הגי' בשם התנחומ' אלמלא שטרו של יואב וכו'] —

סיטנא (?) תוספת' כלי' ב"מ פ"ב כסיטנא של מתכות צ"ל כסוי טני כדאי' בדפ' זאלקיעב — ובתוספ' יום טוב ספ"א סיטני צ"ל טיסני וכ"ה בכ"י אירפורט.

* סַטִים פי' כמו אסטים עיי"ע בח"א, קע"א: והלאה וש"נ ובתנחומ' הישן נשא סי' י"ד אי' סטים וצ"ל סטים.

סטסימה (מל"י σιτισμός ספוק מאכל Fütterung, (reichliche Nahrung בילמדנו בראש וישב יעקב (בתנחו' ל"ו [4]) אמר דוד אפי' יהו לי פטומות וסיטוסימה [5]) בחוצה לארץ ולא יהא לי סיפוף של חרובין בארץ [ישראל] [6]) בחרתי הסתופף בבית אלהי (תהלי' פ"ד, י"א). — (א"ב פי' בל"י ספוק מאכל) *[אחי"ה ובזו המלה העתיקו ע' זקנים צידה (יהושי' א', י"א) וקרוב למלה יוני' σίτησις אשר בה העתיק סומכום צידה (תהלי' קל"א, ט"ו) ולחם (איוב ל', ד') והוא מהפעל σιτέομαι, σιτίζω וממנו התואר σιτευτὸς ובה העתיק עקילס מריא (ש"ב ו', י"ג) ותודום העתיק כן אבום (משלי ט"ו, י"ח) ולפי זה יותר טוב להגיה וסיטוסיטה והוא מריא ואבום וענינו כמו פטומות אשר עמו נזכר] —

---

[1]) פ"א הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם (סר"ט 8) ופי' ראשון קצת כפי' רגמ"ה ב"ב שפי' סיטון שקונה יין ושמן ועיי' פי"מ לרמב"ם דמאי פ"ה. [2]) וכן מוכח מעה"ק שנ"ב. [3]) בשו"ט מזמור כ"ג הסיטון ט"ס עיי"ע אמיינטון ח"א, קי"ז. [4]) ועיי' גי' התנחו' ראה סי' ח'. [5]) בכ"י ק"ט סיטסמא. [6]) וכ"ה בע' ספוף וכצ"ל כאן ובדפ"ר פיז' באסיל ואמ' לי' גם בארץ ואי' בדפו"ו.

☞ סטיני (?) בפ' הבית והעליה בב"מ (קי"ז.) וסטיני א"ר שמעון בן לקיש לא נהירא לי גי' זו עיי"ע קר. *[אחי"ה ולי נראה עיי"ע מעזב ומ"ש ועוד עיי"ע קר' י' ועיקר הגי' יסטיני או יוסטני ור"ב אף שלא ניחא ליה זו הגי' בכ"מ לא היה לערוך באות סמ"ך] —

סְטַף (בל"ם ובל"ע شطب מבקע spalten) בריש דמאי (פ"א מ"א) חוץ מן המוסטפות פי' שנבשלו באילן עד שנתבקעו מאליהן. *[אחי"ה וכ"ה בפי' הרמב"ם והר"ש ע"ש ומזה הענין פי' בעל פני משה סטיפה בע' הבא אח"ז] —

☞ סְטִיפָה (לדעת ר"ב כמו שטף בל"מ ואולי מע' הקודם) ירו' דשבת פ' ר"ע (ירו' ספ"ט דו"ב:) שכן אשה סטיפה מושחת ממנה והיא מתרפאה, נראה שהיא שוטפת דם. *[אחי"ה ובעל פני משה פי' שיש לה בקעים בפניה ומע' הקודם] —

סְטַר (פי' הכאה על הלחי ohrfeigen, mit der Hand in's Gesicht schlagen) בפ' החובל (ב"ק צ':) סטרו נותן לו ר' זוז. בפ' ד' מיתות בגמ' המגדף (סנה' נ"ח:) א"ר חנינא הסוטר לועו [של] ישראל [כאילו סוטר לועו של שכינה] [1]). בפ' כל הצלמי' בגמ' המוציא כלים (ע"ז מ"ג.) מצא גוי גדול א"ל בטלה ולא ביטלה סטרו וביטלה. בפ' המפלת בגמ' המפלת סנדל (נדה כ"ה:) משל לאדם שסיטר [2]) את חבירו והחזיר פניו לאחוריו. ובגמ' המפלת: ליום מ' (שם ל':) בא מלאך וסטרו על פיו. בילמדנו בפרש' ואלה המשפטים (תנחומ' משפטי' סי' ז' וכ"ה בספרא קדשים פרש' ב', פרק ד') ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך (ויק' י"ט, י"ז) יכול לא תסטרנו ולא תקללנו ת"ל בלבבך. פי' הכאה ביד על הלחי. *[אחי"ה וכג"ה בתוספת' ע"ז ספ"ה (ו') דחאה וסטרה כ"ה בכ"י אירפ'. ובפיעל ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג וירו' קידו' פ"א דס"א רע"ב היתה אמו מסטרתו וכ"ה בדב"ר פ"א והיתה מסטרתו, אסת"ר פ' ויאמר ממוכן היתה מסטרתו בקורדקין וכו' והושאל להכאת מים שמ"ר פט"ו סטרן הקב"ה מסטר. ולא ראיתי פי' בענין הגזרה בתחלה עלה בדעתי כי נבנה הפעל מל' צענד cithra אפים כלומ' הך באפיו וכפי' הערוך הכאה ביד על הלחי אבל יותר נ"ל מל' צענד çtar פי' פשט ושטח ausbreiten = בל' סאנסק' star, strnáti בל"ר sternere ובאמת בזו ההוראה הראשית תרג' כ"י הנטה שמים (תהלי' ק"ד, ב') דמַסְטַר שמיא ובנו"ג ובפשיט' דמתח, וא"כ הכאה ביד על הלחי הושאל מהפשטת ושטוח היד על הלחי או אפים die flache Hand auf der Wange ausbreiten] —

סְטַר (מל"ס ועוד סטרא בל"ע شطر פי' צד ועוד בל"ע شتّر שפה Seite, Rand) בפ' ר"א אומ' אם לא הביא בגמ' עושין (שבת קל"ד.) נהפכינהו לסטריה אבראי [3]) פי' שפת חתיכה של בגד [4]). בפ' דם נדה בגמ' וכן הכתם (נ"ז:) בסיטרא נמי בדיק בסיטרא זמנין דלא מתכבס [5]). פי' שפת החלוק לפי שהוא כפול אינו מתכבס יפה ואומר [6]) קודם כיבוס היה זה הכתם — בפ' שבועות הדיינין בגמ' מנה לי (שבועו' מ"ב.) הנהו סטראי נינהו פי' מצד אחד הוו אילין זוזי. — (א"ב תרג' מצד ההר מזה (ש"א כ"ג, כ"ו) מסטר טורא מכא ובדניאל (ז' ה') ולשטר חד הקימת) *[אחי"ה בדפ"ע בציון משבועו' מתחיל ערך חדש ולא ידעתי למה כי הכל אחד וכן כל צד מתורגם סטר וכן לשון צלע עיי' במתורגמן ובדרז"ל ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וירו' כתובו' פי"ב דל"ה. ויהבוני על סיטרא, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ג דין מדין סיטרא ודין מן דין סיטרא, ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד סיטרא דמדוכתא והקבוץ סטרין תר"י א' לבראש' ג', כ"ד, אונקל' לשמות כ"ה, י"ד. י"ט סטרוהי; לשם ל"ז, ה' סטרי ארונא והושאל לחוב שנושין בו מצד אחר סְטְרָאֵי שבועו' שם כתובו' פ"ה. — וז"ל הגאון בתש' הגאוני' סי' רל"ה (הרכבי צד 114) ופתרון סיטראיי ממון שהיה לנו מצד אחר כאשר כתוב ולסטר חד הקמת עכ"ל ובמק' כתוב ולשטר עיי' לעיל במו"ע].

סטר (= סִיטְרָא, סוּטְרָא Lohn, Löhnung) וכשכיר יקוה פעלו (איוב ז', ב') תרג' והיך אגירא דמודיק [7]) סיטריה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט ובשאר כ"י סטריה וכ"ה לפנינו ובדפ"ר סוטריה וכ"ה בתר"י לויק' י"ט, י"ג סוטרא דאגירא ובתר"י לדברי' כ"ד, י"ד. ט"ו ביומיה תפרע ליה סוטריה. ודע כי בדפ"ע חוץ מדפ' אמ' נכלל עם ע' הקודם

[1]) בדפ"ר הסוטר לועו יש ובדפו"ו לועי ישרי' ובדפי' פיזי ובאסיל בט"ס לועז ישראל ובדפ' באסיליא השמיטו הצענזור הגמ' ורש"י. [2]) בנו"ג שסטר. [3]) וכ"ה ברי"ף ושם ליפכיה ובכ"י רש"י ליפכא לסיטריה מאבראי וצ"ל לאבראי וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג לפניא לסיטריה לעילאי ד"ס שבת צד קנ"ו. [4]) וכ"ה ברש"י ע"ש. [5]) בנו"ג דאשתכחה בסטרא אי אמרת הזקתה ברוק מאן דבדק בסטרא נמי בדיק וכו'. [6]) בכ"י ו"ו והי"ב ואינו. [7]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע דמוריק.

ואז צריכה להיות נזרתה מע' הקודם פי' מתן שכר בצדו ולי נראה מל"י σιτηρέσιον Sold, Löhnung מהתואר σιτηρός] —

* סוטר (?) ירו' ברכו' פ"א ד"ב רע"ג ר' שמואל בר סוטר. בתחילה דעתי לומר כי הוא הוא רב שמואל בר זוטרא דבבלי שבת כ"ג. אבל יותר נ"ל שהוא ט"ס וצ"ל רב שמואל בר ססרטאי ובאמת כה"ג במהרש"ס.

* סְטְרַטֵיגוֹס (מל"י στρατηγός Feldherr) שמ"ר פל"ז בקש לעשות סטרטיגוס וכו' ולרוב באל"ף נוספת בראש עיי"ע אסטרטיגי (ח"א קע"ה).

☞ סְטְרַטְיוֹטִין (מל"י στρατιώτης איש צבא, Krieger, Kriegs- שר צבא oberster) מדר' שמ"ר פ' החדש הזה לכם (פט"ו) בו"ד מכתיב לו סטרטיוטין כדי ללבוש קסדה ושריון פי' בל"י אנשי מלחמה עיי"ע אסטרטיא [1].

* סְטָרְיוֹת (פי' רחובות Strassen) תנחום' פקודי סי' ג' שהוא מהלך בסטריות וצ"ל בסטרטיות או בסרטיות עיי"ע אסטרט (ח"א, קע"ד) וע' אסרט שם ק"ג.

☞ סְטְרוֹמְסִין (= סְטְרוֹמְטִין מל"י στρώματα Decken, Teppiche, Polster) מד' קהלת פ' מה יתרון ואית דאייתי סטרומסין פי' בל"י מצעות. *[אחי"ה בנו"ג בקצת דפוסי' יותר טוב סטרומטין והיא היא ל"י הנ"ל ובזו העתיקו ע' זקנים משכב (משלי כ"ב, כ"ז) ועקילס העתיק כן יציע (מ"א ו', י') ואחת היא עם στρωμνή אשר בה העתיקו ע' זקנים יצוע (בראש' מ"ט, ד'; איוב י"ז, י"ג; תהלי' קל"א, י"ג) וכן העתיק עקילס בתהלי' ס"ב, ג' וסומכוס מצע (ישעי' כ"ח, כ') ועוד ע' זקנים ערש (תהלים ו', ו'; עמוס ו', ד'; אסתי' א', ו')].

* סטרנה (צ"ל בַּסְטֶרְנָה basterna, אפיריון Sänfte,) תנחום' הישן לך לך סי' כ' הרכיבוהו בניו בסטרנה (פי' בעגלה) וצ"ל בבסטרנה ומל"ר הנ"ל כמו שהעיר לנכון המו"ל.

סַטְרְנַלְיָא (מל"ר Saturnalia עיי' פי' ר"ב) בפ"ק בע"ז (ח'.) קלנדא [2]) וסטרנליא [3]) פי' בירוש' (פ"א דל"ט ע"ג) שנאה טמונה שונא נוקם נוטר היד מה דאת אמר (בראש' כ"ז, מ"א) וישטם עשו א"ר יצחק בר ר' אלעזר [4]) ברומי [5]) צווחין ליה סנטורייא דעשו [6]). — (א"ב פי' בל"ר יום אידם בסוף השנה היו עושים חג לאליל שבתאי ואז היו שולחים מנות איש לרעהו) *[אחי"ה עיין מ"ש Macrobius א', ב', ז'; Livius ב', כ"א; ל', ל"ו וכנ"ה בירו' ע"ז שם איזה פעמי'. דב"ר פ"ז אנו יש לנו קלנדא סטרנליא וקרטסים ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות. אסת"ר פ' ויאמר המן: שאין משמרים לא קלנדס ולא סטרנליא] —

* סִיאָה ערכי' י"ח. פי' כמו סיע עיי"ע סע ב' ואולי באל"ף ג"כ נכון ותהיה אז ל"פ سياه המון וקביצת אנשים Fülle, Menge.

* סִיאָה Saturei עיי"ע סאה.

* סיאנקא עיי"ע סיינק.

* סִיב, סִיבָא, סֵיבוּתָא עיי"ע סב ד' וז'.

☞ סיב (= סֵיִב מל"ע ساب נותן מתנה מהשם سيب מתנה Geschenk) מדר' ב"ר פ' ויאמר שלהני כי עלה השחר (פע"ח) שיצת סיבת [7]) פי' סיימת כלומ' דברת כבר. *[אחי"ה וכ"ה בפי' מ"כ אבל הפי' סיימת הוא פי' של שייצת עיי"ע שץ ג' וכפי' המיוחס לרש"י: שייצת סייבת גמור מלאכתך וטול שכרך. כלומ' לכשתברכני ואח"כ אשלחך ע"כ והוא הנכון כי סייבת פַּעל נבנה מהשם סַיְבָא כדאי' בירו' ביכורי' פ"ב דס"ה ע"ד שלח ליה ר' אבהו חדא איגרא ויהב ליה מן סַיְבָּתֵיה בגוה בגין אילין סיבתא קום אתהלך לארעא דישראל פי' נתן באיגרת מתנות וא"כ סייבת תן מתנתך כלומ' תברכני וכן הבין ה' לעווי ולא כפי' יפה תואר סייבת מל' זקנה] —

סִיָּבָא (= סִיוֹהָא מל"פ سياه מלש' צענד וסאנסק' çyâva שחור schwarz) בפ' כל היד בגמ' אי זהו אדום (נדה כ'.) עולא אמר כלבושא סייבא. ס"א סיוהא פי' של [8]) אותו מקום שהוא כחרת; — (א"ב עיי"ע סיינא) *[אחי"ה מע' סיינא מוכח שזה הפי' שייך לרגמ"ה ואחריו נגרר ג"כ רש"י בנדה שפי' סיואה שם מקום ועושין שם מלבושים

---

1) ועיי"ע אסטרטיוט ח"א, קע"ה. 2) כ"ה לנכון בדפ' ווניצי' ואמ' וכ"י ק"ט ו"ו ל"ד ב"ר ובש"ס ו'. וח'. ובתוספ' ע"ז רפ"א בכ"י ארפ' אבל בדפ"ר ובירו קלנדס וכ"ה בזה הע' עיי"ע קלנדס. 3) כ"ה בדפ"ע ובכ"י ק"ט ו"ו אבל בכ"י ב"ר וסטרנוריא וכ"ה בכ"י ש"ס בדף ו'. ובדף ח'. סטרונייא וכ"ה בש"ס בדפוסי' דף ו'. ובדף ח'. סטרנורא ובכ"י תוספ' שם סטרנריא אבל בירו' לנכון סטרנלייה. 4) בנו"ג בי ר' לעזר. 5) בכ"י ב"ר נמחק מהצענזור. 6) כ"ה בדפ"ר ווניצי' ובשדפ"ע נשמט מהצענזור. 7) בנו"ג שייצת סייבת וכ"ה בע' שץ ובילק' סייפת. 8) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בש"ס כל.

שחורים ע"כ ולפע"ד הוא מל"פ הנ"ל ועיקר הגי' סיואה וכדאי' בש"ס והבי"ת במלת סייבא משתמשת הברה ארוכה במקום וי"ו. ובכ"י ק"ט הגי' בראש הערך סייכה ובאמצע סיינה וצ"ל סייבה אבל בע' סיינא לנכון בבית. ובע' הנ"ל הביא רבינו בשם ר"ח גי' סיינא ונ"ל שצ"ל סייכה והוא בל' הוצואריש çyâk פי' שחור ועיי"ע סב ה' ומ"ש בכוונת רש"י בפי' נדה כ"ד: — וגי' שיאה שהבאתי בע' אדרה (ח"א, ל"ג) בשם כ"י היא ממש כל"פ החדש' הנ"ל] —

* סִיג, סִיָג, סִיָגָא, סִיד, סִיוּד עיי' ערכם בלי יו"ד.

סִיוָן (מל"מ שם לחודש השלישי) אסת' ח', ט' ותרג' שם ולפ' ג', ז' ועיין גיזיניאוס תיזוירוס זה הערך גזרת המלה מל' צענד שבת פ"ז: פ"ח. ר"ה ג'. ועוד.

סְיָח (סְיָח פי' ערוד עיי' בפנים Waldesel) בפ' מפנין (שבת קכ"ח:) ומדדין עגלים וסייחים. בפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ח: במשנ') מכר החמור מכר את הסיח גמר' (שם) אמאי קרו ליה סיח שמה לך אחר סיחה נאה. בפ' מקום שנהגו[1] (פסחי' נ"ג.) ובפ"ק דע"ז (י"ד:) אין מוכרין להן בהמה גסה עגלים וסייחין. בר"ג דר"ה (ג'.) הוא סיחון הוא ערד סיחון שדומה לסיח שבמדבר פי' שהוא קל ברגליו וסיח הוא ערד ופי' במקומו. *[אחי"ה נראה פי' רבינו עפ"י ל"ע سيح der Herumstreichende פי' עבר ושב וממנו سيح ערוד אבל רש"י בר"ה פי' עייר בן סוס — וכנ"ה בירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג ויק"ר פכ"א פסיק' דר"כ דף קכ"ג. (עיי"ע בטש) ובשבת קט"ז רע"ב אי' חמרא. והקבוץ סייחים, סייחין ירו' תעני' פ"ב דס"ה: ירו' קידוש' פ"ד דס"ה ע"ד ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג תוספת' שבת רפ"ד (ה'), תוספת' ב"מ פ"ב ויק"ר פ"כ עיי"ע בת קול ולנקבה סְיָיחָה אסת"ר פ' אחר הדברים] —

* סִיחַ, סִיחָה, סְיָיחָה עיי"ע סח.

סייט (= סיוטא צ"ל סויתא מלש' צענד dwaêtha פחד = thwaêsha Schrecken) ביומ' בר"ג דף בראשונ' (כ"ב:) חזא[2] רב נחמן סיוטא[3] בחלמיה. בר"ג דף שור שנגח ד' וה' (ב"ק ל"ז:) מהו דתימא האי שופר קמא סיוטא בעלמא הוא דנקיט ליה פי' פחד. *[אחי"ה וכן פירש"י בב"ק סיוטא: ביעותא וביומ' הנ"ל מלאכי פחד ור"ן בנדרי' מ"א: הביא הגי' סטטא הוא דנקטיה ושם הפעל איסתויט והוא אתפעל מן סויט עיי"ע אסטיות [אסטויט] (ח"א, קס"ח.) ושם הארכתי, ומזה נראה שעיקר הגי' בהפך האותיות סְוַיטָא וכן בל' צענד thwya פחד ולא כהשערת ה' אייזלער (בט"ר ח"ג נ"ד) סיוטא כמו זיוטא בהבלעת העיי"ן תחת זיועטא שהיא כמו זיעתא] —

☞ סייט (צ"ל טיים מפעל טום das Schwebende) תר"י וירד העיט (בראש' ט"ו, י"א) וכד נחת סייטא. *[אחי"ה עיקר הגי' טייסא וכדאי' בע' טס ב' (ח"ד, מ"ט) וש"נ התואר טייסן ובנו"ג. בט"ס סייסן ובפי' קה"ע בנזיר פ"ז סייטן] —

* סיטמא פי' (כמו אסטמא Stahl) תשוב' הגאוני' בהוצ' ה' הרכבי (צד 214) כי סיטמא דברזלא וכו' ע"ש.

* סִיכָא ? ויק"ר ר"פ כ"ב ויותר טוב סיבא עיי"ע סב ד'.

* סִיכָה מפעל סוּךְ עיי"ע סך.

* סִיכְנִין (שם מקום Souknin) אשר משם היה ר' יהושע אמורא דא"י בדור הרביעי עיין מבה"י למהרז"ף ע' ר' יהושע דסיכנין וש"נ ירו' ברכו' פ"ד ד"ז: ירו' יומ' רפ"ד דמ"א: ויש להוסיף פסיק' דר"כ דף פ"ה. (ושם דסכנין) ופסיק' רבתי פ"ה פי"א פי"ב ושם ושם דסיכנן ושם פל"א דסכנים ועוד זולתו ובאיכ"ר פ' העיר רבתי עם ובויק"ר פ"כ דסכנין. ובענין תכונת המקום עיין נייבויער 204 ועוד עיי"ע סכני, סכניא ומ"ש.

* סיכסא עיי"ע סכים ומ"ש בשם תשו' הגאונים.

* סִיכְרָא (שם מקום בבבל קרוב למחוזא) חולי' צ"ד סע"ב הוה קא אזיל מסיכרא לבי מחוזא. ע"ז מ'. ההוא ארבא דצחנתא דאתי לסיכרא וכ"ה בע' צחן ב' כפי גי' כ"י ה"ב ובדפ"ע לסכרא. לסברא וכ"ה לסכרא בכתובו' ק': וצ"ל לסיכרא. ב"מ פ"ג. אתקין ר' חייא בר יוסף בסיכרא. שם מ"ב. רפרם מסיכרא ובפסחי' ל"א: רפרם בר פפא מסיכרא. חולי' י"ח: ר' שמן מסובורא צ"ל מסיכרא ובנד' ל"ו. ר' שמן מסכרא[4] — ועיי"ע סכרא שהביא כל המקומות.

* סִילַיו, סִילִי (נ"ל מל"י σέσιλος מין שבלול eine Schnecke mit Gehäuse) ב"ר רפנ"א עיי"ע אשת (ח"א, שכ"ז.)[5]. ירו' שקלי' פ"ו ד"נ רע"א כקרני סילי וכיליי.

---

[1] כ"ה לנכון בכ"י ערוך ובדפ"ר רק שנהגו. [2] וכ"ה בכ"י ש"ס ובעי"ו ובילק' ש"א י"ג ובנו"ג. אחזויאו ליה רב נחמן.
[3] כ"ה בדפ"ר וויניצי ובנו"ג סיוטא. [4] ירו' תעני' פ"ד דס"ח: סוכרא דקיסא צ"ל סוברא. [5] ושם כט"ר סיליו וצ"ל סיליי.

* סִילְכָּא (שם עשיר בטבריא) בויק"ר פ"ה והוה תמן (בטבריא) חד בר נש מן בנו דסילכא ובירו' הוריו' פ"ג דמ"ח. אי' מן אילין דבר סילני.

* סִילְיוֹן עיי"ע סליון.

* סִילוֹן עיי"ע סלן, סלון.

* סוליים עיי"ע סליים.

* סילקראות (נ"ל מל"פ سركار מעשה אריגה Weberei) פסיקת' רבתי פכ"ה משל למלך שהלך ללמד את בנו סילקראות והיו אצבעותיו (מקוטעים) [מקוטעות] ראה אותו רבו וא"ל לך למד את בנך אומנות אחרת שכל אומנות הזו אינה מתבקשת אלא באצבעות ובאת ללמדו סיליקראות ובילק' תהלי' רמז תרל"ט והלך אביו ללמדו סירקי . . ואת מבקש שילמד סירקי ונ"ב מלאכת ברקמה וא"כ מע' סרק ומו"ע בע' סרק ה' הביא הגי' משהש"ר פ' כרם הוליכו אצל סרקארים פי' אורג בגדי משי ע"כ ובנו"ג בט"ס עיי"ע סדקארית וכולם צ"ל סרקארית והוא ל"פ سركار מעשה אריגה ול' ורי"ש מתחלפות, וה' גידעמאנן בסוף פסיק' רבתי הוצ' פריעדמאן פי' מל"ר silicarius Steinmetz.

סַיֵּים (פַּעל מן סוּם בל"ע سام וסורי סָם בל"מ שׂוּם, שִׂים ענין החזק וקים דבר ובדרז"ל במושג ההגבלה feststellen, begrenzen והיינו השלים וגמר beschliessen) בר"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ ע"ו:) לא סיימוה קמיה א"ד סיימוה קמיה[1]. בפ' השותפין בגמ' כמה יהא בעיר (ב"ב י' סע"ב וי"א רע"א) ור' אמי סיומיה הוא דלא סיימיה קמיה[2]. פי' לא השלימוה לפניו כלומ' אמרו לפניו שיקבלם ולא בירוו לפניו שפיזרם לגוים. *[אחי"ה וקרוב לזה בפי' רגמ"ה בב"ב וע"ש פירש"י. וכנ"ה בגיטי' ו': לא סיימוה קמיה יבמות מ"ג. דמסיימו בה דווקני, ברכו' ל"ג: המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך ועיי' מגיל' כ"ה. ברכו' י"ז. כי הוה מסיים צלותיה, שם י"ב. ב"ק כ"ז. מנחו' צ"ז. ערכי' י': פתח . . וסיים. בינוני פעול ירו' ביצ' פ"א ד"ס: לחדשים מסויימין פי' שכלו לה חדשיו. נפעל ב"ב קכ"ה: נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים ועוד עיי"ע סיים ד' ואולי סיים כמו סייף (בחילוף מ' ופ"ה) והראיה בגי' ילק' סייפת במקום סייבת שהבין כמו סיימת עיי"ע סיב בפי' ר"ב ומ"כ. והשם סִיּוּם, סִיּוּמָא תנחו' האזינו סי' ה' הה"א (בתיבת הלה') רחוקה מן השם למה שהוא סיום חתימתו של משה . . כאדם שמסיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו. ב"ב כ"ב. דלא הוו בסיומא ועיי"ע סיים ד'] —

☜ סַיֵּים (פַּעל מן סוּם = סְמִי blenden) תרג' בפסוק מצאוני השומרים (שה"ש ה', ז') וסיימו ית עינוהי. פי' עוורו מל' סומא עיי"ע סם. *[אחי"ה בנפעל תעני' כ"א. עיני . . יסומו ובירו' פיאה ספ"ח דכ"א: ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: יסתמיון והוא אתפעל מן סמי ועיי"ע סם וש"נ] —

☜ סַיֵּים (פעל מן סוּם א' בהוראת שׂוּם, שִׂים ענין נתינת דבר ובפרט של בגד) (עיי' בראש' ל"ז, ל"ד) היינו לבש legen, anlegen) מסכת תעני' פ' סדר תעניות (כ"ב.) חזא לההוא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי פי' מנעיל מנעלים שחורים. *[אחי"ה וכן שם י"ב: הא קא חזינן רבנן דמטיימי מסנייהו וכו', גיטי' נ"ו: הוה סיים חד מסאנא בעא למסיימא לאחרינא וכו', ובכ"י ש"ס תעני' כ"ב. מ"ש דסיימת מסאני אוכמי וכו' ובנו"ג מ"ט לית לך חוטי. תרג' שני באסת' ה', א' וסמת בריגלה מסנא דאובריזין ויש מי שאומרים סיים כמו סיין מל"מ סָאַן וממנו השם סואן ובל"ס מסאנא, מסנא עיי"ע] —

☜ סַיֵּים (נ"ל מל"ע سام עשה סימן ופירו' ציין sich anmerken, ein Zeichen machen, be-, kennzeichnen) בריש מד' ב"ר (פ"א) וסיימו אותם ועמדו חכמים גדולים בישראל פי' ענין סימן. *[אחי"ה ובירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד וסיימו אותן חכמים ועמדו כולן בני אדם גדולים פי' רשמו אותם וכן בירו' ברכות ספ"ו ד"ט סע"ד וסיימו ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג וסיימון וכן הוות ליה, ירו דמאי' פ"ה דכ"ד סע"ג ומסיים ואומר לכהן עד כאן סיימתי, ירו' כתובו' פי"א דל"ד: במסיים ואומר ירו' פיאה רפ"ז ד"כ. הדקל מסיימו . . זה מסיים את זה וזה מסיים את זה, ירו' חלה ספ"ג דנ"ט ע"ג לאי זה דבר הוא מסיים, ב"מ ל"ב סע"א לא מסיימי קראי, בינוני פעול ירו' שקלי' פ"א דמ"ו: דבר המסויים ירו' פיאה הנ"ל היה מסויים בדעתו כמי שהוא מסויים, ירו' יבמו' פט"ו דט"ו. אדם מסויים, תנחומ' וישב סי' ד' האיש המסויים

[1]) כ"ה בכ"י בדפ"ר וויניצי. [2]) בנו"ג ור' אמי דאיקפד הוא דלא סיימוה קמיה.

באנשים ב"ר פמ"ד מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימין בעולם פי' מצויינים. ולנקבה ב"ב נ"ד. שדה המסויימת במצריה וכן ענין דרוש השולמית (שה"ש ז', א') בשהש"ר פ' שובי: אומה שמסיימים לה שלום בכל יום. א ת פ ע ל פסחי' פ"ח. מגיל' י"ד סע"ב ע"ז ט"ז: תסתיים שמעתא פי' מצויין ומפורש היטב ענין ההלכה ועיי' פירש"י במגיל' תתפרש אמיתו של דבר ובע"ז פירש"י תיאמר שמועה בשם אומרה וכן ענין תסתיים שבת ל"א: ע"ה. מגיל' כ"ז רע"א פירש"י יש סימן. ו נ ת פ ע ל ירו' תרומ' פ"ג דמ"ב: ירו' חלה ספ"ג דנ"ט ע"ג נסתיימה תרומתו. ירו' שביעי' פ"ח דל"ח. נסתיימה לו שנים ושלשה פעמים. — והשם סיומא עיי' פירש"י בב"ב כ"ב. בפי' הראשון — ועוד מהפעל ערבי סִימָא עיי"ע וש"נ מלה יונית] —

☞ סַיֵּם (מע' סום א' בע' סיים א' legen, hineinlegen) תרג' היחתה איש אש בחקו (משלי ו', כ"ז) דילמא סיים בר נשא נורא בעוביה. *[אחי"ה ר"ב לא פירשו וגם בעל המתורגמן לא ידע מהו אבל ברור הוא אצלי שהוא משרש סום כמו שׂום, שים בל"מ כאמור, ותרג' לא תתן מכשל (ויקר' י"ט, י"ד) לא תסים [1] תקלא, תרג' ישית (משלי כ"ו, כ"ד) סאים, אשית לבי (שם כ"ד, ל"ב) סמית לבי כ"ה בכ"י ובנו"ג ושמית] —

* סִימָא (מל"י σῆμα אות, רושם וסימן בעור Zeichen, Mal וגם נס במלחמה ובשני ענינים גם בל"ע سومة، سيمة، سيما، سيماء וכולם מפעל سام תר"י א' לשמות ל"ב, כ' הוא סימא נפקא באנפוי ובנו"ן באמצע סימנא בריגליהון תר"י א' לבראשי' ל', ל"ט וכן גרס המתורגמן סימנא בתרג' מחתת (משלי י', ט"ו) והביאו בע' סמן ובנו"ג וסימא. ובקבוץ סִימָוָן (במתורג' סימַן), סִמְוָתָא להעתקת נס (ירמי' ד', כ"א; ישעי' י"ג, ב') וע' זקנים העתיקו אות (במד' ב', ב') ונס (ישעי' ל', י"ז) ע"י σημεῖον ועוד פי' זו המלה האחרונה בקבוץ σημαῖαι פסלה Bild, Bildsäule ובזה הענין מגילת תעני' רפ"ט בתלתא בכסליו אתנטילו סימואתא מן דרתא מפני שבנו יונים סימואות בעזרה וכשגברה יד בית חשמונאי בטלום והוציאום משם וכו'. ותרג' למכמרתו (חבק' א', ט"ז) לסימוותיה.

* סִימָא, סִימָה, סִימְתָא עיי"ע סם ב'.

* סִימָא, סִימַאי, סִימַיי שם אמורא עיי' ר"ה י"ט: מנחו' כ"ה. כתובו' כ"ט: ל"ג: סנה' צ': ק"ו. סוט' י"א. ב"ר פמ"ח במד"ר פי"ד קהל"ר פ' דור הולך ובפ' שלח לחמך. פסיקת' דר"כ צד קל"ג: ר' סימא ושם קל"ד. ר' סימאי בר קוסי' [2], פסיקת' רבתי רפ"א. ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג ועוד בירו' ר' סימיי עיי"ע במה"י למהרז"ף וש"נ.

* סִימוֹן (שם איזה אמוראים) בדור השלישי תלמידו של ר' יהושע בן לוי עיי"ע במה"י צד קי"ח. ע"ש [3] וש"נ ר' סימון ברבי זבדי, זביד, זבדא ויש להוסיף ר' סימון דתרי (ברמב"ן בר תריי) ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד. ובנו של ר' סימון דלעיל היה ר' יודה בי' ר' סימון ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. ובב"ר פמ"ח ר' יהודה בר סימון.

* סִימָן, סִימוּנְיָא עיי"ע סמן, סמניא.

* סִימַנְטִירִין, סִימִיסְרִיקִין, סִימְפוֹן עיין ערכם בלי יו"ד אחר הסמ"ך.

* סְיָן, סֵינָא עיי"ע סן ב' ועוד ו'.

סיין (= סיינא נ"ל שקטוע מן סייבנא מל"פ سايبان סדין מקופל פעמים ושלש שנותנים מעל הראש להאהיל על הפנים נגד השמש zwei-dreimal zusammengerolltes Tuch als Sonnenschirm) בגמ' דפ' כל כתבי (שבת קי"ט.) זבנינהו לכולהו ניכסי [4] וזבן בהו מרגניתא אותביה [5] ב ס י י נ י ה [6]. בר"פ ר"א אומ' תולין (שם קל"ח: ובסוף ע י ר ו ב י ן [7]) בגמ' נגר (עירובי' ק"ב רע"ב) סיינא שרי והתניא אסור. פי' „סיינא כובע שמשימין בני אדם בראשיהן יוצא כמין פ ס ל [8]) מן הראש כשיעור טפח ה ן ח ס ר [9]) הן יתר ומאהיל על הפנים שלא יכם השמש וכשהוא מהודק ביותר ואינו נכפף כבגד חשוב הוא כאהל ואסור" [10]). אפיק

---

1) בקצת דפוסי' תשים. 2) ובילק' ישעי' רמז של"ג ר' סימן. 3) ויש להוסיף ב"ר פ"ד, פ"י, פל"ט ויק"ר פ"א פל"ד; במד"ר פ"ב וי"ב דב"ר פ"ה. 4) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע נכסיה. 5) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ובשרפ"ע אותבה. 6) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט ובדפא"מ בסיינא ובדפ"ר בסינא ובדפו"ו בסיניה. 7) כ"ה לנכון בכ"י ובדפו"ו וכן צ"ל בדפ"ר תחת כ ס ו ת בעירובין. 8) וכ"ה בפי' ר"ח (ולא כגי' הכ"י ק"ט פוסל) ונ"ל שהוא לאי"ט Wickelbinde, fasciuola. 9) וכצ"ל בפי' ר"ח. 10) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת קל"ח: (בש"ס ווילנ') ועיי' ג"כ תוספ' שם ד"ה הא אבל בפי' ר"ח בעירובי' ק"ב: סותר ר"ח דברי עצמו וז"ל סייאנא פי' הכובע שעל ראש האדם שיש לו כנפים יוצאות כגון שפתים

בגלימיה טפח (עירו' שם) [1] שנתעטף בטליתו והוציא מראשו על פניו טפח. *[אחי"ה פי' רבינו הנ"ל שהוא פי' ר"ח מסכים עם הוראת המלה הפרסי' הנ"ל וגם גי' סייאנא בפי' ר"ח לעירו' וכ"ה בש"ס דפו"ו וכ"י ש"ס בעירו' ובכ"י פ' בשבת קי"ט. קצת ראיה לכתיבת המלה הפרסי' הנ"ל רק צ"ל סייאבנא. ודע כי ברש"י בשבת קי"ט. הביא בשם רבינו הלוי גם גי' בסדיניה בסודרו וכ"ה בילק' בראשי' רמז ט"ז וילק' ישעי' רמז שנ"ו וכ"ה בכ"י ש"ס אפ' בסדיניה ואמרי לה בסייאניה דרישיה (ד"ס שבת צד קל"ד.) ובאמת לפי חענין פי' מלה פרסי' הנ"ל סדינים כפולים ומכופלים שנותנים על הראש נגד קרני השמש עיי' וואולירס ע' سايبان וע' شاميانه ואולי סייאנא צ"ל סמייאנא והוא הוא כמלה פרסי' האחרונה ורמ"ל תרגם שלא בדקדוק Helm וגם ה' לעווי לא הצליח בפירושו וה' פליישער לא השיג עליו מאומה] —

סיינא (פי' שחור עיי"ע סייבא) בפ' כל היד בגמ' איזהו אדום (נדה כ'.) כלבושא סיינא פי' לבושא אוכמא זה פי' ר"ח ז"ל וזו גמר' שלו וגמר' שלנו סייבא [2] וכבר פי' בריש הפרק (מפי) [צ"ל מפי'] [3] רבי גרשם ז"ל. *[אחי"ה רבינו כיון לפי זה בע' סייבא על פי' רגמ"ה כמו שרמזתי שם וכפי גי' ר"ח סיינא או כגי' כ"י ו"ו ל"ד ה"ב בכאן סייכא (אעפ"י שסדר האותיות כנגדה) צ"ל עיקר הגי' בכ"ף ומל' הוצואריש הרשום' בע' סייבא או י"ל כי במלת סיינא נו"ן נוספת כרוב פעמים והוא הוא سياه פי' שחור] —

* סִינַי (מל"מ הר שנתנה עליו התורה) ודרוש רז"ל עיי' שבת פ"ט רע"ב עיי"ע סן א'. שבועו' מ"ז. סוט' כ"א. ערכי' ל': ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: אבות פ"א מ"א ועיי' בענין הלכה למשה מסיני ע' הלכה. והושאל לכינוי רב יוסף עיי' ברכו' ס"ד. הוריו' י"ד. סן ג'.

סִיָּינְק (בל"פ سيانك תואר משם המקום سيان sijanische) בפ' מציאת האשה בגמ' המשיא בתו (כתובו' ס"ז סע"ב) שבעה אלפי דינר סיינקי פי' מטבע פלוני כגון סלע גרונית. *[אחי"ה ככר פירשתי בע' זיינקי עש"ה (ח"ג, רפ"ח) וה' שפרענגער בחיי מחמד ח"ג, 95 כתב וז"ל ein Ça vier zangische Dânike ועוד עיי' סיאנקא בעמת"ל ללעווי בשם Lagarde] —

* סינים (תואר לארץ הנגב) ב"ר פנ"ב שבעה שמות נקראו לו דרום נגב . . וסנינים נ"א וסינים. ושם פצ"ד בית ירח ירח סינים ועיי"ע בית ירח ומ"ש.

* סִינְפּוֹן (מל"י συμφύον verzusammengewachsen) ירו' פיאה פ"ו די"ט סע"ג היו עשויין כמין סינפון פי' אם היו שתי שיבלים מדובקות ונאחזות אחת באחרת עד שנראו כאחת ופי' מל"י הנ"ל שני דברים המגודלים זה בזה עיי' פי' אה"צ למהרז"ף רק שם המלה יוני' συμφύτ מטעמ וצ"ל כמו שכתבתי והוא בינוני מפעל συμφύειν.

* סִינְקְלִיטִין, סִינַר, סִים, סִימִין עיי"ע בל"י יו"ד אחר סמ"ך.

* סיסיי, סיסאי, סיסי (שם פרטי) רבי סיסיי ירו' מעשרו פ"א דמ"ח ע"ד. ועוד עיי"ע פלקט. לוי בר סיסי, סיסיי, סוסיי והוא ר' לוי בבבלי מגדולי תלמידי רבי עיי' מבה"י צד ק"י (ועיי"ע בר סיסי ח"ב ק"ם ומ"ש) ועוד לו ע' ר' אנייני בן סוסיי, בר סיסיי (צד ס"ד:), ר' חנינה בר סיסי, סיסיי (שם פ"ח.), ר' יעקב בר סוסי, סיסיי (שם ק"ה:) — כפר סיסאי גיטי' ו': עיי"ע כפר, ועוד עיי"ע ססין.

* סיסיא (?) ע"ז ד'. רק אתכם ידעתי וגו' מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה ופירש"י זעם מעליהו על אוהבו והנם זועפים מתרגמינן נסיסין ויפה פי' אבל בע' נסים א' ובע' בנס (ועוד עיי"ע בר סיסי) הוכחתי די באר כי בכ"מ שהשתמשת המלה בענין עצב זעם, זעף וכאב עיקר הגי' בנסים וסופרים השמיטו בן או הפרידו שתי אותיות מהמלה ועשו שתי תיבות עד שהחליפו לבר סיסי וכבר הבאתי בע' בנס ראיות

פשוטות (גועות?) [אולי צ"ל מגינות] על הפנים מפני השמש אם מהדק אפי' יש בו טפח שרי ואי לא אסור ע"כ ונראה שצ"ל בהיפך וכדאי' בתוספי' שם ד"ה הא בשם ר"ת וכבר עמד על זה חכם אחד בגליון ש"ס ווילנא בעירו' ורש"י יש בזה שטה אחרת דאינו אסור משום אוהל אלא שלא יגביהנו הרוח מראשו. [1]) וכ"ה גי' אפיק בגלימיה בכ"י ש"ס ובריי"ף וברא"ש בשבת ובנו"ג שרביב בגלימי' ועיי' הפשב"ע ע' סיין שפלפל בחכמה אבל מה שסיים בכוונת רבינו ממה שלא כתב על ראשיהן אלא בראשיהן (והוא לשון ר"ח כאמור לעיל בהערה) אינו נחוץ כל כך שר"ח בעל הפי' הנ"ל בעצמו לא דקדק כך כי בפי' בעירו' הנ"ל כתב הכובע שעל ראש האדם וכו'. [2]) בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב סייכא. [3]) היינו מפירוש ובכ"י ק"ט בפי' וא"כ מ"ש במבוא XII על פי דפוסי ערוך צריך תקון כזה.

על זה ועתה אוסיף להביא שתיים אחרות אחת זו מע"ז הנ"ל שצ"ל מאן דאית ליה בנסיסיא וכו' פי' זעם וכאב מל"פ הרשומ' בע' בנס[1]. ועוד ראיה מתנחו' האזינו סי' ז' שדרש גדי בן סוסי (במדי' י"ג, י"א) הטיח דברים כלפי מעלה והעלה סיסיא וצ"ל בנסיסיא וכדרוש השם בן סוסי פי' העלה זעם וחימה.

* סִיסְנָא עיי"ע ססני וע' אסיסנא (ח"א קפ"ה.) ומקומו כאן והוא ל"ס סִיסָנָא Dattel-rispe ולא מ"ש בע' אסיסנא — אבל שם בע' אסיסני או יותר טוב אסיסנא (כדאי' בעי כף ב') האל"ף שרשית היא מפעל ערבי אַסַּסַ בנה יסוד וא"כ אסיסנא פי' אבנה יסוד, אייסד וכפי' ר"ב בע' כף ב', וא"כ ה' לעווי טעה באמרו שהוא אפעל משרש סים והביאו בזה הערך.

סַיַּע (פַּעל מן סוּע, סִיַּע בל"ע شاع בל"ס סָע ילוה לאיש ולהיות בעזרו sich (Jem. zugesellen, behilflich sein תרג' ויי עזרני (תהלים קי"ח, י"ג) ויי סייעני. *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' לתהלים כ', ג'; ל"ז, מ'; מ"ו, ו'; פ"ו, י"ז; קי"ט, קע"ה. למשלי ב', ז'; תר"י א' לבראשית מ"ח, כ"ב וזולתו וכן בדרז"ל שבת צ"ג. ביצ' כ"ב. מסייע אין בו ממש, מכו' כ': במסייע ודברי הכל, שבת ק"ד. בא לטהר מסייעין אותו, סנה' ע"א: לימא מסייעא ליה, שם צ"א: ומקרא מסייעו שם צ"ה סע"א סייע בהדן, ביצ' כ"ב. מר קא מסייע בהדיה חולי' ד' סע"א נ'. תניא דמסייע לך, גיטי' מ"ח. קרא ומתניתא מסייע ליה וכו' ב"מ מ"ח. קרא מסייע ליה, איכ"ר פתיחת' סי' כ"א תלתא קראי מסייעא ליה ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד אית מתניתא מסייעא לדין ואית מתניתא מסייעא לדין, ירו' סנהד' רפ"ד דכ"ב. בא חברו וסייעו. חולי' מ"ט. כהנא מסייע כהני, ב"ב נ"ה. מסייע מתא עיי"ע אנדיסקי בכורו' ה' רע"ב שסייעו ישראל. יומ' כ"ב: ב"ק כ': עיי"ע חל ט'. שמ"ר פמ"ג יהיה מסייעך אתפעל ברכו' כ"ה סע"ב ב"מ פ"ה סע"ב לא הוה מִסְתַּיְיָעָא מילתא. חולי' ז': לא מיסתעייא מילתיך כלומ' לא תצלח. ועוד עיי' תרג' לישעי' א', כ"ט לירמי' ה', ז'; למיכ' ב', י'; ד', י"ד; לקהל' ג', ט'; ט', י"א. והשם סִיּוּעַ, סִיּוּעָא בל"ס סוּיָּעָא פי' עזר תרג' עזרתי (איוב ו', י"ג) סיוע בי ועיי' תרג' לתהלי' כ"ב, כ'; כ"ז, ט' וזולתו תרג' ירו' לבראש' מ"ט, כ"ה, ירו' שבת ספי"ח דט"ז ע"ג איזהו סיוע וכו' שמ"ר פמ"ג עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם וכו' אסת"ר פ' ויהי בימי: וכי לסיוען של או"ה הקב"ה צריך, ויק"ר פכ"ד צריכין סיוע. ולנקבה סִיַּיעְתָּא מגיל' ו': סייעתא היא מן שמיא, ב"ב נ"ה. עיי"ע אנדיסקי תרג' עזרה (תהלים מ"ו, ב') סייעתא. והושאל לראיה לדבר הלכה הפכו תיובתא עיי' ב"מ מ"ח. ועוד השם סִיָּעָה בלא"ר סִיָּעָא, סִיָּעְתָּא (= בל"ס בל"ע شيعة) אגודה ואסיפת בני אדם Schaar, Versammlung תרג' אחזת מרעהו (בראשי' כ"ו, כ"ו) וסיעת מרחמוהי וזו דעת ר' נחמיה בב"ר פס"ד וכן תרג' להקת (ש"א י"ט, כ') לאגדה (שם ב' כ"ה) וזולתו עיי' מתורגמן ע' סיע ומו"ע בע' סע ב' ורבינו שם הביא גיטי' ע"ו: ע"ש בהוראה הנשאלת והראיה שכתבתי — וכנ"ה בתוספ' תרומ' ספ"ז וכתובו' ט"ו. סיעה של בני אדם ועיי"ע סיאה: ושם: רוב סיעה ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ד סיעה של כהנים ירו' פיא' פ"ח דכ"א. אתא חד סיעא, ב"ר ס"פ מ"ו עיי"ע פסט. והקבוץ ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: סיעות בני אדם, ירו' דמאי ספ"ר דכ"ד: סיעות של בני אדם ושם: סיעות חברים. סיעות עמי הארץ. תרג' וכתתו (ד"ה ב' ט"ו, ו') ועברו סִיעָתָא (הבין מהשם כִּתָּא) ועוד סִיעָן תרג' צִים (במדי' כ"ד, כ"ד) (הבין מפעל יצא), תרג' יהוש' כ"ג, י"ג — ובענין תרג' סיעת בית קבורתא דמשה (אונקלי' לבמדי' ל"ב, ג') עיי' מ"ש הג' ר"ן אדלער בנתינת לגר] —

סַיִיף[2] (מל"ע سيف בל"ס סַיְפָא פי' חרב (Schwerdt בפ' במה אשה (שבת ס"ג.) ולא בסייף. אי סייפך עלך ספרך כאן (ב"ב ד'.) ס"א זיינך[3] וכבר פירשנו במקומו[4]. פי"ג בכלי' (מ"א) הסייף והסכין תליך וקשתך (בראשית כ"ז, ג') תרג' סייפך וקשתך[5]. בספרי בויהי עקב תשמעון בפיסקא ארץ אשר ה' אלהיך (נותן לך) [צ"ל דורש אותה] (ספרי עקב ס"פ מ') עט[6]) וסייף ירדו מן השמים ואומ' להן אם אתם מקיימין התורה בזה אתם ניצולין מזה ואם לאו אתם לוקין בזה והיכן פירושו ויגרש [את] האדם (בראשית ג', כ"ד) כיוצא בו ר' שמעון בן יוחי אומר[7]) ככר ומקל ירדו כרוכין זה בזה מן

---

[1]) ובאהי"ת וילקי' כ"י עמוס ג' ושאילתות כי תשא הגי' סוסיא בישא עיי' ד"ס ע"ז וזה מפני שלא ידעו פי' סיסיא.
[2]) כ"ה לנכון בדפא"מ ובדפוסי' ראשוני' סיף. [3]) וכ"ה לפנינו ובעי' זיין. [4]) בעי' זיין. [5]) וכן הביא רה"ג בכלי' שם התרג'. [6]) כ"ה בדפ"ע אבל בכ"י ק"ט ספר וכ"ה לפנינו בספרי ובויק"ר פל"ה ודב"ר רפ"ד וילקי' עקב ר' תת"ס וילקי' ישעי' ר' רנ"ו ושם ושם כסדר הספרי ספר וסייף ובויק"ר ודב"ר סייף וספר. [7]) בספרי הקדים רשב"י למאמר דרי אליעזר וכ"ה בילקי' הנ"ל (ושם הגי' ר' אלעזר המודעי) וכגי' רבינו מוכח מויק"ר הנ"ל.

השמים ואומ' אם אתם עשיתם התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו והיכן פירושו של דבר דכתי' (ישעי' א', י"ט כ') אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו והיינו דאמר בע"ז בפ"ק (י"ז:) אי ספרא לא סייפא[1] אי סייפא לא ספרא. *[אחי"ה גי' רבינו מעולה כי סַיָּפָא בע"ז הוא תואר ומל"ע سيف פי' בעל הסייף וכ"ה מבואר בפי' ר"ח לע"ז. וכנ"ה סייף בכלי' פי"ד מ"ה תוספת' כלי' ב"מ פ"ג (ועיי' תוספות ב"מ פי"ד. ד"ה הסכין) סנה' נ"ב: ע"ז מ"א. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג, ירו' ב"מ פ"ד ד"ט ע"ד תוספת' ב"מ פ"ג תוספת' סנהד' ספ"ט ב"ר פ"ט ויק"ר פ"ו פסיק' דר"כ צד ק"ג. מובא בילק' יתרו ר' רע"ב וילק' משלי ר' תתקמ"א ועיי"ע סקפסט. ורוב לשון חרב מתורגם סייפא עיי' מתורגמן, והקבוץ סַיְפַי תעני' כ"א סע"א, סַיָּפִין תרג' לדה"י א' ה', י"ח ובכנוי סייפיהון תרג' ישעי' ב' ד' ועוד] —

* סֵיפָא (כמו סוֹפָא das Ende) ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. יהא סיפיה מתחנקא ושם ג"כ סופיה. ובפרט נאמר מבבא אחרון של משנ' או ברייתא עיי' גיטי' ט"ז: שבת פ"ו. נדרי' ל"ז. ב"ב ד'. חולי' צ"ד: ירו' ב"מ רפ"א ד"ז ע"ד תר"י א' לבראשית י"ט, ד' מסיפא ולדב' ל"ד, ד' בלי יו"ד סֵפָא.

* סְיָיפוֹת (Spätfeigen) עיי"ע סף ה'.

* סִיקוֹס, סִיקְרָא, סִיקוּרָה עיי"ע בלי יו"ד.

* סִירָא (Sirach) עיי"ע בן סירא, בר סירא. — ירוש' מ"ק פ"ג דפ"ג: סירא ט"ס עיי"ע אתנסיאה (ח"א, של"ה).

* סיירא עיי"ע סר ב'.

* סִירָה (פי' קוץ) עיי"ע סרה ג' ובפירושים אחרים לזו המלה עיי"ע סרה א' וסר ח'.

* סִירוֹן עיי"ע סורין.

* סִירוֹנִית עיי"ע סרני

* סֵירִיקוֹן עיי"ע סרק.

סָךְ (מל"מ סוּךְ ענינו משיחה בשמן salben, be-streichen) בראש דמאי (פ"א מ"ג) שמן לסוך בו את הכלים מן (דניאל י', ג') וסוך לא סכתי. *[אחי"ה וכן בדמאי (פ"א מ"ד) סך באצבעותיו וכ"ה בתוספ' דמאי רפ"ב. שביעי' פ"ב מ"ה תוספ' שביעי' רפ"א וירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"ד לסוף.. סכין נפעל תוספת' תרומ' פ"י נִיסָךְ הימנו תרג' ייסך (שמות ל', ל"ב) יִתְסָךְ (אתפעל). והשם סִיכָה שבת פ"ו. יומ' ע"ג: עדיות פ"ד מ"ו, ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג ירו' ביכורי' רפ"ב דס"ד ע"ד, תוספת' תעני' רפ"א; והקבוץ תוספת' שבת רפ"ד סכין כל מיני סִיכוֹת — באבל רבתי פי"ב מפני שמברכין עליהן את הסיכה ט"ס וצ"ל כגי' כ"י ה"ב מפני שמרבה עליהם את הרימה עיי' במ"ע יאהרביכער לה' ברילל ח"ב 209 וח"ג 199] —

סָךְ (מפעל סָכַךְ בהפעיל הֵסֵךְ בצרוף רגל (מל"מ שופטי' ג', כ"ד; ש"א כ"ד, ד') כנוי לנקבים גדולים die Nothdurft verrichten) בפ' א"ל הממונה (יומ' כ"ח.) כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים מן (ש"א הנ"ל) ויבא שאול להסך את רגליו פי' יציאת הגדולים הוא ובעלי מקרא פירשו שפיכה יציקה (וניער)[2] [וצ"ל וניעור][3]. *[אחי"ה וכן פי' ר' מנחם בן סרוק ועליו כיון במ"ש בעלי מקרא וכן פי' ר' יונה ן' גנאח ע"י تبرز פי' נקבים גדולים וכפירש"י ולא כפי' רד"ק בשרשיו כנוי למי רגלים כי ביומ' נזכר אצל וכל המטיל מים וכו' וזה מי רגלים. בברכו' ס"ב: מבואר להסך (ש"א הנ"ל) שסכך עצמו כסוכה. ירו' ברכו' פ"ט די"ר: המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום ובבבלי ס"א: הגי' הנפנה] —

סֹךְ (= סוּךְ, סוּכָה מל"מ שׂוֹךְ, שׂוֹכָה וכן בל"ס סוּכָא ולנקבה סוּכְתָא בל"פ شاخ בל' הוצואר' סָאך סנסקריט çâkhâ ענף Zweig ולדעת רבינו אמירי תאנים) בפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק פ"י מ"ב דף קי"ד.) אבל לא יקוץ את סוכה[4]. בגמ' דפ"ק דסוכה (י"ג:) סוכי תאנים ובהם תאנים פי' „אמירי תאנים"[5]) וכן פי' סוכה שכוחה רע דבר"ג דפ' המקבל (ב"מ ק"ה רע"ב עיי' זבי' פ"ג מ"א) כדכתי' באבימלך (שופטי' ט', מ"ח) ויכרת שוכת[6] עצים ויש כח לפרש סוכי תאנים וסוכה כמו סוכה שיש להן חריות הרבה שעושין צל וסוכת עצים פירושו שיש להם חריות הרבה להצית בהן

[1]) בנו"ג סייפי. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט. [3]) ובדפ"ע ומער. [4]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה את הסוכה ברש"י ובירו' ובמשניו' נאפולי ובכ"י ש"ס ה' אצל ד"ס ובנו"ג את סוכו וכ"ה בשרפ"ע. [5]) וכ"ה בפי' ר"ח בסוכ' (בש"ס ווילנ'). [6]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכל"מ ובדפ"ע וכ"י סוכת.

האור[1]. *[אחי"ה והפי' האחרון הוא הנכון כי ענין סוֹךְ וסוֹכָה כמו בל"ס ול"מ שוך, שוכה פי' ענף וסעיף בל"ע غصن אשר על ידו היטב פי' שׂוֹךְ ושׂוֹכָה ר' יונה ז' גנאח והביא ראיה ממשנה המרעיד את האילן ונפל על חברו או שוכה ונפלה על חברתה וכיון על מכשירין פ"א מ"ג ושם הגי' או סוכה אבל רה"ג גרס השוכה והביא ג"כ הפסוק משופטי' לראיה. ועוד הביא ראיה ר' יונה מתרג' וחרש מצל (יחזק' ל"א, ג') וסוכיה מטלן ותרג' בסעפה פוריה (ישעי' י"ז, ו') בסוכה (מדדא) [צ"ל מרבא] ועוד יש לי ראיה מאבדר"נ פל"ט לאילן שעומד במקום טהרה וסוכה יוצאה ממנו למקום טמא מה הם אומרים קוצו סוכה זו מן האילן וכו' ע"ש ובקידושי' מ': אי' נופו וכ"ה בל' נקבה בירו' שבת ספט"ו דט"ו: זימן לו סוֹכָה אחת של נצפה וכו' פסיקת' רבתי פט"ו מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ובשהש"ר פ' דומה דודי בט"ם מסכה לסכה והקבוץ ירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג סוכות תאנים[2]) ומזה תאנים סוֹכוֹת מנוקבות ירו' בכורי' פ"א דס"ג ע"ד ור"ב פי' בע' סך אחרון בע"א ע"ש] —

סָךְ (מפעל סָכַךְ ענינו כסוי והגנה bedecken, be-dachen והשם סֻכָּה בנין קל עשוי להגנה ובפרט לשבת בו בימי חג הסוכות Hütte, Fest-hütte) בפ"ג במעשרות (מ"ז) סוכת גינוסר.. סוכת היוצרים פי' סוכת עושי כלי חרס. בנזיר בפ' כה"ג ונזיר (נ"ד.) אבל הסככות והפרעות מפרש בגמ' (שם נ"ד:) וביש מביאין פ"ח באהילות (מ"ב) אילו הן הסככות אילן המיסך על הארץ[3]) פרעות אבנים היוצאות מן הגדר — בפ' ד' מיתות בגמ' הנודר בשמו (סנהדר' ס"ג:) סכות בנות (מ"ב י"ז, ל') ומאי ניהו תרנגולת[4]) פי' תרנגולת שמסוככת על בניה. ירוש' בר"ג דפ' כל הצלמי' (פ"ג דמ"ב רע"ד) תרנגולתא ואפרכיה[5]). *[אחי"ה הפעל ענינו כסוי כמו ע"י גג ובפרט נאמר מסוכת החג. הקל ברכו' ס"ב: עיי"ע סך ב'. פיעל מנחו' צ"ז. שמסככין בהן את הלחם ובמד"ר פ"ד אי' שהיו מעמידין את הלחם כמין סוכה שכל חלה וחלה נעשית סוכה לזו שהיא תחתיה, תוספת' ב"ק ספ"ו כגון אילו מסככין על פתחי חניותיהם ברה"ר בחג. תוספ' כלאי' רפ"א אסורה לסכך[6]) ע"ג זרעים, ירו' כלאי' ספ"ב דכ"ח: אין מסככין אותה ע"ג זרעים, ושם: שאין כולן מסככין כדלעת יוונית, ירו' מעשרו' פ"ה דנ"א סע"ד סיכך על גביו, סוכ' ד': סיכך על גבן, שם י"א, אין מסככין בו.. מסככין בו, ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד מסככין בו, ויק"ר ספי"ד דרש תשככני (איוב י', י"א) סככתני אינו אומר אלא תסוככני, איכ"ר פ' פרשה דרש בסך (תהלי' מ"ב, ה') אילנות מסככות על ראשי. בינוני פעול סוט' מ"ח. בית המסוכך בארזים סוכ' ח': ובלבד שתהא מְסוּכֶּכֶת כהלכתה, ב"ר פמ"ב עמק סוכות (תהלים ס', ח') שהוא מסוּכָּךְ באילנות. הפעיל המֵיסֵךְ עיי' לעיל ומ"ק ה': ועוד עיי"ע סך ב'. נתפעל: תנחומ' ויקהל סי' ח' שוכתים (דה"י ב' נ"ה) שנסתוככו ברוח הקדש ובספרי בהעלתך פ' ע"ח סוכתים שהיו יושבין בסוכות. והשם סְכָךְ (Hütten) Bedachung סוכ' י"ז. והלאה ירו' סוכ' פ"א דנ"ב: ירו' עירו' פ"א די"ט ע"ג, ירו' מעשרו' פ"א דנ"א ע"ד ועוד סְכָכָא סנהדר' ד'; (בסוכ' ו': זבחי' ל"ח: בל"נ סככה) והקבוץ ירו' סוכ' הנ"ל שני סככין זה ע"ג זה, ובל"נ הסְכָכוֹת עיי' לעיל. והשם המופשט סִיכּוּךְ סוכ' י"א, י"ז, י"ט: ירו' ברכו' רפ"ז די"א, ירו' כלאי' ספ"ב דכ"ח: (תוספתי כלאי' רפ"א כ"י עיין לעיל) ירו' סוכ' רפ"א דנ"א ע"ד, במד"ר רפ"ג חריות לסיכוך ובב"ר פמ"א לסכוך ובשו"ט מזמור צ"ב לסוכה. ועוד השם סוּכָּה (בל"מ סֻכָּה) ובפרט של חג עיי' סוכ' ב', והלאה, ח': עיי"ע ברגן ז': עיי"ע צרף א' ומאשר מסכת סוכה מלאה על כל גדותיה מעניני סוכה נקראה ככה והקבוץ סוּכּוֹת סוכ' ח': סנהדר' ד': עיי"ע אם] —

סך (= סְכָא, סָכָה בל"ס סְכָא מלש' צענד çku בל' סאנסק' sku schauen, ראה והביט) בפ' לולב וערבה בגמ' זוקפין אותן (סוכ' מ"ה:) שמא תאמר אבד סברן ובטל סיכויין ויש מהן בע'

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ובכ"י ל"ד ובדפו"ו אי' רק ויש כת וכו' כמו סוכה שיש לה חריות הרבה להצית בהן האש ובשדפ"ע לי' וכן לי' בשאר כ"י ערוך. [2]) אבל בתוספתי ביצ' רפ"ד ובתוספ' מעש' ראש' רפ"ג בל"ז סוכי תאינים (תאינה) וה' לעף פפלנ"צ צד 390 טעה להביא עוד ראיה למשקל נקבה מירו' דמאי דכ"ב. אבל בסיכתא דאי' שם ועוד זה הענין בירו' שקלי' פ"ה מ"א (ולא בט"ד jer. Schen.) פירושו קוץ ועוד טעה לחשוב סכת בנחמי' ח', ט"ו מענין ענף. [3]) באהלו' הגי' הסככות וכ"ה בכ"י ק"ט ודפ' פיז' וצ"ל כגי' דפ"ר וויניצי' בכ"ף וכ"ה בתוספ' אהלו' רפ"ט ובנד' נ"ז ובירו' שבועו' פ"ב דל"ג ע"ד וירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' כ"י משפטי' ומלכים (ד"ס סנהד' צד פ"ט: וצ'.) וברש"י וברד"ק מלכי' ובנו"ג תרנגול. [5]) בנו"ג ופרחיה וכ"ה בכ"י ק"ט ושם תרנגולת וכתב הרד"ק שם וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגולת סכות ובנות פי' עם אפרחיה. [6]) בכ"י אירפ' בסיכוך.

סבר. רב עוד יוסף בני חי (בראש׳ מ״ה, כ״ח) תר״י (א׳) סכיית[1]) למיחמי. ראה פניך לא פללתי (שם מ״ח, י״א[2]). לישועתך קויתי ה׳ (שם מ״ט, י״ח). הבט דרך ים ויעל ויבט (מ״א י״ח, מ״ג) תרג׳ [סכי לאורח מערבא] וסליק וסכא. בריש ויק״ר (פ״א) [חבר] אבי סוכו (דה״י א׳ ד׳ י״ח)[3]) זה היה אבי של כל הנביאים שהיו סוכין ברוח הקדש . . בערביא צווחין לנביא סכיא[4]). *[אחי״ה זו דעת לוי אבל בערבי לא נמצאה המלה בזו ההוראה ואולי יש מן המקומות בערביא שדברו בני אדם לשון מבולבל אשר בו מעורב גם לש׳ סורית כי בל״ס ענינו רואה וצופה מפעל סְכָא. וכן דרשו במגיל׳ י״ד, יסכה (בראשית י״א, כ״ט) זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח הקדש, שם: יסכה שהכל סכין ביופיה. וכן נדרש מסכן בויק״ר פל״ד סכי בי אסתכל בי וכו׳. ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח: סכון מיעל עד די אימְמא. ומזה הענין גם סכי שמש של ע׳ הבא אח״ז. והושאל למי שיושב ומצפה כלומ׳ רואה תמיד (עיי׳ צָפָה ובפיעל צִפָּה) בפַּעֵל (auf etw. hinsehen, hoffen, erwarten) כתוב׳ ס״ב: הוה מסכיא דביתהו השתא אתי השתא אתי. שו״ט מזמור ק״ה משל לבעל בשר שהיה רוכב על החמור חמרא מסכי אימת נחית ליה מיניה ואיהו מסכי אימת נחות מן חמרא. כל קויך (תהלי׳ כ״ה, ג׳) תרג׳ כ״י כל דסכיין לך, קוה לה׳ (משלי כ׳, כ״ב) תרג׳ סכא לאלהא וכ״ה בפשיטה הסורית. ובאתפעל ואצפה (תהלי׳ ה׳, ד׳) תרג׳ ואִסְתְּכֵי חכתה (שם ל״ג, כ׳) תרג׳ מִסְתַּכְיָא, פנה אלי (שם כ״ה, ט״ז) אִסְתְּכֵי לותי. סנהד׳ צ״ד רע״ב עד הכא לא תיסתכי ליה מכאן ואילך אסתכי ליה, והתואר סַכְוָאָה תרג׳ הצפה ש״ב י״ג, ל״ד (ועוד עיי״ע סכוי) וכן הרואה והחוזה תרג׳ דה״י א׳ כ״ו, כ״ח; כ״ט, כ״ט; דה״י ב׳ י״ט, ב׳; כ״ט, ל׳ וכ״ה סַכְוָיָא כפי גי׳ כ״י ה״ב בויק״ר הנ״ל ובנו״ג סַכְיָא וכן מפורש בקהל״ר פ׳ טובה חכמה: המזכיר (מ״ב י״ח, י״ח) ע״י סַכְיָא. השם סָכוּתָא עיי׳ תר״י לבראש׳ ל״א, מ״ט; ל״ח, י״ד. כ״א; לבמד׳ כ״ב, כ״ד ותרג׳ המצפה (דה״י ב׳ ט״ז, ו׳), ותרג׳ בצפיתנו צפינו (איכ׳ ד׳, י״ז) בסכותנא דאסתכינא. ובל״ס סוּכְיָא אי׳ בתרג׳ משלי י״ט, י״ח סכוייא ושם כ״ג, י״ח; כ״ד, י״ד סכוייך ספרי אחרי פרק י״ג בטל סכויי . . אני סכוייך עיי״ע סבר א׳ וש״נ עירו׳ כ״א רע״ב ושאר מקומות וגי׳ הפסיקת׳ בשלח צר פ״ג, סכיוני — גדה כ״ד: סכויין ט״ם עיי״ע סב ה׳ ומ״ש] —

סך (= סְכָא מענין הקודם ומל׳ צענד çku פי׳ ראה ועוד הפכו עור blind sein) בפ׳ מומין אלו (בכורו׳ מ״ג סע״ב במשנ׳) סכי שמש והזגדום[5]) גמרי׳ (שם מ״ד רע״א) תני רב [יוסף][6]) סכי[7]) שמש. פי׳ „שאינו יכול להסתכל בשמש״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה שם. ואם תקשה לומר כפי גי׳ רבינו ורגמ״ה מה בא רב יוסף להוסיף על לשון המשנ׳ דאי׳ ג״כ סכי השמש י״ל שכוונת רב יוסף על לש׳ צענד הנ״ל שיש לה שתי הוראות דבר והפכו רואה ועוד עִוֵּר ועוד ענינו מְעַנֶּה peinigen וגם זה יש לו מובן ופירושו השמש ענה ומצער אותו שלא יוכל להסתכל בו וא״כ בכונה בחר רב יוסף לשון המשנה (אשר שם פירוש סכי כמו ראה בל׳ נקיה כמו סגי נהור) להורות כי בלשון צענד היינו בל׳ המון הפרסי ענינו ג״כ הפכו עור ומי שציערו השמש. ובתוספת׳ בכורו׳ רפ״ה מפורש איזה הוא סכי שמש שרואה את החדר ואת העלייה כאחת. אבל במשנ׳ בכורו׳ שם נמנה זה החולי אצל חולי סכי שמש] —

סך (= נָסַךְ מל״ם ומפעל ערבי نسج ענין אריגה וקשירת החוטים זה בזה flechten, weben הפעיל הִסִּיךְ ובדרז״ל כמו מן סָכַךְ: הֵיסֵךְ) בפ׳ כלל גדול (שבת ע״ג סע״ב במשנ׳) הצובעו והטווהו[8]) והמסיך[9]) מן (שופטי׳ ט״ז, י״ג) שבע מחלפות ראשי עם המסכת. *[אחי״ה תוספת׳ שבת רפ״ח (ט׳) המיסך[10]) שלשה חוטין כתחלה הרי זה חייב. ירו׳ שבת פ״ז ד״י רע״ג ההן דעבד קונטרן נפן מחצלן חייב משום מיסך הדא איתתא כד משתייא בקוביה משום מיסכת כד יהבה קדמה דשום עושה בתין כד מקימה לון משום בונה (בפי׳ ר״ח בשבת ש״ם ווילני דף ע״ה סע״א הביא זה הירושי׳ בזה״ל כד משתייא בקיבה משום מיסכת כד יהבה קירומה משום עושה בתין וכו׳). ושם: ההן דעבד קופין כד צפר משום מיסיך. והשם מפעל נָסַךְ: נִסְכָּא (נִיסְכָּא) עיי״ע נסך א׳ ונרדף עם מסך] —

---

[1]) בדפו״ו בט״ס סגיית ולנכון בשדפ״ע ובכ״י. [2]) בתרג׳ שלפנינו באונקי׳ ובתר״י לי׳. [3]) במקרי׳ שוכו. [4]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ק״ט סכייא ובכ״י ה״ב סכויא. [5]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ע והזגדום ועיי״ע זגדוס. [6]) בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר רק רב ובשדפ״ע רק תני וצ״ל כבש״ס רב יוסף וכ״ה בפי׳ רגמ״ה כ״י (בקובץ כ״י אנגיוליקי דף ק״ז סע״ב). [7]) בכ״י ערוך וכ״ה בפי׳ רגמ״ה ובנו״ג סגי ובדפו״ו סבי וצ״ל כבשדפ״ע סכי. [8]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג והטווה. [9]) כ״ה בדפ״ר ואמש׳ וכ״ח בכ״י ש״ס ובנו״ג והמיסך וכ״ה בכ״י ק״ט בערוך ובירו׳ עיי׳ למטה. [10]) בכ״י ארפ׳ המוסיך.

סָךְ (לדעת רבינו חשבון כמו סכום וכפי פי' אחר אח אולי מל"ר Genosse, socius ולפע"ד מל"פ ساخ מורד במלכות ועוד חונף Rebell, Schmeich-ler ועיין בפנים) בפ"ק בע"ז (י"א:) סך קירי פלסתר פי' חשבון של יעקב האדון פלסתר כזב אחוה דמרנא זייפנא אחיו של עשו אדונינו כזבן שלקח הברכה ברמאות מאי אהני ליה לרמאה ברמיותיה מ"מ המלכות שלנו היא דחמא חמא כלום' מי שרואה השחוק פעם אחת רואה ואם לא יראה באותו פעם שוב לא יראהו לפי שאין עושין שחוק אלא פעם אחת לע' שנה. פ"א סך קירי פלסתר היינו אחוה דמרנא זייפנא פי' סך [אח] קירי מרי[1]. בפ' גט פשוט בגמ' כתוב מלמעלה (ב"ב קס"ו סע"ב) אסוכי מסכי[2]) להו בזוזא. פי' ,הפרוטות בסכום מצטרפין[3]) אותן ומשוי להו זוזי בשטרא ולא כתבי פרוטי[4]) סכום למניינא"[5]). תרג' ירוש' כי אין מספר (בראשית מ"א, מ"ט). חקכם ללבן (שמות ה', ח') [אלה] פקודי המשכן (שם ל"ח, כ"א)[6]). בפסיקתא דכי תשא[7]) (פסיק' דר"כ צד י"ט:)[8]) ובירושלמי בראש שקלים (פ"א דמ"ו רע"ב) כל העובר על הפקודים (שמות ל', י"ג) כל דעבר על סכומיא[9]). — (א"ב פקידייא כתוב) *[אחי"ה והביא רבינו כל הדוגמאות האלה לראיה כי סך בע"ז הנ"ל היינו חשבון כמו סכום ובע' סכם רמז על שווי הענינים עוד הפעם ובזה הענין סך מקרי דרדקי ב"ב כ"א. וכן הזכירו תוספו' ב"ב קס"ו: ד"ה אסוכי ציון מב"ב כ"א. אצל ציון מע"ז הנ"ל[10]) וכן פי' רש"י סך בע"ז חשבון ונראה כי אחר רבינו נגרר בכל הפי' הנ"ל ובפ"א שהביא רבינו (עפ"י כ"י ק"ט) נגרר אחר פי' ר"ח בע"ז וז"ל סך קירי פלסתר בל"י זייוף ופי' קירי אדון ופי' סך אח (הנה) [צ"ל היינו] אחוה דמרא זייפי כלום' זה החיגר הוא יעקב אחי אדונינו עשו הזייף שאמר אנכי עשו בכורך ולא היה הוא עשו וכו'. ואולי כיון ר"ח (ובפ"א בערוך צ"ל פי' סך: אח) על ל"ר socius[11]) ויהיה לפי זה מאמר הכרוז socius Kyrii falsator פי' רע אדונינו כזבן הוא. וה' קראמכאל רמז כבר (במקום הנ"ל) על חגי הצחוק ludi saeculares אשר הרומיים חגגו אחת למאה שנים אכן לא בדיוק במלאת מאת השנים כי אם פחות או יותר קצת וכפי המסופר מצאו אז הבדחנים ואוחזי עינים מקום ועת מצוא להטעות את העם במשחקיהם. ובזו השטה הלך הג' שי"ר בע"מ בע' איד (30 והלאה) והעלה כי פיליפפוס קיסר רומי נתן זה השחוק להטות יותר לב העם אליו נגד השר צבא Decius ועיי' כל חקירותיו בזה הענין שקרובה לאמת אך בפירוש המלות אין דעתי כדעתו ונ"ל כי סך הוא ל"פ הנ"ל שפי' איש חונף ועוד מורד במלכות וזה הכנוי יאות מאוד מאוד לשר צבא דעציאום בעיני פיליפפוס כי חשבו לחונף ומורד במלכות ולא האמין לו בכתבו כי לא ברצונו קבל מאנשי המחנה את הכתר על ראשו וכי נכון ללכת לרומי ולתת הכתר לרגליו אך הקיסר לא האמין לו בלבו וילך לקראתו אח"כ למלחמה ויפול שדוד (ע"מ שם 31 וערש וגרובער ע' Decia Gens ח"א כרך כ"ג צד 276) וקרוב הדבר שהקיסר לפני הלכו במלחמה נתן השחוק הגדול וצוה למכריזים לקרוא לפניו סך קירי פלסתר פי' מורד במלכות (או חונף) באדוני (המלך) הוא כזבן ובא הפירוש תיכף בעקבו אחוה דמרנא זייפנא כלו' הוא דעציאום שאמר בפני קהל ועדה שהוא רע כאח למלך הוא שקרן כי אחרי שקבל הכתר מהמחנה גלוייה מלתא למפרע שהיה כזבן ולבו בל עמו לקיסר והמכריז (כצווי המלך פיליפפוס) רצה בזה לעורר לבות העם מול קיסר ונגד מורד במלכותו ואולי מה שיסופר כי מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חיגר היה למשל ולסימן כי הקיסר בצפיתו צפה שיוכל לדכות את החונף ומורד תחת רגליו. ויתר דברי הכרוז הלא המה מבוארים על בורים בע"מ 32 קח נא משם. ומסדר התלמוד רק שמע דבר שמע ורק

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ונכון הוא וכיון רבינו על פי' ר"ח עיין למטה בסוף. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ר' ובכ"י פ' אסוכי מסכו ושם ג"כ ליה בזוזא ובנו"ג דאסוכי מסכן להו ובפי' רגמ"ה אסוכי מסכי להן. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' רגמ"ה ובדפ"ע מצרפין. [4]) כ"ה בדפ"ר ובנו"ג בשדפ"ע פרטי. [5]) הועתק מפי' רגמ"ה בב"ב ע"ש. [6]) כ"ה רק בדפ"ר ובשדפ"ע לי' וכ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט וב"ר רק ציון תר"י כי אין מספר אבל בתרג' ירו' שלפנינו לא מתורגם כל הפסוק הנ"ל ובשני ציונים אחרי' אי' גם לפנינו בתר"י מלת סכום. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [8]) ושם כל דעבר על סטמיא והגיה לנכון מהר"ש באבער שצ"ל סכומיא ולא הביא הערוך כי דפ"ר לא היה מול עיניו וגם בכ"י ק"ט אי' בט"ס סטמא וצ"ל סכומא. [9]) ובדפ"ר עוד סכי ויש למחוק. [10]) וכן הבין רד"ק בשרש סכך ופי' ג"כ ל"מ כי אעבר בסך (תהלי' מ"ב, ה'). [11]) עיי' ברילל פרעמדשפראכליכעס 28 ומ"ע יאהרביכער ח"א קל"א ושם הובא דעת ר' אברהם קראכמאל בהחלוץ ח"א 59 שפי' מל"י κάσις פי' אח א"כ במקום סך צ"ל כס וא"כ תהיה κάσις κυρίου πλαστῆς כולה ל"י ומתורגמות במלות שאחריהן אחוה דמרנא זייפנא וכוונת ר"ח תג"ל.

תורף הענין של כרוז הנ"ל ולא מלה במלה על כן אל תתמה בהביאו הלשון בערבוביא מלה אחת לשון פרסית שתי מלות יוניות או רומיות וקצת מהן ארמיות ולקח החלק ההוא בחשבו לפרש אותו על יעקב ועשו מה שרחוק באמת מאוד מגוף כוונת המשורר, עיי' ע"מ שם] —

סך (= סִיכָא בל"ס סֵכְתָא בל"ע سك، سكى בל' הונגרי szeg יתד Pflock, Nagel; ועוד עיין בפנים) סיכי זיירי ומזורי (שבת קכ"ג רע"א) כבר פירשנו בע' זייר[1]. בס"ג דפ' א'[2]) דביצ' (ט"ו.) לא צריכה[3]) דנקיט בסיכי. פי' „תפוס ביתדות"[4]) בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את השדה (ב"ב ס"פ סע"א) כי תיבעי לך דנקיט בסיכי. פי' אחוזות בפתחים ובחלונות וביתדות. בר"ג דפ' התכלת (מנחות מ"א רע"א) ושוין בטלת שכפלה ותפרה שחייבת תפרה פשיט' לא צריכא דנקיטה בסיכי. בפ' השולח גט בגמ' פרוזבול (גיטי' ל"ז.) לא צריכא דמנח אסיכי. בפ' כלל גדול אמרו בשבת בגמ' הלש (שבת ע"ד:) ובגמ' אין מעמידין בגמ' השלקות (ע"ז ל"ח.) האי מאן דשדא סיכתא[5]) לאתונא חייב משום מבשל[6]) פי' „הנותן יתידות לחין בכבשן כדי ליבשם לנעצם בספינות וכיוצא בהם. פי' לשרורי (שם בשבת) לחזק ויש מי שאומר סיכתא הן גלל בהמה דקיקין[7]) הטילם לכבשן מה שחייב משום מבעיר הרי זה[8]) ועוד חייב משום מבשל וזה שנצרך לומר כן דלא תימא אין המפחר כלי חרם מבשל מפני שמחזק[9]) הכלי אשמעינן דמרפי רפי כשהן טיט ומתבשלין ואח"כ מתחזקין כשיצטרפו ויתפחרו". [10]) — (א"ב מפרשים סיכתא כמו סיחתא[11]). בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירוי נ"ג.) אנן כי סיכתא בגודא פי' כמו שיכולין להכנים יתד בכותל שאין בו חור[12]). בס"ג דפ' כל גט (ל"ב רע"א) אפי' סיכתא בדפנא רפיא פי' יתד הנעוצה בכותל מתחלחלת. — (א"ב תרג' (דברים כ"ג, י"ד) ויתד תהיה לך: וסיכא תהוי לך) *[אחי"ה ובתר"י א' בל"נ סיכתא וכ"ה בתרג' שופטי' ד', כ"א. כ"ב; ליחזק' ט"ו, ג'; וכצ"ל בסנה' קי"ב סע"א עיי"ע סיכטא א'; לשמוא' א' י"ג, כ' סיכת פדניה פסיקת' רב' פמ"ג (מכה) [צ"ל סכא] דפדן ובקבוץ במד"ר פ"ח סִכָּן דפדן ותרג' לאתים (ישעי' ב', ד'; מיכי ד', ג') לסיכין והוא מל"ע سكة Grabeisen an der Pflugschaar וכן באיכ"ר פתיחת' תקיף ידיה אסיכתא. וגי' רבינו עיי"ע פדן פי' יתד של מחרש' וכן בל"נ סיכתא עירו' ח': נעיץ ביה סיכתא פירש"י קבילי"א = ל"צ Nagel, cheville. והקבוץ שבת ס"ז רע"א שבע סיכי פירש"י יתידות קייבל"ש. וכצ"ל ביחיד זכר בויק"ר רפכ"ב סיכא[13]) ובנו"ג סיבוא ועיי"ע סב ד' וע' סג א' וש"נ — ומזה ג"כ בהשאילי סיכי דיקנא עיי"ע הבא אח"ז] —

סך (= סִיכָא מע' הקודם בהשאילה) בפ' הערל בגמ' ר' אליעזר (יבמות פ' סע"ב) רב נחמן סיכי דדיקנא[14]) הוו ליה. — (א"ב פי' יתידות זקן כלומ' שהיה לו שער בזקנו א"כ טעם שני הערכים אחד הוא[15]).

סך (= סוּכָּה Umhegung ודרש כמו מן שָׁכַךְ ענין הנוח והשקט sich legen) במגלת איכ' ויחמס כגן סוכו (איכ' ב', ו') א"ר אבהו שוכו[16]) כתיב[17]) כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה[18]).

סך (= סִיכְתָא בל"ע سكة das Gepräge auf Münzen, Stempel) בפ' הגוזל עצים בגמ' הנותן לאומנין (ב"ק צ"ט סע"ב) במאי טעו בסיכתא חרתא פי' ברזל שבו צורת המטבע ונעשת בו צורה חדשה וההיא דינר נפק מתותי ההיא סיכתא עתיקא וטעו ביה. *[אחי"ה ורש"י לועז קויי"ץ בלעז וצ"ל קויי"ן פי' בל"צ Stempel, coin ועיין פירש"י בשבת מ"ז רע"ב ד"ה יתקע בחוזק על ידי יתדות שקורין קויינ"ש ע"כ וכן הוא בעה"ק שנ"ב שטעמפ"ל בלא"ש] —

☞ **סך** (= סוכות לדעת ר"ב מל"י συκέα מין תאנים רעים) ירו' דביכורי' פ' יש מביאי'

---

[1]) בע' זיירי (בח"ג, רפ"ח:) וכל הפי' שם הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'). [2]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר והפשב"ע לא חש בזה במח"כ בע' סך ט'. [3]) בנו"ג לא נצרכה דאע"ג. [4]) הועתק מפי' ר"ח בביצ' (בש"ס וו') ושם תפוש ובדפ"ע תפיס ובכ"י ק"ט תפוס. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בשבת ובדפ"ע מאן דשדא סכתא ובע"ז האי נכרי דשדא וכו'. [6]) כיון לשבת הנ"ל ולא לע"ז הנ"ל. [7]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובפי' ר"ח ובשדפ"ע בט"ס רקיקין. [8]) לי' בפי' ר"ח. [9]) בפי' ר"ח מחזיק. [10]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס וו') ובפי' ר"ח בע"ז (בקובץ כ"י אנגיילי דף כ"ג סע"ב) אי' בלי קצרה כזה: גוי דשדא סיכתא לאתונא . . פי' מי שנתן יתידות של עץ לייבשם לנעצן בספינות כמו מסמרים ע"כ. [11]) עיי"ע יסח ב'. [12]) וכ"ה בל"א בע' אצבע ופי' ראשון שם הועתק מפי' ר"ח בעירו' (בש"ס ווילי). [13]) וכדאי' בילק'. [14]) בנו"ג ותר טוב דיקנא. [15]) ועיי' פירש"י וצ"ל בר"ב שהיה לו שער בכמה מקומות. [16]) בפסוק שכו. [17]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ואמ' אבל בדפו"י בטעות כגן שוכו . . סוכו כתיב. [18]) עיי' פירש"י על זה הפסוק ומנחת שי שם.

(פ״א דס״ג ע״ד) תאנים סוכות מנוקבות פי׳ בל״י תאנים ובפרט מין אחד שאינו ערב לחיך. *[אחי״ה והנכון כמ״ש בע׳ סך ג׳ ע״ש ועוד פי׳ ר״ב הוא נגד ההמשך עיי׳ בירו׳ שם — ובעל המשביר ע׳ סיכא פי׳ כר״ב גם סיכי דיקנא (יבמו׳ פ׳ :) מין שאת רכה שדרכה לגדל בזקן וכיון למלה הנ״ל והעתיק Feigwarze] —

סֶכְוִי (= סַכְוְיָא תואר מן סְכָא פי׳ צופה כנוי לתרנגול (Hahn, eig. Wächter, Aufpasser בר״ג דפ׳ ראוהו ב״ד (ר״ה כ״ו סע״א) אמר ריש לקיש כשהלכתי לתחום קן נשריא הוו קורין לכלה נינפי ולתרנגול סכוי [1]. ירוש׳ בפ׳ הרואה בגמ׳ מקום (פ״ט די״ג רע״ג) ברומי צווחין לתרנגולא סכוויא [2] או מי יתן לשכוי בינה (איוב ל״ח, ל״ו). — (א״ב בל״ר מכנים בשם סכווי לתרנגול פי׳ צופה שהתרנגול בקריאתו מבדיל האשמורות וצופה בלילה) *[אחי״ה והדין עם ר״ב אבל לא מל״ר כי אם מל׳ סורי וארמי משרש סכא עיי״ע סך ה׳ ומלת ברומי פי׳ מקום Ροῦμα מקום בגליל (בן מתתיהו על המלחמו׳ ג׳, ז׳, כ״א) [3] או פי׳ ברומי Rouma קרוב לציפורין (ראבינזאהן ח״ג, ק״ח) שהיה בצפונית מערבית לגליל וכשהלך ר״ל לקן נשריא שהוא Kennisrin בצפונה של סיריא [4] היטב שמע כי באחד ממקומות של גליל היו קורין לתרנגול סכוויא או סכוי ודע כי בכ״י ה״ב הגי׳ סווכיא ובכ״י ק״ט סייכא ולפ״ז אולי מל״ע ديك (וכן בל׳ הונגרי (tik, tyuk תרנגול. וראיה נצחת לזה מגי׳ ויק״ר פכ״ה או מי נתן לשכוי בינה הדא תרנגולתא א״ר לוי בערביא צווחין לתרנגולתא שכויא. אבל הש״ס הבין שכוי של מקרא תרנגול מענין הבחנה (מפעל סך ה׳) כדאי׳ בפי׳ בנוסח תפילת השחר על פי ברכו׳ ס׳: כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה] —

* סכותא (שם מקום) מ״ק ד׳ סע״ב ר׳ ירמיה שרא להו לבני סכותא למיכרה נהרא טמימא ובע׳ טם ב׳ לי׳. וה׳ נייבויער (גיאגר׳ 362) הגיה לסבתא כדאי׳ בע״ז נ״ח: ר׳ ירמיה איקלע לסבתא ואולי היא Minas Sabattha (מאננערט ח״ה, ב׳ 287) אבל בהיפך צ״ל גם בע״ז סכותא כדאי׳ בכ״י ש״ס ובתו״ה ד׳ קל״ו: וכ״ה בכ״ף בהל׳ רי״ץ גיאת החו״ה י׳. ובירו׳ מ״ק פ״א ד״פ: כהדא דבְּנֵי דסכותא איתפחת במועדא וכו׳ וגי׳ הרא״ש מסותא ט״ס הוא.

* סְכוּכִית (= זְכוּכִית (Glas, Krystall שבת פ״א. סכוכית כדי לגרור בו כה״נ ברש״י ופי׳ סכוכית זכוכית ועל שם שסוכין [בה] קרי סכוכית וכו׳ וכ״ה בכ״י ש״ס ובמשניו׳ פיז׳ ובירוש׳ ובכ״י אירפ׳ תוספת׳ שבת פ״ח (ט׳) המוציא סכוכית וכו׳ ובתוספ׳ ב״ק פ״ב בכ״י אירפ׳ המצניע קוצים וסכוכִיוֹת [5]. נזיר נ״ג סע״א אבן הסכוכית עיי׳ פי׳ המיוחס לרש״י ותוספ׳ שם וע׳ סך ד׳.

סָכַל (בל״מ שָׂכַל ראה בעיני השכל einsehen, mit dem geistigen Auge sehen ובדרז״ל רק הביט וראה (auf etwas sehen, betrachten בר״ג דמגיל׳ (ב׳ סע״א) הואיל ומסתכלין בה פי׳ „הואיל ומסתכלין האביונים בקריאת המגילה כי בעת קריאת המגילה מחלקין מעות פורים לעניים ומשלחין להם מתנות אין קורין אותה אלא בזמנה בי״ד. והגאון זצ״ל פי׳ כך אנו שונין ומסתכנין בה ופי׳ אם השנים כתיקנן שיכולין ישראל להעמיד דתותיהן ואין עליהן סכנה אין קורין אותה אלא בזמנה [6]. — (א״ב תרג׳ משמים הביט (תהלי׳ ל״ג י״ג) משמיא אסתכל) *[אחי״ה וכן שם כ״ה, ט״ו; פ׳, ט״ו; פ״ד, י׳; קמ״ב, ה׳ והרבה בקשור עם בְ או לְ עיין תר״י א׳ לבראש׳ ד׳, ט״ו; כ״ח, י״ב אונקל׳ לשמות ג׳, ו׳; לבמד׳ כ״א, ט׳. וכן בדרז״ל עיי׳ ברכו׳ י׳. פסחי׳ קי״ג: סנהד׳ צ״ב. ב״ב נ״ח. חולי׳ צ״א: קידושי׳ מ׳. ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ו. ירו׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה: ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב ע״ג ב״ר ס״פ פ״ו אבות פ״ד מ״כ ובהשאילה הביט בעין שכלית אבות פ״ג מ״א. חגיג׳ י״א: אפעל תרג׳ לאיוב ו׳, כ״ד; ובתרג׳ לתהלי׳ צ״ד, ח׳ בכ״י תַסְכְּלוּן והוא פֵּעַל ובדפוסי׳ תשכילון. והשם סוּכְלָא וכ״ה בל״ס ובתרג׳ כ״י (אצל לעווי) לתהלי׳ קי״א, י׳; ולמשלי א׳, ב׳ וכן סיכולא שם כ״א; ט״ז כ״ג, ט׳; והתואר כמו בל״ס סַכוּלְתָּן, סַכוּלְתָּנָא בתרג׳ סוכלתן, סוכלתנא לבראשי׳ מ״א, ל״ג, ל״ט;

[1] בנו״ג שכוי. [2] בנו״ג סכוי. [3] עיי׳ ברילל על המלבושים 29. [4] נייבויער 307 ולזה מסכים כי בגי׳ כ״י ש״ס. ובאבודרהם בסדר ברכת השחר נכתב במלה אחת קנשרייא. [5] בנו״ג וזכוכית. [6] כל הפי׳ הועתק מפי׳ ר״ח למגילי (בש״ס ווילני) והגאון הוא פי׳ רה״ג שגירסתו ומסתכנין עיי׳ הרמב״ן במלחמות וכ״ה בר״ף ושם סיים לנכון אבל בזמן שהיו מסתכנין ישראל בדתיהן אין קורין וכו׳ וגי׳ מסתכנין אי׳ ג״כ בכ״י ש״ס ב׳ ובר״ש ע״ש ובירו׳ ובתוספ׳ עיי״ע סכן.

לדברי' ד', ו' ועוד זולתו וממנו השם המופשט סוּכְלְתָנוּ, סוּכְלְתָנוּתָא (בל"ס סַכוּלְתָנוּתָא) עיין תרג' לשמות ל"א, ג'; לדברי' ד', ו'; ל"ב, כ"ח וזולתו וכ"ה בשבת ל' רע"א אן סוכלתנותך, קהל"ר פ' תרתי ולאחוז בסכלנותא] —

סכל (= סַכְלָא בל"ס סָכָל thöricht, Thor) בפ' יש נוחלין בגמ' האומ' איש פלוני בני בכור (ב"ב קכ"ו:) דהוו קרו ליה בוכרא סכלא כלומ' בכור שוטה ודילמ' בוכרא דאימיה הוא שאינו כל כך בכור אלא מן האם ולפיכך קרו ליה סכלא דלאו בכור ממש הוא ואינו נוטל פי שנים. *[אחי"ה וכפי' רגמ"ה כ"י בב"ב. ובתרג' משלי י', א' ובן כסיל: וברא סכלא, ועיי' שם י"ח, ב'; י"ט, י' וזולתו ולנקבה שם ט', י"ג אתתא סַכַלְתָא וממנו הפעל באפעל אונק' לבראש' ל"א, כ"ח אסכילתא למעבד ובאתפעל תרג' ש"א כ"ו, כ"א; ש"ב כ"ד י'] —

* סְכוֹלַסְתִּיקָא (מל"י ורומי' σχολαστικός scholas-ticus) בשהש"ר פ' אמרתי אעלה מפורש סגניא (דניאל ג', כ"ז) סכולסתיקי וגי' ר"ב עיי"ע אסכולא בסוף הע' (ח"א, ק"פ:) וע' אסקולסטיקא (שם קצ"ו:).

סְכַם (לדעת רבינו כמו סך בהוספת המ"ם ולפע"ד מהשם סְכוּם מלי' שמרוני ‏שמרוני מנין ומספר Summe, Zahl ועיין בפנים) בס"ג דפ' אין צדין (ביצ' כ"ט:) ובלבד שלא יזכור לו סכום מקח „פי' לא יאמר לו יש לך עלי כסף תן לי עתה בכסף אחר נעשה לך עלי ב' כספים"[1]) „סכום מנין יאמר לו יש לך עלי נ' אגוזים תן לי עכשו נ' אחרים הרי יש לך עלי מאה"[2]). זה מערך סך השמיני. — (א"ב תרג' ותוכן לבנים (שמות ה', ח') וסכום לבנים) *[אחי"ה במכסת נפשות (שם י"ב, ד') תר"י א' בסכום נפשתא. ועוד עיין תר"י שם ל"ח, כ"א; לויק' כ"ה, ט"ו; לבמד' י"ח ט"ז ובתרג' דה"י ב' ה', ו' סכוומא. והקבוץ סכומי תר"י א' לבמ' כ"ה, ס"ג, ס"ד; תרג' לאיוב א', ה'; לדה"י ב' י"א, י"א; י"ב, כ"ג. פסיקת' שקלי' (וכפי גי' רבינו בע' סך ח' גם בירו' שקלי') סכוּמַיָא. נקבה (בראש' ל', כ"ח) מפורש בב"ר פע"ג סכום קטע פריש ונ"א והיינו פירושו בשני חצאי עגולים אמור הסכום קצוב ופרש מה שכרך ובילק' ויצא רמז ק"ל סכום קבוע פרוש ולדעתי הוא מל"ש הנ"ל תרג' שומרוני ראשי המטות (במד' ל', ב') סכומי שבטיה וכן כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל', י"ב) ית סכום בני ישראל. ונבנה מהפעל סְכַם פי' הגביל ומקצה beendigen, begrenzen והוא החשבון שנמנה וגמור ומוגבל ומזה הענין מכות כ"ב. כפי גי' כ"י שהוא סוכם את הארבעים וכ"ה בגמ' כ"ב: ועיי' הגרי"ב בגליון הש"ס מ"ש בשם הלחם משנה שגי' הספרים מנין שהוא סמוך לארבעים פשוט הוא שזה טעות ע"כ ולפע"ד אחד הוא עם סוכם פי' שהגביל והקצה את המנין ובא לו לגבולו וקצו וזהו סמוך לארבעים ומל' שומרוני הנ"ל ומזה ע' הבא אח"ז] —

☞ סְכַם (מע' הקודם פי' נמנה ונגמר בחשבו ומגביל דעתו להיות שוה לדעת אחר או לדבר זולתו determiniren, übereinstimmen) תרג' בפסוק היושבת בגנים (שה"ש ח', י"ג) ואהי מסכים לכל מה דאת עבדת ומל' זה נאמרו הסכמות עניגים ודברים אשר עליהם נמנו וגמרו. *[אחי"ה ובאל"ף נוספת אַסְכָמוּתָא בתר"י לבראש' ל"א, י"ד; לבמד' ל"ב, כ"ה ובלי אל"ף נוספת תרג' ירו' ופקדת (במד' ט"ז, כ"ט) וסכמות והפעל פקדו (שם כ"ו, ס"ג. ס"ד) סכמון והושאל לגמר ולשווי דעות תרג' דה"י א' ד', כ"ג (כפי גי' דפ' ווילנ') וְסָכְמִין מן שמיא על דעתהון; תר"י לבמד' כ"ז, ה' וסכם יתהון על דעתא דלעיל ולרוב בהפעיל ואפעל שבת פ"ז. והסכים הקב"ה עמו. ושם הסכים הקב"ה על ידו. חולי' מ"ט. וקב"ה מסכים. מכות כ"ג: והסכימו בי"ד של מעלה וכו'. יבמו' ס"ב. והסכימה דעתו לדעת המקום ועיי' פירש"י לב"ב י"ד: ד"ה וישר. ספרא ויקר' פרק ד' פרש' ד' ואתה דורש ומסכים לשמועה, ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג שהסכימה דעתן לדעת המקום. גיטי' ו': דאסכים מריה על ידיה, ירו' דמאי פ"א דכ"ב, וירו' תעני' פ"ג דס"ו רע"ג דלית הוא מסכמה (מסכמא) עימיה. איכ"ר פ' אזכרה נגינתי: הא חסילא והא מסכמא] —

סַכִּין (בל"ס סַכִּינָא בל"ע سكين בל"מ שַׂכִּין Mes-ser, Schlachtmesser) בר"ג דפ' כל הכלים (שבת קכ"ג:) אמר אביי חרבא דאושכפי וסכינא דאשכבתא וחצינא דנגרי כיתד של מחרישא דמו.

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח ובש"ס ווילנ' בכ"י בט"ס וצ"ל כבערוך ושם ג"כ גי' סכום מקח וכן מוכח מרש"י וכ"ה בכ"י מהרי"ף מתחיל: ואני שמואל קבלתי סכום מקח עיי' ר"ס ביצ' צד ל"ט: ובנו"ג סכום מדה תוספ' ביצ' פ"ג סכום מנין . . סכום מקח. תוספ' שבת פי"ז (י"ח) סכום ממכר. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח שם.

וכס"ג דפ' המקבל (ב"מ קט"ז.) ההוא גברא דחבל סכינא דאשכבתא מחבריה. פי' סכין המיוחדת לשחיטה והיא החלפא[1]. ס"א סכינא דאשכפתא פי' סכין של אשכף שמקצע בה העורות ומסתברא דהיא החלפא דאמרינן (שם בסוף העמוד)[2] כיון דמיפגמא ואין הפגימה פוסלת אלא השחיטה ועוד היא נקראת חרבה[3]. פי' ר"ח זצ"ל „סכין של שחיטה צריך להיות ארוך כמלא צואר של בהמה וחוץ לצואר כמלא צואר והא דתנן (חולי' ל':) אפי' כל שהוא ואפי' באיזמל בעוף שצוארו דק אבל בהמה לא"[4]. — (א"ב ל"מ זה (משלי כ"ג, ב') ושמת סכין[5]) בלעך) *[אחי"ה והרבה בש"ס שבת ס"ז רע"א עיי"ע אש. קמ"א. ושם: עירובי' ס"ג. עיי"ע סר ב'. חולי' ח'. ושם: י"ז: י"ח. והלאה ל': והלאה כתובו' ע"ז: ב"ב קי"א: עיי"ע גרע א'. קידושי' מ"ו. הקבוץ סכינין חולי' ח': ל'. ירו' פסחי' פ"ז דל"ד ע"ג. סַכִּינֵי תעני' ט': כ"ד סע"ב. תרג' המאכלת (בראשי' כ"ב ו'. י') סכינא, ותרג' חרב על זרועו (זכריה י"א, י"ז) דמי לטבחא די סכיניה בידיה] —

סַכִּין (קבוץ בל"מ שִׂכִּים בל"ע شوك קוץ Dorn) לשכים בעיניכם (במדי' ל"ג, נ"ה) תר"י (א') לסכין[6]) בעיניכון. *[אחי"ה ומזה בירו' תעני' פ"ב דס"ה: ישר ממסוכה (מיכ' ז', ד') ישרא דכהון כאילין (סוכייא) [צ"ל סיכייא] ובל"נ ירו' דמאי פ"א דכ"ב. בסיכתא איתעריית וכצ"ל בירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד (במקום סוכתא) פירושו בסירה הוערה ולא מענין סוך פי' ענף כדעת לעף עיי"ע סך ג'] —

סכן (מל"מ בנפעל נִסְכַּן (קהל' י', ט') gefährdet (sein, in Gefahr sein בריש ברכו' (י':) סיכנתי בעצמי. בפ' מי שמת בגמ' שכיב מרע (ב"ב קמ"ו:) רב ששת אמר ר' שמעון שזורי היא דתנן בפ' האומר התקבל גט (גיטי' ס"ה:) ר' שמעון שזורי[7]) אומר אף המסוכן כבר פי' בע' חזר (א'). פי' הסוכן חולה הקרוב למיתה כדתנן (חולין ל"ז.) השוחט את המסוכנת רבן גמליאל אומר עד שתפרכס ביד. — (א"ב תרג' בנפשינו נביא לחמנו (קהלת ה', ט') בסכנת נפשנא נייתי לחמנא) *[אחי"ה וכ"ה לנכון במתורגמן ובנו"נ בט"ס בנפשנא. ובתרג' דה"י א' י"א. י"ט בסכנת נפשהון ואצל רז"ל סכנת נפשות ביצ' כ"ב. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו. וכן סיכון נפשות ירו' פיא' פ"א דט"ו ע"ד ירו' קידוש' פ"א דס"א: ורק סַכָּנָה ובל"א סַכַּנְתָּא אי' באלה המקומות ברכו' ח': שבת ל"ב. תעני' ה': פסחי' ק"י. קי"ב. הגיג' ט"ו: סוכ' כ"ו. שבת קל"ג: ע"ז כ"ז. כ"ח: כ"ט. חולי' ט': י'. ירו' פיאה רפ"ד די"ח ירו' מגיל' ספ"ד דע"ה ע"ג קהל"ר פ' טובה חכמה. ולפעמים סכנה פי' הרדופים בעת ממשלת הדריינוס עיי' שבת כ"א: ק"ל. עירובי' צ"ה. צ"ז. פסחי' קי"ב. סוכ' י"ד: כתוב' פ"ט. ומן ענין ומסכנה ואילך וכו' כתובו' ג': עיי' דרכה של תורה לפיניליש 46 וכן ענין מעות של סכנה ירו' שביעי' פ"א דנ"ב ע"ד והפעל סְכֵּן סְכֵּין ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד ישתי ולא יסכן, ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: וסכין בהדא. ירו' ע"ז פ"ב ד"מ סע"ד וסכן, ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד סכנת. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג וסכנתן נפשתא. ובינוני פעול עיי"ע מסכן [= מסוכן] ויש"נ הפיעל מסוט' י"א סע"א ושמ"ר פ"א. שהש"ר פ' משכני: מְסַכְּנֵנִי. פַּעֵל שבת קט"ז סע"א בעו לסכוניה. פסחי' קי"ב: סכנתיך, ברכו' כ"ה סע"ב סכנתון לברי. קידוש' כ"ט: סכינתין. אתפעל ירו' פיאה פ"ח דכ"א. מְסַכֵּן והתיו נבלעת במקום מסתכן וכדאי' בפסחי' קי"ב: מסתכן. ושם: ואסתכן. כתובו' ס"א. אסתכני. ירו' שבת ספ"כ די"ז ע"ג מסתכן תר"י א' לדברי' כ"ה. ג' ויסתכן. תרג' תהלי' קי"ט. ק"ח נפשי מסתכנא ובע' סכל א' הביא רבינו ג' הגאון ממגיל' ב' סע"א ומסתכנין ע"ש ומ"ש וכ"ה בירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ד במקום שמסתכנין ובתוספ' מגיל' רפ"א הואיל ומסתכנין וכו' (בכ"י אירפ' בט"ס ומתכנסין)] —

* סכני, סכניא (שם מקום) תוספת' נדה ספ"ג כפר סכני, גיטי' נ"ז. כפר סכניא, קהל"ר פ' שמור רגליך: שמעון איש סיכנא ואולי הוא סיכנין עיי"ע ובאמת בתוספת' חולי' ספ"ב יעקב איש כפר סכניא ובכ"י אירפורט סיכנין אבל הגי' היותר מעולה סמא כדאי' בתוספת' שם דפ' ווינ̇יצ' ועיי"ע כפר גי' הירוש', וכן בע"ז כ"ז: יעקב איש כפר סכניא ובכ"י ש"ס סכינא ותחת זה בכ"י ילק' (ד"ס ע"ז צד ל"ג:) כפר סמיא. — סכניתא בשבת קמ"ז: ט"ס עיי"ע סבן.

---

[1]) עיי"ע בית חלק ח"ב, ע' ועיי"ע אשכבתא ומ"ש בח"א, ש"י בגי' התוספתי. [2]) ועיי' הפשב"ע זה הערך. [3]) עיי"ע חרב ב'. [4]) הובא באו"ז ה' שחיטי' סי' שע"ו בשם ר"ח. [5]) במקרי' שכין. [6]) בכ"י ק"ט לסיכים בכ"י ו"ו לשכים בנו"נ בתרג' לְסַכיין בעינא בישא וא"ב הבינו מפעל סכא. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב.

סכים (= סיכסא = סיכתא פי' בל"פ הרשום' בע' זלדקן שוטה thörich, unwissend) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) כל בר בר חנה סיכסא כבר פירשנו בע' זלדקן. — (א"ב פי' בל"י איש אשר איננו מקובל לאנשים ואיש לץ) *[אחי"ה על איזו מלה יוני' כיון ר"ב לא ידעתי ול"נ שהיא מל"פ עיי"ע זלדקן וגי' כ"י ק"ט סיכתא ראיה לפירושי ובע' הנ"ל ישנן הגירסאות השונות וכפי' הערוך בע' זלדקן אי' בתשו' הגאוני' בהוצ' ה' הרכבי צד 145 שזקנו עבה יש בו סיכסא ע"כ] —

סַכּוּם (מל"י σάκκος = σάγος מעיל עב grober Mantel, Mantelsack) בפ' הנודר מן הירק בגמ' הנודר מן הסכום (נדרי' נ"ה:) ת"ר[1]) יוצאין בשק עבה ובסכום עבה. ס"א סגום עבה מפורש במקומו[2]).

* סכסיתא צ"ל בסיתא עיי"ע בה"ב, קל"ד: גי' הילק'.

סִכְסֵךְ (פלפל מן סָכַךְ מל"מ ענין התגרה anreizen, anfachen) בראש בבא קמא בגמ' ולא (את) [צ"ל הרי] השור (ו' רע"א) לאתויי ליחכה גרו וסיכסכה[3]) אבניו. ובפ' כיצד הרגל בגמ' הכלב (שם כ"ב סע"א) מסכסכת כל הבירה פי' „שהדליק הגמל הבירה בסיכסוך כעין חכוך שנמצא הדלקת כל הבירה כגון מקום גחלת בגדיש דלדברי הכל נזק שלם"[4]). — (א"ב ל"מ זה (ישעי' י"ט ב') וסכסכתי מצרים במצרים) *[אחי"ה רק בל"מ ענינו בלבול ומבוכה ובדרז"ל ענינו דליקה ע"י בלבול והתגרות וכנ"ה בשבת כ"א. אור מסכסכת בהן בחגיג' ט"ו: מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי פי' האש חרכה ובב"ר ר"פ ס"ז דרש חרך (משלי י"ב, כ"ז) היה עשו צד . . עופות ומסכסכן וכו' ומל"מ בענין בלבול ועיכוב בנדה כ"ה רע"ב אם מסכסך וכו' ומזה מסוכסכת עיי"ע. ורש"י בשבת הנ"ל פי' בשני ענינים הנ"ל ע"ש] —

סָכַף (כמו סנף עיי"ע quälen, hungern lassen) בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ צ"ג סע"ב) סכפה ומתה[5]) אינו אונס. ס"א סיגפה[6]) כלומ' הרעיבה.

סָכַף (מע' הקודם) במגילת איכה והיתה תאניה ואניה (ישעי' כ"ט, א') סכופי סכופים[7]) ובאיכה יעיב (פי' בלע) לא תסעדינן[8]) ולא תסכפינן[9]) ענין השחתה. *[אחי"ה גם זה מע' הקודם ענין ענויי נפש. ב"ר ר"פ פ"ח דווים וסכופין עיי"ע סנף וש"נ] —

סָכַר (כמו סגר מל"מ עניז סתימה verstopfen; סַכָּר פי' עושה שכר Schleussenverfertiger; סִיכְרָא Grab; סוּכְרָא Riegel) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז רע"א) ושבעה עפרי מן שבעה סוכרי[10]) פי' קברים. ס"א סוכרי דבבא[11]) פי' מקום שהציר סובב ויש בו עפר. פ"א נקב שנוקבין בכותל במקום שמנעל של דלת נכנס לתוכו ושמו של אותו נקב סיכרא וקא שקיל עפרא מז' נקבים של ז' מנעולים של ז' דלתות. בפ' ח' שרצים בגמ' יועזר (שבת קי"ט:) נסכרינון לנקבים[12]). בהכדור פכ"ג בבלי' (מ"ה) מצודות הסכרים פי' שסוכרין הנהר וצדין בו דגים כדכתיב (ישעי' י"ט, י') כל עושי שכר אגמי נפש. *[אחי"ה וזה כפי' רה"ג בבלי' שם וכ"ה ברד"ק שרש סכר וענינו כמו סגר פי' סתם וכן נאמר בל"ע سكر מסתימת הנהר ובזה הענין בגיטי' ס': מיסכר ואשקויי, ושם: סכר מיסכר ואשקי. אטם אזנו (משלי כ"א, י"ג) תרג' דמסכר אודניה (ועיי' ג"ב תרג' שם כ"ח, ט') ובאתפעל תרג' ויסכרו (בראשי' ח', ב') ואיסתכרו. ב"מ ק"ו: אסתכר נהר מלכא סבא, ושם: לא עביד דמיסַּכַּר. וממנו התואר בקבוץ הַסַּכָּרִים פי' עושי שכר. והשם ירו' ביצ' פ"ג דס"ב. סוכרא דנהרא ובירו' שבת פי"ג די"ד. סכרא דנהרא. וכן תרג' שכר (ישעי' שם) סיכרא. ועוד ענין סוכרא בריח ומל"ס וכן העתיק' הפשיט' כבריח (משלי י"ח, י"ט) היך סוכרא וכצ"ל בתרג' ובנו"ג סוברא, ומזה מנחו' ס"ד. אותיב ידיה אעיניה וחדא ידא אסיכרא[13]) ופירש"י חור שבמזוזת הדלת שבו תוחבין הבריח לנעול ומזה פ"א בערוך ועיי' בתוספ' מנחו' שם שהעירו שפי' הערוך ורש"י עולים בקנה אחד וגם הביאו יתר דברי הערוך בקצרה ולפי' הראשון הביא ראיה ממגילי' כ"ט רע"א מאבולא עד סיכרא עיי"ע אבל ב' וש"נ —

[1]) כ"ה בכ"י ובדפו"י. [2]) וכס"א אי' לפנינו ועיי"ע סגום. [3]) ובירו' ב"ק פ"ו ד"ה ע"ג ספספה ובתוספ' ב"ק פ"ו אם היתה מסכסכת. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בדף כ"ב. בש"ס וו'. [5]) וכ"ה בירו' דפ' וויניצי' ובנו"ג סגפה. [6]) בנו"ג סגפה. [7]) ושם בפתיחתא ד"ה היה ה' סכופים סכיפים וצ"ל כמו בפתיחתי' הנ"ל ד"ה הוי אריאל: סְכוּפֵי סְכוּפִים. [8]) בדפו"ו במ"ס תסערינן. [9]) בנו"ג לא תסעוד ולא תסכיף ובירו' תעני' פ"ד ידס"ט. לא יסעוד . . ולא יסמוך. [10]) ובכ"י ש"ס מינכען סיכרי ובנו"ג בפ"ס סיגרי. [11]) וכ"ה בכ"י ש"ס בי' (עיין ד"ס שבת צד ע"ב.) וא"כ ס"א עולה עם פי' ציר ומנעול ולא עם פי' ראשון. [12]) בנו"ג עוד דידיה. [13]) ובירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד וידיה על סוכרא.

ושם המקום בקעת עין סוֹכר סוט' מ"ט: ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד אתר דמתקרי עין סוכר או סוכר עין ועיי' מנחו' ס"ד. מענין סיכרא — ועוד נבנה מפעל השם מסוכרייא עיי"ע וע' סבר גי' רבינו] —

סְכַר (פי' ענין הקזת דם zur Ader lassen עיין בפנים) האי מאן דמסוכר ולא מסכרינן ביה (פסחי' קי"ב רע"א) עיי"ע סבר כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי"ה ושם פירשתי ובנו"ג בכל מקום בכ"ף והשם גיטי' ס"ז: סיכורי בת תלתא יומי פי' אחר הקזת דם ישתה מים של שלשה ימים. ודע כי בע' נקז (ועיי"ע קז) פירשתי מל"ע נַקַר פי' קפץ שמקפץ הדם ע"י נקיבת העור. וא"כ אולי נוכל לקיים גי' הספרים בכ"ף ומלש' צענד çkar קפץ] —

סכרא (= סִיכְּרָא מקום קרוב למחוזא) בס"ג דפ' המפקיד (ב"מ מ"ב.) ובפ' כל שעה בגמ' חמץ (פסחי' ל"א:) אמר רפרם[1]) מסיכרא טפח. בפ"ק בחולין בגמ' השוחט מתוך הטבעת (חולי' י"ח:) ובפ' בנות כותים בגמ' דם יולדת (נדה ל"ו.) א"ל רבינא לרב אשי אמר לי רב שמן מ ס י כ ר א[2]) איקלע מר זוטרא לאתרין ודרש. בס"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ"ג.) אתקין רב חייא בר יוסף בסיכרא פי' מקום. *[אחי"ה עיי"ע סיכרא ושם הוספתי עוד שלשה ציונים ומראשון לציון נוכח כי לא רחוק היה המקום ממחוזא] —

סל (= סַלָּא, סַלָּה מל"מ פי' רבינו הגביה in die Höhe bringen) בס"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' פ"ב:) זמרי בן סלוא (במד' כ"ה, י"ד) על שהסליא עונות משפחתו פי' שהגביה כמו (איוב כ"ח, ט"ז) לא תסולה בכתם אופיר. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י וש"נ עוד המסלאים בפז (איכ' ד', ב') שהיו מעריכין עצמן בפז ועוד שם פ"א ע"ש. ובבמד"ר פכ"א אי' הפיעל שסִילֵּא] —

סל (מל"מ פי' טנא Korb בל"ע سلة בקבוץ سلال = סלילה) בפ' כ"ב בכלי' (מ"ט) הסל והכלכלה שמלאן תבן. בפ' עין מעמידין (ע"ז ל"ט:) החגבים מן הסלילה א ס ו ר י ן[3]) בגמ' דפ' תינוקת (נדה ס"ו.) אסילתא נמי בעיתא. — (א"ב שייך בע' סלת ורש"י פי' בקעת עבה. ופי' סלילה בל"ר כלי חרס הניתן בשלחן של עניים ובפרט אם דבר מליח בו) *[אחי"ה כיון לל"ר Salzfässchen, salillum[4]) ורש"י לע"ז היטב פי' הנמכרין בסל. ובאמת הוא ל"ע הנ"ל כמו סילתא עיי"ע סלתא א'. ובל"א סַלָּא בירו' מגיל' פ"ד דע"ד ע"ד תרג' ר' יונה מנא ע"י סלא ובירו' ביכורי' ספ"ג דס"ה ע"ד בט"ס כלה וצ"ל סלא ובל"מ סל ובכנויי הגוף נסתר סַלו שביעי' פ"א מ"ב יומ' ע"ד: יבמות ל"ז: ירו' כלאי' רפ"ד ד"ל: ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג והקבוץ ב"ר ר"פ מ"ו עיי"ע מגרף. אבל סילתא בנדה פי' מל"ס סֵלְתָא Meergras, Seetang ורש"י עיין לעיל במו"ע הביא ראיה לפירושו מיבמו' ס"ג: בחברתה ולא בסילתא אבל ביבמו' פי' סילתא קוץ] —

סל (= סֶלָּא מל"י אמצ' σέλα, σελίον, σελλίον = σέλλα מל"ר sella פי' כסא Sessel) כסא טרסקל וסלא (כלי' פכ"ב מ"י) כבר פירשנו בע' אסל[5]). — (א"ב פי' בל"ר כסא מיוחד לאנשי שם להובילם בתוך העיר).

סל (= סִילוּא, סִלוּא בל"ע سُلَّاءٌ سلاءة = סוּל, סוּלָּא פי' קוץ בענפי הדקל ובל"מ סלון קוץ Dorn, Stachel) בר"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובו' צ"א.) ובפ' מי שמת בגמ' שייר קרקע (ב"ב קנ"א:) מחינא לך בסילוא דלא מבע דמא. בפ"ק דקידושי' בגמ' והנרצע נקנה (כ"א:) ובר"ג דשבועות (ד':) ובפ' יש בכור בגמ' אין פודין (נ"א.) מרצע אין לי מרצע מניין לרבות הסול ו ה ס י ר ה[6]) וכו'. בר"ג דפ' אלו הן הנחנקין (סנה' פ"ד:) רב פפא[7]) לא שביק ליה לבריה למשקל ליה סילוא. בפ' ב' בע"ז בגמ' מתרפאין (כ"ח סע"ב) דחרזיה סילוא. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ז.) מייתינן סילוא ובזעינן לה. בפ' גיד הנשה בגמ' שולח אדם (שם צ"ה רע"ב) אייתי סילתא שדא[8]) אסיק תרין. בר"ג דפ' יוה"כ (יומ' ע"ה:) רשעים דומה להם כסלוים[9]). בפ' הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל (יבמות ס"ג:) א ש ה ר ע ה ו כ ת ו ב ת ה מ ר ו ב ה צ ר ת ה ב צ ד ה[10]) דאמרי אנשי בחברתה ולא בסילתא[11])

[1]) בנו"ג בפסחי' רפרם בר פפא. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ואמש' אבל בדפ"ר פיזו' וויניצי' ובאסיל בט"ס לרב מיסתברא. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר וכגי' הערוך אי' בכ"י ש"ס ובה"ג הל' יו"נ ובנו"ג אי' החגבים הבאים מן הסלולה. [4]) בט"ר להי' אייזלער ח"א, 73. [5]) בנו"ג האסלה ובפי' רה"ג האסלא ועוד הסלא ועוד עיי"ע אסלא וש"נ. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"א אבל בדפ"ר פיזו' וויניצי' בט"ד הסידה וצ"ל הסירה וכ"ה בבכורו' ל"ז: ושם נ"א. הקבוץ הסיריא. [7]) וכ"ה כ"י ש"ס ובנו"ג רב. [8]) וכ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ס שרא. [9]) וכ"ח ברש"י ופי' קוצים וכ"ה בפי' ר"ח ושם כסלויה וצ"ל כסלוים ובנו"ג כסילוין ובע"י הראשון כשלוים. [10]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצ'. [11]) ויפה פירש"י סילתא קוץ ועיי"ע הקודם והוא מל"ע הנ"ל.

פי' סילוא דלא מבע דמא זה החרם שמכה כמו קוץ אעפ"י שאינו שותת המכה היא דם. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י וכדפ"ר ובטעות השמיטוה בשדפ"ע ובכ"י ב"ר וק"ט דבלאו הכי נשאר כל הע' בלי פירוש ורבינו שב אל הציון הראשון ומזה דן על שאר ציונים וכציון ראשון ענין המלה רק בהשאילה וכן פי' רש"י בכתוב' ע"ש ורגמ"ה בב"ב הנ"ל. וכנ"ה פסחי' קי"א: קשי סילויה ופירשב"ם עצו וכ"ה כפי' רגמ"ה בחולי' צ"ה: (בקובץ כ"י אנגי' דף שמ"ג.) סילתא חתיכת של עץ ע"כ והנכון קוץ וכפי' רש"י ביומ' כסילוים קוצים בל' ארמי ע"כ ויותר טוב בל"ע. וכ"ה הקבוץ שבת ס"ז רע"א שבעה סִילְוֵי משבעה דיקלי ופירש"י[1]) ענפים[2]) קטנים ע"כ והנכון קוצים בענפי דקל וכפי' מלה ערבית הנ"ל, וכן נאמר מהתמר בבמד"ר רפ"ג עושה סוֹלִין ובשו"ט מזמור צ"ב סילין ועיי' מ"ש הרב הח' ש"ב בתנחומ' הישן במדבר סי' י"ז הערה ק"מ. והיחיד סול ירוש' קידוש' פ"א דנ"ט ע"ד סול. . . קוץ ובל"א תר"י א' לבמ' י"ט, ב' סול וסירתא ובהשאילה בשהש"ר פ' עד שיפוח: כד תסוב מלכותא בתר סולא פי' כנוי היא למלכות רומי — ובל"מ סלון עיי"ע סלן א' — ובתרג' הועתק חוח (איוב ל"א, מ'; מ'. כ"ו; שה"ש ב', ב'; דה"י ב' כ"ה, י"ח) ע"י סילוא בקבוץ סילוי, סילויא מתמונת הקוץ לחוח] —

☞ סל (= סולאנא כ"ה בל"ם פי' סיג (Schlacken תרג' הָגו סיגים מכסף (משלי כ"ה, ד') גבו סולאנא מן סימא. *[אחי"ה וכ"ה בפשיט' הסורית וא"כ משפט המלה להכָּתֵב סולאנא ולא בע' סל] —

* סְלָא (= סלי מל"מ סָלָה (תהלים קי"ט, קי"ח) וכ"ה בל"ם סְלָא ענין ביזוי verschmähen, ver- (achten והורגל באפעל אסלי עיי"ע בח"א, קפ"ג, וש"נ.

* סולאנא עיי"ע סל אחרון במו"ע.

סלל[3]) (נרדף עם זלל, דלל ענין נדנוד הנה והנה sich her- und hinschwenken ועוד עיי' בפנים) בפ' במה אשה בגמ' יוצאין בסלע (שבת ס"ה סע"א) נשים המסוללות זו בזו פסולות מן הכהונה. בר"ג דפ' בן סורר ומורה (סנה' ס"ט:) ת"ר המסללת בבנה קטן והערה בה פי' המשחקת ומחככת בנה עליה. *[אחי"ה וכן פירש"י בשבת מתחככות וביבמו' ע"ו. פירש"י משפשפות ושם הביא ראיה ג"כ מסנה' הנ"ל וכ"ה בתוספת' סוט' רפ"ה ובכ"י אירפ' המסלסלת. וכונת רבינו ורש"י במלת חיכוך היינו ע"י נדנוד הנה והנה מתחככת וגם בל"ע زل פי' שחק והכך ברגל הארץ] —

סְלִיל (מפעל סְלַל פי' הערוך מתגלגל קנה אשר סביב לו נקשרו החוטים הנארגים Spule ולפע"ד הוא מל"ע سليلة = בל"פ كاله פקעת צמר (Wollknäuel בכל הבגדים פי"א בנגעים (מ"ט) המעלה מן הפקעת לחברתה ומן הסליל לחברו פי' סליל בלעז אנינו[4]) שסולל ומתגלגל והוא מסתוריתא בארמית וי"א מנין שהסליל קנה המדה הם דתניא (תוספת' מקואות פ"ג) אלו הן קני המדה הסליל[5]) וי"א מסתוריתא מטסדו[6]). *[אחי"ה רבינו פי' כפי' רה"ג בנגעי' הנ"ל וז"ל הסליל פי' שיפות (אולי צ"ל כיפות בל"ע كوفية (Haspel וי"א מסתוריתא בל' ארמי ומנין וכו' ובעה"ק שנ"ב לועז „גארנוויד"א (צ"ל גארנווינד"א (Garnwinde ב"א או האשפלא" והוא Haspel וכ"ה בערוך ע' דל (ח"ג, ס"ז.) מסתוריתא מחלה (محالة (Winde[7]) ובלעז אשפה ע"כ והוא בלאי"ט Haspel, aspo. ולי נראה כי סליל הוא מל"ע הרשומ' וכן פי' הרמב"ם בנגעי' פקעת הוא המטוה ויעשה כמו קנה מעץ נקוב ויחבר עליה המטוה והוא אשר נקרא סליל ע"כ. והר"ש העתיק לשון הערוך ולא הזכיר שהוא ג"כ פי' הגאון. ומלת מסתוריתא (ור"ש מסתורייתא) הוא ל"פ ماسوره، ماشوره Rohr, Spulrohr, Garn- knäuel עיי' פליישער במ"ע דמ"ג חי"ב 333 והלאה] —

סִלְסֵל (פלפל מן סָלַל עיי' בפנים das Haar hin- und herwenden, kräuseln בריש נזיר (ב.)

---

[1]) ברפ' הישנים עד בנבנשתי. [2]) ובנו"ג בט"ס ענבים. [3]) סדר אלה הערכים כ"ה בכל כ"י ודפ"ע קצת שלא בדקדוק. [4]) בכ"י ה"ב איניניו אולי כונתו אל לאי"ט Spule, cannello. [5]) בכ"י אירפורט הסלול ובנו"ג בט"ס הסלוק בעבור זה לא מצאתי מקומו בכתבי המבוא לזה החבור בח"א צד LXVII ובלי כל ספק לתוספת' הנ"ל כיון וכ"ה בפי' רה"ג לנגעי' צד 27 ושם כגי' רבינו סליל. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ואולי הוא מלאי"ט Spitzenklöppel, mazette וזה מ"ש העה"ק בעי' סתר „כלי קשקוש שקורין קלעפרליך" ובכ"י ה"ב בע' סתר מטסרו ובעי' הנוכחי מתסרו וכ"ה בכ"י ב"ר ובכ"י ל"ד מטטרו וצ"ל מטסרו כגי' כ"י ו"ו א' וה"ב בעי' סתר ב' ושם אוכיח כי מטסרו עם כל שנויו הוא שבוש בעלמא ובדפ"ע מסהרו. [7]) ושם רציתי להגיה עפ"י ערוך ע' סתר בדפא"מ שצ"ל מעזלה אבל גם מחלה נכון ונקרא Garnwinde בל"ע محلة الغزل.

הריני מסלסל . . הריני[1] נזיר. גמר׳ (שם ג׳.) ממאי דהאי[2] סילסול שערה הוא כדאמרה ליה אמתא דבי ר׳ לההוא גברא עד מתי אתה מסלסל בשערך מפורש בע׳ חלגלוגות[3] (פי׳ סלסלה הפוך בה והפך בה כלומ׳ התעסק בתורה תמיד מסלסל בשערו מהפך במזייה) [צ״ל מסלסל בשערו מהפך במזייה (ר״ה כ״ו: מגילי י״ח.) פי׳ „סלסלה הפוך בה והפוך בה כלומ׳ התעסק בתורה תמיד״][4]. — (א״ב מדרש איכ׳ פסק׳ סלה כל אבירי: בערביא צוחין למסרוקה סלסלה פי׳ שהיו סורקים בשרם במסרקות של ברזל כדרך שמסלסלין השער במסרק. ודעת מאמר הראשון סלה סתר קְמיהון כלומ׳ סתר תלתלי שער שלהם ומלת סתר נמצאת בשער. וכן במשנת סוט׳ (פ״א מ״ה ד״ז) אם היה שערו נאה לא היה סותרו הפך ויבן [ה׳] אלהים את הצלע[5]) וקוראים סתרא לסרק[6]) אבל בעל הערוך גרס בע׳ סח שלישי באופן אחר ע״ש) *[אחי״ה ולפי פי׳ רבינו עפ״י פי׳ ר״ח ענין סלסלה (משלי ד׳, ח׳) הפוך בה והפוך בה וכנ״ה בירו׳ ברכו׳ פ״ז ד״א: בסיפרא דבן סירא כתיב סלסלהְ ותרוממך ובין נגידים תושיבך וכ״ה בב״ר פצ״א ונאמר מן השער עיי׳ נזיר הנ״ל ובירו׳ נזיר רפ״א דנ״א: הריני מסלסל כאומר הריני מן המסלסלין. — כ״י אירפ׳ תוספת׳ סוטי רפ״ה המסלסלת צ״ל המסללת עיי״ע סלל] —

סלסל (= סִלְסוּל ענין רוממות מל״מ Erhaben-heit, Vornehmheit) בפ׳ י׳ יוחסין בגמ׳ ר׳ אליעזר בן יעקב (קידוש׳ ע״ח:) נהגו הכהנים סלסול בעצמן להיות עושין כר׳ אליעזר. בס״ג דפ׳ עד כמה ישראל חייבין [ליטפל] ב ב כ ו ר[7]) (בכורו׳ ל׳:) נהגו הכהנים סילסול בעצמן שאין מ ו ס ר י ן[8]) טהרות לכל אדם ענין שררות. *[אחי״ה וכנ״ה בירו׳ ביכורי׳ פ״א דס״ד. נהגו סלסול בעצמן וכו׳. ירו׳ שקלי׳ פ״ד דמ״ח. מעלה היה בפרה סילסול הוא בפרה ובירו׳ ע״ז רפ״ב ד״מ ע״ג ופסיקת׳ רבתי דפרה פי״ד ובפסיק׳ דר״כ (צד מ׳.) משום סילסול פרה — והפעל בשהש״ר בתחלתו: המעולה שבשירים הַמְּסוּלְסָל שבשירים] —

☞ סלסלה (מל׳ הודו سيلة Vul. II, 369) (mousselinartiges Gewand סלסלה ומלמלה (גיטי׳ נ״ט.) עיי״ע סבן.

* סַלְסִלָּה (פי׳ סל בל״ע سليلة סל קטן kleiner Korb) תנחומ׳ קדושי׳ סי׳ ח׳ נטל סלסלה ומלא אותה בכורי תאנים יפות ושם איזה פעמי׳ סלסלה (והוא כמו סלילה עיי״ע סל ב׳) ורד״ק פי׳ כמו כן כבוצר על סלסלות (ירמי׳ ו׳, ט׳) אבל עיין פירש״י שם.

☞ סלבון (? αἱ συλλαβαὶ מה שאוחז השער) ירו׳ דשבת פ׳ במה יוצאה (פ״ו ד״ח:) השביסים (ישעי׳ ג׳, י״ח) סלבוניה פי׳ בל״י שביסים וגדילים מעשה רוקם במלבוש ובבגדים. *[אחי״ה זה הע׳ ניתוסף ע״י ר״ב ובדפ״א נשמט׳ תבנית יד ורבינו גורס בע׳ שבים שרטטיא ובנו״ג שלטוניה ור״ב כיון לל״י σίλλυβος Quaste כדעת ה׳ אייזלער (בט״ר ח״ג 54) וה׳ לעווי פי׳ מל״י הנ״ל — ודע כי בל״ר אמצ׳ salbanum מטפחת דקה מן הדקה ודרכה של אשה לתת אותה על פניה לצעיף וא״כ שבים Florschleier כדעת קצת מפרשים] —

* סְלוּג (שם פרטי) סנהד׳ צ״ד סע״א להרי סלוג אולי על שם מקום Soloke והוא אחד עם Seleucia המאוחר (מאננערט ח״ה בי 357) אבל בכ״י ש״ס פ׳ הרי פלוג ובילק׳ כ״י מלכי׳ ב׳, י״ג להרי שלג (ד״ס סנה׳ צד קל״ד:).

סלג (= סוּלְגִיתָא לדעת רבינו כמו סלג בהוספת למ״ד באמצע Flechtwerk) בב״ר פרש׳ ס״ו (ס״ה) לא דמי ההוא דחמי סולגיתא פניא וכפין פי׳ סל כמו אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו (יומי י״ח: ס״ז. ע״ד: יבמו׳ ל״ז: כתובו׳ ס״ב: ס״ג. ס״ג:) וזה סולגיתא[9]) הוא הסוג השלישי שפירשנו בע׳ סג. *[אחי״ה ומיוחס לרש״י בב״ר סל הלחם ועפ״י זה פי׳ הרימ״ז (בט״ר ח״א 145) σιλιγνίτης siligneum לחם סולת או י״ל מל״ר salignus, saligneus סלי נצרים Weidenkorb שם 146 או י״ל כמו סוגניתא עיי״ע סג ג׳] —

---

[1]) בנו״ג הרי זה נזיר. [2]) בנו״ג דהדין. [3]) בקצת כ״י הלגלוגות אבל בעי׳ לגלוגות רמז רבינו בעצמו על ע׳ חלגלוגות ע״ש. [4]) כצ״ל עפ״י פי׳ ר״ח במגילי׳ (בש״ס ווילנ׳) ויש להפוך הסדר בדברי רבינו וכ״ה מצויינים ר״ה ומגילי׳ בעי׳ חלגלוגות וגי׳ במזייה אי׳ ג״כ בכ״י ש״ס בר״ה וכפי׳ ר״ח בר״ה ובנו״ג בשעריה. [5]) לשון ר״ב סתום ועמום ונ״ל שכיון על דרוש רז״ל בב״ר פי״ח (ונדה מ״ה:) אית אתרין דקריין לקלעתא בנייתא וא״כ דרכה של אשה שתהיינה קלעות של אשה בנויות ומהודקות אבל בסוטה סתר הכהן את שערה. [6]) ר״ב שב לפרש כגי׳ הספרים באיכ״ר פ׳ סלה ובנו״ג צוחין ל ס א ת א סרקי. [7]) כ״ה בדפ״ר ושם לי׳ ליטפל ובדפ״א משובש. [8]) בדפ״ו בט״ס בוסרין. [9]) בקהל״ר פי׳ ברבות הגי׳ סלגיתא.

*** סלגורין** ע"ז י"ח: עיי"ע בקיון (ח"ב, קנ"ט.) וש"נ שנויים ובכ"י ה"ב סנגלרין, ובכולם צ"ל סנגלרין, סגלריון.

סלד (אולי מל"ע سلت משך זה מזה herausziehen ובפרט בדרז"ל נמשך לאחור sich zurückziehen) בפ' כירה בגמ' מעשה (שבת מ':) אחד שמן ואחד יין יד סולדת בהן אסור היכי דמי יד סולדת בהן אמר רחבא כל שכריסו של תינוק נכוית הימנו. בהגדה דפ' הניזקין (גיטי' נ"ז.) לובן ביצה סולד מן האור שכבת זרע דיהה מן האור. בר"ג דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה רע"ב) לא שנו אלא שאין היד סולדת בהן. בריש כה"ג ונזיר בגמ' כזית מת (נזיר נ'.) תנן התם במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ט) כל הנצוק טהור וכו' עד מפני שהן סולדין לאחוריהן[1]) פי' חוזרין לאחוריהן לפי שדבש הזיפים והצפחת הוא עב וכשיציק אותו מכלי אל כלי כשיפסוק העמוד שאינו רוצה לצוק יותר מה שבשפת הכלי חוזר לכדה שנשפך ממנה[2]). וכן פי' חוטמו סולד בפ' מומין אלו בגמ' החרום (בכורו' מ"ג סע"ב) שנכווץ ראש חוטמו למעלה[3]). פ"א בירושלמי (שבת רפ"ג ד"ה סע"ג וד"ו רע"ב) שהיד סולדת בהן סולדת היא שולטת[4]). בב"ר פ' נ"ב (נ"א) וה' המטיר ובפסיק' דבחדש השלישי (פסיקתי דר"כ צד ק"ג.) א"ר יוחנן[5]) למה אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולדת לאחוריה[6]) שיודעת שנידונת בה מ"ט ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים י"א, ו') (ואיכא דאמרי אלו סדומיים[7]). *[אחי"ה רד"ק בשרש סלד פי' ואסלדה (איוב ו', י') מתחמם ונכוה והביא ראיה משבת הנ"ל וכ"ה בכתאב אלאסול לר' יונה ן' גנאח וכנראה כ"ה דעת ר"ח בפי' בשבת כי השוה סולדת עם שולטת של ירוש' וסיים והוא כל שכריסו של תינוק נכוית הימנו ורגמ"ה בפי' בחולי' ק"ה: (בקובץ כ"י אנגי' דשכ"א סע"ב) בפי' אמר סולדת כלומ' נכוית וכ"ה ברש"י שם ואולי הבין כזה הירוש' ל"מ ולכן הגי' בירו' גיטי' פ"ח דמ"ט ע"ג המסלדת בבנה קטן, ושם שתי נשים שהיו מסלדות זו את זו פי' מחממות זו את זו אבל גי' רבינו עיי' בע' סלל ובהיפך במקום סולדת אי' במד' שו"ט הנ"ל מסוללת אבל רש"י בשבת היטב פי' סולדת נמשכת לאחוריה מדאגה שלא תכוה וזהו לש' ואסלדה בחילה (איוב הנ"ל) ואדאג ברעדה וכו'. ובזה המובן בהשאילי בב"ר ובפסיק' הנ"ל פי' מרעיד ונבהל ונפשו קצה וכגי' הילק' תהלי' ר' תרנ"ה. ובהוראה ראשונה נמשך עצמו נ"ל מל"ע הנ"ל ויפה פי' רבינו (עפ"י פי' רה"ג) חוזר לאחוריו. ומל"ע הנ"ל חוטמו סולד (בכורו' הנ"ל תוספתי בכורו' רפ"ה ספרי אמור פרק ב' פרש' ג' לביאור חרם ויק' כ"א, י"ח) פי' בל"ע اسلت ובל"נ سلتاغ קטיע אף — ובל"ר פי' silus מי שראש חוטמו למעלה וכפי' הערוך] —

*** סֶלָה** (מל"מ) בתהלים (ע"א פעמים) ובחבקוק לדעת קצת כמו סילוק פי' הפסק הענין ועיי' פירשט ועוד פי' תהלי' לה' גרעטץ 93 ועקילס העתיקו ע"י ἀεὶ פי' תמיד ובפשיט' לעלם. לעלמין וכן בעירובי' נ"ד. כל מקום שנאמ' נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית.

*** סִלְוָא, סִילְוָא** עיי"ע סל ד'.

*** סְלַח** (מל"מ ענין כפרה ומחילה verzeihen) בפַעל סַלַּח עיי' תרג' לבמד' י"ח, א'; לישעי' נ"ה, ז'. והשם סְלִיחָה תעני' ל': אבדר"נ פל"ט; בתרג' ירמ' ח' ט"ו סְלִיחוּתָא. וּסְלִיחָה בקבוץ סְלִיחוֹת בסדר התפילות קודם ר"ה ידוע.

*** סִלְטָא** עיי"ע סלתא א'.

*** סְלָיו** (בל"מ שְׂלָו, שְׂלָיו Wachtel) יומ' ע"ה: כתיב שליו וקרינן סליו וכו' רשעים אוכלין אותו ודומה להם כסילוין עיי"ע סל ד'. יומ' שם ארבעה מיני סלו הן וכו'.

*** סַלְיוֹן** (בל"י החדשה σαλία närrisch שוטה עיי' בפנים) (בר"ג) [צ"ל בס"ג] דמעשרות בגמ' דבני מערבא (ירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב סע"א)[8]) כיני (מסותי) [צ"ל מתניתא] זרע הסליון[9]) של

---

[1]) בנו"ג שהיא סולדת לאחריה. [2]) וכ"ה בקצת לשון משונה בפי' רה"ג למכשירין בסדר"ט 38. [3]) הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דקי"ז:) [4]) כ"ה לשון ר"ח בפי' לשבת מ': וז"ל היד סולדת בו פי' צ"ל בירושי (ודוגמתו עיי"ע אפטרופוס וש"נ) שהיד שולטת בו סולדת היא שולטת והוא כל שכריסו של תינוק נכוית הימנו ע"כ ובנו"ג בירוש' מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת ועיין הרא"ש בשבת. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפסיקתי דר"כ ובדפ"ע ר' יונתן ובב"ר ובשו"ט מזמור י"א א"ר יודן. [6]) בפסיקי לאחריה ובב"ר וילקי וירא ר' פ"ה עליו ובשו"ט מסוללת עליו ופי' מגביה עליו. [7]) כ"ה רק בדפ' וויניצי' ובכ"י ל"ד ולא בכ"י ערוך האחרים ובאמת נראה שהיא הוספה מאוחרת לבאר שהרשעים הם סדומיים. [8]) כה"ג בכ"י ק"ט ובדפ' פיזי וויניצי באסיל ואמ' בט"ס בתוספי דמעשרות ובגמ' דבני מערבא בסוף מעשרות אבל באמת בתוספתי ל"י. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט בנו"ג הסיליון בדפ' פיז' וויניצי באסיל ואמ' בט"ס אסליון ובר"ש מעשרו' פ"ה מ"ח הסלולין.

לוף פי' זרע שוטה של לוף כלומר זרע היוצא ממנו לוף השוטה פטור ובל' יוני לשוטה קורין סלי. ר' יצחק דסיפונט. אמר חנוך יהודה מו"ל כן מצאתי בכ"י ערוך שלי מה שלא נמצא בדפוסי ערוך פיז' וויניצ' באסיל ואמ' וכבר הואלתי להוכיח בע' לוף כי זה ר' יצחק דסיפונט הוא הוא ר' יצחק בן מלכי צדק והנוסע ר' בנימין טודילא מצאו בעיר שלירנה בשנת 1165 למספרם וקראו ר' יצחק בן מלכי צדק הרב הגדול שהיה מעיר ציפונט. והובא בתוספת' ב"ק ס"ז. ד"ה צנור והר"י מסימפונ"ת והוא הוא ה"ר יצחק מסימפון (תוספ' ב"מ ל'. ד"ה אף) ור"י מסימפונט תוספו' יומ' מ"ג. ד"ה אשה. וא"כ מעולם לא יצא ערך זה מקולמסו של רבינו נתן בעל הערוך[1]) ולי' בדפ"ר ובשאר כ"י ערוך ואיזה מעתיק הערוך הוסיף זה הערך נופך משלו והובא פנימה בדפוס פיזרו אבל בלי סיום של כ"י ק"ט: ר' יצחק דסיפונט והיא העיר Siponte שנקראת ג"כ Manfredonia אשר שם דברו לשון יונית ובאמת σαλία הוא ל"י החדשה וכל הערך נמצא בפי' מהר"י מן מלכי צדק במעשרות מ"ח וז"ל זרע לוף העליון פי' כיני מתנית' זרע הסלון של לוף כלומ' זרע הלוף השוטה שכן בל"י קורין לשוטה סלי ע"כ פ"א קוצי הלוף מלש' סילוא ועוד עיי' פי' הר"ש ואולי כבר ראה ר"ש זו ההוספה בערוך שלו או בפי' ר"י בן מלכי צדק. וכל הערך יש למחוק מערוך דרבינו נתן על כן סימנתיו בכוכב וגם סיליון של ירוש' נראה שהוא ט"ס כדמוכח מפי' הרמב"ם למעשרות וז"ל ואמרו העליון אמרו בגמ' כי שיטת המאמר כן זרע העליון של לוף ע"כ וכן הובא בירו' ריש מעשרות דמ"ח ע"ג לוף העליון וכלשון המשנ' ח' בפ"ה דמעשרו' זרע לוף העליון ועל זה כיון ר"ב בהוספתו בזה"ל במשנה כתוב זרע לוף העליון ע"כ.

* סִילוֹן עיי"ע סלן, ועוד ע' סלון.

* סְלוֹנִי (שם פרטי) ב"ר פס"ג הגמון אחד שאל לחד מן אילין דבית סלוני ובילק' תולדות ר' ק"י הגי' שאל את רבן גמליאל ועיי' מ"כ וש"נ גי' בעל העקידה — ועוד עיי"ע סילכא.

סַלְיִים (מל"ר Schnürsohle, Bänder- solea, soleae schuh) בפ' כ"ו בכלי' (מ"ד) סוליים שנפסק מכל מקום טהור. בפ' מצות חליצ' בגמ' חלצה בסנדל (יבמות ק"ג:) ובפ"ק בקידושי' בגמ' דסמוך עבד עברי (י"ד:) נעלו הראוי לו פרט לסוליים שאין לו עקב. בכיפורים[2]) ירוש' (יומי פ"ח דמ"ד ע"ד) ר' יצחק[3]) סליק לגבי ר' יהושע בן לוי בליל צומא רבא נפיק לגביה לבוש סוליסיה[4]) א"ל מהו הכן[5]) א"ל אסתנים אני פי' בלעז אסקרפיטי[6]) והוא כמלא פיסת יד. — (א"ב פי' בל"ר מין מנעל שאין לו עקב ואין לו אפנתא כי אם גילדא ולמעלה נקשר בשרוך ורצועה) *[אחי"ה ויפה פי' ר"ב ונראה כי לזה כיון גם רה"ג (בסר"ט הנ"ל) שלועזו (אחרי שהביא ציון מירו' הנ"ל) וכתב ושמו בטיית נעל סידי פ"א מנעלים הם בא"י וקראו אותם נעל סידי ע"כ וצ"ל סירי = نعل سير מנעל שנקשר בשרוך. בנו"ג ביבמו' פרט לסנדל המסוליים ובקיד' פרט למסולים וברש"י מסולייא וא"כ הוא בינוני פעול נבנה מהשם סוליים וצ"ל ביבמו' המסוליים וגי' רבינו עדיפה וכצ"ל בכלי' במקום סוליים כגי' רבינו סוליים ובפי' רה"ג סולים ואחד הוא עם לא"ר סולייסה, סוליסה עיי' ירו' יומ' הנ"ל איזה פעמים וכן בירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג ובהשאילה ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג מה שעשה חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה ובריש שהש"ר אי' סנדל לעקבה. תנחומ' בראשי' רסי' א' לפי שהתורה סוליתה ענוה וכתרה יראה (עיין פי' עץ יוסף) ובילק' משלי ר' רמז תתק"ס עשתה ענוה סוליית לרגלה, וצ"ל סוליים ובתנחו' הישן בהעלתך סי' ט"ז שוליים ויפה הגיה מהר"ש באבער סוליים והוא קבוץ יוני בהוראת ומובן היחיד] —

סוּלָּם (בל"מ סֻלָּם בל"ע سلم מעלה מדרגה Leiter, Steige מפעל סלל) סולם שבצוארו (שבת נ"ד:) כבר פי' בע' בר לועא. סולם המצרי (ב"ב כ"ט.) כבר פי' בע' חווק[7]). בב"ר ויחלם והנה סלם מוצב ארצה (פס"ח) סלם זה סיני חושבניה דרין כחושבניה דרין. בריש ויק"ר ועוד ראיתי (פ"ד) שמואל אמר כסולם (א"ב[8]) סילן כתוב)[9]) רטוב והפיך היוצא מן הוושט. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. כאילין דסלקין בסולמא הפיך במ"ר פי"ב דהוה נחית בסולמא הפיך לאחורוי,

---

[1]) ועפ"י זה יש להגיה מ"ש לעיל פפלנ"צ 240 בשם הערוך. [2]) וכ"ה בפי' סדט"ה לרה"ג צד 19. [3]) וכ"ה בסד"ט ובנו"ג ר' יצחק בר נחמן. [4]) בסד"ט ובנו"ג סוליתה. [5]) וכ"ה בסד"ט ובנו"ג דין. [6]) בלאי"ט kleine Schuhe, scarpetta. [7]) כ"ה לנכון בכ"י אבל בדפ"ע בט"ס חוזק. [8]) כצ"ל שהיא הוספת ר"ב. [9]) אבל בתנחומ' מקץ סי' י' אי' כגי' רבינו ועוד עיי' מ"כ לויק"ר אבל גם בקהל"ר פ' ואלו היה הגי' כסילון.

ירו' ע"ז פ"א ד"מ. במד"ר ספי"ח סולמה של צור, ויק"ר ספל"ז סולמי צור שבת כ"ו. סולמות של צור (עיי"ע חלזון ג' וע' אפרסמון ג' הערוך) ירו' ב"ק פ"ד ד"ד: סולמיה דצור (עיי' תבואות הארץ ק"ד:) סוכ' נ"ג: סולמא דפרת. ירו' מ"ק ספ"א דפ"א: עווקא דסולמיה. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: סולמא מיכא . . וסולמא מיכא. ב"ר פס"ח ויק"ר פ"ח במד"ר ס"פ כ"ב הקב"ה יושב ועושה סולמות וכו' והושאל למעלה וגדולה סוף רות רבה עשו סולמות לנשיאים . . עשו סולמות למלכים. והתואר סולַמאי פי' עושה סולמות עיי' הספור בירו' תעני' פ"ד דס"ח: תוספת' תעני' פ"ד ובבלי כ"ב. — ירו' מ"ק ספ"ג דפ"ג ע"ד עיי"ע קפש] —

סַלַמַנְדְּרָא (בל"ס ומל"י σαλαμάνδρα der Salamander, der gemeine Molch) בסוף[1]

גמר' דחגיגה (כ"ז.) ומה לסלמנדרא שתולדת אש היא הסך מדמה אין האור שולטת בו תלמידי הכמים שכל גופן אש על אחת כמה וכמה וכו'. בפ' ד' מיתות בגמ' הנודר בשמו (סנה' ס"ג:) אף חזקיה מלך יהודה ביקש להעבירו אביו באש אלא שסכתו אמו סלמנדרא. ובפ' העור והרוטב בגמ' עכבר (חולי' קכ"ז.) ת"ר הצב זה הצב למינהו להביא ערוד[2]) ובן הנפילי' וסלמנדרא עד יש לך בריות גדילות באור וגדילות באויר[3]). החלד והעכבר (ויק' י"א כ"ט) תרג' ירוש' (א') ית כרכושתא וית סלמנדרא[4]) פי' כשמבערין אש שבעה שנים במקום אחד נבראת מתוכו דמות עכבר ונקראת סלמנדרא. — (א"ב פי' בל"י ורו' מין שרץ ותנשמת. הקדמונים אמרו מה שאמרו אך האמת כי מפני לחותו וקרירותו אינו נכוה באש כי אם אחר זמן רב) *[אחי"ה וכן כתב פליניאוס י', פ"ו salamandra animal lacerti figura . . Huic tantus rigor, ut ignem tactu restinguat, non alio modo quam glacies ועיי' תולד' החיות ללעוויזאהן 227 והלאה וכן ספרו סופרי הערביים בענין سمندل, سمندر, سندل שהוא שבוש מן סלמנדר עיי' על כל זה בוכארט היעראזאיקאן ח"ג, 817 והלאה ולדעת קצת הוא עכבר نوع من الفار וכן דעת המדרש תנחומ' וישב ססי' ג' בריות הגדלות באור ואינן גדלות באויר ואיזו זו סלמנדרא כיצד הזגגין העושין את הזכוכית כשהן מסיקין את הכבשן שבעה ימים ושבעה לילות רצופין מכובד האור יוצא משם בריה הדומה לעכביש (ס"א לעכבר) והבריות קורין אותה סלמנדרא. אדם סך ידו מדמה או אחד מאיבריו אין האור שולטת באותו מקום וכו' עיי' פירש"י לסנהד' ס"ג: וחגיג' כ"ז: ועוד הוסיף בחולי' שם ענין חדש בפי' סלמגדרא שהוא שרץ הנוצר מן האור מעצי הדס ע"י כשפים וכו' וזה הפי' נ"ב בילק' מ"ב סוף ר' רל"ד. שמ"ר פט"ו זעזע את האש והראהו את הסלמנדרא. ותר"י א' והתנשמת ויק' י"א, ל' וסלמנדרא] —

סלמנטון (ואולי מל"י מפעל ὄλλυμι בינוני פעול ὀλόμενος פי' נפסד ונשחת "verderbt, verdorben) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א:) ואכלתם מן התבואה ישן (ויק' כ"ה, כ"ב) בלא סלמנטון ככר פירשנו בע' דרא בלא שדיפא (ב"ב שם) כמו שדפון. *[אחי"ה בע' דרא (ח"ג, קל"ט) פי' רבינו (עפ"י פי' רה"ג) סלמנטון תבואה שנרקבה מלחלוחית הארץ מרוב יושנה ע"כ ואולי הוא מל"י הנ"ל כי הרבה פעמים בא אות ס' בראש במקום הכרה כמו ἁλ = sal; ἕπτα = septem וזולתו ועיקר הגי' ולא סלמנטון וכ"ה בספרא בהר פרש' ג' פרק ד' ואכלתם מן התבואה ישן לא סלמנטון וראב"ד גורס ולא סרמגטון צ"ל סלמנטון ופי' בלא רקבון שלא תטלנו רקיבות כשהייתה ע"ב וזה עולה עם פי' רב ששת בלא שדיפא פי' רגמ"ה ואחריו רבינו כמו שדפון. אבל לדעת רב נחמן בלא רצינתא פי' שלא יאכלוה תלעים עיי"ע רצן פי' סלמנטון מל"י ἕλμινς, νθος Wurm (רימ"ז בט"ר ח"ב 23) ובתר"י א' (לויק' כ"ה י') ולא תסלמנטון צ"ל ולית סלמנטון[5])] —

סלן (= סִילוֹן מל"י σωλήν Rinne, Röhre, Kanal) בפ' ז' בכלאי' (מ"א) הבריכה בדלעת או בסילון. בפ' כירה (שבת ל"ח:) הביאו סילון של צונן. בפ"ב בכלים[6]) (מ"ג) סילונות אעפ"י שהן כפופים פי' צינור מרזב וסילון אחד הן. בפ' מומין אילו בגמ' דרין (בכורות מ"ד:) סילון החוזר ככר פי' בע' ירקון. — (א"ב פי' בל"י צנור ומרזב) *[אחי"ה וכנ"ה בירו' ביכורי' רפ"א דס"ג רע"ד בשהבריכה בדלעת או בסילון וכ"ה בירו' כלאי' רפ"ז ד"ל ע"ד ומפורש שם הדא דתימ' בסילון

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ס כריש. [2]) ובספרא שמיני פרק ו' פרשי' ה' חברבר ועיי"ע בח"ג, שמ"ב. ומ"ש ועיי"ע ערוד ב' וע' בן נפיל. [3]) וכ"ה גדילות בספרא שם ובתנחומ' וישב גדלות ובחולי' גדולות. [4]) בנו"ג ועכברא אוכמא וסימוקא ותיורא וכגי' הערוך הובאי' בשמו בתוספו' חגיג' הנ"ל. [5]) כמו שהגיה לנכון ה' לעווי בעמת"ר אבל מ"ש בע' זה בעמת"ל סלמנטון מפעל סלעם אין נ"ל. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע בט"ס בכלאי.

של חרס אבל בסילון של אבר אינו צריך וכו'. במד"ר פי"ד כמין סילון של אש וכו' ושם בסוף הפרש' כמין סילון לתוך אזנו של משה. תוספת' ע"ז פ"ו (ז') לא יניח פיו על פי הסילון וישתה. שם למכשירי' רפ"ב סדין שנתנה ע"ג סילון להטן בה[1]) ובמשקל ארמי ירו' שבת פ"ו ד"ח: מהו מיתנתיה בההן סילונה והקבוץ סילונות פי"מ לכלי' הנ"ל תוספת' עירו' ספ"י (ו') ירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: סילונות שבכרכין וכו'. תוספת' כלי' ב"ק פ"א הסילונות והקרמודין פי' בל"י הנ"ל רעפים חלולים hohle Ziegel. ועוד נקרא כל דבר חלול כמו גובתא והושאל לשפופרת של שכבת זרע ב"ר פל"ב הם קלקלו סילונות שלהם אף המקום שינה להם סידורו של עולם פי' השחיתו דרכם בקילוח שכבת זרעם (עיי' סנהי ק"ח:) כמו יבמו' ע"ה סע"ב גובתא דשכבת זרע] —

☞ סַלּוֹן (= סֵילוֹן מל"י אמצ' σέλιον, σέλλιον בל"ר (Sessel, Stuhl, sella מדר' ויק"ר פרש' ונטעתם כל עץ מאכל (פכ"ה) קלוונין אנא תיתנון סילון דדהבא ויתיב ליה פי' סלן בל"ר מין כסא עיי"ע סלא. *[אחי"ה צ"ל פי' סילון בל"י האמצ' כאמור] —

* סִילוֹן (מל"מ סִלּוֹן קוץ Dorn) ויק"ר פ"ד וקהל"ר פ' ואלו חיה כסילון רטוב וכו' וגי' רבינו עיי"ע סלם. והקבוץ יומ' ע"ה: כסילוין (עיי"ע סליו) מהיחיד סלוא, סילוא עיי"ע סל ד'.

* סִלְסֵל, סִלְסוּל, סַלְסְלָה עיי"ע לעיל אחר ע' סליל.

סֶלַע (מל"מ ענין צור ואבן (Stein בר"ג דפ' לא יחפור (ב"ב י"ז:) סלע הבא בידים. פי' סלע מרופף שאין צריך כלי ברזל לחצוב בו אלא אדם בידים חופר בו. *[אחי"ה וכ"ה בגוף הדבר בפי' ר' מגאש ורגמ"ה. והושאל לחברבורות עגולים כסלעים על גב הנחש תנחומ' מצורע סי' ב' הסלעים שהן על הנחש זו היא צרעתו ב"ר רפ"כ הלין סלעיא דביה צרען אינון וכ"ה בשמ"ר פ"ג הלין סלעין דביה צרעין אינון פי' הנקודות והחברבורות בנחש וגם היטב נופל לשון סלע על ל"ע سلع פי' חתיכות ונקודות בעור ועוד צרעת] —

סֶלַע (מע' הקודם תואר למשקל ולמטבע ששויו שקל הקודש (1 Gewichtstein, 2 Münze שעל הצנית (שבת ס"ה.) פי' בע' בת ארעא. בכל כלי פי"ז בכלי' (מ"ב) ובסלע נרונית. בתוספת מעש' שני בפ' המוליך (רפ"ג) סלע ד' איסרות ודינר איסר וכו'. בר"ג דפ' שור שנגח ד' וה' (ב"ק ל"ו:) א"ר אסי[2]) כל כסף האמור בתורה כסף צורי „כגון ל' של עבד ונ' של אונס ושל מפתה וק' של מוציא שם רע כולם כסף צורי והוא שקל הקודש[3]) שמשקלו ד' דינרין ושל דבריהן כגון זה הסלע וכגון ר' כתובת אשה[4]) בתולה וכיוצא בהם כולם כסף מדינה ח' כספים דרבנן כסף של תורה רביע שקל[5]) ופירשו בשמועה זו כי זה הסלע ששנוייה לשלם התוקע הוא פלגו דזוזא ודייקינן מינה מדקתני' שהסלע פלגו דזוזא וכל סלע[6]) ד' זוזים נמצאו ב' סלעים זוז דאורייתא והוא דינר מכלל כ' דינרים[7]) שבה'[8]) שקלים של בכור" זה פי' ר"ח זצ"ל[9]). פ"א ושל דבריהם כגון קנסות דרבנן. בסיפרא בדגים (ספרא שמיני פרש' ג' פרק ד') שקץ הוא לכם לאסור את עירוביהן כמה יהא בו ויהא אסור משקל[10]) י' זוז. ביהודה שהן ה' סלעים בגליל[11]). — (א"ב תרג' מחצית השקל בשקל הקודש (שמות ל', ט"ו) פלגות סליעא בסלעיה דקודשא) *[אחי"ה וכן מוכח ממשנ' וגמ' דבבלי וירו' כי סלע הוא שקל התורה עיין בכורו' פ"ח מ"ז וגמ' שם נ'. ירו' קידוש' פ"א דנ"ט ע"ד. ובסלע היו בהיותו לפרוט לדעת בית הלל (במעש' שני פ"ב מ"ח וט') שקל כסף ושקל מעות וא"כ היה סלע גם מחצית שקל הקודש והיינו שקל סתם וזה מה שאי' בתוספת' כתובו' ספ"ו האומר תנו שקל מנכסי לבני בשבת והם ראויין ליטול סלע נותנין להם סלע וכו' ע"ש כל הענין ועיין נדרי' פ"ג מ"א וא"כ יש הילוק בין סלע לסלע כי סלע סתם היה מחצית שקל הקודש היינו שקל סתם ועוד היה שני שקלים והוא שקל הקדש. וסילעא ארבעה דינרין ירו' קידוש' פ"א דנ"ח ע"ד ועיין רשב"ם לב"ב קס"ה: ד"ה כתוב בו. ירו'

---

1) בכ"י אירפ' להטיח בהן. 2) כ"ה בכ"י ערוך ובכ"י ש"ס ובפי' ר"ח וכ"ה בקידו' י"א: ובבכורו' נ': אבל בב"ק בנו"ג אמר רב ובדפ"ע א"ר יוסף. 3) עיין בכורו' פ"ח מ"ז. 4) לי' בפי' ר"ח. 5) ר"ל היינו רביע שקל. 6) בפי' ר"ח מכלל דהסלע. 7) כצ"ל וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ע בט"ס ב' דינרים. 8) כצ"ל ובדפ"ר בט"ס שבח' ובדפו"ו שבהשקלים בתיבה אחת! 9) וכדאי' בש"ס ווילנ' בב"ק. 10) לי' בספרא. 11) בדפ"ר בט"ס ח' ובספרא עשר סלעים בגליל אבל בפי' הראב"ד לנכון שהם חמש סלעים בגליל וכ"ה בתרומו' פ"י מ"ח ועיין תוי"ט שם ד"ה שהן ועיין כתובו' פ"ה מ"ט חולי' פי"א מ"ב תוספתי תרומ' פ"ט, תוספתי חולי' פ"י חולי' קל"ז: ספרי שופטי' פ' קס"ו.

כתובו' פ"א דכ"ה: סלעים סבירינִיות מהגינו' ירושלמיות עיי' צוקערמאן על המשקלי' 15. והושאל למטבע Prägung כמו חותם ע"ז נ"ד סע"ב עושין סלע שלי פומבי עיי"ע פמבי] —

סָלְעָם (מל"ם מין חגב מפעל סַלְעֵם שפעל מן לָעַם בל"ע לעף لغف בולע verschlingen) בפ' יוה"כ בגמ' ותשמיש המטה (יומי' ע"ז סע"ב) מעיין היוצא מבית קודש הקדשים בתחילה דומה כמין קרני סלעם[1]) פי' חגב. — (א"ב ל"מ זה (ויק' י"א, כ"ב) ואת הסלעם) *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' ס"ה סע"א סלעם זה רשון. ושם רע"ב סלעם זה ניפול עיי"ע נפל א', רשון ונגזר מע' הבא אח"ז יען כן נכלל בכ"י ק"ט בע' אחר ופי' סלעם הבולע כמו ילק מן יָלַק = לָקַק הלוחך] —

סַלְעֵם (בנין שפעל מע' הקודם פי' בָּלַע והושאל לאבוד verschlingen, zu Grunde richten) ומאשריו מבולעים (ישעי' ט', ט"ו) תרג' ורברבנוהי מסתלעמין[2]). ועצתו אבלע (שם י"ט, ג') וחכימיהון אסלעם. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם ס"ג, ג' ותרג' בלע (תהלים נ"ח, י') סלעם, לבלעו (איוב ב', ג') לסלעמותיה, ותבלעני (שם י', ח') וסלעמתא יתי, חיל בלע (כ', ט"ו) נכסין דסלעם ובאתפעל תרג' ישעי' הנ"ל כגי' רבינו ועוד עיי' תרג' ליש' כ"ה, ז'; כ"ח, ז'; לתהלים ק"ז, כ"ו. והשם סלעמיתא תרג' בלע (תהלים נ"ב, ו') ובכ"י סוּלְעָמוּתָא] —

* סְלַף (כמו סָלַף בל"מ ענין עקימה verdrehen) תרג' למשלי י', י' וסליף בשפוותיה. אתפעל תרג' שני אסת' ו', י' פומיה אסתליף.

סלפידם[3]) (מל"ר האמצ' salpix = סלפינגס Trompete σάλπιγξ, ιγγος) בריש מגילת איכ' (פתיחתי' ד"ה וזכור סי' כ"ג) להרים קול בתרועה סלפידם[4]). ס"א סלפינגס[5]) פי' כן תרועה בל"י ועוד מפורש בע' בקינוס. — (א"ב כן נקרא סלפינגס החצוצרה והתרועה בל"י) *[אחי"ה חצצרה (במדי' י', ח'; דה"י א' ט"ו, כ"ד; ט"ז, ו'; דה"י ב' ה', י"א) ועוד תרועה (ויק' כ"ג, כ"ד) העתיקו כן ע' זקנים וכן סומכוס תרועה (דה"י ב' ט"ו, י"ד; איוב ל"ט כ"ה), וכן העתיקו ע' זקני' שופר (שמות ט"ו, י"ט; כ', י"ח; ויק' כ"ה, ט' וזולתו). ובע' בקינום ציינתי המקומות עם שנויי הגירסאות ויש להוסיף פסיק' רבתי פ"ה כמלך בו"ד.. מביאין סלפידין ותוקעין לפניו וכצ"ל בב"ר פצ"ט במקום סולפירים ובקהל"ר פ' אין אדם: תוקעין לפניו בסלפינגס] —

* סַלְפִּיתָא (מל"י σάλπη בל"ר salpa בל"צ saupe דג שנקרא כך בל"א Goldstrieme, Goldstrich) ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. אחוי ליה הדא סלפיתא א"ל כזה מהו א"ל טמא א"ל וכו' ובתוספות ע"ז בבלי מ'. ד"ה אמר רבא הגי' סלפותא (וגי' רש"א קלפיתא ט"ס) והוא דג הנ"ל שנקרא ג"כ χρυσόπλευρος ועיין מ"ש פליניאוס ט', ל"ב בענין salpa שבישרו קשה להִבָּשֵׁל.

סְלַק (מל"ס והרבה בל"א פי' עלה hinaufsteigen ובפיעל והתפעל ונתפעל ענין הרחקה והעתקה entheben, forträumen, beseitigen) בפ' ר"א אומ' תולין (שבת ק"מ:) ומסלקין לצדדין מפני הרעי תרג' ויעתק (בראשי' י"ב, ח') ואיסתלק. — (א"ב וקרוב לענין זה תרג' עלה קיטור הארץ (שם י"ט, כ"ח) סליק תננא דארעא) *[אחי"ה וכל לשון עלייה בעבר ובבינוני מתורגם בל' סְלֵיק והמקור והצווי והעתיד מתורג' בל' סק וכן בבנין הפעיל חסר למ"ד עיי' במתורגמן ובעמת"ר ללעווי. וככר בדניאל ז', ג', ח' ועוד, והפכו נְחַת ב"ק קי"ג סע"ב ב"ב מ"ה. דסלקין לעילא ודנחתין לתתא וכו', שם י'. הוה סליק בדרגא, קידוש' מ'. סליק וקנפיל מאיגרא, פסחי' קי"ג. סלקת לאיגרא, כתובו' קי"ב. ר"א כי הוה סליק לא"י ושם ר"ז כי הוה סליק לא"י; ב"מ פ"ה. ר"ז כי סליק לארעא דישראל, ביצ' ל"ח. כי סליק ר' אבא. ירו' ר"ה פ"ב דל"ח: כד סלקית להכא. ויק"ר פי"ג כד סלקא מן ימא. שבת קמ"א. והדר ליסליק. סנהד' ק"ח סע"ב כל דהוה סלקא ליה פי' כל שעלה ועבר עליו כלום' המאורע ליה. והושאל להעלות ארוכה (genesen) שבת קל"ד: ב"מ פ"ד. סליק בשרא. ב"מ פ"ה רע"ב הוה כאיב ליה מידי וסליק פי' והיה מתרפא. ועוד בהשאילה כמו בל"מ עלה על דעת, עלה על לב (in Gedanken aufsteigen, an etw. denken) חולי' ס"ד: לא סלקא דעתך, ב"ק פ"ד. אי סלקא דעתך. קא סלקא דעתך, סלקא דעתך אמינא עיי"ע דע (ח"ג, ק"ז). ב"ק צ"ב סע"א לא הוה סליק ליה

([1] בדפו"ו בט"ס סלעים וכ"ה ברש"י יחזק' מ"ז, א' וצ"ל סלעם וכדאי' בכ"י ובשרפ"ע ובכ"י ש"ס ובנו"ג לקרני חגבים. [2]) בנו"ג מסלעמין. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ב"ר ובדפ"ע סלפידם ובכ"י ל"ד וק"ט סלפירם וצ"ל סלפידס. [4]) בכ"י ק"ט סלפירס ובנו"ג סרפינגס עיי"ע בקינוס (ח"ב קנ"ט.) וש"נ השינויים. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובשאר כ"י ודפ"ר ואמ' סלפינגס ובדפו"ו פלפינגס וצ"ל כבכ"י ה"ב.

שמעתתא אליבא דהילכתא פי' לא עלה בידו לומר השמועה אליבא דהילכתא. ובענין הרחקה והעתקה בפיעל שמ"ר פ"ג ועכשיו סלקת אותו. נדה ל"ט ריש סע"א מסלקת עיי"ע חרד. ב"ר פס"ב מסלקן קהל"ר פ' מתוקה: מסלקו . . וסילקו. בינוני פעול נדה ס"ח: דמיה מסולקין, ירו' כתובו' רפ"ט דל"ב: ידיי מסולקות . . רגליי מסולקות מן השדה. בפעל נדה נ"א סע"ב בתר דסליקו תפילייהו, גיטי' נ"ב: מסלקינן ליה, ב"מ ס"ז. לא מסלקינן ליה, ושם ס"ח רע"א מצי מסלק ליה, כתובו' ק"ו רע"א סלקיניה לדיניה, ושם באתפעל איסתַּלַּק, תרג' מ"א כ"ב כ"ד אסתליק רוח נבואה. ב"מ ק"ט. הרבה פעמי' מסתלק, ב"ר פס"ב להסתלק מן העולם, שם פ"ק משאני מסתלק מן העולם וכו'. והשם נדה נ"ג. ס"ח: סילוק ידיה, יומ' כ"ד סע"א ורע"ב עבודת סילוק, חגיג' כ"ו: סלוקו, מנחו' צ"ה. סילוק מסעות, איכ"ר פ' על אלה סלוק דעת . . סילוק שכינה. והושאל להעתקה מן העולם כלומ' פטירה ב"ר פס"ב שמ"ר פנ"ב בשעת סילוקן של צדיקים וכו', ריש פסיק' רבתי בשעת סילוקו מן העולם, איכ"ר פ' טומאתה: מצינו שסילוקן של צדיקים קשה וכו' ושם פ' סלה מצינו שסילוקן של בחורים קשה וכו' שהש"ר פ' מי זאת עליה מן המדבר סילוקה מן המדבר ע"ש — תמיד פ"ב מ"א סולקין עיי"ע סנק] —

סְלֵק (= סְלֵיק ענין הפסק וגמר aufhören, ein Ende nehmen) תרג' ויאמר הס (שופטי' ג', י"ט) ויאמר סליק. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' עמוס ו', י' ויימר סליק, ושם ח', ג' רמי וסליק ורד"ק גרס דמי ושתיק. ובגמר הספר או מסכת הש"ס אי' סליק, סליקא ונגינה מפסקת בסוף כל פסוק ופסוק נקרא סילוק וכן שם פיוט בחזרת תפילת י"ח אחר הקדושה] —

סלק (= סִילְקָא בל"ס סלקא בל"ע ופ' سلق נטע הנקרא בל"ר beta ובלא"ש Mangold) בפ' המקבל שדה מחברו לשנים (ב"מ ק"ט.) מאי לאו שמין לו שִׁקמה[1]) לא ירקא וסילקא[2]). בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח סע"ב) חמא[3]) לחמה וסילקא לצינה[4]) וחילופא סכנתא. בפ' ערבי פסחי' בגמ' הביאו לפניו (קי"ד:) מאי שני תבשילין סילקא וארוזא פי' בע' אנגרון. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' אנגרון ושם הגהתי אינגרון וכצ"ל במקום אניגרון של דפוסי ערוך בכאן, ובע' הנ"ל מצויין עוד ברכו' ל"ה: שבועו' כ"ג. יומ' ע"ו. ע"ש ויש להוסיף שבת ע"ד רע"ב עיי"ע פרם. ברכות ל"ח: עיי"ע כרב א' שם ל"ט. תבשילא דסלקא, מיא דסלקא, עירובי' כ"ח סע"ב סילקא חייא, גיטי' ס"ט. עיי"ע כן ג'. ובע' אנגרון היטב פי' רבינו בלעז עפ"י תיקוני שם ביטול"י ע"ש והוא תרדין של משנה עיי"ע הרת וע' תרדין וע' חלף ח"ג, ת"ט ועיי' תשו' הגאונים הוצ' ה' הרכבי צד 209] —

סלק (= שְׁלַק מבשל kochen; סִילְקָא, סִילְקְתָא Eingekochtes) בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומת חמץ[5]) (פסחי' ל"ד רע"א) בסילקתא[6]) ומאיסתא. ברפואות דפ' מי' שאחזו (גיטי' ס"ח סע"ב וס"ט סע"א) וניסלוקינהו[7]) בהדי הדדי. מיא דכולהו סילקי בפ' כיצד מברכין (ברכו' ל"ט.) סלקי היינו שלקי. — (א"ב[8]) שלק כתוב). *[אחי"ה ר"ל בברכו' אי' שלקי וכן הביאו רבינו בע' אנגרון מברכו' ל"ה: יומ' ושבועו' ופי' של כל העשבים השלוקים. והפעל סלק גיטי' הנ"ל. ע"ז ל"ט: סלוקתי כפי ג' רבינו בע' סלקנדרית ע"ש. ואולי מזה ירו' ב"ב רפ"ד דיי"ד ע"ג מכר הבתים הפנימים והחיצונים ובסלקי וקמין וכו' פי' בסלקי כמו בי סְלָקֵי כלי תבשיל ובתוספ' ב"ב פ"ג אי בית היורות וכ"ה דעת ה' לעווי אבל בי סלקי בב"מ פ"ד. צ"ל סקלי עיי"ע סקל. ובויק"ר פל"ד בסלקי ט"ס עיי"ע בסיליקי (ח"ב, קל"ב)] —

סְלַק (כפי' ר"ב כמו סרק יערי vom Wald ועיין בפנים) ירו' דכלאי' (ספ"ח דל"א: ועוד ירו' שבת רפ"ה ד"ז:) מאי אבהונום[9]) חמר סלק אולי כמו סרק פי' יערי. *[אחי"ה ולי נראה מל' סלק א' פי' חמר עולה והוא אמבטום כדאי' בירו' שבת כי זה ל"י וסלק העתקתו ללא"ר עיי"ע אבהונום ומ"ש] —

סליק (מל"י Σελεύκεια, Seleucia) בפ"ק בכתובו' בגמ' בתולה כתובתה מאתים (י':) ותני רב

---

[1]) בנו"ג שבח שקמה. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג שמין לו ירקא וסילקא. [3]) וכ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' חם (ח"ג, תכ"ד). והוא ל"ס האמא ובע' הנוכחי ובש"ס חמה. [4]) ובע' חם ג"י אחרת ע"ש. [5]) לי' בדפ"ע האחרוני' לכן ציינו בטעות פסחי' ל"ט: וזה הוליך תועה גם ה' לעווי לומר שרבינו גרס מה שלי' בגמ'! ובאמת אי' בדף ל"ד רע"א ובדפ"ר וויניצי' ובכ"י ערוך אי' בנכון בגמ' וכו'. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ש"ס רק שם בסליקיתא ובדפ"ע בסליקתא ובנו"ג בשליקתא. [7]) בנו"ג ולישלוקינהו, ונישלוקינהו. [8]) נשמט בדפא"מ. [9]) עיי"ע ח"א, ה' וש"נ.

יוסף אשור (בראשי' י', י"ד) זו סליק[1]) בפ' אלו הן הגולין (מכו' י'.) אמר רב יוסף תרתי קדש הוו אמר רב אשי כגון סליקוס ואקרא דסליקוס. סלכה ואדרעי (דברי' ג', י') תרג' ירו' (א') סליוקא[2]) ואדרעא. — (א"ב עיר ואם בארם אשר בנאה סליוקוס המלך ועל שמו נקראת ואינה רחוקה מבבל אך סלכה אשר היא במדינת בשן רחוקה ממנה וי"א כי שלש ערים נקראו בשם זה) *[אחי"ה בענין אקרא דסליקוס עיי' זה הע' (ח"א, ר"ס) ומ"ש ובענין סליוקא (סלווכיא) עיין גיאג' לנייבויער 271 וה' שי"ר הגיה בלקום בירו' תעני' פ"א דס"ו. שצ"ל סליקוס ואחריו נגרר ה' בערלינער בט"ר צור געאגראפיא 43 אבל כבר הוכחתי בע' בית זכדאי (ח"ב, ס"ח) שזה מקום אחר] —

* סִלְיקִי (מל"ע سلق, سلقة דרך ישר' וסלולה (gerade, geebneter Weg ירו' ב"מ ספ"ו ד"א. בסילקי חייב להעמיד לו חמור אחר פי' דרך ישרה שלא לקצר הדרך והפכו קפנדריא עיי"ע והוא דרך הליכתה שאי' בירו' הנ"ל וא"כ ר' אבהו חולק על ר"ש בן אלעזר שאמר דרך הליכתא אין חייב להעמיד לו חמור אחר ועיי' בבלי ב"מ ע"ח סע"ב וע"ט רע"א.

* סַלְקוּתָא (אולי מל"ע شلق שק קטן לשום בו אוכל (kleiner Sack zum Mundvorrath ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה סע"ד הדא סלקותא אפי' היא תלייה כמה אסורה דהוא משתלשל. הרב פני משה פי' כמו סלטא [סלתא] הנזכר קודם פי' סל קטן וה' לעווי פי' מל"ע הנ"ל ואולי הוא מל"ע صليقة בשר שתולין אותו לרככו Pöckelfleisch והשמיענו אפי' הוא תלוי וגבוה כמה אסור דהנחש משתלשל ונכנס בתוכו. ועוד עיי"ע סלקנרית.

* סלקטירין (צ"ל פלקטירין) גי' הילק' בא ר' קצ"א עיי"ע בילקטירים (ח"ב, ק"ה.) או י"ל מל"ר selectores הנבחרים שבעם Aus-erlesene או הבוחרים זה לזה ועיי"ע דלקטיר והח' לעווי נדחק להגיה שני לקטירין lictores.

סַלְקֻנְרִית (נ"ל מל"ר אמצעי' salcenarius das, zum Einpöckeln verwendete Salz בפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ה:) ומלח סלקנרית. גמר' (שם ל"ט:) מאי מלח סלקנרית מלח שכל סלותקי[3]) רומי אוכלין בה. בפי' רב גרשם כתוב כל שלקי רומי פי' כל מה ששולקין ברומי אוכלין באותו מלח. — (א"ב פי' בל"ר מן מלח מעורב במיני בשמים ליתן טעם במאכל או מתוקן לרפואה) *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר sal conditum ועל פי זה גי' סלקנדית כדאי' בדפא"מ ערוך וכ"ה בכ"י ק"ט ה"ב כ"ר ובדפ"ר ובמשנ' בע"ז שלקונדית ובפי' ר"ח סלקונדית ובמשנ' שבמשניו' סלקונטית ובתוספ' ע"ז כ"י אירפורט סלקונתית אבל בכ"י ו"ו ב' ל"ד ובדפו"ו סלקנדרית וכ"ה בעה"ק שנ"ב וכ"ה סלקונדרית בכ"י ש"ס במשנה וכ"ה ברא"ש ולקמן בציון המשנ' בגמ' ל"ט: אבל אני נסחתי על פי גי' כ"י ו"ו א' דפ' פיז' באסיל שגרסו באמצע ובראש הע' סלקנרית ובאמת כ"ה במשנ' דירוש' סלוקנרית וכ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"ב סע"א וא"כ נגזר מל"ר אמ' הנ"ל וגם סלותקי הוא ל"ר אמצ' salsacio = salsa, salcia das Einpöckeln ופירוש מלח סלקנרית מלח שצריך לו לרכך הבשר וכל סלותקי רומי פי' כל בשר מרוכך ומטובל במלח ובבשמים אוכלין ברומי בה וא"כ סלקותא של ע' הקודם יתכן שהוא salcia. ורגמ"ה הבינו מפעל שלק = סלק, ורש"י בע"ז ל"ט: פי' סלקונדרי נחתומין שברומי, ורע"ב פי' סלקונטית רומי כל גדולי רומי ואולי לפי זה מל"י σαλάκων Schwel-ger, Grossthuer ועיי' פליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"ג 724 שפי' כן סלקונדרית אבל לפי פירושו לא תתכן הגי' ותתכן לגי' רע"ב] —

סְלִקוּסְתָּא (לפי דעת רבינו Narzissbüschel ופירושים שונים עיי' בע' חליקוסתא) ס"א חליקוסתא (שבת נ': ב"ק ל' רע"ב) פי' אגודה של נרקום[4]) כדאמרינן בפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ג:) שורין טיט עבה וקובעין האגודה בטיט כדי שלא תיבש וכשרוצה להריח בה בשבת אם נעצה ושלפה ונעצה מערב שבת היא כמונחת בכלי או בנומא ואי לא נעשית כמחוברת בטיט ואסור לעוקרה. *[אחי"ה כונת רבינו על מ"ש בע' ארכי דהאיסר הוא מצד עשיית גומא ולא כפירש"י עיי' מ"ש ה' באמבערגער בל"ע שבת צד ל"ז: וגי' חלקוסתא אי' ג"כ בכ"י ש"ס ה' בב"ק ובכ"י פ' סליקותא וכ"ה בכ"י ש"ס בשבת ובכ"י רי"ף עיי"ע חליקוסתא ומ"ש — ולעף בספרו ספלנצ"נ השמיט זו המלה כולה] —

---

1) בנו"ג סליקא וכגי' רבינו אי' ביומי' י'. בכ"י ש"ס ובנו"ג שם סילק ורבינו לא ציון זה דיומי' כי גירסתו היתה נ"ח עיי"ע אשר בי (ח"א, שכ"ד ומ"ש). 2) בכ"י ה"ב סלקא ובנו"ג סלווקיא ובתרג' דה"י א', ה', י"א סלווכיא. 3) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ב"ר ובדפ"ע סלוקתי ובכ"י ק"ט סלונדקי. 4) כ"ה בכ"י ו"ו ובשאר כ"י ובדפ"ע נרקום ועיי"ע.

* סלרין עיי"ע סלתרין.

סלת (לפי' א' סַלֶּת נבנה משם סֹלֶת mehlähnlichen Staub ausschütten ולפי' ב' מל"ע سلت (abschaben, zerschneiden בפ' כלל גדול בגמ' הטוחן (שבת ע"ד רע"ב) האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן. פי' „אילו עצים דקלים שהן עומדים שיבי שיבי[1]) כעין נימין וכשמפרק הנימין הללו יוצא מביניהן כמין קמח דק לפיכך המנפצם חייב משום טוחן ואי קפיד[2]) אמשחתא כגון שהוא צריך עץ שעבה פחות מטפח והוא ממעטו כדי להתכוון לצרכו חייב גם משום מחתך"[3]). פ"א דסלית סילתי שמבקע עצים ואי קפיד אמשחתא שיהו כל החתיכות במדה אחת[4]). בפי' ראשון השווהו לסלת חטים ובפי' שני השווהו להאי דגרסינן בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' אין פורטין (ב"ק קי"ג:) רבינא זבן דיקלא לסלותי ס"א לצלוחי[5]). פי' זבן דקל הוא וגוי ביחד לקצצו חתיכות ולחלקו א"ל לשמעיה אייתי לי מעיקר של דקל מאצל השרשים ששם עביו דגוי מניינא ידע ובמניינא קא מיפיים. גווזא[6]) סילתא[7]) ושרגא (ב"ק כ"ב: ככר פי' בע' גז (י"ב). ואפכינן סלתי[8]). בפ' יו"ט בגמ' בי"ש אומ' מביאין שלמים (ביצ' י"ט:) השתא סלותי מסלתינן בחולו של מועד[9]) פי' מחתכינן חתיכות העצים ור"ח זצ"ל פי' כלומ' עושה אדם מלאכה כגון סלין וכיוצא בה"[10]) ואני אומר שאסור לעשות מלאכה בחולו של מועד אבל לבקע עצים לצורך אכילה שרי[11]). פי' בתשובות ואפכינן סלתי[12]) חתיכות עצים ובארץ משך קורין להן סילתין. *[אחי"ה וגם רש"י בשבת ק"נ סע"ב פי' חוטבים עצים ועיין בית יוסף או"ח ססי' רצ"ט. וא"כ סִילְתָּא פי' חתיכת עץ מל"ע سلت קולף וחותך. ועוד נסורת עץ شرتة Holzspan ור"ח בב"ק כ"ב: (בש"ס ווילנ') פי' סילתא עצים מכותתין כעין קנה מרוסס אבל מ"ש רבינו בתחלת ע' בשם ר"ח הוא עפ"י הגזרה מלש' סֹלֶת והפעל ממנו עיי"ע הבא אח"ז] —

סֹלֶת (מל"ם פי' קמח נקי feines Mehl והפעל ממנו סִלֵּת sieben, aus grobem feines Mehl ausziehen וכ"ה בל"ע سلت משך דבר מתוך דבר ע"י שחיקה) בר"ג דפ' י' יוחסין (קידוש' ס"ט:) לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקייה. בפ' אחרון בתרומ' (פי"א מ"ה) המסלת קב או קביים פי' שעושה סולת מחטים כלומ' שהוא בוחרן. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' תרומ' פי"א דמ"ז ע"ד מסלת בחיטין כל שהוא רוצה. והושאל לבחירה המעולה ספרי דברי' פ' כ"א מן הברורים שבכם מן המסוּלָּתִים שבכם. ומזה פי' רבינו בע' הקודם מאן דסלית פי' הוציא מסלת. והתואר תוספת' כלי' ב"מ רפ"ה מפני מה[13]) נפה של סַלָּתִין טמא וכו' ר"ש אומ' אף של סלתין טהור[14]). והשם סֹלֶת מנחו' פי"ב מ"ג; פי"ג, מ"א פסחי' ע"ו. ובלא"ר סוּלְתָּא תרג' לברא' י"ח, ו' ירו' ברכות פ"ו ד"י ע"ג כפי ג' המהרש"ם ובנו"ג סלית עיי"ע הבא אח"ז. ובכנוי ספרי האזינו פ' שט"ו ונושרות סוּלְתָּן. והקבוץ סְלָתוֹת שקלי' פ"ד מ"ג ומ"ט פסחי' מ'. ע"ז ל"ז סע"ב ירו' חלה רפ"ב דנ"ח: ירו' ביכורי' ספ"א דס"ד: אסת"ר פ' והקרב עיי"ע מרס. והושאל לאדם המעולה ירו' יומ' פ"א דל"ח רע"ב ויק"ר ספ"ב עיי"ע קמח] —

☞ **סלית** (?) (לדעת ר"ב מל"ר sal, lis מלח היינו דבר מליח והנכון עיין בפנים) ירו' דברכו' פ' כיצד מברכין (פ"ו ד"י ע"ג) אכל גריזמי וסלית אע"ג דהוה[15]) מברך על גריזמתא בסופה לא פטר סליתא פי' בל"ר דבר מליה. *[אחי"ה בגי' המהרש"ם לנכון סלת, סולתא ופי' לנכון מעשה קדרה וכן מוכח מסמוך דב"ש אומ' אף לא מעשה קדרה וכו'] —

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכצ"ל בכ"י ק"ט ושם שבי וצ"ל „שיבי וכדאי' בפי' ר"ח בריי"ף באו"ז ובדפ"ר אבל בשדפ"ע שיכי שיכי. [2]) כ"ה בכ"י וכצ"ל בדפ"ר ושם בתיבה אחת וצ"ל ואי קפיד וכדאי' בדפא"מ אבל בדפי ווינצי' ופיזי פקיד. [3]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') ושם הסיום ואי קפיד אמשחתא כלומ' אם מתכוון לחתוך אילו סילתי זרת זרת אורך כל אחד ואחד חייב משום מחתך וכפי' ר"ח אי' בריי"ף ושם לי' הסיום הנ"ל וכן לי' באו"ז הל' שבת סי' ס' אשר שם הובא פי' הריי"ף ורבינו (ומפי' ר"ח לא הזכיר מאומה). [4]) וכ"ה בפי' רש"י ובעל או"ז שם השיג על זה הפי' ע"ש. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס הי' ובשאר כ"י ש"ס לצלחא וכ"ה בדפוסי' ובדפ"ר ובכ"י ק"ט לסלוחי. [6]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו בט"ס גוזזא ובדפ"א גואזא וכ"ה בכ"י ש"ס ובע' גז ועוד עיי"ע שרג. [7]) בדפ"ע סולתא וצ"ל ביו"ד כדאי' בע' גז ובע' שרג סיליתא. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' גת ובפי' ר"ח לשבת ק"נ: אשר ממנו הועתק כל הפי' כדאי' באו"ז (ובש"ס ווילנא) ובדפ"ע סילתין, ובענין גי' ואפכינן עיי"ע גת וש"נ השינויים. [9]) וכן מוכח מפירש"י וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס ובנוסחי' לי'. [10]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'). [11]) וכ"ה בפירש"י והביא ראיה ממ"ק י"ב: ע"ש וכבר השמעתיך (במבוא לח"א XIII) שלפעמים רבינו חולק על רב חננאל ע"ש. [12]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע סילתי ובריי"ץ גיאת ד' הבדלה עמוד י"ז סילתא. [13]) כ"ה נכון בכ"י אירפ' ובר"ש כלי' פט"ו, מ"ג ובנו"ג בט"ס מפמה. [14]) ובכ"י אירפ' סולתין' סלתון וצ"ל סלתין וכדאי' בר"ש הנ"ל ובנו"ג בכלי' סילתין ובע' ים בי סולת. [15]) בנו"ג דו.

סִלְתָּא (= סִילְתָּא בל"ע سلة וכ"ה בל"ס מל"מ סל Korb) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) ואנחי סילתאי בכוותא[1] פי' הנחתי הסל שלי בחלון. בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (קי"א:) תלא סלתיה[2] תלא מזוניה פי' מי שתולה בקורה או ביתד או בכותל מחרוזות של ככרות קשה לעניות אי נמי שתולה סל או קופה ביתד בכותל או בקורה ומצניע בהן פיתו ממופתי' עניות הוא צא וראה כי כך בני אדם אומרים התולה סלו מזונותיו תלויים. *[אחי"ה וכנ"ה בע"ז ל"ח. אותביה בסילתא — ובענין סילתא ביבמו' ס"ג: ונדה ס"ו: עיי"ע סל ד' וסל ב'. ובירו' תרומו' פ"ח דמ"ה סע"ד הדין סלטא אפי' קטן כמה אסור וכו' פי' סלטא כמו סלתא עיין פני משה ושם מבואר] —

סִילְיָתָא (כמו שליה בל"מ בל"ס שליתא בל"ע سلا Nachgeburt) בריש ברכו' בגמ' וחכ"א (ו'.) ליתי סיליתא[3] דשונרתא אוכמתא. בפ' ר"א אומר אם לא הביא בגמ' אם ל א[4] שחק (שבת קל"ר.) ליתי לסיליתא[5] דאימיה פי' שיליא. *[אחי"ה בנו"ג בשבת: ליתו סליתא דאימיה. ושם לייתו לסילתא דאימיה והנכון לסִילְיָתָא וכגי' הערוך הקצר. ועוד עיי"ע שליה ובתרג' שיליתא] —

סַלְתַּנִית (לפי ע"ד בל"ר אמצ' sardella = sardina ובל"י σαρδίνη דג קטן ידוע Sardellen, והעפיין (חולי' ס"ו. ע"ז ל"ט.)[6] פי'[7] Sardinen בע' אקונס ט ר ט ו ג א ב ל ע ז. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב. ובע' חלק (ח"ג. תט"ז) הארכתי בפי' סלתנית להוכיח כי הוא כמו סרדנית ועיקר הגי' בלא וי"ו אחר הסמ"ך וכ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"ב. איזהו החילק רב אמר סלתניתא] —

סלתרין (נ"ל מל"ר אמצ' הרשומ' בפני' פי' בעלי מלחמה שמקבלין שכר ומזון Söldner וא"כ סלתרין = סלדרין עיי' בפני') בויק"ר וכי ימוך מעלין לו סלתרין. — (א"ב פי' בל"ר שכר פועל ואומן) Lohn *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"ר salarium ולא העיר כי לי' לפנינו בויק"ר פל"ד וגם שינה הגי' כי בדפו"ו אי' סלתרין ועל זה מוכיח סדר האותיות ור"ב העתיקו ממקומו והעריכו קודם ע' סלת אבל בכל דפוסים הראשונים וכ"י אי' אחר ע' סלתנית וזו ראיה לגי' דפו"ו סלתרין והוא כמו סלדרין ובדפ"ר חסר התי"ו ואי' בראש הע' סלרין ובאמצע סלדין וכ"ה ס ל ד י ן בראש ובאמצע הע' בכ"י ק"ט וי"ו א' ל"ר אבל בכ"י ה"ב וב"ר סלרין ופי' סלתרין כמו סלתדין. סלדרין מל"ר האמצעית solditiarius, soldaderius, soldarius, solidarius, solidatarius, souderarius פי' בעל מלחמה והיינו מי שמקבל שכר ומזון קצוב כדי חייו וממנו בלא"ש Soldat. ובויק"ר לפנינו לי' ולבי אומר לי שנשמט בר"פ ל"ד במקום שאי' לפנינו מה איקונן של מלכים וכו' מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מ ז ו נ ו ת וא"כ לפי גי' רבינו פירושו מעלין לו שכר והיינו מזונות כי שכר בעל מלחמה היינו מזונותיו ושיעורו שומרי דמות צלמו של מלך מקבלין שכר בשמירתם ולפני בעל הילק' במשלי י"א רמז תתקמ"ו היתה גי' רבינו כי הביא ב ש ם ו י ק " ר כזה ממרקן ושוטפן והם מ ע ל י ם לו ס ו ד ר י ן וצ"ל סלדרין כלומ' ממנים עליו (היינו על דיוקנו של מלך) בעלי מלחמה soldarius או ממש סודרין = souderarius (עיין לעיל) לשמור צלמו של מלך)[8] —

ב̄

סַם (בל"ע سم ארס Arsenik, Gift ובל"ס סַמָּא ועוד ענינו מרקחת לרפואה Specerei, Pulver) בפ' הבונה (שבת ק"ד:) בסם ובסיקרא. גמר' (שם) סם סמא פי' ארס[9] ב ע ר ב י[10] אלזרניך ו ב ל ע ז[11] אורפימינט"ו[12] משני סמיונות (שם ק"ג. ועיי' פירש"י) דיו וסיקרא. בפ' המפלת בגמ' המפלת ליום ארבעי' (נדה ל"ג.) סמא דנפצתא[13] אשקינהו. פי' משקה לשלשל הבטן השקו השפחות שאם היו מעוברות היו מפילות ואח"כ נבעלו. — (א"ב פי' בל"י ורו' מין אדמה לבנה ולפי שבאי סמום היתה

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בט"ס בכזותא ובנו"ג שקלתא לסילתאי אתנחתא בכוותא דרקיע ובכ"י ש"ס בשינויים עיין ד"ס במקומו. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ושם לסילתיה ובנו"ג סילתא. [3]) כ"ה לנכון בעה"ק שנ"ב ובדפ"ע סילתא ובכ"י ק"ט סלתא ובנו"ג שלייתא. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר. [5]) בעה"ק בדפ"ע לסילתא ובכ"י ש"ס לשלייתא. [6]) ועיי"ע אפיין עפין אקונס. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט. [8]) ואחרי שכתבתי כל זה ראיתי כי גם ר"מ לונזאנו העיר בע' סלרין כי בנו"ג מזונות וכתב ומי שלא ידע הגיה כן אבל גם הוא במח"כ לא ירד לסוף כונת הציון. [9]) כ"ה בדפ"ר ואמ'. [10]) כ"ה לנכון בדפו"ו ובעה"ק ועיי"ע זרניך (בח"ג, שכ"ג כפי גי' הכ"י). [11]) לי' בדפ"ע חוץ מדפו"ו. [12]) כ"ה בעה"ק ובכ"י אורפימנט, אורופימנט, אורפמינט ועיי"ע זרניך ועי' גר י"ב וכן לועז רש"י בשבת. [13]) בנו"ג דנפצא.

נמצאת קראוה על שמו. ויש מין אדמה לבנה אחרת הנקראת בל"י סקירא ובאלו אדמות רושמים וכותבים. ואדמת סם נחלקת לשני מינים ולאחד מהם שהוא מועיל לחולי עינים קראו קילורית ע"ש אבל סמא דנידה הוא סם ודבר רפואה להרע או להיטיב) *[אחי"ה בענין אדמה של אי סמוס (Samos, Σάμος) עיין מ"ש פליניאוס כ"ח, נ"ג ובפרט ל"ה, נ"ג ודברי ר"ב משם נעתקים עש"ה. אבל בלי זה יש לו פתרון מל"ע וסו' הנ"ל והקדמונים משתמשים בארם לרפואה. וכנ"ה בחולי' נ"ח: תוספ' ב"ק פ"ו סם המות, יומ' ע"ב: סם חיים . . סם מיתא, ושם: ושבת פ"ח: סמא דחיי . . סמא דמותא. ועיי' תר"י לבראש' מ' א' קידושי' ל': ויק"ר פט"ז ופל"ו סם חיים. ב"ק פ"ה: סמא חריפא. ב"ב ע"ד: ב"מ ק"ז: חולי' נ"ד. עיי"ע סמתר, ב"מ פ"ה סע"ב אימלי לך סמא. תוספת' סוט' רפ"א סם יבש שנותן ע"ג בשר חי, והקבוץ ב"ר פ"י אלוה העלה סמים מן הארץ. וכפי ני' רבינו לעיל מציון בשבת ק"ג. סמיונות וכ"ה במשניו' נאפולי ובנו"ג סמניות ועיי"ע סממנא] —

סם (= סִימָא, סִימְתָא וכ"ה בל"ס ונעתק מל"פ سیم כסף Silber ובדרז"ל עוד מטמן Schatz) בב"ר פ' ל"ד (ל"ג) ויזכר אלהים: ואשכחית בה סימתא [1]) בילמדנו בריש ויקהל (כתנחו' ל"י) בחלק פלן איכא סימתא. ומטמוני מסתרים (ישעי' מ"ה, ג') תרג' וסימא דמטמרן. — (א"ב ענין קרוב לזה כצרף כסף (תהלים ס"ו, י') כמתיך סימא) *[אחי"ה הכל לשון אחד הוא וכל כסף דבספרי אמ"ת מתורגם סימא וכן אוצר ויש בלשון מטמון דמתורגם ככה ולא בנו"ן בסוף כדעת המתורגמן כי הנו"ן הוא סימן לרבים סִימָן עיין תרג' לבראש' מ"ג, כ"ב; לדברי' ל"ג, י"ט; וכן הרבים סִימָתָא, סִימָאתָא תרג' משלי ב', ד' ט"ו, י'. ויותר נכון לגרוס גם בב"ר ובויקהל ילמדנו סימא וכ"ה בפסיקת' דר"כ פ' שור או כשב (צד ע"ד:) ואשכחית בה סימא, ושם סב סימתך . . סימתא לא זבנית ובירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג ובויק"ר פכ"ז אי' סימא לא זבנית, ובפסיקת' דר"כ צד פ"ד. והלך הלוקח וחפרה ומצא בה סימא וכו' ובירו' הוריו' פ"ג דמ"ח. ומצא סימא ובשהש"ר פ' גן נעול ומצא בה סימה וצ"ל סימא כדאי' בילק' ריש בשלח ר' רכ"ה[2]) וכ"ה בויק"ר ספי"ז. ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד דרש תשים (שמות כ"א, א') מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל בריה כך וכו'] —

סם (= סָמֵי בינוני מן סְמִי וכן בל"ס פי' עור erblinden) איש עִור (ויקרא כ"א, י"ח) תרג' ירו' (א') גבר סמי. *[אחי"ה בנו"ג דסמי והוא בינוני ובקבוץ סָמָן עיין תרג' ישעי' מ"ב, ז', ט"ז, י"ח; לצפני' א', י"ז מל"ס וכן בל"ע عمى שענינו עור ומכסה מן העין verdeckt sein ובזה בבינוני פעול בתעני' ח': ב"מ מ"ב. באסמיך (דברי' כ"ח, ח') נדרש בדבר הסָמוּי מן העין. קידושי' כ"ד סע"ב עינו סְמוּיָה, כתובו' ק"ה. כמה סמויות עיניהם של מקבלי שוחד. תוספת' ב"מ ספ"ו כמה סמויות[3]) עיניהם של מלוי ריבית. פיעל ב"ק פ"ד. קידוש' כ"ד סע"ב וסימא ב"ק צ"א. צ"ח. וסימאה[4]), סוט' ל"ו. וסימתה עיניהם, ירו' כלאי' פ"ח דל"א ע"ג וסימייה. כתובו' ס"ח. תוספת' פיא' ספ"ד המסמא את עינו ובהשאילה ב"ר ספע"ה ילק' וישלח ס' רמז ק"ל לסמות את עיניו, ירו' ברכו' פ"ב ד"ד: וסמי עיניה ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג סע"ג ואסמי עיינוי. ועוד בהשאילה ר"ה כ"ד סע"ב סמי עיניה דדין פי' השחת צורתו וגם בלי הוספת עין ענין השחת ברייתא לעומת משנה או ברייתא אחרת כדי להוציא מלב השנוייה בברייתא שלא כהלכתא ואולי מל"ע عمى obscur erklären שבת נ"ב. מאי חזית דמסמית הא מקמי הא סמי הא מִקמי הא, מנחות כ"ח: סמי דידך מקמי דידי ופירש"י הסר משנתך וכו' וכן פירש"י בב"מ כ"ז רע"א איסמייה: אסיר ברייתא זו מגירסתי אבל בב"ק צ"א סע"ב לא פי' מאומ' ועוד עיין ב"ב ע"ז: ע"ח רע"ב איסמייה יבמו' מ' סע"א אסמייה, כריתות י"א רע"ב איסמייא. והכלל בזה עיין ספר כריתות ל' לימודי' שער ג' סי' ק"ח ויבין שמועה לר"ש אלגאזי כלל רס"ג וכלל ש"ו. נפעל תעני' כ"א. יסומו, בכורו' ל"ו: כתובו' ע"ז. נסמית עינו. במ"ר רפ"ז והוא נסמא אתפעל ירו' פיאה ספ"ח דכ"א: ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: יסתמיין (בתעני' הנ"ל בנפעל). ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד מאן דבעי מסתמיא אסתמי, קהל"ר פ' ויתרון ואסתמיית, תרג' קהל' י"ב, י"ב יסתמון, תרג' שני לאסת' ה', א' אסתמין, נתפעל ערכי' י"ז: י"ח. ב"ב קכ"ח. במ"ר פי"ח נִסְתַּמָּא. והתואר סוּמָא חגיג' ב', ד'. והלאה מכות ט': סנה' צ': ק"ה. ספרא אמור פרק ב' פרש' ג' ופרק ו' פרש'

[1]) בכ"י ק"ט בט"ס סימטא. [2]) ובמכילת' בשלח פ"א אי' בלי עברי אוצרות. [3]) כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג סמיות. [4]) כ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ש גם בדף צ"א. ובנו"ג וסימאו עיין ד"ס במקומו.

ז'. שמ"ר פל"ו, תוספת' ברכו' פ"ג, תוספת' מגיל' פ"ד (ג') חולי' קל"ט: סומא פירש"י שוטה בלא ראות, ב"ב י"ב: נדה כ': עיי"ע ארב וגם לנקבה סוּמָא כתובו' י"ז רע"א חיגרת או סומא; שם ס'. סומא מנא ידע וכו'[1]), תוספת' כתובו' פ"א סומא ואיילונית, תוספת' ב"ק פ"ז את החיגרת ואת הסומא. ויותר טוב סוּמָה כדאי' בירו' סוט' ספ"ב ד"ח: היא סומה, ירו' שבת פ"ח די"א: אשה סומה, והקבוץ זכר סוּמִים ויק"ר פי"ח במד"ר פי"ג, פסיק"ר פ"ז תנחו' יתרו סי' ח', סוּמִין יומ' ע"ד: סנה' ל"ד: ע"א, ושם: ב"ר פנ"ג וס"ה ובל"ס סמיא גיטי' ס"ח רע"ב ירו' פיאה ספ"ד די"ט. (ובירו' כתובו' פ"א דכ"ה. סמייה) והקבוץ ב"ר פ"ס סַמַיָּא ובתרג' תהלי' נ"ח, ט'; קמ"ו, ח' סמיָּין ועוד עיי"ע סיים ב'. ושם מופשט ויק"ר פ"ו וילק' יחזק' ס' רמז שנ"ז סימוי עינים ובילק' בחקתי ר' תרע"ה לי' עינים, והוא כמו סמיות עינים ב"ר פצ"ג ב"מ ע"א. סמיות עיניהם תרג' קהל' י', י"ז סמיות עינא כתוב' ק"ה סע"א סמיות הלב. ב"ק ל"א: עיי"ע חטר, ושם נ"ב. עיי"ע נגד ג'. ותרג' עורון (דברי' כ"ח, כ"ח; זכרי' י"ב, ד') סַמְיוּתָא וכ"ה בל"ס] —

* סָמָא (מל"ר אמצ' soma, somma כמו בל"ר summa עליון וראשית דבר die Haupt-sache) ירו' סנהד' פי"א ד"ל: ירו' תעני' פ"ד דס"א, איכ"ר פ' היו צריה, קהל"ר פ' יש רעה כל סמא דמילתא כמו בל"ר summa res וכן בקצור סמא דכולא ירו' ברכו' רפ"ט די"ב ע"ד מגיל' י"ח, ועיי"ע מל ח' וש"נ גם מויק"ר פט"ז סמא דמילתא, ולפנינו לי' ועיי"ע משתוקא. — ירו' כתובו' ספ"ז דל"א ע"ד סמה דמטרונא צ"ל סינה עיי"ע דטולמים (ה"ג, ל"ח) ולא כמ"ש ה' לעווי מל"י σῶμα גוף.

סַמָּא (שם פרטי לכמה אמוראים) רב סמא ורבינא מנחו' מ"ב. ועיין זבחי' י"ט: כ"ד. כתובו' ל"ג רע"ב וכ"ה בכ"י ש"ס ב"ק י"ח. ועיין סד"ה ע' רב סמא וש"נ. ושם מקום כפר סמא ירו' ע"ז פ"ב ד"מ סע"ד ועיי"ע כפר — ירו' ביצ' פ"ב דס"א רע"ג סמא ט"ס וצ"ל ססא עיי"ע וע' מל.

* סוּמָא (כמו שׁוּמָא בל"י σῆμα Zeichen) תר"י ב' שאת (ויק' י"ג, ב') סומא וכ"ה בתר"י א' לשם פ' י'.

* סַמָּאֵל (שד עליון) דב"ר ספי"א מלאך סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא, ושם אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל, סמאל הרשע מצפה נשמתה של משה ושם כמה פעמים ואחד הוא עם מלאך המות וכ"ה בתר"י א' לבראשי' ג', ו' סמאל מלאך מותא ומזה נאמר בע"ז כ' רע"ב[2]) חרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלוייה בה וכו' בעבור זה נ"ל שמתואר סמאל פי' סם עליון das höchste Gift או אולי מע' סָמָא ראש ומבחר ובחרו כן שלשון נופל על לשון אשמא aêshmô ראש השטנים של פרסיים עיי"ע אשמדאי. והוא שטן והוא סמאל כי מה שנאמ' משטן בסנה' פ"ט. בתנחומ' וירא סי' כ"ב פסיקת' רבתי פ"מ ועיין פדר"א פל"ב נאמר בב"ר פנ"ו מסמאל. ואולי קשור עם אל, תואר למלאכים, בכונה הוא להורות כי היה בתחלה מלאך טוב כדאי' בפדר"א הובא בילק' בראשי' ר' כ"ה והיה סמאל שר גדול בשמים וכו' מה עשה סמאל לקח כת שלו וירד וכו' ועלה ורכב עליו (על הנחש) ועוד בפדר"א הובא בילק' לך לך ר' ס"ח בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל בקדושתו מן השמים אחז בכנפיו של מיכאל וכו' עיי' על כל זה בספרי על המלאכים וכו' צד 63 והלאה כי ממושגי הפרסיים נבעו כל הדמיונות האלה וכן דברו הפרסיים מכת וממחנה של השטנים ועיי' ויק"ר פכ"א מחנה של סמאל. וכמו שהשטן הוא יצר הרע ומסית ומקטרג כ"ה סמאל. שמ"ר פכ"א עמד סמאל המלאך לקטרג אותן (את ישראל), ושם פי"ח למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור וכו'. תנחומ' וישלח סי' ח' ויאבק איש עמו (בראשי' ל"ב, כ"ה) זה סמאל שרו של עשו. מכו' י"ב. שלש טעיות עתיד שר סמאל לטעות כה"ג בפחד יצחק ע' טעויות וכן מוכח מפירש"י ובכ"י ש"ס שרו של רומי ונשתנה מן הצענזור. סוט' י': בא סמאל וריחקן (סימני תמר).

* סַמְבַּטְיוֹן עיי"ע סבטיון.

* סומבק (מל"ר sebaceus כמו סבקין עיי"ע במו"ע Talglicht) שו"ט מזמור צ' ד"ה תפלה מה בוצין טב קומוי מה סומבק טב קומוי פי' נחשב נר של חלב לפניו שהוא כלו אש ומשרתיו אש לפיכך כשעלה משה למרום נקרא איש וזית רענין לא ירד לכונת המדרש בילק' תהלים ר' תתמ"ה כי משובש שם ובמ' שו"ט הגי' מה בוצי' טב קומוי סיב קמלפי וכו' אבל בכ"כ ע' יסם היטב גרס סמבק רק טעה בפירושו לומר שהוא ל"ע כמו סימלק עיי"ע.

---

[1]) ובהל' אישות פכ"א הלט"ז כתב הרמב"ם אפי' הוא סומא וצ"ל היא. [2]) ובספרי על המלאכי' צד 69 בט"ד י"ב

סמד (= סְמִידָא בל״ע سميذ בל״ס סְמִידָא בל״י σεμίδαλις simila, קמח היותר נקי feinstes Semmelmehl) בר״ג דפ׳ כיצד צולין (פסחי׳ ע״ד:) בסמידא דמיפרר פי׳ ר״ח מלש׳ פירורין[1]) ואנו שונין דמיפרד בד׳ מלשון ויפרדו. *[אחי״ה וכ״ה הגי׳ בד׳ בשאילתות צו ובכ״י ש״ס ב׳ וא״פ ובכ״י מינכען אי׳ דמיפרך. וכנ״ה בפסחי׳ מ״ב סע״א ורע״ב פת נקייה דסמידא ופירש״י סולת. תעני׳ כ״ד: קמחא דסמידא. מנחו׳ פ״ה: לחיטי לסמידא. גיטי׳ נ״ו. עיי״ע חוור] —

סְמָדַר (מל״מ פי׳ פרח Blüthe) בפ״ק דערלה (מ״ז) ר׳ יוסי אומ׳ סמדר אסור מפני שהוא פרי. פי׳ סמדר בין לבליב לבוסר. *[אחי״ה והפכו בוסר עיין ברכו׳ ל״ו: (ותרג׳ ישעי׳ י״ח ה׳) ב״ק נ״ח. המכביר כרמו של חברו סמדר עיי״ע כבד ב׳ וגירסת רבינו המכבד] —

☞ סמדרקום (פי׳ ר״ב אינו נכון כי סמרדקוס בל״י אמצ׳ ובל״ר samardanus σαμάρδακος פי׳ לץ ומהתל Possenreisser, Gaukler) מדר׳ שמ״ר פרש׳ ויחל משה (פמ״ו) משל לבן ארכיאטרוס שפגע בסמדרקום פי׳ אדם נוטה לחולי הדרקון ונפוח בטן. פי׳ סמי בל״ר חצי פי׳ הדרקום בל״י בעל הדרקון. *[אחי״ה בע׳ ארכיאטרוס רמזתי כבר על עיקר הגי׳ ומל״י ורו׳ הנ״ל ועיי׳ בט״ר לרימ״ז ח״א, 124 ואוצ״מ למיירסיאוס 486] —

סְמִידְתָּא (נ״ל מל״פ شميده מה שריחו נודף das Wohlriechende ובפרט הפרח Blüthe) דכשותא ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט סע״א). — (א״ב בנוסחאות כתוב חומרתא דכשותא ופירש״י פרח שבכשות) *[אחי״ה ונכון הוא עיי״ע חמר (חיגי׳ תל״ה ותל״ו) ובל״פ شميدن, سميدن riechen ובינוני פעול سميده ריחו מנודף ולעף פפלנ״צ 232 לא ידע מגי׳ הערוך] —

סמטא (= סִימְטָא בל״י σημάτιον kleines Mahl = σημασία ספחת Schorf, Grind) בס״ג דפ׳ במה אשה (שבת ס״ז.) לסימטא לימא הכי. בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ מתרפאין (ע״ז כ״ח סע״ב) סימטא ובי בני סכנתא[2]) פי׳ שחין ובלעז בונו. *[אחי״ה בע׳ אסכרה (ח״א קס״ב.) כבר הגהתי שצ״ל בוזו או בובנו וכרש״י בון מלאנ״ט bubons malignes ובלא״ט bösartige Beule, bubbone maligno והח׳ בוקסטארף הביא גי׳ ערוך כ״י בון מלנט ולא הבין פירושו ורש״י לועז בע״ז כ״ח סע״א סימטא קלוב וכ״ה ברש״י בדפ״ש לשבת ס״ז. ובנו״ג שם קרוג וצ״ל קלוג כדאי׳ ברש״י ע״ז כ״ח סע״ב ופי׳ בל״צ cloche אבעבע Blase. וסימטא הוא ל״י הנ״ל ונרדף עם σημασία שעל ידו העתיקו ע׳ זקני׳ ספחת ומספחת בויק׳ י״ג, ב׳, ז׳; י״ד, נ״ו ועל ידו מבאר רבינו (עפ״י פי׳ רה״ג) מלת סרח עיי״ע סרח א׳ ומ״ש — מסמטיה בכ״י מ׳ בשבת ס״ז. ט״ס וצ״ל מסמסיה עיי״ע בזבזיה (ח״ב, ל״א)] —

סמטא (= סְמְטָא בל״ר semita שביל צר Fussweg) בר״ג דפ׳ מקום שנהגו (פסחי׳ נ׳:) תגרי[3]) סימטא[4]) ומגדלי בהמה דקה. בר״פ הכותב לאשתו בגמ׳ הניח פירות (כתובו׳ פ״ד:) והוא שצבורין ומונחין ברשות הרבים אבל בסימטא לא. פי׳ שביל יחיד והוא לשון לעז ממש סימיטא[5]) חוזר לאסמכתא[6]). — (א״ב פי׳ בל״ר שביל צר מאוד ובירו׳ מסכת ברכות פ׳ מי שמתו (פ״ג הל״ד ד״ו ע״ג) הוי אתי באיסמטא בלילה) *[אחי״ה עיי״ע בח״א קפ״ג ומ״ש ועוד בירו׳ ב״מ רפ״ב ד״ח: הן אשכחתיניה בסימטא בפלטיא והקבוץ ירו׳ שבת פ״א ד״ב ע״ד סִמְטִיּוֹת שבין העמודים. ורש״י פי׳ בכתו׳ שאי׳ שם איזה פעמים סימטא וז״ל בסימטא קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים וכו׳ ומזה מה שפי׳ עהק״צ שנ״ב ווינק״ל ב״א = Winkel והרכיב שני פירושים כי בתחלה הביא שביל יחיד והוא כפי׳ רבינו ואח״כ לועזו כפירש״י וכזה ארכבי אתרי רכשי הוא] —

* סמטיא צ״ל סמרטיא עיי״ע סמרטין.

* סַמֵי, סַמְיָא, סַמְיוּתָא עיי״ע סם ג׳.

* סְמְיוֹנָא (מל״י σημεῖον כמו σῆμα פי׳ סימן Zeichen) תרג׳ על שרשי רגלי (איוב י״ג, כ״ז) על סמיוני רגליי ושם כ״א כ״ט וסמיוניהון כה״ג בכ״י ובנו״ג סימניהון — סמיונים צ״ל סמלונים עיי״ע סמלן — סמיונות עיי״ע סם א׳.

---

[1]) וכ״ה בפי׳ ר״ח וברש״י. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג וסמטא ודכאיב ליה עינא . כולהו בי בני וכו׳. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט בדפ״ר פיז׳ וויניצי׳. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה לפנינו ובכ״י אירפ׳ בתוספתי׳ סוף ביכורי׳ ובנו״ג בט״ס שמיטה ובדפ״ע סמטא. [5]) בדפו״ו סומיטא וצ״ל סימיטא בלא״ט sémita ובכ״י ק״ט סימטא. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ב׳ ל״ד ובדפו״ו כלומ׳ לשון חכמים ולי לעז סומכין זה לזה.

סָמַךְ (מל״ט ול״ע הרשומ׳ בפנים בהוראות שונות.

סוֹמֶךְ מקום חיבור במחרישה ע״י טבעת עיי׳ בפנים) כפ׳ י״ד בכלי׳ (מ״ד) הסומך והמהגר. פי׳ „יש באמצע העול כמין טבעת גדולה בין ממתכת בין מעץ בין מעור בין (מהבל) [וצ״ל מחבלים][1] ובו נכנס ראש המחרישה וראש העגלה ומושכין אותו השוורין או שאר הבהמות ושם אותו טבעת בלשון קודש[2] סומך״[3] וראש העגלה שמשים באותו טבעת שמו בלעז טמוני[4]. פירוש סמוכות של קב טמאין מדרס שהוא במנעל שהולכין עליו כך הולך על זה ויוצאין בהן בשבת דאין יכול להלך אלא בהן[5] ולא הוי משוי ונכנסין בהן לעזרה דאינו מנעל. כסא סמוכות[6] שלו פי׳ מי שנקטע שתי רגליו עושין לו כעין כסא שמהלך עליו ועושין לו סמוכות שמגינין על השוקיים שלא יגררו לארץ והני נמי טמאים מדרס לפי שסומך עליהן ואין יוצאין בהן בשבת לפי שיכול להלך בלא אותן סמוכות[7] ואין נכנסין בהן לעזרה דהואיל ומגינין על הרגל כמנעל הרי הן כמנעל ואסור ליכנס בם לעזרה. פי׳ גאון אם יש לקב בית קיבול כתיתין כגון שיש ברכובת הקיטע[8] חתיכה בולטת ונחסר לה בקב מקום קיבול שמניחה בו טמא הקב הסמוכות שלו טמאין כמדרס הזב ויוצאין בהן בשבת שאינו משא ונכנסין בהן בעזרה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד (יומ׳ כ״ה. וש״נ[9]) והסמוכות אין מגינות אבל כסא סמוכות[10]) טמא מדרס שהוא כלי ואין יוצאין בה בשבת שאינה תכשיט[11]) ואין נכנסין בה לעזרה שנמצא כרוכב ואינו עומד שהיא מגעת לארץ[12]). יושבין שלא מסומכין (כלי׳ פ״ב מ״ב) כבר פי׳ בע׳ דק (א׳). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נטלו הכליות (חולי׳ נ״ה:) [אלא] בקולשיה אבל בסומכיה טרפה. בפ׳ יו״ט בגמ׳ מביאין שלמים (ביצ׳ כ״א.) ובפ׳ העור והרוטב בגמ׳ היו עליו (חולי׳ קכ״ד:) אני היום סמכוני באשישות פי׳ אותו היום סמכוהו בישיבה והושיבוהו בראש[13]). בס״ג דפ׳ ואלו עוברין (פסחי׳ מ״ט.) נסיב כהנתא ונפקו מיניה תרי בני סמיכה. למה נסמכה פרשה כבר פי׳ בע׳ מת[14]). סמוכות המטה כפ׳ ט״ז בכלי׳ (מ״ז) פי׳ קורות שהן סמוכות למטה שלא תפול. וייף בגדלו (יחזק׳ ל״א, ז׳) ואיתנצא[15]) בסומכוותיה[16]). ותשברנה פארתיו (שם י״ב) ואיתבדרו[17]) סומכוותיה. *[אחי״ה ענין הפעל בהוראה ראשונה בל״ע سمك כמו מן תמך تمك חַזֵּק ולעשות אמיץ עב וקשה והושאל לדחיפה ביד mit der Hand andrücken וא״כ גם נטית יד. לשום על הראש die Hand auflegen ומל״ט ענין סעד ותמיכה stützen, anlehnen ויתר המושגים המסתעפים ד״מ ענין קרבה למקום כמו שנדחק בזמן או במקום nahe liegen א׳) בהוראה ראשונה בשביעי׳ פ״ג מ״ח לא יסמוך בעפר כלומ׳ לא יחזק לעשות עב וגי׳ אחרת יסבוך וכ״ה בע׳ סבך. ירו׳ כלאי׳ פ״ב דכ״ז: סומכין עומרים בצד גפנים. שם פ״ג דכ״ח סע״ג ורע״ד סומכין לגדר ואין סומכין לגובל. ושם סע״ג מה ביניהן סמיכה . . אסור לסמוך . . מותר לסמוך. וכן בפַעל פסחי׳ קט״ז. צריך לסמוכיה זכר לטיט ועיי״ע קה א׳. ב׳) ענין קרבה לדבר ברכות ד׳: סמוך למטתו. שם: הסומך גאולה לתפלה פסחי׳ ס״ג: מנחו׳ צ״ח. סנהד׳ י״ג: על בסמוך. מגילי׳ ג׳: וכל הסמוך לו ע״ש. יבמו׳ ס״ג: סנהד׳ ז׳: ק״ז. קי״א: וסמיך ליה, ברכות י׳. כ״א: יבמו׳ ד׳. סְמוּכִים עיין פירש״י. יבמו׳ קי״ט. קידוש׳ פ׳. חולי׳

---

[1]) וכ״ה בפי׳ רה״ג ובר״ש בשם שניהם. [2]) בפי׳ רה״ג בלשון חכמים ובלי קודש ובר״ש כגי׳ רבינו. [3]) ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט 10 ושם עוד וז״ל ובטיית אבדוליום מיניה אל חלקה ובארמית פרלא וארלא בטיית ע״כ ושאלתי את הבלשן הגדול פליישער ואין בפיו מענה ונ״ל להגיה כזה אבדול יסמונה אלחלקה פי׳ اوصل يسمونه الحلقة כלומ׳ חבור שנקרא טבעת. [4]) בלאי״ט timone בל״ר temo בלא״ש Deichsel ובא רבינו להוסיף על דברי רה״ג. כי לא רק ראש המחרישה כי אם גם ראש העגלה יתחבר באותו טבעת ואולי לזה כיון ג״כ רה״ג במ״ש בטיית ארלה וצ״ל אדלה והוא מוט העגלה יחובר באותו טבעת אשר על ידו תנהג העגלה אבל פרלא לא איתפריש לי. [5]) עיי״ע קב א׳. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בדפ״ע בעי׳ פשט וכ״ה בירו׳ ובראש דפו״ו ובפי״מ להרמב״ם ועיי׳ למוד ערוך שבת צד נ״ה: ובנו״ג וסמוכות. [7]) עיי׳ בפירש״י בשם רבותיו. [8]) בכ״י ו״ו ובי״ר הקטע ושם בט״ם ברכוכת. [9]) ועיי׳ בל״ע הנ״ל הטעם של פי׳ הגאון. [10]) וכ״ה לנכון בזאת הפעם גם בדפוסי ערוך וכגי׳ כ״י הנ״ל בהערה 6. [11]) נמצא כסא סמוכות ענין אחד ואינו מיירי כלל מרין קיטע ועיי׳ ל״ע הנ״ל. [12]) ועיי׳ עוד היטב באו״ז מהל׳ שבת סי׳ פ״ד ס״ק כ״א מ״ש בשם ר״ח מ״ש רבינו בעי׳ כתית הועתק מפי׳ ר״ח בשבת (בש״ס ווילני). [13]) וכ״ה בפי׳ ר״ח בביצי בש״ס ווילני מעי׳ ערב ג׳ מוכח כי רבינו היה פי׳ כאן גם עורבא פרח דאי׳ קודם הציון אני היום וכו׳ בביצי ובחולי׳ עיי״ע ערב ג׳. [14]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר וויניצי. [15]) בנו״ג ואיתנצח. [16]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר ובשדפ״ע בסומכותיה. [17]) כ״ה בכ״י ק״ט ו״ו וכצ״ל בכ״י ל״ד ושם ואיתבררו ובדפ״ע ואיתברו.

פ״ו. נדה י״ח: סמוך מעוטא לחזקה וכו׳ עיי׳ תוספ׳ שם ויד מלאכי סי׳ תק״ז ותק״ח. נפעל ברכו׳ י׳. ס״ג. מ״ק כ״ח. תעני׳ ט״ו: זבחים פ״ח: למה נסמכה, ברכו׳ ט״ז. למה נסמכו וכו׳ ג׳) ענין שימת יד מל״מ סמך יד על . . ובדרז״ל בקצור מגילי׳ ה׳ סע״א וש״נ סומכין עליהן . . אין סומכין עליהן עיי׳ חגיג׳ י״ז. שם פ״ב מ״ב לסמוך . . שלא לסמוך. ספרא ויקר׳ פרש׳ ב׳ סומכין . . סומכות. והשם סמיכה מנחו׳ צ״ג. והלאה תמור׳ ט״ז רע״א ביצ׳ כ׳. סנהד׳ פ״א מ״א, ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב ע״ד ספרא ויק׳ פרש׳ ג׳ פרק ד׳ ושם ריש פרש׳ ד׳ ע״ש והקבוץ הַסְּמִיכוֹת קידוש׳ ל״ו. והושאל לשימת יד על ראש תלמיד למנותו לרב (autorisiren promoviren) בסנהד׳ י״ג: מפורש הסמיכה של משנ׳ (פ״א מ״א) מיסמך סבי, שם: בידא ממש סמכין ליה או בשמא סמכין ליה[1]) א״ל סמכין ליה בשמא וכו׳, שם י״ד רע״א שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה תיחרב וכו׳, שם: סומכין בחו״ל ונסמכין בארץ ע״ש כל הענין, ושם ולי: וב״מ פ״ה: למיסמכיה, סנה׳ שם וכתובו׳ י״ז, עיי״ע חמס, סרמט. ועוד בנפעל יומ׳ פ״ז. ראויין לִיסָּמֵךְ. בינוני פעיל סְמִיכֵי עיי׳ לעיל בערוך. והשם סְמִיכָה כתובו׳ קי״ב סע״א ובכתב בית ישראל לא יכתבו (יחזק׳ י״ג, ט׳) זה סמיכה. סנה׳ י״ד. מאי זקן (ש״א ב׳, ל״ב) סמיכה, תוספת׳ כ״י ריש סנהד׳ וסמיכות זקנים (במשנ׳ סמיכת זקנים) ומירו׳ מוכח כי גם במשנ׳ במקום סמיכה גרס סְמִיכוּת וז״ל הירו׳ סנהד׳ פ״א דכ״ט. תני הסמיכות בשלשה לא סמיכה היא סמיכות תמן קריי למנוייה סמיכותא. ד׳) ענין סעד ב״מ פ״ד: לא סמיך . . אדעתיה, חגיג׳ כ׳: מיסמך סמכא דעתייהו, ע״ז ע״א: סמכא דעתיה, קידוש׳ ס״ו סע״א מאי חזית דסמכית אהני סמוך אהני, עירו׳ ס״ה: נסמוך על דברי זקן, נדרי׳ מ״ט: נסמוך עליהן, ועוד עיי׳ תרג׳ תהלי׳ ע״א ו׳; פ״ח, ח׳; קי״ט, קט״ז וזולתו. אתפעל יבמו׳ מ״ב: מסתַּמֵּיךְ ואזל וכו׳ ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד: הוה מסתמיך על ר׳ יעקב בר אידי, ולנקבה ב״ר ס״פ מ״ה והיתה מִסְתַּמֶּכֶת על שפחתה. ועוד עיי׳ תרג׳ לבראש׳ י״ח, ד׳; לשופטי׳ ט״ז, כ״ו. כ״ט; לישעי׳ ה׳, ו׳; נ׳, י׳ וזולתו והשם סְמַךְ, סְמִיךְ תרג׳ אונק׳ עזר (בראשית ב׳, י״ח. כ׳) סמך ובתר״י סמיך, תר״י א׳ לדברי׳ ל״ג, י״ז סעיד וסמיך (בתר״י ב׳ סמך) וכ״ה בתרג׳ ישעי׳ ג׳, א׳ סמך וסעיד והוא כמו סִמְכָא יבמו׳ ס״ד: קידוש׳ מ״ד. גיטי׳ ו׳. עיי״ע בר סמכא (ח״ב ק״ס) והקבוץ בני סָמְכֵי קידוש׳ ל״א רע״ב — ועוד השם (בקבוץ) סוּמְכְוָן, סוּמְכְוָתָא צבא שבא לסעד ולמשען Hilfstruppen עיי׳ תרג׳ ליחזק׳ י״ז, כ״ג; י״ט, י״א; כ״ד, ה׳, י׳; כ״ט, ז׳ וזולתו ועוד בקבוץ (במשקל לְקוּחוֹת): סְמוּכוֹת ב״ר פל״ח ונעשה סמוכות. ומזה בשבת ויבמו׳ הנ״ל בערוך — והושאל לסעד לאיזה פירוש דרבנן לפסוק שבמקרא. נזיר ס״ב סע״א אין להם על מה שיסמוכו . . יש להם על מה שיסמוכו ובחגיג׳ י׳. שיסמכו. ירו׳ שביעי׳ פ״י דל״ט ע״ג סמכוהו לדבר תורה. אפעל מ״ק ה׳. וש״נ ואַסְמְכָהּ אקרא, ברכו׳ י״ט: כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור, ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ג כל מילה דאורייא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגין. — ועוד בשאילה פי׳ נשען לאחר שישלם במקומו החוב ירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד רע״א ראובן חייב לשמעון סמכיה גבי לוי, ירו׳ ב״ט רפ״ד ד״ט ע״ג עיי״ע טרפסיטים] —

סמך (= סַמְכָא בל״ם פי׳ אדן Fussgestell) תרג׳ ככר לאדן (שמות ל״ח, כ״ז) ככרא לסמכא. *[אחי״ה והקבוץ סַמְכִין תרג׳ לשמות כ״ו, י״ט והלאה; כ״ז, י׳ והלאה. ובהשאילה תרג׳ וחסמת (יחזק׳ ל״ט, י״א) וסמכא והוא כמו בסיס ועיי׳ תרג׳ לשה״ש ה׳, ט״ו] —

סמך (= סוּמְכָא פי׳ עֳבִי Dicke מל״ע سمك עיי׳ בע׳ סמך א׳) תרג׳ ועביו טפח (שמות כ״ה, י״ז) וסומכיה פושכא. *[אחי״ה וכן בתר״י לבראש׳ א׳, ז׳ רקיע סומכיה תלת אצבעתא עפ״י ב״ר פ״ד עוביו של רקיע כב׳ וג׳ אצבעות. תרג׳ ועביו (מ״א, ז׳ כ״ו; ירמי׳ נ״ב, כ״א). חולי׳ נ״ה: עיין ערך סמך א׳. סוכ׳ נ״ג: סומכא דארעא עיין ערך גרמד (ח״ב שס״ח.). שבת צ״ח. סומכא דקרש.

סמך (= סְמָכָא בל״ם סעודה אשר בה נשענים accubitum, Mahl, Gelage) תרג׳ בפסוק בהראותו את עושר (תרג׳ שני לאסתי א׳ ד׳) עבידו להון סמכא (חורונא) [צ״ל חורנא] ענין סעודה. *[אחי״ה ובעצם הראשונה ענין משען כי דרכם להשען בסעודה, והמעתיק השמרוני תרג׳ מראשותיו (בראשית כ״ח, י״א. י״ח) סמיכתה פי׳ ענין משען] —

---

[1]) כה״ג בכ״י ש״ס ובסמ״ג עשין צ״ז.

* סמ״ך (הוא האות החמשה עשר בא״ב (Samech שבת ס״ו. וסימנא סמ״ך סמ״ך, מגילי׳ ב׳: מ״ם וסמ״ך, ירו׳ מגילי׳ פ״א דע״א ע״ג סמך מעשה נסים עיי״ע רעץ ירו׳ גיטי׳ ספ״ט ד״נ ע״ד רב חסדא כתב סמ״ך ב״ר פי״ז מתחילת הספר ועד כאן (בראשי׳ ב׳, כ״א) אין כתיב סמ״ך וכו׳.

* סַמְכוֹ (שם פרטי לים) כבר פירשתי בע׳ ים ח״ה, קל״ה.

* סְמָלָא, סְמָאלָא (בל״ס סְמָלָא בל״מ שְׂמֹאל (die linke Hand תרג׳ בראש׳ כ״ד, מ״ט; לבמד׳ כ״ב, כ״ו; לדברי׳ ה׳, ל״ב ובקצת דפוסי׳ שמאלא.

סְמַלְיוֹן (כפי הנראה שם תואר למלאך מל״י σημαλέον מכריז ונותן סימן Zeichen ge- (bend, verkündend אמר וימת משה בפ״ק דסוט׳ (י״ג סע״ב) פי׳ שם חכם ואית דאמרי שם מלאך. *[אחי״ה וכ״ה בתוספו׳ בשם ר״ח ורש״י פי׳ שם חכם, וכנראה שהוא מל״י הנ״ל וכעין בת קול משמיע כדאי׳ בסוט׳ בסמוך למאמר הנ״ל ועיי׳ ג״כ ספרי הברכה פ׳ שנ״ז בת קול יוצאה . . והיה מכרזת ואומרת מת משה סמליון אמר וימת שם משה מנין אתה אומר וכו׳ וצ״ל ומנין וכו׳ כגי׳ הילק׳ בסוף ברכה ועיי׳ מ״ש ה׳ ברילל (מ״ע יאהר־ביכער ח״ה, 98)] —

סמלק[1]) כבר פירשנו בע׳ כספן. *[אחי״ה עיי״ע בח״ד, רע״ט ובע׳ יסמין כבר הגהתי שצ״ל סמבק והוא מל״ע ופ׳ نَنْبَق، نَنْبَه וכן פי׳ בעל כ״כ בע׳ יסם וז״ל יסמין . . סמבק בל״ע אבל מה שציין מדר׳ שו״ט להוכיח על זה טעות הוא בידו עיי״ע סומבק ובהוראה העיקרית פי׳ نَنْبَق נרקים Narziss עיי׳ מ״ש לעף (פפלנ״צ 265) אבל כפי׳ סימלק (189) ע״ע כמתעלם] —

* סְמָלִים (מל״ע سمل טיט שחור (schwarzer Lehm ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב סע״ג הסל הסולים[2]) והסמלים דבר של בזיון הוא ופי׳ בל״ע הנ״ל כאמור וגם ענין המלה הנ״ל בגד שחוק מיושן, והוא בלויי הסחבות ועיי״ע הבא אח״ז.

סְמְלוֹן (לפי פ״א נ״ל אולי מל״ר אמצ׳ ,semella semelia יתדות מעץ וכדומה ,Stützen Pfeiler ולפי׳ שני הוא מל״ע שבע׳ הקודם לזה) בפ׳ במה אשה בגמ׳ ולא בקטלא (שבת נ״ט סע״ב) בעול הלך אחר סמלוניו[3]) פי׳ עול של חרישה בתחילה פשוטי כלי עץ הוא ואין מקבל טומאה כיון שנוקבין בו ב׳ נקבים מצד זה וב׳ נקבים מצד זה ובהן מכניסין יתדות שיהו משני צדי צואר שור אילך ואילך והן הן סמלוניו נעשה כלי ומקבל טומאה[4]). פ״א רצועות שהן בעול דתנינן בתורת כהנים (ספרא בחקתי פרק ג׳) שבר העול וקצץ סמלונים כדכתי׳ (תהלים קכ״ט, ד׳) ה׳ צדיק קצץ עבות רשעים. *[אחי״ה זה הפי׳ שייך לר״ח (נדפס בשבת בש״ס ווילנ׳) ושם סימלונין ובתו״כ הגי׳ הסימיונים וצ״ל הסימלונים וכ״ה בפי׳ הראב״ד וז״ל לקצץ הסמלונין נ״ל על אותם הכריכות שעושים לפרה שהיא חורשת ומשימין תחת העול וכו׳ ומה שנקראו סמלונין ע״ש שהם עשויין מבלויי הסחבות ומשמלות בלות וי״מ על אותו החבל שקושרין בו עץ הדרבן בעול וכו׳. ולפי פי׳ ראשון עולה יפה הגזרה מל״ע הנ״ל והוא כפי׳ שני בערוך רק לפירושו הסמלונות הם רצועות ופשוטי כלי עור מקבלין טומאה עיי׳ תוספ׳ שבת ס״ג: ד״ה מניין לאריג ובלמוד ערוך שבת צד מ״ז. ובילק׳ בחוקתי ס׳ רמז תרע״ב ג״ב הסמלונין: „רצועות העול" ובילק׳ תהלי׳ ר׳ תתפ״א ג״כ הגי׳ הסמלונים. ואולי הוא ל״י באותיות הפוכות τελαμών ,Band Binde von Leder, Linnen ולפי פי׳ ראשון בערוך הוא מל״ר אמצ׳ הנ״ל] —

סְמָמִית (בל״מ שְׂמָמִית ולפי פי׳ י״מ השני מל״ע سام ابرص (eine giftige Eidechsenart בר״ג דפ׳ המוציא יין (שבת ע״ז:) אימת סממית על עקרב. בחלק בגמ׳ ג׳ מלכים (סנהדר׳ ק״ג:) אמון העלה סממית יש מפרשין רנייטילא[5]) כלומ׳ ביטל העבודה והיא חרב ועלו עליו סממיות[6]) וי״מ לוצירטא. והלטאה (ויק׳ י״א, ל׳) תרג׳ ירושי[7]) סממיתא. *[אחי״ה לפי י״מ הראשון הוא עכביש וזה רנייטילא בלאי״ט ragnatello וכן לועז רש״י בשבת איראניאה = בל״צ araignée עכביש

1) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וכ״ה סימלק בע׳ כספן ובדפ״ר בכאן סמלון ובדפי׳ פיזי וויניצי׳ בט״ס סלמן. 2) כ״ה בדפ׳ זיטאמיר ופי׳ המפרש מיני מרצע ולי נראה שצ״ל סולים מנעול עיי״ע. 3) בירו׳ שבת פ״ו ד״ה: בט״ס ונעול אחר סמניירין ובתוספ׳ כלי׳ ב״מ ספ״ג בכ״י אירפ׳ בעול ובסממנין הולכין אחר הרוב הסממנין. ובכולם בט״ס וצ״ל אחר סימלוניו כדאי׳ בדפ׳ זאלקיעב. 4) וכ״ה בפירש״י רק הוא פי׳ יתדות של מתכות. 5) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה רנייטלא בדפ״ר ובדפ״ע אחרים בט״ס דנייטלא ובכ״י ב״ר דגיישטילא ויותר משובש בכ״י ו״ו אי ול״ד דמי טלא. 6) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ק״ט. 7) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ר.

וכן פי' בסנהד' העלה שממית קורי עכביש ע"כ. וזה הפי' עולה יפה בסנהד' ושם אי' באמת בדפוסי' ובכ"י ש"ס וברש"י שממית בשי"ן כבמקרא (משלי ל', כ"ח [1]) והוא לדעת רבים שקץ האורג Spinne ונ"ל מפעל שמם ענין שַׁמָּה Entsetzen וכדאי' בילק' משלי ר' תנ"ה שאין בכל השרוצים שנואה כשממית. ואמון בטל העבודה מכל וכל עד שארגו עכביש קוריהן. אבל בשבת בלי ספק ענין סממית [2] במובן י"מ השני לוצירתא = lucerta בל"ר lacerta והוא בל"ע הנ"ל וכהעתקת התר"י הלטאה וכהעתקת השמרוני במלת אנקה ורד"ק שרש שמם אחר שהביא דעות שונות בעניין שממית של מקרא הביא ראיה למובן ארני"א (בל' אספמיא araña) מזה דשבת הנ"ל אימת שממית על עקרב אבל לא מצינו דעת מי שאומר שהעקרב מפחד מן עכביש אבל זה מצאנו ראינו בכמה סופרים שנרשמו בהיעראזאיקון לבאכארט ח"ב 512 והלאה שאימת לטאה (בל"ע سام וביחוד זו המתוארת ע"י ابرص צרעת) על העקרב ועיי' ג"כ לעוויזאהן צד 222 ועוד 300. וכנ"ה בירו' ברכו' פ"ט ד"י"ג ע"ג סממית לעקרב ומהרש"ס פירשו ע"י אראניא ואין נ"ל כאמור. והקבוץ בספרי ברכה פ' שנ"ד מקום בים שמוטל בהרים (וסמומיות) [צ"ל וסממיות] [3] מכישות אותו (החלזון) —

סַמְמְנָא (כמו סַם, סַמָּא במשקל התואר Pulver עיין בפנים) תרג' ומשוח בששר (ירמי' כ"ב, י"ד) ומצייר בסממנין. *[אחי"ה ומשתמשין בסמא לצבע למעשה הציור וכן ענין ששר עיי' רש"י ורד"ק וכן חקקים בששר (יחזק' כ"ג, י"ד) תרג' מציירין בסממניא. ועוד ענינו כמו סם רפואה ותרג' הרביתי רפאות (ירמי' מ"ו, י"א) אסגית סממנין ובהבלעת המי"ם תר"י א' לבראשי' מ"ט, כ' בושמין ועקרי סַמְנִין וכן ברז"ל בענין קטרת כריתו' ו'. ושם: אחד עשר סַמְמָנִין נאמרו לו למשה בסיני וכו', ושם סממני קטרת, סַמָּנֵי קטרת, ירו' שביעי' ספ"ה דל"ו. ריחים לטחון בו סממנין והיחיד ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד חצי כל סמנן וסממן. ובהוראת צבע לציור ב"ק ק"א. גזל סמנין, ושם: שבח סמנין, שם: הב לי סמנאי דשקלתינהו, ושם גזל צמר וסממנין דחד וצבעיה לההוא צמר בהנך סמנין וכו' (ובכ"י ר"ח סממנין ד"ס שם), ב"מ פ"ה סע"ב גובתא דסַמָּנֵי. ב"ר פ"א צַייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים וכו', שמ"ר ס"פ ל"ה א"ל אתה בסממניך ואני בכבודי. שבת ק"ג. במשנ' שבמשניות הכותב . . בין משתי סממניות וגי' רבינו בע' סם א' סמיונות ובנו"ג סמניות. — תוספ' כלי' ב"מ ספ"ג ט"ס עיי"ע סמלון] —

סמן (= סִימָן מל"י וע' הרשום' בפנים Zeichen, Kennzeichen, Merkmal והפעל ממנו סִימֵן, סַמֵּן bezeichnen) בר"ג דפ' האומר לחברו צא וקדש (קידו' נ"ט.) זבוני לא מזבינגנא [4] לך דארעא קמייתא היא ולא מסמנא [5] פי' שדה זו תחלת מקנאו היא ואינו סימן יפה למוכרה [6]. בר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"ב:) סימן העשוי לידרס לא הוי סימן, פי' „כגון קשירת הכריכות וכיוצא בהן שאם ידרסו יותרו הקשרים" [7]. בר"פ כל הגט בגמ' המביא גט (גיטי' כ"ז:) סימנין דאורייתא. בפ' גט פשוט אם היו משולשין יכתבו סימן פי' כיצד יעשו כששמות שניהן יוסף בן שמעון ישלשו יכתוב כל אחד שמו ושם אביו ושם זקנו ובכך יתנכר הדבר ואם היו משולשין ששמות זקניהן שוין יכתוב סימן המשפחה ואם היה סימנן שוה [8] יכתוב כהן אם אחד מהן כהן פי' [9] יכתוב סימן אם יש באחד מהן סימן אחד או ארוך או גוץ או לבן או שחור [10] דברים שיש בזה ואין בזה יכתוב אותו סימן, בנדה פ"ו [11] (פ"ו מ"א) בא סימן התחתון עד שלא בא העליון. פי' התחתון שער של אותו מקום העליון דדים. בפ' הערל בגמ' ר"א אומר (יבמות פ':) ת"ר איזה סרים חמה כל שהוא בן כ' ולא הביא ב' שערות ואפי' הביא ב' שערות לאחר מכן הרי הוא כסרים לכל דבריו [12] ואילו הן הסימנין [13] וכו'. — (א"ב פי' בל"י אות ורשם תרג' אראה נס (ירמי' ד', כ"א) אחזי סימָן) *[אחי"ה במתורגמן הביאו עם שאר דוגמאות בע' סָמָה והוא הקבוץ מל"י σημαῖαι כמו שהוכחתי בע' סימואתא אבל סִימָן ובל"א סִימָנָא הוא מל"י σημεῖον בלשון ערבי

---

[1]) בספרים כ"י מדוייקים בשין שמאלית אבל בהרבה ספרים גם בשי' ימנית. [2]) או בכ"י ש"ס א"פ ובילק' עמוס ה' שממית. [3]) וכ"ה בילק' ברכה ר' תתקס"א. [4]) בכ"י ק"ט מזבינא ובנו"ג מזבנינא. [5]) בנו"ג עוד: מילתא. [6]) וכ"ה בפירש"י. [7]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') ושם הסיום ובטל הסימן. [8]) וכה"ג בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ובנו"ג ואם היו מסומנין ובכ"י ש"ס אם היו סימנין. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס פ"א אבל בפי' רגמ"ה אשר משם נעתק כולו הכל אחד ואין כאן פ"א. [10]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה בל' ארוכה קצת יותר. [11]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע לי'. [12]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו אבל בשדפ"ע נתקצר ע"י וכו'. [13]) בדפי"ר סימנין ובנו"ג סימניו.

سيماء בל"נ سيمياء אות ורשם Zeichen, Merkmal בהוראות שונות א׳) אות ורשם עיי׳ ברכו׳ ב׳: נ׳. ל"א. מגיל׳ ל"א: תעני׳ י"ד. סימן לדבר. ב"מ כ"ז. ושם: סימן מובהק. פסחי׳ נ׳: סימן להרים וכו׳, ס"ח: סימן אחד היה להם וכו׳, פ"ד. ומה סימניה וכו׳, תעני׳ כ"ה. נתן לו סימן וכו׳, כתובו׳ נ"ד. ומנח בה סימנא וכו׳, ס"ב: כיון דלא חזי האי סימנא וכו׳, ע"ז: מאי סימניה וכו׳, סוט׳ י"א: סימן גדול מסר להן וכו׳, י"ג: סימן בתוך סימן, קידוש׳ פ"א: יהבא ליה סימניה וכו׳, סנה׳ ק"ה, נתן סימן בעצמו. חולי׳ צ"ו. פלניא דהאי סימנא והאי סימנא. ושם צ"ה סע"ב אית לך סימנא בגווה. ושם סימנא עדיף מתביעת עינא וכו׳ עירובי׳ נ"ד סע"ב עיי"ע ציון, ירו׳ חגיג׳ פ"ב דע"ז סע"ד בעא מיעבד סימנא. ב׳) סימן ענין היכר קידושי׳ ד׳. סימני נערות, ושם י"ד: ט"ז. והלאה בן י"ג שנים ויום אחד דברי הכל סימן, נדה מ"ז. ושם: סימני בגרות. שלשה סימנים נתנו חכמים באשה עיי"ע בחל פגה. צמל. ירו׳ קידושי׳ פ"א דנ"ט: אין כסף (שמות כ"א, י"א) אילו הסימנין [1] ג׳) סימן ענין היכר טהור או טמא חולי׳ נ"ט. סימני בהמה. . סימני עוף. שם ס"א. עוף הבא בסימן אחד טהור וכו׳, ס"ג: ס"ד. סימני דגים ושם ובע"ז מ׳. והלאה סימני ביצים. ד׳) מקום מסומן אשר שם שוחטין עיי׳ חולי׳ כ"ז: כ"ח. מ"ד. והושאל ה׳) למסורה ורמזים לתיבות המקרא וגירסא של משנה עירובי׳ כ"א סע"ב דאגמריה בסימני טעמים וכו׳ ושם נ"ד: עיי"ע ציון ובלי׳ נקבה סימניות שבת קט"ו סע"ב ר"ה י"ז: ב"ר פס"ד וילק׳ בהעלתך ר׳ תשכ"ט עיי"ע אך א׳. ו׳) היכר להורות על טוב או רע Vorbedeutung, Vorzeichen) (Omen ברכו׳ כ"ד: סימן רע לו . . סימן יפה לו ועיין ל"ד: נ"ז: סוכ׳ כ"ט. כתובו׳ ק"ג: נדרי׳ כ׳. ב"ק נ"ה. ב"ב קמ"א. קמ"ז. סנהד׳ מ"ז. שם ק"ט. חולי׳ כ"ד. סימן טוב, שבת פ"ט. סימן ברכה, פסחי׳ נ׳: תעני׳ ל׳: ע"ז י"ט. סנהד׳ צ"ב. סימן קללה, תעני׳ ח׳: י"ב: הרי זה סימן חולי׳ צ"ה: ע"ש וירו׳ שבת פ"ו ד"ח סע"ג אעפ"י שאין נחש יש סימן. ב"ר פמ"ח במד"ר פי"א אתה סימן לבניך, ויק"ר ר"פ כ"ט זה סימן לבניך. כריתו׳ ו׳. הוריו׳ י"ב: סימנא מלתה היא — והרבה פעמים כעין רמז ואות היכר שלא להחליף דבר בזולתו שבת ס"ו. וסימנא סמך סמך ורוב פעמי׳ בכינוי הגוף וסימניך ברכו׳ מ"ד: שבת שם: צ׳: צ"ו. ק"י. פסחי׳ מ"ב: יומ׳ כ"א: כ"ח: כ"ט. נ"ט: ביצ׳ כ"ח: תעני׳ ט׳: י׳. יבמות נ"א. כתובות ו׳. ע"ב: קידו׳ ע׳: ע"א: ב"מ פ"ו. מכות כ׳: שבועו׳ מ"ח. הוריו׳ י"ג: ע"ז ח׳. ט׳. שם: כ"ח: כ"ט. ל"ט. מנחו׳ מ"ג. פ"ו. חולי׳ מ"ז: מ"ט. ס"ב. ס"ג. בכורו׳ ל"ח סע"ב נדה, מ"ה: — והפעל ממנו ב"מ כ"ז: מישום דמסַמְּנֵי קידו׳ נ"ט. עיין לעיל. קהל"ר פ׳ ויותר שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך וכו׳, בינוני פועל ב"ב קע"ב. מְסוּמָּנִין. אתפעל תר"י ב׳ לבמד׳ ב׳, ב׳ אתוון דמסתמנין וכו׳ ונפעל בל"מ ישעי׳ כ"ח, כ"ה — וכן בל"י מהשם σημεῖον נבנה הפעל σημαίνω, σημειόω] —

סֵמַנְטֵר (= סֵימַנְטֵירִין, סימנטורין מל"י σημαντήριον (Zeichen, Stempel בפסיקת׳ דויהי בשלח פרעה (פסיק׳ דר"כ צד פ"ב:) ובויק"ר הוצא את המקלל פ׳ סביב (לפנינו ל"י)[2] כל אחת ואחת נוטלת חותם של בעלה וסימנטירין[3] של בעלה, ירו׳ בפ"ק בברכו׳ בגמ׳ אמר ר׳ טרפון (פ"א ד"ג:) נביא וזקן למה הן דומין למלך ששלח ב׳ פולמנטרין[4] שלו למדינת על אחד מהן כתב אם אינו מראה חותם שלי וסימנטירין שלי אל תאמינו לו פי׳ מצנפת. — (א"ב פי׳ בל"י חותם ובהדיא בשמ"ר פ׳ זאת חקת הפסח (פי"ט) אמר המלך אם אין סמנטרי[5] על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן כך האלהים עשה משתה להם צלי אש על מצות ומרורים מפני שגאלן מן הצרה אמר להם אם אין חותמו של אברהם כבשרכם לא תטעמו ממנו) *[אחי"ה והצדק עם ר"ב והוא ל"י הנ"ל ורבינו טעה במח"כ בפירוש ואחריו נמשך בעל מ"כ בשה"ש וכן נרשם בילק׳ בשלח ר׳ רכ"ו וילק׳ פנחס ר׳ תשע"ג בגליון והמהרש"ם אחרי שהביא פי׳ הערוך כתב וז"ל ויש לפרשו שתי מלות סימן נטורין סימן סופר המלך כלומ׳ חותמו ע"כ והנכון כי בל"י σημαίνω פי׳ מציין ומסמן עיי"ע הקודם וממנו השם σημαντήρ, σημαντήριον חותם וטבעת אשר בו מסמן האדם, והראיה מצדה בפסיק׳ ובירו׳ הנ"ל שנזכר אצל חותם] —

---

[1]) בבבלי קידו׳ ד׳. הגי׳ ימי נערות. [2]) ואי׳ בשהש"ר פי גן נעול. [3]) כ"ה לנכון ברפ"ר ובכ"י ק"ט וסמנטירין אבל בדפ"ע סימניטרין. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובירו׳ בגי׳ מהרש"ס פלמנטורין ובנו"ג בט"ס פלמטרין ובדפ"ע פולמונטורין ובשהש"ר פ׳ כי טובים פלמנטרין ועיי"ע פלמנטר ומ"ש — אבל בירו׳ ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג בט"ס סימנטורין ובכ"י ערוך וי"ו ול"ד סלמונטורין. [5]) בנו"ג בט"ס סינטרי.

* סמניא (= סִימוֹנְיָא מל"ע سامان מין גמי Binsen-art) בפ"ק דחולי' בגמ' השוחט במגל (ט"ז:) אמר רב פפא בסימוניא[1]) דאגמא פי' גאון סימוניא דאגמא קניא שכאכא[2]) שמו ומהלך במים על הארץ וקרומיתו משונה וחדה ואינה מתפגמת ומתחכבת כשאר הקנים לפיכך השוחט בה שחיטתו כשרה. פ"א „בסימניתא[3]) דאגמא כלום' ברוחב[4]) עלה שגדל באגמא כלום' דדומה [כגון] לשק"א בלעז". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגייליקי' דף רפ"ט:) ועל פיו השלמתי מלת כגון ולי' בדפ"ר ובשדפ"ע אי' דומה ללישקא בלעז. והלעז שאי' ג"כ בפירש"י בחולי' נ"ל ברור שהוא בל"צ laiche בלא"ש Lieschgras, Riedgras וכן לועז רש"י בסוכ' ט"ז. ד"ה שיפא ובסוט' מ"ט: ד"ה חילית ע"ש וא"כ גם בחולי' צ"ל לישק"א ולא לושקא. ואולי לפי זה הוא ל"פ سمه Wassermoos — ובענין פי' ראשון שבערוך קרוב לדבר שכיון הגאון לל"ע הנ"ל עיין לעף פפלנ"צ 344 אבל מלת כאכא (זו עיקר הגי' וכגי' דפ"ר וה' לעווי שגה ברואה) לא פי' ונ"ל שהוא ל"פ کاکل קנה Rohr, Schilf וכל' הונגרי káka] —

* סימוניא (שם מקום Semunieh = Σιμωνιὰς) ב"ר ר"פ פ"א ירו' יבמו' ספי"ב די"ג. תנחומ' הישן צו סי' ז' עיי' גיאגראפיא לנייבויער 189.

סמנים (= אמנים der Berg, Amanus) בפ"ק בגיטי' בגמ' ר' יהודה אומר מרקם (ח'.) כל ששופע ויורד מטורי סמנים ולפנים א"י פי' הם טורי אמנים[5]) כדתנן בפ"ד בחלה (מ"ח) מגזיב ועד הנהר ועד אמנים[6]) שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן. — (א"ב תר"י הור, ההר (במדי כ' כ"ב, כ"ה) טוורוס אומנוס. ובנוסחאות כתוב ועד הנהר ועד אמנה והוא לשון פסוק (שה"ש ד', ח') תשורי מראש אמנה תרג' דיתבין על נהר דאמנה כדכתיב (מ"ב ה', י"ב) הטוב אמנה[7]) ופרפר) *[אחי"ה ועיי"ע אמנה וע' אומנוס בח"א קכ"ג] —

* סמנייר עיי"ע סמלון.

* סֵמֶס (מל"ר אמצ' semus, semum אינו שלם ורע לגוף unvollkommen, nicht zuträglich) ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ר בן אחייה על חולי מעיים . . והוה ידע אהיי דין חמר טב למעייא והיי דין חמר סמס למעייא פי' אינו בריא ורע לגוף.

☞ סֵמִיסְרִקוֹן (מל"ר semiserica ובל"י ἡμισηρικὰ Halbseiden) עיין ערך אולוסרקון[8]).

סִמְפּוֹן (מל"י σύμφωνος Vertrag, Vergleich) בפ' שנים אוחזים (ב"מ כ'. וכ':) אם יש עמהן סמפון יעשה מה שבסמפון[9]). בס"ג דפ' דיני ממונות ב ג'[10]) (סנה' ל"א:) זה סימפון שיש עליו עדים יתקיימו בחותמיו. פי' שובר או תנאי[11]). בפ' מי שאחזו קורדיאקום בגמ' דבני מערבא (ירו' גיטי' ספ"ז דמ"ט.) א"ר אבהו בי"ם ר' יוחנן סדר סימפון כך הוא אנא פלוני בר פלוני מקדש ליך אנת פלונית בת פלן ע"מ מיתן[12]) ליך מקמת[13]) פלן ומכנסתיך[14]) ליום פלן דאי אתא יום פלן ולא כנסתיך לא יהוי לי עלך כלום. — (א"ב פי' בל"י תנאי והסכמה) *[אחי"ה ור"ן לקידושי' פ"ג על משנה ע"מ שאראך פי' סמפון שטר על תנאי ע"ש וכנ"ה בירו' ב"ב פ"י דו"ז ע"ג סימפון כתוב מלעיל וסימפון מחיק מלרע. וע' זקנים העתיקו לעמת (שמות כ"ח, כ"ז; קהלי ז', ט"ו) ע"י מלה זו ומזו ע' הבא אח"ז בפרט לפירש"י בקידושי' י' :] —

סִמְפּוֹן (אולי מענין הקודם מה שהוא לעמת דבר ומבטלו או מל"י σύμπτωμα מה שפגע בו Unfall, Begegnung) בר"פ אעפ"י שאמרו בגמ' זו משנה (כתובו' נ"ח רע"ב) קמייתא משום סמפון[15]) סמפון בעבדים ליכא (שם נ"ז סע"ב) בריש קידושין בגמ' (בביצה[16]) [צ"ל ובביאה] (קידוש' י"א רע"א)

---

[1]) וכ"ה בריו"ף ובמיוחס לרש"י שם אבל בחולי' וברש"י שם סימונא. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ל"ד וה"ב ובכ"י ו"ו אי' שבאכא בכ"י ו"ו בי שבאסא, בכ"י ב"ר שבאבא בכ"י ק"ט שבאנא וצ"ל שכאכא וכדאי' בכ"י ג"ג ובדפ"ר אבל בשדפ"ע שככה. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפ"ר בסימנותא ובשדפ"ע בסימוניא. [4]) בכ"י ק"ט בט"ס נרחב. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר ובשדפ"ע אמונים וכ"ה בכ"י ק"ט ובראש הע' סמנין ובגיטי' אמנון. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס בחלה ובירו' ובכ"י ש"ס שביעי' פ"ו מ"א ובנו"ג אמונה ובדפ"ע אחרוני' אמונים. [7]) זה לפי קרי ובכתיב אבנה. [8]) עיי"ע בח"א, ק"ג ומ"ש. [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' ובנו"ג סמפונות, שבסמפונות ועיי' תוספתי ב"מ פ"א. [10]) כ"ה בדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ס בגמ' ובשאר דפ"ע לי'. [11]) וכ"ה פי' שובר בפי' ר"ח ורש"י בסנה'. [12]) בנו"ג ליתן אבל בירו' עירו' פ"ג דכ"א: אי' כגי' רבינו. [13]) וכ"ה בירו' עירו' ובירו' גיטין מיקמת. [14]) כ"ה בכ"י ק"ט ובירו' עירו' ומיכנסניך אבל בירו' גיטי' ומנכסיך ובדפ"ע ומנכסיו וצ"ל כבדפ' אמ ומכנסיך. [15]) בדפ"ר סומפון. [16]) כ"ה בדפ"ר ובדפ' פיז' באסיל ואמ' יותר משובש ובגמר' בביצה ובדפ' ווניצי' בגמ' קידש בביאה וצ"ל בגמ' ובביאה.

ובן בג בג סימפון בעבדים ליכא[1]). פי' קמייתא משום סמפון שאם ימצא בה מום ויניחנה ונמצאת בשעה שאכלה בתרומה כי זרה היתה[2]). *[אחי"ה ופירש"י בקידושי' י' סע"ב סימפון כל דבר המבטל דבר קרוי סמפון שלו כגון שובר הוי סמפון של שטר בשנים אוחזין (ב"מ כ'.) וכאן קורא סמפון דבר המבטל את הקידושין או את המקח של עבד ע"כ וא"כ הוא מענין הקודם ועיי' סוף ע' הקודם. ובאמת בכ"י ק"ט זה הערך נכלל עם הקודם אבל בשאר כ"י ודפוסי' הוא נפרד וקרוב הדבר שהוא מל"י הרשומ' ופי' כל דבר רע ופגע[3]), והיינו מום כפי' הערוך ורש"י בכתובו' נ"ז: ומזה בשו"ט ריש מזמור י"ב ונמצאו בני אדם עוסקים בההיא סמפניא פי' במומי בני אדם ובילק' תהלי' ר' תרנ"ו בט"ס בהדיה ספסוניא וצ"ל בהדא סמפוניא] —

סִמְפּוֹן (מל"י σίφων קנה ודבר חלול בפנים Rohr, etwas Hohles ומזה סִיפֹנְיָה, סוּמְפּוֹנְיָה כלי זמר חלול בפנים (Dudelsack, Sackpfeife בפ' לולב הגזול בגמ' נסדק (סוכ' ל"ו.) והוא דקיימי סימפונהא[4]). פי' הקנים החלילים שבתוך הריאה שיכנס מהן הרוח מן (דניאל ג', ה'. ט"ו) פסותרין וסומפוניה בכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ו) וסמפוניה[5]) וחליל של מתכת. ובפ' ט"ז (מ"ח) תיק סמפוניא[6]) פי' כלי זמר הם כמו (דניאל שם) פסנתרין וסומפוניה. *[אחי"ה ובדניאל ג', י' אי' ג"כ בלי מי"ם וסיפניא וכגי' הספרי' בכלי' ט"ז וזו ראיה שהמי"ם נוספת וא"כ נגזר מל"י הנ"ל ונקראו גידין חלולין בריאה סימפון ובקבוץ סִמְפּוֹנוֹת בלא"ר סִימְפּוֹנָהָא והיחיד סִימְפּוֹנָא עיי' חולי' מ"ב. מ"ה: מ"ח: מ"ט. ורש"י בחולי' מ"ב. (ועיין למ"ז סע"ב) פי' קנוקנות הקטנות שמתפשטות בתוך הריאה. ונקראו ג"כ קנוקנות גידים דקים ההולכים באורך הירך עיי' פירש"י לחולי' צ"ב: ובחכמת הרפואה נקראו גידים דקים ההולכים ברגל saphena מל"ע صافن עיי' הירטל דאס ערבישע אונד העברעישע אין דער אנאטאמיא 212 ועוד בספרו Onomatologia 459. ויש מי שאומר כי סומפוניה בדניאל הוא הוא ל"י συμφωνία וכהעתקת הע' זקנים ופי' כלי זמר כמין נוד

תפוח עיי' המיוחס לרס"ג בפי' דניאל[7]). ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג היה עשוי (המזוזה) כמין סימפון] —

* סימפיה תוספ' כ"י מכשירין רפ"ב מים העולין בפיה ובסימפיה ובלי ספק צ"ל בסימפיה עיי"ע ספס ובר"ש מכשירין פ"ג מ"ז גרס בפיה ובשפתיה ועיי' מכשירי' פ"ד מ"א בפיו ובשפמו. וא"כ צ"ל בתוספ' ובסיפמיה ובנו"ג בדפוסי' ובמעיה וט"ס הוא.

סמפר (= סמפור אולי מל"פ زنبور חד ועוקץ של חנית והושאל לחדוד של מורג das (Spitze, die Schärfe der Dreschwalze בעל פיפיות תדוש הרים ותדוק (ישעי' מ"א, ט"ו) תרג' מלא סימפורין תקטל בעממיא[8]). — (א"ב פי' בל"י בעתה והשחתה) *[אחי"ה לא ירדתי לסוף דעתו של ר"ב וגם ההמשך לא יסכול ענין בעתה כי אם כל דבר חד ועוקץ כהעתקת בעל פיפיות וכן העתיק בחריצי (דה"י א' כ', ג') מוריגי סמפורין דפרזלא ובקצת דפוסי' סְפּוֹרִין. וה' פליישער פי' כמו סַמֵּר בהוספת מי"ם ואין נ"ל] —

סַמְפִּירִינוֹן (מל"י σαπφείρινον תואר von Sapphir; מן σάπφειρος = σάμφειρος der Sapphir) בילמדנו לך עלה מזה (תנחומ' כי תשא סי' כ"ו ועיין שהש"ר פ' ידיו גלילי) הלוחות משקל ארבעים סאה היו ושל סמפירינון היה. ובפסיקת' דעניה סוערה (פסיק' דר"כ צר קל"ה:) ובהגדה דתלים (לי' בשו"ט מזמור פ"ז) יסודתו בהררי קדש (תהלי' שם) ויסדתיך בספירים (ישעי' נ"ד, י"א) בסמפירינון מעשה באחד שלקח אבן אחת של סמפירינון א"ל תנה לנו שנבדוק אותה נטלה והיה מכה עליה בפטיש נחלק הפטיש ונשבר הסדן והאבן של סמפירינון לא נשברה[9]). — (א"ב תר"י (כ') נופך ספיר (שמות כ"ח, י"ח) כדכדונא (סמפוריא) [צ"ל סמפורינא]) *[אחי"ה ובמתורגמן וסמפוריינא ובנו"ג וסמפולינא וצ"ל וסמפורינא והתואר ממנו עוד בתר"י לדברי' ד', י"ג לוחי סמפירינון, ושם ל"ד, י"ב לוחי אבן סמפירינון. וכנ"ה בתנחו' בשלח סי' כ"א הארון אמרו של סמפרינון היה.. המטה

---

[1]) בנו"ג לית ליה. [2]) בכ"י ק"ט ונמצא אכלה בתרומה בזנות. [3]) ועיי' הוספות הי' פליישער בעמת"ל ללעווי ח"ג, 723 והי' לעווי בטעות הביא גם מב"ב צ"ב: ושם לי' סימפון. [4]) וכצ"ל בחולי' מ"ז סע"ב ובנו"ג סמפונות במשקל עברי וברש"י ביחיד סימפונא וצ"ל סימפונהא. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בר"ש בכלי' שם ובנו"ג וסימפוניה ובדפ"ע וסומפוניא. [6]) וכ"ה בר"ש ובפי' הרמב"ם סמפונין ובנו"ג ספונייא. [7]) אבל במשנה נקרא זה חמת חלילין (כלי' פ"כ מ"ב) ועיין גראפישע רעקוויזיטען להי' המנות לעף 113. [8]) בנו"ג בתרגי' תקטל פלחי כוכביא. [9]) וכ"ה בשו"ט שם ובפסיקתי קצת בשינויים ועל פיו בילק' ישעי' ר' שלי"ט ועוד עיין המעשה בסגנון קצת אחר בשהש"ר פ' ידיו גלילי ובאיכ"ר פ' זכו נזיריה ותוספ' קידושי' ל': ותוספ' סוטי' כ"ב. ד"ה אם ברזל.

של סמפרינון היה, ושם בכי תשא סי' כ"ט מחצב של סנפירינון וכה"ג בילק' ישעי' הנ"ל סמפירינון . . סנפירינון, וכ"ה בשו"ט הנ"ל ובשמ"ר ספל"ח יששכר סנפירינון — וע' זקנים העתיקו ספיר (שמות כ"ה, י'; ישעי' נ"ד, י"א; איכ' ד', ז') ושוהם (יחזק' כ"ח, י"ג) ע"י σάπφειρος] —

סְמַק (מל"ס פי' אדום roth sein והתואר סָמוֹק, סִימוֹק והשם סוּמָק בל"ס סוּמָקָא אדמימות das Rothe ועוד עיין בפנים) כרפואות דמי שאחזו (גיטי' ס"ט.) ליתי שבעה סומקי מגוה דחיותא פי' המורה של מגנצא[1]) ז' חתיכות בשר כחוש מתוך הבהמה. פ"א[2]) טחלי[3]). כפ' הזהב בגמ' כשם שאונאה (ב"מ נ"ח:) חזינא דאזיל[4]). סומקא ואתי חיורא פי' „כיון שמקפידו מת הדם שבלבו והולך האדמימות ומלבינין הפנים כגון גוון המת"[5]). — (א"ב תרג' אלים מאדמים (שמות כ"ו, י"ד; ל"ה, ז') דכרי מסמקי. וענין קרוב לזה תרג' אדם פטדה וברקת (שמות כ"ח, י"ז; ל"ט, י') סמקן ירקן וברקן) *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' המתורגמן ולעווי בעמת"ר, וכן בדרז"ל התואר זכר סוּמָק שבת קכ"ט. קל"ד. פסחי' כ"ה: יבמות ס"ד: ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד והקבוץ סוּמָקֵי שבת קמ"ז. חולי' צ"ג: גיטי' הנ"ל סומקין ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח ע"ג ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג, לנקבה יחידה סוּמָקָא חולי' מ"ו: עיי"ע אהין, סוּמַּקְתָּא עיי"ע חקל (ח"ג, תע"ט). ב"ב פ"ד. שמשא סוּמַּקְתִּי ובתרג' ירו' ב' לשמו' כ"ח, י"ז סַמְקְתָא ועוד סומקתא תר"י א' לבמד' י"ט, ב'. והשם סימוק ירו' תרומו' פ"א ד"מ: ובירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג סמיק וצ"ל סמוק. ובירו' דמאי רפ"ב דכ"ב: בט"ס טימוק וצ"ל סימוק ועיי"ע טימוק וע' אכתר. והקבוץ סִימּוּקִן איכ"ר פ' גם תנין ועיי"ע (ירוד) [ירור] (ח"ד, ק"ס.) ושם סימוקין. ועוד תואר לאמורא דא"י עיי"ע טייפה (ה"ד, כ"ט). ועוד השם הפרטי גיטי' ס"ט. שילא בר סומקי. ב"ר פנ"א ר' חלבו בן חילפא בר סמקאי. ירו' ברכו' פ"ט די"ג. ר' חלבו בשם ר' אבא סמוקה, ובבמד"ר פ"ג אי' אבא סמוקיד — והפעל ב"ב פ"ד. קא סמקא צפרא ופניא וכו', פַּעֵל ויק"ר רפי"ב יתאדם (משלי כ"ג, ל"א) ודאי מְסַמֵּיק ליה, ותרג' מאדם (נחום ב', ד') מסמקין. ותרג' מא־מים עיי' לעיל במו"ע. והושאל לבושה ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד וירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג בגין דלא מסמקי אפוי. אפעל אַסְמִיק פסחי' ע"ד: חולי' צ"ג: עיי"ע אמץ ב'] —

* סמוקיד שם תואר לר' אבא עיי"ע הקודם לזה.

* סַמְקִי (שם אגם בבבל) יבמו' קכ"א. אגמי דסמקי.

* סומקינא (?) פסיק' רבתי רפ"ל ומיד היה נוטלו סומקינו הה"ד ותקחי את בניך [וגו'] אשר ילדת לי לפי הענין בנו הרך ואולי צ"ל טוקינו מל"י τέκνον ילד או מע' סמק פי' אדום וכחוש כמו בגיטי' הנ"ל.

סמוקרי (בל"ס סְמַקְרָיָא פי' אדמדם hoch-roth) תר"י (ב') ויצא הראשון אדמוני (בראש' כ"ה כ"ה) ונפק קדמאה סמוקרי. *[אחי"ה ודע כי בתר"י א' סְמֻקְרָיי ובתר"י ב' סומוקריי וכן תר"י א' לויק' י"ג מ"ב אדמדם: סמוקרי והוא מל"ס הנ"ל] —

סמר (כמו שמר ובל"ע شمر behütet werden) תרג' השמר לך (בראש' כ"ד, ו'; ל"א כ"ד. כ"ט) אסתמר לך. *[אחי"ה וכן מתורגם רוב לשנא השמר בנפעל עיי' המתורגמן, וכ"ה בב"ק נ"ח רע"ב לאסתמורי פי' להשמר ולהזהר] —

* סָמַר (פי' בל"ע سمر מהשם مسمار בל"מ מַסְמַר פי' חיזק במסמרים annageln, mit Nägeln befestigen) ירו' מגיל' ספ"ד דע"ה ע"ג ואפי' לא סמרו והא תני והוא שסמרו וכו'. בפיעל כליי' פי"ד מ"ב סימרו טמא ועיי' בתוספת' כליי' ב"מ רפ"ד עשה בראשו מסמר להיות מכה בו. בינוני פועל שבת פ"ו מ"ב תוספ' שם פ"ד (ה') המסוּמָּר עיי"ע סנדל. ורד"ק בשרש סמר פי' סָמַר (תהלים קי"ט, ק"כ) תְּסַמֵּר (איוב ד', ט"ו) מזה הענין פי' שערות הראש יקומו ויעמדו כמסמרות] —

* סְמַרְדְּקוֹם עיי"ע סמדרקוס.

סְמַרְטוּט (מל"ע شرموطة חתיכת בגד בלוי Lappen מפעל شرمط in Stücke, Fetzen reissen[6]) בפ' נוטל אדם (שבת קמ"ב:) מקנח

---

[1]) עיין בת"א במבוא XV. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע רק פי' וטעות הוא. [3]) וכ"ה ברש"י אבל בגיטי' ס"ז: בישרא סומקא פירש"י כחוש. [4]) בדפו"ו אי' דזיל ואולי הוא נכון ופי' נתמעט ובזה סרה קושית התוספו' ב"מ שם. [5]) והועתק מפי' ר"ה שהובא בשט"מ לב"מ ושם הלשון כזה: כיון שמקפידו מת הדם שבלבו ולפי' הולך האדמימות מעל פניו כי הדם הוא המאדים את הפנים וכיון שנעתק מלבין הפנים כגון גוון המת. [6]) עיין הוספות ה' פליישער לעמת"ל ללעווי ח"ג 724.

בסמרטוט. בפ' ה' [1]) בפרה (מ״ו) פקקה בסמרטוט. פי' חתיכת בגד בלוי. *[אחי״ה ורה״ג פי' בפרה שם וז״ל פי' סרחא ברקא בטיית ע״כ וצ״ל כרקא פי' בל״ע سرحة خرقة חתיכת בגד בלוי. והוא בלויי הסחבות כפי' הרמב״ם. וכנ״ה בשבת קל״ג סע״א כורך עליה סמרטוט והקבוץ ברכו' נ״א רע״ב עיי״ע הדר ג'. שבועו' ל״א. לבוש סמרטוטין. תוספת' שבת רפ״ב ולא (מדליקין) בסמרטוטין. תוספת' ביצ' פ״ב שלא יקרע לה סמרטוטין. רות רב' פ' ותלכנה: מכסה בסמרטוטין. דב״ר פ״ב סמרטוטין מלאים דם. שהש״ר פ' כאהלי קדר: כעורים ושחורים וסמרטוטין. ובילק' שה״ש ר' תתקפ״ב מה אהלי קדר מבחוץ סמרטוטין וכו' — ועה״ק שנ״ב לועז הארד״ן בל״א = Hadern] —

סמרטין (בני סמרטיה = מרטניא Mauritanier) ור״ב פי' סרמטיא) בקח את הלוים בילמדנו (תנחומ' במדב' ח', ו' לוי) ואפי' סמריטין[2]) ואפי' ברבריים פי' אומות בזויין הן כמפורש בע' ברבר. — (א״ב פי' סרמטין בל״י ורו' אנשי מחוז הנקרא פולוניא והיום גרים בה לאלפים ולרבבות מאחינו נכתרים בתורה ובמצות ובעונותינו נהרגו מהם בשנים שעברו כמה קהלות על קדושת ה' באכזריות אף וחימה יי' יגן עליהם ועלינו) *[אחי״ה Sarmatia של איירופא בצפונה של פולוניא בודאי לית מאן דכר שמיה במדרש כי אם Sarmatia של אסיא הנכללת עם עם של שקיתיא (עיי״ע ברבר ומ״ש) אבל דעתי נוטה כי עיקר הגי' מרטניא Mauritanien עיי״ע. וע' ברבר אשר שם ציינתי המקומות שבהם נזכר לפעמי' מורטניא עם ברבריא ולכן צ״ל גם בשהש״ר פ' קול דודי במקום: אחד מכם גולה לברבריה ואחד מכם גולה לסמטריה ובפסיקת' דר״כ צד מ״ח לסמטיא וצ״ל לסרמטיא שהוא משובש מן מרטניא והראיה שבילק' שה״ש פ' קול דודי ר' תתקפ״ו ובפסיק' רבתי פט״ו[3]) אי' ואחד מכם לברטניא וצ״ל למרטניא. ועיי' ג״כ מ״ש ה' רש״ב בפסיקת' דר״כ שם אבל הגהתו במקום לסמטיא לסרמטיא עפ״י פי' מו״ע וכן הגהת ה' פריעדמאן בפסיק' רבתי צד ע״א: לסרמטים אין נ״ל וגם אני חוזר ממה שהגהתי בע' ברבר שצ״ל סרמטיה ובאמת צ״ל סמרטיה והוא כמו מרטניא] —

* סְמַרְטִיקִי (שמרון Samaritanien Σαμάρεια) ירו' ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד לא אישתכח חמרא בכל סמרטיקי פי' בכל ארץ שמרון והוא במשקל גרדיקי ע״ש.

* סְמַרְמוֹרוֹת (מפעל עברי סמר Schauer) נדה ס״נ, כפי גי' הע' בערך צמר ה'.

סמרון (בל״י σήμερον היום heute) בכתובו' ירוש' כפ' האשה שנתאלמנה (פ״ב דכ״ו ע״ג) אתמול אמרה טמאה אני סמרון[4]) טהורה. פי' היום[5]) בל' יון. *[אחי״ה וכן העתיקו ע' זקנים היום (בראשי' ד', י״ג; כ״א, כ״ו; כ״ב י״ד) היום הזה (דברי' ו', כ״ד; ש״א י״ז, י'. מ״ו) כיום (בראשית כ״ה, ל״א, ל״ג; ש״א ט', י״ז) וזולתו] —

* סמרוסי (= סמורסי נ״ל מל״י ἡμιώριος halb-reif) ברכו' ל״ט. לא אגורי שמו אלא אברוטי שמו ואמרי לה סמרוסי שמו. בכ״י ש״ס אברוסי שמו וא״ל סברוסי שמו ובירו' ביכורי' פ״א ה״ג הגי' אוורים והוא בל״י ἄωρος אינו מבושל unreif והוא הוא אגורי בל״י ἄγουρος אמצעי' unreif עיי' פערלעס מיסצעללען 34 [6]) אבל מה שפי' סמרוסי ambrosia אין נ״ל כי אם כמו שכתבתי מל״י הנ״ל ופי' מבושל חציו וא״כ אברוסי = אוורים הוא קרוב לענין סמרוסי ושייך לומר עליו ואמרי לה ושיעורו יש אומרים אינו מבושל כל עיקר ואמרי לה שמבושל רק חציו. והמלה הורכבה מן סמיי בל״ר semi = ἡμι חציו ומן ὥριος = ὡραῖος מבושל ובתואר הפעל reif, zur rechten Zeit ὥρασι והוא הוא סמרוסי = ἡμιώρασι סמורסי מבושל חציו.

סַמְתַּר (או מל״ס סמתרין מיץ של עשב העומר לתחבושת או הורכב מן סם ול״פ تر לח כלומ' מרקחת לחה וטובה) כפ' המקבל שדה מחבירו בגמ' המקבל שדה מחברו לזורעה (ב״מ ק״ז:) התם נמי אי לאו זיקא הוו עבדי לה סמתרי[7]) וחיי. בר״ג דפ' האשה שהלכה (יבמו' קי״ד:) חזת דמחו ליה בגירא או ברומחא סברה ודאי מיית ואיכא דעבדי ליה סמתרי וחיי[8]). בר״ג דפ' המוכר את הספינה

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ערוך ובדפו״ו בט״ס ח' ובשדפ״ע כל הציון נשמט בטעות. [2]) כ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע סמרטין. [3]) ולא פי' הי' כנדפס בטעות בע' ברבר ח״ב, קפ״ד: שורה ב'. [4]) בנו״ג שמירון. [5]) כ״ה לנכון בדפ״א ולא יום כבדפ״ר וויניצי'. [6]) וחוזר אני מפירושי בע' אגר ב' וע' אברוטי. [7]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע סמתר. [8]) כ״ה בכ״י ובדפו״ו אבל בשדפ״ע נשמט מן סמתרי וחיי עד סמתרי וחיי.

(כ"ב ע"ד:) כגון הנך עשבי סמתרי הוו[1]. — (א"ב בנוסחאו' כתוב עבדי לה סם וחיי (ורש"י) [צ"ל ורשב"ם] בפי' הנך עשבי סמתרי הוו מביא ראיה מהיא דמקבל א"כ גרס סמתר[2]. ותרג' את תמרוקיה (אסתר ב', ט') ית סמתר רבותהא) *[אחי"ה וכן תרג' שם ב', ג' סמתר משחהון, ותרג' מרוקיהן (שם י"ב) סמתוריהון, ותרג' ויחבש (איוב ה', י"ח) ומעיל סמתירא וממנו הפעל יחבש (שם ל"ד, י"ז) יסמתר. ודע כי ברש"י בדפוסי' הישנים גרס בב"מ הנ"ל סמתא ואולי הבין כי הוא כמו סמא[3] ולפי גי' סמתא[4]) אולי הוא מל"ע ضمادة תחבושת Pflaster אבל בכ"מ הנ"ל אי סמתר[5]) ובכ"י פי' רגמ"ה „סמטרי: סם חיים" וא"כ הוא הרכבה מן סם ומן ל"פ تر לח וטוב. ועוד י"ל שהוא ל"ס הרשום' בתחלת הע' ונקרא כן מיץ של עשב שהמציא Achilles ועל שמו נקרא Achillea עיי' פליניאוס כ"ה, י"ט וכתב שם שהוא המעולה שבתחבושות . . וי"א שהוא סגולת הרפואה (Alii . . utilissimam emplastris . . Alii utroque usum medicamento volunt) וזה העשב נקרא בל"ס סמתרין, ועה"ק שנ"ב לא מצא ידו בפי' המלה וכתב וז"ל נ"ל אספלנית של עשבים י"א גלייאנדר (Oleander) בל"א, י"מ זניקלא (= sanicula, der Sanikel עיי' אדעלונג) המרפה כל חבירה ופי' סם המרפה תרי חיתוכים סם תר ע"כ] —

סַן (= סְנָא, סְנִי בל"מ שְׂנֵא בל"ס סְנָא הפכו אהב hassen ועוד ענין מאוס בל"ס סְנֵא ובל"ע شنا = شنع häßlich) בס"ג דפ' הקורא את המגלה עומד (כ"ה:) מאן דסני[6]) שומעניה שרי לבזוייה בג' וש' פי' „כגון השותה בד' מיני זמר וכיוצא בהן כמו שמצינו באלישע אחר שהוציאוהו אלו הדברים לתרבות רעה ומפורש בחגיגה (ט"ו:) וכש"כ בדבר שהוא יותר מזה שרי לבזוייה בג' וש' כלומ' מי ששמעו רע מותר לבזותו בן זונה דגיירא וגיירתי[7]) ונגלו שוליך ונחמסו עקביך (ירמי' י"ג, כ"ב)[8]) ופי' בן שפחה בן גוי כדגרסינן בסנהד' (נ"ב.) כמאן קרינן לרשיעא בר צדיקא[9]) רשיעא בר רשיעא כי האי תנא וכו'"[10]). ובר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק י"ז.) ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה „מאי סנו שומעניה[11]) דעבד כר' אלעאי דתניא[12]) ר' אלעאי הזקן[13]) אומ' אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו פי' מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה כגון זה ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ לא התיר אלא[14]) אכילה ושתיה במיני זמר וביוצא בהן אבל דבר עבירה שיש בה דין אדם או דין שמים ואפי' חייבי לאוין או חייבי עשה וכ"ש למעלה שאיסורן איסור עולם ח"ו שהתיר ר' אלעאי ואפי' בסתר אלא כגון הדרך[15]) שפירשנו הוא שאמר לעשות ואפי' דברים הללו לא התירן [לו] אלא אמר כמשיא עצה לעשות כך כדי (להבטיח) [צ"ל להבריח][16]) את יצרו להשלים תאותו וכיון שיראה את עצמו לבוש שחורין ועטוף שחורין משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה וזה צורבא מרבנן עשה כר' אלעאי ולבש שחורים ונתעטף שחורים ואחר זה כולו חזר לשתות במיני זמר כמו שהיה עושה[17]) [אלישע] ולפיכך שמתיה רב יהודה"[18]). פי' ד' מיני זמר כנור ונבל ותוף וחליל כמפורש בסוף סוט' (מ"ח.). בגמ' דפ' קונם יין (נדרי' ס"ב רע"א) קסבר משום סניות מלתא הוא דקאמר הדין גברא. בר"ג דתעניות (ז':) אי הוו סנו טפי הוו גמירי. בפ' יש נוחלין בגמ' אחד הבן (ב"ב קכ"ב סע"א) אילימא שופרא וסוניא[19]) פי' בין שדה טובה ורעה. בס"ג דפ' א"ר עקיבא (שבת פ"ט סע"א) ה' שמות יש לו מדבר צין שנצטוו ישראל עליו מדבר קדש שנתקדשו ישראל

---

[1]) בנו"ג ההוא עשבא ובכ"י ש"ס כגי' רבינו ועיי' עוד למטה בסמוך. [2]) ובאמת כה"ג בכ"י ש"ס ובילקי' עקב רי תתמ"ט. [3]) ובהיפך במקום סמא בחולי' נ"ד. גרס הרשב"ם בב"ב ע"ד: סמתר. [4]) אבל ביבמו' גרס רש"י סמתרי ופי' תחבושת. [5]) ובכ"י ג"ג בערוך סמנתר וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ בב"ב ע"ד: דסמנתרי הוה. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובנו"ג האי מאן דסנאי, [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ע דגיירתי. [8]) וכ"ה בפי' ר"ח אבל בדפ"ע שוליו . . עקביו. [9]) וכ"ה בהעתקת פי' ר"ח אבל בנו"ג בסנהדי קצת בסגנון אחר ע"ש. [10]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) וקרוב לזה בפי' ר"ח בחגיגי ט"ו: וא"כ רבינו לא הלך בזה בעקבות ר' צמח גאון כמו שרציתי לומר במבוא XX ע"ש היטב. [11]) כ"ה לנכון ברפ"ר והם הם דברי ר"ח. [12]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ע דתני. [13]) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס מ"ק ובחגיגי ט"ז. וקידושי מ'. [14]) וכצ"ל בפי' ר"ח. [15]) בפי' ר"ח אלא דבר. [16]) וכ"ה בפי' ר"ח ובפי' ר"ח בחגיגי ט"ז. אי' כדי לשבור את יצרו ועיי' ג"כ תוספו' בחגיגי שם ובקידושי מ'. ד"ה ויעשה בשם ר"ח. [17]) וכ"ה בפי' ר"ת ויפה השלים מו"ל בש"ס ווילני מלת אלישע וכצ"ל בערוך. [18]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח במ"ק (ועיי' תוספו'. שם) ובחגיגי ובקידושי הנ"ל בקוצר נמרץ בשם ר"ח ובחגיגי השיגו בעלי התוספו' על זה הפי' בענין יעשה מה שלבו חפץ ע"ש והמיוחס לרש"י במ"ק כתב וז"ל ואמר לן רבי משום רב האי גאון וכו' ע"ש ודבור ואמר לן רבי הוא מסגנון לשון רגמ"ה עיי"ע חלק ג' וזו ראיה שפי' למ"ק הוא ממטבע של רגמ"ה. [19]) בנו"ג וסניא וכ"ה בפי' רגמ"ה.

עליו, מדבר קדמות שניתנה קדומה עליו מדבר פארן שפרו ורבו ישראל עליו מדבר סיני שירדה שנאה לאוה"ע עליו ומה שמו חורב שמו. בפר' אלו טרפות בגמ' כרס (חולי' נ' רע"ב) סניא דיבי פי' „ששונאין אותו הזאבים ולא יוכלו למיכל מיניה פ"א סניא כעין מסננת, דיבי לישנא זיבה"[1]. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ל"א. דעלך סני לחברך לא תעביד. יומ' ט': באלהא דסנינא לכו[2]. כתובו' ק"ה: לא לידון איניש דינא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה וכו', ושם: מינייהו סנו לי ומינייהו רחמו לי, קידוש' נ'. בהאי אתרא רחמו לי. בהאי אתרא סנו לי. ע"ז י': דהוה סני ליהודאי. פסחי' קי"ג: ומי שרי למיסנייה[3] ושם: כ"ע מיסנא סנו ליה[4]) שבת כ"ו רע"א סניא לה לכלתה[5]. ורוב לישנא שנאה מתורגם ע"י סנא עיי' דוגמאות במתורגמן ע' שנא. ועוד ענינו כמו בל"ס וע' מאוס וכעור ומזה דסנו שמיה עיין לעיל בערך, ומגיל' י"ד: סניין שמייהו. קהל"ר פ' שמח ביש סנייה ועוד עיי"ע סניתא ציון מב"ר פ"נ — והשם מהוראה ראשונ' סַנְאָה בל"ס סְנָאָא, סְאנָא בל"מ שֹנֵא בל"ע شانئ הולי' מ"ג: כלפי סנאיה דרבא. ירו' ברכו' פ"ב ד"ה. סנאיהון דישראל הוא. ירו' מגיל' פ"א דע"ב ע"ד סנאיו של יוסף. תרג' לשמו' כ"ג, ד' ה' דסנאך, תרג' שני אסת' ו', י' סנאה דילי וסנאה דאבהתי. והקבוץ תרג' שמות א', י' סנאנא (ובתר"י א' סנאנן) ועיי' לדברי' ז', י'. ט"ו וזולתו. והשם המופשט סְנָא בתר"י לבראשי' כ"ז, מ"א; נ', כ"ה וזולתו ובל"נ סִנְאָה אונקל' לבמד' ל"ה, כ' ובמשקל סורי סֵנֵאתָא, סְנִיאתָא עיי' תרג' ש"ב י"ג, ט"ו; לתהלי' כ"ב, י"ט; למשלי ט"ו, י"ז; לקהל' ט', א' ועוד בל"ס סַנְיוּתָא ומזה בנדרי' ס"ב. עיי' לעיל. ומהוראה שנייה קהל"ר עיי' לעיל] —

סן (= סְיָן בל"ס סְיָנָא פי' טיט (Koth, Lehm רפש וטיט (ישעי' נ"ז, כ') סין וטיט. *[אחי"ה בדפוסי' נקוד סִין וכ"ה בתרג' ש"ב כ"ב, מ"ג וצ"ל סְיָן וכדא' סְיָין בתרג' תהלי' י"ח, מ"ג או כסְיָן בתרג' ישעי' י', ו' בדפו"ו. ועיי"ע סוון — ובענין סין של מקרא שהוא Pelusium עיי"ע פלס ו'] —

סן (= סִינַי הר ידוע אשר שם קבלו התורה; והושאל לחכם אשר כל רז לא אניס ליה) בס"ג דהוריות (י"ד.) ובס"ג דברכו' (ס"ד.) סיני ועוקר הרים פי' בידו גמר התלמוד כהלכה למשה מסיני. בפ' קמ' דקידושי' בגמ' יתידה[6]) עליו (קידוש' כ':) דרשינהו רב נחמן בר יצחק להני קראי כי סיני פי' כהלכה למשה מסיני. *[אחי"ה ועיי"ע סיני ומ"ש ביתר ביאור] —

סן (= סַנְיָא בל"ס כמו סְנֶה בל"מ Dorn, Dorn-hecke) קנין וסנאין וטינא (ב"מ קי"ז.) כבר פי' בע' מעזב. *[אחי"ה וש"נ שנוי הנוסחאות. וסנאים פי' קוצים והיגתא כמו בתוספת' תרומו' ספ"א לתוך הנקע או לתוך הסנאין — וכן חולדת הסנאים ב"ק פ'. ובע' חלד גרס' רבינו שם ובכלאי' פ"ח מ"ה הסנאין[7]) ובנו"ג בכלאי' הַסְנָיִים והיחיד שהש"ר בראש: מן סניא נפיק ורדא. ותרג' ירו' א' סנה (שמות ג', ב', ג', ד') ועוד סנייא (לדברי' ל"ג, ט"ז) ובאונק' אסנא עיי"ע כה"א קפ"ד: ושם צ"ל אַסְנָה] —

סן (= סִין כמו שֵׁן בל"מ ובל"ע سن Zahn והושאל לכל דבר חד כמין סיכין spitzer Zapfen, Nagel) באלו כלים פ' עשירי (מ"א)[8]) עשאן בסינים[9]) או בשגמים[10]). במעשה[11]) משכן (ברייתא דמלאכת המשכן פ"א)[12]) הסינין יוצאין מן הקרשים. פי' כמין סיכי[13]) שיוצאין מן הקרשים שנים מכאן ושנים מכאן[14]) ומשליבין אותן בהן. *[אחי"ה כה"ג בדפ' פיז' ווניצ' ושם לי' בהן ובדפ"ר משלבין אבל בדפ' באסיל' ואמ' בט"ס משליכין וצ"ל בבי"ת וכבכ"י ה"ב וכן מוכח מפי' רה"ג בכלי' (בסד"ט 6) וז"ל בסינין י"א עצי הסנה אבל אינו אלא כמין שלב שמשלב את הקרשים ב' מיכן וב' מיכן ע"כ. וכי"א פי' הר"ש ורע"ב וכפי' אחרון מוכח מפי"מ להרמב"ם

[1]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיוליקי דף ש"ט.) ושם הגי' שניא דיבי וצ"ל סניא ובכ"י ק"ט וה"ב חסר בטעות הפי' הראשון. [2]) כה"ג בכ"י ש"ס ובילק' שה"ש ח' ועיי' ד"ס ושם פי' ר' אליקום: בשבועה שאני שונא כולכם בני בבל. ובנו"ג אלהא סנינא לכו. [3]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג למסניה. [4]) ובנו"ג מיסני סני ליה. [5]) כ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובכ"י מ' סניא לכלתה ובנו"ג סניאה לה לכלתה. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ס יתודה. [7]) וכ"ה סנאין בתוספתי ב"ק פ"ח (ובע' חלד ח"ג, שצ"ה הערה ד' ט"ס פ"א) ובתוספ' שביעי' פ"ה ותוספתי ע"ז רפ"ב (ובכ"י אירפ' בל"נ הסנאות. [8]) וכצ"ל בע' שגם ע"ש. [9]) כ"ה בעה"ק שנ"ב ובנו"ג בסינין אבל בדפ"ע בסנים (ולא סנים כרעת פערלעס = σανίς נסר) וכ"ה בע' שגם. [10]) בכ"י ק"ט כשנים או כשגמות. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס כמעשה. [12]) ועיי' ג"כ ע' תבר ב' ושם ציון (עפ"י פי' רה"ג בכלי' פכ"ה, מ"א) ברייתא דמלאכת המשכן פ"ד בשם היריעות. [13]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכצ"ל בכ"י וי"ו א' ב' ל"ד תחת סיבי ובדפ"ר לנכון סיכי ובשדפ"ע סיב וזה הטעה לבעל עה"ק שנ"ב להעתיק ל"א נאש"ם צ"ל באסט = Bast. [14]) בדפ' באסילי לי'.

ע"ש, ובע' שגמים פי' רבינו ג"כ בפ' י"א בע' שנם כפי שטת רה"ג ע"ש] —

☞ **סן** (= סֵינָא מל"ס סאונא בל"מ סאוֹן נעל (Schuh תרג' של נעלך (יהושע ה', ט"ו ועיי' שמות ג', ה') שרי סינך כמו מסאנך. *[אחי"ה והנכון כי מסן מסאנא עיי"ע נאצל מן סינא מל"מ וסו' הנ"ל ותרג' חלוץ הנעל (דברי' כ"ה, י') בית שרי סינא[1]) ועיי' ביבמות ל"ט: ובירו' סנהד' פ"א ד"ט. ושרת סיניה ובירו' יבמות ספי"ב די"ג. ושלפת סיניה] —

* **סְנָאָה** (שם מקום) תעני' כ"ו. ירו' תעני' פ"ד דס"ח: בני סנאה בן בנימין וכצ"ל בתעני' י"ב. ובעירו' מ"א. עיי' תוספ' שם ובכ"י ש"ס א"פ תעני' אי' סנאה עיי' ד"ס שם והוא על שם המקום בעז' ב', ל"ה; ובנחמי' ג', ג' הסנאה מן ע' סן ג'.

סנבוטין (?) (שבת נ"ז.) כבר פירשנו בע' אב. *[אחי"ה ושם הגי' סרבוטין וכספרים שלנו וזה עיק' הגי' עיי"ע סרבוטין ומ"ש] —

* **סנבטיון** עיי"ע סבטיון.

☞ **סִינְבּוֹל** (מל"י συμβολαί ein Picknik, Beiträge zum gemeinschaftl. Mahl) ירו' דפסחי' פ' האשה (פ"ח דל"ו.) אפי' עשו סינבול רשאין לומר לו טול חלקך ואכול לעצמך פי' חבורה ואנשיה נותנים חלק בחלק לשום דבר עיי"ע סבלת. *[אחי"ה ר"ל בע' סבל וש"נ גי' ירו' מ"ש ותוספ' פסחי'] —

* **סֶנְבְּרַאי** (Σενναβρίς שם מקום קרוב לטבריה) ב"ר פצ"ח[2]) פי' כנרת (דברי' ג', י"ז) ע"י סנבראי ובירו' מגיל' פ"א ד"ע. אי' צינברי ועיי"ע בית ירח ומ"ש.

* **סנגלרין** גי' הילק' עיי"ע סנגורין.

סֵנִיגוֹר (מל"י συνήγορος מליץ מלמד זכות Anwalt, Vertheidiger) בר"ג דקידושי' (ה'.) כסף מכנים כסף מוציא סניגור יעשה קטיגור. בר"ג דפ' שבועות העדות (שבועי' ל':) ת"ר מניין לדיין שלא יעשה סניגרון[3]) לדבריו שנא' (שמו' כ"ג, ז') מדבר שקר תרחק פי' כיון שראה זכות לאחד ואח"כ ראה לו חיוב לא יהא מטעין דבריו הראשונים כדי להעמיד דבריו אע"ג דאיכא למימר דשפיר מצי לקיים דבריו הראשונים הואיל ועושה כדי להעמיד דבריו כמשקר דמי[4]). (א"ב פי' בל"י מליץ מלמד זכות וקטיגור מלמד חובה ולהכרעת לכף זכות אומרים היונים סנגוריא) *[אחי"ה ויפה פי' ג"כ ר"ח בשבועו' (בקובץ כ"י אנג' דף כ"ג סע"א) (סניגורו) [צ"ל סניגורן] כמו מליץ יושר הוא כלומ' מראה לבעל דין היאך יטעון ע"כ ורי"ף פי' סניגרון מליץ כד"א אין קטיגור נעשה סניגור ע"כ ונקרא „המליץ סניגור כי הוא המעמיד דברי בעל דין" כ"י ערך מילין בקובץ כ"י ה"ב. תנחומ' צו סי' א' בלעם הרשע היה סניגרון של או"ה. ובאה המלה לרוב עם הפכה קטיגור עיי' ר"ה כ"ו. ירו' יומ' פ"ז דמ"ד: ויק"ר פכ"א לפי שאין קטיגור נעשה סניגור. שמ"ר פי"ח עיי"ע סמאל. ויק"ר פ"ל אי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו. והקבוץ שמ"ר ר"פ ל"א והיו לו סניגורין מפייסין עליו וכו' וסניגורין עומדין כנגדו מלמדין זכות. ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין . . יעברו סניגורין יעברו קטיגורין ובפסיק' רבתי פט"ו יעמדו סניגורים . . יעברו סניגורים. והשם המופשט ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ד אין להם מי ילמד עליהם סניגוריא וכו'. שמ"ר ס"פ ט"ו לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ע"ש. ושם ס"פ ל"ח נכנס אצלו ללמד סניגוריא, שם רפמ"ב התחיל מלמד עליהם סניגוריא ויק"ר פ"ה סניגוריא מקטרג בדיני נפשות. תנחומ' הישן וירא סי' ט' ללמד סניגורי' על ישראל. שם ואר' סי' ד' נכנסה סניגוריא ולימדה עליו זכות. ובפסיק' רבתי פ"י סניגורא צ"ל סניגוריא ובפ' כ"א בכתיבה מלאה כמשפט ל"י משה יפה למרת סיניגוריא (συνηγορία Vertheidigung) על בני. שהש"ר פ' היושבת נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא. ויק"ר רפ"ו הדא רוח הקודש סניגוריא היא מלמד זכות לכאן ולכאן. וכן במשקל סֵנֵיגוֹרֶת פסיקת' רבתי ספ"מ השופר סניגורת שלהם. — סניגורים עיי"ע סנגים] —

* **סניגורא, סנגרא** (שם מקום בים המלח) בירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג נמנה בן עדי תחומי א"י (ברכה) [צ"ל כרכה] רבא ובר סנגדא ותרנגולא עילאה דלמעל' מן קיסרין. ובתוספת' שביעי' פ"ד אי' כרכא דבר סינגורא ובכ"י אירפ' דבר ס נ ג ר א. וכ"ה בילק' בסוף עקב וספרי סוף עקב ובתר"י א' לבמד' ל"ד, ח' לכדכוי דבר סניגורא ונ"ל ברור שצ"ל ג"כ כרכוי דבר סנגרא או סנגורא. ולפע"ד הוא הוא Σηγώρ, Σεγώρ, Ζόγορα, של

---

[1]) כנתינה לגר להגי' ר"ג אדלער סרי וצ"ל שרי כראוי' בפסוק הקודם וחלצה נעלו (שם ט') ותשרי סיניה. [2]) ובעי' בית ירח (ח"ב, ע"א) מט"ד פצ"ט. [3]) בדפו"י סנגריא וכ"ה ברין שבועי' ובכ"י ק"מ סניגור ובפי' ר"ח סנגורו. [4]) ועיי' ג"ב בפירש"י.

ע׳ זקנים תחת צוער (בלע) של מקרא על ים המלח וגם אצל סופרים ערביים (אבולפעדא ואחרים) נקרא زغر עד אשר קורא אבולפעדא גם ים המלח بحيرة زغر והיה Segor בגבול מואב עיי׳ פי׳ היעראנימוס לעזרי׳ ט״ו, ה׳ וכבר הוכיח ראבינזאהן (ח״ג 755 והלאי ועוד עיין מ״ע מ״ג ח״א 93—191) כי תכונת העיר Zoghar היתה בנחל כרך Wady Kerak ולדעתי היא היא כרכא דבר סנגרא או כרכוי דבר סניגורא של תר״י [1]) וה׳ נייבויער פי׳ בע״א מע׳ הקודם לזה! עיי׳ גיאגראפיא 18 ועוד נ״ל כי סנגור, סנגרא הוא המקום שנקרא היום الشاغور והיה קרוב לטבריא ועיי׳ ראבינזאהן ח״ג 484 ואביא ראיה להשערתי זו בע׳ סרנג ע״ש.

* סנגוריא ט״ס תחת סרונגיא עיי״ע רם ומ״ש.

* סניגרון ט״ס תוספ׳ תרומ׳ רפ״ט ותוספת׳ שביעי׳ רפ״ו אניגרון וסניגרון וצ״ל אכסיגרון ועיי״ע בח״א צד ע״ט וצד קל״ח.

* סניגורים (נ״ל מל״י σύγχορος die den Chor bilden, Gefolge ועוד עיי׳ בפנים) ירו׳ ע״ז פ״י דכ״ח ע״ד מעשה בשלטון אחד וכו׳ גירה בהם סניגורים והיו מכין אותן ומפצעים את מוחיהם בגיזירין פי׳ השלטון גירה בהם אנשיו הסרים למשמעתו שהיו בסביבו בסיעה והם מכין אותן עבור הגנאי שאמרו שיגלה עצמו לפעור ובספרי בלק פ׳ קל״א הגי׳ גירה בהם סנגדודים ובילק׳ סוף בלק ר׳ תשע״א הסנגלרין ואולי זה האחרון מל״ר אמצ׳ singularii, singulares משרתי השלטון ובפרט מעתיקי כתביו. ועוד נ״ל סניגורים מל״י συνοικουρός חבר שדר עמו יחד Hauptgesell-schafter.

* סנדיות צ״ל סנריות עיי״ע סנר. — סנודיא עיי״ע סנור כי זו הגי׳ עיקרית.

סַנְדָּל (מל״י σάνδαλον בל״ר sandalium בל״ם סנדלא Sandal, der aus einer Sohle bestehende Schuh) בפ״ב בעדיות (מ״ח) על הסנדל של סיידים שהוא טמא מדרס. פי׳ לאחר גמר בנין סדין את הכותל בסיד בלוח שהוא כשיעור סנדל ויש בו רצועות שאוחזין בהן ומעבירו על הסיד כמה פעמים עד שנעשה שעיע. פ״א כלי שיש לבנאים שדומה לסנדל ויש שעושין של ברזל ויש שעושין של עץ ובשעה שטחין הבית מחליקין בו וכגון זה כף של סיידים (שבת פ׳:) שפי׳ בע׳ כף. פ״א .פועלין המסיידין בתים עושין להן סנדלים בשביל הסיד שהוא חם וקשה לרגל אף למנעל [2]). בנסר פי״ב באהלות (מ״ד) סנדל של עריסה שפחתו. פי׳ כשרגלי המטה אינן שוין משים חתיכת לוח תחת רגל הגבוה ואותה חתיכה מצד אחת עבה ומצד אחת דקה ואותו לוח נקרא סנדל [3]). בכלי מתכות פי״ד בכלי׳ (מ״ה) סנדלי בהמה של מתכת טמאים פי׳ בפ׳ במה אשה בגמ׳ דסמוך ולא בעיר (שבת נ״ט.) למאי חזי אמר רב לשתות בו מים במלחמה וכו׳. בפ״ב בפרה (מ״ג) עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק פי׳ פרסותיה של פרה הן סדוקות וכשהיא הולכה בחלקלקות נופלת לפיכך עושין לה סנדל שלא תחליק [4]). בעשרה בתים פי״ג בנגעי׳ (מ״ט) סנדליו וטבעותיו בידיו. בפ״ק ביו״ט (ביצ׳ י״ד:) אבל לא בסנדל מסומר. גמר׳ (ט״ו.) מאי טעמא גזרו ביה רבנן משום מעשה שהיה כמפורש בגמ׳ דפ׳ במה אשה (שבת ס׳.). ובפ׳ מצות חליצ׳ בר״ג (יבמו׳ ק״ב:) סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו. בפ׳ ח׳ בבכורו׳ (מ״ו.) ובפ״ק בכריתות (ז׳:) ובפ״ג בנדה (כ״ד:) המפלת סנדל או שליא. פי׳ חתיכה של בשר כצורת סנדל. בפ׳ מצות חליצ׳ בגמ׳ חלצה בסנדל (יבמו׳ ק״ג:) סנדל של נחת ע״ז לא תחלוץ פי׳ סנדל שע״ז נחה עליו לא תחלוץ כמו כן לכתחילה [5]). באבות פ״ד (מי״א) ר׳ יוחנן הסנדלר [6]) פי׳ עושה סנדלים. — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מין מנעל והאומן העושה מנעלים אילו נקרא סנדלר [7]) תר״י ועד שרוך נעל (בראש׳ י״ד, כ״ג) ועד רצועא דסנדלא) *[אחי״ה ועוד עיי׳ בתרג׳ ירו׳ שם ל״ז, כ״ח; ולשמות ג׳, ה׳; לויק׳ כ״ג, כ״ז; לדברי׳ כ״ה, ט׳, י׳; כ״ט, ד׳. וע׳ זקני׳ העתיקו ככה נעל (יהושע כ׳, ב׳). וכנ״ה בדרז״ל יומ׳ פ״ח מ״א עיי״ע נעל. יבמו׳

---

[1]) ואח״כ הוזר אני ממה שכתבתי עפ״י פליישער בעי׳ כדכור (ח״ה, קצ״ט). [2]) זה הפי׳ שייך לר״ח בשבת ס״ו. (בש״ם ווילני) ע״ש ובזו השטה פי׳ הרמב״ם וראב״ד בעדיות ומ״ש הרמב״ם מנעל מעץ שקוראין בערבי קנקנא״ב צ״ל קבקאב והקבוץ קבאקיב = قبقاب قباقيب מנעל מעץ Holzschuh. [3]) הובא בקיצור בפי׳ הר״ש בשם הערוך, ובפי׳ סד״ט לרה״ג לא נמצא פי׳. [4]) בפי׳ סד״ט לרה״ג פי׳ רק מלה אחת תהלוק: בחלקלקות וכזה פי׳ ר׳ יוחנן בשבת נ״ט. סנדל של בהמה של מתכת ע״ש. [5]) עיי״ע נחת. [6]) ועוד בהרבה מקומו׳ עיין סד״ה וד״מ למהרז״ף (175) ושם נרמז שנקרא על שם מקומו אלכסנדריא וביוחסין בסדר הדורו׳ כתב י״א נוקב מרגליות כי תרגי׳ ראמות וגביש סנדלכון עיי״ע הבא אח״ז. [7]) sandaliarius.

ק"ג: סנהד' ז': ב"ק ל"ב: ירו' שבת פ"ו ד"ח: ירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ג תוספת' תרומ' פ"י, תוספ' שבת פ"ג (ד'), פ"ח (ט') ס"פ י"ב (י"ג), תוספ' יבמו' פי"ב, תוספ' כלי' ב"מ רפ"ו ב"ר פמ"ד ילק' ראה רמז תתצ"ב בשם הפסיקת' (עשר תעשר צד צ"ח: צ"ש עיי"ע כב ב') ריש שהש"ר עיי"ע סליים, כלי' פכ"ו מ"א עיי"ע עמק. והקבוץ סַנְדָּלִים תוספ' שבת פ"ג (ד'), סַנְדָּלִין ב"ב נ"ה, ירו' שבת פ"ו ד"ח. תוספת' כלי' ב"ב פ"ב. סַנְדְּלַיָּא איכ"ר פ' רבתי. והושאל לשליה שאינה כלתה חדשיו ורק חתיכת כשר בעלמא דומה לסנדל עיי' בערוך לעיל ובנדה כ"ה. מפורש סנדל דומה לדג של ים[1]) מתחילתו ולד הוא אלא שנרצף[2]) רשב"ג אומ' סנדל דומה ללשון של שור הגדול משום רבותינו העידו סנדל צריך צורת פנים ועיי' עוד נדה כ"ו. והלאה תוספת' נדה פ"ד. ויק"ר פי"ד הקב"ה משמרו שלא יעשה סנדל] —

* סַנְדְּלְרִיאוֹת (נ"ל מל"ר אמצ' sandale, sandalum בגד של משי ומטפחת דקה feines Umhülltuch) ילק' לך לך סוף ר' ע"ט דליין וסנדלריאות הוליכה לה למרחץ ופי' סנדלריאות או יותר טוב סנדליאות בגדי' ומטפחות דקים להתעטף בהם אחר הרחיצה. ואולי לפי זה דליין מל"ס דולא חוטי האריגה עיי"ע דל (ח"ד ס"ז) כלומ' בגדים נארגים ומטפחות דקות הוליכה הגר לשרה לבית המרחץ וגי' אחרת מכ"ר פמ"ה עיי"ע בנרי וע' כנר.

סַנְדַּלְכִין (= סַנְדַּלְכוֹן נ"ל הורכב משתי תיבות פרסיות سنكر دلخون אבן שהוא חשק לב וכן נקראה אבן טובה Rubin) בפ' ארבע מיתות (סנהד' נ"ט:) ואחד משגרו לדרום להביא לו (סנדלכין) [סנדלכונין] טובים פי' מרגריטי[3]) ראמות וגביש (איוב כ"ח, י"ח) תרג' סנדלכון ובירוצים. *[אחי"ה כ"ה בכל דפ"ע וכ"י והוא ל"פ پیروزه וממנו בל"ע فيروزة מין אבן טובה Turkois וכן העתיק ריב"י טאווס נפך (שמות כ"ח, י"ח) עיי"ע פרזג[4]) ובנו"ג בתרג' בירולין וכ"ה באסתר א', ד' בתרג' סנדלכין ובורלין וגם שם צ"ל בירוצין. ודע כי בעה"ק שנ"ב בכ"מ גרס סנדלכון וכ"ה ברש"י דפ' קראקא ובגמ' סנדלכנין וצ"ל סנדלכונין וכצ"ל בערוך והוא הקבוץ ובדפ' שונצ' וויניצ' באסיליא ובנבנשתי סנדלפונים וכ"ה נ"א באבדר"נ פ"א וכ"ה שם פל"ח סנדלפונין טובות ואבנים טובות ומרגליות וברש"י ובע"י הראשון ובילק' כ"י בראשי' אצל ד"ס סנהד' צד פ"ד: סנדלפון, סנדלפין ובנו"ג סנדלבונים. ובכולם צ"ל סנדלכונין ונ"ל שהוא ל"פ הנ"ל سنكر دلخون אבן חשק לב והוא תואר לאבן אדום שנקרא ג"כ خون دل דם לב שהוא אדום כדם לב. ומי שגוזר אומר מל"ר sandaresus או מל"י σανδαράκη, σανδαράχη אינו אלא טועה] —

* סַנְדַּלְפוֹן (מלה הורכבה מן סַנְדַּל בל' הוצואריש (בל"פ سردار) אדון ומל"פ پهن פעהלוי פַּאאַן ובל' צענד apana רם וא"כ סנדלפון אדון רם וגבוה) עם גזרתו עולה יפה מה שנאמר עליו חגיג' י"ג: במתניתא תנא סנדלפון שמו וגבוה מחבריו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו[5]). וכ"ה בפסיקת' רבתי פ"כ, ושם: והיה מהלך (הדרניאל) לפניו עד שהגיעו לאשו של סנדלפון וכו' אין לי רשות להלוך מפני אשו של סנדלפון שלא ישרפני כיון שראה משה את סנדלפון נבהל מפניו וכו'. וגזרת המלה כבר אמרתי בספרי על המלאכים צד 43 בכ"ז ה' לעווי עומד על דעתו לומר שהוא מל"י συνάδελφον אף זו ההרכבה לי' בל"י וגם כנוי שמות המלאכים והשדים לנכון מוצאו מל"פ ועיי"ע מיטטרון.

☞ סנדיקום (לדעת ר"ב מל"י ורו' σύνδικος Beistand, Repräsentant, syndicus והנכון סַנְדֵּיקְנוֹם שהוא מל"י σύντεκνος Gevatter) הביא מלה זו בעל הילקוט במזמור ריבה ה' את יריבי (מזמו' ל"ה ר' תשכ"ג) אני עושה סינדיקום

---

[1]) והוא שנקרא Pleuronectes solea וצורתו כצורת לשון השור על כן שמו בל"י βούγλωσσος ובל"ר linguata, lingualaca עיי' לעווזאהן 275. [2]) בירו' נדה פ"ג ד"ג ע"ד אי' אלא שרצמו חי ועיי"ע רצם. [3]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע מרגליות. [4]) ובזה הייתי מפרש בשביל ידידי ר"ש באבער פרתזג בלקח טוב תצוה צד צ"ה אבל נשמט בט"ד שמי. [5]) ואולי דרשו כן בחילוף השם הפרטי בשם הכללי סנדלכון אשר בקצת נוסחאות אי' סנדלפון עיי"ע הקודם והיינו אבן טובה ולכן אמרו קושר כתרים לקונו. וכתב ר"ח בפי' חגיג' וז"ל וחלילה שיש שם פרחת כל עיקר וראש וגוף כדרך הברואים אלא לקבל מלכותו כדרך שמזכירין בכל יום ישראל בתפלתם כתר יתנו לך המוני וכו' ומ"ש וקושר כתרים לקונו ככר פירשוהו בפירוש משביעו ואזיל ויתיב במקום שחלק לו הקב"ה להושיבו] שם נ"ל שכיון על פסיקת' רבתי פ"כ עש"ה.

בשעת מילה ופריעה פי' בל"י ורו' פטרון ופרקליט. *[אחי"ה בנו"ג בילק' בהן (בברכי) אני עושה סנדיקות לילדים בשעת מילה ופריעה אבל באו"ז הלכ' מלה סי' ק"ז הביא בשם שו"ט (ולפנינו לי') אני נעשה סנדיקנים בילדים הנימולים עליהם היינו שתופס תינוק הנימול על יריכיו כשמלים אותו ע"כ[1]) ויתר המקומות שהובאה המלה עיי' בצונץ ריטוס 4 הערה א' ושם הובא מכ"י סמ"ק הלעז compère וזהו σύντεκνος ובלשנות רומניות κουμπάρος וכן בלא"ש Ge-vatter והמושג הזה נעתק מהנוצרים עיי' צונץ ולעף שם ושם ופערלעס מיסצעללען 33[2])] —

*סנדר תוספת' ב"מ פ"ט עיי"ע סנטר — סנדריאוס עיי"ע אליאס ח"א, צ"א. — סנדריות עיי"ע סנר, ועוד עיי"ע סנהדרין.

* סְנַהְדְּרָנָא (מל"י ורו' אמצ' σύνεδρος, synedrus Beisitzer, Gerichtsrath) שהש"ר פ' כמגדל וע"י מי נעשית מלחמת מדין ע"י שני שדיך ע"י סנדרנא משה ופנחס, פי' יושב ויועץ במשפט. וה"א דרכה להשמט עיי"ע הבא אח"ז.

סַנְהֶדְרִין (מל"י συνέδριον, συνεδρία ענין כנסיה ומושב זקנים Gerichtshof, Senat, Synode) משנת סנהדרין פ' אחד דיני ממונות (פ"ד מ"ג דל"ו:) סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה פי' בל"י מקום ועד היועצים והם עצמם נקראו כן תרג' ובמושב זקנים (תהלי' ק"ז ל"ב) ובסנהדרין דחכימיא. *[אחי"ה וכתב בעל ע"מ (בקובץ כ"י ה"ב) היא מלה יונית גמורה וכו' והוראת המלה עצמית על קבוץ הדיינים ונשיאי העדה היושבים[3]) המתקבצים אל מקום אחד ויושבים יחד לשפוט את העם ולהמתיק עצה לעשות תקנות על עסק בני מדינה ע"כ. סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים ושלש סנה' פ"א מ"ו ד"ב. ועיי' סוכ' נ"א: ועיי' סנה' פ"א מ"א ושם דף מ"ה, ס"ג. מדות פ"ה מ"ד ירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג ירו' נדרי' ספ"ו ד"מ. ר"ה ל"א. מכו' ז'. סוט' מ"ג, מ"ה. ע"ז ח': והקבוץ סַנְהֶדְרִיּוֹת סנה' פ"א מ"ה ד"ב. שהש"ר פ' מטתו סנהדראות סנה' ט"ז: ועוד בהשמטת הה"א סַנְדְּרִיּוֹת ספרא קדושי' פרק ח' פרש' י'. והרבה בתר"י עיי' לבמד' כ"ה, ז' סנדרי, שם לדה"י א' י"ח, י"ז סנדרי רבתא סנדרי זוטא והוא כמו סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה גיטי' נ"ז: והקבוץ לבמד' ט', ח' רישי סַנְהֶדְרָיָתָא ושם לויק' כ"ה, י"ב סַנְהֶדְרָיָתָא. ובענין זמן הוסדה ומעמדה ומקומות אשר הגלתה על הכל נטה ידו החזקה מהרז"ף בד"מ עיי' מפתח צד 61 ועוד מ"ש הח' לעווי בע"מ מהרז"ף ה"ד 343 והלאה ומ"ש הרב הח' וויים בדוד"ר ח"א 99, ועוד 150 והלאה — ומרוב התעסקותה מעניני סנהדרין נקראה על שמה המסכת הנקובה ככה] —

* סַנְוֵור (מהשם סַנְוֵרִים בל"מ ענין עורון blen-den) תנקר תר"י א' לבמד' ט"ז, י"ד תסנוור.

סַנְוָארְתָּא (מל"ס סַנוּרְתָּא כובע Helm) בפ' במה אשה (שבת ס"ב.) ולא בקסדא. גמר' (שם) אמר רב סנוארתא. פי' כובע של ברזל. *[אחי"ה וכ"ה בפשיט' הסורי' בש"א י"ז. ה', ל"ח להעתקת כובע, קובע. וכן פירש"י ע"ש — וגי' המעולה סנורתא כדאי' ברי"ף בד' וויניצ' וכתב ונקרא בל"מ כובע כדכתיב (שמואל שם) וכובע כו'. ובכ"י מ' בש"ס סניאותא קסדא סנירתא שמיה שמניח בו שערו תחת. כובע שבמצחו ע"כ (עיין פירש"י) ונראה ששתי נוסחאות נתערבו היינו סנואתא כדאי' בספרי' שלנו ובערוך ועוד סנורתא (כצ"ל תחת סנירתא) כדאי' ברי"ף. על כל פנים כאן יש לסדרו וכדאי' בכל כ"י ובדפוסי' ראשונים ולא כבסדר דפ' אמש' ע"ש] —

סְנוֹרְיָא[4]) (= סִינוֹרְיָא מל"י συνορία שכנות Nach-barschaft) בילמדנו פקוד כל בכור זכר (במד' ג', מ' בתנחו' לי') כביכול אני ומלאכי נעשינו סינוריא שלך פי' בל"י שיירא סינוריא. *[אחי"ה וכונתו שוכנים עמך או שוכנים אצלך וכן מצאתי אח"כ בכ"י ע"מ (בקובץ כ"י ה"ב) וז"ל אין לפרש שיירא העוברת ממקום למקום כענין היוצא בשיירא אלא כעין התחברות אנשים לשכונתם וכו' ע"כ. ור"ב שסדר זה הערך בדל"ת חשב שהוא ל"י συνοδία הלויה Begleitung וכ"ה דעת לעווי ואין נ"ל ובתנחומ' הישן במדבר סי' כ"ב ובנדפ' אי' אני ומלאכי נצבים עליך אבל עיי' מ"ש רש"ב שגי' כ"י סניגוריא וג"ל שצ"ל סינוריא כגי' הערוך והראיה מגי' הילק' תהלי' פמיליא] —

---

[1]) ועיין לעבענסאלטער להי' לעף 384 ושם נרמז ג"ב על הילק' רי תשכ"ז וצ"ל תשכ"ג ועל הרוקח ק"ח. [2]) ואצל המון עם עשו מהם שם מופשט סנדקאות die Function des Gevatters. [3]) ותיבה זו אי' בכ"י נקודה ועיי' מ"ש בענין זה בעי' דלמור (ח"ג, ס"ט בהערה). [4]) כ"ה לנכון הסדר בכל כ"י ודפ"ר פיז' וויניצי' עד אמש' ור"ב שנה הנוסחא סנוריא וערכו קודם סנדל ואינו נכון.

* סנוותאה (פי' כמו נַוְותָאָה der Nabatäer) שבת י"ז: עיי"ע נוות וע' נבט ובכ"י ש"ס נתוואה וצ"ל נוותאה וכ"ה בע"ז ל"ו. ועיי' היוחסין ע' אבימי.

סַנְחֵרִיב (שם מלך אשור ידוע Sancherib ששיחתו[1]) ריב בחלק (סנה' צ"ד.). *[אחי"ה ושם יתר דרשות רז"ל עליו ועוד עיי' שם צ"ה: פסחי' קי"ט. מגיל' י"א רע"ב גיטי' נ"ז: סוט' מ"ו: חולי' פ"ט. שמ"ר פ"ח ופ"ל; ויק"ר פ"ה, י"ז, כ"ז, כ"ח; במד"ר פ"ח, י', כ"ג; שהש"ר פ' כמעט. איכ"ר פ"א; קהל"ר פ' כי לאדם ופ' כי בא החלום] —

סְנַט (נ"ל מל"ע نطّ פי' קפץ umherspringen וסמך הוא סימן בנין שפעל וכן בל"פ شنجيدن hüpfen) בב"ר פ' ס"ט (ס"ח) אופזים בו קופזים[2] בו סונטים בו. ובפ' ע"ב[3] (לפנינו ר"פ ע"א) וירא ה' כי שנואה לאה והכל היו סונטים בה[4]) מפרשי ימים מהלכי דרכים אף הנשים מאחורי קורים[5]) היו סונטות בה והיו אומרים לאה זו סתרה אינה[6]) סתרה כגילוייה וכו'. — (א"ב פי' מצחקים ומליזין) *[אחי"ה וכן פי' בעל מ"כ פס"ח לש' צחוק וקינטור ובמיוחס לרש"י מקטרגים אותו. ולי נראה שהוא כמו קופזים הנזכר בצדו בל"ע قفز ונרדף עם نط וממנו הבנין השפעל סנט ≐ שנט וכדאי' בכ"י ה"ב ובב"ר פס"ח ושם בסוף הפרש' שוטנים בו וכדאי' במ"כ ט"ס וצ"ל שונטים או סונטין וכדאי' במיוחס לרש"י שם. ועוד עיי"ע אפזים ח"א, ר"י] —

סנטמא (= סוּנְטְמָא מל"י σύνθημα, σύνθεμα חָזוּת Vertrag, Pakt) בויק"ר ויהי ביום השמיני פ' ר' עזריה (פי"ב)[7]) קבע סונטמא בגו צירא דתרעא והוא מפני מלגיו והוא שתי מלבר. — (א"ב בנוסחאות לא נזכר ר' עזריה ובעל הערוך הזכירו גם בע' פלח (ד') אשר לא כנוסחאות והגי' שלנו הב לי מיניה בהדי נוקבא את מפני מלגיו ואנא שתי מלבר)[8]).

☞ סִנְטוּמוּס (מל"י συντόμως בקיצור כלל דבר kurz! kurzweg!) מדר' שה"ש פ' עד שהמלך במסבו ופ' הנה מטתו של שלמה ובמד"ר פ' כה תברכו (פי"א) סנטומוס כל ערל לא יאכל בו פי' בל"י כללו של דבר.

סנטר (מל"פ הרשומ' בע' בר מחווניתא (ח"ב, קע"ח) פי' שומר Wächter) בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ח.) (לא)[9]) מכר את הסנטר. בפ' הזורק גט בגמ' היה במזרח (גיטי' פ':) סנטר שבעיר. בב"ר פ' י"ח (י"ז) עזר כנגדו אתנסיבא לסנטרא דקרתא[10]). בויק"ר אמור אל הכהנים פ' מה יתרון (פכ"ח) ובפסיקת' דעומר (צד ס"ט:) סנטרך אנא לית את יהיב לי[11]) סנטרותי. בראש (פסקא) [צ"ל פתיחתא][12]) דאיכה אייתון לן נטורי קרתא והוו מייתין להון ראש מטרתא וסנטרא והוון אמרין להון אילין אינון חרובי קרתא ואילין אינון נטורי קרתא והלין אינון נטורי קרתא[13]) אילו סופרים ומשנים[14]). פי' שומר. — (א"ב וכן פירושו בל"י שומר) *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י συντηρέω שמר συντήρησις שמירה[15]) והנכון שהוא ל"פ כאמור בע' בר מחווניתא ע"ש, והגי' המעולה לפי זו הגזרה הסנדר וכ"ה באמת בתוספ' ב"מ פ"ט אבל בכ"י אירפ' הסנטר וכ"ה בטי"ת בב"ב ס"ח: תוספת' ב"ב ספ"ג ירו' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג ירו' ב"מ פ"ח די"א ע"ד, שם רפ"ט די"ב. סנהד' צ"ח: קהל"ר פ' מה יתרון ופ' יש אחרית תנחומ' ברכה סי' ו' פסיקת' רבתי פי"ח והקבוץ ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג סַנְטֵירֵי קרתא, ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: סַנְטֵירַיָא. ושם מופשט סַנְטָרוּתָא פסיקת' דהעומר הנ"ל פי' שכר השמירה. ופי' סנטר שומר (ועיי' פי"מ להרמב"ם בב"ב פ"ד) הוא פי' ר"ח הובא בפירשב"ם ב"ב ס"ח. ד"ה בר מחווניתא אבל גזרתו מל"מ אין נ"ל ועיי' ג"כ גי' ופי' בתשו' הגאוני' הוצ' ה' הרכבי צד 105 ועוד צד 213 סי' ת'] —

---

1) בכ"י ק"ט שסיחתו וכ"ה לפנינו. 2) בנו"ג אפזים קפזים. 3) כ"ה לנכון בעי' קר ט"ז ובעי' הנוכחי פי' ע"א וכ"ה לפנינו אבל במנין הפרשיות מונה רבינו אחת יתרה אבל עיי"ע אביון וש"נ פי' ע"א וכ"ה לפנינו. 4) בכ"י ה"ב שונטין וכ"ה בב"ר פס"ח. 5) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובדפ' אמי קוריים וכ"ה בעי' קר ט"ז גם בדפו"ו וכאן בט"ס קירים. 6) בדפו"ו לי' בטעות. 7) ולפנינו לי' עיי' במו"ע ועיי"ע סקס ובמו"ע. 8) וכ"ה בילק' משלי כ"ג. 9) במשני' שם לי'. 10) בנו"ג אתנסבית לסנטרין דקרתא אבל גי' התוספ' לב"ב ס"ח: ד"ה הכי כגי' הערוך וכן בויק"ר פל"ד לסנטירא ובירו' כתובו' פי"א דל"ד: בט"ס לטסורא. 11) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט. 12) כ"ה בכ"י ק"ט ובשאר כ"י ובדפ"ע בפסיק וצ"ל בפתיחתא. 13) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ו"ו ל"ד ה"ב ודפ"ר. 14) בשו"ט מזמור קכ"ז ובילק' תהלי' ר' תתפ"א ומה אינון (וכ"ה בראש פתיחת' דאיכ"ר) נטורי קרתא ספרין ומתניין. 15) ואולי לזו המלה כיון בעל כ"י ע"מ (בקובץ כ"י ה"ב) וז"ל והמלה הזאת יונית גמורה והוא מענין שמירה שהיא ההצלה מן הפגע ע"כ.

סַנְטֵר (= סַנְטֵיר מל"י ἀνθερεών לחי Kinn ולפי' רבינו כמו סיטרא צד וצלע) בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד (ברכו' כ"ד רע"ב) ולא יניח ידו על סנטירו ולא יניח ידו על צדו. סנטירו כמו סטרו ופירושו[1]) צלע והנו"ן יתרה כמו קינסה שהוא קיסם, חנגא חג והן כסליו שנראה כעומד בקלות ראש. — (א"ב בנוסחאות כתוב וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו פירש"י מינטון שלא תראה פתיחת פיו א"כ הוא פרק לחי התחתון בזקן והפשט הזה תפשו כל הפוסקים בענין פאות זקן) *[אחי"ה גי' ולא הניח ידו על סנטרו אי' ג"כ בה"ג ספ"ג דברכו' ובריי"ף עיי' ברא"ש והיא גי' ר"ח עיי' באו"ז הל' תפלה סי' צ"ח וסי' ק' ושם הובא פי' ר"ח אשר אחריו נגרר רבינו ובאו"ז הביא ראיה לפירש"י מירו' ברכו' (ספ"ג ד"ו סע"ד) ונותן ידו על פיו ועל זה מורה מלת מינטו"ן בל"צ menton בל"ר mentum לחי וכ"ה ענין סנטיר בל"י הרשומ' בהוספת הסמ"ך וכזה הפי' פי' עה"ק שנ"ב בזה"ל או פי' תחת פיו שקורין קין בל"א = Kinn[2]) אבל זו שיטת רש"י ולא של רבינו שפי' צלע ומל' סטרא ובזו השטה הלך הרמב"ם בה' תפלה כ"ה הל"ד וז"ל ולא הניח ידיו על חלציו ועיין כ"מ שם שגרם בדברי הרמב"ם על סנטרו. וגי' סנטירו אי' בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ש"ס פ'] —

סֵנָטֹר (מל"ר Rathsherr, senator) בב"ר פ' ס"ח (ס"ז) וישטם עשו (בראשי' כ"ז, מ"א) א"ר אלעזר בר ר' יוסי נעשה לו שונא נוקם ונוטר עד כדון קראין סנטורי דרומי (ובסוף ב"ר (פ"ק) גרסיה (א"ב[3]) נפק כתוב) לגביה לביש סנטרוי מהו סנטרוי מאנין דלא בזיעין). — (א"ב פי' בל"ר בעל העצה שר ומנהיג ונקרא סנטוריא לבושים המיוחדים להם וזה ענין מאמר הירושלמי מאנין דלא חפיתין פרקא דבתרא דמועד קטן (ספ"ג דפ"ג ע"ג)) *[אחי"ה ציון מב"ר פ"ק אף אם אי' כן בדפ"ר ובשדפ"ע הבאתי במסגר דסגנון הלשון גרסיה מראה שאינו לשון רבינו ובאמת לי' כל הציון בכ"י ק"ט וה"ב ובכל הערוך לא ציין עוד מאמר מפרש' ק' של ב"ר[4]) ונ"ל ברור כי איזה כותב רמז בגליון הערוך כי במקום סנטורי דרומי יש עוד מלה כזו בב"ר ושם גרסיה סנטרוי ואח"כ בא מגליון פנימה ועל זה העיר ר"ב כיב נו"נ בב"ר נפק ולא חש מאומה כי מלת גרסיה לשון בעל הגליון הוא וגם נעלם זה מעיני ה' לעווי והביא הציון כלשון הערוך גרסיה והעתיקו : kam entgegen יצא לקראתו! ומעולם לא היתה זאת הוראת מלה גרסיה, ומתוך כ"י ערך מלין (בקובץ כ"י ה'ב) ע' סנטר מוכח כי לא היה לפניו ציון זה מב"ר בערוך שלו כי ציון ראשון הביא בשם הערוך ופי' באריכות אם senator נגזר מל"ר senex זקן או בהיפך ואח"כ הוסיף לומר כזה"ל ומה שאמר בב"ר לביש סנטרוי מהו סנטרוי מאנין דלא בזיעין אולי שהמלה נגזרת מן סנטר כלומ' בגדים חשובים שהיו לובשין הסינטורי ע"כ הרי לא כתב שכן מצא בערוך כי אם בב"ר נראה שלא היה כתוב לפניו בערוך שלו. ובענין פי' כ"י ע"מ וודאי כן הוא בגדים חשובים שהיו לובשין היושבים במושב זקנים, ובירו' מ"ק הנ"ל הגי' לביש סנטירייה פי' senatoriae vestes. ודע כי בילק' תולדות סוף ר' קט"ו גרס כגי' רבינו וישטום עשו בלבו נעשה לו שונא ונוקם ונוטר כדין קראין סנטיראי דרומאי וכ"ה בירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג וישטם עשו את יעקב א"ר יצחק כי ר' לעזר ברומי צווחין (ליה) [להו] סנטורייה דעשו אבל בב"ר אי' בדפוסי' ראשוני' וישטם עשו א"ר אב"י סנטרוי[5]) ונעשה לו שונא ונוקם ונוטר וכו' וא"כ דרש נוטריקון כאילו היתה המלה סנ-נטר (כמו שדרש בירו' ע"ז הנ"ל מלת סטרגלייה) או אולי כיון המדרש על ל"י σίντωρ שודד ומזיק senator ומענין סנטור — Plünderer, Beschädiger פי' חשיבות ואדנות נ"ל לפרש אפוטרופא או סנטר בירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג ובתוספת' ב"מ פ"ה אפיטרופום או סנטר[6]) ופי' כמו בל"י אמצעי' σινάτωρ, σενάτωρ מינוי לשר ואדנות (עיין מיירסיאום 495)] —

סָנַן[7]) (מל"ע سَنَّ, سَنْ שחק ומצחצח reiben, po- liren והושאל לצריפה ולצלילה läutern, seihen, durchseihen) בפ' ר' אליעזר אומ' תולין (שבת פ"כ מ"ב דקל"ט:) מסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית [ו]נותנין ביצה במסננת של חרדל. בכלי מתכות פ' (י"א[8]) [וצ"ל י"ד] בכלי' (מ"ח) מסננת של חרדל שנפרצו בה ג' נקבים; בס"ג

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפו"ו. [2]) וזו המלה נגזרה לפע"ד מל"פ چانه = زَنَخ בל"י γένυς בל"ר gena בלי גוטיא kinnus. [3]) נשמט בדפ' אמ'. [4]) עיי' מפתח לזה החבור. [5]) בקצת דפוסי' סנטירו. [6]) ועיי' תוספו' ב"ב ס"ח: ד"ה הכי ומשם נראה קצת שהוא כמו סנטר פי' שומר ואין נ"ל. [7]) בדפו"ו זה הערך נסדר קודם ע' סניגור אבל בדפ"ר ובכל כ"י לנכון קודם ע' סנונית. [8]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו אחד עשר וט"ס הוא.

דפ' אלו טרפות (חולי' ס"ז.) ואת נבלתם תשקצו (ויק' י"א, י"א)[1] לרבות יבחושין שסיננן פי' בגד שצוללין בו מה שירצו. אמרות ה' צרפתהו (תהלי' ק"ה י"ט) תרג' מימרא דה' סנן יתיה. *[אחי"ה בנו"ג סנין יתיה וכ"ה במתורגמן ושם הרבה דוגמאות ע"ש. וכן בענין צריפה בדרז"ל במד"ר פ"ו בגדי זהב סנונין דומה לפז. ושם רפ"ז נסתננו הפסולות ממנו, פסיקת' רבתי פ' פרה כשם שהכסף צרוף נכנס לכור ומצטרף ומִסְתּוֹנֵן וכו' כך התורה מסתוננת ומזוקקת מ"ט פנים. ובענין צלילה בתוספת' תרומ' פ"ז סיננן . . המסנן, תוספ' שבת פ"ח (ט') לסנן בו את היין, תוספת' טהרו' ספ"ח שסיננה משקין טמאין, ומזה סַנְיָא דיבי חולי' נ': וקבוץ שם נ"ח: עיי"ע — סן א' בפ"א. ועוד מזה השם מְסַנֶּנֶת והפעל ממנו σινιάζω בספרי אונגלי']—

סְנוּנִית (בל"ס סְנוּנִיתָא והועתק לל"ע سنونو، سنونوة، سنونية Schwalbe) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני[2] העוף (חולי' ס"ב.) (למינהו)[3] [וצ"ל למינו] (ויקרי י"א, ט"ו) להביא סנונית לבנה. בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז, ע"ב) אימת סנונית על הנשר פי' פורח בין כנפי הנשר ומפחידו[4]. עגור תרג' סנוניתא. ותורוסים ועגור (ירמי' ח', ז'). *[אחי"ה וכ"ה לפנינו אבל עגור בישעי' ל"ח, י"ד פי' בע"א אך בפשיט' תרג' גם שם סנוניתא וכן העתיק רס"ג שם سنونوة ועוד נקרא سنونية וכן הביא ר' יונה בכתאב אלאסול (502 בהוצ' נייבויער) בשרש ענר וז"ל سنونية وهى الخطاف והוסיף לומר כי כזה פי' רה"ג בפי' לשבת (فى تفسير שבת) וא"כ בש"ס ווילנא בפי' ר"ח צ"ל במקום (סבונית) [סנונית] שנקרא בל' ישמעאל אלכטנאף צ"ל אלכטאף וכן הביא רד"ק בישעי' ובשרש עגר ועיי' שרש שמם. וכנ"ה בחולי' שם עוף המסרט כשר לטהרת מצורע וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה ר"א וחכמים ועיי' ה' לעוויזאהן 209 ושם העתיק סנונית דבתי (חולי' שם) ע"י Mauerschwalbe וסנונית בשבת הנ"ל ע"י Fliegenschnapper כי העגור אינו מפחיד את הנשר. ובתוספ' הולי' פ"ג (די) סינוני לבנה והוא בל"ע سنونو אבל בכ"י אירפורט סנונית] —

סַנְסַן (בל"ס סִיסָנָא ומל"מ בקבוץ סַנְסִנִּים Dattel-kamm, Dattelrispe) סנהד' צ"ג. לא עלה בידי אלא סנסן אחת וצ"ל אחד או צ"ל סנסנה כדאי' בכ"י פ' באה"ת ובילק' (ד"ס סנה' צד קל"א.) והקבוץ סַנְסִנִּים כל"מ במד"ר רפ"ג ובלא"ר שהש"ר פ' אמרתי אעלה: סַנְסַנַּיָּה, ושם מבואר בסנסניו: בסנסנייה ועוד עיי"ע ססני[5]) — ועוד שם פרטי ב"ר פי"ט ר' חנינא בן סנסן] —

סָנַף (מל"ע سنف וקרוב לו ל"ס סַנֵּף ענין קישור וחיבור verbinden והשם סְנִיף Angereihtes, Anschluss, Ansatz) בשתי הלחם פ' י"א במנחו' (צ"ו.) וארבעה סניפין של זהב היו שם מפוצלים מראשיהן שהיו סומכין בהן. בס"ג דפ' תעניות האלו (תעני' כ"ה.) סניפי[6]) עשאום. פי' פלימו אמר כל כך נתארכו שהותירו אמה לכאן ואמה לכאן ויש אומרים[7]) כל כך נתארכו שחתכו מהם ועשו מן החתיכות סניפין בין הקורות העליונות לקורות התחתונות פ"א שהיו הקודות מסונפין זה עם זה ונתחברו[8]). בהנוגע פ' כ"א (מ"ג) בכלים: בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין פי' אלו הסניפין ראשי המגירה הנעשין מן העץ[9]) ויש אומרי' כמו סניפין אהרים[10]) בס"ג דהוריות (י"ג:) אף בבית המשתה עושה אותן סניפין פי' שמושיבין אותן בצד הזקנים מפני כבוד אביהן דהוויין סניפים לזקנים כסניף זה שעושין לקורה גדולה[11]) אמר רבא ובחיי אביהן הוא דעושין אותן סניפין מפני כבוד אביהן, בפ' ג' שאכלו בגמ' נשים (ברכות מ"ז סע"ב) אבל עושין אותו סניף לעשרה. פי' דאי הוה תשע וקטן מברכין עמו נברך אלהינו. בס"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ'.) והיה בה מום אחר וסנפו בין המומין פי' חברו בין המומין אלו שלא היו בה שמערים ואמר איני משבח אותה נגחנית היא נשכנית היא ובדק ולא מצא בה מומין אלו סבור כשם שאין אלו כך אין זה ולבסוף נמצא בה הרי זה מקח טעות מום זה ומום אחר

---

[1]) בש"ס הובא הפסוק כל השרץ השורץ על הארץ אבל רש"י על התורה ויק' שם הביא על הפסוק הנ"ל דרוש זה. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [3]) וכ"ה בש"ס ובספרא שמיני פרש' ג' פרק ה'. [4]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [5]) הסנסין בתוספ' כלי' ב"ב פ"ה (ובכ"י אירפ' הסנסין) ובתוספ' נגעי' ספ"ה (ובכ"י הסנסון) ט"ס וצ"ל הסגוסין. [6]) בנו"ג סניפין ובכ"י ש"ס בי סנאפי. [7]) מוכח דגי' הערוך היתה כגי' כ"י ש"ס מינכען שהביא זה די"א אחר דברי פלימו עיי' ד"ס שם. [8]) וכזה פירש"י ע"ש ורגמ"ה כ"י אשר תחת ידי (וממנו נדפס בש"ס ווילנא) פי' סניפין שמלאכים האריכום בחתיכי (ובש"ס ווילנ' בט"ס בחתכי) קורה. [9]) וכעין זה בפי"מ להרמב"ם לכלי' ע"ש. [10]) ועיי' בפי' רה"ג בסר"ט 16. [11]) וכן פי' המפרש בהוריות וג"ל עפ"י הערוך ורק הוסיף סניף בלע"ז?

שפירש לו ומום שהיה בה בראשונה ואמר מום זה בה ומום פלוני ופלוני אע"פ דסנפו ההוא הוה ליה למבדק ברישא וסביר וקביל[1]. בר"ג דהשותפין (כ"ב ד' רע"ב) סניפי דיכי[2] לבר פי' מוציא ראשי הקנים ודפנא שהוא הקנים העומדים לחיזוק המחיצה לחוץ[3] פ"א „דלכי גדיל להו להוצי ליכוין דליהוו רישייהו דהוצי כייפי לבר לאותו צד של חברו"[4]. — (א"ב פי' בל"י חבור ודבוק) *[אחי"ה כיון לל"י Verbindung, συναφή, συνάφεια Zusammenhang והנכון שהוא מל"ע הנ"ל וקרוב לו ל"מ צָנַף. וכן פירש"י בב"מ הנ"ל וסנפו: חברו וכנ"ה וסנפו בין המומין תוספת' כתובו' פ"ז ושם לב"ב פ"ד וסנפו עם המומין. א ת פ ע ל קהל"ר פ' שמח חייך עד דאסתנפנוי פריטיי כיון דאסתנפנוי פריטיי דיליה אמר וכו'. והבינוני פ ע י ל במקום השם סְנִיף פי' חבור כמו בברכו' הנ"ל ופירש"י סניף חיבור לזימון. והרבה פעמי' אי' בזה הענין בירו' ברכו' פ"ז די"א: ע"ש. ועוד ענין תוספת ומזה בתעני' הנ"ל והוריו' הנ"ל תוספת' סנהדר' פ"ז. וכן נקרא כל האריכות איזה דבר עיי' רש"י לסוכ' ד' רע"ב ושם לועז סניף אפושטיץ ובעירו' ט'. ד"ה לבוד לועז אפושט ובכ"י אישפשינט ונ"ל שצ"ל אפנדיץ appendice עיי"ע ברקא ג' (ח"ב, ר'). וסניפין במנחו' הנ"ל ותוספת' מנחו' פי"א פי' כעין עמודים הסומכין בהן לחם הפנים עיי' הציור ברש"י מנחו' צ"ד: ובפי"מ להרמב"ם במנחו' פי"א. וכן מבואר מנחו' צ"ז. קשותיו (שמות כ"ה, כ"ט) אלו סניפין ובמד"ר פ"ד קשות הנסך (במדי' ד', ז') סניפין ועיי' תוספות מנחו' צ"ו: ד"ה לא. ועיי' תוי"ט במנחו' שם שפי' סניפין שם לדבר העשוי לחבר ולהחזיק דבר אחר ע"כ. וכן בתוספת' כלי' ב"מ ספ"ג המסמרות והסניפין שבו חיבור לטומאה וכו'. וכן מענין עמוד וסמיכה בהשאילה במדר' שו"ט מזמור צ"א ד"ה כי מלאכיו: נטל רגל ימינו וטבע אותה עד עומק תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה] —

סְנַפִּיר (מל"מ שם תואר לכנף הדג Flossfeder) כפ' אלו טרפות (חולי' נ"ט.) ובדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת. *[אחי"ה ואי' שם במשנ' ואילו הן קשקשין הקבועין בו וסנפירים הפורח בהן ופירש"י בדף ס"ו: הפורח בהן שט בהן על פני המים, וכן פירש"י בנדה נ"א: במשנ' סנפיר אלו כנפים ששט בהן על פני המים. ואולי לפי זה הוא מל"פ شناور השט במים או شنا پر השטת הכנף. ובספרא פרק ד' פרש' ג' המרבה בקשקשים ובסנפירים וכו' שם חדודי חרש (איוב מ"א, כ"ב) אילו סנפירים שלו, ובחולי' ס"ז סע"ב וילק' איוב שם אילו סנפירין שפורח בהן וע"ש פירש"י] —

* סַנְפִּירִינוֹן עיי"ע סמפירינון.

* סנפתה, סניפתה (שם מקום בתחום א"י) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג סנפתה וכ"ה בתוספת' שביעי' פ"ד ובכ"י אירפ' סניפתה, ובספרי סוף עקב ובילק' שם ספנתה ועיי' נייבויער 16.

סְנַק (לפי פי' הראשון אולי כמו שנק בל"ע شنق ענין דחיקה ע"י קשירה וחיבור festandrücken והושאל למלוא anpressen, anfüllen ולפי' שני מל"ע ضنك ענין עיפות ermüden, schwach sein) בפ' ב' במקואות (מ"ו) המסנק[5] את הטיט לצדדין פי' הממלא וכן פי' גדי (מסונק)[6] [צ"ל מסנקן] דגרסינן בר"ג דפסחי' (ג':) שהוא מלא מבצים ותבלין[7] ואוכל ממנו אכילה גסה, כמו כן הא דתנן בפ' ב' בתמיד (מ"א) האיברין והפדרין שלא נתעכלו מבערב סונקין אותן בצידי המזבח[8]. פ"א כגדי מסנקן[9] כגדי שמנגח עם חבריו ועומד עייף כך כשהיו נושאין ונותנין במלחמתה של תורה עומדין עיפים כמו (שבת ס"ז:) גד גדי וסינוק לא עייפות לא וככר פי' בע' גד (א')[10]. — (א"ב פי' סנג בל' יוני פעל המחבר דברים מפוזרים ומכניסם למקום אחד) *[אחי"ה כיון לל"י συνάγω ענין

---

[1]) ועיי' פי' ר' יהונתן בשט"מ בסוגיא. [2]) כ"ה בדפ"ר וכצ"ל בדפו"ו במקום דיבי ובכ"י ק"ט דכי וצ"ל דיכי וכ"ה בשט"מ ובכ"י ש"ס. [3]) וזה כפי' ר"ח שהובא בהגהה ברש"י ב"ב ד': ד"ה סינופי. [4]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה ושם בכ"י אשר ת"י הגי' דיכי ובטעות נדפס מתוך כ"י שלי בש"ס ווילנ' ריבי וצ"ל דכי ובנו"ג יריכי ובראו"ש סניף דצי וכ"ה בכ"י ש"ס פ' עיין ד"ס ב"ב צד ז'. [5]) עיין פי"מ להרמב"ם שכתב מסנק ומסלק שוים הם בכונה ובפי' רה"ג בסר"ט 33 בפי' כתב המסנק א"ד המסלק. [6]) כ"ה בדפו"ו ובדפ"ר מסנקי וצ"ל כבע' גד א' מסנקן וכ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"א כאן. [7]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג הנ"ל ושם עוד מותשי בטיית וצ"ל מוחשי בל"ע محشى Füllung. [8]) וגם זה בפי' רה"ג ובפי' ר"ח לפסחי'. [9]) כ"ה בדפ"א ובדפ"ר וויניצי' וכ"י ק"ט מסנקי. [10]) ובזו השטה הלכו ר"ח ורש"י בפסחי' ועיין רע"ב בתמיד הנ"ל.

אסיפה ועיי' ר"ש במקואות הנ"ל והנכון כמ"ש בתחלת הע', וגם רע"ב בתמיד נדחק לפרשו ע"ש ובענין סינוק לא עיי"ע אשכי ומ"ש] —

סנקלט (= סִנְקְלֵיטוֹס, סִנְקְלֵיטוֹן מל"י σύγκλητος יועץ אחד מבית דין Einer aus d. Rath, (Rathsherr בב"ר פ' (י"א) [צ"ל ח'][1]) נעשה אדם: במלאכת שמים וארץ נמלך משל למלך שהיו לו שני סנקליטין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתם. בויק"ר בסוף ויהי ביום השמיני (פי"ג) ובהגדה דתילים יכרסמנה חזיר מיער (ס"פ פ') מעשה בשלטון אחד בקסרי[2]) שדן ביום אחד כשפים[3]) ונואפין ורוצחנין ואמר לסנקליטון[4]) שלו שלשתן עשיתי בזה הלילה. ס"א סינקתווס[5]). באשה כי יזוב זוב פרשת ראשו[6]) (פי"ט) שמעו כל סנקליטין[7]) שלו ויצאו לקראתו. ובאמור אל הכהנים לעולם ה' דברך נצב (פכ"ט) (בפיסקא) [בפסיקתא[8]) דר"ה (פסיקתי דר"כ צד קנ"ב.) מניח סנקליטין שלו (ויצא לקראתו)[9]) ומשרה שכינתו עם התחתונים[10]). בפסיקתא ביום כלות משה (פסיקתי דר"כ צד ה'.) הרי אני מניח סנקליטין שלי[11]) ויורד ומצמצם שכינתי ביניכם למטן[12]). ובאל תונו פרש' מות[13]) (ויק"ר פל"ג) הך הכפתר וירעשו הסיפים (עמוס ט' א') זה יאשיהו וירעשו הסיפים אלו סנקליטין שלו. פי' בית דין שלו. — (א"ב פי' בל"י סנקליטוס בית דין ובמדר' שמות רבה פ' ומשה עלה (פכ"ח) לך קרא לפלוני סינקליטיקוס פי' יועץ אחד מבית דין) *[אחי"ה וכ"ה מלה אחרונה במד"ר פי"ח חזר ועשה אותו סנקליטיקוס וכ"ה בילק' קרח עיי' סוף ע' בעל זמורה (ח"ב קמ"ה.) ובתנחומ' הישן קרח סי' י"ד אי' סנקליטין. ועיי"ע סנקתדרון בהערה 2 ומזה הענין סִנְקְלִיטוֹר συγκλήτωρ פי' יועץ בדב"ר פ"ו תיקרי אומן של סנקליטורַי, פדר"א פמ"ח סנקליטורֵי פרעה והוא כמו בשמ"ר פ"א כל הסנקליטין שהיו יושבין לפני פרעה, וכן הקבוץ באיכ"ר פ' רבת ה' אמרי ליה סנקליטין שלו ובויק"ר פי"ג סנקליטין ויפה גרס רבינו ביחיד סנקליטון וכ"ה היחיד בירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד וירו' סנהד' פי"א ד"ל ע"ג. ובמישקל יוני סִנְקְלֵיטוֹס אי' בשמ"ר פמ"ו ע"ש[14]) אבל גם שם נכון לגרוס סנקליטיקוס עיי' מ"ש רימ"ז בייט"ר ח"א, 147 וגם נתן כלל גדול עפ"י סופר יוני כי ענין המלה לא רק בית דין ואיש אחד היועץ שם כי אם גם בהשאילה כל חשוב ונגיד[15]). וכן נראה לי הגי' ועתודים (דברי' ל"ב, י"ד) אילו סנקליטיקין שלהם בפסיק' זוטרתי ושם סנקליטין ובספרי האזינו פ' שי"ז סנקנירקים ובילק' האזינו ר' תתקמ"ד סרקני דקין כולם בט"ס] —

סנוקרת (נ"ל מל"פ چنگاله، چنگال אגרוף (Faust בר"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ז:) לרכיבה ג' לבעיטה ה' לסנוקרת י"ג פי' לרכיבה ג' מפני שמכה בשלשה פרקים סוף הירך וראש השוק ועצם קטן שבינתים, לבעיטה ה' מפני שמכה בה' אצבעות שברגלו לסנוקרת י"ג סלעים כנגד י"ב חליות[16]) שבד' אצבעות וחוליא ראשונה שבבוהן שהיא כנגד חוליא שלישית שבאמצע[17]) שבצדו. ופי' סנוקרת מאחורי היד הכהו בפניו וייש אומרים הכאה באגרוף תחת היד. *[אחי"ה פי' האחרון שייך לר"ח כדאי' בש"ס ווילנ' ובשט"מ ושם הסיום תחת לחייו וכצ"ל בערוך, ובזו שיטה הלך הרמב"ם בהל' חובל ומזיק פ"ג הל"ט באמרו קבץ אצבעותיו כמו אוגד אגודה והכהו בידו כשהיא אגודה וכ"ה בר"מ מסרקסטה הובא בשט"מ ולפי זה נ"ל לגזרו מל"פ הרשומה ור' ול' מתחלפות ובירו' ב"ק ספ"ח ד"ו ע"ג אי' באמת בלמ"ד רק שם הגי' בטעות סקלונקית וצ"ל סנקולית והיא היא מלה פרסי' הנ"ל ובכ"י ש"ס סינוקרית, סינוקרות, סינוקרת ובדפ' שונצ' ופיז' משובש בגמ' וברש"י סטקרת, סטקורת עיי' ד"ס לב"ק, ובפי' המאירי אשר העתיק כל הערך (בלי שם אמרו) אי'

---

[1]) ובדפ"א י"ח צ"ל ח'. [2]) לי' בויק"ר ושו"ט. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר ואמ', ובדפו"ו ובכ"י ק"ט כשפנים ובשו"ט כשפין וכסדר רבינו ובויק"ר הגנבים והמנאפים והמכשפים. [4]) כ"ה נכון ובויק"ר לסנקליטין ובשו"ט לסנקלס וצ"ל לסנקלט. [5]) כ"ה בדפ"ר ונ"ל שהוא ל"ר senectus ישיש וזקן ובכ"י ה"ב סינקתוות ובכ"י ה"ב סינקטוות ובכ"י ב"ר סינקוטוס ובשדפ"ע סונקונתיוס. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ה"ב ובכ"י ב"ר ראש וצ"ל ראשו וכ"ה בדפ"ר רק קו על הוי"ו ופשטו בשדפ"ע בטעות ראשונה. [7]) כ"ה בדפא"מ אבל בשדפ"ע סנקניטין ובנו"ג יצאו כל בני בבל לקלסו ור"ב לא חש מלהעיר על זה. [8]) בדפ"ר בפס' והוא קטוע. [9]) כ"ה בכ"י ה"ב ונראה שבא זה מציון הקודם ויש למחוק ולי' בפסיקת' דר"ה ובפסיק' ביום כלות משה. [10]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע מניח סנקליטין שלי ויורד וכו' והוא קטיע ובפסיקת' אי' אני מניח סנקליטין שלי של מעלן ויורד ומצמצם שכינתי ביניכם למטן ובפסיק' דר"ה ביניהם וכ"ה בויק"ר פכ"ט. [11]) בנו"ג עוד של מעלן. [12]) וכ"ה בשהש"ר פ' צאנה במד"ר פי"ב ויק"ר ספל"ה ושם אי' כגי' כ"י ערוך הנ"ל ומשרה וכו' [13]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפו"ו. [14]) קריאי מועד (במדי ט"ז, ב') העתיקו ע' זקנים βουλῆς σύγκλητος. [15]) ובל"ס סוקליטו פי' חשובים ובלי ספק משובש מן סונקליטוס. [16]) בכ"י ק"ט וה"ב בטעות י"ח חוליות שבשדרא. [17]) כ"ה נכון מאוד בכ"י ק"ט וה"ב אבל בדפ"ע בטעות שבאצבע.

בט"ד סנקודית וצ"ל סנקורית. ופי' הרמ"ה עיי' בר"ן סביב לרי"ף וש"נ גם פי' רש"י אוכף של חמור וכל זה רק השערה בעלמא היא [1]) — והמרש"ל בים של שלמה ב"ק פ"ג סי' ד' האריך מאוד בפי' רבינו נתן וסיים: ובלי ספק ר' נתן בעל הערוך לא הוציא זה מלבו כ"א בקבלה שהרי מסורה כל התלמוד בידו ע"כ עש"ה] —

סַנְקַתֶּדְרוֹן (מל"י συγκάθεδρος יועץ עיי' ר"ב Rathgeber, Beisitzer) בב"ר פ' ח' במעשה כל יום ויום נמלך משל למלך שהיו לו סנקתדרון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו [2]) ובפ' נ' [3]) (לפנינו פמ"ט) למלך שהיה לו סנקתדרון [4]) וכו' עד אמר המלך כלום עשיתי סנקתדרון [5]) אלא שלא לעשות חוץ מדעתו אמר ר' יודן כך אמר הקב"ה כלום קראתי אותו איש עצתי א ל א ש ל א ל ע ש ו ת ח ו ץ מ ד ע ת ו [6]) בפרש' ע"ט (ר"פ ע"ח) ויאמר שלחני כי עלה השחר א"ל סונקתדרון דידיה [7]) והדין ירדנא מהלך וכו'. בוילמדנו באלה המשפטים (בתנחומ' משפטים סי' ה') א"ל סונקתדרון [8]) שלו עתידין אלו ששימשת [9]) שיהו מלכים עומדין מפניהם. פי' שרים שיושבין עמו תדיר בקתדריות ומיעצים את המלך. (א"ב פי' בל"י יועץ למלך יושב לשפוט) *[אחי"ה ובכנוי שמ"ר רפמ"ג מה עשה סונקתדרו חטף את הקולמוס מתוך ידו וכו' ובשו"ט מזמור סק"ו ובילק' תהלי' ר' תתס"ד הגי' הסניגור. פסיקתא רבתי ר"פ מ"ד מה עשה סונקתדרו וכו' וכ"ה בילק' הושע ר' רמז תתקל"א סנקתדרו. ובספרי ר' ואתחנן פ' כ"ז מתיירא הוא מן סקנתודרין שלו . . אתה שאין לך סקנתודרין וכו' צ"ל סונקתדרין וכ"ה סנקתדרין בילק' ואתחנן ר' תתי"ד] —

סנר (= סִינָר מל"פ زُنّار כעין מכסה החוגר את הסוס שלא נראה זנבו ובית הבושת שלו ובדרז"ל מין חתיכת בגד לאשה והושאל מן زُنّار בל"ע ופ' ויוני ζωνάριον חגורה Gurt) בשבת בפ' בשבת בפ' המצניע (שבת צ"ב:) באמת אמרו האשה ההוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה הייבת שכן ראוי להיות חוזר פי' "האשה החוגרת בסינר ומתחה [10]) ביה מידעם [11]) אפי' נתכונה לפניה ובא לאחוריה חייבת שכן ראוי להיות חוזר ש ל א ת ר א ה ב ג ב ש ו ש י ת ב ש י פ ו ל י מ ע י ה [12]) וכל באמת הלכה [למשה מסיני] היא" [13]) בפ"ק דשבת בגמ' דסמך אלו מהלכות (שם י"ג:) סינר מפסיק בינו לבינה. פי' מכנסים קטנים. בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב.) אשה חוגרת בסינר בס"פ כיצד אשת אחיו בגמ' הנטען על אשת איש (יבמו' כ"ד סע"ב) רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר (א"ב פי' בל"י חגורה עיי"ע זנר) *[אחי"ה וכ"ה בפי"מ להרמב"ם בשבת סינר חגור, אבל רש"י בשבת בב"ק וביבמות פי' כפי' הערוך מכנסים קטנים וזה נ"ל עיקר והוא חתיכת בגד או סדין שמכסה בה אשה עצמה בין מלפנה בין מלאהרה והשאילו רז"ל המלה מל"פ האמור' ופי' תמצא על נכון באו"מ פרסיי' לוואולירס ח"ב, 145 ויש הפרש בין סינר ובין זינר עיי"ע — וכנ"ה בירו' מגיל' פ"ד דע"ה, הוא (עזרא) התקין שתהא אשה חוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה, ירו' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג ראו אותה חוגרת בסינר, ירו' סוט' פ"א דט"ז ע"ג התרת הסינר — וכתב הגאון הובא בשט"מ לב"ק הנ"ל וז"ל סינר שרגילות נשים לחגרו על מתניהם בסמוך לוסתן מפני שלא יתלכלכו בגדיהן בוסת ו מ ג י ע ע ד ל ק ר ק ע] —

סנר (= סַנְרִיּוֹת לדעת רבינו מל"י ורו' Artischocke κινάρα, cinara בל"פ کنگر בל"ע قنارية) בהפיגם פ"ט בשביעית (מ"ה) אוכלין ברגילה עד שיכלו סנריות פי' קרדי דומישתקי *[אחי"ה והוא בלאי"ט cardi domestici וכ"ה בפי' הר"ש ובפי' ריב"ן מלכי צדק. וכן נקרא מין קוצים (עכבית במשנה) ששמו בל"י בל"פ וע' הנ"ל בל"ר cynara carduncullus והוא קנרס שפי' רבינו בע' עכביות קרד"י cardi אבל בדפ' וויניצ' הגי' בגמ' ובפי"מ להרמב"ם סנדיות וכ"ה בירו' ובד' נאפולי (ד"ס שביעי') וכ"ה בפי' הראב"ד בספרא בהר פרק ג' פרש' ב' ובספרא שם סנדריות ובנו"ג סנריות והגיהו בדפ' באסיל וקראקא עפ"י הערוך סנריות, ובכ"י

[1]) וגם בעל המשביר והי' לעווי אין בפיהם נכחים. [2]) ואולי סונקתווס שהביא רבינו בע' סנקלט בס"א לפי זה יש להגיה סונקתדרוס והראיה מאגד' בראשי' ר"פ כ"א אברהם שעשאו ס נ ק ל ט י ק ו ס שלו שיהא נוטל בו עצה וכו' עד שתהא בעל עצתי, וזה המדרש הובא למטה בסמוך בגי' סנקתדרון. [3]) כצ"ל במקום ג' שבדפ"ע ובדפ"ו פרק ג'! [4]) בדפ"ו דפ"ר סנקתרון ובנו"ג סנקתדרים. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר וויניצי' סנקתרון. [6]) כ"ה רק בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע נקטע עי' וכו' ובב"ר לי' זה הסיום ע"ש. [7]) וכ"ה במיוחס לרש"י ובנו"ג שלו. [8]) בתנחו' בט"ס סקנדרוס ובתנחומ' הישן סי' ג' הגי' סונדוקרוס. [9]) בנו"ג שאמרת. [10]) כ"ה לנכון בפ"י ה"ב ובדפ"ע מחתה וכ"ה בפי' ר"ח בש"ס ווילנ' וצ"ל כגי' כ"י הנ"ל. [11]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ע מדעם. [12]) לי' בפי' ר"ח ואי' בשפולי מעיה בחיי המאירי. [13]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת (ש"ס ווילנא) ושם ג"כ הל"מ וכ"ה נכון כפי שטת רבינו בעי' אמת עפ"י כ"י ערוך ע"ש.

ש"ס מינכען הגירסות וזה כנראה מל' הגרא עיי"ע. ובתוספת' שביעי' ספ"ז אי' אוכלין ברגילה עד שיכלו אנוטרי (?), וה' פערלעס (בע"מ להוצאת התוספת' עי' צוק"מ) הגיה צתרי Satureia ואזוביות (תוספ' שם) אזוביות ולעף פפלנ"צ 321 לא מצא ידו בפי' המלות הנ"ל] —

* סנרי, סינרי שבת ס"ז רע"א עיי"ע סכר א'.

סנתא (= סינתיאה בל"י συνήθεια מנהג Gewohnheit, Gebrauch) ב"ר פ' נ"א (נ') ומצות אפה (אמ') [צ"ל אמרה] ליה אוף הדא [1]) סניתא [2]) כישתא את בעי מלפא הכא פי' בל' יון [3]) מנהג סיניתיאה *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר פיז' ואמש' ובכ"י ק"ט ובדפו"ו סיניתאה ובשאר כ"י סינתיאה והנכון כגי' דפ"ר וכן פי' בל"י. וכן פי' המיוחס לרש"י מנהג כעור רק הוא הבין מענין סניא הדא דר' כעורה זו ששנה רבי אבל אז סוניתא ובישא היו מורים דבר אחד במלות שונות] —

סס (= סִיסָא נ"ל מל"י σισόη עיי' בפנים פי' פקיעות (Knäul) מן הסיסין כשרה (מנחו' מ"ב: סוכה ט"ו) פירשנו בעי' גרד *[אחי"ה בע' גרד ד' פי' סיסין אלו פקעיות של שתי וכו' וכ"ה בפי' רש"י בסוכ' ולועז לומשיי"ש וכן בחגיגה י"ב. לומישיי"ל ובמיוחס לרש"י בב"ר פ"י שתי פקעיות לימושייאל"ש ובכולם צ"ל גומישיי"ל בלאי"ט gomitolo ובספרים נושנים gomiscello בל"ר gomulus Knäul וכן פי' ר"ח לסוכ' סיסין: פקעיות ונ"ל אחר יגיעה רבה גזרת המלה מל"י הרשומ' אשר על ידה העתיקו ע' זקנים לא תקיפו (ויק' י"ט, כ"ז) οὐ ποιήσετε σισόην והוא ענין גידולי שער בהיקף לפקעיות בראש הקדקוד (Haarschopf), ועה"ק שנ"ב כתב וז"ל פי' פקעיות של שתי זעלבנדא בל"א והוא Salbende Seilband, Sahlband (אדעלונג 1574) ועיי"ע מל שפי' העה"ק מן המלל פי' מה שמשייר האורג בראש הבגד זעלבאנד בל"א ע"כ — ותר"י א' לבמד' ט"ו, ל"ח העתיק עפ"י ההלכה לא מן סִיסָא] —

ססא (= סָאסָא כמו זאזא עיי"ע מל"ע הרשומ' כעין שערות השבולת Granne, das Haar an der Aehrenspitze) בפ"ק דחולי' (י"ז:) דמיא לססא מ א י [4]) בר"ג דסוט' (ה'.) מאי וכראש שבלת ימלו (איוב כ"ד, כ"ד.) חד אמר כססא דשיבלתא. פי' הענף שבראש השבלת הנראין כמו מחטין ארוכין עומדין ואינן חלקים אלא בולטות מהן כעין שינים דקות מאוד ונקראין מלעין וכבר פירשנוהו במקומו. *[אחי"ה ר"ל בע' מלען ושם פי' לנכון והן כמו שיער עבה דמי לסאסא (כגי' כ"י ק"ט) וכו' וכן פי' רגמ"ה (כ"י לחולי' בקובץ כ"י אנגיילי דף ר"צ) דמיא לסאסא כלומ' דדמי לשערות שבולת ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י בחולי' וסוט' ופי"מ להרמב"ם לעוקצי' פ"א מ"ג והסוריי' קראוהו חַלְסַלְסָא (מ"ע דמ"ג כ"ז, 619) והוא שננא דשבלא עיי' לעף פפלנ"צ 159 אבל גזרת סאסא לא פי'] —

* סָס (מל"מ וכן בל"ע סוּס ובל"ס ססא תולעת מל"מ (Wurm, Schabe, Motte (ישעי' נ"א, ח'.) יאכלם סס. ותרגם משלי כ"ה, כ' היך ססא למנא וכ"ה בפשיט' ובקצת דפוסי' בט"ס סמא וכ"ה בט"ס סמא בירושלמי ביצה פרק ב' דס"א ע"ג סמא דקיסא מיניה וביה ובירו' מעשרו' פ"ה דנ"ו ע"ג סבא ובירו' חגיג' פ"ב דס"ח. כסא וצ"ל ססא וכגי' המאירי בביצ' כ'. וז"ל וכן אמרו שם (ירו' ביצה הנ"ל) ס ס א דקסא מיניה וביה פי' קסא עצים כדאמרינן בחלק (סנהד' צ"ג. עיי"ע קס) תרתי קיסי יבישי וקאמר תולעת הנמצא בעצים מתוכו הוא מתליע ואינו בא לו ממקום אחר וכל זה משל על בבא בן בוטא ע"כ ועוד עיי"ע מל

סַסְבַּל (נ"ל מל"פ شوشبال [5]) בעל כנפים ארוכים והוא תואר למין חגב) בפ' אין מעמידין בגמ' שמן (ע"ז ל"ז.) מאי איל קמצא [6]) עולא אמר סוסבל [7]) כבר פי' בע' א י ל. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע איל, ובע' איל קמצא פי' גם שושיבא (ובתוספו' חולין ס"ה: הגי' שושיפא) מל"פ הרשומ' שם. ועוד י"ל מל"פ ششب מרקד ותהיה אז חגב הנקרא Springheuschrecke] —

סַסְגּוֹן (לדעתי מהרכבת ساس בל"פ יפה ועוד گون צבע וא"כ ססגונא בעל יפה צבע schönfärbig והועתק לל"ס סַסְגּוּנָא תואר לתחש) בפ' במה מדליקין בגמ' כל היוצא מן העץ (שבת כ"ח.) היינו דמתרגמינן תחש ססגונא [8]) שסס בגוונים הרבה פי' שמצוייר בגוונים הרבה ודומה לו הא דגרסינן בס"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות ס"ד:) רב

---

[1]) בדפ"ר וויניצ' בט"ס חדא. [2]) בנו"ג סוניתא. [3]) כ"ה לנכון בדפ"ע אבל בכ"י רומי. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר לי' ובשדפ"ע כשרה ובכ"י ק"ט בראש הע' סאסא וכ"ה בפי' רגמ"ה לחולי' ובזוטה ה'. וכצ"ל בחולי' ושם סאסאה. [5]) כצ"ל גם בע' איל קמצא. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובע' איל וכדפ"ע כאן אייל. [7]) כ"ה נכון בדפ"ע וכ"י אבל בנו"ג סוסביל [8]) כ"ה בכ"י בדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס ססגוניא.

אחא בר הונא אחדתיה ססגוניתא פי' שנצטייר בישרו גוונים מן החולי פ"א ססגונא שמח משה רבינו שהיו לו גוונים הרבה. *[אחי"ה פ"א הבין סס כמו שֵׁשׁ בל"מ ענין שמחה וכ"ה הגי' בשבת בנוסח' ששש בגוונים הרבה וכ"ה בעה"ק ובכ"י ש"ס א"פ ששגונא. והנכון שהוא מל"פ הנ"ל וכ"ה בתרג' אונקל' בכ"מ בהעתקת תחש וזו ראיה שהיא ל"פ וגם על זה התרגם כיון רב יוסף ולא יתכן לומר שהיא ל"י ὕσγινος (רימ"ז בט"ר ח"ב כ"ג בשם באכארט). ומהתואר נבנה השם ססגוניתא כפי' רבינו אבל בנו"ג סוסכינתא. ומפני שלא היה רגיל על לשון הירושלמי ל"פ לכן פי' תחש בל"י עיי"ע גלא קסינון חיה שיש בה ג"כ מיני גוונים הרבה — ורש"י ביבמות פי' חולי מעוצר ה ש ת ן ואדם נעקר הימנו ע"כ ובלי ספק כך היה מקובל בידו ונ"ל שזה הפי' עולה עם פי' המלות סוס בל"פ شاش שתן וכנת كند עוקר][1] —

סָסְמְגוֹר (לפִי דעת הערוך מן סס ומן מגור motte-bewohnte (Ceder) ולפע"ד mottezer-fressen) בריש יומא בגמ' ללשכת פרהדרין (ט':) אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף (שה"ש ח', ט') פי' "אם עלו כולן היו כחומה ולא היו נמאסין כדכתיב (איוב ל"ו ה') הן אל כביר ולא ימאס והיו נבנין בטירת כסף והיתה רוח הקודש שורה בהן ואם דלת היא כיון שעלו ב ד ל י ד ל ו ת[2] נסתלקה מהן רוח הקודש ודברי הנבואה באין להן כמלות ארז שהן ברז"[3] כלומר בת קול לבד[4] פי' ססמגור ארז (יש ל ו)[5] מגור מן הסס שאין שולט הרקב ב כ ל ו ם[6] עץ כמו בארז. *[אחי"ה ור' אליקים פי' ססמגור ארז מגור מן הסס ארז שהתולעת אוכל כל מה שבפנים כמו במגירה ולא נשאר אלא הקליפה ע"כ (הובא בר"ם ליומי) וברש"י פי' (כפי הגהת הב"ח) ססמגור שהסס מכתתו ומגררו מבפנים סס שם התולעת ע"כ. ולי נראה מגור מל"ע نخر והתואר منخور מנוקר וא"כ סָסְמַגּוּר ארז שמנוקר ומכותת מן הסס][7].

ססין (= סִיסִין מל"י σίσων ein syr. Gewächs) מי סיסין יבישה וקיבה והרת (עיי"ע הרתושי"נ) כבר פירשנו בע' הרת (א"ב פי' בל"י ורו'[8]) מין עשב ולו זרע שחור וארוך כמו זרע כרפס והוא גדול בסוריא והזרע חם בסוף מעלה שלישית ומועיל לטחול אטום ולמניעת ההשתנה ולקבוע וסת הנשים) *[אחי"ה וממה שמועיל לשתן נבין הסגולה בגיטי' ס"ט סע"ב וכי משתין נשתין אסיסנא יבישתא וכו' ורבינו בע' אסיסנא הביא באל"ף וכבר השיג עליו ר"ב ושם פירשתי בע"א אולם כנראה סיסנה הוא תואר סיסין ולא כפירש"י ע"ש. ועוד נאמר' רפואה ע"י סיסין לתועלת השלשול בגיטין שם: למיסר סיסין רטיבא במיא למישרא יבישתא במיא עיי"ע שר י"ג. ומזה נ"ל סימנך סִיסָאֵנִי שבת ק"י.[9] כלומר שזה העשב מועיל ל ש ל ש ו ל כי מזה הענין עסק שם ורש"י נדחק בפירושו ואין לו שייכות עם ע' הבא אח"ז[10] ומפני ששני כוסות משלשלין (ע"ש) לכן כיון לתת הסימן סיסני שיש בו. שני סמכי"ן וה' לעווי לא דק נכון במח"כ] —

* סיסין (שם פרטי לעיר) עיי"ע בי סיסין (ח"ב, נ"ב) ומקום סיסין בירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג נראה שהוא סוסיתא Hippos (עיי' נייבויער 239), ובתוספת' אהלו' ר"פ י"ח נמנה בין עיירות מובלעות בא"י כגון סיסית וחברותיה ובכ"י אירפורט אי' סוסיתא עיי"ע כְּפָר —

ססני (= סִיסָנֵי הקבוץ מן סִיסָנָא פי' בל"ס כמו סנסנים Dattelrispe, — Kamm ורבינו פי' כלים) בפ' איזהו נשך ב ג מ ' ה ל ו ה ו[11] (ב"מ ס"ז:) ואי אגבהינהו ב ס י ס נ י ה[12] קננהו[13] פי' כלים. *[אחי"ה וכ"ה ברש"י שבת ק"י סע"א (אבל עיי"ע ססין ומ"ש) ובב"מ פי' סלים והנכון שהוא מל"ס הנ"ל[14]) ועיי"ע סנסן] —

סִסְרְנוֹן מל"י σίσυρνον, σίσυρνα, σισύρα בל"ס סיסארון zottiger Rock, Ziegenpelz עיי'

---

[1]) ולדעת ה' פליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי ח"ג 725 הוא ל"פ וע' سوسنجرد irisfarbig, dunkelviolett

[2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ילק' שה"ש (אצל ד"ס ליומי) (עיי"ע דל (ח"ג, ס"ו הערה 4) ובדפ"ר וויניצ' ובכ"י אחריו בערוך בדלדלות אבל בדפ' פיז' באסיל אמש' בדלתות וכ"ה בש"ם ובפי' ר"ח ובכ"י ש"ס שעשיתם עצמכם כדלת (כדלתות). [3]) בכ"י ק"ט ברוז וצ"ל ברז וכדאי' בפי' ר"ח (בש"ם ווילנא) אשר משם הועתק כל הפירוש. [4]) ובפי' ר"ח אי' פי' בת קול ולי' בלבד. [5]) כ"ה בשם הערוך בפחד יצחק בע' בת קול. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע בכל. [7]) ועפ"י זה יש לתקן מ"ש ה' אייזלער בט"ר ח"ג, 55. [8]) אולי כיון למלת sison agrion [9]) בכ"י ש"ס סיסני. [10]) וטעה בזה ג"כ לעף בפפל"צ 119. [11]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [12]) בנו"ג בסיסני. [13]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע קננהי. [14]) עיי' לעף במקום הנ"ל.

ר"ב) בב"ר פרשת כ"א (כ׳) כתנות עור (בראשי׳ ג׳ כ"א) ר׳ יוסי ב"ר חנינא אמר סיסרנון (א"ב פי׳ בל"י לבוש של עור בעוד הצמר עליו). *[אחי"ה בנו"ג סיסרטון ובתנחומ׳ בראשי׳ סי׳ כ"ד אי׳ סיסטון וצ"ל כגי׳ הערוך וכ"ה בקבוץ בירו׳ נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג מה אית לך כגון אילין (סוסרנה) [צ"ל סִיסָרָנָה] והפכו (שם) כגון אילין שלחיה ועיי׳ המפרש שם] —

סע (עיקרו נסע כמו נסח ענין העתקה והסרה ממצב הראשון כלומ׳ fort- wegrücken, Ab- änderungen treffen,) משנה בפ׳ השותפין בגמ׳ כמה יהא בעיר (כ"ב ח׳:) רשאין בני העיר להתנות על השערין ועל המדות [1]) ועל שכר פועלין ולהסיע על קיצותן. פי׳ להתנות על המדות למחוק או לגדוש או להוסיף ולגרוע ועל השערים פי׳ כור של חטים בכך וכך מעות וכן כל דבר שיש לו שער כיוצא בו ועל שכר פועלים להתנות ביניהן תנאין על מה שיסכימו ויתרצו ולהסיע על קיצותן[2]) פי׳ ל ש נ ו ת פעם אחר פעם כאשר יראו והני מילי היכא דליכא אדם חשוב בעיר אבל איכא אדם חשוב בעיר אין להם להתנות אלא ברשותו ואם לא עשו כן לא עשו כלום. בפ"ה בכלים (מ"ז) ר׳ שמעון אומר צריך להסיעו פי׳ להסירו ממקום למקום אחר. בר"ג דפ׳ ואלו נאמרין[3]) (סוטה ל"ג:) תנו רבנן כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ארון נוסע אחר ב׳ דגלים והיום נוסע תחלה (א"ב נסע הוא עיקר)[4]).

סע (= סִיַע פי׳ אחוזת מרעהו וכת החכמים המסכימים לאיזו שמועה Anhang, gleich- gesinnte Gelehrte ועוד עיי׳ פי׳ בע׳ סייע) בס"ג דפ׳ מי שאחזו (גיטין ע"ו סע"ב.) ולא הודו לו כל סיעתו פי׳ בני מדרשו ואמרי לה כל שעתו (שם) פי׳ כל החכמים שנמצאו שם באותה שעה[5]) (א"ב תרג׳ לאגודה אחת (ש"ב ב׳, כ"ה.) לסיע חד. תרג׳ פה אחד (יהושע ט׳, ב׳) סיע חד)[6]) —

סָעַד (מל"מ ענין השענה ותמיכה stützen ובקשור לב (או זולתו) ענין תמיכה ע"י אכילה das Herz kräftigen, Malzeit abhalten השם סְעוּדָה Malzeit) בפ"ג באבות (מט"ז) והכל מתוקן לסעודה. אלו משניות פי׳ רבי משולם ב"ר קלונימוס ז"ל[7]) ויהיו עניים בני ביתיך (אבות פ"א מ"ה). שיהיו בני ביתיך עושין מלאכתך. ולא אחר מאי ניהו כדקאמרי׳ ההוא עניא סבא[8]) דאזל צבעיה לרישיה ולדיקניה כאוכמא[9]) אתא לקמיה דרב[10]) א"ל זבנן א"ל ויהיו עניים בני ביתיך א"ל זייננא[11]) לך כעניא אבל לא זביננא לך[12]) אזל קמיה דרב פפא בר שמואל זבניה וכו׳ בס"ג דפ׳ הזהב (ב"מ ס׳:). הכל צפוי ואית דאמרי הכל צפון[13]) מלמד שכל מעשיהם של בני אדם צפונין הן אצל הקב"ה כדכתיב (דברים ל"ב, ל"ד) הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי. והרשות נתונה מלמד שניתנה רשות לבני אדם לטוב ולרע ועוד כתיב (שם ל׳ י"ט.) ובחרת בחיים אין אומרים לו לאדם בחור אלא בדבר שיש לו רשות לבחור אלמא הרשות בידו. ובטוב העולם נידן מלמד שהקב"ה מפרנס וזן עולמו בטובו אבל לא לפי מעשיהן מניין אנו למדין מברייתו של עולם עד שניתנה התורה כדקאמרינן (פסחים קי"ח.) הני כ"ו חסדו[14]) בהודו בתלים כנגד מי כנגד כ"ו דורות מאדם עד שניתנה התורה שלא היה להן מעשים טובים וזן אותם בחסדו[15]). הוא היה אומר הכל נתון בערבון (אבות שם מט"ז) מלמד שהאדם על ידי ערב משנולד שנא׳ (תהלי׳ צ"א, י"א.) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וכתיב (בראשית כ"ח, י"ב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו ללמדך ששני מלאכים מהלכין עמו ביום ושני מלאכים אחרים מהלכין

---

[1]) בנו"ג בתחלה על המדות וכן מוכח מפי׳ רבינו. [2]) בפי׳ רגמ"ה אי׳ על קצתן כ"ה ג"כ בספרים שלנו לקנוס על מי שעובר על תנאי, שקצבו אנשי העיר ע"כ כזו השטה גם בפירש"י. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ׳ פיזי ואמי׳ ובדפ"ר לי׳ כל הציון ובדפו"ו בט"ס נאמנין. [4]) ע"ש ומ"ש. [5]) והש"י פי׳ כל ימי חייו. [6]) ויתר דוגמאות עיי׳ בע׳ סייע. [7]) והתוספו׳ בגיטין נ"ד: ד"ה אמר קראוהו בשם הכבוד רבינו משולם בן רבינו קלונימוס ועיין תולדות ר"נ להגאון שי"ר הערה 36 וג"פ לצונץ צד 365 ובעל קורא הדורות טעה לעשותו לחבירו ולבר פלוגתיה דר"ת עיי׳ מ"ש מו"ל החי׳ קאססעל קה"ד צד י"ז. ועיין לצד י"ד. ורבינו בעל הערוך לא הביאו זולת ע׳ זה במקומות אחרים. ורוב פירושיו בזה הערך הביא רשב"ץ במגן אבות בשם הגאונים עיי׳ בסמוך. [8]) בנו"ג בב"מ ס׳. ההוא עבדא סבא ובכ"י ש"ס גברא וכ"ה ביתר המקומות שהביא בעל ד"ס שם ועל ערך הנוכחי לא העיר. [9]) לי׳ לפנינו ובכ"י ש"ס ונראה שהוא פירוש דרבינו ועיי׳ פירש"י [10]) בנו"ג דרבא (ובכ"י ש"ס דרבה) וכצ"ל בערוך דרב לא היה בן דורו של ר"פ בר שמואל. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע זיינא. [12]) לי׳ לפנינו בש"ס ובכ"י ש"ס ופי׳ אתן לך מזונות כעני כנראה שגי׳ רבינו היתה מונחת גם לפני רשב"ץ במגן אבות פ"א מ"ה וז"ל וא"ל יהיו עניים בני ביתיך שטוב לתת לחמו לעניים והם ישרתוהו ולא שיוציא ממונו לקנות עבדים אשר לא מבני ישראל המה. [13]) וכ"ה ברשב"ץ מגן אבות פ"ג מב"ב בסוף בשם יש מהגאונים ושם אי׳ ג"כ פי׳ הנ"ל. [14]) וכ"ה בכ"י ב׳ בש"ס ובילק׳ עיי׳ ד"ס למקומו. [15]) וברשב"ץ שם בסוף פ׳ ובטוב העולם יש ג"כ רמז לזה הפי׳.

עמו בלילה אותן שמהלכין עמו ביום כותבין בלילה מה שהוא עושה ביום ואותן שמהלכין עמו בלילה כותבין ביום מה שהוא עושה בלילה ובאין ומעידין לפני הקב"ה [1]). ומצודה פרושה [2]) על כל החיים זו מצודתו של מלאך המות שנא' (קהלת ט', י"ב.) כי גם לא ידע האדם את עתו ואומר (תהלי' קל"ט, ז'.) אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח [3]) החנות פתוחה זה דרך הטוב והרע שהן נפתחין לבני אדם שנאמר (דברים י"א, כ"ו.) ראה נתתי לפניך היום וגו' ועוד אמרו חכמים (שבת ק"ד. יומא ל"ח: ע"ז נ"ה. מנחות כ"ט:) בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו [4]) והחנווני מקיף זה יצר הרע שמקיפו לאדם מעט מעט עד שימלא ספקו וכיון שנתמלא ספקו אבד ובטל מן העולם שנאמר (איוב כ', כ"ב) במלאות שפקו יצר לו כל יד עכול תבואנו [5]). הפנקס פתוחה והיד כותבת זה פנקסו שנכתב כל מה שעשה שם זה שאמר הכתוב (תהלים קל"ט, ט"ז.) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם וכתוב (איוב ל"ז, ז') ביד כל אדם יחתום ואמרו חכמים [6]) אף על פי שכל מעשיהם של בני אדם גלויים וידועים לפני הקב"ה נכתבין הן משעה שנוצר אדם כולם כתובין לא נאמר אלא יכתבו. והגבאין מחזירין תדיר בכל יום וכו' אלו פירות מעשיהן של רשעים שהן עושין בעוה"ז והקב"ה פורע מהן שנא' (ישעיה ג', י"א) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו [ונאמר] (משלי א', ל"א) ויאכלו מפרי דרכם וממעצותיהם ישבעו [7]) ואם תאמר עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנא' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו כבר פירשו [8]) (קידושין מ'.) עבירה שעושה פירות יש לה פירות אבל קרן כולו קיים ליום הדין [9]). ויש להן על מה שיסמכו אלו טעמים שאמרנו על כל אחת ואחת. והדין דין אמת כמשמעו. והכל מתוקן לסעודה זה כינוי למיתה מלמד שהכל מתוקן למות שנא' (קהלת ט', ב'.) הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע ולמה נקראת מיתה סעודה ללמדך כשנקראין בני אדם לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד אבל כשיושבין אין יושבין אלא כל אחד ואחד לפי כבודו אף בשעת פטירתו מקרה אחד לצדיק ולרשע ולענין כבוד כל אחד לפי מעשיו [10]) (א"ב זה מלשון (תהלי' ק"ד ט"ו.) ולחם לבב אנוש יסעד). *[אחי"ה וכן בל"מ (מ"א י"ג, ז'.) בלי קשור לב, וכן תמיד בדרז"ל עירו' נ"ג: מפני מה אינך סועד אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום, תעני' ל'. לסעוד סעודה, חולי' ז': סעוד אצלי, שם ואני אסעוד אצלו, שם צ"ד. לסעוד אצלו וכו' עיי"ע סרהב, נדרי' מ'. מנין שהקב"ה זן את החולה שנאמ' (תהלי' מ"א, ד'.) ה' יסעדנו וגו' ובענין שבת י"ב: עיי"ע סר ב'. ברכו' ל"ה סע"ב נהמא הוא דסעיד חמרא לא סעיד, גיטי' ס"ז: מ"ט לא סעיד מר גבן ועוד הושאל לתשמיש (כמו בל"מ אכל לחם) שבת ס"ב סע"ב במה סעדת היום וכו' עיי"ע יין ועיי"ע תבשיל. והשם ברכו' מ"ו: שבת קכ"ט. צרכי סְעוּדָה, שבת שם סעודת הקזת דם. ופסחי' מ"ט. סעודת ארוסין, סעודת מצוה. . סעודת רשות ועוד הרבה פעמים סעודה בל"א סעודתא עיי' ברכו' כ"ג: מ"ד. מ"ו: נ"א: ס"ד. שבת קי"ז: קי"ח. ושם: קנ"ג. עירובי' נ"ד. פסחי' נ"ז סע"א פ"ח: יומ' ע"ד: ע"ה: סוכ' כ"ז. כ"ט. נ"ה: ר"ה כ"ג: תעני' ה': מגיל' י"ב. יבמו' ק"ז. כתובו' ס"א: גיטי' ל"ח: ע'. ב"מ מ"ט. פ"ו: פ"ז. ב"ב צ"ג: סנהדר' כ"ג. ל"ח. פ"ט: צ"ד: ק"ד: ק"ח. ובהשאילה פסחי' קי"ט: ב"ב ע"ה. עתיד קב"ה לעשות סעודה לצדיקים וכו', פסיקת' רבתי ס"פ מ"א ומדר' שו"ט מזמור י"ד וילק' תהלי' ר' תרס"ג הוא (יעקב) מזומן לסעודה שנא' (ישעיה מ"ח, י"ב.) שמע אלי יעקב וישראל מ ק ו ר א י, ובפסיק' שם: לפיכך כשתבוא סעודת גאולה וכו' ובלי ספק הוא כהוראת סעדתא דליבא ובלי השאיל' נאמר כן על הפת ב"ר פמ"ח פתא סעדתא דליבא] —

סָעַד (מע' הקודם בהוראה ראשונ' ענין תמיכה stützen) בפ' מפנין (שבת פ"ח, מ"ג) אבל מסעדין, גמר' (שם קכ"ח:) כיצד מסעדין אוחז בוולד שלא יפול לארץ (א"ב ל"מ זה וימינך תסעדני (תהלים י"ח, ל"ו). *[אחי"ה וכמו (ישעי' ט', ו'.) להכין אותה ולסעדה ובשבת שם הביא ראי' מתוס' שבת פט"ו (ט"ז) כיצד מסעדין ובנו"ג ובכ"י מסייעין.

---

[1]) וכ"ה ברשב"ץ שם בד"ה הפירוש הזה בשם והגאונים ז"ל פירשו וסיים וכן הוא מפורש באי' מתעניות ובפי' אין דורשין ע"כ וכיון לתענית י"א. וחגיגה ט"ז. ע"ש. [2]) בקצת דפוסי' פרוסה. [3]) וכזה מפורש ברשב"ץ שם. [4]) וכ"ה מפורש ברשב"ץ שם ד"ה וכל הרוצה. [5]) כ"ה בדפו"ו ובשדפ"ע לי' ובכ"י ק"ט שפקו וכ"ה במקרא אבל יש ג"כ הכתיבה ספקו עיי' מנחת שי שם. [6]) במבוא צד LXVII רמזתי בסי' השאלה כי לא ידעתי מקומו ועתה מצאתי ברשב"ץ שם ד"ה והיד כותבת שהביא גם הוא זה המאמר בשם ואמרו במדרש ועיין ילק' איוב ר' רמז תתקכ"ב בשם תנחומא בסגנון אחר. [7]) וכ"ה ברשב"ץ שם ד"ה והגבאין ושם לי' פסוק הראשון. [8]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט פי' ובדפ"ר פירש ובשדפ"ע פירשנו. [9]) לי' בש"ס והוא מן הפירוש ועיי' תוספתי' דפיאה פ"א. [10]) וכעין זה ברשב"ץ שם ד"ה והכל מתוקן ושם סיים כמו שדרשו במדרש קהלת בפסוק כי הולך האדם אל בית עולמו ובשבת פ' שואל ע"ב וכיון לשבת קנ"ג. ע"ש.

מסעדין הוא הפעיל ובקל יסעוד ירו' תעני' פ"ד דס"ט. עיי"ע סכף ב' וש"נ. והשם תוספת' סנהד' רפ"ב וספ"ב וכולן עושין אותן סעד לשנה וכ"ה בסנהד' י"א סע"א וירו' סנה' פ"א דף"ח ע"ד איכ"ר פ' בלע ברייא בסעדכון ורוב ל' עזר תרג' סעד, סְעַיד, סַעֲדָא והתואר סָעֲדָא עיי' במתורגמן ובעת"ר ללעווי] —

סעד (= סַעְדָּא כל"ס וכן בל"ע سعد פי' כמו סיגלא (Cypergras בב"ר פע"ג (ר"פ ע"ב) וימצא דודאים (בראשית ל' י"ד.) ר' יצחק אמר סעדין. *[אחי"ה כל הערך נשמט בדפ"ע חוץ מדפ"וו הרצ"א וכ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ב"ר נכלל בטעות עם ע' סער ודע כי בע' עפר א' הביא רבינו לפירוש סיגלי שהוא אחד מג' דברים שפירשו חכמים בדודאים ובל' ערבי שמן סעדי ע"כ וכבר רמז על זה לעף (פפלנ"צ 269) והתימה שלא העיר על ערך שלנו שאי' בדפ"וו וגם בצד 277 הביא שווי מלה סורית סעדא עם ל"י σάρον, σάρι, σάριν ולא העיר כי על זו המלה כיון ר' יצחק בב"ר פע"ב ובנו"ג בט"ס שעורין אבל הנכון גי' רבינו סעדין והוא קבוץ מן סעדא כאמור בראש הערך וגם ה' לעווי השמיטו מעמת"ל שלו ולא עיין בערוך דפ"וו] —

*סַעַל (נ"ל מל"ע صعل נשירת השערות das Ausfallen der Haare) קהל"ר פ' כל הדברים: ר' יונתן נשר שעריה אזל (להדיא) [צ"ל להדא] מוגדלה דצבעיה וכו' בשביל שערך באת לכאן לרפאותו וכו' והא סבית שיש בה סעל לרפאתו פי' קבלתי ושמעתי שיש בה (ר"ל במקום מוגדלא דצבעיה) מין נשירת שערות שיש לרפאותו והמפרשים נדחקו לומר כי סעל כמו תעלה וכ"ה במשביר ובעמת"ל ללעווי.

סְעַר (מל"ס ענין פקידה ופקיחה nachsehen, besichtigen, untersuchen) ויצא חירם[1] מצור[2] לראות את הערים (מ"א ט', י"ב.) תרגום למסער יַת קירויא. *[אחי"ה בכ"י ק"ט למסעד וכ"ה בכל דפ"ע עד אשר הדפיסו זה הערך בדפ"ר פיז' באסיל בע' סעד א' ובכ"י וו' וה"ב ע' בפני עצמו ושם נכון למסער וכ"ה נכון בכ"י ב"ר שם ג"כ נכלל בע' סעד ובדפ"וו ע' בפני עצמו ושם בטעות סעד בראש ובאמצע למסעד וצ"ל למסער ור"ב[3] מפני שגי' מוטעת היתה לו בערוך הוסיף בע' מיוחד סער האחרון תרג' פוקד ושייך לכאן וגם ה' לעווי טעה לומר שגי' הערוך בתרגום בדל"ת כי לא היה מול עיניו ערוך כ"י אבל גם בדפוסים אי' בערוך ע' סר ב' תרג' פוקד מסער ומזה פי' רבינו לנכון סר (שבת י"ב:) כמו סער — ודע כי סער בל"ס כמו פקד בל"מ והרבה בתרג' עיי"ע סער במתורגמן ואצל לעווי ובאפעל (בקשור חובא) כמו בל"מ פקד עון עיי' תרג' לשמות כ', ה'; ל"ב, ל"ד; לבמד' י"ד, י"ח; לישעי' כ"ו, כ"א; לאיוב ל"ד, כ"ט וזולתו ובאתפעל יסתער לבמד' ט"ז, כ"ט.[4] והשם סְעוֹרָא, סַעְרָא, סְעוּרָנָא, בל"ס סוּעָרָא, סוּעָרָנָא פי' פקידה Ahndung עיי' תרג' לבמד' ט"ז, כ"ט; למיכה ז' ד'; להושע ט' ז': לירמיה י"א, כ"ג וזולתו] —

סָעַר (מל"מ ענין שאון הים ועוד הפצה ופזור toben, stürmen, fortwirbeln) כפ"ה בכלאים (מ"ז) הזורע וסיערתו[5] הרוח לאחוריו ענין רוח סערה (תהלי' ק"ז, ק"ה; נחום א', ז'). בהגדה דתלים יסודתו בהררי קדש (תהלי' פ"ז, א') עניה סוערה (ישעיה נ"ד, י"א) עניה ממעשים טובים סוערה שעילעלתי[6] אותה בעוה"ז כענין דכתיב (יונה א' ד') ויהי סער גדול בים. *[אחי"ה והראיה כי כונת רבינו בפי' סוערה: שעילעלתי ענין סופה ממה שהביא הפסוק מיונה אבל לי נראה גי' השו"ט טלטלתי וכאמור בהערה מל"מ (זכריה הנ"ל) ומצאתי און לי מבמד"ר קרוב לס"פ ט' והסעירם הקב"ה בין האומות כמה דתימא (זכריה שם) ואסערם על כל הגוים. והוא ההפעיל. ובפיעל עוד בב"ב כ"ה סע"א כשעירים עלי דשא (דברים ל"ב, ב') זו רוח מזרחית שמסערת את כל העולם כשעיר[7] והשם כל"מ סערה ב"ב ט"ז, נדה נ"ב. ושם: חגיגה י"ב: ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז.] —

שַׂעַר מל"מ שֵׂעָר, שַׂעַר בל"ס סַעְרָא (Haar) כפ' נוטל אדם את בנו (שבת קמ"ג.) שיער של

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ו"ו ה"ב וב"ר ובדפ"ו. [2]) בכ"י הנ"ל מלך צור וט"ס הוא. [3]) וגם נדפס בדפא"מ ובפראג למסעדית בתיבה אחת וצ"ל למסער ית. [4]) אבל בתרג' ישעי' ה', ו' בט"ס וצ"ל יסתעד. [5]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט וסערתו ובשדפ"ע וסוערתו ובכ"י אירפורט בתוספ' כלאי' פ"ג בט"ס והסעורתו וצ"ל כגי' הדפו' וסיערתו. [6]) בדפ"ר שעלעלת וצ"ל שעילעלתי והוא מל"ס ותרג' עַלְעֵל פי' שְׂעַר wegstürmen עיי"ע עלעל. ובנו"ג במדר' תהלי' סוערה: מטולטלה שטלטלתי אותם וא"כ מל"מ כמו ואסערם על כל הגוים (זכרי' ז', י"ד) ובפסיקת' דר"כ צד קל"ד: הגי' עניה ממצות וממעשים טובים סוערה מערערתא אומה שערערוה או"ה וכצ"ל בילק' ישעי' ר' רמז של"ט תחת שעיר ערוה או"ה ובפסיקתי רבתי רפ"ב משובש. [7]) ובכ"י ש"ם פי' שמשערת ובאה"ת שמצערת.

אפונין ושל עדשים. פי' הנופות והענפים והתיקים[1] והזמורות והתבן והמוץ של תבואה ושל קטנית כולן נקראין שיעור. בפ' המוכר את הספינה בגמ' קנה שלשה (ב"ב פ"ב סע"ב) דתנן בפ"ד בכלאי' (מ"ט) מעשה בצלמין[2] וכו' עד היה הופך את השיער במקום הזרע וזורע את הבור פי' אדם נטע כרמו שורות שורות והרחיק זמורות שורה זו מזמורות שורה זו י"ו אמה והיה הופך את הזמורות של שורה המזרחית בתוך י"ו אמות שהן מופנות בלא זמורות כנגד השורה שהיא לה מערבית וזמורות של זו השורה שאמרנו שהיא לה מערבית הן מתוחות בכלל י"ו אמה שבינה ובין השורה שהיא לה מזרחית וכענין הזה כל הכרם נמצאו זמורות בשורות מתוחות בכלל י"ו אמה שביניהן ואחוריהן קרקע פנוי י"ו אמה בלא זמורות והיה זורע זה הקרקע הפנוי תבואה כלומר אינו כרם והתירו לו חכמים[3] בפ"ב בפיאה (מ"ג) הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שיער כותש אינו מפסיק. פי' אם היו הנופות כותשין זה את זה ע"ג הגדר ומתערבין אילן זה עם אילן זה נותן פיאה אחת לכל[4] בכלאים פ"ה (מ"ג) שומרה שבכרם גבוהה י' ורחבה ד' זורעין בראשה[5] פי' מין אחד וסביבותיה מין אחר ואם היה שיער כותש כלומר אם הנופות כותשין זה על זה ומתערבין זה על זה אסור[6] בב"ר פ' ס"ד (ס"ג) כלו כאדרת שער (בראשית כ"ה, כ"ה) כולו אדרי[7] פי' כשער אדרי והוא המוץ שבגורן הה"ד (דניאל ב', ל"ה) באדין דקו כחדה פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו כעור מן אדרי קיט א"ר חנינא בר יצחק מי גרם לעשות להן כעור מן אדרי קיט על שפשטו[8] ידיהם באדירים. *[אחי"ה וא"כ דרש אדרת מל' אדיר ושער כמוץ יסוער מגורן (הושע י"ג, ג') עיי' המפרשים. ודע שכל הע' והבאים אח"ז עיקרם באות ש' אבל בתרגום ובפרט בדפ' סאביאנעטטא ישנן הרבה פעמים בסמ"ך ובשאר דפוסים וכ"י תרגו' לרוב בשי"ן וכן הביאו המתורגמן באות ש' והתואר סַעְרָן תרג' בראש' כ"ז, י"א בתר"י ובקצת דפוסי' בשי"ן עיי' עמת"ר ללעווי. וכ"ה בל"ם סערא ובירו' נזיר ספ"ט דנ"ח. הדין סערה דחיל מן הדין פרזלא. ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

שַׂעַר[9] (מע' הקודם) בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד (ברכות כ"ד.) היה שער יוצא לו בבגדו[10] מהו קורא או לא קרי עליה שיער שיער פי' השיער שיער הוא ולא בשר כשבשרה מכוסה ושערה יוצא מתוך בגדה כיוצא בו קרי עליה (חולי' י"ט:) גוי גוי[11] בהלכה קמ' דפ' אלו טרפות (שם מ"ד.) עד שישעיר ושט פי' „עד אותו מקום שמולגין הכרם מפני השער שמגרדין ושט עד ולא עד בכלל[12] פירוש אחר[13] (ישעיר [צ"ל יסעיר] כויץ רונצי"ר בלע"ז *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דף ש"ה סע"ב) וז"ל עד מקום שישעיר מקום יש בכרם שמולגין אותו מפני השער שמגרדין ואיכא דאמרינן יסעיר לשון (רונזי"ד) [רונזי"ר] בלעז דכויץ ע"כ ונ"ל להגיה רזורניר racornir או אולי רייטרי"ר zusammenschrumpfen retirer, retrécire עיי' רש"י לויק' י"ג, כ"ג; ליחזק' כ"א, ג' לשבת ק"כ. ד"ה מפני שהוא מחריך וכ"ה לנכון בשבת ל"ז: ד"ה מצטמק בדפוסים הישנים עד בנבשתי רטרייט ובנו"ג בטעות רטייט ובנדה ג'. ד"ה כויץ דשרייט וצ"ל רטרייט. וכתבו הרי"ף הרא"ש פי' ישעיר דקאי פרצי פרצי דדמיא לכריסא ובזו השטה פי' הרמב"ם הלכו' שחיטה פ"א הל"ה מתחלת המקום כשחותכין אותו מתכויץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין ככרם] —

שֵׂעִיר (הר שֵׂעִיר כידוע והוא כנוי לבני עשו היינו רומי) בס"ג דברכו' (ס"ב:) ובס"ג דתמיד (כ"ז:) אכתי לא עיילת לשעיר גמרת מילי דשעיר כשעלה רב ספרא לארץ ישראל היה יושב בבית הכסא בא ר' אבא ונחר על בבא דבית הכסא שמע רב ספרא ואמר לו הכנס למה אתה שוהה השיבו ר' אבא עד כאן לא באת לארץ שעיר[14] למדת מדרכיה[15] היאך אתה אומר לי להיכנס כבני שעיר והלא שנינו במסכת תמיד (כ"ו.) מצאו לבית הכסא

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע פי' הנופות הן התיקים וכן פי' רשב"ם בב"ב פ"ב: שיער היינו הענפים הנוטים. [2]) וכ"ה בש"ס ב"ב בדפ' פיז' ובמשניות נאפולי בכלאי' ובדפ' וויניצ' ובאסיליא ובכ"י ק"ט צלמים ובנו"ג צלמון. [3]) ועיי' ג"כ פי' רשב"ם בב"ב בלי' קצרה ובפי' ר"י בן מלכי צדק בכלאי' (בש"ס ווילנא) ושם אי' הציור. [4]) וכ"ה בר"ש ובר"י בן מלכי צדק בשם עצמם ועוד עיי"ע כתש. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בתוכה וכ"ה בדפו' ערוך ובכ"י ק"ט. [6]) וכ"ה בפי' מהר"י בן מ"צ בשם הערוך וכתב וכן קבלנו גם אנו מרבינו ועיי' מה שהשיג על זה. [7]) בנו"ג כולו ראוי לאדרת ושם עוד כולו מפוזר ומפורד וכו' ורבינו לא גרס לה ואולי הוא פי' הגליון עיין חיד' הרד"ל. [8]) נשמט בדפ' באסיל בטעות. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע סער. [10]) בכ"י ש"ס היה לו שער וכו' ובנו"ג היה שער יוצא. [11]) בנו"ג נכרי נכרי. [12]) לי' בפי' רגמ"ה והוא מפי' רבינו שהוסיף בינתים. [13]) בדפ"ר חסר אחר. [14]) בפי' ר"ת הובא באו"ז הלי' טהרות ק"ש סי' קל"ז אי' לנכון לא נכנסת בארץ שהוא ארצה שעיר בני אדום ע"ב וכן בפי' רגמ"ה כ"י לתמיד עדיין לא נכנסת לארץ בני עשו לרומי. [15]) כ"ה בדפ"ר ובשרפ"ע מדרכיהם.

שבעזרה נעול וכו' ופי' רבותינו [1]) רב ספרא לא מדרכי שעיר אמר לו לר' אבא להיכנס אלא כיון דשמעיה דנהר סבר מסוכן הוא ומחולחל ואם ישהה עצמו מסתכן כדתניא רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו'. פי' אחר [2]) כיון דשמעיה דנהר סבר מסוכן ומשולשל ואינו יכול להשהות וניקם רב ספרא ויצא ויכנס רב אבא משום סכנה כדתניא רבן שמעון וכו'. *[אחי"ה פירושים שונים ישנן בזה הענין לא רחוקים זה מזה עיי' סוף ברכה משולשת ופירש"י לברכו' והמפרש לתמיד ופי' רגמ"ה שם ואו"ז הנ"ל בשם ר"ח — וגם זה הע' שייך באות ש'] —

סְעַר (מל"ס ופי' הרשום בע' סעד ע"ש ומ"ש) תרג' פוקד עון אבות (שמות כ' ה') מסעיר חובי'.

*סִיעוֹר (כמו סִיאוֹר, סְאוֹר בל"מ שְׂאוֹר (Sauerteig ירו' פסחי' פ"ה דל"ב סע"ב שחטו על סיעור ועיי"ע סאור.

*סְעָרְתָּא (בל"ס כמו שְׂעֹרָה בל"מ ובל"ע شعير (Gerste תר"י א' לשפות ט', ל"א כי השערה ארום סרתא והעי"ן נבלעת, ובע' בסר גי' שערייא ובאונקל' סעריא. ועוד הקבוץ סְעָרִין ויקרא כ"ז, ט"ז; לבמד' ה' ט"ו לדברים ח', ח' ובקצת דפוסי' ובתר"י בשין. ירו' מ"ק רפ"א ד'פ. דהות זריעה סערין. ובל' זכר סְעָרְתָּא כ"י תרג' לאיוב ל"א, מ' ובנו"ג שְׂעוֹרְתָּא.

*סְעוֹרִים (שם פרטי) מ"ק כ"ח. ב"מ ע"ג: רב סעורים כ"ה בע"י הראשון למ"ק ובכ"י ש"ס שם ולב"מ ובילק' בהר ר' תרס"ז בד' שאלוניקי רב שעורים וכ"ה בנוסהאו' במ"ק ובב"מ סעורם וצ"ל סעורים עיי' יוחסין השלם וד"ס שם ושם.

סְעוּתֵיה (= סְחוּתֵיה מל"מ סוּחָה (Unrath בפסיקתא [3]) דעשר תעשר (פסיקתא דר"כ צד צ"ה:) אין בעית [4]) מייתון [5]) לי קינטירין [6]) דכסף מן סעותיה דביתך את יכיל יהב לי. ס"א חרוותיה [7]) פי' זבל. — (א"ב כמו סחותיה עיי"ע סח שני) *[אחי"ה ומל"מ סוחה בל"א סְחוּתָא ובנו"ג בפסיקת' מן פחותיה ובכ"י כרמולי מן סעודתא דביתך וכתב מו"ל אין ספק שצ"ל סעותיה אבל לי נראה שצ"ל סעורתא דביתך וכ"ה בכ"י ערוך ה"ב והוא מל"ע صغارة פחיתות הערך וזה פחותיה דגי' הפסיקת' שהיא העתקת סעורתיה, אבל גי' סעותיה ג"כ יש פתרון כפי' ר"ב וס"א הוא מע' חר ד' וז' ע"ש — וכצ"ל מזוותיה דביתך של גי' כ"י א"פ והמו"ל פי' מה שנמצא בזוית הבית] —

סף (= סָפָא, ספי נ"ל מל"ע سف לתת מאכל לבהמה ובדרז"ל גם לאדם (zu essen geben בר"ג דפסחי' (ג':) ספולי באליה [8]). בפ' לא יחפור בגמ' חנות (ב"ב כ"א.) ובפ' נערה שנתפתתה בגמ' האב (כתובו' נ'.) מכאן ואילך [9]) קביל וספי [10]) ליה [11]) כי תורא. בפ' כל הבשר בגמ' דסמוך צורר (חולי' ק"ז:) דאמרת [12]) לי ספת ליה לבראי [13]) ולא משת [14]) ידך. בפ' גיד הנשה בגמ' שולח (שם צ"ה רע"א) לא הואי ספאי לך [15]) משור של פטם. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ארבע (כתובו' ס"א סע"א) ספי מכל מינא [16]) בס"ג דפ' חרש (יבמו' קי"ד סע"א) מאי לאו דאמרי להו לא תאכלו לא דלא ליספו להו [17]) בידים. פי' שלא יאכיל הקטן בידים. בפ"ב במעשרו' (מ"ו) באבטיח שאבור לי סופף [18]) ואוכל פי' ענין שואב. — (א"ב סופת כתוב ור"ש גרס כופף) *[אחי"ה ולפי גי' ופי' רבינו פתרון סופף מל"ע شف schöpfen אבל הענין יתכן לפי גי' כופף עיי' כר"ש ובפי' מהר"י בן מ"צ ורמב"ם פי' סופת בע"א ע"ש. תרג' ירו' א' מי יאכלנו בשר (במדבר י"א, י"ח) מן יספיננא בשרא. ורש"י בפסחי' ג': ובכתובות נ'. פי' ענין הלעיטה ובשאר מקומות הנ"ל ענין אכילה וכן פי' בע"ז נ' סע"ב ספת לה צואה: האכילה צואה והתוספו' שם השיגו עליו ע"ש אבל סופת ואוכל מעשרו' שם ובירו' מעשרו' פ"ב ד"נ. אבטיח שספת בו ראיה לפירש"י ועיי"ע ספת ראיה לשטת התוספו' — ונ"ל מל"ע הנ"ל ונגזר מזה ל"ט מִסְפָּא מאכל בהמה] —

סף (עיקרו בע' יָסַף hinzufügen מוּסָף (Ansatz מאן דמוסיף [19]) יוסיף ודלא מוסיף יאסף [20])

---

[1]) בכ"י ק"ט רבי. [2]) כלומ' ספר אחר ונראה מפני הוספת וניקום וכו' וגי' משולשל הביאו ועיי"ע חל י"ג ח"ג ש"צ. [3]) ברפ"ר בקטיע בפס' ובשרפ"ע בפיסקא. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג אין את בעית ובדפ"ע איבעית. [5]) בכ"י ק"ט מיתון בנו"ג למיתן. [6]) בנו"ג ארבע מאות קינטרין ותיבת לי לי'. [7]) בכ"י ובדפ"ר, ובשד"פ חרותיה ובתנחומ' הישן ראה סי' ד' אי' סחורתא ס"א הרוותא. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפו"ו ובע"י הראשון ובנו"ג ובע"ק מאליה. [9]) בנו"ג בכתובו' בר שית. [10]) בנו"ג בב"ב ואספי. [11]) בדפ"ר פיז' וויניצ' ובאסיל בט"ס לי. [12]) בנו"ג דאמר. [13]) בנו"ג קא ספית לבראי. [14]) בנו"ג משית. [15]) בנו"ג מי לא ספייא לך. [16]) בנו"ג חד ספי מכל מינא ומינא והד ספי מחד מינא. [17]) וכ"ה בגי' הב"ח ובנו"ג בט"ס ליה. [18]) בדפ"ר פיז' ובאסיל בט"ד ליסופף במלה אחת. [19]) וכ"ה בכ"י ש"ס לבב"ק כ"א: ובדפוסי' לי' מאן וכן לי' בתעני' ל"א. [20]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בשרפ"ע יסיף וכ"ה בב"ב אבל בכ"י ש"ס שם ובדפי' בתענית יאסף ועי"ע תבר ועי' יסף ומ"ש.

(תעני' ל"א רע"א וב"ב קכ"א: פירשנו בע' תבר מגל. בפ"ה בכלי' (מ"ה) ובפ"ז בעדיות (מ"ח) מוסף [1]) יורה של שולקי זיתים טמא ושל צבעים טהור פי' ענין תוספת.

סף (= סָפָה (סָפָא) בל"ע شفا בל"ם שָׂפָה ענין קצה זר ומסגר (Rand, Saum בפ"ד בכלי' (מ"ד) כלי חרש שיש לו ג' ספיות [2]) פי' שפתות. בפ' (ז') [צ"ל ה'] במקואות (מ"א) העבירו ע"ג שפה פי' העביר את המעיין על שפת השוקת מבחוץ. *[אחי"ה וכן בל"ס סִפְתָא בקבוץ סִפְוָתָא קצה וכן תרגום שפת היריעה (שמות כ"ו, ד', י'.) סיפתא דיריעתא [3]) וכ"ה באונק' שם ל"ו י"ז. על שפתו (שם ל"ט, י"ט) על סִפְתֵה. שפה יהיה לפיו סביב (שם כ"ח, ל"ב) תר"י ב' ספווא יהא מקיף לפומיה הזורא — ומה שענינו מפתח שפת הפה בל"ע شفة בל"ס סִפְתָא (תרגום תהלים פ"א, ו') והקבוץ סִפְוָן (תרג' לויק' ה', ד'; למ"ב י"ח, כ'; לאיוב י"א, ב') סִפְוָתָא (לתהלים ק"ו ל"ג; למשלי י', ח' י"ח) עיי' ג"ב על שׂף (= שָׂפָה)] —

סף (= סָפָא מל"ע ساف במקום سفا פי' נדבך (Bauschichte, Reihe בר"פ השותפין בגמ' כותל חצר (ב"ב ה': ו') שאני התם דכל ספא וספא זימניה הוא פי' כל נדבך ונדבך זימניה הוא. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רגמ"ה וז"ל דכל (שעה ושעה) [צ"ל שפא ושפא] [4]) כל דימוס ודימוס שבנה זמנו היא לסייע ע"כ ומלת דימוס הוא ענין נדבך (עיי"ע דמוס ח"ג, פ"ג.) וכן ענין מלה ערבי' הנ"ל ומזה בב"ב ד'. אפיק ספא ועייל ספא כפי גי' אה"ת (אצל ד"ס ב"ב צד ו'.) ובנו"ג שפה. ופי' רבינו ורגמ"ה מוכח מירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד ורפי"ב די"ג רע"ג הבנאי שיישב את האבן בראש הדמוס חייב ועל זה אי' שם: ההן דעבד דפין וההן דעבד ספיין חייב משום בונה וסָפְיָן הוא הקבוץ והוא שורות הבנין, ומזה הבין המפרש בשו"ט מזמור ק"ה ובתי הסיפים ופי' נדבך אבל עיי"ע סף האחרון] —

סף (מפעל סוף מל"מ נרדף עם אָסַף, סָפָה enden ; aufhören סוֹפֵי תאנים = סְיָיפוֹת (Spätfeigen בהלכה קמה דפסחים (ו':) והא תנן [5]) סופי תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים סופי ענבים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומדלעות. פי' "שכבר אספו התאנים ונשתיירו בסופה שתים שלש [תאנים] והסיח דעתו מהן ואינו שומר אלא הענבים" [6]). בב"ר פרש' כ"ג (כ"ב) ויבא קין מפרי האדמה: מן הפסולת משל לארים רע שהיה אוכל את הכיכורות [7]) ומכבד למלך את הסייפות. ובקטן כלה (בראשי' מ"ד, י"ב תר"י (א') ובקליל סייף [8]) בבכורות ובסייפות [9]) (תרומ' פ"ד מ"ו) כבר פי' בע' בכר *[אחי"ה ובע' בכור (ח"ב צ"א) הרביתי הדוגמאות. והסייפות הן הן המסוייפות בירוש' דמאי הרשום בע' בכור ע"ש (ובירו' שביע' ספ"ד דל"ה רע"ג) ובתוספת' דמאי רפ"א אי' הסייפות, והן הן סופי תאנים (ובירו' יבמו' פי"ב די"ב ע"ד קידש (בגופו) [צ"ל בנופו] של סופין) פי' אסיפת תאנים [10]) שכבר אספו התאנה וכו' וכפי' ר"ח והערוך וכן פירש"י במיכה ז', א' כי כאספי קיץ תרג' כסיופי קיטא ופירש"י שם והם סופי תאינין שהן רעות ע"ש. ובפסחי' פירש"י סופי תאנים סוף לקיטת תאנים נמצאים בתאנה תאנים שאינן מתבשלות כל צרכן עולמית. וכפי' ר"ח וערוך מוכח מגי' כ"י אירפוט מעשרו' פ"ג אסיפת תאינים.. אסיפת ענבים. ובנו"ג סופת. הראשון מפעל אסף והשני מפעל סוף ושניהם נרדפים. ומהאחרון הנתפעל בירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג נִסְתַּיְּיפוּ התאנים. ועוד בהכפלת הפ"א סיפוף ובפלפול ספסף וממנו השם סיפסוף עיי"ע] —

סף = סְפִי באתפעל ענין פחד ונ"ל מל"ע شاف פָּחַד (sich fürchten [11]) בסוף משקין (מ"ק כ"ד.) אזל ליה ההוא גברא דהוה מסתפינא מיניה. על כן זחלתי ואירא (איוב ל"ב ו') מטול היכנא אסתפיתי [12]) ודחילית. *[אחי"ה ועוד בתר"י לבראשי' כ"א י"ז; ל', כ"ה; מ"ב, ד'; לשמות י"ב, ו'; לויק' ח', ט"ו ובדרז"ל ברכות ס"ב. לא מסתפיתו ובא לרוב בקשור מן כמו شاق בל"ע עם من ברכות כ', לא קא מסתפי מר מעינא בישא. מ"ק כ"ד. גברא דהוה מסתפינא מיניה סנהד' צ"ד סע"ב מהאי לא תסתפי אלא אסתפי מנבוכדנצר וכו'. נדה ס"א. מ"ש מעוג דקמסתפי ומ"ש מסיחון דלא קמסתפי. ויק"ר

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע מוסיף. [2]) כ"ה בדפ"וו וכ"ה בירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. ובנו"ג שפיות וכ"ה בכלי' פ"ה מ"ט ובשרפ"ע ספאיות ובכ"י ק"ט ספאות. [3]) כ"ה ברפ' סאביאנעטטא ובדפ' אוי שפתא. [4]) וכ"ה לפנינו אבל בכ"י רומי בש"ס בשני מקומות ג"פ שעתא ושעתא כגי' כ"י רגמ"ה וצ"ל ספא וספא וכדאי' בשט"מ. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ' וויניצי' לובלין וצ"ל והתניא וכ"ה לפנינו ובפי' ר"ח ורש"י. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח פסחי'. [7]) כ"ה בדפ"ר ואמש' ובנו"ג הבכורות. [8]) בנו"ג ובבנימין פסק. [9]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בסיפות אבל בע' בכר גם שם בשני יודי"ן. [10]) ואלה השתי תיבות מפי' ר"ח נשמטו בערוך. [11]) והי' פליישער בהוספותיו לעמת"ר ללעווי ח"ב 571 הביא ממרחק פירושו ודחוק הוא. [12]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע איסתפיתי.

פכ"ז כמה דאת מסתפי מעונש גזל כך מסתפינא אנא. והשם סַפְיָא תרג' איוב ל"א, כ"ג משאתו מן ספייה [1].

* ספף (סְפִי כמו אָסַף פי' קבץ (sammeln ב"מ קי"ד: פשוט גלימך ספי.. ספא ופירש"י לקט. שהש"ר פ' אל תראני: ספא חלא וכו' ופי' מ"כ אסף חול.

* ספף (= סָפָה מל"מ ענין אבידה (zu Grunde gehen ויק"ר ס"פ ל"ז בין דין לדין ספת [2]) ההיא עלוכתא וכ"ה בקהל"ר פ' עמל הכסילים [3]) ובתנחומ' בחוקותי סי' ה' אי' אבדת ההיא עלבתא ועיי' ב"ר פ"ס.

* ספף (= סָפָה מל"ע شفه הכה על השפתים aufs (Gesicht (die Lippen) schlagen, איכ"ר פ' זכרה כד תספון כלה מדכרא שבעה יומין דמשתותא פי' כשמכין הכלה על אפיה (שפתיה) אחר חופתה היא זוכרת ימי המשתה שהיתה בשלוה והשקט ויפה פי' מ"כ לפי הענין הכאה והביא ראיה מפיוט אקדמות מילין ארום בגיניה ספית פי' בשבילו לקית אבל רמז על ע' ספת אינו נכון.

ספף (מפעל ספף בל"מ א') שם כלי אגן Becken ב) מפתן ומזוזות (Schwelle, Pfosten במכילתא ולקחו מן הדם ונתנו (מכילתא בא פרשה ו') שומע אני בין ביד בין בכלי ת"ל אשר בסף (שמות י"ב, כ"ב) מגיד הכתוב שעוקה חוקק [4]) בצד האסקופה ושוחט בתוכה [5]) [ו] אין סף אלא אסקופה שנא' (יחזקאל מ"ג, ח') בתתם ספם את ספי וגו' וכתיב (ישעי' ו', ד') וינעו אמות הספים דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר אין סף אלא כלי שנאמר (מ"א ז', נ') והספות [6]) והמזמרות. *[אחי"ה וכנ"ה בהוראת מפתן ומזוזות הרבה בתרג' סִפָּא, סיפָּא ובקבוץ סִיפַּיָּא עיי' תרג' לשופטי' י"ט, כ"ז; למ"ב י', כ"א; ליחז' מ', ו', ז'. לש"א א', ט' והקבוץ לשמות י"א, ז'; לדברי' ו', ט'; י"א, כ' [7]) ומזה גיטי' ס"ח סע"ב סיפא דבבא והקבוץ יבמות ק"ח: בסיפי ביתא עיי"ע נפס — אבל בשו"ט מזמור ק"ה בבתי השיש ובבתי חסיפים [8]) הוא ט"ס וצ"ל כמו בילק' תהלי' ע"ח ר' תת'ך בתי השיש ובתי הפספסים וכן מוכח משמ"ר פ"י ע"ש וע' פספס. ובשו"ט מזמור ע"ח והסיפין נבקעין מפניהם וצ"ל הפספסין פי' אבני גזית עיי"ע פספס ד'] —

סְפוֹג (= סְפוֹג בל"י ורו' σπόγγος spongus, spongia וכן בל"ע ופ' עיי"ע אספוגית Schwamm והפעל ממנו ענין שאיבה ועיי' בפני') בפ' נוטל אדם (שבת קמ"ג) ספוג אם יש לו עור בית אחיזה. בפ' בעשרה מאמרות (אבות פ"ה מט"ו) ספוג שהוא סופג את הכל. בפ"ט בכלי' (מ"ד) ספוג שבלע משקין. בפ"ו בפרה (מ"ג) זולף עד שהוא מגיע לספוג. בפ"ו במקואות (מ"ד) הספוג והדלי שיש בהן שלשה לוגין. בפ' ר"א אומר אם לא הביא בגמ' מרחיצין (שבת קל"ד:) ת"ר נותנין ע"ג מכה [9]) מוך יבש וספוג יבש. בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' זה בא בחביתו [10]) (ב"ק קט"ו:) ארם של [11]) נחש דומה לספוג פי' ספוג הוא על ראשו דג אחד גדול שבים ובשעה שמרים ראשו להסתכל בעולם יורד אותו הספוג על עיניו ואינו רואה כלום ובחכמה בראו הקב"ה יתברך ויתרומם לעד כדי שלא לאבד את עולמו שלא היתה ספינה ניצלת [12]) מפניו [13]) וכמו כן עשה בפני המזיקין.מסוה ונקרא פורמא שאם ח"ו יראו בני אדם מיד משתטה ובע' פורמא מפורש. ויש ספוג מצמר בס"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ט:) בנות עשירין בספוגין של צמר. בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין (ע"ז י"ח.) הביאו ספוג של צמר ושראום במים. והמטפחות הספוג [14]) אין בהם משום כלאים בסוף כלאי' (פ"ט מ"ג) פי' מפה שמנגבין בו [15]) ובפ' בא לו כה"ג (יומא ע'. ועיי' שם ל"א: ל"ד:) ירד וטבל עלה ונסתפג. בפ' חבית (שבת קמ"ג רע"ב) ובלבד שלא יספג [16]). בריש זבין (פ"א מ"ד) כדי טבילה וסיפוג. בפ"ו בזבחי' (ס"ד:) ספגו במלח וזרקו ע"ג אישים. בר"ג דחבית (שבת קמ"ה רע"א) לסופגם [17]) במלח לא הוכשר — בפ"ח בכלאי' (מ"ג) המנהיג סופג את הארבעים. בפי"א ביבמות (מ"ז דף ק' רע"ב) ואם נטמא אינו סופג [18]) את הארבעים. ובראש תמורה (ב'.) אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים. פי' כמו עלה ונסתפג, סופגו במלח כלו' שואב את הארבעים. וי"מ סופג כמו סופק כמו (במדי

---

[1]) כ"ה בנ"א בכ"י תרג' אצל לעווי ובנו"ג מן מספייה והמתורגמן הביא שתיהם. [2]) בדפוסי' אחרוני' נספת. [3]) ושם מביני תרייה. [4]) בנו"ג מלמד שחוקק עוקה. [5]) בנו"ג בה. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע והסיפים ט"ס הוא. [7]) ובאל"ף בראש עיי"ע (אסיפה) [צ"ל אסיפא] בת"א, קפ"ו. [8]) עיי"ע ספף ד'. [9]) כ"ה רק ברפו"ו. [10]) כ"ה בדפ"ר ודפו"ו. [11]) וכ"ה בכ"י ש"ס לסוכ' נ'. ובילק' מלאכי רי תתקפ"ז ובב"ק הנ"ל אבל בסוכ' נ'. בט"ס שארס נחש. [12]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ניצולת. [13]) והובא זה הספור מרמ"א בשם הערוך באו"ח סי' ש"ך ס"ק י"ח ולא ידעתי מקור זה הספור וגם זר מאוד לפי המאמר בב"ק וסוכ' הנ"ל ובירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד אי' אירס צף ואירס עומד כסבכה מלמעלה (ועיי' ע"ז בבלי ל':). [14]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע והספוג. [15]) וכ"ה בפי"מ להרמב"ם והר"ש. [16]) וכ"ה בדפוסי' הישנים עד לובלין בגמ' וברש"י וכ"ה בירוש' ד"ו והגיה המרש"ל יספוג וכ"ה לפנינו ובמשניות נאפי יספיג. [17]) בנו"ג לסופתן עיי"ע ספת בכ"י ק"ט בזבחים הנ"ל ספל. [18]) ובדי צ"ו נואס נטמאו אינן סופגין.

כ״ד, י״) ויספוק את כפיו גימ״ל וקו״ף מתחלפין. — (א״ב כן נקרא בל׳ יוני ורו׳ וישמעאל והוא גדל על פני הים מקצף הנקפא רך ומלא נקבים ושואב כל דבר לח וקראו חז״ל כן לכל דבר שהוא שואב דבר אחר. ונעתקה מלה זו לכל דבר קל מלא חורים כמו רקיקים תרגום ורקיק אחד (שמות כ״ט, כ״ג) ואיספוג) *[אחי״ה ועיי״ע אספוגית, איספגנית (ח״א קפ״ו). הספוג (כל״ס אספוגא) גדל על פני הים והרמב״ם בפי״מ לאבות הנ״ל פירשו „צמר הים (صوف البحر) שבולעת הכל.״ והיו חותכין אותו ירו׳ שבת פ״ז ד״י. ההן דגזז ספוג . . חייב משום קוצר ומשום נוטע. ירו׳ יבמו׳ פט״ז דט״ו ע״ד רצו לחתוך ספוגים. ועיי׳ פליניאוס ט׳, ס״ט; ל״א, מ״ז. ושם ביאר שלשה מיני ספוגים ומתועלת שלהם לניגוב המכות ולטהרות הגוף ברחיצה. וספוג נגד המכה הוזכר בשבת קל״ד סע״ב נותנין ע״ג המכה. . ספוג יבש. תוספת׳ שבת רפ״ה (ו׳) ספוג שעל גבי המכה. ועיי׳ ג״כ שבת קכ״ט: וע״ז י״ח. ושם מוכח כי ספוגין שנתנו על לב של ר״ח ב״ט לשמירת המכה עומדין כדי שלא תצא נשמתו מהרה. וכן כשנכשל רבי באצבעו הקטנה נתן עליה ספוג יבש עיי׳ ויק״ר פט״ו ושם: מדבריו למדנו ספוג לא שהוא מוצץ אלא שהוא משמר את המכה. ובאיכ״ר פ׳ רוח אי׳ לא שהוא מרפא וכו׳ וכ״ה בירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ג ומשל מספוג עיי׳ שמ״ר רפכ״ה ותנחומ׳ בראשית סי׳ ד׳. ועוד משתמשים בספוג לניגוב, והשם המופשט סִיפּוּג זבים הנ״ל ותוספ׳ זבי׳ פ״א והקבוץ סנהד׳ ס״ג: שתי טבילות ושני סיפוגין וכצ״ל בתוספ׳ זבי׳ פ״א ובנו״ג בט״ס סיפגום ובכ״י אירפורט סיפגים וצ״ל סיפוגים. והתואר סַפָּג כלאי׳ הנ״ל מטפחות הספג וגי׳ רבינו הסְפִּיג. והפעל בהתפעל ובנתפעל יומ׳ הנ״ל. תוספת׳ זבים פ״א ושבת קמ״ז. ושם עיי״ע אלטנית. ובקל ובהפעיל פי׳ מנגב ומקנה על ידי סיפוג (abreiben, mit einem Schwamm abtrocknen) זבחי׳ הנ״ל ספגו פי׳ מקנחו וכן בתוספ׳ זבחי׳ רפ״ז מלח ולא ספג ספג ולא מלח כשרה. מנחו׳ ז׳: טבל בדם ולא מספיג. ב״ר פצ״ד אינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו וכ״ה בתנחומא במדי׳ סט״ז וילק׳ ריש עזרא ר׳ אלף ס״ז. במ״ד פי״ז נטלו והספיגו אמר כך תהא רואה כאלו יצחק מסתפג לפניך. והושאל לבליעה כמו שהספוג בולע המים. שהש״ר פ׳ שרוך: מה הטה זו סופגת כך ישראל סופגין נכסיהם של או״ה. ובינוני פעיל איכ״ר פ׳ רבתי חמרא ספיג (הפכו תסים). והושאל עוד לקבלת ההכאה (כמו בלע וקלט עיי׳ ערכם) כאלו שואב ההכאה וכפי׳ הערוך ובעבור זה נאמר תמיד בבנין הקל סופג עיי׳ לעיל סופג את הארבעי׳ ועוד חולי׳ ב׳, ע״ה. והלאה נזיר כ״ג. אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות. ויפה כולל רבינו הכל בע׳ אחד וכדאי׳ בכל כ״י ודפ״ע עד דפ׳ פראג אשר שם עשה רמ״ל שני ערכים והוספת רמ״ל שמוסבת לע׳ ראשון הדפים בלי דיוק בע׳ שני] —

ספגן (= סְפוֹגְנִית תואר נקבה locker, porös וּסְפוֹגְנִים ((schwammartig) lockere, leichte Speisen בפ׳ ב׳ בעוקצין (מ״ח) פת ספוגנית משתערת כמות שהיא אם יש בה חלל ממעך את חללה. פי׳ ספונזולי [1]) העשויין בטיגן ובל׳ ישמעאל קורין אותו ספנג והיא עיסה שלשוה ועשאוה כמין ספוג. הסופגנים והדובשנים והאיסקריטין (חלה פ״א מ״ח) פירשנו בע׳ א׳ [2]) ובע׳ ד׳ [3]). *[אחי״ה נגרר אחר פי׳ רה״ג בכלי׳ פ״ה מ״א וז״ל שם: סופגנים פי׳ עיסה שלשוה (ועשוה) [ועשאוה] כמין ספוג ושמו בטיית (גיוס) [צ״ל ספנג] ורומין להלין דלאביה ע״כ נראה לי שצריך לומ׳ דלבבה מל״מ (ש״ב י״ג, ו׳) שתי לבבות Pfannkuchen ובאמת כן ענין سفنج בל״ע בפה ההמון והוא اسفنج וכן בל״י החדשה Eier-kuchen, σφουγγάτον [4]) ויותר משובש הכ״י אשר ממנו נדפס פי׳ רה״ג בעוקצין פ״ב מ״ה וז״ל האיספגנית פי׳ פת שנעשה מן בצק שהחמיצה כל צורכה ודומה לספוג ששמה בטיית בשאס ספוג וכל ערקנים בל׳ פרסי וכמו שהספוג הזה יש בו נקבים חללים כך זה שאמרנו כאותה ששנינו לענין חלה הסופגנים וכו׳. ונ״ל להגיה כזה ודומה לספוג ששמה בטיית בשׂ אספנג וכל ערקן יס בל׳ פרסי כלומר זה הספוג שמה בטיית נכתב בשׂ היינו אספנג = اسفنج وكل عرق = ايس בל׳ פרסי פי׳ וכל השרש ישנו בל׳ פרסי כלומר גם בל׳ פרסי נקרא כך וכ״ה באמת עיי״ע אספוגית ומ״ש [5]). ואולי גם לפני בעל הערוך כבר היה משובש כ״י או שלא הבין על בוריו ל׳ ערבי לכן השמיט כדרכו מלות ערביות והעלים מעיניו פי׳ רה״ג לעוקצין שעסק כענינו והביא הפי׳ מכלי׳ הנ״ל ואח״כ הביא הסופגנים וכו׳ כדאי׳ בפי׳ רה״ג בעוקצין אבל גם שם השמיט מלות ערביות שהזכיר רה״ג בשם פי׳ בשאילות והוא בשאלתות ולפנינו בשאילתות צו ססי׳ ע״ז כל תמצאו חבל על דאבדן! ובפי״מ להרמב״ם לכלי׳ פ״ה מ״א פי׳ הסופגנים [6])

---

[1]) ובכ״י ה״ב ספונצולי, וכצ״ל בכ״י ק״ט תחת נצולי, וכ״ה בפי׳ מהר״י ב״מ בחלה פ״א מ״ח ובע׳ דבש הערה 1 פירשתיו וע״ש יתר שנויים. [2]) עיי״ע אסקריטין. [3]) עיי״ע דבש. [4]) עיי׳ פליישער בהוספותיו בעמח״ל ללעווי ח״ג 725. [5]) וגם לכלי׳ פ״ב מ״ו הביא רבינו פי׳ ע״ו לי פרסי עיי״ע טטרס בח״ד, כ״ז ומ״ש. [6]) ובנו״ג סופגנין

הוא הלחם הרך ונקרא בשם זה לפי שהו כמו הספוג שהוא ממהר הבשול לקלות הלישה ע"כ (ועיי' טור יו"ד רסי' שכ"ט) ובירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ד (עיי"ע דבש) פי' ע"י טריקטא עיי' ערכו בע' טרוקטא (ח"ד, צ"ה) ועי' טרקנין (שם צ"ז), ושם בירו' חלה סופגנין שנעשו באור.. סופגנין שנעשו בחמה ועיי' ג"כ תוספת' פסחי' פ"א (ב') [1]) וכנ"ה איזה פעמים בחלה פ"א מ"ה].

סָפַד (מל"מ פי' אבל וקנה ובפרט על המת trauern; Klagegeschrei erheben um einen Todten סַפְדָּן Trauerredner) בפ' סדר תעניות כיצד (ט"ו: כל הכתוב במגילת תענית (פ"א והלאה) די לא [2]) למיספד [3]). בפ' הערל בגמ' ממזירי (יבמות ע"ח סע"ב וע"ט רע"א) אמר דוד שאול נפקו ליה [5]) י"ב הדש [8]) ולאו דרכיה למיספדיה. בס"ג דברכו' (ס"ב.) כשם שנפרעין מן המת [6]) כך נפרעין מן הספדנין [7]) ומן העונין אחריהן, פי' כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא כך נפרעין מן הספדנין [8]) שאומרין עליו שהוא צדיק *[אחי"ה וכנ"ה בקל ובפַּעֵל מגיל' ו'. ספדי ליה הכי, גיטי' נ"ז. סיפדו לזה, יבמות קט"ז: ספדי בעלך, מ"ק כ"ח: דיספד יספדוניה, כתובות ק"ג: אל תספדוני בעיירות וכו', חולי' קכ"ט: למספד, ב"מ פ"ו. ספדוהו, אבדר"נ פ"ד סופדין ואומרין וכו', ירו' כתובו' פ"ז דל"א: ספוד דיספדון, נפעל סוכ' כ"ט. יבמות ע"ח: במד"ר פ"ה שלא נספד כהלכה. סנהד' מ"ז. מת לא נספד ולא נקבר וכו'. הפעיל ואפעל ר"ה כ"ה. מגיל' כ"ה רע"ב מ"ק ח'. כ"א: כ"ה: סוטה מ"ח: סנהד' מ"ז. שמחו' פ"ח במד"ר שם. ועוד בל"מ ענין הכאה ביד בשעת ההספד (ישעי' ל"ב, י"ב) ומזה קהל"ר פ' וישב: והוה מספיד בחדא ידיה. ותואר במקום השם סַפְדָּן בלא"ר סַפְדָּנָא ברכו' הנ"ל מ"ק ח'. כ"ה: מגילה ו'. חגיג' ט"ו: נדרי' ס"ו: והקבוץ סַפְדָּנֵי יבמות קכ"א: סַפְדָּנַיָּא תענית ה': והשם בתרג' שני באסתר ד', ג; ו' י"א סִיפְדָא, סְפִידָא] —

* סיפוּוניות (פי' כמו סייפות מפעל ספי die letzten, schlechten, Trauben) תוספת' שביעי' פ"ו כ"י אבל לא (אוכלין) על סיפוניות ובכ"י ב' ובדפוסי' שיפוניות וגי' רבינו עיי"ע סתו.

ספח [9]) מפעל סָפַח בל"מ ענין חבור והטפל דבר אל גדול ממנו hinzufügen, anschliessen וממנו סְפִיחַ בל"מ (ועוד סֶפַח) שם לצמח טפל הצומח בלי חרישה וזריעה der Nachwuchs) בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחי' נ"א סע"א ורע"ב) „סח לי ר' יונתן [10]) בן אלעזר ראיתי [11]) את ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא שנטל ספיחי כרוב ואכל ונטל ונתן לי ואמר אני שראיתי את ר' שמעון בן יוחאי [12]) שאכל ספיחי כרוב בשביעית כדאי הוא לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול ושלא בפני לא תאכול (וסלקא) [צריך לו' וס"ל] [18]) פליגא דידיה אדידיה. פי' לענין אייתרא אמר אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני מכלל שהבא מכח אחר [14]) שראה [15]) מי שעשה מעשה [16]) כמותו אחרים אין סומכין עליו בפניו וכש"כ שלא בפניו ולענין ספיח אמר בפני אכול אע"ג דבא מכח אחר [17]) מאי ר' שמעון (פסחים נ"א רע"ב) [18]) דתנן בשביעית [19]) פ"ט (מ"א) ר' שמעון אמר כל הספיחים אסורים [20]) חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה וחכמים אומרים כל הספיחין אסורין ר"ש וחכמים אית [21]) להו דר' עקיבא דתניא הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כ"ה, כ') א"ר עקיבא מאחר שאין זורעין מהיכן אוספין מיכן שהספיחים אסורין פי' הן לא נזרע מי [22]) שאינו זורע ודאי שאינו אוסף אלא אפילו הספיחים [שצמחו] [23]) לא נאסוף אותם מיכן לספיחי שאסורין [24]) לאספן בשביעית וכולי עלמא הספיחים

---

[1]) ואולי לפי זה טריקטא הוא מל"י ἡδημένον ausgedörrt עיי"ע טרוקטי (ח"ד, צ"ה). [2]) בנו"ג דלא ובדפ"ר בתיבה אחת דילא. [3]) בנו"ג למספד. [4]) בנו"ג להו. [5]) בנו"ג חריסר ירחי שתא. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג המתים. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע הסופדנין. [8]) עיין הערה הקדומה. [9]) בדפי פיז' ווינצי' בט"ד ספה ובדפ"ר ובכ"י ספח. [10]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה יונתן בפי' ר"ח אבל בכ"י ערוך ק"ט יוחנן כלפנינו בש"ס. [11]) בפי' ר"ח בט"ס דאיהו. [12]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ע יוחי ובדפ"ר יוחיי. [13]) וכ"ה בפי' ר"ח כלומר וסבירא ליה או צ"ל בערוך וסלקא דעתיה. [14]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפי' ר"ח וכן הובא בשם ר"ח במרדכי פסחים סי' תר"ד, אבל בדפ"ע ממקום אחר. [15]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפי' ר"ח ובמרדכי שם אבל בדפ"ע שיראה. [16]) וכ"ה בפי' ר"ח אבל במרדכי לי' ולי' בכ"י ק"ט. [17]) לי' בפי' ר"ח והם מפי' רבינו ודע עוד כי בפי' ר"ח הסדר הפוך ממה שהביא רבינו ע"ש ודעת נוטה כסדר רבינו כי בתהלה הביא הציון עם שנוי הגירסא ואח"כ בא לפרשו. [18]) וגם זה הוא מפי' ר"ח עד סוף הערך. [19]) בפי' ר"ח בטעות בתרומות. [20]) כ"ה בפסחים אבל בשביעי' שם מותרים וכ"ה בירו' וכנראה כ"ה בכ"י ש"ס שלא הביא בעל ד"ס שינוי הגי' וכבר הקשה ר' נסים גאון הובא בתוספ' פסחי' ד"ה כל כי בשביעי' איפכא שמעינן להו וע"ש תירוץ התוספ' ור"ח היה מספק איזו הגי' ישרה עיי' למטה בפנים ובהערה. [21]) כ"ה לנכון בדפ"ר אבל בכ"י ק"ט ובשדפ"ע בטעו' לי'. [22]) בפי' ר"ה ומאי. [23]) כצ"ל וכ"ה בפי' ר"ה. [24]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח אבל בדפ"ע שאסור

אסורים ובספיחי כרוב פליגי רבנן סברי גזרינן ספיחי כרוב אטו שאר ספיחים חיישינן[1] אם נתיר ספיחי כרוב שמא יתירו הם שאר ספיחין[2] ואמרי מאי שנא [ספיחי כרוב משאר][3] כל ספיחי חדא היא ור' שמעון סבר לא גזרינן דהא אין כיוצא בהן בירקות שדה דחיישינן לאיחלופי הני בהני הילכך לא גזרינן. ובמשנה[4] ר' שמעון אומר כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב (מכלל שאסור) שאין כיוצא בהן בירקות שדה [מכלל שאסור][5] וגרסינן[6] בגמ' (ירו' שביעי' רפ"ט דל"ח רע"ד) רבי חמא בר עוקבא[7] בשם ר' יוסי בר חנינא[8] מפני שדרכן לגדל אימהות וכי מפני שדרכן לגדל אימהות יהו אסורין אמר ר' שמואל[9] כל ירק אתה יכול לעמוד עליו בין חדש בין ישן[10] ברם הכא שלא ילך ויביא מן האיסור ויאמר מן האימהות הבאתי לכאורה ר' שמעון אמר כל הספיחין[11] מותרין במשמע[12] ותו גרסינן (ירו' שם וירו' ברכו' פ"א ד"ג.) ר' שמעון בן יוחאי[13] הוה עבר[14] בשמיטתא[15] חמא חד מלקט שביעית א"ל אסור[16] א"ל ספיחין אינון ולית את דשרי א"ל ולאו חבירי חולקין עלי קרא עליה ופורץ גדר ישכנו נחש. ואע"ג דאיכא לשנויי כי[17] הספיחים הללו דהוה מלקט[18] כרוב הוו מיהו כי מעיינת ביה בקצירת ספיחים חלקו כדתניא (תוספ' ספ"ה דשביעית) ספיחי שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש[19] כדרכו ובהמה רועה כדרכה מר סבר גזרינן ומר סבר לא גזרינן". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח ודע כי בירו' הובא סְפִיחִין וגם סְפָחִין עיי' ירו' ברכות פ"א ד"ג. ר"ש אומר כל הספחין מותרין חוץ מספיחי כרוב וכו' וחכ"א כל הספחין אסורין. ושם ולאו ספיח אינון. ובירו' ב"ב פ"ט די"ז. ובירו' שביעית הנ"ל ולאו ספחין אינון. ושם בדף ל"ח סע"ג אסורין משום ספחין, ושם ספחי חרדלי. וירו' ביצה רפ"א ד"ס. בספחי חרדל ובשביעית פ"ט מ"א ספיחי חרדל וכן בפסחים הנ"ל ביו"ד ובכ"י ש"ס ספחים וכ"ה בלי יו"ד בירו' פיאה פ"ז ד"כ: שומרי ספחים בשביעית. ובתוספ' שביעית ספ"ה ספחין של שביעית וכן בקצת כ"י ובדפ"ר וויניצ' בערוך. וכן בספרי בהר רפ"א סמכו חכמים על הספחים וכ"ה שם פרש' ג' פרק ד', ושם: וחכ"א אין ספחים אסורים מד"ת וכו'] —

* סָפַח (אולי כמו סָחַף מל"מ ועיי' ערכו sich er-giessen) ב"ר ספי"ג על הנהר שמספח למדינה אומר ברוך הטוב והמטיב פי' כמו מטר סוחף (משלי כ"ח, ג') כלומר ששוטף ומשקה מדינה, ובירו' ברכו' פ"ט די"ד, הגי' מספיק.

ספט (= סַפְטָא, סיפטא בל"ע سفط ובל"ס סַפְטָא כלי דומה לשק קטן לשמור בו דבר חשוב (ein Kästchen, Behältniss, בס"ג דפ' איזהו נשך (ב"מ ע"ג :) מוהרקייהו דהני בספטא דמלכא מנח. פי' ספטא קמטרא בלי משנה (כלי' פט"ז מ"ז; אהלו' פ"ט מט"ו)[20] ובלי ישמעאל ספט. — (א"ב בנוסח' כתוב בטפסא דמלכא פי' ארגז). *[אחי"ה וכ"ה בטפסא ביבמות מ"ו. ופירש"י שם ובב"מ ובסנהד' פ"ב. ארגז אבל בכ"י ש"ס בב"מ כגי' רבינו בספטא וכ"ה איזה פעמים סיפטא בתענית כ"א. וכ"ה בכ"י מינכען ובכ"י ש"ס ב' הוגה בכולם: טפסא וטעות הוא. וכן הוגה בכ"י ש"ס ק' בסנהד' ק"ד. (ד"ס שם) בטפסא תחת סיפתא שלפנינו[21] וצ"ל סיפטא וכדאי' בסנה' פ"ב. וק"ט רע"א או יותר טוב בלי יו"ד ספטא ובכ"י ש"ס פ' בסנהד' ק"ט. אי' ספטי] —

* ספטני (או מל"י האמצעי' σπαθίον לשוק קלילה מן σπάθη עיי"ע אספטי (ח"א קפ"ו) או צ"ל סופיני) תוספת' כלי' ב"מ פ"ה תלוי זיני וספטני פי' חרב רחב קטן או כגי' דפ' זאלקיעב סופיני עיי"ע סובין.

---

[1]) בפי' ר"ח חשיבי וצ"ל כבערוך. [2]) בדפ"ר ספחין. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח וכצ"ל בערוך. [4]) ובפי' ר"ח ומצינו במשנה וכיון לשביעי' פ"ט מ"א במשניות. [5]) כצ"ל וכן מוכח מפי' ר"ח רק שם אי' בזה"ל ומצינו במשנה ר"ש אומר כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה מכלל שספיחי כרוב מותרין ואצלי אין ספק כי טעות נפל בכ"י אשר מתוכו נדפס פי' ר"ח ע"י ה' שטערן ומחדש בש"ס ווילנא שא"כ אין חילוק בין גי' הנוסח בפסחי' ובין גי' המשנה שבמשניות ור"ח על שינוי הגי' קם וא"כ ודאי צ"ל בפי' ר"ח כבערוך ומצינו במשנה רש"א כל הספיחין מ:תרין וכו' מכלל שספיחי כרוב אסורין וכן מוכח מירו' שהביא ר"ח ואחריו הערוך ועיי' ג"כ הר"ש בשביעית הנ"ל. [6]) בכ"י ק"ט בטעות לא גזרינן! [7]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ודפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח ובר"ש ולפנינו אבל בדפ"ע אחרי' ר ב י עוקבא. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח ובירו' אבל בדפ"ר ובשדפ"ע בר' חנינא. [9]) וכ"ה בפי' ר"ח אבל בנו"ג א"ר שמואל בר יצחק ובר"ש (שם) בר רב יצחק. [10]) וכ"ה בפי' ר"ח ובר"ש ובירו' אם חדש הוא אם ישן הוא וכ"ה בהב"ח בדברי הר"ש. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח. ובדפ"ע הספחים וכן לישנ' דירו' ספחין. [12]) וזה מ"ש בהערה 5 כי מירו' שהביא ר"ח נראה ברור כי גירסת ר"ח במשני' ר"ש אומר כל הספיחי' מותרין. [13]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח ובדפ"ע יוחי ובדפ"ר יוחיי. [14]) וכ"ה בירו' ובפי' ר"ח ובר"ש, ובכ"י ק"ט עכד וצ"ל עבר או עבד עובדא כגי' כ"י ירו' ברכות שם. [15]) בפי' ר"ח בט"ס בשמגוניתא וכבר הגיה לנכון מו"ל ה' שטערן בש"ס ווילנא נדפס בטעות ובר"ש בשמיטה. [16]) וכ"ה בפי' ר"ח אבל בירו' ולית אסור ולאו ספחין אינון. [17]) בכ"י ה"ב בט"ס מן. [18]) לי' בפי' ר"ח. [19]) כ"ה נכון בדפ"ר ובפי' ר"ח אבל בכ"י ק"ט ובדפ"ע אחרי' בט"ס תולש. [20]) עיי"ע קמטר. [21]) ובתי"ו אי' ג"כ בכ"י ילק' בשעי' מ"א (ד"ס תעני' צד ס'.) וכ"ה בכ"י ש"ס לב"מ עיי' ד"ס במקומו.

* ספיטם פסיקת' דר"כ צד ק"ז: ט"ס וצ"ל סופיסטום עיי"ע ספסטה.

* סַפְיָא (פחד Furcht, Scheu) עיי"ע ספף ו'.

* ספין (ט"ס) תוספת' סוף קידושין החייטין והספין וצריך לומ' והספרין וכ"ה בכ"י אירפ' הוצ' צוק"מ 393.

סֵפֶל מל"מ שם לכלי כמו אגן (Schale, Becken) בפ' לולב וערבה (סוכה מ"ח.) שני ספלים של כסף היו שם. ובפ' מפנין בס"ג (שבת קכ"ט:) בספלים של שמן[1]. ובס"ג דפ' כל התדיר (זבחי' צ"ט סע"ב) ויין תקריב[2]) לנסך (במדי' ט"ו י') לספלים או אינו אלא לאישים אמרת לא יכבה. בפ' גט פשוט בגמ' כתוב בו מלמעלה (ב"ב קס"ו:) פי' שמות של כלים. פי' אחר ספל סאה ופלגא קפל קב ופלגא[3]) פ"א „קפל דבר המקופל וכפול כמו מקטורן שהוא מכוסה מן הבגד מבחוץ או שאר בגד כפול"[4]) וישם באגנות (שמות כ"ד, ו') תר"י (א') ספלים. — (א"ב[5]) במזרקיא כתוב). בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד.) ספלי טרית פי' „ספלים מלאים טרית והוא המליח שאוכלין אחר שאוכלין מפירות גינוסר הרבה למרק האכילה שבמעיו אי נמי דנגררי לליביה"[6]). — (א"ב ל"מ זה (שופטי' ו', ל"ח) מלוא הספל מים). *[אחי"ה וכנ"ה בקידושין ל"א. הטל להם מים בספל. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג ספל של מים. נדה כ"ז. הוציאוהו בספל לבית החיצון, ירו' נדה ספ"ג דנ"א. במוציא את הספל מבית הפנימי לחיצון. תוספת' שבת פ"ג (ד') ונותנו על הספל וכו'. תוספת' ידים פ"א מים שלפני הספל. במד"ר פ"י יקא (עיי' משלי ל' א' וע' יקא) שהקיא דברי תורה כספל הזה שהוא מתמלא וכו' וכ"ה בריש שהש"ר ובריש קהל"ר ובילק' שה"ש ר' תתקי"ף. והקבוץ ספלים עיי' כמה פעמים בזבחים צ"א: ובתר"י א' למדב' ט"ז, ז' בסיפלי לנסוכא. — ובתוספת' ע"ז פ"ו (ז') בהוצ' צוק"מ (469) הספלין ט"ס וצ"ל כבדפוסי' הספסלין].

ספלי (= סוּפְלֵי אולי מענין שפל בל"ע, سفل הגרוע שבדבר והוא קשייתא שבתמרים Dattelkern) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט סע"ב) תלת גריוי סופלי. בביצ' בפ' יו"ט בגמ' בי"ש אומרי' (כ"א:) אנן[7]) סופלי לחיותא היכי שדינן. פי' „גרעינין איך מטלטלין אותן ומשליכין לפני בהמות ביום טוב והלא אמר (שמות י"ב' ט"ז) לכם ולא לכלבים"[8]) פירא דסופלי (ב"ב י"א סע"א) פירושו במקומו. [*אחי"ה והוא בע' פרא ב' וכפי' רגמ"ה ע"ש שפי' ג"כ גרעיני תמרים וכפי' רש"י] —

ספליני (= ספלני מל"י σπλήνιον תחבושת Verband) ירוש' סוף דמסכ' כלאי' (דל"ב סע"ד) יהב ספליני דמרטוט דעמר על חדא וספלני דמרטוט דכיתן על חדא עיי"ע אספלנית. *[אחי"ה ובע' הנ"ל (ח"א, קפ"ח) הרביתי הדוגמאות בענין אספלנית אבל כגי' דכאן אי' ג"כ בירו' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג יהב סיפלני על נחיריה וכו' ובירו' יבמו' רפט"ז דט"ו ע"ג איספלני עיי"ע ארסקינס (ח"א ש')] —

* סָפָם (מל"מ שָׂפָם והוא השער על השפה Lippen-haar, Lippenbart) שבת קכ"ט: מאה ספמי וכו' יומא דספמי כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג שפמי עיי"ע פגר. והיחיד תרגום אונקל' בדפ' סאביאנעט' (ויק' י"ג, מ"ה) ועל סְפָם וכן גורס רד"ק בש"ב י"ט, כ"ה בתרג' ולא ספר ספמיה ולפנינו בשין.

ספן (= סְפִינָה מל"מ פי' אניה Schiff וכ"ה בל"ס ספינא בל"ע سفينة והתאר סַפָּן Schiffer) בשביעי' פ"ח[9]) (מ"ה) לא לספר ולא לספן. בפ' אלו קשרים (שבת פט"ו מ"א וב' דקי"א:) ובקשר הספנים[10]) בר"ג השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ד:) עיילו ליה ספונאי שיתין ארנקי[11]). בפ' א"ר עקיבה (שבת פ"ג:) מניין לספינה שהיא טהור' פי' „שאינה מקבלת טומאה".[12]) בר"ג דפ' שתי הלחם (מנחות צ"ד:) כמין ספינה רוקדת[13]) כל אניות הים ומלחיהם (יחזקי כ"ז, ט') תרג' כל נחיתי (ספיני) ימא וספניהון. —

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ' אמ' ובדפ' פיז' ווניצי' בט"ס כסף ובדפ"ר לי'. [2]) לי' לפנינו. [3]) וזה כפי' ר"ח שהובא בתוספו' ב"ב שם ד"ה ספל. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' רגמ"ה אשר משם הועתק כל הפי' האחר, ובדפ"ע קפול. [5]) בד' אמ' לי'. [6]) והוא כפי' ר"ח שהובא בתוספ' הרא"ש (בברכה משולשת צד כ"ט.) ועיי' ג"כ תוספ' ר"י החסיד (שם צד ל"א.) והובא באו"ז ה' סעודה סי' קס"א ושם מפורשים דברי ר"ח וערוך והם לא כפירש"י ע"ש ובל"ע להי' באמבערגער למס' ברכות צד כ"ד. [7]) בנו"ג הני. [8]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא). [9]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע ה' ובדפ' אמ' ופראג חמשה. [10]) בש"ס הספנין. [11]) כ"ה לנכון בדפ"א ובדפ"ר ספונאי ארנקי ובשדפ"ע בט"ס פירוש ארנקי ובכ"י ה"ב כנפונאי ארנקי ובכ"י ק"ט כמפונאי פי' ארנקי ובולם בט"ס ונ"ל שהיה כתוב סמי ספונאי כלומר סמך ספונאי וכדאי' לפנינו שיתין ספונאי (עיי' תוספ' ומהרש"ל) וממנו נשתבש בכ"י ק"ט סמפונאי אבל בכ"י ש"ס ובילק' משלי ר' תתקס"ג לי' שיתין עיי' ד"ס ב"מ במקומו ובנו"ג בהרחבת הענין ע"ש וכנראה גי' רבינו היתה כגי' כ"י ש"ס פי' עיילו ליה ספונאי ואייתו ליה שיתין ארנקי רק שהוא לא גרס ואייתו ליה או קצר הציון. [12]) כ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובפירש"י. [13]) כ"ה רק בדפ"ר ובכ"י ה"ב ונשמט בשרפ"ע.

(א"ב ל"מ זה (יונה א' ה') ירד אל ירכתי הספינה). *[אחי"ה וכנראה שתי גירסאות מעורבות בתרג' יחזקאל שם כל נחיתי (נחתי) ימא וספיני ימא וכ"ה בכ"י ק"ט וגי' נחיתי ספיני ימא אי' בכל כ"י ודפ"ע וכ"ה במתורגמן אבל לפנינו רק כל נחתי ימא וכ"ה ברד"ק יחזק' שם. והראיה להשערתי כי אניות תרשיש (יחזקאל כ"ז, כ"ה) תרג' בספיני ימא ובישעי' כ"ג, א' תרג' נ ה ת י ספיני ימא. ובקבוץ עוד בל' זכר בתרג' ישעי' מ"ג, י"ד; ביחזק' כ"ז, כ"ט. וכן סְפִינָן תרג' אונק' בראש' מ"ט, י"ג; לדברי' כ"ח, ס"ח; ספינָתָא תרג' מ"א כ"ב, מ"ט. נ' ובמשקל עברי ספינות (שמ"ר ספי"ז) עי"ע פירטון במו"ע. והיחיד לרוב בל' נקבה כל"מ עיי' מנחות הנ"ל כפי דפ"ר וכ"ה במד"ר פ"ד ספינה רוקדת. תענית י"ט. ספינה המטורפת בים. כלי' פט"ו מ"א. אהלו' פ"ח מ"ג עיי"ע בר ז'. תעני' כ"א. עיי"ע אסקריא. נדרי' נ'. עיי"ע איילא. ב"ב צ"א רע"ב ספינה שאבדה וכו' כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בל' זכר שאבד ועיי"ע קברנט א'. וכ"ה בל"ז ב"מ נ"ט: בא בספינה עמד עליו וכו' עיי"ע נחשל. ובכנוי בכורו' ח' סע"ב א"ל לספונא שרי ספינתך ובל"א ספינתא ב"מ ס"ט סע"ב, ב"ב ע"ג: והלאה והתואר סַפּוֹנָא בכורו' שם בל"ס סַפָּנָא וכן סַפָּן שביעי' הנ"ל ובתוספת' ב"מ רפ"ט הַסַּפָּר וְהַסַּפָּן, ובקבוץ סַפָּנִין קידושין פ"ב. ותרג' מ"א ט', כ"ז; ליחזק' כ"ז, ט'. כ"ז. כ"ט תרג' מלחים. סַפּוֹנָאֵי ב"מ הנ"ל וכן נדרי' נ'. יהב ד' זוזי לספונאי. ובכנוי ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: גמליו וְסַפָּנָיו] —

סָפַן (מל"מ ענינו צפוי bedecken ונרדף עם צָפַן שָׁפַן (ש' בתמורת ס') (verbergen, eingraben בר"ג דביצה (ז'.) ובפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולין נ"ח.) בדספנא מארעא. פי' כשאין לה תרנגול ומתעפרת בעפר ויולדת ומאותן הביצים לא יצא מהן אפרוח. בפ' המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל (כתובות ע"ב רע"א) ו א י ן כ ל ב ר י ה ס ו פ ד ה ואיכא דאמר אין כל בריה סופנה [1]) פי' אין קוברה בעפר. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י סופנה קוברה וכו' ע"ש ופי' עה"ק עיי' למטה בסמוך והשם סְפָנָא (verborgener Raum) סנהד' ק"ה סע"ב אבל באה"ת אי' בט"ד בסנפא דתיבותא [2]) (ד"ס שם) וצ"ל כלפנינו בְּסַפְנָא עיי"ע אוורשנא ופי' רש"י בחדר ספון ומתוקן לו ע"כ אבל בכ"י ש"ס וילק' בסיפא, ובילק' דפ"ש בסיטרא — ודע כי בעה"ק שנ"ב לועז בערוך מתעפרת רייב"ן בל"א (reiben) וא"כ נוכל לגזרו מל"ע سفن מאותה ההוראה פי' מתחכך בעפר. ומזה באתפעל בתר"י א' ומרק (ויק' ו', כ"א) ויסְתְּפַן בגרגישתא] —

סָפַן (נלפ"ע מל"ע شفن הפליא לראות bewun-dernd schauen והושאל לחשיבות Ansehen, Ehrfurcht ור"ב פי' מל"י עיי' בפנים) בגמ' דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע. פי' „כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבות" [3]). בילמדנו קח את המטה (בתנחו' לי' ואי' בילק' ראה ר' תתפ"ה) [4]) ולא ספנן הקב"ה לצרכן שאינן ולא כלום שנאמר (ישעי' מ', י"ז). כל הגוים כאין נגדו ובהן עם לבדד ישכן (בתנחומ' בלק לי') אתון אמרין דלית אומא ספינא כלום שנאמר (ישעי' שם) כל הגוים כאין נגדו. ובריש ואתחנן (בתנחו' לי') התחיל מבקש על עצמו ולא נספן. ובכי תאמר בלבבך (בתנחו' שופטי' לי') אמר הקב"ה לישראל אין הגוים ספונים לפני כלום שאין [5]) להם לא ברית ו ל א מ צ ו ה [6]). — (א"ב פי' בל' יוני דבר חשוב אינו נמצא כי אם פעמים מעט. תרג' בפסוק (תרג' שני א', י"ב) ותמאן המלכה ושתי: ולא ספנית יתהון). *[אחי"ה וכן בתרג' שני שם ז', י' גברי עלמא לא ספנית, וכנ"ה מכילת' מסכתא דויסע פ"ב ונחנו מה (שמות ט"ז, ז') וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו. ספרי ואתחנן פ' ל"ג שאין אדם סופנה (כצ"ל ובנו"ג סופרה) עיי"ע דטגמא (ח"ג, ל"ז) תוספת' סוטה פ"ג במד"ר פ"ט לא ספנוהו עיי"ע גליור (ח"ב רצ"ו). ירו' סנהד' רפ"י דכ"ז ע"ג יש תורה ואיני סופנה ובירו' פיאה פ"א דט"ז: בט"ס סובלה. שמ"ר פ"כ והייתי סָפוּן בעיניו. תנחומ' וישב רסי' ג' אתה עושה העכו"ם כאלו הוא ספון, ושם: לפי שלגיונים אלו אינם ספונים לכלום. פי' חשובים כי על מי שרואים בתמהון הוא יקר וחשוב ומל"ע הנ"ל ועיי' תוספ' מ"ק כ"ח. וע' הקודם ומ"ש הפשב"ע. ועוד עיי' פירש"י מגילה ו'. ועיי"ע ספן ו' — ור"ב כיון לל"י σπάνιος, σπανός selten, wenig וע' הזקנים העתיקו הוקיר (מן יקר) (משלי כ"ה, י"ז) σπάνιον εἴσαγε; וסומכו' העתיק יקר (ש"א ג', א') [σπάνιον —

---

1) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר וכ"ה בדפו"ו ובעה"ק רק שם ושם בהיפך הסדר אבל כבדפ"ר וכ"י אי' ג"כ בש"ס וגי' סופנה אי' גם בתוספו' מ"ק כ"ח. ורומזים על ע' הבא אח"ז ובתוספת' כתובות רפ"ז לי' סופדה רק סופנה. 2) ואם הוא עיקר אז מע' סנף. 3) הועתק מפי' ר"ח במ"ק (בש"ס ווילנא ושם חשיבות). 4) ושם הגי' בשם ילמדנו אינם ספונים לפני כלוי שנאמר כל הגוים כאין נגדו. 5) בדפו"ו בט"ד שחין. 6) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר וויניצי.

ספן (= סָפּוֹן בל"ע صابون בל"ס סַפּוּנָא בל"י σάπων ושבל"ר (Seife sapo בר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ג:) יכול להעבירו ע"י ספון. בס"ג דנדה (ס"ב.) ספון מעבר ליה. ס"א צפון [1]) פי' בלעז ספוני [2]) ובל' ישמעאל (צבאון) [צאבון] [3]). — (א"ב פי' בל"י ורו' בורית).

ספן (= סוּפִינָא נ"ל מל"פ چوپين חנית ועוד چوپينه עץ שבו (Lanze, Griff, Schaft ומשקל קינו (ש"ב כ"א, ט"ז) תרג' ומתקל סופיניה. — (א"ב פי' סביני בל"י עץ חנית). *[אחי"ה כנראה כיון לל"י σιβύνη Wurfspiess [4]) אבל לי נראה שהוא ל"פ הנ"ל שפירושה חנית וגם העץ כי קינו פי' הרד"ק עץ החנית (כר"ב) ורש"י פי' כמו תיק שבראש בית יד הרומח ע"כ וא"כ הוא העץ אשר נאחז בו החנית [5]) — ולפי פירש"י אולי היא ל"ע سفن עור אשר בו מכוסה ראש בית יד הרומח] —

ספן (מל"מ שְׂפוּנֵי ובש"ס ג"כ בסמ"ך) סְפוּנֵי (דברי' ל"ג י"ט) זו חלזון (מגילי ו'.) בערך טרית. *[אחי"ה (בח"ד ק') ועוד עיי"ע חלזון (ח"ג שצ"ט) ורש"י על התורה פי' שפוני לשון כסוי ובמגיל' פי' שהוא דבר חשוב וא"כ מע' ספן ג'] —

* **סִפּוֹנְיָא** (= סומפוניא) כלי' פט"ז מ"ח עיי"ע סמפון ג'.

ספסטה (סופיסטא, סוֹפִיסְטוֹס בל"י σοφιστής בל"י המאוחרת דרשן ומליץ טוב Ge- (wandter Redner, kluger Mann בגמ' דבני מערבא במסכת שביעית בהפיגם (פ"ט דל"ח ע"ד) א"ל ספיסטא [6]) פי' יועץ של מלך. — (א"ב פי' בל"י ורומיי איש חכם ומליץ טוב). *[אחי"ה בל"ר sophista הוא בהוראת איש מתחכם Sophist, ein Spitzfindiger אבל בתחלת הוייתה מורה המלה היונית על איש רב הכשרון ונבון חכם ובעת מאוחר' גם דרשן וחוקר, ובלאי"ט sofista בענין מתחכם ודובר בעקיפין בעבור זה לא פי' רבינו עפ"י זה הלעז כדרכו. ומפי' מוכח שלא ידע ל"י על בוריה. וכנ"ה בשבושים בפסיקת' דר"כ צד ק"ז: עד מקום שהספיטם יכול לחשוב וצ"ל שהספיסטם עיי"ע כילי (ח"ד, רי"ח) ועיי' מ"ש רש"ב בפסיק' שם והוא תקן טרפסטוס וש"נ עוד השנויים ובפסיק' רבתי פכ"א בדפ' פראג אי' לנכון עד מקום שאין סופיסטוס יכול לחשב וכ"ה בהוצא' ה' פריעדמאן צד ק"ג: ובשאר דפ' בט"ס טופיסטוס ובילק' תהלי' ר' תשצ"ו ד"ה רבותים הסופיטו וג"ב בעל חשבון וכן בילק' דברי' ר' רמז תת'ב (בשם ספרי דברים פ' י"ג) אנשים ותיקים כסופים נ"ב בקיאים בדקדוק החשבון ובעל הגליון שיער כן בנפשו עפ"י הענין אולם גם שם צ"ל סופיסטים (בקבוץ) וכצ"ל בספרי בהעלותך פ' צ"ב תחת וותיקים וכסיפים. ובקהל"ר פ' שלח לחמך אתצידון יהודאי בהדין ספפסא צריך לו' סופיסטא [7]) — ותרג' יודעי בינה לעתים (ד"ה א' י"ב, ל"ב) תרג' סופיסטין במולדא — אבל הגי' המעולה בכל המקומות האלה נ"ל פסיפיסטים, פסיפיסטין מל"י ψηφιστής פי' בעל חשבון ובקיא בדיני החשבון וכגליון בעל הילק' עיי"ע פספון] —

סַפְסַל (מל"ר subsellium ומזה בל"י המאוחרת σουβσέλλιον (niedriger Schemel, Sessel, Bank בפ' מקום שנהגו בר"ג (פסחי' נ"א.) יושבין על ספסלי גויים [8]) בשבת. בפ' שואל (שבת קנ"א רע"ב) (ועיי' מ"ג רע"א) קורה שנשברה סומכין אותה בספסל. בפ"ה במקואות (מ"ב) ובלבד שלא יטבול [9]) ע"ג ספסל. פי' אינו טובל ע"ג ספסל [10]) שהוא בתוך המעיין שהוא כאילו טבל בכלי. — (א"ב פי' ספסל בלשון יוני (?) כסא נמוך וחז"ל החליפו האותיות וכן עשו במלות אחרות. תר"י (ב) בפסוק ויהי השמש באה (בראשית ט"ו, י"ב) די ספסלין אסתדרו). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י στέλας Schemel אבל זו המלה רק במליצה באה ובלי ספק מל"ר מחצבה ונעתק' לל"י האמצעי' כאמור. ומקידושי' ע'. מוכח כי ספסל דאמרו רבנן או אצטבא דאמרי אינשי ענין אחד הוא עיי"ע איסטיב (ח"א, קס"ה) וע' אסטוה ב' (שם קס"ז). ספסל הפכו כסא עיי' שבת כ"ג: תוספת' ביצ' ספ"ב תוספת' ב"ק פ"י. ויש מהם כמה מינים ד"מ ירו' עירו' פ"ג דכ"א. ירו' סוכה פ"ב דנ"ג. ספסל שהוא נתון ברשות הרבים. והיו לו שני ראשיו היינו צדדין אצל ראש הכסא עיי' פי"מ להרמב"ם בכלי' פכ"ב מ"ג. תוספת' כלי' ב"ב פ"א ספסל שנתפרק, ושם: הספסלין שבפונדקאות אע"פ שנקובין ומכניסין בהן את הרגלים. . הספסלין של מלמדי תינוקות וכו'. וספסלים (וספסלין) היו בבית המדרש לתלמידי' עיי' ברכות כ"ח. ירו' ברכות פ"ד ד"ז רע"ד וירו'

---

[1]) וכ"ה לפנינו בשני מקומות. [2]) בלאי"ט sapone וברש"י בב"ק שיו"ן ובמה שבון והוא savon. [3]) בדפ"ר ובכ"י ובדפ"א צבאון ובדפו"ו צבון וצ"ל כמ"ש כפי משפט ל"ע. [4]) וכצ"ל ברמ"ל וכזה בבט"ר להי' אייזלער ח"ג 55. [5]) ועוד עיי"ע סובין [6]) בגו"ג סופיסטה. [7]) אבל עיי"ע סיפסופה ומ"ש. [8]) וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג נכרים. [9]) בכ"י ה"ב יטפיל וצ"ל יטביל וכ"ה לפנינו. [10]) כ"ה בדפו"ו ובשדפ"ע לי' ועיי' ברקח סי' שע"ז ובנו"ג יטביל. ובגוף הדין עיין במרן בית יוסף ש"ע יו"ד סי' קצ"ח וסי' ר"א.

תענית פ"ד דס"ז ע"ד ועיי"ע בו ביום. — כליי שם מ"י ספסלין שבמרחץ ומזה בית ספסלים ב"ב ס"ז: עיי"ע בית ספלים (ח"ב ע"ז:), תוספת' ע"ז פ"ו (ז') הספסלין [1]) והקתדריות. והיחיד ספסל ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד ירו' מ"ק פ"ג דפ"א. בכנוי ספסלו חגיג' ט"ו: עיי"ע סכסך. בלא"ר ספסלא שבת כ"ט: עיי"ע שש א'. ירו' שבת רפט"ו דט"ו. סיפסלה. ושם רפי"ז דט"ז. ספסלה. ועוד ספסלה. וסיפסלה ירו' מגילה רפ"ג דע"ג ע"ד וע"ד רע"א כלי בית הכנסת — ועוד בהשאילה ירו' סוטה ספ"א דט"ז ע"ד מלקין (לה) [צ"ל ליה] ספסליה ומרציין ומרצייה ובמד"ר פ"ט ומלקין ליה ספסלה פי' כופתין אותו על העמוד היינו בכסא שהונח שם להלקות עד שהיה מתרצה ומתפיים לאשתו].

סִפְסֵף (פלפל מן סוף פי' עוקר השער עד סופו ומן השרש ולדעת רבינו הניח מקצתו ועיי' בפנים) בפ' ג' מינין אסורין בנזיר (ל"ט. במשני) או או שסיפסף כל שהוא חייב. גמ' (שם ל"ט:) תלש מרט סיפסף. פי' תלש מעיקרו, סיפסף: תלש מקצת השיער והניח מקצת, מרט: שהעביר את השיער ע"י סיכה שמשרת [2]) השיער. זוג (ל"ט.) מספרים, תער (שם): איזמל [3]) חופף ומפספס (נזיר מ"ב.) חופף: מתחכך, מפספס: מפריד את השיער [4]). *[אחי"ה ובמיוחס לרש"י ל"ט. פי' סיפסף ובדף מ"ב. מפספס כמו בערוך אבל התוספו' בדף ל"ט. ד"ה נזיר פירשו סיפסף: שעוקר השיער מעיקרו ומשחית מן השרש כעין תער ע"כ ולפי זה הוא משרש סוף בפלפל. ולפי' זה עולה יפה דבור סיפסף כל שהוא (נזיר שם תוספת' נזירות רפ"ד בכ"י אירפ' [5]) ובמד"ר פ"י) כלומר עוקר כל שהוא. — תוספת' עוקצין ספ"ב בכ"י אירפ' סיפספן באור צ"ל סיכסכן (ובנו"ג שפשפן) אבל עיי' הר"ש בעוקצי' פ"ב מ"ו. ירו' ביצה פ"ד דס"ב סע"ג אין מספספין אותה באור צ"ל מסכסכין עיי"ע סכסך, וכן בירו' ב"ק פ"ו ד"ה ע"ג סיפספה אבניו צ"ל סיכסכה וכתוספת' ב"ק פ"ו אם היתה מסכסכת וכו'] —

* סִיפְסוּף (פי' כמו סופי, סייפות סיפווניות עיי"ע מפעל סוף ובל"ע سفساف הפחות והגרוע (das Schlechte, Geringe ירו' פיאה פ"ז ד"כ. ירו' סוטה פ"א די"ז: ופ"ט דכ"ד: יפה סיפסוף שאכלנו בילדותינו וכו' פי' תמרים שמאחרין בישולן והם נקראו ג"כ אפסיות עיי"ע ח"א. רכ"ב. ועוד עיי"ע ספף, וע' סף ה' אשר ממנו נאצל בבנין פלפל.

* סִיפְסוּפָה (כנראה שהוא שם מקום והוא Ain Soufsafeh נייבויער 271) ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו: ר' איסי איתציד בספסופה . . זעיר בר חיננא איתציד בספסופא פי' נתפסו ונשבו בעיר הנ"ל וכנראה כן ענין בקהל"ר פ' שלה: לבתר יומין אתצידון יהודאי בהדין ספפסא ומ"כ פי' בשם הערוך יועץ המלך עיי"ע ספסטה ואולי גרם המ"כ כן אבל יותר ברור שגם כאן צ"ל בהדין ספסופא ומלת בהדין ראיה לזה שבאה קודם שמות מקומות עיי"ע הדא (ח"ג קפ"ב).

ספסק (= סִפּוּסְקָא מל"פ سپوس، سبوسه، سپوسه = سپوسك פי' סובין grobes Kleien-mehl) בר"ג דפ' ואלו עוברין בפסחי' (מ"ב.) פת קיבר ריפתא סיפוסקא [6]). בהגדה דפ' הניזקין (גיטין נ"ו:) יומא קמא אשקיוה מיא דפארי למחר מיא דסיפוסקא למחר מיא דקמחא [7]) פי' „פסולת הסולת והוא פת קיבר" *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח פסחי' הנ"ל ורש"י פי' בגיטי': סיפוקא סובין גסין וקמח מעורב בהן ע"כ ויפה פי' רק צריך לו' סיפוסקא ומל"פ הנ"ל ומזה נאצל גם סובִין עיי"ע] —

ספסר (= סַפְסִירָא בל"ס פי' חרב ומל"פ شمشير Schwerdt [8]) בפ' לא יחפור בגמ' חנות (ב"ב כ"א:) שקל ספסירא למקטליה. בר"ג דסנהד' (ז'.) כי הוה רחימתין עזיזא אפותיא [9]) דספסירא שכיבן ספר [10]) גאון אפותיא דסיפא [11]) פי' כשהיתה אהבתינו עזה היינו שוכבין על סף השער ודיי לנו עכשיו שאין אהבתינו עזה מצע של ס' אמה אינו מספיק לנו. פ"א [12]) ספסירא סייף וחרב. — (א"ב תרג' דור חרבות שניו (משלי ל', י"ד) דרי דספסרי אינון כסוי) *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן [13]) וש"נ עוד תרג' מאסתר ח', ט"ו. ועיי' עוד תרג' שני ו', י': ספסירא ושריינא דילי. יבמו' ק"ב: דשקיל ספסירא וכו' עיי"ע נער ה',

---

[1]) בכ"י אירפ' בט"ס הספלין. [2]) בדפא"מ בט"ס שמסרת. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע אוזמל וגם זה נכון עיי"ע אזמל. [4]) בעה"ק שנ"ב לועזו ע"י שלעכטין ב"א schlichten (das Haar). [5]) ובנו"ג ששפשף. [6]) וכ"ה נכון במנוה"מ אצל ד"ס פסחי' צד ס'. ובפי' ר"ח ספסקא ובכ"י ש"ס א"פ ספסוקא וצ"ל ספוסקא ולפנינו ליי המלה כל עיקר. [7]) בנו"ג דסיפקא. [8]) עיי' וואולירס ח"ב 464 ופליישער בעהת"ר ללעווי ח"ב 571. [9]) בכ"י ק"ט וה"ב אפומא. [10]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובשדפ"ע פירוש [11]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט בדפ"ר ואמ', ובדפו"ו דסייפא. [12]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע סי'. [13]) ובנו"ג שנוי.

כמד"ר פ"ט שקל ספסירא בעי למפסקיה. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ו: עיי"ע בן נצר (ח"ב, קי"ח). ובנו"ג בסנה' אפותיא דספסירא וכ"ה בילקו' ישעי' ר' ש"ע פי' על רוחב הסייף וכפי גי' רה"ג אפותיא דסִיפָּא על רוחב סף השער עיי"ע סף ז'. סנה' ס"ז: עיי"ע גד (ח"ב רל"ט:)] —

ספסר (= סַפְסִיר מל"פ سفسار, سِپسار בל"ע سمسار, سفسير כמו סרסור Makler, Unterhändler) בפ' הזהב בגמ' אחר הלוקח (ב"מ נ"א.) אמר רב נחמן [1]) בתגר ספסר שנינו פי' דזבין מהכא ומזבין להכא ואוזולי מוזולי מדעתו כדי שיהו לו מעות מצויין והשתא מיהת כשאינו מוצא סחורה יפה כאותו שמכר קא הדר ביה ובעי טעין אונאה כיון דמדעתיה זבן ומזבין לא מצי טעין ולא איצטריכו וכו'. *[אחי"ה איזורו מוכיח עליו שהעתיק רבינו זה הפי' ולא ידעתי ממי ואולי מספר מקח וממכר לרה"ג שאין ת"י. ובב"מ ס"ג: פי' רש"י ספסירא ע"י סרסור וכ"ה נכון בל"ע ופ' הנ"ל ומזה השם המופשט ספסירותא Unterhandlung ב"מ שם זוזי דאינשי אינהו עבדי ליה ספסירותיה וע"ש בפי' רש"י — ובעה"ק שנ"ב לועז ספסר: אונטרקפיר ב"א = Unterkäufer ועניננו כמו Sensal שנאצל ג"כ מל"ע سمسار] —

ספף (= סִיפּוּף פי' כמו סִיפְסוּף Spätfrucht) בילמדנו בריש וישב יעקב (בתנחו' ליי פה כ"א בפי' ראה סי' ח' עיי"ע סטסימה) ולֹא יהא [2]) סיפוף של חרובין בארץ ישראל. — (א"ב ענין מאכל עיי"ע סף קמא) *[אחי"ה ולא נהירא ויותר טעה רמ"ל בהעתקתו עפ"י עד שקר ע"י צל וכבר השיג עליו ה' אייזלער ח"ג, ג"ו והעיר לנכון שהוא כמו סיפסוף ולדעתי השמיט הסמך השני בדרשו הסתופף (תהלי' פ"ד, י"א) מענין סוף ולא כדעת ה' לעווי מל"ע سف ענין אריגה] —

* ספפתא ט"ס עיי"ע ספסופה.

סָפַק (מל"מ פי' הכות כף אל כף או אל ענין אחר klopfen, aufeinandschlagen) בפ' משילין (ביצ' ל"ו:) וברי"ג דפ' המביא כדי יין (שם ל'.) אין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין. פי' „מספקין סיפוק שבא מחמתו כדכתי' (במד' כ"ד, י') ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו טיפוח לרצונו". ירושלמי במשילין (ביצה פ"ה דס"ג.) ריקוד עוקר רגלו אחת ומניח אחת קיפוץ שתי רגליו כאחת" [3]) *[אחי"ה כל הערך הועתק מפי' ר"ח לביצ' (כש"ס ווילנ') לכן הקדים [4]) ציון מדף ל"ו: לציון מדף ל'. כי בדף ל'. הביא ר"ח זה הפי' משם עצמו ובדף ל"ו: הוסיף להביא זה הפי' בשם הירושלמי בהוספת הפי' ריקוד מה שהשמיט ר"ח בדף ל'. ורבינו העתיק הכל כאשר מצא בפי' ר"ח מבלי ראות בירוש' כי בירו' שלפנינו אי' הסדר בפי' ריקוד כזה: קיפוץ עוקר שתי רגליו כאחת ריקוד עוקר אחת ומניח אחת ור"ח הביא בסדר הפוך וכדאי' בערוך. וברש"י ביצ' ל'. פי' מספקין כף אל ירך וכ"ה בדף ל"ו: אבל בשבת קמ"ח רע"ב פי' על נכון: מספקין כף אל כף ועיי"ע טפח ג' ובהערה שם ח"ד, ס"א. תוספ' שבת ס"פ י"ז (י"ח) בלבד שלא יספק ולא יטפח ולא ירקד וכו' ושם ולא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין וכו'] —

סָפַק (פי' zweifeln שאינו מחליט דבר והשם סָפֵק, סְפֵיקָא ואולי מל"ע شبهه Zweifel ועוד עיי' בפנים) חטאת העוף הבאה על הספק (נזיר כ"ט.) כבר פירשנו בעי' חט [5]). — (א"ב תרג' בפסוק (איכה ה', ג') ואמותינו כאלמנות: ואמהתנא כארמלן די אזלו גבריהון בכרכי ימא ומספקא להון אם אינון קיימין) *[אחי"ה לדר"ק הוא מל"מ (איוב ל"ו, י"ח) פן יסיתך בְּשָׂפֶק וי"ס שכתוב בסמ"ך עיי' רד"ק שרש ספק ושפק ובמנחת שי לאיוב ל"ו ושם כ"ד אבל רוב המפרשים פירשוה מל' ספוק עיי"ע הבא אח"ז. ולעד"נ שהוא מל"ע הנ"ל [6]) והפעל פסחי' קי"ז סע"א יבמו' נ"א. בכורו' י"ט. מ"ט. חולין קל"א. מספקא ליה. ביצ' ד': ספוקי מספקא ליה ועוד עיי' ברכות ל"ו סע"א. עירו' ל"ח. מ"ג: סוכה ל"ג. כתובו' ע"ג רע"ב ב"ב נ': גיטי' י"ד: ט"ו. נדה כ"ה. חולי' ע"ט. ושם: צ': ועיי' הכלל בזה ביד מלאכי סי' תק"ו וש"נ. ובענין ספק לי, מספקו ספוקי להדדי קידו' ל"ט. עיי' פירש"י בד"ה ספק. בכורו' מ"ט. מספקינן ליה. ירו' ברכו' פ"ד ד"ח רע"א אית לך מספקא ובירושלמי תעני' פ"ב דס"ה ע"ג הגי' מספקה — והשם סָפֵק הפכו ודאי חולי' ז'. אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה אני ודאי עושה וכו'. שם י'. וש"נ אין ספק מוציא מידי ודאי.

[1]) בנו"ג עוד אמר רב אבל בכ"י ש"ס לי'. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפו"ר יהיה ובדפ"ו היה וצ"ל יהא וכ"ה בעי' סטסימה. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח ובירו' ובדפ"ע בט"ס כאחד. [4]) ודוגמתו תראה בעי' אארא ע"ש. [5]) ח"ג, שע"א. [6]) ופי' לעווי כמו פסק ענין חתיכה וחלוק דעה אינו נ"ל.

סוכה מ"ט: ספק אוכל.. ודאי אוכל אבדר"נ פכ"ו. שבת ל"ד. ספק חשיכה ספק אינה חשיכה. ועוד הרבה פעמים ספק.. ספק עיי' פסחי' קי"ג. כתובו' ק"ה. נזיר כ"ג. כריתו' י"ז: והלאה ב"ב י'. סנהד' צ': יבמו' ל"ה. ל"ז: ע"ז כ"ז. טהרות פ"ו הרבה פעמים וכן שם ובנזיר נ"ז. ספק (טומאה) ברשות היחיד.. כל ספק (טומאה) ברה"ר וכו' פי"ד מי"א חולי' ט': ועי' ע"ז ל"ז: כתובו' ט"ו. ספק ממונא לקולא.. ספק איסורא לחומרא נדה כ"ה. ועיי' חולי' ט': ספיקא דאורייתא לחומרא.. ספיקא דרבנן לקולא ביצ' ג': ספק דדבריהם וכו' כתובו' נ"ו רע"ב עירו' מ"ה סע"ב והוא כמו ספקא דרבנן שבת ל"ד סע"א וש"נ. ספק נזירות.. ספק בכורות נדרי' י"ט רע"א וש"נ. ספק נפשות להקל שבת קכ"ט רע"א וש"נ. ספק סכנתא לחומרא חולי' ט' רע"א. ספק ידיעה כידיעה שבועו' י"ט: ספק ספיקא ע"ז ע'. קידושי' ע"ה. ספק ספיקא לקולא. ועיי' הכלל בזה בי"מ סי' תק"ד ותק"ה. ועוד עיי' ספק, ספיקא ברכות ג': נ"ה: שבת ל"ג: יומי פ"ו: סוט' י"ב. קידוש' ל"ט. ב"מ פ"ד: חולי' י"ח: ושם הקבוץ סְפֵיקֵי ושם צ"ה: ועוד סְפֵקוֹת שבועו' י"ט: קידוש' ע"ד. ב"מ פ"ג: תמור' ט"ז. ירו' כתובו' רפ"א דכ"ד ע"ד. ועוד השם בירו' מְסֻפָּק עיי"ע. וכן תרג' בינינו יספק (איוב ל"ה ל"ז) ביננא מיספק אבל בכ"י תרג' מַסְפֵּיק והוא אפעל ולא מצאתי זולתו] — סָפַק (נ"ל לדעת רבינו מל"ע صفق ענין התקשרות ועצירה zusammenziehen, zusammenschliessen ולדעת ר"ב מל"י ולפע"ד מל"מ עיי' הכל בפנים) כפ"ו בכלאי' (מ"ט) סיפקה[1] בחבל או בגמי. פי' סופק את הזמורה בחבל או בגמי מאילן לאילן. בפ' המקבל (ב"מ פ"ט מ"א דק"ג) ושניהן מספקין את הקנין פי' עץ שמשים בתוך האילן. בפ' י"ב בפרה (מ"א) מספקו בחוט ובכוש. פי' „האזוב הקצר קושרו עם חוט בכוש כדי שיגיע למים שמו סיפוק כדמתרגמינן[2] סיפק לך צרכך"[3]) איכא דאמרי קושרו בחוט או בכוש עד שמגיע למי נדה שבצלוחית. — (א"ב פי' בל"י פעל הקושר) — בפ"ב מדות בגמ' מדות הלה (מנחו' צ' רע"ב) ובפ' הזהב בגמ' ואלו דברים (ב"מ נ"ז:) כדתנן בפ"ד בשקלי' (מ"ט) המקבל עליו לספק סלתות מד' ועמדו לשליש יספק מד' פי' המקבל מעות מן הגזבר לספק סלתות למנחות למקדש בכל השנה כולה ד' סאין בסלע ונתיקרו ועמדו ג' נותן ד' קיבל עליו לספק סלתות מג' והוזלו ועמדו ד' נותן ד' שיד הקדש על העליונה. — (א"ב תרג' אם ישפק עפר שמרון (מ"א כ', י') אם יספק עפרא דשמרון. לשון ספוק). *[אחי"ה ודע כי בכל כ"י ודפ"ע הכל ערך אחד רק ר"ב חלק לשנים כי הבין דברי רבינו בשלשה ציונים הראשונים שענין ספק קשירה ולכן פי' מל"י וכיון למלה σφηκόω binden,[4]) ובציונים האחרונים מל"מ ולפע"ד הכל ענין אחד שאם גם נוכל לפרש בציונים הראשונים מל"י הנ"ל או מל"ע הנ"ל בכ"ז טוב יותר להסתעפו ממושג אחד היינו לכלכל דבר בכדי הצורך ולפי זה פי' סיפקה בחבל וכו' קשר בראש הזמורה חבל או גמי להאריך אותה כדי שתספיק עד האילן עיי' בר"ש וברע"ב וכן בירו' שבת רפ"ה ד"ז. במספק חבל על חבל פי' שהאריך החבל שהוא קשור באבום על החבל שהוא קשור בפרה וקושרו זה לזה עד שהגיעו זה לזה. וכן פי' בפרה הנ"ל מספקו בחוט וכו' פי' קושרו כדי שיגיע למים וכו' וכפי' רה"ג ועל זה הטיב להביא ראיה מתרג' הנ"ל. וכן הענין בויק"ר רפי"ט ובמד' שמואל רפ"ה מביא שני קנים ומספקן זה לזה פי' מ"כ קושרן זה בזה עד שזה יספיק ומשלים לזה עד שמי קורה ע"כ וא"כ יפה פירש"י בסוכ' ל"ז. מספקו בחוט: מאריכו כדי ספוקו ע"כ ומזה הבין על נכון הר"ש בערלה פ"א מ"ה סיפוק הגפנים וסיפוק ע"ג סיפוק והוא ענין הרכבה ושייך לשון סיפוק בדבר הקצר כשמחבר בו דבר אחר להאריכו בדבר אחר. ונבנה מזה הפעל בירו' ערל' פ"א ד"ס סע"ד סיפקה לזקינה ושם דס"א. ילדה שספקה לזקינה[5]) ושם: אתרוג שחנט.. וסיפקו לחבירו אפי' מוסיף כמה וכו' ושם: סיפקו זה לזה[6]) ומל"מ שׂפק (מ"א הנ"ל) והשם שֶׂפֶק (איוב ל"ו י"ח) פי' ענין די ומעט יותר כדי הצורך, בפיעל והפעיל הרבה בתרג' ובדרז"ל ויש להעתיקו zur Genüge versehen, herbeischaffen וכ"ה בל"ס ושמרוני וכל"מ ידו משגת וכ"ה בתרג' ירו' א' לויק' י"ד, כ"א ואין ידו משגת לית ידה מספקא וכ"ה בפשיט' הסורית לא סָפְקָא באידוהי. ועוד כת"י

---

[1]) וכ"ה בירו' אבל בבבלי ובמשני' שבמשניות ספקה. [2]) בפי' רה"ג כדגרסינן וצ"ל כבערוך. [3]) והוא תרג' אונק' לדברי' ב', ז' להעתקת ידע לכתך. ע"כ הועתק מפי רה"ג בסר"ט 30 ובזו השטה הלך הרמב"ם בפי"מ לפרה. [4]) ולא כדעת ה' אייזלער במ"ר ח"א, 74 ע"ש. [5]) בבבלי נדרי' נ"ז: וסוטי מ"ג: הגי' שסיבכה ופי' רבינו בעי' ילד שהרכיבה. [6]) ולפי הענין כמו בל"ר anheften, suffigo.

שם כ״ב, ל׳ והלאה תרגו׳ קהל׳ ט׳, י׳, ותרג׳ ומצא להם (במד׳ י״א, כ״ב) הי סַפְקוּן להון, ולא מצאו להם (שופטי׳ כ״א, י״ד) תרג׳ ולא ספיקו להון וכן לישנא מציאה בהרבה מקומות עיי׳ המתורגמן ועמת״ר ללעווי. וכן ברז״ל בפיעל והפעיל שקלי׳ פ״ד מ״ט עיי׳ לעיל ובב״מ ובמנחו׳ הנ״ל, ולשון הרמב״ם לשקלי׳ הנ״ל וענין לספק שימכר לנו כדי צרכינו וספוק חוא השלמת הצורך וכו׳ עיי׳ תוי״ט שם. קהל״ר פ׳ טובה חכמה: היה יכול לספק ולפרנס. מכילת׳ בשלח ספ״ח אם מספיק לנו צרכינו וכו׳, סוטה י״א: שהיו מספקות להם מים ומזון עיי׳ סוט׳ פ״ח מ״ב ומ״ד מספקין, מספיקין, מכו׳ י״א: מספקות להן מחיה וכסות וכו׳. תוספת׳ סוט׳ פ״ו ומי מסַפֵּק להם כ״ה בכ״י אירפ׳ ובנו״ג בהפעיל מספיק. וכן בהפעיל שקלי׳ פ״ז מ״ז המספיק [1]) את הקינין מספיק את הפסולת. סוט׳ פ״ג מ״ד אינה מספקת לשתות עד וכו׳, ר״ה פ״ג מ״א לא הספיקו לומר . . עד וכו׳, כתובו׳ כ״ד מ״א לא הספיקה לעמוד בדין עד וכו׳, ואיזה פעמים לא הספיק . . עד וכו׳ בתוספ׳ פסחי׳ פ״ט, לא הספיקו לתקן . . עד וכו׳ תוספת׳ יבמו׳ רפ״א, תעני׳ כ״א, לא הספקתי לפרוק . . עד וכו׳. ירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ד: לא הספיק לומר . . עד וכו׳. ב״ר פצ״ד אינו מספיק לצאת עד וכו׳ עיי״ע ספג וש״נ — תוספת׳ נדרי׳ פ״א אין המקום מספיק לבוא, אבות פ״ה מי״ח סנהד׳ ק״ז: אין מספיקין בידו וכו׳, מדות פ״ה מ״ד משם מספיקים מים לכל העזרה. התפעל פסחי׳ ח׳. ושם. במסתפק תוספת׳ ביצ׳ רפ״ג אין מסתפקין מהן ביו״ט. ירו׳ כתובו׳ פ״א דכ״ה סע״ד שהיא מסתפקת . . איפשו׳ לה שלא להסתפק, ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ג שהיא מסתפקת יום אחד. ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד אבותיכם היו מסתפקין בשלנו אתם מפני מה אינכם מסתפקין ממנו. והשם סִיפּוּק עיי׳ לעיל ועוד (כמו שֶׁפֶּק בל״מ) מכילת׳ בשלח רפ״ג אין סיפוק בידו ליתנה לנו, וכן סֶפֶק כמו שֶׁפֶּק תוספת׳ קידושי׳ פ״א האיש ספק בידו לעשות והאשה אין ספק בידה לעשות וכו׳ כ״ה בכ״י אירפורט ובנו״ג ספיקה ובקידושי׳ ל׳: ול״ה. סיפק צ״ל ספק או בל״נ סְפִיקָה כגי׳ הירו׳ פיאה פ״א דט״ו סע״ג ורע״ד ובירושלמי קידושי׳ פ״א דס״א סע״א. ירו׳ פיאה פ״א דט״ז סע״א ע״י שהיה ספיקה בידו למחות וכו׳ וכ״ה בירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד סע״א. ירו׳ סוט׳ פ״ז דכ״א ע״ד והיתה ספיקה בידו להחזיק . . ולא היתה ספיקה בידו להחזיק. בויק״ר רפכ״ה היתה ספק בידו למחות . . היתה ספק בידו להחזיק ובקהל״ר פ׳ טובה חכמה הגי׳ ספיקא. ובקהל״ר פ׳ מעות שהיתה סַפִּיקָא בידך לשוב. וכן בתרג׳ ירו׳ א׳ לבראש׳ ל״א, כ״ט אית סַפִּיקָא ביד. ועוד בתרג׳ סִיפּוּק׳ סִפּוּק (וכ״ה בל׳ שמרוני בענין מזון) עיי׳ לישעי׳ ל״א, ב׳ ולאיוב ל״ו, י״ח. ועוד סוּפְקָנָא למשלי כ״ה ט״ז; כ״ז, כ״ז] —

* סיפקא, סיפוקא ט״ס וצריך לו׳ סיפוסקא עיי״ע ספסק.

* ספיקטורין עיי״ע סקפטר.

ספקל (= סְפִקוּלָא מל״ר spiculum ובל״ר אמצעי׳ spicula שבט ודרבן לייסר בו spitzer Stachel (zur Züchtigung) ועוד specula פקודת רב קטל (der Dienst des Scharfrichters בילמדנו בריש אחרי מות (בתנחו׳ ל״) אבל אלו שהכניסו שלא ברשותן הכניסו מה עשה נתן להם ספקולא ויש מהן בע׳ דמס. — (א״ב פי׳ בל״ר יסורים ומקל השוטר ומיתת בית דין). *[אחי״ה אולי כיון ר״ב ג״כ לל״ר הנ״ל ודבור נותן ספקולא (או ספיקלא כגי׳ רבינו בע׳ דמס ח״ג, פ״ז וש״נ) הוא כלא״ש Zuchtruthen geben וכן בתנחום׳ חיי שרה סי׳ ג׳ שאם ימרדו העבדים ישמעו מפי ספקולא בשמ״ר פט״ו אספיקולא עיי״ע ח״א, קצ״א, פי׳ יקבלו מפי על ציוויי עונש בדרבן ועור הרבה בע׳ דמס הנ״ל ושם רמזתי ג״כ על ל״ר speculatio, spiculatio מיתה ע״י ספקלטור עיי״ע ופקודת רב קטל נקרא specula ובע׳ דמס הארכתי וש״נ ויש להוסיף במד״ר פ״ז מלך בו״ד יש לו ספקולא ואף האלהים יש לו ספקולא] —

סְפִקוּלָא מל״ר specula מצפה Anhöhe zum Umschauen) ירו׳ דשבת פרקא קמא (דף ג׳:) אפי׳ נתון בספיקולא [2]) פי׳ בל״ר מקום גבוה מקום מצפה. *[אחי״ה וממנו אולי התואר סְפַקְלַי מי שעומד על המצפה קהל״ר פ׳ טובה חכמה: אשר על הבית (מ״ב י״ח, י״ח) ספקלי ור״ב הביא סוף המאמר בע׳ סקרפטור עיי״ע ובפסיקת׳ רבתי ר״פ כ״ב דרש לא תשא אלף אֶלֶף דברי תורה למד כרוז מם ספיק לה צ״ל ספיקלא וכו׳ ונ״ל שצ״ל למד כרוז ספיקלא כלומר ל׳ גבוה מכל האותיות כמו שהוא כרוז עומד במקום גבוה וכדאי׳ בסיום המאמר וא״כ ספיקלא הוא מקום גבוה] —

סְפֶקְלַטוֹר (מל״ר spiculator, speculator ובל״י אמצ׳ σπεκουλάτωρ רב קטל Scharfrichter עיי׳ ר״ב) בר״ג דפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״ח סע״א)

---

[1]) במשנה שבמשניות ב׳ פעמים בפיעל המספק ובכ״י ש״ס בט״ס המפסיק. [2]) בנו״ג בספיקלא.

ו א ח ר[1]) הרגו ספקלטור[2]) שר הטבחים (בראשי' ל"ז, ל"ו) תר"י (א' וב') רב ספקלטוריא. בריש מגילת איכה (פתיחתא ד"ה וזכור סי' כ"ג) לפתוח פה ברצח (יחזק' כ"א, כ"ז) ספקלטורין[3]). בילמדנו ואלה שמות (תנחומ' ססי' י') ספקלטורין עיורין וברח משה. — (א"ב פי' בל"ר ממונה להרוג מחוייבי מיתה למלכות). *[אחי"ה וכן מוכה בפירוש בספרי בהעלותך פ' צ"א אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בניי. במד"ר פ"כ מלך בו"ד משלח ספקלטור להרוג וכו' ע"ש איזה פעמים. וכ"ה בתנחומ' הישן בלק סי' י"ב. איכ"ר פ' ולא זכר עיי"ע קייסטור. ויק"ר פכ"ו לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורצי גדרות. תנחומ' חקת רסי' כ"א ואין אדם מקלס לספקלטור שלו וכ"ה בילק' חקת ר' תשס"ד ובתנחומ' הישן חקת סי' מ"ה ובמד"ר פי"ט לאיספקלטור וכן צריך לו' ספיקלטור בשהש"ר פי' שימני כחותם ובנו"ג קפוקלימור עיי"ע במו"ע ועיי' עט"ש לפערלעס 12] —

* ספיקליא (נ"ל מל"י אמצ' = φέκλα, φήκλη σφέκλης (בל"ר faex) פסולת Boden-satz, Hefe) ירו' ברכו' פ"ט די"ג סע"ג היה יושב בבית הכסא או בבית ספיקליא וכו' כה"ג במהרש"ם ופי' בית הסוהר של בני תמותה מל' ספקלטור ושם עושין האסורין נקבי צרכיהן וכו' ובנו"ג ספיקריא עיי"ע ופי' ר"ב ולפע"ד הוא ענין פסולת כאמור עיי' ע"מ מיירסיאום 598. ובראש ברכו' פ"ט סי' י"ג גרס בכספוקלריא ובמעיו"ט כתב בירו' גרס בבית ספוקלרי ופי' מה שפי' ע"ש.

ספקלר (= סְפֶקְלַרְיָא מל"ר specular, speculare ובל"י אמצע Spiegel, polirtes durchsichtiges Metall σπεκουλάριος) בסוף כלים (פ"ל מ"ב) ספקלריא[4]) טהורה ותמחוי שעשאו אספקלריא טמא. בפ' לולב וערבה בגמ' זוקפין (סוכ' מ"ה: הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה[5]) בס"ג דפ' החולץ (יבמו' מ"ט.) כל הנביאים נסתכלו בספקלריא[6]) פי' כיון דאמר ליה משה רבך אמר (שמות ל"ג כ') כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת (ישעי' ו', א') ואראה את ה'[7]) חילוף דבריו אמר ידענא ביה דלא מקבל הוה בעי למימר ליה והלא אותן העומדים עם משה נאמ' בהן ויראו את אלהי ישראל (שמות כ"ד, י') וגו'. וכתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב (דברי' ד', ט"ו) כי לא ראיתם כל תמונה אלא כבודו ראו גם כבודו ראיתי אני ויש כבוד למעלה מכבוד והכבוד שהוא ההוד הגדול הקרוב לשכינה לא ראהו אדם ועליו נאמר כי לא יראני האדם וחי ומקצת ממנו בקש משה רבינו שנא' (שמות ל"ג, י"ח) הראני נא את כבודך והשיב לו כי לא יראני האדם וחי וזהו שאמרו בשמועה זו מכל מקום קשו קראי אהדדי ופירשו בענין זה הפירוש ואמרו תנאי היא. וי"ס שאין כתוב בהן תנאי היא אלא קשו קראי אהדדי כדתניא[8]) כל הנביאים נסתכלו בספקלריא שאינה מאירה ומשה רבינו נסתכל בספקלריא המאירה. פי' כי לא יראני האדם וחי על הוד שכינה נאמ' שהוא הוד בוהק ואין בריה יכולה להסתכל בו וכל המסתכל מת מיד | וכל הנביאים ראו כבודו מתוך ספקלריא שאינה מאירה כאור כחוש ונדמה להן שראו מראה וזהו כאדם זקן שאורו כחוש ורואה הנמוך כאילו גבוה והאחד כשנים וכן כיוצא בהן ואינו כך וזהו שאמר הכתוב (הושע י"ב, י"א) וביד הנביאים אדמה כלומר מראה שרואין דמיון ולא עיקר ומשה רבינו נסתכל בכבוד ובהוד השכינה בספקלריא המאירה מאחורי הוד השכינה וביקש יותר מראה מן ההוד ולא ניתן לו. וכענין הזה מפורש בריש ויקרא רב' (פ"א) מה בין משה רבינו לכל הנביאים ר' יהודה ב"ר אלעאי אומר כל הנביאים ראו מתוך ט' אספקלריות [הה"ד] (יחזק' מ"ג, ג') (מראה)[9]) וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר ו א פ ל ע ל פ נ י[10]) ורבנן אמרי כל הנביאים ראו מתוך ספקלריא מלוכלכת הדא היא דכתיב (הושע הנ"ל) וביד הנביאים אדמה ומשה רבינו ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת שנא' (במדבר י"ב, ח') ותמונת ה' יביט. הרי ר"י ב"ר אלעאי ורבנן כולן שוין שראה משה רבינו שלא כראיית כל הנביאים הנה בין למאן דגרים תנאי היא והוא ר"י ב"ר אלעאי ורבנן ובין מאן דגרים בלא תנאי נתברר פירוש שמועה זו ומכל מקום אין שם דבר מברר ראיית דמות ידועה[11]) שהרי יחזקאל שפירש במרכבה לא הזכיר אלא רוח גדולה וענן גדול ואש מתלקחת ומתוכה כעין החשמל מתוך האש (עיי' יחזק' א', ד') אבל דברי הכל ההוד והכבוד הגדול הוא כבוד השכינה לא ניתנה רשות להסתכל

---

[1]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ואחר. [2]) בנו"ג באלף בראש עיי"ע אספקלטור ח"א, קצ"א. [3]) בקהל"ר פ' וישב העפר: ספקלאטורין ובאיכ"ר ספקלטורים ובילק' יחזק' ר' שס"א ספיקלטורים. [4]) בנו"ג אספקלריא. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובע"י ובילק' כ"י אצל ד"ס (סוכ' צד ע"א) וכ"ה בסנה' צ"ז: ובנו"ג דלא מסתכלי באספקלריא המאירה. [6]) בנו"ג באיספקלריא. [7]) וכ"ה בש"ס ובמקרא אדוני. [8]) וכ"ה לפנינו ושם אי' כרתנ' וצ"ל כדתניא. [9]) יש למחוק או גי' הערוך אספקלריות מראה. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע בטעות ואראה. [11]) בכ"י ק"ט דבר ידיעה.

בו לכל בריה וכל שהוא חכם מבין מדעתו אבל לפרש יותר מזה בהוד השכינה לא ניתנה רשות [1]. (א"ב פי' בל"י ורו' מראות ורקועי זכוכית). *[אחי"ה כבר פירשתי בע' אספקלריא (ח"א, קצ"א) ובכל מקומות הנ"ל פי' מראה אבל הוראת המלה בל"ר בקבוץ specularia ג"כ חלון זכוכית ובזה הענין בירו' ברכו' פ"ח די"ב סע"ב נר .. בתוך פנס או בתוך ספקלריא ופי' המהרש"ם לנכון כגון שהיה רואה נר בעד החלון ובחלון זכוכיות שקורין ספקלריא ע"כ ובחנם עמל בעל אה"צ לבאר שבאה המלה מגליון כי בכ"מ ענין המלה מראה ע"ש. ועוד יש לי ראיה מתוספת' סוף עירובין מלבן של ספקלריא וסריגין [2] של חלונות. והרמב"ם בכלי' פ"ל מ"ב פי' ספקלריא: ספק ראיה! ועיי' בתוי"ט שם. ובפי' רה"ג שם כתב: שמה בטיית גמאת אותין הזכוכית אשר (במרחץ) [צ"ל הפרצוף] נראה מהן שמן בל' ישמעאל גמאת (סורחת) [3] אונהיר ע"כ והוא בל"ע جماة انهر] —

ספיקריא (לדעת ר"ב בל"ר מערה?) פ' הרואה דברכו' בירושלמי (פ"ט די"ג סע"ג) היה יושב בבית הכסא או בבית ספיקריא פי' בל"ר מערה. *[אחי"ה כיון לל"ר specus Höhle אבל פי' רחוק ודחוק וכה"ג לפנינו אבל בגי' מהרש"ם בלמ"ד עיי"ע ספיקליא ומ"ש] —

סָפַר מל"ם סַפָּר פי' גלח שער, das Haar scheeren; סַפָּר, סַפָּרָא (Haarverschneider, Barbier כפ"ח בשביעי' (מ"ה) לא לספר ולא לספן. פי' ספר גלב. בפי"ג בכלי' (מ"א) זוג של ספרים שנחלקה פי' בע' זג. בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ח:) מספורת של פרקים פי' בע' נגוסטר. בכל כלי עץ שנחלק פי"ו בכלי' (מ"ח) תיק מספורת ומספרים והתער. בס"ג דפ"ק בסוכה (כ':) של שק ושל ספירה פי' השיער שמספר מזנב הסוס ומן הצואר [4]. — (א"ב תרג' ויגלח ויחלף שמלותיו (בראשי' מ"א, י"ד) וספר ושני כסותיה). *[אחי"ה וסַפַּר הוא בנין פַּעל וכמו בל"ס ועיי' עוד תרג' ירו' א' לויק' י"ג, ל"ג; י"ד, ח' ט'; כ"א, ה'; לדברי' כ"א י"ב, ותרג' לש"ב י"ד, כ"ו ולאיוב א', כ', ובדרז"ל סוט' מ"ט: התירו לספר קומי (coma, κόμη) וכ"ה בירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד, ובד"ר פ"ב מה המספר קומי זה המספר פאת ראשו וכו', ירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ד ואמרו עליו על ר"א שסיפר. ירו' כלאי' ספ"ז דל"א. בן עזאי אמר יספר, תוספת' ביצה ספ"ג אין מספרין את הראש ואת הכרעים ואין מספרין את הירק במספרת אבל מספרין את הקונרס [5] ואת העכביות. ויק"ר ס"פ כ"ח יתיב ומספר ליה .. כיון דחסיל מן מספרא ליה וכו' ושם בינוני פעול ולא מְסַפֵּר. התפעל מִסְתַּפֵּר ע"ז כ"ז, כ"ט. תוספ' ע"ז פ"ג ובינוני פעיל במקום השם ספירא וגי' רבינו עיי' לעיל. השם המופשט ספורא (בל"ס סוּפָּרָא) ויק"ר ס"פ כ"ח מאני ספוריה וכצ"ל באסת"ר פ' מהר ושם בט"ס מאני ספרא דידיה. והתואר סַפָּר שבת פ"א מ"ב ויק"ר ספי"ד וס"פ כ"ח ושם ג"כ סַפָּרָא (וכל"ס) ובאסת"ר פ' מהר. והקבוץ סַפָּרִין כלי' פכ"ד מ"ה ומי"ג תוספת' פסחי' ספ"ב (ג') ותוספת' קידושי' פ"ה] —

סֵפֶר (מל"מ מפעל סָפַר (תהלי' פ"ז, ו') פי' כמו כתב והשם סֵפֶר שם לחבור, אגרת, מכתב, Buch, (Geschriebenes, Bibel בפ' ט"ו בכלי' (מ"ו) כל הספרים מטמאין את הידים חוץ מספר עזרא [6] פי' מפני שהכהנים זריזין הן ולא יבא להצניע ספר אצל תרומה שבשביל כן גזרו עליו טומאה כמפורש בפ"ק בשבת בגמ' י"ח דברים (י"ג: י"ד.) [7] בסוף ידים (פ"ד מ"ו) וספרי המירום [8] שאינן חביבין אינן מטמאין את הידים. בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ב סע"א) וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה פי' ספר מבואר שלא יהא מטושטש. פ"א בספר מדוקדק. ירושלמי בפ"ק במגיל' (דף ע"א רע"ד) ובפי' רבינו חננאל זצ"ל [9]) בפרק [10]) הניזקין [11]) הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות בדיו מסורגל [12]) וכרוכין [13]) בשיער וטולין במטלית ודבוקין [14]) בדבק ותופרן בגידין .. וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקום הבשר [15]) ואם שינה פסל ולא יהא כותב חציו של עור וחציו של קלף [16]) ועוד מפורש בע' דוכסוסטוס. בפ"ק בברכו' בגמ' דסמוך רבן גמליאל אומר (ח' סע"א) מאי דכתיב (ישעיה א', כ"ח) ועוזבי ה' יכלו זה שמניח ספר תורה ויוצא. בפ"ק בע"ז בגמ' וקרטיסים (ט'. ושם:

---

[1]) זה הפי' הביא הרמב"ן בשם ר"ח עיי' המפרש לע"י בס"פ ד' דיבמות. [2]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג וטריסין, ומרינין. [3]) יש למחוק ושייך לדבור שלאחר זה שבמשנ' ד'. [4]) בנו"ג ספירא וכ"ה בכ"י ש"ס ושם בגליון פי' קצר וז"ל ספירא משער של צוארי בהמה (ד"ס במקומו) והוא כפי' הערוך. [5]) כ"ה לנכון בכ"י אירפ'. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט דפ"ר פיזו ואמ' ובדפו"ו עזרה ובנו"ג העזרה ובנ"א העזרא ועיי' הר"ש. [7]) ועיי' פי' רה"ג לזבי' פ"ה מי"ב. [8]) עיי"ע מירום = מירוס ובפי' רה"ג המרום. [9]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע ר"ח ובכ"י ק"ט משובש ובפי' ח'. [10]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע ובכ"י ערוך ובפרק. [11]) שם לא מצאתי ואולי צ"ל במקום בפרק הניזקין בפרי ק' דגיטין וכיון לדף ו': ושם פי' ר"ח עיי' חידושי הרשב"א שם. [12]) בירו': וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה ועיי' ריש מסכ' סופרים. [13]) בנו"ג וכורכין. [14]) בנו"ג ודובקין. [15]) בנו"ג ועל הקלף במקום נחושתו. [16]) בירו' על עור .. על קלף.

ו ס י מ נ י ך [1]) ספרא בצירא תנא תוספאה [2]) פי' מנהג הכותב מקרא לכתוב בחיסור כגון משה כלא ו' לאמר בלא ו' אבל התנא מנהגו לכתוב התיבה מלאה בלא חיסר [3]). ספרא וספרי (שבת קל"ז רע"א עירו' צ"ו: חגיגי ג'. מגילי כ"ח: יומי מ"א. קידושי' מ"ט רע"ב נ"ג. סנהדי פ"ו. שבועו' י"ג. מ"א: בכורו' ס"א. כריתו' ז'. כ"ב.) פי' ספרא נקרא תורת כהנים שהוא ספר ויקרא לבדו [4]) ספרי הוא וישלחו שהן שני חומשין [5]). ספר מתא (ב"ב כ"א:) כבר פירשנו בע' אמן *[אחי"ה שם ספר נופל על ענינים שונים על כן הוא המתואר ויבא עליו התואר ד"מ עדיות פ"א מי"ב ספר כתובה, ע"ז י"ח. ספר תורה (והרבה פעמים בקצור ר"ת ס"ת) ועיי' ברכו' ח'. כ"ד. נ"ה. שבת י"ד. קל"ג: עירו' ס"ד. יומ' ע'. מגיל' כ"ו: מ"ק י"ח. כ"ה סע"א. יבמו' ט"ו: גיטי' נ"ו: סוט' ל"ט. מ"ט: קידו' ל'. ב"ב י"ד. ט"ו. סנה' כ"א: ע"ז ב'. ח': מנחו' ל'. וגם ספר ספרא בלבד כמו ס"ת עיי' ידים פ"ג מ"ד וה' מגיל' כ"ב. ושם: ב"ק פ"ב. ב"ב הנ"ל, ספרי האזינו פ' ש"ז. ספר אורייתא דמשה יומ' ל"ו: סיפרא דאגדתא ברכו' כ"ג סע"א. סיפרא דאדם ב"מ פ"ה סע"ב ויק"ר רפט"ו ספר של אדם הראשון ועיי' ע"ז ה'. ועיי' תשו' הגאוני' בד' בערלין הו"ל ההרכבי סי' רי"ט צד 103 — ושם סי' כ"ט צד 11 עיין בענין ספר (הילכות) יצירה ספר רפואות שם סי' שע"ט צד 197 ,374 ועיי"ע וותן. ירו' סוטה ספ"ט דכ"ד ע"ג ספר החכמה. שמ"ר פמ"א קהל"ר פ' ויותר כ"ד ספרים, ונזכרו מהם בפרוטרוט איזה מהם עיי' ב"ב הנ"ל ברכו' י"ז. שבת קט"ז. גיטי' ל"ה. ספרא (ספר) איוב. שבת י"ג: ספר יחזקאל. שם ל'. ספר קהלת. . ספר משלי. מ"ק ק"ו. ספר קינות, גיטי' שם סנה' צ"ב: פסחי' קי"ז. ספר תהילים, נדרי' כ"ב: ספר יהושע, סנה' צ"ג: ספר דניאל . . ספר נחמיה. ע"ז כ"ה. ספר הישר ספר אברהם יצחק ויעקב. והקבוץ ירו' סוט' ספ"ה ד"כ ע"ד משה כתב חמשה סיפרי תורה וכו' (ועיי' ב"ב הנ"ל), סנהד' ס"ח. שני ספרי תורה. שבת קט"ז. חגיג' ט"ו: סנה' ק': ספרי מינין (עיי"ע מן ו') [6]) ירוש' מעשרו' ספ"ג דנ"א. סיפרי קוסמי. סנהד' ק': ספרים החיצונים ועיי"ע מירום (מירוס) [7]) ומדרש ספרא לויקרא וסִפְרֵי או סִפְרִי (כמו ספרין דניאל ז' י') לבמד' מן וישלחו כמד' ה', ב') ודברים אולי הוא קטוע מן ספרא דבי רב ברכו' י"א: סיפרא דבי רב (שם י"ח רע"ב), שאר סיפרי דבי רב (יומי ע"ד. ב"ב קכ"ד:). ונראים הדברים כי ספרי המדרשים הישנים האלה נשנו בבי רב היינו בבית המדרש ולא שהיה רב מחברם עיי' על כל זה בדור דור ודורשיו לה' וויים ח"ב 232 והלאה ובמבוא למכילת' שהוציא הח' פריעדמאן XVI והלאה ועוד עיי' ד"מ למהרז"ף 308 והלאה, ועוד עיי' גד"פ לצונץ 46 והלאה. ובענין כנוי מדרש פנים אחרים של וישלחו עיי"ע ברדם (ח"ב, קפ"ז) ומ"ש ושם כפי ג"י כ"י ספרי קטן ע"ש. ובית לימוד למקרא נקרא בֵּי סַפְרָא, בית ספר עיי"ע בח"ב נ"ב, ע"ז. והתואר במקום השם סופֵר פי' מלמד תינוקות במקרא ב"ב כ"א. סופר יהודי . . סופר ארמי, סופֵר מתא. תוספת' מגיל' ספ"ד (ג') והסופר מלמד כדרכו. ב"ר ספ"ע אית ספר דלית ליה תלמידים [8]). קידושי פ"ב רע"א לא ילמד אדם רווק סופרים עיי' פירש"י וע' רווק. ירו' חגיג' פ"א דע"ו ע"ג וריש פתיחת' דאיכ"ר סופרים ומשנים, ויק"ר פ"ח סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה ועיי"ע משנה, מתניתא. ובלא"ר סַפְרָא, והקבוץ סַפְרַיָּא סוט' מ"ט. שרו חכימיא למהוי כספריא ופירש"י כספריא מלמדי תינוקות. ירו' שבת פ"ט די"ב. ספרא דסדרה, ירו' דמאי פ"ז דכ"ו: אשכח ספרא איינוס [9]) ירו' מגיל' פ"ג דע"ד. ספרא הוה אימתן. שם פ"ד דע"ה: עיי"ע טרבנת. ושם: אילו הוה ההוא ספרא (ביומוי) [צ"ל ביומי] מניתיה חכים ועיי' מבהי"ר למהרז"ף קי"ח: וש"נ עוד מקומות אחריי ויש להוסיף ירו' חגיגה פ"א דע"ו ע"ג ספרין ובמד"ר פי"ב סַפְרַיָּה עיי"ע מתניתא — ועוד פי' סופר כותב שטרות עיי' גיטי' כ"ד. ושם: זבחי' ב' סע"ב ב"ב כ"א. ושם: סופרים, סופרין והיחיד גיטי' פ'. ושם: ובל"א ספרא ע"ז ט'. איזה פעמי' ועיי' לעיל בערוך. ב"ב כ"א. (ועיי' בתוספו' ד"ה בסופר ופי' ר"ה שם) וע"ז י'. ספרא דוקנא ועוד עיי' גיטי' פ'. חולי' ס"ד: ס"ה. ירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. תרג' ירמי' ל"ו, כ'. כ"א. כ"ג — ו ב פ ר ט הונח שם סופר למי שהכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט (עזר' ז', י') וחוקר ודורש בעמקי התורה Schrifterklärer, Schriftgelehrter (בל"י γραμματεύς) ומל"ע سفار כותב ועוסק עם ספרים והוא שם כבוד לעזרא

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע וסימן. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ושם ובפי' ר"ח חסירה ובדפ"ע בצירא וכ"ה לפנינו ובדפ"ע הסדר הפוך תנא וכו' אבל מפי' רבינו מוכח כסדר הכ"י ק"ט. [3]) ועיי' פירש"י ובהפלשב"ע. [4]) ועיי"ע בן ב', טחב, מדר ועיי' רש"י בחולי' ס"ו רע"א. [5]) ועיי"ע זרז א', יהניף ועוד מכנהו בשם ספרי דבי רב עיי"ע ארבע ומ"ש ועי' חל (ח"ג ש"ץ) ועיי' מ"ש בסוף הספר במפתח לזה החבור. [6]) כ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי' לרוב צדוקים וכדומה. [7]) ובענין ספר בן סירא וספר בן הגלה עיי"ע בן סירא ועי' בן לענה ועי' משל. [8]) ומ"כ גרס ספר ואין נ"ל. [9]) עיי"ע ח"א, ע' ומ"ש.

(שם ו׳, י״א.) ובירו׳ שקלי׳ רפ״ה דמ״ח ע״ג מפורש כשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים [1]). ומצינו איזה פעמים דברי סופרים היפך ונבדל מדברי תורה עיי׳ סנהדרין פ״ז. פ״ח: ירוש׳ סנהד׳ י״א ד״ל רע״ב ירו׳ ברכות פ״א ד״ג: ירו׳ מגיל׳ פ״א ד״ע סע״ג וכפירושיהם ובדקדוקיהם חידשו כמה פעמים דבר חדש (עיי׳ כלי׳ י״ג מ״ז ועל כולן א״ר יהושע דבר חדש חדשו סופרים ואין לי מה אשיב ועיי״ע חדש וש״נ ירו׳ עירו׳ פ״ה דכ״ב ע״ג) ועשו גדרים ותיקונים. — בענין תיקון סופרים עיי״ע כבד א׳ (ח״ד קפ״א ושם בהערה 6). יבמו׳ כ׳. שניות מדברי סופרים. סנהד׳ פ״ז. סוכ׳ כ״ה. מגיל׳ י״ט: ופירש״י שם דקדוקי סופרים. נדרי׳ ל״ז: מקרא סופרים ועיטור סופרים עיי״ע עטר ב׳ (ועל שם זה נקרא׳ מסכת׳ סופרים) ועיי׳ תשו׳ הגאוני׳ סי׳ ג׳ בהוצ׳ הרכבי צד 3 ועיי׳ מבוא המשנ׳ לר״י ברילל 8 ושם 6 והלאה ובצד 259 והלאה ושם 261 בענין פליטת ספריא (ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ו. ועיי׳ ירו׳ מגיל׳ פ״א ד״ע ע״ג) ועוד עיי׳ בענין סופרים ד״מ למהרז״ף צד 2 והלאה. ורבינו הבינו עפ״י קידוש׳ ל׳. מענין ספירה וחשבון עיי״ע הבא אח״ז ושם הביא סופר, סופרים (מברכו׳ מ״ה: חולי׳ ק״ו.) וזה ודאי שייך לכאן וענינו מחוכם ומלומד הפכו בור ומזה ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד אתא ספרא לגביה, ירו׳ יבמו׳ פ״א ד״ג ע״ג סופרי כותים — ותרג׳ ומחקק (בראשית מ״ט, י׳) וספרא ועיי׳ תר״י לדברי׳ ל״ג, כ״א וכן תרג׳ ונביא (ישעי׳ ט׳, י״ד) ועיי׳ תרג׳ ש״א י׳, ה׳, י׳. י״א, י״ב; י״ט, כ״ד. תרג׳ שה״שרא, כ׳ משה ספרא רבא, תר״י בראשית פ״ט, י׳ סַפְרִין מאלפי אורייתא ועוד זולתו — ועוד התואר סַפְרָנָא תרג׳ אסת׳ ה׳, י״א. והשם המופשט סַפִירוּת עירו׳ ט״ו: לספירות דברים כעלמא הוא דאתי עיי׳ פירש״י. ועוד ענין פקידת סופר ומַקרא ירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ה: ושרון ליה מן סָפְרוּתֵה] [2]) —

סָפַר (מל״מ ענינו מנין לדעת הכמות zählen ומזה לדעת רבינו סופֵר של ע׳ הקודם עיי׳ בפנים. סְפִירָה (das Zählen, die Zählung בר״ג דפ׳ שלשה שאכלו (ברכו׳ מ״ה:) ובר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ו סע״א) ישנים שאכלו מצוה ליחלק בד״א כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא. בפ״ק דקידושין בגמ׳ כל מצות הבן (קידוש׳ ל׳.) לפיכך נקראו ראשונים סופרים (ד״ה א׳ ב׳, נ״ה) שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים ו׳ דגחון (ויק׳ י״א, מ״ב) חצי אותיות של תורה [3]) דרש דרש (שם י׳, ט״ז) חציין של תיבות והתגלח (שם י״ג, ל״ג) בפסוקין [4]) וכו׳. בראש כלי׳ (פ״א מ״א) ומצורע בימי ספרו [5]) פי׳ דין המצורע לאלתר כשיתרפא מביא שתי צפרים. ויושב ז׳ ימים מחוץ לאהלו ואלו ימים נקראו ימי ספרו וביום השמיני מביא ג׳ קרבנות וטהור לגמרי כמפורש בריש פרש׳ זאת תהיה (ויקר׳ י״ד). ובפ״ק דקידושין בגמ׳ וחכ״א בכסף (כ״ה רע״א) והיא שנספרת על גב היד פי׳ נספרת בסדר האצבעות [6]). ובפ׳ בנות כותים בגמ׳ המקשה נדה (נדה ל״ז רע״א) מה ימי נדה אין ראויין לזיבה ואין ספירת שבעה עולה בהן [7]) דכיון דאין זיבה אין ספירה אף ימי לידתה אותו יום שהיא יולדת בו אין ראוי לזיבה כדאמרן מחמת עצמה ולא מחמת ולד ואין ספירת שבעה עולה מהן אלמא דאינה סותרת ואינה עולה למנין שבעה נקיים. בס״ג דפ׳ בא סימן (נ״ד סע״א) זאת אומרת ימי נדתה שאינה רואה בהן עולין לה [8]) לספירת זיבתה. פי׳ אחר מה ימי נדתה אין ראויין לזיבה שאפי׳ כל ז׳ רואה דם אינה נקבעת זבה ואם היתה זבה קודם אין ספירת ז׳ עולה בימי נדתה דכיון דהגיע זמן נדתה וראתה דם אפי׳ ספרה מקצת נקיים סתרה ולא סלקא. *[אחי״ה ובינוני פעול נדה ל׳. ספורים ושם ס״ט. ספורין ובינוני פועל סופר, סופרת עיי׳ נדה ע״ג. ושם השם המופשט סְפִירָה ועיי׳ ירו׳ פסחי׳ ספ״ח דל״ו: ספרא אמור פרש׳ י׳ פרק י״ב [9]) ומהמושג ספירה פי׳ רבינו עפ״י הש״ס שם סופר של ע׳ הקודם וכן אי׳ בחגיג׳ ט״ו סע״ב ובסנה׳ ק״ו: (כגי׳ כ״י ש״ס) איה סופר (ישעי׳ ל״ג, י״ח) שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ובירו׳ שקלי׳ רפ״ה דמ״ח סע״ג מה ת״ל סופרים (דה״י א׳ ב׳, נ״ה) אלא שעשו את התורה סְפוּרוֹת ספורות [10]) חמשה לא יתרומו (תרומ׳ פ״א מ״א) וכו׳] —

---

[1]) וקישור עם בי״ת עד שאינו מלי ספירה שנקשר עם יחס האת. [2]) ובל״ס ספרותא פי׳ כמו בלש׳ עברי הרשי ספרות Literatur. [3]) בנו״ג חציין של אותיות של ס״ת. [4]) בנו״ג של פסוקין. [5]) וכ״ה במשנ׳ שבמשניות ובש״ס ספירו וכ״ה ספרו בנזיר פ״ז מ״ג במשניו׳ ובש״ס בבלי אבל בירו׳ ובכ״י ק״ט ספורו. [6]) וכ״ה בפירש״י. [7]) בנו״ג מהן. [8]) לי׳ לפנינו. [9]) ועשרת העלולים העליונים היושבים ראשונה במלכות שמים קוראים המקובלים בשם ספירות או מדות עיי׳ ספר הגדרים ס״ז ע״ג ועיי׳ ספר יצירה רפ״א עשר ספירות ולד״ק מלי׳ σφαῖρα die Sphären. [10]) ותוספו׳ קידוש׳ ל׳. ד״ה נקראו גרסו בשם הירו׳ שעשו כל התורה כולה מספרות.

סָפָר (מל"ס סְפָרָא חוף וגבול Grenze, eig. Ufer, Küste) בס"ג דפ' החולץ (יבמו' מ"ח סע"ב) ובעיר הסמוכה לספר אין משהין אותו כל עיקר שמא ישמע דבר וילך ויגיד לחבירו גוי[1]) בר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב סע"א) ת"ר פעמים מדבר עמהם[2]) אחת בספר ואחת במלחמה. בפ' מי שהוציאוהו בגמ' כל היוצאין להציל (עירו' מ"ה.) ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ג.) בבל כעיר הסמוכה לספר דמיא תרגומא[3]) נהרדעא[4]). בילמדנו שלח לך (תנחומ' שלח סי' ט') עמלק יושב [בארץ הנגב] (במדי' י"ג, כ"ט) מה ראה עמלק לישב בארץ הנגב על הספר על דרך כניסתן של א"י[5]) פי' ספר ארץ העמים הסמוכה לא"י ועיר הסמוכה לים נמי נקראת ספר[6]) כדמתרגמינן זבולן לחוף ימים ישכן (בראשי' מ"ט, י"ג) על ספר ימיא. *[אחי"ה כ"ה בדפו"ו ובכ"י ק"ט ובדפ"א ימא וכ"ה בתר"י א' (בקבוץ) על ספְרֵי ימא ובאונק' על ספר יממיא ועוד עיי' תרג' לדברי' א', ז'; ליהושי' ט', א'; לירמי' מ"ז, ז'; לשופטי' ה', י"ז. וכ"ה בתוספ' עירו' פ"ד (ג') עיירו' הסמוכות לספר, תוספת' סוט' פ"ז אחת בספר וכו' כמו בסוט' הנ"ל. והקבוץ ירו' חלה רפ"ב דנ"ח: סְפָרֵי א"י . . ספרי חוצה לארץ. ורש"י בראש' הנ"ל לועז חוף מרקא והוא ל"צ marche ובלא"ש Marke בל"ר אמ' marcha וכן לועז רש"י ביבמו' ובעירו' הנ"ל בדפ"ש. ופי' גבול המבדיל בין ארץ לארץ] —

ספיר (נ"ל מין עדשים לבנים ולפענ"ד מל"י אמצ' לבן ἄσπρον) הפול והספיר (כלאי' פ"א מ"א) בע' פול *[אחי"ה בע' פול הביא רבינו את הירו' כלאי' (פ"א דכ"ז רע"א) ואח"כ מבארו כי בירו' אי' ספיר פישונא . . ופול הלבן (כפי ג' רבינו) ספרווה וזה האחרון פי' רבינו לנכון ל"י אספרון לבן ואח"כ פי' כל אחד ואחד בלאי"ט והיינו כי פול פאבא (faba) ספיר ציצירקלי בל"ר cicercula) בלאי"ט (Kichererbse, cicerchia) מין שחור פורקדן, פיסי (בלאי"ט pisello בל"י πίσος, πίσσος, πίσον בל"ר (eine Art Erbsen, pisum) מין לבן וכו' והעולה מזה כי ציצירקלי בהיותו ממין שחור נקרא פורקדן ובהיותו ממין לבן נקרא פיסי ומזה הוא ג"כ פישונא (πίσον) של הירוש' והיינו ציצרקלי לבן וא"כ נ"ל ברור כי ספיר הוא מל"י הנ"ל ἄσπρον[7]) וא"כ יש מעדשים מין לבן כמו שיש מפולים מין לבן. ומי שאמר כי ספיר הוא ל"י ὄσπριον אינו אלא טועה כמו שהזכיר ג"כ ה' לעף (פפלנ"צ 245) אבל פתרון ספיר נעלם מעיניו וגם מ"ש כי הערוך השוה צפורין עם ספיר טעות הוא כי לא רבינו בעל הערוך כי אם ר"ב כתב כן עיי"ע צפורין, ורמב"ם בפי"מ לכלאי' פי' ספיר בל"ע מאש ماش (Meerbohne) — וראיתי בכפתור ופרח בפ' נ"ו צד 119 שהביא ג"כ הפי' הספיר הוא אלמאש ובצד ק"כ כתב וז"ל ומצאתי פי' בל' ערבי זולת זה (כלו' זולת פי' הרמב"ם) הספיר מין מהפולים והוא רחב ונמצא בארץ כנען וקורין לו אל חיטי ע"כ ונ"ל כי ענין הפולים הוא כמו אפונים (עיי"ע וע' אפולים) פי' מין עדשים וממין זה ישב רחב שנקרא בלא"ש Platterbse ועוד ממין עדשים אשר שמו בל' ערבי ופרסי خود, نخود Kichererbse (לעף 172) ונ"ל להגיה במקום אל חיטי: אלנחוט וכל זה עולה יפה לפי מה שפירשתי בשטת הערוך][8]) —

* סִפֵּר (מל"מ ענין ספור מעשה erzählen והושאל לתשמיש המטה בל' כבוד) סוט' מ"ב. מספרי לשון הרע עיי"ע חנף, ערכי' ט"ז. לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו וכו', מגיל' י"ח. המספר בשבחו של הקדוש ב"ה וכו', ב"ר פע"ח סיפור הוא שמספר ואומר וכו'. ובל' כבוד לתשמיש המטה נדרי' כ' רע"ב אינו מספר עמי לא בתחלת הלילה וכו' וכשהוא מספר מגלה טפח וכו', וכן נאמר בל' נקיה מדברת בתוך ביתה עיי"ע קל ה' וע' דבר (ח"ג, י"ג). —

* סִפְרָא, סִיפְרָא, סִפְרֵי, סַפְרוּתָה, סְפִירוּת עיי"ע ספר ב', ספורה, סְפִירָה עיי"ע ספר ג'.

* סַפְרָא (שם פרטי) מצינו איזה אנשים נקובים בשם זה עיי"ע במבה"י למהרז"ף קי"ח, ובסד"ה צד קמ"ט. —

* סְפִירָא, סְפִירָה (מל"י σφαῖρα כדור Kugel, Ball) כדרבנות (קהלת י"ב, י') נדרש כמו בשתי תיבות כַדּוּר — בנות כהדא ספירא (ספירה) של תינוקות במד"ר פי"ד ועיי' פסיקת' רבתי רפ"ג וע' כדור (ח"ד, ר"א). —

---

[1]) בנו"ג נכרי. [2]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו. [3]) בנו"ג ותרגומא. [4]) כ"ה בכ"י ובדר"ר וויניצ'. [5]) בכ"י ק"ט לארץ ישראל ובתנחו' של ישראל לארץ. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ספר נמי. [7]) וכן מתואר מעה קטנה עיי"ע אספרי ח"א קצ"ג בהיותה לבנה. [8]) ואגב אעיר פה כי בכו"פ 119 פי' הטפח הוא הרטמאן וכו' (ושם ג"כ בט"ס חרמטאן) וזו ראיה לפירושי בע' טפח (ח"ד ס"ב) בדברי הרמב"ם כי קרטמאן וחרטמאן אחד הוא.

* סְפוּרְיָא (שם מקום) עיי"ע בית שופרי ח"ב, פ"ו.

סְפַרְגּוֹס (מל"י σφραγίς Siegel בב"ר פרש' ל"ג (ל"ב) ובפרש' נ' (מ"ט) נטל אוהבו וחבשו ונתנו בבית הסהר ונתן ספרגוס שלו עליו כך ויסגר ה' בעדו (בראשי' ז', ט"ז) פי' חותם. — (א'ב פי' בל"י חותם ונקרא ג"כ סימנטרין) *[אחי"ה וכן העתיקו ע' זקנים חותם (מ"א כ"א, ח׳; שה"ש ח', ו') ועקילס וסומכוס מלת חותם (בראשי' ל"ח, י"ח; איוב ט"ז). והפעל ממנו σφραγίζω חָתַם עיי' העתקת ע' זקנים לדברי' ל"ב, ל"ד, לישעי' ח', ט"ז: לאיוב י"ד, י"ז; לאסתר ח', ח' וזולתו] —

סַפִּירִינוֹן (מל"י σαπφείρινον Saphirstein) תר"י (א') נפך ספיר, (שמות כ"ח, י"ח) כמעשה לבנת הספיר (שם כ"ד, י') *[אחי"ה בתר"י א' כעובד אבן ספירינון ובתר"י ב' לבן דספירינון ועוד עיי' תר"י א' ל"ט, י"א ועיי"ע סמפירינון] —

ספרכיתא (לדעת ר"ב מל"ר spurcitia — cities Unflath ועוד עיי' בפנים) תרג' מאיש מדבר תהפוכות (משלי ב', י"ב) מן גברא דממליא ספרכיתא פי' בל"ר דבר מכוער ומלוכלך. *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן וכתב ואיני יודע מה היא ואולי הוא ט"ס והיה ראוי להיות מפרכיתא ובנ"א מצאתי הפוכתא וכן מתורג' שאר תהפוכות שבמשלי. ור"ב כיון לל"ר הנ"ל [1] ובדפ' תרג' האחרוני' א' מפרכיתא וקרוב שהוא ט"ס וצ"ל הפוכתא כדעת המתורגמן, ודע כי سپرکی בל"פ טרח ועמל Belästigung ואולי הוא הוא ספרכיתא] —

ספרק (= סְפַרְקִין, סַבְרִיקִין יש אומרי' מכנסים וי"א בתי ידים עיי' בפני') בפ' כל כתבי בגמ' להיכן מצילין (שבת ק"כ.) מעפורת ושני ספרקין יש שגורסין סובריקין והן בלי' יון המכנסים והגאון פי' כלים שמלבישין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות. — (א"ב פי' בל"י כל דבר עגול ואולי נקרא כן מין מלבוש עגול) *[אחי"ה כיון לל"י σφαιρικός kugelrund ואין מובנו לכלי מלבוש ואין הפי' ראוי למי שאמרו. ודע כי כל הערך הועתק מפי' ר"ח בשבת (ש"ס ווילנ') בשנוי קצת וז"ל ר"ח שם: שני ספרקים: ויש שגורס סובריקין והם בל"י המכנסים ושמענו שאמר הגאון נט' דה' דם תפנקי שמלבישין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות ע"כ ובכלי' פכ"ט מ"ב פי' רה"ג בסד"ט (20) סברקין פי' י"א טוביאהראן כמו שאמרנו בשמונה עשר כלים (שבת ק"כ.) שלובש אדם בשבת ע"כ ובלי ספק נט' דה' דם בפי' ר"ח הוא הוא טוביאהראן שבפי' רה"ג בכלי' [2]) וזה טוביאהראן נ"ל להגיה טובי יאדאן ומל"ע ثوب يدان מלבוש ידים וזהו כלים שמלבישין בהן הידים וכו' וא"כ סבריקין אולי גזר אומר מל"ע سبرج מכסה ומעטף והוא בית יד כלי שמכסה הידים וכן העתיקו עה"ק הענטשו"ך Handschuh ובענין פי' המכנסים כבר פי' בע' אברקין ובע' ברקין שהוא ל"י ורו' מכנסים וא"כ אבריקין וספריקין, סבריקין, סווריקין אחד הוא וזה קשה להלמו דבירו' שבת פט"ז דט"ו: שניהם הוזכרו יחד. ועוד עיי"ע סוורק]. —

סָפַת (לפי פי' ראשון חתך ולפי' אחר טבל ונ"ל מל"פ کشفتن פי' בקע וחתך ועוד שרה (theilen, spalten, auflösen בגמ' דפ' כל הכלי' (שבת קכ"ד:)[3] ולא יספות ממנה שבר לכסות בו את הכלי פי' לא יספות „לא יחתוך כדתנן מעשרו' פ"ג מ"ט) סופת (באדמה) [צ"ל באבטיח]" [4]) פ"א לא יחבר שני שברים לכסות. בפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ פ"ט:) סופת במלח ואוכל פי' מטבל ומחבר במלח ואעפ"י שערב לו ואוכל הרבה כיון שקצץ מותר *[אחי"ה פי' הראשון לא יחתוך מוכח מתוספת' כלי' ב"מ פ"א ספת הימנו וכן מעשרו' פ"ב מ"ו סופת [5]) ואוכל פי' רע"ב חותך חתיכות דקות ואוכל ועיי' תוי"ט שם, ובירו' מעשרו' פ"ב ד"נ. אבטיח שספת בו. ומזה הבין רש"י בע"ז נ' סע"ב ספת לה צואה אבל תוספו' השיגו עליו (עיי"ע סף א') ופירשו ליכלכו בצואה לשון טיבול והביאו ראיה מב"מ הנ"ל ובאמת זה מענין פ"א ענין טיבול שרייה auflösen כלו' שרה לע"ז צואה עד שנעשה לחה וכמסקנא בדף נ"א רע"א בצואה לחה ומזה לא יספות במלח ב"מ פ"ט: ופירש"י לנכון יספוס: יטבול. וכנ"ה שם הרבה פעמים ע"ש, וכ"ה בתוספת' מעשרו' ספ"ב לא יספות במלח, תוספת' טהרו' פ"י ספתו במלח, שבת קמ"ה. לספותן במלח ופי' בכל המקומות האלה שורה במלח עד שנעשה לח ולמלה פרסי'

---

[1]) עיי' בט"ר להי' אייזלער ח"א, 75. [2]) אבל פתרון תפנקי בפי' ר"ח לא ידעתי ואולי ט"ס וצ"ל כלים כדאי' בערוך. [3]) וכ"ה בתוספ' שבת פי"ג (י"ד) לא יספות הימנה. [4]) כ"ה נכון בפי' ר"ח לשבת וכצ"ל בערוך וזה ראיה עצומה למ"ש במבוא לח"א, LXVII שכבר הגהתי שם שכצ"ל בערוך. [5]) וגי' רבינו עיי"ע סף א'.

הנ"ל יש לה שתי הוראות חתך ושבר ועוד החליש והשרה, ולהקל על המבטא השמיטו רז"ל אות כ שמשפט המלה יהיה כספת = كشفتن — ונבנה ממנו שם סָפוּת לפע"ד תנור אשר שם ניתכה הזכוכית תוספתי כלים ב"ב פ"ז כלי זכוכית אין מקבלין טומאה עד שתגמר מלאכתן רשב"ג אומ' משינטלו מן הספות. ור"ש כלי' פ"ל מ"א הביא התוספת' וגרס ספית ופי' מקום הספין שלהם] —

ספתק (= סִיפְתָּקָא מל"פ سفتہ חזק (stark, rauh[1]) בגמ' דפ' המוכר פירות לחברו (ב"ב צ"ו.) כגון דאשתכח חלה סיפתקא פי' חומץ חזק. — (א"ב בל"י חומץ חזק מאוד). *[אחי"ה ר"ב כיון ללי' σηπτικός כדעת רמ"ל והמשביר ולדעת ה' אייזלער (ח"ג 56) σαφής ואין נ"ל ואולי כיון לל"י σπιδής וממנו ל"ר dicht, spissus והנכון שהוא ל"פ כאמור ורבינו נגרר אחר פי' רגמ"ה שפי' ג"כ חזק] —

סק (השרש נָסַק בל"מ נָשַׂק ענין הכערה anzünden (brennen, פ"ג בשבת (ל"ו:) כירה שהסיקוה. בפ' כל שעה (פסחי' כ"א.) לא יסיק בו תנור. בפ"ד במכשירין (מ"י) ולא יסיקן אלא בידים טהורות כדכתי' (ישעי' מ"ד, ט"ו) אף (יסיק) [צ"ל ישיק] ואפה לחם. ובערו והשיקו (יחזקאל ל"ט, ל'). *[אחי"ה והיה לרבינו להביא מדניאל ג', כ"ב; ו' כ"ד דוגמ' מל"א כי נסק הוא העיקר ושם מקומו ע"ש]. —

סק (= בל"ס סַקָּא בל"מ שַׂק בל"י σάκκος בל"ר saccus בל"א Sack בל' הונגרי zsák[2]) בהסייף פי"ג בכלי' (מ"ה) ושל סקאין[3]) שניטל חרירה[4]) פי' מחט גדולה שתופרין בה הסקין"[5]) בויק"ר אם בחקתי פרש' לפנים (פל"ו) הא סקא הא סלעא הא סאתא[6]) קום כל וכו'. *[אחי"ה בדפ' ויניצ' לי' קום כל כדאי' בדפ"ר פיז' ובאסיל ובדפ"א אי' אכל בכ"י ק"ט קום טול וכ"ה לפנינו בויק"ר אבל בילק' הנ"ל קום אכול לך, ברות ר' תקום אכול ובירו' סנהד' קום בול ונראה שצ"ל קום כול פי' קום מדוד[7]) וכצ"ל בערוך — והקבוץ תוספת' שבת ספ"ה (ו') הרועים יוצאי' בסקין (בכ"י אירפ' בסקים) סק בקוטלא ט"ס עיי"ע סקוטלא — והתואר סַקָּאָה תופר שקים בקבוץ סקאין כגי' הערוך וכ"ה בבכורו' כ"ב. ותוספת' כלי' ב"מ רפ"ז פיקה גדולה של סקאין] —

סק (משרש נָסַק בל"ס פי' עלה ובאפעל אַסֵּיק פי' העלה heraufbringen והושאל לכלל העולה (zum Abschluss bringen ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"א) לאסוקי ליתי' עפרא, פי' להעלות ולסלק החולי. בס"ג דפ' מצות חליצה (יבמו' ק"ו) לא חפצתי לקחתה (דברי' כ"ה, ח') בבת אחת ורבא אמר אסוקי מילתא היא. — (א"ב בנוסח' כתוב אפסוקי[8]) ותרג' עלה נעלה (במד' י"ג, ד') מיסק ניסק, ובמס' יומ' פ' אמר להם הממונה (יומא ל"ח:) אמר רבי אלעזר רקבובית תעלה בשמותן דלא מסקינן בשמיהו ופי' על דרך (תהלי' ט"ז, ד') ובל אשא את שמותם על שפתי. ומסקנא דמלתא[9]) הוא כלל העולה). *[אחי"ה גם זה שייך לע' נסק עיי"ע ומ"ש] —

סקא (= סַקָּאָה מין ארבה עיי' בפנים) בר"ג דתעניות (ו'.) ומעלה סקאין, פי' מין ארבה. יירש הצלצל דברי' כ"ח, מ"ב) תרג' יחסניניה סקאה *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י לתעני' ושם הגי' מעלה סקי וכ"ה בספרי עקב פ' מ"ב ודע כי ע' זקנים העתיקו סלעם ע"י ἀττακής ובדפ' אחרי' ἀττακός ואולי סקאה כמו אַסָּקָה והרוב לל"י הנ"ל] —

סְקַב מל"ס סַקְבֵא עושה חבורה וכן בל"פ شكافتن شكوفيدن aufreissen, והשם סקבא شكاف Riss, (Verletzung בפ' אלו מציאות בגמ' ואף השמלה (ב"מ כ"ז:) ובפ' האשה שהלך בגמ' אין מעידין[10]) (יבמו' ק"כ רע"ב) אוכף לא שיילי אנשי משום דמסקב[11]) לחמרייהו פי' „פעמים תהיה בהמת בעל האוכף רזה ובהמת השואל שמנה וכשנותנין עליה אוכף מתפתח וכשמחזירו המשאיל על בהמתו מסקבה פי' עושה בה חבורה כדאמרינן בס"ג

---

[1]) עיי' וואולירס ח"ב' 300 ופליישער בהוספותיו לעמת"ל ללעווי. [2]) ובהרבה לשונות רומניות עיי' אדילונג. [3]) וכ"ה בפי' רה"ג. ובר"ש סקאים ובנו"ג סקיין. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב וכצ"ל בכ"י ק"ט ושם בט"ס חדירה וצ"ל חרירה וכדאי' בדפ"ע ובכ"י בעי' חרד (ה"ג, תקכ"ד) ובדפ"ע כאן הדודה ועיי' הר"ש ובנו"ג חרירה וכ"ה בפי' רה"ג. [5]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג (בסד"ט 9) ושם עוד הסיום ששמה בטיית מסלה ע"כ והוא ל"ע مسلة grobe Nadel zum Emballiren והר"ש הביא פי' הערוך מבלי שהזכירו. [6]) וכ"ה בירו' סנה' פ"י דכ"ז ע"ד ושם: שקא אבל בילקוט בחקתי ר' תרע"ה בשם ויק"ר כקא ובנו"ג סילעא ובר"ש רות רב' והא סאה' [7]) עיי' חידי' הרד"ל לויק"ר. [8]) וגי' רבינו עדיף עיי' סוכה ל"ט רע"א ופירש"י [9]) עיי"ע מסקנא. [10]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי. [11]) וכ"ה בב"מ אבל בפ"י ש"ס וביבמו' דמסקיב.

דפ׳ י׳ יוהסין (קידוש׳ פ״א.)[1] אמר אביי[2] סקבא[3] דשתא ריגלא״[4] פי׳ חבורה של כל השנה הרגל כלום׳ כיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתן מתייחדין ובאין לידי עבירה.[5] בחלק בענין משיח (סנה׳ צ״ח סע״א) ויתיב בין סקבני[6] דרומי. פי׳ בעלי חבורות. — (א״ב פי׳ בל״ר פעל המשרט בצפורנים או בדבר אחר על הבשר עד שיעשה חבורה ואומרים כן לשחין) *[אחי״ה כיון לל״ר scabo kratzen, והשם Krätze, scabies ואין נ״ל, והנכון כי הוא מל״פ הנ״ל אשר ממנה נ״כ בל״ם ענין כתישה וכן לועז רש״י כתיתא שבת קנ״ד: ד״ה כתיתא כמו מסקב בב״מ כ״ז: ובקידוש׳ פ״א: והוא לפ״ע מלה צרפתית ratissure, das Aufge-kratzte, das Abgeschabte, ורמ״ל במ״ל שבת הנ״ל פי׳ בע״א ע״ש — והתואר סְקָבָן כפי גי׳ הכ״י ודפ״ר בציון מסנה׳ פי׳ מנוגע ומוכה בחבורה] —

סקבטר (= סקבטרין וט״ס במקום אֶקְסְטֵרְיוֹן פי׳ בל״י ἐξιτήριον ברכת פטורין Abschieds-rede) (בפס׳)[7] [בפסיקתא] דאחרי מות (פסיקתא דר״כ צד קע״ה סע״א) ובויק״ר באחרי מות פ׳ לדוד ה׳ אורי (ר״פ כ״א) ד׳ לוי אמר בסקבטרין שכתבת לי בתורה. — (א״ב פי׳ סקריפטרין בל׳ (יוני) [צ״ל רומי] כתיבה עיי״ע סקריפטור *[אחי״ה ר״ב כיון לל״ר scriptura (ולא כמ״ש רמ״ל scriptor אמנם איסקבטיריי דשלמה בירו׳ כלאי׳ ספ״ט דל״ב ע״ג יוכל היות ל״ר sriptores ובירו׳ כתובו׳ יותר טוב איסקריטורי עיי״ע. אבל אין לו שחר והמשך לדרוש וכבר האריך בזה הח׳ ר״ש באבער בפסיק׳ שם והעלה לנכון כי צ״ל אקסטריון ובפסיקת׳ ובויק״ר הגי׳ בסקווטרים[8] ופי׳ המ״כ בשם ערוך ע׳ סקבטרוס: דת והבטחה ונראה שערוך יותר שלם היה לפניו. והנכון כי ענין המלה כאמור בראש הע׳ ועיי״ע אגסיטריון (ח״א, כ״ה.) ושם פי׳ ר״ב לנכון — ודע כי ברפ״ע הראשוני׳ ובכ״י נסדר זה הע׳ קודם ע׳ סקווסתן ומזה יש לדון כי בתחלה היה כתוב בראש הע׳ סקווטר אבל גם באמצע הע׳ אי׳ בבי״ת על כן נגררתי אחר סדר דפא״מ] —

* סַקְבֵּל (שפעל מן קָבַל פי׳ קבל פנים ונזדמן) באסתפעל אסתקבל עיי׳ תרג׳ למשלי י״ב, כ״ז להעתקת יחרך וכ״ה בפשיטה הסורית.

סקבס (מל״י ורו׳ σκοπός Ziel, Zielscheibe, scopus) לוחים של סקבס (שבת מ״ז.) כבר פירשנו בע׳ לח (ב׳)[9]. *[אחי״ה ע׳ זקנים העתיקו מטרה (איוב ט״ז, י״ג; איכה ג׳, י״ב) ע״י σκοπός וכן העתיק עקילס מטרה (ש״א כ׳, כ׳)] —

סְקַד[10] מל״ע شقذ antreiben פי׳ דחף ללכת כגון הדין (אססא)[11] [מסאסא] דמסקיד להדין פרתא[12] (פסיקת׳ דר״כ צד קנ״ג.) פירשתי בע׳ מסאסא ובע׳ מסקיד[13].

* סקיווי פטרי ט״ס עיי״ע סקריפטור.

סקווסתן (= سقستان סקיסתן, סגיסתאן מחוז בפרס שנקרא سكستان سجستان سكزستان[15]) גווייתא וסקווסתן ברייתא בפ״ק ביומ׳ בגמ׳ ללשכת פרהדרין (יומי י׳.) — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מחוז צפעוני נבדל מנהר גדול חציו באסיא וחציו בשליש עולם אחר ואנשיה גבורים יושבים באהלים ונקראים היום טטר). *[אחי״ה כיון לעם של מונגולים שנקראו Tataren ועוד כיון לעם של Scythen בל״י Σκύθης בל״ר Scythes מהשם Σκυθία Scythia[15] אבל כבר הוכחתי בע׳ אפריקי ובע׳ גנת כי עם וארץ של סקיתיים נקראו בשם אחר אעפ״י שגי׳ כ״י ילק׳ (ביומי צד י׳:) סקינתן קצת ראיה להשערת ר״ב בכ״ז עיקר הגי׳ סקיסתן כדאי׳ לפנינו[16] וכגי׳ כ״י ש״ס כ׳ סגיסתאן שהיא עולה יפה עם מחוז הפרסי הנ״ל, ועה״ק טעה לפרש נ״ל פי׳ חדרים ולשכות ע״כ כי רב יוסף בא לבאר סבתה וסבתכא (בראשי׳ י׳, ז׳) — ותרג׳ ירו׳ על זה עיי׳ בע׳ זנגאי (ח״ג, ש״ד)]. —

* סָקוּת (נ״ל סוֹקֶת מל״פ سوخته בינוני פעול מן سوختن שרף וא״כ סוקתה נשרף ver-brannt) תנחומ׳ משפטי׳ סס׳ י״ח ואז״ל היו נעשים פניהם כמו סקות מכבשן האש והיו מתרפין לפני ישראל והורגין אותן ועץ יוסף פי׳ כמו שהוסקו

---

[1]) בפי׳ ר״ח בט״ס כדגרסי׳ במשקין וצ״ל בקידושין. [2]) בנו״ג אבין. [3]) ברפי׳ פיז׳ וויניצי׳ ובאסיל בט״ס סבקא וברפ״ר ואמי ובכ״י לנכון. [4]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח בב״מ (בש״ס ווילנ׳) וכ״ה בשט״מ בשם ר״ח. [5]) ורש״י ותוספ׳ פי׳ בע״א ע״ש ובהפשב״ע ושם הובא פי׳ הראב״ד בתמים דעים (סי׳ קע״ר) ענין עלילה. [6]) כ״ה בכ״י ה״ב ודפ״ר אבל בשדפ״ע סקבי ובנו״ג ביני עניי סובלי חלאים. [7]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ק״ט ובדפ״ע בפיסקא. [8]) בילק׳ שמואל ר׳ קכ״ו ותהלי׳ ר׳ תש״ו הביא המאמר הזה בשם ויק״ר והשמיט המלה הזרה [9]) ע״ש ומ״ש. [10]) בדפוי״ו בט״ס סקר. [11]) כ״ה בדפו״ו אבל בדפ״א וכ״י ק״ט לנכון מססא. [12]) בדפ״ר ל״י ובדפ׳ פיז׳ באסיל בט״ס כגון הדין אססא דמסקיר וכ״ה דמסקיר בט״ס ברפא״מ אבל בכ״י ק״ט ה״ב ובדפו״ו לנכון כמו שנסחתי. [13]) ע״ש ושם. [14]) עיי׳ וואללירס ח״ב, 310. [15]) ורמ״ל טעה בכונת ר״ב עיי׳ ה׳ אייזלער ח״ג, 57. [16]) וגי׳ כ״י ק״ט וב״ר סקיוסתן ובדפ״ע סקווסתן.

ונשרפו וא"כ משרש נָסַק וכן פי' ה' לעווי והנכון שהוא מל"פ הנ"ל ונ"ל שכל המאמר בא מגליון פנימה ועל זה מראה הדבור ואז"ל (היינו ואמרו החכמים ז"ל) שאינו מסגנון המדרש ובאמת בילק' משפטי' סוף ר' שנ"ט שהביא כל מאמר ארוך של תנחו' לי' זה המאמר וכנראה בעל הגליון היה מבין טיב לשון פרסי.

* סְקוּטְלָא (מל"ר scutella[1] Schüssel) ספרי בהעלתך פ' פ"ט כגליד היה יורד תחילה ונעשה לארץ כמין סק בקוטלא צ"ל סקוטלא וכגי' הילק' ושם אסקוטלא, פי' קערה.

סקל (מלש' שמרוני ⲀⲤⲔⲈⲖ אסקל אסון Ungemach, Beschwerde) תרגו' ירוש' (א') וקראהו אסון (בראשי' מ"ב, ל"ח) פן יקראנו אסון (שם ד') סקל. — (א"ב אין גי' זו בנוסחאות). *[אחי"ה אבל גם המתורגמן הביא בע' סקל זו הגי' וכ"ה בתרג' שומרוני במקומו' הנ"ל, ובראשי' מ"ד, כ"ט להעתקת אסון אסקל וממנו הפעל סאקל להוראת אנה (שמות כ"א, י"ג) ונראה שהוא כמו תקלה, תוקלא בל"ע اثقل טורח כבד] —

סָקַל מל"מ בפיעל ענין זריקת אבן ועוד הסרת אבן (1 mit Steinen bewerfen 2 entsteinigen) בפ"ב בשביעי' (מ"ג) מסקלין עד ראש השנה . . פי' משליכין האבנים כמו (ישעי' ס"ב, י"ד) סקלו מאבן. — (א"ב פי' בל"י פעל חפירת הארץ אצל הנטעים לאבד העשבים הרעים בכלי מיוחד כי התולש ביד נקרא לנו נוכש) *[אחי"ה וכיון לל"י σκάλλω ואינו מן הצורך כי ל"מ הוא[2]) וכנ"ה בתוספ' ב"ק ספ"ב מסקלין דרך רשות הרבים וכו' ואם סיקל וכו' מסקל נוטל מן האמצע וכו' ע"ש איזה פעמי', ב"ק נ' רע"ב לא יסקל וכו' ופירש"י לפנות אבנים. וכ"ה בקהל"ר פי' כי יש. והוראת השלילה כמו שֵׁרֵשׁ וכדומה. ובהנחה הראשונה ענין זריקת אבנים תוספת' כ"י שבת פ"ו (ז') סקלו תרנגול וכו' ובנו"ג שחטו ועיי' שבת ס"ז: בנפעל נִסְקַל סנה' ב'. מ"ג. מ"ה: נ"ג. והלאה. ושם השם סְקִילָה] —

סקל (= סַיְקְלִי פי' בל"ס סְקַל ובל"ע سقل, صقل מצחצח כלי מתכת והתואר בל"ס סָקוּלָא ובל"ע صاقل, صيقل, سيقل (Polirer) בר"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ד.) ניתי כסא דכספא מבי סיקלי[3]) פי' מבית האומן. *[אחי"ה בנו"ג מבי סלקי ופירש"י מבי סילקי כשיוצא מבית האומן וכו' בי סילקי בעלותו מן האש ע"כ וא"כ הבינו מענין סליקה משרש סלק והנכון כגי' רבינו וכצ"ל בכ"י ש"ם תחת ניקלי צ"ל סיקלי והוא במשקל ערבי פי' אומן מצחצח כלים ובכ"י ש"ם ה' (ד"ס במקומו) הגי' סקולאי והוא כמשקל סורי הנ"ל.

* סְקִילָא (מל"ר ול"י אמצ' scala, σκάλα כבש Treppe, Stiege) תוספת' שבת פי"ג (י"ד) עשה גוי סקילא וירד בכ"י אירפ' כבש וכ"ה בשבת קכ"ב, ובע' כֶּבֶשׁ.

סקלט (= סקליטין עיי' פירושו בפנים) במדרש השכם[4]) בפרשת ויקהל ובא לסקליטין שלה פי' חצר שלה אי נמי פלטירין שלה. *[אחי"ה בכ"י לי' כל הערך ובדפ"ע (חוץ מדפ"ר) לי' המקור לפי פי' הערוך אולי יש להשותו עם סנקליטין פי' מקום אשר נתאספו יועצי המלך ועוד צריך עיון] —

* סקלונקית ירו' ב"ק ספ"ח ד"ו ע"ג עיי"ע סנוקרת.

* סקילוס (אולי Siculus) מד' שו"ט מזמור ט' האויב תמו חרבות לנצח . . כגון . . סקילוס בנה סצילייא [Sicilia, Σικελία], וגי' הילק' סילקום בנה סליקיא והוא לפי זה Seleucus בנה Seleucia.

סקימיון (נ"ל מל"י σχῆμα (σκῆμα) בל"ר אמצ' scema = schema אופן ותכונה Art Beschaffenheit) בר"ג דפ' סדר תעניות האלו (תעני' י"ט:) נעשו גשמים סקימיון בעולם פי' מבררין[5]) ומבחינין אם הדור זכאי ואם חייב קודם שיחרב בית המקדש בלשון של זהורית (עיי' יומי ס"ז.) ובדברים הרבה. — (א"ב בנוסחאות גרס צומוקין ופירש"י שיורדין בקושי מלשון (הושע ט', י"ד) ושדים צומקים). *[אחי"ה בנו"ג צימוקין וברש"י צמוקין ובדפ' פיז' ברש"י צמוקיון שיורדין בקושי ובצמיקות ע"כ ובפי' רגמ"ה (תחת ידי ומכ"י שלי נדפס בש"ס ווילנ') נעשו מי גשמים מצומקין שאין באין בשפע ע"כ ור"ח העתיק ונעשו צמוקים לעולם.

---

[1]) ועיי"ע אסקוטלא א' ח"א, קצ"ו. ושם אי' בט"ר מל"י σκυτάλη וצ"ל בל"י א מ צ ע י. [2]) עיי' אייזלער בט"ר הנ"ל. [3]) בכ"י ק"ט סקלי. [4]) כ"ה רק בדפ"ר והובא רק זאת הפעם בערוך ונעלם מעיני ה' צונץ בספרו גד"פ 281 הערה f ע"ש ובעל שם הגדולים מערכת ספרים סוף אות ה"א כתב מביאין הראשונים ועינינו לא ראו. [5]) בדפ' באסיל ואמ' בט"ד מבדרין וצ"ל כגי' דפ"ר וויניצי' וכ"י מבררין וא"כ לא הגיה יפה ה' אייזלער בט"ר ח"ג, 12 ועוד 57.

ולגי' רבינו אולי י"ל שהוא ל"י הנ"ל כלו' הגשמים היו בחינה ובירור לפי אופן ותכונת הדור אם הדור זכאי ואם חייב וכפי' הערוך — והגשמים יורדים בזכות האדם עיי' תעני' ח': ט'. ויק"ר פל"ה] —

סקונדרי כבר פירשנו בע' אסקונדרי [1]).

* סְקוּנִיתָא (מל"י הרשומ' בע' אוסקניתא ח"א קצ"ז) סנהד' ס"ז: כגי' רש"י וכ"י ש"ס בגליון עיי' ד"ס למקומו וכבר פי' בע' הנ"ל ועיי"ע גמל ג'.

* סקנתודרין בספרי ואתחנן פ' כ"ז וצ"ל סונקתדרין עיי' סוף ע' סנקתדרון.

סקס (= סיקוסים. סיקוסים נ"ל מל"י ἔσχατος סוף קץ ותכלית Ende, Grenze, Rand ופי' ר"ב עיי' בפנים) בב"ר פרשת י' ויכלו השמים לכל יש סקוסים חוץ מן התורה שאין לה סקוסים [2]) ובפרש' מ"א וינגע ה' מה תמרה וארז אין בהם לא עימקי' [3]) ולא סיקוסים [4]) ובויק"ר פרש' ויהי ביום השמיני (פי"ב) ר' עזריה אמר ר' ס י מ ו ן [5]) לקרבנות נתתי סיקוסים לעצמך אין אתה נותן סיקוסים [6]). — (א"ב פי' בל"י משקל ומדה ומענין זה לכל יש סקוסים, לקרבנות נתתי סיקוסים ויש בל"י סיקוסים אשר פירושו מין מום הן באדם הן בעץ והוא שאת אשר צורתו כמו תאנה נולד מן לחלוחית מעופש ומענין זה לא עומקין ולא סיקוסים. ובנוסחאות שלנו כתוב לא עקומי' ויש לדקדק הפרש הגירסא של בעל הערוך לגרסאות לנו כי בפרשת יין ושכר אל תשת של ויהי ביום השמיני לא נזכר ר' עזריה ובעל הערוך הזכירו כאן ובע' שפרפרא [7]) ועוד כי מימרא לקרבנות נתתי סקוסים הביאה בעל הערוך בשם ר' סימון ובנוסחאות שלנו הובאה בשם רבי פנחס). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י σήκωμα = σηκός משקל (וכן העתיקו ע' זקנים משקלת (ישעי' כ"ח, י"ז) σήκωμα) ומ"ש ויש בל"י סיקוסים אשר פי' מין מום וכו' כיון לל"י σῦκον = σύκωσις, σύκωμα, Feigwurze ועיי"ע סך אחרון במו"ע. וכל זה אינה שוה לי ונ"ל שהוא מל"י הרשומ' בתחלת הערך, וע' זקנים העתיקו כן אחרית (תהלי' ע"ב, י"ז; משלי ה', י"א; כ"ג, ל"ב; כ"ט, כ"א; איוב ח', ז' מ"ב י"ב) קץ (דברי' כ"ח, מ"ט; תהלי' קל"ד, ז'; יחזק' ל"ה, ה') תכלית (איוב י"א, ז') והרבה זולתו ובכל מקומות הנ"ל מובנו קץ ותכלית וכן פי' המיוחס לרש"י בב"ר רפ"י סיקוסין ק ץ וזמן בל"י וכן ענין באיכ"ר פ' כלו א"ר אלעזר סיקוסים ניתן לעין פי' כח העין ניתן בקצב. שמ"ר פכ"ה סיקוסים נתן הקב"ה ליעקב וא"ל (בראשי' כ"ח י"ד) והיה זרעך כעפר הארץ. ובפי' סיקוסים בב"ר ר"פ מ"א עיי' פי' מהרז"ו שנדחק לפרש ג"כ מענין סוף וקץ ולי נראה שמלת סיקוסים ענינו כמו ל"י σχίζα Splitter פכים ושבב] —

* סקיסאה ט"ס עיי"ע סקפטס.

* סקסנאה (תואר לאמורא דבבל) נדה ס"ה. מנימין סקסנאה וכו' אולי מל"פ شكج ענין עיקום ועיקוש ונאה למנימין זה התואר שהיה מעקם ומעקש דברי רב על כן אקפד עליו שמואל עיי' תוספ' שם ובירו' ברכות פ"ב ד"ה: אי' בנימין גנזכייה [8]).

סְקֹף (= סְקוּף, סְקוּפְתָּא בל"מ שקף בל"א איסקופא Schwelle) אל מפתן הבית (יחזק' ט', ג'; י', ד'. י"ח) תרג' סקופת בית מקדשא. ע ב ע ץ (יחזק' מ"א, כ"ה) ו צ ל ע ו ת ה ב י ת ו ה ע ב י ם (שם כ"ו [9]). *[אחי"ה רד"ק במ"ב י"ח, ט"ז הביאו בל' זכר סקוף, וכ"ה בל"ז בתר"י א' לבמד' ט', י'. י"ג והקבוץ סקופיא להעתקת האמנות עיי' פירש"י שם ולדה"י ב' ג', ז' להעתקת הספים. אבל בל' נקבה בתרג' מפתן (ש"א ה', ד'. ד'.) ולהעתקת מזוזת (יחזק' מ"ה, י"ט; מ"ו, ב') ועיי"ע אסקופה א', אסקופתה א' (ח"א, קצ"ז, ושם קצ"ח) — ויק"ר פל"ד עשוי כמין סקופה התחתונה עיי' סוף ע' אביון ושם הגי' אסקופה] —

סַקַף (ענין מסיבה ועלילה veranlassen dass etwas geschehe והשם תוסקפא, תסקפא Veranlassung). תרג' עליל' דברים (דברי' כ"ב, י"ד. י"ז) תסקופי מילין. *[אחי"ה וכן תרג' תאנה (שופטי' י"ד, ד') תאני' (יחזק' כ"ד, י"ב) מלשון אִנָּה ענין סבה וכן תרג' נסבה (דה"י ב' י', ט"ו) עיי"ע תסקופא והפעל באתפעל כמתאננים (מן אִנָּה) תרג' אונקל' (במד' י"א, א') כד מסתקפין ביש קדם י"י תר"י א' לבראשי' מ"א, ח'. י' מן קדם י"י אסתקף

[1]) עיי"ע בח"א, קצ"ז ושם הארכתי. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ובב"ר סיקוסים. [3]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע עומקי ובכ"י ק"ט מעוקצי ובנו"ג עקומום. [4]) במיוחס לרש"י בב"ר ר"פ מ"א פקוסים ס"א סיקוסים. [5]) בכ"י ק"ט ר' נחמיה ולפנינו פנחס ובע' עקב א' כפי גי' הכ"י ע"ש בעי' ועיי' למטה בר"ב. [6]) כ"ה בדפי' פיזי' וויניצי' ובאסיל ואמי' אבל בדפ"ר סקסים סיקסים ובכ"י ק"ט סיקסין ובנו"ג ולך איני נותן סיקוסים. [7]) וכ"ה בעי' סנטמא פלח ד', תלת ועיי"ע שף ה'. [8]) ובמהרש"ס גינזכיא ופי' שם מקום גנזך עיי"ע גנזק. [9]) כ"ה רק בכ"י ובדפ"ר נראה שגרס רבינו בשני מקומות סקופתא ובנו"ג שם כ"ה בטעות סקיפתא

ועיי' תר"י א' שם מ"ה, ח'; לדברי' כ"ב, ח'. ואולי סקף הוא מל' שמרוני ופי' ענין זקיפה והקמה aufrichten, קוממיות (ויקר' כ"ו, י"ג) תרג' שמרוני סקיפין וא"כ אסתקף, מסתקפין פי' הוקם וזו כונת התרג' אונקל' ולהתנפל עלינו (בראשי' מ"ג, י"ח) ולאסתקפא עלנא פי' להתקומם עלינו[1]. ובהשאילה ענין עלילה ותאנה כי על ידה קם ונפל על חברו יען כן תרג' עללת (איכה א' כ"ב; ב' כ') ע"י זה הפעל וכן תרג' אנכי סבתי (ש"א כ"ב, כ"ב) אנא גרמית לאסתקפא] —

* סְקוּפְתָּא (Unterschwelle) עיי"ע סקף.

סקפט (נ"ל סֶקֶפַּסְטֵי מל"י σκεπαστὸς, ή,όν מכוסה verhüllt, bedeckt ורבינו פי' מנעל Schuh עיי' בפנים) במגילת איכה גלתה יהודה: אומות העולם כשהן גולין בספקטיות[2] שלהן אין גלותן גלות אבל ישראל כשהן גולין יחיפין גלותן גלות פי' סקרפיט"י בלע"ז. — (א"ב פי' סקפי בל"י כסות ולבוש). *[אחי"ה וכן פי' ר"ב בע' אסקפטי אבל כבר פי' שם כי הוא כמו סקפסטי של ע' הבא אח"ז אבל רבינו לא כללו עם ע' הבא בהיותו סבר שהוא מנעל וזה מוכח מהלעז סקרפיטי[3] ובעה"ק שנ"ב שקרפיטקי כמו מנעלים והוא לפע"ד מל"ר scarpulum בלאי"ט scarpetta, scarpettaccia מנעל[4] ומהמשך ומהיפך יחיפין דן רבינו הוראת המלה שענינה מנעלים וכנ"ה ברות רב' פ' ותלכנה לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאת שלה ועכשו היא מהלכת יחיפה עיי"ע אסקפטי וש"נ גי' הילק' ועוד עיי"ע איסקפטאות במעריך ללונזאנו שפי' ג"כ מנעלים. אבל ההמשך סובל גם המובן מכוסה כעין בחופה ואפריון Baldachin, Sänfte ועיי"ע הבא אח"ז] —

סקפסט[5] (מל"י הנ"ל σκεπαστή (ἅμαξα) עגלת צב Deckwagen וכעין אפריון Sänfte) בפסיקתי דבחדש השלישי (פסיקי דר"כ צד ק"ג.) בתוך נתיבות משפט (משלי ח', כ') א"ר הונא לסקופסטי[6] של מטרונה שהיתה עוברת בשוק. בויק"ר אשה כי תזריע (פי"ד) בהמה הולכת רבוצה והוולד נתון לתוך מעיה כמין סקיפסטי[7]. — (א"ב פי' בל"י עגלה וצב מכוסה להגן מן הרוח גשם ושרב). *[אחי"ה יפה פי' וכן העתיקו ע' זקנים בצבים (ישעי' ס"ו, כ') וכן העתיק עקילס צב (במדי' ז', ג') עיי"ע אסקפי ומ"ש. ויפה כלל ר"ב שני ציונים כי מענין אחד הם ולא כבדפוסי' וכ"י ערוך שחלוקים כדבור המתחיל חדש ובכ"י ובדפ"ר שתי פעמים סקפסט וכ"ה נכון ב א מ צ ע הע' בדפוסי' אחרים ובכ"י ק"ט פעם ראשונה בט"ס סקבסט וצ"ל סקפסט. ובספרי נשא פ' מ"ה אין צב אלא מחופים וכמנסקי פסקאות היו מחופין וגי' הילק' וכמין סקיסאות ובשניהם ט"ס וצריך לו' וכמין סקיפסטיאות אי סקיפסטאות ועיי"ע סקפי וע' אסקפטי ומ"ש ר"ש באבער בפסיקת' דר"כ צד ח':] —

סקפטר[8] (= סֶקִיפְּטוֹרִין אולי מל"ר exceptor וממנו בל"י האמצ' ἐσκέπτωρ Protokoll-führer) בפסיקתא דהחודש הזה (פסיק' דר"כ צד נ"ג:) הקב"ה אמר למלאכי השרת העמידו בימה העמידו סניגורין והעמידו[9] ס ק י פ ט ו ר י ן פירוש פקידים. *[אחי"ה בילק' בא ס' רמן ק"ץ ויעמדו ספיקטורין ושם לתהלי' ר' תתל"א ספיקטרין ועוד: ספיקטורין ובירו' ר"ה פ"א דנ"ז: הגי' קטיגורין וכן הגיה ה' באבער בפסיק' דר"כ אבל גם בפסיקת' רבתי פט"ו הגי' ויעמדו (מלאכי חבלה פקידים) סקפטורים וכתב המו"ל במאיר עין מלות מלאכי חובה פקידים הן תוספות מגליון מפרש[10]) ונוסחת הירו' נראה שהוא מתיקון המגיהים כי אין הקב"ה מצוה להעמיד קטיגורין והוא חפץ בזכותן של ישראל. ובענין גזרת המלה דעתי נוטה לדעת ה' ברילל (יאהרביכער ח"א, 178) שהוא ל"ר ויוני הנ"ל ומזה בל"ם אכסקפטורים כותבי וחותמי גזר דין] —

* סְקִיפָּת (= שְׁקִיפָּת נ"ל מל"פ شكفت krumm-gebogen מפעל شكفتن מעקם verdrehen, biegen) בכורו' מ"ג.[11] ושראשו שקוט (שקוע) וסקיפת ושם: בגמ' שקוט מלפניו וסקיפת מאחוריו

[1]) ותר"י א' למתעקפא עלן. [2]) בדפו"ו בט"ס כספקטיות ובנו"ג באספקטיות. [3]) כ"ה בדפ"ר פיזי וויניצי באסיל ובכ"י ק"ט סקופיתא ובדפי אמ' סקפיטי ונשטט בטעות הרי"ש. [4]) ומזה בל"צ Tanzschuh, escarpin [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס סקפטס. [6]) וכ"ה בילק' יתרו ר' רע"ב סקופוסטי ובילק' משלי ר' תתקמ"א ובפסיק' הנ"ל בט"ס סקופטי עיי"ע אסקפי ח"א, קצ"ת. [7]) בנו"ג בט"ס כמין שק והוגה כן בחסרון ידיעה. [8]) בדפ' פראג בטעות ספקטר. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ויעמדו וכצ"ל בפסיקת' במקום ויעבירו. [10]) וכ"ה דעת רש"ב כפסיקתי דר"כ אות קצ"ג ולפע"ד בתחלה היה כתוב סקפטורים ובעל גליון רשם בצדו מלאכי חבלה ובא אחר והוסיף פי' רבינו הערוך: פקידים ואח"כ הכל בא פנימה. [11]) במשנה שבמשניו' ובע' שקט וע' שקיפס אי' בשין ובש"ס במשנ' ובגמ' מ"ג: בסמ"ך וכתי"ו בסוף.

פירש"י שגובה ראשו חסר מאחוריו ע"כ ובפי"מ להרמב"ם גורם שקיפה ופי' שקיפה הוא שיהא דמות ראשו בולט לצד ערפו וכו'. ובפי' רגמ"ה (כ"י אנגיילקי דף ק"ז:) פי' וז"ל שקוט מלפניו שראשו בולט הרבה לפניו ושקיפה מאחריו שדומה כמי שנחתך ממנו חתיכה מאחריו ע"כ ועיי"ע פס י' ועוד עיי"ע שקט שפי' כמו כן בהרחבת ביאור[1]) ולי נראה מל"פ הנ"ל פי' מעוקם וכפוף.

1 סְקַר (בל"ס צבע בצבע אדום mit rothem Farb-stoff färben וכן בל"ע شَقَرَة ובל"פ شكرى) rothe Farbe בפ' הבונה (שבת ק"ד:) ובפ' הקורא את המגילי' (י"ז.) בסם ובסיקרא. בפ' ג' במדות (מ"א) חוט של סיקרא חוגרו באמצע. בפ"ט בבכורו' (מ"ז דף נ"ח:) והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא[2]).' בפ"ק דחגיג' בגמ' עולות במועד (ח'.) ואי אפשר לעשורי[3]) ביום טוב משום סקרתא. בפ' ג' מינין בגמ' סתם נזירות (נזיר ל"ט.) סקרתא דעמרא דרפי מלתחת[4]). בפסיקתא דותאמר ציון (פסיקתי דר"כ קל"ב.) ומסקרות[5]) עינים (ישעי' ג', ט"ז) ר' נוסא[6]) דקסרין אמר שהיו מסקרות[7]) עיניהן בסיקרא. פי' צביעה. — (א"ב בל"י מין אדמה עיי"ע סם). *[אחי"ה בעי סם כתב וז"ל ויש מין אדמה לבנה אחרת הנקראת בל"י סקירא ע"כ. כפי הנראה כיון לל"י σκῖρος (σκίῤῥος, σκῦρον) סיד Gyps ועוד אולי ג"כ לאי Σκῦρος כים איגיי, וגם חופרים שם אדמה אדומה שנקרא scyricum עיי' ע"מ רומיי לשעללער ע' scyrus אבל גם בע' קלר א' פי' ר"ב כי בל"י סקירא מין אדמה לבנה.. והנכון כמו שכתבתי שגזרת המלה מל"ס ערבי ופ' ועוד سرخ פי' אדום ונאצל מל' צענד cukhra ומל' פרסי הישנה سهر פי' אדום[8]) והיו צובעין בצבע אדום זה וזה סוקרו בסיקרא שבת ס"ז. ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: ירו' מעש' שני רפ"ה דנ"ה ע"ד חולי' ע"ז סע"א וע"ח רע"א תוספת' שביעי' פ"א תוספת' מעש' שני פ"ה תוספת' שבת ספ"ז (ה'). והיו רושמין בו, חוט הסיקרא (הסקרא) מדות הנ"ל זבחי' נ"ג. תוספתי זבחי' פ"ו, שמ"ר פי"ח נוטל הסיקרא ורושם עליה, וכותבין בו והוזכר אצל דיו ירו' שבת ספי"ב די"ג ע"ד רושם לפניהם בדיו והן חותמין בסיקרא והן חותמין בדיו, דיו ע"ג דיו וסיקרא ע"ג סיקרא וכו'. ירו' סוט' פ"ב די"ח. בדיו ובסקרא, שבת ומגילי' הנ"ל, תוספת' שבת רפי"ג (י"ד) בסם ובסיקרא. וצובעין בו העינים עיי' פסיקת' דר"כ הנ"ל ובויק"ר רפט"ז. וגם מערבין אותו בבשר לזייפו. תוספת' ב"ב פ"ה וקהל"ר פ' יש רעה: המערב.. סקרא בציר (ובספרא ויקרא פכ"א פרשי' י"ב לי'). והשם המופשט סְקָרְתָּא וכ"ה בל"ס פי' צביעה das Färben בכורו' חגיג' ונזיר הנ"ל — והפעל מסקרות עינים דרש מענין סקירה אבל עיי"ע הבא אח"ז] —

2 סְקַר מל"מ שְׂקַר פי' נדנוד וקריצת עינים blinzeln ואולי גם מל"ס סְקַר עיי' בפנים וכן בל"צ çkar קפץ עיי' בפנים) בב"ר פי"ט (י"ח) ולא מן העין שלא תהא סוקרנית[9]) והיא סוקרנית [שנאמר] ומסקרות[10]) עינים (ישעי' ג', ט"ז) פי' ענין ראייה כדאמרינן (בב"ר שם) ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית והרי היא צייתנית שנא' (בראשי' י"ח, י') ושרה שמעת[11]). עין שזפתו (איוב כ', ט') תרג' עינא דסקרתיה. *[אחי"ה בנו"ג סקרתיה וכן בתרג' איוב שם (כ"ח, ז') ולא שזפתו: ולא סקרתיה, ובפשיט' מתורג' עוין (ש"א י"ח, ט') למסקרה, ב"ר פ"י קם למסקר בההוא חויא ויק"ר פכ"ב סקר בההוא חויא, קהל"ר פ' ויתרון וסקר בחויא. ושם פ' שמח בחור לחבושי לית את סקר וכו'. והשם ר"ה י"ח, (וילק' תהלי' ר' תש"ך) כולן נסקרין בסקירה אחת וכ"ה בע' זקר לפי ס"א ע"ש פירושו אבל כבר סגרתי שם אותו הציון שלי' בכ"י ערוך ושייך לזה הע'. וגי' רבינו עוד בזיי"ן, ואולי לפי זה ענין זקירה היינו קפיצה וסקירה היינו הבטה (ושניהם מל' צענד ול"י הנ"ל) ענין אחד הוא בגזרתו כי קריצת העין ע"י קפיצתה ונדנודה באה — ועוד עיי"ע אסתקר ומ"ש] —

3 סְקַר (מל' צענד ול"י הרשומ' בע' זקר (ועוד עיי"ע הקודם) פי' קפץ springen) בפ' כיצד הרגל

---

[1]) ושם הגי' כדאי' במשניות שקיפס בשי"ן בראש ובסמך בסוף. [2]) במשנ' שבמשניות בסקרא — בדפ"ע וויניצי' כמ' שנסחתי ובשדפ"ע לי'. [3]) בנו"ג לעשר וכ"ה בכורו' נ"ז: [4]) בנו"ג ת"ש מסקרתא (כדפי' וויען בט"ס מסרקתא) דרפי עמרא מלתחת. [5]) במקרא משקרות. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו אי בי ל"ר ה"ב ב"ר ובכ"י א"פ ופי' בפסיק' ר' ניסא ובאיכ"ר פי' סורו ר' אסא ובויק"ר פט"ז ר' מני בכ"י ק"ט בערוך ר' יוסף בכ"י ב"ר ר' יוסי וכ"ה בפסיקתי שלפנינו ובדפ"ע ר' דוסא ושם ר' נסה דקסרין אי' ג"כ באיכ"ר בסוף פתיחתא ובאסת"ר פי' חור אי' ר' ניסא. [7]) בנו"ג סוקרות. [8]) ועיי' יוסטי צענדלעקסיק' 295 אשר שם נסמן גם גזרת המלה שבשאר לשונות אירניות. [9]) בנו"ג סקרנית וכ"ה בילק' בראשי' ר' כ"ד וילק' ישעי' ר' רס"ה. [10]) וכ"ה בב"ר ובילק' בשני מקומות ובמקרא בשי"ן עיי"ע הקודם ועיי' עוד במנחת שי לישעי'. [11]) הראיה כהמשך כמו שזה לענין שמיעה כך הראשון לענין ראיית נאמר.

בגמ' דסמוך הכלב ישנטל (ב"ק כ"ב רע"א) כלבא בסירקא [1] וגדיא בסירכא פי' דרך הגדי בסיקרא כדאמרינן (סוכ' י"ר: ועיי' עירו' ט"ז סע"א) כדי שיזדקר הגדי בבת ראש והכלב בסירכא [2] כדאמרינן (בכורו' ל"ה. ב"מ ע"א רע"א) [3] דילמא אתי למיסרך [4] ואפיכו מנהגם. — (א"ב בנוסחאות כתוב כלב בזיקרא וגדיא בסירכא). *[אחי"ה לפנינו בזקירא . . בסריכא. ובריי"ף בסיקרא וכ"ה בפי' ר"ח כלבא בסיקרא וגדיא בסירכא וכ"ה בכ"י ערוך ה"ב — ומפי' ר"ח והערוך מוכח ברור כי דרך הכלבא בסירכא וגדיא בסירקא וא"כ ממה שאפיכו מנהגם א"כ כלבא בסירקא וגדיא בסירכא וכ"ה נכון לפנינו בש"ס רק שם תחת בסיקרא אי' הגי' בזקירא. וכמו שפי' נראה משמ"מ שהובא גם כן פי' ר"ח רק שם בזקירה ט"ס וצ"ל בשטת ר"ח בסיקרא וכגי' הרי"ף. אבל בדפ"ע ובכ"י (חוץ מכ"י חלכה ב') אי' בטעות בציון מב"ק בהיפך הגי' כלבא בסירכא וגדיא בסיקרא ועפ"י פי' רבינו נדפס מבלי ראות בש"ס שאיפכא צ"ל ועיי"ע סרך ב' והפשב"ע לא העיר מאומה. וכגי' רבינו אי' בשהש"ר פ' מי זאת עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרים בבת ראש לאחוריהם ועיי"ע בת ראש (ח"ב רי"ד וש"נ השינויים) ובהיפך במקום נסקרין בסקירה אחת גורם רבינו בזיין עיי"ע זקר] —

סקר (= סִיקְרָא מל"ר sicarius וכן בל"י האמצ' σικάριος Meuchelmörder, Bandit מהשם Dolch, sica ועוד עיי' בפנים) בהנזקין פ"ה בגיטין (מ"ו דנ"ה:) לא היו סקריקין [5] ביהודה, ובפ' חזקת הבתים בגמ' (עדים) [צ"ל ערים] [6] (ב"ב מ"ז:) תנן התם בפ' הניזקין (גיטין נ"ה:) לקח מסיקריקון [7] וחזר ולקח מבעל הבית [8]. בפ"ק במכשירין (פ"א מ"ו) מעשה באנשי ירושלים שטמנו דבילתן במים מפני הסיקרין [9] פי' כשהיו מציקין אונסין את האדם היה אומר לו שא קרקעי והניחני. — (א"ב פי' בל"ר רצחן). *[אחי"ה ורה"ג במכשירין פי' לנכון מפני הסיקריקין פי' ליסטין ואנשי מלכות כדאמרינן (גיטין הנ"ל) לא היו סיקריקין ע"כ ורש"י פי' בגיטי' סיקריקון כותי רוצח וכו' ע"ש ורבינו נגרר אחר פי' רגמ"ה בב"ב וז"ל בכ"י אשר ת"י (ונדפס ממנו בש"ס ווילנ') סיקריקון זה גזלן שאמרו לו בני אדם מחמת שהוא אנס שא קרקע זו והניחני ע"כ ובזו השטה הלך הרשב"ם ע"ש. ורמב"ם פי' בע"א ע"ש. וכתב בעל מחבר ע"מ כ"י (בקובץ כ"י האלבערשטאם) וז"ל ואנכי דקדקתי ולא מצאתי למלה חבר בל"י ואומר אני שהמלה לאטינו וזה כי סיקא בל' לאטיני הוא מין חרב קטן וסיקריאוס הוא הרוצח הממית אנשים בחרב וא"כ יהיה סיקריקון פי' רוצח מל' לאטינו אלא שיקשה עלי ב' דברים הא') שרוב השתמשו בעלי התלמוד הוא בל"י וכענין שאמרנו ס"פ מרובה (ב"ק פ"ב סע"ב ופ"ג רע"א) בא"י לשון סורסי למה או לשון הקודש או לשון יונית הב') למה לא קראהו סיקריאוס כדרך לשון הלטינו . . והנלפע"ד שמפני שזה הדין נתחדש בתלמוד במלחמת טיטוס וכמו שכתב הרמב"ם שם (ר"ל בפי"ם לגיטי' הנ"ל) וחיילי טיטוס הם המדברים שפת לאטינו לכן הושת דין זה במשנה בלשון אשר היו נקראים אותם הרוצחים באותה שעה והוא סיקריאוס בל' לאטינים אמנם מפני שלא היו נהוגים בל' הלאטינו והיתה כבדה על לשונם ההגבלה הזאת למלה שלא כמנהג הגבילו על דרך ל"י שהוא מדרך הנהוג בל"י שהגביל שמות התוארים הנגזרים משם דבר או מגזרת פעולה גבילת לשון יון על הרוב בזאת ההגבלה קון בפרט בהיות מורים על תואר קבוע תמידיי כמבואר וקראוהו סיקריקון וכו' וכו' והביא לזה ראיות ע"ש. וכנ"ה בביכורי' פ"א מ"ב הסיקריקון (וכירו' הסקריקין) והגזלן, והוא כמו סיקרא גיטי' נ"ו. אבא סיקרא ריש בריוני דירושלם עיי"ע בריוני, והקבוץ ירו' סוטה פ"ה ד"כ: ר' אושעיא משער כהדא דסיקרין, ועוד סיקריקון (jus sicarium = sicaricum) כמו דין סיקריקון בגיטי' שם. ועיי' ירו' גיטי' פ"ה דמ"ז: ותוספת' גיטי' פ"ה (ג') ותוספ' ע"ז פ"ג (ד') — ועיי' מ"ש בן מתתיהו על הקדמניות כ', י', ח' בענין סיקרין וז"ל καὶ οἱ Σικάριοι δὲ καλούμενοι λῃσταὶ δε εἰσὶν οὗτοι κ. τ. λ.] —

* סיקיירייא עיי"ע סקוריא.

סקרדין (= סֶקְרֵידִין מל"י אמצ' σέκρετον בל"ר secretarium מקום סתר אשר שם כתבי המלכים גנוזים Aufbewahrungsort der Geheimschriften) בב"ר פ' (ע') [צ"ל צ'] [10] (ס"ם פ"ט) שכך

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בהיפך ועוד בדפי' פיזו' ווינצי' ובאסיל בט"ס בסיכא. 2) עיי' הערה הקודמת. 3) כפי גי' כ"י ש"ס ר' עיי' ד"ס ב"מ צד ק' ועיי' רש"י ד"ה טעמא מאי. 4) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') 5) בנו"ג סיקריקין 6) וכ"ה בכ"י ש"ס בכל הסוגיא ובנו"ג אריס. 7) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר מסקריקון ובדפו"ו מסקריקן. 8) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר ווינצי' אבל בשדפ"ע לי' כל הציון. 9) בפי' רה"ג בסיקריקין ובנו"ג כגי' הערוך ור"ש הביא עוד הגי' הסריקין. 10) ועיי"ע כלידר ח"ד, רל"ב הערה 8 וכצ"ל בכ"י וי"ז ל"ד ה"ב במקום פ' ע' ובדפ"ע ע"ב.

מוכתב בסקרידין [1]) של פרעה שאין עבד מולך נראין הדברים שזה סקרידין וסקבטרין [2]) של מעלה אחד הן. — (א"ב פי' סקרטין בל"ר כתבי סגולה של מלכים ושרים). *[אחי"ה והוא מל"ר ויוני' האמצ' הנ"ל ומיוחס לרש"י פי' בכתבים ובפי' על התורה (בראשית מ"א, י"ב) בנימוסי מצרים ועיי' מ"כ ועהק"צ שהבאתי בע' כלידר ובלקח טוב הועתק שכך מוכתב לפני פרעה] —

סקרדק (= סְקוּרְדְקְיָה נלפע"ד מל"י אמצע' scor- tea = σκουρτζία בל"ר אמצ' scoriata רצועה מן העור להכות בה (Lederpeitsche בב"ר פמ"ו (מ"ה) ותענה שרי ר' ברכיה אומר טפחה [3]) סקורדקיה על פניה. — (א"ב בנוסחאות כתיב טפחתה בקורדיקייסין ופי' מנעל). *[אחי"ה בנו"ג בקורדקייסון ובמ"כ הביא בשם הערוך בקורדקיא וצ"ל סקורדקיה כגי' דפ' וויניצ' ובשדפ"ע סקורדקין ובכ"י ק"ה וה"ב סקורדיקון ונ"ל כגי' דפו"ו ומל"י הנ"ל וכן במד' אסתר פ' ויאמר ממוכן מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן ופי' מ"כ מנעל וה' רימ"ז (בייט"ר ח"א, 138) פי' מל"ר scordiscus עור שאינו מעובד] —

* סִיקוּרָה (מל"פ شكر בל"ע سكر בל"י σάκχαρ, σάκχαρον בל"ר (Zuckor, saccharum ירושלמי שַׁבת פ"ז ד"י. ההן סיקורה, ירושלמי ביצה ספ"ד דס"ב ע"ג הדין סיקורה. וממנו ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד מכל מיני סיקריקין נ"ל מל"פ شكرنك מיני מתיקות Zuckerwerk וכ"ה בל"פ شكرينه ועיי"ע במו"ע בע' סיקריקין.

סקורטיא (מל"ר (vestis) scortea מלבוש מעור (Fellkleid, Lederschurz בכל כלי פ' ט"ז בכלי' (מ"ח) תיק טבלא וסקורטיא [4]) ובסנדל עמקי פכ"ו (מ"ה) עור סקורטיא עור קטבליא [5]) פי' חלוק של עור שלובשין אותו העבדנין בשעת מלאכתן [6]). וביש מביאין פ"ח באהילות (מ"א) ויריעה וסקורטיא וקטבליא. ובר"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרים נ"ה:) הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה ואסור בפונדא ובפסיקיא ובסקורטיא ובקטבליא. מאי אסקורטיא [7]) אמר רבה בר בר חנה כיתונא דצלא. — (א"ב פי' בל"ר לבוש או כסות או דבר אחר העשוי מעור עב וחזק). *[אחי"ה והוזכר עם סגום וביריעה בתוספ' שבת ספ"ה (ו') יוצאין בסגום וביריעה (ובמילא) [8]) [וצ"ל בחמילה] ובסקורטיא [9]). ירו' נדרי' ספ"ז ד"מ ע"ג ביריעה בחמילה ובסקורטיא. ובפי"מ לרמב"ם בכלי' פט"ז מ"ד אי' כלי מעור אשר יאכלו עליו ואולי צ"ל ישכבו עליו וכדמוכח מפי"מ לכלי' פכ"ו ואהלו' הנ"ל. ובפי' רה"ג לכלי' פט"ז מ"ד (סד"ט 12) מבואר סקורטיה ע"י זה דנדרי' הנ"ל].

סֶקוּרְיָא (מל"ר Beil, securis וכן בל"י אמצ' -σεκού ρις, σεκούριον, τζεκούρη, τζηκούριον) תר"י (א') גרזן ונדחה בגרזן (דברי' י"ט, ה'). — (א"ב פי' בל"ר גרזן). *[אחי"ה בתר"י א' סיקוריא ובתר"י ב' סיקורא והוא מל"ר ויוני' הנ"ל ואולי מזה השם בשקלי' פ"ז די"א ע"ד בדפ' ש"ס בבלי יחכמון סיקוריא עבידתי' פי' יכירו הקצבים כלו' בעלי הגרזן מעשיהם ובדפוס ש"ס ירוש' ד"נ סע"ג הגי' סיקייריא עבידתהון ובכ"י ש"ס יחכמון סיקורי עבידתון וכ"ה בדפ"ו רפ"ז ובד' קראקא סילוקום ובד' כנבנשתי סיליוקים — ובמעריך ללונזאנו פי' יכירו המוכרים בשר צלי והביא המלה עם סוקרה של ירו' ביצ' הנ"ל בע' סיקורה ופי' ע"י שפוד!] —

☞ סקריפטור בל"ר scriptor הסופר der Schreiber) מדרש קהלת פ' טובה חכמה ושכנא הסופר (מ"ב י"ח, י"ח) סקריפטור פי' בל"ר סופר. *[אחי"ה בנו"ג בט"ס סקיווי פטריי וצ"ל סקריפטורי ועיי"ע סקבטר במו"ע] —

☞ סיקריקין (לדעת ר"ב מל"ר ויוני' בע' סיקורה (Zuckerwerk ירוש' דביצ' דפ"ק (ד"ס ע"ד) שחק הוא מרק [צ"ל מרך [10]) קונדיטון ביומא טבא א"ל אין וכל מיני סיקריקין פי' בל"י ורו' מיני מתוקים ודברים מטובלים עם דבש של קנה הנקרא סוקר [11]). —

סר (= נָסַר sägen נסורת Sägespäne; מַסָּר (Säge כפ' במה טומנין (שבת מ"ט.) בנסורת של חרשין.

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכ"ה בדפ"ע בעי' כלידר וכאן בדפ"ע בסקרדין ובמיוחס לרש"י בב"ר הגי' בסקוטר וצ"ל בסקרוט ויתר השנויים עיי"ע כלידר הערה 9. [2]) ולפי זה אולי היא היא סקוטר של גי' המיוחס לרש"י עיי' הערה הקודמת. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וב"ר ובנו"ג טפחתה ובדפ"ע נפחתה וכולם בט"ס וצ"ל טפחתה. [4]) ועיי' מ"ש התוי"ט בשטת בעל הערוך. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפא"מ אבל בדפ"ר פיז' וויניצי' באסיל בט"ד קרטבליא ובנו"ג קטבולין. [6]) וכ"ה בר"ש בשם עצמו בכלי' פט"ז מ"ד ועיי' הר"ן לנדרי' נ"ה: [7]) בנו"ג אסקורטי ובמיוחס לרש"י אסקורטיא. [8]) כ"ה בכ"י אירפ'. [9]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בט"ס בסקרוטי'. [10]) כלוי' ארונך. [11]) ועיי"ע סיקורה ומ"ש שגזרת המלה היא מל"פ והודו

ובפ' כל הכלי' (שם קכ"ג:) חוץ מן המסר הגדול, פי' מסר היא המגירה ומה שיצא מתחת המסר נקרא נסורת. — *[אחי"ה עקרו בע' נסר ע"ש ובע' מסר] —

סר (= סוּר כמו סְעַר מל"ם ענין בדיקה פקידה ופקיחה (be — untersuchen, besichtigen בר"ג דפ' הדר (עירו' ס"ג רע"א) רבינא סר סכינא בבבל. בר"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ ע"ו סע"ב) הא דסרא[1]) לארעיה מאורתיה[2]). בר"ג דפ' השואל (שם צ"ז סע"א) ולמיסר טעוניה הוא דנפק. בר"ג דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה.) מאן דסאיר[3]) נכסיה כל יומא מרווח אסתירא[4]) בר"ג דפ' שום היתומים (ערכי' כ"א:) אמר להם לפועלים סיירוה ניהליה[5]). בגמ' דפ"ק דשבת (י"ב:) מניין שהק"ב סר את החולה שנא' (תהלי' מ"א, ד') ה' יסעדנו קרי ביה יסערנו פי' סר סער בהבלעת עין[6]). תרג' פוקד מסער[7]) וכן דרך לשון ארמי להבליע ח' וע' כגון (קדושי' ע"ד. כתובו' פ"ה: צ"ד. צ"ד: גיטי' י"ד: ב"ב ל"ה. ס"ב: שבועו' לי:) שודא דדיינא שיהא שוחדא[8]) וכגון (ברכו' כ"ב. שבת ק"מ. עירו' כ"ז: קידושי' ל"ג. ע"ש גיטי' ס"ז: ב"מ ו': ז'. מ"א. ע"ז לי. ע"ש סנהדי ס"ב: חולי' מ"ה:) מסותא שהוא מסחותא, תרג' רחיצה. ושיתא (שבת קכ"ד: סוכי כ"ו: ע"ש פירש"י ב"ק קי"ז.) שיחתא. טבעו גוים בשחת עשו (תהלי' ט', ט"ז) [תרג' שוחתא]. שותיה דמר לא גמירנא (קידושי ע':) שעותיה. ביעי דפייא[9]) (ביצ' ז' רע"א) ביעי דפעיא[10]) כיולדה אפעה (ישעי' מ"ב, י"ד). איביא[11]) להו (?) איבעיה להו וטובא הכין בגמ'[12]) ופירוש למיסר טעוניה לפקוד המשאוי, וכן פי' סייר נכסיה פוקד נכסיו כמו בדק הבית (מלשון בודק)[13]) מעיין מה צריכין. בפ' השולח גט בגמ' עבד שנשבה (גיטי' ל"ח:) בתלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסייהו דסיירי נכסייהו בשבתא וכו' פי' מחשבין כמה תקנות וכמה בניינים יעשו בהן למחר. בפ' לא יחפור בגמ' חנות (ב"ב כ"א:) שאני דגים דיהבי[14]) סיירא[15]) פי' נותנין הדגים ביניהן סימן ומודיעין שיש בזה המקום מרעה ומתקבצין כולן שם וכל דגים שהן הולכין בים בפחות מפרסה מן המקום שהרשתות פרוסות שם כולן באותן הולכין וכל צייד שצד מהן כאילו מתוך הרשתות צדה אותן[16]) זה פי' ר"ח ז"ל[17]) ור' גרשום פי' „מ פ נ י[18]) כי מסיר לו דבר שבא כבר למצודת חברו[19]) במאכל שמשים במצודתו לפי שכשמעיינין ורואין מאכל אחר[20]) בורחין ממצודתו של זה והולכין לשם וגוזל (במים) [צ"ל בידים][21]) דבר שכבר בא למצודת חברו אבל ברחוק פרסה אינו יכול להביט המאכל אבל גבי ריחים[22]) דליכא למימר הכי דבר הבא לידי[23]) אתה מסיר ממני שעדיין לא בא לידו כלום מ ו ד ה[24]) דמצי לאוקמינהו במבוי"[25]) (סר) ס י י ר א פ י ' פ ו ק ד ו ר ו א ה ה ד ר ך ו ה ו ל ך ו ה ן א ח ר י ו ו ה ו א ת י י ר א. *[אחי"ה כ"ה נכון מאוד רק בדפ"ר ומדעת רבינו הוא אחרי שהביאו פי' ר"ח ורגמ"ה הוסיף לומר מדעת עצמו רק בדפ"ר עשה המדפיס בלי דיוק ערך בפני עצמו בדבור המתחיל סר ויש למחוק. וכפי' רבינו זה עולה יפה פי' ר"י מגאש בחי' לב"ב (והובא בשט"מ במקומו) וז"ל שאני

---

[1]) וכ"ה דסרה בכ"י ש"ס ר' ובריו"ף דפ' קושט' ובכל דפוסי' הישני' ובכ"י ש"ס מינכען דסיירא. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מדאורתיה וכ"ה מאורתא לפנינו בדף ע"ז רע"א. [3]) כ"ה בדפ"ר פיז' באסיל ואמ' ובדפו"ז דסייר וכ"ה לפנינו ובפי' רגמ"ה. [4]) כצ"ל ובדפ"ר מרוחא סתירא וצ"ל מרוח אסתירא ובדפ' פיז' ובאסיל מרווח סתירא ובדפא"מ מרווחא אסתירא ובדפו"ז מירוח ובנו"ג משתכח. [5]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר וויניצי' אבל בכ"י ק"ט ודפ"ע אחרוני' לי'. [6]) והוא כפי' ר' יעקב שברש"י רק שם גורס סוער ורבינו גרס סר עיי' בהפשב"ע ולמוד ערוך לשבת במקומו ובמיוחס לרש"י לנדרי' מ'. [7]) עיי"ע סער וש"נ עם יתר הדוגמאות. [8]) וכ"ה בירו' כתובו' פ"י דל"ג ע"ד. [9]) בנו"ג דפחיא ועיי"ע פח ב'. [10]) וכ"ה בפירש"י ובפי' ר"ח. [11]) בכ"י ק"ט אביה. [12]) ועיי"ע דץ, מרן, פלם פקע ה' שת ו' — ודע כי רבינו נגרר בזה אחר פירושו דרב נסים גאון וז"ל בספר מפתח לעירובי' ס"ג רע"א סר סכינא. בדק הסכין של שחיטה . . ותרג' פוקד מסער וכן דרכו של לשון חכמים שמהסרין את העין והחית ואמרו סר סכינא ואומרין שותא כלומ' שעותא ושודא במקום שוחדא וכאלה רבות ע"כ וכן בפי' ר"ח בעירו' שם רבינו ס א ר סכינא פי' בדק הסכין לטבח . . כדגרסינן האי טבחא דלא סאיר סכיניה קמי חכם וכו' והוא מלשון פוקד תרג' מסער ע"כ. [13]) לי' בכ"י ק"ט וה"ב ובאמת אינו מאמר הש"ס ונראה שט"ס הוא. [14]) בכ"י ק"ט דיתבי והוגה דיהבי וכצ"ל בדפו"ו במקום דיתבי. [15]) וכ"ה ברש"י וכפי' רגמ"ה ובכ"י ש"ס ר' ופי' ובנו"ג סיארא ובכ"י א"פ שיירא. [16]) רשות ריטץ בלעז ע"כ בכ"י ק"ט ולי' בשאר כ"י ודפ"ע ואין מקומו כאן בדברי ר"ח והוא לאי"ט rete רשת. [17]) ולא ראיתי מי מהראשונים הביאו. [18]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר. [19]) בפי' רגמ"ה למצודתו. [20]) בפי' רגמ"ה במקום אחר וכצ"ל בערוך עיי' בהערה בציון מפי' הרמב"ן. [21]) וכ"ה נכון בפי' רגמ"ה. [22]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וב"ר ודפ"ר ובדפו"ו ריהיא אבל בשדפ"ע בטעות ריח. [23]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע לידו. [24]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר וכ"ה בפי' רגמ"ה אבל בדפ"ע מפיז' והלאה בטעות מידי. [25]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב אשר ת"י ונדפס בש"ס ווילנ'. ודע כי בפי' הרמב"ן בחידושיו לב"ב כ"א: הובא בשם הערוך תורף פי' זה בזה"ל: שאני דגים דיהבי (בסידא) [צ"ל בסירא] מפרש בערוך שהם (דביטים) [צ"ל מביטים] למרחוק וכשאוכלין כאן הם נותנין עינים לראות אם יש מזונות ב מ ק ו ם אחר (והוא כפי' רגמ"ה מוכח דכצ"ל בערוך) הם הולכין שם וזה גזל גמור הואיל וכבר נצוד ע"כ.

דגים דיהבו סייארא כלומ׳ משלחין שילוחין לראות אם יש שם מצודה אם לאו וכשרואין מצודה הראשונה יודעין שיש שם מצודות הרבה ובורחין מאותו מקום וכו׳. ולפי פי׳ רבינו ור״י מיגאש פי׳ סיירא = סיארא מל״ע سيار רואה דרך ומַנהיג Anführer, Vorgesetzter ויפה לפי זה גי׳ כ״י ש״ס שיירא ולפי הענין כמו תייר. ור״ח כיון לפע״ד לל״ע سورة סימן אבל יותר טוב לגזור מהפעל הערבי سار פי׳ הביט לראות לו מזון להתקבץ שם ומאוד מאוד עולה לפי זה פירש״י דיהבי סיירא: נותנין עין בהבטם להיות רגילים (כגי׳ הב״ח וכ״ה בדפ׳ פיז׳ ולובלין של״ו) לרוץ למקום שראו שם מזונות ע״כ ומזה הענין פירש״י ב״ב ע״ו סע״ב סיירא הוליך וכו׳ ע״ש, ובחולי׳ ק״ה. סייר הולך ורואה. אבל סר סכינא דלעיל ודאי כפי׳ הערוך כמו סער וכן פירש״י בתעני׳ כ׳: וסייר לה: בודק תרג׳ פוקד מסער כמו האי טבחא דלא סר סכינא קמי חכם (חולי׳ י״ח.) ע״כ אבל בחולי׳ שם פירש״י „שלא הראה סכינו לחכם" וכן פי׳ רגמ״ה כ״י לחולין (כקובץ כ״י אנגיילוקי דף ר״צ סע״ב) — ומה שענין סייר כמו צייר ורושם עיי״ע סייר] —

סר (= סוֹר, סוד, סיד וכולם בטעות עיי׳ בפנים אבל רבינו פי׳ בענינים שונים עיי׳ בפנים) בריש חלק (סנהד׳ צ״ב סע״ב) ת״ר ששה נסים נעשו לאבותינו [1]) באותו היום צף הכבשן ונימק סורו ונפרץ הכבשן פי׳ רב שר שלום יש חכמים אומרים שלהביות שהיו סרות ויוצאות מן הכבשן נמקו ודועכו. (ס״א הומרק סירו) [2]). יש מפרשים רבות וגבהות של אש ושלהביות כעין סררות של אדם נימוקו ודועכו. ספר אחר הומרק סידו [3]) פי׳ צף הכבשן שהיה משוקע בארץ ועלה למעלה שיראוהו כל האומות, נפרץ הכבשן שפירק הכסוי מן הקרקע ונצטנן הומרק סידו שנימק הסיד. *[אחי״ה כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר אבל בשדפ״ע ב׳ פעמים סירו וצ״ל סידו ולזו הגי׳ נתן רש״י (או מיוחס לרש״י) שאת בפי׳ החלק וז״ל אבל מורי גרס והומק סידו סיד הכבשן נמסה (בע״י נמחה) מרוב חמימות כך שמעתי ע״כ וכבר רמזתי בע׳ אמיקסירוס כי אולי כיון רש״י לזה הערך ולגי׳ הומרק (הומק) סידו. ובל׳ ראשון פירש״י הומק סורו נשפל גאותו והוא כפי׳ הערוך בשם י״מ רבות וגבהות [4]). וכגי׳ ל״א שהביא רש״י הומק סודו כמו יסודו נשתלשל וכן לימד [5]) ר׳ יעקב בן יקר וכו׳. מצאתי בתנחומ׳ נח סי׳ י׳ ונמק יסודו ועיי״ע אמיקסירוס (ח״א, קכ״ו) וש״נ גי׳ הילק׳ ובכולם צ״ל כמו בשהש״ר פ׳ אמרתי אעלה לפי גי׳ ר״ב ופי׳ יפה קול אמיקסירוס ע״ש ופי׳ יבש ונשרף חציו ובכל הגי׳ הנ״ל ועוד בגי׳ שלפנינו הומק סודו ובכ״י ש״ס פ׳ צורו ואית דגרסי צידו נפל טעות מחסרון ידיעת מלה יונית ἡμιξηρος. ועתה אבאר כפי גי׳ רבינו נימק סורו כפי פי׳ רב שר שלום מענין סוּר של מקרא ענין הרחקה והעתקה ממקום. לדעת י״מ בערוך מל״ע سورة גבהות ורוממות [6]).

סר (לדעת רבינו כמו סְאוֹר, סִיאוֹר חמוץ ולפע״ד מל״ע سيرة ובקבוץ سِيَر הליכה ומנהיג Lebens-gang, Gewohnheit) בס״ג דקידושין (פ״ב.) כל שעסקו עם הנשים סורו רע. פי׳ ענין סיאור [7]) כלומ׳ חמצו רע כדאמרינן (קידושי׳ י״ז: גיטי׳ מ״ה: ב״ר פ״ע שהש״ר פ׳ סמכוני) חזר לסורו. — (א״ב כמו שאורו ויש לתמוה על מאמר ר׳ אליהו מזרחי בפירושו על רש״י בפסוק וגר לא תלחץ (שמות כ״ג, ט׳) הזהירה התורה על הגר מפני שסורו רע ומפרש כמו צורו רוצה לומר אלוהו. ומה יעשה עם מי שעסקו עם הנשים). *[אחי״ה ועל זה הוסיף בעל שריד שבערכין ומה יעשה עוד עם עכברין סורן רע אפי׳ גלימי גייצי בהוריו׳ י״ג, ע״ש ומ״ש בענין הגהו׳ הגאון מוה׳ וואלף באסקאוויטץ. ואולי יש להגין בעד הרא״ם בראותו גי׳ כ״י ש״ס בסנהד׳ צ״ב סע״ב צורו (עיי״ע הקודם) תחת סורו שאי׳ ברש״י ושם פירש״י גאותו כמו סורו רע בקידושי׳ פ״ב. ע״כ, ועוד פירש״י בהוריו׳ הנ״ל סורן רע: יצר לבם רע הוא יותר מדאי סורן שר שלהם כדאמר (ב״מ נ״ט) בגר שסורו רע דהיינו יצר הרע ששר שלו רע הוא ע״כ וא״כ עפ״י כל אלה נבין הרא״ם אבל לפע״ד ברור כי סורו רע פי׳ מנהגו רע וכדאי׳ באמת בפירש״י בקידושי׳ הנ״ל וזה פי׳ כל מקום חזר לסורו פי׳ שב למנהגו ולהלוכו ומזה נ״כ חזר לסורו בב״ר פ״ע ס״פ ע״ד כפי גי׳ שלנו אבל יותר טוב כפי גי׳ רבינו בע׳ קרקר ב׳ ולפי גי׳ הילק׳ עיי״ע דיוו (ח״ג, מ״א.) ובע׳ גגמי גרס רבינו בהוריו׳ הנ״ל סיאורן וכן תחת חזר לסורו פעמי׳ רבות חזר לסיאורו (ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. קהל״ר

---

1) לי׳ בסנה׳ ובשהש״ר פ׳ אמרתי אעלה.] ובתנחו׳ נח סי׳ י׳ אי׳ לצדיקים. 2) לי׳ בכ״י ק״ט וה״ב. 3) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר, ובדפ״ע אחרים סירו. 4) בדפא״מ פיז׳ ובאסיל בט״ד גבוהות. 5) כ״ה נכון בע״י וכ״ה בדפוסי׳ ראשונים ומהרש״ל הגה לימרני עיי׳ ד״ס סנה׳ צד ק״ל: 6) ומה שפירושו סימן עיי״ע הקודם ומ״ש בשטת ר״ח. 7) כ״ה בדפ״ר ובשרפ״ע שאור וכן בסוף הער׳ בכ״י ערוך הזר לסיאורו.

פ׳ טוב אחרית וכן תרג׳ אל ישובו לכסלה (תהלי׳ פ״ה, ט׳) ולא יתזרון לסיאורא) והוא הקבוץ של سيئ הנ״ל פי׳ מנהג והיחיד הביא רבינו בע׳ הלך (ח״ג, ר״ח). ורבינו פי׳ סורו רע כמו סאורו רע עיי״ע סאור ומ״ש] —

סַר (= סָרָא כמו שַׂר Herr Fürst) בר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ה:) דהוה אזיל בתריה סרה [1] דעניותא. פי׳ שר הממונה על העניות. *[אחי״ה אף גם סר בענין שַׂר יש לו חבר בירו׳ סנה׳ ספ״ז דכ״ה ע״ד לסָרֵיה קרא וגנב וכו׳ כלומ׳ קרא למזל שלו וגנב בכ״ז נ״ל עיקר הגי׳ בחולי׳ סרא דעניותא והוא כמו איסרא = איסרא עיי׳ מ״ש בע׳ הנ״ל בח״א, ר״ב עפ״י כ״י חולין שרא ופי׳ מלאך בל״פ [2]) — ומזה השם המופשט סרותא עיי״ע] —

סר (= סְרִי לדעת רבינו תשש כחו erschlaffen ולפע״ד מל״ע شرمي שרע מעללו Bösewicht) כס״ג דפ׳ כהן גדול בסנהדרין (כ״ב.) חד סרי ולא גנב נפשיה בשלמני [3]) נקט. פי׳ „אחר [4]) שתשש כחו ואין בו כח לגנוב אומר חזרתי בתשובה כך אתה זקנת ואין בך כח לתשמיש אשה מפני כך תאמר אסירת לי" [5]) ספר אחר חסריה לגנבא נפשיה בשלמניה נקט כלומ׳ כשיש לגנב חסרון גניבה שאין לו מה לגנוב אומר שלום לנפשו שלא יגנוב עוד כך אתה זקנת וכו׳. *[אחי״ה וכזה הפי׳ האחרון אי׳ בפרש״י ועפ״י ס״א וכדאי׳ לפנינו וגי׳ חד סרי לא מצאתי עוד ובילק׳ ריש מלכי׳ כד חסריה ואם תתכן גי׳ רבינו אז היא המלה הערבי׳ הנ״ל, ושייכת לע׳ הבא אח״ז — ובע׳ סתר ב׳ אביא ראיה כי מזה השרש פי׳ ר״ח גם ניסתרי בב״ק צ״ז. וב״מ ס״ה רע״א] —

סר (= סַרְיָא מל״ע הרשומ׳ בע׳ הקודם Bösewicht) כס״ג דפ׳ השוכר את הפועלין (ב״מ צ״ג סע״ב) אשכחיה ואמר ליה גנבא סריא בדוכתא פלן שרינן [6]) כך וכך גברי איכא בהדן פי׳ אשכחיה רועה לגנב ואמר ליה גנב רשע בדוכתא פלן שרינן כך וכך גברי וכו׳. זיקתא [7]) (ב״מ צד רע״א) מקלות, ואיכא דאמרי אבנים [8]) והלסטים אזל ואייתי גברי בהדיה ושקיל מיניה. *[אחי״ה וכא״ד פירש״י עיי״ע זקתא. וסריא פי׳ מוסרח ובשם תשובת הגאונים פושע ועפ״י זה פי׳ רבינו רשע ואולי מזה בירו׳ סנהד׳ ספ״ז דכ״ה ע״ד לסריה קרא פי׳ קרא לאדם רע מעללים כלומר גנב וכן פי׳ פני משה (אבל עיי״ע סר הי׳). ועוד י״ל כפירש״י בב״מ הנ״ל סריא מוסרח מל׳ התרג׳ עיי״ע סר ט׳ ובהשאילה ועוד עיי״ע סרח ב׳] —

סר (= סִירָה או מל״ע صار סגר והשם صيرة מקום סגור מסביב לגדרות צאן, صير קבר ובור או מל״י ורו׳ Grube, Scheuer, sirus, σιρὸς, σεῖρος) בב״ר פ׳ מ״א (ר״פ מ״א) וינגע ה׳ את פרעה ובפ׳ נ״ג (ס״פ נ״ב) כי עצר עצר ה׳: אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמונה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה [9]) בסירה. ובפ׳ מ״ב [10]) ויקחו את לוט נתנוהו בסירה. ובסמוך [11]) ויגש אליו יהודה (ב״ר ס״פ צ״ב) י׳ בני אדם שנמצא אחד בגניבה אין כולם בסירה [12]) פי׳ ענין סגירה [13]). — (א״ב פי׳ בל״י מסגר וכבל ברזל). *[אחי״ה ור״ב כיון לל״י σειρά Kette והנכון שהוא מל״י הרשומ׳ בתחלת הע׳ [14]) או מל״ע הנ״ל פי׳ ענין מקום ורוח מוקף סביב ומזה ג״כ סירה בכורו׳ ל״ח. וספרא אמור פרק ב׳ פרש׳ ג׳ עיי״ע סרה א׳ ופי׳ רבינו חוט הסובב. ויפה פי׳ מ״כ ג״כ מזה המושג בשהש״ר פ׳ אל גנת אגוז מה אגוז זה עשוי ארבע מגורות והסירה באמצע וכו׳ ופי׳ מ״כ קו המסגרת בפנים וכן בית הסוהר נקרא סירה . . על שם שהוא סוגר. ואולי מזה בקהל״ר פ׳ טוב ילד דהוא מכשכש לברייתא כמן ביני סיריאתא ובמעריך ללונזאנו ע׳ סר גרס מן ביני סריאתא ופי׳ משעה שיצא מתוך הסריות מבטן אמו ע״כ ול״נ משעה שיוצא מהסגר היינו מבטן אמו או כגי׳ שלפנינו פָּמֵי בעוד שארב היצר הרע בהסגר של בטן אמו (ועוד עיי״ע כשבש וע׳ כמן) ודרש מבית הסורים (קהל׳ ד׳, י״ד) כמו בית האסורים].

סר (= סְרִי בל״ם כמו סרח פי׳ הבאיש verwesen, übelriechen ובמובן מוסרי ענין הפסד והשחתה

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט בדפ״ר שרה ובשדפ״ע שרא וכ״ה לפנינו. [2]) ובענין ההרכבה סר אפים עיי״ע סראפים. [3]) בכ״י ש״ס בשלמנא ובילק׳ בשלמניא, כשלמנא (ד״ס סנה׳ למקומו) ובנו״ג לשלמא. [4]) כ״ה נכון בפי׳ ר״ח ועולה עם חד סרי ובדפ״ר א׳ ובדפו״ו אחר שתשש ובשד״ע אחר תשש. [5]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנ׳) ושם כגי׳ שלנו חסריה. [6]) בנו״ג אשכחיה רועה . . בדוכתא פלניא יתיבינן. [7]) וכ״ה בדפוסי׳ הראשוני׳ ובכ״י ש״ס ובנו״ג זוקתא וצ״ל זיקתא עיי״ע זקתא. [8]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב, ואמ׳ ובדפ״ע אבני. [9]) וכ״ה בב״ר ספנ״ב ובמקומות הנ״ל ובנו״ג בתוך. [10]) וכ״ה לפנינו ודוגמתו עיי״ע אליותרופוליס, אספי ועוד עיי׳ מ״ש בענין חלוק פרשיות בהשחר ח״י ועיי׳ המפתח לזה הספר. [11]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע בט״ס בסוף או לי׳ כלל מלת בסוף. [12]) וכ״ה בילק׳ סוף מקץ ר׳ קי״ג ובמיוחס לרש״י ובנו״ג באסירה. [13]) כ״ה בדפ׳ פיזו והלאה ובדפ״ר ענין סגירה סוגר ונ״ל שאחת מיותרת ובכ״י ק״ט סער ואולי צ״ל סוהר וכן הביא מ״כ בב״ר פצ״ב בשם הערוך ומיוחס לרש״י וא״כ בדפ״ר צ״ל סגירה סוהר. [14]) וכ״ה דעת ה׳ אייזלער בט״ר ח״ג 58.

תרג׳ ולא (moralisch verderben, schlecht machen
הבאיש (שמות ט״ז, כ״ד) ולא סרי. *[אחי״ה ועיי׳ עוד
תרג׳ לשמות ז׳, י״ח, כ״א; ח׳, י׳; ט״ז, כ׳; תר״יא׳ שם
מ׳ ל׳; לדברי׳ א׳, י״ט וזולתו וכן בדרז״ל סוכ׳ י״ג
רע״א כיון דסרי ריחייהו, בכורו׳ ח׳: ומלחא מי סרי,
ע״ז ל״ח: ל״ט: מיסרי סרי, נדרי׳ נ׳ רע״ב אזלת
ורמת חמרא במאני דכספא ודהבא וסרי ובתעני׳
ז׳ סע״א כפי גי׳ כ״י תקיף חמרא ואיסר צ״ל ואיסרי
עיי״ע חמר (ח״ג, תל״ד), ובאפעל ירו׳ ב״ב רפ״ב די״ג:
מַסְרִי חמריה, ירו׳ דמאי פ״א דכ״א סע״ד ותסרי
מערתא, ב״ר פ״ס ותסרי מערתא עלינו, הר שיאן
(דברי׳ ד׳, מ״ח) תר״י ב׳ טורא (דנסרי) [צ״ל דמסרי]
פירוי וכן תרג׳ שניר (תהלי׳ כ״ט, ו׳) עיי״ע טר (ח״ד,
ע״ב ומ״ש) וש״נ. והתואר כל״ס סַרְיָא גיטי׳ נ״ו סע״א
מידי סריא, ב״ב י״ט: תבן סריא. והשם בל״ס
סַרְיוּתָא וכן בירוש׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ג ב״ר פ״א
בִמקום אשפות במקום סריות, ב״ר פכ״ח מלאו את
כל המדינות סריות, פסיקת׳ דר״כ צד פ״א: או
סירית אתה אוכל פי׳ דבר נבאש (עיי׳ מה שנכתב
בצד ילקי׳ בשלח ר׳ רכ״ה) ועיי״ע ברדל. וילק׳ בלק ר׳
תשע״א בשם הילמדנו מה הנהר שוטף את (הסירות)
[צ״ל הסיריות] ונ״ב דבר סרחן, ירו׳ קידושי׳ ספ״ג
דס״ה רע״א סריות עיי״ע טן א׳ (ח״ד, מ״ה:) תרג׳
באש (עמוס ד׳, י׳) סרות וצ״ל סריות כדאי׳ בפשיטה
הסורית, אבל בתרג׳ יואל ב׳, כ׳ (כפי גי׳ המתורגמן
אי׳ ג״כ ותפוק סרותיה והוא קטוע מן סריותיה
כדאי׳ לנכון בתר״י א׳ לבמד׳ י״א, כ׳ עד דתפוק
סריותא מנחרייכון — והושאל במובן מוסרי
להשחתת הנפש ולמיאום כדרך ל״מ להבאישני
(בראשי׳ ל״ד, ל׳) עיי׳ רד״ק שרש באש. ומזה הפעל
בתרג׳ שה״ש א׳, י״ב סריאו כנרדא עפ״י מדרש
שהש״ר פ׳ עד שהמלך: ר״מ אומר עד שהמלך
מה״מ הקב״ה במסבו ברקיע נתנו ישראל ריח רע
וכו׳ למימר סיריי נתן ריחו, ובאפעל תרג׳ שה״ש
שם: אסריאו עובדיהון. תרג׳ קהלת י׳, א׳ דמסרי
חכימא בעידן דחטי. ומזה נ״ל ניסתרי ב״ק צ״ז,
ב״מ ס״ה רע״א (עיי״ע סתר ב׳) והוא בנין אתפעל.
וממנו אולי התואר סַרְיָא פי׳ חוטא ופושע פי׳ מי
שהבאיש ריחו לחטוא (עיי״ע סר ז׳), ולפע״ד מזה
במד״ר רפ״ג אפי׳ סוריהן [צ״ל סרייהן] גומלי חסד
אינון ובשו״ט מזמור צ״ב הגי׳ בורים שבהן. והשם
סיריי שהש״ר הנ״ל ואולי צ״ל סירוי כבקהל״ר פ׳
הסר עיי״ע טילוי ופי׳ המאמר כל מעמד גדולים
מביא לידי חטא ובע׳ טילוי פי׳ בע״א. והשם
המופשט בשמ״ר פמ״ב כשהיו בסיני היו שושנים
וורדים עכשיו נעשו סְרִיּוֹת נעשו כזבים אבל עיי״ע
כב (ח״ד קע״ט) שהגהתי עפ״י ידי משה כובין ואז
סריות צ״ל סיריות קבוץ מן סירה, סירתא פי׳
קוצים] —

סְרַב (בפיעל סֵרֵב מל״ס סְרַב פי׳ מרד wider-
spänstig sein, ועוד פי׳ מֵאֵן ; sich weigern
התואר סַרְבָּן widerspänstig ; השם סֵירוּב, סַרְבָּנוּת
(Ungehorsam כפ׳ אין עומדין (ברכו׳ ל״ד.) ולא יהא
סרבן באותה שעה, פי׳ ממאן ולא יצריך שיפצירו
בו חביריו מאוד. תרג׳ וימאן (בראשי׳ ל״ז, ל״ה) וסרב.
ואמרינן ג׳ רובן רע [1]) ומיעוטן יפה השאור והמלח
והסירוב. *[אחי״ה בנו״ג סרבנות אבל בירו׳
ברכו׳ פ״ה ד״ט ע״ג כגי׳ הערוך ושם: שלשה דברים
רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה השאור והמלח
והסירוב בתחילה מסרב שנייה מעמעם והשלישית [2])
רץ ובא ובבבלי כפי גי׳ כ״י באותה שעה הוא דאינו
מסרב אבל בשעה אחרת מסרב תנינא להא דת״ר
העובר וכו׳ הא כיצד פעם ראשונה מסרב [3]) שנייה
מהכהב [4]) שלישית פושט את ידיו [5]) ורגליו ויורד,
פסחי׳ פ״ו: מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול,
וכל לשון מיאון וכל מרי דיחזקאל מתורגם ככה
וכן בהעתקת מרד עיי׳ במתורגמן ואצל לעווי.
והתואר סַרְבָּן, סַרְבָּנָא תרג׳ לבמד׳ י״ז, כ״ה; יחזק׳
ב׳, ה׳—ח׳, והקבוץ זכר תר״י א׳ לבמ׳ שם ליחזק׳
ב׳, ב׳ ולנקבה סַרְבָּנְיָן (תר״י ב׳ לבראשי׳ כ״ו, ל״ה)
כפי גי׳ הערוך בע׳ רפח ע״ש. שמ״ר רפ״ז ספרי
בהעלותך פ׳ צ״א בני סרבנים (סרבנין) הן וכ״ה
בויק״ר רפ״י ובריש רות רבה. המרים (במד׳ כ׳, י׳)
מבואר בבמד״ר פי״ט סרבנין, ועוד בפסיקת׳ רבתי
פל״ח הרי [הוא] בסרבנו והוא קטוע תחת בסרבנותו
כלומ׳ בזדונו. והשם המופשט סַרְבָּנוּתָא תרג׳ את
מריך (דברי׳ ל״א, כ״ז) ית סרבנותך, תרג׳ בן נעות
(ש״א כ׳, ל׳) בר סרבנותא. ועוד עיי״ע סרהב — סֵירוּב
עיי׳ לעיל פי׳ כמו סרבנותא] —

סֵרֵב (בנין ספעל מן רְהַב וא״כ סֵרֵב קטוע מן סִרְהֵב
ענין הפצרה (eilen, drängen, in Jem. dringen
ובא בקשור ב׳ . . נדרי׳ כ״א. תוספ׳ נדרי׳ פ״ד
היה מסרב בחבירו פי׳ הפציר בו, שם ס״ג: היה

---

[1]) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ע בט״ס ואמ׳ ר׳ ובדפ״ר רובן רוב ובדפ׳ פיז׳ רב וצ״ל רע וכדאי׳ בדפו״ו ובנו״ג קשה. [2]) כ״ה במהרש״ס ובנו״ג בשלישית. [3]) בנו״ג יסרב. [4]) עיי״ע הכהב ב׳. [5]) לפנינו לי׳.

מסרב בו וכו', ירו' ע"ז פ"א דל"ט סע"ג לא יסרב אדם בחברו לארחו בשעה שאינו רוצה, ירו' דמאי ספ"ד דכ"ד. בשעה שהוא יודע שאינו רוצה, תוספת' ב"ק פ"ז המסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקראותו וכו' דא"ר פ"ח לא יסרב אדם בחבירו לסעוד ויודע בו שאינו סועד, תוספת' ב"ב פ"ו לא יסרב אדם בחברו שיאכל אצלו ויודע בו שאינו אוכל ובכולם יסרב כמו יסרהב וכ"ה באמת בחולי' צ"ד. לא יסרהב אדם (לחבירו) [צ"ל בחבירו] לסעוד אצלו וכו', שבועו' כ"ג: במסרב בו חבירו כה"ג בכ"י ש"ס ובדפ' וויניצ' רפ"א ובראש וברישב"א ובריש"י לסוט' י"ג: ד"ה ד"א רב לך ובנו"ג במסרהב ועיי"ע סרהב ציון מב"ק ל"ב סע"ב. והתואר סוט' שם: רב לך (דברי' ג', כ"ו) שלא יאמרו הרב כמה קשה ותלמיד כמה סַרְבָּן פירש"י מפציר] —

סרביטין (= סרבוטין נ"ל מל"פ سرپوشه, سرپوشنه מין תכשיט נשים כעין כובע Frauenhaube) במשנת שבת פ' במה אשה יוצאה (פ"ו מ"א דנ"ז.) ולא בסרביטין בזמן שאינן תפורים מפרש בגמ' (נ"ז:) מין תכשיט המגיע עד הלחייה. *[אחי"ה במשנה שבמשניות פ"ו מ"א ומ"ה וכן במשנ' דירו' ובגמ' שם ד"ז ע"ד הגי' סנבוטין אבל במשנ' דש"ס בבלי נ"ז. ובגמ' שם: ובדף ס"ד: סרביטין ובריי"ף כ"י ובדפ' קוש' סרבוטין וזה נ"ל עיקר ומל"פ הנ"ל ובאותה ההוראה והוא כעין שבכה שכורכת האשה על ראשה ותולה משני צדי לחייה. ואולי גי' סרביטין תתכן ג"כ וצריך לנקד סרבִּיטִין בדגש לתשלום הנו"ן פרבנטין והוא מל"פ سربند Kopfbund כעין טוטפת הראש אשר בה תלויין הרצועות או קישורים ובאין על הצדעים על הלחיים] —

* סוריבטין ט"ס וצ"ל סוריסטין עיי"ע סרס ב'.

סַרְבָּל בל"ע سربال מעיל ומלבוש עליון Mantel, Tunik; سروال, شروال בל"פ شلوار מכנסיים Beinkleider ועוד עיי' בפנים ושם הפעל) בר"ג דפ' במה אשה (שבת נ"ה.) כולהו רבנן[1]) לא ליפקו בסרבלי חתימי פי' „דת המלך היתה באותה העת כל הקונה סרבלא[2]) מייתי לה[3]) גבי מוכס ויהיב ליה מכסא וחתים עלה במטבע של אינך כדי לידע שניטל מיכסא וכל טלית שנמצא בלא חותם אינך ב כ נ פ י ה[4]) נתפש לובשה (עליה)[5]) כגונב[6]) המכס הילכך מתיירא כל אדם לצאת בטלית שתלוי עליה חותם זה חיישינן שמא יפסק החותם ומפני פחדו מן המוכס יסירה מעליו[7]) ויקפלה וישאנה[8]) על כתיפו כמשאוי לפיכך אסורה[9]) לכל אדם לצאת בטלית שיש עליה חותם אבל רב חנינא בר שילא שיש לו נשיאות פנים ואינו חושש מן המוכס מותר לו לצאת בטלית שיש לה חותם שאם יחתך החותם אינו חושש שאינו מתיירא לא מן המוכס ולא מזולתו"[10]). בס"ג דפ' הזורק (שבת ק"א:) אפי' קשורות בחוט הסרבל. בס"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ו:) אמר שמואל צומת הגידים שאמרו אפי' לא נשתייר בה אלא כחוט הסרבל כשרה. פי' חוט כפול ועב מן (דניאל ג', כ"א) כפיתו בסרבליהון. סרבלא בסיתוא (מנחו' מ"א.) כבר פי' בע' סדן. סרבלא דכרתי (גיטי' ל"א:) בע' כרת. סרבלא צריפא (סנהדי' מ"ד.) בע' צרף. בריש ילמדנו הן האדם ובאתם הדבקים (בתנחו' לי') כפיתו בסרבליהון אלו הסרבלין שברגליהון אין לך דבר נוח לישרף מן העור כיון שמריח מן האש מיד כווץ ואלו נכנסו לכבשן והעור עמהם ולא ניזוקו לפיכך כתיב וסרבליהון לא שנו (דניאל ג', כ"ז), ורבותינו שבבבל אמרו אלו הטליות שבהן, והברושים הרעלו (נחום ב', ד') תרג' ורברבני רתיכיהון[11]) מסרבלין בצבעונין. בס"ג דפ' ר' אליעזר אומר אם לא הביא (שבת קל"ז:) קטן המסורבל בבשר. פי' „מסוכך[12]) בבשר כדכתיב כפיתו בסרבליהון"[13]). בהגדה דפ"ק דמגילי' (י"א.) ובר"ג דפ' י' יוחסין [(קידו' ע"ב.) ובר"ג דע"ז (ב':) דמיה לדב (דניאל ז', ה') אלו הפרסיים המסורבלים כדוב. גדלי בשר (יחזק' ט"ז, כ"ו) תרג' מסרבלי בשרא — (א"ב אמרו היונים שסרבל היה מין לבוש פרסי כמו מכנסים או בתי שוקים) *[אחי"ה ע' זקנים העתיקו סרבלין בדניאל ע"י σαράβαρα ועקילס ותודוס ע"י σαράβαλλα והיעראנימוס חשב לנסח σαράβαλα ומפורש בספרי יוניים כזה:

1) בנו"ג עוד דבי ריש גלותא אבל בהעתקת רש"י ור"ח לי' ושם רבנן כולהו. 2) כ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ח ובכ"י ק"מ ובדפ"ע כרבל. 3) כ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ח ובשרפ"ע ליה. 4) לי' בפי' ר"ח. 5) לי' בפי' ר"ח. 6) בפי' ר"ח כגנב. 7) בפי' ר"ח בט"ס מעליה. 8) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח ובדפ"ע וישאה. 9) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשרפ"ע אסרו. 10) ע"כ הועתק בפי' ר"ח בש"ס ווילנ. 11) בנו"ג ורבני משיריתהון. 13) כ"ה בדפ"ר וויניצי ועה"ק שנ"ב אבל בשרפ"ע מסובך. 13) הועתק מפי' ר"ח ושם בדפי' ש"ס ווילנ' מסובב.

Σαράβαρα ἐσθὴς Περσική. ἔνιοι δὲ λέγουσι βρακία ἄλλοι δὲ περὶ τὰ σκέλη ἐνδύματα וזה כפי' ר"ב. ודע עוד כי המפרש בהעתקת השבעי' לדניאל ג', כ"א כתב וז"ל: τινὲς σαράβαρα εἰρήκασι τὰ μὲν παρὰ τῶν πολλῶν λεγόμενα μ ω κ ί α פי' יש מי שאומרים כי לדעת רכים נקרא סרבלין μωκία ושלייסנער טעה להגיה תחת μωκία שצ"ל βρακία והנכון כי μωκία הם מנעלים בל"ע מל' הוצואריש môk עיי"ע מקם וש"נ דעת רב הונא שפי' סרבל ע"י מוקסי והן מנעלים וכן ענין زربول, زربون, شربيل בל"ע מין מנעלים עיי' ברילל על המלבושים 89. ומיוחס לרס"ג פי' בדניאל ג', כ"א בסרבליהון ה מ נ ע ל י ם וי"א בתי שוקים שלהן ע"כ ושני פירושים האלה נמצאו בציון מילמדנו הנ"ל. ויש לי ראיה עצומה כי רז"ל הבינו ג"כ סרבל בענין מנעל כי בירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג אי' חמית בחלמאי רגלי מְסַרְבְּלָא והוא בינוני פעול מן סרבלא פי' רגלי לבוש מנעל ותחת זה אי' באיכ"ר פ' רבתי ד"ה חד מתלמידוי דר' יוחנן: חמית בחלמי דלא הוה ברגלי פישוש[1]) והוא בל"פ پاپوش, پاپيچ (וא"כ פפוש עיקר) Fussbekleidung, Pantoffel, אבל ברוב מקומות פי' סַרְבָּל, סַרְבְּלָא מעיל עיי' חוץ ממקומות הנ"ל עוד ב"מ ס': פ"א: ב"ב מ"ו סע"א הב לי סרבלאי ופי' רגמ"ה טלית. ושם נ"ב. זוגא דסרבלא ופי' רגמ"ה מקטורן כפול ובע' זוו וש"נ גרס רבינו זווא דסרבלי וממנו הפעל מְסוּרְבָּל עיי' לעיל תר"י א' לכמד' י"א, ח' ביזא די מסַרְבְּלָא בשומנא פי' מסוכך כפי' רבינו כלו' עטוף ומכוסה כבמעיל. ובהוראת מכנסיים אי' בכלי' פט"ז מ"ג שרולין שהוא לפע"ד شلوار אבל עיי"ע שרוול] —

סַרְבָּק (כמו סברק בנין ספעל מן ברק (blinzeln ומסקרות[2]) עינים (ישעי' ג', ט"ז) תרג' ומסרבקן עיינין. *[אחי"ה וכן נאמ' בל"ע برق عينه ובל"ס החדש' מַבְרִיק פי' הביט בעינים חודרות וכן העתיק רס"ג בישעי' משקרות עינים: مبرقات العيون עיי' הוספת פליישר לעמת"ר ללעווי ח"ב, 571 ובעמת"ל ח"ג 585 יש ט"ס וצ"ל اومض אשר על ידו ביאר ר' יונה ל' משקרות עיי' גיזיניאוס תיזוירוס ע' שקר וכתאב אלאסול לר' יונה בהוצ' נייבויער 748] —

סְרַג (= שרג נ"ל מל' צענד çkar ובל"י σκαίρω קפץ ודלג hüpfen, springen; סֵירוּג Auslassung eines Mittelgliedes, Ueberspringung) בפרק הקורא את המגלה למפרע (מגילי י"ז. במשנ') קראה סירוגין ומתנמנם יצא. ת"ר ק ר א ה ס י ר ו ג י ן י צ א[3]) סירוסין לא יצא (שם י"ח סע"א ורע"ב). פי' סירוגין „פיסקי פיסקי כגון שקרא ומפסיק ביני וביני וחוזר ומתחיל ממקום שפסק"[4]). סירוסין לא פי' בתלמודינו אבל בירוש' (מגילי רפ"ב, דע"ג.) סירוגין קטועין סירוסין חד פרא חד פי' אחד זולתי אחד[5]) „כגון שקרא פסוק ומניח פסוק וקורא פסוק ג' וחוזר וקורא פסוק שני שהניח"[6]) לא הוו. ידעי רבנן מאי סירוגין (מגילי י"ח. ר"ה כ"ו:) פירשנו בע' חלג. בפ' אמר להם הממונה בגמ' אף היא (יומא ל"ח.) וכס"ג דפ' הניזקין (גיטין ס'.) מה כתיב בטבלה אם שכב ואם לא שכב (עיי' במדי ה', י"ט) הכא במאי עסקינן בסירוגין[7]) פי' כותב מקצת מן הפסוק ומשייר מקצת. בר"ג דפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ב סע"א ורע"ב) איבעי' להו סיים את הקרנות מהו כמין גמא[8]) מהו בסירוגין מהו פי' „כגון שהיו עומדין על המצרים ראובן שמעון לוי על רוח מזרחית יהודה יששכר זבולן על רוח דרומית בנימין דן ונפתלי על רוח מערבית גד ואשר ויוסף על רוח צפונית ובין הני מצרים מכר לו שדה וכתב לו מצר ראובן ולא כתב לו מצר שמעון וכתב לו מצר לוי וכן לכל רוח דילג מצר האמצעי מהו מי אמרינן הואיל דמצר לו מצרים לכל רוח קנה כולה או דלמא לא קנה אלא כנגד המצרים דמאי דמצרי לו קנה ומאי דלא מצר לו לא קנה תיקו"[9]) ככר

---

[1]) כ"ה לנכון בע' פשש ובנו"ג פטיש וגם לזה יש פתרון עיי"ע פטש. [2]) במקרא ומשקרות ועיי"ע סקר. [3]) כ"ה נכון בדפו"ו ובשדפ"ע לי'. [4]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילני). [5]) כ"ה נכון מאוד בדפו"ו אבל בשדפ"ע בט"ס כזה"ל סירוגין לא פי' בתלמודינו אבל בירושלמי סירוסין קטועין סירוגין חרא חרא פי' אחר זולתי אחד, וכנראה שרבינו העתיק גם זה מפי' ר"ח אשר אחריו נגרר גם בזה הפי' רק בכ"י אשר נדפס ממנו בש"ס ווילני מגילי י"ח רע"ב נשמט מאמר שלם ואי' רק כדאמרינן סירוסין חרא חרא אחד זולתי אחד וצ"ל כגי' הערוך כפי גי' דפו"ו. ודע שבירו' איתא סירוגין קיטועין סירוסים חד פרה חד והוא נכון כפי גי' דפו"ו אבל בדפ"ר משובש סירוסין קטועין סירוגין חרא פרא חרא. ומלת פרה (פרא) הוא ל"י πάρα daran vorbei כלומר עבר אצל אחד שקרא פסוק אחר ודלג אותו שאצלו וכפי' רבינו קורא פסוק ומניח פסוק. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח. [7]) בנו"ג בסרוגין. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס הי' ופי' ובנו"ג גאם. [9]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה ושם הסיום קצת באריכות לשון כזה: מהו מי אמרינן הואיל דמצר לו מצר לכל רוח הכל מצר וקנה בריבוע כל השדה על פני כולה או לא קנה אלא כנגד המצר ד' שדות (כעין צורתו) דמאי דמצר ליה קנה ומאי דלא מצר ליה לא קנה תיקו.

פירשנו בע' גס. *[אחי"ה כלו' כע' גם פי' בע"א אליבא דפי' ר"ח ע"ש. ואולי צ"ל פ"א כבר פי' בע' גס. וגוזר אני המלה מל' צענד הנ"ל בהיפך האותיות וא"כ סרג כמו סקר עיי"ע. וכן בא בתמורתו שְׂרַג תר"י א' לנתר (ויקי י"א, כ"ב) לְמשׂרג ועיי"ע שרג ב', וכנ"ה בירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג וכלבד במסרגין לו וכו', מכילת' יתרו ספ"ו פוקד עון אבות על בנים בזמן שהם אינן (מסרגין) [צ"ל מסורגין] (או [1]) [וצ"ל ולא][2]) בזמן שהן מסורגין[3]), ירו' סנהד' פ"א די"ט סע"ג מסורגין עלו. תוספת' נדה פ"ט סירגה לה ארבעה ימים אינה ווסת, שם: נותנין לה ארבעה לילות מסורגין, שם: מונה מסורגין . . מונין מסורגין. והשם רק בקבוץ סֵירוּגִין עיי' לעיל ועוד מגיל' י"ח. וירו' מגילי' הנ"ל נכנסין סירוגין סירוגין וכ"ה בירו' שביעי' רפ"ט דל"ח ע"ג והפכו קטעין קטעין. ב"ק ל"ז סע"א נעשה מועד לסירוגין לשוורים . . נעשה מועד לסירוגין לכל. ולנקבה איכ"ר פ' נשקד דרש ישתרגו (איכה א', י"ד) עשאן עלי סריגות בבל קשה ומדי מתונה יון קשה ואדום מתונה וכו'] —

סְרַג כמו שָׂרַג בל"מ ענין אריגה ובדרז"ל ענין קשירה מל"ע شرج ,ineinanderflechten (binden בפ"ק דמשקין (מ"ק ח':) ומסרגין את המטות. גמר' (שם י'.) מסרגין שתי וערב ממתחין שתי בלא ערב. בכל כלי פ' ט"ז בכלי' (מ"א) המטה משיסרג בה ג' בתים ובפ' י"ט (מ"א) החבל מאימתי חיבור לטומאה משיסרג בו ג' בתים[4]), ובפ' כ"ב (מ"ט) סירגן בגמי או במשיחה טמאין. מטה מסרגין אותה על גבה בע'גד[5]). ביש מביאין פ"ח באהילו'[6]) (מ"ד) ובעשרה בתים פי"ג בנגעי' (מ"ג) הסריגות שבחלונות[7]). ובהעושה פי"ג באהילות[8]) (מ"א) הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא מקדח. בפ' העור והרוטב בגמ' קולית (חולי' קכ"ה:) דתניא ר' יוסי אומ' חבילי המטה וסריגי חלונות פי' שאין בהן פותח טפח חוצצין מן הבית לעליה. "כפי' סריגי המטה כן פי' סריגי החלונות פי' כמו עמודי ברזל דקין מורכבין זה על זה שתי וערב כדי שיהא החלון סרוג וסגור"[9]). השבכה האחת (מ"א ז', י"ח) תרג' סריגתא חדא. ויפל אחזיה בעד השבכה (מ"ב א' ב'). ילכד בפח (ירמי' מ"ו, מ"ד). (ונלכד) [צ"ל ונתפס] במצודתיו (יחזק' י"ב, י"ג; י"ז, כ')[10]). *[אחי"ה ועה"ק לועז געגיטער בל"א Gegitter והוא Gitter, Gitterwerk וכן בתרג' מעשה שבכה מ"א, ז', י"ז) עובד סריגא ועיי' שם י"ח, כ'; למ"ב א', ב'; כ"ה, י"ז; לירמי' נ"ב, כ"ב. והקבוץ נקבה סְרִיגָן למ"א ז', י"ז. מ"א. מ"ב ושם סְרִיגָתָא ובמשקל עברי הסריגות אהלו' ונגעי' הנ"ל כפי גי' רִבינו ובאיכ"ר פ' נשקד פי' ישתרגו (איכה א', י"ד) עשאן עלי סריגות סריגות הביא אותן עלי מכופלות בבל וכשדים מדי ופרס וכו', תוספת' עירו' י' (ז') חלון . . אם עשה לו סריגות[11]). ולזכר תוספ' שם בכ"י אירפ' עירו' י"א (ח') סריגין של חלונות עיי"ע טרים ב' (ח"ד, פ"ח). חולי' קכ"ה: עיי' לעיל. והשם המופשט סֵירוּג ענין שביכה וקשירה ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד סירוג שתי וערב מ"ק כ"ז: דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה, וכ"ה בסנהד' כ' סע"א ורע"ב ופירש"י שם סירוגו: קשירתו ובנדרי' נ"ו: אי' הפעל שמסרגין אותה על גבה וע"ש המיוחס לרש"י ובירו' ברכו' רפ"ג ד"ה ע"ד כל שמסרגין על גופה זהו מטה וכל שאין מסרגין על גופה זהו דרגש, וכ"ה בירו' ספ"ז ד"מ ע"ג ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"א, תוספת' כלי' ב"מ פ"ט החבל שהוא מסרג את המטה, תוספת' אהילו' פי"ב מסורג בחבלים, תוספ' כלי' ב"ב פ"א סירגו במשיחות או בחבלים. ב"ר פפ"ה כדי לסרג על הספר כולו שאמרו ברוח הקדש ופי' מ"כ לסרג לחבר ולארוג כמו אין מסרגין המטות וע"ש בפי' המיוחס לרש"י שפי' לסרוג ללמד על הספר כולו וכו'[12]). ובש"ע ח"מ סי' תקמ"א סק"ב מסרגין המטות כתב הרמ"ה פי' הוא כעין האריגה אלא שבסריגה יש ריוח מה בין חוט לחוט ע"כ] —

---

[1]) וכ"ה בילקו' יתרו ר' רצ"ב. [2]) עיי' בפי' מאיר עין למכילי. [3]) כ"ה בילקי אבל במכילי מסרגין. [4]) כ"ה ברפו"ו ובשרפ"ע נשמט בטעות. [5]) כיון לעי' גד א' אבל שם אי' רק ציונים ממ"ק כ"ז. סנהדי כ'. נדרי' נ"ו. ולא ביאר אלא דרגש ובעי' דרגש רומז על עי' גד (א') ובלי ספק בעי' גד היה רבינו מאריך בפירוש מטה מסרגין אותה על גבה כדאי' בנדרי' נ"ו: (ובמ"ק ובסנה' כ' רע"ב הגי' סירוגה על גבה) ותבל על דאבדין שלי' בערוך שלפנינו בעי' גד. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ערוך ובדפו"ו. [7]) בנגעי' אי' לפנינו סריגי החלונות וכ"ה בחולי' בסמוך ועוד עיי' בפני' ומפי' הר"ש לנגעי' מוכח כי גם הוא גרס הסריגות. [8]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע לי' ובדפ"ר נשמט מן באהילות הראשון עד באהילות השני. [9]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ם 24 מפי' לאהלו' פ"ח מ"ד ושם הסיום כדי שיהא החלון סגור. [10]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו במצודתו והוא ט"ס ובכ"י ובשדפ"ע לי' הציון האחרון. [11]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג מורבית. [12]) ואולי כיון לל"ע سرج מהשם سراج נר כלומ' להאיר על הספר כולו.

סְרַג (מל"ע سَرَجَ מכין כר וכסת לבהמה satteln והשם سَرْج Sattel; סָרָג Sattler) בחלומו' דפ' הרואה (ברכו' נ"ז רע"א ושם:) לא קשיא הא דמסָרַג [1]) הא דלא מסרג פי' שיש עליו הכסא [2]). בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג סע"א) סרגו ליה תרתי חיותא [3]) וקיימין אתרי גישרי דדורנג [4]) ושוור מהאי להאי. בג' תריסין פכ"ד בכלי' (מ"ח) ושל סָרָגִין טהורה מכלום פי' עושה המרכבות. *[אחי"ה ורה"ג פי' (סד"ט 18) פי' כמו ששנינו במועד (י':) מסרגין את המטות . . ותרג' שבכה סרגאתה, ותרג' שבכים סריגין וי"מ מטה שיש סראגים של סוס ע"כ ובי"מ כיון לל"ע سَرَجَ פי' אוכף וכן פי' הר"ש אחרי שהביא דברי הערוך הוסיף לומר ושמא מניחים עליה סרגים של סוס ושל מרכבה מל' סרגו לה תרי חיותא וכו' ע"ש. וכן פי' רגמ"ה בב"ב מסרגאן שמו לו שני אוכפין, ועיי' בפירשב"ם ובזו השטה פי' רש"י בברכו' שם ושם מסרג שיש לו אוכף על גביו ע"כ וכבר אמרתי שלזה כיון רבינו בפי' שיש עליו הכסא (הכסת). ובעה"ק סיים וז"ל פ"א הוא עשוי מעץ קל וויושם הרכ' עליו כשהן משחקין שקו' שטעכין ב"א = Stecher, stechen עיי' זו המלה בע"מ לאדעלונג] —

סרג (= סוֹרֵג durchflochtene Staket = Schranke) בפ"ב במדות (מ"ג) לפנים ממנו סורג גבוה י' טפחים. פי' כותל בין חומת הבית ובין החיל והחיל כותל גבוה יותר מן הסורג. *[אחי"ה וכבר הארכתי בענין סורג ותכונתו בע' חיל (ח"ג, שע"ח) ואוסיף לומר כי סורג נקרא אצל בן מתתיהו (על המלחמו' ה', ה', ב'; ו', ב', ד'; על הקדמוניו' ט"ו, י"א. ה') δρύφακτος פי' מחיצה וגדר ובמקום הראשון כתב וז"ל δρύφακτος περιβέβλητο λίθινος τρίπηχυς ὑψος ונגדר במחיצת אבן שגבהה של ש אמות" וא"כ לדעת בן מתתיהו הסורג היה כמעט ב' פעמים גבוה יותר ממה שמסרו לנו רז"ל במדות. וכתב רע"ב סורג מחיצה העשויה נקבים נקבים כמטה מסורגת בחבלים והוא עשויה מדפי עץ ארוכים וקצרים שמרכיבין אותו זו על זו באלכסון ע"כ והוא עפ"י פירש"י ביומ' ט"ז. ד"ה לפנים. וא"כ הוא מע' סרג ב' וכך העיד בן מתתיהו (על הקדמוניו' י"ג, י"ג ח') כי המחיצה הנ"ל היתה מעין (δρύφακτον δὲ ξύλινον) אבל ממקומות הנ"ל ברור שהיתה מאבן ועיי' מ"ש ה' גרעטץ מ"ע שלו חכ"ה שפ"ו, והביא ראיה שהיתה מאבן ממה דאי' במדות שם וי"ג פרצות היו שפרצום מלכי יון חזרו וגדרום ופריצה וגדר שייך למחיצת אבן ולא לעץ, ופריצה זו היתה בימי אלקימוס (עיי' ספר מקביים א' ט', נ"ד והלאה ומ"ש ה' גרעטץ קורו' היהודי' ח"ג ב' 420) ובין אילין יומיא דלא להתענאה בהון מונה מגילת תעני' פ"ח עשרים ושלשה במרחשון (איסתרר) [צ"ל איסתתם] [5]) סוריגא מן עזרתא] —

* סְרַג (נ"ל מל"ע شَرَجَ מקבין ומסדר sammeln, schichten) תוספת' מנחו' פ"י יום הנף שחל להיות בשבת דוחה את השבת וכו' נוטלין את הקופות ואת המגלות ומסרגין שם כנגד שלש סאין כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בעומר שלש סאין פי' היו אוספים ומסדרים בקופות העומר כנגד ג' סאין, ומזה הענין שרגינהו ודאי אקצינהו ביצ' ל"א: ופירש"י סדרן זו על זו וכו'. ועיי"ע שרג ב' — ואולי מסרגין צ"ל מסרגלין פי' עושין בשורה schichten (עיי"ע סרגל) פירוש להחליקו בקנה הסירטוט, ומזה בפסיק' דר"כ צד קל"ז ובילק' ישעי' ר' של"ט מסרגין בו פי' מלאכי השרת החליקו האבנים לסרוט בהן עיי"ע סתת —

* סַרְגִּיד (Schlüssel mit Zähnen oder Zähne am Schloss) ירו' שבת פ"ח ד"א סע"ב מהו חף סרגיד, שם תמן הוא עבד חף כלוט [6]) והכא הוא עבד חף סרגיד. וחף הוא מפורש בע' חף א' והם שנים אשר בהם נסגר עיי"ע חף א' וכל הפי' הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') כמו שמצאתי עתה ובפי' ר"ח (בשבת פ"א.) אי' עוד חפים שניים הוא עשויין מחתיכה של עץ וקורין בל' פרסי דנד' אנגאת מין נודעים בבבל ע"כ וצ"ל דנד אנגאז = دند انگاز שינים ביתד הארג וא"כ הבין חפים מן חיפה (שבת צ"ו: עיי"ע חף ח"ג תס"ג) וגזרת סרגיד נעלמה מעיני.

סרגל (= סִרְגּוּל מן רגל בל"ר regula Richtscheit Lineal בהוספת הס' וכן בל"ס מְסַרְגְּלָא והפעל סִרְגֵל liniiren) בב"ר פ' כ"ה (ס"פ כ"ד) זה

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע דמסורג. [2]) כונתו לכר וכסת שיושבין בעת שרכב על בהמה או אולי צ"ל שיש עליו הכסת. [3]) בנו"ג הוה מסרגאן ליה תרתי כודנייתי ובפירשב"ם ובכ"י ש"ס ר' סריגן אבל בכ"י ש"ס ה' סרגו, ובכ"י מ' חיותא כג"י הערוך. [4]) בע' גשר ב' סימנתי שנויי הגירסאות ובכ"י ש"ס מ' דרונג וזה קרוב לשם נהר Ρώγονις עיי"ע גשר וגירסאות שונות ישנן בד"ס במקומו ע"ש. [5]) עיי' מ"ש גרעטץ בשם ה' לאנדויער בדרעזדען במ"ע שם 397 ובקורו' היהודי' שם. [6]) עיי"ע בלוט ומ"ש.

ספר (בראשי' ה', א') אפי' סירגול הסופר [1]) אדם הראשון למדו. בויק"ר פ' זאת תהיה ראשו כתם פז (ויק"ר רפי"ט) קוצותיו תלתלים (שה"ש ה', י"א) זה הסירגול. ס"א זה השירטוט בלי' ערב קורין לשירטוט סירגול *[אחי"ה וכן פי' מ"כ בשהש"ר פ' עם נקודת הכסף זה הסרגל [צ"ל הסירגול] ופי' מ"כ השרטוט בל' ע ר ב י. אבל בב"ר פכ"ד כתב (בשם הערוך) שרטוט בל' י ו ן. בשהש"ר פ' ראשו: קווצותיו תלתלים: זה הסירגול לא פי' מ"כ מאומה ובויק"ר רפ"ט פי' הסירגול זה השירטוט. והנכון כי סירגול גזרתו מל"ר כמו שכתבתי בראש הע'. והועתק לל"ס מסרגלא ובע"מ לקאסטעללי הובא בע' סרג מסרגגא וצ"ל מסרגלא והפעל ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג מסרגלין לון, ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד מסרגלין בקנה. מהספס (שמות ט"ז, י"ד) תר"י מְסַרְגַל — ועוד עיי' סוף ע' סרג האחרון] —

☜ **סרגלא** מדרש שמ"ר פ' החודש (Lastwagen) הזה לכם (פט"ו) מלך בשר ודם עושה סרגלא שלו הזקה לפי הענין עגלה וקרון של משא. *[אחי"ה כיון לל"ר sarraculum, sarraclum לשון קלילה מן sarracum עגלה של משא, ולא רק לפי הענין כר"ב כי אם כפי גזרת המלה פירושה כן עיי' בט"ר לה' אייזלער ח"א, 75, וה' לעווי פירשו מן סרג של ל"ע אוכף ואינו נכון, וכן טעה בעל מ"כ לפרש הוא עמוד התוך הנושא כל המשוי ופי' עץ יוסף בתנחו' חיי שרה סי' ג' נמשך אחר מ"כ וכן העתיק רמ"ל בטעות Säule בלי עיון בדברי ר"ב] —

סרד (= מל"ע سرد ענין רקימה ואריגה stricken, buntwirken; סָרוּד, סְרִידָא (Flechtwerk בתנור פ"ח בכלי' (מ"ג) סרידה [2]) שהיא נתונה על פי התנור שוקעת לתוכו ואין לו גפיים. פי' "כמין עריבה שהיא לתשמיש הנחתום ללוש בה כרכתי' (שמות ל"א, י') ואת בגדי השרד ומתרגמינן לבושי שימושא" [3]). פ"א תרג' (מעשה רשת) [צ"ל מככר מעשה רשת]' [4]) (שמות כ"ז, ד'; ל"ח, ד'): סרדתא. שוקעת לתוכו אם תהיה הסרידה לתוך התנור מלשון (אונקלי שמות ט"ו, י') אשתקעו כאברא. גפים הם אזנים [5]) וי"א לולאות. וכפ' ט' [6]) [בכלים (מ"ז) ובפי' י"ב באהילות (מ"ב) סרידא שהיא נתונה על פי התנור. בתנור פ"ה באהילו' (מ"ו) [7]) סרידה שאין לה (דפוס) [צ"ל דפנות] [8]). בכל כלי פט"ו בכלי' (מ"ב) ס ר י ד של נחתומין טמא. *[אחי"ה בנו"ג סרוד וכ"ה בפי' רה"ג ואחד הוא עם סריד עיי' פי' הר"ש שם. וכ"ה בספ"א מצורע (זבים) פרש' א' פרק ב' הסרוד תוספ' כלי' ב"מ פ"ה סרוד של צפירה [9]) ושם לכלי' ב"מ פ"י עיי' בהערה 5. ובתוספ' אהלו' פי"ב סרידא שהיא נתונה עפ"י תנור. סרדה ב"ר פמ"ט ט"ס עיי"ע חלפסדרא במו"ע, ובע' סרד ד' גרס ר"ב בשם ילמדנו בשלח סרידות ואם הוא עיק' הגי' אז שייך לכאן פי' מצעות מעשה שבכה אבל בתנחו' לפנינו הגי' סדירות עיי"ע אדר (ח"א, ל"ח ומ"ש). ובענין שׂרד של מקרא שפי' בגדי שמוש (שהבינו ע' זקנים כמו שרת) יפה העיר רש"י בשמות ל"א, י' שהוא ל"א כתרג' של קלעים (שמות כ"ז, ט'. י"א. י"ב; ל"ה, י"ז; ל"ח, ט'. י"ב. י"ד. ט"ו; במדי' ג', כ"ו; ד', כ"ו) ותרג' של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לצידץ בלעז (Schlingwerk, lacet). ואולי מזה סַרְדְוָותָא קבוץ נקבה בירו' ב"מ ספ"ד ד"ט סע"ד ר' אבדומא מַלָּחָא הוה מפתר סרדוותיה פי' ר' אבדומא מוכר מלח היה פושר כלי שבכות כלומ' הנפותיו במים חמים כדי לייפות המאכל וכן פי' ה' לעווי. ולא כפי' בעל פני משה היה שורה במים בשר כחוש כדי שילבין וכן פי' בעל המשביר בע' פתר והגיה סרקוותיה מל"י σάρξ, σαρκός בשר] —

סרד (= סריד נ"ל מל"ע سرد שריון (Panzer ואשר חרב גאותך (דברי' ל"ג, כ"ט) תרג' ירו' (ב') מגן סעדיכון ותרים חיליכון וסריד זיניכון — (א"ב ושריד סייף כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה לפנינו ושריר סייף גוותנותכון ובמתורגמן וסריד גוותנותכון. ונ"ל גי' רבינו עיקרית ופי' שריון כלי מלחמתכם — ומלת סייף באה מגליון פנימה להורות על שריד עיי' בט"ר לאייזלער ח"א, 75 אבל מ"ש בענין סריד לא נ"ל] —

סרד (= סְרְדָא נלפע"ד מל"ס סוּרְדָא = מסרדנותא פחד ובהלה (Furcht, Schreck בת מטרד (בראשי' ל"ו, ל"ט) תרג' ירוש' (א') סרדא דהוה ליה

---

[1]) בנו"ג סירגולו של ספר. [2]) ברפו"ו סרודה. [3]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' ט"ו מ"ב (סדט"ה 11). [4]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' פ"ח מ"ג ושם לי' ג"כ מלת מכבר כי תרגו' מכבר הוא סרדא אבל גם בפי"מ להרמב"ם לכלי' פ"ח מ"ג הובא התרג' למעשה רשת נחושת עובד סרדה דנחשא. [5]) וכן מוכח מתוספתי' כלי' ב"מ פ"י סרוד של חייטין יש לו גפים טמא אין לו גפיים טהור ונראה לזו התוספתי' כיון הר"ש בפירושו לכלי' פ"ח מ"ג. [6]) כ"ה בכ"י וברפ"ר. [7]) כצ"ל וכן הוא בכ"י ערוך וברפ"ע פ"ח ועוד שם הנקודה שלא במקומה. [8]) וכן מוכח מפי' ר"ש ובקצת כ"י ערוך וכן בנו"ג גפיים. [9]) ובכ"י אירפ' בט"ס צפורה.

במטרדא — (א"ב הנוסחא משונה קצת). *[אחי"ה בתר"י א' אי' מטרד הוא גברא דהוה לעי במטרדא (ובסדריתא) [צ"ל ובסרדיתא] ומן דעתר וקנה נכסין הדר למהוי מתגאה בלביה למימר מאן הוא כספא ומאן הוא דהבא וקרוב לזה בתרג' דה"י א' א' נ"א דהוה לעי במטרדותא ובסרדותא ומאן דעתר וכו והדר למימר מה הוא כספא מה הוא דהבא. ובכ"י ה"ב דהוה לעי אבל גי' הדפוסי' נ"ל עיקר ופירושו פחד ובהלה היה לו בהיותו אץ להעשיר ומבקש תמיד להרבות הון כדרך הפסוק אהב כסף לא ישבע כסף ועשר שמור לבעליו לרעתו, ובב"ר פנ"ג אי' טרודים היו במזונותם מן דעתירין מהו דהבא מהו כספא. ועפ"י זה מתרג' תר"י ב' ע"ש ומיוחס לרש"י הביא גי' אחרת בתר"י ב' ע"ש ובמ"כ ובידי משה וה' לעווי טעה אחר רמ"ל להעתיק סרדא ע"י נפה Sieb] —

סָרָד (עושה מצודות Netzverfertiger עיי' בפנים) לוי הסרד (יומי פ"ה.) פי' גאון[1]) יש אומרין שהיה עושה בגדי סרד לפיכך נקרא סרד או שהיה עושה כלי[2]) שרד כגון המצודות — (א"ב בילמדנו פ' ויהי בשלח פ' ויסע משה וימלאו סרידות תבן פי' מצעות מלא תבן). *[אחי"ה ועיי"ע סרד א'. וכגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס א"פ ושם הסרדי ובסד"ה גרם לוי הסרד גם במכילת' ריש כי תשא אבל לפנינו שם וביומ' ובילק' משפטי' ר' שכ"ז לוי הסדר וכן הביאו יוחסין השלם צד 40 ע"א וז"ל וכ"ה בפ' ב' דביצה ובסוף מכילתא דר' ישמעאל מעשה בלוי הסדר וכו' ואני לא מצאתי בפ' ב' דביצה ואולי הוא ט"ס וצ"ל בפ' ח' דיומא, וחידוש שלא הביא את הערוך, ורש"י ביומ' גרם ולוי הסדר ופי' לא פורש לי מהו ע"כ ומזה לכאורה ראיה שלא ראה את הערוך. והקבוץ תוספת' קידוש' ספ"ה כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסרידין צ"ל הסרדין פי' עושי מעשה רשת לנשים ובקצת דפוס' הסדידין ובכ"י אירפ' הסררין עיי"ע סדר] —

סַרְדְיוֹט (= סְטְרַטְיוֹט מל"י στρατιώτης Krieger, Feldherr) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל"ב.) דומה[3]) כמי שנמסר לסרדיוט. בס"ג דפ' החליל (סוכי נ"ו:) מרים בת בלגה שנשאת לסרדיוט[4]). בפ' שור שנגח ד' וה' בגמ' שור של ישראל (ב"ק ל"ח.) שלחה מלכות הרשעה[5]) שני סרדיוטאות[6]) אצל חכמי ישראל. פי' שרים ממונים לעשות דין מהדיוטות — (א"ב מלה זו היא כמו סטרטיוט ופי' בל"י איש מלחמה וכן סרטיא כמו אסטרטא). *[אחי"ה והדין עם ר"ב ועיי"ע אסטרטיא, אסטרטיוט, אסרדיוט. וכנ"ה בעירו' כ"ב סע"ב וירוץ לפני סרדיוט, ברכות נ"ו סע"א הנמסר[7]) לסרדיוט, איכ"ר פ' על אלה נפל זה לסרדיוט אחד וזה לסרדיוט אחד[8]). ב"ר פפ"ב פגע בהם סרדיוט אחד. במ"ר פט"ו עיי"ע אפרכוס (ח"א, ר"מ.). והקבוץ סַרְדְיוֹטָאוֹת עיי' גי' רבינו לעיל, ובספרי זאת הברכה פ' שמ"ד סרדיטאות ובירו' ב"ק פ"ד ד"ד: איסרטיוטות צ"ל איסטרטיוטות. שהש"ר פ' אתי מלבנון סרדיוטות: ורבינו נראה שפי' סרדיוטות לשון נוטריקון שר ההדיוטים וכן פי' (בשם עצמו) מ"כ בשמ"ר ספמ"ב לשון סרדיוטין ע"ש ועיי"ע מסך] —

סרה (= סִירָה מע' סר ח' פי' חוט הסובב שבעין) בפ' על אלו מומין (בכורו' ל"ח סע"א ושם:) לבן הפוסק בסירה פי' „הוא כמו חוט שסובב השחור" *[אחי"ה כ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגייליקי דף ק"ב.) וכתב הראב"ד בספרא אמור פרק ב' סוף פרש' ג' לבן פוסק בסירה: פי' אין זו מחמת מכה ואינו חסור ממאור עיניו שום דבר אלא כך נברא שהלובן שלו נמשך ונכנס לפנים מן הסירה ומגיע עד תוך השחור הראשון החיצון והשחור הוא בת עין שהוא שחור שבשחור ע"כ. ורש"י פי' סירה היינו שורה שבעין סביב לשחור וכו'] —

סרה (= סירה מל"מ שִׁרְיוֹן, סִרְיוֹן Panzer) כפי תחרא (שמות כ"ח, ל"ב) תרג' ירו' (ב') כפום סירה. *[אחי"ה ובנו"ג סירא ובתרג' ירו' א' כפום לשיריא, ובתר"י לשמו' ל"ט, כ"ג כפום שיריא. ותרג' בסריונו (ירמי' נ"א, ט') בסירניה, הסרינות (שם מ"ו, ד') סִירְיָנַיָּא] —

סרה (= סִירָה מל"מ סיר פי' קוץ Dornhecke, Dorn) משנת כריתות פ' אמרו לו (ט"ו. רע"ב)

---

[1]) בכ"י ה"ב הגאון. [2]) בכ"י ק"ט כל. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח ובילק' איוב ר' תתקי"ט ולפנינו יהי דומה ב ע י נ י ו. [4]) בירו' סוכי ספ"ה דנ"ה סע"ד הגי' לסדריוט. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט בדפ"ר פיז' וויניצ' וכ"ה בכ"י ש"ס ובע"י הראשון ובילק' כ"י אצל ד"ס ונשתנה מן הצייזור מושלי הרשעה ובדפ"ע מדפ' באסיל נשמט הרשעה. [6]) בנו"ג סרדיוטות ובדפוסי' הראשוני' סדריוטות. [7]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג הנתפס. [8]) ובגיטי' נ"ח. לשני ארונים.

ותוחבו בסירה פירשו המפרשים בקוץ מל"מ ולי נראה שפירושו מגרה ומסר הנקרא בל"ר סירא [1] אשר בו הרופא חותך האבר. *[אחי"ה אבל הלשון תוחבו אינה עולה יפה עם פי' ר"ב ונאמר יפה על הקוץ. בל"מ סיר הוא מין זכר ובדרז"ל נקבה, מבור הסירה [2]) (ש"ב ג', כ"ו) מבואר בסנהד' מ"ט. כור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג עיי"ע בר ז' [3]) ושם סימנתי יתר המקומות ע"ש. שבועו' ד': עיי"ע סל ד' וש"נ והקבוץ שמ"ר פ"ל סִירָאוֹת עיי"ע דרדר (ח"ג, קמ"ד.). ובל"א סירתא תר"י א' לבמד' י"ט, ב' ובפסיקת' דר"כ צד י"א: דהוה מדמה להדא סירתא. ובע' ארנון (ח"א, רצ"ה) סימנתי יתר המקומות מילקוט ע"ש. והקבוץ קהל"ר פ' כי קול הלין (סרייתא) [צ"ל סירייתא] כד אינון דלקן קולן הולך וכו' ובילק' קהלת ר' תתקע"ג סִירִייתא קליהון אזיל. — שמ"ר פמ"ב סריות עיי"ע סר אחרון. קהל"ר פ' טוב יליד ביני סְריאתא עיי"ע סר ח' ומ"ש. ובל' זכר תרג' סירים (ישעי' ל"ד, י"ג) סִירִין] —

סִרְהֵב (בנין סִפְעֵל מן רהב ענין הפצרה ומהירה וכן בל"ס סַרְהֵב in Jem. dringen, drängen, eilen, beeilen) בר"ג דף' ג' שאכלו (ברכו' מ"ז.) הוה קא מסרהב ואכיל. בריש שבת בגמ' לא ישב (י'.) נגה לצלויי [4]) והוה קא מסרהב. וימהרו לשפך דם (משלי א', ט"ז) תרג' ומסתרהבין למשפך דמא. רגלים ממהרות (שם י"ח) תרג' רגלין (דמסתרהבין) [צ"ל דמסתרהבן] [5]). ויאמר המלך להמן מהר (אסתר ו', י') תרג' ואמר מלכא להמן סרהב. *[אחי"ה בנו"ג אוחי. ועוד הרבה בתרגומי' עיי' לתהלי' ז', ז'; ס"ט, י"ח; ק"ב, ג'; לאסת' ח', ח'; בתרג' שני לאסת' ו', י' ובאתפעל למשלי ז', כ"ג; י"ב, י"ט; כ', כ"א בכ"י תרג' ובפשיט', וכן בדרז"ל חולי' ז': השתא מסרהיבנא. שם צ"ד. אל יסרהב אדם וכו' ועיי"ע סרב ב' וש"נ ג"כ הגי' אל יסרב והוא קטיע מן יסרהב. וש"נ שבועו' כ"ג: ע"ש. ב"ק ל"ב סע"ב רבו מסרהב בו לצאת וכ"ה בפי' ר"ח ורש"י פי' הפציר בו ובכ"י ש"ס בשתי פעמי' מסרב. והתואר סַרְהֲבָן, סוּרְהֲבָן הוא כמו סַרְבָּן ותרג' ירו' סורר (דברי' כ"א, י"ח. כ') סורהבן וקבוץ נקבה סַרְהֲבָנְיָן תר"י א' לבראשי' כ"ו, ל"ה. והשם המופשט סורהבנותא תר"י א' לדברי' ל"א, כ"ז. ולזכר סרהובא, סרהוביא וכ"ה בל"ס סורהבא עיי' תרג' ירו' לדברי' ד', כ"ו; ו', ט"ו; ז', ד'; ט', ג'; לתהלי' ל"א, ג'; ל"ז, ב' ובכולם בסרהוביא (בכ"י בסרהובא) והוא ענין מהר, מהרה בהוראת תואר הפעל] —

* סרויא (תואר לסבא על שם מקומו) שבת מ"ה רע"ב ההוא סבא קרויא ואמרי לה סרויא ובכ"י ש"ס לי' סרויא וכן לא העתיקו ר"ח בפי' כי אם ההוא סבא קרוייה ובכ"י ש"ס א"פ קירויא ובכ"י ש"ס מ' קרויה ובתוספ' מעש' שני פ"ד אבא חילפא בן קרויא אבל סרויא לא מצאתי זולתו —

סָרַח מל"מ סְרַח ענין נזק וחבלה verletzen, beschädigen ולדעת רבינו כמו סְרַךְ עיי' בפני') בסוף מסכת כלי' (פ"ל מ"ד) מפני שהיא סורחת את היד "תניא (תוספת' כלי' ב"מ פ"ג) מכחול שניטל הזכר שלו אעפ"י שהיה המקבל שלו מלא חלודה טמא ניטל המקבל שלו אם היה הזכר שלו מלא חלודה טהור מפני שהוא סורך [6]) את העין (כימטא) [7]) [צ"ל סימטא] בארמית וכדוש [8]) בטיית ומניין שכן (שנינו) [צ"ל ששנינו] [9]) כתוספת' (כלי' ב"ב ספ"ז) הכוסות והצידונים [10]) החתוכים טהורים מפני שסורחין את הפה. וזה הח' [11]) במקום כ' כאשר נאמר סירכא" [12]) — (א"ב ענין שרטת). *[אחי"ה כל הערך נעתק מפי' רה"ג לכלי' (בסרים 21) רק שם הגי' וכריש בטיית וה' לעווי הביא בשם רה"ג כרש ועל זה הוסיף ה' פליישער שהוא ל"ע خرش kratzen והנכון כי צ"ל בפי' רה"ג כדאי' בדפ"ר בערוך כדוש והיינו כדש והוא ל"ע كدش kratzen ונרדף עם خدش מסרט בצפרנים ובאמת כן ענין מלה סורי' סְרַח וגם יפה פירשו רה"ג ואחריו רבינו (כפי תקוני) ע"י ל"א סימטא עיי"ע סמטא א' שפירושו ספחת Schorf. ואחרי הדברים והאמת האלה קצת צ"ע למה הוצרך להשוות סרה

---

[1]) Säge, sera. [2]) במסורה: הסרה. [3]) ולא כמו שכתב ה' לעווי ב' סירה: בע' בן ז' וגם לא חש לעיין מה שכתבתי בע' בר ז' (ח"ב קס"ט:) כי שם היטב ימצא מקור פי' רבינו. [4]) כ"ה בדפ"ר וויניצ'. [5]) כ"ה לנכון באתפעל בדפ"ר אבל בשדפ"ע בשתי הפעמי' מסרהבין. [6]) וכ"ה בפי' רה"ג אבל בנו"ג סורח. [7]) כ"ה בדפי' פיזו' ובדפ' באזיל אמ' ופי' ביטמא; בדפ"ר וויניצי' כי מבא ובכולם ט"ס וצ"ל סימטא ובפי' רה"ג בט"ס סיטמא. [8]) כ"ה לנכון רק בדפ"ר ובשאר דפ"ע בט"ס פ י'. [9]) וכ"ה בפי' רה"ג. [10]) בפי' רה"ג הכוסות הצידנים ובנו"ג הכוסות הקיסין הצידנים ובכ"י אירפ' הכוסות הקיצין הסודניים. [11]) וכן הגיה נכון המו"ל בפי' רה"ג במקום אני' שצ"ל החי' והיה לו לרמוז על הערוך. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ס וכ"ה בפי' רה"ג ובדפ"ע סורכא.

עם סרך ובזו השטה הלכו הרמב"ם הר"ש ורע"ב ע"ש. ור"ב היטב שיער שהוא ענין שרטת ועיי' ג"כ בפי"מ להרמב"ם אבל גזרת המלה נעלמה מעיניו שהוא מל"ס סרח ענין היזק וחבלה ועקירה ומזה נבין ג"כ מה שמבואר בדב"ר פ"ג עקר ועקרה (דברי' ז', י"ד) ס ר ו ח י ן ואילוניות. ב"ר פל"ב והבאים זכר ונקבה (בראשי' ז', ט"ז) פרט לסרוחין ולמחוסרי איברים פי' עקרים וסרוסין והילק' נח ס' רמז נ"ו גרס באמת פרט למרוטים ולקטועים ולסריסים ולמחוסרי איברים ועיי' ג"כ תוספות ע"ז ה': ד"ה מנין למחוסר אבר. והמיוחס לרש"י בב"ר פי' סרוחין "יתירי אברים" וא"כ מל"מ סרח העודף ולא נהירא, ובקצת דפוס" בדב"ר הנ"ל אי' ג"כ סריסין ושנוה מלה זרה הכודרת מחסרון ידיעת] —

סְרַח (מל"ס הנ"ל באש verwesen, übel riechen והושאל במובן מוסרי לענין נזק הנפש ע"י חטא (anrüchig sein, übel handeln תרג' ואנכי העויתי (ש"ב כ"ד, י"ז) ואנא סרחית. *[אחי"ה בעצם הראשונ' ענין המלה הסורית (ועור בל"מ עיי' ירמי' מ"ט, ז') נתינת ריח רע ורקבון וכן תרג' כ"י עץ רקבון (איוב מ"א, י"ט) קיסא סריחא[1]) ותרג' ירו' א' הבאשתם (שמות ה', כ"א) אסרחתון ית ריחנא. והושאל במובן מוסרי ענין הפסד ובפרט ע"י חטא[2]). ותרג' חטאו (בראשית מ', א') סרחו. חטאתם (דברים ט', ט"ז) תר"י א' סרחתון ועיי' תרג' לש"ב ז', י"ד; י"ט, כ', וזולתו. ובשתי הוראות ג"כ ברדז"ל. א') תרומ' פ"ג מ"א יבמו' פ"ט. נמצא סרוח, אבות פ"ג מ"א טפה סרוחה, ירו' תרומו' פ"ט דמ"ז ע"ד אוכל סרוח . . משקה סרוח, והושאל להשחתה סנהד' צ"ז, חכמת הסופרים תסרח, ירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ג סורח את הנעימה, שהש"ר פ' אתי מלבנון דיעה סרוחה, במד"ר פ"כ לשונו סרוח. הפעיל ברכו' ס', שלא יסריח, סנה' צ"א: חתיכה של בשר . . מסרחת, ב"ר פל"ד מיד הוא מסריח, כתובו' ס"א: (עיי"ע שרבט) תוספת' כתובו' פ"ה מפני שמסריח את הפה, ירו' כתובו' פ"ה ד"ל, מפני שהוא מסרחת את הפה. נפעל ירו' יבמו' פ"ד ד"ה סע"ג ורע"ד עד שלא נסרח הזרע . . משנסרח הזרע. ב') בענין חטא יומ' ע"ה. היא סרחה עלי . . הוא סרח עלי, שם ע"ז. סרחה אומתך, סנה' ע"א: סרחה ואח"כ בגרה, תוספת' סוטה פי"ד וסרחה כל המלכות כולה, שם פט"ו משל לא' שסרח וכו', פסיק' רבתי פכ"ו ויהי בעת שסרחה הצאן וכו'. תנחומ' כי תשא סי' כ"ו מיד דן את הסרוחין, ושם סי' כ"ח וירדה את הסרוחין, אבות דר"נ פ"ב כיון שראה אותו סרחון שסרחו וכו' ילק' חקת ר' תשס"ג בשם הילמדנו: כשם שהנער הזה סורח והסופר הזה מכה אותו, שמ"ר ספמ"ג סרח אותו העבד . . סרחת כל הסרחון הזה וכו'. והשם תרג' יואל ב', כ' סְרוֹחֵיה אבל גי' המתורגמן סרותיה (עיי"ע סר ט'). הקבוץ ויק"ר פי"ד מיני סירוחין. ועוד השם סירחא סוכ' כ"ו. ב"ק פ"ב: וברש"י שם סרחון וכ"ה סִרחון פסחי' ל"ה, ירו' חלה רפ"א דנ"ז. והושאל לחטא ספרי בהעלתך פ' ק"ד מאחר שהודיעם סרחונם וכו', ב"ר ר"פ ע"ג הסירחון ניתלה בה, ושם פפ"ד אין הסרחון תלוי אלא בי, במד"ר ספ"כ בעוה"ז ע"י סרחון הם נמנים וכו', פסיקת' רבתי פמ"ד ומה מי שאין לו חטא ולא סרחון וכו', ועוד בל"ס סוּרְחָנָא ויק"ר פכ"ז סורחנא דהדין ברי וכו' עד לית בהדא מילתא סורחן כלל[3]). יומ' פ"ו: יכתב סורחני . . אל יכתב סורחני, ויק"ר פ"כ במד"ר פי"ח פסיקת' דר"כ צד קע"ב: מזכיר סורחנן, ועיי' בתרג' לבראשי' ל"א, ל"ו; ל"ט, כ"ג; לש"א כ' א'; כ"ה, י"ב וזולתו ועוד השם המופשט סוּרְחַנְתָּא תר"י א' לדברי' ט' כ"א; סַרְחָנוּתָא תר"י לויק' י', י"ז; לבמד' ט"ו, ל'; לדברי' ט', כ"ז] —

*סְרַח (מל"מ וכ"ה בל"ס סְרַח ובל"ע سَرَحَ ענין היתרון והתפשטות (herunterhängen ב"ק קי"ז סע"א מסרחי גביניה, יומ' פ"ג: אזניו סרוחות, ועיין תרג' לשמות כ"ו, י"ב, י"ג ומזה הבין המיוחס לרש"י בב"ר פל"ב סרוחין אבל עיי"ע סרח א'.

* סוּרְחָב (שם אמורא דבבל) כתובו' י"ז רע"ב סורחב בר פפא פי' בל"פ سُرخاب מים אדומים והוא תואר לכמה דברים וגם שם פרטי כעין Rufus אצל הרומיים והוא כמו סומקי עיי"ע סמק.

סֶרֶט (לדעת ר"ב מל"י עיין בפנים והנכון מל"ע شريط חבל (Seil בסוף כלאים (פ"ט מ"ט) לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן פי' עבותות של צמר — (א"ב פי' סירד בל"י חבל דק וקצר). *[אחי"ה כיון לל"י σύρτης. ובפי"מ להרמב"ם והר"ש פי' מחגרת, חגורה] —

---

1) ובנו"ג בולטיתא עיי"ע. 2) ברוגמת באש וביש ועיי"ע סר ז' וסר ט'. 3) ובשהש"ר פ' חכו: סורחנין.

סְרַט (מל"מ שָׂרַט בל"ס סְרַט ובל"ע شرط ein- (Einschnitt סְרִיטָה ; schneiden, eingraben בפ' אלו הן הלוקין בגמ' הסורט סריטה[1]) (מכות כ"א, רע"א) ובפ"ק דקידושי' בגמ' חוץ מכל תקיף (קידושי' ל"ה סע"ב) סריטה וגדידה אחת היא[2]). בפ' הבונה (שבת ק"ד: במשנ') המסרט על בשרו. בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב.) עוף המסרט כשר לטהר בו את המצורע[3]) — (א"ב ל"מ זה (ויק' כ"א, ה') לא ישרטו שרטת, תרג' ויתו על דלתות השער (ש"א כ"א, י"ד) וסרט על דשי תרעא). *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן ובנו"ג ומסריט וברד"ק ומשרט וכ"ה בשי"ן במכו' ובקידושי' הנ"ל אבל בתוספ' שבת רפי"א (י"ב) אי' כגי' רבינו הסורט סריטה אחת. וכנ"ה בב"ר ס"פ ל"ג יסרוט לו סריטה בכותל, שמ"ר רפי"ב סרט לו סריטה על הכותל, פסיקת' רבתי פ"ו סריטה סרטו לו על הכותל. פיעל ופעל ב"בכ'. במסרט.. מסרטא. שבת נ"ג: שלא יסרטו דדיהן, סוטה מ"ח. שהיו מסרטין לעגל בין קרניו וכו', תוספת' ב"מ ספ"ג אין משרבטין ומסרטין את הבהמה[4]). גהשם המופשט סריטה עיי' לעיל ובל"ס סֵרְטָא פי' כמו שֶׂרֶט בל"מ ובל"ס בע"ז ל': אחרים אומרים מקום שיש סירטא אסור אין סירטא מותר, ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד אחרים אמרו לא אסרו אלא מקום סירטא פניו כסירטא הם ראשי אצבעות ידיו ורגליו כסירטא הם ובתוספ' תרומו' פ"ז אי' רק אחרים אומרים לא אמרו אלא בזמן שיש בו סירטא. פי' סירטא סדק] —

סרט (= סְרַטְיָא בל"ע سراط, صراط, زراط דרך הועתק מל"ר ויוני strata (via) = στράτα, אִסְטְרָט (Strasse, Weg בגמ' דפ"ק בשבת (ו'.) סרטיא ופלטיא פי' סרטיא בלעז אסטרדא[5]) מקום שהולכין שם רבים תדיר והוא דרך המלך, פלטיא שוק גדול של מקח וממכר ובלעז פלטיאה[6]) והיינו איסטרט ואסרט שכבר כתבנו בע' א'[7]). בפ' שואל אדם בגמ' עשו לו ארון (שבת קנ"א סע"א) אמר עולא בעומד באיסרטיא[8]) פי' שאין דרך לקבור במסילה[9]) — (א"ב וכן נקרא בל"י ורומיי) *[אחי"ה והקבוץ בתר"י א' לבראשי' מ"ב ו' בלשו בסרטייתא ובפלטייתא עירו' כ"ב סע"ב ותיקן להם דרכים וסרטיות כ"ה בדפ"ש ובפי' ר"ח וסרטאות ובנו"ג ביחיד: וסרטיא ובכ"י ש"ס מ' וא"פ ואסטרטיאות תוספת' שבת רפי"א שתי סרטאות זו ע"ג זו ובכ"י אירפ' לי' אבל סרטיאות של גוים בתוספת' ע"ז רפ"ב ט"ס וצ"ל לתרטיאות וכ"ה בכ"י אירפורט (צוק"מ 462)] —

* סַרְטְבָא (שם ההר) ר"ה כ"ב: כבר פירשתי בע' גרופינא ע"ש (ח"ב, שע"ו:)

* סִירְטוּט (מע' סרט ב' פי' שריטה היינו סירגול (das Liniiren ירו' מגיל' רפ"א ד"ע. מה זו צריכה סירטוט אף זו צריכה סירטוט. וכן ענין שרטוט עיי"ע שרטט ועיי"ע סרגל.

* סַרְטָן מל"ע سرطان ובל"ס סַרְטָנָא ,Krebs (Sternbild תנחומ' ריש האזינו: אי' בפסיקתא אדם נמשל לשנים עשר מזלות בתחלה כשנולד וכו' ותחלתו חלש כסרטן ואח"כ כשנתגדל נתגבר כאריה וכו' ובפסיקת' רבתי רפ"כ אי' בסגנון אחר ואינו דומה לו כלל[10]) ושם אי' ואחריו מה אתה בורא סרטן מפני שאדם מקמיץ מן החורים ומן הסדקים כסרטן וכו', ושם פ' כ"ז ברביעי עמדה זכותו של משה אמר רבון העולמים הסרטון הזה אינו חי אלא מן המים ואני נמלטתי מן המים[11])

* סִרְטוֹן (מל"י συρτόν) ברכו' ס' רע"א כגי' כ"י ש"ס ועיי"ע שרטון ומ"ש.

סָרֶטְנָא (נ"ל מל"י σωρηδόν, σωρευτὸν (haufenweis בילמדנו פ' קח את המטה (בתנחו' חקת לי') עכשיו אתה רואה סרטנא[12]) ואתה אומר לו[13]) לגמול חסד הן באין. *[אחי"ה וז"ל הילק' ר' תשס"ג בשם הילמדנו: כיון שמתה מרים ומשה ואהרן עסוקים בה וישראל מבקשים מים ואין מוצאין מיד נתכנסו עליהם כיון שראו אותם באין אמר משה לאהרן מהו כינוס זה א"ל אהרן לא בני אברהם יצחק ויעקב הן גומלי חסדים בני גומלי

---

[1]) בנו"ג השורט שריטה. [2]) שני הציוני' יחדיו ידובקו כדאי' בכ"י ערוך אבל בדפ' ו' הובא בינתים ציון משבת ובשרפ"ע לי' כל עיקר הציון ממכות רק מהחיל בציון משבת ואח"כ הובא זה דקידושי', ובכ"י ע' לנכון גדידה ובדפ"ע גרידה. [3]) בנו"ג לטהרת מצורע. [4]) ובכ"י אירפ' לי' [5]) כ"ה בכ"י ק"ט והוא לאי"ט strada ובדפ"ע אסטרטא. [6]) בלאי"ט ובל"ר platéa Platz. [7]) עיי"ע בח"א, קע"ה, ור"ג. [8]) וכ"ה ברש"י ובנו"ג באסרטיא ובפי' ר"ח באסטרטיא. [9]) וכ"ה בפירש"י ובכ"י ק"ט בט"ס לעבור במסילה. [10]) עיי' מ"ש במ"ע שם בשם ילק' ראובני וכר הקמח. [11]) ועיי' בתפילת גשם לש"ע כסרטן גדל במים חיים, ובתפלת טל ליום א' דפסח: להפסח כגון סרטן. [12]) בדפ"ר סרטנה ראשון. [13]) נ"ל שצ"ל לי.

חסדים א״ל משה אי אתה יודע להפריש בין כינוס לכינוס אין זה כינוס של תקנה אלא של קלקלה שאילו היה כינוס של תקנה היה צריכים להיות בראשם שרי אלפים ושרי מאות וכו׳ ואתה אומר לגמול חסד הן באין וכו׳ ובלי כל ספק זו היא הצעת הסיפור בילמדנו שאינו תחת ידינו ומשם הביא רבינו עכשיו אתה רואה סרטנא ולפי הענין פירושו כינוס בערבוביא ומל״י הנ״ל כינוס חמרים חמרים בלי סדרים וזה הכינוס לא בא לגמול חסד עם האבלים היינו עם משה ואהרן המתאבלים אודות מרים וזה מה שהשיב משה לאהרן ואתה אומר לי לגמול וכו׳ או ואתה אומר לו כלומ׳ על אותו הכינוס אתה חושב לגמול חסד הן באין? וה׳ לעווי העתיק המלה ע״י Stock ולא ירד לסוף דעתו של רבינו וטעה אחר רמ״ל וזה אחר בוקסטארף. — ועוד י״ל כי סרטנא הוא ל״ע سرطان Sturmlauf הליכה במריצה ולפי זה נוכל לקיים גי׳ דפ״ר סרטנה ראשון פי׳ כבר ראית המריצה הראשונה שבאים דחופים ודוחקים זה לזה ואתה אמרת לגמול חסד הן באין] —

* סְרֵי (כמו עשרה zehn) רק בצרוף, תרתי סרי נדרי׳ נ׳. תמני סרי ברכו׳ כ״ט. ועוד בקטיע סר עיי״ע חדסר (ח״ג שמ״ח, וש״נ).

* סְרֵי, סְרְיָא עיי״ע סר ו׳, ז׳ ט׳.

סריא (= סוּרְיָא מל״י Συρία בל״ס סוּרְיָא ארץ ארם נהרים וארם צובה .Syrien, im Talm (Mesopotamien) בפ״ו בדמאי (מ״א) המוכר פירות בסוריא [1]. בפ״ק בע״ז (כ׳ סע״ב וכ״א רע״א) ובסוריא משכירין בתים [2]. בסוף אהילות (פי״ח מ״ז) הקונה שדה בסוריא סמוכה לארץ ישראל. פי׳ מדמשק ועד צובה קורין לו רז״ל סוריא והן הנקראין כיבוש יחיד — (א״ב וכן נקראת בלשון העמים). *[אחי״ה ואצל רז״ל הוא ארץ ארם עיי׳ הר״ש בדמאי הנ״ל ופי׳ ר״ח בע״ז. וע׳ זקנים העתיקו ארם (מ״ב ח׳, כ״ח) Συρία. ירו׳ דמאי רפ״ו דכ״ה: מקום שאין ישראל מצויין כהדא סוריא. ירו׳ שקלי׳ רפ״ד דמ״ז ע״ד אין העומר בא מן הסוריא. ירו׳ כתובו׳ פ״ב דכ״ו ע״ד בסוריא נשיאת כפים אבל לא חילוק גרנות.. ובבבל כסוריא (ועיי׳ תוספ׳ כתובו׳ רפ״ג) ירו׳ פיאה פ״א ד״טז. ויק״ר פכ״ו עיי״ע בעל הלשון. תוספת׳ שקלי׳ פ״ב אנשי סוריא. ועוד הרבה בתוספת׳ עיי׳ לר״ה ספ״ב (א׳) לתעני׳ פ״ב; לע״ז פ״ג (ד׳); לז׳ (ח׳). תוספ׳ כלי׳ ב״ק רפ״א. בענין חלות בסוריא עיי״ע חל (חלה) ח״ג, שצ״א. וש״נ. — והתואר ממנו סורסי. סורסיא עיי״ע סרס ב׳ ומ״ש — ובירו׳ שביעית פ״ו דל״ו ע״ד לגי׳ בעל פני משה בסוריא ובנו״ג בט״ס כסורא ועיי״ע סורא וש״נ ומבואר מקום בבבל] —

* סורייקי ע״ז ד׳: עיי״ע שרייק.

סרך (= מַסְרֵךְ מל״מ שְׂרוֹךְ בל״ע شراك, شرك רצועה וחבל Riemen, Schlinge ופי׳ רבינו עיי׳ בפנים) בגמ׳ דפ׳ במה בהמה (שבת נ״ג. במשנ׳) ובלבד שלא יקשור לו מסרכו פי׳ בלע״ז פיטור״ל [3] וי״מ חגורו *[אחי״ה כי״מ פי׳ ר״ח בשבת (ש״ס ווילנ׳) והוא גרס מסורכו והגי׳ הירו׳ שבת רפ״ה ד״ז: לא יקשור את המסרוכי ובכ״י ש״ס מינכען שלא יקשור בו במסרכו ובכ״י א״פ בו את מסרכו ובנו״ג לו מסריכן וכ״ה ברש״י ולועזו פיטר״אל וכ״ה בחי׳ המאירי והר״ן והוא בל״צ poitrail רצועה שנותנין בחזה הסוס כדי שלא תרד המשא מעל צוארו Brustgurt וכן פי׳ האו״ז בהל׳ שבת סי׳ פ״ג סק״א וז״ל מסריכו דהיינו רצועה שקושרים סביב צוארה כדי שלא תרד המשא מעל צווארה וכו׳. וכן פירש״י קלקלי׳ בשבת ס״ד. מסרך של סוס שקורין פייטרא״ל ע״כ ונרויח מזה ג״כ שעיקר הגי׳ כגי׳ הערוך מסרכו. שהנפרד מסרך ועם כנוייו מסרכו וכ״ה בכ״י אירפ׳ בתוספת׳ שבת רפ״ד (ה׳). ובגוף הדבר אין החילוק גדול בין פירוש רבינו פיטור״ל שהוא בלאי״ט Brustgurt, pittorale ובי פי׳ י״מ שהוא פי׳ ר״ח כאמור] —

סְרַךְ (מל״ס ענין דבוק וקישור לאיש או לדבר וכן בל״ע شرك עיי׳ בפני׳ festanschliessen ובתרג׳ ענין עוות (verdrehen גדיא בסירכא (ב״ק כ״ב רע״א) בע׳ סקר [4]. בפ״ק בביצ׳ בגמ׳ בתוך הקן (ביצ׳ י״א רע״א) סרוכי סרוך וסליקו פי׳ [סריכה] [5] כמו תפיסה כדכתי׳ (משלי ל׳, כ״ח) שממית [6] בידים

---

[1]) כ״ה בדפ״ר ושם בשני יודי״ן ובשדפ״ע דסוריא. [2]) וכ״ה בירו׳ בתוספ׳ ע״ז פ״ב ובפי׳ ר״ח לע״ז אבל בבבלי משכירין להם וכ״ה במשני שבמשניות. [3]) כ״ה נכון בדפ״ר פיז׳ בסיל אמי ובכ״י ה״ב ובכ״י ק״ט בט״ס פירט״ל וצ״ל פיטר״ל כבד׳ וויניצי׳ ובעה״ק פייטרא״ל. [4]) עיי״ע סקר ג׳ ומגי׳ דכאן ראיה למ״ש בשטת רבינו בגירסא של ע׳ סקר ע״ש. [5]) כצ״ל וכדאי׳ בפי׳ ר״ח. [6]) עיי״ע סממית.

תתפש״ [1]). בפ׳ כל הבשר בגמ׳ הכחל (חולי׳ קי״א.) חלבא סריך — (א״ב תרג׳ ראית י״י עותתי (איכי ג׳ נ״ט) חזית י״י סרוך די סריכו לי). *[אחי״ה וכן תרג׳ עוה (שם ג׳, ט׳) סרך, וכן סורר (שם י״א) [2]) וכן מעוות (קהלת א׳ ט״ו) וכולם מענין סבוך -ver flochten, verworren מה שאינו ישר כי אם בסבוך ובמבוכה מל״מ שרך ונרדף עם שרג ולי״ע شرك. אבל בלשנא דרבנן במקומות הנ״ל פי׳ כמו בל״ס סרך פי׳ אדוק וחבור ,anhangen, festklammern festsitzen ומזה בחולי׳ מ״ו: מ״ח: דסריכן להדדי, שם נ״א, מיסרך הוה סריך, ושם: אית ליה מידי למסרך . . לית ליה מידי למסרך, ב״ב פ״ו: שאני בהמה דסרכא ועיי׳ פירשב״ם ור״ח פי׳ בע״א ע״ש, גיטין ס״ח: לא סריך פי׳ אינו נדבק עיי׳ פירש״י. פעל: יבמו׳ קכ״א: א״א דלא מסריך וניים פורתא, ע״ז כ״ב: מסריך אבתרה . . האי דמסריך אבתרה, ב״ק כ׳. לסרוכי ביצ׳ וחולי׳ עיי׳ לעיל בערוך. פסחי׳ נ״א רע״א דמסרכי מילת׳ כלומ׳ ידבקו בדבר והנהיגו בו וממנו השם ע״ז ל׳ סע״א סירכא דגברא נקיטה, סנה׳ נ״א רע״ב סירכא נקט כ״ה בכ״י ש״ס כפי׳ ר״ח ועיי׳ בתוספו׳ שם וכפי׳ רש״י. סירכא דמשכא ביצ׳ מ. עיי״ע כס ד׳ (ח״ד, רס״ז ומ״ש בהערה בשם רשב״ם) [3]), וכן השם סֶרֶךְ (בל״ס סריכותא das Anhängen) נדה ס״ז: משום סרך בתה פי׳ משום הנהגת בתה, חולי׳ ק״ו. מפני סרך תרומה פי׳ הרגל תרומה, וכן נטילת סרך ירו׳ ביכורי׳ פ״ב דס״ד סע״ד וירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ח: וכן יומא רפ״ג ד״מ: טבילת סרך] —

סרך (= סָרְכָא מל״פ سركار ראש ופקיד Vor- (gesetzter, Präfekt שפטים ושטרים (דברי׳ מ״ז, י״ח) תר״י (א׳) דיינין וסרכין. ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שטריו לאמר (שמות ה׳, ו׳) תרג׳ ית שלטוני עמא וסרכוהי — (א״ב פי׳ בל״י שר ונגיד כמו ארכון). *[אחי״ה ἄρχων לחוד וסרכא לחוד [4]) והקבוץ סָרְכִין כבר בדניאל (ו׳, ג׳, ד׳. ה׳. ז׳. ח׳) והיחיד סרכא תרג׳ שטר (משלי ו׳, ז׳) והוא הוא סָרְכָן (תר״י לבראשית מ״א, מ״א; לשמות כ״ה, א׳; לדברים ל״ד, ו׳; אסתר ב׳, י״ג; ח׳, ב׳; לדה״י א׳ י״א ב׳. י״א וזולתו) והוא מל״פ הנ״ל ונשמט הרי״ש בסוף [5]) עיי׳ עמ״פ לוואלירס ח״ב 281] —

☜ סרכא (?) בריש מדרש שהש״ר סרכא דאקים תאניתא אולי מין תאנה הוא *[אחי״ה וכן הוא מפורש במ״כ וז״ל לפי הענין סרכא הוא מין אילן תאנה והמשל כפי הבריות הסרכא מקים ומעמיד תאנה כלומ׳ מטוב יצא טוב ע״כ וחזרתי אני על אוצרי מילין ולא מצאתי לשון שהוראת סרכא מין תאנה לכן לדעתי נאמנה להגיה סוכא והוא ל״י συκῆ, συκέα, תאנה Feigenbaum ובילק׳ שמואל א׳ רמז קל״ד הובא כשם פסיקת׳ רבתי (?) משל ברכא תניתא! וזה ודאי ט״ס ולא מצאתי זולת זה המשל הנ״ל ומלת סרכא בל תמצא בספר פפלנ״צ ללעף] —

סרמט (= סרמיטין אולי מל״י συρματίτης = סרמיטין מל״י σαρμός וענין שניהם פסולת שמכבדין das Zusammengefegte, der Kehricht ופי׳ רבינו בע׳ חמס) סרמיטין וסרמיסין (כתובו׳ י״ז רע״א וסנה׳ י״ד.) כבר פירשנו בע׳ חמס. *[אחי״ה ושם מבואר בכמה אופנים וקרוב הדבר כי מל״י מהצבן כי בא״י אשר סמכו שם רבי אמי ורבי אסי שרו בל׳ המדוברת שם היינו בל״י ועניננו לא תסמכו לנו לא מן הפסולת ולא ממה שמשליכין בכיבוד היינו מפחותי הערך כי אם ממכובדי ארץ. ופי׳ רבינו בכמה אופנים עיי״ע חמס (ח״ג תכ״ט)] —

☜ סרמיסין (= טרמיסין בל״ר tremissis עיי״ע ח״ד, פ״ה) ירו׳ דגיטי׳ פ׳ הניזקין (פ״ה דמ״ז:) קרקע דינר אגרמא רביע מעות סרמיסין פי׳ אם לקח מיד סקריקון קרקע בשלשה נותן לבעל אחד דרך משל אם לקח בדינר נותן לבעל גרמא שהוא שליש דינר שהוא רביע מעות וטריסין בל״ר הוא גרמא בל״י. *[אחי״ה לא ידעתי מאין לקח ר״ב כי גרמא בל״י כמו טריסין tressis שפי׳ שלשה איסרין עיי״ע טריסית (ח״ד, פ״ח), ואת אשר נ״ל כתבתי בע׳ אגרמא ע״ש ובע׳ גרמס ועוד עיי״ע טרמיסין, שהוא הוא סרמיסין ועוד עיי׳ בבלי גיטי׳ נ״ח: ומ״ש התוספו׳ שם — ועפ״י ענין טרמיסין שהוא שליש פי׳ בעל פני משה בזה״ל כלומ׳ מה שמכבר לו קרקע שוה דינר בדינר חסר רביעי א״כ שליש המעות שנתן לו הן כפי שיווי רביע הקרקע שהוא מעה וחצי] —

---

[1]) ע״ב הועתק מפי׳ ר״ח לביצ׳. [2]) ובמתורגמן: סרב וכן לעות (שם ל״ו) במתורגמן: לסרבא ובנו״ג לסרכא. [3]) ולפי י״מ ראי׳ שם ענינו מל׳ סירכא דפוסקים עיי״ע סרח א׳ ובענין דיני הסירכא כבר האריך בעל פחד יצחק לצדד כל המקומות ע״ש. [4]) וגם ה׳ לעווי טעה אחר ר״ב אף אם לא הזכירו. [5]) ודוגמתו איזגדא ע״ש ועיי״ע סורמקי.

* סוּרְמְקִי (שם פרטי) יומ' י'. ב"מ פ"ה: רב חכיבא בר סורמקי ובקצת כ"י ש"ס אצל ד"ס לב"מ צד קכ"ז הגי' סומקי וגי' סורמקי נ"ל עיקר והוא תואר לאיש בּיישן בל"פ شرمكين keusch, verschämt ובכ"י ש"ס ר' א' הגי' סורמסי וגם זה בל"פ شرمسار מאותה ההוראה וריש בסוף נשמט עיי"ע סרכא.

סוּרִין (לדעת ר"ב מל"י σύρειν סחב ziehen, fortschleppen ולפע"ד מל"י σάρον צואה Unrath) מדר' ויק"ר פ' זאת תהיה תורת המצורע (פט"ז) ר"מ אומ' סורין סורין לשון יוני הוא סחוב והשלך *[אחי"ה ר"ב כיון לפעל הנ"ל וכן העתיקו ע' זקנים סחב (ש"ב י"ז, י"ג) וכן העתיקו זחל (דברים ל"ב, כ"ד) ושטף (ישעי' ל', כ"ח) ולפע"ד הוא השם בל"י הנ"ל. והנוסח' שלפנינו סירון סירון וכ"ה באיכ"ר פ' סורו ושם בשם ר' אבא ור"ב שנה הנוסחא אודות פירושו] —

* סַרְנָא (בל"ם קוטב Axe) ב"ק י"ב סרנא דארעא בנו"ג סדנא אבל בכ"י ש"ס פרנא ונ"ל להגיה סרנא אבל גם בקידושי' כ"ז: אי' סדנא ועיי"ע סדן.

סרנג (= סרונגית שם מקום נ"ל שהוא סנגורא עיי' בפנים) בויקר' אחרי מות פ' ויתרון ארץ (פכ"ב) דבי כנישתא עתיקא ד ס ר ו נ ג י ת. *[אחי"ה בנו"ג דטבריא אבל גי' רבינו מוכח מירו' כלאי' ספ"ט דל"ב רע"ד ושם דסרונגין ובקהל"ר פ' ויתרון דסרונגיא ועל שם המקום נקרא ר' אבא סרונגייא ב"ר פ"א ובירו' סוכ' פ"ד דנ"ד ע"ג ר' בא סרונגייה ובבמד"ר פי"ד בט"ס ר' אבא סדרוניא (ופיי מ"כ שם מקום), ושם פכ"ב ר' אבא מרומניא ונכון הוא בתנחו' מטות סי' ו' ר' אבא סנגוריא וצ"ל סרונגיא וכן אי' באיכ"ר סוף פ' על אלה ר' ביבא סנגוריא ושם פ' ממרום ר' ביבא מרנגיא בכולם צ"ל סרונגיא אבל קשה עלי לשבש כל הגירסאות שכתוב סנגוריא כדי להגיה סרונגיא אחרי שתכונת סרונגיא לא נודע לנו אבל סנגורא, סנגרא נודע לנו היטב והיא קרוב לטבריה עיי"ע סניגורא ומ"ש בסוף הע' הנ"ל ועיי' מפה לא"י לה' שווארץ בהוצאה אשכנזית דאס הייליגע לאנד ושם צד 8. וראיה עצומה כי גם כנישתא עתיקא דסרונגית או דסרונגין, דסרונגיא צ"ל דסנגורא ממה שאי' תחת זה בויק"ר פכ"ב ד ט ב ר י א וסרוננא היה קרוב לטבריא, ומצינו בירו' מגיל' פ"א ד"ע. כנישתא דכיפרא ואמר הדא היא עיקר טיבריא קדמייתא, וא"כ היא היא כנישתא (דסרונגיא) [דסנגורא]] —

סרני (= סִירוֹנִי, סִירוֹנִית Σειρήν, αἱ Σειρῆνες mythische Jungfrauen, Sirenen) ספרא פרש' שמיני בדגים (פרק ד' פרש' ג') חיה (ויק' י"א, י' החיה) זו חית הים הנפש (שם נפש) להביא את הסרני ובקצת נוסחאות כתוב סולנית והוא טעות פי' בל"י ורו' מין חית הים מחציה ולמעלה אשה מחציה ולמטה דג והגידו לי שמלך גליל הצפוני המולך בדינמרקא ונורוויגא בעברו בספינה אצל מלכות נורוויגא ראה חיה זו יושבת כחום היום על שרטון שבים ואני קודם עשרה שנים בעמד' אצלו שאילתיהו על זה והמלך שתק והבנתי שהוא היה בספק אם החיה שראה היתה סירני או חיה אחרת מפני מרחק המראה וגם החיה בשמעה קול השר הקורא אל המלך היושב בירכתי הספינה ופניו לצד אחר אדוני המלך הפוך פניך ותראה פלא גדול תכף ומיד צללה בתוך הים אמנם השר והספנים העידו שהיתה סרני ושראו אותה ובדו הפייטנים שהסרני מרננת בקול ערב ואולי קראוה סרני מל' שירה *[אחי"ה זה אינו כי לדעת רבים נקראו Σειρῆνες מן ל"י σειρή חבל כי בדו הפייטנים (ובראשם הומירום אודיססע י"ב, ל"ט והלאה) כי בקולם ערב לקחו הנפש כבעבותות האהבה וכן כתב היססיכיאוס. ואולי על שם קול יללתם העתיקו ע' זקנים בנות יענה (ישעי' י"ג, כ"א; ירמי' נ', ל"ט; מיכה א', ח') ועוד תנים (איוב ל', כ"ט; ישעי' ל"ד, י"ג; מ"ג, כ') ע"י Σειρῆνες וכן העתיקו עקילס, סומכוס ותודוס בישעי' י"ג, כ"ב וירמי' י', כ"ב ומלאכי א', ג'. ועיי"ע דלפן ומ"ש ושם הבאתי פי' רגמ"ה ורש"י בכורו' ח'. וכן פי' הראב"ד בספרא הנ"ל וז"ל נפש להביא את הסירוני[1] פי' בלע"ז קורין אותה שירינא (syrène) והיא מחציה ולמעלה כצורת אשה ומנגנת כאדם.. ושמא מפני שהוא נקרא כ מ ו ב ן א ד ם ש ב י ם הילכך קרינא ביה לכל נפש אדם] —

סַרְנֵךְ (= סַרְנֵק בנין פרעל מן סְנַק = שנק בל"ס ובל"ע شنق zusammen- (die Kehle) schnüren, ersticken; סְרוּנְכֵי das Zusammen-schnüren, Ersticken) בפ' יום הכפורים בגמ' ועוד

[1]) ובנו"ג הסירונית והוא הקבוץ כי כן רגילין להקרא Σειρῆνες.

א״ר מתיה (יומי פ״ד.) מקיזין דם לסרונכי בשבת. פי׳ אסכרה. בר״ג דפ׳ אלו נערות (כתובות ל׳:) ובפ״ק דסוט׳ בגמ׳ במדה (ח׳:) ובפ׳ אחד דיני [ממונות] בגמ׳ כיצד מאיימין (סנהד׳ ל״ז:) שנתחייב חניקה [1] או טובע בנהר או מת בסרונכי. ותבחר מחנק נפשי (איוב ז׳, ט״ו) תרגומו ובחרת סרנוקא [2] נפשי. (א״ב פי׳ בל״י מין חולי אשר בו שואף החולה הרוח בחוטם בכח גדול כי גרונו אטום ותרג׳ כי יסכר (פי׳ (תהלים ג׳, י״ב) ארום יסרנק). *[אחי״ה והנכון כי הוא מל״ס וע׳ סנק. שנק בבנין פרעל עיי״ע שנק וע׳ שרנקא ויפה גרס דפ״ר בתרג׳ איוב הנ״ל סרנוקא וכ״ה לפנינו בגי׳ המתורגמן ובנוסחאות שרנוקא וכ״ה בתרג׳ תהלי׳ ס״ח, כ״א תוצאות: ומפקנות נשמתא בסרנוקא וא״כ סרונכי כמו סרנוקא. ובענין אסכרה עיי״ע (בח״א, קפ״א.) ושם מבואר הלעז שברש״י] —

סרם (מל״מ סָרִים Eunuch, Kastrat ובל״ע سَرِيس ein Impotenter سَرِيس והפעל סרם חתך) כפ׳ בי בזבין (מ״א) סרים אדם וסרים חמה פירוש סרים אדם חתוך בידי אדם. סרים חמה שנסתרם ע״י קדחת [3]. סימני סרים חמה וסימני אילונית מפורשין בפ׳ הערל בגמ׳ ר״א אומ׳ (יבמו׳ פ׳:). בריש חלק (סנהד׳ צ״ג:) והיו סריסים בהיכל מלך בבל (מ״ב כ׳, י״ח) רב אמר סריסים ממש ור׳ יוחנן אמר שנסתרסה ע״ז בימיהם. פי׳ ידעו הכל שאין בו ממש. בפ״ג בנדה (כ״ח.) יצא מחותך ומסורס. פי׳ יצא מחותך כדרך ברייתו הראש בעצמו ואחריו הכתפים והחזה והשדרה והיריכות והשוקים והרגלים. פי׳ מסורס שלא כסידורו כדתנן במגילה (י״ח:) קראה סירוסין. בפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב פ׳.) נוטל שלשה נחילין ומסרס. ופי׳ ר׳ יוחנן נוטל ג׳ נחילין במסרס [4]) והוא שנוטל אחד ומניח אחד וחוזר ונוטל אחד ומניח אחד [5]) וכן פי׳ בירושלמי במגילה (רפ״ב דע״ג.) קראה סירוסין [6]) וכבר ביארנוהו בזה הפרק בסרג [7]). *[אחי״ה הפעל לא נמצא במקרא רק בל״ס סַרֵם פי׳ חתך הבצים באבר המוליד ונראה שגזרתו מל״ע سَرِيس, شَرْشَرَ חתך aus = abschneiden (עיי״ע סרס באו״מ לפירשט) ואולי ממנו הפעל ערבי סרם سَرِيس נחלש עד שאינו יכול להוליד ובזו ההוראה בשבת ק״י: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו. וכן הבינו התרג׳ הירו׳ א׳ שתרג׳ סרים פרעה (בראשי׳ ל״ט, א׳) ומן יד איתגזר עלוי ויבישו שעבזוי ואסתרס והוא עפ״י ב״ר פפ״ו סרים פרעה שנסתרס בגופו מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסירסו הקב״ה בגופו. שהש״ר רפ״א פוטיפר שהחשיך הקב״ה עיניו וסירסו ועיי׳ סוט׳ י״ג: ובהוראת מלה ערבי׳ פי׳ כחוש בתכונות כל גופו עד שאינו יכול להוליד נבין על בוריו פי׳ הגמ׳ ביבמו׳ ע״ט סע״ב ופ׳ רע״א היכי דמי סרים חמה . . כל שלא ראה שעה אחת בכשרותו וענינו כמו שאמר רב יוסף כל שממעי אמו לקוי (ועיי׳ פירש״י) או כפי׳ הירו׳ (יבמו׳ הנ״ל) כל שלא ראתו החמה בכושר אפי׳ שעה אחת. ואפשר שרבינו הבין חמה ג״כ בהוראת שמש רק נתן טעם לסרים חמה שנולד כחישות גופו ע״י חולה הקדחת. ובהוראת חתוך ונתוק אי׳ באלה המקומות חגיג׳ י״ד: מהו לסרוסי כלבא. ובארצכם לא תעשו (ויקי כ״ב, כ״ד) תר״י א׳ ובארעכון לא תסרסון ועיי׳ פי׳ רש״י. שבת ק״י: מנין לסירוס באדם שהוא אסור ת״ל ובארצכם . . בכם לא תעשו. ושם קי״א. מסרס אחר מסרס. קידושי׳ כ״ה. עבד שסרסו רבו בבצים. ושם: סירוס דגיד . . סירוס דבצים. איכ״ר פ׳ תשיב להם פי׳ סר (ש״א ט״ו, ל״ב) סירסו לפי שהיה נוטל את המילות עיי״ע זמורה. בפסיק׳ רבתי פכ״ב דרש וישסף (שם ל״ג) סירסו . . א״ל כשם שעשית לישראל במצרים כך עשיתי לך שהיית מסרם אותם וכו׳. ובהשאילה פי׳ סרם חותך ונותק מהסדר שראוי לאיזה דבר והיינו ענין שלא כסדורו וכפי׳ רבינו בירו׳ מגיל׳ סירוסין עיי״ע סרג, וכן מסורס בנדה הנ״ל ובירו׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ג וכ״ה בב״ב הנ״ל במסרס כגי׳ רבינו וכ״י ש״ס או בסירוס (השם) כשלפנינו [8]), ובהתפעל מכילת׳ משפטי׳ בסוף: נאמר שלש רגלים בשביעית (שמות כ״ג, י״ד והלאה)

---

[1]) וכ״ה בסוטי הנ״ל אבל בכתובו׳ סנהי חנק וכ״ה בבמר״ר פי״ד. [2]) כה״ג ברפ״ר ובכ״י ק״ט סרונכי וכ״י ב״ר סרונכא ובדפ״ע סרנכא ובנו״ג בתרג׳ שרנוקא עיי״ע במו״ע. [3]) ברפי פראג בט״ס קרחת וכבר העירותי בעי׳ חמה (ח״ג, תכ״ו) שרבינו פי׳ כן בחשבו חמה בהוראת קדחת מעי׳ חמה ב׳ ע״ש ופי׳ הירו׳ הבאתי בע׳ חמה א׳ ושם בט״ד ירו׳ פ״ח ד״ט ר ע״ב וצ״ל רע״ד. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ה׳ ובנו״ג בסירוס. [5]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וה״ב וכן מוכח מפי׳ רגמ״ה שאחריו נגרר. [6]) כ״ה נכון ברפ״ע בכאן וראיה למ״ש בעי׳ סרג בגי׳ רבינו אליבא דהירו׳ ובכ״י ק״ט כאן בט״ס סירוגין. [7]) סרג א׳. [8]) ולדעת ת״ק דר״י פי׳ מסרסן בחרדל עיי׳ פירשב״ם ועיי׳ עוד תוספי׳ ב״ב פ״ד מכר כוורת חלות דבש אינו רשאי לסרס את כולן כאחד אלא וכו׳.

שלא יסתרסו ג' רגלים ממקומם, פי' שלא יהפכו ממקומם שמ"ר פ"ה מי ה' (שמות ה', ב') סרם אותו ים ה' פי' מהפכו. ומזה מקרא מסוָרם ספרי שמיני פ' מלואים פ"א מכילת' בשלח פ"ד, ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג במד"ר פי"א. ב"ר פ"ע מסורסת היא הפרשה. סרם המקרא ודרשהו עיי' ב"ב קי"ט. ויק"ר רפכ"ז ושם פכ"ב ר"ל הוה מסרם קרייא מכה איש וכו', ירו' ר"ה ספ"ב דנ"ח: ר"ל מסרם הדין קרייא אלופים מסובלים וכו' ומזה בהשאילה מסרם את ההלכה ירו' סנהד' פ"א די"ח רע"ג שהש"ר פ' הנה מטתו ב"ר פ"ע במד"ר פי"א פי' מחתך בפלפולו. אבל בויק"ר ספי"ב נטלת קורדיקון שלה והיתה מסרסתו לכאן ולכאן צ"ל מסטרתו עיי"ע סטר א' וע' סקרדק] —

סרם (= סוּרְסִי תואר מן סוּרְיָא בל"ס סוּרְיָיא = in syrischer Sprache συριστί כמו σύρος (syrisch, בס"ג דסוט' (מ"ט:) ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ג.) אמר רבי בא"י לשון סורסי למה או לשון קודש או לשון יוני. בב"ר פע'ה (ע"ד) אל יהי לשון סורסי קל בעיניך שבתורה בנביאים ובכתובים הקב"ה חלק לו כבוד בתורה יגר שהדותא (בראשית ל"א, מ"ז) בנביאים כדנה תימרון[1] להום ירמיה י' י"א) בכתובים וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב', ד') פי' לשון סורסי הוא לשון ארם צובה[2] ושאר הארצות שכבשם דוד והיא הנקראת ארץ סוריא ונקרא לשונם לשון סורסי כמו יון לשון[3] יוני פרס לשון פרסי. *[אחי"ה בב"ר הנ"ל לשון פרסי וצ"ל סורסי וכדאי' בירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ג ושם לנכון סורסי לאיליא וכ"ה בירו' מגיל' פ"א דע"א; וכצ"ל באסת"ר פ' וישלח ושם בט"ס פרסי לאלייה, וטעם לדבר פי' במקום אחר עיי"ע אלייה (ח"א, צ"א). והתואר במשקל סורי: סורייא וכ"ה בבכורו' מ"ט: אסתירא סורסיא עיי"ע אסתירא[4] ובתואר הפעל סוריסטין = בל"י συριστί וכן העתיקו ע' זקנים ארמית (מ"ב י"ח, כ"ו; דניאל ב', ד') ומזה בירו' נדרי' ספ"י דמ"ב סע"א ר' בא בר זוטרא איתעביד תורגמן דר"י בהדא איתא דלא הוית חכמה מישמע סוריסטין כה"ג לנכון בק"ע ברשב"א ובר"ן ובנו"ג בט"ס סוריבטין. ומזה המאמר יש לדין שנשתמשו הרבה בלי' סורסית עיי' מבה"י למהרז"ף ז' ושם העיר ג"כ בענין דרכי הלשון כי אנשי בבל שימשו בלי' ארמית ואנשי א"י ע"י שהיו קרובים לארץ סוריא החזיקו בדרך לשון סורסית אף שדברו ג"כ ארמית, וכנו השמות והפעלים על דרך לשון סורסית ולהקורא תרג' אונקלוס ותרג' יונתן ב"ע להתורה נודע שאונקל' תרג' ארמית ונוטה הרבה לדרך לשון עברית ויונתן ב"ע תרג' ארמית ונוטה הרבה ללשון סורסית. וזה ההבדל הוא ג"כ בין הבבלי והירושלמי. הבבלי נוטה ללי' עברית אף שלא הפריז על המדה כאונקלס ולא נוטה כלל לל' סורסית ואף הגדות בענין לחשים ורפואות יוצאות מן הכלל כי יסודם בסיפור אנשי ארץ סוריא ומזימותיהם כנודע והירושלמי הולך לרוב בדרך ל' סורסית עכ"ל הזהב. אמנם ישנן עוד חילוקים גדולים בין לשון הבבלי והירו' הן בתרגומים הן בתלמודים בענין שימוש לשון ארמית וסורסית וברצות ה' דרכי עוד אניף ידי בזה הענין במלא רחבו במ"א] —

סרם (= סַרְסְיָא פי' רבינו שַׁמָּשׁ Diener ולי נראה שהוא קטיע מן סרסרא מל"ע سرسور Ge-schäftsführer) בס"ג דפ' המפקיד (ב"מ מ"ב:) נימא ליה לסרסיא[5]) בר"ג דפ' כל פסולי המוקדשין (בכורו' ל"א:) רב אידי סרסיא דבי רב ששת[6]) הוה פי' שמש. *[אחי"ה ורגמ"ה ורש"י פי' „שמעיה" והוא ג"כ שמש שלו עיי"ע שמע. וי"א כי סרסיא הוא כמו סרים של מקרא (ישעי' ל"ט, ז') וכן פי' רד"ק שרש סרס שענינו שר וממונה וכתרגומו רברבין אבל כבר העיר ר"א לעוויטא לא נמצאו המשרתים נקראים סריסים רק במצרים ובבל פרס ומדי כי באותן הארצות רוב משרתי המלכים הם מסורסים ע"כ וביחוד א"א לומר בבכורו' הנ"ל ר' אידי סרסיה דרב ששת מענין סירוס שעל זה נקרא שמש לכן דעתי ברורה כי בכ"מ הנ"ל הרי"ש נשמטה וצ"ל סרסר ובכנוי סרסריה, ופי' ממונה על הבית בצרכי ובעסקי הבית מל"ע עיי"ע סרסור וא"כ יפה פירש"י בב"מ הנ"ל לסרסיה „לאשר על ביתו" וכן בקידו' נ"ב: ההוא סרסיא פי' רש"י עושה שכר מתמרים של בעל הבית.[7]) ומזה נבין דרוש בב"ר פנ"ח

---

[1]) בכ"י קיט תומרון וצ"ל תימרון ובפסוק אי' תאמרון. [2]) עיי"ע סוריא. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר. [4]) ופ"א שם סורסיא הוא כסרסור וכו' הועתק מפי' רגמ"ה בבכורו' (קובץ כ"י אנגיילי דף קי"ב רע"ב). [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס פ' ורי א' וב' ובנו"ג לסרסיה ובפי' ר"ח פעם לסרסיה פעם סרסיא. [6]) בנו"ג סרסיה דרב ששת וגי' סרסיה כ"ה בפי' רגמ"ה ורש"י. [7]) ורבינו בע' פרזומא ובע' פרמא גרס ההוא גברא ובבכורו' מ"ט: סרסיא ט"ס וצ"ל סורסיא עיי"ע הקודם ובע' אסתירא.

אם יש את נפשכם פגעוני לי סרסוני לי ואם לאו צלו לי עילויה ודעת לנבון נקל כי ואם לאו וכו' הוא פי' של פגעו לי עיי"ע פגן א'. וע"כ מלת שמעו לי נשמט במדרש וכצ"ל שמעוני ופגעו לי (בראשי' כ"ג, ח') סרסוני וא"ל וכו' ומפרש שמעוני מלשון שמעא דרבנן פי' שרתוני וזה סרסוני לסרסר לי ובקצת דפוסי ב"ר אי' באמת סרסרוני ואח"כ מצאתי לשמחת לבבי כי כן הגיה ג"כ הרד"ל בחידושיו לב"ר בדפ' ווילנא ושם ג"כ סרסרוני ולפני בעל הילק' חיי שרה ר' ק"ב ככר מונחת הגי' בב"ר כשלפנינו פגעו לי פגעוניה לי סרסוניה לי וכו'] —

* סוּרֶם (= נ"ל מל"י ורו' seris, σέρις מין עולשים Endivienart) ירו' נדרי' ספ"ד דל"ח. סע"ד אי זה כוס החוזר תמן אומרי' קונדיטון רבנין דהכין אומרין מליי מי סורם וקרחין ושתיין ומחזירין ופי' קרבן העדה מליי מי סורם וקרחין כוס מלא מים העשוי לרפואה לסריסים ובעלי קרחים שאין להם שערות ועושין ממנו הרבה בכוס אחד ושותים ומחזירין וי"מ סורם וקרחין מיני בשמים הן והראשון נ"ל, ובפני משה מבואר כי"מ וגם לי נראה פי' שני ולפע"ד סורם הוא σέρις או אולי הוא سراش בל"ע Farnkräuter [1]) ומלת קרחין [2]) הוא ל"ס עשב הנקר' קַרְחֵא, ובל"י πύρεθρον, Bertram.

* סריסא (?) ירו' שבת פ"ג ד"ו. וירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג אבלט שאל ללע סריסא וצ"ל ללוי בר סיסי ובע"מ לראפופורט (4) מצאתי אולי צ"ל בב' המקומות לוי בר סיסי ויבואר זה בט"א ע"כ ואין אצלי ספק שכצ"ל כי אבלט הפרסי היה רע לשמואל ודר עמו בנהרדעא עיי' ע"ז ל'. ומצינו במנחו' ל"ח: שדבר לוי עם שמואל ועיי' ג"כ הסיפור בברכו' י"ח: וא"כ היטב יכול לשאול אבלט ללוי בר סיסי וחידוש שלא העיר על זה מהרז"ף בע' לוי במה"י ק"י:

* סַרְסִין ב"ב ל': כפי גי' רבינו וצ"ל כגי' כ"י סיסין עיי"ע בי סיסין ח"א, נ"ב: ועיי"ע סיסין ומ"ש.

* סורסין (נ"ל כמו סורסתין מל"פ سرشته מעורב במים רותחין כמו הלוטין eingerührter Teig) ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט סע"ב מה ת"ל לחם עוני (דברי' ט"ז, ג') פרט לסורסין ולחלת המסרת ולאשישה פי' עיסה שבלילתה רכה וחולטין אותה ובל"פ הנ"ל פי' המלה כמו مخلوط בל"ע והוא הוא חלוט עיי"ע חלט (ח"ג, ת"א) ובאמת בבבלי פסחי' ל"ו סע"ב אי' ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה וכ"ה בספרי ראה פ' ק"ל ועוד י"ל כי סורסין ט"ס מן אסקריטין וכן מצאתי מפורש בפני משה ויש להביא ראיה מתוספתא פסחים פ"א (ב) אין יוצאין לא בחלוט ולא במעיסה ולא בסופגנין ולא בדובשנין ולא באיסקריטין ובמכילת' בא ספ"י תחת זה אי' האספגנין והדובשנין והאסקריטין וחלות משרת ואשישה וא"כ אסקריטין של מכילתא עולה עם סורסין של ירוש' ובקה"ע פי' סורסין לשון שר וחשוב וכן גוזר ה' לעווי מן סר פי' שר!

סַרְסוֹר (מל"ע سرسور sachkundiger Geschäftsführer) בב"ר פ' ח' נעשה אדם למלך שעשה סחורה ע"י סרסור והפסיד על מי להתרעם [3]) לא על הסרכור. פי' סרסור הוא ספסר. *[אחי"ה ספסר הוא מל"פ ורגיל בשם בבלי אבל סרסור לרוב בירו' ובמדרשים ולפעמי' גם בבבלי ד"מ ב"ב פ"ז. במשנ' ואם היה סרסור ביניהם וכו' ומפורש בגמ' שם רישא מדה בלא סרסור סיפא בסרסור עצמו והושאל לממוצע דברי' רבה פ"ג אתה היית סרסור ביני לבין בניי אתה שברת אתה מחליף, פסיקת' רבתי רפ"ו בא ועשה סרסור ביני ובין בניי, תנחו' יתרו סי' י' הסרסור משולש מרים אהרן ומשה. פסיק' רבתי פט"ו כיון שחטאו ישראל אף פני (השליט) הסרסור לא היו יכולין להסתכל וכו' אף הסרסור הרגיש בעבירה וכ"ה בשהש"ר פ' הנה מטתו [4]) וכ"ה בבמ"ר פי"א. שמ"ר פ"ג עתיד אני להעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם את התורה, שם פ"ו קרא קראתני אחד להיות סירסור ביניהן וכו', ושם פמ"ג למלך ששלח לקדש אשה עם הסירסור וכו' הסירסור שהיה נקי מה עשה וכו' ושם רפל"ג אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח. ירו' מגילי' פ"ד דע"ד ע"ד כשם שניתנה ע"י סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה ע"י סרסור, ירו' ברכו' פ"ג ד"ו. וירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. יכפה הסרסור פי' המטה שפרין ורבין עליה, קהל"ר פי' אי לך הסרסור מכריע ביניהם, והקבוץ ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג

---

[1]) עיי' פסלנ"צ ללעף 204 ובענין σέρις שם 87 אבל ירו' הנ"ל נעלם מעיניו. [2]) לא קרחין כדאי' בדפ' זיטאמיר ובלעווי עי' סורם. [3]) בנו"ג יש לו להתרעם וכ"ה בב"ר ס"פ כ"ז. [4]) ושם לי' מלת השליט ויש למחוק שבאה מגליון פנימה.

ליבא ועיני תרין סַרְסוֹרֵי דחטאה וכ"ה בכמד"ר פ"י ושם עינא וליבא וכו' ושם ספ"ז הלב והעינים הם סרסורין לגוף — והפעל ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד לסרסור קנים והיו צווחין ליה ברא דמסרסר לארמאי, ילק' ירמי' ר' ש"ט בשם התנחום' היו מסרסרין זה לזה, פסיקת' דר"כ צד קס"ה והוה דין מסרסר לדין ודין מסרסר לדין, ב"ר פנ"ח סרסוני (או סרסוניה) פי' היו מסרסרין ביני לבינו עיי"ע סרס ג' ושם העירותי שצ"ל סרסרוני (או סרסרוניה). והשם המופשט סַרְסָרוּת (Unterhandlung) ב"ר פע"ב בא וראה מה יפה היתה סרסרותן של דודאים וכו'. ויפה פי' התשבי סרסר הוא האמצעי בין הקונה והמוכר לעשות המקח ובלעז סנסאר[1]) ובלא"ש אונטר קויפל"ר[2]) וביש מקומות נקרא מעקלר][3])

סְרָף (= שְׂרָף Harz) בפ"ט במקואות (מ"ב ומ"ד) סרף היבש וגילדי צואה.. שרף הלח ולכלוכי צואה. בפ"ק דנדה בגמ' ר"א (ח':) ובפ' ב' בע"ז בגמ' השיאו (ל"ה:[4]) המעמיד בסרף העלין בסרף העיקרין מותר בסרף הפגין אסור מפני שהוא פרי זו המשנה בפ"ק בערלה (מ"ז) פי' סרף הוא קומוס והרבה מהן כתובין שרף בש' והנס בע' ש'. *[אחי"ה עיי"ע שרף ב' ובנו"ג בכ"מ הנ"ל בשי"ן וכ"ה בע' גלד ע"ש וש"נ. וז"ל רה"ג במקואות שם שרף היבש פי' צמג פי' אחר קומוס יבש ינמגאל יבון ע"כ והנה רבינו העתיק מפירושו רק מלה הידועה לו היינו קומוס (Gummi) עיי"ע. ותיבות אחרות ערביות השמיט כדרכו ואני אפרשם צמג הוא ל"ע صمغ Harz שרף אבל ינמגאל יבון אין לו שחר בלי תקון ונ"ל להגיה ראטינג[5]) יבוש בל"ע راتينج يابس (resina, ῥητίνη) trockenes Gummi והוא קומוס יבש — והפעל ממנו בתוספת' מקואות ספ"ו (ז') סירפה בשרף כה"ג לנכון בדפוסי' ובכ"י אירפ' שורפה, כלומ' היה מדבקו בשרף] —

* סֵירוּף (מפעל סורי סְרַף בל"מ שְׂרַף[6]) das Verbrennen) ירוש' תרומו' פ"ג דמ"ב: סירוף הכרי.

* סְרָפַיָּא (בל"ס סְרָפִין בל"מ שְׂרָפִים Engel, Serafim) תרג' יחזק' א', ח', ותרג' העומים (זכרי' ג', ז') בין סרפיא[7]).

* סַרְפִּינְס עיי"ע סלפידס וע' בקיינוס.

סראפים (צורת אליל מצרי שנקר' Σάραπις) מסכ' ע"ז פי' כל הצלמים (מ"ג.) ר' יהודה מוסיף אף דמות מניקה וסראפים[8]) אמרו הכותבים כי המצרים לאחד ממלכיהם אשר שמו סרפים עשו לאליל ואנחנו רואים עד היום צורת מניקה הנכבדת מפני בנה אשר חשבוהו לאלוה. *[אחי"ה בש"ס מבואר עפ"י אגדה אל שם יוסף שסר ומפים את כל העולם כולו והוא דנקט גריוא וקא כייל וכן כתב סוידאס Σάραπις . . οἱ μὲν Δία ἔφασαν εἶναι οἱ δὲ τὸν Νεῖλον διὰ τὸ μόδιον ἔχειν ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ τὸν πηχῦν ἤγουν τὸ τοῦ ὕδατος μέτρον. ἄλλοι δὲ τὸν Ἰωσήφ ועיי' מ"ש בענין זה רימ"ז בט"ר ב', 99 ובהרחבת ביאור ה' גידעמאנן (רעליגי־אָנסג' שטודיען 29), ועיי"ע מניק] —

סְרַק (מל"ס כמו רֵק בל"מ; leer, ausgeleert sein) אִילָן סְרַק (הפכו אילן מאכל ein Baum der keine Früchte trägt) בפ"ו בכלאי' (מ"ה) איזהו אילן סרק כל שאינו עושה פירות וכו'. בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ז:) כל אילן סרק כנגד המשקלת. בוקי סריקי (ב"ב קנ"א: ע"ז ל"ז: חולי' נ':) כבר פירשנו בע' בק (ד'). בפ' בן סורר ומורה בגמ' אכל[9]) בחבורת מצוה (סנה' ע':) אינו חייב עד שיאכל בחבורה שכולה סריקין. אנשים רקים ופוחזים (שופטי' ט', ד') תרג' גברין סריקין. בר"ג דסדר תעניות האלו (כ"א.) סרקינהו[10]) לספטי[11]) ומלנהו עפרא. *[אחי"ה בדפ"ר בציון מסנה' ע': סרוקין וכן בבינוני פעול שם מ"ג. גפנים.. סרוקות, ורגיל בפעיל סְרִיק, סְרִיקָא וכ"ה בל"ס יבמות פ"ז, גופא סריקא (והפכו גופא מליא). נפש שקקה (תהלי' ק"ז, ט') תרג' נפשא סריקא, והבור רק (בראשי' ל"ז, כ"ד) תר"י א' וגובא סריק, ותרג' הבל (משלי ל"א, ל') סריק והקבוץ תרג' שופטי' י"א, ד'; לש"ב ו', כ'; ולנקבה סריקן תרג' לתהלי' קי"ט, קי"ג ועוד עיי' לעיל. והשם סרק מאילנות עיי' כלאי' הנ"ל ותוספ' שביעי' פ"ג אילן סרק, ושם לערלה פ"א עץ סרק ובב"ר פט"ו אומרי' לאילני סרק למה קולכם הולך וכו'. והשם המופשט סריקתא (תרג' הושע ז', ג'), סְרִיקוּתָא וכ"ה בל"ס ובתרג' תהלי' ב',

---

1) בלאי"ט sensal וכ"ה בלא"ש עיי"ע ספסר ומ"ש. 2) Unterkäufer. 3) Makler. 4) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי. 5) והמלה משובשת מאוד וצ"ל ר' במקום ל' וט' במקום מ' ויש להפוך המלה. 6) ועיי' עמוס ו', י' מסרף. 7) כה"ג במתורג' וברש"י שרפיא ובנו"ג בט"ם ספריא. 8) בנו"ג סר אפים ובכ"י ש"ם סרפים ובפי' ר"ח סרפס ועיי"ע מניק. 9) כ"ה בכ"י ק"ט. 10) בנו"ג ושקליגהו ובכ"י ש"ם שקלו כל מה דהוה בסיפטיהו וכ"ה בכ"י ש"ם לסנהד' לדף ק"ט רע"א. 11) בנו"ג לסיפטיה אבל עיי"ע ספט ומ"ש.

א'; ע"נ י"ג; משלי י"ב, י"א; כ"ח, י"ט[1]). וְהַפַּעַל ממנו תעני' הנ"ל כפי ג' רבינו] —

סָרַק (כל"ס סְרַק hecheln, auskämmen ובל"מ בינוני פעול שריקות (ישעי' י"ט, ט'); סָרוֹק Hechler, Kämmer ועיי' בפני') בפ"ק בדמאי (מ"ד) ושהסרוק[2]) נותן[3]) בצמר פטור מן הדמאי פי' בל' לעז קרדור"י[4]) שעושה בקוצים[5]) וי"א הסורק שסורק הצמר במסרק. בס"ג דפ' כל היד (נדה כ':) ס ר י ק ו ת א[6]) מקטלא קלמי[7]). בר"ג דפ' הגוזל (ב"ק צ"ג:) הא דנפציה נפוצי הא דסרקיה סרוקי פי' נפצי (קרמנאי) [צ"ל קרמנארי][8]) סרקיה[9]) במסרק היכא דנפציה והדר לבניה ההוא ליבון לא הוי שינוי דאינו מתלבן כל צרכו אבל היכא דסרקיה והדר לבניה הוי שינוי דקא מתלבן כל צרכו[10]). בס"ג דפ' י' יוחסין (קידו' פ"ב.) הצרובין והסרוקין[11]) פי' צרובין היינו נפחין שעושין מלאכת זהב וכסף דשכיחי נשים גבייהו לצורך תכשיטיהן, סרוקין שסורקין פשתן דשכיחי נשים גבייהו לסרוק פשתן והנקורות שמנקרין בריחים דאתו לטחון והגרדיים דשכיחי נשים גבייהו לארוג בגדיהם והספרים לגלח בניהם. בפ"ק דמשקין ב ג מ' מ ע מ י ד י ן[12]) (מ"ק י':) רבא[13]) לסרוקי סוסיא. פי' להסריק את הסוס במסרק של ברזל[14]) בטבעת בפי' י"ב בכלי' (מ"ב) קנה מאזנים של סָרוֹקוֹת טמא. פי' מוכרי פשתן סרוק. במגילת איכה סלה כל אבירי ה' ס ר ק י ן[15]) א"ר לוי בערביא צווחין למסרקא[16]) מסלסלא כדאמרינן (ר"ה כ"ו: מגילי י"ח.) לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה[17]) ותרוממך (משלי ד' ח') וכו'[18]) — (א"ב תרג' עובדי פשתים שריקות (ישעי' י"ט, ט') פלחי כתנא דסריקין) *[אחי"ה הוראה ראשונה הונחה על טהרת הפשתן או הצמר ע"י מסרק וכדאי' בסוט' מ"ה: מותר לסרוק שם פשתן והכלי אשר בו יִטָּהר נקרא מסרק של פשתן (כלי' פי"ג, מ"ח עיי"ע מסרק), ונאמר עוד מצמר ב"ק צ"ג: עיי' לעיל ועוד משערות בני אדם שבת נ' רע"ב פ"א סע"ב נזיר מ"ב. אבל לא סורק עיי"ע חף (ח"ג, תס"ב), ירו' פסחי' פ"א דכ"ז: נדה חופפת וסורקת כהנת אינה חופפת וסירקת ויק"ר ספ"ה עביד לב טב סריק שעריה. ועוד משערות סוסים מ"ק י': עיי' לעיל. והושאל על סריקת בשר במסרק של ברזל עיי' ברכו' ס"א: סורקין את בשרו וכו' גיטי' נ"ז: איכ"ר פתיחת' ד"ה וזכור ופ' בלע וקהל"ר פ' ועוד ראיתי עיי"ע מסרק. והתואר סָרוֹקָא, בקבוץ סָרוֹקִין, סָרוֹקוֹת עיי' לעיל ציון מדמאי כלי' וקידוש', (ועוד כלי' פכ"ו, מ"ה עיי"ע עֹר האחרון) והשם: סְרִיקוּתָא (סריקוסתא?) וּסְרָקִי (וכדאי' לפנינו באיכ"ר פ' סלה ורבינו גורס סרקין כגי' כ"י עיי' לעיל) ומה שאי' שם אמר ר' אבא בר כהנא בבר גמזא (ובערוך ע' סח ג' גי' אחרת) צויחין לסאתא סרקי נ"ל כגי' הערוך בע' סח להגיה צויחין לסחתא סרקי וסחתא מל"ע (בהיפך האותיות) [illegible] striegeln וממנו השם [illegible] Striegel מסרק ברזל לשערות הסוס והבין סלה כל אבירי כמו כל איברי וסלה מל' סלון קוץ — והשם המופשט סוט' מ"ו: סריקת פשתן] —

סרק (= סריקין, לדעת רבינו מצויירין ולפע"ד מל"פ سكارو, سكارو מין מאפה מעורב בשמן ובמיני מתיקים (eine Art süssen Backwerks בפ' כל שעה בגמ' אלו דברים (פסחי' ל"ז.) והביאו לפנינו[19]) סריקין המצויירין בפסח ר' יוסי אומר[20]) עושין סריקין מן רקיקין ואין עושין סריקין מגלוסקאות[21]) פי' סריקין היינו מצויירין. *[אחי"ה קצת קשה להלמו דא"כ סריקין המצויירין זו לא צריך לומר זו וע"כ סריקין מושג אחר מן מצויירין ולפע"ד הוא בהיפך האותיות מל"פ הנ"ל והוא מין מאפה על הגחלים ומעורב בו מיני מתוקים ואולי עושים בו ציורים ממיני סוקר וזה מה שאי' בפסחי' מפני מה אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמרו

[1]) אבל סרק כלאי' פ"ט מ"ט צ"ל סרט עיי"ע. [2]) בנו"ג ושהסורק. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס נתון. [4]) בלאי"ט cardo ולפי זה אולי גי' כ"י ק"ט קרדון עיקר והוא לאי"ט Wollkämmer, cardatore; Wolle kämmen, cardare. [5]) Kardetsche. [6]) כ"ה נכון בדפ"א והוא הוא ל"ס פי' מסרק אבל בשדפ"ע סריקוסתא. [7]) בנו"ג כלמי עיי"ע כלמי ומ"ש בשינויי הגי'. [8]) בלאי"ט Wolle kämmen, carminare ועיי"ע קרמן הלעז שם. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע סרקי. [10]) ועיי' פי' הרא"ם שהובא בשט"מ. [11]) בנו"ג בטעות הסריקין ובתוספ' קידושי' ספ"ה הסריקות ובכ"י אירפ' הסרוקת וצ"ל והסרוקות במשקל לקוחות. [12]) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר. [13]) עיי"ע אקרפטא וש"נ ובפי' ר"ח ג"כ רבא ולא רב. [14]) וכ"ה במיוחס לרש"י. [15]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע סרקון וצ"ל סרקין ולפנינו היחיד סרקי והוא מל"ס כי מסרק נק' סרקא, ובערך סח ג' גרס רבינו בע"א ע"ש. [16]) בנו"ג למסרוקה. [17]) בדפ"ע סלסליה. [18]) כ"ה בדפו"ו ומזה נראה שלפני רבינו היה זה הציון לא הוו ידעי וכו' עוד באיכ"ר אבל בשדפ"ע ובכ"י לוי וכו' וא"כ כדאמרינן לא הוו ידעי וכו' הוא מסברת רבינו. [19]) בנו"ג לפניו אבל ברא"ש ובכ"י ש"ס א"פ לפנינו. [20]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג א"ר יוסי. [21]) בכ"י ק"ט מן הגלוסקאות ובנו"ג כמין רקיקין . . כמין גלוסקאות ובדפ"ר ואין עושין גלוסקאות וכ"ה בתוספת' פסחי' ספ"א (ב') ובירו' פסחי' ספ"ב דכ"ט רע"ג ר' יוסה אומ' עושין סריקין כרקיקין ואין עושין רקיקין בקלוסקאות וגי' קלוסקאות גם בתוספ' פסחי' כ"י אירפ',

לו שהאשה שוהא עליהן ומחמצתן וכו' כי לעשיית ציורים צריכה עת מרובה ובלבד שעושין מאפה זה ע"ג נחלים ובא לידי חימוץ בזמן מועט. וגזרת רבינו כנראה הוא מע' סרק ו' ע"ש. ורש"י פי' בפסחי' סריקין המצויירין מצות המצויירות] —

סרך (=סֵירִיקוֹן מל"י σηρικόν בל"ר Seide, sericum seiden ורבינו פי' בע"א) בס"ג דפ' אין דורשין (חגיג' ט"ז:) יצאו עמו שמנים תלמידים לובשי סריקון [1]) של זהב [2]) בפ"ק בקידושין בגמ' כל מצות האב [3]) (ל"א סע"א) פעם אחת היה לובש סריקון של זהב פי' גם זו מלבוש מצוייר של זהב. *[אחי"ה והנכון שהוא מל"י ורו' הנ"ל ושייך לזה גם ע' הבא אח"ז ושם יפה כיון רבינו. ובל"ר אמצ' serica פי' לבוש חשוב מן משי. ובחגיג' פי' רש"י לבוש בגדי מלכות ובקידו' לבוש שקורין צינד"ר וצ"ל צינד"ל והוא בל"צ cendal בלאי"ט zendale ובכתוב' פ"ה: פירש"י מטכסא לבוש Zindeltaffet משי צינדיל] —

סרך (= סִירִיקוֹן מע' הקודם) בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ':) הכלך והסיריקון פי' הוא סיריקו [4]) בלע"ז — (א"ב פי' בל"י ורו' משי ונ"ל שסריקון של זהב בע' שקדם הוא בגד משי עם זהב ובמדרש שה"ש פסקא כרם היה: הוליכו אצל סרקארים פי' אורג בגדי משי). *[אחי"ה כיון לל"ר Seidenweber, sericarius וראיה לפי' ר"ב מגי' הילק' תהלי' ר' תרל"ט והלך אביו ללמדו סירקי והוא ל"י (μηχέτ) ἡ σηρικὴ פי' אומנות אריגת משי ובשו"ט מזמור ח' רק אומנות ולי' מלה זרה ונ"ב בילק' הנ"ל מלאכת הרקמה. ובנו"ג בשהש"ר סדקארים ועיי"ע סיליקראות ומ"ש. ובנו"ג בשבת הנ"ל והסיריקן וצ"ל כגי' הערוך הסיריקון ובכ"י ש"ס א"פ והסירקון ובמנחו' ל"ט: בטעות הסרקין — ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: סיריקין עיי"ע] —

סרך (פיעל סִירֵק צובע בצבע אדום hellroth färben ועיי' בפני') בכל כלי עץ פט"ו בכליי (מ"ב) סירקן או כרכמן טמאות ובהשלחן פכ"ב (מ"ט) כיפת [5]) שסירקו וכירכמו פי' בל' ישמעאל זרקון שמו אם ייפם בסירקון טמאות והוא הששר כדכתי' (יחזק' כ"ב, י"ד) חקוקים בששר ומשוח בששר ובלעז מיניאו [6]) — (א"ב כן שמו בל' יוני והוא צבע אדום עשוי מעופרת שרוף עיי"ע אספריכא). *[אחי"ה כיון למלת συρικόν אבל לא נמצאה בספרי יוניים כי אם של רומיים כמו שתראה למטה בציון מפליניאוס והרבה משתמשים בזו המלה והיא היא שהביאה רבינו כי זרקון היא בל"ם והועתק גם כן לל"ע של המון עם: زَرْقُون Mennig וכ"ה בל"פ ועוד נכתב سريقون, سليقون, اسليقون הכל כפי מה שנשתבש בפי ההמון וגם בל"ר נקרא syricum מין צבע אדום ובל"ר אמצ' siricum וכתב רה"ג בסד"ט (11) לכליי פרק ט"ו מ"ב סירקן פי' בלשון יוני הוא ושמו בטיית טטפר כלומר שייפם בסיריקין כדפרשינן (יחזק' שם) אנשי כשדים חקוקים בששר וכו' ע"כ. ונ"ל ברור כי במקום טטפר צ"ל סנגפר [7]) והוא ל"ע شنجفر (וגם زنجفر) פי' ששר Mennig (עיי' רד"ק ליחזק' שם) ובכתבי ערבי"ם נקרא ג"כ شقرة והיא היא סֻרַק שהביא רבינו בע' כחל מסנה' י"ד. לא כחל ולא סרק ובנו"ג שרק וממנו בנו פיעל סירק (ועיי' ג"כ ל"מ שרקים זכריה א', ח') וכליי שם ושם ועוד ריש שהש"ר (וסידקה) [צ"ל וסירקה] וסתתר וכרכמה, ומילת סירקו לפי זה יש להעתיקו hellroth, mit Mennig färben ומל"ע شقرة ורבינו פי' לפע"ד מזה סריקין בפסחי' ל"ז. ע"י מצויירין (עיי"ע סרק ג' ועוד סרק ד' ועיי' ג"כ רד"ק שרש שרק), ובצבע מיניא"ו שהוא syricum היו צובעים. וז"ל פליניאוס ל"ה, ד' Jnter factitios est et syricum quo minium sublini diximus· ועוד שם ל"ג, מ' עש"ה]—

סרך (= סַרְקִי בל"ם סַרְקָיָא der Sarazene) בב"ר בריש וירא אליו (פמ"ח) אחד נדמה בדמות סרקי. בילמדנו כאהלים נטע ה' (בתנחומי לי' ואי' בשם ילמדנו בילקי' בלק ר' תשע"א) ביקש לעשותן כאהלים של סרקין [8]) שהן מטלטלין ונעקרין ממקומן. מיד הישמעאלים (בראשי' ל"ט, א') תר"י (א') דסרקאי. ארחת ישמעאלים (שם ל"ז, כ"ה) תר"י (א') סיען [9]) דסרקאין — (א"ב פי' בל"י ורו' [10]) איש ישמעאל וטעם המלה אמרו הכותבים שאומרים בני ישמעאל הנקראים הגרים כי הם בני הגבירה שרה ועל שמה קראו לעצמם סרקים ואחרים כתבו שיש עד היום במחוזם מדינה הנקראת כך. *[אחי"ה

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"א ובצ"ל בדפ"ר ושם סרוקין ובשדפ"ע סריקין. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בקידוש' ל"א. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפו"נ בט"ס הארץ ובשדפ"ע לי' בגמ' וכו'. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר והוא בלאי"ט sérico בל"ר sericum וכולם מל"י σηρικόν ובשדפ"ע סירק"ו. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר ובע' כפת ד' ובדפ"ע כאן כיפה. [6]) בלאי"ט minio מל"ר minium. [7]) כי ס' נשתבש להיות ט' וגג להיות ט'. [8]) בילק' בט"ס סרקון. [9]) בנו"ג סיעא. [10]) Σαρακηνοί, Saraceni.

והוא עם ערביים בערביא המעושרת ולד״ק בערביא המסולעת (עיי׳ מ״ש אממיאנוס י״ד, ד׳, פירוש היערנימוס לישעי׳ מ״ב י״א) ובמיוחס לרש״י הגי׳ סדקי ופי׳ מוכר פת וא״כ מל״י σῖτος ובב״מ פ״ו: קידוש׳ ל״ב: ועיי׳ רש״י לבראשי׳ י״ח, ד, מוכח שאברהם חשבם לערביים, ובתר״י ב׳ לבראשי׳ ל״ז, כ״ה הקבוץ סרקיין וכ״ה בירו׳ יומ׳ פ״ו דמ״ג ע״ג הסרקיין, והיחיד ירו׳ דמאי פ״א דכ״ב. סרקיא, ירו׳ ביצ׳ ספ״ה דס״ג: חד סרקיי ובירו׳ ב״מ פ״ב ד״ח ע״ג סירקיי ושם ג״כ חד סירקאי. ופני משה לירו׳ שביעי׳ ספ״ה פי׳ סירקי הנמצא לרוב בירו׳ [1]) ע״י סוחר ישמעאל, וכן פי׳ ה׳ לעווי והוא שיעַר לנכון שיש להשלים מלת שוק ומזה ירו׳ שביעי׳ ספ״ה דל״ו. איזה פעמים לוקח מן הסירקי וכן בירו׳ גיטי׳ ספ״ו דמ״ז ע״ג, ירו׳ דמאי פ״ג דכ״ג ע״ג סירקי (ובירו׳ כתובות פ״א דכ״ה ע״ד סירקית) שמסתפקת יום אחד מן האסור [2]). ירו׳ כתובו׳ פ״ט דל״ג. בצבורין בסירקי וכצ״ל בירו׳ כלאי׳ רפ״ב דכ״ז ע״ג הוינא צבר (ובנו״ג צרר) לון בסירקי. ואולי שם מקום בירת סריקא, סיריקה עיי״ע בירה (ח״ב, נ״ח) נקרא שישבו שם ערביים וכן שם מקום נפשא דסיריקין [3]). בירו׳ עירובי׳ רפ״ה דכ״ב סע״ב וכן עיר ההרס (סרק אֶני) [צ״ל סרקאני], פסיקת׳ פי״ז [4]) נקרא על שם אומה של סרקיים. ובנדרי׳ נ׳ סע״א נמנה בין שית מילי דאיעתר ר״ע: מן דסרוקיתא פי׳ משיירת הערביים ובע״י ובמפרשי׳ לי׳ וגי׳ הב״ח עיין בגליון הש״ס] —

* סְרַק (מל״ע سرق גנב stehlen, entwenden) ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד סע״ב שמעית עליהון דאינון סרקין פי׳ שגנובים הפריטים שנפקדו.

סרר (= סַרְוָרְיָא פי׳ כמו חֲוַרְוָרְיָא Blindheit) הכו בסנורים (בראשי׳ י״ט, י״א) תר״י (א׳) מחו בסרוריא — (א״ב בע׳ חוור גרס בחוורוריא ובנוסחאו׳ דידן יש נירסאות אחרות עיי״ע חברבר).

* סָרַר (מל״מ ענינו שובבות wild, widerspänstig) סנהד׳ ס״ח: והלאה ע״ב. בן סורר ומורה.

* סְרָרוּתָא (כמו בל״מ שְׂרָרוּת, שְׂרָרָה מן שָׂרַר Herrschaft) פסחי׳ ק״ד: רברבנותיה דמר וסררותיה דמר גרמה ליה, קידושי׳ ע״ו: סררותא דמתא, והוא שם מופשט מן סַר עיי״ע — ברכו׳ ירו׳ פ״ד ד״ח. לסררא ט״ס וצ״ל לסדרא ובירו׳ שבת ספי״ב די״ג ע״ד א״ר אבא בר ממל בסררה צ״ל בסידרא ועיי׳ בפי׳ מראה הפנים שהרבה נדחק בה הרשב״א.

סת (= סות בהפעיל מֵסִית der Verlockende) בפ׳ ארבע מיתות (סנה׳ נ״ג.) המסית והמדיח והמכשף. ירו׳ (סנה׳ פ״ז דכ״ה רע״ד) מסית בקול נמוך ובלשון הדיוט מדיח בקול גבוה ובלשון הקודש [5]). בר״ג דפ׳ בראשונה (יומי כ״ב:) מעשה דאוריה והסתה פי׳ כשמנה את ישראל דכתיב (ש״ב כ״ד, א׳) ויסת את דוד בהם. *[אחי״ה עיי״ע מסית וש״נ ירו׳ יבמו׳ ס״פ ט״ז דט״ו ע״ד ואבדר״ן ס״פ ט״ז] —

* סתידראות (נ״ל אולי כמו אסתדירא (ח״א, רי״ד) תורן הספינה) אבדר״נ פל״א סתידראות בעולם סתיראות באדם זה זרועותיו של אדם פי׳ בהשאילה זרועות אדם כעין תורן הספינה שקושרין בו חבל כן הכל תולין על זרועות האדם.

סְתָו (מל״מ סְתָו, סְתָיו ובל״ס סַתְוָא בל״ע شتاء בל״ס אֶצְתָּב חורף Winter; סְתְוָנִיּוֹת Trauben die erst im Winter reif sind) בהפיגם פ״ט בשביעית (מ״ד) אבל לא על הסתוניות פי׳ ר׳ דניאל ז״ל ענבים שבימות הסתו אין אוכלין עליהן ואם ביכרו קודם שיכלה הקיץ מותר בדברי ר׳ יהודה, בפ׳ אחרון דתרומו׳ (מ״ג) ולא ס י ת ו נ י ו ת [6]) חומץ ובפ׳ הנודר מן המבושל (נדרי׳ נ״ג.) מן הסתוניות מותר בחומץ סתוניות. בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ חוץ מן היין (ברכות ל״ח.) כמאן כי האי תנא דתנן בפ׳ אחרון דתרומו׳ (פי״א מ״ב [7]) דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות וכו׳ פי׳ ענבים שמניחין בגפנים עד הסתיו ומשקה היוצא מהן הוי חומץ. *[אחי״ה בנו״ג בשני ווים וכ״ה בירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ט רע״א ותוספ׳ ברכו׳ רפ״ד אבל תתכן גי׳ רבינו בוי״ו א׳ כי גם בל״ע התואר شتوي, והשם

---

[1]) אבל עיי״ע סרקי. [2]) ובירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג בט״ס כורכיא. [3]) וקה״ע פי׳ נפשות של גזלנים! וגרס עוד סיקריקין. [4]) ובפסיקתי דר״כ הדקאני עיי׳ במאיר עין. [5]) בירו׳ אי׳ בהיפך וז״ל מסית אומר בלשון גבוה והמדיח אומר בלשון נמוך.. מסית אומר בלשון הקודש ומדיח אומר בלשון הדיוט וכו׳ וגם מזה נראה שלא היה הירוש׳ מול עיני דרבינו. [6]) כ״ה בכ״י ק״מ ובדפ״ע סיתוניה. [7]) וכ״ה בתוספת׳ ברכו׳ רפ״ד בכ״י אירפ׳ ובנו״ג ספווניות ובהיפך גרס התוספ׳ שביעי׳ פ״ז סיפווניות תחת סתוניות של משנה שביעי׳ וירו׳ שביעי׳ הנ״ל.

סִיתְוָא מנחו' מ"א. נדרי' נ' רע"א ב"ב ג' ; ירו' תענית פ"ב דס"ה רע"ב] —

סָתַם (מל"מ וכן בל"ס סְתַם ובל"ע سطم פי' אָטַם verstopfen והושאל למה שאינו גלוי ומפורש unbestimmt, schlechtweg angeben; תואר סְתִימְתָּאָה עיי' בפני', תואר הפעל סְתָם, בסתם (schlechthin, ohne nähere Beschtimmung בר"פ אלו הן הנחנקין בגמ' הגונב נפש (סנה' פ"ו רע"א וש"נ) סתם מתניתין ר"מ סתם תוספתא ר' נחמיה סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר' שמעון וכולהו אליבא דר"ע. בר"ג דמגיל' (ב'.) זו דברי [1]) ר"ע סתימתאה [2]). בר"ג דפ' בני העיר (שם כ"ו.) זו דברי ר' מנחם בר ר' יוסי סתימתאה „פירוש פלוני [3]) סתימתאה זו המשנה אעפ"י שהיא סתם משנה אינה לר"מ כדקיימא לן סתם משנה ר"מ (עירו' צ"ו: גיטי' ד'. סנה' פ"ו.) אלא לר"ע היא או [4]) לר' מנחם ברבי [5]) יוסי זו המשנה והיא שנוייה סתם ולא כל דבריהם של חכמים הללו [6]) סתומים הן אלא המשניות שהזכירום בלבד". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח במגיל' כ"ו. אבל בפי' ר"ח לשם דף ב' אי' בזה"ל שנעשית סתומה דברי ר"ע הן ע"כ וצ"ל זו שנעשית וכו' ובא ר"ח לפרש מלת זו ובענין סתימתאה סמך על עצמו שיפרשו לקמן בדף כ"ו. ופי' רש"י בענין סתימתאה עיי' כמגיל' ב'. לבכורו' ל' סע"א ד"ה י"מ. לכתובו' ק"א רע"ב ד"ה זו דברי, לחולי' כ"ט סע"ב זו דברי ר' אלעזר בר' שמעון סתימתאה ופי' רש"י שם בדף ל' רע"א וכ"ה בבכורו' נ"א רע"ב זו דברי ר' אלעזר [7]) ברבי שמעון סתימתא, ושם נ"כ ר' יוסי (בר) [צ"ל ב"ר] ר' יהודה סתימתא [8]) והטעם בזה עיי' במ"ש ה' ברילל במבוא המשנ' 232 ועוד 234 [9]). — וענין סָתַם בל"מ גם דבר שאינו גלוי ומפורש כמו כי סתמים וחתמים הדברי' (דניאל י"ב, ט' ועיי' שם ד') ולפי זה סְתָם ובסמיכו' סְתַם פי' הלכה במשנה או בברייתא אשר לא נזכר עליה שם אומרה מפני שהסכימה עליה דעת רבים וז"ל הרמב"ם בהקדמתו לס' זרעים פ"ו אבל סתם משנה הוא מה שהסכים עליו דעת רבים והשתוה עיונם בו ולא נפלה בו מחלוקת או שקיבלוהו רבים מפי רבים עד משה כפי אשר חלקנו בפתיחת דברינו והמקבל הקרוב שנתיחס אליו המאמר הוא ר"מ וזה ענין שאמרו סתם משנה ר"מ ועיי' ד"מ למהרז"ף 212 ועוד 268 ושם מפורש סתם משנה, סתם ואח"כ מחלוקת, מחלוקת ואח"כ סתם (יבמו' מ"ב: וש"נ) ועוד עיי' הכללים בזה ביד מלאכי סי' תצ"ח, תצ"ט, ת"ק תקי"א, תקי"ב, תקי"ג ושם סי' תק"נ בענין סתם ספרי ועיי' נ"כ ד"מ צד 115 והלאה. סנה' ס' סע"א סְתָמָא כר"ע, יבמו' מ"ב סע"ב סתמא דמתניתין.. סתמא בברייתא. נדה נ'. סנהד' ל"ד : מאי אולמ'ה דהאי סתמא מהאי סתמא, ושם ושם סתמא דרבים. ב"ק ס"ט. סתם יחידאה לא אמר, סנה' שם סתמא אחריתא אשכח, ירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג יחידאה דהכא (כסתומא) [צ"ל כסתמא] דתמן והרבה פעמים הובא איזה דבר הלכה שהוא כעין כלל אשר אין עליו חולקים ; בדבור סְתָם ד"מ סתם גזלה יאוש בעלים הוא קידוש' נ"ב ; סתם גניבה יאוש בעלים היא ב"ק ס"ט רע"ב ועוד הרבה עיי' שבת ל"ד סע"א ב"ק כ"ג סע"א, ב"מ ה' ; ס"ח, ס"ט, ע"ג ; ע"ז ; ב"ב ד', מ', מ"ה, גיטי' ב' ; נזיר ה', וש"נ, יבמו' מ"ב

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וברפ"ע חוץ מדפו"ו ושם דבר. [2]) בכ"י ק"ט סתמתאה ובדפוסי' ישנים ברש"י סתומתאה וכ"ה בדפ' פיזו. [3]) וכצ"ל בר"ח (כש"ס ווילנ') אשר שם נדפס פיד"ר מלי וצ"ל פירוש פלי' (פלוני) ובעל מגיה בש"ס ווי' שכח מלעיין בערוך. [4]) וכצ"ל בר"ח תחת שנדפס שם אלא ר"ע אי ובעל מגיה הגיה לחנם ולא ר"ע היא אלא לר' מנחם [5]) בפי' ר"ח ב"ר. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח אבל ברפ"ע ולא כל דברי וכו'. [7]) בחולי' בט"ס ר' אליעזר. [8]) וז"ל רש"י במגילי ב'. שמצינו בכמה מקומות בשם ר"א בר' יוסי סתימתאי וכו' והנה זו המלה בשם צ"ל בש"ס עיי' ד"ס מגילי שם אבל באיזה מקום מצינו ר"א (= ר' אלעזר) בר' יוסי סתימתאי? וככר הודה ולא כוש הגרי"ב אשר כל רז לא אניס ליה שלא מצא מקומו עיי' הפשב"ע זה הערך. אבל לפענ"ד נ"ל ברור כי טעות נפלה בדברי רש"י כי במקום ר"א בר' יוסי סתימתאי צ"ל ר"א ור' יוסי סתימתאי וכיון לבכורו' נ"א : דאיי שם שניהם יחדיו א"ל ר"נ זו דברי ר' יוסי ב"ר יהודה סתימתא ואמר ליה זו דברי ר' אלעזר ברבי שמעון סתימתא ורש"י מרוב כונתו לקצר היה מקבצם כזה ר"א ור' יוסי סתימתאי והסופר לא ירד לסוף דעתו של רש"י ותיקן ר"א בר' יוסי ותקונו הוא קלקולו. ובעל ד"ס לא ציין שינוי גירסאות כאן ברש"י ואולי הוא גם בכ"י רש"י כבנדפס, אבל עוד אחת אעיר וזו כי בעל ד"ס הביא בשם כ"י כתוב ביגי שיטי בכתב יד כל הספר כי כתב אחר סתם משנה ר"מ וז"ל סתם ספרא ר' נחמיה ולא אשכחן יותר ע"כ ועל זה כתב בעל ד"ס ואיני יודע פירושו ע"כ ונ"ל לפרש בעל כ"י רצה להגיה על הדבור ברש"י שמצינו בכמה מקומות כי זה אינו ולא אשכחן יותר היינו רק בבכורו' נ"א : ששם הוזכרו שניהם יחדיו והציון סתם (ספרא) [צ"ל תוספתא] ר' נחמיה הוא רק דבור המתחיל להערתו אבל כונתו על סוף הדבור שברש"י שמצינו בכמה מקומות וכו' ובעל כ"י היטב ירד לסוף דעת רש"י והבין ג"כ ר"א ור' יוסי ולא בר' יוסי, ודו"ק ותשכח. [9]) אבל מ"ש (שם) כי גם באגדה (סוט' כ"א.) הובא ר' מנחם ב"ר יוסי סתימתאי טעות הוא בידו במח"כ כי בסוט' הנ"ל לי' מלת סתימתאי וכן לי' בילק' משלי ר' תתקל"ח.

סע״א, מ״ו; קי״ד, מכות ג׳: סנהד׳ כ״ה סע״ב וש״נ, חולי׳ ל״ח סע״ב וש״נ, קל״ג רע״ב וש״נ ועוד רבים׳ וכן סְתָמָא ב״מ ט״ו, ל״ד, פ״א: ב״ב ס״א: כתובו׳ ע״ו סע״ב והפכו דבר שהוא מפורש וגלוי ופתוח עיי׳ תוספ׳ נזירו׳ ספ״ג מעות סתומין . . מעות מפורשין, ובעצם הוראה ראשונה פי׳ בענין אטימה אי׳ הפעל ירו׳ ביצ׳ הנ״ל לפסים סתומות . . לא יפתחם וכו׳, סנהד׳ צ״ד, פתוח . . סתום, מגיל׳ ג׳ רע״א פתוחין . . וסתומין, זבחי׳ נ״ג, ילמד סתום מן המפורש, ספרא ריש אחרי מות אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום, חולי׳ מ״ג, ככבד סותמתה, מ״ט, חלב טהור סותם טמא אינו סותם, שם רע״א מיסתם נמי לא סתים, ב״מ צ״ב רע״א סותם את הפתח בפניו פי׳ כמו נעל דלת, פיעל ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח ע״ג מסתמין את החלונות, דב״ר פ״ב מסתמין חלונות של רקיע, בינוני פעול ויק״ר רפ״ו מוצאות אותן מְסוּתָּמוֹת, נפעל יבמות ע״ו: נסתם, הפכו (שם) נקב, ב״ר רפצ״ו למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה וכו׳ עד ונסתם ממנו, נתפעל סוט׳ י״ג: נסתתמו ממנו שערי חכמה, שם מ״ט: נסתתמו מעיינות החכמה, כלי׳ פי״ד מ״ח, אתפעל שבועו׳ ל׳: מסתתמן טענתיה, כתובו׳ ק״ו רע״א איסתתם טענתיה ועיי׳ תרג׳ איכ׳ ג׳, ח׳ שתם: אסתתם, לאיוב י״ד, כ״ב יסתתם גוללא, והשם המופשט סנהד׳ מ״ז: סתימת הגולל, כלי׳ פ״ח מ״ח מן הסתימה ולפנים ועוד השם המופשט סִתּוּם ע״ז מ״ז: — ובהוראה הגשאלת להשמיע הלכה בשם סתם אי׳ הפעל ביצה ב׳, והלאה ב״מ ס״ז: סָתַם לן תנא כו׳] —

סְתַק (כמו סְדַק spalten; סְתָקִית לדעת רבינו כמו מחט סידקית ולפע״ד הוא מל״פ וערבי מטבע גרועה (werthlose Münze בפ׳ אלו נאמרין בגמ׳ ברכת כהנים (סוטה מ׳.) אחד מוכר אבנים ומרגליות ואחד מוכר מיני סתקית ספר אחר סידקית והיינו מחט סידקית שפי׳ בע׳ סדק, ושסעת שסע (ויק׳ י״א ג׳ ה׳; דברים י״ד, ו׳) תרג׳ ירו׳ (א׳) סתיקת סיתקתא — (א״ב פי׳ בל״י דבר המיוחד למזון ובפרט דבר של דגן). *[אחי״ה ר״ב כיון למלה יוני׳ σιτικός ועיי״ע סדקי אבל אין לו ענין לכאן ורבינו יותר נכון הביאו יחד עם מחט סידקית (עירו׳ נ״ג) שפתרון סתק ושל סדק אחד הוא כדמוכח ג״כ מהתרג׳ שבמקום אשר גרם רבינו בת״ו אי׳ בתרג׳ ירו׳ בשני המקומות הנ״ל בדלת וגם רש״י פי׳ בסוט׳ מיני סידקית (כ״ה לפנינו ופי׳ ר״ח שם: סדקית כמו סדקית מחטין וצנורות ע״ש ובעירו׳ הנ״ל אבל לולי פירושם הייתי אומר שהוא מל״פ ستّه וממנו בל״ע ستوق מטבע מפחות הערך ועתה ההיפך אבנים טובות ומרגליות ידוייק נכון מה שא״כ לפי פי׳ רבינו ורש״י כי מה דבר והפכו הוא בין אבנים טובות מרגליות ומחטין וצנורות? והפעל סְתַק פי׳ כמו שסע ופרס והפעיל סְתִיקָה להעתקת מפרים (ויק׳ י״א, ד׳) הובא ג״כ במתורגמן ובנו״ג סדיקא, והשם סִיתְקְתָא כמו בל״ס אֶסְתּוֹקְיָא Spalt] —

סָתַר (מל״מ ענין הטמנה verbergen, verhüllen, והשם סֵתֶר Geheimniss; בֵּית הַסְּתָרִים verhüllte, bedeckte Stellen) בס״ג דפסחי׳ (קי״ט רע״א) מאי ולמכסה עתיק (ישעי׳ כ״ג, י״ח) זה המכסה דברים שגילה עתיק יומיא ומאי ניהו סתרי תורה ספר אחר טעמי תורה [1]. בר״ג דפ׳ אין דורשין (חגיג׳ י״א:) אין דורשין בסתרי עריות פי׳ „כגון הערואה ונשיקה ואזהרה ועונש לזכר [2] הנשכב וכיוצא בו [3]“. בארץ ישראל [4] פ״ח במקואות (מ״ה) בית הסתרים ובית הקמטים אינן צריכין שיבא בהן המים, פי׳ הפה והאוזן והחוטם הראויין לבא בהן מים אבל אם סתמן לא עלתה לו טבילה. בס״ג דפ׳ כיצד צולין (פסחי׳ פ״ה.) טומאת בית [5] הסתרים אינה מטמאה, פי׳ שאם נטמא מקצת האבר אין יכול לטמאות קצת האחר שהרי אין ניכר מקום נגיעתו הכא נמי להכי אין מטמא יוצא לאותו שבפנים דטומאת הסתרים אינה מטמאה חיבורי אוכלין לאו חיבור הוא (פסחי׳ שם.) הא דטומאת סתרים [6] דמחברי אוכלין להדדי לא חשוב טומאת סתרים [7]. בפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ הוציא העובר את ידו והחזירה (חולין ע״ב:) ואמאי טומאת בית הסתרים היא וטומאת בית הסתרים לא מטמאה, פי׳ „דאין חולקין [8]“ בשאר טמאות דנוגע טמא לטהור אלא מחוברין הן אמאי הכשר מגע נבלה [9]. *[אחי״ה וכנ״ה בית הסתרים במקומות שהבאתי

---

[1] וגי׳ שגילה אי׳ ג״כ בכ״י ושם שתי נוסחאות טעמי תורה א״ד . . סתרי תורה ושתי גירסאות נתערבו עיי׳ בד״ס וחוי׳ שלא העיר על הערוך ובנו״ג סתרי תורה. [2] בפי׳ ר״ח בנדפס בש״ס וו׳ בטעות לדבר ועיי׳ גליון שם. [3] הועתק מפי׳ ר״ח הנ״ל. [4] בדפי׳ פראג הגיה רמ״ל בירושלמי והפליא לטעות כי פ״ת במקואות נקרא כן וגם זה ראיה כמה לא חלי ולא מרגיש לעיין בציונים שלפניו. [5] כ״ה לנכון בכ״י ש״ס וברש״י ובנו״ג בטעות טומאת סתרים. [6] ונראה דכאן ודלעיל ג״כ צ״ל בית הסתרים. [7] נראה שנגרר אחר פי׳ ר״ח לחולין אשר אין בידינו ואשר עליו רומז ר״ח בפי׳ לפסחי׳ הנ״ל. [8] וצ״ל חלוקין וכ״ה בפי׳ רגמ״ה. [9] הועתק מפי׳ רגמ״ה בכ״י חולי׳ (בקובץ כ״י אנגיילקי דף של״ב:).

בזה הע' בח"ב, ע"ח ע"ש וספרא מצורע פרק א' פרשה ב' והלאה. והיחיד בית הַסֵּתֶר סוט' פ"א מ"ב פי' מקום סתר ועיי"ע (בח"ב שם וש"נ השנויים), והוא סיתרא בתרג' דברי' י"ג, ז'; כ"ז, ט"ו; לירמי' י"ג, י"ז. והושאל לסתר הפנימי פי' סוד וזה סתרי תורה פסחי' הנ"ל וירו' כתובו' פ"ה דכ"ט ע"ד בקי בסיתרי תורה. מגיל' ג'. מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם וכו' אני הוא שגילה סתריך וכו'. ב"ר פמ"ה אין סיתרה כגלויה. ושם רפע"א אין סתרה כגלויה. שבת ו': וש"נ מגילת סתרים עיי"ע מגל ג'. והרבה בקשור עם בי"ת בסתר פי' בלאט עיי' חגיג' ה': ט"ז. סוט' ג'. ט'. קידוש' מ'. ב"ב ט': והפעל ממנו בפיעל [1]) מגיל' י"ג. אסתר על שם שהיתה מסתרת דבריה [2]). בינוני פעול תרג' לישעי' ס"ה, ט"ז; לירמי' ט"ז י"ז מְסַתְּרָן. התפעל ברכו' ל"א: ואם לאו תראה אלך ואסתתר. ושם: יסתתרו. אתפעל ברכו' שם כיון דְּמִסְתַּתְּרָנָא. תרג' קהל' ז', י"ב היכמא דמסתתר גבר וכו'. השם המופשט ב'. ושם: קינוי וסתירה. ירו' סוט' רפ"א דט"ז סע"ב ורע"ג עידי סתירה] —

סתר (?) (לדעת רבינו ענין סתירה ולפע"ד מפעל סרי באתפעל ענין קלקול והשחתה schlecht (werden, aus der Art schlagen בפ' הגוזל עצים בגמ' ר"מ (ב"ק צ"ז.) ובפ' איזהו נשך בגמ' המלוה את חבירו (ב"מ ס"ה רע"א) ניחא ליה דלא ניסתרי עבדי. פי' ניחא להו לבעלים שלא ישב העבד בטל ויסיח דעתו [3]) מן המלאכה ולא ישוב לעשות מלאכה כבתחילה והעיקר מן הסתירה. *[אח"ה כ"ה נכון מאוד בכ"י ק"ט והראיה הנוכחת מתוספות דב"מ הנ"ל ד"ה ניחא שכתבו וז"ל פי' בערוך לשון סתירה וקלקול ע"כ הרי שלא היה לפניהם מה שנדפס בערוך וז"ל והעיקר מן עת לסתור ע"כ וכבר נפלאתי על זה במבוא צד XLVII ובאמת אינו בכל תנ"ך וסתירה בל' הריסה ונתיצה איננו מלה"ק עיי' הפשב"ע בזה הע'. וא"כ בלי כל ספק גי' הכ"י ק"ט והתוספ' העיקר רק זאת לדעת כי בעלי תוספות כתבו עוד תיבה אחת: וקלקול מה שלי' בערוך כ"י שלי ואולי מדעת עצמם כתבוה והוסיפוה לביאור מלת הסתירה שבערוך אבל אז במח"כ יפה שתיקותם כי כונת הערוך במלת הסתירה איננה קלקול כי אם מע' הקודם היינו ענין הטמנה וזה מ"ש ניחא להו לבעלים שלא ישב העבד בטל ויסיח דעתו מן המלאכה ולא ישוב לעשות מלאכה כבתחילה ופי' לפירושו שהעבד יסתיר עצמו ולא ישוב למלאכתו הראשונה לבעליו הראשונים וישעה בדברי בטלה ועצלות וא"כ שיעור ניחא ליה דלא ליסתרי לפי' רבינו רוצה שלא יסתיר עצמו העבד וזה מה שסיים והעיקר מן הסתירה (או אולי יותר טוב בלא ה"א הידיעה כגי' התוספות). אבל בגוף הענין נ"ל ג"כ ככונת בעלי התוספות שמלת ניסתרי ענין קלקול הוא ולא בשיטת הערוך כי אם מדעת עצמי והוא אתפעל מן סרי מע' סר ו' וט' פי' שלא ירוע ויתקלקל וכפי הענין מאוד מאוד יפה פירש"י שלא ירגיל להיות בטל ויתעצל נסתרי הת"ו משמשת כדרך המתפעלים בתיבות שי"ן וסמך וכו' וא"כ גם לפירושו השרש סרי (ולא סור מענין חזר לסורו כפי' הגרי"ב ברש"י). וגם ר"ח כדמוכח מפי' שהביא השט"מ בכ"ק הבין לנכון כי השרש סרי הוא וז"ל השט"מ ניחא ליה דלא לסתרי עבדיה ופר"ח באוכלוסי דמחוזא דאי לא עבדי מלאכה חלשי ע"כ וכתב על זה בעל השט"מ וזה תימא בעיני דהא הכי בסתם עבדים איירי דאי לא הוה לי לפרושי אלא משמע דמשום דסתם עבדים עצלנין הן ניחא ליה למריה דלא לסתור ע"כ ש"מ תרי חדא דר"ח פי' לסתרי שלא יהיה חלוש וא"כ הלך בשטתו אשר הראיתי לדעת בע' סר ו' ע"ש וא"כ כפי פירושו השרש ג"כ סרי ועוד מוכח כי בעל שט"מ פי' בעצמו כפי' הערוך מענין סתירה היינו הטמנה] —

סָתַר (נבנה מהשם מסתוריתא das Gespinnst von der Garnhaspel abhaspeln, abwickeln) באלו טרפות בגמ' סימני חיה (חולי' ס') אייתי מסתוריתא סתר דוללא בשוקא. פי' מסתוריתא [4]) לשון מחלה [5]) אשפיאי בלעז [6]) — (א"ב בעוד חוט הנטוה בכוש נאמר דוללא ואח"כ סותרים ומגלגלים אותו במסתוריתא לעשותו אגודות

---

[1]) בקל לא נמצא כדי להבדילו ממושג שבע' הבא אח"ז עיי"ע סתר די ע"ש. [2]) ודרוש אחר עיי"ע איסתירא. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע עצמו. [4]) כ"ה נכון כדפ' פיזו' ווניצ' באסיל אמ' ובכ"י ק"ט מסתרו ובכ"י וו' ב' מישטרו ובדפ"ר מוסטרו בכ"י וו' א' וה"ב מטסרו ועיי"ע סליל שאר גירסאות וכל זה כנראה רק שבוש בעלמא ושבשתא כיון דעל על ועיי"ע מסתוריתא. [5]) כ"ה בדפ' פיזו' ווניצ' ואמש' וכ"ה נכון בע' דל (ח"ב, ס"ז) אבל בע' הנ"ל רציתי להגיה מעזלה כי כן גרס ר"ב בע' הנוכחי ואין ראיתי בזה צורך אחר עיון עיי' בפנים למטה, ובדפ"ר ל"י כלל וכן ל"י בכ"י ה"ב ואי' בעה"ק שנ"ב. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט וב"ר וצ"ל אשפא וכ"ה אשפה בכ"י פאריז בסוף ע' דל עיי"ע הנ"ל והוא לאי"ט Haspel, aspo ועיי"ע סליל.

וחבילות). ·[אחי"ה ולפי פי' זה גרס ר"ב דוללא וכ"ה בדפ"ר פיז' ובאסיל והכין ר"ב דוללא כמו דוללא = דליל עיי"ע דל ו' אבל גם שם גרס רבינו דוללא כמו כאן בדפ' ווינצ' ובכ"י ה"ב (ולא זוללי כגי' התוספ' עיי"ע דל ו' ועי' בסתרקי) [1]) אבל כבר בע' דל ו' פירשתי מל"ם דוָלָה חוטי אריגה ובאמת כ"ה בכ"י ק"ט הגי' דולה וא"כ סתר דולה פי' מגלגל חוטי אריגה וטויה. והפעל סתר נבנה מהשם מסתוריתא אשר פי' כבר בע' סליל שהוא מל"פ קנה הפלך אשר סביב לו נקשרים חוטי הטויה ומתגלגלין ממנו אחר גמר הטויה. ויפה פירשו רבינו לשון מחלה וצ"ל לשון ערבי محلة והוא Garnwinde ויפה הוסיף לפרש כפי גי' כ"י ק"ט וכ"ר בלעז אשפא כאמור וכן הבינו יפה עה"ק שנ"ב אשר פירושו עם הלע"ז הובא בע' סליל ע"ש וכן מצאתי עתה בע"י חולין פ"ג סי' י"ד שפי' הכותב מסתוריתא ג"כ ע"י לש' אשכנז קלעפרלי"ך (וכפי' עה"ק הנ"ל), ומ"ש עוד הכותב דישוולטייר"ש בל"ז (וברש"י בחולי' בט"ס דיוושלטייק"ש) הוא ל"צ Garnwinde, Haspel = devidoir ובכ"י רגמ"ה בחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקי דף שט"ו סע"ב) פי' וז"ל מסתורית אַטְרָדְיוֹל בלעז ע"כ ונראה שהוא ל"צ Well- treuil baum, Haspelbaum וכזה יצאתי חובת ביאור] —

* סְתַר (כל"ס ענין הריסה ונתיצה וכ"ה בעזר' ה', י"ב ובל"ע שתר חתך וגם הפריד absondern zer- auseinanderreissen ועוד עיי' בפנים). א') בהוראה ראשונה וכדאי' בעזר' ובל"ם הנ"ל מענין נתיצה והריסה אי' בשבת ע"ג. הבונה והסותר, יומ' י'. שיפלו בונין ביד סותרין, מגיל' ל"א: אם יאמרו לך זקנים סתור וילדים בנה סתור ואל תבנה, נדרי' מ'. אם יאמרו לך ילדים בנה וזקנים סתור שמע לזקנים, תוספת' ע"ז פ"א אם יאמרו לך זקנים סתור בית המקדש שמע להן, קהל"ר פ' ומוצא אני: סותרו פי' הורס הכיתל. תעני' כ' סע"ב כל אשיתא דהות רעיעתא הוה סתר לה, מגיל' נ': ב"ב ג': לא ליסתר אינש בי כנישתא עד דבני בי כנשתא אחריתי . . אבל חזי בה תיהוא סתרי ובני. שם ד'. אדהכי והכי סתרית ליה ובניית ליה . . שלחו ליה אי לא סתרת לא תסתר ואי סתרת לא תבני [2]) ואי סתרת [3]) ובנית עבדי (בישא) [צ"ל בישי] בתר דעבדין מתמלכין. בכורו' ח' סע"ב אייתו מרי סתרו [4]). תרג' ויתצהו (מ"ב י"א, י"ח) וסתרוהי, תתצו (דברי' ז', ה') תרג' תסתרון, יִתִּץ (ויקי' י"א, ל"ה) תר"י א' יסתרון. יסח (משלי ט"ו, כ"ה) תרג' כפי גי' המתורגמן נסתר. ונאמר עוד ב') על חוטי האריגה שמתפרקין: התפעל ירו' שבת רפי"ג די"ר. וירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ד פחות מכאן מִסְתַּתֵּר הוה (ומזה אולי סתר מסתוריתא דע' הקודם). ועוד ג') על מריטת שער (ausraufen das Haar) יבמו' קט"ז: סתרי מזייך, נדרי' נ': עד דמסתרן אינשי ביתיה עליה שעריהון. ד') על התרת השער ומל"ע הנ"ל פי' הפריד והתיר השערות (das Haar auflösen) סוטה פ"א מ"ה תוספ' סוט' פ"א וסותר את שערה . . ואם היה שערה נאה לא היה סותר (בתוספ' סותרו ה') על הפרת איזה דבר (aufheben, Zerstören) נזיר י"ד. הריני נזיר וכו' עד ר' יוחנן אמר סותר ר"ל אמ' אינו סותר עיי' בפירש"י ושם ובדף י"ד: והלאה הרבה פעמי', שם ט"ו סע"ב לא נסתור אלא יומו וכו', ירו' נזיר ספ"ב דנ"ב רע"ב סותר עשרים . . סותר הכל . . סותר שלשים ע"ש, ירו' שם פ"ו דנ"ה: שתי שערות סותרות בו וכ"ה בתוספ' נזירו' פ"ד, ושם אינו סותר אלא בתער וכו'. סנהד' ל"א. במשנה כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין, ושם: בגמ' א"ר יוחנן וסותר עד שיסתתם טענותיו. והושאל ו') לדבר התנגדות wider- sprechen כאילו הפיר דבר זולתו. שבת י"ג: שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין לדברי תורה פי' ר"ח (כש"ס ווילני) יש בספ' יחזקאל דברים שמראין כאילו סותרין דברי תורה כגון קרבנות המועדים וחנוכות וכיוצא בהן ע"כ ועיין ג"כ פירש"י, שם ל'. לא דייך שדבריך סותרין דברי דוד אביך אלא שדבריך סותרין זה את זה, ושם שדבריו סותרין זה את זה. ירו' פיאה פ"א דט"ו סע"ג וירו' קידושי' פ"א דס"א סע"א איזה מורא לא יושב במקומו וכו' ולא סותר את דבריו. ב"מ ק"ב. ע"ז ס"ה: נדרי' מ"ח. מעשה לסתור ופי' הליכות עולם צד י"ב וז"ל מעשה לסתור היינו כשמביא במשנה מעשה שנראה הפך דבריו מקשה הגמ' ואומר מעשה לסתור בתמיה כלומר וכי יש לך אדם שהביא מעשה לסתור דבריו ועיי' שם

[1]) ושם כח"ב, קל"ו בהערה 5 בט"ד לגי' דפ"ר וצ"ל לגי' דפ"ו. [2]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אם לא סתרתה אל תסתור ואם סתרתה אל תבני. [3]) בנו"ג ואם סתרתה. [4]) כה"ג בכ"י רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דף ס"ז:) ושם ג"כ מרי וחציני, ובנו"ג בפיעל וסיתרוה וברש"י וסיתרו אבל הפיעל אינו מדוייק ולא נמצא עוד וממעם שאמרתי בע' סתר א' שנמצא רק בפיעל ולא בקל כדי להבדילו מן סתר דכאן אשר אין נמצא ממנו הפיעל כדי להבדילו מע' סתר א'.

יבין שמועה ומהרי"ק שם — התואר סָתוֹר פי' הורס (der Zerstörer) סְתוּר (במדי' י"ג, י"ד) דרש בב"ר פע"א סָתוֹר בין סתורין [1]) ובסוטה ל"ד: סתור שסתר מעשיו של הקב"ה. יומ' י'. בנויי ביד סְתוֹרֵי. והשם המופשט מגילי ל"א: סְתִירַת זקנים בניין ובניין נערים סתירה, נדרי' מ'. בנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין וכ"ה בתוספי ע"ז פ"א. ירו' נזיר ספ"ב דנ"ב: ושם פ"ו דנ"ה: סתירת תער כסתירת ממש עיי' לעיל בהפעל. ובל"ס סְטִירוּתָא (= סֵטְרָא) נתיצה והריסה ומזה באיכ"ר פ' ולא זכר: מאני זייניה מאני סיטורייתא ומאני גלותא.

* סַתְרִיאֵל (שם פרטי) בכורו'נ"ז: ר' ישמעאל בן סתריאל וגי' הילק' איוב ר' תתקכ"ו הגי' כתריאל.

סָתַת (נלפע"ד שהפעל נבנה מהתואר סַתָּת והוא בל"י ξυστής חוצב אבנים Steinmetz עיי' בפני') בפ' הבונה (שבת ק"ב:) המסתת והמכה בפטיש. ובהשלחן פכ"ב בכלי' (מ"ח) ישיבת הסתת טמאה מדרס [2]) פי' חתיכת עץ גדולה שיושב הסתת עליה [3]). בפכ"ט בכלי' (מ"ז) יד מקבת של סתתים ששה. בר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ג:) אבנים וסיתתן. בס"ג דבבא מציעא (קי"ח:) החצב שמסר לסתת. פי' חוצב אבנים הפוסל אבני גזית שהיו קודם אבני גויל *[אחי"ה כה"ג הנכונה בכ"י ק"ט ובשאר כ"י (ובכ"י ב"ר בט"ס אבני גדול) אבל בדפ"ע שיהו אבני גויל! ורבינו רצה בזה לחלק בין חוצב ופוסל כי החוצב חצב אבנים גדולות בלי צורה שאינן משפיין והיינו אבני גויל עיי"ע גויל וברש"י ב"מ קי"ז: ד"ה בגויל שומעין לו והפוסל הוא החוצב אבני גזית שהיו קודם שפסלן אבני גויל. וגזרת המלה נ"ל מל"י כאמור וע' זקנים העתיקו (כפי קאמפלי) חֹצב (מ"ב י"ב, י"ב) ע"י ξυστής (מהשרש ξύω). והתואר ξυστὸς ובזה העתיקו ע' זקנים גזית בעמוס ה', י"א; דה"י א' כ"ב, ב' ובקצת כ"י ξεστὸς והוא הוא. ועוד י"ל כי רבינו רק חוצב פי' שהוא הפוסל אבני גזית שהיו קודם אבני גויל והלך בזה בשטת רה"ג שפי' בסד"ט (21) לכלי' פכ"ט וז"ל ושל סתתין פי' אלו שפוסלין אבני גזית שמן סתתין כדגרסינן בהבית (כ"מ הנ"ל) ת"ר החצב שמסר לסתת סתת חייב וכו' עכ"ל. וזה נ"ל עיקר כי הראשון שבא לידו האבן אחרי שחוצבה מן המחצב הוא הסתת והוא מרביעה וההליקה. וכן הוזכרו יחד (חוצבין) [צ"ל חַצָּבִין] וסתתין בירו' שקלי' פ"ד דמ"ח. וכנ"ה בויק"ר ספכ"ו פנחס הסתת עיי"ע מחצב. ירו' ב"מ ספ"י די"ב סע"ג הרבה פעמים סתת, ושם השם המופשט סִיתּוּת [4]) (das Behauen der Steine) וכ"ה בירו' שבת פ"ט די"א ע"ד סִיתּוּתָן של אבנים היא גמר מלאכתן וכ"ה בירו' ע"ז פ"ג דמ"ג: ושם: סתיתן וצ"ל סיתותן, ושם פ"ד דמ"ג ע"ד מתרין בו על כל סיתות וסיתות. ירו' שביעי' ספ"ג דל"ד ע"ד צא חצי טפח לסיתות מכאן וחצי טפח לסיתות מכאן. והפעל ממנו בפיעל ב"ק ושבת הנ"ל וכן בירו' שבת רפי"ב די"ג ע"ג ההן דנקר כיפין . . חייב משום מסתת. תוספת' שביעי' ספ"א מקטפין ומסתתין. ריש שהש"ר סיתתה וכרכמה עיי"ע סרק ו' וע' כרכם. פסיקת' דר"כ צד קל"ז. מסתתין בו מגלפין [5]) בו מסרגין בו [6]) פסיקת' דר"כ צד קס"ה, ילק' הושע סוף ר' תקל"ב לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו אמר להם המלך סתתו וכו' [7]) קימעה קימעה וכו' — פסיקי' דר"כ צד קס"ו. אבן של מסית לפי תיקונו של ר"ש באבער צ"ל מסתת אבל עיי"ע גשש ומ"ש בח"ב, שפ"א].

---

[1]) ובילק' ויצא ר' קכ"ו הגי' סתור בר מסתורין [2]) ובתוספת' כלי' ב"ב ספ"א ישיבת הסתת התירה טהורה קשרה טמאה. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט. [4]) אבל בכ"י אירפ' ב"מ פי"א בתוספתי הגי' שאינה מעולה סיתית (ושם גם סיתות) והוא הוא ξυστής, ξυστὸς פי' מה שנחצב על ידי הסתת והן הפרורין .das beim Meisseln Abgebröckelte [5]) פסיקי רבתי פל"ב בט"ס מפליגים. [6]) לי' בפסיקי רבתי ובילקי ישעי' ר' של"ט הגי' (מסתתתין) [צ"ל מסתתין] בו מגלפין בו מסרגין בו ופירושו בסוף ע' סרג האחרון ע"ש מ"ש. [7]) ובילקי סותתוהו.

בעזר משרי קישורי ערוד ומוסרי. נחסל בערוך ערך חמש עשרה ועתה יסייעני בערך שש עשרה.

*[אחי"ה כ"ה בסיום האות בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד וה"ב ושם לנכון ערוד (בכונת הפסוק איוב ל"ט, ה') ובכ"י ו"ו א' וב' בט"ם ערוך ובכ"י ו"ו א' וב' ול"ד משרה, ובכ"י ק"ט הגי' כזה: נשלם ערך סמ"ך ברוך העוזר והסומך, ואחל ערך עי"ן בשם הבורא יש מאין. ובכ"י ב"ר נשלם ערך סמ"ך אתחיל ערך אות עי"ן. ובכ"י בריטיש מוזיאום לא נמצא מאומה בתם אות סמ"ך] —

אות העין

* ע' הוא אות הששה עשר מהאלפ"א בית"א וכהיותו מאותיות הגרון הוחלף פעמים באותיו' א' ה' וח' של אותו המוצא וגם נשמט עיי"ע טן (טונא = טוענא) סר וסער. ויבא במקום ג' עיי"ע ערר ופעמים רבות בלא"ר במקום צ' העברי עיי"ע אע (= עץ), ארעא (= ארץ) יעא (= יצא) רבע (= רבץ). עאן, ען (=צאן) ועוד זולתן. ויבא לפעמים במקום אות ההכרה של ל"י ורו' ועוד במקום א' נוספת עיי"ע עטעמע, עכסילו — בל"ע לעמתו לרוב אות ע' בנקודה.

* עָא לפעמים בתרגומים תחת אע פי' עץ.

* עָאל מפעל עול עיי"ע על ז'.

* עָאן (Schafvieh) עיי"ע ען ז'.

* עאתא כמו עתא עיי"ע.

עָב (מל"מ פי' ענן עיי' או"מ עבריים ובלא"ר וסו' עֵיְבָא (dichtes Gewölk בר"ג דפ' אמר להן הממונה (יומא כ"ח סע"ב) יומא דעיבא כוליה שמשא. פי' הואיל וביום המעונן שהשמש מפציע לכאן ולכאן ויכול לשטוח עורות במקום שלא זרח השמש במקום [1]) שזורחת ומתייבשין [2]). בר"ג דתעניו' (ג':) העבים והרוחות שניות למטר פי' „מטרא ובתריה זיקא בניחותא או עיבא מעלו כאילו הוי מיטרא תניינא" [3]). *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' נ"ט. הא דקטיר בעיבא הא דקטיר בעננא פירש"י נתקשרו השמים בעב עבה וכו' ע"ש וכ"ה בתעני' כ'. נתקשרו שמים בעבים וכו'. ב"ב י'. עבים קשים רוח מפזרתן, ב"ב ע"ה: האי עיבא וכו', מנחו' ס"ט: חטין שירדו בעבים עיי"ע עדי. תרג' בעב הענן (שמות י"ט, ט') בְעֵיבא דעננא ובתר"י א' בְעִיבָא, וכעב עברה (איוב ל', ט"ו) תרג' והיך עֵיבְא עברת ועוד עיי' תרג' שם ל"ו, כ"ט; לישעי' מ"ד, כ"ב — וגזרת השם מפעל עיב (איכ' ב', א') אבל בב"ר פי"ג מבארו עב שהוא מ ע ב ב את פני הרקיע ובירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג הגי' מעבה ועיי"ע אד — ועיי"ע הבא אח"ז] —

עב (= עָבָה מל"מ ענין גסות חומרי dicht, dick; עִבָה, עִיבְּה dicht machen; עֹבִי, עוֹבִי בל"מ עֳבִי (die dicke Stelle, Dicke, Dichtheit בר"ג דפ"ק בשעת (ט"ז סע"ב) בפ' י"ו באהילו' (מ"א) כל המיטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע [4]) בפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ח רע"ב במשנ') אחד מעובה [5]). ואחד מידק [6]) פי' „ספל אחד קילוחו [7]) עבה שמוציא הרבה ואחד דק שמוציא מעט מעט" [8]). בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ט.) מאי שנא ממחט שנמצאת בעובי בית הכוסות. ובגמ' הממסס (שם נ':) ובפ' המדיר בגמ' היו בה מומין (כתובו' ע"ו:) מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות [9]). בסנדל פכ"ו בכלי' (מ"ו) עב כסות ותכריך כסות מדרס עב ארגמן ותכריך ארגמן. פי' לבד שעושין ממנו כסות והוא עב כסות [10]) פי' עב ארגמן לבד חשוב צבוע ארגמן תכריך כסות

---

1) נ"ל שצ"ל כבמקום. 2) וכן מוכח מפי' ר"ח עכשיו ביום המעונן אפי' במקום הצל כח חמה וחמות גם באותו המקום הוא. 3) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'). 4) באהלו' מביאין את הטומאה על אדם הנושאן עיי' תוספ' שבת ט"ז: ד"ה כל ובדף י"ז. בגמ' בשבת. 5) בנו"ג בט"ס וא חד מעובה וצ"ל כגי' כ"י ש"ס אחד מעובה וכגי' רבינו וכבמשניו' ובירו ובכ"י ק"פ מעבה וכ"ה בפי' ר"ח. 6) וכ"ה בכ"י ש"ס ובמשניו' פי"ז וירוש' וכ"ה בעירכי' כ"ה. ובירו' סוט' פ"ב ד"ח. ובכ"י ש"ס מינכען מדק וכ"ה בפי' ר"ח. 7) וכצ"ל בפי' ר"ח ושם לי'. 8) הועתק מפי' ר"ח בסוכ' בש"ס ווילנ'. 9) כ"ה לנכון רק בדפו"ו ובשדפ"ע ובכ"י נשמט בטעות מן בית הכוסות עד בית הכוסות. 10) וכ"ה בר"ש בשם עצמו. ובפי"מ להרמב"ם פי' מכסה עור יעשה כמו תיבה שמניחין בו הבגדים ושמו מפורסם עיבה וכו' ונראה שכיון לל"ע عيبة, כעין סל מעור להניח בו הבגדים.

בגד עב ואין ראוי לעשותו מלבוש ועושה ממנו בגד שלא כמנהג העולם [1]. בפ׳ כ״ח (מ״ח) העבים הרכים אין בהם משום ג׳ על ג׳. תוספתא (תוספ׳ דכלים ב״ב פ״ה) אלו הן העבים כגון הסגוסים והלבדים, הרכים הברסין [2] והברדסין [3] והפומלאות של ראש — (א״ב פי׳ פילימא בל״י כובע של ראש עשוי מצמר שוע וכן נ״ל הגי׳ ולא פומלאות) [4] בפ׳ מי שהפך בגמ׳ ר׳ יהודה אומ׳ אף מעבים (מ״ק י״ג: במשנה) ר׳ חייא ורב אסי חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי וכו׳ (שם בגמ׳) [5]. *[אחי״ה הפעל מל״מ עָבָה בקל עבית (דברי׳ ל״ב, ט״ו) ובדרז״ל גם הפיעל מְעַבִּין מ״ק הנ״ל. ירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ו ע״ג עיי׳ סוף ע׳ הקודם לזה. ירו׳ פיאה פ״ג די״ז ע״ג עיבה על מנת להדל, ושם פ״ז ד״כ: מתוך שהוא מעבן, ירו׳ שביעי׳ רפ״א דל״ג. מעבה את הכורות, ירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ג נתכוין לְעבותה. ובינוני פעול מְעוּבֶּה ויוכל להיות ג״כ מפעל עבב סוכ׳ מ״ח רע״ב הנ״ל ועוד עיי״ע מעובה וש״נ ועיי׳ סוף ע׳ הקודם לזה. פסחי׳ ס״ד: פסח מעוּבִּין עיי״ע מעך. תוספת׳ פיאה ספ״ד המעבה את שקיו כה״ג בדפ׳ ווילנ׳ ובכ״י אירפ׳ המקפח! והתואר עָב ולנקבה עָבָה פסחי׳ ל״ו: ל״ז. ביצ׳ כ״ב: פת עבה, מנחו׳ כ״ב. בלילתה עבה, ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה: עבדוה עֲבְיָא. הקבוץ ירו׳ כלאי׳ רפ״ה דכ״ט ע״ד היו דקות ואינן מכוונות העבות והרי הן מכוונות. והתואר במקום השם עָב. והקבוץ עָבִים פי׳ כסות עב עיי׳ לעיל ובירוש׳ שבת פ״ב ד״ד סע״ד הגי׳ בט״ס העכים הרכים וצ״ל העבים. ובירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד: חמר עבין ט״ס וצ״ל חמש עבידן. והשם עֹבִי = עוֹבִי והקבוץ העוֹבִין ירו׳ ב״ב רפ״ה דט״ו. ובכינויים לעוביה ירו׳ שביעי׳ רפ״א דל״ג ע״ג וירו׳ ערלה פ״א דס״א. עוביו של רקיע . . עוביה של ארץ ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב ע״ג. עוביה של תקרה שמ״ר רפ״א עיי״ע בעל קורה וש״נ ברכות ס״ד. וב״ר פמ״ב ועוד בעל קורה טעין בעוביה] —

עב (= עֲבוֹת Jochbalken, Zaumleder עיי׳ בפנים)

בהנוגע פי׳ כ״א בכלי׳ (מ״ב) הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבותות [6] פי׳ הרצועה הקבועה ב כ ל י נ ו ס [7] ותופשה הרוכב בידו [8]. פי׳ בעין „אלו שחורשין עם החמור או סוס או פרד יביאו בגדים של צמר או של עור או של שק ויעשו מהן כמין כליל [9] ודומה לעין ונותנין אותו לצואר [10] ועליו העול וכן בריחים. ויש מפרשים שיש מחרישות (שהעץ נכנס בתוך המוכתא) [11] [צ״ל שהעין נכנס בתוך הסיכתא] ויש מחרישה שהיא נדבקת עם (העץ) [צ״ל העין] [12] ועין שהיא טבעת נתון [13] על גביהן ומדביקן ומנין שכן דתניא (תוספ׳ כלי׳ ב״ב פ״א) העין שבמעצד [14] והעין שבמחרישה ושמו בטיית חלקה [15]. פי׳ בעבות ומנין שהעין והעבות בגדים הם או עור או שק (ויק׳ י״א, ל״ב) דתניא בתורת כהנים (ספרא שמיני פרש׳ ו׳ פרק ח׳) או יכול שאני מרבה את העין ואת העבות ת״ל (ויק׳ שם) אשר יעשה מלאכה בהם ולא העושה מלאכה באחרים [עבות] [16] עץ הארוך [17] של מחרישה שהיא נכנס בתוך העול שמו (מישאנא) [18] [ונ״ל שצ״ל מרישין] בלישנא דרבנן והוא (עץ עב) צ״ל עב עץ (יחזק׳ מ״א, כ״ה) כמו שפירשנו (זבי׳ פ״ד מ״ב עיי״ע מרש) והעבים (יחזק׳ שם כ״ו) אלו המירישין" [19] — (א״ב מרישות כתוב בנוסחאות ובעל הערוך עצמו גרים כן בע׳ מריש). *[אחי״ה ולפי גי׳ כ״י ק״ט הנ״ל (וכן אלו המחרישין בכ״י ה״ב צ״ל המארישין כגי׳ כ״י מ׳ באלף אחר המי״ם עיי״ע מרש) הערת ר״ב ללא צורך הוא אבל גם לר״ב גם לרבינו הנוסח כבר היה משובש בפי׳ רה״ג אשר אחריו נגרר בכל הפירוש הארוך

[1]) ועיי׳ בפי״מ לר״ש ותוספ׳ כלי׳ ב״ב פ״ד ועליה כיון הר״ש ופי׳ רבינו מוכח מתוספ׳ כלי׳ ב״ב פ״ה שבסמוך. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וכ״ה בפי׳ רה״ג לכלי׳ כ״ח (סד״ט 20 ושם הבירסין) ובדפ״ע כאן הבדסין וצ״ל ברי״ש וכבר הארכתי עבור הגי׳ הזו בעי׳ ברס (ח״ב, י״ט) ע״ש. [3]) בפי׳ רה״ג הבירדסין ובענין גי׳ אחרות עיי״ע ברדס. [4]) וכנים דברי ר״ב לפי גי׳ של ראש וכיון לל״י πίλημα gefilzte Wolle, Filz וגי׳ הפימליאות של ראש אי׳ ג״כ בפי׳ רה״ג אבל לפי מה דאי׳ בתוספ׳ שלפנינו הפמליאות וכ״ה בר״ש כלי׳ פכ״ח מ״ח בלי הוספת של ראש המלה קטיעה מן פמלנייא עיי״ע במו״ע ומ״ש וגי׳ רה״ג בכלי׳ פכ״ז, מ״ו משובשת פי מלמא. [5]) ועיי״ע קלש ושם פי׳ רבינו. [6]) בנו״ג בעבות [7]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט וי״ו ל״ד ה״ב וב״ר ובדפ״ר בכליבוס וצ״ל בכליגוס והוא הרסן עיי״ע בה״ד, רל״ט ובשדפ״ע בכלי והוא ט״ס. [8]) עיי״ע קטרב ופירושים שונים. [9]) בפי׳ ר״ש בט״ס סליל. [10]) בפי׳ רה״ג לצוארי בהמה. [11]) וכ״ה בפי׳ רה״ג וצ״ל כדאי׳ בר״ש בשם הערוך וכמ״ש בפנים. [12]) וכ״ה בר״ש. [13]) וכ״ה בר״ש ובדפ״ע ונתון. [14]) בכ״י אירפ׳ שבמצער וט״ס הוא [15]) והוא ל״ע עיי״ע סמך ובפי׳ רה״ג עוד: ומה חלקה טבעת ע״כ ונראה שמגליון בא פנימה. [16]) לי׳ בערוך ובפי׳ רה״ג ואי׳ בר״ש. [17]) ובר״ש ו ע ב של מחרישה ועיי׳ ג״כ בפי׳ רע״ב. [18]) ובפי׳ רה״ג משוגיאה ובכ״י ק״ט משישאנה ולי׳ בר״ש [19]) כ״ה נכון מאוד בכ״י ק״ט וכ״ה בכ״י ש״ס רומי ב״ק ס״ז רע״א עיי״ע מרש ובדפ״ע ובפי׳ רה״ג בט״ס המחרישות וצ״ל המירישות שהוא כגי׳ הספרים תחת כ״י ש״ס המירישין וכן בזבי׳ הנ״ל פי׳ רה״ג והעבים אלו המרישות.

הזה (עיי' סר״ט 15 והלאה) ובר״ש הלשון קצת יותר מוגה היא ומשם יש לתקנו אבל השמיט סוף הדבור מפי' רבינו אולי כי לא יוכל ליישב לשון מגומגמת הערוך על אופנה ובתחילת הדבור בעין יש הוספה בר״ש ולא ידעתי אם כזה מצא בערוך או מדעת עצמו כתב כן כי בפי' רה״ג הנ״ל אי' ממש כלשון הערוך. ולפי פי' הערוך עפ״י הפי' שבש״ס והעבים אלו המירישין (או המרישות) תהיה המלה עבות (וזו העיקר ולא עבותות) אחת עם עֳבִים עץ עב או כל״מ עב עץ שבמהרישה ולפע״ד זו היא מלת קומוט״א בל״א אשר על ידה לועז עה״ק שנ״ב והוא Kummet פי' שני חתיכי עץ בדמות קרני השור תוכו רצוּף עור כדי להקל במשיכת העול עיי' ארעלונג זו המלה[1]) ולפי פי' הראשון פי' הרצועה וכו' הוא עבות מל״מ וכפי' הרמב״ם (הדבר אשר ימשיכו בו העגלה ותתקשר בהן) ולפי זו תתכן גי' העבותות וכדאי' בסוכ' נ״ב. עבותות העגלה. אבל כשתעיין היטב בפי' רה״ג בסוף ד״ה קטרב (סרט״ה 15) תמצא שעליו כיון רבינו בפי' הראשון ויהיה א״כ פי' הרצועה וכו' ביאור לקטרב וכן בע' קטרב (אשר שם הלך ג״כ בעקבות דרה״ג בכלי' י״ה, מ״ד) פי' לפי י״מ הרצועה שקושרין בה צואר הבהמה ובלעז פליירא ע״כ והוא כלאי״ט filiéra ועוד עיי״ע קטרב] —

עב (= עַיֵּב schuldig sprechen; תואר עַיָּבָא straffällig מל״ע עיי' בפנים) במגיל' איכה (פ' איכה יעיב) רבי המי בר רבי חנינא אמר איך עייב ברוגזיה ה' ית בת ציון אית אתרא דצווחין לחייבא עייבא ר' שמואל בר נחמני אמר איך כייב[2]) ברוגזיה ית בת ציון. *[אחי״ה יעיב (איכה ב', א') דרש מל״ע عاب מְחַיֵּב והוא הפעל וממנו התואר עַיָּבָא ובל״ע معيب פי' חייב straffällig, schuldig ולדעת רשב״נ עייבא הוא כמו כייבא schmerzhaft מפעל כְּאֵב בפַעל כַּיֵּב. והמ״כ שפי' יעיב ל' עב וענן לא כיון לנכון וא״כ איכה יעיב דרש איך עַיֵּב (ובנו״ג חייב וכ״ה בילק' איכה ר' אלף י״ב וכ״ה ברמב״ן לדברי' ב', כ״ג) ועוד איך כַּיֵּב] —

עבא (= עוּבָא בל״ס כמו חיק בל״מ Schooss) תרג' חק נכריה (משלי ה', כ') עובא דאחרייתא ובעל הערוך גרס חובא בע' חב בתרא. *[אחי״ה וכ״ה בפשיט' עובא וכ״ה במשלי ו', כ״ז אשר שם שתי גירסאות בתרג' עוביה וחוביה וכ״ה בערוך ע' חב ב' כפי גי' כ״י ו״ן (ח״ג, שכ״ט הערה 14), וכנ״ה בתרג' חיקי (תהלי' ל״ה, י״ג) עוּבִי וכ״ה בתרג' איוב י״ט, כ״ז, ותרג' בחיק (משלי ט״ז, ל״ג) בעובא, מחק (שם י״ז, כ״ג) מן עובא] —

* **עִבֵּב** (verdichten, dicht machen) ב״ר פי״ג עיי״ע עב א'.

* **עבבית, עבעבית** עיי״ע אבבית[3]) שפי' בל״ע האמור שם קרחת וכן הבין רבינו בע' זרף (ח״ג, שכ״ד) ירו' שבת פ״ו ד״ח ע״ג טב לעבביתא ועיי' מ״ש בפי' אחר וש״נ השנויים.

עָבַד (בל״מ קרוב להוראת עשה בכל עניניו dienen, arbeiten, thun, machen, bearbeiten; עֲבוּדָּה מל״מ עֲבֻדָּה Bearbeitung, eine Strecke Feldes; עֲבוֹדָה Arbeit ועוד עיי' בפנים) בפ' שלישי בכלאי' (מ״ז) היתה שדהו זרועה תבואה וביקש ליטע בתוכה שורה של דילועין נותנין לה עבודתה[4]) ו' טפחים ר' יוסי אומר נותנין לה עבודתה[5]) ד' אמות. ובפ״ו (מ״א) חריץ שהוא עמוק י'[6]) ורחב ד' נותנין לו עבודתו ד' אמות . . וכמה היא[7]) עבודת הגפן[8]) ו' טפחים לכל רוח ר״ע אומר ג'. בפ' המוכר את הספינה בגמ' קנה שלשה (ב״ב פ״ג רע״א) ותני עלה ד' אמות שאמרו כדי עבודת הכרם — עבדא דנורא (נדרי' ס״ב:) כבר פירשנו בע' נר (ב'). בכל האסורין פ״ו בתמורה (כ״ח.) המוקצה והנעבד איזהו הנעבד כל שעובדין אותו הוא ומה שעליו אסור וזה וזה מותרין באכילה. פי' בהמה נעבדת ונעשית ע״ז. בפ' הגוזל עצים בגמ' הגוזל את אביו (ב״ק ק״ט סע״ב) נותנה לכהן שבאותו משמר עבודתה ועורה שלו. פי' עבודתה מתנותיה שנאמר (במד' י״ח, ז') עבודת מתנה[9]). בבראשי' רבה פ' נ״ז (נ״ו) אמר לשני נעריו רואין אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו אמר הואיל ואינכם רואין כחמור שבו לכם פה עם החמור (בראשי' כ״ב, ה') שאתם דומין לחמור מכאן שהעבדים דומין לחמור. בילמדנו פ' ושרי אשת אברם (תנחו' לך לך לי') למדונו רבינו[10]) בשם

---

[1]) ופערלעס בייטרעגע 6 קצת בלא דיוק שפי' ע״י עול Joch. [2]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע כאיב. [3]) אבל עיי״ע חככים, חכאכית (ח״ג, שפ״א). [4]) וכ״ה בירו' ובכ״י ש״ס וכ״ה בסמוך ובנו״ג לעבודתה. [5]) עיי' הערה הקודמת. [6]) בנו״ג י' טפחים. [7]) וכ״ה נכון במשניות ובירו' ובנו״ג הוא. [8]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר אבל בשדפ״ע וכ״י ק״ט הכרם. וכ״ה עבודת הגפן בכלאי' פ״ז מ״ג. תוספתי כלאי' פ״ב עבודת ירק. [9]) וכן פירש״י בב״ק עבודתה שכר עבודתה דהיינו בשרה. [10]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר רבותי ובכ״י ה״ב רבותינו.

ר׳ ירמיה שאמר בשם רב העבד עולה למנין ז׳ בשעה שישראל קורין בתורה בשבת. בפ״ק בקידו׳ בגמ׳ דסמוך עבד כנעני קידו׳ כ״ב רע״ב) כי לי בני ישראל עבדים (ויק׳ כ״ה, נ״ה) ולא עבדים לעבדים. בערכין בגמ׳ דפ׳ אין מקדשין (ערכי׳ כ״ה:) עבד עברי מהאי פירקא הוא דקיימא ליה[1]) לתנא[2]) כלום יש ייבום אלא במקום שאין בן. *[אחי״ה הפעל עָבַד בלא״ר עֲבַד וכ״ה בל״ס ונרדף עם עשה עיי׳ גיטי׳ מ״א. עובד את רבו. שביעי׳ פ״ג מ״א עובדי עבודה, סנה׳ מ׳: העובד עבודה זרה. ברכו׳ ס׳ סע״ב כל דעביד רחמנא לטב עביד, ב״מ ע״ז. אי לא עבדי חלשי. תמור׳ ד׳ סע״ב כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אם עביד מהני, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט. לא דברייך עבדת ולא דבלק עבדת וכו׳, ויק״ר ספ״ה מה את עביד . . ומה ארעא עבידא. ורוב לשון עשיה מתורגם בל׳ עבד עיי׳ המתורגמן. ולפעמים בא בקשור הפעל להורות על התמדת המעשה ירו׳ שביעי׳ פ״ח דל״ח: ירו׳ נדרי׳ פי״א דמ״ב ע״ג עביד טמיר במערתא עיי״ע טמר (ח״ד, מ״ד:) וש״נ ירו׳ דמאי פ״א דכ״א ע״ד וירו׳ שקלי׳ פ״ה דמ״ח ע״ד וכ״ה בפעל עשה עיי׳ מבה״י למהרז״פ צד ט״ז: יבמו׳ ל״ז. מי עָבוֹד רבנן תקנתא לכהן, בינוני פעיל מ״ק כ״ד. עבידי, ר״ה כ״ב: כל מילתא דעבידא לאיגלויי וכו׳. ירו׳ פיאה פ״ג די״ז ע״ד היאך עבידא. ב״ק צ״ז. עביד בהו עבידתא. נפעל נֶעֱבַד עיי׳ לעיל. ספרא ריש ויק׳ מן הבקר (ויק׳ א׳, ב׳) להוציא את הנעבד. שפעל שעבד עיי״ע. אתפעל איתעביד עיי׳ תרג׳ אונקל׳ לבראשי׳ כ״ט, כ״ו; ל״ד, ז׳; ל״ט, כ״ב. ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. עיי״ע ארך. ובהבלעת הת״ו באיכ״ר פ׳ צדו: בעית לאיעבדא ארכונטים, ושם בעית לאיבדא צ״ל לאיעבדא. והרבה פעמים דיעבד, בדיעבד הפכו לכתחילה עיי״ע ובזבחי׳ ע״ה סע״ב בשתי תיבות דאי עבד וצ״ל דאיעבד פי׳ אחר שנעשה. והשם עֶבֶד, עֲבַד (כל״א וכל״ס עבֵד, עַבְדָא) מל״מ והקבוץ עֲבָדִים, עַבְדֵי עיי׳ ברכו׳ י׳. ט״ז: ל״ד. שם: מ״ז: נ״ח: שבת כ״ה: ל״ב: פ״ט. עירו׳ מ״ג: פסחי׳ קי״ג: קט״ז. קי״ח: סוכ׳ כ״ח: ר״ה ח׳: תעני׳ ד׳. י״ט: כ״ה: מגילי׳ י״ג: י״ד. ט״ו: ט״ז. חגיג׳ ד׳: ה׳. שם: יבמו׳ ט״ז: מ״ח: ס״ב. צ״ג: כתובו׳ כ״ח. ס״ז: גיטי׳ י״ב. נ״ח. ס״ח. פ״ו. סוט׳ מ׳. קידוש׳ כ׳. כ״ה. כ״ח. מ״ט: ע׳. ע״א. ב״ק ע״ד: צ״ז. ב״מ ס׳: פ״ה: פ״ו: כ״ב ג׳: ד׳. י׳. ט״ז. נ״ח. סנה׳ נ״ח: ק״ה. ק״ז. שבועו׳ מ״ז: ע״ז י׳: י״ז: ל״ט. הוריו׳ י׳. אבות פ״א מ״ג ב״ר פפ״ו ועיי׳ קהל״ר פ׳ ראיתי עבדים. עֲבוֹדָה מל״מ (עֲבָדָה) ענין מלאכה ככדה של עבדים או עובדי אדמה שביעי׳ פ״ג מ״א ר״ה י״א. ושם: ירו׳ קידו׳ פ״א דנ״ט ע״ד. ועוד ענין שרות (כמו עבודה בלי״מ שמות ל׳, ט״ז) אבות פ״א מ״ב על ג׳ דברים העולם עומד על העבודה וכו׳, תעני׳ ב׳. איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה, ערכי׳ י״א. איזו היא עבודה שבשמחה וכו׳. ועוד עבודת קרבנות שמ״ר פ״ל או רק עבודה מגיל׳ י״ח רע״א. ועוד בקריאה העבודה! כלומ׳ שבועה בעבודת אלהים בבית המקדש (כמו מעון עיי״ע) גיטי׳ נ״ח. יבמו׳ ל״ב: ירו׳ ב״ב פ״ח דט״ז: ספרא קדושי׳ פרש׳ ב׳ פרק ד׳ איכ״ר פ׳ בני ציון, שהש״ר פ׳ שררך. ועוד נקרא תפלת רצה בעמך כשמנה עשרה עבודה עיי׳ רש״י יומ׳ ס״ח: ד״ה ועל העבודה ועיי׳ שם ע׳. ברכו׳ כ״ט: טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה חוזר לעבודה, ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ח. כל דבר שהוא לבא אומרה עבודה. הקבוץ יומ׳ מ״ז: עֲבוֹדוֹת קשות שבמקדש, ספרא שמיני בריש: שבעה עבודות שחיטה וקבלה זריקה והזאה וחיטוי יציקה ובלילה. ובלישנא בישא נאמר ג״כ עבודה על השתחויה לאלילים תוספת׳ ב״ק ספ״ט שאלו אמר לו יצרו לך ועבוד עבודה זרה היה עובד שכך הוא עבודתו של יצה״ר. ובש״ס הרבה פעמים בר״ת ע״ז ובא תמורתו לרוב עבודת אלילים וכר״ת ע״א עיי׳ ברכו׳ נ״ז: ס״א. שבת נ״ו: פ״ב. פ״ח: ק״ה: קי״ח. ק״ל. פסחי׳ כ״ה. יומ׳ ט׳: ל״ח. ס״ו: תעני׳ ה׳, שם: כ״ב: מגילי׳ י׳: י״ג. י״ט. כ״ה: חגיג׳ י״א: י״ג: יבמו׳ מ״ז: מ״ח: ע״ח: נדרי׳ כ״ה. גיטי׳ נ״ז: פ״ח. סוט׳ ל״ו: מ״ג. קידוש׳ ל״ו. ל״ט: מ׳. מ״ט: ב״מ נ״ט. ב״ב ק״י. סנה׳ ל״ט: נ״ו. נ״ז. שם: ס״ד. ס״ז. ע״ד. פ״ב: צ׳. צ״ב. צ״ג: צ״ו. צ״ט. ק״א: ק״ב: ק״ג: ק״ז. ק״ט. ע״ז ג׳. ח׳. י״א: י״ז. כ״ד. כ״ט: ל״ב: מ״ה: נ״ד: נ״ח. מנחו׳ ק״ט: חולי׳ י״ג: נדה י״ג. ועל שם זה נקרא המסכה עבודה זרה (בקצור ע״ז) — השם המופשט עַבְדוּת פסחי׳ קט״ז: הוריו׳ י׳ רע״ב ב״ר פמ״ד ובקטיע עוד עַבְדוּ גיטי׳ פ״ו. ועוד ענין השם עוֹבָדָא (בל״ס עֲבָדָא) כמו מעשה יומ׳ ע״א: דעבדי עובדא קידוש׳ ע״ט: עירובי׳ י״א: עבד עובדא, ירו׳ תרומ׳

---

[1]) בנו״ג הוא דנפקא ליה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה (בקבוץ כ״י אנגיילקי דף קמ״ט. ופי׳ הוא דאיתרבי. [2]) לי׳ לפנינו.

פ"ח דמ"ה ע"ג מרי עובדא[1]), ירו' ביצ' פ"ב דס"א: ואינון סברין לעובדא, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א. משתיצי אהן עובדא עובדא הוי וכו'. ירו' נזיר פ"ה דנ"ד. אתא עובדא קומי דר' אחא. ותרג' מעשה (בראשי' מ"ד ט"ו; שמות כ"ח, ל"ב; ל"ד, י' וזולתו) עובדא. ועוד ענין מקרה אבילות ד"מ ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד הוה ליה עובדא ובקבוץ שם תרין עוֹבָדִין, ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד רבי הוה דרש עשרין וארבעה עובדין בבלע ה' — איכ"ר פ' רכת ה' מה אילין עיבָדֵי דאת עביד ולנקבה יחידה ירו' תרומ' ספי"א דמ"ח: הוה עבד עוֹבַדְתָּא ותרג' לרגל המלאכה (בראשי' ל"ג, י"ד) בגי' דפ' סביוניטה לריגל עובדתא ובמשקל סורי עבידתא אי' עבידא ועיבידתא בתרג' ויק' ט"ז, (תרי' שם); ל"א, ג'. ה', י"ד. ט"ו; ל"ה, כ'. ל"א וזולתו[2]). ובדרז"ל ב"מ צ"א. בעבידתיה טריד, ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד מיעבד עבידתיה, ובירו' תעני' פ"ד דס"ט: מיעבד עיבידתיה פי' מלאכה ועסק וכן כבר עבידא בזה הענין בעזר' ד', כ"ד; ה', ח'; דניאל ב' מ"ט; ג' י"ב] —

עֲבַד (מע' הקודם thun, machen ועיי' בפנים) בפ' המקבל בגמ' תבואה לא יזרענה קטנית (ב"מ ק"ז רע"ב) עבד מאי דעבד אמר צ"ט בעין[3]) ואחד בדרך ארץ פי' „עשה כגון שאלת חלום[4]) ואמרו לו בחלומו צ"ט מתו בעין ואחד בדרך ארץ"[5]). וי"א נטע אילנות על הקברים והשביען שלא ישרשו ושלא יפרחו אלא אותן הנטועין על המתים שמתו בזמנן ולא יצאו אחד למאה. בפ' במה מדליקין בס"ג (שבת ל"ד רע"א) עבד מאי דעבד כל היכא דהוה קמיט טהריה. פי' הביא סדינין ושראן במים כמעשה דמסכת נדה (ס"א.) שפירשנו בע' סדן (ו'). ספר אחר כאן ריצץ בן עזאי תורמסי תרומה אזל איהו ועבד הכי נמי אייתו תורמוסין רציץ[6]) פי' הביא תורמוסין ונעץ בכל מקום שהיה שם קבר היה רפה והיה יורד ובמקום שלא היה שם קבר היה חזק והיה יודע שלא היה שם קבר[7]). בב"ר פרש' פ' (ע"ט) א"ל בריה[8]) כל הדא[9]) טבתא עבדת לן טבריה ולית אנן מדכיין[10]) יתה מן קטוליא מה עבד נסב תרמוסין והוה קציין תורמוס ושדי[11]) קוצצתיה וקטילא סליק[12]). בויק"ר פ' והוא ישקיט (ספ"ה) אפיה טבין[13]) אזל לגביה מריה דעיבידתא[14]). לרגל המלאכה (בראשי' ל"ג, י"ד) תרג' ירו' (א') עיבדתא דבידי. *[אחי"ה כה"ג בדפ"ר ובנו"ג עיבידתא דאית קדמי ובשדפ"ע ובכ"י ק"ט עבידתא ונ"ל גי' דפ"ר רק צ"ל עיבידתא ומזה הטעם לא הביא רבינו אונקלוס ששם הגי' עובדתא[15]) — ודע כי כל הע' מעצם הוראת הע' הקודם הוא אף על כן צדדנו שם הוספותינו ע"ש] —

עֲבַד (מע' הקודם ובפרט בענין תיקון העור bearbeiten, gerben die Haut) בריש שבת (י"ז סע"ב) אין נותנין עורות לעבדן. בסוף כלל גדול אמרו בשבת (ע"ג.) המולחו והמעבדו[16]) — (א"ב בל' גמר' בורסי). *[אחי"ה כלו' התואר (בתשמיש השם) עַבְּדָן (שבת י"ז.) הוא הבורסי. וכנ"ה בכלי' פכ"ו מ"ח עורות . . של עבדן והקבוץ שם פט"ו מ"א עריבת העבדנין עיי"ע ער ו'. והפיעל גיטי' נ"ד סע"ב גוילין שלו לא עיבדתין לשמן. שבת ע"ה: חייב משום מעבד, והנפעל תוספת' ב"ק ספ"ט בכ"י אירפ' עורות שאינן נעבדין[17]). והשם המופשט, שבת ע"ה: אין עִיבּוּד באוכלין, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות. ועה"ק שנ"ב ביאר והמעבדו לויא"ן ב"א והוא lôven (= gerben)[18]).

עַבְדְּקַן der Dickbärtige) הורכב מן עב ומן דְּקַן (= דִּיקְנָא)) (סנה' ק':) כבר פי' בע' זלדקן.

* **עֲבוּז** (כפי הענין עגבות) עירו' נ"ג רע"ב כגי' דפ"ש בגמ' וברש"י עבוזו תנן או אבוזו תנן ופירש"י

---

[1]) ויק"ר פ"ה עיי"ע הבא אח"ז. [2]) עיי' עמת"ר ללעווי ח"ב, 196. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' עקב רמז תתמ"ט ובנו"ג בעין ר ע ה ובכ"י ה', פי' ר' הרע. [4]) בפי' ר"ח לי' כגון ובכ"י ק"ט כעין. [5]) הועתק מפי' ר"ח שהובא בשט"מ לב"מ ובשם ר"ח הסיום שם: והגאון אמר לא גרסנו עבד מאי דעבד ע"כ. [6]) בנו"ג כאן ק ו צ ץ בן זכאי ובכ"י ש"ס כאן וכאן קיצץ בן ע ז א י וכגי' רבינו, בנו"ג עבד איהו נמי הכי ובכ"י ילק' (ר"ס שבת צד ל"ה) הגי' אזל איהו נמי ועביד הכי אייתי תרמוסי וקצץ ע"כ וזו הגי' קרובה לגי' רבינו ובדפ"ר בערוך אי' כאן דיעץ וכן מוכח מכ"י א"פ (בד"ס שם). [7]) עיי' בהפשב"ע ששקל וטרי לפי גי' חמעולה בן עזאי נגד פי' וגי' הרש"י ובענין גי' ראשוני שבערוך עיי' מ"ש ה' באמבערגער בל"ע בשבת ברמז על התוספ' דשבת ונדה הנ"ל. [8]) בכ"י ו"ו בי א"ל א ב א כל שהיא צ"ל היא. [9]) כ"ה לנכון בדפא"מ ובשדפ"ע בט"ס חדא ובכ"י ו"ו ה"ב וב"ר היא. [10]) בנו"ג מדכן ובמיוחס לרש"י מדכין. [11]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס ושרי. [12]) וזה המעשה אי' איזה פעמים קצת בסיגנון אחר במקומו' שהבאתי בע' טלק ב' (ח"ד, ל"ו) עש"ה. [13]) בנו"ג עוד יהיב חוטרא בידיה ועזקתא באצבעיהו. [14]) כ"ה בדפ"ר ובשרפ"ע דעבידתא ועיי"ע הקודם ומ"ש בשם התרג'. [15]) ובזה סלקא תמיהת ה' באמבערגער בל"ע הנ"ל. [16]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען וא"פ ובמשניו' פיזרו ובריי"ף וברא"ש ובירו' ובציוי' המשני' בדף ע"ה: ע"ש ובנו"ג והמעבד את עורו. [17]) ובנו"ג עבודין. [18]) פערלעס בייטרעגע 6.

בד״ש עבוזו ענבותיו וכן אבוזו (ד״ס במקום בעירו׳ צד ק״א:) ובכ״י ש״ס עבודו תנן או אבודו תנן ובנו״ג עכוזו, אכוזו ופי׳ ר״ח בעירו׳ (עבו זו) [צ״ל עבוזו] בית היריכים בית העגבות מקום החלחולת ע״כ, ופירגמ״ה בבכורו׳ הבאתי בע׳ הרגז ע״ש ובע׳ אכוזו אבל נ״לגי׳ עבוז עיקר וכ״ה בתוספת׳ בכורו׳ פ״ד הושיבוה על (עב זו) [צ״ל עבוזו] ובכ״י אירפ׳ עכזו, ומזה בבנין שפעל שעבז עיי״ע ועוד עיי״ע משעכן. ואולי עבוז נגזר מל״פ غبار שבט והושאל לגיד עיי׳ תרג׳ איוב מ׳, י״ז כפי׳ גי׳ רבינו בע׳ שעבז.

עֲבַט (מל״מ עָבַט pfänden, עֲבִיטָא פי׳ עֲבֹט משכן Pfand) בפ׳ הגוזל ומאכיל בגמ׳ המכיר כליו (ב״ק קט״ו.) זיל שרי[1]) עביטיך פי׳ אמר ליה רב הונא להחוא שגנב לו תן הדמים ופדה המשכון שלך מכלל דסבר עשו בו תקנת השוק מן (דברי׳ כ״ד, י׳) לעבט עבטו. *[אחי״ה ועיי׳ הרמ״ה בשט״מ. וכנ״ה בירו׳ ב״ק ספ״י ד״ז ע״ג יכיל מימר ליה את שרי עביטיך מיני, והפעל באתפעל ב״ק קי״ג סע״ב בר מתא אבר מתא מִיעֲבַט] —

עבט (= עָבִיט, עֲבִיטָא מל״ע غبيط כר Sattel ועוד חפירה בארץ Höhlung, Kufe) בפ׳ איזהו נשך (ב״מ ע״ב:) ועל העביט של ענבים[2]) פי׳ כגון עריבה גדולה. בסוף טהרו׳ (פ״י מ״ד וה׳) מן המעבט[3]) ומן המשטח[4]) של עלין. בהכדור פכ״ג בכלי׳ (מ״ב) והעבט של גמל. בפ״ק בעירו׳ בגמ׳ שיירא (ט״ו סע״ב וט״ז רע״א) בגמלין באיכופין[5]) בעביטין[6]) פי׳ כמו כר הגמל (בראשי׳ ל״א, ל״ד) תרגומו בעביטא[7]) דגמלא. *[אחי״ה וכן פי׳ רה״ג בכלי׳ הנ״ל וכנ״ה בספרא פ׳ מצורע פ׳ זבים פרש׳ ב׳ פרק ג׳ איזה המרכב המיוחד . . עביט של גמל ופי׳ הראב״ד גם הוא כעין מדוכה אלא שהמדוכה בית קבולו למעלה והעביט בית קיבולו למטה ע״כ. ומלת עביט ל״ע היא פי׳ כר הגמל וכ״ה בל״ס עביטא וכ״ה מבואר בב״ר פע״ד — ועוד ענין המלה כעין חפירה בארץ אשר יקובצו בו הענבים וכן פי׳ לנכון הרמב״ם בטהרו׳ פ״י מ״ד ורש״י פי׳ בב״מ הנ״ל כלי גדול שצוברין בו הענבים לפני דריכה. וכנ״ה בירו׳ מ״ק רפ״ב דפ״א. דורכין את עבטו ויותר נכון עביטו ובשמחות רפ״ה אי׳ „בועטין לו גתו״. ויקב וגת יש להם חפירה בארץ לקבץ שמה יין ושמן עיי״ע גת וא״כ עביט הוא גת וחפירה בארץ כאמור. ולדעת התוספו׳ בכתובו׳ פ״ב סע״ב ד״ה עביט מזה הענין עביט של נחושת עיי׳ שם שלא גרסו עביט של מימי רגלים וכן לא גרסו הריטב״א עיי׳ בשט״מ לכתובו׳ שם] —

עבט (= עָבִיט = אָבִיט נ״ל מל״פ آبتاخت השתנה וא״כ הוא כלי השתנה Nachtgeschirr zum Urin) בס״ג דפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב פ״ט סע״ב) ואפי׳ עביט של מימי רגלים פי׳ פעמים שרוחצו ומעביר טינופו ומודד בו. *[אחי״ה וכ״ה בפירשב״ם ונראה שהוא מפי׳ ר״ח. ועה״ק יש לו ערך בפני עצמו וכן בדפא״מ ואחריו נגררו (ולא כבשרפ״ע וכ״י שלפיהם נכלל ללא נכון עם ע׳ הקודם לזה) ובעה״ק היטב מפורש כלי של השתנה ע״כ. והוא מל״פ הנ״ל ובע׳ אבט הביא רבינו אבטאות של ברכים (שבת מ׳. ושם:) וכתב וי״א עביט וא״כ אבט ועביט לדעתו אחד הוא וגם בע׳ בטח כתב שינוי הנוסחאות הבטח אבטח אבטי ומזה יש לדון כי עביט הוא הוא אביט הוא הוא אבטח וזה האחרון קרוב מאוד לכתיבת המלה הפרסית. ובענין עביט בכתובו׳ פ״ב סע״ב עיי״ע הקודם] —

* עובטין עיי״ע עוכשים.

* עַבְיָא (פי׳ עָב dick) ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה: עיי״ע עב ב׳. פי׳ עשו החטא עב ועיי׳ פירש״י למיכ׳ ז׳, ג׳ ושם הביא וז״ל כך מצאתי בתרג׳ ירושלמי עבדנוה כקליעה דחובין ע״כ ובתרג׳ ירו׳ שלפנינו לי׳ אבל בתענית ירושלמי (שם) אי׳ עבדוה קליעה דחובין.

☞ עֲבוּף (כמו עַבְעֹף הורכב מן עב ומן עף ועי״ן מובלעת וא״כ עֲבוּף אילן שעליו עבים dichtbelaubt) תרג׳ עץ רענן (דברי׳ י״ב, ב׳) אילן עבוף ואולי טעות הוא כי תרג׳ תחת כל אלה עבותה (יחזק׳ ו׳, י״ג) כל בוטמא מעפיא עיי״ע עף בתרא. *[אחי״ה לא יתכן פי׳ ר״ב כי בכ״מ (מ״א י״ד, כ״ג; מ״ב ט״ז, ד׳; י״ז, י׳; ישעי׳ נ״ז, ה׳;

---

[1]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע בט״ס שדי. [2]) וכ״ה עביט של ענבים בתוספ׳ דמאי פ״ו ובתוספת׳ מעשרו׳ פ״ג (ובכ״י אירפ׳ בט״ס עבוט) תוס׳ ב״מ רפ״ו אבל בירו׳ דמאי פ״ו דכ״ה סע״ג וירו׳ ביצ׳ רפ״ה דס״ב ע״ד עבט של ענבים וכ״ה בפי׳ רה״ג לטהרו׳ פ״י מ״ה. [3]) בנו״ג העבט ובפי״מ להרמב״ם עביט. [4]) בנו״ג המשטיח. [5]) בנו״ג ובתוספת׳ עירו׳ רפ״ג (ב׳) באוכפות ובפי׳ ר״ח באוכפין וכ״ה בכ״י ובדפ״ר אבל בשדפ״ע נשמטו שתי תיבות הללו. [6]) כ״ה נכון בכ״י וי״ו ליד ה״ב ובדפ״ר אבל בכ״י ק״ט ובשדפ״ע בעבוטין. [7]) בפי׳ רה״ג לכלי׳ פכ״ג מ״ב בט״ס בעבוטא.

תהלי' ל"ז, ל"ה; נ"ב, י') תרג' רענן עבוף ובדפוסי' אחרונים בט"ס ענוף וצ"ל בכי"ת כדאי' בדפ' סביוניטה לדברי' הנ"ל וכן בדפוסי' אחרונים רעננה (איוב ט"ו, ל"ב) עבופיא. והוא הרכבה מן עב ומן עֳפִי בל"ס עופיא עיי"ע עף בתרא — ועב בל"ע اغبى בל"נ غبياء נאמר על עוביו של ענפי ועלי האילן וכן עפי עלי אילן וא"כ עבוף (= עבעף) הוא חיזוק הענין] —

עֲבַץ אולי מל"ע عبس, عبس כהה düster, finster) ופניהם אל יחפרו (תהלי' ל"ד, ו') תרג' ואפיהון לא עבצו. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן וכתב בעל הערוך הביאו ולא פירשו ע"כ ובנו"ג עצבו ונ"ל מל"ע הרשומה ופי' לא כהה והפכו ונהרו (תהלי' שם)] —

* עֲבַץ, עֲבָצָא (= אֲבָצָא, בַּעַץ Zinn) תרג' בדיל (יחזק' כ"ז, י"ב) עבץ ותרג' הבדיל (במדבר ל"א, כ"ב) עֲבָצָא כ"ה בדפ' סביוניטה ובשדפ"ת אבצא וכ"ה בע' בעץ ע"ש ושם מבואר.

* עַבִּיץ (כמו חַבִּיץ עיי"ע ח"ג, של"ה) ירו' חלה פ"א דנ"ה רע"א צריכין אנו מכריזין באילין דעבדין עביצין, והוא הוא חביץ של בבלי ברכו' ל"ז.

עבר (= עָבְרָא פי' בריח Riegel והפעל בפיעל בל"מ (מ"א ו' כ"א) ויעבר פי' ויבריח (verriegeln בפ' המוציא תפילין בגמ' נגר הנגרר עירו' ק"ב.) חזייה לההוא דהוה תלי בעברא דדשא. בפ' אלו דברים בפסחים בגמ' ר' אליעזר (ס"ח:) רב ששת כל לי יום מהדר תלמודיה ותלי בעברא דדשא ואמר חדי נפשי[1]). בר"ג דהחליל (סוכ' נ"ב סע"א) תלא נפשיה[2]) בעברא דדשא והוה מצער טובא[3]). בס"ג דפ' משילין (ביצ' מ'.) איתלי[4]) ליה בשרא בעברא דדשא. בפ' אין דורשין בגמ' דסמך כל המסתכל (חגיג' ט"ו:) אשכחיה שמואל לרב יהודה דהוה קא תלי בעברא [דדשא][5]) פי' בבריח הדלת. בר"ג דפ' השולח גט (גיטי' ל"ב:) רבינא אשכחיה לרבא[6]) בר יצחק דתלי וקאי בעברא דדשא. בס"ג דגיטי' (פ"ח.) התם דרמו להו כי עברא[7]) פי' חתימות הללו מוטלין באמצע[8]) כמין בריח מבריח מזה לזה ואין גגן כלפי אחד מהן. — (א"ב תרג' והבריח התיכון (שמות כ"ו, כ"ח; ל"ו, ל"ג) ועברא מציעאה). *[אחי"ה צ"ל ועברא מציעאה בדפ' סביוניטה תמיד נקוד עָבְרָא והקבוץ (שם כ"ו, כ"ו. כ"ז, כ"ט) עָבְרֵי, עָבְרִין, עָבְרַיָּא ולדברי' ג', ה' דשין ועָברין ובשדפ"ת עַבְרָא והקבוץ עַבְּרִין עַבְּרֵי. וכגי' רבינו עברא בלי יו"ד אי' ג"כ בכ"י ש"ס ביצ' מ'. אבל בפי' ר"ח שם עיברא וכ"ה בשבת י'. וכ"ה בכ"י ש"ס חגיג' ט"ו: ובנו"ג בביצ' עבורא וכ"ה בכ"י ב' בפסחי' ס"ח: ובסוכ' נ"ב. בנו"ג עיבורא ובגיטי' בשני המקומו' הנ"ל עיברא ובכ"י ק"ט עיבורא אצל הגי' עברא. וענין המלה מלשון עֲבָרָה, עֲבִירָה Durchgang כמו בריח מל' ברח והפעל בל"מ (מ"א הנ"ל) וַיְעַבֵּר ותרגומו באפעל ואעבר, ותרג' מַבְרִח (שמות כ"ו, כ"ח) מְעַבַּר; לברח (שם ל"ו, ל"ג) תרג' בדפ' סביוניטה לְאַעֲבָרָא] —

עָבַר (מל"מ ענינו העתק עצם ממקום למקום הן בטבעי הן במוסרי übergehen, übertreten, ועוד במושגים המתעפים) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א סע"א) עברא זעירא דכות[9]) פי' „אותו מעבר קטן"[10]) שבכותה. בפ' תפלת השחר (ברכו' כ"ח:) כל פרשת העיבור יהיו צרכיהן מלפניך[11]) פי' בתלמוד (שם כ"ט:) אפי' כשישראל עוברין על דברי תורה יהיו צרכיהן מלפניך — (א"ב תרג' ערות דבר דברי' כ"ד, א') עברת פתגמא) ואיכא דאמרי אפי' כשאתה מלא עליהם עברה יהיו צרכיהן לפניך[12]). בפ' אמר להם הממונה בגמ' הביאו לו (יומי ל"ג:) עבורי דדרעא[13]) אסור פי' להעביר תפילין שביר בכליין[14]) קודם תפילין של ראש אסור למה כי כשיבא להוציאן יעלו

[1]) בנו"ג חראי נפשאי ובכ"י ב' וא"פ ובכ"י רש"י (ד"ס לפסחי' שם) חדאי נפש. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' בפסחי' הנ"ל. [3]) ובכ"י ש"ס הוה קא מצער (בנו"ג מצטער) ושם בכ"י הגי' בגידרא דגימלא צ"ל דגמלא וכ"ה בכ"י ב' בחגיג' ט"ו. [4]) בנו"ג תלא. [5]) וכ"ה לפנינו ושם בעיברא וכ"ה בילק' ישעי' ל"ג ובתש' הרשב"א ח"ה סי' קפ"ה. [6]) בנו"ג לרב נחמן. [7]) בנו"ג כעיברא. [8]) כ"ה לנכון ברפו"ו אבל בשדפ"ע פי' עורות הללו. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' כרדו ובדפ"ע דכותי ובנו"ג דכותא ובנו"ג עיברא וכ"ה בפי' רגמ"ה זהו אור כשדים. [10]) כ"ה בפי' רגמ"ה. [11]) בנו"ג בכל פרשת העבור יהיו (נ"א ויהיו) צרכיהם לפניך ובכ"י ש"ס פי' (ד"ס ברכו' צד ע"ד:) כגי' רבינו. [12]) בנו"ג אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך א"ד . . אפי' בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך וכ"ה הסדר בכ"י ש"ס ושם כגי' רבינו מלא עליהם וכו' ושם אפי' בשעה שישראל עוברין וכו'. [13]) כ"ה לנכון בדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ול"ד ובשאר מקומות שהביאם בעל ד"ס ליומי' צד מ"ג. ובכ"י ש"ס מינכען מאידרע אטוטפתא ובנו"ג מדרעא לטוטפתא ובשרפ"ע וכ"י ק"ט עבורי דרעא וכו'. [14]) כ"ה לנכון בדפ"ר ובכ"י ופי' בתיק של תפילין עיי' תוספ' ביומ' שם ומ"ש ר"ת בשם רה"ג ועיי' ג"כ פי' ר"ח בשם הגאון.

בידו תפילין של ראש ואסור להניחן קודם תפילין של יד כמפורש בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחו' ל"ו.) תניא [1] כשהוא מניח מניח של יד ואח"כ של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד ומפרש שם מ"ט והיו לטוטפות בין עיניך (דברי' ו', ח') כל זמן שבין עיניך יהו שתים הלכך חולץ בתחלה של ראש כמצוותה ומניח בכיס של תפילין למטה ואח"כ חולץ של יד ומניח בכיס למעלה וכשיבא ללבוש לוקח תפילה של זרוע שהן למעלה ומניחה לאלתר ואינו עובר על המצות ואח"כ נוטל הטוטפת שהיא למטה בכיס ומקיים כל זמן שבין עיניך יהו שתים [2]. באלו טרפות בגמ' דסמך סימני העוף (חולי' ס' סע"ב) ואת העם העביר אותו לערים (בראשי' מ"ז, כ"א) מאי נפקא מינה כי היכי דלא ליקרו לאחוהי גלותא בני גלותא [3]. בראש ברכות בגמ' וחכ"א עד חצות (ד' :) וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. בכל הזבחים פ"ה בזבחי' (ע"ז:) תעובר צורתו ויצא [4] לבית השריפה. בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומת חמץ (פסחי' ל"ד רע"ב) בדם ובבעלים תעובר צורתו [5] ויצא לבית השריפה. פי' פסולו בגופו כגון פגול בדם ובבעלים שאירע בו פסול מחמת הדם שנשפך או מחמת הבעלים שמתו דפסול טומאה הוי משום הכי בעי צורה וממתין עד שתעובר צורתו ואח"כ מוציאו לבית השריפה. *[אחי"ה שרש עבר נרדף עם הלך או נסע ד"מ חולי' כ"ז: סנהד' ע'. דרש עובר גלילאה [6]. ירו' שבת פ"ז ד"ט. ירו' יבמו' פ"ח ד"ט ע"ג עברת בידך וכו' עיי"ע יד (ח"ד ק"י). ירו' דמאי פ"א דכ"ג. ב"ר ס"פ נ"ד עוברים ושבים. ירו' שביעי' רפ"ג דל"ד ע"ג עוברין ושבין. ביצ' כ"ו. מום עובר (הפכו מום קבוע). והושאל לנסיעה בזמן לדבר שחלף והלך ברכו' נ"ד. נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד, ירו' תעני' פ"ב דס"ה סע"ג נותן הודייה לשעבר וצועק לעתיד לבוא. ושם : כל דבר שהוא לשעבר וכו', ירו' גיטי' פ"ז דמ"ח סע"ג ירו' סנה' פ"ד דכ"ב רע"ב לשעבר ועניגו כמו בדיעבד בבבלי עיי"ע עבד וע' בא (ח"ב, א':). ובדרך ל"מ בקשור לפני ויק"ר פכ"ג עבור לפני התיבה, ברכו' ל"ד. העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו, וכן פי' הירושלמי (ברכו' פ"ד ד"ח רע"ב) בכל פרשת העבור : כל מה שש"צ העובר לפני התיבה תובע יהו צרכי עמך לפניך גלויים [7] ופי' הבבלי עיי' לעיל וכל זה רק בדרוש האגדה עיי' למטה. ותרג' הוא עבר לפניהם (בראשי' ל"ג, ג') והוא עבר קדמיהון ועיי"ע עבר ד'. ועוד ענין הסרה והעתקה כאלו עבר עליו והסיח דעתו ממנו פסחי' מ"ב. במשנ' ואלו עוברין בפסח וכו' ופי' התוספו' עוברין היינו מעל השולחן דלאו בני מיכל נינהו וכו' (ולא כרש"י שעוברין עליהן בבל יראה ובבל ימצא), וכן ב פַ ע ל ברכו' כ"ז סע"ב תא ונעבריה, שם כ"ח רע"א דלמא מעברן לך. יומא ל"ג : עבורי דדרעא וכו' עיי' לעיל. יבמו' ס"ג רע" בעבורי מיעברא במלה, פי' הסיר עברתו, וכן ב ה פ ע י ל גיטי' נ"ז : כבר נשבענו להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת. שמ"ר פ"ל אם הרג נפש אחת מישראל כאלו העביר איקונין של מלך. ב פ ו ע ל תעובר צורתו, צורתן פסחי' ל"ד. ושם : פ"ב. ושם : ירו' פסחי' ספ"ו דל"ג ע"ד תוספת' פסחי' פ"ו ותוספ' זבחי' פ"ז ובכ"י אירפ' תעיבר וצ"ל תעובר ובנו"ג תעבר ויש לנקד תְּעֻבַּר, ופי' שנה פניו. ועוד ענין עִברה והולכה תמורי' כ"א סע"ב וכ"ב. עיברה שנתה ושם ג"כ עברה שנתה פי' שכבר עברה עליה שנה. ע"ז ס"ה : אזל מעבר להו מעברה. מדות פ"ב מ"ב כאלו עברו עליו את הדין פי' עברו חוק ועוותו הדין ובשמ"ר פ"ל ב פ י ע ל וכי ימכר איש את בתו לאמה (שמות כ"א, ז') מי גרם לו כך אלא עיבור הדין שעיבר על אחרים ואולי הוא מל"ע عبر גלה דעתו על אחרים. ה פ ע י ל עירובי' ס"ד : אין מעבירין על האוכלים עיי' פירש"י ושם בסוף העמוד שלימין מעבירין פתיתין אין מעבירין. יומ' כ"ג. מעביר על מדותיו, שם ל"ג סע"א נ"ח : ע'. פסחי' ס"ד : מגיל' ו' : מנחו' ס"ד : אין מעבירין על המצות כלומ' הפוגע במצוה לא יעבור עליה מבלי שיעשיה תחלה — תוספת' שבת פ"ז (ח') וספרי שופטי' פ' קע"א חמעביר על העין עיי"ע זכר (זיכורו) גי' רבינו ומ"ש בח"ג רצ"ב וגי' כ"י אירפ' מעבירין את העין בשבת. ועוד ענין ל"מ כמו עברו את תורתיך (דניאל ט', י"א) העוברים את בריתי (ירמיה ל"ד, י"ח) כתובו' ע"ב. העוברת על דת משה ויהודית, שם ק"א סע"א עוברת על דת וחברותיה

---

1) כ"ה נכון בכ"י ק"ם ובדפ"ע תנא. 2) ובגוף הענין כתבו כן התוספ' (ר"ת) בשם רה"ג ועיי' ג"כ פי' ר"ת בש"ס ווילנ' בשם גאון. 3) וכ"ת בפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגייליקי דף ש"ו) ושם דלא ליקרו ליה לאחווה גלוותא בני גלוותא ובנו"ג דלא ליקרו לאחיו גלוותא אבל מפי' רש"י נראה שגרס ג"כ כבערוך. 4) וכ"ה במשנ' שבמשניות ובמשנה דש"ס ויצאו, ובכ"י ק"ם ויוצא. 5) ובנו"ג צורתן. 6) בשבת פ"ח, ובב"ק נ"ב. דרש ההוא גלילאה. 7) כ"ה במהרש"ם.

עיי' פירש"י, ירוש' כתובות פ"ז דל"א ע"ג נשים המעברות (?) על דת מאבדות את הכל וכן נאמר בל"ס עבר נמוסא, פוקדנא. וממנה השם עבירה פי' חטא והרבה עם הפעל עבר עבירה פירוש עושה עבירה עיי' הפעל והשם ברכו' י"ב: י"ט. כ"ח: ל"ג. ל"ד: מ"ו. ס': ס"ג: שבת ל"ג. נ"ה: עירו' י"ט. ק'. יומ' כ"ט. ל"ח: פ"ה: פ"ו. פ"ו: תעני' י"א. ט"ז. שם: מגיל' י"ב. ט"ו. מ"ק כ"ז סע"ב חגיג' ה' סע"ב ט"ז. יבמו' ע"ה: נזיר כ"ג: סוט' ג'. שם: י'. י"א: ל"ו: מ"ד: קידוש' ל"ט: מ': ב"ב ע"ח: סנה' ט'. י"ט: מ"ד. ע"ה. תמור' כ': אבות פ"ג מ"א אבדר"נ פכ"ה, פ"ל. תוספת' ב"ק רפ"י (בהמה ונעברה בה עבירה). והקבוץ עֲבֵירוֹת שבת ל"א: יומ' פ"ה: פ"ו: פ"ז. סוט' מ"ד. ב"ב ט"ז: קס"ד: ובלא"ר בתרג' עֲבֵירְתָּא (תרג' משלי י', כ"ג; כ"א, כ"ז) והקבוץ עֲבֵירָן תר"י א' לויק' כ"ו, י"ח; לבמד' ל"ה, כ"ה. ועוד ענין ערוה ותרג' ערות דבר (דברי' כ"ג, ט"ו; כ"ד, א') עבירת פתגם (עיי' ר"ב לעיל). וכןבדרז"ל ב"ר פ"צ פיו שלא נשק בעבירה, גופו שלא נגע בעבירה, וכ"ה במד"ר פי"ד. סנהד' ע' רע"א הכל מצויין אצלה בעבירה. סוט' י'. אין טחינה אלא לשון עבירה עיי"ע טחן. שם י"א: תבען לדבר עבירה, ל"ו: לדבר עבירה נתכוונו. והתואר עבריין נדה י"ג רע"ב המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי... ור' אמי אמר נקרא עבריין שכך אומנות של יצר הרע היום אומר עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך וכו'. שבת מ': האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרי ליה עבריינא [1]. ועוד התואר עֲבוֹרָא בל"ס עֲבוֹרָא פי' עובר בל"ע عابر Reisender ירו' תעני' פ"ד דס"ט. ולמה הוא קרי לון כפר ביש דלא הוו מקבלין לעבורא, והקבוץ עֲבוֹרַיָּא תרג' בראש' י"ח, ג'; כ"א, ל"ג ועוד בענין מעביר נחלה ב"ב קל"ג סע"ב לא תיהוי בי עבורי אחסנתא וכו' עיי' פירשב"ם. והשם עִיבּוּר בל"ס עִבְרָא פי' דרך ומזה פרשת העיבור (ברכו' הנ"ל) כמו פרשת דרכים Scheideweg אשר שם היה סכנת דרכים מפני הליסטים כדאי' בסנהד' ע"ב רע"א ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם הבריות [2]. עֲבָרָה, עֲבִירָה (Durchgang) דרך עברה סנהד' ס"ד: [3]) זבחי' ל"ז: גמר עברה מבכור עיי' פירש"י. נדה י"א. ירו' ב"ק פ"ב ד"ג. בשעת עברתן. שמ"ר פט"ו העברה שאני עובר קשה היא שנאמ' (שמות י"ב, י"ב) ועברתי וגו'. ירו' עירו' פ"א די"ט. כדי עבירת אדם. ומה שענינו שינוי צורת עיי' לעיל הפעל וממנו השם עיבור צורה פסחי' ל"ד. ע"ג: פ"ב. ושם: מנחו' נ': ובענין עיבור הדין שמ"ר פ"ל עיי' לעיל. — ועל שם עברה או עבירה נקרא הבריח עברא, עיברא עיי"ע הקודם לזה. ובענין עברא (עיברא כגי' הספרים) של ב"ב צ"א. עיי"ע כרדו ומ"ש] —

עֵבֶר (מל"מ פי' צד וכן בל"ס עֶבְרָא בל"ע عِبْر Jenseits, Seite ותואר לאברהם ולבניו לפי שבא מעבר הנהר עיי' בפנים) בב"ר פ' מ"ב ויגד לאברהם העברי ר' יהודה אומר כל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחר [4]) רבנן אמרי שהוא מעבר הנהר ומסיח [5]) בלשון עברי. בר"ג דפ' כל כתבי (שבת קט"ו סע"א) עיברית (עולמית) [6]) [וצ"ל עילמית] פי' לשון דעבר הנהר. *[אחי"ה בב"ר הנ"ל אי' עוד קודם רבנן אמרי: ר' נחמיה אמר שהוא מבני בניו של עבר. ודעת גוטה כי נקרא אברהם על שם שבא מעבר הנהר כדכתי' (יהושע כ"ד, ג') ואקח את אביכם את אברם מעבר הנהר וגו' והיה ראוי להיות עברי נהרי אבל הכתוב תפש דרך קצרה עיי' ראב"ע לשמות כ"א, ב' וישראל נקראו עברים מזה הטעם על שם אברהם שבא מעבר הנהר ולא בעבור שהם מיוחסים אל עבר כי אז ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אהידרק אדום לבדו עיי' ראב"ע שם. ובשמ"ר פ"ג אי' למה קורא אותם עברים על שם שעברו ים. והתואר בתרג' בראשי' י"ד, י"ג אברם עִבְרָאָה, ושם ל"ט, י"ד גברא עבראה (ובתר"י שם ושם עיבראה), שם מ' ט"ו הקבוץ: ארע עִבְרָאֵי ולנקבה תר"י א' לשמות א', ט"ו עִבְרָיְתָא. ירו' מגיל' פ"א דע"א: עברי לדיבור. עברי יש לו לשון ואין לו כתב וכו', סנהד' כ"א: ואסת"ר פי' וישלח כתב עברי, ושם כתב עברית ופירש"י של בני עבר הנהר

---

[1]) וידוע שאנו נוהגים לומר בערבית של יוה"כ קודם כל נדרי: אנו מתירין להתפלל עם העבריינים והוא עפ"י מרדכי ליומי פ"א וז"ל ונכנסין לב"ה ומתירין חרם להתפלל עם כל איש אשר עבר על גזירת הקהל אפי' אינו מבקש שיתירו לו דאמר ר' שמעון חסידא (כריתו' ו':) כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ואמר אביי מהכא ואגדתו על ארץ יסדה. [2]) ועיי' מ"ע ב"ח ללעף ח"ב 325 ועוד עיי' מ"ש הרב הח' האכמוטה שם ח"א 560. [3]) ושם ג"כ העברה עיי"ע ח"ג, ר"ל. [4]) בנו"ג אחד. [5]) בנו"ג ומשיח. [6]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע עלמית.

וכפי' הערוך לעיל ועיי' מ"ש באריכות בע' אשר ב' (ח"א, שכ"ד והלאה). מגיל' י"ח, עיי"ע גפתית. גיטי' פ"ז: במשנ' גט שכתבו עברית ; . יונית ועדיו עברית עד אחד עברי ועד אחד יוני ועיי' ירו' ב"ב רפ"י די"ז רע"ג. ומה שענין עֲבָר צד בל"מ ובל"ס עֲבְרָא אי' כן הרבה בתרג', עבר הנהר (מ"א ה' ד') תרג' עִבַּר פרת וכ"ה עיברא בתרג' שמות כ"ח, כ"ו; לש"א י"ד, מ"ג; וכן תרג' כתף (מ"א ז', ל"ט; יחזק' מ"ו, י"ט; מ"ז, ב') וכן תר"י ב' לבמד' י"א, י"ב כפי גי' רבינו בע' עבר ה' ע"ש. וכן תרג' עבר הירדן (בראשי' נ', י', י"א) בעיברא לירדנא; עבר לים (דברי' ל', י"ג) מעברא לימא. הר העברים (במדי' כ"ז, י"ב; דברי' ל"ב, מ"ט) טורא דְעִבְרָאֵי — עיבר ימינה ב"ב מ' סע"ב[1]) וביומ' ע"ז: עירובי' י"ט סע"א[2]) וברכו' נ"ד. אי' עבר ימינא והוא שם מקום כפי' רגמ"ה בב"ב הנ"ל וכ"ה בפירשב"ם שם. ורש"י בברכו' פי' שם מדינה בדרומו של פרת ובעירו' פי' עבר הנהר פרת בדרומו. ורשב"ם פי' בב"ב צ"א. עיברא זעירא וכתב: „כך שמו." ואולי יש קצת המשך ביניהם אבל עיי"ע כרדו] —

עבר (= עוֹבֵר פי' מל"מ מה שהוא הולך לפניו והקדימו (vorangehend, vor בר"ג דפסחי' (ז':) ובגמ' דפ' לולב הגזול (סוכ' ל"ט.) ובנדה בפ' האשה בגמ' מי גריסין (ס"ג.) מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא דכתיב (ש"ב י"ח, כ"ג) וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבור את הכושי כלו' „רץ אחימעץ והקדים את הכושי" *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח לסוכ' הנ"ל וכן הובא המאמר כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן (פי' קודם עשייתן) בפסחי' קי"ט: מגיל' כ"א: מנחו' ל"ה סע"ב ובכל מקומות הנ"ל (חוץ במנחו') הובאו עוד ראיות מן והוא עבר לפניהם (בראשי' ל"ג, ג') ומן ויעבר מלכם לפניהם (מיכה ב', י"ג)] —

עִבֵּר (בפיעל והתפעל א') ענין הריון, schwanger sein, werden ב') ענין הוספה איזה החלק לכל einverleiben ג') ענין הוספת יום א' לחודש או חודש א' לשנה einschalten, intercaliren ומכל אחד שמות והפעלים עיי' בפנים) בר"ג דפסחי' (ב' סע"ב) [ובר"ה בר"ג דפ' אם אינן מכירין] (כ"ו.)[3]) מאמתי משיאין משואות[4]) לאור עיבורו כבר פירשנו בע' אור[5]). כיצד מעברין (עירו' פ"ה מ"א) כבר פירשנו בע' אבר. בילמדנו בריש וידבר (תנחומי במדב' סי' ט') השובת במדינה אפי' היא גדולה כאנטוכיא מהלך את כולה ועיבורה וחוץ לעיבורה[6]) אלפים אמה ומהו עיבורה החניות ופונדקין[7]) שחוץ למדינה שעל הדרך ומערת צדקיהו שהיו בה י"ח מיל[8]) מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה סכיב. בב"ר פרשת נ"ב (נ"א) עברתו לא כן בדיו לא כן עשו[9]) (ירמיה מ"ח, ל') תחילת עיבורו של מואב לא היתה לשם זנות אלא לשם שמים בדיו לא כן עשו אלא לשם זנות [שנאמ'] (במדי' כ"ה, א') וישב ישראל בשטים ר' סימון אמר מתחילת עיבורו של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות בדיו לא כן עשו [שנאמר] (רות ג', ו') ותרד הגרן[10]) — צמרת הארז (יחזק' י"ז, ג') תרג' עברתא דארזא רמא[11]). ויך שרשיו כלבנון (הושע י"ד, ו') תרג' ויתבון על תקוף ארעהון כאילן ליבנן דמשלח עוברתיה. כי תאמר אלי שאהו בחיקך (במדי' י"א, י"ב) תר"י (ב') ארום תימר ליטול יתהון בעיבר. — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב סבול יתהון בחובך וגי' בעל הערוך לא תתכן ויש לגרוס בחובך או בעובך עיי"ע חב ועיי"ע עב). *[אחי"ה אמת הדבר כי בחובך או בעובך יש לו טעם נכון עיי"ע חב (בח"ג, שכ"ט) וכגי' תר"י ב'[12]) בכ"ז גם לגי' רבינו יש לה פתרון והוא מל"פ بر = بار פי' חיק Busen, Schooss ועוד בל"פ ענינו ענף, זמורה ופארות וזה מה שתרג' צמרת עברתא וכן תרג' ירו' א' זמורה (במדי' י"ג כ"ד) עוברתא ובתר"י ב' עוברא, ותרג' פארות (יחזק' י"ז, ו') עוֹבְרָן, ותר"י א' לבראשי' מ"ט, כ"ב בן פורת יוסף: (בעובדתהא) [צ"ל בעוברתהא] כבשת כל אילני סרקא — ודע כי ר"ב הפריד ללא נכון ע'

[1]) בקצת דפוסי' בעבר ימינא וכ"ה בכ"י ש"ס ה'. [2]) כפי גי' רש"י וכ"י ש"ס מ' וא"פ ועיי' ובנו"ג מעבר. [3]) הוספתי על פי ע' אר (ח"א, רס"ג.) אשר שם הביא רק זה דר"ה וא"כ כאן צ"ל כמו כן כי עליו רומז רבינו בפירושו ופירושו הועתק מפי' ר"ח לר"ה (ש"ס ווילני) אבל בכ"ז בעי' אר רמזתי ג"כ על פסחי' ב': מפני שרבינו מציינו כאן. [4]) עיי' מ"ש בע אר. [5]) עיי' הערה הקודמת ובעי' אר צ"ל במקום נולד: מולד כדאי' בפי' ר"ח בר"ה אשר משם הועתק פי' רבינו. [6]) בנו"ג כאנטוכיא שהיא מדינה גדולה וכו' ועבורה וחוץ מעבורה. [7]) בנו"ג ופנדקאיות. [8]) בנו"ג והשובת במערה אפי' היא גדולה כמערה שברת בה צדקיה מלך יהודה שהיה בת י"ב מיל ובמד"ר אי' י"ח מיל ועוד עיי' עירו' ס"א: ושאילתו' בשלח סי' מ"ח. [9]) כ"ה בדפ"ר אבל בדפ"ע אחרי' ובמד' ועברתו ובמקרי' ולא כן בדיו אבל במד' ג"כ כגי' הערוך. [10]) ועיי' ג"כ רות רב' פ' ותרד הגרן וילק' וירא רמז פ"ו וילק' ירמי' ר' של"א. [11]) כ"ה נכון בכ"י אבל ברפ"ע מצמרת הארז והוא בפסוק כ"ב אבל שם אי' בתרג' בע"א וזה נעלם מעיני ה' לעווי כי לא ראה כ"י ערוך. [12]) ובתר"י א' אי' טעון טורחנהון בחילך.

בדבור המתחיל צמרת הארז וכו' מע' הקודם לזה אבל בכל דפ"ע וכ"י הוא ערך אחד, ובאמת מלה פרסי' הנ"ל בהוראה ראשונה פירושה כבדות Schwere ועוד הריון Schwangerschaft ועוד עוּבָּר שבמיעי האשה או הבהמה Foetus ועוד פי' ענין מלוי Fülle. וא"כ שרש עבר הוא כמו בער בהיפך האותיות ועי"ן הוא סימן ההברה הארוכה. עפ"י הדברים האלה מובנים המושגים המסתעפים והם א') ענין הריון קידושי' ל"א: ר' יוחנן כי עיברתו אמו מת אביו. ירו' קידו' ס"א דס"א: עברת ביה אימיה מיית אבוהי, ובפסיק' רבתי פכ"ג ב נ ת פ ע ל כיון שנתעברה בו אמו מת אביו. פַּ ע ל כי הרתה (בראש' ט"ז, ה') תרגום ארום עַבָּרַת, האנכי הריתי (במד' י"א, י"ב) תרג' האנא עַבָּרִית, בינוני פ ע ו ל מְעוּבָּרֶת יבמו' ל"ו: והלאה, קי"ט. והלאה ב"ר פפ"ה ילק' במדב' ר' תר"ץ. והקבוץ מְעוּבָּרוֹת יבמו' ל"ג: והלאה, ובינוני פעול בפעל מְעַבְּרָא תרג' לבראש' ט"ז, י"א; ל"ח, כ"ה; לשמות כ"א, כ"ב; כ"ד, י', בקבוץ חולי' נ"ט: כל מְעַבְּרָתָא. א ת פ ע ל: אִתְעַבְּרַת עיי' תרג' ירו' לבראש' י"ט ל"ו. ל"ז; כ"א, ב'; ל"ח, י"ח, ובהבלעת התי"ו יבמו' מ"ה, איעברא. ה ת פ ע ל ב"ר ר"פ מ"ה אין האשה מִתְעַבֶּרֶת מביאה ראשונה. וכן נאמר על הבהמה חולי' נ"ח. עיברה . . בשעיברה, תוספת' ב"ק רפ"י ועיברה אצלו, תמורה י"ט. בהמה מעוברת, ב"ק מ"ז, פרה מעברתא — ועוד בבינוני פעול (במשקל מורט תחת ממורט) עוּבָּרָה, עוּבֶּרֶת תחת מְעוּבָּרָה, מְעוּבֶּרֶת גיטי' כ"ג: היתה עוברה, עירו' נ"ג. אשה עוברה (ובע' אכר בי גי' רבינו מעוברה ובכ"י ש"ס מעוברת). ברכו' כ"ט: אשה עוברת, יומ' פ"ב. עוברה שהריחה, שם: ההיא עוברה דארחא וכו', תוספת' נדה רפ"ח עוברה ושאינה עוברה, הקבוץ נדה ס': היו שתיהן עוּבָּרוֹת, ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. אי לכם עוברות שבא"י. ה ש ם ה מ ו פ ש ט עִבּוּר ב"ר פ"כ, עיבור שם ס"פ נ"א עיי' לעיל וש"נ. תרג' איוב ג' ג', תר"י א' לבראש' כ"ה, כ"ד מאתן ושובעין יומי עיבורהא, והקבוץ נדה מ', תרי עִיבּוּרֵי. ב') ענין פרי בטן במעי אמו (Embryo) עוּבָּר חולי' פ"ד מ"א, שם נ"ח. תמור' י': י"ט. נזיר נ"א. ירו' ע"ז פ"א ד"מ ע"ד, יבמו' ל"ז. תוספת' נדה פ"ב ובקהל"ר פ' כאשר אינך צ"ל עוברה של אשה ובנו"ג עיבורה. הקבוץ עוּבָּרִין סוטה ל': תמור' י'. סנהד' נ"ז: ב"ר פל"ד, בסמיכות חולי' ס"ד. עוּבָּרֵי ובתרג' שה"ש ז', ג' עוּבָּרָא קבוץ עוּבָּרַיָּא לתהלי' ס"ח, כ"ז. ג') ענין פרי האילן או זמורה ופארות עיי' לעיל הדוגמאות מתרג'. ד') ענין מילוי והוספה הן חלקי העיר לעיר להתחברם יחד עירו' נ"ג. תוספת' עירו' רפ"ו (ה') ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: הן להוסיף חדש (אדר) לשנה או יום א' לחדש. סנהד' י', י"א. והלאה תוספת' סנהד' פ"ב על ג' דברים מעברין את השנה וכו' ושם י"ב. ושם: אין מעברין את השנה מפני הטומאה וכו' אלא מפני מה ביקש (חזקיה) רחמים על עצמו שאין מעברין אלא אדר והוא עיבר ניסן בניסן, שם י"א: אין מעברין את השנים אלא ביהודה ואם עברוה בגליל מְעוּבֶּרֶת וכו' ועיי' ירו' סנה' פ"א די"ט. ברכו' ס"ג. יבמו' קט"ו. תוספת' סנה' י"א: ד"ה אין. נ ת פ ע ל נתעברה השנה ר"ה י"ט: ב"מ ק"ב. — ירו' ר"ה רפ"ג דנ"ח ע"ג ירו' נדרי' פ"ו ד"מ. ר' אומ' ניסן לא נתעבר מימיו . . תשרי לא נתעבר מימיו. פַּ ע ל תרג' שה"ש ז', ה' מְעַבְּרִין שנין, תרג' דה"י א' י"ב, ל"ב לְעַבָּרָא ירחיא ושניא; ושם דה"י ב' ל', ב' לְעַבָּרָא ירחא דניסן. בינוני פ ע ו ל סנהד' י"ב: שתא מעברתא. והשם המופשט בשתי ההוראות עירו' ס'. ושם: עיבורה של עיר, ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: תוספת' עירו' פ"ד (ג') עיבורה של עיר, ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: מהו ליתן עיבור לעיבור – סנה' ב'. עיבור החדש בג' עיבור השנה בג', שם י"א. כמה עיבור השנה ל' יום, שם י"ב. ב"מ ק"ב רע"ב תוספ' ב"ב פ"ב חודש העיבור ועיי' ירו' ר"ה רפ"ג דנ"ח ע"ג וירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג תוספת' תעני' רפ"א ועיי"ע נציב. כתובו' קי"ב. עיי"ע סד. וירו' סנה' הנ"ל עוד עיבורא וירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: עיבורה והקבוץ עִיבּוּרִין עִיבּוּרִין, עבורים ויק"ר פי"ט ב"ר פע"ב, ר"ה ז', שהש"ר פ' קול דודי ופ' יפה את ועיי"ע קרטין, קרס. ועיי' באריכות בענין עִיבּוּר השנה והחדש הרמב"ם הלכו' קדוש החדש וסמ"ג עשין מ"ז וטור או"ח סי' תכ"ז, תכ"ח. ואחרי הודעתיך כל זאת דעת לנפ' נקל לגזור השרש עם כל סעיפותיו ממלה פרסי' הנ"ל ורבז"ל בכוונה בחרו בשינוי קצת כתיבת המלה כדי שיפול הלשון על לשון המקרא (איוב כ"א, י') שורו עבר ולא יגעיל אבל לגזר מזה השרש קשה הדבר להולמו כשתעיין יפה ועיי' ג"כ רד"ק שרש זה ושרש געל ובתיזוירוס לגיזיניאוס שם ושם] —

עבר (= עֶבְרָה מל"מ פי' אף Zorn ובלא"ר עוּבַּרְתָּא) בב"ר פ' ס"ח (ס"פ ס"ז) עד אשר תשוב חמת אחיך: והוא לא עשה כן [אלא] ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א', י"א) ר"ל אמר

עוברתיה [1]) נחרתיה [2]) לא זעיא מפומיה. *[אחי"ה אבל בתרג' בראשי' ל"ג, י"ד לריגל עוברתא כדאי' בקצת דפוסי' ט"ס הוא וצ"ל עובדתא כדאי' בדפ' סיביוניטה. ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. עברתה ט"ס וצ"ל עבדתא פי' עשית — ורד"ק בשרש עבר פי' בשם אביו ועברתו (ישעי' ט"ו, ו') מענין הריון של ע' הקודם לזה וקשה להבין] —

* עֲבוּר, עִיבוּר, עִיבּוּרָא (מל"מ עבור, בל"ס עבוּרָא בל"פ بار Frucht, Boden-ertrag) כ"ר ר"פ צ"ד בר (בראשי' מ"ה, כ"ג) עיבור. ירו' נדרי' ספ"ז ד"מ ע"ג דגנה מעבודה וכו'. כתובו' קי"ב. ממנה עיבור ממנה קטניות. ותרג' דגן (בראשי' כ"ז, כ"ח; ל"ז) ותרג' בר (שם מ"א, ל"ד) עיבור, עיבורא (בלי דגש כגי' דפ' סיביוניטה), ובל"מ עבור תרג' תהלי' ע"ח, כ"ד; לישעי' ס"ב, ח' וזולתו. והקבוץ ירו' דמאי פ"א דכ"ב. ירו' תעני' פ"ג דס"ו רע"ג מה עיבורייא עבידין.

* עֲבוּר (= בעבור מל"ס תמיד בקשור בי"ת פי' בגלל) והיא מלת היחס ומלת הענין פי' בגלל, למען ונגזרתה מלש' עיבור בל"ס עֲבָרָא דרך וכן בלא"ש wegen, von Wegen וכן בלחז"ל בשביל ועיי' התשבי שהביא ראב"ע כל האומר עבור מן בעבור (כלומר זולת הבי"ת) לא אכל מֵעֲבוּר הארץ.

* עבירין, עבידים ט"ס תחת עכירין עיי"ע כבש ב' (ח"ד, קצ"א הערה ב' ומ"ש) ועיי"ע כדם וע' עכר ב'.

* עִיבּוּר, עֲבוּרָא, עֲבֵירָה, עֲבַרְיָין עיי"ע עבר ב'. עוֹבָר, עוֹבָרָא, עוֹבַרְתָּא, עוּבָּרָה, עוּבֶּרֶת עִיבּוּר, עִיבּוּרָא עיי"ע עבר ה'. עִיבַּר, עִיבְּרָא, עִבְרִי, עִבְרִיָּה, עִבְרִית, עִבְרַאי עִבְרָאָה עיי"ע עבר ג'.

* עוֹבְשִׁים, עוֹבְשִׁין (כמו חוֹבְשִׁין מל"ס חַבּוּשָׁא מין תפוח Apfelart) תוספת' עוקצין פ"א שורשי העובשין והתפוחין והאתרוגין כ"ה בכ"י אירפורט (צוק"מ 687) וכ"ה בר"ש עוקצי' פ"א מ"ד ובנו"ג עוקצי האובשין ובד' זאלקיעו האגסים ובהיפך בתוספ' כלאי' ספ"ב בגי' כ"י אירפ' גוי שהרכיב פרסק ע"ג עוגס צ"ל עובש כדאי' בכ"י ב' ובדפוסי'. תוספת' תרומו' פ"ז בכ"י ב' ובדפוסי' עובטין ודרמסקניות וצ"ל עובשין ובכ"י אירפ' חובשין עיי"ע חבש (ח"ג, שמ"ג). ירו' מעשרו' פ"א מ"ב ירוש' שם דף מ"ח ע"ד כפי גי' רבינו בע' אובשין: הענבים והאובשין אולי צ"ל העובשין וזה מ"ש רבינו שם י"מ תפוחים קטנים הן, ובנו"ג האבשין וצ"ל האובשין כדאי' בירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד ענבים ואובשין.

* עֲבוֹת (מל"מ שם לחבל קלוע Umflechtung, geflochtener Strick) כלאי' פכ"א מ"ב עיי"ע עב ג' ופי' רבינו. סוכ' מ"ה סע"א לולב באגודו והדס בעבותו וכו' שנא' (תהלי' קי"ח, כ"ז) אסרו חג בעבותים ועיי' שם פירש"י בדף מ"ה רע"ב והקבוץ שם נ"ב. עיי"ע עב ג'.

עג (= עוּג א') כמו חוג Kreis ziehen, עוּגָה = מחוגה Kreis ב') כמו עוּקָה Vertiefung, Graben) בפ' סדר תעניות האלו (י"ט. כ"ג) עג עוגה ועמד בתוכה פי' השים הקפה [3]) בארץ. בריש משקין (כ') ואין עושין עוגיות [4]) לגפנים פי' בע' בדד. — (א"כ תרג' ערגת צמחה (יחזק' י"ז, י') עוגית נצבתה. *[אחי"ה ותרג' שם פסוק ז' הביא רבינו בע' בדד וש"נ מ"ק ד': ופי' קצת הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ'). וכנ"ה בתוספ' שביעי' פ"א ירו' מ"ק פ"א ד"פ: ירו' שבת פ"ז ד"י. העושה עוגיות לגפנים תוספת' שביעי' פ"ג ועושין עוגיות (לגפנים) [5]) מזה לזה וכו', ספרא ריש בהר לא יעשה עוגיאות בין אילן לחבירו והיחיד חולי' מ"א. עוגה של מים. תוספת' מ"ק רפ"א מוכר אדם עוגתו [6]) של מים לנכרי. ועוד עיי"ע עקה שפי' חפירה ועוד י"ל כי עוגיה כמו אגיא עיי"ע ח"א, כ"ב ומ"ש] —

עג (= עוֹג מלך הבשן) בב"ר פ' מ"ב [7]) ויבא הפליט הוא עוג [8]) ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם יושב ועוסק במצות עוגות. *[אחי"ה וכן דרש ר' יוחנן בנדה ס"א סע"א ויבא הפליט זה עוג וכו' עיי"ע פלט ב' ועיי' תנחו' חקת ססי' כ"ה במד"ר פי"ט דב"ר פ"א ילק' לך ר' ע"ב ילקט חקת ר' תשס"ה] —

* עֲגָבָה (מל"מ (יחזק' כ"ג, י"א) מקום חשק התאוה לזנות והיינו בית ערוה die Schamtheile

---

[1]) וכ"ה לפנינו ובילק' סוף תולדות ר' קט"ז ובכ"י ק"ט עברתיה. [2]) בנו"ג כמו כן ובדפ"ר נוחרתיה וגי' הילק' עיי"ע נהר נ'. [3]) בכ"י ה"ב הקיפה אבל בכ"י ו"ו א' וב', ול"ד הקנה ובכ"י ק"ט חוק. [4]) בכ"י ק"ט עוגיאות ועיי' למטה בציון מספרא. [5]) לי' בכ"י אירפ'. [6]) בכ"י אירפ' עונתו ושם: משכיר. [7]) כ"ה בכ"י ערוך. [8]) בנו"ג הוא עוג הוא פליט.

ועוד אחורים Hinterbacken בל״ע عجب הקבוץ عجوب זנב ואחור) שבת קנ״ב. החגב (קהלי י״ב, ה׳) אלו ענבות, סנה׳ ל״ח רע״ב נדה ל׳: ענבותיו. ברכו׳ כ״ד. ירו׳ חלה פ״ב דנ״ח ע״ג ענבות אין בהן משום ערוה. והקבוץ ראיה לפי׳ אחורים והוא פנים של מטה.

עגה (עיי״ע אגא ומ״ש) בגבולין ובלי׳ עגה (סנהד׳ ק״א:) כבר פי׳ בע׳ אגא.

עגל מל״מ עָגוֹל תואר לדברי כדורי rund; עִגּוּל, עִיגּוּל (runde Masse, Rundes העיגול משיחליקנו (מעשרו׳ פ״א, מ״ח) כבר פי׳ בע׳ חלק (א׳ וב׳). בפ׳ אלו מציאות (ב״מ כ״א.) מצא עיגול[1]) ובתוכו חרס. פי׳ עיגול של דבילה[2]). בפ׳ המצניע בגמ׳ המוציא ככר (שבת צ״ג רע״א) בעיגול דבילה והוציאהו לרשות הרבים. בפ׳ ד׳ בתרומה (מ״ח) עיגולי דבילה הגדולים מעלים הקטנים[3]). בר״ג דביצה (ג׳:) ואין יודע באיזה עיגול דרסה כבר פי׳ בע׳ דרך[4]). בר״ג דפ״ק בקידושי׳ (ח׳.) עיגול[5]) זה בחמש סלעין לפדיון בני בנו פרוי. — (א״ב כן נקרא בשביל שהוא ענול כדאמרינן במשני׳ דתרומ׳ (הנ״ל) העגולים מעלים את המלבנים שעושים פלם דבלה ענול או בצורת מלבן רבוע גם יש ככרות וכלים של נת ומגינים ענולים א״כ כל הענינים קרובים זה לזה). בב״ר[6]) פרש׳ נ׳[7]) (פמ״ט) כי ידעתיו: חד עיגולא דפיתא בעיגול פולרי[8]). במגילת איכה ותזנח משלום נפשי: תומנין[9]) עיגולין דפיתא פיתא מן פיתא. — (א״ב תמנין פטליקין כתוב בנוסחאות)[10]) בפ״ק בסוט׳ בגמ׳ וכן לענין (י״א: ומלקט[11]) להן ב׳ עיגולין א׳ של שמן וא׳ של דבש. *[אחי״ה בכ״י ק״ט גם זה מערך אחד ובדפ״ע ערך בפני עצמו וכל הענינים קרובים זה לזה כפי׳ ר״ב ונסתעפו ממושג אחד של סבוב ומעגל שהוא סגלגל ככדור לכן הוא תואר לככר עיי׳ ב״ר ואיכ״ר הנ״ל ועוד ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י. אהן דנסב עיגולא[12]) ומברך עלוי וכו׳, ירו׳ ביכורי׳ פ״ג דס״ה ע״ד לא הוה ליה עיגול מיכליה, ירו׳ שבועו׳ פ״ו דל״ז סע״א תרין דינרין נפלו לה ואיערכו גו עיגולא ושם רע״ב וקצון חד (עיגל) [צ״ל עיגול] ואשכחון תרין דינרייא עריכין גו עיגולא וכ״ה בויק״ר פ״ו. ב״ר פכ״ב הוא שמיט עיגולא ארעא . . הוא (כלב) משתכר עיגול ומהלך ביה. תר״י א׳ וככר לחם (שמות כ״ט, כ״ג) ועיגול דלחים והקבוץ שם ל׳, ד׳ שית עגולין בסידרא. ועוד תואר לדבילה עיי׳ שבת, תרומ׳ ומעש׳ הנ״ל והתוספת׳ תרומ׳ פ״ה והקבוץ תרומו׳ פ״ח מ״ד עִיגּוּלֵי דבילה, ירו׳ חלה פ״א דנ״ז ע״ד עיגול בעיגולין ונאמר ג״כ על שלג תוספת׳ מקואות ספ״ה עיגולי שלג. והתואר נזיר נ״ח. דם עָגוֹל (הפכו דם משוך) ועיי׳ ע״ז ל״ב רע״ב. ירו׳ עירו׳ פ״ב ד״כ. ענולה (הפכה מרובעת). ירו׳ פסחי׳ פ״ח דל״ו. גל ענול. ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט ע״ג עיי״ע סנהדרין. וכן ענין ענולגלת (והוא כמו סגלגלת) עיי״ע כד א׳ ובתוספת׳ חולין פ״ג (ד׳). והפעל ירו׳ עירו׳ פ״ב ד״כ. כהין דעגלין. פַּעֵל מנחות צ״ד: דעגיל להו מיעגל, ירו׳ כלאי׳ ספ״ט דל״ח ע״ד נסב פיסקי דעמר וַעַגְלָה על תרויהון פי׳ עשה אותן עגולים rund machen וכ״ה בל״ס עַגֵּל. נִפְעַל ירו׳ ביצ׳ פ״ד דס״ב ע״ג במנורה משיֵעָגֵל, ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א: נסלל ונעגל. פִּיעֵל ירו׳ מעשר שני פ״ג דנ״ג רע״ג ומעגלו ע״ג מיעיו. תוספת׳ תרומ׳ פ״י ומעגלו על גביו. מכות פ״ב מ״א ירו׳ מכו׳ רפ״ב דל״א ע״ג עיי״ע מעגל, מחלץ ומחצל. ומזה תואר לחוני תעני׳ י״ט. כ״ג. ירו׳ תעני׳ פ״ג דס״ו ע״ד חוני המְעַגֵּל פי׳ עושה הקפה עיי״ע עג א׳ וכן פי׳ רש״י במנחו׳ צ״ד: ד״ה דעגיל וא״כ יש להעתיקו Kreiszieher ופי׳ רצ״ג על שם מקום עיי׳ מבוא XVII (ועיי״ע חוני תי״ג׳ תמ״ה). הִתְפַּעֵל נדה י״ט. נ״ו. רוק שמתעגל וכו׳, תוספת׳ תרומ׳ פ״י להתעגל עליה ושם ומתעגל ע״ג קטיבליא וכ״ה בתוספת׳ שבת פ״ג (ד׳) וירו׳ שבת פ״ו ד״ח. וירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח.] —

עגל (עִיגּוּל מע׳ הקודם פי׳ דפין עבין ענולין של גת (Walzen, dicke Bohlen בריש שבת (י״ח

---

1) וכ״ה כרש״י ובנו״ג עגול וכ״ה שם עגולי דבילה. 2) וכ״ה ברש״י. 3) כ״ה בכ״י ובדפ״ר וויניצ׳ אבל מדפ׳ פיזו׳ באסיל והלאה לי׳. 4) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע דרס וט״ס הוא ודע כי בע׳ דרך א׳ פ׳ רבינו סוגיי׳ את שדרכו למנות וכו׳ ושם בביצ׳ אי׳ ג״כ זה דעיגול דבילה ועיי׳ הגיון שלמה. 5) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ק״ט עוגל ובדפ״ע עגול ובנו״ג עגל וכ״ה בתוספת׳ בכורו׳ פ״ו וכ״ה נכון 6) כאן מתחיל ד״ה ערך בפני עצמו אבל בכ״י ק״ט הוא מע׳ אחד. 7) כ״ה נכון בכ״י ל״ד וה״ב ובדפ״ע נ״א. 8) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע בט״ס פולדי ובנו״ג דריפתא בי׳ פולרין. 9) בנו״ג תמנין. 10) וז״ל אייתין קדמיהון תמנין פטילקין אבל מכל פטיליק חד פת ורבינו היתה לו גי׳ אחרת בכל ענין עיי״ע בס א׳ מן בי נפשא׳ ועיי״ע פטילקון ומ״ש. 11) וגי׳ שמ״ר פ״א עיי״ע נקט א׳. 12) ופי׳ אה״צ הביא בשם הרא״ש הגי׳ פוגלא ואני לא מצאתיה

רע״א) בקורת בית הבד ובעיגולי הגת [1]. בסוף טהרות (פ״י מ״ח) בין העיגולין [2] לזגין [3] רשות הרבים ככר פירשנו בע׳ טלפח [4].

עגל (= עִיגּוּל מן הקודם היקף שאין לו זויות kreisförmig) בס״ג דפ״ק דנזיר (ח׳:) ובר״ג דפ׳ גט פשוט (ב״ב קס״ד סע״ב) בית עיגול [5] דיגון פי׳ סגלגל ככבשן שאין לו פינות. *[אחי״ה ועיי׳ בפי׳ רגמ״ה בע׳ דגון (ח״ג, כ׳) וכפי׳ רבינו אי׳ ברשב״ם וכנראה הוא מפי׳ ר״ח, ודרך הכבשן להיות בהיקף כדאי׳ בסוכ׳ ז׳ סע״ב סוכה העשויה ככבשן אם יש בהקיפה כדי לישב בה וכו׳. ועיגול הפכו ריבוע פי׳ שטח מוקף סביב Kreisausschnitt, Kreis סוכ׳ ח׳ סע״א עיגול דנפיק מנו ריבועא, ריבועא דנפיק מגו עיגולא. ושם בראש העמוד ועירו׳ י״ד: וש״נ כמה מרובע יותר על העיגול רביע ועיי׳ פירושו בתוספו׳ עירו׳ נ״ו: ד״ה כמה ועוד עיי׳ פי׳ הרמב״ם והר״ש באהלו׳ פי״ב מ״ז [6]) —

עגל (עֲגִיל מל״מ חלי נזמים כפי׳ הירו׳ Ohrring וכפי הבבלי עיי׳ בפנים) בפ׳ במה אשה בסוף הלכה בירית (שבת ס״א סע״א) עגיל זה דפוס של דדין [7]. ירושלמי (פ״ו ד״ח סע״ב) עגיל קדשיא כמה דתימא (יחזק׳ ט״ז, י״ב) ועגילים על אזניך. *[אחי״ה ופי׳ הירו׳ הוא הנכון ונקראו נזמי האוזן עגילים על שם שהם עגולים במראיהם ובל״ס קדשא נזמי האוזן עיי״ע קדש ו׳. ודע כי בירו׳ הנ״ל ישנם שני פירושים בענין כומז עיי״ע מה שאי׳ בבבלי על עגיל ועל כומז בפרוטרוט] —

עגל (= עֲגִיל, עֲגִילָא פי׳ מגן על שם שמגין מכל צד בהיקף Schild) ערכו מגן וצנה (ירמי׳ מ״ו, ג׳) תרג׳ סדרו עגילין ותריסין, צנה ומגן וכובע [8] ישימו עליך (יחזק׳ כ״ג, כ״ד). *[אחי״ה ותרג׳ מגן וצנה (תהלי׳ ל״ה, ב׳) תרים ועגיל, צנה וסחרה (שם צ״א, ד׳) תרג׳ תריסא ועגילא. ונקרא מגן סחרה שהיא מגין סביב סביב או שהוא עגול סביב סביב כדעת רד״ק ע׳ סחר ולועזו בל׳ אספמי׳ רודל״א rodela בל׳ פרובינצא rondelle, rondele בלאי״ט ruatella. rotella וכן ענין עגיל, עגילא והקבוץ עגילין תרג׳ דה״י ב׳ ט׳, ט״ו; עגיליא שם י״א, י״ב; כ״ג, ט׳] —

עגל (= עוּגָל פי׳ ספל ואגן על שם צורתו העגולה Becken) שוחט הוא לתוך עוגל של מים (חולי׳ מ״א. ושם:) ספר אחר לתוך אוגן וכבר פירשנוה בע׳ אגן. *[אחי״ה בנו״ג עוגה וכ״ה ברש״י ובל״א נכי׳ רבינו עגול ע״ש ועיי״ע אגן ח״א, כ״ד הערה 5 ומ״ש. ובכ״י ק״ט כאן עגיל וצ״ל עוגל וכ״ה בתוספת׳ מקואות ספ״ד עוגל ארבעים סאה ובלא״ר עֲגַלְתָּא ירו׳ שבת פ״ג ד״ו. עיי״ע סטל] —

עגל (= עֲגָלָה א׳) מל״מ פי׳ מרכבה Wagen על שם שהוא מתגולל dahin rollen וכ״ה בל״ס מפעל עַגֵּל rollen, ועוד ב) דמות מזל Sternbild) בפ׳ במה אשה בגמ׳ אם יש לו [9] (שבת ס״ו סע״א) דתנן בפ׳ יו״ט (ביצ׳ כ״ג:) עגלה של קטן טמאה מדרס מ״ט דקא דרים עלויה וכל מידי דסמכין עליה מטמא מדרס [10]. שליש עגלות הן (שבת פ״ר רע״א, כלי׳ פכ״ד מ״ב) ככר פירשנו בע׳ דרס [11]. של אבנים טהורה מכלום (שבת וכלי׳ הנ״ל) פי׳ ״עגלה של אבנים עצים מסובכין שתי וערב עשויין חלונות חלונות מניחין שם אבנים ומושכין אותם ואם אותן החלונות דבוקות [12]) שמקבלות רימונין ואין נופלין משם טמאה ואם לאו טהורה [13]. אלו עגלות [14]) קרובי ענין הם ודברים עגולין מסובכים [15]) — בפ׳ כיצד מעברין בגמ׳ היו שם גדודיות (עירובי׳ נ״ו.) ובר״נ דפ׳ מי שהיה טמא (פסחי׳ צ״ד. ושם:) עגלה בצפון ועקרב בדרום. *[אחי״ה עגלה פי׳ מרכב ונקרא כן גם קרון קטן תחת זנב האיל שבת נ״ד: ירו׳ שבת ספ״ה ד״ז רע״ג בעגלה שתחת האליה. ובל״ס עֲגַלְתָּא וכ״ה בתרג׳ במד׳ ז׳,

---

1) וכ״ה ברש״י ובנו״ג עגולי הגת. 2) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בע׳ טלפח ובדפ״ע כאן עגולין. 3) כ״ה נכון בדפ״ר ואמ׳ אבל בדפ׳ פיז׳ וויניצ׳ ובאסיל בט״ס ולוגין. 4) ח״ה, ל״ו. 5) בנו״ג עגול. 6) ונקרא על שם זה עגולת משוה היום Aequator הוא הסובב הולך ממזרח למערב באמצע קוטבי העולם ועגולת חצי היום (Meridian) הוא ההולך מדרום לצפון דרך מעבר קוטבי העולם נוכח ראשי אנשי המדינה, וקוטב האופק ההולכת ממזרח למערב נוכח ראש האדם (Zenith) נקרא עגולה נוכחית ועיי׳ ברוחב הביאור בס׳ הגדרים. 7) בכ״י ש״ס בית הדדים וכ״ה במס׳ כלה. 8) במקרא וקובע. 9) בדפ״ר ובכ״י ערוך. 10) והוא עפ״י דאי׳ בביצ׳ טמאה מדרס דהא סמיך עלויה וכתי׳ אביי בשבת שם ועוד עיי׳ בתוספו׳ ד״ה עגלה ועי׳ דרס (ח״ג, קנ״ז). 11) ופי׳ שם מן לפיכך אדם דרס וכו׳ הועתק מפי׳ ר״ח בשבת פ״ד. ועתה הוסיף להביא יתר דברי ר״ח. 12) בפי׳ ר״ח נדפס בש״ס ווילנ׳ אי׳ רחוקות וצ״ל דבוקות. 13) הועתק מפי׳ ר״ח ע״ש בש״ס ווילנ׳ פ״ד. 14) בכ״י ובדפ״ר תשעה עגלות (בדפ״ר חסרה עגלות) אבל בכ״י ק״ט לי׳ תשעה כי לפי גירסתו אשר אחריו נגרר הם רק שבעה. 15) בדפ״ר וויניצ׳ מסובבים ובכ״י מסובכים וכ״ה בשרפ״ע.

ג' בדפ' סיביוניטה ובשדפ"ת עֶגְלָה וכ"ה בתרג' ישעי' כ"ח, כ"ז ובכנוי עגלתיה שם פ' כ"ח והקבוץ עֲגְלָן תרג' בראשי' מ"ה, י"ט. כ"א (בדפ' סביוניט') ושם פ' כ"ז עֲגְלָתָא. ובענין מזל עגלה (עיי' לעיל עירוי' ופסחי') יש לרמוז ג"כ על ברכו' נ"ח סע"ב רישא דעגלא אבל רש"י פי' ראשו של עגל והיינו מזל שור — ובל"ס נקרא מזל דוב גדול עֲגְלָתָא] —

עֵגֶל (מל"מ ולד בהמה עד שנה בל"ס עֶגְלָא בל"ע عجل ולנקבה עֶגְלָה בל"ס עֶגְלְתָא בל"ע عجلة (Kalb עגלה תולתא (שבת י"א. קי"ט: קל"ו. עירובי' ס"ג. פסחי' ס"ח: תעני' י"ב: [1]) מגילי' ז' סע"א גיטי' נ"ו. סנהדר' ס"ה: ס"ז: חולי' קל"ג.) בע' תלת. *[אחי"ה ובנו"ג עיגלא וירו' כלאי' פ"ט דל"ב: חד עיגל וכ"ה בתרג' ויקר' ט' ב'. ג' בדפ' סיביוניטה ושם בשמות ל"ב, כ"ד עִיגְלָא ובקבוץ תרג' מ"א י"ב ל"ב עִיגְלַיָא, ושם למ"ב י"ז, ט"ז עיגלין וכ"ה בדפ' סיביו' לבראש' ט"ו, ט' עיגלין תלתא אבל יתר טוב כגי' תרג' ירו' א' עגלא ברת תלת שנין להעתקת עגלה משלשת שהיא נקבה ועוד ל"ג עגלתא תרג' לדב' כ"א, ג'. ו' — ובענין עגל קידו' ח'. תוספ' בכורו' פ"ו שהיא הגי' הנכונ' עיי"ע עגל א' וגי' רבינו — ברכו' נ"ח סע"ב עיי' בפירש"י וע' הקודם לזה בסוף — ועוד בצירוף עין פי' אבן טובה עיי"ע עין] —

עגל מל"ע عجل פי' מִהֵר והשם עֲגַל, עֶגְלָא בל"ס עְגַל عجلة Eile בקישור עם ב' או ל' תואר הפעל (eilend, schnell בפ' ד' מיתות בגמ' מצות הנשרפין (סנהדר' נ"ב סע"א) היכי דלישתרף [2]) לעגל פי' הוא עגל הוא הייא (שבת קי"ט. פסחי' קי"ב: ב"ק פ"ד.) [3]) הוא מהרה [4]). כי רננת רשעים מקרוב (איוב כ' ה') תרג' ארום בועת [5]) רשיעי שצייא בעגל. *[אחי"ה בנו"ג שיצית וכנ"ה בתרג' משלי כ"ט א' בעגלא (להעתקת פתע). תרג' שני אסתר א' א' דבעגלא תתגדל מלכותיה עלן, ושם ו' סוף פ' י' בעגלא בעגלא [6]). וכ"ה בפסחי' ע"ה סע"א כי היכי דתמות בעגלא ובנו"ג בכ"י ש"ס לעגל וכ"ה בילק' אמור ס' ר' תר"ל ונ"ב מהרה וז"ל ר"ח פי' הייא מהרה נ"א לעגל והוא מהרה ע"כ ועפ"י זה פי' רבינו. ברכו' י"ח סע"ב א"ל דלעגל קא אתית ופי' רש"י במהרה תקבר ע"כ וכ"ה בכ"י ש"ס דלעגל אתית דקריבו יומך לממת] —

1 עָגַם (מל"מ וכמו אָגַם ענין הצטער betrübt sein ובקשור נפש, והשם עֲגְמָה (Betrübniss בפ' בני העיר (מגילה כ"ח סע"א) לא יתלוש מפני עגמת נפש (מל"מ מלשון (איוב ל', כ"ה) עגמה נפשי לאביון עיי"ע אגם). *[אחי"ה וכ"ה בתרג' איוב שם עֲגָמַת [7]) נפשי. תרג' תעגנה (רות א', י"ג) יתבן עגימן והוא הפעיל וכ"ה בבינו' פעול ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג אני יושבת עגומה בביתי וכ"ה בירו' חגיג' פ"ב רע"ז ע"ד אני יושבת עגומה עליו ולרוב בקשור נפש ברכו' נ"ה: ונפשו עגומה עליו, ויק"ר פ"א נפשו של משה עגומה עליו. ושם פל"ד נפשן עגומה עליהן, ירו' מגילי' פ"ג דע"ד. מן גו דנפשהון עגימה וכו'. והשם מ"ק י"ד: כ"ו: עגמת נפש וגי' רבינו עיי"ע אגם וכ"ה בכ"י ש"ס בשני המקומות באל"ף וכ"ה בכ"י א"פ בשבת קט"ו רע"א ובנו"ג עגמת נפש] —

* 2 עָגַם נ"ל מל"ע عجم דבר בל' זר ובלעגי שפה (unverständlich reden במד"ר פ"י שתה כוס רביעית יצא כל דעתו .. ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול אלא לשונו עָגוּם כלום' לשונו לא דבר' כי אם בלעגי שפה שאין לו שחר [8]) ואם שתה ג' כוסות מתחיל לדבר שלא כהוגן עיי' במד"ר שם.

עָגַן (מל"מ בנפעל ענין עצירה וסגירה וכן בל"ס עֲגַן einkerkern, zurückhalten; עוֹגִין, עוֹגִינִין, עֲגִינִין Anker ועיי' בפנים) בריש המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג. במשנה) מכר את הנס ואת העוגין [9]) תני ר' חייא אלו עגינין [10]) וכן הוא אומר (רות א', י"ג) הלהן תעגנה (שם בגמ') [11]) פי' הן הברזלים הגדולים שקושרין אותן בחבלים ומשליכין אותן לים להעמיד הספינה [12]) וסגרו על מסגר

---

[1]) אבל ברף כ"ה: יש למחוק מלת תלתא ולי' ברש"י ובילק' כ"י תהלי' ובכ"י ש"ס (ד"ס תעני' צד ע"ח:) והטעם אכתב בעה"י בע' רד. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס פי' ובנו"ג דלישרוף. [3]) ועוד עיי"ע הייא ח"ג, ר'. [4]) ובפי' ר"ח סנה' רק פי' עגל מהרה. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י וי"ו ה"ב וב"ר, ובכ"י ל"ד ביעי וט"ס הוא ובדפ"ע בזעת. [6]) וכן בקדיש דתפלה בעגלא ובזמן קריב. [7]) בכ"י ובנו"ג עגמת. [8]) וכן פי' בעל כ"כ בלי עגה עיי"ע אגא ח"א, כ:) [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס בציון המשני ובנו"ג בגמ' עוגין. [10]) בכ"י ק"ט עגונים וצ"ל עיגונים ובנו"ג עוגינין בכ"י ש"ס ה' פי' וא"פ עיגונין וכ"ה בילק' ובר"ף וברשב"ם בד"פ עיי' ד"ס במקומו. [11]) ושם עוד לבלתי היות לאיש ולי' בכ"י ש"ס וכמו שלי' בערוך. [12]) וכן בפי' רגמ"ה וז"ל ואת העוגין אלו שקורין אנקר"ש בלע"ז שמעמידין הספינה שלא תזוז לכאן ולכאן ע"כ וכ"ה בפירשב"ם ע"ש ובעה"ק שנ"ב הוסיף ג"כ אנקיריי"ן ב"א והוא Anker ועיי' המיוחס לרש"י בב"ר ר"פ פ"ג ובמ"כ שם שפירשו הוגנין דב"ר כמו עיגונין ובמ"כ אוגנין ועיי"ע אגן ועיי' רד"ק שרש עגה שפי' כמו כן עיגונין בב"ב עיי' אנקור"ש ancora, ancro.

(ישעי׳ כ״ה, כ״ב) תרג׳ ויעגנון [1]) ב ב י ת ע ג נ א [2]), ובבית כלאים החבאו (שם מ״ב, כ״ב) תרג׳ ובבתי ייסורין עגנהון [3]). לאשר בחשך הגלו (שם מ״ט, ט׳) תרג׳ לדעגינין. *[אחי״ה והוא הפעיל וכ״ה בתרג׳ שם מ״ב, ז׳ דאינון עגינין, ושם פסוק כ״ב עיי׳ לעיל ורבינו גורס עגנהון והוא השם עֲגְנָא בכינוי. ונגזרה המלה מל״מ תֵּעָגֵנָה (רות הנ״ל) פי׳ תתאחרנה ותתעכבנה ומזה נקראה אשה היושבת יחידה בלא בעל עגונה. ירו׳ גיטי׳ רפ״ד דמ״ה ע״ג שלא תהא יושבת עגונה, ויק״ר פ״כ הרבה נשים היו יושבות עֲגוּנוֹת ממתינות להם. גיטי׳ כ״ו: ל״ג. תקנות עגונות. והשם המופשט עיגונא גיטי׳ ג׳. יבמו׳ פ״ח. משום עיגונא אקילו בה רבנן. ובפַעל גיטי׳ כ״ו: ומעגן ומותיב לה, אתפעל ב״מ י״ט. משום דלא תיעגן ותיתב לה. וגם נאמר על הבהמה שנשארה יחידה ב״ק פ׳ רע״א העגוגה שבהן עיי׳ תוספ׳ שם וכ״ה כתוכפ׳ פ״ח אבל רבינו גרס ענוגה עיי״ע ענג. ומל״מ הנ״ל הבין ש״ס גם העוגין שבמשנה וצ״ל שלפני בעלי הש״ס היה הנו״ן במלת תעגנה דגושה במקום תעגננה ועיי׳ רד״ק שרש עגה ורש״י ברות פי׳ כפי המסורת שחסר הדגש עיי׳ הפשב״ע ע׳ עגן. ובחמשה ועשרים כ״י נקוד תֵּעָגֵנָה בחשבו שהשרש ענה וכן הבין ר׳ יונה ן׳ גנאח (כתאב אלאסול 502) ופי׳ מן עוגיות וקשה להולמו, והנכון כי מענין העכוב קראו רז״ל מעמידי הספינה עוגין (עוגינין) מפני שהם מעמידין אותה ומונעין אותה מהעתק [4]) ולולי דבריהם הייתי אומר כי העוגין כמו אוגן, הוגן והוא ברזל כפוף כמו וו עיי״ע אגן והגן ב׳] —

* עֲגוֹס, עוֹגָס (כמו אַגָּס בל״ס اجّاص Birne עיי״ע אגס) בתוספת׳ אי׳ תמיד בעיין כמו תוספ׳ לכלאי׳ רפ״א בכ״י אירפ׳ מרכיבין קרוסטמל ע״ג עוגס [5]), שם לשביעי׳ ספ״ז העוגסים [6]) והקרוסטמילין [7]), שם לעוקצי׳ פ״ג פגי העוגסין הקרוסטומלין וכו׳ ובר״ש עוקצין פ״ג מ״ז בט״ס העולשין וצ״ל העוגסין. ובמשנה במקומות המסומנין בע׳ אגם אי׳ תמיד באלף וזה הנכון. [8])

עֲגַעַג (= גַּעֲגַע ענינו בל״ע הרשום׳ בע׳ נעגע, פּע מגענע, מגלגל ומערב wälzen, vermischen) ובדם ענבים סותה (בראשי׳ מ״ט, י״א) תרג׳ ירו׳ (א׳ וב׳) מעגעגין בדמא [9]). בויק״ר בריש אחרי מות (פ״כ ובפסיקת׳ דאחרי מות (פסיקת׳ דר״כ צד קע״א:) ואפרוחיו יעלעו דם (איוב ל״ט, ל׳) חמי גוזליה [10]) מעגעגין בדמא [11]) ושתיק *[אחי״ה בויק״ר מגעגין וכ״ה בתנחו׳ אחרי מות סי׳ ג׳ מגעגעין בדם וגם בפסיק׳ דר״כ בכ״י כרמולי מגעגעין וזו הגי׳ נ״ל וכבר הארכתי בהבע׳ געגע ח״ב, של״ב ע״ש וש״נ] —

* עֲגְרוֹן (= אגרון מל״י הרשום׳ בעי אגרו, אגרון (ח״א, כ״ה) או בהיפך אותיות ἀργὸν פי׳ לבן) תוספת׳ דמאי ספ״ד הניח עגרון ובירו׳ אגרון עיי״ע הנ״ל ובכ״י אירפ׳ (צוק״מ 52) הגי׳ אגרי.

עֲגַשׁ פי׳ בל״ס כמו נגש, נגח בקרניו mit den Hörnern stossen) בב״ר פ׳ פ״א (ר״ס פ׳) ותצא דינה: לית תורא עגישא עד דבותא בעיטא. (א״ב פי׳ נוגחת ויש גורסים נגישה ומפרשים ג״כ נוגחת). *[אחי״ה וכן פי׳ המיוחס לרש״י בב״ר וגרס לית תורתא נגישא עד דברתה מבעטה ופי׳ נגחנית והביא ראיה מירושלמי (צ״ל תרג׳ ירושלמי) וכי יגח שור (שמות כ״א, כ״ח) יגיש ע״כ ובנו״ג בתר״י ינגש. שור נגח (שם כ״ט) תר״י תור נגשן, ושם פ׳ ל״ו תור נגחן הרי ששתיהם שוים ובשני המקומו׳ העתיק׳ הפשיטה הסורי׳ עֲגוּשָׁא וזה עגישא של ב״ר. ובמ״כ הביא בשם רבינו ענישא וצ״ל עגישא] —

עד (מל״ע عدّ בבנין שמיני ומזה השם عِدّة נדת אשה, בגד עִדִּים Kleid der Menstruationen ואצל רז״ל עֵד בגד בלוי בשעת תשמיש Lappen) בריש נדה (ב׳.) המשמשת בעדים. ובהרואה פ״ח בנדה (נ״ח:) עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו [12]) דם [13]) פי׳ „מטלית וסמרטוט של בגד שהאשה בודקת עצמה בהן לאחר תשמיש ואם היתה נדה בשעת תשמיש נראה בהן דם ואעפ״י שאין ראיה לדבר זכר לדבר וכבגד עדים כל צדקותינו (ישעי׳ ס״ד, ה׳) [14])״. ויש ששונים המשמשת

---

[1]) כ״ה בכ״י ב״ר ובכ״י ק״ט ויעגנו וצ״ל ויעגנון כדאי׳ בדפ״ע ובכ״י ה״ב ובדפ״ר ויעגון ובנו״ג ויעגנונון. [2]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב וב״ר ובדפ״ר אבל בשרפ״ע על עגנא. [3]) בנו״ג עגינין. [4]) עיי׳ נייבויער בהוצאי׳ כתאב הנ״ל הערה 75. [5]) ובנו״ג אגם. [6]) בנו״ג העגוסין. [7]) אבל לספ״ב בכלאי׳ בגי׳ כ״י אירפ׳ פרסק ע״ג עוגס צ״ל עובש עיי״ע עובשים. [8]) ובירו׳ כלאי׳ פ״א כ״ז. מרכיבין קרוסטמלין ע״ג א ג ם צ״ל אגס. [9]) בנו״ג בארמא והוא הוא. [10]) בויק״ר ראה אפרוחיו ובפסיק׳ חמי אפרוחין. [11]) בנו״ג בארמא. [12]) בנו״ג בטעות עליה. [13]) בנו״ג דם עגול טהור. [14]) הועתק ספי׳ רה״ג בריש נדה בסדר״ט צד 31.

(בעדים) [צ"ל בב' עדים] [1]. בפ' המוציא יין בגמ' צרור אבן (שבת פ"א.) אם יש עליה עד מותר פי' גאון "כגון סמרטוט או פקולין כדתנן (נדה פ"א מ"א) המשמשת בשני עדים והן הן תיקוניה ועוותיה והכי קאמר אעפ"י שנתקנח בה כבר הרי הוא מותר לטלטלה ולהתקנח בה" [2]. פ"א [3]) אם יש עליה עד שניכר שכבר נתקנח בה מותר להתקנח בה בשבת [4]. *[אחי"ה וכנ"ה בנדה י"ד. במשנה דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים. שם ושם: בדקה בעד הבדוק לה . . בעד שאינו בדוק לה, ושם: משל לשמש ועד וכו' עיי"ע אוותיאום וכ"ה בתוספת' נדה פ"ג ועיי' ירו' נדה פ"ב דמ"ט ע"ד. ובכנוי: נדה י"ב. עֵדָן של צנועות ורבינו גורס עידן ופי' מלשון עת וזמן עיי' גליון הש"ס וע' עדן ב'] —

עַד (מל"מ פי' שלל Erbeutetes) [בפ"א דב"ק] [5] (י"א.) יביאהו עד (שמות כ"ב, י"ב) יביא עד עורה לב"ד [6]. ס"א אדורה [7]) כבר פירשנו בע' אדר [ה]. וי"א עדודה ופירושו מלש' יאכל עד (בראשי' מ"ט, כ"ז). *[אחי"ה וכי"א אי' לפנינו וברש"י ועיי' בתוספ' ושם הביאו ג"כ ואית דגרסי עדורה ועיי"ע עדר וכ"ה בפי' ר"ח ועפ"י פירושו (בש"ס ווילני) פי' רבינו בע' אדר (אדורה) ומ"ש רבינו שם: י"מ עיקר הנבלה עורה וכו' ראיה לגי' דפ"ר בערך הנוכחי (יביא עד: עורה) וגם נראיה לגזרת המלה מל"ר cadaver ובכ"י ו"ו א' ול"ד אי' בס"א ארודא וכ"ה ארודה בשט"מ לב"ק בשם הרב ישעיה ז"ל אבל משם מוכח ברור שצ"ל אדורה כמו עדורה "דאלף היא מתחלפת בעין" וכצ"ל בכ"י ו"ו א' ול"ד. ועדודה הוא בינוני פעול מן עָדַד נבנה מן עַד פי' מה שנשלל — ועוד עיי"ע עד ו'] —

עֵד זוֹמֵם Ein des Alibi überführter Zeuge)

עֵדוּת (Zeugniss, Zeichen der Jungfrauschaft (ב"ק ע"ב: סנהדי' כ"ז.) אביי אמר למפרע הוא נפסל פי' ראובן שהוציא שטר על שמעון בניסן בשנת תשצ"ח [8]) שלוה ממנו כך וכך [9]) ממון וזמן השטר באחד בניסן תשצ"ז ועדים הכתובים בשטר לוי ויהודה ובאו בניסן שנת תשצ"ח וקיימו חתימתן ובאו עדים באלול שנת תשצ"ח והזימום נפסלין למפרע משעה שהעידו בבית דין ולא מזמן כתיבת השטר (שאי אפשר) [צ"ל שאפשר] [10]) שבו ביום שהעידו נכתב הזייוף וקודם כשרים היו זה פי' ר"ח זצ"ל בפ' מרובה [11]). בסוף גמרא אלו הן הלוקין (מכות כ"ד:) ובסוף מגילת איכה (פ' על הר ציון) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעי' ח', ב') וכי מה ענין אוריה אצל זכריהו וכו' [12]). בב"ר פ' נ"ב (נ"א) ותהרין שתי בנות לוט מאביהן א"ר תנחומא שלטו בעצמן והוציאו עדותן ועיברו כמביאה שנייה, ובפרש' ס"א (ס') לפי שבנות גוים משמרות עצמן ממקום

---

[1]) כיון לגי' רה"ג בפי' סד"ט הנ"ל שהוא גורס בשני עדים וכדאי' בנדה י"ד. במשנה עיי' למטה ולולי זאת דברי רבינו משולל הבנה הוא. [2]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת שם שהביא זה הפי' בשם "רבינו" והוא רה"ג ודבריו הלא המה בסדט"ה הנ"ל שהעתיק רבינו ושם ג"כ מוכח כי עליו כיון ביש ששושנים המשמשת בשני עדים וכן הוא בברייתא בנדה י"ב: ע"ש ושם הן עותוה הן תקנוה. [3]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בשרפ"ע ובכ"י ק"ט ס"א. [4]) וכ"ה בפירש"י בשבת. [5]) וכדאי' בעי' ארורה. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע בט"ס יביאהו עד עודה לב"ד. [7]) בכ"י ובדפ"ר ארורה וכ"ה בעי' ארדה בשם יש ששונין וכ"ה בכ"י ש"ס ובריו"ף כ"י ובילק' משפטי' ר' שמ"ו בדפי' שאלוני וכ"ה בעי' אר ד' אבל בכ"ז נסחתי כאן כגי' דפי' פיזו וויניצי' אמי' ארורה כי על ע' זה רומז רבינו והיה צריך להביא עוד ס"א ארורה ולרמוז על ע' אר ד'. [8]) בכ"י ק"מ תתצ"ח וכ"ה בכ"י ב"ר ובכ"י ה"ב בט"ס תפצ"ח. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע כן וכן. [10]) וכ"ה בראב"ן דף קי"ג עמוד א' סי' קי"א אשר שם הובא כל זה וכן מוכח מפי' הרי"ף בב"ק פ"ז כפי' ר"ח ועיי' בחי' הרשב"א ורא"ש לב"ק. [11]) כ"ה נכון בדפ"ר וויניצי' וכ"ה בדפי' פיזו רק שם נקודה בטעות קודם בפי' מרובה ובכ"י ק"ט לי' בטעות מלת ר"ח ועל זה הפי' סובב והולך ר"ח בפי' בסנה' כ"ז. וז"ל עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל מעידנא דאסהיד הוה ליה רשע והתורה אמרה אל תשת רשע עד פי' כגון שהעיד בבי"ד בר"ח ניסן והוזם בתשרי כל עדיות שהעיד מניסן כולן פסולין ואם היא עדות בשטר משהוחזק השטר בבי"ד מאותו היום נפסל העד אעפ"י שאחר זמן באו העדים שפסלוהו . . וכבר פירשנוהו באר היטב בפ' מרובה מדת תשלומי כפל ע"כ והוא הוא בב"ק ע"ב: אשר עליו רומז רבינו וחבל דאבדין דברי ר"ח בפי' ב"ק דלי' בכ"י אנגיליקא אשר משם נדפס בש"ס ווילנא, ובשטה זו הלך הרי"ף עיי' באריכות בפ"ז דב"ק. ובעל סד"ה (ח"א צד ק' בדפי' ווארשא) כתב וז"ל ואם תראה בספרו בעי' עד (ג') נראה כמעט שהיה אז כמו שנת ד"א תשצ"ח ע"כ ונעלם מעיניו כי רבינו פי' כן בשם ר"ח וא"כ מזה העי' נשמע שרבינו הנגאל היה אז באותו שנה (והיא השנה שנפטר רה"ג בה ור"ח חבר קנה על מות רה"ג עיי' תולדות ר"ח להג' שי"ר (הערה א' וי"ב) ועוד טעה במח"כ הרב בעסד"ה בסוף דבריו שמחזיק בשני ר"ח הגאון שבדור ראשון ושל ר"ח מרומה ובאמת הד גברא הוא עיי' תולדי ר"ח (שם הערה ח') וגם תמיה במ"ש שרבינו היה חותנו של ר"ח — ובענין חידוש באה שבא ר"ח להשמיענו בפירושו עיי' במ"ש הפשב"ע ע' עד ג'. [12]) ועוד עיי' ספרי פ' עקב פ' מ"ג וילק' ישעי' רמז רע"ח.

עדותן וממקום אחר מפקירות וכו׳. עדותן היינו בתולים. — (א״ב ערותן כתוב בנוסחאות). *[אחי״ה וכה״ג בב״ר פ׳ מ״ה אבל ג״י רבינו העיקר וראיה מתרג׳ שהעתיק בתולי׳ (דברי׳ כ״ב, י״ד והלאה) סהדוון עיי״ע סהיד ופי׳ אותות הבתולים שמעידין עליה וכדאי׳ בשהש״ר פ׳ נפת: ראו שאני טהורה וזו עדותי מעידה עלי וכו׳ — ובלי השאילה ענין סהדות נמצא עֵדוּת ולפעמים בקשור עם הפעל העיד עדות עיי׳ ברכו׳ י״ד: שבת כ״ב: פסחי׳ מ״ט: קי״ח. יומ׳ ע״ב: ר״ה כ״ב: סוכ׳ כ״ט. יבמו׳ צ״ט: ב״ק נ״ה: סנה׳ כ״ו: כ״ז. ע״ז מ״ד. מכות ו׳. ז׳. עדיות פ״ח מ״ג ירו׳ כתובו׳ פ״ב דכ״ו: והקבוץ עֵדִיּוֹת ירו׳ מכו׳ ספ״א דל״א: תוספת׳ ב״ב רפ״ב ועל שם זה נקראה מסכת בחירתא עדיות ברכו׳ כ״ח. ועיי״ע בו ביום וע׳ בחר א׳. והשם עֵד. והפעל עוד בהפעיל העיד עיי׳ עוד ר״ה כ״א: כ״ה. תעני׳ י״א. יבמו׳ ט״ז. צ״ט: כתוב׳ כ״ח: קידו׳ כ״ב: ע׳: ב״ק נ״ה: ב״מ ע״א. ע״ה: סנה׳ י״ט. ל״ז. ושם: מ״ד: מ״ו. ס״ז. שבועו׳ ל׳: ע״ז ב׳. ג׳. זבחי׳ ס״ב. מנחו׳ מ״ד. חולי׳ ו׳: ובענין עדים זוממין עיי״ע זמם א׳ (ח״ג, רצ״ה)] —

עד (עֲדָא פי׳ כמו אֲדָא. הֲדָא והקבוץ עֲדֵי פי׳ אלה (diese בפ׳ מקום שנהגו בגמ׳ להדליק (פסחי׳ נ״ג סע״ב) א״ל עדא תהא. פי׳ הדא כדגסינן בפ׳ השולח גט בגמ׳ אין מבריחין[1] (גיטי׳ מ״ה סע״א) עדי גברין נהרדעי גברין[2] כלו׳ אלה אנשים ואלה אנשים וכדגרסינן בס״ג דפ׳ כל גט (ל״א:) עדי מסורא[3] דדייקי קראי. פי׳ אמר רב אחא בר יעקב הני ודאי מסורא נינהו דדייקי קראי וכן פירוש עדי כפנא (ברכות מ״ב רע״א) בע׳ כסן (א׳)[4] ובע׳ כעך. בהקומץ רבה בס״ג ב׳ פרשיות (מנחו׳ ל״ד.) א״ר אמי האי פיתחא דאקרנא חייב במזוזה א״ל רב אשי לאמימר והא לית ליה פצימין א״ל עדי פצימיה[5] פי׳ פיתחא דאקרנא פתח העומד בזוית הבית והא לית ליה פצימין כשאר פסחים א״ל עדי פצימיו כלומ׳ אעפ״י שמשונין הן נחשבין פצמין. *[אחי״ה בפי׳ ר״ח פסחי׳ הנ״ל גרס ר״ח עדה (בה״א) הוא כלומר זאת הוא וכו׳ והביא ג״כ שני ציוני דגיטי׳ הנ״ל והנכון כג״י רבינו וכ״ה בבכו׳ מ״ה סע״ב עדא אמרה ופירש״י זאת אומרת. ועיי״ע אדא. הדא] —

עַד (מל״מ מלת היחס להגביל מקום או זמן bis ועוד ענין המשך הזמן während) בר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ו:) עד כאן לחולין פי׳ היה מראה רב לתלמידיו עד הפרק לחולין והן אצבעותיו זולתי הכף עד כאן לתרומה הכף של יד והאצבעות מקום המחובר בכף היד[6]. בר״ג דפ׳ היה קורא (ברכו׳ י״ג:) עד על לבבך בעמידה פי׳ בירושלמי צריך לקבל מלכות שמים מעומד כיצד היה מהלך בדרך והגיע זמן ק״ש לא יקרא כשהוא מהלך בדרך אלא יעמוד ויכוין לבו כהוגן ויקבל עליו עול מלכות שמים ואח״כ יחזור[7] לדרך. אבל האומר שאם היה יושב יעמוד טעות הוא בידו. *[אחי״ה כ״ה באו״ז הק״ש סי׳ ל״ג בשם הערוך (ועיי׳ ירו׳ ברכו׳ רפ״ב ד״ד סע״א) ברכו׳ כ״ו: חולי׳ מ״ו. נדה נ״ח: עד ועד בכלל ועוד עיי׳ בענין הגבלת זמן עד ירבעם וכו׳, סנהד׳ ק״ב. עד אברהם וכו׳ שם ק״ז: עד אשור וכו׳ שם ק״ו. עד ארבעין שנין וכו׳ שבת קנ״ב. עד עשרים שנה וכו׳ קידו׳ כ״ט: ועוד הרבה. ערכי׳ ט״ז: (כמה פעמים) קידו׳ ל״א. עד היכן. עד כדון עיי״ע כדון (ח״ד ר״י וש״ג). ולפעמים בקשור עם ש׳ וד׳ ברכו׳ ב׳. עד שיעלה עמוד השחר ושם מ״ז. עד שיכלה אמן וכו׳, ב״ק נ״ה. עד שאתה שואלני וכו׳, תעני׳ ל׳: עד שלא כלו מתי מדבר וכו׳, זבחי׳ קי״ב: בכורו׳ ד׳: עד שלא הוקם המשכן, יומ׳ ל״ח רע״ב עיי״ע זקר, ושם: עד שלא כבתה שמשו של עלי וכו׳, ב״ר רפנ״ח עד שלא ישקיע הקב״ה שמשו של צדיק וכו׳. ושם פע״ג עד שלא תלד האשה וכו׳. ויק״ר פכ״ו עד שהכיר בה שהיא יהודית. ברכו׳ ב׳. עד דקאי ושם ו׳. עד דיתבי. שם ס״ב. עד דכפנת . . עד דצחית וכו׳ עיי״ע כפן, ב״מ פ״ז. עד דאתא אלישע וכו׳, סנהד׳ עד דאתו וכו׳ עיי״ע בז ד׳. ב״ר פמ״ד עד דסנדלא ברגלך וכו׳, איכ״ר פ׳ זכור עד דשמינא וכו׳ והוא כמו עַד דִּי . . דניאל ו׳, כ״ה; ד׳, ל׳ והלאה] —

עד (= עֲדִי כמו עד בל״מ פי׳ שלל Beute, Geraubtes) היו לבז ואין מציל (ישעי׳ מ״ב, כ״ב)

---

[1]) כ״ה בכ״י ערוך. [2]) בנו״ג עדי גוברין ונהרדעאי גוברין וכה״ג גוברין בפי׳ ר״ח לפסחי׳. [3]) בנו״ג עדי סוראה וכ״ה בפי׳ ר״ח לפסחי׳. [4]) כ״ה לנכון בכ״י ו״ו ל״ד ובכ״י ה״ב ק״ט ודפ״ע בט״ס כסן. [5]) בנו״ג פצימו. [6]) ועיי׳ תוספי׳ חולי׳ ד״ה אמר רב, ובפי׳ רא״ה (בקובץ כ״י אנגיילי דף שכ״ב סע״ב) פי׳ עד פרק ראשון לחולי׳ עד פרק שני לתרומה. [7]) באו״ז בט״ס יחזיק.

תרג' הוו לעדי [ולית דמשיזיב]. מי נתן למשיסה יעקב (שם כ"ד) תרג' מאן מסר לעדי יעקב. בבקר יאכל עד (בראשי' מ"ט, כ"ז). *[אחי"ה כלו' לשון התרג' כל"מ, וגם עֲדָאָה (תרג' אונק' במדב' ל"א י"א. י"ב; לשמואל א' ל', ט"ז. י"ט. כ') ולנקבה עֲדִיתָא (תר"י א' לבמ' שם; למשלי ט"ז, י"ט) מזה הענין ובאיכ"ר פ' מה אעידך (איכ' ב', י"ג) בערביא צווחין לביזתא עדיתא וכיון נ"כ על ל"ע عادية איבה — והפעל עֲדִי תרג' ולבז בז (ישעי' י', ו') תרג' ולמעדי עדאה וכן בתרג' יחזק' ל"ח, י"ב. י"ג] —

עד (=עֲדִי והשם עִדּוּי, עִידּוּי פי' הריון Empfängniss) עצבונך והרונך (בראשי' ג', ט"ז) תרג' צערייכי ועדוייכי [1]) תר"י (א') ועידונייכי [2]). בב"ר פמ"ט (מ"ח) אחרי בלתי היתה לי עדנה (בראשית י"ח, י"ב) אמרה האשה כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תכשיטין הה"ד (יחזק' ט"ז, י"א) כל זמן שאשה ילדה יש לה ווסתות [3]) ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תר"י (א') עידויין. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט עדיין ובדפ"ע עידיין וצ"ל עידויין ובנו"נ בתרג' ירו' עִדּוּיִין ובנו"ג בב"ר ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידונים האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עידויין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה ונ"ל כי נשמט מאמר זה בערוך ועל האחרון יש לה עידויין הביא רבינו ראיה מתר"י הנ"ל. ובנו"ג יש לה תכשיטים נאים ודרש עדנה: עדי נאה, ועוד דרש עדנה מל' עידן וזמן וזה עידונים, ועוד דרש מל' הריון: עידויין. והיחיד עדוי ב"ר פ"כ: הרונך זה העדוי, וכן תרג' הריון (רות ד', י"ג) עידוי. והפעל עֲדִי בְּפַעַל ובאפעל עיי' תרג' לבראש' ד', א'; ט"ז, ד' ושם בתר"י א'. ותרג' שם ל"ח, י"ח; ויק' י"ב, ב'. לתהלי' ז', ט"ו, והתואר מְעַדְיָא עיי"ע] —

עד (=עֲדִי, עֲדָא בל"ס כמו עֲדָה, עָדָה בל"מ ונרדף עם עָבַר gehen, vorübergehen) בפ"ק דראש השנה בריש הלכה בד' פרקים (ט"ז.) כל הני הרפתקי עדו עליהו דהני אימת איתדן [4]) ובפ"ק דקידושין בגמ' כל מצות האב (ל"ג.) ר' יוחנן קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עליהו דהני [5]). כחוץ לעוברים (ישעי' נ"א, כ"ג) תרג' כשוק לעדן. ירדפם יעבור שלום (שם מ"א, ג'), שחי ונעברה (שם נ"א, כ"ג) [6]). — (א"ב ענין קרוב לזה תרג' לא יסורו ממנו (שמות כ"ה, ט"ו) לא יעידון מניה). *[אחי"ה כה"ג בד' סיביוניט' ובשדפ"ת יְעִדּוּן. ודע כי עֲדָא, עֲדִי בְּפֵעֵל כמו עדה בקל איוב כ"ח, ח', דניאל ג', כ"ז והרבה בתרג' בענין עבר עיי' לעיל ועוד בתרג' בראש' ט"ו, י"ז; תרג' ישעי' ל"ג, ח'; מ"ה, י"ד; למ"ב ה', ח'. ועוד ענין סרה דניאל ד', כ"ח כימה שעבר הוא סר וכן תרג' לא יסור (בראש' מ"ט, י') לא יְעִדֵּי וכ"ה ביום' נ"ג: פן יסורו (דברי' ד', ט') ודילמא יעידון. והרבה באפעל עיי' תרג' בראש' כ"ז, מ'; ל"ה, ב'; ל"ח, י"ט; מ"ח, י"ח; לשמות כ"ג, כ"ה; לדברי' כ"א, י"ג ועוד זולתו וכן באתפעל לויק' ד', ל"א, ל"ה; לישעי' י"ז, א'. וכן באפעל בענין הניא של מק' (במדי' ל', ו', י"ב) אַעֲדִי יתהון [7]) ועוד עיי' דניאל ה', כ'; ז', כ"ו. ובפַעֵל ביצ' ל"ב: לעדויי חשוכא פי' להסיר פחם המחשיך אור] —

עד (= עוֹדָה נ"ל שצ"ל עוֹרה מל"ע عارة חבל עבות geflochtener Strick ולדעת רבינו מל"מ ענינו חזוק ואמוץ) בפ' עגלה ערופה בגמ' נפטרו (סוט' מ"ו.) ובר"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ג.) הניח עליה עודה של שקין פסולה. פי' בתשובות מאחר שמניחין אוכף על הפרה אוגדין אותה באגד שלה ושמו בלש' ערבי חזאם [8]) ומניחין שקין של משאוי עליה מביאין כמות חיזוק אחד וארוך הרבה ואוגדין השקין עם הפרה וכן פי' אבא מרי גאון מר רב יצחק ראש ישיבה [9]) למה קורין אותה עודה של שקין על שם מעודד ענוים ה' (תהלי' קמ"ז, ו') ואפי' הניח על פרה אדומה עודה בלא שקין פסולה ואיני קורא בה אשר לא עלה עליה עול (במדי' י"ט, ב') שאפי' בזה קרוי עול. *[אחי"ה בסוטה פי' רש"י עודה של שקין אגודה של שקין ובע"ז פי' שקין הרבה ריקנין קשורין ביחד ובל"א (בד"ה עד שתמשוך) פי' עודה עץ שטווין בו שקין ע"כ. ולפי ל"א כיון לל"ע عود עץ. אבל בפי' ר"ח לע"ז (כ"י אנגיוליק' דף י"ג:) הגי' עורה של שקאין ופי' עורה חבק מצוייר של עדיים שאוגדין אותה בבהמה וכו', וכן מצאתי בחי' הריטב"א לע"ז הגי' עורה של שקין ולא פי' בו מאומה ונ"ל שהוא ל"ע הנ"ל חבל קלוע שאוגדין בו משאוי [10]) והוא

---

[1]) בנו"ג ועידוייכי. [2]) בנו"ג ועידוייכי. [3]) בנו"ג וסתות. [4]) בנו"ג איתדון וכ"ה בע' הרפתקי. [5]) כ"ה רק בדפו"ו וכ"ה בע' הרפתקי ע"ש. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו א' ב', ל"ד ה"ב ודפ"ר. [7]) כ"ה בדפ' סיביונטי. [8]) כצ"ל ולא חזאס כראי' בדפ"ר פיזי וויניצי' ולנכון בדפ' באסיל ואמ' ופי' אזור וחגורה בל"ע עיי"ע דר ו' (ח"ג, קל"ז:) ובכ"י ק"ט לי' ובכ"י ה"ב חזים. [9]) כ"ה בדפ"ר וויניצי' ובשדפ"ע רק וכן פי' גאון מר! [10]) והפעל ממנו עיי"ע עור ד' ומ"ש.

הוא אגד של רבינו .אגודה של רש"י וחבק של ר"ח, ואם נרחק לקיים הגי' בדלת אז אולי מל"ם עדידותא קשירה ואגודה, עֲדִירַא, עוּדוּרַא משאוי של בגדים בלויים] —

☞ עדב (= עַדְבָּא אולי מל"ע عدفه חלק והושאל לחלק שנפל בגורל Theil, Antheil) תרג' גורל אחד (ויק' ט"ז, ח', ט') עדבא חד. *[אחי"ה ועוד עיי' בתרג' בראשי' מ"ט, כ"א; לבמד' כ"ו, נ"ו; ל"ד, י"ג; לדב' ל"ב, ט' לאסת' ג', ט'; ט', כ"ד. והקבוץ עדבין לויק' ט"ז, ח'; לש"א י"ד, מ"ה תר"י לבמד' הנ"ל; לבמד' י"ח, ז' עַדְבַיָא].

* עֲדָה (מל"ם פי' ועד וקהל Gemeinde, Versammlung) סנהד' ב'. עדה שופטת ועדה מצלת וכו' ירו' סנהד' פ"ד דכ"ב ע"ג ב"ק צ': צ"א. והרב זולתו, ירו' מ"ש ספ"ב דנ"ג ע"ד קהל"ר פ' ראה היים עדהֿ קדושה.

עֲדִי (פי' תכשיט מל"ם ושם פרטי הוא Adi) מרדכי מוכתר בנימוסו היה כעדי[1] (מגילה י"ב:) כבר פירשנו בע' נמס. במנחות פ' ר' ישמעאל בגמ' העומר מתיר (ס"ט:) חטים שירדו בעבים למאי אי למנחות וכו' עד[2]) ומי איכא כי האי גוונא אין[3]) בר עדי[4]) טייעא נחיתא ליה רוסנין[5]) קב חיטי בתלתא פרסי. ס"א רוזינקא וחיטי[6]) בפירוש מגנצא כתוב (רום ניזבא)[7]) [וצ"ל רוסנזינא][8]) ופי' „טפח גבוה[9]) על הארץ באורך[10]) ג' פרסאות". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגייליקי דף כ'.)[11]) ושם לי' הסיום „שם אדם" כדאי' בדפ' אמ' (ואחריו בדי פראג) וכמו שלי' בשדפ"ע והוספת ר"ב היא וגם מה שנסגר בדפא"מ „רום כיזבא" לי' בשדפ"ע והוספת ר"ב היא וכזה העיר על גי' שלנו וכה"ג ברש"י ופי' שני טפחים בזקיפת גודל ע"כ וצ"ק מחק מלת שני וכתב כיזבא טפח וכ"ה בערוך ועיי' מה שהשיג עליו הפשב"ע והנכון כי רום הוא טפח והיינו בל"פ رش = ارش וכ"ה בל' הונגרי arasz) פי' טפח ומלת נזינא (כפי גי' המעולה שבכ"י ק"ט) הוא ג"כ ל"פ نشان פי' יושב וא"כ רום נזינא יושב ועומד טפח והיינו מה שפי' רגמ"ה טפח גבוה על הארץ ושעורו בגבול של בר עדי טייעא היו מונחין חטים טפח גבוה על הארץ באורך ג' פרסאות. אבל לפי גי' רבינו רוסנין או רוזינקא המלה היא בל"פ روزينه סיפוק מדי יום ביומו וממנו בל"ס רוזיקא ובל"ע رزقه ואצל רז"ל עבור הארץ היינו חטים שאדם מסתפק מהם בכל יום יען כן הביא רבינו בע' רוזינקא אצל גי' זו גם גי' עיבורא ולפי זה ברור כי בגי' רבינו קב חיטי ובס"א וחיטי הובאת מלת חיטי מגליון פנימה להורות על רוסנין או רוזינקא ובגי' שלנו בש"ס רום כיזבא חיטי ג"כ חיטי פי' לרום כיזבא שצ"ל או רוסינכא (רוזינקא) או רוסנזינא ככ"י ק"ט בפי' רגמ"ה (עיי' לעיל) ואז חיטי מדוייק] —

* עדי (צ"ל ערי פי' בל"ס עריא קיר Kälte) תרג' זכרי' י"ד, ו' עיי"ע גלד ב' (ח"ב רצ"ג) ומ"ש.

☞ עָדְיָא (נ"ל מל"ע عُدّة = עָדִיתָא ספחת Schorf, Flechte) תרג' שאת או ספחת (ויק' י"ג, ב') עמקא או עדיא. *[אחי"ה בדפ' סיביוניט' בקמץ עָדְיָא וכ"ה שם י"ד, נ"ו ושם י"ג ו', ז', ח' עָדִיתָא וכ"ה נכון ומל"ע הנ"ל — ולא כמו שפי' המתורגמן מל"ם (איוב י', י"ז) תחדש עדיך נגדי שפי' נגעך והנכון שפירושו הנגעים שיעידו עיי' ראב"ע שם] --

* עֲדַיִין פי' כמו עֲדַיִן מל"ם עֶדֶן, עֶדֶנָּה פי' עד הן (zur Zeit, bis jetzt, noch immer) שבת נ"ה: ב"ב י': עדיין אנו צריכין למודעי. שבת פ"ח: עדיין חביבותא גבן, חגיג' ט"ו: עדיין יש מזרעו בעולם. שהש"ר פ' סמכוני פסיק' דר"כ צד ק"א: עיי"ע אסכולי (ח"א, ק"פ. וש"נ). סוכ' נ"א סע"ב ועדיין היו באין לידי קלות ראש. יומ' ל"ו סע"ב (ב' פעמים) ועדיין לא נשחט הפר ובירו' הרבה באל"ף עיי"ע אדיין (ח"א, ל"ג) אבל גם בעי"ן ירו' ברכו' פ"ד ד"ח: כפי גי' המהרש"ם ועדיין אי את לזו[12]) כלומ' עדיין אין אתה חכם לזו השמועה.

---

[1]) לי' בנוסחי כי אם בכ"י ש"ס ועיי"ע נמס ב' ומ"ש. [2]) בדפ"ר בט"ד כאן .עי חדש. [3]) כ"ה נכון בכ"י ודפו"י. [4]) בנו"ג כדעדי [5]) כ"ה בדפ"ר וויניצ' ובכ"י ל"ד וה"ב וכ"ה בעי' רסן ובשדפ"ע ובכ"י ק"ט ובכ"מ ו"ו ב' בט"ס דוסנין דרסנין ובכ"י ו"ו א' תרסנין. [6]) וכ"ה בעי' רזניקא ושם בחיטי וצ"ל וחיטי כראי' שם בכ"י ק"ט ודפ"ר. [7]) כ"ה בכ"י ל"ד וה"ב וכ"ה בפי' רגמ"ה ובכ"י ו"ו א' רום מסבא בכ"י ו"ו ב' רוסני ובא בכ"י ב"ר רוסינכא וכ"ה בדפ"ע ובצאן קדשים הגי' רום כיזבא וצ"ל רום ניזבא. [8]) וכ"ה בכ"י ק"ט רק שם בט"ס כוסנזינא. [9]) כ"ה בכ"מ ק"ט ובפי' רגמ"ה אבל בדפ"ע גובה. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' רגמ"ה אבל בדפ"ע בארך ובדפ"א ופראג בט"ס בארץ. [11]) ובענין פי' מגנצא עיי' ציונים שהבאתי במבוא XV ועל פי' רגמ"ה כיון. [12]) בנו"ג ואדיין אין וכו'.

* עַדְיָין (לפי הענין הרהור ומחשבה das Nachdenken, Bedenken) ויתעצב על לבו (בראשי' ו', ו') תר"י ב' ועדיין עם לביה ובתר"י א' ואידיין עליהון במימריה ואולי מל"י διάνοια הרהור ומחשבה, או אולי מל"ע ادّآ Entschluss.

* עדיינה (?) (מל"ע عداء؟ כסוי הבור = Brunnen (Grubendeckel) ספרא מצורע פ' זבים פרש' א' רפ"ב יכול אפי' שכב על עדיינה ועל הדלת ת"ל משכב (ויק' ט"ו, ד') ולא עדיינה ולא הדלת ופי' עדיינה לפי זה כמו אודייני בב"ב קמ"ד. עיי"ע אדן (ח"א, ל"ה), ומ"ש בשם רגמ"ה הועתק מפירוש רגמ"ה לב"ב שם. אבל עוד לבי מספקפק כי בילק' מצורע ר' תקס"ז בשם תו"כ יכול אפי' שכב על עריבה . ת"ל ולא עריבה. ואולי לפני הראב"ד היתה זו הגי' ומפני כן לא פירשו.

* עֲדִישָׁא (שם הפרטי לאשת מחמד Chadyga[1]) תר"י א' לבראשי' כ"א, כ"א ונסיב איתתא ית עדישא ותרכה ונסיבת ליה אמיה ית פטימא אתתא. וידוע הוא כי אשתו ראשונה של מחמד נקראת خديجة ושם בתה فاطمة Fatima וזו נ"כ ראיה מאיחור הזמן של תרג' ירו'.

* עידית עיי"ע עדית.

עדל (= אדל בל"ס אדלא מין צמח הנקרא בל"ר Pfefferkraut, lepidium) בסוף עוקצי' (פ"ג ט"ד) לולבי זרדים ושל עדל פי' עדל דומה לצנון וי"א שהוא שדורייא. — (א"ב פי' רומיי מין חסית כמין בצל ונקרא בולבוס עדל). *[אחי"ה והנכון שהוא ל"ס כמו שרמזתי על זה בע' אדל (ח"א, ל"ד) וש"נ הגי' בתוספת' שביעי' פ"ה באל"ף ותחת זה בירו' שביעי' פ"ז דל"ז ע"ג ערל ושם בדף ל"ז: בציון מעוקצ' הנ"ל ערלה וצ"ל עדל, עדלה ורה"ג הביא שתי גירסאות באל"ף ובעי"ן וז"ל בעוקצי' שם: לולבי זרדים ויש"ל א ד ל א"ד ע ד ל מצאתי בספרי רפואות שמפרש[2] כל שם עשבים בל' יוני ובל' ארמי עדלא דמי לפוגלא והוי כמוציל ועצרין מיא ושטרין לגרבא גרב פי' ג ר ב א עדלא הוא ס י ט ר ג דרקונת דהוא ומתפשין רסן ע"כ ורבינו ראה פירושו כרמוכח ממה שפי' עדל דומה לצנון. והוא הוא פוגלא של פי' רה"ג ואולי גם במ"ש י"א שדורייא כיון לפי' רה"ג במ"ש סיטרג[3]. ופי' דברי רה"ג קשה להבין כי מגומגמים הם וגם ה' לעף אמר נואש. ול"נ שכצ"ל עדלא דמי לפוגלא והוא כמוציל וכו' עד הוא סיטרג והוא סרקיום ומשתפין סן כצ"ל וזה פירושו עדלא דמי לפוגלא והוי כמוצול (موصول) ששורף כנשיכת צרעה ומסגולתו שהוא עוצר מים כלומ' מונע לחות ולחלוחית של המכה (ושטרין) [וצ"ל וטרשין] (رطس) רוטש ושכר הגרב (جرب) ונקרא עדלא סיטרג (شيطرج כלשון פרסי شيطرك, شيتره) והוא סרקיום (سرخيوس) מל"י עיי' דמ"ג כ"ז, 523 ומשתפין סן (= مشتفين سن) מרפה השן. וכל זה כתב דיאסקארידעס ב' ק"מ בענין λεπίδιον (עיי' דמ"ג שם וכצ"ל שם תחת λάπαθον). וכן כתב פליניאוס כ', ע' מן וז"ל lepidium Lepidium inter u r e n t i a intelligitur . . . Sic et l e p r a s et psoras tollit semper facile et cicatricum hulcera. Tradunt in d o l o r e d e n t i u m . . c o n v e r t e r e d o l o r e m וא"כ כולם נענו ואמרו כי זה הצמח נמנה בין הצמחים השורפים ומרפא הגרב ומונע לחלוחית המכה ומעלה ארוכה בחולי השנים] —

עַדְלַר צ"ל עֲרְדַל = עֲרְדַר מל"י ἀρτάριον ὀρτάριον בל"ס אורטוריא eine Art Woll = (Filz) schuh (Socken ולפי' רבינו בס"ג דפ"ק דביצה (ט"ו.) עדילרין אין בהן משום כלאים. פי' כלים של צמר כגון מנעלים ונועלין אותן תחת מנעלין ושמן בל' ערבי גורב ובלע"ז פידאלי[4]) — (א"ב ערדלין כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה וכן גרס ערדלין בפי' ר"ח בפי' לביצ' ובכ"י ש"ס וברש"י ובדפ"ש ערדילין אבל ברש"י כ"י ובה"ג ה' כלאים עדילרין כגי' הערוך כאן ובע' סוורק אבל עיי"ע אמפליא בגי' כ"י ו"ו ע"ש וע' גרב ב', ועיי' תשוב' הגאונים ברש"י בביצ' ט"ו. ועפ"י זה אי' בכ"י עה"ק של רעגענסבורג עדילרין שרגילין ללובשן תחת מנעליהם עור של תיישים ויש שעושין אותן מעור של צמר וקורין אותו ביינוי

---

1) עיי' שפרענגער חיי מחמד ח"א 149 והלאה. 2) וצ"ל באחד מספרי רפואות שמפרש. 3) עיי' לעף פפלנ"צ 39 אבל ראיתו כי לוא כיון רבינו לעשב Saturei היו צריך לכתוב סטורייא אינה ראיה כלל כי גי' כ"י ערוך בע' השאי וסאה (עיי"ע אצלנו) באמת בדל"ת וגם י"א קשה להלמו כי כל הפי' שייך לרה"ג. 4) ובע' אמפליא גורס פידול"י והוא הנכון כפי שטת רבינו מלאי"ט Socken, pedùle וכיה בע' פגון ע"ש אבל פידאלי הוא לעומת ל"י ורוי הרשומי' בע' אמפליא ושם מפורש באורך וכן שם ל"ע גורב.

בגר העקב וצ"ל ביינוט בלא"ש האמצעי beinwât (Beinbekleidung) עיי' בט"ר לפערלעס 108 — ועה"ק שנ"ב לועזו זוק"ן ב"א = Socken] —

עָדַן (בל"ע غدن (تَغَدَّنَ) ענין כפיפה והשם غَدَنٌ ריכוך (sich biegen, schmiegen והשואל לתענוג ולתפנוק (üppig, wohllebig sein בר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק ט"ז סע"ב) עדינו העצני (ש"ב כ"ג, ח׳) בשעה שעוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת. פי' כשהיה מתעסק בתורה עדן עצמו עד שמתרכך בשרו כתולעת שתהא דעתו מיושבת עליו וכשיוצא למלחמה מתקשה כעץ כל מידה עושה בשעת הצורך. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח להיות מיושב דעת בדברי תורה ע"כ ומיוחס לרש"י פי' מעדן עצמו: כופף עצמו וכו', וכן זה ענין מלה ערבי' הנ"ל אבל גם על ענין ריכוך הורה מלה ערבית [1]) וכן הוזכר יחד בהשאילה במכילי משפטים פרק ח' היה מרוכך מעודן ומפונק, ספרי האזינו פ' ש"ו כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים ומפנקים אותו וכו'. ושם: מעדנים אותם .. כן דברי תורה מעדנים אותם. שהש"ר פ' כי טובים: מה שמן מְעַדֵּן הראש והגוף כך דברי תורה מעדנים הראש והגוף כך דברי תורה מעדנים הראש והגוף. פסחי' מ"ג רע"א מעדן את הבשר עיי"ע אנפקינון. שבת ל"ג: לעדן כהן עצמן, ירוש' נדרי' ספ"ט דמ"א ע"ג גוף מעודן. ועוד ענין נתן טעם בפירות וממתיק אותם ב"ר פ"י כימה מעדנת את הפירות, שם פט"ז דרש עדן (בראש' ב׳, ט"ו) עַדְּנוֹ מכל אילני גן עדן, ירו' ברכו' פ"ו ד"י: אשר ברא מיני עדנים לעדן בהן נפש כל חי. מתפעל ונתפעל פסקת' דר"כ צד ק"ב. שהש"ר פ' סמכוני ילק' יתרו רמז רע"ב וילק' שה"ש ר' תתקפ"ו (בלי ציון המקור) יתעדן בני שנים שלשה חדשים במאכל ובמשתה וכו' עד אלא יתעדנו בני שלשה חדשים וכו'. ב"ב ק"כ. נתעדן הבשר, נדרי' ח': מתעדנין בה. והשם המופשט עִידּוּן בל"ע غدن Weichlichkeit) (Wohlleben בקבוץ תעני' י': ואל ינהיג עידונין בעצמו, ב"ר פמ"ח דרש עדנה (בראשי' י"ח, י"ב) עידונים עיי"ע עד ז'. ובענין עֶדֶן של מקרא עיי' ברכות ל"ד: פסחי' צ"ד. וברוב בקשוה עם גן עיי"ע] —

עִדָּן (= עִידָּן, עִידָּנָא בל"מ (דניאל ב׳, ח׳ והלאה) ובל"ס עֶדָן, עֶדָּנָא פי' עת וזמן Zeit) בר"ג דפסחי' (ד'.) צורבא מרבנן לא לפתח [2]) בעידניה. בס"פ כיצד מברכין בגמ' והוא אומר [3]) (מ"ג: אבל קביע ליה עידנא מידע ידיע דלעידניה קא אזיל. כפ' במה מדליקין בגמ' על שלש עבירו' (שבת ל"ג סע"א) שאני רבא דאנסו ליה עידניה [4]) בעל כרחו. כפ' הזרוע בגמ' בכור שנתערב (חולי' קל"ג.) ולפרוס ידיה אנסו ליה עידניה פי' לא היו מניחין אותו לעמוד לפי שהיה לומדם [5]). בס"ג דפ' הנזקין (גיטי' ס':) רב שימי בר אשי אתא לקמיה דאביי א"ל לותבן מר בעידנא א"ל אית לי עידנא לדידי פי' עת ללמד כמו (שבת ל"א.) קבעת עתים לתורה. בס"ג דפ' קמ' בדנה (י"ב.) וזהו עידן של צנועות [6]). — (א"ב בדניאל (ד׳ י"ג, כ׳) (שבע) [צ"ל שבעה] עדנין ענין עת וזמן). *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' ט"ו. עידן צלותא. שבת ל"ג: גרסי בעידן צלויי ותרג' עת עידן תרג' קהל' ג׳, ב׳ והלאה עידן בחיר. לשופטי' כ"א, כ"ב עידן פון תרג' בראש' ל"ח, א' עידנא ההיא. תר"י א' לבמד' כ"ג, כ"ג בעידנא הדין, לתהלי' מ"ד, ט"ו עידנא הדא, וכן בתואר הפעל עד האידנא שם ע"א, י"ז ובש"ס בבלי הרבה פעמי' האידנא עיי"ע אידנא. ותרג' לימים (שופטי' י"ז, י׳) זמן עידן וכן תרג' ימים (בראשי' כ"ד, נ"ה) עידן בעידן, והקבוץ עִידָּנִין, עִידָּנַיָּא תרג' איוב כ"ה, א'; לאסת' א', י"ג בסמיכות עִידָּנֵי ובכ"י עִידּוֹנֵי עיי' עמת"ר ללעווי בציונים מתהלי' ט', י'; מ"ו, ו'; ל"ט, ב'] —

עָדַף (מל"מ (ובל"ע غدف) פי' מותר המדה בכמות על המשוער ;übrig, mehr sein הַעֲדָפָה עיי"ע בח"ג, ר"ל) כפ' החובל בגמ' זה חומר (ב"ק פ"ז:) לא נצרכה אלא להעדפה פי' כל מה שישאר מדמי החבלה אחרי סיפוק מזונותיה הוא שנוטל האב. *[אחי"ה וכן פי' הרמ"ה בפריטיו בשט"מ לסוגי' זו. והשם המופשט העדפה עיי"ע וש"נ והוא כמו עוֹדֶף ירו' דמאי פ"ה דכ"ד

---

[1]) ועיי' ג"כ פירש"י על בני עדין (עזרי ב׳, ט"ו; נחמי ז׳, כ׳) שהובא בתעני' כ"ח. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע גיפתת. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי'. [4]) בנו"ג בעידניה. [5]) בעי' אנס (ח"א, קנ"א) כבר העירותי שפי' זה סובב והולך על זה דשבת מטעם האמור שם עיי"ע אנס ומהראוי להיות בערוך ע' הנוכחי כזה: פירוש עידניה דשבת לא היו מניחין וכו'. ובענין פי' דשל חולי' הנ"ל סמך רבינו על פירושו בע' אנס ולית כאן סתירה. [6]) ובעי' עד א' כבר הבאתי הפי' הנכון אבל רבינו היה גורס עידן ביו"ד משום שמצא כן בספריו וכמו שהעיר הרש"ל ועיי' גליון הש"ס אבל מפי' הש"ס בנדה שם מוכח ברור כי הוא מלשון עד שבודקת בו.

ע״ג מעשר שני שבעודף ובל״א עירו׳ פ״ג. עודפא שיתין ותלת, והושאל ליתרון ב״ב פ״ח: מאי עודפייהו. וכן הפעל בקשור עם מן ב״מ ק״א: לא עדיפת מינאי, שם: לא עדיפת מגברא דאתית מיניה, כתובו׳ ק״ג: לא עדיפנא ממשה רבינו. בינוני פ ע י ל כתוב׳ פ״ג. ידו עדיפה מידה וכ״ה ביבמו׳ ל״ט רע״א. ושם חד אמר ביאת קטן עדיפא וחד אמר חליצת גדול עדיפא. מגיל׳ ג׳ אינהו עדיפי מיניה.. איהו עדיף מינייהו וכו׳ ושם: הי מינייה עדיף. הוריו׳ י״ד. חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף עי״ע סן ג׳. ברכו׳ מ״א. מין שבעה עדיף.. מין חביב עדיף עיי׳ פי׳ הרא״ש. — תרג׳ תהלי׳ מ״ה, ג׳ שופרך.. עדיף מבני נשא. ובענין העדפה ומותר בא בקשור על: מדות פ״ד מ״ז האולם עודף עליו. ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: ירו׳ סנה׳ פ״א די״ח ע״ג יום שהחמה עודפת על הלבנה (לבנה). הפעיל קידו׳ ס״ג. שמא תעדיף עליו יתר מן הראוי, ירו׳ דמאי פ״ה רכ״ד ע״ג המעדיף על המעשרות, תוספת׳ ב״מ פ״ד אעפ״י שמעדיפין זה על זה וכו׳] —

עָדָק (נ״ל גי׳ ערק מל״פ عرقيه, عرق feines Schweisstuch ועיי׳ בפנים ורבינו פי׳ ספוג) כפי׳ במה בהמה בגמ׳ חנונות (שבת נ״ד:) טומנין לה עדק בשמן פירוש[1]) טומנין לה ספוג בשמן. עשיתה מר עוקבא (שם) שהוא עשיר וחשוב[2]) ולו עושין דבר יקר כזה ולא לבהמה — (א״ב בנוסחאות עזוק כתוב). *[אחי״ה וכן גרס ופי׳ רש״י עזק צמר גפן או כל דבר רך וכ״ה בחי׳ המאירי אבל מלבד שלפע״ד לא נמצא שרש דבר בלשונות שונות לזה הענין קשה לי מאוד מה חשיבות יש כל כך לצמר גפן או לספוג עד אשר אמר רב חסדא א״כ עשיתה מר עוקבא כלומ׳ ניהגת ברחל זו חשיבותו של מר עוקבא עיי׳ פירש״י וחי׳ הר״ן ואולי מזה הטעם השמיט ר״ב בדפ׳ אמ׳ מלת ולא (קודם לבהמה) אבל כשנגרס ערק כדאי׳ בכ״י ש״ס א״פ וכ״ה בכ״י בסמוך טומנין לה שני ערקין בשמן וכ״ה בדפ׳ הישני׳ עד לובלין והגיה המהרש״ל הכל נכון כי המלה בל״פ פי׳ סודר דק להסיר הזיע (מל״ע عرق זיע) וא״כ יפה א״ר חסדא א״כ עשיתה מר עוקבא כי רק הוא מפני חשיבותו משתמש בסודר חשוב כזה ואין דרך לטמון אותו בשמן לבהמה. ולפ״ז גי׳ רבינו עדק וכ״ה בגמ׳ וברש״י בד׳ קראקא משובשת ויותר משובשת גי׳ הספרים עזק, עזקין[3]) — עדקין תרג׳ יחזק׳ כ״ז, י״ט צ״ל ערקין כגי׳ הערוך ע׳ ערק ב׳] —

* עדק (= עֲרַק Wasseruhr, eine Art Spritze) ירו׳ עירו׳ ספ״י דכ״ו ע״ד מוסיפין בעדק לחולה בשבת, ושם: מטיפין בעדק ובתוספ׳ שבת ספ״ב בכ״י אירפ׳ מטיפין מן אדק[4]) וכה״ג בערוך ע׳ אדק מטיפין מאדק אבל בע׳ ארפכס טטרס ודיופי לפי הכ״י גם ברי״ש (עיי״ע אדק) ועתה מצאתי כי כל הפי׳ הערוך בע׳ דיופי שהביא רבינו מן פי׳ בא להודיע וכו׳ עד גמירא העתיק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנ׳) לעירו׳ ק״ד.[5]). ור״ח בעצמו גרס מטיפין מאדק בדל״ת ואולי לפי זה יש לגזור עדק מע׳ הבא אח״ז כוז נקוב בקרקעיתו נקבין דקין דקין וכפי׳ ר״ח (ואחריו רבינו בע׳ דיופי)[6]) ועוד נ״ל שעיקר הגי׳ בירו׳ ערק וכדאי׳ בדפ׳ זיטאמיר והוא ג״כ מל״פ שבע׳ הקודם לזה כי ערק = عرق פי׳ כוז שהוציא המים טיף אחר טיף. ופ״א עי״ע אדק —

* עֲדַק (כמו דק dünn, zart) סנהד׳ י״א: כפי גי׳ דפ׳ קראקא אימריא עדקין פי׳ הם רכים ודקים ובנו״ג שם ובדף י״א. דערקין וצ״ל דעדקין כגי׳ כ״י ש״ס וערוך ע׳ דק ב׳ ע״ש (ח״ג, קי״ה.) וע׳ דעדק (שם ק״ח, וש״נ). — גיטי׳ ע״ח. עי״ע עויק.

עָדַר (מל״מ ענין הסרת העשבים הרעים משדה וכרם jäten, behacken) בפ׳ תינוקת בגמ׳ ראת ועודה (נדה ס״ז סע״א) אשה לא תטבול אלא דרך גדילתה כדתנן (בפ׳ ב׳ בנגעים מ״ד) האיש נראה בעודר וכמוסק זתים. פירוש ר״ל מצריכה שתטבול דרך גדילתה עומדת והא לא בעינן[7]) אלא לטהרות כדתנן גבי כהן שרואה נגעי אדם האיש עומד ערום לפני כהן ומחזיר פניו לכהן ומגביה זרועותיו למעלה כדרך שמגביה המעדר שעודר בשדה כדי שיראה בית השחי שלו ובטנו של פניו והופך גבו לכהן וכופף קומתו כדרך שכופף בשעה שמוסק זתים כשמפילין מן הזית ולוקטן מן הארץ ומה שיכול לראות בכך מבית

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפו״ו ובשדפ״ע לי׳ בט״ס. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט. [3]) וכ״ה במאירי ולא ערקין כמ״ש ד״ס לשבת צד נ״ה. [4]) ובגו״ג האדק. [5]) וגם דבור שמעגו שהוא כלי וכו׳ הן הן דברי ר״ח. [6]) ושם צ״ל דקין דקין ולפנינו בערוך רק פעם אחת והנדפס בש״ס ווילנ׳ יש להגיה מתוך זה הערך. [7]) בכ״י ק״ט ובדפ״ע בענן.

הסתרים רואה יותר על כן אינו צריך וכן האשה כשרואה נגעה נראה כאורגת[1]) שפושטת זרועותיה למעלה ומכה הערב וחוזרת גבה וכופפה קומתה כאותה שמניקה את בנה ששוכב על הארץ וכי היכי דבעינן[2]) דרך גדילתה כשהיא בודקת לטהרה מנגעה הכי בעינן שתטבול דרך גדילתה לטהרות[3]) אבל לבעלה לא צריכה. ועוד פי' זה בע' מסק. בפ' רבן גמליאל בגמ' נתן גט (גיטי' נ"ב:) הא לא דמי אלא לעודר בנכסי הגר הזה וכסבור של גר אחר הן דקני. בפ' ב' בפיאה (מ"ב) וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (ישעי' ז', כ"ה). בסוף בפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ט סע"ב) מנכשי[4]) זרעין ועודרי ירקות פי' חופרי ירקות. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' מעשרות פ"ב וב"מ פ"ט: פועלים שהיו עודרין בתאנים, ושם השוכר את הפועל לעדור, תוספת' שביעי' רפ"ח, שוכרין פועלין ועודרין אותן (התאינים) אכל בע' אר ב' וגד ד' גי' רבינו יותר טובה אורין וכ"ה בריטב"א ובשט"מ לב"מ ובגליון כ"י ש"ס ה' (ד"ס ב"מ צד קל"ד.), תוספת' שביעי' פ"ב אין מלקטין עשבים מגבי הזבל.. ועודרין אותו וכו'. מ"ק ד': נראה כעודר. ב"מ ע"ה. עדור עמי ואעדור עמך. ע"ז ס"ג: אין עודרין עם הגוי. ויק"ר פכ"ה זיל עדור ועוד עיי' בסוף הערך. פיעל שביעי' פ"ב מ"ב עיי"ע זבל (ח"ג, רס"ה). תוספת' מעש' פ"ב היו מנכשין בשדה ומעדרין בשדה, ירו' ב"ב פ"ג די"ד רע"א במנכש ומעדר, ב"ר פפ"ב מזבלה ומעדרה. בפַעל ויק"ר פכ"ה מעדרנא קדמיהון. נפעל ירו' מעשרו' ספ"ג ד"נ ע"ד חצר שהיא נעדרת, תוספת' מעש' ראשון פ"ב הצר הנעדרת. — מעודר תוספת' מכשירין רפ"א צ"ל מעורר עיי"ע עור ד'. והשם המופשט עִידּוּר. מ"ק ג'. עיי"ע נכש. ב"ר פל"ט עסוקין.. בעידור בשעת העידור, ולנקבה עֲדִירָה בהקבוץ קהל"ר פ' כי כל ימיו: עדור לי שתי עֲדִירוֹת ובב"ר פכ"ז בט"ס עדריות — ובענין מַעֲדֵר מל"מ עיי"ע] —

עֲדָר (מל"מ שם לקבוץ מספר צאן Heerde והושאל לקבוצת אנשים Menschenschaar ועוד ענין מכלאות Hürden) בס"ג דפ' הוציאו לו (יומ' ס"א סע"ב) וכי עדרו משלח. פי' כל השעירים הללו אם נשפך הדם יביא אחר ועוד נשפך הדם יביא אחר[5]) ואם הן ג' וד' כולן נשרפין אבית[6]) הדשן הנשחטין כשהן המשתלחין כנגד הנשחטין. כמה מהן משלח אמר לו וכי עדרו משלח כלום' אינו משלח אלא אחרון א"ל וכי עדרו שורף (שם ס"ב רע"א) שאמרת ששורף את כולן[7]). עשתרות צאנך (דברי' ז' י"ג; כ"ה, ד'. י"ח. נ"א) תרג' עדרי ענך. *[אחי"ה כה"ג לנכון בכ"י ק"ט, ו"ה, ל"ד ה"ב[8]) וב"ר וכ"ה בדפ"ר ויניצ' אבל בשרפ"ע נסדר בטעות בע' מיוחד ושלא במקומו. ותרג' עֶדֶר (בראשית ל"ב, ט"ז ועוד) עֶדְרָא ובדפ' סיביוניט' עֶדְרָא והקבוץ עֶדְרִין או עַדְרִין (שם כ"ט, ב' והלאה). ועוד עיי' מגיל' כ"ח. יומ' ל"ד: ע' והקבוץ נקבה תוספת' עדיות רפ"ג נוחרין היו עֲדָרוֹת ועוד מקבוץ אנשים שמ"ר פ"א וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהם שנא' (יחזק' ט"ז, ז') ותבאי בעדי עדים.. בעדרי עדרים. שהש"ר פ' התאנה: הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר, פתיחת' דאיכ"ר ד"ה תנו לה' עדר ה' (ירמי' י"ג, י"ז) עד שלא גלו ישראל היו עשויים עדרים עדרי כהונה לבד עדרי לויה לבד עדרי ישראל לבד וכו'. ועוד ענין דיר ומכונות Hürde אהלו' פ"ח מ"א עדר בהמה טמאה וטהורה תוספ' אהלו' רפ"ט וכן עדר בהמה חיה ועוף וכו'[9]) ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: תור באדר בעדרייה ימות, ותרג' כ"י מכלאות (תהלי' ע"ח' ע') עֲדְרַיָא ועיי' שם נ', ט'[10]).

* עֲדַר בל"ס כמו עזר בל"מ helfen) תרג' משלי י"ג, י"ב מן (דמשדי) [צ"ל דמשרי] למְעדריה וכו' עיי' עמת"ר ללעווי ע' סבר ב' וע' עֲדַר.

☞ עדר (= עודרא צ"ל עוּדְרָא בל"ס שערות ונוצות למלוי של איזה דבר alles Wollige, Haarige zur Füllung) ירו' דשבת פ' במה אשה (פ"ו ד"ח סע"ב) נפל עודריה דאודניה פי' המוך שבאוזן כמו אודרא ע"ש. *[אחי"ה צ"ל אדר א' ע"ש ועיי"ע אודרא ושם הוכחתי כי גי' רבינו בשני יודין עיקרית ועוד עיי"ע אורדי ומ"ש וגם עודריה שבירו' צ"ל עודדיה] —

---

[1]) וכה"ג בר"ש נגעי' שם ובנו"ג כעורכת. [2]) בכ"י ק"ט ובדפ"ע דבענן. [3]) בדפו"ן לטהורות. [4]) כ"ה בכ"י בדפ"ר וויניצ' ובשרפ"ע לי' ובכ"י ק"ט מנקשי וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען פ' ור"ב ובה"ג. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר וויניצ'. [6]) בדפ"ר ובשרפ"ע בבית. [7]) ובגוף הענין פי' כן ר"ח ביומ' בש"ס ווילנ' ועוד עיי' פירש"י. [8]) ושם הגי' תרגו' ירושלמי עדרי' ענכון. [9]) ורבינו פי' בע"א עיי"ע אדורה (ח"א, ל"ט), וגי' ר"ח בב"ק י"א. עדורת ועל פיו פי' רבינו ע"י עור עיי"ע עד ב' (וש"נ התוספ' שפירשו מל' לא נעדרה והוא דוחק). [10]) אבל תר"י לבראשי' ל"ו, כ"ד עדרייא צ"ל עדרייא עיי"ע ערוד.

* עד"ש ר"ת עיי"ע דצ"ך (ח"ג, קי"ז.).

1 **עדש** (= עֲדָשָׁה בל"ע عدسة כלי עגול למדה על שם עדשים linsenförmiges Gefäss zum Wägen ועוד כלי עגול בצורת עדשים לחימום (flachrunde Wärmflasche בפ' במה אשה בגמ' ולא בקטלא (שבת ס' רע"א) בעדשה הלך אחר שלשלותיו. פי' בלע"ז אשתדיר"א [1]). בסוף תוספת עירובין (פי"א) (פ"ח) אין ממלאין [2]) בעדשה בשבת. — (א"ב בנוסחאות כתוב בערסה). *[אחי"ה כלומ' בשבת הנ"ל אבל בתוספת' כליי ב"מ פ"ג בכ"י ש"ס מינכ' וא"פ ובחי' המאירי כגי' רבינו וכ"ה ברש"י בדפ"ש עדשא עיי' ד"ס במקומו ושם לועז בעדשא אישתרייר"א וצריך לו' אישתדיירא בל"צ statère וכבערוך מלאי"ט statera וכ"ה בל"ר פי' מאזנים ונקרא זה הכלי על שם עיגולו או מפני שמודדין ושוקלין לפי עדשים (עיי"ע עדש ד'), וכן בל"ר על שם עדשים lens נקרא כלי עגול lenticula וכן בל"י φακός עדשים וכלי עגול דומה לו ועוד ביחוד כלי חימום ויפה פי' רה"ג בכליי פט"ו מ"ה ושייך למ"ו לסוף ד"ה הבטינון לפי' השלישי (עיי' כ"ש מו"ל 49 [3]) וז"ל כלי עגול והוא נקוב מכפנים בו מכניסין חמין ומשימין אותו על בטניהן בשביל הקור ושמו בל' יון פקוס ע"כ וכיון לל"י הנ"ל ומזה עדשה בב"ר פ"פ עיי"ע עדש ג' ושייך לכאן ומזה אין ממלאין בעדשה הנ"ל מתוספת' עירו'. וכן בתוספת' שבת פ"ג (ד') לא יתן עדשה מלאה חמין על מעיו] —

2 **עדש** (= עֲדָשָׁה (כמו טלפחא בל"ם) והוא עיגול הגת כצורת עדשה (linsenförmige Walze העדשין והלולבין (ע"ז ע"ה נדה ס"ה) כבר פירשנו בע' טלפח ובע' לולב. *[אחי"ה ועיי"ע הנ"ל ושם הבאתי פי' רה"ג לסד"ט 37 ובזו המלה פי' עיגולין (טהרו' פ"י מ"ח) ושם הובא היחיד עדשה וכ"ה בירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: הדפין והעדשה. ועוד עיי"ע יָם א' ומ"ש. והקבוץ עדשים תוספת' טהרו' ספי"א ולנקבה העדשות שם לע"ז פ"ח (ט')] —

3 **עדש** (כמו עֲדָשָׁה א' linsenförmige, flachrunde Wärmflasche) בב"ר פ' פ"א (פ"א) בהיותם כואבים: ולא יטול עדשה מלאה חמין ויתן ע"ג כרסו בשבת. — (א"ב פי' שם כלי צורתו כעדשה וכן בל"ר כלי אשר הוא כצורת עדשה נקרא כמו שנקראת עדשה בלשונם ובנוסחאות דידן כתוב לא יטול עריבה). *[אחי"ה אבל המיוחס לרש"י בב"ר גרס עדשה ופי' כלי של נחשת ע"כ ור"ב כיון לל"ר lenticula ועיי"ע עדש א' ומ"ש וכל הע' שייך לשם אחר ציון מתוספ' עירובי' ורבינו לא ירד לחילוקים בין מושג למושג] —

4 **עדש** (= עֲדָשָׁה מל"מ ושם בקבוץ עֲדָשִׁים מין קטנית ידוע Linsen) בסוף מעשרות (פ"ה מ"ח) העדשין המצריות, פי' הבאין ממצרים. [בגופה פ"ו בנגעים] (מ"ו [4]) כעדשה מובת [5]) פי' „קצוב ומצומצם שאינו לא [6]) חסר ולא יתר" [7]). מקום הגרים ט' עדשות מקום עדשה ד' שעורות [8]) נמצא ל"ו שעורות (נגעים שם מ"א). בב"ר פס"ד [9]) (פס"ג) ונזיד עדשים (בראשית כ"ה, ל"ד) מה עדשה זו עשוייה כגלגל [10]) כך העולם עשוי כגלגל עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה אבל אסור לדבר [11]). *[אחי"ה והיה מנהגם להאכיל לאבל עדשים (עיי' פדר"ר פל"ה). ועיי' ירו' ברכו' פ"ג ד"ו. כד דמך רשבר"י קביל ר' זעירא אבילו' ואייכלוי טלופחין מימר כמא דהוא מנהגא. וכנ"ה עדשה (ובכ"י ש"ס לב"ב ט"ז: ובעי' הנ"ל וברפי' ש"ס לובלין של"ו גם בל"ז עדש עיי' ד"ס במקומו) הרבה פעמיי בנגעי' פ"ו. כלי' פי"ז מ"ח כעדשה שאמרו (לענין שיעור) לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית זו מצרית. והקבוץ לרוב כל"מ עדשים ב"ב הנ"ל בכ"י ש"ס תבשיל של עדשים, ב"ק ס': גדישים דעדשים, ירו' סנהד' פ"ב ד"כ:

---

[1]) בכ"י ק"ט אבל כדפ"ע אישתדירא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע ממלין. [3]) ושני פירושיו הראשונים עיי"ע בטן ב' ע"ש. [4]) כצ"ל עפ"י ע' מבת ע"ש. [5]) בנו"ג מובאת ועיי"ע מבת. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' רה"ג. [7]) הועתק מפי' רה"ג לסד"ט 26 ומתוך פי' הערוך ברור כשמש כי בכ"י אשר ממנו נדפס פי' רה"ג היה משובש ופי' רה"ג שייך לד"ה כעדשה מובאת ולא לד"ה כגרים הקילקי ומו"ל לא העיר בזה מאומה ופי' רבינו שבכאן עולה יפה עם פירושו שבע' מבת שפי' מכוונת. [8]) בנו"ג שערות וכ"ה בירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד. [9]) כ"ה לנכון בכ"י ו': ק"ט ל"ד ה"ב והוא אצלנו פ' ס"ג שרבינו מונה פרשי' אחת יתירה בחלוקת הפרשיות בב"ר לכן פס"ב כדאי' בכ"י ב"ר ובכל דפ"ע ט"ס הוא. [10]) בכ"י ה"ב סגלגל ועולה עם ב"ב ט"ז: מה עדשה זו מגולגלת וכ"ה בעי' הראשון מה עדש זה גולגל אבל בכ"י ש"ס מה עדש זה דומה לגלגל אף אבילות גלגל שחוזר בעולם ועפ"י זה פי' המיוחס לרש"י בב"ר ע"ש וגם שם הגי' עשוייה כגלגל וההמשך עולה לפי זה יפה יפה. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ואמ' אבל כדפו"נ אין לו פה שאסור לדבר ובנו"ג אבל אסור לו לדבר ועיי' ב"ב הנ"ל.

עדשין היו אלא וכו' עש"ה. אבל עוד בל"נ עדשות נגעי' פ"ו מ"א. ועוד עיי"ע עדש ב' בשני מינים] —

עדית (= עִדִית מל"מ עדי תכשיט והושאל לענין מובחר וטוב (Schmuck, Zier, das Beste את כל נאות יעקב (איכ' ב', ב') תרג' ית כל עידית בית יעקב [1]). נאות אלהים (תהלים פ"ג, י"ג) תרג' עידית אלהים. — (א"ב פי' בל"י ורומי' מקדש ומקום מיוחד לכהנים לבדם). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י ורו' ἄδυτον, aditum בהוראה הנ"ל אבל כנראה דרש נאות מן נאוה ענינו יפה, והושאל למבחר שבשדות גיטי' מ"ח: הנזקין שמין להן בעידית וכן הרבה שם מ"ט. ושם: (עיי"ע זברית) ותוספת' כתובו' רפי"ב, ותוספת' ב"ק רפ"א והובא שם ובגיטי' מ"ט. ראיה מ מ י ט ב שדהו ו מ י ט ב כרמו ישלם (שמות כ"ב, ד') — ובל"ע عذية ארץ טובה ובריאה. ובהגה בש"ע חו"מ סי' ק"א סק"ה כתב וז"ל פי' (ע·דית) המשובח שבקרקע שראוי לקבוע עליו דירה, תרג' נאות יעקב עדית דבית יעקב ע"כ] —

* עידית תוספת' שביעי' ספ"ה עיי"ע עירית.

עו (= עָוֹן מל"מ ענין חטא ופשע Sünde, Vergehen) בויק"ר אשה כי תזריע (פי"ד) הן בעוון חוללתי (תהלי' נ"א, ז') ב ע ו ו ן מ ל א [2]) אפי' חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהא בו צד א ח ד ש ל ת ו ע ב ה. *[אחי"ה בנו"ג צד אחד מעון ובילק' שם צד אחד וצ"ל צד אחד מעון ומלת אחד אי' לנכון בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"עלי' ומיוחס לרש"י בדה"י א' כ"א, ח' גרס שלא יהא לו אחד [צ"ל צד אחד] בעבירה ע"כ ושם הובאו ד' מלאין בקריאה בענין עוון וע"ש פירושם. ובלא"ר עויא בכנוי עֲוָיָתָךְ (דניאל ד', כ"ד) ובתרג' כ"י אצל לעווי ג"כ בשני ווין תרג' לתהלי' נ"ט, ה' עוויא ועוד עיי' לשם נ"א, ז' אבל בדפ' סיביוניט' בוי"ו אחד' תרג' עון הקדשים (שמות כ"ח, ל"ח) עֲוָיַת קודשיא תרג' (סביוניט') עונת בני ישראל (ויק' ט"ז, כ"א) עֲוָיַת בני ישראל ועוד רבים עיי' עמת"ר ללעווי ובמתורגמן. והפעל עיי"ע עוים] —

* עִוְיָא פי' כמו חויא עיי"ע עוים.

* עוג, עוּגָה עיי"ע עג.

* עוד עיי"ע עור.

* עוֹד (מל"מ ענינו תוספת und noch, ferner) ירו' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ד ירו' כתובו' פי"ב דל"ה: ואין עוד וכן ענין המשך זמן während שבת פ"א מ"ה יומא פ"א: מבעוד יום. שבת קנ"א: עודן בידך, מגיל' ו': ולא עוד אלא.

עול (= עֲוִיל מל"מ פי' ילד Knabe, Bube) בב"ר פרש' ל"ז (ל"ו) ובריש ויק"ר (פ"ה) והוא ישקיט: ישלחו כצאן עויליהם (איוב כ"א, י"א) א"ר לוי בערביא קורין למינוקא [3]) עוילא. *[אחי"ה בל"ע عيل פי' בן בית שמזונותיו על בעל הבית או אולי מל"ע عويل אונק ומילל וכנוי זה נאה לילד — ובל"ס עוֹלָה כמו עול בל"מ. ולנקבה עוּלָה אסת"ר פ' גם ושתי: עולה אחת — ועל שם זה שם הפרטי עוּלָא אמורא דבבלי וירושלמי עיי' סד"ה צד ק"נ בדו"ו וש"נ עולא בר עילאי, רב עולא בר אשי, רב עולא בר אבא, עולא בר חיננא, עולא בר זכאי, עולא בר ישמעאל, עולא בר מנשיא, עולא בר רב, עולא דקסרין, עולא ביראה, עולא שכפר, עולא חזנא — בענין עוּלא משגש וכו' ב"ב ט' סע"א עיי"ע משגש, שגש א'] —

☞ עוה (ומל"ע عوى בל"ס עֲוָא פי' צעק schreien) האי ינוקא דלא מעוי (שבת קל"ד.) עיי"ע מעוי. *[אחי"ה והוא אפעל מַעֲוִי מפעל עוי עיי"ע מעוי וש"נ] —

* עוּל (כמו עֲלַל hineingehen, eintreten) סוכ' מ"ה: דעיילי עיי"ע בר א' ועיי"ע על א'. יומ' נ"א: נ"ב. ניעול, ר"ה י"ג. עָיֵיל, ירו' קידו' פ"ב דס"ג. עאל. פַּעֵל כתובו' נ"ז סע"ב הדר מעייל, שם ק"א. עיילא ליה גלימא, יומ' מ"ז. נעייל והדר נעייל. א ת פ ע ל שם נ"א: לא מתעייל.

* עַוְלָא (מל"ס ובל"מ עָוֶל Unrecht) תרג' מהבל (משלי י"ג, י"א) מזלא מן עולא דמריה יזער. ובל"נ עַוְלְתָא (בל"מ עַוְלָה) תרג' כ"י לאיוב ט"ו, ט"ז; ל"ו, כ"ג, והתואר עַוָלָא, עַוָּלָא בל"ס עַוָּל, עַוָּלָא תרג' לאיוב י"ח, כ"א עולא [4]), למשלי כ"ט כ"ז עוולא [5]) והקבוץ עַוָּלֵי למשלי ל"א, ח', ושם י"ד כ"ב; כ"ט, י"ח ולצפני' ג', ה' עַוָּלַיָא. והפעל מכילת' משפטי' פי"ג הַמְעַוֵּול במידות.

---

[1]) לפנינו לי' בית. [2]) וכ"ה בילק' תהלי' ר' תשס"ה ולפנינו בויק"ר לי' [3]) כ"ה בדפ"ר ופיזי באסיל ואמ' וכצ"ל בכ"י ק"ט שם למניקא ובדפו"ו ינוקא וכ"ה בב"ר ויק"ר ובילק' איוב תתק"ח. [4]) כ"ה בכ"י ובנו"ג בט"ס עוילא. [5]) בנו"ג עילה.

* עָוִית (מפעל עוי בל״ע عوى בל״מ עִוָּה ver- drehen) עוית = عوية Verdrehung des Kör- (pers, Krampf עיי״ע הבא אח״ז.

עַוִּים (ל״מ שם אומה ונדרש א׳) מפעל עוי מל״ע הנ״ל (= בל״מ עוה) פי׳ הפך zerstören d. h. gelüsten עוי כמו אוה ב׳) umkehren, verwandeln ג׳) כמו עוית (עיי״ע הקודם) ד׳) כמו חֲוְיָא פי׳ נחש) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ (אחוזת דם) [צ״ל סימני בהמה] (חולי׳ ס׳:) והעקרני והעוים (יהושע י״ג, ג׳) עוים מתימן באו [1]) ולמה נקראו שמם עוים שעיוו [2]) את מקומן. ד״א שעיוו [3]) לאלהות הרבה. ד״א שכל הרואה אותן אוחזתן עוית. בב״ר פ׳ כ״ז (כ״ו) שהצדו [4]) את העולם והוצדו מן העולם וגרמו לעולם שיצוד הה״ד (יחזק׳ כ״א, ל״ב) עוה עוה עוה[5]) אשימנה ר׳ אליעזר בר ר׳ שמעון אמר שהיו בקיאים בעפרות כנחש [6]) בגלילא צוחין לחויא עוויא [7]) וכן פי׳ בחיוי [8]). בסוף רפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ע׳.) ת״ר המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית. בפ׳ היה קורא בגמ׳ א״ר יהושע (ברכו׳ י״ד סע״ב) רב שלוחיה הוא דעוית [9]) פי׳ השליח לא הלך בדרך ישר ואיחר והביא תפילין לאחר שקרא קריאת שמע [10])

*[אחי״ה השרשים עִוָּה בל״מ וְעָוַת נרדפים הם וענינים עקום טבעי או מוסרי משרש עִוָּה (= עִיָּה) דרש עַוִּים שעיוו את מקומן עיי׳ לעיל והוא ענין שממה כמו עַוָּה דלעיל ומזה ג״כ עוית פי׳ עקום איברים ורש״י לועז בכ״מ (גיטי׳ חולי׳ שם וכפי׳ קהלי׳ י״ב, ג׳ על והתעוותו) קרנפ״א בל״צ Krampf = crampe ובקהל׳ שם קראנפ״ף ואולי כיון ללי״א, ועוד עיי׳ פי׳ חולי׳ נ״א. ד״ה שגרונא. ומזה בתוספת׳ שבת ספ״ז (ח׳) מבעיתין לעוית ולפיקה [11]). קהל״ר פ׳ כי ברב: ראית מימיך חמור עוית עליו גמל עוית עליו אבל עיי״ע אבבית. וענין השרש עָוַת (בדרז״ל עָוְּות) קלקול. ומזה בברכו׳ הנ״ל הוא דעוית וכן בקידושי׳ מ״ב רע״ב וש״נ לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. נדה י׳: מפני שמעוותות אותן, שמ״ר רפ״ב בו״ד מדותיו ועלילותיו מְעוּוָּתוֹת הן תרג׳ שני באסתר א׳ א׳ מלכא מְעוּוְּתָא. ספרי דברי׳ פ׳ א׳ מעוות עלינו את הכתובים. במ״ב פי׳ מעוותין את הדין, קהל״ר פ׳ מעות: משאדם מעוות עצמו מדברי תורה אין יכול לתקן, נתפעל שם: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן תחלה ונתעוות. סוטה מ״א: נתעוותו הדינין, השם המופשט הזכר שבת ל״ג רע״א אבות פ״ה מ״ח עיוות (עוות) הדין עיי״ע ען ב׳. לנקבה תרג׳ משלי י׳, כ״ט דעבדין עַוְותָא ותרג׳ ולזות שפתים (שם ד׳, כ״ד) (ועתה) [צ״ל ועותא] דשפוותא. ושם מקום חובה (בראשי׳ י״ד, ט״ו) תר״י ב׳ עוותא. והתואר עַוְתָא, עַוְתָנָא תרג׳ משלי ג׳, ל״ב; י״ב כ״ח – ומזה שם פרטי כפר עותני, עותנאי (עיי״ע כפר ח״ה, ש׳) והוא כמו חובה הנ״ל או כמו כפר ביש] –

* עָוֹן עם גליון פי׳ עון גליון = און גליון Evan- gelium עיי״ע בח״א, מ״ה ומ״ש בשם כ״י ש״ס.

* עוֹנָה, עוֹנְתָא, עָנְתָּא עיי״ע ען.

* עווניא (?) (שם מקום) ירו׳ יבמו׳ ספ״א ד״ג: שניו׳ עווניא וגווכייא וצוצרייא תכילתא דחביל ימא ובירו׳ קידו׳ פ״ד דס״ה רע״ד לי׳ עווניא כי אם שנייא וכ״ה שוניא בבלי קידו׳ ע״ב. עיי״ע גאובאי (ח״ב, ריי״ח) ונ״ל כי בירו׳ יבמו׳ נתערבו שתי גירסאות ובתחלה היה כתוב עווניא והגליון הוסיף הגי׳ שנייא ואח״כ בא מגליון פנימה.

* עוּף, עוֹף, עוּפָא עיי״ע עף.

* עוּץ (בל״ע عض כמו יעץ בל״מ rathen) יבמו׳ ק״ז. עייצי לה קרוביה, קידוש׳ פ׳: עָיֵיץ ליה עצות רעות. תר״י ב׳ לבראש׳ ט״ו, י״א עָיְצִין עיצן בישן, ות״י ב׳ לבמד׳ כ״ד, י״ד אָעוּץ יתך עיצה, תרג׳ שני באסת׳ א׳ ט״ו עייצין עיצה, שם ז׳ ט׳ וָעַצוּ עֵיצָה.

עויק (= עייק מפעל עוק בל״ע عاق הפך ונטה (hinwenden, neigen בר״ג דפ׳ הזורק גט (גיטי׳ ע״ח.) דעויק ליה בחרציה ושקלתיה. פי׳ שעקם מתניו ומצלה [12]) ליתן לה הגט והיא שולפתו ממותניו דכיון דמרעתיה הוה ונתן קרינא ביה. בפ׳ רבי חננאל ז״ל כתיב האדיק ליה חרציה ופי׳ כגון שהיה הגט דבוק במתניו בחוזק וצמצם

---

[1]) מאמר דרב בחולין ועיי׳ יהושע שם ד׳. [2]) וכ״ה בפירש״י וילק׳ יהושע ר׳ כ״ב וכ״ה בילק׳ דברי׳ ר׳ תת״ט ובנו״ג שעיותו. [3]) בנו״ג שאיוו. [4]) בנו״ג שצדו. [5]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובכ״י אבל בדפ״ע מפיזי והלאה נשמט פעם שלישית. [6]) בנו״ג כנחשים. [7]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע עוויא ובנו״ג איויא. [8]) כלומ׳ בעי׳ חוי = חיוי ח״ג, שנ״ב. [9]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג שלוחא. [10]) ועיי׳ פירש״י. [11]) וכ״ה בכ״י אירפ׳ ובנו״ג לעוות ולפוקה. [12]) פי׳ נטה ובדפ״ר במ״ס ומצלח.

מתניו ונתחלחלו [ונטלתו] כאילו הוא נותנו לה לפיכך הרי זה גט. — (א״ב דעדיק כתוב בנוסחאות דידן). *[אחי״ה בנו״ג דערק לה חרציה ושלפתיה ובע׳ שלף ב׳ הגי׳ דעייק לה חרציה ושלפתיה וכצ״ל כאן דעייק במקום דעויק ובראי״ש אי׳ דעזק ושם פי׳ כפי׳ רש״י עקם מתניו וכו׳ אבל לפי גי׳ עזק = חזק יותר טוב לפרש כפי׳ ר״ח כי חזק היינו אזק ופי׳ ענין הדוק עיי״ע חזק אזק, וע׳ הגרני (ח״ג, קפ״א:) ובראי״ש בגיטין שם הובא ג״כ פי׳ ר״ח ע״ש וכבערוך. וכפי׳ הרשב״א בגיטי׳ אי׳ דעריק (חצריה) [צ״ל חרציה] כלומ׳ וכיון שהוא מקרבו לה ומסייעה בלקיחתו וכו׳!] —

* עוק (פי׳ כמו צוק bedrängen, quälen) עיי״ע עק.

* עוּקָה (כמו עוּגָה Vertiefung, Graben) עיי״ע עקה. — עוקת נפש עיי״ע חלק ג׳.

* עֲוּוּק (פי׳ כמו חֲוּוּק מעלות Stufe) ירוש׳ ב״ב ספ״ג דיי״ד: עד שלשה עווקין (בכסא) [צ״ל ככסא] [1]). ויק״ר ר״פ כ״ט שרה של בבל עולה שבעים עווקים וכו׳ וכן בפסיקת׳ דר״כ צד קנ״א עולה שבעין עווקין ושל מדי חמשין ושתים עווקין וכו׳ ובתנחומ׳ ויצא הגי׳ עוקים ובילק׳ ויצא בשם הפסיקת׳ ר׳ קכ״א חווקים ונ״ב „מדרגות" וכ״ה גי׳ רבינו עיי״ע חווק וכוונת ר״ב שם על גי׳ המדרש ויק״ר הנ״ל כי בב״ב נ״ט. אי׳ בחי״ת וכ״ה בילק׳ ירמי׳ ר׳ שי״ב.

עִוֵּר (מל״מ שם תואר לסומא ein Blinder, והפעל עֲוַר, עֲוִיר blind sein) בברייתא דר׳ אליעזר פרש׳ (ל״ז) [צ״ל ל״ו] [2]) אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש עיר היבוסי ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחושת והעמידום ברחוב וכתוב עליהם ברית שבועת אברהם וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנא׳ (יהושע ט״ו, ס״ג) ואת היבוסי יושבי [3]) ירושלם לא יכלו [4]) בני יהודה להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנא׳ (ש״ב ה׳, ו׳) (ויאמרו אנשי יבוס אל דוד לא תבא הנה) [צ״ל ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה] אמרו אין אתה יכול להכנס שם עד שתסיר צלמים הללו שכתוב בהם ברית השבועה שנא׳ (שם) כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו רגלים להם ולא יהלכו. שנואי [5]) נפש דוד שונא מלשמוע ומלעבוד ע״ז. *[אחי״ה כפדר״א: שהיה דוד שונא לשמוע ע״א וכו׳, ושם בהרחבת הענין. והפעל עַוֵּר כל״ם (ובל״מ עִוֵּר) תרג׳ לשמו׳ כ״ג, כ׳ ולדברי׳ ט״ז, י״ט (בדי׳ סביוני׳) מְעַוֵּר עיני חכימין, ועיי׳ עוד תרג׳ למ״ב כ״ה, ז׳; לירמ׳ ל״ט, ז׳. ב״ק פ״ה סע״א עינא עויר כ״ה לנכון בכ״י ש״ם וברש״י בדפ׳ הישנים (ד״ס ב״ק צ״ט.) וכ״ה בע׳ אס א׳ ע״ש ובנו״ג עוירא, אתפעל ב״רפי״ז אִתְעֲוַר. והתואר עֲוִירָא גיטי׳ ס״ט רע״א ב״ר פ״ל עיי״ע סס. ותרג׳ עור, העור (שמות ד׳, י״א; דברים כ״ח, כ״ט) עֲוִירָא כ״ה נקוד בדפ׳ סיביונ׳ וכן עֲוִיר (בל״ס עֲוִיר) בתרג׳ ויקרא כ״א, י״ח, איכ״ר פ׳ רבתי זכן חד עבד והוא עויר. ולנקבה שם: אנקא חדא עוירא. ובמשקל עברי: הקבוץ עִיוְרִין תרג׳ איכה ד׳, י״ד. — ועוד עוירא (כמו סמא, סמיא) שם אמורא דבבל עיי׳ ברכו׳ כ׳: סוט׳ ד׳: פסחי׳ קי״ט: סוכ׳ נ״ב. חולי׳ נ״ה. מנחו׳ מ״ג רע״א ב״ב קל״א: כתובו׳ קי״ב. — ובענין רב עוירא מפטיר כניסיות כפי גי׳ היוחסין בחולי׳ נ״א. עיי׳ מ״שבע׳ סר״ה ע׳ עוירא] —

☞ עוּר (בל״מ וכן בל״ס עוּרָא عوار, عاير מוץ Spreu) בדניאל (ב׳, ל״ה) כעור מן אדרי קיט פירושו מוץ. *[אחי״ה וכנ״ה בירו׳ שבת פי״ד דיי״ד ע״ד עור דסערין] —

* עוּר, עִיר, עוֹרֵר; עוֹר עיי״ע ער.

* עוּר (נ״ל מל״ע عار פי׳ קלע את החבל לאגוד בו einen Strick drehen zum Binden) תוספת׳ מכשירין רפ״א א״ל ב״ה לב״ש אי אתם מודים במעלה שק אחד מעורר ונתנו ע״ג הנהר שאעפ״י שהמים יורדין מצד העליון לתחתון שאינו בכי יותן א״ל ב״ש אי אתם מודים במעלה שני שקים מעוררין ונתנן זה ע״ג זה וכו׳ כה״ג בר״ש מכשירי׳ פ״א מ״ד [6]) ועיי׳ שם פי׳ הר״ש אבל המלה עצמה לא פירש ונ״ל שהוא מל״ע הרשומה פי׳ שק אגוד בחבל קלוע ובדפוסי׳ הגי׳ בתוספת׳ ומיעדד . . מעודדין ובכ״י אירפ׳ מעודר . . מעוררון וצריך לומ׳ מעורר . . מעוררין כגי׳ הר״ש. והשם עורה וגי׳ רבינו בדלת עיי״ע עודה. ועפ״י הנ״ל

---

[1]) ועיי׳ ירו׳ שבת ספ״ג ד״ו ע״ג. [2]) וכ״ה נכון בעי׳ מתג ובעי׳ תרף ב׳. [3]) בדפ״ע בט״ס יושב. [4]) במקרי׳ יוכלו. [5]) במקרא שנאו ובפדר״א שונאי. [6]) ובמשנה שם אי׳ רק: המעלה שק מלא פירות . . אם העלה ב׳ ונתנן זה ע״ג זה,

זכינו להבין ירו' יבמו' הפ"ב ד"ג ע"ג עודה את כל הפרשה כולה לייבום וצ"ל עורה ובירו' קידו' פ"א דנ"ח סע"ד הגי' עירה וכן בספרא פ' קדושים פרש' ב' פרק ה' עירה כל הפרשה כולה פי' מחבר ומקשר חזק אבל גי' הראב"ד שם אורעה וכ"ה בגיטי' ל"ט: ועיי' פי' מסרת התלמוד לה' וויים בספרא שם שפי' עירה כמו עירעה פי' ענין פגיעה.

* עות (ברמז על לעות (ישעי' נ', ד') ענינו להחזיק) ירו' ברכו' פ"ח די"ב רע"ג עד שיאותו רב אמר יאותו ממש[1]) ושמואל אמר יעותו .. מ"ד יעותו דכתיב[2]) לדעת לעות את יעף דבר וכ"ה בירו' עירו' רפ"ה דכ"ב; וירו' ע"ז פ"א דל"ט רע"ג ועיי"ע את (ח"א, ש"ל).

* עֵוֵת, עֲוֵות, עוות, עַוְתָא, עַוְתָנַאי עייע עוים ומ"ש.

* עֲוָת עיי"ע עוזא, עזת.

עֵז (מל"מ בל"ס עֶזָא בל"ע عنز Ziege) בפ"ג דבכורו' (מ"א דף י"ט:) עז בת שנתה ודאי לכהן, פי' אם יש לעז שנה וילדה אותו הולד בכור ודאי שעדיין לא ילדה אחר ואם עברה שנתה תמימה ספק אם הוא בכור אם לאו פרה וחמור בני ג' ודאי לכהן שקודם ג' לא ילדו[3]). בפ' כיצד הרגל בגמ' דסמוך איזהו מועד (ב"ק כ"ג:) הני עיזי דשוקא פי' „העומדים לטביחה"[4]). בר"ג דפ' אותו ואת בנו (חולי' פ'.) הני עיזי (דבאלא) [צ"ל דברא] כשרות לגבי מזבח פי' של בר[5]) הנמצאות במדבר. ס"א (דברא) [צ"ל דבאלא][6]) — עיזא דקרקסא (זבחי' קט"ז:) כבר פי' בע' טרבן. — (א"ב פי' באלא יער וכן תורבלי שור יערי). *[אחי"ה וגם רבינו פי' באלא יער עיי"ע באלא — וכנ"ה במגיל' ג'. עיזא דבי טבחי, ב"ב ע"ד. עיזא דימא. ותרג' ירו' ויק' ג', י"ב; י"ז, ג' וכן לנקבה שם לבראש' ט"ו, ט' ועיזא ברת תלת שנין, ירו' ביכו' ספ"ב דס"ה: צבי שעלה ע"ג עיזה. והקבוץ זכר עִיזִין עִיזֵי, עִיזַיָא תרג' בראש' הנ"ל; כ"ז, ט'. ט"ז, שבת ע"ז: תעני' כ"ה. ובמשקל עברי עִזִים חולי' קי"ג:] —

עז (= עוז, עוזָא, עוזַיָא Meeradler) בכל כלי בעלי פי"ז בכלי' (מי"ד) חוץ מכנף העוז[7]) פי' „עוז[8]) עוזניה". וי"א אווז — (א"ב תר"י (א') ואת העזניה (ויק' י"א, י"ג) ית עזה). *[אחי"ה ועיי"ע אזא ומ"ש (בח"א, מ"ט) וכן פי' רה"ג בסד"ט עוז עוזניה. וגי' כנף העוז כ"ה גם בתוספ' כלי' ב"מ פ"ז, וגזרת המלה מל' עוז וכן על רוב עזה נקראת עזניה עיי' רד"ק שרש עזז. ומשפטה עוזיה עיי' מחברת לר"ש פרחון ע' עזז] —

עז (מל"מ ענינו חזק stark והפעל עָזַז mächtig; stark sein, התואר עַזִּיז בל"ס עַזִּיזָא בל"מ עִזּוּז mächtig, stark) כדהות[9]) רחימתין עזיזא (סנהדר' ז'.) כבר פירשנו בע' ספסר. בריש נגעי' (פ"א מ"א) בהרת עזה כשלג פי' לבנה בתוקף כשלג. בפ' במה מדליקין בגמ' המכבה (שבת ל':) שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים. פי' עזי פנים שלא יקניטני אדם שיש בו עזות פנים ומעזות פנים שלא יהא בי עזות פנים. *[אחי"ה ועיי' הפשב"ע שהאריך בפי' הערוך שעדיף יותר מפירש"י ועוד העלה שלא נגרוס תיבת בני ובזה חכם עדיף מנביא כי ליתא באמת בכ"י ש"ס ובדפ' ראשונים דאי' דלא שוייה איהו ממזרא והכונה בזה עיי' בד"ס בשבת צד כ"ט; וצלותיה דרבי זו עיי' ג"כ בברכו' ט"ז סע"ב. ופי' הֵעֵז פנים כל"מ כמו החציף פנים ב"ב קל"א. והעזתי פני בנתן הבבלי, ב"מ ג'. וש"נ אין אדם מעיז פניו בפני בע"ח, ב"ק ק"ז. אבל גבי פקדון מעיז ומעיז, ברכו' ס"ב. עד כאן העזת פניך ברבך, זבחי' ק"ב. רשע הוא והעיז פניך בו, והתואר עז פנים אבות פ"ה מ"כ מסכ' כלה, הקבוץ ברכו' ושבת הנ"ל חגיג' י"ד. תעני' ז': עזי פנים, והשם המופשט עזות פנים עיין לעיל ועוד זבחי' פ"ח: ציון מכפר על עזות פנים, קידו' ע': כל כהן שיש בו עזות פנים וכו' ועוד בלי פנים קידוש' מ"ט: ובענין חזק ותקיף ואמיץ יומ' ס"ז: עיי"ע עזא, אבות פ"ה מ"כ הוי עז כנמר והקבוץ עַזִּין ביצה כ"ה: עיי"ע צלף. והיחיד נקבה עַזָּה נגעי' הנ"ל[10]) כריתו' ו'. עיי"ע קפרס — ומפעל עָזַז נבנה התואר עַזִּיזָא סנהדר' הנ"ל תרג' עצב (משלי ט"ו, א') מילתא דעזיזא והקבוץ תרג' ישעי' ז', י"ח עזיזי משיריתא. והשם המופשט באיכ"ר פ' תשיב להם מגנת לב (איכה ג', ס"ה) עֲזִיזוּת ליבא. והתפעל מדר' שו"ט

---

[1]) כ"ה לנכון בגי' מהרש"ס. [2]) בגי' המהרש"ס. [3]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט ושרפ"ע יולידו. [4]) הועתק מפי' ר"ח. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט בדפ"ר וויניצי. אבל בשרפ"ע כר. [6]) הפכתי הסדר עפ"י פי' רבינו כי תיבות של בר סובבין על גי' דברא וכן מוכח מפי' באלא (ח"ב, ג') וכאן לא פי' באלא מפני שסמך על מ"ש בע' הנ"ל (והוא עפ"י פי' רגמ"ה) עיי"ע באלא. [7]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס עז. [8]) בכ"י ק"ט ודפ"ר. [9]) בנוי"ג כי הוות. [10]) ועיי' ג"כ ספרא נגעי' פרק ב' אם העז וכהה כאלו לא העז.

מזמור ט׳ אל יעז (תהלי׳ ט׳, כ׳) אל יתעזזון במלכותן ואל יתעזזון בשלותן] —

* עַזָּא, עַזָּה, עֲזַת (שם פרטי) סנהד׳ י״ט. רבי מנשה בר עזא כה״ג בכ״י ש״ס ק׳ וביוחסין השלם (צר 145) ובכ״י ש״ס פ׳ בר עזה ויוחסי׳ השלם (166) ר׳ מנשיא בן עזת ובנו״ג עות ובכ״י ש״ס מינכען רב מנשה בר אילת עיי׳ ד״ס סנהד׳ צד י״ט:

עַזָּא (= עוּזָה, עַזָּה וְעֲזָאֵל (וְעֲזָאזֵל) שם שני מלאכים עיי׳ בפנים) בס״ג דפ׳ ב׳ שעירי (יומ׳ ס״ז:) (עזים)[1] [צ״ל עזאזל] בא לכפר מעשה עוזה ועזאזל[2]. בברייתא דר׳ אליעזר פ׳ מ״ו לפיכך היו נותנין שוחד ביוה״כ לסמאל שלא יבטל קרבנם שנא׳ (ויקרי ט״ז, ח׳) גורל אחד לה׳ לקרבן וגורלו של עזאזל שעיר חטאת כל עונותיהם של ישראל עליו. *[אחי״ה רבינו היה מקצר וז״ל המדרש: לפיכך נותנין לו (לסמאל) שוחד ביוה״כ שלא לבטל קרבן של ישראל שנא׳ גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב״ה קרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר חטאת וכל עונותיהם של ישראל עליו שנא׳ ונשא השעיר עליו את כל עונותם ע״כ. ובילק׳ בראשי׳ ר׳ מ״ד אשר שם הובא בשם מ׳ אבכיר אגדה בענין שמחזי ועזאל (והודפס ג״כ בביה״מ ליעללינעק ח״ד, קכ״ז ובלקוטים ממדרש אבכיר לה׳ ר״ש באבער) הסיום וז״ל ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביוה״כ איל אחד לה׳ שיכפר על ישראל ואיל אחד לעזאזל שיסבול עונותיהם של ישראל והוא עזאזל שבתורה ע״כ וזה חידוש כי בכתוב מוזכר שני שעירים שעיר אחד לה׳ וגו׳ ומהר״א יעללינעק (עיי׳ בליקוטים הנ״ל) העיר לנכון כי מזה נצמח התקנה לקרוא ביוה״כ במנחה פרשת עריות יען כי עזאל הוא המסית בני אדם לדבר עבירה במיני צבעונין של נשים ולכן אחר שקראו בשחרית פ׳ אחרי מות שכתוב בה ששלחו שעיר אחד לעזאזל תקנו לקרוא במנחה פ׳ עריות להזהר האדם מן העבירה שעזאל או עזאזל מסית אותם ע״כ ובאמת עזא (עוזה) עזה ועזא — אל שמות שני מלאכי חבלה אצל פרסיים שנקראו Âzi, Âzhu (עיי׳ יוסטי צענדלעקי׳ 48 וש״נ המקומות) על שם תאוה וחמדת נשים מהפעל az verlangen, וע״י תאות הנשים בא לאבד נפשות בני אדם. ככתוב בצענדאפעסטא (ווענדידאד פי״ח, מ״ה) וז״ל aĝhvanm ava derenanm çadayêiti „ביקש לטרוף הנפש״ (עיי׳ שפיגעל פירוש לווענדידאד 390) ואין אצלי ספק כי עזה (עוזה) ועזאל הם הם Âzi, Âzhu מעוררי תאות המשגל ורש״י פי׳ ביומ׳ מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר (בראשית ו׳, ב׳) ויראו בני האלהים את בנות האדם ע״כ וכן מפורש בדב״ר ספי״א ממרום ירדו שני מלאכים עוזה ועזאל וחמדו בנות הארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע וכו׳. וכפי מד׳ אבכיר הנ״ל שמחזי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים ראשו למטה ורגליו למעלה ועדיין הוא תלוי בתשובה בין ארץ ושמים עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקילקולו להסית בני אדם לדבר עבירה ע״כ ובחמשה קונטרסים לר״נ קורוניל צד ח׳, אי׳ אתה מוצא עזה ועזאל שלא נכשלו אלא בעיניהם. ובפסיקת׳ רבתי פל״ד ומה עזא ועזאל שגופן אש כשירדו לארץ חטאו אנו לא כל שכן. ועל והנפילים (בראשית ו׳, ד׳) תרג׳ ירו׳ א׳ שמחזאי ועוזיאל הינון נפלו מן שמיא, ועיי׳ פדר״א פכ״ב. ושני שמות גם בספר חנוך ובשירי ספר חנוך היוני ושם נקראו Σεμιαζᾶς, Ἐξαήλ והוא שמחזאי (שמחזי) ועזאל ועוד נקרא Ἀζαλζήλ והוא עזלזל ובדפ׳ סיביוניט׳ לויק׳ ט״ז, ח׳ גרס עזזיל (כל״ס עֲזָזְאֵיל) ואולי הוא קצור מן עזלזל. וביומ׳ הנ״ל דרש עזאזל שיהא עז וקשה[3]) וא״כ הורכב מן עזז — אל. ועוד מצאנו עוזא שר של מצרים ילק׳ בשלח ר׳ רמ״א בשם מדרש אבכיר ועיי׳ ביה״מ למהר״א יעללינעק ח״א, ל״ט ולדעת ה׳ ברילל (יאהרביכער ח״א 146) הוא Jsis הוא שר ואליל עליון של מצריים] —

* עוּזִיאֵל (שם פרטי א׳) לאביו של יונתן ב׳) לאמורא דירושלמי) מגיל׳ ג׳. סוכ׳ כ״ח. ב״ב קל״ג סע״ב יונתן בן עוזיאל. שם קל״ד רע״א הטיה עלי בן עוזיאל. ר׳ עוזיאל ירו׳ שקלי׳ פ״א הל״א ירו׳ מ״ק פ״א הל״ב ובכ״מ הרשומין במבוא הירו׳ למהרז״ף צד קי״ט:

עָזַב (מל״מ ענינו הניח ונטש verlassen והשם עֲזִיבָה das Verlassen, Ueberlassen והושאל

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ובשאר כ״י ודפ״ע לי״ וצ״ל עזאזל. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ושם אי׳ עזה ועזאזל וכ״ה בכ״י ש״ס ב׳ ובכ״י מ׳ ושם עזא ועזאזל ובנו״ג עזאזל מכפר על מעשה עווא ועזאל ובדפ״ע עזא ועזאל ועוד עיי׳ למטה בפנים. [3]) בכ״י ש״ס ב׳ מקום שהוא עז וקשה.

למאיסה שצריך לעזבה) בר"נ דפ' ד' נדרים (כ"ב.) אי לא חמת בה מילין דעזיבה פי' דבר זימה. *[אחי"ה בעה"ק שנ"ב אי' עוד: שראוי לעזוב ע"כ וא"כ הוא בדרך השאילה כאמור וכן הוזכרה יחד באיכ"ר פ' למה לנצח ד' דברים אמר ירמיה נעילה עזיבה ושכיחה מאיסה וכו' ע"ש ובע' מאס. ובהנחה ראשונה פי' עזיבה ענין נטישה בירו' פיאה ספ"ד די"ט. ושם רפ"ה די"ט: ירו' נדרים פ"א דמ"ב ע"ג ב"ר פס"ט ויק"ר ר"פ ל"ה. והפעל סוט' י"ב. עזובה (דה"י א' ב, י"ח) זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה מתחלתה. ירו' קידוש' פ"א דס"א. מפורש מצרע (ש"ב ג', כ"ט) עָזִיב, הפעיל גיטי' ל"ב: לא יַעֲזִיב . . אינו מעזיב, התפעל ב"ר פמ"ה מתעזבת עיי"ע כער — ומה שענינו תקרה עיי"ע מעזיבה ומ"ש] —

עִזְגַּד (= אִזְגַּדָּא עיי"ע וש"נ מלה פרסי' ויוני' קליל תרג' ירוש' אילה (reitender Bote שלחה (בראשי' ל"א, ד') — (א"ב כמו אזגד שפירושו שליח ומלאך). [*אחי"ה ועיי"ע בח"א, נ', ובתר"י רק בעי"ן עיי' לבראשי' מ"ט, כ"א ולבמד' י"ג ה' והלאה והקבוץ לשם כ"א, כ"ב עזגדין ולבראשי' ל"ב, ו' עִזְגַּדַּיָּא אבל שם פ' ג' אזגדין צ"ל עזגדין וכן בכ"י תרג' איזה פעמים בעי"ן במקום שאי' בדפו' באל"ף עיי' עמת"ר ללעווי ע' עזגד] —

עֲזַל (בל"ס וכן בל"ע غزل פי' טוה spinnen; עִיזְלָא בל"ס עֲזָלָא מטוה Gespinnst ועיי' בפנים) ויביאו מטוה (שמות ל"ה, כ"ה) תרג' ומייתן כד עזיל[1]. וכפיה תמכו פלך (משלי ל"א, י"ט) תרגומו וידהא (לכבין)[2] [וצ"ל לְכָבָן][3] מעזלא. *[אחי"ה מעזלא בל"ס מועזלא בל"ע مغزل הוא השם עיי"ע מעזילא והפעיל תרג' הנ"ל עָזִיל וכ"ה בתר"י א' לדברי' כ"ב, י"א דשיע ועזיל וכ"ה בקהל"ר פ' אל תבהל: היכמא דמעזילא עזיל, ועוד בהוראת השם ירו' ב"מ רפ"ב ד"ח: אשכח עזיל, ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג דיזבון ליה עזיל קטן, ועוד השם עִיזְלָא בל"ס עֲזָלָא תרג' תהלי' נ"ז, ג'. והרבה באל"ף עיי"ע אזל ב'] —

עֲזַם (או מל"ע جزم כמו גזם פי' חתך או כמו חֲזַם עיי"ע (abkneipen ומלק את ראשו ממול ערפו (ויק' א', ט"ו) תרג' ירוש'[4] (ב') ויעזם[5] ית רישיה. — (א"ב כן כתוב בקצת נוסחאות ויש אחרות שכתוב בהם ויחזום). *[אחי"ה ובחי"ת אי' בתר"י א' לויק' שם ושם ה', ח' ויחזום ית רישיה וכן לבראשי' ל"א, י"ט וחזמין רישיה ועיי"ע חזם] —

עָזַק (מל"מ ול"ע عزق חפר סביב הכרם umgraben, durchbrechen ועוד עיי' פירושי' אחרים בפנים) בס"ג דיבמות (קכ"ב רע"א) פירות הללו של ערלה הן של עזקה[6]) הן פי' אינן פירות[7]) נטע בחור שהן כחושין אלא ככר הן של שנה שלישית שהן יפין ושמנין כדי להשביחן של עזקה פירות שביעית שנחרשו בשביעית כלומר לא תהא סבור דבשדה בור גדלו אלא נתחרש יפה ונעזק כמו שנאמר (ישעי' ה', ב') ויעזקהו ויסקלהו. של נטע רבעי [הן] (שם) דהן מובחרות ואעפ"י שכל אילו אסורין לא אמר כלום ולא חיישינן לדבריו דלהשביח מקחו אמר כן[8]). בגמ' דפ' כל קרבנות הצבור (מנחות פ"ה:) הלך בשדה ומצאו יושב ועוזק תחת הזתים פי' „חופר ומשליך את האבנים"[9]). בפ"ב בר"ה (כ"ג:) ובית יעזק היתה נקראת איבעיא להו בית יעזק תנן לישנא מעליא דכתי' (ישעי' שם) ויעזקהו ויסקלהו או דילמא בית יזק תנן לישנא דצערא דכתיב (ירמי' מ', א') והוא אסור בזיקים[10]). בסוף אהלות פי"ח, מ"ה) אף העוזק בית הפרס טהור. פי' משליך אבנים. וי"מ „שעשה לו גדר מן האבנים מן ויעזקהו ויסקלהו"[11]) ומפרש ויעזקהו

---

[1]) כ"ה בדפי' סיבוניטי' ובקצת כ"י מעזיל והוא פעל ובתר"י אי' בט"ס כ ל עזיל וצ"ל כד. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ו"ו א' ובי' וצ"ל לבכן ובכ"י ה"ב ובדפ"ע לככין ובכ"י ב"ר לכבין. [3]) מל"ס לבך פי' אזז ותמך והוא ל"נ. [4]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובעה"ק שנ"ב ובדפ"ר פיזי' וויניצ' ובאסיל לי' ובדפ"א רק תרג'. [5]) כ"ה בעה"ק שנ"ב ובדפ"ע ויעזים. [6]) בנו"נ עזיקה ובחי' הרשב"א והריטב"א כגי' רבינו. [7]) כ"ה לנכון בדפו"ו ובכ"י ק"ט לי' בט"ס אינן ובשדפ"ע לי' גם מלת פירות. [8]) ורש"י פי' בע"א וכבר השיגו עליו התוספ' ועיי' ג"כ בחי' הרשב"א והריטב"א ופי' הרמב"ן שהובא שם ושם והם פי' מענין הבא אח"ז (מנחו' פ"ה:) וז"ל הרשב"א ופ"א פי' עזקה מל' מצאו יושב ועוזק תחת הזתים שפירושו חופר או עושה להם כמין גדר למלאתו עפר ואברויי אילנא הוא ואסור פירות עצמן אסורין דמחמת עבודת שביעית באו וקיי"ל הנוטע בשביעית יעקור ושדה לא תזרע למוצאי שביעית ע"כ ובזו השיטה הלך הריטב"א והוא כפי' ר"ת הובא בתוספות מנחו' פ"ד. ד"ה שומר ושם הובא ג"כ פי' הערוך הנ"ל בקיצור. [9]) כ"ה בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנג' דף ל"ב.) רק שם על היה מסקל פי' משליך את האבנים ותוספו' שם ד"ה עזיק הביא פי' הערוך כלפנינו. [10]) במקרא באזקים. [11]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 25.

הסביבו גדר כטבעת תרג' טבעת עזקן [1]. *[אחי"ה ולפי פי' האחרון ענינו מל"ס וארמי הנ"ל סייג בגדר בעיגול כטבעת וכפירש"י בסוכ' הנ"ל אבל היותר טוב שהוא מל"מ הנ"ל. וכן פי' הרמב"ם באהלות שם וז"ל ועוזק בל' ערב (אלתעזי"ק) [צ"ל אלעזי"ק] והוא שמסלק האבנים ומנקה אותו עד שיהיה שוה ע"כ והוא ל"ע العزيق ארץ מנוקה ושוה בכל שטחה. ומזה בתוספת' אהלו' ספי"ז עזקו (בית הפרס) אין לך בדיקה גדולה מזו. ומזה פירות עזקה הן ביבמות וכה"ג בתוספו' סוכה ל"ט: ד"ה בד"א [2]) וכ"ה בתוספת' דמאי רפ"ה [3]) או י"ל שהוא מל"ע عزف בקע כלומ' נחרש וכפי' ראשון בערוך [4]) אבל בחולי' צ"ד. מצאו שעוזק אחת בפיו ושתים בידו וכן בירוש' ר"ה פ"ב דנ"ח. בית יעזק . . ששם היו עוזקין את ההלכה נראה שנגזר מל"ס עזקתא טבעת כלומ' סוגר וחותם הלכה ובחולי' סוגר הפת בפיו ובידיו ורגמ"ה פי' לפי אומדנא : כוסס] —

עזק (= עִזְקְתָא, עִזְקָא מענין הראשון סוגר היינו כבל Fessel, Kette) והוא אסור בזיקים (ירמי' מ', א') תרג' בעזקיא. *[אחי"ה נ"ל מענין הנ"ל פי' עזקתא (דניאל ו', י"ח) טבעת וסוגר שהכבלים סוגרים והוא הקבוץ כדאי' בירו' שבת פ"ו ד"ח: טבעת (במדי' ל"א, נ') עיזקייא. והיחיד עיזקא ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. ועוד בל"ס עזקתא ויק"ר פי"ג ועיי' ערך הקודם לזה. ונזכר עם שלשלת בגיטי' ס"ח. מד' ש"ט מזמור ע"ח יהיב ליה שושילתא דחקיק עלה שם ועיזקתא דחקיק עלה שם וכו'. ועוד נ"ל אולי עזקא כמו אזיקים בל"מ (ירמי' שם) והאל"ף לדעת ר' יונה מן השרש ופי' ע"י ל"ע أزف engschliessen ורבינו כאן ובע' הקודם ניסח בירמיה בזיקים וכ"ה במתורגמן ולפנינו כתוב באזקים ואלף נחה ומצאנו בלא אל"ף (תהלי' קמ"ט ח'; נחום ג', י' ועוד)] —

☞ עזק טומנין לה. עזק בשמן (שבת נ"ד:) בעל הערוך גרס ערק ע"ש.

* עִזְקְתָא (פי' מע' עזק א' וב' בהשאילה פי' הטבעת באחור וכן בל"ע عزاقة Mastdarm) בקהל"ר פ' החכמה וילק' קהלת ר' תתקע"ו (עיי"ע הרורה, כנת) מפיטרכא לעזקתא ומעזקתא לברא.

עֶזֶר (= עֶזְרָה מל"מ ענין עמידת לימין לחזוק ולסיוע Hilfe, Hilfeleistung) בס"ג דפ"ק בתעניו' (י"ד סע"א) תנאי היא דתנן בפ' סדר תעניות האלו (שם י"ט.) על אילו מתריעין בשבת וכו' עד ר' יוסי אומר לעזרה ו ל א [5]) לצעקה. פי' לעזרה. „כל אחד מהן מתפלל בפני [6]) עצמו אבל אין עושין כנופיא" [7]) פי' לצעקה אין אומרים ענינו כל הצבור ביחד בקול. פ"א לעזרה מתפללין להקב"ה כדי לעזרן ולהצילן אבל לא לצעקה אין מתפללין להקב"ה שלא להראותן צרה כמו שראו אנשי אותה ספינה. פ"א לעזרה מתריעין שיבאו להן לעזרה [8]). *[אחי"ה והפעל ממנו סנהד' צ"ה סע"א ויעזר לו אבישי בן צרויה (ש"ב כ"א, י"ז) א"ר יהודה אמר רב שעזרו בתפלה. שבת פ"ט. היה לך לעזרני, סוכ' נ"ב: ואלמלא קב"ה עוזר לו וכו', יבמו' ס"ג. זכה עוזרתו וכו'] —

* עֶזְרָא (שם הפרטי א') לעזרא הסופר ב') לאנשים אחרים) באלה המקומות דרשו על עזרא הסופר ברכו' ד' סע"א כ"ז סע"ב ביצ' ו' רע"א כ"ב: ר"ה י"ט: ל"ב. יומ' ט' סע"ב ס"ט: מ"ק י"ח: אבל עיי"ע עזרה. סוכ' כ' סע"א מגיל' ט"ו רע"א ט"ז סע"ב ל"א סע"ב יבמו' פ"ו: כתובו' ג'. כ"ה סע"א קידוש' ס"ט רע"ב ב"ק פ"ב רע"א ב"ב י"ד: ט"ו. כ"א סע"ב סנהד' כ"א סע"ב עיי"ע אשור. שבועו' ט"ו רע"א מנחו' מ"ה. ערכי' י"ג, ל"ב: תוספת' סוט' פי"ג, תוספ' סנהד' פ"ד ב"ר פל"ו ויק"ר פ"ב במד"ר פ"ג ופ"ח שהש"ר פ' הנצנים פ' כמגדל פ' קמתי קהל"ר פ"ח ואסת"ר פ"ח. — מנחו' נ"ג. ר' עזרא בר בריה דר' אבטולוס וכו' וגי' הילק' שמו' ר' קס"ו ר' זעירא, ועיי' סד"ה צד קנ"א ע"ג דפו"ו. ועוד שם אמורא ירו' ר' עזרא, עזרה בדור החמישי אמר לרוב קומי ר' מנא עיי' מראה מקומות במבה"י למהרז"ף צד ק"כ :

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ס ו"ו ל"ד ה"ב ודפ"ר אבל בכ"י ב"ר ובשרפ"ע עיזקא והוא היחיד ותרג' חותם, חותמת (בראשי' ל"ח, י"ח. כ"ה; שמות כ"ח, י"א; ירמי' כ"ב, כ"ד) ותרג' טבעתו (בראשי' מ"א, מ"ב) עזקתיה אבל הקבוץ עזקן הוא תרג' של טבעת (שמות כ"ה, י"ב; כ"ח כ"ג; במדי' ל"א, נ') וכן פירש"י במנחות שם רק שם הקבוץ עיזקתא (שם פסוק י"ד. ט"ו) ובל"ס עזקתא. [2]) ומ"ש התוספ' במנחו' פ"ד. ובמ"א מלש' עזקה (יהושע י', י') דוחק הוא. [3]) כפי כ"י אירפורט ובנ"ג עזק. [4]) ועיי' ג"כ כתאב אלאסול לר' יונה (515). [5]) וכ"ה במשנה דף י"ט. וברגמ"ה וברש"י ובכ"י ש"ס מינכ' אך בירו' בריי"ף ובמשניות נאפולי ופיז' אי' א ב ל ל א וכן העתיק פי' ר"ח בדף י"ד. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט וברפ"ע בט"ס לפני. [7]) הועתק מפי' רגמ"ה לתעני' דף י"ד. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט וברפ"ע שיבא להן עזרה. וכפי' זה אי' ברש"י תעני' י"ד. ד"ה לעזרה.

1 **עזרד** (= עוזרד נ״ל שצ״ל עוזָרָד בהיפך אותיו׳ מל״ע زعرور Apfelmispel ולפי׳ רבינו (Spierling בריש דמאי (פ״א מ״א) הרימין והעוזרדין, בריש כלאי׳ (פ״א מ״ד) הפרישים והעוזרדים. בר״ג דפ׳ חבית (שבת קמ״ג סע״ב וקמ״ד רע״א) סוחטין בפגעין ובפרישין[1]) ובעוזרדין. בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ ונובלות (ברכו׳ מ׳:) עוזרדין טולשי. פי׳ טולשי פירות אילן ובל׳ ערבי גובירי[2]) ואדומין הן וי״א (אלזעורד) [וצ״ל אלזעורור] ובלעז שורבא[3]) וי״א אלבוטרי[4]). בגמ׳ דפ׳ כירה (שבת ל״ח סע״א) בצים מצומקות כעוזרדין. *[אחי״ה בפי״מ לכלאי׳ פי׳ הרמב״ם עוזרדים „עזרו״ד ובל״עז שורב״ש" והוא כפי׳ הערוך וכן בדמאי שם אלעזדור וצ״ל בשני מקומות אלזעורור וצ״ל כמו כן בפי׳ רה״ג לעוקצ׳ פ״א מ״ו זערור במקום זערוד דאי׳ שם וכצ״ל בערוך ובכ״מ בע׳ הנוכחי יש לגרוס ברי״ש בסוף וכדאי׳ בע׳ חזרר ובע׳ פריש כפי גי׳ דפ״ר ובקצת כ״י ערוך עיי״ע חזרר (ח״ג, שס״ה ובהערה). וש״נ גי׳ הירו׳ ברי״ש חזררין ואחד הוא עם עזררין, עוזררין והראיה מתוספת׳ רפ״א דדמאי שאי׳ החוזרדין ובכ״י אירפ׳ העוזרדין ובשניהם צ״ל ברי״ש וראיה אחרת עיי״ע חזרר. ובש״ס ג״כ בדל״ת לכן פי׳ רש״י זרדתא (עיי״ע) ע״י עזרדין (עוזרדין) והנכון כי בכ״מ צ״ל עזררן והוא ל״ס עזזרתא ובקצת כ״י ודפ״ר אי׳ העזרדים חסר וי״ו — ורבינו לועזו ע״י שורבא ובקצת כ״י סורבא והוא הוא ובכ״י ב״ר בט״ס פורנא וכ״ה במהר״י בן מלכי צדק ריש דמאי וצ״ל סורבא כדאי׳ במהר״י במ״צ לכלאי׳ פ״א מ״ד — ורש״י בברכו׳ מ׳. ושבת ל״ח. והרא״ש בעוק׳ הנ״ל לועזו (עוזרדין) [עוזררין] קורמש, קורמיש, והוא corml ובקבוץ cormes Spierling וא״כ ענינו כמו סורבא] —

2 **עזרד** (= עזרר, עוזרר נ״ל מל״ס עזזרתא והוא כמו חיזרא פי׳ קנה (Rohr בפ׳ בכל מערבין בגמ׳ נתנו בראש הקנה (עירו׳ ל״ד:) כאן בעזררין[5]) כאן בשאין עזררין פי׳ מתניתא בקנים שהן חזקים (מין) [צ״ל כמין] אילן ואם יבא להשתמש[6]) בהן כיון שהן חזקין ואין יכול לנטותן וליטול העירוב שעל ראשו[7]) גזירה שמא יקטום כי קאמינא בקנים דקים שאינן[8]) עוזרדין [צ״ל עוזררין] שהן כמין ירק ונוחן להרכיבם ולנטותן ולא אתי לקטמן דהני לאו מין אילן הוא ולא גזרו בהן רבנן״. *[אחי״ה ודע כי בדפ״ר איזה פעמים בשני רישי״ן אבל בדבור המתחיל אי׳ עזרד אבל בכ״י ו״א׳ וב׳ ול״ד בשני רישין וכ״ה בכ״י ש״ס מינכען עוזררין ובכ״י רש״י עזררין וזה נ״ל עיקר והוא מל״ס הנ״ל פי׳ עלה של קנה ואולי הוא הוא חיזרא בל״ע خيزور בחלוף ע׳ וח׳ כמו בע׳ הקודם וזה מה שאי׳ בתוספ׳ כלאי׳ ספ״ג הקנים והחגין והוזרד וצ״ל וחיזרר או ועזרר ובנו״ג בציון התוספ׳ בעירו׳ הנ״ל והאטדין אבל בכ״י ש״ס א״פ והעזרדין ובכל הדפוסי׳ הישנים והעוזרדין וברש״י נתערבו שתי נוסחאות ועיין מהרש״ל ובד״ס לעירו׳ הנ״ל ושתי הנוסחאות גם בירוש׳ כלאי׳ פ״ה ד״ל. רק שם בט״ס והוורד והאטדין וצ״ל וחיזרר או ועזרר ומלת האטדין באה מגליון פנימה להורות אבל אין הוראתה אטדין שהוא מין קוצין כי אם קנה וכפי הערוך כאן ובע׳ חזר (ח״ג׳ שס״ג ע״ש) וכל פי׳ רבינו הועתק מפי׳ ר״ח בעירובי׳ (בש״ס ווילנ׳) ועיי׳ ג״כ פירש״י] —

עֲזָרָה מל״מ חצר המקדש (Tempelhof עזרת הכהנים (מדות פ״ב מ״ו כלי׳ פ״א מ״ח) י״מ בשביל כן נקראת עזרה מן (תהלי׳ מ״ו ב׳) עזרה בצרות כלומ׳ ששם מתפללין לאל ושומעין ועוזרן. — (א״ב לשון פסוק (יחזק׳ מ״ג, י״ד) [עד] העזרה התחתונה). *[אחי״ה ועיי׳ רד״ק שרש עזר שפי׳ עזרה הוא החצר שנאספים בו ישראל בביה״מ להתפלל שם והקב״ה שומעם ועוזרם לפיכך נקראת עזרה כי כל הבא להתפלל שם בלב שלם נעזר ביי׳ אלהיו ע״כ והסמיכות עֶזְרַת כדי לסמכה על מלת עֶזָרָה עיי׳ בתוי״ט למדו׳ הנ״ל וז״ל עזרת ישראל כתב ראבי״ה עֶזְרַת ישראל מצאתי נקוד (העין בסגול) וכן נראה דשם דבר הוא ל׳ עזרה. דפ׳ תפלת השחר בירו׳ מפרש עזרה שמשם עזרה באה לעולם שנא׳ ישלח עזרך מקודש וגו׳ ע״כ ונראה שהיתה לו כך הגי׳

---

[1]) כ״ה בכ״י ובע׳ פריש וכצ״ל כאן. [2]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ה״ב ל״ד והוא ל״ע غبيراء ולא غبريا כמ״ש בע׳ גובירי עפ״י גי׳ דפ״ר פיז׳ וויניצי׳ וכ״י ק״ט דאי׳ גוברי ובדפ׳ באסיל וא״מ בט״ס גוגרי ועוד עיי״ע אוזרד. [3]) בלאי״ט sorbo. [4]) כ״ה בכ״י ל״ד ואולי הוא נכון מלאי״ט albatro מעערקירשבוים, ובכ״י ו״ו ה״ב וק״ט אלביטרי ובדפ״ע אלביסרי. [5]) כ״ה בדפ״ר וכ״י ש״ס וכ״י ערוך עיי׳ בסוף העי׳ ומ״ש. [6]) בפי׳ ר״ח נדפס בש״ס ווילנ׳ בטעות להשוות. [7]) כ״ה בדפ״ר ואמ׳ ובכ״י ק״ט ובפי׳ ר״ח אבל בדפו״ו בט״ס ראשן. [8]) בפי׳ ר״ח בט״ס שהן.

בירו' ברכו' פ"ד ד"ח ע"ג ואולי גם רבינו כיון לזה אבל לפנינו בירו' לי'. וכנ"ה במדו' פ"א מ"ד ז' שערים היו בעזרה וכו' ושם פ"א מ"א כל העזרה היתה ארך מאה ושמנים ושבע על רחב מאה ושלשים וחמש וכו', ושם פ"ב מ"ה ומ"ו סוכ' נ"א רע"ב כלי' הנ"ל עזרת נשים, ושם: עזרת ישראל.. עזרת הכהנים. ובתרג' ישעי' י', ל"ב עֲזַרְתָּא דבירושלם, בכינוי עֲזָרָתִי שם א', י"ב; ליחזק' מ"ג, ח'. מ"ק י"ח: ספר העזרה כגי' משנה שבמשניות והירו' וגי' רבינו כשלפנינו ספר עזרא עיי"ע גה ב' ומ"ש בח"ב, ר"נ הערה 4. ועיי' ג"כ כלי' פט"ו מ"ו גי' המשנה שבמשניו' העזרה ובנ"א עזרא ועיי"ע ספר ב'] —

* עֲזַרְיָה (שם פרטי) סוט' כ"א. שמעון אחי עזריה וכ"ה טהרו' פ"ח מ"ז וזבחי' פ"א מ"א ומפורש בויק"ר פכ"ה ע"י שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון לפיכך נקראה ההלכה על שמו ועיי' ילק' משלי סוף רמז תתקל"ד ועוד שם אמורא ר עזריה עיי' סד"ה צד קנ"א ע"ד ומבה"י למהרז"ף צד ק"כ, ויש להוסיף פסיקת' רבתי פי"ב פי"ד פט"ו פכ"א פכ"ב פכ"ה ופמ"ב. ר' עזריה דכפר חטייה שם פט"ז.

עט (לדעת רבינו עוט, עֵט כמו עֵט של מקרא Griffel או כמו עֵטָא פי' עֵצָה והנכון שהוא ל"י αἰτία סבה וחוב (Anlass, Schuld בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ה:) ובס"ג דפ' השותפין (ב"ב י"ז.) ד' מתו בעוטיו [1]) של נחש פי' קולמסו שנכתב בו המות כמו (תהלי' מה', ב') עט סופר. פ"א בעצתו כמו (דניאל ב', י"ד) (עטה) [צ"ל עטא] וטעם [2]). ועובד הוליד את ישי (רות ד', כ"ב) תרג' ועובד אוליד ית ישי דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא שחיתא [3]) לאיתמסרה בידוי דמלאכא דמותא למיסב ית נפשיה מיניה והוה יומין סגיאין עד דאידכר קדם יי' עיטא דיהיב חויא לחוה אתא [4]) אדם למיכל מן פירי אילנא [5]) דאכלין פירוי חכימין לידע בין טב לביש ועל ההוא עיטא איתחייבו מותא כל דיירי ארעא ובההיא עילא שכיב ישי צדיקא הוא ישי דאוליד ית דוד מלכא דישראל. *[אחי"ה ע"כ אי' בכ"י ק"ט ובדפ"ע נתקצר היטב. ומזה התרג' קצת ראיה לפי' רבינו שענין עטיו של נחש פי' עצתו אבל ממה שאמר התרג' ובההיא עילא וכו' מוכח ג"כ שכיון לל"י הנ"ל שפי' סבה ועילא וחוב ועון וע' זקנים העתיקו עוני (בראשי' ד', י"ב) μου αἰτία ἡ וגם בעל המשביר [6]) פי' לנכון בעטיו של נחש [7]) בחוב וסבה של הנחש והוא העיר על פסיקת' רבתי פי"ג מפני חטייה של עוונותיהם [8]) שצ"ל עטייה, וכצ"ל לפע"ד בב"ר ספי"ח מאיזו עטייה קפץ עליהם אותו הרשע וכו' ובנו"ג חטייה [9]) — ומה שענינו בל"א עיטא היינו עצה הרבה בתרג' ירו' עיי' לבראשי' כ"ט, כ"ב; כ"ו, י"ח; ל"ז, י"ד. ותרג' הָעֵץ (קהלי' י"א, ג') למתקיימא ההיא עיטא (והבין מל' עצה). ועוד בל"נ עֵיטְתָא עיי' תר"י א' לבמד' כ"א, ט"ו; לאסת' א', א'. והקבוץ תר"י לדברי' ל"ב, כ"ח עֵיטְיָן טבן. ועוד שם פרטי ירו' ב"ב ספ"ו דט"ו ע"ג בר עיטיין] —

☞ עָטַל (= עַטְלָא כמו עצל בל"מ (träge תרג' עד מתי עצל (משלי ו', ט') לאימת עטלא. *[אחי"ה וכן בתרג' שם פ' ו'; שם י', כ"ו; י"ג, ד'; כ"ב, י"ג והקבוץ שם ט"ו, י"ט והשם המופשט עטלותא תרג' עַצְלָה (שם י"ט, ט"ו) עטלותא ובל"ע عطلة Musse, Trägheit] —

* עָטֵל (שם פרטי) אסת"ר פ' ובמלאת: ר' חנינא בן עטל.

עטלז (= עַטְלִיזָא כמו אטליזא, אטליסא Wirts-haus, d. h. Jahrmarkt עיי"ע אטלים) עטליזא [10]) של עזה (ע"ז י"א:) היינו עטלים [11]) שכבר פירשנו [12]).

* עֲטַלֵּף (מל"מ שם עוף טמא Fledermaus) סנה' צ"ח סע"ב משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור א"ל תרנגול לעטלף וכו', בכורו' ז' סע"ב חוץ מעטלף שאעפ"י שמטיל ביצים מניק. ותרג' עטלף (ויק' י"א, י"ט; דברי' י"ד, י"ח) עֲטַלֵּיפָא.

עָטַם (= עִטְמָא כמו איטמא פי' ירך Schenkel, Flanke) עטמהתא [13]) דשורה (עירו' נ"ז:) כבר פירשנו בע' אטם. *[אחי"ה ושם הביא רבינו גי' דאי' ג"כ לפנינו אטמהתא ופי' ירכות של חומה

---

[1]) בנו"ג עטיו. [2]) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לב"ב ורש"י שם ובשבת. [3]) בנו"ג ושחיתא. [4]) בנו"ג אתת. [5]) בנו"ג מן אילנא. [6]) וכן העירני ידידי החי ווילהיימער בוואשארהעל. [7]) וגי' רבינו בעוטיו ואולי צ"ל בעיטיו ראיה לזה הפי'. [8]) עיי"ע חט ח"ג שע"ב. [9]) שוב ראיתי כי כן הגיה לנכון בעל ידי משה. [10]) בע"ז עטלוזא. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע אטלס. [12]) עיי"ע ח"א, ס"א. [13]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ח"ב ב"ר, ובדפ"ע עטמתא.

ע"כ והועתק מפי' ר"ח שפי' (בש"ס ווילנא) ירכות של בנין ובכ"י ש"ס ובחי' הריטב"א ג"כ באל"ף אטמאתא ואולי כצ"ל בע' אטם במקום אטמהתא [1]. ומע' הנוכחי מוכח כי לפני רבינו היתה ג"כ הגי' בעין (וכל"ע שרשומי' בע' אטם ע"ש) וכ"ה בתרג' שני באסתר א' סוף פסוק ב' פשיט ית עיטמיה דימינא ובקצת דפוסי' איטמיה. וכנ"ה במגילי' ז' סע"א אטמא ופי' ר"ח ירך ותחת זה אי' בירו' מגילי' פ"א ד"ע ע"ד חד עטם] —

עָטַן (מל"ע عطن פי' שימת זיתים בכלי לריכוך (die Oliven einlegen in den Bottich בכל הקרבנות פ"ח [2]) (מנחו' פ"ו.) הזית השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה. פי' „לוקט אותן שתחת הזית לפי שאין השמש זורח עליהן הרבה ואינן מתבשלין יפה משום הכי עוטנו בבית הבד כלומ' משימו בבית הבד בכלי במעטן עד שילקה עד שירכך קליפתן וישתנה מראיהן ומעלן ומנגבן בראש הגג לפי שכשהיו ביחד בכלי אגב הדחק יצא מהן מוהל [3]) ונושרו" ונתעפשו [4]) — (א"ב הכלי נקרא מעטן מלשון (איוב כ"א, כ"ד) עטיניו מלאו חלב). *[אחי"ה עיי"ע מעטן ומ"ש הרד"ק בשרש עטן בשם ר' יונה ועה"ק שנ"ב פי' כמו מעטן הם כלים צוברין בל"א = Zuber, Zober — וכנ"ה במנחו' שם העוטן זיתים בתוך ביתו. תוספת' שביעי' ספ"ד ועוטנין אותן (זיתים) בארץ, ושם רפ"ח ועוטנין אותן בבית הבד. תוספת' חלה פ"ב הוא . . מוסק והן עוטנין על ידיו . . אלא הן מוסקין והוא עוטן על ידיהם. ובינוני פעול ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ג דרך בני אדם לוכל זיתיהן עֲטוּנִין, ובפעיל: ירו' מ"ק רפ"ב דפ"א. מתניתין בעֲטִינִים וכו'. — אבל תוספת' מעשרו' פ"ג כ"י אירפ' עטינין ובירו' מעשרו' רפ"ה דנ"א ע"ג עטנין צ"ל אטונין כדאי' לפנינו בתוספ' שם עיי"ע אטן ח"א, ס"ג] —

* עטעמה (?) (ענין טעימה kosten) ירו' סנהד' ספ"ב ד"כ סע"ג אייתי עטעמה וה' לעווי הגיה לנכון מטעמה פי' הבא לטעום.

עטף (= עִיטְפָא פי' מל"מ עטף ענין כסוי ופעיל עטיף מה שהוא מכוסה ומקום נחבא כלומ' חיק Schoss, Busen ועוד בל"ע عطف (Seite הבא נא ידך בחיקך (שמות ד', ו') תרג' אעיל כען ידך בעיטפך. שאתי בחיקי כל רבים עמים (תהלי' פ"ט, נ"א) תרג' סוברית על עטפי [5]) כל גידופיהון דסגיאין עממין. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' ד', ז' ותר"י א' לבמ' י"ז, ה'; לדברי' א', כ"ז וכן עטיף בתרג' קהל' ז', ט' [6]) לאיכ' ב', י"ב] —

עָטֵף (פי' הוא כמו אָטֵיף אפעל מִן טוף ענין הצפה (schwimmen machen, ertränken על דעטפת עטפוך (סוכ' נ"ג.) כבר פי' בע' טף. *[אחי"ה בכ"י ובדפ"ר על דעטפך יעטיפוך ובפי' ר"ח לסוכ' על דאטפך עטיפוך ובכ"י ש"ס ג"כ בעין ועיי"ע טף ג' (ח"ד, נ"ח) וש"נ] —

עָטַף (מל"מ ענין עטה ובל"ע عطف ענין כפיפה וכסוי (biegen, einhüllen בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ד.) כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים [7]) „פי' מכסה שפמו זקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו" [8]) ועוד מפורש בע' גב (י"ב.). עטוף וכסו טורי דבר רברבי ובר רמי [9]) הוה (שם כ"ח:) פי' „כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושיכם הנאים כי זה האיש הבא להקבר אצלכם בן גדולים הוא. וי"א לבני אדם אמר [10]) התעטפו והתכסו במלבושיכם הנאים [11]) ועמדו על ההרים וכסו אותם בשעת קבורתו כי בן גדולים ורמים הוא" [12]). פי' אחר [13]) טורי הם [14]) השרים. ותכס בצעיף ותתעלף (בראשי' ל"ח, י"ד) תרגו' ירוש' (א') ברדידא ואיתעטפת [15]). וכל עצי השדה עליו עולפה (יחזק' ל"א ט"ו) כמו כיסוי [16]). — (א"ב ל"מ זה (תהלי' ס"ה, י"ד) ועמקים יעטפו בר). *[אחי"ה כלומ' יתכסו מרוב התבואה. ונאמר על פי רוב מכסוי בטלית וסודר ועוד בהשאילה על דברים זולתו. בקל: ירו' נדרי' ספ"ג דל"ח. לעטוף טליתו, ירו' ע"ז ספ"א ד"מ. עטופין ויושבין, במד"ר פ"כ גראין עטופים לשלום וכו'. בינוני פעיל תרג' עטה (ש"א כ"ה, י"ד) והוא עטיף מעילא. תרג' שה"ש ה', י' עטיף . . באיצטלא

---

[1]) ואצלנו בח"א, ס"ב שורה ח' בט"ד אטהמתא. [2]) כפי סדר שלנו פ"ט. [3]) בפי' רגמ"ה בטעות מות. [4]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגיילי דף ל"ב ע"א) ושם לי' מלת ונתעפשו. [5]) בנו"ג בעיטפי. [6]) ולפנינו עטף. [7]) כצ"ל וכדאי' בע' גב י"ב ובדפ"ע כאן ישמעאל. [8]) הועתק מפי' ר"ח. [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח ובנו"ג דבר רמי ובר רברבי. [10]) בפי' ר"ח אומרים. [11]) לי' בפי' ר"ח. [12]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס נדפס בווילנא). [13]) בכ"י ה"ב ס"א. [14]) בכ"י ק"ט במ"ס טוריהם. [15]) בנו"ג ואעטפת. [16]) רק בדפו"ו ובשאר דפ"ע וכ"י לי' וכן פי' רד"ק ע' עלף.

ובתרג' שני אסתר א', ג' עטיפן באצטלוון. אתפעל שבת י'. מתעטף ומצלי, ושם קי"ט. מיעטף, ב"ק ל"ב רע"ב מתעטף, ירו' ברכו' ספ"ז דיי"א ע"ד מתעטף ומברך ועיי' תרג' ויק' י"ג, מ"ה בדפ' סביוניט', תר"י א' לבראשי' כ"ד, ס"ה, לבמד' ט"ו, ל"ח, ל"ט; לתהלי' ק"ט, י"ט וזולתו ובהשאילי' שם ע"א, י"ג יתעטפון קלנא. וכן בפַּעל תרג' ירו' ויק' י"ג, מ"ה. לישעי' ס"א, י' וזולתו. נתפעל והתפעל ר"ה י"ז: שנתעטף הקב"ה וכו', ברכו' ט"ז: תתעטף בחסִידותך, שבת י'. משיתעטפו הדיינים, שם כ"ה: ומתעטף ויושב, שם: ל"א. נתעטף ויצא לקראתו. ירו' ע"ז ספ"א ד"מ. נתעטף וישב לו וכו'. כתובו' ס"ו: נתעטפה בשׂערה. השם עטיף בל"ע عطاف פי' מעיל בקבוין ירוש' פ"ח דכ"א: שני עטיפין, רות רבה פּ' ורחצת: ישני עטפים. השם המופשט ברכו' נ"א. עיי"ע עטר. ולנקבה עטיפה מ"ק הנ"ל עיי' לעיל [1]. ועוד ענין מעטפה בל"מ ובל"ס עֲטַפְתָּא (Ueberwurf) ירוש' פיאה פ"ח דכ"א: כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבת, וכ"ה ברות רבה הנ"ל. ב"ר ר"פ י"ב בירכו בעטיפה, ושם פפ"ב ישנו עטיפתם בשעת השמד. שהש"ר פּ' מה דודך מלך בו"ד מעטיפתו ניכר וכו', ד"א זוט' פ"ה בארבעה דברים ת"ח ניכרים בכיסן וכו' ובעטיפתן [2].

עָטַף (מל"מ ענין התעלפות וחולשה geschwächt, ohnmächtig sein) כי רוח מלפני יעטוף (ישעי' נ"ז, ט"ז) פי' לשון איחור [3] וכבר פי' בע' גף (ו'). פ"א לשון ליאות [4]. בב"ר פכ"ה [5] (כ"ד) כי רוח מלפני יעטוף אמר רב הונא הרוח הזו בשעה שיוצאת בעולם מרשלה [6] בהרים ומשברה בגבעות ואומר לה הזהרי שלא תזיקי לבריות מה טעם כי רוח מלפני יעטוף מה יעטוף משלהי היך דאת אמ' (יונה ב', ח') בהתעטף עלי נפשי.

עטר (מל"מ עֲטָרָה, עֲטֶרֶת Kranz, Krone ועוד במושגים הדומים לעטרה Brustwarze Leisten, Gitter, Eichel) בס"ג דפ' ג' שאכלו (ברכו' נ"א סע"א) עיטור ועיטוף פי' בע' עשר [7]. בתנור פ"ה בכלי' (מ"ג) עטרת כירה פי' בנין שסביב הכירה כדי שלא תצא האש [8]. בהזיז פי"ד באהילות (מ"א) העטרות והפתוחין [9] פי' בנין למעלה מן החלון ויש בו חורים עגולים כמין עטרות כרכתי' (זכרי' ו', י"ד) והעטרות (תהיינה) [צ"ל תהיה" [10]]. בפ"ג במדות (מ"ח) עולין ורואין את העטרות שבחלונות [11] שנאמר והעטרות תהיה [12]. בס"ג דפ' ר"א אומר (שבת קל"ז סע"א) בשר החופה את העטרה [13]. פי' מקום שמהל את הערלה נשאר הבשר כעטרה סביב לגיד. בר"ג דפ' כל היד (נדה י"ג סע"ב ורע"ב) גבול יש לו מעטרה ולמטה מותר מעטרה ולמעלה אסור. פי' למטה מן הברית בצד הגוף מותר לאחוז. בר"ג דפ' בן סורר ומורה (סנה' ס"ח:) תניא ר' חייא עד שתקיף העטרה כי אתא רב דימי אמר הקפת גיד ולא הקפת בצים. בס"ג דיוצא דופן (מ"ז סע"ב) ר' יוסי אומ' משתקיף עטרה. פי' שיער. בסוף סוטה (מ"ט.) בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות של חתנים, גמר' (שם:) אמר רב לא שנו אלא של מלח ושל גפרית פי' רבי' גרשם ז"ל מזהב היתה אותה העטרה ורחצו אותה במלח וגפרית שתהא יפה אבל של וורד ושל הדס שהעטרה עצמה של וורד ושל הדס. ור"ח ז"ל פי' קיימא לן בין מלח ובין גפרית בין הדס ובין ורד ובין קנים ובין חילית אסור והני מילי דגברי אבל דנשי שרי חדא דבהדיא אמרו רבותינו הלכתא כלילא שרי ותו זו דגרסינן בפ"ק בגיטי' (ז'.) רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דגדיל כלילא לברתיה וכו' עד דומיא דכהן גדול בגברי אבל דנשי שרי וקיי"ל הלכתא כמר בר רב אשי בכולא תלמודא בר ממיפך שבועה (ואוריתא) [14] [וצ"ל וְחִיורא] [15]. תניא (סוטה מ"ט:) אי זו היא עטרות כלות עיר של זהב אבל עושה הוא כיפה של מלח פי' לא

---

[1]) וגם רד"ק עטף גרס כגי' הערוך בכאן כעטיפת ישמעאל. [2]) בעירו' ס"ה: לי' עיי"ע כס ו'. [3]) א"כ מלשי' וכהעטיף הצאן עיי"ע גף ו' ועיי' רד"ק שרש עטף. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג לאות. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע נשמט. [6]) כה"ג בכ"י ל"ד וה"ב וכ"ה לפנינו בב"ר ובילק' מלכי' ר' רי"ט ובויק' רפט"ו ושם בגבעות ובכ"י ק"ט, וו' מושלו וצ"ל מרשלו אבל בדפ"ע מכשלו וכ"ה בירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג ובקהל"ר פי הולך מחשלו. [7]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע עטר וצ"ל עשר (אחר ע' עסק.) [8]) וכ"ה בר"ש בשם עצמו ושם אי' החום ובפי' רה"ג לי' מן כדי וכו'. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר והפיתוחין ובדפו"ו והפיתותין והוא ט"ס. [10]) הועתק מפי' רה"ג בסדר"ט 25. [11]) לי' לפנינו. [12]) וכ"ה בשתי פעמים בכ"י ק"ט ובדפ"ע גם כאן תהיינה. [13]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובמשנה נאפולי ופיז' ובירו' ובאו"ז סי' צ"ז ובנו"ג רוב העטרה. [14]) כ"ה בדפ' וויניצי. [15]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ודפ' פיזי באסיל ואמ' וכן הביאו התוספ' בשם ר"ח עיי' תוספ' סנהד' כ"ט: ד"ה מר וחולי' ע"ו: ד"ה מר ובשבועו' מ"א. ד"ה ולמר ויומ' פ"ג. ד"ה מר ובכתובו' פ"ד: ד"ה והוא ודף צ"ו. ד"ה אלמנה.

אמרן אלא לכלות אבל לשאר נשים לא דהא (שבת נ״ט:) ר״ע עבד לדביתהו עיר של זהב. בר״ג דפ׳ בא לו כה״ג (יומי ס״ט:) למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה. *[אחי״ה וכנ״ה בענין כתר בירו׳ ביכורי׳ ספ״א דס״ד רע״ב עטרות של שיבלין, ירו׳ ע״ז פ״ד דמ״ג ע״ד לא סוף דבר עטרות שיבולים אלא אף עטרות של וורד. ירו׳ סוטה ספ״ט דכ״ד: איכ״ר פ׳ נפלה וקהל״ר פ׳ יש רעה: עטרה של זית. ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב סע״ג והעטרה שמתעטר בה. ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג אותה העטרה הניח לו הקב״ה להתעטר בה וכו׳, מגיל׳ ט״ו: עתיד הקב״ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, ברכו׳ י״ז. יושבים צדיקים ועטרותיהם בראשיהם וכו׳, שמ״ר פכ״א ועושה אותן עטרות ונותנין בראשו של הקב״ה . . . שהקב״ה מתעטר בתפלתיו של ישראל. ויק״ר ספי״ג שמחזרת עטרה לבעליה, אבות פ״ד מ״ה אל תעשם עטרה להתגדל בהם. שבת פ״ז: וספרא ריש שמיני נטל עשר עטרות. ובסמיכות תוספת׳ סוט׳ פט״ו עטרת חכמים. ב) והושאל לעטרות שבבנין והוא כעין זֵר סביב התנור או החלון עיי׳ כלי׳ אהלו׳ ומדות הנ״ל. ג) ראש הגיד שדומה הבשר אחר מילה לעטרה עיי׳ לעיל ויבמו׳ נ״ה סע״ב וירוש׳ יבמו׳ רפ״ו ד״ז: הכנסת עטרה, ירו׳ שבת ספי״ט די״ז: גובהה של עטרה תוספת׳ יבמו׳ ספ״י איזהו כרות שפכה כל שנכרת הגיד מן העטרה ולפנים וכו׳. ד) עוקץ הדדין מוקף כעטרה נדה מ״ז סע״א עיי׳ לעיל ושם נ״ב: ותוספת׳ נדה רפ״ו. והפעל פי׳ כמו ל״מ היקף דבר מכל צד ככתר (umringen, bekränzen) בקל תרג׳ ענקתמו (תהלי׳ ע״ג, ו׳) עטרתהון גיותנותא. פסיקת׳ רבתי רפ״ט שיהא עָטוּר עיי׳ לקמן. פיעל ביצ׳ ה׳ סע״א כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, ביכורי׳ פ״ג מ״ט מעטרין את הבכורים, ירו׳ ביכורי׳ רפ״ג דס״ה ע״ג היה מעטרן. ע״ז י״ב סע״ב וי״ג רע״א מעוטרות בפירות, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ד במה מעוטרות וכו׳, ירו׳ תענית פ״ד דס״ח: ותוספת׳ פ״ד (ג׳) מעטרן ומעלה אותן לירושלם. שמ״ר פ״ה הביאו דוראות של עטרות והיו מעטרין אותו ועיי׳ שם פמ״ב לעטר למלך, תנחומ׳ וארא סי׳ ה׳ כל המלכים באין ומעטרין אותו וכו׳. פַּעַל סוט׳ ה׳. ומעטרא ליה וכו׳ עיי״ע ססא, תרג׳ ירו׳ לבראש׳ נ׳, כ״ו; לדברי׳ כ״ו, ג׳; לדה״י א׳ ב׳, נ״ד. אתפעל תרג׳ יואל ב׳, כ״ב איתעטרו. נתפעל והתפעל ב״ר פנ״ב נתעטר בה עיי״ע בעל. ירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״כ: וסוף רות רב׳ להתעטר בה, ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב סע״ג העטרה שמתעטר בה, ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג, שמ״ר פכ״א עיי׳ לעיל בדוגמאות השם. והשם המופשט ביכורי׳ פ״ג מ״י ירו׳ ביכורי׳ ספ״א דס״ד: עיטור הבכורים. ירו׳ ברכו׳ ספ״ז די״א רע״ד ג׳ דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודה ויפה פי׳ מהרז״ף באה״צ שם דרך היונים לעטר במסיבתם חכוסות בשושנים ופרחים ונראה שזה המנהג נתפשט ג״כ בסיריא שיושביה היו יונים ובבבלי לא נודע זה המנהג לכן מפרש הש״ס בבלי ברכו׳ נ״א סע״א עיטור: רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי [1]. ונקראו ג״כ ציצין ופרחין שעשויין לנוי עיטורין ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס: עיטורי סוכה, ירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״א ע״ד תולה בה עיטורין] —

עטר (= עִיטּוּר פי׳ בל״ת הסרה וסילוק das Entfernen, Beseitigen) בפ׳ אין בין המודר בגמ׳ תורם (נדרי׳ ל״ז:) עיטור סופרים פי׳ לשון עֲטִירה הוא תרג׳ רק הבמות [2] לא סרו: ולא עטרא [3] וכן הא דגרסינן בפ׳ המגרש בגמ׳ גופו של גט (גיטי׳ פ״ו.) ופטיר ועטיר כלומ׳ פטור ומסולק ונראין הדברים שבתחילה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרי (בראשי׳ י״ח, ה׳) וסעדו לבכם ואחר תעברו קדמו שרים ואחר נוגנים (תהלי׳ ס״ח, כ״ו) צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה (שם ל״ו, ז׳) והוו משתבשי באלו מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני ווי והוו קרי אחר תעברו, אחר נוגנים, משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין ווי הוי קרו להו להלין מילי עיטור סופרים ואתי רבי יצחק ואורי דקבלה אינון הלכה למשה מסיני ועד דורות קרובים להשתא

---

[1]) ובפסיקתי רבתי רפ״ט אי׳ הפעל כוס של ברכה מצוותו שיהא מודה ושיהא עטור ושיהא מלא. [2]) לי׳ ברפ״ע ואי׳ בהקדמה למקראות גדולות די באזיליא בשם הערוך וכ״ה בשט״מ לנדרי׳ ובראו״ש אבל במקרא כתוב במ״א כ״ב מ״ד דה״י ב׳ כ׳, ל״ג אך הבמות ובמ״א ט״ו, י״ד ודה״י ב׳ ט״ו, י״ז והבמות ורש״י בגיטי׳ פ״ו. הביא ג״כ רק הבמות. [3]) כ״ה נכון ברפ״ר ובשרפ״ע עטרו.

הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך (שמות כ״ג, י״ג) וסופרי מגמרי דלא מקרי בוי״ו. *[אחי״ה כל זה מפי׳ רה״ג הוא כדמוכח משט״מ נדרי׳. ובהרבה ספרים הנוסח בוי״ו ולא ישמע וכן מוכח מפי׳ ראב״ע לשמות שם ועיי׳ מנחת שי שם. ובתרג׳ לתהלי׳ ל״ו, ז׳ בדפ׳ גינוא אי׳ ג״כ הוי״ו וכן בהעתקות השמרוני והפשיט׳ ובתר״י לשמות הנ״ל ויש נפקא מיניה אליבא דדינא עיי׳ סנהד׳ ס״ג: ובמ״ש רא״ג באורשריפט 253. ועוד אי׳ בוי״ו ואחר תאסף (במדי ל״א, ב׳) בתר״י א׳ ובספרי מטות פ׳ קנ״ז, ועיי׳ נדרי׳ ל״ז: ושם הובא ג״כ אחר תלך (בראשי׳ כ״ד, נ״ה) ועיי׳ מנחת שי ס״פ בהעלתך. — ופי׳ עטיר בגיטי׳ מסולק ומוסר ורש״י פי׳ מענין ע׳ הבא אח״ז והוא דוחק, וכנ״ה בירו׳ נדה ספ״ב ד״נ: (חמיתי) [צ״ל חמיתיה] עטיר מיניה כלומ׳ ראית דם הנידה מובדל ורחוק ממנו. תרג׳ ירו׳ א׳ הסירו את אלהי הנכר (בראשי׳ ל״ה, ב׳) עטרון ית טעוות עממיא. תרג׳ ויסירו (ד״ה ב׳ ל׳, י״ד) עַטרו, הסירו (שם) עטרו] —

עטר (= עִטְרָא אולי מל״י ἑταιρειά, ἑταιρία חברותא כלומ׳ שטר שותפין Gesellschafts-vertrag) בפ׳ המפקיד בגמ׳ רשב״ג (ב״מ ל״ט רע״ב) ובר״ג דפ׳ חזקת הבתים (ב״ב כ״ט:) הני מילי דלא עבד עטרא אבל עביד עטרא קלא אית ליה פי׳ שטרא. *[אחי״ה ובכ״י ש״ס מינכען בב״מ איטרא ובכ״י ר׳ כ׳ עיטרא ובנו״ג בט״ס עיטדא וכן אי׳ איטרא בכ״י ש״ס ב״ב ובה״ג ובספר המקח (עיי׳ דפוס לב״ב) ובנו״ג עיטרא. ופי׳ רגמ״ה שטר חלוקה וכ״ה ברשב״ם למקומו וברש״י ב״מ שם ובגיטי׳ פרק ו׳. ונראה שהוא מל״י ובהוראה הרשומ׳ ועיי׳ המשביר. וכן צ״ל בערוך שטרא ח ל ו ק ה. וע׳ זקנים העתיקו התרועע (משלי י״ח, כ״ה) וסומכוס העתיק חֶבֶר (הושע ו׳, ט׳) ע״י מלה יונית הנ״ל] —

עֲטַר (מל״ם פי׳ עָשַׁן rauchen) תרג׳ והר סיני עשן כלו (שמות י״ט, י״ח) עטר כוליה. ואולי נגזר ממלה זו עטרן כי מלא עשן הוא ומעלה עשן הרבה. *[אחי״ה ולא היא כי אם מל״ם הבא אח״ז. וגם עטר אשר בו העתיק תרג׳ ירו׳ (כ׳) [1] עשן הוא מלה סורית. והתואר טורא עטיר (תר״י ב׳ שם כ׳, ט״ו)] —

עִטְרָן (מל״ם עִיטְרָנָא, עִטְרָנָא פי׳ צרי שריחו רע übelriechendes Harz בל״ע قطران Harz der Pinienzapfen) בבמה מדליקין (שבת כ״ד:) אין מדליקין בעטרן מפרש בר״ג (שם כ׳ סע״ב) עטרנא פסולתא דזיפתא שעוה פסולתא דדובשא. *[אחי״ה והוא מל״ם הנ״ל ונקרא בל״ע القطران וכן כתב ר״י שווארץ בספרו תבואות הארץ (הוצאות הארץ י״ז) וז״ל עטרון בל״ע אלקטראן הוא מין זפת הנוטף מעץ צינובי״ר ע״כ והוא העץ صنوبر עיי׳ לעף פפלנ״צ 56 שהביא ג״כ מלה סורית בלי הזכרת מלה תלמודית עיטרן עיטרנא שבת כ׳: כ״ד: כ״ו, תוספת׳ שבת פ״ב, תוספת׳ ברכו׳ פ״ד עורות ריח רעה ועיטרן] —

* עיטורין (?) תוספת׳ שביעי׳ פ״ה בכ״י אירפ׳ והעיטורין והאדיל וכו׳ וצ״ל כגי׳ הספרי׳ והאטדין ועיי״ע אדל וע׳ עדל.

* עֲטָרוֹת (שם מקום) תרג׳ תמר (שופטי׳ ד׳, ה׳) בעטרות דבורא. וכן הרבה שמות מקומות נקראים ככה כמו עטרות שופן, עטרות אדר, עטרות בית יואב עיי׳ פירשט אוצ״מ.

עָטַשׁ מל״ע عطس niesen וממנו בל״מ עטישה בל״ס עוטשתא בל״ע عطسة = עִיטּוּשׁ פי׳ פעולת הזרירה das Niesen) בפ׳ מי שמתו בגמ׳ היה עומד (ברכו׳ כ״ד:) עיטוש אעיטוש [2] לא קשיא הא מלמעלה הא מלמטה. פי׳ מלמעלה יפה הוא כגון זה דגרסינן בסוף חלומות דפ׳ הרואה (שם נ״ז:) עיטוש יפה לחולה [3] דכתיב (איוב מ״א, י׳) עטישותיו תהל אור והוא מחוטמו וכפיו ובלעז אישטרנוטרי [4]. בהאשה פ״ט בנדה (ס״ג.) אלו הן הווסתות מפהקת ומעטשת מ ל מ ט ה [5] כגון זה דגרסינן בס״ג דפ׳

---

[1]) וכצ״ל במו״ע. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובאו״ז הל׳ תפלה סי׳ צ״ח ובנו״ג מתעטש אמתעטש. [3]) בנו״ג סימן יפה לחולה ובכ״י ש״ס לי׳ סימן. [4]) בלאי״ט sternutare ובל״ר sternuere. [5]) בלי ספק הוסיף רבינו מלת מלמטה לפירוש הענין והראיה דלי׳ בעי׳ פהק והגרי״ב בעי׳ עטש מסופק בזה קצת ע״ש ובטור ש״ע יו״ד סי׳ קפ״ט פי׳ ג״כ דרך מטה וכן הביא המחבר והש״ך שם סקנ״ג הביא בשם פי״מ להרמב״ם דמתעטשת היינו מלמעלה וכן כתבו התוספו׳ אשטורניר והיינו מלמעלה כמ״ש בערוך עטישותיו וכו׳ עד ונראה דלענין דינא שניהם אמת ע״כ ועיי׳ מ״ש הגרי״ב בהפשב״ע שמתוך פי״מ הרמב״ם לא מוכח כן בבירור ועוד שקל וטרי בפי׳ הערוך. ודע כי בכ״י ק״ט הגי׳ ומתעטשת מ ל מ ע ל ה וזה נכון מאוד כי וודאי בעיטוש למעלה מיקרי וסתות דגופא.

הרואה (ברכו׳ ס״ב.) וכבקעה כל זמן שמתעטש ואין חבירו שומעו [1]). בילמדנו ויהי כי זקן יצחק (בתנחומי תולדו׳ ל״י) עד ימי יעקב היה אדם עוטש ומת תדע לך שכך הוא אדם עוטש והוא אומר לו חיים טובים מכלל שהיה מת מעיקרא עמד לו יעקב ובקש עליה רחמים וכו׳. *[אחי״ה ועיי׳ פרקי דר״א הובא בילק׳ לך לך ר׳ ע״ז ולאיוב סוף ר׳ תתקכ״ז מיום שנבראו שמים וארץ לא נמצא אדם עוטש וחיה מחליו וכו׳ עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים וכו׳ ועיי״ע זיטא ח״ג, רפ״ג, וש״נ ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י רע״ד דעטיש גו מיכלא (ג״י רבינו שם צד רפ״ב:) ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ד העוטש בתפלתו סימן רע הוא לו הדא דאת אמר מלמטה אבל מלמעלה לא, ירו׳ יומ׳ פ״ג ד״מ ע״ד עטש ושמע קליה, קהל״ר פ׳ את הכל: עטיש ההוא ינוקא. בפיעל ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ד מפהק ומעַטֵּשׁ, נדה הנ״ל מעטשת. התפעל ברכו׳ כ״ד סע״א בכ״י ש״ס התעטש ורק, ושם: איזה פעמי׳ התעטש, מתעטש, ושם ובכ״י ש״ס נתפעל נתעטש. ירו׳ סוכה פ״ה דנ״ה: והיו מתעטשות מריח פיטום הקטרת, במד״ר פ״ט תהא מתעטשת תהא מתרפקת אברים. והשם המופשט עיטוש ברכו׳ כ״ד (כפי׳ ג״י רבינו) שם נ״ז: ב״ר פ״כ פסיקת׳ דר״כ צד ק״מ. ולנקבה עטישה ילק׳ בשם פדר״א עיי״ע זיטא] —

* עֲטוּשַׁיָּא (שם מקום לידת ר׳ יצחק) רבי יצחק עטושיא ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב רע״ב ירו׳ פיאה פ״ח ד״כ סע״ד ירו׳ סוט׳ פ״ג די״ח סע״ג ונראה שהיה תלמידו של ר׳ זעירא עיי׳ מבה״י למהרז״ף צד ק״ו: ובסד״ה צד ק״כ סע״ד ושם ג״כ הגי׳ ר׳ יצחק איש כפר עיטוש, וכן מצאתי בה״ג ה׳ יין נסך בציון מע״ז ז׳ רע״ב ובנו״ג איש כפר עכו.

* עִיָּיא (שם גנאי לחייא) מ״ק ט״ז רע״ב עייא מי קורא לך בחוץ ופירש״י כך כינה שמו של ר׳ חייא לשון גנאי ע״כ, כריתות ח׳. צריכין לדברי עיי״ע.

* עַיְיבָא פי׳ כמו חייבא ועוד כמו כייבא עי״ע עב.

* עֵיבָא בל״ס עַיְבָא פי׳ עָב עייא.

* עִיד (בל״ע عيد פי׳ רגל ומועד Fest) ע״ז ב׳. חד תני אידיהן וחד תני עידיהן עיי״ע איד. ירו׳ עירו׳ רפ״הדכ״ב: שמואל תני עידיהן, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג עידיהן של גוים והרמז על עדיהם (ישעי׳ מ״ג, ט׳) רק בדרך דרוש הוא. תוספת׳ רפ״א דע״ז לפני עידיהן. ותרג׳ ליום הכסא (משלי ז׳, כ׳) וליומא דעידא.

* עידית עיי״א עדית.

* עייט (?) תוספת׳ כלאי׳ ספ״ה בכ״י וט״ס עיי״ע פיף.

* עֵיל, עֵילָא, עִילָה עיי״ע על.

☞ עִיוּל (שחק Staub) תרג׳ וכשחק מאזנים (ישעי׳ מ׳, ט״ו) וכעיול מאזניא. *[אחי״ה בנ״ג וכעיול מוזניא ואולי הוא מפעל עלה כי העפר עולה למעלה ובמתורגמן הגי׳ כָּעֳוֶל ולא פירשו ורומז על עול הראשון והוא דוחק. וה׳ לעווי לא הביא המלה כל עיקר] —

* עִילָא (בל״ס כמו עֲיִר בל״מ Junges, junger Esel) פי׳ כמו עוּל בל״מ. תרג׳ ועיר פרא (איוב י״א, י״ב) ועילא מרודא והקבוץ עילי תרג׳ בראשי׳ ל״ב. ט״ו שבת קנ״ה. עילי זוטרי. עירים (ישעי׳ ל׳, ו׳) תרג׳ עילין.

* עילא (אילא), רב עילאי, ר׳ עילאי, ר׳ עילאה, עילאי שם אמורא עיי׳ סד״ה זה הערך.

* עִילִישׁ (שם אמורא) ב״ב קל״ג: גיטי׳ מ״ה: עיי״ע טייר, מל ח׳.

* עַיֵּים (פַעל מן עום בל״ע عام הלך gehen) ירו׳ יבמו׳ ספ״ד ד״ו ע״ג הן דעיימך רגליך וכו׳ פי׳ הנה תראה שתלכנה רגליך שתלך מהר מכאן, ובירו׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד רע״ד בט״ס הן דעימך מגליך וצ״ל רגליך.

* עיימא (נ״ל מל״ע غيم ענן והושאל לחשכת העין das Umnebeln des Auges) ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ד אהן עיימא דעינא, או צ״ל עמייה דעינא מל״ע عماية עורון מפעל عمى בל״מ עמם ענין כהות האור das Verdunkeln.

עַיִן מל״מ שם לאבר הראות Auge ועוד כמו בל״פ چشم עין ומעין Quelle ועוד מל״ע عين נטיית לשון מאזנים ומזה הפעל עַיֵּין (בל״ע בבנין ה׳ וח׳)

---

[1]) וזו הראיה עולה יפה עם פי׳ מעטשת מלמטה לכן נסחתי על פי ג״, הספרים ולא עפ״י ג״, כ״י ק״ט.

הביט בעינים פקוחות scharf hinsehen ועוד עיי' בפנים) בפ' כיצד אישת בגמ' מי שיש לו אח (יבמו' כ"ב:) ובן אין לו (במדי כ"ז, ח') עיין עליו. בר"ג דקידו' (ד'.) מפורש מדכתי' קרא (שמות כ"א, י"א) אין מלא ביו"ד ולא כתיב אן חסר דרשינן ליה לאו והן לאו אין כסף לאדון זה וכי האי תנא דתניא וזרע אין לה (ויקי כ"ב, י"ג) אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מניין ת"ל וזרע אין לה עיין עליה הנה דרש כיוצא ב לאו והן אין לה זרע כשר אם יש לה אפי' זרע פסול וזהו אין לה עיין עליה אם יש לה אפי' זרע פסול[1]) זה פי' ר"ח ז"ל במס' קידושין — (א"ב ובע' איין הביא ממרות אלו וגרם איין ותרג' בית אבנים יחזה (איוב ה', י"ז) בית אבניא יעוין)[2]. בריש יש נוחלין בגמ' סדר נחלות (ב"ב קט"ז.) ת"ר בן אין לו „אין לי אלא דלהוי קודם לנחלה בן הבן דלהוי קודם לאבי אביו והכי נמי בת הבן ובן בת הבת של בן שיהא יורש אבי אמו[3]) מניין ת"ל אין לו כלום' מהאי אל"ף דאין [לו] עשה עין[4]) כלומ' עיין עליו מכל[5]) צדדין הבאים מכח כחו לו ירושתו והכי נמי דרשינן בת והוא הדין נמי לכל הני דקודמין לנחלה צריך לפשפש ולחקור לעיין אחריהם אם יש להן יורשין הבאין מכל כחו[6]) ליתן להם נחלתו ואחין[7]) נמי דקודמים לאחי האב צריך לעיין לכל הבאין מכח אחיו וליתן להן ירושתו"[8]) זה פי' רבי גרשם ז"ל[9]). [כס"ג דפ' המוכר את הספינה][10]) (ב"ב פ"ט.) ת"ר מניין שאין מעיינין במקום שמכריעין פי' „גבי משקל"[11]) אין מוכרין עין בעין כלומ' שוה בשוה במקום שמנהג ליתן הכרע[12]). בר"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קס"ד:) שלש[13]) עברות אין אדם ניצול מהן[14]) בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה כלומר „שמחשב בדעתו אכוין דעתי בתפילתי כדי שיעשו לי רצוני[15]) והיינו שדומה כמו מנסה לבוראו"[16]). עין תלעג לאב (משלי ל', י"ז) בפ"ק בפיאה ירוש' (דט"ו רע"ד) עין תלעג[17]) על כיבוד אב וביזת על לא תקח האם על הבנים [יקרוה עורבי נחל] יבא עורב שהוא אכזרי[18]) ויקרנה ואל יהנה ממנה [ויאכלוה בני נשר] ויבא נשר שהוא רחמן[19]) ויאכלנה ויהנה ממנה. בתנור בפ' ח' בכלי' (מ"ז) שרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין של כופח פי' „חלון של מטה עם הקרקע בתנור ליכנס בו הרוח כדי שיוסק שמו עין ולמה מפני [שאין] תמיד פתוח[20]) אלא פעמים סתום פעמים פתוח"[21]). בהנוגע פכ"א בכלים (מ"ב) בעין ובעבות פי' טבעת של עץ בעול[22]) דתניא (תוספתי כלי' ב"ב פ"א) העין שבמעצד[23]) והעין שבמחרישה. ובעבות כמו[24]) וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה', י"ח) וככבר פירשנו בע' עב (ג')[25]). ועוד בפ' כ"א בכלי' (שם) ובעין של מתכת. פי' טבעת יש בה החבל שמושך הבהמה[26]). בפ' חומר בקודש בגמ' ובשעת הגתות (חגיגה כ"ה.) ושייר[27]) קופה אחת יתננה לעיני[28]) הכהן פי' שמראה לו שלא נסחטו ואינן מקבלין טומאה אבל אם נסחטו אין נאמנין לומר טהורים אלמא דבשעת הגתות אין נאמנין הא דתני יתננה לעיני הכהן באפלי דהיינו בשאר ימות השנה אבל מתניתין דתני נאמנין בחרפי דבזמנן[29]). בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ומניקה (כתובות ס"א רע"א) הוו

---

[1]) כ"ה נכון בדפי' וויניצי' ובשדפ"ע נשמט מן פסול עד פסול. [2]) ועיי"ע איין ומ"ש לפרשו מל"ע. ועוד למדין מקרא ובן אין לו לבת שפוטרת אשת אביו מן היבום עיי' מ"ש בחי' הרמב"ן ביבמו' כ"ב. בשם הספרי ובעל הלכות גדולות ועיי' באו"ז הלי' יבום וקידושי' סי' תרי"ב והרמב"ן השיג שם על בה"ג ע"ש ועוד עיי' בחי' הרשב"א והריטב"א ריש קידושי'. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' רגמ"ה אבל בדפ"ע אבי אבי אמו. [4]) כ"ה נכון בדפו"ו ובפי' רגמ"ה אבל בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס מהאי אמר דאין עשה בו עין. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ומכל. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר מכל כחן וצ"ל כחו וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפי' וויניצי' מכח כוחן. [7]) בפי' רגמ"ה ואחיו. [8]) כ"ה נכון רק בדפו"ו וכ"ה בפי' רגמ"ה. [9]) והוא אות באות בכ"י אשר ת"י ונדפס מאותו כ"י שלי בש"ס ווילנ'. [10]) כצ"ל וכדמוכח מע' כרע ב'. [11]) וכ"ה בפי' רגמ"ה' [12]) ועיי"ע כד ב' וש"נ פי' רגמ"ה בח"ב, י"ד. [13]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפו"ו משלשה. [14]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"א ובשדפ"ע לי'. [15]) וכצ"ל בכ"י פי' רגמ"ה שנדפס בש"ס ווילנ'. [16]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה. [17]) בנו"ג שהלעיגה. [18]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה לפנינו ובדפ"ע אכזר. [19]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ולפנינו אבל בדפ"ע רחמני. [20]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ורק צ"ל שאין ובדפ"ע ולמה לא מפני שתמיד פתוח ובכ"י ק"ט ולא מפני שתמיד וכו'. [21]) הועתק מפי' רה"ג לסד"ט 6. [22]) וכ"ה בפי' רה"ג (העץ) [העין] הוא טבעת וכן הביא שם התוספ' וכתב ושמו בטיית חלקה ועיי"ע עב ג'. [23]) כ"ה בכ"י ק"ט רק שם בט"ס במעצ והקו נשמט ובדפ"ר שבמעין צ"ל שבמעץ וגם כן נשמט הקו בטעות וצ"ל שבמעצד וכדאי' בע' עב ג' ובדפ"ע בכאן בט"ס שבעץ. [24]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע בט"ס כמה ואח"כ נקודה והוא ט"ס. [25]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס כבר פירשנו פירוש אחר בע' עב. [26]) וכן הביא הר"ש בשם הערוך רק שם לי' בט"ס החבל ובכ"י ק"ט בלא דיוק טבעת יש לה בחבל. [27]) בכ"י ש"ס משייר ובנו"ג ישייר. [28]) וכ"ה בכ"י ש"ס בי וכ"ה בתוספ' רי"ד ובפי' ר"ח ובטהרות פ"ט מ"ד ועיי' בתוספ' ובנו"ג בט"ס לעני. [29]) ועיי' פי' ר"ח בש"ס ווילנ'.

לה בְּני עינני פי' בנים גדולי עינים [1]. בפ' ר' ישמעאל פ"י במנהות (ס"ד:) מעשה שבא [2] מגגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר ומפרש בגמ' (שם). ובס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב:) ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא מגגות צריפין וכו' [3]. בפ' תפלת השחר (ברכות כ"ח: כמשנה) ר' יהושע אמר מעין שמונה עשרה. גמרא [4] (שם כ"ט.) רב אמר מעין כל ברכה וברכה פי' „מזכיר ג' ראשונות כסדרן ואומר ברכה רביעית חנינו מאתך דיעה ובינה והשכל בא"י חונן הדעת, החזירני בתשובה שלימה [לפניך] ברוך הרוצה בתשובה, מחול לנו כי פשענו ברוך חנון המרבה לסלוח. גאלינו מלכנו למען שמך ברוך גואל ישראל [5] וכן כל ברכה וברכה עד מלא רחמים רבים אתה [6] בא"י שומע תפלה ואומר שלש אחרונות כתקנן אלו דברי רב [7] ושמואל אמר הביננו פי' אומר שלש ברכות ראשונות כתקנן ואומר הביננו וכו' עד ברוך אתה ה' שומע תפלה ושלש האחרונות כתקנן ומצאנו טעם רב ושמואל מפורש בירו' (פ"ד ד"ח.) בזה הענין שכתבנו רב אמר סוף כל ברכה וברכה ושמואל אמר ראש כל ברכה וברכה [8] אית תנא תני ז' מעין י"ח ואית תנא תני י"ח מעין י"ח מאן דתני ז' מעין י"ח [9] מסייע ליה לשמואל ג' ראשונות וג' אחרונות הרי שש והביננו ברכה אחרת שחתם בה בא"י שומע תפלה הרי ז' מעין י"ח מאן דתני י"ח מעין י"ח מסייע ליה לרב דאמר חתימה מעין כל ברכה וברכה כאשר פירשנו למעלה" [10]. בפ"ק בסוטה בגמ' שמשון (סוט' י'.) ותשב בפתח עינים (בראשי' ל"ח, י"ד) א"ר אלכסנדרי מלמד שהלכה וישבה בפתח אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו [11] שכל אורח ושב באין אצל פתח אברהם [12] ר' חנין אמר [13] מקום ששמו עינים כדכתי' (יהושע ט"ו, ל"ד) תפוח והעינים [14] ר' שמואל בר נחמני אמ' שנתנה עינים לדבריה וכו'. *[אחי"ה ענין עין ידוע ונאמר בין על עצם ראית העין כמו שבת ק"ח: יד לעין תקצץ, בין שעשויה במלאכת מחשבת ירוש' נדרי' ספ"ט דמ"א ע"ג עשה לה עין של זהב. ומפני שהרבה פעולות ומדות מיוחסות לעין ע"כ בא שמושה על צד הרחבה לענינים רבים א) כל"מ טוב עין (משלי כ"ב, ט') רע עין (שם כ"ג, ו') נאמר על ענין הסכמה ורצון בדבר או העדר הסכמה לדבר גם בדרז"ל עין טובה.. עין רעה אבות פ"ב מ"ט, עין יפה.. עין רעה שבת קמ"ו: ב"ב ס"ד: צר עין שבת ק"ח: צרי עין סוט' ל"ח: ולרוב עין כמו עין רעה ובלא"ר עינא בישא böser Blick ודעת ההמון שעין רעה מזקת באה להם מדמיוני הפרסיים [15] ורב שחי בין הפרסיים היטב דרש לפי דמיון ההמון והסיר ה' ממך כל חולי (דברי' ז', ט"ו) זו עין ב"מ ק"ז רע"ב ופי' רש"י עין: עין רעה, ושם בעין רעה עיי"ע עבד ב'. ב"ר פצ"א דרשו תתראו (בראשי' מ"ב, א') אל תכנסו כולכם בפתח אחד מפני העין, ושם פצ"ז אין אתם מתייראין מן העין. ועוד עיי' ברכו' כ'. עין הרע סוט' ל"ו: סנהד' צ"ג. ועיי' קידו' פ"ב. ובלא"ר ברכו' כ'. עינא בישא וכן שם נ"ה. ב"מ קי"ח. ב"ב קמ"א. וגם בלי בישא: פסחי' נ': שלטא בהו עינא. ב"מ ל'. אי משום עינא וכו'. ועוד כל"מ ענין עין השגחה ברכו' ג"ח. שבת ל"ד. ב"ב ע"ה. סנה' ק'. נתן עיניו בו וכו', ירו' הוריו' ספ"ג דמ"ח ע"ג נתנו עיניהם בשמואל הקטן ובהשאילה ירו' תעני' פ"ד דס"ט. ר"א המודעי זרועם של ישראל ועין ימינם. ב"ב ד'. עינו של עולם. ב"ק ע"ט: כביכול עשה עין של מעלה כאילו אינו רואה כה"ג לנכון באה"ת ובתוספת' פ"ז ובנו"ג עין של מטה, מכילת' משפטי' פט"ו עין של מעלה.. עיין של מטה. ספרי עקב פ' מ"ג הם נתנו עיניהם עליונה ותחתונה וכו' עיי' במאיר עין שם — ובענין מראית העין עיי"ע מראית, ועוד עיי"ע בת עין, בת מלך. ועוד ענינו בל"מ מראה (עיי' במדי' י"א, ז' יחזק' א' ט"ז, משלי כ"ג, ל"א) ומזה ואם בעיניו עמד הנתק (ויק' י"ג, ל"ז), לא הפך הנגע את עינו (שם נ"ח) פי' מראהו ותמונתו. ומזה לפע"ד ירו' ברכו' פ"ו ד"י. אם בעיינן הן, ירו' ביכורי' פ"ב דס"ה. עירובין בעיינן הן כלומ' במראיתן ובצורתן. ובקשור

---

[1]) וכ"ה ברש"י. [2]) בנו"ג עוד: העומר. [3]) בכ"י ק"ט בשתי פעמים מגינות צריפין וכ"ה מגנות בב"ק וסוט' מ"ט: אבל בכ"י ש"ס בב"ק גגות וכ"ה אמת עיי' שקלי' פ"ה מ"ב. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר. [5]) באו"ז הובאו יתר הברכות באריכות יתרה. [6]) באו"ז קבל ברחמים את תפילתנו. [7]) לי' באו"ז בט"ס. [8]) מוכח כי גי' רבינו כגי' המהרש"ס שלא גרס כגי' שלפנינו איזהו שבע מעין י"ח כי לפי זה קשה ארב דאמר סוף כל ברכה וברכה ואין התשובה מעין השאלה ועיי' הערת המו"ל הירו' דפי' מאיינץ ולא העיר על הערוך וכן לא גרס האו"ז. [9]) כ"ה נכון בדפ"ר וויניצי'. [10]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח הובא באו"ז הל' תפלה סי' צ'. [11]) מקום שכל עינים צופות לראותו. [12]) זה מפי' רבינו הוא ועיי' פירש"י. [13]) בנו"ג א"ר. [14]) במק' והעינם. [15]) עיי' מ"ש בענין agha dôithra במאמרי על המלאכים והשדים צד 57.

כ' או מ': כְּעֵין, מֵעֵין פי' כדמות, כמראה ברכו' נ"ח. מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. וכן הבין תרג' אונק' וירו' א' כעין יעקב (דברי' ל"ג, כ"ח) כעין ברכתא דברכינון. ובתר"י ב' מעין ברכתא כלומ' כדמות ותמונת הברכות. וכן ברכו' כ"ח: ירו' ברכו' הנ"ל מעין שמנה עשרה. ברכו' פ"ט מ"ג מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה כה"ג הנכונה במשנה שבמשניו' ובירוש', ובמשנ' דבבלי דף נ"ד. מעין על הטובה . . מעין על הרעה. שבת כ"ד. ירו' ברכו' פ"ד ד"ח. מעין המאורע. ע"ז ג': מעין ימטא. סוט' י'. מעין שמו של הקב"ה. סנהד' ק"ה: מעין קאמר ליה. ב"ר פנ"א מעין דוגמא של עוה"ב. תרג' את כל אמרי ה' (יהושע כ"ד, כ"ז) מעין כל פתגמייא דיי'. ב) ענינו כל מה שדומה לעין כגון נקב שבאמצע ריחים עיי"ע בת עינא, וכן עין של תנור, עין של כירה וכו' עיי' לעיל ציונים מכלי' פ"ח מ"ז; שם פכ"א מ"ב; תוספת' כלי' ב"ב פ"א. ירו' מעשי' שני פ"ד דנ"ה: חמית בחלמאי אית לי תלתא עיינין א"ל תנורין את עביד תרתין עיניך ועינא דתנורא. ואולי מזה מין עינא נדרי' ג' סע"א פי' כעין חור בספינה וגי' רבינו עיי"ע אילא וכ"ה בר"ן ופי' דמות איל ובמיוחס לרש"י ורא"ש מן ענא פי' צאן וא"ד עיינא. ג') מל"ע عين נטיית הלשון בכף המאזניים ומזה נ"ל ב"ב פ"ח: היה שוקל לו עין בעין כלומ' כערך נטיית הלשון במאזניים לראות שיהא המשקל שוה בשוה לבל יִנָּטֶה הלשון בכף מאזניים ועיי' למטה הפעל. ד) ענין ל"ע عين צַד ופנה Seite, Gegend והוא כמו פרשת דרכים שהעינים מצפות הנה והנה ומזה פתח עינים שתרג' אונקל' פרשת עיינין ובתר"י א' פרשת ארחין דכל עיינון מסתכלין תמן, ושם פ' כ"א בעינים תר"י א' בסכות עיינין על אורחא ועיי' בסוט' הנ"ל תרג' פנה (משלי ז', ח') לקבל עינותא ה') מל"ם (וכן בל"ע בקבוץ عيون) פי' מעין כתובו' י"ד: למלאות מים מן העין, ירו' כתובו' פ"א דכ"ה: לעוכר את העין, תרג' בראשי' ט"ז, ז'; כ"ד, כ"ט. ל'; מ"ט. כ"ב עינא דמיא והקבוץ תר"י א' לשמות ט"ו. כ"ז עיְנָוָן דמיין ושם פ' י"ט; לדברי' ח', ז' ועוד זולתו ובבכורו' נ"ה: עינָתָא דמידליין ועוד בל"נ עיינותא בתר"י ב' לבמד' ל"ד, ט"ו ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד אחת אומרת לעינתי . . זו שאמרה לעינתי סברין מימר שופעת כמעיין אמר לון בעיינה סכנת. מנחו' ס"ד: בט"ם לעונתי עיי"ע זב א' גי' רבינו המעולה. והרבה שמות המקומות נקראו על שם מעיין כמו בל"מ עיי' פירשט או"מ ע' עין. וכן אצל רז"ל עין כּוּל תוספת' אהלו' פ"ב, תוספת' נדה ספ"ה חולי' נ"ז: ענבול. עין בכי ע"ז י"א: עיי"ע נתברא. עֵין גְּדִי שבת כ"ו. תוספת' שביעי' פ"ז והוא עין גדי של מקרא. עֵינָא דמים ב"מ פ"ו והיה קרוב לפומבדיתא. עין טב ר"ה כ"ה. עיי"ע ענטב ומ"ש. עין יערים תוספת' שביעי' פ"ד [1]. עין כושי ע"ז ל"א. תוספת' שביעי' רפ"ד אבל בירו' שביעי' פ"ה דל"ו. עין כושין. עין סוכר סוט' מ"ט: ירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד מנחות ס"ד: במשנ'. ובע' גגות צריפין (ח"ב, רל"ב) גרס רבינו עין השוכר. עין עיטם זבחי' נ"ד: עיי' גיאג' לנייבויער 132 עיני שת תוספת' שביעי' רפ"ד בכ"י אירפ' ובנו"נ עינישת ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד עיינוש. עין תאנה קהל"ר פ' עת ללדת. עין תרע ירו' דמאי הנ"ל ובתוספת' שביעי' הנ"ל ועיני ותרעא. והתואר מעין: עיינן בל"ע اعين מי שיש לו עינים גדולות ירו' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג והוה עיינן ואתחמי נחיך והקבוץ כתובו' ס"א רע"א עיי' לעיל. והפעל מענין עין בהוראה ראשונה כדרך ל"מ עוֹיֵן (ש"א י"ח, ט') פי' הביט לרעה וכל"ע عان אבל אצל רז"ל גם בכלל הבטה בעין פקוחה (וכל"ע בבנין ה' וח') וזה עיין עליו יבמו' קט"ו. עיין לה קידו' ד'. וכן נאמר על הבטה בעין שכלית nachdenken תר"י ב' יבוננהו יצרנהו (דברי' ל"ב, י') נטר יתהון ועייני יתהון, ברכו' נ"ה רע"א מעיין בה [2]. וכ"ה בל"ס עַיֵּן. ובפַעל ברכו' כ"ה. א"ל עיין אי . . שם נ"ח. עד דמעייני ביה כדינא. מגיל' ל': מעיינינן במילי דמתא. גיטי' ס'. מעייני בספרא דאגדתא בשבתא. סנהד' י"ח: ומעיינינן ליה אנן בדיניה, מכו' ח'. איבעי ליה לעיוני. ר"ה ט"ז בחינה עיוני בעלמא היא פקידה נמי עיוני בעלמא הוא. והשם המופשט עיון תפלה ב"ב הנ"ל עיי' בערוך וכ"ה בברכו' נ"ה רע"א ור"ה ט"ז: ופי' ר"ח המעיין בתפלה שתתקבל ותבוא שאלתו וסומך בצדקתו ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י שם. ומהוראה שלישית של עין נבנה הפעל פי' שקל בשוה לבל ינטה לשון כף המאזנים לאיזה צד לתת יתרון לזה על זה (genau nach dem Zünglein der Wage

[1] ובירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד ועיון ויערים. [2] והורגל בלשון עברית חדשית לומר עיון על הבטה שכלית באיזה ציון של מראה מקום.

(wiegen כ"ב פ"ט. אין מעיינין במקום שמכריעין, ושם: הריני מעיין, בינוני פעול ירו' סנה' רפ"י דכ"ז ע"ג היה מְעוּיָּן נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון (מיכ' ז', י"ח) וכ"ה נכון בירו' פיאה פ"א דט"ז סע"ב לפי גי' המעולה בדפ' קראקא וקראטאשין ובדפו"ו לי' בטעות ובירו' קידו' ספ"א דס"א ע"ד בט"ס מחציין וצ"ל מעויין, ילק' תהלי' ר' תשפ"ד לך ה' חסוי ר"א אומ' כף מאזניים מעויין עונות מכאן וזכיות מכאן מה הקב"ה עושה מטה כלפי חסד, במד"ר ספ"י הרי מאזניים מעויין, דב"ר פ"ה הרי מדת הדין בכף מאזנים מעויין, פסיקת' רבתי רפ"ה ועכשיו המאזנים מעויין וכ"ה בתנחו' כי תשא סי' ל"ד וס"א מצויין טעות מחסרון ידיעה היא] —

עַיִן כֹּל (?) (שם תואר אליל) עין קוץ (ע"ז מ"ו.) בע' בית גליא. [אחי"ה אבל שם לא פי' כי אם בית גליא. ובע"ז הנ"ל ובתמור' כ"ח: הגי' עין כול אבל בירו' ע"ז פ"ג דמ"ג, הגי' עין כ ו ס קורין אותה עין קוץ וכ"ה בתוספת' ע"ז פ"ז [1] ואולי הוא תואר לאליל זיאוס שנקרא Ζεύς Κάσιος עיי' ברילל יאהרביכער ח"א, 140 ועוד עיי"ע יוסי ומ"ש] —

☞ עַיִן עִיגְלָא (תואר לאבן יקרה Kalbsauge, Edelstein) תרגי' שבו ואחלמה (שמו' כ"ח, י"ט; ל"ט, י"ב) טרקיא ועין עגלא. *[אחי"ה וכ"ה בל"ס עין עגלא ובתר"י א' עין עיגל ובתר"י ב' לבמד' ב', י"ח בתיבה אחת עינעיגלא] —

* עי"ן, עיי"ן (שם האות הששה עשר באלפ"א בית"א) ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ג עי"ן מעשה נסים עיי"ע רעץ ומ"ש. שהש"ר פ' כמעט: עין תלויה כלומ' ע' בתיב' מיער (תהלי' פ', י"ד) עיי' מד' שו"ט לזה הפסוק ובויק"ר פי"ג ואבדר"נ פל"ג, הקבוץ ברכו' ל"ב מגיל' כ"ד: עיינין וכ"ה בירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ד.

* עַיְנָן, עַיְנוּתָא עיי"ע עין.

* עַיְנוּשׁ עיי"ע עין.

* עִינוּתָא (מל"י ὤνησις ,Kauf) איכ"ר פ' צדו שדר עינותיה לבר ביתיה פי' כמו אוניתיה עיי"ע אָן, אונו ח"א קל"ד:

* עִיסָה, עיף, עֵיפָא, עיק, עיקתא, עיר, עירני, עירנית עיי' ערכם בלי יו"ד אצל רבינו ומ"ש.

* עֵיצָא עיי"ע עוץ.

* עירי שם מקום עיי"ע מושחן.

* עִירִית (מל"ע غِيرة מאכל ומספוא (Mundvorrath תוספת' שביעי' ספ"ה עירית שלקטה למאכל בהמה כה"ג בכ"י אירפ' אבל בכ"י ב' ובדפ' עידית.

* עַיִשׁ עיי"ע עש.

* עייתלו (שם מקום) ירוש' נדה רפ"א דמ"ח: מעשה בריבה אחת בעייתלו וכ"ה שם דף מ"ט: ובבבלי יבמות נ"ט. היתלו ובתוספ' נדה פ"א היתלות, היתלה עיי"ע בח"ג, ר"ג.

עָכַב (כמו עקב בל"מ ענין איחור zurück — ab-halten, hindern ובהתפעל אחר במקום אחד (sich aufhalten בפ"ג במנחות (כ"ז. במשנ') הקומץ מיעוטו מעכב את רובו. פי' אם נחסר ממנו כל שהוא בין קמיצה להקטרה פסול וכן אם נחסר מן העשרון כל שהוא קודם הקטרה פסול וכן כולם ומפורש בגמ' (שם) מאי טעמא. *[אחי"ה והוא מל"מ (איוב ל"ז, ד') ולא יעקבם ודוגמתו כפל וקפל, וכן גרס רבינו בע' עקב ב' עקבת יין ע"ז ע"א, וע"ב רע"ב אצל ס"א עכבת יין וכן הביאו הר"ן והריטב"א את שתי נוסחאות — וכנ"ה במנחות ל"ח, התכלת אין מעכבת את הלבן והלבן אין מעכב את התכלת, זבחי' מ"ז. ושם: מתנה אחת מעכבת שם ל"ט סע"א וסע"ב ומ' רע"א שמעכבות.. שאין מעכבות, שם נ"ב. מעכב.. לא מעכב, ושם: מעכבי, מעכבין, ברכו' י"ז. ומי מעכב, ירו' פסחי' פ"ה דל"א ע"ד שהיא מעכבת את הכפרה, ירו' סוט' רפ"ב די"ז ע"ד מה זה מעכבה מלאכול בזבחים מעכבה היא מלאכול בזבחים ומכיון שהוא מעוכב מלשמוח וכו' ע"ש כל הענין, ב"ב ד', ליעכב שתא, ושם י"ב: עכביה גביה וכל לשון התמהמה תרג' בלישנ' עכבא עיי"ע עכב במתורגמן וכן תרג' ירו' א' אל תאחרו אתי (בראשי' כ"ד' נ"ו) לא תעכבון יתי, ו ב א ת פ ע ל אל תעמד (בראש' מ"ה, ט') לא תתעכב וכן ענין عقب בל"ע, ועוד עיי' תרג' לבראשי' י"ט, ט"ז; מ"ג, י'; לשמות י"ב,

[1] אבל בכ"י אירפ' עין כל.

ל״ט; לבמד׳ י״א׳ כ״ג והרבה זולתו. התפעל ירו׳ פסחי׳ פ״ו דל״ג: מתעכב מן המצות, קהל״ר פ׳ לשחוק: מה טיבו שבני מתעכב. והשם המופשט תמור׳ ל״ב סע״א ורע״ב עיכוב גזברין, ירו׳ יומ׳ פ״ב דל״ט ע״ג למצוה . . לעיכוב וכ״ה שם פ״ה דמ״ג רע״א ועיי׳ ירו׳ פסחי׳ פ״ב דכ״ט: לעיכוב אתאמרת . . למצוה אתאמרת, שם פ״ז דל״ד: שנה עליו הכתוב לעיכוב. ירו׳ מגיל׳ פ״ג דע״ד: מאי כדון למצוה או לעכוב, יומ׳ ה׳ סע״א ורע״ב עכובא. תר״י א׳ לדברי׳ כ״ג כ״ב עכוב נדרא. — וכן ענין עַכָּבָא יבמו׳ ק״ז: ק״ח. עכבה שהיא מן האיש וכו׳ ירו׳ נדרי׳ ספ״ח דמ״א. עכבה שאינה ממנה, מגיל׳ כ״א. אין ישיבה אלא לשון עכבה, ע״ז ע״א: ע״ב. עיי״ע עקב ב׳] —

עַכָּבִיּוֹת (הקבוץ מן עכבית בל״ס עכובא בל״ע علوب eine distelähnliche Pflanze) כפ׳ אחרון בעוקצין (פ״ג מ״ב) ר׳ שמעון אומ׳ חוץ מן העכביות. בס״ג דפ׳ המביא כדי יין (ביצי׳ ל״ד.) אבל מתקנין את הקינרס[1]) ואת העכביות פי׳ ירקות שהן מרין וצריך למתקן[2]) ע״י האור ברותחין דאעפ״י שקודם שמתקן אינן ראויין לאכילה[3]) יכול לטלטלן כדי למתקן לאכילה. בבראשי׳ רבה פ׳ כ״א (כ׳) קוץ (בראש׳ ג׳, י״ח) זו עכבית[4]) דרדר זו קינרס[5]) שהיא עשויה דרים דרים. והיה כערער בערבה (ירמי׳ י״ז, ו׳) תרג׳ ויהא כעכוביתא במישרא[6]) וי״ל עכביות בלעז רומזי״ש[7]) שהן ממיני מטאטא. (קונדס) [קונרס] בלעז קרדו[8]). *[אחי״ה בעה״ק כ״י ריגינסבורג (אצל ה׳ פערלעס בט״ר 75) הלע״ז פויי״רא ובלא״ש וולכין עשב הוא וגדל במקום שאי׳ צל תמיד ע״כ ויפה הגיה ה׳ פערלעס פויל״א = Viole = Veilchen ואולי הכותב חשב כי רומ״י של ערוך הוא Rose, rosa ואין לפי׳ זה עיקר. והנכון כי הוא ממיני קוצים הנאכלים עיי׳ פירש״י לבראשי׳ ג׳, י״ח וז״ל פי״מ להרמב״ם לעוק׳ הנ״ל הוא הצמח שעליו קוצין הרבה ומקלפין הקוצין ומשליכין אותן אחר כך יקלוף אותו שרש ויאכל נא או מבושל בבשר וכו׳ ובכ״י פי״מ (הובא בפפלנ״צ ללעף 294) כתב שנקרא באנדלוס: خرشف ועוד כתב בפי״מ לעוקצי׳ פ״א מ״ו לפי׳ קינרס וז״ל القناريه وهو الحرشف الذى يعرف فى المغرب بالخرشف

נראה מזה כי קינרס ועכביות הן שוין בשמן בל״ע حرشف או خرشف וא״כ מה שפי׳ רה״ג בעוקצין פ״ג מ״ב ונץ החלב פי׳ הרשף בטיית כמין קוצים ואוכלין אותן הבהמות ע״כ נ״ל ברור שצ״ל עכביות פי׳ הרשף וכו׳ ודבור המתחיל הקודם לזה היינו ונץ החלב נשאר בלא פירוש וזה נעלם ממו״ל ומה׳ לעף הנ״ל וא״כ גם רה״ג פי׳ כפי״מ להרמב״ם כי עכבית קוץ נאכל וכן העיד באמת הרד״ק בירמי׳ ובשרש ערער וז״ל: ופי׳ רב האיי ז״ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי נאכל ונקרא ערער ע״כ — וכנ״ה בירו׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ג יוצאין . . במסמר הצלוב טב לעכביתא ופי׳ המפרש למכת הקוץ. ולנקבה עַכָּבוֹנִית כנראה זו הגי׳ עיקרית בב״ר פס״ג משל להדס ועכבונית שהיו גדלים ז״ל על גבי זה וכיון שהגדילו זה נותן ריחו וזה חוחו ובע׳ עצב ג׳ גרס כגי׳ הספרים עצבונית וכ״ה בילק׳ תולדות ר׳ ק״י ובלקח טוב לבראש׳ כ״ה׳ כ״ז, ובתנחו׳ כי תצא סי׳ ד׳ יותר משובש עצמוני. והקבוץ איכ״ר פ׳ טובים היו: בחרבן הראשון שהיו מתים מריח עוּכָּבְנַיָּין אבל בחרבן האחרון לא היו עוכבניין וכו׳ אבל עיי״ע עצב (= עצבונית) וש״נ גי׳ כ״י שהביא מהר״ם לונזאנו] —

☞ עַכּוֹבִיתָא (פי׳ בל״מ עַכָּבִישׁ Spinne בל״ע عنكب, عنكبوت) תרגום וקורי עכביש (ישעי׳ נ״ט, ה׳) ובקוין דעכוביתא. *[אחי״ה וכנ״ה בתרג׳ תהלי׳ נ״ז, ג׳ די פקיד לעכביתא. — אבל בתרגו׳ תהלי׳ ק״מ, ד׳ חמת עכשוב: אירסא דעכוביתא פי׳ מל״ס עכובא Otter, Viper] —

עכבר (= עַכְבְּרָא, עַכְבָּרֵי שם מקום בגליל Ἀχαβάρη) בהגדה דפ׳ השוכר את הפועלין (ב״מ פ״ד:) לא שבקו ליה בני עכבריא. בויק״ר זאת

---

1) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובכ״י ו״ו בי׳ הקונרס וכ״ה נכון בדפ״ר אבל בשדפ״ע וכ״י בטעות בדל״ת וכלפנינו בש״ס אבל בכ״י רש״י הקינרס וכ״ה בכ״י אירפ׳ בתוספ׳ יו״ט ספ״ג וכצ״ל בבה״ג במקום קירנס וכצ״ל בכ״י ערוך ו״ו א׳ במקום הקורנס ובכ״י ק״ט יותר משובש קונדרס וגי׳ ברי״ש מוכחת ברור מע׳ קנרס ע״ש. 2) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר ופיז׳ ואמש׳ וכ״ה באו״ז ה׳ יו״ט סי׳ שס״ד בשם רבינו. 3) באו״ז לאכלן ובכ״י ה״ב לברכה. 4) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר, ובשדפ״ע הקבוץ עכביות וכ״ה בב״ר אלו עכביות. 5) כ״ה נכון בדפ״ר עיי׳ הערה 1. 6) ורד״ק בשרש ערער הביא התרג׳ כעכביתא אבל בפי׳ לירמי׳ בוי״ו. 7) כ״ה בכ״י ק״ט אולי הוא מלאי״ט ramúccio ענפים דקים ובדפ״ע רומ״י ואולי הוא מלאי״ט Mäusedorn, rusco. 8) כ״ה בכ״י ק״ט = Distel, cardo ובדפ״ע קרדי והוא הקבוץ cardi.

תהיה (פט״ז) על להדא[1]) עכברא והוה מכריז מאן בעי למיזבן סמא דחיי פי׳ שכונה[2]). *[אחי״ה בנו״ג בויק״ר מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות שהיו סמוכות לציפורי ודע כי בחייו סי׳ ל״ז מונה בן מתתיהו בין כפרים שבגליל העליון גם Ἀχαβάρη ועוד בספר ב׳ פ״כ סי׳ ו׳ כתב כן והזכירו יחד עם ציפורין כי זה האחרון היה ג״כ בגליל העליון כידוע וא״כ גי׳ רבינו וגי׳ ויק״ר עולין בקנה אחד ושם היה בית מדרשו של ר׳ ינאי ירו׳ עירו׳ פ״ח דכ״ה. סלקין לעכברי ושמעין מדבית ר׳ ינאי וכו׳. ירו׳ תרומו׳ פ״י דמ״ז: הורי ר׳ יוסי בי ר׳ בון בעכברא חד לאלף ועיי׳ ברא״ש תרומ׳ פ״י מ״ח (ולא כר״ש שם) ובר״ש חולין פ״ז סי׳ ל״ג. ע״ז ל׳. ר׳ ינאי הוה בי עכברי וא״ל בר הדיא הוה בי עכבורי וכו׳ (עיי״ע בי עכברי) ופי׳ רש״י מקום. ובכ״י ש״ס בשתי הפעמי׳ בר עכבורי כלומ׳ נקרא על שם המקום עכבורא או עכברי וכן מצאנו בירו׳ שבת פ״ב ד״ד רע״ד ר׳ חנניה בר עכברי הוה אזל ומיעבד עבידתיה גבי ר׳ חייא ציפורייא וכו׳ וכ״ה בירו׳ תרומו׳ פי״א דמ״ח: וגם מזה הוכחה קצת כי עכברא (עכברי) היה קרוב לצפורין. בקהל״ר פ׳ כנסתי מן ציידן ומאן דאמר מן עכברין[3]) אולי אינו עכברי, וכן עכברא בכ״י ש״ס קידושי׳ ולגי׳ רבינו אכברא היה מקום Okbara בבבל עיי״ע אונא — על כל פנים מ״ש רבינו כאן פי׳ שכונה אינו נכון הוא] —

עַכְבָּר (מל״מ שם שרץ ארץ בל״ע عكابر בל״ס עוקברא (Maus בפ׳ דיני ממונות בשלשה זה בורר בגמ׳ כיצד בודקין (סנהד׳ כ״ט:) ההוא דהוו קרו ליה עכברא דשכיב אדינרי כלומ׳ כעכבר זה שגורר[4]) דינרין וכל מה שמוצא מכנים בחורות ושוכב עליהן כך זה עצרן אינו נותן מכל נכסיו כלום לעניים. *[אחי״ה וכנ״ה בשבת קכ״א: ביצ׳ ל״ו: עיי״ע אספרמקי ומ״ש. פסחי׳ י׳: עכבר נכנס וככר בפיו ע״ש איזה פעמים. ושם: עכבר שחור: פרה פ״ט מ״ג אף העכבר (היא מקיאה). חולי׳ ט׳ סע״א עכבר המנקר וכו׳. שם קכ״ו: קכ״ז. עכבר שחציו בשר וחציו אדמה, ושם: עכבר שבים. והקבוץ עכברים שבת קנ״א: ביצ׳ כ״ח רע״א סוכ׳ ל״ו: הוריו׳ י״ג. עיי״ע גגמי ובלא״ר עכברא גיטי׳ מ״ה. וש״נ עיי״ע חר א׳. ע״ז ס״ח: ההוא עכברא דנפל לחביתא דשיכרא, ושם: עכברא דדברא.. עכברא דמתא[5]). ירוש׳ שבת פ״א ד״ג: עכברא דטורא. תר״י א׳ לויק׳ י״א, כ״ט עכברא אוכמא וסמוקא וחיורא והקבוץ עַכְבְּרֵי תרג׳ ש״א ו׳, ד׳, ה׳. י״א, י״ח, ירו׳ ב״מ ספ״ג ד״ט: אילין עַכְבְּרַיָּא רִשיעיא וכו׳, ולנקבה עַכְבַּרְתָּא ביצ׳ ל״ו: ורבינו גרס עכברא עיי״ע אספרמקי] —

* עַכּוֹ (שם עיד (Akko והוא Ἄκη אצל בן מתתיהו (על הקדמוניו׳ ט׳, י״ד, ב׳) בצפונה של א״י וכבר הוזכרה בשופטי׳ א׳, ל״א, מיכ׳ א׳, י׳. והרבה אצל רז״ל עיי׳ גיטי׳ פ״א מ״א עכו כצפון, שם ז׳ רע״ב למימרא דעכו לציפונה דא״י קיימא ורמינהו היה מהלך מעכו לכזיב וכו׳ וכ״ה תוספת׳ סוף אהלו׳, תוספת׳ פסחי׳ פ״א (ב׳) שהיו מהלכין מעכו לכזיב ועוד עיי׳ בתוספת׳ גיטי׳ רפ״א שם לשביעי׳ רפ״ה תוספ׳ כתובו׳ ספ״ה, תוספת׳ ע״ז פ״ד (ה׳), שמ״ר פ״ט כלום מביאין . . דגים לעכו. ב״ר פ״ה דג העולה מעכו — בענין כפר עכו עיי״ע כָּפָר.

☞ עֲכוּזוֹ (עיי״ע עכוז, וע׳ אכוזו וע׳ הרגוז ולדעת ר״ב מל״י κυσσός = κυσός (After, Schamtheil משנת בכורות פ׳ על אלו מומין (בכורו׳ מ׳.) מושיבו על עכוזו וממעך. פי׳ בל״י כוזו ענבות עיי״ע הרגוזו. *[אחי״ה צ״ל הרגוז כי הוי״ו הוא גוף נסתר וכצ״ל עכוז וכבר הארכתי בפי׳ המלה בערכי׳ הרשומי׳ בראש הע׳] —

* עכו״ם (קטוע מן עֹבודת כֹוכבים ומֹזלות או מן עֹובד (עובדת) כֹוכבים ומֹזלות Götzen-dienst, Götzendiener) סנהד׳ מ״ז סע״ב מה עכו״ם בהזמנה לא מיתסרא וכו׳, נ״ג. והלאה העובד עכו״ם, שם ס״ג: והלאה משרתי עכו״ם, זבחי׳ מ׳: והלא׳ שעירי עכו״ם, שם מ״ז. השוחט לעכו״ם. וכן לעובד ע״ז סנהד׳ נ״ט. עכו״ם ועוסק בתורה וכו׳, שם אשכחן דאעינוש עכו״ם עילויה, מכשירין פ״ב מ״ה מ״ו, מ״ז מ״ח. מ״י. ולנקבה שם ס״ד. עכו״ם אחת.

עכל (עוּכְלָא כמו אוכלא פי׳ מדה (Maass בר״ג דפ׳ בכל מערבין (עירו׳ כ״ט.) ליטרא ירק ועוכלא תבלין[6]). בס״ג דפ׳ המוכר את הספינה

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב והוא רגיל בחבור שמות המקומות עיי״ע הדא ובדפ״ע לההיא. [2]) בכ״י ו״ו א׳ ול״ד בט״ס שמנה. [3]) ובכ״י פאריז הגי׳ מן טבבין עיי׳ גיאג׳ לנייבויער 191. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ע שגונז. [5]) ולדעת ה׳ לעוויזאהן 108 עכברא דברא היא Siebenschläfer. [6]) בדפ״ר בעוכלא בכ״י ק״ט וה״ב ליטרא תבלין ועוכלא ירק ובנו״ג עוכלא תבלין וליטרא ירק.

(ב״ב צ׳ רע״א) מפורש כמה עוכלא אחד מחמשה ברובע הקב והקב ששה ביצים והוא ביצה וחומשא דביצה [1]. בפ״ק בסוט׳ בגמ׳ במדה (ח׳ סע״ב) מניין לרבות תרקב וחצי תרקב קב וחצי קב רובע והצי רובע תומן וחצי תומן ואפילו [2]) ת״ל (ישעי׳ ט׳, ד׳) כי כל סאון סואן ברעש. בפ׳ המוכר את הספינה בגמ׳ המוכר פירות (ב״ב פ״ה:) אמאי פשטת ליה מהאי דמחיוה מאה עוכלי בעוכלא פי׳ „כמה מדות מדרו כאן כלומ׳ תמהו עליה ותרצו בה תירוצין הרבה״ [3]). בס״ג דפ׳ נערה שנתפתתה (כתובות נ״ג.) ואע״ג דאיכא למימר זוזי אנסוה דאמינא כמאן דמחו ליה מאה עוכלי בעוכלא פי׳ מאה מכות — (א״ב פירש״י בההיא דכתובו׳ [מכין אותה מאה מכות] ברצועה שבראשה ברזל כמין משקולת קטנה ששמה עוכלא ובשנוי מעט פירשב״ם בההיא דב״ב ולא נהירא כי עוכלא שם מדה ולא שם משקל הוא אלא משל היה מורגל בזמנם כלומ׳ הכהו מאה מדות תחת מדה אחת). *[אחי״ה ובמהדורא קמא (הובא בשט״מ לכתובו׳) אי׳ עוד ברש״י עוכלי בסטונגיי״ר וצ״ל בסטונגייד = Stockstreiche, bastonnade אבל הדין עם ר״ב שהוא שם מדה ואחד הוא עם אוכלא (ה״א ע״ו) ושם פירשתיו. ובעל מ״כ בממד״ר הנ״ל לא דק היטב לפרש משקולת קטנים והנכון מדה קטנה וכדמוכח ממה שהביא המדרש את הפסוק מישעי׳ הנ״ל שדרש סאון מענין סאה וכ״ה בתוספת׳ סוט׳ רפ״ג תומן ועוכלא ובכ״י אירפ׳ נשמט בטעות] —

עָכַל פי׳ כמו אָכַל (verzehren בס״ג דפ׳ טרף בקלפי (יומ׳ מ״ה:) ובר״ג דפ׳ המזבח מקדש (זבחי׳ פ״ג:) אשר תאכל האש את העולה על המזבח (ויק׳ ו׳, ג׳) עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי קטורת [4]). ובר״ג דפ׳ גיד הנשה (חולי׳ צ׳.) עיכולי בשר אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי גידים ועצמות. פי׳ כמו כדי שיתאכל (ברכו׳ נ״א:) ודבר מכוער הוא ולא לגמרי. *[אחי״ה והפיעל ב״ק צ״ט: כפי׳ ס״א בע׳ עכר ע״ש. הפועל תמיד פ״א מ״ד (כגי׳ הש״ס) המעוּכָּלות. נתפעל ברכו׳ הנ״ל כדי שיתעכל אבל בירו׳ אי׳ כגי׳ רבינו באל״ף וכ״ה בע׳ אכלא [5]). במד״ר פי״ד לכך קראו סיר (תהלי׳ ס׳, י׳) מה הבשר מתעכל בסיר כך נתעכלו ישם. תרג׳ כ״י לאיוב ב׳, י״ח יעלס: ולא יעכל [6]) ובדפוסי תרג׳ בע״א] —

* עיכלא (?) ירוש׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג היה הופך עיכליה ובירו׳ דמאי פ״ד דכ״ד. פילכיה [7]) אבל גי׳ המ״כ לנכון פיבלה וכבר הארכתי לפרשו [8], בע׳ אפסחתיה (ח״א רכ״ה).

* עַכְמַאי (שם פרטי) ירו׳ תרומו׳ ספי״א דמ״ח: וירו׳ שבת פ״ב ד״ד ע״ד יונתן בן עכמאי וכ״ה באו״ז הל׳ שבת סי׳ פ״ח והוגה ללא נכון עפ״י גי׳ הש״ס (שבת כ״ט סע״א) עכינאי אבל בכ״י ש״ס א״פ ובס׳ העתים אי׳ לנכון עכמאי וכ״ה ברי״ף כ״י (ד״ס שבת צ״ד מ״ז:) ושם הגי׳ ר׳ יוחנן. וגי׳ במי״ם מוכח ג״כ מיבמו׳ ט״ו: ב׳ משפחות גדולות שהיו בירושלים משפחות בית צבועים מבן עכמאי וכו׳.

עכן (עַכְנָא. עכינא (כמו חֲכִינָה) טל״ם אַכִדְנָא מל״י (Otter, Schlange ἔχις, ἔχιδνα זה תנורו של עכנאי שהקיפוהו הלכות כעכנא זו (ברכו׳ י״ט. ב״מ נ״ט:) [9]) וברכוהו על אשר חלק על דברי רבים שנמצא כאילו זלזלם ואסיקנא ר׳ יהושע לא בעי לשון נידוי מפורש במשנתינו אלא מדמי מילתא למילתא ומשכח עשרים וארבעה ר״א לא מדמי אלא בעי נידוי מפורש במשנתינו ולא אשכח אלא תלתא ועוד מפורש בע׳ חכן. בסוף הגוזל ומאכיל בגמ׳ הגוזל שדה (ב״ק קי״ז רע״ב) ובהגדה דפ׳ השוכר את הפועלין (ב״מ פ״ד: פ״ה.) עכנא עכנא פתחי פיך [10]) ויכנס בן אצל אביו. בפ׳ נגמר הדין בגמ׳ דסמך ואם אינו (סנהדר׳ מ״ד:) וחד אמר זמרי שמו ולמה נקרא שמו עכן שעיכן עוונותיהן של ישראל כעכנא שמסבבת ומעקמת שהיו כל ישראל בכלל החטא. — (א״ב פי׳ בל״י נחש ואפעה אך לינראה שפירושו כאן בל״י ורומיי מין חיה אשר שמה קפוד ולפעמים מסבבת ככידור ויורה קוציה לחוץ כמו חצים). [*אחי״ה ר״ב כיון לל״י Jgel, ἐχῖνος וגם הוראת זו המלה מין קדרה ובעל כ״כ רוצה לפרש מזה תנורו של עכנאי או כגי׳ דפ״ר עכינאי אבל עיי״ע חכן ומ״ש. ולדעת האומרים

---

1) וכ״ה בפירשב״ם בשם ר״ח. 2) לי׳ לפנינו בש״ס ולי׳ בילק׳ ישעי׳ ר׳ רפ״ג ובבמד״ר פ״ט. 3) הועתק מפי׳ רגמ״ה.
4) כ״ה בכ״י וי״ן ל״ד וה״ב וכ״ה בש״ס ובדפ״ע אי׳ חטאת. 5) ובכ״י ק״ט ודפ״ר בעי׳ הנוכחי אי׳ בט״ס כדי שתאכל.
6) ואי״כ בהיפך האותיות כמו ילעס. 7) ובעירובי׳ כ״ט. אי׳ בהיפך בכ״י ש״ס מינכען פוכילת וצ״ל עוכלא עיי״ע עכל אי.
8) והי׳ לעווי עשה עצמו כמתעלם ויען כן טעה בפי׳ זה העי׳ וגם ה׳ פליישער בהוספותיו לא עיין כהוגן. 9) בנו״ג בברכו׳ מלמד שהקיפוהו כעכנאי זה ובב״מ שתקיפו דברים כעכנא זו ועוד עיי״ע חכן (ח״ג, שפ״ג הערה 3). 10) בב״ק פוסיך.

כי הוא שם פרטי בעל התנור שעושה שמו כן (תוספו' ב"מ נ"ט:) יש להביא ראיה משבת מ"ט סע"א אבל עיי"ע עכמאי. וכנ"ה בשבת ס"ב. כפי גי' כ"י ש"ס א"פ ויק"ר ופט"ז כארס של עכנה ובענין שנוי הגי' עיי"ע ארס (ח"א דצ"ו:) ועיי"ע כעס. דב"ר פ"ו לעכינא שהיה יושב על פרשת דרכים. ובל"ז עכן. איכ"ר פ' ומרב עבודה: עֹכן בית. והקבוץ ספרי האזינו פ' שכ"א עכנין ובילק' שם ר' תתקמ"ה עכינין — והפעל ממנו עִיכֵּן סנהד' הנ"ל ופי' הערוך] —

1 עֶכֶס (מל"מ שלשלת הרגל לתכשיט מל"מ (Fussfessel כפ' במה אשה ירושלמי (פ"ו ר"ח:) ע כ ס י ם[1]) (ישעיה ג', י"ח) קורדוקיא כמה דתימא (שם ט"ז) וברגליהם תעכסנה. — (א"ב מין מנעלים עיי"ע קרדקיים). *[אחי"ה ומע' הנ"ל מוכח כי רבינו היה מפרשו בע' הנוכחי וכאן לא נמצא לא בדפוסי' ולא בכ"י ערוך] —

*2 עֶכֶס (מל"י ἔχις נחש (Schlange מכילת' בשלח מסכ' ויסע פ"א אין אפעה (ישעי' ל', ו') אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר מיד מת וכו' וכ"ה גי' הנכונה בילק' ירמיה ר' רס"ו ועיי' תנחומ' בשלח סי' י"ח — ולפעים בהיפך האותיות כעס עיי"ע וע' ארס.

עַכְסָה (ל"נ מע' הקודם והוא שם פרטי לאשה) בתמורה כפ' יש בקרבנות (ט"ז.) מאי עכסה (יהושע ט"ו, ט"ז) א"ר י ו ח נ ן[2]) כל הרואה אותה כועס על אשתו בשביל שלא היתה יפה כמותה. *[אחי"ה וכן פירש"י מתוך יופיה. ובלי דרוש זה פשוט שהמלה ענין עכס מע' הקודם היא] —

* עַכְסִילֵו (פי' כמו כִּסְלֵו שם לחודש התשיעי) בב"ר פצ"ח דרש קשתו (בראשי' מ"ט, כ"ד) זה עכסילו שהוא עושה במזל קשת.

עָכַר (מל"מ ובל"ע عكر ענין דלוח מים צלולים trübe machen ועוד עיי' בפנים) בשתי מדות פ"ט במנחות (מ"ה דף צ'.) אלא שהלח נעכר והיבש אינו נעכר. פי' שהלח נעכר מלמטה ומתערב ומתבלבל ואינו צלול ומה שנתקרש בכלי יוצא לחוץ. בגמ' כתיב נעקר[3]) בק' דלח נעקר ומגויה דמנא קא אתי כלומ' „מתוך הכלי צפין הבירוצין ועולין למעלה והיבש אינו נעקר מתוך הכלי הבירוץ ואינו צף ולא נכנס בתוך הכלי לפיכך חול"[4]). בס"ג דפ' מי שמתו (ברכו' כ"ה:) וי"א עוכרן ברגלו. בס"ג דפ' השוחט אחד בעוף (חולי' מ"א רע"ב) אמר רבא בעכורין שנה. בס"ג דפ"ק בנדה (י"א:) אימור[5]) שמש עכרן. כפ' הגוזל עצים בגמ' הנותן לאומנין (ב"ק צ"ח:) א"ל ליעכר[6]) מוחך[7]) פי' קללו כלומ' יתבלבל מוחו. ס"א לעכל מוחך. ובגמ' דגזל מטבע (שם צ"ח רע"א) ה"מ בצלולין דקא חזו ליה אבל בעכורין דלא קא חזו ליה לא. *[אחי"ה וכנ"ה בסוטה ה'. אפי' רוח קמעה עוכרתו. ספרי עקב פ' מ"ח מים עכורים[8]) ירו' תרומו' ספ"ה דמ"ג ע"ד יין עָכוּר, סנהד' מ"ד: היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה"ב. ב"ר ספ"פ צלולה היתה החבית ועכרתם אותה . . עכורים היתה החבית וצללנו אותה. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה: לעוכר את העין וחוזרת וצללת. נ פ ע ל נדה ט'. בכורו' ו': דם נֶעֱכַּר ונעשה חלב. ירו' סוטה פ"ד די"ט ע"ג אין החלב נעכר אלא לאחר שלשה חדשים. ירו' נדה ספ"ב ד"נ: עיניה שביעה בעובדיי' אפי' עכור לא פסליה. ו ב י נ ו נ י פ ע י ל חולי' נ"ה: עֲכִירֵי, מנהו' נ"נ. עכירא דעתיה. א ת פ ע ל תרג' משלי ט"ו, ו' תתעכר. והשם המופשט שמ"ר ס"פ כ"ב תפלתו בַעֲכִירָה פי' כמו עכירות ברד"ק לש"ב כ"ג, ד'] —

עכר (= עֲכִירִים (עֲכִירִין) כמו כִּירִים עיי' בפנים (Pressbalken, Presssteine בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ז:) לא מכר את העכירין ולא את הגלגל. פי' בתשובות עכירין בנו"ן תנן והן כבשי שכובשין את הזתים בבית הבד והוא קורה. פי' אחר עכירין הן העגילין דתנן (בפי"א) [צ"ל בפי"ב][9]) בכלי' (מ"ח) הכירים ופי' כבשי והם גלגלי אבנים נקובות באמצע וטוחנין וכובשין בהן הזתים. *[אחי"ה בכלי' שם גרס רה"ג (סד"ט 8) הכירין ובב"ב הנ"ל עכירין ופירשו ע"י כבשי ועוד כתב א"ד כידון ויתר שנויים תמצא בע' כבש (ח"ד, קצ"א הערה 2 ע"ש) וגי' כידון דאי' בכלי' פי"א מ"ח ענין אחר יש לה עיי"ע כדון — ועוד עיי"ע מרצף] —

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בטעות עכסיסי. [2]) לפנינו לוי ולוי בילק' יהושע ר' כ"ד. [3]) וגם במשני' דש"ס אי' בקו"ף אבל במשנה דמשניו' בכ"ף. [4]) הועתק מפי' רגמ"ה למנחו' (כ"י אנגיילוקי דף ל"ד:). [5]) בנו"ג דאימא [6]) בנו"ג לעכר. [7]) בכ"י ש"ס ר' ובשט"מ מוחיה. [8]) כמו מים הרעים באבות פ"א מי"א. [9]) אבל בע' כדון צ"ל תחת פי"ב: פי"א ובח"ד, ר' שורה ו' בט"ד פי"ג.

* עַכְשׁוֹב, עכשבוניתא (נראה שהוא כמו עכביש Spinne) תוספת' פרה פ"ח נפל לתוכן עכשוב שיבאי [1] ופי' הר"ש כל הני מיני שקצים הן ע"כ ורש"י פי' בתהלי' ק"מ, ד' עכשוב: עכביש איריינ"א בלע"ז (araignée) וכן תרג' שם עכוביתא. ונקרא מין חולי כך ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד הדא עכשבוניתא [2] סכנה. ועיי' ג"כ ע' עורדען.

☞ עַכְשָׁיו (פי' עתה nun) משנה אבות פ"ק (מי"ד) ואם לא עכשיו אימתי פי' עתה. *[אחי"ה אולי הוא הורכב מן עד כשעה. גיטי' ע"ב. מהיום . . מעכשיו. ירו' פיאה פ"ז ד"כ רע"א ירוש' דמאי פ"א דכ"א רע"ד בראשונה . . ועכשיו, שם פ"ג דכ"ג רע"ג ירו' ע"ז ספ"א ד"מ. ירו' סוט' פ"ט דכ"ד רע"ד (ועיי' תוספת' סוטי פט"ו) בראשונה . . אבל עכשיו, ב"ר פי"ב עכשיו . . עכשיו. ירו' שבת פ"ז ד"ט. עכשיו . . אחר זמן, סנהד' צ"א. עכשיו שיש מים וכו', ב"ב ע"ד. עכשיו שנשבעתי וכו', ספרי בהעלתך ס"פ ע"ח וכי עד עכשיו וכו'. ב"ר פל"ט לשעבר . . ועכשיו עיי"ע הרהון וש"נ ירו', ובברכו' ס"ג: עכשו בלא יו"ד ועיי' תשבי ובהפשב"ע] —

על (הפעל עָלָה בלא"ר עֲלָא, עלי hinaufsteigen בהפעיל ופיעל בהוראות שונות עיי' בפנים. השם עִילּוּי Werth) בסוף [3] תמורה (ל"ב רע"א) ומקדשין אותן הקדש עילוי. פי' אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותן מקדושה קלה לקדושה חמורה „כגון שלמים לעולה ומקדישין אותן קדשי מזבח הקדש עילוי לשם קדשי בדק הבית ואותו עילוי נותן לבדק הבית ומהו העילוי כדאמרי' בערכין בפ' המקדיש שדהו (כ"ח:) מחרים אדם את קדשי קדשים בין קדשים קלים [4] אם נדר [5] נותן דמיהם פי' שאמר שור זה עלי לעולה שחייב באחריותו כיון דלא סגי דלא מקריב ליה נותן דמיו לבדק הבית [הואיל והקדישו הקדש עילוי לבדק הבית] [6] ואם נדבה הוא אותן קדשי מזבח שהקדיש לעילוי כיון דנדבה לא אמר עלי [7] אלא אמר הרי זו עולה דאינו חייב באחריותה אינו נותן לבדק הבית אלא דמי טובת הנאה ומה הוא טובתה [8] אומדין כמה כהן אחד שאינו ממשמר העובד [9] באותו זמן רוצה ליתן לבעל השור [בשור זה] [10] שימתין לו עד זמן משמרתו ויתנהו לו להעלותו כדי שיזכה לו בעורו שאינו רשאי כהן זה להעלותו אלא בזמן משמרתו וכמה שאותו כהן רוצה ליתן כן הוא חייב ליתן לבדק הבית והיינו עילוי ומחרימין אותן קדשי מזבח יכול לומר יהו חרם ואם אמר כן [11] אם נדר הם נותן את דמיהן לכהנים ואם נדבה נותן את טובתן כדאמרינן" [12]. ועוד בפ' המקדיש (ערכי' כ"ז רע"ב) הבעלים נותנין ל' שאין מוסיפין חומש על עילוי של זה. בפ' ב' בבכורות בגמ' ולדן וחלבן (ט"ו סע"ב) הרי הן כחולין לכל דבריהן אין לך בהם אלא מצות עילוי בלבד. פי' „חומרא דבעי פדייה" [13]. והיה ערכך (ויק' כ"ז, ג') תרג' ירו' ויהא עילוייך [14]. בר"ג דפ' האיש מקדש בו ובשלוחו (קידושי' מ"ב:) במקרקעי נמי לא אמרן אלא דפלוג בעילוי. פי' בשומא דשופרא וסניא ואוקומינהו בדמי אבל אפלוג במשחתא פי' במדה אפי' כל שהוא חוזר. בריש יבמות (ד':) ואי כתב רחמנא לא יעלה הוה אמינא כל העלאה קא אסר רחמנא פי' שנושאין הכלאים בידיהן להראותן קמ"ל לא תלבש [15]. בס"ג דפ' הערל (שם פ"א סע"א) אני שונה עיגול בעיגול עולה [16] פי' מעלה אחד ממאה והשאר מותרין ולולי שהתרומה בזמן הזה דרבנן לא היה התנא שונה עולה אלא מדמע הכל [17]. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ומניקה (כתובו' ס"א.) עולה עמו ואינה יורדת עמו [18] [והיא] בעולת בעל (בראש' כ', ג') בעלייתו של בעל ולא בירידתו. פי' אם היה עשיר או ממשפחה השובה ממשפחתה עולה עמו כמנהג מעלתו ואם היתה היא עשירה והוא עני או פחות ממשפחתה אינה יורדת עמו ממעלתה. בגמ' דפ' הכל שוחטין (חולי' י"ז:) סכין עולה ויורד מותר לשחוט בו. פי' שקצותיה רחבות ואמצעיתה צר זו היא עולה ויורדת והוא שפיה חלק ואין בו

---

1) כה"ג בר"ש פרה פ"ט מ"ב וכצ"ל בכ"י תוספתי תחת שיבאו (צוק"מ 638) ובנו"ג: השואבו! 2) בירוי שבת פי"ד די"ד ע"ד עכשמוניתא. 3) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ו"ו ל"ד ה"ב אבל ברפ"ע בט"ס בפרק. 4) לי' בפי' רגמ"ה. 5) כ"ה נכון בכ"י ו"ו, ק"ט ל"ד, ה"ב ודפ"ר ואמ' אבל בדפ' פיזי וויניצ' בט"ס נותר. 6) כצ"ל עפ"י פי' רגמ"ה. 7) בדפו"ו בט"ס על. 8) כ"ה ברפ"ר ואמ' וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפי וויניצי טובת הנאה. 9) כ"ה בכ"י בדפ"ר ואמ', ובדפו"ו בט"ס ועובד. 10) כ"ה נכון בפי' רגמ"ה וכצ"ל בערוך. 11) בפי' רגמ"ה וא"כ. 12) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה לתמורה (בקובץ כ"י אנגיילי דף רמ"ח. 13) כ"ה בפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקי לבכורו' צר ע"ט). 14) בנו"ג בתר"י עילוייה וזה נראה יותר וכן באונקל' פורסניה. 15) בנו"ג ואפי' מוכרי כסות כתב רחמנא לא תלבש שעטנז. 16) בנו"ג עיגול בעיגולים. 17) ועיין פרש"י ובהפשב"ע. 18) בנו"ג עוד אמר רב הונא מאי קראה.

סגימה כלל[1]. בפ' כל המנחות באות (מנחו' ס"א.) נותן שתי הלחם על שני כבשים ומניח שתי ידיו למטה מוליך ומביא מעלה ומוריד. א"ר יוחנן מעלה ומוריד[2] מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו מוליך ומביא למי שהרוחות שלו[3] וכו' עד וכן ללולב. בסוף שבת בגמ' מהלקטין (קנ"ו רע"א) והכי משנה א"ר חסדא על יד על יד פי' „מעט מעט"[4]. בס"נ דפ' אלמנה ניזונת (כתובו' ק':[5]) איכא דניחא ליה כאשה דשקלא על יד על יד. בריש שבועו' (ב':) ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בינתים הרי זה בעולה ויורד. בפ' ב' בכריתות (י':) אלו מביאין קרבן עולה ויורד. פי' אם היה עשיר מביא קרבן עשיר, עני מביא קרבן עני. בילמדנו (בתנחומ' ויצא לי"[6]) מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראש' שם) יורדים ועולים מיבעי ליה אלא שהמלאכים שמסורין לו בא"י עולין ואותן שירדו היו משמרין איתו בחו"ל. בפ' מי שמתו בגמ' קברו את המת (ברכו' כ'.) ובפ' יש נוחלין בגמ' בנות צלפחד (ב"ב קי"ח:) ובפ' אלו נאמרין בגמ' ששה שבטים (סוט' ל"ו:) אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב (בראשי' מ"ט כ"ב) בן פורת יוסף בן פרת עלי עין א"ת עלי עין אלא עולי עין, פי' כל מה שמעיינין להן בעין רע לא יזיקם אלא מועיל להן ומעלין ביותר. ר' גרשם זצ"ל פי' שהן עולין על העין כדבר שיושב למעלה מן העין ואין שולט עליו ורבינו חננאל ז"ל היה שונה עלי עין כלום' בואי העין במקום אחר ואל תזיקני[7]. בפ"ק בתעניות (י'.) וסימניך עילאי בעו מיא תתאי לא בעו מיא. פי' שמואל בנהרדעא ורב בסורא ותרוייהו על פרת ונהרדעא לעיל מן סורא טפי מן כ'[8]) שמואל ונהרדעי בעו מיא ורב וסוראי תתאי לא בעו מיא דכיון שהן תחתיים נקוים המים אליהן ומתקיימין אצלם והילכתא[9] יום ס' כלאחר ס'[10]. בגמ' דפ' כיצד אשת אחיו (יבמות כ"א סע"א) וזעירי מוסיף אף אשת אבי אמו וסימניך דעילאי דרב. פי' רב אמר אשת אחי האם וזעירי אמר אף אשת אבי האם האב שהוא למעלה ורב מ"ט לא תני לה משום דמחלפא באשת אבי אביו אם תאמר אשת אבי האם יש לה הפסק אתי למימר אשת אבי אביו נמי יש לה הפסק וזעירי אמר לגבי אשת אבי אביו שכיח דאזיל ולפיכך אין לה הפסק אבל לגבי אשת אבי אמו לא שכיח דאזיל ולפיכך יש לה הפסק. פ"א לגבי משפחת אביו שכיח דאזיל משום דאתי ליה ירושה מהתם וידע דאית ליה קורבא להתם ולא אתי למיסב מהתם גבי משפחת אמו לא שכיח דאזיל. בגמ' דפ' לולב וערבה (סוכה מ"ה:) ראיתי בני עלייה והן מועטין. פי' „ראיתי ברוח הקודש כגון[11] בראיית חלום כי הצדיקים שבדור הזה הראויין לעלות לגן עדן מועטין הן"[12]. (בפרק) [צ"ל בסוף פרק] ראשון

[1]) ובפי' רגמ"ה פי' שאינו שוה בחידודו. [2]) בגמ' שם ס"ב. ושם הגי' א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן. [3]) בנו"ג בסדר הפוך מוליך ומביא ואח"כ מעלה ומוריד. [4]) וכ"ה בפי' ר"ח בש"ס ווילנ'. [5]) לפנינו לי' כי אם בערכין כ"א: ושמעת מיניה כי לפני רבינו היתה גי' כבערכי'. [6]) אבל עיי' ב"ר פס"ח ורש"י לויצא כ"ח, י"ג ובלקח טוב שם. [7]) וכפי' רגמ"ה מוכח קצת מפי' רש"י בסוט' הנ"ל ובב"מ פ"ד. ע"ש בד"ה עולי עין ובפירשב"ם לב"ב הנ"ל ובפי' כ"י רגמ"ה לב"ב לא מצאתי זה הפי' ובפירש"י לברכו' כ'. פי' עולי עין מסולקין מן העין שאינה שולטת בהן ע"כ ובדף נ"ה: לא פירש"י מאומה. [8]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכן מוכח מיוחסין השלם שהביא דברי הערוך (צד 124) ע' רב דימי ושם הגי' טפי מן עשרים פרסי, וברפ"ע בט"ס ב'. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב והוא כלשון הש"ס וכגי' ר"ח ובדפ"ר והילכי והיינו והילכתא אבל בדפ"ע מפיזי והלאה פשטו בטעות והילכך. [10]) רבינו נגרר אחר פי' ר"ח וז"ל (בש"ס ווילנא) ואיבעיא לן יום ס' כלפני ס' ואינו שואל או כלאחר ס' ושואל רב אמר כלפני ס' ושמואל אמר כלאחר ס' וסימנך עילאי בעו מיא תתאי לא בעי מיא פי' נהרדעא אתריה דשמואל והוא גבוהה והן מבקשים מים וסורא אתריה דרב והיא לגבי נהרדעא תתאה והן אינן מבקשין מים כלומ' שהן תחתיין נקוין המים בהן ומתקיימין אצלם אמר רב פפא הלכתא יום ס' כלאחר ס' ע"כ ועפ"י גי' זו היטב מבוארי' דברי ר"פ הלכתא יום ס' כלאחר ס' והיינו כשמואל וכגי' רבינו שהיא כגי' ר"ח כי רב אמר כלפני ס' ושמואל אמר כלאחר ס' וכגי' בה"ג סוף ה' לולב וגי' רבינו הערוך מעיד גם היוחסין השלם הנ"ל והשיג על פירש"י וגירסתו וסיים ונראה לי דברי בעל הערוך ועוד כי הוא הלך לבבל וראה בעיניו וכן הוא ע"כ (בענין הסיום ועוד כי הוא הלך וכו' כבר העירותי במבוא VI כי זה סיפור בעלמא הוא ואינו מדוייק) ובהפשב"ע העלה ג"כ לקיים גי' רבינו הערוך נגד שטת רש"י רק היתה לפניו גי' מוטעת של ספרים והלכך לכן נדחק בפירושו ועיי' ג"כ בעל הגיון שלמה צד ל'. וסיים וקרוב הדבר לומר שגם חכמי הש"ס ידעו דאיכא דאפכי דרב לדשמואל לכך הוצרך לסימנא (אבל בכ"י ש"ס מינכען לי' באמת וסימניך) והוצרך לומר הלכתא יום ס' כלאחר ס' כמו שמצינו גם בגיטי' (כ"ח) משום דאפכי להו ע"כ ובגוף פירש"י עוד אעיר כי נגרר אחר פי' רגמ"ה (שתחת ידי ומשם נדפס בש"ס ווילנא) וז"ל כלפני ששים ואין שואלין בו או כלאחר ששים ושואלין בו. עילאי בעו מיא רב דהוה מא"י בעי מים בששים תתאי לא בעי מיא שמואל דהוה מבבל עד לבסוף לא בעי מיא עד ששים ואחד ע"כ ועיי' ג"כ מה שהגיה בעהפשב"ע שצ"ל ברש"י עד ס"א וכן מצאתי באו"ז הל' הזכרת גשם וטל ס' ת'. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח. [12]) כ"ה בכ"י ק"ט (ובשאר כ"י ודפ"ע לי' הן) וכפי' ר"ח אשר ממנו העתיק רבינו ויתר דברי ר"ח הלא המה כתובים בע' בר א' ושם בהפך הסדר ממה שנדפס בש"ס ווילנ' בסוכ' הנ"ל כי פי' ששמענו בהערוך הוא אצל ר"ח פי' יש מי שאומר השני וי"א אצל הערוך הוא כי"א הראשון אצל ר"ח ע"ש ושם.

בנזיקין (ב"ק ט"ז: במשנה) מועד משלם נזק שלם מן העלייה. גמר' (שם) מאי עלייה מעולה שבנכסים[1] אצל מעולין שבמשפחה ומאי נינהו דוד ושלמה (שם), בפ' אלו נערות בגמ' הבא על אחותו (כתובו' ל"ה.) בין דרך ירידה בַין[2] דרך עלייה כדכתי' (תהלי' ע"ד, ה') יודע[3] כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות כשהגרזן ביד אדם ומעלהו למעלה ממנו להורידו להכות על העץ או על זולתו כיוצא בו. בפ' ה' (מ"ו) ובפ' ז'[4] בפיאה (מ"ג) אל תסג[5] גבול עולם (משלי כ"ב, כ"ח) עולים[6]. ירושלמי (פיאה פ"ה די"ט רע"א) רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אילו עולי מצרים וחד אמר אילו שירדו מנכסיהם לסמיא צווחין סגי נהורא וכזה הענין קראו אחריך מלא (ירמי' י"ב, ו') ריקם היה לו לומר אלא שכינה הכתוב[7] לא שכחו בעל הבית [אינו שכחה] דכתיב (עיי' דברי' כ"ד, י"ט) קצירך ושכחת, לא שכחוהו פועלין [אינו שכחה] דכתיב (עיי' שם) כי תקצר ושכחת. *[אחי"ה מן לא שכחו עד גמירא הן הן דברי הירו' ורק אגב גררא הביאם רבינו — וזה משפט המלה. השרש עָלָה א') ענין תנועה מנמוך לגבוה במובן טבעי או מוסרי כמו בל"מ והפכה ירד. בקל שבת קי"ח: עלה לדוכן. כתובו' מ"ח. ס"א. עולה עמו וכו' עיי' לעיל וש"נ חולי' י"ז: עולה ויורד בסכין וכן קרבן עולה. ויורד שבועו' כ"א. הוריו' ט'. ושם ג"כ עולה ויורד. מנחו' כ"ב: כ"ג: עולין פי' מה שהובא על המזבח. ועוד ב') פי' עולה שבא דבר אחד בזולתו ובטל בו (aufgehen) וזה עולה ביבמו' פ"א. הנ"ל וכן תרו' פ"ד מ"ז תרומה עולה באחד ומאה ושם מ"י והלאה תעלה ועוד ג') ענינו מה שעלה עם איזה דבר בחשבון (anrechnen) מ"ק י"ט. שבת עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינן עולים. מנחו' כ"ג: עלתה לבעלים . . לא עלתה לבעלים. ירו' ב"ב ספ"ו דט"ו ע"ג ולא מקום ארון עולה מן המניין פי' אינו מן המדה וכדאי' בבבלי צ"ט. ובמגילי' י': ועוד ד') כל"מ עלה על לב (ירמי' ג', ט"ז) ירוש' קידו' פ"ג דס"ג. לא עלת על דעתו, ירו' נזיר ספ"ט דנ"ח. ויר' סנהד' פ"ט דכ"ז. וכי עלת על דעתך.

הפעיל בענינים הקודמים בפעל יוצא מהוראה א') ירו' תרומו' רפ"א ד"מ. תוספת' מכשירי' רפ"ג העלו פירותיהן לגג מכשירין פ"ו מ"א (חולי' י"ג. המעלה פירותיו לגג, שם מ"ב המעלה את האגודות וכו'. סנהד' ס"ה: עיי"ע זכר. ב') תרומו' פ"ד מ"ח והלאה שחורות מעלות את הלבנות ועיי"ע מלבן וע' עגל א'. ירו' נדרי' פ"י דמ"ב. מקוה שמעלה את הטמאין מטומאתן. ג') אבות פ"ב מ"ב מעלה אני עליכם שכר הרבה, ברכו' ח': וש"נ מעלה עליו הכתוב. ב"מ ס"ט: אני אעלה לך סלע כחודש — וכל"מ פי' כמו נשא חן ב"ר פ"ט תהא . . מעלת חן . . כשם שהעלית חן לפני וכו' ועוד כל"מ ענין עלוי ורוממות (heben, verherrlichen) כפיעל והתפעל שבת ל"ג: יהודה שעילה יתעלה, ירו' סנהד' פ"י דכ"ט ע"ג שעילו אותי. ב"ר פט"ו, פט"ז עילה אותו (ועיי' תנחומ' בחקתי סי' ג'). ב"ר ס"פ מ' מתעלה והולכת, אסת"ר פ' ותלקח: מתעלה בלקוחין. בינוני פעול מעולה, מעולין ב"ק ט"ז: עיי"ע מעולה ועוד לעיל בזה הערך. אתפעל אִתְעַלָּא, אתעלי עיי' תרג' לתהלי' מ"ז, ו', י'; צ"ז, ט', והשם עֲלִיָּה כל"מ א') מהוראה ראשונה ב"מ קי"ז: עליה וירידה כתובו' ל"ה. עיי' לעיל. מכו' ז': ירו' מכו' רפ"ב דל"א ע"ג עיי"ע מעגל. פסחי' ח': עלייה שלא לשמה. ב') מהוראה שניה ירו' ביכורי' פ"ב דס"ה. מעשר אין לו עליה בכורים יש להן עליה. ג') מהוראת רוממות מדרגה ומינוי לפקודה סוכ' מ"ה: עיי' לעיל. ירו' הוריו' רפ"ג דמ"ז. עלייתו ירידה היא לו. ובל"מ חדר שעל שטח העליון Söller ב"מ קט"ז: והלאה הבית והעליה, נדרי' נ"ו. עלייה הא לא מחבר בארעא. שבת י"ג: עליית חנניה בן חזקיה וכו', ירו' פסחי' ספ"ג ד"ל: עיי"ע בית ארים (ח"ב, ס"ב:) וש"נ. הקבוץ עֲלִיּוֹת ב"מ קי"ז. ובלא"ר עִילִיתָא תרג' לשופטי' ג', כ"ג והלאה; למ"א י"ז, י"ט. כ"ג וזולתו ב"מ י"ד. ב"ר פצ"ט; ועוד פי' רום השמים ויק"ר פכ"ו מתאמר לי מן עליותא וכ"ה במד"ר פי"ט ותנחומ' חקת ובירו' פיאה פ"א דט"ז. אי' אתאמר לי מן שמיא — והושאל לכנות בו מקור האשה נדה י"ז: עיי"ע חדר, ירו' נדה פ"ב

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ר' ובנו"ג שבנכסיו. [2]) לי' לפנינו ואי' בכ"י ש"ס בסנהדי' לדף ע"ט: ד"ס שם צד ק"י: ע"ש ועיי' תוספות שם ד"ה בין שוגג ולב"ק ל"ה. ד"ה בין בשוגג. [3]) כ"ה בדפ"ר. [4]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע לי' ודע כי בירו' במשנ' שם ושם עולים ובמשנה שבמשניו' בבי מקומות עולים וכ"ה במשנ' דש"ס בבלי אבל בכ"י ש"ס ובע"י הראשון ובספרי תצא ובמשניות דפ' נאפ' ריווא וויניצי' (ד"ס לפיאה צד ד') אי' עולם וכל"מ ורבינו הטיב להביא שתי נוסחאות כי על זה דעולים סובבי' הפלוגתא בירו' ובתנחומ' סוף וישלח רסי' י' אי' ג"כ אל תסג גבול עולם גבול עולים ומנחת שי למשלי שם גרס בילמדנו וישלח אל תקרי. [7]) מן וכזה הוא מפי' רבינו ולי' בירו' ונראה שנגרר אחר פי' דה"ג שהביאו הרד"ק בירמי' שם ובשרש מלא עש"ה.

ד"נ. פתח עליה, והשם המופשט עלוי הפכו סילוק (das Sicherheben) שהש"ר פ' מי זאת עלויה מן המדבר. ועוד מהוראה שלישית ענין ערך בחשבון (Abschätzung, Werth) ערכי' קידושי' תמור' הנ"ל עיי' בערוך. תוספת' תמורה רפ"א הקדש עילוי. ירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד אמר לאדם עילויו עלי, ב"ב י"ב: מעלינן ליה עלויא וכו'. ברכו' ל"ה: אשתני לעילויא. שם ל"ו. אית ליה עילויא אחרינא. תר"י בערכך (ויק' כ"ז, ב') בעילוי נפשתא. תרג' ערכה (איוב כ"ח, י"ג) עִילוּיָהּ. תנהומ' בחקתי סי' ג' אין לשון ויקח אלא לשון עלוי פי' רוממות ועיי' שם הדוגמאות. ולעיל בפעל בהורא' שלישית. והתואר עֶלְיוֹן כל"מ והפכו תחתון ירו' ביכורי' פ"ב דס"ד ע"ד הקדש העליון במשמע. הקבוץ עליונים כתובו' ק"ד. פסיקת' דר"כ צד ע'. ויק"ר פ"ט ובלא"ר עִילָּאָה, עִילָּיָא. סוט' מ'. עילאה פי' אל עליון [1]), ירו' מעש' שני פ"ה דל"ו ע"ג גלילא עילאה. הקבוץ עִילָּאֵי תעני' י'. עיי' לעיל בערוך, ב"מ ק"ז: עילאי ותתאי. ירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ד לא שלח עִילָּיָיא [עד] לא שלח ארעייא. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: מה דעבדת בארעייא עביד בעילייא ויותר טוב באיכ"ר פ' על אלה ופ' קלים: עביד בארעי מה דעבדית בעילאי. והתואר הפעל עֵיל, עֵילָּא (דניאל ו', ג' עילא) ובא לרוב בקשור עם אות השימוש. שבת ל'. חולי' נ"א. לעילא. ב"ב מ"ה. סלקין לעילא. ירו' ב"ב ספ"ו דט"ו ע"ג מלעיל .. מלרע. ועוד כמו בל"מ עַל בכינוי כתובו' צ"ט. עילואי פי' עָלַי. ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ג אינון עילוי כלום' מונחין עליו (התפילין) ובקבוץ עֵילַוֵי (= בל"ם עֲלַוֵי) כמו עָלַי בל"מ. חולי' ח' סע"ב, ק"א. עילוי בשרא. ירוש' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד אין הוה עִילַוֵיה וכו'. תרג' ירו' ב' לבמדי' כ"ד, ט"ז מן קדם עילויה. תר"י א' לשם כ"ה, ח' מֵעִילַוֵי בני ישראל. תרג' עליו (בראשי' כ"ח, י"ג) עִילָוֹהִי[2]). עלולי שוראה בתרג' תהלי' נ"ה, י"א צ"ל עילוי שורהא כגי' כ"י תרג' אצל ה' לעווי עמת"ר ח"ב, 216] —

על (=עָלֶה מל"מ שם לטרפי העץ העולים בענפים (Blatt בפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ט רע"א) אמר שמואל עלין אין בהם משום רפואה. פי' „עלי ירק לצנן בהן העין אין בהן משום רפואה ושרי". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') ובזו השטה הלכו התוספו' והשיגו על פירש"י שהוא שם העשב. — וכנ"ה בירוש' שביעי' רפ"ה דל"ה ע"ד מן צאת עלין ועד הפגין ג' יום. והקבוץ בלא"ר ירו' שביעי' שם שיתין עָלַיֵי, חולי' צ"ב. אילמלא עליא וכו' עיי"ע איתכליא — תוספת' שביעי' ספ"א ומקיימין את העלויים ובכ"י אירפ' העלואין וגי' ראב"ד העלין].

על (= עִלָּה, עִלָּא בלא"ר וכן בל"ס עֶלְתָּא ובל"ע علّة כמו עלילה וסבה Veranlassung, (Vorwand בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' המכיר כליו (ב"ק קי"ד סע"ב) כ"ש שעילה[3]) מצא פי' עלילה[4]). (א"ב בדניאל (ו', ה') הוו בעין עלה). בפ"ב בכתובו' בגמ' העדים (כ':) והאמר ר"ל בס"ג דנזיר (ס"ה:) עילה[5]) מצאו וטיהרו כל[6]) ארץ ישראל. ס"א עלעא מצאו ואמרו[7]) הטומאה שהיו מחזיקין זו הצלע היתה וטיהרו כל א"י — (א"ב בדניאל (ז', ה') ותלת עלעין בפומה א"כ לא יצטרך שיהיה פי' עלה צלע). *[אחי"ה אבל רבינו לא כתב פ"א כי אם ס"א והוא כפי' ר"ח שהביאו התוספ' בכתובו' וכן במיוחס לרש"י לנזיר והרבה שקל וטרא השטמ"מ לכתובו' בזה הענין והסביר על נכון שטת הערוך עש"ה ושם תמצא מבואר כל הענין, וכנ"ה בירו' תרומו' פ"י דמ"ז: ואת אמר ע"י עילה, ב"ר פ"כ וס"פ מ"ה ואף היא ע"י עילה, ירו' יבמו' פט"ו דט"ו. עילה היה רוצה להבריחו מנכסיו, ירו' כתובו' ספ"ג דכ"ח. מצאתי עילה לשחררו, ירו' גדרי' פי"א דמ"ב ע"ד עילה היא רוצה שתדור ויגרשנה. פסיקת' רבתי פכ"ח נפלו עליהם בעילה, ועוד אי' באל"ף ירו' פיאה פ"א דט"ז. עילא היו מבקשין, ירוש' כתובו' פי"ב דל"ה סע"א עילא את בעי ובירוש' כלאי' פ"ט דל"ב רע"ג עילתא את בעי והוא במשקל סורי ובתרג' שני לאסת' א', ט"ז עלעיתא. — עילא, עילה ירו' מעשרו' פ"ה דר"א ע"ד ט"ס וצ"ל עולא] —

עֹל (= עוֹל מל"מ עֹל כלי עץ בצואר הבהמה המושכת בעגלה (Joch בפ"ב בכלאי' (מ"ו) וב"ה אומר' מלא העול השרוני. *[אחי"ה עיי'

---

[1]) וכן בדניאל ז', כ"ב. כ"ה הקבוץ עליונין בהוראת היחיד פי' אל עליון. [2]) כ"ה בדי סיביוניטה. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובשט"מ ובנו"ג עילה אבל גם בדניאל ו', ה'. ו' עלא בה"א. [4]) וכ"ה בפי' רש"י בדפ' פיז' והוא כפירש"י בכתוב'. [5]) בנזיר בשתי הפעמי' עילא. [6]) וכ"ה בתוספ' נזיר ורש"י בכתובו' לא גרס כל ועיי' שט"מ שהעריך בזה בסוגיי' דכתובו'. [7]) כ"ה בכ"י ק"מ ודפ"ר ובשדפ"ר ואמ'.

פי' הר"ש והירו' שם. ובהשאילה באבות פ"ג מ"ה עול תורה . . עול מלכות . . עול דרך ארץ, ברכו' י"ג. עול מלכות שמים . . עול מצות] —

על (= עֱלִי מל"מ כלי כתישה Mörserkeule) בפ"ק בביצה (י"א.) אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר. פי' „עלי בוכנא שכותש בו הדיסא והפואה וכיוצא בה באסיתא מלאכת החול ואינו עומד לכתוש בו מיני מאכל לפיכך [אמרו כי] [1]) זה עלי דבר שמלאכתו לאיסור"[2]). — (א"ב ל"מ זה (משלי כ"ז, כ"ב) בתוך הריפות בעלי). *[אחי"ה וכפי' רבינו שהוא כפי' ר"ח מוכח מירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג ובוכנה דו כתת ביה. ועיי' פירש"י ביצ' י"א. עלי מלאכתו לאיסור לכתוש במכתשת וכו'. אבל בדף י' רע"א ד"ה את העלי פירש"י דף עב וככבד וכותשין בו הטים לטרגים וטיסני וכו'. ירו' פיאה פ"ב ד"ז. כעלי במכתש. תוספת' סוף תעני' במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי — ועה"ק שנ"ב לועז בוכנא שטיסל (Stössel) ואסיתא מערזיר Mörser]—

על (= עִילָא בל"ס כמו עַיִר בל"מ junger Esel, Eselsfüllen) בפ' מי שהחשיך בגמ' מתירין (שבת קנ"ה:) אספסתא בעילי[3]) זוטרי. ועירים עשרה (בראשי' ל"ב, ט"ז) תרג' ועילי עשרה. *[אחי"ה וכנ"ה בקבוץ עילין בתרג' שופטי' י"ב, י"ד; ישעי' ל', ו' והיחיד ועילא מרודא תרג' ועיר פרא (איוב י"א, י"ב)] —

על (= עֲלַל פי' בָּא ומזה עֲלָל פי' תבואה Ertrag, Frucht, Getreide) תרג' בא לפני (בראשי' ו', י"ג) על קדמי. תרג' תבואת השדה (מ"ב ה', ו') עללת (חלקא) [צ"ל חקלא]. *[אחי"ה עלל בל"ז (תרג' ישעי' ל', כ"ג; ל"ב, י'; הושע ד', ז') ולנקבה עללתא (וכל"ס) תר"י א' לבראשי' ל"ה, ט"ז; מ"ז, כ"ו; אונקל' לשמות כ"ג, י'; לויק' כ"ה, כ"א, כ"ב; לבמדי' י"ח, ל'; לדברי' י"ד, כ"ב; ט"ז, ח' (בתר"י) והקבוץ עֲלַלְתָא אונקל' לבראש' מ"ז כ"ד[4]), עֲלָלָן תר"י ב' לדברי' י"ד, כ"ב הוא תרג' תבואה שנגזר מן בוא וכן תרג' בוא עלל ורוב לשון ביאה המורה על לשון הכנסה מתורגם ככה עיי' המתורגמן ואצל ה' לעווי. ובאפעל אָעֵיל תרג' בראשי' ו', י"ט; מ"ג, ט"ו; לשמות כ"ג, כ', כ"ג וזולתו. אתפעל אִתְעֲלוּ תרג' לבראש' מ"ג, י"ז; יִתְעַל תרג' לויק' י"א, ל"ב. ואצל רז"ל השם זכר חגיגה ה'. זוזא לעללא לא שכיח. ולנקבה נדרי' נ"ה. תבואה לא משמע אלא מחמשת המינין עללתא כל מילי משמע. ושם: כיון דפחתן לאו עללתא היא וכו'. והפעל ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג שרי עליל לא אמרין דעאל עד שעתא דייעול, ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג בר קפרא הוה איעלל לחדא קרייא מי עלל נכשל באצבעו. ירוש' עירו' רפ"ה דכ"ב: עבד עליל פי' היה רגיל לבוא. ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג כד דאת עליל מן טורא. ירו' נדרי' רפ"ט דמ"ב ע"ג לא עללה לביתי . . לא עללה לבייתך עיי"ע איפופי (ח"א, רכ"ח:), ירו' ב"ב ספ"ו דט"ו ע"ג מעלל אנא שרע. איכ"ר פ' היו צריה: ולא עליל. שם פ' רבתי: תמניא עללין, קהל"ר פ' גם שמש: למה לא עללתה למדינה. ושם: ואת שירדת ועללת וכו'. וככר בדניאל ב', ט"ז. כ"ד; ד', ד'; ה', ח'. י'] —

על (= עָלִיל הוא בינוני פעיל מן עֲלַל פי' מה שעולה בעין והיינו בגלוי ומפורסם ins Auge fallend, Augenscheinliches) בפ"ק בר"ה (כ"א: במשנה) בין שנראה בעליל. גמר' (שם) מאי משמע דהאי עליל לישנא דמגלי[5]) הוא דכתי' (תהלי' י"ב, ז') בעליל לארץ. בפ"ק בסנהדר' בגמ' עריפת העגלה (י"ד סע"א) ומדרו שאפי' נמצא בעליל [לעיר] „קרוב לעיר"[6]) מצוה לעסוק במדידה. בב"ר (פרש' ה' בעליות) [צ"ל פ' כ"ב[7]) הא בעלילות]. *[אחי"ה רמ"ל בהיותו נבוך למצוא מקור המאמר הגיה בב"ר פרש' ד' בעליות וסימנו בסימן השאלה וטעה לחשוב כי רבינו כיון לרפ"ד המתחיל המקרה במים עליותיו אבל בדפ"ר ווינצי' והלאה אי' בב"ר פר' ה' בעליות וזו המלה אין לה שחר בערך הנוכחי שהיתה לה מקומה בע' על א' ולא בע' עליל אשר על כן ברור אצלי כי כוונת רבינו על פכ"ב שאצלינו ס"פ כ"ג ושם אי' ולמה בחלום הא לך בעלילות והמיוחס לרש"י גרס יהא בבירור (ולא גרס לך כשם שלא גרסה רבינו) ובאמת ענין עלילות פי' בירור ופרהסיא כמיוחס לרש"י ועיי' מ"כ שהביא לנכון ראיה מל"מ בעליל לארץ וגם לפניו ככר היה משובש זה הערך שאם לא כן היה לרמוז לו על זה הערך.

---

[1]) וכ"ה בפי' ר"ח וכצ"ל בערוך. [2]) הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילני. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר ועה"ק שנ"ב אבל בשדפ"ע בעלי. [4]) ברפ' סביונטי' עללתא שלא בדיוק. [5]) בנו"ג דמיגלי ובכ"י ש"ס יותר טוב דגלויי. [6]) כ"ה בכ"י ר"ח בסנה'. [7]) ולפנינו ס"פ כ"ג.

וגם ר"ח לר"ה פי' בעליל: בפרהסיא, וכפירש"י לר"ה ושבת קל"ג: עליל: גלוי לכל ע"כ וכן ענין בעליל לעיר (ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג) או בעליל העיר (תוספתי רפ"ט) im Anblick der Stadt היינו קרוב לעיר וכפי' ר"ח ואחריו רבינו. אבל ל"מ ענין אחר הוא] —

על (= עָלוּל angethan sein, pflegt zu sein מל"מ עוֹלֵל wiederholt thun) בס"ג דפ"ק בפסחי' (י"ח:) יטמא לטמא את משקין שהן עלולין לקבל טומאה. *[אחי"ה וכנ"ה בנדה ז': משקין דעלולין לקבל טומאה . . אוכלין דאין עלולין לקבל טומאה, תוספת' מכשירין פ"ב מי גשמים שהן עלולין לקבל טומאה מי פירות שהן עלולין לקבל טומאה[1]. קהל"ר פ' מה שהיה: משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לארים לעלול בו וכו'. והשם המופשט פסחי' י"ח: ומה היא עלילתן וגי' התוספו' שם עֲלִילוּתָן והקבוץ שמ"ר רפ"ב מרותיו ועלילותיו והוא מל"מ] —

עָלוּל (= עֲלוּלִי פי' כמו עִילָּה, עֲלוּלָה Vorwand Einwand) מן חרורי ומן עלולי (גיטי' פ"ו.) כבר פי' בע' טצהר. זה מע' על שלישי. *[אחי"ה נגררנו אחר כ"י ק"ט שאי' שם זה הע' בע' מיוחד אבל בשאר כ"י ודפ"ע נכלל ללא נכון עם ע' הקודם בדבור המתחיל עליל וצ"ל כגי' כ"י ו"ו ל"ד ה"ב עלול. וענין עלולי בלא"ר כמו עֲלִילָה בל"מ (עלילות דברים כ"ב, י"ד. י"ז) סנהד' ק"א: שלשה באו בעלילה וכו'. ספרי בהעלותך פ' פ"ה מבקשים עלילה לפרוש. ב"ר פצ"ג מתחלה באת עלינו בעלילה וכו'. אסת"ר פ' אם המלך: המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל. והקבוץ במד"ר פ"כ שלא יתן לו עלילות ובלא"ר שבת פ"ח רע"ב הנך אינשי דסגן בעלילותא וכו' (והפכה בשלימותא) וענינה כמו בלא"ר סורי וע' עִילָה עיי"ע על ג'] —

עלל[2] (= עוֹלֵלָה, עוֹלֶלֶת בל"מ רק בקבוץ עוֹלֵלוֹת פי' תואר לענבים הנשארים אחר הבעירה Wein-traube der Nachlese) בפ' ז'[3] בפיאה (מ"ז) כרם שכולו עוללות. *[אחי"ה ושם במשנה איזה פעמים עוללות ושם במ"ו יש לו פרט ויש לו עוללות ובלא"ר עוֹלְלָן, תרג' ישעי' י"ז, ו'; ירמי' מ"ט ט'. — והיחיד שם מ"ד איזה עוללת עיי"ע כתף. ב"ר ר"פ כ"ט ראה עוללה אחת . . אמר כדאי העוללה הזו שנברך עליה. והפעל ממנו עַלֵּיל כפַּעֵל (ובל"מ עוֹלֵל) תרג' ויקר' י"ט, י'; לדברי' כ"ד, כ"א] —

עִלְעֵל (בל"ס עַלְעֵל מהשם הסורי עוּלְעָלָא (עִלְעוֹל, עִלְעוֹלָה) סער fortstürmen, forttreiben) בהמבריך פ' ז'[4] בכלאי' (מ"ז) הרוח שעלעלה את הגפן ע"ג תבואה. פי' סיערה תרג' רוח סערה (תהלי' קמ"ח ח' יחזק' א', ד') רוח עלעולא. בפ' א' בחולי' בגמ' הכשר בתורין (כ"ב:) מאמתי בני יונה כשרין משיעלעלו[5] הוא תני לה והוא אמר לה ואפרוחיו יעלעו דם (איוב ל"ט, ל') אימתי אמר אביי מכי שמיט גדפא ואתי מיניה דמא. *[אחי"ה לפי גי' רבינו ענין משיעלעלו משעת צמיחת האפרוח עד שיוכל לנוע ולפרוח אבל ממה שהביא הפסוק מאיוב אשר פירשו אביי מכי שמיט גדפא מיניה וכו' נראה שהש"ס הבינו מל' עִלְעָא פי' צלע וכפי' התוספו' שם ד"ה יעלעו. וכן פי' הרמב"ם בכלאי' הנ"ל עלעלה ע"ש אבל שם נראה יותר פי' הערוך כלומ' סיערם וכ"ה בר"ש בשם עצמו ותרג' וישערנו (איוב כ"ז, כ"א) ויעלעליניה, נגזר מן השם עַלְעוֹל, עַלְעוֹלָא והרבה בתרג' (עי' תר"י לבמדי' י"א, ל"א; כ"א י"ד; תרג' לישעי' כ"ח, ב'; כ"ט, ו'; ל"ג, י"א; לירמי' כ"ג, י"ט; ל', כ"ג; לתהלי' י"א, ו'; נ', ג' וזולתו) וכן אצל רז"ל שהש"ר פ' כמעט אין לך עלעול קשה יותר מן העלעול הזה שהוא בא מן הצפון וכו', והקבוץ קהל"ר פ' טוב שם כמה עלעולין[6] הן מזדווגין וכו', ירו' ברכו' פ"ב ד"ה, איכ"ר פ' על אלה סד"ה מעשה בדואג: רוחין ועלעולין] —

***עִילָא, עִילָאָה, עִילַאי** (שמות העצמיים) א) לאביו של ר' יהודה שהוא סתם ר' יהודה ב"ר ס"פ מ"ב ר' עזריה בשם ר' יהודה בר עילאי כה"ג בסד"ה ע' ר' עזריה אבל בנו"ג בב"ר רק סתם ר' יהודה והוא ר' יהודה בר אלעאי עיי' סד"ה צד פ"ד ע"ג (בר' ווארשא) ורש"י ביצ' כ"ו. ב) ר' עילאי או ר' עילאה אבוה דר' אבא ורב הונא ועולא ור' תנחום ג') רב עילא מנחו' פ"א. ועיי' סד"ה צד קנ"א ע"ד וקנ"ב.

---

[1] וכן הורגל אצל פוסקים ריאה עלילה ליטרף. [2] בכ"י ובדפ"ע עד דפא"ם בדבור המתחיל על. [3] כ"ה לנכון בדפ' פיז' והלאה אבל בדפ"ר בט"ס בפרק ז' בפרק ו'. [4] כ"ה נכון בדפ"א אבל בדפ"ר וויניצי בט"ס ח'. [5] בנו"ג משיעלעו אבל כגי' רבינו מוכח מתוספ' חולי' פ"א בכ"י אירפ' (מששלעלו) [צ"ל משיעלעלו] ובנו"ג בטעות משעיל עלו בשתי תיבות. [6] בשמ"ר ר"פ מ"ח רוחות.

עָלַב (מל"ע غلب מנצח במלחמה ודוחקו beugen, demüthigen וכ"ה בל"ס עֲלַב niederdrücken; עֲלוּבָא, עֲלִיבָא (= בל"ס gebeugt, unglücklich) בר"ג דפ' סדר תעניות כיצד (ט"ז סע"א) צדיק ורשע עלוב ושאינו עלוב [1]) מי נדחה מפני מי. בפ' השולח גט בגמ' הלל התקין פרוזבול (גיטי' ל"ו:) האי פרוזבול עולבנא דדייני הוא. פי' חוצפא דדייני דמפקעי שמיטה . . עלובה כלה שמזנה [2]) בתוך חופתה. פי' חצופה כלה. ת"ר הנעלבין ואינן עולבין [3]) שומעין חרפתן וכו' (גיטי' שבת יומא הנ"ל). ואביונים מאדם (משלי ל', י"ד) תרג' ולעליבין[4]) מבני אינשא. אם היום תהיה עבד (מ"א י"ב, ז') תרגם תתעלב. בצפניה (ג', י"ב) עם עני ודל תרג' עַם ענוותן ומקבל עולבן. בפ' והוא ישקיט בויק"ר (וכהן משיח חטא) [וצ"ל אם הכהן המשיח יחטא] (ויק"ר פ"ה) אמר ר' לוי עלובה מדינתא דאסיה פטגריטום [5]). — (א"ב פי' לב בל"י פועל מלבין פני חברו מחרפו ומבזהו). *[אחי"ה כיון לל"י λυπέω [6]) והנכון שהוא מל"ס וע' הנ"ל. וכנ"ה בבינונו פעול (בהוראת התואר) מגיל' כ"ט. עלוב ושאינו עלוב. בב"ר פל"ד עלובה היא העיסה . . עלוב הוא השאור וכו' עלובה הנטיעה וכו'. ספרי האזינו ר"פ ש"ו עלוב היה אדם זה וכו'. פסיקת' רבתי פ"מ הא עלוב בנה של עלובה. ירו' ברכו' פ"ט ד"יג: אכסניא עלובה וכו' והקבוץ עלובין עיי' לעיל ציון משבת וכ"י יומ' הערה 3. עירו' י"ג: מפני שנוחין ועלובין היו וכו'. ב"ר ס"פ מ"ה עיי' למטה. ובבינו פעיל (= בל"ס עֲלִיבָא) תרג' משלי י"ה, ל"א מרחם עליבא וירו' תעני' רפ"ג דס"ו ע"ג ומה יעביד עליבא. ירו' קידו' פ"ג דס"ד: ולינאי עליבא את שאיל וכו' והקבוץ ויק"ר ס"פ ל"ב אילין עֲלוּבַיָּא ולנקבה יחידה שם ר"פ ל"ד נפשא עלובתא. שם ס"פ ל"ז ההיא עליבתא. ירו' שקלי' רפ"ה דמ"ח ע"ד הדא עליבתא. פסיקת' דר"כ פ' אחרי מות (צד ק"ע:) ב"ר פנ"ו ברא דעלובתא. והשם עוּלְבָנָא וכ"ה בל"ס גיטי' הנ"ל, ועיי' תרג' ירו' א' לבראשית ט"ו, ה'; לשמות ג', ט"ז; ה', כ"א; תרג' לש"א א', ט"ו; לישעי' ל"ה, ח'; נ"ד, י"א. וכן עֶלְבּוֹן שבת נ"ה: ב"ר פצ"ח עלבון אמו תבע. ע"ז י"ח. מי שבקש עלבונו של ספר תורה הוא יבקש עלבוני. שמ"ר פמ"א עלבונה של תורה. ב"ר ס"פ מ"ה רואה בעלבון של עלובים. שם פ"ס ראה בעלבוני] —

עלג, עלז, עלט *[אחי"ה רבינו זכ"א השרשים בלי מראה מקומות מרוב יוקר מציאתם ועיי"ע להב ומ"ש ובדפ"א ובכ"י ק"ט וה"ב ליי' כל עיקר. בענין עלז עיי' השם ממנו בפסיק' דר"כ צד קמ"א: עיי' שהש"ר פ' נגילה ונשמחה: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה וכו' עליסה עליזה וכו'. ובענין עלטה דעירובי' נ"ג: עיי"ע רקע ו' ופי' רבינו שם הוא עפ"י פי' ר"ח כמו שאוכיח בעה"י] —

עלם (= עוֹלָם מלי"מ זמן כל תחלה ותכלה עוד מקודם הבריאה Urzeit וזמן העתיד לאין קץ Ewigkeit ועוד כלל המציאות Welt) בס"ג דפ' היה קורא (ברכו' י"ז.) עולמיך תראה בחייך. פי' מעין אותן טובות שעתיד הקב"ה לשלם לך לעולם הבא תראה כשאתה בחיים [7]). בריש חלק בענין סנחריב (סנהדי' צ"א סע"א) כי מטו עלמין אמרי בעלמין [8]) פי' מקום ששמו עלמין כלומ' ירושלים שהוא בית העולמים [9]). בויק"ר פ' ויהי ביום השמיני (בסמך פרשת ר' עקיבא) [צ"ל בסמך פרשת אל תרא יין כי יתאדם (ספי"א) ובירוש' פ' אלו מגלחין בגמ' אין קורעין] (ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג:) [10]) הוא ינהגנו עלמות (תהלי' מ"ח, ט"ו) עלמות בעולמות עלמות בעולמות עלמות בזריזות עלמות כאילין עולמתא המר"א

---

[1]) לפנינו בהיפך הסדר. [2]) בנו"ג שזינתה אבל בשבת פ"ח. שמזנה ובשהש"ר פ' מי זאת: עלובה היא הכלה שמקלקלת. [3]) כה"ג לנכון בגיטי' וכתב רש"י בגיטי' הנעלבין גרסינן ע"כ ונראה שבא להוציא גי' עלובין כדאיי בשבת הנ"ל אבל בכ"י ש"ס וביומ' כ"ג. ג"כ הנעלבין אבל בכ"י ש"ס בי שם העלובין ועיי' ד"ס שם. [4]) כ"ה ברפ"ר ואמ', ובדפו"ו ולעליבן ובנו"ג ולעליבי. [5]) וכ"ה בע' פטגרטום ובנו"ג פודגרים ובכ"י ק"ט אפרגסיטוס והוא ט"ס. [6]) עיי' בט"ר להי' אייזלער ח"א 77 אבל גזרתו מל"מ לעב (דהי' ב' ל"ו, ט"ז) אינו נחוץ כי הוא ל"ס וע' כאמור בפנים. [7]) ורש"י פי' כל צרכך תמצא, ובשט"מ בספר ברכה משלשת צד ז' מצאתי וז"ל פי' כאשר יגיע האדם לתכלית החכמה דומה לעולם הנשמות שהם שכל נבדל ומגיע לקצת עולם הנשמות בחיי. [8]) בנו"ג כעלמין. [9]) וכ"ה בפירש"י. [10]) הגהתי עפ"י ע' אתנסיאה (ח"א, של"ה ע"ש) ודע כי בכ"י ודפ"ע חוץ מכ"י ה"ב ודפ"ר אי' רק בויק"ר פ' ויהי ביום השמיני אבל בכ"י ה"ב עוד בסמך פרשת ר' עקיבא ובדפ"ר בסמך פרק ר' עקיבא ונ"ל כי אחר תיבות בסמך פרשת נשמטו התיבות אל תרא יין וכו' וכדאיי לנכון בע' אתנסיאה ותיבות: ר' עקיבא משובשות תחת ר' א"ק והוא ירו' אין קורעין ומעתיק דלא גמר וסבר פשט בטעות את ראשי תיבות והגיה ר' עקיבא וגם זה הציון מירו' מ"ק הביא רבינו בע' אתנסיאה וראיה נצחת כי רבינו כיון ג"כ על הירוש' כי סגנון הלשון אי' רק שם בירו' ולא בויק"ר ועוד עיי' בסמוך בפנים.

(תהלי׳ ס״ח, כ״ו) בתוך עלמות תופפות, תרג׳ עקילס אתנסיאה עלמות בשני עולמות. *[אחי״ה בויק״ר אי׳ בזה״ל בעלמות בזריזות עלמות כאלין עולמתא כדכתי׳ (תהלי׳ שם) בתוך עלמות תופפות תרג׳ עקילס אתנסיאה עולם שאין בו מות עלמות בשני עולמות ותיבות עולם שאין בו מות ישנן ג״כ בע׳ אתנסיאה וכצ״ל גם כאן וכנוסח של ויק״ר אי׳ בדפ״ר ובכ״י ק״ט אבל בדפ׳ פיז׳ והלאה ובשאר כ״י אי׳ כמו שנסחתי וזה כלשון הירו׳ מ״ק הנ״ל הוא ינהגנו עלמות בעלימות עלמות בזריזות עלמות כאילן עולימתא תרג׳ עקילס (אתנא סירא) [צ״ל אתנאסייא][1]) עולם שאין בו מות וכו׳ עד הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו בעולם הזה הוא ינהגנו בעולם הבא וכ״ה בירו׳ מגילי הנ״ל. הרי לשון הערוך כלי הירו׳ וא״כ מן הנחוץ להגיה תחת ר׳ עקיבה ירו׳ בגמ׳ אין קורעין כמו שהגהתי ובערוך צ״ל ג״כ תחת עלמות בעולמות: עלמות בעלימות. ודרש עלְמוּת[2]) א) מל׳ סורי עלַימְתָא, עלַימוּתָא כח הבחורות Jugendkraft וזה עלמות בעלימות עלמות בזריזות ב) ומלשון עֲלָמוֹת פי׳ נערות בל״ס עלַימְתָא בקבוץ עלימָתָא וזהו כאילן עוּלַימָתָא פ׳ כנערות כלומ׳ במהירות באופן הנערות ועוד ג׳) מל״י ἀθανασία א״כ בשתי מלות על — מות כמו אַל — מות (עיי״ע אתנסיא׳ וד׳) עלמות כמו עוֹלָמוֹת בשני עולמות כבויק״ר או בעוה״ז.. בעוה״ב כבירוש׳. בענין הוראת א׳ וב׳ עיי״ע עלם ג׳. בענין הוראת הדרוש אל — מות עיי״ע אתנסיאה. בענין עוֹלָם, בקבוץ עוֹלָמִים, עוֹלָמוֹת פי׳ כמו בל״מ גם את העולם נתן בלבם (קהלת ג׳, י״א) ובזה הענין הרבה בדרז״ל[3]) עיי׳ ברכו׳ ו׳: ז׳: ח׳. ל״א: נ״ד. שבת ל״א: ע״ז: פ״ח: עירו׳ ס״ה. פסחי׳ נ׳. נ״ד: יומ׳ ל״ח. נ״ד: ס״ט. סוכ׳ מ״ה: ר״ה י״א. ט״ז. כ״א: ל״א. תעני׳ ט׳: חגיג׳ י״ב. י״ג: ט״ו: ט״ז. קידו׳ מ׳: מ״ט: ב״ב ע״ד. קכ״א: סנהד׳ ל״ז. ל״ח. ע״א: צ״ב: צ״ג. צ״ז: ק׳: ק״א. ק״ב. ע״ז ט׳: י׳: מ׳: נ״ד: חולי׳ פ״ט. קכ״ז. ערכי׳ ט״ז. והרבה פעמים עולם הזה, עולם הבא (בקצור עוה״ז עוה״ב) עיי׳ ברכו׳ ד׳: ה׳. ז׳: ח׳. י׳. י״ב. ט״ו: י״ז. ל״א. ל״ד: ל״ה. מ״ו. נ״ז: ס״א: שבת ל׳: קי״ג: קכ״ז. קנ״ג. עירו׳ כ״א. פסחי׳ ב׳. ח׳. נ׳. קי״ג. יומ׳ ל״ה: ס״ו: פ״ח. תעני׳ י״א. כ״ט. מגילי׳ כ״ח: מ״ק ה׳: ט׳. חגיג׳ י״ד. ט״ו: שקלי׳ ו׳. י״א. כתובו׳ ס״ב. ק״ג: קי״א. שם: נדרי׳ ח׳: סוט׳ ג׳: י׳: י״ב. ל״ה. קידו׳ מ׳: ב״מ נ״ט. פ״ה: ב״ב י׳: ט״ו: י״ז. ע״ה. שם: ע״ח: קכ״ב. סנהד׳ מ״ג: מ״ד: ס״ד: ע׳. פ״ח: צ׳. צ״ב. צ״ט. ק׳. ק״א. שם: ק״ב. שם: ק״ג. שם: ק״ד: ק״ז. ק״ח. שם: ק״ט. ק״י: קי״א: ע״ז ב׳. ד׳. שם: י׳: י״ז. י״ח. ל״ה: הוריו׳ י׳: זבחי׳ קי״ח: מנחו׳ כ״ט: מ״ד. מ״ה. חולי׳ מ״ד: פ״ט. אבות פ״ד מט״ז פ״ה מי״ט. והקבוץ כל״מ זכר עולמים ברכו׳ י׳. שדר בה׳ עולמים. שם ט״ז: ג״א. נוחל ב׳ עולמים, יבמו׳ צ״ו: לגור בשני עולמים. סוכ׳ ה׳: בית עולמים עיי״ע בח״ב. ע״ח. וש״נ — ולנקבה ע״ז ל״ה: שמ״ר ספ״ב שני עולמות. סנה׳ ק׳. שי עולמות, ע״ז ג׳: ח״י עולמות. ב״ר ספ״ג ורפ״ט בורא עולמות ומחריבן, שם פי״ט שלא תבראו עולמות אחרים, שם פנ״נ מודה בשני עולמות. פסיקת׳ דר״כ צד פ״ה. עתידין להחריב מבניך שבעה עולמו׳, קהל״ר פ׳ הכל כנגד שבעה עולמות שאדם רואה וכו׳. ויק״ר ירו׳ מגילי ומ״ק עיי׳ לעיל בערוך ובלא״ר וסורי עָלְמָא עיי׳ עירו׳ נ״ד: פסחי׳ צ״ד. ר״ה ל״א. תענית כ״ב. חגיגה ט״ו. שם: נדרי׳ נ׳. גיטי׳ נ״ח. ס״ה: סוט׳ י׳: מ״ט. קידוש׳ ל״ב. ל״ט: פ״א. ב״מ מ״ט. פ״ו. קי״ד: ב״ב נ״ח. ע״נ: סנהד׳ צ״ז. צ״ח. שם: ק״ב: ק״ו: ע״ז ט׳. ס״ה. קהל״ר פ׳ מה יתרון, ועיי״ע בר עלמא דאתי. ועוד בל״ס עָלַם ויק״ר פכ״ו בעלם דשקר.. בעלם דקושטא. תר״י א׳ לבראשי׳ כ״ה, ל״ב עלם אחרן, ושם ל״ח, כ״ה עלם עביר — בית עולם, עָלָם, עלמא, עלמין עיי״ע בח״ב, ע״ח. וש״נ. אומות העולם (בקצור או״ה) פי׳ האומות חוץ מאומה ישראלית עיי׳ ברכו׳ ו׳. ל״ב. שבת פ״ט. ושם: סוכה כ״ט. ר״ה כ״ג. תעני׳ ט״ז. מגיל׳ י״ב: חגיג׳ ה׳: כתובו׳ קי״א. גיטי׳ ל״ח. נ״ז. סוט׳ ל״ה: קידו׳ ל״א. ב״ב ט״ו: סנהד׳ צ״ד: ע״ז ג׳: ד׳: זבחי׳ קט״ז. חולי׳ ס׳: פ״ט. ועוד איזה דבורים תוכניים מובנים בשמוש זאת המלה ד״מ בנוהג שבעולם עיי״ע נהג וש״נ. אינשי דעלמא קידוש׳ פ׳: כלומ׳ יש אנשים בעולם, כולי עלמא חולי׳ צ״ח רע״ב פי׳ כל אחד ואחד בעולם ועוד ענין כולי עלמא = כל עלמא (בקיצור כ״ע) כל חד וחד של תנאים או אמוראים שבת ט׳ סע״ב חולי׳ שם והרבה בבבלי ועוד לפעמים

---

[1]) וכ״ה בירו׳ מגילי פ״ב דע״ג: רק שם בטעות בשתי תיבות אתא נסייא ועיי״ע אתנסיאה. [2]) במקרא כתוב בשתי תיבות על — מות אבל יש מחלוקת בין הסופרים והמפרשים אם הוא חרא מלה או תרין מילין עיי׳ מנחת שי לתהלי׳ ריש מזמור ט׳. [3]) ולפי הרד״ק מזה גם תשועת עולמים (ישעי׳ מ״ה, י״ז) העולם הזה והעולם הבא עיי׳ שרש עלם.

בירו' ד"מ ירו' ברכו' פ"א ד"ד: כל עלמא ידעין, ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג מילין דכל עלמא מודיי בהון ולרוב אי' בירו' כל עמא. בקשור עם בי"ת בעלמא כלום' בכלל, בסתם (in die Welt hinein, schlechtweg, bloss) שבת ט': להזיע בעלמא, לעיוני בעלמא, ע"ז ז'. לצוותא בעלמא. יבמו' ל"ז: יהודי בעלמא. קרי (ויק' כ"ו, כ"ד. כ"ח) תר"י א' בעראי בעלמא — ועוד מל"מ פי' עולם המשך זמן חיי האדם ד"מ ועבדו לעולם (שמו' כ"א, ו'), עד עולם (ש"א א' כ"ב) ומפורש בירוש' ברכו' פ"ד ד"ז: והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה. וכן בתואר הפעל ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. כשם[1] שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם. והרבה פעמים לעולם בקשור עם הפעל פי' תמיד (stets, beständig) עיי' ברכו' ה'. ו': ח'. י"ז. י"ט. ל"ב. נ"ה: ס': ס"א. ס"ג: שבת י': ל'. ושם: ל"ב. פ"ג: קכ"ט. קנ"א: פסחי' ב'. ג'. ושם: מ"ט. נ': תעני' י"א. כ'. סוכ' נ"ג. ב"ק ל"ח: צ"ג. ק"ט: ב"מ מ"ב. נ"ט. פ"ו: ב"ב ק"י: יבמו' ק"ט. ושם: כתובו' י"ז. ק"י: קידו' ל'. מ': גיטי' ו': ז'. סוט' ה'. מ'. מ"ז. סנהד' י"ד. מ"ד: ק"ז. ע"ז ה': י"ט. חולי' ס"ג: פ"ד: ערכי' ט"ז. זבחי' ק"ב. לעולם הוא כמו עוֹלָמִית מ"ק כ"ו: לא ניתן לאחותו לעולם ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג ע"ד אי' אינו מאחה עולמית, ע"ז ז' סע"א אין מקבלין אותן עולמית עירו' נ"ד. אין לו הפסק עולמית, ירוש' שבת ספ"ט די"ב: אין לו תקנה עולמית, ירוש' פסחי' פ"ו דל"ג. אין לו טהרה עולמית, ויק"ר ר"פ כ"ט אין לך ירידה עולמית. — בשקלא וטריא בש"ס אי' הרבה פעמי' לעולם קסבר (חולי' ק"א. ובכ"מ) או באיזה כללים ד"מ כריתו' ה'. חגיג' י"ז: כתובו' מ"ח: וזולתו ובעל יד מלאכי סי' שמ"ט האריך בזה ע"ש ובכללי הגמרא למוהר"י קאר"ו צד ק"ט: ראיתי הכלל בזה"ל כשאומר הגמרא לעולם הוא לפי שמתחלה הוה ס"ד ענין אחד והקשה עליו ותירץ בענין אחר ועכשו חוזר ומעמיד הענין הראשון וכו' ע"ש. ומה שענינו זמן העתיד שימשך עד בלי קץ (Ewigkeit) ידוע מל"מ ובתרג' עָלְמִין, עָלְמַיָּא, תרג' ה' ימלך לעולם ועד (שמות ט"ו, י"ח) יי' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא וכן הנוסח בהעתקת הקדושה בתפלת ובא לציון מלכותה קאם והכוונה על הקב"ה עיי' נתינת לגר למהר"ן אדלער בנתינת לגר שמות הנ"ל אבל בדפ' סיביוניטה לי' מלת קאם. תרג' סלה בכ"מ לעלמין ועיי' עירו' נ"ד. וה' לעולם ישב (תהלי' ט', ח') תרג' ומימרא דיי' לעלמין, בכ"י תרג' אצל לעווי ויי' לעלמי עלמין מותביה] —

* עָלַם מל"מ פי' ענינו הסתר (verborgensein במקרא בנפעל הפעיל ובהתפעל ואצל רז"ל נדרש גם בקל בינוני פעול ובפיעל. ע"ז ל"ה: דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו (לת"ח) שנא' (שה"ש א', ג') עלמות אהבוך קרי ביה עֲלוּמוֹת וצ"ל דברים המכוסין וכו' בני אדם המכוסין ממנו וכו' עיי' ד"ס במקומו. קידוש' ע"א. ובכ"י ש"ס לפסחי' נ'. זה שמי לעֹלָם (שמות ג', ט"ו) לַעְלֵם כתיב ופירש"י בקידו'. לעלם: להעלים ובפסחי' פי' לי' לשון העלמה. ור"ח פי' לעלם חסר וי"ו כתיב כלומ' עלמיה ע"כ. בנפעל ונתפעל ירוש' פסחי' רפ"ו דל"ג. זו הלכה נעלמה מזקני בתירה ובפסחי' בבלי ס'. נתעלמה. ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד עד שהוא מתעַלֵּם מהן, ספרי בהעלתך ס"פ ע"ח נתעלם מעיני משה, ושם רפ"פ נתעלם מעינינו, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד: נתעלם מעיניהם. הפעיל שהש"ר פ' לריח דרש עלמות (שה"ש א', ג') על שהעלמת מהן יום המיתה, שם: על שהעלמת מהן מתן שכרן של צדיקים, שמ"ר פ"א הָעַלְמָה (שמות ב', ח') שהעלימה את דבריה. והשם עֱלֵם (במקום העלם עיי"ע ח"ג, ר"ל) ירו' שבת רפ"א ד"ב: ושם ד"ט ע"ב וע"ג בעלם אחד ושם פ"ז ד"ט. בט"ז בהעלם אחת וצ"ל אחד וכדאי' בסוף ד"ט עמוד א'. ושם ע"ב עלם הקודש. ומזה השרש נגזר גם ע' הקודם עולם עיי' באו"מ לפירשט] —

עלם (כל"ס עֱלֵם (כמו אֱלֵים) פי' חזק ואמץ kräftig, stark sein כל"ע غلم mannbar sein ומזה השם עיי' בפנים) חזק ואמץ (יהושע א', ו') תרג' תקף ועלם[2]. — (א"ב כמו אלם). *[אחי"ה ור"ב גרס אלים בע' אלם ע"ש, וכ"ה באמת כדפוסי' חמאוחרים בהעתקת חזק ואמץ (דברי' ל"א, ז'. כ"ג) תקף ואלים ובדפ' סיביונט' בשתי הפעמי' ועִילָּם ואולי לזה הפסוק כיון רבינו ואז גי' דפ"ע עילם נכונה היא. בפַּעֵל עַלֵּים תרג' כ"י חזק (תהלי' כ"ז, י"ד), תר"י א' לשמות י"ד. כ"ז וינער: ועלים יי' ית מצראי וכו' והוא עפ"י המכילת' לזה הפסוק: נתן להם כח נערות. והתואר עַלִּים תרג' איוב ט',

---

[1]) כ"ה לנכון בגי' המהרש"ם. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג עלים וכצ"ל ברפ"ע תחת ועילם.

י״ט, ותרג׳ ועריצים (תהלים נ״ה ה׳) ועלימין, ומזה בלא״ר וס׳ עולֵים, עולֵם. עולֵימא (בל״ס עלימא) פי׳ בל״מ עֶלֶם ולנקבה עולֵמְתָּא בל״ס עלֵימְתָא בל״מ עלמה, והשם המופשט עולימו, עולֵימותָא (בל״ס עלימותא), עולֵימִין, עולֵימַיָא בל״מ עלומים עיי׳ Jugend, Jugendkraft, Jugendzeit במתורגמן ועמת״ר ללעווי. ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה ע״ג כהנא הוה עולם סגין כד סליק להכא. נשא אלמתיו (תהלי׳ קכ״ו, ו׳) נדרש בב״ר פע״ט אתי (יעקב) טעין עולֵמין ועולֵמְתָא. והשם המופשט עֲלֵימות (כל״ס) בויק״ר וירו׳ מגיל׳ וירו׳ מ״ק הרשום בע׳ עלם א׳. בחרים (ש״ב ג׳ ט״ז; ס״ו ה׳) הוא שם מקום ותרגומו עַלְמַת] —

* עֵילָמִי (ולנקבה עֵילָמִית elymäisch) נגזר מן עֵילָם Elymais, שבת קט״ו, היו כתובין גיפטית, עילמית, מגילי י״ח, קראה עילמית, ושם עילמית לַעֵילָמִים.

עלס (מל״מ ונרדף עם עלז בנפעל נעלס sich fröhlich zeigen) כנף רננים נעלסה (איוב ל״ט, י״ג) עיי׳ בע׳ שא. — (א״ב שם לא הביא ואולי נשמט). *[אחי״ה בדפ״ע הראשונים עד דפא״מ ובכ״י ערוך לי׳ יותר ממה שהבאתי בזה הע׳ אבל בדפ״א אי׳ עוד: נושא עולה מנחו׳ פ״ו בכורות פ״ט ואם גם כנים הציונים באשר הפסוק הנ״ל מאיוב הובא ונדרש במנחו׳ ס״ו: ובכורו׳ נ״ז: בכל זאת נראה בעליל כי רבינו לא הביאם בע׳ הנוכחי והם מהוספת ר״ב ולא היה לרבינו להביאם באשר רמז על ע׳ שא וכיון לע׳ שא ג׳ שנשמט בדפוסי וכ״י ערוך והובא רק בדפו״ו הרצ״א שלא במקומו היינו בע׳ נשא ב׳ ויש למחוק משם ולהשיבו על מקומו הנכון בע׳ שא ג׳ כמו שאעריכו אם יהי חלקי בחיים וכבר רמזתי על זה בע׳ נשא ה׳ ע״ש והגרי״ב שלא הית׳ מול עיניו הוצאת הערוך דפ׳ וויניצ׳ הראשון לא העיר על טעות ר״ב ואחריו נגרר גם בהבאת הציונים ממנחו׳ ובכורו׳ שלית׳ בדפוסי׳ וכ״י בע׳ הנוכחי — והשם המופשט עליסה אי׳ בפסיקת׳ דר״כ עיי״ע עלז] —

* עֲלַע, עִלְעָא (מלא״ר להחליף צ׳ בע׳ והוא כמו בל״מ צֵלָע Rippe ובל״ס אַלְעָא) תרג׳ הצלע (בראשית ב׳, כ״ב) עילעא, תר״י ב׳ לשם מ״ה, י״ט עלע מן בית אבא, הקבוץ עלעין דניאל ז׳, ה׳, עם כנוי תרג׳ אונקל׳ לבראש׳ ב׳, כ״א חדא מעילעוהי תר״י שם חדא מעלעוהי היא עילעא תליסרית דמן סטר ימינא. והפעל ממנו משיעלעו אבל עיי״ע עלעל וגי׳ רבינו והתוספת׳ שם.

* עִלְעֵל עיי״ע לעיל אחר ע׳ עלל.

1 עָלַף (מל״מ ענין חולשה ohnmächtig werden, verschmachten) בר״ג דפ׳ הכל שוחטין (חולי׳ ג׳:) שמא יתעלפה[1]. בר״ג דשבת (ט׳:) ולכתחילה אמאי לא גזירה שמא יתעלפה, פי׳ לשון עייפות כמו (יונה ד׳, ח׳) [ותך השמש] על ראש יונה ויתעלף. *[אחי״ה וכנ״ה בנדה ס״ט: גזירה שמא יתעלפה, ובחולי׳ שם: ולא נתעלף.. ברי לי שלא נתעלפתי ופי׳ רגמ״ה (ריש חולי׳ בקובץ כ״י אנגיילק׳ דף ע״ב) נתעלפה לשון עייוף ע״כ וכן מוכח מתוספת׳ תעני׳ פ״א ונותנין עליה אפר מקלה ולא היו מתעלפין עליה וכו׳ וכן ענין ויתעלף ביונ׳ הנ״ל, תתעלפנה (עמוס ח׳, י״ג) ענין הכל עייפות ורוב היגיעה בנפש והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו עיי׳ רד״ק שרש עלף ושם הובא ג״כ עֻלְפֶּה (יחזק׳ ל״א, ט״ו) וע״ש פירושו. בפֻעל חולי׳ ג׳: לְעַלּוּפֵי לא חיישינן]

* 2 עָלַף (מל״מ ענין צפוי וכ״ה בל״ע غلف be-decken) ב״ר פנ״ד וילק׳ ש״א ר׳ ק״ג בשם תד״א: המעולפת מבין שני כרובים ובע״ז כ״ד: ומפוארת בעדי עדיים אבל בכ״י ש״ס ובדפ׳ פיז׳ לי׳ ולי׳ בפי׳ ר״ח בקבוץ כ״י אנגיילק׳ דף ט״ו.

עָלַץ (מל״מ נרדף עם עלז, עלס ופי׳ שמחה froh-locken, vergnügt sein) בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירוי נ״ג:) הצפינו היכן ר׳ אלעא[2] צפון אמר להן עלץ בנערה אהרונית פי׳ „הצפינו הראה לנו ענין צופה ורואה צפון ענין צפנת ליראיך (תהלי׳ ל״א, כ׳)[3] צפנת פענח (בראשי׳ מ״א, מ״ה)[4] כלומ׳ היכן טמון עלץ בנערה יש מי שאומ׳ שמח שנשא אשה כהנת מזרע אהרן והיא אהרונית[5] עירנית מבנות הכפרים כדגרסינן

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט דס״ר פיז׳ וויניצ׳ באסיל אבל בדפא״מ ובש״ס יתעלף. [2]) וכ״ה בכ״י א״פ ובדפ׳ הישנים ובנו״ג אלעאי ובכ״י ש״ס מינכען אלעזר וכ״ה בכ״י ערוך ק״ט ונראה שהוא ט״ס ששאלו מר׳ אבהו על ר׳ אלעא ומר׳ אלעא על ר׳ אבהו וכן גי׳ ר״ח אשר אחריו נגרר רבינו ר׳ אלעא. [3]) כ״ה רק בכ״י ק״ט. [4]) בפי׳ ר״ח לי׳ הפסוקי׳ הנ״ל. [5]) כ״ה בכ״י ק״פ ובפי׳ ר״ח אבל בדפ״ע אחרונית.

בפ׳ המביא כדי יין (ביצ׳ ל׳.) מאי ה י ר נ י ת [1]) אמר רב יהודה עירנית אמר אביי צ ע י [2]) הקלייתא. אחרונית היא אשתו אחרונה שכבר נשא אחרת, וייש אומרים שמח ששנה מסכת בתורת כהנים כגון שחיטת קדשים וכיוצא בהן עירנית כלומ׳ משנה חיצונה א ח ר ו נ י ת [3]) שגרסה [4]) באחרית ימיו״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח שנדפס בש״ס ווילנ׳ ופי׳ ר״ח בביצ׳ העתיק רבינו בע׳ אלפס ועיי׳ פיר״ח בביצ׳ בש״ס ווילנ׳ — והשם עֲלִיצָה נמנה בין עשרה שמות שנקראה שמחה [5]) בשהש״ר פ׳ נגילה ונשמחה ושם הגי׳ עלצה וצ״ל עליצה כדאי׳ בילק׳ ישעי׳ ס׳ רמז של״ח (בשם הפסיקתי) ובאדר״נ ספל״ד, ובפסיקת׳ דר״כ פ׳ רני צד קמ״א: ליי] —

* עלקא, עלקה, עלוקתא (בל״מ עֲלוּקָה בל״ס עלוּקָא, עלוּקְתָא בל״ע عَلَقَة Blutegel) רבינו הביאו בע׳ ערקא א׳ בס״א ע״ש ושם אעריך.

עלש (עוֹלְשִׁין בל״פ علث Cichorie) בריש כלאים (פ״א מ״ב) עולשין ועולשי שדה. ירו׳ (פ״א רכ״ז.) עולשין ט ר ו ק ס י מ ו ן [6]) עולשי שדה ע ו ל ת י ן [7]) כרשין כרתין כרישי שדה קפלוטין [8]) פי׳ עולשין שבפרדס דמישתקי [9]), עולשי שדה שבשדות פורשטקי [10]) ובלעז סינצונ״י [11]) וי״א כריספיני״ו [12]). — (א״ב תרג׳ בפסוק שה״ש ב׳, ט׳ דומה דודי לצבי על תמכה ועולשין ופטירין [13]) ופי׳ טרוקסימון בל״י עשב הנקרא הנדיבי בל׳ ישמעאל ואינטובין בל״י ורומיי ופי׳ קפלוטין בל״י כרשים שיש להם ראש עיי׳ כל אחד בע׳ שלו). *[אחי״ה כל זה נכון אבל למה משך ר״ב ידו מפי׳ מלות זרות בערוך ופרט סינצוני קשה להבין ואת אשר נראה לי היא לאי״ט sonco מין קוצים Gänsedistel ואולי נגזר מל״י σόγχος והיא היא עולשין שנק׳ בל״פ كاسنى صحرائى ובל״ר sonchus עיי׳ וואולירס ח״ב 769 והיא היא هندبا Endivie והיא היא علث שהביא או״מ פרסיים אצל וואולירס שם 580 [14]) וממין הנדבי היא Cichorie וזה מ״ש מהר״י בן מ״צ כלאי׳ הנ״ל וז״ל עולשי שדה פי׳ עולשין שבפרדס לעז צוקורי דימישתיקי [עולשי שדה] ציקורי סלבטיקי ע״כ וכן לועז בשביעי׳ פ״ז מ״א העולשין ציקואיר״י. וממין זה טרוקסימון אשר על ידו פי׳ הירו׳ בפסחי׳ פ״ב דכ״ז רע״ג עולשין, וגם בש״ס פסחי׳ ל״ט. יש חלוק בין עולשי שדה ובין עולשי גינה. תוספת׳ שבת פ״ט (י׳) התולש עולשין לאכילה. תוספת׳ עוקצי׳ רפ״ג עולשין שלקטן לבהמה וכו׳ אבל פגי העולשין בר״ש עוקצין פ״ג מ״ז בשם תוספת׳ ט״ס הוא וצ״ל עוגסין וכדאי׳ בכ״י אירפורט 689 אצל צוק״מ ועיי״ע עגס] —

עלת (= עוֹלְתִין כמו עולשין של ע׳ הקודם) במגילת איכה נחנו פשענו: אין דעוליתא מרירן בסימא חמיע. [ירו׳ כלאי׳] (עיי״ע הקודם) עולשי שדה עולתין [15]). — (א״ב כרנבי כתוב בנוסחאות). *[אחי״ה עיי״ע כרנבי ומ״ש. וקודם עולשי שדה יש להשלים ירו׳ כלאי׳ וכיון רבינו על ע׳ הקודם, אשר שם מבואר עולשי שדה ע״י עולתין ורמז עליו לבאר על ידו עוליתא דמדרש] —

עַלַּת (נ״ל מל״פ غله כוז קטן kleiner Krug) בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירו׳ נ״ג:) עלת נקפת בכד פי׳ עלת אנטל ש מ ע ל ה [16]) בו היין נקפת כמו (חולי׳ ז׳ סע״ב) דם ניקוף מכה לכד כלומ׳ הגיע לשולי הכד [17]) שאין בו יין יבעון נשרייא ספר

---

[1]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח וכמו שהוכחתי בע׳ הירנית ועיי״ע אלפס ועוד ע׳ חירנית ובדפי פיז׳ והלאה ללא נכון בחי״ת. [2]) כ״ה נכון בכל כ״י ובדפ״ר ואמש׳ אבל בדפי פיז׳ וויניצי׳ בט״ס אעי. [3]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב (רק שם בטעות אחורנית) ובדפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח ושם אהרוניות וצ״ל אחרונית ובדפ״ע מפיז׳ והלאה אחרינית וצ״ל אחרונית כבדפ״א. [4]) בפי׳ ר״ח שגורה וצ״ל שגורס. [5]) בילק׳ ישעי׳ בט״ס נבואה. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב וכ״ה בירו׳ והוא מלה יוני׳ בע׳ טרכסימון (ח״ד, פ״ב) ע״ש בשנוי נוסחי׳ ושם לנכון טרוקסימון וכאן טרקסימון. [7]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב וכ״ה בירו׳ ובדפ״ע עילתי. [8]) בירו׳ כרשין כרתין כרתי שדה קפלוטין. [9]) domestico [10]) בכ״י ק״ט פרושתקי ובכ״י ה״ב פורשתקי אולי הוא לאי״ט wild, feroce או צ״ל סלבטיקי וכן לועז מהר״י בן מ״צ בכלאי׳ עיי׳ בסמוך. [11]) בכ״י ק״ט סינצה ובעה״ק שנ״ב סיצני. [12]) לאי״ט Sauerach, crespino. [13]) ותר״י א׳ לשמות י״ב, ח׳ העתיק מררים: על תמכא ועולשין ייכלוניה. [14]) וגם ה׳ לעף פפלנ״צ 255 הביאו ופי׳ ע״י ל״י κονδρίλη וצ״ל χονδρίλη Gummi ausschwizende Pflanze וזה מ״ש או״מ הנ״ל وصمغى دارد مانند مصطكى וממנו נוזל הקטף. [15]) כ״ה לנכון בדפ״ר ובכ״י ק״ט ובדפו״ו עולשין ובדפא״מ עולתי. [16]) וא״כ אולי גזר רבינו עלת מלש׳ עלה, מעלה את היין מן הכד. [17]) בדפו״ו בט״ס חבד.

אחר ירואן פי' ילכו התלמידים לביתם או תעדי כ ת ר[1]) היינו מגופה של חבית כלומ' פותחין כד אחרת לשתות התלמידים[2]). כפי' כל כתבי בגמ' כיצד נפלה דליקה (שבת קי"ט.) אשכח ביה מרגניתא זבנה בי"ג[3]) עיליתא דדינרי[4]) ובסוף פ' יש נוחלין בגמ' הכותב נכסיו (ב"ב קל"ג:) אזל זבן בוניתא[5]) קרעה אשכח בה מרגניתא וכו' עד שמוה ניה ל יה בי"ג עיליתא דדינרי[6]) פי' כלי קטן כמו אנטל. *[אחי"ה וכן פי' התוספו' בשבת ולא כרש"י ע"ש ונראה לי שהוא מל"פ הנ"ל] —

☞ עליתא Feuerwurm בסנהד' (ק"ח:) יש לנו מין אחר ועיליתא שמו בעל הערוך גרס אליתא ע"ש. *[אחי"ה ובע' אליתא (ח"א' ק"ח) גרס ר"ב עליתא אבל כגי' דכאן אי' בילק' איוב הנזכר בע' הנ"ל ע"ש ומ"ש] —

* עִם (מל"ם מלת היחס ופי' ג"כ ענין המשך זמן קרוב (während, so lange als כהמלה עוד לזה כל"ם יראוך עם שמש (תהלי' ע"ב, ה') פי' כל זמן שהשמש במציאות, ובדרז"ל שבת פ"א מ"ח עם השמש פי' בעוד השמש זרחה, והפכו שם פ"ב מ"ז יומ' פ"ז: עם חשכה.

עָם (מל"ם קבוץ המון אנשים משפה ודת אחת Volk; עם הארץ das Volk des Landes; niedriger Mensch. עָמַם בל"מ כהות אור ver-dunkeln, verlöschen) כברכו' בס"ג דפ' אלו דברים (נ"ג:) ו ב פ ס ח י ם ב פ' כ י צ ד צ ו ל י ן ב ס"ג א י ן צ ו ל י ן[7]) (פסחי' ע"ה:)[8]) איבעיא להו אוממות או עוממות . . ארזים לא עממוהו (יחזק' ל"א, ח') פי' עממוהו כהה אורם. תרג' כהה הנגע (ויקר' י"ג, ו'. נ"ו) עַמָּא מכתשא. וכהתה כל רוח (יחזק' כ"א, י"ב) תרג' ו ת ע מ י[9]) כל רוחא. ו ע ל ש ם כ ך ק ו ר י ן ב ו ר ע ם ה א ר ץ[10]). *[אחי"ה עָמַם בל"ע عم ענינו בהוראה ראשונה הסתר וכיסוי bedecken, vrhüllen והושאל לכהות ולחשיכה verdunkeln ונרדף עם עמי בל"ע عمى, عمى verdunkelt, blind sein ותרג' יועם זהב (איכ' ד', א') עמא דהב וכ"ה באיכ"ר פ' איכה יועם: איך עמא דהבא, ונאמר על כיהות השלהבת ברכו' נ"ג רע"ב דעמיא ואזלא על חולשת הקול, חולי' ל"ח. עמי קלא (הפכו עבי קלא), והושאל על כהות הרוח פי' צער תרג' נהמה (ישעי' נ"ט, י"א) עֲמֵינוּ מן קדם בעלי דבבנא. רוח כהה (שם ס"א, ג') תרג' רוחהון דהות עמיא. ומזה תרג' יחזק' הנ"ל בערוך. ה פ ע י ל תנחו' סי' ז' עמיאל בן גמלי (במדי' י"ג, י"ב) הֶעֱמָה כחו על שאמר כי חזק הוא ממנו. ומשרש ע מ ם תוספת' שבת רפ"ג גחלים שעממו וב ב י נ ו נ י: גחלים עוֹמְמוֹת פי' ר"ח בפסחי' כ"ז סע"א קרובות לכיבוי מלש' (יחזק' הנ"ל) ארזים לא עממוהו וכו' והוא כפי' הערוך וכ"ה ברש"י שם. ובויק"ר פכ"ו אי' גחלים עֲמוּמוֹת (בינוני פעול). פ י ע ל ירו' ערלה פ"ג דס"ג. גידולי ערלה שעימְמו. פלפל עִמְעֵם עיי"ע. א ת פ ע ל יתעממון, תרג' קהלת י"ב ב', ג'. ה ש ם עמיא = בל"ע عمى Dunkelheit רות רבה פ' קטן וגדול: לעידן עמיא. ורבינו על פי גירס' דפ"ר גזר מזה ג"כ עם הארץ אבל גזרת עם היא מפעל עמם בל"ע عم התאסף יחד לחבורה אחת ומזה עֻמָּם בל"ע عموم Gemeinschaft; عم Volk ועיי"ע עממי. ומרוב המצאו לא הביא רבינו ציונים לדבור עם הא ר ץ (ובקצור ע"ה) והא לך סדר יפה לזה הדבור: ברכו' י"ג. מ"ג: מ"ז: נ"ב: נ"ז. ס"א. דמאי פ"א מ"ב, מ"ג פ"ב מ"ב, מ"ג, פ"ג מ"ד פ"ו מ"ט מי"ב, שביעי' פ"ה מ"ט, מעש' שני פ"ג מ"ג פ"ד מ"ו. שבת י"ג. ט"ו: כ"ג. ל"ב. ושם: ס"ג. קי"ד. קנ"ב. עירובי' י"ח: ל"ב. ל"ב: ל"ז: ל"ט. פסחי' מ"ב: מ"ט. ושם: ביצ' י"א: ל"ה: חגיגה י"ח: י"ט: כ', כ"ב. ושם: כ"ג. כ"ה: כ"ו. תענית י"ד: סוכ' ל"ט. מ"ג: מגילי' י"ח. כ"ח. יבמו' קי"ד. כתובו' כ"ד. ס"ו: קי"א: קידוש' ע': גיטי' ס"א.

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ם בדפ"ר פיזי באסיל ואמ' אבל בדפו"ו כדאי' בש"ס בתר וט"ס הוא. [2]) ובגוף הדבר פי' כמו כן ר"ח וז"ל פי' עלת נקפת בכד כלומ' [כלי] שמוציאין בו היין נגע בתחתית החבית ולא נשאר יין בחבית י ב ע ו ן נשרייא לקיניהון (אתערו בתר) [נ"ל שצ"ל או תעדי כתר] חברתה מינה פי' ילכו התלמידים לאהליהם או ת ו ס ר מגופת החבית אחרת וישארו במשתה היין וכו'. ונראה שבין ר"ח בין הערוך גורס כגי' כ"י ש"ס א"פ נשרייא לקיניהון או אעדי כתר חברתה מינה וכו' וכ"ה בדפ' שונצ' ושם או יעדי כתר אבל בדפו"ו רפ"ת או יעדי ב ת ר וגי' בתר גם לפנינו וברש"י וט"ס הוא וצ"ל כתר וכדאי' ברש"י דפ"ש ופי' מגופת שבולטת מן החבית ככתר עיי' ד"ס עירו' צד ק"ב: [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ם וה"ב ובדפ"ע י"ב. [4]) בנו"ג בתליסר עיליתא דדינרי ד ה ב א וכ"ה בילק' בראש' ר' ט"ז ובילק' ישעי' ר' שנ"ו אבל לי' ג"ב בב"ב קל"ג: ושם עיליאתא, ולי' ברש"י ובתוספ' בשבת. [5]) בנו"ג ביניתא. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג שמוה בתליסרי עיליאתא. [7]) כ"ה רק בדפו"ו. [8]) וכ"ה בשבת ע"ז רע"ב. [9]) כ"ה בכ"י ק"ם וכ"ה לפנינו ובדפ"ר יתעים ובדפו"ו תתעמי ובדפא"מ יתעמי ובדפ' פיזי ובאסיל בט"ס יתעוום. [10]) כ"ה רק בדפ' ווניצי' ובעה"ק שנ"ב.

ושם: ס"ב. נדרי' י"ד, כ', מ"ט. פ"ד: סוט' כ"ב, מ"ח, מ"ט. ע"ש, ב"ק צ"ה: ב"מ ל"ג: פ"ה. ושם: כ"ב ח', נ"ז: נ"ח, קס"ח. ע"ז ל"ט, ס"ט, ע': ע"ה: סנהד' כ': נ"ב: צ': צ"ד: צ"ו: שבועו' ט"ז, י"ח, ל': מכו' י"ז, הוריו' י"ג. עדיות פ"א מי"ד אבות פ"ב מ"ה פ"ג מ"י פ"ה מ"י מנחו' ל"א, צ"ט: בכורו' י"א: כ"ב, כ"ג: ל': ל"ו, חולי' ו': ט"ו, ל"ה, צ"ב, ק"ל: ערכי' ט"ו: קינין פ"ג מ"ו נדה ל': ל"ג: ל"ד, טהרו' פ"ד מ"ה פ"ז משנ' א', ב', ד', ה' פ"ח משנ' א' ב' ג', ה' פ"י מ"א מכשירי' פ"א מ"ג טבול יום פ"ד מ"ה[1]), ובקבוץ עַמֵּי הארץ פסחי' מ"ד: ובלא"ר עמא דארעא סוט' מ"ט סע"א תרג' שה"ש ו', ה', ותרג' עם: עַמָּא וכ"ה בל"ס והושאל לכל בין להמון בין לתלמידי חכמים ברכו' מ"ה, מח עמא דבר עיי"ע דְבַר (ח"ג י"ב, וש"נ), ירו' כלאי' רפ"ה דכ"ט ע"ד ירו' שבת פ"ז ד"י: כל עמא מודיי וכו' ירו' תרומו' פי"א דמ"ז ע"ד כל עמא רביין וכו' וכן בירו' ובבבלי כולי עלמא (עיי"ע עלם א') ואין חילוק ביניהם כי בסוט' מ"ח: אי' כל עמא ובסנהד' י"א, אי' עלמא עיי"ע עק וש"נ שהש"ר] —

עָמַד (מל"ם ענין קימת גוף או דבר על מצב ישר ובקומה זקופה aufrecht, emporgerichtet sein; בהפעיל hin — anstellen, Halt geben) בפ' ה' בתמיד (מ"ו) ראש המעמד[2]) היה מעמיד את טמאין[3]), פי' היו עומדין ישראל על הקרבנות בירושלים ויש להם ראש להעמידם לתפלה ורואין התמיד כדתנן בתעניו' בפ' בשלשה פרקים (כ"ו.) אילו הן המעמדות וכבר פי' בע' אנשי[4]), בפ' ב' בכתובו' (כ"ח.) מעמד ומושב היה לפלוני במקום הזה[5]), בס"ג דפ' המוכר פירו' לחבירו (ב"ב ק':) ת"ר אין פותחין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד הבל הבלים [אמר קהלת] וכבר פי' בע' ברך (א'), בבראש' רבה פ' פ"ג (פ"ב) ויהי בהקשותה: כתוב א' אומר (ישעי' ג', י"ג) נצב לריב ה' ועומד לדין עמים וכתוב אחד אומר (יואל ד', י"ב) כי שם אשב לשפט את כל הגוים [מסביב] כשדן את ישראל מעומד מקצר הדין ומפשר הדין[6]) ולאומות דן מיושב מאריך ומדקדק בו[7]), ובס"ג ד"פ מצות חליצה (יבמו' ק"ו.) ישיבתה זו היא עמידתה, פי' ישיבתה בלא יבום זו היא עמידתה וכך תתקיים יפה אמר לה והא ידעה[8]) כלומ' יודעת זו כלום שאינו מתכוון לשם ייבום[9]), בריש נגעים (פ"א מ"ג) להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון כדכתי' (ויקי' י"ג, ל"ז) ואם בעיניו עמד הנתק[10]), בר"ג דפ' כל הזבחי' שנתערבו (זבחי' ע"ד:) נפילה נמי ניבדקה קסבר עמדה[11]) צריכה מעת לעת הלכה[12]) צריכה בדיקה, עמוד החוזר (ברכו' כ"ה. וש"נ) פי' הרעי היוצא משפת החלחולת[13]) ולח ובהיותו יבש יוצא כמין עמוד סילון הוא קילוח השתן שיוצא כמו הסילון כבר פירשנו בע' הדרקון[14]) וירקון, בפ' תפלת השחר בגמ' רבי (נחמיה) [צ"ל נחוניה] (ברכות כ"ח:) נר ישראל עמוד הימני פי' ב' עמודים היו במקדש ועליהן כל הבנין[15]), בפ"ק בערלה (מ"ז) המעמיד בשרף העלין פי' המרבק שברי כלים בקומוס של ערלה, וי"א המעמיד בו חלב ומקפהו, — (א"ב לא דקדק המפרש מדבק שברי כלים כי בפי' אתמר בע"ז פ' אין מעמידין (ל"ה רע"ב) מפני מה אסרו גבינות של גוים רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמעמידין אותה בשרף של ערלה)[16]), בפרק (ב') [צ"ל ג'][17]) בידים (מ"ד) ר' יהודה אומ' שבסוף אינו מטמא עד שיעשה עמוד, בריש עוקצי' (פ"א מ"ב) העומד שהוא מכוון כנגד האוכל, פי' כשיזקינו הכרישים והקפלוטות והבצלים יעשו באמצעיתם כמין עמוד ובראשו תרמל ובו הזרע"[18]), *[אחי"ה הפעל בקל יומא כ"א, אבות פ"ה מ"ה עומדים צפופים, ברכו' כ"ז סע"ב עמוד על רגלך ויעידו בך עמד ר"י על רגליו, חגיגה י"ב רע"ב עומדות

---

[1]) ובענין על מי הונח הכנוי עם הארץ עיי' תשו' הגאונים שערי תשובה סי' כ"ג וכ"ד עם פי' אי"י הים ותמצא נחת. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"א וכ"ה בתמיד ובפסחי' פ"ב. ובדפ"ע המעמיד. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"א אבל בדפ"ר פיזי' ווניצי' טמא. [4]) ר"ל באנשי משמר ח"א קס"ב. [5]) עיי"ע מעמד. [6]) בנו"ג בדין . . בדין. [7]) בנו"ג מדקדק בדין ומאריך בדין. [8]) בנו"ג ידעת ליה. [9]) ועיי' פירש"י. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע נגע, או צ"ל: והנה הנגע עמד בעיניו (שם ה') וכן הביא זה הפסוק הר"ש ע"ש. [11]) כ"ב בכ"י ובדפ"ר ואמ' ובדפו"ו נשמט בטעות. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובשאר כ"י אבל בדפ"ר הילכת' ובדפ"ע אחריו הילכך! [13]) כ"ה נכון בכ"י ובדא"מ אבל בדפ"ר ווניצי חלוחלת. [14]) ע"ש בח"ג ק"צ ומ"ש לתיקון המעוות שם מע' הנוכחי. [15]) עיי' מ"א ז' כ"א ועיי' פירש"י בברכות. [16]) ולא נהירא לי מ"ש ר"ב וכי לא אפשר ששרף עושה ב' פעולות? מעמידין על ידו החלב לעשות גבינות וגם מדבקין בו שברי כלים וב' פעולות האלה כתבן רבינו. [17]) בדפ"ע אי' בפ' ב' ובכ"י ק"ט בפ' ד' ובכ"י ה"ב רק בפ' וצ"ל בפ' ג'. [18]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 42 ותביאו הר"ש בשם הערוך.

ואין יודעות על מה הן עומדות הארץ על מה עומדת על העמודי' וכו', חולי' כ"ד: והיה עומד על רגליו וכו', כלאי' פ"ד מ"ד ירוש' כלאי' פ"ד דכ"ט: עם חעומד מרובה על הפרוץ, תעני' ט"ו. עמדו בתפילה, מגיל' כ"א. הקורא מגילה עומד וכו' ירו' סנהד' פ"ח דכ"ו: עמד בדין, ירוש' סוט' פ"ט דכ"ד. עיי"ע אשכול. ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג עמד על חמשים עמד על ארבעים, ב"מ מ"ז: אינו עומד בדבורו, קידו' ע"א. עומד בחצי ימיו, ב"ק ע"ט סע"ב וש"נ רוב צבור יכולין לעמוד בה. על דרך ל"מ נאמר על נגעים העומד בסוף שבוע הראשון וכו' עיי' נגעי' פ"א מ"ג והלאה ועיי' לעיל. והושאל להקפת חלב ע"ז ל"ה: חלב טהור עומד חלב טמא אינו עומד. פועל בבינוני מגיל' כ"א. היה לומדין מעומד וכו', גיטי' ע'. אכל מעומד, ברכו' ל': תפלה מעומד, שבועו' ל"ח: שבועה מעומד, מ"ק כ': כ"א קריעה . . מעומד, ירו' ברכו' רפ"ב ד"ד. צריך לקבל עליו עול מ"ש מעומד. ספרי שופטי' פ' קנ"ה שירות . . מעומד. הפעיל אבות פ"א מ"א העמידו תלמידים הרבה, במד"ר פי"ד העמיד בנים ספרי בהעלתך פ' ע'ח העמיד מהם המקום סופרים וכו', יבמו' ס"ב: הם הם העמידו תורה, סנהד' ז': כל המעמיד דיין שאינו הגון וכו' קהל"ר פ' והארץ מה עומדת (קהלי א', ב') מעמדת. שבת ס'. הכל הולך אחר המעמיד. על הקפת חלב בקיבה נאמר מעמידין עיי' ע"ז כ"ט: ל"ד: והלאה חולי' קט"ז: ערלי' פ"א מ"ז עיי' לעיל. פסחי' קי"ט. ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. סנהד' ע"ב. חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, שם צ"ג: מעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהם. והשם המופשט עֲמִידָה הפכה ישיבה. שבועו' ל': בעדים ד"ה בעמידה, דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה עיי' במד"ר רפ"ב ושם פי"א. כתובו' קי"א. אל תרבה בעמידה וכו', שם: ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טובה הימנה, ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח: עמידת בית דין, סוט' ל"ט. אין עמידה אלא שתיקה, ברכו' ו': אין עמידה אלא תפלה, ירוש' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ג, ירוש' ר"ה פ"א דנ"ז: אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה, והקבוץ ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: כל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני רבו וכו', ירו' יומ' פ"א דל"ח סע"ב ז' עמידות . . י"ד עמידות. ועוד ענין עמידה קיום יבמו' ק"ו.

עיי' לעיל. במד"ר מ"ב אם אין אתה נותן חול בסיד אין לו עמידה כך אם אין ישראל אין האומות יכולין לעמוד, פסיקת' רבתי פ"י אין לאלו עמידה ולא ישועה„ ועוד השם המופשט עֲמָדָה (תחת הָעֲמָדָה על דרך עֲלַם עיי"ע) ירו' מעש' שני ספ"ג דנ"ד ע"ג עמדה והערכה. ובינוני פועל הקבוץ נקבה במקום השם המופשט עוֹמדוֹת (das Stehen) ירו' שבת פ"י די"ב ע"ג שמשתי את אבי עומדות וכו', ירו' חגיג' רפ"ג דע"ח ע"ד שמשתי את ר"ע עומדות וכו'. ומל"מ עַמּוּד Säule ובלא"ר עַמּוּדָא ירו' ברכו' פ"ט די"ג. ועומד אחורי העמוד ומתפלל וכו' ובהשאילה שמ"ר ספ"ב במקום עמודו של עולם אתה עומד וכו' ר"ל במעמדו של אברהם שאמר הנני. והוא תואר השם לריב"ז ברכו' כ"ח: עיי' לעיל בערוך. והושאל לכל שדמיונו כעמוד שמ"ר פ"א נעשה צוארו כעמוד של שן. והושאל לעלות השחר ברכו' פ"א מ"א עמוד השחר והוא כמו בתר"י א' לבראשי' ל"ב, כ"ד עמוד קריצתא. כתובו' י"ז. ס"ב. עמודא דנורא והוא כל"מ עַמּוּד האש. והושאל לניצוץ וקילוח המים ע"ז ע"ג. נפיש עמודיה, ועוד לקילוח השתן עיין ברכו' כ"ה. וש"נ ועיי' לעיל. ועוד לעץ שהספר נגלל עליו ב"ב י"ג סע"ב כדי לגול עמוד וע"ש פירש"י, ידים פ"ג מ"ג עיי' לעיל, ירו' מגיל' פ"א דע"א ע"ד ועושין עמיד לספר בסופו לתורה מיכן ומיכן לפיכך גוללין הספר לתחילתו והתורה לאמצעיתה עיי' ר"ש לידים הנ"ל, ירוש' מגילי' שם דע"א י"ג ווים של תורה דומים לעמודים, ונקרא לב הבצל וכדומה עמוד עוקצי' פ"א מ"ב, מ"ג עיי' לעיל, תוספת' טבול יום פ"ג (רפ"ג דעוקצי') הנינע בעמוד[1]) — והקבוץ ב"ר ס"פ ל"ד תרתן עמודין, מ"ק כ"ה. עמודי דקיסרי, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג עמוּדַיָּא דקיסרין, ברכו' ח'. ביני עמוּדֵי ועיי' תרג' לשמות כ"ז, י' והלאה. והושאל לתקיפין בתרג' ירו' א' לבראשי' מ"ו כ"ח עמודיא דארעא] —

עמד (= עמדה, עומדה בל"א عمدة פעולה; עמידה בל"פ میز בל"פ הישנ' mâeza השתן (Urin ירושלמי ב ר י ש[2]) פ' אמר ר"ע (רפ"ט די"א ע"ד) לא רצה לקרות עמדה וקורין אותה עמידה. ובב"ר (פל"ט) עמלא ככתוב בע' הרהון. — (א"ב בל"י עביט של מי רגלים). *[אחי"ה בע' הרהון (ח"ג, רמ"ב) העירותי כבר כי כוונת ר"ב על ל"י ,ἀμίς

---

[1]) בלש' עברי החדש' נקרא עוד עמוד עבר הספר שנק' ג"כ בל"א Columne. ועוד נקרא העמוד מקום שעומד הש"ץ לתפלה Vorbeterpult ועיי' ג"כ מ"ב י"א, י"ד והנה המלך עמד על העמוד. [2]) כ"ח נכון בכ"י ק"ט וח"ב.

ἴδος אבל לי נראה ברור כי הוא ל"פ הנ"ל וככר הארכתי בכל הענין כפי גירסאות שונות בע' הרהון ועל לשון עמידה שהוא מי רגלים נופל לשון עמדה כדאי' בירו' שבת או עומדה כדאי' בירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג סע"א והוא ל"פ הנ"ל פי' פעולה והוא בינוני פעול מן أمادن פעל ועשה ויותר נכון להביא בינוני פועל أماى פירוש פועל Arbeiter ודע כי בע' הרהון הבאתי גי' כ"י פאריז שאי' בב"ר בזה"ל לא זכה להקרות בן העמד הרי הוא נקרא בן העמא ורצית להגיה בן העמלא ע"ש ואולי לפי מה שאמרתי כאן כי בל"פ أماى أماى פי' פועל ועובד תתכן גי' כ"י בן העמא רק הוצרכו להפך הסדר כזה: לא זכה להקרות בן העמא הרי הוא נקרא בן העמד ולפי זה עולה יפה גי' רבינו בשם ב"ר בע' הרהון רק שם הגי' בן העמל והוא בל"ע ג"כ פועל ועובד ע"ש ומ"ש] —

* עָמַד (כמו אָמַד abmessen, abschätzen) ירוש' נזיר ספ"ט דנ"ח, עמדוהו למיתה ושם ג"כ אמדוהו ותחת אלא בשלא אמדוהו למיתה כדאי' שם אי' בירו' סנהד' ע"ט דכ"ז, אלא בשלא עמדוהו למיתה, והשם ירו' נזיר שם עוֹמֶד האמצעי, ושם: שני עומדין רבים על עומד אחד ובירו' סנהד' שם: שני (אמודין) [צ"ל אומדין] רבים על עומד אחד, ושם איזה פעמים: עומד של טעות (היתה) [צ"ל היה], תמיד פ"ב מ"ה בעומד חמש סאים גחלים וגי' רבינו בע' אמד: באומד, והשם המופשט ירו' סנהד' שם אפי' מת בעמידה ראשונה ובירו' נזיר שם בט"ס מחמת עמדה ראשונה.

* עֲמוּדָא (שם מקום) ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג ע"ג פונדקא דעמודא.

* עוֹמְדוֹת עיי"ע עמד א'.

עמה (= אִימָה Spinnrockenstock) בצמר שעל גבי העימה (כלים פרק כ"א, מ"א), ס"א אימה [1] וכבר פירשנו במקומו [2].

* עמיטתא (= אמיטתא פי' חשך אפילה dichte Finsterniss) וכ"ה בל"ס עיי"ע הנ"ל בח"א, קט"ז וע' אימטין שם וע' חוטמא (ח"ג תכ"ח) ושם הביא רבינו תר"י א' ועלטה היה (בראשי' ט"ו, י"ז) וחומטא הוה וככר העירותי שהוא כמו עומטא ובב"ר פמ"ד הובא באל"ף ועלטה היה ואמיטתה הות עיי' מ"ש ה' מהר"א וויים בספרו דור דור ודורשיו ח"ג, 254 הערה 5.

* עֲמִי, עֲמָא (מל"ע عمى غمى) עיי"ע עָם, ושם עַמְיָא.

עָמַל (מל"מ ענין יגיעה כבדה sich abmühen; עֲמִילָא לפע"ד מל"י ורו' עיי' בפנים) (בפ') [צ"ל בסוף פ'] חבית (שבת קמ"ז סע"א) אבל לא מתעמלין, פי' „פושטין ומקפלין זרועותיהן לפניהם ולאחריהם וכן רגליהן ע"ג יריכותיהן ומתחממין ומזיעין והוא כמין מעשה רפואה ואסור"[3]. כפ' כל שעה בגמ' אלו דברים (פסחי' ל"ז.) אם אמרו בפת עמילה יאמרו בפת שאינה עמילה, פי' פת עמלה לחם הפנים שהיו בה ש' דחיפות ביד ות"ק בעיטות ברגל[4]. פת עמילה דפ' במה אשה (שבת ס"ב סע"ב) כבר פי' בע' יין. *[אחי"ה לדעת רבינו ורש"י עמילא ג"כ נגזר מפעל עמל, אבל יותר נראה שהוא ל"י ἄμυλον = amilum Kraftmehl פי' סולת נקייה שעשויה בלי טחינת ריחים[5]) וסומכוס העתיק צפיחית (שמות ט"ז, ל"א) ע"י ἄμυλος וזה ענין עמילן עיי"ע — ומה שענינו ל"מ פי' יגיעה כבדה אי' הפיעל בשבת קמ"ז: מפני שמְעַמֶּלֶת ומרפא. התפעל ירו' פיאה פ"ח דכ"א, שלקח . . סוס אחד להתעמל בו, בתוספת' פיאה פ"ו שהיה מתעמל בו[6], תוספת' שבת ספט"ז (י"ז) אין רצין בשבת כדי להתעמל וכו', והתואר עָמֵל ברכו' כ"ח: אני עמל והם עֲמֵלִים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אבות פ"ב מ"ב כל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים. ובלא"ר עמילא בל"ס עָמְלָא ב"ר פל"ט תמן קריין לפועלא טבא עמילא אבל עיי"ע הרהון וע' עמד ב'[7]). והשם עָמָל ברכו' י"ז. אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה. ב"ר פל"ט בית עמל עיי"ע הרהון, ובלא"ר עֲמַל תרג' בראש' ג', י"ז; מ"א, נ"א; לדברי' כ"ו, ז']—

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובפי' רה"ג לכלי' פכ"א מ"א ובדפ"ע כאן ובע' אימא אי' באל"ף בסוף אבל כפי משפט לשון פרסי' צ"ל בה"א בסוף וכ"ה ברמב"ם ובמשניות ובכלי' פי"א מ"ו. [2]) עיי"ע אימא ח"א, ס"ט: ועה"ק שנ"ב פי' הוא רוקן ב"א (Rocken) שטוות בו הנשים. [3]) הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנא שבת קמ"ז: [4]) כיון למנחו' ע"ו. ע"ש ובע' בעט וכן פירש"י בפסחי' ע"ש. [5]) עיי' פליניאוס י"ח, י"ז amylum ex tritico ac siligine . . adpellatum ab eo quod sine mola fiat וכן פי' או"ם יוני: Etym. M βρῶμα, τὸ μὴ πεπτωκὸς ὑπὸ μύλωνα · · ἄμυλος. [6]) בכתובו' ס"ז: לוי. [7]) ולגי' רבינו עמלא תתכן זו המלה הסורית.

עָמָל (= עַמְלָא פי' מע' הקודם יגיעה והיינו הוצאות שיגיע בהן Kostenaufwand) בפ' שנים אוחזין בגמ' מצא שטרי (ב"מ ט"ו.) אינון ועמליהון ושבחיהון פי' אינון דמיהן עמליהון הוצאותיהן שבחיהן מה שמשביחין. *[אחי"ה וכן פי' התוספו' ב"מ ד"ה תדע וז"ל ועמליהון היינו הוצאה ושבחיהון היינו השבח היתר על היציאה ע"כ וכן מוכח מפי' הראב"ד הובא בשט"מ בסוגי'] —

עמל (= עמילן נ"ל מל"י ורו' שבע' עמל א' dünner Kuchen) בפ' אילו עוברין (פסחי' מ"ב.) ועמילן של טבחים. בפ' השוכר את הפועלי' בגמ' מעשה (ב"מ פ"ו:) הללו לעמילן של טבחים. פי' „הפת שעושין לשאוב הזוהמא של קדירה". — (א"ב פי' בל"י ורו' חטה או מין דגן השרוי במים עד היותו רך ונכתש עד הפרד המורסן ושט על פני המים וכאשר יושפכו המים והוסר המורסן יושם בכלי חרש חדשים הדגן תחת השמש עד יבושת כל הלחות ועושים המבשלים ממנו מאכלים שונים אבל בירוש' (פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד) אמר ר' חייא בר בא לעמילן מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן פי' עמלן בל"י באופן אחר מלילות או עומר שבלים ובזה תדע כי הלכו חז"ל בפירוש מלות הרבה אחר לשון יוני). *[אחי"ה אופן שני פירושיו נהגו בכבדות כי ר"ב כיון על ל"י ἀμαλός פי' רך ועוד ἄμαλλα עומר שבלים ונ"ל מל"י הנ"ל כעין צפיחית שנאפה מסולת נקיה ודק מאוד. ואפשר שלא היו אופין אותה רק משימין אותה עפ"י הקדרה לשאוב החמימות ורבינו פי' כפי' ר"ח בפסחי' שהוא עפ"י פי' הש"ס פסחי' מ"ב: וירוש' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד ועוד עיי"ע כלידון. ועה"ק שנ"ב לועזו ע"י שטירץ בל"א eingerührter Mehlbrei = Sterz] —

עמל (= עמלא כמו עמל ב' מל"ע عملة שכר הפעולה Erwerb, Arbeitslohn ואצל רז"ל שכירות הבית Miethzins) בס"ג דפ' מציאת האשה (כתובי ס"ט.) ובר"ג דפ' המוכר את הבית בסמך דמוכר את החצר (ב"ב ס"ז רע"א) מגבינן מעמלא דבתי [1]) פי' „משכירות הבתים". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב וכ"ה בפירשב"ם ועיי' פירש"י בכתובו' והתוספ' שם ולב"ב. ולא ידעתי למה הפריד רבינו זה הע' מע' עמל ב' אשר שם מקומו] —

עֲמָלֵק (Amalek) בפסיקת' דזכור (פסיקת' דר"כ צד כ"ו:) עם ילק [2]) פרח כהדין זחלא [3]) עם לק שבא ללוק דמן של ישראל. *[אחי"ה בנו"ג ד"א עם לק שבא וכו' ועיי' מ"ש המו"ל ושם הביא מה שיסד הפייטן ביוצר פ' זכר: זכור חנט מני עמלקי עם כילק לאבד חלקי ירוע כבירים לעין כל ללוקקי. והרבה דרשו רז"ל ובמדרשי' בענין עמלק עיי' פסיקת' רבתי פ' זכר פ' י"ב ופסיקת' דר"כ שם ועוד עיי"ע זמר (= זמורה) ח"ג, ש'. ועיי' ברכו' נ"ח סע"א, ב"ר פמ"ב ופנ"ג שמ"ר פ' כ"ג, כ"ה, כ"ז; ויק"ר פל"ב במדד"ר פי"ג] —

עֲמָמֵי (מל"ע عمم כמו עָם בל"מ וענינו בני העם זולת עם ישראל וגם היחיד מן האומות העולם Heide, Nichtjude) אפשר בעממי (ר"ה כ'.) כבר פירשנו בע' מת. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת קל"ט: יתעסקו בו עממין, יומא ע"א: בני עממין והיחיד באיכ"ר פ' רבתי: וגַמָּלָא עַמָּם. . דגמלא עמם מנא את ידע וכו' פי' מנהיג הגמל הוא גוי. והתואר נקבה בתרג' שני לאסתר ב', ט' לפום עולימתא עממאיתא פי' לעלמה גויית — וכבר בדניאל ז', י"ד וכל עממיא אמיא ולשניא] —

עַמּוֹן (= עַמּוֹנִי der Ammoniter, ammonitisch ולנקבה עַמּוֹנִית) בספ"ק ביבמות (ט"ז.) שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא ואמר ג' דברים צרת הבת אסורה עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, ובר"ג דחגיג' (ג':) הלכה למשה מסיני עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית כדי שיהו עניים סומכין עליהן שיהו מתפרנסין מהן. פי' קדושה ראשונה (שם) מה שקדשו עולי מצרים שיהא בה קדושת שביעית קדושה לשעתה כל זמן שדרו ישראל בה ולא קדשוה לעתיד לבא לאחר שנתחרבה ועולי בבל כשעלו לא קידשוה והניחום שלא יהא בהן קדושת שביעית. *[אחי"ה ועיי' ג"כ ירו' יבמו' פ"ח ד"ט ע"ג עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד יין

---

[1]) בכתובו' בט"ס דביתיה. [2]) וכ"ה בכ"י פארמ' וא"פ ובנו"ג לק ובילקי' בשלח ס' ר' רס"ב חסרות: עם ילק. [3]) וכ"ה בכ"י הנ"ל. ובנו"ג דחלא.

העמוני — ירו׳ נדרי׳ רפ״ג דל״ז ע״ד עומני ט״ס עיי״ע מסוסטלא] —

עָמוֹס (שם נביא ונדרש מל״ע غمض קשה לשון ודבור והתואר غامض (schwerverständlich בויק״ר פ׳ צו (פ״י) אהבת צדק: שלחתי את עמוס היו קורין אותו (פסילוסא) [צ״ל פסילוס] [1]) אמרין הקב״ה לא הוה ליה לאשרויי שבינתיה אלא על הדין פסילוסא פי׳ [2]) קטיע לישנא דאמר רב פנחס למה נקרא שמו עמוס על שם שהיה עמוס בלשונו — (א״ב פסילוס בל״י נלעג לשון). *[אחי״ה ועוד עיי״ע פסילוס במו״ע ורבינו רמז רק על ע׳ עמוס. ובפסיקת׳ דר״כ הגי׳ שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא [3]) א״ר פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה פסילוס בלשונו אמרו הניח הקב״ה את כל עולמו והשרה שכינתו על הדין פסילוסא על הדין קטיע לישנא ע״כ וכ״ה בילק׳ הנ״ל ובקהל״ר בראשו אי׳ למה נקרא שמו עמוס א״ר פנחס שהיה עמוס בלשונו אמרו אנשי דורו הניח הקב״ה את כל בריותיו ולא השרה שכינתו אלא על הדין קטיע לישנא פסילוסא. ונ״ל שדרש עמוס מל״ע הנ״ל שפי׳ נלעג לשון ומפי׳ מ״כ לריש קהלת נראה שערוך יותר שלם היה לפניו] —

*עָמַס (מל״מ ענין טעינת משא (beladen, belasten שהש״ר פ׳ שימני: עומסי גרנות, תנחומ׳ פקודי סי׳ נ׳ נותנין עליו משא והוא מעומס מן בנים ובנות. והשם עֹמֶס בכנוי סנהד׳ ק׳. מלא עֹמְסוֹ. והשם המופשט שמ״ר רפ״ד אין נשיאה אלא לשון עמיסה. — תרג׳ כ״י לאיוב עיי׳ סוף ע׳ עמץ.

*עימאום, עימאוס (Ἐμμαούς, Emaus=Ἐμμαούμ) כריתו׳ ט״ו. מכו׳ י״ד. עיי״ע אמאוס. ומזה התואר פסחי׳ כ״ב: וש״נ שמעון העימסוני [4]) ואמרי לה נחמיה העימסוני היה דורש כל אתים שבתורה וכו׳ ולדעת ה׳ דערענבורג יש להגיה או להשותו עם נחום איש גם זו = גמזו (עיי״ע) כי גם הוא דרש כל אתין שבתורה (חגיג׳ י״ב סע״ב) וא״כ עימסוני כמו גימזוני (על דרך שילוני מן שילו) וא״כ היטב הגיה הח׳ באכער (אגדה של תנאים 63) בירו׳ ברכו׳ י״ד: ירו׳ סוט׳ ד״י ע״ג תחת נחמיה עימסוני שימש את ר״ע כזה ר״ע שימש את ר׳ נחמיה עימסוני עפ״י חגיג׳ הנ״ל ועוד עיי׳ ברכו׳ כ״ב. — ובירושלמי ב״מ ספ״ד ד״ט ע״ד ר׳ יעקב עמסוניא.

עִמְעֵם (א׳) פלפל מן עמם בל״ע عم התאסף יחד zusammen schaaren, sich zusammen thun; ב׳) פלפל מן עמם = עמי בל״ע عمى ענין כהות (verdunkeln ירושלמי בפ״ק בשבת (פ״א ד״ג ע״ג) עמעמו עליה והתירוה פת של גוים במקום שאין פת ישראל מצוי מפני חיי נפש. — (א״ב תרג׳ ועיניו השע (ישעי׳ ו׳, י׳) ועינוהי עמעם) *[אחי״ה ר״ב טעה במח״כ כי זה מהוראה שניה, כי עמעמו בירו׳ שבת איזה פעמים פירושו התאספו יחד ונמנו וגמרו וכנ״ה בירו׳ שביעי׳ פ״ח דל״ח. ירו׳ מעש׳ שני רפ״ג דנ״ד רע״א וירוש׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ד ובבלי ע״ז ל״ו. אי׳ נמנו. ירו׳ ר״ה רפ״ג דנ״ח ע״ג מעמעמין על הנראה לעברו ואין מעמעמין על שלא נראה לקדשו פי׳ חברו עליו בחבילות של קושיות ובבבלי ר״ה כ׳. אי׳ מאיימין והושאל לזימון (sich aufraffen) ירו׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט סע״ג בתחלה מסרב שנייה מעמעם וכו׳ ופי׳ מהרש״ס ומהרי״ף מגמגם! והשם ירו׳ שבת וירו׳ שביעי׳ וירו׳ מ״ש וירו׳ ע״ז הנ״ל וכי יש עימעום לאיסור, וירו׳ שבת וירוש׳ שביעי׳ וירוש׳ מ״ש מהלכות של עימעום היא כלומר הלכות שנמנו בקבוץ חכמים וירושלמי שבת גם כן מהלכות של עימום היא. — ב׳) ענין כהות תרג׳ קהלת י״ב, ב׳ ובבי עינך.. עד דלא יתעממון, ושם ג׳ ויתעממון עינך. ובפַלְעֵל תרג׳ ישעי׳ הנ״ל עַמְעַם. במד״ר פ״ט דרש ונעלם מעיני אישה (במדי׳ ה׳, י״ג) ולא שיהא בעלה רואה ומעמם. ירוש׳ סוט׳ פ״ט דכ״ג ע״ד ועינינו לא ראו (דברי׳ כ״א, ז׳) לא

---

[1]) וכ״ה בויק״ר ובילק׳ ישעי׳ רי ש״ז וכ״ה בע׳ פסילוס והוא ל״י ψελλός אבל בפסיק׳ דר״כ פ׳ נחמו צר קכ״ה אי׳ ג״כ פסילוסא. [2]) אולי צ״ל פסי׳ והוא קצור מן פסיקתא וכיון לפסיקתי׳ דר״כ צר קכ״ה כי בלא זה קצת צ״ע למה לא הביא רבינו גם הפסיקתי׳ ובפרט שסגנון לשון הערוך עולה בקנה אחד עם לשון הפסיקתי׳ ולא עם לשון של ויק״ר דשם לי׳ מן פסילוס הראשון עד פסילוס האחרון ואולי המעתיק היה מדלגו ויש להשלימו מבערוך וחראיה מריש קהלי׳ ע״ש אבל גם שם לשון המדרש קצת משונה מלשון הערוך אבל אם נגרוס פסיקתי׳ במקום פי׳ של ערוך הכל נכון ובא רבינו להוסיף על של ויק״ר לומר כי בפסיקתי׳ אי׳ עוד הלשון: קטיע לישנא. והמו״ל החכם ר״ש באבער העיר בפסיקתי׳ שם אות נ״ג כי מלת פי׳ בא מערוך בפסיקתו ורד״ק ריש עמוס הביא לשון הדרוש בסיגנון לשון הערוך מבלי שהזכירו. [3]) בילק׳ ישעי׳ שם בשם הפסיקתי׳ פסילוס. [4]) כ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג העמסוני.

ראינהו והנחנוהו ועימעמנו על דינו, ירו׳ סנהד׳ ספ״ה דכ״ג. ולמה דנין אלו כנגד אלו שלא ייראה דין זה יוצא מְעֻמְעָם] —

עמץ (מל״ס עָמַץ בל״ע غمض והוא כמו עָצַם בל״מ ענין כבישת עיין das Auge zudrücken) בחלק בגמ׳ עדת קרח (סנה׳ ק״י רע״א) כל דחמי לה רהיא[1]) שלהא[2]) ערטיל עמיץ עינוי ואזיל פי׳ כמו (ישעי׳ ל״ג, ט״ו) עוצם עיניו. — (א״ב ומזה ענין אין מעמצין את המת במשנה דפ׳ השואל בשבת (קנ״א:) ובעל הערוך גרס מאמצין בע׳ אמץ, ובנוסחאות נשמטה כל הגי׳). *[אחי״ה לא נשמטה כי אם אי׳ בגי׳ אחרת וז״ל הש״ס בסנה׳ ק״ט סע״ב וק״י רע״א אותבה על בבא וסתרתה למזיה כל דאתא חזיה הדר וכ״ה בילק׳ ריש קרח ובילק׳ משלי ר׳ תתק״ן ובתנחו׳ קרח סי׳ י׳. ע״ש ופי׳ דברי הערוך מי שראוה (אשתו של און בן פלת) כשהיתה ערומה[3]) עצם עיניו והלך. וגי׳ אחרת היתה לרבינו בזו ההגדה גם בדבור הקודם לזה עיי״ע צמת. ובענין שינויי נוסחאות לזה דשבת קנ״א: עיי״ע אמץ ומ״ש, ושם בשבת הרוצה שיתעמצו עיניו של מת כ״ה בכ״י ש״ס וכן בעי״ן אי׳ בכל הדפוסי׳ הישנים עד לובלין עיי׳ ד״ס שבת צד קפ״ג: וכן בתוספת׳ כ״י אירפ׳ לשבת רפי״ז (י״ח) הרוצה לעמץ עיניו של מת וכו׳ אבל גם שם בסמוך: והן מתאמצות מאיליהן, ביצ׳ כ״ב סע״א קא עמיץ ופתח פי׳ סוגר ופותח ריסי עיניו — ודע כי בכ״י ק״ט הגי׳ בכל הע׳ עמס בס׳ וכ״ה בתרג׳ כ״י לאיוב ט״ז, ט׳ להעתקת חרק: עמס עלי בככוהי] —

עֵמֶק (מל״מ שם תואר לבקעה ועמוקה מסביב Thal, Ebene) בבראשי׳ רבה פמ״ב עמק השדים (בראשי׳ י״ד, ג׳) ג׳ שמות נקראו לו עמק שדים שהיה מגדל סדינין[4]), שהיה[5]) עשוי שדים שדים[6]), שמניק את בניו כשדים. עמק שוה ששם הושוו כל אומות העולם וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרי׳ שמעני אדני וכו׳[7]) [עמק] סוכות שהיה מסוכך באילנות וכו׳. ובפ׳ פ״ה[8]) (לפנינו פ׳ פ״ד) וישלחהו מעמק חברון (בראשית ל״ז, י״ד) והלא אין חברון אלא בהר ואתה אמרת מעמק א״ר אחא הלך להשלים [אותה] העצה העמוקה שנתן הקב״ה בינו ובין חבירו הנאה[9]) הקבור בחברון ועבדום וענו אותם וגו׳ (בראשי׳ ט״ו, י״ג). בפ״ק בסוט׳ בגמ׳ אבשלום (י׳ סע״ב) את מצבת אשר בעמק המלך (ש״ב י״ח, י״ח) בעצה עמוקה במלכו של עולם שנא׳ (ש״ב י״ב, י״א) הנני מקים עליך רעה מביתך כיוצא בדבר אתה אומ׳ (בראשית שם) וישלחהו מעמק וכו׳. בילמדנו ה׳ הולך לפניהם יומם (תנחומ׳ בשלח סי׳ ה׳) וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי אותם[10]) שם (יואל ד׳, ב׳) על ע״ז ועל ג״ע ועל שפיכת דמים לא כתיב אלא על עמי ונחלתי ישראל. *[אחי״ה ובמד׳ שו״ט סוף מזמור ח׳ הביא זה הפסוק והוסיף לומר: ואין עמק ששמו יהושפט ומהו עמק יהושפט שישפט הקב״ה את הגוים ע״כ ודרש יהושפט: יה שופט ועיי׳ ג״כ פירש״י ביואל שם, וכן דרש שם השו״ט עמק החרוץ (יואל ד׳ י״ד) ועיי׳ גיאג׳ לנייבויער 51. עמק שביהודה . . עמק שבגליל ירו׳ שביעי׳ פ״י דל״ח ע״ד. תעני׳ כ״א סע״א עיי״ע עמק ג׳ וש״נ פי׳ הרמב״ם שהוא מענין עמק דכאן. ומזה גם עוֹמֶק בל״מ עֹמֶק הפכו רום die Tiefe, Tiefland; בלא״ר וס׳ עומקא ב״ב ס״א, ס״ג: ס״ד רע״א עומקא ורומא. ב״ר ספ״נ סדום בעומקא הוה. והקבוץ עומַקַיָּא תרג׳ יונ׳ ב׳, ד׳; בעומקי ימא תרג׳ יחזק׳ כ״ז, ל״ד וכן עִמְקָא תרג׳ ישעי׳ ל׳, ל״ג והקבוץ עמקֵי תרג׳ תהלי׳ ס״ט, ג׳. ובהשאילה פסחי׳ נ״ד: עומק הדין, מגיל׳ ג׳ רע״ב עירו׳ ס״ג: בעומקה של הלכה, ב״מ קי״ז: נחית לעומקא דדינא, ב״ק ל״ט סע״א נחית לעומקיה דדינא. והתואר נקבה העצה העמוקה ב״ר וסוט׳ הנ״ל ובלא״ר וסו׳ תעני׳ כ״ג: דוכתא עמיקתא, ב״ר ר״פ ס״ג מילתא עמיקתא ועיי׳ תרג׳ משלי כ״ב, י״ד; כ״ה, ג׳ וכן הושאל כדרך ל״מ (ישעי׳ ל״ג, י״ט) לכבדות הלשון עיי׳ תרג׳ שם. כבד לשון (שמות ד׳, י׳) תרג׳ עמיק לישון — והפעל ממנו בהפעיל שבת ל״ג סע״א מעמיקין לו גיהנם] —

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע דהוא. [2]) בכ״י ק״ט, ובדפ״ע שלחה. [3]) ועיי״ע ערטל. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט ועיי״ע ומ״ש ובדפ״ע סרנין וכ״ה במיוחס לרש״י ובנו״ג סדנים. [5]) בנו״ג כאן ובסמוך ד״א שהיה . . ד״א שהוא מניק. [6]) כ״ה נכון בדפו״ו ואמ׳ ובכ״י ק״ט וה״ב אבל בדפ״ר ופיז׳ כדים סדים, ובנו״ג שדים שדים תלמים ונראה שהוא בא מגליון פנימה ותפס ל״מ (איוב ל״ט, י׳) אם ישדד עמקים פי׳ ענין עשיית תלמים ועוד עיי׳ במיוחס לרש״י וילקו׳ לך לך ר׳ ע״ז לא גרס לה תלמים. [7]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט כי רבינו היה׳ מקצר. [8]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וכצ״ל בכ״י ה״ב תחת פ׳ כ״ה וצ״ל פ״ה ובדפ״ע בטעות פ״א. [9]) ודרש הכרון: הכר הנאה. [10]) במקרא: עמם.

עמק מל"מ עָמוֹק של ע' הקודם והושאל למראה הלבן שהוא עמוק יותר tief, hochweiss; עורב העמקי (Elster באלו טרפות בגמ' סימני העופות (חולי' ס"ג.) את כל עורב למינו (דברי' י"ד, י"ד) זה [1]) עורב העמקי והוא עורב לבן וכן הוא אומר (ויקרא י"ג, כ"ה) ומראהו עמוק מן העור כמראה חמה העמוקה מן הצל. *[אחי"ה מפי' רבינו מוכח שלא היתה לפניו בש"ס שם: כעורב העמקי חיורא שאם לא כן מה בא להשמיענו והוא עורב לבן וכן מוכח מתוספ' כתובות מ"ט: ד"ה הא ע"ש בגליון הש"ס. ועורב העמקי הוא העוף הנ"ל שגופו וכתפיו לבנין הן עיי' לעוויזאהן 176, ויפה פירש"י בענין כמראה חמה וכו' וז"ל חמה אצל צל נראה עמוקה וכן כל לבן ושחור בכשר נראה הלבן עמוק כך בהרת לבנה היא ע"כ. ועיי' ספרא נגעי' רפ"א מה לשון עמוק עמוקה כמראה החמה שהם עמוקים מן הצל ותוספת' נגעי' רפ"א מראה גבוה כמראה צל בחמה מראה עמוק שבהם כמראה החמה בצל. ולכן תרג' שאת עמקא עיי' תרג' ויקר' י"ג, ב'. י'. י"ט; י"ד, נ"ו. והתואר עמק בנגעים תרג' עמיק עיי' תרג' שם י"ג, ג'. ד'. ל'. ל"א. ל"ב. ל"ד — ירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד זהורית עמוקה כלומ' זוהחת ביותר (hoch-schimmernd) והוא אדמדם שבאדומים (שם)] —

עמק (התואר עֲמָקִי על שם עֵמֶק (die aus Emek בפ' כ"ו [2]) בכלי' (מ"א) סנדל עמקי. פי' „על שם מקומו כדכתי' (ירמי' מ"ז, ה') שארית עמקם וגרסינן [3]) בתעניות (כ"א.) עיר המוציאה ת"ק רגלי כגון כפר עמקי". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 18 והביאו הר"ש בשם שניהם ובנו"ג בתעני' עמיקו ובד"ס הביא שינוי נוסחאו' עמיקון, עמיקין, ובפי' הרמב"ם אי' סנדל עמקי הוא שילך בו בארץ הלחה [העמוקה] וכו'] —

☞ עמק (= עֲמְקָא עיי"ע עמק ב' (Glanzfleck תרג' שאת או ספחת (ויק' י"ג, ב') עמקא או עדיא [4]).

עָמְקְיָין [5]) (מפעל עמק כמו עקם tückisch, ver-kehrt sein) על ערסתהון תרג' וסרוחים על ערסתם (עמוס ו', ד'). *[אחי"ה בנו"ג עומקְיָן במתורגמן: עומקוון וס"א עומקין וכגי' ר"ב בדפ"א והנכון עֲמָקְיין כגי' כ"י ק"ט. ותרג' כ"י נעותי (תהלי' ל"ח, ז') עמקית ובנו"ג עקימית. אפעל תרג' כ"י מעקש דרכים (משלי כ"ח, ו') דמעמיק מן אורחתיא. והוא מל"מ עמקי שפה (ישעי' ל"ג, י"ט) ותרג' הושע ז', ט"ז מעמקות לישנהון. והתואר עוּמְקָנָא וכ"ה בתרג' תהלי' ק"א, ד' ליבא עומקנא — מסכ' דרך ארץ זוט' פ"ו לא יהא אדם . . עומקן] —

עֲמַר (מל"ס כמו צמר בל"מ Wolle · עֲמַר גוּפְנָא בל"ס צמר גפן (Baumwolle בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ':) עמרניתא דביני ביני פי' לשון צמר שיש בין קליפה ובין האילן רך כעין צמר בארז שמו לכש עמרניתא דערבה שמו פתילת העידן [6]). בג' דפ' אין דורשין (חגיג' ט"ו:) כל עמר דנחית ליורה סליק. פי' כל אותו צמר שנותנין ליורה גדולה לצבוע עולה בכולה הצבע יפה (אי' [צ"ל או] לא [7]) דעל גב אמיה נקי כלומ' כל אותו הצמר שהוא נקי ואינו מלוכלך בטיט קולט הצבע יפה כך ר"ע מתחלה היה יפה עלה בשלום וירד בשלום אחר שמתחלה לא היה הגין לא ירד בשלום [8]). — (א"ב תרג' בבגד צמר (ויקרי' מ"ג, י"ז) בלבוש עמר). *[אחי"ה ועוד עיי' תרג' שם מ"ח; לדברי' כ"ב, י"א; לישעי' נ"א, ח'; ליחזק' כ"ז, י"ח. ועיי' דניאל ז', ט' כעמר נקא ועיי"ע נקא. ב"ב ע"ד גבבא דעמרא וכ"ה ברכו' ח'. עיי"ע אסכרה. ירו' קידוש' פ"ג דס"ד ע"ג ההן גיורא מדמי לעמרא גופנא וכו' ושם: בעמרא שרי בכיתנא שרי. ויותר טוב להגיה מדמי לעמר גופנא וכ"ה בל"ס פי' צמר גפן. עמרניתא (שבת הנ"ל) פי' כמין צמר שבין קליפתו לעצו (der wollige Bast) והתואר ב"ב כ"ב. בקבוץ: הנהו עֲמוֹרָאֵי דאייתו עמרא פי' מוכרי צמר. איכ"ר פ' ספקה: פרקמטוטא סליק לזבנא עמריה פי' למכור צמרו ובספר ישן הגי' סרק עמרא סליק עיי' במ"כ ובשמ"ר ס"פ נ"ב הגי' למכור את שלו] —

עִמֵּר (מל"מ ענינו אגודת עמרים häufen, Getreide zusammentragen והשם עָמִיר קש של תלתן Stoppel ובל"מ עוֹמֶר (עוּמְרָא) Garbe, gehäuftes

[1]) בנו"ג להביא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ובדפ"ע בט"ס ט'. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע גרסינן. [4]) עיי"ע עמק ב' ומ"ש וכן עמיק תרג' ויקי' י"ג, מ' ולנקבה עמיקתא שם י' בדפ' סיביוניטה. [5]) בדפ"ר והלאה עמקיון בדפ' אמ' עומקין בכ"י ה"ב עמקיוון. [6]) בנו"ג האידן וכ"ה בדפ' אמ' וכ"ה בע' אידן במו"ע וכ"ה בפי' ר"ח אשר אחריו נגרר רבינו ע"ש. [7]) ובכ"י ק"ט בט"ס אלא. [8]) וכ"ה בפירש"י ע"ש.

(Getreide בפ' כלל גדול אמרו בשבת (ע"ו.) עמיר כמלא פי טלה, כמו (ירמי' ט', כ"א) וכעמיר מאחרי הקוצר. ובתורת כהנים בפ' קדושים תהיו (פ"א פ"ג)[1] תעזב (ויק' י"ט, י') הנח לפניהם תבואה בקשה תלתן בעמיר תמרים במכבדות מכלל דעמיר קש של תלתן ופי' התבואה בקשה כלומ' הנח לפניהם התבואה עם הקש שלא תשיר הפרי מן הקש שלו ותתן לו הפרי ותטול לעצמך הקש. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' דמאי פ"א כך וכך עמיר תהא מטיל לפניה, תוספת' סוכ' רפ"א פקיעי עמיר, תוספ' שביעי' פ"ב זרעו לעמיר, ירו' ב"ב רפ"ה דט"ו. זרען לעמיר. ובלא"ר עמירא תרג' ירמי' הנ"ל לעמוס ב' י"ג; למיכ' ד', י"ב ובל"ס עַמִירָא פי' חציר וכ"ה בתרג' למשלי כ"ז, כ"ה. והפִּיעֵל פיאה פ"ה מ"ח המְעַמֵּר, עוקצי' פ"ב מ"ה בצלים שעמרן כה"ג בע' אמן ד' עפ"י פי' רה"ג (עיי"ע ח"א, קכ"א:) ובנו"ג שחמרן, ברכו' נ"ח. וקצר ועמר ובירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג עימר, שבת ע"ג. הקוצר והמעמר ירוש' פיאה פ"ד די"ח ע"ד מעמר שורה, ספרי תצא פ' רפ"ב בשדך פרט למעמר בשדה חבירו וכו'. והשם המופשט פיאה פ"ד מ"ו בשעת העִמּוּר וספרי שם העימור, שבת ע"ג: אין העימור אלא בגדולי קרקע, ירוש' שבת פ"ז ד"י. תולדות העימור] —

עִמֵּר (ל"מ בהתפעל ענינו אלץ ואנס להיות עבדו כל' שמרוני ◁ﬢפ ענין כבוש beherrschen, unterdrücken) בפ' אלו הן הנחנקין (סנהד' פ"ה:) הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו ברשותו[2] וישתמש בו שנא' (דברי' כ"ד, ז') והתעמר בו ומכרו. פי' ענין שימוש. *[אחי"ה ועיי' ג"כ ספרי כי תצא פ' רע"ג וילק' משפט' ר' שכ"ט וילק' כי תצא ר' תתקל"ו. ופי' התעמר שימוש ושיעבוד עיי' רד"ק שרש עמר וכ"ה בכל המפרשים וכן פי' ן' גנאח (צד 535) לא תתעמר لا تستخدمها פי' לא תשתעבד בה. ולפעד"נ פירשו כן מל' עמר שפי' בל' שמרוני כבש[3]. והשם המופשט עִמּוּר עיי' סנהד' פ"ה: כמה פעמי' ופירש"י שמוש — עמורא ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד עיי"ע עמל וע' עמד וע' הרהון] —

עֹמֶר (= עוֹמֶר מל"מ ענינו אלמה ועוד מדת היבש ובפרט שמניפין אותה למחרתו של פסח Omer) ר' ישמעאל אומר העומר היה בא בשבת מג' סאין (מנחו' ס"ג:). *[אחי"ה והרבה במנחו' עיי' ס"ד: מצות העומר להביא מן הקרוב וכו' ע"ש כל הענין תוספת' דמאי ספ"א עומר ושתי הלחם ובלא"ר עוּמְרָא תרג' לשמו' ט"ז, י"ח, ל"ב, ל"ג, ל"ו והקבוץ שם כ"ב. ומה שענינו שבלים ידוע מל"מ והקבוץ עוֹמָרִין פיאה פ"ד מ"ז ספרי שם והרבה זולתו] —

* עַמְתָן (פי' כמו חַמְתָה עיי"ע ח"ג תמ"א שם מקום על שם מים חמים) ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. שני זוגות היו אחד מעמתן וכו' ובירוש' שביעי' פ"ט דל"ת ע"ד עמתו וצ"ל עמתן.

עֵן (= עָנָה I בל"מ ובל"ס עֲנָא ענין תשובה erwiedern, entgegnen) בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' היתה שפחה (ב"ק מ"ט:) עני מרי לצור[4] על פי צלוחיתו הוא צריך. ובפ' דיני ממונות בשלשה זה בגמ' א"ר שמעון (סנה' כ"ו:) ו א מ ר[5] רב נחמן החשוד על העריות כשר לעדות אמר ליה[6] רב ששת עני מרי[7] ארבעין בכתפיה וכשר. [פי' עני אדוני הוא חייב מלקות אע"ג דלא ידעינן אי בעל ודאי נקיטינן מלקין על לא טובה השמועה] (עיי' קידוש' פ"א.)[8]. ובפ' התודה בגמ' ולד תודה (מנחו' פ"א רע"א) אי הך דקיימא תודה היא הא לחמה והא תהוי תמורה אמ' ליה ר ב נ ח מ ן[9] עני מרי ארבעין בכתפיה וכשר. (פי' עני אדוני הוא חייב מלקות אע"ג דלא ידעינן אי בעל ודאי נקטינן מלקין על לא טובה השמועה)[10]. בס"ג דפ' הקומץ זוטא (מנחו' י"ז.) אמר ליה עני מרי משמי דרבי[11]. ס"א ענה מרי פי' אמר ליה אביי לרב מנשיא אימא לי מרי אי אמרה רב חסדה משמיה דרבי[12]. *[אחי"ה ורש"י פי' בכ"מ עני מרי: ענני אדוני ופי' רגמ"ה כ"י למנחו' פ"א. (בקובץ כ"י אנגי' דכ"ח:) פי' כלומ'

---

[1]) וכ"ה בירו' פיאה רפ"ד דו"ח. [2]) וכ"ה ברש"י ובכ"י ש"ס ק', ובנו"ג לרשותו. [3]) עיי' לבראשי' א', כ"ח וכבשה: עמרו (גליה) [צ"ל עליה]. [4]) בנו"ג וכ"י לצור. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אמר. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [7]) בכ"י ש"ס בטעות עיי' ד"ס ולא העיר על הערוך. [8]) עיי' פירש"י בסנהד'. [9]) וכן מוכח מסוגי' אבל לי' לפנינו בפירוש. [10]) זה הפי' יתכן רק בציון דסנהד' הנ"ל ולא בציון דמנחו' על כן הסגרתי פה והשלמתי שם ועירבוב השורה ראיתי כאן והגרי"ב לא חש לדקדק בזה. [11]) בנו"ג דרב. [12]) בנו"ג דרב והוא הנכון ודע כי בדפ"ר וכ"י ק"ט אי' בשתי הפעמי' דרי ופשטיה בטעות דרבי וצ"ל ד ר ב.

ישיב לי ר' ע"כ[1]. תר"י ב' לשמות י"ט, ח' וְעָנְיָ כל עמא כחדא. אתפעל תרג' שמות י"ט, י"ט מן קדם יי' מתְעֲנֵי ליה] —

ען (= עָנָה II מל"מ פי' הכנעה בל"ע عنا gedrückt, gebeugt sein) בפ' במה מדליקין בגמ' על שלש עבירות (שבת ל"ג רע"א) על עינוי הדין. פי' הדיינין שמענין את הדין לאחר שיודעין הדין מאחרין אותו עיוות הדין הדיינין שמעוותין הדין קלקול הדין בעלי הדין שמקלקלין את הדין. *[אחי"ה וכנ"ה באבו' פ"ה מ"ח ענוי הדין, יומא ע"ד: עינוי רעבון, ירוש' נדרי' רפי"א דמ"ב ע"ג נדרי עינוי נפש, תרג' איכ' ג' י"ט עינוי נפשי. מכילת' משפטי' פ' י"ח אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, והקבוץ יומ' ע"ו. חמשה עִינּוּיִן, ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד ששה עינויין. והפִּעֵל סנהד' ל"ה. נמצא אתה מְעַנֶּה את דינו, שם פ"ט. אין מְעַנִּין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד. בינוני פעול יבמו' מ"ח: מפני מה גרים בזמן הזה מְעוּנִּין ויסורין באין עליהם וכו'. אתפעל במד"ר פ"ט חד זמן איעני דרש וכו' פי' נמשכ' ונתאחר' הדרש' בירו' ביכו' פ"ג דס"ה ע"ג חד זמן (ענִי) [צ"ל איעני] מיסק[2]. בנפעל עיי"ע הבא אח"ז. בפַּעל תרג' קהלת ג' ל"ג וכן ענין צום תרג' ויק' ט"ז, ל"א; אתפעל תרג' שם כ"ג כ"ט; לישעי' נ"ח, ד'; לזכר' ז', ה' וזולתו] —

ען (מע' הקודם בנפעל sich demüthigen) בר"ג דפ' ב' ביומ' (כ"ב סע"ב) נעניתי לך שאול בן קיש מלך ישראל[3]. בפ' מציאת האשה בגמ' המשיא את בתו (כתובות ס"ז:) נעניתי לך קום אכול. אילו ב' עניינים שייכי [לאהדדי]. *[אחי"ה כנ"ל להשלים ולא כהגהת שריד שבערכין שכתב וצ"ל לערך ען הקדום ע"כ כי ענין ען א' יש לו פי' אחר ובדפ' פראג אי' עוד: פי' דברתי יותר מדאי ע"כ ורמ"ל הכנים דברי רש"י (בכתובו' ס"ז:) בפנים כאלו רבינו בעל הערוך כותבם! ולי' בשאר דפ"ע וכ"י. וכנ"ה בברכו' כ"ח. נעניתי לך מחול לי וגם שם פירש"י דברתי למולך יותר מן הראוי ע"כ אבל בתענית כ': לא פי' רש"י מאומה. תוספת' אהלות ספ"ה נעניתי לכם עצמות בית שמאי. ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. הוא נענה לחבורה ובני ביתו נענין לו. ושם: גדולים נענין לחבורה קטנים נענין לו פי' כולם ענין הכנעה הוא] —

ען (= עָנָה III מל"מ ענין תשובה על הקריאה או בשיר eröffnen (als Antwort), im Wechsel-chor singen) בסוף משקין[4] (מ"ק כ"ח רע"ב במשנ') נשים במועד מענות אבל לא מטפחות וכו' עד עינוי שעונות כולן כאחת קינה אחת אומרת וכולן עונות שנא' (ירמי' ט', י"ט) ואשה רעותה קינה תרג' ואיתתא לחברתה עינויא. *[אחי"ה תרג' וכו' הוספת רבינו היא. והוא בל"ס עוֹנָיָא פי' מענה בשיר או בהספד ובל"נ עֲנִיָּה ירוש' ביכור' ספ"ג דס"ה ע"ד אין ענייה אלא מפי אחד ועוד עיניתא תרג' מיכ' ב', ד'. והפעל סוכ' ל"ה: הוא אומר הללויה והן אומרים הללויה מכאן שמצוה לענות הללויה.. הוא אומר אנא וכו' מכאן שאם היה קטן מַקרא אותו עונין אחריו מה שהוא אומר, סוט' ל': כיצד אמרו שירה כגדול המקרא את הלל והן עונין אחריו ראשי פרקים משה אמר אשירה לה' וכו' ר"א בנו של ריה"ג אומ' כקטן המקרא את הלל והן עונין אחריו כל מה שאומר וכו' ועיי' בשינויים בתוספת' סוט' רפ"ו וירו' סוט' פ"ה ד"כ ע"ג. ברכו' ל"א רע"א אנן מה נעני בתרך, מ"ה. ושם: עונה אמן, שם: שמע ולא ענה, מ"ז. אין עונין לא אמן הטופה וכו' עיי"ע אמן. שבת קי"ט: כל העונה אמן בכל כחו וכו'. מ"ק הנ"ל כולן עונות וכו' ושם הפיעל מענות. נפעל קידוש' מ': נענה ר' טרפון ואמ'.. נענה ר"ע.. נענו כולם כלומ' דברו זה אחר זה] —

ען (= עָנִי פי' מל"מ אביון; עֲנִיּוּתָא, עֲנִיוּת Elend, Armuth) בפ' האשה שהלך בעלה למדינת הים בגמ' האשה שהלך בעלה ובנה (יבמו' צ"ב רע"ב) ושמואל אמר בעניותינו צריכה גט. פי' עניות חכמה שאין בנו כח לברר הספק. *[אחי"ה וכן פירש"י. וכנ"ה בירו' קידושין פ"ג דס"ד ע"ד בעניותינו צריכה ממנו גט. קידושי' מ"ט: עניות דתורה. שם: עשרה קבים עניות ירדו לעולם, פ"ב: אין עניות מן האומנות וכו', נדרי' ז': וש"נ עניות כמיתה. שבת ל"ג סע"א סימן לגסות הרוח עניות, שם ק"ב: אין עניות במקום עשירות, שם ק"מ רע"ב בעניותי.. בעתירותי. גיטי' ז': סימני

---

[1]) ומזה ג"כ ען ד' ע"ש. [2]) בבבלי כתובות ס"ב: משכתיה שמעתא. [3]) וכ"ה בילקי' ש"א י"ג ובריטב"א ובכ"י ש"ס ובנו"ג שתי פעמים נעניתי לכם עצמות שאול וכו'. [4]) ברפו"ו בט"ס שתי פעמי' משקין.

עניות, ב"ב קט"ז. קשה עניות בתוך ביתו של אדם וכו', שמ"ר פל"א קשה העניות מכל היסורין, ב"ק צ"ב. חולי' ק"ה: בתר עניא אזלא עניותא. פסחי' קי"א: עיי"ע אסרא, נבל ד'. חגיג' ט'. עיי"ע ברז ב'. הוריו' ט'. שאין באין לידי עניות. שבת ס"ב: ג' דברי' מביאין לידי עניות — ועוד עיי"ע עני וש"נ] —

ען (= עוֹנָה מל"ם עת קבועה לתשמיש המטה ובדרז"ל גם בכלל עת קבועה וחלק מה ממנה (Zeit, ein bstimmter Theil der Zeit בפ' ח' במקואות (מ"ג) ובגמ' דפ' אמר ר"ע (שבת פ"ו.) פעמים שהן ד' עונות, ובס"ג דע"ז (ע"ה.) כמה הוה עונה א"ר יוחנן או יום או לילה וכו'. בריש נדה (ז' :) כל שעברו עליה ג' עונות דייה שעתה. בפ"ד בפיאה (מ"ח) המקדש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות. בב"ר פל"ד (ל"ג) מן ענתא[1] דיהבת ידך עלה[2]) אינשמת[3]). פי' זמן עת. בפ' החולץ בגמ' ד' אחין (יבמו' מ"ד.) עצה טובה קמ"ל ד' אין טפי לא כי היכי דנימטינהו עונה בחדש פי' ר"ח ז"ל אדם הראשון בערב שבת שימש תחילה. בפ' אעפ"י בגמ' הגמלין[4]) (כתובות ס"ב :) עונה של תלמידי חכמים אימת מערב שבת לערב שבת אשר יתן פריו בעתו (תהלי' א', ג') . . זה המשמש מטתו מערב שבת לשבת וגם על זה פי' שבו נברא אדם הראשון[5]). וקשיא הא דתנן בס"פ אעפ"י שאמרו (כתובות ס"ד: במשנ') ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת[6]) ומפרש ר' יוסי בר' חנינא[7]) אמר תשמיש. *[אחי"ה הוראת עונה א') זמן אחד מעשרים וארבע לשעה עיי' ירוש' דברכות פ"א ד"ב רע"ד ואיכ"ר פ' קומי העונה אחד מכ"ד לשעה העת אחד מכ"ד לעונה הרגע אחד מכ"ד לעת ובתוספ' ברכו' רפ"א כמו כן ושם הגי' בשעה . . בעונה, בעת. ב') יום או לילה עיי' ע"ז ע"ה. כמה עונה א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן או יום או לילה . . ושם רבה בר בר חנה א"ר יוחנן חצי יום וחצי לילה, ירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: כמה היא עונה . . חצי יום וחצי לילה ר' חייא אומר או יום או לילה ועיי' רש"י ליבמו' ס"ב סע"ב ד"ה עונה. ירו' שבת פ"ט די"ב. יום עונה ולילה עונה. נדה ס"ה. כמה עונה שלימה . . לילה וחצי יום. והקבוץ ירוש' שבת פ"ט די"ב. עונות שלימות. שבת פ"ו. ד' עונות . . ה' עונות ובנדה ס"ד: מפורש ד' לילות: ארבע עונות. ג') זמן קבוע לאיזה דבר פיאה הנ"ל עונת המעשרות וכן מעשרות פ"ה מ"ה. ירוש' כלאי' פ"ט דל"ב. ירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: עונת גשמים, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. עונת קריאת שמע, ירו' שקלי' רפ"א דמ"ה ע"ד כדי שיביאו שקליהם בעונתן, ספרא בחקותי פרש' ב', פרק ח' עונה של מדבר עונה של בעל פעור וכו'. ספרי האזינו פ' ש"ז עונה של כלום. ירוש' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג עונתה של תאנים . . עונתן של צדיקים. שהש"ר פ' דודי ירד התאנה זו בזמן שנלקטת בעונתה וכו' שאינה נלקטת בעונתה. ב"ר פ' ס"ת השקיע הקב"ה גלגל המה שלא בעונתה ב"ר פי"א ענתא דאריסטון וכ"ה בלא"ר ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"א ענתא דצלותא, ושם פ"ג ד"ו. ענתא דנשיאת כפים . . ענתא דמיכלא. וגם בלא"ר עֲנִייתָא ירוש' סוט' פ"א דט"ז ע"ד הא ענייתיך תיעלין לביתיך ובבמד"ר פ"ט אי' הא ענתיך ד') זמן קבוע לתשמיש ותשמיש עצמו כתובות פ"ה מ"ו העונה האמורה בתורה, שם מ"ז: עונתה (שמות כ"א, י') זו עונה האמורה בתורה מכילת' משפטים פרש' ג' עונתה זו דרך ארץ וכ"ה בירו' כתובו' פ"ה ד"ל רע"ב ע"ש ועיי"ע שאר. ובתרג' שמו' שם ועֲנְתַהּ. ע"ז ה'. לאהליכם (דברים ה', כ"ז) לשמחת עונה, ביצה ה' רע"ב מצות עונה. — מנחו' ס"ד: לעונתה צ"ל לעינתי עיי"ע עין א' — תוספת' ע"ז פ"ח (ט') כ"י אירפ' נהר שמימיו מהלכין מלא עונה צ"ל עינו. תוספ' מ"ק רפ"א כ"י אירפ' עונתו של מים צ"ל עוגתו] —

☞ ען (= עָנָא בל"ס כמו צאן בל"מ Klein-vieh) תרג' צאן ובקר (בראשי' י"ב, ט"ז) ען ותורין. *[אחי"ה וכן בתרג' שם ל"ב, ה' ען ועבדין ושם פ' ז' וית ענא, תרג' ש"א י"ז, כ"ח זעיר ענא; לעמוס ו', ד' פטימין מן ענא והקבוץ בתר"י דברי' ל"ב, י"ד ענין ובכנוי לבראש' ל"א, מ"ג וענא מן עָנַיי; לויק' כ"ב, כ"ז עֲנִינָן. איכ"ר פ' טומאתה: חד בענא פי' רפת הצאן] —

---

[1]) בנו"ג עונתא. [2]) בנו"ג עלוהי. [3]) בנו"ג איתנשמת. [4]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר. [5]) עיי' סנהדר' ל"ח רע"ב שמונית עלו למטה שנים וירדו ארבעה. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט היב ויפה כיון להגיה כן הגרי"ב בהפשב"ע תחת מערב שבת לערב שבת כדאיי ברפ"ע חוץ מדפ"ר. [7]) בנו"ג בכתובו' ס"ה: רב אשי.

עֵנָב (מל״מ ובל״ע عنب בל״ס ענבא פי׳ גרגר Beere) בפ׳ לולב הגזול (ל״ב:) היו ענביו מרובין מעליו פי׳ פרצידין. *[אחי״ה כאן הושאל לגרגרי ההדס ובלי השאילה ענינו כל״מ גרגר הגפן ועוד אשכול Weintraube. ירו׳ נדרים ספי״א דמ״ב ע״ד קונם תאינה שאני טועמת ועוד ענב ובל״ס וארמי עִנְּבָא נדרים ס״ב. הוו נגבי ליה עינביה והקבוץ פסחי׳ מ״ט. ענבי גפן, סנהד׳ צ״ט. יין המשומר בענביו וכו׳, ב״ר פי״ט סחטה ענבים ונתנה לו. ובלא״ר עִנְּבִין, עִנְּבַיָּא עיי׳ תרג׳ ירו׳ א׳ לבראשי׳ כ״ז, כ״ה; תרג׳ אונק׳ שם מ׳, י׳. י״א; לויק׳ כ״ה, ה׳. ולנקבה (וכמו בל״ע عنبة) כתובו׳ ק״א: אין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשים גרבי יין, ירו׳ נזיר פ״ו דנ״ה, ענבה אחת. ועוד עיי״ע הבא אח״ז] —

ענב (= עֲנָבָה מע׳ הקודם ומל״ע הנ״ל פי׳ גרגר Korn) בפיאה בפ״ו (מ״ז) רואין אותה כאילו היא ענבה [1]) של שעורים. פי׳ קמה [2]) של שעורים דאמרינן בסנהדרין ירושלמי בפ׳ כהן גדול (פ״ב ד״כ סע״ב) ר׳ יעקב דכפר חנן אומר עדשים היו אלא שהיתה ענבה שלהן כשל שעורין יפה וכו׳. *[אחי״ה בנו״ג יפה כשל שעורין, ודע כי שם בא לפרש הסתירה שאי׳ בש״ב כ״ג, י״א עדשים ובדה״י א׳ י״א, י״ג שעורים ועל זה אמר עדשים היו אלא שהיתה ענבה שלהן וכו׳ [3]) ופי׳ גרגרי של עדשים היו גדולים כשל שעורים וא״כ פי׳ רבינו קמה קשה להלמו. וברות רבה פ׳ הוא היה הגי׳ ענבותין דומין לשעורין וצ״ל ענבתן ופי׳ מ״כ יפה ענבה שלהן וכבר תמה על פי׳ הערוך (וגם הוא גורס בדברי הערוך קמח) ועוד הביא מד׳ שמואל שהיתה שבילתם גבוהה כשעורים וצ״ל שיבלתם פי׳ שבלת שלהם ובנו״ג במד׳ שמואל פ״כ שמלתם וצ״ל שבלתם. ובענין ענוה דפיאה פ״א מ״ב עיי״ע ענוה שפי׳ רבינו ג״כ כמו ענבה פי׳ קמה כפי גי׳ כ״י ק״ט ובדפ״ע קמח] —

ענב (= עִינַּבְתָּא כמו ענב, ענבה פי׳ גרגר וגרעין ובפרט מין חולי בעינים כעין מורסא וכ״ה בל״ע عنبة Augenbeere, Blatter) בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ מתרפאין (ע״ז כ״ח סע״א) האי עינבתא פרוונקא דמיתותא פי׳ מורסא אי הכי ליתי ענבתא בת מינה פי׳ ענבים שהיו מראיהן כאותה מורסא אם היא לבנה יעביר ענבים לבנים ואם היא שחורה יעביר עליה שחורים [4]). בפ׳ על אלו מומין (בכורו׳ ל״ח.) חלזון נחש וענב פי׳ ״שיש בעינו כענבה״. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגיילקי דף ק״ב ע״ב) ושם הגי׳ עונב ובמשנ׳ שבמשניות עינב ובש״ס בבלי במשנ׳ בט״ס עצב, ובע׳ חלזון (ח״ג, שצ״ח) גרס רבינו ג״כ עינב ובספרא אמור פרק ב׳ פרש׳ ג׳ עיניו והנכון ענב ובתוספת׳ בכורו׳ פ״ד אינב (= לא״ר עינבתא) מל״ע הנ״ל פי׳ אבעבועה היוצאה בגוף האדם עיי״ע חלזון (שם שצ״ט) וש״נ פירש״י העולה יפה יפה וגם בלא״ש נקראה צמיחת בשר העודפת העולה על העין Gerstenkorn] —

עָנַב (פי׳ כמו ענד בל״מ ענין קשירה ע״י לולאות schlingen, schnüren) בפ״ק דפסחי׳ (י״א.) עניבה קשירה מעלייתא היא. וירכסו את החשן (שמות כ״ח, כ״ח) תרג׳ ירושלמי (א׳) ויענבון [5]). *[אחי״ה וכנ״ה בפסחי׳ שם: לא יהא קושרו אלא עונבו. ושם: ובלבד שלא יענבנו וכ״ה בשבת קי״ג, כדי לענבן מנחו׳ ל״ט. ירו׳ יבמו׳ פי״ב די״ב ע״ג עונבו כדי שיכול להתירו באחת מידיו. תוספת׳ שבת ספי״ב (י״ג) אין קושרין אותו אלא עונבין אותו. תוספת׳ סוף פסחי׳ משלשל מלמעלה ועונב מלמטה. בינוני פעול תוספת׳ כליי במפה קשור וְעָנוּב. אתפעל סוכה ל״ג: ליענביה מיענב, מנחו׳ ל״ח: דלא מיענבי וכו׳. והשם המופשט עניבה פסחי׳ י״א. שבת קי״א: קי״ג. סוכ׳ ל״ג: [6]) — תרג׳ לולאות (שמות כ״ו, ד׳. ה׳. י׳ י״א; ל״ו, י״א) עֲנוּבִין, עֲנוּבַיָּא בקצת דפוסי׳ וכ״י בלא דגש עֲנוּבִין, עֲנוּבַיָּא] —

עִנְבֹּל (= עִינְבּוֹל מל״י ורומי׳ ἔμβολος, ἔμβολον embolus, was eingeschoben ist, Klöppel in der Schelle) בפ׳ י״ד בכליי (מ״ד) העינבול [7]) והצינורא. בר״ג דפ׳ במה אשה (שבת נ״ח:) מתיב

---

[1]) בנו״ג במשני׳ דבבלי ובמשניות ענוה ובכ״י ש״ס ענייה ולא העיר בעל ד״ס על גי׳ רבינו וכ״ה במשני׳ דירו׳. [2]) כ״ה בדפא״מ ובדפ״ע אחרים קמח בט״ס. [3]) ועיי׳ ג״כ ב״ק ס׳: [4]) בנו״ג פרוונקא דמלאכה דמותא וכו׳ אדהכי והכי ליתי עינבתא בת מינא וניגנדר עילוי חיורתי לחיורתי ואוכמתי לאוכמתי ועל זה מוסב פי׳ רבינו דלפנים. ור״ח בקובץ כ״י אנגיילי (דף י״ז סע״א) פי׳ עינבתא מורסא שצומחת בבשר בני אדם כמו ענבה והיא שחורה. [5]) בנו״ג בתר״י ויטכסון. [6]) אבל עניבה דפילי בירו׳ שבועו׳ פ״ג דל״ד ע״ד ט״ס וצ״ל ארכובא דיעלא כראי׳ בירו׳ נדרי׳ פ״ג דל״ז ע״ד. [7]) וכ״ה בפי׳ רה״ג והעינבל ובנו״ג והענבל ובעי׳ זג (ח״ג, רס״ח) לנכון ענבול.

רבא מהא דתנן בסוף מסכת פרה (פי"ח מ"ח) הזוג והעינבול [1]) חיבור. פי' „הברזל שבתוך הזוג המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול" [2]) ועוד מפורש בע' זוג. [3]) — (א"ב פי' בל"י שם כולל לדבר הנתן תוך דבר אחר ובפרט בעגלה נקרא כן גם בל"ר מין מסמר הקבוע אצל האופנים שלא ימוטו ויפלו לארץ). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י ורו' הנ"ל (ולא כדעת ה' אייזלער בט"ר ח"א, 77) וה' יעללינעק (שפת חכמים 35) השוהו למלה ערבית عنبلة אבל ענין זו המלה עץ אשר עליו מכין במכתשת והנכון כי הוא ל"י הנ"ל וכפי' הערוך אי' גם כן בפי"מ להרמב"ם בפרה הנ"ל ע"ש וכנ"ה בשבת שם איזה פעמים ושם הקבוץ ניטלו (עינבליהן) [צריך לו' עינבוליהון]. זבחי' פ"ח: עינבלין ופירש"י מה שתלוי בתוכן לקשקיש וכו'. ורבינו בע' אנבל (ח"א, קל"ז) גורס אנבולין ע"ש ומ"ש] —

1 עָנַג (מל"מ ענין ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש sich ergötzen ועיי' בפנים) באבות דר"נ בפ' ר' נתן אומר (ר"פ כ"ח) אין לך אהבה כאהבה של תורה ר' יהודה הנשיא [4]) כל המקבל עליו תענוג העולם הזה מונעין ממנו תענוג העולם הבא וכל שאינו מקבל עליו תענוג העולם הזה [5]) נותנין לו תענוג העולם הבא. *[אחי"ה והשם כל"מ עֹנֶג (= עוֹנֶג) אי' בשבת קי"ח: עונג שבת והשם המופשט קהל"ר פ' כנסתי: ותענוגות (קהלי י"ב, ח') אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא, ושם בסוף הדבור: ותענוגות בני האדם זה ענוגן של ישראל. והפעל בפיעל שבת קי"ח סע"א ורע"ב כל הַמְעַנֵּג את השבת וכו' ושם: במה מעננו וכו'. תעני' כ"ה, דמענגת בהו. פסיקת' רבתי פכ"ז ובשבת הם באים ומענגים וכו' — וההנחה הראשונה נפלה על ענין רכות weich, geschmeidig sein כל"מ הרכה בך והענגה (דברים כ"ח, נ"ו) ומזה בתוספת' מעש' שני רפ"ב מעגנת שערה בשערה וכ"ה בכ"י אירפ' תוספ' תרומ' רפ"י ובנו"ג בט"ס מעגנת. והשם המופשט שהש"ר פ' נפת: הקורא מקרא בעינוגו ובניגונו וכו'] —

2 עָנַג (מל"ע عنج פי' משך אחור zurückziehen) כפ' מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ' רע"א) ובלבד שלא ישהא את [6]) הענוגה שבהן ל' יום פי' אחרונה כמו (רות א', י"ג) הלהן תעגנה כלומ' תתאחרו. *[אחי"ה וכ"ה בב"ק ע"ט סע"ב ובלבד שלא ישהה את האחרונה ל' יום ועיי' בשט"מ אבל גם שם ובכ"י ש"ס אי' כבדפוסי הש"ס העגונה עיי"ע עגן ועיי' בהפשב"ע שתמה על גי' הערוך ושיער שטעות נפל בספרי רבינו ושייך לע' עגן, ובעה"ק שנ"ב סיים: אותיות הפוכות] —

ענה (שם פרטי לבן צבעון) בפ' יש נוחלין בגמ' סדר נחלות (ב"ב קט"ו:) מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה. פי' לפי שאמר לו הצדוקי ומה בת בנו הבאה מכח כחו תירשנו בתו הבאה מכחו לא כל שכן והיו הצדוקין בשטותן אומרים כו הממזר אינו יורש את אביו ובקש רבן יוחנן בן זכאי להשיבו מתוך דבריו ולא רצה להתמשל בראובן ושמעון ונתמשל בצבעון וענה וכך אמר לו מה אתה אומר בצבעון שמת והניח ענה שהוא בנו והוא ממזר והניח איה שהוא בן בנו והוא כשר הלא נמצא (בו) [צ"ל בן] איה שהוא מכח כחו [7]) יורש אותו וענה עצמו שהוא בא מכחו אינו יורש אותו מתוך שהותרה אגודה זו בצד זה נתפרדה החבילה זו בצד זה. זה פי' רב סעדיה גאון ז"ל. פי' אחר של ר"ח ז"ל בוא וראה שאעפ"י שענה בן צבעון [8]) בן בנו של שעיר קראו בנו של שעיר כמו (בראשית ל"ו, כ') לוטן ושובל וצבעון [וענה] ללמדך שבן הבן הרי הוא כבן וכולן כחו הן ואין הפרש ביניהן לומר שזה כחו וזה כח כחו השיבו הצדוקי אין לך ראייה אלא זו ובכך אתה פוטרני הושיבו לא יהא מקרא שהבאתי מן התורה כשיחה שלכם כלומ' אינכם באים מכח קבלה ולא מכח הלכה אלא דברים מדעתיכם שהיא כשיחה בטלה. ור' גרשם ז"ל פי' כרב סעדיה ולא תהא תורה שלימה שלנו פי' הרי כדין הוא שאפטירך בכך שלא תהיה עולמית תורה שלימה שלנו [9])

---

[1]) בנו"ג בפרה והעגבול ובשבת והעינבל והנכון כגיי הערוך. [2]) הועתק מפיי ר"ח בשבת הנ"ל (בש"ס ווילנ') [3]) זָג א'. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה לפנינו ובדפ"ע ל"י. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו א' וב' וכן הביא לנכון בשם הערוך ר"מ די לונזאנו במעריך וכ"ה לפנינו ושם: תענוגי ובדפ"ע ובכ"י ק"ט ה"ב וב"ר ל"י מן תענוג העוה"ז עד תענוג העוה"ז וחסרה שורה שלמה בטעות והגרי"ב לא העיר מאומה. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [7]) כ"ה לנכון בדפו"ו אבל בדפ"ר הגיי אתה מוצא בצבעין שמת והניח בן איה בנו שהוא בן כשר אלא נמצא בן בנו שהוא כשר הלא נמצא וכו' וכ"ה בכ"י ק"ט ושם ולא נמצא בן איה וצ"ל הלא נמצא וכו' כדאיי בכ"י ה"ב ובדפ"א כבדפ"ר והנכון כבדפ' וויניצי. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפו"ו. [9]) כ"ה בדפ"ר וויניצי אבל בשדפ"ע נשמט בטעות מן תורה שלימה לנו עד תורה שלימה שלנו.

כשיחה בטילה שלכם אלא אותו קל וחומר שאתם אומרים מופרך הוא דמה לבת בנו שכן יפה כחו וכו'. *[אחי"ה וז"ל הרגמ"ה בכ"י לב"ב : אותו ק"ו שאתם מבקשים ומביאין ראיה שתירש מופרך ומוקשה הוא משום דמה לבת בנו בדין הוא שתירש קודם לבת שכן יפה כחה במקום אחי אביה דהיא עומדת במקום אביה ויורשת עם אחי אביה תאמר בבתו אע"ג דאתיא מכחו דתירשנו שכן הורע כחה במקום אחין שאינה נוטלת ירושה במקום אחיה והבן קודם לבת ע"כ וכפי' ר"ח מוכח מפירשב"ם ע"ש ור"ת פי' שענה נקבה היתה עיי' תוספ' ב"ב הנ"ל ועיי' הגהת הב"ח] —

עָנָו [1]) (כל"מ תואר לשפל רוח ומעביר על מדותיו בל"ס עֲנָוְיָה בלא"ר עֶנְוָן , עֶנְוְוָנָא = עִינְוְתָן (demuthsvoll, demüthig) עם עני ודל בצפניה (ג' י"ב) תרג' עם ענוותן. עני ורוכב על החמור (זכרי' ט', ט') ענוותן רכיב על חמר. עניי הצאן (שם י"א, י"א) [תרג' ענותניא]. *[אחי"ה אבל שם ז' העתיק עניי הצאן בע"א ע"ש. ועוד הרבה בתרג' ענון (תרג' משלי ט"ו, ל"ג) ענוונא (שם ט"ז, י"ט), הקבוץ ענוֵני (שם ג', ל"ד) ותרג' ענו (במדי' י"ב, ג') עִינְוְתָן והקבוץ עִינְוְתָנִין , עִינְוְתָנַיָּא (תר"י לדברי' ז' ז' ; לתהלים ט', י"ג. י"ט; כ"ה, י' וזולתו). בל"מ עָנָו חסר ורק פעם אחת מלא עָנָיו וכ"ה מלא בדרז"ל עיי' ברכו' ו' : אי עניו, סוט' מ"ח : הי עניו, נדרי' ל"ח : אין השכינה שורה אלא על עניו, קידוש' ע"א. צנוע ועניו, והקבוץ עֲנָוִים סוכ' כ"ט : ירוש' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג ב"ר פי"ג והתואר ברוך ל"ס : ירוש' כלאי' פ"ט דל"ב ע"ד רבי הוה ענון סגין ובירושלמי כתובו' פי"ב דל"ה. עינוון ובב"ר פל"ג ענותן , ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג עינון הוה סגי, ושם פ"י דכ"ח ע"ג עינוון סגין הוא , שבת ל"א. ענותן כהלל , סנהד' פ"ח : איזהו בן עוה"ב ענותן וכו', הוריו' י"ד. אפי' רבי דענותן היה, והקבוץ ב"מ פ"ד : ג' ענוותנין הן, סנהד' י"א רע"ב עינותני בתראי. והשם כל"מ עֲנָוָה חגיגה ד' : סוט' מ"ט. ושם : ע"ז פ' : ערכי' ט"ז : אבות פ"ו מ"ו, ד"א פ"ח ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד — ומה שענינו כמו ענבה עיי"ע הבא אח"ז. ובלא"ר עִנְוְתָנוּת שבת ל"א. ענותנותו של הלל, מגילי ל"א. אתה מוצא ענותנותו גיטי' נ"ו. תוספת' שבת פט"ז (י"ז) ענותנותו של ר' זכריה וכו', מ"ק כ"ח. ענותנותיה דרבר"ה, סוט' מ'. ענותנותיה דר"א, סנהד' י"ט סע"ב ענותונותו של בועז, נדה כ' : ענותנותא דר"ח, במ"ר רפכ"א ענותנותו של אותו צדיק, ברכו' ט"ז סע"ב מדת טובך וענותנותך, קהל"ר פ' אם רוח : אל תנח מדת ענוותנותך, ב"ר פע"ד ענותנותן של בנים — וכן הרבה בתרג' עיי' תר"י א' לבמד' י"ג, י"ז ; תרג' לתהלי' מ"ה, ה' ; למשלי כ"ב, ד' ; לקהלת י"א , ט' וזולתו] —

עֲנָוָה (= ענבה גרגר Korn או כמו עניבה או כמו עֲנָוָה מל"מ עיי' בפנים) ברישׁ פיאה (פ"א מ"ב) ולפי הענוה פי' קמה [2]) כדפרשינן לעיל בענב (ב'). פ"א קשירת הדבר הפרוד בלשון הקודש קרוי עניבה תרג' לולאות ענובין [3]) וכמו (שבת קי"ג. פסחי' י"א.) עניבה בקשירה. ותנא שאמר ענוה [4]) בוי"ו שו"ו במקום ב'. וי"א לפי ענוותו של בעל השדה מן (תהלים י"ח, ל"י) וענותך תרבני. פי' לפי גודל השדה ולפי רוב העניים שדהו מרובה ועניים מועטין נותן לפי שדהו שדהו מעוטה ועניים מרובין נותן לפי עניים. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש בשם עצמו ועיי' ג"כ פי"מ להרמב"ם ושם שתי גירסאות ואולי גי' הרמב"ם היתה כגי' הכ"י ש"ס מינכען ולפי העניה עיי' מ"ש בעל ד"ס לפיאה פ"א מ"ב] —

ענות [5]) (Schichte, Lage ועיי' בפנים) שכבת הטל (שמות ט"ז, י"ג) תר"י (א') ענות טלא. *[אחי"ה. בנו"ג אנחות והוא הנכון ולפי גי' רבינו הוצרכנו לדחוק כי החי"ת נשמט' כמו מסותא עיי"ע ועיי' במקום אל"ף] —

עֵנְטָב (= עֵין טָב שם מקום) בס"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ה.) זיל לענטב [6]) וקדשיה לירחא. פי' מקום. — (א"ב בנוסח' עין טב כתוב). *[אחי"ה אבל כגי' רבינו לענטב בכ"י ש"ס א"פ ול' ובכ"י מינכען לעינטב ובענין עין טב עיי"ע עין] —

עני (מל"מ פי' דל ונכה רוח (gebeugt, arm, leidond בקדושי' בר"ג דפ' האומר לחבירו (נ"ט.) עני

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפא"מ ובשדפ"ע בט"ס עני. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב קמא ובדפ"ע קמח ועיי"ע ענב ב' וש"נ. [3]) עיי"ע ענב ד' וש"נ. [4]) כ"ה נכון בכ"י אבל בדפ"ע הענוה. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ס ענו. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע באמצע הע' לעין טב.

המהפך בחררה ובא חברו ונטלה מהו א"ל נקרא רשע. *[אח"ה וכ"נ עני ובלא"ר עַנְיָא ברכו' נ"ד. פסחי' קי"ה. יומ' ל"ח: תעני' ז': מגיל' ז': שבת קנ"ה: נדרים מ"א. ס"ד: גיטי' ז': יבמות ק"ב: סוט' כ"א: ב"ק צ"ב. סנהד' ע"ו. מנחו' ק"ד: תמור' ט"ז. ויק"ר פל"ד עיי"ע אביון, והקבוץ עניים בלא"ר עֲנִיֵי עיי' שבת קמ"ח: שקלי' ג': נדרי' פ"א. גיטי' ל"ז. ב"ק צ"ב. ב"מ ל"א: ע"א. פ"ג, ב"ב ח': אבות פ"א מ"ה. ולנקבה יחידה כתובו' ס"ב: ירו' כתוב' פ"ט דל"ג. ב"ר פ"ס אותה העניה. והשם כל"מ עֹנִי = בדרז"ל עוֹנִי מ"ק י"ז רע"ב וש"נ פסחי' קט"ו: קט"ז: ב"ב קט"ז. אבות פ"ד מ"ט ולרוב אי' עניות עיי"ע ען ה' וש"נ. והפעל באיתפעל כמו בנפעל שבת קנ"א: מיעני, תעני' כ"ג סע"ב אמר ליענו ואיענו, שקלי' ה'. שמא יעני, מעיל' י"ז. יעני או יעשר — אבל בירוש' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג ההן דאזיל ליה לצורכא ולא מתעני ייזל מן אתר לאתר והוא מתעני נראה שצ"ל מתפני ובשבת בבלי פ"ב. אי' הוצרך לפנות] —

* עינייני (שם אמורא) זבחי' פ"ח: עיי"ע למה (ח"ה, מ"ד) וש"נ השינויים — ועוד שם פרטי קהל"ר פ' את הכל: עינייני בר נחשון — ובירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד אי' אינייני ועיי' במבה"י למהרז"ף דס"ד:

* עִנְיָן, עניינא (מל"מ (בקהלת הרבה פעמים) פי' עסק ודבר ובל"ס עִנְיָנָא Beschäftigung, Angelegenheit) ויק"ר פ"א מה כתיב למעלה מן הענין תוספת' מגיל' פ"ד (ג') עניין הפסח. תוספ' סוף גיטין מעניינו של גט. קידושי' ו'. ב"ב קי"ד. עסוקין באותו ענין, סנהד' פ"ו. דבר הלמד מענינו, ירו' ר"ה ספ"א דנ"ז ע"ג אם אינו ענין . . תנהו ענין ועיי' רש"י פסחי' ק"ד רע"א וביד מלאכי סי' ב' וש"נ דוגמאות, נדרי' נ"א. עיביד כי עניינא קדמאה, ב"ב ט'. דעבדי עניינא בהדי הדדי וכו'. ושם קי"ד: סליקו מעניינא לעניינא, הקבוץ ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג עניינות הרבה, ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה. ירו' גיטי' רפ"ו דמ"ז ע"ד עניינות אחרים ובתרג' שה"ש א', י"א בל"ז עִנְיָנִין ובכ"י תרג' לתהלי' מ"א, ב' עינייני מסכינא.

עֲנַמֶּלֶךְ (אליל הספרוים (מ"ב י"ז, ל"א) ונדרש עפ"י הגדה עיי' בפנים) בפ' ד' מיתות[1] בגמ' הנודר[2] (סנה' ס"ג:) ענמלך דעני למריה בקרבא פי' סוס שעונה לרבו כלום' שמסייע לו ורץ כשרוצה לברוח.

* עָנָן (מל"מ נרדף עם עב Wolke ובלא"ר עֲנָנָא וכ"ה בל"ע וסו' عنان, עֲנָנָא) תרג' במדבר מ', ל"ט ענן יקרא די"י, ולויק' כ"ג, מ"ג כפי' ג"י דפ' סיביוניט' במטלת עֲנָנֵי ובתר"י א' עֲנָנֵי יקרא וכ"ה בתר"י א' לבראשי' ט', י"ד והוא כמו ענן שכינה שהש"ר פ' שמאלו וכמו עֲנָנֵי כבוד ב"ר פכ"ד ובלי השאילה עֲנָנָא ברכו' נ"ט. והקבוץ שם עֲנָנֵי ובתעני' כ"ה. וממנו הפעל כל"מ (בראשי' ט', י"ד). בינוני פעול יום המעונן יומ' כ"ח סע"ב סנה' ל"ד: נגעי' פ"ב מ"ב, ונראה מזה מעונן של מקרא עיי' סוף ע' עוֹנֵן.

* עָנָן (שם פרטי לאיזה אמוראים) רב ענן כתובו' ק"י. שבת קי"ט. והרבה זולתו עיי"ע בסד"ה וש"נ רב ענן בר תחליפא, רב ענן בר חייא, רב ענן בר יוסף ועוד.

* עוֹנֵן (ענין מכשף Zauberer) ספרא קדושי' פרש' ג' פרק ו' לא תעוננו (ויקר' י"ט, כ"ו) אילו אוחזים עינים ר' ישמעאל אומ' זה המעביר על העינים ר"ע אומר אילו נותני עתים. ות"ק ור"י דורשין מל' עינים ור"ע דורש המקרא מלשון עונה (עיי"ע ען י') ועיי' פי' הראב"ד וכעין זה בסנהד' ס"ה סע"ב ת"ר מעונן ר"ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור[3] על העין וחכ"א זה האוחז את העינים ר"ע אומר זה המחשב עתים ועיין ספרי שופטי' פ' קע"ב. ותר"י א' לויק' שם העתיק ולא תעוננו: ולא אחורי סנהדרין עיינין ונ"ל שמלת סנהדרין הובאה פנימה בטעות להורות על המקור ששם (סנהד' ס"ה סע"ב) פירשו החכמים מעונן זה האוחז את העינים וא"כ בתר"י צ"ל ולא אחוד[4] עיינין. וראב"ע לויק' הנ"ל פי' מעונן שיסתכל בעננים מפעלי הכפל ע"ש. ומזה השם המופשט עִינּוּן ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ג, ירוש' שבת פ"ז ד"ט ע"ג.

עִינוּנִיתָא[5] (= אִינוּנִיתָא פי' אונא קטנה ein kleiner Lappen der Lunge) בפ' אלו

---

1) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפי' פיזי' בט"ס ד' מידות ובדפי' באסיל ואמי' הגיהו בטעות בב' מדות במנחות. 2) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 3) וגי' רבינו עיי"ע זכר (זכורו) ח"ג, רצ"ב. 4) בדל"ת והוא כמו אחוזי עיי"ע אחד וע' אֹחז. 5) כ"ה נכון בעה"ק שנ"ב וכ"ה בערוך הגדול בפנים אבל בדפ"ע בדבור המתחיל ענניתא.

טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ז.) ההוא דביני ביני דאתאי לקמיה דרב אשי סבר למיטרפה א"ל הונא[1]) מר[2]) [בר אויא][3]) כל הני עיזי — (א"ב[4]) חיוי כתוב) [5]) ברייתא הכי אית להו וקרו להו טבחי עינוניתא דוורדא. *[אחי"ה ויפה פירש"י בחולי' שם: כמו אינוניתא אונא קטנה דוורדא על שם קלישתא ואדומה ע"כ ובעה"ק שנ"ב לועזו ע"י לא"ש רוזבלא"ט (= Rosenblatt)] —

* עָנָף (מל"מ שם לסעיף Zweig) סוכ' ל"ב: פי' ענף (ויק' כ"ג, מ') שענפיו חופין את עצו והושאל לציצית מנחו' מ"ב. עיי"ע צץ ג'. ובלא"ר עַנְפָּא תרג' יחזק' י"ז, ח'; לישעי' י"ח, ו'.

ענץ (= עֲנִיצֵי Bündel) פשתן (סוכה י"ב:) כבר פירשנו בע' השני. — (א"ב עיי"ע אנץ). *[אחי"ה ר"ל ע' אניצי (ח"א, קמ"ה) ושם הביא רבינו הגי' באל"ף וכדאי' בש"ס ובפי' ר"ח אשר משם הועתק הפי' (כמו שנדפס בש"ס ווילנ') אבל כאן נגרר אחר גי' בעי"ן כדאי' בכ"י ש"ס לסוכה וברש"י דפ' פיזרו וכ"י רש"י (עיי"ע ד"ס סוכה צד ט"ז:) וכ"ה בע' השני (ח"ג, דמ"ט) ובתוספ' סוכ' רפ"א. ועה"ק שנ"ב לועזו ריישט"ן ב"א (Reisten)[6]) או שטרענג (= Strang)] —

ענק (= עוּנְקָא בל"ע عنق צואר Hals) בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכו' מ"ד:) ובפ' ר"א אומר תולין (שבת קי"ט:) במימרות דרב חסדא האי בר בי רב דזבין בשרא לזבין עונקא דאית ביה תלתא מיני בשרא פי' מן הצואר בל' ערבי קורין לצואר עונק[7]) והוא מקום שחיטה[8]) ויש בו ג' מיני בשר שמן וכחוש ולבן. נחר גרוני (תהלי' ס"ט, ד') איתהרחר עונקי[9]). רוממות אל בגרונם (שם קמ"ט, ו') תרג' תושבחן דאלהן בעונקהון. ענקיא ושירי ידא תרג' הנטיפות והשירות (ישעי' ג', י"ט). *[אחי"ה עונקא מל"ע הנ"ל פי' צואר וכן בלא"ר נקבה ירו' ברכו' ספ"ב ד"ה סע"ג עד כדון עונקתיה דההוא גברא רפיא, ושם: ההוא[10]) עונקתא דהות רפיא וכו'. וענין התרג' הנ"ל הוא מל"מ עֲנָק פי' עדי על הצואר וכן תרג' השהרנים (שופטי' ח', כ"א, כ"ו) עינקיא צ"ל עונקיא וכ"ה בירו' שבת פ"ו ד"ח: שהרנים (ישעי' ג', י"ח) עוּנְקַיָּה, וכן תרג' הענקות (שופטי' שם). והיחיד כל"מ עירובי' מ"ה. אם משים אדם עצמו כענק זה שֶׁרַף על הצואר וכו', ב"ב ע"ה. זכה עושין לו ענק לא זכה עושין לו קמיע. והקבוץ ב"ר פכ"ו פי' ענקים: שהיו מרבים ענקים ע"ג ענקים פי' תכשיטין ע"ג תכשיטין. ומן הוראת עונקא פי' צואר נבנה הפעל עָנַק ב"ר שם שהיו עונקים גלגל חמה ואומרים הורד לנו גשמים פי' מל"ע عنق אוחז בצוארו (umschlingen, umhalsen) וביומ' י'. סוט' ל"ד: בהפעיל שמעניקים החמה בקומתן ורש"י בחומש ובש"ס והמיוחס לרש"י בב"ר פי' בע"א ע"ש. במד"ר פט"ז דרש הענק (במדי' י"ג, כ"ח) שראוה שהיה עונק את השמש, והמפרשים נרחקו ע"ש — ומל"מ העניק תעניק לו (דברי' ט"ו, י"ד) פי' טענהו ושים על צוארו מתנות ומזונות אי' בירו' קידושי' פ"א דנ"ט ע"ג אילו שמעניקין להן.. אין מעניקין להן וכו'] —

☜ עַנְקְלִין (ווים עקומים מל"י הרשומ' בע' אנקול (ח"א, קנ"ו:) Widerhaken, Hakenstange) תרג' והשפתים טופח אחד (יחז' מ', מ"ג) ועינקלין נפקין פשך חד. ראה ע' אנקל. *[אחי"ה עיי' פרש"י ורד"ק שם ומ"ש בע' הנ"ל] —

עַנְקְמוֹן בל"י ἄλκιμος חזק ובריא (stark, kräftig בב"ר פ' ס"ו (ס"ה) ויקרא את עשו: למדינה שהיתה מכתבת ענקמון[11]) למלך — (א"ב פי' בל"י איש חזק ובריא). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י הנ"ל (עיי' בס"ר לה' אייזלער ה"א 78), ובמ"כ טעה לחשוב שהוא מענין ענק של מקרא וכנ"ב בילק' שם ושם ובשהש"ר פ' אחזו הגי' איספתרין עיי"ע (ח"א קצ"ו.) ועוד עיי' אגדת בראשי' פ"מ בכמה שנויים] —

עַנְקוּקְלוֹת (die zarten Ranken des Weinstocks) והחרצנים והזגיון בפ"ק בערלה (מ"ח) פי' הרכים[12]) שבראשי הגפנים כמו שפי' רב אחא

---

[1]) וכ"ה בע' בר ד' ובנו"ג רב הונא. [2]) כ"ה בדפ"ר וויניציי ואמ'. [3]) כצ"ל וכדאי' בע' בר ד' ובנו"ג בר רב אויא. [4]) נשמטו האותיות א"ב בדפא"מ. [5]) וכ"ה בע' בר ד' ורגמ"ה (בקובץ כ"י אנג' דף ש"ז:) הביא שתי נוסחאות וז"ל כל הני חיוי ברייתא הכי אית להו וא"ד כל הני עיזי בריתא הכי אית להו. [6]) עיי"ע איניצי הערה 3 וכ"ה רישטש בכ"י עה"ק ריגינסבורג עיי' בס"ר לפערלעס 82 ולא העיר על מה שכתבתי בא' אניצי. [7]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע ענק. [8]) עיי' פירש"י לברכו' הנ"ל ד"ה עונקא ובע' אונקא וש"נ השינויים. [9]) בנו"ג בס"ס עינקי. [19]) כגי' המהרש"ם. [11]) בנו"ג ענקמין וכ"ה בילק' תולדות ר' קי"ר וכצ"ל בילק' רמז של"ב ושם אי' עוקמין. [12]) באו"ז בסמוך אי' הענבים.

משכחא בשאילתות (קרושי' סי' ק')[1] והי נינהו קנוקנתא כדאמ' קנוקנות גפנים. *[אחי"ה נגררנו אחר נוסח האמיתי של דפא"מ ובשאר דפ"ע והי נינהו קטינתא! ובשאלתות הנ"ל רק רמז אי' מפי' הנ"ל. והאו"ז הל' ערלה סי' שכ"ג הביאו בשם רבינו נתן וגם הוא גורס והי נינהו קטינייתא. והוא הביא ג"כ ירו' ערלה (ספ"א דס"א ע"ג) א"ר חייא בר אבא לשון נוטריקון הוא ענבים דלקו תלתיהון[2]. וזה מה שדרשינן בספרא קדשי' פרש' ג' פרק ה' פריו (ויק' י"ט, כ"ג) פרט לעלים וכו' או יכול שאני מוצא את ענקוקלות והבוסר ת"ל וכו' הרי שקרוב ענין ענקוקלות לבוסר ופי' הראב"ד וז"ל ענקוקלות הייתי סבור שהם קנוקנות של ענבים והן השדראות והעוקצין שהגרגרין תלויין בהן ע"כ ורגמ"ה בחולי' צ"ב. (בקובץ כ"י אנגיילי דף שמ"א.) פי' וז"ל קנוקנות סופי ענבים שהם ענבים קשים ע"כ ועיי"ע ולי נראה כי ענקוקלאות הן הנה יונקות הקלות שבגפן כי זה פי' עֲנְקָא בל"ס ובזו המלה מתורגם בפשיטה הסורי' יונקת בתהלי' פ', י"ב איוב י"ד, ז'; ט"ו, ל' ועוד פארת (יחזק' י"ז, ו') והורכב משתי מלות ענקא — קלות] —

* עָנַשׁ (מל"מ פי' שימת ערך קנס בכסף וגם על קנס בידי שמים strafen) יבמו' מ"ז. עָנוּשׁ כרת . . . ענוש סקילה. סנהד' ט'. אם כך ענש הכתוב וכו', כריתות ג': לא ענש אלא א"כ הזהיר. והרבה בנפעל נֶעֱנַשׁ שבת נ"ו. קמ"ט: עירו' ס"ג: יומ' כ"ב: ר"ה ט"ז: תעני' כ"ב: נדרי' ל"ב. סוט' י'. ל"ה. ב"ק צ"ג. ב"ב ד'. סנהד' ח'. ק"א: ק"ג: ק"א. אתפעל אִיעֲנַשׁ סוכ' נ"א: עירו' ס"ג. ביצ' ט"ז. גיטי' נ"ז. סנהד' מ"ג: צ"ד: ע"ז י"ח. והשם כל"מ עֹנֶשׁ = עוֹנֶשׁ שבת קט"ו: יבמות כ"א. מ"ז. גיטי' נ"ו: נ"ז. סנהד' פ"ט: ושם נ"ד. עונש שמענו אזהרה מניין, שם מ"ג: עונשין שבגלוי, ירו' סנהד' פ"ט די"ב. לאיסור אבל לא לעונש. ובלא"ר עֲנָשׁ עזר' ז', כ"ו.

☞ ענתה (= עוֹנְתָא פי' בלא"ר כמו עת בל"מ Zeit עיי"ע ענו' = עוֹנָה) מסכת ברכות דירוש' (פ"ג ד"ו.) פ' מי שמתו: [אתת] ענתא דנשיאות כפים ולא שאלון ליה אתת ענתא דמיכלא ושאלון ליה. פי' עת וי"מ [עבדיך] אנש עבר נהרה וכענת (עזר' ד', י"א) מענין זה. *[אחי"ה והרביתי הדוגמאות בע' ען ו' ע"ש] —

* עַנְתָא (בל"ס וכן בל"ע عَنَّات און das Laster-hafte) תרג' און (משלי י"ז, ד') לשפוותא (דעאתא) [צ"ל דענתא][3]. ושם (ט"ז, ל"ג) בעוביה (דעצתא) [צ"ל דענתא][4] — במד"ר פ"ט ענתיך (עיי"ע ען ו' אות ג').

* עֲנָת (שם מקום) יומ' י'. סוט' ל"ד: אחימן (במדי' י"ג, כ"ב) בנה ענת נראה שהוא עֲנָתוֹת שנקרא עד היום Anâta עיי' פירשט או"מ זה הערך. ועל שם העיר הזאת נקרא ר' חנינא ענתוניא ירו' תרומ' רפ"ב דמ"א: ירו' ערל' ספ"ב דס"ב ע"ג ועוד ענתונייא ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. ושם פ"ז ד"י ע"ג ירו' פיאה פ"א דט"ז: ירו' שבת פ"ז ד"י: ומהשם ענתות התואר ירו' ברכו' פ"ד ד"ז רע"ג ושם ד"ה רע"א ר' יודן ענתותיא כ"ה בגי' המהרש"ם אבל עיי"ע הבא אח"ז.

* עַנְתוֹנְדְּרָיָא (שם מקום) ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ג ושם דס"ז ע"נ ירו' שקלי' פ"ו דמ"ט ע"ד ר' יודן ענתונדריא אבל בירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ג ענתורדיא ושם ד"ח רע"א ענתוריא ובשניהם בגי' המהרש"ם ענתותיא ואולי היא הנכונה ומהע' הקודם לזה ובירו' שבת פ"ט די"ב סע"א ענתדרייא והח' נייבויער הגיה (גיאגראפיא תלמודית 273) ענתרודיא והוא Antarudya בסיריא.

עָשָׂה[5] (מל"מ ענין פעולה ומלאכה ועסק והכנה Zubereitetes) כפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ב סע"א) ב"ש אומרים אף לא מעשה קדרה. כפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט.) הנודר ממעשה קדרה אינו אסור [אלא] ממעשה רותחת. גמר' (שם) אמר אביי תנא כל מידי דמתבשלה[6] ביה רפתא תבשיל קרי ליה. פי' חטים מבושלים ואלו הן חלקי טרגים[7] זריד ערסן. *[אחי"ה וכ"ה בר"ן נדרים אבל לפי זה גי' רבינו דמתבשלא

---

[1]) וכבר העירותי על זה במבוא XIV ושם צ"ל ענקוקלות ונדפס בטעות ענק. [2]) ועל פי זה מובן הרמב"ם פ"ט מעש, שני הלי"ג והענבים ששרפם הקדים והפסידן ע"כ וכונתו על ענקוקלות. [3]) וכ"ה בפשיט' הסורית. [4]) וכ"ה בפשיטה [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר פיזו ווינצי' ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב עש ובדפ"א הגיה עסה לפי סדר האותיות. [6]) בנו"ג דמתאכלא. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר טריגים ובדפו"ו במ"ם בסוף ועיי"ע (טרגים) טרגיס וע' זריד.

עיקרית כלומ' שרגילין לתת פת לאחר שהושם בקערה שזה הוא בכל התבשיל הרך עיי' בשט"מ נדרי' ושם אי' ג"כ י"ם דמתאכלא וע"ש פירושו — ומה שנסתעף מהפעלים והשמות עיי"ע עשה אצלנו] —

* עִסְבָּא (פי' בל"ס עסבא בל"ע عشب בל"מ עשב שם קבוץ לירק (Kraut, Kräuter תרג' לבראשי' א', כ"ט ל'; ב', ה'; תרג' כ"י לתהלי' ל"ז, ב' ירוק עיסבא (בנו"נ דיתאה).

עִסָּה (= עִיסָּה נ"ל מל"ע عصّ חטים ושעורים מעורבין זה בזה ועוד בצק שנילוש 1 Gemenge von Weizen und Gersten. 2 Teigmasse. והושאל להעדר ייחום משפחה der Mangel reiner Abstammung) בר"ג דפ' י' יוחסין (קידו' ס"ט:) כל הארצות עיסה לארץ ישראל. ובס"ג דכתובות (קי"א.) דאמר מר כל הארצות עיסה לארץ ישראל. פי' עיסה אחרי שניטלה החלה היא קדש וכל העיסה חולין וכן פי' כל הארצות עיסה לארץ ישראל[1]) שהן חולין לגבי ארץ ישראל וארץ ישראל חולין הוא לגבי בבל. אלמנת עיסה (עדיות פ"ח מ"ג תוספת' עדיות רפ"ג כתובות י"ד. קידושי' ע"ה.) כבר פי' בע' אלמן[2]). בפ' ב' במכשירין (מ"ח) אם היתה פת עיסה פי' לחם נקי. בפ' ב' במעשר שני (מ"ד) כרשיני מעשר שני[3]) יאכלו[4]) צמחונין ונכנסין[5]) לירושלם ויוצאין עמו ר' טרפון אומר יתחלקו לעסיות[6]). פי' חטין המבושלין נקראין עסיות. — (א"ב לעסות כתוב בנוסחאות ופירשו המפרשים לעסות טהורות שישימו בכל עסה ועסה מן הכרשנים טמאים פחות מכביצה). *[אחי"ה עיי' פי"מ להרמב"ם ור"ש ושם לעיסות ובש"ס בבלי לעסות אבל בכ"י ש"ס מינכען כגי' רבינו לעסיות. ובירו' חלה פ"א דנ"ז: אי' הקבוץ עִיסָּיוֹת, עירם ראשי עיסיות. ושם: ועשה חמש עיסיות וכו' ובע"ז ס"ח: כמה עיסות, סוט' ל'. שתי עיסות, והיחיד עיסה (תמיד ביו"ד) חולי' ו'. ירו' חלה הנ"ל ושם דנ"ח ע"א ושם דנ"ז ע"ד עיסה שנדמע צ"ל שנדמעה וכ"ה שם בסמוך, ושם עיסת האורז, תוספת' חלה רפ"א עינו יפה בעיסתו . . עינו רעה בעיסתו . . עיסתו מעוטה . . עיסתו מרובה. עירובי' פ"ג: ראשית ערסתיכם (במדבר ט"ו, כ') כדי עיסותיכם כדי עיסת המדבר. כתובו' פ"ו: על עיסתה. והושאל ליצר הרע ברכו' י"ז. ומי מעכב שאור שבעיסה וכו', ב"ר פל"ד (במד"ר פי"ג) עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה. ועיי"ע עלב — ובענין גזרת המלה נ"ל שהוא ל"ע הנ"ל פי' בצק הנילוש ונגבל[7]). ועוד ענינה בל"ע מסֳוא אשר חטים ושעורין מעורבים בו ובזו ההוראה שימשו רז"ל בהשאילה להעדר ייחום המשפחה והפכה סולת נקייה (קידו' ס"ט: ע"א:[8]). עדיות פ"ח מ"ג וש"נ העיד ר' יהושע ור"י בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשרה לכהונה שהעיסה כשרה לטמא ולטהר לרחק ולקרב ועיי"ע אלמנה ומפרשים בעדיו' שם. ובתוספ' עדיות רפ"ג בית דין שלאחריהם אמרו נאמנת עיסה לטמא ולטהר לרחק ולקרב אבל באלמנת עיסה לא נגעו ורישׁ המאמר של משנ' הנ"ל חסר כאן ובא התוספת' להוסיף כי עדות התנאים היתה בענין עיסה עצמה ולא בענין עיסת אלמנה[9]). תוספת' קידוש' רפ"ה איזהו עיסה כל שאין בה לא משום נתינות ולא משום ממזרת ולא משום עבדי מלכים . . מפני מה אמרו עיסה פסולה לכהונה מפני שספק חללין נטמעו בה ובבבלי כתובו' י"ד: אי' בענין אחר וז"ל איזוהי אלמנת עיסה כל שנטמע בה ספק חלל ובירוש' כתובו' פ"א דכ"ה רע"ד (ועיי' ירו' קידושי' פ"ד דס"ו.) הובא' הברייתא בזה"ל אי זו היא עיסה כשירה כל שאין בה לא חלל ולא ממזר ולא נתין . . אבל משפחה שנשתקע בה פסול ר"מ אומר וכו' וא"כ חלקו בין עיסה כשרה ובין עיסה פסולה (= משפחה שנשתקע בה פסול), ירוש' כתובות ספ"א דכ"ו רע"א ר' ירמיה סבר מימר לעיסה

---

[1]) כ"ה נכון בדפו"ו ובשאר דפ"ע וכ"י חסר מארץ ישראל עד ארץ ישראל. [2]) בשט"מ לכתובו' הביא זה הפי' של ערוך בע' אלמן עם כל השטות שישנן כאן קח נא משם כי האריך. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט, ובדפ' פיז' ובדפו"ו בט"ס בהמה מעשר שני. [4]) כ"ה נכון בכ"י ב"ר ובדפא"מ אבל בדפ' פיז' וויניצי' בט"ס ואפילו. [5]) כ"ה בכ"י ב"ר ובדפא"מ אבל בדפ' פיז' וויניצי' בט"ס ונסנסין. [6]) בנו"ג לעיסות ובירו' נתפרדו לעיסיות. [7]) ורש"י בשם ר"מ מרוטא"ט שמע עיסה כפסולת ענבים שנסחט משקה שלהם (קידושי' ע"א. ד"ה עיסה) וא"כ גזר אומר מפעל עסי' עסה (עסס) פי' ענין סחיטה וה' לעווי שיער שהוא כמו עריסה בהשמטת הר"יש. [8]) עיי' ילק' דברי' ר' תת"ה בשם אלה הדברים זוטא המשל עמדו שני נחתומין וכו' עד עמדו בנות לוט (וערכו) [יותר טוב ועירבו] את העיסה שנא' ותהרן שתי בנות לוט וכו' וכן נאמר על תערובות מבני עמון ומואב; ערב נחמי' י"ג, ג'. [9]) עיי' מ"ש ה' ראזענטאל במ"ע גרעטץ ח"ל. 43 ושם והלאה מפורש כל הענין יפה.

כשירה . . א״ר יוסי ואפי׳ תימא לעיסה פסולה ועיי׳ מ״ש בענין שטת הבבלי והירושלמי החכם הנ״ל שם 270 והלאה 213 והלאה. ועוד עיי׳ תוספו׳ כתובו׳ י״ד. ד״ה אלמנת עיסה וד״ה ת״ר ושם בד״ה ותו ומה שהשיגו על פירש״י בענין שני פירושיו] *).

* עיסה (פי׳ כמו אִירְסָא, אֶרֶס בל׳ הוצואריש וש. ויש בל״י ἰός Gift) ויק״ר פי״ג גיחון (בראשי׳ ב׳, י״ג) זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה כנחש והמלה נכנתה במשקל ל״י והוצואריש הנ״ל ובהוספת הרי״ש היא במשקל ל״ר עיי״ע ארס (ח״א, רצ״ו) ובב״ר פט״ז הגי׳ המן שף עמה כנחש ובריש רות רבה שהיה נושף עמא כנחש ובשניהם צ״ל עיסה כנחש.

עָסָה (מל״מ עָסִי בפעל עַסִּי בל״מ עָסַס ענינו דחיקה וכתישה drücken, pressen) תרג׳ חרק עלי שנימו (תהלי׳ ל״ה, ט״ז) מעסן עלי ככיהון. *[אחי״ה וכן העתיק חרק שם ל״ז. י״ב; קי״ב, י׳; איכה ב׳, ט״ז; איוב ט״ז, ט׳, וכן תרג׳ וערקי (איוב ל׳, י״ז) ודמעַסָּן יתי וכן ענין אונס ולחיצה ירו׳ גיטי׳ ספ״ט ד״נ ע״ד ישראל שעיסו . . ועכו״ם שעיסו ועיי״ע עשה. ועוד ענין כתישה ועצירה תרג׳ אסת׳ א׳, י׳ לעסאה יתהון כגבר דעצר עינבוי בעצרתא. ומזה השם עָסִים בל״מ פי׳ יין שיוצא מהענבים ע״י דריכה ורמיסה, תרג׳ אסת׳ א׳, ז׳ חמר עסים] —

* עסיא (שם מקום כמו אסיא) שבת ק״ט. מי עסיא, חולי׳ מ״ח. בני עסיא. ואולי הוא Essa קרוב לטבריה עיי׳ נייבויער גיאגראפיא 38.

עסום (?) (ירק מר עיי׳ בפנים) וטורא ומרירואר[1] (א״ב בנוסחאות כתוב סווס וטורא ומר יולא והם מיני ירקות מרים). *[אחי״ה גי׳ ר״ב היא כגי׳ הש״ס פסחי׳ ל״ט. בדפוסי׳ הישני׳ עד לובלין שפ״ו ובנ״ג ומר ירואר וגי׳ הכ״י ש״ס סווס וסורא ומר ואלאי ובכ״י א״פ ומר יולי ובדפ׳ ויניצ׳ ובאסיליא בתיבה אחת ומרירואי וכבר כתבתי בע׳ מריולא שעיקר בתיבה אחת והוא majorana וכצ״ל עסום וטורא בתיבה אחת σαύθρια בל״י אמצ׳ כמו satureia בל״ר מין אזוב ועיי׳ מ״ע לברילל ח״א, 204. וה׳ לעף ספלנ״צ 191 לא מצא ידו בפירושו.

* עָסִים מל״מ עיי״ע עָסָה.

* עַסְלָא עירו׳ י׳: פי׳ כמו אסלא וכ״ה בערוך עיי׳ ערכו (ח״א, קס״ב:).

עֲסָסִיּוֹת (לפי׳ רבינו מיני קטנית שגדלין בא״י) כס״ג דפ״ק בשבת (י״ח רע״ב) לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמוסין. פי׳ בתשובות אחד ממיני קטנית שגדלין בארץ ישראל ובבבל אין מצויין לא עססיות ולא תורמוסין. — (א״ב יש אשישים ויש חסיסים ויש עססיות ולא ידעתי אם כולם מין קטנית או מין קטנית אחד או מינים

*) אחרי שכתבתי כל זאת הגיעני מכתב ידידי הרב החכם הגדול מהו״ר פ׳ ראזענטאל (מיום ב׳ פ׳ וירא תרמ״ה) אשר בו ערך לי מענה בנידן דידן ולא אמנע טוב מבעליו ואלה דבריו בקוצר נמרץ: שיטות הראשונים (ר׳ יוסף טב עלם ורש״י כתובו׳ י״ד. ורמב״ם וראב״ד בעדיות פ״ח מ״ג) בענין עיסה ועיסת אלמנה ידועות אמנם לפע״ד וכאשר הוכחתי במ״ע גרעטץ (עיי׳ בפנים) הוראת המלה הזאת היתה בראשונה בימי הבית ובימי התנאים הראשונים ההיפך המתנגד למשפחה מיוחסת ומשפחת עיסה היא משפחה אשר אין לה ספר היחס והמשפחה המיוחסת היא כסולת נקייה (קידו׳ ס״ט:) והמשפחה אשר אין בידה ספר יחוסה היא כעיסה אשר אין אנו יכולים עוד לברר ולנקות אותה ומפני שלא נדע מיחוס המשפחה הזאת לא נדע אם היא מזרע ישראל בכל וכל או אם היא ממשפחת גרים אשר רבו וגם רבו בימי עזרא ובפרט בסוף ימי הבית השני אשר גם הם כחללים לפי כמה תנאים ואולי נתערבו בהם גם פסולים אחרים. אמנם כל הספק הזה נולד רק ע״י שלא היה בידם ספר יחוסם כאשר היה בימי הראשונים למשפחות המיוחסות קודם שנגנז ספר יוחסין (פסחיי ס״ב:) ולא שנידע בהם שום שמץ פסול לחזק ספק כזה וכן קראו בירושי כתובו׳ פ״א הלי ט׳ עיסה כשרה כל שאין בה לא חלל ולא ממזר ולא נתין ובערך הזה היו רבים מעמי הארץ בסוף ימי הבית ואחריו ובאופן הזה אמרו כל הארצות עיסה לא״י וא״י עיסה לבבל כלומר שהמשפחות אינן מנוקות ומבוררות ביחוסן כל כך כמו בא״י או בבבלי ולפי המשנה הראשונה התירו עפ״י עדות ר״י ור״י בן בתירא לאלמנת עיסה להנשא לכהונה (עדיות פ״ה מ״ג) אמנם בית דין של אחריהם התירו אף לעיסה עצמה להנשא לכהונה (עיי׳ בתוספת׳ שם) ורבינו הקדש קשר את המשנה הראשונה עם המשנה האחרונה ר״ל ההיתר של אלמנת עיסה עם היתר עיסה עצמה לפי דרכו כי משנה לא זזה ממקומה ע״כ לשונו הזהב ועפ״י זה יבואר ויבורר כל הענין בצירוף מה שכתבתי בפנים מגזרת המלה אשר נחצבה מל״ע הנ״ל.

[1]) כ״ה בכ״י וי״ו ובשאר כ״י בשתי תיבות ומר ירואר וכ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע בש״ס ירואד.

שונים). *[אחי"ה פי' הערוך הובא בהגה בש"ע או"ח סי' רנ"ד סק"ה ורש"י פי' בשבת עססיות ותורמסין מיני קטניות וצריכין בישול יותר ע"כ ולפי זה אולי יש שום שייכות למלה ערבית עסס عصص קשה וחזק ובשיטת רש"י הלכו הרא"ש והר"ן אבל הרמב"ם (הלכ' שבת פ"ג הל' ב) פי' בהיפך שאינם צריכין בישול הרבה ואולי כיון לל"ע عضاض שראוי לגרסו בשניים ומזה عضيض zerbeissbar ולפע"ד זה ענין תוספת' ביצ' ספ"א בכ"י אירפ' משלחין חיטין מפני שנאכל עסיסיות [1]) וכ"ה בירו' ביצה ספ"א דס"א רע"א שהן מאכל עסיסיות [2]) וגם במקום עססיות שבת י"ח: תוספת' שבת רפ"ג (ד') ירוש' תרומ' פ"ב דמ"א ע"ג א' הגי' עסיסיות בירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד. ומה שפי' רבינו בשם תשובו' אולי יש המשך בין עססיות ובין שם עיר עססיות גיט' ד': עיר אחת היתה בארץ ישראל ועססיות שמה ואולי על שם עיר זו נקרא מין קטנית זה. ואז יתכן פי' פול שהוא מאכל לודיות ג"כ על שם אומת לודיים] [3]) —

* עֲסָסִיּוֹת (שם עיר) עיי"ע הקודם ואולי היא היא עסיא עיי"ע.

עֵסֶק (מל"מ עָשַׂק פי' ערעור ריב וטענה Streit, Controverse) בפ"ק בב"ק בגמ' דסמוך כל שחבתי (ט' רע"א) וכפ' מי שהיה נשוי בסוף הלכה ב' (כתובו' צ"ב סע"ב) ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליה עסקין. בר"ג דפ' שבועות העדות (ל"א.) ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו (יחזק' י"ח, י"ח) רב אמר הבא בהרשאה ושמואל אמר זה הלוקח שדה שיש לה עסקין פי' ערעורין — (א"ב ל"מ תרג' כי התעשקו עמו (בראשי' כ"ו, כ') ארי אתעסקו עמיה). *[אחי"ה ר"ב היה לו להביא השם עֵשֶׂק (שם) שתרג' עֵסֶק אבל הביא הפעל כי לפניו היתה ג"כ הגי' כבשאר דפו"ע עסיקין וכדאי' בש"ס במקומות הנ"ל אבל גי' דפ"ר לנכון עסקין והוא הקבוץ מן עסק ולזה עולה יפה פי' ערעורין ובכ"י ק"ט שגורס ג"כ עסיקין סיים פי' עוררין וכ"ה ברש"י בכ"מ כפי. גי' הספרים וכ"ה בב"מ י"ד סע"א וע"ש בתוספ' ד"ה ויצאו וכ"ה בפי' ר"ח לשבועו' (וקובץ כ"י אנגי' דנ"ד:) שיש עליה עסיקין שיקנה מריבות לעצמו ע"כ אבל רד"ק שרש עשק גרס כערוך דפ"ר רק שם בשׂין ויצאו עליה עשקין ענין טרידה וערעור] —

עָסַק (כל"ס ענין טרוד והשתדלות sich mit etw. beschäftigen, befassen עיין בפנים) בפ' כל שעה בגמ' האוכל [4]) תרומ' חמץ [5]) (פסחי' ל"ג.) לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן [6]) שאין מתעסק כמתעסק שאם נתכוון להגביה את התלוש וחתך את [7]) המחובר שפטור תאמר במעילה וכו'. בפ' ד' מיתות בגמ' דסמוך המקבלו [8]) (סנהד' ס"ב:) המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה והמתעסק בשבת פטור מ"ט מלאכת מחשבת אסרה תורה. פי' חלבים שלא נתכוון לאכול אלא קא סבר רוק [9]) הוא ובלעו. עריות לא נתכוון לביאה אלא להטיח בכותל ובא על הערוה. שבת כדאמרן נתכוון להגביה את התלוש וכו'. בסוף שבת (קנ"ז:) א"ל מתעסק בעלמא אנא. בספ"ד בכריתות (י"ט.) א"כ למה נאמר (ויקרא ד', כ"ג) אשר חטא בה פרט למתעסק [10]). ובזה הפ' בגמ' חלב ונותר (שם י"ט:) מתעסק בחלבין ובעריות חייב שכן נהנה מתעסק בשבת פטור מ"ט מלאכת מחשבת אסרה תורה. בס"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ד:) מר קרי לה מצוה ומר קרי לה רשות נפקא מינה לעוסק במצוה שפטור מן המצוה. עת לכל חפץ (קהלת ג', א') תרג' עידן לכל עיסקא. — (א"ב פי' בל"י פעל המשתדל לעשות דבר מה). *[אחי"ה כיון לל"י ἀσκέω אבל הנכון שהוא מע' הקודם מל"מ התעשק ענין טירוד ובדרז"ל ענין השתדלות באיזה דבר. וכנ"ה בקל ברכו' י"א. מי לא עסקינן. שבת ל'. פסחי' נ': לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות וכו'. סוכה כ"ה. העוסק במצוה וכו'. יבמו' ס"ג.

---

[1]) בנו"ג מאכל עססיות. [2]) ושם פול שהוא מאכל נדיות ובתוספ' כ"י ביצי הנ"ל לחיות וצ"ל לודיות כבתוספ' בדפוסי' ועיי"ע לד בי וכדאי' בביצי י"ד: חיטין לעשות מהן לודיות ועיי' פי' רבינו בעי' לד בי ור"ת בביצי שם גורם לעשות מהן עססיות. [3]) ובענין אשישים חסיסים עיי"ע בח"א, שכ"ו וח"ג, תנ"ז. ואולי עסיסיות פי' כמו חססים מל"ע הרשומי בעי' חסס צד תנ"ה ומה שכתבתי שם לדעת י"מ לא מצאתי עזר מלשונות שונות הוברר לי עתה שדעת י"מ הוא כי חסיסי היינו אשישים ועה"ק שנ"ב סיים עססיות קיכר"ן (Kicheren) י"א וויק"ן ב"א Wicken. [4]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ס האומר. [5]) בדפ' פיזי והלאה נשמטו ג' תיבות הללו בטעות. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מתחייב בהן. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מן. [8]) כ"ה בדפ"ר וויניצ' ובכ"י אבל בשרפ"ע לי' בטעות. [9]) בכ"י ק"ט בטעות חוק. [10]) בירו' שבועו' ספ"ב דל"ד. אי' פטר וצ"ל פרט למתעסק.

כל העוסק בבנין מתמסכֵן, ברכו' ה'. פסחי' מ"ט: חגיג' ה': י"ב: תעני' ז'. מ"ק ט"ז: ב"ק י"ז. סנה' צ"ט: ע"ז י"ז: י"ט. י"ט: מנחו' ק"י. תמי' ל"ב: כל העוסק בתורה וכן הרבה בתרג' עסיק באורייתא (תרי"א לדברי' ל"ב, ד') למעסק באוריית' (תרג' קהלת ו', ח'; י"ב, ה'. ט"ז) ועיי' תרג' שה"ש ד' ט"ו; ה' י'. ט"ו וזולתו. כתובו' ק"ג סע"ב עסוק במצות הוה, פסחי' פ"ג מ"ד שלש נשים עוסקות בבצק. בירו' פסחי' פ"ג ד"ל: עֲסִיקוֹת . . ב"מ י"ב: במאי עסיקינן, שם י"ד: ט"ו: הכא במאי עסקינן, סוכ' כ"ו: עסקינן, סוט' כ"א. בעידנא דעסיק ביה . . דלא עסיק ביה. ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: עד דאינון עסיקין בדידהון נעסוק אנן בדידן וישבו ונתעסקו בדברי תורה, וכן התפעל ונתפעל ויק"ר פכ"ה לא נִתְעַסֵּק הקב"ה אלא וכו' לא תתעסקו אלא וכו' ר"ה פ"ד מ"ח מתעסקין עמהן, ושם המתעסק. תוספת' שבת ספ"י (י"א) עדיות פ"ב מ"ה אם מתעסק (צום צייטפערטרייב) הפכו מתכוין. אתפעל תרג' לשמות ה', ט' ובתר"י א' שם: ויתעסקון ביה, תר"י א' לבמד' י"ט, ח'; תרג' לדברי' ל"ב, י"ז; לקהל' ה', י"א; ו', י"א; לתהלי' ס"ח, ל"א; פ', א' וזולתו, ובהבלעת הת"ו ברכו' כ"ה סע"ב אִיַּעַסֵּק ליה לבריה, ב"מ ק"ד: לאיעסוקי ביה. הפעיל יומא פ"א מ"ז ומעסיקין אותו וכו'. והשם עֵסֶק עיי"ע הבא אח"ז. והשם המופשט ירו' ברכו' פ"ד ד"ז: ירו' פסחי' רפ"ה דל"א סע"ג שעה אחת לעיסוקו. ירוש' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג שור שעיסוקו רע, ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג תוספת' סוט' רפ"ט עיסוק מדידה, ויק"ר פי"ג אברהם ראה המלכיות בעיסוקן. והתואר עסקן ויק"ר רפי"ט, פכ"ב הוה עַסְקָן קהל"ר פ' ויתרון: עוסקן, הולי' נ"ז: שעסקן בדברים היה. ולנקבה בקבוץ עַסְקָנִיּוֹת סוכ' כ"ו:] —

עֵסֶק (בל"מ עיסקא מע' הקודם טירוד באיזה דבר ועוד ענין וחפץ Beschäftigung, Geschäft, Angelegenheit) באלו מגלחין בגמ' הקובר[1] (מ"ק כ"ב סע"א) על כל המתים[2]) רצה ממעט בעסקו לא רצה אינו ממעט. פי' „לישא וליתן בסחורתו כל היום אם רצה כשאר המתים הרשות בידו אבל על אביו ועל אמו ממעט בעסקו ואפי' ע"י אחרים"[3]). בר"ג דפ' המקבל שדה (ב"מ ק"ד סע"ב) האי עסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון עבדו להו רבנן מילתא דניחא לתרווייהו[4]) פי' ניחא ליה למלוה דאי נאנסה כולה מפרע[5]) מיהא פלגא דהיא מלוה על המתעסק בעיסקא ואי מטי ביה רווחא שקיל פלגא דפקדון ברשותיה דמרי קאי ולא מתחזי כריבית ושומר שכר הוא עלה דהא שקיל אגר טרחיה וניחא ליה ללוה דאי מתנסא[6]) משלם פלגא המלוה שעליו בלבד ואי מטי רווחא שקיל מיהא פלגא[7]). בס"ג דמוכר את הבית (כ"ב ע':) שטר כיס[8]) היוצא על היתומין וכו' עד דאמרי נהרדעי האי עיסקא פלגו מלוה ופלגו וכו'. בר"ג דפ' כיצד מציאת האשה (כתובות ס"ו:) תנא עיסקא רבה וקתני עיסקא זוטא. בפ"ק דקידושין בגמ' דסמוך כל מצות האב (ל':) איכא בנייהו לאגמורי עיסקא. *[אחי"ה עסק, עיסקא פי' בב"מ ובב"ב הנ"ל ענין משא ומתן וכן בכתובו' ס"ו: עסקא רבה . . עסקא זוטא, סוט' כ"א. עבד עסקא, יבמו' ס"ג. הפוכי בעיסקא. ביצ' ל"ב: בעא מינייהו עסקא ופירש"י סחורה להשתכר למחצית שכר ע"כ ועיי' ג"כ תעני' כ"א. ב"ב קמ"ד. הוריו' י"ב. אבות פ"ד מ"י ועוד פי' ענין ב"מ צ"ז. עסק שבועה, מנחות ס"ה. נקצר בעסק גדול. ובתרג' עֵיסַק, עִיסְקָא עיי' תרג' קהלת י', י"ח עיסק אורייתא לדה"י ב', י"ט, ו' עיסק דינא, תר"י א' לשמות כ"ב, ז' במלאכת רעהו: בעיסקא דחבריה, והקבוץ עיסקין (תר"י א' בראשית ב', ב') סמיכו' עִסְקֵי (למ"ב ד', י"ג; לקהי' ז', י"ח). ב"מ ק"ה רע"א תרי עיסקי. ועוד על עֵיסַק פי' כמו על דבר בל"מ עיי' תרג' בראשי' כ', י"ח; כ"א, י"א; לשמו' ח', ח'; לשופטי' י"ד, י'; לתהלי' מ"ה, ה'] —

---

[1]) כ"ה בכ"י [2]) בנו"נ עוד: כולן. [3]) הועתק מפיי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס פ' (ד"ס ב"מ צד קנ"ג) ובנו"ג עבוד רבנן מילתא דניהא ליה ללוה וניחא ליה למלוה. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע למפרע וצ"ל מיפרע וכ"ה בה"ג עיי' הערה הבאה. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מתניסא וצ"ל מיתנסא. [7]) רבינו נגרר בזה אחר פי' בה"ג הלי רבית וז"ל ניחא ליה למלוה דאי אמר נישוייה כולה עסקא הלואה אסיר ליה למלוה למיכל רוחא דהוה ליה רבית ואי אמר מר לישוייה לכוליה פקדון אי מיתנים או מיגניב לית ליה לאישתלומי מלוה ולא מידי הלכך שויוה רבנן פלגא מלוה דאי מיתנס מיפרע מיהא פלגא ושויוה רבנן פלגא פקדון דאי מטי הנאה אמרינן פקדון ברשותא דמריה קאי וכמאן דאיתעסק ביה איהו ורוח דמי וכי מטי הנאה לא מיחזי כריבית וניחא ללוה וכו' ע"ש כל הענין. ועיין ג"כ פי' רגמ"ה בב"ב ע': ובפירשב"ם שם. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובדפא"מ ובשדפ"ע בט"ס מס.

עָשָׂר[1]) (מל"מ מספר יסודי zehn ולזכר עֲשָׂרָה ובל"ס ובלא"ר עֲסַר, עַסְרָא) בס"ג דפ' ג' שאכלו (ברכו' נ"א סע"א) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וכו' הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ וחי כרב ששת דאמר עד על הארץ[2]) ובברכת על הארץ מוזגין עליו מים מפני כי הוא יין חי דקיימא לן בברכת הארץ נותן לתוכו מים אם הוא חי דהא אמרינן (ברכו' נ':) מודין חכמים לר' אליעזר[3]) בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים[4]). מלא (ברכו' שם) כמשמעו. עיטור (שם) בתלמידים[5]) רב חסדא מעטר בנטלי. פי' היה נותן ליושב לימין המברך וליושב לשמאלו כוסות וכשאמר המברך ברכת הארץ מוסיף מאחד אילו הכוסות בכוס שביד המברך עכשיו כל יין ששותין מזוג הוא במים[6]) עטוף דמעטף או פריס סודרא ארישיה[7]). מקבלו בשתי ידיו ואוחזו בימינו ור' יוחנן אמר אפילו[8]) לסייע בשמאלו ומגביהו מן הקרקע טפח[9]) פי' בתלמוד ארץ ישראל (ירו' ברכו' ספ"ז די"א רע"ד) צריך להגביהו מן השלחן טפח ונותן עיניו בו שלא יסיחו דעתו ממנו[10]). בפ"ק דר"ה בגמ' ולירקות (י"ב:) שנת המעשר[11]) (דברי' כ"ו, י"ב) שנה שאין בה אלא מעשר אחד. פי' „תורת מעשרות כך היא[12]) שנה ראשונה של שבוע מפריש מעשר ראשון ללוי כדכתיב (במדבי' י"ח, כ"א) ולבני לוי הנה נתתי (את)[13]) כל מעשר בישראל לנחלה ועוד מפריש מעשר שני ומעלהו ואוכלו בירושלם וכן בשנה שנייה אבל בשנה שלישית מפריש מעשר ראשון [ונותנו ללוי][14]) ותמור[15]) מעשר שני מפריש מעשר עני ונותנו לעניים והיינו דכתיב (דברי' שם) בשנה השלישית שנת המעשר שנה שאין בה אלא מעשר אחד והיינו מעשר ראשון לפי שמעשר עני אין בו שום קדושה לפי שזר אוכלו בכל מקום בלא פדייה ובלא קדושה וכמו כן מפריש בשנת ד' ה' ו' מעשר ראשון ואסור לזרים"[16]). בפ' יש מותרות בגמ' בת ישראל (יבמו' פ"ו.) מפורש האוכל טבל שנשאר שלא הופרש ממנו שם דבר[17]) אפי' מעשר עני חייבין עליהן מיתה וחומש דתניא ר' יוסי אומר יכול לא יהא חייב אלא על הטבל שלא הורם ממנו כל עיקר וכו' אבל מעשר ראשון עצמו לאחר שהופרש ונתנו לכהן אם הכהן נותנו במכירה או במתנה מותר לו ואפי' קודם שנתנו לכהן לר"מ שאוסרו לזר אין חייבין עליו מיתה וחומש. בפ' איזהו מקומן (זבחי' נ"ו:) הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים וכו' עד הבכור נאכל לכהני' ומעשר לכל אדם. בר"ג דפ' מעשר בהמה (בכורו' נ"ג.) והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם[18]) בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן וכו'. תוספתא במסכת שחיטת קדשים (תוספ' זבחי' רפ"ה) יפה כח הכהנים מכח ישראל בקדשי קדשים ובבכור שאין לישראל בהן כלום ויפה כח ישראל מכח כהנים בפסח ובמעשר בהמה שאין לכהנים בהם כלום. עשרה תנאים התנה יהושע. עשר תקנות תיקן עזרא, עשרה דברים נאמרו בירושלם וכולם מפורשים בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ' סע"ב פ"ב. פ"ב:). בפ' אמר ר"ע בגמ' מניין לפולטת (שבת פ"ז:) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם

---

[1]) אולי היה מסדר רבינו כאן ע' עשר שהוא כמו עסר כדי שיבדילו מן עשר בשין הימני שהביאו במקומו הראוי, ובכ"י ק"ט נשמט כל הערך הגדול ורב האיכות. [2]) כ"ה נכון עד מאוד בכ"י ערוך והוא כגי' הרי"ף ובנו"ג אמר ר' חנן ובחי אמר רב ששת ובברכת הארץ ובדפ"ע בטעות בהי כרב אשי דאמר על הארץ עיי' ד"ס ברכו' למקומו. [3]) כ"ה בדפ"ר ובדפא"מ אבל בדפו"ו אלעזר. [4]) גם בזה נגרר אחר פי' הרי"ף וז"ל חי עד ברכת הארץ ובברכת הארץ נותן לתוכו מים כדתנן מודים חכמים לר"א וכו' ובסמוך: א"ר (יותנן) [צ"ל הנין] ובחי אמר רב ששת ועד ברכת הארץ וכו' ועיי' שם פי' ר' יונה שהסביר שיטת הרי"ף דמאי שאמרינן חי ר"ל שעד שיתחיל בברכת הארץ לא יטיל בו מים כלל ומאי דאמרינן אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מיירי מברכת הארץ ואילך וע"ש מה שהקשה על זה ועיי' ג"כ בשט"מ (בס' ברכה המשלשת צד כ"ט) שהלך בזו השטה ואהז בזו הגי' ורש"י פי' בד"ה ובברכת הארץ וז"ל כשמגיע לברכת הארץ מוסיף עליה ע"כ ומשמע שמוסיף עליה יין וכדאי' בתוספ' פסחי' ק"ח: ד"ה שתאן ור"ת השיג עליו דמוסיף מים והביאו את הערוך ועיי' ג"כ תוספו' ב"ב צ"ז: ד"ה מודים. [5]) בנו"ג רב יהודה מעטרהו בתלמידים. [6]) כונת רבינו בזה עיי' במ"ש הרב החו' ר"ש באמבערגער בלימוד ערך ברכו' למקומו (צד כ"ז). [7]) בנו"ג עיטוף רב פפא מעטף ויתיב רב אסי פריס סודרא על רישיה. [8]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע לי' אמר ובאמת ר' יוחנן לא החליט הדבר כדאי' בש"ס: א"ר יוחנן ראשונים שאלו לכן נ"ל להגיה ר' יוחנן: שאלו מהו. [9]) בנו"ג שמאל מהו שתסייע לימין. [10]) בנו"ג בירו' וצריך שתהא ידו גבוהה מן השלחן טפח וצריך שנותן עיניו בו ופי' שלא יסיח וכו' אי' בפי' בעל שדה יהושע ולא הביא הערוך — ובענין עיטור אי' בירו' פי' אחר עיי"ע עטר ומ"ש. [11]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר. [12]) לי' בפי' ר"ח. [13]) לי' במ רא. [14]) כצ"ל וכ"ה בפי' ר"ח. [15]) בפי' ר"ח ותמורת [16]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בר"ה אבל כ"י אשר מתוכו נדפס בש"ס ווילנ' נראה שחסר הוא וגם לא הביא הפסוקי' הנ"ל. [17]) כ"ה לנכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע שום דבר. [18]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע וגו'.

המשכן (שמות מ׳, י״ז) תנא עשר עטרות נטל אותו היום[1]) וכו׳. עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני בר״ג דפ׳ לולב וערבה (סוכ׳ מ״ד.) ובר״ג דמשקין (מ״ק ג׳:) ובר״ג דתעניו׳ (ג׳.) פי׳ עשר נטיעות כדתנן בריש שביעי׳ (פ״א מ״ו) עשר נטיעות המפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה ואע״ג דאסור לחרוש קודם ראש השנה דשביעית שדה הלבן ושדה האילן מפסח (ועד עצרת) [צ״ל ומעצרת][2]) כמפורש ברפ״ב בשביעי׳ (מ״א) ר׳ שמעון אומר וכו׳ אלו נטיעות שהן ילדות מותר לחרוש בשבילן עד ראש השנה כדגרסינן בריש משקין (מ״ק ד׳.) הלכתא למישרי ילדה[3]). בס״פ נערה שנתפתתה בגמ׳ לא כתב (כתובות נ״ב:) ועד כמה אביי ורבא דאמרי תרוייהו עד עישור נכסי. בפ׳ אין בין המודר בגמ׳ המודר הנאה מחברו נכנס לבקרו[4]) (נדרי׳ ל״ט סע״ב) עשורייתא[5]) דבי רבי ובבני גילו[6]). דתניא (עיי׳ כתובו׳ ס״ח סע״א) ר׳ אומ׳ הבת ניזונת[7]) מנכסי אחים ונוטלת עישור נכסים אמר לו[8]) לדבריך מי שיש לו עשר בנות ובן אחד וכו׳. בב״ר פרש׳ צ״ב (רצ״א) מניין (לעשרה) [צ״ל לעדה שהיא עשרה] נאמר כאן (במדבי ט״ז, כ״א) עדה ונאמ׳ להלן עד מתי לעדה (שם י״ד, כ״ז) מה עדה שנאמרה כאן וכו׳[9]). בס״ג דפ׳ הגוזל עצים (ב״ק ק״י:) ובס״ג דפ׳ הזרוע והלחיים (חולי׳ קל״ג:) עשרים וארבע מתנות כהונה ניתנו לאהרן ולבניו וכולן ניתנו בכלל ובפרט וברית מלח וכו׳ כולן מנויין בתוספת׳ חלה (פ״ב) פי׳ בכלל וברית מלח שנא׳ (במדי י״ח, י״ט) כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה׳ נתתיך לך ולבניך [ולבנתיך אתך] לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני ה׳ לך ולזרעך אתך בפרט חטאת שנא׳ (ויק׳ ו׳, כ״ב) כל זכר בכהנים יאכל אותה קדש קדשים הוא חטאת העוף אשם תלוי ואשם ודאי שנא׳ (שם ז׳, ז׳) כחטאת כאשם תורה אחת להם (לכהן) [צ״ל הכהן] אשר יכפר בו לו יהיה, זבחי שלמי ציבור שנא׳ (שם כ״ג, כ׳) על שני כבשים קדש יהיו לה׳ לכהן, לוג שמן של מצורע שנא׳ (שם י״ד, כ״ד) ולקח הכהן את כבש האשם ואת לג השמן וגו׳ הקיש לוג שמן לאשם, מותר העומר שנא׳ (שם ב׳, י״ד) ואם תקריב מנחת בכורים לה׳ זו מנחת העומר וכתיב (שם ז׳, י׳) וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, וכתיב (שם כ״ג, י׳) והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, שתי הלחם שנא׳ (שם כ״ג, כ׳) והניף הכהן אתם על לחם הבכורים תנופה לפני ה׳ על שני כבשים קדש יהיו לה׳ לכהן, שירי מנחות דכתיב (שם ב׳, ג׳) והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. ארבע בירושלם בכורה שנא׳ (במדי י״ח, ט״ו) כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה׳ באדם ובבהמה יהיה לך, ביכורים שנא׳ (שם י״ג) בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה׳ לך יהיה, והמורם מן התודה ואיל נזיר שנא׳ (ויק׳ ז׳, י״ד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה׳ לכהן וגו׳ איל נזיר שנא׳ (במדבי ו׳, כ׳) והניף אותם הכהן תנופה לפני ה׳ קדש הוא (לה׳) [צ״ל לכהן][10]) על חזה התנופה, עורות קדשים שנאמר (ויקי ז׳, ח׳) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. עשר בגבולין תרומה וראשית הגז שנא׳ (דברי׳ י״ח, ד׳) ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו, תרומת מעשר שנא׳ (במדבי י״ח, כ״ח) ונתתם ממנו את תרומת ה׳ לאהרן הכהן, חלה שנא׳ (שם ט״ו, כ׳) ראשית עריסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אותה ותרומת גרן לכהן היא, פדיון הבן לכהן שנא׳ (במדבי ג׳, מ״ז) ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת וגו׳ ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם (שם מ״ח). פטר חמור שנא׳ (שמות ל״ד, כ׳) ופטר חמור תפדה בשה וגו׳, שדה אחוזה ושדה החרם שנא׳ (ויק׳ כ״ז, כ״א) והיה השדה בצאתו ביובל קדש לה׳ כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו, וכתיב (במדי י״ח, י״ד) כל חרם בישראל לך יהיה, גזל הגר שנא׳ (ושם ה׳, ה׳) האשם המושב לה׳ לכהן מלבד איל הכפרים וגו׳ אלו כ״ד מתנות כהונה כל המקיימן כאילו קיים כלל ופרט

---

[1]) בנו״ג אותו יום נטל וכו׳. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ולפי זו הגירסי קאי מפסח אשדה לבן ומעצרת אשדה אילן, ויותר טוב לגרוס שדה הלבן מפסח ושדה האילן מעצרת וכ״ה בפיי ר״ח למ״ק בש״ס ווילנא ע״ש. [3]) עיי׳ פיי ר״ח למ״ק שם ושם מבואר בלשון צחה. [4]) כצ״ל וכדמוכח מע׳ גל ג׳. ושם בח״ב, רע״ז: נדפס בטעות המדיר הנאה מחבירו (נדרים ל״ט סע״ב) נכנס לבקרו וצ״ל המודר הנאה מחברו נכנס לבקרו (נדרים ל״ט סע״ב). [5]) וכ״ה בר״ן ובמיוחס לרש״י ובעי׳ גל ג׳ בעישוריתא וכ״ה לפנינו בעישורייתא. [6]) וכ״ה בעי׳ גל ג׳ ובנו״ג ובבן גילו. [7]) בנדרי׳ ובכתובו׳ בת הניזונת. [8]) בנדרי׳ א״ל רבי לדבריך. [9]) ועיי׳ ברכו׳ כ״א: מגילי כ״ג: סנהדי׳ ע״ד: ירו׳ ברכות פ״ז ד״א ע״ג ירו׳ מגילי פ״ד דע״ה רע״ב ירו׳ סנהדי׳ ספ״א ד״ט רע״ג. [10]) ובדפ״ר לי׳.

וברית מלח וכו׳ (ב״ק וחולי׳ ותוספ׳ חלה הנ״ל). בפ׳ ב׳ בחלה (מ״ז) שיעור החלה אחד מעשרים וארבעה [1]) וכו׳ עד ונחתום אחד ממ״ח. ירושלמי (חלה פ״ב דנ״ח רע״ד) נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן ובעל הבית עיסתו מעוטה ואין בה כדי מתנה לכהן. בפ׳ המוכר פירות לחבירו בגמ׳ רומו (ב״ב צ״ח סע״ב) כתיב (מ״א ו׳, ב׳) ושלשים אמה קומתו וכתיב (שם כ׳) ועשרים אמה קומתו ומשני כי קא חשיב משפת (קנים) [צ״ל כרובים] ולמעלה. פי׳ אלו כ׳ אמות מראשי כרובים עד שמי קורה כי הכרובים קומתן עשר אמה שנא׳ (שם כ״ג) ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו וקמ״ל האי קרא דהני עשר אמות שהכרובים עומדים בהן כמו הכרובים של מעלה מה הכרובים כולן חלל ואין בהן דבר כן גם שאר הכרובים בנס היו עומדין [2]). עשרין ותרתי שביקא להו [3]) בר״ג דתעניו׳ (ה׳ סע״א) פי׳ הלא הם מפורשין מהדין קרא ולקמיה (ירמי׳ ב׳, י״ג והלאה) כ״ד ואמאי חשב ב׳ ושביק כ״ב? ואילו הן א׳) אותי עזבו (ירמי׳ שם); ב) לחצב להם (שם); ג׳) עזבך את ה׳ אלהיך (שם י״ז); ד׳) רעתך (שם י״ט); ה׳) ומשבותיך (שם); ו׳) ולא פחדתי (שם); ז׳) (לא אעבור) [צ״ל אעבוד] (שם כ׳); ח׳) צועה (שם); ט׳) זונה (שם); י׳) נהפכת (שם כ״א); י״א) נכתם עונך (שם כ״ב); י״ב) לא נטמאתי (שם כ״ג); י״ג) דרכך בגאי (שם); י״ד) כי אהבתי זרים (שם כ״ה); ט״ו) ואחריהם אלך (שם); ט״ז) הובישו (שם); י״ז) מלכיהם (שם); י״ח) שריהם (שם); י״ט) [ו]כהניהם (שם); כ׳) [ו]נביאיהם (שם); כ״א) אומרים לעץ אבי אתה (שם כ״ז); כ״ב) ולאבן את ילידתני (שם); כ״ג) כי פנו אלי עורף (שם); כ״ד) כי מספר עריך היו אלהיך יהודה [4]). ואמרינן נמי דהני דאמירן הכא כ״ד רעות דכתיבן בענין התשפט התשפט (יחזק׳ כ״ב, ב׳) ודאמי [5]) דהכי הוא בודאי [6]) ואלו הן: א׳) עיר שופכת דם (יחזק׳ כ״ב ג׳); ב׳) ועשתה גלולים (שם); ג׳) טמאת השם (שם ה׳); ד׳) רבת המהומה (שם); ה׳) איש לזרעו היו בך למען שפך דם; ו׳) ז׳) אב ואם הקלו בך (שם ז׳) [7]) ח׳) לגר עשו בעשק (שם); ט׳) יתום; י׳) ואלמנה [הונו בך] [8]) (שם ושם); י״א) קדשי בזית (שם ח׳); י״ב) ואת שבתתי חללת (שם); י״ג) אנשי רכיל [היו בך] [9]) (שם ט׳); י״ד) אל ההרים אכלו בך (שם); ט״ו) זמה עשו בתוכך (שם); ט״ז) ערות אב גלו בך (שם י׳); י״ז) טמאת הנדה ענו בך (שם); י״ח) ואיש את רעהו [עשה תועבה] [10]); י״ט) ואיש את כלתו [טמא בזמה] [11]): כ׳) ואיש את אחתו [בת אביו ענה בך] [12]) (שם ושם י״א); כ״א) שחד לקחו בך (שם י״ב); כ״ב) נשך ותרבית [לקחת]; כ״ג) ותבצעי [רעיך בעשק] [13]); כ״ד) ואותי שכחת (שם). הרי אלו כ״ד [14]). בספר אחר [15]) כתיב תרתי הוין והא כ״ד הוין. ס״א תרתי הוא דעבוד כ״ד שביקא [16]) א״ל (תעני׳ שם) הכי אמר ר׳ יוחנן כל אחת ואחת שקולה כשתים שנא׳ (ירמי׳ הנ״ל) כי שתים רעות עשה עמי ובתרה שמעתא אחריתי כי עברו וגו׳ (שם י׳) (ותולא) [17]) [וצ״ל בלוא] וגו׳ [18]) זאת אגדה היא. וגם הוא יש שאמר בפירושה דהני כ״ד דקאמר לאו דווקא האי מניינא [19]) אלא

---

1) כצ״ל כי הביאו׳ אודות הערך עשר ובדפ״ע מכ״ד. 2) וכ״ה בפירשב״ם ואולי שניהם שאבו מפי׳ ר״ח. 3) וכה״ג המעולה בדפוסי׳ הישנים (אבל לא ברש״י) ובכ״י ש״ס ובנו״ג עשרין וארבע וכ״ה בילק׳ ירמי׳ ר׳ רס״ו ובפי׳ רגמ״ה כ״י אבל בפי׳ ר״ח כ״ב. 4) כל זה הוא ג״כ בפי׳ ר״ח בתעני׳ (בש״ס ווילנ׳) ושם הביא רק הפסוקים בלי ציון האותיות וכן בסמוך הביא רק הפסוקים מיחזק׳ בלי ציון. 5) כ״ה בדפ״ר ופיזי׳ אבל בשדפ״ע ודמי. 6) אלו תיבות הוסיף רבינו לפרש כי לפי דעתו הוא ברורן כי כן הענין ובפי׳ ר״ח בתעני׳ אי׳ יש מן החכמים המפרשים וכו׳ ועל זה כיון רבינו לומר כי בודאי כן הוא, ועוד הביא ר״ח מצאנו במד׳ חזית א״ר יוחנן כ״ד חטאות הוכיח יחזקאל הנביא את ישראל בפרשת התשפט ואח״כ הביא הפסוקים. 7) ובכ״י ה״ב הגי׳ ו׳ אב ז׳ ואם הקלו. 8) וכ״ה גכון בפי׳ ר״ת. 9) וכ״ה נכון בפי׳ ר״ת. 10) וכ״ה נכון בפי׳ ר״ת. 11) וכ״ה בפי׳ ר״ת. 12) וכ״ה בפי׳ ר״ת. 13) וכ״ה בפי׳ ר״ת. 14) כל זה בפי׳ ר״ח; ובפי׳ רגמ״ה בכ״י אשר ת״י (וממנו נדפס בהרשאתי בש״ס ווילנ׳) וז״ל עשרים וארבעה שביקא להו כלומ׳ והלא עברו על עשרים וארבעה ספרים ע״א עשרים וש״ש עבירות כתיבי באותה פרשה התשפט ע״כ ועיי׳ ג״כ בפירשב״י. 15) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר אבל בשדפ״ע אחד. 16) וכה״ג בילק׳ ירמי׳ הנ״ל ובכ״י ש״ס מיגבען תרתי הוא דעבוד עשרים ותרתין שביק להו וכ״ה בע״י ופי׳ וכי הכ״ב עבירות היתירות הנזכרות ביחזקאל מחל להם? וכפי גי׳ הילק׳ וגי׳ רבינו דלעיל תרתי הוא דעבוד כ״ד שביקא הוכרחנו לומר כי כ״ו עבירות כתיבי ביחזק׳ וכפי׳ רגמ״ה הנ״ל. 17) כ״ה בדפ״ר וכ״י, ובדפ״ע ותו לא. 18) כלומ׳ כיון לפסוק שם בלוא יועיל וכן הביא ר״ח אלה הפסוקים ע״ש. 19) כה״ג בדפ״ר וכוונת רבינו אחרי שהביא פירושים הנ״ל וכדאיי ג״כ בפי׳ ר״ח הוסיף לומר זאת אגדה היא. ופי׳ וגם הוא יש שאמר כלומ׳ וגם יש מי שאמר ובדפ״ע אחריי אי׳ רק: ויש שאומרים ואולי במלת הוא כיון לרב האי אשר הביא בסמוך ור״ל וגם הוא הזכיר דעת מי שאמר בפירוש דהני כ״ד וכו׳ אבל בכ״י ה״ב הגי׳ כזו: ובתרה שמעתא אחריתי כי עברו ותנא זה אגדה היא וגם היא ובעל הגיון שלמה (צד ל״א) טרח לקיים זו הגי׳.

לרעות נפישתא[1]) קא מכוין ודקאמר כ"ר בלשון הבאי וגוזמא כדכתיב (משלי י"ז, י') מהכות כסיל מאה, כי שבע יפול צדיק וקם (שם כ"ד, ט"ז), כי שבע תועבות בלבו (שם כ"ו, כ"ה) ולמך שבעים ושבעה (בראשית ד', כ"ד) וכיוצא בהם ואי אמרת היכי כ"ר אמרי רגילין[2]) רבנן למימר במאי דנפישי[3]) כ"ר כי האי דשוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד סע"א) אמר ליה[4]) דין ככר לקישא? דאי הוה ככר לקישא ה"ה מקשה לי כ"ר קושיי ומפריקנא ליה כ"ד פירוקא וממילא רווחא שמעתתא[5]). וכן אמר בסוף המדיר (כתובות ע"ז רע"ב) כ"ד מוכי שחין היו בירושלם[6]) כל אילו מפירושי רב האי גאון ומניין של יחזקאל הוא העיקר (בעניינו) [נ"ל שצריך לו' בעינינו] [7]) שכן מצינו מפורש בויק"ר אל תונו פ' מות וחיים (פל"ג) ר' יודן בשם ר' יוחנן[8]) כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולן לא חתם אלא על הגזל[9]). שאלו מרב האי גאון: עשר קדושות ששנינו בריש כלים (פ"א מ"ו) כשתחשוב אותן יבואו י"א. והשיבם כך: א"י אינה חשובה מן הקדושות לפי שבשאר הקדושות יש בהן כבוד למקום שמונעין ממנו מקצת טומאה או שמונעין מקצת בני אדם להיכנס אליו ואין בסתם א"י קדושה זו והבאת ביכורים ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים אינן בקדושות הללו וי' קדושות בא"י הן וסדר אחד הן כל אחת כתורתה. *[אחי"ה וכזה כתב רע"ב לכלי' ספ"א ועיי' תוי"ט שם ור"ש בכלי' שם והפשב"ע בזה הערך — ורז"ל רגילין לכלול דברים במנין עשרה עיי' היטב קידושי' מ"ט: פ"ב. חגיג' י"ב. הוריו' י"ג: ב"ב י'. תמיד ל"א: עשרה דברים וכו' חגיג' י"ב. בעשרה דברי' וכו', פסחי' קי"ז. בעשרה מאמרות וכו' ולנקבה ב"ב ע"ה. עשר חופות וכו', צ"א. עשר שנים נחבש א"א וכו', עירו' ק': עשר קללות וכו', מנחו' כ"ט. עשר מנורות וכו' ר"ה ל"א. סנהד' צ"ד: עשר מסעות וכו'. ובלא"ר עֲסָרָא תרג' מעשר (בראשי' מ"ה, כ"ג; י"ד, כ'; כ"ח, כ"ב) חד מן עסרא[10]). ובהרכבה: חד עסר (ובקטיעה: חַדְסַר) תְּרֵין עֲסַר (= תְּרֵיסַר), תְּלֵיסַר ולנקבה חד סרי, תרתי סרי, תלתי סרי, בקבוץ עַסְרִין תרג' בראשי' ל"א, ל"ח, מ"א; במד' א', י"ח והלאה. והמספר סדורי: עֲסִירָאָה (עֲשִׂירָאָה) פי' עשירי ולנקבה עסיריתא (בל"ס עֲסִירָיָא) עיי' תרג' בראשי' ח', ה'; לויק' כ"ז, ל"ב. חד סראי, תרי סראי תר"י א' לבמד' כ"ה, ח'. ותרג' עשרון (במד' כ"ח, כ"א, כ"ט) עֶסְרוֹנָא, והקבוץ (שם י"ב והלאה) עסרונין] —

עף (= עוף מל"מ ענינו פריחה (fliegen, flattern בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת כ"ו רע"א) בצרי מפני שהוא עף. בפ' עגלת ערופה בגמ' נמצא טמון (סוטי מ"ה.) עפו עמריו לתוך שדה חבירו[11]) פי' כמו (ישעי' ו', ו') ויעף אלי שהפריחם הרוח ונתלו באילן. *[אחי"ה ובפיעל בינוני ברכו' ס"ג. פרנסתו מעופפת לו כצפור, חולי' ק"מ: רובצת ולא מעופפת, שם: היתה מעופפת. ספרי כי תצא פ' רכ"ז והאם רובצת (דברי' כ"ב, ו') פרט למעופפת. — חולי' נ"א: עוף ומעופף ט"ס וגי' הנכונ' עיי"ע עף ג'. והשם עוף חולי' כ"ז. והלאה הרבה בדיני העוף. שם קי"ג. בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב אם. שם קט"ז. במקומו של ריה"ג היו אוכלין בשר עוף בחלב. ב"ק צ"ב. משולש בכתובים[12]) כל עוף למינו ישכון ובן[13]) אדם לדומה לו ועיי' תשוב' רה"ג במקומו' הנ"ל בהערה ובס' תשו' עם פי אי"י הים צד מ"ו: פסיקת' דר"כ צד קס"ד. ושם: לעוף שהוא נתון בכלוב ובא עוף אחר ועמד על גביו ועיי' קהל"ר פ' שמח. שבת כ"א. עיי"ע בב א' עירו' ק': עיי"ע צנע. והקבוץ עופות שבת קמ"ה: ביצ' כ"ה: סוט' ל"ח: ב"מ פ"ו: סנהד' ק"ח: חולי' כ"ז: ובתרג' עוֹפָא והקבוץ עוֹפִין] —

עף (= עָיֵף נרדף עם יעף schmachten, ermüdet (sein בגמ' דחלק (סנהד' צ"ד:) כי לא מועף לאשר מוצק לה (ישעי' ח', כ"ג) אין עם עיף בתורה

---

1) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס נפשיה. 2) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו רגילי. 3) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע במאי דנפישי למימר. 4) וכ"ה בכ"י ש"ס. 5) קצת בגי' אחרת לפנינו ובכ"י ש"ס וילק' עיי' ד"ס לב"מ צד קכ"א. 6) ועוד יש להביא ראיה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלם ברכו' נ"ה: עשרים וארבע תעניות ישבו אכנה"ג וכו' פסחי' נ': עשרים וארבעה פלטיות היו בירושלם וכל פלטיה כ"ד מבואות וכל מבוי כ"ד שווקים וכו' ע"ש במדי' איכ"ר בראשיתו. 7) ועל זה הביא רבינו ראיה מויק"ר. 8) בנו"ג אי' אחר ר' יודן בשם ר' יוחנן משל לבני אדם וכו' ר' יעקב בר אידי בשם רב אחא כ"ד חטאות סדר יחזקאל אבל בילק' יחזק' ר' שס"ב וילק' עמוס ר' תקמ"ו הגי' (בשם ויק"ר) ר' יעקב בר אדא בשם ר' יוחנן. 9) בנו"ג אלא בגזל וכ"ה בילק' שם ושם. 10) אבל מעשר של לוים תרגומו מעסרא. 11) בנו"ג צפו ושם אי' כן הרבה פעמים. 12) והוא בבן סירה י"ג. 13) כ"ה בילק' ס' פרשת תולדות ושופטי' י"א וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ור' ובתש' הגאוני' דפ' ליק ס"י כ"ז ובתש' שערי צדק ס"י קכ"א ובנו"ג בני.

נמסר ביד המציק לו, כעת הראשון הקל (ישעי' שם) לא כראשונים שהקלו מעליהן עול תורה אבל האחרונים הכבידו עליהם עול תורה וראויין לעשו' [1] להם נס כדורכי הים וכעוברי הירדן [2] אם אינו חוזר בו אעשה אנתו גלילא בגוים [3]. בגמ' דפ' אין דורשין (חגיג' ט"ו.) אין למעלה לא עורף ולא עיפוי ענין עייפות. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י אבל עיי"ע עיבא ומ"ש. תרג' כ"י בצר (איוב ז', י"א' בעִיף רוחו ובנו"ג בדפוסי תרג' בעקת. מאנו ידיו לעשות (משלי כ"א, כ"ה) תרג' כ"י דלא עָפְיָין אידוי דעבדן עיבידתא ובדפ"ת בט"ם] —

עף (= עִיף מל"ם עָף פי' כפול (doppelt sein בגמ' דפ' עושין פסין (עירו' כ"א סע"א) מגילה עפה (זכרי' ה', א') (תרג' כפול עיף) [צ"ל פי' עפה כפול תרג' כפול עיף] [4]. בפ' מציאת האשה בגמ' המשיא בתו (כתובו' ס"ז סע"א) אמר מפנק כולי האי עיפינהו [5] ושדרינהו ניהליה [6]. בפ' אלו טרפות (חולי' נ"א: גלימא . . עיף מיעף. *[אחי"ה ובריי"ף הגי' עייף מייעף ובפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגייליקי דף ש"ו סע"ב) עייף ומיעף כלומ' ואי כפול הוא ע"כ ובנו"ג עוף ומעופף וכ"ה ברש"י ופי' ואם כפולה הטלית וכו'. וכנ"ה בברכות נ"ו. עיף עסקך כחסא פירש"י כפול בריות ע"ש. וכן נדרש ברכו' ס"ג. תועפות (איוב כ"ב, כ"ה) כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו שנא' (איוב שם) והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך ופירש"י לשון כפילה כדמתרג' וכפלת (שמו' כ"ו, ט') ותעיף ע"כ וכן תרג' כפול (שם כ"ח, ט"ז; ל"ט, ט') עיף וכפי' רבינו וכפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') בעירו' הנ"ל. ובפַעל שבת קל"ד. עַיֵף ליה לעילאי, מנחו' מ"ב. עייף להו מיעף, עירו' צ"ו: עייפינהו. וכן ענין מגילה עפה כפי' הש"ס בעירו' הנ"ל ועיי' פירש"י בזכרי' וראב"ע חולק על זה. ותרג' משער המשנה (צפני' א', י'): מן עופא [7] והנכון כדעת ה' פערלעס (מיסצעללען 23) שהוא מל"ם הנ"ל פי' כפול והוא שער המשנה Doppelthor ומזה פי' לא עורף ולא עיפוי חגיגה ט"ו. (עיי"ע הקודם לזה) פי' צד כפול ועיי' פי"מ להרמב"ם סנהד' פ"י בהיסוד השלישי וז"ל שללו ממנו החכמים ז"ל החבור והפרוד ואמרו אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה [8] לא עורף ולא עיפוי כלומ' לא פירוד והוא עורף [9] ולא חיבור והוא עפוי מלשון ועפו בכתף פלשתים כלו' ידחפו אותם בכתף להתחבר בהם ע"כ והנראה לשון עפוי מן עיף של תרג' כלומ' אין למעלה לא צד נפרד ולא צד כפול והיינו פרידה וחיבור של פי"מ הנ"ל] —

עף (= עֲפַף מל' שמרוני ܥܦܦ schmieden, glühend machen) עוגת רצפים (מ"א י"ט, ו') תרג' חררא מעפפא. וכתתו חרבותם לאתים תרג' ויעפפון סייפיהון בריש ישעיה (ב', ד') ומיכה (ד', ג'). *[אחי"ה בעה"ק שנ"ב נכלל לנכון בע' אחד אבל בדפ"ע ובכ"י עשו מזה שני ערכים ועצם הוראת המלה בל' שמרוני חידוד הברזל באש וכן העתיק תרג' שמרוני לטש (בראשי' ד', כ"ב), ותרגם רצפים הבין זו המלה כמו צרפים מפעל צרף] —

עף (מל"ם עֲפָא באפעל = בל"ע عفا Schösslinge treiben ומזה השם עֳפִי בל"מ עופא, עופיא בל"ס תואר לענפי ועלי האילן (Zweig, Schössling תחת כל אלה עבתה (יחזק' ו', י"ג) תרג' כל בוטמא מַעְפְיָא. *[אחי"ה והוא אפעל וכן בתרג' הושע ד', י"ג מעפי טולה. והשם בכנויי תרג' שה"ש א', ט"ז די עפייה שפיר והקבוץ שם ב', ב' עֲפְיָהָא, ועוד עיי' דניאל ד' ט'; י"א, י"ח ופי' כמו מבין עפאים יתנו קול (תהלים ק"ד, י"ב)] —

☞ עיפא פי' צעיף Schleier עיי' בפנים) תרג' ותקח הצעיף ותתכס (בראשית כ"ד, כ"ה) ונסיבת עיפא ואתכסיאת. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם ל"ח, י"ד, י"ט ולדעתי מפעל עוף בל"ס עֲיַף verdunkeln ואולי מזה גם בל"מ עיפה Verdunkelung, Verschleierung) עמום ד', י"ג; איוב י', כ"ב] —

---

[1]) וכ"ה באה"ת ובנו"ג וראוין הללו לעשות. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' ישעיה וכמנו"ה עיי' ד"ס סנהד' במקומו ובנו"ג כעוברי הים וכדורכי הירדן. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ועיי"ע גל א' ועיי' הערה שם. [4]) וכ"ה בפי' ר"ח בעירו'. [5]) בנו"ג עייפינהו. [6]) בדפ"ר עיפינהו ניהליה ושדר ליה וזו הגי' קצת ראיה למ"ש הגרי"ב בהפשב"ע והעלה כי בנו של מר עוקבא בתחלה לא נתן המעות והשיבו אל אביו ומ"ע כפל הסך ואח"כ שלחו ע"ש. [7]) ורש"י הביא שער העופות וקמחי גרס מן עפלא ואולי צ"ל אולפנא וכתרג' במשנה שהביא הרד"ק שם. [8]) וכה"ג בכ"י ש"ס ובדפוסי' הראשוני' ורש"י מחקו, ועוד מוכח כי בספרי הרמב"ם לא היתי גי' ולא תהרית וכן לי' בערוך ולי' בכ"י ש"ס אבל שם אי' הגי' ולא קנאה. [9]) נ"ל מל"ע عرف מפרד ומבדיל.

* עֵיפָא (ישם אמורא) בנו של רחבא דפומבדיתא שבועו' כ"ח: עיפא ואבימי וכו' ובכ"י ש"ס איפא וכה"ג בסד"ה וביוו' חיפה עיי"ע.

* עִיפּוּי, עִפּוּי עיי"ע עף ג'.

עַפִּיִין (Sardellen) הסלתנית והעפיין (ע"ז ל"ט.) כבר פי' בע' אקונס. — (א"ב כבר הביאו בעל הערוך בע' אפיין.) *[אחי"ה עיי"ע בח"א, רט"ו וע' אטונס וע' אקונס וש"נ השינויים] —

עפל (= עֳפָלִים (Beulen am After טחורים עפולים (מגילה כ"ה:) [1] כבר פי' בע' דביון. *[אחי"ה ודבריו ישם בל' ראשון הועתקו מפי' ר"ח במגילה (בש"ס ווילנא). ובפ"א פי' עפולים משמע נקבים וכן ברד"ק שרש עפל תחתוניות וכן בל"ע عفل פי' היתוך באחור הבהמה אבל בכל זאת נ"ל מל"מ עוֹפֶל ענין גבהות כגבעה והושאל למכה שבתחתוניות hügelförmige Erhöhung עיי' פירשט ורד"ק לש"א ה', ו' וראב"ע פי' בע"א עיי' פי' בדברי' כ"ח, כ"ז והתרג' בדברי' וש"א הנ"ל העתיק טחורין ובקרי תחת הכתיב עפלים וצריך לנקד עֳפָלִים — והיחיד עוֹפֶל פי' גבעה ובפרט מקום גבוה בהר הבית ירו' תעני' פ"ג דס"ז. אדם עומד בקרן העוֹפל ובבבלי תעני' כ"ב סע"ב בקרן [2] אפל ופירש"י שן סלע גבוה וכך שמו, ובפי' רגמ"ה כ"י פי' אופל הר גבוה. וכה"ג בכ"י תוספת' תעני' רפ"ג (ב') ובדפוסי' אפילו וצ"ל אפיל וכדאי' בכ"י ש"ס בתעני'. וצ"ל אופל כמו עופל ותרג' עופל: עפלא. ובענין תרג' מן עפלא צפני' א', י' כפי-מסורת רד"ק עיי"ע עף ג' ומ"ש] —

* עַפְעַפִּים עיי"ע הבא אח"ז.

* עָפַף (פי' כמו עוף ענין פריחה (flattern מדר שו"ט מזמור י"ח וילק' ר' ב' ר' קנ"ז א"ת אפפוני (תהילים י"ח, ה') אלא עפפוני טסות צרות עלי כעוף [שנא' ועוף יעופף]. ובבנין פלפל עפעף ומזה עַפְעַפִּים (Augenwimpern) ונקראו כן דלתי העינים מפריחתן הנה והנה במהירות התנועה. שבת ק"ט, מרבה שיער בעפעפים. פסיקת' דר"כ צד קל"ה. מגדל את השער שבעפעפים ועיי"ע בת מלך.

עפיץ (= עַפְצָא בל"ע عفص בל"ס אפצא עיי"ע אפיץ (Gallapfel בפ' שבועת הדיינין בגמ' מנה לי (מ"ב רע"א) מאה קבי עפצי דקיימי בישיתא שיתא פי' היינו אפיץ [3] שפירשנו. *[אחי"ה עיי"ע בח"א, רכ"ט וש"נ ירו' שבת וגיטי' שאי' ג"כ בעי"ן והפעל ממנו עפיץ מגיל' י"ט.] —

עָפָר (= מל"מ בלא"ר וסו' עַפְרָא (Erde, Staub בגמ' דפ' במה טומנין (שבת נ':) עפר לבונתא שרי פי' עפרורית של לבונה תרג' לבונה זכה (שמות ל', ל"ד) לבונתא דכיתא ורגילין להטיל עפר זה באהלא לרחוץ ידים מזוהמות ואהלא [4] גופיה כדאמרינן בתינוקות (נדה ס"ו.) דרש רבא אשה לא תחוף לא בנתר ולא באהל ועשוי לכבס בו את הכלים וכשמערבין בו אסא שהוא הדם וסיגלי קורין אותו בראדא [5] וסיגלי עצמן עיקרין של עשבים הן וריחם יפה והוא אחד משלשה דברים שפירשו חכמים בדודאין (סנהד' צ"ט:) ובל' ערבי שמן סעד [6]. וי"מ שעושין ממנו לבנים מותר לחוף ראשו בו עפר פלפלי (שבת שם) מותר לשוף ידיו [7]. בר"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ס"ח:) מאן יהיב לן מעפריה דרב ושמואל ומלינן בעיינין כלו'

---

[1]) ושם הגי' עפולים בטחורים וכן הסדר בעי' דביון. [2]) בפי' ר"ח בט"ס במקום אופל. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בט"ס עפץ. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ואהילא. [5]) כ"ה בתיבה אחת ובכ"י ה"ב בר אדא ועיי"ע ח"ב קע"ב ומ"ש. [6]) כ"ה נכון בדפ"ע ובכ"י ק"ט ל"ד אבל בכ"י ו"ו וה"ב בט"ס סערו ופי' כבר בעי' סגל א'. [7]) פי' י"מ עולה עם גי' שלנו עפר לבינתא וכה"ג בכ"י ש"ס וכן העתיק רה"ג ור"ח ובכל זאת פירשו כלשון ראשון של ערוך וז"ל רה"ג (הובא בחי' הרשב"א שבת) עפר לבינתא כתב רה"ג ז"ל יש שמפרש לבנה ממש וי"א לבינתא של לבונה (כנרד) [צ"ל כנדר] לבאן וכך אנו סוברים ע"כ וז"ל ר"ח (בש"ס ווילנא) ויש מי שמפרש לבינתה מלש' מור ולבונה. . וכן בראדא (וכגי' הערוך) דהיא תילתא אהלא תילתא סיגלי תילתא אסא הני כולהו לענין רחיצה ידים בהן ע"כ וכן דעת הרמב"ם בהי' שבת פכ"ב הלי"ג ומותר לחוף את הידים בעפר ל ב ו נ ה ועיי' במ"מ שם שהעיר על דברי רה"ג דלעיל ושם אי' נכון ונקראת כנדא"ר לבא"ן בלי ישמעאל ע"כ והוא ל"ע كندر (בל"י χόνδρος) لبان פי' שניהם: לבונה. ורש"י פי' „כתישה לבינה" אבל אינו עולה יפה עם עפר פלפלי שנזכר אצלו.

מרוב החביבות היינו ממלאין עינינו מעפר קברן אבל מזה הדבר לר' יוחנן אנו שומעין. *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה בב"ב קע"א: מאן יהיב לן מעפרא דרב ושמואל רמינן בעיינין ופי' רגמ"ה מרוב חביבות. והעתיק הלשון מליין עיינין ובאמת כה"ג בכ"י ש"ס שם וכ"ה בר"ש וכ"ה בע"ז נ"ג סע"ב. ובהיפך ענין גנאי הוא בב"ב ט"ז. עפרא לפומיה דאיוב. ועוד נאמ' על גלוי עינים של שוכני עפר בהשאילה מי יגלה עפר מעיניך סוט' פ"ה מ"ב עיי' ב"ר פכ"א ויק"ר פכ"ה תנחו' שמיני סי' ח'. וכנ"ה בסוטה ט"ז. עפר מקלה עיי"ע. נדרי' פ"א: עפר פיה, ביצ' ח' רע"א עפר תיחוח, ב"ב ע"ג: שקל עפרא ומורח ליה ע"ש. ירו' ב"מ ספ"ח די"א: עפר שחור.. עפר לבן. ב"ר פט"ו עפר זכר אדמה נקבה, שם פס"ט מה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים.. מה עפר ארץ מבלה את כל כלי מתכות וכו' ע"ש. שם פצ"ד עפרו של יצחק. תרג' עפרות (משלי ח', כ"ו) עפרא דתבל. וכן בקבוץ כל"מ במד"ר פ"ט העפר (במד' ה', י"ז) זה היה עפרות זהב אשר טחן. ותרג' עפרות (איוב כ"ח, ו') עפרותין דדהבא. ועפר ופסולת של חטין ושעורין נקראין עַפְרוּרִית עיי' ב"ב צ"ג: צ"ד. ועיי"ע טנף] —

עֹפֶר (מל"מ פי' ילד האיל או הצבי הרך וכן בל"ע غفر ורז"ל השאילוהו גם לאדם פי' בחור (Jüngling, Neugeborener) בילמדנו מי מנה עפר יעקב (בתנחו' לי' אבל איי' בילק' בלק ר' תשס"ו) מי מנה עפרים [1]) שיש בהן שהגיעו לעונת אשה וכובשין את יצרן ואין עוברין עבירה פי' בחורים. *[אחי"ה ובילק' שם בשם המדרש מי מנה עפר יעקב כמה עפרין [2]) יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנא' או לעופר האילים כמה נערים יש בהן בישראל שהן בחותמן עד שהן נכנסין לבית עולמן וכו' ובילק' שם ר' תשס"ז דבר אחר א"ל מי יכול למנות שכרן של בחורי ישראל וכו' והוא כפי' הערוך. ומזה הענין ב"ר פי"ד עפר (בראשית כ', ז') ר"י בר סימון אומר עופר עולם על מליאתו נברא פי' בחור והזק עומד על מעמדו ותקפו עיי' מ"כ שם] —

* עֶפְרַיִים (עיר שמרונית Ἀφραίμα עיי' גיאג' לנייבויער 155) מנחו' פ"ח (ט') מ"א עפריים בבקעה (במשנ' שבמשניות חפריים). מנחו' פ"ה, שמ"ר פ"ט תבן אתה מכנים לעפריים. ב"ר ס"פ פ"ו תבן לעפריים אתה מכנים. ובירו' שבת פי"ד די"ד סע"ג ר' הוניא יעקב מעפרתים אולי צ"ל מעפריים וגי' סד"ה (צד ס"ד) מאפרתים.

עֶפְרֹן (שם פרטי ונדרש עיי' בפנים) בב"ר פרש' נ"ט (נ"ח) וישמע אברהם (לעפרון) [צ"ל אל עפרון] וישקל אברהם לעפרן (בראשי' כ"ג, ט"ז) (כפס') [3]) [כפסיקתא] דעשר תעשר (בפסיקתי דר"כ צד צ"ה רע"ב) עפרן תניינא חסר וי"ו בשביל שהכניס עין בממון של אברהם חסרו וי"ו כדכתיב (משלי כ"ח, כ"ב) נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבאנו. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ע נתקצר ע"י וגו' אבל הראיה מסוף הפסוק. והובא המדרש עפרן כתיב חסר וי"ו במכילי' ריש יתרו תנחום' בהר סי' א' וסדר ראה סי' י' (ועיי' ג"כ סדר וירא סי' י"ד). ונשנה המדרש עוד בפסיקת' רבתי פ"א רות רבה פ"ז שמ"ר פל"א ילק' ס' חיי שרה ר' ק"ג ילק' משלי ר' תתקס"ב (בשם התנחומ') ועיי' ג"כ מד' לקה טוב לבראשי' כ"ג, ט"ו] —

☞ עפרן (?) (נ"ל ט"ס עיי' בפנים) תרג' בפסוק (שה"ש ה', ט"ו) ידיו גלילי זהב לוי גליף על ברקן ועפרן מין אבן טובה. *[אחי"ה כבר הוכחתי בע' יקינטין (ח"ד, קנ"ו) כי שתי גירסאות נתערבו ומלת ועפרן ט"ס וצ"ל זעפרן מל"ע ופר' زعفران פי' ירוק ככרכום וע"ש כל הענין וה' לעווי טעה במ"ש בגזרת זו המלה וגם ה' פליישער לא העיר על טעותו] —

עָפַשׁ (מל"ע عفس faulig werden והשרש העיקרי עף פי' ריחו וטעמו נמר ופרח) בפסחי' (ז', ט"ו: מ"ה:) הפת שעיפשה. — (א"ב מענין עבשו פרדות (יואל א', י"ז) ואות בית נחלפת לאות פ"א). *[אחי"ה וכן דעת רד"ק שרש עבש וכבר קדמוהו ר' יונה ן' גנאח (501) והוא השוה ג"כ עפש למלה ערבית عبس שענינו כמו יבש וגם הביא התרג' אתמסיאו אבל ענין זה פי' נעשה מאוס ונמבזה וא"כ יותר טוב היה לר' יונה להשוהו עם ל"ע عفس פי' ענין שאין בו תועלת ולא יצלח לכל דבר אבל האמת כי עיקרו מל"ע הרשום' בתחלת הע' ופי' נפסד ונשחת. וכנ"ה פת שעיפשה ירו' שביעי' פ"ח דל"ח רע"א ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג:

---

[1]) בד"וו לי' בטעות. [2]) וכ"ה בכ"י ערוך. [3]) כ"ה בדפ"ר ובשרפ"ע בפסקא.

תוספ' תרומ' ספ"ט [1]), ירו' יומא פ"ג דמ"א. לא היתה מעפשת ואלו . . . היתה מעפשת וכצ"ל בירו' שקלי' פ"ה דמ"ח ע"ד ושם מתעפשת וכ"ה שהש"ר פ' מי זאת וי"א שהיתה מעפשת וכ"ה בתוספת' יוה"כ פ"ב וי"א זו היתה מעפשת. תוספת' פסחי' רפ"ב (ג') הלת הבצק שעיפשו או שיבשו. פסחי' ז'. ועפשא (בכ"י ש"ס א"פ ועיפשה) טפי. מנחו' כ"ג: כי מיעפשא. בהתפעל ב"ר פל"א שלא ירקבו (הפירות) ושלא יתעפשו וכו'. והשם המופשט פסחי' ז'. עיפושה מוכיח, ושם: עיפושה מרובה, שם מ'. נהמא דעיפושא] —

* עפשפושין (?) עיי"ע פעפועין ומ"ש.

עץ (מל"ם אם על חמר עץ בכלל או על אילן (Holz, Baum בפ"ק במשקין בגמ' ר"מ אומר (מ"ק ח' רע"א) עצים ואבנים בעלמא לא מטמו והכא מטמו [2]) פי' מטומאה דביתו לא ילפינן דהוי חידוש וכל היכא דאיכא חידוש אין לך אלא חידושו דהא עצים פשוטי כלי עץ ולא מקבל טומאה [3]). בס"ג דפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ט.) למה לי הבשר הרי מטמא טומאה חמורה על גבי אביו כלומ' שהאבר מטמא במשא והבשר אעפ"י דלעצמו הוא טהור הרי מטמא במשא על גב האבר וא"ל כששימש [מעשה עץ שימש] כלומ' כיון דהבשר בלא אבר אינו מטמא דהאי אבר משמש הבשר לא חשבינן אלא כמו שמונח הבשר על גבי עץ והאבר מטמא במשא אבל לא הבשר. כיפת שאור שיחדה לישיבה בטילה (שם ופסחי' מ"ה:) [4]) פי' כיפת שאור שהיא קשה ויחדה לישיבה בטילה מתורת האוכלין ומטמא במושב הזב כשאר מושב כששימש מעשה עץ שימש. פי' לא יאמרו מצינו לאוכלין שמטמאין טומאה המורה דזה שאור אינו חשוב אלא כחתיכה של עץ וחתיכה של עץ שיושב עליו הזב מטמא מושב [5]). בפ"ב בתמיד (כ"ט.) כל העצים כשרים חוץ משל זית וכו' עד ושל עץ שמן פי' לשון ישמעאל גנס מן אלצנובר [6]) והן איצטרובילין ובלעז פיניי [7]). בגמ' דפ' כל שעה (פסחי' ל':) עץ פרור [8]) מגעילו ברותחין פי' כף של עץ ששופכין המרק מן הקדירה ומנער בו הקדירה [9]). בר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטי' מ"ב:) כתיב (ש"א י"ז ז') חץ חניתו וקרינן עץ חניתו [10]) עדין לא הגיעו לחצי שבחו מכאן שאסור לספר בשבחן של רשעים א י ה כ י [11]) לא לפתח ביה כלל לאודועי שבחיה דדוד. *[אחי"ה ובל"נ עֵצָה עיי"ע] —

עָצַב א') (ענין נתינת צורה formen ובפרט ענין משיכת איברי הילד ein Kind strecken ועיי' בפנים. ב') ענין צער ומכאוב (leiden, betrübt sein (בפ') [צ"ל בס"פ] חבית (שבת קמ"ז סע"א) אין מ ע צ ב י ן [12]) את הקטן פי' „מ ו ש כ י ן [13]) איבריו של קטן ומיישב בידו חוליות של ש ז ר ה [14]) אחת על חברתה וזה עיצוב מלשון עצבון [15]). בר"ג דפ' אין עומדין (ברכו' ל' סע"ב) חזייא דקא בדח טובא א"ל בכל עצב יהיה מותר (משלי י"ה, כ"ג). פי' בכל שמחה העצב יהיה מותר. בילמדנו אספה לי שבעים איש (בתנחומ' ובילק' בהעלתך לי') אספו לי חסידי לעתיד לבא אמר הקב"ה אספו לי דורו של שמד היאך היו עושין מעמידין ישראל לפני הדיין ואומרין לו כפור באלהיך ואומר אינו כופר לעולם מיד מרבין עליו צערין שנא' ירבו עצבותם (תהלי' ט"ז, ד') ואעפ"כ אינו שומע וממהרין עוד להוסיף אחר שנא' (שם) אחר מהרו אומרי' לו נסך לטעות והוא אומ' בל אסיך נסכיהם מדם (שם) אומרי' לו השבע בצלם ואתה נפנה ואומ' ובל אשא את שמותם על שפתי (שם [16]). הללו סוחקות והללו עצבות (עירו' ג' סע"ב) פי' בע' סחק. *[אחי"ה וש"נ שינויי הגי'. והוא בשאילה. ובלי השאילה הפכו שמח יומ'

[1]) וכב"י אירפ' שעיפישה וצ"ל שעיפשה. [2]) וצ"ל מיטמו וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובנו"ג מטמאו. [3]) רבינו הורכב פי' ר"ח עם פי' המיוחס לרש"י ע"ש. [4]) ועיי"ע כפת ג', כף י"ב. [5]) ובזו השיטה הלך גם פירש"י. [6]) פי' جنس من الصنوبر Art Pinie, Kiefer. [7]) בלאי"ט piui הקבוץ מהיחיד Kiefer, pino. ופי' רבינו בענין הלעז ומלה ערבי' הנ"ל נכון הוא וכן ענין אצטרוביל בל"י עיי"ע אסטרוביל ב' והוא הוא פירא דארזא (ע"ז י"ד.) וכן פי' בה"ג ברכו' פ"ו (צד ז' רע"ג) והני צנובר פירא (דארוזא) [צ"ל דארזא] ע"כ אבל קשה היאך השוה רבינו לשמן עץ והלא עץ שמן הוא אפרסמא ר"ה כ"ג. עיי"ע (ח"א, רמ"א. [8]) Kochlöffel. [9]) וכ"ה בפי' ר"ח פסחי' הנ"ל ע"ש. [10]) ובש"ב כ"א, י"ט אי' עץ בקרי ועיי' מנח' שי שם במה שהשיג על מכלל יופי. [11]) לפנינו לי'. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע מעציבין. [13]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפי' ר"ח ובחנם טרח ה' באמבערגער בסוף הגיון שלמה לקיים גי' הדפוסי' מ י י ש ב י ן אף אם רש"י סייעו. [14]) כ"ה בדפ"ר ובפי' ר"ח ובנו"ג שדרה, והוא הוא. [15]) הועתק מפי' ר"ח בשבת קמ"ז סע"ב בש"ס ווילנא ועיי' ג"כ פירש"י שם. [16]) בסיגנון אחר הובא זה הילמדנו בילקי' תהלי' רי תרס"ז עש"ה.

כ"א: עניים שמחין ובעלי בתים עצבים, ס"ז. היו שמחין . . היו עצבין, פסחי' קי"ט רע"א ועצב . . ושמח ועוד עיי' ברכו' ה'. סוכ' נ"ג. ביצ' ט"ז: תעני' כ"ב. כ"ה. גיטי' ל"ז. נדה ל"א. אתפעל ברכו' ל"א. ואיעציבו. נתפעל סנה' ל"ח: ונתעצב במיתתו; והשם עֶצֶב במד"ר פ"ט אין עצביך (משלי ה', י') אלא בנים, ושם: עצביך זו יגיעת הארץ. ובלא"ר עוּצְבָא (מל"מ עֹצֶב), ברכו' נ"ו. עוצבא דלבך. והשם המופשט עֲצִיבוּת (כל"מ עַצֶּבֶת) ברכו' ל"א, שבת ל': חגיג' ה': והוא כמו עֲצִיבָה ב"ר פכ"ז ופל"ג אין עציבה אלא אבילות — אבל פי' מעצבין בשבת הנ"ל ענין ל"מ (איוב י', ח') ידיך עצבוני ויעשוני, והשתמש בזה הלשון למשיכות איברי הילד ליישב חוליותיו כאלו נוצר בו פרקים פרקים. וכנ"ה בתוספ' כלי' ב"מ פ"ב מפני מה דלת שבמגדל של רופאים טמאה . . מפני שמעצב עליה את התינוק. ועה"ק שנ"ב לועז בנכון גיפירמ"ט (geformt —) — והשם עֲצַבִּים מפורש בריש ספרא קדושים: עצבים על שם שנעשים פרקים פרקים] —

עצב (= עוּצְבָא פי' מכסה מל"ע הרשומה בע' אברזין Decke) אינה צריכה קיצוע (ב"ק ס"ו: כבר פי' בע' אברזין. *[אחי"ה עיי"ע בח"א, י"ח וש"נ יתר מקומות ופי' רה"ג הכל מפורש יפה יפה וה' לעווי לא דק לעיין בפירושו והלך תועה וגי' עוצבא בוי"ו היא הנכונה וכ"ה בכ"י ש"ס ב"ק ובכלי' פכ"ו מ"ז ובזבחי' צ"ד. והיא לעומת כתיבה ערבית غشوة, غشاوة ובנו"ג בב"ק עיצבא. ועה"ק שנ"כ סיים: פי' מכסה המרכבה שהוא כל' משנה טפיטן פאקליט כ"א ע"כ והוא בלא"ש האמצעי b o c l i t = Decke des Wagenbocks עיי' פערלעם בט"ר 6] —

עצב (= עצבונית פי' כמו עכבונית מין קוצים Distel) בב"ר פ' ס"ד (ס"ג) ויגדלו הנערים: משל להדס ועצבונית שהיו גדילים זה ע"ג זה וכו' מיני קוצים הוא. *[אחי"ה רבינו אחז גי' הספרים אבל בע' עכביות כבר הוכחתי שיותר טובה הגי' עכבונית ע"ש. ובאיכ"ר פ' טובים היו: הקבוץ ארמי עוּכְּבָנַיָּן, ור"מ די לונזאנו במעריך ע' עכב גרס עפ"י כ"י באיכ"ר ענבנין אבל מ"ש בפי' זו המלה אין נ"ל] —

* **עצב** (?) בכורו' ל"ח סע"א במשנה ט"ס וצ"ל ענב עיי"ע ענב ג'.

עֲצָה (מל"מ פי' קבוץ עצים ובדרז"ל תבן הקשה של קטנית (Gehölz, Streu harter Stoppeln כמלא פי גמל בפ' כלל גדול אמרו בשבת (פ"ז מ"ד דע"ו.) בסוף אהלות (פי"ח מ"ב) ושורף את הקש ואת העצה. גמרי' (שבת הנ"ל) מאי עצה אמר רב יהודה תבן של מיני קטנית. *[אחי"ה ופי' רה"ג באהלו' וז"ל את הקש ואת העיצה[1]) פי' תבן של ה' מינים שמו קודם שיקצר מן הקרקע קש כדכתיב (שמות ה', י"ב) לקושש קש לתבן וגרסינן בגמ' מאי עיצה אמר רב יהודה תבן של מיני קיטניות ע"כ ונ"ל שיש כאן חסרון בפנים וכצ"ל תבן של ה' מינים וכו' קש כדכתיב וכו' ותבן של קיטניות: עיצה וגרסינן וכו' ועיי' ג"כ בפי"מ להרמב"ם. וז"ל ר"ח בשבת: עצה תבן הקטניות וקשה ממנו ע"כ ר"ל קשה מהקש. וכנ"ה בתוספ' חולי' ספ"ו אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה ולא בעצה וכו'. עירובי' פ"ז סע"ב וטומנין בעצה ופירש"י פסלת קטנית. ור"ח פי' ב' פירושים ע"ש באריכות לשונו ותמצא נחת והסיום שם: ואמר להן (לאנשי טבריה) ר' חנניא בן עקביא עצה זו לא תבן ולא עשבין שאינה מפורשת מה הן בפי' ועצה זו כיון שאין בני טבריה חפצים בלחלוחית שבהן מותר להטמין בה בשבת ולא גזרינן עצה מפני תבן עכ"ל ומעתה נבין עצה שבים בירו' שבת פ"ג ד"ו. ירו' עירו' ספ"ה דכ"ה: ירו' סוכה ספ"א דנ"ב ע"ג ונ"ל שהוא פסולת הקנים שגדלים בים טבריה ואעפ"י שעוד לחים התיר לבני טבריה להטמין בהם כי לא חפצים בלחלוחית שבהן וכפי' ר"ח — ועצה הוא ל"מ (ירמי' ו', ו') ורז"ל השאילוה בהוראה הנ"ל — והפעל ממנו בתר"י ב' לבמדי' י"ג, כ' השמנה היא אם רזה: השמינין אינון פירין או עָצְיָן] —

עֲצָה (פי' בל"ס עֲצָא ענין עשק bedrücken, erpressen) תר"י (ב') או עצה ית חבריה או עשק את עמיתו (ויקי' ה', כ"א). לא תעשק את רעך (שם י"ט, י"ג) [2]). לא תעשק שכיר בכי תצא[3]) (דברים כ"ד, י"ד). אך עשוק וגזול (שם כ"ח, כ"ט). *[אחי"ה בדפ' פיז' באסיל ואמ' רק ציון הראשון, בדפ"ר גם שני ציונים אחרים ובדפו"ו ובכ"י גם ציון האחרון, ועוד נמצא פעם אחת בתר"י ב' לויק' ה', כ"ג העשק אשר עשק: עציא די עצא. ועציא הוא השם בל"ס עֲצָצָא] —

---

[1]) בנו"ג בלי יו"ד. [2]) בנו"ג תטלום. [3]) כ"ה רק בכ"י ה"ב.

* עֲצָה (מל״מ הודעת דעת לזולתו Rath מפעל יעץ) ר״ה י״ט. ׳נשאו עצה, תעני׳ כ״ב: ליטול עצה, ט״ו: שלא יטול עצה, ב״ב קי״ח. עצה טובה קמ״ל ועוד עיי׳ ברכו׳ ס״א. מגילי י״ב: י״ג. ט״ז. יבמו׳ מ״ד. גיטי׳ נ״ח. סוט׳ י׳: י״א. עיי״ע עמק, ושם י״ב. כ״א: ל״ד. שם: ל״ה. מ״ט: קידו׳ ס״ו. ב״מ נ״ט. ב״ב ג׳: ד׳. ק״כ. קע״ד: סנהד׳ כ״ב. כ״ו: צ״ג. ק״ו. ק״ט: תמיד ל״ב: נדה ס״א. אבות פ״ה מכ״א סופרי׳ פ״א דא״ז פ״ז והקבוץ עֵצוֹת קידו׳ פ׳: עצות רעות ובלא״ר עִיצָן בישן תר״י ב׳ לבראשי׳ ט״ו, י״א; לדברי׳ ל״ב, כ״ח ואי׳ עוד המשקל: עֵיצְתָא (תרגי למשלי כ״א, ל׳; לאסתי ו׳, א׳ וזולתו) והקבוץ אסת״ר פ׳ בשנת שלש: בני עֵיצָתַיָא דיליה. והפעל ממנו עיי״ע עוץ וש״נ.

עצוה (עריסה Backtrog) תרג׳ [ירו׳] עריסה כמו אצוה. *[אחי״ה עיי״ע אצוותא (ה״א, רנ״א) ומ״ש. והיחיד עֲצְוָתָא תרג׳ ירו׳ ומשארתך (דברי׳ כ״ח. ה׳, י״ז), והקבוץ עֲצְוָתָא (תר״י במד׳ ט״ו. כ׳, כ״א) ונמצא רק בתרג׳ ירו׳ ולכן הוספתיו בדברי ר״ב. והמלה ל״פ היא עיי״ע הנ״ל באל״ף כי שם עיקר מקומו] —

* עִיצְיָא (כל״מ עָצָה בל״ע عصعص Rückgrat) תר״י ב׳ לויק׳ ג׳, ט׳.

עָצֵל (מל״מ שם תואר למאריך ומתרפא במלאכתו träge, Träger) וחד אמר משום עצלי כהונה (פסחי׳ פ״ה. וק״כ סע״ב) ככר פי׳ בע׳ השד *[אחי״ה וכנ״ה במס׳ כלה עצל מעבירה אבות פ״ב מט״ו הפועלים עצלים, ירו׳ פסחים פ״א דכ״ז. הנשים עצילות הן. ועוד התואר עצלן בקבוץ סוכ׳ כ״ז: העצלנין, תוספ׳ פסחי׳ פ״ג (ד׳) כת עצלנין, ולנקבה פסחי׳ ס״ה. כת עצלנית והקבוץ עַצְלָנִיּוֹת ב״ר פמ״ה דב״ר פ״ו. השם המופשט כל״מ עַצְלוּת ברכו׳ ל״א. שבת ל׳: מתוך עצלות, פסחי׳ ס״ו. עצלות שהיתה בכם וכו׳, ירוש׳ כלאי׳ פ״ח דל״א ע״ג זה נושא עצלותו של זה וזה נושא עצלותו של זה. והפעל לרוב בהתפעל ונתפעל: שבת ק״ה: כל המתעצל בהספדו של חכם וכו׳, ירושי כלאי׳ פ״ט דל״ב: וירושלמי כתובות פי״ב דל״ה. כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי וכו׳. תמיד פ״ב מ״ב מימיו לא נתעצל הכהן וכו׳, ירו׳ פסחי׳ פ״א דכ״ח. נתעצל ולא שרף, ירו׳ ביכורי׳ רפ״ג דס״ה ע״ג יחיד שנתעצל ולא בא, ירו׳ ב״ק ספ״ט ד״ז. נתעצלו ולא הקריבוהו, ויק״ר פי״ט דרש בעצלתים (קהלי י׳, י״ח) ע״י שהאדם הוה מתעצל לכסות את ראשו כראוי . . ע״י שהאשה הזו מתעצלת לכסות את עצמה כראוי וכו׳ במד״ר ספ״כ ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו עיי׳ פי׳ מחרז״ו וש״נ פדר״א פי״ז] —

עֶצֶם (מל״מ נרדף עם גרם וגוף ופי׳ מהות ואיכות הגוף או דבר das Wesen, Wesenheit, Selbstheit ובכנויי הגוף selbst, allein) בס״ג דפ׳ המדיר (כתובו׳ ע״ז:) עשה בשביל כבוד עצמך. פי׳ דלא מנחי לך ואזלי. *[אחי״ה וכנ״ה באבות פ״א מ״ד וכשאני לעצמי וכו׳. שם פ״ב מ״ד ואל תאמן בעצמך וכו׳. שם מ״ח אל תחזק טובה לעצמך, שם מי״ג ואל תהי רשע בפני עצמך, יבמו׳ כ״ה רע״ב אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע, שבת קי״ט. כתובו׳ ק״ה: אין אדם רואה חובה לעצמו, כתובו׳ כ״ז סע״ב אין אדם מעיד על עצמו, שבת קנ״ג סע״א אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, סנה׳ ק״ז. לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון, ברכו׳ מ״ג. זה מברך לעצמו וזה מברך לעצמו, כתובו׳ כ״ז סע״א אם נשאל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ר״ה כ״ח: לא נאמר . . אלא כשהוא בעצמו וכו׳, ספרי דברי׳ פ״ט לא מעצמי אני אומר לכם אלא וכו׳ ועוד הרבה זולתו ובלא״ר וסורי אומרים תחת זה: גרם עיי״ע (ח״ב, שס״ד: וש״נ) ועוד ענין כמו גרם (Knochen) ומל״מ עיי׳ שבת ס״ז סע״א תוספת׳ שבת פ״ז (ח׳) חולי׳ נ״ח, ירו׳ שבת פי״ד די״ד ע״ד ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ד. ונאמר ג״כ בהוראת השם עֹצֶם = עָצְמָה (ישעי׳ מ״ב, כ״ט) הקבוץ ב״ר פס״ד עצמת ממנו (בראשי׳ כ״ו, ט״ז) כל אותן עצמות שעצמת לא ממנו היו לך, פי׳ כל התוקף והכח. וכן השם המופשט איכ״ר פ׳ בלע דרש עצמותי (קהלי ג׳, ד׳) עִיצוּמֵי בני האדם שהיו כבני העצומים, ובפרט נאמ׳ על תוקף וכח היום כל״מ בעצם היום עיי׳ שבת פ״ו: עצומו של יום, יומ׳ פ״א. מנחו׳ ס״ח: עיצומו של יום. ועוד בל״מ (כמו עצמות ישעי׳ מ״א, כ״א) פי׳ טענה חזקה ובדרז״ל הוא כעין אסמכתא ירו׳ ב״ב פ״י די״ז ע״ג עיצומים . . גבי ע״ש, ירו׳ גיטי׳ פ״ה דמ״ז: דאינון גביי עיצומין וכו׳. והפעל ממנו בנתפעל סנדה׳ ל״א: שנים שנתעצמו בדין, תוספת׳ ב״מ פ״א שנים שנתעצמו זה בזה. ובהוראת כבישת עין כל״מ בפיעל והתפעל שבת קנ״א: עיי״ע עמץ וע׳ אמץ. בהפעיל קידו׳ ל״ב: יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו וכו׳] [1] —

---

[1]) ובלשי הפילוסופיים נאמר עצם על הגשמים הפשוטים הד׳ שהם האש והאויר והמים והארץ, ועוד נאמר על מהות הדבר ועוד על הדבר הנמצא בעצמו ולא בנושא אחר עיי׳ ספר גדרים זה הערך.

* עצמוני תנחומ' כי תצא ותנחומ' הישן ריש תולדות ט"ס וצ"ל עצבונית עיי"ע וע' עכביות.

עָצִיץ (פי' כמו אציץ בל"ע أَصِيص irdenes Geschirr, Napf (Nachttopf) בר"ג דפ' כל שעה (פסחי' כ"ה.) מתיב רב שמעיה בר זירא[1]) מהא דתנן בספ"ז בכלאי' (מ"ח) המעביר עציץ נקוב בכרם אם הוסיף במאתים[2]) אסור. בפ"ג בכתובו' (ל"ט.) האונס שותה בעציצו. פי' גסטרא בל' ישמעאל נקרא אציץ[3]) וכבר פי' בע' גסטר. (א"כ תרג' בפסוק (אסתר ה', א') ותלבש אסתר מלכות: הוה מקלקלא בריע עציצא). *[אחי"ה כ"ה נכון ולא כבדפוסי' בריעא עצוצא. ובזה הענין במגילי' ט"ו. שקלה (ברתיה דהמן) עציצא דבית הכסא וכו' ובע' אציץ הביאו רבינו באל"ף וכן עציצא דהרסנא ב"ב קמ"ד סע"א (ובכ"י פי' בלא"ר עציצתא) הביא באל"ף וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובכ"י ה' ובה"ג ובר"ף וכ"ה בכ"י לרגמ"ה לב"ב אשר תחת ידי ומשם נדפס בש"ס ווילנא בטעות בעי"ן: עציצא ועיקר הג' באל"ף כי כן נכתב' גם בל"ע אשר ממנו הושאלה לרז"ל אבל כמה פעמי' אי' גם בעי"ן ובכ"י ר' בב"ב הנ"ל וברשב"ם מד' וויניצ' עד וויען אי' עסיסא. ובענין עציץ נקוב . . עציץ שאינו נקוב עיי' עוד דמאי פ"ה מ"י שבת צ"ה. מנחו' ע'. עוקצי' פ"ב מ"י תוספת' דמאי ספ"ה תוספ' כלאי' ספ"ד ירו' כלאי' ספ"ז דל"א. והכל מפורש יפה יפה בפי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנא דף צ"ו: והלאה עש"ה ועוד עיי' תוי"ט לכלאי' ספ"ז. והקבוץ ירו' כלאי' הנ"ל חמשה עציצים] —

עֲצַר (מל"ע عصر וכן בל"ס פי' ענין סחיטת מיץ של ענבים וכדומה drücken, ausdrücken, pressen; עצרא בל"ע عصار בל"ס עוּצָרָא der ausgepresste Saft, die ausgepressten Weintrauben) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט.) נטיפייתא עצרא[4]) דכרתי פי' טיפין מעצירת הכרישין. דמשתכחא בי עצרי[5]) (ב"מ פ"ו:) כבר פי' בע' זגתא. בס"ג דפ' לא יחפור (ב"ב כ"ה סע"ב) הוו הנך עצרי[6]) בשבבותיה דכי הוו דייקי שושמי[7]) הוה ניידא אפדניה. *[אחי"ה עצרי או יותר טוב כגי' שלנו עָצוֹרֵי הוא התואר בקבוץ מל"ס עָצוֹרָא פי' דורך גת Weinkelterer וכן תרג' הדורך (ישעי' ט"ז, י'; ירמי' מ"ח, ל"ג) לא יעצרון (עיצורין) [צ"ל עָצוֹרִין]. והשם עֲצָרָא פי' יקב והקבוץ עֲצָרֵי ב"מ הנ"ל ועוד עָצוּר תרג' ירו' א' לבראשי' מ"ט, י"א עָצוּר דענבין וכל"נ תרג' אסת' א', י' דעצר עינבין בעצרתא, ופי' עצרתא כמו מעצרת בל"ע معصار Presse. והענבים הנסחטים היינו הזוג נקראין עִיצוּר בל"ס עוּצָרָא בל"ע عصار, عصير וזה מה שתרג' אונקל' במד' ו', ד' ועד זג: ועד עיצורין וזהו כדעת ר' יוסי (נזיר ל"ד: ועיי' שם ל"ט. ועי' זג (ת"ג רס"ח)). והפעל ירו' שבת פט"ז דט"ז: ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג בזיירא דו עצר ביה ועיי"ע זיירי (ה"ג רפ"ח) וש"נ התוספת'. וכן הרבה בתרג' עיי' לבראש' מ', י"א, תר"י א' שם ט', כ'. תרג' לשופטי' ט', כ"ז; לישעי' ט"ז, י'; ס"ב, ט'; לירמי' מ"ח, ל"ג; למיכ' ו', ט"ו לאסת' הנ"ל וזולתו] —

* עָצַר (מל"מ ענינו (כמו אצר) סגירה ומניעה ועיכוב zurück — festhalten, abschliessen) קידו' ו'. עצורתי מהו ע"ש פירש"י והתוספ' חגיג' י"ח. עצרת לה' (דברי' ט"ז, י"ח) מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה וכו' ובספרי ראה פ' קל"ה דרש עצרת: יכול יהא אדם עצור כל היום כולו בבית המדרש ת"ל לכם וכו' עד וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששי עצור וכו'. עש"ה נפעל תעני' ז': אין הגשמים נעצרין, שם ח'. כשהשמים נעצרים. פיעל פסיקת' דר"כ צד קצ"ג סע"א וילקי פנחס ר' תשפ"ב כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם. ונקרא חג שבועות עצרת או עצרת של פסח. ועוד עצרת כל"מ יום אחרון של חג הסוכות (ומחרתו יום שמחת תורה), שהש"ר פ' מה יפו פסיקת' דר"כ וילק' הנ"ל ראויה היתה עצרת של חג להיות רחוקה חמשים יום כשם שעצרת של פסח רחוקה חמשים יום משלו משל למה"ד וכו' ונקרא עצרת

---

[1]) לי' לפנינו ואי' בכ"י ש"ס מינכען בר זעירא וכ"ה בחולי' קט"ז. [2]) כה"ג בכלאי' אבל בכ"י ש"ס מאתים וכדאי' בפסחי' וחולי' אבל בפי' ר"ח לפסחי' במאתים. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר פיזי ואמ' וכ"י ערוך ולא כבדפ' ו"ו דאי' עציץ וקצת קשה שלא פי' כן בע' אציץ שהוא לש' ישמעאל ובע' גסטרי (ח"ב, שכ"ט) כתב שהוא עציץ בלי קדש ע"ש מ"ש בהערה 4. [4]) בנו"ג איצרא עיי"א בח"א, רנ"ד. [5]) בנו"ג ביני עצרי וכ"ה בע' זגתא. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ורגמ"ה לב"ב ובנו"ג עוצרי. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י רי"ף (ד"ס ב"ב צד נ"ן:) ובדפ"ע שומשמי כלפנינו.

של פסח גם כן בלא״ר עצרתא[1]. פסחי׳ מ״ב: מדיבחא ועד עצרתא וכ״ה בשבת קמ״ז: ושם ק״י סע״א וקכ״ט: עיי׳ פסחי׳ ס״ח: וירו׳ שבת רפ״ח ד״א. עיי״ע הגרני וש״נ עוד ועיי׳ אונקל׳ לבמד׳ כ״ח כ״ו. וכ״ה עצרת היינו שבועות בב״ב קמ״ז. (עיי׳ פירשב״ם ד״ה יום טוב). מ״ק פ״ג מ״ו ר״ה ו׳: שביעית פ״א מ״א ופ״ב מ״א עיי״ע עשר (אחר ע׳ עסק) מנחו׳ ס״ה. מגיל׳ תעני׳ פ״א תוספת׳ סוף סוט׳ (פט״ו) ותוספת׳ ערכי׳ פ״א וטעם לכנוי עצרת עיי׳ במ״ש רד״ק שרש עצר. והשם המופשט ב״ר פמ״א אבימלך בְעִיצוּר, ושם ספנ״ב עִצִּירָה ספרי עקב פמ״ג עצירת גשמים.

* עוֹצֵר (מל״ט יורש עצר (שופטי׳ י״ח, ז׳); זה יעצר בעמיו (ש״א ט׳, י״ז) פי׳ ענין שליטה ומלכות) ע״ז ע״א. ירו׳ דמאי ספ״ו דכ״ז. עיי״ע פל ה׳.

עק (מפעל עוק בל״ע عاق בל״ס עָק פי׳ כמו צוק והשם עָקָה (תהלי׳ נ״ה, ד׳) בל״ס עָקא, עָקְתָא פי׳ צוקה (Bedrăngniss Noth) בגמר׳ דפ׳ דיני ממונות בשלשה[2] (סנהד׳ כ״ו סע״א) אמר[3] ר׳ יוחנן דא עקא. תרג׳ צרה. *[אחי״ה כיון לתרג׳ תהלי׳ נ״ד ט׳ מכל עקא. תרג׳ צרת נפשו (בראשי׳ מ״ב, כ״א) עקת נפשיה. הצרה הזאת (שם) תרג׳ עקתא הדא ועיי׳ עוד תר״י ב׳ שם ל״ה, ג׳; ל״ח, כ״ה, תר״י א׳ לשמות ח׳, י״א; כ״א י״ג; לבמ׳ ל״ג, ל״א. ל״ב; תרג׳ ישעי׳ ל׳ ו׳; למשלי כ״ג, כ״ז וכן בדרז״ל ב״ר פי״ד לא מסתייה לההוא גברא עקתיה אלא דאתית מעאקא ליה וכו׳, שם פפ״א בשעת עקתא, רות רב׳ פ׳ שם האיש כיון דאתת עקתא אזלת לך וכו׳, הקבוץ סנהד׳ י״א. שהש״ר ס״פ אם חומה סוט׳ מ״ח: עָקָן סגיאן עתידין למיתי בעלמא (על עלמא, על עמא), תוספת׳ סוט׳ פי״ג כ״י אירפ׳ ועקן סגיאין יהוון אחרי דנא, ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד: ועקין סגיאין יהויין. ירו׳ ב״ק ספ״י. ד״ז רע״ג בר נש דעקין הוה, ועוד עיי׳ תרג׳ ויק׳ י׳, י״ט; לדברי׳ ל״א, י״ז עָקָן, ועוד הקבוץ במשקל עקתין תרג׳ תהלי׳ כ״ה י״ז. ושם קט״ז, ג׳ עיקתין. ועוד השם עַיַק תרג׳ מקצר רוח (שמו׳ ו׳, ט׳) מֵעַיַק רוחא (כ״ה בדפ׳ סביוניט׳) בינוני פָעוּל עְיִקַת רוח (תרג׳ ש״א א׳ ט״ו לישעי׳ נ״ד ו׳), השם המופשט עִיוּק תרג׳ ישעי׳ ל׳, ו׳; צפניה א׳, ט״ו. והפעל הרבה בתרג׳ עיי״ע עק במתורגמן. בפַעֵל גיטי׳ ע״ח. דעייק לה חרציה עיי״ע שלף ב׳ וכצ״ל בע׳ עויק עיי״ע. אפעל כמו בל״מ בהפעל מֵעִיק (עמוס ב׳, י״ג), ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ואינון מעיקין לן, ירו׳ כתובו׳ פי״א דל״ד: הות מעיקא ליה, שם פי״ב דל״ה. חד שינא מעיקא לי ובירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: חד שיניי מעיקה לי, ב״ר פי״ד עיי׳ לעיל. תרג׳ וצרתי את צרריך (שמות כ״ג, כ״ב) ואעיק לדמעיקין לך, לצרר (ויק׳ י״ח, י״ח) תרג׳ דפ׳ סביוניט׳: לְאַעָקָא לָהּ, הציקה (שופטי׳ ט״ז, ט״ז) תרג׳ אעיקת ליה. תרג׳ קָץ (ישעיו ז׳, ט״ז) את מָעִיק מן קדם וכו׳ והוא בינוני פעול וכן מר נפש (ש״א כ״ב ב׳) מָעִיק רוח. אתפעל קצתי בחיי (בראשית כ״ז מ״ו) תר״י א׳ איתעקית בחיי[4]. מוצק (איוב ל״ז׳ ט״ז) יתעק] —

עָקֵב (מל״מ פי׳ אחורי הרגל בסוף Fuss ועוד תחתית המנעל Sohle והפעל עָקֵב הולך אחר איש לחקרו nachspüren מל״ס עיי׳ בפנים) בפ׳ י״ב ביבמו׳ (ק״א.) בסנדל שיש לו עקב כשר. בפ׳ כ״ו בכלי׳ (מ״ד) סנדל שנפסקה אחת מאזניו וכו׳ עד נפסק עקבו[5]. בפ׳ כהן גדול ונזיר בגמ׳ מלא תרווד (נזיר נ״א.) בעי ר׳ ירמיה רקב הבא מן העקב. פי׳ ממתנים ולמטה מחציו של צד העקב[6]. בס״ג דפ׳ ב׳ בנדרי׳ (כ׳.) המסתכל בעקבה של אשה הויין ליה בנים שאינם מהוגנים אמר רב יוסף ובאשתו נדה אמר ריש לקיש[7] עקבה דקתני מקום התורף[8] שהוא מכוון כנגד העקב. בויק׳ רבה ביום השמיני פרשת ר׳ עזריה[9] (פי״ב) למאחרים על היין (משלי כ״ג, ל׳) אילין דעללין לחנותא קדמאין

---

[1]) אצל בן מתתיהו על הקדמוני׳ ס״ג פ״י סי׳ ו׳ Ἀζάρθα וגם השתמש בו סופר ערבי מקריזי וקראו العنصرة (De Sacy Chrest. ar. I. 146). [2]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפו״ו אבל בשרפ״ע בט״ס בגמרי וצ״ל בגיטל. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ודפו״ו אבל בשרפ״ע והאמר. [4]) והבין כמו צקתי. [5]) וכ״ה בתוספתי שבת ספי״ב (י״ג) ושם אי׳ עקיבו. [6]) ותוספו׳ שם פי׳ עקב ממש מהטעם הנזכר שם. [7]) בנו״ג ר׳ שמעון בן לקיש. [8]) בנו״ג במקום הטנופת. [9]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ו״ו ול״ד והי״ב ושם בט״ס פירש ר׳ עזריה וצ״ל פרשת ובדפ״ר אי׳ פ׳ י״ד עזריה ובלי ספק בתחלה היה כתוב פרשת ר׳ עזריה והוגה פ׳ י״ד ובא פנימה אבל מראה מקום פ׳ י״ד ג״כ טעות הוא וצ״ל פ׳ י״ב ובשרפ״ע נשמט בטעות פרשי׳ ר׳ עזריה והובא תחת זה פ׳ י״ד אבל פרי׳ ר׳ עזריה מכונה אצל רבינו פ׳ י״ב בויק״ר כדמוכח מעי׳ סקס ע״ש.

ונפקין עקיבין. ס"א ויוצאין אחרונים[1]). [כפ' כל הנשבעין בגמ' חזרה שבועה] [2]) (שבועות מ"ז:) אזהרה לעוקב אחר מנאף[3]) מניין לא תנאף (שמו' כ', י"ד) קרי ביה לא תנאיף[4]) פי' שמרדף והולך על עקביו ומזמן לחבירו ניאוף[5]). פירוש אחר „מכין לו מקום ונשים לניאוף מניין שחייב ת"ל לא תְנַאֵף לא תגרום ניאוף"[6]). *[אחי"ה נ"ל מל"ס עַקֵב בדק וחקר ופי' לעוקב מי שהוא הביט אחר הנואף להביאו לידי ניאוף ומזה עוקבין במכו' י'. עיי"א הבא אח"ז וזה מה שתרג' ל ח ק ר ממסך (משלי כ"ג, ל') ומעקבא[7]) בית מזגן. ונגזרתו מהשם עֲקֵב פי' בא לו בעקבותיו להביט הנה והנה. ותואר הפעל עקיבין כגי' רבינו בויק"ר פי' בא אחרונה כאלו בא בעקבות הדורכים הקודמים לו. והשם עקב הושאל כל"מ לסוף ולאחרית מזה חולי' נ"ב. עיקבי דגפי, בעקבות משיחא סוט' מ"ט דע"ב וסנהד' צ"ו. ילק' ריש עקב בשם דב"ר שכר הקרן בעקב אני נותן לכם פי' באחרית וכן נקרא חלק האחרון מן המחנה Nachtrab (כל"מ בראשי' מ"ט, י"ט הושע ח', י"ג) סוט' מ"ד. עקיבו של עם עיי"ע זקף, ועוד מל"מ (תהלי' מ', ט"ז ע', ד') זבחי' ס"ג רע"ב שהיו עולין ויורדין על העקב פי' על דריסת רגלם כלומ' לעומת שבאו כן הלכו אבל עיי' המפרשי' — ב"ב פכ"ב עיי"ע תל ג' כפי גי' כ"י ו"ו וב"ר. ויק"ר פכ"ז עיי"ע דש ד'] —

עָקַב (פי' כמו עקם, עקף biegen, krümmen ועוד כמו עכב ענין מניעה) בפ' אילו הן הגולין בגמ' להיכן גולין (מכו' י', רע"א) מאי עקבה מדם (הושע ו', ח') א"ר אלעזר שהיו עוקבין להרוג נפשות פי' מערימין[8]). ועוקב אחר מנאף (שבועות מ"ז:) נראה כענין זה[9]). בפ' היה מביא את מנחתה בגמ' מקום היה שם (סוטי ט"ז.) בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא פי' מלי (בראשי' כ"ז, ל"ו) ויעקבני זה פעמים כלומ' עוקרת, לשון אחר עוקמת, ל"א עוקפת[10]). בע"ז בפ' השוכר בגמ' נטל את המשפך[11]) (ע"ז ע"ב. במשנ') אם יש עקבת יין אסור ס"א עכבת פי' בתוך המשפך יש מקום שמעכב את היין ואינו יורד כולו. *[אחי"ה וא"כ פי' זה לפי ס"א הוא אבל בקו"ף אי' ג"כ בירו' ובמשניו' נאפולי והר"ן והריטב"א הביאו שתי הנוסחאות ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ה. פי' מה עקבת יין בההוא דמלכלך כמה דתימה עקבה מדם ועיי' פי' בתה"א להרשב"א בית ה' ריש שער ה' וא"כ ממה שהביא הירו' הפסוק ברור שעיק' הגי' בקו"ף[12]) ואולי גם כאן י"ל שהוא כמו עקם. עקף כלומר יש בשולי המשפך עקימה שנשאר בה מעט יין[13]) ועיי' פירש"י בע"ז ע"א רע"ב ולזה יפה הביא הירו' הפסוק הנ"ל וענינו מערימין כפי' הערוך בזה דמכו' הנ"ל וכן פי' הראב"ע בהושע עקובה כמו עקוב הלב][14]) —

*עָקַב (נ"ל מל"ע عَقِبَة רושם ורמז על דבר הקודם לו (Spur, Anzeichen) תוספת' מקואות טפ"ה מי זיתים מטבילין בהן ובלבד שאין בהן עקב שמן נ"ל רושם ורמז שהיה שם בזיתים שמן כלומ' שלא יהא זכר שמן כלל רק מי זיתים, וגם הפעל عَقَبَ פי' בל"ע מה שנשאר באיזה דבר ואולי מזה עקבת יין של ערך הקודם לזה.

עָקוֹב (Abhaltendes, Abwendendes) בחלק בגמ' אנשי דור המבול (סנהדר' ק"ח:) יש לנו מין אחד ועקוב שמו[15]) ואמרי לה עקוש שמו. פי' שהוא מין ספוג ושואב את המים ואנו מניחין אותו על ראשינו לבלוע המים. פ"א עקוב שמו שמעכב את הגשמים. [*אחי"ה ממה דאי' בסמוך אמר להם הוא מביא מבין עקבי רגליהם וכו' נראה כי עקוב הוא העיקר ובהוראה עקב ב' פי' כמו עקם ועל זה תתכן גי' אחרת עקוש] —

---

[1]) בנו"ג זה שנכנס לבי קפילא קדמאי ונפיק בתראי ובילק' משלי כ"ג רי תתקי"ס הגי' זה שנכנס לבי קפלא ראשון ויוצא אהרון. [2]) כצ"ל וכן מציין רבינו בעי' דהן, תר א'. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס וברש"י אבל בנו"ג נואף. [4]) בדפ"ר ובכ"י ה"ב לא תנאף וכ"ה בפי' ר"ח לשבועי' ולפנינו לי' קרי ביה וגם לי' לא תנאיף וכן לא היה לפני המהרש"א ע"ש שהביא הערוך. [5]) ורש"י פי' נעשה לו אפיטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף. [6]) הועתק מפי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגיילי דף ס"ז:). [7]) בפשיטי' הסורית ומעקבין. [8]) וכן פירש"י אורבים. [9]) עיי"ע הקודם ומ"ש והרי"ן מיגאש פי' בחי' בשבועי': כל עושה מעשה באחרונה שהוא גומר בו את הדבר נקרא עוקב מלי' עקב שהוא באחרית הרגל. [10]) ורש"י פי' „מקפחת את עקבו מעמדו ועוקרת". ובחי' המאירי מצאתי הלכה עוקבת את המקרא ר"ל שבא עליו כמו עקיפין ותואנות להזיז את המקרא מהבנתו ולהעמידו בהכנה אחרת וכו'. ובירו' קידו' פ"א דנ"ט ע"ד הגי' התורה עוקפת למקרא. [11]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [12]) ובבבלי ע"ז ע"ב רע"ב וע"ג. ושם: בכ"ת עיי"ע עכב וגם בל"מ (איוב ל"ז, ד') פי' עקב כמו עכב ענין מניעה. [13]) ועיי' ג"כ ע' הבא אח"ז. [14]) שוב ראיתי ברד"ק שפי' כמו כן בהושע והביא את הירו' וברוך שכונתי לדעתו. [15]) ובכ"י ילק' אצל ד"ס דבר אחד ועקוב שמו ובנו"ג יש לנו דבר ועקב שמו וא"ל עקש שמו ובכ"י פ' עיקש.

עֲקוּבָה (וצ"ל עוּקְבָּה מל"ע הרשומ' בע' בן יככר (ח"ב, קט"ו. הערה א') Ähnlichkeit) כעקובה דכלבא (סנהד' צ"ו סע"א) פי' בערך בן יככר אב. *[אחי"ה ושם יותר טוב כעוקבא ועולה יפה עם מלה ערבי' שם וש"נ שינויי הנוסחאות] —

* עוּקְבָא, עוּקְבָן (שמות פרטיים) א') מר עוקבא ריש גולא עיי' תוספ' סנהד' ל"א: ד"ה אי צ"ית ורש"י במ"ק ט"ז: כתב שהיה נשיא. ונ"ל שהיה רק כנוי של נשיא כי הנשיא בא"י נקרא בשם הכבוד רַבָּן וראש הגולה בבבל נקרא רַבָּנָא וזהו רבנא עוקבא פסחי' קט"ו, ביצ' כ"ט סע"א ובסוט' ל"ט סע"א אי' רב עוקבא ובב"ב נ"ה. אי' מפורש עוקבן בר נחמיה ריש גלותא אבל אין זה מר עוקבא ריש גלותא כי אם נתן דצוציתא בזמן רב יוסף וכדמוכח משבת נ"ו סע"ב וצ"ע על רש"י שסבר ששניהם אחד עיי' רש"י לסנהד' ל"א: ד"ה לדזיו וכבר תמה עליו בעל ד"ס במאמרו על הדפסת התלמוד 60 ועיי' ג"כ ד"ס כ"ב צד פ"ה. ולא נודע לנו בן מי היה מר עוקבא ריש גלותא עיי' דור דור ודורשיו להח' וויס ח"ג 161 והלאה ב') ועוד ר' עוקבא בר אבא עירו' ל"ד: וצ"ל בר חמא כבכ"י ש"ס ובאו"ז וכריטב"א ובברכו' מ"ד. הגי' מר עוקבא בר חמא וכ"ה בערכי' כ"ה. בכתובו' צ"ד: בזבחי' ג"ה: ובכולם אי' מר עוקבא ב"ח ובעל סד"ה גרס רב עוקבא בר חמא וכן מצאתי בב"מ ס"ה סע"א [1] ג') הביא סדר הדורו' רב עוקבא בר חיננא מפרישנא פסחי' צ"א סע"ב אבל עיקר הגי' רב איקא בריה דרב חיננא מפרשדוניא כדאי' בכ"י ש"ס מ' ובכ"י א"פ מפשרניא (ד"ס פסחי' צד קמ"א:). ד') רב עוקבא ממישן שבת ל"ז: מ"ג סע"א ביצ' ל"ו. ה') רב (מר) עוקבא בימי רבא עיי' תוס' נזיר נ"ג. ד"ה בתר וכן מוכח מגי' רבינו בע' דד בע' יורה וגדף ב' עיי' ערכם ובהערות שם ועוד עיי"ע רב עקיה בסד"ה (דפו"ו צד קנ"ג.) ו') רבי עוקבא, עוקבן אמורא דא"י ירו' עירו' פי"א די"ח סע"ד ירו' חגיג' פ"ב דע"ח: ועיי' מבה"י צד ק"כ:

* עֲקַבְיָא בן מהללאל בברכו' י"ט. פסחי' ס"ד: העיד עליו רבי (יהודה) [ר' יוסי] [2] אין עזרה ננעלת על כל אדם בישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביה בן מהללאל. ועוד הוזכר רעב"מ במשניו' בכורו' פ"ג מ"ד, נגעי' פ"א מ"ד נדה פ"ב מ"ו. ועיי' עוד עדיות פ"ה מ"ו מאמרו היפה, ובאבות פ"ג מ"א.

עֲקִיבָה (= עֲקִיבָא הגדול בתנאים Akiba ben Josef) בפ"ק בקידו' בגמ' נכסים שאין להן אחריות (כ"ו סע"ב וכ"ז רע"א) עישור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ועישור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבה בן יוסף [3] פי' ר' יהושע היה לוי ור"ע פרנס לעניים ומקומו של אותו מעשר מושכר לו שהוא נתון וכו'. *[אחי"ה כ"ה רק בדפו"ו, וכפי' הנ"ל אי' בפי' ר"ח לב"מ י"א: (בש"ס ווילנא) ע"ש וברש"י בקידו' הנ"ל. וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת ר"ע הלא הם כתובים על ספרי המבקרים מהרז"פ (ד"מ 111 והלאה) ה' ר"י ברילל (מבה"מ 116) וה' ר"פ סמאלענסקין (בס' עם עולם 87 והלאה) ועיי' ג"כ מ"ש הח' לאנדויער במ"ע מהרז"פ (ח"ג 45 והלאה) ומ"ש בע' אשכול (ח"א, שי"א). ובעל סד"ה (בדפו"ו צד קנ"ג) הולך ומונה רע"ב פעמים שהובא ר"ע במשנה ומוזכר בכל הש"ס תקס"ד פעמים ובהגה שם הביא על זה רמז נחמד והוא כי במה ששבח ר' דוסא בן הרכינס לר"ע (יבמו' ט"ז.) אשריך ר"ע ששמך הולך „מסוף העולם ועד סופו" עולה בגמטריא תקס"ד נגד סכום שהוזכר בכל הש"ס ובתוספת' הובא ר"ע רע"ז פעמים (עיי' מפתח לתוספת' בהוצאי צוק"מ). ובהפלגה אמרו (בבמד"ר פי"ט) דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע וחביריו ועיי' מאמרי ר"ע ב"י במ"ע אנגלית Menorah III 334] —

עָקַד (מל"מ ענין קשירה ביד ורגל עיי' בפנים binden) בפ' במה בהמה (שבת פ"ה מ"ג) לא עקוד ולא רגול, פ"ד בתמיד (ל'.) לא היו כופתין את הטלה אלא מעקידין אותו. [4] גמר' (שבת נ"ד.) א"ר יהודה עקוד עקידת יד ורגל רגול שלא יכוף ידו על זרועו [5] ויקשור וכו'. — (א"ב תרג' עקדים נקדים (בראשית ל', ל"ט) רגולין נמורין א"כ לדעת התרג' עקוד ורגול אחד הוא לא כן בל' התלמוד). *[אחי"ה באמת אין ענין עקוד

---

[1]) ולא מ"ח. כדאי' בט"ד בסד"ה דפו"ו צד קנ"א ע"ג. [2]) כ"ה עיקר הגי' עיי' ד"ס לברכו' אבל בכ"י ש"ס פסחי' הגי' ר' עקיבא וכ"ה בדפ' הראשונים והמהרש"ל הגיהו כלפנינו עיי' ד"ס לפסחי' ועיי' ג"כ מ"ש ה' ד"ר קעמפף במ"ע מהרז"ף ח"ה 147 והלאה. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ושם באמצע הע' עקיבא בסוף אל"ף וידוע כי בבבלי אי' באלף ובירו' בה"א. [4]) כ"ה נכון במש' הש"ס אבל במשני' שבמשניות מעקדין. [5]) וכן העתיק ר"ח ובנו"ג על גבי זרועו.

של תלמוד שהוא מל"מ וערבי عقد וסורי ܥܩܕ פי' אגד לענין רגול של תרג' כי זה האחרון נגזר מל"ע رجل פי' כתמים לבנים ברגלי הצאן והכין התרג' עקוד כמו נקוד. ועקד בהוראת קשירה להקרבה לא העתיק התרג' והשתמש בו כבלשון מקרא (עיי' תרג' לבראשית כ"ב, ט'; תר"י ב' לויק' כ"ב, כ"ז; ובאתפעל שם ותרג' מיכ' ז', כ') וכ"ה בדרז"ל בב"ר פנ"ו כל מה שהיה אברהם אבינו עוקד את יצחק בנו מלמטן וכו', ויק"ר פ"ג בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו וכו' שם פ"ל כפות ועקוד ע"ג המזבח. בנפעל ב"ר פנ"ו זה לעקוד וזה לֵיעָקֵד, פסיק' רבתי זכור לעקידה שנעקדתי לפניך וכו', הפעיל בפסיקת' דר"כ צד ק"ע: והעקידו ע"ג המזבח, תמיד הנ"ל מעקידין אותו ומפורש בגמ' שם ל"א: יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם וכ"ה בשבת נ"ד. אבל בירו' שבת (פ"ה ד"ז:) פי' עקוד ביד אחת ובכ"י תוספת' שבת רפ"ד (ה') עקוד שלא יכוף שתי ידיו זו לזו. והשם עֲקֵדָה מכילת' בא פרש' ז' דם עקידתו של יצחק, ויק"ר פ"ב זוכר הקב"ה עקידת יצחק ושם פכ"ט מזכיר להם עקידת יצחק אביהם, ירו' תענית פ"ב דס"ה ע"ד את נזכר להם עקידתו של יצחק אביהם, פסיקת' רבתי עיי' לעיל תרג' לדה"י א' כ"א ט"ו עקידתא דיצחק. והושאל להקרבת קרבן תמיד פ"ד מ"א וכך היתה עקידתו ראשו לדרום וכו' ומזה הפעל גיטי' נ"ז סע"ב אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות פי' העליתי קרבן ע"ג המזבח] —

עָקַד (מל"ם בהיפך האותיות קעד ענין קידה auf die Knie fallen) ואקד ואשתחוה לה' (בראשי' כ"ד, כ"ח) תר"י (א') ועקדית ואודית ושבחית [1]. ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו (שם מ"ג, כ"ח). ואמרתם זבח פסח לייי וגו' ויקד העם [2]) וישתחוו (שמות י"ב, כ"ז). *[אחי"ה שני ציונים האחרוני' רק בדפו"ו ובכ"י אבל לפנינו בתר"י לי' כי אם כמו שכתבתי אבל אי' בתר"י ב' שמו' ד', ל"א ויקדו: ועקדו ותר"י ב' שם ל"ד, ח' ויקד ארצה (ואקד) [צ"ל ועקד] על ארעא עיי' במתורגמן] —

עֲקָה (= עוּקָה כמו עוּגָה ענין חפירה ועמיקה Graben, Vertiefung) בפ"ק במעשרות (מ"ז) השמן משירד לעוקה. פי' גומא שמתכנס שם השמן [4]). בפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ח סע"א) מקצתן עשו עוקה. בפ"ו מקואות (מ"א) עוקת המערה אין מטבילין בה פי' גם אלה חפירה להתקבץ בהן המים. *[אחי"ה וז"ל ר"ח בעירו' שם (בש"ס ווילנא) פי' עוקה מל' חקיקה והיא כמו חפירה בארץ להתקבץ בו המים ע"כ ורה"ג למקואות הביא זה דעירובי' ופי' ועוקה זו כעין שוקת' נקוב בתחתיתו נתון על פי הביב או על פי המערה ע"כ וכנ"ה בירו' ב"מ רפ"ז ד"א: ירד לעוקה, ירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: ניקבה העוקה . . נתמלאת העוקה, תוספת' עירו' פ"ו עיי"א גסטר (ח"ב' ש"ל). ושם בכ"י אירפ' למעש' ראשון ספ"א משיורד לעוקא [5]). ובתוספת' מקוא' רפ"א חוקת הטיט וגממיות שבפתחי חנויות ובכ"י אירפ' בט"ס חזקת הטיט וכ"ה בר"ש מקוא' פ"א מ"ד ופי' חזקת הטיט כמו חקיקות הטיט וכו' ע"כ והפי' נכון הוא (וכפי' ר"ח לעירו' הנ"ל) והידוש שנעלם מעיני הר"ש שצ"ל חוקת הטיט וכן ענין מוחל היוצא מעיקת בית הבד טמא (תוספ' טהרו' רפ"י) כ"ה בכ"י אירפ' (צוק"מ 671) ונ"ל שצ"ל מעוקת בית הבד [6]) ור"ש בטהרו' פ"ט מ"ב גרס שוקת בית הבד אבל עיי"ע הבא אח"ז — ובענין עוקת נפש (נדה פ"ט, מ"ז) עיי"ע חלק ג'] —

עֲקָל נ"ל מל"ע عقال חבל ומיתר ובפרט כלי בית הבד כמעשה שבכה Flechtwerk in der Kelter) בר"ג דפ' חבית (שבת קמ"ד:) מוהל [7]) היוצא מעקל [8]) בית הבד טמא. פי' „עקל שם הכפיפה שעוצרין בו הזיתים והיא עשויה כמין קופה ואינה כולה גדולה אלא מסורגת כמעשה מצודה ושבכה ואחר שעוצרין הזיתים ונשאר הגפת שהן הגרעינין של זיתים מכניסין אותן באותו עקל ונסחט מן הגפת כל שמן שנשאר בו ונותנין על העקל ממל שהוא מפרכתא" [9]) ועוד מפורש בע' לולב. *[אחי"ה ושם פי' בשם רגמ"ה עפ"י פי' רה"ג מביאין קופה וכו' והוא פי' שהביא כאן סתם שהועתק מפי' רה"ג הנ"ל [10]) ומ"ש שם בשם רגמ"ה

---

[1]) בנו"ג וגחנית ושבחית. [2]) ובנו"ג בתר"י א' וגחנו וסגידו. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע וויניצ' בטעות ויקדו. [4]) וכ"ה בר"ש ובפי"מ לרמב"ם פי' חפירה והוא הוא וכ"ה בירו' מעש' פ"ב ד"נ. [5]) ובדפוסי' בט"ס לעוקל. [6]) ובדפוסי' חסר הבד. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מחל וצ"ל מוחל או מיחל עיי"ע מחל ובכ"י רש"י מוהל. [8]) בנו"ג מיעקל ובפי' ר"ח מעקול והוא נכון כמלה ערבי' הנ"ל וכגי' דכאן גרס ג"כ בע' מחל. [9]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט סוף טהרות 37 ושם ג"כ בטיית גוסיות שפירשתי בע' גפת ע"ש. [10]) ובע' מהל פי' כפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) בשבת קמ"ד: ע"ש.

ולהכי נקראין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן וכו' נראה שגזר עקל מן עקל כמו עקם אבל מתוך פירושו וכורכין אותן מוכח ג"כ שכיון לל"ע عقل קשר וכרך סביב umbinden וממנו השם عقال קישורי חבלים ומיתר ובאמת כן מפורש בתשו' הגאוני' (דפי בערלין צד ל"ט:) וז"ל העקלין מביאין מיסורות [1]) ומחזירן לגל של ענבים כדי שלא יתפרד הגל ואם היו אותן מיסורות של נצרים וכו' וכו' ע"ש. ודרכן ליעשות מן הנצרים כדאית' בירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: העקל של נצרים ובבבלי ע"ז ע"ה. ונדה ס"ה. ותוספת' ע"ז פ"ח (ט') העקלים של נצרין. וכנ"ה במעשרו' פ"א מ"ז השמן משירד לעוקה אעפ"י שירד נוטל מן העקל וכו' וכ"ה בתוספת' מעשר ראשון ספ"א ולפי זה נוכל להגיה גם בתוספת' טהרו' רפ"י מוחל היוצא מעוקל בית הבד (עיי"ע הקודם). ויפה פי' הרמב"ם במעשרו' שם וז"ל ועקל הוא החבל כי היו לוקחים החבלים ועושים מהם כמו כלי עגול וצוברי' לתוכו הזיתים וסוחטי' אותם ואותו הכלי העשוי מן החבלים נקרא עקל ע"כ. וזהו כפי' תשובו' הגאונים הנ"ל אבל בטהרות פ"י מ"ח נראה קצת שפי' עקל כמו עיגול וז"ל עקל בית הבד הוא הקף סביב הזיתים בעת הדריכה לחברם ולקבצם ע"כ ועיי' ג"כ הר"ש שם. סנהד' כ"ו. כהן וזמר? א"ל יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך א"ל הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות וכ"ה בתוספת' שביעי' רפ"ג, ובירוש' שביעי' פ"ד דל"ה. א"ל לְעֲקָלִין אנא בעי הלב יודע וכו' ועוד הקבוץ שמ"ר פט"ו עקלים של זיתים] —

עקל נ"ל מל"ע معقلة מקום שנקבצין המים בספינה והוא תחתיתה der unterste Raum des Schiffes, wo die Schiffsjauche sich sammelt) כפ"ה במכשירין (מ"ז) המים העולין בספינה ובעקל [2]) פי' רגל הספינה. וי"א החבל שתופס הספינה. *[אחי"ה פי' י"א גזר אומר מע' הקודם מל"ע הנ"ל פי' עקל חבל אבל לי נראה כפי' ראשון רגל הספינה וכונתו בזה נ"ל ככונת הרמב"ם במכשירין וז"ל עקל הוא מקום בתוך הספינות אשר מתקבץ בו המים שמזדלגין מבקיעות הספינה ויתקבצו בהם מים תמיד ע"כ והוא מל"ע הנ"ל וידוע גם כן שבתחתית הספינה דרך לתת משא להכביד בו הספינה (Ballast) וזה מה שאי' בתוספת' כלי' ב"מ רפ"א העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה] —

עִקֵל (= עָקוּלֵי عاقول עקמומיות הנהר die Krümmungen des Flusses; עִיקָל מל"ע اعقل לנקב عقلاء (der Krummbeinige בר"ג דפ' אלמנה ניזונת (כתובו' צ"ז.) איגלאי מילתא דארבי בעקולי הוו [3]). בפ' אין מעמידין בגמ' המורים (ע"ז ל"ד:) א"ל התם עקולי ופשורי איכא. פי' עקולי מקומות שיש בשפת הנהר עקמומיות ופשורי מקומות גבוהין ונמוכין שהחבית אינה נמשכת בהן בהדיא. בפ' לא יחפור בגמ' ניפול (ב"ב כ"ד.) א י ת א ד מ ה א י דקירא [4]) אתאי [5]) עקולי ופשורי טבעוה. בס"ג דפ' המוכר פירות לחבירו (שם צ"ט סע"ב) בנותן להן דרך עקלתון. פי' דרך עקמימיות — במומין אלו פ"ז בבכורות (מ"ה.) ובעל פיקס [6]) והעיקל איזהו עיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכובותיו (נושקות) [צ"ל נוקשות]. *[אחי"ה ובתוספת' בכורו' ספ"ה הגי' עקלן ובספרא אמור פרק ב' פרש' ג' העיקלן והוא מל"ע הנ"ל מי שרגליו עקומות. ועקולי ג"כ ל"ע מהוראה הנ"ל ובל"מ עקל פי' עוות ועקום ומזה בינוני פעול בספרי האזינו פ' ש"ח מקל מעוקל. והתואר עֲקַלְקַלּוֹת ירו' שביעי' תוספת' שביעי' וסנה' הנ"ל בע' עקל א'. ועוד התואר בל"מ עֲקַלָּתוֹן ירו' דמאי פ"ד דכ"ד. מהו שישאלנו דרך עקלתון] [7]) —

עקל (= עיקלא כמו עָגִיל Ring) תר"י (ב') טבעת עגיל וכומז (במדבי ל"א, נ') ועזקיא מאצבעתא ועיקליא מאדרעין עקיל כמו עגיל.

* עֲקִילָם (Aquila) ירו' קידושי' פ"א דנ"ט רע"א תירגם עקילס הגר לפני ר' עקיבה. ירו' מגילי פ"א דע"א רע"ג תירגם עקילס הגר התורה לפני ר' אליעזר ולפני ר' יהושע וקילסו אותו ואמרו לו יפיפית מבני אדם [וגו'] [8]), ירו' סוכ'

---

[1]) והוא פי' כריכה Gebund או כמו מוסרות פי' חבלים. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובעיקל ובשדפ"ע בעוקל. [3]) וכ"ה בשט"מ ובנו"ג דארבא בעקולי הוה קיימא. [4]) כ"ה נכון בדפ"א ובע' דקר הגי' כגי' כ"י רגמ"ה מההיא דקירא ובדפ"ע כאן אי' איתה דמיהא דקירא. [5]) בנו"ג דמהאי דקרא! עיי"ע דקר וש"נ השינויים. [6]) בנו"ג פיקים ודפי ערוך פיקס ובכ"י ק"ט פיקס וכ"ה בע' פקס ע"ש. [7]) וכן יסד הפייטן במוסף דיוה"כ דחות בפלולי עקלתון ר"ל השטן שהולך ארחות עקלקלות. [8]) הוספתי מלת וגו' כי הראיה מסוף הפסוק (תהלי' מ"ה, ג') הוצק חן בשפתותיך.

פ"ג דנ"ג ע"ד א"ר תנחומא תירגם עקילס הדר הידור (עיי"ע הדר ח"ג קפ"ט) ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ד עקילס הגר חילק עם אחיו והחמיר על עצמו וכו', וכמה פעמים הובא במדרש עיי' ערכים אסטומכריא, אקיום, אתנסיאה, מצטרא, עלם, פלאה, פלקט, פרון ו' כי באלה הערכים ציינו רבינו בשם המדרשים עיי' כל ע' בפני עצמו ומ"ש. ועקילס העתיק מלה במלה עד אשר העתיק גם מלת היחס את עיי"ע ח"א, ש"ל. ומקום מושבו ולידתו היתה פונטוס עיי"ע פנטוס במו"ע וכנראה מספרא ריש בהר (פרק א' פרש' א') אשר בארצך (ויק' כ"ה, ז') מה שבארצך אוכלים לא מה שהוציא עקילס לעבדיו (לפונשוס) [לפונטוס][1] ובילק' בהר ר' תרג"ט מה שהוציא אונקלוס לעבדיו לפנתוס. וכמה פעמים הוחלף עקילס באונקלס אבל עקילס להוד ואונקלס לחוד ועיי' אמרי בינה (מאור עינים לר"ע מן האדומים) פמ"ה 383 בהוצ' ה' רד"ק וה' גרעטץ (קורות היהודי' ח"ד מהדורי ב' הערה 13) שטה אחרת בזה הענין ועיי' ג"כ מ"ש ה' ר"א בערלינער בספרו תרג' אנקלוס צד 92 והלאה.

עֲקַם (בל"ס כמו עקל בל"מ ונרדף עם עקף krümmen, krumbiegen, winden; עֲקִימָה עֲקְמוּמִית Krümmung) בפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ צ':) ובפ' ד' מיתות בגמ' בעל אוב (סנהד' ס"ה רע"ב) ר' יוחנן אמר חייב עקימת פיו הוה מעשה. ובפ"ק בכריתות בגמ' המהלל (כריתות ג' סע"ב וד' רע"א)[2]. ובפ' נערה שנתפתתה בגמ' הגיורת (כתובות מ"ה:) עקימת שפתיו גרמו לו פי' שמעקם שפתיו ומנענע. בבראשית רבה פל"ד (ל"ג) ותנח התיבה: ובנה עליה מצודים גדולים (קהל' ט', י"ד) עקמן וכמנן. *[אחי"ה וצריך לנקד עֲקָמָן וְכָמָנָן עיי"ע כמן (ח"ד, רמ"ח) וש"נ שינויי הנוסחאות. והיחיד עֲקָמָא והבין מצודים מן צוד, צדה ענינו כוונה וערמה להרע לזולתו, והוא כמו עִקוּמָא, עִיקוּמָא, בתרג' משלי ד', כ"ד; ח', ח' להעתקת עקשות, ועקש והוא עֲקִימוּתָא בל"ס (Verkehrtheit) תרג' הושע ז', ו' עקימות פומיה[3]), תרג' כ"י תהלי' קכ"ה, ה' ודמטיין בתר עוקמתהון וכן השם עַקְמוּמִית תרג' איכה ב', י"ט עקמומית לבך ברכו' נ"ט. עקמומית שבלב, סנהד' צ"א, פשיטנא לעקמומיתך, עירו' י"ד. עקמומיתה חוץ למבוי, ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג דרך עקמומית היתה, ירו' עירו' פ"א די"ט סע"א עקמומית מן הצד והקבוץ שם פ"א די"ח ע"ג דרך עקמומיות. ועוד השם בל"ס עַקְמָנִיוּתָא וכ"ה בויק"ר פי"א בשעה שבא בעקמָנוּת הקב"ה בא עמו בעקמנות וכ"ה בשו"ט מזמור י"ח פ' עם חסיד: כשבא עמו בעקמנות אף הקב"ה בא עמו כן. תר"י א' לדברי' ו', ד' דילמא אית בלבכון עקמנותא. והשם המופשט עֲקִימָה עיי' לעיל ועוד ירו' כלאי' פ"ד דכ"ט רע"ב ע"י עקימה וכו', מעיל' י"ז: מעקימת שפתיך אתה ניכר שת"ח אתה. והתואר עָקוֹם סוכ' ל"ב. עקום דומה למגל, ירו' דמאי רפ"ב דכ"ב סע"ב עקום הוא, ירו' עירו' פ"א די"ח סע"ג ובבלי ו'. מבוא עקום; לנקבה סוכ' ו': דופן עֲקוּמָה, ירו' תעני' רפ"ד דס"ז סע"ב אצבעתיה עקומה ובירו' מגיל' פ"ד דע"ה סע"ב עקימה כל"ס עֲקִימָא ובתרג' משלי כ"ב, ו' בארחא עקימתא. והקבוץ זכר תרג' שם י"א, כ' עקימֵי לבא. ב"ר ר"פ מ"א עקומים אבל עיי"ע סקס. ולנקבה מגיל' כ"ד: והקבוץ עקומות עקושות. ועוד התואר עוקמנא תר"י א' לדברי' ל"ב, ה' דרא עוקמנא להעתקת דור עקש[4]) והקבוץ עוֹקְמָנַיָּא תרג' איוב ה', י"ג; ספרי האזינו פ' ש"ח אתם עוֹקְמָנִים ופתלתולים. ירושלמי יומ' פ"ז דמ"ד: על העוקמנים, ויקרא רבה פ"י ושיר השירים פ' כמגדל: עוקמנים (עוקמנין) שבלב. והפעל עֲקַם תרג' נעויתי (תהלי' ל"ח, ז') עקימית. בינוני פעיל עָקִים (תרג' משלי י"ז, כ') ירו' תעני' פ"ד דס"ח. הוינא עקים אסרטין, ירו' עירו' פ"ב ד"כ. הגמל עוֹקם צוארו. ויק"ר פ"י ועוקמו לפניו ולאחריו. פיעל ירו' יומ' פ"ז דמ"ד: שהש"ר פ' כמגדל והיה מעקמו לכאן ולכאן. מגיל' י"ז: עיקם פיו, תנחומ' בלק רסי' י"ב במד"ר פ"כ שעקם את פיו עיי"ע כלינס וע' פקס. פסחי' ג'. עקם הכתוב וכו' ב"ר פל"ב ויק"ר רפכ"ו במד"ר רפי"ט מצאינו שעיקם הקב"ה שתים ושלש תיבות וכו' ועיי' מדר' שו"ט מזמור י"ב תנחו' וישלח סי' ט' וחקת סי' ד' פסיק' רבתי פי"ד. ב"ר פ"נ עקמו עלי את הדרך. בינוני פעול שמ"ר פ"ט מה הנחש מְעוּקָם אף המלכות מעקמת דרכיה . . . כשם שהנחש מעוקם אף פרעה מעוקם. ירוש'

---

[1]) כ"ה בנכון בהוצ' ה' ווייס צד ק"ו רע"ג. [2]) בנו"ג עקימת שפתיו נהוי (הוי) מעשה. [3]) ככדפ' רעגיא. [4]) ובתרי"י ב' דרא עוקמא.

עירו׳ פ״ה דכ״ב ע״ד היה הנחל מעוקם, ירו׳ כלאי׳ רפ״ד דכ״ט רע״ב בערים המעוקם שנו. תרג׳ משלי ב׳ ט״ו; כ״ח, י״ח מעקמן וכצ״ל שם י׳, ט׳. התפעל שמ״ר הנ״ל כשיבא להתעקם] —

עֲקַם (= עוּקְסָא פי׳ בל״ס כמו עוקץ בל׳ רז״ל Stachel) בפ׳ הרואה בגמ׳ על הזיקין (ברכו׳ נ״ח:) וגמירי אי לא עקוסא[1]) דעקרבא דמנח בנהר דינר. פי׳ נראין הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה הוא שהן ממונין בצנה עש הוא זנב טלה. בפ׳ המוציא תפלין בגמ׳ שרשיו[2]) (עירו׳ ק׳:) הא דאית ליה עוקסא[3]). פי׳ יש למנעל לסופו עוקץ חד ושוכר את העשבים. — (א״ב בנוסחאו׳ כתוב עוקצא). *[אחי״ה וכבר אמרתי כי כה״ג בדפ״ע הראשונים אבל הנכון כגי׳ כ״י ק״ט ואמש׳ כי בלי זה היה עיקרו בע׳ עקץ. ופי׳ אחד לשניהם כי בל״ס עוקסא כמו עוקץ בלי רז״ל ועיי׳ עוד ע׳ עקס ג׳, וע׳ עקץ] —

עקס (= עוּקְסָא = אוּקְסָא פי׳ בל״פ کوشه = کنج זוית Winkel) בס״ג דר׳ אליעזר אומ׳ האורג (שבת ק״ו:) ובר״ג דפ׳ אין צדין (ביצה כ״ד.) כל איכא דאית ליה[4]) אוקסי עוקסי[5]) ביבר גדול פי׳ זויות שבורחות לשם ואין יכול לתופשם אלא בטורח — (א״ב בנוסחאות כתוב עוקצי). *[אחי״ה אבל בכ״י ש״ס א״פ בשבת אי׳ אוקסי ורבינו בלי ספק ראה בספר אחד אוקסי ובספר אחר עוקסי (= עוקצי) והביא שתי גירסאו׳ כדרכו היפה ודע כי בע׳ אוקצי[6]) כבר העירותי על זו הגי׳ אבל חזרתי ממה שכתבתי בענין גזרת המלה שאינה לא סורית ולא יונית כי אם פרסית ופי׳ זוית כפי׳ רבינו ורש״י בביצ׳ ועיי׳ שם לשבת. ודע כי בכ״י ק״ט נסדר זה הע׳ בד״ה עקץ קודם ע׳ עקס וגם באמצע הע׳ אי׳ הגי׳ עוקצי וט״ס הוא] —

עקס (פי׳ בל״ס בפעל עֲקַס stechen מן עוקסא כמו עוֹקֶץ = עוּקְצָא Stachel) בבכורו׳ בר״ג דפ׳ כל פסולי המוקדשין (ל״א:) אמר רב ששת מאן דעקס עקסתיה עקרבא פי׳ שנשכני[7]) ישכנו נחש כמו (אבות פ״ב, מ״י) עקיצתן עקיצת[8]) עקרב — (א״ב דעקיץ כתוב בנוסחאות). *[אחי״ה ר״ל בבכורו׳ ובנו״ג שם מאן דעקיץ ליעקציה עקרבא ורגמ״ה גרס מאן עקץ כלומ׳ שעוקצני שלא רצה לומר הלכה וכו׳ וכ״ה בפירש״י] —

עקף[9]) (= עקיפין פי׳ ערמה Ränke, List מפעל ערבי عقف פי׳ ענין עקימ׳ ועקוש verdrehen, verbiegen) בפ׳ הגוזל ומאכיל בגמ׳ אין פורטין (ב״ק קי״ג סע״א) ר״ע אומר אין באין עליו בעקיפין. פי׳ בערמומיות[10]). — (א״ב בלי עכוב ודבר מונע). *[אחי״ה כונת ר״ב אולי לל״י ἀπέχω כהשערת הח׳ אייזלער בט״ר ח״ב 60 והנכון שהוא ל״ע פי׳ כמו עקב עקם ובאמת בירו׳ קידו׳ פ״א דנ״ט ע״ד הגי׳ בג׳ מקומות התורה עוקפת למקרא וכו׳ וכס״א בע׳ עקב ב׳ ע״ש וכנ״ה׳ בהוראת הפעל בירו׳ גיטי׳ רפ״ה דמ״ו ע״ג שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו פי׳ הערים. וא״כ יפה פי׳ רבינו השם עקיפין בערמימיות ורש״י פי׳ בחכמה. וכתב הרב המאירי (עיי׳ שט״מ במקומו) וז״ל היה המוכס מעובדי האלילים הקדמונים שאינם גדורים בדרכי הדתות וכו׳ ומ״מ באותן הגדורים בדרכי הדתות לא נאמר כן אלא אם באו לפנינו לדין אין מעבירין להם את הדרך כמלא מחט אלא יקוב הדין את ההר וכו׳] —

* עֲקִיפִים (מפעל עֲקַף פי׳ ענין היקף umkreisen והשם פי׳ מקום חיקף כעין Circus) ספרי ריש ואתחנן משל למלך שגזר ואמר על מי שיאכל פגי שביעית והיו מחזירים אותו בעקיפים הלכה אשה אחת ואכלה פגי שביעית והיו מחזירים אותה בעקיפים וילק׳ ריש אתחנן גרס בשם ספרי קומפון וכ״ה בדב״ר פ״ב ובויק״ר פל״א ובע׳ קמפון בשם ויק״ר ע״ש ואולי בכ״ז יש לקיים[11]) זו הגי׳ וענינו כמו מקום מופנה ועגול כעין Circus אשר שם מוליכין העברינים לחרפה ולבוז. והפעל ממנו אי׳ בשהש״ר פ׳ ישקיני

---

[1]) כ״ה נכון בכל כ״י ערוך ודפא״מ אבל בדפ״ר פיז׳ וויניצי׳ עקומה וכ״ה בדבור המתחי׳ עקס בט״ס, ובנו״ג עקוצא. [2]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע בט״ס שרשין. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״א וכ״ה עקוסא בכ״י א״פ ובפי׳ ר״ח אבל בדפ״ע עוקצא וכ״ה בכ״י מינכען ובנו״ג עוקצי. [4]) כ״ה נכון בביצ׳ וכ״ה בשבת כ״י ש״ס ובדפי׳ שם בטעות דליכא. [5]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ע אוקצי עוקסי ועיי׳ למטה בפנים. [6]) ח״א, רנ״ט. ושם בד״ה חסר כוכב בט״ד להראות כי הוא נופך משלי. [7]) כ״ה נכון בכ״י בדפ״ר ואמ׳ אבל בדפ׳ פיז׳ וויניצי׳ שנשכנו. [8]) בדפ״ר עקיסתן עקיסת. [9]) כ״ה הסדר היפה בכ״י ק״ט ודפ׳ פראג אבל בשרפ״ע הקדימו לזה הע׳ ערך עקץ. [10]) כ״ה נכון בעה״ק שנ״ב ובדפ״ע בערמנות. [11]) כדעת ה׳ לעווי.

מלמד שהיה הדיבור יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלן של ישראל וחוזר ו ע ו ק ף את מחנה ישראל וכו' וחוזר ומקיף וכו' הרי עוקף כמו מקיף. ובספרי הברכה פ' שמ"ג היה יוצא (הדבר) דרך ימינו של קודש לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל וכו'

עָקַץ (כמו עֲקַס stechen עוּקָץ, עוּקְצָא Stiel, Stachel, Spitze) בפ' כלל גדול אמרו בשבת (ע"ו:) חוץ מקליפתן וגרעיניהן ועוקציהן, בהיו בודקין פ"ה בסנהדרי' (מ'.) מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תנאים פי' כמין זנב יש לתאנה שבו היא תלוי באילן ונקרא עוקץ. מחט שנטל חרירה [1]) או עוקצה (כלי' פי"ג מ"ה) כבר פי' בע' חרר. בפ"ה בנדה (מ"ז.) כדי שיהא נותן [ידו] על העוקץ. פי' החידוד של דד והוא ראשו [2]). בפ' ב' ביומ' (כ"ה.) ובפ"ג בתמיד (ל'.) העוקץ והרגל. פי' העוקץ הוא העצה כדכתיב (ויק' ג', ט') לְעומת העצה. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולי' צ"ג.) אמר רב יהודה חוטין שבעוקץ אסורין — באלו שתי תיבות אקס [3]) ועקץ א' וע' אחד הם ס' וצ' אחד הם. *[אחי"ה במ"ש אקס כיון לע' עקס ב' וחשב רבינו כי הוא עוקצא דכאן אבל כבר הוכחתי שהוא ל"פ הנ"ל אבל בזה צדק אתו כי עקס ועקץ אחד הם. ונקרא קָן בל"ס כל דבר חד והושאל לקצה הדבר ד"מ ירו' נזיר פ"ט דנ"ז ע"ד אילין נוניא צלייא רישיה דהן גבי עוקציה דהן עוקציה דהן גבי רישיה דהן. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד. מתחלת כל עוקץ ועוקץ ולכן נקרא העצה שהוא שדרה התחתון עוקץ עיי' לעיל, תוספת' יוה"כ פ"א הרגל והעוקץ תמיד פ"ד מ"ג העוקץ בימינו והאליה מדולדלת וכו', חולי' נ"ט סע"א כנפי העוקץ עיי' פירש"י ושם לועז אנקא וצ"ל כבלעז בחולי' צ"ג. הנקא (= בל"צ 'Chanche). ורבר חד וקוץ היינו זנב של פרי פרט התאנה נקרא עוקץ מכו' י"ט סע"ב תאינה זו תרומתה בעוקצה פירש"י בצד זנבה. עוק' פ"א מ"ו עוקצי תאנים . . עוקצי אגסים עוקץ דלעת . . עוקץ קינרס ושם: ושאר כל העוקצים [4]). סוכ' ל"ד: ניטל עוקצו, תוספת' כלאי' פ"א עוּקְצִין של רימון, ויק"ר פ"ל מה תמרה זו יש בו אוכל ויש בו עוקצין, והושאל לדבר חד בבלי עיי' תוספ' כלי' ב"מ רפ"א הרחוש שנפרץ ונוטל עוקצו וכו', לדבר חד של אות ה"א והיינו תגו ב"ר פי"ב והעוקץ שלו מלמעלה. ולדבר חד של נשיכת עקרב ודבורה ירו' שבת פי"ד די"ד רע"ד עוקץ עקרב [5]) — וראיתי בפי' מגן אבות לרשב"ץ שפי' עקיצתן עקיצת עקרב שהוא עוקץ בזנבו והיא קשה הרבה וכו'. דב"ר רפ"א מה הדבורה . . עוקצה מר . . עוקצה לאהרים עיי"ע דברתא (ח"ג, י"ד) וש"נ תנחו' וילק' בלק לא מן עוקציך, והפעל ממנו ירו' ברכו' פ"ח די"ב: שעקצו חברבר וחי, שהש"ר פ' עד שהמלך: אפי' פורטענא לא עקץ בם, שם אחזו: ועוקצין אותם והן בוכין, ותר"י דברי' ח' ט"ו ועקרבין עָקְצִין, והושאל לנשיכה בדברים וכן בלא"ש נאצל מן stechen הדבור sticheln ובזה הענין אסת"ר פ' ותמאן רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ, והשם המופשט ע ק י צ ה אבות הנ"ל עיי"ע עקס ג'] --

עָקַץ (רבינו פי' עקר ולפע"ד קצץ בעוקץ הפרי abhacken, am Stiel abschneiden) בכל זית פ' ז' בפיאה (מ"ג) עקץ את האשכול. בפ' היו בודקין בגמ' מעשה ובדק (סנהדי' מ"א.) כגון שעקץ תאנה בשבת דעלה מיקטל. פי' עקר. *[אחי"ה וכן ענין עקוץ תאנה ב"ב ע': אבל רש"י פ' לקוט תאינים, והשם המופשט ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו: שכר עקיצה] —

עָקִיק (מל"ע عقيق Carneol) תרג' בפסוק ידיו גלילי זהב (שה"ש ה', י"ד) שמעון גליף על עקיק. פי' מין אבן טובה. *[אחי"ה והוא פטדה ועיי"ע ירק (ח"ד, קס"ד) וש"נ לקח טוב] —

עָקַר מל"מ ענין תלישת דבר משרשיו וכ"ה בל"ס עקר (entwurzeln, los- herausreissen) עקורי קטניות מ ה י ו ת [6]) רעות (סנהדי' ס"ה סע"ב) כבר פירשנו בע' לי [7]). בפ' החולץ בגמ' אחד בתולות (יבמות מ"ב:) או שהיתה עקרה זקנה וקטנה וכו' עד כולן צריכות להמתין ג' חדשים דברי ר"מ ר' יהודה מתיר ליארס ולינשא מיד. ותנן בפ' הבא על

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בע' חרר ובדפ"ע כאן חררה. [2]) וכ"ה כפירש"י. [3]) כ"ה נכון בדפו"ו ובעה"ק שנ"ב אבל בשרפ"ע עקס. [4]) ועל שם זה תכונה מסכת עוקצים, עוקצין, עקצים (עיי' הוריו' י"ג:) [5]) ברכו' נ"ח סע"ב עיי"ע עקס א'. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ם ובדפ"ע בט"ס מחיות. [7]) רצונו בזה בע' למד ולא כר"ב ששכח ללמד והיה סבר לתקן וקלקל לכתוב בע' נקר! ואחריו נגרר כדרכו רמ"ל.

יבמתו (שם ס״א:) לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא א״כ יש לו בנים וכו׳. *[אחי״ה הנחה ראשונה של עָקַר בקל ופעל ונפעל תפל על תלישת הנטוע משרשיו כל״מ (קהל׳ ג׳, ב׳) לעקור נטוע ונבנה מהשם עִקָּר פי׳ שרש ויסוד עיי׳ למטה. פיאה פ״ו מ״ט סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום וכו׳ עיי׳ פי״מ להרמב״ם. ירו׳ שביעי׳ פ״ה דל״ה סע״ד נטעו . . עקרו. ב״ר פמ״ב מעַקֵּר בגפנים, שם ביקש לעקור הגפן כלה. נאום האדון (ישעי׳ א׳, כ״ד) פירש״י בידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים והוא מפסיקת׳ דר״כ צד קכ״ג. א״ר שמואל נחמני כ״מ שנא׳ ארון עוקר דיורין ומכנים דיורין בנין אב שבכולם הנה ארון הברית אדון כל הארץ (יהושע ג׳, י״א) עוקר כנענים ומכנים ישראל והובא בילק׳ ישעי׳ ר׳ רנ״ח וילק׳ יהושע ר׳ י״ד. תרג׳ וכל עץ טוב יפילו (מ״ב ג׳, כ״ה) וכל אילן דיאי עיקרו ותרג׳ לנתוש (ירמי׳ א׳, י׳; י״ח, ז׳) למיעקר. יהרסינה (משלי כ״ט, ד׳) עקר ליה. והושאל להעתקת דבר ממקומו ברכו׳ פ״ט מ״א ברוך שעקר ע״ז מארצנו. פסחי׳ קט״ו: עוקרין את השלחן וכו׳. שם ק״א. מעקרי תכא. שם ק״א: ק״ב רע״א עקרו רגליהם לצאת. . עקרו רגליהם לילך. תוספת׳ שבת רפט״ו (ט״ז) אין עוקרין בהמה חיה ועוף מרשות היחיד וא״צ לומר מרה״ר ובכ״י אירפ׳ לנכון ברשות היחיד . . ברה״ר ועיי׳ שבת קכ״ח: כתובו׳ ע״ר: חכם עוקר את הנדר מעיקרו ובירו׳ כתובו׳ ספ״ז דל״א ע״ג ירו׳ קידו׳ פ״ב דס״ב ע״ג וירו׳ נזיר פ״ד דנ״ג: הגי׳ זקן (הזקן) עוקר וכו׳. מגיל׳ ה׳: רבי ביקש לעקור תשעה באב. ויק״ר פי״ט לעקור דבר אחד מן התורה . . לעקור אות אחת מן התורה. הוריות י״ד. עוקר הרים עיי״ע סן ג׳. פסחי׳ קי״ג. לא תעקר כבא. ועוד ענין עקירת סימנים בשחיטה חולי׳ פ״א: הנוחר ומעקר. ועוד ענין עקירת פרסות מן הארכובה ולמטה מסכת שמחו׳ פ״ח מעקרין על המלכים וכי״ה בל״מ בפיעל. בתוספת׳ שבת פ״ז (ח׳) אי׳ בקל עוקרין וכו׳. נ פ ע ל ברכו׳ י״ב סע״ב לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה. שם נ״ד. מקום שנעקרה ממנו ע״ז. ירו׳ כלאי׳ פ״ג דכ״ח ע״ג נעקרו השניים (זרעים) . . נעקרו הראשונים. עוקצי׳ פ״ג מ״ח עיי״ע ער ג׳. ב א ת פ ע ל חולי׳ מ״ד. איעקור איעקורי — שבת ס״ג: איתעקר וולדה. שם קמ״ז: איעקר תלמודיה. ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ג ואתעקרון. ועיי׳ תרג׳ ירו׳ א׳ לדברי׳ כ״ח, ס״ג; תרג׳ יחזק׳ י״ט, י״ב; למשלי י״א, י״א; כ״ד, ל״א. ועוד ענין עקר כל״מ וערבי عقر unfruchtbar sein האשה שאינה יולדת נקראת עקרה וכן האיש שאינה מוליד נקרא עקר ולדעת הרד״ק (שרש עקר) אפשר שנקראת כן שנעקר בה דבר שאינה יכול לקבל הזרע וכן האיש שאינו מוציא הזרע כמשפט. ובלא״ר וסו׳ עַקְרָא ולנקבה עֲקַרְתָּא. שבת קנ״ב. עקרא שליפא כ״ה בכ״י ש״ס אבל עיי״ע אקא. ב״ב צ״א. כודנא עקרא. יבמות ס״ה סע״ב סמא דעקרתא. ב״ר ר״פ מ״ז וצווחין לה עקרתא. והקבוץ לזכר ולנקבה תרג׳ ירו׳ א׳ לדברי׳, י״ד גוברין עַקְרִין ונשין עַקְרָן. והפעל ממנו ב״ר פמ״ה למה עקרתי אתכן וכו׳ ושם למה נתעקרו האמהות וכו׳. יבמו׳ ס״ד. יצחק עקור היה. שם: מפני מה היו אבותינו עקורים. בכורות מ״ד: לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך (דברי׳ הנ״ל) לא יהיה בך עקר מן התלמידים ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום וכו׳. א ת פ ע ל שבת ק״י סע״א מיעקרא . . מיעקר. יבמו׳ ס״ב: ס״ד: איעקר מפרקיה דרב הונא. כתובו׳ ס״ב: איעקרא דביתהו. והשם המופשט עִיקּוּר, עֲקִירָה ירו׳ שביעי׳ פ״ה דל״ה סע״ד דיכון כעיקר [וצ״ל כעיקור] [1]. סנהד׳ ס״ה סע״ב עיקורי קטניות עיי״ע למד ולעיל בזה הערך. ע״ז י״א סע״א וי״ג. איזהו עיקר שאין בה טריפה המנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה. תוספת׳ שבת פ״ז (ח׳) — בכורו׳ י״ג סע״א איזהו (עיקר) [צ״ל עיקור] נועל דלת בפניה והיא מתה. חולי׳ מ״ד. עיקור סימנים. — סנהד׳ ס״ה. למדתני עקירתן (של קשואין). שבת ב׳: עקירת הפץ ממקומו. שם ג׳. ה׳. עקירה והנחה. ירו׳ הוריו׳ פ״א דמ״ו. ירוש׳ יבמו׳ פ״י ד״י ע״ד עקירת גוף. פסיקת׳ רבתי פמ״ז עקירת בנים ובנות. ועוד השם עֲקַר (דניאל ד׳, י״ב. כ׳) בל״ס עַקְרָא ובדרז״ל עיקר פי׳ יסוד ושרש Wurzel, Stamm. ירו׳ שביעי׳ פ״ז דל״ז ע״ג אוכלין על העיקר . . אין אוכלין על העיקר. כלאי׳ פ״ז מ״א מן העיקר השני ושם מ״ב ועיקריהן כ״ה בירו׳ ובש״ס בבלי ועקריהן. כתובו׳ ע״ז. המחתך נחשת מעיקרו. ירו׳ ר״ה ספ״ג דנ״ט. אמר משה עיקרה לא נחש הוא וכו׳. סנהד׳ פ״ז. דבר שעיקרו מן התורה. ב״ר ספנ״ג על עיקרא הוה קאים. שם ס״פ פ״ו על עיקריה קאים עיי״ע זרק

[1]) עיי״ע דכן ה״ג. נ״ז ושם: בנרדרי׳ ל״ח ט״ד וצ״ל נ״ח.

(ח"ג, שכ"ח:) וש"נ. והקבוץ פסיקת' דר"כ צד מ': במד"ר פי"ט תנחומ' הישן חקת סי' כ"ו מביאין עִקָּרִין ומעשנין תחתיו וכו' פי' שרשי עשבים, ירושלמי שקלי' רפ"ו דמ"ט ע"ג לסוף בו את העיקרים, שבת ק"ט: שמן עיקרין, ושם וק"י. כוס עיקרין (עיקרים) עיי"ע דקר (ח"ג, קכ"ח) בענין שנוי הגירסאות וכ"ה כוס עיקרין בתוספ' יבמו' רפ"ח וירוש' ע"ז פ"ב דמ"ב סע"ג אבל בב"ר רפכ"ג כוס של עקרים ופי' מ"כ שעל ידה נעקר האם שלה כדי שלא תלד ע"כ והנכון שהוא כוס מלא משקה של שרשי עשבים, וכן בל"ע عقار, عقير Medicinalwurzel. ועוד ענין עיקר ראש דבר Hauptsache ברכו' י"ב סע"ב וי"ג רע"א מ"ד. עיי"ע טפל (ח"ד, ס"ה:) שבועו' מ': הא עיקר, שבת ב': הכא דעיקר שבת, חולי' צ"ח: והלאה טעם כעיקר, כתובו' פ"ט: תוספת ועיקר, ירו' נזיר פ"ד דנ"ג: עיקר נזירות, עיקר שבועה ושם רפ"ח דנ"ז. עיקר עידותו. ירו' ב"ק רפ"א ד"כ. מתחיל בעיקר וסיים בתולדות. ב"ר פכ"ה רפ"מ רפס"ד וריש רות"ר עיי"ע אוותנטיא (ח"א, מ"ח). ב"ר ר"פ מ"ז עיי"ע מטר. ב"ר פע"א וסוף רות רב' דרש עקרה (בראשית כ"ט, ל"א) רחל היתה עיקרו של בית. ונקרא גם האל יתברך שהוא יסוד וראש לכל: עיקר [1]) סנה' ל"ח: כופר בעיקר היה. ספרא בחקתי פרק ג' פרש' ב' סוף שהוא כופר בעיקר. כל עיקר (ganz und gar) ברכו' כ"ב. סנהד' כ"ב. ירו' שביעי' ספ"ז דל"ז ע"ג שמ"ר פט"ז. מֵעִיקָרָא (anfänglich, von vorn herein) ברכו' י"ג. מגיל' ח': כתובו' ס"ב: בכורו' נ"ג. ע"ז ג': מ"א. ב"ק ס"ו: ס"ז. קי"ז: ירו' קידו' פ"ד דס"ו.] —

עַקְרָב (מל"מ ובפרט נקרא כן ברזל כפוף כעקרב ברסן הבהמה בל"ע عَقْرَبَة skorpionförmiges krummes Eisen) בכלי מתכות פי"א בכלים (מ"ה) עקרב של פרומביא טמאה. פי' הברזל של כלינוס שהוא מתג והוא רסן והוא פרומביא ונכנס בתוך פי הבהמה כגון חמור או סוס ושם אותו ברזל עקרב. *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם בסד"ט 7 ושם אי' עוד. ובטיית לגס ונ"ל שצ"ל לגם והוא ל"ע لجام מל"פ لكام הרסן עם הברזל שעליו. וז"ל הרמב"ם: הברזל אשר ידמה לכלכל אשר תסובב על פי הבהמה היא אשר תקרא פרומביא והאומנים אצלנו קורין אותו אלומס (נ"ל שצ"ל אללגם] ועקרב שלו הוא קצה הברזל אשר יכנס בפי הבהמה ויכה בחניכי' שלה ולו קצה דומה לעקרב ויקראוהו האומנין הלשון ע"כ והוא בל"ע الاسنان Gebiss] —

עַקְרָב (מע' הקודם ברזל כפוף כעקרב בבית הבד) בפ' י"ב בכלי' (מ"ג) עקרב בית הבד טמאה בל' ישמעאל מעקרבא (?) (ובל' יון אלופוס איליאו טריביאו). *[אחי"ה הבאתיו במסגר כי אין ענינו לכאן כי אם בע' הבא אח"ז ע"ש וכן לי' בעה"ק שנ"ב וכפי הנראה גם בל' ישמעאל וכו' יש למחוק ורה"ג בכלי' פי"ב מ"ג לא פי' מאומה כי כבר פי' בפרק הקודם מלת עקרב וזו ההוראה תנוח ג"כ על עִקרב ב' עיי' פי' הר"ש וז"ל עקרב בית הבד יש לפרש כעין עקרב של פרומביא דלעיל (פי"א) ברזל עקום הקבוע בקורת בית הבד לתלות בו כלים ע"כ ולפי זה מעקרבא הוא ל"ע معقرب עקום. וכפי הנראה לא היה מול נגד הר"ש פי' הנדפס בערוך כי חדל מלהעיר עליו וגם ממה שלא מצא רבינו פי' בפי' רה"ג אשר אחריו נגרר בכ"מ בסד"ט ברור כי גם הוא לא הוסיף משלו וזה הערך שייך לע' הקודם וכדאי' בכ"י ק"מ גם שם ישנן תיבות הנ"ל ועוד נכלל עמו ע' עקרבת. וגם בעל צמח דוד לדוד די פומים לא הזכיר מאומה מפי' הערוך הזה וידוע כי פירושיו על אדני פירושי דרבינו הטבעו] —

* עקרבלין יותר טוב עקרבנין עיי"ע הבא אח"ז.

[עַקְרַבָּנִין] [בל' ישמעאל (מעקרבא) [צ"ל עקרבאן] ובלשון יון אלופוס איליאו טריבאו].

*[אחי"ה הבאתי סוף ע' עקרב בע' מיוחד בדבור המתחיל שלא נמצא בערוך כי פי' בל' יון וכו' יתכן רק על מלת (ערקבנין) [עקרבנין] וזו המלה אי' בשביעי' פ"ז מ"ב ועיקר הדנדנה והערקבנין ובד' ווילנא החדש נדפס והעקרבנין ובאמת זו עיק' הגי' וכן מצאתי בכפתור ופרח פמ"ח וכ"ה בפי' הרמב"ם וז"ל עקרבנין עשב נקרא עקרביאן ע"כ וצ"ל עקרבאן והוא عقربان פי' עשב שגרגרי זרעיו עקומים הם כעוקץ של עקרב ונקרא בל"ם דונב עקרבא פי' זנב עקרב ובל"י σκορπίουρον ונרדף עם כנוי ἡλιοτρόπιον [2]) ועוד אקדים כי ἡλιοτρόπιον נקרא ג"כ ἡλιόπους בהיותו פונה

---

[1]) ומעת הרמב"ם והלאה נקראו יסודי התורה עיקרים Fundamentallehren. [2]) עיי' לעף פפלנ"צ 108 ופלא שנעלמו מעיניו דברי הערוך האלה שעולין יפה עם שטתו.

לקרני השמש (Sonnenwende) ומעתה כל דברי הערוך ברורים כשמש ובא הפירוש לבאר עקרבנין של שביעי' הנ"ל מל"ע עקרבאן והוסיף עוד כי נקרא זה העשב בל"י אלופוס[1]) והוא ἡλιόπους והוסיף עוד איליאוטריביאו[2]) והוא ἡλιοτρόπιον או אולי הוא לאי"ט eliotropia. ודע כי לולא היה כתוב בכל דפ"ע וכ"י ערוך הייתי אומר בי ערך הנ"ל מעולם לא יצא מקולמסו של רבינו כי הוא גרס ערקבלין במשנה דשביעי' עיי"ע ערקבל ושם רומז על ע' אצווא ושם הביא ג"כ מפסחי' ל"ט. ועירו' כ"ו: הגי' ערקבלין כלפנינו וכגי' ר"ח אבל בכ"י ג"ג אי' בע' אצווא הגי' עקרבלין והוא הוא עקרבנין כמו שהעירותי בח"א, ר"נ:[3]) ועיי' ג"כ פי' רע"ב לשביעי' אבל גי' ערקבלין אינה עולה יפה] —

עַקְרַבַּת (שם מקום על שם עַקְרָב Skorpion) מן הצפון בריש ביצה (ה'.) ובריש פ' י"ט בר"ה (ל"א:[4]) פי' שם מקום עיי' בע' איילת[5]). *[אחי"ה ושם (ח"א, ס"ח) העירותי על שבוש הגירסאות בביצ' ובר"ה ע"ש. וגי' עקרבת אי' ג"כ בכ"י ש"ם במעש' שני ובכל הדפ' הישנים וכ"ה בר"ה ובביצ' בדפ' הישני' ובדפ' בנבנשתי נדפס עקרב' בקו ופשטו לה בדפ' פפד"מ בטעות עקרבה עיי' ד"ס למע' שני ולא העיר על הערוך ונ"ל כי עקרבת הוא קצור מן Ἀκραβαττινή (ספר מכביים א' ה' ב') Ἀκραβατήνη (בן מתתיהו על הקדמוניות י"ב ח', א') על שם מעלה עקרבים (במד' ל"ד, ד')[6]) ועיי' גיאגר' לנייבויער 159 וש"נ רובינזאהן שהעיר כי עוד היום נקרא Akrabeh ובלי ספק נקרא על שם עקרב — וכנ"ה בכמה מקומות מלת עקרב (בל"ע عقربة ובלא"ר וסו' עַקְרָבָא) אבות פ"ה מ"ה לא הזיק נחש ועקרב בירושלם מעולם, ושם פ"ב מ"י עיי"ע עקס. וע' עקץ, ירוש' שבת ספט"ז דט"ו סע"ד ועל עקרב שלא תישך ויק"ר פכ"ב נשכו עקרב, ספרא קדושים ר' פרק ב' עקצתו עקרב במד"ר פ"י עקרב מכה בעוקצו —. שבת קכ"א: עיי"ע הדייב (ח"ג, קפ"ג). גיטי' ס"ט. עיי"ע ברק וע' חמר י"א. חגיגה ה'. עיי"ע זבורא ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח. כתובו' נ'. נדרי' מ"א סע"א עיי"ע טרק ב'. פסחי' ח'. סכנת עקרב, סנהד' צ"ז סע"א ג' באין בהסח הדעת ואלו הן משיח מציאה ועקרב, שבת ע"ז: עיי"ע סממית. חולי' ס"ז סע"ב עיי"ע חפושית. ויק"ר פי"ג עקרב זה יון מה עקרב זה משרצת ששים ששים, ב"ר פמ"ד עקרב זה יולדת לששים ששים שמ"ר פ"א הרי עקרב ההיא מן השרצים יולדת שבעים. והקבוץ עקרבים חגיג' ג'. ובלא"ר עקרבֵי סנהד' ס"ז: תרגי דברי' ח', ט"ו; ליחז' ב', ו' עקרבין. ועוד צורת כוכב עקרב פסחי' צ"ד: עיי"ע עגל ט'. במד"ר פ"י פסיקת' רבתי פ"כ. ברכו' נ"ח: עיי"ע עקס א'] —

* עָקַשׁ (מל"מ וכן בל"ע عقس ענין עוות ועקימה verdrehen) מגיל' כ"ד: עקושות עיי"ע עקס. והתואר תוספת' בכורו' ספ"ה ועקלן ועקשן[7]) פי' מי שרגליו עקומות — סנהד' ק"ח: עָקוּשׁ עיי"ע עקוב. ועוד השם הפרטי בן עקוש קהל"ר פ' וגדלתי.

עֵר (= עוּר מל"מ ענין התעוררות regen, munter gemacht, wach werden; נפעל נֵיעוֹר aufgeregt werden פלל: עוֹרֵר erregen, wecken, munter machen) בסוף מעשר שני (פ"ה מט"ו) ובסוף סוט' (מ"ז.) אף היא כיטל את המעוררין ואת הנוקפין מפורש [בע' נקף[8])]. בר"ג דעירובי' (ט'.) ובריש הלוקח בהמה בגמ' ר' אליעזר (בכורו' כ"ב.) מצא מין את מינו וניער„ פי' פתוח לכרמלית שהוא דומה לו נתערב בין לחיים עם הכרמלית ונעשו רשות אחת כמו מין שמצא את מינו והקיצו להשתתף עמו ואסור לשמש בין הלחיים עד שיעשה לחי שחוצץ בינו לבינו ומפליגו ממנה וכשבין[9]) לחיים פתוח לרשות הרבים שאינה ממינה אינה מתערבת עמה. בזבחים בפ' (דם) [צ"ל פרת] חטאת (קט"ז.) ובויק"ר בצו בפ' זובח (פ"ט) עורי צפון ובאי תימן (שה"ש ד', ט"ז) עורי צפון זו עולה שנשחטה בצפון ולמה קורא אותה עורי דבר שהיה ישן ונתעורר. בר"ג דפ' תעניות (ד'.) עורי פילי. — (א"ב כאן פי' בעל הערוך מעורר פילי שהם גומות ובע' פל פי' מערער ומשבר). *[אחי"ה וז"ל הערוך בע' פל ג' עורו פילי פי' „טפה היורדת

---

[1]) בכ"י ק"ט וג"ג אלופים בט"ס. [2]) כצ"ל בתיבה אחת. [3]) ושם נדפס בטעות אקרבין וצ"ל עקרבנין. [4]) כ"ה נכון בעה"ק שנ"ב וכ"ה בע' איילת וש"נ עוד משנת מעשר שני כרם רבעי (פ"ה מ"ב). [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע אילת. [6]) תרגי' מסקנא דעקרבין ובתר"י א' עקרבית. [7]) כ"ה בדפ' ווייען ובכו"ג והיקשן וכ"ה בכ"י אירפ'. [8]) כצ"ל ועיי"ע נקף ב'. [9]) בדפא"מ בט"ס וכשאין.

בכח ומערערת הגומות" ומלת ומשבר הוסיף ר"ב מדעת עצמו לביאור מערערת אבל טעה בפשט הערוך כי מערערת שכתב רבינו היינו מעוררת (עיי"ע ערער) וא"כ אין כאן סתירה וגם ר"ח פי' עורו פילי התעוררו בקעים כלומ' שמכנים המטר דקה בבקעים ומוציא התבואה שבהם ע"כ ועיי' ג"כ התוספו' ד"ה מאי. ונֵיעוֹר הוא הנפעל כריתו' י"א. אחד ניעור ואחד ישן, ושם: ניעור כישן ופירש"י.[1] בע"ז ע"ג. ד"ה מצא מין: ניעור כלומ' נתחזק וניתוסף . . ולשון ניעור כאיש אשר יעור משנתו (זכרי' ד', א') כמו הניעור בלילה (אבות פ"ג מ"ד) וכל היכא דתני מצא מין את מינו וניעור היינו פירושה וי"מ וניעור נוער מתורתו ראשונה ונדבק בחברו ונתחזק וא"כ נוער מבעי ליה ע"כ ובכ"ז הביא רבינו זו המלה בע' נער וגם לזה יש ביאור והוא כי נֵיעוֹר הוא תואר עיי"ע נער ומ"ש וש"נ. יעיר קנו (דברי' ל"ב, י"א) מבואר בספרי האזינו פ' שי"ד עד שהוא מטרף בכנפיו בין אילן להכירו בין סוכה לחבירתה כדי שיעורו בניו וכו'. בקל תרג' איוב מ"א, א' ארום יעוריניה ירו' ב"ב פ"ג די"ד. וצריך לעורו והוא כמו לעוררו. בינוני ב"ק כ"ו. בין עֵר בין ישן, כריתות י"א. אחד ער ואחד ישן, נדה י"ב. בין עֵרָה בין ישנה, דא"ז פ"ה לא יהא אדם ער בין הישנים ולא ישן בין הֵעֵרים. שבת נ"ה: עיי"ע ער ד'. פַּעֵל תרג' שהש"ר ה', ב' והות עָיְרָא יתהון וכו' וכן בל"ס עַיָּר פי' הֵעִיר הפעיל סנהד' כ"ה: מבואר מפריחי יונים (במשנה) אלו שמעירין את היונים כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ממרין עיי"ע מר ד'. באפעל תרג' זכרי' ד', א' ואערני; לישעי' י"ד, ט' אעירת לך גיברין. באִתְפְּעֵל תרג' שה"ש ז', י' אִתְעָרוּ ועיי' תרג' לאיוב י"ד, י"ב. ועיי"ע ער י"ב אִתְפְּעֵל. פולל עוֹרֵר כל"מ תר"י א' לדברי' ל"ב, י"א; לתהלי' פ', ג'. מעש' שני וסוט' הנ"ל עיי' לעיל. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד דרש אעירה (תהלי' נ"ז, ט') אנא הוינא מעורר שחרה שחרה לא הוה מעורר לי . . דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן ואת אמר אעירה שחר. ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד הוא יעורר אתכם, ירו' תרומו' ספ"ה דמ"ב ע"ד מעורר את מינו. ועוד ענין עוֹרר Einwand erheben, reclamiren והוא קצור מן ערער עיי"ע ער ט' = ערער. נתפָּלל נתעורר ויק' רבה הנ"ל, ושם: לכשיתעורר. . . . לכשיתעוררו. מתוך ציון הנ"ל מוכח כי רבינו גרס בזבחי' כמו בויק"ר וגי' שלפנינו עיי"ע נער] —

ער (= עָרָה מל"מ פי' שפיכה והרקה giessen, ineinander mischen) בפ' הוציאו לו (יומי נ"ג:) עירה דם הפר לתוך דם השעיר. בפ' תינוקת (נדה ע"א:) היושבת על דם טוהר[2]) היתה מערה מים לפסח. פי' היולדת בימי טהרתה מותרת לעבוד בקדשים ושופכת מים על קרבן פסח שהיו שוחטין בעזרה ורוחצין וצולין אותו בבתיהן ואינה נוגעת בגופו של פסח. מן ותער כדה (בראשית כ"ד, כ'). *[אחי"ה וכנ"ה בפיעל יומ' נ"ח. עירה מזרק מלא לתוך מזרק ריקן וכו'. שבת מ"ב סע"א מערה אדם קיתון של מים לתוך ספל של מים, תוספת שבת רפט"ז (י"ז) בכ"י אירפ': אין מערין בכברה בשבת. תוספת' זבחי' ספ"א קבל בימינו ומערה[3]) בשמאלו.. פינה משמאלו לימינו ועירה לשמאלו וכו', ירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: אהד שעירה לתוכו רותח וכו' והושאל לשפיכת שכבת זרע ירו' כתובות שתהא ממלא ומערה לאשפות בבבלי ע"א: ע"ב. עיי"ע פץ א'. ב"ר פפ"ה מערה לאשפות. הפעיל ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ד מנין שהוא זקוק להערות ושם: צריך להערות וכו', ירו' מעש' ספ"א דמ"ט: מהו להערות עם הקילוח. אפעל תרג' קהל' י"א, ג' מַעְרָן ית מימיהון. והשם המופשט ירו' מעשרו' הנ"ל עִירוּי ככלי ראשון הוא וכ"ה בירו' שבת פ"ג ד"ו: ושם ג"כ עירוי ככלי שני (עיי' בבלי שבת מ"ב. והלאה), ירו' ע"ז פ"ה דמ"ה. ונמצא כל העירוי מהמת הגוי. הָפְעַל ספ"ה ער (בראשית ל"ח, ג') שהוער מן העולם פי' מל' ותער כדה] —

ער (עָרָה, עָרִי מל"מ ערה פי' ענין חבור ודבוק בל"ע عرى anschliessen. מְעָרֶה das Anschliessen der Geschlechtstheile = der Anschliessende) בפ' ב' בכריתות (י' סע"ב) כל העריות עשה בהן את המערה כגומר. בסוף הלכה קמא דפ' הבא על יבמתו (יבמות נ"ה סע"ב) א"ר יוחנן הערה זו הכנסת עטרה גמר ביאה גמר ביאה ממש מכאן ואילך אינו אלא כנשיקה ופטור. בס"ג דפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ט. רע"ב) ודלמא טעמא דר' שמעון התם הואיל ומעורה[4]) בבעלי חיים[5]) דתניא

---

[1]) ועיי' ג"כ לעירו' הנ"ל. [2]) וכ"ה במשנה שבמשניו' ובמשני' דש"ס בבלי טהור. [3]) בכ"י אירפ' בט"ס ומערע. [4]) כ"ה נכון בכ"י ח"ב ובדפ"ע ומערה. [5]) בנוסחי ל"י ועיי' בפירש"י.

ייחור של תאנה שנפלה ומעורה אפי' בקליפתה[1] בפ"ג בטבול יום (מ"א) אוכל שנפרס ומעורה במקצת. בסוף עוקצין (פ"ג מ"ח) ייחור של תאינה שנפשח ומעורה בקליפתה . . תבואה שנעקרה ומעורה אפי' בשרש קטן [טהורה]. בפ' אלו טרפות בגמ' ניטל הכבד (חולי' מ"ו.) נידלדל הכבד ומעורה בטרפשין מהו. פי' מעורה דבוקה כדגרסי' בפ' הוציאו לו בגמ' משניטל (יומ' נ"ד סע"א) מאי כמער איש ולויות[2] (מ"א ז', ל"ו) אמר רבה בר רב שילא כאיש המעורה בלוייה שלו וכתיב (בראשית ב', כ"ד) ודבק באשתו[3] ש"מ שהמיעור הוא הדיבוק[4]. בפ' המביא שני בגמ' בכל כותבין (גיטי' כ':) ת"ר הרי זה גיטך והנייר שלי וכו' בעי רב פפא בין שיטה לשיטה מהו וכו' עד לא צריכה דמעורה פי' כגון הלמד של מטה מגעת לשיטה של מעלה וכן הנונין לשיטה של מטה. בר"ג דביצ' (ז'.) ר' יעקב אומ' אם היו מעירין בגידין[5] אסורות. פי' גאון מאי איריא דקא ארי[6] לה לשון עירוב כדאמרינן בטבול יום (פ"ג מ"א) (ונשאר מעורה) [צ"ל אוכל שנפרס ומעורה במקצת][7] ויש מהן הרבה בתלמוד[8] ובמשנה והרבה בל' ארמי מחליפין א' בע' כלומ' מידי דמערבא. *[אחי"ה בע' אר ג' (ח"א, רס"ד) כבר רמזתי על פי' רבינו שנגרר אחר פי' רה"ג בט"י בסד"ט 42 שפי' מעורה כמו מעורב ע"כ וכן בפי' רה"ג לעוקצ' ג', ח' 45 כתב ומעורא פי' מעורב ע"כ וכפי' זה אי' בכ"י ערוך שהבאתי בע' אר ג' עש"ה. ושם רציתי לפרש מעורה מל"י ואין בזה צורך כי הוא ל"מ כמו (ישעי' כ"ב, ו') וקיר ערה מגן ותרגומו ועל שורא דבקו תריסין עיי"ע הערה בח"ג, רל"א ושם הבאתי כבר כי הוא ג"כ ל"ע וככונה בחרו חכמז"ל בזו הלשון כי ענינה ג"כ גלוי וחשיפה וזה ענין עשה בהם המערה כגומר (כריתות הנ"ל וכן ספרא קדושי' פרשה ב' פרק ה') פי' מדבק ומחבר ולא גמר ביאתו, יבמו' נ"ג: במשנ': אחד המערה ואחד הגומר, כריתות י"א. עשו גומר כמערה, ושם גומר בשפחה חרופה מיחייב מערה לא מחייב. וכן ענין דבוק וחיבור בהפעיל תוספת' סוט' פ"ה (צוק"מ 301) המסלסלת בבנה קטן והערה בה. מערות (ש"א י"ז כ"ג בכתיב) דרש בסוט' מ"ב: שהכל הערו באמו. וברות רבה פ' ותשאנה (בנתפעל) ממאה ערלות גוים שנִתְעָרוּ בה כל הלילה. ירו' כתובו' פ"ג דכ"ז ע"ד הערו בה עשרה בני אדם. בפיעל ספרא קדושי' פנ"ל עירה כל הפרשה כולה לכי לא חופשה. ירוש' קידושי' פ"א דנ"ח סע"ד עירה כל הפרשה כולה לייבום ובירו' יבמות רפ"ב ד"ג ע"ג הגי' עודה את כל הפרשה כולה לייבום ובגיטי' בבלי ל"ט: אורעה כל הפרשה כולה ללא חופשה. ועיי' מ"ש בזה הה' וויים בספרא שם צד פ"ט אות ז' אבל לי נראה כי עיק' הגי' עירה פי' דבק וחבר. הָפעל ירו' פיאה פ"א דט"ז. ירו' סוט' פ"א די"ז: בסירה הוערה עיי"ע בר ז'. ועיי' מ"ש הרב רש"ב בתנחומ' הישן חקת סי' ח'. אתפעל פסיק' דר"כ צד י"א. (ילקי' משלי ר' תתקנ"ג ועיי' בילק' כי תשא ר' שפ"ו) דרך עצל כמשוכת חדק (משלי ט"ו, י"ט) דהוא מדמה להדא סירתא דאת מפשר ליה מן הכא והיא מִתְעַריא מן הכא ועיי' רש"י משלי שם[9]. ובירו' דמאי פ"א דכ"ב. בסיכתא אתערית. הכל כל"מ בהפעיל הֶעֱרָה ויק' כ', י"ח. י"ט; ישעי' נ"ג, י"ב ובהתפעל מתערה תהלי' ל"ז, ל"ה ורד"ק שרש ערה פ' בע"א ע"ש. והשם המופשט ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ג לידון בערייה, ושם: טומאת ערייה, ירו' כתובו' פ"א דכ"ה: פתר לה בערייה, והוא כמו העריה עיי"ע ח"ג, רל"א] —

ער (= עֲרִירִי מל"מ תואר למת בלא בנים einsam, kinderlos) בר"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות נ"ה.) ערירים יהיו (ויק' כ', כ"א) יש לו בנים קוברן ערירים ימותו (שם כ') אין לו בנים הולך בלא בנים[10]. בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ה סע"ב) ובפ' אלו הן הנשרפין בגמ' הגונב את הקסוה (סנהדר' פ"ב.)[11] יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה (מלאכי ב', י"ב) אם תלמיד חכם הוא לא

[1] בחולי' שם הובא ג"כ דתניא ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה ונ"ב דתנן ורמז על עוקצי' פ"ג מ"ה אבל רבינו לא על המשנה הזו כיון שהביאה בסמוך כי אם על איזו ברייתא ועיי' ג"כ חולי' קכ"ח רע"ב. [2] במקרא אי' וליות. [3] זה מפי' רבינו. [4] וכן כרובים המעורין זה בזה יומי' נ"ד: פי' מדובקין זה בזה. [5] בירו' ביצ' רפ"א ד"ס. מעורות לגידין. [6] כ"ה נכון בדפ"ר ובעה"ק שנ"ב דקארי ובשדפ"ע דקרי ועיי"ע אר ג'. [7] וכן הביאו רבינו לעיל ובע' פרס א' וכ"ה בחולי' קכ"ז סע"כ ושם במקצת כגי' רבינו גם בט"י [8] כמו נס תחת נסב. [9] במדי' תנחומא ריש כי תשא ובפסיקי' רבתי רפ"י הגי' מתהדקת. [10] עיי' שקלא וטריא בש"ס וכן בירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ג לצורך יצאת לידון בעירירי דאמר ר' יהודה כל אתר דתימר ערירים יהיו הוויין בלא ולד וכל אתר דתימר ערירים ימותו קוברין את בניהן. [11] כ"ה רק בכ"י ו"ן ל"ד ה"ב אבל בדפ"ע לי'.

יהא לו ער בחכמים[1]) ועונה בתלמידים[2]) ושייך זה לחלק ראשון[3]). *[אחי"ה וכ"ה אמת כי עֵר פי' עֵר בשכל היינו חריף כפירש"י בשבת ובמלאכי ע"ש והוא המעורר בשכלו ובתבונתו כי רבה את התלמידים ומע' ער א' ויש להעתיקו der Geistesrege כלומ' מעיר דברים ועונה עליהם עיי' רד"ק שרש עור — ולנקבה עֵירָנִית עירובי' נ"ג: עלץ בנערה . . עירנית ופרש"י בעלת חן וחריפה וכו'. ורבינו פי' בע"א עיי"ע עלץ ועוד עיי"ע ער = עיר ומ"ש] —

ער (= עֲרָיִים, עֲרָיִין כמו עֲרָבִין (עֲרָעֲרִין) die Zerschlagenden (Schollen) בהנוגע פ' כ"א בכלי' (מ"ב) בלחיים ובעריים[4]) טמא. פי' עריים דומה לכלי הסתת ובו משבר[5]) גושים של עפר כדכתיב (תהלי' קל"ז, ז') ערו ערו עד היסוד בה ואומ' (ירמיה נ"א, נ"ח) ערער תתערער. ויש אומרי' שאת של מחרישה ראשו חד ונכנס בארץ לחופרה ועולה ומרחיב כמין לחיים ומרחיב המענה כדתניא (תוספתי כלי' ב"מ פ"ד) כל כלי הסתת טמאין והערערין עמהן". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג צד 16 ושם הובא ג"כ מתוספת' הנ"ל והערערין עמהם ובנו"ג ובכ"י ה"ב והערעין וצ"ל והערערין וכ"ה בר"ש כלי' שם בשם הגאון והערוך, וכ"ה ברא"ש בשם עצמו. וא"כ עריים (עריין) כמו עררים (עררין) ומל"מ הנ"ל[6]). ומזה יש להסביר דרש סוערה (ישעי' נ"ד, י"א) בפסיקת' דר"כ צד קל"ד: ילק' ישעי' ר' של"ט סוערה מערערתא אומה שערערוה או"ה הה"ד זכור וגו' האומרים ערו ערו. ובילק' בט"ס בשתי תיבות שער ערוה וצ"ל שערערוה פי' שהרסו ושברו. וכן בפתיח' איכ"ר ד"ה מפץ וחרב: שן מערערה (wackliger Zahn)] —

ער (עִרְעֵר לדעת רבינו מע' הקודם ענין שיבור ולפי ר"ב מל"ע غرغر (gurgeln lassen בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ו רע"א)[7]) לא יערערנו בשמן זית[8]) תחילה. בפ' היה נוטל את מנחתה (סוט' כ'.) אמרה אינה שותה מערערין אותה. פי' גם זה לשון שיבור. — (א"ב כמו גרגר עיי' שם ובל' ישמעאל ערער). *[אחי"ה והוא ל"ע הנ"ל וכבר רמזתי עליה בע' גרגרת. והוא הנכון וכגי' רבינו אי' בכ"י תוספת' הנ"ל ובברכו' יערענו ט"ס הוא אבל כ"ה ג"כ בכ"י ש"ס. וכג"ה בירו' סוטה פ"ג די"ח ע"ד מערערין אותה ומשקין אותו בעל כרחה וכ"ה בפירש"י בסוט' הנ"ל. ולפי פי' רבינו ענינו ג"כ שוברין המשקה בגרונה כלומ' משקין אותה בעל כרחה] —

ער (= עָרָא בל"ס וכן בל"ע غار (Lorbeerbaum בר"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) ובפ' המוכר את הספינה בגמ' ובדקלים (פ"א.) ערונים:[9]) ערי[10]). ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) טרפא דערא[11]) פי' בלעז לאור"ו[12]). — (א"ב האילן זה נקרא דפני ע"ש). *[אחי"ה עיי"ע דפן ג' (ח"ג קי"ב). וראיתי כאן להעיר על שבוש בילק' ישעי' ר' שי"ד וז"ל אמר רבי ארמונים ערמונים אלמוגים ארמונים ערובים ערמונים דולבי אלמוגים כסיתא ונ"ב ר"ה ודע כי בר"ה ובב"ב שם ושם אי' א"ד (איכא דאמרי) ומזה נשתבש אמר רבי ובלי ספק היה כתוב א"ר תחת א"ד ופשט הכותב בטעות אמר רבי וגם תחת ערובים צ"ל ערי והוא קבוץ מל"ס עָרָא ובל"ע הנ"ל] —

ער (= עִיר מל"מ (הפכה כפר) Stadt ועוד עיר של זהב שם תכשיט אשה עיי' בפנים) בפ' ב' בעדיות (מ"ז) יוצאה אשה בעיר של זהב כבר פירשנו בע' ירושלם[13]). בס"ג דפ' ארבעה נדרים (ל"ב:) עיר קטנה (קהלת ט' י"ד) זה הגוף ואנשים בה מעט אילו האיברים וכו'. *[אחי"ה פי' עיר של זהב הנ"ל ובסוט' מ"ט: עטרה של זהב בדמות עיר עיי"ע ירושלם ופירש"י לסוט'. חגיג' י"ג: בן עיר הפכו בן כפר עיי"ע בן כפר, בן כרך ובן עיר

---

1) בכ"י ה"ב בחכמה וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען בשבת. 2) ורש"י בפי' מלאכי גרס ער בתלמידים ועונה בחכמים אבל גי' הש"ס נכונה כי החכם הוא המעורר והתלמיד הוא העונה. 3) ר"ל בעי' ער א' ובע' לא מכנה לחלק ראשון של הערוך מחלוקת ראשונה. 4) בנו"ג בלהיין ובעריין ובפי' רה"ג כבערוך. 5) כצ"ל בפי' רה"ג. 6) ובפי"מ להרמב"ם פי' עירים אלתאאקאת (?) ובהלכי' כלי' פ"כ הלי"ד גרס עיראין ולא פירשו. 7) וכ"ה בתוספתי פי"ב (י"ג). 8) לי' לפנינו שם ושם. 9) וכ"ה בב"ב ובכ"י ש"ס ר"ה ובדפו' שם ארונים. 10) בדפא"מ ובכל כ"י הכל ערך אחר אבל בדפ"ר פיז' וויניצי' ובאסיל כאן מתחיל הדבור בטעות. 11) בנו"ג באטרפא דערא'. 12) בלאי"ט lauro וברש"י ר"ה ובגיטי' לוריי"ר וכצ"ל ברשב"ם ב"ב Lorbeerbaum, laurier והפרי ביו"ש = Lorbeern baies וכ"ה הלעז בפי' רגמ"ה בב"ב הנ"ל. 13) עיי"ע ת"ה, קס"ד: וש"נ שבת נ"ט. ונדרי' נ' רע"א כפי' גי' הכ"י.

וש"נ. והקבוץ עֲיָרוֹת מגיל' פ"א מ"א ד"ב. ושם ז': כתובו' ק"ג: ירושלמי דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד תוספת' שביעי' פ"ד ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ג. והתואר עִירוֹנִי (עירני) Städter (= Klein) ב"ר ספ"ג עיי"ע ערן, ושם פי"ט ויק"ר פ"ד משל לעירוני, ירו' נדרי' אחד עירוני ואחד מן המדינה, ירו' נדרי' ספ"ז ד"מ ע"ג בעירוני, והקבוץ ירו' סנהד' פ"ה דכ"ב ע"ד העירנין הללו. ולנקבה ירו' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד עירנית ואיכ"ר פ' בני ציון עִירוֹנִית וכ"ה עירו' נ"ג סע"ב פי' מבנות הכפרים עיי"ע עלץ. והקבוץ שבת פ'. עִירָנִיּוֹת וכן בביצ' ל"ב. עיי"ע ערן — עִירָנִיתָא עיי"ע ער י'] —

ער (מל"מ יעערו (ישעי' ט"ו ה') קטוע מן יערערו וכן בל"ע عر = عرعر ענין צעקה וטענה (schreien, reclamiren ופטיר ועטיר מן חרורי ומן עלולי ומן ערורי מלכא (גיטי' פ"ז רע"א) כבר פירשנו בע' טצהר[1]). *[אחי"ה ושם (ח"ד, ע') הביא שתי גירסאות עררי ועוד ערורי ובאמת שתיהן שוות וקטועות מן ערעורי וכבר נקטע בל"מ (ישעי' הנ"ל) ובל"ע הנ"ל נאמר ג"כ על צעקה וטענה ער או ערער[2]) והראיה גם מיניה וביה בגמ' מ"ק ח'. במשנ' לא יעורר אדם על מתו ושם בגמ' בציון המשנ' לא יערער על מתו מאי לא יערער וכו' וברי"ף גרס גם במשנ' יערער ובכ"י ש"ס בהיפך גם בגמ' יעורר עיי' ד"ס למקומו וש"נ שאר מקומו' אצל הראשונים. ופי' לא יצעוק ביותר והיינו ע"י ספדנים ועיי' בש"ס שם. וכנ"ה בב"ב ל"א: במקום שיש עוררין בכ"י ש"ס שיש עליו עוררין, בירוש' גיטי' פ"א דמ"ג אם בא ועירר ערו בטל, בשעירר משנשאת עירר עד שלא נישאת. ושם ג"כ ערר משנישאת, שם: הלקוחות עוררין, ירו' כתובו' רפ"ב דכ"ו. מי עורר? היורשים וכו'. שם פ"ו ד"ל ע"ד אשכחינון ערירין פי' מצאם עוררים בעניני כתובה[3]) וצ"ל עררין כדאי' בירו', שם פ"ז דל"א ע"ג והוין קריביה עררין ואמרין וכו', גיטי' ב'. ט'. אם יש עליו עוררים וכו', והשם עֲרוּרֵי או עֲרָרֵי (כשתי גירסאות של ערוך מגיטי' הנ"ל) והוא הקבוץ מן עֲרוּר או עֲרָר עיי' ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד איזהו העירור מזכירתו בין המתים, ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ג עֲרָר שחוץ לגופו עררו בטל וערר שבגופו עררו קיים, ירו' כתובו' רפ"ט דל"ב ע"ד כל ערר שיש לי בשדה זו וכו', ירו' ב"ב פ"ג די"ד ערר צריך בית דין, ושם: אפי' עירר עמו בפני פועלין ערר הוא, ירו' ר"ה רפ"ג דנ"ח ע"ר קרא ערר על חתימת יד העדים וכו'. ובבנין פלפל עִרְעֵר מ"ק הנ"ל. מגיל' כ"ה: פקרו המערערים וגי' כ"י ור"ח וערוך ע' פקר ב' המינין, ירו' סנהד' ספ"ג דכ"א ע"ד אם בא ועירער עררו קיים, ירו' נדרים ספ"ה דל"ט ע"ב כל מי שיבא ויערער על המתנה הזאת. והשם עִרְעוּר גיטי' ט'. וש"נ וכ"ה בכ"י ש"ס ב"ב ל"א סע"ב ול"ב רע"א ובנו"ג עִרְעָר, כתובו' כ"א: כ"ב. תוספת' כתובו' ספ"ב ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו: ירו' יבמו' פ"ח ד"ט: ירו' ביכורי' פ"א דס"ד. שהיו קורין עליה ערער — ערערין כליי' פכ"א מ"ב עיי"ע ער ה' — קהל"ר פ' ראה זה: מערערא צריך לו' מערעא עיי"ע ער י"ד] —

ער (= עִיְרָא = אירא מל"י הרשום' בע' ארא (ח"א, רס"ה) (Stück Wolle בפ' כ"א בכליי (מ"א) ובעירה שאינה עתיד להחזירה, פי' „הוא חוט עבה והוא למעשה חושב ורוקם ופעמים מוציאו ופעמים מחזירו ופעמים מוציאו ואין מחזירו". בס"ג דב"ק (קי"ט:) ת"ר אין לוקחין מן הגרדי[4]) לא עירין וכו'. — (א"ב פי' בל"י צמר עיי"ע ארא); *[אחי"ה ושם פירשתי ודע כי מהתיבות ונקרא עירה עד סוף הע' הועתק מפי' ר"ח בשבת צ', נדפס בש"ס ווילנ' צ': אבל גם שם הגי' בסוף פירושו שאורגין אותן בתוך מטפחות ספוג כמו מילת ולפי זה יש לקיים זו הגי' גם בערוך ופי' מטפחות ספוג schwammig כלומ' שיש לאריגה חלונים כמו בספוג ובפי' ר"ח הובא עוד לביאור הענין: נקראת בל' ישמעאל כמל ע"כ והוא בל"ע خمل zottiger Teppich, ועוד הביא שם רבינו בשם הגאון ני' אידא בדלית וכה"ג בב"ק קי"ט: בד"ש ופיז' אידין וברש"י בדפ' הראשונים אדין, אידים (ד"ס ב"ק שם) אבל בכולם צ"ל ברי"ש כי הוא מל"י ἔρεα, εἴριον, ἔριον וכ"ה בב"ק אירין ורבינו גורס בעין וכ"ה בפי' רה"ג לכלי' הנ"ל אשר דבריו נעתקים בערך הנוכחי רק בכ"י פי' רה"ג (צד 15) אשר ממנו נדפס טעות הוא דאי' שם „כמו שאמרנו בשבת לא עירין ולא נימין" וצ"ל כמו שאמרנו בב"ק לא עירין ולא נירין, וגי' בעי"ן אי' עוד בתוספת' כליי' ב"ב פ"א חולדה שגיררה את העירה

---

1) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפי פיז' ווינציי ובאסיל בט"ס תצהר. 2) עיי' פלייש‏ער בהוספות לעמת"ל ללעווי ח"ג 731. 3) ופני משה נדחק לפרש מן ערירים של מקרא. 4) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מגרדי,

ובקצת דפוסי' ובכ"י אירפ' הגי' האירה. והתואר ממנו עִירְנִיתָא der wollige Bast כן פי' הירוש' שבת רפ"ב ד"ד ע"ג אידן או אַדָן (בפי' הרמב"ם כ"י) של שבת כ': ובבבלי מבואר ע"י עמרניתא עיי"ע. — עירה ירו' קידוש' וספרא קידושי' עיי"ע ער ג'] —

ער (= עוֹר מל"מ (Haut, Fell בסנדל פ' כ"ו בכלי' (מ"ה) עור החמור ועור החמר [1]) פי' עור החמור שמשים על החמור עור החמר שמשים על בגדיו. עור הכתן [2]) שלובש אומן של פשתן [וקושרין אותו במתניהם שלא יסתבך עליו הניפוץ [3]). [עור הכתף שמשים בכתיפו תחת משאו שלא יזיקו המשאוי] [4]). עור הרופא שמשים רופא החבורות עליו מפני הלכלוך, עור העריסה שמשים על עריסה של קטן, עור הלב של קטן היה מנהגם לחגור על מתני הקטנים עור שמא יכהו החתול על לבו וימות, עור הכר והכסת של מטה, עור הסרוק שמשימין אומני המסריקות במתניהם עור הפורק אומן של פשתן. בס"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ו:) וגימא מר עור משלים לבשר לחומרא. פי' כגון הבשר חופין חצי העצם והעור משלימו לרוב ולא תאמר עור מצטרף לבשר ואפי' חצי בחצי [5]). *[אחי"ה ויתר דברי המשנ' בכלי' הנ"ל הלא הם מפורשים בע' סקורטיא, קטבל וע' שטח א' וש"נ חולי' קכ"ב. ודברי המשנה (קכ"ב.) אלו שעורותיהן כבשרן עור האדם ועור חזיר של ישוב וכו' מפורשים בע' כשת, בית בשת, חטר. כלי' פכ"ו מ"ח עורות בעל הבית. סוט' י"ד. דבר הבא מן העור.. דבר שהעור נהנה ממנו] —

ער (= עִיר, עִירָא בל"ם כמו ער בל' משנ' der Wachende עיי"ע ער א' ובפרט הוא תואר למלאך עיי' בפנים) בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומה (פסחי' ל"ג.) בגזירת עירין פתגמא (דניאל ד', י"ד) פי' גזירה ומאמר שוין הן עירין וקדישין שוין הן פתגמא שאלתא שוין הן. *[אחי"ה בספרי על המלאכים צד 6 והלאה הארכתי לבאר כי הכנוי עיר וקדיש בדניאל, י'. כ' והקבוץ עירין.. קדישין (שם י"ד) נעשו במטבע שטבעו הפרסיים כי שבעה ראשי שרי מעלה שלהם נקראו die unsterblichen Heiligen, Ameshâ- çpeñta וכמה פעמים נקראו בשם שומרים שאינם נרדמים ותואר הכבוד של מיטרא (Mihr Yt פי' מ"ו) הוא avâo pavâo paçcapavâo parôpavâo מגין ושומר שומר מלאחור שומר מלפנים והשרים האלה משוטטים אנה ואנה לשמור ולהגן וגם זכרי' ד', י' מובן לפי זה יפה יפה — ופי' עִירֵי אינם ישנים סנהד' כ"ט: עִירֵי ושכבי להוו עלך סהדי. והפעל ממנו באתפעל ירוש' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד איתעיר יקרי וכו', ירו' קידושי' פ"א דס"א: כיון דאתעיר אבוי מן שינתיה, ובויק"ר פי"ב דאיתעָר מן שינתיה, ירו' סנהדי' פ"י דכ"ט: לא הוה מיתער על ידך וכן בתרג' אתעיר למשלי כ"ג, ל"ה ואיתעָר לתהלי' י"ז, ה', מִתְּעָר שם ע"ג, כ' לישעי' כ"ט, ח', מיתער לזכרי' ד', א', והוא כמו אִתְפְּעַל עיי"ע ער א'. ירו' ביצ' פ"ה דס"ג. אזל בעי (מתערתא) [צ"ל מתערתיה] בקריצתא דשובתא פי' רצה להעירו בהעלות השחר בשבת] —

ער (Beinbrecher, weisser Seeadler) תרג' ואת הפרס ואת העזניה (ויק' י"א, י"ג) וער ועזיא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' והפרס והעזניה (דברי' י"ד, י"ב) ובתר"י ב' ועריא, ואולי הוא מל"ע غَر، غرا، غرة לבן ועוד חזק ושני תוארים יאותו לפרס שהוא לבן וחזק] —

ער (= עַרְאַי פי' במקרה וטפל zufällig, nebensächlich) משנת חלה פ' שלישי (מ"א) אוכלים עראי מן העיסה פי' דרך מקרה. תרג' קרא: ערע ולפעמים ארע ע"ש. *[אחי"ה פי' עראי בחלה ובמעשרו' פ"א מ"ה סוכ' פ"ב מ"ג ובדף כ"ו. והלאה ברכו' כ"ג: ירו' ברכו' פ"ב ד"ד סע"ג וירו' סוכ' פ"ב דנ"ג. במקרה וטפל והפכו קבע וקטוע מן ערעי מפעל ערע (ב') ע"ש. ועוד נכתב עַרַיי קטוע מן עַרְעַי בספרא קדושי' פרש' ב' פרק ד' מפורש קרי (ויק' כ"ו, כ"ג. כ"ד) כמו קרא שהוא בלא"ר ערע: אתם עשיתם את דיניי עריי

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר כי תחילה פי' רבינו החמור ואח"כ החמר ובשרפ"ע נהפך הסדר ללא נכון ודע כי מר"ש מוכח שלא היה לפניו בערוך רק עור החמר ועיי' בתוי"ט מ"ש ג"כ בשם הרמב"ם ובמשנ' שבמשניו' אי' רק עור החמר ובמשנ' דש"ס רק עוֹר החמוֹר. [2]) כ"ה נכון בכ"י וי"ו ל"ד הי"ב ובדפ"ר ואמ' אבל בשרפ"ע ובכ"י ק"ט בט"ס כהן, כהן. [3]) השלמתי עפ"י ע' כתן וכן מוכח מפי' הר"ש בכלי' שם המתחיל בערוך. ובר"ש עוד: ותרג' ופשתן כיתנא. [4]) עפ"י ערך כתן וכ"ה בר"ש כלי' שם. [5]) וכן מוכח מפי' רגמ"ה בחולין.

בעולם אף אני אעשה אתכם עריי בעולם. וכ"ה בתרג' ירוש' ואין תהכון עמי בעראי, ושם פסוק כ"ג. כ"ד בעראי בעלמא ולפ' כ"ז. כ"ח. מ'. מ"א. ועוד עיי"ע ערע ב'] —

* **עָר** (מל"מ כמו צָר Feind) ש"א כ"ח, ט"ז; דניאל ד', ט"ז. בב"ר פל"ז ואיכ"ר פ' וזכור בפתיחתא דרש שנער בשתי תיבות שהעמידה שונא וער להקב"ה ועוד עיי"ע שנער.

עָרַב (מל"מ בהתפעל ענין התחברות הדברים בדרז"ל גם בשאר בנינים עיי' בפנים וכן בלא"ר וסו' ערב בל"ע عرب = עִירְבֵּב mischen, vermischen, verwirren. עִירוּב Vermischung; עִירוּב פַּרְשִׁיּוֹת Versetzung der Verse ; עירבוב, עירבוביא Gemisch, Unordnung) בפ' ה' בכלאי' (מ"א) כרם שהוא נטוע ערבוביא פי' מבולבל. בר"ג דסנהדר' (כ':) עירוב פרשיות כתוב כאן, פי' „אלו הלואות דכתיב בהו אם כסף תלוה את עמי (שמות כ"ב, כ"ד) כל מה שכתוב בפרש' ואלה המשפטים מעורבין הן וכי כתיב (שם ז', ח') אלהים[1] אכולהו כתיב ואפי' הודאות והלואות צריכין ג' מומחין"[2]. בפ"ק דר"ה (ט"ז:) כדי לערבב את השטן, פי' „כמו שמצינו (עיי' איוב ל"ג, כ"ג. כ"ד) שיש מלאך מליץ סודה מרדת שחת כך יש מלאך משטין ומכוונין ישראל ואומרי' בכל לבם שאם יעמוד משטין עליהן לדקדק במצות ומאחר שרואה המשטין שמחבבין את המצות מיושב ומעומד כאילו מתעכב (מלהסטין) [צריך לומר מלהשטין]"[3]. פ"א כתוב בירושלמי (?)[4] בלע המות לנצח (ישעי' כ"ה, ח') וכתיב (שם כ"ז, י"ג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו' וכי שמע שטן קל שיפרא[5] זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד תניין ליה אמר ודאי ההוא שופר דיתקע בשופר הגדול מטא זמנא למתבלע ומרתיע[6] ומתבלבל ולית ליה פנאי למעבד קטיגוריא[7] ומכאן אנו למדין דבעינן ל' בעמידה כמו שלשים בישיבה והני (דמחמרי ועבדי)[8] [וצ"ל דמחמירין עבדי] ל' בדיתבי ול' בלחש ול' על הסדר כנגד מאה פעיות דפעתא אימיה דסיסרא ואלו י' אינון כשגומרין כל התפלה קל תקיעיא דיחידאה מתבעי למהוי י' תשר"ת תש"ת תר"ת והן ק'[9]. בפ' חלון (עירו' פ': במשנה) א"ר יהודה במד"א בעירובי תחומין אבל בעירובי חצרות בין מדעתו בין שלא מדעתו. גמרא (שם) אמר שמואל[10] הלכה כר' יהודה אמר ליה רב חנא בגדתאה אפי' במבוי שנטלו קורותיו או לחייו א"ל בעירובין אמרתי ולא במחיצות. ויישנו בס"ג דפ' כל גגות (שם צ"ה.), בס"ג דפ' שני שעירי (יומא ס"ו ע"ב) עירוב הוצאה לשבת ואין עירוב הוצאה ליום הכפורים. בפ"ק בביצה בגמ' אין מוציאין לא את הלולב (י"ב.) מר סבר עירוב הוצאה ליום טוב.

---

1) וכ"ה בפי' ר"ח וצ"ל האלהים. 2) הועתק מפי' ר"ה בסנה'. 3) וכ"ה בפי' ר"ח אשר משם הועתק כל הפי' כמו שנדפס בש"ס ווילנ'. 4) וכן הביאו זה הירושלמי בשם הערוך הר"ן וריטב"א בחי' ר"ה וכ"ה בטור או"ח סי' תקפ"ה ולא הזכיר את הערוך וכתב הרב ב"י שם והכי אי' בירוש' וכו' כל זה כתוב ברוקח וסמ"ג כתב הא דירוש' בשם המדרש וכו' ע"ש, אבל קצת תימה שלא חש להזכיר את הערוך וכדאי' בתוספו' ר"ה ט"ז: ד"ה כדי. 5) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע שופרא. 6) בר"ן בשם הערוך גרס ומירתת אבל מרתיע ג"כ נכון עיי"ע רתע ובתוספו' רק ומתערבב. 7) בהטור הנ"ל הובא הירוש' בזה"ל: בלע המות לנצח וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כי שמע קול שופר חדא זימנא בהיל ולא בהיל אומר שמא [מטא] ההוא זימנא דשופר גדול כד שמע תניינית אומר ודאי מטא זימניה ומירתת ומתערבב ולית ליה פנאי למיעבד קטיגורא ואבודרהם הלי' ר"ה צד צ"ת סע"ד כתב בזה"ל והכי אית' בירוש' שכשתוקעין פעם ראשונה בהיל ולא בהיל שניה מזדעזע ובהיל ראשונה סבר קיימו מצות תקיעה שניה סבר שופר משיח הוא שנא' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ומשום הכי בהיל שלא ישאר שום שטן בעולם שנא' ובלע המות לנצח ע"כ ותזותא מוכח עליו שאין זה סיגנון לשון הירושלמי ואבודרהם לא ראה בפנים בירו' כי רק העתיק אולי מהערוך תורף הלשון בעברית ועפ"י ר"ה הנ"ל תרגי' ירושלמי אי' לבמדי' כ"ט, א' יום יבבא יהי לכון למערבבא סטנא דאתי למקטרגא לכון. 8) ובאו"ז הי' ר"ה ססי' ר"ע הגי' בשם הערוך והלין דמחמרן ועבדין ובתוספו' ר"ה ל"ג: ד"ה שיעור הביאו בשם הערוך רק: דמחמרי. 9) הובא באו"ז הנ"ל וסיים האו"ז וחולק על מנהגינו ועל מה שכתבו רבותי כדפרישי' ע"כ וכן הביא זה הדין הכלבו ר"ה ססי' ס"ד וז"ל והבעל הערוך כתב שמנהגם לתקוע שלשים קולות לתפלה מיושב ויש נוהגין לתקוע כל סימן וסימן ג' פעמים על סדר הברכות קשר"ק למלכיות ג' פעמים קש"ק לזכרונות ג' פעמים קר"ק לשופרות ג' פעמים ע"כ. וכתב המרדכי הל' ר"ה סי' תשי"ך וז"ל: ובדין הוא שיהא תוקעין לכל ברכה תשת"ק קש"ק קר"ק משום ספקא דרב אבהו דאי גנח ויליל ניעביד כולהו קשר"ק ואי יליל לחוד ניעביד כולהי קר"ק ואי גנח לחוד נעביד כולהו קש"ק וכך פי' בערוך ע"כ וראיתי בחי' הר"ן טעם הגון לתקיעות דמיושב וז"ל ונראה בעיני שלכך הקביעו תקיעות דמיושב אעפ"י שהיה ראוי להקדים אותן שעל סדר ברכות לפי שאלו היו מקדימין אותן אפשר שלא היו חוששין אח"כ לתקיעות דמיושב שאינן אלא לערבב את השטן בלבד ולפיכך הקדימו תקיעות דמיושב שבידוע שלא יזלזלו באותן שעל סדר ברכות עכ"ל. 10) בנוי"ג אמר רב יהודה אמ' שמואל.

פי' „יום טוב לדברים שאינן צורך אוכל בשבת[1]
מה שבת אין מוציאין מרשות לרשות אלא ע"י
עירוב כך ביו"ט"[2]). בר"ג דפ' ר' אומר תולין
(שבת קל"ט.) כשותא בכרמא עירובא[3]) פי' כלאי'[4]).
בריש מסכת כלי' (פ"א מ"ה) כדי להקיפו בחוט
ערב. פי' חוט העבה שהולך ומתערב בתוך השתי
שמו ערב. ערבובתא דרישא (נדרי' פ"א רע"א)[5])
כבר פירשנו בע' חרף. — (א"ב תרג' אספסף
(במדי' י"א, ד') ערברבין). *[אחי"ה הפעל ענין
התחברות ובלבול הדברים בל"מ רק בהתפעל
ובדרז"ל גם בשאר בנינים בפַעֵל יומ' פ"ד:
ליערבינהו וליתנינהו. בפִיעֵל גיטי' נ"ב סע"ב מנסך
רב אמר מנסך ממש ושמואל אמר מערב, ושם:
מערב היינו מדמע, תוספת' ב"ב פ"ה ולא יהא
מערב מים ביין עיי"ע בלבקי (ח"ב, צ"ד) וש"נ שאר
מקומות. עירובי' כ"ז. קרבי דגים מעורבין בהן,
מ"ק ח': ירוש' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד ב"ר ספ"ע
אין מערבין שמחה בשמחה. ובהוראת עירוב:
עירו' פ"ב מ"ו לא עירב', פ"ג מ"א בכל מערבין,
שם מ"ב מערבין בדמאי וכו', שבת ק"כ. חצר
המעורבת שם ל"ד. ערבתם, שם: צא וערב לנו
וכו', ירו' ביצ' פ"ב דס"א: לא עירב ולא עירבו
לו אחרים. בפַעל תרג' ממלח (שמו' ל', ל"ה) מְעָרַב,
מהול (ישעי' א', כ"ב) מערב במיא. תר"י א' לויק'
ט"ז, י"ח כד הינון מערבין (עיי' יומ' פ"ה מ"ד); תר"י
א' לדברי' כ"ב, י"א מערבין כחדא. ובענין עירוב
תר"י א' לשמות ט"ז, ה' ויערבון בבתיא וכו'.
אתפעל תרג' יהושע כ"ג, ז' לאתערבא ועיי'
תרג' משלי י"ד, י'; לשה"ש ג', ה', תר"י ב' לדברי
ז', ג' ולא תתחתן: ולא תתערבון בהון. נתפעל
ירו' ערלה רפ"ב דס"א ע"ד פרוסה של לחם הפנים
שנתערבה וכן חתיכה של חטאת שנתערבה ושם:
לוג שמן של מצורע שנתערב וכו'. והשם:
מקואות פ"ו מ"ז יבמו' ט"ו: עירוב טקואות, קנים
פ"א מ"ד שלקחו קיניהן בעירוב, ירו' פסחי' רפ"ג
דכ"ט ע"ד על חמץ ברור חייב כרת ועל עירובו
בלאו, הקבוץ ירו' ביכורי' פ"ב דס"ה. עירובין בעיינן
הן, ושם: עירובי מעשר, ירו' ערל' פ"ב דס"א ע"ד
יש לך קדשים שאינו אוכל בהן פרט לעירובין וכו'.
והושאל לעירוב המקראות בפרשה עיי' סנה'
ב': לעיל בערוך, וכן ב"ק ק"ז. עירוב פרשיות
כתיב כאן. והושאל לעירוב תחומין, לעירוב
חצירות ולעירוב תבשילין ירו' עירובי' פ"א די"ט
סע"ג היו שנים ועירבו עירוב אחד.. היו ג' ועירבו
שנים עירובין ובא הגוי וכו', ירו' יומ' פ"ו דמ"ג
ע"ד י' סוכות בתוך עשרה מיל ר' יוסי אומ' חמש
וכולן ע"י עירוב וכן אמר לי אליעזר בני יכול
אני לעשותן שתים ע"י עירוב ועיי' תוספת' פ"ג.
ביצ' ט"ו: מכאן (שמות ט"ז, כ"ג) סמכו חכמים
לערובי תבשילין מן התורה', יומ' כ"ח: קיים אברהם
אבינו אפי' עירובי תבשילין. ב"ר פמ"ט אפי' הלכות
עירובי חצירות הי' אברהם יודע, עירובי' כ"א: בשעה
שהתקין שלמה עירובין ונטילת ידים וכו'. שבת ל"ד.
עירובי תחומין עירובי חצירות, ירו' שבת ספ"ב ד"ה
רע"ג עירובי חצירות.. עירובי תחומין ועל שם
רוב עניני עירובי תחומין ועירובי חצירות תכונה
המסכת עירובין. ובתרג' נקראו כלאים: עירובין
עיי' תרג' דברי' כ"ב, ט'; לויק' י"ט, י"ט; תרג'
ירו' א' שם ט"ז. ג'. ה' (עיי' חולי' ע"ח:) והיחיד
ערובא כמו ערוב של מקרא פי' תערובות החיות
עיי' לקמן. והפעל בכפל הל' הפעל לחזק הענין
עִרְבֵּב ר"ה ט"ז: עיי' לעיל פירושו. ירו' ר"ה ספ"ג
דנ"ט. עירבב את המזלות, ע"ז ב' רע"ב דלא ליערב
בו אינהו ומו'. ב"ר פ' פ"ז שלא לערבב ע"ש פירושו
בפנים ובמ"כ שם. במד"ר פ"ב הריני מערבב שמחת
תורה, ויק"ר פ"כ אני מערבב שמחת בתי ושם ר"פ
הוללים (תהלים ע"ה, ה') מְעַרְבְּבַיָּא. קהל"ר פ' לשחוק
מפורש מהולל (קהלי ז', ז') מה מעוֹרְבָב השחוק.
שהש"ר פ' לסוסתי דרש רב (תהלי' י"ח, ט"ו) עירבבן,
ושם ס"פ ברח בקש להכנים בהם מהומה בסעדתו
ולערבבה. שמ"ר פי"א פי' עָרֹב (שמות ח', כ"א והלאה)
חיות מעורבבות וכ"ה בפשיט' הסורית עָרוּבָא דכל
גנם והקבוץ תהלי' ע"ח כ"ה עירבובי חיות ברא,
ושם ק"ה, ל"א (עירבויין) [צ"ל עִירְבוּבְיָין] מהיחִיד
עירבוב עירבוביא כלאי' פ"ה מ"א כרם שהוא נטוע
ערבוביא, והפכו ויק"ר פל"ו מה הגפן הזה אין
נוטעין אותו ערבוביא אלא שורות שורות וכו',
חולי' ס'. מה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא
וכו', שבת פ"ה. בא ערבוב וביטל את השורה, ע"ז
ב' רע"ב ומי איכא ערבוביא קמי הקב"ה, ספרי

---

1) כ"ה נכון ברפ"א אבל בשרפ"ע בטעות: בשבת. 2) הועתק מפי' ר"ח בביצי' בש"ס ווילני. 3) כ"ה נכון ברפ"ר ווניצי' ובא"מ ולי' ברפ' פיזי' וכה"ג בכ"י ש"ס ובדפו' הראשוני' ובנו"ג עירובא. 4) וכ"ה בפירש"י ובתרג' בקבוץ עירובי' עיי' למטה בפנים בהוספותי. 5) בנו"ג עירובתא וברש"י ובר"ן ערבוביתא.

דברי׳ פ״כ כולכם בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים. במד״ר פי״ב שהיו דוחקים זה על זה ובאים אנשים ונשים בערבוביא ועפ״י זה תרג׳ ירו׳ א׳ לדברי׳ א׳ כ״ב ותקרבון אלי כלכם: וקריבתון לותי בעירבוביא. כולכון. תרג׳ את המהומה (שם כ״ה, כ׳) עירבוביא שהש״ר פ׳ כמגדל כל מלחמה שהיא יתירה על ששים אלף מלחמת עירבוביא היא. שבת קל״ט. עיי׳ לעיל גי׳ רבינו. ושם נסמן מנדרי׳ פ״א לנקבה. והקבוץ ב״ר פמ״ט עירבובי שאילות. ומ״ש ר״ב בתרג׳ במ׳ הנ״ל ערברבין כ״ה לפנינו בדפוסי׳ והוא הוא ערב רב (שמות י״ב, ל״ח) כאלו הוא כתיבה אחת עֲרַבְרָב Gemisch. ובדפ׳ סיביוניט׳ לבמד׳ הנ״ל גרס עירברבין וכ״ה בתרג׳ שה״ש א׳, י״ב ועירברובין — ומזה הפעל ערב נאצל עֵרֶב מל״מ (ויק׳ י״ג, מ״ח) פי׳ שם החוט העובר ברוחב האריגה ומתערב בתוך כל החוטים אשר בארך ונקרא בלא״ש (Einschlag) בלא״ר בתרג׳ ערבא [1]) כלי׳ פ״א מ״ה עיי׳ בערוך לעיל והושאל לזריעה כעין עֵרֶב שבת פ״ה: אם היו זרועין שתי זורען ערב ערב זורעין שתי. ונקרא לארכו ולרחבו של דבר (die Kreuz und Quer) שתי וערב חולי׳ ק״י: והלאה. ירו׳ תרומו׳ פ״ג דמ״ב. ירו׳ עירו׳ פ״א די״ט ע״ג] —

עָרַב (מל״מ ענין בטחון וערבון Bürgschaft leisten ; והתואר עָרֵב בל״ס עַרְבָא (Bürge כפ׳ אלו נאמרין בגמ׳ הפכו פניהם (סוט׳ ל״ז:) איכא בנייהו ערבא וערבא דערבא פי׳ אסיקנא דלישנא קמא דר׳ שמעון נכרתו על כל אחד ואחד מישראל מ״ח בריתות [2]) לתרי״ג מצות שאם יעבור על אחת מהן ילקה בעונו וגם עירב כל ישראל שאם יעבור אחד מהן ויראהו חברו ולא יקח הדין ממנו ילקה בעונו נמצאו כל ישראל ערבים זה לזה ולישנא דתני ר׳ מוסיף ערבא דערבא כלומ׳ אם תשמע שפלוני עבר עבירה וראהו פלוני ולא מיחה בידו תהיה אתה מחוייב כדרך ערב [3]) ליקח הדין גם מזה האדם הערב שראה ולא מיחה בו ואם לא תעשה כך תהא נתפש בעונם וזהו פי׳ ערבא וערבא דערבא [4]). כל מקום ששנה רשב״ג במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידון וראיה אחרונה (כתובו׳ ע״ז. גיטי׳ ל״ח. ע״ה. ב״ק ס״ט. ב״מ ל״ח: ב״ב קע״ד. סנה׳ ל״א. בכורו׳ כ״ד.) פי׳ ערב בגט פשוט (ב״ב קע״ג.) המלוה את חבירו ע״י ערב וכו׳ עד רשב״ג אומ׳ אם יש נכסים ללוה בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב. צידן בפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ע״ד.) אמר רשב״ג מעשה בצידן באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי אסטליתי ואבדה אסטליתו ואמרו חכמים תתן לו את דמיה [5]). ראיה אחרונה בפ׳ דיני ממונות בשלשה זה בורר לו (סנהד׳ ל״א.) א״ל הבא עדים א״ל אין לי הבא ראיה אמר אין לי ראיה שהוא חייב וכו׳ בזו ראיה אין הלכה כמותו אבל בראיה ראשונה הלכה כמותו. כפ׳ גט פשוט (ב״ב קע״ה:) ערב היוצא לאחר חיתום שטרות. פי׳ אחר חתימת עדים כתב ופלוני ערב. *[אחי״ה מל״מ (בראשית מ״ג, ל״ב; משלי ו׳, א׳) והפעל והתואר ב״ב קע״ד: ערבא דכתובתה דכלתיה. ושם: ערב דכתובא לא משתעבד שהש״ר פ׳ משכני: הביאו לי ערבים טובים שתשמרהו . . אבותינו עורבים אותנו . . בנינו עורבים אותנו. ב״מ קט״ו. אתה נכנס לביתו של ערב. סוכ׳ נ״ג. רגלוהי דבר אניש אינון ערבין ביה. בכורו׳ מ״ח: ובכ״י ש״ס ב״ב קע״ד. [6]) נכסוהי דבר איניש אינון ערבין ביה. ב״ב קע״ג סע״א ורע״ב המלוה את חבירו ע״י ערב לא יפרע מן הערב וכו׳ עיי׳ לעיל. ושם: כמה פעמים. קע״ד. הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן לך [7]) כולן לשון ערבות הן. קע״ד. ערבא דיתמי. סוכ׳ כ״ו. ערבי׳ך ערבא צריך. והפעל עוד בתרג׳ למשלי ו׳, א׳; י״ז, י״ח; כ״ז, י״ג; לאיוב י״ז ג׳ והשם המופשט עֲרָבוּת ב״ב הנ״ל ב״ר ר״פ צ״ג כרח . . מלעשות ערבות [8]). שמ״ר פכ״ז הכנסת עצמך לערבות ובל״ס עֲרוּבְתָא תרג׳ כ״י משלי ערב עֲרֻבָּה: ערב ערובתא [9]). בערבים (שם כ״ב, כ״ו) תרג׳ בערבו תא צ״ל בערובתא ובל״מ ערבה. ועוד כמו עֵרָבוֹן פי׳ עבוט (Unterpfand) אבות פ״ג מט״ז הכל נתון בערבון. אסת״ר פ׳ ויסר המלך: דרכו של לוקח ליתן ערבון וכו׳. פסחי׳ קי״ח: לך והשלם ערבונך. תוספת׳ ב״מ פ״א ערבוני יקון. מ״ק כ״ה. ערבונא קא שקיל מיניה. שבת ק״ה: ערבונא שקלי מיניה. הקבוץ יבמות ק״ט סע״א יתרחק משלשה דברים . . מן

---

[1]) בדפי סיביוניטי עירבא. [2]) כ״ה בדפ״ר ובש״ס. ובשרפ״ע וכ״י ק״ט כריתות. [3]) בכ״י הי״ב ערבנות. [4]) ועיי׳ בפירש״י. ובסנהד׳ כ״ז סע״ב דרש וכשלו איש באחיו (ויק׳ כ״ו ל״ז) איש בעון אחיו מלמד שכולין ערבים זה בזה. [5]) בנו״ג איצטלתי ואבד איצטלתו ובכ״י ק״ט איצטלת ואבד איצטלתו ועיי״ע אסטלית ח״א, קס״ט. [6]) ובדפוסי׳ בב״ב מערבין יתיה. [7]) כ״ה בכ״י ש״ס. [8]) עיי׳ בסוף הע׳ הערה 1. [9]) ובנו״ג ערבותא.

הערבונות [1]), בתר"י א' לבראשי' ל"ט, א'; ולשמו' כ"ב, כ"ד עַרְבָּנוּתָא] —

עֹרֵב (מל"מ וכן בל"ס עורבָא בל"ע غُرَاب בל"ר Rabe, corvus) עורבא פרח (ביצי' כ"א. חולי' קכ"ד:) עיי' בע' סמך [2]) פי' שחור כעורב [3]) פירוש אחר [4]) „לשון גנאי ופחיתות הוא כלומ' דעת נערים ששוחקין בעורבים" [5]). קוצותיו תלתלים שחורות כעורב (שה"ש ה', י"א) מפורש בפ' עושין פסין בגמ' דסמוך ר' יהודה (עירובי' כ"א סע"ב) ובויק"ר זאת תהיה פרש' ראשו (ר"פ י"ט). בפ' נערה שנתפתתה בגמ' האב (כתובות מ"ט:) עורבא בעי בני וההוא גברא לא בעי בני וכו'. בר"ג דפ' הכל שוחטין (ה'.) והעורבים [6]) מביאים לו לחם ובשר (מ"א י"ז, ו') וכו'. *[אחי"ה בחולי' שם מאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש . . ודילמא תרי גברי דהוי שמייהו עורבים. ועיי' ב"ר פ' ה' ופל"ג במד"ר פכ"ג ויק"ר ר"פ י"ט תנחומ' מסעי ס"ח ילק' יהושע ר' כ"א וילק' מל' ר' ר"ט ועיי' סנה' קי"ג. — וכנ"ה בחולי' ס"ג. עורב זה עורב אוכמא (ועיי' כתיבו' מ"ט:), ושם עורב העמקי עיי"ע עמק ב'. ושם: עורב הבא בראשי יונים ע"ש ובזואלאגיא לה' לעוויזאהן 215. ב"ק צ"ב: לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב וכו' עיי"ע זרזר א' (ח"ב, שכ"ב:) וש"נ. ב"ר פס"ה עורבא מיצראה ושם לעורבא דאייתי נורא על קיניה. ולנקבה שבת ס"ז: האומר לעורב צרח ולעורבתא שריקי וכו' ועוד עיי' דרושי רז"ל בענין עורב. עורבא והקבוץ עורבֵי ברכו' נ"ו: שבת ל"ה: קכ"ו: עירובי' כ"ב. פסחי' קי"ג: חגיג' י"ר. ב"ב ח'. כ"ג. סנהד' צ"ט: ק'. ק"ח: עורב המים עיי' רש"י חולי' ס"ג. ד"ה זה השולה. ותרג' עורב (בראשי' ח', ז'; ויק' י"א, ט"ו) עוּרְבָא והקבוץ עוּרְבִּין תרג' ישעי' ל"ד, י"א; מ"א י"ז, ו' עוּרְבַיָא עפ"י חולי' הנ"ל. והתואר שבת ס"ז: זה שקרא עָרְבִית פי' תרנגול קרא כמו עורב] —

עֲרָב (Arabien בל"ע عَرَب והתואר עֲרָבִי בל"ע عَرَبِى der Araber; עֲרַבְיָא, עֲרַבְיָיא Arabien) בפ' אין מעמידין בגמ' בת ישראל (ע"ז כ"ז.) ובר"ג דפ' הערל (יבמו' ע"א.) ערבי מהול וגבעוני מהול [7]). בסוף אהלות (פי"ח מ"י) אהלי הערביים [8]). בפ' במה אשה (שבת ס"ה סע"א) ערביות רעולות. פי' נשים ערביות יוצאות ברעלות כדכתיב (ישעי' ג', י"ט) השרות והרעלות משימות בגד על ראשן ומכסות כל הפנים שאין נראה אלא העינים וקושרות למטה. ירושלמי (פ"ו ד"ח סע"ב) רעלות כלינריאה [9]). בפ' כל כתבי (שבת קכ"א.) ובפ' חבית (שם קמ"ו.) מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חושש אני לו מחטאת. חצרים תשב קדר (ישעי' מ"ב, י"א) תרג' פצחין דיתבין כמדבר ערבאי [10]). כל צאן קדר (שם ס', ז') כל ען ערבאי [11]). בב"ר פ' צ"א (ספ"צ) ותחלנה בשלשה ארצות בפניקיא ובערביא ובפלסטיני. *[אחי"ה הקיני (בראשי' ט"ו, י"ט) מבואר בירו' שביעי' רפ"ו דל"ו: ערביא. משא בערב (ישעי' כ"א, י"ג) מבואר בירו' תעני' פ"ד דס"ט: מטול רב בערבייא. כתובו' ס"ז. גמלים של ערביא. שמ"ר פמ"ב בערביא קורין לבשרא לחמא עיי"ע לחם ובקצת מקומות ערביא

---

1) בירו' יבמות פי"ג די"ג ע"ג הגי' מלהיות ערב ובב"ר הנ"ל וילק' ריש ויגש ערבות. 2) כלומ' שם בע' סמך הביא הציון בסמוך עורבא פרח והיינו אני היום וכו' ואולי בע' סמך פי' ג"כ עורבא פרח עיי"ע סמך הערה 13. 3) בדפ"ר כעורבינא והוא במשקל ערבי עֹראב הקבוץ עֹראבין (غِرْبَان) ובעה"ק שנ"ב כעורב צא וצ"ל כעורבינא. 4) כ"ה נכון מאוד בדפ' וויניצי' ובשרפ"ע לי' מלת אחר. 5) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בביצי' בש"ס ווילנ' וגם בענין אני היום סמכוני בע' סמך נגרר אחר פי' ר"ח. 6) בפסוק: והערבים. 7) ביבמו' וגבעוני אבל בע"ז בגבנוני ובילק' כ"י ד"ס ע"ז במקומו ועיי' בחי' הריטב"א גם בע"ז כביבמו' ועיי"ע גבנוני (ח"ב, רכ"ז). 8) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ערבים. 9) כ"ה בכ"י ק"ט וב"ר רק שם ושם בשתי תיבות וכן בכ"י ה"ב כלי גראה ויותר משובש בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד כל צרואה, כל צראה, כל צריאה ובדפו"ו בלונריאה וצ"ל כלונריאה כדאי' בדפ"ר פיז' ואמ' ובנו"ג בירו' בלנידייא וכבר הוכחתי בע' כלינרין (ח"ד, ר"מ:) שצ"ל כלינידייא פי' מל"י הרשומי' שם מעיל צמר ודרך נשים ערביות להתעטף בהם כמו האנשים במעיל הנקרא مندِيل ועיי' ג"כ פי' הרע"ב לשבת פ"ו, מ"ו שפי' כבערוך אבל ר"ח בשבת (בש"ס ווילנ' ס"ה:) כתב וז"ל והנשים הערביות מנהגן לצאת רעלות ופי' רעלות בירושלמי בליכריאה (?) וכן כמו כסוי פנים כדכתיב השרות והרעלות וי"א זוג ללמרך שבמקומות הללו כך היו מנהגם ומותר להם וכל אדם מותר בכך אלא שדברו חכמים בהוה ע"כ וכפי' הראשון אי' בערוך :ברש"י אבל בטור או"ח ססי' ש"ג וז"ל רעולה והוא שמעטפת כל ראשה חוץ מהפנים. 10) כ"ה בדפ"ר. וכשרפ"ע במדבר ובנו"ג מרבר. 11) כ"ה נכון רק בדפו"ו.

אולי הוא הוא ערב מקומו של רבן יוחנן בן זכאי שהוא קרוב לציפורין ירו' תעני' פ"ד דס"ז סע"ג מן ערב לציפורין עיי' בן מתתיהו חייו סי' נ"א הובא בגיאג' לנייבויער 204 ועוד היום נקרא Arrabeh (שם 205). ר"ה כ"ו. ירו' ברכו' פ"ט די"ג רע"ג עיי"ע יובל (ח"ד, ק"י). והתואר עֲרָבִי ב"ר פמ"ח עיי"ע נווט. הקבוץ ערביים כלי' פכ"ד מ"א עיי"ע דץ ב' מנחו' ס"ג. ספרא ויק' פרש' י' פרק י"א יורות הערביים עיי"ע יורה. כלי' פכ"ט מ"א עיי"ע גמד ב'. ירו' נדרים ספי"א דמ"ב ע"ד תלך ותדבק עם הערביים שחשקה נפשה בהם. ולנקבה הַעַרְבִיּוֹת שבת הנ"ל. ובלא"ר עַרְבָּאָה תרג' דה"י א' כ"ז, ל' והקבוץ ערבאי (תרג' שופטי' ח', כ"ד; לשעי' כ"א י"ב. ט"ז; ס' י'; לירמי' ג' ב'; כ"ה, כ"ד). ב"ב קס"ח: הנהו ערבאי דאתו לפומבדיתא] —

עָרַב (מל"מ בהפעיל פי' עשיה בביאת השמש (Etwas abends thun כפ שלישי בפרה (מ"ז) מטמאין היו הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקין שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשת. סמכו ידיהן עליו (שם מ"ח) פי' היאך מטמאין אותו בזו הסמיכה שסומכין עליו דקיימא לן לאחר שטבל אין נוגעין בו כדגרסינן בריש יומ' (ח' סע"א) אין בין כה"ג ביוה"כ. לכהן השורף את הפרה [1]) אלא שזה פרישתו לטהרה הכהן השורף את הפרה ואין אדם נוגע בו וכה"ג ביוה"כ פרישתו לקדושה וכהנים הטהורים נוגעין בו ולאחר שנטמא מן הסמיכה טובל ועוסק בפרה לאלתר בלא הערב שמש. *[אחי"ה והובאה זו המשנה דפרה בזבחי' כ"א רע"א ביומ' ב'. וחגיג' כ"א סע"א וע"ש פי' ר"ח. ומעורב היא בינוני פעול עיי"ע מעורב וש"נ ספרא בל"נ. ובהפעיל ויק"ר רפי"ט ושהש"ר פ' ראשו במשחיר ומעריב בהן, השחיר והעריב בתורה. והשם עֶרֶב וכתב הרד"ק שרש ערב נקרא העת אחר ביאת שמש ערב מפני שהוא עת החשך ויתערבו הדברים שלא יכיר אדם ולא יפריד בין דבר לדבר ולפי שהערב יחלק הלילה מן היום נקראת הלילה ערב ע"כ והפכו בֹּקֶר וגם בהשאילה ב"ר פכ"א לכשיעשה בקרן של או"ה ערב וערבן של ישראל בקר וכו'. ועוד נקרא ערב (כמו אור, אורתא) יום לפני השבת ויו"ט לפי שהתחלתו מביאת שמש של יום שקדמו Rüsttag עיי' ברכו' ב': פסחי' צ"ט: ק'. והלאה, ביצ' ז'. יומ' פ"ד: שביעי' פ"א מ"א תעני' ל'. וזולתו תואר ותואר הפעל ערבית ברכות ד': כ"ז: שבת ט': וש"נ תפלת ערבית. שבת קי"ח. ערבית.. שחרית, חגיג' י"ב: סוט' מ"ב. שחרית וערבית. ברכו' פ"א מ"א בגי' הירו' בְּעָרְבִין וכ"ה בבבלי בדפ"ש שנת גמר"א ובמשנה אשר עליה נוסד תלמוד ירו' בהוצאת הח' לו הגי' בערבים ושם (מ"ב) בשחרים! ובלי ספק צ"ל בערבין.. בשחרין. עדי ערב (תהלי' ק"ד, כ"ג) תרג' כ"י עירובי שמשא [2]). ובל"ס עֲרוּבְתָא פי' ערב, ערבית והרבה בירו' ובמדרש בהוראת ערב שבת וערב יום טוב ירוש' מעש' שני פ"ד דנ"ד ע"ד בערובתא [3]) בפתי רמשא וכ"ה בירוש' שבת פי"ד די"ד ע"ד ושם רומשא. ירו' פסחי' פ"ד ד"ל ע"ד יומא דערובתא. ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו: בערובתא עם מטמעי שמשא וכצ"ל בב"ר פס"ג מטמעי יומא דערובתא ובנו"ג מטעמי עיי"ע טמע (ח"ד, מ"ד בהערה). ב"ר פי"א חמישתא ערובתא שבתא, ירוש' תעני' פ"ב דס"ו. כל ערובת ריש שתא.. כל ערובת שובא. ירו' נדרי' רפ"ח ד"מ ע"ד כל ערובת סוכות, רות רבה ס"פ קטן וגדול: בערובת פיסחא.. בערובת צומא רבא, ירושלמי תרומו' פ"ח דמ"ה סע"ג אזל בערובת צומא רבא. — ילק' מ"ב ר' רמ"ז עריבתא עיי"ע פר ד' ומ"ש] —

ערב (= עֲרֵיבָה, עֲרֵבָה נ"ל מל"ע غراب פי' ספינה והוא שם כלי בצורת ספינה (Mulde, Trog בכל כלי עץ פט"ו בבלי' (מ"א) ועריבת העבדנין, פי' „כלי עץ כמין ספינה והיא לעבודת הבורסי" ובלעז משטרא [4]), ובפ' כ' [5]) (שם מ"ב) עריבת הפיסונות [6]) פי' „יש לבנאים ספינה קטנה שקורין בלעז לינטרי [7]) ומביאים בה אבנים קטנים ליתן

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' וא"פ ול"ד ובנו"ג אין בין הכהן השורף את הפרה לכה"ג ביוה"כ. [2]) בנו"ג רמשא. [8]) Freitag. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מטרא וגי' הכ"י עדיפה והוא ל"ר ויוני' Backtrog, μάκτρα, mactra ורה"ג אשר ממנו הועתק פי' הנ"ל הוסיף עוד (בסד"ט 11) בטיית גפנה והוא בל"ע جفنة קערה גדולה. [5]) בדפ"ע בט"ס ב'. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ב' ה"ב ול"ד וכ"ה לפנינו ובפ' רה"ג ובדפ"ע הפסיונות ועיי"ע פסן במו"ע ומ"ש. [7]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד והוא לפע"ד מל"ר Kahn, Mulde, linter ובכ"י ק"ט נינטרי בכ"י ה"ב נוטרי וצ"ל לוטרי ספינה קטנה ועוד עריבת הבצק ובדפ"ע טנטר ואותיות נו משתבשין לאות ט.

כין הנדככין ושמן כלי הקודש פיסי [1]. פ"א עריבה שעושין בה הבנאים הטיט. וכפ' כ"ד (מ"ג) וכפ"ד בידים (מ"א) בו ביום נמנו וגמרו על עריבת הרגלים שהיא מב' לוגין ועד ט' קבין פי' כמין קערה לרחיצת הרגלים. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש בשם עצמו וכן ענין פי' רה"ג בידים פי' כלי מעץ שמו גפנה בטיית ע"כ וכבר פי' כמו כן בכלי' פט"ו מ"א הנ"ל עיי' שם. ובכלי' פכ"ד מ"ג אשר לא הביא רבינו דבריה ורק רמז עליהן אי' שלש עריבות הן עריבה משני לוג ועד תשעה קבין. וכנ"ה בתוספת' מעש' ראשון ספ"א המקפה בעריבה. תוספת' שבת פי"ד (ט"ו) שיברי עריבה וכו'. פסחי' פ"ג מ"ב בצק שבסידקי עריבה, ירו' פסחי' רפ"ג ד"ל. איזה פעמים עריבה ושם ג"כ ערבה. ירו' שבת פי"ט די"ז. ערבה מלאה חמין; כלי' פ"ד מ"א או שנחלקה כמין ב' עריבים. פי' עריבה כמו ארבה (ארב ח"א, רס"ה) ובהוראה ראשונה ספינה קטנה מל"ע הנ"ל ובזה הענין ירו' שבת ספ"ד ד"ז. עריבת הירדן, והושאל לכלי שהוא בצורת ספינה עיי' בערוך הדוגמאות — ועה"ק שנ"ב פי' יפה כלי עץ כמין ספינה מולט"ר כ"א = Mulde] —

עָרָב (מל"מ ובדרז"ל גם בל"נ עֲרָבָה בל"ע غَرَب Bachweide, בל"ס עַרְבְּתָא) בר"ג דפ' לולב וערבה (סוכה מ"ד.) ערבה יסוד נביאים. פי' „הנביאים הורו אותם לעשות כך . . מנהג נביאים בלא הוראה ובלא תיקון . . שכחוה וחזרו הנביאים והורו להם ההלכה ויסדוה להם כלומ' יסדוה כי הלכה למשה מסיני הוא„. *[אחי"ה כל זה הועתק מפי' ר"ח בסוכ' הנ"ל ורבינו הביא רק תורף דבריו ע"ש. וכבר נשאלה ר' שרירא גאון מה הפרש בין יסוד נביאים למנהג נביאים והשיב כדאי' בשערי תשובה סי' ש"ז ע"ש. סוכ' מ"ד. ערבה דלית לה עיקר מן התורה. ושם (ול"ד.) ערבי נחל כתיב (ויק' כ"ג, מ') שתים אחת ללולב ואחת למקדש, שם: ערבה שבלולב. שם פ"ג מ"ב יום השביעי של ערבה, שם ל"ד. חלפתא ערבתא ועיי' שבת ל"ו. תוספת' סוכ' ספ"ב עיי"ע חלף ב', תלת ועיי"ע צפצף. עירו' כ"ט: עיי"ע סגייני. ביכורי' פ"ג מ"ח עיי"ע נצר א' קלף ב'. ונקרא שביעי של חג הסוכו' ערבתא (das Weidenfest) ירו' סוכ' רפ"ד רנ"ד: יהבון דעתכון דלא תעבדון תקיעתא ולא ערבתא בשבתא ואין אדחקתון עבדון תקיעתה ולא תעבדון ערבתא. ושם (ערובתא) [צריך לומ' ערבתא] דיומא שביעיא. ועיי' לעיל ציון מסוכ' פ"ג מ"ב] —

* עָרַב (מל"מ ענין עונג ונעימת נפש angenehm sein) בקל בל"מ (ירמי' ל"א, כ"ו; יחזק' ט"ז ל"ד) וכן בדרז"ל איכ"ר פ' טומאתה יערב לך ויבסם לך, במד"ר פי"ג יערב לכם, יבסם לכם דב"ר פ"ח יערב עליכם ועיי' ב"ר פפ"ה. בהפעיל ספרי האזינו פ' ש"ו היו מערבים ומעדנים אותו והתואר תעני' ט"ז. קולו עָרֵב ובתרג' שה"ש ב'. י"ד קליך עָרִיב בצלותא. ע"ז ל"ה. עֲרֵבִים עלי דברי דודיך וכו', ב"ר פ"ג דברים שהם ערבים להם.

* עירבוביא, עירבוביתא עיי"ע ערב א'.

* עַרְבוֹנִין (מפעל עָרַב פי' דגים קטנים שמעורבין עם החלק והוא לדעת ה' לעוויזאהן Sprotte 260) ע"ז ל"ט רע"א עיי"ע חלק (ח"ג תט"ז.) וש"נ גי' רבינו וגי' שלפנינו ועוד עיי' פירש"י לע"ז ל"ד: ד"ה חילק.

* עֲרָבוֹת (מל"מ פי' כמו עריפים dichte, finstere Wolken) ובדרז"ל הוא רקיע השביעי חגיג' י"ב: ערבות שבו צדק משפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתיד להיבראות וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים, שם אופנים ושרפים וחיות הקדש ומה"ש וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם בערבות שנ' וכו' ועיי' תרג' תהלי' ס"ח, ה' וכבר הוכחתי במאמרי במ"ע דמ"ג חכ"א, 567 והלאה כי הדמיון משבעה הרקיעים בא לרז"ל מהפרסיים ולדעתם אליל העליון שוכן ברקיע השביעי ועל זה בא להתנגד הש"ס וכסא הכבוד וכו' שוכן עליהם בערבות כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו. — ועוד שם בקעה ברכו' נ"ד. הוה קאזיל בפקתא דערבות וכו', ושם: כי

---

[1]) ג"כ הועתק מפי' רה"ג שם 15 רק הלעז שייך לרבינו ורה"ג הביא עוד ל"ע וז"ל פיסונות פי' ב ק י ר בטיית יש לאלו הבנאין וכו' נ"ל שצ"ל נקיר = نقير פי' דבר הלול מעץ וכלי בנאים הוא והוא עריבה שמשתמשין בו הבנאים לגבילת הטיט ובאמת نقير בל"ע פי' ג"כ עריבה Mulde ועוד ענינו כל דבר חלול כמו גומה וזה פי' בתוספתי כיי עירוי' פ"ט (ו') אחת עוקה ואחת גיסטרא ו א ח ת ע ר י ב ה.

מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות וכו'.

☞ עַרְבָּלָא (כל"ס וכ"ה בל"ע غربال פי' כברה Sieb) תרג' כאשר יניע בכברה (עמוס ט', ט') כמא דמחזירין בערבלא עיי"ע ארבלא כי כן גרס בעל הערוך וענין קרוב לזה תרג' נבכים הם בארץ (שמות י"ד, ג') מערבלין אינון [בארעא]. *[אחי"ה והוא עפ"י מכילת' אין נבכים אלא מעורבבים וכן בתרג' אסת' ג', ט"ו נבוכה: מתערבלא בחדות עממין נוכראין ובקל בכיתא. וכן השם בתרג' שה"ש א', ט' רשיעיא וערבלאין ונוכראין די ביניהון ופי' כמו ועירברבין דביניהון בתרג' והאספסף (במד' י"א, ד') עיי"ע ערב א' כולם מהשם ערבלא מל"ס וערבי הנ"ל ופי' מעורב ומבולבל כמו בכברה אשר בו ינוע הנה והנה. ובע' ארבלא (ח"א רס"ח) הוכחתי כי בכ"י גרס רבינו ג"כ בעי"ן וע"ש אבל בב"מ כ"ו: ארבלא הוא כמו ערבלא] —

ערג (= עֲרוּגָה מל"מ תלמים ושורות שורות בזריעה Beet והושאל לריאה עיי' בפנים) בפ' אמר ר"ע (שבת פ"ד:) מניין לערוגה שהיא ששה על ששה פי' בע' בדד[1]. באלו טרפות בגמ' ניקבה הקיבה (חולי' נ':) לא אמרו אלא באותה ערוגה. פי' אומה דריאה. *[אחי"ה ורש"י פי' דופן הריאה ימיני או שמאלי ע"כ ורגמ"ה (בקובץ כ"י אנג' דף ש"ט:) פי' באותה ערוגה אם באומה נוקבין באומה ואם באונה ניקבה באונה ע"כ הרי ענין ערוגה בריאה ג"כ ענין שורה. וכנ"ה בשבת פ"ד: פ"ה. ושם: הרבה פעמים ערוגה ועיי' פי' הארוך בפי' ר"ח שם. ועוד עיי' ירוש' שבת פי"א די"ג. וכלאי' פ"ג מ"א והלאה. והקבוץ תוספת' כלאי' כ"י אירפ' רפ"ב ערוגות קטנות] —

☞ עַרְגֵּיל (מל"ס עַרְגֵּיל גולל wälzen) תרג' וגולל אבן (משלי כ"ו, כ"ז) ודמערגל כפא. *[אחי"ה וכ"ה בפשיטה הסורית ודמערגיל והוא בנין פרעל מן עגל ופי' גלל] —

* עֲרוֹבָא עיי"ע פנחס.

1 עָרוֹד (מל"ע הרשומ' בע' בן נפיל א' תואר למין הלטאה Eidechsenart) היה ש ם[2] ערוד והיה מזיק (ברכו' ל"ג.). פ"א חברבר וכבר פירשנו במקומו. *[אחי"ה בע' חברבר (ח"ג, שמ"ב) וכס"א אי' בירו' הרשום בע' הברבר וע"ש היטב בהערה 4. ובהיפך תחת הערוד בחולי' קכ"ז. גרס רבינו בע' בן נפיל א' חברבר ועיי' מ"ש בח"ב, קי"ז הערה 3 וש"נ שמ"ר פט"ו שכצ"ל. ופי' ערוד בל"ע קל המירוץ והוא תואר להלטאה וכמו חברבר תואר אחר שלה] —

2 עָרוֹד (מל"מ וכן בל"ע عرد חמור מדבר Wald-esel) בפ"ח בכלאי' (מ"ז) הערוד מין חיה. בר"ג דפ"ק בר"ה (ג'.) ערד שדומה לערוד שבמדבר פי' כדכתיב (ירמי' ב', כ"ד) פרא למד מדבר. והוא חמור מדברי. פרא אדם (בראשית ט"ז, י"ב) תר"י (א') מדמי לערוד. בב"ר פר' כ"ד (ר"פ כ"ג)[3] עירד[4] (בראשית ד', י"ח) עורדן אני מן העולם. מחויאל מוחן מתושאל מתישן. *[אחי"ה רבינו מקטעו כי בנו"ג מוחן אני מן העולם . . מתישן אני מן העולם וכ"ה בב"ר פכ"ו אבל בפ' כ"ד הביא רק תחלת הדרוש ומקצרו ע"י וכו' וגזר המדרש עירד מפעל ערד פי' בל"ע عرد משליך והרחיק. והשם עָרוֹד ענינו חמור מדברי וכ"ה בל"ס עֶרָדָא ובתרג' ערודא וכ"ה בתרג' ירמי' הנ"ל כערודא דמדורה במדברא ואולי כצ"ל בערוך אחר ציון הפסוק הנ"ל ועוד עיי' תרג' לאיוב ל"ט, ה' והקבוץ לתהלי' ק"ד, י"א; ועוד בתרג' עֲרָד עיי' להושע ח', ט'; והקבוץ לירמי' י"ד, ו' עֲרָדִין ובדניאל ה', כ"א עֲרָדַיָּא ובדרז"ל הקבוץ עֲרוֹדוֹת ירו' שקלים רפ"ה מנחות ק"ג: ערודיאות עיי' פירש"י[5]. ע"ז ט"ז: טחני ריחים בערוֹדֵי וגי' רבינו עיי"ע ארד (ח"א, רע"ג) — ועוד שם פרטי ספרי עקב פמ"א בבית ערוד והגי' הנכונה עיי' בע' בית ארים (ח"ב, ס"ב) ומ"ש] —

ערדבלין (במקום עַרְדַבְלִין Wasserorgel וכרבלין[6]) (ב"ר פכ"ג) כבר פי' בע' ה ר ד ו ל י ן. *[אחי"ה בכ"י ק"ט הדרבלין אבל רבינו כיון לע' הרדולים ובדפ"ע בכאן חרדולין וט"ס הוא] —

---

[1]) כ"ה נכון ברפ' פיזו וויניצי באסיל ואמ' ולא ככב"י ק"ט ודפ"ר ברד אבל בע' בדד ב' פי' ענין ערוגה מבלי שציין זה דשבת. [2]) ו ש ם לי' ובכ"י ש"ס ב ו. [3]) וכ"ה בפ' כ"ו ועיי' ג"כ ספכ"ד. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב, ובדפ"ע ערד. [5]) אבל בפי' רגמ"ה גרס עדיראות ופי' עדרים של בהמות ובתוספת' עדיות רפ"ג עדרות. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע סרבלין ועיי"ע הרדולים ח"ג, ר"מ הערה 2.

ערדילין עיי"ע עדרילין כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי"ה צ"ל עדילרין עיי"ע עדלר ומ"ש] —

* ערדילי (מל"ע عرد ובל"ס ערדא Trüffeln) ירו' פסחי' פ"י דל"ז ע"ד עיי"ע ארד (ח"א רע"ג) ומ"ש וש"נ רי"ף פסחי' בקצת דפ' ערדיאי לי.

ערדסיא (נ"ל שהוא ערדסקוס = דרמסקוס Damascus) אסיא ואספמיא בפ' חזקת הבתים בגמ' דסמוך שנים מעידים (ב"ב נ"ו.). — (א"ב בנוסח' כתוב ערדסקים פי' שם מחוז). *[אחי"ה בנו"ג ערדיסקים ובכ"י ש"ם ה' ארסקים ובכ"י א"פ אדרסקא ובתוספ' בדפ' פיז' עידיסקים (ד"ס ב"ב שם) בתוספת' תרומ' רפ"ג ערדסקוס ועוד שנויים אחרים ציינתי בע' ארדקסס (ח"א רע"ה) אבל שם ובע' אסיא ב' (שם קע"ט) הוכחתי כי עיקר הגי' דרמסקוס ע"ש] —

ערדסק (נ"ל שצ"ל פרדסק מל"י πυριστάτης, πυροστάτης מחתה או דוד של אש Feuerpfanne, Kessel) בביצ' בס"ג דפ' יו"ט (כ"כ:) מביאין ערדסקאות של ברזל פי' כלי של ברזל מנוקב. *[אחי"ה בתחלה הייתי סבור שצ"ל דסקאות (discus) כרש"י כ"י שהביא ד"ס אבל גם בכ"י ש"ם ערדסקיאות ובפי' ר"ח ערדיסקות ולא פי' בו מאומה אבל בכ"י תוספת' ביצ' פ"ב הגי' פרטסקאות [1]) וכן בירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג פרדיסקים היו מעשנין וצ"ל פרדיסקים. ורש"י בביצ' פי' ערדסקיאות אנצינציייר"ש והם נכובים ומנוקבים ע"כ וכיון לל"צ Räucherfass, encensoir והמאירי פי' בחי' ביצ' ערדסקיאות כלי מחתות ע"כ ולי נראה שגי' הירושלמי וכ"י תוספ' עיקר ומל"י הנ"ל מחתה או דוד של אש. או אולי πυρίσταχτος feuersprühend, והם כלי אש אשר עליהם מבערים וע' הזקנים העתיקו מחתה (שמות כ"ה, ל"ח) πυριατὸς] —

עוּרְדְּעָן (פי' בלא"ר כמו צפרדע בל"מ ובל"ס אוּרְדְעָא Frosch) תרג' ותעל הצפרדע (שמות ח', ב') וסליקו עורדעניא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם ז', כ"ז והלאה; לתהלי' ע"ח, מ"ה תמיד בקבוץ עוּרְדְּעָנַיָּא [2]) ואצל רז"ל גם היחיד ב"ר פ"י חד עורדען ויק"ר פכ"ב חדא אורדען, ועיי' ג"כ ע' אורדענא [3]) וש"נ ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד הדא אורדעאנה סכנה ובירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד אי' הדא עורדענא סכנה והוא חולי הלשון עיי"ע אורדענא] —

עֶרְוָה (מל"מ פי' גלוי וחשיפה Blösse מפעל עָרָה ועוד הושאל לחרפה ולדבר מגונה Scham, Unzucht ועוד איסור משום קרבות Verbot wegen Blutsverwandtschaft) בס"ג דפ' כיצד העדים (מכו' ה':) איש אשר יקח את אחותו בת אביו וגו' (ויק' כ', י"ז) בת אביו ובת אמו [4]) מניין ת"ל ערות אחותו גלה (ויק' שם) ללמד שאין עונשין מן הדין. *[אחי"ה וכזה הענין של איסור קרבות עיי' יבמו' ג': מה אחות אשה מיוחדת שהיא ערוה אף כל שהיא ערוה, שם ח'. צרה וערוה עיי' שם כל הסוגיא, ושם י"ג. והלאה צרת ערוה, כ"א. פגע בערוה. והקבוץ עֲרָיוֹת יבמו' ג': ד'. והלאה, גלוי עריות עיי"ע גל (ח"ב ר"פ סע"ב וש"נ) והוא זנות והרבה בש"ס ביחיד ערוה וקבוץ עריות עיי' ברכו' כ"ד. שבת ס"ד: עירו' כ"א: ק': פסחי' קי"ג: יומ' ע"ה. חגי' י'. י"א: יבמו' ס"ג: כתובו' י"ג: עיי"ע אפטרפוס. גיטי' מ"ו. ס"ד. צ', קידו' פ"ב. סנה' ל"ח. מ"ט. נ"ו. נ"ז. ס"ג: ק"ז. אבות פ"ג מי"ג והושאל לכל שהוא גלוי וחשוף שהש"ר פ' כי טובים: מה מים מכסים ערותו של ים . . כך התורה מכסה ערותן של ישראל — ב"ר פמ"ה נ"א ס' ערותן צ"ל עדותן עיי"ע עד ג'. ובתרג' אי' במקום ערוה: עִירְיָא, עִירְיְתָא, עִירִיתָא עיי' תרג' לבראשי' ט', כ"ב. כ"ג; לויק' י"ח, ו'. ז'; כ', י"א. והושאל לערות הארץ תר"י א' בראשי' מ"ב ט', י"ב עריית מטיית ארעא והוא הקבוץ וכן בדרז"ל ירו' מגיל' פ"ד דע"ה ע"ג בַעַרְיָיתָא דאבוי ובערייתא דאימיה והיחיד בכורו' ל"ט: עיי"ע זבן א'] —

* עוּרְזִילָא (מל"ע غزال בל"ס עוזילא כמו אורזילא Gazelle) שהש"ר פ' עד שיפות עורזיליהון. דאיילתא ועיי"ע אורזלא ח"א, רע"ז.

עַרְטֵל (בל"ס entblössen, nackt machen והתואר ערטילאי, ערטילאה מל"ס עַרְטֵלָי, עַרְטֵלָיָא עירם ועריה nackt) תרג' כי עירם

---

[1]) ובנו"ג ערדקסקאות. [2]) ובדפ' סביונימי' בלי דגש ביו"ד. [3]) ושם הביא ר"ב גם היחיד מתרגום ולפנינו הרבים כאמור.
[4]) וכ"ה הסדר בכ"י ש"ם ובנו"ג בת אמו ובת אביו.

אתה (בראשית ג׳, י״א) ארי ערטילאי את. *[אחי״ה וכ״ה שם י׳; לעמוס ב׳, ט״ז; לקהל׳ ה׳, ט״ו ולנקבה ערטילתא תרג׳ אסת׳ א׳ א׳. י״א והקבוץ זכר ערטילאין תרג׳ לבראשי׳ ג׳, ז׳; לאיוב כ״ב, ו׳; כ״ה, ז׳, י׳; לנקבה ערטילָאָן תרג׳ אסת׳ שם. וכ״ה בכתובו׳ ס״ה: שליח ערטילאי כ״ה ברש״י וכנו״ג ערטלאי ובסוט׳ ח׳: ערטל׳ וברש״י ערטיל. ב״מ מ״ו: גברא ערטילאי, ירו׳ כתובו׳ פ״ו ד״ל ע״ד מיקם ערטיליי ולנקבה ירוש׳ פיאה פ״ח דכ״א: ועַרְטִילָא הוות. והשם המופשט תרג׳ לדברי׳ כ״ח מ״ח ובערטיליותא וכ״ה בל״ס. והפעל תרג׳ דה״י א׳ י׳, ח׳ לערְטָלָא; פיעל ב״ר פ״ו קהל״ר פ׳ וזרח מערטלו עיי״ע נשתק, נתפעל ב״ר פי״ט נתערטלו הימנה. אתפעל תר״י א׳ לבראשי׳ ג׳, ז׳ דאתערטלו מן לבוש. תרג׳ וערה (ישעי׳ ל״ב, י״א) ואתערטילו. והערל (חבקוק ב׳, ט״ז) ותתערטל א״כ הבינו כמו והערה] —

☜ ערטל (= ערטוליני) תרג׳ רכבי הרכש האחשתרנים (אסתי ח׳, י׳. י״ד) דרכִיבו על רכסא ערטליני. *[אחי״ה עיי״ע ארטבלאי ומ״ש בח״א, ר״פ] —

* עִירוּי, עֶרְיָיה, עַרְיָין עיי׳ ערוך ער. עריא, ערייתא עיי״ע ערוה.

עָרַךְ (מל״מ ענינו השואה ודמיון אל דבר אחר באיכות ובמעלה ועוד שומא בדמים ab- Werth, Schätzung, עֵרֶךְ; schätzen, taxiren (Aequivalent בריש ערכין (ב׳.) ובריש חולי׳ (ב׳.) הכל מעריכין ונערכין, פי׳ כל ישראל יעריכו עצמן ואומרים ערכי עלי הוא שאמר הכתוב (ויק׳ כ״ז, ג׳ והלאה) והיה ערכך, ונערכין אומ׳ ערך פלוני עלי נודרין דמי עלי נידרין דמי פלוני עלי ערך קצוב בתורה נדר שמין אותו כְעבד[1]) וכיוצא בו כופר בדמים האמור בנזיקין (ועיי׳ ב״ק מ׳. והלאה) וכופר היינו ערכין האמורה בתורה שמין אותו כעבד[2]). ערכאות[3]) של גוים (גיטי׳ י״א רע״א) כבר פי׳ בע׳ הרמיז (ג׳). בפ׳ מי שהוציאו בגמ׳ מי שישן (עירו׳ מ״ז.) ובפ׳ השולח גט בגמ׳ המוכר עבדו (גיטי׳ מ״ד.) וכותב ומעלה בערכין[4]) מפני שהוא כמציל מידן, בפ״ק באבות (מ״ח) אל תעש עצמך כעורכי[5]) הדיינין. פי׳ ליתומים ולבני אדם שאינן יודעין לטעון משימין לו אפיטרופוס שיטעון בשבילו והדיין עצמו להיות הוא טוען ולסדר טענות מצד אחד אינו ראוי. בפ׳ נערה שנתפתתה בגמ׳ דסמך לא כתב לה (כתובו׳ נ״ב:) א״ר יוחנן עשינו עצמינו כעורכי הדיינין. ירושלמי (כתובו׳ ספ״ד דכ״ט.) חדא איתתא אתת לגבי ר׳ יוחנן אמר לה קציץ הוא אסייך[6]) אמרה ליה לא הכן אמר ר׳ יהושע בן לוי אל תעש עצמך כעורכי[7]) הדיינין שלא לגלות ליחיד דינו ידע בה שהיא כשרה. ובפ׳ הכותב לאשתו בגמ׳ הניח פירות (כתובו׳ פ״ו.) אמר רב נחמן עשינו עצמינו כעורכי הדיינין. בר״ג דפ׳ דיני ממונות בשלשה זה [בורר] (סנהדי׳ כ״ג.) כדאמר רבי יוחנן בערכאות שבסוריה פי׳ שאינן מומחין[8]). (א״ב פי׳ בל׳ יוני מקום ועד השופטים ושם נפקדים כתבי העיר עיי״ע ארכי) בר״ג דפ׳ ד׳ נדרים[9]) (נדרים כ״ב:) מפני שארכה של א״י היא פי׳ ערך חלקו של כל שבט ושבט כתוב בו ולא סגיא בלאו הכי ולפי (שכעסו) [צ״ל שבעטו][10]) וחטאו נוסף עליהן רוב חכמה — . רקיקי מצות (ויק׳ ז׳, י״ב) תר״י עריכין פטירין. רקיק אחד (שם ח׳, כ״ו, שמות כ״ט כ״ג) תר״י עריך חד. *[אחי״ה דע כי בדפ״ע הראשונים עד דפ׳ אמש׳ חלקו זה הערך לב׳ ערכים ובדפא״מ חלקו ר״ב לשלשה אבל בכ״י הכל ערך אחד וזה נכון לפי שטת רבינו שחשב כי ערכאות או ערכין ג״כ מפעל ערך הוא ובזה תתכן דעת ר״ב שהוא ל״י ἀρχεῖον Obrig-keitsgebäude, Rathhaus פי׳ מקום שיושבין למשפט וגם בית דין שלהם וערכאות (גיטי׳ ט׳ רע״ב י׳: י״א. ע״ז י״ג. סנהי׳ כ״ג. ירו׳ סנהי׳ רפ״ג דכ״א רע״א עירו׳ מ״ז. וגיטי׳ מ״ד. ועיי׳ ילק׳ תהלי׳ ר׳ תתפ״ח ותנחומ׳ הישן ריש שופטים) או ערכין כגי׳ רבינו בשני המקומו׳ האחרונים הוא הקבוץ מהיחיד עַרְכָאָה תרג׳ דה״י א׳ ב׳ י״ז ובסמיכות בקבוץ עַרְכֵי קידושי׳ פ״ד מ״ה ורבינו בע׳ ארך ובמד״ר פ״ט הגי׳ באל״ף. ורע״ב פי׳ בקידושי׳ שם ערכי: סנהדראות שהיו עורכין

---

[1]) נגרר אחר פי׳ רגמ״ה בערכין (קובץ כ״י אנגי׳ דף קכ״ג:) ע״ש. [2]) כ״ה רק בכ״י ק״ט ובדפ״ע נשמט מן שמין אותו כעבד עד שמין אותו כעבד. [3]) בכ״י ק״ט המשך הערך ובדפ״ע כאן מתחיל ע׳ בפני עצמו. [4]) בנו״ג בערכאות שלהן בערכאות של גוים. [5]) בדפ״ר כערכי וכן בסמוך. [6]) בנו״ג בט״ם אביד וצ״ל אסיך וכדמוכח מירו׳ ב״ב פ״ט ד״ז. קציץ הוא אהין אסייך. [7]) בירו׳ בשני מקומות כערכי ועיי׳ בפי׳ רשב״ץ במגן אבות. [8]) ועיי׳ במגן אבות לרשב״ץ שפי׳ כשטת רבינו. [9]) בדפ״ע בט״ס דנדרים. [10]) וכ״ה בפי׳ המיוחס לרש״י בנדרים אשר שם הועתק כל הפי׳.

ומסדרין וכו׳ וא״כ הבין ג״כ כערוך מפעל ערך. ובתוספת׳ כ״י אירפ׳ למ״ק רפ״ב (א׳) הגי׳ וכותב ומעלה בערכיים ובנו״ג בערכאין ובתוספ׳ כ״י ב״ב רפ״ח בערכאין. . הערכיין ובתוספ׳ כ״י ב״מ ספ״ו בערכאים וכ״ה בתוספת׳ כ״י ע״ז רפ״א ובנו״ג בעורכים. בערכין, תוספ׳ כ״י ריש גיטי׳ בערכאות. אבל עורכי (לא כבירו׳ הנ״ל ובדפ״ר כערכי) הדיינין פירושו מל׳ עריכה וסדר ותיקון והזהיר אל הדיין שלא יעשה עצמו כמי שערך וסדר טענות בעלי הדין לדיינים. וכן מענין סדר בירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״מ. כהן אחד עורך שני איברים, ובהשאיל׳ נדרי׳ כ׳: ערכתי לו שלחן והפכו פי׳ ששמש עמה שלא כדרכ׳ וענין השואה ושומא בדמים כל״מ בהפעיל ובדרז״ל גם בנפעל עיי׳ לעיל ציון מערכי׳ פ״א מ״א וחולי׳ הנ״ל, ערכי׳ ה׳: נערך אבל לא מעריך. והשם עֵרֶךְ פי׳ סדר בקבוץ עֶרְכֵּי המלחמה סוט׳ מ״ב: ירו׳ סוט׳ רפ״ח דכ״ב: שהש״ר פ׳ יפה את. בענין שומא נדרי׳ כ״ב: עיי׳ לעיל ערכי׳ ד׳. ז׳: ח׳. והלאה והקבוץ עֲרָכִים תנחומ׳ בחקתי סי׳ ו׳. עֲרָכִין עירכ׳ ד׳. והלאה ועל שם זה נקראה המסכתא עֲרָכִין. והשם המופשט עֲרִיכָה ירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״מ. עריכה שנא׳ להלן. . עריכה שנא׳ כאן (ויק׳ א׳, ז׳. י״ב). ערוך[1]) (לישעי׳ ל׳, ל״ג) דרש בתנחומ׳ בחקתי ססי׳ ו׳: אתם מעריכים לפני את נפשותיכם אני מציל אתכם מעריכת גיהנם. ועוד השם המופשט ב״ר פמ״ט וילק׳ וירא ר׳ פ״ג חין ערכו (איוב מ״א, ד׳) חן ניתן בעריכות שפתים (שפתיו) — ועוד ענין עָרַךְ כמו אָרַךְ ובלא״ר אֱרִיךְ = עֲרַךְ פי׳ תיקון תרג׳ ישעי׳ מ״א כ״ט עריך ית טינא ובפרט לגלילת העיסה (den Teig zurechtmachen, rollen) ע״ז פ״ד מ״ט ירו׳ שביעי׳ ספ״ה דל״ו. ירו׳ גיטין ספ״ה דמ״ז ע״ג לא לשין ולא (ואין) עורכין עמו. פסחי׳ מ״ח: אחת לשה ואחת עורכת וכו׳, נגעי׳ פ״ב מ״ד כעורכת וכמניקה את בנה עיי״ע עדר א׳ וע׳ מסק א׳. ירו׳ שבת פ״ז ד״י: הלש והמקטף והעורך. ירו׳ שבועו׳ פ״ו דל״ז סע״א ורע״ב בחדא איתא דאזלת מיערוך גב הבירתה . . תרין דינרייא עריכין וכו׳ עיי״ע עגל. והשם עָרִיךְ (והוא בינוני פעול בהוראת השם) פי׳ גלול ומתוקן ותואר לרקיק עיי׳ תרג׳ ויק׳ שמות הנ״ל ובתרג׳ במדב׳ ו׳, י״ט וערוך צ״ל ועריך והקבוץ ועריכי תר״י ב׳ ויק׳ ב׳, ד׳ [2]) ובתר״י שמות כ״ט, ב׳ ולבמד׳ ו׳, ט״ו (עירובין) [צ״ל עריכין]. והשם המופשט פ״ז ד״י: חייב על לישתה ועריכתה, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט. לישתו ועריכתו] —

עָרֵל (מל״מ מי שלא נחתך העור מהגיד שלו Unbeschnittener והושאל לכובד הפה והלב כאלו קרום עליו) בס״ג דפ׳ כה״ג בסנהדרין (כ״ב סע״ב) ובפ׳ כל הזבחי׳ שקיבל בגמ׳ ערל (כ״ב:) ת״ר בן נכר (יחזק׳ מ״ד, ט׳) יכול בן נכר ממש ת״ל ערל לב (שם) א״כ מה ת״ל בן נכר בן [3]) שנתנכרו מעשיו לשמים [4]) פי׳ היינו משומד [5]) אין לי אלא ערל לב ערל בשר מניין ת״ל ערל בשר (יחז׳ שם) פי׳ היינו ישראל שמתו אחיו מחמת מילה [6]) וצריכא דאי כתב רחמנא בן נכר [7]) משום דאין לבו לשמים אבל ערל בשר משום דלבו לשמים אימא לא ואי כתב רחמנא ערל בשר משום דמאיס אבל בן נכר דלא מאיס אימא לא צריכא. ערל לב וערל בשר (יחז׳ שם) תרג׳ רשיעי לבא וערלי בישרא [8]) בר״ג דחולי׳ (ה׳.) ערל שמתו אחיו מחמת מילה ישראל מעליא הוא. פי׳ שלא נצטוו ישראל לקיים המצות במקום שיש מיתה שנא׳ (ויק׳ י״ח, ה׳) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם אלא פשיטא שכיפר במילה ולא ביקש למול או משך לעצמו ערלה כמו שפירשנו בע׳ מישך. בפסחי׳ בס״ג דפ׳ האשה (צ״ב.) ערל הזאה ואוזמל [9]) וכו׳. פי׳ ערל „גוי שמל בערב פסח ראוי הוא

---

[1]) ואצל חכמי ספרד ואיטליא הונח הדבור: ערוך (בינוני פעול בהוראת השם) למחברת אשר בה ערוכה בכל ושמרה מה שנוגע סדר המלין עפ״י א״ב (והוא כל״מ ולא ערך אלי מלין איוב ל״ב, י״ד). ור׳ אברהם זכות כנהו לחבור של ר׳ צמח גאון: ערוך (עיי׳ מבוא ח״א XIX והלאה) וגם רבינו בעצמו כתב כן בע׳ קטן ג׳ כפי דפ״ר עיי׳ שם XXI ורבינו קורא ספרו ערוך וכן היה מכנה ר׳ שלמה פרחון ספרו מחברת הערוך (עיי׳ בהוצאות ן׳ כוכב טוב XIX) ובע׳ פרה (נ״ד ע״ר) כנה כן גם ערך מילין לישמעאלים וז״ל עד שעמד חיוג ז״ל ומצא ערוך שעשאו חכמי לשון ישמעאל ללשונם וקרא אותו ולמד דרכיו ועשה כן ללשון הקודש וכו׳. ובעל מאור עינים פמ״ה קרא כן גם Lexicon latinum ערוך עיי׳ מבוא XL וסוף המבוא מ״ש על זה ה׳ רש״ב. [2]) ובקצת דפוסי׳ בט״ס ועדיכי. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ס ר׳ בזבחים ולפנינו לי׳. [4]) וכ״ה ביבמו׳ ע״א. ובזבחי׳ בנו״ג לאביו שבשמים. [5]) וכ״ה בפי׳ רש״י בדפ׳ קודם באזיל בסנה׳ הנ״ל ומדפ׳ באזיל נשמט מן הצענזור. [6]) וכ״ה בפירש״י בסנה׳. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס וביבמו׳ ע״א רע״א ובנו״ג בזבחי׳ ערל. [8]) בנו״ג בסרא. [9]) בנו״ג והאיזמל ועיי״ע.

שיטבול ויאכל הפסח לערב"[1]. בפ' אלו עוברין בגמ' כיצד מפרישין (פסחים מ"ח רע"א) מכאן לערלה שבטלה במאתים. פי' „אפי' ערלה שחמורה מן הכל אם[2] עלתה מתוך החולין שנתערבה ונשתיירו שם מאתים מדות של חולין באותה מדה מותרין הן לו מכאן לערלה שבטלה במאתים"[3]. *[אחי"ה ערל תואר הכולל לישראל ולגוי לפי פי' רז"ל בזבחי' הנ"ל וכפי הנראה כן גרס רבינו גם בסנה' הנ"ל, וכן מפורש במכילתא בא פרש' ט"ו בן נכר אחד ישראל ערל לב ואחד גוי במשמע. תרג' וכל ערל (שמות י"ב, מ"ח) וכל עַרְלָא[4]) ובמכילת' לזה הפסוק ישראל בלתי נמול. הגר אשר בקרבך (דברים כ"ח, מ"ג) תרג' תותב ערל דבינך. כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמי' ט', כ"ה) תרג' כל עממיא ערלין בבשרהון וכל בית ישראל ערלין בלבהון. ותר"י א' לבראש' י"ז, י"ד העתיק וערל: וערלאה והקבוץ תרג' אסת' א', ה' ערלאין וכן בל"ס עורלא. ובתרג' עורלא הוא השם פי' ערלה תרג' דפ' סיביוניט' לבראש' ל"ד, י"ז. ובתר"י עורלתא וכ"ה בל"ס עוּרְלוּתָא. ובסמיכות עורלת ברה (תרג' שמות ד', כ"ה) וזולתו וכן בע"ז י': נפל (קטיעא בר שלום) על רישא דעורלתיה קטעה. והשם עָרְלָה פסחי' צ"ב. הפורש מן הערלה וכו' ירו' יבמו' פ"ה ד"ח ע"ד משך לו אחר ערלה ועיי"ע משך והקבוץ ויק"ר פכ"ה ארבע עֲרָלוֹת הן נאמר ערלה באוזן (ירמי' ו', י') . . ערלה בפה (שמות ו', י"ב. ל') . . ערלה בלב (ירמי, ט', כ"ה) . . ערלת הגוף. והשם ערלה בפירות כל"מ הרבה בש"ס ועל שמו נקראת מסכת ערלה. וערלתם ערלתו (ויק' י"ט, כ"ג) פירש"י ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו ע"כ ולפי זה יש לפרש גם הפעל ירו' מעשרו' ספ"ד דנ"א ע"ג דבר שעוֹרֵל את פריו פי' שאוטם וסותם ובברכות ל"ו: אי' שומר לפרי. והשם המופשט עֲרֵלוּת חולי' ה'. יבמו' ע': ע"א.] —

עָרַם (בהפעיל כל"מ ענינו התחכם בתחבולות (klug handeln, listig zu Werke gehen) בפ' במה אשה בגמ' פורפת (שבת ס"ה:) תבעי למ"ד מערימין בדליקה פי' רבינו חננאל בפ' כל כתבי בגמ' ולובש כל מה שיכול ללבוש (שם ק"כ.) „ואפי' יותר מי"ח כלים וכן הלכה וקמ"ל דמותר להערים. ירו' (שבת פט"ז דט"ו רע"ג) תני אין מערימין ר' יוסי ב"ר בון[5]) אמר מערימין ועל זו אמרינן בגמ' (שבת ס"ה:) דפורפת תבעי למאן דאמר מערימין תבעי למאן דאמר אין מערימין". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בשבת ק"כ: בש"ס ווילנ'. וכן מוכח מפ' רבינו נסים בשבת ס"ה: ע"ש ובירו' שבת שם: מאן דמר מצילין אח"כ מזמן כמאן דמר מערימין ומאן דמר מזמן ואה"כ מציל כמאן דמר אין מערימין. ירו' שם פ"ב ד"ה סע"ב ורע"ג בכלים קטנים מערים עליהן ומטבילין, ירו' ביצ' ספ"ג דס"ב. מותר להערים . . אסור להערים, ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד אלא שמערימין עליו ליכנס לשם וכו'. להרגו בערמה (שמות כ"א, י"ד) דרש בירו' סנהד' רפ"ה דכ"ב סע"ג ורע"ד שיערימוהו באיזה מיתה מת (ועיי' בבלי סנהד' פ':). ב"ר פ' ל"ט. ומה אתה מערים על השבועה וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד קל"ט. בגי' כ"י א"פ ופ' וכרמולי ובנו"ג מעביר על השבועה. אתפעל סנה' כ"ה. דילמא איערומי קא מערים, כתובו' פ"ז: דילמא איערומי קא מערמת. והתואר סנה' ע"ו סע"א ורע"ב סוט' כ'. רשע ערום. ברכו' י"ז. לעולם יהא אדם ערום ביראה, הולי' ה': בני אדם שהן ערומין בדעת וכו'. ובל"ס עֲרִימָא וכ"ה בתרג' משלי י"ב, כ"ג; י"ז ט"ז ועוד ערים תרג' בראשי' ג', א'; לש"א, כ"ג והקבוץ למשלי י"ד, י"ח כלילהון (דערומאי) [צ"ל דַעֲרִימָאֵי]. והשם בל"ס עֲרִימוּתָא וכ"ה בתרג' משלי א' ד'; ח', ה'. ועוד עַרְמוּתָא תרג' מ"א ב', ה'. ב"ר פפ"ו גבר ערים ומה הוות ערימותיה וכו' וכן ערמומית סוט' כ"א: נכנסה עמה ערמומית, נדה מ"ה: נכנסה בו ערמומית תחלה. ועוד עַרְמִית רבית תוספת' ב"מ רפ"ד ובכ"י אירפ' הערמת רבית] —

עָרוֹם (מל"מ עָרֹם וַעֵירֹם תואר למשולל לבוש (nackt) בפ"א בדמאי (מ"ד) ומפרישין אותו ערום בין השמשות (פירוש)[6]) [צ"ל בירוש'] מפרישין אותו ערום שאינו טעון ברכה שאם היו טעון ברכה לא היו מפרישין שאסור להזכיר

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח. [2]) כ"ה נכון מאוד ולא כבנדפס בפי' ר"ח הכלאים והמו"ל ה' שטערן נבוך בזה (עיי' הערות צד קפ"ו) ובש"ס נדפס ג"כ בטעות והגיה ללא נכון כי לא חשו לעיין בערוך. [3]) הועתק מפי' ר"ח ועל פי הערוך יש לתקן בדברי ר"ח המגומגמים בדפוס וכל הפי' הזה אי' רק בדפ' ווניצ' ובכ"י ובשדפ"ע נשמט בטעות מן מכאן לערלה שבטלה במאתים עד מכאן לערלה וכו'. [4]) כ"ה בדפ' סיביוניטא ובקצת כ"י ודפי' ערלא. [5]) בנו"ג בי ר' בון ובפי' ר"ח בר אבין. [6]) ודוגמת טעות זו עיי"ע אפטרופוס הדפה ותיק כיון א' ועיי"ע חלק א'.

את השם כשהוא ערום[1]) בין השמשות הדא היא דתנן[2]) (שבת ל״ד. במשנ׳) ספק חשכה ספק אינו השכה וכו׳ עד אבל מעשרין את הדמאי תנא חלפתא בן שאול אומר מחללין דמאי במרחץ שאינו טעון ברכה הא ודאי טעון ברכה רבי מנא בעי קמי[3]) רבי יודן כיצד הוא מברך א״ל אם היו פירות על פדיון מעשר שני אם היו מעות על חילול מעשר שני. *[אחי״ה עכ״ל הירוש׳. ובהשאילה שבת י״ד סע״א וש״נ האוחז ס״ת ערום נקבר ערום וכו׳ עד ערום בלא מצות. ולנקבה סנהד׳ ע״ה. ימות ולא תעמוד לפניו ערומה. סנה׳ צ׳ סע״ב וש״נ מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין וכו׳ ושם כשהן עומדין עומדין ערומין ועיי׳ מה שכתבתי על זה במ״ע דמ״ג חכ״א 579 והלאה] —

* עֲרֵימָה (מל״מ עֲרֵמָה שם לדבר הצבור (Haufen תוספת׳ תרומו׳ ספ״ג לא (תורמין) מן הכרי על הערימה[4]). שמ״ר פל״א כשם שהערימה הזאת עומדת והכהן יורד לתוכה וכו׳ כך עשה הקב״ה את העולם ערימה וכו׳. נערמו (שמו׳ ט״ו, ח׳) נדרש במכילת׳ בשלח מס׳ שירה פ״ו עשאם כמין עֲרֵימוֹת וכן בתר״י א׳ אתעבידו מיא עוּרְמָן עוּרְמָן והוא הקבוץ מל״ס עִרְמָא וכן לנקבה עַרְמְתָא וכ״ה בתרג׳ רות ג׳, ז׳ בסטר ערימתא, לירמי׳ ג׳, כ״ו עֲרֵמַת עיבורא.

עַרְמוֹן (מל״מ (Platane ערמונים דולבי (ר״ה כ״ג. וש״נ) עיי׳ בערך דלב[5]).

עַרְמוֹן (= עַרְמוֹנָא כמו חוּרְמָנָא (Otter, Basilisk שפיפון עלי ארח (בראשית מ״ט, י״ז) תר״י (א׳) ערמונא דכמין בפרשה. תרג׳ בבלי[6]) כחיוי חורמן ישרי על אורהא. נהש עלי דרך שפיפן עלי ארח שוין הן. — (א״ב בנוסחאות כתוב חורמנא דכמין עיי״ע חרמן). *[אחי״ה ר״ב כיון לתר״י ב׳ אבל בתר״י א׳ חורמנא דרביע על פרשת אורחא וערמונא כמו חורמנא] —

ערן (= עִיָרָנִיּוֹת תואר נקבה בקבוץ מן עיר (Dörflerinnen, Kleinstädterinnen בפ׳ המביא כדי יין בגמ׳ אין פותחין[7]) (ביצ׳ ל״ב.) מאי חירניות אמר רב יהודה[8]) עירניות[9]) מאי עִירנִיות אמר אביי צעי חקלייתא. בפ׳ המוציא יין בגמ׳ כחול (שבת פ׳.) כי תניא ההיא[10]) בעירניות. פי׳ „בנות כפר שאין רגילות לצאת לשוק שאין שם שוק לצאת אליו״[11]) וי״א בנות כפר שאינן צנועות[12]). בב״ר פנ״א (נ׳) למדינה שהיו לה ב׳ פטרונין אחד בן מדינה ואחד עירני. *[אחי״ה בנו״ג עירוני ועיי״ע ער ח׳ וש״נ גם גי׳ עירני והקבוץ נקבה עִיָרנִיּוֹת — ובענין עירנית בעירו׳ נ״ג: עיי״ע ער ד׳ ועוד עיי״ע עלץ. עִירְנִיתָא בירו׳ שבת רפ״ב עיי״ע ער י׳] —

* עירניה (?) ירוש׳ ב״ב רפ״ט דט״ז סע״ד אפילו עירניה ובבבלי ב״ב קמ״ד רע״א הגי׳ הנכונה עיי״ע אדן.

* עֲרוֹנִים (= אֳרוֹנִים (Lorbeerbäume עיי״ע ער ז׳, ומ״ש.

עֶרֶם (מל״מ עֶרֶשׂ ובל׳ קלילה עֲרִיסָה פי׳ ערש שיש לה כיפה בל״ע عرش überwölbtes Bett ובפרט אותה של קטנים (Wiege, Kinderbett בפ׳ י״ו[13]) בכלי׳ (מ״א) המיטה והעריסה משישופם בעור הדג[14]) מלשון (דברי׳ ג׳, י״א) הנה ערשו ערש ברזל. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ רה״ג לביאור מעריסתן נדה פ״ד מ״א (בסדט,, 32) ושם עוד פי׳ מהר בטיית ע״כ וצ״ל מהד مهد Bett וכצ״ל בפי״ט להרמב״ם לכלי׳ שם וז״ל ומטה הוא אלסורד ועריסה אלמהר וצ״ל אלסריר אלמהד = السرير المهد. ערש (דברים הנ״ל) נדרש בב״ר פנ״ג לא

---

[1]) הוא מפי׳ רבינו ולי׳ בירו׳ ועיי׳ ג״כ פי׳ הר״ה והרמב״ם לדמאי שם. [2]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובנו״ג בירו׳ דתנינן אבל בדפ״ע בט״ס דתניא וצ״ל דתנן שהיא משנה. [3]) בירו׳ קומי וזה עיקר. [4]) כ״ה בכ״י אירפ׳ ובנו״ג הערמה. [5]) ח״ג, ס״ז וש״נ ועוד עיי״ע ער ז׳. [6]) והוא תרג׳ אונקלס ע״ע אבוב ועי׳ חלזון א׳ חרמון. [7]) כ״ה בדפו״ו ובב״י. [8]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וכ״ה בש״ס וכן העתיק ר״ח בעירו׳ נ״ג: וכ״ה בע׳ עלץ ע״ש ובדפ״ע בכאן רב יצחק ובדפ״ר יצח׳ וצ״ל יהודה. [9]) וכ״ה חירניות . . עירניות בכ״י ש״ס ועיי״ע עלץ וכ״ה בשבת פ׳. ובכ״י ק״ט ערניות בלי יו״ד וכדאי׳ בביצ׳ הנ״ל אבל בע׳ עלץ גם בכ״י ק״ט ביו״ד וכ״ה עיקר. [10]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע הכי. [11]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב וכן מוכח מפי׳ ר״ח בשבת בש״ס ווילנ׳ פ׳: ד״ה כחול ושם צ״ל כבערוך והמו״ל שכח מלעיין בערוך ובדפ״ע אי׳ שאין שוק לצאת בו. [12]) וכן פי׳ ר״ח בעירו׳ נ״ג: עירניות בנות הכפרים והביא ראיה מביצה הנ״ל וכדפירש הש״ס צעי׳ חקלייתא והמאירי בהי׳ ביצה פי׳ אלפסין גדולות שמערין בהן מן הקדרה וכו׳ ונראה שגרס כלפנינו בש״ס בלי יו״ד ערניות מפעל ערה ומל׳ עירוי. [13]) כ״ה נכון בכ״י ערוך ובדפ״ע י״ז. [14]) כ״ה בכ״י ערוך ובע׳ שף ב׳ ושם לנכון פי׳ י״ו׳

נדנרת עריסה תחלה אלא וכו'. תוספת' פי"ג (י"ד) מלבין של מטה ושל עריסה וכו' (ועיי' שבת מ"ז סע"א), תוספתי ביצה פ"ג המיטה והכסא וכו' ועריסה שנתפרקה, תוספת' כליי ב"ב ספ"ז המיטה וכו' ועריסה של זכוכית וכן ענין ערסא בלא"ר סנהד' כ'. ערסא דגדא, ערסא דצלא עיי"ע גד א', נדרי' כ"ו. ושם עיי"ע דרגש. איכ"ר פ' רבתי ערסא פחיתא. והקבוץ שם ארבע עַרְסָאתָא ירו' ברכו' פ"ג ד"ו. ערסתא קיסרייתא וכ"ה בירו' מ"ק פ"ג דפ"ג רע"א ובירו' נדרי' ספ"ז ד"מ ע"ג אי' ערסייתא, ובירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג ערסיין, ויק"ר פ"ה ערסין. ועוד פי' ערסא מטה שנושאין בה המת ירוש' כלאי' פ"ט דל"ב סע"ג ירוש' כתובו' פי"ב דל"ה. יהבו ערסי וכו' עיי"ע אסיא א'. ב"ב כ"ב. עריסה דר' ארא בר אהבה, ירו' ברכו' פ"ג ד"ו: עריסה דר' שמעון [1]) בן יוצדק, ושם: עריסה דר' שמואל בר רב יצחק — והפעל מן ערים כלאים פ"ד מ"ז עיי"ע הבא אח"ז] —

עֶרֶם (= ערים מל"ע عريش Weinlaube וממנו הפעל עָרַם או מהשם עריסה wölben עיי' בפנים) בפ' ח' בכלאים (מ"ז) ר' יהודה אומ' אם ערסן מלמעלה הרי אילו מצטרפין. פי' התקין הסריגין על העצים ורצפן ועירבן וכמו כן הא דתנן בפ' ששה (מ"ז) ערים היוצא מן הכותל לשון עירוב. פסקי ערים (שם מ"ו) שמפסיק העירוב. הפרח היוצא מן הערים (שם מ"ט) פי' מתוך ערבוביא. פי' אחר ערסן מלמעלן [2]) עושים מקנים כמין ערס למעלה ומדלין עליה שריגי גפן ושמן בל' ישמעאל ע ר י ס — (א"ב פי' בל"י שם כללי לכל מה שהודלה וגשא מן הארץ ונתלה במקום גבוה). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י das Aufhängen, αἰώρησις Schweben והנכון שהוא ל"ע הנ"ל כי ע ר י ס [3]) בל"ע גפן הסורחת שיסבכו ענפיה כסוכה וכפי' הרמב"ם בכלאי' פ"ד מ"ז וממנו נגזר הפעל עִרְסָן וכפ"א בערוך. ולפי פי' ראשון אולי הוא מל"ע عرض in einandergeflochten sein ודרכן להעבירו בקנים וכ"ה מפורש בתוספת' כלאי' רפ"ד בכ"י אירפ' ערים שהעבירו ע"ג קנים . . ערים שהעבירו ע"ג הריפון וכו' ובנו"ג בט"ס חריץ ועיי' כלאי' פ"ו מ"ח. ותוספ' שם רפ"ג ערים שהיה לו נוטע כהילכתו. כלאי' פ"ו מ"א איזהו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר וכו' ושם מ"ה ערים שחרב מאמצעיתו ונשתיירו בו חמש גפנים וכו' ושם מ"ב ערים שהוא יוצא מן המדרגה וכו' עיי"ע מדרגה. ירוש' כלאי' רפ"ו ד"ל: בערים המעוקם . . בערים המכוון. שם פ"ז ד"ל ע"ד וכלאי' פ"ו מ"ו פיסקי ערים והקבוץ תוספת' פאה ספ"ג איזהו שיכחה בעריסין גדולים . . בעריסין קטנים] —

עָרַם (נ"ל מהשם עֲרָסָן בל"ם אַרְסָנָא גרש שעורים Gerstengrütze וממנו הפעל כתש ורסס כגרש, גרם zerreiben והושאל לגבילת העיסה Mehlbrei einrühren ורבינו גזרו מהשם עריסה) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ז: ובס"ג דפ' אלו מנחות נקמצות (מנחות ע"ה סע"ב) הכא במאי עסקינן בשערסן. פי' מלשון (דברי' ט"ו, כ'. כ"א) עריסתיכם דכיון שעירבן נעשו אחד ויש בו כזית. שייך זה בפרק הראשון של מעלה [4]). סלת זריד וערסן (ברכו' ל"ז.) ככר פירשנו בע' זריד [5]). בר"ג דפ' הוציאו לו (יומי מ"ז.) אית דאמרי בערסן וכדרבה בר י ה ו נ ת ן [6]) דאמר רבה בר יהונתן אמר ר ב י ח י א ל [7]) בפ' אין בין המודר הנאה בגמ' דסמוך מרפאהו רפואת נפש [8]) (נדרים מ"א רע"ב) ערסן יפה לחולה לרפאותו מאי ערסן אמר רבי יונתן [9]) חושלא דשערי עתיקתא רב יוסף אמר סמידא דשערי עתיקתא דריש נפיא אמר אביי ובעין בישולא כבישרא דתורא [10]). פי' מפני שהיו בניה של קמחית בעלי כח שגדלים בערסן שמאמץ כח החולים וכל שכן הבריאים. וי"א בשכבת זרע (יומי שם) כמו שהיתה עושה בת שבע אם שלמה (סנה' ע':) כמפורש בע' בר בטני וכדכתי' (תהלי' י"ח, מ') ותאזרני חיל למלחמה [11]) כלומ' זירזתני כדכתי' (רות ג', ב') זורה את גורן השעורים זירזתני אמצתני כל העולם כולו נוצרין מברור של טיפה של שכבת זרע ואני מן הברור

---

[1]) כ"ה נכון במהרש"ם וכ"ה בקהל"ר ס"פ טוב ללכת ובנו"ג שמואל. [2]) וכ"ה בירו' ובנו"ג מלמעלה [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ערס. [4]) ר"ל לערך ערס ב'. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וכן בערוך ע' זריד אבל בדפ"ע בכאן זרד ועיי"ע הנ"ל בח"ג, שכ"א. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ל"ד ובנו"ג יונתן ובכ"י א"פ רבא בר יוחנן. [7]) וכ"ה בעירו' י"ב. כ"ח: ל"א: ע"ז. מ"ק י'. ונדרי' מ"א: אמור מעתה כי גי' רבי יחיאל ביומי הנ"ל איננה נכונה ובאמת בכ"י ש"ס רב יחיאל. [8]) בנו"ג הנפש [9]) וכ"ה בנדרי' ובכ"י ק"ט יוחנן ועיי' הערה 6. [10]) כ"ה בכ"י ושם עוד כי בישרא ובדפ"ע בישולתא. [11]) ובפי' ר"ח ביומי הגי' ותזרני חיל וכיון לש"ב כ"ב, מ' והוגה בש"ס ווילנ' ללא נכון.

שבברור. *[אחי"ה כל זה מפי' ר"ח ביומ' הנ"ל ורמזתי עליו כבר בע' זריד ע"ש. ופי' רבינו של עירסן מהשם עריסה מוכח ג"כ מספרי שלח פי' ק"י [ראשית] ערסתכם משיתערם מכאן אמרו אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים וכו' הרי כי הפעל נבנה מהשם ועניינו גלגול וגיבול העיסה וכפי' רבינו אי' ג"כ ברש"י ברכו' ל"ז: ד"ה בשערסן, ובפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגי' דף כ"ד:) מפורש בשעירסן שגיבלן ע"כ ובזה הענין ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. ירו' ביצ' פ"א ד"ס רע"ד עירס לא אמר אלא לש אבל עירס לא. ירו' חלה פ"א דנ"ז: עירס ראשי עיסיות ובבינוני ירו' שם: וההן נשוך לאו כמעירם הוא וצ"ל כמעוֹרָם הוא. אבל השם ערסן יומ' ונדרים הנ"ל וירו' נדרי' רפ"ו דל"ט ע"ג הוא מל"ס הרשומ' בתחלת הע'] —

ערם (= עָרִים או כמו אָרִיס מל"ע הרשומ' בע' ארים עובד אדמה או כמו غريس נוטע אילנות (Gärtner eines Grundstückes) בפ' חזקת הבתים בגמ' העריסין[1]) (ב"ב מ"ו:) בעריסי בתי אבות פי' ערים ידוע לאותה משפחה ומנהגם[2]) להשלים הכל בידו והוא הנותן לבעל השדה חלקו וכל מי שהוא בענין הזה ואפי' נתן חלק שאר העריסין ולקח הוא חלק בעל הבית אין לו חזקה (אמרי) [צ"ל אימור][3]) קהרמנא שויה[4]) פי' מורשא אפיטרופא[5]) — (א"ב פי' בל"י שומר עיי"ע (ארם) [צ"ל ארים]). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י הרשומ' בע' ארים וע"ש ומ"ש. ופי' הנ"ל הועתק מפי' ר"ח שהובא בשט"מ לב"ב ע"ש. ובנו"ג בכל הסוגיא ארים, אריסין אבל בדפ' פיז' ובכ"י ש"ם מינכען וה' ור' אי' בעי"ן. וכנ"ה בתוספ' חלה פ"ב אעפ"י שהיה ר' גמליאל פוטר את עריסות[6]) בסוריא אוסר היה מלערם אם עירם הרי זה פטור] —

ערם (אולי מל"פ عرصه מקום פנוי freier Raum אבל עיין בפנים) בס"ג דפ' עושין פסין (עירו' כ"ו.) מעריב לכולה מחוזא ערסתא[7]) פי' „שכונות שכונות ולא לכולם ביחד. וישנו בפ' כיצד מעברין בגמ' עיר של יחיד (שם ס'.) כל שאינה עשויה לנחת אינה מחיצה. פי' מחיצתא חזקתא שרירתא דקביען וקיימן[8]) ועשויות לנחת". בר"ג דגיטי' (ו'.) רבה בר אבוה מצריך מערסא לערסא ורב ששת משכונה לשכונה ורבה באותה שכונה פי' בלעז ערסא ריונ"י והיא גדולה מן השכונה ושכונה בלעז קונטרד"א. *[אחי"ה ריונ"י rione פי' בלאי"ט הלק מחלקי העיר Stadtviertel, contrada הוא בלאי"ט שוק ופלך Gegend ורש"י פי' בגיטין ערסא שורת הבתים. שכצד רה"ר ולפי זה אולי הוא מל"פ ارسته = ارستكى שורה אבל בעירו' הנ"ל פי' שכונה. ובירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ג שמואל מיטען מערם לערם][9]) —

ערם (?) בערסא הלך אחר שלשלותיו (שבת ס'.) עיי"ע עדשה[11]) כי כן גרס בעל הערוך.

ערסל (נ"ל מל"ע عرزال בל"ס ערזלא Hängebett עיי"ע ארזלא) כמלונה במקשה (ישעי' א', ח') תרג' כערסל מבתותא[12]) במקייטא [צריך לו' במקטיא[13])]. והתנודדה כמלונה (ישעי' כ"ד, כ') [תרג' ותהי אזלא ואתיא כערסלא]. *[אחי"ה וגי' התוספות בעירו' כ"ה רע"ב הכא במ"ע דעביד כי ערסלא וגי' רבינו עיי"ע ארזלא ופי' חבלים המתוחים

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר כגון העריסין וצ"ל כבכ"י. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל כשדפ"ע בט"ס ומנהיגם. [3]) וכ"ה בעי' קהרמנא. [4]) כ"ה נכון מאוד בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט בהרמנא וצ"ל קהרמנא וכדאי' בעי' קהרמנא ובנו"ג הרמניא בעלמא שויוה ובכ"י ש"ס פ' בהרמניא ובכ"י ש"ס ר' בהרמנא ובכולם צ"ל קהרמנא והוא ממש ל"פ قهرمان מושל וסוכן ואפיטרופוס. [5]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכ"ה בשאר כ"י ושם מורשה ובכ"י ק"ט בטעות מיושר אפיטרופיא ובדפ"ע אפיטרופא מורשה ובשט"מ לב"ב אי' הרמנא מורשה כלומ' אפוטרופוס והוא בלי ספק על פי הערוך אבל אז צ"ל קהרמנא כגי' הכ"י ופירושו: מורשא כלומ' ראש ואפיטרופוס כאמור. [6]) בכ"י אירפורט אריסין. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס בעירו' ס'. והוא הקבוץ וביחוד ערסא בכ"י ש"ס לדף כ"ו. ובנו"ג בשני מקומות ערסייתא ערסייתא וצ"ל ערסתא וכדאי' בעי' פרא ב' ובשני מקומות בפי' ר"ח. [8]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכדפ"ר ובשדפ"ע וקיימין ובפי' ר"ח דקביעין וקיימן וצ"ל דקביען. [9]) כל זה הועתק מפי' ר"ח בדף כ"ו. ע"ש. [10]) ובבבלי ביצ' כ"ה: הגי' משמשא לטולא ומטולא לשמשא. [11]) ר"ל ע' עדש א'. [12]) בכ"י ק"ט בט"ס מכתיתא ועיי"ע ארזלא וע' בע' ג'. [13]) וכ"ה במתורגמן ובפשיטה ובנו"ג במקשיא וכ"ה בע' בע ג' ובדפ"ר כאן בט"ס במו קיטא ובדפ"א במקשיא.

מאילן לאילן כסדר המטה והשומר שוכב עליה בלילה] —

עַרְסֵל (נ"ל כמו עַרְזֵל בל"ס ענין סביכה ולכידה (verstrickt, verwirrt בב"ר פרשת (ל' [צ"ל ל"ב] (ל"א)[1] הגבורים היו נותנין רגליהם על התהום וסותמין אותו והיה בא ליכנס לתיבה והיו רגליו מ ת ע ר ס ל ו ת[2]) במים הה"ד (איוב כ"ו, ה') הרופאים יחוללו וגו' — (א"ב פירשו המפרשים מלשון כויה). *[אחי"ה וכ"ה במיוחס לרש"י בב"ר כפי הגי' שם והיו רגליו מתערכלות ופי' המיוחס לרש"י מתערכלות נכוות ע"כ ויפה תואר הגיה לנכון מתערסלות וכ"ה בילק' נח ר' נ"ה בשם ב"ר[3]) ואולי לפי זה הפי' הוא מל"ר האמצ' arsalium כויה ושרפה וכן אי' בפר"א פכ"ג מה עשה הקב"ה הרתיח מי התהומות והיו שולקים את בשרם ופושטין עורן מעליהם וכו' וכפי זו הגי' ופי' אי' לנכון מתערסלות ב מ י ם ובנוסח' לי' וכן לי' בילק' הנ"ל, וכן לי' ברש"י יחזק' י"ד, י"ד ושם הגי' ד ו ב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות ע"כ ולי נראה שפי' כמו בל"ס ערזל והוא בנין פרעל מן עזל ובל"ע غزل verflechten כלו' רגליו נסבכות ונלכדות כמו בחבלים ומזה גם ערסל הראִשון] —

ערע (=עַרְעִיתָא כמו צרעה בל"מ עין וצ' מתחלפות (Hornisse ונפק ערעיתא מן כותלא (שבת פ':) עיי' בע' אנדיפי. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שמות כ"ג, כ"ח; לדברי' ז', כ'; ליהושע כ"ד, י"ב ועוד נכתבה המלה אורעיתא עיי"ע (בת"א, ש') ונגזר מפעל ארע = ערע עיי"ע הבא אח"ז פי' קרה — [begegnen, anfallen

☞ עֲרַע (פי' כמו אֲרַע בל"מ קרה בל"ס ערץ, עֲרַע (begegnen תרג' ויפגע במקום (בראשית כ"ט, י"א) וערע באתרא. *[אחי"ה וכן הרבה מלשון קריאה ופגישה מתורגם כן באונקלס עיי' הדוגמאות במתורגמן ויש נוסחאות באלף עיי"ע אֲרַע, ועוד עיי"ע ער י"ד. א ת פ ע ל אתערע תרג' לש"ב א', ו'; שם כ', א'; לירמי' ד', כ'; להושע י"א, ז'. ח'. פַ ע ל תרג' לישעי' י"ג, ג'; ליואל א', י"ד; ב', ט"ו. קהל"ר פ' ראה זה אחת מערערא לאחת וכו' וצ"ל מערעא ובפסיק' דר"כ סוף פ' שובה הגי' מתארעה לאחת וכ"ה בירו' סוט' פ"א די"ט. והוא אתפעל מן ארע. והשם עֵירוּעַ תרג' מקרה (ש"א ו', ט') עירוע. ועוד השם עַרְעִיתָא תרג' לקהלת ט', י"א, בל"ס עֲרִיצָתָא — [Zufall

* ערעין תוספת' כלי' ב"מ פ"ד עיי"ע ער ה'.

* עִרְעֵר (Einwand erheben, reclamiren) עיי"ע ער ט' ומ"ש.

עֹרֶף (מל"מ פי' אחורי הצואר Genick, Nacken והושאל לכל הצד האחור (Rückseite. West בפ"ק בחולין (י"ט:) המולק מן העורף פי' ר"ח ז"ל עורף הוא קצת הגלגלת שעל הצואר והן נקראין פני הגלגלת הפנים ואחרי הגלגלת נקרא העורף ושניהם בגלגלת פי' ממול ערפו ממול הרואה את העורף והוא אחורי הצואר שכנגד העורף[4]). בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הנבלות (ב"ב כ"ה סע"א) יערף כמטר לקחי (דברים ל"ב ב') זה רוח מערבית שבאה מעורפו של עולם פי'[5]) רבינו גרשם ז"ל „יערף כמטר לקחי זה העוסק בתורה לשמה ומרכין אזנו לשמוע לקחי עושה טובה כמטר הזה שבוא מרוח מערבי[6]) שהיא באה מערפו של עולם וברוח[7]) מערבי ערפו של שכינה דכתי' (תהלי' פ"ט, י"ג) צפון וימין אתה בראתם דמשמע דימינו של שכינה בדרום ושמאלו בצפון ופניו במזרח וערפו במערב אלמא דשכינה במערב. תזל כטל אמרתי היינו מי שמזלזל בתורה שעוסק בה שלא לשמה מביא רעה לעולם כרוח צפונית שמנשבת ומביאה רעה לעולם עד[8]) שמזלת הזהב שנותנים בני אדם כספם וזהבם בזול לקנות התבואה כשעירים עלי דשא: זה העוסק בתורה שלא לשמה כשעיר כשד וכל העוסק בתורה לשמה מביא טובה לעולם. כרביבים הללו שיורדים בנחת"[9]). *[אחי"ה

---

[1]) עיי"ע פלטיא א' ומ"ש בציון זו הפרשה. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב וכצ"ל בכ"י ק"ט תחת מתערלסות ולנכון כשאר כ"י ובדפ"ר אבל כשדפ"ע מתערשלות. [3]) וכצ"ל בילק' איוב ר' תתקי"ג ושם נתערטלות. [4]) ובפי' רגמ"ה בקובץ כ"י אנגיילי' (דף רצ"א) פי' וז"ל אילימא עורף ממש אחורי הראש כנגד הפנים זהו עורף מול עורפו זהו הצואר אחריו מנגד הגרון אלא מאי עורף מול עורף . . והכי קאמר השוחט ממול עורף וזהו צואר מאחריו כנגד הגרון שחותך מפרקת ואח"כ הסימנים שהיטתו פסולה וכו'. [5]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע ז ה פי'. [6]) בפי' רגמ"ה כמטר זה שבא מן מערב. [7]) בכ"י ק"ט ודפ"ר דברוח [8]) וכ"ה בפי' רגמ"ה ולפנינו בש"ס לי'. [9]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י שנדפס בש"ס ווילנא מתוך כ"י שלי.

ועיי' ג"כ דרוש בענין יערף בספרי האזינו פ' ש"ו, ובירו' תעני' פ"ב דס"ה: דרש יערף: כפו עורפן לתשובה מיד הגשמים יורדין — והושאל לצד המערב שהוא אחור ב"ב הנ"ל. אבל בענין חגיג' ט"ו. עיי"ע עף ב'. והפעל כמו בל"מ פי' כריתת העורף סוט' מ"ה סע"ב ועורפין אותה בקופיץ מאחוריה, ושם עגלה ערופה, ירו' פיאה פ"ו די"ט ע"ג עורפין , , אין עורפין, בכורו' י' סע"א ואי דערפיה מיערף, נ פ ע"ל סוט' מ"ז, נערפה העגלה. שם מ"ו, ויַעֲרֹף במקום שאינו עושה פירות — ושם מ"ב: עיי"ע ערפה, והשם המופשט בכורו' שם ירו' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג עֲרִיפָה, מגיל' כ': ירו' סנהד' רפי"א ד"ל, עריפת העגלה] —

* עֲרַף (בל"ס פי' כמו צרף בל"מ ובל"ע صرف Geld umwechseln) ספרי האזינו פ' ש"ו ואין יערף אלא לשון כנעני משל אין אדם אומר להבירו פרוט לי סלע זה אלא ערוף לי סלע זה פי' צרוף לי.

ערפד (מל' שומרוני ערפדה Fledermaus) כס"ג דפ"ק דב"ק (ט"ז) עטלף לאחר ש"ב ע'[1]) שנים נעשה ערפד. עטלף (דברי' י"ד, י"ח) תר"י (א') ערפדא *[אחי"ה ובויק' י"א, י"ט תר"י טרפידא וכבר העירותי בע' חרפתא (ה"ג, תק"א) שצ"ל ערפדא והוא לשון שומרוני וכן הועתק בהעתקה שמרונית עטלף, ור"ב טעה לגרס ברי"ש עיי"ע טרפירא (ח"ד, צ"ד)] —

* עָרְפָּה (שם פרטי ודרש מן עֹרֶף פי' תשמיש מאחוריה) בר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב:) כתיב (רה"י א', כ', ד') ערפה וכתיב (ש"ב כ"א, ט"ז והלאה) הרפה וכו' שהכל עורפין אותה מאחוריה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות, *[אחי"ה עיי"ע דש, ודע כי במקרא כתוב בדה"י שם הרפא וברש"י הרפה ובמאיר נתיב כתיב הרפאים וכן תרג' כש"ב הנ"ל גִּבָּרָא אבל בתרג' לדה"י אי' ערפה, ובסוט' הנ"ל מובאים הפסוקים ש"ב י"ז, י"ט ומשלי כ"ז, כ"ב הרִיפות משמע שניסח בחטף הֲריפות והמסורה נוקדה הָרִיפוֹת ועיי' ג"כ כריתות י"א, וירו' קידו' פ"א דנ"ט.] —

* ערפין (כינוי לערכין) ירו' נדרי' רפ"א דל"ו רע"ג ערפין ערצין ערקין וכו'.

* עֲרָפֶל (מל"מ פי' עב הענן Wolkendunkel) בעב הענן (שמות י"ט, ט') מבואר במכילת' יתרו מס' בחדש פרש' ב' בענן עבה ואיזה זה ערפל וכ"ה בל"ס ערַפֶלָא ותרג' חשך (ש"ב כ"ב, י"ב) ערפילא — ב"ר פצ"ט ערפלא טורא צ"ל תרע פלטורא פי' פתח פלטרין עיי' פערלעס עט"ש 13 — , ועוד ענינו גשם דק Sprühregen תעני' ד' רע"א עורפילא אפי' לפרצידא דתותי קלא מהניא ליה מאי עורפילא וכו' עיי"ע פרצד, קלא א' ער א' פל ג'.

ערצביא (= ערצוביא מל"י ἐρυσίβη eine Heuschreckenart) בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה.) למינהו (ויק' י"א, כ"ב) ד' פעמים להביא צפרת כרמים ויוחנא ירושלמית והערצוביא[2]) והזרבונית — (א"ב פי' רש"י מין חרגול דיש לו זנב) *[אחי"ה לולי שהוזכר עם הרזבונית או לגי' רבינו וספרא שמיני פרש' ג' פרק ה' הארזבנית הייתי אומר שהוא מל"י הנ"ל עיי"ע ארזבונית ועיי"ע יוחנא ואולי הוא ל"ע ופ حرسف מין ארבה] —

* ערצין עיי"ע ערפין.

עָרָק (לדעת רבינו נפה Sieb) בכל כלי עץ פי"ו בכלי' (מ"ג) והערק משיעשה בו צפורת אחת „פי' נפואתא כל' חכמים". *[אחי"ה כ"ה בפי' רה"ג וכן הובא בשם שניהם בר"ש והרמב"ם פי' בע"א וכעין ראיה לפירושו מתוספת' כלי' ב"מ ספ"ה ע"ש. והראב"ד הביא בכלי' פ"ה מ"א ביתר אריכות כזה: והערק: פי' בערוך נפה והטעם מפני שאדם משתמש באלו במה שהן מש"כ בשאר כלים שהזכיר למעלה עכ"ל.

ערק (= עַרְקָא Stange) ברזל עשות קדה וקנה (יחזק' כ"ז, י"ט) תרג' ערקין דברזל. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן וכה"ג בפי' הרמב"ן לאיוב ל' י"ז ע"ש ובנו"ג עדקין — ערקין בתר"י א' לשמו' כ"ח י"ט צ"ל טרקין] —

☜ עֲרַק (בל"ס פי' רץ fliehen) תרג' אשר נס שמה (במד' ל"ה, כ"ה) די ערק תמן. *[אחי"ה וכן רוב בריחה ומנוס מתורגם ככה עיי' במתורגמן, וכן בדרז"ל ב"מ פ"ד, ע"ז ט"ז, ירו' שבת ס"פ ט"ז דט"ו ע"ד ירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד, ירו' פסחי' רפ"א

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע ששה. [2]) בכ"י ה"ב והערצביא ועיי"ע ארזבונית ח"א, רע"ז וש"נ.

דכ״ז. ירו׳ מגיל׳ רפ״ג דע״ג ע״ד ב״ר פל״א והתואר עריק תרג׳ ישעי׳ י׳, י״ח והקבוץ ערוקאֵי חולי׳ מ״ו. והשם עירוקא יבמות ל״ז. עירוקיה מסתייה] —

ערק (?) דעריק (ליה) [צ״ל לה] חרציה בעל הערוך גרס עויק ע״ש.

עַרְקָא, עַרְקְתָא (ס״א עַלְקָא והוא עֲלוּקָא בל״מ ובל״ס עלוקא, עלוּקְתָא (Blutegel, Vampyr כפ״ק בע״ז בגמ׳ עיר שיש בה ע״ז (י״ב:) לא ישתה אדם כוס מן הנהרות לא בפיו ולא בידו מפני סכנת ערקא מאי סכנת ערקא מסייע ליה לר׳ חנינא דאמר הבולע נימא של מים מותר להחם לו חמין בשבת. פי׳ תולעת ארוכה ומצויה במים וכשנופלת על הבשר נתלית בו ומוצצת את הדם וכל זמן שהיא מוצצת היא נמלאת מן הליחה שמוצצת ומתנפחת עד שתהא כמו חבית קטנה וכשאדם בולעה בתוך המים מוצצת ליחה שבמיעיו ומתגדלת במיעיו ונמצאת כריסו צבה ומקשינן עלה בפ׳ מומין אלו בגמ׳ כריסו צבה (בכורו׳ מ״ד:) מעשה באחד שביקש להשתין מים ולא השתין ונמצאת כריסו צבה ומקשינן עלה מפני מה אמרו שזה שכריסו צבה מפני שלא השתין דילמא ערקא בלע וצבתה כריסו ופרקינן שהיה אותו האיש שותת והבולע ערקא כל לחלוחית שבמעיו מוצצת ערקא מכאן ידעינן מפני שביקש להשתין ולא השתין נמצאת כריסו צבה ס״א עלקא, כרום זלות (תהלי׳ י״ב, ט׳) תרג׳ כעלקא דמצצא דמהון דבני אינשי [1]). בפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״ט:) מאי יועזר פוטנג למאי אכלי לה לערקתא פי׳ גם זה תולעת שבכבד כמו אותו שפירשנו אבל זה נברא מאותו מאכל שמפרש בגמ׳ — (א״ב בנוסחאות כתוב ארקתא וערקא נקרא בל״מ עלוקה וכן בל׳ ישמעאל). *[אחי״ה עיי״ע ארקתא ומ״ש בשטת רבינו וגי׳ פוטנג העיקרית עיי״ע וע׳ ארקתא. וערקא, וערקתא הוא כמו עלוקה בל״ע علقة וכ״ה בלשון סורי׳ עיי׳ לעיל, וכ״ה בירוש׳ ברכו׳ פ״ט די״ג ע״ג פשפש לעלוקתא] —

2 עַרְקָא, ערקתא (בל״ע عرقة בל״ס עַרְקָא עַרַקְתָא פי׳ רצועה (Lederriemen בס״ג דפ׳ בן סורר ומורה (סנהד׳ ע״ד סע״א ורע״ב) מאי מצוה קלה אמר רבה בר רב יצחק אמר רב [2]) אפי׳ לשנויי [3]) ערקתא דמסאנא [4]). פי׳ ישראל קושרין רצועה שחורה משום דמאבלי אירושלם כדאמרינן (ב״ק נ״ט רע״ב) מאי מעמא סיימת מסאני אוכמי אמר דמאבלנא [5]) אירושלם וגזרו הגוים לשויה לבנה [6]). בויק״ר זאת (תהיה) [צ״ל החיה] (פי״ג) פרש׳ ר׳ פנחס וריש אם בחקתי (פל״ה) ובפסק׳ א׳ דשמעו (פסיק׳ דר״כ צד קי״ז.) יאיא מסכנותא ליהודאי [7]) כערקתא סומקא בקדליה דסוסיא חיורא. ספר אחר על (לבלביה) [צ״ל לביה] [8]) -- (א״ב תרג׳ ועד שרוך נעל (בראשי׳ י״ד, כ״ג) ועד ערקת מסנא) *[אחי״ה וכן שרוך נעליו (ישעי׳ ה׳, כ״ז) תרג׳ ערקת מסניה. ב״ב כ״א. לא תמחי אלא בערקיתא דמסאנא. איכ״ר פ׳ ומרב ובמד״ר פי״ב דלא יהוון טענין ערקא על מינוקיה וכו׳ תנחומ׳ בראשי׳ סי׳ ז׳ הדין ערקא מן הדין משכא. ירו׳ יבמו׳ פט״ו דט״ו. ערקתא יקד וספסלה יקד וכו׳ ולא ערקתא יקדת ולא ספסלה יקדת וכו׳ פי׳ הכהו עד שדומה כאילו הרצועה והספסל אשר שם הכהו יוקדות. ופי׳ ערקא ובל״נ ערקתא בל״ע וסורי רצועה וכצ״ל ערקתא במקום עזקתא בויק״ר פי״ג ולא כפי׳ בעל מ״כ. ובענין חגיג׳ ט׳: עיי״ע ברזא ב׳ ח״ב, קפ״ח — ועוד עיי״ע ארקתא א׳] —

עַרְקָא (פי׳ בל״ס אחו (Rind, Gras תרג׳ אחו בלי מים ערקא בלי מיא. *[אחי״ה ותרג׳ ובצה (שם מ׳, כ״א) וערקא] —

ערקב (= עַרְקוּב מל״ע عرقوب die Fersensehne, (Kniekehle בפ׳ ז׳ בבכורות (מ׳:) זנב העגל

---

[1]) ע״כ העתיקו התוספו׳ בע״ז הנ״ל דברי הערוך ור״ח בע״ז גרס ג״כ ערקא ופי׳ ע״י עלוקה. [2]) וכ״ה בשאילתות וברי״ף ובמנוה״מ ס׳ כ״ט ובילק׳ כ״י (ד״ס סנהד׳ צד ק״ה.) וכ״ה ברוב מקומות עיי׳ סד״ה אבל בנו״ג רבא בר רב יצחק וכו׳. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ובש״ס. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט ובש״ס ובדפ״ע דמסנא. [5]) וכ״ה בכ״י ש״ס פ׳ ובנו״ג מאבילנא ובכ״י ק״ט מתאבלנא. [6]) ועיי׳ תוספו׳ ב״ק וסנהד׳ הנ״ל שהקשו מתעני׳ כ״ב. והעלו דהמנעל ודאי היה שחור אבל הרצועות היו לבנות ובסאני אוכמי דב״ק ודתענית היה המנעל והרצועות הכל שחור ולזה הסכים הרשב״א בתשו׳ סי׳ תי״ט וסיים כי זה הפי׳ של ר״ת נכון יותר מפי׳ הרב בעל הערוך ז״ל אבל לפע״ד נראה שאין כאן קושיא כי רבינו לא היה גרס בתעני׳ כ״ב. ורמית מסאנא אוכמי כי אם רק מ״ט לית לך חוטי ועל זה השיב כי היכי דלא לידעו דיהודאה אנא וכו׳ וכ״ה בדפ׳ פיזו ובע״י ובמנוה״מ סי׳ רל״ו וכן מוכח מהעתקת ר״ח לתעני׳. [7]) בפסיק׳ לברתא דיעקב. [8]) וכ״ה על לביה בויק״ר פי״ג ובויק״ר פל״ה ברישא דסוסיא ובפסיק׳ בדקליה דסוסיה וצ״ל בקדליה ובשהש״ר פ׳ משכני בדקלא ובילק׳ שה״ש ס״ר תתקפ״ב אקידליה.

שאינה מגעת לערקוב וכפ' ד' בתמיד (ל"א.) נוקבו מתוך ערקובו פי' בל' ישמעאל קורין לסובך של רגל ערקוב והוא למעלה מן העקב. ויש מפרשין „מקום כף הירך והיינו קפץ העליון פרק העליון" ובלעז אנצונא. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט והוא לאי"ט ancona der obere Theil des Hüft- beins ובדפ"ע אינצינו וי"מ היינו פי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דף ק"ד סע"ב) ואחריו נגרר ג"כ בפי' קפץ עיי"ע. והמלה הוא ל"ע הנ"ל ולא כפי' המפרש בתמיד שהוא כמו ארכובא וכדעת רמ"ל וכגי' המשניו' בתמיד רפ"ד — ועוד עיי"ע ערקומא] —

ערקבל (?) [צ"ל עקרבלין] eine Art Pflanze, (Sonnenwende בפ"ז בשביעית (מ"ב) הערקבלין וההלביצין והבוכריא כבר פי' בע' אצוא [1] — (א"ב בנוסחאות כתוב עקרבלין). *[אחי"ה וגי' הנוסחאות עיקרית עיי' מ"ש בע' אצווא ובע' [עקרבנין] וע' עקרב] —

* ערקי עיי"ע ערקת.

* ערקין עיי"ע ערפין.

☞ עַרְקֵל (בנין פרעל מן עקל בל"ס ערקל פי' (verdrehen, krümmen מעקם תרג' איש אין בדבריו (משלי כ"ט, כ') גברא דמערקלין מלוי. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ושם ג"כ ס"א דמערקלא והוא היחיד והקבוץ שסובב על מלוי היותר נכון להיות דמערקלן בל"נ. וכן בל"ע عرقل פי' מעקל דברים] —

ערקמא (= עַרְקוּמָא נ"ל מל"פ عرقاب מים עמוקים ושלולית המים מכונסין ,Wassertiefe (Wasserstrudel בהגדה דפ' א' דמגילה (ט"ו ע"א) ושמואל אמר מאי ויעבר מרדכי (אסתר ד', י"ז) דעבר (ערקמא) [צ"ל ערקומא] דמיא ביומא דפסחא [2]). כפ' בני העיר בגמ' ועור א"ר יהודה (שם כ"ח סע"ב) ר"ל הוה אזיל באורחא מטא ערקומא [3]) דמיא אתא ההוא גברא ארכביה אכתפיה. בר"נ דפ' יוחסין (קידו' ע"א רע"ב) כי מטא ערקומא [4]) דמיא אתא זעירי ארכביה לר' יוחנן אכתפיה [5]) וקא מעבר ליה. *[אחי"ה ודע כי רבינו לא פי' המלה אבל רש"י במגיל' כ"ח: פי' שלולית של מים מכונסין ע"כ וכ"ה באמת בל"פ ענין ערקובא (ובי"ת ומ"ם מתחלפי') ובשאר מקומו' הנ"ל וכנ"ה ביומ' ע"ח רע"א בכ"י ש"ס ב' ערקומא דמיא הוה. וכו' ועה"ק פי' נ"ל אמת המים ע"כ ולי נראה מים עמוקים או שלולית המים כאמור, ובדפ"ע (חוץ מדפו"ו) נכלל בזה הע' גם ע' הבא אח"ז ללא נכון עיי"ע הבא] —

עַרְקוּמָא (נ"ל כמו עַרְקוּב -Achillessehne, Fersen (sehne בפ' בהמה המקשה בגמ' בהמה שנחתכו (חולי' ע"ו.) ואילו הן צומת הגידין אמר רב אשי [6]) דעילוי ערקומא — (א"ב פי' ערגמא בל"י שחת בור ובין השוק והירך יש כמו חפירה בצד הפנימי ורש"י פי' עצם קטן מחבר את הפרקים). *[אחי"ה כיון לל"י ὄρυγμα ואין נ"ל כי הוא מל"ע הנ"ל בע' ערקוב ופי' עורק העקב והיינו שהוא אחורי עורק העקב וכדאי' באבן סינה العرق الذى خلف العرقوب עיי' מ"ש ה' הירטל .das Arab u. Hebr. in der Anatomie צד 23, ורגמ"ה בחולי' (בקובץ כ"י אנגי' דף של"ג) פי' ערקומא שקורין בל כנען טֵיג ע"כ ודע שבכל כ"י ובדפו"ו זה הערך נפרד לנכון מע' הקודם ומי שפי' זה מזה אינו אלא טועה וגם הח' פליישער בהוספות לעמת"ל ללעווי לא דק כהוגן] —

* עַרְקַת לבנה [לבנון] (שם מקום) בכורו' נ"ז רע"ב העיד ר' ישמעאל בן סתריאל [7]) מערקת לבנה וברש"י לבינה ובפי' רגמ"ה הגי' מעיקרת לבנה והנכון מערקת לבנון והוא הוא ערקא (ח"א, ש"ב [8]) ואולי זה המקום אחד הוא עם ערקי אשר משם ייסי ירו' כלאי' פ"ח דל"א ע"ג ייסי ערקי עיי"ע אדני השדה (ה"א, ל"ה.) ושם בט"ד ערקאי] —

* עָרַר (reclamiren) עיי"ע ער ט'.

* ערירי עיי"ע ער ד'.

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ובדס"ע אצות ועיי"ע אצווא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ו"ו א' ב' ל"ד ה"ב ובדפו"ו אבל ובדפ"ע נשמט עד דמיא, בנוסחי' לי' ביומא דפסחא אבל בלשון ת"ק אי' שהעביר יום ראשון של פסח בתענית וכן הוא בתרגום אסתר ע"ש ובנו"ג ערקומא והוא הנכון ובפי' ר"ח עורקמא. [3]) בנו"ג עורקמא וכ"ה ברש"י. [4]) כ"ה בדפ"ר ושם בטעות וקא מעתר וצ"ל וקא מטא, ובדפ"ע עורקמא. [5]) כ"ה נכון בדפו"ו ובכ"י ו"ו א' וב' ל"ד וה"ב. [6]) בנו"ג אסי ועיי' גליון הש"ס. [7]) בילקי' איוב ר' תתקכ"ו כתריאל. [8]) ושם נשמט בט"ד קודם ארקא ב' כוכב להורות שהוא נוסף משלי.

* **עירדה** (פי' כמו עוֹרְרָה Wecker) ירו' עירו' ספ"י דכ"ו רע"ד מטיפין בעדק אית דבעי מימר עירדה אית דבעי מימר קוקניתה פי' קול של עדק (ערק) אין בו נעימות ונחת דיכולין בו להקיץ אדם משנתו וקול נעים אינו מעיר כי אם מרדימו והולך, וא"ד שזה הקול הוא נעים ועשוי כדי להביא שנה לאדם ככלי זמר של קנים.

עָשׁ (פי' כמו עַיִשׁ כוכב הנקרא זנב הטלה) בפ' הרואה בגמ' על הזיקין (ברכו' נ"ח סע"ב) מאי עש (איוב ט', ט') אמר רב יהודה זנב טלה. *[אחי"ה בנו"ג מאי עש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ועיי' מ"ש בע' יותא (ח"ד, קכ"א) ושם פי' ג"כ ל"ס עיותא אבל ראיתי באו"מ לפירשט שרש עיש שהשוהו עם עז והוא לדעתו ל"ס עיותא פי' עז והוא מזל Capella ועיי' מ"ש ה' שטערן במ"ע ג"ג ח"ג 271 והלאה שהביא מספריהם סיוע לדברי רז"ל] —

עש (= עָשָׂה מל"מ כולל כל ענין פעולה thun, machen, verrichten) בגמ' דפ' ערבי פסחים (קי"ב. קי"ג. ועיי' שבת קי"ח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. פי' עשה שבתך במאכל ומשתה ובמלבושים כמו ימי החול ואל תצטרך לבריות[1]. עשה דברים לפועלן[2]) ודבר בהן לשמן בגמ' דפ' קונם יין (נדרים ס"ב.) פי' לפועלם לשמו של הקב"ה[3]). בס"ג דפ' החולץ (יבמו' מ"ח.) ת"ר וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה (דברי' כ"א, י"ב) ר' אליעזר אומר תקוץ ור"ע אומ' הגדיל וכו'. בב"ר פ' י"ב אלה תולדות השמים: את אשר כבר עשהו אין כתיב כאן אלא עשוהו (קהלי ב', י"ב) כביכול מלך מלכי המלכים[4]) הקב"ה ובית דינו ממונין על כל אבר ואבר — (א"ב בע' עסה הביא מזה הענין) *[אחי"ה והפעל בקל עיי' ברכו' ו', ט': י"ב: ל"ה: מ"ט. ס"ג: שבת ס"ג. קל"ג: קנ"ג. פסחי' פ"ו: קי"ב. יומא פ"ה: סוכה מ"ט: מ"ק ט'. סוט' י"ג: ל"א. קידו' ל"א. ל"ט: מ'. ושם: סנהד' צ"ט: ק"ג. מכות כ"ג. ע"ז ג'. ד': חולי' ז'. ב"ב ט'. ושם: ק"כ. נדה נ"ט: ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד. והצווי עֲשֵׂה עירו' ק'. קום עשה.. שב ואל תעשה ובהוראת השם: מצות עשה מצות לא תעשה עיי"ע לא. כתובו' ל'. חייבי עשה, ירו' ברכו' פ"א ספ"א ד"ג ע"ד עובר בעשה.. בעשה ולא תעשה, ירו' קידוש' פ"ד דס"ו: כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה הוא ועוד ענין מעיכה וסחיטה כל"מ (יחזק' כ"ג, כ"א) ומזה שביעי' פ"ח מ"ו אין עושין זיתים בבד עיי' תוי"ט שם ועיי"ע בד א' וש"נ. עוד פי' ענין הכנה בחשבון berechnen, anrechnen ירו' ב"מ פ"ח ד"י רע"ג הרי הן עשויות עליו במאה תוספת' ב"מ פ"ה הרי הן עשויות עליך במאה, ירו' ב"מ שם סוף העמוד עישם עלי כשער שבשוק ובנפעל קידו' כ"ח. כל הנעשה דמים באחר וכו' ומפורש שם בגמ' כל שנישום. ובכ"ף שלאחריו פי' נחשב כמו, חולי' י"ט: נעשה כמי ששחט וכו', ירו' ב"מ שם נעשה כמשכיר לו שדה ביוקר. ובפעל יוצא בהפעיל (veranlassen) ב"ב ט'. במד"ר פי"ג גדול המְּעַשֶׂה יותר מן העושה. שמ"ר פל"ה ליתן שכר למְעַשֶׂה כעושה. תוספת' פסחי' רפ"ח מעשה בחזקיה המלך שהעשה את הציבור לעשות פסח שני[5]), תוספ' סנהד' פ"ב אף מפני שהעשו[6]) את הצבור וכו', ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ד אי' שעישה. ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד ראו היאך הֶעֱשִׂיא את ישראל לע"ז וכו'. פיעל גט המְעוּשֶׂה כתובו' ע"ז. ב"ב מ"ח. ירו' כתובו' ספי"א דל"ד ע"ג ירו' יבמו' רפ"ט ד"י. ושם: פי' כופין אותו לבעל שיוציאה בגט. ועשית (דברי' כ"ג, כ"ד) אזהרה לבי"ד שיעשוך ר"ה ו'. ירו' ר"ה פ"א דנ"ו סע"ג להזהיר בי"ד שיעשוך פי' שכופין אותך והוא מל"מ יחזק' הנ"ל ובדרז"ל גם בסמ"ך ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ד ישראל שעיסו וכו' עיי"ע עסה. פַעֵל כתובו' נ'. עשיתינהו לזניה, ושם: עשיינהו, שם נ"ג. לעשוייה, שם: עול ועשייה עול ולא תעשייה. והשם המופשט שם (כגי' התוספות נ'. ד"ה עשיתינהו) מעלאי דידי היינו עישוי והשם המופשט בהוראת הקל עֲשִׂיָּה, עֲשִׂיָּה מגילי י"ז. עשייה, פסחי' ז': עובר לעשייתן, יבמו' ק"ט: כל שישנו בעשייה וכו', ירו' פסחי' פ"ט דל"ו ע"ד בשעת עשייה.. שלא בשעת עשייה.. ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. עשייה בתחלה וכו', שהש"ר פ' כתפוח הקדימו עשיה לשמיעה. ספרא תצא פ' רי"ב נאמר כאן עשיה בראש ונאמ' כאן עשיה בצפרנים וכו' ע"ש כל הענין, והקבוץ יומ' נ"ה, שיהיו כל עֲשִׂיּוֹתָיו שוות] —

1) וכ"ה בפי' ר"ח. 3) וכ"ה בחי' הר"ן ובנו"ג לישם פעלם. 3) כ"ה בפ"י ובדפ"ע של מקום. 4) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר.
5) בכ"י אירפ' בפיעל שעישה ושם: לא שעישה את הציבור ויותר טוב כגי' הדפוסי' שהעשה 6) בכ"י אירפ' שהיעשו.

* עֵשֶׂב, עִשְׂבָּא (Kraut) בל"מ ופי' שם קבוץ לירק שהוא מאכל אדם ובהמה והקבוץ עִשְׂבּוֹת (משלי כ"ז, כ"ה) ובדרז"ל גם ל"ז ויק"ר רפכ"ז ההרים מעלין עֲשָׂבִין, ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד יעלו עשבים בלחייך וכו', עירו' נ"ד: עשבי השדה, והיחיד עִשְׂבָּא בל"ס עֶסְבָּא בל"ע عشب ויק"ר פכ"ב אכלת עשבא ובתרג' בכ"י לרוב עסבא עיי"ע, ב"ר פ"י חמא לההוא עשבא ושם ג"כ עשב.

* עֵשָׂו (אחי יעקב והושאל למלכות עשו והוא רומי Rom) עיי' תנחו' כי תשא רסי' א' פסיק' דר"כ שקלי' צד י"א. ילק' שמות ר' שפ"ו וילק' משלי ר' תתקנ"ז ותתקנ"ט פסיק' רבתי רפ"י, ריש מרר' דות. שמ"ר פל"א, קהל"ר פ' אם עשק.

עִשֵּׁן (בל"מ בקל עָשַׁן פי' ענין עלית קטור היוצא מהאש ובפיעל (beräuchern מעשנין עד ראש השנה (שביעי' פ"ב מ"ב) פירשנו בע' זבל. בביצה בס"ג דפ' יו"ט (כ"ג.) לעולם לעשן מידי דהוה אבשרא אגומרי פי' לעשן פירות שהוא מכשיר אוכל נפש פי' אחר [1]) להניח בשמים על גחלים לעשן שום דבר שיהא לו ריח טוב אסור מפני שמכבה גחלים בשעה שנותן בשמים עליהם ולימא מותר מפני שמבעיר דהבערה ביו"ט שרי על גבי חרס [2]) מותר פי' שליבן לבינה ונתן עליה בשמים מותר דאינו מכבה כלל [3]). בס"ג דפ' אמר להם הממונה (יומי ל"ח.) מעלה עשן ראיתי כנגדי [4]) פי' „הסם שנותנין בקטרת ומעלה עשנה כמקל שאינה מפצעת לכאן ולכאן" [5]). בר"ג דפ' (אחרון) [צ"ל האשה שהלכה היא ובעלה] (דיבמות) [ביבמות] (קט"ו.) עישנו [6]) עלינו בית עישנו עלינו מערה פי' אנשי חיל כשהולכין לכבוש עיר ורואין מערות ומדמין שיש שם בני אדם ומתיראין ליכנס שמא כלי זין בידם והורגין אותם מה עושים מציתין בהן את האור על פתח המערות שתמלא מערה עשן ואם יוצאין אליהן מוטב ואם לאו נחנקין ופעמים שיש חורין במערה ונמלטין מהן. באלו טרפות (חולי' נ"ח:) אחוזת דם והמעושנת. בכל הקרבנות פ"ח במנחו' (פ"ו:) אין מביאין לא מתוק ולא מבושל ולא מעושן. *[אחי"ה בנו"ג ולא מעושן ולא מבושל. והיא בינוני פעול וכנ"ה בירו' ביכורי' פ"א דס"ג ע"ד ענבים מְעוּשָּׁנוֹת, ירו' שבת פ"ז ד"י. המאבק המעשן, ביצ' כ"ב: ומעשנין אותן. ובקל ירו' ע"ז ספ"ג דמ"ג רע"ג אם לְהסיק .. אם לעשון. התפעל זבחי' ס"ד. שמא יתעשנו. השם המופשט ירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג עישון ושריפה] —

עֲשַׁן (בל"ס ענין עוז ותוקף stark, kräftig sein פַּעל עַשֵּׁן (וכ"ה בל"ס) stärken, וכן באפעל ואתפעל והתואר והשם עיי' בפנים). תרג' נכבדי עשוני [7]). באין מעינות נכבדי מים (משלי ח', כ"ד) [תרג' ועד דלא נהוון מעייני עישוני דמיא]. בעזוז עינות תהום (שם כ"ח) תרג' וכדאעשין [8]) עייני תהומא, הון עשיר קרית עזו (שם י', ט"ו) תרג' מולא [9]) דעתירא כרכא [10]) דעושניה. ועריצים יתמכו עושר (שם י"א, ט"ז) תרג' ועשיני רהטין בתר עותרא. מגדל עז שם ה' (שם י"ח, י') מגדלא דעושנא [11]) שמיה דאלהא. *[אחי"ה ובע' אברואַרי הביא תרג' מגדל עז (תהלים ס"א, ד') ע"ש ובדפ' תרג' בטעות. וכ"ה עוּשְׁנָא בל"ס פי' עוֹז ועיי' בתרג' תהלי' ח', ג'; כ"ז, ט'; כ"ח, ז'; נ"ב, ט' וזולתו; למשלי כ"א, כ"ב; לאיוב י"ב ט"ז. וכן ענין עִשּׁוּנָא והקבוץ תנחום' בשלח סי' י"ד תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשוניות היא פי' נכבדי מים. והתואר עַשִּׁין, עַשִּׁינָא וכ"ה בל"ס ובתרג' תהלי' כ"ד, ח'; ל"א, ג'. ותרג' בעוז (משלי כ"ה, ה') בכ"י תרג' מן עשינא [12]) ושם ט', י"ד והקבוץ תרג' לתהלי' י"ח, י"ח, ותרג' כ"י שם ל', ח'; נ"ט, ד' [13]) ולנקבה יחידה עַשִּׁינְתָּא תרג' משלי י"ח, י"ט; כ"א, י"ד ובקבוץ עַשִּׁינָתָא שם ט' ג'; י"ח כ"ג. והפעל עַשֵּׁין, עֲשַׁן תרג' לתהלי' נ"ב, ט'; פ"ט, י"ד. אפעל למשלי ח', כ"ח עיי' לעיל בערוך, ושם י', כ"ט; אתפעל תרג' תהלי' ט', כ'; ס"ח, כ"ט. תר"י א' לבמד' כ"ה, ח'] —

עֶשֶׁף (= עוֹשֶׁף בל"ס עֻשְׁפָּא צד הקרדום אשר חצב בו Axt, Haue ועיי' בפנים) בהסייף

---

[1]) וכ"ה באו"ז ה' יו"ט סי' ש"נ ע"ש. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע חרש. [3]) וכן מוכח מפי' ר"ח אבל רבינו מרחיב הענין קצת [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ושם כנגדי ראיתי ועיי' ת"י ובנוסחי ל"י ראיתי. [5]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח. [6]) כ"ה נכון ובנו"ג עשינו. [7]) בדפ"א עשיני. [8]) בנו"ג וכד אעשין וכ"ה בפשיטי'. [9]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע ובתרג' קניינא. [10]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפ' פיז' ובדפו"ו בט"ס כרבא. [11]) בדפ' פיז' וויניצי' בט"ס דעונשא. [12]) כאילו כתוב מעז ובדפוסי' עשונא. [13]) עיי' עמת"ר ללעווי זה הערך.

פי״ג בכלי׳ (מ״ג) קרדום שניטל עשפו [1]) טמא מפני בית ביקועו [2]) פי׳ „צד אחד של חציבה דומה למחרישה תרג׳ ואת מחרשתו (ש״א י״ג, כ׳) ית עושפיה וכן תרג׳ למחרשות״ [3]) (שם כ״א). *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט 9 והצורה תמצא בע׳ בקע (ח״ב, קס״א). וגי׳ הר״ש אשפו ולפי זה תהיה ל״ע اشفى כלי חפירה אשר ראשו אחד חד הוא. וכגי׳ [6] הערוך אי׳ ג״כ בתוספת׳ כלי׳ ב״מ רפ״א קרדום [4]) שעשאו מן הטמא ועשפו [5]) מן הטהור טהור עשאו מן הטהור ועשפו מן הטמא טמא וכתב הרמב״ם בפי״מ לכלי׳ קרדום . . ולה שני קצוות האחד רחב ישמשו בו הנגרים והוא אשר יקרא עושפו וכו׳ ע״ש ובל״ס נקרא כן הקרדום אשר בו חוצבין העץ וזולתו וגם אשר ישמשו בו הנגרים כעין מעצד Hobel] —

עֹשֶׁק (= עוֹשֶׁק בל״מ עֹשֶׁק פי׳ עשית עול ולחץ Bedrückung, Erpressung) בפ׳ המקבל בגמ׳ שכיר שעות (ב״מ קי״א.) לא שכרתיך מעולם זהו עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זהו גזל רבא אמר היינו עושק היינו גזל להכי אפקיה רחמנא בתרי לישני לעבור עליו בב׳ לאוין. *[אחי״ה וכ״ה בכ״י ש״ס מינכען ובשאילתות פ׳ תצא סי׳ קנ״ז ופי׳ העמק שאלה נתן טעם לדבר דרוקא היכא דאית תרי לישני מיחשב לשני לאוין משא״כ חלוק אזהרות לחוד בחד לישנ׳ לא מיחשב אלא לחד אזהרה ע״כ אבל ראיתי בשט״מ שהחזיק בגי׳ שלנו ולמה חלקן הכתוב וכו׳ וכתב בזה״ל ול״ג ולהכי אפקינהו בתרי לישני דאף אי הוו תרווייהו בל׳ אחד הו״ג דעבר בשני לאוין ואיסור לאו קאמר אבל מלקות אין כאן דהוי לאו הניתק לעשה ע״כ. ודע כי בנו״ג בדברי אביי נתתיו לך זהו גזל ובדברי רב ששת אי׳ יש לך בידי ואיני נותן לך זהו גזל וכצ״ל בערוך וגי׳ צע״ג כדאי׳ ג״כ בהפשב״ע — וכנ״ה עֹשֶׁק, עושק בב״מ שם איזה פעמים ותרג׳ ויק׳ ה׳, כ״ג; לישעי׳ נ״ד, י״ד; ליחזק׳ כ״ב, כ״ט, אסת׳ ג׳, ח׳ בתרג׳ שני עוּשְׁקָא ותרג׳ מעשקות (משלי כ״ח, ט״ז) סגיען עוּשְׁקוֹי. והפעל תרג׳ לויק׳ ה׳, כ״א. כ״ג; י״ט, י״ג; לדברי׳ כ״ד, י״ד וזולתו] —

עשק (= עָשִׁיק נ״ל מל״ע عشيق אהוב וחביב והיינו יקר beliebt, mit Liebe gehegt) בפ׳ הזהב בגמ׳ עד כמה (ב״מ נ״ב.) עשיק לגביך ושוי לכריסיך פי׳ כשאתה קונה מלבוש. אם תקנה ביוקר לא תחוש אבל מאכל לא תקנה אלא בשוה. בסוף [6]) פ׳ איזהו נשך בגמ׳ פסק עמו על הגדיש (שם ע״ד סע״א) באתריה דאמימר עשיק עפרא פי׳ היה יקר. *[אחי״ה וכ״ה בפירש״י בשני מקומות ולי נראה מל״ע הנ״ל כי מה שאהוב וחביב קנה ביוקר ואולי קרוב לל״מ חשק וכן פי׳ בשט״מ ב״מ קי״א. עושק של ע׳ הקודם לזה אבל שם אין יתכן כל כך. ברכות נ״ו. עשיק עסקך עיי׳ פירש״י ובכ״י ש״ס עדיף] —

* עָשִׁיק (מל״ס פי׳ עִקוּם verkehrt) תרג׳ ונלוז דרכיו (משלי י״ד, ב׳) ודעשיק בארחתיה כ״ה בקצת דפוסי׳ וכ״ה בפשיט׳ הסורית וכן העתיקה הפשיט׳ עקש לב (שם י״ז, כ׳) דעקיש לבה ובתרג׳ דעקים לביה. וגם בל״מ (ישעי׳ ל׳, י״ב) ותבטחו בעשק ונלוז נראה שהוא כמו בעֹקֶש והוא מהשמות המתחלפים.

עָשַׁר (מל״מ ענינו קנין הון רב reich sein בהפעיל reich machen) בפ׳ נערה שנתפתתה בגמ ר׳ יהודה אומ׳ (כתובות מ״ח סע״א) האומר אם מת לא תקברוהו מנכסי [7]) אין שומעין לו לא כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הצבור. *[אחי״ה וכן בל״מ הוראת ההפעיל כמו הקל כי יעשיר איש (תהלי׳ מ״ט, י״ז) כמו לא יֶעְשַׁר (איוב ט״ו, כ״ט) בחולי׳ פ״ד: פי׳ עשתרות (דברי׳ ז׳, י״ג) שמעשירות את בעליהן כה״ג בע׳ עשתרות [8]). ברכות ל״ג. העשירו. נדרי׳ ל״ח. שקלי׳ ט׳. והעשיר, כ״ב כ״ה: שיעשיר עיי״ע דרום. פיעל שבת נ״ד: הוי מעשר ר״א, יומ׳ כ״ו. קטרת מעשרת וכו׳, כתובו׳ ס״ז: אי אתה מצווה עליו לעשרו. נפעל מעילה י״ז. יעני או יעשר אולי צ״ל יעשיר בהפעיל. התפעל שבת קי״ט. עַשֵׂר בשביל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר ועוד עיי׳ פסחי׳ מ״ט. נ׳: ר״ה ט״ו: חולי׳ פ״ד: נדה ע״א: אתפעל גיטי׳ ל׳: איתעשר. נתפעל שבת קי״ט. נתעשר. התואר עָשִׁיר שבת כ״ה: צ״ב. קי״ט. קנ״ה: עירו׳ פ״ו. פסחי׳ קי״ג. שם: יומ׳ ל״ח: נדרי׳ נ׳: נ״א. גיטי׳ ל״ז. קידו׳ מ״ט: ב״ק פ״ו. צ״ב. זבחי׳ קי״ג: מנחו׳ פ״ו. תמיד ל״ב. דא״ר זוט׳ פ״ד דב״ר פ״ב. בירו׳ כלאי׳ רפ״ה דכ״ט

---

[1]) בנו״ג עושפו וכ״ה בעי׳ בקע ובפי׳ רה״ג. [2]) עיי״ע בקע. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר למחרישות ובשרפ״ע דמחרישות. [4]) כ״ה נכון בכ״י אירפ׳ ובנו״ג קדרות. [5]) בכ״י אירפ׳ ב׳ פעמים בט״ס ועשהו ומו״ל לא הרגיש בזה מאומה. [6]) כ״ה בכ״י. [7]) וכ״ה בתוספו׳ בכורו׳ נ״ב: ד״ה באין ובנו״ג בכתובו׳ מנכסיו. [8]) ובנו״ג בפועל שמעשרות.

ע"ד מפורש כרם דל: דל בגפנים ועשיר בעבודות. השם עוֹשֶׁר ברכות ט"ז: שבת ס"ג. גיטי' ע'. כתובו' ס"ו: ב"ב ט': בכורו' ל"א. ויעתר (בראשי' כ"ה, כ"א) פי' ר"י בב"ר פס"ג ששפך תפלות בעושר עיי"ע עתר ב'. השם המופשט עֲשִׁירוּת שבת ק"ב: אין עניות במקום עשירות, קידוש' מ"ט: י' קבים עשירות ירדו לעולם וכו', ירו' פיאה רפ"ד די"ח: שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם] —

* עָשַׂר (בפיעל עִשֵּׂר מל"מ מן עֶשֶׂר נותן אחד מעשר (den Zehnten entrichten, verzehnten הגיג' ג': מעשרין מעשר עני, אבות פ"א מט"ז לעשר אומדות, שם פ"ה מ"ח מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין. התפעל ר"ה י"ד. והלאה מתעשרין והשם המופשט עִישׂוּר יִעְשׂוּר, עִישׂוּרָא כתובו' ס"ח. עשור נכסים, ירו' כתובו' פ"ו ד"ל ע"ד עישור נכסים, ירו' פיאה ספ"ד די"ה ע"ג עישור אחד שאני עתיד למוד, ירוש' ביכורי' פ"ב דס"ה. לקיטתו עישורו. בהשאילה דב"ר פ"ג מה פרי אדמתך צריכים עישור אף פרי בטנך צריכים עישור, והקבוץ ר"ה י"ד. שני שעורין נוהג בו, יבמו' ט"ו. ונהג בו ב' עישורין, ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. עישורי עני . . עישורי שני, ירוש' דמאי ספ"א דכ"ב: שני עשורין ועישורין של עישור. בלא"ר כתובו' נ'. לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא, והקבוץ נקבה נדרי' ל"ט: כעישוּרְיָיתָא דבי רבי. ב"מ ס"ד. בעישורייתא וחומשייתא עיי"ע חמש. ועוד הקבוץ מן עשׂרת: תנחו' סוף אמור: כנוש עֲשָׂרִיוֹתֶיךָ פי' מנין עשרת האנשים. ורבינו הביא זה הערך באות סמך ע"ש ומ"ש.

* עָשַׁשׁ (פי' כמו גָּשַׁשׁ (mit Würfelstein spielen מד' תהלי' מזמור י"ט מאבנא דהוא מתעשש אתן יודעין מה כהו וכו' ובילק' הגי' מתגושש עיי"ע גישש ושם פירשתי גזרת המלה.

עֲשָׁשִׁית (נ"ל כמו אֲשָׁשִׁית = שְׁשִׁית מל"פ σισῦα כלי זכוכות ואצל רז"ל בפרט זו שמשימין בו נר או שמש להדלקה Glasgefäss zum leuchten, Leuchter) בס"ג דפ' מי שמת (ברכו' כ"ה:) צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה. פי' כגון שיש מחיצה של זכוכית בין הקורא קריאת שמע לרעי. בס"ג דפ' אלו דברים (שם נ"ג רע"א) עששית שהיתה דולקת והולכת בשבת[1]) למוצאי שבת מבדיל עליה[2]). בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"ג רע"א) עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום במוצאי שבת מכבה ומדליקה[3]). בר"פ מי שהחשיך (שבת קנ"ד:) היתה בהמתו טעונה טבל ועששית[4]). בר"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ר.) ראינוהו בעבים ראינוהו בעששית. בילמדנו ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (תנחומ' וארא סי' י"ד) כהדין עששיתא דמיא ומשחא מתערבא כחדא ונורא דליק מן גוויהון — (א"ב תרג' בפסוק (שה"ש ה', י"ד) ידיו גלילי זהב נהרין בעששית). *[אחי"ה בע' אשש (ח"א, שכ"ז) בסוף הע' העירותי כבר על גי' אמיתית שהובא בפסיקת' דר"כ צד ג': כהדא שאשתא דקנדילא וכ"ה במד"ר פי"ב שאשיתא דקנדילא והוא הוא ל"פ הנ"ל כי שִׁישה הוא כלי זכוכית וע"י הוספה קנדילא בל"ר candela, פי' נר או قنديل בל"ע מנורה Leuchter מוגבל המושג שהוא כלי זכוכית העומד להדליק ואח"כ השמיטו ההוספה ושבשו לכתוב רק עששית ועוד אששיות כדאי' בפי' ר"ח בשבת קנ"ד: עד שר"ש פרחון בע' אשיש פי' אשישי ענבים (הושע ג', א') סמכוני באשישות (שה"ש ב', ה') ואשישה אחת (ש"ב ו', י"ט) כלי זכוכית של יין כמו עששיות בחילוף א' בעין ע"כ וכן המעריך ללונזאנו בע' ששיתא פי' זו המלה כעששית ועין מובלעת ע"כ ובהיפך האמת כי העין נוספת וכדאי' בשהש"ר פ' צאינה עשאשיתא דקנדילא אבל ששיתא עיקרית ומחסרון ידיעה נכתב גם אשתא דקנדילא (ילק' וארא ר' קפ"ו) מאששיתא דקנדילא (שם לאיוב ד' תתקי"ב) ובירוש' ר"ה פ"ב דנ"ח. נראה באשש במקום דאי' בבבלי בעששית[5]) ופי' רש"י קנדיל"ה בל"צ Leuchter, chandelier ובשבת כ"ג רע"א לועז

---

1) וכ"ה בכ"י ש"ס פי' ובנוסחי לי'. 2) ברי"ף מביאין ממנו אור להבדלה ובכ"י ש"ס אצל ב"נ מברכין עליו ומדליקין ממנו להבדלה ובנו"ג רק מברכין עליה ועיי' עוד בהערה הבאה. 3) כ"ה הגי' הישרה בכ"י ק"ט ה"ב ורומי אצל בעל הגיון שלמה צד ל"א ובכ"י ו"ו אבל בדפ"ע טעו לדלוג מן דולקת והולכת ונעשה מזה מאמר אחד והשמיטו מראה מקום בשבת כ"ג. והדפיסו זו בס"ג דפי אלו דברים וזה הטעה לגאון בהפשב"ע ובגליון הש"ס לברכו' נ"ג. לומר שגי' רבינו היתה אחרת בברכו' נ"ג. וכבר עמד על זה החי' בעל הי"ש הנ"ל וכיון לאמת בלימוד ערוך למס' שבת צד י"ט ע"ש ובדפ"ר וויניצ' פיזו' באסיל עשו שני ערכים וערבבו הציונים וגם בדפ"א אף אם לא חלק לשני ערכים משובש הוא אבל כפי מה שנסחתי הכל עולה יפה שבתחלה הביא רבינו ברכו' כ"ה: ואח"כ זה מדף נ"ג. ואח"כ שבת הנ"ל. 4) וכ"ה בתוספו' שבת מ"ג. ד"ה טבל ובנו"ג ועששיות. 5) ובעי' אשש רציתי זה לפרש בע"א אבל זה דכאן נ"ל עיקר.

לנטרנ״א = lanterne = Laterne וכ״ה בברכות בשני המקומות הנ״ל אבל בשבת קנ״ד: לועז בע״א ובאמת ציון הנ״ל בערוך משבת יותר שייך לע׳ הבא אח״ז ע״ש — וכ״ה בעי״ן בתוספ׳ ברכו׳ ספ״ו (ה׳) עששית אעפ״י שלא כבת מברכין עליה, ותוספת׳ שבת פ״ג (ד׳) כוס ועששית וקערה לא יזיזם ממקומן וכ״ה בשבת מ״ד. ופירש״י כוס גדול של זכוכית שקורין לנפא = Lampe, lampe] —

עֶשֶׁת (מל״מ פי׳ קבוץ עב וחתיכה גדולה Klumpen ובפרט תואר לברזל; עֲשָׁשִׁית תחת עֶשָׁתִית Eisenklumpen) בפ׳ אמר להם הממונה בגמ׳ אם היה כה״ג (יומ׳ ל״ד:) תניא ר׳ יהודה אומ׳ עששיות [1] של ברזל היו מחמין מערב יוה״כ. בפ״ק דע״ז בגמ׳ ובכל מקום (ט״ז.) אין מוכרין להן עששיות של ברזל. בב״ר בריש ויגש אליו (פצ״ג) כשהיה מעלה חימה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות והיה נותן עששיות של ברזל בתוך פיו ומוציאין כאבק. בכלי מתכות פי״א בכליי (מ״ג) העושה כלים מן העשת ומן החררה. בפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ ז׳ קני מנורה (מנחות כ״ח.) ת״ר המנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב. פי׳ חתיכה גדולה של ברזל או של זהב כדכתיב (יחזקאל כ״ז, י״ט) ברזל עשות ומתרגמינן ערקין דפרזלא״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג לכלי׳ שם ושם ערקין די ברזל וכ״ה בע׳ ערק. ובתוספת׳ חולי׳ ספ״א ותוס׳ מנחו׳ פ״ט מנורה אין כשירה אלא מן העשת [2]. והקבוץ עששיות של ברזל (וכ״ה בתוספתי יומא פ״א) ובירו׳ יומ׳ פ״ג ד״מ ע״ג עששות פי׳ חתיכות גדולות ורש״י בשה״ש ה׳, י״ד פי׳ קבוץ עב קרוי עשת מששיאה בלעז = Masse, masses וכן לועז בשבת קנ״ד: עששיות של ברזל או של [3] מש״ש בלעז ע״כ וכן פי׳ ר״ח בשבת שם וז״ל אלו העששיות אינן כלי זכוכית עשוין אלא (פולסא) [צ״ל בולסא] פי׳ חתיכות גדולות כדכתיב ברזל עשות ע״כ וכן הועתק בע׳ בלס (ח״ב ק״א) וא״כ עששית של ערך הקודם משבת יתכן יותר לסדר כאן. ובתנחומ׳ הישן ויגש סי׳ ח׳ הגי׳ אופנים של ברזל עיי׳ מה שכת׳ המו״ל צד ק״ד אות ל״ב — ועה״ק שנ״ב לועז עשת שטהל (= Rast) Stahl פ״א חתיכה גדולה וכו׳ צויקא כ״א = ziuc פי׳ כמו Zeug עיי׳ בט״ר לפערלעס 6] —

* **עֶשֶׁת** (פי׳ חשב meinen, denken) בדניאל ו׳, ד׳ ומלכא עֶשִׁית וגו׳ ובאתפעל תרג׳ לישעי׳ ל״ב, ו׳; לירמי׳ ה׳ כ״ו; לש״ב כ׳, ט״ו מִתְעַשְׁתִּין; לישעי׳ ל״ג, י״א. ולהושע י׳, י״ג אתעשתון ובתרג׳ יונ׳ א׳, ו׳ יתעשת פי׳ יחשוב וישים דעתו מענין עֶשְׁתּוֹנוֹת ובתרג׳ בל״ז עֶשְׁתּוֹנִין עשתרות (לישעי׳ מ״ט, כ״ט; נ״ה, ז׳; לירמי׳ י״א, י״ט).

* **עַשְׁתּוֹר** (שם פרטי) ירו׳ דמאי פ״ו דכ״ה רע״ב אילין דבר עשתור וכו׳ ירו׳ ביכורי׳ פ״א דס״ד. בר עשתור, ושם בנימין בר עשתור ושם בנימין בר אשתור.

עַשְׁתְּרוֹת (מל״מ בחבור צאן פי׳ עושר בצאן Zucht, Vermehrung der Schafe) בר״ג דפ׳ כסוי הדם (חולי׳ פ״ד רע״ב) הרוצה שיעשיר [4] יעסוק בבהמה דקה ואמר רב חסדא מאי דכתי׳ (דברי׳ ז׳, י״ג ועוד) ועשתרות צאנך שמעשירות [5] את בעליהן.

עַשְׁתְּרוֹת [6] (בחבור קרנים פי׳ שם מקום) בר״ג דסוכ׳ (כ׳) אלא מעתה העושה סוכתו בעשתרות קרני׳ פי׳ „מקום שאין חמה זורחת שם". *[אחי״ה כ״ה בפי׳ ר״ח אבל פרש״י פי׳ שני הרים גדולים והשפלה ביניהם ומתוך גובה ההרים אין חמה זורחת שם בשפלה] —

עֵת (מל״מ וקטוע מן ענת פי׳ זמן Zeit) בפ׳ במה מדליקין בגמ׳ המכבה (שבת ל״א.) והיה אמונת עתך (ישעי׳ ל״ג, ו׳) אמונת זה סדר זרעים שבאמונה תלוי המעשה שיעשר פירותיו כהלכה עתך זה סדר מועד ששם שמירת זמנים ושבתות וימים טובים, חוסן זה סדר נשים שצריך תוקף שלא ישלוט בו יצר הרע, ישועות זה סדר נזיקין שדנין בני אדם ונוטלין מזה ונותנין לזה ומושיעו מיד הגזלנין. פ״א חוסן סדר נשים לשון אחסנא (תרג׳ ויק׳ י״ד, ל״ד; במד׳ ל״ב, ה׳ כ״ב וזולתו). שהויין לו בנים ונוחלין [7]. בסוף ברכו׳ (נ״ד.) ר׳ נתן אומר הפרו תורתיך עת לעשות לה׳ [8] פי׳ התקינו שיהא אדם שואל להבירו בשם כמו שאמר (רות ב׳ ד׳) ה׳ עמכם, ה׳ עמך (שופטי׳ ו׳, י״ב) וזה התיקון הוא שלום עליכם ושלום משמותיו של הקב״ה שנא׳

---

[1]) בכ״י ק״ט היחיד עששית וכ״ה בפי׳ ר״ח ביומ׳. [2]) וא״כ צ״ע מה דאי׳ במנחו׳ הנ״ל. [3]) כ״ה בכ״י רש״י בד״ס שבת צד קפ״ט. [4]) בנו״ג שיתעשר. [5]) בנו״ג שמעשרות. [6]) כ״ה בכ״י ובדפ״ע עשתרת. [7]) וכ״ה בפירש״י. [8]) וכ״ה במשני׳ שבמשניות ובירו׳ ובכ״י ש״ס פ׳ בברכו׳ פ״ט מ״ה ובכ״י ש״ס לי׳ ואי׳ בדק׳ ס״ג. בכ״י ש״ס פ׳ ובנו״ג משום עת ובכ״י פ׳ מה טעם משום דהפרו תורתיך ועיי׳ ג״כ מ״ש בב״נ.

(ישעי' כ"ו, ג') יצר סמוך תצר שלום ואומר (משלי כ"ג, כ"ב) ואל תבוז כי זקנה אמך אמרו למעלה שהתקינו שיהא אדם שואל שלום חבירו בשם אמרו רבנן [1]) אם אתה רואה שארך הזמן ונמשך הגלות אל תאמר שזו התקנה היתה בימות הראשונים ובעת מלכותם עכשיו אנחנו נבזים וכשהזקין הדבר אין אנו מאמינים וחייבין בתקנה זו היו הכהנים בתחלה עונים אחר כל ברכה וברכה ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם וכששמעו המינים אמרו אין עולם אלא אחר וכשראו הכהנים שבשביל כן נתמעטה האמונה של עולם הבא התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם כלומ' מן העולם הזה ועד העולם הבא ובשביל כבוד המקום הפרו התיקון שהיה והוסיפו ועד העולם. בר"ג דפ' בא לו כה"ג (יומי ס"ט סע"א) איבעית אימא עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלי' קי"ט, קכ"ו) כלומ' „עת סכנה היא ואין למידין הימנה" [2]). בתמורה בפי' יש בקרבנות היחיד (י"ד :) מעיינין בספרא אגדתא בשבתא אמרו עת לעשות לה' הפרו תורתך. בס"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"ז סע"ב) שנה האמורה (בקידושין) [צ"ל בקדשים] והאמורה בבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה שש בעבד עברי שבבן ושבבת כולן מעת לעת ושם מפורשים כולם. *[אחי"ה ועוד עיי' דרושים בענין עת שבפסוק בתעני' כ"ב : כ"ג. מגיל' י"ב : יבמו' ע"ב. כתובו' נ'. ס"ב : ס"ז : סנהד' צ"ח. ק"א. — תוספת' ברכו' רפ"א העת אחת מעשרים וארבע לעונה עיי"ע ען ו'. והקבוץ שבת ל"א סע"א קובע עתים לתורה. מעונן (דברי' י"ח, י') פי' ר"ע בתוספת' שבת פ"ז (ח') וסנהד' ס"ה : אילו נותנין עתים (המחשב עתים). תמיד רפ"א דכ"ו. לא כל העתים שוות וכו'. ר"ה י"ז : עתים לטובה עתים לרעה. פסחי' צ"א. עתים פטור עתים חייב. וגם בל"ז ע"ז ס"ה. ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג ירו' סוכה רפ"ד דמ"ה : בעיתותי ערב. ובלא"ר ב"ר ספמ"ז בההיא עיתא] —

עָתָא[3]) (פי' עָתָא בל"ס און והוות (Unheil, Unrecht

לא יאנה לצדיק כל און (משלי י"ב, כ"א) תרג' לא שפיר לצדיקא כל מידעם דעתא. ולץ לא שמע גערה (שם י"ג, א') וברא ממיקנא לא מקביל עתא [4]) וכן תרג' ורש לא שמע גערה (שם ח') [5]). ומהומה בו (שם ט"ו, ט"ז) תרג' ועתא ביה. וכן תרג' און והות. [מרע] מקשיב על שפת און (שם י"ז, ד') שקר מזין על לשון הות (שם). *[אחי"ה בנו"ג עאתא וכ"ה בתרג' משלי י"ט, כ"ח; כ"א, ט"ו; כ"ב, ח'; ל', כ' והוא קטוע מן עַוְתָא ומל"ס הנ"ל] —

עֲתֵד (מל"מ ובל"ס עֲתַד בל"ע عتد ענין הכנה (gerüstet, bereit sein אנכי עומד בין ה' (דברי' ה', ה') תר"י (א') אנא הוינא מעתד [6]) — (א"ב ל"מ זה (איוב ט"ו, כ"ד) כמלך עתיד לכידור). *[אחי"ה והיה לו לר"ב להביא היותר קרוב עתדה (משלי כ"ד, כ"ז) ותרגומו וְעַתְּדָהּ והמתורגמן טעה בהבנה. ב י נ ו נ י פ ע ו ל תרג' בראשי' כ"ח, י"ג; לבמד' כ"ב, כ"ג, כ"ד; תרג' ירו' א' לדברי' ל"ב, ל"ה; לאיוב ט"ו, כ"ג. א ת פ ע ל תר"י א' לבראש' א', כ"א; מ"ג, ט"ו; תרג' שמות ב', ד'; במד' י"א, ט"ז; לדברי' ל"א, י"ד וזולתו. פַּעֵל ירוש' ב"ב רפ"ג די"ג : עַתֵּד ליה תכריכין, ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. ואנא מְעַתֵּד. ירו' שבת רפ"ה ד"ז : פי' שוזות : מעתדן כלו' מוכנות שיעלו עליהן הזכרים] —

* עַתּוּד (בל"מ וכן בל"ע عتود (Ziegenbock כלו' מוכן להעלות על הנקבות עיי"ע הקודם. והושאל לגדול בשנים ובשכל ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה ועיי"ע תישים.

* עָתִיד (מל"מ מע' עִתֵּד פי' ענין הכנה ועוד תואר לזמן הבא (Bevorstehendes, Zukunft ברכו' נ"ד. וצועק על העתיד, כתובו' פ"ז. משביעין אותו על העתיד לבא ואין משביעין אותו על העבר. והרבה פעמים לעתיד לבוא (במקום לזמן עתיד לבא) שבת פ"ט : תעני' ח'. סוכ' נ"ב. ע"ז ב'. ג' : אבות פ"ב, מט"ז; פ"ד מכ"ב; קידו' ע"ב : ועוד יותר קטוע רק עתיד עיי' במקומות אלה פסחים נ'. קי"ט : תעני' ל"א. מגיל' ט"ו : ב"ב ע"ה. ושם : סנהד' צ"ח : ק'. ולנקבה עתידה שבת ל' : קט"ז. קל"ח : יומ' י'. פסחי' קי"ח : כתובו' קי"א : ב"ב קכ"ב. שמ"ר פכ"ג. והקבוץ זכר עתידים ברכו' מ"ג : שבת קנ"ב : פסחי' ס"ח. מגיל' כ"ט. יבמו' ס"ג. כתובו' קי"א : קי"ב : ב"ב ע"ה : סנהד' צ"א : צ"ח : ירו' ע"ז רפ"ב ד"מ ע"ג שעתידין בני נח לקבל

---

[1]) בכ"י ה"ב בכאן. [2]) הועתק מפי' ר"ח ביומ'. [3]) בדפ' פיזי ווניצי באסיל ועה"ק בטעות עתה וצ"ל ככדפ"ר ובכ"י באלף. [4]) בנו"ג בעתא ועיי' במתורגמן. [5]) בנו"ג בעתא. [6]) בנו"ג הוית קאים.

עליהם. תרג' שה"ש ח', ה' והרבה בתרג' עם ל' המקור תר"י ב' לבמד' כ"ה, כ"ב; לדברי' ה', כ"ב; תרג' חבקוק ב', א', לקהל ט', י"ב.

* עַתָּה (מל"מ מלת הגבלה לזמן בינוני jetzt, nun) ובצרוף מ' מֵעַתָּה פי' מזמן הזה כלומ' לפי ה demnach סוכ' ב'. ב"ק י"ז רע"ב אלא מעתה, ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד מעתה חיטין לא ימכור לו. ספרי האזינו פ' של"ד תוספת' כלי' ב"מ רפ"ה, תוספת' כלי' ב"מ ספ"ג אמור מעתה וכו'.

עָתְנִיאֵל (שם פרטי ונדרש עפ"י האגדה) בפ' יש בקרבנות (תמור' ט"ז.) עתניאל הוא יעבץ ומה שמו יהודה אחי שמעון שמו עתניאל שענהו [1] אל יעבץ שעיבץ [2] וריבץ תורה בישראל. *[אחי"ה ויתר דרושים בענין עתניאל עיי' בב"ר פנ"ח שמ"ר פ"ג ופמ"ח שהש"ר פ' כולך יפה אסת"ר פ"א] —

* עָתַק מל"מ בהפעיל ענינו נסוח ונתקה ent-rücken, versetzen) עתק (תהלי' ל"א, י"ט) דרש בב"ר פ' א' שהעתיק בבריותיו ובילק' תהלי' ר' רמז תשט"ו דברים שהעתיק מבריותיו [4]. הפעל קהל"ר פ' כל הדברים ואני הועתקתי לכאן.

* עָתַק (מל"מ ענינו זקנה רבה altern בל"ס עַתֵּק) וכן בלא"ר תרג' בלה (איכי ג', ד') עתק. אתפעל תרג' ונושנתם (דברי' ד', כ"ה) ותתעתקון, נושן (ויקרי כ"ו, י') תר"י א' עתיקא דמִיַּעַתַּק, ותרג' וישנו (יחז' ל"ד, כ"ה) ויתעתקון. והתואר עַתִּיק מל"מ וכן בל"ס עַתִּיק, עַתִּיקָא וכ"ה בתרג' ויק' י"ג י"א; כ"ו, י', לבמד' ו', ג'; פסחי' קי"ט. עתיק יומין (דניאל ז', ט' ועיי' שם י"ג). שם מ"ב: עתיק עתיקי ובירו' נדה ספ"ב ד"נ: עוּתִּיק דעותיק. ב"ק צ"ו: גזלנא עתיקא. והקבוץ ירו' שקלי' רפ"ב דמ"ו ע"ג תקלין עַתִּיקִין; תרג' מ"א ח', ב' בירחא דעַתִּיקַיָּא (על פי ר"ה י"א. עיי"ע אתן). לנקבה ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג תוספתא עתיקא, ב"ב צ"א סע"ב כל מילי עתיקא, יומ' כ"ט. מיגמר בעתיקתא וכו'.

* עַתִּיק (= אתיק בל"מ). יחזק' מ"א ט"ז והאתיקים תרג' ועתיקיא ושם מ"ב ג' תרג' זוי עיי"ע זוי.

עתר (= עַתִּיר בל"ס כמו עָשִׁיר בל"מ reich) בפ' מי שמת [4]) בגמ' השושבינות (ב"ב קמ"ה:) עתיר ניכסין עתיר פומבי פי' עשיר בסחורות שיש בהן נפח כגון צמר גפן וכיוצא בו [5]) — (א"ב תרג' העשרתי את אברם (בראשי' י"ד, כ"ג) עתרית). *[אחי"ה כ"ה באונק' ובתר"י ב' אבל בתר"י א' באפעל אעתרית. וכן בתרג' תהלי' ס"ה, י'; ובמשלי י"ג, ז' אי' בדפ' רגיא בפַעל ובשאר דפוסי' באפעל ובכ"י תרג' לתהלי' מ"ט, י"ז יַעְתִּיר ובדפוסי' באתפעל איתעתר וכן בהוריו' י': אתעתירתו פורתא, ב"מ נ"ט. כי היכי דתתעתרו, ובקטיע נדרי' נ'. אִיַּעַתַּר ר"ע. פסחי' מ"ט. איעתרי וכ"ה שם קי"ג. תעני' כ"ג: ליעתרו. ובפעל תרג' דברי' ל"ב, ט"ו; לירמי' ה', כ"ז. כ"ח; להושע י"ב, ח' וזולתו והתואר עיי' לעיל מב"ב הנ"ל ושם איזה פעמים ע"ש. שבת קנ"ו. גבר עתיר, ירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד עתיר גו שוקא . . עתיר גו ביתא. והקבוץ עתירֵי ברכו' ל"ב: שבת נ"ד. תעני' כ"ג: גיטי' נ"ו. ושם לנקבה יחידה עַתִּירְתָּא וגם עַתִּירָא תרג' שני אסת' א', ט"ז. והשם עוֹתַר, עוּתְרָא וכ"ה בל"ס ועיי' תרג' דברי' ל"ב, י"ג; תרג' ש"א י"ז, כ"ה; למ"א י', כ"ג; ליחזק' כ"ז, ל"ג וזולתו. מ"ק כ"ח. ועותריה דרב חסדא, במדרש דברי' רבה כ"י במינכען שהעריך החכם הגדול מה"ש באבער (בבית התלמוד להחי' ווייס ח"ד 247) ששפך להם בלעם ברכות כעותר סוריסטון צ"ל בעותרא פי' בעשירות ותי' סוריסטון באה מגליון פנימה [6]), ועוד בל"ס עַתִּירוּתָא וכן בשבת ק"מ: ולא בעתירותי אכלי. והשם המופשט ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד אין תימר משום עיתור אסור וכו'] —

עָתָר (נ"ל מל"פ غدراه כלי חפירה כעין רחת Schaufel ועיי' בפנים) בפ"ק בסוכה בגמ' חבילי קש (י"ד.) הואיל וראויות להפכן בעתר. בב"ר פ' ס"ד (ס"ג) ויעתר יצחק: ר"ל אמר שהפך הגזירה ולפום כן קריין ליה עתרא דהפיך אדרא. ובס"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמו' ס"ד.) מפני מה נמשלה תפלתו של צדיקים כעתר מה עתר מהפך וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספ' עוקצי' רפ"א מפני שהופכה בעתר במד"ר פ"י מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן וכו' וכ"ה בסוכה שם ופירש"י

[1]) בנו"ג שענאו. [2]) בנו"ג שיעץ וכ"ה בערוך ע' יעבץ. [3]) ובלי' עברי החדשה ענין העתיק תרגום מלשון אל לשון והעתקה נקרא ג"כ פתשגן הכתב Abschrift ובע"א מובנו בל"מ משלי כ"ה, א'. [4]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובדפ' פיזי והלאה בט"ס שמתו. [5]) בפי' רגמ"ה ורשב"ם בע"א ע"ש. [6]) עיי' מ"ש החכם הנ"ל בשמי.

עתר פורק״א Gabel = furca אבל ביבמו׳ פי׳ פל״א והוא Schaufel, pala ועל זה הפי׳ השיגו התוספו׳ בסוכ׳ והעלו כי עיקר הפי׳ פורק״א אבל בתעני׳ כ״ה רע״א ד״ה מסא פירש״י ג״כ עתר ע״י פאלא ע״ש וכן נ״ל עיקר כי היא מלה פרסי׳ הנ״ל כלי חפירה ויש לו עוקץ חד וצורתו כמו רחת ובע׳ חתר רציתי לפרש מל״ע אבל פי׳ דכאן נ״ל עיקר ובע׳ חתר ציינתי המקומות לענין עתירתא, עתירה שהשוהו לחתירתא, לחתירה ע״ש — ועה״ק שנ״ב לועזו ע״י גאבלא בלא״ש Gabel ועיי׳ רש״י ב״מ פ״ג. ד״ה דדרו בדיגלא] —

* עֲתִירָה (מל״מ עָתַר ענין תפלה Gebet) פסיקת׳ רבתי פי״א מה עתירה שנא׳ להלן (בראשי׳ כ״ה, כ״א) תאומי׳ אף העתירה האמור כאן (ש״ב כ״א, י״ד) תאומים.

עתר (?) בבראשי׳ רבה פ׳ מ״ו[1] (מ״ה) מפני שרה גברתי : מתלא אמר אין אמר לך חד אודניך דחמר לא תחמיין תריין עתר לך פרובי[2] וכו׳ — (א״ב במקצ׳ נוסחאו׳ כתוב עביד ואולי יש לגרוס עתד באות דלת פי׳ הכן ול״מ הוא (משלי כ״ד, כ״ז) הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך). *[אחי״ה בנו״ג אם אמר לך חד אוניך דחמר לא תיחוש תרין עביד לך (פרוכי) [צ״ל פרובי] וגי׳ הילק׳ לך לך ר׳ ע״ט אם אמר לך חד אודניך דחמר לא תהימן תרין עביד לך (פרומי) [צ״ל פרומבי] ונראין דברי ר״מ לונזאנו שכתב בע׳ עתר נוסחא משובשת נזדמנה לבעל הערוך וצ״ל עתד בדלת וכו׳ ובע׳ אודן הביא המעריך כ״י שגרס בפי׳ עתד בדלת וע״ש פירושו והביא ג״כ ל״מ כר״ב הנ״ל, ובענין ב״ק צ״ב : וגי׳ רבינו (שהוא ג״כ גי׳ כ״י ש״ס) עיי״ע אכף וע׳ מש ומ״ש] —

[1]) כ״ה בכ״י ובדפו״ו בט״ס מ״ז. [2]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר פיזי באסיל ואמי׳ ובדפ׳ ו״ו בט״ס פרוכי.

הסביב עולמים אלפים תמניסר. סייע לכתוב ערך שיתסר. וכן יצליח בערך שביסר.

*[אחי״ה החרוזים האלה נמצאו בתם אות עין בכ״י בריטיש מוזיאום (ושם שתיסר) ובכ״י ו״ו א׳ וב׳ ושם בטעות הסכים וצ״ל הסביב) ל״ד וה״ב. ובעל הגיון שלמה כיון בדברי רבינו שמ״ש תמניסר היינו ח׳ י׳ והוא שהשם יתברך ח׳ י׳ סביב עולמים אלפים והיינו שאין לו ראשית ולא תכלית. ובכ״י ק״ט אי׳ בסוף האות העין בזה״ל : נשלם ערך, עיין בריך רחמנא דסייען. אחל ערך פ״א בשם אשר שם לאדם פה. ובכ״י ב״ר אי׳ [בזה״ל נשלם ערך אות העין מספר הערוך ברוך העוזר אתחיל ערך אות הפ״ה] —

אות הפ״ה

* פ הוא האות השבעה עשר מהאלפא בית״א והנחתו הראשונה הוא כמו פֶּה ויוחלף לפעמים באותיות ב׳ מ׳ ו׳ באשר גם הם מוצאם מהשפתים ד״מ בלג כמו פלג, פקע = בקע, הפקר = הבקר, פומבי כמו פומפי. ובא לפעמים תחת φ היונית עיי״ע פוריא, פיילי וכדומה.

* פָּאבִי (שם פרטי) במשנה ספ״ז דטהרות ר״א בן פילי נ״א בן פאבי והוא כנראה על שם ל״ר Fabius עיי״ע בעל פול (ח״ב, קמ״ח). פסחי׳ נ״ז. ישמעאל בן פיאבי כה״ג בפי׳ ר״ח ובכ״י ש״ס בן פאבי וכ״ה בתוספת׳ סוף מנחות וביומ׳ ט׳.

* פָּאגִי, פגי עיי״ע בית פאגי.

1 פֵּאָה (= פֵּיאָה מל״מ פֵּאָה ענינו קצה ובפרט רוח וצד. פאת ראש הן הנה השערות הגדולות בצדדי הראש (נחמי׳ ט׳, כ״ב). פאה נכרית (falsches Haar) בפ׳ במה אשה (שבת ס״ד:) בכבול ובפאה נכרית לחצר. בס״ג דפ׳ מי שאמר הריני נזיר ושמע (נזיר כ״ח:) ת״ק סבר אפשר בפיאה[1] נכרית ורבי[2]) סבר פיאה נכרית איידי דזהמא[3]) לא ניחא ליה[4]). בס״ג דפ״ק בערכין (ז׳:) אמר רבא[5]) בפיאה נכרית טעמא דאמר׳ תנו הא לא אמר׳ תנו גופא הוא ומתסר והא מיבעא בעי לה ר׳ יוסי ב״ר חנינה בסוף חלק בגמ׳ הכה (סנהד׳ קי״ב סע״א)[6]) שיער נשים צדקניות מהו וכו׳ עד לא צריכה דתלו בסיכתא[7]). פי׳ אשה שאין לה רוב שיער לוקחת שיער מנשים אחרות ומשימה על ראשה שנראה כמו שהוא שערה. *[אהי״ה וכ״ה בפ׳ רגמ״ה כ״י לערכי׳ (בקיבץ כ״י אנגיילי דף קכ״ח:) וז״ל פאה נכרית שער של אשה אחרת שלא היתה מחברת לשערה ואותה שער מותר בהנאה ע״כ ועיי׳ ג״כ בפירש״י במקומו׳ הנ״ל וא״כ פיאה נכרית פי׳ קליעה וגדיל של שערות מנשים אחרות. ובכ״י ש״ס מינכען עירו׳ י״א רע״ב אי׳ פיאה קליעית והוא הוספה מאיזה תלמיד ועיי׳ פי׳ רש״י ובע׳ הבא אח״ז. וכתרג׳ פאתא עיי״ע] —

2 פֵּאָה (מל״מ פי׳ קצה ובפרט התבואה העומדת בקצה השדה (ויק׳ י״ט, ט׳ והלאה) das Äusserste des Ackers, Peah והושאל לזמורה המתוחה מקצה הקונדס לקצהו) בריש עירובי׳ בגמ׳ ואם יש לו (י״א.) מעשה באדם שנעץ ד׳ קונדסין בד׳ פאות[8]) ומתח זמורה על גביהן[9]) והתירו לו לענין כלאים אבל לא לשבת[10]). ובסוף הפרק בגמ׳ השיירא[11]) (עירו׳ ט״ז.) ובתוספתא דכלאי׳ בפ׳ רבן גמליאל (רפ״ד) היו שם קנים הדוקרנים[12]) ועשה להן פיאה מלמעל׳ אפי׳ ביותר בעשר מותר[13]). פי׳ כל מידי דמקיף ולא מגין ומכסיא כולה קרו לה פיאה דדמיא לפיאה שהשדה כולה קרחת ומגולה אלא נשתייר בה כמעט והיא נקראת[14]) פיאה וכן פיאה נכרית דמקפת הראש ולא מכסיא

---

[1]) בנו״ג בפאה [2]) וכ״ה ברא״ש וס״א ובנו״ג ורי מאיר. [3]) בנו״ג דזוהמא. [4]) כ״ה נכון בדפו״ו. [5]) וכן מוכח מסנהד׳ קי״ב סע״א ובערכי׳ אי׳ רב. [6]) ושם הגי׳ לפנינו בעי רב יוסף. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס בסנהד׳ ובדפ׳ בט״ס בסיבטי וצ״ל בסיכתא וכדאי׳ בערכין. [8]) בנו״ג פינות אבל בריש עמוד ב׳ אי׳ פיאה מותרת וכו׳. [9]) וכ״ה בדפ״ש וברש״י ובכ״י ש״ס א״פ ובנו״ג עליהן. [10]) וכדמסקנא אליבא דרבי יוחנן בש״ס י״א. [11]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפו״ו ושם בסוף הפרי ונפשט בטעו׳ בדפ׳ פיזי והלאה הפרה ובדפ״ר פיזי ובאסיל ובסוף הפרה (בדפ״ר הפרי) כגון שיורה ובדפ״א שיירה וצ״ל כמו שנסחתי כגי׳ הכ״י ה״ב וכ״ה בכ״י ק״ט ושם רק בסוף הפרק ובדפ״ע חוץ מדפו״ו זה הציון אחר הציון מהתוספת׳. [12]) בתוספת הסדוקרנים ועיי״ע דקר (ח״ג, קכ״ז הערה 5). [13]) וכגי׳ הש״ס. [14]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר נקרית ובדפו״ו בט״ס ניקרת

ליה. *[אהי"ה והרבה פעמים במסכת פאה (ובירו' אי' פיאה) שנקראת על שם רוב ענינה בפאה. ספרא ריש קדושי' אין פיאה אלא מחמת הכילוי ואין פיאה אלא שיש לה שם ואין פיאה אלא בסוף. תוספת' כלאי' פ"ד שרשי פיאה יוצאין לתוך ד' אמות שבכרם וכו', אבל בתוספ' שם וביתר המקומו' בערוך הנוכחי ענינו זמורה המתוחה מקונדס לחבירו וכדפי' רש"י והוא כמו גדיל וקליעה ונקראת בלא"ש Guirlande ובירו' עירו' פ"א הל"ט הובא בפי' ר"ח בעירו' הגי' נעץ ד' קנים בד' זויות הכרם וזה מה שאי' לפנינו בש"ס בבלי פינות עיי' לעיל בהערה 8] —

פאה (פיאה = פּוּאָה בל"ע فوة בל"פ فوه בל"ס פּוּתָא Krapp, Färberröthe) בס"ג דפ' במה אשה הבנים יוצאין בקשרים (שבת ס"ו:) מאי קשרים אמר רב יהודה קשרי פיאה[1] פי' לא של פיאה נכרית אלא (פיאה) [צ"ל פואה] זו זירעונין כדאמרינן (שביעי' פ"ז מ"א עיי"ע קצה) בספיחי אסטים וקוצה וזרע שלו צובעין בו אדום ושמו בל' ארמי פותא ובל' ערבי פ ו ו ה[2]) והכי קאמר ג' קשרים מן הקש שלו מוקמי כלומ' שלא יגדל החולי ה' מסו ז' אפי' לכשפים מעלו. פי' נפל פיתה[3]) פן[4]) ימצאנה כענין הזה ולא ראה כל אילו הדברים ועוד מאי איריא בנים (שבת שם). בפ' אמר ר"ע (שם פ"ט:) אסטים ופאה[5]) כדי לצבוע בהם בגד קטן כסבכה[6]). בפ"ה בשביעי' (מ"ד) פואה[7]) של עידית וכו' עד ומודין (כפיאה) [צ"ל בפואה] של צלעות פי' עידית[8]) צלעות מקומות. ירוש' (פ"ה דל"ו רע"א) פ ו א ה[9]) פיטרא[10]) — (א"ב כפי דעת הערוך קוצה ופואה אחד הוא וכן פי' בע' קצה). *[אהי"ה ושם מוכח עיקר הגי' פואה וכצ"ל כאן בכל מקום ופי' שם רוייא בלע"ז והוא בלאי"ט robbia וכן פי' מהר"י במ"צ שם רויא דימיסטיקו = robbia domestico ובל"ר Krapp = rubia וכן ענין הלעז וורנצ"א ברש"י שבת פ"ט: ד"ה פואה והוא ל"צ הישנה Warance והוא Krapp = guarance garance וכן לועז רש"י קיצה בשבת ס"ח. ובשבת ס"ו רע"ב קשרי פואה: גרנצ"א. ומלת פואה הוא ל"ע ופר' הנ"ל עיי' לעף פפלנ"צ 311 וש"נ ל"ס פותא והוא הוא פותא דשבת הנ"ל ובברכו' נ"ו. בט"ס נפל פתא בבירא וצריך לומר פותא והוא כענין משל נפל כרסא בבירא עיי"ע כרס ח"ד, של"ד ומ"ש בעל למוד ערך לשבת ס"ו: וכנ"ה פואה במגיל' פ"ד מ"ז ובתנחומ' הישן נשא סי' י"ד ועיי"ע אסטים, שביעי' פ"ז מ"ב עיי"ע רכפה ופי' רע"ב בערבי פו"א ובלעז זרוי"א צריך לומר בערבי פו"ה ובלעז רו"יא. תוספת' פרה פ"ט (ח') סטים קוץ (צ"ל קוצה) ופואה. וכ"ה בתוספ' שבת כ"י רפ"ט (י"ו[11])). ירו' שבת פ"ו ד"ח: הדא פואה עיקר טב וכ"ה בירו' עירו' ספ"י דכ"ו ע"ג והוא הוא קשרי פואה בשבת ס"ו: והפעל ממנו בבינינו פעול כ"י תוספת' תרו' ספ"ז נתנו בטרקלין אפי' מפוּיָה מסויד וכו'[12]), כלומ' צבוע בצבע אדום או בסיד הלבן, ובל"י נקרא צבע אדום על ידי פואה ἐρευθέδανον, ἐρυθρόδανον וידידיה הבין ככה פועה (שמות א', ט"ו) עיי' רימ"ז בט"ר ח"א, 149 וגם שם פרטי פֻּוָּה בראשי' מ"ו, י"ג ופוּאָה דה"י ז', א' יתכן להיות על שם צבע אדום וגם בל"ר Ruber, Rufus שם פרטי על שם צבע אדום] —

* פָאחָא (בל' סורי' פַּחָא כמו בל"מ פח Falle, Schlinge) ערבי' י"ט רע"א סבא בביתא פאחא בביתא פי' רגמ"ה כ"י (בקובץ כ"י אנגיילי' דף קמ"א) מוקש ועיי' ג"כ פירש"י ושם בל"א הגי' פחחא.

* פאטי (שם פרטי) עיי"ע פנטי ב' ומ"ש.

* פאניקינין עיי"ע פנק ב'.

---

1) בכ"י ק"ט פאה וכ"ה ברי"ף ובדפ"ר פיזי' וויניצי' ובאסיל ואמ' פיאה וכ"ה בכ"י ש"ס ובדא"ש דפ' וויניצי' אבל בכ"י ערוך ה"ב למטה בסמוך פואה כגי' הש"ס וכ"י רי"ף וכצ"ל בכ"מ פואה וכדאי' בערוך ע' קצה והערוך קצר בשמות האמוראים והביא רק האחרון רב יהודה ושינויי נוסחאות ישנן בין דפוס וגי' הכ"י ש"ס עיי' בד"ס שבת צד ע"א. 2) כ"ה נכון בדפ"ר וויניצי' וכ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ב"ר פוה ובדפ"א פואה ובכ"י ל"ד ובדפ' פיזי' ובאסיל פוזה וצ"ל פווה. 3) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג פותא ובדפ"ע פיאה ובדפ"א פואה וצ"ל בכ"מ פותא. 4) כ"ה נכון בדפו"ו אבל בדפ"ר פיזי' וכ"י ק"ט פי' ונפשט בטעות בדפ' באסיל ואמ' פירוש. 5) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג ופואה וכ"ה נכון בדפ' אמ' ובדפו"ו ופיאה וצ"ל ופואה. 6) כ"ה בדפ"ר פיז' וויניצי' באסיל ואמ' וכ"ה בע' סבכה וש"נ שאר מקומות אבל בכ"י ה"ב בסבכה וכ"ה בדפ' פיז' ובאסיל בע' סבכה. 7) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע פיאה וכ"ה בכ"י ש"ס פאה, פיאה ובנו"ג פואה וכ"ה בירו' במשנ' ובגמ' וב"ה נכון. 8) בכ"י ה"ב עירית, 9) כ"ה נכון ובכ"י ב"ר ובכ"י אחרים פאה ובדפ"ע פיאה וצ"ל פואה. 10) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ב"ר פטרה ובדפ"ר פטרא ובכ"י ו"ו ל"ד פוטרא ובדפ"ע אחרים בט"ס פטדא ובירו' פוטרה וצ"ל פיטרא והוא ל"י πέτρα פי' צלעות כמו סלעות = סלעים וכן פי' מהר"י בן מלכי צדק בשביעי' עפ"י הירו' בפואה של צלעות: פיטרא. 11) ירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב. ל"י פואה. 12) ובנו"ג מפויית מצויר,

* פאים עיי"ע פיים ציון משנת פ"א.

פָּאפִּי (כל"ס פָּאפָּא, פפא מל"פ بابا, پاپ בל"י πάππα בל"ר papa אב Vater) וחד נאנאי[1] (סוטי מ"ב:) פי' בע' בן (ד'). *[אחי"ה עיי"ע בח"ב, ק"י ושם הארכתי ועוד עיי"ע נני. ובדפ"ע הראשונים נכלל זה הערך בטעות בערך פאה, אבל בדפ"א ובכ"י ק"ט ה"ב ו"ו ול"ד לנכון ע' בפני עצמו הוא] —

* פָּאפִּי יונאה (שם פרטי) ב"ב כ"ה סע"ב ועיי"ע פפי ומ"ש.

* פָּאפִּילְיוֹן עיי"ע פפיליון.

פֵּאֵר (מל"מ ענין חפישת הפירות מה שנשאר בסעיפים אחר הנדנוד die Zweige durchsuchen ונדרש בש"ס מל' פְּאֵר) בר"ג דפ' הזרוע (חולי' קל"א:) לא תפאר אחריך (דברי' כ"ד, כ') תנא דבי ר' ישמעאל שלא תטול תפארתו ממנו כלו' פאה שלו. *[אחי"ה ועיי' פירש"י בחולי' ובתורה. אבל לפי ראב"ע הוא מל' פארות כלומ' לא תחפש הפארות] —

פְּאֵר (מל"מ תכשיט הראש Kopfputz, Turban) ירושלמי בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח סע"ב) הפארים והצעדות (ישעי' ג', כ') פארים כליליא כמא דתימר (יחזק' כ"ד, כ"ג) ופארכם על ראשיכם.

☞ פאר (נימין ? Saite, Sehne) מסכת ע"ז פ' כל הצלמים (ע"ז מ"ז.) בני מעים מהו לפארות פירש"י נימין של כנור. ואולי מזה הענין מנקטא פארי (שבת נ"ט:) פי' שרשרת הלוקט ומחבר הנימין שבראש או של סבכה או של חלוק. *[אחי"ה הערוך לא הביא את המלה ולי' בש"ס כ"י ופי' ר"ח בע"ז ושם הגי' מהו לכינורות ואולי צריך לו' במקום פארות: נארות, והוא ל"י νεύριον, νεῦρον כנור של כלי שיר אבל פ' נערפי בל"ע בעל מיתרים nervig ופי' ר"ב בענין שבת הנ"ל אין נ"ל ועיי"ע מנקטא] —

פָּארִי (כל"פ فخفره וקטוע فخره פי' סובין עיי' או"מ פרסיי' לוואלירס ח"א 639 Kleien) בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (קי"א.) פארי בביתא קשי לעניותא. בר"ג דפ' שור שנגח (ב"ק מ"ו:) ובס"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ח.) ובר"ג דפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ב:) ממרי רשותיך פארי אפרע. בגמ' דפ' הניזקין (גיטי' נ"ו:) יומא קמא אשקיוה מיא דפארי. ברפואות דפ' מי שאחזו (שם ס"ט סע"א) לבשולי ליתי פארי דריש נפיא. בפ"ק בבכורות בגמ' היוצא[2] (בכורות ח':) אפשילו לי חבלא דפארי[3] (א"ב[4]) והא דעכירי הכליה דבשרא כתוב)[5]. פי' לשון לעז הוא פורפ"רי. *[אחי"ה בל"ר furfures ובלאי"ט forfora פי' סובין ובלאי"ט פרט של הרא"ש. ולפי זה הפי' רבינו גזר אומר פארי מל"ר הנ"ל וגם י"מ כי furfures יוצא מן ל"ר far עיי' או"מ לשעללער Getreide-schrot אבל אצלי ברור כי נגזר מל"פ فخفره = furfur פי' סובין וגם זו המלה פרסית היא עיי"ע] —

פארי (= מנקטא פארי תכשיט הצואר המגיע עד החזה (שבת נ"ט:) עיי' בע' מנקטא ובע' קטלא. *[אחי"ה בע' מנקטא פי' באריכות ועוד עיי"ע קטל ב' מ"ש רבינו עפ"י כ"י רגמ"ה במעיל' כמו שאוכיח אי"ה] —

* פָּארִי פי' בל"פ بار פרי וממנו הפעל עושה פרי גדל וצמח blühen, wachsen) ב"ב י"ח: י"ט. חדר פארי פי' רגמ"ה חוזר וגדל וכ"ה בע' בין א' והוא מל"פ הנ"ל.

* פָּארִי (laufen) עיי"ע פר ד'.

* פָּאתָא, פָּתָא (כל"ס כמו פאה בל"מ Ende, Haarlocke) תרג' פאת שדך (ויקי' י"ט, ט'; כ"ג, כ"ב) פאתא דחקלא ובדפ' סיביוניטא. פתא. פאת ראשכם (שם י"ט, כ"ז) פאתא דרישכון, ופאת זקנם (שם כ"א, ה') ופאתא דדקנהון עפ"י הספרא: סוף ראשיכם ואלו הם הצדעים מכאן ומכאן. ועוד עיי' תרג' לירמי' ט', כ"ה; כ"ה, כ"ג. תרג' נקפה (ישעי' ג', כ"ד) אקפת פאתא והקבוץ פָּוָתָא עיי"ע פוות.

* פָּאתֵי (פי' רחב weit) פת ד'.

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע נאני. [2]) רבינו ציין כפי סדר המשנה שבמשניות בבכורו' פ"א מ"ב שמתחיל פרה שילדה: וסוף הדבור לפי שאינו גדוליו אבל בש"ס סוף דבור של משנה ב' והיוצא מן הטהור טהור, ודג טמא מתחיל המשנה. [3]) בנו"ג חבלי מפארי. [4]) בדפ"א לי' בטעות. [5]) ר"ב טעה שסבר כי רבינו כיון לבכורו' דף ז' סע"א מפני שראה הציון בגמ' היוצא אבל לא דק היטב בי רבינו נסח שתי משניות כאחת כדאי' במשנ' שבמשניו' עיי' הערה הקודמ', וגם ה' לעוי טעה לומר שגי' רבינו משונה מגירסאותינו והוא גם הוא הכל הביא מדף ז'.

* פַּאתֵי (פי' בל"מ פִּתָּה überreden) תדיחנו (משלי ז', כ"א) תרג' תפאתיה וכפשיט' הסורית נתפתו.

פג (מל"מ פוג ענין רפיון וחלישות erschlaffen בל"ס פג ובל"ע فاج נעשה קר ועוד נמר ריח verkalten, den Duft verlieren) בפ' אמר להם הממונה (יומי ל"א:) מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן [1]). בס"פ כל שעה גמ' אין מבשלין (פסחי' מ':) מים שאין מפיגין טעמן אסור שאר משקין שמפיגין טעמן לא כש"כ. בפ' כירה בגמ' מעשה (שבת מ':) ממלא קיתון של מים [2]) ומניחו כנגד המדורה ולא בשביל שיחמו אלא כדי שתפוג צנתן [3]). בס"ג דפ"א דביצ' (י"ד.) כל התבלין מפיגין טעמן ומלח אינו מפיג טעמו. בפ' השותפין בגמ' כמה יהא בעיר (ב"ב י'.) פחד קשה יין מפיגו. בס"ג דפ' סדר תעניו' כיצד (י"ז:) ובס"ג דפ' כה"ג בסנהדרין (כ"ב:) ובר"ג דפ' הדר (עירו' ס"ד:) אמר רמי בר חמא [4]) דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגה את היין. הסירי את יינך מעליך (ש"א א', י"ד) תרג' הלא תפיגי ית חמרך מיניך. וריחו לא נמר (ירמי' מ"ח, י"א) תרג' וריחיה לא פג. בס"ג דפ' הקורא את המגלה עומד (מגילה כ"ה:) ניחוש דילמא פייגא דעתייהו דציבורא. בפ"ק דכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (כריתות ו':) בימות הגשמים צוברה כדי שלא תפוג ריחה. בס"ג דפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ד.) אין מפיגין בצונן כדי לחסמן — (א"ב ל"מ זה (תהלי' ע"ז, ג') עיני נגרה ולא תפוג). *[אחי"ה ומזה הענין תפוג תורה (חבקוק א', ד') ויפג לבו (בראשי' מ"ה כ"ו) וזולתו פי' ענין רפיון וחלישות ועוד השבתת ריח כהוראת מלה ערבית וסורי' וכבירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד טעמן פג. ובהפעיל ירו' ע"ז פ"א ד"מ סע"א טייל עמנו עד שנפיג את יינינו, ושם הדרך מפיגה את היין, יומ' י"ט: עמוד והפג אחת על הרצפה עיי' פירש"י ורבינו פי' בע"א עיי"ע פג ג' ושם אתפלל: אִתְפּוֹגַג ושייך ג"כ לזה הערך ע"ש ומ"ש. פַּעֵל מגילי' הנ"ל, ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. טלא פייגא מינהון, תרג' לאיכ' ב' י"ח לפייגא צלותא. ושם ג', י"ט פָּאֵיג עקתי פי' כולם ענין חלישות, ובהוראת השבתת כח וריח תרג' חבקוק א', ד' פגת אורייתא, תרג' אסת' ב', א' במתורגמן: כד פג [5]) . חימתיה דמלכא. תרג ש"א כ"ה, ל"ז כד פג חמרא מנבל] —

פג (= פֵּיגֵי בל"י πηγή מעין Quelle) בב"ר פר' ט"ו ויטע ה': לפיגי [6]) שהיא נתונה בגינה ומשקה את הגנה, שתים עשרה עינות מים (שמות ט"ו, כ"ז) תרג' ירו' (א') פיגין דמיין [7]) — (א"ב פי' בל"י מעין). *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו ככה מעין (בראשי' ז', י"א; ח', ב'; ויקי' י"א, ל"ו וזולתו), עַיִן (בראשי' י"ד, ז'; י"ז, ז'; דברי' ל"ג, כ"ח), מָקוֹר (ויקי' כ', י"ח; תהלי' ל"ה, י'; ירמי' ט', א'), מַבּוּעַ (ישעי' ל"ה ז'; מ"ט, י'; קהלת י"ב, ו') — ומזה גם שם הנהר פגה עיי"ע] —

פג (= פוג מע' פג א' פי' ענין התקררות sich kühlen והושאל לתענוג כמו קורת רוח sich ergötzen) בפ"ק ביומ' (י"ט:) עמוד והפג אחת על הרצפה. בויק"ר אמר אל הכהנים בסוף פרש' צדקתך כהררי אל (פכ"ז) (ובפס') [8]) [צ"ל ובפסיקתא] דשור או כשב או עז [9]) (פסיקתי דר"כ צד ע"ו:) לא בעי אלא לאיתפגגא עם בנוי פי' לעלוץ — (א"ב פי' הפג בל"י לך וטייל עיי"ע הפג). *[אחי"ה כונת ר"ב עיי' במ"ש בע' הפג (ח"ג, רל"א) וככר העירותי שם שהוא מל"ע فاج ובעצם הוראתו ככל"ס שבע' פג א' פי' ענין הצטננות והתקררות ובהשאילה לקורת רוח ובבנין אתפולל אתפוגגא בויק"ר שם ג"כ אלא למתפוגגא ובתנחומ' הישן אמור סי' י"ג למתפגגא ובמד"ר רפ"י מתפוגגה וכ"ה בפסיקת' הנ"ל ובשהש"ר פ' חכו: להתפוגגה ובילק' מיכה ר' תקנ"ד בט"ס למתפונגה ונ"ב ב"ר וצ"ל ויק"ר] —

פג (= פַּגָּה מל"מ (ושם רק בקבוץ) שם לתאנים קטנים שלא נתבשלו. עוד unreife Feigen וכ"ה בל"ס פגא ובל"ע فج) הפגים משיזריחו [10])

---

[1]) וכ"ה במשניו' נאפ' ופיז' וכ"י ש"ס ובירו' וכ"ה בכ"י ש"ס ברף ל"ד: ובנו"ג שתפיג. [2]) בנו"ג מביא אדם קיתון וכו' ובתוספתי פ"ג (ד') ממלא אדם כוס מים. [3]) וכ"ה בתוספי שם ובנו"ג בשביל שתפיג צינתן וכ"ה בירו' שבת פ"ג ד"ו רע"ב בשביל שתפיג צינתו ויותר טוב שתפוג וכ"ה בתוספתי יומי פ"א. [4]) וכ"ה גי' הרי"ף ובנו"ג בעירו' בר אבא שתי הפעמים ובפעם השנית בכ"י ש"ס מינכען בר חמא וכ"ה בכ"י ש"ס תעני' אבל בכ"י ש"ס סנהדי ובדפוסי' בתעני' בר אבא ובדפוסי' בסנהד' רב אחא. [5]) ובנו"ג פח. [6]) בנו"ג כפיגי. [7]) בנו"ג בתר"י א' עינוון דמיין ובתר"י ב' עיינין דמיין. [8]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע ובפסקא. [9]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע או כבש. [10]) ובע' זרח גרס משהזריחו וכ"ה ברפ' וויניצי' ובדפ' נאפ' ובירו' ובכ"י ש"ס מינכען ובספרא בהר ובפי' הר"ש ומהר"י במ"צ ורע"ב.

(שביעי' פ"ז, מ"ד) פי' בע' זרח. פגה בחל וצמל (נדה מ"ז.) פי' בע' בחל. פגי ביתוני [1]) ואהיני דטובניא [2]) (פסחי' נ"ג. עירובי' כ"ח:) פי' מקומות — (א"ב פגי בית היני כתוב בנוסחאות) [3]). בחלק בגמ' ארבעה הדיוטות (סנהד' ק"ז.) ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה כלומ' באה אצלו קודם זמן בישולה באיסור שהיתה אשת איש כשבעלה היינו דכתיב (תהלי' ל"ח, י"ח) (ואני) [צ"ל כי אני] לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד [4]). בר"ג דפ' כל הכלי' (שבת קכ"ג.) ת"ר בסוף תוס' שבת (פי"ז) פגה שטמנה בתבן פי' „פגה כדכתי' (שה"ש ב', י"ג) התאנה חנטה פגיה והן פירות שלא נתבשלו באילן וטמנן בתבן להתבשל בחמות התבן להיכשר [5]) לאכילה". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) וכנ"ה בירו' פסחי' פ"ב דכ"ט: פגה שטמנה בתבן ובירוש' כלאי' פ"א דכ"ז: בט"ס בטבל. תוספ' שביעי' רפ"א הלוקח פגה מחבירו וכו' כ"ה נכון בכ"י אירפ' תנחומ' וירא סי' ה', תנחומ' הישן סי' ז' בלע פגה ועיי' מ"ש המו"ל. והקבוץ פַּגִּים, פַּגִּין בסמיכות פַּגֵּי-ויק"ר פל"א במד"ר פי"ט תלו את הפגין הללו בצוארי.. מתוך שרואין את הפגין בצארי וכו' ועיי" דב"ר פ"ב וספרי פנחס פ' קל"ז ושם ושם אכלה פגי שביעית וכ"ה ביומ' פ"ו: ספרי ואתחנן פ' כ"ו, תוספת' ריש פ"א דשביעי': פגי ערב שביעית וכ"ה שם פ"ג, תוספת' עוקצין רפ"ג בכ"י אירפ' פגי בוסר.. פגי הסיפות.. פגי העוגסין [6])

תוספת' ב"ק פ"ו אם אכלה פגין או בוסר, תוספת' זבים ספ"ד בכ"י אירפ' נפלו ממנו פגין או סוכות [7]) ירו' ערלה פ"א דס"א: פגִין פרי, ושם פגי תמרה, שמ"ר פנ"ב פגי מדון. והושאל פַּגָּה על כל נטיעה רכה עיי' ב"ר רפ"ב הובא בע' כב ב' (ח"ד, קע"ט:) וש"נ בהערה 8. וגם הוא כנוי לאשה עודה תינוקת ואין לה סימן לא בדדיה ולא בשערות עיי' פירש"י נדה מ"ז. וע' בחל ותוספת' נדה פ"ו. ומהשם נבנה הפעל ויק"ר פכ"ה דהוון בשילן ולא פַּגִּינָן] — פַּג (נ"ל מל"ע فك לחי העליון או התחתון der Oberkiefer, Unterkiefer) בפ' ערבי פסחי' בס"ג לא יפחתו לו (פסחי' קי"ב.) ידא לפגא דרכא לפחדא. פי' מנהג בני אדם כשיש להן פחד לשום ידיו על לחייו ודרך בני אדם כשישן ידו על פדחתו [8]). בר"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"א:) חמרא לובא בפגי דפרזלא. בפ' שנים אוחזין בגמ' היו ב' רוכבין (ב"מ ט'.) זה קנה חמור ובי' [9]) פגיה פי' „רצועות של מוסרה הנתונות על לחיה ועל פדחתה" [10]) — (א"ב פי' בל"י רסן ומתג ובנוסח' כתוב ידו לאוסיא דרגא לפחדא). *[אחי"ה בנו"ג ידא אאוסיא ועיי' מ"ש בהערה 8 וכונת ר"ב אולי על ל"י παγίς חבל ומוסרה והנכון שהוא ל"ע הרשומ' בתחלת הע' ובע' בית פאגי (ח"ב, פ') והוא לחי וכן φαγών בל"י לחי Kinnbacken והושאל למתג ורסן שקושרין בלחי הבהמה אבל עיי"ע בית פג אשר שם רמזתי להוראה אחרונה מלת פרסית فغ Zaum ורש"י בשבת שם לועז פגי

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ובכ"י ה"ב בית ווני וצ"ל במלה אחת וכדאי' בכ"י ק"ט ובדפ' וויניצ' ובדפ"ר בי תווני וצריך להיות ביתווני. [2]) ובכ"י ו"ו רטובניא ועיי"ע ביתואני בח"ב, ס"ז ומ"ש בענין השינויים. [3]) אבל עיי"ע אהן וש"נ שינויי הנוסחאות. [4]) כ"ה רק בדפו"ו וכן מוכח מסנה' ושם אקדים זה הפסוק למאמר ראויה וכו' ועיי' פירש"י ומ"ש המהרש"ל שהביא דברי הערוך. [5]) כ"ה בדפ"ר ובדפ"א ובשרפ"ע ובכ"י ק"ט להכשר ובפי' ר"ח להוכשר. [6]) בדפוסי' מפני ! [7]) בנו"ג משקין נסוכות. [8]) מתוך זה הפי' הוברר אצלי כי היתה גי' רבינו כגי' ר"ח (רק שם בהיפך הסדר) והיינו ידא לפגא דרכא לפחדא ידא אפנא דרכא לשינתא ובפי' ר"ח הועתק בהיפך ידא אפנא.. ידא אפגא והמו"ל הגיה (בצד רכ"ח) וז"ל ידיו אפנא צ"ל אפותא כבגמרא ע"כ ובמח"כ לא ירד בעמקי גזרת המלה כי בדיוק גדול כתב ר"ח ידא אפנא ופירושו ידיו על פדחת כי בל"פ پيشه פי' פדחת ודעתי כי בתחלה היה כתוב ידא אפנגא ונשמט הגימל מחסרון ידיעת הסופרים וגם אפותא כלומ' על פותא ל"פ הנ"ל הוא ונשמט הנון וצריך להרגיש התי"ו לתשלומו וא"כ אפותא = אפנא (= אפנגא) אחת היא ופי' על פדחת ורבינו שגרס בתחלה ידא אפגא ואח"כ ידא אפנא (= אפנגא) היטב פי' ידיו על לחייו.. ידיו על פדחתו ובין רביני ובין ר"ח גרסו דרכא (דירכא) ובנו"ג דרגא ואינו נכון ועיי"ע אפותא ח"א, רמ"ו. ובכ"י ש"ס מינכען הגי' ג"כ כגי' רבינו ידא אפגא ובנו"ג אאוסיא עיי"ע אס (שם קס"ד) ושם פירשתי כפי הוראת אוס אליבא דרבינו היינו נחירים או לפי דעתי שם אוזן אבל חוזר אני בזה הפי' כי אז גי' אאוסיא אינה עולה יפה עם שינויה: אפגא כפי גי' הכ"י ש"ס ורבינו או כפי גי' ר"ח אפנא (= אפנגא) אמנם אחזה אני כי גי' אאוסיא עולה יפה עם גי' ר"ח אם נפרש אוסיא בהגה קטנה נוסיא ואז נוסיא בל"ע ناصية ג"כ פרחת ובזה הכל נכון וישר. [9]) וכ"ה בכל הדפוסי' הישני' ובכ"י ש"ס ובנו"ג בית. [10]) הועתק מפי' ר"ח לב"מ בש"ס ווילנא.

דפרזלא פְּרֵיי״ן (Zaum, freine) פגי כמו זה קנה חמור ובית פגיה קיבצי״ל וכן לועז בב״מ ט׳. — [Kappzaum, cavesson

פָּגִי (= פָּאגֵי = בֵּית פָּאגֵי Βηθφαγή שם מקום) חומת בית פאגי (עיי׳ מ״מ בע׳ בית פאגי) שם מקום חוץ לירושלם [1]) פ״א בע׳ בית פאגי. *[אחי״ה ושם הוכחתי כי בפ״א שהוא כפי הערוך בע׳ בית פאגי תתכן הגי׳ בלא אל״ף ופי׳ מקום אכילה ובאמת בכ״י ק״ט כאן הגי׳ בית באגי אבל כפי פי׳ הראשון דכאן תתכן באל״ף על שם מקום הנ״ל אשר הארכנו בו בע׳ בית פאגי. כפר פגי, כפר בית פאגי עיי״ע כפר (ח״ד, ש׳:)] —

פֵּגָה (= פֵּיגָה שם נהר על שם פיגי עיי״ע פג ב׳ ולדעת קצת הוא נהר Pagida) מי קְרמיון ומי פיגה (פרה פ״ח מ״ט) [2]) פי׳ קרמיון ופיגה וירמוך ופמיים [3]) שם נהרות הם דקאמר בר״פ המוכר את הספינה (ב״ב ע״ד סע״ב) מאי דכתיב (תהלי׳ כ״ד, ב׳) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו ד׳ נהרות וז׳ ימים שמקיפין ארץ ישראל וכו׳ עיי׳ בערך בץ. *[אחי״ה ושם הביא רבינו מראה מקומות ומפני כן חדל לציינם כאן, והנהר אולי יקרא על שם פיגי ואז תתכן הגי׳ ביוד אחר הפ״ה וכדאי׳ בע׳ בץ ירדן ובע׳ קרמיון ושם (ח״ב קנ״ב) פי׳ רבינו ע״י פרפר וכן דעת רי״ש בתבואת הארץ ולדעת הח׳ נייבויער (גיאגי׳ 32) הוא הנהר הרשום בתחלת הערך שהביאו פליניאוס (ה׳, י״ז) וכפי זה אולי יותר טוב הגי׳ פוגה כגי׳ רה״ג וכ״ה בכ״י ש״ס בכ״י ובע״י ובדפ׳ הראשונים ובילק׳ ותוספ׳ (ד״ס ב״ב צד קי״ז:)] —

פָּגָז [4]) (= פָּגָשׁ מל״ס בָּגָשָׁה אבן גדולה לירות בה grosser Wurfstein) ומחי קבלו (יחזקי׳ כ״ו, ט׳) תרג׳ ומחה פגוזוהי [5]).

* פְּגִיחַ (פי׳ כמו פָּגַע begegnen) תרג׳ נפגשו (משלי כ״ט, י״ג) פגיחו חד בחד ובמתורג׳ פגיעו ובפשיט׳ הסוריי פגעו.

* פגטי ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א : צ״ל פנטי פי׳ לקראת.

* פגוטיא ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ד עיי״ע פגש.

פגי שה״ש כמעט עיי״ע באמי ח״ב, ג׳.

פגיון (נ״ל מל״פ پيكان חנית Speer, Lanze) בר״ג דפ׳ השוכר את הפועלין (ב״מ פ״ד.) ובפי״ג בכלי׳ (מ״א) הסייף והסכין והפגיון. בפ״ה בבכורו׳ (מ״ג דף ל״ה.) נטל פגיון וצרם באזנו פי׳ סכין בשתי פיות וי״א איספליאורו [6]) — (א״ב פי׳ בל״ר מין חרב קטן). *[אחי״ה ר״ב כיון לל״ר pagio-onis אבל לפע״ד הוא מל״פ חנית ורומח וכן פי׳ רש״י בבכורו׳ פיגום : רומח ובב״מ לועז הפיגיון: אשפי׳ והוא ל״צ épieu (éspieu) פי׳ רומח Spiess וזה ענין הלעז spiede, spiedo איספליאורו, וכן פי׳ הרגמ״ה בבכורו׳ (בקובץ כ״י אנגליוי דף צ״ח.) פגיום : רומח ע״כ ואל תשיבני כי בכלי׳ ובב״מ הוזכרו הפיגיון והרומח זה אצל זה כי בכ״י ש״ס ב״מ לי׳ באמת רומח. וגי׳ האמיתית הפיגיון ביו״ד אחר פ״ה כדאי׳ בסד״ט לרה״ג לכלי׳ שם (אבל הפי׳ חסר) ובמשנה שבמשניו׳ בבכורו׳ פיגיון אבל במשנ׳ דש״ס בט״ס פיגום וכפי׳ רגמ״ה פגום ובתוספת׳ כ״י אירפ׳ בכלי׳ ב״מ רפ״ג הפגש עיי״ע פגש ובדפ׳ הפגיון. ור״ש ורע״ב פירשו כפי׳ ראשון בערוך בשם עצמם והרמב״ם פי׳ סכין מעוות דומה למגל קטן] —

* פגיין (?) שהש״ר פ׳ לסוסתי : על סוסון פגיין ופי׳ במ״כ מחולפים ומשונים וכו׳ אבל לי נראה כהגהת יפה קול שצ״ל סגיין.

פִּגֵּל (= פִּיגֵּל מהשם פִּגּוּל ובדרז״ל פִּיגּוּל ענין תועבה ומיאוס ושקוץ Abscheuliches, Gräuel, Verworfenes) בפ׳ התמיד בגמ׳ שחטו שלא לאוכליו (פסחי׳ ס״א:) דלא מיקבע פיגול אלא בזריקה. פי׳ מי ששוחט הזבח ובשעת שחיטה או בשעת קבלת הדם או בשעת הולכת הדם או חישב בזריקה לאכול הבשר למחר או אפי׳ כזית מבשר או מעור האליה למחר או חישב לזרוק מקצת דם למחר או להקטיר מקצת אימורין למחר פגול הוא וזה חוץ לזמנו ואסור ליקרב ע״ג מזבח ואם עבר והקריבו ולא עירב בו מחשבת חוץ למקומו ואח״כ אכל ממנו חייב עליו כרת וזהו שקרב המתיר במצותו שלא עירב בו מחשבת חוץ למקומו ואם חישב לזרוק מן הדם בחוץ או

---

[1]) ויותר טוב כפי׳ ר״ח מקום חוץ לחומות ירושלים עיי״ע בית פאגי ח״ב, ע״ט: [2]) כפי׳ סד״ט לרה״ג לפרה הגי׳ פוגה. [3]) בפי׳ רה״ג פנים וצ״ל פנים ובכ״י ל״ד פניים עיי״ע. [4]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט, ו״ו ה״ב ודפ״א אבל בדפ״ר פיזי וויניצי׳ בט״ס פגו. [5]) ועיי״ע פגש ובכ״י ה״ב פגזנוהי. [6]) כ״ה נכון בדפ״ר אבל בשרפ״ע איספליאורו ובכ״י ק״ט אספליאות.

להקטיר אימורין בחוץ או לאכול בשר לחוץ פסול ע"ג המזבח ואם עבר והקריבו ואכל ממנו אחר כן זהו חוץ למקומו ואין חייבין עליו כרת והכל מפורש בפ"ב כזבחים במשנה ובגמרא (זבחי' כ"ט: והלאה). פיגול טעון צורה [1]) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים פ"ב:) „כלומר אינו נשרף אלא עד שתעובר צורתו"[2]). *[אחי"ה בענין פִּגּוּל, פִּיגּוּל עיי' באריכות זבחי' י"ג: והלאה כ"ח. והלאה ל"ד: מנחו' ט"ז. נ"ט: תוספת' זבחי' רפ"ה והקיבוץ הַפִּיגּוּלִים מעילי' ב'. ספרא אחרי מות פרש' ה' פרק ז' שהש"ר פ' ידיו גלילי. בלא"ר פִּיגּוּלָא מנחו' נ"ט. ושם: והפעל בפיעל זבחי' י"ג: מְפַגֶּלֶת, מנחו' י"ג: פיגל בירך של ימין, שם י"ז. הקטרה מפגלת הקטרה. ירו' יומ' ספ"ו דמ"ד. פרים הנשרפים ששחטתן לזרוק דמן למחר פיגל להקטיר אימורין למחר פיגל לשרוף את בשרן למחר לא פיגל וכו'. בינוני פעול תוספת' מנחו' פ"ה מְפוּגָּל. מְפוּגָּלִין. פַּעַל מנחו' ט"ז סע"א מיהדר פגולי. התפעל ונתפעל זבחי' י"ג: לא מתפגלת. כ"ח: צ"ח. מנחו' פ"ג. מתפגלין ושם י"ג: לא נתפגל. ירוש' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ד נתפגל זה ונתפגל זה, אתפעל מנחו' י"ד. לאיפַּגּוּלֵי, מיפגל, חולי' נ"ח: לענין איפגולי] —

פגלא (= פוּגְלָא בל"ס וכן בל"ע فجل (Rettig כפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכות ל"ו.) ובר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ח:) צנון נטעי אנשי אדעתא דפוגלא. בר"ג דפ' כל הכלי' (שבת קכ"ג.) וכפ' ר"א אומר תולין בגמ' הקש (שם קמ"א.) האי פוגלא ממעלה למטה שרי. פי' פוגלא צנון. „אם יש לאדם פוגלא טמונה בתבן או אפי' בעפר תיחוח עומדת כעץ נטועה ראשה [טמונה][3]) ועליה מגולין כשבא ליטלה[4]) אם אוחז בעלים ומושך הראש ולסלקה זהו ממעלה למטה אעפ"י כשמגביה התבן [והעפר][5]) משתרבב[6]) ויורד שרי[7]) אבל לאחוז קצה הראש הטמונה ולהגביה ממטה למעלה לא"[8]). בב"ר פרש' ס"ח (ס"ז) הנה משמני הארץ מן שמיניא דארעא.. שרי עקר[9]) פוגלין רברבין ושתל דקיקין. *[אחי"ה וכנ"ה בחגיגי' ט"ו. עקר פוגלא וכו' ע"ז י' סע"א עקר ליה פוגלא וכו', ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה רע"ד וירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"א סכינא גו פוגלא. ירו' ברכו' פ"ו ד"י. כפי גי' הרא"ש באה"צ עיי"ע עגל א'. והקבוץ ירו' פיאה פ"ז ד"כ רע"ב תרין פיגלין צ"ל פוגלין וכ"ה בירו' ב"ב פ"ט די"ז. ורה"ג בעוקצין פ"א מ"ב פי' הצנון: פוגלא העגולים ועיי"ע צנון ושם פי' רבינו והביא ל"ע فجل ולעז ע"ש וכן הביא ל"ע בע' בצל ועיי"ע הבא אח"ז] —

☞ פְּלַלְגְּלָה (wilde Zwiebel ?) ראש כלאים דירו' (דכ"ז ע"א) הבצל והבצלצל פללגולה פי' מין בצל. *[אחי"ה בע' בצל (ה"ב, קנ"ד) גרס רבינו פגלגולה ופי' ע"י ל"ע פוגלה וי"מ בצלצול של יער ע"כ וכי"מ א' בפי"מ להרמב"ם ור"ש ומהר"י ב"מ גרסו ג"כ כגי' שלנו פללגולה אבל באו"ז הל' כלאי' סי' רנ"ד גרס פגלג ובע' פלסלום השמיט רבינו המלה ע"ש. ועיי"ע בצל שרציתי להגיה פלפולא] —

פֵּגָם (= פֵּיגָם מל"י πήγανον ונעתק לל"ס פִּיגְנָא (Raute בריש כלאי' (מ"ח) אין מרכיבין פיגם[10]) ע"ג קידה לבנה מפני שהוא ירק באילן, פ"ט בשביעי' (מ"א) הפיגם והירבוזין. בריש עוקצין (מ"ב) שורשי המינתא והפיגם ירקות שדה בפי' מפנין בגמ' חבילי קש (שבת קכ"ח.) וכן באמיתא וכן בפיגם. פי' פיגם בלעז רוטא[11]) ובל' ישמעאל (פיגאל) [צ"ל פיגאן] — (א"ב נקרא פיגן בל' יוני). *[אחי"ה והועתק לל"ס וכן לל"ע فيجن והוא הוא פיגאל שצ"ל פיגאן בערוך וכ"ה בפי"מ להרמב"ם בעוקצ' שם ופיגם בלשון ערב אלפיגאן והוא אלסדב ובפי"מ לכלאי' אי' סראב וכ"ה בפ"י רה"ג לעוקצי' פיגם פי' סראב בטיית ע"כ ובכולם צריך לומר סדאב וכדאי' במעריך ללונזאנו ע' פיגם והוא בל"ע سذاب, וכן בל"פ אצל فيجن וכנ"ה בתוספ' שבת ספי"ד (ט"ו) בכ"י אירפ' וכן באמיתא וכן בפיגם[12]). תוספת' ב"ב רפ"ו עיי"ע טנף (ח"ד מ"ט) אבל בכ"י אירפ' לי' מלת פיגום. ב"ר פ"כ בגדי אד"ה שדומה לפיגם צ"ל לפינס עיי"ע ומ"ש מתוך כ"י פאריז. — ע"ז כ"ח סע"א עיי"ע פגן ד'] —

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי' הראשונים ובנו"ג עפ"י הגהת המהרש"ל טעון עיבור צורה ולי' בפי' ר"ח. [2]) הועתק מפי' ר"ח בפסחי'. [3]) כצ"ל וכדאי' בפי' ר"ח. [4]) בפי' ר"ח עכשיו כשבא לנוטלה. [5]) כצ"ל וכפי' ר"ח. [6]) בפי' ר"ח עוד: במקומן. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח אבל בדפ"ע בטעות: שם. [8]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא שבת קכ"ג רע"ב ועליו רמז ר"ח ברף קמ"א. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע עיקר. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע פגם. [11]) בלאי"ט ורומי ruta וכצ"ל במהר"י במ"צ בריש כלאי' תחת רומטא ולנכון רוטא בשביעי' הנ"ל ובפי"מ להרמב"ם בשני המקומות רודא וכ"ה בר"ש וכ"ה בכ"י ק"ט. [12]) ובנו"ג בפגים. [13]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע פוגם ובפי' ר"ח פגים ותוספי' עירו' בשם ר"ח פגום.

פגם (= פֵּיגָם בל"י πῆγμα וכל"ר Gerüst, pegma Gestell והושאל לשובך (Taubenschlag בפ"ה בעירובי' כיצד מעברין את הערים (פ"ה מ"א נ"ב סע"ב) בית יכנס בית יוצא פגום נכנס פגום יוצא פי' העיקר פ י ג ם [1]) והוא כגון שובך העש' לעופות ואינו אלא בקנים כדגרסינן בפ' דיני ממונות בשלשה בגמ' מפריחי יונים (סנהד' כ"ח:) אימתי חזרתם משישברו את פיגמן [2]) והן כלים שצדים בהם — (א"ב פי' בל"י ורומי מין בנין עשוי להראות אל העם דבר גדול ואין כאן מקום להאריך בפירושו אבל ענין משישברו את פיגמן אחר הוא וטעמו בל"י פגי מין כלי של ציידים פח ורשת). *[אח"יה כונת ר"ב על ל"י ורו' הנ"ל ובענין זה דסנהדרין כיון לל"י πάγη, παγίς פח ורשת וכל הפי' של ערוך הועתק מפי' ר"ח בעירו' וסנהד' ולפע"ד בשני המקומות ענין בנין עצים להכנה ועשוי מדפים וקורות אשר עליו עומדים הכנאים Brettergestell והושאל לבנין דפים לעופות ולבהמות וכנ"ה בהוראה הראשונה בירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: כמה פעמי' פגום ושם: פ י ג מ א ובהוראה שניה ירוש' ר"ה ספ"א דנ"ז רע"ג משישבר את פגימיו, ירו' ע"ז פ"ז דל"ז סע"ד עד שישבר פגימיו, ובפי"מ להרמב"ם לעירו' פ"ה מ"א פי' פגום בית חרוב ובזו השטה פירש"י] —

פָּגַם (מעיקר פג. פוג ענין רפיון וחלישות והושאל לחסרון והשחתה schadhaft machen, beeinträchtigen ועוד עיי' בפנים) בע"ז בפי השוכר את הפועל [3]) בגמ' מעשה בביתוס בן זונן (ע"ז ס"ז:) מדברי כולן נלמד נותן טעם לפגם מותר. ובר"ג ואילו עוברין (פסחי' מ"ד:) ובר"ג דפ' ג' מינין אסורין בנזיר (ל"ז:) נותן טעם לפגם מותר דגמרינן מנבלה כמו שפירשנו בע' נבל. בפ"ו בבכורות על אילו מומין שוחטין את הבכור (פ"ו מ"א דף ל"ז.) נפגמה אזנו. בפ"ה במעילה (י"ח.) הנהנה שוה פרוטה מן ההקדש אעפ"י שלא פגם מעל. בפ"ג במדות (מ"ד) שהברזל פוסל בנגיעה והפגימה בכל דבר [4]). בהכותב פ"ט בכתובות (פ"ז.) הפוגמת כתובתה כיצד וכו'. בגמ' דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג סע"ב) פגימתה לפני החמה או לאחר החמה — (א"ב פי' ענין השחתה והסרון, תרג' והיתה הצירה פים (ש"א י"ג, כ"א) והוה להון ישופינא לחרפא (בית) [צ"ל ביה] פגימת [5]) כל מאן דפרזל). *[אחי"ה השם פִּיגְמָא כמו השם המופשט פְּגִימָה ונאמר על חסרון אור החמה והלבנה פסיק' דר"כ צד נ"ג, דרש ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כ"ה, ז') הא סיהרא על פיגמא וכ"ה בפסיקת' רבתי פט"ו (צד ע"ז. בהוצ' ה' פריעדמאן) ובילק' בא ר' ק"ץ על פגמא ותחת זה בשמ"ר ספט"ו חסר אורה של לבנה. בירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה ושם פגימתה של לבנה וכ"ה בבבלי ר"ה הנ"ל ושהש"ר פ' צאנה. ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד עד שתתמלא פגימתה, פסיקת' רבתי רפט"ג עד שיתמלא פגימתו. והקבוץ, וכן נאמר על הסכין שיש בו מום עד שתחגור בו הציפורן (עיי"ע אגר) חולי' י"ז רע"ב סכין שיש בו פגימות הרבה ושם בסוף העמוד: ג' פגימות הן פגימת עצם בפסח פגימת אוזן בבכור פגימת מום בקדשים. . אף פגימת סכין. . וכולן פגימתן כדי פגימת המזבח וכמה פגימת המזבח כדי שתחגור בה צפורן. תוספ' בכורו' רפ"ד איזו היא פגימה כל שנותן אצבעו עליה והיא חוגרת. תוספ' ערכי' רפ"ב ונטלו את פגימתה. ועוד השם פְּגָם, פְּגָמָא פי' א') פחיתת כבוד (Ehren-verletzung) גיטי' נ"ט: כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם וכו' ועיי' סוט' ס"א. ושם ומי חיישינן לפגמא וכו' עד תלתא גברא בתלתא סיפרי ליכא פגמא חד גברא בתרי ספרי איכא פגמא וכ"ה ביומ' ע'. שהש"ר פ' זאת קומתך: אנן בעינן ניתן ביה פגם. ירו' ב"ק ספ"ז ד"ו ע"ג פגם משפחה. ב') ממון שנותן המפתה אודות פגם הבתולות כתובות ל"ט. המפתה נותן בושת ופגם וקנס. שם מ'. פגם רואין אותה כאילו היא שפחה נמכרת בשוק וכו'. שם מ"א רע"א משלם בושת ופגם, ירו' כתובו' רפ"ד דכ"ח רע"ב החובל בכתו קטנה . . פטר מן הבושת ומן הפגם. ושם ובושתה ופגמה של אביה. והתואר פָּגוּם (הפכו יקר ומיוחס) Illegitimer קידוש' ס"ו: כ"מ שיש קידושין ויש עבירה הולד הולך אחר הפגום וע"ש כל הענין. ירו' קידו' פ"ג דס"ד ע"ג. ולנקבה כתובו' מ': בעל פגומה. — תוספת' ב"ק פ"ט אינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפגום. ולנקבה תוספת'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע פוגם ובפי' ר"ח פגים ותוספו' עירו' בשם ר"ת פגום. [2]) בפי' ר"ח בעירו' פגמיהן וכ"ה בסנהד' [3]) בדפ"ע הפועלין. [4]) בנו"ג בנגיעה ופגימה לכל דבר. [4]) וכ"ה במתורגמן ובנו"ג פיגמת.

קידוש׳ ספ״ה באומנות פגומה. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח סע״א שלא תהא נראית של ימין (פגימה) [צ״ל פגומה]. והפעל כתובו׳ פ״ז. הפוגמות כתובתה וכו׳ ע״ש, ירו׳ כתובו׳ פ״ט דל״ג: הפוגמת לא הפוחתת כתובתה, ירו׳ סנהד׳ פ״ח דכ״ו: מה בין הפוגמת ומה בין הפוחתת וכו׳, כתובו׳ פ״ז: הפוגם שטרו, תוספת׳ שבועו׳ רפ״ו הפוגם שטר חובו, תוספת׳ שביעי׳ רפ״ח פגמה וזקפה, גיטי׳ י״ח. עיי״ע זקף. במד״ר פכ״א כל הפוגם את עצמו פוגם את משפחתו עמו, כתובו׳ מ״א, ק״א פגים לה, ירו׳ סנהדר׳ פ״ב ד״כ: כיון שפקרה עצמה פגמה הכתוב, ירו׳ ברכו׳ רפ״ט די״ב ע״ד כל שמשבח בה פגמה. ב״ר רפ״ו חוזר ופוגם אותם. פסחים ק״ה סע״ב וק״ו רע״א טעמו פגמו. ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז סע״ג אינו פוגם.. הרי זה פוגם. נפעל ערכי׳ ט״ז: פוגם ונפגם, כלי׳ פי״ג מ״ג עיי״ע הרהר א׳. בכורו׳ ל״ט: כמה פעמים: נפגם ועיי״ע זבן א׳. מדות פ״ג מ״ד נפגמה אחת מהן, תוספת׳ מגילי׳ רפ״ג (ב׳) אבני היכל שנפגמו, אתפעל ב״מ קט״ז. כיון דמיפגמא וכו׳] —

* פיגמטא צ״ל פרגמטא עיי״ע פרגמטיא.

פְּגַן (פי׳ זעק מל״ע بَغَمَ ומל״פ הרשומ׳ בע׳ בגן) בס״ג דפ״ק בר״ה (י״ט.) הפגינו בלילה. מזעקת מושל בכסילים (קהלת ט׳ י״ז) תרג׳ מקבלת קל גברא רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגין ולא מקבל. אני קהלת הייתי מלך (שם א׳, י״ב) תרג׳ בכא ופגן וכן אמר אנא קהלת דהוה שמי מתקרי שלמה. ס״א והבגינו וכבר פירשנו בע׳ בגן[1]. פ״א פגן פגען ע׳ מובלעת. בב״ר (פנ״ח) פגעו לי (בראשית כ״ג, ח׳) פגעוניה [לי][2]. ושועתי אליך תבא (תהלי׳ ק״ב, ב׳) תרג׳ ופגינתי קדמך תיעול. *[אחי״ה בנו״ג ופגינותי לקדמך וכו׳. ותרג׳ שמעה ה׳ (שם י״ז, א׳) קבל יי׳ פגינתי כ״ה בכ״י ובנו״ג פגיעתי. והפעל פגן א׳ עוד בתר״י שמות ל״ב, י׳; לדברי׳ כ״ב, כ״ז. בתר״י לבראשי׳ כ״ב, כ׳ ופגנת צ״ל ופגנת כלם ענין צעקה וזעקה היא מל״ע ופי׳ הנ״ל ופ״א בערוך לא יצדק — עיי״ע בגן ועוד עיי״ע בוגני פוגני תרג׳ שני אסתר המצויין שם] —

פָּגָן (פי׳ בל״ר paganus איש כפר ובן פרזי Dörfler, Bauer) בב״ר פרש׳ נ״א (רפ״ג) ובויק״ר בריש אמור אל הכהנים פרש׳ ר׳ תנחום (פכ״ו) לאחד שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע לבית אוריאו[3] שלו. ס״א למיתורין שלו[4]. ס״א עד שלא הגיע למדינה[5] היה מהלך כפגן כשהגיע למדינה מהלך כקלמין וכו׳. בילמדנו בסוף ויקרא (תנחומ׳ ויקרא סי׳ ו׳)[6] נפש כי תחטא (ויקי ה׳, כ״א): לפולח ופגן שהכעיסו את המלך וכו׳ עד הפולח הזה יודע נימוסי והכעים אותו לכן הרגתיו אבל הפגן הדיוט הוא ואינו יודעי נימוסי לכן פניתי אותו[7]. ירושלמי בפ׳ (הזורק בולבטיא ופגניא והקמות את המשכן כמשפטו) [צ״ל הבונה] (ירוש׳ שבת פי״ב די״ג סע״ג) והקמות את המשכן כמשפטו: בולבטיא ופגניא[8] — (א״ב פי׳ בלא״ר פרזי ואיש כפר. מדרש שמואל פרש׳ ולבש בגדים אחרים (פכ״ד) מאנין פאגניקא פי׳ בל״ר של פרזי). *[אחי״ה והוא התואר בל״ר paganicus פי׳ של פרזי bäuerlich וכצ״ל פגניקא בויק״ר פכ״ו במקום נפיקא עיי״ע חפש (ח״ג, תס״ו). אבל תנחומ׳ בהעלתך סי׳ י״א אפרכוס.. פגן ט״ס וצ״ל סגן[9]. ובתנחו׳ הישן וירא סי׳ כ״א הוא מהלך פגן פי׳ יחידי ע״כ והיא הוספה בטעות ומחסרון ידיעה והקבוץ פַּגָנַיָא ירו׳ שבת והוריו׳ שם ושם. שמ״ר פט״ו הפגאנים] —

פַּגָּן (קבוץ מן פַּגָּא unreife Weinbeeren) תר״י (א׳) זג. מחרצנים ועד זג (במדבר ו׳, ד׳) — (א״ב בנוסחאו׳ כתוב ועד זגין). *[אחי״ה וזה כדעת ר׳ יהודה נזיר ל״ד: עיי״ע זג וע׳ חרצן — והתואר פְּגִינָן עיי״ע פג ד׳ הציון מויק״ר] —

פגן (= פֵּיגָנָא = פֵּיגָם Raute אבל עיי׳ בפנים) כפ׳ אין מעמידין בגמ׳ מתרפאין (ע״ז כ״ח סע״א) אי פיגנא בדובשא פי׳ הוא הפיגן[10] שפירשנו — (א״ב טיגנא כתוב בנוסחאות ורש״י פי׳ רודה ונראה שהוא גרס פיגנא). *[אחי״ה וכן הגהתי בע׳

---

[1] ח״ב, י״א: ועיי׳ הערה 2. [2] וכ״ה במיוחס לרש״י ובנו״ג פגעוני לי והפסוק פגעו לי לי. [3] נ״ל שצ״ל אוריאן ועיי״ע אוריין ח״א, רפ״ג וכ״ה גי׳ הילקי׳ שם ועתה הוברר לי כי גם גי׳ בית אוריא יש לה פתרון ובתיבה אחת כי בל״פ גבול וקצה איזה דבר נקרא بتاوار. ועיי״ע פטטר. [4] ועיי״ע מתרין ומ״ש. [5] וכ״ה בע׳ קלמין א׳ ועיי׳ במיוחס לרש״י בב״ר רפ״ג. [6] ושם הגי׳ קרתני. [7] כ״ה בכ״י ערוך וכ״ה לשון התנחומ׳ שם ושם כמה שינויים. [8] בנו״ג והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצים וכו׳ עד תרין זרעיין הוון בציפרין בולווטיא ופגניא וכו׳ ע״ש ובירו׳ הוריות ספ״ג דמ״ח סע״ג. [9] וכ״ה נכון בקצת דפוסי׳ אבל עיי׳ מ״ש החי׳ רש״ב בתנחו׳ הישן בהעלתך סי׳ כ׳ אות צ״ט. [10] כ״ה בכל הדפוסי׳ עד דפי׳ אמש׳ וכיון רבינו על ל״ע בע׳ פיגם כפי תקוני במקום פיגאל: פיגאן. ובדפ״א גרס הוא הפיגם.

טגן אבל לא מוכרח הוא כי משקל אחר של פיגנא הסורי אי׳ ג״כ טיגנום עיי׳ פפלנ״צ ללעף 372] —

פגע (= פְּגָעִים Pflaumen) בר״ג דפ׳ חבית (שבת קמ״ד סע״א ורע״ב) סוחטין בפגעין ובפרישין פי׳ בלעז (פרונגא) [צ״ל פרוגנא]. *[אחי״ה וכן לועז בע׳ דרמסקין כפי ג׳ כ״י ע״ש וכן לועז רש״י פגעים: פרונ״ש בל״צ prunes ונ״ל פגע הוא מל״פ پنك Pflaumen עיי׳ או״מ לוואולירס ח״ב 1541 ובפפלנ״צ ללעף (310) לא ביאר אמנם בפי׳ ר״ח בשבת (ש״ס ווילנא) ראיתי פגעים: יש מי שאומר ספיגיל ע״ב ולבי אומר לי שהוא ט״ס וצ״ל ספרגל והוא ל״ע سفرجل Quitte אבל זה פי׳ של פרישין עיי״ע פריש. בל״פ شفتالو פי׳ דרמסקין Pflaumen ואולי צ״ל ספתילו ואז פי׳ רבינו ופי׳ ר״ח לדבר אחד נתכוונו — ובפי׳ ר״ח אי׳ פעם אחת פגעין וכ״ה ברש״י ובדפוסי׳ הראשוני׳ עד לובלין פיגעין] —

* פְּגַע מל״מ ונרדף עם פגש ועניני נגיעה ובפרט לרעה (zusammentreffen, feindlich anfallen ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה ע״ג פגע ביה חד ליצן. סנהד׳ פ״א: וש״נ קנאין פוגעין בו. ירו׳ שבת פ״ט די״א ע״ד פוגע בחבירו לחבשו. במד״ר פ״ה כדי שלא יפגע בכולם מדת הדין. תרג׳ פגש (משלי י״ז ב׳) פגיע. ועוד ענין בקשה וכל״מ עיי״ע פגן א׳ הציון מב״ר פנ״ח. וכן באפעל תרג׳ אסת׳ ד׳, י״ד ולא תפגיעי על יהודאי. נ פ ע ל שבת י״ג: אין שוטה נפגע. חגיג׳ י״ד: תוספת׳ חגיג׳ פ״ב בן זומא [1]) הציץ ונפגע ירו׳ שבת פ״ו ד״ח: משנפגע . . . משלא נפגע ומזה ה ה פ ע י ל בתורת השם עיי״ע מפגיע. א ת פ ע ל ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה ע״ג ומתפגע ביה. והשם פֶּגַע מל״מ וכן בל״ס פֵּגְעָא ענין נֶגַע והקבוץ רות רבה פ׳ ותאמר רות נדרש אל תפגעי בי: לא תחטא עלי לא תסבין פגעין מני. ובפרט בעלי מזיקין ושדים Plagegeister שבועו׳ ט״ו: שיר של פגעים וכ״ה במד״ר פי״ב ובירו׳ עירו׳ ספ״י דכ״ו ע״ג שיר של פגעים ובירו׳ שבת פ״ו ד״ח: שיר של פְּגוֹעִין. תרג׳ שני באסת׳ א׳, ב׳ שידין ופגעין. והשם הפרטי פְּגִיעָה בענין נגיעה ב״ק פ״ז. ירו׳ ב״מ ספ״ב ד״ח ע״ד ובענין תפלה סוט׳ י״ד. ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז: ב״ר פס״ח.

פִּגֵּר (מל״מ ענין עייפות מיגיעה בל״ס פְּגַר בטל מלעבוד lässig, unthätig sein, feiern ובל״ע ואר׳ פגר הרס והזיק פַּגְרָא נזק והפסד Schaden, Verlust) בס״ג דפ׳ מפנין (שבת קכ״ט:) יומא דמפגרי רבנן אמרי האידנא יומא דשפמי פי׳ „יום שהיו מתחלשים יגעין ועייפין ולא יכלי למיגרם כדכתי׳ (ש״א ל׳, י׳. כ״א) אשר פגרו [2]) היו קוראים אותו יומא דשפמי כלומ׳ יום ביטול בלא ריוח דהכי אמר (שבת שם) מכריז רב ק׳ (רישא) [צ״ל רישי] בזוזא ק׳ ק ר נ י [3]) ק׳ שפמי בולא כלום [4]). פי׳ היה מנהג המגלח מאה רישי כלומ׳ מאה בני אדם נוטל שכרו זוז וכן חמשים ק׳ קרני של זכוכית על בני אדם להקיז נוטל זוז והוא ריבדא דכוסילתא [5]) ובל׳ ישמעאל א ל מ ח ג מ ה [6]) אבל לתקן הזקן וליטול השפה לא היה מנהג ליקח האומן כלום אלא אותם בני אדם שמגלח ראשם או עושה להם ריבדא דכוסילתא נוטל שכרו כאשר א מ ר נ ו [7]) אבל מתקן זקנם ונוטל שפמם בחנם וכן היה הדין ויום שהיה עושה האומן השפמות לא היה נוטל שכר והיה הולך לביתו ר י ק ם [8]) ועל כן היה למשל כל מי שהיה יגע ולא היה עולה בידו שכר היה קורא אותו יומא דשפמי״ [9]). אי אגרא לא

---

[1]) בירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז: בן עזאי. [2]) רבינו השכיל לציין רק שתי התיבות וכיון לשני פסוקי׳ הנ״ל אבל בפי׳ ר״ח האריך להעתיק כל הפסוק יו״ד והתוספו׳ עשו כמו כן כי הם העתיקו רק דברי ר״ח ובזה נסתלק׳ קושית הפשב״ע על התוספו׳ אבל קצת צ״ע על פי׳ ר״ח. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע קרנא וכגי׳ רבינו אי׳ בפי׳ ר״ח וכן העתיקו התוספ׳ וכ״ה בכ״י ש״ס א״פ ובנו״ג מאה קרי בזוזא ועוד הפוך הסדר להיות זה בתחלה ואח״כ מאה רישי. [4]) וכ״ה נכון בכ״י ק״ט וכ״ה בפי׳ ר״ח כפי העתקת התוספו׳ אבל בפי׳ ר״ח בנדפס בש״ס ווילנא ולא כלום וכ״ה בדפ״ע וכגי׳ כ״י ק״ט אי׳ בכ״י ש״ס מינכען וא״פ ובחי׳ הר״ן עיי׳ ד״ס. [5]) עיי״ע כסל בח״ד׳ רע״ה וש״נ ויש להוסיף נדה ס״ז. [6]) כ״ה בכ״י וי״ו אי ה״ב ב״ר וק״ט ועיי׳ פירושו בע׳ כסל וש״נ טעות הדפוס וכ״י ל״ד ובנדפס בפי׳ ר״ח אי׳ וז״ל א׳ מ ד ו ג מ ה מאה קרן כלו׳ מאה קרן של זכוכית והוא ריבדא דכוסילתא נוטל בשכרו בק׳ קרן זוז אחד והמגיה תקן ללא נכון כזה (אי מרוגמה) [המשים] בראותו שזו המלה אי׳ בערוך אבל לא דק לראות שאי׳ ג״כ מלה ערבית בערוך אשר בלי כל ספק לא מכטנו הוציאה כי אם העתיקה מפי׳ ר״ח אשר אחריו נגרר בכל הפירוש הזה ומפני כן ברור כשמש שבצ״ל א ל מ ח ג מ ה ומקומו הוא אחר ריבדא דכוסילתא כבערוך. [7]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובפי׳ ר״ח אבל בדפ״ע אמ׳. [8]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וכ״ה בפי׳ ר״ח ובדפ״ע ריקן. [9]) הועתק מפי׳ ר״ח בש״ס ווילנא בקצת שנויים מעטים, ואפס קצהו תראה בהעתקת התוספו׳ שבת ד״ה מאה ובד״ה מפגרי וחי׳ דלא העיר הגרי״ב כי התוספו׳ העתיקו דברי ר״ח ובזו השיטה הלך בעל הגהה בכ״י רש״י שנדפס בד״ס שבת קמ״ט: אות ג׳ ע״ש.

פגרא (ב״מ ס״ט :) כבר פירשנו בע׳ אגר[1]. בפסקא דזכור (פסיקת׳ דר״כ צד כ״ו.) ובפיסקא דעניה סוערה (שם צד קל״ה.) ערו ערו (תהלי׳ קל״ז, ו׳) פגרו פגרו ונתץ את הבית (ויקי י״ד, מ״ה) תר״י (א׳) ופגר[2] ית ביתיה. *[אחי״ה בהוראת פגר ישנן שתי הנחות א׳) במובן פִּגֵּר מל״מ הנ״ל פי׳ בהשאילה שבת ובטל ממלאכה וכנ״ה בכתובו׳ ק״ג: לא אפגריה פי׳ לא אבטלו ממצוה. באתפעל שם קי״א: אִיפַּגַר תלתא יומי ולא אתי כי אתא א״ל אמאי איפגרת. ב״ר ספצ״ד מה טעמא אִפַּגַר מר. ב׳) במובן ל״ע فجر וכן בלשון שמרוני וארמי ענין נתיצה הריסה והיזק פסיקת׳ דר״כ שם ושם ועיי׳ ג״כ מד׳ תהלי׳ סוף מזמור קל״ז ומדרש תנחומא הישן תצא סי׳ י״א ערו ערו רבי אבא בר כהנא אמר פגרו פגרו פי׳ המפרש שברו וכ״ה בפסיקת׳ רבתי פל״ב תברו תברו ויותר טוב פגרו פגרו וכ״ה באיכ״ר פ׳ זכור ה׳ (ורבינו גרס שם פכרו עיי״ע פכר) ובתנחומ׳ כי תצא סי׳ ט׳ והובא בילקי תהלי׳ ר׳ תתפ״ו בשם התנחומ׳. ובפסיקת׳ דעניה הגי׳ פגארו פגארו. ובבינוני פעול ויק״ר פי״ט מפגרי לבא. אפעל נדה ס״ו. אפגורי מפגר (וגי׳ רבינו עיי״ע בגר). אתפעל תרג׳ ירמי׳ ל״א, מ״א. נ׳, ט״ו; לעמוס ט׳, א׳; לקהל׳ ב׳, ח׳. והרבה בפַּעל להעתקת הרס עיי׳ תרג׳ לשמות י״ט, כ״א. כ״ד; כ״ג, כ״ד; לשופטי׳ ה׳, י״ח; ו׳, כ״ה; לש״ב י״א. כ״ה; למ״א י״ח, ל׳ וזולתו. והשם פִּיגּוּר תרג׳ יכת שעד (ישעי׳ כ״ד, י״ב) פיגור תרעין ועיי׳ תרג׳ יחזק׳ ו׳, ד׳. ה׳. י״ג. וכן פגרא ב״מ ס״ט: ע׳.] —

* פִּגַר, פַּגְרָא (כל״ס כמו פֶּגֶר בל״מ Leichnam) עיי׳ תרג׳ לשופטי׳ י״ד, י״ח. והקבוץ תרג׳ פגרים (בראשי׳ ט״ו, י״ט) פגריא כבדפ׳ בונ׳ ובב״ר פמ״ד לכשיעשו בניך פגרים וכו׳ ובתרג׳ שמרוני: ושוי פגר וכו׳. ובנו״ג פלגיא. ועיי׳ עוד תרג׳ לבמד׳ י״ד, ל״ב. ל״ג ותר״י א׳ לויק׳ כ״ו, ל׳ — תוספת׳ כלי׳ ב״מ רפ״ד בכ״י אירפ׳ הפגר ט״ס וצ״ל פרומביא כגי׳ דפ׳ ווילנא.

פַּגָּשׁ (= פְּגוּשָׁה מל״ם הרשום׳ בע׳ פגז grosser Schleuderstein) כפ׳ ט״ז בכלי׳ (מ״ח) בית החצים ובית הפגושות פי׳ „חצים רחבות״[3] וי״א (הפוגיות) [נ״ל הפגוזות][4] תרג׳ ומחי קבלו (יחזק׳ כ״ו, ט׳) מחת פגוזוהי. *[אחי״ה ור״ש הביא בשם עצמו כל הפי׳ הנ״ל וגרס בתרג׳ פגשוהי אבל גי׳ פגוזוהי שאי׳ בתרג׳ שלפנינו ציין כבר רבינו בע׳ פגז ועל זו הגי׳ כיון בי״א ועל פ״ה תקנתי לעיל ובע׳ פגיון הבאתי כ״י תוספת׳ כלי׳ ב״מ פ״ג הפגש והוא הזכר ופָּגוּשָׁה הנקבה בקבוץ הפְּגוּשׁוֹת ובענין פי׳ רה״ג ורבינו עיי״ע פגשו ומ״ש. ועל שם זה נקרא מקום אחד כפר פגש (ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד) ובתוספת׳ ע״ז פ״ז בכ״י אירפ׳ כפר פגשה עיי״ע כפר (ח״ד, ש׳) ובירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ד אי׳פגוטיה וקרוב הדבר שהוא הוא פגושה] —

פָּגַשׁ (מל״מ ונרדף עם פגע ענין קריבת איש באיש ובנפעל ונתפעל קריבת איש באיש לעמוד כנגדו במלחמה auf Jemanden stossen, mit Übermacht gegen ihn auftreten) בילמדנו הנה אביך חולה (תנחומ׳ ויחי ליי) לבן רודפו ומתפגש עם המלאך — (א״ב פי׳ מתאבק ובנוסחאות נשמטו דברים אלו). *[אחי״ה לא שנשמטו כי אם ילמדנו שהביא הערוך בכ״מ אינו התנחומ׳ שבדפוסי׳ כידוע ורק בספר שמות הושוה לרוב התנחומ׳ שלפנינו עם הילמדנו שציין רבינו כך למדתי מהכתב שהריץ לי ידידי הרב החכם מהור״ש באבער[5]. וכנ״ה בדב״ר פ״ט מי גבר כיעקב שנתפגש עם המלאך ואח״כ יקרבו ימי ישראל למות וכ״ה בילק׳ תהלי׳ סוף ר׳ תת״ם מי גבר כיעקב אדם שנתפגש וכו׳. ובנפעל שם פי״א שנפגשתי עם המלאך ונצחתי אותו וכו׳ עיי״ע פרכורין] —

פָּגְשׁוּ (נ״ל מל׳ פרסי پخش, پخج breit רחב מפעל پخشیدن, پخچیدن breit getreten) תרג׳ ירו׳ שמנת עבית כשית (דברי׳ ל״ב, ט״ו) — (א״ב תר״י וישמן ישורון ויבעט (שם) ועתרו בית ישראל ופחזו אולי בנוסחאות אחרות היה כתוב ופגשו וחסר תרגום של שמנת עבית כשית וזו ראיה כי יש שיבוש בנוסחאות). *[אחי״ה ואין נ״ל כי פחזו בתר״י א׳ הוא לעומת ויבעט וכ״ה בתר״י ב׳ ובעטו ומי שהביט בעינים פקוחות בתר״י ב׳ יראה שמלת עבית נשאר׳ בלי תרג׳ מפני כן דעתי נוטה

---

[1]) ח״א, כ״ו: ושם כצ״ל פי׳ אגרא שכירותא פגרא פחיתותא כלומ׳ נוטל שכירותא ואם נשברה נוטל כל הדמים שפחתה ופגרה כמה ששוה בשעת שבירותא דלא כמתניתא והועתק מפיי ר״ח שהובא בשט״מ לב״מ ע׳. ד״ה אר״פ וז״ל ר״ת ז״ל והלכתא ספינה אגרא ופגרא נהגו בני כופרא אגרא בשעת משיכה פגרא כמו ששוה בשעת שבירה דלא כמתניתא ע״כ. [2]) בנו״ג ויפכרון. [3]) הועתק מפיי רה״ג במקומו ושם הגי׳ בית הפגישות וכ״ה בכ״י ק״ט. [4]) ועל זה הביא התרג׳ ובכ״י ק״ט הפגירות וצ״ל הפגיזות. [5]) ועתה יצא לאור התנחומא הישן כליל בהדרו ועיי׳ מ״ש החכם השלם המו״ל במבוא צד 12,

כי פגישו (או פגשן כגי' הערוך הקצור שנ"ב) היא העתקת עבית והוא מל"פ הנ"ל פי' רחב וא"כ פגשו נעשים רחבים ועבים ואולי לפי זה פגושות ישפי' רה"ג ורבינו חצים ר ח ב ו ת ג"כ מל"פ הנ"ל] —

פד (= פָּדָה מל"מ ענין הפטר loskaufen, auslösen; השם פדיון Lösegeld) בפ' טרף בקלפי בגמ' נתנן על שני השעירים (יומי מ"א רע"ב) ובס"ג דכריתות (כ"ז:[1]) ובספרא פרש' שמיעת הקול (דבורא דחובה סוף פרק י"ז וריש פרק י"ח) אין פדיון לעוף. בסוף ספרא (פ' בחקותי פ' ט' פרשה ד') והעמיד את הבהמה לפני הכהן (ויקרי כ"ז, י"א) הבהמה נפדת ואין העופות ו ה ע צ י ם[2]) והלבנה וכלי שרת נפדין. אין פודין הקדשים להאכילן לכלבים מפורש בתמורה בס"ג דפ' כל האסורין (תמורי ל"א.) ת"ר תזבח (דברי' י"ב, ט"ו) ולא גיזה ואכלת ולא לכלבך בשר ולא חלב מכאן שאין פודין הקדשים להאכילן לכלבים אית דאמרי תזבח ואכלת אין לך בהן היתר אכילה אלא משעת זביחה ואילך דקסבר פודין את הקדשים להאכילן לכלבים פי' בשר ולא חלב „דאסור לחלוב בקדשים דהיינו עבודה"[3]). *[אחי"ה הפעל עיי' בברכו' ח'. שבת קכ"ז: קל"ט. שקלים ד'. ושם: גיטי' נ"ח. ב"מ ל"ג. סנה' י"ט: ע"ז ד'. מנחו' ק': והלאה והשם בכורו' י"ב: פדיון פטר החמור . . פדיון הבן . . פדיון מעשר שני. קידוש' ו': ז'. פדיון הבן ועיי"ע ישוע (ח"ד, קס"ה:). מנחו' ק': המנחו' והנסכים שנטמאו עד שלא קידשו בכלי יש להם פדיון משיקדישו בכלי אין להם פדיון העופות והעצים והלבונה וכו' ע"ש ובגמ' ק"א. ירו' פסחי' פ"ד דל"א: אי אפשר להקדיש לצאת בלא פדיון וכצ"ל בירו' פיאה ספ"ז ד"כ סע"ג. פדיון שבויים (שבויין) תעני' כ"ב. ב"ב ח'. חולי' ז'. והשם המופשט פדייה ברכו' י"ב: י"ג. והקבוץ פדיות שם נ"ה:] —

פד (= פִּיד das Picken der Hühner) בריש ע"ז (ד'.) כפיד של תרנגולין שמנקרין באשפה (א"ב פי' נקור שמנקרין בחרטום). *[אחי"ה ושם דרש אם כפידו להן שוע (איוב ל', כ"ד) אני נפרע מהן כפיד של תרנגולת פי' בל"פ پوز, پوژ, فوز Schnabel der Vögel ניקור בחרטום ואולי מלי' צענד bid בלש' סנסקריט bhid spalten, trennen, findere ומזה בל"ר — picken וגם ל' אשכנז fingere נגזר מל"ר bicken עיי' ארעלונג שרש וכן בל"פ پيغو פי' ניקור של עוף בחרטום] —

פְּדָא (נ"ל מל"פ پارو עץ ושבט והושאל לקתא של מרא Stiel der Schaufel) בר"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ז:) לפדא דמרא לקופינא דמרא מאי פי' פדא קתא שהוא ע ץ המרא שהופר בה, קופינא היינו הברזל ולא מחודו אלא מגבו ששם החור ששמו קופינא כדאמרינן (ברכות נ"ה: ב"מ ל"ח: עיי"ע קף י"ג) קופא דמחטא. *[אחי"ה בפי' ר"ח בב"ק אי' בזה"ל המכה את חבירו בפנדא דמרא פי' שופינא שהוא עץ המרא שחופר בו ע"כ[4]) והוא ממש כפי' הערוך כי שופינא היא ג"כ ל"פ چوبين מה שנעשה מעץ ועץ בעצמו ורבינו לא הבין על בוריו מלת שופינא והשמיטה וכתב מלה המורגלא קתא. ודע כי ר"ח גרס כשלפנינו פנדא אבל בכ"י ש"ס ה' ובדי"ף דפ' קושט' פדא וכן בסמוך בגמ' שם שקל פדא דמרא מחייה כ"ה בכ"י הנ"ל (עיי' ד"ס ב"ק צד כ"ח:) וכ"ה פדא בע' קופינא וכ"ח עיקר — ועה"ק שנ"ב הטיב לעז שטיל Stiel] —

* פדא שם אמורא עיי"ע בר פדא ובקהל"ר פ' מי כהחכם ופסיקת' דר"כ צד ל"ז: בר פדייה ועיי"ע פדת.

פְּדָאמִי (מל" הוצואריש פדאם ein viereckiges Stück Zeug) עיי' בפנים) רבה בר ר ב[5]) הונא[6]) מ ש מ י ה ד ע ו ל א[7]) אמר פדאמי (שבת ס"ו:) כבר פי' בע' אנקטמין. פ"א עושין מסוה ומניחין על פניהם ואין נראה אלא העינים ומשחקין בהן. פי' א ח ר[8]) דומה לעטרה של מלכים והיא של נחושת ומניחה אחד בראשו ומביא כמין סוס של עץ ורוכב עליו ומשחק בו. *[אחי"ה שני פירושים אחרונים נתבארו בגי' פרמי ובכ"י א"פ

---

[1]) במשנה שבמשניו' כריתות פ"ו מ"ח שאין לעוף פדיון ובמשנ' דש"ס אינ' אלא ברייתא ועיי' פרש"י רע"ב ותוי"ט. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בספרא ועיי' פי"מ להרמב"ם בסוף כריתות שהביא ופי' זה הסיפרא. [3]) כ"ה בפי' גבמ"ה לתמורי (בקובץ כ"י אנגי' דף רמ"ו.) ובדפא"מ בט"ס דהיינו עבודה ז ר ה. [4]) וקופינא לא פי'. [5]) לי' בכ"י ש"ס רד"ף ובראי"ש ואי' באו"ז הל' שבת סי' פ"ד ס"ק כ"ב. [6]) בנו"ג רבא בר רב הונא וכ"ה בע' אנקטמין. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובחי' הר"ן ובאו"ז ובע' אנקטמין. [8]) כ"ה נכון בעה"ק שנ"ב.

וברי"ף פראמי והוא הוא פארמי בל"ר forma צורה ותואר ומסוה ועפ"י זה פי' רש"י טלמשק"א נעשין להבעית התינוקת והוא מלה נושנת talamaska וממנו masque עיי' רמ"ל במ"ל בשבת ס"ו: ועיי' ג"כ באו"ז ובחי' הר"ן בשבת, ועיי"ע פרמא ג'. אבל כפי גי' פדאמי כדאי' בכ"י ובדפ"ע[1]) יתכן רק הפי' שהביא רבינו בע' אנקטמין ועה"ק הביא הפי' ההוא גם בע' הנוכחי והוא חתיכה של בגד שקושרין לזקנים על פיהם למען רירם מפני שבשפתותיהם מתרפטות ע"כ והועתק מפי ר"ח בש"ס ווילנא וכהעתקת האו"ז שם בשם רבינו חננאל אבל שם ושם בט"ס אי' פרמי וצ"ל פדאמי וכמו שהגהתי בע' אנקטמין ושם רמזתי כבר על מה שכתבתי זה רבות בשנים במ"ע ב"ח כי המלה היא ל' הוצואריש אשר נעתקה לל"ע فدام וכן לל' ארמניא phandâm, phadâm וכולם נצמחו מל' פרסי הישנה paiti- dhâna [2]) וענין המלה חתיכת בגד מרובעת רחבה כערך שש או שבע אצבעות ונותנים על פי בשעת התפלה שלא ילכלך הריר שבשפתותיהם הבגדים וזולתם] —

פְּדָגוֹג (מל"י παιδαγωγὸς והועתק לל"ס פְּדַאְגָּגָא (Pädagog, Erzieher אומן המנהל תינוקות ב ר י ש[3]) בראשי' רבה אמון (משלי ח', ל') פדגוג המד"א כאשר ישא האומן את היונק (במדי' י"א, י"ב) ותרג' ירו' (א' וב') פדגוגא ית ינקא[4]) — (א"ב פי' בל"י ורו' אומן המגדל התינוק), *[אחי"ה והרבה במדרש עיי' ב"ר פכ"ח מסר את בנו לפדגוג, שם פל"א משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה. שם פמ"ב (ילק' ריש אסתר) נזדווג לו פדגוגו וכו', שמ"ר פכ"א והיה הפדגוג מבקש על ידו וכו'[5]) שמ"ר פל"ז ויק"ר פ"י א"ל פדגוגו עיי"ע חתר. תנחומא הישן בא סי' ה' כפדגוג הזה. שמ"ר ס"פ מ"ב והיה הפדגוג עומד בחוץ אמר הפדגוג וכו', פסיקת' דר"כ צד ק"א: אמר פידגוגו וכו' עיי"ע אסכולא (ח"א, ק"פ:) וש"נ וכ"ה ביו"ד בירוש' סנהד' פ"י דכ"ח: ומסרו לפידגגו ובפסיקת' רבתי פ"י כיון ששמע פידגוגו איכ"ר פ' כלה ה' ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים וכו'. והקבוץ במד"ר רפ"א ג' פדגוגין משה אהרן ומרים[6]), דב"ר פ"ב והיו לו שלשה פדגוגין, ותנחומ' הישן הוס זה לפ' דברי' סי' ב': שני פדגוגין, ולנקבה תרג' ירו' א' לבראשי' ל"ה, ח' פידגוגתה דרבקה, ושם כ"ד, נ"ט פרגוותא צ"ל פדגוגתה] —

פדגרא (= פּוֹדַגְרָא מל"י ποδάγρα Podagra, (Fussgicht, בפ"ק בסוט' בגמ' שמשון (י'.) אסא ברגליו דכתיב (מ"א ט"ו, כ"ג) [רק לעת זקנתו חלה את רגליו אמר רב[7]) שאוחזתו פדגרא. לשון לעז ממש פודגר"א[8]) — (א"ב בל"י ורו' חולי רגלים ובמד' ויק"ר בפר' (כהן משיח חטא)[9]) [צ"ל ואם הכהן המשיח יחטא] (פ"ה) עלובה מדינתא דאסייה פודגרים פי' בעל חולי רגלים). *[אחי"ה ובע' עלב גי' רבינו פטגריטוס. ועיי"ע איקוטטא (ח"א, ע"א) והוא התואר ποδαγρικὸς = ποδαγρός, ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג יוצאין בסלע שעל הצינית פודגרה עיי"ע צנית וע' בת ארעא. והקבוץ מד' שו"ט מזמור י"ח בפ' ויראו אפיקי מים והובא בילק' ש"ב ר' קס"א מה היו עושים התשושין והפודגרין שבהם וכו' — ועה"ק שנ"ב לועז גייכ"ט בל"א = Gicht] —

פַּדַחַת (פי' מצח בל"פ پیشانی Stirn) בר"ג דפ' יש בכור (בכורו' מ"ו:) ובר"ג דפ' האשה שהלך בעלה (יבמות ק"כ.) ת"ר פדחת בלא פרצוף פנים פרצוף פנים בלא פדחת אין מעידין עד שיהיו שניהם עם החוטם פי' מצח. *[אחי"ה וכנ"ה בבכורו' שם ונדה כ"ח. איזה רוב ראשו משיצא פדחתו ובבכורות משתצא, ושם: שיצא פדחת תוספת' נדה פ"ד עד שיצא פדחתו ובכ"י אירפ' לי' עד שיצא מכו' כ'. ושם: פדחתו, שבת נ"ד: על פדחתה ותרג' ירו' לשמו' כ"ה, ל"ח מצח: פדחתא] —

☜ פְּדָיָא (בל"י παῖδες Kinder) ירו' פ' הנזיקין (פ"ה דמ"ז:) פעוטות פידיא פי' בל"י בנים ונערים קטנים. *[אחי"ה בנו"ג אפיוטות פרייא וצ"ל פדייא, וכן העתיקו ע' זקנים נער (בראשי' י"ח, ז'; כ"ב, ג'. ה' וזולתו) בן (משלי ד', א') ילד (מ"ב ב', כ"ד; קהלת ד', י"ג וזולתו) והפעל παιδεύω וממנו התואר παιδευτός, erzogen וזהו פ ד י פ ט י ירו' ב"ב פ"ח דט"ז: עיי"ע קקופדפטי במו"ע] —

---

[1]) ובכ"י וי"ו א' פאראמי ובכ"י ק"ט פראמן ט"ס היא. [2]) עיי' העתקת אפיסטא להי' שפיעגעל בח"ב XLVIII ויתר מקומות וביוסטי צענדעלקסיקאן צד 77 ועוד עיי' וואולירס ח"ב 1540 ושטראבא צד 733. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט. [4]) בתר"י א' למיניקא ובתר"י ב' ית מינוקא. [5]) במכילתי בשלח פ"ג הגי' אוהבו ובילק' בשלח ר' דל"ג אפיטרופו. [6]) ושם ספי"ג ותעני' ט'. פרנסים טובים ובויק"ר פכ"ז שלוחין ותנחומ' במדבר רסי' ב' גואלים. [7]) בנו"ג אמר רב יהודה אמר רב ובתנחומ' הישן מסעי סי' ט' אמר ר' יהודה. [8]) בלאי"ט podagra. [9]) וכ"ה בע' עלב וצ"ל כמו שהגהתי

* פִּדְיוֹן עיי"ע פד א'.

* פדמועה עיי"ע פרמועה.

פַּדָּן (מל"ם פַּדָּנָא ול"ע فدان צמד בקר ועוד כלי מחרישה לצמד בקר 1 Zweigespann .2 Joche für Zweigespann) בר"ג דפ' הגוזל עצים בגמ' כל הגזלנין (ב"ק צ"ו:) ההוא גברא דגזל פדנא דתורי מחבריה. במגילת איכה (סוף פתיחתא) כ ב ש י ד י ה ע ל פ ד נ א [1]). ויקח צמדבקר (ש"א י"א, י"ז) תרג' פדן תורא. שנים עשר צמדים לפניו (מ"א י"ט, י"ט) תרג' פדנין — (א"ב תרג' ואת אתו (ש"א י"ג, כ') וית סיכת פדניה). *[אחי"ה ר"ב טעה במח"כ אחר בוקסטארף לערוך ע' מיוחד (וכן טעה בעל המתורגמן) כי פדן (פדאן) בל"ע יש לו שתי הוראות צמד בקר ועוד כלי מחרישה לצמד בקר ויפה הביא רבינו לשתי ההוראות האלה ציון מב"ק ועוד להוראת כלי מחרישה ציון מאיכ"ר וסיכה הוא תרג' למלת את עיי"ע סך ו'. ובתרג' ענין פדן כמו צמד בל"מ (עיי' תרג' לש"א י"א, ז'; י"ד ט"ו; מ"א הנ"ל ושם י"ט, כ"א; לירמי' נ"א, כ"ג; לאיוב א', ג'; מ"ב, י"ב) ועוד כלי מחרישה תרג' הושע י', י' ובאיכ"ר פ' על אלה שרי תורך ושרי פדנך, ושם: זבין פדניה ובירו' ברכו' פ"ב ד"ה רע"א הגי' שרי תורך שרי קנקנך עיי"ע קנקן ב'. פסיקת' רבתי פמ"ג ובמד"ר פ"ח עיי"ע סך ו' — פדן לועז עה"ק שנ"ב פא"ר ב"א = Paar] —

פַּדָּם (= פיטם פי' חבית Fass) בפ"ג בכלי' (מ"ו) יבלית שטופלין בה את הפדיסין ספר גאון (פטסין) [צ"ל פיטסין] [2]) והוא כדגרסינן (כיצ' ט"ו:) הללו בעלי פטסין ופי' בע' טפל. *[אחי"ה וגי' פדסים אי' ג"כ בר"ש כלי' והביא בשם הערוך גי' פטסין וכ"ה פטסין לפנינו במשנ' שבמשניות ובמשנ' דש"ם ורבינו העתיק פי' רה"ג הנ"ל ועיי"ע פטם] —

פְּדַע (מל"ע فدغ שבר בכלי ברזל ובל"מ פְּצַע חתוך בבשר ע"י הכאה einschneiden, verwunden) בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח.) אמר שמואל האי פדעתא כ מ כ ה ש ל ח ל ל ד מ י א [3]) פי' מַכה של ברזל — (א"ב תרג' פצע תחת פצע (שמות כ"א, כ"ה) פדעא תחות פדעא). *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שמרוני פדעה ובתר"י דמי פודעא ותר"י שם ט"ו, כ"ה דיני פרעא וצ"ל פדעא וכן בכ"י ש"ס ע"ז האי פרעתא וכ"ה ברי"ף ובתורת האדם להרמב"ן (צד י' רע"ב) עיי' ד"ס ע"ז צד ל"ר. וצ"ל פדעתא ובפי' ר"ח פידעתא (בקובץ כ"י אנגיילוקי ע"ז דף י"ז סע"א ונדפס בש"ס ווילנא פדעתא) ופי' פצע כדמתרג' פצע: פידעא ע"כ תרג' פצעי אוהב (משלי כ"ז, ו') פידעתיה דרחמא כ"ה נכון בדפו"ו ובדפוסי' משובש פורעתיה, ובתרג' שם כ', ל' תרג' פצע פודעָתָא [4]). והפעל תרג' מ"א כ' ל"ז פצע: פדעיה [5]) סנהד' ק"ט: דפדע ליה להבריה ופירש"י עשה לו פצע כמו פדעת במס' ע"ז ע"כ ובדפ"ש בט"ס פרע, ושם בכ"י ש"ס פרעיה ובנו"ג פדיוהו. פדעהו (איוב ל"ג' כ"ד) מפורש בירו' קידושי' ספ"א דס"א ע"ד פדעהו בייסורין, ויק"ר פי"ב מחיוניה ופדעוניה] —

☞ **פְּדִיעָא** (מל"ם וע' הנ"ל בע' הקודם לזה Beil) תרג' מפיץ וחרב וחץ שנון (משלי כ"ה, י"ח) היך פדיעא וסיפא וגירא שנינא [6]).

פֶּדֶר (מל"מ שם תואר לחלב Fett, Schmeer) בפ"ד בתמיד (ל"א.) נטל את הפדר ונתנו על בית שחיטת [7]) הראש מלמעלה. בר"ג דפ' השוחט אחד (חולי' כ"ז רע"ב) חופה את הפדר על בית השחיטה ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה. *[אחי"ה ושם בסוף עמוד א' איזה פעמים ע"ש והקבוץ ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד איברים ופדרין, ב"ר פס"ח איברים ופדרים] —

פִּדְרָא (נ"ל מל' שמרוני פרדה פי' פֶּרֶשׁ וזבל Mist, Excrement ועיי' בפנים) בפ' המפלת

---

[1]) כה"ג בילק' ירמי' ר' רפ"א בשם איכ"ר אבל באיכ"ר שלפנינו ותקף ידיה אסיכתיה ובעי' סך ו' כבר העירותו כי גי' רבינו בע"א ובפסיקת' דר"כ צד קי"ד הגי' ועמוק סיכתיה ובילק' דניאל ט' ר' תתרס"ו ועמיק סיכתיה ובירו' תעני' פ"ד דס"ט: וכבש ידיה וצ"ל כגי' הערוך וכבש ידיה ע ל פ ד נ א. [2]) כ"ה בפי' רה"ג בסד"ט 5 וכ"ה בעי' טפל (ח"ד, ס"ד ועיי"ש בהערה א'). [3]) בנו"ג האי פדעתא סכנתא היא. [4]) כ"ה בגי' בוקסטי' ובנו"ג משובש פועתתא ושם כ"ג, כ"ט בועתא ובהוצאת וואלטאן פורעתא והוא הקבוץ נקבה ובזכר ויק"ר פי"ב ובאסת"ר פי' אלתרא למי פדעין דמגן וביחידה נקבה פדעתא ע"ז הנ"ל ולזכר קהל"ר פי' כי יש חד פדעה. ומזה השם פדיעה (בל"ס פדועא ובל"ע مفدغ) כלי לחבל תרג' מפיץ (משלי כ"ה, י"ח) פדיעא כ"ה במתורגמן ובנו"ג בט"ס פריעא. [5]) כ"ה במתורגמן ובנו"ג בט"ס ופרעיה. [6]) והוא כגי' המתורגמן ועיי"ע הקודם כי מגזרתו הוא. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע שחיטה.

בגמ' שליה (נדה כ"ח.) כגון ששרפו ע"ג פידרא באפידרא פי' בתשובות מקום שמעמידין בו צאן בימות הגשמים ומטילות זבל הרבה שם ונופלין עליו גשמים ומימי רגליהם ודשות אותו יום אחר יום והוא נדבק ונעשה עבה ונתמלאת כל החצר ממנו וכיון שבא קיץ מחתכין ממנו במרא ובקרדומות בב' אמות על ב' אמות ומכסין בו תנור וכירה ודבר שהוא רחב מן התנור ואין נימוח בימות הגשמים ומטלטל בכלי וקורין אותו בלש' ארמית פדרא. ונראין דברי הגאון שאמר ששורפו ע"ג פררא[1] ברישין[2]) ואין שם באפידרא. פ"א[3]) אפודרא[4]) שלחן של שיש. *[אחי"ה וכן פירש"י אפידרא אבן שיש ע"כ ובנו"ג אפודרים ואין הגי' באפידרא כמו שלי' בספרי רה"ג שהביא הערוך ובחי' הריטב"א לי' המלה כל עיקר רק הפי' רבא אמר ששרפוהו בדפוס של שיש ע"כ והנה לפי זה הפי' והגי' אפודרא (אפידרא) נ"ל שהוא כמו פתורא פי' שלחן עיי"ע פתר א'. ולי נראה עיקר הגי' פְּרָדָא מל' שמרוני שהעתיק פרשו (שמות כ"ט, י"ד; ויקי ד', י"א) פרדה או מענין פרידה שנפרד ונבדל מן הגוף כמו פֶּרֶשׁ מן פרש absondern או מל"פ فروج דבר מאוס ונמבזה ועיי"ע הבא אח"ז — אבל לגי' בשני רישין פררא לא מצאתי חבר] —

פדרת (נ"ל מע' הקודם פרדת מל"פ فروداشتن מבזה (niedrig halten, verachten במגילת איכה ישבו לארץ ידום: לך הוית יאיא מלכותא אף הוא פדרת ליה ואמר חמיתיה דאכיל בישרא דארנבתא — (א"ב כתוב בנוסחאו' מפרת פי' מגנה (ומתל) [צ"ל מהתל]). *[אחי"ה וכן פי' מ"כ בשם הערוך ובנו"ג שם והוון חמשה מלכין יתבין ומפרתין ליה בנבוכדנצר קדם צדקיהו ואמרי ליה לא יאייא ליה מלכותא לנבוכדנצר אלא לך יאייא מלכותא . . אף הוא מפרתיה לנבוכדנצר ובנדרים ס"ה. הגי' מבזין ליה וכ"ה בתנחומ' ריש ואתחנן והוה קא מבזי ליה ובזה המובן גם מלה פרסי' הנ"ל בהפך האותיות כי פרוד פי' מאוס ומגונה והפעל פרדאסת מבזה ומגנה] —

* פַּדְרָנִית (נ"ל מל"פ بدر روان Ausläuferin, Ausgeherin) תנחומ' וישב רסי' ו' אם אברא אותה (את החוה) . . . מן הרגלים תהיה פדרנית . . לא בראה מן הרגל שלא תהא פדרנית עמדה לאה והיתה פדרנית שנא' (בראשי' ל' ט"ז) ותצא לאה וכן (שם ל"ה, א') ותצא דינה וכ"ה בתנחו' וישלח ססי' ה' בשביל שהיתה רגילה פדרנית גרמה תקלה לעצמה מנין ממה שקראו בענין ותצא דינה. ופי' יצאנית אבל בדב"ר פרדניתא, פרדנית וכ"ה בב"ר פי"ח כפי גי' רבינו בע' פרס ב' בס"א וכ"ה בכ"י ב"ר פריז ושם פורדנית ובכ"י ב"ר פמ"ה פרדנית וכ"ה בע' פרס ב' ובנו"ג בב"ר פי"ח פרסנית ובפמ"ה יצאנית וגי' פרדנית אי' ג"כ בע' פרד והילק' בראשי' ר' רמז כ"ד פורסנית וילק' ישעי' רס"ה: פרסנית ואצלי אין ספק שגיי התנחומ' עיקרית כי פדרונית הוא ממש ל"פ פדר רואן יוצא חוץ بدر رفتن ובינוני פדר רואן וממנו לנקבה פדרונית היינו יצאנית או כס"א בעי פרס: נפקיתא[5]).

* פְּדָת (שם אמורא) בנו של ר' אלעזר עיי' ברכו' י"א: מ"ק כ'. נדה ח'. וירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ד ירו' ב"ק פ"ד ד"ד ע"ג ועיי' מבוא הירו' צד קכ"א ובענין ר' פדת הזקן עיין סדה"ד ועוד עיי' שם ע' בר פדא באות פ"ה.

פֶּה (מל"מ ובסמיכות פִּי א') מפתח לבעלי חיים Mund, Oeffnung ב') מפתח לכל דבר, פֶּה של מטה פי' רחם Muttermund ג') אות הפ"ה) בהבונה (שבת ק"ד.) פה פתוח פה סתום פי' יש שעה שראוי לשתוק בדברי תורה ויש שעה שראוי לדבר כענין (ירו' סוף ברכו') אית דמפזרין כנש ואית דמכנשין בדר[6]). בגמ' דפ' שתי הלחם (מנחו' צ"ח.) ובחלק בגמ' אפיקורוס (סנהד' ק'.) ועלהו לתרופה (יחזק' מ"ז, י"ב) חד אמר להתיר פה של מעלה וחד אמר להתיר פה של מטה פה של מעלה כגון שמשים אדם בפיו מעלהו פותח לבו למאכל[7]) וחד אמר להתיר פה של מטה שמשלשל להתיר פה של עקרות שעקרה שאוכלת ממנו

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ווניצי' ואמ' אבל בכ"י ק"ט וה"ב פידרא וא"כ אין חילוק וסותר למה שכתב ברישי"ן. [2]) בדפא"מ בשתי רישין. [3]) בדפא"מ נ"א וכ"ה בדפ' באסיל ובכ"י ק"ט רק פי' וצ"ל פ"א. [4]) בדפא"מ אפודרא וכ"ה בדפ' פיז' ובדפו"ו אפידרא ובדפ"ר וכ"י ק"ט ועה"ק שנ"ב (ושם ס"א) אפדרא. [5]) והי' לעווי הביא שני ציוני התנחו' בעי' פרדנית בלי נתינת טעם להגהתו. [6]) נראה שרבינו כיון לירו' וכדאי' בעי' בדר אבל שם קצת בסגנון אחר ע"ש וש"נ ובירו' שלפנינו אי' בשעה דמכנשין בדר ובשעה דמבדרין כנוש ורבינו הפך כאן הסדר מטעם פירושו כי על זה שאמר שעה שראוי לשתוק הביא אית דמפזרין כנש ולעומת יש שעה שראוי לדבר אמר ואית דמכנשין וכו' וכן פירש"י בשבת רק שם פה פתוח ופה סתום היפך מפי' רבינו ע"ש. [7]) ורש"י פי' בענין אלמים כבש"ס להתיר פה אלמים.

הרה [1]). לתרופיון פי' לרפואה לכל חולי לתואר פנים שיהא מראהו נאה. *[אחי"ה מוכח כי גירסתו כגי' כ"י ש"ס בסנהד' ולי' לתואר פנים של בעלי הפה כלפנינו ועוד גי' כגי' כ"י ש"ס ובילק' יחזק' מ"ז לתרפיון ובנו"ג לתרופה ממש ומה שפי' רבינו רפואה נראה שכיון לל"י θεραπεία Heilung פי' רפואה ועיי' פירש"י ביחזק'. ובירו' שקלי' פ"ו ד"ג. דרש כמו כן בחלוף האומרים וז"ל ועלהו לתרופה ר' יוחנן אמר תרפיה מצץ עליה ותרף מזונה רב ושמואל חד אמר להתיר פה שלמטן ר' חנינה ור' יהושע בן לוי חד אמר להתיר פה עקרות וחורנה אמר להתיר פה אילמים ע"כ וכנ"ה פה בהוראת רחם בנדה ט"ז: עיי' פירש"י ועוד עיי"ע רק א'. מד' שו"ט ריש מזמור ק"ג עיי"ע פנדה. בענין מפתח של בעלי חיים עיי' שבת ק"מ סע"ב וקמ"א רע"א בהמה שפיה יפה . . שפיה רע, שהש"ר פ' כמגדל פה סרוח. בפרך (שמות א', י"ג) דרש בסוט' י"א רע"ב ושמ"ר פ"ה בפה רך. קידושי' ל"ט: חולי' קמ"ב. עיי"ע פק ג'. פֶּה הפכו כתב, תורה שבעל פה עיי"ע כתב (ח"ד שנ"ח) וש"נ. ועוד ענינו פתח שבת ק"ז: וש"נ אם לעשות פה עיי"ע רס ב'. תוספת' כלי' ב"מ רפ"ז הנכנס דרך פיהם עיי"ע פקא. ובסמיכות פי עיי"ע בצירוף השמות פי טבעת, פי כריסה ועוד הרבה. והקבוץ דב"ר פ"ב הפיות שאומרים שתי רשויות הן יכרתו ויגועו, שהש"ר פ' כמגדל דרש לתלפיות (שה"ש ד', ד') ספר שאמרו לו פיות הרבה והושאל לחוד Schärfe. פיפיות (תהלי' קמ"ט, ו') דרש בברכו' ה'. חרב של שתי פיות. ועוד פיפיות פי' פיות הרבה במד"ר פי"ח באותה שעה שנפתחו לארץ פיפיות הרבה Schlünde — ושם האות פ"ה שבת ק"ד. פ"ה כפופה פה פשוטה פה פתוח פה סתום עיין לעיל והוא כגי' הכ"י ש"ס ובנו"ג פ', פי. סנה' ק"ד: בשביל מה הקדים פ"ה לעי"ן וכו' בירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה: פישן צ"ל פה שין עיי"ע פישן, והקבוץ שבת ק"ג: פיפין. ובענין אף על פי, לפי, לפיכך עיי"ע] —

פֶּה (= פֶּה דִתְאֵנָה Feigengallwespe, Feigenbohrer עיי' לעוויזאהן 305) בס"ג דפ' אמר ר"ע (שבת צ'.) פה דתאינה פי' תולעת שמתליעין התאנים כשהן מחוברין בקרקע. *[אחי"ה ועיי"ע הה (ח"ג, ק"צ) שפי' רבינו כמו כן בענין הה. ובשבת שם: קטליה פה לדין. ובענין גזרת פה נ"ל שאין ענינה עם פֶּה של מקרא כי אם עם ל"פ فُوفَة, فُوف, فُوفُو פי' תולעת Wurm] —

פה (= פְּהָא בל"ם פי' תעה herumirren) לתאוה יבקש נפרד (משלי י"ח, א') תרג' לריגתא בעי פהיא [2]), כי אם בהתגלות לבו (שם ב') תרג' אלא בשטיותא פהי ליביה. *[אחי"ה ומזה השם פיהי בל"ם פַּהְיָא Hin- und Hergehen מגילה י"ג סע"ב בכ"י ש"ס דמפקי ליה לשתא בשיהי פיהי ולא יהבי כרגא וכ"ה בילק' כ"י ובע"י עיי' ד"ס למקומו ובנו"ג בשהי פהי עיי"ע שהי ועפ"י פי' רבינו (ורש"י) ע"ש עשו בדפוסי' המאוחרים קוים על שה"י ופה"י כאלו הוא ר"ת מן שבת היום פסח היום] —

פָּהַק (בפיעל פִּיהֵק מל"ע فهق gähnen פי' פתח פיו בכל כח den Mund aufsperren) בפ"ט בנדה (ס"ג סע"א) מפהקת ומעטשת. בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד (ברכות כ"ד סע"א) (גוהק ופוהק) [צ"ל גיהק ופיהק] [3]). בס"ג דפ' ר"א אומר אם לא הביא (שבת קל"ו.) כי פליגי בשפיהק ומת פי' פותח פיו [4]) בכל כחו ובלעז אלרי [5]) ויש אומרים [6]) אשטנדקלרי [7]) — (א"ב פירש"י פותח חיך מלקוחיו להוציא רוח הפה). *[אחי"ה עיי' פירש"י בברכו' שם כי ר"ב מקצר דבריו. וכנ"ה בברכות

---

[1]) וכן פירש"י. [2]) וכ"ה בל"ס פהיה פי' תועה ובדפ"ר פחייא ובתרג' דפי ו"ו פחיא ובדפו"ו בערוך פהייא אבל בכ"י ק"ט פהיא. [3]) וכ"ה בעי גהק. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפו"ו. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ר וכן מוכח מע' אלריא (ח"א, ק"ז.) ורציתי לומר שהוא קצור מן sbadigliare אבל עתה הראיתי לדעת כי בקצת מקומות באיטליא נקרא פיהוק alare עיי' שד"ל הפשב"ע ח"ב צד קי"ת: ובדפ' פיזי באסיל ואמי בט"ם ארלי ובדפו"ו בלוי"ר וכ"ה בעה"ק שנ"ב ובכ"י ערוך ג"ג באלייר והוא לשון צרפית bâiller ואין אצלי ספק שהגיהו כן עפ"י רש"י שפי' כן בשבת שם בייליי"ר bâiler ובברכו' באליי"ר ודע עוד כי בכ"י ק"ט גרס בדלייר והוא ג"כ נכון שהוא מלה איטלקית הנ"ל sbadigllare. [6]) כ"ה נכון בדפו"ו בכ"י ו"ו ג"נ. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר אשטינדיקלרי ובכ"י ל"ד וג"ג שטנדקלרי, כ"י ק"ט אשטנדקלי, בכ"י ו"ו בי שטקלרי ובכ"י ו"ו א' שטנרקלרי ובדפו"ו אשטרניקלרי ובשרפ"ע אשטריניקלרי ואולי בדל"ת עיקר estendicolare ואולי כן היו אומרים בזמן רבינו ברומי במקום estendere פי' פושט איבריו sich recken עיי' שד"ל שם והוא כפי' רש"י בנדה מפהקת: אישטריליי"ר וראי"ש הביא רש"י אשטדילייר (? estendiller = etendre שד"ל) ועיי' הפשב"ע שהביא דברי הרא"ש ויפה תיקן במקום פי' ר"ת וכיון על הערוך ע' גם ושם (ח"ב, שכ"ו) הבאתי דברי הערוך עפ"י כ"י והם הם דברי ר"ח.

כ״ד רע״ב מגהק ומפהק. ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו סע״ד מפהק ומעטש. והשם ברכו׳ כ״ד רע״ב בכ״י ש״ס גיהוק ופיהוק ל״ק וכו׳. ועה״ק לועז גינ״ן בל״א = gähnen ובע׳ אלריא לועז ג״כ גיווע״ן = gewen, giwen עיי׳ בט״ר לפערלעס 81] —

* פּוּאָה, פּוּתָא עיי״ע פאה ג׳.

* פּוּג עיי״ע פג.

* פּוּגָא ב״ב צ׳: עיי״ע סוגא.

* פּוגחמ״ט סנהד׳ כ״ב. עיי״ע ארך.

* פּוּח עיי״ע פח.

* פּוּטָא עיי״ע פט.

* פּוּטִיתָא עיי״ע פטתא.

* פּוּךְ עיי״ע פך.

פּוּל (בל״ע فول בל״מ פּוּל. בלא״ר פּוּלָא Bohne) בריש כלאים (פ״א מ״א) הפול והספיר הפרקדן והטופח. ירושי׳ (פ״א דכ״ז רע״א) (פול) [צ״ל הפול][1] (פילא) [צ״ל פולא][2] ספיר פישונא[3] פורקדן גילבונא[4] (ובטיית) [צ״ל ובלעז][5] ציצירקלי[6] [ובטיית][7] גולבאן[8]. טופח מיליתא[9]. פול הלבן[10] ספרווה[11] שעועית[12] פסילתא[13] א״ר יונה למה נקרא שמו שעועית שהיא משעשעת את הלב ומהלכת את בני מעים. לשון יון הלבן אספרון[14] פי׳ פול פאבא[15]. ספיר ציצירקלא מין שחור פורקדן, פיסי מין לבן[16] טופח (נרבולו) [צ״ל ערבולו][17]. פול לבן פאב״א בלנק״א[18]. שעועית ביצי[19]. פול המצרי פסולי[20]) פול המצרי והחרוב אינן כלאים זה בזה (כלאי׳ פ״א מ״ב) ירושי׳ (שם) והחרוב א״ר יונה כמין פול מצרי פרסי הוא פי׳ והתרמילין שלו כולן דומה לחרובין שהן דקין ועקומין ואינן עגולין ופשוטין כתרמילין של פולין וקצצוי[21] דמיין לחרובא ולפיכך אינן כלאים זה בזה[22]) — (א״ב לפי דעתי פול הלבן הוא מין קטנית כפול וצורתו ככוליא והוא לבן ויש גם שהוא אדום והשעועית הוא מין פול לב אבל הוא מצוייר בגוונים משונים ונקרא בירוש׳ פסילתא כי היונים והרומיים קוראים לפול הלבן פסילוס והוא מהלכת את בני מעים ופישון שם קטנית בל״י ורו׳ עגול). *[אחי״ה פירשתי הכל כאן בהערות ובע׳ ספיר וטפח ע״ש. ובלא״ר פּוּלָא, ירו׳ כלאי׳ הנ״ל עפ״י גי׳ רבינו הנ״ל. ירו׳ כלאי׳ שם וירו׳ שבת רפ״ה ד״ז: פולא מצרייא עיי״ע לבדיקס, לובי. וכנ״ה פול (מצרי) המצרי בשביעי׳ פ״ב מ״ח ומ״ט ותוספת׳ שם פ״ב, שבת פ״ט מ״ז, נדרי׳ פ״ז מ״ב תוספת׳ כלאי׳ ספ״ב וספ״ג, ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב סע״ג ורע״ד. והוזכר עוד פול בעוקצי׳ פ״א מ״ה. כלאי׳ פ״ז מ״ז מעשרו׳ פ״ד

---

1) וכ״ה בהעתקת מהרי״י בן מ״צ בכלאי׳ ובירו׳ שלפנינו הביא דברי המשנה הפול והספיר וכו׳ רק הפירוש ובר״ש בט״ס ישנן קיים על מלות הזרות כאלו תהינה לועזיות. 2) וכ״ה נכון בדפא״מ ובפי׳ הר״ש ובמהר״י במ״צ ובנו״ג בירו׳ פילה. 3) כ״ה נכון ג״כ במהר״י במ״צ ובר״ש פיישונא ובנו״ג פושונה ועיי״ע ספיר פירושו. 4) והוא ל״ע جلبان Platterbse עיי״ע גלב (ח״ב, ר״צ) אבל בציון פסחי׳ ל״ה. ענין גולבא ל״ע كلبا מין חטה עיי׳ פפלנ״צ 422 וכן פי׳ הרמב״ם פורקדן של משני ע״י ל״ע גלבאן. 5) וכ״ה בע׳ אפנין ח״א, ר״כ ושם ובע׳ ספיר מבואר הלעז. 6) כ״ה בדפ״ר ואמ׳ ובדפו״ו בסמוך ציצרקלא וצ״ל כבפעם ראשונה ציצירקלא. 7) כצ״ל כי ובטיית ציצירקלי גולבאן עירבוב דברים הוא ושייך מלת ובטיית למלת גולבאן וקודם מלת ציצירקלי נשמטה מלת בלעז. 8) עיי׳ הערה 4 ועוד עיי״ע טפח ומ״ש. 9) עיי״ע ושם מבואר עם שינויי נוסחאות. 10) רבינו הולך ומונה יתר דברי המשנה עם פי׳ הירוש׳. 11) בנו״ג כרפוונה ובגי׳ הרא״ף כרפוזנא ומהר״י במ״צ מרפווה ור״ש מרשיא. 12) וכ״ה בירו׳ ובכ״י ש״ס במשני וביתר המקומות בד״ס ובנו״ג והשעועים. 13) והוא ל״י φασίολος = φάσηλος Bohnenart ובר״ש ובמהר״י במ״צ פסילותא ובנו״ג בטעות פסילתה והוא שנקרי בל״ע لوبيا עיי׳ פי״מ להרמב״ם ופפלנ״צ ללעף 234 ועוד 313 וחידש שלא העיר שם על גזרת פסילתא ועוד עיי״ע פסילתא. 14) כה״ג בכ״י ה״ב וברפ״ע לשון יון אספרון הלבן. ואחרי שהביא רבינו את הירו׳ שב לבאר כל אחד בשם לעז עיי׳ מ״ש בע׳ ספיר. 15) faba. 16) בפי׳ מהר״י במ״צ נדפס פי׳ רבינו זה בש״ס ווילנא בטעות הנקודות וצ״ל כמו שנקדתי. 17) עיי״ע טפח (ח״ד, ס״ב) אבל גם בפי׳ מהר״י במ״צ הגי׳ בשם רבינו נרבולי ועוד אי׳ שם ל״א דוליקי ע״כ ונ״ל שהוא ל״י δόλιχος längliche Hülsenfrucht. 18) faba blanca והיום נקראו weisse Bohne, fagiolo. 19) כ״ה נכון בפי׳ מהר״י במ״צ בדברי הערוך ובנו״ג ביצה והוא לאי״ט Wicke, veccia עיי״ע ביקייא ח״ב, קנ״ח. 20) כ״ה בדפ״ר והוא ל״י φάσηλος ובדפ״ע אחרים בקו על המלה כאילו היא לשון לעז. 21) ובר״ש הגי׳ וקצוצי ופי׳ הרא״ש עלין שלו ע״כ והנכון שהן קליפותיהם Schotten ועיי׳ תוספתי שביעי׳ פ״ב בכ״י אירפ׳ בצלים הקצוצין ובנו״ג הקיצונים. 22) ובפי״מ למהר״י במ״צ פי׳ הרוב ל׳ יון אגריא ופסילין צ״ל אגריא פסילין ἀγρία φάσηλος.

מ״ו פול הלבן. יומ׳ י״ח סע״א נדה פ״ט מ״ז; פ״ח מ״ב, טבול יום פ״א מ״א גריסין של פול, מכשירין פ״ה מ״ט של גריסין ושל פול, תוספת׳ פ״ג במכשירין עיי״ע טפח (ח״ד, ס״ב), פיאה פ״ח מ״ג על הגריסין. . על הפול והקבוץ הפולין כ״ה בכ״י תוספת׳ כלאי׳ פ״ב ובנו״נ הפולין הגמלונין וכ״ה בתוספת׳ שביעי׳ פ״ב וכ״ה בר״ש טבול יום פ״א מ״ב בשם התוספת׳ ולפנינו בתוספת׳ ריש ט״י לי׳. ועיי״ע גמלן שפי׳ גדול. והזייפנים היו מערבין חול בפול עיי׳ מכילת׳ משפטי׳ ספי״ג ועוד עיי״ע פלן ה׳ ומ״ש] —

* פִּיוֹלָא (= פֻּוֹלָא מל״ר אמצעי paulium, paule-um כמו pallium בל״י πάλλιον מעיל מהודר (Oberkleid, Staatskleid בב״ר פל״ו ויקח שם ויפת את השמלה (בראשית ט׳, כ״ג). . לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפיולא וכ״ה בתנחומ׳ הישן נח סי׳ כ״א וצ״ל לפוולא והוא מל״ר האמצע׳ הנ״ל ובילק׳ נח רמז ס״א הגי׳ לפלוניא וצ״ל לפלוויא ובאל״ף בראש אפיליון עיי״ע (ח״א, רי״ז) ועיי״ע פליום במו״ע.

* פֻּוּלוֹן (מל״י אמצ׳ παπυλεών, παπυλαιών בל״ר papilio אמצ׳ pavilio אוהל Zelt) גי׳ הילק׳ וירא ר׳ פ״ב עיי״ע דרמלס (ח״ג, קנ״ד) ועיי״ע פלן ג׳ ומ״ש.

* פוּלְיָא (שם עיר Phialia על שם Phialus נייבויער 419) מד׳ שו״ט מזמור ט׳ ד״ה האויב: פילוס בנה פיליא ובילק׳ תהלי׳ ר׳ תרמ״ג פיליש בנה פוליא.

* פוֹלְיָטוֹן. פוֹלִיטוֹמְנוֹן, פוֹלִיטִיקוֹן, פוֹלִיטוֹר פוֹלִיטְרִיכוֹן, פוֹלִים, פוֹלְמוֹס, פוֹלִימַרְכוֹס, פוֹלְסָא, פוֹלִיפוֹס עיי״ע בלי וי״ו.

* פוליסוטות (?) ירוש׳ ביצ׳ רפ״ה דס״ב סע״ד הפוליסוטות אסור לטלטלן ובעל קרבן העדה הגיה יפה חפי לסוטות אבל פירושו לא יתכן והנכון כי הוא מענין לסוטה (ח״ה, מ״ו) ע״ש.

* פוּם עיי״ע פם ושם פוּם בְּדִיתָא, פוּמְבְּדִיתָא, פוּם נַהֲרָא.

* פוּמְבֵּי, פוּמְפֵּי עיי״ע פמבי, פוּמְפְּיָא, פוּן, פוּנְדָּא, פוּנְדְּיוֹן, פונה, פוניה הכל בע׳ מיוחד בלי וי״ו.

* פוּנְיָין (מל״ר pugnus מל״פ پنجه אגרוף מלא יד Faust, Handvoll) ירו׳ שביעי׳ ספ״ט דל״ט סע״א מהו (מייכלא) [צ״ל מייבלא] בפוניין לאשקלון עיי׳ פי׳ פני משה שכיון לאמת רק מה שפי׳ פוניין מלה לעז היא באגרוף שבידו וכיון ללאי״ט pugno צריך תיקון קצת שהוא ל״ר הנ״ל (ומזה הלעז הנ״ל) ונגזרה מל״פ הנ״ל באותה ההוראה [1].

* פונרייה עיי״ע פנר א׳.

* פוּסָא עיי״ע פס י״א.

* פוּסִין (מל״י παῦσις פי׳ שהייה בינתיים Pause) תוספתא הובא ברוקח בסי׳ רפ״ג ובבית יוסף טור או״ח סי׳ תע״ב שתאן בפוסין לא יצא פי׳ ששהה שעה גדולה ביניהם ובחק יעקב לשלחן ערוך או״ח סי׳ תע״ב הביא הגי׳ בפוסקין ובירו׳ הגי׳ בפיסקין עיי״ע פסק ונראה לקיים גי׳ פוסין מל״י הנ״ל. ועוד עיי״ע כָּרֵךְ.

פֻּוּסְרוֹס (אולי מל״י σπεῖρα = ספוורוס Windung, Schneckengang) ירוש׳ בפ׳ הרואה בגמ׳ מקום שנעקרה (פ״ט די״ג ע״ג) וכי יש דרכו של רבן גמליאל להביט בנשים אלא דרך עקמומית היתה כמו אהן פווסרוס [2] — (א״ב פי׳ בל״י מי שהולך ופתאום מביט או נשמט לאחוריו). *[אחי״ה אולי כיון ר״ב על ל״י [3] ὄπις ὀῤῥωδέω zurückprallen, אבל מה יעשה ליתר המקומות בירו׳ עירו׳ ושקלי׳ שאי אפשר במובן זה ודעתי נוטה לדעת ה׳ לעווי שהמלה יונית הנ״ל היא ופי׳ דרך עקמומית ומעוקל שפגע אנוש באנוש מבלי שראהו קודם לזה ובנו״ג בירו׳ ברכו׳ ההן פופסרס אבל במהרש״ם פיוסרס ובירו׳ ע״ז פ״א ד״מ סע״א פסוורום וכנ״ה בירו׳ עירו׳ פ״ח דכ״ה רע״ב ההן פיוסרוס זרק מתוכה לר״ה או מרה״ר לתוכה. ירו׳ שקלי׳ פ״ז ד״נ סע״ג נשכח מן פיוסרוס (רגליו) [צ״ל דלגיו] ובד׳ זיטאמיר בט״ם מן פיוסא ולגוא ופני משה נדחק בפי׳ ע״ש] —

---

[1]) או אולי פי׳ מל״פ پنجه סכרטוט ועיי״ע פנון פי׳ שנטלו בבגד סטרטוט. [2]) בכ״י ו״ו ול״ד פווסדוס. [3]) ורמ״ל וה׳ אייזלער בט״ר ח״א 79 לא דייקו כהוגן בדברי ר״ב.

פְּוָות (= פְּוָאתָא הוא הקבוץ מן פָּאתָא, פִּתָא קליעת שער Haarlocke) הלוך וטפוף תלכנה (ישעי׳ ג׳, ט״ז) תרג׳ פוותהון מקפן. *[אחי״ה בנו״ג ובפְּתְהָן מקפן ובתרג׳ דפו״ו ובפְּוָתְהֶין ופירש״י היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין וכו׳ וא״כ הוא מע׳ פאה, פאתא ע״ש והיחיד אקפות פאתא בתרג׳ ישעי׳ ג׳, כ״ד] —

* פּוּסְתָּא, פּוּעַ, פּוּפִי, פּוּץ, פּוּק עיי׳ כל ערך וערך בלי וי״ו.

* פּוּקְטֵי (נ״ל מל״פ ﭙﻴﻪ מנורה Lampe) תוספת׳ כלי׳ ב״מ רפ״ב פוקטי שיש בה בית קיבול שמן טמאה וכו׳ וכדפ׳ וייען הגיהו פנס ולא נחוץ הוא כי גם מלה הנ״ל ענינה כן בל״פ. אבל עיי״ע פנס.

* פּוּקְרִין, פּוּר, פּוּרָא, פּוּרְיָא, פּוּרְיוֹן פּוּרְיוּמָא, פּוּרְנָא, פּוּרְנוֹס, פּוּרְסָא, פּוּרְתָּא, פּוּשׁ, פּוּתָא עיי״ע בלי וי״ו.

פָּז (מל״מ פי׳ זהב טהור בלא״ר פיזא geläutertes Gold) כפ״ק בע״ז בגמ׳ יום תגלחת[1] (י״א:) מייתו מתקל ארבע[2] זוזי פיזי[3] ותלו ליה בצואריה, בסוף הגדה דפ׳ הניזקין (גיטי׳ נ״ח.) מאי [ה]מסולאים בפז (איכה ד׳, ב׳) אילימא דהוו מחפן בפזא וכו׳ אלא שהיו מגנין את הפז ביופין. *[אחי״ה בנו״ג מחפי בפיזא. ושם: תרתיא מתקלי איסתירא פיזא נחות בעלמא וכו׳. והקבוץ בתרג׳ איוב כ״ח, י״ח מאני פִּיזַיָא פי׳ כלים מפז מדהבא סנינא ועיי״ע הבא אח״ז] —

פז (= פָּזַז מל״מ ענין קלות התנועה ומהירות וכן בל״ע ﭬﺮ flink sein, leicht bewegen ורבינו פי׳ בע״א עיי׳ בפנים) בגמ׳ דפ׳ במה (אשה) [צ״ל בהמה] (שבת נ״ה:) פזתה חבתא[4] פי׳ פזרתה[5] שכבת זרע כמו (בראשי׳ מ״ט, כ״ד) ויפוזו זרועי ידיו. *[אחי״ה וא״כ הביא רבינו ויפוזו כמו ויפוצו וכפי׳ רש״י בסוט׳ ל״ו: ד״ה ויפוזו ובגמ׳ שם ובירו׳ הוריו׳ פ״ב דמ״ו ע״ד וב״ר פפ״ז ופצ״ח מד׳ שמואל פ״ה פדר״א פל״ט ופי׳ שוחר טוב לבראשי׳ שם נדרש ג״כ זה הפסוק על פיזור שכבת זרע אבל לפי פשוטו פי׳ ענין תנועה ומהירות וכן פחזות בשבת נ״ה: נדרש נוטריקון פזתה חבתה זלתה ופירש״י לנכון פזתה לשון עמא פזיזא. פזתה מהרת בעצמך וחטאת וכו׳. ובאל״ף בראש עיי״ע אפזים וש״נ. והושאל לתנועת הקול פי׳ צלל כי ע״י תנועת הקול באויר נשמע הקול וכן דרשו בבמד״ר פ״ד מהו מפזז (שם ו׳, ט״ז) שהיה הזהב המסונן שהיה עליו קולו פוזז וא״כ דרש מפזז מל״מ ענין תנועה ועוד מע׳ הקודם לשון פָּז. והתואר פְּזִיזָא והשם פְּזִיזוּתָא פי׳ מהירות ורבינו פי׳ בע״א עיי״ע הבא אח״ז] —

פזז (= פְּזִיזָא כפי׳ רבינו מל״פ ﭬﻴﺰ קשה ומגונה hart, verächtlich) כפ׳ אמר ר״ע בגמ׳ מניין לפולטת שכבת זרע (שבת פ״ח סע״א) ובס״ג דכתובו׳ (קי״ב.) עמא פזיזא דקדים פומיה לאודניה אכתי בפזיזותייכו קיימיתו כלומ׳ עם קשה וסכל. *[אחי״ה אולי מל״פ הנ״ל אבל יותר נראה פירש״י עמא פזיזא עם בהול (כתובו׳), עם נמהר (שבת). וגי׳ בכתו׳ עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפזיזותייכו קיימיתו ובשבת שם אכתי בפחזיתייכו וצ״ל כגי׳ הערוך וכהיפך במקום עמא פזיזא אי׳ בכ״י ש״ס א״פ וילק׳ (אצל ד״ס שבת) עמא פחיזא] —

* פַּזִי (שם פרטי) לחכם ולמשפחה עיי׳ מכה״י קכ״א. ויש להוסיף ירו׳ סוט׳ ספ״ט דכ״ד ע״ג ועיי׳ ר׳ איני בר פזי. הלל ב״פ. ר׳ חנינא ב״פ. ר׳ יהודה ב״פ. ר׳ יוחנן ב״פ. ר׳ יוסי ב״פ. ר׳ יצחק ב״פ. ר׳ שמעון ב״פ בסד״ה.

* פזיח (כינוי נזירות) נזיר פ״א מ״א עיי״ע גזיק.

* פְּזַל (נ״ל מל״פ ﭙﮋﻭﻟﻴﺪﻥ, ﭬﺮﻭﻟﻴﺪﻥ נעשה חלש ורפה geschwächt sein, schlaff werden) פסיקת׳ רבתי רפי״ד עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול פי׳ פוזלת נעשה כחושה ורפה כלומ׳ הפרה מתחלשת בעלות עליה עול או אולי שכה מלת פוזלת על העין ואז פירושה מתחליש כח הראיה ונעשו עיניה עכורין וכן גם פי׳ מלה פרסי׳ הנ״ל, ועוד פי׳ המלה

---

[1] כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [2] וכ״ה בפי׳ ר״ח ובכ״י ש״ס וע״י ובנו״ג ר׳ ונשתבש מן ד׳. [3] וכ״ה בפי׳ ר״ח ובנו״ג פיזא ובכ״י ש״ס בט״ס פרזא. [4] כ״ה נכון בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר ואמ׳ אבל בדפו״ו לי׳ בט״ס. [5] כ״ה בכ״י ודפ״ר אבל בדפע״א פזתא ולי׳ פ״י.

הפרסי׳ חפש כחפש מחופש ואז שיעורו חופשת בעיניה ושוטטת הנה והנה ואולי לזה כיון מ״ש רבינו בע׳ פליא מילמדנו ע״ש ועל פי זה יש לתקן מ״ש הז״א הובא במאיר עין בפסיק׳ שם. נ פ ע ל פסיק׳ שם: ועוד עינים מן העול ש נ פ ז ל ו כן הגיה לנכון הז״א במקום: שנפלו או שכפילו של נוסחאו׳ שאין לה שחר ופי׳ בדקו עיני של פרה ומצאו שהנה כחושות וחלושות מן העול וכענין המסופר שם.

* פָּזַים mit eigenthümlicher Stimmmodulation (sprechen, singen עיי״ע פזמון ומ״ש.

פזמא (= פִּיזַמָּא נ״ל מל״פ بِاشْنامه אהבת חן וחבה (Liebe, Wohlwollen, Gunst בפסיקתא רבחודש השלישי (פסיק׳ דר״כ צד ק״א:) יחלצני כי חפץ בי (תהלי׳ י״ח, כ׳) א״ר יוחנן פזמא דידיה היא סלקת ביה במיתן לי אורייתא — (א״ב בל״י פזירות ונדיבות). *[אחי״ה ובילק׳ יתרו רמז רע״א דף ע״ח ע״ב הביא בשם הפסיקת׳ יחלצני כי חפץ בי א״ר יוחנן פיזמא ד י ד י סלקת למיתן לי אורייתא ועוד עיי׳ בסמוך. ודע כי רמ״ל ור״ש באגער פסיק׳ שם פירשו בדברי ר״ב כי כוונתו על ל״י πάσμα ור״ב נגרר בזה אחר בוקסטארף שכתב כן אבל אין ענין זו המלה פזירות ונדיבות ורש״ב והמשביר וה׳ לעווי פי׳ ע״י φάσμα חזיון אבל אין מקביל אז הדרוש למובן הפסוק אשר על כן דעתי שהיא מלה פרסי׳ הרשום׳ וא״כ דרש כי ח פ ץ בי פיזמא דידיה כלומ׳ לא בצדקתי נגלה הקב״ה כי אם אהבתו וחבתו היא עשתה כי ירד על סיני לתת לי התורה ועיקר הגי׳ ביו״ד ולתשלום הנו״ן הנופלת צריך להדגיש המי״ם כדאי׳ בפסיקת׳ וכן נדרש יצילהו כי חפץ בו (תהלי׳ כ״ב, ט׳) בשו״ט מזמור כ״ב פיזמא דידי סליקת ביה וכ״ה בילק׳ ס׳ רמז תרפ״ו פיזמא דידי סליקו וצריך לומר בשניהם פיזמא דידיה סליקת ביה ר״ל על סיני[1]) — ומה שענין המלה הפרסי׳ הנ״ל תהלה ותפארת עיי״ע פיזמיקון] —

* פִּזְמוֹן, פִּיזְמוֹן (נ״ל אופן וסדר מיוחד לקול בניגון בל״פ بِاشَام והושאל למין פיוט (Pismon וז״ל התשבי בע׳ פזם: קורין לקצת הפיוטים פזמונים ולא ידעו מה הוא ושמעתי אומרים שתרג׳ של איוב (ג׳, א׳) ויען איוב הראשון ופזים לשון צעקה ואני חפשתי בהרבה נוסחאות מדויקות ולא מצאתי רק ואתיב וכו׳ ע״כ אבל כן מצא הח׳ הגדול צונץ בכתב יד תרג׳ המונח בליפסיא (סינאגאגאלע פאעזיא 367) וכ״ה בלקוטים קטנים באוצר כתב יד קאנטאבריגיא ויען איוב ופזים (עיי׳ בניות ברמה לשיללער סינעססי צד 115) וכתב יד ערוך הקטן המונח בריגינסבורג הביא עוד בע׳ פזמא תרג׳ ותען להם מרים (שמות ט״ו, כ״א) ופזימות להון (עיי׳ בט״ר לפערלעס 68) ור׳ עזריעל בכ״י של אסופות הביא ג״כ שני ציונים האלה מתרג׳ ופי׳ על ידו השם פזמון (פערלעס שם בשם ה׳ גראסס) שהוא ענין מענה ובספר אסופות עצמו מבואר למה קורין פזמון לשון חביבות הוא כלומ׳ חביב הוא לענות ולחזור ולשנות אותו וכפסיקת׳ (דימאנו) [צ״ל דר׳ כהנא] כאשר חפץ לומר חביבות שלו אומר פיזמא דידיה ע״כ הביאו פערלעס שם וכן פי׳ בעל כ״י ערוך ריגינסבורג ואמת הדבר כי בפסיקת׳ וביתר המקומות הרשומי׳ בע׳ פזמא פי׳ חביבות כמו שביארתי אבל הוא מל״פ הנ״ל ואין שייך למובן פזמון וגם אין ענינו בסמא בוסמא כדעת פערלעס או ψάλμα כדעת צונץ שם. ולפענ״ד הוא מל״פ הרשומה בתחלת הע׳ וענינה אופן וסדר מיוחד לקול בשעת הניגון ובלי ספק פיוטי הפזמונים בשיר ובניגון היו משוררים והעם בבית הכנסת עונין וחוזרין פעמים רבות סוף החרוזים וכעין זה היתה שירת הים כדאי׳ בתוספת׳ סוט׳ רפ״ו כיצד אמרו שירה כגדול שמקרא את ההלל בבית הכנסת ועונין אחריו על כל ענין וכו׳ עש״ה. וכן הבין בעל עקידת יצחק בסדר וישלח (צד ס״ו בדפי פרעסבורג) וז״ל ואחשוב שהמלות הללו הם אשר יענו אותם בין הפרקים כמנהג בפיוטים שעונין בבית לבית מענה שהוא כולל כוונת כלל כל הפיוט ע״כ ועיי׳ ג״כ תשובת׳ ר״י אבן מיגאש סי׳ ר״ד וכן מלת פזמו״ן הוא הדבר שחוזרין לאומרו פעמים רבות וזה שבעלי לשון זה קוראים את האיש החוזר לשנות דבריו פעם אחר פעם וחוזר על הדבר פעמים רבות פזמאנ״א וכן הפזמון להיות לעולם סובב וחוזר על כל בית ובית מבתי השיר קראוהו פזמון ע״כ ועל פי זה יש להעתיק פזמון Refrain[2]).

---

[1]) והתיקון של רומ״ז בט״ר ה״ב, ק״פ ללא צורך הוא. [2]) עיי׳ צונץ שם והוא העיר ג״כ על בעל עקידה ותשו׳ הנ״ל.

פְּזְמַק (מל"פ پاچنك, پاژنك מנעל Schuh ועוד מכנסיים עיי' בפנים) בגמ' דפ"ק בשבת (י'.) נקיט פזמקי ומצלי. ולא במגפיים (שבת ס"ב.) אמר רבה בר בר חנה[1]) פזמקי כבר פירשנו בע' מנפים. *[אחי"ה לשני הציונים האלה הוסיף רבינו להביא בע' מגפים עוד זה דשבועו' ל"א. שלופו פוזמקייכו וכו' וזה דשבת ס"ב. פי' מסאני דליבדא וכו' כמו שכלל גם כאן פזמקי דשבת י'. עם פזמקי דשם ס"ב. אבל אין אצלי ספק כי זה דשבת ס"ב. אשר פירושו מגפיים ענין אחר הוא היינו מלה פרסיית پاچمه = پاشمه מכנסים שמכסים כל השוק וכמו שפי' רבינו בענין מגפיים ע"ש אבל זה דשבת י'. ושבועו' הוא מל"פ הרשומ' בתחלת הערך (ועיי' פערלעס עט"ש 3) וגם בלי יון ביצאנץ עושה מנעלים נקרא παζμάκζης ועקב המנעל נקרא בל"פ پاشنه] —

* **פִּיזַמִּיקוֹן** (מל"פ باشبامه תהלה ותפארת Ruhm, Lob, Stolz) מד' שו"ט מזמור י"ח והובא בילק' שמואל ב' רמז קס"ג למי נתן העורף לשבטו של יהודה שנא' (בראשי' מ"ט, ח') ידך בעורף אויביך וכן דוד אומר (ש"ב כ"ב, מ"א) ואיבי תתה לי ערף אמר דוד פיזמיקון שלי הוא שנא' (דברי' ל"ג, ז') וזאת ליהודה וגו' כה"ג בילק' ובמ' שו"ט אי' פיזמריקון שלי ופי' המפרש מתנה וירושה ע"כ וגי' הילק' עיקרית ופי' המלה מל"פ הנ"ל כלומ' תפארתי ותהלתי לנצח את אויבי הוא משבט אבותי כי ביהודה נאמר ידך בעורף אויביך. ומה שענין המלה חיבה עיי"ע פזמא. וה"א במלות פרסיות בסוף התיבה נעשה ק' בדרז"ל כידוע. ובע' פטריקון תראה גי' הב"ר פצ"ח והיא המעולה.

* **פָּזַר** (מל"מ נרדף עם בזר וענינו הפרד zer-streuen) בפיעל ברכו' ס"ג. תוספת' ברכו' ספ"ז וירו' ברכו' ספ"ט עיי"ע בדר כנש וע' פה. ב"ר פמ"ד אני מפזרן . . אני מכנסן. בינוני פעול טבול יום פ"ב מ"ג אם היה מפוזר במדוכה טהור מפני שהוא רוצה בפיזורו. נתפעל ומתפעל שבת ט"ז: נתפזרו. תוספת' סוט' רפ"ב מנחתה מתפזרת בבית הדשן ובכ"י תוספ' (נפזרת) [צ"ל נתפזרת] אבית הדשן. ב"ר פל"ו ונתפזר זרעו ונתבזה[2]). והשם המופשט סנהד' ע"א: פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם וכו', טבול יום פ"ב מ"ג עיי' לעיל, ספרא מצורע פרש' ב' פרק ב' פיזור שיער.

פֹּזֹר קֹשֹׁבֹ (ראשי תיבות עיי' בפנים) בר"ג דיומ' (ג'.) ובפ' לולב וערבה בגמ' דסמוך ההלל (סוכ' מ"ח רע"א) ובר"ג דר"ה (ד':) „פ' פיים כדתנן (סוכ' נ"ה:) בשמיני חוזרין לפיים כרגלים[3]), ז' זמן שהחיינו, ר' רגל לחשוב אותו זיין ימים לעניין אבלות כמפורש בפ' אחרון במשקין (מ"ק כ"ד:)[4]) אמר רבינא[5]) יום אחד לפני החג והחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א לענין שלשים[6]). ק' קרבן בכל הימים פרים ובשמיני פר אחד, ש' שיר בפני עצמו. ב' ברכה[7]) (ברכת) [צ"ל בברכת] המזון ותפלה" *[אחי"ה הועתק אות באות מפי' ר"ח בסוכ' (בש"ס ווילנא) וכנ"ה בלי ר"ת בתוספ' סוכ' ספ"ד יו"ט האחרון של חג פיים לעצמו זמן לעצמו רגל לעצמו קרבן לעצמו שיר לעצמו ברכה לעצמו שנא' (מ"א ח', ס"ו) ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וגו' ופי' ר"ת בענין שיר עיי' בתוספו' סוכ'] —

פזר (= פַּזְרָא בל' צענד vazra בהוצואריש vazr בל"פ گرز שבט ברזל וכלי מפץ Keule) בר"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ח.) ובס"ג דפ' המוכר פירות לחבירו (ב"ב צ"ט סע"ב) לנקוט פזרא וליתיב פי' שבט וכן קורין לניקוד[8]) שזקוף פזר. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בב"ק פזרא ע"י שבט וברש"י שם מקל ולפי גזרת המלה יותר טוב שבט ברזל או כלי מפץ והוא שבט אשר בראשו ברזל וכן רגמ"ה בב"ב פזרא מפץ אך הוא גרס פנדה אולם זו הגי' לא מצאתי לא בגמ' שלנו ולא בכ"י ש"ס (ושם אי' פיזרא וכ"ה בשט"מ) ואם אמיתית היא אז ענין פנדה בל"פ پاده, پاژه וכן בלי' הונגרי (pácza) pálcza] —

פָּח (עיקרו בע' נפח ע"ש blasen, wegblasen, aufblasen) מנפח אדם בית הפרס בפסחים בס"ג דפ' האשה (פסחי' צ"ב רע"ב וש"נ) פי' שמנפח העפר למקום שרוצה לילך בו כגון זורה ברחת וכיון שאינו רואה עצם אדם אפי' כשעורה עובר

---

[1]) עיי' מגפים והגי' שם. [2]) והתואר בלי' עברי החדשה פזרן כלומר שהוציא מעות יותר מדאי Prasser עיי' התשבי. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג כברגלים. [4]) וכן הביאו התוספו' סוכה זה הפי' מר"ח. [5]) וכצ"ל רבינא ג"כ בפי' ר"ח במקום רב כדאי' שם. [6]) וכ"ה בפי' ר"ח במ"ק. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח. [8]) בכ"י ה"ב בטעות לעקוד.

ואינו חושש בית הפרס שנידש ברגלי העוברים והשבים טהור לעושי פסח בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה:) המנפה [1]) בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש פי' למה חייב משום מכה בפטיש דבפטיש מרדדין כלי מתכות וניפוח בכלי זכוכית כן הוא [2]). בראש מכשירין (פ"א מ"ו.) הנופח בעדשים כדי [3]) לבדקן פי' הנוטל עדשין בכפו ונופחן לבודקן. *[אחי"ה השרש נפח ונרדף עם פוּחַ מל"מ ופי' נשיבת הרוח (ועיי' בל"ע فخ וכהוראת הקל הוראת ההפעיל ומזה ג"כ מה שהביא רבינו בע' פח ג' וכנראה שייך לזה מה שהביא בע' פח ד' ע"ש. וכנ"ה בקל במד"ר פ"כ מה אני הולך אצלו לפוח את נפשו כלוי לצערו. עד נפה (במד' כ"א, ל"א) תר"י א' עד דיפח נפשהון, וכן הרבה בזו ההוראה השאולה בשם ורק בקבוץ ר"ה כ"ג: כדי שלא יצאו בפַחֵי נפש, ע"ז ב': יצאו מלפניו בפחי נפש, פסיקת' דר"כ צד קכ"ג, (הובא בילק' ישעי' רי רנ"ח) והיה יוצא משם בפחי נפש, שבת קכ"ז: הלך לביתו בפחי נפש, במד"ר שם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים קרוב לזה ל"מ מפח נפש. והשם המופשט שהש"ר פ' עד שיפוח: עד שאכנים פיחה בלילן של מלכיות לא כבר הכנסתי פיחה בלילן של מצרים וכו' פי' ענין קרירות של נחת Kühlung ובתנחומ' (הובא ביפה קול) הגי' אמר הקב"ה המתינו מעט עד שאכנים פיח במלכיות וכו'. ובהיפך הפחה של רוגז בשמ"ר פמ"ג ישראל שנתנו פוחה בעולם בעגל שעשו. ומה שענינו עטישה מלמטה עיי"ע פח ג'. ועוד השם בלא"ר פוּחָא פי' רוח Wind, Hauch ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: פוח ועיי"ע לע (ח"ה, מ"ח) וש"נ. ובתרג' איוב ל', כ"ב פוחא ושם במשלי י"א, כ"ט בנקבה פוחתא ובקצת דפוסי' בט"ס פחתא] —

פָּח (לדעת רבינו מע' הקודם ויותר טוב כדעת ר"ב מפעל פחי = פְּעִי, פָּעָה פי' צעק (schreien בר"ג דפ"ק בביצ' (ז' רע"א) ביעי דפחיא למאן, פי' חייה כדכתי' (בראשי' ב', ז') ויפח באפיו נשמת חיים. ופחי בהרוגים (יחזקי' ל"ז, ט') — (א"ב פי' פעיא שהתרנגולת בהוליד הביצים פועה וצועקת). *[אחי"ה וכ"ה ברש"י ע"ש וקצת צ"ע שלא פי' ככה גם רבינו בראותו שבפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנ') הגי' ביצי דפעיא. ובאפעל בירו' סנהד' פ"ב ד"כ: ויעט בהם (ש"א כ"ה, י"ד) אַפְחִין במילין] —

פָּח (= פח א' בהפעיל פי' ענין נשיבת הרוח מלמטה וכן בל"ע فاخ, أفاخ (gebläht sein בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ט.) ובר"ג דפ' ר"א אומ' (שם ק"ל.) תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים שלא יפיח בהן [4]) ושלא יישן בהן [5]). פי' שלא יתעטש בהן מלמטה — (א"ב תרג' עוכר ביתו ינחל רוח (משלי י"א, כ"ג) עכיר ביתיה ירית פחתא). *[אחי"ה עיי"ע פח א' ושם הבאתי הגי' פוחתא וכ"ה בבוקסט', ולא ידעתי למה פי' ר"ב במובן זה. אבל בזה הענין בע"ז י"ז. הפעל והשם: הֶפִּיחָה אמרה כשם שֶׁהַפִּיחָה זו אינה חוזרת למקומה כך וכו' ובכ"י ש"ס הפריחה . . . כשם שהפרחה זו וכו'. ואין נ"ל — ירו' עירו' פ"י דכ"ו: בפיחה נ"ל שצ"ל בכיחה וכדאי' בבבלי עירו' צ"ט. הכי במ"ע בכיחו. ופני משה הגיה הפיכה ע"ש כל הענין] —

פָּח (= פח א' בפיעל פי' הפיח מיני צבעונין והיינו עושה ציורים Figuren zeichnen, mahlen אבל עיי' בפנים) בס"ג דפ' חזקת הבתים (ב"ב ס':) אין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה פי' „אין מלבינין הבית לאהר שמצוייר [6]) בזמן הזה מפני איבול [7]) בית המקדש" *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב. ורשב"ם פי' אין מפייחין צורות של מיני צבעונין ע"כ ועפ"י זה פירשתי בראש הע' אבל י"ל ג"כ שמלת מפייחין הוא כמו מפייהין מהשם פוּאָה והראיה כי תוספ' כ"י אירפ' הביא ספ"ז דתרומו' הפעול בבינוני מפוייה עיי"ע פיאה ג'. ובתוספת' ב"ב ספ"ב גם בכ"י אירפ' אין מפייחין [8]) ושם בבינוני פעול בית מפוחיית, ב"ב שם חצר . . מפוייחת ובכ"י ש"ס הגי' מפחמין . . המפוחמת וא"כ ענינו מן פחם ע"ש ולכן מפייחין, מפוייחת יש לגזרו מן השם פִּיחַ שהוא שם לאפר השחור Russ] —

פח (נ"ל מהשם פִּיחַ עיי' סוף ע' הקודם לזה (schwarz bestreichen בס"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים נ"א רע"א) שקול דיקולא רבה פחייה

---

[1]) בירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד הנופח. [2]) עיי' בפי' ר"ח בש"ס ווילנא. [3]) לי' לפנינו [4]) כדעת אביי. [5]) כרבא בשבת מ"ט.
[6]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפ"ע שמסוייד וצ"ל שמסוייר כדאי' בכ"י ה"ב והוא בל"ע כמו מצוייר עיי"ע כייר (ח"ד, רי"ח:). [7]) וכ"ה בפי' רגמ"ה וא"כ גי' הכ"י ק"ט אבל ט"ס הוא. [8]) בנו"ג בהפעיל מפיחין.

כופרא פי' כמו (בראשית ו', י"ד) וכפרת אתה מבית ומחוץ [בכופר] ענין חיפוי. *[אחי"ה בנו"ג חפייה וכ"ה במיוחס לרש"י ובר"ן ואם גי' רבינו נכונה היא אז הוא כאמור בראש הערך] —

* פָּחָא, פּוֹחָא (מל"מ פַּח, בל"ס פַּחָא פי' רשת (Schlinge, Netz עיי' בתרג' תהלי' קי"ט י'; קכ"ד, ז'; קמ"א, ט'; למשלי ו', ה'; ז' כ"ג ובקבוץ לתהלי' קכ"ד ז'; לאיוב כ"ב י'.

* פָּחַד (מל"מ פי' דאג וחרד sich fürchten, (zittern עיי' בקל והפעיל ברכות ס'. פסחי' קי"א סע"ב וקי"ב רע"א התפעל דב"ר ספ"א והשם פחד בלא"ר פחדא עיי' גיטי' ע'. ב"מ ס"ו: ב"ב י'. תעני' י"ג: (ושם צ"ל פחדיה ובנו"ג פחודיה) פסחי' קי"ב רפ"א עיי"ע פרחת. סנהד' צ"ה סע"ב ועוד בל"נ כל"מ קהל"ר פ' את הכל פחדתו של מה"מ. במד"ר פי"ח הם אבדו ולא פחדותן.

* פַּחְדִין (בל"מ פחדים (Hoden תרג' מרוח אשך (ויקר' כ"א, כ') מרים פחדין עיי'. בכורו' מ"ר: וע' אשך, חשך. ובתר"י פחדוי נפיחן עיי' בכורו' תרג' איוב מ', י"ז עיי"ע וותן (ח"ג, רנ"ט).

* פֶּחָה (הקבוץ פַּחוֹת ובלא"ר פחה הקבוץ פַּחֲוָתָא) גזרתו מל"פ עיי' או"מ לפירשט זה הע'. ועיי"ע פחת ב'.

פָּחַז (מל"מ פי' קלות התנועה ומהירות übereilen ובל"ע فخر ענין גאות stolz thun ועוד פי' גָּבַר (übermannen בפ"ק בנדרי' בג' בנדרי כשרים[1]) (ט': וכ"ה בתוספת' נזירו' פ"ד) נסתכלתי בבואה שלי ופחז עלי יצרי פי' קפץ יצרו עליו משום דמות נאה והרהר לעבירה משכב (זכור) [צ"ל זכר][2]) — (א"ב ל"מ זה (בראשית מ"ט, ב') פחז כמים אל תותר). *[אחי"ה ובשבת נ"ה: נדרש פחז לשון נוטריקון עיי"ע פז ב' ובב"ר פצ"ח נדרש פּחזת חטאת זנית. ושם: עשית כפחזים שנשתברו שוקיהן במים. ובפ' צ"ט דרש ל' נוטרי' בכמה אופנים ע"ש. וכנ"ה בענין קלות ראש וגבה רוח בירו' תרומ' ספי"א דמ"ח: בבית המשתה על ידי דאינון פחיזין מתעסקין ביה. ירו' מ"ק פ"ב דפ"א: אכלין ושתין ופחזין תר"י א' לדברי' ל"ב, ה' עיי"ע פגשו — כ"י ש"ס וילק' עמא פחיזא שבת פ"ח סע"א עיי"ע פז ב' ושם השם המופשט בפחזותייכו. איכ"ר בראש: ראה אותה בפחזותה ובפסיקת' דר"כ קכ"א: ראה אותה בפחזה.. ראה אותן בפחזן ובילק' דברי' ס' רמז תת"א בשם הפסיקת' ראה אותה בפוחזה.. בפוחזן ובילק' ישעי' ס' ר' רנ"ו בפוחזה.. בפחזותן. ירו' סוכה פ"ה דנ"א. כד הוה חמי לון עברין בפחז. בל"ס פַּחְזָא, פַּחְזוּתָא ועיי"ע הבא. והתואר פחיזא בחולי' מ"ז רע"ב פי' הערוך ע' אפי (ח"א, רי"ג: קלה ורש"י פי' קשה וכ"ה בפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגלי' דף ש"ז) קשה כחתיכת עץ ע"כ ואולי מלי"פ يبس יבש בלי שום לחלוחית] —

פחז (= פַּחְזָא מל"ס של ערוך הקודם לזה Ver-(worfenheit בפ' ד' מיתות בגמ' המגדף (סנהד' נ"ז רע"א) ואידך אפהזיהו דקא מגלי פי' אורחייהו דקא מגלי דהכי והכי עבוד וליכא למישמע שאסור להם כלום. *[אחי"ה בנו"ג אורחייהו דקא מגלי ובכ"י ש"ס א"פ אורחא הוא וכו' ובדפ"ש ובילק עובדייהו עיי' ד"ס במקומו ולא העיר על הערוך] —

פָּחַח (פי' לבוש בגד קרוע עד שחלקי גופו ערומים הם in zerrissenen, den Körper nicht ganz (bedeckenden Kleidern einhergehen בפ' הקורא את המגילה עומד (מגילה כ"ד.) פוחח פורס על שמע פי' "לבוש בגד קרוע ואין בבגדיו בתי ידים אלא ידיו[3]) ערומות כדמתרגמינן (ישעי' כ', ג') כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף כמה דהליך עבדי ישעיהו פחח ויחף". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח למגיל' נדפס בש"ס ווילנ' כ"ד רע"ב. ורש"י הביא במגיל' מסכת סופרי' (פי"ד הלט"ו) פוחח כל שכרעיו נראין ע"כ ובנו"ג במס' סופרים פוחח הנראים כרעיו או בגדיו פרומים וכו' וברי"ף מפורש ג"כ פוחח מי שבגדיו וכתפיו וזרועותיו ערומות שנמצא בגדו שעליו כאין אזור תחת אצילי ידיו ולמטה כעין זה נקרא פוחח ע"כ ורש"י הביא תרג' מישעי' שלי' לפנינו וכבר השיגו עליו התוספו' ועיי' בר"ן סביב לרי"ף אבל בפי' על ישעי' הביא לנכון ע"ש ובקצת דפוסי' אי' בתרג' פוחת וט"ס הוא וצ"ל פוחח וכ"ה בתוספת' מגיל' פ"ד (ג') ודע כי בכ"י ערוך ובדפ"ר אי' לנכון ד"ה פחח וכן באמצע ובשדפ"ע בד"ה פחה ובדפו"ו לנכון באמצע הע'

[1]) בכ"י ודפ"ר. [2]) כ"ה בדפ"ר וויניצ'. [3]) בפי' ר"ח כמו ערומות.

פוחח וכ"ה בעה"ק שנ"ב אבל בכ"ז העתיקוהו הסופרי' ללא נכון קודם ע' פחז כאילו הגי' תהיה פחה [1]. וכנ"ה במגילי' כ"ד רע"ב קטן פוחח. ואולי מזה בר פחין בירוש' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג וביתר מקומו' שהבאתי בע' בר פחין (ח"א, ק"פ) ושם מפורש בע"א ע"ש ומהרש"ס בירו' פי' ללא נכון:

פחמי] —

* פְּחַל (שם מקום מים חמים) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג ר' זעירא אזל לחמתא דפחל.

פחלץ (= פּוּחְלָץ עיי' פי' רבינו בפנים ולפע"ד או מל"ע הרשום' בע' אדר או מל"פ فهولة Gebund) בשלשה תריסין פכ"ד בכלי' (מ"ט) הפוחלץ של גמלים טהור מכלום פי' כלי שמשליכין בו זבל. פ"א "כדאמרינן בשבועו' ירוש" (פ"ג דל"ד ע"ד) חויא דשבור מלכא בלע גמלין בלע כרוכין [2]) כד בעון מקטלוניה אייתון פוחלץ של גמלים ומליונון תבן ויהבינון ביה גומרין ובלעון ומית וכזו הלכה בנדרי' אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד" (נדרי' כ"ה סע"א) וכבר פירשנו בע' אדר. *[אחי"ה ושם מוכח כי כוונתו שהוא ענין עור ופי' דכאן הועתק מפי' רה"ג בכלי' ופי' ראשון דכאן רק כפי השערה כי קודם לזו המלה אי' בכלי' שלש משפלות הן של זבל וכו' וכעין זה משמע מתוספ' כלי' ב"מ רפ"ו הסל והפחלין של גמלים וגי' פחלין אי' ג"כ בירו' שבועו' ואולי נכונה היא ומל"פ הרשומ' בתחלת הע' ופי' כריכה Gebund ובאמת בתנחומ' הגי' גבורין שהוא בל"ע ג"כ ענין כריכה עיי"ע אדר (ח"א, ל"ח) ובפי"מ להרמב"ם פי' שבכה וכן בע"ב פי' מעשה מכבר ואולי לפי זה מל"י πλέκος, Flechtwerk, πλεκτικός] —

פֶּחָם (מל"מ שם לגחלים עוממות Kohle והתואר פֶּחָמִי Köhler, Schmied והפעל פֶּחָם בפיעל פיחם בל"ע فحم mit Kohle schwärzen) בפ' תפלת השחר (ברכו' כ"ח.) מכתלי ביתך ניכר [3]) שפחמי אתה פי' ר"ח ז"ל עושה מעשה מחט שמלאכתן בפחמין [4]). בפ"ט במקואות (מ"ב) לא יטבול את הקומקום בפחמין פי' שחרות שעל הקומקום חוצץ. בב"ר פי"ט (י"ח) על כן יעזב: בשעה שעלה נחמיה מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן ונשאו נשים נכריות והיו מקיפות המזבח ובוכות הוא שמלאכי אומר (ב', י"ג) וזאת שנית תעשו שנית לשטים וכו'. ובפ' כ' (רי"ט) ככלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אובדין [5]). ובפ' ל"ז (סל"ו) חם וכלב שימשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו [6]). ובילמדנו וישמע הכנעני (בתנחו' חוק' ל"י) אמרו הכל מטרונה מפני שנתפחמו ידיה לשעה הוציאה המלך את שכולה מפוחמת כושית אומרת לי המלך נוטל אות ה. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט ובדפו"ו רק נוטל ובשדפ"ע נטול ובשהש"ר פ' אל תראני אי' בזה"ל אמרה לה למה בשביל שראה ידיה מפוחמות אמרה לה אי שוטה שבעולם.. ומה אם אשתו שחביבה עליו ביותר את אומרת מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה את שכולך מפוחמת ושחורה ממעי אמך עאכו"כ. וכנ"ה בפיעל בקהל"ר שם אם פחמו אחר מהן מה הן ומה דמיהן. שהש"ר פ' כמגדל ופ' שניך היה אחד ממנו מפחם פניה וכו' ירו' מעש' שני רפ"ה דנ"ה ע"ד בתי ע"ז מפחמין אותן בפחמין, ירוש' פסחי' פ"ו דל"ג. מה הקומקום הזה כווה ומפציע ומפחם וכו'. בינוני פעול מְפוּחָם עיי' לעיל שהש"ר ב"ר רפי"ט וס"פ ל"ו ושם לפיכך יהיה אותו האיש כעור ומפוחם עיי"ע חם ה'. ירו' סוט' פ"ב די"ז ע"ד בכלי חרש לא במפוחם, אסת"ר פ' בהראותו קדרות מפוחמות. נתפעל נִתְפַּחֵם עיי' לעיל. והשם פֶּחָם שבת כ"ט סע"ב ל"א: והלאה והקבוץ פֶּחָמִין מקואו' הנ"ל ביצה ל"ב. אין עושין פחמין ביו"ט, קהל"ר פ' כל הדברים עכשיו מלאה פחמים אבל פֶּחָמִים בתהלי' י"א, ו' הוא היחיד על המשקל הערבי فحيم גחלי אש brennende Kohle והתואר פַּחַם Schmied קהל"ר פ' טוב שם זה עוסק בפחמו, שם פ' בכל עת: נפח לפחמו. והתואר

---

1) אבל ה' לעווי כתב כי בדפוסי' המאוחרים גרסו פחת וגם תלה בוקי סריקי בר"ב מוספיא ללא אמת ורק רמ"ל הביא המלה בד"ה פח. 2) בפי' רה"ג לכלי' הגי' בירו' קרובים ובנו"ג קרונין ובירו' נדרי' פ"ג דל"ז ע"ד קברין ובתנחו' בשלח סי' י"ח קרובי' וצ"ל קרוכין מל"ר אמי' carruca, caruca, carrucha, carrocium בל"י אמי' καρούχιον עגלה Wagen. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אתה ניכר. 4) בירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד אי' בפירוש אשכחיה יתיב עביד מחטין ועיי' תשב"ץ ח"א, סי' קמ"ב. 5) בנו"ג אבודין ובקהל"ר פ, כי ברב אם נתפחמו אחד מהן בכמה דמין הוא עשוי. 6) בירו' תעני' ספ"א דס"ד ע"ד הגי' חם כלב ועורב קלקלו מעשיהם חם יצא מפוחם כלב יצא (מפורצם) [צ"ל מפורסם] בתשמישו עורב יצא משונה מן הבריות ועיי' בבלי סנהדי' ק"ח סע"ב.

פחמי עיי' לעיל ומ"ש המהרש"ם לביאור בר פחין עיי"ע פחח] —

פֶּחָם (נ"ל מל"ם פי' דומה לאיזה דבר ähnlich, gleich sein) תרג' כל חפציך לא ישוו בה (משלי ג', ט"ו) כל מדעם לא פחים ליה. *[אחי"ה וצ"ל לה וכ"ה בפשיט' הסורית וכן שם ח', י"א לא פאחים לה כ"ה בכ"י ובנו"ג במ"ס פחי. והשם בל"ס פֶּחְמָא ובתרג' שני באסתר ג', ג' ואמרו לי פְחִימָא] —

פְּחַס (נ"ל מל"ם ܦܚܣ מעך ein-zerdrücken) בע"ז בפ' ר' ישמעאל (ע"ז נ"ג.) פחסה אעפ"י שלא חסרה ביטלה. פי' לא ששיברה בשברים אלא מיעכה שנמחקה הצורה. *[אחי"ה ובפי' ר"ח אי' כגון שהעביר צורת פניה ובדף מ"ב. פחסה אעפ"י שלא ביטלה פי' ר"ח ישראל שפחסה לעבודת כוכבים של עובד כוכבים כלומ' ר צ ף צ ו ר ת ה ואינה ניכרת כלל וכו'. ורש"י שם פי' הכה עליה . . בפטיש עד שנתמעכה צורתה ע"כ ובזה הענין בהשאילה פחסתה צלוחיתו ע"ז נ"ו: ע"ב: ורבינו הביאו בעי' מיוחד. ועוד מזה ב"ר פנ"ג עיי"ע פחש. וכנ"ה בירו' ע"ז פ"ג דמ"ג. אם בשפחסה אין כאן אפרוח. ויק"ר רפ"ז מלמד שהיה אהרן נוטל קרבנם ופוחסו לפניהם ואומר להם דעו שאין בו ממש ובילק' צו ר' תע"ט שהיה הקב"ה נוטל את קרנם ופותחו להם ואומר להם דעו שאין להן ממש ובילק' משלי ר' תתקמ"ו נוטל את הפנקס ופותחו להם וכו' ובשני מקומות צ"ל כלעיל שהיה אהרן נוטל את קרבנם ופוחסו וכו'] —

פָּחַס (מענין הראשון בהשאילה עד כל כך נתמלא שימעך תוכו והקיא לחוץ durch Druck überströmen) בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (ע"ז נ"ו:) כדתני ר' חייא שפחסתו צלוחיתו הכא נמי שפחסתו בורו פי' נתמלא צלוחיתו והקיאתו לחוץ הכא נמי שפחסתו בורו ועלה לגרגתנו ופחסתו גופו הקאה היא. *[אחי"ה ור"ח פי' בשפחסתו בורו כגון שהקיא הבור יין בהרתחה ובא בגרגותני ע"כ ורש"י פי' שפחסתו בורו שנתמלא הבור עד שהגיע היין וטפח בשולי הגרגותני כמו פחסה בפניה (ע"ז נ"ג.) [1]) ע"כ וזה נכון כי ממושג אחד נסתעפו שני הערכים ועוד עיי' ע"ז ע"ב: וע"ג.] —

פחר (= פַּחֲרָא בל"ס וכן בל"ע فخار יוצר חרש Töpfer) תרג' כחומר היוצר (ישעי' כ"ט, ט"ז) כמא דטינא ביד פחרא. *[אחי"ה ועיי' עוד תרג' שם ל', י"ד; מ"א, כ"ה; לירמי' י"ח, ב', ג' והלאה וכבר בא בדניאל (ב', מ"א) פֶּחָר. וכן נקרא החרש (ובדרז"ל ובתרג' חסף) פֶּחָר, פַּחֲרָא עיי' תר"י א' י"ב, כ"ב; תרגו' ירו' א' לבמד' י"ד, נ'; תרג' ישעי' מ"ה, ט'; איוב ב', ח'] —

* **פְּחוֹרָה** (שם הפרטי וכנראה משם הכללי של ע' הקודם לזה) ירוש' סוט' פ"ט דכ"ד. אלעזר בן פחורה ובקידושי' ס"ו. יש השם הפרטי אלעזר בן פועירה.

* **פְּחוֹרְתָּא** (נ"ל כמו פעורתא מלשון סורי' פֶּעְרָא Schlund, Kluft) ירו עירו' רפ"ה דכ"ב סע"ב ואין תמשח מן פחורתא פי' מן הנקיק הסלע היינו נקרת הצור והפשיט' העתיקה ככה נקיקי הסלעים (ישעי' ז', י"ט) ועוד צרחים (ש"א י"ג, ו'), והמפרשים כתבו מה שכתבו.

פְּחַשׁ (כמו פְּחַס ein- zerdrücken) בב"ר (פנ"ב [צ"ל פנ"ד] [2]) (לפנינו פנ"ג) מתנתו מה היא לא שפופה אי יהיב אנא אצבעי פחיש אנא לה. או חרום או שרוע (ויק' כ"א, י"ח) תר"י (א') או פחיש או פסיע — (א"ב כמו פחס דבערך קמא). *[אחי"ה פחיש הוא פעיל ופי' מי שנמעך אפו stumpfnäsig ובנו"ג דלקי בחוטמיה] —

פְּחַת (בל"ע فحت ובל"ס פְּחַת ausgraben ואצל רז"ל ענין חסרון vermindern; פְּחוֹת wenig ועיי' בפנים) בפ' יוצא דופן (נ"ד מ"ד:) פחות מכן כנותן אצבע בעין פי' הבא על נערה שהיא פחות מג' שנים ויום אחד אינו חייב כלום שהוא כאדם שנותן אצבעו בעינו ובנגיעתו יחום עליה שמא ישחיתנה וחסיונו עליה יותר מתאותו ופוסל ואינו מאכיל. בפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"א:) בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת. אין פוחתין את הנר מפני שהוא עושה כלי (שם ל"ב.), כי כרו שוחה (ירמי' י"ח כ', כ"ב) תרג' ארי כרו

---

[1]) ועיי' הגהת הב"ח. [2]) וכן מוכח מעי' אבביה, ואנטיקיסר, בטס, בן ג', דריה, שף ח' כי באלה המקומות הביא רבינו ציונים מפרש' נ"ג שהיא בחשבון רבינו פנ"ד כידוע.

פחית[1]). בויק"ר אמור אל הכהנים (פכ"ז) הדין גברא זבין לי' חד פחית ס"א חד חורבה[2]). כב"ר פרש' ל"ז (ל"ו) וחם הוא אבי כנען (בראשי' ט', י"ח) אבוי דפחתא. *[אחי"ה ההנחה הראשונה נופלת על חקיקה כל"ע וס' ומזה הענין אין פוחתין את הנר ביצ' שם כלומ' אין חוקקין בביצים של יוצר לעשות מקום לצוק בתוכו שמן עיי' פי' ר"ח בביצ' ובפירש"י שם וכן בתוספת' ביצ' ספ"ג[3]) כפי גי' רבינו בע' אלפס: אין פוחתין אלפסין סתומין וממנו השם פחיתת הנר ביצ' ל"ב. מקום הפחת עיי' לעיל. נפעל ביצ' ל"א: ונפחת. הפעיל סוכה י"ח: הפחית דופן האמצעי ומזה פְּחֵית בתרג' הנ"ל בל"ס פְּחְתָא בל"מ פַּחַת כולם ענין חקיקה ותרג' שקערורת (ויק' י"ד, ל"ז) פַּחְתִין ומזה שם כלי מדה חלול: פוֹחָת (Hohlgefäss) תוספת' כלי' ב"ב רפ"ז כפי גי' הר"ש לכלי' פכ"ט מ"ח יד הפוחת וכן הפוחת[4]) והקבוץ שם כלי' ב"ק ספ"ז שולי הפחתין וקרקעות הכלי' וכו'. והושאל פָּחַת לענין חסרון וגרעון כי מה שנחקק אבד מקצת תוכו ונחסר ע"י זה. בקל שבת כ"א: פוחת והולך, מגיל' כ"א. אין פוחתין מהן, שם כ"ג. ושם: לא יפחות, תעני' י"ד. אין פוחתין וכו', פסחי' קי"ד, פחות ממיכלך וכו', מקואו' פ"ד מ"ה פחתוה ועיי' ירו' יבמו' ספ"א ד"ג: — תוספת' כתובו' פ"ט וירו' סנהד' פ"ח דכ"ו: הפוחתת כתובתה, ירו' נדרי' פ"א דמ"ט: הפוחתת אינה פוחתת מימות הלבנה וכו', ירו' תרומו' פ"ד דמ"ב ע"ד הפוחת א' מעשרה וכו'. בינוני פעיל סנהד' צ"ז: לא פחית עלמא מל"ו צדיקי ועיי' למטה. איכ"ר פ' רבתי ערסא פחיתא, ושם פ' ויגרס פת פחית, שהש"ר פ' סמכוני: דא פחיתא, תרג' תהלי' י"ט, ג' פתית צ"ל כגי' כ"י פחית ועוד עיי"ע פע. נפעל סוט' ה' סע"א לסוף נפחת, חולי' מ"ה, נפחתה כדלת, תוספת' יבמו' פי"ב בסנדל שניפחת. הפעיל ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ד מפני שמפחיתן ובבבלי ב"מ ל'. הגי' שמשחיקן. אתפעל ירו' מ"ק פ"א ד"פ: איירא דציפורין איתפחת במועדא.. בית עלמא דבר מקטיא איתפחת במועדא וכו', ובכתובו' ס"ב: אִיפְּחִית בי באניה וכו' איפחתא דרגא וכו' התי"ו נבלעת. ירו' דמאי פ"א דכ"ב. (פחת) [צ"ל איפחת] פתורא קומוי פי' ניזק ונשבר השולחן לפניו. והשם פְּחָת פי' חסרון ומיעוט הערך ב"ק י': י"א. פחת נבלה, ירו' ב"ק רפ"א ד"ב: ישלם פחתה ירו' תרומו' פ"ד דמ"ב ע"ד אין הפחת והתוספת שווין. ב"מ ע'. פְּחָתָא עיי"ע תקל א'. ירו' נדרי' ספ"ט דמ"א ע"ג תהא פחתה בה, קהל"ר פ' שמח: איזיל לפחתא. ועוד ענין פחיתות ערך ושפלות ומזה ב"ר פל"ו הנ"ל וכן שם פצ"ט אחים דפחתה[5]). פחותיה דביתך עיי"ע סעותיה — והתואר פחות הופכו יתר עיי' מגיל' כ"א: כ"ב. כ"ג: פסחי' מ"ז. סוכ' מ"ה:[6]). תוספת' שקלי' רפ"ג. ולנקבה תוספ' כלי' ב"מ דפי"א כתובו' מ'. פְּחוּתָה והקבוץ שם י"א. והלאה פחותות] —

* פַּחְתֵי (= בר פחתי מקוטע מן פַּחֲוָתָא Sohn (von Fürsten, grossen Männern עיי"ע בר פחתי וש"נ ושם פי' ובירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג הגי' בן פיחה. וס"א פאתי עיי"ע הנ"ל.

פט (= פְּטָא נ"ל שהוא כמו מטא פי' הגיע לעת מעותד ומוגבל reichen, langen bis zu einer bestimmten Zeit ועוד עיי' בפנים) בפ' ר"א אומר תולין בגמ' שורין (שבת ק"מ:) דמפטיא ליה י"ב ירחי שתא פי' אני ערב שמספיק לו י"ב חדש. *[אחי"ה כלומ' שמגיע לעת י"ב חודש וזה עולה לגי' כ"י ש"ס א"פ כי היכי דממטיא ליה וכ"ה בכ"י רש"י דמטיא ליה עיי' ד"ס שבת צד קס"ו: וא"כ פטא כמו מטא ואם גי' מפטיא עיקרי' אז אולי הוא ל"פ پاذا פי' עומד וקיים andauernd sein וזה שפירש"י שתתקיים לו] —

פט (= פּוֹטָא מל"י φῶς, φῶτα אור Licht) בילמדנו ויאמר משה לחובב (בתנחומ' בהעלתך לי') פוטיאל (שמו' ו', כ"ה) שהאיר במעשים טובים כשם שאת אומר ביונית פוטיא פי' נר. *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו ככה אור (בראשי' א', ד'; איוב י"ח, ה'; ל"ח, ט"ו; ישעי' מ"ה, ז'; איכה ג', ב' והרבה זולתו); נר (משלי י"ג, ט'; כ', כ"ז); נוגה (ישעיה ד', ה'; נ', י'; ס"ב, א'); נהורא (דניאל ב', כ"ב), ילק' יונ' ר' תק"נ פטיות מאירות ליונה ונ"ב נרות בל"י וכבר הארכתי אודות זו המאמר במאמרי במ"ע מ"ג חכ"א 591 ע"ש ובתנחומ' הישן וישב סי' ט"ז הבין פוטינוס (פוטינון) כמו פוטיא וזה מה שסיים שהביק לביתו של פרעה עיי' מ"שר"ש באבער והנכון עיי' בע' פטנון] —

---

[1]) בקצת דפוסי תרג' פחת. [2]) בנו"ג חרובא זביניה מהאי גברא ובירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג דזבן חדא חלקא. [3]) בכ"י אירפ' אין פותחין אלפסין סתומות. [4]) ובנו"ג פחות וכ"ה בכ"י אירפ'. [5]) ובלי עברי החדשה כך ענין פחיתות כלומ' מיעוט הכבוד והערך. [6]) לא פחות עלמא מתלתין ושיתי צדיקי ועיי' לעיל בפנים בסנה' הנ"ל.

פט (מהשם הסורי פאטטא פי' בר אווז נבנה הפעל בפלפל פִּטְפֵּט משמיע קול כבר אווז schnat-tern והושאל לדיבור בטל schwatzen אבל עיי' סוף הערך ומ"ש) בס"ג דפ' יש בערכין (ט"ז:) הוא עשה מעשה פטיט לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט פי' „פטפט והשמיע קולו בלשון הרע לפיכך יביא קרבן פטיט צפרים שמשמיעין קול בכל שעה" [1]). בב"ר פע"א (ע') ויאמר להם השלום (בינינו) [צ"ל ביניכם] [2]) לבינו ויאמרו שלום ואין פטטין את בעי הנה רחל בתו באה הדא אמרן שהדיבור מצוי בנשים. בויק"ר ויהי ביום השמיני (פי"ב) למי מדינים [3]) למי שיח (משלי כ"ג, כ"ט) למאן דיונין [4]) למאן פטטין [5]). ובפרשת סביב (ויק"ר ספל"ב) שלומית בת דברי (ויק' כ"ד, י"א) דהוות פטטא [6]) שלם ליך שלם עליכון [7]). בסוף ברכו' ירוש' (ספ"ט די"ד ע"ד) כל פטטיא [8]) בישין ופטטיא דאורייתא טבין. ברייש יש נוחלין בגמ' סדר נחלות (ב"ב קט"ו:) חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו [ואמר] ומה בת בנו הבא מכח כ חו [9]) וכו'. במנחו' ברי"ג דפ' ר' ישמעאל (ס"ה.) חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר משה רבינו אהב ישראל ויודע שעצרת יום אחד וכו'. בר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ג רע"א) ובר"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קמ"ו סע"ב) לקח לו מבנות פוטיאל (שמות ו', כ"ה) לאו דאתי מיתרו שפיטם עגלים לע"ז לא דאתי מיוסף שפיטפט ביצרו וכו' עד דאתי מבנות פוטיאל תרי משמע כלומ' משנים שפיטמו קאתי פנחס [10]). בהגדה דפ' הניזקין (גיטי' נ"ז.) וכשמת אמרה להן ספדו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף. *[אחי"ה בציונים האחרונים ענין פטפט מתרים ונלחם כנגד איזה דבר עיי' פירשב"ם לב"ב ק"ט: והוא לפע"ד מל"פ فتو מאותה ההוראה אבל בב"ר פצ"ח דמפטפט צחי הוא מענין פְּטָטָא Geschwätz בבנין פלפל והתואר פַּטִּיט ערכי' הנ"ל וכן בב"ר פצ"ג אני רואה בך שפטיט אתה יש באחיך פטיט כמותך, תנחומ' ויגש סי' ה' אתה פטיט פי' דברן ולנקבה פַּטָּטָא ויק"ר פל"ב עיי' לעיל והקבוץ דב"ר פ"ו פַּטָּטוֹת ועוד תואר לנקבה (מבנין פלפל) פַּטְפְּטָנִית תנחומ' וישב סי' ו' מן הפה תהיה פטפטנית . . וכו' עד עמדה לאה והיתה פטפטנית ובב"ר פי"ח ופמ"ה בל' עברי דברנית, דברניות וה' לעווי פי' מל"ס הנ"ל שהושאל מהשם פאטטא בר אווז וכן בל"ע بط וממנו بطبطة קול בר אווז שמשמיע קול כן מי שהשמיעו קולו תמיד ודבר על כל ענין והמשביר פי' מל"ר Schwätzer, fatuus והפעל fatuor אבל לינראה מל"ע وطوط הרבה דברים זה אחר זה הכל ביחד והשם وطواط והתואר وطواطى Schwätzer ועיי' ג"כ מלה ערבית فطفط דבר לשון מגומגמת שאין לה שחר] —

* פְּטָא שם הפרטי עיי"ע בר פטא.

* פוטא עיי"ע פוטינון.

* פוטי עיי"ע פט ב'.

☞ פוטאלוס (?) מסכת מכות פרק בתרא (כ"ד סע"א) ושמעו קול הממונה של רומי מפלטיי' שם עיר קרובה לרומי פוטאולוס ובתחומה נובעים מים חמים כמו חמי טבריא ובסוף מדרש איכה (פ' על הר) כתוב פטלילוס וטעות זה וזה שהגירס' נכונה פוטאלוס. *[אחי"ה ר"ב כיון על שם העיר בקמפניא הנקרא Puteoli אבל בע' המיה (ח"ג, רי"ד) כבר הוכחתי שהמלה פלטיה נ"א פטילון במכות ובכ"י ש"ם אפלטינס צ"ל קאפיטליאום Capitolium וגי' ספרי [illegible]ב פ' מ"ג ע"ש בע' המיה, ובאיכ"ר הנ"ל אי' פו[illegible]יילוס] —

פִּטְפּוּט נ"ל לדעת רבינו מענין ל"ע فطوطى גבשושית Höckeriges אבל ל[illegible]"ד מל"פ پاى بست = پاد. بست Unterbau, Gestell פי' בסים לדבר) בפ' המוציא יין (שבת ע"ח:) רבי יהודה אומ' כדי לעשות פטפוט. פ"ו בכלי' (מ"א) העושה ג' פטפוטין בארץ וחיברן בטיט להיות שופת עליהן את הקדירה פי' „גבשוש העולה מן הכירה

---

1) כ"ה בפי' רגמ"ה בערכין (בקובץ כ"י אנג' דף קל"ח רע"א). 2) כ"ה כדפ"ר ולפנינו ובשדפ"ע ובכ"י ק"ט בינינו ובדפ"א ביניכ' ומזה נפשט בטעות בינינו. 3) וכ"ה בויק"ר ובאסת"ר פ"ה ד"ה ר' עזריה פתח ובמקרא כתוב מדונים ובכ"י ק"ט מדנים. 4) בנו"ג דיניז. 5) בנו"ג פטיטין אבל בילק' משלי כ"ג פטשין וצ"ל פטטין. 6) בנו"ג עוד: בשלמא. 7) בנו"ג לכון. 8) וכ"ה נכון בגי' המהרש"ס ובנו"ג פיטטיא. 9) וכ"ה בכ"י ש"ם ובע"י ובשאילתות וביתר מקומו' בד"ס ב"ב צד קס"ג: ובנ"ג בנו. 10) בפי' רגמ"ה אי' פוטיאל מלא שני פוטיאל דפוטי משמע תרתי מיוסף ומיתרו ואית דמפקו מבנות דמשמע תרתי ע"כ ועיי' בפירשב"ם וכפי' ראשון הובא בפי' בילק' וארא ר' קע"ט דכתיב פוטיאל ולא כתיב פוטאל וכפי' שני אי' בפירוש בשמ"ר ספ"ז בת פוטיאל לא נאמר אלא מ ב נ ו ת פוטיאל שהיתה אשתו משפחות משבט יוסף שפיטפט ביצרו ובאת מצד אחר מיתרו שפיטם עגלים לע"ז.

שהוא עשוי לסמיכות הקדירה כדאמ' בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ב:) כל שהוא למאי חזיא.: שכן[1]) עושין פטפוטי כירה קטנה לשפות עליהן קדירה"[2]) .ג' פטפוטין [הן][3]) עושין בכירה ושופתין עליהן את הקדירה ויש שסומכין פטפוט לכותל ומניחין עליו את הקדירה וסומכין אותה לכותל". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בשבת נדפס בש"ס ווילנ' בדף פ': וז"ל פי' פיטפוט ג ב ש ו ש או בנין בארץ ששופתין עליו את הקדירה וג' פיטפוטין הן ויש שסומכין פטפוט לכותל ומניחין עליו את הקדירה וסומכין אותה לכותל ומקשינן וכו' ומוקמינן לה להא פטפוט לכירה קטנה קאמר וכו' ע"כ וא"כ כצ"ל גם בערוך רק הוא מקצר ופי' פטפוט גבשוש בדברי ר"ח הוא אליבא פי' רה"ג ולא הביא רבינו כי כבר העתיק פי' רה"ג מכלי' ולי נראה שלפי זה הפי' הוא מלה ערבי' הנ"ל (עיי"ע אפטט) פי' גבשוש אבל בגוף האדם ומפני כן דעתי נוטה לפי' שני בר"ח בנין בארץ ששופתין עליו את הקדירה וכו' והוא מל"פ הנ"ל פי' בסיס ובנין בארץ ועפ"י זה פי' הרמב"ם בכלי' פ"ה מי"א ופטפוטין קצוות מטיט שעומדת עליהן הקדירה כ מ ו ה י ס ו ד ו ת ע"כ ורש"י בשבת ק"ב: לועז טרפיד"א (ולא כבדפ"ש טרפייר) והוא Dreifuss = trépied וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"ק ספ"ד כירה . . ועשו לה פטפוטים, ושם רפ"ה שלשה פטפטין שנתן בארץ, ושם סוף הפרק איזה פעמים פטפוטי — ועה"ק שנ"ב פי' כלי ברזל שקורין דריבוס (Dreifuss = Drivuoz) או שלק ע"כ והוא schalc עיי' בטר"ג לפערלעס 109 ויש"נ סמ"ק פיטפוט שקורין טריפי. ותשוב' ר"י ווייל ס' קנ"ג ללבן החצובה שקורין דריבוש ועיי"ע חצב ח"ג, תע"א] —

פָּטַגְּרָטוֹס (בל"ס פָּטְגָּרָא והוא כמו פודגרים (Podagrist עיי' בע' עלב.

פְּטָטָר ואולי מל"פ بتاور קץ וסוף דבר והיינו עוקץ (Stiel, Stengel בפ"ק בע"ז (י"ג:) ובנות שוח ופטוטרות[4]). גמר' (שם י"ד.) אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן בפטוטרותיהן שנינו פי' תאנים לבנות בעוקציהן שלא יתלום לפני ע"ז. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בפטוטרותיהן בעוקציהן מפני שמקריבין אותן לע"ז ע"כ ובפירש"י ממש כפי' הערוך וכגי' הירו' במשנ' ע"ז פ"א מ"ה ובגמ' שם פ"א דל"ט ע"ד מוכח מפי' הערוך בע' בנות שוח וכל הפי' הארוך הנ"ל הועתק מפי' ר"ח לר"ה ט"ו: (בש"ס ווילנ' עש"ה), ושם ושם הובא הירוש' שביעי' רפ"ה דל"ה: בנות שוח פיטיראה[5]) ופי' ר"ח ר"ה שם פי' פיטיראה בל' יון ואמרו מין תאנים כאשר אמרנו ע"כ ועיי"ע בנות שוח. ועיי"ע פטרא ומ"ש] —

פְּטָטְרְכָה (= פָּטְרוּכָה נ"ל מל"פ پترجا מקום מאוס ותואר לאחור der Hintere) בריש ויק"ר (פ"ג) פרש' מלא כף נחת: מסניא דיבא לפטטרכא ומפטטרכא (לכורא) [צריך לו' לבר] — (א"ב פי' אפופטרכא בל"י אחד מהדקין הסמוך לפי הטבעת). *[אחי"ה אולי כיון לל"י πρωκτός. ובקהל"ר פ' החכמה הגי' מסניא דיבא לפטרוכא ומפטרוכא לעזקתא ומעזקתא לברא ובילק' קהלת ר' תתקע"ו מכנת טעיא לפיטרכא מפיטרכא לעזקתא ומעזקתא לברא] —

* פְּטָל (ל"י πατέλλα בל"ר patina = patella קערה) ירו' דמאי פ"א דכ"ב. ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג פטל ציבחר פי' קערה קטנה ועיי"ע פטיליקין.

* פַּטְיָה (= איפטיא מל"י ὑπατεία Consulat) ירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד הרי הוא נמנה בפטייה של מלכים ובויק"ר פל"ו איפטיא עיי"ע (בח"א רי"א).

פְּטִילְיָא (מל"ר אמצ' patella סל ארוג gofloch-tener Korb[6]) טמאה בפ' י"ו בכלי' (מ"ה) פי' קופה של גרוגרות כדתניא (תוספת' שבת פי"ג) חותל של תמרה ופטיליא[7]) של גרוגרות מקטע[8]) ואוכל, ובירושלמי סוף כלל גדול (שבת פ"ז ד"י ע"ג) תני ר' אושעיא חותל של תמרים [ופטיליא של גרוגרות] מקטע ואוכל[9]) ובלעז אספורט"א[10]) ויש בדברי חכמים פטילי ששמן בל' ישמעאל ט נ ג י ר ובלעז טיילא (?) — (א"ב פי' בל"י מין סלים גדולים). *[אחי"ה אולי

---

[1]) בנו"ג שכן עני אבל בפי' רה"ג לי' עני. [2]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם. [3]) כצ"ל עיי' בפני' למטה בסמוך. [4]) כ"ה בש"ס בבלי אבל במשניו' נאפולי ובירו' בפטוטרותיהם אבל זה רק בפי' הגמ'. [5]) בנו"ג פיטיריה. [6]) ובל"י πατέλλα קערה. [7]) וכ"ה בפי' אירפ' פטליא ובנו"ג בט"ס פלטיא. [8]) בנו"ג מקרע. [9]) וכ"ה בפי' רה"ג לכלי' ובנו"ג בירו' ופטילייא של תמרים קורע ומתיר. [10]) בלאי"ט Handkorb, sporta.

ר״ל פטיליא כמו פטיריא [1]) והוא σπυρίς סל וממנו לאי״ט sporta הנ״ל והנכון שהוא מל״ר אמצ׳ הנ״ל וכל הפי׳ הועתק מפי׳ רה״ג רק רבינו הוסיף מדעתו המלות הלועזיות ודע כי בפי׳ רה״ג אי׳ בזה״ל פטיליא כמין קופה לגרוגרות ששמה בטיית ק ו ס ר ה א ת י ן וכו׳ עד ויש בדברי חכמים פטילי ס י ג ו ר ע״כ ובטיית השמיט רבינו ונ״ל שצ״ל קוסרה אלתין = قوصرة التين קופה של גרוגרות Feigenkorb. ותחת סיגור צ״ל כגי׳ הערוך ט נ ג י ר [2]) והוא בל״ע طنجير כלי אשר בו עושין מין מאכל תאנים אבל לזה אינו עולה יפה הלעז בערוך ודע כי בכ״י ערוך ה״ב אי׳ ובלעז לויילא ואולי הוא לאי״ט Spülgelte, lavello. וכנ״ה פטילייא של תמרים בירו׳ מעש׳ שני פ״א דנ״ב ע״ד וירו׳ שבת רפט״ו דט״ו. ובמשקל עברי בתוספ׳ מעש׳ שני פ״א בכ״י אירפ׳ פטליאות] —

פָּטִילְקוֹן [3]) (נ״ל מל״פ باتيلة קדירה שמבשלין בה (Kochtopf בב״ר פרש׳ ע״ה [4]) (לפנינו פע״ד) והלא נכריות נחשבנו לו: אפשר כן אלא אין הוה חמי קווקאי טבא הוה נסיב פטיליקון טב הוה נסיב — (א״ב פי׳ פטלון בל״י עגל ובנוסח׳ כתוב פטקלין ובמד׳ איכ׳ פ׳ ויגרס בחצץ שני: תמנין פטליקין אכל מכל פטליק חד פת ובעל הערוך גרס תמנין עיגולין דפיתא עיי״ע עגל). *[אחי״ה בענין גי׳ רבינו באיכ״ר עיי״ע בס א׳ (ח״א, ק״ל:) וש״נ יתר הערכים, ר״ב כיון לל״י πέταλος עגל והנכון כי הוא ל״פ הנ״ל פי׳ פארור ופי׳ פטיליקון טב אם ראה לבן קדרה טוב כלומ׳ תבשיל יפה לקח לו לעצמו וכן באיכ״ר הנ״ל זה פירושו וכה״ג לפנינו פטיליק דאת מייתי לן חד זמן קדמיי לא תייתי לן זמן אחורי מן דאכלון אייתון קדמיהון תמנין פטילקין אכל מכל פטיליק חד פת ומכל (פטים) [צ״ל פיטס] חד כס א״ל רבי מן דאכלית ופסקית אייתון קדמך תמנין פטיליקין מחד פטיליק אכל רבי חד פתית ומחדא (פטים) [פיטס] אישתי רבי חד פס וכו׳ ופי׳ בכל המאמר פטיליק פארור והושאל לתבשיל שמבשלין בו ובזה הענין בירו׳ דמאי וירו׳ תעני׳ המצויין בע׳ פטל כי גם בל״פ باتيلة כמו باتيل והראיה כי בע׳ נפש א׳ הביא מאיכ״ר אכל מכל תבשיל חד פס, והיא העתקת של פטיליק. ועה״ק שנ״ב טעה לפרשו כלי שמזכירין אזכרת לבנה או מחתות אש רויכוא״ם בל״א Rauchfass] —

פֵּטְלוֹן (מל״י πέταλον Goldblatt, ausgebreitete (Platte לא תסולה בכתם אופיר (איוב כ״ח, ט״ז) תרג׳ לא תשתלחף בפטלון [5]). בכתם טהור לא תסולה (שם י״ט) תרג׳ בפיטלון דכי לא תשתלחף. (א״ב פי׳ בל״י ורומיי טס ופח של זהב צרוף ונקי מכל סיג). *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל והועתק לל״פ ... באותה ההוראה ותרג׳ כתם (איוב ל״א, כ״ד; איכ׳ ד׳ א׳) פיטלון. וכן העתיקו ע׳ זקנים פח (שמות ל״ט, ג׳); ציץ (שם כ״ח, ל״ב; ל״ט, ל׳; ויק׳ ח׳, ט׳); נזר (שמות י״ט, ו׳)] —

* פטילוס, פיטולין (= קפיטולין (Capitolium עיי״ע פוטאלוס במו״ע אשר העתיק ככה מבוקסטארף וטעות הוא.

פַּטֵּם (בל״ס פי׳ אבוס והבריא fett machen, mästen והושאל לעירוב מיני בשמים durch (Mischen wohlriechend machen בריש כריתות (פ״א מ״א) המפטם את השמן המפטם את הקטרת פי׳ המבשם והממלח כל הבשמים לעשות הקטרת רקח מרקחת. מעשה רקח (שמות ל׳, כ״ה) תר״י (א׳) מפטם. איש בריא (שופטי׳ ג׳, י״ז). בסוף עירובי׳ (ק״א.) מעשה בשוק של פטמים פי׳ מוכרי עופות כדאמרינן בס״פ אין צדין (ביצ׳ כ״ט: וכ״ה בתוספת׳ ביצה פ״ג) אצל פטם הרגיל אצלו ואמר לו תן לי תור אחד או גוזל אחד פי׳ כולן לשון משמן המה. *[אחי״ה וכ״ה ברי״ף עירו׳ ורש״י בביצ׳ הנ״ל והוא התואר פַּטָּם וכנ״ה בביצ׳ ל״ח. מ״ט. שור של פטם. חולי׳ צ״ה רע״א עיי״ע סף א׳. פסיקת׳ דר״כ צד ק״ד: ילק׳ יתרו ר׳ רע״ג ראה אותה . . אצל חפטם ומילה חיקה פטומות והקבוץ עירו׳ שם. תוספת׳ שביעי׳ רפ״ה הצבעין והפטמין. ועוד שור אבוס (Mastochs) שבת ק״מ: תוספת׳ שבת רפט״ז (י״ז) גורפין מלפני הפטם ירו׳ שבת ספ״כ די״ז ע״ג מפני מה שהפטם מותר הרעי אוכל, וכן בל״א וסורי פֵּטְמָא שמ״ר פכ״ה אילולי היה לי פטמא אחד לאכול מיד היה נעשה לתוך פיו טעם פטמא. ועוד רוקח מרקחת (Apotheker) ירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ד הפטמין

---

[1]) ובאמת כה״ג בכ״י ק״ט. [2]) כ״ה בכל כ״י ערוך ובנו״ג בונגיר. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ובכ״י אחריי ובדפ״ע פטיליקין. [4]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע ע״ח. [5]) בנו״ג בפיטלון דמן אופיר ובמתורגמן בפיטליין.

שבירושלם וכו', ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ג כדרך שהפטמין עושין. ב"ר רפט"ז של פטמים. והשם המופשט ב"ק מ"ז. פיטמא לבעל הפרה ועיי' תשוב' הגאוני' (הוצ' הרכבי צד 137) פי' נכון. ועיי' תרג' יחזק' מ"ה ט"ו; תהלי' ע"ג ח' פיטמא — כריתות ו'. ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד ירו' שקלי' פ"ד דמ"ח. תוספת' יוה"כ פ"ב פיטום הקטורת, ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ג פיטום שמן המשחה, תר"י א' לשמות כ"ה, ו' פיטומא והקבוץ פיטומין כריתות ג'. והפעל בקל רק בבינונו פעול כתובו' ס"ז: תרנגולת פְּטוּמָה, ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג וירו' קידושי' פ"א דס"א: מאכיל את אביו פטומות וכו'. תנחומ' הישן וישב סי' י"ג זורק עליו פטומות. פסיקת' דר"כ וילק' הנ"ל עיי' לעיל. ויק"ר פל"ד עגלים פטומין. ובינוני פעול בפיעל אסת"ר פ' גם ושתי עגלים מְפוּטָמִין, רות רבה פ' ויאמר לה בועז עגלות מפוטמות. סנהד' פ"ב: בן פוטי שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז וכו' ועיי' ב"ב ק"ט: וע' פט ג' ב"ר פפ"ו עיי"ע פטיפר. פסחי' ע"ו רע"ב מפטמי מהדדי. תוספת' ע"ז רפ"ו (ז') פרה שפיטמה בכרשיני ע"ז. תרג' חמיץ (ישעי' ל', כ"ד) בליל מְפַטַּם. תרג' משלי ט"ו, י"ז תורי מְפַטְּמֵי. ובהוראת עירוב בשמים כריתו' ג'. ו'. המפטם את הקטרת. ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד פיטמה חציים. ירוש' סוכה ספ"ה דנ"ה ע"ג ולא היתה מפטמת כמו שהיתה, ובהשאילה שהש"ר פ' אנהגך: יין הרקח (שהש"ר ח', ב') זה התלמוד שמפוטם במשניות. ועוד הושאל לתנחומין בעלמא לפטם את לבו של אדם ב"מ ס"ו רע"א פטומי מילי בעלמא הוא עיי' פירש"י שם. התפעל ב"ר פל"ב לְהִפַּטֵּם. אתפעל אִתְפַּטֵּם תרג' שופטי' ו', כ"ה; להושע ד', ט"ו. מתפטמין תרג' תהלי' ל"ז, כ'. ובינוני פעיל בהוראת התואר פַּטִּים עיי' תרג' ש"א כ"ח, כ"ד; ש"ב ו'. י"ג; לישעי' י"א, ו'; לתהלי' ס"ט, ל"א והקבוץ פַּטִּימַיָּא תרג' מ"א א', ט'; ה', ג' (עיי' רר"ק שם); לש"א ט"ו, ט' וזולתו. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג ירו' קידושי' פ"א דס"א: תרנגולין פַּטִּימִין, ירוש' ביכורי' ספ"ג דס"ה ע"ד וירו' מגילי' פ"ד דס"ט. פטימין ובני תורין ע"ש. ולנקבה איכ"ר פ' רבתי: תרנגולתא פַּטִּימְתָּא, והקבוץ פטימן, פַּטִּימָתָא עיי' תרג' לבראשי' מ"א, כ'. ד'. ה'. ז'. י"ח, כ'] —

פטם (פִּיטוּמָא צ"ל פרטומא מל"י προτομή גוף עליון עד החזה Büste, Brustbild) ירו' דתעני' פרק בשלשה פרקים (פ"ד דס"ט רע"א) חמי לי פיטומיה פי' המפרש גיד. *[אחי"ה בנו"ג בירו' אתון (מעינין) [צ"ל טעינין] רישיה (של בן כוזבה) גבי אדריינוס אמר לון מאן קטל הדין וכו' חמי לי פטומיה חמי לי פטומיה אשכח חכינה כריכה עליו ובאיכ"ר פ' בלע אי' באותו הסיפור: ואיתיאו רישיה לבי אדריאנוס אמר מאן קטליה לדין.. אמר ליה זיל ואייתיה לי אזיל ואייתיה ואשכח עכנא כריכא על צואריה וכו' הרי כי רק ראשו של בן כוזיבא הביאו לפני אדריאנוס וא"כ לא מצאו נחש כרוך על גידו כי אם על גויתו העליונה ומפני זה דעתי כדעת ה' פערלעס (מיסצעללען 10) להגיה פרטומיה ואדריאנוס חפץ לראות פני וצורת אדם גבור העומר נגדו במלחמה עצומה. וע' הזקני' העתיקו ראש (מ"א י', י"ט) ע"י προτομή והוא גוף העליון וצורה עד החזה[1]. ובילק' האזינו ר" תתקמ"ו אי' אייתון לי גופיה פטומיא וקרוב הדבר שמלת גופיה באה מגליון פנימה ובעל מגיה חשב כי פטומא הוא ל"י πῶμα גויה או ל"ע גוף, וגם יש שם בילק' מה שלי' באיכ"ר במקורו אשר משם שאב: אשכח חויא כריכא על ארכבותיה, וכנ"ה באיכ"ר שם בסיפור שני אחין ע"ש ואייתיאי רישיהון לגבי אדריאנוס וכו' א"ל זיל אייתי לי פיטומייהו אזל אשכח עכנא כריכא על צואריהון וכו' תנחומ' הישן שופטי' סי' ח' ומעמיד להן פיטומין ובכ"י ר' פרטומין] —

פטם (= פִּיטְמָא מל"י πυθμήν שרש ועוקץ של נטע והושאל לחודו של דד 1 Wurzel-Stammende einer Pflanze, 2 Spitze, Warze an der Brust) בפ' יוצא דופן (נדה מ"ז.) בן עזאי אומ' משתשחיר הפטמית[2] פי' „ראש הדד וחודו"[3]. פטמא של רמון (עוקצי' פ"ב מ"ג)[4] עיי' בע' נוץ פי' גם הוא חודו של רמון וכן חודן של בצלים ושל כרישין. פיטמא[6] בסוף לולב הגזול (סוכ' ל"ד:) ניטלה פיטמתו פי' ר"ח ז"ל נראין הדברים שהוא דד החוטם כפיטמא של דד כרתנן (עוקצין הנ"ל) פיטמא של רמון אבל הא דאמר רבי

---

[1]) וכן העתיק עקילס תרפים ש"א י"ט, ט"ז. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' רה"ג בנדה ובנו"ג במשני שבמשניו' הפיטומות ובמשני' דש"ס הפיטומית ובדפ"ע הפטומת. [3]) וכן מוכח מפי' רה"ג בנדה בסד"ט 33 ועיי' פי' לעוקצין פ"ב מ"ג שם צד 43. [4]) בנו"ג פיטמא. [5]) ועוד עיי"ע מסרק ומ"ש. [6]) בדפ"ע כאן מתחיל הערך אבל בכ"י ק"ט וה"ב רק המשך של קודם וכ"ה עיקר.

יצחק (סוכה ל״ה סע״ב) ניטלה בוכנתו הוא קצה העץ הנתון באתרוג [כגון בוכנא] [1]) האי בוכנא [2]) דשף מדוכתיה טרפה ושם המדוך עוד [בוכנא] [3]) כ ד נ ר ס י נ ן [4]) (שם נ״ב.) בוכנא ואסיתא. ובאתרוג עץ שהוא תלוי בו באילן [הוא] כמין בוכנה ובעיקר האתרוג חקוק כמו אסיתא והעץ נתון בה וקיימא לן שאם נעקרה הכוכנא מן האסיתא חיישינן שמא ניטל מגופו של אתרוג עמה וחסר האתרוג ופסול אבל אם הבוכנא באתרוג קיימת בתוך האסיתא ונחתך העץ למעלה ממנה כשר שהרי העיקר קיים וזהו ניטל עוקצו כשר״ [5]). ר׳ גרשום ז״ל פי׳ בוכנתו שהפיטמא נכנסת באתרוג כהאי בוכנא באסיתא ואם ניטלה הפיטמא כולה שנשתרשה מן האתרוג היינו ניטלה פיטמתו דתני במתניתין [6]) וזה הפי׳ סבירא לן שזה הפיטמא לא יקשה על שאר פיטמא — (א״ב פי׳ בל״י תחתית הפרי ונקרא כן הטבור ואצלנו נאמר כן טבור או תחתית הדד וכו העוקץ אצל הפטמא לא כן בפירות אשר יתפרדו מן קצה אל הקצה). *[אחי״ה ר״ב כיון לנכון למלה יונית הנ״ל ופיטמא ועוקץ הוזכרו יחד לענין הדר בנדה מ״ז. ע״ש ובתוספו׳ סוכ׳ הנ״ל ובירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ד מפורש פיטמתו: תמן אמרי שושנתו [7]) וכפירש״י ברכו׳ ל״ו: פיטמא של רמון: הפרח שבראשו כעין שיש לתפוחים ולספרגלין ע״כ ובחולין קי״ח: פירש״י פיטמא של רמון הוא שומר על פיו ע״כ וכ״ה בפי׳ רגמ״ה שם (בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף שמ״ח:) זו היא קליפה שומר של רימון ע״כ ורה״ג בעוקצין פ״ב מ״ג פי׳ בע״א עיי״ע מסרק. וכנ״ה בירו׳ כלאי׳ פ״א דכ״ז. פיטמה של אבטיח. . פיטמה של תפוח. ירו׳ תרומ׳ פ״ט דמ״ו ע״ד ושם רפ״י דמ״ז. העביר פטומתו כמחותך הוא. וע׳ הזקנים העתיקו קנה (בראשי׳ מ״א, ו׳. כ״ב) שריגים (שם מ׳, י׳) ע״י זו המלה הנ״ל] —

☞ **פִּטְמָא** (ר״ב כיון לל״י φύτευμα das Gepflanzte והנכון מל׳ פטם של ע׳ הראשון (das Gemästete מד׳ שמ״ר פ׳ הנני ממטיר לכם (פכ״ה) אלולי היה לי פטמא אחד לאכול מיד נעשה לתוך פיו טעם פיטמא פי׳ בל״י שם כללי לנטע ודשא. *[אחי״ה ואין ההמשך סובל זה הפי׳ והנכון שהוא מל״ס פַּטְמָא ענין שמנות ומפני כן הבאתיו בע׳ פטם א׳ ע״ש] —

* פַּטִימָא עיי״ע עדישה וע׳ אשן ב׳ ח״א, ש״כ.

פטנג (= פּוּטַנְג בל״ע فوتنج فودنج בל״פ پودنه Polei) בגמ׳ דפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״ט:) מאי יועזר (שם במשנ׳) פוטנג. ירושלמי (שבת פי״ד די״ד ע״ג) פוליטריכון [8]) בלעז פולי״ו — (א״ב לא דקדק בעל הערוך כי הוא עשב ידוע בל״י ורו׳ וטעם המלה שערות רבות כי יש סגולה לו ליפות ולהגדיל שער אם ירחץ במימיו). *[אחי״ה והוא πολύτριχον = polytrichon ועיי׳ בסגולת זה העשב פליניאוס י״ב, ל׳ אבל לא ידעתי מה פשעו מה חטאתו של רבינו כי הוא רק הביא פי׳ הירושלמי וע״י לעז פי׳ פוטנג ויפה פי׳ כי בל״ע ופ׳ ענין פוטנג mentha pulegium (עיי״ע ארקתא ומ״ש) ועשב pulegium בלא״ט puleggio = Polei וכאן ובע׳ ערקא א׳ גרס רבינו פוטנג ובכ״י ש״ס מינכען וא״פ ובר״ש פוטנק ובנו״ג פותנק וכ״ה בע׳ ארקתא במו״ע אבל בע׳ פונתק טעה ר״ב בגי׳ ועיקר הגי בתי״ו פותנק, פותנג עפ״י כתיבה ערבית ופרסי׳ ובה״ג הל׳ ביצי׳ פרגנג צ״ל פודנג [9]) ורש״י בשבת לועז פותנק: פולאל והוא ל״צ Polei, pouliot וכן לועז מי סיסין בברכו׳ מ״ד: גיטי׳ ס״ט:] —

פטנון (פּוּטַנוּן מל״י אמצעי׳ πουτάνα בל״ר pu-tana פי׳ זונה Buhlerin) בב״ר פ׳ פ״ז (ס״ו) כיון שירד הפר לשם נעשה פוטינון [10]) סרים פרעה שנסתרס בגופו — (א״ב אולי מלשון זה שהובא במדרש קהלת פ׳ כל הדברים יגעים: עבד בן אפטניות פי׳ היה עושה סריסים ועיי׳ פי׳ אחר במקומו). *[אחי״ה בע׳ אפטוניות (ח״א, רי״א) פי׳ ר״ב בל״י רשע ושנגמר דינו וי״מ שהוא מסרס והביא לסמך זה דב״ר הנ״ל ושם בסוף הערך העליתי כבר כי המלה ל״י ורו׳ מאוחרת היא ופי׳ זונה ועתה הראיתי לדעת כי כ״ה ג״כ במיסצעללען לפערלעס (21) וכן מוכח מהמשך הענין בב״ר שם מלמד ש ל א ל ק ח ה א ל א ל ת ש מ י ש וסירסו

---

[1]) כ״ה בפי׳ ר״ח וכצ״ל בערוך כאותו דשחיטת חולין (מ״ב: נ״ד:) [2]) וכ״ה בפי׳ ר״ח ובנו״ג בוקא עיי״ע בכאן. [3]) כ״ה בפי׳ ר״ח וכצ״ל בערוך, [4]) כ״ה נכון בכ״י. [5]) הועתק מפי׳ ר״ח לסוכה נדפס בש״ס ווילני דף ל״ו. [6]) ולכאורה הוא כפי׳ ר׳ יצחק הלוי שבפי׳ רש״י סוכ׳ ל״ה סע״ב ועיי׳ תוספו׳ שם ד״ה נטלה בסוף הדבור אבל עיי׳ פירש״י שאחז בפירוש רבינו יעקב. [7]) ובבבלי סוכ׳ ל״ה: בוכנתו. [8]) בנו״ג פוליטריכין. [9]) עיי׳ לעף פפלנ״צ 315. [10]) כ״ה בדפ״ע באמצע הערך ובד״ה פטינון ובכ״י ק״ט פטינין וצ״ל בכל מקום פוטנון ובנו״ג פויטנון.

הקב"ה ועיי' סוט' י"ג: פוטיפר סרים פרעה אמר רב שקנאו לעצמו בא גבריאל ופרעו וכו' עיי"ע פטיפר. ושיעור המאמר כיון שירד הפר היינו יוסף שנקרא בכור שור (דברי' ל"ג, י"ז) למצרים היה נחשב בעיני פוטיפר לזונה כלו' רצה לעשותו לתשמישו במשכב זכר וכן דרש במכילת' בשלח פ' ויבא עמלק פ"א ואת יואש עשו שפטים (ד"ה ב' כ"ד, כ"ד) א"ת שפטים אלא שפוטים ומה שפוטים עשו בו אמרו העמידו עליו בריונות קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אותו במשכב זכר וכו' וכ"ה בירו' קידושי' פ"א דס"א. ושם הגי' והיו מענין בו כדרך שמענין את האשה. ובתנחומ' וארא סי' ט' ומנין שנבעל כנשים דכתיב (דה"י שם) ואת יואש עשו שפטים אל תהא קורא שפטים אלא שפוטים וכו'. וכנראה כן ל"מ יחזק' כ"ג, י' ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה וכל הפרשה מענין תזנונים דברה והמדרש הבינו מל"י הנ"ל וכן בב"ר פ"נ וישפוט שפוט (בראשי' י"ט, ט') כך התנו אנשי סדום ביניהם אמרו כל אכסניא שהוא בא לכאן יהו בועלים אותו וכו' וכן פי' במדר' קהל"ר הנ"ל אזל ואשכחיה עבד בן אפטוניות פי' עשה בו משכב זכר. ור"מ לונזאנו פי' בע' פוטינון וז"ל בב"ר פפ"ו לשון לעז הוא ופירושו נער כי הסרים אין לו זקן ודומה לנער ע"כ הרכיב שני ענינים בחשבו כי פי' פוטינון בלאי"ט putto נער ועוד מל"י ἐπίτομος סרים ואמת הדבר כי פוטנון היא ποντάνα, putena, putana, (בל"צ putain) וגזרוהו מל"ר putus נער ולנקבה putae נערות העומדות לתשמיש עיי' או"מ לדוקאנגע מיירסיאוס ופערלעס במקום הנ"ל ובתנחומ' הישן וישב סי' ט"ז גרס נעשה ביתו פוטינוס ונ"ב עשיר והמו"ל הגיהו פוטיוס עיי' שם באריכות] [1] —

פטס (= פִּיטָס בל"י πίθος כד של יין Fass, Weinfass) בפ' המוכר פירות לחבירו (ב"ב צ"ג סע"ב במשנ') קנקנים בשרון מקבל עליו עשר פטסות [2] למאה. פי' פטסאות בל"י כדים וחביות וקנקנים דשחלי והן השואבות היין ומזיעות אותו בחוץ ונראות מגויירות [3]. נאות ומגופרות (ב"ב צ"ז סע"ב) [4] פי' כשמבשלין נותן בהן גופרית ומלחכתן האור בגפרית מבושלות נאות [5]. בר"ג דביצ' (ט"ו:) הללו בעלי פטסין פי' פטסין הם דני ודומים לקנקנים אלא שהקנקנים ארוכים ואלו עגולין כמו שאמרו בראש השנה (כ"ז: כ"ח.) התוקע לתוך הבור או לתוך הפיטס. [פ"א] [6] "בעלי פיטסין הם בעלו חביות גדולות כלומ' יש להן יין הרבה ומשכימין לשתייה [7] בעלי כדים פחות מהם [8] לגינין פחות מן הכדים כוס פחות מן הלגין כת ששית [9] בעלי מארה [10] אין להם כלום לא קיימו שמחת יו"ט ולא שמחת בית המדרש שכבר יצאו". *[אחיי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח ביצ' שם (בש"ס ווילנ'). עיקר הגי' פיתוס וכדאי' בירו' שבת ספי"ג די"ד. שמואל צד הוא בפיתס ובירו' ביצ' פ"ג דס"ב. אי' בפיטס ועוד בתי"ו אי' בכ"י תוספ' טבול יום רפ"ב כור או פיתוס אבל בתוספת' כלי' ב"ק ספ"ד פִּיטִים צ"ל פיטוס. תוספת' אהלו' רפ"י פיטוס שהוא עומד בתוך הבית וכו' ושם ספט"ו שנתנו בפיטס וכו' אי' בטי"ת וכ"ה בכתובו' קי"א: כפיטוס גדול, ב"מ ס'. נותן לתוך פיטוס אחד כצ"ל במקום פיטום וכ"ה פיטס במשניות נאפולי ובירו' וברי"ף דפ' קושט', וכצ"ל בספרי האזינו סוף פ' שי"ז ושם אי' כשותה מן הפיטום. והקבוץ פִּיטָסִין ביצ' הנ"ל ובתנחומ' הישן תזריע סי' י"ב עשה להם פיטסים ובילק' מלכי' רמז ר"ל הגי' פטשין, ולנקבה פִּיטָסוֹת ב"ב צ"ג: צ"ז: ובתוספת' כ"י ב"ב רפ"ו פוטסות [11] וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ור' בכ"ב צ"ג: וברי"ף, ובמשניות נאפולי פיטסיאות ורבינו לעיל הביא פטסות ועוד פטסאות ובע' פדס הביא עוד הגי' פדיסין. איכ"ר פ' ויגרם עיי"ע אישתי וע' פטיליקון שצ"ל פיטס במקום פטיס וכן הקבוץ בריש אסת"ר פטיסין צ"ל פיטסין] —

---

[1]) והי' לעווי טעה הן בגזרת המלה הן במובן הענין בב"ר פפ"ו. [2]) בנו"ג פיטסות ובמשניות נאפ' פיטסיאות. [3]) פי' מגויירות מצוחצהות ומושחרות עיי"ע גר (ת"ב, שמ"ו סוף הערך) אשר שם כבר העירותי על זה, ובגוף הדבר פי' כן מהר"י ן' מיגאש ב"ב צ"ז: ע"ש ובשטמ"ק שם ובעה"ק שנ"ב הגי' מצויירות. [4]) נ"ל שצ"ל בגמ' (צ"ז:) תאנא פיטסות נאות ומגופרות ורבינו העתיק לרוב ציון המשנה ופירשו ואח"כ העתיק פי' הגמ' על ציון המשנה ופירשו ובדפ"ע קצרו במקום שהיה להם להאריך. [5]) וז"ל הרגמ"ה בב"ב צ"ז נאות ומגופרות כשבא לבשלן מביא גפרית ונותן בהן עם האור ומלחכתן האור עם אותו הגפרית ונראות מבושלות והן נאות ע"כ וממש כזה הענין אי' בפי' הרשב"ם ד"ה תנא פיטסות . . פירוש כתוב בספרים כשבא לבשלן וכו' וזה הפירוש ממש בכ"י ש"ס מינכען וכנראה מפי' רגמ"ה בא פנימה. [6]) כצ"ל כי מכאן עד סוף העתיק פי' ר"ח [7]) בפי' ר"ת הגי' ומשכימין שיספק להם היין עד הערב. [8]) נשמט בטעות בפי' ר"ח ויש להשלימו מערוך. [9]) וכצ"ל בפי' ר"ת והמו"ל לא עיין בערוך לתקן משם. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח ועיי"ע בעלי מארה (בת"ב, קמ"ו ומ"ש) ובדפ"ע בט"ס מאירה. [11]) בדפוסי' בט"ס פינסות.

* פִּטְפֵּט, פִּטְפְּטָנִית עיי"ע פט ג׳, ועוד עיי"ע פטפוט לעיל אחר ע׳ פוטאלוס.

☞ פטקא (= פִּיטְקָא מל"י πιττάκιον בל"ר pittacium בל"ע بِطاقة Zettel, Blätter (aus der Schreibtafel תרג׳ ספר ואיגרת עיי"ע פתקא [1]).

* פטִיקלין כ"ר פע"ד צ"ל פטיליקון עיי"ע.

פָּטַר (בלא"ר פְּטַר מל"מ א׳) ענין שלוח חפשי frei machen והושאל להוצאת ידי חוב schuldlos erklären; פָּטוּר frei sein von etwas ב׳) מלא"ר (בנפעל) קבלת רשות להליכה sich verabschieden; הלך לעולמו (scheiden, sterben בגמ׳ דפ׳ לולב וערבה (סוכה מ"ה:) יכול אני לפטור את כל העולם מן הדין וכו׳. פי׳ רבי שמעון בן יוחי היה במערה י"ג שנים [2]) ונראה לו (אלהים בדרך גדול כבודו) [צ"ל בדרך מראות אלהים גודל כבודו] [3]) והיה אומר [4]) יכול אני לפטור את העולם כגון [זה] האמור בסדום אם אמצא שם כך וכך צדיקים ונשאתי ל כ ל ה מ ק ו ם [5]) מיום שנבראתי ועד עכשיו כלומ׳ בזכותי יתקיים העולם ולא ישחיתנו [6]) האלהים [7]) ואפי׳ אם אין שם צדיק אחר ואם בני עמי זכותינו מגנת משנברא העולם ועד עכשיו ואם יותם בן עוזיהו עמנו מגינים אנו על כל באי העולם [8]) שלא תהא כלייה כגון המבול ומאי שנא אלו שלשה שנתברר אצלו שכל הצדיקים קבלו בעולם הזה מעין השמור לעולם הבא ואלו לא קבלו כלום לכך זכותם גדולה משאר הצדיקים" [9]). בס"ג דפ"ק דקידושין (מ׳ סע"ב) אין תחילת דינו של אדם נ י ד ו ן [10]) אלא על דברי תורה שנא׳ (משלי י"ז, י"ד) פוטר מים ראשית מדון פי׳ התורה נמשל למים [11]) שנא׳ (ישעי׳ נ"ה, א׳) הוי כל צמא לכו למים. ר א ש י ת מ ד ו ן [12]) ראשית הדין. פטיר [13]) ועטיר (גיטי׳ פ"ו.) עיי׳ בע׳ טצהר. ירו׳ בפ׳ א"ע [14]) (ירו׳ ברכו׳ רפ"ה ד"ח ע"ג) אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה שנא׳ (מ"ב ב׳ י"א) ויהי המה הלכים הלוך ודבר במה היו עוסקין בקריאת שמע ההי"ד (דברי׳ ו׳, ז׳) ודברת בם וכו׳. בהאומר התקבל פ"ו בגיטין (ס"ח:) פטרוה פרנסוה. ושלח רצוצים חפשים (ישעי׳ נ"ח, ו׳) תרג׳ פטרו דהוו אניסין בני חורין. *[אחי"ה וכן הרבה בלישנא שלוח מתורגם כן עיי׳ תרג׳ בראשי׳ מ"ג, י"ג תר"י א׳ לויק׳ ט"ז כ"א; לבמד׳ ה׳, ב׳, ג׳, ד׳ ובענין שלוח עבד חפשי עיי׳ תרג׳ שמות כ"א, כ"ו, כ"ז; לדברים ט"ו, י"ב, י"ג; לירמי׳ ל"ד, ט"ז ובפרט שלוח אשה בגט גיטי׳ ע"ט: פוטר אדם אשתו בגט ישן כתוספת׳ כ"י גיטי׳ רפ"ח (ו׳) אדם אינו פוטר את אשתו בגט ישן וכו׳ גיטי׳ ס"ה: במשנ׳ פטרוה.. לא אמר כלום ושם בגמ׳ ר׳ נתן אומר פטרוה דבריו קיימין פיטרוה לא אמר כלום אמר רבא ר׳ נתן דבבלאה הוא דדייק בין פיטרוה לפטרוה וע"ש פירש"י ונראה שבדבור פיטרוה יש במשמע שִׁלְחוּהָ ולא לגמרי על כן רבי נתן אמר לא אמר כלום אבל באומר פַּטְרוּהָ משמע שלחוה בגט פטורין כי בלא"ר בבבל נוהגין לקרוא לשילוח ע"י גט פטורין פַּטֵּר וכ"ה בתרג׳ קהלת ז׳, כ"ו גבר די יִפַּטֵּר יתה בגט פטורין. והפכו כנס כתובו׳ ק"ט. ירו׳ כתובו׳ ספי"ג דל"ו סע"ג תוספת׳ כתובו׳ ספי"ג (י"ב) או כנוס או פטור. גיטי׳ פ"ה: איך פלניא בר פלניא פטר ותריך ית פלונית אנתתיה וכו׳. ובינוני פְּעִיל פטיר שם פ"ו. עיי"ע טצהר. סוט׳ מ"ה: פטרנוה בלא מזון. ועוד ענין שלוח מן חוב והיינו יציאה ידי חובתו סוכ׳ הנ"ל ועוד עירו׳ ס"ה רע"א יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין וכו׳, ושם: לפטור.. מדין תפלה, שבת כ"ט: סע"ב פוטר בכולן, ברכו׳ מ"ב. פטר את היין שלאחר המזון וע"ש כל הענין. יבמו׳ פ"א מ"א ומ"ב פוטרות צרותיהן. ובינוני פ ע ו ל פָּטוּר לנקבה פְּטוּרָה הפכו מותר, חייב עיי׳ שבת כ"ט סע"ב ול׳ רע"א יבמו׳ הנ"ל ב"מ צ"ד. והלאה, ירו׳ כתובו׳ ספי"ג דל"ו, והרבה זולתו. שבת ג׳. כל פטורי דשבת פטור אבל אסור לבר מהני תלת דפטור ומותר עיי׳ יד מלאכי סי׳ תקכ"ד — תקכ"ו. ובפעל עומד קבלת רשות להליכה עירו׳ ס"ד. אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה וכו׳ וכ"ה ברכו׳ ל"א.

---

1) עיי"ע פתק א׳ וש"נ. 2) בפי׳ ר"ח שנה. 3) וכ"ה נכון בפי׳ ר"ח. 4) בפי׳ ר"ח והיה יודע בעצמו שהוא חסיד גדול והיה אומר וכו׳. 5) כ"ה נכון ברפו"ו וכ"ה בפי׳ ר"ח. 6) בפי׳ ר"ח ולא יחרב ולא ישחית. 7) בפי׳ ר"ח עוד: בעבורי. 8) בפי׳ ר"ח נשמט מן זכותינו מגנת עד מגינים אנו. 9) ע"כ הועתק מפי׳ ר"ח בסוכ׳. 10) לי׳ בש"ס וילק׳ משלי ר׳ תתקנ"ו. 11) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע כמים. 12) כ"ה נכון ברפו"ו. 13) בדפ"ר כאן מתחיל הע׳ ללא נכון. 14) והוא אין עומדין כ"ה בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע בט"ס בפ׳ אין מעמידין.

וכ"ה בנפעל ברכו' ס"ד. הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום וכו' הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום וכו', מ"ק כ"ט. הנפטר מן החי . . הנפטר מן המת וכו', ב"ר פמ"ז הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות וכו', סוט' מ"ה: נפטרו זקני ירושלם והלכו להם, קהל"ר ר"פ לך אכול בשעה שישראל נפטרין מבתי כנסיות ומבתי מדרשות וכו'. תנחום' בראשי' סי' י"ג תלמיד הנפטר מרבו ולן רבו באותה העיר צריכין לְהִפָּטֵר ממנו וכו'. ב"ר רפ"נ נפטרים מאברהם בשש שעות. אתפעל יומ' ע"א. כי מיפטרי רבנן מהדדי וכו'. ועוד בנפעל פי' הלך לעולמו ברכו' י"ז. נפטר בשם טוב מן העולם, תמור' ט"ז. בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן וכו', ב"ר פצ"ו רבינו כשהיה נפטר מן העולם. אפעל תנחום' בראשי' סי' י"ג אפטרו מיניה באורתא בצפרא אתו וקא מפטרי מיניה אמר להו טי לא אפטריתו מקטאי מאתמול, במד"ר פי"ב באילן יומיא דיהוון מפטרין טליא בד' שעין. ובהפעיל נותן רשות להלוך ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד הפטר את העם. פסחי' פ"י מ"ח עיי"ע אפיקומן. חולי' נ"א. עיי"ע כנס וע' חזן. אתפעל איכ"ר פ' רבתי: אתפטר לבית עלמין. ובהבלעת התי"ו תרג' קהל' ז', א' מִפְּטַר לבית קבורתא. ובינוני מִיפַּטְּרָא פי' גרושה עיי' תרג' ירו' א' ויק' כ"א, ז'. י"ד ובאפעל עוד ענין עשית הספד כי המת נפטר והלך לו ירו' ברכו' פ"ב ד"ה סע"ב, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג ירו' הוריו' פ"ג דמ"ח: איכ"ר פ' ומרב וקהל"ר פ' מתוקה ואפטר עלוי. ועוד מהשם הַפְטָרָה, אַפְטָרָה, אַפְטַרְתָּא (עיי"ע) פי' קרא ההפטרה מגילה כ"ד. המפטיר בנביא, שם ל', ל"א. והלאה ומפטירין, שם אפטורי מאי מפטירין, שם ל': קרא ומפטר. והשם פְּטוּר הפכו חיוב עיי' ירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ד פטור פיאה, ירו' תרומ' פ"ד דמ"ב ע"ד לחיוב . . לפטור, ירו' חלה פ"ג דנ"ט. מפטור על החיוב, שבת ב': מהן לחיוב מהן לפטור, ירו' שבת רפ"א ד"ב. ושם: שתים לחיוב ושתים לפטור. הקבוץ גט פיטורין גיטי' פ"ה: נדרי' ה': תר"י א' לשמות כ"א, י"א ועוד עיי' תרג' לדברי' כ"ד, א', ג'; לישעי' נ', א'; לירמי' ג', ח'. והשם המופשט פְּטִירָה (das Verscheiden) תעני' י"א. מנחו' ק"ט: כתובו' ק"ג. ירוש' כלאי' פ"ט דל"ב. ירו' כתובו' רפי"ב דל"ד ע"ד בשעת פטירתו, ויק"ר פ"ד בשעת פטירתו של אדם מן העולם, דב"ר פי"א פטירתו של משה] —

פֶּטֶר (מל"מ ענין פתיחה לוולד הנולד ראשון Erstgeborenes) ובלא"ר פִּטִירְתָּא ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) וכנגדן כנתא פטירתא פי' כנתא אינטרי"ל[1]) כגון (חולי' קי"ג.) הדורא דכנתא, פטירתא שלעולם[2]) לא היה לה וולד כגון פטר רחם (שמות י"ג, י"ב). *[אחי"ה והקבוץ בכורו' ו', פִּטְרֵי חמורים . . פטרי סוסים וכו', ירו' תרומו' פ"ו דמ"ד: פטרי חמורות] —

פטר (פִּיטְרָא בל"ס פֵּטוּרְתָּא, בל"ע فطر Schwamm) בר"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"ח רע"א) האי מאן דתלש פיטרא מאונא דחצבא חייב משום עוקר דבר מגידולו פי' פיטרא מאונא דהצבא כעשב בעציץ שאינו נקוב דמי[3]). בפ' אחרון[4]) (פ"ג מ"ב) דעוקצי': כל ירקות השדה ושמרקעין[5]) ופטריות. בר"ג הנודר מן הירק (נדרי' נ"ה:) על הכמהין ועל הפטריות יאמר שהכל נהיה בדברו ויש מהן בע' כמהין פי' כמהין טיראטופלי[6]) פטריות פונג"י[7]) — (א"ב וכן בל' ישמעאל). *[אחי"ה וכן פי' רה"ג בעוקצין ופטריות ושמם פוטר ע"כ והוא فطر ועיי' הערה 5 בע' פיטורי ועוד בל"י فقاع עיי"ע כמהין וש"נ ברכו' מ': שבת ס"ח. עירו' כ"ז. נדה נ'. כמהין ופטריות וכ"ה בירוש' מעשרות פ"א דמ"ה ע"ד, ובתוספת' תרומו' פ"ז אי' פטרייות] —

פטר (= פַּטְרוֹן מל"י πάτρων בל"ר patronus פי' מגין Patron, Beschützer) בב"ר פ' נ"א (ספ"ג) למדינה שהיו לה ב' פטרונים ובפ' צ"ד (צ"ג) וישימני לאב [לפרעה][8]) (בראשי' מ"ה, ח') לפטרון בסיליאוס[9]). לאדון: לרבון, מושל: שליט. בויק"ר שור או כשב או עז בסמוך מה יתרון (פכ"ז) ובפסקא דשור או כשב (פסיקת' דר"כ

---

[1]) עיי"ע כנתא ח"ד, רס"ה. [2]) כ"ה נכון בדפא"מ אבל בשרפ"ע בט"ס של עולם ובדפ"ר שלעו וחסר הקו על וי"ו ומשתכש בכ"י ה"ב שלעז ובכ"י ק"ט לעולם. [3]) ומסיק בגמ' דאע"ג דבעציץ שאינו נקוב פטור דלאו היינו רביתיהו אבל פיטרא מאונא דחצבא היינו רביתייהו חייב ע"כ דברי הפשב"ע. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר א' ונשמט בטעות בשרפ"ע קמא. [5]) בע' שמרקע פי' רבינו בצל וכן בפי"מ להרמב"ם והנכו' שהוא ל"פ سماروغ מין פטריות Schwämme עיי' פפלנ"צ ללעף 303. [6]) עיי"ע כמהין. [7]) בלאי"ט Schwämme, fungi. [8]) כצ"ל וכ"ה בע' בסיליאוס. [9]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וב"ר ופי' βασιλέως πάτρων מגין המלך ואם ג' הרפ"ע בסליאון עיקרית אז אולי הוא תואר βασίλειος, ον אבל עיי"ע באסיליאוס.

צד ע״ט.) לעתיד לבא גוג בא ואומר שוטין היו כל אילו שהן כאין ומזדווגין להן לישראל ולא היו יודעין שיש להן פטרון ופטרונן מתקיים עליהם וכו׳ עד על ה׳ תחלה ואח״כ על משיחו [1]. ירוש׳ בריש פיאה (פ״א דט״ו רע״ג) לכו שאלו את דמה בן נתינה [2] דמה בן נתינה ראש פ ט ר ב ו ל י [3] היה פעם אחת היתה מסטרתו א מ ו [4] לפני כ ל ב ו ל י ש ל ו [5] — (א״ב פי׳ בל״ר מגין בעד אדם הן בדברי דין כמו פרקליט הן בענין אחר ופי׳ פטרבולי בל״י אבות העצה). *[אחי״ה אבל מלה מורכבת πατὴρ βουλή אינה נמצאת בספרים ובכ״י ק״ט הגי׳ פטרובולי וזו עולה עם מלה πατρο-βουλαῖοι אולי משתמשין בה בהמון עם ופי׳ שרים יועצים Rathsherrn ועיי״ע בל (ח״ב, צ״ב) ולזו הגי׳ עולה יפה מה שאי׳ בפסיקת׳ דר״כ צד קפ״ב: יצאו פטרופולי וקילסו אותו ובילק׳ אמור ר׳ תרנ״א פטרופלי ונ״ב תושבי המדינה אבל ממה שהביא רבינו בע׳ פרט ט׳ בשם הפסיקת׳ פ ט ר ב י ל י כפי גי׳ דפ״ר מוכח כי פירושו שרים יועצים ועיי״ע פרט ושם אאריך. אבל בכ״ז אין ענין המלה בזה הערך. וכנ״ה פטרון בירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ג. בו״ד יש לו פטרון וכו׳ היכן הוא והיכן פטרונו וכו׳ בא ועמד על פתחו של פטרונו וכו׳ ע״ש איזה פעמים ובירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג. ב״ר פמ״ו אברהם דייך שאני אלהיך דייך שאני פטרונך ולא לך לעצמך אלא דיו לעולמי. . שאני פטרונו ע״ש כל הענין פסיקת׳ דר״כ צד ק״ט פטרונך אני. וכ״ה בתנחו׳ הישן ריש וארא ובתנחו׳ הישן יתרו סי׳ ט״ו. ולתזריע סי׳ י״ב העושה פטרונו בו״ד ריש רות רב׳ דייך אני פטרונך. אגדת בראשי׳ פ״ב (פרעה) הניח פטרונן והלך לו עליהם. שמ״ר פי״א עיי״ע טאריקי (ח״ד, ב׳). והקנוץ שם רפי״ד שהיו להן פטרונין מן המצרים וכו׳. שהש״ר פ׳ מה דודך מה פטרון הוא מפטרונין. ולנקבה ריש אסת״ר אתם יש לכם פטרונות ומה הן אלה דברי הברית (דברי׳ כ״ח, ס״ט)] —

פטר (= פּוֹטֵירִין בל״י ורו׳ גביע וכוס ποτήριον (poterium, Becher בב״ר פ׳ י׳ וכל צבאם ובויק״ר אחרי מות פ׳ ויתרון ארץ (פכ״ב) הכניסוה למרחץ כיון שיצא מזגו לו פיילין פוטירין אחר כשהיה שותהו זימן לו הקב״ה יתוש באותו הכוס ונכנס בחוטמו וניקר במוחו ז׳ שנים. ובפרש׳ נ״ב [6] (פנ״א) וה׳ המטיר: מנת כוסם (תהלי׳ י״א, ו׳) ר׳ ישמעאל בר נחמן משום ר׳ יונתן כפיילין של פוטירי [7] אחר המרחץ. ובפרש׳ פ״ט (פ״ח) חטאו משקה: זבוב נמצא לשר המשקין (לפוטירין) [בפוטירין] [8] שלו ולשר האופים צרור בגלוסקין שלו פי׳ כוס בלשון [תרג׳] ירושלמי פיילי ובל רומי פ ו ט י ר י ן [9] — (א״ב פי׳ פוטירין בל״י ורו׳ כוס וגביע מיוחד לשתות ופי׳ פיילי בלשונם כוס וצלוחית וטעם הכפל כוס אשר בו שותים). *[אחי״ה בכ״ז יש קושי בזה הכפל ולבי נכון בטוח כי בכ״מ הנ״ל אשר בא זה הכפל צ״ל ד י פ ל י פ ו ט י ר י ן διπλῆ ποτήριον פי׳ כוס כפל והיינו כוס גדול שהיו משקין אחר המרחץ וכ״ה באמת ב ב ״ ר כ ״ י פ א ר י ז בפ׳ נ״א הנ״ל כדיפלא פוטירין וכ״ה בירו׳ פסחי׳ פ״י דל״ז ע״ג עיי״ע בלני (ח״ב, ק׳ ומ״ש), והמיוחס לרש״י בב״ר פפ״ח פי׳ פיילי פוטירין בכוס של בשמים שהיה שותה לאחר המרחץ ע״כ וכ״ה במ״כ בשם ה ע ר ו ך וצ״ל רש״י וכיון על פלייטון וכן הביא במ״כ הפי׳ בב״ר פנ״א בשם רש״י וערוך ובב״ר פ״י פי׳ רש״י בע״א ע״ש אבל בפכ״ב בויק״ר אי׳ לפנינו מזגו לו כ ס א ד ח מ ר א ורבינו גרס גם כאן פיילין פוטירין ובענין פי׳ רבינו נ״ל להגיה פי׳ כוס בלשון ת ר ג ו ם ירוש׳ ועיי״ע פייל ששם מציין כמה דוגמאות מתרג׳ ירושלמי, ובכ״י ג״ג הגי׳ פי׳ כוס בלשון י ש מ ע א ל ואינו כן כי רק בל׳ פ ר ס י پیاله פי׳ כוס וכלשון י ו נ י φίαλη ואולי בתחלה היה כתוב פי׳ כוס בל״י = בלשון י ו נ י ופשטו הסופרים בטעות בל׳ ירושלמי. בל׳ ישמעאל. ומלת פוטירין היא ל״י ורו׳ הנ״ל וכן

---

[1]) נראה שרבינו היתה לו גי׳ אחרת כי בנו״ג בויק״ר שוטים היו הראשונים . . ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ואח״כ להם הה״ד (תהלי׳ ב׳, ב׳) יתיצבו מלכי ארץ ע״כ וצ״ל וגו׳ כי על סוף פסוק] נשען על ה׳ ועל משיחו וכ״ה בפסיקת׳ דר״כ הנ״ל ובאסת״ר פ׳ ויקראו סופרי המלך, ובילק׳ זכרי׳ ר׳ תקפ״ג בשם התנחומא ובשו״ט מזמור ב׳ ד״ה על ה׳, וקצת בע״א באגדת בראשי׳ פ״ב ושם: שוטין היו אלא מה אני עושה אני הולך תחילה אצל פטרונן של ישראל ואם הורג אני את המשיח תחילה הוא מעמיד משיחין אחרים אלא על הקב״ה שנאי׳ למה רגשו גוים יתיצבו מלאכי ארץ וגו׳. [2]) עיי״ע בח״ר, ע״ט. [3]) כ״ה בדפ״ר וכ״ה בירו׳ קידו׳ פ״א דס״א רע״ב ושם ושם בשתי תיבות פטר בולי ובירו׳ פיאה ובדפ״ע הוץ מדפא״מ בט״ס פטרכולי בכ״ף וכ״ה בפסיקת׳ רבתי ס״פ כ״ג. [4]) כ״ה נכון בדפו״ו. [5]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר ואמ׳ אבל בשדפ״ע בט״ס כלכולי שלו. [6]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע בט״ס נ״ד. [7]) בנו״ג בפיילי פיטרין ועיי׳ בפני׳ בסמוך. [8]) בנו״ג זבוב נתנו בתוך פיילי פוטירין. [9]) כ״ח בכ״י ב״ר ודפ״ר ובשאר כ״י ובדפ׳ וויניצי׳ באסיל ואמ׳ פוטירי ובדפ׳ פיז׳ פאטרה.

העתיקו ע' הזקנים כוס (בראשי' מ"ב, י"ג. כ"א; ש"ב י"ב, ג') והשקות (אסת' א', ח') וכפי' ג"י דפ' פיז' פאטרה הוא ל"ר patera ובע' פייל הביאו רבינו בשם בלע"ז ע"ש] —

☞ **פטר** (= פַּטִּיר מל"ע فطير ופ' ܦܛܝܪ וסורי פַּטִּירָא פי' מצה ungesäuertes Brod) תרג' מצה תהיה (ויק' ב', ה') פטיר תהי. *[אחי"ה תרג' לחם מצות (שמות כ"ט, ב') לחים פטיר ותרג' מצות דחג הפסח הועתק בדפ' סיביוניט' רק פַּטִּיר, פַּטִּירָא ותרג' ומצות אפה (בראשי' י"ט, ג') ופטיר אפה עיי' פירש"י והקבוץ תרג' שמות כ"ט, ב' ויק' ב', ד' אספוגין פַּטִּירִין. חג המצות (שמות כ"ג, ט"ו) חגא דְפַטִּירַיָא. משארתם (שם י"ב, ל"ד) תר"י א' ומן דמשתייר (לכון) [להון] מן פַּטִּירֵי ומרירי והוא עפ"י המכילתא אלו שיירי מצה ומרור. ירו' ביכורי' ספ"ג דס"ה ע"ד ובירו' מגיל' פ"ד דס"ד ע"ד פטירין עם ירקונין . . פטירין עם מרורין. ולנקבה היחידה פַּטִּירְתָא תרג' ויק' ח', כ"ו ולקבוץ לשמות כ"ט, ב' ושם באונקלס י"ב, כ' פַּטִּירָן] —

☞ **פטר** (= פַּטִּיר מענין הקודם כהשאילה פי' נקי בלי תערובת תבן ungemischter Lehm) תרג' והנם טחים אותו תפל (יחזק' י"ג, י') ושעעי ליה טין פטיר דלא תבן.

פֶּטְרָא (מל"י ורו' πέτρα, petra סלע וצור Stein, Fels) בילמדנו: מוצא למטה פטרא בכי מראש צורים אראנו (בתנחו' בלק ל"י ואי' בילק' בלק רי תשס"ו בשם הילמדנו) [1]) — (א"ב פי' בל"י ורו' אבן חלמיש. במדר' שמ"ר פ' החדש הזה לכם (פט"ו) שמא אצל המרחץ אמרה לי או שמא בצד פטרון). *[אחי"ה בילק' הנ"ל בשם הילמדנו חסר במקום אחד והיה מוצא למטה פטרא וכו' אמר הרי מצאתי פטרא לבנות עליה וליסד את העולם. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז סע"ב בזורע ע"ג הים ע"ג (פטורה) [צ"ל פיטרא] ע"ג סלעים וכו', שם עמוד א' פטר פיטרה סולינון ט"ס עיי"ע פטרושלינון. פיטרא כ"י ש"ס סנהד' צ"ו: עיי"ע פרט ו'. וצ"ל פירטא. וע' הזקנים העתיקו סלע (במדי כ', ח'. י'. י"א; כ"ה, כ"א). צור (שמות י"ז, ו'; ל"ג, כ"א. כ"ב; דברי' ח' ט"ו וזולתו) ע"י πέτρα והתואר πέτρινος וכ"ה ביהושע ה', ב' וזה התואר בשמ"ר הנ"ל בצד פטרון. ירו' שביעי' פ"ה דל"ו רע"א מפורש פואה של צלעות (שביעי' פ"ה מ"ד) ע"י פוטרה וצ"ל פיטרא עיי"ע פאה ג' וה' דעליטצש פי' במ"ע דמ"ג חי"ז 680 מל"י παιδέρως פי' צבע לכחול בה ודוחק הוא. ואולי פיטיריה ירו' שביעי' רפ"ה דל"ה: אשר ע"י פי' הירוש' בנות שוח עיי"ע פטטר הוא ג"כ התואר של פטרא: πετραία, felsig ובאמת נקרא מין תאנים גרועים בל"ס תאתא [2]) דטורא כל"י χαμαισύκη פי' תאנים הגדולים בצור ועל הסלע והיינו פיטריה ואולי נקראו כן כי נתבשלו לאחר ג' שנים עיי' בכורו' ח'. — ומזה שם העצם פיטרס, פטרוס עיי"ע] —

* פיטורי, פיטורין עיי"ע פי טורי.

* פטרובולי, פטרבולי עיי"ע פטר ד'.

* פטרגום קהל"ר פ' יש רעה עיי"ע דגלום (ח"ג, י"ז) ומ"ש.

פַּטְרוּזָא נ"ל מל' צענד paçu כבש ומל"פ روز יום וא"כ כבש בן יומו (Eintagsschaf) בר"ג דפ' איזהו מקומן [3]) (זבחי' מ"ח.) מה ודאו פטרוזא בר דנקא אף ספקו פטרוזא בר דנקא פי' כבש ששוה שתות דינר כדאמרינן (שבועות ל"ז. כריתות כ"ב:) חטאת בר דנקא. *[אחי"ה כה"ג לנכון בכ"י ק"ט וה"ב אבל בשאר כ"י ודפ"ע אי' בטעו' בר"ג דפ' איזהו נשך וג"ב מראה מקום ב"מ ס': ולפע"ד הגיה כן איזהו סופר בראותו כי בב"מ שם נמצאה מלת דנקי, ובנו"ג בזבחי' הנ"ל מה (ודאי) [צ"ל ודאו] חטאת בת דנקא אף ספקו אשם בר דנקי ובכ"י ש"ס אף ספיקו חטאת בת דנקא ועל זה הביא רבינו כדאמרי' חטאת (בר) [צ"ל בת] דנקא לפרש כי פטרוזא בר דנקא הוא במובן חטאת בת דנקא או אולי היו לפני בעל הערוך שתי נוסחאות עיי' מ"ש בעל הגיון שלמה שהשיג ג"כ על הפשב"ע אבל בכ"י ש"ס ובשט"מ לזבחי' לא מצאתי שינוי נוסחאות וגם בכ"י ש"ס לשבועו' ובפי' ר"ח שם ובפי' רגמ"ה לכריתות ל"י במקום חטאת מלת פטרוזא ואי' רק בבכורו' י"א רע"א אמר רב יוסף אפי' פטרוזא בר

---

[1]) ועוד עיי"ע אסטרוליג, כל י"ג, מלין, עפר, תמליוס אשר כמקומות אלה הביא מאותו הציון בילמדנו ונשנה בילק הנ"ל. [2]) והוא הקבוץ מן תאנתא. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב.

דנקא ופירש"י פטרוזא שה כחוש וז"ל רגמ"ה שם (בקובץ כ"י אנגיילי דף ע"ב רע"א) וכמה כ"ש אפי' פטרוזא בר דנקא אפי' בשה כחוש שאינו שוה אלא שתות השקל ע"כ וחידוש שלא הביא הערוך זה הציון לא כאן ולא בע' רגיא אעפ"י שהעתיק שם פירושו דרגמ"ה. ובענין גזרת המלה נ"ל שהורכבה משתי מלות פרסיות פי' כבש בן יומו כי בל"צ וסנסקריט פי' כבש paçu ובלשונות שונות המסתעפין ממנה paç, puç, peç, pez[1] ובל"פ יום רוז עיי"ע (רונגר) [רוזגר] —

* פְּטְרוֹכָא עיי"ע פטטרכא.

* פִּיטְרוֹס, פִּיטְרָס (שם פרטי בל"י Πέτρος Petrus) ר' יוסי בר פיטרס ירוש' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד וירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג וכצ"ל בב"ר ר"פ צ"ב ושם פטרון ובב"ר פצ"ד רב יוסף צ"ל ר' יוסי בר פטרוס ובויק"ר רפ"ז בן טרטס צ"ל פטרס וכדאי' בילק' תהלי' ר' תשס"ו ובילק' סוף חיי' שרה בט"ס פטריה וצ"ל פטרוס וכדאי' בשמ"ר פנ"ב וילק' תהלי' ר' תשי"ט אבל בילק' ישעי' ר' ש"ל ובשו"ט סוף מזמור ה' בט"ס פנחס ובב"ר פס"ב בט"ס פרטא. ובל"ס שם פטרוס: כיפא פי' סלע וכן נקרא אחד ממיסדי דתם Petrus במדרש אגדתא דשמעון כיפא עי' בבית המדרש ליעללינעק ח"ה, ס' והלאה.

* פִּיטְרוֹסִילִינוֹן עיי"ע פטרושלינון.

* פִּיטְרוֹפִּין (= אַפִּיטְרוֹפִּין Vormünder) ירוש' פסחי' פ"ח דל"ה ע"ד יתום ששהטו עליו פיטרופין עיי"ע אפוטרופוס (ח"א, רי"ב).

* פַּטְרוֹקִי, פַּטְרִיקִי (שם פרטי לאמורא דא"י ונראה על שם Patrizier, patricus; patricius נקרא) ר' פטרוקי אחוה דר' דרוסא ירו' יומ' פ"ד דמ"א ע"ד ובשמ"ר ר"פ ל"ה במד"ר פי"ב שהש"ר פ' עמודיו: ר' פטריקי ובבלי ב"מ ה' אפטוריקי ועיי' זבחי' י"ב. מנחו' נ"ה: חולי' פ"א. ועוד נזכר פטריק (שם איש) בתשו' הגאונים סי' תקל"ה (בהוצ' הרכבי צד 263).

פַּטְרִיקוֹן (מל"י πατρικόν ירושה ונחלת אבות stammväterlich, Ererbtes) כב"ר פ"נ (מ"ם) וה' אמר: ואילו מפטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב כלום[2]. בילמדנו וישמע הכנעני (בתנחומ' לי' ואי' בילק' חקת ר' תשס"ד בשם הילמדנו) אמרו יודעין אנו שיש להן מאבותיהן פטריקא[3] שהיה אומר (בראשי' כ"ז, כ"ב) הקול קול יעקב וגו'[4]. וישלח משה מלאכים מקדש (בתנחו' ובילק' לי') אפי' יש לך כמה כלי זיין קול אחד אנו צווחין קמיה הקב"ה ומפיל לך ולחיילותיך לפנינו למה שהיא פטריקון שלנו שנא' הקול קול יעקב אמר להם אתם בוטחים על קולכם אף אני בוטח על פטריקון שלי שנא' (בראשי' כ"ז, מ') ועל חרבך תחיה. פי' פטריקון היינו פטרון שאמרנו[5] למעלה — (א"ב פי' בל"י ירושה ונחלת אבות). *[אחי"ה וכן העתיקו ע' זקנים בית אב (בראשי' נ', ח'; ויק' כ"ב, י"ג; יהושע ו', כ"ה) וכן בית אבותיו (במדי' ב', ל"ד) למטה אבותיו (שם ל"ו, ז') ומ"כ הביא פי' רבינו קצת באריכות וז"ל בב"ר פמ"ט פטריקון פי' הערוך הפטרון והחשובים שיש לו מנחלת אבותיו ע"כ וזו הרכבת פי' רבינו ור"כ ובפ' צ"ח פי' פטיריקין פי' הערוך מתנה מן שלו ע"כ ואינו מדוייק היטב. ודע כי גם כאן צ"ל שהיה פטריקון שלו ע"ש כל הענין וזו הגי' יותר מעולה מגי' של מדרש תהלי' וילק' שמואל שהבאתי בע' פיזמיקון ע"ש] —

☞ פֶּטְרוֹשְׁלִינוֹן (בל' יונית ורו' πετροσέλινον petroselinum והועתק לל"ס פטרוסהלינון, פאטרוסאליון בל"ע فطراساليون, فطراساليون בל"פ עוד بطراساليون Petersilie) ירו' ריש דכלאי' (פ"א דכ"ז.) נפק מנהון פטרושלינון ובמסכת שביעית פ' הפיגם (רפ"ט דל"ח ע"ג) מהו כרפס שבנהרות ר' יוסי בר חנינא אומר פטרוסלינון פי' בל"י ורו' מין כרפס. *[אחי"ה בירו' כלאי' אי' לפנינו פטר פיטרה סולינון אבל בר"ש כלאי' פ"א מ"ר לנכון פיטרוסילינין וכ"ה פיטרוסילנון בירו' שביעי' הנ"ל ובפי' מהר"י במ"צ בשביעי' פ"ט מ"א] —

פּוֹטִיפַר (שם הפרטי ונדרש עפ"י הגדה בהרכבת פוט, פוטן — פר, פרע) בפ"ק בסוט' בגמ' מי לנו גדול מיוסף (י"ג:) ויקנהו פוטיפר (בראשית ל"ט, א') אמר רב שקנהו לעצמו בא גבריאל וסירסו ובא גבריאל ופרעו מעיקרא כתיב פוטיפר (שם ל"ז, ל"ו) ולבסוף פוטיפרע (שם מ"א מ"ה; מ"ו, כ') כ"י

---

[1]) עיי' יוסטי צענדלעקסיקאן 188. [2]) לפני' לי'. [3]) וכ"ה בילק' וצ"ל פטריקון. [4]) עיי' דרשות רז"ל בענין הקול קול יעקב ב"ר פס"ה ובמכילתי בשלח פ"ב בפתיחתא דאיכ"ר ובפסיקתי' דר"כ צד קכ"א. ובלקח טוב לבראשי' הנ"ל. [5]) כ"ה נכון בבי' ק"ט וכיון על פטר ד' ובדפ"ר רק שלמעלה ובשרפ"ע שאומר.

שקנהו לעצמו למשכב זכר וסירסו לביצים ופרעו לגיד [1]. בב"ר פפ"ז (פפ"ו) פוטיפר הוא פוטיפרע פוטיפר שהיה מפטם פרים לע"ז פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע"ז וכו'. *[אחי"ה בתי' וכו' כיון רבינו לסיום הדרוש שהביא בע' פטינון ע"ש ומ"ש] —

פַּטִּישׁ (מל"מ שם נרדף לכולף Hammer וכ"ה בל"ע فطيس) בפ' תפלת השחר בגמ' ר' נחוניה בן הקנה (ברכו' כ"ח:) פטיש החזק פי' כשם שמתפזרות ניצוצות מתחת הפטיש כך הלכותיו מתפזרות בכל העולם. בסוף מעש' שני (פ"ה מט"ו) ובסוף סוט' (מ"ז:) כל ימיו [2]) היה פטיש מכה בירושלם. פי' היו עושין מלאכה בחולו של מועד הנפחין המכין בפטיש על הסדן [3]) ותנן בספ"ק במשקין (י"א.) הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנין במועד על ידי פטיש עמד יוחנן כ"ג ובטלן. בפ' כ"ט בכלים (מ"ז) יד בן פטיש ה' [4]) ושל פטיש ו' פי' פטיש קטן ופטיש גדול. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש כלי' בשם עצמו. וכנ"ה בשבת ע"ג. המכה בפטיש ושם ע"ה: כל מידי דאית ביה גמר מלאכה חייב מישום מכה בפטיש וכן שם איזה פעמים: חייב משום מכה בפטיש ועיי"ע אקופי פח א' צר ג'. ובל' תרג' (ישעי' מ"א, ז'; ירמי' כ"ג, כ"ט) פַּטִּישָׁא והושאל לתואר הכבוד לחכם גדול בתורה וכל"מ ירמי' הנ"ל. ועוד שם פרטי ר' מני בר פטיש ב"ב פ"ט רע"ב פסחי' ס"ו: פ': חולי' מ"ח: קל"ה. כריתו' ז': נדה מ'.] —

פטש (פְּטָשָׁא נ"ל מל"פ پاچه מכנסים שבירכים Beinkleider) בריש ילמדנו הן האדם (בתנחומ' ובילק' ליי) פטשיהון (דניאל ג', כ"א) [5]) אלו ברקין הנתונות על ירכותיהן — (א"ב פי' בל"י ורו' מין לבוש ירכים ושוקים ופי' ברקין בל"ר מכנסים). *[אחי"ה המלה איננה יונית היא כדעת ר"ב ורמ"ל כי אם פרסית ולדעתי נאמנה כי היא היא הרשומ' ואותיות טש (יעוד ט"צ עיי"ע טצדקי, טצהר) מקבילות אל אות چ בפרסי והוראתה מכנסים שבירכים ושוקים ונרדף עם شلوار = סרבל וזה מה שנזכר ביחד בדניאל שם בסרבליהון פַּטִּישֵׁיהוֹן והקרי העיקר פָּטְשֵׁיהוֹן והפ"ה צריך לנקד בקמץ כי בל"פ ארוכה היא. ופי' המיוחס לרס"ג נכון פי' פטשיהון המכנסים שבירכותיהון [6]). ועפ"י זה יש להבין באיכ"ר פ' רבתי סי' ט"ז חמית בחלמי דלא הוה ברגלי פטיש ופי' המ"כ מין מלבוש. שעל הרגלים והביא ראיה מדניאל הנ"ל ורד"ק שהביא הילמדנו שהוא הציון שבע' סרבל אבל שם הוכחתי כי זה הפי' בענין לבוש שעל הרגלים יתכן רק כפי גי' רבינו בע' פשש ע"ש אמנם אחר חקירה הוברר לי עתה שיותר טוב לגרוס כגי' שלפנינו פטיש והוא הוא פטש = פטשא בדניאל ומל"פ הנ"ל פי' מכנסים שעל הרגל היינו על השוקים והראיה כי בירו' מעשר שני ספ"ד דנ"ה ע"ג אי' בתמורתו רגלי מסרבלא כלומ' היו על רגלי מלבוש סרבל היינו מכנסים על השוקים] —

* **פִּטְשִׁין** פי' כמו פִּיטְסִין עיי"ע פטס ומ"ש בענין גי' הילק'.

פטתא (= פּוֹטִיתָא לדעת רבינו מין דג טמא עיי' בפנים) בר"ג דפ' בכל מערבין (עירובי' כ"ח רע"א) ובר"ג דפ' כל שעה (פסחי' כ"ד סע"א) ובפ' אלו הן הלוקין בגמ' אכל נבלות (מכו' ט"ז:) אכל פוטיתא לוקה ד' וסימנך ת א ל ס [7]) פירוש תֹּ תֹאכלו ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תֹאכלו זה הפסוק בדגים (ויק' י"א, י"א) וכתיב בשרצים (שם מ"ג) אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ ולא תטמאו בהם הוו להו תרי א' אֹל תשקצו ב' [8]) לֹא [9]) תטמאו וכתיב (שם) השרץ השרץ סתם לא שנא דים ולא שנא דיבשה. הני ג' דויקרא בסוף ויהי ביום השמיני. ס' [10]) במשנה תורה בפרשת

---

[1]) בנוסח' תיבות בא גבריאל וסירסו נסגרו עיי' תוספי' שאנץ לסוט' אבל עיי"ע ב"ר פפ"ו. [2]) בנוי"ג שם ושם ובמ"ק י"א. עד ימיו אבל בפי' ר"ח כגי' רבינו ושם הסדר פטיש היה מכה ובכ"י מי' במעשר שני היה מכה פטיש וכ"ה בתוספתי סוטי ספי"ג. [3]) ועיי' במ"ק שם. [4]) וכ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ואמ', ובדפו"ו של בן פטיש. [5]) וזה כפי הקרי ובכתיב פטישיהון. [6]) בפי"א פטשיהון הם המעילים שעליהן וכשני פירושים אי' בראב"ע חלוקין או מכנסים ובל"ס פטשא וכתב קסטיללוס שהוא הלוק על הבשר וזה כפי' ראשון בראב"ע והוא כרבותינו שבבל שאי' בערוך ע' סרבל בשם הילמדנו. [7]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפי' אמ' וכ"ה בכ"י ק"ט וב"ר בע' תאלם ובדפ"ע וכ"י כאן ושם בט"ס תאלם ובפי' ר"ח לעירו' (בדפ' ש"ס ווילנא) בט"ס אאל"ס וכו"ל נדחק בפירושו וצ"ל תאל"ס כבערוך. [8]) כ"ה בדפ"ר ואמ'. [9]) וצריכה נקודה על ל' כבדפ"ר ובדפוי"ו אי' תחת ב': ל' בנקודה וכונתו אזהרה שניה המורה בראשי תיבות של תאל"ס באות ל' נאמרה בפסוק אל תשקצו [10]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ' אמ' א' ובשדפ"ע מ' י' הכל בטעות כי רבינו רצה בזה לגמור פירושו לבאר אות א' בר"ת האל"ס והסופרים דלא גמרו חשבו כי רבינו כיון על מלת במשנה תורה ומפני כן פשטו בטעות לכתוב מ' תחת ס' וכן טעה עה"ק שנ"ב בעי תאלם וכ"י ערך מלין לר"א זכות באותו הערך ע"ש.

ראה אנכי (דברי' י"ד, י') וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו [1]). פירוש פוטיתא דג טמא והוא ג י ר י ת א [2]). נמלה לוקה חמש כולם בפרשה אחרונה דויהי ביום השמיני ואלה הם לא י א כ ל [3]) (ויק' י"א, מ"א) לא תאכלום (שם מ"ב) א ל [4]) תשקצו (שם מ"ג) לא תטמאו (שם) ולא תטמאו (שם מ"ד). *[אחי"ה ולאלה פסוקים כיונו ג"כ בה"ג ושאילתות ורי"ף. וזו היא שיטת הגאונים אבל הרמב"ם בספר המצות מצות לא תעשה קע"ט וביד החזקה הל' מאכלו' אסורו' הכ"ג נטה מזה הפי' והרמב"ן דחה פירושו והעמיד פי' הגאונים שהפוטיתא הוא דג קטן ולוקה עליו ארבע עיי' במ"מ למאכלו' אסורו' שם ועיי' ברמב"ן בספר המצות בריש העיקר התשיעי וגם ר"ח פי' בפסחי' ועירו' פוטיתא הוא דג טמא (ורש"י פי' שרץ המים) אבל ההוספה והוא גיריתא דאי' בערוך לא מצאתי בשום מקום וכבר תמהתי על זה בע' גרתא = גוריתא (ח"ב, שע"ח) כי שם מוכח מציונים שהביא שהוא עוף טמא ואיך השוה כאן לדג טמא אבל אחר עיון גדול נ"ל שעיקר הגי' כאן כגי' כ"י ודפ"ר ג י ר י ת א ולא גוריתא ובלי ספק כך מצא רבינו באחד מספרי הגאונים כי זה הדג פוטיתא גיריתא שמו והנה הח' לעוויזאהן (זאאלאגיא 275) הוכיח כי בהיות חייבין על אכילת פוטיתא ד' מלקות מן הנחוץ שיהיה דג השט במים וגם שרץ הארץ וזה מין הנקרא Scholle ובל"י ψῆτται וא"כ פוטיתא היא מלה יונית הנ"ל ונרויח בזה כי שמו בל"פ ماهی گرد פי' דג גירד והיא היא גיריתא של הערוך ובל"א Butte, Scholle] —

פִּי טַבַּעַת (פי' נקב להוצאת הרעי Öffnung des Mastdarms) בס"פ החובל בחברו בגמ' אעפ"י (ב"ק צ"ב.) שלש באיש שכבת זרע וקטנים פי טבעת. בגמ' דפ' ח' שרצים (שבת ק"ח:) יד לפי טבעת תקצץ פי' מקום הוצאות הרעי. *[אחי"ה ונקרא כן נקב באחור שעגול כטבעת עיי' פירש"י בשבת וכן נקרא בל"א וע' עזקתא עיי"ע וש"נ] —

פי טורי (= פִּיטוֹרִי, פי טורין חבל התורן Masttau נ"ל מל"פ پی חבל ומל"ע صاری Mast) כפ"ק בברכו' בגמ' וחכמים אומרים עד חצות (ברכו' ח'.) ובס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ט.) כפי טורי כפי הוושט. בריש ויק"ר פ' ועוד ראיתי (פ"ד) כפיטורין היוצאין מן הושט ר' חנינה אמר כציפורן היוצאין מן הושט פי' כאדם שרוצה להוציא חבל שיש בו קשר בחור של תורן ויש בו טורח גדול. (א"ב בנוסחאות דידן כתוב כפיטורי מלה אחת ופירש"י חבלים דמתרגמינן ופטורי ציצים מ"א ו', י"ח) ואטונין ובל"י פי' פטורין דבר מעופש ופי' צפרין דבר כבר הבאיש וריחו נמר). *[אחי"ה אבל פי' ר"ב אין ההמשך סובלו ורבינו בקבלה היה לו פירושו כי גם המיוחס לרש"י פי' ושט תורן עיי' מ"ק שם וגם בכ"י ש"ס ברכות תחת כפיטורי אי' בגליון ס"א כפיטוני וצ"ל כאיטוני וכתרג' הנ"ל שהבין ל"מ במובן לשון התלמוד ובלי ספק היה רגיל בפי העם לקרוא לחבל התורן פי טורא או פיטורין (בתיבה אחת וכראי' ג"כ בע' ושט ב') ובעי' ושט כבר רמזתי כי הוא ל"י ἱστός תורן ומלת פי טורי נ"ל מל"פ וע' הנ"ל פי' חבל הקושרין על תורן ובכ"י ק"ט הגי' בכל הערך פי תורי. פיתורין בתי"ו ואולי המעתיק הבין כן מפי' תורן דאי' בערוך. ובקהל"ר פ' ואלו חיה אי' כקפיטורין. וכן בתנחו' מקץ סי' י'. ובלי פי' רבינו הייתי אומר כי ושט במקומות אלה ג"כ ל"פ کشتی פי' ספינה וא"כ פי טורי בפי הושט פי' חבל התורן שקושרין על הספינה שהוא טורח גדול כידוע ויפה כיון המעתיק בכ"י אקספ' בתנחו' הישן מקץ סי' ט"ו בהוצ' רש"ב צד 200 ע"ש. ודע עוד כי تَوار בל"פ פי' חבל] [5]) —

---

[1]) רבינו נגרר בזה אחר בה"ג הלכי דגים (צד קל"א ע"ג) ואחר השאילתות פ' שמיני סי' פ"ד (עיי' פי' העמק שאלה) שמנו ד' לאוין בציון הפסוקים הנ"ל וכן מונה הרי"ף סוף אלו טרפות ועיי' רש"י לפסחי' ומכו' אבל פי' ר"ח בפסחי' מגומגם הוא ע"ש ודע כי בילק' שמיני ר' תקל"ז מונה ג"כ ד' לאוין ובסדר זה אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע משום בל תשקצו [משום] כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת ומשום לא תטמאו ומשום מבשרם לא תאכלו ע"כ ונ"ב המקור מכות ט"ז: הרי שלפני בעל הילק' היה הפי' בגמ' ובאמת כ"ה ג"כ ובסדר הזה בכ"י ש"ס מינכען במכות עיי' ד"ס שם וכן מוכח מפי' מגדל עוז סביב לרמב"ם הלכי מאכלות אסורות פ"ב סהלכ"ג ונראה עוד שסי' תאלם היה ג"כ בגמ'. וזה מוכח מהעתקת ר"ח לעירובין עיי' לעיל בהערה 7 אבל לפני רבינו לא היתה גי' הכ"י ש"ס והילק' הנ"ל לכן בא למנות הלאוין וכסדר של בה"ג ושאילתות אשר אחריהם נגרר. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ו"ו ל"ד וב"ר ובדפ"ר ופיז' אבל בשדפ"ע וכ"י ק"ט גוריתא. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב אבל בדפ"ע בט"ס לא יאכלו וכ"ה בטעות בפי' ר"ת לפסחי' ולנכון בפירש"י שם. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב אבל בדפ"ע בט"ס לא. [5]) ובתשו' הגאוני' (הוצאת הי הרכבי סי' רצ"ד צד 144) מצאתי כציפורי בגו ושט ואמרו לה כפי טורי בפי הוושט ציפורי צפור דרור ופיטורי ממין כמהין.. ונקראת פטריות ובל' ישמעאלי בבבל אלכמה ואלפטר ושיעורו פיטורי וציפורי קרובין ואין הוושט מיטיל אותן אלא בדוחק גדול ובצער גדול מאוד מאוד וכו' ע"ש.

פִּי כְּרֵיסָה (פי' תחלת הכרס והוא טבור der Anfang des weibl. Leibes, der Nabel) בהאשה פ' (ח') [צ"ל ט'] בנדה (מ"ת דף ס"ג:) חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה ושופעת וכמין צמרמרת[1] אוחזין אותה פי' פי כריסה טבורה[2]) ושיפולי מעיה מקום התורפה שופעת מפורש בגמ' (שם). צמרמורת חמימות כמו (שבת ס"ז.) אשתא צמירתא. אמר רב האי גאון דומה לו (תהלים קי"ט, כ"ב) סמר מפחדך בשרי. *[אחי"ה והוא כפי' רה"ג בנדה בסד"ט צד 32 וז"ל צמרמורת פי' סמרמורת מן סמר מפחדך בשרי וי"א מן צמארתא דקטנים ע"כ ובי"א כיון לאשתא צמירתא פי' חולי שמחממת וקודחת את הגוף כפירש"י בשבת שם ובע' צמר ה' הביא רבינו דעת רה"ג בסתם י"מ ע"ש ונראה כי שני פירושים אלה מתיישבים עפ"י שתי גירסות בגמ' נדה ס"ג: ורותתת ונוסה והרמב"ם גרס ורותחת בחי"ת עיי' תוי"ט בנדה ד"ה צמרמורת כי לפי גי' רותתת פי' רבינו ורה"ג מענין סמר מפחדך וגו' וא"כ צמרמורת כמו סמרמורת ועיי"ע צמר ה' וכפי הגי' ורותחת פי' רה"ג צמארתא דקטנים ורבינו פי' חמימות כמו אשתא דצמירתא וכפי בעל תוי"ט בשטת רע"ב והידוש שנעלם מעיניו פ' הערוך שהוא סיוע לפי' תוי"ט וגם הגרי"ב עשה עצמו כמתעלם ולא העיר מאומה] —

פִּי כּוּר (מל"מ כלי שמתיך בו הצורף Mündung des Schmelztiegels) בפי המוציא יין (שבת ע"ח:) הרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב ר' יהודה אומר כדי לעשות פטפוט פי' „פטפוט גבשושית קטן שעושין אותו בתוך כור של צורפי זהב ושופתין עליו הקדרה" שמבשלין בה זהב. סובין כדי ליתן על פי הכור של צורפי זהב (שם) ששוחקין הפחם ונותנין לתוך הזהב כדי שיתבשל הזהב ופעמים שנותנין הסובין לתוך הזהב כדי שיתבשל. *[אחי"ה ועפ"י זה פי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנא (דף פ':) ורבינו האריך יותר ויתר דברי ר"ח הלא הם בע' פטפוט ע"ש — וכנ"ה כדי לעשות פי כור בשבת ע"ח סע"א וע"ט. ופ': רבינו גרס כגי' ר"ח פי כוש עיי"ע הבא אח"ז] —

פִּי כּוּשׁ (כמין כדור על ראש הפלך die kugelrunde Spitze der Spindel) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ח סע"א ע"ט. פ' רע"ב) טיט כדי לעשות פי כוש פי' „פי כוש קורין אותו בלשון ארמי ריש פילכא[3]) שעושין על פי הכוש כמו כדור אצל הצינורא כדי שיכבד הכוש ויסוב ועושין אותו מן העצם ויש שעושין מן העץ ויש שעושין אותו מן הטיט". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח בשבת לדף ע"ח סע"א ומוכח ג"כ כי גרס כגי' ר"ח ובנו"ג בכל שלשה מקומות על פי כור ופירש"י בדף ע"ח. נקב שנותנין בו המפוח. ובעה"ק שנ"ב לועז כוש ווירטל בל"א וכ"ה בע' כוש והוא בל"א wirtel ושם בע' כש פוזיי"ה והוא לאי"ט והוא fusajulo עיי"ע כש (ח"ד, שמ"ח)] —

* **פִּי מַצּוֹבֶת** (עיר בתחום צור) ירוש' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד אילו עיירות אסורות בתחום צור.. פי מצובת ולדעת ה' נייבויער גיאג' 22 היא היא Maasub אבל בתוספ' שביעי' רפ"ד הגי' פומא ציבא.

* **פִּי תְהוֹם** (Mündung des Abgrunds) כן דרש פיתום עיי"ע פתום ב'.

* **פִּי תִקְרָא** ורבינו הביאו אחר ע' פי רשע וכאן צ"ל כפי סדר האותיות וכדאי' בדפ"א אבל ללא נכון אי' בדפ"א בע' פי גם הע' פי רשע ושייך לע' פירשע בתיבה אחת ע"ש.

* **פִּיגָה, פִּיגֵי, פִּיד, פֵּיָה, פִּיהִי, פִּיחַ, פִּיחָה** עיי"ע פג, פד, פה, פח.

* **פִּיוּטוֹת** (בל"י תנוקות Kinder, παῖδες) ירוש' עירובי' פ"ז דכ"ד ע"ג ירדו לה בשיטת הפיוטות דתנינן הפיוטות מקחן מקח ובירו' גיטי' פ"ה דמ"ז: אפיוטות ועיי"ע ובע' פעט ובע' פריא.

* **פָּיוּתָא** (בל"ס פָּאיוּתָא פי' הדר ותפארת Glanz, Herrlichkeit) תרג' עדנו באבו (איוב ח', י"ב) עד די הוא בפיותיה כ"ה נכון בדפ' ווינצ' ונראה לי שהתרג' הבין אבו של מקרא מל"פ אָבִ הדר ותפארת.

פייט (פָּייְטָן, פּוֹיְיטָן בל"י ποιητής poeta משורר Poet, Dichter) בויק"ר אמור אל הכהנים פרש' קחו מוסרי (פ"ל) ובפסק' דסוכה[4])

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ובכ"י ה"ב ודפ"ר צמרמורת וכ"ה במשני שבמשניות ובמשני' דש"ס צמרמורות ועיי' צמר ה
[2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ח"ב ב"ר ודפ"ר ובשדפ"ע נשמט מן שיפולי מעיה עד שיפולי מעיה. [3]) ובפי' ר"ח אי' עוד ובל ישמעאל פלכה = فلكة עיי"ע פלך א'. [4]) בדפ' פראג נשמט בטעות אעפ"י שאי' ברפא"ם.

(פסיקי דר"כ צד קע"ט.) מהו אבקת רוכל (שה"ש ג', ו') דהוה קרוי ותנוי קרוב[1]) ופוייטן — (א"כ פי' בל"ר משורר ופייטן) *[אחי"ה ועיקר גזירתו מל"י הנ"ל ובנו"ג בויק"ר קריי ותניי ופייטן ודרשן ובפיסק' קרוי ותנוי ופייטן ודרשן ובכ"י ק"ט הגי' כמו שנסחתי פוייטן ובדפ"ר עד דפא"מ פייטם ובדפ"א פייטס ובשה"ש פ' מי זאת ר' אלעזר בר ר' שמעון קראוי ותנויי וקריבוי ופייטויי ועיי' מ"ש ה' באבער בפסיק' שם אות כ"ד. והשם פִּיּוּט ב"ר פפ"ה וילק' דניאל ר' אלף ס"ג כדי שלא יאמרו דברי פיוטין הן (בילק' הוא). והתואר במקום השם ריש שהש"ר וקהל"ר פ' ונתתי: הדין פייטנא עיי"ע אלפביתא (ח"א, ק"ה). והקבוץ ילק' שה"ש ר' תתקפ"ג בשם פסיקת' רבתי: צוארך בהרוזים (שה"ש א', י') אילו הפייטנים ובכ"י ערה"ק ריגינסבורג (אצל פערלעס בט"ר 33) אי' בע' טדי (מה שלי' בערוך הגדול) וז"ל פ"א הנהו טיודי לשון ניגון ולשון פיוט כמו והיה כמנגן המנגן (מ"ב ג', ט"ו) והוה כפוייטי פיוטא לשון שבח ע"כ וזה התרג' מצא ה' צונץ (זינאגי פאעזיא 60 ועיי' 368) בשם תרג' ירוש' ועוד תר"י לש"ב ו', ט"ז בפי' מחזור ישן נושן. ובפסקי תוספו' למדו' סי' ד' טדי פי' הצנע כמו בטעמים יטידוך שידברו בצניעותך אי נמי לשון פיוט כמו הני טיידי ופיוטי רגילי בהו קמי ריש גלותא. ועיי"ע טיידון (ח"ד, כ"ז ושם שס"ח) ועיי' בט"ר הנ"ל וש"נ תש' רש"ג בקבוצת חכמים ק"ז ועיי' בתשו' חמדה גנוזה סי' ק"ס וקס"א[2]).

* פִּיטוֹם, פִּיטָם, פיתם עיי"ע פטס.

פִּיל (ובל"ס פילא מל"ע فيل בל"פ پيل (Elefant

בספ"ח בכלאי' (מ"ו) הערוד מין חיה הפיל והקוף מין חיה ואדם מותר עם כולן לחרוש ולמשוך[3]). בפ' לא יחפור בגמ' חנות[4]) (ב"ב כ"ב.) פיל שבלע כפיפה[5]) מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו פי' לאו לסלוקי טומאה בעא מיניה שאם היתה טמאה ובלעה הפיל וחזר והקיאה הרי היא בטומאתה אלא כמפורש במנחו' פרק ר' ישמעאל (מנחו' ס"ט.) פיל שבלע הוצין והקיאן דרך בית הרעי ועבדינהו כפיפה מי הוי עיכול והוו להו ככלי גללים דלא מקבלי טומאה או דילמא לא הוו עיכול[6]) ובלעז אליפנט"י[7]). *[אחי"ה וכנ"ה בל"א פילא ברכו' נ"ה סע"ב וב"מ ל"ח: עיי"ע קף י"ג. והקבוץ ב"ר פל"א פִּילִים, ירו' שבת פי"ח דט"ז ע"ג הפילין תוספ' שבת פי"ד (ט"ו) מאכל לפילין. ועוד ענינו שן הפיל Elfen-bein ויק"ר פ"ה במד"ר פ"י ערסין דפיל — ירוש' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד עניבה דפיל' ט"ס עיי"ע ענב ד'] —

* פִּיל, פִּילָא, פִּילְגוֹס, פִּילוֹטַמְיָא, פִּילֵי עיי"ע פל וערכים בלי יו"ד.

* פִּילָה ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. פילה צ"ל פולה = פולא וכגי' רבינו עיי"ע פול.

פְּיָיל (פִּיָּלֵי בל"י ורו' φιάλη, phiala וכל"פ پياله כוס ומזרק (Schale, Becher) בפ' ב' בסוט' (ט"ו רע"ב) היה מביא פיילי[8]) של חרש חדשה. פרק אחרון דנגעים (מ"א[9]) כיצד מטהרין את המצורע היה מביא פיילי של חרש חדשה. בספל אדירים (שופטי' ה', כ"ו) תרג' פיילי גיבריא[10]). קובעת כוס התרעלה (ישעי' נ"א, י"ז) תרג' פיילי כסא דלווטא. כוס בל"י פיילי בלעז פיאול"א[11]) השותים במזרקי יין (עמוס ו', ו') תרג' דשתיין בפיילי[12]) חמר. ועשית קערותיו (שמות כ"ה, כ"ט) תר"י (א') פילוותא[13]). ובויקהל (שמות ל"ז. ט"ז) את קערותיו ואת כפתיו[14]) ובמדבר (ד', ז') את הקערות ואת הכפות. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ו אבל בדפ"ר פיז' באסיל הביא תחת זה ובויקהל קערת כסף אחת וצ"ל ובנשא כדאי' בדפא"מ ועוד

---

[1]) לי' בכ"י ק"ט. [2]) ובנו מהשם את הפעל יפייט, מפייט, מפויטות עיי' צונץ שם 60. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' ובאו"ז ה' כלאי' סי' רצ"א וכן הובא בשבת נ"ד סע"א וב"ק נ"ד סע"ב ובנו"ג בכלאי' למשוך ולחרוש ולהנהיג. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע קפיפה. [6]) ובזו השיטה פי' רגמ"ה ע"ש בש"ס ווילנא בנדפס(מתוך כ"י שלי) ועיי' בשט"מ בשם הרשב"א. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפו"ו והוא elifante ובשאר כ"י ודפ"ע אליפנד"ו ועה"ק שנ"ב אוליפנ"ט בלעז. [8]) וכ"ה במשנ' שבמשניו' ובש"ס פילי. וצ"ל פיילי וכדאי' בתנחו' הישן ריש נשא. [9]) וכ"ה בירו' כוט' פ"ב די"ז סע"ד ועיי' ספרא ריש מצורע ועי' קד ג' ותוספתי נזירו' רפ"ו. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בר"ש נגעי' ובדפ"ע גיברא. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ו"ו ב' ובכ"י ו"ו א' ול"ד פיולא והוא לאי"ט fiala, fiale = Phiole וכ"ה בלעז פיאולא בדפ"ר אבל בדפא"מ בלעז פטר"ה וכ"ה בדפי' פיז' יבאסיל אבל בדפו"ו בלשון רומי פוטיר"י ע"כ ומלת פטרה בלאי"ט ורו' patera ופוטירי poterium עיי"ע פטר ה' אבל גם לזו גזרתה ל"י ע"ש והנכון כי רבינו כיון כאן ללעז וכמו שנסחתי עפ"י כ"י ודפ"ר. [12]) בנו"ב פילון. [13]) ובנו"ג פיילתוי אבל בתר"י אי לבמד' ד', ז' פילוותא ובתר"י ב' שם פיילותא. [14]) בנו"ג ית פיילוותיה וית בזיכוי.

אי' בדפ"ר פיז' ובאסיל ובפנחס את קערותיו ואת הכפות וצ"ל בויקהל את קערותיו ואת כפתיו וכדאי' בדפא"מ. ודע כי משקל פיילי כדאי' בתר"י ב' במדי ז', י"ג, ובתר"י א' שם י"ט, כ"ה, ל"א והלאה או פיילא בתר"י א' בראשי' מ', י"ב ולנקבה פיילתא (בתר"י במדי שם ולפסוק פ"ה) עולה עם כתיבה יוני' φιάλη וכן העתיקו ע' הזקנים מזרק (שמות כ"ז, ג'; ל"ח, ג'; במדי ז', י"ג) וכן העתיק סומכוס גביע (בראשי' מ"ד, ב') ספים (ירמי' נ"ב, י"ט) ומשקל פיולי תר"י א' במדי' ז', י"ג עולה עם כתיבה פרסי' הנ"ל והשם הפרטי בר פיולי חולי' צ"ו. ורבינו גורס בר פיילי עיי"ע בח"ב, קפ"א. ובענין פיילי פוטירין עיי"ע פטר ה' — והתואר ממנו פַּיָּלָן פי' מושיט כוס עיי"ע אלסום (ח"א, ק"ב) ציון מקהל"ר וכגי' הרד"ל אבל במ"כ הגי' פיילדה וכתב ופי' בו הערוך אומן עושה כלי חרס ע"כ ולי' בערוך ולא הביא הציון כל עיקר] —

* פִּילְיָיטוֹן, פִּילְיוֹן, פִּילוֹן, פִּילוֹנְקִיָּיא, פִּילוֹס, פּוּלְסָא, פִּילוּסָא, פִּילוּסִין, פִּילְסוֹן, פִּילוֹסוֹפִים עיי' כל ע' וע' בלי יו"ד.

* פִּילְפִּי, פְּלִיפָּא, פְּלִיפָּה (שם פרטי לאמורא דא"י Philippus) ירו' מגיל' פ"ד דע"ה, התיב ר' פילפי בר פרוטה קומי ר' יונה ושם פ"א ד"ע רע"ב ר' פליפא בר פרוטה וכו' ובירו' תעני' פ"ד דס"ח: (בדפי זיטאמיר) ר' פליפה בר פריטה קומי ר' זעירה ובדפ' קראט' ר' פליטה. ב"ר ספע"א א"ר פליפי בר נהוראי. ובסד"ה ע' פולופי (צד קנ"ו ע"ד דפו"ו) הביא עוד ממס' סופרי' ולפנינו לי'.

* פִּילְקִי, פִּילְקִין, פִּימַלְיָא, פִּימוּסְקָא פִּין, פִּינָה, פִּינְחָס עיי"ע בלי יו"ד.

* פִּיוּנְטְיָא (נ"ל מל"ר poenitio, punitio מל' יוני' ποίνημα עונש Strafe) ירו' סנהד' ספי"א ד"ל סע"ג דברי ר' שמעון יבין ליה פיונטייה כלומ' אם בא לעקור שאר מצות נותנין לו כפי עונשו ולדעת חכמים סוקלין אותו וכן מוכח מתוספת' סנהד' ספי"ד המתנבא לעקור דבר מדברי תורה חייב ר"ש אומ' אם מתנבא לבטל מקצת ולקיים מצות פטור וכו' ופני משה פי' בע"א נותנין לו כפי מחשבתו והביא ל"י שלי' אבל אולי צ"ל פיונתיה והוא ל"י ἐπίνοια מחשבה ובל"ר opinio ועיי"ע אופיניה (ח"א, רי"ט).

* פִּינָךְ, פִּינוֹם עיי"ע בלי יו"ד.

* פִּינָס (מל"י πῆνος מזה בל"ר Tuch, pannus Kleid) ב"ר פפ"ד ויפשיטו את יוסף (בראשית ל"ז, כ"ג) זה הפינס וכ"ה בילק' וישב ר' קמ"ב וג"ב קוטע בלע"ז וכן פי' במ"כ בשם הערוך ולפנינו לי'. ב"ר ס"פ ע"ח לא הגיע לעכו עד שמכר פינס שלו כה"ג המעולה בילק' וישלח ר' קל"ג ובלקח טוב ורמב"ן לבראשי' ל"ג, ט"ו וכ"ה בב"ר שם בכ"י פאריז ושם הגי' פיגס ובילק' נ"ב סוס וכ"ה בפירוש בנוסחאותנו בב"ר ופי' פינס בגד העליון. ודע עוד כי בכ"י פאריז אי' בב"ר פ"כ כתנות אור אלו בגדי אד"ה שהן דומין לפ נ ס רחבים מלמטה וצרין מלמעלה ובנו"ג לפיגם. ונראה שצ"ל בכ"י הנ"ל לפנס והוא הוא πῆνος, πᾶνος בל"ר pannus [1]. ועוד נ"ל כי פינס קטוע מן פינלס והוא מל"י אמצ' ירו' πενόλης = penula מלבוש העליון Oberrock וזהו ויפשיטו וכו' שבתחלה היו מפשיטין בגדו העליון ועוד עיי"ע פלניא.

* פִּים, פַּיִּים, פִּיּוּס, פַּיִּים, פַּיְיסָא, פִּיְיסוּנָא עיי"ע פס.

פִּיִּים (פי' כמו פס, פיסא מל"ע فتات בל"ס פאסים Abgebröckeltes, Stück ועוד עיי' כפנים) בפ' ד' מיתות בגמ' הפוער עצמו (סנהד ס"ד.) שקל פיסא שדא ביה א"ל מרקולים הוא. בר"ג דפ' ואלו הן הגולין (מכו' ח'.) האי מאן דשדא פיסא ואתר תמרי. בס"ג דהמוציא יין (שבת פ"א.) מאי פיים — (א"ב פאיים כתוב בנוסחאות) [2] א"ר זירא כרשיני בבלייתא פי' פיים חתיכי אדמה שמשתברות מן הכותל ומטיט של נהר ומכריית בור ובל' ארמי כרשיני ושיעורן כתפוח כרמון. פי' גאון אחר [3]) פיים האמור כאן בפ' המוציא יין צ ר ו ר ו ת הן והן קלא דאמרינן בפסחי' בפ' תמיד (פסחי' ס"ב:) שקל קלא פתק ביה והן כרשיני בבלייתא ולמה בבלייתא מפני שכרשיני בבל רכות הן ונוחות הן לפיכך הטבעת נמשך בהן. פי' אחר

---

[1]) והתואר ממנו מנעלות הפינון כלאי' פ"ט מ"ז ועיי"ע פנון. [2]) אבל בריי"ף בראש ובכ"י ש"ס א"פ הגי' פיים ובכ"י ש"ס מינכען פיאס וכ"ה במ"ם פכ"ו מהלכי' שבת הל"ד. [3]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפא"מ ובדפ"ר גאון פי' אחר ובכ"י ק"ט ודפ"ע מפיזי' עד אמי' פי' גאון אחר.

מיט שיבש ונעשה כאבן. *[אחי"ה פ"א זה
הועתק מפי' ר"ח במכות וכגי' ר"ח גרס רבינו בע'
גרם ע"ש. וכפי' הגאון כי פיים הן צרורות מוכח
מפי' הר"ן בשבת ועיי"ע כרשן שפי' רבינו רגבים
וכ"ה ברש"י שבת ע"ש ובמכות שם. וכן פי' בל"פ
פֵּיַע כמו كلوخ והוא הוא קלא Scholle אבל בכ"ז
נ"ל כי פיים כמו פסים ומל"ע וסו' הנ"ל פי' חתיכה
מאיזה דבר כמו פס, וכן בל"ר אמצ' pechia, pecia,
pessia, petia, pessa פי' חתיכה Stück מה שנתפרך
ונשתבר [1]) וכן פי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנ') וז"ל
פיים דקא מפרש ליה (קרי שני) [צ"ל קרשיני] [2])
בכליאתא שהוא אדמה שהיא קרוב להתפרך
ולהתכתת ואינ' אבנים ולא לבנים שרופות דקריין
אגורי ע"כ וכן פי' הרי"ף בשבת: פיים . . פי'
אדמה שהיא קרובה להתפרר וצ"ל להתפרך וכ"ה
ברמב"ם הל' שבת פכ"ו הל"ד ובזו השטה פי' רבינו
בפי' ראשון. וכנ"ה בבכורות מ"ג. והביאו רבינו
בע' פס י' (עפ"י פי' רגמ"ה כמו שאוכיח) ועיי"ע שקט.
ומזה פי' רע"ב בכלי' פ"ב מ"ב עריבת פיסונות
עריבה שמביאין בה אבנים קטנות ורגבי אדמה..
ופיסונות לשון שקל פיסא וכו' אבל רבינו בע'
ערב ו' פי' בע"א ומפני כן לא הביא מזה ראיה
ובזה סלקה תמיהת הפשב"ע ע"ש. ועוד עיי"ע
פרפס] —

* פִּסָּא פִּסְתָּא, פִּסִין עיי"ע פס.

פִּיף (לדעת ר"ב מל"י ἐφυφή Fransen, Einschlag
im Gewebe ורבינו פי' צלצל (Gürtel) בסוף
כלאים (פ"ט, מ"ט) פיף של צמר בשל פשתן אסור
פי' צלצול של צמר — (א"ב פי' אפיף בל"י כל
מה שנתן בתוך הבגד באריגתו. בירוש' דכלאי'
פרק אינו אסור (רפ"ט דל"ב רע"א) דלא מוקמא נכל
דעמר מקמה נכל דכיתן בגין פיפה). *[אחי"ה
ר"ב כיון לל"י הנ"ל ועיי"ע אפפון (ח"א, רכ"ח) [3])
ומזה דרש אפפוני בשו"ט מזמור י"ח ע"ש בע'
הנ"ל וכפי' ר"ב אי' בר"ש כלאי' וז"ל אחר שמשלימין
האורגין הבגד עושין בשפת הבגד ונקרא פיף וכו'
ובפי"מ להרמב"ם פיף של צמר עבותות של צמר
ע"כ ורע"ב נגרר אחר פי' הר"ש הוא גרס כגי'
משנה שבמשניות פ"י ו ומצאתי סיוע לגירסתו כי
בתוספת' מקואות פ"ז (ה') אי' בכ"י אירפ' מודבק
בפיף ובר"ש סוף מקוא' הביא התוספ' בגי' מדובק
בפיו ועינינו בסוף הדאי' לפנינו בתוספת' ובהפש"ע
תמה על גי' פיו ונעלם מעיניו מ"ש] —

* פִּיפְקִין (נראה שהוא תואר מע' הקודם בגד
ארוג Gewebe) רות רבה פ' קטן וגדול:
נטל פיפקין ופרש עליו כדי שלא תרד השמש
ומ"כ פי' וילון והביא ראיה מבמד"ר (?) מדבר עמה
בתוך הפיפקין. ואם כיון לבמד"ר פי"ב טעות הוא
בידו כי שם הגי' הפאפליון עיי"ע.

* פִּיפִיּוֹת (Schlünde) עיי"ע פה.

* פִּיפְנִי, פִּיפִיוֹר, פִּיפְיָיארוֹת עיי"ע בלי יו"ד.

* פיפורין (צ"ל פּוּרְפּוּרִין Purpur) ב"ר פע"ר והעביר
פיפורין מעליו צ"ל כגי' הילק' פורפורין
עיי"ע פרפירא. ומזה פיפורא ע"ז י"א. פי' מלובש
במעיל ארגמן עיי"ע נפר וע' אפיפורא ח"א, רכ"ז.

* פִּיקָא, פִּיקָה עיי"ע פק.

פִּיקָס (מל"י ורומי φῦκος fucus Meertang mit
(dessen purpurrothen Gattung man färbte
בתורת כהנים בראש פרש' זאת תהיה (ספרא מצורע
רפ"א) שני (ויק' י"ד, ד') יכול פיקס ת"ל תולעת
אי תולעת יכול אחת מן הצבעים ת"ל שני הא
כיצד זו זהורית טובה. ופי' פיקס צמר אדום
מברייתו ולא אדום ע"י צביעה ת"ל תולעת פי'
צבוע בידי אדם אי תולעת דהיינו צבוע בידי אדם
יכול אחד מן הצבעים ת"ל שני — (א"ב פי' בל"י
ורו' מין עשב ובו צובעים הצמר בגוון אדום).
*[אחי"ה ונקרא העשב φῦκος θαλάσσιος ובל"ר
fucus marinus או רק fucus וצובעים בו ומפני כן
נקרא ככה ג"כ גוון אדום עיי פליניאוס כ"ו, ס"ו,
ושם כ"ב, ג' והפעל ממנו פַּקֵּס עיי"ע ובפפלנ"צ
ללעף 238 ודע כי בכ"י לנכון בראש ובאמצע
הערך בסמ"ך בסוף וכ"ה בדפ"א. אבל בדפ"ר פיז'
וויניצ' באסיל בט"ם במי"ם — ומה שענינו קבוץ
מן פיקה עיי"ע פק] —

* פִּירָא, פִּירָטִין עיי"ע פרא (פרטון) [פירטין].

פירשע (Buchsbaum) בטבעת פי"ב בכלי' (מ"ח)
וכל גולמי כליעץ (טהורים) [צ"ל טמאים]

---

1) ורד"א די לארא בעיר דוד (וכן הרמ"ל) פי' מל"י πέσσα אבל עניגה אבנים קטנות לצחק בהן. 2) וכ"ה בע' קרשן אצל כרשיני וזה נעלם מעיני המו"ל פי' ר"ח. 3) ושם בט"ר ἐπυφή ,ἐπυφαίνω וצ"ל ἐφυφή ,ἐφυφαίνω.

חוץ משל פירשע. פי' „עץ ארז והוא עצי גפר עץ שדומה לאשכרוע [1] (ובלעז) פוקסינון" וי"א בוסיו [2]) — (א"ב במשנה תנן בהדיא חוץ משל אשכרוע). *[אחי"ה ר"ב חטא כפלים ראשונה שהעתיק את הערך ממקומו שסדרו רבינו היינו מסדר אחר ע' פיקס ור"ב היה מסדרו בע' פי וכתב בשתי תיבות פי רשע ולא עיין בדפ' וויניציא ראשון שאי' בתיבה אחת וכ"ה בשתי תיבות בדפ"ר פיז' באסיל אבל בעה"ק שנ"ב לנכון בתיבה אחת וכדאי' בפי' רה"ג ובתוספת' כלי' ב"מ ספ"ב. וזאת שנית עשה ר"ב (ומובן מעצמו רמ"ל) שהביא קודם הציון בטבעת פי"ב בכלים המלה בתוספתא מפני שלא מצא במשנה שלפנינו המלה הזרה אבל בלי ספק היתה שם כדמוכח מפי' רה"ג בסדר"ט 8 אשר אחריו נגרר רבינו בפירושו וכצ"ל בר"ש בד"ה אשכרוע וכ"ה בפי' הרא"ש (ועיי' בהגיון שלמה) ומפי' רע"ב מוכח שגם הוא ידע מגי' רבינו כי כתב וז"ל חוץ משל אשכרוע גרסינן ע"כ משמע שידע מגי' אחרת והוא פירשע. ובערוך ד' באסיל אשר ת"י אי' בגליון וז"ל: פי מתחלפין ובלשון ישמעאל בקס אלדי יעמל מנה אלאמשאט ע"כ [8]) והוא באותיות ערביות: פי متخلفين ובלשון ישמעאל بقس الذي يعمل منه الامشاط ופירושה: פ י (במלת פירשע) מתחבר [4]) ובל"י נקרא בקס והוא אשר עושין ממנו מסרקות. אבל לא איתפריש לי גזרת פירשע ולבי נוקפני להשותה עם עץ περσέα (תיאופראסט ד', ב'. ה'; דיאסקארידעס א' קפ"ז; ועיי' פליניאוס ט"ו, י"ג) ואומרים חכמי טבע שהוא העץ שנקרא Sebestenbaum ואצל לינעע Cordia Myxa [5]) אבל פירשע הוא פוקסינון πύξινον בוקסבוים ובלאי"ט bosso עיי' לעיל] —

* פישון (?) ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה: פישן שיני צ"ל פה שין שני וכדאי' בתוספת' מ"ש רפ"ה פה שין הרי זה מעשר שני.

* פִּישׁוֹן, פִּיתוֹם עיי"ע בלי יו"ד.

* פִּיתוֹם, פִּיתֹם עיי"ע פיתם וש"נ.

פִּי תִקְרָה (פי' חוד התקרה והוא עוביין של נסרים בחודן der dicke Theil der Bretter an ihrer Spitze) בסוף פ"ק בסוכ' בגמ' הרחיק (סוכ' י"ח סע"א ורע"ב) אביי אמר כשרה אמרינן פי תקרה יורד וסותם פי' במחשבת הדעת ולא בעיקר המעשה. *[אחי"ה והוא עפ"י פי' ר"ח וז"ל פי תקרה יורד וסותם כלומ' רואין בדעת כאלו קצה הסכך יורד וסותם ע"כ ורבינו לא פי' הוראת המלה ורש"י פי' עוביין של נסרים בחודן ע"כ ועיי' הרבה מענין פי תקרה בעירו' צ"ד: וצ"ה. ועיקר מקום זה הע' שייך בע' פי וכדאי' בדפא"מ אבל בכל כ"י ודפוסי' ראשונים נסדר כאן אולי שכח רבינו לסדרו בע' פי והזכיר אח"כ בסיום ערכי פי ומסדרו קודם ע' פך ודוגמתו עיי"ע אם ד' (ח"א' ק"א] —

פַּךְ (מל"מ ענינו בקבוק Flasche, Krug) בפ"ב בכלי' (מ"ב) הפכין הגלילין. פי' כלי שמן מגליל מלשון (ש"א י', א'; מ"ב ט' א'. ג') פך השמן [6]). בפ' אמר ר"ע בגמ' מנין לספינה (שבת פ"ד:) ובס"פ כיצד הרגל בגמ' דדיו דר' טרפון (ב"ק כ"ה:) ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאין במת [7]) פי' „כלי חרש עגולין שאי"ז בהן לא ישיבה ולא שכיבה [8])". פ"א לפי שנקב שלהן מאוד צר ולא יכול הזב להכנים אצבעו לשם לטמאו לפי שאין מטמא אלא באויר טמא מת דכל כלי חרש שאין צמיד פתיל עליו טמא במת [9]). בפ' י"ב בנגעים (מ"ה) על מה חסה תורה על כלי חרשו ועל פכו ועל טפיו. *[אחי"ה ועיי"ע טפי א' ותפי א' ושם אאריך. וכנ"ה בירו' הוריו' פ"ג דמ"ז ע"ג שאול ויהוא שנמשכו מן הפך היתה מלכותן מלכות וכו'. ב"ר ס"פ ס"ט שופע לו מן השמים כמלא פי הפך. חולי' צ"א סע"א ויותר יעקב לבדו (בראשי' ל"בי כ"ה) שנשתייר על פכין קטנים וכ"ה ברש"י לבראשי' שם] —

פָּךְ (עיקר מקומו בע' הָפַךְ ע"ש kehren, wenden) בכל סאה בפ' שני בכלאי' (מ"ד) לא יאמר אטע ואח"כ אופך אלא אופך [10]) ואח"כ נוטע

---

[1]) וכ"ה בפי' רה"ג ובמשני' שם אבל עיקר הכתיבה בלי וי"ו עיי"ע אשכרע. [2]) כ"ה בדפ' פיז' ובאסיל ואמ' ובדפו"ו בושו ובדפ"ר בוקסי"ו ומלת בוס"ו הוא לאי"ט bosso, busso בוקסבוים עיי"ע אשכרע ובכ"י ערוך לי'. [3]) ובלי ספק היא הערת החי' אלטרא (עיי' מבוא צד LIII). [4]) פי' ידובק עם המלה וצ"ל אחת פירשע. [5]) עיי' ערש וגרובער ערך Persea ופפלנ"צ ללעף 68. [6]) וכ"ה בפי' רה"ג ע"ש. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ם ובדפוסי' בשבת ובדפ"ע וממאין ובנ"י"ג בש"ס ב"ק מטמא. [8]) הועתק מפי' ר"ח בב"ק. [9]) ובזו השיטה פירש"י בב"ק ע"ש כי האריך. [10]) בנו"ג הופך.

מלשון ויהפכו (שמות ז׳, כ׳). בפ׳ שני במשקין (מ״ק י״א:) מי שהפך את זיתיו פי׳ שהזמינן ע״ג בית הבד להוציא מהן שמן,[1]. בפ״ד בנגעים (מ״ג) המחיה מטמא בקרחת וגבחת הפוכה ושלא הפוכה פי׳ מלשון (ויק׳ י״ג, י׳) והיא הפכה שער לבן. באלו נערות בגמ׳ אלו נערות שאין להן קנס (כתובות ל״ז.) אשה מזנה מתהפכת כדי שלא תתעבר[2]. בפ׳ בעשרה מאמרות (אבות פ״ה מכ״ב) הפוך בה והפוך בה. בערבי פסחי׳ בגמ׳ ואפילו [מן התמחוי] (פסחי׳ קי״ג.) הפכי לך בשמעתא[3] בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ החומץ (ע״ז ל״א:) בין הגיתות שנו דכיון דקא אפכי כולי עלמא מירתת דאמר[4] השתא אתו מדרכו לי (ישראל)[5] פי׳ דאפכו כולי עלמא דישראל מחזירין בכפרים לקנות היין ומירתת הכותי ואמר השתא אתו מדרכו לי ישראל וחזו כי נגע גוי ולא מזבני מינאי — (א״ב בנוסחאות אין כתוב מרכולי ישראל והערך הוא הפך בל׳ עברי או אפך בל׳ ארמי). *[אחי״ה ראש דברי ר״ב טעות היא וטעה אחר גי׳ המשובשות מרכולי ישראל כדאי׳ בדפ׳ פיז׳ באסיל ואמ׳ והנכון כגי׳ דפו״ו מדרכו לי וכ״ה בכ״י ערוך ל״ד וכ״ה בפי׳ ר״ח כש״ס ווילנא והמו״ל הגיה בחנם כי לא עיין בזה הערך בדפו״ו, ובכ״י ו״ו מדכרו ובכ״י ה״ב מדכו שניהם צ״ל מדרכו[6] ופי׳ השיגוני (עיי״ע דרך בח״ג, קמ״ח) ובדפ״ר אי׳ מרבו (בשתי הפעמים) ואולי כך יש לקרוא בכ״י ה״ב הנ״ל ורציתי לומר בע׳ ארב (ח״א, רס״ו) שאלף מובלעת תחת מארבו לי ודוגמאו׳ עיי״ע ארב אבל כבר העירותי שם שעיקר הגי׳ כגי׳ כ״י ל״ד ודפו״ו הנ״ל ובלי ספק רבינו נגרר בזה אחר גי׳ ר״ח אבל בכ״י ש״ס לי׳ ובנו״ג השתא אי חזו לי מפסדו לי ועוד עיי״ע אפך (ח״א, רט״ו) ועיקר מקומו בע׳ אפך ובע׳ הפך ע״ש ושם] —

* פַּךְ, פַּכָּא (נ״ל מל״פ پخ צד ומזוזה Seite, Pfosten) תרג׳ מזוזת פתחי (משלי ה׳, ל״ד) פכי דתרעא כה״ג בכ״י ובמתורגמן והוא רוצה להגיה פילי וה׳ לעווי פירשו מל״ס פכא לחיים! והנכון שהוא מל״פ כאמור.

פוּךְ (מל״מ הוא הכחול השחור שצובעין בו העין Stibium, Bleiglanzerz) בפ׳ ח׳ שרצים בגמ׳ אין עושין הילמי (שבת ק״ט.) פוך מעביר בת מלך[7]. פי׳ „פוך כוחל[8] כדאמרינן בס״ג בפ׳ השותפין (ב״ב ט״ז:) מאי קרן הפוך (איוב מ״ב, י״ד) כוחלא רישקא פי׳ שהוא שחור הרבה ומבהיק מאוד [רישקא אוריינטלי] והוא משובח במינו ככורכמא רישקא משובח במינו שקורין אותו קרוק״ו אוריינטלי[9] מה אותו צבע יפה הרבה במינו כך היתה יפה משאר[10] הנשים״ — (א״ב ל״מ זה (מ״ב ט׳, ל׳) ותשם בפוך עיניה). *[אחי״ה כל פי׳ הערוך הועתק מפי׳ רגמ״ה כ״י לב״ב ושם אי׳ גם כן מה שהשלמתי „רישקא אוריינטלי״ וכ״ה בע׳ רשק ובפעם שנית אי׳ בפי׳ רגמ״ה כורכמה דרישקא קרוקא איינטיל וצ״ל כבערוך קרוקו אוריינטלי והוא ל״צ croco orientale ומפירש״י לשבת ק״י סע״א מוכח שהוא כרכום הגדל בגן ואלה דבריו כורכמא רישקא: של גן קרו״ג אוריינטל הגדל בגנים ע״כ ועיי׳ פירש״י לב״מ ק״ז: ושם משובש כרכום של גן שקורין קרוג אודמינגל״ט והוא משובח שבכורכמין וצ״ל אוריינטיל וכן מצאתי בכ״י ערך מלין לר״א זכות בע׳ רשק שהביא פירש״י בשבת וב״מ הנ״ל וז״ל ורש״י פי׳ כרכום של גן אוריינטיל ר״ל זעפרא מזהיר כספיר הגדל בגנים ע״כ ונרויח בזה שיש לפרש רישקא שהוא ג״כ בל״ס כורכמא דרשקא[11]) מל׳ צענד rukhsh פי׳ זרח וממנו raokhshna בל״פ הישנה rôsan בל״פ החדשה روشن، روشان זורח ומבהיק leuchtend, glänzend. ודע כי בנו״ג ככורכמא דרישקא ובכ״י ש״ס כוחלא רישקא וכ״ה גי׳ התוספ׳ ב״ב והוא כגי׳ כ״י פי׳ רגמ״ה וערוך אבל מתוך פי׳ רגמ״ה וערוך מוכח כי גרסו ג״כ ככורכמא (דרישקא) רישקא וכן נתערבו שתי הנוסחאות בילק׳ סוף איוב ועיי׳ ד״ס ב״ב צד מ׳ ולא העיר על הערוך] —

פָּכַח (בלא״ר פְּכַח נ״ל מל״פ ܦܟܚܘܢ ܦܟܚܝܢ שבר וכתת zerschlagen, zerstossen) בפ׳ כל היד בגמ׳ שחור (נדה כ׳.) אי אמר דיו הוה אמינא כי פכחותא דדיותא, פי׳ שהוא צלול

---

[1]) וכ״ה במיוחס לרש״י. [2]) ועיי״ע הפך ופירושו. [3]) בנו״ג טרחי בך בשמעתא וכ״ה בכ״י ובפי׳ ר״ח. [4]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר אמר אבל בשדפ״ע בטעות אמרי. [5]) יש למחוק וכן לי׳ בכ״י ערוך ובא מהפי׳ שבסמוך. [6]) ולא כמ״ש בעל הגיון שלמה צד ל״ג כי מדכו כמו מדקו מעי דק ה׳. [7]) עיי״ע בת חורין ופי׳ רבינו שם הועתק מפי׳ ר״ח בשבת ש״ס ווילנ׳ ועוד עיי״ע בת מלך. [8]) עיי״ע כחל כי כה״ג בערוך תחת כחול שלנו. [9]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב וכ״ה בע׳ רשק וכדפ״ע כאן אורייגטלו וצ״ל אוריינטלי כי איננה לאי״ט. [10]) בפי׳ רגמ״ה בין שאר. [11]) עיי׳ פפלנצ״ב ללעף 216 שלא ידע לפתור מלת רשקא.

ואדמדם כמעט קמ"ל להכי אמר כחרתא דשחור הרבה. ובסוף הפרק (שם כ' :) כיון דחזא דכל כמה דנגה יומא אישתני אמר האי טמא הוא ופכוחי הוא דפכח ואזיל [1]) כלומ' שדיהה והולך. בס"ג דפ"ק בתעניות (י"ג :) מ"ש מבישרא וחמרא התם לפכוחי פחדא. בפ' איזה נשך בגמ' הלווהו (ב"מ ס"ו :) אשכחיה דקא שתי חמרא וכו' עד דילמא לפכוחיה פהדיה. בפ' השותפין בגמ' כמא יהא בעיר (ב"ב י' סע"א) פחד קשה יין מפיגו יין קשה שינה מפכחתו. בהגדה דמגילי' (י"ב :) נימא ליה ק ט ל ה [2]) למחר מפכח ליה חמריה. ס"א אזיל ליה חמריה [3]) — (א"ב ענין קטנות ופחיתות). *[אחי"ה ויותר טוב פי' רש"י בב"מ לפכוחי פחדיה להפיג דאגתו ע"כ וכן פי' במגיל' פסיק ליה: יפיג יינו ע"כ אבל ממה דאי' בב"ב יין מפיגו יין קשה שינה מפכחתו מוכח כי מושג פכחותא חזק ממושג ההפגה ולפע"ד הוא ל"פ הנ"ל ענין שבירה וכתיתה ורמיסה ברגל והסופרים שלא הבינו גזרת המלה החליפוה במלת פקח שהוא ל"מ אבל במובן אחר ופי' פתיחה וגי' פקח אי' בכ"י ל' ובכ"י ה"ש במגיל' ובכ"י ר' ופ' בש"ס ב"ב ובד' לובלין של"ו וכמנו"ה עיי' ד"ס לב"ב צד כ"ב. וכן אי' תחת חלמא טבא אפילו לדידי בדיחותא מפכחא ליה ברכות נ"ה. בכ"י פ' ובב"נ מפקח ליה ובכ"י ש"ס מינכען ל פ ת ו ח י ל י ה אין זה כי אם מתמורת פכח עם פקח של ל"מ שענינו פתיחה. והשם פכחותא נדה הנ"ל ופירש"י קלישות ומזה דן ר"ב שהוא ענין קטנות ופחיתות — ובע' (פנחותא קודם ע' פנח) [וצ"ל פכחותא] מצאתי בעה"ק שנ"ב פי' פסולת של דיו גרונזופ"א בל"א = gruntsopfe = Hefe עיי' בט"ר לפערלעס 6 וכאן עיקר מקומו ולא בע' פנח] —

☞ פַּכְסַמִין (מל"י ורו' אמצ' παξαμάδιον (Zwieback, paximatium, παξαμᾶς מדר' במד"ר פ' נשא את בני גרשון (פ"ז) ויושבין ואוכלין פכסמין פי' בל"י ורו' לחם נאפה שני פעמים והוא יבש מוכן לצידת הדרך. *[אחי"ה ולא נמצא בל' יוני ורו' הקדומה כי אם במאוחרת עיי' מיירסיאוס צד 400, והיעראנימוס (adversus Jovinianum I, 25) השתמש ככר בזו המלה ואצלו אי' paxami] —

* פַּכְסָס (שם פרטי) ספרא אמור רפ"א מעשה ביוסף בן פכסס ובירו' נזיר רפ"ז דנ"ה סע"ד אי' יוסי בן פכסס ובשמחות פ"ד סי' כ"ח מעשה ביוסף פסקס.

* פִּכְפֵּךְ (פלפל מן פכך ל"מ פי' ענין נזילה בלי עכוב frei ausfliessen וכ"ה בל"ע فك עיי' פירשט) תוספת' סוכ' רפ"ג בכ"י אירפ' למה נקרא שמו שער המים . . בו המים מפכים (יחזק' מ"ז, ב') מלמד שמפכפכין ועולין ובנו"ג ויוצאין, ועוד שם בתוספ' כ"י דומה (הבאר) לסלע מלא כברה מפכפכת ועולה ובנו"ג מפרפר ועולה. ול"מ מְפַכִּים הוא כמו מפככים ובנין פלפל מפכפכים.

פְּכַר (מל"ס פי' קשר זה בזה zusammenfalten, ineinanderbinden) בגמ' דפ"ק בשבת (י'.) פכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמיה מריה. ובחבלי חטאתו יתמך (משלי ה', כ"ב) תרג' ובחבלי דחטוי נתפכר. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בפשיט' הסורי' ובדפ"ע יתפכר ובנו"ג בט"ס נתפכיך] —

פְּכַר (כמו פָּגַר ענין נפילה ובפיעל ופעל הפיל וסתר niederwerfen, zerstören) בב"ר פכ"ד (כ"ג) לב' אילנות הסמוכין פכרה רוח אחת ונפל על חברו ופכרה כך תחת הבל כי הרגו קין (בראשי' ד', כ"ה) [4]) ובפרש' ס"ח (רס"ז) היך תרעך [5]) פכיר ומ ק ו ל ק ל [6]) ובפר' פ"ז (פפ"ו) לדוב שהיתה משכלת בבני אדוניה אמר פכרון ניביה. במגילת איכה זכור ה' ערו ערו (תהילי' קל"ז, ז') פכרו פכרו מאן דאמר פכרו פכרו אפי' יסודיה ארימון [7]) המד"א (ירמי' נ"א, נ"ח) חומות בבל הרחבה ערער תתערער [8]), פרקו נזמי הזהב תר"י (א') פכרו קדשיא [9]). עת לפרץ ועת לבנות (קהלת ג', ג') תרג' עידן לפכורא [10])

---

[1]) בנו"ג כיון דחזא לצפרא דאישתני וכו' כיון דחזא דהדר אשתני אמר וכו' ומפכח הוא דקמפכח ואזיל. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשרפ"ע קטלא. [3]) כס"א מוכח לפי הענין בכ"י ש"ס א"פ ול' פקע ליה וכ"ה בילק' כ"י אסתר אצל ד"ס מגילי' צד כ"ו וש"נ כ"י ילק' עקב פכח וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובעל ד"ס כתב כי זה העיקר ולא העיר על הערוך ובנו"ג פ ס י ק ליה המריה. [4]) בנו"ג ונפל על חבירו ופכרו כך מחטיו של הבל נהרג קין. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' ובדפו"ו ופיז' תרעין. [6]) כ"ה נכון בדפ"א ובדפ"ר מקלק ובשרפ"ע מקלקי ובכ"י ג"ג מקלון וט"ס הוא ובנו"ג פכור ומקולקל. [7]) בכ"י ה"ב ארמון ובכ"י ק"ט הארמון והנכון כדפ"ע ופי' ענין חרבה עיי"ע ארימון (ח"א, רצ"ב) ולפנינו במדי' ופסיק' ליי'. [8]) בנו"ג פגרו פגרו וכן הביא רבינו ובע' פגר מפסיק' עניה סוערה עיי"ע פגר ומ"ש. [9]) לפנינו אי' פריקו אבל במתורגמן אי' כגי' רבינו. [10]) וכ"ה במתורגמן ובנו"ג לפרכא ובת"א לכפרא.

בניינא ועידן בחיר למיבני חורבנא. *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י (כבבלי ליי) לבראשי' כ"ג, כ"ד; לשמו' ט"ו, ז'; כ"ג כ"ד; לויק' י"ד, מ"ה; כ"ו, ל'; לבמד' כ"א ל"ה. אתפעל אִתְפַּכַּר לבראשי' כ"ב, ט'. והתואר בהוראת השם פָּכוֹר פי' הורס ב"ר הנ"ל פכור תרעיא. ומזה שם פרטי ירו' סוט' פ"ט דכ"ד, יהודה בן פכורה — ועיי"ע פער] —

פל (= פִּלֵּל מל"מ ענין חריצת משפט ובהתפעל ענין בקשה ותחנה ובדרז"ל גם בפיעל מזה הענין beten אבל עיי' בפנים) בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ה:) פיללת חלת [1]) פי' עשית פלילות שתבעת עלבון אמך חלת התפללת כמו (שמות ל"ב, י"א) ויחל משה האי תנא סבר לא שכב עמה. *[אחי"ה וזה הפי' הביא האו"ז הל' תפלה סי' ק"ה בשם רבינו וסיים בזה"ל למדתי משם דלשון פלילות אינו תפלה ע"כ וא"כ לדעת רבינו הוא ענין ל"מ פלילה פי' חריצת משפט וכן נדרש בסנהד' מ"ד. ושם פ"ב: ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל (תהלי' ק"ו, ל') מלמד שעשה פלילות עם קונו וכו' עיי' או"ז שם. אבל בדב"ר רפ"ב עשר לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה.. ופילול. ופילול דכתי' (תהלי' שם) ויעמוד פנחס ויפלל ובספרי ריש ואתחנן פ' פ"ו הביא ראיה מזה הפסוק שהיא עמידה ושם: פלול מנין ואתפלל אל ה' (דברי' ט', כ"ו). ובהתפעל פי' ענין תפלה ותחנה, וכן בדרז"ל בנתפעל נִתְפַּלֵּל ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ג ושם ח': ירוש' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג — ובבנין פלפל עיי"ע פלפל א'] —

פל (= פָּלָא, פלי, פָּלָה מל"ע فلى פי' א') בקע ופלח ב') בדק וחפש 1 spalten 2 untersuchen (durchsuchen) בריש שבת (י"א.) לא יפלה את כליו. בס"ג דפ' כל היד (נדה כ' רע"א) פלי קורטא דדיותא. סוגיי' אחרינא פלי קורטא דגרגושתא (שם סע"א) [2]) פי' היה מגלה ומשבר חתיכה מאותה אדמה בלא מים. בסוף הלכה קמא דהכל שוחטין (חולי' י"א.) דלמא פלי לה ובדיק לה [3]) פי' פתח העצם וראה המוח שאין בו נקב. וכן פי' הא דגרסינן בר"ג דגט פשוט (ב"ב ק"ס:) פלייה וחזייה פתח הגט ופשטו וראה הזמן שלו ומניין שהוא לשון בדיקה דכתי' (דברי' כ"ד, כ') לא תפאר אחריך ומתרגמינן לא תפלי בתרך. בר"ג דפ' המפלת (נדה כ"א סע"א) אלא לאו דפלאי פלויי [4]) איכא בנייהו. פי' נפתחה החתיכה. פ"א אם נתפלחה ונתבקעה כמו (תהילים קמ"א, ז') פולח ובוקע בארץ. עד יפלח חץ כבודו (משלי ז', כ"ג) (ועדיין לא הגיע להיות כחרס) [5]) זה פירוש מהא דגרסינן בס"פ מי שמתו (ברכו' כ"ה סע"א) א"ל זיל עיין [6]) אי מתפלייא איתפלוי [7]) [ועדיין לא הגיע להיות כחרס] [8]) — (א"ב פי' בל"י פעל המשבר והפותח ומגלה הדברים). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י πάλλω עיי' בט"ר לה' אייזלער ח"ג, 60 ודוחק הוא והנכון שהוא מל"ע הנ"ל בשתי ההוראות האמורות וגם בזה הע' נכללו ענינים שונים כי מהוראת בקיעה הם הציונים הנ"ל חוץ מציון הראשון שהוא מהוראת בדיקה וחיפוש. וכנ"ה בענין בקיעה ביומ' פ"ז סע"א הוה יתיב וקא פלי רישא.. בהדי דקא פלי רישא וכו', סנהד' ק"ח: קא פאלי רמונא. אתפעל ברכו' הנ"ל כפי גי' כ"י הנ"ל ובנו"ג באפעל. פַּעֵל ב"ר ס"פ צ"ד עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו ופייליה פי' בקעוהו ובויק"ר פי"ט לי' מלת ופייליה וכן לי' בירו' שקלי' פ"ו ד"נ ע"א. והשם פִּילָא עיי"ע הבא אח"ז ובענין בדיקה אי' עוד בשבת י"ב. י"ג: אין פולין לאור הנר, שם י"ב. תוספת' שבת ספט"ז (י"ז) אין פולין ברה"ר מפני הכבוד. פיעל שבת שם לא יְפַלֶּה. תוספת' שם המפלא את כליו. ירו' מעשרו' פ"ב דמ"ט ע"ד רוצה הוא אדם לפלה עסקיו בבית

[1]) בנו"ג פיללתה חלתה. [2]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע קצרו בטעות ס"א והגרי"ב בהפשב"ע הגיה ר"ח כלומי ר' חנינא והוא הוא מאמר שאליו כיון רבינו בסוגיא אחרינא ובע' קרט ב' באמת כתב כן בפירוש רבי חנינא. [3]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע פלו וגי' פלי אי' ג"כ בפי' רגמ"ה ובריש"י ובנו"ג פתח. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע דפלאי פלואי ובנו"ג דפלי פלויי. [5]) יש למחוק מכאן ולהשלים בסוף הערך. [6]) וכ"ה זיל בכ"י ש"ס. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט רק אי מתפלויי ובדפ"ר מתפליי אפלויי ובשדפ"ע מתפלי אפלויי ובנ"ג מפלאי אפלויי ובאו"ז הל' טהרות ק"ש רסי' קל"א זיל חזי אי אפלי אפלויי. [8]) כצ"ל והוא פירוש למאמר אי מתפלייא איתפלויי כלומי ראה אם יש לה (לצואה) סדקים ואם לא יבשה כבר להיות כחרס שאז מותר לקרות ק"ש כנגדה. ובדפ"ע נתבלבל ונסתרס המאמר שהקדים המאוחר והידוש שלא העיר על זה מאומה בהפשב"ע ודע כי רבינו הלך בזה הפי' בשטת ר"ח כדמוכח מאו"ז הנ"ל שכתב וז"ל אי אפלי אפלויי פי' ר"ח אפלוייא נתפלחה ונתבקעה מלשון פולח ובוקע ע"כ פר"ח ועל זה כתב האו"ז וה"נ אמרינן פ"ק דחולי'.. דילמא דפלי ליה פי' נפתחה חחתיכה עכ"ל הרי שגם האו"ז פי' כבערוך עפ"י פי' ר"ח וכן הערוך הביא ראיה לפי' של פ"א (שהיא פי' ר"ח) מזה דברכו' הנ"ל וגם שם פי' כן ר"ח מלשון פולח.

הראשון שהוא פוגע וללון שם [1]. פַּעל ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. מפלי מאנוי. תרג' ופללו (ש"א ב', כ"ה) ויפַלֵי ביניהון [2]. וממנו השם פְּלְיָא, ולנקבה פְּלְיְתָא בסמיכות פְּלְיַית עיי"ע פלייה, פליית ומ"ש] —

פל (= פִּילָא מע' הקודם לזה פי' בקע וסדק (Ritze, Spalte בפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"ג:) חזיה דהוה ליה פילי ב גביה [3] בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' ע"ו סע"א) ולא אמרן אלא דלית ליה פילי אבל אית ליה פילי כוליה אסור [4]) ועוד ישנו בפ' כל הבשר בגמ' הכהל (חולי' קי"ב.), ובפ' חזקת הבתים בגמ' בד"א (ב"ב נ"ד.) האי מאן דשדא [5] ליפתא בפילי ארעא דגר לא קנה. בריש תעניות (ד' רע"א) מאי עורפילא [6]) עורו פילי. פי' „טיפה היוררת בכח ומערערת הגומות. פילי היינו פלחי" כדפרשי' בע' שלפני זה — (א"ב פי' בל"י טיט ואדמה וצרורות עפר מעורבים במים). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י πηλός Schlamm, Lehm (עיי' בט"ר להי אייזלער ח"ג, 60) וכן העתיקו ע' זקנים טיט (ש"ב כ"ב, מ"ג; תהלי' י"ז, מ"ו) חמר (בראשי' י"א, ג'; איוב י', ט'; ישעי' כ"ט, ט"ז) וכן העתיק סומכוס מדמנה (ישעי' כ"ה, י') ופי' רבינו יתכן ביותר ומע' הקודם לזה ופי' לתעני' הנ"ל הועתק מפי' ר"ח בתעני' ושם הביא עוד הפסוק כמו פולה ובוקע בארץ ע"כ וכן פי' ר"ח בפסחים הנ"ל וז"ל אי אית ביה פילי פי' פלחי כמין גומות וכו'. ובסוכ' מ"ד: לסתומי פילי פי' ר"ח ג"כ פילחי כדכתיב כמו פלח וגו' ובמ"ק ג'. ובע"ז ג': פי' ר"ח סדקים ורגמ"ה פי' בתעני' עורו פילי התעוררו בקעים כלומ' שמכנים המטר דקה בבקעים וכו', ובב"ב פי' רגמ"ה ורשב"ם בפילי: בבקעים. ובמיוחס לרש"י במ"ק הנ"ל פי' פילי בקעים וכ"ה בפירש"י בסוכ' הנ"ל] —

פל (= פִּילֵי מל"י πύλαι שער (Thor, Pforte ירו' בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח.) מאן דמטון לפילא [7]) א"ל זהו פתח הצרך [8]). בפסקא דויהי בשלח (פסיקתא דר"כ צד פ"ז.) זו יוכבד שנולדה על פילי מצרים [9]). (בריש חלומות) [צ"ל סמוך לחלומות] דמגילת איכה (איכ"ר פי' רבתי ד"ה חד מאתינס חי) אתא ויתיב ליה על תרע פילי פי' פילי תרע שער פתח כולן שוין — (א"ב פי' בל"י שער תר"י (ב') בשער סדום (בראשי' י"ט, א') בפילי דסדום). *[אחי"ה וכנ"ה באיכ"ר פ' רבתי כיון דמטא בתרע פילי דההיא מדינתא ויק"ר ר"פ כ"ז ובפסיקת' דר"כ צד ע"ד: כי נפק כתב על תרע פילי פי' בפתח השער או י"ל כי תרע באה מגליון פנימה לפ' מלת פילי עיי' מ"ש ה' באבער בפסיקת' שם וזולת זה א' המלה בפני עצמה כמו ב"ר פס"ג קיימון קדם פילי [10]) שם פע"ז ושהש"ר פ' מי זאת עולה דנפקין מן פילי, שם פצ"ו ותנחומא ויחי סי' ג' בפילי שחוץ לטבריה אבל עיי"ע כף כיפה (ח"ה, רצ"א ומ"ש). תנחומ' שופטי' סי' י' שהיו יושבין על (פיילי) [צ"ל פילי] של טבריה. קהל"ר פ' גם מגבוה: אעפ"י שכולן נכנסין בפילין אחת וכו' ובויק"ר פי"ח אעפ"י שהכל נכנסין בפולין אחד, קהל"ר פ' עת ללדת: כדאתון לפילין, אסת"ר פ' גם ושתי: ויתיב ליה על פילי דמערתא ובקהל"ר פ' חפר ט"ם פלי וצ"ל פילי ובשבת ל"ג: אפיתחא דמערתא ירו' שביעי' פ"ט דל"ח ע"ד וילק' וישלח ר' קל"ג על פומא דמערתא ב"ר פע"ט על תרע מערתא וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד פ"ח: והקבוץ תר"י א' לדברי' כ', י"א פילוותה ובתר"י ב' שם פילוותא. בענין בעל הפול (ובר"ש בעל הפיל) עיי' זה הערך (ח"ב, קמ"ח). וע' הזקנים העתיקו פתח (בראשי' ל"ח, י"ד; ירמי' מ"ג, ט'; תהלי' כ"ג, ז'. ט') שער (בראשי' כ"ח, י"ז; ישעי' ל"ח, י'; תהלי' ט', י"ד; ק"ז, י"ח; איוב ל"ח, י"ז וזולתו) ע"י πύλαι ועוד עיי"ע פלן ג'] —

פל (= נָפַל מל"מ fallen, נִיפְלָא (נִפְלָה), נְפִילָה das Abfallen, נִיפּוּל was herabfällt, Aussaat das in Brocken zer- פת ניפולין ;Sichablösen (fallende Brod בס"ג דפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ט.) מה נפשך אי מיתה עושה ניפול ליטמא משום אבר מן החי פי' אם דלדול האבר חשוב כמת כיון שנדלדל כאילו נופל ליטמא משום אבר מן החי

1) כ"ה נכון בדפ' זיטאמי' ובדפ' קראט' לפנע ובר"ש מעשרו' פ"ב מ"ג לפנה. 2) בקצת דפוסי' באפעל ויפלי. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ וילק' כ"י אצל ד"ס בשבת צד ל"ה: ובכ"י ה"ב בגויה ובנו"ג בגופיה ובכ"י ש"ס מינכען בבשריה 4) בנו"ג ביה. 5) כ"ה נכון בדפ"ר ובשרפ"ע דשרא. 6) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה לפנינו ובע' פרצד אבל בדפ"ע כאן ובכ"י ש"ס ערפילא. 7) בנו"ג לפולי. 8) ובירו' יבמו' פי"ב די"ב רע"ד הגי' מן דמטון פולי א"ל ר' זעירא ההן פתח הצירך. 9) ובב"ר פצ"ד אי' על (פיילי) [צ"ל פילי] דמצרים נולדה. 10) בנו"ג פיילי וכן שם סגרון פיילי.

ואם אין מיתת האבר חשובה ניפול ליטמא משום אבר מן הנבלה וכפ' זה בגמ' המפשיט (שם קכ"ג:) תירגמה רבי אבין ראשון ראשון עושה ניפול. כפ' ה' בפיאה (מ"א) וכפ' המקבל שדה (ב"מ ק"ה. במשנה) כדי [1]) נ פ י ל ה [2]). ירושי' (פיאה פ"ה ד"ח ע"ד) א"ר אבהו בנופל לה כדי לזורעה ובההיא אמר הכן [3]) ניפלה מה שזרע בה מפולת יד שאין לו שוורים לחרוש ומנכש בידיו וזורע או למפולת שוורים בחרישת שוורים. פ"א כדי נפילה דהמקבל כדי זריעתה [4]) כדי נפילה דפיאה שיעור לקט שרגיל להיות בשאר שדות לכור זרע או לכור תבואה פי' לכל כור וכור שזרע נותן ד' קבין או לכל כור וכור שליקט ממנו ואם תמצי לומר לכור זרע למפולת יד שזורעין ביד או למפולת שורים שהיו מתקנין במחרישה מקום ונותנין שם תבואה וכשהיה שור חורש את התלם היתה תבואה יורדת על יד על יד לתוך התלם ובענין הזה אינן יכולין לזורעה כי אם בחטין הרבה [5]). בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ג:) ניפול שנמצא בתוך חמשים [6]) אמה פי' גוזל שאינו פורח אלא מדדה ברגליו ונמצא נופל בארץ [7]), בע"ז בפ' השוכר בגמ' בולשת (ע"ז ע"א.) [8]). ובירו' ס"פ המקבל בדמאי (ספ"ו דכ"ו רע"א) לא יאמר אדם לגוי פול [9]) תחתי לעוצר [10]). פי' הפל עצמך לפייס את העוצר השלטון כמו (ש"א ט', י"ז) זה יעצר בעמי לפי שיש לחוש שמפייסו ביין נסך וכשזה נותן דמים לגוי שמפייסו נותן לו דמי יין נסך פול תחתי קאמר כיון דאמר תחתי והוא היה רגיל להאכילו ולהשקותו וזה שנופל תחתיו משקהו יין נסך אסור הא לא דמיא אלא להא דמותר לומר לו מלטני מן העוצר. בפ' מי שמת (ב"ב קמ"ד: במשנ') האחין והשותפין שלא חלקו ירושת אביהן [11]) נפל אחד מהן לאומנות נפל לאמצע. גמר' (שם) תנא לאומנות המלך „מה שמרויח באותה האומנות יחלוק לאמצע עם אחיו וזהו אומנות המלך שהיו מתחילין מבית שבראש המבוי למנות בעל הבית גבאי לגבות מנת המלך מבני העיר ומה שמרויח באותו ממון הוא שלו בשכר שמקבצו והקרן נותן לאוצר המלך וחודש או שנה יהיה זה גבאי וחודש האחר שכינו הסמוך [12]) לו וכן הולכין כסדר הבתים לכל בעל הבית [13]) חדשו וכשהגיע לבית של אחין הללו ומינו אחד מהן השכר לאמצע" [15]). בפ' הגוזל עצים בגמ' הנותנין לאומנין (ב"ק צ"ט:) ובר"ג דפ' המוכר פירות לחבירו (ב"ב צ"ג סע"ב) המוליך חטין לטחון לעשותן סולת ולא לתתן ועשאן סובין או מורסן קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין פי' „ולא לתתן כעין שלותתין [15]) אותן להסיר הקליפה שעל החיטין ומן הגרעינין גופן בלא קליפה עושין סלת. סובין: אותן הקליפין שנקלפין מעל החטין. מורסן: הוא הדק, פת ניפולין: שנופל מאליו ונתמקמק" [16]).

*[אחי"ה הוראת נפל הפכה שכן עיי' ב"ר ספס"ב והפכה קום ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד עיי"ע חזן (ח"ג, שנ"ח סע"א) והושאל להנחת לשון שדומה ללשון בהבטא במובן הקרוב לה או רחוקה ממנה עיי' ב"ר פי"ח הלשון הזה נופל על הלשון הזה עיי"ע לשון וש"נ. והושאל לאחיזת האור ודליקה ירו' שבת ספט"ז ע"ד נפלה דליקה שמ"ר רפ"ה עיי"ע גש חלב וע' דלק. ועוד לקיום איזה דבר תוספת' ב"ק פ"י יפלו דמיו לנדבה. ופי' עוד הגיע לעניות נדרי' ס"ה: כל הנופל אינו נופל לידי גבאי תחלה עיי' פי' המיוחס לרש"י, ושם כל דמעיני לאו עלי נפיל. ומשתמש ובא במשל להשחתת איזה דבר שבת ס"ו: חולי' נ"ב: עיי"ע פאה (= פואה), כרס, ב"מ ק"ה. בזרא דנפל עיי"ע בזר א'. הפעיל פי' הביא לידי נפילה zu Falle bringen ב"ר רפנ"ד הוא מַפִּילוֹ ועוד פי' הוליד לפני זמנו (abortiren) עיי' פסחי' ג', ט': נדה כ"א, כ"ב. והלאה. אפעל חולי' מ"ב רע"א אפולי אפיל, סנהד' ק"ט: ומפלא ליה וכו'. והשם נֵפֶל עיי"ע. והשם המופשט נְפִילָה ב"ק נ"ד: נפילת

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובראי"ש בפיאה ובכ"מ אבל בנו"ג בפיאה בכדי. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע חוץ מדפו"נ ושם כדי נפלה וכ"ה בירושי' בפיאה ושם לי' כדי אבל בירו' ב"מ כדי ניפלה. [3]) בנו"ג וכא הוא אומר הכן. [4]) ובירו' ב"מ פ"ט די"ב. אי' כדי ניפלה כדי הזרע הנופל בה וזה פי' כדי ניפלה בירו' פיאה: בנופל לה כדי לזורעה ועיי' ר"ש לפיאה והוא פי' כפי' הערוך ע"ש. [5]) ועיי' השטות בזה בשט"מ לב"מ בסוגיתינו. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר ואמשי' ני' ובדפו"ו בט"ד ג'. [7]) והוא כרי' עוקבא בר חמא בב"ב שם. [8]) נשמע מזה כי בספרי רבינו משנת האומנין אינה נפרדת ממשנת בולשת ועיי' ג"כ ע' פס ד' בדפ"ר. [9]) בנו"ג בע"ז עול. [10]) בירו' דמאי לי' כי אם הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר ובכ"י ש"ס ע"ז תחתי לאוצר ל"א לעוצר וקצת מכח כגי' רבינו מתוספתי' דמאי רפ"י כ"י אירפורט לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתיים זוז ופול תחתי לאומנות וכו' ובנו"ג טול. [11]) כ"ה נכון בדפ"ר וויניצי' מוכח כי כן היה במשני' וכ"ה בכ"י פי' רגמ"ה וכן פי' הר"ב אב"ד בכ"י אצל ד"ס ב"ב צד קצ"ו: [12]) בפי' רגמ"ה עוד הקרוב. [13]) בפי' רגמ"ה לכל בית. [14]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב. [15]) בפי' רגמ"ה מלתתין. [16]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב.

הבור, ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ד תסמכנו מנפילתנו. סוט' מ"ד. ירו' סוט' ספ"ח דכ"ג. שתחילת ניסה נפילה ובירו' שתחילת נפילה ניסה, ירוש' פסחי' רפ"א דכ"ז. לא חשו לנפילה. ועוד נְפִילָה, נִיפְלָה, נִפְלָה נשירת זרע פיאה וב"מ הנ"ל ובקבוץ נִיפוּלִין בקשור פת עיי' לעיל פי' מה שנופל מאליו ונתמקמק, ומנפילת האיברים : נִיפּוּל עיי' חולי' הנ"ל ועוד שם ע"ג. ע"ד. מיתה עושה ניפול שחיטה אינה עושה ניפול — ועוד ענין נפילה לארץ לתפלה דב"ר רפ"ב ניפול ופלול עיי"ע פל א'. ומה שענין ניפול מין חרגל ועוד נִיפּוּל אפרוח עיי"ע בע' נפל ומ"ש וגם כל הערך הזה עיקר מקומו בנו"ן אבל רבינו היה מסדרו כאן בשטת דקדוקו שאחז שתי אותיות בשרש כידוע עיי' מבוא צד X] —

☞ פל (= פִּיל לדעת ר"ב מין רומח נזרק כחץ בל"ר Wurfspiess, pilum) תרג' (כאש) [צ"ל באש] פלדות הרכב (נחום ב', ד') (כאשתא) [צ"ל באשתא] פילי רתיכהון זמינין פי' בל"ר מין רומח עשוי כמו חץ. *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר הנ"ל וכן בל"פ فال, فيلك חץ בעל פיפיות, پيله הץ הנית אבל בכ"ז נ"ל שהיא כמו פיל הנ"ל Elefant כבתרג' שהש"ר ו', ח' רוכבין על פִּילַיָא. והמתורגמן לא ידע לפתור אותו וגם רבינו לא הביאו ובע' סרבל הביא רק סוף הפסוק מנחום ע"ש] —

☞ פל (= פּוּל אולי מל"פ پاليدن חקר ודרש וא"כ פולין חוקרים ותרים Untersucher, Auskundschafter) תרג' ירו' וישלח משה לקרא (במדבר ט"ז, י"ב) ושדר משה פולין לזמנא לבי דינא, תרג' ירו' וקראת אליה לשלום (דברי' כ', י') ותשדרין לוותה פולין למקרי ליה לשלם. *[אחי"ה וכ"ה בתר"י וישלח פרעה (שמות ט', ז') ושדר פרעה פולין למחמי וכן שם פ' כ"ז ועיי' שם י', ט"ז] —

☞ פל (= פִּילָא בינוני פעיל מן פְּלַל בל"ס פילי, פלל כמו בָּלַל בל"מ ענין שפיכה bestreuen, übergiessen) תרג' וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה (ויק' ז', י') כל מנחתא דפילא במשח ודלא פילא. *[אחי"ה וכן הרבה בזה הענין דבלילות עיי' ויק' ו', ל"ג; י"ד, י', כ"א; במד' ט"ו, ד' ו', ט'. והקבוץ נקבה פִּילָן תרג' לשמות כ"ט, ב'; לויק' ז', י"ב ובבנין פלפל תרג' איוב ט"ז, ט"ו ופלפלית בעפרא איקרי, תרג' שני באסתר ד', ט"ז רישיה מפלפל בקיטמא — ומזה התרג' פי' רבינו בע' חמר ט' חומרא דפילון אבל עיי"ע פלן ב' ומ"ש] —

☞ פל (= פִּלְאֲתָא מל"ס פֶּלֵאתָא פי' מליצה שהיא דברי חדות Räthselsprache, Sinngedicht) תרג' להבין משל ומליצה (משלי א', ו') למתבינא מתלא ופלאתא. *[אחי"ה וכ"ה בפשיט' הסורית והוא מענין פלא, פלאין ועיי"ע הבא אח"ז] —

פָּלָא (בינוני הפעל מוּפְלָא פי' ענינו לתאר הפלגת הפעולה ועוד ענין הפרשת דבר לצדקה מל"מ Abgesondertes, Gelübde ומפורסם Vorzüglicher, Ausgezeichneter) בפ'. אלו הן הנחנקין בגמ' זקן ממרא (סנהד' פ"ז רע"א) ת"ר כי יפלא ממך (דברי' י"ז, ח') במופלא שבבית דין שנעשה זקן ממרא הכתוב מדבר. בפ"ק בהוריות (ד' :) או שלא היה מופלא של בית דין שם. גמרא (שם) לא היה מופלא של בית דין שם פטורין שהיה ללמד ממנו שהוא הרב שבכולם ולא למדו. בס"ג דפ' מי שאמר הריני נזיר ושמע (נזיר כ"ט :) במופלא[1] הסמוך לאיש קא מיפלגי פי' היינו בן י"ג שנה דנדריו נדבקין אי הוה מופלא דיודע לשום מי נדר נדריו קיימין. *[אחי"ה וכ"ה במיוחס לרש"י בנזיר כ"ט : ועיי' שם ס"ב. נדה מ"ו : ובמד"ר פ"י כי יפליא מי שיודע (לפלות) [צ"ל להפלות][2] אמרו מופלא סמוך לאיש נדריו קיימין. וא"כ מופלא איננו תואר כי אם השם והוא ענין נדר והפרשה. אבל מופלא שבבית דין סנהד' הנ"ל וירו' סנהר' רפי"א ד"ל, פי' המיוחס והמפורסם וכן הראשון והמפואר של בי"ד נקרא מופלא הוריו' שם, ירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג הוא היה ומופלא שלהן באין ושואלין אותו בבית דין הסמוך לעירו אם שמעו אמרו להן ואם לא הוא ומופלא שלהן באין ושואלין אותה בבי"ד שבהר הבית וכו' וכתבו התוספו' בסנהד' ט"ז : ד"ה אחד ונראה שמופלא שבבי"ד לא היה מחשבון סנהדרין, ע"ש כל הענין. וכנ"ה מופלא שבבית דין או מופלא בית דין בירו' הוריו' פ"א דמ"ה ע"ד ודמ"ו. במד"ר פי"א ב"ר פ"ע ושהש"ר פ' הנה מטתו. ומה שענינו כמו מפלאה,

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ממופלא. [2]) ועיי' פירש"י לנזי' כ"ט :

פליאה Wunderbares עיי' חגיג' י"ג. במופלא ממך אל תדרוש וכו' ובירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ג אי' פליאה ממך מה תדע ובב"ר פ"ח בגדול ממך אל תדרוש. ובל"ז כל"מ פֶּלֶא בקבוץ ב"ר רפכ"ב שלש פְּלָאִים נעשו באותו יום וכו', שמ"ר פ"ה הראה בקולו פלאי פלאים, ושם ספי"ב פלאים עשה הקב"ה בהם וכו'. ותר"י והפלאתי (שמות ח', ט"ו) ואעביד פְּלָאִין ובתר"י כ' שם ט"ו, י"ח פְּלָאִין ולנקבה סנהד' ק"ט: און בן פלת (במדי ט"ז, א') שנעשו לו פלאות, במד"ר פט"ו פלאות שעשית עם זקנתי וכו'. ומזה פלאתא עיי"ע הקודם לזה מליצה המופלגת ומובדלת שיש בה דברי חדות. והפעל ממנו באפעל תרג' ישעי' ט', ה' מפליא עצה] —

פָּלָא אולי מל"ע بله עשה מעשה נערות בלי חכמה. אפעל אפלי הסכיל עשה עם זולתו הלעיגו (zum Narren halten, verspotten בב"ר בסוף אלה תולדות נח (ספל"ח) מה את מפלה בי וידעין אינון פי' מפני מה את מלעיג עלי. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' שביעי' פ"ט דל"ח ע"ד מפלי בהן סבא דיהודאי [1]) איכ"ר פ' רבתי: חד מאתינם אזל לירושלם והוה מפלי בבני ירושלם סגיא, ושם: מכאן ולהבא לא תפלי בבני ירושלם [2]), ירו' נזיר ספ"ה דנ"ד: למה אפילתה בי א"ל אנא לא אפליתי בך, ובב"ר פצ"א [3]) למה אפליית בי א"ל חו"ש לא אפליית בך וכו', ושם פמ"ב דרש נוטריקון אמרפל אמרי ואפלי עיי"ע אמרפל. ע"ז מ"ד. עיי"ע מפלצת ובתוספת' ע"ז ספ"ג (ד') מפליא ויצא. ועוד עיי"ע אפליית וגזרה מל"י איננה נכונה כל כך וכן φλύω פי' מדבר דברים בטלים ואין ענינו ליעוג] —

* פְּלָא (בפעל פַּלִי נ"ל מל"ע فَلَّ השחית ver- derben) תרג' בערתי (דברי' כ"ו, י"ג) פליתי ושם י"ד לא פליתי מיניה ועיי' שם י"ג, ו'; י"ז, א', תרג' ש"א כ"ח, ג'; שופטי' כ', י"ג; למ"א ט"ו, י"ב; לצפני' ג', ט"ו.

* פִּילָא (עשב לרפואה מל"פ پيله) כתובו' ע"ז: עיי"ע לדנא (ח"ה, י"ה) ועוד עיי"ע פלן ה'.

פלאה (= פְּלַיְאָה מל"י παλαία ישנה die Alte; פורני πόρνη זונה Buhlerin) בויק"ר אל תונו פרש' מות וחיים (פל"ג) ואומר לבלה ניאופים (יחזק' כ"ג, מ"ג) תירגמה עקילס פליאה פורני דהוה מבליא גייריא פי' בל' יון לבלה וישן קורין פליאה [4]) לזונה פורני. *[אחי"ה כ"ה נכון בדפו"ו ואמ' [5]) ובעה"ק שנ"ב אבל בדפ"ר פיז' ובאסיל אי' פי' בל"י לבלה ויש שקורין פליאו פורנצי לזונה וכ"ה בכ"י ב"ר וט"ס הוא כי במקום וישן אי' בשבוש ויש קורין ובכ"י ל"ד אי' ב ל ע ז פורצי ובכ"י ו"ו פוצני ואם גם אמת שזו לועזית היא בלאי"ט put- tana זונה בכל זאת תתכן גי' דפו"ו וכ"ה כ"י ק"ט כי רבינו בא לפרש שתי מלות מל"י (ועוד עיי' פרן ו'). ובאמת כן הוא כי ע' זקנים העתיקו בלה (יהושע ט', ד'. ה') בלוים (ירמי' ל"ח, י"א), ישן (ויקי' כ"ה, כ"ב; כ"ו, י'; שה"ש ז' י"ג) ישיש (איוב ט"ו, י') עתיק (דניאל ז', ט'. י"ג. כ"ב) παλαιός ולנקבה παλαία, ועוד העתיקו זונה בראשי' ל"ד, ל'; ל"ח ט"ו; הושע ד', ט"ו) קדשה (בראשי' ל"ח, כ"א. כ"ב) ע"י πόρνη ועוד עיי"ע פרן ו'. ובויק"ר אי' לפנינו בט"ס פילא. ובשהש"ר פ' כמעט פילאי עיי"א באמי, כאמי ומ"ש] —

* פלאגרה (?) במד"ר ספכ"ג אחזתו פלאגרה צ"ל פדאגרה Podagra.

* פלאדין אלה דברי ר"מ לונזאנו במעריך בילמדנו פ' ויצא אני פוסקת פלאדין שלך פי' פרנסתך ע"כ ובתנחו' ויצא סי' ז' אי' בלאדין ובב"ר פפ"ז חותכת אני פרנסה שלך וילק' וישב ר' קמ"ו אנונא שלך נ"ל שהוא מל"ר אמצ' flando, flato בלא"ש Fladen.

☞ פָּלִיבְרוֹכְסִין (= פָּלִי בְּרֵיכְסוֹן πολύ βρέξον המטר הרבה lass' viel regnen!) ירושלמי פ' שבועות שתים דשבועות (פ"ג דל"ד סע"ד) אהן דחמי מטרא נחית ואמר קירי פלי (ברוכסין) [צ"ל בריכסון] פי' בל"י מטר רב ופי' קירי אדון ולשון שבועה הוא כמו האלהים. *[אחי"ה כבר בארתי בע' ברכסון עיי"ע בח"ב קצ"ד וש"נ ירו' נדרי' פ"ג דל"ח.] —

---

[1]) ובפסיקתי דר"כ צד צ' הגי' ומחייך בהדין סבא דיהודאי ובב"ר פע"ט ומדחך ובקהל"ר פי חופר גומץ מנחך צ"ל מגחך. [2]) ומה שסיים תפלי לשון בדיקה הוא לא תפאר אחריך תרגומו לא תפלי בתרך ע"כ נ"ל שהיא הוספה מאוחרת והובאה פנימה בשגגה מערוך ע' פל א'. [3]) בע' אפליית ח"א רי"ז הביאו רבינו בשם פ' צ"ב ולפנינו צ"א ולא פ"צ כנדפס בטעות. [4]) בדפ"ע בט"ס פליאו. [5]) ובדפו"ו ובעה"ק שנ"ב אי פורנ"י בקוים כאלו תהיה מלה לועזית.

פְּלַג (מל"מ ענין פירוד וחילוק עיי' בפנים. והשם פְּלַג. פַּלְגָא. פְּלוּגָא (Theil, Stück, Portion; פְּלוּגְתָא Meinungsverschiedenheit; פַּלְגָּאָה Zänker) בפ' תפלת השחר (ברכו' פ"ד מ"א במשני) ר' יהודה אומר עד פלג המנחה. פי' מנחה גדולה מו' שעות ומחצה ולמעלה כנגד תמיד של בין הערבים דתנן (פסחי' נ"ח.) ערב שבת נשחט בו' ומחצה מנחה קטנה מט' ומחצה ולמעלה כנגד קריבתו כשהוא מתאחר כדתנן (פסחי' שם) תמיד נשחט בה' ומחצה וקרב בט' ומחצה. פלג מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה נשארו ה' שעות ומחצה חלקם זו היא פלג מנחה גרולה פלג מנחה קטנה מט' שעות ומחצה ולמעלה נשארו ב' שעות ומהצה חלקם זו היא פלג מנחה קטנה ויבא בי"א שעות פחות רביע[1]. בס"ג דפ"ק בב"ק (ט"ו.) ובס"ג דפ' אלו נערות (כתובו' מ"א.) מר סבר פלגו נזקא קנסא ומר סבר פלגו נזקא ממונא. בר"ג דפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ב:) פלגא דאית לי בארעא פלגא פ ל ג י[2]) דאית לי בארעא[3]) ריבעא. פי' לראובן ושמעון שדה בשותפו' ומכר ראובן ללוי ואמר לו בלשון זה החצי שיש לי בשדה זו מכרתי לך ודאי חלקו המגיע והוא חצי השדה מכר לו אבל אם אמר לו בלשון זה החצי בשדה שיש לי עם שמעון מכרתי לך לא מכר לו אלא חצי חלקו שהוא רביע השדה[4]) ואמר ר ב א[5]) מכר מצר ארעא דמינה פ ל י ג א[6]) פלגא. פי' מצר לו שדה ואמר לו חלקה ממנה נתתי לך קנה החצי אבל אמר לו בלשון זה חתיכה ממנה נתתי לך קנה בפחות שבשדות והוא ט' קבין. בס"ג דגיטי' (פ"ט:) עדיין לא הגיע לפלגות ראובן. „פי' ראובן שהיו בהם חכמים גדולים חקרי לב (עיי' שופטי' ה', ט"ו) והן היו יודעין אם הגיע זה הקטן הנראה כגדול בכל דרכיו כשאר גדולים וליחשבו כגדול ולהיות קדושיו קדושין אבל אני אין בי כח להבחין בין קטן הנראה כגדול ולהיות קדושיו קדושין ובין קטן זולתו ואין לנו אלא הלכה בודקין לגיטין ולקידושין הילכך בעינן י"ג שנה ויום אחד למעלה והוא דאייתי ב' שערות ובלבד שלא תהא שם אמתלא"[7]). פ"א[8]) ההיא דאיקדשה לקטן הנראה כגדול כלומר קטן בשנים ובעל קומה ועדיין לא הגיע לפלגות ראיבן וקטן הוא עדיין אינו יודע להלוק דעתו לחקור בין דבר ודבר כדכתי' (שופטי' הנ"ל) לפלגות ראובן גדולים חקרי לב. בס"ג דפ' כיצד מעברין (עירוי' ס"א:) א"ל רבא פלגאה בעירובין לית דחש לה דר"ע. בס"ג דפ' כל הגט (ל"א:) א"ל מקמי פלגאה ניקים כלו' על כל דבר חולק ומפליג. בר"ג דפ' שלשה שאכלו (ברכו' מ"ה:) ולא הוה חד מינייהו מופלג מחבריה. פי' לא היה אחד מופלג ומעולה בחכמה אלא כולן שוין. בר"ג דפ' הדר (עירו' ס"ג.) שאני רב אחא בר יעקב דמופלג. פי' חלוק היה מחכמי דורו וגדול מהן בחכמה[9]). בפ' כל הגט בגמ' המביא גט והניחו זקן (גיטי' כ"ח.) כיון ד א פ ל י ג[10]) פי' ר"ח כמו פלגס[11]) כלומ' כיון שעברו פ' שנה והוא גבול הגבורות והפליג עד קרוב לק' שנה מזקין הרבה. והוא דמופלג בהכמה והוא דמופלג בזקנה פי' מופלג בחכמה שאין חכם למעלה ממנו מופלג בזקנה שאין זקן למעלה הימנו בפ' יש נוחלין בגמ' בנות צלפחד (ב"ב ק"כ.). רוח פלגא (פסחי' קי"א:) עיי' בע' ג ר ד (א')[12]). בפ' יוה"כ בגמ' מי שאחזו (יומי פ"ג:) אהדרוה פ ל ו ג י וצעי[13]) פי' חתיכות של פת[14]). מן הצאן ולא מן הפלגוס בפ' אלו עוברין בגמ' כיצד מפרשין (פסחי' מ"ז סע"ב). בריש פרה (פ"א מ"ג) ר' טרפון קורהו פלגס. כיקר כרים (תהלי' ל"ז, כ') תרג' היך יקר[15]) פלגיסין. ב פ' ש ת י מ ד ו ת ב ג מ' א ל א ש ח ט א ת (מנחות צ"א:) ו ב פ"ק ב ח ו ל י ן ב ג מ' ה כ ש ר ב ת ו ר י ן (חולי' כ"ג.) ד ת נ ן ב ר י ש פ ר ה (שם) ה ק ר י ב ו מ ב י א ע ל י ו נ ס כ י א י ל ו א י ן ע ו ל ה ל ו מ ז ב ח ו ו א מ ר ר' י ו ח נ ן א ו ל א י ל (במד' ט"ו, י"א) ל ר ב ו ת א ת ה פ ל ג ס[16]) פי' פלגס

---

[1]) ועיי' פירש"י בברכו' כ"ו: כל הענין. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר פיזי ובאסיל אבל בדפו"ו פלגו. [3]) ובנו"ג פלגא בארעא דאית לי וכ"ה בערוך דפי' אמי [4]) ועיי' בפירשב"ם וכ"ה בפי' רגמ"ה באריכות יתרה. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפו"ו רפ"א ורפ"ת ובנו"ג רבה טהגהת המהרש"ל עיי' ד"ס לב"ב צ"ו סע"ב. [6]) כ"ה נכון בכל הכ"י ודפ"ל של"ו וברשב"ם ובכל הדפוסי' הישני' ובנו"ג פלגא. [7]) הועתק מפי' ר"ת שהביאו הרא"ש סוף גיטי' ושם הגי' עדיין לא הגיענו לפלגות ראובן. [8]) והוא קרוב לפירש"י. [9]) וכן פי' ר"ח בש"ס ווילנ' פי' מופלג גדול בהכמה ומופלג משאר חכמים ע"כ וגי' ומופלג איי בש"ס כ"י ודפ"ש ובנו"ג ומפליג. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובנו"ג דאיפליג איפליג ובדפ"ע דאפליג אפלוגי. [11]) נראה שהבין המלה שהוא מורכבת מן פלג גם כלומ' חלק גדול ועיי' פי"מ להרמב"ם פרה פ"א מ"ג. [12]) כ"ה נכון בכ"י אבל בדפ"ע בט"ס גדר. [13]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' ובכ"י ש"ס מינכען פלאגי ובנו"ג בלגי. [14]) וכ"ה בפי' ר' אליקום (כר"ס ביומ' צד קל"ט.) ע"א פלגי וצעי התיכות של לחם וככרות שלמות ע"כ. [15]) בנו"ג איקר. [16]) כ"ה נכון בכ"י ודפ"ר וויניצי ובשאר דפ"ע נשמט בטעות.

בינוני שהוא בן י"ג חודש יצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא כלומ' פלג ממוצע בין זה לזה ואינו כשר לא לזה ולא לזה, *[אחיה וז"ל רה"ג בפרה: פלגס פי' בינוני שאינו לא איל ולא כבש ע"כ וא"כ רבינו הוסיף באמצע פי' לפירושו ומ"ש (פרה שם) ואינו כשר לא לזה ולא לזה כ"ה בתוספת' חולי' פ"א הפלגס בזה ובזה פסול ורמב"ם פי' פלגס פלג גם עיי' לעיל בהערה 11 והנכון שהוא ל"י עיי"ע פלגס במו"ע, וא"כ אין כאן מקומו בע' פלג. וזה משפט פלג בל"מ ענין פרוד theilen, spalten וכ"ה בל"ע فلج ובל"ס פְּלַג. תרג' וחצו . . יהצון (שמות כ"א, ל"ה) יפלגון, תרג' חולק (משלי כ"ט, כ"ד) דפליג. החלק (יהושע י"א, י"ז) מטורא פליגא והוא בינוני פעיל (דניאל ב', מ"א). ירוש' קידושי' פ"ד דס"ה ע"ג פלגון מן פלג נסיב כל חד מנהון וכו'. והושאל לחלוק כבוד ירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ב את פליג ליה איקר [1]). ירו' תעני' פ"ד דס"ח. פלגון איקר לשמואל. ב"ב קי"ט: פליג ליה רביה יקרא. תרג' משלי כ"ט, כ"ג ניפלג יקרא. ועוד לחילוק דעת streiten, getheilter Meinung sein) תרג' ירו' ב' לבראשי' מ"ט, ב' לביה פליג על אחוי. והרבה בדרז"ל בזה הענין עירובי' נ': וש"נ רב תנא הוא ופליג, ב"מ ה'. רבי חייא תנא הוא ופליג. סנהדי' ל"ג. תרי אמוראי דפליגי אהדדי, תנחו' קרח סי' י"ב במד"ר פי"ח פליגי בה תרי אמוראי, בכורו' מ"ט רע"ב כל היכי דפליגי רב ושמואל הלכתא כרב, ירו' ברכו' פ"א ד"ג רע"א ר"ג פליג על רבנן . . . ר"מ פליג על רבנן, ירו' כלאי' פ"ט דכ"ט. מתניתא פליגא על רב, חולי' ק"א. כי פליגו ב"ר פכ"ב ולא פליגי ובענין כלל אם ת"ק וחכמים פליגי עיי' יד מלאכי סי' תרס"א, ובענין תרי תנאי דפליגי שם סי' תרס"ב וכן באתפעל ב"ר פט"ו אתפלגון רבי נחמיה ורבנן, שם פכ"א אתפלגון רב אדא בר אהבה ור' המנונא, שם פכ"ב איתפלגון ר' ינאי ור' חייא רבה, ירו' תעני' פ"ד דס"ז ע"ד אפי' עלה לא הוה צריך מתפלגה, ותרג' משלי כ"ט, ה' דמתפלג על חבריה והרבה בהבלעת התי"ו ברכו' כ"ב: כ"ג רע"א כתובו' י"ח סע"א סנהד' ט' רע"א קמיפלגי, חולי' צ"ב: הא מיפליג פליגי ביה. ועוד הרבה בתרג' להעתקת חלק עיי' לבראשי' י', כ"ה; י"ד, ט"ו; לבמד' כ"ו, נ"ג, נ"ה, נ"ו. ותרג' ויחצו (מ"ב ב', ח', י"ד) ואתפליגו. ותרג' ויקח קרח (במד' ט"ז, א') ואתפליג קרח (עיי' רש"י שם). תר"י א' לבראשי' י"ד, ז' אתפליג דינא. ובהבלעת התי"ו ב"ב קכ"א: א"י לשבטים איפלוג או דילמא לקרקף גברי איפלוג. פַּעל ירו' שבת פ"ז ד"י. כד מפלג, ויק"ר רפ"ג עיי"ע גייף, גר ד'. התפעל עיי' למטה. הפעיל ענין פירוד ריחוק והפסקה והליכה חוץ לגבול die Grenze überschreiten (עיי"ע הפלג) תוספת' ברכו' ספ"ד הפליג וכ"ה בתוספת' יוה"כ פ"א תוספת' אהלו' פ"ד. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג, ושם ספ"ט די"ד ע"ד הפליג דעתו ממנה, ירו' ע"ז ס"ב ד"מ ע"ג יפליגנו כשם שהפליג יעקב אבינו לעשו וכו'. יומ' ס"ו: לא מפני שהפליגן בדברים אלא וכו' סוכ' כ"ז סע"ב לא שהפליגו בדברים, תוספת' יבמו' ספ"ג ולא שהיה ר"א מפליגן אלא וכו', תוספ' גיטי' פ"ז (ה') לא נתכון זה אלא להפליגה. עירו' מ"א: הפליגה ספינתם בים כלומר הספינה מתרחקת (אבל עיי' פירש"י) במד"ר רפט"ז אין מפליגין בספינה בים הגדול ג' ימים קודם לשבת. אבות פ"ד מ"ג אל תהי מפליג לכל דבר. בינוני הָפעל ספרא מצורע פרש' ה' פרק ח' מוּפְלָג מנידתה (הפכו סמוך לנידתה). ב"ב ק"כ: מופלג בחכמה . . מופלג בזקנה כ"ה נכון בגי' רבינו לעיל וכ"ה בפי' רגמ"ה ובנו"ג מפליג ובכ"י ש"ס רו' הוא דפליג. תוספת' חגיג' פ"ב הוא ומופלג שבהם כה"ג בכ"י אירפ' ובנו"ג ומופלא וכ"ה במקומו' הנ"ל בע' פלא א'. והשם פְּלַג (דניאל ז', כ"ה) פַּלְגָא עיי' ברכו' ב"ב הנ"ל ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג איכ"ר פ' רבתי תלת שנין ופלג. פסחי' ע"ט: פלגא ופלגא פי' מחצה על מחצה. שבת פ"ט: פלגא עלי ופלגא עלך, ב"ר פצ"א יהב את פלגא מן דידך ואנא פלגא מן דידי. וכן פַּלְגּוּ ב"ק הנ"ל כפי גי' רבינו וכ"ה בכתובו' מ"א. וברי"ף ובכ"י ש"ס בב"ק ובנו"ג פלגא. ובל"ס פֵּלְגוּתָא א' ירו' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג פלגות פרן, ירוש' פסחי' ספ"ה דל"ב ע"ג בפלגות פומך (הפכו בכל פומך) וכן בתרג' ירו' ב' לבראשי' כ"ב, י"ד דלא הות בלבי פלגו, תרג' ש"א כ"ג, כ"ט ע"ש והרבה דוגמאות עיי' עמת"ר ללעווי ח"ב, 266. והקבוץ תרג' זכרי' י"א, ז' תרתין פַּלְגְּוָון, ירו' עירו' רפ"ט דכ"ה ע"ג ארבע פלגוון. ועוד מן פלוג הקבוץ פְּלוּגֵי יומ' הנ"ל בגי' רבינו. ולנקבה פְּלוּגָה (בל"מ פְּלֻגָּה) שהש"ר פ' היושבת לפי שאין ביניהן . . פלוגת דברים וכן ענין פְּלוּגְתָא

[1]) כ"ה נכון בגי' המהרש"ס ובנו"ג איתפלג.

מ"ק י"ד רע"ב אית ביה פלוגתא. סנהד' ט' רע"א קמיפלגי בפלוגתא דר"י וכו'. יומא ד' רע"ב בפלוגתא דהני תנאי. תנחומ' קרח סי' י' מה לך בהדין פלוגתא וכו' ובמד"ר פי"ח מה לך בהדין פלוגתיה. והקבוץ פְּלוּגְוָתָא ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. ירו' נדרי' ספ"ה דל"ט: וכן תרג' מחלקות (דה"י ב' ח'. י"ד; כ"ג, ח'; ל"א, ב'). והשם המופשט ירו' ברכו' פ"א ד"ד ע"ג וכל פ י ל ו ג מי בראשית מתפלגין מתחתיו ובב"ר פט"ו ל"י פילוג וכן ל"י בשו"ט מזמור א' ושהש"ר פ' אחת היא וילק' בראשי' ר' כ'. ובל"א פִילוּגָא בסמיכות פילוג עיי' תרג' בראשי' י"ה, ז'; תר"י א' לבמד' י', ל"ב. והתואר פַּלְגָּאָה עירו' וגיט' הנ"ל וכן קידוש' נ"ח. פלגא צ"ל פלגאה ועיי' פירש"י שם] —

פָּלָג (מל"מ כמו פְלַגָּה, פְלֻגָּה Familienabtheilung, Sippe) בילמדנו אם כסף (תנחומ' משפטי' סי' ז') כל המוכיח את חברו לשם שמים זוכה לפלגו של הקב"ה שנא' (משלי כ"ח, כ"ג) מוכיח אדם אחרי[1] ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנא' (שם) חן ימצא (א"ב פי' בל"ר למחוזו ולמחיצתו). *[אחי"ה כיון לל"ר District, Gegend, plaga והנכון שהוא לשון עברי ובל"מ בל"נ פְּלַגָּה בקבוץ פלגות שופטים ה', ט"ו. ט"ז עיי"ע הקודם לזה והוא כמו מִפְלַגָּה או פְּלֻגָּה דה"י ב' ל"ה, ה' שהוא ענין מַחֲלֹקֶת] — ·

פִּלְגּוֹג (לדעת ר"ב φιλοχία אותות האהבה Liebes-beweise ולפע"ד אולי מל"י φλύαξ שחוק ושעשועים (Scherz, Possen בילמדנו בדברות אחרונות (בתנחומ' ואתחנן ל"י) אלפים שנה קודם בריאתו של עולם היה הקב"ה פלגוגון[2] בה ואהיה שעשועים יום יום פי' כדאמ' בע' פג לאתפוגגא עם בנוי. — (א"ב פי' בל"י שעשועים ואותות אהבה). *[אחי"ה והח' אייזלער בט"ר ח"ב, 80 פי' פלגוג = פנגוג מפעל פנק ergötzen וה' לעווי מל"י (שאינה בספרים) φιλολογῶν אוהב לשיח. ועה"ק שנ"א פי' לשון שמחה ועלצין דרגעצין בלא"ש dergötzen = ergötzen] —

פלגס (פִּלְגִּיסָא מל"י φυλακή, φύλαξις ענין נטירה ושמירה בזריקת חחץ אל המטרה Beob-achtung, übert. Zielscheibe) לשלח לי למטרה (ש"א כ', כ') תרג' לפלגיסא[3]. דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ (איכ' ג', י"ב) תרג' כפלגיסא לגירא. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובנו"ג בשתי מקומות לפלגליסא וצ"ל לפלגיסא וכ"ה בתרג' כ"י לאיוב ט"ז, י"ב ואוקמינני ליה לפלגיסא. וע' זקנים העתיקו נטרה (שה"ש א', ה') φυλάκισσα וסומכוס העתיקו φύλαξ וכן מטרה (נחמיה ג', כ"ה; י"ב, ל"ה; ירמי' ל"ב, ב') ועקילוס ותיאודוטיון לש"א כ', כ' העתיקו מטרה φυλακή כי המורה חצים שומר הנקודה שלא יחטיא המטרה] —

פִּלְגּוֹס (מל"י ורו' πέλαγος das Meer, pelagus die hohe See) קפאו תהומות בלב ים (שמו' ט"ו, ח') תר"י (א') בגו פלגוס דימא רבא — (א"ב פי' בל"י ורו' לב ימים). *[אחי"ה וכ"ה בתרג' תהלי' מ"ו, ג' בלב ימים: בפילגוס דימא רבא. אסת"ר פ' אל תראי: אִילפא דדמכא בפילגוס דימא קהל"ר פ' עת לבקש: כד עללין (אנא) [צ"ל אנן] לפילגוס וכו' וכתב רש"י בשבת י"ט: ד"ה מפליגין וז"ל ומרבינו יעקב שמעתי שאמצעיתו של ים נקרא פילגוס וכו' אבל פירש"י מפליגין מזה הלשון קשה להלמו ועיי"ע פלג א'] —

☞ פַּלְגָּס (מל"י πάλλαξ, πάλληξ mannbar, aus der ersten Kindheit herausgetreten) משנת פרה פ"ק (מ"ג) אינו כשר לא לאיל ולא לכבש ר"ט קורהו פלגס פי' בל"י נער יצא מימי הילדות ולא בא עדיין לימי הבחרות. תרג' כיקר קרים (תהלי' ל"ז, ב') היך (יקר) [איקר] פילגיסין. *[אחי"ה יפה הוסיפו ר"ב אע"ג שרבינו כבר הביאו בע' פלג א' כי כאן עיקר מקומו וכיון לל"י הנ"ל עיי' בט"ר לרימ"ז ח"ב, 80] —

☞ פלגם (?) ירו' דתעני' פ' בשלשה פרקים (פ"ד דס"ט.) א"ר יוחנן שמונים חניות של אורגי פלגם פי' המפרש מין משי. *[אחי"ה אף אם בל"פ پيله פי' משי בכ"ז הנכון כי הוא ט"ס וצ"ל פילנס ובאיכ"ר פ' בלע הג' (כפי גי' רבינו בע' פלנין) ש' חניות של מוכרי פילינין עיי"ע פלנין ומ"ש] —

* פִּלֶגֶשׁ פִּילֶגֶשׁ (מל"מ היא האמה המיוחדת לאדם למשכב Kebsweib) ירו' כתובו'

---

[1]) בתנחו' אחרי חן ימצא. [2]) כ"ה בדפ"ר וויניצי' אבל בשדפ"ע פלגוגין [3]) כ"ה בדפ"ר ובמתורגמן ובדפ"ע לפלגסא וכ"ה בב"מ בכ"י ק"ט.

פ"ה דכ"ט ע"ד אשה יש לה כתובה פילגש אין לה כתובה וכו' ע"ש כל הענין, סנהד' כ"א. נשים בכתובה ובקידושין פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין ועיי"ע פלן א'. ונעתק' המלה לל"י ורו' עיי' פירשט ועיי"ע פלקתא.

פלדם (= פַּלְדִּיסִין, פַּלְדּוֹסִין או מל"ר אמצ' pal-dones, faldones בגד נשים לעטוף בו כל הגוף [1]) או אולי כמו ברדסין עיי"ע בח"ב, קפ"ז ועיי"ע כרם) שלשים סדינין (שופטים י"ד, י"ב) תרג' תלסין פלדיסין. ככרים כסף בשני (חריטין) [צ"ל חרטים] (מ"ב ה', כ"ג) תרג' בתרין פולדיסין. *[אחי"ה וכן תרג' ושלמות (דה"י ב' ט', כ"ד) פלדיסין דבוץ ובתוספת' מגיל' פ"ד (ג') בגי' כ"י אירפורט הרי שהיה עטוף במעפורם ככידום ובפלדום אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה ובנו"ג בפילרום] —

* פלהדרין (כמו פרהדרין ע"ש) ירו' יומא פ"א דל"ח ע"ג וירו' הגיג' פ"ב דע"ח:

* פלווטין (כמו בלווטין עיי"ע בליוט Rathsherr) תוספת' ריש יומ' לשכת פלווטין כ"ה בגי' כ"י אירפ' ובנו"ג יותר טוב בלווטין.

פלז (= פְּלִיזָא מל"ע فِلِزّ נחושת מוצהב schimmerndes Metall, Kupfer) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' אין פורטין [2] (ב"ק קי"ג:) שמואל זבן [3]) לקנא דדהבא בכלל דפליזא [4]) פי' „ספל של זהב בכלל נחושת מוצהב ואבלע ליה חד זוזא ונתן לו ה' בד' להתראות כמו שטעה וימהר הגוי לילך" [5]) — (א"ב בנוסחאות דידן כתוב במר דפרזילא ואולי פלזא הוא ל"ר אשר פירושו דבר מזוייף). *[אחי"ה כיון לל"ר falsum ואין נ"ל והנכון שהוא ל"ע הנ"ל וגם גי' פרזלא או פרזילא (ברש"י בדפוסי הישנים) ט"ס הוא ומה זהב עם הברזל? אבל זהב עם נחושת מוצהב יש מקום להחליף ובענין אבלע ליה פי' הרא"ש כבערוך והוא כפי' ר"ח עיי' בשט"מ] —

פֶּלַח (מל"מ ענין בקוע Spalt, Ritz ועוד חלק אחד מהשלם Stück, Segment) בפ' ה' בדמאי (מ"ה) וכן העני שנתנו לו ב' [6]) פרוסות פת או פלחי דבילה חייב בפ"ג במעשרות (מ"ד) מצא פלחי דבלה חייב [7]) פי' חתיכות תאנים. (א"ב ל"מ זו (ש"א ל' י"ב) ויתנו לו פלח דבלה). *[אחי"ה וכן הושאל על חתיכת פת ירו' תעני' פ"א דס"ד ע"ג דלא הוה גביי אלא פלחי כלומר אין לי בידי אלא פת לחם. ועוד כל"מ פלח אחת משני אבי הריחיים Mühlstein תרג' כפלח תחתית (איוב מ"א, ט"ו) פלחא ארעיתא. ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד אית לן פילחא דמועדא] —

פְּלַח (מל"מ ענין בקוע באדמה והושאל בל"ע فلّاح עובד אדמה Landmann) פולח ופגן (תנחו' ויקר' סי' ו' וילמדנו שהביא בערך פגן) עיי' בערך פגן (ב'). בילמדנו והיה עקב פ' כי תאמר (בתנחו' לי') דרכן של פולחין לובשין סנדלין מסומרין [8]) ובפרש' כי יכרית (בתנחו' שופטי' לי') מוסרין לכל אחד ואחד מישראל שני פולחין שישמרו אותו שלא יחטא — (א"ב פי' פולק בל"י שומר). *[אחי"ה כיון לל"י φύλαξ Wächter והנכון שהוא מל"מ וע' הנ"ל והושאל לעבד. ובל' תרג' בפרט עובד אלילים וכן בל"ס פָּלְחָא ותר"י א' לויק' כ"ה מ"ז משפחת גר: ולפלחהא דמזרעית גיורא ועיי' ספרי שם זה העכו"ם. תרג' תהלי' צ"ז, ז' פלחי טעוותא. ושם פלחי פסלא. ועוד עיי' תרג' צפני' א', ד'; להושע י', ה'. והשם פָּלְחָן Götzendienst עזר' ז', י"ט פי' עבודה כלו' עבודת אלילים ובתרג' פוּלְחָנָא עיי' תרג' ירו' א' לבמד' כ"ג א' פולחנא נוכראה, ותר"י ב' לדברי' י"ד, א' פולחנא נוכריתא ועוד עבודת אלהים עיי' תרג' בראשי' כ"ב, ב' המוריה: ארע פולחנא, תר"י א' לשם כ"ג ב' טוור פולחנא. תרג' במדב' י"ח, כ"א, כ"ג פולחן משכן זימנא ירו' ברכו' רפ"ד ד"ז. וכי יש פולחן בבבל ואי זו תפלה. ועוד עבודה בעלמא עיי' תרג' בראשי' כ"ט, כ"א, כ"ז; ל' כ"ו; שמות א', י"א. י"ד ולנקבה תרג' קהל' ה', ח' פולחנות ארעא. והפעל עיי"ע פלח ה' במו"ע] —

פֶּלַח (= פֶּלֶךְ Spindel) בב"ר פ' נ"ז (ספנ"ו) וישב אברהם: לאשה שהעשירה מפילחה אמרה

---

[1]) עיי' מ"ש החי' ברילל מלבושי יהודים 62. [2]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ר. [3]) בנו"ג עוד מכותי. [4]) כ"ה נכון בכ"י ש"ס פ' ובבה"ג ובריא"ף ובשט"מ ושם בשם פי' ר"ח בחזקת שהיא פליזה ובכ"י הנ"ל במר דפליזא ובנו"ג בט"ס במר דפרזלא עיי"ע מר י' ופי' מר בחשבון מל"פ הרשומה שם. [5]) הועתק מפי' ר"ח שהביאו בשט"מ ע"ש. [6]) לפנינו לי'. [7]) כה"ג בכ"י ערוך ובדפ"ע נשמט בטעות. [8]) כ"ה בדפ"ר פיזי ווניצי' ובאסי' אבל בדפ"א בט"ס החומרין.

הואיל ומן הפלה הזה נתעשרתי אינו ז ז [1]) מתחת ידי פי' פלחה כמו פ ל ך [2]).

פֶּלַח (מע' פלח א' Spalt, Ritz) בוי"ק ויהי ביום השמיני פ' ר' עזריה (פי"ב) אם שתי פלחיה חמר יתר מן פלחיה חמר — (א"ב בנוסחאות לא נזכר ר' עזריה ולא נמצאו כתובים דברי בעל הערוך כמו שכתבתי בע' סנטמא). *[אחי"ה ועיי' עוד ע' סקם וש"נ יתר מקומות אשר מוכח משם כי היתה גי' רבינו בפ' י"ב של ויק"ר ר' עזריה ובנו"ג נוקבא] —

פְּלַח (פי' בל"ס וארמי כמו פלח בל"מ עָבַד dienen) תרג' ויעבד יעקב ברחל (בראשי' כ"ט, כ') ופלח. ובדניאל (ו' י"ז, כ"א) די (את) [צ"ל אנתה] פלח (ליה) [צ"ל לה] בתדירא. *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' במתורגמן ובעמת"ר ללעווי. ובע"ז י"ח סע"א פלגא פלח ופלגא ליהוי לך. סנהד' ק"ב: מאי טעמא פלחת לעבודה זרה. ובזה הענין בתרג' דברי' ד', י"ט; י"א, ו'; שופטי' י"ג ובצרוף קדם יי' פי' עובד לאל יתברך עיי' תרג' בראשית י"ז, א'; לדברים י', י"ב, כ'; למלאכי ג', י"ח. א ת פ ע ל אִתְפְּלַח תרג' לדברי' כ"א, ג', ד'; לישעי' י"ד, ג'. א פ ע ל אַפְלַח תרג' שמות א', י"ג, י"ד; ג', ז'; ו', ה' וזולתו ומה שעניינו כמו ל"מ ענין בקוע לעשות תלם בארץ עיי' תרג' בראשי' ד', ב'; לתהלי' קמ"א, ז'; למשלי י"ב, י"א; לקהלת ה', ח'. והשם, והתואר עיי"ע פלח ב'] —

פָּלַט (מל"מ פי' ענין השלכה והרחקה והמלטה ab- auswerfen, absondern) בפ' מי שמתו (ברכו' כ"א. כ"ו:) ונדה שפלטה שכבת זרע. בפ"ח במקואות (מ"ד) נכרית שפלטה שכבת זרע טמאה וכו'. בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט:) כל מידעם לא תפלוט קמי ר ב ך [3]) פי' דאמר (עירובי' צ"ט סע"א) הכח [4]) לפני רבו חייב מיתה חוץ מן קרא ודייסא לאחר שאכל קרא ודייסא אם אינו רק אחריהן מזיקין לו ששורפין גופו כפתילה של אבר. ולא תקיא הארץ (ויק' י"ח, כ"ח) תר"י (א) ולא תפלוט ארעא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם כ"ח וכתר"י א' שם כ', כ"ב; ולדברי' כ"ה, י"ח ותרג' ויקא (יונה ב', א') ופלט ותרג' ויקיאנו (איוב כ', ט"ו) ופלט. והושאל לפירוד אחר שהיה דבוק תרג' אלל (איוב י"ג, ד') דפלטיה סכינא עפ"י חולי' קכ"א. עיי"ע אלל. תרומו' פי"ב מי"א וחולי' קי"ב: הככר פולטת. ושם דגים פליטי והדר בלעי. ירו' יבמו' רפ"ו ד"ז: עד שיפלוט (ש"ז), ירו' ב"ק רפ"א ד"ב: היתה מהלכת ופולטת עשבים. ירו' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ג לא דומה הפולטת בחיק אמו לפולטת בחיק נכריה ורד"ק פי' בע' פלט על זה הדרך תפלט (מיכה ו', י"ד) פלט למו (תהלי' נ"ו ח') —

פָּלַט (מל"מ ענין הצלה והמלטה entrinnen, gerettet werden, erhalten bleiben) בנדה בפ' האשה בגמ' בדקה (נדה ס"א סע"א) ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי (בראשי' י"ד, י"ג) וא"ר יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול ועוד מפורש בע' עג [5]). בברייתא דר' אליעזר פכ"ו ויבא הפליט ויגד מיכאל היה המגיד שנא' (קהל' י' כ') ובעל כנפים יגד דבר ולמה נקרא שמו פליט בשעה שהפיל הקב"ה סמאל וכת שלו ממקום קדושתו אחז בכנפו וביקש להורידו עמו ופלטו הקב"ה מידו לפיכך נקרא פליט ועליו אמר יחזקאל (ל"ג כ"ב) בא אלי הפליט. נפילת סמאל בפי"ג ובפי"ד. *[אחי"ה וכנ"ה ביבמות ט'. הוריו' ח'. ממונן פלט. תוספת' סוטה פ"ד ירו' סוט' פ"א די"ז. ושאר הגוף לא פלט. במד"ר פ"ט הוא לקה תחלה והשאר לא פלטו. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו. חדא מתרתי לא פלטת לכון וכו'. תרג' ויצא מצרה צדיק (משלי י"ב, י"ג) ופליט צדיקא מן עקתא. תרג' שני באסתר ו', י"ג פלטון מן אתון נורא] —

פלט (= פָּלָטִין מל"ר palatium והושאל ליוני' παλάτιον ולל"ם פַּלְטִין, פַּלְאטִין פי' היכל Palast) ב ר א ש [6]) בראשי' רבה (ספ"א) מלך בשר ודם בונה פלטין. בפ"ב בסנהדרין (פ"ב מ"ג ד"כ.) מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטין [7]) שלו. בפ' חזקת הכתים בגמ' ולא לאב (ב"ב ג'.ג:) הבונה פלטין [8]) גדולים בנכסי הגר. בחלק בגמ' אפיקורוס (סנהד' צ"ט:) כל העוסק בתורה לשמה כאלו בנה

---

1) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע בט"ס זו. 2) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ודפ"ר ואמ' ובשדפ"ע פלכה ובנו"ג בב"ר פלך. 3) כ"ה בדפ"ע וכ"ה בש"ס ובתמיד כ"ז סע"ב באפי רבך ובדפ"ע קמי רביה. 4) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' כח ב' ע"ש ובדפ"ע מפיזי והלאה הרק וכ"ה במיוחס לרש"י בנדרי' שם. 5) ושם הביא רבינו מב"ר פמ"ב ע"ש בע' עג וש"נ. 6) כ"ה נכון בדפ"ר. 7) בנו"ג פלטרין, ירו' פלטורין. 8) וכן מוכח מפי' רגמ"ה ובנו"ג פלטרין.

פלטורין של מעלה ושל מטה [1]) שנא׳ (ישעי׳ נ״א, ט״ז) לנטוע שמים וליסוד ארץ. בית פרעה (בראשי׳ י״ב, ט״ו) תר״י (כ׳) פלטורין [2]) דפרעה. וכן הבא [את] האנשים הביתה (בראשי׳ מ״ג, ט״ז) [3]). בב״ר פע״ב (ספע״א) ירש אשר נגי׳ [4]) פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות. פי׳ פלטין פלציא״ה [5]) — (א״ב פי׳ בל״ר היכל וארמון. ובני היכל מלך נקראו פלטיני ריש מדרש במדבר רבה שבטו של לוי פלטינין היו ובנוסחאות כתובה גי׳ אחרת). *[אחי״ה ודע כי במד״ר א׳ כגי׳ ר״ב פלטינין היו אבל בסוף הפרש׳ אי׳ בני פלטירי והוא הוא, כי פלטינין הוא תואר παλατῖνος, palatinus פי׳ בן הפלטין בן ההיכל וסומכום העתיק היכל (דניאל ד׳, א׳) παλά-τιον zum Palast gehörig וממונה על ההיכל Schlossbeamter. ומזה נ״כ בן פילוט בתנחומ׳ הישן לך לך רסי׳ י׳ פי׳ בן ארמון איכ״ר בפתיחת׳ בני פלטין, שמ״ר פכ״ג בני הפלטין ובתנחו׳ ויקרא בן פלטרין וכן מבואר בויק״ר רפ״ב אפרים: ר׳ יהושע בן לוי אמר פלטיאני וברות רבה פ׳ ושם האיש אפרתים: פלטיאני. במד״ר פ״ה אעפ״י שהיתה משפחת קרח פלאטיני. וכנ״ה פלטין אצל פלטרין הרבה פעמי׳ ב״ר רפי״ב וריש שהש״ר משל לפלטין גדולה וכו׳ עיי״ע ביב. שמ״ר פכ״ה בשו״ד בשעה שביקש לבנות פלטין וכו׳. ויק״ר פכ״ח עיי״ע מגיסטרון במו״ע, במד״ר רפ״א כשם שהיה מוצא בפלטין (שלוה). שם פט״ו פלטין שהיתה בנויה ע״ג הספינות וכו׳, ירו׳ ברכות פ״א ד״ב ע״ד אית בני נש יהבין פריטין בגין (מחכים) [מיחכם] פלטין. ירו׳ שבת פ״י די״ב ע״ג שאין גדולה בפלטין של מלך ועיי׳ בתרג׳ ירו׳ בראשי׳ מ״ז כ״ז; מ״ט, כ״א; לדה״י ב׳ ל״ד, ט׳ וגם בל״נ בתר״י ב׳ בראשי׳ מ״ד, י״ט ורעדת כל פלטין והרבה פעמים בהוספת ר׳ באמצע פלטרין (פלטורין) תרג׳ שם מ״ב, ט״ז; מ״ט, כ״ג עיי׳ לעיל בערוך, תרג׳ הבירה (דה״י א׳ כ״ט, א׳) פלטירא ועוד פלטרין, פלטירין עיי׳ תרג׳ שם ט׳, י״ח; כ״ט, י״ט; דה״י ב׳ ח׳, י״א; כ״ז, ג׳ וזולתו וכן בדרז״ל סנהד׳ כ׳. צ״ט: עיי׳ לעיל בערוך, חגיג׳ ט״ז. בנו לי פלטירין במקום אשפה וכו׳ כ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג פלטירין גדולין על האשפה׳ שמ״ר פ״כ בתוך הפלטורין היה קבור וכו׳ ועיי״ע קברניט. במד״ר פי״ג שיבנו פלטר ובנו אותו והיו בני המדינה עומדים על פתח הפלטר וכו׳ ובפסיקת׳ רבתי פ׳ ה׳ הגי׳ פלטין. מכילת׳ בשלח סוף מסכת׳ דשירה נכנסו לפלטרין של מלך . . . והחריצו פלטרין של מלך (בילקי בט״ס וההזירו פלטרין של מלך) . . . וישב בפלטרין שלו פסיקת׳ רבתי פ״ג קריוסי הושיב יוסף בפלטרין. והקבוץ פְּלָטְרִיּוֹת ב״ר ספע״א עיי׳ לעיל בערוך. שם פס״ט פולטריות ובמיוחס לרש״י פלטריות ויותר טוב פלטיות כגי׳ רבינו בע׳ רד ט׳ ועיי״ע מג. קהל״ר פ׳ אם יולד שתי פלטריות ובאסת״ר פ׳ בימים ההם אי׳ פלטירין. ספרי האזינו פ׳ ש״ט עשר פלטוריות ועמד וקנה פלטורה אחת משלו ואותה היה אוהב מכל פלטורין וכו׳] —

פלט (= פוליטין, פוליטימין נ״ל מל״י πολυτίμιος, πολύτιμος חשוב ומעולה ביותר hochange-sehen) בילמדנו וישא משלו פעם אחת הרגיש שהיו הפליטי ומינין מבקשין לקבוע לו לווטין — (א״ב חסרה גי׳ זו בנוסחאות). *[אחי״ה בע׳ לווטין (ח״ד, כ״ה) נסחתי עפ״י דפ״ר הפליטי ומינין שבע׳ הנוכחי ופירשתי מל״י πλούσιος עשיר ומלת ומינין מענין מינוי פי׳ שררה אבל עתה חזרתי בו ונ״ל שהוא משובש וצ״ל כתיבה אחת פליטימינין ובכ״י ק״ט הופליטו ומנין ובדפו״ו הפוליטו ומיניו וצ״ל פוליטימין מל״י הרשומ׳ בתחלה פי׳ מעולה וחשוב כלומ׳ בלעם הרגיש שהיו חשובים רצו לקבוע לו מס כלומ׳ שרצו לשחדו ועל זה אמר לא איש אל ויכזב. ועוד פעם אחת מצאתי זו המלה ובתיבה אחת כמו שהגהתי בפסיקת׳ רבתי פ״ז בן פולטומין שגנב במרחץ ובמד״ר פי״ג בן פולוטמנין פי׳ בן של חשוב ומעולה ור״ב הביא המלה בע׳ פוליטומנין ע״ש ואולי יש להגיה (כדעת ה׳ גידעמאן) בן פלטינין ואז הוא מע׳ הקודם לזה] —

* **פילוט** עיי״ע פלט ג׳ ומ״ש.

* **פִּילְטָא** (= פלייטון עיי״ע) שהש״ר פ׳ נרד עיי״ע פלייטון.

* **פְּלָטָא** (שם פרטי) ירו׳ תרומו׳ פ״ו דמ״ז: ר׳ לוי בר פלטא ובקהל״ר פ׳ והארץ ר׳ פלטיא. שהש״ר פ׳ מי זאת פלטיון איש רומי שו״ט סוף מזמור כ״ח פלטין איש רומי.

פולטק (= פּוֹלִיטִיקוֹן מל״י πολιτικόν, politicum, bürgerlich, für die Bürger) בפ״ב בתרומו׳ (מ״ה) מפני שהוא מאכל פוליטיקון [6]) פי׳ מאכל

---

[1]) בנו״ג פלטרין ובכ״י ש״ס פלטרין של מעלה ופלטרין של מטה. [2]) בנו״ג פלטין. [3]) בנו״ג בתר״י א׳ לביתא. [4]) בנו״ג גבהי. [5]) בלאי״ט palazzo, palagio. [6]) בנו״ג פוליטיקין ובירו׳ פוליטיקים ובכ״י ש״ס פוליטוקים.

של בני פלטין. וי"א מטעמי מלכים — (א"ב פי' בל"י ורומיי שם כללי לדבר של בני עיר כלומ' דבר שאין נוהגים בני כפר לאכול כי אם אנשים חשובים). *[אחי"ה וכפי' הרמב"ם ע"ש והר"ש הביא דברי רבינו אבל מלת פוליטיקון אינה נגזרת מן פלטין עיי"ע כי אם מהשם פולים πόλις עיר והתואר ממנו פי' עירוני, מדיני, והפכו כפר וכן לשון פוליטיקו שבע' אונום (מהוספות מבורך הסופר) פי' לשון שמדברים אנשי העיר עיי' מבוא ח"א, X] [1]

פְּלַטְיָא (פי' בל"י πλατεῖα (ὁδός) וכן בל"ר platea רחוב (weiter Platz, Strasse) בגמ' דפ"ק בשבת (ו'.) סרטיא ופלטיא גדולה. כב"ר פ' (ל') [צ"ל ל"ב] [2] (לפנינו פל"א) שתי פלטיות של ד"ד [3]. ויבן את נינוה ואת רחובות עיר (בראשי' י', י"א) תר"י (כ') פלטיותא [4]. בעיר בשוקים וברחובות (שה"ש ג', ב') תרג' [5] בקרוין ובפלטייתא ובפאתון [6] פי' בלעז פלצ"א [7] — (א"ב פי' בל"י ורו' רחוב תרג' ורחב מים במוצק (איוב ל"ז, י') ופלטיות מיא). *[אחי"ה פְּלַטְיָא, פַּלְטִיתָא, פְּלַטְיוּתָא אי' להעתקת רחוב וחוץ רק בתר"י עיי' תרג' בראשי' י"ט, ב'; מ"ב, ו'; דברי' י"ג, ב' וכן הועתק שם העיר רחבת עיי' לעיל ושם העיר רחב (במדבי' י"ג, כ"ב) וכן חצות (שם כ"ב, ל"ט) פלטיון קרתא רבתא. וכן העתיקו ע' זקנים חוצות (תהלי' י"ז, מ"ו; ישעי' ט"ו, ג'; יחזק' ז', י"ט) רחב (בראשי' י"ט, ב'; שופטי' י"ט, ט"ו. י"ז. כ') ובע' סרט ג' פי' רבינו לנכון שוק גדול של מקח וממכר ובלעז פלטיאה והוא platéa כמו piazza דכאן. וכנ"ה בירו' ברכו' פ"ה ד"ט סע"א ירו' ב"מ רפ"ב ד"ה: תוספת' ב"מ רפ"ב עיי"ע אסרט ועוד עיי"ע אסטרט וש"נ ירוש' שבת פ"א ד"ב ע"ד. תוספת' שבת רפ"י (י"א) בכ"י אירפ' הזורק מן החנות . . לפלטיא. ירו' כתובו' ספ"א דכ"ה ע"ד ופלטיא הולכין אחר הרוב . . . אפילו בפלטיא היתה ציפורין נעולה. ירוש' שקלי' רפ"ו ד"נ ע"ג נמצא בפלטיא. ושם פלטיא גדולה (איזה פעמים). פ"ר ס"פ מ"א מה פלטייא זו וכו', שם פכ"ב באמצע פלטיא. והקכוץ שם פל"א עיי' לעיל בערוך. איכ"ר פ' העיר עשרים וארבע פְּלַטְיוֹת היו בירושלם וכל פלטיה ופלטיה כ"ד מבואות. ובלא"ר ירוש' ברכו' פ"ג ד"ו. פלטייתא דצפורי ובל"ס פְּלַטְוָתָא וא"כ לעיל בערוך צ"ל או פלטְיָיתָא או פלטְוָתָא [8]. ב"ר ס"פ מ"א פלטריות וכן שם פס"ט צ"ל פלטיות כדמוכח מע' רד ט' ע"ש] —

פְּלֵטְיָא (נ"ל מל"י πλῆθος משך הזמן Zeitdauer או מספר ומלא החשבון עיי' בפנים) בפסיקת' דהחודש (פסיקת' דר"כ צד מ"ז:) עבדות וגירות בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה (אפי') [9] על פלטיא שלהם. ס"א אספלטיא פי' מנוחה — (א"ב פי' בל"י עבודה ושירות לא כמו שהעבדים משרתים אלא כמו השכירים). *[אחי"ה על איזו מילה יוני' כיון ר"ב לא הוברר לי [10]) ולפע"ד פלטיא היא לי' יונית הנ"ל וע' זקנים העתיקו מלא (בראשי' מ"ח, י"ט) שפעה (יחזק' כ"ו, ל"ו) המון (בראשי' י"ז, ד'; שופטי' ד', ז'; ש"ב י"ח כ"ט) מספר (תהלי' קמ"ו, ד') ע"י πλῆθος וא"כ אֶפִּי פלטיא או על פלטיא פי' לפי מספר, המון או מלא השנים ומשך הזמן עיי"ע אספטיה (ח"א, קפ"ז) ומ"ש ושם פירשתי כל הענין גם לפי ס"א. ובפסיקת' הנ"ל לי' זו המלה ואי' רק ארבע מאות שנה אפי' על איספיטלית שלהם ובפסיקת' רבתי פט"ו אפי' של איספטלים שלהם וה' גידעמאן פי' ע"י ל"ר hospitium אבל כבר הוכחתי בע' אספטיה כי זה כפי ג' י"א במ"כ כב"ר פמ"ד ותיכת אפילו צ"ל אפי והוא הוא על כדאי' בכ"י ק"ט וא"כ אפי פלטיא שלהם (= על פלטיא שלהם) פי' לפי מספר והשלמת חשבונם וכפי' הילק' לך לך ר' ע"ז עיי"ע אספטיה — ופי' רבינו הוא כפי ס"א] —

☞ פלטיא (?) שם עיר עיי"ע פוטאלום [11].

* פְּלָטִיאָנִי (palatini) עיי"ע פלט ג' וש"נ.

☞ פִּילוֹטוֹמְיָא (מל"י φιλοτιμία Gnaden- und Ehrenbezeugung) מדר' שמ"ר סוף אלה המשפטים (ספ"ל) משל לאדם שנכנס למדינה ושמע פילוטומיא נעשית פי' בלשון יונית

---

1) ובדפ"א נסדר זה הע' יפה אחר ע' פלטנוס אבל בכל כ"י ודפוסי' הראשונים אי' קודם ע' פלטיא. 2) וכ"ה פ"ל בע' ערסל ב', פס י"א, צמק, קל ח', קטרקטין, קטר ב' תבקיון אבל בע' גרפית, חמס, חצב ג' אי' ל"ב וכ"ה עיקר. 3) עיי"ע קל ח'. 4) בנו"ג פלטייתא דקרתא ובתר"י אי' פליטיאת קרתא ועיי' בסוף זה הערך. 5) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ול"ד אבל בדפ"ע במ"ס תרג' ירושלמי. 6) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר פיזרו באסילי ובדפו"ו בפתאון ובדפא"מ בפתואן ובנו"ג בפתון. 7) Platz, piazza. 8) ובענין פלטיא דקיסרין ירו' נזיר פ"ז דנ"ו. עיי"ע כף (כיפה) ח"ד, רצ"א. 9) יש למחוק ולי' בכ"י ק"ט. 10) ומ"ש ה' אייזלער בט"ר ה"א 80 θεραπεία שירות קשה להלמו. 11) ושם הוהכתי כי הוא ט"ס וטעה ר"ב אחריו.

מתנה הנתנת מן המלך לכל איש ואיש מהעם. נדיבות וכבוד. *[אחי"ה בנו"ג פלוטמיא ושם איזה פעמים ע"ש וכתב מ"כ לא מצאתי פירושו וע"ש מ"ש לפי ענינו וטעה במח"כ והנכון כפי' ר"ב הנ"ל וכנ"ה בספר החכמה י"ד, י"ח והתואר φιλότιμος שם י"ח, ג' ספרי מקביים ג', ד'. ט"ו וע"ש ב' ב'. כ"א] —

פּוֹלִיטוּמְנוֹן (לדעת ר"ב πολιτευόμενος der ein öffentliches Amt bekleidet) ולפע"ד הוא ט"ס עיי' בפנים) מדרש מדב"ר פ' ויהי המקריב ביום הראשון (פי"ג) משל לבן פוליטומנון שגנב במרחץ פי' בל"י שר ודיין. *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י הנ"ל וכ"ה בפי' עיר דוד לר"ד די לארא וה' לעווי פי' מל"י πολισσονόμον אבל לא היה מורגל בפי העם ויותר קרוב שהוא ט"ס מן פלטינין עיי' פערלעס עט"ש 135 וגידעמאן בסוף פסיקת' רבתי בהוצאת ה' פריעדמאן ועיי"ע פלט ד' ומ"ש] —

פלטנוס (מל"י ורו' πλάτανος, Platane, platanus) אילן סרק אלה או ערמון ובפרט אותו שעבדוהו השמרונים) בב"ר פרש' ל"ג (ל"ב) והמים גברו ובפ' פ"ב (פ"א) סליק מצליא בירושלם עבר בהדין פלטנוס וחמיתיה חד שמריי וכו' פי' הר. *[אחי"ה וז"ל ב"ר ספל"ב ר' יונתן סליק למצלי בירושלים עבר בהדין (פלאטנים) [צ"ל פלטאנוס] וחמתי חד שמריי א"ל להיכן את אזיל א"ל למיסק למצלי בירושלים א"ל לא טב לך למצלי בהדין טורא בריכא וכו' ובב"ר ס"פ פ"א ר' ישמעאל ב"ר יוסי סליק לצלאה וכו' ועיי' ג"כ שהש"ר פ' כמגדל ושם הגי' ר' יונתן . . כיון דמטא גבי חד פלאטנוס פגעי ביה חד כותי וכו' וכן הגי' ר' יונתן בילק' בראשי' ר' נ"ז וכן הביא המעשה ברבי יונתן שהיה מהלך אצל ניפולי של כותים וכו' דב"ר פ"ג ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ד סע"ד אי' המעשה בר' ישמעאל בי ר' יוסי אזל להדא ניפוליה וכו' עיי"ע ניפוליה שהוא שכם מקום שעבדו שם הכותים ומהמשך הענין לא טב לך למצלי בהדין טורא וכו' דן רבינו כי פלטנוס הוא הר והאמת שהוא אילן וע' הזקנים העתיקו ערמון (בראשי' ל', ל"ז) וסומכוס העתיק אלה (הושע ד', י"ג) ע"י זו המלה. וראיתי בערך מלין כ"י למחבר שלא נודע שמו (בקובץ כ"י האלבערשטאם) וז"ל ואחשוב שסיגנון הדברים האמור שם בב"ר הביאו (את הערוך) לפרש כן ממאי דא"ל לא טב מצלי בהדין טורא משמע שבהר הזה עובר האמנם אנכי ראיתי בל"י המלה הזאת מורה על מין אילן סרק שענפיו רחבים ועושה צל הרבה וגם הלאטינים הנהיגו לקרוא באילן ההוא בשם זה . . ולכן לבי אומר לי שגם זה שאמר בב"ר הוא שם אילן שהיה עובר תחתיו בהיות לו צל ואם יהיה אילן ההוא נטוע כאילו על הר גריזים ששם היו עובדין השמרונים דמות יונה והיינו דקא"ל אותו השמרוני לא טב מצלי בהדין טורא מפני ששם עשו השמרונים מקדש בימי בית שני . . ואולי שחשבו השמרונים שאותו פלטינוס הוא האילן שטמן שם יעקב את אלהי הנכר דכתיב (בראשית ל"ה, ד') ויטמן אותם [יעקב] תחת האלה אשר עם שכם שפירש"י אצל שכם וידוע שהר גריזים אצל שכם . . ואף אם נאמר כי אין אלה בלה"ק מה שקוראין היום פלאטינוס מ"מ הדברים ידועים כי עובדי ע"ז היו בוחרים לעבודתם אילנות שיש להן צל טוב לעבוד ע"ז תחתיהם וכו' וכו' וסיים ואולי לא היה פלטנוס אחד בלבד . . . אבל היו רבים והיה דרך הרבים עוברת תחת אותם האילנות ע"כ] —

פְּלַטֵּר (מל"י πωλητής או πρατήρ מוכר Verkäufer) בע"ז בפ' ר' ישמעאל (נ"ה:) אבל מוליכין עמו פת לפלטר. בפ' אין מעמידין בגמ' ואלו דברים (שם ל"ה:) אמר רבי אין כאן פלטר כסבורין העם לומר פלטר[1]) גוי ולא אמר אלא פלטר ישראל. בס"ג דפ' המנחות והנסכים (מנחו' ק"ג סע"ב וק"ד רע"א) ובירושי' בשקלים בפ' כל הרוקין[2]) (פ"ח דנ"א.) ולא תאמין בחייך (דברי' כ"ח, ס"ו) זה הלוקח פת מן הפלטר ואנן אפלטר[3]) קא סמיכנא[4]). הלוקח מן הפלטר (ירו' שבת רפ"ז די"א. ב"מ נ"ו. דמאי פ"ה מ"ג) עיי' בע' דפום — (א"ב פי' בל"י מוכר פת נקי של חטים. *[אחי"ה פי' בל"י הנ"ל שם כינוי למוכר כל דבר ולא רק פת נקי רק בדרז"ל הושאל למוכר פת ועוד נ"ל שהוא ל"י אמצ' πλατιάριος פי' סוחר ורש"י במנחו' שם פי' נחתום ובע"ז נ"ה: פי' רש"י פלטר שאופה את הפת ע"כ ואולי כיון לל"ר אמצ' flaquerius, panetarius אופה הפת — וכנ"ה ירו' מעשר שני פ"ג דנ"ד. ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד ועוד פי' חנות שמוכרין

[1]) בדפו"ו ל"י בט"ס. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ואמי ולא כבדפו"ו הדוקין. [3]) בירו' בט"ס לטלפירא. [4]) ובמנחו' וההוא גברא על פלטר סמיך.

שם Verkaufsladen ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. אם היה מוכר בפלטר או בחנותו שהיא סמוכה לפלטר וכתוספת' דמאי פ"ג אבל מוכר בפלטר או בחנות הסמוכה לחנותו. ושם פ"ה הלוקח מן הפלטר ירו' שבת רפ"ז די"א. ועיי"ע דפוס. ועוד עיי"ע פוליטיר. ב"ר פכ"ב אזל ויתיב קמי פלטירא, שם מרי פלטירא ורבינו בע' פרטר גרס פרטירא ועיי' מו"ע שם] —

פלטר (= פְּלְטוֹרִין מע' הקודם בל"י πωλητήριον חנות למכור בה Verkaufsladen) תרג' ועדית עדי (יחוקאל כ"ג, מ') ומנית פלטורין. *[אחי"ה ר"ב לא פירשו והוא מענין הראשון ומע' הבא אח"ז פי' מקום שמוכרין שם בחניות והעד שאי' קודם לזה ע"ש]

* פלטירה, פליטורין (לדעת המשביר pultarius כלי תבשיל (Kochgeschirr ירו' ב"ק ספ"ב ד"ג. חד בר נש אפיק פלטירה בפורה עבר חמרא ותבריה פי' אחד הוציא כלי תבשיל חוצה ועבר בו חמור אחד ושברו. ירו' ב"מ ספ"ג ד"ט: בר נש דיהב לחבריה פליטורין בשוקא . . פטור מלשלם שאני אומר לא על דעת פליטורין בשוק. והרב פני משה פי' כלי תכשיטין מבלי ראיה ודע כי בל"ר אמצ' platura פי' טסי זהב וכדומה.

* פְּלָטוֹרִין, פְּלָטָרִין, פְּלָטוֹרָה פי' כמו פלטין עיי"ע פלט ג'.

פוֹלִיטֵיר (גם זה מע' הקודם) ירו' דשביעי' פ' כלל גדול (פ"ז דל"ז ע"ג) ובלבד שלא יעשו פוליטיר פי' בלי מקום מוכן למכור דבר מה. *[אחי"ה בנו"ג פוליטור ובתוספת שביעי' פ"ו ובלבד שלא יעשוהו [1]) פלטר] —

פוֹלִיטְרִיכוֹן (נטע בל"י πολύτριχον dick behaart, Frauenhaar) ירוש' דשבת פ' שמנה שרצים (פי"ד די"ד ע"ג) יועזר פוליטריכון עיי"ע פוטנג. *[אחי"ה עיי"ע ובל"ס סער גנברא עיי' פפלנ"צ ללעף 278] —

* פלטתה ירו' סוט' פ"א די"ז סע"א עיי"ע בית מעון (ח"ב, ע"ה) והוא כמו פלטיא או אולי שם מקום קרוב לטבריה.

פְּלְיָא (נ"ל מפעיל פלה, פלי פי' חפש ובדק מע' פל ב' hin- und hersuchen) בילמדנו ויקחו אליך פרה (בתנחו' לי"ו) וכל שעה היא חזיא ומפליא בעינה. *[אחי"ה והוא אפעל מן פלי פי' הפרה חופשת ובודקת בעינה ועינה שוטטת הנה והנה ועיי' פסיקת' רבתי רפי"ד ושם פ ו ז ל ת ומסתכלת עיי"ע פזל ומ"ש כי פזל בל"פ ענינו ג"כ חפישה ובדיקה] —

פְּלְיָיה (פי' מע' הקודם חופשת ובודקת או משחתת ומכרתת ומלת בארי נ"ל מל"פ بَرّ פרי ויבול השדה והכרמים וא"כ פלייה (= פליה) בארי die Aufsucherin od. die Zerstörerin der Früchte) בס"ג דפ' א"ר עקיבא (שבת צ':) מאי צפורת כרמים אמר רב פלייה בארי [2]) ואמר אביי ו מ י ק ר י א צ י פ ר ת א ד ד י ק ל א [3]) ומישתכחא בדיקלא דחד נברא [4]) שכל הדקלין יש להן ב' וג' נברי שמקיפין אותן בראשי חריות שלהן ויש מין אחד שלא יהא בו אלא נברא אחד שעולה עם כולו. *[אחי"ה רבינו לא פי' פיילא בארי וכן לא פי' ר"ח שהוא פי' רק צפרת כרמים וכן פי' רבינו (עפ"י פי' ר"ח) בע' צפור ב' ונ"ל כי זה החגב שנקרא צפורת כרמים הוא הוא הנקרא בפי ההמון פליא בארי ופי' כאמור החופשת פירות ויבול הכרמים או המשחתת פירות כי לשרש פלה, פלי עיי"ע פל ב' יש לו שתי הוראות ורמ"ל הפליא לטעות שהוא ממש צפור והנכון כי הוא חגב כפי' ר"ח והערוך בע' צפור או הוא מין ארבה כפירש"י בחולי' ס"ה רע"ב] —

פְּלְיַית (הוא סמיכות מן פְּלְיָיה של ע' הקודם פי' חופשת ובצרוף חיוא פי' die Schlangenaufsucherin) בילמדנו כי התעללת בי (תנחומי בלק לי"ו) ראה פליית חיוא [5]). והאנקה (ויק' י"א, ל') תרג' ירו' (א') ופליית חיוא ס"א ופיילת חיוא [6]). *[אחי"ה בנו"ג בתר"י ומינקית חיויא אבל גי' רבינו תתכן יותר כי גם בילמדנו אי' פליית חיוא תחת האנקה שאי' בתנחומא ונקרא ג"כ האנקה בל"ע בכינוי فالية الافاعى פי' המפלה כיני החיויא die Lauserin der Otter עיי' מ"ש הח' פליישער בעמת"ר ללעווי ח"ב 573] —

---

[1]) ובכ"י אירפ' בטעות ובלבד שעשאו. [2]) בנו"ג פילה בארי וכ"ה ביארי בכ"י ערוך ה"ב וברש"י פיילי ביירי בכ"י ש"ס א"פ פיליא בייארי וכ"ה פיליא בילקי' כ"י בשלח הובא בד"ס לשבת צד צ"ח: [3]) לי' בש"ס ובכ"י ש"ס. [4]) בנו"ג נבארא ועיי"ע נבר. [5]) בתנחומ' בלק סי' ט' הגי' ראה אנקה אחת. [6]) בכ"י ה"ב לי' ס"א ואי' רק „פליית חויא חיוא" כאלו הס"א רוצה להביא שנוי הגי' בין חויא לחיוא ובכ"י ק"ט הגי' ו פ ל י ט ת חיוא ס"א ופליית חיוא והכל טעות ועיקר הגי' כבדפ"ע ובדפ"ר אי' כי התעללת בי דאתפליית פליית חיוא וצ"ל ראה פליית חיוא.

פְּלְיְיטוֹן (מל"ר foliatum פי' שמן טוב מעלי נרד (wohlriechendes Oel aus Nardenblättern בפ' במה אשה (שבת ס"ב.) ולא בצלוחית של פלייטון. גמרי' (שם רע"ב) וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו', ו') אמר רב [1]) זה פליטון [2]) ר' אליעזר פוטר בכוכלת [3]) ובצלוחית של פלייטון בד"א כשיש בו [4]) בושם וכו'. בילמדנו כאהלים נטע יי' (הובא בילק' בלק ר' תשע"א בשם הילמדנו) כאהלים של פוליטון [5]) אמר הקב"ה [אתה] מכנה אותן כגנות של בצלים שריחן רע ו א נ י [6]) מכנה אותן כאהלים של פוליטון [7]) שאין ריח יפה ממנו שנאמ' (תהלי' מ"ה, ט') מור ואהלות [קציעות] למה [8]) נקרא שמן אהלים שהוא בא דרך אהלים [9]). בב"ר פ' ל"ד (ל"ג) והנה עלה זית: לא היה לה להביא דבר משובח או קינמון או פלייטון [10]) ס"א פ פ ו ל ס מ ו ן [11]). יש מפרשין פלייטון דבמה אשה בשמים מעורבין משובחין מוסק [12]) וענבר [13]) ושמו בלי' ערבי ג א ל י ה [14]) — (א"ב פי' בל"י ורו' מין שמן מרקחת מוורדים ובשמים ומה שהובא מילמדנו כאהלים של פלייטון טעות הוא ויש לגרוס אספלטון והוא מין עץ ריחו נודף בל"י ורו'). *[אחי"ה כיון לל"י ורו' aspalathus, ἀσπάλαθος כדעת רמ"ל אבל טעה ר"ב בתיקונו כי פלייטון או פליטון כגי' הילק' בשם הילמדנו או פוליטון כגי' כ"י ק"ט הנ"ל הוא ממש מזה הערך ופי' בשמים ושמן טוב מעלי הנרד ובילמדנו שם הביא להפך מן בצלים שריחו רע. ובענין foliatum אלה דברי פליניאוס פי"ג ס"ב Nardium sive foliatum constat omphaco, balanino, junce, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo והן הן ראשי בשמים. ובספר המפתח לר' נסים גאון שבת ס"ב: הביא מתוספת' סוף סוט' אף על פליאטון גזר ר' יהודה בן בבא ע"כ והוא ממש ככתיבת מלה רומית foliatum ובנו"ג בתוספת' סוטה פט"ו אף על פילייטון גזר בן בבא. וכ"ה בתוספת' שבת ספ"ד (ה') צלוחית של פיליטון ושם פ"ח (ט') של פילייטין ושם של פילייטון וכ"ה בירו' דמאי ספ"א דכ"ב: ובירו' שבת פ"א ד"ג: וכצ"ל בירו' שבת פ"ו ד"ח: צלוחית של פיליטון צ"ל פילייטון וכ"ה פלייטון בכלי' פ"ל, מ"ד ובסנה' ק"ח. ובכ"י ש"ס ע"ז ל"ה: אי' פילייטון [15]) ושהש"ר פ' לריח של פולייטון. ואהלות (שה"ש ד', י"ד) פי' ר' יסא פילטא שהש"ר פ' נרד וממה דאי' שם למה קורא אותה אהלות.. מפני שהוא בא דרך אהלים מוכח כי הוא הוא פוליטון של ילמדנו הנ"ל] —

* **פּוֹלִים** (מל"י πόλις עיר) פסיקת' דר"כ צד ס"ג סע"ב עיר שמש זה פולים וצ"ל אליופולים עיי"ע ח"א, צ"ב ומ"ש.

פִּלְיוֹם (= פִּלְיוֹס מל"י πῖλος, πιλίον בל"ר pileum, pileus פי' כובע של לבד Hut, Filzhut ורבינו פי' בע"א) בפ' כ"ט בכלי' (מ"א) גומי סדין והסודרין והטרטין והפליום של ראש. בנדה בפ' הרואה (פ"ח מ"א דנ"ז:) וכן בפליום פי' „מטפחת שמתכסה בו" ובלעז בליו"ני — (א"ב פי' בל"י ורו' כובע של ראש אך פליום דנדה בל"ר מעיל ומעטה עיי"ע אפליון). *[אחי"ה רבינו נגרר אחר רה"ג שפי' בסד"ט צד 20 וז"ל והפיליון לשון יוני פי' לענין נדה פי' מטפחת כדכתי' (רות ג', כ"ד) המטפחת אשר עליך ע"כ ובנדה (בסד"ט 32 פי' בפיליון פי' מטפחת כדכתי' (ישעי' ג', כ"ב) המחלצות והמעטפות והמטפחות ואומר (רות ג', ט"ו) הבי המטפחת ע"כ ודע כי רה"ג גרס בשני המקומו' פיליון ובנו"ג בנדה בש"ס פוליום אבל במשנה, שבמשניו' פליום וכגי' רבינו לפי כ"י ו"ו א' ב' ה"ב ב"ר ודפ"ר אבל בשדפ"ע ובכ"י ק"ט ול"ד אי' פליום ורע"ב בנדה העתיק פוליון ופי' מטפחת שהיא מתכסה בו ותוי"ט השיג עליו ומסיק שגם

[1]) בכ"י ק"ט אמר רבי בקו על הבי"ת ואולי צ"ל רבי וכ"ה בכ"י ש"ס א"ר אבל בכ"י ש"ס מינכען א"ר יהודה אמר ר ב ובנו"ג א"ר יהודה אמר שמואל. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג פלייטון. [3]) בנו"ג בכובלת עיי"ע ועי' ככלת ח"ד רכ"ד. [4]) בנו"ג בהם. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובילק' פליטון ובדפ"ע פלייטון. [6]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכ"ה בילק' ובדפ"ע בט"ס ואינו. [7]) עיי' הערה 5. [8]) בילק' אי' א"ר יוסי למה וכו'. [9]) עיי' בסוף זה הערך ציון משהש"ר. [10]) בנו"ג לא היתה מביאה דבר מעולה או קנמון או פלסמן ובעי' פפולסמון גרס רבינו קנמון ופפולסמון. [11]) כ"ה נכון בדפ"ר וכ"ה בעי' פפולסמון עיי' הערה הקודמת ובכ"י ק"ט ובדפ' פיזי בט"ס כפולסמון ובדפו"ו בפולסמון וכ"ה בדפ' באסיל ובדפ"א אופבלסמון ועיי"ע אופופלסמון ח"א, רכ"ז ועי' בלסמ:ן. [12]) עיי"ע מסק, משק ובכ"י ק"ט וה"ב מסך והוא הוא Moschus. [13]) עיי"ע כפת ח"ד, ש"ז והוא Ambra. [14]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ו"ו ב"ר ל"ד וה"ב והוא בל"ע غالية פי' מין בושם משובח כמוסך עיי' פרייטאג זה הערך וכ"ה γάλαιον בל"י אמצ' ונרדף עם μόσχος עיי' מיירסיאוס צד 99. ובדפ"ר לגליה ובשדפ"ע אגליה וכולם ט"ס. [15]) בנו"ג פליטון.

בנדה פי' מתכסה על ראשה בלבד ע"ש ובכלי' פכ"ט ועפ"י זה הבאתי גזרת המלה כאן ובע' אפיליון (ח"א, רי"ז) ובירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ד הפיליון ובירו' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ג מעבר ליה בפיליום וענין כולם כובע ראש שנעשה מן לבד וע' הזקני' העתיקו מצנפת (שמות כ"ח, ל"ט) ע"י πῖλος ולדעת נוסח' קצת πιλήιον בהעתקת מצנפת לשמות כ"ח, ד'; לויק' ח' ח'. ט' אבל לדעת ר"ב בנדה ענין ל"ר pallium אבל זו המלה נכתבת אפליון עיי"ע ח"א, רי"ז. ועוד עיי"ע פעליון — והלעז בליונ"י אולי הוא velo = velama עטיפה Hülle] —

* פלימו (שם תנא חבירו של רבי) מנחו' ל"ז. בעא מיניה פלימו מרבי ועוד עיי' ר"ה כ"ד. פסחי' ח': קידושי' פ"א סע"א סוט' ד' סע"א סנהדר' י"א: תעני' כ"ה. עיי"ע סנף ואולי הוא הוא פנימון עיי"ע.

* פִּילוֹם עיי"ע פלס.

* פְּלִירִיכוֹס (מל"י φύλαρχος פקידות באנשי הצבא אצל הרומיים Tribun) מכילת' דמסכ' עמלק רפ"ב עיי"ע איפיטיקום (ח"א, רי"א) וילק' ואתחנן ס"ר תתי"ג עיי"ע דיקוריון (ח"ג, נ"ד) ושם פליריכוס ועוד פליריכוס, ואולי יותר טוב כליריכוס עיי' שני ערכים הנ"ל.

פֶּלֶךְ מל"מ שם תואר לכלי מטוה Spindel וכ"ה בל"ע فلكة Spinnstock) בהכותב פ"ט בכתובו' (פ"ו:) אפי' על פלכה ועל עסתה [1]). בפ' השותפין בגמ' ולא את המורן (ב"ב י"ג:) וחדא ידעא פלכא ועבדא בסתרקי [2]). בחלק בענין סנחריב (סנה' צ"ה.) ובפ' המדיר בגמ' דת יהודית (כתובו' ע"ב:) עולם הב לי פילכאי [3]) פי' כמו (משלי ל"א, כ"ט) וכפיה תמכו פלך. בב"ר פרש' ע"ב (ע"א) תפשה לאה פלך הודאה [4]) שנא' (בראשי' כ"ט, ל"ה) הפעם אודה את ה' ועמדו כל בניה בעלי הודאה יהודה דכתי' (שם ל"ח, כ"ו) ויכר יהודה וגו' רחל שתפסה פלך שתקנות [5]) עמדו כל בניה בעלי (מסטרין) [צ"ל מסטירין] בנימין ישפה וכו' [6]). *[אחי"ה וכנ"ה ביומ' ס"ו: אין חכמה לאשה אלא בפלך. ב"ר ספנ"ו משל לאשה שהעשירה מפלכה אמרה הואיל ומן המלך הזה נתעשרתי וכו' עיי"ע פלח גי' רבינו. בלא"ר כתובו' וסנהד' הנ"ל פסיקתיה לפילכא. ובל"נ פלכתא כ"ה זה הציון מסנהד' בילק' ויצא (עיי' ד"ס סנהד' שם) שיירא פלכתא וצ"ל שריא פלכתא כלו' שהתירה הפלך מן המטוה. קהל"ר פ' אל תבהל: היכמא דמעזילא עזל על פלכתיה כן סליק ליה בפלכתיה הוא נסיב. והפעל ממנו מגיל' י"ד: אתתא בהדי שותא פלכא עיי"ע שת ב' — פילכיה ירו' דמאי פ"ד דכ"ד. ט"ס עיי"ע אפסחתיה ומ"ש ועיי"ע עִיכלא] —

2 פֶּלֶךְ (מל"מ וכ"ה בל"ע فَلَكَة מחוז Bezirk) בפ' לא יחפור בגמ' חנות שבחצר (ב"ב כ"א.) שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך. בס"פ כיצד העדים (מכות ז'.) בשעריך (דברי' י"ז, ז') אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אבל בחו"ל בכל פלך ופלך אתה מושיב ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. בס"ג דפ' אלו הן הגולין (שם י"ב:) ובפ' פרת חטאת בגמ' קדשי קדשים (זבחי' קי"ז.) בן לוי שהרג גולה מפלך לפלך ואם גלה לפלכו פלכו קולטו. בפ' ד' מיתות בגמ' המגדף (סנהד' נ"ו:) כשם (שנזדווגו כל) [צריך לו' שנצטוו] ישראל להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך וכו' [7]). ובנפות דור מים (יהושע י"א, ב') תרג' ובפלכי דור מערבא. והתעו את מצרים פנת שבטיה (ישעי' י"ט, י"ג) תרג' רבני פילכהא. פי' ה או ו' [8]) עיירות הסמוכות שהן מקובצות במקום אחד נקראים מדינה והיינו פלך — (א"ב ל"מ זה (נחמי' ג', י"ד) שר פלך בית הכרם). *[אחי"ה ושם באותו הקפיטל הרבה פעמים שר חצי פלך (Halbbezirksfürst) ותרג' חבל (דברי' ג', ד', י"ג. י"ד) פלך טרכונא. תרג' אל מדינה ומדינה (אסתר א' כ"ב) לפלך ופלך והקבוץ פִּילְכִין, פילכי, פִּילְכַיא עיי' תרג' יהושע י"ב כ"ט; י"ז, י"א; לקהלי' א', י"ב; לשה"ש ב', ב'; ג', י"א; לאיכה ג', נ"א; לתהלי' מ"ה, י'. י"ד וזולתו. תוספת' ביכורי' ספ"ב לא היו עולין יחידים אלא פְּלָכִים פלכים] —

---

[1]) בנו"ג פילכה . . עיסתה. [2]) בנו"ג פילכא ונוולא ובכ"י ש"ס ידעא למעבד ביסתרקי וכ"ה בל"א ברש"י עיי"ע נוול בי ואו"כ רבינו גרס כשתי גירסאות. [3]) בסנהד' עלם אייתי לי פלך וכן פלך בכתובו'. [4]) בנו"ג לאה תפסה פלך הודיה. [5]) בנו"ג שתיקה ועיי' ג"כ תנחו' ויצא סי' ו' אסת"ר פ' אין אסתר ילקי' ויצא ר' קכ"ה, ילקי' שמואל ר' ק"י, ילקי' איוב ר' תתקי"כ. [6]) כ"ה רק בדפו"ו. [7]) וכו' כיון לסוף המאמר כך נצטוו ב"נ להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך. [8]) כ"ה בדפ' פיז' והלאה אבל בדפ"ר פי' ל"ז או ל"ח וכ"ה בכ"י ה"ב ול"ד וצ"ל לז' או לח' כלומר לזיי"ן או לחי"ת ובאמת בכ"י ק"מ אי' שבעה או שמנה.

3 פֶּלֶךְ (מל"מ ש"ת למשענת Stab) כס"ג דף' נגמר הדין (סנהד' מ"ח סע"ב) מחזיק בפלך (ש"ב ג', כ"ט) מאסא דכתי' (מ"א ט"ו, כ"ג) רק לעת זקנתו חלה את רגליו אמר רב יהודה אמר רב שאחזתו פודגרא. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בקוים על פודגר"א כאלו הוא לועזית ובאמת הוא לועזית עיי' רש"י ועיי"ע פטגרטום ועיי"ע עלב והוא ל"י. ובפי' ר"ח לסנה' (בקובץ כ"י אנגייליק' דף ק"ד רע"ב) אי' וז"ל בלשון יון אלנקרס פודגרא ע"כ כלומ' מה שקורין בל"ע النقرس (Gicht) קורין בל"י פודגרא ποδάγρα ובנדפס בש"ס ווילנא (סנהד' מ"ט רע"א) אי' במ"ם בל"י אלנקרם פודגרא וצ"ל אלנקרס] —

פֶּלְכִּין (= פֶּלְקִין מל"י πέλεκυς גרזן Beil) בילמדנו ויהי ברד (תנחומ' וארא סי' י"ד) ושקמותם בחנמל (תהלי' ע"ח, מ"ז) מהו בחנמל[1] יורד בפלכין וקוצץ האילנות פי' יונים קורין לגרזן פיליקין. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר פליקין ובכ"י ו"ו א' פולקין ובכ"י ו"ו ב' פיילכין ובכ"י ב"ר פליכין ובכ"י ג"ג פלחין וביותר משובש בכ"י ל"ד פוליכסו וצ"ל פלכיס וכ"ה נכון מאוד בכ"י ק"ט והוא הוא פיליקין מל"י הנ"ל[2] וע' הזקנים העתיקו כן גרזן (מ"א ו', ז') כשיל (תהלי' ע"ג, ו'; ירמי' כ"ג, כ"ט) וכן העתיק עקילס גרזן (דברי' י"ט ה') וגי' פלכין אי' בתנחומ' ובקו"ף אי' לנכון בשמ"ר פי"ב יורד כפילקין וכ"ה בשו"ט מזמור ע"ח. ושם למזמור ק"ה כפילקים הזה היה יורד הברד עליהם ושם: הדין גפנים ע"י שהיו דקים יורד כפילקין וכו' ור"ב בע' פלק ב' ציין שמ"ר ומ' שו"ט ק"ה ע"ש בקו"ף והיה לו לרמוז כאן עליו כמו שהעיר שם על זה הערך — וריש המאמר מילמדנו הביא רבינו בע' בחנמל ע"ש] —

* פללגלא עיי"ע אחר ע' פגלא.

☞ פלוליא ירו' נדרים פ' הנודר מן הירק (רפ"ז ד"מ:) מהו שיהא מותר במיני אפימיליא כגון נבעה ומסרולה ופילוליא וקולוקסייא לא יכולתי להביא מלות אלו. *[אחי"ה וכן לא נתפרשו בפפלנ"צ לה' לעף צד 241 אבל עיי"ע אפימיליה (ח"א, רי"ח) ומ"ש] —

☞ פלולינא (?) ירוש' פסחי' פ' ואלו עוברים בפסח (פ"ג ד"ל.) הורי ר' יוסי באילן פלולינא צריך לבער פי' המפרש פת ניפול מאליו לפרורין. *[אחי"ה כן פי' בעל קרבן העדה בשם מצאתי והוסיף לומר ול"נ שהוא מין מאכל ששמו כך ועיי' בערוך ע' פלנין ע"כ וטעות גדולה היא כי פלנין אינו מאכל כי אם מלבוש וכן מ"ש בעל פני משה פלונינא מלה לעז היא החלוגלוגות והן פרפחיני . ובלעז קורין אותו פולפליני ודרך לכובשן ונותנין מעט קמח בתוכן וצריך לבערן ע"כ קשה להלמו כי הלעז הוא פולפי"ד, פולפיר, פורפיר עיי"ע חלגלגות (ח"ג, שצ"ה) והוא ל"צ ומה מקומו בירושלמי? ובענין פי' פרורין דע שהוא ל"ע فلول, فلالة פרורין Abfälle דברים הנושרים מדבר שלם] —

פלם (= פֵּילוֹמָא מל' יוני' πῆλος = πήλωμα טיט Schlamm, Morast) בפ' כ"ב בשבת (קמ"ז.) אין יורדין לפילומא פי' „פילומא בקעה ויש בו מים ותחתיו טיט כמו טפל[3]) ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות אלא עד שמתקבצין הרבה בני אדם ומעלין אותו משם ויש מי שאמר הרוחץ באותה בקעה מצטנן ואותן המים משלשלין [בני] מעיו וזה פי' ביקה"[4]), פ"א אין יורדין בפילומא משום ביקה פלומא לשון לעז ממש הנהר פלומי[5]) ביקה בקעה עין מובלעת שמא יבקע הטיט שבתוך המים הטבע לשם ואינו יכול לעלות משם אלא א"כ מעלין אותו אחרים בטורח. ס"א אין יורדין לקורימא. גמרא (שם קמ"ז:[6]) אין יורדין לקורימא משום ביקה וכן פי' קורימא נהר כמו (פרה פ"ח מ"י) קרמיון ופיגה. פ"א קורימא כמו (עירובי' כ"ב.) קרמי דאגמא[7]) אין יורדין לתוכה בשבת שמא יטבע בטיט שבאגם[8]) וכולן טעם אחד. — (א"ב פי' בל"י טיט היון ובצה פ"א בל"י נהר מתגבר בשופי). *[אחי"ה בפי' אחר כיון ר"ב לל"י πηλώδη והנכון פי' הראשון שהוא כפי'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר פיז' ובשדפ"ע חוץ מדפו"ו שנשמטו בטעות. [2]) בדפ"ע מפיז' והלאה פליכנן ובדפ"א פלכין. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובריו"ף וברע"ב ושם ושם דבק. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח וכ"ה בריו"ף ושם (נקא) [צ"ל בקא] ובכ"י א"פ בוקא ובגו"ג פיקא וכ"ה בערוך כ"י ק"ט אבל בסמוך אי' גם שם ביקה וזה העיקר כפי' רבינו וכגי' ר"ח אשר אחריו נגרר. [5]) בלאי"ט flume = fiume בל"ר flumen. [6]) בכמי ה"ב לי' ארבע תיבות אלו וכתב בעל הגיון שלמה צד ל"ג „ובאמת כפולים המה" אבל באמת אינם כפולים כי רבינו אחרי שהביא גי' פילומא הוסיף להביא ס"א במשנה אין יורדין לקורימא והוסיף להביא גמרא שם וביאורו. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בע' קרם ד' ובדפ"ע כאן דאגמיא. [8]) ובע' קרם פי' בע"א ע"ש.

הערוך עפ"י פי' ר"ח ומל"י הרשומ' בתחלה אעפ"י שבספרים נמצא כתוב πηλός וכן העתיקו ע' זקנים טיט (ש"ב כ"ב, מ"ה; תהלי' י"ז, מ"ו) וכ"ה בהעתקת עקילס סומכוס ותודוס לישעי' נ"ז, כ'. בכל זאת גם πήλωμα נכון הוא ונגזר מהפעל πηλόω וכבר הארכתי בזה בע' מפלם ושם נסמנו המקומות אשר שם הפעל מְפוּלָּם. ודע כי בכ"י ש"ס בין במשנה בין בגמ' שבת הנ"ל הגי' כגי' רבינו ור"ח ורי"ף פילומא וכ"ה בירו' ובמשניות נאפולי ופיז' ובפי' הרע"ב ועיי' בפי"מ לתוי"ט ששכח מלהעיר כי היא גי' רבינו בעל הערוך אשר אחריו נגרר בפירושו ובפי"מ להרמב"ם הובאו שתי גירסאות לפלומא[1] קורדימא. ותחת קורדימא דאי' בנוסחאותנו בש"ס אי' ברש"י כ"י קירומא (ד"ס שבת קע"ו) והוא קָרוב לגי' רבינו קורימא. ורמב"ם בהל' שבת פכ"א הלכ"ט פי' אין רוחצין במים שמשלשלין ולא בטיט שטובעין בו ע"כ וא"כ נגרר בזה אחר פי' הרי"ף (שהוא כפי' ר"ח והערוך) וחוזר ממה שפי' במשנה דשבת ע"ש] —

פְּלַם (הפעל מע' הקודם פי' מלוכלך ולח (mit Schlamm bedeckt אבנים מפולמות (חגיג' י"ב. זבחי' נ"ד.) עיי"ע מפלם. *[אחי"ה ויש"ג ג"כ ביצ' כ"ד: דגים מפולמים] —

פֵּלְמוּד (מל"י πηλαμύς = πηλαμύδιον בל"ר pelamis, pelamys דג טונוס קודם שנתו (der noch nicht einjährige Thunfisch בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז מ'.) ובדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת אמר אביי כי תניא ההיא בפרא ופלמודא דדמו רישייהו לטמאים — (א"ב פי' בל"י ורו' מין דג כמו אטונס בהיותו קטן קודם שנתו נקרא כן ובנוסחאות כתוב בארא ופלמודא). *[אחי"ה בכ"י ש"ס כתוב בנִיר' ופלמור' בקוים וכן בקו בארא' לפנינו ובלי קו בארא בדפ' פיז' ובראֹ"ש ובתוס' ר' אלחנן (ד"ס ע"ז צד מ"ה:) וכן פירשתי בע' ארא ע"ש (ח"א, רס"ה)[2] ודג ὄρκυς ג"כ ממיני טונוס רק הוא ממין הגדול ובהיותו קטן נקרא פילמוס ובפי' ר"ח הועתק מיני דגים ששמן בפרא ופלמירא כ"ה בקובץ כ"י אנגיילִיקי' (דף כ"ה סע"א אבל בנדפס בש"ס ווילנא בע"ז אי' בארא, ופלמירא והמדפים הגיה כן מדעת עצמו כדי להשותה עם גי' שלנו וכן לא יעשה! ושכח מלעיין בערוך ע' הנוכחי שגם הוא גורס כגי' ר"ח בפרא ובקצת כ"י ערוך (כ"י ו"ו ג"ג וב"ר) ג"כ הגי' פלמור, ובדפ' פיז' באסיל ואמ' בט"ס בפדא וצ"ל בפרא כדאי' בדפ"ר ויניצ' ובכ"י ערוך ודע עוד כי בכ"י ק"ט אי' עוד מלה אחת בינתיים כי ז"ל כי תניא ההוא בפרא ובתורא ובפלמודא ע"כ ונ"ל שבתחלה היה כתוב בנירא כבכ"י ש"ס הנ"ל ושתי גירסאות נתערבו יחד — וז"ל תש' הגאוני' (בהוצי' ה' הרכבי סי' מ"ז צד 23) פרא ופלמודא הראשון בריש והשני בדלת והן שני מינין מן הדגין בבבל וראשיהן דומין לראשי דגים טמאים עכ"ל] —

פְּלוּמָה (מל"ר pluma נוצה Flaum) בריש מדרש שה"ש (פ' קורות בתינו) כמטה וכפלומה פי' בל"ר מטה מלאה בנוצת עוף. *[אחי"ה וכ"ה בל"י אמצ' πλουμία, πλουμμίον ובב"ר פס"ח הגי' כמטה וכפרנוס ובמיוחס לרש"י פרכוס ופי' מל' כנען כסא ע"כ ובילק' ויצא ר' קי"ט כמטה וכפורנס ונ"ב כר וכסת (ועיי' בלקח טוב בראשי' כ"ח י"א) ובע' תרנס הגי' כתרנוס והנכון כהגהת המשביר כפלמוס plumeus מטה מלא נוצות עיי"ע פרנס ב' במשביר וכ"ה בל"ר אמצ' plumacia, plumacium כר מלא נוצות והמפרשים נבוכים בזה הרבה] —

פְלִימֵטוֹם (= פְּמֵלִיטוֹס מל"י ἐπιμελητής Besorger, Verwalter, Aufseher) בפ' מי שמת בגמ' האחין השותפין (ב"ב קמ"ד:) ת"ר האחד מן האחים שמינוהו גבאי[3] ופלמיטוס. ובפ' כל קרבנות בג' תקוע[4] (מנחות פ"ה:) פעם אחת נצטרכו[5] אנשי לודיקיא לשמן ומינו להן פלמיטוס אחד [פי' ממונה] — (א"ב בנוסחאות כתוב פולימיסטים ופירשב"ם בההיא דב"ב בשם רבינו חננאל לוחם מלחמת בל' יון ויפה פירש). *[אחי"ה יפה פי' כי בל"י πολεμιστής פי' לוחם מלחמת (עיי"ע פולמוס) ובאמת תחת פולמוסטוס דאי' בב"ב ובמנחו' גרס הילק' בזאת הברכה רמז תתקס"ב פולמרכוס πολέμαρχος והוא הוא לוחם מלחמת[6] אבל מה ענינו אצל גבאי ואצל צרכי שמן והמשך הענין סובל רק שוטר וממונה ובאמת כן פירש רגמ"ה כ"י בב"ב (וברשב"ם) שוטר ובכ"י למנחו' פי' רגמ"ה ממונה וכ"ה בעה"ק ולבי אומר לי שצריך להשלים כן בערוך דאל"כ הניח רבינו

---

[1]) וכ"ה ברי"ף כ"י. [2]) ושם נדפס בטעות בל"י נקרא אקרוס וצ"ל ארקוס. [3]) כ"ה בדפ"ר וויניצי פיז' ובשרפ"ע לי'. [4]) בדפ"ר וויניצי בט"ס תקיעה. [5]) כ"ה נכון בדפו"ו ואמ' אבל בשדפ"ע נצטפצפו וכ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בספרי הברכה פי' שנ"ה. [6]) וזו לכאורה ראיה למ"ש רבינו סוף ע' פלמרכוס.

בלי פירוש ובלי ספק ראה פי' רגמ"ה במנחו' אחרי
שאחז בגירסתו כי גם רגמ"ה במנחו' גרס פלמוטוס
ודע כי בתוספ' ב"ב פ"י גרס גבאי או אפולמוטוס
אבל בכ"י אירפ' אפומליטום וזו הגי' עיקרית
והוא מל"י הנ"ל [1]) וראיה מופתית מצאתי כי בכ"י
ש"ס ה' גרס באמת פומליטום או גבאי ובפסיק'
זוטרתי זאת הברכה ג' פולימי לטיש וצריך לומר
פומליטיש והוא ἐπιμελητής ובספרי הנ"ל פומיליום
והוא מל"י ἐπιμελής שוקד על דבר ודואג על דבר
ומשים עין על דבר וע' הזקנים העתיקו ואשימה
עיני עליו (בראשי' מ"ד, כ') ἐπιμελοῦμαι αὐτοῦ] —

* פְּלְמֵיטוֹם (אולי מל"י πολύμητις ערום klug,
verschlagen) פסיקת' רבתי פכ"ג
מלך בו"ד (כשהן) [צ"ל כשהוא] כילופים והגיה
מה' מא"ש פלמיטום ופי' הח' גידעמאן מל"י הנ"ל
אבל עיי"ע כילופום (ח"ד, רי"ח) ומ"ש.

* פלומטרין, פלמנטרין (קטוע מן דפלומטרין
מל"י διπλωματάριον Schmuck-
kästchen) פסיקת' רבתי פ"י היה לו פלומטרין
אחד של זהב וכו' עיי"ע דפלומטר (ח"ג, ק"ט) וש"נ
ויש להוסיף ירו' ביצה פ"א ד"ס סע"ג מפתחא
דפלמנטרין בידיה ובקטיעה ירוש' תעני' פ"ב דס"ה
ע"ד למלך שהיה לו מפתח של פלמנטרין קטנה
וכו' פי' ארגז אשר בו היו מצניעים כל כלי חפץ
וכתבים. והמעתיקים קטעו ד' בראש המלה ודוגמתו
פיילי פוטירין עיי"ע פטר ה'. ועוד עיי"ע פלמנטר
ומ"ש.

* פלמיא עיי"ע פמלניא.

פלמנטר (נ"ל כמו דִפְלוֹמַנְטָר, דִפְּלוֹמְטָר diplo-
matarius ממונה על כתבי המלך Ober-
notär, Bewahrer der kön. Schriften) בריש ואתחנן
בילמדנו (בתנחו' לי) משה היה פלמנטרו של הקב"ה.
למלך ששלח שני פלמנטורין [2]) וכו' בערך סמנטר —
(א"ב מלה זו חציה יונית וחציה רומיית פי' פולמו
בל"י צבא ופי' נוטרין בל"ר סופר כלומר ממונה
על אנשי הצבא). *[אחי"ה אבל πόλεμο-
notarius לא נמצא בספרים וה' פערלעם (עט"ש
132) שער שהוא frumentarius, Proviantmeister
ועוד הגיה פלטנטר protonotarius ע"ש כי האריך
ולי נראה כי הוא ל"ר אמצ' והיה פקידה אצל
הרומיים שנקראה comes notariorum ראש הסופרים
ועוד נקראה diplomatarius ממונה על סופרי וכתבי
המלך והיה בעל נאמן שלו ומזה נולד אצלנו הכנוי
Diplomat וההוראה הזו עולה יפה בכל מקום כי
בירו' ברכו' פ"א ד"ג: עיי"ע סמנטר יגיד עליו רעו
חותם וסימנטירין כי פלמטרין כ"ה לפנינו (ובגי'
המהרש"ם והערוך פלמנטורין) הם שומרי חותם המלך
ובעלי אמונתו וזה ענין משה היה פלמנטרו של
הקב"ה. וראיה נצחת מצאתי לפירושי בתנחומ'
סוף במדבר סי' כ"ו ואף השבט הזה בדקתי אותם
ונמצאו שומרים בכבודי וכו' אף אני מקרבו ועושה
פלמנטרין שלי ואיני מאמין ביתי וקדושתי
אלא להם שנאמר וכו' הרי כי פלמנטרין היו
נאמני המלך. וכתיבה תמה תהיה דפלמטרין,
דפלמנטרין וד' בראש נשמטה עיי"ע פלומטרין] —

פּוֹלְמוֹס מל"י πόλεμος מלחמה וחיל המלחמה
(Krieg, Kriegsherr) בסוף סוט' (מ"ט.)
בפולמוס של אספסיינוס. בשנים [3]) בפ"ח בפרה
(מ"ט) המכזבין [4]) בפולמסיות ובשני בצרות [5])
בע"ז כפ' השוכר בגמ' דמניח (ע':) ההוא פולמוסא
דאזל וסלק לנהרדעא. באלו טרפות בגמ' נטלה
הכבד [6]) (חולי' מ"ו.) ההוא פולמוסא דאתא לפום
בדיתא. פי' חיל — (א"ב תרג' ואל מי מצנים
יקחהו (איוב ה', ה') ופולמוסין במאני זייניה (ירברינה)
[צ"ל ידבריניה] פי' בל"י חיל). *[אחי"ה ע'
הזקנים העתיקו מלחמה (בראשי' י"ד, ב'. ח'; שמות
ט"ו, ג'; ל"ב, ט"ז; במדי' ל"ב, ט"ז. כ'. כ"ז. כ"ט) קְרָב
(תהלי' ס"ז, ל"ד; איוב ל"ח, כ"ג; דניאל ז', כ"א) חֶרֶב
(ויקי' כ"ו. ו'. ל"ו; במדבי' י"ד, ג') ומזה הענין בסוף
סוט' בפולמוס של אספסיינוס . . . בפולמוס של
קיטוס [7]). בפולמוס האחרון [8]). ירו' ע"ז פ"א דל"ט
רע"ג מלכות מצרים ומלכות רומי היו עושין מלחמה
אילו עם אילו אמרו עד מתי אנו הורגין בפולמוס
זה עם זה וכו' והקבוץ פרה שם בפולמסיות ובפי'
רה"ג בפולמסאות. וכ"ה באיכ"ר ס"פ בלע כמה

---

[1]) כמו שהעיר כבר החי בריולל יאהרביכער ח"א 177. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ע חוץ מדפ"ר ושם פלמנטירין. [3]) כ"ה בדפ"ר ובדפ"א בשנים שהיו גם זה נכון אבל בדפי פיזי ווניצי באסיל בט"ס בשנים אוחזין. [4]) כ"ה נכון ברפ"א ובשדפ"ע הסבזבזין. [5]) כ"ה בדפי ווניצי וכ"ה במשנה אשר עליה נוסד התלמוד הירו' בהוצי' לו ובדפ"ע אחרים וכ"י ערוך בצרון. [6]) כ"ה בדפ"ר וכ"י. [7]) לפי השערת החי' גרעטץ עיי"ע טיטוס ועתה מצאתי עד נאמן לזו כי במשנה אשר עליה נוסד התלמוד הירו' בהוצי' לו אי' באמת קיטם וצ"ל קיטום ובנו"ג גם בירו' ובתוספתי סוף סוטי טיטום וכ"ה בפי' רה"ג לפרה הנ"ל. [8]) עיי' על כל אלה פולמסיות בקורות היהודים לה' גרעטץ ח"ד בהערה י"ד.

פולמסאות עשה אדריאנוס וכו׳. ירוש׳ יומ׳ פ״ה דמ״ב סע״ד שני כהנים ברחו בפולמוסיות אבל בע״ז חולי׳ הנ״ל וכן פולמוסא דמלכא ברכו׳ ל׳: והקבוץ פולמוסין בתרג׳ הנ״ל ובתר״י א׳ לבראשי׳ ל״ג, ט״ו ענין פולמוס הוא חיל וצבא ומחנה וכן העתיקו ע׳ זקנים חיל (דה״י ב׳ כ״ו, י״ב) צבא (במד׳ ל״א, ל״ו; דברי׳ כ״ד, ה׳; יהושע כ״ב, ל״ג) מחנה (ש״א כ״ח, א׳; ש״ב ה׳, כ״ד) גדוד (דה״י ב׳ כ״ו י״א) — ובע׳ פלמטום הביא ר״ב בשם ר״ח פולימיסטים מציון דב״ב וכבר העירותי שם כי אין זה עיקר הגי׳ אבל ר״ח כיון לל״י πολεμιστής וכן העתיקו ע׳ הזקנים איש מלחמה (ש״א ט״ז, י״ח ישעיה ג׳, ב׳; דה״י א׳ כ״ח, ג׳) אנשי מלחמה (במד׳ ל״א, כ״ח. מ״ב. מ״ט; דברי׳ ב׳, י״ד. ט״ז). גברי דפלמוסא, דפולמוסא בכ״י ש״ס ב״מ צ״ג. ט״ס וצ״ל דפרמוסקא עיי״ע פמסקא] —

פְּלְמַרְכוֹס (מל״י πολέμαρχος שר צבא Ober-feldherr) במגילת איכה (פתיח׳ בר״ה וזכור) לשום כרים (יחזקי כ״א, כ״ז) פולימרכום[1]) בפסיקת׳ דשובי׳ (פסיק׳ דר״כ ק״ס.) שלח המלך פולימרכום אחד להחריבה[2]). וארבע מאות איש עמו (בראשי׳ ל״ב, ז׳) תר״י (א׳ וב׳) וארבע מאה גברין פולמרכין עמיה. בתרג׳ ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה (תרג׳ שני לאסתר ח׳, ז׳) אעביר מיניך הגמונין ופולימרכין[3]). פי׳ ג׳ אלו[4]) ענין אחד הן שלטונין ושרי חיילים — (א״ב פי׳ בל״י שר צבא) *[אחי״ה והדין עם ר״ב וגם ערך מלין כ״י אשר בקובץ כ״י האלבערשטאם העיר לנכון נגד רבינו וז״ל והאמת יעשה דרכו כי המלה ל״י והיא מורכבת מן פּוֹלִימוֹס שענינו מלחמה ומן אַרְכוֹס שפי׳ שר ע״כ. מראש פרעות אויב (דברי׳ ל״ב, מ״ב) תר״י ב׳ מן רישי גיבוריהון פולמרכיהון. בספרי האזינו פ׳ שי״ז כליסריקים צ״ל פלימרכוס עיי״ע כלים ריקים (ח״ד, רמ״א) אבל עיי״ע כילירכין (שם רל״ה) אבל פולמרכוס בילק׳ הברכה ר׳ תתקס״ב צ״ל פולמיטום (עיי״ע פלמיטוס) אע״ג שמגי׳ הילק׳ ראיה למ״ש רבינו כי ג׳ אלו ענין אחד הן. ובילק׳ אמור ריש ר׳ תרל״א ט״ס הוא עיי״ע הבא אח״ז — והקבוץ שמ״ר פי״ח כולן פולמרכין ודוכסין היו וכו׳] —

* **פְּלוּמוֹפִילוֹן** (מל״י אמצ׳ -φλάμβουλον, φλάμ πουλον כמו φλάμουλον בל״ר flammula, דגל המחנה Militairfahne)[5]) בספרי ריש בלק משל למה״ד לקיטרון[6]) שהשלים שניו ולא שמש פלומופילון שלו אלא ברח והלך לו שלח המלך והביאו וחייב לקטוע את ראשו פי׳ הממונה על המחלקת שנקרא Centurio שעזב דגל המחנה וברח לו חייב מיתה. והילק׳ אמור ריש רמז גורסת רל״א ללא נכון פולימרכום שלו.

פְּלָן (מל״מ פְּלֹנִי וכ״ה בל״ס פְּלָן ובל״ע فلان N. N. ein Gewisser) בגמ׳ דפ׳ שני שעירי יוה״כ (יומ׳ ס״ו:) שאלו את ר׳ אליעזר פלוני מהו לעולם הבא פי׳ „אבשלום שבא על פלגשי אביו מהו לעו״ה מי סבירא לן הא דאמר רב[7]) (סנהד׳ כ״א.) נשים בקידושין ובכתובה ופילגשים בלא קדושין ובלא כתובה אמר להן לא שאלתוני אלא על פלוני פי׳ על שלמה ושלמה מהו לעו״ה כלו׳ עוד שאלוהו על שלמה מי סבירא לן כר׳ יונתן[8]) דאמר (שבת נ״ו:) כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה וכו׳[9]) כדגרסינן בגמ׳ בפ׳ במה בהמה (שבת הנ״ל). מהו להציל הרועה מיד ארי[10]) פי׳ להציל אוריה מיד דוד מי סבירא לן (ב״ב קי״ט:) חולקין כבוד לתלמיד היינו יואב במקום הרב שהוא דוד ומפני שאמר (ש״ב י״א, י״א) ואדוני יואב אינו מורד במלכות וניתן להצילו או דלמא אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומורד במלכות הוא אמר להן דומה שלא שאלתוני אלא על הכבשה אמרו לו ואת הכבשה מהו להציל פי׳ בת שבע מיד דוד מי סבירא לן הא דאמר ר׳ יונתן בפ׳ במה בהמה (שבת נ״ו.)[11]) כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות נותן לאשתו ואוריה נתן גט לבת שבע" זה בריש תוספת יבמות (ספ״ג). *[אחי״ה כל זה הועתק מפי׳ ר״ח ביומ׳ והובא ג״כ בתוספות יומ׳ שם בשם ר״ח ע״ש. ופי׳ פלוני שם תואר

---

[1]) בנו״ג פלימה כוס. [2]) ויפה הגיה כן הרב החו׳ ר״ש באבער תחת פרומלוכום דפסיקת׳ וכמו שהוא נכון בספרי ריש בלק פ׳ קל״א ובילק׳ וארא ס׳ ר׳ קע״ח ובילק׳ אמור ר׳ תרל״א הושע ר׳ תקי״ז ותקל״ב וברש״י הושע שם. [3]) בנו״ג פולמרכין ובתרגו׳ שני שם ה׳, א׳ פולמוריכין צ״ל פולימרכין. [4]) ר״ל ע׳ פלמטום פלמגטר ופלמרכום כי בדפ״ע הראשונים ע׳ פולמוס נערך אחר ע׳ הנוכחי. [5]) עיי׳ דוקאנגע ומיירסיאוס ופערלעס עט״ש 11 ושם עוד ההגה פרימופילון מל״ר primipilus ולא הוצרכנו לזה. [6]) centurio. [7]) בנו״ג אמר רב יהודה אמר רב. [8]) בכ״י ק״ט יוחנן אבל גם בפי׳ ר״ת יונתן וכ״ה בשבת נ״ו: ושם א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן. [9]) ור״ח ביומ׳ הביא גם הפסוק מ״א י״א עם השקליא והטריא ורבינו מקטע. [10]) בפי׳ ר״ח קודם לזה אי׳ מה להציל כבשה וכו׳ אבל כהעתקת רבינו מוכח מתוספת׳ יבמו׳ ספ״ג וכצ״ל בפי׳ ר״ח. [11]) ובפי׳ ר״ח הביא ראי׳ ממסכת׳ כתובות ט׳ רע״ב.

לאדם או למקום שהמדבר אינו רוצה להזכיר שם הפרטי ובל"מ (רות ד׳, א, ש"א כ"א ג׳) מחובר עם אלמוני ובדרז"ל גם בנפרד עיי' סנהד' מ"ב. איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, שם מ"א. והלאה בפני פלוני ופלוני. קידו' ס"ה. קידשתיך בפני פלוני ופלוני, ירו' קידושי' פ"ג דס"ג ע"ד בני פלוני יעשה דבר פלוני ויטול חפץ פלוני, תוספת' נזירו' רפ"ב אשמו של פלוני, תוספ' ב"ק פ"ז מה זה פלוני ולנקבה שבת נ"ו: כך עושין לע"ז פלונית, תוספת' יבמות רפ"ד אשה פלונית, ירו' סוטה פ"ו דכ"א. פלנית כהנית. ובל"ס פְּלָן, פְּלָנִיתָא וכ"ה בויק"ר פי"ח אתר פלן בקהל"ר פ' יש רעה פסוק פלן בתר פלן ושם פ' גם מגבוה שוק פלן בירו' שביעי' פ"ד דל"ו ע"ג בריה דפלן, ירוש' יבמו' פ"ד ד"ו. ביום פלן, ירו' קידושי' פ"ג דס"ג ע"ד אנא פלן בר פלן מקדש ליך אנת פלנית ברת פלן, ירוש' כתובות פ"ז דל"א ע"ג אין הדא פלנית תסבי להדין פלני בעלה וכו', פסחי' קי"ב. פלניא בר פלניתא וכן שם בר פלניא וצ"ל כגי' כ"י ש"ס א"פ בר פלניתא ועוד שם בכ"י ש"ס א"פ פלניא פלניא ובאה"ת פלוני פלוני (עיי' ד"ס שם). גיטי' פ"ט רע"ב חד מבני פלניא. לפלמני (דניאל ח׳, י"ג) רב הונא אמר לפלנייה ב"ר רפצ"א. רות רבה פ' ובועז עלה עיי"ע אלמוני. שהש"ר פ' אחזו: פלניתא יש לה ג' חדשים פלניתא יש לה ד' חדשים — פלן ב"ר פמ"ח עיי"ע הבא אח"ז] —

פלן (= פִּילוֹן מל"י φυλλεῖον, φύλλον פרחים ועשבים של ריח טוב (Laubwerk, Gewürz חומרתא דפילון (שבת ס"ב: גיטי' ס"ט סע"ב) כבר פי' בע' חמר. *[אחי"ה עיי"ע בח"ג, תל"ה כפי גי' הכ"י שהבאתי אשר מוכרח' ג"כ מזה הע' מפני שרומז על ע' הנ"ל והפי' שם ממולא בשמים מעורבים סומך על פי' של בלולה תרג' דפילא אבל זה התרג' ענין אחר הוא עיי"ע פל ח' ומ"ש וכבר העיר ר"ב בע' חמר שהוא ל"י וכיון על מלה הנ"ל ועצם הוראתה בל"י עלה (כמו בל"ר folium) וע' הזקנים העתיקו ככה עלה (בראשי' ג׳, ז׳; ח׳, י"א. תהלי' א׳, ג׳ וזולתו) ועוד ענינו עשבים שריחם טוב עיי' ר"ב בע' חמר ומזה בספרא ויקר' פכ"ב פרש' י"ב המערב . . עלי גפנים בפילון ופי' הראב"ד כינוס של מיני ירקות כדאמרינן במס' שבת (ס"ב.) חומרתא דפילון ועלי גפנים דומין לעליו ע"כ ובקהל"ר פ' יש רעה אשר ראיתי אי' עלי גפנים בפליון אבל כפ' גם זה ראיתי בט"ס עלי גפנים בפלפלין, ועוד ענינו בושם מיוחד ומזה כתובות ע"ז רע"ב פילא והוא כמו פילון עיי"א לדנא ואסף פי' פילון ע"י מלבאתירון μαλάβαθρον ובל"ע ساذج (ובפי"מ להרמב"ם עוקצין פ"ג מ"ה בט"ס הבאג וצ"ל סארג) עיי' פפלנ"צ ללעף 269. ועוד עיי"ע פלן ה'] —

פלן (= פִּילוֹן מל"י πυλών אולם פתח ושער (Vorsaal, Portal בב"ר בריש וירא אליו (פמ"ח) פלונו של אברהם אבינו מפולש היה פי' מקום [1]) ובפ' ס"ז [2]) (ס"פ ס"ו) ויהי כאשר כלה יצחק: פלונו [3]) של יצחק אבינו מפולש היה. בפסיקת' ולקחתם לכם (פסיקתי דר"כ צד קע"ט:) [4]) תודיעני אורח חיים (תהלי' ט"ז, י׳) אמר דוד לפני הקב"ה רבון כל העולמים הודיעני איזה פילון מפולש לעתיד לבוא [5]). בב"ר פ' ס' [6]). (פנ"ט) בא בימים: בפילון מפולש לחיי העולם הבא כלו' מקום מפולש ואורח ישר [7]) — (א"ב פי' בל"י אולם חצר ושער) *[אחי"ה נכונה דעת ר"ב ובכ"מ הנ"ל תתכן הוראת אולם והוראת פתח ושער תתכן בע' הבא בציון מויק"ר פי"ח וע' הזקנים פתח (בראשי' מ"ג, י"ט; מ"א ו׳, ח׳, ל"ב; י"ד כ"ח) שער (שופטי' י"ח, ט"ז, י"ז; דה"י א׳ כ"ו, י"ג) πυλών אבל גם סף (דה"י ב׳ ג׳, ז׳) בהיותו מבוא הבית. ולולי פי' רבינו ור"ב הייתי מפרש פולונו של א"א ושל יצחק ופולון מפולש

---

[1]) בעי' דרמלים (ח"ג, קנ"ד) גרס רבינו בב"ר בפירוש מקום של א"א מפולש היה הרי שמצא רבינו בספר אחד מקום ובספר אחר פלונו וראיה מופתית לזו ההשערה מצאתי בכ"י ב"ר פאריז דאי' שם וז"ל פלטי מקום של אברהם מפולש ואין אצלי ספק כי ט' במלת פלטי משובש מאותיות נו וצ"ל פלונו מקום של א"א וכו' הרי שנתערבו שתי גירסאות ובנו"ג בב"ר אהל פלן של א"א ובדואי מלת אהל מגליון באה פנימה להורות על מלת פלן ויפה כיון בעלי ההגה כי באמת ענין פלונו או יותר טוב כגי' הילקי וירא ר' פ"ב פוּלוֹנוֹ פי' אוהל מל"י ורו' אמצי' עיי"ע פוולון ועיי"ע דרמלים ומ"ש וגם בעה"ק שנ"ב הגי' פלוונו של א"א וצ"ל פוולונו ועוד כתוב בערך מיוחד וממה שפי' רבינו מקום מוכח כי הוא פי' רק עפ"י ס"א דאי' מקומו של א"א אבל גם בציון מב"ר פנ"ט (עיי' למטה) פי' פילון מפולש מקום מפולש והוצרכנו לומר שהוא מל"י πυλών שפי' ג"כ אולם לפני האוהל ולא יחדתי לו ערך בפני עצמו וכן נכלל בכל כ"י ודפ"ע עם הציונים הבאים. [2]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס ס"ו. [3]) בנו"ג פליונו ובילקי תולדות ר' קט"ו פולונו. [4]) וכ"ה בויק"ר רפ"ל ואולי צריך להיות בערוך: ובויק"ר באמור אל הכהנים בפ' קחו מוסרי אבל לא מצאתי ג"כ בכ"י ערוך אשר ת"י. [5]) בפסיקי ובויק"ר לחיי עולם הבא. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע בט"ס ס"א. [7]) לפנינו אי' בגי' אחרת עיי"ע דפלון (ח"ג, ק"י) ושם הארכתי.

כגי' ילק' פוולונו מל"י ורו' הרשומה בע' פוולן ובע' דרמלים ע"ש ולמטה בההערה 1] —

פלן (= פִּילוֹן מע' הקודם בל"י פי' פתח ושער (Thor, Eingang בויק"ר זאת תהיה פ' וזכור (פי"ח) כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלי י"ב, ה') אעפ"י שכולן נכנסין בפילון אחד כל אחד שורה לפי כבודו. ס"א פילא אחת היינו פילי של ראש הפרק והוא שער. *[אחי"ה כלומ' כמו בע' פל ד' ושם סימנתי גי' ויק"ר פי"ח ע"ש ובקהל"ר פ' עת ללדת כד אתון לפילן וצ"ל לפילון ובאמת מקרובי ענינים הם פילון ופילי וכן העתיקו ע' זקנים פתח ושער גם ע"י πυλών גם ע"י πύλη עיי"ע הקודם וע' פל ד'] —

פלן (= פִּילוֹן הוא של ע' פלן ב' ע"ש) (בספר')[1] [צ"ל בספרא] בפרש' שבועת הפקדון (ויקרא פרק כ"ב פרש' י"ב) עלי גפנים בפילון — (א"ב פי' בל"י שם כללי של עלה ובפרט קראו כן לעלה של בשם יקר ונחמד והיו מזייפים אותו בעלי גפן). *[אחי"ה כבר פירשתי הכל בע' פלן ב' כי לשם שייך ורבינו לשטתו הלך כי הוא פי' חומרא דפילון מל' תרג' כאמור אבל על ר"ב קשה שהוא משיג על רבינו בע' חמר ט' וא"כ היה לו להעיר בע' פלן ב' מה שהוסיף כאן. ור"ד דילארא פי' מל"ר phyllon] —

* פלנדרסין צ"ל פרנדסין עיי"ע.

פְּלַנְיָא מל"י האמצ' φαινόλης, φελόνιον, φελόνης עיי' מיירסיאום 597 הוא מלבוש עליון ממתנים עד ירכים (eine Art Kniehosen בר"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ה:) אנפליא ופלניא[2]) ומכנסים. בר"ג דפ' כל היד (נדה י"ג סע"ב) מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פלניא של פרשין, ס"א פמלניא[3]) של פרשין למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להן שנצין — (א"ב יש לגרוס פימיניליא ופי' המלה בל"ר מכנסים). *[אחי"ה וכיון לל"ר feminalia וכן בל"י אמצ' φαμινάλια, φημινάλια, φιμινάλια (מיירסיאום 594 וגזרוה מל"ר femen (femur) ירך ולדעת קצת מן femina אשה כלו' סנור שמכסה אותו מקום של אשה[4]) וזה מה שפירש"י בנדה שם פמלניא סינור (פורנינ"ט) [צ"ל פורציינ"ט] = Gurt, pourceint סינור שהיא חוגרת בו עיי' פירש"י בשבת י"ג: ד"ה סינור וכן לועז עה"ק שנ"ב שורצע בל"א = Schürze — ובכ"ז גי' רבינו פלניא עיקרית מל"י הרשומ' בראש הע'. ובתוספת' נדרי' רפ"ד אי' בכ"י אירפ' פלמיא והוא הוא פלניא של רבינו ובנו"ג בתוספ' פמליא, ועוד עיי"ע פמנלייא. ומזה הענין מה שהביא רבינו בע' שאח"ז מאיכ"ר פ' בלע מוכרי פילינון ובירו' תעני' פ"ד דס"ט. אי' בתמורתו אורגי פלגס וצ"ל פלנס והוא הוא φελόνης וכן בירו' נדרי' ספ"י דמ"ב: מהו להתיר בפלונס ר' אבהו בשם ר' יוחנן מתירין בפלונס ר' יהושע בן לוי התיר בפלונס וקה"ע פי' הוא מלבוש העשוי לכסות בו ראשו וקצת מגופו ע"כ והנכון שהוא מלבוש לכסות בו ממתניו עד ירכים כאמור ועיי"ע פלונס במו"ע — בב"ר פפ"ד הפינס נ"ל שהוא קטוע מן פילנס או פינלס עיי"ע פינס] —

פלנין (= פֵּילִינוֹן מע' הקודם מל"י φαινόλης בל"ר paenula מין מכנסים ועוד בל"ר עטיפה וכסוי (Umhang, Hülle במגילת איכה יעיב בסמוך הרוס בעברתו פי' חנויות של מוכרי פילינון היוב מגדלא פי' פלודי — (א"ב יש גירסא אחרת בנוסחאות). *[אחי"ה וזה לשון המדר' איכ"ר ס"פ בלע רב הונא אמר ג' מאות חנויות של מוכרי טהרות היו במגדלא דצבעייא ושלש מאות של אורגי פרוכות היו בכפר נמרא ובהיפך הסדר ובשנוי אי' בירושלמי תעני' פ"ד דס"ט סע"א א"ר יוחנן שמונים חנויות של אורגי פלגס היו במגדל צבעייא א"ר חייה בר בא שמונים חנויות של מוכרי טהרות היו בכפר אימרא ונראה שרבינו גרס באיכ"ר כדאי' בירוש' רק תחת (פלגס) [צ"ל פלנס] היה בספרי רבינו פילינון ולפע"ד שתיהם לדעת אחת כיוונו כי פלנס הוא במשקל יוני ופילינון במשקל ארמי, אבל מהלעז מוכח כי רבינו חשב כי הוא מל"ר הנ"ל שפי' עטיפה וכסוי ופרוכת והוא פלודי בלאי"ט velluzzi או velletti צעיפים דקים ומעטפות דקות וגי' פלודי אי' רק בכ"י ק"ט ובדפ"ע אי' פידולי ובכ"י ובדפו"ו פירולי ואין לו שחר] —

☞ פְּלוֹנֵם (מל"י הרשומ' בע' פלניא) ירוש' דנדרי' פרק נערה המאורסה (ספ"י דמ"ב:) מהו להתיר בפלונס פי' בל"י מין כתונת קטן. *[אחי"ה כבר פי' בע' פלניא ושם היה לר"ב להביאו כי מלה פלונס משקל יווני הוא ופלניא משקל ארמי כאמור בע' הקודם לזה ורמ"ל היה מחבר זה הע' עם הערך הקודם לזה כאלו דברי רבינו הם] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס בספרו. [2]) בנו"ג ופליניא. [3]) וכ"ה לפנינו. [4]) עיי' עמ"ר לשעללער.

☞ פְּלָנֵים (מלי׳ πλανής Planet, Wandelstern) מדרש שה״ש פ׳ זאת קומתך: כיצד נעשה להם האור ר׳ אליעזר אומר כמין פלנים פי׳ בל״י שם כללי לכוכבי לכת ור׳ שמעון אומר כמין אווגי [1]) פי׳ בל״י אור זך ובהיר כאור שמש וזו גי׳ נכונה היא וכן בילמדנו פ׳ צו (תנחומ׳ צו סי׳ ב׳) כתוב בהדיא פלני והכוכבים מאירים ואינם שורפים לכן לא שרף האור ור׳ שמעון מוסיף טעם לשריפת המטילים אותם לתנור כי חצי שמש למרחוק יבעירו. *[אחי״ה בשהש״ר לפנינו טלנס וכבר העירותי בזה הערך (ח״ד, ל״ה) כי הוא ט״ס וצ״ל כגי׳ ר״ב ובתנחומ׳ צו הנ״ל אי׳ פלניי׳ ובפ׳ עץ יוסף טעה בפירושו ובגי׳ פילונקייא עיי״ע הכא אח״ז — ובתנחומ׳ הישן צו סי׳ ג׳ הגי׳ פלטיה ויפה הגיהו רש״ב פלנטיה והוא הוא פלנים] —

פלנק (= פילונקייא = פילוניקיא מל״י φιλο-νεικία מחלוקת Zank = Streitsucht) בילמדנו כי ידבר עליכם פרעה (תנחו׳ וארא סי׳ י״א) כל הקורא פסוק זה סבור שמא פילונקייא יש למעלה עצתי תקום וכל חפצי אעשה (ישעי׳ מ״ו י׳) וכו׳ פי׳ ל״י מחלוקת פילונקיא [2]). *[אחי״ה בתנחו׳ אי׳ לנכון פילוניקיא ובתנחומ׳ הישן וארא סי׳ י״א פקלוניא ויפה הגיהו מו״ל פילונקיא ועיי׳ ג״כ מ״ש רש״ב בתנחו׳ תזריע סי׳ ט׳ צד 36 אות נ״ג — ובשמ״ר רפ״ט בט״ס פלינקרא וגם למ״כ זו הגי׳ המשובשת מונחת לפניו וכתב שכה״ג בערוך וטעות הוא כי גי׳ הערוך מזוקקת שבעתים וזו המלה אי׳ בספרי מקביים ב׳ פ״ד סי׳ ד׳; ושם ד׳ פ״א סי׳ כ״ו; ושם ה׳ סי׳ כ״ה והפעל ממנו φιλονεικέω ובזו המלה העתיקו ע׳ הזקנים תתחר (תהלי׳ ל״ז א׳) וכן העתיק סומכוס למרות (שם ע״ח, י״ז)] —

פֶּלֶס (מל״מ פי׳ שקל בשכל טרם עשות דבר והשם פֶּלֶס Wage wägen) בפ״ק במשקין בגמ׳ אין נושאין נשים (מ״ק ט׳ סע״א) כתוב אחד אומר (משלי ד׳, כ״ו) פלס מעגל רגליך וכתוב אחד אומר (שם ה׳, ו׳) אורח היים פן תפלס פי׳ פלס מעגל שקול המצות וראה אי׳ זו מצוה גדולה ועשה אותה וכתיב אורח חיים פן תפלס כלו׳ לא תשקול ותניח הקטנה מפני הגדולה לא קשיא אפשר לעשות קטנה ע״י אחרים הנח הקטנה ועשה הגדולה ואם לאו עשה הראשונה הבאה לידך [3]). בב״ר בריש וישב יעקב (פפ״ד) פלס ומאזני משפט לה׳ (משלי ט״ז, י״א) א״ל הקב״ה אתה אמרת חשודין על אבר מן החי אפי׳ בשעת הקלקלה שוחטין [4]) דכתיב (בראשי׳ ל״ז, ל״א) וישחטו שעיר עזים, אמרת מזלזלין בבני השפחות וקורין אותן עבדים לעבד נמכר יוסף (תהלי׳ ק״ה, י״ז) אמרת תולין עיניהן בבנות הארץ אני מגרה בך את הדוב [5]) ותשא אשת אדוניו (בראשי׳ ל״ט, ז׳) וכו׳ על תלתיהון נלכד פלס ומאזני וכים. *[אחיה ר״ל גמור הפסוק פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל אבני כים וכ״ה בירושלמי ובמד׳ רק ראש הפסוק ועיי׳ פירש״י במשלי שם] —

פלם (= פילסא [פולסא] מל״י φόλλις ובל״ר follis פי׳ כים ושויו היה משונה בערך שהיה כים של זהב או של כסף der Beutel Gold od. Silber) בפ׳ הזהב בגמ׳ אסימון (ב״מ מ״ז:) מאי אסימון (פילסא) [צ״ל פולסא] [6]) עיי׳ בע׳ אסימון. עשרים שקל ליום (יחזק׳ ד׳, י׳) תרג׳ עשרין פילוס ליומא — (א״ב פי׳ בל״י שקל אשר בו חקוקה צורת פלס בעלת החכמה אצל היונים). *[אחי״ה נתינת טעם זה רחוק הוא [7]) והנכון שעיקרו מל״ר שפי׳ כים והושאל ליוני φόλλις ועוד נכתבה המלה φόλα, φόλλα, φόλις, φόλλερα וכן בל״ר follera follerон עיי׳ דוקאנגע ומיירסיאוס ובענין מטבעות לה׳ צוקערמאן 32 ועיי״ע פלר. ובכפתור ופרח פט״ז צד 62 ועוד 63 האריך בהגבלת שויו של פלוס, פלוסא ע״ש והביא פירש״י בב״מ ובשבת ס״ה. ליעבד לה פולסא ובכו״פ פלוסא והוסיף לומר וי״מ פלוסא משקל ע״ש שאינו שוה אלא משקלו כסף או מפני שדרך לשקול בה והוא מלי׳ ושקל בפלס הרים ע״כ ונעלם ממנו שהוא מל״י ורו׳ ודעת קצת שהוא ὀβολός וכן בל״ע فلوس עיי״ע אסימון, והקבוץ ויק״ר פל״ז יהבי ליה אינתתיה י׳ פולסין אמר לו פוק זבין לבניך כלום מן שוקא וכו׳ ולרוב אי׳ תחת זה פולר עיי״ע פלר ובע׳ בת ארעא (ח״ב׳ ר״י) פי׳ רבינו זה דשבת הנ״ל פולסא כלומ׳ מטבע של נחושת שכן בל׳ ישמעאל קורין לפולר פלס ע״כ (ועיי׳ גם כן תשובת הגאונים הוצא׳ הרכבי צד 23). ועיקר הגירס׳ פולסא בוי״ו אבל בתרג׳ ביו״ד עיי׳ לעיל תרג׳ מיחזק׳ וכן בתרג׳

[1]) בל״י αὐγή ובעי׳ אונקי גרס ר״ב בקויף. [2]) בדפ״ר בט״ס פלוקייא. [3]) וכ״ה במיוחס לרש״י ע״ש. [4]) בנו״ג אינם אלא שוחטין וכ״ה בילק׳ וישב ר׳ ק״מ ובילק׳ משלי ר׳ תתקנ״ד אינו אלא בשחיטה ובירו׳ פיאה פ״א דט״ז רע״א כך אני מוכית עליהן שהן שוחטין ואוכלין. [5]) בירוש׳ הא דובא מתגריא לך. [6]) וכ״ה בע׳ אסימון וכ״ה לפנינו ובפי׳ ר״ח. [7]) והוא כדרך שפי׳ ר״ב בע׳ זוז ע״ש Ζεύς ובח״ד רע״ה כצ״ל במקום ט״ד Σεῦς.

ש"א ל', י"ב פ׳לם דבילה — ומזה פי' רש"י בב"מ מ"ז. פולסא דנורא ע"ש ובע' פלם ד'] —

פְּלַם (מל"ע فلغ ונרדף עם פלץ פי' חתך לשנים (zerschneiden, — reissen בפ' כיצד הרגל בגמ' כיצד השן (ב"ק י"ט סע"ב) ההוא חמרא דאכל נהמא ופלסיה לסלא. פי' שיבר הסל. *[אחי"ה ור"ח פי' חתך בשניו הסל ורש"י פי' פלסיה לעסו ל"א סדקו ולא שמעתי ע"כ ול"א הוא העיקר ומל"ע הנ"ל וכנ"ה שם אורחיה נמי לפלוסי סלא דאכיל והדר פלים] —

פלם (= פּוּלְסָא מל"י πάλσις הנפה das Schwin-gen והוא הנפת המטה להכות בו) בהגדה דהפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה:) אתיוהו לאליהו ומחיוהו שיתין פולסי דנורא. בפ' יוה"כ בגמ' אסורבאכילה (יומי ע"ז.) הוציאו לגבריאל מאחורי הפרגוד ומחיוהו שיתין פולסי[1] דנורא[2]. בפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיגי ט"ו.) אפקוה למיטטרון[3] מאחורי הפרגוד[4] ומחיוה שיתין פולסי דנורא[5] פי' פולסי כגון השוטין שמכין בהן השלטונין. פי' הגאון „חס ושלום שיש עליו דין למטטרון אלא להראות לאלישע שיש לו אדון שהוא עליו"[6]. בר"ג דפ' הזהב (ב"מ מ"ז.) אי הוה לוי[7] הוי מפיק לאפך פולסי דנורא — (א"ב פי' בל"ר מכה בכח). *[אחי"ה כיון לל"ר pulsus אבל קצת קשה שהביא ל"ר בין לשון ארמי' במאמר הנ"ל מחיוהו שיתין פולסי דנורא ומפני כן נ"ל שהוא ל"י הנ"ל פי' הנפת השוט או מקלה ועה"ק שנ"ב לועז רוטי"ן בל"א = Ruthen ורש"י ב"מ פ"ה: פי' חבטת מלקות וביומ' הנ"ל מקלות של עור (עיי' ע"י), ובחגיג' הנ"ל מכת מקל בשטונאד"י = Stockschläge, bastonnade[8] ולולי יראתי הייתי אומר כי פולסא אולי הוא הוא פזרא (בהפך האותיות ובחילוף הר"ש בלמ"ד כנהוג) שפי' בל"פ מקל ברזל עיי"ע פזר] —

פלם (= פִּילוּסִין תואר מן Pelusium = Πηλού-σιον עיר במצרים ורבינו פי' בע"א) בפ' אמר להם הממונה (יומי ל"ד:) בשחר היו לבוש פילוסין של י"ב מנה פי' „פילוסין והנדויין שניהם מלבוש בל' יון" — (א"ב מלבוש הנעשה בעיר פילוסין אשר היא במצרים וכן הנדוין מלבוש עשוי בהנדיא וכל חמכתבים הפליגו לשבח בוץ הגדל במחוזים אלו). *[אחי"ה רבינו העתיק פירושו מפי' ר"ח ושם לי' מלת יון רק המו"ל בש"ס ווילנא השלימו (אולי מערוך) ובאמת پَلاس הוא מלבוש עליון בל"פ[9] אבל הנכון כי המלבושים האלה על שם עירם נקראו כדעת ר"ב היפה עיי"ע הנדוי (ה"ג, רכ"ב) וגי' היפה כגי' רבינו ור"ח וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' ובמשניו' פיז' וברש"י בציון המשנה בגמ' ובנו"ג פלוסין וצ"ל פילוסין ופירש"י מדינת פילוסין שהוא חשוב ומעולה ע"כ והיא היא פילוסא שבערך הבא אח"ז. והתואר ממנו pelusius ועוד pelusiacus. וכתב פליניאוס י"ט, ג' Aegiptio lino Quatuor ibi genera: Taniticum minimum firmitatis plurimum lucri ac Pelusiacum . . cum regionum nominibus in quibus nascuntur והוסיף לבאר הרי שבוץ פילוסין ע"ש עיר הנ"ל נקרא והוא מעולה ביופי ובהדור ולא לחיזוק. וכנ"ה ביומ' שם כפי גי' הירוש' ובציון המשנה בגמ' בדפו"ו והכ"א בשחר היה לבוש (פילוסים) פילוסין של שמונה עשר מנה וכ"ה בילק' אחרי מות ס' רמז תקע"א. ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד ואין שני של פילוסין יפה מן הראשון של הנדוין וגי' הנדוין אי' ג"כ בש"ס דפ' בנבנשתי ובנו"ג הנדויין ועיי"ע הנדוי וש"נ יתר השנויים — ועיי' בתשו' הגאונים סי' רצ"א צד 143 בהוצ' הרכבי ובצד 366] —

פלם (= פֵּילוּסָא עיר המצרית שבע' הקוֹדם לזה (Pelusium בפ' אין מעמידין בגמ' טרית (ע"ז ל"ט.) חזקתן אינן באין אלא מפילוסא ומאספמיא. רעמסס תר"י פילוסא ויסעו מרעמסס[10] (במד'

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע פולסי. [2]) כ"ה בדפ"ר ונשמט מן הצענזור בש"ס באזיליא ובדי בנבנשתי חזרו והכניסוהו כל המאמר ובדי בערמאן נשמט שנית עד היום ובע"י אי' ומשם נדפס בש"ס ווילנא החדש ובכ"י ש"ס אי' והכוהו שיתין פולסים של אור. [5]) וכ"ה בכ"י ערוך ובש"ס ביו"ד. [4]) לי' בש"ס. [5]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובדפ"ע נשמט מן פולסי דנורא ראשון עד פולסי דנורא שני והגרי"ב כבר הרגיש בזה והחכם עדיף מנביא. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בחגיגי וא"כ הגאון הוא הוא ר"ח ואולי גם ר"ח קבל זה הפי' מרה"ג וכן מוכח מע' אבני שיש שפי' רבינו עולה עם פי' ר"ח בש"ס ווילני הגיגי י"ד: רק רבינו הרחיב קצת והוסיף זה פי' רב האי גאון וכ"ה בע"י במפרש בשם רה"ג הרי שדברי ר"ח על ארני פי' רה"ג הטבעו. [7]) בנו"ג עוד הכא. [8]) רק בב"מ מ"ז. פי' בע"א ומע' פלם ב'. [9]) בע"מ כ"י בקובץ כ"י האלבערשטאם כתב בעל מחבר בע' הנרוין וז"ל מלת פלוסין יגעתי ולא מצאתי בהוראת לשון מלבוש ולבי אומר לי שהוא מענין תבוב. מל"י פילוס ויהיה פי' פלוסין חביבין ע"כ ובאמת אינו ל"י בהוראת מלבוש כי אם כאמור בפנים. [10]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר, אבל ברפו"ו ויסעו בני ישראל מרעמסס אבל זה פסוק שאחריו ולמה הניח רבינו פסוק הקודם לכן תתכן גי' הכ"י ודפ"ר,

ל"ג, ג') בארץ רעמסס (בראשי' מ"ז, י"א) את פתם ואת רעמסס (שמות א', י"א). *[אחי"ה כ"ה רק בדפ"ר ווינִיצ' ובכ"י ערוך ורבינו הביא הפסוקים שלא כסדרן וכנ"ה בתר"י שמות י"ב, ל"ז; י"ט, ד' ותמיד פילוסין ונזרו מל"י πηλός טיט והוא הוא סין של מקרא (יחזק' ל', ט"ו, ט"ז) בל"ס סִינָא (עיי"ע סן ב') ובל"ע طين עיי"ע טן ב' (ח"ד' מ"ה) וכן נקראת העיר طينه (Kothstadt) באמת בל"ע ועיי' על כל זה באריכות ברוו"ב לוויענער ע' Sin ומהשם נבנה התואר עיי"ע קודם לזה ועוד עם של העיר הזו נקראו פִּילוּסָאֵי וכן העתיק תר"י ב' פתרסים (בראשי' י', י"ד)] —

פלם (= פִּילָסוֹן מל"י φυλάσσων בינוני מפעל φυλάσσω שומר (Beschützer, Hüter בכ"ר פס"א (פ"ס) מי האיש הלזה (בראשי' כ"ד, ס"ה) רבנן אמרי הוא פילסונו[1]) הלזה אלון זה[2]) — (א"ב פי' בל"י שומר). *[אחי"ה והפעל הרבה בהעתקת ע' הזקנים לדבור שמר (בראשי' כ"ה, ה'; ל"א, כ"ה, כ"ט; שמות י"ב, י"ז; ט"ו כ"ו; במדי' ט', י"ט והרבה זולתו) ועוד להעתקת נצר (משלי ו', כ'; כ"ח, כ"ז) והשם ממנו עיי"ע פלק. והמיוחס לרש"י פי' המלאך המלוה אותו וגזרתו מל"מ פלס מעגל וגו' טעות הוא] —

* **פִּילוֹס** (שם הפרטי Philos מדר' שו"ט מזמור ט' עיי"ע פוליא.

* **פלסגר** (?) תוספת' תרומו' פ"ז בכ"י אירפ' לגין שהניחן בשידה תיבה ובפלסגר ובנו"ג באלפסנה לפי הענין כלי ארגז וכדומה לשמור בו דבר מה אולי מל"י φυλακτήριον מקום משמר.

פְּלַסְטִינִי (מל"י Παλαιστίνη בל"ע فلسطين Paläs-tina ארץ הקדושה ונבנה מן פלשת) בכ"ר פ' צ"א[3]) (לפנינו פ"צ) ויהי רעב בכל הארצות: בשלשה ארצות בפניקיא[4]) ובפלסטיני — (א"ב כן נקרא פלשת בל"י וצדון נקרא פניקיא). *[אחי"ה וכנ"ה בויק"ר פ"ה תלוליא דפלסטיני וכ"ה בבמדר"ר פ"י. איכ"ר פ' היו צריה דוכוס דפלסטיני — פלסטון עיי"ע פלם האחרון ג' הילק' הרשום שם] —

* **פְּלַסְטוֹן** (מל"י πλαστόν (geformt, erdichtet עיי"ע פלסתר.

פלסלום (מל"י φάσηλος, φασίολος, φασήολος בל"ר eine Art phaselus, phaseolus (Bohnen בריש כלאים (פ"א מ"ג) השום והשומנית והבצל והכצלצול התורמוס והפלסלום פי' שום של פרדס ושום של מדבר[5]) בצלצול בצל של מדבר [תורמוס של פרדס][6]) פלסלום תורמוס של מדבר ובלעז סלבטק"ו. *[אחי"ה salvatico ובפי' מהר"י ב"מ הוסיף עוד בל"י דינדרופסולון = δενδροφάσηλος. והוא לא נמצא בספרים ולמד ניתוסף אחר הפ"ה ובלשון רומניות נוסף הרי"ש frejol, frisuelo frisol עיי' לעף פפלנ"צ 395 ובענין פי' הירושלמי עיי"ע פרמועה. — פלוסלום בירו' ע"ז פ"ג מ"ד בירו' עיי"ע הבא אח"ז] —

פלוסופה (= פִּילוֹסוֹפוֹס מל"י φιλόσοφος Philo-soph, philosophus עיי' ר"ב) בר"ג דפ' כל כתבי (שבת קט"ז סע"א) ההוא פלוסופה דהוה בשבבותיה דרבן גמליאל פי' חוזה בכוכבים — (א"ב פי' בל"י ורומי' איש אוהב החכמה וחוקר חבות הדברים והמפרשים בנו הפעל התפלסף). *[אחי"ה ומי שידו בקי בטיב הלשון היוני' ידע שהורכב מן פילוס ומן סופיא פי' אוהב החכמה דוד החכמה עיי' תוספו' שבת שם[7]) וקצת צ"ע שלא פי' רבינו המלה על בוריה אחרי שהועתקה ג"כ ללאי"ט filosofo. וכנ"ה בירו' שבת פ"ג ד"ו. ירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג. חד פילוסופוס שאל לבר קפרא, ב"ר פ"א פילוסופוס אחד שאל את ר' גמליאל, שם פי"א פילוסופוס אחד שאל את רבן הושעי', ובפסיקת' רבתי פכ"ג את רבי ב"ר פ"כ פילוסופוס אחד ביקש לידע וכו', תוספת' שבועו' פ"ג מוצאו פולוסיפות אחד כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג פלספוס אחד. מסכת דא"ר פ"ה מסכ' כלה פ"ז מעשה בארבעה זקנים שהלכו למלכות הפנימית והיה להן פילוסופוס אחד חבר שם . . . רצונך שנקבל פני פילוסופוס חברנו וכו' ע"ש כל הענין והח' ברילל במ"ע יאהרביכער ח"ד 41 שיער שהוא פולוס יוספוס הנודע בשם Josefus Flavius, ע"ז נ"ד: שאל פלוספוס אחד את ר"ג ובכ"י ר"ח

---

[1]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד וה"ב וברפ"ע וכצ"ל בדפו"י במקום פילסוגו ובכ"י ק"ט פלסונו ובכ"י ג"ג פילוסנו ובילק' חיי שרה רי ק"ט בט"ס פלסטונו או צ"ל פולססונו ככתיבי יוני. [2]) ובכ"י ג"ג אין הלזה אלא זה וטעות הוא עיי"ע אלון ב' ח"א פ"ט: [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב אבל ברפ"ע בט"ס צ"ה. [4]) כ"ה נכון ברפ"ר ואמש' ולא כבדפו"י בפנוקיא. [5]) זה פי' של שום ושומנית עיי' פי' מהריב"מ בשם הערוך. [6]) כצ"ל לפי פי' מהר"י ב"מ בשם הערוך ע"ש. [7]) ור' נחום יצחק הלוי כתב בספר הגררים ע"ה סע"ב פילסוף הוא שם יוני מורכב מבי שמות פילו סוף פי' אוהב חכמה ע"כ וצ"ל פילוס סופיא.

פילוסוף וכ"ה בילק' כ"י ואתחנן וילק' יתרו ר' רפ"ח ובצפניה א' (ד"ס שם) ושם מ"ד: שאל פרוקלוס בן פלוספוס ובירו' במשנ' ובגמ' ע"ז דמ"ב ע"ד ובכ"י ש"ס פ ל ו ס ל ו ס. הקבוץ איכ"ר ריש פתיחתא לא עמדו פילוסופין לאו"ה כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי. ע"ז נ"ד: שאלו פלוספין את הזקנים ברומי ובכ"י ש"ס פלוספוסין ובפי' ר"ח הזקנים ופירש"י חכמי האומות[1]. ב"ר ס"פ ס"א ישבו פילוסופים וחשבו וכו'[2]) — והסוריים בנו ממנו הפעל אֶתְפַּלְסֵף וכ"ה במפרשים ואצל החוקרים] —

* פלסטין ? ילק' דבה"י ר' תתקי"ג בדי פלסטין ט"ס עיי"ע דיופלאסטון (ח"ג, מ"ה).

פלסטר[3] (מל"י πλαστήρ היוצר מלבו והמזייף der Fälscher, der etwas erdichtet והתואר פְּלַסְטוֹן πλαστόν (erdichtet, erlogen בפ' אין עומדין במעשה דחנה (ברכו' ל"א:) א י[4]) אתה עושה תורתך פלסטר[5]). ב ס ו ף[6]) גמרא דפ' הישן (סוכ' כ"ט סע"א) על כותבי פלסטר[7]). בפ"ק בע"ז בגמ' יום תגלחת (י"א:) סך קירי פ ל ס ט ר[8]) בויק"ר זאת תהיה פ' ראשו (פי"ט) י' שבירבה (דברים י"ז, ט"ז י"ז) עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם עקרני שלמה ועשאני פלסטר[9]) בילמדנו בריש ויקח קרח (בתנחו' ל"י) יודעין אנו שחנון ורחום הוא שמא יתמלא רחמים על הללו ויאמרו כל באי עולם פלסטון היא תורתו של משה — (א"ב פי' פלסטון בל"י דבר שקר ומזוייף. *[אחי"ה ורבינו לא פי' מפני שסמך על מ"ש בע' סך ח' ע"ש וע' הזקנים העתיקו יצר (בראשי' ב', ז'; שמות ל"ב, ד'; תהלים ל"ב, ט"ו (והרבה זולתו) ע"י πλάσσω והמזייף יצר בלבו ובדא מלבו הכזב ומפני כן העתיקו ע' הזקנים בדא (מ"א י"ב, ל"ג) ג"כ בזה הפעל והתואר פלסטון בל"מ הנ"ל וכ"ה בבמד"ר פ"ח היו או"ה אומרים תורתן של אלו פלסטון הוא ובירו' ב"מ ספ"ה ד"י ע"ד שעושין התורה פלסטרן ואת משה טיפש צ"ל פלסטון או פלסטרון ובתוספת' ב"מ ספ"ו הגי' פלסטר[10]) ובילק' ירמי' ר' שכ"א בשם הילמדנו אנו רואים את תורתכם פלסטרון . . . א"ל ח"ו אין דבר בתורה פלסטרון ולא דבר של שקר אלא כל התורה אמת היא] —

☞ פַּלְסְמוֹן (= בלסמון Balsam) מדר' ב"ר פ' ויזכר אלהים את נח (פל"ג) מביאה דבר מעולה או קנמון או פלסמון עיי"ע בלסמון. *[אחי"ה ועיי"ע פלייטון וע' פפולסמון. במד"ר פי"ג ואין צריכין לא בפלסמון ולא בראשי בשמים. ועוד עיי"ע אפרסמון] —

* פולוסיקא (נ"ל מל"ר אמצ' flasca, flasco צלוחית Flasche ובל"פ فلشك Krug) ילק' ש"ב רמז קנ"א תרי מיני שתיתא שדר ליה ברזילי לדוד שנא' (ש"ב י"ז, כ"ח) משכב וספות וכלי יוצר משכב אילו פולוסיקא וכו' ונ"ב המקור ע"ז ל"ח: אבל שם בגמ' לי' מלה זרה זו ולי' בכ"י ש"ס ופי' ר"ח ובע' שתית ואולי בעל הילק' הוסיף לפרש כן ונ"ל שהוא מל"ר האמצ' וכענין משכב עיי' פי' רד"ק בש"ב הנ"ל.

פִּלְפֵּל (= פִּילְפֵּל ולנקבה פִּלְפֶּלֶת בל"ע فلفل בלש' סורי' פלפלא בל"פ پلپل בל"י -πέ περι בל"ר Pfeffer, piper) בפ' במה אשה (שבת ס"ד:) בפלפל ובגרגר[11]) מלח (בילמדנו פ' ויקח קרח)"[12]) ובפ' א"ר עקיבא (שבת צ'.) פלפלת כל שהוא[13]). בר"ג דאלו עוברין בפסחי' (מ"ב רע"ב) זנגבילא[14]) ופילפלא[15]) אריכתא ופת נקיה ובשר שמן ויין ישן מעלו לכולהו גופא. ב פ' י ו ה " כ ב ג מ' אכל אוכלין (יומא פ"א:) ו ב ג מ' ד פ' כ י צ ד מ ב ר כ י ן (ברכו' ל"ו:) ע ץ ש ט ע ם ע צ ו ו פ ר י ו ש ו ה ה ו י א ו מ ר ז ה פ ל פ ל י ן[16]). בפ' יוה"כ

---

[1]) ובשבת הנ"ל פי' מין. [2]) ויפה הגיה הי' ברילל במקום הנ"ל שצ"ל פסיפיסטים ψηφισταί Rechner. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ,כ"ה בדפ"ר באמצע הערך ובשרפ"ע בראש ולפעמים באמצע הע' בתי"ו והעה"ק הביא ס"א בטי"ת. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט פיזי ואמ' ובדפ"ע אין. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ואמ' ובדפו"ו פלסתר ובדפ"ר לי' ובשרפ"ע בתי"ו וכ"ה בש"ס. [6]) כ"ה נכון בדפ' באסיל ואמ' אבל בדפ"ר פיזי ווניצי' בט"ס בראש. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' ובתוספתי סוכה פ"ב ובפי' ר"ח אבל בנו"ג בתי"ו אבל בע' קר ט"ו בטי"ת. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ע הוץ מדפו"ו וכ"ה בע' סך ח' בדפו"ו [9]) כ"ה בדפ"ר פיזי באסיל ואמ' ובדפו"ו בתי"ו וכ"ה לפנינו ובשמ"ר רפ"ו ובירו' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג לי' זו המלה. [10]) ככ"י אירפ' ובנו"ג בתי"ו ובב"מ אי' בלשון כבוד: משה חכם ותורתו אמת. [11]) בנו"ג בפילפל ובגלגל וגי' בגרגר אי' לנכון בירושי' במשניות וברי"ף ובראב"ש ועיי"ע גרגר ב'. [12]) בדפ"ר ובכ"י ק"ט וה"ב לי' ונ"ל שהגהת חיצונית היא מאיזה מעתיק שרשם בצדו כי בילמדנו (ותנחומי) ו י ק ח ו ל י ת ר ו מ ה (כצ"ל) אי ג"כ המלה פלפלין ע"ש והובא פנימה. [13]) ופירש"י ואינו פלפל שלנו. [14]) בכ"י ה"ב גנגבילא והוא כעין הלעז עיי"ע זנגביל ח"ג, ש"ה: [15]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ופילפלי וכ"ה בשרפ"ע ובגיטי' כ"ט: ועיי"ע זנגביל. [16]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ווניצי' אבל בשרפ"ע נשמט מן בפ' יוה"כ עד בפ' יוה"כ וכ"ה בסוכ' ל"ה רע"א ועיי"ע קהל"ר פ' עשיתי לי גנות: עץ כל פרי אפי' פלפלין.

בגמ׳ דסמוך חטאת (יומי פ״ה:) ובריש מגילה בגמ׳ קראו (ז׳.) ובפ״ק בחגיג׳ דסמוך הלכות שבת (י׳.) רשמואל ודאי לית ליה פירכא היינו דאמרי אנשי טבא חדא פלפלתא חריפתא ממלא צנא דקרי. פי׳ שהיה אמורא וקטן[1]) מכולם כמו שהפלפל קטן מכל מיני תבלין וחריף מכלם כך זה האמורא חריף מכל התנאין שהפליגו עליו. *[אחי״ה וכנ״ה בשבת ס״ר: פלפל ארוך, ושם פלפל לריח הפה, כתובו׳ ע״ה. ומריח הפה נמי אפשר דנקט פלפלא בפומיה וכו׳, והקבוץ עוקצי׳ פ״ג מ״ה הפלפלין ובנדה נ״א: הפלפלים, עדיות פ״ג מי״א ושוחקין את הפלפלין ברחים שלהן וכ״ה בביצה כ״ג, וירו׳ ביצ׳ ספ״ב דס״א ע״ד ובתוספת׳ ביצה ספ״ב היו שוחקין הפילפלין בריחים שלהן. עירו׳ כ״א רע״ב למאי חזי (גרגיר) א״ר יוחנן שכן ראשוני׳ שלא היה להן פלפלין שוחקין אותו וכו׳, תוספת׳ נדרי׳ ספ״ז פילפלין שאני טועמת. יומ׳ פ״א: וש״נ כס פלפלי וכו׳, איכ״ר פ׳ העיר וטען מאוון גמלין טעינין פלפלין, תנחו׳ לך לך סי׳ ה׳ מה אתה טוען בתוך התיבה . . אמרו לו הן פלפלין אמר להן מכס של פלפלין וכו׳. ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ד עיי״ע אסקרדנה (ח״א קצ״ט). קהל״ר פ׳ יש רעה המערב . . כרשנים בפלפלין ובפ׳ גם זה ט״ס הוא עיי״ע פלן ב׳. שבת קמ״א. עיי״ע פרפל גי׳ רבינו. ובהשאילה ירוש׳ הוריו׳ ספ״ג דמ״ח רע״ג מלח בזול פילפלין ביוקר אפשר להיות העולם בלא פלפלין ועיי׳ מסכ׳ סופרים פט״ו מ״ח נמשלה התורה כמלח והמשנה כפלפלין וכו׳. והושאל לחריפות השכל עיי׳ לעיל הציונים מיומ׳ מגילה וחגיגה וממנו הפעל שבת ל״א. פלפלתה בחכמה ב״מ פ״ה: לא פלפלתי תורה כמותו ותרג׳ נבוב (איוב י״א, י״ב) ובר נש מפלפל ידייק (ועיי״ע הבא) ועוד ענין עסק עז תוספת׳ ב״ב רפ״ז כל דבר שלא פלפלו בו יתומין אחר מיתת אביהם וכו׳. והתואר ירו׳ הוריו׳ ספ״ג בדפ׳ בבלי הסדרן קודם לפלפלן . . רבי אימי דהוא סדרן והוא הפלפלן ובירו׳ הוריו׳ בש״ס הירו׳ ספ״ג דמ״ח רע״ג הגי׳ פילפלן והשם המופשט פִּלְפּוּל, פִּלְפּוּלָא (scharfsinnige Disputation) כתובו׳ ק״ג סע״ב מהדרנא לה מפלפולי, תמור׳ ט״ז. החזירן . . מפלפולו. ב״ב קמ״ה: בעל פלפול, נדרים ל״ח. פילפולא בעלמא. ברייתא דאבות (אבות פ״ו מ״ו) פלפול התלמידים, עירו׳ ס״ז. פלפולא דרב חסדא. ירו׳ תרומו׳ פ״ד דמ״ב ע״ד מפילפול חבריא ישמעית דא] —

☞ פִּלְפֵּל (בנין פלפל מן פלל עיי״ע פל ח׳ (mit Staub bestreuen תרג׳ ועוללתי בעפר קרני (איוב ט״ז, ט״ו) ופלפלית בעפרא איקרי ותרג׳ איש נבוב ילבב (איוב י״א, י״ב) וכר נש מפלפל ידייק. *[אחי״ה זה הציון האחרון ענינו מע׳ הקודם לזה ע״ש ובענין התרג׳ באיוב ט״ז, ט״ו כבר העירותי בעי׳ פל ח׳ שהוא בנין פלפל מן פלל ע״ש וש״נ תרג׳ שני באסתר ד׳, ט״ז וכן תנחומ׳ וישב ססי׳ א׳ הוצרך המלך לפלפל בעפר ובצרורות להוציא את המרגלית מתוכן ובדפ׳ שטעטטין לפשפש וצ״ל לפלפל. באתפעל תרג׳ שני באסתר ד׳, א׳ אתפלפל בקיטמא ועוד עיי״ע פרפר א׳] —

פָּלִיפּוּס (= פּוֹלִיפּוּס) מל״י πολύπος, πολύπους (Polyp, Auswuchs an der Nase בפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״ט רע״א) יד מעלה פוליפוס. בפ׳ המדיר (כתובו׳ ע״ז במשנה.) ובעל פוליפוס. גמרא[2]) (שם) מאי בעל פוליפוס רב יהודה אמר שמואל ריח החוטם במתניתא תנא (תוספת׳ כתובו׳ ספ״ז) ריח הפה — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ חולי החוטם ומין מורסא גדל בתוכו וריחו רע ולפעמים יפשה עד הגיעו מכפנים אל החיך ולא יכול החולה לדבר במבטא ומה צדקו דברי המתניתא אשר אין כופין להוציא על כל פוליפוס כי אם על הפושה) *[אחי״ה ונאמר במשל במד׳ תהלי׳ מזמור ז׳ וילק׳ תהלי׳ ס״ר תרל״ז רשע והוא חוטא דומה לאשה כעורה וחוטמה מעלה פוליפוס] —

פְּלָצוֹר (נ״ל מל״י אמצ׳ πλαγιάριος ,plagiare plagiarius הלוכד ברשת (fängt (plaga) mittelst Fangnetz) בהכדור פכ״ג בכלי׳ (מ״ה) המדף והפלצור פי׳ בלעז ריט״י[3]) והוא ארוך כמו אמה. *[אחי״ה וכפי׳ רה״ג אי׳ וז״ל הפלצור פי׳ אלהו (?) בטיית כמות חבל ויכנים אותו בראש [עוף] או בראש חיה ויחנק ושמו בל׳ ישמעאל והק ע״כ והוא בל״ע وهق [Schlinge] —

פלק (= פִּילְקֵי מל״י φυλακή Wache, Verwahrsam) בויק״ר אמור אל הכהנים פרש׳ ר׳ אבא (פ״ל) ובפסיקת׳ (בילמדנו) ולקחתם לכם (פסיקת׳ דר״כ צד קפ״ב.)[4]) איתציד ההוא ליסטאה ואיחבש

---

[1]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ע קטן. [2]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר. [3]) כ״ה נכון בדפ״ר והוא בלאי״ט ורו׳ rete רשת ובשרפ״ע רוטי.
[4]) גי׳ ובפסיקת׳ בילמדנו אי׳ בכ״י ה״ב ובדפ״ר ובלי ספק בילמדנו יש למחוק ובא משורה שנית לראשונה ובשרפ״ע לי׳ בטעות בפסיקתא כי אם בילמדנו.

בפילקי [1]). בפסיקת' ויהי בחצי הלילה (פסיקתי דר"כ צד ס"ז.) ובילמדנו ויהי חשך (תנחומי בא סי' די) ואחר כך חבשן בפילקיות זה חחשך. ס"א לא חזרו חבשן בבית האסורין [2]) פי' בית הסוהר בל' יון פילקי ובל' ישמעאל הסדן שכובלין בו רגלי האדם פלקה [3]). ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט. ע'.) [4]) ואי לא הדרי עילויה ופלקו ליה פי' כענין שאמרנו [5]) ואוסרין אותו. *[אחי"ה פי' בל"י בית הסוהר וע' הזקנים העתיקו כלא (מ"ב י"ז, ד' ; כ"ה, מ"ז ; ישעי' מ"ב, ז') בית כלא (מ"א כ"ב, כ"ז), כלוא (ירמי' ל"ז, ד') בית מהפכת (דה"י ב' ט"ז, י') מסגר (תהלי' קמ"א, י'), בית משמר (בראשי' מ"ב, י"ט) משמרת (שמות י"ד, כ"ד ; במדי' א', נ"ג ; י"ח, ד' ; מ"ב ט' , ה') ע' φυλακή וסמכוס העתיק ככה בית הסורים (קהלת ד', י"ד) והפעל עיי"ע פלס = פלסון. וכנ"ה בשמ"ר פט"ו נתנה בפילקי והלך לו והיה עמה בפילקי, שם פ"ל בעט בפילקי עיי"ע בריוני (ח"ב, ק"צ:) והקבוץ פִּלְקִיּוֹת עיי' לעיל וכ"ה בפסיקת' רבתי פמ"ב פיתח הפילקיות. והפעל ממנו פלק בגיטי' הנ"ל כפי גי' רבינו] —

פלק (= פילקין מל"י הרשומ' בע' פלכין פי' גרזן) מדרש שמ"ר פ' ואת כל עשב השדה הכה הברד (פי"ב) ובמדר' תהלי' מזמור הודו לה' קראו בשמו (ק"ה) היה יורד כפילקין פי' בל"י גרזן עיי"ע פלכין [6]).

* **פַּלְקָא** מל"ע فلق פי' סדק (Ritz, Riss) קהל"ר פ' כי יש דברים : חד פלקא או חד פרעה.

פלקט (= פּוּלְקְטוֹן = פּוּקְלְטוֹן ποικιλτόν Bunt-gewirktes) ואלבישך רקמה (יחזק' ט"ז, י') רב סיסי אמר פורפירן (תלגא) [7]) עקילס תרגם פוקרטון פולקטון (איכ"ר בראש ושהש"ר פ' גן נעול) — (א"ב פי' בל"י ארוג מעשה חושב ופקלטון בל"י מעשה רקמה עיי"ע פיקילטון אפליקתא ואפיקלטורין וראה הגירסאות שנשתבשו). *[אחי"ה בע' אפליקתא (ח"א, רי"ז) כבר העירותי שעיקר הגי' פיקלטון ואולי פוקרטון בערוך צ"ל פוקלטון ומלת פולקטון גי' אחרת שהובאת פנימה ובריש איכ"ר אי' תרג' (אונקלוס) [צ"ל עקילס] אפקלטורין פליקטא ובשהש"ר פ' גן נעול תרג' עקילס אפליקטא וע"י הפעל ποικίλλω העתיקו ע' הזקנים רקם והתואר ποικίλος כך העתיקו רקמה (יחזק' שם, תהלי' מ"ד, ט"ו ; דה"י א' כ"ט, ב') והשם ποικιλτής כן העתיקו רֹקם (שמות כ"ו, ל"ו ; כ"ח, ל"ה) רקמה (שופטי' ה', ל') ועוד ע"י ποικιλτὰ העתיקו רקם (שמות ל"ה, ל"ג ; ל"ח, כ"ג וזולתו) הרי גי' פיקלטון עיקרית ובכ"י ה"ב אי' פיקרטון ביו"ד והיותר נכון פיקלטון כאמור] —

פְּלַקְתָּא מל"י πάλλαξ παλλακίς παλ-λακή בל"מ פִּלֶגֶשׁ (Kebsweib) תר"י ופלגשו ושמה ראומה (בראשית כ"ב, כ"ד) ופלקתיה ושמה ראומה. *[אחי"ה ועוד עיי' תר"י שם ל"ו, י"ב פילקתא ותרג' דה"י א' א', ל"ב פלקתא, שם ב' מ"ו, מ"ח פלקתיה דכלב והקבוץ תר"י לבראשי' כ"ה, ו' ; לדה"י א' ג', ט' ; לדה"י ב' י"א, כ"א ועיי"ע פלגש] —

פלר (= פּוֹלָר מל"י אמצ' ול"ר φόλλερα, follera, follarion, פי' כמו פולסא עיי"ע פלס ב') פ"ק דפיאה בירו' (דט"ו ע"ד) אנא שלחית לך מלה דלית לה טימי ואת שלחת לי מלה דטבא חד פולר פי' בל"ר מין מטבע קטן. *[אחי"ה וכ"ה בב"ר ס"פ ל"ה ובילק' יהושע ר' ל"א בט"ס טולר ונ"ב דינר. וצ"ל פולר והקבוץ ב"ר פמ"ט ופ"ע י' פּוֹלָרִין ובפק"ר פל"ז הקבוץ י' פולסין עיי"ע פלס ב' ובל"ס פולדא צ"ל פולרא] —

פָּלַשׁ מל"ס פְּלַשׁ פי' פתוח ובקוע (durchbrochen sein, offen stehen) מבוי מפולש (שבת ו'. קט"ז : קי"ז, קי"ז : עירובי' כ"ב : צ"ה. סוכ' י"ח : ב"ב י"ב.) פי' פתוח משני צדדין, בפ' אלו הן הנחנקין בגמ' חומר בדברי סופרים (סנהדי' פ"ט רע"א) בית המפולש לחברו פסול [8]) פי' „אי מתחילה עבדינהו ה' בתי ופליש חד בית לחבריה [9]) דהיינו ד' בתי כיון

---

[1]) בנו"ג בפסיקתי ואתייהב ובויק"ר ואתחבש. [2]) כס"א אי' בתנחומי חשבו לחבוש אותם בבית האסורי הביא עליהן את החושך וכ"ה בילק' וארא ר' קפ"ב בשם התנחומי הם חשבו לאסור אותם הביא וכו' וגי' פילקיות אי' בפסיקתי דר"כ ובפסיקתי רבתי פי"ח ובשאילתות צו סי' פ'. [3]) יותר טוב פלק והוא בל"ע فلق הסדן וכפי' רבינו ועה"ק שנ"ב שטוק"א בל"א = Stock והוא כמו Block. [4]) בנו"ג רק אי לא הדרי עילויה. [5]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ואינו לשון מקרא וברפ"ע שאמר כאלו הוא פסוק. [6]) ע"ש ומ"ש בשנוי הנוסחאות וש"נ יתר מקומות. [7]) לי' בשהש"ר פ' גן נעול ובריש איכ"ר וכן לי' בערוך דפא"ם. [8]) בנו"ג בית חיצון שאינו רואה את האויר פסול אבל בכ"י ש"ס אי' כגי' רבינו וכ"ה בפי' ר"ח. [9]) בפי' ר"ח ופליש בית חד לחבריה.

דשלא כהלתן עבדינהו לאו תפילין דכתיבי באורייי נינהו כלל והאי לא איגרע [לפי] [1] שהוסיף עליו אלא גרוע ועומד מעיקרא דהא פסול הוא כדר' זירא דאמר בית המפולש לחבירו פסול". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח והוא מסיים שם בזה"ל ופרישנא לא צריכא כגון דעבד טוטפת בת ד' בתי דהויא כהלכתא תפילין מעילאי ואייתי בית אחרינא וחבריה בהדייהו דהיינו כל המוסיף גורע העיקר וכדרבא דאמר בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול והאי כיון דאייתי בית מאבראי ואוקמיה קמי החיצון נעשה החיצון פנימי ואינו רואה אויר לפיכך הוא פסול ע"כ וגי' זו עולה יפה עם גי' הכ"י ש"ס עיי' ד"ס לסנהד' פ"ט. צד ק"כ סע"ב [2]) וכנ"ה בירו' סוכה פ"ג דנ"ג ע"ג ניקב ולא פילש מכפנים כשר. ובינוני פועל מפולש עיי' לעיל וירו' סוכה רפ"א דנ"א ע"ג וירו' עירו' ספ"ט דכ"ה ע"ד גשרים המפולשין. תוספת' כלאי' רפ"ב שלשה תלמין מפולשין. ב"ר פמ"ד ממפולשין שכה זימנתיך עיי"ע מפולש. ושם פ"ע כב' קורות מפולשות] —

פָּלַשׁ (מל"ע فلس חפש ובדק מבלי שמצא suchen ohne zu finden) והוא כמו בלש עיי"ע) במגילת איכה (איכ"ר פי' היתה כאלמנה ושם פי' דרך קשתו ושם פי' היה ה') הם לא פלשו אחר מדת הדין ומדת הדין לא פלשה אחריהן ס"א הם לא חיפשו. *[אחי"ה גי' פלשו. פלשה אי' לנכון בכ"י ק"ט (ובדפ"ע פילשו. פילשה) וכ"ה כמה פעמים באיכ"ר במקומו' הנ"ל ע"ש וחידוש נפלא שה' לעווי לא מצא אף אחד מהם ואחר ציון מהערוך כתב סימן השאלה? ובילק' הושע רמז תקכ"א הביאו בשם ב"ר וצ"ל איכ"ר הנ"ל והוא מל"ע הנ"ל ונרדף עם בלש שפי' רבינו כמו חפש וכס"א שהביא כאן] —

פָּלְתָא (מל"י φολίς וכן בל"ע ופ' فلس קשקשת Schuppen) בפסיקתא דפרה (צד ל"ה.) רגלוי דתרנגולתא דמיין לפלתא דנוני [3]). ס"א להרספותא [4]) דנוני פי' לקשקשת — (א"ב פי' פולה בל"י קשקשת). *[אחי"ה צ"ל פי' פולס וכ"ה בל"ע ופ' [5]) וע' הזקנים העתיקו קשקשת ויק' י"א, ט' ועקילס לדברים י"ד, ט' ע"י φολίς וכן העתיק סומכוס רסן (איוב מ"א, ה') ועיי' פירש"י לאיוב שם] —

*** פְּלֵתִי** עיי"ע כרתי ופלתי ח"ד, שמ"ז.

☞ **פֻּם** (בלא"ר פֻּם (דניאל ו', י"ח; ז', ה') ובל"ע فم כמו פום. פּוּמָא בל"ס פי' פה Mund, Öffnung, Mündung) תרג' (פס) [צ"ל פה] לאדם (שמות ד', י"א) פומא לאנשא. *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי"ע פום במתורגמן ובעמת"ר ללעווי. וכ"ה ברז"ל שבת ס"ז: לפום רבנן.. ולפום תלמידיהון. שם קמ"א. אפומא עיי"ע הדק וע' אשש א'. ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד גו פומא ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"א גו פומה. ירו' נדרי' ספ"ז ד"מ ע"ג חמי חבריה בפומא, קהל"ר פ' החכמה מן פומא לושטא ובהשאילי' ברכו' ס"ב. דמי פומיה דאבא, חגיגה ה'. דמי פומיה דרב וכו'. ע"ש פירש"י. והקבוץ פומין ירו' ברכו' פ"א ד"ג: ירו' שבת פ"א ד"ג: ירו' תרומו' פ"ד דמ"ג. תוספת' תרומו' ספ"ה. ובהוספת אל"ף בראש אפומא עיי"ע בח"א, רי"ז וש"נ. ובהוספת אותיות ל' וכ' לפום בפום פי' כמו בל"מ לפי כפי weil, deshalb ירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג ירו' כלאי' פ"ו ד"ל ע"ג ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ג לפום כן פי' כמו לפיכך עיי"ע לפום (ח"א, נ"ה) וש"נ] —

*** פּוּם בְּדִיתָא = פּוּמְבְּדִיתָא** (שם מקום המפואר לתופסי הישיבה בבבל קרוב לסורא) וכפי הנראה עיקר הגי' בשתי תיבות וכדאי' באגרת רש"ג ולפעמים בערוך (בדפ"ר וויניצ') על שם נהר בדיתא עיי"ע לבא ב' (ח"ה, ו') וע' בדיתא (ח"ב, י"ז) ומ"ש [6]). ובענין תכונת המקום עיי' שבת ס' סע"ב וב"מ ע', פ"ו. גיטי' ד'. ויושביו הוחזקו לרמאים עיי' ב"ב מ"ו. רמאי דפומבדיתא. כתובו' פ"ב. כדעביד פומבדיתאה רמאה, חולי' קכ"ז. (פומבדיתא) [צריך לו' פומבדיתאה] לוויך אשני אושפיזך, ב"מ ל"ח: עיי"ע קף י"ג הוריו' י"ב. תיבו אקיקלי דמתא מחסיא ולא תיבו אפדני

---

[1]) וכ"ה בפי' ר"ח. [2]) והוא העיר ג"כ על תוספו' מנחו' ל"ד: ד"ה והקורא ושם הביאו התוספו' פי' בשם ר"ח שלי' בכ"י פי' ר"ח שלפנינו. [3]) בפסיקת' דר"כ בט"ס דיונה ובכ"י א"ם לנכון דנונא. [4]) כ"ה נכון מאוד בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב להרספותיא וזו ראיה עצומה לגזרת המלה שכתכתי בע' (חרספתין) [חרספיתא] בח"ג, תצ"ח ועיי"ע החרפותא, חרפותיא שם קצ"ז ובערוך אי' בדפוסי' כאן ס"א להרפותיא ובפסיקת' דר"כ החרפוסא ועיי' זה הערך וש"נ כל השנויים. [5]) וריב"ו טאווס לויקי י"א, ט' העתיק ڡـلـيـعة אבל לדברי' י"ד, ט' ڡُلْك והוא כמו فلس, فلوس. [6]) וכן נקרא שלהי עיי"ע על שם תכונתו על יד הנהר פום שלהי אצל סופרים ערביים עיי' פירשט קולטורגעשיכטע 108.

דפומבדיתא. שבת ק״י רע״א עיי״ע בר קשא. סבי דפומבידא . . חריפא דפומבדיתא . . . אמוראי דפומבדיתא סנהד׳ י״ז: עיי״ע סב, חרף ג׳ אמר ו׳. קידוש׳ ע״ב: מייחסי דפומבדיתא. חולי׳ מ״ו. עיי״ע פולמוס. ותואר השם פומבדיתאה עיי׳ לעיל והקבוץ שבת קנ״ג רע״ב דסנו ליה (לרבה) כולהו פומבדיתאי.

* פּוּם נַהֲרָא (שם מקום בבבל Mündung des Stromes) קרוב לבי צניתא או לבי ציניתא עיי׳ ברכות ל״א. וסוט׳ מ״ו: ומ״ש בע׳ בזתא (ח״ב, ל״ה.) ושם הורה רב כהנא ע״ש ושם וכן מוכח מחולי׳ צ״ה: רב נחמן מנהרדעא איקלע לגבי רב כהנא לפום נהרא ובענין תכונתה על יד הנהר מוכח מעירו׳ כ״ד: ההיא רחבה דהואי בפום נהרא וכו׳ עש״ה ושוקא דמוכרי צמר היה שם עיי׳ ב״ב כ״ב. אייתו עמרא לפום נהרא וכו׳ אתו לקמיה דרב כהנה, שם פ״ה. אייתי קארי לפום נהרא וכו׳ אתו לקמיה דרב כהנא. יבמו׳ י״ז. קידושי׳ ע״ב. עיי״ע המניא (ח״ג, רט״ו) וע׳ הרפניא (שם רמ״ז).

* פּוּמְבְּיינָא (אולי צ״ל פומבריא מל״ר fimbriae שפת הבגד Saum, Fransen) קידו׳ ל״ב. דעבד ליה בפומביני ופי׳ רש״י במקום התפירה . . כגון בשוליו.

פּמבי (= פּוּמְבֵּי מל׳ יונית ורו׳ πομπή, pompa, feierlicher Aufzug, Oeffentlichkeit) בפ׳ מי שמת בגמ׳ השושבינות (ב״ב קמ״ה:) ת״ר עשה עמו בפומבי וביקש לעשות עמו בצנעה. בע״ז בפ׳ ר׳ ישמעאל בגמ׳ שאלו (ע״ז נ״ד:) לא דיין לרשעים שהן עושין סלע שלי פומבי פי׳ שחוטאין בפרהסיא שאני [1] צריך לפרסם ח ט א ת ם [2] שהן חוטאין ביחוד על הערוה ואני מפרסם שאני צר את הולד במעיה אלא שמטריחין אותי בעל כרחי להטיל בו נשמה לפי שהעולם כמנהגו נוהג שהנשים מתעברות מן האנשים אעפ״י ששוטין עושין שלא כהוגן [3] פ״א ,כגון שמערבין נחשת בכסף [4] לעשות סלע גדולה כדגרסינן בב״ב (קמ״ה:) עתיר נכסין עתיר פומבי דבר הנראה גדול אלא שמטריחין אותי שנא׳ (מלאכי ב׳, י״ז) הוגעתם ה׳ בדבריכם״ [5]. בילמדנו בסוף כי תשא (תנחומ׳ כי תשא סי׳ ל״א) ובוהיה עקב תשמעון (בתנחו׳ לי׳) פסל לך: לוחות הראשונות ע״י שנתנו בפומבי לפיכך שלטה בהן עין [6]. מוציא אסירים בכושרות (תהלי׳ ס״ח, ו׳) תרג׳ דאפק בית ישראל דהוו אסירין במצרים על עובדי אבהתהון דכשרין בפומבי — (א״ב פי׳ בל״י תקון ועסק גדול בפני קהל). *[אחי״ה ובזה הענין בפסיקת׳ רבתי פ״ה ויהי ביום כלות משה כשבא הקב״ה ליתן תורה לישראל בסיני עשה להם פומבה גדולה פי׳ מל״י הנ״ל feierlicher Aufzug ובמד״ר פי״ב התואר πομπεῖον כשבא (הקב״ה) ליתן תורה לישראל עשה פומבון גדול ויותר טוב כגי׳ הפסיק׳ הנ״ל, וכן מוכח מהתנחומ׳ נשא סי׳ י״ז כשנתן הקב״ה התורה לישראל עשה להם פומבי וכו׳ ושלטה בהן עין הרע וכבי תשא הנ״ל אי׳ בפומבי. ועוד נכתב בפי״ה כמשפט לישון יוני פסיקת׳ רבתי פי״ב היו יוצאות ביום ההוא והיה נעשה להם פומפי וכו׳ ושם: לפי שלא נעשית לה פומבי כאימהות וכו׳. ועוד ענינו פרסום וגלוי ירו׳ יומ׳ פ״ב דל״ט ע״ד וע״ש ספ״ב ד״מ. ירו׳ סוכ׳ פ״ד דנ״ד ע״ג כדי לעשות פומפי לדבר ובירוש׳ שקלי׳ רפ״א דמ״ה ע״ד אי׳ פומבי. ילק׳ עקב הנ״ל הכנס אותה בפומבי. ב״ר פפ״ו פומבי צ״ל כגי׳ כ״י ב״ר פופילא וכגי׳ המיוחס לרש״י ועיי״ע פרף — ובענין לעשות סלע שלי פומבי אעיר עוד דאי׳ בעה״ק כ״י רעגענסבורג וז״ל דפום של מטבעים שקורין קויין ע״כ והוא בל״צ (ואנגלית Gepräge der Münzen, Stempel, coin עיי׳ פערלעס בט״ר 109] —

פָּמוּט (מנורה אולי מל״פ پامداد Lichtspender נותן אור ועיי׳ בפנים) בפ׳ כירה בגמ׳ מטלטלין נר חדש (שבת מ״ד סע״א) א״ר זירא פמוט שהדליקו עליו באותה שבת לדברי הכל אסור לטלטלה. בס״ג דפ׳ כל כתבי (שם קכ״א סע״א) פמוטות של בית רבי מותר לטלטלן בשבת. בפ׳ הקומץ בגמ׳ ז׳ קני מנורה (מנחות כ״ח סע״א) ואימא נמי באה זהב באה קנים אינה באה זהב אינה באה קנים ההוא פמוט אקרי. פי׳ מנורה סתם יש לה קנים כמו אותו של משה ושאין לה אלא עמוד אחד ובראשה נר אחד נקראת פמוט. *[אחי״ה וכן פי׳ ר׳ נסים גאון בספר מפתח לשבת מ״ר. וז״ל פמוט מין מנורה ויש לה קנה אחד וכו׳ ע״ש והביא ראיה ממנחו׳ הנ״ל ואולי מל״פ הנ״ל שנגזרה מל׳ צענד banu קרן אור ובינוני banumañt וא״כ

---

[1] כ״ה נכון ברפא״מ ובשרפ״ע שאיני. [2] כ״ה בכ״י ובדפ״ר בקו על התיו ובשרפ״ע חטאת. [3] וכ״ה בפירש״י ועיי׳ ויק״ר ספכ״ג ובמד״ר רפ״ט ועיי׳ תנחומ׳ נשא סי׳ ה׳. [4] כ״ה בכ״יק״ט ה״ב וכ״ה בפי׳ ר״ח וכדפ״ע כסף בנחשת. [5] ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח בע״ז. [6] בילק׳ עקב ר׳ תהנ״ד אי׳ מה אילו ניתנו בפומבי אף אילו נתנן בפומבי.

פמוט אולי כמו פנמוט מזריח ומבהיק ועוד bâma פי' זוהר וממנו bâmya בל' הוצואריש bamik ובל"פ הנ"ל מזריח ועוד בראשו האלף אפומטא עיי"ע ומ"ש בח"א, רי"ח. ור"ח פי' פמוט דמי לכוס לקערה לעששית עיי' בחי' הרמב"ן לשבת מ"ד, ותוספו' שם ד"ה לדברי — ועוד נ"ל שאולי פמוט קטוע מן פטמוט והוא מל"י φωτισμός וכן העתיקו ע' הזקנים מָאוֹר (תהלי' פ"ט, ח') סומכום מאור (משלי ט"ז, ב') וע' הזקֵנים אור (תהלי' כ"ה, א'; מ"ג, ה'; ע"ז, י"ז) וזה מ"ש רבינו ובראשה נר אחד] —

* פַּמַּיִים עיי"ע פניים.

פְּמַלְיָא (מל"ר familia בני בית (Familie בחלק בגמ' האומר אין תורה (סנהד' צ"ט:) כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה וכו' פי' חיילות — (א"ב פי' בל"ר בני בית תרג' בפסוק (שה"ש א', ט"ו) הנך יפה רעיתי בפמליא בקלשי קדישא). *[אחי"ה וחידוש נפלא שנעלם מעיני רבינו פתרון זו המלה המורגלת גם בלאי"ט famiglia פי' בני בית. וכנ"ה בירו' סוט' ספ"ה ד"כ ע"ג איוב מעבדי פרעה ומגדולי פמיליא שלו היה וזה ממש ככתיבה רומית וברוב פעמים בלי יו"ד אחר המ"ם והושאל לכת עליון סנה' ותרג' הנ"ל וכן בברכות י"ז רע"א שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, סנהד' ס"ז: מכחישין פמליא של מעלה, פסיקת' רבתי פל"ה אמר הקב"ה אני וכל פמליא שלי וכו' במ"ר רפ"ד ותנחו' הישן במד' סי' כ"ב אשרי ילוד אשה שכך ראה המלך ופמליא שלו נצבים עליו, ושם פי"א כביכול נתמעטה פמליא שלו, ויק"ר פל"א כביכול מיעט הקב"ה פמליא שלו. ילק' ישעי' ר' שט"ז בשם התנחום' כביכול אני ומלאכי נעשינו פמליא שלך, ושם אשרי ילוד אשה שכך ראה את המלך ופמלייתו עליו נצבים] —

פְּמַלְנְיָא [1] (מל"י אמצ' ול"ר φαμινάλια feminalia (eine Art Kniehosen עיי"ע פלניא בהבגד פכ"ז בכלי' (מ"ו:) אנפליא ופימלניא [2]) ומכנסיים [3]). בב"ר פ' פ"ה [4]) (לפנינו פי' פ"ד) כתנת הפסים (בראשי' ל"ז, כ"ג) זה פרגוד אשר עליו (שם) זו פמלניא [שלו]. זהו פילניא שבפרק שלפני זה — (א"ב פמנליא בל"ר מכנסים וכן תצדק הגירסא). *[אחי"ה ובב"ר פצ"ט אלו לובשי מכנסים ואלו לובשי פמלליא צ"ל פמלניא ובתוספת' נדרים כ"י אירפ' רפ"ד הנודר מן הכסות אסור . . באנפיליא בפלמיא במכנסים ובכובע ובנו"ג ובפמליא וירו' נדרי' פ"ז ד"מ רע"ג פמלייה ונראה שכצ"ל בא"ד בפי' רה"ג בכלי' הנ"ל תחת פה מליא צ"ל פמליא ובכ"י אירפ' מהופך ואות נו"ן מובלעת תחת פלמניא וצ"ל פמנליא או י"ל שהוא כמו פלניא עיי"ע. וכן נשמט הנ"ן בקבוץ בתוספ' כלי' ב"ב ספ"ה ורפ"ז הפמליאות והחמילות. ובפי"מ לרמב"ם בכלי' פי' פומלניא: אלשאשי"א והוא בל"ע الشاشيه כעין כובע וכן נזכר בתוספת' נדרים הנ"ל אצל כובע והנכון שהוא מלבוש כעין מכנסים בין לגי' פמלניא בין לגי' פלניא ע"ש] —

פמסקא (פימוסְקא צריך לומר פַּרְמוּסְקָא מל"פ فرمودكى Ordre, Befehl עיי' בפנים) בס"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ צ"ג סע"ב) התם גברי דפימוסקא הוו פי' גונדא דמלכא פ"א [5]) „אנשים גבורים חזקים היו מצויין שם" — (א"ב בנוסחאות דידן דפרמוסקא כתוב). *[אחי"ה רבינו נגרר אחר גי' הכ"י ש"ס דאי' שם (כבכ"י ש"ס מינכען) גברא דפומסק' אבל בלי כל ספק וי"ו נשתבש מן רי"ש וצ"ל דפרמוסקא כגי' שלנו והוא בל"פ ציווי ופקודת המלך וא"כ גברי דפרמוסקא פי' אנשים הסרים למשמעתו של מלך וזה כפי' הראשון של ערוך גונדא דמלכא כלומ' חיל המלך (עיי"ע גנד ח"ב, שי"ז) וכפי' רש"י אנשי השלטון היו שם ובזה הענין הבין מי שמגיה בכ"י ש"ס תחת פרמוסקא לכתוב: פלמוסא, פולמוסא (וכדאי' בכ"י ש"ס פי' ור' א' ובה"ג ובריי"ף כ"י ובראי"ש ובראב"ד בשט"מ לב"מ הנ"ל) כי ענין זה המלה ג"כ צבא וחיל עיי"ע פולמוס אבל הנכון כגי' כ"י ר' ב' פרמסקא ברי"ף דפ' קושט' פרמיסקא וכ"ה בשט"מ והיותר נכון כגי' שלנו פרמוסקא ובמובן האמור הנ"ל ופ"א הוא ממש כפי' ר"ח בשט"מ שם וגם הוא גורס פרמיסקא ופי' כן לפי ענין ולא לפי הוראת המלה הפרסית הנ"ל ועיי' ג"כ בעט"ש לפערלעס 132 אבל מ"ש בפי' שני כי המלה היא ל"י ביצאנצית πριμικήριος אין נ"ל] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ול"ד אבל בדפו"ו בט"ד פלמניא שלא כסדר האותיות ובשדפ"ע בשני יודי"ן פמלנייא. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב וכגי' הר"ש ובדפ"ע פמלניא. [3]) בנו"ג אמפליא פמוליניא ומכנסים ובר"ש אנפליא ופימלניא א"ד אמפליא ופלניא והכל אחד הוא ע"כ ובפי' רה"ג פי מלמא א"ד פיה מליא ונראה שט"ד הוא ובפי"מ להרמב"ם פומלניא. [4]) כ"ה נכון בכ"י וי"ו ול"ד וק"ט ובט"כ בכ"י ה"ב פר' ה' וצ"ל פ"ה ובדפ"ע ס"ח וצ"ל פ"ה. [5]) בכ"י ק"ט בטעות פי' וצ"ל פ"א כי הוא פי' של ר"ח.

פמפיא (= פומפיא פי׳ כלי מלא פיות Reibeisen עיי׳ בפנים) ירו׳ דמ״ק פ׳ מי שהפך (פ״ב דפ״א רע״ב) (כאילין [צ״ל באילין] פומפיא פי׳ המפרש מין מגרדת לגרר בו גבינה ולחם. *[אחי״ה ואלה דברי הקרבן העדה: פומפייא כלי עשוי מטס של ברזל מנוקב בנקבים קטנים בולטים ושוחקים עליו לחם וגבינה ונקרא כן מפני שיש לו פיות הרבה ע״כ ופני משה המציאו מל׳ לעז פומפא pompa, Pumpe] —

פמריה (?) ס״א פורמא ומפורש בע׳ פורמא (ג׳ [1]).

פן (= פָּנָה א׳) מל״מ ענין נטיה zu- wegwenden ב׳) ענין נטייה מאיזה אדם או דבר והיינו העתקה ובלא״ר הרקה fortraumen, fortschaffen ausleeren; ג׳) מל״ע فني השבתה ובטול ruhen müssig sein) בפ׳ י״ח בשבת (קכ״ו:) מפנין אפי׳ ד׳ וה׳ קופות פי׳ „מעתיקין התבואה ממקום למקום מלשון (ויק׳ י״ד, ל״ו) [וצוה הכהן] ופנו את הבית״ [2]). בפ׳ שואל אדם בגמ׳ מונה אדם (שם קמ״ט.) אל תפנו אל האלילים (ויק׳ י״ט, ד׳) מאי תלמודא אל תפנו אל מדעתכם פי׳ בזמן שאתם מסתכלין בהן אתם מפנין אל מדעתכם [3]). בגמ׳ בפ׳ במה אשה (שבת ס״ד.) מופנה מצד אחד פי׳ מופנה דלא צריך בהאי קרא למכתביה [4]). בפ׳ המפלת בגמ׳ המפלת כמין בהמה (נדה כ״ב:) מפורש מאי בין מופנה מצד אחד למופני משני צדדין ולשאינו מופנה כל עיקר. ותער כדה (בראשית כ״ה, כ׳) תר״י (א׳) ופניאת קולתה [5]). מריקים שקיהם (שם מ״ב, ל״ה) תר״י ופנון [6]). בפסיקת׳ דזכור (פסיק׳ דר״כ צד כ״ו.) ובפסיקת׳ דעניה סוערה (שם צד קל״ה.) ערו ערו [עד היסוד בה] (תהלי׳ קל״ז, ו׳) פנון פנון [7]) המד״א ותער כדה (בראשית הנ״ל) — בסוף טהרות (פ״י מ״ב) יוצאין חוץ לפתח בית הבד ופונין לאחורי גדר. פי׳ להפנות כלומ׳ להעתיק הרעי מן הגוף — (א״ב בל״י קוראים פניון למקום מוכן להטיל בו הצואה. וענין אחר קרוב לזה בפרקי אבות פ׳ ר׳ אומר (פ״ב מ״ד) לכשאפנה אשנה פי׳ כשיהיה לי פנאי ואהיה פנוי ונקי מעסקי. תרג׳ נקי יהיה לביתו (דברי׳ כ״ד, ה׳) פני יהי לביתו). *[אחי״ה ענינים שונים חבר ר״ב ומלת πίνος אשר עליה כיון ענינו רק טנוף ושומן העב וכן בל״פ پنا זבל וצואה אבל משפט המלה זה הוא בל״מ ענינה א׳) נטייה הן בכונת דעת לאיש או למקום הן בכונת דעת מאיש או ממקום וזולתו כמו (דברי׳ כ״ט, י״ז; ל׳, י״ז) wegwenden ומזה באיכ״ר פ׳ רבתי פנה לילך ובשהש״ר פ׳ אמרתי דרש אחשדרפניא (דניאל ג׳, ב׳) אלו הארכונות שהן נחשדין ופונין דין לכל צד, ושם: שמהדרין פנים ופונים דין. והוא כענין הפסוק פנו לכם (דברי׳ ב׳, ב׳) ונפן (שם א׳, ח׳) ופירש״י הפכנו פנים להלוך. ובזה הענין הרבה בתרג׳ ביחוד באתפעל עיי׳ תרג׳ לשמות ב׳, י״ב; ג׳, ג׳, ד׳; ז׳, כ״ג; י׳, ו׳; דברים א׳, מ׳; ב׳, א׳. ג׳ וזולתו וכן באפעל בקשור עם ל׳ היינו נטייה לאיזה דבר ובקשור עם מ׳ היינו הסרה והעתקה מאיזה דבר עיי׳ תרג׳ ש״ב ג׳ כ״ז; ו׳, י׳; למ״א ח׳, נ״ח; וליהושע כ״ד, כ״ג; לש״ב כ׳, י״ג וזולתו וכן באבות פ״ג מ״ד המפנה לבו לבטלה. וכן נאמר מנטיית יום או ערב (שמות י״ד, כ״ז; דברים כ״ג, י״ב) וכן בדרז״ל קידושי׳ ס״ה, עד דמפני פסחא. ב״ר פ״כ כמפני רמשא פי׳ כמו לפנות ערב. בנפעל כמו נפטר פי׳ פנה מהעולם ב״ר פצ״ח הנפנה מן העולם תוספת׳ פרה ספ״ג נפנה בני ב׳) ענינה הסרה והעתקה וכן בלא״ר הרקה בפיעל בשבת הנ״ל מפנין ומל״מ הנ״ל בערוך. וכן בתעני׳ כ״א. בקשו תלמידיו לפנות את מטתו ואח״כ לפנות את הכלים, ושם: פינו את הכלים ואח״כ פינו את מטתו, ירו׳ גיטי׳ ספ״ח דמ״ט ע״ד אם היתה חצר של אשה איש מְפַנֶּה ושל איש אשה מְפַנָּה וכו׳ שו״ט מזמור צ״ב נכנס השבת פינהו משם. ובפעל שם כ׳: בעי לפנוייה וכן בפסיקת׳ בשני המקומות הנ״ל וכ״ה באיכ״ר פ׳ זכור פנון פנון והוא העתקת ערו ערו מל״מ ותער ועוד תרג׳ פנה דרך (מלאכי

---

[1]) ועוד עיי״ע ספג ועי׳ פראמי. [2]) הועתק מפי׳ ר״ח בש״ס ווילני. [3]) וברש״י פי׳ אל אשר אתם עושים מדעת לבבכם והלל שלכם אלילים לשון חללים ע״כ וכן פי׳ בחיי הר״ן כלומ׳ מה שאתם עושין מדעתכם שאין בהן נשמת חיים ואלילים לשון חללים בלא רוח ע״כ וא״כ לדעת רבינו רש״י והר״ן דיוקנות דכאן אינן של ע״ז אבל לשאר הראשונים מיירי מדיוקנות של ע״ז עיי׳ ברכי יוסף חי״ד סי׳ קמ״ב הובא בלמוד ערוך להרב החי׳ ר״ש באמבערגער והעיר ג״כ על פי׳ הרמב״ן פ׳ קדושים ואני מצאתי בזה פלוגתא בירו׳ ע״ז רפ״ג דמ״ב סע״ב ורע״ג אף בחול אין מסתכלין (באיקינות) [צ״ל באיקוניות] ומה טעמא אל תפנו אל האלילים אל תפנו לעובדן ר׳ יהודה אומר אל תפנו לראותן ממש וכ״ה בתו״כ ר״פ קדושים ושם אי׳ ר׳ יהודה אומ׳ אל תפנה לראותם ודיי. וא״כ רבינו, רש״י, ור״ן פירשו כן אליבא דר׳ יהודה. [4]) ובפי׳ ר״ח בש״ס ווילנא במקומו האריך בפירושו עש״ה. [5]) בנו״ג בתר״י א׳ ורוקינת לגינתא ובתר״י ב׳ ואחתת מורכיה. [6]) בנו״ג מריקין. [7]) בפסיק׳ דזכור בט״ס פאטן פאטן וכבר תיקן המעוות המו״ל עפ״י הערוך וסוף המאמר הביא רבינו בעי׳ פגר ועי׳ פכר ע״ש.

ג׳, א׳) פנו דרך (ישעי׳ מ׳, ג׳) ותרג׳ שוה (בראשית י״ד, י״ז) מישר מְפַנָּא, ויק״ר פכ״ה תפנון הדין קרטל פי׳ הריקו זה הסל והשם במד״ר פי״ד לא נתבהל מפנאי הבית אלא שנם והלך לו פי׳ ענין הרקה כלום׳ שהיה הבית רק, ועוד עיי׳ מ״ש באות ג׳. — ומענין לשון התרג׳ היינו העתקה והרקה נגזר המושג העתקת והרקת הרעי מהגוף (entleeren) ברכו׳ ס״ב. למדתי שאין נפנין, שבת ק״מ: לא תפנון היכא דמפנו גוברייכו, ושם פ״ב. הוצרך ליפנות ואינו יכול ליפנות ושם בנפעל הנצרך לפנות ואינו נפנה ובברכו׳ ס״ב. הרבה פעמים אי׳ בנפעל נפנה ע״ש והתשבי כתב שלא בא אלא בנפעל ולא היא כדמוכח מציוני הנ״ל ועוד מטהרו׳ הנ״ל ועיי׳ ג״כ בירו׳ סוטה פ״א דט״ז ע״ד שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתייחד שם שניים. וממנו השם בירו׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ג ר׳ לעזר עאל לפונייה (Abtritt) וכו׳ והמפרשים טועים שהוא שם מקום ובבלי ברכו׳ ס״ב: ובב״ר פ״י וילק׳ ישעי׳ ר׳ שט״ז אי׳ ר׳ אלעזר על לבית הכסא. ג׳) מל״ע פי׳ השבתה ובטול מלאכה ומזה באבות הנ״ל אל תאמר לכשאפנה וכו׳. ספרא קדושי׳ פרק ח׳ פרש׳ י׳ דרש את פָּנַי (ויקר׳ כ׳, ה׳. ו׳) (כמו פְּנַיי) פונה אני מכל עסקי ועוסק בו וכ״ה בספרא אחרי מות פרק י׳ פרש׳ ח׳. והפעל יוצא פי׳ הוציא חפשי שיהיה בטל ממלאכה או שעבור (frei ziehen lassen) תנחומ׳ ויקר׳ ס״ ו׳ פנה לקרתני ושם לקרתני פנית. פניתי ע״ש ובע׳ פגן ב׳. ירוש׳ ברכו׳ פ״ט די״ג רע״ב אלכסנדרוס פנה אלכסנדריא, במד״ר פ״ה בשביל בני אני מפנה אותם. ובפַּעל ירו׳ שם סוף העמוד פנינון יתיה, ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד: הא ליך פני בעלך, ושם מה מיעבד ומפניניה, ויק״ר פכ״ה פנון יתיה ואזל לביתיה. והבינוני פעול במקום התואר פָּנוּי פי׳ רק עירו׳ י״ז. פנוי מאדם . . פנוי מכלים, ובלא״ר פַּנְיָא הפכו מליא ב״ר פס״ה עיי״ע סלג. ועוד פי׳ נקי וחפשי עיי׳ תרג׳ דברי׳ הנ״ל. ברכו׳ מ״ג. אין בית הבליעה פנוי ובלא״ר ירו׳ שבת פ״ט די״א סע״ד איפשר שלא יהא שם נקב אחד פניי. ועוד הוא תואר למי שאינו אשה (frei, ledig) ולנקבה פְּנוּיָה הפנוי הבא על הפנויה (הפנוייה) תוספת׳ קידושי׳ רפ״א ועיי׳ ירו׳ יבמו׳ פ״ו ד״ז: ושם ח׳: ריש ספרא. ויק״ר ספכ״ג את פנוי והיא פנויה, ירוש׳ שבת פי״ד די״ד סע״ד כאן בפנוייה כאן באשת איש (ושם גם פנויה). והקבוץ במד״ר פ״ג מעין חתום (שה״ש ד׳, י״ב) אילו הַפְּנוּיוֹת. בינוני הפעל מוּפְנֶה פי׳ כמו פָּנוּי ירוש׳ יבמות פ״ג ד״ד ע״ד ג׳ אחין שנים מהן נשואים שתי אחיות ואחד מופנה, ועוד פי׳ בטל ואינו מהנצרך שבת ונדה הנ״ל. והשם פְּנַאי כלומ׳ עת פנוי (leere Zeit, Musse) עיי׳ שבת מ״א. קנ״ז. ע״ז ע׳: ע״א. ובלא״ר פְּנִיוּתָא תר״י א׳ לויק׳ כ׳, ג׳. ה׳ ואנא איתן פניותא למעסק בגברא ההוא ועפ״י הספרא הנ״ל פונה אני מכל עסקי וכו׳ ודרש פני = פְּנַאי] —

פן (= פָּנָה מל״מ של ע׳ הקודם לזה (sich wenden בפסקא דסוכה (פסיקתא דר״כ צד קפ״א.) פנה אל תפלת הערער (תהלי׳ ק״ב, י״ח) הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו אם ערער תפלתו אם תפלתם ערערים אלא ערער זו תפלתו של מנשה תפלתם זו תפלתו ותפלת אבותיו. *[אחי״ה בפסיקת׳ אי׳ הפסוק הזה וכו׳ אם פנה אל תפלת הערער היה לו לומר פנה אל תפלת הערערים אלא וכו׳ אבל עיקר הגי׳ כבויק״ר פ״ל [אם] פנה אל תפלת הערער היה לו לומר לא בזה תפלתו ואם לא בזה תפלתם היה לו לומר פנה אל תפלת הערערים ועיי׳ במד״ר שו״ט סוף מזמור ק״ב ושם אי׳ לא היה צריך לומר אלא פנה אל תפלת הערערים ולא בזה את תפלתם או הערער ולא בזה את תפלתו ועיי׳ בילק׳ תהלי׳ ר׳ תתנ״ה. ומפני הדרוש שנקשר בעקבו של זה הפסוק הביא רבינו והיה לו לציינו כפי גזרת המלה העברית בע׳ הקודם לזה] —

פן (= פָּנִים מל״מ ענינו שטח החיצון בפרצוף das Gesicht ובהשאילה בלשון נקייה (עיי׳ בפנים). ועוד גוף ועצם הגוף Person ועוד עיי׳ בפנים) בפ״ק בכתובו׳ (ח׳.) מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות מברך כולהו. פי׳ אדם שלא היה בחופה או בסעודה בשעה שמברכין כשילך אדם שם לכתחילה קרוי פנים חדשות וכן לבית האבל אם לא הלך לשם ביום ראשון כשעשו ברכת רחבה בכל יום שילך שם בתוך ז׳ עושין כבתחילה ברכת רחבה בשבילו וכן מפורש בזו ההלכה (שם ח׳ רע״ב) ברכת רחבה כל ז׳ משכחת לה בפנים חדשות כי הא דר׳ חייא בר אבא מקריה בריה דר״ל הוה[1]) שכיב ליה ינוקא יומא קמא לא אזל גביה למחר דבריה ליהודה בר נחמני מתורגמניה

[1]) ובכת״ג עוד ואמרי לה מתני בריה דר״ל הוי.

ואזיל לגביה ובירך ברכת רחבה כבתחילה [1]. בב"ר פ"פ (ע"ט) ויחן את פני העיר (בראשית ל"ג, י"ח) חנן את הפנים שבעיר [2]) התחיל משלח [3]) להן דורוניות [4]. ובפ' צ"ב (צ"א) והרעב היה על פני כל הארץ (בראשית מ"א, נ"ו) היה לו לכתוב על הארץ למה נכתב על פני כל הארץ אמר שמואל בר נחמני לא התחיל הרעב תחלה אלא בעשירים [5]) בזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו ובזמן שאדם עני אין לו פנים לראות מפני שהוא מתבייש מחבירו. בפ' ב' בנדה (י"ד סע"ב וט"ו רע"א) כדי שתרד מן המטה ותדיח את פניה פי' לשון נקיה על מקום התורף. בפ' כירה בגמ' מעשה (שבת מ"א.) אמר רב [6]) המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאלו כופר בבריתו של אברהם אבינו פי' שמתבייש מן הברית שבבשרו משום הכי מכסהו כי סליק מותר להניח שלא יראו ערותו בני אדם שעומדין על גב הנהר ובירידה שאין אחר רואהו אסור כי נחתי זקפי (שם) פי' יורדין כדרכן שאין רואהו אחר כי סלקו שחו שלא יראוהו בני אדם. *[אחי"ה זה הכנוי לבושת של איש או אשה (כמו זקן התחתון עיי"ע זקן) וכן בברכות כ"ד. פניה טוחות בקרקע הוא כדרך ל"מ (משלי ל', כ') ומחתה את פיה עיי' פירש"י שם וכן פי' בל"פ روی פנים של מעלה ושל מטה. ונאמר פנים על גוף ועצם הגוף והדבר Person, Sache וזהו פנים חדשות בכתובו' ז'; וח'. ושם; וכ"ה במדרש (הובא בתוספו' כתובו' ז': ד"ה והוא) פנים חדשות באו לכאן נאמר שירה, וכן נאמר על הדברים שלא נראים קודם לכן ב"ק צ"ו רע"ב פנים חדשות באו לכאן ע"ש פירש"י. ועוד ענין פנים כמו وجه בל"ע ובל"פ روی אופן Art und Weise אבות פ"ג מי"א המגלה פנים בתורה שלא כהלכה ומפורש בירוש' פיאה פ"א דט"ז: זה שהוא עובר על דברי תורה בפרהסיא. ירוש' יומ' פ"ח דמ"ה סע"ב כל עבירות שבתורה יוה"כ מכפר חוץ . . . המגלה פנים בתורה ועיי' בבלי יומ' פ"ה: פ"ו. שבועו' י"ג רע"א כריתו' ז'. שאילתות ברכה סי' קס"ז. ירו' סנהד' רפ"ד ד"כ סע"א כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור מניין ודגלו וכ"ה בשהש"ר פ' הביאני ע"ש. עירו' י"ג: שהוא (ר"מ) אומר על טמא טהור ומראה לו פנים על טהור טמא ומראה לו פנים ועוד עיי' שו"ט סוף מזמור י"ב — ומפני שבפרצוף האדם נראים אותות השמחה הכעס הכאב והרצון וכדומה נקראו גם הם בשם פנים וכל"מ עיי' ב"ר בשני המקומות הנ"ל בערוך ועוד אבות פ"א מט"ו פנים יפות עיי"ע סבר ב"ר פס"ג פניו חולניות במד"ר פ"ט פנים של זעם, פסיקת' דר"כ צד ק"י. פנים זועפות (מסכת סופרים רפט"ז פנים של אימה) פנים בינוניות פנים מסבירות פנים שוחקות וכו' ע"ש. מכילת' בשלח ויסע פ"א בפנים חשוכות.. בפנים מאירות. ושם בסוף בשלח בגילוי פנים. ועוד ענינו עין ומראה (Schein) מגיל' י"ב. הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים. וכמו שנקרא מה שכנגד פני אדם והפכו אחור כ"ה בענין ההקדמה בזמן (Vorzeit) חגיג' י"א: מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור ובתוספת' חגיג' פ"ב אי' מה היה ומה עתיד להיות ב"ר פ"א למה נברא העולם בב' אלא מה ב' זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למעלה מה למטה מה לאחור וכו'. והתואר לתוך: פְּנִים הפך החיצון (das Innere, Inn-wendige) מל"מ (מ"א ו', כ"ט) מלפנים ושם י"ח והלאה פְּנִימָה ובדרז"ל הורגל לתוך ההיכל חולי' ע"ח. והלאה בפנים ובחוץ, ע"ז נ'. בעינן כעין פנים, ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: כלפי לפנים (הפכו כלפי לחוץ) ושם פ"ח דמ"ה: שעיר הנעשה בפנים. יומ' בבלי ס"א. זבחי' נ"ב. נ"ז. לפני ולפנים. ותואר לתוך המשפחה או לבית ועד ירו' יבמו' פ"ו ד"ז ע"ג אחותו לעולם היא בפנים עד שתכנס לחוץ ארוסתו לעולם היא בחוץ עד שתכנס לפנים. ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: כד הוה עליל (רבי) לבית ועדא אמר יכנס ר' חייא רובא לפנים וכו' עד אלא ר' הייא רובא לפנים ר' ישמעאל בר' יוסי לפני ולפנים ועיי' ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. ועוד עיי' רש"י לב"מ ט"ז סע"א ד"ה אינה צריכה לפנים ועיי"ע פנם ועוד עיי"ע לפני. לפניי. ועוד תוך דבר ב"מ כ"ד: ל': לפנים משורת הדין עיי"ע שורה. עירו' נ"ג. זה לפנים מזה. בב"ר רפכ"א לפלמוני (דניאל ח'

---

[1]) ובענין ברכת רחבה כבר הביא רבינו בעי' ברך (ח"א, קצ"ב) פי' רב האי גאון ועתה מצאתי כי כל המאמר הארוך כן מנהגא דיליה עד אין מנהג ברכת רחבה בבבל הביא ג"כ בשם רה"ג ורש"ג בעל שט"מ בכתובו' דף ח' סד"ה ברחבה ומקורו הוא בליקוטים הראשונים עש"ה. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע חינן את הפנים של עיר. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובשדפ"ע לישלח. [4]) בנו"ג דורונות. [5]) בנו"ג עוד שאין פני הארץ אלא עשירים לכך נאמ' (משלי י"א, כ"ו) מנע בר יקבהו לאום. [6]) בנו"ג והא"ר אבא א"ר הונא (ובכ"י ש"ם א"פ כהנא) אמר רב.

י״ג) תרגם עקילס לפנימי זה אדה״ר שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת ובילק׳ דניאל ר׳ אלף ס״ו הביא בשם התנחומ׳ זה מיכאל שהוא לפנים, ונ״ל שהוא על פי דרשה חגיג׳ י״ב: זבחי׳ ס״ב. מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו ועיי״ע מיכאל ומ״ש במאמרי על המלאכים 27 והתואר פנימי זבחי׳ נ״א. והלאה מזבח הפנימי ולנקבה ירוש׳ יומ׳ פ״ב דל״ט ע״ג הטאוכלות הַפְּנִימִיּוֹת. ובקשור אות השמוש מ׳ פי׳ כמו בל״מ בסבת ולמה והרבה בש״ס מ פ נ י מ ה עיי׳ הדוגמאות בברכות ד׳: נ״ה. שבת ל״א. ס״ד. ושם: ק״ה: קמ״ה: ר״ה ט״ז. יומ׳ ט׳. כ׳: כ״ב. ע״ו. תעני׳ כ״ב: מגיל׳ י׳: פסחי׳ ח׳: נ״ד. פ״ז: ביצ׳ כ״ה: יבמו׳ מ״ח: ס״ד. כתובו׳ ה׳: ע״ז: ב״ק נ״ד. ב״מ נ״ט: פ״ח. ב״ב ד׳. קט״ז. נדרי׳ פ״א. סוט׳ י׳. י״ג: י״ד. י״ז. ל״ב: ל״ה. סנהד׳ כ׳. כ״א: ל״ח. ל״ט: צ״ד. ק׳. ק״א: ק״ב: ק״ג: ק״ד. מכו׳ י׳. ושם: זבחי׳ מ״א: מנחו׳ כ״ט: ק״ד: נדה ל״א: ל״ב.] —

פן (= פִּין נ״ל מל״י אמצ׳ πέννα, πέννον מל״ר (pinna, penna, Feder (im Schloss) בכלי מתכות פי״א (מ״ד) הפין והפורני טמאין איכא דאמרי חפין [1]) ופי׳ אלו שינים הקבועות בפותחת ונכנסין בתוך הפורני וי״מ הפין והפורני הוא הקולוסטרא [2]) ובל׳ ערבי קפל [3]) ובלעז קטינצ״ו [4]) והפורני נכנס לתוכה הפין מצד אחד נעול [5]) ונסגר ומצד [6]) אחר יש לפורני נקב שמניחין בו המפתח ומדיחין את הפין לחוץ ונפתח ובאותה שעה פורש [7]) הפין מן הפורני ויוצא ממנו והפין בלעז קרד״ו [8]) — (א״ב פי׳ בל״ר דבר חד הקבוע בדבר אחר). *[אחי״ה ר״ב כיון לל״ר pinna וכן פירשתי בע׳ חף (ח״ג, ת״ס) עפ״י מ״ש רה״ג בסד״ט צד ז׳ ושמו בטיית רוש והשבתי שהוא رأس בל״ע ראש וכל דבר בלוט למעלה אבל עתה נ״ל ברור כי רוש צ״ל ריש והוא בל״ע ریش Feder וא״כ פין ג״כ מל״י אמצ׳ ומל״ר הנ״ל מאותו הענין והוא הנוצה במפתח אשר על ידו ננעל ונסגר ומה מאוד נכון הוא הפי׳ בעה״ק שנ״ב וז״ל והפין הוא שבו שינים ש ק ו ר י ן פ ע ד י ר ״ ן [= Federn] ב״א שמכניסין לתוך הפורנא כשרוצין לסגור ולנעול ע״כ וכל פי׳ הערוך הועתק מפי׳ רה״ג הנ״ל ע״ש ושם הגי׳ ג״כ הפורני וכ״ה בכ״י בערוך ע׳ פרן ובדפ״ע כאן אבל בדפ״ע בע׳ פרן ובכ״י ה״ב ובעה״ק פורנא כדאי׳ לפנינו ונ״ל פורני עיקר ומל״י האמצ׳ πηριόνη מנעל. ועוד אעיר כי בל״פ پانه פי׳ עץ במנעל Riegelholz כלומ׳ אותו העץ שמכניסין במפתח לנעול בו] —

פּוֹן (קרוב למלת עברית פֶּן (etwa, wohl תרג׳ כמעט שכב (בראשית כ״ו, י׳) כזעיר פון שכיב, לו יש חרב (במדבי׳ כ״ב, כ״ט) תרג׳ אילו פון אית חרבא מלה יתרה בלי תרגום כמו קא בל׳ תלמוד. *[אחי״ה ונמצא עוד בתיבה אחת אילולפון עיי״ע אלו (ח״א, פ״ז) ולדעת קצת הוא מל״י ποῦ מלה יתירה בל״י מאותה ההוראה ,wohl etwa — ויותר נ״ל שהוא ל״פ پن מלה יתרה בל״פ וענינו מה שנוגע [in Betreff, anlangend —

* פִּנָּא (= פִּנְגָּא מל״פ پنجه (Stirne גי׳ ר״ח בפסחי׳ קי״ב. וכבר הארכתי בפירושו בע׳ פג ה׳ עש״ה. ועיי״ע פנתא וע׳ אפנתא.

* פַּנַּג ביחזק׳ כ״ז, י״ז מלה קשת הבנה, והרבה פירושים בה הוואולגאטא הבינה מענין בלסמון ולי נראה שהוא מל״פ پانك מין קטף.

* פנגום, פנגם (נ״ל מל״י πενής, πενιχρός בדלות ובמסכנות (arm, dürftig במכילת׳ יתרו מסכ׳ דבחדש ספ״א דרש תהו בקשוני (ישעי׳ מ״ה, י״ט) [ולא] תהו בקשוני לא נתתיה פנגום.. כבר עד שלא נתתי לכם המצות הקדמתי לכם מתן שכרן [9]) ושם פ״ה לא אמרתי להם תוהו בקשוני ולא נתתיה פנגם ובילק׳ ישעיה ר׳ שכ״ו פנגם וצ״ל פנגם ונ״ל שצ״ל פנים או הוי״ו נשתבש מן רי״ש ותחת פנגום צ״ל פנגרם ומל״י הנ״ל כלומר לא נתתי התורה לזרע יעקב על לא חנם ובמסכנות כי הקדמתי להם מתן שכרן וכן פירש״י בישעיה הנ״ל לא תהו ע״ש. וה׳ פערלעס (מיסצעללען 28) פי׳ מל״י φέναξ מרמה וכזבן וגם זה יפה ועולה

---

[1]) וכצ״ל בפי׳ רה״ג ושם בט״ס א פ י. [2]) בל״ר Schloss, Riegel, claustrum. [3]) قفل בל״פ کوپله מנעל. [4]) בלאי״ט catenaccio בדפ״ר פיזי באסיל ואמי ובכ״י ה״ב קטינרו ובכ״י ק״ט קטירנו וצ״ל כבדפ׳ וויניצי קטינצו וכ״ה בעה״ק שנ״ב ושם אי׳ עוד וז״ל שקורין בלטשלוס״א ב״א שבו מכניסין המפתח ע״כ והוא Blattschloss = Plattschloss ובספר כמ״ר לפערלעס יגעתי ולא מצאתי. [5]) בדפ״ר ננעל. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע מצד. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובפי׳ רה״ג אבל בדפ״ע נפתח פי הפין. [8]) בל״ר Zapfen, cardo. [9]) ומלת לא אמרתי בישעי׳ שם מושך עצמו ואחר עמו לא אמרתי לזרע יעקב ולא אמרתי תהו בקשוני עיי׳ מאיר עין במכילת׳ שם צד ס״ב.

עם מה שהביא הפסוק דובר צדק מגיד מישרים (ישעי' שם).

* פַּנְגַר (שם פרטי לדוכום ערבי) איכ"ר פ' היו צריה: דוכום דערבייא . . חד אמר פנגר שמיה וע"ש כל הענין עד סוף אותו הדבור וסליק פילי מערבאה לפנגר.

* פנדא (?) ברכו' נ"ה: א"ר עקיבא א"ר פנדא א"ר נחום א"ר בירים וככ"י ש"ם מינכען א"ר עוקבא א"ר פבנה א"ר תנחום א"ר פרנא באי' וכתב בעל ד"ס באי' תיבת באי' לא ידעתי מהו ע"כ ונ"ל שהוא קטוע מן בירם כדאי' באמת בב"נ ושם ר' פרנך ובע"י הראשון א"ר עוקבא א"ר פרנא . . א"ר בירים ועוד עיי' בד"ס שם ועיקר הגי' פרנא או פרנך ועיי"ע סד"ה בע' ר' ביזנא בר זבדא.

* פנדא (צ"ל פודא פי' מוסרח ומי שריחו רע stinkend) שבת ס"ז. לשידא ד ב י ת ה כ ס א לימא הכי אקרקפי דארי ואאוסי דגוריתא אשכתתא [1]) לשידא [2]) שיריקא פנדא וכו' במאמרי על המלאכים והשדים 91 כבר העירותי כי שיריקא הוא שד Zairica אבל בענין פנדא נ"ל עתה שהוא מל' צענד pû הוצאריש pûtak וכלם מל' סאנסקריט pûiti פי' ענין סרחה וריח רע והשם puyate Gestank ובל"פ החדשה پوده התואר מוסרח בל"צ puyañt der Stinkende א"כ פנדא הוא پوده = puyañt או צ"ל פודא [2]) וזה התואר יאות לשד Zairica כי הוא ממונה על ריח רע ומצווה להבאיש טעם אנשים בשעת אכילה וגם בשאול מופקד להעלות צחנה לגיעול נפשות הרשעים עיי' שפיעגעל איראן ח"ב, 130 וגם כפי לחש הנ"ל הוא מצוי בבית הכסא.

פֶּנְדָּה (= פּוּנְדָּה מל"י אמצ' φοῦνδα וכ"ה בל"ר funda כים למעות Geldkatze, Beutel) בס"ג דפ' הרואה (ברכו' ס"ב:) ובפונדתו מ פ ש ל ת [4]) לאחוריו. בפ' אלו קשרים בגמ' קושרין דלי (שבת קי"ג.) ובפ"ק בפסחים בגמ' ר' יהודה אומר בודקין (י"א.) ר' יהודה אמר כורך עליו פונדא או פסיקיא. בפ' כל כתבי בגמ' י"ח כלים (שבת קי"ב.) אונקלי ופונדא. בגמ' דפ' הנודר מן הירק (נדרים נ"ה:) הנודר מן הכסות אסור בפונדא ובפסיקיא. בפ' כ"ט בכלי' (מ"א) הפונדא והמעפורת. בפ' המצניע בגמ' המוציא ככר (שבת צ"ג.) מי לא תנן בפ"ד בזבין (מ"ד) זב שהיה מוטל על חמשה ספסלין או על חמשה פונדאות [5]). בפ' המצניע (שבת צ"ב. במשנה) באזנו ובשערו ובפונדתו ופיה למטה בין פונדתו [6]) לחלוקו. גמרא (שם:) המוציא מעות בפונדתו ופיה למעלה חייב. פי' פונדא ממש בלעז והוא ענין פסיקיא של עור שהוא תרג' חגורה (ישעי' ג', כ"ד) [7]) — (א"ב פי' בל"ר כים ושק מוכן למעות עשוי כרשת). *[אחי"ה וגם באל"ף ברא"ש עיי"ע אפנדה (ח"א, רי"ט) ושם פרשתי ושם רמז רבינו על זה הערך וכן היה ראוי לרמוז כאן על ע' אפנדה. וכנ"ה בתוספת' כלאי' פ"ה אעפ"י שפונדתו חגורה לו מבחוץ וכ"ה בכ"י אירפ' בתוספת' ברכו' ספ"ז (ו') ובנו"ג אפונדתו וכן פונדתו בתוספת' שבת פ"ט (י'), בפונדא בתוספת' כ"י לנדרי' רפ"ד [8]), ירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ד ניקלי ופונדא. בירוש' ב"ב ספ"ז דט"ו ע"ד חד אמר נותן לו כמין פנדור . . כמין מטלית . . כמין פסיקיא נ"ל שצ"ל פנדה — בתנחו' הישן תזריע סי' ה' הפונדיה צ"ל הפונדה] —

פֶּנְדְיוֹן (= פּוּנְדְיוֹן קטוע מן דְיפּוֹנְדְיוֹן מל"ר As= Dupondium) ככר ב פ ו נ ד י ו ן [9]) כבר פירשנו בע' ככר [10]). בפ' המקבל בגמ' אכלה חגב (ב"מ ק"ו.) אלא מעתה לא תעלה לו בגירוע אלמה תנן בפ"ז בערכין (כ"ה.) נותן סלע ופונדיון לשנה כבר פירשנו בע' גרע [11]). בפ' ח' בכלי' (מ"י) היתה פונדיון לתוך פיו ר' יוסי אומר אם לצמאו טמא. פי' כשיצמא אדם במקום שאין מים משים כסף טהור לתוך פיו ומיקל ממנו הצמא [12]) — (א"ב פי' דיפונדיון בל"ר מטבע של שני איסרין עיי"ע אסר). *[אחי"ה ויפה פי' עיי"ע אסר ח"א, ר"ב: ומ"ש ועוד עיי"ע ככר ומ"ש וכנ"ה חוץ ממה שסימנתי בערכי' הנ"ל תוספת' כלי' ב"ב פ"ו לפי גי' המעולה בר"ש כלי' פי"ז מי"א מצאה אחר הדלת או כסוחה [13]) או פונדיון צרור בה [14]). והקבוץ תוספת' ערכי' פ"ד ל"ז פונדיונין וכ"ה בתוספת' מעש' שני פ"ד אבל בתוספת' מע"ש רפ"ג בכ"י אירפ' ל"נ פונדיונות ובנו"ג פונדיאות] —

---

[1]) כה"ג ברש"י ובכ"י ש"ס אשכחתיה ובנו"ג אשכחתון. [2]) כה"ג בכ"י ש"ס ובנו"ג לשידאי. [3]) ובכ"י ש"ס פניא [4]) בכ"י ק"מ בט"ס מפולשת וצ"ל מופשלת כדאי' בש"ס ובדפ"א בט"ס מפסלת. [5]) בנו"ג פונדיות אבל בשבת פונדאות. [6]) בדפ"ר בשתי הפעמים באפונדתו וכ"ה בע' אפנדה ע"ש. [7]) עיי"ע פסיקיא. [8]) ובנו"ג בפנדא. [9]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ערוך אבל בשרפ"ע בט"ס בפורנדיון. [10]) ח"ד, רכ"ד וש"נ. [11]) עיי"ע בח"ב, שע"ב. [12]) ועיי' פירוש הר"ש בשם עצמו. [13]) בנו"ג בכסות ובכ"י אירפ' בסוחה ועיי"ע סח ג'. [14]) בנו"ג בפונדיון ובכ"י אירפ' בפונדריין.

פּוּנְדְּק (מל״י πανδοκεῖον, πανδόκιον מלון Gast-haus, Herberge ועיי׳ בפנים) בסוף יבמות (קכ״ב סע״א) לא תהא כוהנת כפונדקית. בפ״ג בדמאי (מ״ה) ובס״ג דפ׳ הנזקין (גיטי׳ ס״א:) הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל הימנה. פי׳ חנות בל׳ ישמעאל פונדק. בית אשה זונה (יהושע ב׳, א׳) תרגומו פונדקיתא. מפי החירות (שמות י״ד, ב׳) תר״י (כ׳) מפונדקי חירתא — (א״ב פי׳ פונדק בל׳ יונית בית מלון פי׳ פונדקי בעל המלון). *[אחי״ה וגם רבינו בצדק כתב בל׳ ישמעאל כי נעתק מל״י לערבי فنتق, فندق מלון וכנ״ה פונדק במכו׳ י׳: הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳, סוט׳ י׳. עיי״ע אשל א׳. ב״מ כ״ו: עשאו פונדק, ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז ע״נ משכני . . . אצל פונדק אחד וכו׳. במד״ר פ״ב לא מצא לא עיר לא פונדק ושם רפי״ג מביאים לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק . . . בדרך אנחנו ולפי הדרך ולפי הפונדק הכנסנו לך וכו׳, ילק׳ תהלי׳ ר׳ תרכ״ו מצאו פונדק אחד . . . ראה אותה רשע באותו פונדק הרבה ברכות וע״ש איזה פעמים, תוספת׳ חולי׳ רפ״ח שנים שנכנסו לפונדק. גיטי׳ פ״ח מ״ט תוספת׳ גיטי׳ פ״ח (ו׳) ותוספ׳ יבמו׳ רפ״א ולנה עמו בפונדקי צ״ל בפונדק. ובלא״ר פונדקא ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י: ובתר״י א׳ לבראשי׳ מ״ב, ו׳ בל״נ פונדַּקְתָּא ועיי׳ בסוף הערך ומ״ש. והקבוץ זכר פונדקין תר״י א׳ לבמד׳ כ״ה, י״ד; לשמות הנ״ל, לבמד׳ ל״ג, ז׳ בתר״י ב׳. וילק׳ מסעי ר׳ תשפ״ז בשם ספרי זוטא ערי מקלט אל יעשו חניות ופונדקין, ולנקבה ע״ז פ״ב מ״א בפונדקאות של עכו״ם. והתואר פונדקי ויק״ר פ״א אין גנאי למלך לדבר עם פונדקי שלו. וילק׳ תהלי׳ הנ״ל אמר לו הפונדקי וכו׳ ועיי׳ עוד שמ״ר פט״ו. ב״ר פצ״ב (עיי״ע זג ו׳) ושם עוד בלא״ר פונדקאה ובירוש׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ד פונדקיא. ולנקבה פּוּנְדְּקִית (πανδόκισσα) דמאי יבמו׳ הנ״ל וחולי׳ ו׳: תוספת׳ סוף יבמו׳ אסת״ר פ׳ גם ושתי ובתרג׳ פונדקיתא תרג׳ יהושע׳ הנ״ל ועוד שם ו׳, כ״ה; לשופטי׳ י״א, א׳; ט״ז, א׳ והקבוץ פּוּנְדְּקָן תרג׳ למ״א ג׳ ט״ז; ובתר״י א׳ לבראשי׳ מ״ב, ו׳ בבתי פּוּנְדַּקְתָּא צ״ל פּוּנְדְּקָתָא עפ״י ב״ר מצאו אותן בשוק של זונות] —

פּוּנְדְּק (בל״ע فندق, بندق בל״ס פנדקא מל״י κάρυον ποντικόν Haselnuss) בריש מסכ׳ נזיר גמרא דבני מערבא (ספ״א דנ״א ע״ג) הריני נזיר מלא חבית וכו׳ ואח״כ אגוזין ואח״כ פונדקין [1] בל׳ לעז נוקיל״י [2]) בל׳ ישמעאל ב ו נ ד ק [3]) והוא שקורין גלוז [4]) — (א״ב פי׳ פונטיקון בל״י ורו׳ פרי לוז כי היה גדל טוב בארץ פונטוס וכן נקראו על שם מדינת פרס הפרסקין כי היו שם המובחרים וגם מפרס באו האגוזים החשובים הנאמרים קריא פרסיקא עיי״ע שיזפין). *[אחי״ה פונדקין הוא הקבוץ ועוד בירוש׳ גיטי׳ ספ״ז דמ״ח ע״ד בל״ג גריסין . . פונדקאות] —

* **פַּנְדוֹר** = פנדה עיי״ע פנדה.

* **פנדר** ב״ר פ״נ עיי״ע קלפנדר.

* **פנדרא, פנדירא, פנטרא** עיי״ע בן פנדרא (ח״ב, קכ״א) בן סטרא (שם קי״ט) ותוספת׳ חולי׳ ספ״ב ישוע בן פנטרא ועיי״ע ישו (ח״ד, קס״ח).

☞ **פַּנְדּוּרָא** (מל״י ורו׳ πανδοῦρα (φάνδουρα) musikalisches Instrument, pandura) ירו׳ סוף ב״ק (ספ״י ד״ז ע״ג) ובפ׳ חזקת הבתים דב״ב (רפ״ג די״ג ע״ד) מאי משכוכית אית דמרין הוטרא ואית דמרין פנדורא פי׳ בל״י כלי זמר כמו תוף ואולי רועי צאן בכלי זה מקבצים הצאן להוליכן לשדה ולהביאן לבית [5]).

* **פּוֹנָה** (מהפעל פָּנָה ענין תנופה ונטיה Wendung) מל״מ שער הפונה (ד״ה ב׳ כ״ה, כ״ג) והקבוץ סוט׳ ט״ו. כל פונות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין ובנו״ג פינות וכ״ה בזבחי׳ ס״ב: ויומא ט״ו: אבל בכ״י ש״ס שם ובדפו״ו רצ״א פונות עיי׳ ד״ס שם ולסוכ׳ צד ע״ו: אות רי״ש וכ״ה נכון בספרי ראה פ׳ קל״ד וכצ״ל בירו׳ ביכורי׳ ספ״ב דס״ה, וכ״ה בכ״י ש״ס זבחי׳ הנ״ל בשתי הפעמים וכתב בעל ד״ס שם בכ״י ק׳ כ ה ו ג ן פנות אבל לפע״ד כהוגן פונות.

* **פִּינָּה** (נ״ל מל״ר pinna = penna עוקץ ודבר חד Spitze) אבדר״נ ספי״ח שלש מדות בתלמידי חכמים אבן גזית אבן פינה אבן פסיפס . . אבן גזית שאין לו אלא פה אחת (Schärfe) . .

---

[1]) כ״ה נכון ובנו״ג פונדקרין. [2]) כ״ה בדפ״ר פיזי באסיל ואמ׳ ובדפי ו״ו ועה״ק נוזיל״י אבל בע׳ קטן א׳ בדפ״ע נוציל״י ועיי׳ ח״ב, מ״ב הערה 2 ובכ״י ה״ב נוכלי. [3]) כה״ג בכ״י ל״ד וה״ב אבל בדפ״ע פונדק ושניהם נכונים. [4]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר והוא جلوز עיי״ע בטן אבל בדפי פיזי ובאזיל בקו: גלוז ובדפו״ו ואמ׳ ועה״ק גלוו״ז כאילו תהיה מלה לועזית.
[5]) עיי״ע כרכשתא ח״ד, שכ״ח.

אבן פינה שיש לה שתי פיות וכו' והוא עפ"י ל"ר bipennis משתי פיות ואין זה ל"מ אבן פנה Eckstein.

פנח (= פנחיא מלש' צענד pâ שמר בל' פרסי' pânâi הוצואריש schützen, pânak ומזה בל"פ החדשה پناه שימור Schutz)[1] בר"ג דפ' האשה שהלכה (יבמות קט"ו:) אי נמי לפנחיה שבקיה פי' בתשובות לכן הניח ת"ו של תרומה על הכלי ולא מחקו לשמירה שאם יבא אדם ליטול הימנה ויראה אותו הסימן יאמר תרומה היא זו ומתרחק הימנה. *[אחי"ה וכן פירש"י פנחיא לשון שימור והביא ראיה מב"ק ק"ג רע"א ופנחיא בעלמא הוא דקבעינא אבל בב"ק שם אעפ"י שנכון פירש כלומר להצלה בכ"ז הוסיף פנחיא לשון חוזק ע"ש. והנכון שהוא לשון שימור מל"פ הנ"ל עיי' פערלעס עט"ש 20 ובכ"י ש"ס מינכען בב"ק פנחייה ובכ"י ר' פחתא וגם זה נכון מל' צענד pâiti שמירה pâṭa בל"פ החדשה پاده שמור וא"כ עיקר הגי' פאתא במקום פחתא ובשט"מ ב"ק אי' פנוחי ופי' התכסות מן העין וכתב בשם הראב"ד הגאון לא גרים הכי וז"ל ושהייא בעלמא כלו' אוושא בעלמא עבידנא וכו' ע"כ אבל לפע"ד פירוש לפירושו כלומר אוושא וכו' אינו נכון כי שהייא בעלמא הוא הוא פנחייא דספרינו כי پائیدن פי' ג"כ שהייא] —

* פִּנְחָס, פִּינְחָס (שם פרטי) א') לבנו של אלעזר בן אהרן הכהן ב') לכמה תנאים ואמוראים עיי' סד"ה ומבה"י בזה הערך. ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד חולי' ז'. והלאה ר' פינחס (פנחס) בן יאיר והיה חתניה דרשב"י עיי' שבת ל"ג: ויק"ר ס"פ כ"ו עיי"ע סתת. סנהד' ק"ו: פנחס ליסטאה ויפה הגיה החי' פערלעס (מיסצעללען 17) פנחס פליסטאה וכיון על Pontius Pilatus עש"ה. פנחס בן גובתא עיי"ע גובת אריח (ח"ב' רנ"ד). גיטי' נ"ו: ר' פנחס בן ערובא אני הייתי בין גדולי רומא. קהל"ר פ' לשחוק: א"ר פנחס דדהובא ט"ס הוא וצ"ל דדחוכא עיי"ע דחך (ח"ג, ל"ד).

☞ פנטי (= אפנטי מל"י ἄπαντα לקראת entgegen) ירו' דע"ז ס' אין מעמידין (פ"ב דמ"א:) ר' יוחנן נפק לפנטי דרבי יודן נשיאה[2] לעכו פי' בל"י לקראת עיי"ע אפנטי. *[אחי"ה ר"ל ע' אפנתי (ח"א, רכ"א) ועוד עיי"ע אפנטיסון (שם רי"ט)] —

* פַּנְטִי (?) (שם פרטי) קהלת ר' פ' אל תבהל: ר' לוי בן פנטי קרא את ארוריא קדם רב הונא ונ"ל שהוא הוא ר' לוי בר פאטי דירו' מגילי' פ"ג דע"ד: לוי בר פאטי שאל לר' חונא אילין אירורייה מהו וכו' כ"ה בדפו"ו וכד' קראקא פכטי ובקראט' פסטי וכולם בט"ס. והנכון במסכ' סופרי' פי"ב הל"ג לוי בר פאטי שאל (לר' חנינא) [צ"ל לר' חונא] אילן ארוריה וכו' ובבבלי מגיל' ל"א: אי' לוי בר בוטי וְבהעתקת פי' ר"ח לוי בר בוטא וכ"ה בכ"י ש"ס.

פֶּנְטִיגוֹן חמש עיי' בעי היִן. *[אחי"ה כ"ה בכל דפ"ע (ובכ"י ערוך) עד דפא"מ שהוא גורם פנטיגון חמש זויות עיי' בע' היִן אבל בע' הִן (ח"ג, ר"כ) פי' רבינו רק פינטי חמש ויותר טוב לגרוס עיי' בע' דגון (שם, כ') ושם הביא מנזיר (ח' :) פינטיגון ופי' חמש ועיי' שם מה שכתבתי] —

☞ פנטון (בל"י πάντων Alles) מד' אסתר פ' מהר קח את הלבוש (מעבי') [צריך לומר מיעבד][3] דומין פנטון פי' דומין בל"ר אדון פי' פנטון בל"י הכל. *[אחי"ה והוא הסמיכות עיי"ע דומיני וש"נ יתר מקומות ועיי"ע הבא] —

☞ פַּנְטוֹס (בל"י πάντως בכל צד שיהיה durchaus, auf alle Weise) ירוש' דסנהד' פ' נגמר הדין (רפ"ו דכ"ג:) אלא את ופינחס אסקון נבזין ביניכון פנטוס דמתפיס חד מינכון פי' בל"י בודאי ובכל מקום. *[אחי"ה ופני משה טעה במ"כ בפי' וחשב שמלה לועזית היא וריש המאמר פירשתי בע' נבזין ע"ש] —

פָּנְטוֹס (= פּוֹנְטוֹס ארץ Πόντος, Pontus) (אריוך מלך אלאסר בארץ שנער)[4] [וצ"ל מלך שנער אריוך מלך אלאסר (בראשי' י"ד, א') בארץ שנער] (שם י', י') תרג' ירו' בארעא דפנטוס[5] — (א"ב מחוז באסיא הוא ומשם יצא עקילס הגר). *[אחי"ה עיי' ספרא ריש בהר ועיי"ע עקילס ומ"ש. ותרג"י בארץ שנער (בראשי' י"א, ב') בארעא דבבל ואולי גם לזה הציון כיון רבינו בציון דלעיל. וכן

---

[1]) ועוד עיי"ע פנך. [2]) בנו"ג נשייא. [3]) עיי"ע דומיני ח"ג, פ"ב. [4]) כ"ה ברפ"ע חוץ מדפ"ר ושם אלאסר אריוך מלך שנער וכ"ה בכ"י ה"ב וכולם בט"ס. [5]) וצ"ל גם בציון הראשון: מלכא דפנטוס ובקצת תרגו' נשתבש מלכא דבוגטוס וצ"ל דפונטוס.

בתרג' ישעי' י"א, י"א; זכרי' ה', י"א מתורג' שנער ע"י בבל. ודע כי סומכוס העתיק מלך אלאסר (בראשי' י"ד, א') Βασιλέως Πόντου וסמך בזה על סיפא דקרא בארץ שנער] —

☜ פַּנְטַסְיָא לדעת ר"ב מל"י φαντασία Vor-stellung) ירו' פרק יש נוחלין דב"ב (רפ"ח דט"ז ע"א) בעי מימר פנטסיא פי' בל"י מחשבה וציור דבר מה. *[אחי"ה בנו"ג ר' יצחק בעי מימר פנסטה ולא אשכח ולפע"ד הוא מל"י ἠπιστητόν; ἐπιστητόν דבר שכל Verständiges, Kluges והתואר πιστός כלומר רצה לומר דבר המאיר ומקובל לשכל הישר ולא מצא] —

* פַּנְטַסְכִינָאֵי תר"י א' נפתחים (בראשי' י', י"ג; דה"י א', י"א).

* פנטפוליטאי תר"י ב' ענמים (בראשי' י', י"ג) ותר"י א' שם י"ד להעתקת כסלחים ולדה"י א' א', י"ב להעתקת פתרסים.

☜ פַּנְטִיקָקְיָא (לדעת ר"ב הורכב מן πάντος ומן κακία כלו רעות ואולי יותר טוב πεντακακός בעל חמש רעות fünffacher Bösewicht) ירו' דתענית פ"ק דס"ד:) פנטיקקיא צלי ואתי מטרא פי' בל"י כלו רעות. *[אחי"ה בנו"ג איתחמי לר' אבהו פנטקקה יצלי וכו' ופי' המפרש חמש רעות כלומר מל"י הנ"ל מי שהוא בעל חמש רעות יתפלל ויבא מטר — ובסד"ה פי' שם איש] —

* פנטיתא? גי' דפ"ר בערוך ע' זגתא (ח"ג, רע"ב) והיותר טוב לגרוס פטמתא.

☜ פַּנְיָא (בל"ס פַּנְיָא ערב Vesper, Abend) תרג' בפסוק בבקר יאכל עד (בראשי' מ"ט, כ"ז) בצפרא ובפניא פי' ערב והוא ל"מ לפנות ערב (בראשי' כ"ד ס"ג; דברי' כ"ג, י"ב) וכן מצינו לפנות בקר (שמות י"ד, כ"ז; תהלי' מ"ו, ו'). *[אחי"ה ועיי"ע פן ומזה ל"ס הנ"ל שפי' ממש ערב וכ"ה בתרג' ויק' ז' ט"ז; תר"י א' לדברי' ו', ז'; י"א, י"ט. תעני' כ': כל פניא דמעלי שבתא שם כ"ג רע"ב בפניא. יומ' י"ט. להדי פניא. גיטי' נ"ה סע"ב נהר פניא עיי"ע נהר ב'] —

* פּוֹנְיָה (Abtritt) עיי"ע פן = פנה.

* פְּנִימוֹן (שם תנא) ירו' תרומו' פ"ג דמ"ב: אבא פנימון. במד"ר פ"ט פנימון אמר ובסוט' ד'. פלימו ובירוש' סוטה פ"א דט"ז ע"ג מינימין.

* פונין (אולי מל"פ پنهان כסוי ועטוף verhüllt, verdeckt) תרג' כ"י איוב ד', ט"ז דממה וקול אשמע: חשיי וקול פונין אשמע פי' קול מכוסה והוא דבר חשאי ובנו"ג וקל סוגעין אולי גם זה ל"פ سخن דבור Rede.

* פְּנְיוּתָא, פְּנוּיָיתָא פי' כמו פנאי עיי"ע פן א' בסוף.

* פְּנִיתָא (מל"ס כמו פִּנָּה בל"מ Ecke) תרג' פנה (משלי ז', ח') לקביל פיניתיה כ"ה בכ"י ובנו"ג עינותא ושם פ' י"ב לקבל כל פנתא.

* פְּנִיאַס עיי"ע פינוס.

פַּנְיַים (= פַּנְיָאַס Πανιάς, Πανέας תואר לעיר קיסרין Caesarea Philippi) בפ' ח' בפרה (מי"א) באר אחאב ומערת פניים פי' מערה היא בראש הירדן. בב"ר פס"ד (ס"ג) ויצא הראשון אדמוני: אתעביד מלך נחת ויתיב ליה בהדרא [1] פניים. בר"ג דמגילה (ו'.) לשם זה פניים. בילמדנו בכי תשא (תנחומ' כי תשא סי' י"ד) ויבאו עד ליש (שופטי' י"ח, כ"ז) זו פניים. בברייתא דר' אליעזר פכ"ז וירדף עד דן (בראשי' י"ד, י"ד) זו פניים. בתרג' דודי שלח ידו מן החור (שה"ש ה' ד') ודבר מידהון ית עגלא מתכא דשוי ירבעם חייבא בלשם דמתקרא פניים — (א"ב נראה שבעל הערוך גרים פניים ולכן הביא הערך במקום זה וכן האמת אבל חכז"ל החליפו אות נו"ן לאות מי"ם וכן עשו במלת אספמיא). *[אחי"ה ובאמת עיקר הגי' בנו"ן וכ"ה נכון בתר"י א' לבמד' ל"ד, י"א מערת פניאס. אבל בתרג' דה"י א' כ"א, ב' העתיק דן פמיאס וכ"ה בפדר"א ובתנחו' הנ"ל ובדפ"ר בראש ובאמצע הערוך פמיים אצל הגי' פניים אבל בכ"י ובדפו"ו תמיד פניים ובש"ס ובתנחו' הישן וישלח סי' ח' פמיים. ובב"ר פס"ג שתי נוסחאות פמיים נ"א פניים ובאותו הספור בירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו סע"ב פמיים וכ"ה בב"ר פל"ג ושם בטעות בקוים מערת פמיי"ס וצ"ל כבכורות נ"ה. פמיים אבל בירוש' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד פניים וירו' שביעי' פ"ט דל"ח ע"ד בני פניים עיי"ע דיקלוט (ח"ג, ג"ג). והעיר קיסרין שנקראה על שם מיסדה Καισάρεια ἡ Φιλίππου (בן מתתיהו על

[1]) כ"ה ברפ"ר ואמ' וכ"י. ובדפו"ו בט"ס בחדא.

הקדמוניות י"ח, ב', א'; על המלחמות ב', ט' א') מתוארת ג"כ Πανιάς (שם על הקדמוניו' ט"ו י, ג') או Πανεάς, על שם ההר Πανεῖον, Πάνιον והמערה אשר היתה שם. והשמרונים קראוה פניאס ועוד היום נקראת بانياس עיי' וויענער ע' Caesarea ונייבויער 236 והלאה ועיי' ג"כ ע' ים ומ"ש.] —

* פְּנִיקְיָא (Phönicien, Φοινίκη) ב"ר פ"צ עיי"ע פלם = פלסטיני, ובמו"ע ע' פנקיה.

פנך (= פִּינָךְ, פִּינָכָא, פִּינָקָא מל"ס פִּינָכָא, פַּנְכָא וכ"ה בל' שמרוני מל"י πίναξ, πινακίς קערה גדולה grosse Schüssel) בס"ג דפ' אלו עוברין בפסחים (מ"ט.) בר מלחך פינקי ס"א פינכי[1]) בס"ג דפ' סדר תעניו' (כ"ד:) אי שריף מר פינקא דדייסא[2]). בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' קי"א:) דההוא פינכא[3]) דהוה בי ר' אמי דמלוח בה בשרא ותברה. פי' זו פינכא של חרס היתה שאינה יוצאה מדפיה לעולם. בב"ר פ' אלה תולדות נח (פל"ח) אתת ההיא אתתא טעינה חד פִּינָךְ דסלת פי' קערה גדולה בל' יון פינכי. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ואמ' ובכ"י אבל בדפו"ו בקוים פינאכ"י והנה כתיבת פינכא עולה יותר יפה עם מלה סורית ושמרונית וכ"ה בל"פ پنك קערה וכנ"ה בירו' שבת פ"ג ד"ו: פינכא דאורזא . . פינכא דגריסא וכצ"ל בירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: ירוש' סנהד' פי"א ד"ל ע"ג חד פִּינָךְ דסולת וכן בירו' ברכות פ"ט די"ג ע"ד. וחקבוץ פִּינָכֵי פסחי' הנ"ל — וממה שפי' רבינו ורש"י בחולי' הנ"ל פי' זו פינכא של ח ר ס וכו' מוכח כי בעלמא היה של נחשת ובאמת כן ענינו בל"פ הנ"ל וגם השמרוני העתיק כן בשמות כ"ז, ג' מזרק] —

פְּנַךְ (מל"פ پناهيدن רץ וברח sich flüchten, davontraben) מדהרות דהרות אביריו (שופטי' ה', כ"ב) תרגומו פינוכא דהוה מפניך. העלו סוס כילק סמר (ירמי' נ"א, כ"ז) תרג' סוסוותיהן מפנכין[4]) וסוס דוהר דנחום (ג', ב') [תרג' סוסוון מפנכין]. *[אחי"ה וזה הפעל נבנה בל"פ מהשם پناه הצלה ומפלט ועיי"ע פנח וא"כ הפעל רץ למפלט וכדי להציל עצמו כלומ' רץ בכל כח] —

פנם (= פְּנִים פי' תוך כלומ' תוך הועד של בני ישיבה) בפ' שנים אוחזין בגמ' מצא שטרי חוב (ב"מ ט"ז סע"א) זו אינה צריכה לפנים רבא אמר[5]) אינה צריכה לפנים ולא לפני פנים[6]) פי' אין צריך לדקדק יותר. *[אחי"ה ועיקר מקומו בע' פן = פנים ושם רמזתי על זה ועל פירש"י שכתב אינה צריכה כדי לתרצה להכניסה לפני בני הישיבה וכו' ותשובת הגאונים פורשין דליכא קושיא מעליא אל תעלוה לגיו ע"כ והריטב"א פי' (עיי' שטמ"ק ב"מ שם) זו אינה צריכה להכניסה לפני גדולים כי קל להבין וכו' ובזה הענין פי' רבינו] —

פנון (= פִּינוֹן או תואר מן פינס עיי"ע או מל"פ پينه Lappen או מל"י πιλίνον aus Filz gemacht) בסוף כלאי' (פ"ט מ"ז) ומנעלות הפינון פי' עדילרין[7]) עשויין מן הפסולת ובלעז פדולי[8]) (א"ב פי' בל"י מין בגד נבזה וכן פנון בל"ר). *[אחי"ה כונת ר"ב על מלה יוני', ורו' שבע' פינס ע"ש ובל"פ הנ"ל בראש הע' ענין סמרטוט שנותנין במנעל ועיי"ע פוניין ויותר נראה שהוא מל"י הרשום' בראש הע' הזה מה שעשוי מלבד ועיי"ע בנרסאי וע' דרדסין ומ"ש] —

פָּנָם (= פָּאנָם מל"י φανός וכן בל"ע ופ' فانوس Leuchte, Laterne) בס"ג דפ' הישן (סוכ' כ"ט.) אמר לעבדו טול פנס מפניהם והושיבן בחשך. [בפ"ב בכלים] (מ"ד) פנס שיש בו בית קבול שמן פי' „כלי שנותנין בו הנר מפני הרוח שלא תכבה"[9]) (א"ב פי' בל"י עששית ובית נר דולק). *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"ב ספ"ז פנס של זכוכית ובתוספ' כ"י אירפ' ספ"ו (ה') היה לו נר טמון בחיקו או בפאנס[10]) והוא על משקל ערבי ופרסי. ירו' ברכו' פ"ח די"ב: נר בתוך חיקו או בתוך פנס, שמ"ר פט"ו היה נוטל הפנס ומהלך לפניהם. שם פכ"ה תלמיד טוען פנס לפני רבו תנחומ' הישן הוספה לפרש' שלח סי' י"א במד"ר ספט"ז העבד נוטל הפנס ומאיר לקונה. והקבוץ קהל"ר פ' וישב העפר וב"ר רפ"ג הדליק נרות וּפְנָסִין וכו' ושם בנה פלטין ועיטרה בנרות ופנסין, ושם פס"ח כבו את הנרות כבו את הפנסין, תנחומ' הישן בחקתי סי' ו' הדליק בתוכה שני פנסין, ריש איכ"ר ופ' ישב בדד מכבה את הפנסין. ופי' מ"כ בב"ר פנסין לנטערנ"א וכ"ה בפירש"י בסוכ' כ"ט. ד"ה והניח

---

[1]) וכס"א אי' לפינוו וכ"ה בע' בר מחים תנורי (עיי"ע חֲ"ב קע"ת). [2]) בנו"ג אי שריף מר פינכא אחריתי דדייסא ובכ"י לי' אחריתי ואי' הדא פינכא ובכ"י מינכען אי שדי וכ"ה בערוך בדפ"ר וצ"ל שריף. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע פינקא. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע מפנכן [5]) וכ"ה אמר רבא בכ"י ש"ס ר' בי ובנו"ג אמר ליה אביי. [6]) בכ"י ש"ם צריכה לפנים ולפני פנים ובנו"ג זו צריכה לפנים ולפני לפנים. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט ערילדין וצ"ל ערידלין ועיי"ע עדלר ומ"ש. [8]) בכ"י ל"ד וה"ב פרולי וכ"ה בפי' מהר"י ב"מ וצ"ל כדאי' בשאר כ"י ודפ"ע פדולי ועיי"ע עדלר ומ"ש. [9]) הועתק מפי' רה"ג לכלי' שם. [10]) בנו"ג בפנס.

לנטירנא אבל בכ"י רש"י לי', ובעה"ק שנ"ב לנטע"ר צ"ל לנטערנ"א תוספת' כלי' ב"מ רפ"ב עיי"ע פוקטי — פינוסות בתוספת' ב"ב רפ"ו ט"ס וצ"ל פוטסות וכדאי' בכ"י אירפ' ועיי"ע פטס] —

פֵּינוֹס (מל"ר fenus, foenus נשך Zins) מד' תהלי' מזמור השמים מספרים (מזמור י"ט) ונוטלים זה מזה בפינוסין ופורעים בפינוסין פי' בל"ר רבית ונשך. *[אחי"ה ובויק"ר פכ"ו הגי' בפיוסין וצ"ל בפינסין (אבל עיי"ע פסטים) ומזה נ"ל בתנחומ' נשא סי' י' ובמד"ר פי"א יברכך בממון שלא תהא עשוי במדינה פניאס פי' שלא יקחו את הממון ממך בנשך [1]) וה' לעף בהשחר שנה א' 60 הגיה פיגס מל"י φυγάς landesflüchtig ועיי' בט"ר לה' אייזלער ח"ב, 63 — ובעיר דוד לר"ד די לארא מצאתי ἄφενος ופירשו ע"י „מס ומכס" אבל ענין זו המלה שפעה Ueberfluss — וה' לעווי פי' ποινή, poena, עונש. ומהר"ם די לונזאנו גרס כמדינת פניאס ונדחק בפירושו]

* פִּינְסוֹר (נ"ל להגיה סינסור מל"י ורו' אמצ' σύγκελλος, syncellus תואר לשרה ופקידות אצל רומיים בבית תפלתם Zellenmönch) תנחומ' שופטי' סי' י' הלך במדינה ולא שאל בע"ז נכנס במדינה והיה הפינסור שלה עומד בפתח המדינה וכו' ופירש העץ יוסף כהן ע"ז ולי נראה מענין הרשום הנ"ל.

פָּנַק (מל"ם וכן בל"ע فنق ענינו עדון verweich- lichen, verzärteln) בר"ג דחגיגה (ד' סע"א ורע"ב) לאיתויי מפנקי. מפנק מנוער עבדו (משלי כ"ט, כ"א). בתפנוקי מלכין (תרג' אונק' לבראשי' מ"ט, כ'; לדברי' ל"ג, כ"ד). *[אחי"ה ועיי"ע תפנוקא ורבינו לא הביא הפסוקים אשר עליהם הביא התרגום. והפעל בפַעל ואתפעל הרכה בתרג' להעתקת ענג עדנה ומעדנים עיין המתורגמן ועמת"ר ללעווי. ב"ר פכ"ב כל מי שמפנק את יצרו בנערותו וכו' עיי"ע מנון. בינוני פעול ויק"ר פי"ט שהיה מפונק. מכילת' משפטי' פ"ח מפונק ובלא"ר מְפַנֵּק ב"ק פ"ד. כתובות ס"ז: שבת ק"ט. והשם מפנקותא פסחי' ג': עיי"ע מפנק. ועוד כל"ס פונקא (Ver- gnügen) וכן תרג' תענוג (משלי י"ט, י') פינוקא ועוד עיי"ע פרנקיתא] —

פנק (פוֹנְקִין או מל"פ پناغ, بناغ פקעיות הצמר בכוש Knäuel an der Spule או לגי' פוניקלין מל"ם ויוני' שבפנים Einschlag) לא נירין ולא פונקין (ב"ק קי"ט:) כבר פירשנו בע' נר (ה') — (א"ב בנוסחאות כתוב פונקלי פי' בל"ר שולי הבגד). *[אחי"ה ור"ב כיון על ל"ר penicu- lamenta telae והנכון שהוא ל"ם פוניקלא ובל"י πανούκλιον Einschlagfaden עיי' פערלעס עט"ש 8. ולזה עולה גי' התוספת' כ"י ב"ק ספי"א פאניקנין [2]) אבל לפי גי' רבינו כאן ובע' נר ה' וכ"י ש"ס והמאירי שם אולי יותר טוב לגזרה מל"פ הנ"ל והן הן חוטי פקעיות הצמר הקושרים ומגלגלין בכוש עיי' וואוללירס ח"א 373 ופערלעס הנ"ל] —

* פניקא ? ויק"ר פכ"ו מאנון פניקא צ"ל מאנין פגניקא עיי"ע פגן ב'.

פנקט (= פְּנִיקְטָא מל"י πινακοθήκη Prunksaal, עיי' בפנים) בריש ויק"ר (פ"א) היו אומות העולם שומעין קול הדיבור ונתרזין מתוך פניקטהון [3]) פי' היכליהם. לך יובילו מלכים שי (תהלי' ס"ח, ל') תרג' מפניקטיהון לך ייתון מלכייא קרבנא. בב"ר פי"ז (פט"ז) בגווסין [4]) ובפניקטין [5]) ובלשון — (א"ב בנוסח' כתוב בנמוסין ובפנקסין עיי"ע נווסין). *[אחי"ה אבל שם הערוך כבר ר"ב כי גי' הערוך העיקר ובאמת כן מצאתי בכ"י פאריז בב"ר פט"ז בפנקיטין [6]) וה' ברילל מ"ע ח"א 186 רוצה לקיים גי' הספרים מל"י πίναξ עפ"י גיטי' פ'. לפי גי' רבינו בע' לשון מלכות שאינה מלכות רומי.. דאין להם לא כתב ולא לשון אבל גי' בטי"ת העיקרית וכפי מה שהוכיח ה' המנוח אפפענהיים [7]) מל"י הנ"ל היכל אשר שם צורות אנשי שם נשמרין והם היו היכלי הנוי אצל היונים] —

פנקיה (עיי"ע פיניקיא) בכ"ר פ' צ"א (ס"פ צ') בפנוקיא [8]) ובערביא ובפלסטיני — (א"ב פי' בל"י ורו' ארץ צידון)

פִּנְקֵס (= פִּינְקֵס מל"י πίναξ וכן בל"ס פִּנְקִיתָא Brett, Tafel, dann Buch aus Schreib- tafeln zusammengefügt) בפ' הבונה (שבת ק"ד:) על שני דפי פנקס. בפ' שלישי באבות (מט"ז)

---

[1]) ודע עוד כי בל"ר אמצ' פי' census fonsalis מס הגלגלת. [2]) נ"א פאנקין, וגי' סנאקנין טעות היא. [8]) וכ"ה בשהש"ר פי' כתפות מתוך פניקטיהון. [4]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכ"ה בע' נווסין ובדפ"ע כאן בט"ד בטווסין. [5]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בע' נווסין ובשדפ"ע בפנקטין. [6]) ובגו"ג בפנקיסין. [7]) ליטעראטורבלאטט להי ראהמער 90, 1875 וכן נגרר אחריו ה' לעווי. [8]) בגו"ג בפנקיא.

הפנקס פתוחה ככר פי' בע' סעד[1]. בשלשה תריסין פכ"ד בכלי' (מ"ז) שלש פינקסיות הן האפיפודין[2] טמאה מדרס. פי' לוח עשוי על אבק של עפר וכותבין בו חשבונות[3] ושיש בה בית קבול שעוה (כלי' שם) פי' לוח הטוח בדונג כדי לכתוב בו. וחלקה [טהור מכלום] (שם) מלשון חלק, בס"פ י"ז בכלי' (מי"ז) פנקס שיש בו בית קיבול שעוה טמאה ושאין בה טהורה. בראש[4] בראשית רבה (רפ"א) דיפטראות[5] ופינקסאות יש לו. בגמ' דפ' המפלת (נדה ל'.) מונח (בפנקס) [צ"ל כפנקס][6]. קסת הסופר (יחזק' ט'. ב' ג') תרג' פנקס ספרא — (א"ב פי' בל"י ספר קטן). *[אחי"ה בהוראה ראשונה מונה ענין פנקס על לוח ודף וזה מה שאי' בתוספת' סוט' רפט"ו מפתחות לפניו כלוחי פינקס. בשבת פי"ב מ"ד ומ"ה שני לוחי פנקס, ושם שני דפי פנקס. ובירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג מפורש גימון ע"י פינקסה והושאל לספר שמחובר מן לוחין ודפין[7] ומזה תבין מה דאי' בירוש' מעש' שני פ"ד דנ"ה: חמית בחלמאי חד פינקס דתרי עשר לוחין וכו' ובאיכ"ר פ' רבתי ד"ה חד כותאי (א') חמית בחלמי דהוינה טעין חד פינקס ובה עשרים וארבע לוחין, ויק"ר פכ"ו אפי' שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבים על פנקסו של אדם, ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. אפי' דבריי שאין בהן חטא נכתבים לאדם על פנקסו, ירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד פינקסו[8] נפתחת, ב"ר פפ"א נתבקרה פנקסו ושם ס"פ ס"ט קיפלה כפינקס, שבועו' פ"ז מ"א חנווני על פנקסו וכ"ה בתוספת' שבועו' פ"ו ובכ"י אירפ' פנקתו במשקל סורי, ירו' מעשרו' פ"ב דמ"ט ע"ד כתיב בפינקסיה דחילפיי וכו'[9], ירו' שבת ספי"ב די"ג ע"ד חוקק כגון ההן פינקסה, ירו' ביצ' ספ"א ד"ס רע"א תוספת' שבת ספי"ג (י"ד) מטלטלין . . . את הפינקס, תוספת' שם ספי"א (י"ב) ע"ג הספר . . ע"ג הפנקס, תוספת' ב"ק ספ"ט הכה . . בנייר בפינקס וכו' והקבוץ ב"ר רפ"א עיי' לעיל ובכלי' הנ"ל פנקסיות וכ"ה בירו' ר"ה פ"א דנ"ז, שלש פנקסיות הן וכו' ובבבלי ר"ה ט"ז: ג' ספרים. תר"י א' לבראשית ל"ט, י"א פינקסי חושבנא, ועה"ק שנ"ב פי' טבלא בל"א = Tafel ובשבת קמ"ט, תוספ' שבת רפי"ז (י"ח) הוזכרו יחד טבלא ופינקס ע"ש] —

פַּנְקְרֵס (= פִּינְקְרֵיסִין, פַּנְקְרֵיסִין לדעת רבינו כמו קפריסין אבל עיי' בפני') ירו' בפ"ק בשבת (ד"ג סע"ג) פינקריסין וקובטיות[10] וקוליות וחמין שלהם הרי אילו מותרות. ובפ' אין מעמידין בגמ' והשלקות (ל"ח:) ת"ר בתוספת ע"ז (פ"ה) הקפריסין והקפלוטאות (והמלטיא) [צריך לומר והמטליא][11] והקליות והחמין שלהן הרי אלו מותרין. *[אחי"ה מוכח כי רבינו השוה פינקריסין עם קפריסין של ע"ז ותוספ' ע"ז[12]) ובאמת בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד אי' תחת הקפריסין הגי' הפנקריסין אבל ממה שאי' בירוש' פיאה פ"ז ד"כ. פרסקין תחת פנקרסין של ירו' סוט' פ"א די"ז: ושם פ"ט דכ"ד: אולי יותר נכון להגיה גם בע"ז בבלי פרסקין תחת קפריסין עיי"ע אפנקריסין (ח"א, רכ"א) ובירו' סוט' אולי פנקרסין מל"י אמצ' -παγχρησ-τον מיני מתיקות Zuckerwerk[13]) ומזה הענין בירו' תרומו' פ"ב דמ"א ע"ג וירוש' שבת פ"ג ד"ה ע"ד וטעמן (של ביצים) יפה כפינקריסין (כפנקריסין) כלומר כמיני מתיקות ועוד עיי"ע פקרס ג' ומ"ש] —

פנר (= פּוֹנֵרְיָה לדעת ר"ב עולה πονηρία Bosheit והנכון מל"י φανέρωσις deutliche Erklärung (Offenbarung ירו' דסנהד' פ' כל ישראל (פ"י דכ"ח רע"א) שלשה כפרו בנבואתן מפני פונירית פי' בל"י רשע ועולה. *[אחי"ה בנו"ג פונרייה והגיה ר"ב אודות פירושו והנכון מל"י = φανέρωσις φανερά פי' גילוי ופירוש גלוי[14]) כלומ' מפני שלא נגלה להם היאמנו דבריהם וע' הזקנים העתיקו נגלה (דברי' כ"ט, כ"ט) ע"י φανερὸν וכן העתיקו תעודה (ישעי' ח', ט"ז) πανερός ἐστι והפעל ממנו גלה (ירמיה ל"ג, ו')] —

☞ **פנר** (= פַּנְדְּתָא שער Pforte, Thor) תרג' על פסוק בשנת שלש למלכו (תרג'

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס סער ובכ"י ה"ב אי' עוד בריש ויק"ר פי' בע' סער וט"ס הוא ושייך לע' פנקט וערבוב שני ערכים יש כאן. [2]) כ"ה נכון מאוד בדפ"ר ועיי"ע בח"א, רכ"א ובשדפ"ע האפיפורין כגי' הספרים. [3]) נגרר בזה אחר פי' רה"ג וכבר ביארתי הכל ותקנתי דברי רה"ג המגומגמים בדפוס עיי"ע אפיפודין. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר וכ"ה בע' דפתר. [5]) כ"ה בדפ"א ובשדפ"ע דיופטראות ובע' דפתר: דפתראות. [6]) ובנו"ג דומה בטעי אמו לפנקס שמקופל. [7]) עיי' פי"מ להרמב"ם כלי' פכ"ד מ"ז ורש"י פי' בנדה שם פנקס לוחין שכותבין בהן הגלחים. [8]) ושם ג"כ פנקסתו? [9]) בהולי' סי': באגדתיך או לגי' רבינו באיגרתך עיי"ע אדנקי. [10]) כ"ה בכל כ"י ודפ"ר ובשדפ"ע בט"ס וקוטיות. [11]) עיי"ע מטליא. [12]) ובכ"י אירפורט בתוספ' שם קופרצין? [18]) ולדעת הח' לעף (לעבענסאלטער 416 מל"ר -pancra tium. מין ממיני בצלים וסגולתו הלא היא מבוארת בפליניאוס כ"ז, צ"ב. [14]) עיי' מ"ע יאהרביכער להי ברילל ח"א, 219.

שני באסתר א׳, ג׳) ובליעת [1]) פנרתא ברייתא דבית מקדשא ויש נוסחאות כתוב בהם פרותא פי׳ פורתא בל״ר דלת. *[אחי״ה וכיון לל״ר posta וענין פנרתא הוא דלת כנראה מסנהד׳ צ״ו: אשר אחריו נגרר התרג׳ כלהו בלעתינהו חד דשא ועל פי זה הגיהו פנרתא פרותא, ואולי צ״ל פנתרא מל״פ بنجره Pforte] —

פַּנְתָּא נ״ל מל״פ پيشه פרחת Stirn והיינו מעלה של מנעל Stirnseite, Obertheil des Schuhes) מעל (יבמות ק״ב·) ס״א אפנתא וכבר פירשנו במקומו. *[אחי״ה עיי״ע בח״א, רכ״א ושם פי׳ וש״נ שינוי הנוסחאות וגי׳ פנתא תתכן יותר מגי׳ אפנתא] —

פונתק (?) מאי יועזר פונתק כן כתוב בנוסחאות [2]) ובעל הערוך גרס פוטנג ע״ש [3]).

פַּנְתֵּר (= פַּנְתֵּירָא = פַּנְטִירָא מל״י הרשומ׳ בע׳ אפנטור Pantherstein ועוד עיי׳ בפנים) תרג׳ ושהם וישפה (שמות כ״ח, כ׳; ל״ט, י״ג) בורלא ופנתירא ונקראת כן אבן זאת שהיא מלאה חברברות. *[אחי״ה בד׳ סביוניט׳ הגי׳ בתי״ו וכ״ה לפנינו בתרג׳ יחזק׳ כ״ח, י״ג; ובקצת דפוסי׳ ובכ״י תרג׳ לשמות הנ״ל בטי״ת ובתר״י באלף בראש אפנטורין עיי״ע ועיי״ע הבא אח״ז] [4]) —

פַּנְתֵּירִין (בל״י πάνθηρ בל״ס פַּנְתִּיר Panther) מדרש תהלי׳ מזמור משכיל לאסף (מזמור ע״ח לפסוק מ״ה) האזינה עמי תורתי: מין חיה הוא ושמו פנתרין פי׳ בל״י ורו׳ מין חיה כמו פרדלים אכזר מאוד ויש בעורו הברברות. *[אחי״ה בנו״ג פנתירין ובילק׳ תהילי׳ ר׳ תת״ך פנתרין והוא הקבוץ במקום היחיד] —

פס (נ״ל מל״ע فص בל״ר אמצ׳ pessia, possa דבר הנפרד מהכל ein abgebrochenes Stück וביחוד קרש וחתיכת כותל (Mauerstück, Brett כפ׳ השותפין בגמ׳ [5]) כמה יהא בעיר (כ״ב ה׳ סע״א) י״ב חודש [6]) לפסי העיר. פי׳ קרשי עץ לחזק שערי העיר כמו (עירו׳ י״ז:) עושין פסין לבירואות — (א״ב אות יונית קודמת לאחרונה נקראת פסי [7]) וצורתה [8]) קו אשר מאמצו ולמעלה יוצאים שני קוים כמו קני המנורה וכן עושין כמו צורה זו יתדות וקרשים בדרכים כדי שלא תעבורנה הבהמות דרך שם). *[אחי״ה וזה הפי׳ נ״ל רחוק ודוחק ויותר קרוב כפי מ״ש בראש הערך והראיה מע׳ פצם כי פצים הוא כמו פסים, פסין ע״ש. וכנ״ה עירו׳ ה׳. אם יש שם פס וכו׳ י׳. והלאה עושה פס גובה עשרה, תוספת׳ רפ״א דעירו׳ עושה לו פס וממעטו עד עשר אמות, ושם ונראה פס מבחוץ . . ונראה פס מבפנים, ושם פ״י (ז׳) ונשתייר בה פס מכאן ופס מכאן, ירו׳ עירו׳ רפ״ב די״ט סע״ד פס של ארבע טפחים . . פס של ששה טפחים, והקבוץ שם פסין, שם פ״ו דכ״ג ע״ד פסים וכ״ה בתוספת׳ מעשרות ספ״א ועוד עיי׳ ירו׳ פיאה פ״ח דכ״א, ותוספת׳ פאה פ״ד ותוספת׳ סוט׳ ספ״ז, ובירו׳ עירו׳ רפ״ט דכ״ה ע״ג בל״נ הרי שהיתה החצר חלוקה בפְסִיסָיוֹת מהו אבל בירו׳ נדרי׳ רפ״ה דל״ט, פסיספס] —

פס (= פַּיִים פי׳ הגרלה das Loosen מפעל פיס, פוס בל״ס פְּסַס, אַפֵּס מטיל גורל loosen) בפ׳ שני ביומ׳ (כ״ב.) ארבע פייסות היו שם. בפ׳ שואל אדם (שבת קמ״ח:) מפים אדם עם בניו ועם בני ביתו פי׳ לשון פיים שמפיסין למי יבא חלק זה ובלבד שיהו החלקין שוין אבל מנה גדולה כנגד מנה קטנה כלומר למי יבא הפיים יטול הגדול אסור משום קוביא והיינו דומיא דמשחקין בקוביא דהוי אסמכתא ולא קניא [9]). ור״ח ז״ל פי׳ „מלשון פיס כי ההיא דאמרינן [10]) (שבת ל״ג. נ״ד.) מי מפים וכמו שאמרנו על השכר (פסחי׳ ק״ז.) מיסרן ומפים״ [11]) וככר פירשנו בע׳ מפים (ב׳), בפ״ק בתמיד (פ״א מ״ב) מי שטבל יבא ויפים הפיסו זכה מי שזכה. גורלך תפיל בתוכינו (משלי א׳, י״ד) תרג׳ פייסך ארמא בינתינן [12]) — (א״ב בנוסחאות כתוב כיסך והוא טעות). *[אחי״ה השם פִּיסָא, פְּיָיסָא פי׳ גורל מל״ס פֵּסָא, פֵּצָא נבנה מהפעל פוס, פסס (פַּסְפֵּס) מבחין ע״י הגורל וכנ״ה בתרג׳ אסת׳ ט׳, כ״ד צבע פיסא ובתרג׳ שני פייסא. וכן ביומא כ״ב. זה הפיים הראשון, שם פ״ב מ״ג הפיים

---

[1]) בנו״ג ובלעת. [2]) בשבת ק״ט: פותנק וגי׳ ר״ב משובשת היא. [3]) וגי׳ רבינו נכונה מאוד ע״ש ומ״ש. [4]) ובלקח טוב שמות כ״ה, י׳ העתיק ישפה מאבצר ורצה המו״ל להגיה פאנטר אבל ע״ש (צד צ״ה) מ״ש הרב החי׳ בשמי, ושם צ״ל מרזאריד במקום מזארץ המשובש בדפוס. [5]) כ״ה בכ״י ערוך [6]) כ״ה נכון בכ״י וכן מוכח מדפ״ר רק שם ערבוב דברים הוא כמה יהא חודש. [7]) ψῖ. [8]) ψ [9]) והוא עפ״י המסקנא בגמ׳ קמ״ט: ועי״ש פירש״י. [10]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע דאמר. [11]) הועתק מפי׳ ר״ח בש״ס ווילנ׳ בשבת קמ״ט סע״א. [12]) כ״ה נכון בדפ״ר ובדפו״ו בינתינון ובדפ״א בינתינא.

השני וכו', ירו' יומ' רפ"ב דל"ט: יש לה פיים.. אין לה פיים, ובלא"ר יומ' כ"ב. כ"ג. פייסא והקבוץ פייסות עיי' לעיל ומפורש בגמ' יומ' כ"ה. ארבע פעמים נכנסין להפים ולכל חרא וחרא הוו בה טובא פייסות. ועיי"ה בענין פיים בתש' הגאוני' בהוצ' הרכבי צד 156 — וכן הפעל בהפעיל שם כ"ד: למה מפיסין וחוזרין ומפיסין, ושם כמה מפיסין, ירוש' יומ' הנ"ל אם אומר את יפים וכו'. הפסים (בראשי' ל"ז, כ"ג) מדרש בב"ר פפ"ד שהפיסו עליה איזה מהם יוליכנו לאביו. תוספת' יוה"כ פ"א ותוספת' סוף סוכ' כיצד מפיסין ושם ושם כמה פעמים בפַעל לא היה פיים. ועוד רק במובן ההבחנה שבת ל"ג סע"א מי מפים, ושם נ"ד. ובירו' שבת פ"ה ד"ז:] —

פם (= פסין, פייסין מל"ר אמצ' pensa, pensio, Steuer, פי' מם pensus, pesa, peisa, pisa (Census זימין פסין ארנונות גולגליות עיי' בע' זמיון[1]) [בשביעית ירושלמי פ"ד בגמ' חוכרין[2]) (פ"ד דל"ה:)[3]) ולא אמרו העוברים (תהלי' קכ"טי ח') לא אמרו או"ה שהן עוברין מן העולם ולא אמרו לישראל ברכת ה' עליכם מה ישראל אומרים ברכנו אתכם בשם ה' (שם) לא דייכם שכל הברכות הבאות לעולם בזכותינו הן באות ואינכם אומרים לנו טלו מהן[4]) שאתם מגלגלין עלינו פיסין וזימיונות וגולגליות וארנוניות[5]). בב"ר פרשת מ"ב[6]) ובויק"ר בריש ויהי ביום השמיני (פי"א) ויהי בימי שפוט השופטים: למדינה שחייבת ליפס למלך[7]) ובויק"ר אמור אל הכהנים (פ"ל) ובפסיקת' דסוכה ולקחתם לכם ביום הראשון (פסיקתי דר"כ צד קפ"ב:) למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך וכו'. *[אחי"ה כ"ה נכון בכל כ"י ערוך ובדפ"ר אבל בשדפ"ע נשמט מן ליפס למלך עד ליפס למלך וכבר רמזתי על זה בע' ליפס בח"ה נ"ג והעירותי (עם יתר המקומות שבאה המלה) שאין ענינה עם פסין, פיסין דערך הנוכחי כי ליפס הוא λοιπάς ופסין או פיסין או פייסים כגי' כ"י ק"ט היא .המלה הרומית הרשומה בראש זה הערך ועיי' פערלעס 108 שהשיג לנכון על מי שאמר שהוא πεῖσις. וכנ"ה בירוש' פיאה פ"א דט"ו: אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזימיות ומן הגולגוליות ומן הארנוניות וכ"ה בב"ר ספ"א מן הפיסין ומן הזמיונות ובילק' ריש פקודי ר' תט"ו ובילק' יהושע ר' כ"ב בשם ירוש' פיאה מן המזיקין ומן הזימים (הזימיות) וצ"ל מן הפיסין. ובע' זמיון (ח"ג, רצ"ו) הביא רבינו מפסיקת' דר"ה מילמדנו (עיי' ילק' שה"ש סי' תתקפ"ה) ומויק"ר ספל"ג יתר דוגמאות בענין פסין ובילק' ירמיה ריש רמז שי"ב לנכון הגי' פיסים ובויק"ר פכ"ט ובילק' ויצא ר' קכ"א ובתנחומ' ויצא ובפסיקת' דר"כ צד קנ"א: הגי' מסים וצ"ל פסים כדאי' בכ"י א"פ וכרמולי שהביא הרב החכם המו"ל] —

פָּם (מפעל פוס, פים נרדף עם פסס פי' הפריד חלק מכלו losmachen ובפיעל ובפעל כמו בל"ס אַפִּיס ענין הרצות איש ופתוי beschwichtigen, besänftigen) בע"ז כפ' השוכר (ע"א.) אומר אדם לגוי צא והפס עלי מנת המלך פי' לשון פיום ופריעה. בב"ר פ' י"ח (י"ז) אעשה לו עזר ובויק"ר כי ימוך אחיך (פל"ד) אנן פסין לה פירקא ושיבקה, ס"א אנן יהבינן לה פורנא ס"א משופי פורנא[8]). *[אחי"ה ואולי פסין הוא הפעל מע' הקודם ומל"ר pendo כלומר אנו שוקלין לה ונותנין לה פורנא שלה ובפיעל ובפעל ענינו התרצות והתפתות והרבה בדרז"ל וקרוב לפי' πείθω בל"י überreden mit guten Worten ברכו' כ"ח: ואני יכול לפייסו בדברים ועיי' שם ל"א. ל"ב: עירו נ"ד. ק': יומ' פ"ז. ר"ה י"ז סע"ב תעני' כ"ד. מגיל' י"ב. מ"ק ט"ז. חגיג' ט"ז: שקלי' ט': יבמו' ע"ט. צ"ו: כתובו' צ"א. נדרי' כ"א: ס"ב. גיטי' ל'. נ"ז: ב"ב ט'. סנהד' כ'. הוריו' י"ג: חולי' צ"ד. צ"ה. נדה ס"ב. ס"ז: ב"ר ס"פ צ"ג ויק"ר פכ"ו ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד תוספת' תרומו' רפ"ז לנדרי' רפ"ה. לב"ק פ"י לבכורו' פ"ג ועיי' ירו' ביצ' ספ"ג דס"ב סע"א. בינוני פעול מְפוּיָּס יומ' פ"ז. שמ"ר פנ"א. אתפעל יומ' כ"ג. דמפייסו ליה ומיפייס' שם פ"ז: ולא איפיים. יבמו' ע"ט רע"א מיפיים ולא פייסינהו, סוטה ל"ה רע"ב דאיפייסת. תר"י לבראשי'

[1]) ח"ג, רצ"ו וש"נ. [2]) כצ"ל ונשמט בטעות ברפ"ע. [3]) וכ"ה בירו' שביעי' ספ"ה דל"ו סע"א ע"ש. [4]) בנו"ג בואו וטלו לכם מן הברכות הללו. [5]) בנו"ג פיסים וזומיות וכ"ה בשו"ט ובילק' תהלי' קכ"ט ובכ"י ק"ט פייסים. [6]) וכ"ה בכ"י ובדפ"ע חוץ מדפו"ו ושם בט"ס כ"ב אבל בע' טמיון גם בדפו"ו - מ"ב עיי"ע טמיון ח"ד מ"ב (ושם בשורה י"ג מלמטה צ"ל ובפרשה ס"ב ולא כדאי' בט"ד ובפרק). [7]) בנו"ג בב"ר ליפס לשר. [8]) בב"ר הגי' אנן יהבינן לה פורנא ושבקית מינך ובויק"ר אנן פסקינן פרנא ושבקת מינך ובילק' ישעי' ר' ש"ב אנא פסקי פורנא ושבקא בילק' בהר ר' תרס"ה אנן פוסקין פורנא ושבקה, ובירו' כתובו' פי"א דל"ד סע"ב אנא יהיב לך פורנא ושבקה.

ל"ד ט"ו כ"ב. כ"ג נתפיים להעתקת נאות ועיי"ע את ב' טפס ב'. נתפעל והתפעל ברכו' ל"ג רע"א נתפיים אותו השר, יומ' פ"ו: מתפיים הימנו, סנהד' ל"ט. כולן נתפייסו, ויק"ר פכ"ו שהיה לו לשאול להתפיים בדוד. בהפעיל שבועות מ"ה. כדי להפים דעתו של בע"ה. ירוש' שבועו' פ"ח דל"ח ע"ד מצוה להפיסו. והשם המופשט פִּיוּס, פִּיוּסָא ובל"ס פִּיסָא, פְּיָסָא (das Besänftigen, Zu-reden) נדה ל"א: מקבל פיוס, ירוש' תעני' פ"ב דס"ה: ואני מקבל פיוסן, ב"ר פצ"א היה בהם פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין, ושם פצ"ג הגשה לפיוס, ושם פצ"ד אגב פיוסא, ירו' פיאה ספ"ח דכ"א: ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: יקבל פיוסך, נדה ל"ז. עבדו רבנן פייסא. והקבוץ ב"ר פע"ד דברי פִּיוּסִים, תר"י א' לבראשי' ל"ד, ג' ומליל פיוסין — ויק"ר פכ"ו ופורעין זה לזה בפיוסין צ"ל בפינוסין עיי"ע פינוס. והתואר במקום השם פייסונא (das Erbetene) ירו' יבמו' ספי"ב די"ג. הדין פייסונא דפייסנתך] —

פָּם (= פָּסָא מל"ע فاس פי' כמו مرا מרא Grab-scheit) בוי"ק בריש קדושים (פכ"ד) מאן דאית ליה פסא או מכוש פי' בל"י קורין למרא שחופרין בה פס וכן בל' ישמעאל. *[אחי"ה אמת כ"ה בל"ע אבל מ"ש בל"י צ"ל בל"ר כי בל"ר האמצ' bessa פי' קרדום אשר חופרין בו. ובע' מכש הביא רבינו מויק"ר פכ"ה בס"א יסב פסא — ובפ' כ"ד אי' עוד מאן דהוה ליה פס] —

פס[1] (מענין פס א' פי' חתיכה Stück, Bissen מפעל פסס כמו פת מפעל פתת) במגילת איכה ותזנח משלום (לפנינו בפי' ויגרס) אכל מכל תבשיל חד פס י"ל כגון הלפס והקדרה וי"ל שהוא כמו פס ידא. *[אחי"ה וי"ל האחרון קשה להלמו לפי' חד פס כי ענין חד פס כמו פת כדאי' לפנינו בפ' ויגרם וכל הצעת המאמר הבאתי בע' פטילקון ועיי"ע בס א'. וכנ"ה באותו הספור בירו' תעני' ספ"ד דס"ט ע"ג רב מן דהוה אכל כל צורכיה הוה צָבַע פיסתיה בקטמא וכו' ובירו' ברכו' פ"ו ד"י: בגין דאנא אכל פיסתי וכו' ואנא אמר בריך מאן דברא הדין פיסא וכו' ובבבלי ברכו' מ': הגי' פיתא. ירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד קופדה משלים לפיסתה פיסתה לא משלמא לקופדה. והקבוץ ירו' פסחי' פ"ו דל"ג ע"ג הדין דאכל חובץ ובדעתיה מיכול קופד צריך מבערא פִּיסָתָא[2]) והקבוץ ב"ר פפ"ד פסים פי' חתיכות וחלקים עיי"ע הבא אח"ז] —

פַּם (= פְּסַם בלא"ר פי' חלל entweihen) מחלליה מות יומת (שמות ל"א, י"ד) תרג' ירוש' מפס יתה[3]) מתקטלה. וחללת את שם אלהיך (ויק' י"ט, י"ב) תר"י לא תפסון וכן תרג' את בריתי הפר (בראשי' י"ז, י"ד)[4]) כי את קדש ה' חלל (ויק' י"ט, ח') (להפרכם את בריתי באלה מסעי (?) ובריש אמור אל הכהנים) (?)[5]) להפרכם את בריתי (ויק' כ"ו ט"ו)[6]) לחלל גאון כל צבי (ישעי' כ"ג, ט'), ואחלל שרי קדש (שם מ"ג, כ"ח) חלל ממלכה ושריה (איכה ב', ב') תרג' אפים רברבנהא [צ"ל מלכותהא ורברבנהא]. בב"ר בריש וישב יעקב (פפ"ד) למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם פסים פסים. *[אחי"ה בנו"ג פסים פס ים. ודרש פסים (בראשי' ל"ז, ג') פס ים ורבינו הבינו מענין לשון התרג' ענין חלול היינו קריעה וחתיכה והנכון ששייך לע' קודם לזה. ועוד אי' פוס. פסס בלשון חלול הרבה בתרג' בפַעל תרג' הושע ד', ח'; אפעל תר"י ב' לבראשי' כ"ה, ל"ד; תר"י א' ויק' כ"א, ח', ט', י"ב, ט"ו; כ"ב, ב'; לבמד' ט"ז, כ"ו; כ"א, א'; ל' ט"ז והרבה זולתו. אתפעל לדברי' כ"ג י"ח; לאיוב ט"ו, כ' — בינוני פעול מפסה עיי"ע מפס וש"נ. ומה שהביא רבינו הציון הראשון הנ"ל שייך לזה הערך כמו שהעיר רבינו בעצמו בע' מפס] —

פם (= פָּסָה מל"ע فشا ובל"מ פָּשָׂה ענינו הרחבה sich ausbreiten, ausweiten) בריש נגעים (פ"א מ"ג) את שנולד לו פסיון[7]). בר"ג דפ"ק בחולין (ח' רע"א) בשני סימנין והם שער לבן ופסיון[8]) פי' „אם פשה תפשה"[9]). בב"ר פ' ט"ו: ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ תני עץ שהוא פושה[10]) על פני כל החיים. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' יוה"כ פ"א תימור הלבנה פוסה[11]) על פני כל המזרח,

[1]) כ"ה נכון בע' מיוחד בכ"י ק"ט וה"ב ובכ"י ו"ו אבל בדפ"ע הוא המשך מע' הקודם. [2]) ובטור יו"ד הל' בשר בחלב רסי' צ"א הגי' ובעי למיכל (קופר) [צ"ל קופד] מבער פתיתים. [3]) בנו"ג דיפסיגה. [4]) בנו"ג ית קיימי אשני. [5]) לי' בכ"י ק"ט וצ"ל כמו שהגהתי. [6]) ובנו"ג למבטלא ית קיימי. [7]) בנו"ג פשיון. [8]) בנו"ג בשער לבן ובפסיון. [9]) והוא כפי' רגמ"ה בחולי' (בקובץ כ"י אנגי דף רפ"ג סע"ב). [10]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע נשמט ובנו"ג פוסה. [11]) כה"ג בכ"י אירפ' ובנו"ג פושה ס"א פוצה.

ירו' יומ' רפ"ג ד"מ: מאור החמה פוסה על פני
כל המזרח, ושם דמ"א. וירו' שקלי' פ"ה דמ"ט
רע"א של בית אבטינוס היתה מתמרת ועולה
ופוסה ויורדת ושל אלו היתה פוסה מיד ובשהש"ר
פ' אשכול: שהיתה מתמרת ועולה עד הקורות
ואח"כ פוסה ויורדת כאשכל הכופר ועיי' תוספת'
יוה"כ פ"ב שהש"ר פ' מי זאת. ושם פ' נרד: שהוא
פוסה כאהל, ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג בהרת כגרים
ופסתה כגרים ובנגעים פ"ד מ"ח ומ"ט פשתה.
והשם פִּסָיוֹן ירו' מ"ק שם ונגעי' פ"א מ"ה ושם
פ"ג מ"ד מ"ה ומ"ו ושם מ"ז ומ"ח ופ"ד מ"א מ"ב
פשיון, ובתרג' ירו' לויק' י"ג, ה', ח', כ"ב, כ"ז ל"ב,
ל"ד. והלאה פְּסְיוֹנָא, ושם כ"ח לנקבה פְּסְיֵינְתָּא —
פסת בר (תהלי' ע"ב, ט"ז) פירש"י לשון פסיון תוספת
ורבוי. ד"א לשון רצון כמו פיים ע"ש] —

פס (= פְּסָא כמו פסע schreiten) בפ' השוכר את
הפועלין בגמ' מעשה (ב"מ פ"ו:) דלא מציא
פסיא קניא פי' בע' זגתא. [אחי"ה ושם פי'
שאינה יכולה לפסוע הקנה. ובכ"י ש"ס ה' ובאה"ת
הגי' באמת דלא יכלה למיפסע. ובכ"י ש"ס לב"ק
כ"ג: דפייסה פסויה ועיי' פירש"י בד"ה דפסעי
פסועי: ל"א דפסאי פסואי ועיי"ע פסע א' ג' ופי'
רבינו ועוד עיי' פץ ב' ומ"ש] —

פַּס (= פַּסְּא, פִּסָא, פִּיסְתָּא מל"מ וכן בל"ס פַּסֵא,
פַּסְתָּא Handfläche כמו כף יד בל' עברי ועוד
גם יד ורגל Hand, Fuss) קטנה ככף איש עולה
מים (מ"א י"ח, מ"ד) תרגומו כפיסת ידא. בריש
אהילות (פ"א מ"ח) ל' בפיסת יד ול' בפיסת הרגל.
*[אחי"ה בנו"נ שלשים בפיסת הרגל ו' בכל
אצבע שלשים בפיסת היד ו' בכל אצבע והוא
מל"מ פס ידא (דניאל ה', ה') פסא די ידא (שם
כ"ד) וכ"ה בל"ס בחבור עם ידא ורגלא, כתובות
ק"א: מלא פיסת ידו, מגיל' כ"ד: נתנה . . .
על פס ידו וכו', יומ' פ"ז. ב"מ קט"ו. ב"ב קע"ג.
התרפס (משלי ו', ג') אם ממון יש בידך התר לו פסת
יד ובכ"י ש"ס יש לו בידך ועיי' ד"ס ליומ' הנ"ל.
ובב"ר פ' ע"ח נדרש מתרפס (תהלי' ס"ח, ל"א) מתיר
את הפס ומתרצה בכסף. ושם פפ"ד נדרש פסים
(בראשי' ל"ז, ג') שהיתה מגעת עד פס ידו דבר אחר
שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס ידו. מגיל'
י"ב. עיי"ע כר א' (ח"ד, ש"ט). יומא ע"ב: בית יד
של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם
הבגד ומגעת עד פיסת היד, ירו' יומ' רפ"ה דמ"ב:
חופה את פס ידו במחבת ובמרחשת ומוחק באצבעו
מלמעלן למטן, בספרא ויקרא פרק י' פרש' ט'
ומוחק בגודלו באצבעו וכו' אבל עיי' מנחו' י"א.
ותוספת' מנחו' פ"א. ובל"א וסורי פסתא דידא יבמו'
קט"ו. והוא כמו פסת ידא תרג' כפות הידים (מ"ב
ט', ל"ה) פיסת ידוהי תרג' ש"א ה', ד'. ומזה כיתונא
דפַסֵי תרג' בראשי' ל"ז, ג'. כ"ג; ש"ב י"ג, י"ח.
י"ט פי' בל"מ פסים שהגיע עד פס רגל] —

פס (= פַּסְיָא מע' פס א' פי' חתיכה Stück) בר"ג
דפ' מומין אלו (בכורו' מ"ג:) תנא שקוט מלפניו
פי' „שראשו בולט הרבה לפניו שקיפס [1]) פי'
שדומה כמי שנחתך ממנו חתיכה מאחריו והיינו
(סנהד' ס"ד.) שקל פסיא". *[אחי"ה ע"כ הועתק
מפי' רגמ"ה עיי"ע סקיפת וש"נ השנויים ובנו"ג
פיסא ובפי' רגמ"ה פיסיא ופי' פיסה חתיכה וכן
בתנחומ' הישן חקת סי' מ"ח פיסא גדולה] —

פס (פְּסַס מל"ע فص פי' הבדיל והפריד trennen
absondern) בב"ר פ' (ל') [צ"ל ל"ב] (ולפנינו
ל"א) ויש שמחליפין העליונים לזבלים כיצד הוא
עושה אלא כמין קטרקטין היה לו והיה פוססן מן
הצד — (א"ב פי' בל"ר פועל החופר). *[אחי"ה לפי
הענין הבדיל והפריד והילק' נח רמז נ"ה גורס היה
פותחן מן הצד ולדעת ר"ב מל"ר fossare חפר ולא
נהירא. וכנ"ה בתוספת' עוקצין ספ"א תבואה שפססה
בגורן כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג בנפעל שנפססה
ובדפ' זאלקיעב שבססה וכ"ה שבססן בעוקצי' פ"א
מ"ה ובערוך ע' פספס א' שפססן בגורן כ"ה בדפ"ר
וכ"ה בס"א בע' בסס עיי"ע בח"ב, קל"ד ע"ש] —

פְּסַג (נרדף עם פסק spalten, schneiden, theilen;
פְּסִיגָה Traube) בריש עוקצין (פ"א מ"ה) פסיגה
של אשכול שריקנה טהורה. פי' „אותו שמלא
ענבים שמו אשכול ואם נפסג ממנו מקצת
האשכול ונתפצל ממנו ויש לו כתף ונטף שמו
פסיגה" [2]). בצלוחית פ' י"א בפרה (מ"ט) אזוב שיש
לו שלשה קלחים מפסגו ואוגדו וכו'. ויבתר אותם
בתוך (בראשי' ט"ו, י') תר"י (א') ופסג יתהון [במציעא].
תנתח לנתחיו (שמות כ"ט, י"ז) תר"י (ב') תפסג
לפסגוי. בס"ג דב"ק (קי"ט:) ת"ר מפסגי אילנות
ומפסקי גפנים [3]). בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"א.)
התועה בין הכרמים מפסג ועולה מפסג ויורד [4])

[1]) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ"ר וכ"י ק"ט שיקפס ובנו"ג סקיפת ועיי"ע סקיפת. [2]) הועתק מפי' רה"ג בעוקצין שם. [3]) וכ"ה בתוספת' סוף ב"ק וכ"ה במאירי ובכ"י ש"ס ומפסיקי ובנו"ג מפסגי. [4]) וכ"ה בשט"מ ובנו"ג מפסיג וכ"ה בתוספת' ב"מ ספ"ב ובכ"י ש"ס ר' מפסק.

פי' מפסק הכרמים והשדות ומהלך בתוכם אעפ"י שאין שם דרך א ע פ " י ש מ פ ס י ק ה מ ק ו ם ש מ ה ל ך ב ו[1]). בריש משקין (מ"ק ג'.) אין מ ז ר ד י ן[2]) ואין מפסגין [באילן] יש מפרש מפסגין זה סומכין האילן שהוא רענן יותר מדאי. *[אחי"ה וכ"ה כמיוחס לרש"י במ"ק, ופי' מפסג כמו מפסק וכפי' רה"ג בפרה הנ"ל. וכנ"ה באיכ"ר פ' על צוארינו מפסיג ליה אברים אברים. בינוני פעיל ב"ר פ"ק פסיג תרעך. והשם פסיגה עיי' לעיל בערוך, והקבוץ פסיגין ירוש' פיאה פ"ז ד"כ: ומה שענינו חתיכה הקבוץ פַּסְגִין, פַּסְגַיָא, פְּסוּגַיָא עיי' תר"י לבראשית ט"ו, י', י"א; לשמות י"ב, מ'; כ"ט, י"ז; לויק' א', ו'. ח'. י"ב; כ"ו, מ"ב, והיחיד פַּסְגָא לבראשי' ט"ו, י'; כ"ו, ל"א. ועוד הקבוץ פִּיסְגָתָא ירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד ועיי"ע תמחוי. ועוד פי' הפעל פסג כמו פסע, פסא בל"ע فسج הרחיק נדוד ב"ר פע"ט הות פסגא ועיי"ע דמס (ח"ג, פ"ז) ושם ובע' פשג אי' בשי"ן ובע' דמס נסמנו שאר המקומות — ועה"ק לועז קלעטירן בל"א [klettern —

פָּסַד (מל'ע فسد נשחת verderben הִפְסִיד, אַפְסֵיד Schaden נִפְסַד Schaden haben, zufügen erleiden; פְּסֵידָא (Schaden, Verlust בר"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ז:) כמה מפסדא[3]) עלייה[4]) בהאי ביתא תולתא[5]) הילכך[6]) אית ליה תולתא. פי' קסבר רבי נתן דעלייה חבסתיה לבית ודקתיה דאי הוה בית בלא עלייה הוה קאי שיתין[7]) שנין השתא דאתבניא עליה עלייה קם ליה ארבעין שנין ונפל אשתכח ליה דאפסדא ליה עלייה לבית תולתא ושקל בעל עלייה תולתא דליבני וכשורי ושקיל תתאי תרי תולתי וכן כי זבני תרוייהו אדעתא דהכי זבנין דתחתאה יהיב תרין חולקין ודרי בתחתאה ובעל עלייה יהיב תולתא ודרי בעלייה ותחתאה לית ליה רשותא לאשתמושי בעלייה וכי היכי דיהבין בדמי מעיקרא הם ה כ י ן[8]) פלגי לבסוף דכי נפל לית בידיהון חילא למיבני זה פי' ר ב ע מ ר ם — (א"ב תרג' תרע לאמים ותשלחם (תהלי' מ"ה, ג') תברתא אומיא (ופסדתיכון) [צ"ל ופסדתינון]). *[אחי"ה בכ"י ובס"א במתורגמן ושלחתינון, ותרג' ירו' א' אם אפס כסף (בראשית מ"ז, ט"ז) אין פסר כספא, וכן במובן הפעל העומד פסחי' נ"ה: דפסדה לה ביעי לגמרי . . דאכתי לא פסידי ביעי לגמרי, ירו' מעשרו' רפ"ה דנ"א ע"ג לפת וצנונות שהן פְּסֵידִין, ב נ פ ע ל פסחי' נ': יש זריז ונשכר ויש זריז ונפסד יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד, ו ב ה פ ע י ל ו א פ ע ל במובן הפעל היוצא ברכו' פ"א מ"ב הקורא מכאן ואילך לא הפסיד וכו', ושם בגמ' י': לא הפסיד ברכות, ירו' ברכו' רפ"א ד"ב: למה שאין תפלה מפסדת. ב"מ נ"ז. א"כ מה הפסיד הרמאי. שבת ק"ח: אפסודי קא מפסידנא, ב"ב קל"ט: אינהו אפסידו אנפשייהו, כתובו' נ"ו. איהו הוא דאפסיד אנפשיה, שם ס"א רע"ב אפסדת לסעודתא דמלכא. שם ק"ח: הפסדתי. תוספת' יו"ט רפ"ב שמא יפסידו את בני העיר. והשם פְּסֵידָא מ"ק ב': במקום פסידא שרו רבנן, כתובו' ס'. במקום פסידא לא גזרי רבנן, ב"מ ג'. מאי פסידא אית ליה, שם י"ט: לית ליה פסידא, שם ל"ז: איכא פסידא . . ליכא פסידא. ב"ב קל"ט: משום פסידא וכו'. ועוד השם הפסד עיי"ע (ח"ג, רל"ג). תר"י א' לשמות כ"ב, י"ד בא בשכרו: עאל פסידיה באגריה] —

פְּסַדְיוֹת (מל"ס בסדיא בל"ע وسادة כסת Polster עיי"ע בי סדיא) בילמדנו בריש ויצא יעקב (בתנחו' ל"י) כיון שיצא יעקב לא יצא עמו דבר בעולם ואף לא פסדיות שנא' (בראשי' כ"ח, י"א) ויקח מאבני המקום ואם היו לו פסדיות לא היה נותן אבנים תחת ראשו פי' כסתות ושמא ב י ס ד י ו ת ה ן. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר ושם בט"ס בהן ובדפו"ו בי סדיות הן אבל בשדפ"ע בט"ס כסדיות הן ובלקח טוב ויצא אי' כי לא היה עמו לא כר ולא כסת. ואולי הוא פסתיין ע"ש במו"ע ובע' נמרק] —

* פסדקאות עיי"ע פסיליא א'.

* פַּסְוָרוֹת ירו' ע"ז ספ"א ד"מ. עיי"ע פווסרות.

* פֶּסַח (מל"מ וענינו קרבן ועוד חג הפסח) פסחי' ק"כ. ברכת הפסח, פסחי' פ"י מ"י מן הפסחים, ושם פ"י מ"א והלאה ערב פסחים[9]), ירו' פסחי'

---

[1]) כ"ה ככ"י ערוך ובדפ"ר. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס מודרין. [3]) וב"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג מפסיד. [4]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ש"ס ובדפ"ע עליה. [5]) בכ"י ק"ט ובכ"י ש"ס ודפוסי' תילתא. [6]) בדפ"ר הלכתא. [7]) כ"ה בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו שיתן. [8]) בכ"י ק"ט הכי ובדפו"ו בט"ס הבין. [9]) כ"ה בירו' ובמתניתא דתלמודא דבני מערבא ובנו"ג בבבלי ערבי פסחים.

פ״ז דל״ה: פסחא והלילא. ועוד חג הפסח: פסחי׳ צ״ה. והלאה פסח ראשון . . פסח שני. צ״ו. פסח דורות . . . פסח מצרים. ירו׳ שבת רפ״ח די״א. ארבעתי כסי דלילי פסחא. חולי׳ קכ״ט: פסחא זעירא תרג׳ דה״י ב׳ ל׳. י״ח פסחא קדמאה פסחא תנינא. והקבוץ אמרי פִּסְחַיָּא תרג׳ בטלאים (ש״א ט״ו ד׳). ומרוב ענין הפסחים נקראת כן המסכת פסחים.

פסט (= פַּסְטוֹן אולי מל״י ἀπόστατοι מורדים Abtrünnige ור״ב פי׳ בע״א) בב״ר פ׳ מ״ז [1] (לפנינו פמ״ו) המול ימול: בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה פסטון וירד מלאך והצילו פי׳ מארב [2] לפי הענין — (א״ב פי׳ בל״י אנשי צבא ההולכים ברגליהם). *[אחי״ה כיון לל״י τὸ πεζόν, πεζίτης Fussvolk והנכון כמו שרשמתי בתחלת הערך עיי׳ יאהרביכער לה׳ ברילל ח״א. 74. ובעל מחבר כ״י ערך מלין (בקובץ כ״י האלבערשטאם) כתב וז״ל ואנכי מצאתי המלה בל״י שענינה ענין בטחון ואפשר שמזה הענין עצמו כיון המדרש כאן כי עשו לו בענין שהיה הולך בטח ולא חשש למהומה וזה ענין המארב] —

פסטל (פִּסְטוֹלֵי = אֶפִּיסְטוֹלֵי ἐπιστολή epistola, אגרת וכתב (Urkunde, Brief בילמדנו רב לכם (בתנחומי ל״י) כשהלך דוד לעשות מלחמה באדום הוציאו לו אפיסטולי [3] והיה כתוב בה רב לכם סוב את ההר פי׳ לנשתוון קורין בלעז פישטו״לי — (א״ב פי׳ אפיסטולי בל״י ורו׳ כתב ואיגרת עיי״ע אפיסטולי). *[אחי״ה ורבינו חשב שהוא לאי״ט epistola והיא היא ל״י ורו׳ כדעת ר״ב אבל עיי״ע אסטולי (ח״א קס״ט) ומ״ש — ועה״ק שנ״ב לועז ברי״ב בל״א Brief] —

☞ פִּסְטוֹלֵי (מל״י τὰ ἐπιστύλια die auf den Säulen ruhenden Balken) ירוש׳ דכלאי׳ פ׳ קרחת הכרם (פ״ד דכ״ט:) עובדא קומי ר׳ ירמיה בארבעה עמודין ועליהם פסטוליות פי׳ אפיסטולי בל״י ורו׳ קורות על גב העמודים. *[אחי״ה בנו״ג פיסטליות וכ״ה בירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״ב. ובירו׳ עירו׳ פ״א די״ט ע״ג פצטליות ועיי״ע אפסטיליות ח״א. רכ״ב ועוד עיי״ע אסטולי (שם קס״ט) וש״נ ב״ר פע״ד אסטליאות וכ״ה בכ״י פאריז בב״ר ובנו״ג פסטליות — וסומכוס העתיק כתרת (מ״א ז׳, ט״ז) ἐπιστύλιον] —

* פסטילום (?) ילק׳ ש״א רמז ק״ב וכל גרמיהון הדיקו (דניאל ו׳, כ״ה) כהדין פסטילוס ושרשי תאינה שהם רכים ובוקעים בצור ובאבן ובילק׳ דניאל ר׳ אלף ס״ד כהדין פסטולים ואולי ט״ס הוא ואין ענין איפסטלין, פצטולין שפי׳ רקיקים עיי״ע אפיצטלין ובמו״ע ע׳ פצטלין.

פסטם (= פִּסְטָמָא מל״י πίστευσις, πίστευμα אמונה ובטחון Treue, Vertrauen) בויק״ר בצו פ׳ זובח (פ״ט) אמר אחד לחברו מה דחיל הדין שליטא א״ל תהא פסטמא דילך טבא ולית את דחיל מיניה. פי׳ הדיבור שלך יהא טוב כלומר התעסק בתורה ואי אתה מתירא ממנו כמו (כ״ר פע״א) הנשים סונטות בה — (א״ב פי׳ בל״י בטחון וכסל). *[אחי״ה מל״י הנ״ל ורבינו פי׳ כפי שעלה על לבו. ובנו״ג הדא פסטמא ועיי׳ מ״כ שהביא פי׳ הערוך קצת באריכות יתרה — ובעה״ק שנ״ב אי׳ עוד י״מ לשון שתיקה כמו הנשים פוסטונות בה] —

☞ פִּסְטִים (מל״י πίστις אמונה Vertrauen, Treue, Glauben) ירוש׳ דכתובות פ׳ האשה שנתאלמנה (פ״ב דכ״ו:) נאמנים העדים לומר שטר אמנה ושטר פסטים פי׳ בל״י אמנה ויש נוסחאות כתוב בהם שטר פסים עיי״ע פסים. *[אחי״ה בנו״ג בירו׳ שם פוסיטים ושם ג״כ שטר פיסיטים וצ״ל פיסטים כי חכמי תלמוד ירושלמי הטיבו להבין משפט לשון יוני על בוריה ולא כחכמי תלמוד בבלי ומפני כן נשתבשה המלה בבבלי עיי״ע פסים ובתוספת׳ ב״ב רפ״ב שטר פסטים הוא וכנ״ה בילק׳ תהלי׳ ס״ר תרע״ב נוטלין זה לזה בפיסטים ופורעין בפיסטין וגי׳ אחרת עיי׳ בע׳ פינוס וגי׳ הילק׳ נכונה מאוד ופי׳ נוטלין זה לזה באמונה ופורעין באמונה וכדסיים: בלא דין ודברים וע׳ הזקנים העתיקו אמת (מ״ב י״ב, ט״ו; כ״ב, ז׳; משלי ג׳, ג׳) אמונה (ירמי׳ ה׳, י״ג; דה״י א׳ ט׳, כ״ג. כ״ו, ל״א; דה״י ב׳ ל״א, י״ב. ט״ו, י״ח וזולתו) אמון (דברי׳ ל״ב, כ׳). ועל זו המלה כיון בעל מחבר כ״י ערך מלין בפי׳ פסטון ע״ש] —

* פסטקא עיי״ע פסתקא.

---

1) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ה. ובשדפ״ע מ״ו. 2) וכן נ״ב בילק׳ לך לך ר׳ פ״ב. 3) כ״ה בכ״י ל״ד ובדפ״ע אפיסטולין ובכ״י ק״ט פסטולין.

* פִּסְטָר (pistor) אופה כה"ג בכ"י ל"ד עיי"ע פסנטר.

* פָּסְטֵירִין (מל"ר posterius אחר כן später, hernach) קהל"ר פ' וגדלתי כל תורה שלמדתי בזקנותי פסטירין באף נתקיימה בי.

* פִּסְיוֹן (מן פס ז' ע"ש) Ausbreitung.

* פְּסִיאָיִית (zutreffend, geziemend תרג' כ"י למשלי כ"ה, י"א על אפניו: מילתא דמליל פסיאיית ובנו"ג בט"ס בשתי תיבות פסי איית. אולי מל"ע فصيحة klar, deutlich;

פְּסַנְטָר (מל"י אמצעי' ורו' ὀψωνάτωρ, obsonator, Küchenbesorger ועוד עיי' בפנים) בויק"ר אמור אל הכהנים פ' מה יתרון (פכ"ח) פסנטירך אנא ואי את מטעים לי מן תבשילין דאידע מה אינון צריכין. בפסקא דהעומר (פסיקתי דר"כ ע'.) (מגריסך [1]) [צ"ל מגירסך] אנא וכבר פירשנו בע' מגס — (א"ב פי' בל"ר קונה כל צרכי סעודה לבית ליתן למבשל ופי' מגירוס בל"י מבשל). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר הנ"ל וכ"ה בל"י אמצ' וכל הע' העתיק ר"ב ממקומו המיחד לו רבינו היינו מע' אחר פסטם והיה מסדרו ר"ב אחר ע' פסינטון מפני הסדר היפה אבל בכ"י ובדפוסים הראשונים הוא אחר ע' פסטם ובכ"י ל"ד הגי' בראש ובאמצע הע' פסטר והוא הוא ל"ר הנ"ל בע' פסטר וכה"ג בדפ"ר באמצע הע' ובויק"ר הנ"ל אי' מגרסך אבל בקהל"ר פ' מה יתרון פסנטורך אנא וכו' — ועה"ק שנ"ב פי' פסנטר קערה וי"מ לשון תבשיל או לשון סעודה ע"כ והוא רק לפי השערת המחבר] —

פְּסְיוֹן (מל"י ורו' φασιανός, Fasan, phasianus) בר"נ דפ' יוה"כ (יומי ע"ה:) שיכלי כיכלי [2]) פסיוני ושליו. בפ"ק בקידושין בגמ' כל מצות האב (קידושי' ל"א.) יש מאכיל לאביו פסיוני [3]) וטורדו מן העולם. בס"ג שור שנגח את הפרה (ב"ק נ"ה.) תרנגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה. פי' בלעז פזאנו [4]). שאל ויבא שלו (תהלי' ק"ה, מ') תרג' שאילו בשרא ואיתי פסיונין — (א"ב פי' בל"י ורו' מין עוף טהור חשוב ועולה על שלחן מלכים). *[אחי"ה וכנ"ה בירו' כלאי' פ"א דכ"ז. תרנגול עם הפיסיוני כלאים. ירו' ב"ק ספ"ה ד"ה. תרנגול עם פיסיוני (והוא ל"נ כדאי' שם טווסת) וכן בתוספ' כלאי' רפ"א כ"י אירפ' תרנגול (טוות) [צ"ל טווס או לנקבה טווסת] ופיסיוני ובנו"ג פסיאני, פסאני. במד"ר פ"ז תרנגול או פסיון או טווס. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד טווסא ופסיוני עיי"ע אדרמלך (ח"א, מ'). תנחומא הישן תולדות סי' כ"ג שואל אני את פסיאנון וכו'. והקבוץ תר"י א' לשמות ט"ז, י"ג ותעל השלו: וסליקו פיסיונין. ובב"ר פ"ע כמה טווסין אית לי כמה פיסיוני אית לי. ילק' תהלי' ר' תר"ץ פטומין.. פסיואני. ורש"י פי' ע"י פירדי"ץ perdix, Rebhuhn וכ"ה דעת רמ"ל וה' לעוויזאהן זאאלאגיא 213 ע"ש — ועה"ק שנ"ב פי' „י"מ שוואן בל"א" Schwan וטעות הוא] —

פְּסַךְ (נרדף עם פְּסַג, פְּסַק abschneiden) קוצים כסוחים (ישעי' ל"ג, י"ב) תרגומו כובין מפסכין.

פְּסַכְתֵּר ס"א פסקטר והנה הוא לפנינו [5]).

פָּסַל (מל"מ ענינו חציבה בעץ או באבן aus-behauen, מַפְסֶלֶת Beil, Hobel) מזרדין ומפסלין (שביעי' פ"ב מ"ג) כבר פי' בע' זכל. בפ' י"ג בכלי' (מ"ד) המפסלת [6]) והמקדח פי' „כלי ברזל כמין מעצד רחב שהוא פוסל בו את העץ מן (שמות ל"ד, ד') ויפסל שני לוחות" [7]). בסוף חלומות דפ' הרואה (ברכו' נ"ז:) ובס"ג דשוכר את האומנין (ב"מ פ"ב:) מר פסל וקרדום. *[אחי"ה ורש"י לועז פסל דוליי"ר = dolobra, doloire, Hobeleisen והוא הוא פסיל או פסילה בירו' קידושי' פ"א דנ"ט ע"ד. והשם המופשט פיסול שביעי' הנ"ל רשאי אני בפיסולו פי' קציצת ענפי האילן. והפעל בפיעל ירו' שבת פ"ז ד"י. המפסל. שביעי' פ"ב מ"ג מפסלין עד ראש השנה. מקואות פ"ט מ"ז מפסלי אילנות. והשם המופשט לנקבה קהל"ר פ' שבתי וראה ושם פ' גם במדעך פסל לך (שמות ל"ד, א') פסילתן תהא לך פי' מחצב Schacht וכ"ה בל"ס פסילין] —

פַּסָּל (= פִּיסְלָא מל"י πάσσαλος יתד Pflock, hölzerner Nagel) בפ' המוציא יין בגמ' דיו (שבת פ'.) ובפ' חזקת הבתים בגמ' דסמוך שנים מעידין (ב"ב נ"ו.) אבל פיסלא לא רבא אמר אפי' פיסלא דרשות

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע מגרוסך וצ"ל מגירסך עיי"ע מגס ג'. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ושם קיכלי ובנו"ג בט"ס קיבלי ובאה"ת כגי' חערוך כיכלי וכ"ה בע' ככלי וע' שכל. [3]) ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג הגי' פטומות וכ"ה בירו' קידו' פ"א דס"א: [4]) בלאי"ט Fasan, fagiano. [5]) עיי"ע פסקטר וש"נ השנויים. [6]) עיי"ע מפסלת וש"נ השינויים. [7]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 9,

שבת כרשות גיטין דמיא. בר"ג דפ' הזורק גט (גיטי' ע"ז:) אזל גיטא נפל בפסלא¹) א"ר יוסף אי הוי ד' אמות על ד' אמות פלג ליה רשותא. פי' פיסלא עמוד שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה או כגון זיז היוצא למעלה מי' טפחים מן הכותל רחב ד' אמות ופי' פיסלא כגון (סוכה י"ד סע"ב י"ט. תוספ' סוכ' רפ"ב) פסל היוצא מן הסוכה. (א"ב פי' בל"י יתד נעוץ בארץ). *[אחי"ה ורגמ"ה פי' בב"ב שם פי' פיסלא היינו חתיכה של עץ שנמוכה מי' ואינה רחבה ד' וכו' וכ"ה בפירשב"ם ושם חתיכה של עץ או ע מ ו ד וכו'. וע' הזקנים העתיקו יתד (שמות כ"ז י"ט; ל"ה, י"ח; ל"ח, כ') עמוד (שם ל"ט, ל"ג) ע"י מלה יונית הנ"ל ומזו בל"ר paxillus. וכנ"ה בסוכ' י"ח רע"א נסר ופסל. ושם הקבוץ שני פַּסָלִין, תוספת' כלי' ב"מ ספ"א פסלין שהוא כותב (עליו) [עליהן] את הקמיע] —

פָּסַל (מע' פסל א' בהשאלה היינו מה שנשר בחציבה ויצא לאיבוד unbrauchbar sein והפכו כשר) בפ"ק בשבת בגמ' י"ח דברים גזרו בו ביום (שבת י"ג:) מהו י"ח דברים דתנן בסוף זבין (פ"ה מי"ב) אילו פוסלין את התרומה האוכל אוכל ראשון וכו'. בפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומה (פסחי' ל"ד.) פסול טומאה. פי' שפסולו שנטמא מחמת דבר אחר פסול הגוף (שם) פי' כבשר חזיר שאין לו היתר לעולם — (א"ב תר"י (ב') פגול (הוא) [צ"ל יהיה] פסול יהי. תרג' כספך היה לסיגים (ישעי' א', כ"ב) כספך הוא פסולא). *[אחי"ה והרבה בש"ס הפכו מכשיר עיי' ברכו' י"א. סוכה ג'. והלאה ר"ה כ"ב. מקואות פ"ב מ"ד; פ"ז מ"א, מ"ב והלאה. קידושי' ע' סע"א ורע"ב ב"ר רפ"ל ושמ"ר רפ"א בינוני פעול פָּסוּל זבחים פ"ב, מ"א מ"ב והלאה ושם פ"ג מ"א הקבוץ כל הפסולין, ר"ה כ"ב. הפסולין, לנקבה הפסולות ירוש' שקלי' רפ"ז ד"נ סע"ב וע"ג. בינוני פעיל פָּסִיל ירוש' כלאי' ספ"ז דל"א. כתובו' ס"א רע"ב ק"ה: סנהד' ח'. והקבוץ פָּסִילַיָּא עיי"ע. נ פ ע ל פסחי' ט"ו: מ"ה: ירו' חלה פ"ד ד"ס. ב"ק צ"ו. צ"ז. סנהד' ק"ד: זבחי' פ"א מ"ד ב"ר ס"פ ל"ו ופנ"ו. ספרא קדושים בהתחלתה. א ת פ ע ל תרג' תהלי' פ"ח ט"ז אתפסילו. לש"א כ"א ו' מתפַּסַל ובהבלעת התי"ו מִיפְּסַל תר"י א' לויק' כ'. כ"ה. הָפְעַל מופסלין תר"י א' לבמד' ח', כ"ד. פ י ע ל קהל"ר פ' שמח אחד שהיה מפסיל בנשים. ועוד נאמר על פחת היוחסין קידושי' ע"א סע"א א"י מוחזק לפסול פסול לכשר כשר. שם ע"ז. כל שנלדה מן הפסולים, ב"ר פ"ע פסול הבית, לנקבה שם ע"ז. פסולה לכהונה. ירו' קידו' פ"ג דס"ד: כשירין הוזהרו על הַפְּסוּלוֹת ופסולות על הכשירין וכו'. והשם פְּסוּל חולי' פ"ח: נקרת הפסולין ורבינו גרס הפיסולין עיי"ע כחל (חי"ה רי"ג). ועוד ענין מום יומ' פ"א מ"א יארע בו פְּסוּל, פסחי' נ"ו. שמא חו"ש יש במיטתי פְּסוּל, תוספת' מקוא' ספ"א מקוה פסולו בעצמו ובעל מום פסולו בגופו וכ"ה ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה: קידו' ס"ו: מקואות פ"ג מ"א ומ"ג לעולם הוא בפסולו, ירו' נזיר ספ"ח דנ"ז: בית הפסול. ובתרג' פְּסוּלָא תר"י א' לבראשי' כ"ב, י'; לדברי' ו', ד'. הקבוץ ירו' קידו' פ"ג דס"ד: דאית תמן מן אינון פְּסוּלַיָּא. והשם פִּיסוּלָא Verworfener תרג' ירו' א' לבראשי' ל"ה כ"ב; תר"י ב' שם מ"ט, כ'; הקבוץ פיסוליא תר"י א' לויק' כ"א י"ד. ועוד השם פְּסוֹלֶת ירו' שקלי' פ"ה דמ"ט. מפסולת הלוחות העשיר משה . . פסֹל לך שתהא הפסולת שלך ועיי' נדרי' ל"ח. ויק"ר פל"ב (ועיי"ע פסל א'). ירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד מעביר פסולת, ירו' סוכה פ"א דנ"ב: מפסולת שבגורן וכו'. ירו' נזיר פ"ו דנ"ה. פסולת פרי. במד"ר פט"ז מראין הפסולת תחלה וכו'. ושם רפ"ז נסתננו הפסולות ממנו וכו' עיי"ע סנן. והושאל לגירוע שבמשפחה ירו' כלאי' פ"א דכ"ז: בניך לא יהא בהן פסולת, ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ד מקצות העם (מ"א י"ב, ל"א) מן הקוצים שבעם ומן הפסולת שבעם וכ"ה בירוש' ע"ז רפ"א דל"ט. ב"ר ר"פ מ"א מה תמרה זו אין בה פסולת . . . כך הם ישראל אין בהם פסולת. שם ר"פ מ"ו התאינה הזו אין לה פסולת . . כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת וכו'. ושם פס"ח אברהם יצא הימנו פסולת וכו' וספרי האזינו פ' שי"ב. ברות רבה פ' ובעז עלה דרש לגאול (רות ד', ו') כמו געל: חס לי ליטלה איני מערב פסולת בבני וכו'. והשם המופשט ב"ב קכ"ח. כל שתחלתו או סופו בפַסְלוּת פסול תחלתו וסופו בכשרות כשר. קהל"ר פ' לך אכול שמא פסלות היה בבני וכו'] —

* פְּסַלְיוֹן (אולי מל"ר Binde, fasciola) ילק' תהלי' ר' תר"ן מה הדיין הזה משהן נותנין

¹) בנו"ג בפיסלא.

פסליון לפניו עוד אינו רואה מה נעשה כך אמר בלבו שכח אל וכו' לפי הענין מסוה שנתן לפני עיניו.

* פַּסְלָן (שם בקעה) ב"ר פצ"ח אלו ב' בקעות בקעת פסלן ובקעת יזרעאל.

פַּסְלוּם (מל"י ψελλός Stammler) עיי' בע' עמוס — (א"ב פי' בל"י ערל שפתים מגמגם ונלעג לשון). *[אחי"ה בע' עמוס פירשתי וש"נ המקומות. ומזה העתיקו ע' זקנים עלגים (ישעיה ל"ב, ד') ψελλίζουσαι. ירוש' נדרי' ספ"א דל"ז. נזיר פסילים לא יהא נזיר צ"ל פסילום פי' מי שהוא נלעג לשון] —

פְּסִילְיָא (מל"י φάσηλος בל"ם פסליא Bohnenart) עיין במיטליא — (א"ב פי' בל"י ורו' מין קטנית וצורתו כמו כוליה ונקרא שעועית ופסילתא עיי"ע פול). *[אחי"ה ובע' פול נסמנו שנויי נוסחאות ובע"ז ל"ח: הגי' לפנינו פשליא ורבינו גרס כאן ובע' מטליא פסיליא והיא מין תורמס כדאי' בירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ד תורמסין ופסילייא. ובתוספת' דמאי רפ"א בכ"י אירפ' פסליא ופסלקאות ובנו"ג פסדקאות ונראה שהוא ט"ס ופסלקאות נראה שהוא מין פסיליא] —

☞ פְּסִילַיָּא (מע' פסל ג' die Verworfenen) מדרש איכה פ' סחי ומאוס מאסיא ופסיליאה פירשתיו בע' מאס. *[אחי"ה ושם (בתח"ה, ס"ז) כבר הגהתי שצ"ל מאיסיא וּפְסִילַיָּא והוא מע' פסל ג' ושם עיקר מקומו] —

* פַּסִּים (עיי"ע פס א' וע' פצם Säule, Pfoste) ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג מצא בין פסים לפסים ותוספת' ב"מ פ"ב בקצת דפוסי' פצים עיי"ע פצם. — שטר פסים עיי"ע פסים.

☞ פסן (פִּיסוֹנוֹת פי' בנאים העוסקים באבנים קטנות ורגבי אדמה Maurer) משנת כלים פ' הכרים והכסתות (פ"כ, מ"ב) עריבת פסונות בי"ש אומרים טמא מדרס פי' לדעת הרמב"ם עריבת הבנאין ילושו בה הגפסין ולדעת ר"ע שמביאים בה אבנים קטנות ורגבי אדמה מלשון שקל פיסא. *[אחי"ה והוא כפי' הערוך ע' ערב ו' עפ"י פי' רה"ג כמו שהוכחתי שם וש"נ גי' רבינו הפיסונות ובנו"ג הפסיונות — ובפ"א פי' רבינו בע' ערב עריבה שעושין בה הבנאים הטיט ע"כ אולי לפי זה הוא מל"ם ژ، טיט והתואר פסונות עושי הטיט] —

☞ פְּסִינְטוֹן (= פְּסִינְתְּטוֹן מל"י οἶνος ἀψινθίτης Wermuthwein) ירו' פ' אין מעמידין בע"ז (פ"ב דמ"א.) ר' סימון מפרש החד קונדיטון [1] המר פסינתון פי' בל"י ורו' [2] יין מרוקח בעשב הנקרא אפסינתין ומועיל לאסטומכא עיי"ע אפסינטין. *[אח"יה עיי"ע אפסינתין וש"נ גי' הירו' ע"ז פסינתוון וצ"ל פסינתטוון ובירוש' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ג פסתינון וצ"ל פסנתינון. תנחום' ויישב סי' ח' קונדיטון.. פסינתטון. ורבינו בע' אפסינתין פי' לענה בל"י וכן העתיק עקילס לענה (משלי ה', ד')] —

* פסנטר עיי"ע קודם ע' פסיון.

☞ פְּסַנְתֵּר (פְּסַנְטֵרִין, פְּסַנְתֵּרִין מל"י ψαλτήριον Zither, Saiteninstrument) בדניאל (ג', י', ט"ו) קיתרוס שבכא פסנתרין פי' מין כלי זמר הנקרא בל"י פסלתרין. *[אחי"ה ושם בדיאל (ז') פסנטרין ובזו המלה העתיקו ע' זקנים בדניאל פסנתרין, פסנטרין וכן העתיקו כנור (בראשי' ד', כ'; תהלי' מ"ח, ד'; פ', ב'; ישעי' ט"ז, י"א וכן עקילס לש"א ט"ז, ט"ז, וסומכוס לתהלי' מ"ב, ד') וכן העתיקו נבל (תהלי' ל"ב, ב'; נ"ו, י"א; נחמי' י"ב, כ"ז) תף (איוב כ"א, י"ב)] —

פַּסִּים לדעת רבינו מן פיס. פיוס והנכון שהוא קצור מן פסטים עיי"ע) בס"ג דפ' מי שמת (ב"ב קנ"ד:) ובר"ג דפ' האשה שנפלו לה נכסים (כתובו' ע"ט.) שטר פסים הוא זה פי' „שפייסתני בשעה שהיית רוצה לישא אשה שאכתב לך שטר ששדה זו מכורה לך בעבור שיראו אותך [3] ויהיו סבורים שאתה עשיר קונה נכסים ומעולם לא החזרת לי ולא שלך היא השדה או שטר אמנה שמכרתי לך שדה זו על מנת שאאמין לך הדמים עד זמן שקבענו ומעולם לא נתת לי הדמין" [4] ויש פ"א בע' אמן. ירוש' [פ"ב בכתובו' (רכ"ו סע"ב) שטר פסים הוא זה לשון יון אמונה פיסטים הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה כותבת שטר פסים לאחר פי' שפייסה לאדם

---

[1] Gewürzwein vinum conditum [2] vinum absinthites פליניאוס י"ד, ט"ז. [3] וכצ"ל בפי' רגמ"ה ולא כמו שהגיה המו"ל את כ"י שלי בש"ס ווילנא. [4] ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה הנ"ל.

אחר הריני נישאת ואין רצוני שיבאו נכסי ליד בעלי אכתבם לך במתנה ולאחר זמן אם יגרשני או שימות אטלם ממך. *[אחי"ה בכ"י ה"ב הגי' בתחלת הערך פסים וכ"ה בש"ס בבלי ופי' רש"י בכתו' שם שטר פסים שטר פיוסים שמפייסתו וכו' ועיי' פירש"י במהדורא קמא בשט"מ ושם פי' תלמידי ר' יונה ורשב"א וכולם פירשו לשון פיוסים וכפי' רגמ"ה אשר אחריו נגרר רבינו והנכון שהוא ל"י הנ"ל וכפי' רבינו בעצמו וכדאי' בע' פיסטים וש"נ הירו' כתובו' אך משובש פוסיטים, פיסיטים וצ"ל פיסטים. ודע כי נגררנו אחר סדר יפה בדפ"א אבל בכ"י ובדפוסי' הראשונים נסדר זה הע' קודם ע' פע, וקרוב הדבר שהוסיפו רבינו אחרי גמר ערך פס ושכח להביאו במקומו הראוי וסדרו אחר ע' פסקתא ודוגמתו בע' אם ד'] —

* פַּסַּם עיי"ע פס י"ב. פְּסִיסָה Pallisade עיי"ע פס א' — פסיסא שם פרטי עיי"ע גביע (ח"ב, רכ"ח).

פְּסַע (נ"ל מל"ע فسح דרס ושחק pressen, drücken, reiben) בפ' כיצד הרגל בגמ' הכלב (ב"ק כ"ג:) רב אשי [אמר] דפסע פסועי פי' „כגון בצע מקום שנתחככה בהן שברה האבנים ושחקתן והפירות[1] בדריסה טינפתם ודרסתם וכילתם כגון בצע אמרתו (איכ' ב', י"ז) לשון כליה והוא תמימות והשלמות". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') ורש"י בל"א גרס דפסאי פסואי ופי' מן פסו אמונים ועיי"ע פס ח' — ועיי' ג"כ הפשב"ע זה הערך] —

פָּסַע (כל"ס והוא כמו ל"מ פָּשַׂע schreiten, gehen) בר"ג דפ' בני העיר (מגילה כ"ז סע"ב) לא פסעתי על ראשי עם קדש פי' מנהגם לישב ע"ג מחצלאות בקרקע וכשמהלך עומד ומפסיע על ראשם — (א"ב תרג' כפשע ביני ובין המות (ש"א כ', ג') כפסיעא[2] ביני ובין מותא). *[אחי"ה וכנ"ה בסנהד' ז': מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש וכו', יבמות ק"ה: הוה מפסע ואזיל ושם: מי שצריך לו עם קודש יפסע על ראשי עם קדוש מי שאין צריך לו עם קדוש היאך יפסע על ראשי עם קדוש, סוטה י"ג: י"ב מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת ירו' כלאי' פ"א ד"ל ע"ג אם היה דרכו לפסע וכו', ירו' סוכה פ"א דנ"ב: שנייא היא באילן דדרכו לפסע. ב"ר פצ"ט פחז נדרש נוטריקון פסעת על דת חיללת בכורתך זר נעשית ועיי"ע פחז. הפעיל ואפעל הוריות י"ג: מפסיעין על ראשי העם, יבמות ק"ה: מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש, יומ' נ"ג: המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחוריו ואח"כ יתן שלום. ירו' יומ' פ"ה דמ"ב: חוזר היה לאחוריו כדי שלא יהא נראה כמפסיע בין הבדים, תוספ' כלאי' פ"ד אם היה מפסיע בין קורה לחבירתה כ"ה בכ"י ובנו"ג מפציע — ירוש' ברכו' פ"ב ד"ד ע"ג הוה ר' יונתן מפסע על קבריה, ירוש' נזיר פ"א דנ"ו, ר' חייא מיפסע על קברייא דצור. ועוד פי' תפירה שאינה תופר ביושר אלא מפזר התפירה עיי"ע כלב מ"ק י' רע"א ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד מפסיע — והשם פְּסִיעָה ברכו' מ"ג: תעני' י': ב"ר ר"פ צ"ד פסיעה גסה, שבת ס"ג: שהיו פסיעותיהם גסות, סנהד' כ"ב. פסיעותיו מתקצרות. ב"ד פל"ט וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה, קהל"ר פ' טוב ללכת משלם שכר לבר נש על כל פסיעה ופסיעה בגמילות חסדים, ירו' נזיר פ"ו דנ"ו סע"א על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך וכו'. ב"ר פמ"ג פסיעותיו של אבינו אברהם היו שלש מלין, במד"ר פ"ד על כל ו' פסיעות ז' פרים וז' אילים ובתרג' פיסעא, פסיעא תרג' תהלי' י"ח, ל"ז; לירמי' י', כ"ב. והקבוץ לתהלי' ל"ז, כ"ג; פ"ז, כ'; לאיוב ל"א, ד'. ל"ז. ירוש' סנהד' פ"ח דכ"ו: בגין דהלך תרתין פְּסִיעָן הוא מפסיד, ירו' שבועו' פ"ז דל"ח. ירו' כתובו' פ"ט דל"ג: תרתין פְּסִיעָתָא — ומזה השם מַפְסוֹעִיתָא עיי"ע פסע ד'] —

פְּסִיעַ (בינוני פעיל מן פסע strecken) תרג' ירו' (א') או חרום או שרוע (ויקרא כ"א, י"ח), *[אחי"ה בנו"ג דמשתמטיט ירכיה] —

פסע (= מַפְסוֹעִיתָא פי' מפשעה בל"מ das Einherschreiten) מקול שעטת (ירמי' מ"ז, ג') תרג' מקל מפסועית. *[אחי"ה רד"ק גרס מפסעות אבל שם ח' ט"ז מפסיעות וצ"ל מפסועית כדאי' בדפ' רגיא, ונגזר מן פסע ב'] —

פְּסִיפוֹן (מל"י ψηφίς, ψῆφος ה' אבן קטנה ועוד חשבון מפני שמשתמשין בה בחשבון Steinchen, Abrechnung) בפסקא ותאמר ציון (פסיקתי דר"כ צד קל"א) א"ר תנחומא פסיפון אינון

[1]) בדפ' פראג בטעות והפירוש. [2]) בנו"ג כפסעא חרא.

עבדין ואנא עבדית אינון עבדין ועזבני (דברי' ל"א, ט"ז) ואנא עבדית ועזבתים (שם י"ז) פי' חשבון לשון רומי פסיפון — (א"ב גם בל"י פירושו גזר דין כי בבית דין של יונים היו אבנים קטנות נקראות פסיפון והמחייבים היו מטילים אבן שחורה והמזכים אבן לבנה לקלפי או לפעמים היו המחייבים כותבים אות תיטא בפסיפס כי היא אות ראשונה בתיבה תנטום[1]) שענינה מיתה ובמדרש איכ' בפ' ולא זכר: והתוית תו (יחזק' ט', ד') רבנין אמרי כתיטא בפספס וזו היא גי' נכונה). *[אחי"ה בנו"ג חתוכין ופספס ורבינו בע' פספס א' גרס בדפ"ר התיבה פספסן וזו הגי' היא הנכונה עיי"ע חבא אח"ז. ובפסיק' דר"כ בט"ס פיספיסאי פיסיאו אבל בכ"י פארמא אי' כגי' רבינו ורק פסיפון לבד עיי' הערה ל"ג ומ"ש הח' ר"ש באבער ובילק' וילך ר' תתקמ"א נשמט המלה הזרה מחסרון ידיעת הסופר. וע' הזקנים העתיקו חשבון (קהלת ז', כ"ו) וסומכוס מספר (שם ה', י"ז) ועקילס העתיק מספר (דברי' ל"ב, ח') ע"י מלה יונית הנ"ל ודפ"ר בע' הזקנים מתורגם חָשַׁב (ויק' כ"ז, כ"ג) ע"י הפעל ψηφίζω ומזה השם ψήφισμα וכ"ה בל"ר גזר דין אשר אליה כיון ר"ב וע' הזקנים העתיקו ככה פור (אסתר ט', כ"ד) והתואר ψηφιστής בקיא בחשבון. פסיקת' דר"כ ק"ז: עד מקום שהספיטם יכול לחשב וצ"ל שפספיסטם וכן פסיפים בספרי בהעלתך פ' צ"ב בדפו"ו צ"ל פספיסטים ועיי"ע ספסטה ומ"ש ה' ברילל במ"ע יאהרביכער ח"א 180] —

פְּסְפֵּס (בנין פלפל מן פסס עיי"ע פס י"ב trennen, auseinanderreissen הבדיל והפריד) בסוף שבת (קנ"ה.) מפספסין את הכיפים פי' „מפרכין כעין פתות לרככן להיות נוח לאכילה כמו (עוקצי' פ"א מ"ה) כל ידות האוכלין ש ב ס ס ן בגורן[2]). נזיר חופף ומפספס (נזיר מ"ב.) עיי' בע' ספסף[3]) — במגיל' איכה יעיב (בנו"ג בפ' ולא זכר) רבנן אמרי ה ת י ב ה פספסן. *[אחי"ה כה"ג בדפ"ר כלו' תיבת התוית ת ו (שהוא קטיעה מן תנטום עיי"ע הקודם) היתה כתובה על פספסין על האבני' הקטנות ובדפ"ע אחרי' בט"ס ח ת י כ ה פספסן ובילק' יחזק' ר' שמ"ט מלת התיבה לי' ואי' רק פספסין וכל הציון הלז שייך לע' הקודם — וכנ"ה הפעל בירו' נזיר פ"ד דנ"ה: אית תניי תני מפספסין בקילקים ואית תניי תני מפספסין א"ר חסדא מאן דאמר מפספסין בבריא מאן דאמר אין מפספסין בתש ועי' ירו' ביצ' פ"ד דס"ב ע"ג. ירוש' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג הגזברין היו מפספסין בקלקין וזה מפספסין את הכיפין בשבת שם ופי' בגמ' מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה אבל פספוסי לא וכיפין פספוסי נמי מפספסינן אבל לא הזירין לפספס אלא להתיר וענינו כפי' רבינו עפ"י פי' ר"ח וכן בתוספת' שבת ג' (ד') בכ"י אירפורט נזכר יחד ומפרכין[4]) . . מפספסין] —

פספס (= פְּסֵיפָס, פְּסִיפְסִין מל"י הרשומ' בע' פסיפון אבנים קטנות ובפרט לשחוק Steinchen im Brettspiel) בפ' דיני ממונות בשלשה זה בגמ' ואלו הן הפסולין (סנהד' כ"ה רע"ב) כגון המשחק בפספסין מאמתי חזרתם משישברו את פסיפסיהן[5]) פי' לוחות מצויירין ששוחקין עליהן — (א"ב פי' בל"י אבני הצחוק והקוביא עצמם ועל שם נקראו כן אבנים מרובעות ואבני גזית שהן כקוביא). *[אחי"ה והדין עם ר"ב וכנ"ה בע' הזקנים להעתקת צרור (עמוס ט', ט') ψηφίον וחֹצץ (משלי ל', כ"ז) העתיקו ψηφίς כאלו הוא חָצָץ. ובירו' ר"ה ספ"א דנ"ז ע"ג מפורש המשחק בקוביא: זה המשחק בפסיפסין אחד המשחק בפסיפסין ואחד המשחק בקליפי אגוזים מאימתי מקבלין אותו משישבור את פסיפסיו וכו' וכ"ה בירוש' סנהד' רפ"ג דכ"א. וירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד. והיחיד פְּסִיפָס ירו' שבת פ"ז ד"י: בשאין שם פסיפס . . . יש שם פסיפס. ושם רפי"ב די"ג ע"ג מקטע (פספס) [צ"ל פסיפס]. שמ"ר פ"י בתיהם של גדולים שהיו עשויים בשיש ובפסיפס וכו'. ובילק' ש"א ר' ק"ב בשיש ופספסים וגי' השו"ט עיי"ע סף האחרון[6]).

---

[1]) Θάνατος מות ואות Θ הוא תיטא סימן קטוע לזה ועיי"ע איטא וע' זיטא. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח אשר אחריו נגרר רבינו וגי' שלפנינו בכ"י אירפורט עיי"ע פס י"ב. ובפי' ר"ח (בש"ס ווילנ') הובא' עוד ראיה מירו' וז"ל ומצינו בתלמוד א"י שאמרו בענין (תינוק) [צ"ל גופה] של פתילה (ירו' שבת פ"ב ד"ה.) מפספסין ופי' מחרכין ע"כ בנו"ג בדפי קראטאשין בט"ס מהו מחרכין לין מפספין לין וצ"ל מהו מחרכין לון מפספסין לון. וכנ"ה ירו' ביצ' ספ"ד דס"ב ע"ג אין מפספסין אותה באור, תוספת' פסחי' ספ"ה מפספסין אותן באור. [3]) ושם יפה פי' רבינו מפריד השיעור ובעה"ק שנ"ב שעידל"ן בל"א. נ"ל שכיון לל"א scheiteln. [4]) ובנו"ג בט"ס ומפרכסין. [5]) וכ"ה נכון בדפ"ש בפסיפסין וכ"ה בתוספתי סנה' פ"ה עיי' ד"ס ולא העיר על הערוך ובנו"ג בפיספסיהן. [6]) תוספת' זבחי' רפ"ז שני פסיפסין היו בבית החלפות וכו' כה"ג בכ"י אירפ' ובנו"ג פסיפיסין ט"ס וצ"ל פשפשין עיי"ע בית הלף (ח"ב, ע') וכך ראשי פסיפסין במדות פ"א מ"ו כפי ס"א בע' פשפש ד'. ודב"ר פ"א ואם בפסיפס הפסיפס מתפחם וידיה אין מתנקות.

ועה״ק שנ״ב סיים לוחות מצויירים שצוחקים עליהן פריטשון ע״כ והוא בלא״ש (Britsche, Pritsche ופערלעס בט״ר 83 פי׳ בע״א ובעה״ק כ״י ריגינסבורג אי׳ בזה״ל המשחקין בפספסין מ ר ו ל י ש פי׳ לוחות מצויירין ט פ ל ו ן ששוחקין עליהן ע״כ ורש״י בסנהד׳ כ״ה: קידוש׳ כ״א: לועז פספסין מרייל״ש והוא Brettspiel, mérelles, marelles Spielmarke, meralus (מל״ר אמצ׳ Mühlenspiel עיי׳ פערלעס שם) וטפלון הוא לא״ש האמצ׳ Spiel- t a v e l e או Würfelspiel, toppel, topel brett (שם)] —

פְּסַפָס (מל׳ יוני׳ ψῆφος והועתק לל״ע فسيفساء Mosaik) בכל הבגדים פי״א בנגעים (מ״ז) קיטא שיש בה פספסין פי׳ מסך שיש בה גווני צביעה. פ״א אבנים קטנות כחותם על הטבעת ורוצפין בהם חצרותיהן בארץ ישראל וכדומה להן לענין בגד (שיש עליו כגון דינרי דקייט) [צ״ל בגד שיש עליו כגון דינרי זהב מצוייר]. *[אחי״ה הגהתי עפ״י פי׳ רה״ג בנגעי׳ אשר אחריו נגרר רבינו בפ״א ותיבות בגד שיש עליו כגון דינרי זהב מצוייר הן הן העתקת התיבות הערביות הנשמטות בערוך וז״ל בפי׳ רה״ג „וקיטי תוב מודנ״ר" פי׳ קיטא של משנה ثوب مدنر, וכנ״ה בנגעים שם פספס יחידי ובתוספת׳ נגעי׳ פ״ה ובספרי תזריע סוף פט״ז פספס יחידי והראב״ד פי׳ שם פספסין כמין טבלאות של צבע ושל לבן ודוגמתו משישברו את פספסיהן במס׳ סנהדרין (כ״ה:) ועוד עיי״ע פפוסיא] —

פספס (= פְּסִיפָס מל״י הנ״ל פי׳ אבן גזית ge- glätteter, behauener Stein) אבני גזית (מ״א ה׳, ל׳) תרג׳ אבן פסיפס. *[אחי״ה בנו״ג פסילן, וכנ״ה באבדר״נ פכ״ח אבן גזית אבן פינה אבן (פיספס) [פסיפס]] —

פָּסַק (נרדף עם ל״מ פשק ועם פְּסַג בל״ס פסק trennen, theilen, aufhören חתך חדל וקצב bestimmen ועיי׳ בפנים) בפ׳ אעפ״י שאמרו בגמ׳ הטיילין (כתובו׳ ס״ג.) לא מר אפסיק ולא מר אפסיק. פי׳ לא רב יוסף ולא רבה אבוה[1]) אכלו ערב יוה״כ סעודה המפסקת[2]). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נפלה מן הגג (חולי׳ נ״א.) ואי מחייה פסקית[3]) פי׳ אם הכה הבהמה במטה לא מראשה ועד זנבה ולא מזנבה ועד ראשה לאורכה של בהמה אלא לרחבה של בהמה עומד בצדה ומכה באמצעה וזו היא מכה פסקית. בפי״א בנגעי׳ (מ״ח) היתה פסיקות[4]) אינה מטמאה בנגעים ר׳ יהודה אומר אפי׳ פסיקה אחת וקשרה אינה מטמאה בנגעים פי׳ חתיכות. פ׳ ואלו מגלחין בגמ׳ ואלו כותבין (מ״ק י״ח:) ובפ״ק בקידו׳ בגמ׳ דסמוך בביאה (ט׳:) ובפ׳ הנושא את האשה (כתובו׳ ק״ב רע״א) מאי לאו ארוסין ממש לא שטרי פסקתא[5]) וכדרב גדל אמר רב דאמר כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו הן הן הדברים הנקנים באמירה. מצר ארעא דמינה פסיקה (ב״ב ס״ב: ס״ג.) עיי׳ בע׳ פלג. בריש גגמרה הדין בגמ׳ רחוק (סנהד׳ מ״ד:) ג׳ שמות יש לו פסקון שפוסק דברים כלפי למעלה[6]) אטמון שאוטם עונותיהן של ישראל סגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח. והיה בכזיב בלדתה אותו (בראשי׳ ל״ח, ה׳) תרג׳ ירו׳ והוה דפסקת מן דילידת[7]). בפ׳ לולב הגזול בגמ׳ ואם מיעטן כשר (סוכה ל״ג:) (ובס״ג דיבמות[8]) ובס״ג דפ׳ הלוקח בהמה (בכורות כ״ה.) מודה ר״ש בפסיק רישיה ולא ימות. פי׳ מי שחתך ראשו של חי הכל יודעין כי בחתיכת ראשו ימות ואם אמר איני מתכוון למיתתו אלא להוציא ממנו דם לדבר צורך אין ממש בדבריו אלא הרי כמתכוון להמיתו ורוצה הוא והיכא פליג ר״ש כגון (שבת כ״ב. כ״ט: מ״ו. פסחי׳ ק״א. ביצה כ״ג: מנחו׳ מ״א:) גרירא דאפשר דלא עביד חריץ ואפי׳ עביד אפשר דלא ניחא ליה. וכן בפ׳ כל כתבי (שבת ק״ז.) דשקיל ליה בברזי דלא ניחא ליה וכן בפ׳ ר׳ אליעזר אומר א ם ל א ה ב י א[9]) בגמ׳ סמוך ל כ ל ל[10]) אמר ר׳ עקיבא (שם קל״ג.) ואי איכא אחר ליעבד אחר ולא אבי הבן וכן בלולב הגזול (הנ״ל) והוא דאית ליה הושענא אחריתי אבל פסיק רישיה ליכא לספוקא דלא ימות וכודאי דניחא ליה דאי לא הוה ניחא ליה היכי הוה פסיק רישיה[11]). בר״ג דמגילי׳ (ג׳.) ובפ׳ אין בין המודר

---

[1]) כ״ה נכון בדפ״ר וצ״ל רבא אבוה ובדפ״ע בט״ס רבה בר אבוה. [2]) וכ״ה בפירש״י ע״ש. [3]) בנו״ג אפסקיה. [4]) כ״ה בדפ״ר ואמ׳ ובדפו״ו וכ״י ק״ט פסיקית. [5]) בנו״ג פסיקתא. [6]) בנו״ג מעלה. [7]) בנו״ג כד ילידת יתיה ועפ״י ב״ר פסקת שם מקום ובדפ״ר ואמ׳ בט״ס דפסקת וצ״ל כבדפו״ו בפסקת ושם לי׳ תיבת ירו׳ ואיי׳ בדפ״ר ובכ״י ק״ט. [8]) לי׳ אולי נתחלף ברסמוך ליה ריש כתובו׳ (ו׳.) או באחד מי״א מקומות שמובא מודה ר״ש וכו׳. [9]) כ״ה בכ״י ק״ט. [10]) כ״ה נכון בדפ״ר. [11]) בחי׳ הרמב״ן בשבת לדף ק״א. הביא שטת רבינו והוסיף עוד ראיות אחרות בשמו וסותר אותן ועיי׳ חי׳ הר״ן סביב לרי״ף ועיי׳ למוד ערוך שבת צד ק״ד ועוד עיי״ע סבר ה׳ ושם כבר העירותי כי הראשונים ערוך יותר שלם היה בידיהם.

בגמ׳ תורם (נדרים ל״ז:) ויבינו במקרא (נחמי׳ ח׳, ח׳) זה פיסוק טעמים ואמרי לה אילו פסוקי! המסורות. בויק״ר בריש (פ״ו) [ובסמוך לפרשה] זאת תהיה (שם פט״ו) [1]) ב׳ פסוקים נתנבא בארי [2]) ולא היה בהן כדי ספר ונטפלו בישעיה ואלו הן וכי יאמרו אליכם וחברו (ישעי׳ ח׳, י״ט. כ׳). בויק״ר וכי ימוך אחיך פ׳ מות וחיים (פל״ג) כשהייתם בארצכם לא הייתם עושים פסקאות פסקאות לע״ז [3]) הה״ד (יחזק׳ ט״ז, כ״ה) ותפסקי [4]) את רגליך וגו׳ — (א״ב וענין קרוב לזה תרגום משפטיך את חרצת (מ״א כ׳, מ׳) דנת דינך פסקת ותרג׳ או חרוץ (ויק׳ כ״ב, כ״ב) או פסיק ומזה הלשון פסק הלכה). בר״ג דמשקין (מ״ק ד׳.) הפסיקות והבריכות פ י ר ו ש [5]) „חדא מילתא היא" [6]) (א״ב במדרש קהלת בפ׳ עשיתי לי ברכות: מים פסקינם פי׳ בל״ר ברכות מים ובפרט אם דגים שם בשופע). *[אחי״ה ר״ב עשה ערך מיוחד לציון האחרון והנכון כבדפוסי הראשונים וכ״י מענין פסיקה וחיתוך כי הבְרֵכה מחתך השדה ועוד נ״ל שהוא מל״פ بِرْكة בְרֵכה ומקוה מים (Wassersammlung, Teich) — וזה משפט המלה בל״ם א׳) חתך ב׳) חרל ג׳) חרץ. בענין הוראה ראשונה נרדף עם פשק של מקרא ועם פְּסַג ובזה הענין פסיק רישיה שבת ע״ה. וש״נ עיי׳ לעיל. חולי׳ ח׳: פסק ביה גווזא. מגיל׳ כ״ב. שמואל אמר פוסק ושם: לא התירו לי לפסוק וכו׳, גיטי׳ ס״ט. כי היכי דפסקי הני מיא ליפסוק דמיה דפלניא בר פלניתא. ב״ב כ״א. קא פסקית לי לחיותי. תרג׳ גזרו (מ״א ג׳, כ״ה. כ״ו) פסוקו, וינתק (שופטים ט״ז, ט׳) תרג׳ ופסק, פצוע דכה (דברי׳ כ״ג, ג׳) תרג׳ דפסיק. בהוראה שניה חדל סוטה מ״ז. משרבו המנאפים פסקו המים המרים וריב״ז הפסיקן, שם מ״ח: פסקו אורים ותומים, מ״ק ד׳. מיא דלא פסקי, י״ח: קלא דפסיק . . קלא דלא פסיק עיי״ע דם א׳. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג: פסקו מלקרוע, ותרג׳ חדל (תהלי׳ ל״ח, ה׳) יסף (דברים ה׳, י״ט) כלה (איוב ז׳, ו׳. ט׳) והרבה זולתו. בהוראה שלישית פי׳ כמו גזר וקצב ב״ב ח׳ סע״א אין פוסקין צדקה על היתומים, תעני׳ ח׳ סע״ב יבמו׳ ע״ח: פוסקי צדקה ברבים, כתובו׳ ס׳: פסקו קמעא אוכלת הרבה, שם ס״ה. אין פוסקין יינות לאשה, פסקו לה חכמים סאתיים יין וכו׳, פסוק לי מזוני וכו׳, ק״ז. פוסקין מזונות לאשת איש ושמואל אמר אין פוסקין, ירו׳ כתובות פי״ג דל״ו. בעון פוסקי צדקה ברבים וכו׳, ב״מ ע״ב: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער יצא השער פוסקין וכו׳. וע״ש הרבה פעמים ע״ד. והלאה. ירו׳ הוריו׳ פ״ג דמ״ח. כמה דצבורא פסק והוא פסיק לקבליה ועיי׳ ויק״ר פ״ה ודב״ר פ״ד. תוספת׳ כתובו׳ רפ״ה שם רפי״ג (י״ב) ועיי׳ תרג׳ איוב ל״ח, י׳; למשלי כ״ט, כ״ה, וכן לקציבת ההלכה סוכה כ״ט: קא פסיק ותני וכו׳. ועוד בהוראת אמירת הפסוק חגיגה ט״ו. ושם: פסוק לי פסוקיך או קריאת הפסוקים מהכתובים בדרשות ברבים יומ׳ פ״ז סע״א רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי, שבת קט״ז: בנהרדעא פסקי סידרא בכתובים במנחתא דשבתא, מ״ק ט״ז: הוה קפסיק סידרא קמיה דרב יהודה וכו׳, ב״ב קס״ד: קא פסיק סדרא בספר תהלים. נ פ ע ל והפעיל בהוראה ראשונה נפסקה שבת קי״ב. ושם: ירו׳ שבת ר״פ ט״ו דט״ו. נפסק היה קושרו, חולי׳ מ״ב. נפסק החוט שלה. שם מ״ה: נפסק ברובו. תוספת׳ ב״ק ספי״א הנפסק במגירה. מגיל׳ ל״א. אין מפסיקין בקללות, שם: מקום שמפסיקין בשבת שחרית שם קורין במנחה וכו׳. פיאה פ״ב מ״ב והלאה ואלו מפסיקין לפיאה וכו׳. סוט׳ ל״ח: אפי׳ מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. תענית ל׳. סעודה המפסיק בה. כתובו׳ ס״ג. אפסיק כפי גי׳ רבינו עיי׳ לעיל. שמ״ר ספ״ב הפסיק לדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו. כתובו׳ ע״ז: אפסיק ליה עמודא דנורא ושם י״ז. אי׳ איפסיק וצ״ל באפעל אפסיק. פ י ע ל תוספת׳ ב״ק ספי״א מפסקי גפנים עיי״ע פסג. בינוני פעול ירו׳ פסחי׳ פ״י דל״ז ע״ג וירו׳ שבת רפ״ח די״א. מפוסקין, ובירו׳ שקלי׳ פ״ג דמ״ז: בפיסקין ועיי״ע פוסי. אתפעל אתפסק, אִתְפְּסִק עיי׳ תרג׳ שופטים ט״ז, ט׳; לישעי׳ ה׳ כ״ז; ל״ג כ׳, כ״ג. ותרג׳ תכרת (משלי י׳, ל״א) נתפסיק. ובהוראת חדל באפעל אפסיק בתרג׳ ש״א ב׳, ל״ג; כ׳, ט״ו; לישעי׳ נ״ג, ג׳. בינוני פעול במקום השם פָּסוּק Vers מאמר של מקרא מיוחד שנבדל מסמוך לו בפסיק, ובל״ס פְּסוּקָא מגילה כ״ב. כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה, יבמות ט״ז: מנחות צ״ט: פסוק זה וכו׳, סנהד׳ צ״ט. חוץ מפסוק זה, מגילי כ״ה. דקרי פסוקא וכו׳ והקבוץ פסוקים, פסוקין שם כ״ג. ושם: קידושי׳ ל׳. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג:

[1]) ושם אי׳ שני דברים. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע בארה. [3]) בנו״ג הייתם נעשים פסקיות פסקיות. [4]) במקרא ותפשקי. [5]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר. [6]) וכ״ה בפי׳ המיוחס לרש״י.

ויק"ר פ"ו ופט"ו עיי' לעיל בערוך. ולנקבה פְּסוּקָה פי' חתיכה חולי' מ"ב. פסוקת הגרגרת, מ"ג רע"א נקובה ופסוקה וכו' ובל"ס פְּסָקָא ב"מ כ"ג: בדאיכא סימנא בפסקא, ירו' שבת פ"א ד"ג: פְּסָקִין Ab-schnitte ועוד ענינו חיתוך וקציבה וחיתוך דין כתובו' ע"ו: ומאי פסקא ועיי' שם ק"ב: ונדרים ל"ו: וב"ב ק"ל: פסקא דדינא [1]. ועוד נאצל מהוראה ראשונה בענין חתיכה השם פֶּסֶק (Tren-nung, Bruchtheil) בקבוץ כלאי' פ"ו מ"ו ירוש' כלאי' ספ"ו ד"ל. פסקי ערים, ירוש' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ד פיסקי דעמר. ר"ה כ"ו מגילה י"ח. עיי"ע סרג. עירו' ג'. עיי"ע אמלתרא. מגיל' ג'. פסקי טעמים ורבינו גורס פיסוק וכדאי' בנדרי' הנ"ל. והיחיד שמ"ר ספ"ב אתה מוצא באברהם אברהם (בראשי' כ"ב, י"א) יש בו פסק יעקב יעקב (שם מ"ו, ב') יש בו פסק אבל משה משה (שמות ג', ד') אין בו פסק (עיי' לעיל בהפעיל). ובל"ס פְּסִיק [2]) ובל"א פִּיסְקָא, פְּסִיקָא ב"ב ס"ב: ס"ג. עיי"ע פלג. חולי' קי"ב. בי פסקיה. ובהוראת קציבה היינו פסיקת המזון או כסף ויק"ר ס"פ ל"ב אנן עבדין לך פסיקא, דב"ר פ"ד עשה שם ר"ל פיסקא והוא הוא פיסוק ירוש' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג בפיסוק אתפלגון והפכו מלוה. ועוד פיסוק מאמר ע"י פירודו מבסמוך לו במד"ר פי"ג מן שתים ושתים פסקה וכל פסקה ופסקה מן חמש תיבות [3]). והקבוץ בויק"ר פל"ג פסקיות ורבינו גורס לעיל פסקאות [4]). ועוד כמו פְּסָקָא: פסקתא כגי' רבינו ובנו"ג במ"ק י"ח: וש"נ פסיקתא [5]). ב"ב קנ"א. פיסקתא דפרדיסא, ותואר הפעל פסקית חולי' נ"א. כגי' רבינו לעיל ע"ש. ובענין פיסקון, פיסקונית סנה' מ"ד. עיי"ע איטמון (ח"א, ס"ב: והלאה)] —

פְּסַקְטֵר (פְּסַכְטֵר מל"י ψυκτήρ Kühlgefäss, Kes-sel) בסוף עירובין (פ"י מט"ו דק"ד:) כופין עליו פסקטר [6]). ועשית סירותיו (שמות כ"ז, ג') תרג' ותעביד פסקטרותיה [7]) פי' כמין כפיפות של נחושת. באמר להן פ"ה בתמיד (מ"ה) בשבת כופה עליה פסקתר ופסקתר הוא כלי גדול מחזיק לתך [8]). בספרא ר"ש צו (פרשה א' סוף פרק ב') לא תכבה (ויק' ו', ו') אף במסעות ומה היו עושין לה כופין עליה פסקתר [9]) — (א"ב פי' בל"י כלי כמין גביע רחב או יורה).

פְּסִיקְיָא (בל"י אמצעי' φασκία מל"ר fascia חגורה Gurt) כפ' אלו קשרים בגמ' חבל (שבת קי"ג.) ובגמ' דפ"ק בפסחי' (י"א.) כורך עליו פונדא או פסיקיא [10]). חוטי סבכה של פסיקיא [11]) (שבת קי"א:) בע' סבכה מפורש. ותחת חגורה נקפה (ישעי' ג', כ"ד) תרג' ואתרא דהוון אסרן פסיקיא — (א"ב פי' בל"ר מין בגד ארוך וצר בו מעטפים הילדים וקושרים בתי שוקים שלא ירדו וכן נקרא אזור וחגורה רחבה). *[אחי"ה פסיקא העיקר וכנ"ה בירוש' שבת ספ"י די"ב: העושה פסיקא לילָבֵב ולרוב ביו"ד כגי' דפ"ר מנחו' כ"ט. חגור כמין פסיקיא. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד נתן את הברזל תחת פסיקיא והקבוץ ספרי בלק פ' קל"א היא מוציאה דפוס של פעור מתחת פסיקין שלה ועפ"י זה בתר"י א' לבמד' כ"ה, א' ע"ש — ובל' קלילה פוסקלא fasciculus וכצ"ל בתרג' ש"ב כ"ג, ח' נפק בפוסקלא ונצח בקרבא ובנו"ג בט"ד בפום קלא [12]] —

* פְּסִיקְייא, פְּסִיקְיָה (שם מקום בשמרון) ירוש דמאי ספ"ה דכ"ה. זה שהוא לוקח מפסיקיה של כותין, ירוש' חגיגה פ"ג דע"ט ע"ג מפני שפסיקייא של פסוקים מפסקת.

* פַּסְקַס (שם פרטי) עיי"ע פכסס.

* פְּסָאקָא (שם פרטי) איכ"ר פ' טומאתה ר' יצחק פסאקא.

* פַּסְקַת (שם מקום) עיי"ע פסק א'.

* פוּסְקְלָא עיי' סוף ע' פסיקיא.

* פַּסְקוֹלְיָה (לדעת ר"ב מל"י φάσκωλος, φάσ-καλος בל"ר pasceolus שק למעות

---

[1]) ואצל האחרונים הורגל פסק דין Decision וממנו פוסק, פוסקים Decisoren. [2]) ומזה נגינת הניקוד פסיק. [3]) ובמסורה פיסקא באמצע הפסוק עיי' מנחת שי לבמד' כ"ה, י"ט; לדברי' ב', ח'. [4]) בספרי נשא פ' מ"ה ובמד"ר פי"ב פסקאות ט"ס עיי"ע סקפט. [5]) ועל שם זה נקוב המדרש הידוע שנקרא פסיקתא דרב כהנא הו"ל הרב החכם הגדול ר"ש באבער, פסיקתא רבתי הו"ל מחדש הרב החי' פריעדמאן, ועוד מדרש מאוחר פסיקתא זוטרתי והוא פי' ר' טוביה ופירושו לבראשי' ושמות הוציא לאור מחדש בשם לקח טוב החי' ר"ש באבער. [6]) בנו"ג פסכתר. [7]) בדפ"ר פסקתרוותיה ובנו"ג פסכתרוותיה וכ"ה תרגי' הסירות (שם ל"ח, ג') בדפ' סיביונטי. [8]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע כופין עליה פסקטר כלי גדול וכו' ובנו"ג היה כופה עליהן פסכתר ופסכתר היתה כלי גדול מחזקת לתך. [9]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע פסקטר ובנו"ג פסכתר וכה"ג בירו' יומי' רפ"ד דמ"א סע"ג ירו' חגיגה פ"ג דע"ט. ובמד"ר פ"ד. [10]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע פסקיא ועיי"ע פנדה. [11]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע פסקיא. [12]) עיי' עמת"ל ללעווי בשם החכם ר"ש באבער.

אבל עיי' בפנים) Beutel, Geld ירו' דפיאה פ' אלו דבריי (רט"ו, ע"ג) בעו מיתון ליה בפסקוליה אחריא פי' בל"י אמתחות וכיסי עור. *[אחי"ה והוא מל"י הנ"ל אבל נראה כפי' המהרז"ף באהבת ציון שצ"ל כפסקו ליה אחרייא כלומר כאשר פסקו ליה באחרונה דהיינו אלף ובירוש' קידושי' פ"א דס"א: אי' באמת כד פסקו ליה לאחרייא] —

* פִּיסְקִין (בל"ס פסקין ובל"ע فسقية מל"ר piscina ברכת דגים (Fischerteich תוספת' עירו' רפ"י (ז') החרים והפיסקין כה"ג בכ"י אירפ' ובנו"ג בקבוץ והפסקנין. קהל"ר פ' עשיתי לי ברכות: פיסקינוס ועיי' סוף ע' פסק א' במו"ע.

* פסקינון ירוש' יומ' דמ"א. צ"ל פקסינון עיי"ע פקסן ב'.

פִּסְתָּא (פי' מן פס = חתיכה ובפרט חתיכת פת (Stück, Bissen ירו' דפסחי' פ' אלו דברים (פ"ו דל"ג ע"ג) הדין דאכל חובץ ובדעתיה למיכל קופד צריך מבערא פיסתא פי' לחם מלשון (תהלים ע"ב, ט"ז) פסת בר. *[אחי"ה והוא הקבוץ פִּיסָתָא והיחיד ירוש' שבת ספ"ז ד"י ע"ד קופדה משלים לפיסתה וכו' ועיי"ע פס וש"נ] —

פסתא (= פּוּסְתָּא מל"פ پوست עור אשר כותבין עליו Fell, Leder worauf geschrieben wird) מסכת גיטין פ' הנזקין (נ"ח.) כמה ארחיקנה מדוכתא פלן א"ל אינגור פוסתא ופלגא פירש"י דף. *[אחי"ה וזה רק כפי הענין אבל לא כמשפט הלשון שגזרתה מל"פ פי' עור או קליפת עץ ועלה אשר עליו כותבין והוא כמלא דף אחד וגם אינגר ל"פ פי' מעט ע"ש ומ"ש — ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

פְּסְתְּיָין (נ"ל מל"פ پوستين עור וכל אשר נעשה ממנו וא"כ מצע של עור Lederdecke וכן בל"ס פַּסְתָּא) מדרש קהלת פ' מה יתרון לאדם את דאייתי פסתיין עיי"ע נמרק [1].

פִּסְתְּקָא (מל"פ پسته וממנו בל"ס فستق ובל' יוני' πιστακία בל"ס פסתקא (Pistacie דנשדור (גיטי' ס"ט סע"א) כבר פי' בע' נשדור [2]. פסתקא ופלגו פסתקא [3]) (גיטי' נ"ט.) פי' בע' סבן. ירוש' בפ' קמא במעשרות (פ"א דנ"ח ע"ד) אפיסתקין ואיצטרובילין. ירוש' בפ"ק דכלאים (דכ"ז.) אדם נוטע לוזין ובוטמין מה נפק מנהון פסתקין — (א"ב פי' בל"י ורו' מין פרי גדל בסוריא ונשמר תוך קליפה). *[אחי"ה בירו' כלאי' פיסטקין ובאל"ף בראש בירוש' דמאי רפ"ב דכ"ב סע"ב האפסטקין ועיי"ע בח"א, רכ"ב וש"נ ועוד עיי"ע אלצרין ובתוספ' מעשרו' פ"א וספ"ג הפרסקין וצ"ל פסטקין] —

פע (= פָּעָה מל"מ ענינו זעקה וכן בל"ס פעא (schreien, rufen בפ"ק בסוט' בגמ' וכן לענין הטובה (י"א:) פועה זו מרים ולמה נקראת פועה שפועה לולד פי' "לוחשת לאשה ויוצא הולד כמו אלו עכשיו שקורין באזני האשה" [4]). בויק"ר פ' צדקתך אמור אל הכהנים (פכ"ז) ופעלכם מאפע (ישעי' מ"א, כ"ד) כל ברכות טובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל בשכר פעייה אחת שפעו בסיני כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות י"ט, ח') [5]). ד"א ופעלכם מאפע מק' פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על משבר צ"ט למיתה וא' לחיים [6]). ג' שמות נקראו לה חיתה מחבלתא ומתברא חייתא דהות מתה וחיית מחבלתא דהות ממשכנא למיתה המד"א (שמות כ"ב, כ"ה) אם חבל תחבל, מתברא דהות תבירה למיתה [7]). בב"ר פכ"ג (כ"ב) לאחד שחטף גדי והפשילו לאחוריו בעל המרעה רץ אחריו ואמר לו מה בידך ולא כלום א"ל והרי מפעה אחריך כך קול דמי אחיך צועקים (בראשית ד', י'). בס"ג דפ' הדר (עירו' ע"ה:) סתם גוי אם איתא דאוגר מפעה פעי. בפ' הזרוע בגמ' והמשתתף (חולי' קל"ג רע"ב) ואימא סתם גוי מיפעא פעי פי' צועק אל תשקול בהכרעה ומגיד שהבשר שלו [8]) כדאמרינן בר"ג דפ' לולב הגזול (סוכה ל"א.) פעיתא

---

[1]) והי' לעווי מוציא מל"י ψίαθος, ὁ ψιάθιον τὸ Binsenmatte. [2]) ושם פי' גרעינה של פרי שקורין גלנדה ע"ש. [3]) כ"ה נכון ברפ"ר וברפ"א אבל ברפו"ו פסקתא וכ"ה בט"ס בכ"י ק"ם אבל שם היטב המשך הערך ובדפ"ע יש כאן ערך חדש ללא נכון. [4]) בנו"ג שהיתה פועה ומוציאה את הולד וס"א לא גרסי ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח כדמוכח מתוספי סוטי ע"ש. [5]) וכ"ה בתנחו' אמור פי י"א אבל בויק"ר בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני ושם כל פעולות טובות ונחמות ובילק' ישעי' ר' שי"ד בשביל פעייה (אחד) [אחת] שפעו בסיני. [6]) וכ"ה בתנחו' ושם ושם זה של ד"א אי' קודם הדרוש כל הברכו' וכו' ודרש מאפע נוטריקון מאה פעי וכ"ה בילק' שם מאה פעיות ובקהל"ר פ' טוב שם ישנן דרשות אחרות בענין פועה. [7]) בויק"ר ובתנחומ' לי' וקרוב לזה אי בקהל"ר פ' עת ללדת וכמ"ש בע' חבל ובע' חייתא (ח"ג, של"ד ושע"ט:). [8]) ועיי' ג"כ פירש"י.

היא דא, בר"ג דפ' אלו טרפות (חולי' מ"ג.) וושט דאכלה ביה ופעיא ביה פי' גועה. בבכורות בפ' כל פסולי בגמ' היה בכור (ל"ה.) מה טעם נעקרו דפעי ומחזי[1] מלשון (ישעיה מ"ב, י"ד) כיולדה אפעה. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בעירו' הנ"ל וז"ל סתם גוי לא שתיק אלא פעי ומכריז מלשון כיולדה אפעה כלומ' צועק וכו'. וכן פירש"י בחולי' מ"ג. פעיא צועקת והוסיף לפרש ואני שמעתי מנשמת. וכנ"ה בתרג' שני באסת' א' ספ"ב אמרין פָּעְיָין עיי' המתורגמן והוא הביא ג"כ תרג' יחוה דעת (תהלי' י"ט, ג') לילא פעית אבל עיי"ע פחת. ומזה ביעי דפחיא עיי"ע פח ב' כפי פי' ר"ב. הפעיל מפעה עיי' לעיל התואר פָּעְיָתָא עיי' לעיל והשם המופשט פְּעָיָה] —

פע (= פּוּעַ = נְפַע פי' כמו פּוּץ, נפץ sprengen, zerschellen) מחצה וחלפה רקתו (שופטי' ה', כ"ו) תרג' פעת[2] מוחיה ואעבריה בצדעיה, וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כ"ג, כ"ט) תרג' וכפטישא דמנפע כיפא[3]. בפ' ח' שרצים בגמ' אין עושין הילמי (שבת ק"ט.) פעפועי ביעי אסירי פי' לטרוף ביצים ביין. בפ' השותפין בגמ' כמה יהא (כ"ב י'.) ברזל קשה אור מפעפעו. בפ' גיד הנשה בגמ' ירך כדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפי' מראש אזנו (חולי' צ"ז.) שאני חלב דמפעפע פי' בהתחממו נימס ונובע ונבלע באיברים כולן. בר"ג דפ' כל הבשר (שם ק"ה.) מים אחרונים ניטלין בצונן אבל בחמין לא שמפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא פי' מפעפעין מבעבעין מלשון שחין אבעבועות (שמות ט', י'). *[אחי"ה הנחה הראשונה כמו פוץ נפץ ומזה בתרג' הנ"ל ובציונים הראשונים וכן בירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד המפעפע גושים. ירו' יומא פ"א דל"ח ע"ג פעפענו את הכתלים. ירוש' ערלה פ"א דס"א. השרשין מפעפעין אותו. קהל"ר פ' ומוצא אני והאש מפעפעתו. והושאל לריח שבוקע ונכנס (eindringen) וכן בל"ע فغ פי' נדף ריח. ירו' חגיגה פ"ב דע"ז: והיה אותו הריח מפעפע בגופה ועיי' רות רבה פ' ליני עיי"ע חכן א' (ח"ג שפ"ד). ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד והיה ריחו מפעפע. ויק"ר רפט"ז עיי"ע עכן. איכ"ר פ' טובים היו מפעפע בהן והיו מתים וכן בהשאילה בחולי' ק"ה. הנ"ל פי' מבצבץ ועולה למעלה והוא כמו פצפץ = בצבץ פלפל מן פוע = נפע. ואולי מזה גם ע' הכא אח"ז] —

פַּעְפַּע (פלפל מן פוע בל"ס פע eindringen) תרג' ותופע כמו אופל (איוב י', כ"ב) ומפעפעא היך קבל. *[אחי"ה פי' החושך מתפשט והכנים בכל מקום והשם פעפועא תרג' איוב י"א, י"ז בכ"י דפיעפוע דקבלא] —

* **פִּעְפּוּעִין** עיי"ע קודם ע' פער.

פָּעוּט (= פְּיוּטוֹת מל"י παῖδες Kinder, Unmündige) בגיטין פ' הניזקין (נ"ט.) הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר. פי' פעוטות תינוקות. ואוקימנא כבר שית כבר שבע וח' וט' וי' ולא פליגי כל חד וחד לפי חורפיה (גיטי' שם). *[אחי"ה כ"ה רק בדפו"ו. וכנ"ה בירו' גיטי' ספ"ה דמ"ז ע"ג שיטת הפעוטות. תוספת' שם פ"ה (ג') הפעוטות ובנ"א הפאוטות ועוד הפיוטות ע"ש] —

פָּעַל (מל"מ ונרדף עם עשה ובל"א פלח arbeiten. פּוֹעֵל Arbeiter) בס"ג דפ' אמר להן הממונה (יומי' ל"ח.) כל פעל ה' למענהו (משלי ט"ז, ד') פי' פעל ה' ונתן חכמה לזה יותר מזה למענהו כדי שלא תהא המלאכה אלא במי שהוא חפץ פי' זה של ר"ח ז"ל[4]. פועל בכניסתו אוכל משלו (כ"מ פ"ג סע"א) כבר פי' בע' כנס[5]. פ"א בכניסתו אוכל משלו משנכנס בבקר במלאכה ברשותו הוא ויכול לאחר מלבא למלאכתו[6] ביציאתו משל בעל הבית כלו' ברשות בע"ה הוא ויכול להחשיכו כמו שרוצה[7] תזרח השמש יאספון החיות והדר יצא אדם לפעלו אלמא דיכול להתאחר עד זריחת השמש ולעבודתו עדי ערב עד שתחשך. בפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין חנווני (שם ס"ח:) אמר אביי כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה. פי' כגון חייט שתופר כל בגד בכסף ועת שאין בידו מלאכה לעשות אלא יושב ובטל תופר בגד בב' שלישי כסף נותן לו ב' שלישי כסף בשכרו וחלקו בריוח. בפ' אלו מציאות (שם ל"א:) אלא נותן לו שכרו כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה פי' כגון אדם שהוא כתף וסבל שמלאכתו בצער

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"א מה טעם נעקרו הוי מום משום דפעי ומחזי ובדפ"ר פיזי וניצי' ובאסיל בט"ד נעקרו מום ן מלשון ויש למחוק. [2]) בנו"ג פצעה. [3]) וכ"ה בדפ' רגיא ובנו"ג בט"ס דמפנע. [4]) וכ"ה בנדפס בש"ס ווילנא. [5]) ושם פי' עפ"י פי' ר"ח כמו שהוכחתי. [6]) כ"ה נכון בכ"י ת"ב. [7]) ועיי' בשט"מ בריה פועל ואחרים פירשו וכו'.

אם יאמר לו אדם מה אתן לך שתתבטל ממלאכתך ושב עמי אינו מבקש ממנו אלא שכר מועט בעבור שמלאכתו כבדה אבל מי שמלאכתו בנחת כגון צורף וסופר מבקש יותר אם יתבטל. *[אחי"ה וז"ל ר"ח בב"מ ל"א: (כש"ס ווילנ') כפועל בטל של אותה מלאכה פי' כגון שהיה חייט והניח מלאכתו והלך להשיב את האבידה ונשתהה בהשבתה כשיעור תפירת בגד ששכרו סלע לא יאמר לו כבר בטלתי ממלאכתי שיעור סלע תנה לי אלא משערין שכרו כעת שאין לו מה יתפור אלא יושב ובטל אם יבא אדם ויאמר לו הנך יושב ובטל תקח בתפירת בגד חצי סלע או תשאר בטל היום ובעת שהמלאכה מצוייה כגון קרוב לרגל וכיוצא בו שכר תפירת הבגד סלע וכו' וזה הפירוש של ר"ח הובא בשט"מ לדף ס"ח. בקוצר נמרץ וז"ל כפועל בטל וכו' פי' ר"ח בכ"מ שנוטל כשיעור מה שהוא מוזיל ועושה בשעה שאינו מוצא מלאכה מרובה שכל המלאכות יש להם זמן שאדם מוצא לעשות הרבה ואז מתייקר שכר האומנין וכשאינה מוצאין מלאכה דים מוזילים ומשתכרים בפחות ע"כ ועיי' תוספו' בכורו' כ"ט: ד"ה כפועל שהקשו על פירוש ר"ח שאין הלשון משמע כן ועוד עיי' בשט"מ בב"מ ל"א: וס"ח. ורגמ"ה בכורו' (קובץ כ"י אנגייליקי דף צ"ג:) פי' כפועל בטל וכו' דיש בדבר להקל ולהחמיר כיצד פועל חייט או סופר שאין במלאכתו טורח כ"כ ומרויח ביום ג' פשיט' אם שוכרו אדם ע"מ שיהא בטל ממלאכתו וישמור ביתו ומבקש שיניח לו קצת משכרו הואיל והוא בטל שאינו טורח ודאי כיון שאומנותו היא בלא טורח אינו רוצה להניח משכרו אלא דבר מועט כגון פשיטה אחת אבל פועל שמלאכתו קשה כגון כתף ודאי ברצון יניח חצי שכירותו או יותר ע"מ שיהא בטל ע"כ וקרוב לזה פי' רבינו — וכנ"ה בב"מ ע"ז. והלאה הרבה פעמים ועיי"ע אכלושי, ירו' ברכו' קהל"ר פ' מתוקה: והיה שם פועל אחד ובל"ס פָּעְלָא ב"ר פט"ו ופל"ט פועלא טבא ועיי"ע הרהון ועוד כמו בל"מ פוֹעַל (Arbeit) ב"ר פס"ח סב פועלא דאבוך עיי"ע הבא אח"ז] —

פעל (בל"א פועלא כמו פועל בל"מ עיי' סוף ע' הקודם (Arbeit, Erarbeitetes ב"ב פ' ס"ט (ס"ח) ויחלם והנה סולם: איזל סב פועלא [1] דאבוך, ס"א מדלא וככר פי' בע' מדל. *[אחי"ה ובזה הענין ב"ר פ"ע אין הוה פועלה בי' פולרין ובלשון נקבה ירו' תענית פ"א דס"ד: הוינא עסיק בפעולתי והוא מל"מ פְּעֻלָּה] —

* פַּעְלְיוֹן מל"ר pallium בל"י אמצ' Ober- παλλίον (kleid, Mantel במד"ר פ"ד נדרש להסך (ש"א כ"ד, ד') עשה עצמו כסוכה עטוף פעליונין והוא כמו אפיליון עיי"ע.

פָּעַם (בנפעל והתפעל מל"מ ענין נדנוד רוח וטרוד מחשבה (beunruhigt sein בב"ר פ"צ (פפ"ט) הכא אמר ותפעם (בראשית מ"א, ח') ולהלן (דניאל ב', א') ותתפעם כאן פתרון בעא מיניה ולהלן חלמא ופתרונה כאן ע"י שהוא סמוך לבקר ותפעם ולהלן ע"י שהיה מבערב ותתפעם. *[אחי"ה בנו"ג כאן חלמא ידע ופתרוניה בעא גביה ולהלן חלמא ופתרוניה . . כאן ע"י וכו' כאן שהוא בא מבערב ועוד עיי' תנחומ' מקץ סי' ב' וילק' מקץ ר' קמ"ז וילק' דניאל ר' אלף ס'. וגם בפיעל כל"מ (שופטי' י"ג, כ"ה) ב"ר פ"ח דרש הפעם (בראשי' ב', כ"ג) זאת היא שהיתה מפעמתני כל הלילה כולו] —

פָּעַם (בפיעל מע' הקודם ודורשו פַּעַם, פעמון (Schelle בפ"ק בסוט' בגמ' שמשון (ט':) לפעמו במחנה דן (שופטי' י"ג, כ"ה) מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג כתיב הכא לפעמו וכתיב התם (שמות כ"ח, ל"ד) פעמון ורמון *[אחי"ה וכן דרש הפעם (בראשית כ"ט, ל"ד. ל"ה) בזה פעם (שמות כ"ח, ל"ג) ובזה פעם (עיי' דה"י ט"ו, כ"ח) בזה נזר ובזה נזר. ובקבוץ פעמות פ' צעדים ירוש' שבת פט"ו דט"ו ע"ג כיון שהרגיש פעמותיו של ר' ישמעאל ובל"מ הקבוץ פעמים ובסמיכות פעמי אבל פעמות (שמות כ"ה, י"ב) לדעת רד"ק זויות] —

* פּוֹמְעִים (Paneas) איכ"ר פ' פרשה אספסיאנוס קיסר הושיב שומרים רחוק (מפומעים) [צ"ל מפומעים] י"ח מיל ובמ"כ הגי' (פומעוס) [צ"ל פומעים] וכתב נראה דהיינו פמיים ע"ש.

פְּעֶפּוּעִין (Cardamomum ?) בר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ח.) בפעפועין ובחלגלוגות, ירו' בסוף פיאה (פ"ח דכ"א) פעפועין הן קקולי ויש בהן מליחות — (א"ב עיי"ע קקל). *[אחי"ה ושם הביא ר"ב רק הצעת הש"ס הירו' דפיאה וכ"ה בירו' עירו' רפ"ג ד"כ ע"ד וזה הירו' דפיאה הביא

[1] בנו"ג הקבוץ פועליא.

ג"כ ר"ח בפי' לעירו' וכתב וז"ל פי' פעפועין שמענו כי הן ירקות שיש בהן מליחות והן קאקולי ע"כ הרי שרבינו נגרר אחריו והוא הוא הפירוש שהבאתי בע' גדגדניות (ח"ב, רמ"א) בשם כ"י ערוך ע"ש. ולולי יראתי הייתי אומר שהוא משובש מן פרפחין עיי"ע וע' גרגדניות ובכ"י מינכען הגי' עפשפושין והוגה אח"כ כבדפוס] —

פָּעַר (מל"מ ענינו פתיחת פה והושאל לפתיחת פה התחתון (Entleerung haben) בפ' ד' מיתות (סנהד' ס': במשנה) הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו. גמר' (שם ס"ד.) אע"ג דקא מיכוין לבזויה. *[אחי"ה ושם פער בפניו וקינח בחוטמו וכו' וכן ירוש' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ה, ע"ז מ"ד: פעור יוכיח שמפערין לפניו בכל יום. ושם נ"א: השתא פעורי מפערין קמיה וכו'. ספרי בלק פ' קל"א המפער עצמו. והשם ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד בעל פעור שאין עבודתו אלא בפעירה. סנהד' ק"ו. ומה איכפת לך כלום מבקשין ממך אלא פעור. ובלי השאילה פסיקת' רבתי פ"ד פערה החרובית עצמה ובלעה אותו — והשם הפרטי פועירה קידושי' ס"ו. ועוד עיי"ע פחורה] —

פּוֹפִּי (ΠΙΠΙ עיי' בפני') ירו' בפ' אלו נדרי' (פי"א דמ"ב רע"ג) אופופי [1]) ישראל לא עללה לביתי פי' בל"י פופי אלילים אופופי לשון שבועה האלילים והיו אומרים היונים כי זה שם אלקי העברים וטעם טעותם הוא כי איש יוני בראותו כתוב שם המיוחד קרא אותו (פופי) [צ"ל פיפי] בחשבו כי היו האותיות יוניות כי צורת אות ה"א אשורית דומה לפ"א יונית וכתיבתם מצד שמאל לצד ימין *[אחי"ה כנים דברי ר"ב וע' הזקנים (לפי העקסאפלא) העתיקו כי היה יהוה עמו μετ᾽αὐτοῦ (πιπι) ΠΙΠΙ ἦ ὅτι עיי' היראנימוס הובא בשלייזנער ח"ב, 540 ועיי' עט"ש לפערלעס 67 וטעות היונים הזאת לסמן ככה את שם המיוחד נעתקה לחכמי הירושלמי להשתמש בזה הדבור ללשון שבועה ושבשתא דעל על] —

* פָּפָּא (שם פרטי לכמה אמוראי דבבל) רב פפא סתם תלמיד רבא עיי' רש"י עירו' כ"ו. תוספ' שבת צ"ג. ויתר מקומות אצל סד"ה ושם אמו היה אושפרתי עיי"ע בר אושפרתי (ח"ב, קע"ג) ע"ש והיה ראש ישיבה בנרש ועסקו בהכנסת שכר תמרים ומזה נתעשר פסחי' קי"ג. עיי"ע סרן ד', נזייתא ועיי"ע דור דור ודורשיו להח' וויים נר"י ח"ג, 204 והלאה. רב פפא סבא סנה' מ"ט: מנחות ל"ג: קידוש' ע"א: רב פפא בר חנן, רב פפא בר שמואל, רב פפא בריה דרב אמה בר אדא, רב פפא בר נחמן, רב פפא בריה דרב יוסף, רב פפא בר אבא, רב פפא בר יעקב עיי' סד"ה כל ערך וערך. רב פפא (בר נחמן) דרכו לאחוז דעת אמוראים המחולקים לצאת בה ידי חובת ההלכה למעשה וכלל בזה הילכך תענית ז'. וש"נ כ"ט: וסוט' מ'. וחולי' מ"ו. ע"ו: והוא הוא הקובע ההלכה בדבור הלכתא (תעני' י'. ועיי' ב"ב קכ"ה: מנחות מ"א:) ועיי' מ"ש הרב הח' בריללל במ"ע יאהרביכער ח"א, 8 להוציא מדעת הח' גרעטץ (ח"ה, 492) — נהר פפא, פפיאתא עיי"ע נהר ב' ועיי"ע פפייתא.

* פָּפִּי (שם אמורא דבבל) חולי' ק"י. ועוד רב פפי השני רבו של רב אשי חולי' פ"ב. עיי' סד"ה וש"נ.

* פַּפּוֹס (כל"ס פָּאפּוֹס שם פרטי) א') פפוס בן יהודה בעל של מרים אמו של ישו עיי"ע כן סטדא ומ"ש. ב') בן דורו ובעל פלוגתו של ר"ע ב"ר פכ"א דרש רבי פפוס . . . א"ל ר"ע. ר' פפוס עדיות פ"ז מ"ה ומ"ו כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג פפיים וכ"ה פפיים סנהד' צ"ד. ובכ"י פ' ר' פפיאס ובילק' כ"י ישעי' כ"ד (ד"ס סנהד' צד קל"ד) פיפוס. ג') יהודה בן פפוס ירוש' ברכות ספ"ב ד"ה ע"ד וירוש' ברכות פ"ה דט"ו ע"ד. ד') לוליינוס ופפוס ירו' מגילה פ"א ד"ע ע"ג ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: ועיי' סד"ה צד קנ"ט דפו"ו.

* פּוּפִּידְתָּא (שם פרטי) עירו' ס'. בר פופידתא ולי' בכ"י ש"ס ובדפ"ש ובאו"ז ה' עירובי' סי' קס"ד עיי' ד"ס עירו' צד קכ"א.

פַּפְּיָר (מל"י πάπυρος בל"ס פפורון, פיפורן (Rohr = Bastgebund, Papierstaude) בכל כלי בעלי פי"ז בכלי' (מ"ג) פיפיירות [2]) שעשה להם קנים ממטה למעלה לחיזוק טהורה. בב"ר פל"ח (ס"פ ל"ז) ואת חצר מות ר' הונא אמר מקום שהיה שמו חצר מות [3]) שהן אוכלין כרישין ולובשין פפייר. פי' עשב שהוא בל' ערבי (?) [4])

---

[1]) בנו"ג איפופי. [2]) בנו"ג אפיפיירות ובפי' רה"ג עפיירות. [3]) עיי"ע חצר ח"ג תע"ו. [4]) אולי היה כתוב בל"י והוא בלי יוני πάπυρος ופשטו המעתיקים בלי ישמעאל ואח"כ נשתבש בלי ערבי.

פפייר והוא כמו מלבא [1]) ועושין ממנו קליפין והיו לובשין אותן בני חצר מות וי"א פפיירות פיפיירות [2]) מין אילנות כמו אפיפיירות בכלאים (פ"ו, מ"ג) שפירשנו בע' א' [3]). פירוש [אחר] [4]) בכלים [5]) ,כלי שנעשה מכלי פפייר והוא כמין קופה גדולה העשויה כמעשה מצודה ושבכה שאינה מקבלת תבואה אלא כגון תפוחים ואגסים ורמונים" — (א"ב פי' בל"י ורו' מין עשב גדל ביאור מצרים וממנו היו עושים גליונים לכתוב). *[אחי"ה וזה פי' דר"ב אמת וע' הזקנים העתיקו כן בצה (איוב מ', ט"ז) גומא (שמות ב', ג' וכ"ה בעקילס וסומכוס שם) ועוד עיי' לישעי' י"ח, ב'; לאיוב ח' י"א ופליניאוס פי"ג סי' י"א. ירו' כלאי' פ"ו ד"ל ע"ג אם היה דרכו לפסע בין פיפיור לפיפיור וכו' והקבוץ שם שתי פיפֵירות, ושם רפ"ז ד"ל ע"ד מותר הפיפיירות [6]). ועוד הוא פיפייארות ירו' פסחי' פ"א דכ"ז: תוספ' כלי' ב"מ רפ"ו ושם פיפיאורות — פיפורין עיי"ע אחר ע' פיפיות] —

* פִּיפְיוֹרָא ע"ז י"א. עיי"ע נפר וע' אפיפיורא (ח"א, רכ"ז).

פְּפַיְיתָא (שם מקום) בר"ג דפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ב:) תרתי ריפאתי נהר פפייתא פי' מקום ידוע. *[אחי"ה ורש"י פי' הוא מקום נהר פפא עיי"ע נהר ב'. והוא הוא פפוניא אשר שם הורה רב אחא בר יעקב (ב"ב ט"ז. נדה ס"ז:) ורב מתנה (פסחי' מ"ב.) והיושב שם והיינו התואר ממנו הוא: פְּפוֹנָא ב"ק קט"ו. זבניה לפפונא אזל פפונא זבניה וכו'. הקבוץ שם נ"ד: פְּפוֹנָאֵי אבל פפונאי ב"מ ס"ח. הוא תואר מן פפא. עיי"ע חכר (ח"ג, שפ"ד)]

פְּפַנְיָא (בל"י שם עיר Ἐπιφανία בסוריא) בב"ר פל"ח [7]) (ל"ז) ההמתי (בראשית י', י"ח) פיפיניא [8]) — (א"ב בל"י אפיפניא שם עיר אשר בנאה אנטיוכוס הרשע הנקרא אפיפנים פי' בל"י גדול ומהודר) *[אחי"ה ובירו' מגיל' פ"א דע"א סע"ב אי' את החמתי חמת ואולי הוא מלשון חמה וקצף כי שם התול של Ἐπιφανής היה ἐπιμανής המשוגע (Athen. 10,438) — ודע כי בדפ"ר פיז' ווייניצ' וכ"י זה הע' נכלל עם ע' הקודם ואולי רבינו חשב כי הוא הוא פפייתא ולא היא ובדפא"מ ישנו ע' בפני עצמו ושם הסדר אחר ע' פפולסמון] —

פָּפִילְיוֹן בל"י האמצ' παπυλεών, παπυλαιών בל"ר papilio אוהל Zelt) בפסיקת' ויהי ביום כלות (פסיקת' דר"כ צד ב'.) אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פפיליון [9]) ואהא מדבר עמה מתוך פפיליון. פי' אהל. בילמדנו אספה לי (בתנחומי לי') אנו עושין לך פפיליונין ואין אדם רואה אותך. *[אחי"ה ובל"נ ירו' עירו' פ"ו דכ"ג ע"ג היו שם פפיליונות מגיעות עד הקורות] —

פָּפוֹלְסְמוֹן (= אפופלסמון מל"י ὀποβάλσαμον Balsam) בב"ר פ' ל"ד (ל"ג) קנמון ופפולסמון [10]) ובפ' ל"ה (ל"ד) וירח ה': מוצא צלוחית של פפולסמון ובפרש' מ' (רפל"ט) למה היה אבינו אברהם דומה לצלוחית של פפולסמון [11]) פי' מור אדם מתבסם בו וריחו נודף עליו מרחוק הרבה וכך היה אברהם שמעו הולך בכל הארצות מאכיל ומשקה ומלוה ומהנה וכו' [12]) — (א"ב עיי"ע (אפובלסמון) [צ"ל אפופלסמון].

* פְּפוֹנְיָא, פְּפוֹנָא עיי"ע פפייתא.

* פְּפוֹסְיָא (קטוע מן פְּסְפּוּסְיָא Mosaik עיי"ע פספס ג') מדרש שמואל פ"ה בו"ד צר צורה והוא נותן פפוסיא לתוך סמניו וכו'.

* פּוּפְסְדָס ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג עיי"ע פווסרוס.

פֵּץ (= נָפַץ פי' ענין נעירה ab- ausschütteln) בפ' כלל גדול אמרו בשבת [13]) (שבת ע"ג.) הגוזז את הצמר המלבנו והמנצפו ס"א המנפס [14]). ובגמרא הדש (שם ע"ג:) תנא הדש והמנפץ והמנפס [15]) כולן מלאכה אחת הן. פי' גאון המנפץ את האוכל מן עפוריתו חייב משום דש וכן המנפס מולל שבולים. בס"ג דפ"ק

---

1) עיי"ע הרני ומ"ש ובעה"ק אלבא והוא ט"ס. 2) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע פפיירות. 3) עיי"ע אפיפיירות ח"א, רכ"ז אבל עיי' מ"ש. 4) כצ"ל וכיון על פי' רה"ג לכלי' בסד"ט צד 13. 5) בדפ"ר אמי ובכ"י אבל בדפו"ו במ"ס בכלאים. 6) בדי זיטאמיר: אפיפיירות. 7) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ל"ה. 8) בדפ"א פיפניא. 9) בדפ"ר פיפיליון ובפסיק' פאפיליון וכ"ה בבמד"ר פי"ב (ועיי"ע פיפקין ומ"ש) ובמד' שהש"ר פ' אפריון אי' פפליון ובילק' תרומה רמז שס"ה אפוליון וצ"ל פאפוליון. 10) בנו"ג פלסמון. 11) בנו"ג אפופלסמון ובכ"י פריז פלסמין. 12) לי' בכ"י ובדפ"ר וכן לי' בב"ר שלפנינו ובכ"י פאריז. 13) כ"ה בכ"י ק"ם ובדפ"ע בשבת אמרו. 14) וכ"ה בירו' דפו"ו ועיי"ע נפס. 15) בנו"ג המנפט ועיי' הרא"ש ברכות פ"ק ס"ק י"ג.

ביומ' (כ׳ :) איתגרת[1]) ליה פוץ עמריה. פי' „פעם אחת נשכר עני בן טובים אצל בעל הבית שלא היה מכירו נתן לו צמר לנפצו ונעצב הנשכר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעל הבית וא"ל הניחהו והשיב לו מאחר שנשכר הנח לנפץ[2]) הצמר"[3]). בפ' לא יחפור בגמ' אם הבור (ב"ב כ"ו רע"א) דבי מריון[4]) בריה דרבין נפצי כתנא הוו. בר"ג דפ' התינוקת (נדה ס"ו.) אמר שמואל זו ממלא דם ונופצה ואין לה תקנה. בפ' המדיר את אשתו בגמ' או שתהא ממלא (כתובו' ע"ב.) על מנת שתהא ממלא ונופצת פי' אמר לה כשתמשי מטתך תתהפכי[5]) יפה כדי שלא תתעברי אלא תנפצי שכבת זרע[6]), ומפורש בירוש' (כתובות פ"ז דל"א סע"ב) תמן אמרי במעשה ער ואונן שהיו משחיתין ש"ז שלהן[7]). בס"ג דפ' המפלת (נדה ל"א.) היינו דאמרי אנשי פוץ מלחא ושדי לכלבא כלומ' אם יסור המלח לא יצלח אלא לכלב[8]). וימץ טל מן הגיזה (שופטי' ו׳, ל"ח) תרג' ונפץ טלא מן גזתא[9]). התנערי מעפר (ישעי' נ"ב, ב׳) תרג' אתנפצי מעפרא. הציגני כלי ריק (ירמי' נ"א, ל"ד) תרג' נפצני כמין ריקן. *[אחי"ה עקרו נפץ ע"ש וש"נ. ופוץ הוא הצווי. ועוד פוץ מל"מ ענין פיזור ירו' סנהד' פ"א די"ט סע"ב ורע"ג שמא יפוצו עכו"ם . . שמא יפוצו האויבים. בנין פלל כל"מ ענין שבירה (zerschmettern) ויק"ר פכ"ז מפוצצת בראשי חהרים. התפלל סוכה נ"ב: אם ברזל הוא מתפוצץ וכו'] —

פץ (= פְּצָא בל"ס כמו פָּצָה בל"מ ענין פתיחה, ועוד פצא כמו פסע ענין הליכה באמצע -hin (durchgehen בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (ק"א.) ואי פצא מאי תקנתיה נפתח בלא[10]). בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין (י"ז סע"א) ר' חנינא ור' יונתן הוו קאזלי באורחא מטו אנהו תרי דירכי[11]) חד פצי לפתחא דע"ז וחד פצי לפתחא דזונות פי' לשון הליכה — (א"ב פי' פתוח מלי (איוב ל"ה, ט"ז) יפצה פיהו). *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם פצי פומיה אבל זו ההוראה תתכן לציון דע"ז והוראת הליכה תתכן לציון דפסחי' ועפ"י ההשויה פצא לפסא = פסע וכדאי' בכ"י ש"ס הנ"ל ועיי"ע פס ט' וע' פסע] —

פץ (= פְּצָא כמו פָּצָה בל"מ ענין הצלה (befreien בפ' חזקת הבתים בגמ' האומנין (ב"ב מ"ה.) בר ישראל דזבין חמרא לחבריה וקא אתי גוי ואנים ליה מיניה דינא הוא דמפצי[12]) ליה מיניה. בר"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובו' צ"א :) אי אתיא אימיה מערערא לא מפיצנא לך[13]). להצילך מדרך רע (משלי ב׳, י"ב) תרג' דִתתפצי מן אורחא בישא. להצילך מאשה זרה (שם ט"ז) דתתפצי מן אתתא חלוניתא. הפוצה את דוד עבדו (תהלי' קמ"ד, י׳). *[אחי"ה והרבה בתרג' ירו' עיי' עמת"ר ללעווי ובאתפעל אִתְפְּצִי תרג' משלי ו׳, ג׳, ה׳; לתהלי' ל"ג, ט"ז; ס׳, ז׳; ס"ט, ט"ו. ובפעל לתהלי' ע׳, ב׳ לְפַצָּאָה; למשלי י׳, ב׳ מפציא מן מותא בישא ועיי' שם י"ב, ו׳; י"ד, כ"ה] —

פצד (= פְּצִיד מל"ס פְּצִידָא גבא ומקוה מים (Wasserbehälter, Teich גבים גבים (מ"ב ג׳, ט"ז) תרג' פצידין פצידין. ועלה על כל אפיקיו (ישעיה ח׳, ז׳) תרג' פצידוהי, ולחשוף מים מגבא (שם ל׳ י"ד), פלגים יבלי מים (שם כ"ה), לאפיקים ולגיאות (יחזקי ו׳, ג׳) תרג' לפצידיא ולחיליא. *[אחי"ה ועוד עיי' תרג' שם כ"ב, ו׳, ג׳ ותר"י לשמות ז׳, י"ט; י"ח, א׳ להעתקת היאורים. לאיוב ו׳, ט"ו; י"ד, י"א בכ"י ובנו"ג פרצידיהון ועיי"ע פרצד ושם מ"א ז׳ לתהלי' י"ח, ט"ז בכ"י פצידי מיא ובנו"ג עמיקי, וזולתם] —

פְּצַח (כל"מ פָּצַח ענין פתיחה öffnen, פַּצְחָא (offener Platz, nicht ummauerte Stadt מבצריו מחתה (תהלי' פ"ט, מ"א) תרג' פצחוהי תברא[14]) (א"ב תרג' ובתי החצרים (ויק' כ"ה, ל"א) תרג' ובתי פצחיא). *[אחי"ה ועוד עיי' תרג' לבראש' כ"ה, ט"ז; לדברי' ג׳, ה׳; לשופטי' ט"ו, מ"ז ותרג' פרזות (זכרי' ב׳, ח׳) פַּצְהִין, תרג' הבמחנים (במדבר

---

[1]) בנו"ג אי תגרת וכ"ה בפי' ר"ה אבל מתוך פי' נראה שצ"ל כגי' רבינו וכ"ה בדפו"ו בסיליאה וקושטי וכצ"ל בכ"י מינכען תחת איגרתא. [2]) וכצ"ל בפי' ר"ח ובנדפס בש"ס ווילני בט"ס הנה ינפץ. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח ביומ'. [4]) ובכ"י ש"ס דבי מוריון ובנו"ג דבי בר מריון ומלת בר לי' ג"כ בריי"ת כ"י עיי' ד"ס שלא העיר על הערוך. [5]) כ"ה בדפ"ר ובדפי' וויניצי תהפכי. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר פיזו' וויניצי ובשדפ"ע נשמט בטעות. [7]) זה מפי' רבינו. [8]) וכ"ה בפירש"י. [9]) בנו"ג ונפק. [10]) בנו"ג ואי ממצעין ובכ"י ש"ס ב' ואי איפסע ובכ"י א"פ דפציא והוא כגי' רבינו. [11]) וכ"ה דרכי בכ"י ש"ס ובאה"ת ובנו"ג שבילי ובפי' ר"ח בפרשת דרכים. [12]) כ"ח בכ"י ק"ט וה"ב ואמ' וכ"ה בש"ס ובכתובו' צ"ב. ובדפ"ר פיזו' באסיל ואמ' דמנפצי ובכ"י ש"ס דמנפסי ועיי"ע נפץ. [13]) בנו"ג אי אתיא אם . . לא מפצינא לך. [14]) בנו"ג פציתוי תבירא.

י״ז, י״ט) הכרכי פציחין, תרג' אסתר ט', י״ט קרוי פציחַיָא, ושם: הפרזים פְּצִיחָאֵי. והשם הפרטי כחצרים (דברים ב', כ״ג) בפציח וקצת דפוסי תרג' ברפיח] —

פְּצַח מל״ם פְּצָחָא מאירת עינים (klar, heiter פצוחי עינא (ע״ז כ״ח:) כבר פירשנו בע' אכל. *[אחי״ה בע' אוכלא א' (ח״א, ע״ו: ע״ש] —

פְּצַח (מע' הקודם ועיי' ג״כ ל״ע افصح hell ועוד הושאל לברודים (hellfarbig כחום צח עלי אור (ישעי' י״ח, ד') כשחין פציח. ברודים אמוצים (זכרי' ו', ג') תרג' פציחין קטמנין. עקודים נקודים וברודים (בראשית ל״א, י') תרג' רגולין נמורין ופציחין.

☞ פַּצְטְלִין (מל״י האמצ' ול״ר הרשומ' בע' אפיצטלין kleine, wohlriechende (Brötchen מדר' שמ״ר ויתן אל משה ככלותו (ר״פ מ״א) א״ל בנו איני מבקש אלא מן הפצטלין שבתוך פיו פי' בל״ר מין פת קטן. *[אחי״ה עיי״ע אפיצטלין ח״א, ר״ל וש״נ עם שנויי הנוסחאות] —

פָּצַל (מל״ם בקל אינו מורגל והורגל בל״ם פִּצַל בל״ע فصل נבדל ונסתעף theilen, ausein-anderklaffen) בשתי הלחם פי״א במנחות (צ״ו.) ד' סניפין של זהב היו שם מפוצלין בראשיהן. בפ' בא לו כה״ג בגמ' כה״ג (יומא ע״א:) ובר״פ כל הזבחי' (י״ח:) עמרא מפצל [1]. בפ' על אלו מומין (בכורו' ל״ט:) או שהיה ראש הזנב מפצל את העצם. בס״ג דפ' יוצא דופן (נדה מ״ז.) משיפצל [2] ראש החוטם פי' משיתחיל לינקב שנראה כמפוצל. בר״ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ״ט:) ולא אמרן אלא דלא אפציל [3]) זרתא [4]) זרתא אבל אפציל זרתא זרתא. פי' אם הוציא עליו דמיפצלי זרת זרת ויש שגורסין (אבִיצול) [צ״ל איבצל] זרתא ודוגמתו בפ' האומר לחברו בגמ' המקדש את האשה ואמר כסבור (קידושי' ס״ב:) מאי משמע דהאי אגם לישנא דבוצלנא הוא וכולן לשון פיצול הוא ועל שם כך נקראו בצלים שממהרים לצמוח ולבצול מעצמן. *[אחי״ה כ״ה רק בדפו״ו ובעה״ק שנ״ב וכבר העירותי על זה ועל פירש״י בקידושי' הנ״ל בע' בצל ב' (ח״ב, קנ״ד) ע״ש וכנ״ה בירוש' ביצ' דס״ג. פצל מיא לכא ולכא. בינוני פעול חולי' ל״ט: מפוּצָּלוֹת אתפעל שם נ״ט: היכא דמיפצלא יומ' ע״א: עיי' לעיל. הפעיל יומי כ״ט. קרניה מפצילות] [5]) —

☞ פַּצוּלַיָא (= פַּצְעִילַיָּא פי' פגי תמרים שפוצעין אותם (unreife Datteln ירוש' מסכ' יו״ט פ' המביא כדי יין (רפ״ד דס״ב סע״ב ורע״ג) באילין פצוליא הוה עובדא פי' המפרש בצלים. *[אחי״ה בנו״ג פיצולייא ופיצוליא ובירו' מעשרו' ספ״א דמ״ט: פצולייא והן הן פצעילי תמרים (ביצ' מ׳. שבת מ״ה רע״ב) ועיי״ע פצע ופי' המפרש טעות הוא] —

פַּצֵּם (מל״ם פצם בל״ע فصم, فطم ענין שבירה וקריעה aufreissen, spalten; פַּצִּים פי' סדק וקרע Riss, Spalt ועוד כמו פסים לחי והמזוזה (Latte, Pfoste, Columne בפ' המוציא יין (שבת פ״ב.) חרם כדי ליתן בין פצים לחברו פי' בתשובות „אלו שמנסרין הקורות לעשות דלתות ולוחות ונסרים ונותנין חרס בין הנסרים כדי שיכנס בהן הרוח ויבשו מפני שלחין הן ומניין שפצים לשון סדק וקרע [הוא] דכתיב (תהלי' ס', ד') הרעשת ארץ ופצמתה. וקרע לו חלוני (ירמי' כ״ב, י״ד) תרג' ופצים ליה חרכין. ויש לפרש עוד ששם הלחי והמזוזה פצימא בלישנא דרבנן ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה (שם ל״ו, כ״ג) תרגומו תלת פצים" [6]). בפ' חבית בגמ' אין נוקבין (שבת קמ״ו:) ובפ' השותפין בגמ' אין חולקין (ב״ב י״ב רע״א.) פתח [7])

---

[1]) וכ״ה בכ״י ש״ם מינכען ביומ' ושם מפציל ובנו״ג איפצולי מפציל ובכ״י ש״ם בי מבציל עיי' ד״ס יומי שם. [2]) בנו״ג משיפציל. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ה בהעתקת פי' ר״ח (אבל הפי' עצמו חסר) ובדפ' פיז, ובדפ״ע אפצול ובנו״ג אבציל ועיי' הערה 1 ובאו״ז ח' עירו' סי' קל״א סק״י איפצל. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג זירתא ובפי' ר״ח בט״ס זיתא. [5]) ואצל האחרונים השם פיצול היינו אונא המתפצלת. [6]) וכ״ה בפי' רה״ג ובמתורגמן והוא הגיה פצימין ובנו״ג פצין ועיי״ע פץ ופצם במתורגמן ודע כי כל זה הביא רה״ג בנגעי' פי״ב מ״ד על מה דאי' במשנה שם עפר כדי ליתן בין פצים ואולי זה הציון היה כתוב בתחלה ג״כ בערוך ונשמט בדפוסים ועל זה העתיק רבינו דברי התשובה כדאי' בפי' רה״ג רק בדקדוק יתר כי בפי' רה״ג נמצא ללא נכון זה הקרא מירמי' ל״ו אחרי דברי התרגומים וכבר עמד על זה הרב בעל ל״ע (שבת צר ע״ז) והוא העיר ג״כ על תשעים מלות בודדות לרס״ג (סי' 83) ועיי' ג״כ רש״י לתהלי' הנ״ל. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס.

בית סתום יש לו ארבע אמות פרץ את פצימיו אין לו ד' אמות קבר סתום אינו מטמא כל סביביו [1]) פי' אלו הפצימין דהשותפין שווי צדדי הפתח לפי שכשקורעין בכותל כדי לעשות פתח משוין הבנין משני צדדין והשווי ההוא נקרא פצים כאשר פי' בתרג' וקרע לו חלוני (עיי' לעיל) וכשמסלקין הפתח לגמרי ומבקשין לסתמו פורצין אותו השווי ועושין צדי הפתח אבנים מדורגות כגון לולין ומעלות כדי לחבר הבנין ולא יודע שהיה בכאן פתח לפיכך אם פרץ פצימיו סילק רשותו לגמרי [2]). בס"ג דפ"ק בסוכה (י"ח.) סיכך ע"ג אכסדרה שיש לה פצימין פי' גאון לחיים [3]). בפ' הקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחו' ל"ד.) בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב בַּמזוזה וחכמים פוטרין מ"ט דרבנן דכתיב מזוזות ור"מ מ"ט דכתיב וכו' נראין הדברים כי הלחיים והמזוזות והנסרים בשביל כן נקראו פצימין בשביל שהן משוין ומיושרין. *[אחי"ה וכן פירש"י במנחו' שם פצימין מזוזות ובכ"י ש"ס בשבת פ"ב. אי' פסים וכ"ה ברפ"ש, וכ"ה במעשרות פ"א מ"ז בין הפסים אבל במשנ' שבמשניות ובכ"י ש"ס פצים וכ"ה בירו' מעשרות ספ"א דמ"ט: נתנה בין פצים לחבירו וכ"ה פצימין, פצימיה עירו' צ"ג רע"א וצ"ה. ירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג: מפרק את פצימיו ופצים, ופצין הוא הקבוץ תחת פצימין כמו פסים עיי"ע וש"נ. ועוד הקבוץ תרג' שני באסתר ו'. א' ואתגוללו פַּצִימַיָּא מאליהם, ושם: הוה מהפך ית פַּצִּימֵי ספרא פי' עמודי הספר. ועוד אי' פוצם ריש רות רבה עוסק בפוצמו ופי' במ"כ בנין פצימין ומזוזות אבל בילק' יהושע רמז ל"ה הגי' בפהמו ונ"ב ס"א בתחומו וכ"ה במד' שמואל פכ"ג ובקהל"ר פ' שם טוב פחמו] —

פָּצַע (מל"מ ענין בקיעה וחיתוך (spalten, trennen בפ' (א') [4]) [וצ"ל י'] בתרומ' (מ"ז) פצועי חולין עם שלמי תרומה. בפ' כל הכלים (שבת קכ"ב: נוטל אדם קורנס לפצע בו אגוזין. בס"ג דפ' כלל גדול (שם ע"ה.) ר' יהודה אומר פציעה בכלל דישה. בפ' הערל (יבמו' ע'.) איזהו פצוע דכא: גמרא (שם ע"ה: אמר רבא היינו דקרינן פצוע (דברים כ"ג, ב') ולא קרינן פציע פי' פציע בידי שמים אבל פצוע כמו פרוע כדכתי' (שמות ל"ב, כ"ה) כי פרעו אהרן והוא דבר שנעשה בידי אדם זה פי' רבינו חננאל [5]). ויבקע עצי עולה (בראשית כ"ב, ג') תרג' ירושי (א') ופצע קיצין לעלתא — (א"ב אין תרגי זה בנוסחאו' דידן). *[אחי"ה כי בנו"ג וקטע קיסין דקיתא.. לעלתא ותיבת לעלתא אי' רק בכ"י ה"ב וב"ר ודפ"ע פיז' והלאה, וזולת זה לי' זה השרש בתרג' אבל אי' בירוש' סנהד' ספ"ב ד"כ ע"ג מפצע קיסין וכו'. ב"ר פצ"ג אם למיפצע קיסין אנא וכו' — וכנ"ה במעשרו' פ"ד מ"א הפוצע זיתים, טבול יום פ"ג מ"ו זיתים פצועים, תרומ' פ"י מ"ז פצועי תרומה, שבת ע"ה. הפוצעו. ירו' שבת רפי"ז דט"ז. קורנס לפצוע בו אגוזים תוספת' ספ"ח (ט') כדי לפצוע בו שתי נימין, שם ספי"ב (י"ג) מפצעין באגוזין, תענית י"ח: פצעו את מוחו בגזירין תוספת' כלים ב"ק רפ"א פצעין את מוחו בגזירין. בינוני פעיל ב"ר פס"ח דין מוחיה פציע. בהפעיל סנהד' פ"ב מפציעין את מוחו. ירוש' שקלים רפ"ו דמ"ט ע"ג היה עומד ומפציע זיתים וכו'. פיעל ירוש' מעשרו' ספ"א דמ"ט: זית שפיצעו בידים. נפעל יבמו' ע"ה: פצוע בכולן בין שנפצע הגיד בין שנפצעו הביצים בין שנפצעו חוטי ביצים. ירוש' תעני' פ"א דס"ג ע"ד נפצע בנו. והשם פֶּצַע מל"מ הקבוץ פצעֵי רוכל וכו', יבמו' ס"ג: קהל"ר פ' כל הדברים: ופצע מוחיהון עד דאתמליין פיצעי פיצעין וכו', והשם המופשט פְּצִיעָה שבת ע"ה. עיי' לעיל הקבוץ סנהד' ל"ז: פציעות פציעות, ירוש' כלאי' ספ"ט דל"ב: היה בראשו פְּצָעִיּוֹת] —

פָּצַע (מע' הקודם והושאל לענין פיצול sich hin- (u. hertheilen בר"ג דפ' אמר להן הממונה (יומי כ"ח סע"ב) תימור של חמה מפצע לכאן ולכאן, מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן כך שחר [6]) מפצע לכאן ולכאן (שם כ"ט.) [7]) ובגמ' בית אבטינס (שם ל"ח.) לא היו יודעין להעלות

---

[1]) בנו"ג קבר שפתחו סתום כו' כל סביביו בית סתום וכו' והובא בין שני חצאי עגולה וכן לי' בכל הכ"י אצל ד"ס וכבר העיר שם בצד כ"ז. ששתי נוסחאות נתערבו בא' היה כתוב בית ובשני קבר והיה לו לחעיר ג"כ על הערוך. [2]) ורגמ"ה פי' בע"א ובפי' שני פי' וז"ל ענין אחר שלא פרץ את פצימיו כלומ' היה סותם הפתח ולא היה סותר צורת הפתח המשוקפין והמזוזות אלא בנה בנין סתימה עלייהו דמתוך שלא עקרן ודאי היה דעתו לפתות וכו' ובפי' ר"ח בשבת קמ"ו: אי' בפירוץ פצימין שנסתלק ממנו דין פתח לגמרי ע"כ. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח בסוכה ואולי אותו קורא רבינו גאון או שגם הוא העתיק מפי' רה"ג ורש"י פי' עמודין. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע אחרון. [5]) אבל עיי' פירש"י וגי' שלנו ומ"ש בעל הפשב"ע. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס. [7]) ושם ושם מפציע ובכ"י ב' בש"ס פוסע ובפי' ר"ח פוסה ע"ש ועי' פס = פסה.

עשן כמותן שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפצע לכאן ולכאן פי' מפצע כמו מפצל. *[אחי"ה ובפסקי רי"ד ליומ' כ"ח: אי' באמת הגי' מפצל וכ"ה שם בדף ל"ח. — ובנו"ג ושל הללו מפציע וצריך לומר ככב"י ש"ס והללו ובילק' משלי רמז תתקנ"ד] —

פַּצְעָל (פַּצְעִיל מן פצע פי' פני תמרה שנפצעו עיי' בפנים) בפ' כירה בגמ' מטלטלין (שבת מ"ה רע"ב) ובס"ג דפ' משילין (ביצ' מ' סע"א) בעא מיניה ר' שמעון ב"ר מר' פצעילי תמרה לר"ש מהו פי' בתשובות פני תמרה שהכניסן פירות ונמתקו יפה יפה ועדיין לא בשלו ולא נעשו תמרים פוצעין אותן אחד אחד לשנים בסכין ומעלין אותן לגג ליבשן ומיבשן ומכניסן לקיום וסבירא לן דכיון דהעלן לגג לייבשן אקצינון מדעתיה ואמרינן אין מוקצה לר"ש אלא גרוגרות וצימוקין בלבד. *[אחי"ה ורש"י פי' בע"א וכבר דחוהו התוספו' בביצ' וכתבו כבערוך מבלי שהזכירוהו ועיי' ג"כ תוספ' ישנים בשבת. ובהבלעת העי"ן פצולייא עיי"ע] —

* פְּצַר (ענין תוספות מל"מ vermehren) תרג' הפצר (ש"א ט"ו, כ"ג) כל אנש דפצר ומוסיף וכו' ועיי' פירש"י.

פְּצְתָּא (= פִּיצְתָּא בל"ס פַּצָא כמו פייסא גורל Loos) תרג' על גורל הצדיקים (תהלי' קכ"ה, ג') על פיצתא דצדיקיא כמו פייס. *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י לדברי' ד', ל"ד; ל"ב, ח', למשלי ט"ז, ל"ג; י"ח, י"ח; לדה"י א' ו', נ"ד, ס"ב והלאה] —

פק (= פָּקַק פי' בלא"ר סתם zuschütten aus- verstopfen) בפ' כל הכלי' (שבת קכ"ה:) ר' אליעזר אומר פקק החלון וכו'[1]) פי' „פקק כגון מסך מבגד ומזולתו העשוי לסתום החלון"[2]). בפ' במה בהמה בגמ' חמור (שם נ"ג.) ופוקק לה זוג בצוארה פי' שתוליד קול. בפ' במה מדליקין בגמ' פתילת הבגד (שם כ"ט.) ובפ' כ"ח בכלי' (מ"ב) פחות מג' על ג' שהתקינו לפקוק[3]) בו את המרחץ פי' „המרחץ חלול כדי ליכנס בו האש בכולו כדי שיחם ויש בו נקבים לצאת העשן מהן ויש להן מטליות של בגד מוכנים לסתום ולפקוק בהן את הנקבים"[4]) תאלמנה שפתי שקר (תהלי' ל"א, י"ט) תרג' תתפקקן שפוותי שיקרא. *[אחי"ה ותרג' סתם (דה"י ב' ל"ב, ל') פקק, וכנ"ה בירוש' עירו' ספ"ח דכ"ה: צריך לפוק . . אין צריך לפוק שבת ס"ד: זוג פָּקוּק ירוש' ספי"ז דט"ז: להיות פוקק בו החלון, תוספת' שבת רפ"ו (ז') הפוקק את החלון . . פוקקין את החלון, שם רפ"ד (ה') פוקקין לה זוג, שם ספי"ז (י"ח) ופוקקין את הנקבים, תוספ' עירו' פי"א (ז') פוקקין את הביב וכו', תוספת' פסחי' ספ"ג (ד') למה פוקקין את העזרה, תוספ' כלי' ב"ק רפ"ו כוורת פחותה פקוקה, תוספ' מקואות רפ"ד פקקו בסיד, כלי' פ"ג מ"ח פקקו בזפת, פרה פ"ה מ"ז פקקה בסמרטוט, פסיקת' רבתי פט"ז ספלים שיהיו פקוקים[5]). התפעל יבמו' ס"ג: עונותיו מתפקקין וגי' רבינו עיי"ע פק ד'. והשם פֶּקֶק פקק החלון שבת קכ"ה. תוספת' עירו' שם נוטל את הפקק מבינתים. תוספ' תרומו' ספ"ז פקק חוצץ, ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד מכוסה ואינו פקוק וכו' אם היה פקקו חוץ מותר. ושם: משינטל בפיקקו, תעני' כ"ה: ב"ק פ"א. מן הפקק ולמעלה, ב"ר פ"ע מעביר פקק מעל פי צלוחית] —

פק (פלפל מן פק מל"ע فق, فك ענין פתיחה öffnen, auseinanderfalten) בפ' תפלת השחר בגמ' רבן גמליאל (ברכו' כ"ח:) עד שית פקפקו[6]) כל חוליות שבשדרה פי' „פיקפוק זולתי פיקוק דקיימא לן פיקוק סתימה כרגרסינן (עיי"ע הקודם) פקק החלון ופיקפוק פתיחה כדגרסינן בפ"ק בסוכ' (ט"ו.) מפקפק ונוטל אחד מבינתים וכשכורע אדם וכופף קומתו מתמתחות חוליותיו[7]) ונראות כי מתפתחות החוליות מבחוץ מאחוריו ומסתתמות מבפנים ודוגמא לדבר קשרי אצבעותיו"[8]). *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח הובא באו"ז ה' תפלה סי' צ"ב ושם צ"ל כבערוך ולא כדעת בעל ד"ס לברכו שבערוך צ"ל כבאו"ז כי כוונת רבינו (עפ"י פי' ר"ח) כי פקפוק יש להבדילו מן פיקוק כי הראשון ענין פתיחה והשניה ענין סתימה וכ"ה אמת בל"ע פק (ופלפל פקפק) אבל פיקוק סתימה הוא לא"ר וא"כ מפקפקין עיקר הגי' ולא כפירש"י

---

[1]) וכ"ה במשניות נאפ' ופיז' ובירוש' ובריי"ף ובראי"ש ובנו"ג פקק התלון ר"א אומר וכו'. [2]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח. [3]) בנו"ג בכלי' לפוק ובשבת לפקק. [4]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסר"ט 19. [5]) תוספתי מעשרות רפ"א בכ"י אירפ' מפקק ראשון בנו"ג מקפיץ מפקיץ וצ"ל מפקים כהגהת הגראו"ו. [6]) כ"ה נכון ברפ"ר ובכ"י ש"ס מינכען ובשאר המקומות בד"ס לברכו' שם. [7]) באו"ז מתפתחות. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובאו"ז וברפ"ע אצבעות.

בברכו' ע"ש ועוד עיי' הפשב"ע. ובאו"ז שם פי' ר"ח כל הענין וקצת מזה תראה בע' חזר (= חיזרא בח"ג, שס"ר ע"ש) ויפה פי' ר"ח (בש"ס ווילנ') בסוכ' הנ"ל וז"ל מפקפק פותח ומרחיב ע"כ ומזה בירוש' שבת רפט"ו דט"ו. ותוספת' ביצה פ"ג בחותמות שבקרקע (שבקרקעות) שמפקפקין ומפקיעין ומתירין וכו' וכ"ה בירוש' שבת ספ"כ די"ז ע"ד ירו' ביצה פ"ה דס"ג; וירוש' מגיל' פ"א דע"א] —

פק (= פוק מל"מ ובל"א נְפַק herausgehen ובהפעיל הֲפִּיק מל"מ פי' הוציא herausbringen) כס"ג דפ"ק דקידושין (ל"ט:) פה שהפיק מרגליות ילחך עפר פי' שהוציא לאור טעמי תורה שהן יקרים מפנינים. בס"ג דפ' כיצד מברכין (מ"ה. וש"נ) פוק חזי מה עמא דבר. בויק"ר וכי ימוך סמוך לפ' חשבתי (פל"ד) ותפק לרעב נפשך (ישעי' נ"ח, י') אמר ר"ל [1]) אין לך ליתן לו נחמתו בדברים אמור לו תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך — בר"ג [2]) דפ' הדר (עירו' ס"ה.) כל המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בעדו פי' „כל המעביר ומכסה יצרו בשעת גאוה כלו' בעת שמתגבר עליו טומן אותו שלא יתגבר סוגרין וחותמין צרות בעדו ולשון מפיק כאפיק נחלים יעברו (איוב ו', ט"ו) ור' יוחנן אמר כל שאין מפיק אתמר כלו' כל שאינו מעביר ומכסהו אלא מגלהו ומפיק מגן לנגדו להלחם כנגדו לכבשו וזו הגאוה היא עת שכרותו של אדם, ר' חנינא סבר לכבשו בשינה כדי להעבירו ולהפיגו טפי עדיף ור' יוחנן אמר חיישינן שמא ישתקע בשינה וימנע מן התפלה אלא לגלותו כדי להתעסק בדרך וכיוצא בו כדי להפיגו ואח"כ יתפלל טפי עדיף". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בעירו' ש"ס ווילנ') והובא ג"כ בתוספ' עירו'. ומזה השם פוּקֵי פי' בל"מ מוֹצָאֵי ירו' פיאה פ"ז ד"כ; בפוקי ריש שתא, ירוש' תעני' פ"א דס"ד ע"ג בפוקי שובתא, ירוש' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד בפוקי שובא, ירוש' ב"ב פ"ט די"ז ע"א בפקי שמטתא ובאל"ף בראש עיי"ע אפוקי (ח"א, ר"ל: וש"נ) גם הפעל] —

פק (= פוק מל"מ ענין מוט ונדנוד wanken ובהשאילה an Etwas rütteln) בר"ג דפ' לולב וערבה (סוכה מ"ג:) אי הכי כל יומא נמי לידחו את י[3]) לפקפוקי בלולב [4]). בר"ג דפ' מי שמתו (ברכות י"ט.) ובעדיות ב פ"ה [5]) (מ"ו) את מי נידו את אלעזר בן הנך [6]) שפיקפק בנטילת ידים [7]) בפ' אין מעמידין בגמ' השיאו (ע"ז ל"ה.) גזרה חדשה היא ואין מפקפקין בה. בס"פ הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל (יבמו' ס"ג:) כיון שנשא אשה עונותיו מתפקפקין [8]) שנא' (משלי י"ח, כ"ב) מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'. בב"ר פס"ח (ס"ז) לפי שהיו מפוקפקות בידו איכן נתאששו ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (בראשי' כ"ח, א') וגו', ובפ' ע"ט (ע"ח) לפי שהיו [הברכות] מפוקפקות בידו איכן נתאששו כאן [9]) אחי יהי לך אשר לך (בראשי' ל"ג, ט') פי' כולן קרובי ענין הן ענין זלזול היתר ושיבור. *[אחי"ה וכן פירש"י בסוכה שם לפקפוקי: לזלזולי אבל זו ההוראה רק נשאלת ובלי השאילה היינו לשון נדנוד הנה והנה אי' בשו"ט ריש מזמור נ"ג ושם נדרש לפוקה (ש"א כ"ה, ל"א) מה אתה אומר לו ואתה מפקפק בדבר ואין אתה יכול להוציאו מפיך . . . אל תפקפק בפיך ואל תאמר וכו'. והשם פיקפוק ירו' סנהד' פ"ב ד"כ: פקפוקי דברי' היו שם אמרה כד תיפוק פקפוקתך יהו אומרים עליך שופך דמים את] —

פְּקָא (= פִּקְעָא, פְּקַעַת Knäuel, Kugelförmiges והושאל לקשר שבולט wulstiger Knoten) בפ' הזרוע (חולי' קל"ד:) עד פיקא של גרגרת פי' היא הטבעת הגדולה. ובהנתקים פ"י בנגעים (מ"ט) איזהו זקן מפרק של לחי ועד פיקא של גרגרת איזהו הקרחת מן הקדקוד השופע לאחריו ועד פיקא של צואר (שם מ"י) פי' עצם היוצא מאחורי הצואר. (א"ב תרג' ותשבר מפרקתו (ש"א ד', י"ח) ותתבר פקותיה). בפ' מומין אילו (בכורו' מ"ה.) פיקה יוצא מגודלו. פי' כמין חתיכת בשר יוצא מגודלו [10]). בהנוגע פכ"א בכלי' (מ"א) הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא. פי' פיקא בל' ישמעאל פלכה ובלעז ברטציל"ו [11]) עד שלא פירעה קודם שיתירנה.

---

[1]) בנו"ג א"ר לוי. [2]) ברפ"ע כאן מתחיל ע' מיוחד ולא ידעתי למה. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע אותן. [4]) בדפ"ר נשמט מן בר"ג עד בלולב. [5]) כ"ה בדפ"ר ובדפי פיז' וויניצי' ובאסיל רק בפרק ובדפא"מ בפרק ר' יהודה וגם זה נכון. [6]) כ"ה בדפו"ו ובכ"י ק"ט ובדפ"ר פיז' ובאסיל ובכ"י ה"ב הנד ובדפא"מ חנוך ועיי"ע דגם (ח"ג, י"ה) הערה 4 ומ"ש. [7]) בעדיות בטהרת ידים. [8]) בנו"ג מתפקקין ופירש"י נסתמין ועיי"ע פק א'. [9]) בנו"ג והיכן נתאוששו לו כאן. [10]) וכ"ה בפירש"י ע"ש ובפי' רגמ"ה בקובץ כ"י אנג' (דף ק"ח:) פי' כעין אצבע יתירה. [11]) בלאי"ט vertécchio מליר אמצי והוא וירט"ל בעה"ק ע' כש ועיי"ע פי כוש ועיי' פערלעס בט"ר 102. Wirtel, verticula, verticillium

בכל כלי בעלי בתים[1]) (כלי' פי"ז מי"ב תוספתי כלי' ב"מ רפ"ז) נודות יין ושמן שיעורן כפיקה גדולה שלהן. בסוף פרה (פי"ב מ"ח) כוש של רובן[2]) לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה עור של עריסה שהוא מחובר לפיקות חיבור. בכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ו) פיקא של מתכת ר"ע מטמא. בבכורות בפ' הלוקח בהמה (כ"ב.) תנן התם בהטומאה פרק[3]) ז' באהילות (מ"ד) אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקא מאי כפיקא אמר רב הונא אמר רב[4]) כפיקא של צמר אמר רבי יוחנן[5]) ג' פיקות שמעתי אחת של שתי כי אתא רבין פירשה של אשה כשל שתי של בהמה כשל ערב. גוש הבא מבית הפרס ומארץ העמים שיעורו כפיקה גדולה של סקאין שהוא כחותם המרצופין וישנו בצד העליון של מגופת החבית הלחמית פי' פיקה הוא כמו כדור כאשר פירשתי בע' פי כוש[6]) ואותו שעשוי לטוות השתי קטן ופיקא של סקאין גדולה מכולן שחוטי השק עבין וצריכין יותר כובד וארץ העמים כבית הפרס דמי וכיון דשיעורו כפיקא גדולה חיישינן שמא יש באותו עפר עצם כשעורה פי' הלחמיות שנעשין במקום הנקרא בית לחם ואותו שיעור בצד העליון של מגופת החבית הקצר של מעלה[7]) — (א"ב פי' כמו פקעה ואות ע"ן מובלעת וענין המלה כדור). *[אחי"ה וכן הוזכר יחד כדור עם פקעת בכלי' פ"י מ"ד ופי' רה"ג פקעת (קבורתא) [צ"ל קברתא] בארמית ובובא בטיית ע"כ וצ"ל כובה והוא ל"ע كبّة Knäuel ותיבת קבורתא וכדאי' ג"כ בפי' רה"ג לכלי' י"ז, י"ב צ"ל קברתא ופי' קברא בל"ס פקעת והיא היא פיקה ועי"ן מובלעת וכדאי' בע' פקע ה' ובפי' רה"ג בכלים פי"ז הנ"ל ועיי' ג"כ פי' רה"ג לכלי' פי"א מ"ו וזה מה שמפורש בתוספת' אהלו' ספ"ח ובכורו' כ"ב. ער שיעגילו ראש כפיקה (אהלו' פ"ז מ"ד) כפיקה של צמר ופיקה של כוש הוא הוא סיסה בל' רבנן עיי' פי' רה"ג לפרה פי"ב, מ"ח. פיקה של מתכת תוספת' כלי' ב"מ רפ"א כלי' פי"א מ"ו פי' רה"ג כמין חטם של גמל ע"ש כל הענין. ועוד הושאל לחתיכת בשר עודף ובולט ועגול ככדור kugel-förmiger Wulst ומזה הענין חולי' קל"ד: נגעי' פ"י מ"ט ומ"י תוספת' נגעי' ספ"ד בכורו' כ"ב. ומ"ה: עיי' לעיל בערוך והקבוץ פיקין עיי"ע בעל פיקה וע' כסת ב'. תוספת' אהילו' רפ"א והפיקה באמצע, ויק"ר פי"ד פיקין פיקין עיי"ע כן האחרון (ח"ד, רנ"ה), ובל"נ תוספת' אהלו' רפי"ג בפיקות עיי"ע מלבן, וכן נקרא הכפתור של מלפפון עיי' תוספת' עוקצי' ספ"ב פיקה התחתונה והובא בר"ש עוקצי' פ"ב מ"ה ובירוש' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד פי' פיטמתו . . . ר' יצחק בר חקולא אמר פיקא. — ובענין פיקא שבת קמ"ז: עיי' גי' ופי' רבינו בע' פלם — ובענין פקותא שבתרגום עיי"ע אפקותא (ח"א, רל"ה)] —

* פִּיקָה (כמו פיק בל"מ Zittern, Wanken) תוספת' שבת ספ"ז (ח') בכ"י אירפ' מבעיתין לעוית ולפיקה ובנו"ג לעוות ולפוקה. ילק' אסת' ר' תתרנ"ד בשם המדרש הם מכניסין פיקה בממונו של עולם.

* פִּיקָה (שם פרטי) עיי"ע בר פיקה (ח"ב, קס"א) ועוד שם מקום במערתא דפקא קהל"ר פ' חפר גומץ ועוד עיי"ע פקתא.

פָּקַד (מל"מ ענין זכירה ובקור ועיון והשגחה be-denken, auf- besuchen ואצל רז"ל הושאל לעונה beiwohnen) ברייש עדיות (פ"א מ"א) ובריש נדה (ב'.) הלל אומר מפקידה לפקידה פי' בדיקה כל דבר שנגע בו מן הפעם ראשונה טמא אפי' מימים הרבה. בפ"ה בעדיות (מ"ו) ובפ"ה בנגעי' (מ"ג) שער פקודה עקביה בן מהללאל מטמא איזהו שער פקודה מי שהיתה לו בהרת ובה שער לבן והלכה הבהרת והניח שיער לבן במקומו וחזרה וכו'[8]). מאימתי נשמה ניתנת באדם משעת פקידה (סנהדר' צ"א:) פי' שנפקדה מבעלה שאין הוולד נוצר אלא לסוף מ' יום וכתיב (איוב י', י"ב) ופקדתך שמרה רוחי והרוח זו נשמה ומשעת פקידה רוח שומר את הגוף עיי' בע' יצר ובע' נשם. *[אחי"ה

---

[1]) כ"ה נכון בדפא"מ. [2]) כ"ה בדפ"ר ואמי' וכ"י ק"ט וכ"ה בע' כש ג' אבל בדפו"ו ובאזיל בט"ס כורן. [3]) בדפו"ו בט"ס פרשה. [4]) לפנינו לי'. [5]) בנו"ג כי אתא ר' דימי א"ר יוחנן. [6]) ושם הוכחתי כי נגרר אחר פי' ר"ח והוא הביא ג"כ ל"ע פלכא וכדאי' בראש זה הערך. [7]) כל זה שייך לרגמ"ה ורק שם בסדר יותר יפה וז"ל (בקובץ כ"י אנג'יילי דף פ"ו:) עד שיהא ראשו עגול כפיקה כלומ' שתהא גמורה צורתו ופרצוף פניו ושיהא ראשו גדול כפקעיות של צמר ואי' דמ"ד כפיקה כאבן שהנשים מתחילות לכרוך עליה את הסיכין של שתי קטן ושל ערב גדול פיקה מתוך פיקה עגול מתוך עגול כנראה בנקבה פיקה גדולה פקעית גדולה של סקאין שחוטי השק הן עבין גוש הבא קרקע של בית הפרס ומארץ העמים כבית הפרס דמי כיון דשיעורו כפיקה גדולה שמא יש בו עפר עצם כשעורה וישנו אותו שיעור בצד העליון של מגופת חבית הקצר של מעלה הוא כפיקה גדולה הלחמיות שעושין בבית לחם מקום הוא וכו'. [8]) וכ"ה בתוספת שאנץ לעדיות.

והוראות שונות לפקידה אי' בפסיקת' רבתי פמ"ב יש לפקידה לברכה . . . יש פקידה של ליקוט עצמות . . יש פקידה של גאולה . . ויש פקידה של אמנה ויש פקידה של בנים ובהוראה אחרונה בב"ר פל"ד ופקדתך (איוב הנ"ל) מאימתי נתת בי נשמה משהפקדתני, וכן בקל יבמות ס"ב סע"ב כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר וכו' חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך וכו', ועוד עיי"ע תפקיד. ומה שענינו שמירה וציווי כל"מ עיי' שבועו' מ"ה. שבועה שלא פקדני אבא, שם מ"ח: מה לי שלא פקדני אבא ומה לי שלא פקדני אחי ועיי' רש"י ב"מ כ' סע"ב. וכן באפעל ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ג ר' מפקד לאבדן אמוריה, [1]פסיקת' דר"כ צד קנ"ה: ר' זעירא הוה מפקד לחברייהו וכו', קהל"ר פ' עת ללדת הוה מפקיד גו ביתיה. והשם פקדתא פי' צווי מחמת מיתה גיטי' נ': שטר פקדתא. ועוד צווי האל ירו' שקלי' פ"א דמ"ו: העובר על הפקודים (שמות ל', י"ד) דעבר על פִיקוּדַיָיא יתן והשם פְּקוּדָה כל"מ פְּקֻדָּה פי' שמירה ועוד מענין צרה מלשון נפקד בל"מ עיי' רש"י סנהד' צ"ז רע"א והפעל בהפעיל הפקיד ב"מ פ"ג מ"א המפקיד ושם ל"ז. והלאה. אפעל שם ל"ו. מפקדי . . . אפקדינהו. בינוני פעיל פסחי' ל"ג: מיפקד פקידי, כריתות ה': מיפקד פקיד. ובתרג' בפַעל ובאתפעל הרבה פעמים להעתקת צוה עיי' עמת"ר ללעווי. והשם פוּקְדָנָא כל"ס עיי' תרג' משלי ב', א'; ו', כ"ג; י', ח'; י"ג, י"ג ועוד השם פִּקְדוֹנָא Aufbewahrtes תרג' הפקדון (ויק' ה', כ"א. כ"ג) וכן בל"מ פִּקָּדוֹן שבועו' ל"ו: שבועת הפקדון, שם ל"ז. והלאה. ב"ר רפצ"ג עיי"ע הבא אח"ז, והרבה בהשאילה ר"ה ל"ב: בתנחו' שופטי' סי' י"ב במד"ר פ"ח והקבוץ פקדונות ר"ה שם יבמות ק"ט. ב"ר רפצ"ג פסיק' רבתי פמ"ז] —

פִּקָּדוֹן (דרש פוק דֵין) בב"ר בריש ויגש אליו (רפצ"ג) לאו שמיה פקדון אלא פוקדון. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ע עד דפא"מ ושם בשתי תיבות כלפנינו בב"ר אבל המיוחס לרש"י גורם פוק דין עיי' במ"כ שם] —

פָּקַח (מל"מ ענין פתיחה öffnen ובדרז"ל פתיחת הגל והיינו סתירת ופיזור האבנים ועיי' בפני') כפסחי' בפ' האשה (צ"א.) חוץ מן המפקח בגל. בסוף[1]) ר"ה (ל"ב סע"ב) שופר של ר"ה אין מפקחין עליו את הגל. בכל המטלטלין פט"ז (מ"ד) באהילות המפקח בגל אינו אוכל בדמעו. בר"ג דפ' ר"א אומר אם לא הביא (שבת קל"ב.) מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת. בתוספת שבת בפ' אין עוקרין (פט"ז) א"ר יוסי מנין לפיקוח נפש וכו'. בהלכה קמ' דכתובו' (ה'.) א"ר יוחנן מפקחין פיקוח נפש בשבת. בפ' בן סורר בגמ' הבא במחתרת (סנהד' ע"ב:) לא נצרכה אלא לפקח עליו את הגל בשבת. עת להשליך אבנים (קהלת ג', ה') תרג' עידן בחיר לפקחא דגור אבנין. *[אחי"ה פי' פקח פתיחה ובפרט עינים ולב ב"ב י"ב: יין מפקחו, שבת ק"נ: קנ"א. מחשיכין על התחום לפקח על עסקי הכלה ועל עיסקי המת וכ"ה בירו' ברכות רפ"ג ד"ה ע"ד פי' ענין השגחה, כתובו' ה'. לפקח על עסקי רבים, תוספת' שבת פי"ז (י"ח) לפקח על עיסקי כלה; שם פט"ו (ט"ז) מפקחין על ספק נפשות, תרג' איוב י"ד, ג'; כ"ז, י"ט; לתהלי' קמ"ו, ח'; ובאתפעל שם ע"ו, ס"ה ועוד בהשאילה פתיחת הגל כדי להוציא האדם לאור ולהחיותו ובא בקישור גל עיי' לעיל וכתובו' ט"ו: ובקישור נפש בהוראת השם המופשט פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ פי' מחית נפש Lebenserhaltung כתובו' ה'. ט"ו: י"ט. יומ' פ"ה. ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ו ע"ג תוספת' שבת ספ"ט (י'). והתואר פִּקֵּחַ מל"מ מי שעיניו או אזניו פתוחות שמ"ר פל"ו משל לפקח וסומא וכו' יבמות קי"ב: פקח שנשא פקחת ונתחרשה, שם פקח בעל הפקחת, שם שני אחין פקחין . . שתי אחיות פקחות ועיי' שם ק"י. והלאה, קי"ג. והלאה ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג היה פיקח ונתחרש, ושם פ"ה דמ"ז. פיקחת שיש לה דעת והפכו חרשת וממנו נתפעל יבמות קי"ג. והלאה נתפקח החרש וכו'. ועוד פי' מי שנפתחו לו עין השכל היינו חכם ובקי שבת קנ"ג. ירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ד פקחין הפכו טפשין, ירוש' שבת ספ"ב ד"ה ע"ג אשה פיקחת, כתובות פ"ח. אי פיקח הוא, ויק"ר פ"ד אותו המלך שהיה פיקח, מסכת סופרים פט"ו הלכה י' רובן של ממזרים פיקחין] —

פקט (= פִּקְטִין, פִּקְטִים בל"ס פקיתא מל"י τὰ πηκτὰ מל"ר faex שמרים Bodensatz) בפ' המפקיד בגמ' אם היה שמן (מ':) לוקח מקבל עליו לוג ומחצה שמרים בלא פקטים פי' שמן עכור

[1]) כ"ה בכ"י ערוך.

שהוא למעלה מן השמרים[1]. אך שמריה (תהלי' ע"ה, ט') תרגומו ברם דורדייהא ופקטייהא — (א"כ פי' שמן או יין מעוכר). *[אחי"ה שמרים מזקקים (ישעי' כ"ה, ו') מפורש בספרי האזינו פ' שכ"ד שמרים שאין בהן כלום אלא פיקטים, אסת"ר פ' בשנת שלש שמא יתנו שמן פקטים בקנדילים וכו'[2]) ובתוספת' ב"ב רפ"ה המוכר בפיקטני וכו', וממנו הפעל עיי"ע הבא אח"ז] —

☞ פִּקְטֵז (פי' עיי' בפנים) תרג' שורו עבר ולא יגעל (איוב ד', י"א) תוריה מבטין ולא יפקטז הביאו בע' אפקטפז. *[אחי"ה ע"ש בח"א, ר"ל וש"נ ג"כ הגי' יפקטן וא"כ נגזר מע' הקודם לזה והושאל לזרע שנעשה כעור ועב] —

* פקטנין ט"ס עיי"ע פקסן ב'.

פָּקַל (פי' כמו פצל ולדעת רבינו כמו קלף ab-schälen) בפ"ק במעשרות (פ"א מ"ו) הבצלים משיפקל ואם אינו מפקל מ ש י ע מ י ד ערימה[3]). בפ' שני בעוקצין (מ"ה) התחיל לפרק באגוזין ולפקל בבצלים אינו חיבור. פי' משיפקל משיסיר הקלפים מעליהן ולפקל ולקלף אחד הוא[4]). ויש מפרשין מפקיעין עלין שלהן ביחד מאה או מאתים והראשים תלויין למטה ותולין אותן ליבש. *[אחי"ה והר"ש בעוקצין פי' ג"כ (בשם עצמו) ולפקל . . משיפקל כמו לקלף ובכ"י ש"ס במעשרות אי' כן באמת הגי' משיקפלו . . ואם אינו מקפל ונראה שצ"ל משיקלפו . . ואם אינו מקלף] —

פקל (= פּוּקְלָא מל"י ורו' fasciculus, φάκελος Bündel) אגודה בפ' כל היד בנמ' בית שמאי (נדה י"ז סע"א) מאן בעי פקולין דנהמא פי' פקולין פשתן נקי כלומר מי רוצה לקנות פקולין לצורך בדיקת תשמיש נהמא היינו תשמיש[5]) בל' נקיה כדכתי' (בראשי' ל"ט, ו') כי אם הלחם אשר הוא אוכל — (א"ב תר"י (א') והפשתה גבעול (שמות ט', ל"א) וכתנא עבד פוקלין פי' בל"י אגודה ואולי מענין זה הערך שקדם). *[אחי"ה ורש"י פי' בנדה פוקלין: קוטון בל"צ coton. ובאלף בראש אפקלין עיי"ע ח"א, רל"א. והתואר פקולי ברכות כ"ח: מגילה י"ז: ופירש"י מוכר צמר גפן שקורין קוטון ע"כ ולולי פירוש הערוך ורש"י הייתי אומר כי פקל כמו פצל (כמו פקח היינו פצח, פקע כמו פצע וזולתו) וכדאיתא ביומא ע"א: כיתנא . . מיפציל עיי"ע פצל ומזה הענין פקולת עיי"ע הבא אח"ז] —

פקקל[6]) (= פְּקוּקְלֶת, פְּקוּקַלְתָּא קטוע מן פְּקוּלְקֶלֶת מפעל פָּקַל = פָּצַל פי' דבר המחובר ומתפצל אנה ואנה Sichverzweigendes) בב"ר פע"ט (פע"ח) למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה את מקומו ר' הונא אמר הדא פקוקלתא דגידא שריא וישראל קדושים נהגו בו איסור פי' כדאמרי' (חולי' צ"ב:) וקנוקנות שלו מיסר אסירן מדרבנן. *[אחי"ה וקנוקנות פי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגלי' דף שמ"א.) גידין דקין שמתפרשין מן הגיד אילך ואילך ע"כ (ועיי' ג"כ ערך ענקוקלות). וראב"ד פי' בספרא ויקרא דנדבה פרק י"ז פרש' י"ד (בהוצאת הרב החכם ווייס צד י"ד) אשר על הכסלים (ויק' ג' י') זה החלב שבין הפקוקלות: לשון פקוקלות מורכב הוא משתי מלות פקוק לויות כל דבר שהוא מחובר ומתפצל לשנים שלשה מקומו' קרי פקוקלות והכי אי' בב"ר בענין גיד הנשה האי פקוקלתא דגידא וכו' ע"כ ושם בספרא פרק י"ט חלבו האליה להביא את החלב הסמוך לאליה זה החלב שבין הפקוקלות, ובתוספת' חולי' ספ"ט הגי' הלב שבין פקוקרות ועוד עיי"ע קליבוסת ובע' פקקל (קודם ע' פקר) הביא רבינו זה דסיפרא בע' מיוחד ולא ידעתי למה כי הוא הוא פקוקלתא דזה הערך] —

☞ פיקיילה (= קיפיילה מל"י κεφαλίς כסוי הראש Kopfbedeckung) ביצה דירו' פרקא בתרא (פ"ה דס"ג.) אפרח רוחא פיקיילה על קדליה פי' בל"י מצנפת וסדין של ראש.

☞ פוּקְלְטוֹן (מל"י ποικιλτόν Buntgewirktes) ריש איכ' רבתי ואלבישך רקמה תרג' עקילס פוקלטון פלקטון פי' בל"י רקמה מעשה חושב. *[אחי"ה ועיי"ע פלקט ומ"ש] —

* פקלוניא תנחומ' הישן וארא סי' י"א צריך לו' פלונקיא וכהגהת המו"ל.

פָּקַם (מל"ע فقم פי' סתם verstopfen) בילמדנו וישם ה' דבר בפי בלעם (במדי' כ"ג, ה') תקע בפיו ופקמה[7]). ויקר אלהים אל בלעם וישם

---

[1]) וכן פי' הראב"ד הובא בשט"מ פקטים שמן עכור הסמוך לשמרים. [2]) ושם פטים צ"ל פקטים. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' רה"ג ובנו"ג עד שיעמיד. [4]) וכ"ה בפי' רה"ג בעוקצין ע"ש. [5]) עיי"ע לחם ועי' סעד. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע פקל. [7]) בתנחומ' בלק סי' י"ב הגי' שעקם את פיו ופקמו כאדם שקובע מסמר בלוח וכ"ה בתנחומ' הישן בלק סי' ט"ז. ועוד עיי"ע כלינוס (ח"ד, רל"ט).

דבר בפיו היה פוקם את פיו כאדם שנותן כלינוס בפי הבהמה ופוקקה [1].

פִּקָם (נ"ל מלע فقس Haar scheiteln ובחבור עם כחל מל"י φῦκος (Schminke, fucus, בפ' המצניע (שבת צ"ד:) וכן הגודלת וכן הפוקסת. בגמ' (שם צ"ה רע"א) גודלת ופוקסת משום בונה. בפ' במה אשה בגמ' יוצאה אשה (שם ס"ד:) והדוה בנדתה זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ושלא תפקוס. בפ"ק במשקין בגמ' ועושה אשה תכשיטיה (מ"ק ט':) ת"ר אלו תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת [2] וכו'. בפ' אלו מגלחין בגמ' הקובר את מתו (כ':) ובהלכה קמא דכתובו' (ד':) מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ופוקסת פי' פוקסת מחלקת שערה לכאן ולכאן. בפ' מי שהחשיך בגמ' אין ממרין (שבת קנ"ה: איזו היא המראה ואיזו היא הלעטה המראה מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת פי' פותח את פיה כגון פוקסת [3] — (א"ב פי' בל"י ורו' מין עשב או סם בו מאדימין ומייפין הנשים את פניהם ומזה ענין כוחלת ופוקסת גם פקס בל"י ורו' תקון השער במסרק ותספורת ומענין זה גודלת ופוקסת). *[אחי"ה כונת ר"ב על לש' יוני' ורו' הרשום' בתחלת הערך והפעל ממנו φυκόω schminken ; ובענין תקון השער כיון לל"י ורו' πέκω, pecto סורק kämmen ולזו ההוראה האחרונה יותר ברור אצלי פי' מל"ע הרשום' כי פקס בל"ע תקן השערות התלויות לקדקוד ויפה לועז עה"ק שנ"ב שייטל"ן = scheiteln וכפי' הערוך מחלקת שער לכאן ולכאן אי' במיוחס לרש"י למ"ק ט': וכן בפי"מ להרמב"ם וברטינורא בשבת ע"ש ובהפשב"ע ע' פקס והוא האריך להביא פירושי רש"י המפוזרים וצדדם עם פי' הראשונים עש"ה והנה הש"ס בשבת צ"ד סע"ב פי' פוקסת משום טווה ושם צ"ה רע"ב פוקסת משום בונה גזר ג"כ מל"ע הנ"ל והוא כיש מרבותי שברש"י שם צ"ד: ד"ה וכן הפוקסת. אבל בירוש' שבת ספ"י די"ב ע"ד פי' פוקסת חייבת משום צובעה הרי שכיוונו על ל"י φῦκος וכן מוכרח בזו ההוראה תמיד בקשור עם הפעל כחל במקומות הנ"ל בערוך ובירוש' מ"ק פ"ג דפ"ג ותוספת' נדרים רפ"ז ע"ש. ו ה ש ם פִּיקָס בספרא מצורע רפ"א ושני (ויקר' י"ד, ד') יכול פיקס ת"ל תולעת אי תולעת יכול אחד מן הצבעים וכו' עיי"ע פיקס. ועוד פי' פקס בל"ע עקם וכפף וזהו פוקס את פיו שבת הנ"ל ובתוספת' ספי"ח ופוקס את צוארו. ור"ב בכונה משנה הגי' פושקת מטעם פי' הערוך פותח ורש"י פי' בע"א ע"ש ועיי' מ"ש האו"ז הל' שבת סי' ע"ח סק"ג בשם הערוך ועיי' בלמוד ערוך שבת צד פ"ו:]—

פִּקָם (מהשם פִּיָקָס, פיקוסא מל"י πέκος או πόκος (עיי"ע פקרין) צמר ושער גזוז והושאל אצל רז"ל לשער איזה צמחים (Härchen, Zäserchen בריש מעשרות (פ"א מ"ה) הקשואין והדלועין משיפקסו ואם אינו מפקס משיעמיד ערימה וזו המשנה בגררה בס"ג דפ"ק דביצה (י"ג סע"ב) ובפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ פ"ח: מתיב מר זוטרא איזהו גורנו למעשר בקשואין ובדלועין משיפקסו א"ר אסי משינטל פיקס שלהן מאי לאו משיפקסו בשדה [4]) לא משיפקסו בבית פי' הקישואין והדילועין משיפקסו השער הצומח בהם כמו נוצה וכשמתגדלין נושר ואותה נשירה נקראת פקוס. *[אחי"ה וכן פי' מהר"י במ"צ במעשרות (בשם עצמו) ורש"י בב"מ פי' פיקס פרח הגדל בראשו ודבוק בו ולאחר זמן הוא נופל בתלוש ע"כ וכנ"ה בב"מ שם עד דגמר לפיקוסייהו . . . מכי אתחולי פיקוסייהו ובירוש' מעשרו' פ"א דמ"ט. מפורש משיפקסו : מן די ירים פקסוסיה. והפעל פִּיֵקָס ובתוספת' מעשרו' רפ"א אי' בכ"י אירפ' פיקץ וצ"ל כגי' הכ"י ב' פקס, וכן שם קודם מעט בכ"י ומפקק צ"ל ומפקס. ביצה י"ג: כפי גי' הכ"י ש"ס (ד"ס במקומו) גבי שבת תניא מפקסין את הדלועין בשבת והמאירי והרא"ה הביאו ג"כ הנוסחא והא אנן מפקסינן ואכלינן וכפי' ר"ח בש"ס ווילנ' גורס ב א פ ע ל והא אנן מפקיסין ואכלינן] —

פקס (= פִּיָקָס Fleischgewächse) בעל הפיקס (בכורות מ"ה.) ס"א בעל הפיקן וכבר פי' בע' כסת [5].

פקס (= פִּקּוּס שם פרטי למגדל חננאל) ממגדל חננאל (ירמי' ל"א, ל"ח) תרג' ממגדל פקוס וכן מגדל חננאל בזכריה (י"ד, י'). *[אחי"ה וכן שם אומה כי בב"ר פל"ז מבואר כסלחים (בראשית י', י"ד) פקוסים] —

---

[1]) בתנחומי' שם סי' י"ג כאדם שנתן (כלבוס) [וצ"ל כלינוס] בפי בהמה ופוקמה להיכן שירצה כך הקב"ה פוקם את פיו וכ"ה בבמד"ר פ"כ ועיי"ע כלינוס. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ד פוסקת. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע עד דפא"מ ושם פושקת ומל"מ פי' פתיחה. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בט"ס א פ י' בשדה. [5]) ועיי' ג"כ ע' בעל פיקה בח"ב, קמ"ת.

ARUCH COMPLETUM

sive

LEXICON

vocabula et res, quae in libris

TARGUMICIS, TALMUDICIS ET MIDRASCHICIS

continentur, explicans

auctore

Nathane filio Jechielis

saeculi XI Doctore celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Praelaudatum opus ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi ita ex hujus cum editione principis (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit.

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus Congregationis „Ahawath Chessed“ in New-York (America).

TOMUS SEXTUS.

Auctoris, cui caes. scientiarum Academia Vindobonensis subvenit, impensis typis mandatum.

VIENNAE 1890.

Im Selbstverlage des Verfassers.

Buchdruckerei von A. Fanto in Wien, IX., Rögergasse 5.

פְּקִסָן (= פְּקִיסְנָא אולי על שם ל"ר pecus בקר והתואר pecuinus vom Vieh והיינו צפיעי בקר Rinderexcrement) בפ' אין מעמידין בגמ' נודות (ע"ז ל"ג:) רב יצחק[1]) זבן הנהו מאני דפקיסנא מלנהו מיא אחתינהו בשמשא פקעו פי' כלים עשויין מאדמה ומצפיעי בקר. *[אחי"ה בכ"י ש"ס דפוקסמין ובפי' ר"ח (בקובץ כ"י אנגיילי דף כ׳:) דפקוסנא ופי' יש מי שאומר כלי עץ ארז והן תאשור ויש מי שאומר כלים מדובקים בפקוסנא ובל' ערב אלך ע"כ ותיבת אלך אולי ט"ס וצ"ל וכל בל"ע وحل צפיעי בקר וכן פירש"י צפיעי בקר או צ"ל אללך וכ"ה באמת בתש' הגאוני' (הוצ' ה' הרכבי סי' מ"ז צד 23) והוא בל"ע اللك מיץ של צמח لك שדרכין לצבוע בו כלים] —

פקסן (= פַּקְסִינוֹן מל"י ורו' πύξινον buxus בל"ם פוקסינון בל"ע بقس Buchsbaum) בב"ר פס"ו [פ'] ויטע (רפס"ו) תאשור (ישעי' מ"א, י"ט) (פקסונין) [וצ"ל פוקסינון] למה נקרא שמו תאשור שהוא מאושר מכל מיני ארזים וכן ישנו בילמדנו פ' ויקח לי תרומה (תנחומ' תרומה ססי' ט׳)[2]) — (א"ב פי' בל"י מין עץ ארז אשר עלהו לא יבול ויש לו צורת הדם ואולי הוא הנקרא אשכרוע בל' משנה). *[אחי"ה לא רק אולי אלא ברור הוא וכ"ה בל"ם עיי"ע אשכרוע ח"א שי"ד וע' פירשע ומ"ש. ובירוש' כתובות ספ"ז דל"א ע"ד פיקסינה ובפי' רה"ג לנגעי' פ"ב מ"א פיקסי בין ועיי"ע אשכרע ומ"ש — ועה"ק לועז ולאדר ב"א'וכיון על Flieder והוא הוא Hollunder] —

פקע (= פְּקוּעָה פי' כמו ביקוע פי' סדק Erdriss, Spalt) במסכת שביעי' בגמ' דבני מערבא (רפ"ג דל"ד רע"ג) מאימתי מוציאין זבלים משיבש המתוק ופירשו בגמרא פקועה אמר ר' יוסי[3]) הדין פקועה דבקעתא והם סדקים שבבקעה כשהמטר יורד מתמלאין מים ואינן מתייבשין אלא לאחר זמן על שם מתקו לו רגבי נחל (איוב כ"א, ל"ג) והוא אלמדר בל' ישמעאל — (א"ב פקע כמו בקע). *[אחי"ה וא"כ פקועה דבקעתא פי' ביקועא השדה וכבר פירשתי בע' מתק ע"ש ושם רמזתי כי הר"ש לשביעי' פ"א מ"א ופ"ט מ"ו הביא הערוך ע' מתק ונעלם מעיניו ומעיני מהר"י במ"צ פי' רבינו בע' פקע א'. ומ"ש רבינו והוא אלמדר כיון לל"ע مدر רגב והוא פירוש על רגבי נחל] —

פקע (= פְּקִיַע כמו פקעת פי' אגודה Knäuel, Bündel)) מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה (שבת קנ"ה.) כבר פירשנו בע' כף (ג'). פ"א „פקיעי עמיר אגודות פקיעין ב' אגודות כפקיע כפין ג' אגודות בכף"[4]). בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' הגוזל שדה (ב"ק קי"ז.) א"ל אנס הושיט לי פקיע עמיר[5]) זה. ובפ' השוכר את הפועלים (ב"מ צ׳:) רשאי בעל הבית להתיר פקיע עמיר לפני הבהמה כדי שלא תאכל מן הדישה. *[אחי"ה ובתוספת' ב"מ רפ"ח ורשאי השוכר להאכילה פקיע עמיר כדי שלא תאכל הרבה בשעה שהיא דשה. ופירש"י בשבת וב"מ פקיעין קשין של שבלים שאוגדין וכו' ובב"ק פי' קשר והנכון כפי' ר"ח הנ"ל שהוא כמו פקעת והיינו אגודה. תוספת' סוכה רפ"א סיכך בחבלין ובפקיעי עמיר] —

פקע (= פְּקִיַע והוא בינוני פעיל מן פקע = בקע פי' הרצועה שעושה סדקים) בר"ג דפ' ב, ביומ' (כ"ג.) ולא עוד אלא שלוקה מן הממונה בפקיע מאי פקיע אמר רב יהודה[6]) מדוורתא[7]) והיא מטרקא „והיא כמין חבל מפתיל[8]) תלוי במקל כגון הרצועה שבי"ד מכין בה ופי' הממונה בפקיע הממונה להכות בזה הפקיע"[9]) אמר אביי (יומא שם)[10]) הא דתנן בפ"ה בשקלי' (מ"א) בן בבי[11]) ממונה על הפקיע מאי פקיע נגדא. *[אחי"ה בנו"ג אמינא מאי פקיע וכו' ומיותר הוא ולי' בכ"י ש"ס וכפי זה פירוש של אביי קשה שהשוה ממונה על הפקיעה עם לוקה מן הממונה בפקיע כי הראשון פי' הממונה על הפתילה והאחרון פי' הנלקה מן הממונה על ידי הכאה ברצועה ונ"ל פי' פקיע כאמור בראש הערך היא הרצועה שעושה סדקים בבשר ולפירש"י מפסקת בראשה לרצועות דקות ע"ש בד"ה דפסיק רישיה ובנין פעיל ראיה לדבריו — ובענין בית פקיע (עדיות פ"ג מ"ה) עיי"ע בח"ב, פ' ומ"ש] —

פָּקַע (פי' כמו בָּקַע כלו' קורעין וחותכין החוטים לשזירת הפתילות einen Docht drehen)

---

[1]) בנו"ג רב יצחק בר ביסנא הוה ליה ובכ"י ש"ס ר"י בר מתנה הו"ל. [2]) ושם בט"ס פקטינון. [3]) בנו"ג ר' מנא. [4]) כ"ה נכון בדפו"י (ובדפ"ר בטעות פקיעי עמיר אגודות כפקיע כפין ב' אגודות בכף) והועתק מפי' ר"ח בשבת ש"ס ווילני ושם אי' בזה"ל פי' פקיעי אגודות כדתנן (כלי' פ"י מ"ד) פקעת גמי בא רב הונא לפרש וכו' אלא הפקיעין ב' אגודות כפקיע והכפין ג' אגודות בכף. [5]) בדפ"ר לי'. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג רב. [7]) עיי"ע ומ"ש ושם העירותי על הטעות בפי' ר"ח אשר אחריו נגרר רבינו וש"נ שינוי הנוסחאות. [8]) וכ"ה בפי' ר"ח ובע' מטרקא ובדפ"ע כאן מפושל ועיי"ע הבא אח"ז הציון מירוש'. [9]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח ביומא הנ"ל. [10]) ושם אי' ג"כ מריש הוא אמינא. [11]) בענין שנוי נוסחאות עיי"ע גבי בח"ב, ז' ומ"ש.

בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"א.) תנן בפ' החליל (סוכה נ"א סע"א) מבלאי מכנסי הכהנים ומהמייניהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין. ירושלמי בסוכה (פ"ה דנ"ה:) מבלאי מכנסי כה"ג היו מדליקין נרות שבפנים מבלאי מכנסי כהן הדיוט היו מדליקין נרות שבחוץ, כתיב (שמות כ"ז, כ'; ויקרי כ"ד, כ') להעלות נר תמיד שיערו לומר אין לך דבר עושה שלהבת אלא פשתים בלבד מהו מפקיעין תרגמה ר' חגי[1]) מפשילין. בפ' אחרון בפיאה (פ"ח דכ"א.) ר' יוסי על לכפרא בעא מקמה[2]) לון פרנסין ולא קבלין עליהון על ואמר קומיהון בן בבי על הפקיע ומה אם זה נתמנה על הפתילות זכה להמנות עם גדולי הדור אתם שאתם ממונין[3]) על חיי נפשות לא כל שכן. *[אחי"ה וכ"ה בירו' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד עיי"ע זייג (ח"ג, רפ"ה) וכן מבואר ביומ' כ"ג. ממונה על הפקיעה: פ ת י ל ה[4]) ענינו עשיית פתילות משזירת החוטין וזה מה שפירש"י בשבת ובסוכה הנ"ל מפקיעין קורעין ועושין פתילות, וגם במובן סתירת החבל ועבותות ובזה הענין מתיר ומפקיע וחותך . . אבל לא מפקיע שבת קמ"ו. (ורבינו הביאו בע' פקע ו') ופירש"י סותר שרשרות החבל בכלי ועוד עיי' ביצה ל"א סע"ב ול"ב רע"א מתיר אבל לא מפקיע ירו' שבת רפט"ו דט"ו. בחותמות שבקרקע שמפקפקין ומפקיעין ומתירין וחותכין וכו' עיי"ע פק ב' וש"נ. אסת"ר פ' חור שהכל מפקיעין בחבלי צמר ובחבלי פשתן וכו' ויתר דוגמאות עיי' בע' פקע ו'] —

פקע (= פְּקַעַת פי' כמו קבורא בלרז"ל Knäuel ועגול ככדור וככפתור וכן בל"ס פְּקִיעָא (knäuelförmige Verzierung בפ' כירה (שבת ל"ח:) לא יפקיענה בסודרין פי' מביאין סודר או מטלית ומניחין אותן בשמש עד שמתחממות יפה וכורכין הביצה בהן ושונין ומשלשין עד שתתגלגל. באלו כלים פ"י בכלים (מ"ד) הכדור והפקעת של גמי ובפ' י"ז (מ"ב) החמת שיעורה בפקעיות של שתי. בר"ג דפ' אין דורשין (חגיגי י"ב.) בשעה שברא הקב"ה את עולמו היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי. בב"ר פ"י ויכלו כיצד ברא הקב"ה את עולמו נטל שתי פקעיות אחת של אש ואחת של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם. ובפ' י"ב אלה תולדות נטל פקעיות של גמי וקשרם כנגד הפתח התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת[5]). בפ' ראשית הגז בגמ' כמה היא מרובה (חולי' קל"ח.) ר' אליעזר אומר כפקעיות של שתי. בס"ג דב"ק (קי"ט:) ולא שיירי פקעיות פי' קיבורא[6]) בארמית וסיסא בלישנא דרבנן וי"א פיקה בלא עיי"ן ע' מוכלעת — (א"ב תרג' בפסוק בימים ההם כשבת (תרג' שני אסתר א', ב') מפקע במנגנון ענין סבוב ואולי לשון מקרא זה פקעים (מ"א ו', י"ח; ז' כ"ד) ופקעות (מ"ב ד', ל"ט) כי עגולים הם וכן נקרא כדור עשוי מן מטוה או מן גמי). *[אחי"ה כנים דברי ר"ב וכמו שרשמתי בתחילת הע' והפשיט' למ"א הנ"ל העתיקה פקיעא ומזה נקרא פרי האבטיחין הקטנים פקועות (עיי"ע פקועות) שהוא עגול ככדור[7]) וכן כדור וכריכה של גמי או מטוה נקרא כן ובל' רבנן קבורא והוא ל"ס עיי"ע פקע וש"נ פי' רה"ג אשר אחריו נגרר רבינו ויפה הביא ראיה ר"ב מל' התרג' (השני) באסתר וכן שם הוו מנגנין פקעין ופי' מתגלגלין ונתכרכין (sich wälzen) ומזה היטב נתפרש לא יפקיענה בסודרין (שבת ל"ח:) וכפי' רבינו וכורכין וכו' וכן בחי' הר"ב המאירי וחי' הר"ן בשם הר' יהונתן אי' יפקענה יכרכנה עיי' למוד ערוך בשבת שם וש"נ דברי הרמב"ם (תחלת ס' מעשה רקח) המפקיע את הביצה פי' יכרוך הביצה בבגדים והכריכה נקראת פקיעה . . וכן קורין לכדור הנכרך שמשחקין בו פקעת והרב תוי"ט נדחק בפירושו ע"ש והרחיק פשט הערוך וכמ"ש הרב בעל ל"ע הנ"ל, ופירש"י מענין שבירה קשה להלמו ותמה אני על ה' לעווי שפי' ג"כ ככה — ועה"ק שנ"ב הטיב ללעז קניל"ן ב"א knäulen] —

פָּקַע (פי' מל"ע فقع כמו בקע סדק וקרע reissen, spalten, sprengen, בֶּן פְּקוּעָה aufgeschlitztes Thier ובקשור שער den Marktpreis in die Höhe treiben; פִּיקְעָא Spalt, Oeffnung des Mastdarms) בפ' סדר תעניות כיצד (ט"ו:) אין גוזרין תענית על הציבור לכתחלה בחמישי שלא להפקיע את השערים. בר"ג דפ' הקורא את המגילה למפרע (י"ז:) ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית

---

[1]) בנו"ג ר' הגי' קומי ר' יוסה. [2]) בנו"ג מוקמה. [3]) בנו"ג מתמנין. [4]) כ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג פתילתא ובכ"י א"פ מא פקיע פתילתא. והנה כפי תרג' ר' חגיי מפקיעין היינו מפשילין (נ"ל מל"ע فتل עושה פתילה Docht drehen ועיי"ע קודם לזה בגי' מפושלין). [5]) בב"ר רפי"ב הגי' נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת וכ"ה בקהל"ר פ' ופניתי ושם הגי' פקיעת הגמי. [6]) ויותר טוב קבורא כמשפט ל"ס עיי"ע קבר וע' פקא. [7]) עיי' לעף פפלנ"צ 278.

א״ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים דכתיב (תהלי׳ י׳, ט״ו) שבור זרוע רשע ורע ודוד כי אמרה בפרשת תשיעית אמרה. בפ׳ חבית בגמ׳ שובר (שבת קמ״ו.) ושל גרוגרות מתיר מפקיע וחותך[1]. בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ מתרפאין (ע״ז כ״ח סע״א) ר׳ יעקב חש בפיקעא פי׳ „מלשון ב ק י ע ה[2]) והיא פיקה כלומ׳ מקום שנבקע בתחתוניות של אדם״[3]) פי׳ אחר בין טבעת לטבעת בגרגרת[4]) ונינח פיקעא להדי פיקעא (שם :) פי׳ יניח סדק של גרעינ׳ נגד חברתה פיקעא עילאה מה שיש לו בחוץ תתאה מה שיש לו בפנים[5]). בן פקועה (חולי׳ ס״ט. ע״ד. והלאה) כבר פי׳ בע׳ בן. *[אחי״ה והוא בע׳ בן פקועה. אבל ההן פקועה בירו׳ שביעי׳ רפ״ז דל״ז : פי׳ כמו פקעת של ע׳ הקודם לזה. וכנ״ה בענין בקיעה וקריעה וקפיצה ע״ז כ״ח : פקעא עינא, שם ס״ח. עינא . . תפקע, פקע עינא דבר שישך. ב״מ כ׳ : פקע ארזא דבי רב, שם מ׳. לפקע כדא, פקע כדא. זכחי׳ פ״ו. גחלת שפקעה וכו׳, איכ״ר פ׳ רבתי חמית דשרית דביתא פקעא. ירו׳ מעשרו׳ פ״ג ד״נ ע״ד פעמים שהיא פוקעת תחת הגלגל וכו׳, ב״ר פל״ב ור״פ ל״ד עד שהיא פוקעת. תוספת׳ פרה ספ״ג פקע מעורה ומשערה וכו׳ ושם לידים עיי׳ בהפעיל. ובהשאילה פסיק רבתי ספי״א שמא תפקע האוזן של שומע ובמכילת׳ יתרו בחדש פ״ב שבר אוזן. ועוד ענין הפסקה כאלו נקרע או נקפץ ירו׳ יבמות פ״א ד״ב ע״ג פקעו ממנה קידושין, חולי׳ קל״ט. פקעה ליה קדושת׳, שם פקעה קדושתייהו, ירוש׳ כתובות פ״ח דל״ב: פקעת מינייהו קדושתן, ירוש׳ מ״ק רפ״א ד״פ. דלא יפקען ויאבדון. הפעיל ואפעל. ב״ר ספכ״ח ומפקיע בחִיצאות עיי״ע כפע (ח״ד, רצ״ח) וגי׳ רבינו שם. תוספת׳ ידים פ״א הפקיעו את מוליאר פי׳ הר״ש בידים פ״א מ״ה שעשה בה סדק ויצאו המים כמו פקע כדא. גיטי׳ ל״ג. ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, שם ל״ו. במאי אפקעינהו, שם : לאפקועי ממונא. שבועו׳ מ״ח : אפקעתיה. ובחבור עם שער פי׳ הוקיר שער עיי׳ לעיל. אתפעל תרג׳ שני באסתר ג׳, ז׳ אתפקע שור ירושלם פי׳ נתבקעה חומת ירושלים. והשם פֶּקַע פי׳ בקיעה (Sprung, Spalt) פסחי׳ פ״ד : פ״ה: משום פקע. ב״ר פצ״ד לא קשר ולא פקע. ובענין הפסקה וביטול כתובו׳ מ״ז. יהיב לה שכר פקעתָהּ. תוספת׳ סוף תמורה שנתן לָה שכר פקעתה] —

פקע (= פְּקִיַע כמו בקיע מל״ע עיי״ע בקיע (ח״ב, קס״ב) מלומד ורגיל (erfahren בר״ג דפ׳ גט פשוט (כ״ב קס״ד רע״ב) מי פקיע ר׳[6]) במקושר פי׳ כמו בקי — (א״ב בקיע כתוב בנוסחאות). *[אחי״ה אכל בכ״י ש״ס פ׳ פקיע ובפי׳ רגמ״ה כ״י בקיע (ובש״ס ווילנא נדפס מתוך כ״י שלי בטעות בקי ושם ג״כ בש״ס בקי) ועיי״ע בקיע. והוא בינוני פעיל וכן ביבמות ל״ז : דפקיע שמייהו פי׳ מפורסם ובני אדם מורגלין בהם] —

פַּקּוּעוֹת (מל״מ פַּקֻּעוֹת die kugelrunde Frucht der Coloquinte) בפי׳ במה מדליקין (שבת כ״ד :) בשמן פקועות. בכלים בס״פ י״ז (מי״ז) ר״ש אומר אף של פקועות כיוצא בהן וכן בסוף עוקצין (פ״ג מ״ד.) פי׳ הן כגון אבטיחין קטנים והן מרין ועושין מהן שמן וי״מ דילועי מדבריות — (א״ב ל״מ זה (מ״ב ד׳ ל״ט) וימצא פקועות שדה). *[אחי״ה צ״ל וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה. וכן פי׳ רה״ג בעוקצי׳ (והוא גורם של פקיות) ופי׳ רבינו הובא ברד״ק בשרש פקע ובמלכי׳ הנ״ל פי׳ זה בשם הגאונים ע״ש ועוד עיי״ע אנגירון, דלע ירק (= יריקת חמור) וע׳ כנגר ומ״ש. ורש״י פי׳ כי״מ בערוך ור״ש בכלי׳ ועוקצי׳ הנ״ל הביא פי׳ הערוך ועוד עיי׳ מ״ש הר״ש באהלות פ״ח מ״א וש״נ התוספת׳ (פי״ג) — ותרג׳ העתיק פיקעי חקלא — ואולי מקום ישיבת ר׳ יהושע פ ק י ע י ן (= בקיעין) עיי״ע (ח״ב, קס״ב) נקרא על שם הפקועות הצומחות שם] —

* פְּקְפֵּק, פְּקַק עיי״ע פק.

פקקל (= פְּקוֹקֶלֶת עיי״ע בע׳ פקל) בספרא בפ׳ שלמים (ויקרא דבורא דנדבה פרק י״ז, פרש׳ י״ד) אשר על הכסלים (ויק׳ ג׳, י׳) זה חלב שעל הפקוקלות, ובפרשת מזבח השלמים (שם פרק י״ט) חלבו האליה תמימה להביא את החלב הסמוך לאליה זה חלב שבין הפקוקלות. *[אחי״ה וכבר פירשתי לעיל והוא הוא פקוקלתא של ב״ר פע״ח וקרוב הדבר שרבינו הוסיף זה הערך בסיום הפרק פקע וקודם שהתחיל פרק פקר כי בלי זה חידוש למה הפריד הענינים השייכים להרדי] —

---

[1]) ועיי״ע פקע ד׳ וש״נ. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט וכ״ת בפי׳ ר״ח ובדפ״ע פקיעה. [3]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח ועיי׳ ג״כ תש״ג (בהוצ׳ הרכבי) סי׳ מ״ז צד 22. [4]) ורש״י פ׳ בטבעת של בית רעי. [5]) ורש״י פי׳ סדק של גרעינין נגד סדק שבבשרו. [6]) כ״ה נכון בדפ״ר ובדפ״א אבל בדפו״ו פקיעי וליי ר׳.

פקר (פֵּיקַר נ"ל מל"פ پیکار עצה ומחשבה לרעה ומלחמה (feindliche Absicht, Anfechtung בגמ' דף' סדר תעניו' (כ"ד:) לא ליהוי פיקר בהדי יהודאי, פ"א עסק דברים. *[אחי"ה לפנינו בתענית כ"ד: (ולא כמו שנרשם בצד בדפ"ע וגם בעמת"ל ללעווי דף י"ח) אי' כס"א ובעל ד"ס לא הביא גי' אחרת וכן לא מצאתי גי' רבינו לא בפי' ר"ח בש"ס ווילנא ולא בכ"י פי' רגמ"ה אשר תחת ידי (ומשם נדפס בש"ס ווילנא) ובכל זאת גי' רבינו עיקרית היא ומל"פ הנ"ל ואיפרא הורמיז אימא דשבור מלכא בלי ספק בל"פ דברה אל בנה שלא יהיה לו עסק דברים וכונת ומחשבת אויב להלחם נגד היהודים וזו היא באמת הוראת המלה הפרסית וה' לעווי העתיק Händel וזה הוא נכון אבל גזרת המלה נעלמה מעיניו] —

פָּקַר (מהשם אפיקורוס zügellos leben, die Schrift häretisch erklären הפעיל הפקיר = הבקיר etwas freigeben) בס"ג דפ' הקורא את המגלה עומד (כ"ה:) מתוך תשובה שהשיב אהרן למשה פקרו המינין[1]. בר"פ ואלו מגלחין (מ"ק ט"ז.) ומנא לן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא, הני מילי דממונא אבל לאפיקרותא עד דחיילא שמתא עליה שלשים יום (שם). בילמדנו שלח לך אנשים ויספרו לו (במדבר י"ג, כ"ז) הרשע הפקר שהוא בא לומר לשון הרע הוא מתחיל מן הטובה וכו'[2] וזהו אפיקורוס שפירשנו במקומו. *[אחי"ה ובע' הנ"ל כבר העירותי שרז"ל בנו מן זה השם הפעל[3] וזהו הרשע הפוקר דילמדנו ופקרו המינין במגיל' הנ"ל[4] וכ"ה בירו' ברכות פ"ט די"ב: (כגי' המהרש"ס) סנהד' ל"ח: אבל אפיקורוס ישראל כש"כ דפקר טפי, שם ס', מי פקירי כוליהאי, ובאתפעל מ"ק הנ"ל מִתְפְּקַר פי' מרד, ושם: האי טבחא דאיתפקר ברבי טובי, ירוש' סנהד' פ"ב ד"כ: פקרה עצמה כלומר עשתה עצמה הפקר, ובזה הענין בהפעיל ואפעל (ובירו' לרוב פעמים בבית עיי"ע בקר ועי' הבקר) גיטי' ל"ט, והלאה המפקיר עבדו, ירוש' שקלי' ג', (בש"ס בבלי) התקינו שיהו מפקירין את כל השדה, ברכו' מ"ז, אי בעי מפקר להו לנכסי וכו', סוכה מ"ד: אפקר זיתיא לחשוכיא, ב"מ ל': לכ"ע אפקרנהו ולך לא אפקרנהו, שם ס"ח: אפקורי מפקר להו, בינוני הָפעל סנהד' מ"ט, מה מדבר מוּפְקָר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל. — ילק' מ"א ר' רכ"ד בשם תדב"א ויעזב את הבקר (מ"א י"ט, כ') מיד הפקיד כל אשר לו צ"ל הפקיר] —

פקר (= פּוּקְרֵי מפעל פקר בל"ע فقر נקב וא"כ בי פוקרי בית הנקב Spalt, Oeffnung) בפ' הערל בגמ' פצוע דכא (יבמו' ע"ו.) מייתינן נהמא חמימא דשערי ומנחינן ליה אבי פוקריה ומיקרי[5] פי' במקום הסדק. *[אחי"ה ועיי' ג"כ פירש"י, ולפי הענין הוא כמו פִּקְעָא דלעיל ולפי גזרתה מל"ע הנ"ל] —

פקרין (= פּוֹקְרִין מל"י ποκάριον גז של צמר Perrücke ועוד Häuflein geschorener Wolle עיי' בפנים) בר"ג דבמה טומנין (שבת נ':) יוצאין בפוקרין ובציפי צמר, בב"ר פ' ע"ח (ע"ז) ויותר יעקב: נטל פוקרין ונתן בצוארו פי' מה שגוזז מן הבהמה כולה ביחד פוקרי בל' רומי פ"א בע' ציפי — (א"ב פי' בל"י גיזת צמר). *[אחי"ה והוא מל"י הנ"ל ורבינו הרבה פעמים החליף ל"י עם ל"ר ופי' פוקרין כריכה של גיזת צמר[6], וכנ"ה בקהל"ר פ' אי לך ובשו"ט מזמור ע"ב א"ר יהודה ב"ר[7] אלעאי אילו הייתי שם פוקרין[8] הייתי כורך על צוארו כלומ' הייתי חונקו, ירוש' עירו' רפ"י דכ"ו כמין פיקרין היו בידו, ודרכם של הקרחים לתת על ראשם כריכת צמר ונקרא בל"א Perrücke ומזה פוקרין בשבת ובתוספת' רפ"ה (ו') ובע' צף ח' פירשו רבינו לנכון ונגרר בזה אחר פי' ר"ח כמו שאוכיח שם — ובל"נ בתוספת' כלאי' ספ"ה הפקרית (ובדו"ו הפוקרית) והציפה אין בהם משום כלאים] —

פקרם (= פקריסין כמו אֶפִּיקַרְסִין (ח"א, רל"ד ע"ש) בריש ויק"ר (פ"ב) ובריש קדושים תהיו (פכ"ד) ובפסיקתא דכי תשא (פסיקת' דר"כ צד ט"ו:) למלך שהיה לו פקריסין הרבה וכו' עד שאני מדביקו לגופי פי' מלבוש שלובש על הבשר. *[אחי"ה כבר פירשתי הכל עם שנוי הנוסחאות בע' אפיקרסין ע"ש וש"נ עוד כלי' פ' נומי הסדין (פכ"ט, מ"א) אפקרסין ובר"ש הגי' פיקרסין וברה"ג

---

[1]) כ"ה ג"כ בכ"י ש"ס ובע"י ובדפוסי' הראשונים ונשתנה מן הצענזור המעררים. [2]) בתנחומ' שלח סי' ט' הגי' כך דרכם של מספרי לה"ר פותחין בטובה ומשלימין ברעה. [3]) ודעת הרמב"ם הוא בהיפך ע"ש בח"א, רל"ג. [4]) ובכ"י פ' פרקו. [5]) וכ"ה בתוספי' חד מקמאי שבש"ס ווילנא ובנו"ג אבי פוקרי ומקרי. [6]) ולשון קלילה הוא מן פקוס בל"י πόκος (עיי"ע פקס ב') וכן העתיקו ע' חוקנים צמר (מ"ב ג', ד') וגזה (שופטים ו', ל"ז. ל"ח והלאה). [7]) בקהל"ר בט"ס אמרי. [8]) ובשו"ט פיקרין.

עוד א"ד אפיכרסית, מקואות פ"י מ"ד הקשר שבפקרסים כ"ה בר"ש ובנו"ג שבפרקסים וברה"ג בכליי הנ"ל הגי' של אפיקרסין ובערוך ע' אפיקרסין גרס של אפקרסותו והוא הוא אפקריסותא של נדה מ"ח: ועיי"ע הבא אח"ז — והרמב"ן בתו"א ענין הקריעה די"ח סע"ב הביא בשם רב נתן בעל הערוך ז"ל הגי' הקשר שבאפרקסין ע"ש] —

פקרס (= פקריסותא מע' הקודם לזה) בר"ג דפ' בא סימן (נדה מ"ח:) בנות עשירים צד ימין ממהר לבוא מפני שנישוף בפקריסותן ס"א אפקריסותן וכבר פי' בע' א'. *[אחי"ה ר"ל בע' אפיקרסין ובנו"ג כס"א ועיי"ע הנ"ל ומ"ש] —

פקרס (= פקריסין נ"ל כמו פנקריסין מל"י האמצ' Zuckerwerk מיני מתיקות πάγχρηστον [1]) והתואר ממנו פקרוס = פנקרים παγχρηστάριος (Zukerbäcker בפסקא דבחדש השלישי (פסיקתא דר"כ צד ק"ד:) אצל [2]) פקרוס ומילא חיקה פקריסין, ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דברי' ל"ב, י"ג) — (א"ב בעל הילק' פ' וישמע יתרו פ' כתפוח (רמז רע"ג) גרס אצל פרקרוס ומילא חיקה פרקריסין פי' המפרש מוכר מגדים עיי"ע פרקדוס). *[אחי"ה וכגי' הערוך בע' פרקדוס אי' ג"כ בפסיק' שלפנינו אצל פרקדוס . . פרקדיסין והנכון כגי' הילק' רק פרקרוס צ"ל פנקרוס והוא התואר מן פרקדיסין שצ"ל פנקריסין פי' מגדים ומיני מתיקות ועיי' מ"ש הרב רש"ב בפסיקתא ושם ג"כ מפורש מהיפך האותיות קרפי . . קרפיסין מל"י καρπὸς וכן פי' ה' לעווי פרקדוס καρποδοτήρ מוכר פירות ואין נ"ל אבל לפי פירושו יפה הביא ראיה מהפסוק הנ"ל] —

פִּקְתָא (כמו פִּקְעֲתָא, פִּקְעָה = בִּקְעֲתָא, בִּקְעָה Thal) ועיין מובלעת בס"ג דפ' אין עומדין (ברכו' ל"ד:) אמר רב אשי חציף עלי מאן דמצלי בפקתא [3]. פי' כמו שדה או רחוב [4]. בפ' שוחט אחד בעוף בגמ' התיז (חולי' ל"א.) דמזמין ליה לכוליה עפרא דפקתא [5]. בר"ג דפ' הרואה (ברכו' נ"ד.) מר בריה דרבינא הוה אזיל בפקתא דערבות [ובר"ג דכל הבשר (חולי' ק"ו סע"ב וק"ז רע"א) א"ל ר' אבינא לבני פקתא דערבות] [6] כגון אתון דלא שכיחי לכו מיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייהו לכוליה יומא. בר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק ט"ו.) א"ר חסדא זבוני מיא בפקתא דערבות פי' „ארץ ציה רחוקה מן הישוב לזבוני מים כדי פרנסתו" [7]. בס"פ ג' מינין בגמ' נזיר שהיה שותה (נזיר מ"ג:) (איקא) [8] [צ"ל איכא] אזיל [9] בפקתא דערבות ופסקוה גנבי לרישיה — (א"ב כמו (בן עתא) [צ"ל בקעתא]). *[אחי"ה וכן פירש"י פקתא בקעה, ועיין מובלעת וכן במערתא דפקא קהל"ר פ' חפר גומץ הוא כמו פקעא] —

* פַּקְתָּא עיי"ע פתקא ג' ומ"ש.

פר (פְּרַת מל"ע فَرَتْ ובל"ס פרת פי' פרק וחתך scheiden, theilen, abbrechen) בר"ג [10] דביצה (ב'.) בתרנגולת העומדת לאכילה אוכלה דאיפרת הוא. בפ' בהמה המקשה בגמ' דסמוך א"ל ר"מ (חולי' ע"ג.) ובס"ג דפ' כיצד צולין (פסחי' פ"ה.) חיבורי אוכלין כמאן דמיפרתי דמו. בפ' נוטל אדם (שבת קמ"ג. במשני') מעבירין מעל גבי השלחן פירורין פחות מכזית. בר"ג דפסחי' (י'.) דרכו של תינוק לפרר. ובפ' כל שעה (כ"א.) מפרר [11] וזורה לרוח. פי' ענין חתיכה ושבירה ופרידה ובקיעה. ביצי צפעוני בקעו (ישעי' נ"ט, ה') תרג' הא בביעי דחיון חורמנין מפרתין, והזורה תבקע אפעה (שם) [12]. (א"ב פי' פרת בל"ר פעל החותך ומפריד ופרת כמו פרד). *[אחי"ה כוונתו על ל"ר partio חָלַק והשם pars חלק אבל הנכון שהוא מל"ע וסו' הנ"ל ורבינו חשב לגזרו מן פרר לכן כלל עם פרת גם שרש פרר היינו הציוני' משבת ופסחי' הנ"ל אבל עיי"ע פרור ושם אוסיף להרבות הדוגמאות ומן פְּרַת נגזר פורתא ולא כדעת ר"ב מן פרא עיי"ע וע' פרת ד'] —

פר (א') מל"מ פָּרָה בל"ס פרא פי' עשית פרי בצמח או בבע"ח fruchtbar sein (ב') ענין

---

[1]) עיי"ע פנקרס ומ"ש. [2]) כ"ה נכון בדפ"א וכ"ה בע' פרקדוס וכאן בדפ"ע בט"ס אזל. [3]) בנו"ג א"ר כהנא . . בבקתא וגי' בפקתא אי' ג"כ בכ"י ש"ס ובתוס' ר"י החסיד ובשט"מ ובמנוה"מ נר ג' כלל ג' ח"א פ"י. [4]) ובכ"י פ' יש כאן הוספה והני מילי דלא מיכנף ביה עשרה ובאמת מצינו שמתפללין ברחובה של עיר עיי' מגילה כ"ו. וד"ס לברכות צד צ"ת. [5]) בנו"ג בט"ס דפתקא ועיי' בגליון הש"ס. [6]) כצ"ל ונשמט בדפ"ע בטעות מן פקתא דערבות עד פקתא דערבות. [7]) כ"ה בפי' ר"ח במ"ק בש"ס ווילנא. [8]) כ"ה בדפ"ר והלאה עד דפא"מ ושם לנכון איכא. [9]) בנו"ג קאזיל ובתוספו' ההוא דקא אזיל. [10]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בגמ'. [11]) בנו"ג אף מפרר ועיי' בגליון הש"ס וכן לי' בכ"י ובדפוסי' הראשונים ועיי' ד"ס פסחי' צד כ"ח. [12]) בנו"ג בשני מקומות מפרחין וצ"ל מפרתין ועיי' רד"ק שם.

תוספות עיי' בפנים ג') כמו פּוּרְיָא מל"י עיי"ע במו"ע פי' כסא אשר בו נושאים) בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכו' מ'.) ובסוף חלומות דפ' הרואה (שם נ"ז:) דגים קטנים מפרין ומרבין כל גופו של אדם [1]). בפ' איזהו נשך (ב"מ ס"ט:) מפרין על שדהו אין חוששין משום רבית ובגמ' (שם) מפורש כיצד — (א"ב בקצת נוסחאות כתוב מפריז ופירש"י שהוא מלשון (זכרי' ב', ח') פרזות תשב ירושלים לשון מרחיב) [2]). בפ' כל כתבי בגמ' נפלה דליקה (שבת קי"ח.) ובפ' השותפין בגמ' כמה יהא בעיר (ב"ב ט'.) מאי פרנסת לינה פוריא ובי סדיא. בפ"ק בכתובות בגמ' בתולה כתובתה מאתים (כתובו' י' :) מאי פוריא אמר רב פפא שפרין ורבין עליה. בפ' הבא על יבמתו (יבמו' ס"א :) לא יבטל אדם מפריה ורביה וכו'. בפ' חזקת הבתים בגמ' ר' ישמעאל (ב"ב ל"ו :) פירא רבא ופירא זוטא איכא בנייהו פי' „פירא רבא כגון קישואין ודלועין דגמר פירא לשלשה חדשים פי' פירא זוטא כגון ירק דגמר פירא דידיה בחודש בלבד". *[אחי"ה כ"ה בפי' ר"ח הובא בשט"מ וישנן שם שאר שיטות ע"ש. ורבינו כולל בזה כמה ענינים שונים כי חשב להסתעפם משורש אחד אבל פוריא אינו מזה הענין אע"ג דרב פפא גזרו מן פריה ורביה וגם מפרין בב"מ רק בהשאילה ענין תוספות ורבוי (Zuschuss geben) והוא הפעיל מן פָּרָה בל"ס פְּרָא ומפרין הוא בינוני בקבוץ ולעומת זה כפי גי' רבינו חוששין אבל בירו' ב"מ פ"ה ד"י סע"ב ורע"ג אי' מפרין על שדהו ואין חושש ופי' בירוש' שם ר' יוחנן אמר מפני שהשדה מצוייה להתברך ר"ל אמר נעשה כמשכיר לו שדה ביוקר מה ביניהון חנות וספינה וכו' חנות וספינה אין מפרין וכו' ע"ש הפלוגתא. ובברכו' הנ"ל בלי השאילה פי' מפרין כמו מרבין וכמו בקל חגיגה ט"ז. פרין ורבין, גיטי' נ"ז. שבת פ"ט : קי"א. פרו ורבו. ב"ר פל"ד פרה ורבה למארה, במד"ר פי"א כשם שהמטה אינה אלא לפריה ורביה כך כל מה שהיה בביהמ"ק היה פרה ורבה. חולי' צ"ב . לפרות ולרבות ובל"א הדר פְּאֵרִי ב"ב י"ח : והלאה עיי"ע בין א' ובע' פארי פירשתי מל"פ ע"ש. והשם המופשט פְּרִיָּה עירו' ס"ג: מ"ק ח' : יבמו' ס"א : ס"ב. ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ד ב"מ פ"ד: תמור' ט"ז. ועוד פֵּירוּ' סוף אסת"ר בהשפע בפירוי וכן פָּרוּת בב"ר פע"ח וס"פ צ"ט דרש פֹּרָת (בראשי' מ"ט, כ"ב) בן פָּרוּת. והשם פְּרִי בל"מ ובלא"ר פֵּירָא ברכות ל"ט. סוכה ל"א : ועוד פֵּירֵי חולי' ע"ט. ירוש' שבת פ"ז ד"י. במקרא אין לו קבוץ אבל בדרז"ל אי' פֵּירוֹת ברכו' ל"ה. והלאה מ'. פירות האילן שבת קל"ה : גיטי' מ"ז: קנין פירות, כתובו' פ"ג. ושם : פירי פירות, ירו' תרומו' פי"א דמ"ז ע"ד מֵי פירות ובלא"ר פֵּירֵי שבועו' מ"ח. והושאל לרוַח ולטובת הנאה (Nutzniessung) הפכו קרן פיאה פ"א מ"א ירוש' פיאה פ"א דט"ז ע"ד קידו' מ'. עיי"ע סעד א'] —

פָּר (מל"מ פי' בקר ושור Farr, Stier) בהתכלת בגמ' הפרים [3]) (מנחו' מ"ה.) וביום החדש פר בן בקר תמים וששה כבשים ואיל תמימים [4]) (יחזק' מ"ו, ו') ובראשי [5]) חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם (במדבי כ"ח, י"א) קשו קראי אהדדי כה אמר (ה') [צ"ל אדני ה'] בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר (לחטאת) [צ"ל תמים וחטאת את המקדש] (יחזק' מ"ה, י"ח) פר ראש חדש עולה הוא. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ראש חדש הוא וכו' ע"ש בגמ' ושם הרבה פעמים פר , פרים , תענית כ"ג. פר הודאה, פרה פ"א מ"ב פרים בני שתים . . וחכ"א אף בני שלש ר"מ אומר אף בני ארבע וחמש כשרים וכו'. ולנקבה פָּרָה ובפרט פרה אדומה (= פרת חטאת פרה פ"ב מ"א) פרה פ"א מ"א עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וחכ"א עגלה בת שתים ופרה בת שלש וכו' וע"ש כל הענין ועל שם כך נקראה מסכת פרה — ובלא"ר עוד פָּרְתָא פסיקת' דר"כ צד קנ"ג. עיי"ע סקד וע' מסאסא וש"נ ויק"ר פכ"ט] —

פר (= פְּרָא, פרי מל"ע פ֗רץ laufen) במגילת איכה כל רודפיה השיגוה בין המצרים (והוא בפי' ומרוב עבודה) פרי בתר לחבריה פרא לגביה [6]) ובגדר דרכי : ערקת [7]) תורתיה ופרא בתרה [8]). ירו' בסוף במה אשה (פ"ו ד"ח ע"ג) חיוי פרי בתרך פי' פרה רץ. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' שביעי'

---

[1]) בנו"ג בברכו' מ'. עוד : ומברין וכדף נ"ז: נשמט מברין בטעות ובכ"י ש"ס אי' כגי' רבינו מפרין ומרבין ולי' מברין וכן לי' בע"ז כ"ט. ובמנו"ה נר ו' כלל א' ח"א פ"ג. [2]) אבל בכל הכ"י אצל ד"ס מפרין וכ"ה במשניות נאפולי ובירו' ובריי"ף ואף רש"י הביא הגי' הנו"ן והגיה מפריז בזיי"ן. [3]) בדפו"ו בט"ס הסרים. [4]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו תמים ובמקרא תמימם. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפו"ו בט"ס ומראשי. [6]) בנו"ג קאים בתריה ובמד"ר פי"ב כגי' רבינו חמא מזיק פארי בתריה. [7]) בדפו"ו בט"ס עקרת. [8]) בנו"ג נפק.

פ״ד דל״ה, וירו׳ סנה׳ פ״ג דכ״א רע״ב פרי חורי חמרא בשובתא, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח ע״ג מנשה הוה פרי חורי ישעיה (ועיי׳ גי׳ הילק׳ מ״ב ר׳ רמז ועיי״ע ערב). ירו׳ מעשר שני פ״ה דנ״ז, הות פריא והוא פרי פריא והוא פרי, ירו׳ ביצה פ״ה דס״ג, נפקין פריי בתריה מפרי, ירו׳ ע״ז פ״ד דמ״ד רע״א פרי בתריה — ירו׳ כתובו׳ ספ״ט דל״ג ע״נ עיי״ע פרימיתן] —

פרא (מין דג טונוס) ופלמודא (ע״ז מ׳.) עיי׳ בע׳ פלמיד — (א״ב בנוסחאות כתוב ארא). *[אחי״ה עיי״ע פלמוד וע׳ ארא ומ״ש ועיי׳ תש׳ הגאוני׳ (הוצי׳ הרכבי) סי׳ מ״ז צד 23] —

פרא (= פִּירָא פי׳ כמו חֲפִירָא בל״מ חֲפִירָה (Graben כס״ג דפ׳ עושין פסין (עירו׳ כ״ו.) ובפ׳ כיצד מעברין בגמ׳ עיר של יחיד (שם ס׳.) רבה בר אבוה מערב לכולא מחוזא ערסתא [1]) ערסתא משום פירא דבי תורי. פי׳ מחוזא היה מג׳ צדדים חומה ומצד רביעי לא היה חומה אלא חריץ שרובצין בו הבהמות ואותה פירא מחיצה העשויה לנחת היא להרביץ בה הבהמות ולא חשיב לה מחיצה. בר״ג דפ׳ האשה שנפלו לה נכסים (כתובו׳ ע״ט סע״א) פירא דכוורי אמרי לה פירא ואמרי לה קרנא. פי׳ חפירה ששם דגים [2]). בפ׳ השותפין בגמ׳ אין חולקין (ב״ב י״א סע״א) האי פירא דסופלי יש לו ד׳ אמות. פי׳ מי שיש לו בחצר חפירה שדרכו כשמבשל התמרים ועוצרן לשוף מהן השכר זורק הסופלי שהן כגון גפת בתוך הפירא. *[אחי״ה ורגמ״ה פי׳ ג״כ פירא דסופלי חפירה שמשימין גרעיני תמרים לצורך מאכל בהמה וכו׳ וכ״ה ברש״י. ובעירובי׳ כ״ו: פירש״י פירא שוחה כמו פירא דכוורי במסכ׳ תענית (כ״ד סע״א). ומזה הענין בעפר פיר נדרים פ״א רע״ב אבל עיי׳ גי׳ הערוך בע׳ שעל. ירוש׳ כתובו׳ פ״ז דל״א: עפר פרין צ״ל פירין, כתובו׳ בבלי ע״ט: עיי״ע חפר (ח״ג תס״ה:). והקבוץ גיטי׳ ס׳ סע״ב ק״א יבשו פירין — כי פירה ירו׳ מעש׳ שני ספ״א דנ״ג. צ״ל פודה כגי׳ רא״ף. חפר פרות (ישעי׳ ב׳, כ׳) פי׳ הרד״ק פִּירוֹת] —

☞ פְּרָא (פי׳ בל״י παρὰ drüberhinaus, aus-genommen) מדרש ב״ר בס״פ ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש (ספ״כ) לפום חילך אכול ופרא ממה דאת לביש ויתר ממה דאת שרי. ובירוש׳ דכתובו׳ פ׳ מציאות האשה (פ״ו ד״ל ע״ד) תרין חולקין פרא (ציבחר) [צריך לו׳ ציבחר], ובעירובי׳ דירוש׳ פ׳ עושין פסין (ספ״ב ד״כ:) שובעין מן שובעין הא חמשא אלפין פרא מאה פי׳ מעט ומכאן נגזר פורתא. *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ב בע׳ פרת ואינו נכון כי פורתא נגזר מן פרת ע״ש ופרא הוא ל״י הנ״ל וענינו יתר ועודף ועוד הפכו מיעוט ובמובן האחרון ירו׳ מגיל׳ רפ״ב דע״ג. חד פרא חד. ירוש׳ ע״ז פ״ד דמ״ג ע״ד תבר כולהון פרא חד] —

* פְּרָא (מל״י παρὰ neben, bei) ירוש׳ ר״ה פ״א דנ״ז. פרא בסיליאום וכו׳ עיי״ע אגרפוס (ח״א ל׳). ועוד יתר דוגמאות עיי״ע פרן ה׳ ומ״ש.

* פּוּרְאֲגוֹן (נ״ל מל״י אמצעי׳ φουρκίον בל״ר furcilla מזלג Gabel) מדרש תהלים מזמור י״ב בסוף: מה לך יוצא לידקר בפוראגון פי׳ למה אתה מחוייב בגזרת המלך לידקר במזלג והוא לשון קלילא מן φοῦρκα, furca ובילק׳ ובויק״ר גי׳ פרגול עיי״ע פרגל ושם לנכון לוקה וזה יתכן לעומת פרגול אבל לעומת לידקר יתכן פוראגון.

☞ פראדרן (פְּרָאדוּרָן מל״י παράθυρος, ον neben der Thüre) מד׳ שמ״ר פ׳ ויקחו לי תרומה (ס״פ ל״ג) חתן כל זמן שלא נשא ארוסתו הוא הוה פראדורן לבית חמיו פי׳ בל״י הולך לפני השער [3]).

* פְּרָאידְתִין (נ״ל מל״י האמצעי׳ περιοδευτὴς Untersucher, Umhergehender) ירו׳ יומא פ״א דל״ח ע״ג לשכת פלהדרין פראירתין צ״ל פראידתין פי׳ בל״י ההולכים לבקר את מצב המדינה וצורכיה עיי׳ מיירזיאום 420.

* פְּרָאכוֹרִין, פְּרִיכוֹרִין עיי״ע פרכורין במו״ע.

* פראלוקין (?) שמ״ר ספל״ח יוסף פראלוקין ובלקח טוב תצוה (כהוצי׳ החי׳ רש״ב צ״ה) הגי׳ פרתזיג ושניהם צ״ל פרוזג כדאי׳ בתרג׳ שה״ש והוא ל״פ וערבי עיי״ע פרזג.

* פְּרָאפוּרְנוֹן עיי״ע פרן ה׳.

* פְּרָאוֹת פי׳ כנפים בל״פ עיי״ע טפף.

☞ פרב (= פּוֹרְבֵּי מל״י φορβή, φορβειὰ Half-ter) מדרש ב״ר פ׳ ושרי אשת אברם לא ילדה לו (פמ״ה) מתלא אמר אמר לך חד אורניך

---

[1]) וכ״ה בכ״י ש״ס בעירובי׳ ס׳. אבל בכ״י ש״ס לדף כ״ו. ערסא ובנו״ג ערסיתא. [2]) וכ״ה בפירש״י. [3]) ודרש מורשה (דברים ל״ג, ד׳) כמו מאורשה.

דחמר לא תיחוש תרין עתיד לך פורבי פי' בל"י רסן ופרומביא. *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו חבל (איוב מ', כ"ה) ע"י φορβαία ועוד נכתבה המלה כאמורה בראש הערך] —

פרבגרון (אולי מל"ר אמצעי' foragerius, fora-gium, forragium מספוא Fourrage, Futter) בב"ר פרשת ס"ה[1] (פס"ד) רק טוב: מנדה (עזרי' ד' י"ג) זו מדת הארץ בלו[2] זו פרובינרון[3] והלך (לאנגורוטינא) [צ"ל אנגרוטינא]. *[אחי"ה וזה האחרון הוא ל"י אמצעי' ἀγγουρωτόν פי' כסף גלגלת ולא כמ"ש בע' אנגרוטינא (ח"א' קל"ח) וש"נ גי' הילק'. ודע כי הילק' תולדו' ר' ק"א גרס פריגירון ובאסת"ר פרוגינון והוא קרוב לל"ר האמצעי' הנ"ל[4]) ופירושו מס שנותנין לקחת מספוא לסוסי המלך אולי כוונו לבאר בלו כמו בְּלִיל] —

פרבטא (= פְּרוֹבִּיטָא מל"י τά πρόβατα צאן Schafe, Kleinvieh) בילמדנו בריש כי תשא (הובא בתנחומא כי תשא סי' ה')[5] ובפסיקתא דכי תשא[6] (צד י"ג) ובפיסקא את קרבני לחמי (פסיקת' דר"כ צד ס.) מהו אלים (מ"ב ג', ד') ר' אבא בר כהנא אמר פרוביטא[7]) — (א"ב פי' בל"י צאן של כבשים למעט של עזים). *[אחי"ה וע' הזקני' העתיקו ככה את כבש (ויקרא ד' ל"ב; כ"ג, י"ב; במדבר ט"ו, י"א) כבשה (ויקר' י"ד י') כשב (שם ד' ל"ה; ז', י"ג; י"ז, ג') צאן (בראשי' ד', ב', ד'; י"ב ט"ז), רחל (שם ל"א, ל"ח; ל"ב, י"ד) שה (שם ל"ב ז', ח'; דברים י"ז, א')] —

פְּרִבְטָאוֹת (מל"ר privata בנינים המיוחדים לצורך היחיד ועוד הושאל בל"י האמצעי' מרחץ היחיד Privatbäder) בריש ב"ר (פ"א) עדיין לא בנה לה פריבאטיאות[8]. ספר אחר לא נתן להם פרקטיא. בפרש' שמינית נעשה אדם: מהן אמרו דימוסאות מהן אמרו פריבטאות — (א"ב פי' בל"ר בנינים עשויים לצורך האדם ובהם יכנס פעם בפעם איש אחד לבדו כמו בית הכסא). *[אחי"ה ויש להוסיף כי בל"י האמצע' πριουάτον, πριβάτον פי' בנין בית המרחץ ליחיד והפכו דימוסיא עיי"ע דמוס (ח"ג, פ"ד:) ובזה הענין בירו' שביעי' ספ"ח דל"ח: באילין דימוסיא כרם באילין פריבטה אסור. בבמד"ר פי"א ושהש"ר פ' הנה מטתו דרש ותענגות בני האדם (קהלת ב', ח') פרווכטה, פרוכטייה, וכפי' ס"א פרקטיא πράξις פעולה יש לומר כי פריבטאות פי' בנינים אשר בהם עושים מלאכות Arbeits-häuser) וכן ענין המלה היוני בל"י האמצעי' עיי' מיירסיאוס 446. אבל בב"ר פס"ג פרביטא אין ענינו כן ועיקר הגי' כגי' רבינו בע' פרכיטא ע"ש] —

פַּרְבָּר (= פַּרְוָר ל"מ מגרשי העיר Vorstadt ובל"פ پروار, بروار, برىار, فروار Sommerhaus, Anbau) בס"ג דף' איזהו מקומן (זבחי' נ"ה סע"ב) ובגמ' דתמיד (כ"ז.) היאך דפרבר[9]) חד אחרינא בצבתא[10]) הוה אזיל ויתיב גביה משום דקאי אבראי. מאי לפרבר (ד"ה א' כ"ו, י"ח) אמר רבה בר רב שילא כמאן דאמר כלפי בר. *[אחיה וא"כ דרש כמו פר בר מל"י παρά — בר והאמת שנגזר מל"פ כאמור ועיי"ע פרוור ומתוך פי' רגמ"ה „כענין שקורין אפנדי"ץ" (= ל"צ appendice ל"ר appendix) בנין הנוסף לבנין הוא ממש במובן ל"פ הנ"ל] —

פְּרַג (מל"ס פי' ענין התענג sich ergötzen) בחוקותיך אשתעשע (תהלי' קי"ט, ט"ז) תרג' בגזירתך אתפרג — (א"ב בנוסחאות כתוב אתפרנק).

פְּרַג (מל"ס באפעל אַפְרַג פי' הבדיל זה מזה והושאל לתמורה um = vertauschen) לא ימיר (ויקרא כ"ז, י') תרג' לא יפרג[11]) — (א"ב פי' בל"י פעל המחליף והממיר). *[אחי"ה כיון לל"י παράγω seitablenken והנכון שהוא ל"ס הנ"ל. וכ"ה בויק"ר פכ"ה ומפרגא בדינרין ובתרג' שמו' ל"ב, ד'; לתהלי' ק"ו, כ'. ונמצא רק בתר"י וכן תרגם שכל (בראשי' מ"ח, י"ד). והשם פֵּירוּג, פֵּירוּגָא תר"י א' דברי' כ"ג, י"ט; לויקרא כ"ז, י', ל"ג; לאיוב ט"ו, ל"א; י"ז,

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י אבל בשדפ"ע בט"ס סיט. [2]) כ"ה בכ"י ואמ' ובדפ"ר בלא ובדפו"ו דלא וצ"ל בלו. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע פרובגרון ובדפ"ר בשתי תיבות פרו בגרון. [4]) וגי' כ"י ו"ו פרפגרון. וה' ברילל יאהרביכער ח"א, קע"ה הגיה פרנגירון παραγγερεία. [5]) ובזו השעה בא לפני המדרש תנחומא הקדום והישן הוציאו אדם גדול בענקים ידידי החכם השלם ר"ש באבער וחפשתי בחפש מחופש ולא מצאתי כל הענין הנדפס בתנחומ' שלפנינו מן אות ה' והלאה ועיי' מבוא מ"ש המו"ל צד י"ב. [6]) כ"ה לנכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וכ"ה בדפוסי' בעי' נקד ע"ש ויפה כיון הרב החכם הנ"ל בפסיקתי דר"כ בהערה ג' שנשמט בטעות בדפוסי הערוך. [7]) בשני מקומות בפסיקת' פרובטיא וכ"ה בתנחומא שם ובפסיקת' רבתי פי"ז פרומטוי וצ"ל פרובטוי. [8]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע וכ"י ובב"ר פריבטאות. [9]) כ"ה נכון בדפא"מ ובשאר דפ"ע ובכ"י ק"ט דאפרבר. [10]) בנו"ג חד הוה ואחרינא בצוותא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י. [11]) בכ"י ק"ט יתפרג.

ב׳ — ושם פרטי מחיר (רה״י א׳ ד׳, י״א) תרג׳ פירוג] —

* **פְּרַגְיָא** (מל״ע فرج auswachsen) ירו׳ תענית פ״ג דס״ו ע״ד מתריעין על פרגיא של פשתן כלו׳ על קלקול צמיחת הפשתן.

פרגד (= פַּרְגּוֹד פי׳ וילון אולי מל״פ پرده Vorhang או מל״פ הישנה fargard מחיצה ופרק המבדל Absonderndes). בר״ג דפ׳ מי שמתו (ברכו׳ י״ח:) חברתי מה שמעת [1] מאחורי הפרגוד. בס״ג דפ׳ הזהב (ב״מ נ״ט.) שלשה אין הפרגוד ננעל לפניהם. ובס״ג דפ׳ אלו הן הנחנקין (סנה׳ פ״ט:) כך שמעתי מאחורי הפרגוד השה לעולה ואין יצחק לעולה. ויש מהן בע׳ פלסי [2]. פי׳ וילון שיש לפני כילת חתנים ולפני פתחי המלאכים. *[אחי״ה ורש״י בברכו׳ הנ״ל פי׳ פרגוד מחיצה המבדלת בין מקום השכינה ועל זה תמכתי יסוד הפי׳ מל״פ הישנה עיי׳ ספרי על המלאכים והשדים צד י״ח וכל הדמיון הזה נובע מדמיוני הפרסיים כי אצלם המלכים היו נבדלים מהמון ע״י מחיצה המבדלת ומתוך המחיצה היו מדברים לעם ומזה נבין מכילת׳ יתרו מסכ׳ בחדש פרש׳ ב׳ רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי מלך. וכנ״ה בתרג׳ איוב כ״ו, ט׳ פרס היך פרגודא עלוהי ענני [3] יקריה. תרג׳ ירו׳ בראשי׳ ל״ז, י״ז שמעת מבתר פרגודיה. ועוד תרג׳ פרכת, הפרכת: פרגוד, פרגודא עיי׳ תר״י לשמו׳ כ״ו, ל״א. ל״ג: ל״ה; ל״ט, ל״ד והלאה; לויק׳ ט״ז, ב׳. ט״ו; לבמד׳ י״ח, ז׳ — כלי׳ פכ״ט מ״א עיי״ע הבא אח״ז] —

פרגד (= פַּרְגּוֹד מל״י האמצ׳ παραγαύδιον, πα-ραγαῦδις וכן בל״ר אמצ׳ perangada ver-brämtes Oberkleid) בר״ג דפ׳ מצות חליצה (יבמו׳ ק״ב:) ותנן נמי בפ״ג בשקלים (מ״ב) אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות [4] ולא במנעל ולא בסנדל. בפ׳ כל כתבי בגמ׳ י״ח כלים (שבת ק״כ.) ב׳ מנעלים וב׳ אנפליאות וב׳ פרגודין [5]. בפ׳ כ״ט [6] בכלים (מ״א) המעפורת והפרגוד נ י מ י ה ן [7] כל שהן. בב״ר פ׳ פ״ה (פ״ד) כתנת הפסים (בראשי׳ ל״ז, כ״ג) זה פרגוד. ותר״י פרגוד מצוייר — (א״ב פי׳ בל״ר מין מלבוש). *[אחי״ה ובפרט אותו מלבוש העליון שיש לו אמרא ושפה מצויירת ומזה תבין תרגומו של פסים. ומזה ג״כ בירו׳ שבת רפ״ו ד״ז ע״ד (תמינא) [צ״ל מיתנא] טלייה דמרגליתא על פרגזתא והוא כמו פרגדתא או אולי צ״ל פרגותא. אבל פרגוד בכלי׳ הנ״ל ענינו מסך מע׳ הקודם לזה ועיי׳ פי״מ לרמב״ם שם. וכן פי׳ רה״ג בסד״ט צד 20 וז״ל והפרגוד כמו פרוכת פי׳ חיגאן סתר בטיית ע״כ וצ״ל ח י ג א ב סתר בל״ע حجاب, ستارة [8]) — רש״י בשבת הנ״ל פי׳ פרגוד ע״י קנ״י הוז״ן Kniehosen והוא נפלא] —

* **פְּרְגּוֹם** (מל״י πύργος מגדל Thurm) תנחומא הישן נח סי׳ כ״ד (הוצ׳ רש״ב צד כ״ז) נעשה לנו פרגוסין והוסיף המעתיק פי׳ עמודים ובב״ר פל״ח וילק׳ ר׳ ס״ב הגי׳ ונעשה סמוכות וברור שהיתה גם בב״ר הגי׳ פורגסין ופי׳ בל״י מגדל עיי׳ מ״ש רש״ב בשמי.

פרגזיות (אולי מל״י προίξ, προῖκα מתנות ומוהר Geschenk, Heirathsausstattung) בב״ר פנ״ז (נ״ו) א״כ כל אותן הפרגזיות שעשתה אמך ל י ש מ ע א ל [9] סניא דביתא ירותא פי׳ ענין (כעסים) [צ״ל עכסים]. *[אחי״ה וכ״ה בדפ״א והוא ל״מ (ישעי׳ ג׳, י״ח) וכה״ג במ״כ לב״ר ולא ידעתי לאיזו מלה כיון רבינו ולי נראה שהוא ל״י הנ״ל או הקבוץ מן פרגזתא (עיי״ע הקודם לזה) ובילק׳ וירא ר׳ ק״א הגי׳ פרוגיאות וג״ב האונאות דברים וכיון לל״י φρίκη עיי׳ ג״כ בעער חיי אברהם 180. ועוד עיי׳ מ״ש בספרי על המלאכים 68] —

פַּרְגִּיוֹת (מל״ע فروج הקבוץ עיי׳ בפנים junges Hühnchen) ודורמסקנין [10] (ברכות ל״ט.) עיי׳ בדורמסקן [11]. בפ׳ אלו מציאות בגמ׳ (ר׳ יהודה אמר) [צ״ל כלי אנפוריא] [12] (ב״מ כ״ד סע״ב) ר׳ אמי אשכח פרגיות שחוטות בין טבריא לציפורי. בב״ר פי״ח (י״ז) אעשה לו עזר בויק״ר פ׳ אשרי בסופה (פל״ד) אזל וגלייה אשכח פרגין [13]. פי׳ תרנגולים קטנים ובלשון ישמעאל קורין להם פ ר א ר י ג [14] ולאחד פרוג [15] וי״א צפרים קטנים. *[אחי״ה כי״א אי׳ בפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) וברש״י גוזלות ותהיה אז כמו אפרוחים בל״ע فراخ ועוד עיי׳ בל״פ فرغوى צפרים קטנים. ובענין פי׳ הראשון היטב היה מבארו רבינו שהוא ל״ע فروج והקבוץ فراريج תרנגולים קטנים. וכ״ה פריגא והקבוץ

---

[1]) כ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע בט״ס ששמעת. [2]) עיי״ע פלס ד׳. [3]) כגי׳ הכ״י. [4]) עיי״ע חפת ומ״ש. [5]) וכ״ה בה״ג ובנו״ג פרגוד וכ״י ק״ט בערוך פרגד. [6]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר ובשדפ״ע בט״ס כ״ח. [7]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ודפ״ר ובשדפ״ע בט״ס טמאין. [6]) לעווי בעמתי״ל ע׳ פרגד הביא דברי רה״ג בשיבוש. [9]) בדפו״ו בט״ס לישראל. [10]) כה״ג בכ״י ק״ט ובנו״ג ודורטוסקנין. [11]) ח״ג, קנ״ה. [12]) וכ״ה בע׳ דיו בתרא וע׳ צגי. [13]) בנו״ג פרגיין. [14]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וכצ״ל בדפ״ר ושם בט״ס פאריג ובדפו״ו פרריג וצ״ל פראריג וכ״ה בכ״י ב״ר וג״ג אבל בכ״י ה״ב פירוג ובכ״י ל״ד פרוג. [15]) כ״ה נכון בדפו״ו אבל בשדפ״ע פרגותא.

פריגין באיכ"ר פ' רבתי ע"ש ובירו' ברכו' פ"ו ד"י סע"ב פרגן צ"ל פרגין ושם רע"ג היחיד פרגיתא עיי"ע אחונייא (ח"א, נ"ו). תוספת' ב"מ רפ"ו אין פוסקין לא על האפרוחים ולא על הפרגיות] —

פרגיתא (= פְּרוּגִיתָא ? Phrygien) חמרא דפרוגיתא ומיא דדמסת (שבת קמ"ז:) פי' „יין של מקום ששמו פרוגיתא [1]) ומים של מקום ששמו דמסת טובין הן וערבין ונמשך לב שותה אותן בהן ואינו רוצה להניחן ומתאחר שם ואותן מקומות אין בהן בני תורה והמתאחר שם זמן הרבה מתקפח ושוכח תלמודו" עיי' בע' דמסת. *[אחי"ה כיון לע' דמוס הנ"ל וש"נ הגי' ובכ"י כאן הרבה נשתבש דרומסת, רדימסת, דרמיסת וכ"ה בכ"י ר"ח אשר פירושו העתיק רבינו (עיי' ר"ח לשבת בש"ס ווילנא). ונראה כי פרוגיתא היא היא Φρυγία אשר באזיא קטנה ושם ישבו היהודים מזמן מלכות הסיריים עיי' על הקדמוניות לבן מתתיהו סי"ב פ"ג סי' ד'. ודע כי בכ"י ג"נ הגי' פרגונתא ובויק"ר פ"ה גרס פתוגתא, פלוגתא אודות הדרוש הכרוך על זה השם עיי"ע פתגותא] —

פְּרָגִין (מל"ס פַּרְגָּא gemeine Hirse ולפי' רבינו Mohn) בשביעית בפ"ב (מ"ז) הפרגין והשומשמין פי' מקו [2]) בל' כנען [3]) ובל' ערבי כשכאש [4]) ובלעז פפאוורו [5]) והוא ענין רמון אבל לא עגול כמוהו ומלא זרע כחרדל וכשמנענעו קורא קיש קיש וכשינקב יצא הכל מן הנקב והוא מתוק ועושין ממנו שמן כמו משומשמין. *[אחי"ה וכנ"ה הפרגים בספרי שלח פ' ק"י ושם פנחס פ' קמ"ו והפרגום צריך לו' והפרגים ובמכילת' מסכת דפסחא רפ"ח וספ"ח הפרגון צ"ל הפרגין ותמיד הוזכר אצל דוחן וכן פתרונו בל"ס אבל לפי קבלת רבינו ורש"י ודעמיה הוא מָאהן כאמור] —

פַּרְגָּל מל"ס پَرْگَال = پَرْگَار, בל"ע فِرْجَار בל"י περίγρα (Cirkel, בפ' כ"ט בכלי' (מ"ה) שירי יד הפרגל [6]) טפח. פי' „ב' עצים צדיהן האחד דבוק ומשולב זה בזה והצד השני שלהן [7]) ברזל בראשם כב' אצבעות ונפתחין כמו הכים לעשות בהן הצורות העגולות" ובלעז שמו סישטו [8]) — (א"ב פי' פרגרא בל"י אנך וכלי החרשים אשר בו מיישרים קוי הבנין). *[אחי"ה כיון לל"י הנ"ל ול' ורי"ש מתחלפות וכן בל"ס נמצאים בל' ור' ובל"ע רק ברי"ש וכן הביא רה"ג (סר"ס 20) אלפרגאר בטיית ורבינו נגרר אחריו והשמיט כדרכו ל"ע והביא תחתיו לאי"ט sesta] —

פְּרַגָּל (= פְּרַגּוֹל מל"ר flagellum ובל"י האמצ' φραγγέλλιον, φραγγέλιον ועוד φλαγέλλιον Geissel, Prügel) בויק"ר פ' הוצא את המקלל פ' סביב [9]) (ר"פ ל"ב) מה לך לוקה בפרגול [10]) על שעשיתי רצון אבא שבשמים הה"ד ואמר אליו [11]) מה המכות האלה בין ידיך וגו' (זכריה י"ג, ו') פי' בלעז גורדילו [12]) — (א"ב פי' בל"י שוט ורצועה לרדות). *[אחי"ה וכ"ה בתוספת' כלי' ב"מ רפ"ד פרגל שעשה בראשו מסמר להיות מכה בו [13]). ועוד באל"ף בראש עיי"ע אפרגל ומ"ש בח"א, רל"ו. ועוד עיי"ע פוראגון ומ"ש] —

פְּרַגְמַטְיָא (וכן בל"ס מל"י πραγματεία, Waare, Geschäftsbetrieb, Handel) בס"ג דפ' אין עומדין (ברכו' ל"ד:) ולעושה פרגמטיא לתלמידי חכמים [14]). בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א.) ת"ר מתריעין על פרגמטיא [15]) ואפילו בשבת פי' אם הוזלו הסחורות מבקשין עליהם רחמים ואפי' בשבת. בפ' המפקיד בגמ' המפקיד מעות (ב"מ מ"ב.) לעולם ישלש אדם מעותיו שליש בקרקע שליש בפרגמטיא [16]) שליש תחת ידו. עובר לסוחר

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ועיי"ע דמוס (ח"ג, פ"ד) ובשדפ"ע וכ"י ק"ט פרגיתא. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר וכצ"ל בכ"י ה"ב ושם אי' פקו וצ"ל מקו וכדאי' ברש"י ר"ה י"ג: אבל בכ"י ק"ט ובשדפ"ע מקום וכן הביאו בשם רבינו הר"ש ומהרי"ו במ"צ בשבועי' אבל תאו"ז הלכ' הלה סי' רט"ז הביא בשם רבינו מקוביצ"ה = mokowice בל' פיהם makowica בל' פולוניא ומלת מקו הוא mak בל' כלאוית ובל' הונגרי mák בל' אשכנז הישנה mago, maho ומזה Magen, Mahen ועתה Mohn. ולגי' מקום בערוך בדפוסי' עולה ל"י עטאעון. [3]) עיי' מ"ש במבוא צד VII ובע' כנען ח"ד, ר"ס. [4]) خشخاش וכצ"ל תחת כשבאש בפי"ם להל' פ"א מ"ד ותחת שבאיש בפי"ם להרמב"ם בשביעית. [5]) בלאי"ט papaver מל"ר papaver. [6]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע פרגול. [7]) כ"ה נכון ברפ"ר וכ"י ק"ט ובשדפ"ע בט"ס של. [8]) כ"ה בכ"י ה"ב וק"ט ודפ"ר וברפו"ו צישט"ו. [9]) כ"ה בכ"י ודפ"ר וויניצי' אבל בדפ"א סי' וצ"ל סביב. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ובילק' זכרי' רי' תקפ"א בפרגל. [11]) לי' בערוך כי אם בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו ואמרו. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר (ובדפו"ו גורדלו) ועיי"ע ברדל (ח"ב, קפ"ה) ועי' אפרגל ומ"ש. [13]) אבל תוספת' כלי' ב"ב ספ"ב פרגלינין כדאי' בכ"י אירפ' צ"ל פרקלינין עיי"ע פרקלן. [14]) בנו"ג פרקמטיא. [15]) וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ובנו"ג בקו"ף. [16]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע בקו"ף.

(בְּראשִׁי׳ כ״ג, ט״ז) תַּר״י פרגמטיא נפקת, ס״א פרקמטיא[1] — (א״ב פי׳ בל״י סחורה מדר׳ שמ״ר פ׳ זאת חקת הפסח (פי״ט) ראו הפרגמטוטים עמד בלילה ונטל כל אשר לו ויצא לו פי׳ סוחר בל״י). *[אחי״ה וכנ״ה פְּרַגְמַטְיָא בגימ״ל במ״ק י׳: בכ״י ש״ס ירו׳ כתובות ספ״י דל״ג ע״ד, ירוש׳ ב״ק רפ״ד ד״ד. ירוש׳ סנהד׳ ספ״י דכ״ט ע״ד, תנחומא ריש משפטים וריש תרומ׳ (בהוצא׳ ה׳ רש״ב צד מ״א וצד מ״ה.), ב״ר פע״ז שסספ״ק, תר״י בראשי׳ מ״ב, ל״ד; מ״ו, י״ד; תרג׳ תהלי׳ קכ״א, ח׳ וזולתו. והתואר פרגמטוט תנחומא במדבר צד י׳: בהוצא׳ רש״ב פְּרַגְמְטוֹטִים שמ״ר הנ״ל וכ״ה בקהל״ר ט׳ שלח עובדא הוה בפרגמטוטים וכו׳ והוא ל״י πραγματευτής Geschäftsmann. וכן פְּרַגְמַטְיוֹטָא ויק״ר רפ״ג רעותיה דמתקרי פרגמטיוטא והקבוץ פְּרַגְמְטוֹטִין ב״ר ספי״ג ופע״ו מכילת׳ יתרו מסכת׳ בחודש פ״ב, ותנחומא ריש תרומה פרגמטטין פסיקת׳ דר״כ צד מ״ג: פְּרַגְמַטְטַיָא פסיקת׳ רבתי פט״ו. פְּרַגְמַטְיוֹטִין פסיקת׳ דר״כ צד קצ״ה. — פסיקת׳ רבתי פ׳ כ״א בהוצאת פריעדמאן צד ק״ב סע״א הא פיגמטא הא פרגמטטא צ״ל הא פרגמטיא הא פרגמטוטא. ועוד עיי״ע פרקמטיא] —

* פּוֹרְגָרָה (נ״ל מל״י περιγυρίς היקף Umkreis) ירו׳ פיאה פ״ג די״ז ע״ג רב אמר פורגרה ושמואל אמר צומחתה פי׳ רב אמר האמהות של בצלים חייבות בפיאה עם כל סביבות היקפתן ושמואל אמר רק מה שנצמח מעיקרן והמפרשים נדחקו בפירוש עיי׳ אה״צ למהרז״ף. ירו׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ט. מפורש משיפקילו מן דו ירים פירגרה. ומה שהביא ה׳ לעווי בשם ה׳ פליישער מל״פ אין נ״ל כי הירו׳ לא הרגיל בל״פ. אבל אם המלה ל״פ היא אז יותר קרובה ל״פ הישנה Umkreis, pairikara.

* פְּרִיגוֹרִי (שֵׁם אמורא) ירוש׳ תרומ׳ פי״א דמ״ז ע״ד ר׳ פריגורי דקיסרין.

* פַּרְגְּרִיטָא (שֵׁם מקום) דב״ר פ״ב ר׳ שמואל פרגריטא ופי׳ מ״כ שם מקום.

פָּרַד (ל״מ עניָנו הרחק דבר מדבר trennen, theilen : פֶּרֶד = פְּרִידָה בל״ס פרדתא הקבוץ פרדא Kern) בתוספת׳ שביעית (ספ״ו) מפרדין[2] רימונים לעשות פרד. בפ״ק במעשרות (מ״ו) הפרד הצמוקין, פי׳ ענבים המתלקטין גרגר גרגר בפני עצמו ומצניעין אותן וי״מ גרגרין של רמון מנגבין אותן כדי לבשל בהן[3]. בפ״ב בעוקצין (מ״ו) הרמון שפרדו היכור. פי׳ ששיברו והפרידו והוציא הגרעינין שלו[4]. בפ״ט בטהרות (מ״ט) נמצא ע״ג פרודין, פי׳ נמצא שרץ על הזתים פרודין ועדיין לא נכתשו. פתח חרצובות רשע (ישעי׳ נ״ח, ו׳) תרג׳ פרדו כנישת רישעא — (א״ב ל״מ זה (יואל א׳, י״ז) עבשו פרדות). *[אחי״ה כלומר פֶּרֶד הוא ל״מ ענין גרגיר וכ״ה בל״נ פְּרִידָה ירו׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ח ע״ד פרידה אחת, ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י. אבל פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון, ירוש׳ נזיר פ״ו דנ״ד ע״ד פרידה של רימון. ובל״ס פרדתא והוא הוא פרטתא עיי״ע פרט ח׳ ומ״ש. ועוד הושאל לגרגיר עפר ורקב נדה כ״ז סע״א א״א שלא ירבו שתי פרידות עפר על פרידה אחת של רקב וכו׳ עיי׳ פירש״י ועיי״ע פרד ד׳. ירו׳ יומ׳ פ״ב דל״ט ע״ג רוב כל פרידה ופרידה. והפעל ענין פריקה והבדל זה מזה בינוני פעול פָּרוּד סוכ׳ ל״א. ל״ב. ויק״ר פ״ל פיעל תוספת׳ שבת ספ״ו ירו׳ ב״מ רפ״ב ד״א: נפעל סוכ׳ כ״ט: ל״ב. והלאה. אתפעל שם ל״ב. איפרוד איפרודי והושאל לקלקול מנחות מ״ג רע״א איפרד חזותא. אפעל תרג׳ משלי ז׳, י׳ דמַפרדא לבא דעלימי] —

פרד (= פַּרְדָנִית, פַּרְדִיתָא אולי מל״י παροδίτης auf der Strasse befindlich) ולא מן הרגל שלא תהא פרדנית עיי׳ בע׳ איסטסיאנות. הומיה היא וסוררת (משלי ז׳, י״א) תרג׳ פרידתא. אשת כסילות הומיה (שם ט׳, י״ג) תרג׳ איתתא סכלתא ופרידתא. *[אחי״ה גי׳ פדרנית אי׳ בתנחו׳ וישב סי׳ ו׳ ושם וישלח סי׳ ה׳ עיי״ע פדרנית אבל בד״ר ספ״ו פרדנית ועוד עיי״ע אסטסיאנות (ח״א, קע״ג) וע׳ פרסנית ומ״ש וגי׳ הילק׳ האזינו ר׳ תתקמ״ה פרדנין הן ובספרי פ׳ ש״כ פורנים הם] —

פרד (= פְּרִידָה einzelne Taube, ein Stück vom Taubenpaar) בסוף קינין (פ״ג, מ״ו) שלש פרידין[5] חמש פרידין (בסוף) [צ״ל בריש] גמר׳ דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ד:) פרידה אחת יש לי ביניכם. בריש ספרא (פרק ז׳, פרשה ז׳) והקריבו הכהן: אפי׳ פרידה אחת. ובפרשת ונפש כי תקריב (פרק י׳ פרשי׳ ח׳) אבל מתנדבין עולה

---

[1] וכ״ה בתר״י שלפנינו. [2] כ״ה ג״כ בדפי׳ ווילנא אבל בכ״י אירפורט בט״ס מפרין . . פרר. [3] וכ״ה בפי״מ לרמב״ם ועיי׳ ג״כ בר״ש. [4] והוא כפי׳ רה״ג בעוקצי׳ (סר״ט 44) רק שם אי׳ בטיית חברומאן ונ״ל שצ״ל חבר רומאן פי׳ בל״ע حب رمان שבר הרימון. [5] בנו״ג פרידות.

ושלמים ועוף אפי׳ פרידה אחת. כפ׳ שור שנגח ד׳ וה׳ שוורים בגמ׳ שור של ישראל (ב״ק ל״ח:) שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית. *[אחי״ה רש״י פי׳ פרידה גוזל וכן ענינו בכ״מ שמדובר בו מענין קרבנות וכן בספרי שלח פ׳ ק״ח להביא פרידה אחת אינו יכול שלא מצינו פרידה אחת קריבה בכל התורה כולה. וכן פירש״י בב״מ הנ״ל אבל שם הוא רק בהשאילה כלומ׳ תם ויקר כגוזל וכן בסנהד׳ ק״ח סע״א פרידה אחת יש לי להוציא מהם. ויש מי שאמר כי הוא מל״ע فريد אבן יקר] —

פרד (= פְּרִידָה מענין פרד א׳ ועוד בל״ס פרדתא בקבוץ פרדא (Sandstein, Kies כפ׳ המפלת בגמ׳ שליה (נדה כ״ז.) אי אפשר שלא שני פרידין[1] עפר. פי׳ שני קרטין של עפר שמונחין על קורט אחד של רקב — (א״ב תרג׳ ויגרם בחצץ שני (איכ׳ ג׳, ט״ז) וריצץ בפרידא שני). *[אחי״ה בנו״ג בפרידן וגי׳ המתורגמן בפרידין וכצ״ל בתרג׳ איוב מ״א, כ״ב פרירין דחדדין צ״ל פרידין וכ״ה במתורגמן באיוב ל״ח, י׳ ובנו״ג בט״ס פריריא. ותרג׳ כמעותיו (ישעיה מ״ח, י״ט) כפרודוהי עיי׳ רד״ק שם. וכל הע׳ שייך לע׳ פרד א׳] —

פרד (= פְּרִידָא (Brustbeeren ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט.) וחמשה בוני פרידא. פי׳ פרושת פירא — (א״ב פי׳ פרושת בירן בל׳ אשכנז הוא הפרי הנקרא שיזפין). *[אחי״ה ולפי זה תרגמתי ודע כי ר״ב שנה הגי׳ בירן תחת פירא ובנו״ג בדפו״ו פרושת פירא ובכ״י ובדפ״ר ופיז׳ פרושת נדרא ובכ״י ק״ט בט״ס פרש בר כריש תפירא ובכ״י ג״ג פי׳ פרידא כרוש תפירא ונראה שצ״ל כרושת פירא ואולי הוא כריש בירא מל״ס כרשא דברא Laserkraut עיי׳ לעף פפלנ״צ צד 226 וגם רש״י פי׳ מין עשב] —

* פֶּרֶד, פִּרְדָּה (ל״מ שם למין הנולד מסוס וחמור (Maulesel בפסחי׳ נ״ד. תוספת׳ כלאים רפ״ה ולנקבה פירדה מגילה י״ג סע״ב, ירו׳ שקלי׳ פ״ג דמ״ז ע״ג. פִּרְדָּה ירו׳ ברכו׳ פ״ח די״ב: ירוש׳ יומ׳ פ״ח דמ״ה: וב״ר ס״פ פ״ב עיי״ע חברבר. ב״ר פל״ח׳ מ״א, דבר ספ״א. והקבוץ פְּרָדוֹת חולי׳ ע״ט. תוספת׳ כלאי׳ רפ״ה.

* פַּרְדֵּיגְמַטָא (מל״י παράδειγμα הקבוץ παρα-δείγματα פי׳ למשל ולשנינה Bei-spiel, Strafbeispiel) תנחום׳ הישן לך לך סי׳ ז׳ מה עשה חנון נטל עבדי דוד ועשה אותם פרדיגמטא והוסיף המעתיק פי׳ ליצנות ובכ״י רומי ב׳ ג״ב פי׳ צחוק והנכון כמ״ש רש״ב בתנחומ׳ שם אות ס׳ בשמי בל״י למשל ולשנינה והתואר ממנו פי׳ בוז וקלון.

פַּרְדָּכְסוֹת ל״י παράδοξος (sonderbar, auffallend בב״ר פס״א (פ״ס) ולרבקה אח ושמו לבן רבי יצחק אמר פרדכסום פי׳ לבן ביותר שהיה משונה כמו שאמרנו בלווקן[2]) — (א״ב פי׳ בל״י ורומ׳ דבר מופלא אשר רואיו ושומעיו יתמהו עליו). *[אחי״ה ועיי״ע אפרדוכסום בח״א. רל״ז וש״נ. נפלא העתיק (תהלי׳ צ״ז, כ״ד) עקילס ע״י ל״י הנ״ל ועיי׳ סומכום לתהלי׳ קל״ח, י״ט והשם παραδοξασμός אי בסומכום להעתקת פלא (ישעי׳ ט׳, ו׳) וגאוה (תהלי׳ מ״ה, ד׳)] —

פַּרְדַּכְשׁ (= פַּרְדַּכְשָׁא נ״ל מל״פ پرداختن voll-strecken, anordnen והבינוני پرداز והשם پردازش סדר והמסדר Vollstrecker, An-ordner) בהגדה דמגלה (י״ב:) אפי׳ קרחא בביתיה פרדכשא ניהוי. בס״פ המצניע בגמ׳ את החי (שבת צ״ד.) ההוא פרדכשא דרתח מלכא עליה ורהט תלת פרסי בכרעיה. פי׳ פקיד של מלך. בפירוש הגאון כתיב פ ר כ ש א ה[3]) — (א״ב ופי׳ בל״ר משנה הדוכוס). *[אחי״ה כיון למלה רומית (שאינה בספרים) produx ופערלעס (עט״ש 132) שיער ל״י האמצעי׳ παράταξις Trabanten ואצלי אין ספק שהוא הוא פרדכת שלמטה שיש לו שני מובנים א׳ ענין ביטול ועוד ענין סדר וגמר מלאכה והבינוני במקום השם וחילופו פי׳ עושה סדר בצווי האדון והיינו נגיד ופקיד כפירש״י במגילה (ובשבת פי׳ סרדיוט) ועיקר הגי׳ כגי׳ הערוך פרדכשא וכ״ה בכ״י פ׳ במגיל׳ ובילק׳ כ״י אסת״ר פרדשקא אבל בכ״י ל׳ למגיל׳ ובכ״י מינכען לשבת פרשדכא (עיי׳ ד״ס מגילה כ״ז. ולשבת ק״ב.)] —

פַּרְדָּכְתְּ (קצור מן פרדכתך מל״פ של ע׳ הקודם פי׳ פנוי ממלאכה Gesch äftsloser, Müssig-gänger) כבר פי׳ בע׳ אנדיסקי[4]).

פַּרְדָּלֶם (Panther, Pardel πάρδαλις) ס״א ברדלס וכבר פי׳ במקומו -- (א״ב פי׳ בל״י ורו״ מין חיה כמו נמר).

☞ פְּרוּדוּמוּם לפי׳ ר״ב πρόδομος (Vorhalle מדרש ויק״ר איש כי יהיה זב מבשרו (פי״ט) ישב עליו בפרודומום פי׳ בל״י חצר לפני הבית. *[אחי״ה ר״ב שנה הגי׳ שלפנינו

---

[1]) בנו״ג שתי פרידות. [2]) עיי״ע וע׳ ברדניקום. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ו״ו ל״ד ח״ב וכן מוכח מע׳ פרכשא ע״ש אבל בדפ״ר פיזו׳ וויניצי׳ ובאזיל פרדכשאה ובאמש׳ פרדשכאה וטעות הוא. [4]) עיי״ע ח״א, ק״מ ומ״ש.

אי' בפרדימוס ולי נראה להגיה פרדיסוס והוא ל"י πρόθεσις מקום שהושיבו פגרי אדם öffentlicher Aufstellungsplatz der Leichen וחייבי מיתה בצווי המלך נדנים שם ואחרי שהחזיר נבוכדנצר את יהויקים בכל ערי יהודה ישב עליו בפרדיסוס והרגו אבל בילק' מ"ב ר' רמ"ט הגי' והחזיר אותו בכל ערי ישראל בפרדימס והרגו וכו' ואולי הוא העיקר מל"י האמצ' παράσιμος verstümmelt מָשחת, וראיה קצת לפירוש ראשון תמצא בע' פרוזדור ע"ש מ"ש] —

* פַּרְדַּנִית עיי"ע פרס ב' ומ"ש.

פַּרְדֵּם (ל"מ ובשאר לשונות תואר לגן נחמד לטייל בו Park, Gartenanlage) בגמ' דפ' אין דורשין (חגיג' י"ד:) ד' נכנסו לפרדס[1]. פי' כינהו פרדס מענין גן עדן שהיא גנוזה לצדיקים, כך אותו מקום הוא מקום בערבות שהנשמות של צדיקים צרורות בו[2]. בפ' השותפין בגמ' ולא את השדה (ב"ב י"ב.) פרדסא אמר אבוה דשמואל בת ג' קבין תניא נמי הכי האומר לחבירו מנת בכרם אני מוכר לך וכו'. בפ' איזה נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ג.) פרדיסא רב אסר. פי' לקנות פרדם לפירותיו של אותה שנה וקנאם קודם חנטה בזול ואחר גידול פרי שוין יותר על כן ושמואל שרי כיון דמקבל תיוהא פי' שבר[3] כעין ברד או קרח לא מיחזי כי אגר נטר לי דשדי זוזי בספיקא ומודי רב בתורי אם פרדם הוא שרגילין לנער ולחבוט ולטעון הפירות בשוורין מפני שמפסידין את הפירות בכמה[4]. *[אחי"ה ע' הזקנים העתיקו גן (בראשית ב', י'; י"ג, י', במדבר כ"ד, ו') גנה (שם, ישעי' א', ל') ועוד פרדם (נחמי' ב', ח'; קהלת ב', ה', שה"ש ד' י"ג) ע"י παράδεισος ומחצב המלה מל"פ הוא עיי' מ"ש אוצרי המלות עבריות וכנ"ה בסוט' י'. עיי"ע אשל. תוספ' ביצ' פ"א ובל"ס פרדיסא ובזה המשקל בב"מ הנ"ל ושם ק"ג. והקבוץ שם פַּרְדֵּיסֵי, תר"י א' בראשי' י"ד, ג' פַּרְדֵּיסַיָּא, ותרג' שופטים ד', ה' פַּרְדֵּסִין, לאיוב ב', י"א. ובמשקל עברי פרדסות ערכי' י"ד. תוספת' ערכי' רפ"ב — פרדסיאות צ"ל פרסדאות תוספי תעני' פ"ד עיי"ע פרזדאות] —

☞ פרדיסקי (?) מדרש ב"ר פ' והקול נשמע בית פרעה (ספצ"ד) שדר פרדיסקי בתריה כמו פרוסתיקי עיי"ע פרסדיקי. *[אחי"ה פרסדיקי ענין אחר הוא ע"ש וצ"ל במו"ע עיי"ע פרסתק והוא העיקר ופי' בל"פ שליח ע"ש ומ"ש] —

פרדסקן (= פַּרְדִּסְקִין קבוץ מן פרדיסקא פי' בל"ס חדר קטן בדמות חלון ועור חפירה בקיר fensterartige Nische, Wandvertiefung) באדם פ"ו[5]) באהילות (מ"ז) רואין את הפרדסקין כאילו הם אוטם. פי' חלונות אטומות וי"א קיר אחרי קיר. *[אחי"ה כפי' ראשון אי' בפי' רה"ג סד"ט (צד 23) ור"ש פי' עמודים חלולים בכותל הבית עשוין חלונות חלונות וכו' ובפי"מ להרמב"ם מחבא החפירה בתוך קיר הבית ע"כ וכ"ה פי' המלה פַּרְדִּיסְקָא בל"ס. וכנ"ה באהילות שם: שני פרדסקין זה בצד זה או זה ע"ג זה. ובתוספת' אהלות ספ"ז כפי הגי' בדפ' זאלקיעב אי' כמה פעמים ובנו"ג פרסטקין וכ"ה בכ"י אירפ' ושם ג"כ פרסתקין וגי' הר"ש בתוספתא פרדסקין ואולי הוא מל"י προσ-θήκη Beiwerk, Fachwerk. ובענין פרדיסקים היו מעשנין וכו' ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג בתוספת' כ"י אירפ' פרטסקאות עיי"ע ערדסק] —

* פַּרְהַשְׁכָּא עיי"ע פרדכשא.

פרדשן (= פְּרְדְּשְׁנָא מל"פ پاداشن (פעהלוית פתדאשנן) גמול Vergeltung, Gegengeschenk) בהגדה דמגילה (י"ג.) שדר פרדשני ולא גליא ליה. פי' שלח דורונות כדכתיב (אסתר ב', י"ח) ויתן משאת כיד המלך דלי כרגא דכתיב (שם) והנחה למדינות עשה עבד משתיא דכתיב (שם) את משתה אסתר[6]). בע"ז בפ' השוכר בגמ' המוכר יינו (ע"א.) תדע דמשדרי פרדשני ולא הדרי בהו. פי' משלחין דורונות ואין חוזרין ושואלין אותן להחזירן להן לפי שקנו במשיכה. האי דשנא להאי פרדשנא (סנהדי צ"ד:) כבר פי' בע' דשן, אם היינו מוצאין ספר שכתוב בו האי פרדשנא להאי דשנא הוה ניחא לן פרדשנא מנחה דשנא אדם גדול כדכתי' (שופטים ג', כ"ט) כל שמן[7])

---

[1]) וכ"ה בעי' אבני שיש וכ"ה בכ"י ש"ס ותוספת' חגיג' רפ"ב וירו' חגיג' פ"ב דע"ז: וברש"י ותוספות ובנו"ג בפרדם. [2]) הועתק מפי' ר"ח לחגיג' בש"ס ווילנא ושם בט"ס בי. ויתר דבריו בשינויים עיי"ע אבני שיש ועיי' תשובת רה"ג בתה"ג דפ' ליק סי' צ"ט. [3]) כ"ה בדפ"ר ואמ' ובשדפ"ע שכר. [4]) בדפ"א ופראג בט"ס בקמה. וא"כ פי בתורי כמו שפי' ר"ח בתוורי עיי' תוספ' ב"מ שם ובשט"מ במקומו קצת בענין אחר ואחריו נגרר רבינו בעי' שבוש א' בפי' דמשבשי ע"ש. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע בט"ס פ"ו. [6]) וכ"ה בפירש"י וסדר אחר הוא בש"ס ע"ש. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס כל איש שמן.

וכל איש חיל — (א״ב פי׳ בל״י מתנה ונדיבות). *[אחי״ה כבר הארכתי בע׳ דשן (ח״ג׳ קס״ז) לבאר דשנא ופרדשנא ופירוש זה דסנהד׳ וכי נותנין מנחה כזו בגמול זה ולא הוצרכנו להחליף השטה[1], כי דשנא פי׳ מתנה ופרדשנא גמול[2] וככ״י ב׳ במגילה הנ״ל (ד״ס שם צד כ״ט) אי׳ שדר דורן לפרדשני בלי ספק דורן בא מגליון לבאר פרדשני וצ״ל פרדשנא ככ״י מ׳ ובנו״ג שם פרדישני איכ״ר פתיחתא ד״ה וזכור: שדר פרדשנא בביתיה ואיגייר[3]. ור״ב כיון על ל״י παράδοσις מתנה] —

* פרודתקא (נ״ל כמו פְּרוֹדְקְתָּא מל״ר praedictum צווי Befehl) אסתר שני ו׳, י׳ בסוף: פרודתקיון ואיגרתא אשתדרא לכל מדינת מלכא, ושם: איגרן ופרודתקיון די שדרית וכו׳.

* פָּרָה עיי״ע פורה.

* פַּרְתָּא עיי״ע פר ג׳.

פְּרָהֲבָא עיי״ע מל בתרא *[אחי״ה וש״נ נדה י״ז. מילא פרהבא עיי׳ פירש״י וי״מ מל״ר fein, weich proba אולי צ״ל פרדבא מל׳ צענד varedva רך weich] —

פַּרְהַגְבָּן (= פַּרַהַגְבָּאן נ״ל הורכב מן فرهنك פי׳ אוצר או מוסר ומן بان אדון ושומר ואי״כ פרהגבאן או שומר אוצר או מֻסַר Schatzhüter, Sittenhüter, Polizei) בפ׳ בכל מערבין (עירוי ל״ו :) הא בפרהגבנא[4] האי במרי מתא, פי׳ פרהגבן שבא לענוש בני אדם או לגבות המס הרי הוא בורח מלפניו כן משנתינו שנוייה באו גוים למזרח עירובו למערב. ירושלמי (עירוי פ״ג דכ״א:) מאן דמר במזרח באלו טקסיוטי[5] מאן דמר במערב באלו רומאי[6]. בר״ג דפ׳ השוכר את הפועלין (ב״מ פ״ג:) ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אשכחיה לההוא פרהגבנא[7] דקא תפיס גנבי. פי׳ ממונה מן המלך להרוג הגנבים וכיוצא בהן. בפ׳ הגוזל ומאכיל בגמ׳ הגוזל שדה (ב״ק קי״ז.) קם חד מנייהו מסרה לפרהגבנא דמלכא. ס״א פרהגמנא — (א״ב פי׳ פרהגמון בל״י שר גדול ממונה על מדינה). *[אחי״ה והוא ל״י προηγεμών Führer, Wegweiser וברי״ף ובה״ג כ״י וכ״י ה׳ בש״ס ב״ק אי׳ כס״א ובשאר כ״י ש״ס (ד״ס ב״ק צד קס״ט.) אי׳ פרהגבנא ובנו״ג פרהגנא אבל בפי׳ ר״ח לעירובין הנ״ל גרס גם כאן פרהגבאנא דמלכא ופי׳ אנשים הטורדין ע״כ ונ״ל לקיים הגי׳ כגי׳ ר״ח ובהרכבת שתי מלות פרסיות הנ״ל העולות עם שני פירושי רבינו בתחלת הערך כי פרהנג באן הוא שומר האוצר והוא הוא גבאי המס ועוד פרהנג באן הוא שומר המוסר והוא שבא לענוש בני אדם] —

פַּרְהַדְיָא (כל״פ پَرَاسِيا, پرّاسيا כנפי הָרֵיחַיִם Mühle, Mühlenflügel[8]) בחלומות דפ׳ הרואה (ברכוי נ״ו רע״א) וטחני בך קשיאתא בפרהדיא[9] דדהבא הרהר וחזא. ס״א בריחיא דדהבא. *[אחי״ה כס״א אי׳ לפנינו אבל בכ״י ש״ס (אצל ב״נ) אי׳ בפרהדיא ובכ״י פ׳ בפרחדיא (ד״ס ברכות בצד קנ״ג.) והוא מל״פ הנ״ל ודל״ת הוא במקום סמ״ך] —

פַּרְהֶדְרִין (מל״י πάρεδροι Gerichtsräthe, Beisitzer beim Amt) בריש יומא (פ״א מ״א) בלשכת פרהדרין פי׳ לשון פרהדרין כגון אגרדמין הממונה על השווקים ולשון יון הוא — (א״ב פי׳ בל״י חכמי עצה ובית דין כמו סנהדרין ולא דקדק בעל הערוך). *[אחי״ה כנים דברי ר״ב אבל רבינו נגרר בפירושו אחר פי׳ ר״ח ליומ׳ ח׳: (בש״ס ווילנא) ע״ש. וגם בעל ערך מלין כ״י (באוצר החכם האלבערשטאם נר״ו) השיג על רבינו והגיד הרשום בכתב אמת אצל דברי הימים ליונים ורומיים וז״ל בתורף: והנה מלת פרהדרין מצאתי בל״י שהוא מלה מורכבת מן פַּרַא שהוא ענין קריבה אל הדבר והדריא(!) שהוא ענין ישיבה ומזה נקראו היושבים אצל המלכות בל״י פרהדרין לכן אומר אני כי מלת פרהדרין אינו שם פרטי למנוי אחד בפרט בזולת אחר במלת אגרדמין אבל הוא שם לפקיד הממונה על איזה דבר שיהיה לזמן מוגבל ועל הבחנה הזאת סדר ההנהגות שאמר אחשוב כי בתחלה היתה נקראת לשכת בלווטין מפני שלשכת כ״ג היתה כדאמרי׳ התם בפ״ק דיומ׳ י״ט. ומנוי של כה״ג לכל ימי חייו היו ע״ד מינוי חכמי העצה שאמר לכן היתה בתחלה נקראת לשכת בלווטין

---

[1]) ועיי׳ ג״כ בחידי׳ אגדות למהרש״א בסנהדי׳ שם. [2]) ובתשי׳ הגאונים בהוצאי׳ החי׳ ר״א הרכבי (צד 144) אי׳ דשנא ופרדשנא פרעון זה לפעולה זו. [3]) בגיטין נ״ז: שטר פרטתא. [4]) בפיי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) פרהגבאנא. [5]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ע (ועיי״ע ח״ד, ע״א) ובכ״י ה״ב טקסיווטי וכ״ה לפנינו ובפיי׳ ר״ח. [6]) וכן הובא זה הירוי׳ בפיי׳ ר״ח וכבר פירשתיו בעי׳ טקסיוטי. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס ושם פרהגבנא דמלכא ויתר שנויים עיי׳ בד״ס ב״מ צד קי״ט. ובנו״ג פרתגונא. [8]) פליישער אצל ה׳ לעווי. [9]) כ״ה בכ״י ודפ״ר ואמי׳ ובדו״ו בט״ס פרהדיא.

אמנם אחרי כן מתוך שהיו מתמנים ע"י ממון ולא היו מוציאין שנתן מחמת רשעתן חזרו וקראוה לשכת פרהדרין כלומר לא כדאי היא זו שתהא נקראת לשכת היועצים הנוהגים בשררה לימים ושנים רק לשכת הפקידים המשנים השררה מדי שנה בשנה ודומה להם ג"כ בענין אחר שגם הפקידים ההם רובם ע"י ממון ורצון האוהבים היו מתמנים כידוע בספור דברי הימים לרומיים ויונים עכ"ל. יומ' ט'. עיי"ע פרס ה'. תוספת' יומ' רפ"א וירו' יומ' פ"א דל"ח ע"ג ודל"ט ע"ג אי' פלהדרין עיי"ע] —

* פרהטיא (שם מקום) קידושי' פ"א. א"ל רב נחמן מפרהטיא לרב אשי נ"ל שהוא Φράατα במחוז Atropatene עיי' מאנגערט ח"ה, 103 ויוחסין השלם 170 גרס ספרטא ובעל סד"ה הביאו בסוג רב נחמן בן פרטא והוסיף באמצע ר"נ מפרפטיא.

פַּרְהוֹזִי (מל"פ پرهيزيدن הִשָּׁמֵר מאדם או דבר sich in Acht nehmen והשם پرهيز Vor-sicht) בשאלתות שלח לך אנשים (סוף הפרשי' סי' קכ"ט) מיבעי ליה לפרהוזי נפשיה בל' ערבי לזריז קורא פרהז. *[אחי"ה רבינו כיון על ל"ע فارة אבל האמת ל"פ הוא כאמור ובשאילתות שם אי' פרהוזי איזה פעמים] —

☞ פַּרְהַגְּנ (Richter) עיי"ע אפרהנג [1].

☞ פַּרְהֶסְיָא (בל"ס פַּרְהֵסְיָא מל"י παῤῥησία Offenheit, Öffentlichkeit, öffentlich) מדרש שמ"ר פ' נטה ידך על השמים (פי"ד) אם אביא עליהם מכה בפרהסיא פי' בל"י בגלוי לעיני כל). *[אחי"ה הפכו סתר צנעה עיי' סוכ' מ"ט: ביצ' ט"ז. חגיג' ה'. סוט' י': סנה' ע"ה רע"א ושם ע"ד: פרהסיא וזה הציון הביא ג"כ בעל תשבי ובכל זאת אמר נ"ל שאין משמשין בו זולת בית השמוש! ע"כ והושאל לקול רם דב"ר פ"ב בפרהסיא. וקרוב לזה בל"פ فروهيده öffentlich. ופרהסיא משמשת על ענין בלתי היות מוחים בידו עיי"ע פרהסיא לבעל ערך מלין כ"י אשר באוצר ה' האלבערשטאם שהאריך בזה בשני ערכים כמעט שוים] —

פַּרְוָה (שם הפרטי) בפ' אמר להן הממונה (יומא ל"ד:) הביאוהו לבית הפרוה. גמר' (שם ל"ה.) מאי פרוה אמר רב יוסף פרוה מ ג ו ש א [2]. פי' „פרוה שם אדם מגושי ויש מן החכמים שאומרים כי חפר מחילה תחת הקרקע בקודש עד שיראה עבודת כה"ג ביוה"כ והרגישו ה כ ה נ י ם [3] באותה חפירה שבאותו מקום ו ח פ ר ו ומצאוהו [4] ואותה הלשכה קרויה על שמו". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח ליומא (בש"ס ווילנ'), אבל בית הפרוה בה"א הידיעה (וכדאי' גם ביומ' ל'.) קשה להלמו לפי זה הפי' ועיי' ג"כ מ"ש בהפשב"ע — ובענין עוף פרוה (חולי' ס"ב:) עיי"ע כניא (ח"ד, רנ"ז)] —

* פַּרְוָאָה (שם פרטי) ע"ז ל"ח רע"ב ר' חייא פרוואה וגי' בעל סד"ה פרודאה וצ"ל פרוראה וכדאי' לנכון ביוחסין השלם צד 137 וא"כ הוא מלשון פרוור עיי"ע.

* פַּרְוָבָּטָה במד"ר פי"א עיי"ע פרבטאות. ובקצת נוסחאות פרוזבטה.

* פַּרְוִיטוֹת (שם אומה) פתרסים (בראשי' י', י"ד) מבואר בב"ר פל"ז פרוויטות.

* פַּרְוִילָא (מל"י περιβόλαιον בל"ר perivolium מגרש (Gehöft, Weideplatz הועתק ככה בתר"י ומגרש לערים (במדבי' ל"ה, ב') תר"י א' פרוילין (בתר"י ב' פרווילי) לקרויא ועיי' לויק' כ"ה, ל"ד. פדורוילי בתר"י במד' שם ד'. ה'. ז' צ"ל פרווילי עיי' רימ"ז בט"ר ח"ב, 87 אבל עיי"ע פרוור.

פַּרְוַיִם (שם מקום) (בדה"י ב' ג', ו') בילמדנו ואתם הדבקים (לי' בתנחו' שלנו ולי' בתנחו' הישן הו"ל ה' רש"ב) ומנין שהיה עושה פירות שנא' (דה"י הנ"ל) והזהב זהב פ ר ו י ם. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט יבדפ"ע פרוויים, פרויים, פרווים. וכנ"ה במד"ר פי"א מהו פרוים שהיה עושה פירות וכו'] —

פַּרְוָן (נ"ל מל"י φορεῖον Sänfte) ובנותיך על כתף תנשאנה (ישעי' מ"ט, כ"ב) תרגומו על פרוון יתנטלן. *[אחי"ה פי' פרוון כמו פוריון עיי"ע בל"י כסא אשר בו נושאים את החשובים ותרגם בהשאילה] —

פַּרְוַנְקָא מל"פ پروانك בל"ע فروافق, فرافق בל' פעהלוי פרואנק בל"ס פַּרְוַנְקָא בריה שמהלך לפני ארי ומזה בכלל ההולך לפני אחר ומורה דרך ושליח (Führer, Bote, Vorläufer בס"ג

---

1) ח"א, רל"ז וש"נ. 2) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג אמגושא ועיי"ע בח"א, קי"ג. 3) כ"ה נכון בדפ"ר ובפי' ר"ח ובשרפ"ע חכמים ועיי' ג"כ תוספ' יומי ל"ה. ד"ה פרווה. 4) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט ובפי' ר"ח אבל בשדפ"ע שחפר,

דפ' לולב וערבה (סוכה מ"ח:) יומא חד שבקתיך ושויתיך [1]) פרוונקא. ב ר י ש [2]) גמר' דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ג:) קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא. בס"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנה' ל"ח:) הימנותא בידך [3]) דאפילו בפרוונקי נמי לא קבליניה פי' "פרוונקא שהוא כת"יר לא קיבלנוהו [4]). בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח.) האי עינבתא פרוונקא ד מ ל א כ א [5]) דמיתותא היא. פי' יש בריה שמהלך לפני ארי וקורין אותה פרוונקא כך כשיבא זה החולי על אדם הוא פרוונקא דמלאך המות והוא שלוחו ופי' פרוונקא שליח — (א"ב פי' בל"י ציר רץ ומהיר בשליחותו). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י אמצ' προύνικος (προὔνεικος) נושא סבל וגם ציר רץ אבל הנכון שהוא ל"פ הנ"ל ונקרא מין בריה (سياه گوش פי' מי שיש לו אוזן שחור) אשר רץ לפני ארי וסופר ערבי Damir קוראת البير עיי' מ"ש באכארט היעראזאיקאן ח"ב צד 112 והלאה. והושאל לשליח וכמו שפירש"י בסנהד' פ"ב. ול"ח: ובסוכ' הנ"ל פי' רץ לרוץ לפניו. ואפרים הסורי השתמש בזו המלה במובן נושא אגרת וזה עולה יפה במשל קריינא דאיגרתא וכו'] —

פַּרְוָור (פי' כמו פַּרְוָר בל"מ (מ"ב כ"ג, י"א) ועוד עיי"ע פרבר וש"נ פי' מגרש העיר Vor-stadt, Vorhof) בס"ג דפ' נערה שנתפתתה (כתובו' נ"ד.) בבל וכל פרוורהא [6]) נהוג כרב נהרדעא וכל פרוורהא נהוג כשמואל. בפ' המביא גט בגמ' ר"מ אומר (גיטי' ח':) הקונה שדה בסוריא כקונה ב פ ר ו ו ר י [7]) ירושלם. ושדה מגרש עריהם (ויקר' כ"ה ל"ד) תר"י (א') פרוורי [8]) קרויהון. ירעשו מגרושות (יחז' כ"ז, כ"ח) תרג' יזועון פרווריא. בב"ר פ' ס"ט [9]) (פס"ח) עולין ורואין איקונין שלו ויורדין ורואין אותו ישן [משל] למלך שהיה יושב ודן בפרוור [10]) עולין לבסילקי ורואין אותו ישן יורדין בפרוור ו מ ו צ י א י ן [11]) אותו יושב ודן [12]) — (א"ב פי' בל"י מגרשי הערים וכפרים). *[אחי"ה ר"ב כיון כנראה על ל"י φρούριον fester Platz, Burg והנכון שהוא מל"מ ול"פ הנסמן בע' פרבר וכתיבה מלאה ראיה לזו וכ"ה בתוספת' כ"י ע"ז פ"ז (פ"ח) פרואר שישראל וגוי כונסין לתוכו יין פי' אוצר יין וכ"ה בל"פ پروار فرواره. ובנ"ג פרזא. ועוד ענין מלה פרסית תוספת הבנין (עיי"ע פרבר) וכן בירו' מגיל' פ"ג דע"ד. ההן פרוורה מהו מיעבר בגויה ר' אבהו עבר בפרוורה. ונראה שגם פרוילא הוא הוא כמו פרוור וכן בל"פ فروال הוא כמו فروار, והמתורגמן טעה במ"כ לגרוס בכ"מ פרוודא בדלת וכן פרודאה צ"ל פרוראה עיי"ע פרוואה ומ"ש] —

פַּרְוָתָא (נ"ל מל"פ فرود פי' נמל, פורט Hafen). דלול שפט (ב"מ ע"ג: ב"ב צ"ח.) פי' בעי' לול שפט [13]), פרוותא [14]) דמשמהיג (ר"ה כ"ג.) בע' משמהיג, בפ' גיד הנשה בגמ' שולח אדם (חולי' צ"ה:) התם פרוותא דגוים הואי דאיסורא שכיח טפי. *[אחי"ה ופירש"י נמל פורט (porta) ונ"ל שהוא ל"פ הנ"ל (ולא porta כדעת ה' לעווי [15]) והקבוץ ר"ה כ"ג, תלת פרוָותָא הויין וכו' ועיי' פירש"י — ועה"ק שנ"ב יש כאן ערך בפני עצמו: פרוותא דמיא פי' הילוך המים שקורין בורט ב"א ע"כ והוא Fürt, forda, Bort, Forth עיי' אדעלונג ע' Furt] —

פָּרַז (מל"מ עיי' בפנים ונרדף עם פרץ ובל"ע برز יוצא מגבול בהפעיל הפריז das Mass durch-brechen, über die Grenze gehen) בפ"ק בנדה בגמ' וחכ"א (נדה ד':) ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו. פי' שעשה הרחקה יתירה והרחיב את הדבר כמו (זכרי' ב', ח') פרזות תשב ירושלם. *[אחי"ה ובירוש' נדה רפ"א דמ"ח ע"ד הגי' שהפליג עיי"ע פלג. נדרי' ל"ב. מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה. ב"מ ס"ט: מפריז על שדהו וכו' אבל עיי"ע פר ב'. — קהל"ר פי' אין אדם שליט ומפריזין באצבעותיהם אולי הוא מל"פ فروزيدن נתן רמז

[1]) בנו"ג חד יומא שבקוך ושויוך ובכ"י ש"ס כגי' רבינו שבקתך וכ"ה בכ"י ק"ט. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב וב"ר, ובדפ"ע בטעות בסוף. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ועיי"ע הימן (ח"ג, ר"ב) ובפי' ר"ח לי' בידך ובנו"ג בידן. [4]) הועתק מפי' ר"ח ושם כפרוונקא וכצ"ל בגיי הערוך ובנו"ג בפרוונקא וכל הענין פירשתי על בוריו בעי' מיטטרון. [5]) כ"ה בכ"י ג"ג וק"ט. [6]) בנו"ג בט"ס פרוורהא. [7]) כ"ה בכ"י ודפ"ר וא' אבל בדפוי"ו בט"ס בפריורי ובחלה פ"ד מ"א בפרוור שבירושלם, תוספתי תרומ' ספ"ב בפרואר ובנו"ג בט"ס בפרוד, פרוזדר. [8]) בנו"ג פרוילי עיי"ע פרוילא. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וי"ו ל"ד וכ"ה ברפ"ר ובשדפ"ע ס"ח אבל רבינו מונה פרשה אחת יתירה לחשבון שלנו. [10]) בנו"ג בפרוור. [11]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע ורואין. [12]) בנו"ג בהיפך הסדר ועיי"ע בסיליקי. [13]) עיי"ע ח"ה, כ"ח ושם גירס' רבינו מב"מ אפרוותא וכ"ה לפנינו ובכ"י ש"ס ר' ב' אבי פרוותא דלשפט עיי' ד"ס ב"מ צד ק"ד. [14]) בכ"י ק"ט המשך הערך ולא כבדפ"ע ערך בפני עצמו. [15]) ובעל המשביר הגיה ללא נכון פרמתא כדי להוציאו מל"י ὕφορμος.

ובפתיחת' איכ"ר סי' י"ב הגי' ומרמזין עיי"ע מלמל. ובהקל בינוני פעול פָּרוּז מל"מ פְּרָזִי והפכו מוקף עיי' מגילה י"ט. פרוז בן יומו נקרא פרוז אשכחן פרוז מוקף מנא לן וכו', ירוש' מגיל' פ"ב דע"ג: פרוז היה באותה שעה] —

פָּרוֹז[1]) אנדרפתא[2]) (חולי' ס"ב:) כבר פי' בע' אנדרפתא[3]).

* פרזא ט"ס עיי"ע פרוור.

פרזבט (= פְּרוּזְבְּטָא = פרוּזְבַּסְיָא מל"י πρεσ-βευσία Gesandschaft, Gesandschafts-empfang; פְּרוּזְבּוּטִים πρεσβευτής Gesandter) בילמדנו בריש וארא (תנחומ' שם סי' ה') ואחר באו משה ואהרן: יום פרזבטיא של פרעה היה והיו המלכים כולן באין ומעטרין אותו. ובריש אלה הדברים (תנחומ' הקדום והישן עפ"י כ"י ספרדי אצל רש"ב צד ב') שבעים לשון עומדין בפתח פלטין[4]) של פרעה שאם יבואו פרזבטין של מלך יהיו משיחין עמו בלשונו — (א"ב פי' שלוחים ומלאכי השרים ומלכים. ופי' פרזבטיא שליחות כלו' שהיו המלכים שולחים לבקש בשלומו). *[אחי"ה כנים דברי ר"ב כי פרוזבוטים הוא שליח מל"י הנ"ל וכ"ה בשמ"ר פמ"ב משל למדינה ששלחה פרוזבוטים לעטר למלך וכו'. תנחו' ויגש סי' ו', שלח יהודה פרוזבטים אצלו ובהשמטת הטי"ת עיי"ע פרזבין. והשם המופשט שמ"ר פ"ה יום פרוזבוטי ובתנחומא הנ"ל יום פרוזבטיא ובתנחומא הקדום והישן וארא סי' ב' הגי' יום פרוסביסרא ונ"ל ברור שצ"ל פרוסביסיא והוא ל"י πρεσβευσία אסיפת השלוחים ובלקח טוב שמות ה', א' יום פרום וצ"ל פרוסבטיא ועוד השם המופשט בתנחומ' הקדום בהוספה לפ' דברים אצל רש"ב (צד ב') שאם יבא פרוזביטרון ממקום אחר וכו' והוא πρεσβυτέριον אסיפת השלוחים והמדפים ממנטובא השמיט המלה הזרה והציג "אדם אחר" עיי' הערת רש"ב הנ"ל. ועוד השם המופשט בילק' אסתר ר' תתרנ"ח שונאי הוא שירדתי עמו בפרוזבוטים צ"ל פרוזבוטים πρέσ-βευσις, πρέσβυσις אסיפת היועצים כלו' המן ספר שעמד בפני הדיינים לבוא במשפט עם מרדכי. עיי' מגילה ט"ו סע"א ורע"ב ועיי"ע פרוזבול] —

* פרוזבטה ט"ס עיי"ע פרוובטה.

* פְּרוֹזְבּוֹל (מל"י πρὸς βουλῇ (או προβουλή עיי"ע בט ח"ב, ל"ט) Dokument vor dem Gericht um die Schulden einzufordern) בסוף שביעי' (פ"י מ"ג, ומ"ד) פרוזבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל וכו' זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינין חותמין מלמטה או העדים ומפורש בפ' השולח גט בגמ' הלל התקין פרוזבול (גיטי' ל"ו:) וכבר פירשנו בע' אסטרטיגי ובע' בט. פי' פרוז הוא פרוס תקנת הדבר כעין פורסא דמלתא (גיטי' ל"ז.) כלומר תקנה למלוה שלא יאבד ממונו ותקנה לעני שימצא מי שילונו — (א"ב פי' בל"י בית דין ממונה שלא יקבל אחד מן העם נזק וירד מנכסיו וגם נאמרה כן עצה נתונה בבית דין על ענין זה). *[אחי"ה כבר הארכתי אודות שתי המלות בע' בט ד' ועוד הגי' בסמ"ך פרוסבול גיטי' ל"ו: ל"ז. תוספת' שביעי' ספ"ח והקבוץ פרוסבולין תוספת' ב"ב ספי"א. ובענין מגיל' ט"ו סע"א ורע"ב זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי נ"ל שפי' זה מרדכי בא בפרוזבולי בטענה προ-βουλή וזה המן בא בפרוזבוטי בטענה מל"י πρό-φασις Vorwand וזה מה שפירש"י מרדכי בא אליו בטענת עושר המן בא בטענת עני וכו' ומה שפי' רש"י עושר ועני הוא לפי דרש הגמ' (גיטי' ל"ז.) בולי אילו עשירים וכו'] —

פְּרָזְבִּין (מל"י πρέσβυς, πρεσβεύς שליח Bote, Gesandter) בב"ר בסמוך וישלח יעקב (ספע"ד) לקח מאלו ומאלו ושלח פרזבין הה"ד (בראשי' ל"ב, ד') וישלח יעקב מלאכים — (א"ב פי' בל"י שליחות עיי"ע פרזבט ובמדרש חזית פ' ישקני מנשיקות משה רבינו תעשה פרזביין שליח בינותינו). *[אחי"ה בלי ספק שליח בא מגליון פנימה להורות על פרזביין צ"ל פרזביון וא"כ מובן המלה שליח ולא שליחות כדעת ר"ב] —

פרזג (= פרוזג מל"פ پیروزه בל"ע فیروزج Türkis) תרג' בפסוק ידיו גלילי זהב (שה"ש ה', י"ד) אשר גליף על פרוזג. *[אחי"ה בתר"י א' שמות ל"ט, י"ב אי' בתמורתו טרקין, וריב"י טאווס העתיק נפך במלה פרסי' הנ"ל עיי'

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב, ושם בט"ס פרון, ו"ו ול"ד וב"ר ובדפ"ע הוא ללא נכון מעי' הקודם. [2]) כ"ה בכ"י הנ"ל ובדפ"ע אנדרפטא, אנטרפטא. [3]) ח"א, קמ"ג. [4]) בתנחומ' בפלטרין.

מה שכתב בשמי הח' רש"ב בלקח טוב תצוה כ"ח,
י' ושם תרשיש פרתזיג וצ"ל פרוזיג] —

פְּרֶזְדָּאוֹת (מל"ר Besatzung, praesidia, praesidiarii (Wachen zur Beaufsichtigung בס"ג דתעניות (ל' סע"ב) ובפ' יש נוחלין בגמ' בנות צלפחד (ב"ב קכ"א:) יום שביטל הושע בן אלה פרוזדאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל. בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח:) שביטל פרוזדאות שהושיב אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל [1]. בס"ג דגיטין (פ"ח.) כתיב ביה בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל (מ"ב י"ז, ב') וכתי' (שם ג') עליו עלה שלמנאסר א"ל אותן פרוזדאות שהושיב ירבעם ובא הוא ובטלן ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל אמר הקב"ה אותן השנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי. פי' פרוזדאות שומרים — (א"ב בנוסחאות כתוב פרוסדאות פי' בל"ר אנשי מלחמה נצבים בעיר על הדרך לשמרו ותרג' בפסוק את הכל עשה יפה בעתו ומני פרזדוין על שבילא). *[אחי"ה בקהלת ג', א' אי' בתרג' פרזדוון, וכן בתרג' רות ד', כ' פרזדאוון דאותיב ירבעם חייבא (ובדפו"ו בט"ס פרוזבין) ובמ"ק כ"ח: פרדסאות ובתוספת' תעני' פ"ד פרדסיאות ובכ"י ש"ס בתעני' כ"ח. פרדסיות אבל בנו"ג שם: פרוזדאות כגי' רבינו וזה נעלם מעיני ר"ב ובדף ל': פרדסייאות ובכולם צ"ל פרסדאות כדאי' בע"י הראשון בתעני' ובירו' (עיי' ד"ס שם ושם), ופי' מל"ר כדאי' במו"ע — ובכ"י ג"ג גרס בראש ובאמצע הערך פרוזדאות ל ש ו ן י ו ן (?) שומרים ובלשון ישמעאל (?) קורין לשומר הדרך פ ר ו ז א ר ע"כ והוא הוספת הכותב] —

* פרזדון, פרזדאון עיי"ע הקודם לזה.

פְּרָזְדִּגְמָא (= פְּרוֹסְטַגְמָא מל"י πρόσταγμα Befehl, Edikt) בילמדנו כי תשא ויתן אל משה (תנחומ' כי תשא סי' ט"ו) מלך ב"ו פורם פרוזדיגמאות [2] במדינה ואומר פלן קומוס וכו'. בפסקא דשור או כשב (פסיקת' דר"כ צד ע"ז.) למלך ששלה פרוזדגמא שלו למדינה נטלוה ועמדו על רגליהן ופרעו את ראשיהן וקראו אותה באימה ברתת ובזיע כך אמר הקב"ה לישראל קריאת שמע פרוסטגמא [3] שלי. ובפסיקת' דבחדש השלישי (שם צד ק"ב.) לא יהיו דברי תורה בעיניך כפרוזדגמא ישנה. פי' איגרת — (א"ב עיי"ע פרסטגמא). *[אחי"ה בע' פרסטגמא הביא רבינו זה דשור או כשב בשם ויק"ר פכ"ז אבל בנו"ג שם ג"כ בזיי"ן וכן בויק"ר ספי"ז (הקבוץ) ג' פרוזדיגמאות שלח יהושע וכו'. ובילק' מיכה רמז תקנ"ד פרוזדוגמא וכ"ה בפסיקת' דר"כ צד ק"ב. פרוזדוגמא ישנה.. פרוזדוגמא חדשה [4]) עיי' הרשב"ם לדברי' ז', י"א והביא את פי' הערוך אגרת ובאמת פי' דת וגזרה ועיי"ע פרסטגמא ושם אביא העתקת הע' הזקנים כי עיקר הגי' בסמ"ך ובטור או"ח סי' ס"א אי' בטעות פרוטגמא וצ"ל פרוזטגמא וע"ש במרן ב"י] —

* פְּרוֹזְדָּק (שם חכם) במד"ר פי"ב ר' פרוזדק בר נחשא ובילק' תהלי' ר' תשנ"א ר' פרוזדירי וכו'.

פְּרוֹזְהוֹר (מל"י πρόθυρον Vorhof) בפ' ב' בנדה (י"ז:) החדר והפרוזדור והעליה פי' עליה מקום השתנת מי רגלים נמצא בפרוזדור ספקו טמא. בפ' לא יחפור בגמ' ניפול (ב"ב כ"ד רע"א) אף אנן נמי תנינא דם הנמצא בפרוזדור ספקו טמא [5]). בפ' בן זומא (אבות פ"ד, ט"ז) התקן עצמך לפרוזדור [6]) כדי שתכנס לטרקלין פי' „פרוזדור לשון יון הוא והוא בין השער לחצר המלך קודם שיכנס לפני המלך ושל אשה במקום ערוה בשפתות ערוה שמו פרוזדור" [7]) — פ ר ו ז ב ו ל א"ד פרוסבול. פ ר ז ד א ו ת א"ד פרסדאות. פ ר ו ז ד ו ר א"ד פרסדור [8]) — (א"ב פי' בל"י מקום לפני פתח הבית ואולם השער). *[אחי"ה בהשאילה נאמר על שפתות הערוה או על רחם של בהמה נדה מ"ב: הוציא הולד ראשו חוץ לפרוזדור וכ"ה בירו' נדה פ"ב ד"נ. חולי' ע"ב. שמא יוציא ולד ראשו חוץ לפרוזדור. ושם ס"ח. אין פרוזדור לבהמה. בכורו' מ"ו: אדם מבהמה לא יליף דלית ליה פרוזדור ועיי' תוספות שם ושם. שבת פ"ו: אשה דאית לה פרוזדור .. בהמה דלית לה פרוזדור. אלם (מ"א ז', ז') תרג' פרוסדא לבית דינא (כרד"ק

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ול"ד ה"ב ובדפ"ע לי' מן בס"ג עד בס"ג. [2]) בנו"ג פרוודיגמאות וצ"ל כגי' הערוך. [3]) כ"ה בדפ"ר אבל בכ"י ק"ט פרוזדגמא וכ"ה בפסיקת' ובתנחו' הישן אמור סי' י"ג ובדפ"ע פרוסטיגמא. [4]) בתנחו' סוף עקב פרוזדגייא צ"ל פרוזדגמא. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ו אבל בשרפ"ע נשמט מן ספקו טמא עד ספקו טמא. [6]) בנו"ג בפרוזדור. [7]) הועתק מפי' רה"ג (בסד"ט 31) ושם הגי' והפרסור וא"ד פרוסדור ושם רחלין בטיית ונ"ל שצ"ל דחלוז = دهليز Vorhaus. [8]) בדפ"ר המה ערכים בפני עצמן ללא נכון.

נ"א פרוסדור), וכן בשהש"ר פ' גן נעול בא וישב עליה בפרוזדור וכו' (עיי"ע פרדימס). והוא ל"י הרשומ' בתחל' הע' [1]) וע' הזקנים העתיקו אולם (יחזקי ח', ט"ז), מסדרונה (שופטי' ג', כ"ג), פתח (בראשי' י"ט, ו; ירמי' א', ט"ו), תא (יחזק' מ', ז') מפתן (שם מ"ו, ג') ע"י זו המלה, וכן העתיקו סף (שופטי' י"ט כ"ז; מ"א ז', נ' ועקילס ותודוס ליחזקי' מ"ו ו. ז')] —

* פרוזדירי עיי"ע פרוזדק.

☞ פַּרְזֶל (בלא"ר פַּרְזְלָא וכן בל"ס פי' ברזל (Eisen בדניאל (ב' ל"ג) שקוהי די פרזל תרג' ברזל. *[אחי"ה תר"י דברי' ח' ט', תרג' משלי כ"ז, י"ד; לאסתר ה', י"ד וזולתו ובדרז"ל ב"ק פ"א: עיי"ע גזה, יבמות ע"ו. חולי' ע"ז. עיי"ע זרף ב' סנהד' צ"ו: גיטי' נ"ז רע"ב עיי"ע מסרק. ויק"ר פכ"ד פרזליָא והפעל ממנו באתפעל גיטין ס"ח סע"א כי אתער הוה קא מיפרזל פי' כי ניער משנתו היה אגוד בשלשלת של ברזל וכן בל"ע فرزل, ורש"י פי' לפי הענין משתגע ומתעסק לנתקה הימנו ע"כ וזה הוליך שולל את ה' לעווי לפרש מל"ע فضل נעשה משוגע] —

פְּרַזֵם (aus- zusammenpressen) ברפואות דמי שאחזו לצפרא. אפרזמינהו למיא מיניה — (א"ב אין גי' זו בנוסחאות שלנו). *[אחי"ה כבר רמזתי על זו הגי' שלי' בספרים שלנו במבוא צד LXVI ובדפ"ע נ"ב גיטי' ס"ט. וגי' כ"י ג"ג מיפרזמהו] —

פְּרְזוֹמָא (בל"ס פְּרְזוּמָא, פְּרוּזָמָא אזור מלש' יוני' περίζωμα Gurt, Schurz ובל"ע فرزوم טלית אשה אשר סביב יריכותיה) בפ"ק בסוכה בגמ' הדלת (סוכה י"א.) ובפ' התכלת בר"ג (מנחות מ"ג.) רמי תכלתא כפרזומא [2]) דאנשי ביתיה פי' תלה ציצית בטלית של אשתו [3]). בגמ' דפ' כל הכלים (שבת קכ"ה.) אמר רב שירי פרוזמאות [4]) אסור לטלטלן בשבת פי' שירי טליתות. ירוש' בבמה אשה (פ"ו ד"ח:) המחלצות (ישעי' ג', כ"ב) פ ר ז ו מ ט א [5]) — (א"ב פי' בל"י מחלצת ומעיל ובל' רבים פריזומטא). *[אחי"ה בל"י פירוש περίζωμα אזור וכהעתקת השבעים אקילס סומכוס ותודוס לירמי' י"ג, א'; וסומכוס לישעי' י"א, ה'. וכן העתיקו השבעים מלת חגור (משלי ל"א, כ"ד) חגורה (בראשי' ג', ז') אבל גם מטפחת (רות ג' ט"ו) והקבוץ περιζώματα] —

פְּרְזוֹמָא אולי מל"י האמצעי' προζύμιον, προζύμη, ζύμη eingerührte Gerste (zum Bierbrauen [6]) בסוף הלכה קמא דערבי פסחי' (ק"ז.) ומה פרזומא בעאי מיניה מרב שכר התאנים [7]). בפ' האיש מקדש בו בגמ' מעשה בה' נשים (קידוש' נ"ב:) ההוא גברא דשקל פרזומא דשיכרא ויהב להך איתתא ואמר לה התקדשי לי בהא פי' כלי מלא שכר. *[אחי"ה בנו"ג בקידושי' ההוא פרסיא דקדש בפרומא דשיכרא ובע' פרמא א' גרס רבינו אצל פרזומא ג"כ ההוא גברא דשקל פירמא דשיכרא וגי' ההוא גברא אי' ברי"ף ובתוספת' ר"י הזקן, ושם (וברש"י קידו') הגי' פרוזמא ופי' כלי קטן שנותנים בו שכר ור"ש פי' לאחר שהוציאו השכר הראשון מהתמרים עושים מפסולת התמרים שכר ונקרא פרוזמא ע"כ ולפי זה פרוזמא הוא προζύμη רק זה נאמר מפסולת השעורים לעשות מהם שכר וכן פירש"י ורשב"ם לפסחי' פירזומא שכר שעורים וגם פירמא יש פתרון מל"י φύραμα Gerstenteig עיי' רימ"ז שם. ופי' רבינו בע' פרמא עולה לפי שטת הרי"ף ע"ש ומ"ש אבל מ"ש כאן שכר ה ת א נ י ם לא ידעתי מאין גזרתו אבל מ"ש כאן פרזומא דשיכרא (קידושי' הנ"ל) כלי מלא שכר תתכן רק אם נגרס פרומא כרי"ף שפי' פרומא דשכרא כלי קטן ועדיין קורין בבבל לכלי קטן פרמא ע"כ וכיון על ל"פ برمه, برمه קדרה שמבשלין בו עיי"ע בורמא (ח"ב, קצ"ה)] —

פרזק (שם פרטי) בפ' הזהב בגמ' כל שהכסף (ב"מ מ"ט:) שמע דקא בעי למנסביה דבי פרזק רופילא. פי' גוי אנס.

* פְּרְזִיקְיָא (שם עיר Porsika במיסופוטומיא) עיי' מאנגערט ח"ה, 200 עיי"ע רבינא ומ"ש.

פֶּרַח (מל"מ פי' תחלת צמיחת הציץ ועוד ציצי המנורה והבנין Blumenkelch, kelchartige

---

[1]) ולא כגזרת התוספות בנדה י"ז: ע"ש. [2]) בנו"ג לפרזומא ובכ"י ב' בש"ס סוכה (ד"ס צד י"ד.) בפרוזמא וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י למנחו' (בקובץ כ"י אנגיילי דף ד'.). [3]) וכ"ה בפי' ר"ח לשבת קכ"ה. ולסוכה ושם הגי' כגי' רבינו. [4]) וכ"ה בפי' ר"ח בשבת וכ"ה לפנינו פרוזמיות ובכל הדפוסים הישנים פרוזמיות. [5]) כ"ה בדפ"ר ודפ"א וכ"י ה"ב וג"ג (ושם פרזומתא) וב"ר אבל בכ"י ו"ו ל"ד פרוזמטא ובנו"ג פירזומטא וכ"י ק"ט ודפו"ו פרזומא. [6]) עיי' מיירסיאוס 452 ורימ"ז בט"ר ח"ב, 184. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע עוד: ואסני.

בהקומץ רבה בגמ' ז' קני מנורה (Verzierung (מנחו' כ"ח:) כפתר ופרח: פרחים למה הן דומין לפרחי העמודים. בכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ז) קני מנורה טהורין הפרח והבסים טמאין. פי' „הרחב של מעלה שיושב בו הנר [1]) שמו פרח והאמצעי העומד שמו קנה ואותן ג' רגלים שהמנורה עומדת עליהן שמן בסים ומנין שכן [הוא] דתניא (תוספת' פי"א דשבת) מנורה ברה"ר גבוה עשרה טפחים ופרח שבראשה ארבעה טפחים נוטל הימנה" [וכו'] [2]). מנורה שהיתה במקדש לא היתה בזה הענין שהיא היו בה ז' קנים והנרות קבועין על גבה כמפורש בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"ב:) והא הכא כיון דקביעי נרות לא סגיא דלא למשקל בקינסא ואדלוקי ופרחיה היו בקנים ובמנורה. *[אחי"ה ועיי' עוד מנחו' פ"ח: ופי' רגמ"ה שם שפי' היאך היו קבועין הנרות במנורה של המקדש. וכנ"ה בענין ציצי העמוד ברות רבה פ' רוח אני ישנתי על פרחו (Knauf) של אחד מהן, ובהוראת ציץ ונץ ובפרט שם צומח שריחו נודף נקרא פרח לבן עיי' דב"ר רפ"ו. ירוש' שביעי' רפ"ז דל"ז: וכ"ה בכ"י אירפ' לשביעי' רפ"ה פרח לבין ובנו"ג פרחבלין פרחבינה. והפעל ממנו כל"מ על התגלות הצרעת (שמות ט', ט'; ויקרא י"ג כ') שבת ס"ב: פרחה בהן צרעת עיי' נגעי' פ"ח מ"ג והלאה פרחה בכולו.. פרחה במקצתו. ירו' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג פורח מן הטמא.. פורח מן הטהור. והשם המופשט פְּרִיחָה נגעים פ"ח מ"ד ומ"ה סנהד' פ"ח. ספרא תזריע פרש' ג' פרק ד' ופ"ה תוספת' נגעי' ספ"ג ירוש' מ"ק פ"א ד"פ: והקבוץ ירוש' מגיל' פ"א דע"א: פְּרִיחוֹת — ע"ז י"ז. הפריחה אמרה כשם שהפרחה זו אינה חוזרת וכו' כ"ה בכ"י ש"ם ובע"י הראשון ובנו"ג הפיחה עיי"ע פח — ועוד בהפעיל blühen lassen ב"ר פל"ז אתמול מפריח מצות ומעשים טובים וכו, ועיי"ע פרח ה'. ויק"ר פכ"ג ושהש"ר פ' כשושנה הרי היא מפרחת] —

פרח (= פָּרוּחָא בל"ם זבוב Fliege. פָּרוּחֵי flat-ternde Haare) כליא פרוחי (שבת נ"ז:) כבר פי' בע' כל [3]). פ"א בגד גדול שנותנין על כל הקשרים של ראש ומשום הכי נקרא כליא פרוחי שאוחז כל הבגדים המפריחין אילך ואילך ומשום הכי אינה יוצאה בה דכיון שהיא למעלה דלמא שלפא ומחויא ואתיא לאתויי. *[אחי"ה ובזו השטה הלך רש"י בשבת רק הוא פי' פרוחי על השערות הקטנות שמפריחין הנה והנה. ובעה"ק שנ"ב אי' כליא פרחי פי' הינומא ולעגריל כ"א שמפריח לכאן ולכאן (ומריחין) [צ"ל ומפריחין] הזבובין לפני הכלה ע"כ וגם בע' הנמא פי' עה"ק זו המלה ע"י פלענערליין (ח"ג, רכ"ה:) והוא בלא"ש האמצעי' Vlegerlein פי' צעיף [4]).

פֶּרַח (מל"מ פִּרְחָח, פִּרְחָה פי' הקטנים והנערים (junge Brut, blühender Jüngling בפ"ק במדות (פ"א מ"ח) ופרחי כהונה איש כסותו בארץ. פי' בני כהנים הראויים לעבודה. ארחי ופרחי (כתובו' ס"א. ס"ד:) כבר פי' בע' ארח. *[אחי"ה פרחי כהונה (יומ' י"ט. סנהד' צ"ו: ירו' סוט' פ"א ד"ז.) פי' רד"ק בע' פרח מל"מ הנ"ל ומזה הבין ג"כ אפרחים קטני העופות. ועוד נ"ל כי פרחי כהונה פי' כמו פורח שבע' הבא אח"ז ע"ש] —

פרח (= פּוֹרֵחַ מע' הקודם ein aufblühender Jüngling) בפ' שלשה שאכלו בגמ' נשים (ברכות מ"ז סע"ב) אמר ר' יוחנן פורח מזמנין עליו פי' ר"ח זה שנראה עליו צמח שיער נקרא פורח וזהו שאמר רב נחמן מי שהוא נכנס בכלל שנת י"ג ולא הביא ב' שערות ידועות שהוא חשוב כקטן אעפ"י שהוא גדול אם יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו פחות מזה לא והוא דשבחו לאביי דנפק לברא ואחוי כלפי שמיא לאו דוקא לאזמוני עליה אלא שבחוהו שיש לו בינה והוא קטן וג' שאכלו ירק וז' דגן דהוו להו רובא דמינכר מצטרפין לנברך לאלהינו ובלבד שיברך מי שאכל דגן. ורב האי גאון ז"ל פי' הא דאמרי' דלית הלכה בכל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ועל הא סמכינן וכיון דקאמר קטן אפי' בן ח' ובן ט' בדקינן ליה וחזינן שהוא יודע למי מברכין. *[אחי"ה דברי ר"ח הלא הם מפורשין בתוספ' ברכו' שם ד"ה קטן ועוד עיי' תוספ' ר' יהודה החסיד (בספר ברכה משלשת ל"ה) ובאו"ז ה' סעודה סי' קצ"ו] —

פֶּרַח (בל"ע فَرْخ מל"מ אפרח junger Vogel) בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ואלו מלאכות (כתובות

---

[1]) בפי' רה"ג בסד"ט 7 אי' שיושב בית שקועו של נר שהוא בבך בטיית וכו' ועיי' הר"ש. [2]) מלאתי זו המלה כי רבינו היה מקצר הציון מתוספתא וע"כ הביאו ג"כ רה"ג בפי' שאחריו נגרר רבינו, רק אח"כ הוסיף רבינו לבאר האיך היתה מנורה שבמקדש. [3]) ח"ד, רכ"ה: [4]) עיי' פערלעס בט"ר 5.58.

נ״ט:) הרוצה שילבין כתו יאכילנה פרחים וישקנה חלב סמוך לפרקה פי׳ אפרוחין כגון תורין ובני יונה. *[אחי״ה בנו״ג אפרוחִים . . וכן בל״ס פְּרַחְתָּא ומזה פרחתא בתרג׳ משלי א׳, י״ז; כ״ו, כ׳ והקבוץ ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ד סכות בנות (מ״ב, י״ז, ל׳) תרנגולתא ופרחיה. קהל״ר פ׳ טוב מלא: טבא חדא ציפרא כפותא מן מאה פרחיין. והפעל ממנו כמו בל״מ ענין עופפות ובריחה fliegen, fliehen חולי׳ ק״מ: קמ״א. היו שם אפרוחים מפריחין וכו׳. ב״מ י״א. גוזלות מפריחין. תוספת׳ סנהד׳ רפ״ה מפריחי יונים עיי״ע יון. ירוש׳ שבת פ״ז ד״י: והפריחתו הרוח, ירוש׳ עירו׳ פ״א די״ט: וירו׳ סוכה רפ״ב דנ״ב ע״ד והפריחתה. ב״ר פל״ז אתמול אפרוח עכשיו ביצה אתמול מפריח מצות ומעשים טובים עכשיו וכו׳. שם רפס״ז ומפריחן. אפעל אַפְרַח שבועו׳ ל׳: ירוש׳ סוטה רפ״ג די״ח ע״ג היך אפרחי. בקל ב״ר פצ״ג פרחה נשמתן, חגיגה י׳. פורחין באויר ועיי׳ נדרים ס״ב. שבועו׳ כ״ט. ל׳: ביצה כ״א. פסחים קי״א: כתובו׳ ק״ה: סנהד׳ ק״ו: יבמו׳ קט״ז. חולי׳ נ״ט. ירוש׳ תענית פ״ד דס״ח ע״ג. סוף ספרי פ׳ שנ״ז לחה פורחת וכו׳. ובענין פורחות דתענית ט׳: עיי״ע חזיז ופי׳ דרבינו שם הועתק מפי׳ ר״ח לתענית שם] —

פָּרַח (נ״ל מל״פ فَرَخ ענין יתרה ועודף viel sein, überwuchern) בפ׳ המניח בגמ׳ המצניע (ב״ק ל׳.) לא שנו אלא במפריח אבל מצמצם פטור פי׳ מייתר. *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ח מרחיב] —

פרח (= פִּירְחָא, פִּרְחָה רבינו פי׳ מע׳ הקודם ולי נראה מפעל פרח ענין עופפות flattern וכן בל״ס פִּרְחָא das Flattern, Beunruhigung) ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט:) לפרחא דליבא כל שכן דפרח ליביה אנא ליוקרא קאמינא. פי׳ כולן קרובי ענין הן כגון גדול ורבוי.

פַּרְחָא (בל״ס Blüte der Kapper) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ חוץ מן היין (ברכות ל״ו:) דשקליה לניצא דפרחא והוי[1]) בוטיתא[2]) פי׳ צלף ובלעז קפרא ובל׳ ישמעאל כפאר. *[אחי״ה כ״ה בכ״י נ״ג והוא كبر، كبار، قبار ובל״י κάππαρις בל״ר capparis בלאי״ט capparo וכן נקרא הצמח וגם הפרי, הפרי מובן בברכות ל״ו, ושם מ׳ סע״ב. והאילן מובן בפסחי׳ קי״א: טולא דפרחא, ושם הקבוץ דבי פרחֵי רוחי. חולי׳ נ״ט. שב בוטיתא דפרחי ועיי״ע בטיתא] —

פִּרְחָא לדעת קצת מל״י βροῦχος Heuschreken-art) ויתר הילק (יואל א׳, ד׳) תרג׳ מותר פרחא. *[אחי״ה וכן העתיקו השבעים ילק (יואל שם וב׳, כ״ה; תהלי׳ ק״ד, ל״ג, נחום ג׳, ט״ו) ארבה (ויקרא י״א, כ״ב; מ״א ח׳, ל״ז) חסיל (דה״י ב׳ ו׳, כ״ח ועקילס לתהלי׳ ע״ח, מ״ו)] —

* **פִּרְחָא** מע׳ פרח א׳) פסחים ק״י סע״א פרח פרחייכו עיי״ע חר ח׳, תפ״ב ושם מפורש.

פָּרַט (מל״מ ונרדף עם פרד וכן בל״ס פְּרַט ab-sondern, trennen פֶּרֶט einzelne Berre. פְּרוּטְרוּט Bruchtheil) בפ״ו בפיאה (מ״ה) ב׳ גרגרים פרט שלשה אינן פרט. בפ״ז (מ״ג) איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה. בפ׳ שני במעשרות (מ״ו) כרמון שאבור[3]) לי פורט ואוכל ובפ״ג (מ״ט) מגרגר באשכול ופורט ברמון. פי׳ אוכל פרצידי רמון אחד אחד. פרטיה נואף להוצא וערק בסוף גמ׳ דנדרי׳ (צ״א:) פירושו שיבר[4]). בגמ׳ דפ׳ יש בכור (בכורו׳ נ׳.) פונדיון זה מה טיבו קולבון[5]) לפרוטרוט. *[אחי״ה עצם הוראת פָּרַט פי׳ כמו פרד הבדיל אחד מחברו ובזה הענין במעשרו׳ הנ״ל ובנפעל נפרט פיאה פ״ז מ״ג ומזה השם פֶּרֶט גרגיר יחיד הנושר ופרט כרמך (ויק׳ י״ט, י׳) תרג״י נתרא וכ״ה בפשיטה. ויפה פי׳ ר׳ יונה (כתאב אלאצול 586) פרט: هو الحب المنثر من العناقيد פי׳ גרגיר הנושר מן הענף. — ועוד פי׳ פָּרַט כמו פרד ופרץ כבנדרי׳ הנ״ל וכן ב״ק קי״ז סע״א פריטן עיי״ע פרט ז׳ וכאן הוא עיקר מקומו וכן ביצ׳ כ״ז: ופרטיה הוצא לשפותיה ופירש״י קרע שפתיו. — ומזה השם פרוטרוט פי׳ חלק הנבדל והנשבר מהכל והיינו פרוטי Bruchtheil im Einzelnen עי׳ רש״י בכורו׳ ה׳. ולא מנאן הכתוב בפרוטרוט ופירש״י: פרוטי וכנ״ה בתוספת׳ ב״מ ספ״ד ואינו יכול לעמוד על הפרוטרוט, ובתוספת׳ מעשר שני פ״ב פרוטרט ובכ״י אירפורט פראטרוט. ירו׳ תעני׳ ספ״ד דס״ט ע״ג וסוף פתיחת׳ איכ״ר חמשה אלף ופרוטרוט. ירו׳ נזיר רפ״ה דנ״ג ע״ד מכנס פרוטרוט. ירו׳ סנהד׳ ספ״א די״ט ע״ד ואיתעביד ליה פרוטרוט צ״ל ואת עביד ליה פרוטרוט וכדאי׳ שם בסמוך] —

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפו״ו ובכ״י ודפ״ר וחיו ועיי״ע בטיתא. [2]) בכ״י ש״ס והויא ביטיתא. [3]) בדפו״ו בט״ס שאבוד [4]) ועיי׳ ת״י לנדרי׳ ד״ה פרטיה ותיבת ובערוך קאי אלעיל ולא כמחשבת הגאון מהר״י לאנדא שקאי אלקמיה ובערוך פי׳. [5]) כ״ה בדפ״ר ודפא״מ ולא קילבון כבדפו״ו.

פְּרָט (מענין הראשון (הפכו כְּלָל) Einzelnes, Specielles) וכלל בר"ג דפ' שלשה מינין אסורין בנזיר (נזיר ל"ד:) — (א"ב פי' בל"ר חלק דבר מה). *[אחי"ה ולא היא כי אין ל"ר pars יתכן כאן והוא מענין ראשון כאמור חלק שנפרד מהכלל, ובענין כלל ופרט והקבוץ פרטות (סוט' ל"ז רע"ב) פְּרָטִים (שמ"ר רפל"ב) ובלא"ר פְּרָטָא ב"ק נ"ד, והקבוץ פְּרָטֵי מבואר על בוריו בע' כל א' (ח"ה, רכ"ה) וש"נ ועוד עיי' יד מלאכי סי' ש"ך. — פְּרָט בקשור עם ל' פי' הוצאת דבר מהכלל (Ausschliessung) עירובין צ"ו. פרט לשבתות וימים טובים, שבועות י"ט. כריתו' י"ט. פרט למתעסק, שבועו' ל"ז. וכחש בה (ויק' ה', כ"ב) פרט למודה לאחד מן האחין, מכות ח'. ומצא (ויק' כ"ה, כ"ו) פרט למצוי, ב"ק ס"ד. ס"ח. והלאה ערכי' ל':] —

פְּרַט פי' מצרף ומחליף מעות Geld umwechseln.

פְּרוּטָה (= פְּרִיטָא einzelne Münze, Kleingeld) בריש קדושי' (ב'.) פרוטה שאמרו אחד משמנה באיסר האיטלקי. בפ"ב במעשר שני (מ"ט) הפורט סלע של מעשר שני. פי' המוכר סלע ולוקח בו מעות של נחושת שהן פרוטות. בפ' גט פשוט בגמ' כתוב בו זוזי (ב"ב קס"ו.) פריטי דדהבא לא עבדי אינשי. בפ' השותפין בגמ' כמא יהא בעיר (שם ח':) פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן. פי' אם יש בכיס של צדקה פרוטות של נחושת ומתירא שמא יפסידו מחליפן לאחרים מפני חשד [1]. בר"ג דפ' אין בין המודר (נדרי' ל"ג:) דקא מהני ליה פרוטה דרב יוסף פי' פרוטה דרב יוסף מפורשת בפ' הכונס בגמ' הוציאה לסטין (ב"ק נ"ו:) שומר אבידה רבה אמר כשומר חנם דמאי הנאה קא מטיא לידיה רב יוסף אמר כשומר שכר כיון דבעל כרחו שעבדיה רחמנא הוה ליה שומר שכר. בפ' ארבעה מחוסרי כפרה בגמ' אלו מביאין (כריתו' י':) מכאן אתה למד שעשירית האיפה בפרוטה. *[אחי"ה הקטנים של נחושת נקראו פרוטה או פריטא (בינוני פעול ופעיל מן פרט) ב"ב קס"ו. פריטי דדהבא לא עבדי אינשי, כתובות ק"י: פריטי דכספא לא עבדי אינשי ועיי' תוספו' ב"ב קס"ה: ד"ה אימא והם כאסימן בלי מטבע עיי' ב"מ מ"ו. כפי גי' רבינו בע' פרט ה' — וכמה היא פרוטה פלוגתא היא עיי' קידושי' י"ב. ירוש' קידושי' פ"א דנ"ח ע"ד. ולפעמים נקראו מעות סתם פרוטה סנהד' צ"ז. עד שתכלה פרוטה מן הכיס. פסיקת' דר"כ צד ק"א: בראשונה שהיתה פרוטה מצוייה וכו' פסחי' ג': ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה וכן בלא"ר ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה רע"ד דלא מיתן בר נש פריטין גו פומא ועיי' ירוש' ע"ז פ"ב דמ"א. אסור למיתן פריטין גו פומא. ירו' גיטי' פ"ג דמ"ה. אשאלון לציבורייא פריטין. וכ"ה פריטין ירו' ברכו' פ"א ד"ב סע"ה, ירו' גיטי' ספ"ז דמ"ט. ושם בכינוי: פריטוי וכצ"ל בקהל"ר פ' שמח תחת: פריוטי, ועוד אי' פסיקת' רבתי פכ"ג פריטות. והפעל פָּרַט פי' מחליף מעות הגדולות על הקטנות או בהיפך עיי' מעשר שני פ"ב מ"ח ומ"ט עדיו' פ"א מ"י, ב"מ מ"ה, ב"ב ח': שמ"ר רפ"ה יש אדם פורט זהב אחד וכו' עיי"ע יצא (ח"ד, קמ"ח)] —

פרט (= פְּרוּטוֹת נ"ל לשטת רבינו מל"י πραΰτης נחת Milde, Sanftheit) בפ' ב' בכלי' (מ"ב) ר' יוסי מטמא מפני שהוא כמוציא פרוטות פי' טיפה אחר טיפה. *[אחי"ה וכן פי' רבינו בע' טטרס (ח"ד, כ"ז) עפ"י פי' רה"ג רק בסיום הפי' (סד"ט 4) ליתנהו התיבות טיפה אחר טיפה ובזו השטה הלך גם הראב"ד בהלכות כלי' פי"ח הל"ו וסיים אחרי שהביא את הערוך בזה"ל ומסתברא כפירושה דגאון ופרוטות כמו הפורטים על הנבל והוא מלשון פרט כרמך כלומר הוצאות דקות פעם מוציא ופעם אינו מוציא וכו' וכן הסביר הכסף משנה דברי הרמב"ם שפירוש ומוציא פרוטות הוא: המים יוצאים ממנו מעט מעט באיחור גדול וכו' ועיי' ג"כ תוי"ט לכלי' וסיים שם: ובנוסחת מהר"ם נקוד הפ"א בשב"א והרי"ש והטי"ת שתיהן בחולם ופי' בפרוטרוט טפה אחר טפה ע"כ ואת אשר נראה לי שהוא מל"י הנ"ל פי' בנחת מעט מעט טפה אחר טפה וכפי' ג"כ רע"ב בכלי'] —

פרט (= פְּרוּטָה מענין פרט ג') בר"ג דפ' הזהב (ב"מ מ"ו.) דילמא אידי ואידי בפרוטות שנינו פי' „כגון אסימון (שם מ"ד.) שאין בו מטבע שקונין כדתנן (שם) מעות הרעות קונות את היפות" — (א"ב פרוטטות כתוב). *[אחי"ה אבל גי' ר"ח ורא"ש הוא כגי' רבינו וכ"ה בכ"י ש"ס פ' (ד"ס ב"מ צד ס"ה.) ודברי ר"ח הם שהעתיק רבינו ובאמת בפרוטות לא היתה מטבע עיי"ע פרט ג' וכדברי רש"י שהעתיק ר"ב בע' פרוטטות] [2] —

---

[1] וכ"ה בפירוש רגמ"ה כ"י. [2] ונראה לי ששני הערכים מיוחדים הם ולא נכללו עם פרט ג' כדי להוציא דעת מי שאמר כי פרוטות של כלים הנ"ל בע' פרט ד' הם. פרוטות ממש ועוד כי בב"מ הגי' הנכונה פרוטות ולא פרוטטות.

פרט (= פִּירְטָא Testament) בהגדה דפ' הניזקין (גיטי' נ"ז:) ובגמ' דחלק לענין נבוזראדן (סנה' צ"ו:) שדא פירטא בביתיה ואיגייר. פי' שטר צואה. *[אחי"ה בגיטי' הגי' שדר שטר פרטתא ובסנהד' שדר פורטיתא ובכ"י ש"ס מ' פיטרא וצ"ל ככ"י ק' ופ' פירטא ויתר השנוים עיי' בד"ס סנה' במקומו. ואולי נגזרה המלה מענין פרט כלו' פרטי הענינים שנוגעים לו ובתש' הגאוני' (הוצי' הרכבי) סי' ש"א צד 144 פי' פרט פירטאתא פרץ פרצות בחצירו] —

פרט (פְּרַט לדעת רבינו ענין שחוק spotten ולי נראה מל"ע فرط unwürdig handeln, verächtlich sprechen) בס"ג דב"ק (קי"ז.) רב כהנא פריטן סיפוותיה פי' נראין שפתותיו כמשחקות בכל שעה. במגילת איכה ישבו לארץ: יתבין וקא פרטין בנבוכדנצר. פי' משחקין — (א"ב מפרתין כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה רבינו פי' כן רק לפי המשך הענין במדרש איכה והבין כן גם פריטן (ובנו"ג דפרטיה) דב"ק אבל כבר רמזתי בע' פרט א' שאין ענינו ומקומו אצל זה דאיכ"ר כי זה פירושו היו מדברים בדרך בזיון מנבוכדנצר וכדאי' בנדרי' ס"ה. מבזין ועיי"ע פדר וענין פריטן סיפוותיה פי' שפתיו היו קרועין] —

פרט (פְּרֵטָתָא לפי' רבינו קליפה ולפע"ד מל"ס פְּרֵדָתָא כמו פרד ופרידה Granatkorn) בילמדנו ויהי ברד (תנחומא וארא סי' י"ד) ובפסקא דויהי ביום כלות משה (פסיקתי דר"כ צד ג':) חד אמר כפרטתא דרמונא דחרצינתיה מתחזיא מלגיו פי' כקליפה של רמון אותה שבפנים שהגרגרין נראין מתוכו. *[אחי"ה פי' הערוך הובא פנימה בילק' וארא ר' קפ"ו להורות על פריטתא דרמונא עיי' מ"ש הרב הח' ר"ש באבער פסיקת' דר"כ שם וש"נ ג"כ שמ"ר פי"ב כפרנותא וצ"ל כפרטתא ובשה"ש פ' צאנה בטעות פיטרתא ונ"ל שפי' פרטתא הוא כמו פרדתא עיי"ע פרד ופי' גרעין הרמון והראיה שבילק' איוב ר' תתקי"ב הביא זה המאמר בשם הפסיקתא כהדין פרצידא ופי' גרעין فرصيد וא"כ מה שגורס הכ"י כרמולי (הובא בהערה נ"ז מרש"ב בפסיקת' שם) פחדתא צריך לומר פרדתא כל"ס הנ"ל] —

פרט (= פְּרְטוֹטֵי מל"י φέρτατοι חשובים die Vorzüglichen) בויק"ר אמור אל הכהנים ולקחתם לכם (פ"ל) מה עשו בני המדינה רחוק י' מיל יצאו פרוטוטי לקראתו וקילסוהו פי' שלטוני מדינה בלעז פרוט"י[1]) ובפסיקת' ולקחתם לכם (פסיקתי דר"כ צד קפ"ב:) כתיב פטרבילי[2]) מדינה — (א"ב פי' בל"י שלטוני וגבורי המדינה). *[אחי"ה ר"ב כיון אולי ג"כ על ל"י הנ"ל שפירוש' גדולים וחשובים ובויק"ר הגי' גדולי המדינה ובכ"ר פ"א אי' פרטאטא עיי"ע אגוסטלא — פרוטטות עיי"ע פרט ה'] —

פרט (= פְּרְטֵירָא לפי' רבינו שוער Pförtner מל"ר porta והנכון מל"י πρατήριον Verkaufs-laden, Bäderladen) בב"ר הלא אם תטיב שאת פרשת כ"ג (כ"ב) אית כלבין ברומי ידעין למשדרא[3]). אזיל יתיב קומי פרטירא ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פרטירא מתנמנם פי' שוער ובלעז פורטיר"ו[4]). (א"ב פי' בל"י מפתן שלפני הבתים ובנוסחאות כתוב פלטירא ופי' בל"י חנות שמוכרין בתוכו פת). *[אחי"ה אין המלה πρόθυρον כדעת ר"ב ולא יש לה שייכות עם porta אבל היא ל"י הנ"ל ואחת היא עם פלטירא עיי"ע, ומלת איטלקית הוליך את רבינו שולל וגם לא דק על הסדר שהיה לו להביא תחת סוג פרטירא וכדאי' לנכון בדפא"מ אבל לא רציתי לשנות הסדר בהיותו בכל כ"י ודפוסים ראשונים ובדפו"ו מקולקל יותר כל הערך] —

פרט (= פְּרוּטִיוֹת נרדף עם פְּרָדוֹת Maulthiere) בס"פ ח' בכלאים (מ"ה) הפרוטיות אסורות פי' הן פרדות ובלעז יון מוזמוני. *[אחי"ה כה"ג בכ"י ו"ו א' ב' ה"ב ג"ג וב"ר וכ"ה בדפ"ר וכן הביא פי' מהר"י בן מ"צ שנגרר תמיד אחר הערוך ושם ובמקומות הנ"ל ובדפ' פיז' אי' לנכון ובלעז יון ולא כדאי' בשדפ"ע ובלעז ויון כי המלה איננה איטלקית ולא יונית כי אם לעז יונית והוא musimo, musmo, muscino; muscio ונקרא כן הבריה הנולדת מעז ותיש ובדפו"ו פיזרו והלאה אי' מוומוני וט"ס הוא. ודע כי בכ"י ל"ד הגי' מותאני וגם זה נכון ומתאים עם מלה לועזית הנ"ל — ירו' כלאי' ספ"ח דל"א ע"ג הגי' הפרוטות וצ"ל הפרוטיות] —

☜ **פרט** (= פְּרוֹטֵי מל"י πρῶτος ראשון der Erste) ירוש' דיומא פרק אמר להם

---

1) או proto Obermeister, או forti die Besten. 2) כ"ה בדפ"ר ועיי"ע פטר ד', ובשדפ"ע כאן בט"ס פרטילי. 3) בנו"ג למשחדלא. 4) בלאי"ט Pförtner, portiere.

הממונה (פ״ג ד״ם ע״ר) משם מלה דשמעה פרוטי פי׳ בל״י ראשון. *[אח״ה פי׳ על שם ששמע המלה בראשונה והמפרשים נדחקו. וכנ״ה בויק״ר ספ״ח כל עמא יפקון להון פרטי דיהודאי בעי׳ למצטבלא פי׳ ראש היהודים יתלה ועשתה אסתר זה בחכמה שיבאו כולם בשנאתם ליהודים לראות ויפול פחדם עליהם וגי׳ הילק׳ אסתר יפקון להון אפנטי דיהודא וכו׳] —

פרטיגם (= פְּרָטַגְמָיָא מל״י πρωτογαμία Vor-feier der Hochzeit) בויק״ר ב ר י ש ויהי ביום השמיני (רפי״א) [1] אותן ז׳ שנים הן הן פרטגמיא של צדיקים לעתיד לבוא וסימניך דאכל פרטגמיא אכל משתיתא — (א״ב בל״י נשואים ראשונים). *[אח״ה וכנ״ה בירוש׳ דמאי פ״ד דכ״ד. בשבת של פרוטגמיא התירו משום איבה עיי׳ הר״ש ומהר״י כמ״צ לדמאי פ״ר מ״ב. ירוש׳ שביעי׳ ספ״ד דל״ה ע״ג דאכיל פרוטגמיא עיי״ע משתיתא] —

פרוטטות (?) מסכת מציעא פ׳ הזהב (מ״ו.) רב אשי אמר לעולם בפרוטטות פירש״י מעות של נחושת עדיין בלא צורה עיי׳ ערך פרט ה׳. *[אחיה זה הערך ר״ב מוסיף בכל זאת נדפס בדפא״מ כאלו יצא מקולמסו של רבינו נתן כי אחר שהודפס הערך עד בלא צורה אי׳ בחצי עגולה א״ב עיי״ע פרט ה׳ וצריך למחוק את „א״ב" כי כל הע׳ שייך לר״ב וכבר העירותי בע׳ פרט ה׳ כי עיקר הגי׳ כגי׳ רבינו פרוטות] —

פרוֹטוֹמִי (מל״י προτομή Brustbild) מדרש שמ״ר פ׳ החדש הזה לכם (פט״ו) אין אנו כורעים בשבילו אלא בשביל פרוטומי של מלך פי׳ בל״י דמות אדם עד טבורו. *[אח״ה ע׳ הזקנים העתיקו ככה ראש (מ״א י׳, י״ט) ועקילס העתיק כן תרפים (ש״א י״ט, ט״ז). — בתנחומא הישן שופטים בכ״י ר׳ ומעמיד להן פרטומין עיי״ע פטם ב׳] —

פירטון (צ״ל פִּירָטִין הקבוץ מן פִּירָט בל״י πειρατής ורו׳ Seeräuber, pirata,) מדרש שמ״ר פ׳ ולקחתם אגדת אזוב (ספי״ז) למלך שבא עם בניו בים וספינות של (פירטון) [צ״ל פירטין] מקיפים אותו פי׳ בל״י ורו׳ שודדי הים. *[אח״ה ובדרך א״ר רפ״ב הפירטין. אגדת בראשי׳ פל״ד משל לחובל גבור שהיה לו ספינה . . באו עליו פירטין. ועוד עיי״ע אפירטין ח״א. רל״ח וש״נ] —

* **פרטום** (נ״ל מל״ר האמצ׳ parsimum מחוז וחלק מהארץ Landgebiet, Distrikt) ספרי זאת הברכה פ׳ שנ״ג והלא לא כיבש (יהושע) אלא פרטום זה קטן וכו׳ וכ״ה בילק׳ ושם פרטוס ובפי׳ הרמב״ן לדברי׳ ל״ג, י״ז כספרי ונ״ל שהוא כמו פרסום ומל״ר הנ״ל.

* **פוּרְטַעֲנָה** (פי׳ בל״ס כמו פרעש בל״מ Frosch) שהש״ר פ׳ פשטתי: אף פורטענה לא עקצה בהם.

פְּרוֹטִיקְטוֹר (מל״ר protector וכן בלש׳ יונ׳ האמצ׳ προτίκτωρ Beschützer, hoher Würdenträger) מדרש שמ״ר פ׳ ואתה הקרב אליך (ספל״ז) ועשאו פְּרוטיקטור שלא יהא זז מפלטון פי׳ בל״ר מגן פטרון ומנוס ביום צרה.

* **פְּרָטִירָא** עיי״ע פרט י׳ אבל כאן יהיה לו מקומו.

* **פרוטרוט** עיי״ע פרט א׳.

פְּרֵטוֹרְיָנֵי (מל״ר praetoriani וכן בל״י האמצ׳ Πραιτωριανοί Leib-wache der Prätors) מדר׳ אסתר פ׳ בשנת שלש למלכו ר׳ יהודה בר סימון בשם ר׳ אליעזר אומר יכולני ופרטורייני פי׳ בל״ר כת אנשי מלחמה השומרת את היכל הקיסר ברומי. *[אח״ה אבל עיי״ע ברקוריאני ומ״ש בח״ב, ר״א] —

פּוּרְיָא (לדעת רבינו שפע Ueber-fluss περιουσία והתואר εὔπορος אבל עיי׳ בפנים) בב״מ בפ׳ איזהו נשך דירוש׳ (ספ״ה ד״י ע״ג) לית בדעתי מזבנתה כדון אלא בפוריא פי׳ בל״י בשופע בהיות דבר מה מרובה. *[אח״ה והנכון שהוא הקבוץ מן פורא כמו ימי פּוּרַיָּא מגילת תענית פי״ב עיי״ע פור] —

פְּרְיוֹמָא (לדעת ר״ב אולי מל״י πάριον Hülle, Umwurf ולדעתי מל״י φόρημα Tragsessel, Sänfte) ירוש׳ דכתובו׳ פ׳ האשה שנתארמלה (רפ״ב דכ״ו.) בהינומה רבנן דהכא אמרין פריומא [2] פי׳ בל״י מעיל קל ודק. *[אח״ה וכיון למלה יוני׳ הנ״ל והוא לשון קלילה של φάρος אשר בו העתיקו ע׳ הזקנים בגד (ויק׳ ו׳, י״א) וכבר חויתי דעתי שהיא המלה היוני׳ הנ״ל עיי״ע הנמא ח״ג רכ״ה והוא הוא אפריון (שה״ש ג׳, ט׳) עיי׳ שהש״ר פ׳ עמודיו ומה הוא אפריון פריומא.

---

[1] כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובשאר כ״י ובדפ״ע בט״ם בויק״ר . . פירוש צ״ל ברויש. [2] בנו״ג פוריומא.

ועיי"ע אפריון ומ"ש. ודעת ה' פינליש (דרכה של תורה פ"ב) הוא מלי"ע περιωμίς מעטה סביב הכתפים Umwurf וכן תורה לשון המשנה שיציאת בהינומא וראשה פרוע שכל ראשה היה מגולה כדרך הבתולות רק מן הכתפים ולמטה נתנו עליה מעטה ככוד ע"כ] —

פּוֹרְיוֹן (מל"י φορεῖον Sänfte, Tragsessel) מדר' במ"ר פ' ויהי ביום כלות משה (במ"ר פי"ב) אמר המלך עשו לה פוריון מוטב שתראה נוי[1] של בתי מן פוריון פי' בל"י כסא אשר בו נושאים איש או אשה חשובה. *[אחי"ה בנו"ג בט"ם פריום וצ"ל פריון ובמכילת' ריש משפטים לנכון פוריון (וילק' פורין) עיי"ע לקטיקא (ח"ה, נ"ח) ועיי' שהש"ר פ' עמודיו ופסיקת' רבתי פ"ה וע' הזקנים העתיקו כן אפריון עיי"ע ח"א, רל"ט] —

פּוֹרְיוֹן (= פּוֹרְיָינָא מע' הקודם בלא"ר) תרג' בפסוק הנך יפה דודי (שה"ש א' ט"ז) ובעידן די את משרי בפוריינא חבתא פי' כמו אפריון. *[אחי"ה שייך לע' הקודם ומלא"ר וכ"ה בתר"י א' לדברים ל"ב, נ' אתקין ליה פורינא וכו'] —

פריון (?) תרג' ועל גנתו יונקתו (איוב ח' ט"ז) ועל פריוניה ינקותיה. *[אחי"ה אולי מל"י האמצ' παραδείχιον גן] —

* **פְּרִי** (בלא"ר כמו פָּרָה בל"מ fruchtbar sein) חגיג' ט"ו, ב"ר פט"ז פרין ורבין, ב"ר פל"ד במד"ר פי"א פרה ורבה, גיטי' נ"ז, פרו ורבו — ב"ב י"ח: י"ט, הדר פָּאֲרֵי, הפעיל מַפְּרִין ברכו' מ', עיי"ע פר ב' וש"נ ב"מ ס"ט: ע"ש גי' רבינו. והשם המופשט פִּירוּי, פִּרְיָה, פָּרוֹת עיי"ע פר ב'.

פְּרַייפְּרִין (נ"ל מל"י האמצ' περιφοράριος כסאות לנשוא בהיקף סביב לישיבה Sessel zum Herumtragen) בהשוכר פ"ו בבבא מציעא (דף ע"ה:) פרייפרין והלילין לכלה או למת פי' ענין אפריון — (א"ב פי' בל"י מין חצוצרה עקומה). *[אחי"ה כיון לל"י περιφερής, περιφέραια ולי נראה מל"י הנ"ל ובכ"י פלארענץ ובמשני' נאפולי פירייפרין, ונ"א פריפרין עיי' ד"ס ב"מ צד ק"ו: ובירו' פרייא פרין. ורש"י פי' עצים משופים ונעים לעשות לו אפריון וא"כ קרוב לפי' הערוך ועיי' מ"ש ה' בעער (ב"ח ללעף ח"ג, רל"ח) בדוחק גדול] —

פריית (= פְּרָיִיתָא אולי φᾶρος מכסה Decke) תר"י (ב') צמיד פתיל עליו (במדי' י"ט, ט"ו) פורייתא משעה עלוי. *[אחי"ה וכן בספרי לפסוק הנ"ל זהו דופק ואולי מל"י הנ"ל שפי' מכסה, כיסוי ועיי"ע פריומא] —

פֶּרֶךְ (מפעל פרך בל"ע فرك zerreiben אגוזי פֶּרֶךְ אגוזי פרך ורימוני באדן (Butternüsse (ערלי' פ"ג מ"ב פסיקת' רבתי פי"א) כבר פי' בע' באדן, פ"א שאותן האגוזין חשובין ורכין שנפרכין ביד[2]. בפ"ו בבכורות (ל"ז:) יבשה שתהא נפרכת, בפ' (הזהב) [צ"ל איזהו נשך] בגמ' מפרין (ב"מ ע'.) אי משתכח גברא דאית ליה דהבא פריכא. בר"ג דפ' מציאת האשה (כתובו' ס"ז.) הכא במאי עסקינן בדהבא פריכא. יבש היה כעץ (איכה ד', ח') תרג' הוה פריך כקיסא. *[אחי"ה פי' המלה ענין שחיקה ושבירה ביד ומזה השם בהשאילה פֶּרֶךְ (שמות א', י"ג) ורבותינו פירשו בפרך: בפריכה עיי' סוט' י"א: שמ"ר פ"א. והקל ברכו' ל"ז: פורכן עד שמחזירן לסלתן ובמנחו' ע"ה: בפיעל מפרכן וכו'. שמ"ר פל"א האדם פורכו בידו וכו'. פְּעַל פסחי' ס"ח: מיפרך פריכא. פעיל ויק"ר רפ"ח אציליה פריך. דהבא פריכא ב"ב קס"ו. ע"ז י"; פיעל ופַעל ביצה י"ב: מפרכין קטניות ביו"ט, שם: מהו לפרוכי וכו', ב"מ פ"ט: לא יפריך ע"ג הסלע.. אבל מפרך מיד אל יד וכו'. ירוש' שבת פ"ז ד"י. כד מפריך ברישיא וכו'. נפעל בכורו' ל"ז: עיי' לעיל. חולי' מ"ו. כדי שתיפרך בציפורן בכ"י תוספתא בכורו' רפ"ד עד שתפרך (ובנו"ג שתיפוך). ברכו' כ"ה. אינה נפרכת, ירוש' עירו' ספ"י דכ"ו ע"ג בין בנפרכת בין שאינה נפרכת. אתפעל שבת כ': איפרוכי מיפרכן עיי"ע אכמוותא. ימולל (תהלי' צ', ה') תרג' עסבא דמתפרכא. אמללה (ישעי' כ"ד, ז') תרג' איתפריכו גופניא. והושאל לשבירת מאמר או דעת חכם (zermalmen, widerlegen) ב"ק ה': והלאה איכא למיפרך. כתובו' מ"ז. פריך ר' אחאי. וכ"ה בקידושי' י"ג. וש"נ. נדרי' נ"א. פרכה בר קפרא. הוריו' י"ד. כל דאמר מילתא ולא מיפרך. ליהוי רישא דכולהו איפריך דאביי לא איפריך. והשם פירכא גיטי' פ"ג. לכולהו אית להו פירכא לבר מדר' אלעזר ב"ע דלית ליה פירכא ועיי' מנחו' ס"ו. מגיל' ז', ב"ב ק"ל: והקבוץ חולי' ע"ו: אהדורי אפִּרְכֵי למה לך] —

---

[1] בנו"ג נוייה. [2] וכן פי' הרמב"ם פיאה פ"ד מ"א חליקי אגוזים גוז אלפרך = جوز الفرك

פָּרַךְ (מענין הראשון abreiben, kratzen) בפ' במה בהמה בגמ' חמר יוצא[1] (שבת נ"ג:) סכין ומפרכין לאדם פי' מגרדין — (א"ב פי' בל"ר פועל המגרד והיה מנהג אצל היונים והרומיים ועד היום נמשך לרחוץ ולגרד ולסוף גופם מדי זמן בזמן). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר frico, ובנו"ג מפרכסין וצ"ל מפרכין וכדאי' בדפוסי' הישנים עד קראקא עיי' ד"ס שבת צד נ"ג, וכ"ה בכ"י תוספת' שבת פ"ג (ד')] —

פָּרַךְ (פי' ענין קשירה binden) בריש ב"ר (פ"א) אתפרכן המד"א (בראשי' ל"ז, ז') והנה אנחנו מאלמים אלומים פי' ענין קשירה. *[אחי"ה ובתר"י א' וב' הועתק מפרכין פירוכין ובירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ג מבואר כי השרש אלם יש לו ג' פתרונות יתחרשן יתפרכן ישתתקן ע"ש ועיי"ע כרך ומ"ש (ח"ה, שכ"א). והשם פורכתא, פירוכתא עם הכנויים פורכתי, פורכתיכון, תר"י הנ"ל ושם הקבוץ פירוכין] —

* פֵּירוּכָא (מן פרך א' Zerstossenes, Graupe) תרג' גרש ויק' ב', ט"ז, והקבוץ פֵּירוּכָן שם י"ד ותרג' כרמל שם כ"ג, י"ד. ותרג' ירוש' מלילות (דברי' כ"ג, כ"ו) פֵּירוּכְיָין, ותרג' ירו' ריפת (בראשית י', ג'; דה"י א' א', ו') פרכוי וכיון ריפת כמו רִיפוֹת.

* פַּרְכָא עיי"א אכסנאי פרכא (ח"א, פ"א).

* פָּרְכַת, פָּרוּכְתָא עיי"ע פרכיות.

פַּרְכִיטָא (מל"י παραχύτης der das Wasser zum Baden bringt) בב"ר פס"ד (ס"ג) א"ר אבהו כהדין פרכיטא שמשטף את המרחץ ואח"כ מרחיץ את בן המלך כך למה יצא עשו תחילה כדי שיצא וסריותו[2] עמו. פי' (פרכטא) [פרכיטא] בלן — (א"ב פי' בל"י שמש הבלן זורק מים על הנרחצים). *[אחי"ה ומל"י הנ"ל ובנו"ג בט"ס פרביטא ופי' המיוחס לרש"י בלן, ואולי עשו כן המדפיסים בכוונה לבנות התואר מן השם פריבטא עיי"ע פרבטאות שפי' מרחץ אבל גי' הערוך תתכן יותר] —

* פרכדיגמא צ"ל פרכריגמא ע"ש.

* פרכוטס (מבשל עיי' Koch בפנים) איכ"ר פ' ויגרס: הוליכה את בנה אצל חד פרכוטס אמרה לו למד את בני אומנות וכו' ע"ש ופי' מ"כ לפי הענין פירושו קפילא אומן וכו'. ובקהל"ר פ' כל הדברים הגי' פרקונים ונ"ל שעיקר הגי' פוכטס ואות ריש צ"ל ו' והוא מל"פ پُختن מבשל.

* פרכייא (?) (נ"ל פרברא אוצר יין מל"פ پرواز (עיי"ע פרואר) Weinkeller) ירו' ע"ז ספ"ד דמ"ד: שכנסו את יינן בפרכייא של עיר ובתוספת' ע"ז פ"ז (פ"ח) הגי' פרואר והוא הנכון עיי"ע.

פרכל (= פְּרָכִיל מל"ר ויוני' flagellum, φραγέλλιον שבט ופרכיל ענבים Weinrebe) בפ"ק בסוכה בגמ' פרס עליה סדין (סוכה י'.) ובע"ז בפ' ר' ישמעאל (נ"א:) ובר"ג דפ' במה מדליקין[3] (שבת כ"ב. ועיי' עוד מ"ה.) ובר"ג דפ' המביא כדי יין (ביצה ל':) פרכילי ענבים ועטרות של שבלים. בריש עוקצין (פ"א מ"ג) יד הפרכל טפח מכאן וטפח מכאן פי' „אשכולות של ענבים שהן כרותין עם זמורה שמן פרכילי"[4] — (א"ב פי' פרגל בל"ר זמורות ענבים נסבכות מעשה אמן). *[אחי"ה וכיון על ל"ר Weingeländer, pergula והנכון שהוא מל"י ורו' הנ"ל בראש הע' וכן פי' הרמב"ם ופרכיל נקרא שבט משבטי הגפן וכו', ורש"י לא פירשו, ובשבת מ"ה. הגי' אפרכילי עיי"ע אפרכל ומ"ש. ובירו' ביכורי' דס"ד: הגי' פרכירי ענבים. שמ"ר פט"ו נכנס ובידו פרכיל של ענבים כדי שידעו הכל שבא מן הכרם] —

פרוכימטוס (= פרוטומכוס מל"י πρωτόμαχος der in der vordersten Reihe kämpft) בילמדנו לכה ארה לי יעקב (לי' בתנחומי' בלק שלנו ולי' בתנחומי' הקדום והישן הו"ל הח' השלם רש"ב) למלך שהוציא כרוז למחר יוצא אני ודן את בני פרוכימטוס פי' כן קורין לאבוקטו[5] בל"י. וי"א הנכנס בראש המלחמה — (א"ב פי' פרוטומכוס בל"י הנכנס בראש המלחמה).

פְּרָכִין (= פְּרָגִין הקבוץ מן פרג מל"ע فرج משאר ורוח בינתים Ueberrest, Zwischenzeit ועיי' בפנים) בפ"ק בר"ה בגמ' ולירקות (ר"ה י"ג:) מתוך שעשויין פרכין פרכין אזול רבנן בתר השרשה

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י. [2]) כ"ה נכון בכ"י ב"ר ובשאר כ"י וסירתו ובדפ"ע וסרכתו. [3]) כ"ה נכון בכל כ"י ובדפ"ע לי'.
[4]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט (צד 43) ועיי' ג"כ פי"מ להרמב"ם. [5]) בלאו"ם Advokat, avogado, avocatore.

פי׳ „משארי משארי ומשארא זו מתמלאה ומביאה שליש ועדיין זו לא נתמלאה הכל לפי שומן המקום כיון שהשרשתם כאחת אמור רבנן חיובן במעשר בשעת השרשתם ואם בשנה שנייה שנייה ואם בשלישית שלישית לפי שזמן השרשה באילן כגון קליטה באילן״ ס״א פרגין. *[אחי״ה כס״א הגי׳ בפי׳ ר״ח ויען כן פי׳ פרגין פרגין משארי משארי וכ״ה באמת פי׳ המלה בל״ע אבל רבינו שהעתיק כל פירושו גורס פרכין פרכין כדאי׳ לפנינו בש״ס וזה קשה להלמו. ורש״י פי׳ מתוך שגרנן עשוי מעט מעט וכו׳ פרכין לשון זה נופל בקטניות . . ומפרכין קטניות (ביצי׳ י״ב:) וא״כ מע׳ פרך א׳. ולולי דבריו אולי פרכין מל״י βραχύ βραχύ מעט מעט] —

פְּרָכִין א׳) (חתיכי בגד אולי מל״פ پَرْگَالَه, پَرْگَارَه ב׳) הקבועים מל״פ پَرْچِين die befestigten Stücke) כטבעת פי״ב בכלי׳ (מ״ג) היתיכין [1] טמאין הפריכין טהורין פי׳ חתיכי בגד שמקנחין בהן את הקדירה. וי״א האבנים שהקדירה יושבת עליהן. וי״א „הקבועים בכירים כדתניא (תוספתי דכלי׳ ב״מ פי״ב) אלו הן הפרכין הקבועין בכירים [2] אית דאמרי בקיריים״. *[אחי״ה הי״א האחרון הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט 8 ובענין גי׳ קירים עיי׳ מ״ש השריד שבערכין שהשיג על הגר״א שמחק גי׳ קיריים בדברי הר״ש. ומלת פרכין לפי דעות שונות בערוך הלא היא מפורשת מל״פ הנ״ל ובכף נחת כתב שהוא כלי ממתכות או מעץ עשוי לפרך ולשבר הגחלים הגדולים ולרדדן וכו׳ עיי׳ תוי״ט לכלים וא״כ מע׳ פרך א׳] —

פָּרֹכִיּוֹת (קבוץ מן ל״מ פָּרֹכֶת פי׳ ווילון עשויה להיות מחיצה המבדלת Vorhang) בבריית׳ דר׳ אליעזר פמ״א תלה בחופת בנו פרכיות שחורות פי׳ יריעות שחורות כאהלי קדר. *[אחי״ה ועוד הקבוץ פָּרוֹכוֹת ירו׳ שקלי׳ פ״ד דמ״ח. וכ״ה בפסקי רי״ד ליומ׳ נ״א: ובכ״י ל״ד שם פרכות וכ״ה בשקלי׳ פ״ה מ״א ובכתובו׳ ק״ו. ובנו״ג ביומ׳ פרוכת — ובתרג׳ ש״ב כ״א, י״ט פָּרוֹכָתָא עיי׳ רד״ק שם והיחיד פָּרוֹכְתָּא תרג׳ שמות כ״ו ל״א והלאה; לויק׳ ט״ז, ב׳ והלאה] —

פִּרְכֵּם (= פִּרְקֵם מהשם φῦκος נבנה הפעל φυκοῦν, κωῦν schminken בהוספת הרי״ש ולדעת ר״ב מהשם φαρκίς Runzel) לא כחל ולא שרק ולא פרכם (כתובו׳ י״ז רע״א וסנהד׳ י״ד.) עיי׳ בע׳ כחל [3]. בסוף פ׳ הזהב (ב״מ ס׳.) אין מפרכסין לא את האדם. גמר׳ (שם:) מאי היא כי הא דההוא עבדא סבא דאזל צבעיה לרישיה ודיקניה — (א״ב פי׳ פרכם בל״י קמט מחמת זקנה ורבותינו בנו פעל ואמרו מפרכם להסרת הקמטים). *[אחי״ה ויותר קרוב לגזרה מהשם היוני פיקוס ורי״ש נוספת וממנו הפעל מפרקס וכ״ה בקו״ף בב״מ במשניות נאפולי ובירוש׳, וכן בירוש׳ ב״מ ספ״ד ד״ט ע״ד מהו אין מפרקסין דלא יימא ליה צור גרמך. שבת ל״ד. זונות מפרכסות זו את זו ת״ח לא כ״ש, והשם פירכום כתובות הנ״ל וכצ״ל בסנהד׳ הנ״ל. ב״מ הנ״ל פירכום דאדם מה היא וכו׳ ובירו׳ ב״מ הנ״ל פירקום. והרבה בלי רי״ש עיי״ע פקס א׳] [4] —

פִּרְכֵּם (נ״ל מל״פ فرخسيدن hüpfen, zappeln) בפ׳ שני דחולין (ל״ז.) עד שתפרכס ביד וברגל. בריש אהילות (מ״ו) הותזו ראשיהם אעפ״י שמפרכסין טמאים כגון הזנב של לטאה [5] שהיא מפרכסת פי׳ מתנדנדין ומתנענעין — (א״ב פי׳ בל״י פעל המרקד ותר״י (א׳) וישלח אברהם את ידו (בראשית כ״ב, י׳) דלא בשעת צעריה אתפרכס) *[אחי״ה בנו״ג דלא אפרכים מן צערא, אין זו ל״י כדעת ר״ב כי אם ל״פ הנ״ל ופי׳ רקד והושאל לנדנוד ולנענוע וכפי׳ הערוך וכן הבין רה״ג בסד״ט (צד 22) מפרכסין פי׳ נותנין ולוקחין מוטרבין בטיית ע״כ וצ״ל مطراب = מטרובין פי׳ מי שיש בו נדנוד ונענוע. וכנ״ה בירוש׳ סוט׳ רפ״ט דכ״ג: חלל ולא מפרכס. ב״ר פס״ג יעקב מפרכס לצאת . . עשו רץ ומפרכס לצאת. איכ״ר פ׳ ולא זכר: בני המדינה מפרכסין בדם שונאיו. תוספת׳ אהלות רפ״ב ועדאן [6] מפרכסת מטמא וכו׳. תוספת׳ זבחי׳ ספ״ח פירכסה . . שפירכסה וכ״ה תוספ׳ שם פ״ו ובכ״י אירפ׳ פרכיסה. והשם חולין ל״ח. פירכום שאמרו וכו׳, ע״ז ט״ז. ושם: לפירכום, בקבוץ ערכי׳ ז׳. ופרכים עד תלת פרכוסי, ב״ב קמ״ב: ופרכם תלתא פירכוסי] [7] —

---

[1]) עיי״ע יתיכים (ח״ד קע״ב) וש״נ. [2]) בכ״י וי״ו ל״ד וה״ב בקירום וכן גרס הראב״ד בשם הערוך ועיי׳ תוי״ט לכלי׳ שם אבל תתכן גי׳ הדפוסי׳ וכגי׳ רה״ג בכלי׳. [3]) ח״ד, רי״ג וש״נ השינויים ובנו״ג פירכם, פירכום. [4]) פרקס דא״ר רפ״י עיי״ע פקרס. [5]) וכה״ג בעי׳ לטאה (ח״ה, ל״ו) ע״ש ומ״ש. [6]) כ״ה נכון בכ״י אירפ׳ ובנו״ג ועדיין. [7]) ירו׳ ב״מ פ״ב ד״ח ע״ג פרוכסין עיי״ע פרכסין.

פְּרַכְּסִין (מל״י πρᾶξις Praxis, Verfahren) ירו׳ ב״מ פ׳ אלו מציאות (פ״ב ד״ח ע״ג) לא אתי אלא מחמי פרכסין דידכון פי׳ בל״י ורומיי עסק פעל ומנהג. *[אחי״ה והוא הנכון והראיה כי בב״ר פל״ג אי׳ בתמורתו היך הוויתון דיינין ובויק״ר פכ״ז אלא דינכון. עיי״ע דוכסן (ח״ג, נ״ם) ומ״ש ור״ב שכח שם מה שכתב כאן והביא גי׳ המוטעת דוכסן, ובתנחום׳ אמור סי׳ ו׳ אי׳ בטעות אתית למחזי אלא דיציבון וצ״ל דיניכון וכ״ה באמת בתנחום׳ הקדום והישן הו״ל הח׳ השלם רש״ב עיי׳ מ״ש בהערה צ״ב בפ׳ אמור (צד 88) וה׳ לעווי בע׳ כרוכסין טעה ונדחק] —

פַּרַכְרַגְמָא (מל״י παραχάραγμα falsche Münze,) בריש פרה (מ״ג) ר׳ ישמעאל קורהו פרכרגמא פי׳ „ל׳ יוני הוא מטבע שנפסל במלך חדש שאול היה לו מטבע בא דוד והטביע מטבע אחר ופסל של שאול הוא פרכרגמה הוא בינוני וכן עד שהיה כבש היה כשר[1]) יצאה מכלל כבש ולכלל איל לא בא הוא פרכרגמא״[2]) והכבש הוא כשר בן שמונת ימים ועד בן י״ג חודש והאיל כשר בן י״ג חודש ויום אחד עד כ״ד חודש — (א״ב פי׳ בל״י מטבע מזויף).

* פרכיר עיי״ע פרכל.

פְּרְכוֹרִין (פריכורין מל״י -περίχωρος, περί χωρον Umgebung, Kreis, Gebiet) ירו׳ דשביעי׳ פ׳ הפיגם (פ״ט דל״ח ע״ד) מבית חורון ועד הים מדינה אחת פרכורין פי׳ בל״י מקומות קרובים לעיר. *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל ובזה תרג׳ ע׳ הזקנים חבל (דברי׳ ג׳, ד׳. י״ג. י״ד) ככר (בראשי׳ י״ט, כ״ה. דה״י ב׳ ד׳, י״ז; נחמי׳ י״ב, כ״ח) מגרש (דה״י א׳ ה׳, ט״ז) פלך (נחמי׳ ג׳, ט׳. י״ב) שאר מדינות (אסתי ט׳, י״ב) — ובנו״ג בירוש׳ פראכורין ובדב״ר פי״א (פירכורין) [פריכורין] עיי״ע פגש] —

פרכשא ס״א פרדכשא וכבר פי׳ במקומו.

פִּירוּלִין (= בירולין Beryll ובל״פ بلور) תרג׳ ירו׳ אבני שוהם (שמות כ״ח, ט׳. כ׳) מרגליין דפירולין פי׳ כמו בורליא בתרג׳ אנקלוס וכן נקראת מין אבן טובה בל״י ורו׳. *[אחי״ה ועיי״ע בורלא א׳ (ח״ב, קצ״ד) ועיי״ע בלךְ ד׳ (שם, ק״ה) — ובלקח טוב תצוה כתב רב טוביה שׁהם בוגיר ובלי ספק צ״ל בוליר] —

פָּרַם (בל״מ ענין קריעה במקום התפר das Kleid in den Nähten aufreissen ובל״ס פְּרַם zerhacken) בפ׳ כלל גדול אמרו בשבת בגמ׳ רב פפא (ע״ד:) האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, פי׳ „פרים סילקא שהוא כעין כתישה ואינו כעין חיתוך חייב משום טוחן״[3]). ויש מי שאומרים מאן דפרים כמו (ישעי׳ נ״ח, ז׳) הלא פרוס לרעב לחמך[4]). בסוף כיצד מברכין בגמ׳ על הירקות (ברכות ל״ט.) פרמינהו[5]) פירמי[6]) רברבי פי׳ חתכן חתיכות גדולות. בפ״ק דמגילה (ח׳:) פריעה ופרימה תגלחת וצפרים פי׳ „פריעה לגדל פרע שער ראשו ולכשיטהר טעון גילוח כל שערו [פי׳] פרימה קריעת בגדים״[7]). בפ״ק בסוטה (ז׳.) הכהן אוחז בבגדיה אם נקרע נקרעו אם נפרמו נפרמו. פי׳ קרע בגופו של בגד שלא במקום התפר, פרימה במקום התפר[8]). בפ׳ המפקיד בגמ׳ המפקיד מעות (ב״מ מ״ב.) והאידנא דשכיחי פרומאי פי׳ מלשון (ויקר׳ י״ג, מ״ה) בגדיו יהיו פרמים. בס״ג דגיטין (צ׳:) ופרומה[9]) משני צדדיה. בגמ׳ דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ה.)[10]) פרום בבי[11]) ואפקוה. בר״ג דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט.) פירמא דכרתי פירמא דסילקא[12]) פי׳ מלא היד חתיכות של כרישין[13]) ושל תרדין. *[אחי״ה עיקר הנחת הפעל הוא קריעת הבגד עיי׳ חוץ הציונים הנ״ל יומ׳ ע״ג. לא פורע ולא פורם אבל פורם הוא מלמטה וכו׳ בספרא אמור פרק א׳ פרש׳ ב׳ ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום על מתו כדרך שבני אדם פורעים ופורמים על מתיהם לא יפרום לא יפרום כדרך הפורמים הא כיצד כה״ג פורם מלמטה וההדיוט מלמעלה. שם תזריע פרק י״ב פרשה ה׳ ירוש׳ סוט׳ ספ״ג די״ט: ובבלי סוט׳

---

[1]) וכצ״ל בפי׳ רה״ג בסד״ט 28 ושם בטעות ושה היה [2]) ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג הנ״ל ושם הגי׳ פרכריגמא וכ״ה בדפ״ר ובדפו״ו בראש הערך ובאמצע בטעות פרכריגמא כנוסח הספרים ובכ״י ובדפ״א הגי׳ לנכון בלא יו״ד אחר הרי״ש השני. [3]) הועתק מפי׳ ר״ח, בש״ס ווילנא. [4]) ורש״י דוחה זאת הגי׳ ועיי׳ ג״כ האו״ז הלי׳ שבת רסי׳ ס׳ ושקל וטרא שם. [5]) כ״ה נכון בדפ״ר ואמ׳ ובדפו״ו פרמונהו. [6]) בכ״י ש״ם פרימי פרמי, פורמי ובנו״ג פרימא. [7]) הועתק מפי׳ ר״ח מגילי׳ (בש״ס ווילנא). [8]) ורש״י בסוטה פי׳ פרימה גדולה מקריעה שנקרעה לקרעים. [9]) בדפו״ו ופרימה. [10]) בדפ״ע נ״ב הציון כ״ח וט״ס הוא שהוליך תועה להי׳ לעווי לרון שלי׳ ציון דערוך בש״ס. [11]) בנו״ג פרוס ובכ״י ש״ם פרוץ בבא. [12]) לפנינו בסדר הפוך. [13]) בדפו״ו בט״ס גרישין.

כ"ג. האיש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת. ירו' סוט' רפ"א דט"ז: צרדיה מְפוֹרָמִין ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ד תוספת' כתובו' פ"ז פרומין. נפעל סוט' ז'. אם נפרמו נפרמו. תוספת' כלאי' פ"ה חלוק של צמר שנפרם, תוספ' יבמו' פי"ב במנעל שנפרם. והשם המופשט פרימה ספרא תזריע פרק ט' פרשה ה' וטהר (ויקר' י"ג, ל"ד) מן הפריעה ומן הפרימה, הוריו' י"ב: שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר. ובל"ס פרם נאמר גם על כל דבר שנחתך לחלקים דקים מן הדקים ומזה שבת ע"ד: מ"ק כ"ה. ברכות ל"ט. הנ"ל ושם בברכות האי דפרמינהו טפי וכו'. אתפעל חולי' ל"א רע"א חזינן גידפי דמיפַּרְמֵי. בינוני פעיל במקום השם פירמא וכ"ה בל"ס חולי' קי"ז: ק"כ. מאי קיפה.. פירמא (עיי"ע פרמא ב'), והקבוץ פירמי ברכות הנ"ל. והתואר פְּרוֹמָא ב"מ הנ"ל] —

פרמא (= פִּירְמָא מל"י φύραμα Gerstenteig) ההוא גברא דשקל פירמא דשיכרא (קידו' נ"ב:) פי' שכר מתוק לקח מבית חברו בלא רשותו וקדש בו. ס"א פרזומא וכבר כתבנוהו בזה הפרק. *[אחי"ה ר"ל בע' פרזומא ושם בררתי כי פי' רבינו בהאי דקידושי' כלי מלא שכר עולה כפי פי' הרי"ף בשם הגאונים ומה שפי' כאן שכר מתוק עולה כפי יש מי שפירש שברי"ף ע"ש ברי"ף שהסכים עם פי' הגאון (כלי קטן) מדאמרינן פרומא דשיכרא ולא אמר שיכרא פרומא ע"כ וא"כ כאן היה לו לרבינו להביא פי' מה שהביא בע' פרזומא כי לפי פירוש שם כלי מלא שכר עולה רק עם גי' פירמא או פורמא שהוא ל"פ הרשומ' בע' פרזומא. ועוד שנית כי פירוש שכר מתוק וכו' שהביא רבינו כאן היה לו לכתוב בע' פרזומא כי פתרון המלה היונית הרשומ' בע' פרזומא נתאמת על ידו ודו"ק ועיי' ג"כ הפשב"ע בע' פרזומה — ואולי φύραμα פירושו עיסה אשר בו ימתק השכר] —

פרמא (מל"ס פְּרִימָא Zerstückeltes עיי"ע פרם) בפ' העור והרוטב והקופה (חולי' קי"א: ק"כ.) מאי קופה[1]) אמר רבא[2]) פירמא. פי' בשר מצומק שנמחה בקדירה. ושייך לענין ראשון — (א"ב פי' בל"י שם כללי לדבר מעורב יחד הן בשר הן בצק הן דבר אחר). *[אחי"ה כיון לל"י φύραμα והנכון כפי' הערוך — ובעה"ק שנ"ב פרעגילט ב"א breglen עיי' פערלעס בט"ר [6]] —

פְּרְמָא (מל"ר Form, Larve, forma ועוד עיי' בפנים) בילמדנו הנה אנכי שולח מלאך (תנחומא סוף משפטים) ובכי אם שמור תשמרון[3]) ובהגדה דתילים (מזמור י"ז) תפלה לדוד שמעה ה' צדק אין לך בית רובע בחללו של עולם שאין בו ט' קבין מזיקין והיאך עשויין פורמא בפניהם כגון חמורים של טוחנים וכשעונות גורמין הכיסוי שבפניו נגלה והוא מסתכל בו ומשתטה וכשמלאך כורז האדם שלום[4]) שותק מיד נזוק וכו'. ובראה החילותי (בתנחומ' דברי' ל"י) הלבש הקב"ה פורמא[5]) על פניהם והיו רואין אילו את אילו בפניהם של ישראל. פי' מסוה והוא כעין ספוג שפירשנו במקומו — (א"ב פי' בל"ר מין מסוה הנתון על הפנים). *[אחי"ה בנו"ג בתנחומא משפטים פורמא וכ"ה בדב"ר פ"ד ובילק' תהלי' ר' תשע"ב פרמא ושם ר' תרע פרואמא ובשו"ט הנ"ל פרהמא ונ"ב בילק' שם ושם מסוה. ובשבת ס"ו: פרמא צ"ל פדאמא עיי"ע פדאמי וע' אנקטמין והפי' שם חתיכה של בגד וכו' הועתק מפי' ר"ח בשבת שם. ואולי פרמא דכאן צ"ל ג"כ פדמא מל"פ הרשומה בע' פדאמי וגם עליה רומז המשך הענין של מזיקין כי נובע מדמיוני הפרסיים] —

☞ **פַּרְמָא** (מל"י ורו' πάρμα, parma מגן Schild) מדר' איכה פ' דרך קשתו חד אמר פרמא לאספריסא פי' בל"ר מין מגן וצנה ופי' אספרום מין חנית וחץ. *[אחי"ה בנו"ג ברמא עיי"ע וע' אספריתא ומ"ש ואולי מזה התואר פרמוטין פי' בעלי מגן כ"ה בתנחומ' שופטי' ונ"ב שלטונים אבל בדפ' האחרונים פרטומין ועיי' מ"ש הח' רש"ב בתנחומא הישן והקדום (צד ט"ז) ושם פיטומין וצ"ל פרטומין וככ"י ספררי] —

☞ **פרמא** (= פוֹרֵימָא מל"י φόρημα Trag-sessel, Sänfte) מד' שה"ש פ' עמודיו עשה כסף ומהו אפריון (שה"ש ג', ט') פורימא פי' בל"י מין כסא ועגלה לשאת בה אדם. *[אחי"ה בנו"ג פריומא וצ"ל כגי' ר"ב ועיי"ע פריומא ומ"ש] —

פַּרְמְבְיָא (מל"י φορβειά Halfter) בפ' במה בהמה (שבת פ"ה מ"א) (ולא) [צ"ל ולובדקים]

---

[1]) וכ"ה בע' קף ג' ובנו"ג קיפה. [2]) וכ"ה במהרש"ל ובנו"ג רבה. [3]) בתנחו' עקב ל"י. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ל"י כורז ובדפו"נ כורז שלום האדם ובנו"ג האדם בשלום. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע פומאריה ובעה"ק פומארים בט"ס.

בפרומביא שבפיה[1] פי' בלעז קורקומא[2], בכפל רסנו (איוב מ"א, ה') תרג' בכופלא דפרמביא. *[אחי"ה ונ"א דריסניה אבל בכ"י תרג' כגי' הערוך וכן בתרג' תהלי' ל"ב, ט' בזממא ופרומביא וכו' כלי' פי"א מ"א עיי"ע עקרב א'. ירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג שור שעיסוקו רע יוצא בפרומביא. ועיי"ע פרב והמי"ם נוסף] —

* פְּרְמוּטִין ע"י סוף ע' פטם ומ"ש.

* פרומלוכום פסיקתא דר"כ צד ק"ס עיי"ע פלמרכום כי זו עיקר הגי'.

☞ פְּרְמוּסְקָא עיי"ע פמוסקא כי כן גרס בעל הערוך.

* פְּרְמוּעָה, פרמותא ירוש' כלאים פ"א דכ"ז. מבואר פלסלוס (φασίολος) ע"י פרמועה כדאי' בדפ' זיטאמיר וברי"ש כלאים פ"א מ"ג פרמותה בדפ' קראטאש' פרמועה ובאו"ז פרמוטה.

פְּרְמַקוֹס (בל"י φαρμακός מכשף וחובר Zauberer) בב"ר פ' ע"ח[3] (ע"ז) א"ל פרמקוס פרמקוס לית חרשין מצלחין בליליא פי' מכשף בל' (רומי) [יוני] פרמקוס. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר (ושם פרמקום) אבל בשדפ"ע אי' בטעות קוים על תיבת פרמקוס ובדפ"ע פרמקוס פרקמוס (או בהיפך כבדפ' וויניצי) ושתי נוסחאות אי' ג"כ במדר' ב"ר ובשהש"ר פ' מי זאת פרמקוס פרמקוס. ובזו המלה היונית העתיקו ע' הזקנים מכשף (שמו' ו', י"א; דברים י"ח, י'; דניאל ב', ב') מכשפה (שמות כ"ב, י"ז), חרטום (שם ט', י"ב) וכן כשפים (מ"ב ט', כ"ב; מיכה ה', י"ב; נחום ג', ד') מתורגם ע"י φάρμακον והפעל ממנו בע' הזקנים לתהלים נ"ז ה' להעתקת חֹבר] —

פְּרְמַשְׁתַּק (כפי פי' רבינו גיד (?) männliches Glied) בפ' ואלו מגלחין בגמ' דסמך ואלו מכבסין[4] (מ"ק י"ח.) פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת פי' הגיד שלו. *[אחי"ה וכן במיוחס לרש"י פרמשתקו אמתו ולדעת קצת הוא ל' צענד fra-vâkhsh גיד עיי' פערלעס עט"ש 66 והוא חושב שהוא ל"י μάσταξ, μύσταξ Schnurbart ואת אשר נ"ל כי פרמשתקו או פרמשתו כדאי' בכ"י ש"ס ובילק' וארא ר' קפ"ב[5] הוא כמו פרמשתא (אסתר ט', ט') גדול שבגדולים מל' סאנסקריט paraméshtha בל"פ הישנה peramash עיי' פירשט ופי' הענין פרעה היה אמה וזקנו (לא זָקָנו) אמה כלומר בא ממשפחת הננסים וגדול שבגדולים (שבאותה המשפחה) היה אמה וזרת ועל זה הטיב הביא סמך מפסוק דניאל ד', י"ד ושפל אנשים יקים עליה ובילק' דניאל שם הביא עוד ד"א זה נבוכדנצר ננסא קטיעא פושקא כלומר היה ננס וקצר כטפח] —

* פרימיתן ירו' כתובו' ספ"ט דל"ג ע"ג ט"ס הוא וצריך לו' פרי מיתן פי' רץ לתת את הפרוזבול.

פרן (= פוּרְנִי מל"ר furnus בל"ע فرن בל"ס פורנא, פורניתא פי' תנור Ofen) בפ' כל שעה בגמ' נכרי שהִלוה (פסחי' ל"א:) גוי שהרהין פת פורני אצל ישראל. בס"ג דפ' המביא כדי יין (ביצי' ל"ד.)[6] מסיקין ואופין בפורני ואין אופין בפורני חדשה שמא תיפחת. בפ' אין מעמידין בגמ' פת[7] (ע"ז ל"ה:) הביא לפניו גוי אחד פת פורני מאפה סאה. בתנור פ"ח בכלים (מ"ט[8]) פורנה אם יש לה ליזבז טמאה[9] פי' לעז הוא פורנ"ו[10] — (א"ב והוא לשון רומי). *[אחי"ה והועתק גם לל"י האמצ' φοῦρνος ולל"ע וסורי' ובמשקל סורי אי' בב"ר פס"ז לדרוש אפוא (בראשי' כ"ז, ל"ז) הרף ממני שפורניתא אפויה לך בכל מקום] —

פרן (= פורני עיי"ע פן ד') הפין והפורני[11] (כלי' פי"א מ"ד) כבר פי' בע' פן. *[אחי"ה עיי"ע פן ד' ומ"ש ועוד עיי"ע חף (ח"ג, ת"ס)] —

פָּרָן מל"י πόρος Durchgang או מל"י φάρος Leuchtthurm) במקום פ"ו בטהרות (מ"ט) הפרן רשות היחיד לשבת פי' „בית שהוא עומד באמצע [דרך] רשות הרבים וי"מ כמין מגדל ששלש רוהותיה בתוך הים ורוח אחת ליבשה כמו מגדל

---

[1]) לי' לפנינו ואי' במשניות נאפולי ובהמאירי. [2]) בכ"י ק"ט קורק cerchio ? [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ע"ט. [4]) כ"ה בכ"י. [5]) אבל בדניאל ג' הגי' בילק' כבדפוס. [6]) וכ"ה בתוספתי ביצי' ספ"ג. [7]) כ"ה בכ"י. [8]) ובתוספתי כלי' ב"ק ספ"ו פורנא. [9]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע אי' אחר סאה: בתנור עם הנקודה וציון מכלי' הנ"ל חסר כאלו מלת בתנור היתה פי' ולא היא כי אם פרק הוא בכלי'. [10]) בלאי"ט forno. [11]) כ"ה בדפ"ר ועיי"ע פן ד' ובשדפ"ע פרנה ובנו"ג פורנא.

אלכסנדריאה של מצרים"[1]) — (א"ב פי' בל"י ורו' מגדלים גבוהים בנויים אצל הים לשום שם פנסים גדולים להאיר לספנים בלילה ונקראו כן על שם מגדל בנוי אצל אלכסנדריא באי פרון). *[אחי"ה כנים דברי ר"ב כי φάρος נקרא על שם Φάρος וקרוב הדבר שעל זה כיון ג"כ רה"ג בפי' הנ"ל ולא ידעתי למה השמיט רבינו סוף דבריו. ובתוספת' טהרו' ספ"ז אי' בסילקי וא"כ כיון פרן לל"י πόρος מבוא כפי' הראשון ועיי' פי"מ להרמב"ם. אבל במשנ' ח' בטהרו' שם הזכיר בסילקי בפרוטרוט וא"כ יש חלוק בין פרן ובין בסילקי] —

פְּרָן (= פּוּרַן, פּוּרְנָא, פַּרְנָא מל"י φερνή בל"ס פֵּרְנִיתָא Hochzeitsverschreibung, Morgengabe) בס"ג דפ' נערה שנתפתתה (כתובו' נ"ד סע"א) ההוא דאמר להוא נדוניא לברת אמר רב אידי בר אבין פורנא ליתמי פי' רווחא ליתמי[2]). בר"ג דפ' מציאת האשה (שם ס"ז.) גמלים של ערביא אשה גובה פורנה[3]) מהן. פורנה (דבעלי) [צ"ל רב עלין] (ב"ר פי"ז ויק"ר פל"ד ירו' כתובות פי"א דל"ד: עיי' בע' פס[4]). בב"ר פ' פ"א[5]) (פ"פ) מוהר (בראשי' ל"ד, י"ב) פורנין מתן (שם) פרא פרנון[6]) תר"י (ב') פרן וכתובה[7]). מהר ימהרנה (שמות כ"ב, ט"ו). כמהר הבתולות (שם ט"ז)[8]). בפר' ס"ו (ב"ר פס"ה) וקח לי משם: הבא מפרא פרנון[9]) שלי. (א"ב פי' בל"י מהר ופי' פרא פרנון מה שיותן לארוסה בלתי המהר). *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו מֹהר φερνή והפעל מָהר φερνίζω ומלת פראפורנן παραφερνή הוא תוספת כתובה ותיבה אחת היא וכדאי' בב"ר פס"ה ולרוב נכתבה בשתי תיבות עיי' ירו' כתובות פ"ה ד"ל: מיפחות מפרא פורנון דידה, ושם פ"ז דל"א רע"ג מהו נסב מן הפרא פרנון דידה ועוד עיי' ירו' גיטי' פ"ה דמ"ז: ירו' נזיר פ"ה דנ"ד: ירו' ב"ב ספ"ה די"ז ע"ד. וכנ"ה פרן (ירוש' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג) פַּרְנָא (שם וירו' סוטה פ"ג די"ט. כתובו' ס"ז.) פּוּרְנָא (ירוש' ב"ב שם ועיי"ע פס ד', וירו' כתובות רפ"ו ד"ל ע"ג)[10]). פַּרְנִי (ירו' פסחי' פ"ד דל"א ע"ג ובאסת"ר פ' בהראותו) והקבוץ פְּרָנִין (שהש"ר פ' שחורה). וראיתי בערך מלין כ"י (אשר ת"י מאוצר כ"י של הח' האלבערשטאם) שהאריך בפי' זו המלה ותורף דבריו הוא: ואני ראיתי בל"י כי שם פֵּרְנֵי נאמר על המוהר ואעפ"י שעיקרה ופי' שהושמה להורות על המוהר שמביאה מבית אביה הנדוניא מ"מ הוא יורה ג"כ על המוהר שנותן הבעל והוא עיקר כתובה וזהו שאמר בב"ר על פסוק הרבו עלי . . מוהר פורנין כי הכל נדוניא וכתובה הכל בכלל פורנין ומתן פרא פורנין והוא תוספת כתובה שמוסיף בעל מדעתו ונקרא פרא פורנין מפני שמלת פרא בל"י פי' בל"ע אצל וענינו פרא פורנין מה שאצל הכתובה והוא תוספת הנכתב בשטר כתובה וכו' עכ"ל. ובהשאילה נאמר ריוח שבא מכתובה פורנא (כתובו' נ"ד סע"א) ונכון נכלל בכ"י ק"ט בזה הערך ובדפ"ע הוא ערך בפני עצמו והפעל ממנו עיי"ע פרן ז'] —

פרן (= פּוּרְנָא בל"י πόρνη Buhlerin) זונה; πορνεῖον (Unzuchtsstätte מקום זנות) בב"ר פמ"א ויבחר לו לוט וגו' כאינש דבחר פורנא דאימיה פי' ענין זנות כדאמרינן בע' פליאה[11]) תרג' עקילס פליאה פורני (ויק"ר פל"ג) — (א"ב פי' בל"י זונה מנאפת. מדר' שהש"ר פ' כמעט שעברתי מהם פרני פליאה קתיסו כאמי מחי. פי' בל"י זונה זקנה שבי בארץ וזני ועקילס תרג' המקרא בל"י ולא בלא"ר וטעו האומרים כן עיי"ע כאמי). *[אחי"ה עיי"ע כאמי בח"ד, קע"ח וע' באמי, וע' עקילס. וע' הזקנים העתיקו זונה (בראשית ל"ד, ל'; ל"ח ט"ו ועוד) קדשה (שם כ"א. כ"ב) זרה (משלי ה', ג') ע"י πόρνη ותזנות (יחזק' ט"ז, כ"ט) ע"י πορνεῖον וזו פורנא דב"ר הנ"ל שצ"ל פורניא או שהיא πορνεία זנונים וכהעתקת הע' זקני' (בראשית ל"ח, כ"ד; מ"ב ט', כ"ב; יחזק' כ"ג, י"ב. כ"ט) זנות (במדבר י"ד, ל"ג. ירמי' ג', ב'. ט') תזנות (יחזק' ט"ז, ט"ו. כ"ב. כ"ד), פורנא כלי' פי"א מ"ד עיי"ע פן ד'. והקבוץ פורנים הם וכו' ספרי האזינו פ' ש"כ אבל עיי"ע פרד ב'] —

פרן (פעל מן פּוּרְנָא Morgengabe geben ועיי' כפנים) בב"ר פ' ס"א (פ"ס) ויברכו את רבקה אמר ר' אייבו דווין ושיפויין[12]) היו ולא היו מפרינין אלא בפה, פי' מפייסין בפה ולא בלב — (א"ב פי' בל"י פעל המחזק בדברים ועוזר בפה את חבירו כלומר שהיו צרי עין ונתנו ברכות לרבקה תחת הנדוניא). *[אחי"ה והנכון שהוא נבנה

---

[1]) הועתק מפי' רה"ג בסדי"ט 36 ושם: כמות עמוד מגדל אלכסנדריה של מצרים וקורין אותו בל"י פרון. [2]) וכ"ה בפי' רש"י וכ"ה בפירוש בכתובו' נ"ד רע"ב. [3]) בנו"ג פרנא. [4]) פס ד'. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ס מ"א ובכ"י ב"ר פס"א וצ"ל פ' פ"א. [6]) בכ"י ה"ב פרא פראנון ובנו"ג פראפרון. [7]) בנו"ג פורן וכתובתא. [8]) בתר"י א' איי כמפרוני בתולתא. [9]) בכ"י ק"ט מפראי פריגין. [10]) ושם ספ"ט דל"ג ע"ג פרונא וצ"ל פורנא. [11]) עיי"ע פלאה. [12]) בנו"ג ושפופין.

מהשם ובב"ר הנ"ל נדרש וישלחו מענין שלוחים פי' מהר בתולות ופי' ולא היו מפרינין לא נתנו מהר אלא בפה וכנ"ה בב"ר ספע"ד ולא היו מפרינים אלא בפה ורבינו בע' מפרים גרס מפריסין, אבל מפרין בב"מ ס"ט: הוא הפעיל של פרה עיי"ע פר ב' ומ"ש] —

* פִּירָן (שם מקום) בכורו' מ'. פירן של בית מנחם.

☞ פְּרַנְדָּא (נ"ל מל"פ پرند וכן בל"ע فرند מין משי מובחר feine Seidenart) פרק בתרא דסוט' (מ"ח:) משחרב ביהמ"ק בטל זכוכית לבנה ושירא פרנדא ובשבת פ' במה מדליקין (שבת כ':) שירא לחוד ושירא פרנדא לחוד ותרג' בפסוק ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות (תרג' שני אסתר ה', א') שיראה פרנגן [טבא] ובפ' ויאמר המלך להמן (שם ריש ו', י') שיראה טבא פרגינן ונראה שהוא טעות ויש לגרוס פרנדן ורש"י פי' משי מובחר. *[אחי"ה רימ"ז בט"ר ח"ב, קפ"ה רמז על מלה יונית המאוחרת πράνδιοι אבל אין ענינה משי והנכון שהוא ל"פ הנ"ל כמו שהעירותי זה רבות בשנים במ"ע ב"ח לה' לעף ח"י. ואותה המלה הפרסית پرند בהוראת חרב המבריק נכתבה גם כן پرنك וכן נקרא משי מובחר שהבריק ביופי] —

פְּרַנְדְּסִין (Brundusium) בפ' מי שהוציאוהו (עירו' מ"א:) מעשה שבאו מפרנדסין והפליגה (ספינתו) [ספינתם] בים, פי' שם מקום — (א"ב עיר באיטליא ברנדסין שמה עד היום). *[אחי"ה והוא מקום החף בקאלאבריען ובכ"י מ' הגי' בלדרסין ובכ"י א"פ פלנדסין ובנו"ג פלנדרסין אבל במשני' שבמשניות פרנדיסין] —

* פַּרְנִיטוֹם (שם רומי) בתרג' שני לאסתר א', ג' ע"ש המעשה.

* פַּרְנָךְ (שם אמורא והשם כבר בבמד' ל"ד, כ"ה) ר' פרנך א"ר יוחנן שבת י"ד. סוכ' ל"ב: מגיל' ל"ב. מ"ק ט'. נדה כ"ו. ר' פרנך בשם ר' חנינה פסחי' ירוש' פ"ה הלכ' ז' ירו' תעני' ספ"ג. ר' פרנך בשם רב ירו' סוכה פ"ג הל' א'.

פִּרְנֵס (בלא"ר וסורי ענין חלוק או של מזונות או של ציווים theilen, vertheilen Nahrung, nähren, leiten, führen; פַּרְנָס Leiter, Verpfleger Vorsteher וכן בל"ע فرناس Präfekt) בר"ג דחגיגה (ה':) ועל פרנס המתגאה על הציבור בחנם. בפ' אעפ"י (כתובות נ"ז.) נותנין לבתולה י"ב חדש משתבע בה הבעל לפרנס את עצמה. בפ' נערה שנתפתתה בגמ' זה מדרש (שם נ':) לפרנסה שמין באב. פי' עישור נכסי שמפרנסת עצמה מהן ומוליך לבעל. בסוף פיאה (פ"ח מ"ז) לן נותנין לו פרנסת לינה פי' כר וכסת — (א"ב פי' בל"י טרף ומזון וחז"ל בנו פעל תרג' לך בא אל הסכן (ישעיה כ"ב, ט"ו) לות פרנסא. תרג' שלשת הרועים (זכרי' י"א, ח') תלתא פרנסין). *[אחי"ה אמת הדבר כי מושג טרף ומזון הן במובן גשמי הן במובן מוסרי יחדיו ידובק בהוראת הפעל והשם רק לא כדעת ר"ב מל"י πύρνος כי אם מל"ס הנ"ל ובשתי הוראות השתמש התרג' יען כן כל לשון מרעה בפעלים ובשמות השב על הנהגת האדם והזנתו מתורגמים בל' הזנה או פרנס עיי' המתורגמן ועמת"ר ללעווי הדוגמאות. ובדרז"ל הפעל הוא במובן גשמי והשם לרוב במובן מוסרי. עיין גיטי' ס"א. תוספת' שם ה' (ג') מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל וכו', תמורה ט"ז. פרנסני אם מפרנסו מוטב וכו', ב"ב ח', רבי פרנסני . . . במה אפרנסך וכו', שם י', י"א רע"א. חגיג' ט"ו: כתובו' נ"ז. תוספת' כתובו' רפ"ו תוספת' ב"מ פ"ז שמ"ר ס"פ מ"ג במד"ר פ"ד. התפעל ברכות כ"ח. כתובות ס"ז. ושם: קידוש' פ"ב. חולי' פ"ד. והשם פַּרְנָסָה בל"ס פַּרְנָסָא פי' מזון עיי' ברכות ג'. צריכין פרנסה, שם ט"ז: חיים של פרנסה שם ס"ג. שבת ל"ב: ק"נ: סוכ' נ"א: תעני' ב'. ט'. י"ט: גיטי' נ"ז. תוספת' תרומ' פ"ה ושם לדמאי פ"ה לשבת פי"ד (ט"ו) לכתובות פ"ד, לסוט' פ"ז, ירוש' חלה רפ"ג דנ"ט. ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: ב"ר פ"כ ר"פ צ"ז. והושאל לצרכי אדם ד"מ פרנסת לינה פיאה הנ"ל והוא פוריא וביסדיא כמפורש בשבת קי"ח. וזה מה שפי' רבינו לעיל כר וכסת. ובתוספת' פיאה פ"ד מפורש שמן וקטניות וכן מפורש פרנסת עצמה כתובות ס"ח. באכילה ובשתיה ושם ג"כ בלבושא וכיסויא. ובתרג' פרנסא, פרנסתא, פרנסותא (תרג' לאיוב ל"ח, ל"ט; לקהלת ה', ט'; י"א, א') ובל"ז פִּרְנוּס (= ܦܘܪܢܣܐ) תרג' למ"א ה', כ"ד; לישעי' ל', כ"ג, למלאכי ג', י'. ב"ר פס"ח נעשו תחתיו כמטה וכפרנוס (גי' הילק' כפורנס) אבל עיי"ע תרנס, וע' פלומא. והתואר במקום השם פַּרְנָס וכ"ה בל"ס פי' מנהיג ברכות כ"ח. נ"ה. חגיגה ה': סנהד' צ"ב. ירוש' פיאה פ"ח דכ"א. ותרג' רֹעֶה (יחזק' ל"ד ה'. ח'. כ"ג) ותרג' רזון (משלי י"ד. כ"ח) והקבוץ פַּרְנָסִין ירוש' פיאה שם וכן בתרג' (יחז' ל"ה, ב', ז'; לישעי' ג', ד'; נ"ב, ח' ועוד) ובמשקל עברי פַּרְנָסִים יומ' פ"ו: תעני' ט'.] —

פְּרַנְקָא (אולי מל"פ پارچه בל"י φᾶρος חתיכת בגד, סמרטוט (Fetzen, Lappen בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) מאי שנא מפרנקא התם לא קפיד. פי' חתיכה של בגד ועשוייה לכסות בו מים או יין שבכלי. בפ' ר"א אומר תולין בגמ' מסננין (שם קל"ט:) אמר רבא [1]) האי פרנקא אפלגא דכובא שרי. בפי אין מעמידין בגמ' החומץ (ע"ז ל'.) פש ליה חמרא בכובא צריי ה[2]) בפרנקא פי' „נשאר לו יין בכלי קושר פי הכלי בסמרטוט". *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בע"ז (בקובץ כ"י אנגייל' דף י"ח סע"א ורע"ב) פרנקא סמרטוט וכן גרס שם פראנקא ובשבת מ"ח. גרס ר"ח כלפנינו פרונקא ובספר המפתח פורנקא ובשבת קל"ט: פי' ר"ח וז"ל פראנקא פי' כסוי בפי הקנקן ויש בו נקבים קטנים לסנן בו היין וכו' וי"א פרונקא מטלית של בגד שעשאו לכסוי כובא כדאמרינן וכו' צייריה בפרונקיא פי' נשאר לו יין בכלי קשר פי הכלי בסמרטוטין ע"כ והן הן דברי רבינו בערוך] —

פַּרְנְקִיתָא (מפעל פַּרְנֵק בנין פיעל לשרש פַּנֵּק הרכה בך (ergötzen, verweichlichen והעננה (דברים כ"ח, נ"ו) תר"י (א') דמחטיא ודמפרנקיתא. בתר"י ונקרב את קרבן ה' (במדבר ל"א, נ') והוינן חמיין תמן בנתהון דמלכיא מדינייתא [3]) ומפרנקתא. *[אחי"ה וכ"ה בשני תרג' ירו' לבמד' שם אבל לדברים הנ"ל אי' ודמפרנקא והוא הנכון בינוני פעול ולזכר שם (פסוק נ"ד) והענג תר"י דימפרנק לחדא. אתפעל אתפרנק עיי' תר"י א' לדברי' ל"ג, י"ג; לתהלי' קי"ט, ט"ז. מ"ז; לאיוב כ"ב, כ"ו; כ"ז, י'. והשם פְּרְנוּקָא בקבוץ פִּרְנוּקִין תרג' שעשועי תהלי' קי"ט, כ"ד. ע'. ע"ז. צ"א. וכן בשהש"ר פ' מה יפו כל חיטטין ופרניקין שישראל מחטטין ומתפרנקין בעוה"ז וכו'] —

☞ **פרניתא** (?) מדרש שמ"ר פ' השכם בבקר (פי"ב) חד אמר כפרניתא דרומנא פי' בל"י גרעין. *[אחיה ר"ב כיון לל"י πυρήν אבל בע' פרד א' ופרט ח' כבר הוכחתי שעיקר הגי' פרטתא] —

פָּרַס (מל"מ חלק דבר trennen, brechen. פְּרוּסָה פי' פת לחם Abgebrochenes, Stück, Brot ועוד עיי' בפנים) בסוף פיאה (פ"ח מ"ה) או מנה [4]) דבילה [5]) ר"ע אומר פרס. פי' חצי מנה. בפ' חמישי בדמאי (מ"ה) וכן העני שנתנו לו פרוסות פת. בפ' העור והרוטב בגמ' נשחטה הבהמה (חולי' קכ"ז:) ורמינהי מהא דתנן בטבול יום בפ' שלישי (מ"א) אוכל שנפרס ומעורה במקצת פי' שנדלדל ומעורה במקצת. בפ' שלישי בשקלים (מ"א) בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה בפרס הפסח ובפרס עצרת ובפרס החג והן גרנות של מעשר בהמה דברי ר"ע בן עזאי אומר וכו' ירו' בשקלים (רפ"ג דמ"ז:) כל הן דתנינא פרס פלגא. ותניא בתוספתא פ' אחרון [6]) דבכורות ובפ' שני בתוספ' שקלי' ר' יוסי בר ר' יהודה אומר אין פחות מט"ו יום קודם לרגל ואמר בגמרא [ג' גרנות] (בכורות נ"ח.) כמה פרס ר' יוסי בר ר' יהודה אומר אין פרס פחות מט"ו יום מאי משמעה א"ר אבהו פרוסה [7]) פלגא פלגא דמאי פלגא דהלכות פסח כדתניא שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום. בפ"ב בחולין בגמ' השוחט בהמה וחיה ועוף (חולי' ל"ד סע"ב) הנח לנזיד הדמע דליכא כזית בכדי אכילת פרס. פי' נזיר הדמע תבשיל שיש בו שמן של תרומה כי התרומה שנתערבה בחולין נקראת דמע. ותנן בפ' האשה שהיא כובשת ירק (פ"ב דטהרות מ"ג) הראשון שבחולין טמא ומטמא השני פוסל ולא מטמא והשלישי (מפורש בבכורות בענין המדמע) [8]) [נאכל] בנזיד הדמע ומקשינן (חולי' שם) אי אמרת [9]) שלישי של חולין שנעשו על טהרת תרומה פסלי גופיה מלאכול בתרומה היכי ספינן ליה מידי דפסיל גופיה מלאכול בתרומה הלא נזיד הדמע יש בו שמן של תרומה ופרקינן נזיד הדמע אין כזית [10]) שמן של תרומה במקפה של חולין בכדי אכילת פרס לא משכחת לה וזה מפורש בגמ' דפ' ואלו עוברין בפסחים (מ"ד.) ובר"פ ג' מינין אסורין בנזיר [11]) (נזיר ל"ו.) דתנן מקפה של חולין השום והשמן של תרומה ונגע טבול יום במקצתו לא פסל אלא במקום מגעו וכו' מ"ט דאיכא כזית מן השום והשמן בכדי אכילת פרס וכו'. אי הכי אמאי

---

1) וכ"ה בכ"י ש"ס ובה"ג ובריו"ת כ"י (ד"ס שבת צד קס"ד.) וכ"ה בספר המפתח לר"נ לשבת מ"ח. ובפי' ר"ח שם ובנו"נ ר ב ובראו"ש רב הונא. 2) בכ"י ש"ס צייריי ובנו"ג וצרונהי. 3) בדפ"ר מדיינאי ייתא ובדפ"א יאתא ובנו"ג בתר"י ב' מדינאי יאיין. 4) בדפ"ר בט"ס בתיבה אחת ומלת דבילה לי'. 5) כ"ה נכון בכ"י ודפו"ו ובשדפ"ע לי'. 6) כצ"ל תחת פ"א שבכ"י ה"ב והוא ר"ת של פ' אחרון ובדפ"ע נשמט כל עיקר. 7) בנו"ג פרוס. 8) יש למחוק. 9) בדו"ו אמרן. 10) בכ"י ודפא"מ אבל בדפו"ו אין כזה. 11) כ"ה בכ"י ובדפו"ו.

פליגי רבנן על ר' אליעזר בכותח הבבלי א״ל[1]) הנח לכותח הבבלי דלית ביה[2]) כזית בכדי אכילת פרס לא משכחת לה פי' לא יתכן לאדם האוכל בפסח כותח כגון שטובל פתו בכותח וקא שטיר משטר ואוכל כזית מקומניתא דאומא שהוא חמץ בכדי אכילת ד' ביצים שהוא שיעור פרס וכל שהוא פחות מכזית ביותר שיעור כדי אכילת פרס בטל במיעוטו ואי גרף מיגרף ואכל בטלה[3]) דעתו אצל כל אדם והוא הדין לנזיד הדמע. מצטרפין לפסול את הגויה כבחצי פרס (מקואו' פ״י, מ״ז) כבר פי' בע' גויה. בפ' ג' בעדיות (מ״ג) ובפ' ראשית הגז (חולי' קל״ה.) חמש רחלות גוזזות מנה ופרס[4]) הייבות בראשית הגז. פי' ק״נ דינר שהן ק״נ זוזים. בס״ג דפ' ראוהו (ר״ה כ״ט:) לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אלא א״כ אוכל עמהן פי' לא יברך להן ברכת המוציא להוציאן ידי חובתן בלא טעימת כלום אבל לבניו יכול לעשות כן בלא טעימת כלום מפני שמלמד להן — (א״ב פי' בל״ר חצי וחלק וטעם פרוס הפסח ופרוס עצרת פי' בל״י קודם ולפני וחז״ל סמכו ענין מלות זרות לפי לשונם לעשות זכר לדבר ואמרו אפותיקי אפו תהא קאי וכן בקפנדריא וכאלה רבים ואמרו מאי פקדון פוק דון). *[אחי״ה כיון לל״י πρός וקשה להלמו שישאלו חז״ל מלה מורגלת כזו מל״י והנכון כי פָּרוּס = פְּרָס הוא דבר הנחתך מהשלם היינו חלק וחצי הפכו שלם וזהו פרוס (פרס) פלגא עיי' לעיל ציון מירו' שקלי' ובירו' דמאי פ״א דכ״א ע״ד אי' איזה פעמים פרוס והפכו שלם. ועיי' תוספת' מנחות פ״ה וכן פְּרוּסָה ירוש' ברכות פ״ו ד״י: פרוסה של חטין ושלימה של שעורין אומר על הפרוסה של חטין. ומזה חתיכת פת והיינו פת לחם: פרוסה עיי' פסחים קט״ו: קט״ז. חולי' ז': והקבוץ פְּרוּסוֹת דמאי הנ״ל תוספת' תרומ' ספ״ה ירו' ערל' פ״ב דס״א ע״ד. וכן פרס היינו חצי הככר כדאי' בתוספת' נגעים פ״ז וכמה הוא פרס חצי ככר, ושם: אכילת פרס ועיי' תוספת' מקואו' פ״ח והקבוץ ירו' הוריו' פ״ג דמ״ז: באכילת פרסים, ירוש' שבת פ״א ד״ב: כמה פרסים בעלם אחד. ונקראה ברכת המוציא פרס פרוסה (עיי' ר״ה כ״ט:) שהתך הלחם באמצע — ובענין בית הפרס עיי״ע בערך בית וגם בלא חבור בית תוספת' אהלו' רפי״ז כמדת פרס. והושאל לחתיכות וחלקי הארץ אסת״ר פ' בשנת שלש: פרס שקבלה את המלכות פרוסות וכו'. והפעל: תוספת' חגיג' פ״א יודע לפרוס את חיקו כ״ה בכ״י אירפ' ובנו״ג לפרוש חוקו. תוספת' כלי' ב״מ רפ״ה סוור של נחתומין הַפָּרוּס כ״ה בכ״י ובנו״ג פרוץ. נפעל נפרס טבול יום פ״ג מ״א חולי' קכ״ז: אוכל שנפרס, תוספת' מנחו' פ״ה נפרס הלחם. נתפעל ב״מ צ״ג. נתפרסו עיגוליו. ומה שענין פרס (וכן בל״ס) כמו פרש עיי״ע פרס ז'] —

פרס (= פַּרְסָה, פְּרוּסָה מל״מ פַּרְסָה שם תואר לטלפים Huf, Klaue, והפעל ממנו בהפעיל ענינו בקוע בטלפיו ובדרז״ל פי' הלך בפרסותיו) באלו טרפות בגמ' הגלודה (חולי' נ״ה:) ר' שמעון אומר אחד פרוסת בהמה דקה וכו' פי' אינו חשוב עור אלא כבשר. כרסתן פרסתן (הולי' ס'.) בע' כרס. בפ' בהמה המקשה בגמ' ר' שמעון (שם ע״ה:) הפרים על גבי קרקע איכא בינייהו פי' שהלך הילוך בפרסותיו על הארץ. במעין פ״ה במקואות (מ״ו) ובפרסת חמור המעורבת בבקעה פי' אם הלך החמור בטיט ונשאר מקום פרסתו חפירה ונתמלאה מים והיתה הבקעה מלאה מים מעורב עם מקום רגל החמור ובכל מ' סאה טובל באותה החפירה[5]). ב״ר פי״ט (י״ח) ויבן, ובפמ״ו (מ״ה) ושרי ובילמדנו ותצא דינה (בתנחומ' הישן והקדום בהוצאת הח' רש״ב צד פ״ו) ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית ס״א פרדגית ס״א נפקנית. *[אחי״ה בתנחו' וישב סי' ה' פדרנית ובתנחומ' וישלח סי' ז' יוצאנית ובתנחומ' הישן הנ״ל יוצאה לשוק ובב״ר פמ״ה יוצאניות ובפ' י״ח פרסנית (ועיי״ע פרד) — ובענין טלפים פַּרְסָה בקבוץ פְּרָסוֹת ירו' פסחי' פ״ז דל״ה. חולי' נ״ה: בית הפרסות, שם ס״ח: פרסה החזיר אכול פרסות החזיר אכול ובל״ס פַּרְסְתָא וכ״ה בתרג'. והתואר פַּרְסְתָן ובל״ס פַּרְסְנָא versehen [mit grossen Klauen —

פרס (= פַּרְסִי, פַּרְסָיָא, פַּרְסָאָה ולנקבה פַּרְסִיאֵתָא תואר מן פרס (persisch בדקלא פרסא[6]) (ב״ק נ״ט.) כבר פירשנו בע' ארם. מאי לאו בפרסייתא דלא חזיין אגב אימיהו לא בארמייתא (שבת כ״ט.) פי' פרסייתא גדולים שאינן ראויין להאכל עיי'

---

[1]) כ״ה בדפו״ו. [2]) כ״ה בדפו״ו. [3]) כ״ה נכון בדפו״ו. [4]) במשנה שבש״ס מנה מנה ופרס אבל גי' המשניות כגי' הערוך עיי' הפשב״ע. [5]) ועיי' ג״ב בפי״מ להרמב״ם. [6]) בנו״ג פרסאה.

בע' ארם [1]). אופי פרסייתא (ברכו' מ"ד:) עיי' בע' אופי. בפ"ה בשביעי' (מ"א) הפרסאות שביעית שלהן למוצאי שביעית שהן עושין לשתי שנים. פי' הן תמרי פרסייתא שהן עושות לשתי שנים פ"א מין תאנים שעושין מב' שנים לב' שנים — (א"ב פי' בל"י שם כולל לכל דבר של אשתקד וכן התאנים שנגמלו בשנה אחד ומבושלים בשנה אחרת הם של שנה שעברה). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י προέτειος וכבר השיג עליו רמ"ל, והנכון שהוא מין תאנים מפרס והוא תואר נקבה במשקל עברית וכ"ה בתוספת' שביעי' רפ"ד ובל' ארמי פרסיאָתָא תרג' שני באסתר א', י"ב. פרסייתא עיי' לעיל וע' ארם. ובל' זכר פרסָאֵי תרג' אסתר א', י"ד; י', ב' והיחיד פרסָאָה תרג' שני אסתר א', ח', ט"ז. וכן פרסי ירו' ברכות פ"ו ד"י: חד פרסי כ"ה במהרש"ם ובנו"ג פרסוי צ"ל פרסיי. ועוד עיי"ע פרס ט' במו"ע] —

פָּרָם (מל"ע ופ' فرض Zoll, Tribut φόρος? ואצל רז"ל ענין שכר Lohn) בריש אבות (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. בפ' אין עומדין בגמ' העובר לפני התיבה (ברכות ל"ד.) וטעה אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו. בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הנבילה (כ"ב כ"ה.) ואימא כעבד שנוטל פרס. מרבו וחוזר לאחוריו פי' מתנה. ותהי מואב לדוד עבדים נושאי מנחה (ש"ב ח'. ב') תרג' נטלי פרס. (א"ב ע' זה שייך לענין הראשון כי העבדים מדי שבוע היו מקבלים חלק המזון והטרף אבל טעם נטלי פרס פי' בל"י מס שנותנת מדינה לשלטון). *[אחי"ה מל"י הנ"ל ככונת ר"ב ולי נראה מל"ע הנ"ל וכנ"ה בעירובי' ע"ב: ע"ג. מקבלי פרס. תעני' כ"ה: מבקש פרס מרבו. ירוש' תענית רפ"א דס"ג ע"ג תובע פרסו ממנו.. אין העבד תובע פרסו אלא סמוך לפרסו. ובענין חילוק בין פרם ובין שכר עיי' פי"מ להרמב"ם באבות] —

פרם (פּוֹרְסָא מל"י ἔφορος Ephor, Aufseher) בפ' החולץ בגמ' המחזיר (יבמות מ"ה:) רב אשי אכשריה לרב מרי בר רחל ומנייה בפורסי דבבל. מאי פרהדרין פורסי (יומא ט'.) עיי' בפרהדרין — (א"ב פי' אפורום בל"י נגיד ומצוה ושר העצה).

פרם (פּוֹרְסָא מל"י πέρας גבול Grenze) בס"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ט:) פורסא דדמא כל תלתין יומין פי' גבול הדם ותקנתו לבחור כל ל' יום בין הפרקים הגיע לנ' שנה ימעט מג' חדשים לג' חדשים פעם אחת. עוד בין הפרקים בא בימים ימעט מו' חדשים לו' חדשים או משנה לשנה זה פי' ר"ח ז"ל בקבלה. *[אחי"ה וכ"ה באמת בפי' ר"ח בש"ס ווילנא וסיים זה הפי' קבלנוהו מרבותינו קבלה ע"כ ופי' גבול נכון מאוד מל"י הנ"ל ורש"י נדחק] —

פָּרַם (כמו פרשׂ ausbreiten וממנו פָּרָם Vorhang בל"ס פְּרָסָא, (פריסא) פּוֹרָסָא בל"פ پارچه Decke پرس Vorhang) בר"ג דפ' בני העיר (מגילה כ"ו:) האי פריסא תשמיש דתשמיש הוא פי' וילון שפורסין לפני התיבה הוא תשמיש לתיבה ותיבה תשמיש לספר תורה [2]). פ"א מטפחת שמכסין בו ס"ת הוא תשמיש לאותו בגד התחתון שמגללין בו ספר תורה. בס"ג דפ"ק בסוכה (כ':) חזיין לפרסי ונפוותא. פי' „כמו נפה וכברה" [3]) — (א"ב פי' בל"י מטפחת ומעטה חצוני תרג' ויפרש את האהל (שמות מ', י"ט) ופרס ית פרסא). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י φᾶρος אבל הנכון מל"ס הנ"ל והרבה בתרג' (לבמדי' ג', כ"ה. כ"ו והלאה; ד', ה'; לשמות כ"ו, ז'. ל"ז) וכן בל"נ פדר תרג' (ויק' א', ח') פריסותא דתרבא. שאלתות ריש ויקרא הדא היא פריסותא עיי' חולי' כ"ז: ושם ח': בליתא דפרסא. מגילה כ"ו: כגי' כ"י ש"ס האי פריסא דבלה מעבדיה פריסא זוטא אי נמי כיסיתא לסיפרא שרי וכו'. והקבוץ פְּרָסֵי סוכ' הנ"ל [4]). ובל' עברי במד"ר פ"י כמין פרס שטחה לו למעלה ממנו וכו'. וכן מצודה Netz כ"י אירפ' בתוספת' יו"ט רפ"ג מעלה את פרסו מערב יו"ט. ועיי' הפעל פרם (כמו פרשׂ) ירוש' יומא פ"ח דמ"ה: פרס גולתיה. ירו' כלאי' פ"א דכ"ז סע"א פרס כהנא מצודתיה. ירו' שבת רפ"כ די"ז ע"ג הוון פרסין קילעיה וכו'. שבת מ"ח. עיי"ע סדר ב'. פסחי' ג' סע"ב ומצודתך פרוסה וכו', אבות פ"ג מט"ז מצודה פרוסה על כל החיים — והרבה בתרג' ושם ג"כ בפַּעל תר"י א' לבראשית ל"ח', כ"ה. ותרג' פרשה (איכה א', י"ז) פרסת. אפעל יפרים תרג' ישעי' כ"ה, י"א, אתפעל תרג' שני באסתר ג', ט"ו; ח', י"ד עיי"ע דיטגמא. ועוד פרס כמו בל"מ פרשׂ בקשור כף פי' הושיט יד לתפלה ברכות נ"ה: בעידנא דפרסי (כהני) ידייהו ועיי' תר"י א' לבראשי' י"ב ג' כהניא דפרסין

[1]) ושם ג"כ הציון משבת קמ"ג. ע"ש והפי' שם בענין ארמייתא הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנא. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח עיי' בש"ס ווילנא. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח. [4]) פריסא בירו' גיטי' פ"ו דמ"ח. ט"ס וצ"ל סריסא.

ידיהון בצלו. ועיי' תרג' לישעי' א', ט"ו; לתהלי' ס"ח, ט"ו; קמ"ג, ו'; לאיוב י"א, י"ג. תרג' פרשות (מ"א ח', נ"ד) פְּרִיסַן בצלו] —

פָּרַס (מע' פרס א' פי' לקרא את שמע בהקדמת הברכות הראשונות והאחרונות das Schma (theilen, vortragen) בפ' הקורא את המגלה עומד (מגילה כ"ג:) אין פורסין על[1] שמע ואין עוברין לפני התיבה וכו' עד פחות מי' ר' יהודה אומ' כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוס על שמע מיהא שמעינן לא יפרוס על שמע ברכת יוצר אור. כי הוא יברך הזבח (ש"א ט', י"ג) מתרגמינן ארי הוא יפרים נכסתא[2]. ועיקר הדבר על כן אין פורסין על שמע פחות מי' בשביל הקדושה כדמפרש בגמ' ונקדשתי בתוך בני ישראל ומקשינן בירושלמי (מגילה פ"ד דע"ה סע"א) מכיון דתנינן אין פורסין על[3] שמע ולויידה מילה תנינן אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה[4] ופרקינן לכן צריכא כההדא דתני אין פורסין על שמע פחות מעשרה התחילו בעשרה והלכו מקצתן גומרין וכן כולם השנויים במשנתינו כיוצא בהן ועל כולן הוא אומר (ישעי' א', כ"ח) ועוזבי ה' יכלו. *[אחי"ה זה הירוש' הביא ג"כ ר"ח בפי' מגיל' הנ"ל בש"ס ווילנא ע"ש ובתוספו' שם ד"ה אין פורסין ורש"י פי' מנין הבא לביה"כ לאחר שקראו הצבור את שמע עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה שבקריאת שמע פורסין לשון חצי דבר ע"כ ועיי' שהש"ר פ' כשושנה בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית הכנסת ואין אחד מהן יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה ואחד מהן פורס על שמע ועובר לפני התיבה וכו' ושם אי' פרוס את שמע. ועיי' ויק"ר פכ"ג. מגילה כ"ג: כ"ד. המפטיר בנביא הוא פורס על שמע] —

* פרס (פּוּרְסָא מע' פרס ז' פי' שטיחה וא"כ פורסא דמלתא Ausbreitung, Darlegung (der Sache) גיטין ל"ז: פורסא דמלתא עיי"ע פרוזבל.

☞ פָּרַס (שם אומה ידועה فارس, پارس Perser, Persien) מדרש דברים רבה פ' האזינו (פ"י) לאסטרטגין ששמש בשני מדינות פרס וקולוניא עיי"ע קולוניא. *[אחי"ה ושם פי' ר"ב שם כללי לערי בנויות מאנשי רומי . . אבל (פורום) צ"ל [פורום] היא עיר וכו' ובנו"ג פרם כמו שגרס ר"ב כאן ובילק' האזינו ר' תתקמ"ב לא גרס פרס וקולוניא. ואולי פרס הוא ממש מושב אשר בנו פרסיים או ישבו שם וקולוניא colonia אשר ישבו שם רומיים ושניהם מתנגדים אלה לאלה, ותואר פרסי לנקב פרסית והקבוץ פרסיים, פרסיין פרסאי עיי"ע לשון, ברכות ח': מ"ו: שבת צ"ד, קידושי' מ"ט: ע"ב. יומ' י'. מגיל' י"א, י"ב: ב"ק קי"ז, ב"מ כ"ח: סנהד' צ"ח: ועוד רבות עיי"ע ארם ועי' פרס ג'. וזאת שנית כי מדפ' באזיל והלאה הרבה פעמים בא פרס ופרסאה תחת רומי ורומאה מפני חמת הצענזור ד"מ ברכות ס"ב: ההוא פרסאה וצ"ל רומאה וכדאי' באמת בכ"י ש"ס ויתר המקומות בד"ס שם. וכן הוגה בסנהד' צ"ז: תחת רומי כדאי' בכ"י ש"ס ובדפוסי' הראשוני' (עיי' ד"ס שם) פרס ועוד עיי"ע מין — ועיי' מאמר על הדפסת התלמוד להח' רנ"ן ראבינאוויטץ צד 69] —

☞ פְּרַס (abschätzen) תרג' והעריך הכהן (ויקר' כ"ז, ב') ויפרים כהנא. בערכך נפשות (שם) בפורסן נפשתא. *[אחי"ה רק באונקלוס עיי' ויק' שם פסוק ד', ז', י"ג והלאה; ה', ט"ו; במד' י"ח, ט"ז והפעל ויק' כ"ז י"ב. י"ד אולי הוא מל"פ يَرْز חבור וקשור ועוד גודל הערך של איזה דבר] —

☞ פַּרְסָא (מל"פ فرسنگ בל"ע فرسخ בלי סורי' פרסחא בל"י παρασάγγης מיל פרסי' (persische Meile (3/4 deutsche M.) מסכת פסחי' פ' מי שהיה (צ"ד.) שיתא אלפא פרסי הוי עלמא פי' מדת ארץ ובכל פרסה ארבעה מילין. *[אחי"ה פרסי חולי' נ"ט: פרסין תרג' ירו' שמות י"ב, ל"א; לבמ' כ"א ל"ה; לישעי' י'. ל"ב הקבוץ וכן פַּרְסָאוֹת פסחי' צ"ג: צ"ד. והיחיד פַּרְסָה מגיל' ג'. תעני' י'. ב"ק פ"ב: ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ג ופרסא היתה מדת ארץ של שלשת אלפי פסיעות רומיות] —

☞ פְּרֶסְבּוּטֵים (מל"י der Alte, πρεσβύτης (Ehrwürdige מדר' שמ"ר פ'

---

[1]) בקצת דפוסי' בש"ס במ"ס את. [2]) בנו"ג פרים מזונא וברש"י ורד"ק פרים על מזונא. [3]) בנו"ג בירו' את וכן העתיק ר"ח. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפו"ו ובשאר כ"י ודפ"ע נשמט מן פחות מי' עד פחות מי' ובלי זה דברי רבינו משוללי הבנה הם עיי' הפשב"ע והוא לא דק לעיין בדפו"ו.

החדש הזה לכם (פט״ו) נכנס פרסבוטים לרחוץ הוא וכל עבדיו. מסכת מגלה פ׳ הקורא למפרע (פ״ו סע״א) זה בא בפרסבולי וזה בא בפרסבוטי פי׳ בל״י שר חשוב. *[אחי״ה עיי״ע פרוטומי וע׳ פרוזבול ופרוזבוט — ובנו״ג בשמ״ר פרוסביטס וה׳ פערלעס (עט״ש 94) הגיה פרוביטוס פי׳ מל״ר privatum בית המרחץ עיי״ע פרבטאות] —

* פְּרוֹסְבּוֹל עיי״ע פרוזבול.

* פרוסבסיא, פרוסביסרא עיי״ע פרזבט.

☞ פְּרוֹסְדָאוֹת עיי״ע פרוזדאות.

☞ פרסדיקי (? צ״ל פרדיסקי מל״פ پرداخته רֵק leer) מסכת ע״ז פ׳ השוכר את הפועל (ס״ה:) דמייתו פרדיסקי בהדייהו פי׳ רש״י כלים רקים פי׳ בל״י כלי מוכן לקבל. *[אחי״ה כיון לל״י θήκη πρός ולא היא כי עיקר הגי׳ פרדיסקי כדאי׳ בכ״י ש״ס בחי׳ הריטב״א ובתוספ׳ בד״פ ודפוסי׳ ראשוני׳ (ד״ס ע״ז צד ס״ו:) והוא מל״פ פי׳ רֵק וכפי׳ רש״י ור״ח (בתוספ׳) ועיי״ע פרדכת] —

פְּרוֹסְדּוֹר ס״א פרוזדור ואולם המשפט (מ״א ז׳, ז׳) תרג׳ פרוסדא לבי דינא — (א״ב פי׳ בל״י מבוא). *[אחי״ה מל״י הרשומ׳ בע׳ פרוזדור ע״ש ורד״ק הביא גי׳ אחרת פרוסדור ובנו״ג פרוסדא ובכ״י אירפ׳ אי׳ בתוספת׳ נדה פ״ג דם הנמצא בפרסדיר וצ״ל בפרסדור ובנו״ג פרוזדור] —

☞ פְּרֻסְטַגֵי (מל״י προσταγή ציווי Befehl) שביעי׳ דירושי׳ פ׳ שלש ארצות (ירו׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג) שלש פרוסטגיות שלח יהושע לארץ ישראל פי׳ כמו פרוסטגמאות. *[אחי״ה בנו״ג פרסטיגיות והוא ל״י προσταγή צווי וכן העתיקו ע׳ זקנים מלה בדניאל ג׳, כ״ח והוא כמו פרוסטגמא עיי״ע אח״ז] —

פְּרוֹסְטִיגְמָא (מל״י πρόσταγμα Befehl, Edikt, Gesetz) בב״ר פמ״ב למלך ששלח פרוסטגמא[1] שלו במדינה מה עשו נטלוה וקרעוה. ובויק״ר שור או כשב בסמך פ׳ מה יתרון (פכ״ז) למלך ששלח פרוסטגמא שלו במדינה וכו׳ עד אמר הקב״ה פרוסטגמא שלי קריאת שמע וכו׳. ובזאת תהיה פ׳ וזכור (שם ספי״ז) ג׳ פרוסטגמאות[2] שלח יהושע. פרוסטיגמא היינו פרוזיגמא שפי׳ בזה הפרק במקומו[3] — (א״ב פי׳ בל״י דת וגזרה).

*[אחי״ה וכזו המלה היונית העתיקו ע׳ הזקנים דבר (דברי׳ ט״ו, א׳; י״ט, ד׳ ועוד), דת (אסתר ב׳, ח׳; ח׳, י״ד), חק (בראשית מ״ז, כ״ו; שמות י״ח, ט״ז. כ׳) חֻקה (ויקרא י״ח, ד׳. ה׳; י״ט, ל״ז; כ׳ ח׳) מצוה (שם ד׳, ב׳; כ״ו, י״ד) משפט (שם י״ח, כ״ו; י״ט, ל״ז) פקוד, תורה, נשתון הכל מתורגם ככה בע׳ הזקנים. וברוב מקומות אי׳ לפנינו בזיי״ן וכן בתנחומ׳ הישן אמור (בהוצי׳ החי׳ רש״ב צד מ״ז) ק״ש פרוזדוגמא שלי הוא וכו׳ וכן סוף מקץ בתנחומא הישן סי׳ ט״ז כיון שירדו למצרים עשה יוסף בערמה שלש פרוסטגמיות עיי׳ מ״ש המו״ל ועוד עיי׳ מ״ש רש״ב בתנחומ׳ פ׳ נח סי׳ י״ז אות ק״ס] —

☞ פְּרֶסְטְיָה (מל׳ יוני׳ προστασία Ansehen, Macht) מד׳ דב״ר פ׳ שופטי׳ (פ״ה) כל מי שנשען בבשר ודם עובר אף פרוסטיה שלו עוברת פי׳ פרוסטיה בל״י שררה. *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל או προστάτης פי׳ פקדה או פקיד וכן העתיקו ע׳ הזקנים פקדה (דה״י ב׳ כ״ד, י״א) פקיד (שם) שר (דה״י א׳ כ״ז, ל״א; כ״ט, ו׳) ורימ״ז (בט״ר א׳ 169) בחנם הגיה פיסטיה πιστεία אמונה, והדרוש בדב״ר סובב והולך על אבדו עשתונותיו (תהלים קמ״ו, ג׳)] —

* פרוסטומא בפסיקת׳ רבתי פל״ג פרוסטומא שלו וכו׳ ט״ס וצ״ל פרוסטגמא.

פרסטקלין (?) ירושי׳ בפ׳ במה אשה (פ״ו ד״ז ע״ד) פי׳ עיר של זהב פרסטקולין ס״א פרוסטוקטולין. *[אחי״ה בדפ״ר ס״א פרוסטיקוטוליון ובכ״י ק״ט ס״א טרוסטקלין ובנו״ג פרוש טוק טקלין ועיר דוד לר״ד דילארא גרס פרסכלה ופי׳ מל״י περισκελίς צעדים חלי כתם שעושים לרגל ע״כ אבל אין זה ענין עיר זהב ומובן וגזרת המלה נעלם מעיני] —

* פרסטקין, פרסתקין תוספת׳ אהלות פ״ז עיי״ע פרדסקין.

* פרוסטקוסרין מד׳ תהלי׳ ריש מזמור י״ז ור״ב גרס פרוקסטורין ע״ש.

* פְּרַסְכְנָא נ״ל מל״פ فرشك ענפים מסובכים) שבת קנ״ד: בגואזא פרסכנא בע׳ גז גרס רבינו פרסיכנא ע״ש פירושו ובכ״י ש״ס מינכען בגווזא ופרסכנא ובד״ש ופרסבנא.

* פְּרֵסֵם (מהשם היוני παράσημον סימן מובהק ואות אמת Kenn = Wahrzeichen הפעל

---

[1]) כ״ה נכון בדפ״ר ובכ״י ג״ג גם בראש הערך ובדפ״א פרסטגמא ובדפו״ו פרסטיגמא. [2]) בדפו״ו פרסטיגמאות. [3]) עיי״ע פרוזגמא וש״נ וגי׳ משובשת בפסיקת׳ רבתי עיי״ע פרוסטומא.

-παρασή ; anzeichnen, anmerken παρασημαίνω
(be- ausgezeichnet μος; עיקר הוראת המלה הוא
מל"י הנ"ל [1]) פי' נתן סימן לטוב או לרע והודיע
ברבים ובהנחה הראשונה הזאת אי' במד"ר פכ"א
ולפי שבזה את עצמו ופירסם את בתו בקלון גרעו
הכתוב וכו' והשם תר"י א' לויקר' י"ח, ו' לבזאה
עיריא בתשמשתא ובפִּרְסוּמֵי עיריא. והושאל
להודעה ברבים יומא פ"ו: מפרסמין את החנפים
וכו', סוט' מ'. המקום פירסמה בגלוי, ויק"ר פל"ב
ופירסמה הכתוב. ירוש' מגילה פ"א ד"ע: רבי היה
מפרסם עצמו שני ימים בשנה וכו', ירוש' סנהד'
ספ"ז דכ"ה ע"ד אנא מפרסם ליך, והרבה בתר"י
עיי' לבראשי' ל"ח, כ"ה; מ"א, מ"ה; לשמות כ"ח,
ל'; לבמד' ט"ז, כ"ו; לקהלת י"ב, י"ד; לאיוב כ',
כ"ז, ושם כ"ו, ו' בינוני פעול מְפַרְסָם. ויק"ר הנ"ל
מפוֹרְסָם, ירו' תענית ספ"א דס"ד ע"ד אי' מפורצם.
אתפעל אִתְפַּרְסַם תר"י שמות ב', י"ד ועיי' לבמד'
כ"ב מ"א, לקהלת י"ב, י"ג. נתפעל ויק"ר הנ"ל אם
נתפרסם. והשם פִּרְסוּמֵי ניסא פסחי' קי"ב. מגיל'
ג': פרסומי עניא תר"י בראשי' י"ט, כ"ו.

* פוּרְסָנָא (Abschätzung) עיי"ע פרס האחרון במו"ע.

* פַּרְסָנִית (Herumläuferin) עיי"ע פרס ב'.

פְּרָסוֹף (Aufseher, Späher, prospex ?) בלשיי [2])
מסר לפרסוף כבר פי' בע' בלש. *[אחי"ה [3])
והוא הציון מילמדנו בראשית ל"ח, א' ולפנינו לי'
בתנחום' ולי' בתנחומ' הישן והקדום — ובל"ר
האמ' praesopus הוא כמו Vorge- praepositus
setzter ונראה שהוא פרסוף] —

* פְּרָסוֹף עיי"ע פרצוף.

פַּרְסְפָּיָא (מל"י πρόσωπα (Gesichter תבנית פנים
בילמדנו ואתם הדבקים (לי' בתנחו' הנדפס
ובתנחו' הישן) וקלע כרובים (מ"א ה', ל"ה) פרוספיא.
פי' פרצוף של כרובים.

פרספא (= פרוסופא אולי בהפך האותיות -σάπ
(Saphir, φειρος בכ"ר פ' ס"ו (סיה) אדרעוי
דאבונן יעקב כתרין עמודין דפרסופא ואת אמרת
הלבישה על ידיו (בראשי' כ"ז, י"ד). *[אחי"ה
בנו"ג דיפרא סופא וצ"ל כתיבה אחת ובמיוחס
לרש"י דיאפר ופי' שם מקום!] —

פְּרְסֵק (בלש' יוני' ורו' μῆλον περσικόν malum
persicum בלשון ערבי' فرسق
בל"פ فرشك, فرسك (Pfirsich פרסקין משיטילו
(שאור) [צריך לו' גידים] [4]) (מעשרות פ"א מ"ב) ס"א
אפרסקין — (א"ב שם פרי ואילן בל"י רו' וערבי.
*[אחי"ה בע' אפרסק.(ח"א, רמ"ב) הארכתי ע"ש
האילן הוזכר ב"מ קט"ז סע"ב דלית שעל גבי
פרסק . . . נעקר הפרסק וכו' עיי"ע דל א' ירוש'
ב"מ פ"י די"ב ע"ג פרסיקו. ירוש' כלאי' פ"א דכ"ז.
גוי שהרכיב אגוז ע"ג פרסק. ב"ר פמ"ב תפוח ופרסק
והקבוץ פרסקין כלאי' פ"א מ"ד ובכ"י ש"ס האפרסקין.
ודע כי בל"פ נכתבה המלה ג"כ فرشك ונ"ל שהיא
היא פרשתקא שאי' בירוש' כלאי' פ"א דכ"ז: ר"ש
בר' הוי משקי פרסתקיה יין מבושל בשביל למתקה.
ופרי נקרא ג"כ פרסיקא ירוש' פיאה פ"ז ד"כ.
וכתובו' בבלי קי"ב רע"א אפרסקא והקבוץ פרסקין
מעשרות הנ"ל כגי' רבינו כאן ובע' גד י"ב ועוד
עיי"ע אפרסק וש"נ ירוש' כלאי' פ"א דכ"ז, ע"ש
ומ"ש] —

פרסק (?) (לדעת רבינו מצודה (Schlinge בס"ג
דפ' שילוח הקן (חולי' קמ"א:) אהדר ליה רבא
פרסקי ותפשה פי' מצודה — (א"ב כתוב בנוסחאות
פרסתקי). *[אחי"ה וכן גרס רש"י ופי' ג"כ
פרסתקי מצודות ע"כ ולי נראה שהוא פרסתק פי'
שליח עיי"ע פרסתק] —

פרסישמנג (= פוּרְסִישְׁנַמְגְ מל"פ پرسش نامه
(Untersuchungsprotokoll בפ' כל
הגט בגמ' ג' דברים (גיטי' כ"ח:) א"ר אליעזר כי
מקבלי שוחדא מקמי דליחתם פורסישמנג פי' הדיין
הגדול — (א"ב בנוסח' כתוב פורסי שנמג ופירש"י
פסק דין ואולי ל"ר זה פרסיש דין מנג גדול).
*[אחי"ה כיון או לל"ר praeses magnus ואז צ"ל
דיין או לל"ר phrasis magna עיי' פערלעס עט"ש
36 ושם מבואר היטב שעיקר הגי' פורסשנמג. מל"פ
הנ"ל פי' כתב חקירה שחותם הדיין עם בעלי
הדינין ורש"י פי' ל"פ פסק דין. ורבינו נגרר אחר
פי' ר"ח הובא בתוספו' גיטי' ד"ה פורסי שנמג.
ועוד עיי"ע ננג וע' בוגני ח"ב, י"א] —

פְּרְסְתָּק (מל"פ فرسته, فرستك שליח Gesandter
ולדעת רבינו כתב?) בפ"ק במגיל' בגמ'

---

[1]) כמו שהעיר החכם ד"ר קאהלער במ"ע דמ"ג הכ"ג 689 ושם בט"ד פרסס. פרסופא וצ"ל פרסם פרסומא. [2]) כ"ה בכ"י ובע' בלש ובדפ"ע בכאן בלש וצ"ל בלשיי. [3]) ושם (ח"ב, ק"ו:) שורה ח' מלמטה ממנותי ט"ד וצ"ל ממנו חי. [4]) וכ"ה בעי' גד י"ב ועוד עיי"ע סאור.

קראו את המגילה¹) (ז׳.) ודילמא פרסתקי שדור. בהגדה דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ו ע״א) פריסתקא דמלכא. בהגדה דנזיקין (גיטי׳ נ״ו:) פריסתקא²) דרומאי פי׳ כתב — (א״ב פי׳ בל״י כתב נוסף בסוף ספר). *[אחיה ר״ב כיון לל״י προσθήκη, Zusatz והנכון שהוא ל״פ הנ״ל ופי׳ שליח כפי׳ רש״י וכ״ה בברכות נ״ח. שדר עליה פריסתקא. כתובו׳ ס״ב. פריסתקא דמלכא עיי״ע דרוקא. ולפע״ד מזה פרסתקי בחולי׳ קמ״א: עיי״ע פרסק ב׳] —

פרוסתיקין עיי״ע פרצטיקין.

פרסתיותהא (הקבוץ נקבה פְּרִיסְתְּוָתָא בלש׳ סורי׳ פרסתנתא מל׳ פרסי׳ پرستار, پرستا Dienerin) תרג׳ חכמות שרותיה תעניה (שופטי׳ ה׳, כ״ט) — (א״ב פי׳ בל״י אשת חיל ושרה). *[אחי״ה כיון לל״י προστάτης וכ״ה בעיר דוד לר״ד דילארא והנכון כמ״ש ה׳ פליישער בהוספותיו לעמת״ר ללעווי שהוא ל״פ הנ״ל ובנו״ג חכימת פריסתותהא וזה הנכון, והיחיד פרסטא אי׳ בתפלה קודם תקיעת שופר המלאך שמשיאל הממונה על התרועה והמלאך פרסטא הממונה על קשר״ק והתואר פרסטא עולה עם שמשיאל בהוראת שם פרטי היינו שמש אל — ועוד עיי״ע פרצטק ומ״ש] —

פָּרַע (מל״מ ענינו גלוי והתר שער ראש auflösen, das Haar, entblössen) והפרעות (אהלו׳ פ״ח מ״ב נזיר נ״ד.) עיי׳ בע׳ סך (ד׳). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ כרם (חולי׳ נ׳:) מאי מפרעתא אמר רב אויא היכא דפרעי טבחי. פי׳ מקום שפותחין בו הבהמה להוציא קרביה כדאמרינן (שם י״ט: וש״נ) שחיטה מפורעת כלומ׳ פתוחה. בפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ בהמה שנחתכו רגליה (חולי׳ ע״ו.) צומת הגידים שאמר היכא דפרעי טבחי. בפ׳ גיד הנשה בגמ׳ דסמך אין הטבחין (שם צ״ג:) והתניא חיצון הסמוך לעצם אמר רב יהודה היכא דפרעי טבחי. בס״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ד.) פריעת הראש בשבת רשות. פי׳ צריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכסה בימי אבלו להודיע כי אין אבלות בשבת אבל לגלות ראשו אין צריך. *[אחי״ה וכ״ה במיוחס לרש״י במ״ק. וכנ״ה בסוט׳ כ״ג. האיש פורע.. ואין האשה פורעת עיי״ע פרם וש״נ ספרא אמור פרק א׳ פ״ב. פסיקת׳ דר״כ צד ע״ז ויק״ר פי״א פורעין את ראשיהם. והשם פריעה מ״ק ט״ו. ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א: ב״ר פ״ק ובכתובו׳ ע״ב סע״א פֵּרוּעַ ראש ועיי׳ תר״י א׳ לויק׳ י״ג, מ״ה; כ״א, י׳; לבמ׳ ו׳ ה׳. ועוד הושאל לגלוי לפתיחת והרקת הגוף וכן בל״ע فرغ יומ׳ ע״ז. שהיו פורעים (בקידו׳ ע״ב. בהפעיל מפריעין) עצמן וכו׳ פיעל ירוש׳ ברכות ספ״ט דו״ד לא פירע עד שישב. נפעל ברכות ס״ב. אין נפרעין מעומד אלא מיושב והשם רואה את פרועו (שם). ועוד ענין גלוי העור המכסה ראש הגיד die Eichel entblössen שבת קל״ג. מוהלין ופורעין. שהש״ר פ׳ עד שהמלך וכמד״ר פי״א משה היה מוהל ואהרן פורע. פיעל בענין פרוס סוטה י״ג: בא גבריאל ופירעו. והשם פְּרִיָעה יבמו׳ ע״א: לא ניתנה פריעת מילה לאברהם ירו׳ יבמות פ״ח ד״ח ע״ד ירו׳ שבת פי״ט די״ז. דב״ר רפ״ו אחת (אחד) למילה ואחת לפריעה. ירו׳ נדרי׳ ספ״ג דל״ח: אחת לפריעה ואחת לציצין. שהש״ר פ׳ הנך יפה: הנך יפה במילה הנך יפה בפריעה] —

פָּרַע (מל״ס פי׳ גמל, שלם וכן בל״ע فرغ beschliessen) תרג׳ ואשלמה להם (תהלי׳ מ״א, י״א) ואפרע להון וענין קרוב לזה נקום נקמת (במד׳ ל״א, ב׳) תרג׳ אתפרע פורענות. *[אחי״ה והרבה דוגמאות במתורגמן ע״ש וכן בדרז״ל ב״מ כ׳: כ״א. פרע לי . . פרוע. פריע. ב״ב ה׳. ושם: פרעתיך בתוך זמנו . . ולואי שיפרע בזמנו. ו׳. והלאה כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי וכ״ה בשבועות מ״א: ושם הרבה פעמים מ״ב. והלאה, ב״ב קע״ב. קע״ג. נפעל שבועו׳ מ״ה. הנפרעת, מ״ח. לא יִפָּרעו, ב״ב ה׳: הבא לִיפָּרַע מנכסי יתומים לא יִפָּרַע אלא בשבועה. ב״מ פ״א מ״ו נפרעין מהן, שם פ״ד מ״ב מי שפרע וכו׳ עתיד להפרע מי שאינו עומד בדבורו ועיי׳ תוספת׳ ב״מ פ״ג. ברכו׳ ס״ב. עיי״ע ספד. אבות פ״ד מ״ד נפרעין ממנו בגלוי. תוספת׳ כתובו׳ ספ״ד אין נפרעין מהן. ספרא אחרי פרש׳ ט׳ אני דיין להיפרע וכו׳ אני הוא שפרעתי . . ועתיד ליפרע מכם וכו׳. ובקל במובן הנפעל פי׳ פרע מהם חובו ונאמר באל יתברך מטעם שכתב התוי״ט בב״מ פ״ד מ״ד אבל תוספת׳ סוטה פ״ג אני נפרע מכם . . הקב״ה לא נפרע מהם. שמ״ר רפ״י הקב״ה פורע מן האמוריים . . פורע מן המצריים. אתפעל סוט׳ כ״ב: ליתפרע וכו׳ ובהבלעת התי״ו בתר״י ב׳ לשמות י״ט, ד׳ מה

¹) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. ²) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע פרוסתקא.

דאיפרעית מן מצראי ובקשור מן ולי' ענין נקמה עיי' הדוגמאות אצל ה' לעווי בעטת"ר — והשם פריעה ב"ב קע"ד. כתובו' פ"ו. ערכי' כ"ב. פריעת ב"ח מצוה ובלא"ר פריעא איכ"ר פ' על אלה ונסיב פריעיך. ועוד השם פֵּירָעוֹן ב"ק צ"ו. ב"מ ט"ז: י"ז. והלאה מ"ק ט': שבועות מ"א: ירו' כתובות ספ"י דל"ד. ובל"ס פּוּרְעָנָא. פרענא תר"י א' לשמו' כ"א, ז' פורען כספא וגם תואר במובן השם כמו נוקם עיי' תר"י שם כ', ה'; ל"ד, י"ד וזולתו. ובל"ג השם פּוּרְעָנוּת ברכות י"ח. מ"ח: ס': ס"א. שבת ס"ב: צ"ז. קט"ז. קל"ט. יומ' ע"ו. סוכ' כ"ט. ל"ח. תעני' י"ד. כ"ג. חגיגה ה': יבמות מ"ז. ס': ס"ג. נדרים נ': סוטה מ"ח. ב"ק ס"ט. ב"ב ח'. סנהד' ק"ב. ק"ח. חולי' קכ"ז: ערכי' י"ז. פסיקת' רב' פי"ז הקבוץ פורעניות ר"ה י"ח: תעני' י"ד. שבת קי"ח. קל"ט. אבות פ"ה מ"ח ובל"ס פורענותא ברכו' נ"ד: עירו' כ"א. ב"ב י"ד: מ"ק כ"ב. בכ"י ש"ס בפורענותא בנו"ג בפורענתא ובתרג' ג"כ פורענו והקבוץ פורענן תרג' יחזק' י"ד, כ' בנו"ג פורענין, ושם כ"ה, י"ז פורענוון] —

☞ פרע (= פְּרִיעַ תמיד בכ"ת פי' מהר, במהרה (eilends, schnell תרג' סרו מהר (שמו' ל"ב, ח') סטו בפריע ויתכן שנגזר מזה הקורא למפרע (מגיל' פ"ב, מ"א) כי היא קורא במהרה ולא כסדר. *[אחי"ה ועיי' תר' דברי' ז', ב', שופטי' ב', כ"ד; ש"א כ', ל"ח. ירוש' קידושי' פ"א דנ"ט. אינשמת בפריע. בענין מפרע עיי"ע] —

* פַּרְעוֹשׁ (ל"מ Floh) שבת ק"ז: והקבוץ ב"ר פ"כ פרעושין ועיי"ע פורטענא.

פֶּרֶף (מהשם היוני πόρπη קרס Haken, Heftel הפעל anhefteln, πορπάζω) בפ' במה אשה (שבת ס"ה.) פורפת על האבן בפ' הוציאו לו (יומ' נ"ב:) החיצונה פרופה מן הדרום. קרסי נחושת (שמות כ"ו, י"א) תרג' פורפין דנחש. — (א"ב פי' בל"י קרס). *[אחי"ה וכן העתיקה הפשיט' את קרסיו (שמות ל"ה, י"א) פורפוי כתר"י. שבת פ"ו, מ"ו מדיות פרופות עיי"ע מדי א'. תוספת' שבת ספ"ד (ה') פורפת בתחלה בדבר הניטל בשבת] —

פרף (= פְּרוּפִי מל"י ἀπρέπεια (Unschicklichkeit בב"ר פ' פ"ז [1]) (ר"פ פ"ו) ויוסף הורד מצרימה אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו פרופי [2]). פי' לשון לעז אופרופריאו [3]) כלומ' אני מורידו בבזיון (א"ב פי' אפרפי בל"י בזיון וקלון). *[אחי"ה כיון לל"י הנ"ל ובנו"ג אני מורידו בבזיון, ושם תיכף איני מורידו פומבי ותחת זה אי' במיוחס לרש"י פופולא ופי' בזיון בל"י וכגי' רש"י אי' באמת בב"ר כ"י פאריז] —

פַּרְפְּחִין (בל"ס פרפחינא מל"ע פִּרְפְּחִין בל"פ Portulak) דהוה קא מכדר פרפחיניה (מגילה י"ח.) עיי' בע' חלגלוגות. *[אחי"ה (כח"ג, שצ"ה) הארכתי ועיי"ע גדגדניות (ח"ב, רמ"א) ומ"ש בשם ערוך כ"י ורק בקבוץ פרפחינַיָה מגיל' שם ובירוש' פיאה פ"ח דכ"א רע"א ובירו' עירו' פ"ג ד"כ ע"ד ובירוש' שביעי' רפ"ט דל"ח ע"ג פרפחיני"א ובירו' מגיל' רפ"ב דע"ג. פרחינין וצ"ל פרפחינין] —

פִּרְפֵּל (פִּלְפְּלֵי Pfefferkörner) בס"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קמ"א.) אמר רב יהודה האי פרפלי מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי. „פי' ביו"ט רבא אמר כיון דמשני אפי' טובא והלכתא כרבא ויש מתיר כי האי גוונא אפי' בשבת" — (א"ב בנוסחאות כתוב פלפלין). *[אחי"ה בנו"ג פלפלי וכ"ה בפי' ר"ח אשר העתיק ממנו דבריו וכן לי' שנוי בגי' בכ"י ש"ס] —

* פַּרְפּוֹנְדָּא (נ"ל מל"פ פרונדה, ברפנדה תיק או אגודה Beutel, Bündel) תוספת' ב"מ פ"ח נתנו בפרפונדא . . ונגנב או שאבד חייב פי' שנתן המעות בתיק או באגודה.

פרפס (= פַּרְפִּסָא לדעת רבינו מל"פ פר כנף ומן פיסא צרור עיי' בפנים ולדעת ר"ב מל"י πάροψις קערה קטנה) בס"ג דפ' המוציא יין (שבת פ"א:) האי פרפיסא שרי לטלטולה פי' בע' חתל [4]) פ"א „פרפיסא פיים גדול כדאמרינן לעיל בזו ההלכה (שבת שם עמוד א') מאי פיים א"ר זירא כרשיני בבלייתא זורעין עליו זרעוני בשמים [5]) וזולתם וצומחין ודומין לצרור שעלו בו עשבים ולשון פר דהכא מלשון פרסי הוא ככנפי יונה אף הזרע הצומח עליו נקרא פר וזהו פרפיסא וכיון דקאמר ר"ל מותר לקנח בו קא משמע מינה רב

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע פ"ו. [2]) בדפ"ר פורופי. [3]) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ"ר ובכ"י ה"ב פרופריא"ו ובכ"י ק"ט פורפריאו ובדפ"א פורפריאה וגי' הדפו"ו עיקר והוא לי"ר opprobrium בזיון. [4]) ושם פי' פרפיסא כמו חתל ע"ש. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ק"ט זרעונים ובשאר דפ"ע בשמים.

פפא דשרי לטלטולה מתקיף לה רב כהנא אם אמרו לצורך יאמרו שלא לצורך והאמר ר"ל מותר לקנח אבל לטלטולה שלא לצורך לא שרי והילכך לא צרכינן לדרב פפא אמר אביי האי פרפיסא הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתידות חייב משום תולש כי כשזורעין אותו עושין לו מקום כמו כן או כמו שולים שיושב עליו שיעור שינוח עליו ע"ג קרקע ואפשר שהוא משרש שם ומתחבר לקרקע ובזמן שמניחו ע"ג יתידות הרי הוא מעבירו ממקום שמחובר ומתחייב משום תולש אבל אם זרעו מעיקרו להניחו ע"ג יתידות והיה מונח שם ולקחו והניחו ע"ג קרקע הרי הכינו במקום שמתחבר לקרקע וחייב משום נוטע" — (א"ב פי' בל"י ורו' קערה גדולה). *[אחי"ה מלה יונית ורומי' paropsis הוא קערה קטנה ולא גדולה ורבינו נגרר בפירוש הנ"ל אחר פי' ר"ח והעתיק דבריו מלה במלה (עיי' בש"ס ווילנ') ולפי זה מלה מורכבת היא מל"פ פר ומל' פיסא וקשה להולמו. ורמב"ם בהל' שבת פ"ח הל"ד העתיק פרפיסא ע"י גבשושית של עפר עיי' בהה"מ ואולי הלך ג"כ בעקבי מחצב המלה הפרסית כי پس ענינו ג"כ קובץ ורבוי ופיסא היינו צרור וא"כ פרפיסא קבוץ של רגבים היינו גבשושית של עפר. ורש"י פי' פרפיסא עציץ נקוב ועוד עיי' מ"ש בשם תשובות הגאונים וזהו מקור המנהג של מנהג כפרות בערב יוה"כ עיי' או"ח סי' תר"ה ותשוב' הרשב"א סי' שצ"ח] —

פרפסט (= פְּרוֹפָּסִיטִין מל"ר ויוני' האמצ' πραι-πόσιτος (Vorgesestzter, praepositus בילמדנו חצצרות כסף (בתנחומא הנדפס והישן לי") לדוכוס שהיה יוצא למלחמה והיו הפרופסיטין באין תחילה ואח"כ הלגיונות כך הנשיאים באין תחילה שנא' (במדי' י', ג') ותקעו בהן ונועדו אליך הנשיאים ואח"כ העדה לישון לעז ממש הוא לגדול קורין פרופוסיט"ו [1]) — (א"ב פי' בל"ר שרים ונגידים). *[אחי"ה וכנ"ה במד"ר פ"ז אתה רואה מבו"ד יש לו פרופוסיטין אף האלהים יש לו פרופוסיטין וכו' והיחיד שם פ"א שיש לו לגיונות הרבה ואומר לפרופוסיטוס לך מנה את הלגיונות וכו', שמ"ר פט"ו וכן דוכוס וכן איפרכוס וכן הפרופוסיטון וכן הלגיונות וכו' — ועוד עיי"ע פרסוף] —

פרפסולה (צ"ל כְּרוּפְּסְלָה עיי"ע בח"ד. שמ"א זו אצעדה וכן הפארים (Armband והצעדות בירוש' בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח:) — (א"ב פי' בל"י אצעדות ובנוסחאות כתוב כרופסלה ופי' בל"י אצעדות של ידים). *[אחי"ה ובח"ד שמ"א הארכתי [2]) וגי' כרופסלה עיקרית — ולדעת ה' אייזלער בט"ר ח"א, 83 פרוכסלה מל"ר brachi-alis אצעדה ואין נ"ל] —

1 **פִּרְפֵּר** (מל"ע فرفر ענין נדנוד וגלגול wälzen, (sich hin- u. herbewegen בר"ג דפ"ב ביומ' (כ"ג.) בא אביו של תינוק ומצאו שהוא מפרפר. בהתחננו אלינו (בראשי' מ"ב, כ"א) תר"י (א') מפרפר קדמינן פי' מתעגל בעפר — (א"ב פי' בל"י פעל המתגלגל). *[אחי"ה כיון לל"י περιφέρω והנכון שהוא ל"ע הנ"ל וכנ"ה בירוש' יומ' פ"ב דל"ט ע"ד, ירוש' סוט' רפ"ט דכ"ג ע"ג ראוהו מפרפר כאן ובא לאחר זמן ולא מצאו וכו'. תוספת' שבועו' פ"א מפרפר היה בני וכו', שבועו' ל"ד. סנה' ל"ז: הרוג מפרפר, ירוש' שבועות פ"ג דל"ד ע"ג חמתיה מפרפר ויהב ליה, שהש"ר פ' כמעט עבר מפרפר כל ההוא יומא. איכ"ר ריש פתיחת' חבטו ופרפר ומת ושם פ' לאמתם ולא משכח חלב ומפרפר ומית — ועה"ק שנ"ב לועזו בל"א צפיל"ט zappeln] —

2 **פִּרְפֵּר** (מל"מ וכן בל"ע فرفر פי' שבר ורצץ (zerschlagen, zerbröckeln בפ' יום טוב בביצה בגמ' בי"ש אומ' ב' תבשילין (י"ז:) ושוין שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הדג שהן ב' תבשילין פי' מלשון (איוב ט"ז, י"ב) שלו הייתי ויפרפרני. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספ' ביצה רפ"ב פירפר ביצה, תוספת' שבת ספי"ב מפרפרין גלוסקין לחולה בשבת. אתפעל תרג' תהלי' כ"ב, ט"ו ואתפרפרן כולהון גרמיי] —

פִּרְפִּירָא (פּוֹרְפּוּרָא, פּוֹרְפִּירָא, פּוֹרְפּוּרְיָא, מל"י (Purpur, Purpurkleid πορφύρα בב"ר פ' (מ"ו) [צ"ל פ"ו] (ס"פ פ"ה) אדרת שנער (יהושע ז', כ"א) פורפירא בבלאה. בריש ויק"ר פ' הבן יקיר (פ"ב) ובריש קדושי' פ' ויגבה ה' (פכ"ד) ובפסיק' דכי תשא (פסיקתא דר"כ צד ט"ז:) למלך שהיה לו פורפירון [3]). בילמדנו בסוף אלה המשפטים (תנחומ

---

[1]) לאי"ט preposito. [2]) ושם נשמט בט"ד סימן כוכב כי כל הערך הוא נוסף משלי. [3]) בכ"י ק"ט ובדפ"ר פורפירן ובדפ"א פורפיר' ועיקר הגי' פורפירון וכ"ה בפסיקת' ובתנחו' כי תשא סי' ח' פורפרין.

פי׳ י״ז) ובשלח לך אנשים כי תבאו (כ״ה בהוספה לשלח לך בתנחומ׳ הישן אצל ה׳ באבער צד מ״א:) אדרת שנער פורפירא [1]) בבליקון שהיה מלך בבל לובש ושולט ביריחו — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ בגד תכלת). *[אחי״ה בתנחומ׳ משפטים פורפוריא ובתנחומא הישן בהוספה לפ׳ שלח בכ״י רומי (באבער צד ל״ח:) פורפירה הלבישן ובילק׳ יהושע ר׳ י״ח פורפירא בבליקון ובב״ר ס״פ פ״ה פופריא צ״ל פורפירא כגי׳ הערוך ועיי׳ שהש״ר פ׳ כרם. ב״ר ר״פ ע״ה שלח פורפירא עיי״ע שלח וע׳ טלק. איכ״ר ריש פתיחתא ושהש״ר פ׳ גן נעול מפורש רקמה (יחזק׳ ט״ז, י׳) ע״י פורפורא. בצע אמרתו (איכה ב׳, י״ז) הועתק בויק״ר פ״ו בזע פורפירה. ושם פל״ד פורפירא דמלכא. שמ״ר פ״ל ביזו אותו בפורפורא שהוא לבוש וכו׳, שם ס״פ ל״ח הלבישו פורפורא שלו וכו׳, דב״ר פ״ז לבוש פורפורה שלי וכו׳, ויק״ר פכ״ח לבוש הדין פורפירא, אסת״ר פ׳ ויבז ישראל הן פורפירא שהקב״ה מתפאר בהן. מדרש שו״ט מזמור ט׳ כביכול הקב״ה כותבו בפורפוריא וכו׳ (ועיי״ע הבא) ועיי׳ שם מזמור כ״ב זו פורפריא של מלך. והקבוץ ויק״ר פ״ב מכל פורפורין שיש לך וכו׳. שמ״ר ס״פ נ״א פורפוריא. שם רפמ״ה פורפריאות וכ״ה בתנחומא הישן כי תשא (צד נ״ד) ושם גם כן פורפיראות וכ״ה בתנחומא הישן תצוה (צד נ׳.) פורפיראות הלבישן — ב״ר פע״ד העביר פיפורין צריך לומ׳ פורפורין עיי׳ מ״כ וגי׳ הילק׳ שם] —

☞ פרפרייא (לדעת ר״ב כתיבה וטעות הוא) מד׳ תהלי׳ מזמור על מות לבן (ט׳) מוציא פורפרייא שלו ודן אותם פי׳ כתיבה. *[אחי״ה והנכון שהוא מע׳ הקודם לזה] —

פַּרְפֶּרֶת (מלשון פִּרְפֵּר היינו מה שנחתך דק מן הדק כמו פֵּירוּר Zerhacktes, Nachtisch או מל״י περιφορά לפתן) בפ׳ כיצד מברכין (ברכו׳ מ״ב.) בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון בירך על הפת פטר את הפרפרת פי׳ [2]) פרפרת פת צנומה בקערה שאין בה תוריתא דנהמא [3]) דבורא מיני מזונות וכן הלכה דבירך על הפת המוציא פטר את הפרפרת וכל מיני מאכל אבל בירך על הפרפרת לא פטר את הפת אבל מעשה קדירה כולהו פטר [4]). בפ׳ שואל אדם (שבת קמ״ח:) מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו. פי׳ מיני לפתן. בפ׳ ערבי פסחי׳ (קי״ד.) עד שהוא מגיע לפרפרת הפת. פי׳ „הביאו לפניו השלחן מטבל בחרוסת החזרת ומברך בורא פרי האדמה ומפסיק עד שהוא מגיע לפרפרת הפת והיא עת אכילת המצה" [5]) — (א״ב פי׳ פרפרה בל״י מיני מטעמים מובאים לפני המסובים בשלחן ובל״ר פרפרת שם כללי לדבר מתוקן ומוכן). *[אחי״ה ל״ר praeparatus אין ההמשך סובלו אבל ל״י הנ״ל הוא כפי׳ בעל עיר דוד ועוד י״ל שהוא מפעל פרפר אוכל המובא לצרכי סעודה באחרונה לפתן וכדומה וכדאי׳ בב״ר פי״ז אית פרפריין ובויק״ר פל״ד אית בה פרפריין וכו׳. פסחי׳ פ״י מ״ג פרפרת הפת, תוספת׳ פסחי׳ ספ״י ולא טיבל אלא פרפרת אחת. ובתוספת׳ ברכו׳ פ״ד הביאו להם פרפראות ובירוש׳ ברכות פ״ו ד״י ע״ד היחיד הביאו להן פרפרת אחד וכו׳, סוכה כ״ז. בכל יום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך. ובהשאילה אבות פ״ג מי״ח פרפראות לחכמה פי׳ ענין טפל ורבינו הבדילו בע׳ המיוחד עיי״ע הבא אח״ז — ובעה״ק שנ״ב לועז פת צנומה בקערה שקורין זופ״א או מערא״ט בל״א י״א פפנקוב״ן ע״כ והוא (flüssige Speise) merate = Suppe עיי׳ בט״ר לפערלעס צד 6. אבל פי׳ Pfannkuchen קשה להלמו] —

פרפריות (= פַּרְפְּרָאוֹת מע׳ הקודם ולדעת ר״ב περιφέρεια עגולים) בפ׳ עקביה (אבות פ״ג, מי״ח) תקופות וגימטריות פרפראות [6]) לחכמה — (א״ב פי׳ בל״י עגולה ושאר החכמות סובבות החכמה האמיתית שהיא כמרכז ונקודה תוך העגולה). *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ד די לארא בעיר דוד ורבינו בע׳ קן פי׳ עדי מענין פרפירא ע״ש. ורשב״ץ במגן אבות פי׳ כמו הפרפראות שאדם אוכל לאחר הסעודה לקנוח דרך התענוג כן אל החכמות הם כבוד למי שיודע אותם בפני הבריות וכו׳] —

☞ פרפרנין עיי״ע דפר וע׳ פרן [7]).

* פרפיראן איכ״ר פ׳ תקרא עיי״ע קס ב׳ וגי׳ רבינו.

---

[1]) בתנחו׳ שלח בט״ס פורפירורה. [2]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ע בט״ס פי׳ א ח ר. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח באו״ז ובדפ׳ פיזי והלאה תורת נהמא. [4]) וכ״ה באו״ז סי׳ קנ״ט בשם ר״ח ובתוספו׳ ברכות שם ד״ה ברך. [5]) הועתק מפי׳ ר״ח לפסחי׳. [6]) כ״ה בכ״י ק״ם ודפ״ר אבל בשדפ״ע פרפריות וכדאי׳ בכ״י גם בראש הע׳. [7]) ח״ד קי״ד ומ״ש וע׳ פרן.

פֶּרֶץ (מל״מ פי׳ פרוד ופזור והתפשטות מרוב טובה (ausbreiten, zunehmen) בפ״ק בשבת (י״ג.) בוא וראה כמה פרצה טהרה בישראל פי׳ גדלה כמו (בראשי׳ ל׳, מ״ג) ויפרץ האיש. *[אחי״ה וכן פי׳ בירוש׳ פ״א ד״ג סע״ב והביא הפסוק (שם ל׳, ל׳) ויפרוץ לרוב והביאו בספר המפתח לר׳ נסים גאון, ובב״ר ספע״ג דרש ויפרץ שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עוה״ב] —

פֶּרֶץ (מל״מ ענינו שבירה בחומה או בגדר ein-reissen, trennen, durchbrechen, פֶּרֶץ, פִּרְצָה (Riss, Einbruch) בס״ג דפ׳ היה קורא (ברכו׳ י״ז רע״ב) אין פרץ (תהלי׳ קמ״ד, י״ד) שלא תהא סיעתינו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג שפרץ בנוב עיר הכהנים (ש״א כ״ב, ט׳ והלאה) ואין יוצאת כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל פי׳ שהיה יועץ רע וביועץ רע כתיב ביה יציאה שנא׳ (נחום א׳, י״א) ממך יצא חושב [1]) על ה׳ רעה יועץ בליעל ואין צוחה ברחובותינו זה גחזי שהיה מצורע וצווח כדכתיב (ויק׳ י״ג, מ״ה) וטמא טמא יקרא [2]). בפ׳ הישן בגמ׳ שלוחי מצוה (סוכה כ״ו.) [3]) פרצה קורא לגנב. פי׳ כשהגנב רואה פרצה מחשב ואומר מכאן אני יכול לגנוב הכא נמי אי עביד סוכה אמרי גנבי כדעייל למיכל לא מצי חזי לן ומצינן למגנב. *[אחי״ה הפעל העברי פרץ קרוב לפעל פרז, פרד ופי׳ שבר והרס תוספת׳ קידושי׳ פ״א נעל וגדר ופרץ, פסחי׳ נ״ו. מנחו׳ ע״א. פורצין פרצות בגנותיהן וכו׳, כלאי׳ פ״ד מ״ד פרוץ, ירו׳ שבת פ״י די״ב ע״ג קופה פרוצה, מנחו׳ צ״ד: תיבה פרוצה עיי״ע תב ז׳. — והושאל לעבור על האיסור כאלו פרץ הגדר שגדרו הראשונים ברכות ס״ג. כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ, ירוש׳ ע״ז פ״ב דמ״א. לא פרצת גדירן של חכמים וכ״ה ב״ר פע״ט דב״ר פ״ה עיי״ע גדר ב׳ (ח״ב, רמ״ח:) וש״נ ויק״ר פכ״ו הנחש פרץ גדרו של עולם. ירו׳ כתובו׳ פ״א דכ״ה. שלא יפרצו בנות ישראל בזימה. תעני׳ כ״ד: דהוו קא פרצי בריפתא. נפעל כלאים פ״ד מ״ד גדר שנפרץ, שם: נפרצו בו פרצות, עירוב׳ ט׳: חצר קטנה שנפרצה לגדולה, סוכה כ״ט: ל״ב: נפרצו עליו פסול עיי״ע פרד, ובהשאילה ב״ר ס״פ צ״ז נפרצה הערוה. נתפעל ירו׳ שבת פ״ג ד״ו. ירוש׳ ביצה פ״ב דס״א ע״ג שלא תתפרץ .. שלא יתפרצו. והתואר במקום השם פָּרוּץ (Ausgelassener) ב״ר פ״ע אפי׳ אדם פרוץ אינו אומר כלשון הזה. הקבוץ פרוצין סוט׳ ז׳. הפכו כשרין, פרוצות תוספת׳ גיטין פ״ג כתובו׳ ב׳: גיטי׳ מ״ו. הפכו צנועות ועוד התואר פריץ (בינוני פעיל) קידושי׳ ע״א. משרבו הפריצים וכו׳, ירוש׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד: פריצי הדור ועוד עיי״ע הבא אח״ז, פרצא, פריצא ברכו׳ נ״ד. עיי״ע גמל ולנקבה בלא״ר פְּרִיצְתָּא מגילה י״ב: והשם פִּרְצָה, פִּירְצָה כמו פרץ בל״מ ב״ב נ״ג. פרץ פרצה, ירו׳ פיאה פ״ז ד׳כ. צד הפירצה, ירו׳ גיטי׳ פ״ג דמ״ה רע״א היתה שם פירצה אחת. תנחומא וישלח רסי׳ ה׳ אין נותנין פרצה לפני הכשר ביותר לפני הגנב. והושאל לבעילה בל׳ נקייה נדה ס״ד: כתובו׳ ו׳: פרצה דחוקה — ועוד בענין פריצת גדר ויק״ר פל״ר הפרצה הזו עלי היה לגודרה והקבוץ פְּרָצוֹת מדות פ״ב מ״ג ירו׳ שקלי׳ פ״ו ד״נ. ברכו׳ י״ט. פסחי׳ נ״ו. תוספת׳ פ״ז ב״ב צ״א: עיי״ע גדר ג׳. ועוד הקבוץ פִּרְצֵי שבת ק״ח. פריצין תרג׳ שני באסתר ג׳, ח׳. ומה שענין פרצה ופריצות חציפות עיי׳ ב״ר פכ״ו, ב״מ צ״א, יבמות ע״ו, סוט׳ כ״ו: מ״ח.] —

פרץ (= פָּרִיץ מע׳ הקודם פי׳ רשע והושאל לזיתים קשים שאינם נפרכים) פָּרִיצֵי זיתים וענבים (עוקצי׳ פ״ג, מ״ו; ב״מ ק״ה.) כבר פירשנו בע׳ אללא. *[אחי״ה בע׳ אלל הביא רבינו שני פירושי׳ ע״ש ועתה הוברר לי שפי׳ ראשון שייך לר״ח והפי׳ השני לרה״ג ושניהם מובאים בשטמ״ק לב״מ ק״ה. בשם הרמב״ן ושם הובא ראיה לפי׳ ר״ח מילמדנו והוא נשאר מיתר הרפאים מן הגבורים שהרג אמרפל וחביריו שנא׳ ויכו את רפאים וכו׳ וזה פסולת שלהם כפריצי זתים הפלטים מתוך הגפת שנא׳ ויבא הפליט זה עוג וכן הוא עושה אותו שירים שנאמ׳ נשאר מתוך הרפאים אלמא פריצי זתים הן (הזחים) [צריך לו׳ הזתים] שנשארים שלמים בבית הבד ע״כ לשון הרמב״ן] —

פרצד (פַּרְצִידָא מל״ע فرصيد גרעין Kern) בר״ג דפ׳ במה מדליקין (שבת כ״א.) ומפרצידוהי עבדין משחא. פי׳ גרעינין וכל מינא [4]) מזרע׳ הארץ

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט והי״ב ובדפ״ע בטעות דובר. [2]) גירסת רבינו היא כגי׳ כ״י ש״ס ובכל דפוסי׳ הישני׳ ובילק׳ תהלי׳ קמ״ד והוגה בש״ס בדפוסי׳ האחרונים עפ״י התוספ׳ ועיי׳ מהרש״א ובהפשב״ע שנעלם מעיניו גי׳ הישנה והרא״ש ושטמ״ק (בספר ברכה המשלשת) הביאו שתי הנוסחאות. [3]) בנוי״ג קוראה וכ״ה בילק׳ אמור ר׳ תרכ״ד וילק׳ נחמי׳ ר׳ תתרס״ז. [4]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר מינה ובדפו״ו מעה.

ומזרע הפירות נקראת פרצידא. בריש תעניו' (ד'.) עורפילא אפי' לפרצידא דתותי קלא מהני פי' „הפרי שתחת האבן צומח וכן תלמיד חכם דומה לפרי שתחת האבן ששואב שאוב וכיון שצומח צומח בבת אחת" [1]). ובר"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד.) ונמלייה פרצידי [2]) דרומנא סומקא. *[אחי"ה והוא מל"ע הנ"ל ועוד עיי"ע פרצן ופי' גרעין וכדאיתא בערוך ורש"י ובפי' רגמ"ה ור"ח לתעני'] —

פרצד (= פַּרְצִידָא כמו פְּצִידָא בל"ס גבא ואפיק (Kanal, Wasserbehälter תרג' אפיקי מגינים (איוב מ"א, ז') גיותנות פרצידוהי. *[אחי"ה וכה"ג במתורגמן וכן פרצידי מים בתרג' תהלים מ"ב, ב' ובאיוב י"ד, י"א אבל בכ"י תרג' שם פצידיהון וכן בדפוסי' באיוב מ"א ז' פצידיא וכן הוא עיקר עיי"ע פצד והרי"ש באמצע נוספת היא] —

פְּרַצְטָק (= פְּרַסְטָק נ"ל כמו פרסתק מל"פ پرستك עבד (Diener בב"ר פמ"א אם כן ילך ייביא פרצטקין — (א"ב בנוסחאות כתוב פרוסתיקין ופירש"י אסופים מן השוק). *[אחי"ה היה מוכרח לפרש כן כי הוא גרס וכדאי' לפנינו ילך ויביא שני פרסתקין מן השוק ואולי הוא כדעת רימ"ז בט"ר ח"א 152 מל"י -παρασ (παράσιτος) τικός, Schmarotzer אבל רבינו לא גרס מן השוק ונראה שהוא מל"פ ושעורו למה הדביק את לוט כדי לירשו ילך ויביא לו עבדים ויורישם. ועיי"ע פרסתיותהא. ובדפ"ר וויניצי' הגי' ילך ויביא מ' פרצטקין וכ"ה בדפ"א ארבעים אבל בכ"י ק"ט וה"ב לי' המספר כל עיקר וגי' פרוצטקין אי' ג"כ בב"ר כ"י פאריז] —

* פרצם עיי"ע פרסם.

פרצם (= פַּרְצוּמָא מין יין רע עיי' בפנים) בפ' המוכר פירות בגמ' מרתף של יין (ב"ב צ"ה ע"ב) מודה רב יהודה בפרצומא דמזבן אקרנתא. פי' יין דקא תני הכא הוא יין שהקרים בפרצומא שהוא כגון חומץ תקיף דאחמיץ בפורצנין שאינו נמכר אלא בחניות בני קרנות שהן יושבי כפרים כדאמרי' בכל דוכתא (ברכו' כ"ח: ב"ק פ"ב. סנה' ג'.) יושבי קרנות. *[אחי"ה וא"כ פרצומא או כדאי' לפנינו פורצמא יש לו שייכות עם פורצני וברשב"ם הובא גי' ר"ח פרצופא ובכ"י ש"ס ה' (ד"ס ב"ב צד קמ"ו:) הגי' רצופא ואולי הוא נכון מל"פ رشو רע ובזוי. ולדעת קצת פרצומא כמו פרזומא עיי"ע] —

פרצן (פּוּרְצְנָא מל"ס פרצן, פרצנתא גרעין כמו בל"ע פרציד (Kern בפ' כיצד מברכין בגמ' דסמוך שעל הפת (ברכו' ל"ח.) הא בדשושמי הא בדפורצני [3]). בר"ג דפ' ואלו עוברין (פסחי' מ"ב:) הא בדרווקא [4]) הא בדפורצני פי' [5]) „נותנין מים על החרצנים ב' וג' ימים ואח"כ סוחטין אותן והיוצא מהן נקרא תמד דפורצני והנותן מים בשמרי יין ומסנן אותן היוצא מהן נקרא תמד דרווקא" [6]). בפ' ג' מינין אסורין בנזיר (נזיר ל"ט.) ר' יוסי אומ' כדי שלא תטעה בזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי עינבל. גמר' (שם) א"ר יוסף כמאן מתרגמינן מפורצנין ועד עצורין כר' יוסי פי' זוג היינו עצורין דזהו החיצון שמעצרין אותו כר' יוסי דמתניתין [7]) ופורצני היינו הפנימי [8]) הגרגיר [9]) היינו פרצידא. *[אחי"ה וכנ"ה רק בקבוץ בע"ז ל"ד: פורצני דארמאי, חולי' ק"י, במאי טוויתינהו בפורצני] —

פַּרְצוֹף (פַּרְצוֹפָא, פַּרְסוֹף מל"י πρόσωπον פנים וקדם (Gesicht, Vorderseite בר"ג דפ' עושין פסין (עירו' י"ח.) ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשי' ב', כ"ב) חד אמר פרצוף פי' גוף — (א"ב פי' בל"י פני אדם). *[אחי"ה וזה לאות כי רבינו לא הבין ל"י על בוריה כי מלה מורגלת היא בל"י פנים וכן העתיקו ע' הזקנים תמיד פנים וקדם (דניאל ב', ט"ו; ו', כ"ו) ובענין דיו (בכ"י דו) פרצוף עיי"ע דיופרצוף (ח"ג, מ"ו) ומ"ש ושם פרצוף פנים ע"ש ומ"ש ועם הכנוי פרצופיה ב"מ פ"ו. ירוש' סנהד' פ"ד דכ"ב: שינה פרצופיהן. והקבוץ פרצופין עיי"ע דיופרצוף וש"נ. סנהדר' ק"ג: בתחלה עשה לו פרצוף אחד ולבסוף ארבעה פרצופים, ועוד פַּרְצוֹפוֹת ר"ה כ"ד: ע"ז י"ב. מ"ב: תוספת' סנהד' פ"ח (בכ"י אירפ') תוספת' ע"ז פ"ה (ו') פ"ו (ז') תוספת' כלים ב"מ פ"א ובירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג פַּרְסוֹפוֹת ובכנוי פרצופותיהן תוספת' ברכות פ"ז (ו') בכ"י אירפ'

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח בתעני' בש"ס ווילנא ע"ש. [2]) וכ"ה ברש"י ובכ"י ש"ס אצל ד"ס ובנו"ג פרצידיא. [3]) עיי"ע ששמי. [4]) כ"ה נכון בדפו"ו בע' רווק ג' וכ"ה בנוסחאותנו אבל בדפו"ו כאן ובשדפ"ע בע' רווק אי' בוי"ו אחד. [5]) בכ"י ה"ב בט"ס בירוש'. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח לפסחי' ע"ש. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר דמתני' ובדפו"ו דמתני. [8]) עיי"ע חרצן ועי' זג ומ"ש. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע הגרגר.

ובנו״ג פרצופיהן ובהיפך בתוספ׳ סנהדרין פ״ח פרצופותיהן. וגי׳ בסמ״ך אי׳ ג״כ בע׳ דיופרצוף ע״ש] [1] —

פֶּרֶק (מל״מ נבנה מהפעל פָּרַק עיקר הוראתו שבירה והפרשת דבר trennen, absondern וא״כ פֶּרֶק (Gelenk, Theil der Schrift, Kapitel בר״ג דפ׳ יו״ט של ר״ה (ל״א רע״א) „בראשון מהו אומר [2]) לה׳ הארץ ומלואו (תהלי׳ כ״ד, א׳) על שום שקנה שמים וארץ שנא׳ (בראשי׳ י״ד, י״ט) קונה שמים וארץ כי ביום הראשון נבראו והקנה אותם לו שנא׳ (תהלי׳ קט״ו, ט״ז) והארץ נתן לבני אדם והוא שליט בעולמו [3]) שנא׳ (תהלי׳ כ״ד א׳; צ״ח, ז׳) תבל ויושבי בה. בשני אומר בעיר אלהינו הר קדשו (שם מ״ח, ב׳) על שום שחילק מעשיו כדכתיב (בראשי׳ א׳, ו׳) ויהי מבדיל בין מים למים כך חילק העולם ובחר בירושלים ונקראת עיר אלהינו. בשלישי אומר אלהים נצב בעדת אל (תהלי׳ פ״ב, א׳) על שם שגילה ארץ בחכמתו כדכתי׳ (בראשי׳ א׳ ט׳) ותראה היבשה והכינה לעדתו שקבלו משפטיו שנא׳ (ירמי׳ ל״ג, כ״ה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳ רביעי חמישי וששי פשוטין הן הללו כולן על שם מעשיו של הקב״ה בשביעי מזמור שיר ליום השבת (תהלי׳ צ״ד) ליום שעתיד להיות כלו שבת כלומר חרבן אלף שנה שהוא יומו של הקב״ה ואח״כ תחיית המתים א״ר נחמיה מה ראו חכמים לחלק בין הפרקים הללו כלומר ו׳ ימים על שם מעשיו ויום ז׳ יום שכולו שבת אלא גם יום ז׳ על שם מעשיו הוכנה השירה [4]) וכך פי׳ מזמור שיר ליום השבת על שם ששבת כדכתיב (בראשי׳ ב׳, ג׳) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת״ [5]). בר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ו.) קידוש ידים ורגלים במקדש עד לפרק לחולין עד לפרק לתרומה עד לפרק. פי׳ פרק מקשרי אצבעותיו זולתי הכף של יד והפרק הכף של יד והאצבעות מקצה [6]) הזרוע המחובר בכף היד והוא הנקרא הפרק כדתנן בכיצד צולין (פסחי׳ פ״ה:) אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך מקום הפרק של יד שהוא עד מקום המרפק כדתנן בערכין בפ׳ האומר משקלי עלי משקל ידי עלי (ערכי׳ י״ט.) ר׳ יהודה אומר ממלא חבית מים ומכניסו עד מרפקו ושוקל בשר חמור וגידים ועצמות ונותן לתוכה עד שתמלא והוא כלל היד מן האצבעות עד המרפק היא הנקראת יד. בפ׳ ב׳ בידים (מ״ג) הידים מטמאות ומטהרות עד הפרק. פי׳ „מקום שתתרפק הזרוע מן היד״ [7]). בפ׳ הזרוע (חולי׳ קל״ד:) איזהו הזרוע מן הפרק של ארכובה עד כף של יד. פי׳ במקום שמפריקין הטבחין הרגל עד הכף הנקראת בלעז אספל״א [8]). בפ׳ גיד הנשה בגמ׳ ונוהג בשליל (חולי׳ צ״ג.) בהמה בחייה פרוקי מפרקה. פי׳ זה שאנו רואים הירכות מחוברות והחלב בתוכן אחר שחיטת הבהמה נתחברו היריכות אבל בחייה פתוחות היו והחלב הזה מגולה היה וזהו תרבא דאקליבוסתא — (א״ב תרג׳ על צוארינו נרדפנו (איכה ה׳, ה׳) על פריקת צוארנא). בגמ׳ דפ׳ אין דורשין (חגיגי׳ י״ג.) אבל מוסרין לו ראשי פרקים. פי׳ „פותחין לו ראשי דברים״ [9]). שהגיעו לפרקן ולא הגיעו (שבת פ׳ רע״ב) כבר פי׳ בע׳ טפל (א׳). *[אחי״ה וכנ״ה בספרא צו מלואים פרש׳ א׳ בהן (ויק׳ ח׳, כ״ג) זה פרק האמצעי והקבוץ פְּרָקִים והושאל גם לדבר שאינו בעל חיים דב״ר רפ״ג מנורה שעשויה פרקים פרקים פי׳ חוליות (כראי׳ בביצ׳ כ״ב.), תוספ׳ כלים ב״מ רפ״ג מספרת של פרקים. ועוד נאמר פרק על חלוק פרשיות ועיי׳ ציוני׳ הנ״ל מר״ה וחגיגה וכן ברכו׳ י״ג. במשנה אלו הן בין הפרקים וכו׳ ע״ש וברש״י ומה שענינו פסק ענין וחתיכה וחלק מה מזמן עיי״ע הבא אח״ז ונאצל הכל מהוראת הפעל פָּרַק ידוע בל״מ ועיי״ע הבא] —

פֶּרֶק (מע׳ הקודם Zeitabschnitt, Abschnitt im Vortrag. פָּרַק trennen, sondern, ab- auf- lösen) אמוראי [10]) (שבת ס״ז סע״א) כבר פי׳ בע׳ אמר (ה׳) [11]). הא במותיב פרקי הא במקרי שמע כפ׳ בכל מערבין בגמ׳ מתנה (עירו׳ ל״ו:) פי׳ שיושב

---

[1]) ובערך מלין כ״י באוצר כ״י להי׳ האלבערשטאם כתב בעל המחבר וז״ל פרצוף כמדומה בעיני שמן השם נגזר ל״י שאומר לפנים פרוספוס ומפני שלא נמצאת הברת הצד״י בלשונם שנה אות הצד״י לאות סמ״ך בלשונם סיגמ״א וכו׳. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח ובנו״ג מה היו אומרים. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע בעולם. [4]) כ״ה נכון מאוד בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח ובדפ״ע אלא ו׳ ימים על שם מעשיו ויום ז׳ על שום ששבת. [5]) ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח בר״ה בש״ס ווילנא. [6]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר מקנה ובדפו״ו מקנח ! [7]) הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט 41. [8]) כ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ע אשפלא ובכ״י ק״ט אספלולא והנכון כגי׳ כ״י ח״ב והוא לאי״ט Bug, Schulter, spalla. [9]) הועתק מפי׳ ר״ח בהגיג׳. [10]) כ״ה לנכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע איבוראה ובע׳ אמר בדפ״ע אטוראה. [11]) עיי״ע בת״א, קכ״ז ובהערות 6. 5

וקובע פרק ומלמד תורה כך שנינו בא חכם מן מזרח עירובו למזרח שרוצה ללמוד ממנו במקרי שמע שאין ממנו הנאה שיש אצלן הרבה[1] כמותו שמקרין שמע אלא שהוא מבקש מהן ממון שיתנו לו ורגיל לבוא אצלן ולתבוע ממון לכן בורח ממנו[2]. ירושלמי (עירו' פ"ג דכ"א:) מאן דאמר[3] במזרח באילין חכימיא מאן דאמר במערב ברגיל. מזבלין ומפרקין (שביעי' פ"ב מ"ב) ככר פי' בע' זבל. פ"א משברין התלמין[4]. בפ' ב' בעוקצין (מ"ה) התחיל לפרק אוכל התחיל לפרק באגוזין. פי' לפרק כמו לפרש האגוזין יש להם ב' קליפות זו ע"ג זו וכשעושין אותם חמרים מפרקין מהן קליפה החיצונה[5]. בסוף שבת בגמ' ושוין שבוחשין (שבת קנ"ו.) מהו לפרק א"ל[6]) מותר פי' ליקח מלפני בהמה זו ולהניח לפני בהמה אחרת[7]. פ"א לפרק טעינה בשבת כגון (עיי' סנהד' קי"א:) מפרק עול שמים. פ"א לפרק להתיר פקיעים[8]) חולב חייב משום מפרק בס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ה.). אבא שאול אומר נוהגין היינו שיונקין מבהמה טהורה ביו"ט וכו' עד לא צריכא דאיכא צערא וסבר מפרק כלאחר יד הוא שבת דאיסור סקילה גזרו ביה רבנן יו"ט דאיסור לאו לא גזרו ביה רבנן. ביבמות בס"ג דפ' הרש (קי"ד.) ובפ' אעפ"י בגמ' מינקת (כתובו' ס'.) תניא ר' מרינוס אמר גונח יונק חלב בשבת מ"ט מפרק כלאחר יד הוא ובמקום צערא לא גזרו רבנן. *[אחי"ה הטעם למה הסמיך רבינו זה דשבת צ"ה. להענין דיבמות וכתובות הוברר מפי' ר"ח בשבת (ש"ס ווילנא צד צ"ו ע"ב ע"ש) כי האריך והביא ג"כ שני ציונים האחרונים לביאור זה דשבת ובעל לימוד ערך לשבת צ"ה. כיון לאמת עיי' מ"ש בשם תשובת הגאונים. ודע שזה הערך נכלל בכ"י ק"ט עם הע' הקודם והדין עמו כי משפט אחד לשני הערכים ופי' פֶּרֶק פסק זמן או פסק לימוד ד"מ ר"ה ל"ה. ברכות . . . של פרקים ופירש"י מועדות. תעני' כ"ו. בשלשה פרקים בשנה וכו'. פסחים קי"ז. נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל (את ההלל) שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק. ועוד פי' פרק חיתוך איזה זמן מזמנו של אדם ועיי"ע פרק ד'. וחיתוך ופרשת לימוד בלא"ר פירקא (Vortrag) וזהו פרק אמוראי או יותר טוב כגי' כ"י ש"ס פירקא דאמוראי (שבת ס"ז.). פסחי' קי"ז. ריש פירקא . . סוף פירקא. ירוש' כתובו' רפ"ז דל"א: ראשה דפירקא, קידוש' ל"א. דריש בפירקא. שם ע"א. ופסחי' נ'. למדרשיה בפירקא. פסחים ק'. אנא אקלעי לפירקיה דר' פנחס. ירו' נדרי' רפ"ח ד"מ ע"ד עד דחסל פירקי וכו', תוספת' ב"ק פ"ז הולך ושונה פירקו. הקבוץ פִּרְקֵי כתובו' ס"ב. עיי"ע טייל ב'. והפעל ענין שבירה ופסיקה והפרשת דבר מדבר ומזה בפיעל עוקצי' שביעי' הנ"ל ושבת צ"ה. וכתובו' ויבמו' הנ"ל. ירו' מ"ק פ"א ד"פ סע"ב מפרקין את המנעל מעל גבי האימום, ירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג: מפרק את פצימיו. ירו' יומא פ"א דל"ח ע"ג היה משה מושח את המשכן ומעמידו ומפרקו . . וביום השמיני העמידו ולא פירקו ועיי' ספרא צו מילואי' ס' פרש' א'. ועוד פירושו הוציאו מחוליות ונאצל מהשם פֶּרֶק היינו קשרי האברים (עיי"ע פרק א') וכן בנפעל ובנתפעל שבת קמ"ז. קמ"ח. מי שנפרקו ידו ורגלו וכו', בכורו' ו': איבריה מתפרקין הימנה וכו', ירו' יומא פ"א דל"ח ע"ג נמשך נתפרק, שבת קכ"ב: ירוש' שבת רפי"ז דט"ז. שנתפרקו בשבת, תוספת' כלי' ב"מ רפ"ג נתפרקה[9]). יומא ע"ב. מתפרקין ואינן נשמטין. פַּעל חולי' צ"ג. פרוקי מיפרקא. ובמובן של פעל עומד ב"מ פ"ו. פרק אשיתא פי' החומה יצאה מחבור חלקיה היינו נפלה. ועוד פי' פָּרַק כל"מ התיר אגודות הפכו טען שבת פ"ח. טענו . . פרקו, ירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ד אחד פָּרוּק ואחד טעון, שהש"ר פ' שחורה אני טוענת ופורקת. ועוד עיי' ב"מ ל"ב. והלאה, שבת ל"ח. ושם: ירוש' שביעי' רפ"ג דל"ד רע"ג (ושם יפרוק וגם באפעל יפריק וכ"ה בתוספת' ברכו' פ"ב ע"ש). בינוני פעול ב"מ ל"ג רע"א מפוּרָק ובהשאיל' ב"ר פל"ו בנתפעל: נתפרק יינו מעליו וכו'. ובחבור עם עול כל"מ עיי' סנה' קי"א. תוספ' סוט' רפי"ד ותוספ' סוט' ב"ק פ"ז. — ועוד ענין תשובה על השאלה בפעל מפרק כלו' התיר אגודות הקושיות ופשר הכבדות והרבה בש"ס הוא מותיב לה והוא מפרק לה שבת קמ"ה. ב"מ פ"ד סע"א ומפרקינא

---

[1]) בכ"י ק"ט וה"ב אבל בדפ"ע בכמה. [2]) ובפי' ר"ח בעירו' אי' במותיב פירקיה פי' דרשן הוא בא לשמוע דברי תורה והא דקתני ר' יצחק בא חכם למזרח עירובו למערב במקרי שמע חזן שמתרחק ממנו מפני שאין צריך לו ומפרש כך בתלמוד א"י וכו' (עיי"ע טקסיוטי וע' פרהגבן). ואח"כ הביא ר"ח סוף פסקא דירו' כבערוך. [3]) בנו"ג דמר. [4]) ובעי' זבל הביא פי' הירושלמי ע"ש. [5]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 41 ושם מבואר יותר. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [7]) וכפי' רש"י ותוספ' השיגו על זה הפי' ע"ש. [8]) ובפי' ר"ח כתב ראיתי בין הגאונים חילוקים בפירושם. [9]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג נתלקה.

ליה כ"ד פירוקי וכו' ע"ז ג': עיי"ע נגר, ירו' תעני' פ"ב דס"ו. ידע פרקי גרמה. והשם המופשט פֵּירוּק הפכו עמידה במד"ר פ"ד פירוקן בשעת מסעות כעמידתן בשעת חניית המסעות, והקבוץ ירו' יומ' פ"א דל"ח סע"ב ורע"ג שבע עמידות וששה פירוקין, ושם: שלשה עשרה פירוקין. ועוד פְּרִיָקה הפכה תלישה שבת ע"ג: והפכה טעינה ב"מ ל"א. ל"ב. ומה שפי' פֵּירוּקָא תירוץ של קושיא עיי' ב"ק קי"ז. האי קושיא והאי פירוקא והאי פירוקא. ע"ז ל'. פירוקא לסכנתא עיי' פירש"י. והקבוץ פֵּירוּקֵי ב"מ פ"ד. הוריו' י"ג:] —

פרק (= פִּרְקוֹן פי' הצלה מל"מ עיי' בפנים Aus-lösung, Loskaufung) כפ' נערה שנתפתתה (כתובו' מ"ו:) חייב במזונותיה ובפרקונה. גמר' (שם מ"ז:) תקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה דהא שכיח תדיר והא שכיח תדיר ופרקונה תחת פירותיה פי' פירות קרקעותיה דהא לא שכיח והא לא שכיח וקבורתה תחת כתובתה דהא שכיחי פעם אחת — (א"ב לשון פסוק זה (תהלים קל"ו, כ"ד) ויפרקנו מצרינו). *[אחי"ה ונבנה מפעל פרק וכ"ה בל"ס פי' גאל והשם פּוּרְקָנָא והרבה בתרג' להעתקת ישועה והצלה ופדיון עיי' המתורגמן ובתר"י פֻּרְקוֹנָא תר"י לבמד' ג', נ"א; י"ח, ט"ז והקבוץ תר"י לבמד' ג', מ"ו. מ"ח. מ"ט ולנקבה פּוּרְקָנוּתָא תרג' לתהלי' כ"ח, ח'; מ"ד, ה' והתואר פָּרוֹקָא וכ"ה בל"ס ובתר"י להעתקת הגאל רות ד', ג'. ו'. ח' ובכנוי פרוֹקָן תר"י לשמות ט"ו, י"ח, פרוקהון למשלי כ"ג, י"א. בויק"ר ס"פ ל"ב נדרש גלה (זכרי' ד', ב') פרוקא וכ"ה בשהש"ר פ' כלך יפה וקהל"ר פ' ושבתי. איכ"ר פ' על אלה אתיליד פרוקיהון דיהודאי, והקבוץ פָּרוֹקִין תר"י בראשי' מ"ט, י"ח; נ', כ"ה] —

פֶּרֶק (מע' פרק ב' Zeitabschnitt, Periode) בר"ג דפ' סדר תעניו' כיצד (ט"ז:) זקן ופרקו נאה אמר אביי שלא יצא עליו [1]) שם רע בילדותו. *[אחי"ה ובתוספת' חגיגה פ"ב הגי' ופרקו טוב כלומר זמן בחרותו היה הגון. שבת קכ"ט: עיי"ע פרס ו'. שקלי' פ"ג מ"א עיי"ע פרס א'. ירוש' יבמו' פי"ג די"ג ע"ד עד שתגדיל ותגיע לפרק. כתובו' נ"ט: סמוך לפרקה. תוספת' ר"ה פ"א פרק שעורים . . פרק חטים . . פרק גשמים. תוספת יבמו' ספ"ו עד שתגיעה לפירקה . . עד שיגיעו לפרקן, שבת פ': פסחי' מ"ג רע"א מ"ק ט': הגיעו לפירקן, ירו' שקלי' רפ"ג דמ"ז: פירקי לידה. אל תחלל (ויקרא י"ט, כ') תרג' סמוך לפירקיהן (עיי' סנהד' ע"ו.) שהש"ר פ' מי זאת פרקי תורה . . . פרקי מלכות] —

* פְּרָק אוֹנְסִין (שם מקום אולי Proconnesus) אסת"ר פ' חור עמודים של שיש מפרק אונסין עיי' מ"ש ה' נייבויער גיאגראפיא 396.

פַּרְקֵד (נ"ל מל' צענד כמו שכתבתי בע' אפרקד פי' על גבו rücklings, auf dem Rücken) בר"ג דפ' היה קורא (ברכו' י"ג:) ובר"ג דפ' כל היד (נדה י"ד.) פרקדן לא יקרא קריאת שמע פי' „השוכב על שדרו ופניו כלפי מעלה יכן פי' רב האי ז"ל וי"מ הישן על פניו משום דאתי לאיחמומי וכנדה מפורש שגזירות חימום הוא ודייקי אפורקדן אפוי בקידה" [2]). ורבי משה בר יעקב [3]) בר משה בר אבון מן נרבונא היה מפרש אפוריא קדן [4]). בפ' שתי הלחם בגמ' השלחן (מנחו' צ"ו:) ולמאן דאמר מסגרתו למעלה הוה פרקודי הות מפרקדא. *[אחי"ה בדפ"ר פרקודי הוה מפרקדא וצ"ל מיפרקדא וכדאי' ברש"י ובפי' רגמ"ה ופי' מוטה לחוץ השלחן ע"כ ועיי' ג"כ ברש"י. ודע כי לפי פי' רבי משה מן נרבונא אפוריא קדן (= כמו קדל) משמע ששכב על קדל וכמו שפי' המהרש"א בנדה קדן כמו קדל ע"ש ולא הוצרכנו לרחוקים האלה אם נפרש פרקד מל"צ כאמור בע' אפרקד ע"ש. והפעל מנחו' הנ"ל ובאתפעל בתר"י א' בראשית מ"ט, י"ז רכביה מתפרקיד לאחוריה] —

פַּרְקֵד (נ"ל מל"פ فرزيدن ענין חבור וזיווג sich anschliessen, begatten) בב"ר פ' מ"ו (מ"ה) יונתי בחגוי הסלע למה עקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך ר' עזריה משום ר' חנינא אמר כדי שתהיינה מתפרקדות על בעליהן בנויהן — (א"ב בנוסחאות כתוב מתרפקות ובמד' חזית שלא יהו מתרפקות). *[אחי"ה לכאורה נראה גי' מדר' שהש"ר שלא יהו מתרפקות עדיפה מגי' ב"ר אם המלה היא ל"מ מן מתרפקת על דודה עיי' פי'

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח ובנו"ג לו. [2]) ע"כ הוא מפי' ר"ח הובא באו"ז הל' ק"ש סי' ל"ו שהביא בשם רבותי הגאוני' וסיים בזה"ל ומראין הדברים האמורים בנדה שהוא כן וכו' ע"ש וא"כ מה שרציתי להגיה בע' אפרקד בדברי התוספו' במקום ר"ח מלת ערוך אינו מוכרח כי התוספו' כיונו לר"ח שהביא ראיה ליש מפרשים ודו"ק. [3]) בכ"י ק"ט עקיבא וט"ס הוא ועיי"ע דד א' ומבוא צד XV. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע קדי.

מהרז"ו בב"ר אבל לפע"ד גי' רבינו עיקרית מל"פ הנ"ל ואז גי' ב"ר נכונה ושעור המאמר האמהות היו עקרות כדי שתהיינה מזווגין ומחוברין עם בעליהן בנוייהן. וממה שלא פי' רבינו את המלה נראה שגזרה מע' הקודם ואז השעור כדי שיהו הופכות פניהן לבעליהן וכפי' רמ"ל — ובילק' שה"ש ר' תתקפ"ו הגי' מתפרקות. — שהש"ר פ' מי זאת פרקדן צ"ל פקרין עיי"ע] —

פרקדל (כמו פּוּרְדָּל, בורדל מל"י βουρδουλισμός (Stockstreich ירוש' בסוף פ' היה קורא (פ"ב ד"ה ע"ג) פגע ביה חד ליצן ויהיב ליה חד פרקדל זהו פרגל שפי' במקומו. *[אחי"ה עיי"ע פרגל אבל נראה שהוא כמו ברדל (ח"ב, קפ"ה) ובפי' מהרש"ם פי' פרק קדל] —

פַּרְקְדָן והטופח (כלאי' פ"א, מ"א ירו' כלאי' פ"א דכ"ז.) עיי' בע' פול — (א"ב פי' ארקדן (?) בל"י מין כמו טופח עגול וקטן מכרשינים). *[אחי"ה ועיי"ע טפח (ח"ד, ס"א:) וע' פול ומ"ש] —

פרקדס אכל פרקדס אחד ומילא חיקה פורקדוסין (פסיקתי' דר"כ צד ק"ד:) ס"א פקרס וכבר כתבנוהו[1]) במקומו — (א"ב לא פירשו). *[אחי"ה לפי גי' המעולה של כ"י הנ"ל עולה יפה ורבינו כיון על פקרס ג' ע"ש ומ"ש] —

☞ פרוקטו (לדעת ר"ב מל"י τροπικὸς (κύκλος) (Wendekreis ירו' דע"ז פ"ק (דל"ט ע"ג) א"ר יוחנן פרוקטו ראשה של תקופה נ"ל שיש לגרוס טרופיקי פי' בל"י ורו' ראש מזל גדי אשר בהגיע השמש שם סובב לצד צפון בתקופת טבת.

פרקטן (אולי מל"פ فرکند (Rinne, Kanal עשיתי לי ברכות מים (קהלת ב', ו') תרג' פרקטנין דמיא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שה"ש ז', ה'; תר"י לבראשי' י"ד, ג'; לבמד' כ"א, ל"ד והקבוץ פּוֹרְקְטוֹנֵי דנהרא תר"י א' לבמ' כ"ד, ו'] —

פְּרַקְלָה (נ"ל כמו פרגל φράγελλιον (Peitsche בפסיק' דשובה (פסיקתי' דר"כ צד קנ"ט:) ואח"כ הוא נותן לה פרקולה תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד, א') פי' פדיון. *[אחי"ה נראה שרבינו חשב פרקול כמו פרקון ולכן פי' פדיון והנכון שהוא ענין הלקאה וכן מוכח מהענין בפסיק' שם ואח"כ הוא נותן פרקולה ואח"כ הוא יוצא ליהרג וכו' ושם בפסיקת' (קנ"ט.) לפי כ"י א"פ וכרמולי ופ' הודה הוא נוטל פרקולה אבל הקב"ה אינו כן עד שלא הודה הוא נוטל פרקולה וכ"ה בילק' תהלי' ר' תתנ"ד וילק' משלי ר' תתקס"א והח' רש"ב הגיה בחנם ספקולה] —

☞ פְּרוּקְלָא (שם הפרסי Perikles מהתואר (der Weitberühmte περικλεής ירוש' דסנה' פ' דיני ממונות (פ"ג דכ"א:) כד על[2]) פרוקלא בצפורי פי' שם שר צבא רומי הנקרא פרוקלוס ובמשנת כל הצלמים דע"ז (מ"ד:) שאל פרוקלוס.

פרקלט (= פְּרַקְלִיט[5]) בל"י Anwalt, παράκλητος (Sachwalter בפ' בן זומ' (פ"ד מי"א) העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. בפ' במה מדליקין (שבת ל"ב.) אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול. בר"ג דזבחי' (ז':[4]) למה חטאת באה בפני עולה לפרקליט שנכנס לרצות רצה הפרקליט ונכנס דורון, בפ' השותפין בגמ' כמה יהא (ב"ב י'.) כל צדקה וחסד שישראל עושין בעוה"ז שלום גדול ופרקליטין גדולים[5]) בין ישראל לאביהן שבשמים, מליצי ריעי (איוב ט"ז, כ') תרג' פרקליטיי חביריי — (א"ב פי' בל"י מליץ מלמד זכות). *[אחי"ה וז"ל בעל המחבר ערך מלין כ"י (באוצר כתב יד האלבערשטאם) והאמת שהוראתה בל"י על המליץ והמלה מורכבת מן פרא שהוא לשון קריבה אל הדבר וקליטום שהוא לשון קריאה ופי' המלה אדווקאט"ו advocato וכו'. וכנ"ה בירוש' ברכות פ"ד ד"ז: שנים ליום (במדי כ"ח, ג') שני פרקליטין ליום, ירו' תענית רפ"א דס"ג ע"ג לפיכך הן באין פרקליטין למים. ובל"ס פרקליטא וכ"ה בתרג' איוב ל"ג, כ"ג חד פרקליטא] —

פרקלמן (= פְּרַקְלִימִין מל"י παρακαλύμμα (Binden בסנדל פכ"ו בכלים (מ"ג) והפרקלימין טהורין פי' דבר שמחתל בו פדחתו ויש שגורסין פרלימנין — (א"ב פי' בל"י מכסה וכל דבר עשוי להגן). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י הנ"ל ובר"ש הגי' פרקנימין ובפי' הרמב"ם השוהו לע' הבא אח"ז וכן בערוך הקצר שנ"ב ובערוך הגדול כמו כן] —

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע פירשנוהו. 2) בנו"ג עאל. 3) וכ"ה בכ"י ק"ט וה"ב. 4) וכ"ה בספרא תזריע פרש' ג' פרק ג' ובתוספ' ריש פרה. 5) בתוספתי' פיאה ספ"ד פרקליט גדול.

פרקלן (= פרקלין לדעת רבינו מע' הקודם eine Art Handschuh, Lederbezug) **בשלשה** תריסין בפ' כ"ד בכלי' (מ' ט"ו) ג' פרקלינין הן של צדי חיה ועוף טמאין מדרס של חגבין טמא מת של קייצין טהור מכלום. פי' „כלי עור העשוי כצורת יד אדם ומשימו בידו ותופש העוף ששמו באז [1]) ובלעז אסטורי [2]) ובו יוצאין לצוד חיה ועוף של חגבין לתפוש חגבין, של קייצין ללקט הקוצין" [3]). פרקלימנין ופרקלנין נראה שענין אחד יש להן. *[אחי"ה וגי' פרקלנין אי' ג"כ בתוספת' כלי' ב"ב ספ"ב בכ"י אירפ' ובנו"ג פרגלינין] —

פְּרְקְלוֹס (כמו פרוקלא ע"ש) בן פלסלוס בפ' כל הצלמין (ע"ז מ"ד:). *[אחי"ה וכה"ג פרקלוס בן פלוסלוס בירוש' וברי"ף דפ' קושט' ומלת פלוסלוס היא גם ברא"ש דפו"ו ומלת פרקלוס היא גם ברש"י בדפ' פיז' ויתר השנויים עיי' ד"ס בע"ז והוא אחד עם פרוקלא] —

פְּרַקְמַטְיָא (כמו פרגמטיא ע"ש) בר"ג דמגלה (ו'.) אינו מועיל פרקמטיא שלו כלום. בר"ג דמפנין (שבת קכ"ז:) שמא פרקמטיא נזדמן לו זהו פרגמטיא שכתבנו במקומו. *[אחיה בכמה מקומות שהביא רבינו בע' פרגמטיא הנוסח בגימ"ל אי' לפנינו בקו"ף ע"ש וכנ"ה בקו"ף כתובו' קי"א: וש"נ, קידושי' ל"א. ב"ב צ"א. ירוש' סנהד' ספ"י דכ"ט ע"ד, תוספת' כתובו' פ"י ולנקבה פרקמטיתא מל"י πραγματεύτρια Geschäftsfrau בעלת סחורה תרג' הכנענית (דה"י ב' ב', ג') בת שוע פרקמטיתא]—

* **פְּרְקוֹן, פְּרְקוֹנָא** עיי"ע פרק ג'.

* **פרקונים** עי"ע פרכוטס ומ"ש.

* **פרקסים** (פי' כמו פרקום, פרכום Ausputz) ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד משום פרקסים. עיי"ע פרקס.

פְּרוֹקְסְטוֹרִין (Steuerbeamter, proquaestor) מדר' תהלי' מזמור שמעה ה' צדק (ריש מזמור י"ז) אם משלח להם פרוקסטרין למדינה שיגבו מהם פי' בל"ר ממונים לגבות המס. *[אחי"ה כיון לל"ר הנ"ל ובנו"ג פרוסטקוסרין אולי הוא משובש מן פרוסקוטרין מל"ר persecutor הרודף לגבות המס] —

פרקסין (= פִּקְרְסִין כמו אפיקרסין עיי"ע ח"א, רל"ד) למלך שהיה לו פרקסין הרבה (פסיקת' דר"כ צד ט"ו:) ס"א פקריסין וכבר כתבנוהו במקומו — (א"ב פי' בל"ר לבושים מרוקמים). *[אחי"ה אולי כיון ר"ב לל"ר picturatus כמו פקטרסין (עיי' מ"ש ה' אייזלער בט"ר ח"א, פ"ד) והנכון שהוא כמו אפקרסין ועיקר הגי' פקרס] —

פְּרָקוֹפֵי (מל"י προκοπή Fortgang, Zunahme, Gedeihen) בב"ר פי"ב (ספי"ב) הארץ עשת צביוני תחלה הריני [4]) נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם ההי"ד (תהלי' ק"ד, ה') יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד. ובפ' מ"ט (מ"ח) אמר המלך כל מי שתופשו הריני נותן לו פרוקופי [5]) והיה מתפחד איזה פרוקופי נותן לו ובפרש' צ"א (פ"צ) על פיך ישק כל עמי: שלא יהא אדם נוטל פרוקופי חוץ ממך ובסוף פ' צ"ו (?) [6]) התחיל מחלק להן פרוקופאות [7]). בויק"ר זאת תהיה בס"פ וזכור (ספי"ח) בו"ד נותן פרוקופי והקב"ה נותן פרוקופי ההי"ד (במדבר א', ב') שאו את ראש. בילמדנו בציצית (תנחומ' שלח לי' ולי' בתנחומ' הישן) עושה מהן דוכסין ואפרכין ונותן להן פרוקופי. סיפר לנו ר' דניאל זצ"ל ששאל לדיין אחד פילוסופו גרמטיקו מהו פרוקופי השיבו כבוד הוא בלשון גרמטיקא [8]) — (א"ב פי' בל"י גדולה וכבוד). *[אחי"ה וז"ל בעל כ"י ערך מלין (שבאוצר כ"י החי' ה"ב) ויגעתי ומצאתי בל"י ושמושה במלה אחת דומה לה בל' הלאטינית

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפ"ע וויניצי' בקוים כאלו היה לאי"ט והנכון שהוא ל"ע ופי' עיי"ע באזיאר ובקצת כ"י ערוך בט"ס באז, כאו, כאן וצ"ל באז ובפי' רה"ג בט"ס באו. [2]) בלאי"ט Taubenfalke, astore. [3]) עיי' פי' רה"ג ושם הסיום וי"מ שהם חבלים ורשתות שהן לצוד וכו'. [4]) בנו"ג הרי אני. [5]) בנו"ג פרוקופי. [6]) נ"ל שצ"ל צ"ט והוא פי' צ"ח שלי' לפנינו בדפוסי' כי אם בשטה חדשה נדפס בב"ר דפ' ווילנא מספר משפטי שבועו' לרה"ג ולפני הקדמונים היתה השטה החדשה בתוך ב"ר פצ"ח וגם המיוחס לרש"י מפרש את המאמרים הכתובים בשטה חדשה כאילו היה כתובים לפניו בפצ"ח עיי' הערות ותקונים להי' רש"ב למדי' תנחומ' הישן ויחי סי' ט'. אבל מ"ש וכן הערוך ע' פרקופי הביא בשם ב"ר פצ"ז כוונתו לפצ"ח כי הערוך מציין הפרשיות מב"ר עם פרשי' אחת מוקדמת ע"כ לא דייק כהוגן כי אדרבה רבינו מונה פרשה אחת יותר מחשבון של פרשיות שלנו עיי' מה שכתבתי בהשחר שנה י' ומאמר משפט לעשוקים, וגם בכל דפ"ע וכ"י אי' בע' פרקופי פצ"ו ובודאי צ"ל פצ"ט והוא פרשי' צ"ח ועוד עיי"ע שלש. [7]) בב"ר פצ"ח בשטה חדשה אי' כגי' רבינו ובמיוחס לרש"י פרוקיפאות ופי' מתנה וכ"ה בתנחו' הישן ויחי סי' י' פרוקפאות פי' מתנות וגליון הוא ובא לפנים ולי' בכ"י רו' רח"ם ופי' עיי' רש"ב שם. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר בלעז גרמטיקא ובשרפ"ע בל"שון גרמטיקו ועיי' מ"ש במבוא ח"א צד X.

הוא שאו׳ פרופיציאו [1] עיקרה על התמדת הפעולה עם הדריכה אל השלמות בדבר האמנם תבוא הוראתה לפעמים אל ההטבה אל הזולת וכן היא מלת פרקופי בל״י תורה לפעמים על ההצלחה וההטבה וכו׳. וכנים דבריו ומ״ש המיוחס לרש״י מתנה (עיי׳ הערה 7) כיון לל״י περικοπή Auf-wand, Pracht. וכנ״ה פרוקופי בפסיקת׳ רבתי פ״ח רבון העולם הרי כל הפרוקופי שלנו . . . והיכן הוא הבטחת נביאים וכו׳, ושם פי״ב אמר מה פרוקופי אשאל מן המלך, שם הכבוד והפרוקופי טפלים לו. והקבוץ שם פמ״ג אמרו רבותינו נתגדלו בעוה״ז פרוקופאות וברות רבה פ׳ שבנה: והייתי סבור שתתן לי פרופקפיא וצ״ל פְּרוֹקְפְּיָא ובילק׳ תהלי׳ תתמ״ז נתן לו המלך פרוסקופי צ״ל פרוקופי וכ״ה לנכון בשו״ט מזמור צ״ג] —

פרר (= פֵּרוּר, פֵּירוּר Brotkrumen מפעל פָּרַר zerbröckeln) ירוש׳ בס״ג דפ׳ כיצד מברכין (ספ״ו ד״י ע״ד) פיתא ופרור אומר על הפרור במקום שהן עושין את הפרור עיקר. *[אחי״ה בנו״ג פירור ופי׳ מאכל שעושין מפירורין, ורגיל הקבוץ עיי׳ במנחות ע״ה: פתות (ויק׳ ב׳, ו׳) יכול לשנים ת״ל פתים אי פתים יכול יעשנה פירורין וכו׳, שבת קמ״ג, פירורין פחות מכזית, ברכו׳ נ״ב: פירורין שאין בהן כזית ושם ל״ז: אי׳ פרורין, ירו׳ חלה ספ״ב דנ״ח ע״ד ולא פירורין אינון, ירו׳ מ״ק פ״ב דפ״א: מלקט פירורין ואכל, תוספ׳ ברכו׳ פ״ו (ה׳) פרורין, תוספת׳ דמאי פ״ה שחק את הפת ועשאו פירורין, וכן ענין פֵּרוּרָא שבע׳ הבא אח״ז. והשם המופשט פֵּירוּר das Zerbröckeln פסחים כ״ח. והפעל ממנו שם י׳: לפרר. שם כ״א. מפרר ירוש׳ פסחי׳ רפ״ב דכ״ח ע״ג מכיון שפירורו בטל. תוספת׳ שביעי׳ ספ״ד מפררין. אתפעל פסחי׳ ע״ד: בסמידא דמיפרר. תרג׳ והתפרדו (תהלי׳ כ״ב, ט״ו) בכ״י (אצל לעווי) ואתפרדן, והתואר במקום השם פָּרוֹר פי׳ כף גדולה שמפרר המאכל פסחי׳ ל׳: ביצ׳ י״ד. תוספת׳ ביצ׳ פ״א עץ פרור עיי״ע עץ]—

פֵּרוּרָא (מענין הראשון Kleister aus zusammen-gerührten Krumen) בר״ג דפ׳ ואלו עוברין (פסחי׳ מ״ב:) וקולן של סופרים הכא תרגומא פרורא [2] דאושכפי ואמאי קרי ליה קולן של סופרין דסופרין נמי מדבקין בו ניירותיהן.

* **פרורא, פרורי** (שם אמורא דא״י) ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ רע״ב ר׳ אמר לרב פרורי, ירוש׳ ב״ב פ״ט די״ז, ר׳ פרירא אוקר לר׳ יהודה נשייא.

פָּרִישׁ (Quitte) ברייש כלאי׳ (פ״א, מ״ד) ובאילן האגסין והקרוסטומלין והפרישין והעוזררין [3] אינן כלאים זה בזה. בריש מעשרות (פ״א מ״ג) האגסין והקרוסטומלין הפרישין והעזררין [4]. בר״ג דפ׳ חבית (שבת קמ״ד:) סוחטין בפגעין [5] ובפרישין ובעזררין, בר״ג דפ׳ לולב הגזול (סוכ׳ ל״א.) לא מצא אתרוג לא יביא לא רימון ולא פריש. בירו׳ בריש כלאי׳ (פ״א דכ״ז.) ובריש מעשרות (ירוש׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ח ע״ד) פרישין א״ר יונה [6] איספרגלין ולמה נקרא שמן פרישין שאין לך מין אילן פריש לקדירה אלא זה בלבד. בן סירא קראן ספרגלין ובל׳ ישמעאל ספרגל — (א״ב פי׳ בל״ר פרי ועץ ידוע והוא מין תפוח אצל עוקצו חד והולך ומתעבה והעוזרד [צ״ל והעזרר] הנקרא כן בל׳ ישמעאל הוא פרי כמו פריש אשר בל׳ ישמעאל נקרא אגאץ אבל האגס נקרא בשם זה בל׳ ישמעאל והוא פרי מלא מיץ ובתוכו גרעין כמו שקד קטן והקרוסטומלין נקראין בל׳ יון כרסומלין [7] פי׳ פרי של זהב והוא הנקרא בל׳ ישמעאל ברקוק [8] וצורתו כמו אגס ולכן חלקו אם הם כלאים ואם יהיו פירות אילו כדברי המפרשים בודאי כלאים הם ואל תתמה על דברי ר׳ יוסי [צ״ל ר׳ יונה] שאומר איספרגלין אשר בל׳ ישמעאל קורין כן לחבושין כי אולי בזמנו היו קוראים כן במקום ר׳ יוסי [יונה] לפי הנקרא בל׳ ישמעאל היום אגאץ כי שמות הפירות משתנים מלשון ללשון במקומות ובזמנים נפרדים ואיני כמקיים דברים אלו אלא דברי סברא הם וה׳ ינקנו משגיאות). *[אחי״ה אבל בכ״ז כשגגה יוצא מלפני השליט בלשונות כי פריש איננו ל״ר pirus אבל הוא מין חבושים ובלש׳ ישמעאל ספרגל سفرجل Quitte וכפי׳ רבינו ורה״ג לעוקצי׳ פ״א, מ״ו ועיי״ע אספרגל וע׳ חבש ומ״ש, ובאו״ז הל׳ שבת סי׳ נ״ח כרישין צ״ל פרישין ועיי׳ מ״יש ה׳ לעף פפלנ״צ 144 ולרוב אי׳ בקבוץ הפרישין אבל גם ביחיד פריש סוכה הנ״ל ותוספת׳ סוכה ספ״ב לא יטול בידו פריש. והדרש פריש לקדירה

---

[1] proficio. [2] וגי׳ רש״י פירורא. [3] כ״ה בדפ״ר והעזררין ובדפ״ע וכ״י ק״ט וה״ב והעוררין והעוזררין ועיי״ע. [4] כ״ה בדפ״ר ובשרפ״ע ובנוסח׳ והעוזררין. [5] בדפ׳ הישנים בפיגעין עיי״ע. [6] כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר אבל בשדפ״ע א״ר יוסי ועיי״ע אספרגלין ומ״ש. [7] χρυσομήλον. [8] برقوق.

אגדה בעלמא הוא אבל על כל פנים מוכח שאינם נאכלים חי כדרך חבושין כידוע] —

פָּרָשׁ (ומל"מ ובלא"ר וסורי פָּרָשָׁא Reiter) בפ' ח' שרצים בגמ' אכוב רואה (שבת ק"ט סע"ב) אידמי ליה כפרשא אוכליה כשותא במילחא. בס"ג דיבמות (קכ"א:) חבל[1] על פרשא זריזא דהוה בפומבדיתא דשכיב. בפ"ק בע"ז (י"ח סע"א) אזל נקט נפשיה כחד מן פרשיא[2] אמ' השמעי לון. בפ' המוכר את הספינה בגמ' השולח (כ"ב פ"ח.) אתא פרשא מרמא[3] מיניה. לפרשא ולטורזינא (שם ח':) כבר פי' בע' טרזין.

פָּרוּשׁ (בינוני פעול במקום השם מפעל פָּרַשׁ בל"ס ואר' ענין פרוד absondern. פָּרוּשׁ בל"ס פרישא Pharisäer) בפ' היה נוטל את מנחתה (סוטי' כ'. במשנה) אשה פרושה ומכות פרושין. אשה פרושה כגון יוחני (סוט' כ"ב.) וכבר פי' במקומו[4] ירושלמי (סוט' פ"ג די"ט.) מכות פרושין זה המשיא עצה ליתומין להבריח מזונות אלמנה כהדא אלמנת ר' שבתי[5] הוות מבזבזא בנכסיא אתו יתמי לר' אלעזר אמר להון ומה נעביד לכון ואתון עמא שטיא[6] כד נחתון אודעון ל כ ת ו ב ה[7] הכי אמר לן ר' אלעזר אמר להון הכותב אתחמון מזבני נכסיכון וכד תחזי היא דאתון מזבנין נכסיכון היא תובעת פ ו ר נ א[8] ומובדא מזוני עבדון כן לרמשא אתת קבילת לר' אלעזר אמר מכת פרושין נגעה בה[9]. פ ר ו ש ש כ מ י (סוט' כ"ב:)[10] העושה מעשה שכם שמלו שלא לשם מצוה[11]. פ ר ו ש נ ק פ י המתרחק מלדחות בני אדם בדרכים ונדחק ונוקף רגליו באבנים. פ ר ו ש ק י ז א י כיוצא בו נדחק שלא להזיק העוברים והשבים ומקיז דם בכתלים. פ ר ו ש מ ד ו כ י א דמשפע בין[12] מדוכיא כלומ' כורך בגדיו בידו ומראה עצמו מתרחק ממגע בני אדם שלא יטמא[13]. פ ר ו ש מ ה ח ו ב ת י ו א ע ש נ ה כלומ' נשארה לי חובה. פ"א נקפי שהולך כפוף כאילו הוא עניו ואינו מעיין בהליכתו ומנקף רגליו ולבו רע. המקיז דם בכותלים כיוצא בו מראה עצמו כאילו הוא עניו ומרוב ענוה אינו מעיין בהליכתו אלא מכה זרועו[14] או כתיפו לכותל ויצא הימנו דם ולא לשום שמים אלא לרמות בני אדם. דמשפע כמדוכיא מי שמתעטף בטלית משופע הוא כעין מכתש שהפוך הפה למטה שראשו מלמעלה קצר ורחב מלמטה כך זה שעושה לפנים שהולך וטליתו משופע סביביו קצר מלמעלה ורחב מלמטה. מה חובתי ואעשנה כלומ' הודיעני מה פשעי ואתקן הא מעליותא היא מה חובתי ת י ת י[15] ואעשנה שהוא עושה רעות ואמר מה פשעי תיתי תבא נא חובתי כלו' מי הוא שמגיד חובתי ואעשנה[16] כלומ' שאין אדם יכול להגיד עלי שום פשע. פ ר ו ש מ א ה ב ה מאהבת אדם נעשה פרוש כלו' בשביל אדם או בשביל יראת שמים שגדול העושה מאהבת שמים מיראת שמים. ירוש' בפ' הרואה (ירוש' ברכו' פ"ט די"ד ע"ב) ואהבת את ה' אלהיך (דברי' ו', ה') וכתיב (שם י"ג) את ה' אלהיך תירא עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא בועט[17]. שבעה פרושין הן פרוש שכמי מ ח ז י[18] טעין מצוותא אכתפיה כגון עצים לעשות סוכה וכיוצא בה[19]. פרוש נקפי אקיף לי ואנא עביד מצוה. פרוש קיזאי עבד חדא חובה וחדא מצוה ומקיז חדא לחדא[20]. פרוש מה נ כ י י ת א[21] מה דאית לי אנא מנכה ואנא עביד מצוה. פרוש מה חובתי ואעשנה הידא[22] חובא עבדית דנעביד חדא מצוה דכוותה. פרוש יראה כאיוב. פרוש אהבה כאברהם כדכתי' (ישעי' מ"א, ח') זרע אברהם אוהבי אין לך חביב מכולם כאברהם שהוא פרוש אהבה. בגמ' דפ"ק בשבת (י"ג.) כיוצא בו לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ אטו זב פרוש לאו דברים טמאים אכיל. בפ' אלו דברים בפסחי' בגמ' אימתי מביאין (פסחי' ע':) ואנן טעמייהו דפרושים ניקום[23] ונפרש כלומ' מ ד ר ש[24] פרושין הוא זה אלא טעמא דהאי קרא הכי הוה וזבחת פסח לה' אלהיך וגו'.[25]. בסוף סוט' (מ"ט.) מתה טהרה ופרישות. בפ' אין דורשין (חגיג' י"ח:) בגדי עם הארץ מדרס

---

1) בנו"ג ווי ליה. 2) בנו"ג כחד פרשא. 3) כ"ה בדפ"א ובנוסחאות אבל ברפ"ר וויניצי' מרטא. 4) עיי"ע יוחני ח"ד, קי"ז. 5) בנו"ג ארמלתא דר' שובתי ובכ"י ק"ט ר' שבתאי. 6) בנו"ג ואתון שטיין. 7) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר אבל ברפ"ע לכאתובא וגירו' לי' מן כד וכו'. 8) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס פותא. 9) עיי' בירו' ושם כמה שנויים. 10) בנו"ג שיכמי. 11) וכ"ה בפירש"י. 12) בנו"ג כי. 13) וקצת פי' אחר עיי' ברש"י ותי' המאירי. 14) בדפו"ו בט"ס רועו. 15) בנו"ג תו. 16) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע לי' מן ואעשנה עד ואעשנה. 17) בנו"ג מבעט. 18) וכ"ה בפי' מהרש"ס ולפנינו לי' 19) וכן פי' המהרש"ס. 20) בנו"ג בחדא. 21) כ"ה לנכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו מדוכיא בט"ס. 22) כ"ה ברפ"ר ובשדפ"ע הי דא ובכ"י ה"ב הרי דא. 23) בנו"ג ניקו. 24) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע מדרס. 25) כ"ה בפי' ר"ח לפסחי' שם.

לפרושין פי' הן החברין האוכלין חוליהן בטהרה כשנוגעין בבגדי עם הארץ כאילו נטמאו מדרס וצריכין טבילה לאכול חוליהן בטהרה[1]. בסוף ידים (פ"ד מ"ו, ז', ח') קובלים אנו עליכם פרושין פי' „פרוש הוא שפירש עצמו מכל טומאה ומן מאכל טמא ועם הארץ שאינו מדקדק במאכל ומנין שהוא כן דקאמר לעיל (ציון משבת י"ג.) לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ ומסקינן בהלכה שלא יהא רגיל אצלו ויאכילנו דברים טמאים בימי טהרתו"[2]. מתשעה קבין ופרישות (סוטי כ'. כ"א: כתובו' ס"ב.) פי' בע' קב (א'). בריש נדה (ב'.) פירשה וראת היא טמאה והן טהורות, פי' פירשה מן מיטתה. בפסחי' בס"פ האשה (צ"ב.) הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר. בפ' היה קורא בגמ' וקרא[3]) ולא דקדק (ברכו' ט"ו סע"ב) בפרש שדי מלכים בה תשלג (תהלי' ס"ח, ט"ו) פי' כשאתה מפרש ומדקדק אותן אותיות ותיבות שיש בהן מלכות שדי דהיינו קריאת שמע מלכים בה אותו גיהנם מקים מלכי אומות העולם הוא בה תשלג תצנן[4]). בפ"ק בקידושי' בגמ' עבד כנעני (כ"ג.) איכא דאמרי גדול היה זה פירש למיתה וזה פירש לחיים פי' עבד גדול היה ומתירא מר זוטרא דאי מתגייר קנה עבד נפשיה בן חורין וחזקה דמחיים ולא כלום הוא לכך החזיק בה בשעה שהיה גוסס והיינו זה פירש למיתה וזה פירש במקומו לעבדות. איכא דאמרי עבד קטן היה והחזיק בו לאחר מיתה כאבא שאול[5]) בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' השוחט את המסוכנת (חולי' ל"ח:) אלא פשיטא זה פירש למיתה וזה פירש לחיים. בסוף פיאה (פ"ח מ"ח) מי שיש לו ר' זוזים לא יטול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני היו ר' חסר דינר אחד אפי' אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול. ירוש' (פיאה פ"ח דכ"א.) חד תלמיד מן דרבי[6]) היו לו ר' חסר דינר והוה ר' יליף זכי עמיה חדא לג' שנין מעשר מסכינין עבדון ביה תלמידוי עיינא בישא ומליין ליה אתא בעי מזכי עימיה אמר ליה רבי אית ליה[7]) שיעורא א"ל זה מכת פרושין נגעו בו רמז לתלמידוי ואעלוניה לקפילין וחסרוניה חד קרט וזכה עמיה היך מה דהוה יליף. *[אחי"ה ענין פרש בל"ס ואר' כמו פרד הרחיק עצמו וא"כ יש להשלים מלת עצם ד"מ אבות פ"ב מ"ד אל תפרוש מן הצבור[8]), יומ' י"ח: הוא פורש ובוכה והן פורשין ובוכין, זבחי' ע"ג. ושם: כל דפריש מרובא פריש, ירו' תרומו' פ"ח דמ"ח: כל הפורש ממך כפורש מחייו. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ד ראו אותו פורש מציפורין וכו' ועוד עיי' ירו' מ"ק פ"א ד"ס: ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג ירו' גזיר ספ"ז דנ"ו ע"ד במד"ר פ"ט. ופיעל ירוש' כתובו' שם: פירש לרה"ר. פסחי' מ"ט: שנה ופירש יותר מכולן, שם פ"ז: פירש מן האשה. ועוד עיי' שם ע': שבת פ"ז. ב"ר פ"כ. הפעיל תרומ' פ"ד מ"א והלאה הפריש תרומה, ירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ד הפריש פיאה, יומ' פ"א מ"א מפרישין כה"ג מביתו וכו', שם ט' רע"א אין מפרישין אלא תרומה גדולה, שם ח': בעי לאפרושי, מפרשינן ליה, ירו' מכות פ"ב דל"א ע"ד ג' עיירות הפריש משה וכו', ויק"ר פי"ב מפריש בין מיתה לחיים וכו'. אפעל שבת מ': אפרושי מאיסורא. והתואר פָּרוּשׁ מי שהבדיל עצמו והרחיק עצמו מהליכות והנהגות בני האדם הן לטוב הן לרעה תוספת' סוט' ספט"ו רבו פרושים בישראל וכו' ועיי' ב"ב ס': מד' שו"ט סוף מזמור קל"ז. קדושים תהיו (ויק' י"ט, ב') מבואר בויק"ר פכ"ד כשם שאני פרוש כך תהיו פרושים. ריש ספרא קדושים: פרושים תהיו. ועוד לרעה תוספ' ברכו' ספ"ג בכ"י אירפ' שמונה עשרה ברכות וכו' כולל של מינים בשל פרושין ובנו"ג יותר טוב ושל פושעים[9]). וידוע הוא שבזמן אחור היו נקראים פרושים החברין ומאמיני במסורת הקבלה הופכי צדוקים עיי' סוט' כ"ב: קידושי' ס"ו. ולנקבה פרושה סוט' כ'. עיי' לעיל. והשם המופשט פרישה, פרישות עיי' יומ' ח': פסחי' כ"ב: חולי' ע"ב: סוט' כ'. כ"א: מ"ט. עיי' לעיל. שו"ט ר' מזמור ט"ו מצות פרישות. ב"ר פ"ע נשיקה של פרישות. יומ' ע"ד: זו פרישות דרך ארץ. במד"ר פ"י אין נזירות בכ"מ אלא פרישות] —

* פָּרַשׁ (מענין הראשון הרחיק עצמו מיבשה להלוך הים eine Seereise unternehmen) ירוש' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג אסור לפרש לים הגדול, ירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד מעשה שעשיתי מפרש

---

[1]) ועיי' ג"כ פי' הרגמ"ה לחולי' ל"ה. [2]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 41. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב. [4]) ורש"י פי' בע"א ועיי' ג"כ האו"ז הלי' ק"ש סי' פ'. [5]) והוא כגי' הרי"ף והרא"ש ובנו"ג ודלא כאבא שאול ובכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר לי' איכא דאמרי השני ובמקום וזה פירש במקומו לעבדות אי' לחיים וציון בפי' השוחט נשמט והכל בטעות. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר וכ"ה לפנינו ובשדפ"ע דרומא. [7]) בנו"ג לי ובכ"י ק"ט לי'. [8]) ר"ה י"ז. בפיעל שפירשו מדרכי ציבור. [9]) ועיי' ירו' תעני' פ"ב דס"ה: וירו' ברכו' פ"ב ד"ה.

בים הגדול, ירו' מגיל' פ"ב דע"ג: מפרשי הים פַּעֵל ב"ר פ"ו הוה מפרש בימא, שם: באילן יומיא פרשי אתמהא. הִפְעִיל תוספת' גיטי' פ"ז (ה') שאני הולך ומפריש למדה"י הגיע למקום שהספינות מפרישות וכו'.

פֶּרֶשׁ (מל"מ שם תואר לגללי צואה מה שנפרד מן הגוף Mist, Excremente ובלא"ר פִּירְשָׁא) בס"ג דפ"ק בפסחי' (כ'.) נמצא בפרש כולו טהור. בפ' שואל אדם בגמ' עושין כל צרכי (שבת קנ"א:) וזריתי פרש על פניכם (מלאכי ב', ג') לאחר ג' ימים כריסו של אדם נבקעת ונופלת על פניו ואומרת לו טול מה שנתת בי. בס"ג דפ' כל הבשר (חולי' קט"ז:) מעמידין בקיבת נכרי ובקיבת שחיטת נכרי ובכשרה שינקה מן הטרפה וכש"כ בקיבת טריפה שינקה מן הכשרה מ"ט דחלב המכונס בעור קיבה פירשא בעלמא הוא. בפ"ק בבכורו' בגמ' שהיוצא (ז':) עור הבא כנגד פניו של חמור מותר מ"ט פירשא בעלמא הוא „פי' כשנולד החמור יש לו עור דק על פניו כעין שליא ולאו שליא הוא ואינו דבוק נמי בפניו אלא כך הוא בריה בפני עצמה ופירשא בעלמא הוא וכן נמי יש לאדם עור דק כשנולד ואותו עור אינו לא מהאם ולא מהולד וטהור הוא משום טומאת מת".[1] במעילה בגמ' דפ' ולד חטאת (י"ב:) הזבל והפרש שבחצר של הקדש לא נהנין ולא מועלין „פי' הכא נמי נימא לא מקיימא בהמה בלא פרש שלא יהא לה מקצת פרש בבטנה ולמעול ביה אמרי לא דמי דמה לפרשה דפרש מעלמא אתי לה לבהמה מחמת מאכל אפי' אזיל האי לגמרי מגופה אתי אחרינא כשתחזור ותאכל ולא דמי לגופה".[2]

פְּרַשׁ (= פַּרְשָׁה Bibelabschnitt) פרשייתא דכלה (ברכו' ח' רע"ב) כבר פי' בע' כל הרביעי. *[אחי"ה עיי"ע בח"ד, רכ"ז והוא הקבוץ מן פַּרְשָׁתָא ברכות שם וכן ירוש' תעני' ספ"ג דס"ז. אילין תרתין פרשִׁיָתָא והיחיד פרשתא מגילי' ד'. בכינוי פרשתי ירוש' נדרי' רפ"ח ד"מ ע"ד. וכן במשקל עברי פַּרְשָׁה ברכו' ט': י'. ס"ג. מגילי' כ"א: כ"ב. והלאה. סוט' ל"ב. שמ"ר רפ"מ. פרשת נזיר . . פרשת תרומות ומעשרות ברכות ס"ג. שם י"ג. פרשת שמע, ב"ב י"ד: ט"ו. פרשת בלעם . . . פרשת בלק, והקבוץ פַּרְשִׁיּוֹת ברכות ח'. ירושי' שבועו' רפ"ו דל"ו ע"ד עיי"ע ערב. ב"ר פ"צ ויק"ר פכ"ד ירוש' סנהדרין פי"א ד"ל: ארבע פרשיות שבתפילין, שם: שתי פרשיות שבמזוזה. עם הכינויים פרשיותיהן שבת י"ג. תוספת' שבת פ"א. ונאצלה המלה מהפעל פרש פי' כמו פסק והיינו חתיכה מהמקרא] —

פרש (= פָּרָשַׁת הָעִיבּוּר Abzweiguug der Wege) פרשת העיבור (ברכו' פ"ד מ"ד, ירו' ברכו' פ"ד ד"ח:) כבר פי' בע' עבר. *[אחי"ה פי' ענין פירוד כמו פרשת אורחין ירו' תרג' לבראשי' ל"ח, י"ד (אונקלוס שם בפרשות עיינין) והיחיד פרשת אורחא תרג' שופטי' ה', ט"ז; ליחזק' ט"ז, כ"ה; כ"א, כ"ג. כ"ה. תוספת' שביעי' רפ"ד ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג פרשת אשקלון. ועוד ענין התפצלות בשדרה חולי' מ"ה: מ"ו. פרשה ראשונה שניה שלישית והקבוץ שם בין הפרשות] —

פרש (= אפרש עיי"ע וש"נ) הלנצח תאכל חרב (ש"ב ב', כ"ו) תרג' הלאפרש תקטל[3] חרבא. אם ישמר לנצח (ירמי' ג', ה') תרג' אם תתקף עלך מחא לאפרש. למה היה כאבי נצח (שם ט"ו, י"ח) ועברתו שמרה נצח (עמוס א', י"א) תרגום אחד יש להן — (א"ב עיי"ע אפרש).

פְּרַשׁ (אפרשותא die Hebe, das Absondern; פְּרַשׁ eine Hebe absondern) אך כל חרם אשר יחרים איש לה' (ויק' כ"ז, כ"ח) תרג' ירו' (ב') לחוד כל אפרשותא די יפריש גבר לשמא דה'. כל חרם קדש קדשים (שם) תר"י (ב) כל אפרשותא קדש קודשין. *[אחי"ה בנו"ג כל אפרשו, כל אפרשות ובתר"י א' אפרשו ועיי"ע אפרשה וכן תר"י תרומה (שמות כ"ה, ב'; במד' ט"ו, י"ט. כ'. כ"א; י"ח, י"א) אַפְרָשׁוּתָא והקבוץ אַפְרַשְׁוָתָא (שם י"ח, י"ט) באונקל' בד"ס] —

פרש (= פָּרָשָׁא בל"ס פי' מלמד הבקר Ochsen-stecken) בפ' השוכר האומנין בגמ' השוכר את הפרה (כ"מ פ'.) דנקיט פרשא משלם. במלמד הבקר (שופטי' ג', ל"א) תרג' פרשת תורא. איש את מחרשתו (ש"א י"ג, כ') תרג' גבר ית פרשתיה. *[אחי"ה רד"ק בש"א הביא התרג' משופטי' בפרשא דתורא ובנו"ג פרש תוריא ובתרג' ש"א ית פרשיה והוא העיקר לפי לשון סורי] —

[1]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י בכורו' (בקובץ כ"י אנגיוליקי' דף פ"ו.). [2]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י למעילי' (בקובץ כ"י אנג' דף רס"ד.). [3]) בע' אפרש גרס ר"ב תאכל.

* פָּרַשׁ (מל"מ (ויק' כ"ה, י"ב) ענין ביאור erklären, deutlich machen) והרבה בדרז"ל בפיעל גיטי' ל"ו. התקינו שיהא עדים מפרשין שמותיהן בגיטין, ב"ב קכ"א. גמיר לה . . . ולא ידע ליה לפרושה, זבחי' י"ג. ואין לי לפרש א"ר עקיבא אני אפרש. סנהד' פ"ז מ"ה עד שיפרש השם עיי"ע שם א'. סנה' ל"ח. בשם המפורש (עיי"ע יחיד ומ"ש בח"ד, קכ"ג) חגיג' כ"ב: סתומות . . . מפורשות, ירושלמי ע"ז ספ"ב דמ"ב. ידע אנא מפרשה וכו'. נתפעל ויק"ר פ"ו נתפרש שמו ונתפרש שם אביו וכו', אתפעל ב"ק קי"ב: לדידי מיפרשא לי וכו', מגילי ג'. דאורייתא מיפרשא מילתא דנביאי איכא מילי דמיפרשן ואיכא מילי דמסתמן. ירוש' כתובות פ"ד דכ"ה ע"ד אתתבת ולא אפרשת. אפעל יומ' י' רע"ב אתי לאפרושי. והשם פֵּירוּשׁ, פֵּירוּשָׁא ב"ב נ"ב. פירוש לפירושה . . לפירושן, סנהד' פ"ז. פירושו מדברי סופרים, ירוש' גיטין ספ"ה דמ"ז. וסתמו לאו כפירוש הוא, ע"ז ד'. לא ידע למימר לן פירושא דהאי פסוקא, ירוש' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג כל הדין פירושא הפרש לכון וכו'. ובקישור עם בית בפירוש תואר הפעל וענינו בגלוי genau, deutlich והפכו כללא שבת ל"ט: בפירוש שמיע לך או מכללא שמיע לך, חולי' צ"ה. לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר, פסחי' י"ג סע"א בפירוש אמרת לן וכו', ירו' יומ' פ"ב דל"ט ע"ד בפירוש תני לה וכו', סנהד' נ"ו. אמור מה ששמעת בפירוש.

* פָּרַשׁ (מל"מ ענינו התפשטות והרחבה ausbreiten) מגיל' כ"ח. אין פורשין לתוכו מצודות. פרשז (איוב כ"ו, ט') נדרש בשמ"ר פמ"ב אחז בכסאו של הקב"ה ופרש הקב"ה טליתו עליו וכו' ולרוב אי' פרס עיי"ע וכן תחת יפרוס, פורס שמע אי' בירו' מכות פ"ב דל"א ע"ד בשין שמאלית: כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוש את שמע הא אם ראה פורש.

☞ פַּרְשֶׁגֶן מל"מ ובל"ס פַּרְשֶׁגְנָא ענין העתקה Abschrift) בעזרא (ד', י"א; ה', ו') פרשגן אגרתא כמו פתשגן. *[אחי"ה עיי"ע פתשגן. תרג' משנה (דברי' י"א, י"ח) תרג' אונק' פרשגן כגי' דפ"ס ובכ"י ובדש"י שם פתשגן וכ"ה בתרג' יהוש' ח', ל"ב וכן תרג' מכתם (תהלי' ס', א') וכן תרג' מדרש (דה"ב ב', כ"ד, כ"ז) בדפו"ו ויש דפוסי' פתשגן ועיי"ע] —

* פְּרֶשׁוּנְיָא, פְּרֶשְׁנְיָא, פְּרֶשְׁיְנָא (שם מקום בבבל נ"ל Persima) פסחי' ע"ו. ר' חיננא בריה דרבא מפשרוניא כ"ה בכ"י ש"ס מינכען בנו"ג דרבה מפרשניא ובדש"י בדפ' הישנים מפרשינא ובדף צ"א. מפרישנא בכ"י ש"ס מ' מפרשדוניא בכ"י ב' מפשרוניא ורש"י מפרישנא ובעירו' ק"ד. בכ"י א"פ רב איקא בר חננא מפשרוניא וכ"ה ביוחסי' השלם ובדפוסי' הישנים מפרשוניא ובכ"י רש"י ובד"ש מפרשניא (עיי' ד"ס לפסחי' ועירו') ונ"ל שעיק' הגי' פרשינא והוא הוא שם מקום בבבל על יד הפרת עיי' מאנגערט ח"ה ב' צד ר' ולא כדעת ה' נייבויער גיאגראפיא צד 396.

* פרשע, פירשע Buchsbaum תוספת' כלי' ב"מ ספ"ב עיי"ע (פירשע) [פירשע] וע' אשכרע.

* פרשתיבנא עיי"ע פשתיכנא [צ"ל פשתיכנא].

פְּרָת (מל"מ וכן בל"ס שם הנהר הידוע בל"י Εὐφράτης) בפ"ק ביומ' בגמ' ללשכת[1] הפהרדרין (יומ' י'.) רחובות עיר (בראשי' י', י"א.) זו פרת דמישן כלה זו פרת דבורסיף. *[אחי"ה והוא הוא פרת דבורסי קידו' ע"ב. ועיי"ע ברסיף (ח"ב, קצ"ז:) ובענין דרשות של פרת עיי' ב"ר פט"ז פרת שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות פרת שמימיו פרין ורבין פרת שמפריד והולך עד שכלה במגריפה ועוד עיי"ע אוותינטין. ב"ר שם אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר להם איני צריך מעשי מודיעים אותי וכו'. ברכו' נ"ח: עיי"ע נהר, שם נ"ט. עיי"ע גשר ב', סוכה נ"ג: סולמא דפרת ועוד עיי' בט"ר להי' בערלינער 59] —

פרת (= פַּרְתָּא בל"ס פַּרְתָּא בל"ע فرث כמו פִּרְשָׁא, פרש Mist) בפ"ק בחולי' בגמ' חוט ממגל קציר[2] (י"ח.) היכא דלא נמצאת סכינו יפה ממסמס ליה בפרתא דאפי' נמי לגוים לא מזדבן, בזבחים בפ' המזבח (פ"ה.) כיצד הוא עושה מוריד הקרבים למטה ומדיחן[3] היכי נעביד נקרבינהו בפרתיהו[4] הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א', ח'), בס"ג דפ' ד' מיתות (סנה' ס"ז:) לבתר הכי דם [ופרתא] מי הואי פי' מי חזית להתם דם ופרש

---

1) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. 2) בכ"י ובדפ"ר. 3) בנו"ג עוד: למה לי ולי' בכ"י ש"ס. 4) בנו"ג בפרתייהו.

(א"ב תר"י (א׳) בפסוק כפר לעמך ישראל (דברים כ"א, ח׳) ומן יד נפקין נחיל דמורנין מגו פרתא דעגלתא פי׳ פרש). *[אחי"ה וכנ"ה בגיטי׳ נ"ו. איתיב לה פרתא בכרעא. הפרשדונה (שופטים ג׳ כ"ב) מפורש בב"ר פצ"ט פרתיה ועיי׳ התרג׳ ורד"ק בשופטים שם] —

פרת (= פְּרָתָא Nabel) תרג׳ בשרירי בטנו (איוב מ׳, ט"ז) בפרת דכריסיה והוא הטבור. *[אחי"ה בכ"י תרג׳ בפרתא דכריסיה ושם תרג׳ איוב ג׳, ט׳ פרתי ולסתיי ובדפו׳ פרתֵי דלתתי עיי׳ עמת"ר ללעווי. ועם הכינויים תרג׳ שה"ש ז׳, ג׳ מן פרתיה, תר"י א׳ לבמד׳ י"א, ל"א עד פרתהון. וגזרת המלה אולי מפעל פָּרַת בל"ס פַּרֵת scheiden, spalten ענין פרוד וכריתה וגם אריסטו מכנה הטבור προτμήσις כי ע"י טריתת הטבור נפרד הולד ממעי האשה עיי׳ מ"ש ה׳ הירטל — [Onomatologia 583

פרת (= פּוּרְתָּא פי׳ מעט ein wenig, Bruchtheil) מסכת ברכות פ׳ ריש כיצד מברכין (ל"ה סע"ב) טובא גריר פורתא סעיד פי׳ מעט עיי׳ בע׳ פרע. *[אחי"ה ובע׳ פרא ג׳ כבר רמזתי על טעות זה ונאצלה המלה מפעל פרת וכנ"ה פורתא הרבה בבבלי עיי׳ מגיל׳ כ"ח: ב"מ קי"ח. קידו׳ ע׳. גיטי׳ ל"ד: נ"ו. ושם: מנחו׳ נ"ג: סנהד׳ ס"ז: ועיי׳ רד"ק מ"ב ד׳, ב׳ ומ"ש מתרג׳ של תוספתא. — ירוש׳ ברכות פ"ב ד"ה. עיי"ע פורתא] —

* פְּרַת (מפעל סורי פַּרֵת וכן בל"ע فرث פי׳ כמו פרד, פרש עיי"ע פרת ג׳) עיי׳ תרג׳ ישעי׳ י"ד כ"ט; נ"ט, ה׳. אתפעל ביצ׳ ב׳. אוכלא דמיפרת. פסחי׳ פ"ה. חולי׳ ע"ג. כמאן דמיפרתי דמי ועיי"ע פר א׳.

* פְּרַת (מל"ע فرث ausstreuen) קהל"ר פ׳ את הכל הוא פירת בממונו של עולם וכו׳ פי׳ בל"ע מפזר. מפרתיה איכ"ר פ׳ ישבו עיי"ע פדר.

* פַּרְתִּיאִין (תואר מן Παρθυαῖοι, parthisch) תרג׳ אסת׳ ח׳, ט"ו מוקי פרתיאין. —

פרתיזמיאה (= פְּרוּתֵיזְמְיָאה מל"י προθέσμια (ἡμέρα), vorherbestimmter Tag, Termin) בפסקא דבחדש השלישי (פסיקתי׳ דר"כ ק"ג:) למלך שקידש מטרונה וקבע לה פרותיזמיאה כיון שהגיע פרותיזמיאה אמרו הרי השעה שתיכנס מטרונה לחופה — (א"ב פי׳ בל"י מועד וזמן קבוע). *[אחי"ה בפסיקת׳ בט"ס פרוזתימייא ובכ"י כרמ׳ פירות וזמייה וכבר הגיה הרב הח׳ רש"ב שצ"ל כגי׳ הערוך והביא ג"כ מכילת׳ בשלח ריש פ"א א"ל האקטורין הגיע פרותזימיה שלכם לחזור למצרים ובמד׳ שו"ט פי"ד לבן מלך שארס בת מלך וקבעו פרוסטוגמיא וכו׳ צ"ל פרותיזמיא וכצ"ל בילק׳ תהלי׳ ר׳ תרס"ג תחת: פרוזטוגמא פי׳ יום מועד וקץ וסומכוס העתיק קץ (איוב כ"ח, ג׳) προθεσμία ויש להשלים ἡμέρα, ὥρα] —

פַּרְתוֹנָאֵי (פרתמים מל"פ עיי׳ פירסט ואולי פרתונאי πρότιμος חשוב Vorzüglicher) תרג׳ הפרתמים ושרי המדינות (אסת׳ א׳ ג׳) פרתונאי ורברבני מדינתא.

פָּשׁ (נרדף עם נָפַשׁ פי׳ שאף רוח לנוח ausschnaufen, ruhen) בר"ג דשבת (ה׳:) לפוש פטור לכתף חייב חוץ לד׳ אמות לפוש חייב לכתף פטור. פי׳ „כגון שיגע במשאו ומתכוין לעמוד להתרווח ולנוח כדי שיסור יגיעו זה חשוב כאילו הניח המשא שעליו [1]) אבל לכתף שכוונתו לתקן המשאוי שעל כתיפו פטור דכמהלך דמי ולא עקר ולא הניח" [2]). בגמ׳ דפ׳ המניח (ב"ק ל"א.) מאי לאו כשעמד לכתף דאורחיה הוא לא כשעמד לפוש.

פָּשׁ (כמו נְפֵישׁ ענין רבוי viel sein) כפ׳ במה מדליקין בגמ׳ על ג׳ עבירות (שבת ל"ב.) תיפוש [3]) תירוס אמתא חד מחטרא להוי פי׳ ענין משל הוא כלומ׳ פעמים רבות תחטא ובאחת יפקד עליה הכל ויש אומרים [4]) וחד מחבטא [5]) להוי וענין אחד הוא [6]) — (א"ב תרג׳ פרו ורבו (בראשי׳ א׳, כ"ב) פשו וסגו). *[אחי"ה ועוד עיי׳ תרג׳ שה"ש א׳, ט"ז; ו׳, י׳, שבת פ"ט: מגיל׳ כ"א: כ"ב. פשו להו. תעני׳ כ׳: פייש להו לגינאי ובכ"י

---

[1]) בפי׳ ר"ח עוד: וכל כי האי גוונא הוה הנחה וכצ"ל בערוך. [2]) ע"כ הועתק מפי׳ ר"ח (בש"ס ווילני). [3]) בנו"ג תפיש. [4]) והוא כגי׳ ר"ח כשבת. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר אבל בשרפ"ע מחבתא. [6]) וז"ל ר"ח בשבת (בש"ס ווילני.) חד מחבטא ניהו פי׳ תרבה להתרומם השפחה על אדונתה אחת הכאה תהיה עליה כלוי פעמים רבות מכעסת אדונתה ומקבעת אדונתה את הכל בלבה והיא משלמת לה בהכאה אחת הכל.

ש"ס יתיר לגנאי, כתובו' ק"ו. הוו פיישי וכו', אפעל אפיש תרג' תהלי' ק"ה, כ"ד: איוב ל"ו, כ"ד, ובתפלת קדיש יפיש חייכון] —

פָּשַׁג (נ"ל מל"ע فسج הרחיק נדוד entkommen, entfliehen) דימים הוה פשגא[1]) עיי"ע בע' דמם[2]).

פָּשַׁח (מל"מ וכן בל"ס פְּשַׁח ענין בקוע וחתוך abspalten, auseinanderreissen) בפ' ד' בשביעית (מ"ו) אילן שנפשח [בריש ערלה (מ"ה) אילן שנפשח] ובו בריכה[3]). בסוף עוקצין (פ"ג, מ"ח) יחור של תאינה שנפשח ומעורה בקליפה. בס"ג דפ' משקין (מ"ק י':) אמר רבא האי מאן דפשח דקלא אדעתא דחיותא דשקל מחד גיסא שרי אדעתא דדיקלא כגון דשקל מהאי גיסא ומהאי גיסא אסיר. בפ' חזקת הבתים בגמ' בד"א בחזקה (ב"ב נ"ד.) אמר שמואל האי מאן דפשח דקלא אדעתא דדקלא קני והיכי דמי כגון דשקל מהאי גיסא ומהאי גיסא מחד גיסא אדעתא דדקלא לא קני. פי' „שזימר הדקל מן הענפים"[4]). בסוף יבמות (קכ"ב:) נתלה בייחור של תאנה ופשחו פי' סדקו ושברו. וישסף שמואל את אגג (ש"א ט"ו, ל"ג) תרג' ופשח שמואל. ויפשחני (איכ' ג', י"א). *[אחי"ה בדפ"א קודם ויפשחני אי' לשון מקרא והיא הוספת ר"ב. ותרג' פרק (תהלי' ז', ג') יפשח. בדפ"ר אי' בציון ממ"ק ומב"ב הגי' דתפשח בנין תפעל, ורה"ג בעוקצין הביא ג"כ ל' תרג' ול"מ ע"ש. ועוד עיי' תוי"ט לעוקצין והפשב"ע ע' פשח, וכנ"ה בתוספת' סוף יבמו' וירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד ופשחו, תוספת' כלים ב"ק פ"א שנפשח, ירו' פיאה פ"ז ד"כ: נפשח אחד מהן, תוספת' נגעי' פ"ה פשח מן הנימין, פַּעַל ביצה ל"ג: הוה מפַשַּׁח עיי"ע אלותא. קידו' פ"א. איפשח והוא אתפעל אבל עיי"ע אפשח ומ"ש. והשם המופשט שבת ק"ט: מפני אפשיחה דדיקלא עיי' פירש"י, וכן בל"ס פּוּשָׁחָה הסתעפות האילן] —

פָּשַׁט (מל"מ ענין התרחב וכ"ה בל"ס ausstrecken, ausbreiten ועוד בל"ס einfach ועיי' בפנים) בפ' עושין פסין (עירובין י"ז: במשנה) ארבעה דיומדין וארבעה פשוטין, בס"ג דפ"ק בשבת (ט"ז.) כלי עץ כלי עור כלי עצם כלי זכוכית פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין משנה זו בכלי' תחלת פ"ב (מ"א) ובפט"ו (מ"א) ועל אלו המשניות קשיא ליה רבי' נסים ז"ל הא דתניא בספרא (שמיני פרק ח' ר"פ ז') בענין שרצים כלי חרס[5]) אין לי אלא כלי חרס מנין לרבות כלי נתר ת"ל (ויקי' י"א, ל"ג) וכל כלי חרש[6]) ומנין לרבות אהלים ודין הוא ומה כלי עץ שטימא פשוטיו טיהר אוהליו אלמא פשוטי כלי עץ טמאין ופריק בהני דחזו למדרסות קאמר[7]) כגון המטה והכסא והספסל והקתידרא שהן פשוטין ומקבלין טומאה והתם בבכורו' (ל"ח.) כשהקשינו ואין לו תוך בכלי שטף מדאורייתא בר קבולי טומאה הוא דומיא דשק בענן דמטלטל מלא וריקן ופרקנו בהנך דחזו למדרסות פי' דאלמא מקבלי טומאה מדאורייתא[8]), והתם נמי בפ' במה אשה שנינו (שבת ס"ו.) כסא סמוכות שלו טמאים מדרס ואמרנו לענין[9]) סנדל של סיידין ממא מדרס והא לאו להילוכא עביד אמר רבי אחא בר רב עוא[10]) שכן הסייד מניחו ברגל ומטייל בו עד שמגיע לביתו וגמרת מינה דכל דעביד להילוכא טמא מדרס אבל שאר פשוטי כלי עץ דלא עבידי למדרס ולא מטלטלי מלא וריקן כלי עץ העשוי לנחת הוא וכל כלי עץ העשוי לנחת אינו מקבל טומאה דבעינן דומיא דשק, ובגמ' דכל הכלי' ניטלין בשבת שנינו (שבת קכ"ג:) קנה של זתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואמרינן עלה בגמ' אמאי פשוטי כלי עץ נינהו וכו'. והתם בסוף חומר בקודש (חגיג' כ"ו:) לענין שולחן אקשינן כלי עץ העשוי לנחת הוא וכו' ופרקינן מלמד שמגביהין אותו וכו'. ואיתא במנחות פ' שתי הלחם (צ"ו:) וכוותה אמרינן נמי במגיל' בפ' בני העיר (כ"ו:) והתם בבבא בתרא בפ' המוכר את הבית אמרינן (ס"ו:) לענין דף של נחתומין שקבעו בכותל ר' אליעזר מטהר שאני פשוטי כלי עץ דרבנן דאלמא מדאורייתא טהורין נמצאו פשוטי כלי עץ תרי גווני מאי דחזי למדרס מקבל טומאה מדאורייתא וכל כלי עץ העשוי לנחת אינו מקבל טומאה מדאורייתא אלא א"כ דרכו להטלטל מלא

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע פשגה וגי' דימים היא הנכונה. 2) ח"ג, פ"ז ושם הארכתי. 3) כצ"ל עיי' הפשב"ע ובנו"ג אילן שנעקר וכ"ה בעי' ברך ב'. 4) וכ"ה במיוחס לרש"י במ"ק. 5) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בספרא ובדפ"ע חרש. 6) בספרא אי' ת"ל וכלי חרס אבל גי' הרמב"ם בכלי' פ"ב מ"א בספרא ת"ל כל כלי חרש כגי' הערוך. 7) וכ"ה בפי' הראב"ד לספרא ע"ש. 8) וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י לבכורו' (בקובץ כ"י אנגיוליקי דף ק"ב.). 9) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב ול"ד ודפ"ר אבל בשדפ"ע במ"ס לעיל. 10) כ"ה בכ"י ה"ב וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובכ"י ק"ט אי' עודא וצ"ל עולא כגי' הש"ס ובדפ"ע אויא.

וריקן כדאמרינן. מחוי [1]) פשוט (שבת ק"ו. מנחות ל"ה:) כבר פירשנו בע' כף [2]). בפ' אחרון דכתובו' (ק"ח סע"א ועיי' תוספ' סוף כתובו') הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל כלו' שאמר לו טול רגלי שאין לו המעות שפסק ליתן לו לשון בני אדם הוא, פ"א אם היית תולה אותו ברגל של עץ אינו נותן לך כלום. פ"א באדם מתלוצץ בחברו וטופח לו ברגלו ואומר לו אפי' שתחת רגלי איני נותן לך. *[אחי"ה כל הפירושי' האלה אי' בשטה מקובצת בשם רש"י במהדורא קמא הרי שרש"י משתמש בערוך וגם אפס קצהו תראה ברש"י בדפוסי' בשם ואני שמעתי וכיון לערוך, יען כן בכ"י ק"ט וה"ב ששם לי' פ"א ראשון ושני חסרון בפנים הוא, ורמב"ם וראב"ד פי' ופשט לו את הרגל שהלך לו. ובענינים שונים נאמר פשט על יד ורגל שבת פ"א מ"א והלאה פשט העני את ידו לפנים . . פשט בעהב"י את ידו לחוץ. פסחי' קי"ח: שפושטין פיסת [3]) יד וכו', חולי' ל"ז. והלאה פשטה ידה ולא החזירה. ובהשאילה ר"ה כ"ו: ירו' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד כדי שיפשטו לבם בתשובה, ר"ה שם: כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי, ירו' פיאה ספ"ח דכ"א: וירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט: ידיה דלא פשטן מיתן לך יתקטעון. ויק"ר פ"ב פושטין לו יד, ירוש' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג פשט ידו בעיקר וכו', תוספת' סנהד' רפי"ג שפשטו ידיהן בזבול. פיעל ירו' סנהד' פ"ג דכ"א. התחיל מפשט את ידיו וכו'. בינוני פועל ירו' נזי' פ"ט דנ"ז ע"ד רגליו מפוּשָּׁטוֹת, נתפעל והתפעל ב"ב ק"כ. נתפשטו הקמטין, ירו' יבמו' פ"א ד"ב ע"ד עד שתתפשט הכף, ירו' סנהד' רפ"ח דכ"ו. משתתפשט הכף. ובינוני פעול פָּשׁוּט, נקבה פְּשׁוּטָה פי' בלי עקמימות gerade, einfach שבת ק"ו. מנחו' ל"ה: עיי"ע כף ולעיל. שבת ק"ד: נון פשוטה . . צדי פשוטה, שם ק"ג: פשוטין, ירו' שבת ספ"י די"ב ע"ד פשוטין הפכו מקופלין. מכילת' ריש בשלח דרך פשוטה, ושם כפשוטו. ב"ב ק"ס. גט פשוט הפכו מקושר, תוספת' גיטי' פ"ח (ו') עיי"ע גט. שהש"ר פ' הנך יפה לשון פשוט, ירוש' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד פשוטה לפניה פשוטה לאחריה. פשוטי כלי עץ עיי' לעיל. תוספת' כליי' ב"מ רפ"ד פשוטי כלי מתכת כגון השלחן הטבלה וכו'. ועוד פָּשׁוּט הפכו בכור עיי' בכורו' נ"ב: ב"ב קכ"ד. והקבוץ פשוּטֵי במד"ר פ"ו. והשם המופשט פִּשּׁוּט, פישוט, ברכו' ל"ד: מגיל' כ"ב: פשוט (פישוט) ידים ורגלים, ירו' גיטי' רפ"ח דמ"ט: ירו' ע"ז ספ"ד דמ"ד: פ"ה דמ"ד ע"ד ומ"ה רע"א. ירו' תעני' פ"ד דס"ט. פישוט ידים ובירו' יומ' פ"ה דמ"ב: פשיטת ידים. ועוד ל"נ כמו בל"ס פשיטוּתָא הפכו בכירותא סוט' י"ג. ירו' ב"ב פ"ח דט"ז: פשיטות אביו הפכו כפילת אביו. — ועוד ענין פשט באר מקרא או הלכה בדרך ישרה בלי פלפול (den einfachen Sinn der Schrift erklären) שמ"ר פמ"ז והיה למד תורה ביום ופושט אותה וכו', במד"ר פי"ח היה יושב ופושט. הוריו' י"ג: פשט גרס ותנא. ב"מ צ': פשוט מהא חדא, שם י"ח: קא פשיט, קידושי' ט': בתר דבעיא הדר פְּשָׁטָהּ. איכ"ר פ' היו צריה: פשיט עלוהי מאה פרקין, ב"ר פי"ז הוון יתבין פשטין. תעני' כ"א. כתובו' ס"ט: ולא פשטינא ליה ממתניתי'. התואר פְּשִׁיטָא einfach, selbstverständlich ב"ב קל"ז. פשיטא מהו דתימא וכו' ביצ' ל"ח. פשיטא לא צריכא . . . מהו דתימא וכו', ב"מ ט"ז. פשיטא. מגיל' ג': פשיטא לי, ירוש' פסחי' פ"ז דל"ד: פשיטא דא מילתא, ירו' שבת ספ"י די"ב ע"ד מה דצריכא לר' ירמיה פשיטא ליצחק אוריון, וקבוץ ירו' ביצה פ"א ד"ס: מילין דצריכן לרבנן פשיטן לכון פשיטן לרבנן צריכן לכון. שבת ס"ג. וש"נ אין מקרא יוצא מידי פשוטו [4]), כתובו' קי"א סע"ב חולי' ו'. פשטיה דקרא. ירוש' סנהד' רפ"א די"ח. כפשוטיה דקרייא] —

☞ פשט (פְּשִׁיטָא בל"ס מעות קטנות ופריטין (Scheidemünze בפ"ק דב"מ (ט"ז:) אי נמי אפשיטי דספרא זייר ליה פי' מעות קטנות שאינן נפרטות לאחרות. *[אחי"ה ושם י"ז. ולפשיטי דספרא חייש — ובענין זוזי פשיטי כתובו' ס"ה: ס"ז. עיי' פירש"י — וכן בל"פ بشيز, بشيزه מעה קטנה] —

* פָּשַׁט פסחי' קי"ג. עיי"ע נשט. ומה שענינו חליצת בגד מל"מ הוא ממנה שם מופשט ירוש' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג הקיש פשיטה ללבישה מה לבישה מקדש אף פשיטה מקדש.

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי' וכ"ה בע' כף אבל בכ"י ק"ט כאן ובדפוסי' האחרוני' מחוי. [2]) עיי"ע בח"ד, רפ"ז: [3]) כ"ה בכ"י ש"ס. [4]) ותרג' הסורי על התורה נעשה ע"י איש יהודה כידוע נקרא פשיטא שהעתיק התורה על פי פשוטה — ובענין שימוש פשיטא עיי' מ"ש הר"ן בפ"ב דפסחי' ועיי' יבין שמועה סי' תצ"ח.

☞ פשטינא עיי"ע פשישנא כי כן גרס בעל הערוך.

* פִּישָׁיוֹן עיי"ע פסיון.

פְּשֵׁךְ (מל"ם פי' טפח (Handbreite בר"ג דסוכה (ה'.) משכן כמה הוי שיתין פושכי. טפח סביב (שמות כ"ה, כ"ד; ל"ז, י"ב) תרג' רומיה פושכא סחור סחור. *[אחי"ה באונקל' שם ובתר"י א' פושכא ובתר"י ב' פשך והקבוץ פושכֵּי תר"י א' לויק' כ"ג, מ"ב. תרג' הטפחות (מ"א ז', ט') פושכיא. ירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג פושכין רברבין.. פושכין דקיקין] —

פָּשַׁל (מל"ע فشل nachschleppen, herabhängen (lassen בפ' בני העיר (מגילת כ"ח סע"א) ואין מפשילין לתוכו[1]) חבלים. בפ"ג בזבין (מ"ב) ומפשילין בחבלין[2]) בפ' אלו הן הגולין בגמ' להיכן גולין (מכות י'.) ואין מפשילין לתוכן[3]) חבלים[4]). בהלכה קמא דפ' כל שעה (פסחי' כ"ו:) ובסוף כלאים (פ"ט מ"ה) והצנועין מפשילין במקל[5]). בפ' המביא כדי יין (ביצ' כ"ט: וכן ירושי' ביצה רפ"ד דס"ב:) המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו. בפ' כיצד הרגל בגמ' כיצד השן (ב"ק כ'. וכן ירושי' ב"ק פ"ב ד"ג.) היתה קופתו מופשלת לאחוריו. ובגמ' דפ' כל קרבנות הציבור (מנחות פ"ה:) לאחר שהשלים מלאכתו הפשיל כליו לאחוריו. *[אחי"ה רגיל רק בהפעיל והפעל וכנ"ה ב"מ ל"ו, מ"ב. הפשילן לאחוריו, ירו' כלאי' רפ"ט דל"א ע"ד לא יפשיל את הקופה לאחריו, ירו' סוכה פ"ה דנ"ה: מפקיעין מפורש: מפשילין. והושאל ב"ר ספכ"ב הפשיל דברים לאחוריו פסיקת' דר"כ צד ק"ס. יצא כמפשיל דברים לאחוריו ובויק"ר פ"י הפשיל בגדיו. תוספת' שבת פ"ד (ה') ויפשיל את הרצועה תחת זנבו. שם פ"ו (ז') האומר אל תפשיל ידך לאחוריך וכו', שם לסוכ' פ"א הפשיל.. רגליו. שם לחולי' רפ"ח ומפשילין לאחוריו. הפעל תוספת' ב"ק פ"א ב"ק וירו' ב"ק הנ"ל וברכו' ס"ב: מופשלת] —

פִּשׁוֹן (= פִּישׁוֹן שם פרטי) פשון הגמל במידה כפושה מדך (יבמו' ק"ז: וירושי' יבמו' רפי"ג ד"ג ע"ד) ככר פי' בע' כפש.

פִּשׁוֹן (= פִּישׁוֹן שם הנהר נדרש בהגדה) בב"ר פט"ו שם האחד פישון (בראשי' ב', י"א) שהוא מגדל פשתן ר' אומר שמימיו מהלכין בשופי.

☞ פִּשׁוֹן (= פִּישׁוֹנָא מל"י ורו' pisum, πίσον (Bohne ירוש' ר"ש כלאי' (פ"א דכ"ז.) פול פולא ספיר פישונא פי' בל"י ורו' מין קטנית עיי"ע פול. *[אחי"ה וכן גרס רבינו בע' פול לנכון פישונא וכ"ה בר"ש כלאי' פ"א מ"ב ובנו"ג פושונה ובפי"מ להרמב"ם ביארו ע"י ماش Meer-bohne והוא בל"י ורו' phaseolus ואולי הוא הוא פישון] —

* פִּישָׁן ירו' מעש' שני פ"ד דנ"ה: עיי"ע פישן באות פי'.

פָּשַׁע (מל"ם ענינו מרידה מעילה ובגידה (freveln בפ' השולח גט בגמ' דסמך העדים חותמין (גיטי' ל"ו.) ההוא מקרי דרדקי דאדריה רב אחא דהוה פשע בינוקי ואהדריה רבינא דלא אשכח דדייק כוותיה וישנו נמי בפ' אלו הן הלוקין[6]) בגמ' דסמך אכל נבלות (מכות ט"ז:) פי' שהיה מכה אותן ביותר. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י במכות ואולי מן וישנו שייך לאיזה בעל מוסיף והובא מגליון פנימה ולי' באמת בכ"י ק"ט. וכנ"ה בתעני' כ"ד סע"א כל מאן דפשע וכו', ב"מ ל"ד. והלאה ל"ו: פשע בה וכו', גיטי' נ"ז רע"א פושע ישראל והוא אותו האיש. ושם ובתוספת' סנהד' רפי"ג פושעי ישראל. והשם המופשט פְּשִׁיעָה ב"ק נ"ו. ב"מ ל"ו: צ"ד: צ"ה. ירוש' שבת פי"ד די"ד ע"ג ובל"ס פשיעותא וכ"ה מגיל' כ"ו: ב"מ מ"ב.] —

פִּשְׁפֵּשׁ (פלפל משרש פשש כמו משש = משמש (tasten, fühlen, untersuchen בפ"ק בעירו' בגמ' משום ר' ישמעאל (י"ג:) נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ממשמש במעשיו. פי' ימשמש מעיקרא שיהא זהיר מהחטא או אם חטא יפשפש מעשיו ויחזור בתשובה לפני בוראו שיזכה לחיי עד. וימשש לבן (בראשי' ל"א, ל"ד) תרג' ופשפש לבן וכן ויחפש בגדול החל (שם מ"ד, י"ב). *[אחי"ה רק בתר' ירוש' ועוד עיי' תר"י ויק' י"ג, ל"ו; כ"ז, ל"ג. והרבה בתרג' איוב (ה', כ"ז; י"ג, ט'; כ"ח, ג'; כ"ט, ט"ז ועוד) והוא כמו משמש. כתובו'

---

[1]) כ"ה בכל דפוסיי הישני' ובירו' דפו"ו ובפיי ר"ח ובנו"ג בתוכו. [2]) כ"ה נכון בב"י ה"ב ובדפו"ו בט"ס בזבין. [3]) כ"ה בכ"י ערוך ובש"ס אבל בדפו"ו בתוכן. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפו"ו אבל בשרפ"ע ובכ"י ק"ט נשמט מן ומפשילין בחבלין עד ומפשילין לתוכן חבלין [5]) בירו' כלאיי מפשילין לאחוריהן. [6]) כ"ה נכון ברפ"א ובדפו"ו הגולין.

י"ב. משמש ובירוש' כתובו' פ"א דכ"ה. פשפש, ברכו' ה'. יפשפש במעשיו . . פשפש ולא מצא. תוספ' שקלי' פ"א מפשפשין בו בכניסה וביציאה, תוספת' יבמו' פי"ד מפשפשין באותה העיר, שם לכתובו' פ"א מפשפשין את החתן ואת הכלה, לנגעי' פ"ו צא ופשפש בעצמך. ירו' כלאי' פ"ט דל"ב. ומפשפשין ליה, ירו' שבת ספ"ו ד"ח ע"ד אזלין ופשפשון, ב"ר פ"י ויק"ר פכ"ב קהל"ר פ' ויתרון אזלין ופשפשוניה, ב"ר פמ"ט פשפש דינא, ויק"ר פל"ו פשפשון בהדא שעתא . ; פשפשו בסקא וכו', איכ"ר פ' בכה מפשפש בעובדי, שמ"ר פכ"ה בו"ד מפשפש שטרותיו. והשם פִּשְׁפּוּשׁ וכן תר"י א' בקרת (ויק' י"ט, כ') ועיי' תרג' איוב ח', ח'; י"א, ז'; ל"ח, ט"ז, תרג' מחקרי (תהלי' צ"ה, ד') פִּשְׁפּוּשִׁין] —

פִּשְׁפָּשׁ (מל"ע فسفسة, فسفاس בל"ס פִּשְׁפְּשָׁא Wanze) בגמ' דפ' הרואה כתם (נדה נ"ח:) ת"ר פשפש זה ארכו כרוחבו לענין כתמים שאם הכתם גדול עד כפשפש תולה בה ולא יותר דהוא הוי ארכו כרוחבו ואי הוי הכתם טפי מהאי גוונא טמא טעמו כריחו לענין תרומה דתנן בפ"ח כתרומו' (מ"ב) או שטעם טעם פשפש בתוך פיו הרי זה יפלוט פי' אע"ג דאסור לאבד אוכלי תרומה משום דמאים ומנא ידע דטעם פשפש בפיו משום דטעמו כריחו ואכתי מנא ידע דטעמו כריחו לפי שברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו וזה פשפש רמש הוא ויש לו דם הרבה ומצוי במשכבות ובלעז צימצי[1]) ובל' ישמעאל אלבק. *[אחי"ה البق עיי"ע בק וכן פשפש הוא ל"ע. ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג פשפש לעלוקתא, ועה"ק שנ"ב לועזו ונצי"ן Wanzen — ולדעת התשבי נקרא פשפש מלשון חפוש עפ"י מה שאמרו רז"ל בנדה הנ"ל ברית כרותה וכו'] —

פִּשְׁפָּשׁ (שער קטן kleine Pforte) בפ' ו' בשקלים (מ"ג) ושני פשפשין היו לו אחד בימינו ואחד בשמאלו. בפ"ק בתמיד (כ"ח.) נטל את המפתח ופתח את המפשפש פי' שער קטן בתוך שער גדול. בפסקא דעניה סוערה (פסיקת' דר"כ צד קל"ו.) ובהגדת תהלי' יסודתו (מזמור פ"ז) עתיד הקב"ה לעשות שער מזרחי ושני פשפשין אבן אחת של מרגליות[2]). בפ' הנזקין בגמ' המטמא (גיטי' נ"ד:) ודילמא דחזוניה בפשפש קשיא. בס"ג דפ' איזהו מקומן (זבחי' נ"ה:) לא דגביהו נינהו הפשפשין שמונה[3]) ופשפשין שמונה מיתיבא כל השערים שהיו שם גובהן עשרים ורחבן עשר פשפש שאני. *[אחי"ה וכנ"ה בפסיקת' רבתי פ"ה במד"ר פי"ג נכנס בפישפש, שמ"ר פמ"ב פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא כבודו, ב"ר פ"א עושה פשפשין ובזבחי' הנ"ל פישפשין ובכ"י ש"ס פשופשין, פשיפשין עיי' ד"ס שם] —

פִּשְׁפָּשׁ (= פְּסִיפָס Gesimse) בפ"ק ביומ' בגמ' ומקטיר[4]) (יומ' ט"ז:) ורמינהו הא דתנן בראש מדות (פ"א מ"ו) וראשי הפשפשין מבדילין בין קודש לחול ס"א פסיפסין פי' שהיו ראשי הקורות יוצאין מן הכותל עד אותו שהיה קודש והיה יודע איזה קודש ואיזה חול כדי לאכול קדשים בקודש[5]). פ"א ענין גמדים ובלעז מרול"י. *[אחי"ה בלאי"ט Zinne, Zacke merlo. וגי' פשיפש אי' ג"כ בכ"י תוספת' אהלו' פי"ח ובד"ס פסיפס — ועוד במקום פסיפס עיי"ע אי' בירוש' סנהד' פ"ג דכ"א. המשחק בפישפשין פי' עצים קטנים לשחוק] —

* פִּישְׁפְּשָׁה (שם אמורא דא"י) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג פישפשה אמר קומי ר' יוסי.

פשק (נ"ל מל"פ הרשומ' בע' דבשק ע"ש ופי' בצע מים Sumpf) בריש במה מדליקין במס' שבת (כ"א.) ומפשקי רבי כן גרס רש"י ובעל הערוך גרס דובשקי ע"ש ושניהם פירשו בצעי מים ובל' עברי פשק ובצע מענין אחד פושק שפתיו (משלי י"ג, ג') בצע אמרתו (איכ' ב' י"ז). *[אחי"ה וכבר הארכתי בפירוש המאמר בשבת בע' דבשק ולא יתכן מ"ש ר"ב] —

* פּוּשְׁקָא (= פּוּשְׁכָא עיי"ע פשך Handbreite) ילק' דניאל ר' אלף ס"ב קטיעא פושקא עיי"ע פרמשתק.

פִּשְׁקְצָא (עורב נקבה weiblicher Rabe) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) אתא פשקצא ובלעיה לתנינא פי' עורב נקבה. *[אחי"ה כ"ה בפי' רגמ"ה וברשב"ם ובנו"ג פושקנצה ובכ"י ש"ס פשקצא ודע כי בל"פ עורב زاغ ועוד

---

[1]) בלאי"ט cimice מל"ר cimex. [2]) במדי' תהלי' שתי פשפשים של אבן אחת פסיקתי' רבתי פל"ב מאבן טובה אחת.
[3]) וכ"ה בשט"מ ובכ"י ש"ס דגביהו אינהו שמונה לא דאיכא קמייהו גובה שמונה ועיי' מ"ש בעל ד"ס זבחי' צד נ"א;
[4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [5]) בנו"ג ביומ' פספסין ובכ"י ל"ד פסיסין וגי' מבדילין גם בכ"י ש"ס ובנו"ג מבדיל.

ובהרכבת שני כנוים پيسه زاغ = פשקצא = פשצקא או י"ל כי המלה מורכבת משתי מלות פרסיות بچوجيا נקבה (נאמר על החיות) ומן زاغ וממש פירושו עורב נקבה] —

פְּשַׁר (מל"ס וקרוב לו בל"ע فسر auflösen, los, laumachen) בפ' כירה (שבת מ"א.) ונתן הוא לתוכו או נותן לתוך הכוס כדי להפשירן, כס דחרשין ולא כס דפושרין (כ"מ כ"ט סע"ב וחולי' פ"ד רע"ב) כבר פי' בע' חרש. *[אחי"ה עיי"ע בח"ג, תק"ה, להפשירן הפכו לחמםן עיי' ירוש' שבת פ"ג ד"ו: ושם מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת עיי"ע סלד. שבת מ': מפני שמפשיר מים שעליו. ויק"ר פכ"ו הפשירן ונתנן עליו [1]) קרך (דברים כ"ה, י"ח) מבואר בפסיקת' רבתי ס"פ זכר: הפשירך. ובקל פושר lau sein ספרא מצורע רפ"א מים פושרים הפכו מים חיים. ירו' פסחים ספ"ב דכ"ט. פושרין הפכו רותחין, ירוש' שבת רפ"כ די"ז ע"ג ותוספת' מנחו' פ"ז הפכו צונין. ב"ר ספפ"ו פושרין והיו פושרין ועוד עיי' ירוש' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג וירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ג וע"ד ובחולי' פ"ד רע"ב אי' כפעול פשורים והיחיד תנחו' וישב כוס פשור] —

פְּשַׁר (מענין הראשון auflösen) בר"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ח:) מחייב ר"מ אפי' נפשרה. בס"ג דפ' ד' מיתות (סנהד' ס"ז:) זבן חמרא כי מטא לאשקוייה מיא פשר פי' וחם השמש ונמס (שמות ט"ז, כ"א) תרג' פשר. *[אחי"ה והוא עפ"י מכילת' בשלח פרש' ד' כיון שהחמה זורחת עליו היה פושר והולך] —

פשר (= פִּישְׁרָא auftauendes Wasser פישרא [2]) אין בו משום אסופי (קידושי' ע"ג:) כבר פי' בע' חרף [3]). עקולי ופשורי (ע"ז ל"ד:) כבר פי' בע' עקל (ג'). *[אחי"ה ורש"י פי' פישרא מקום שיפוע הנהר ע"י הפשרת שלגים שאין דרך ספינות לעבור שם ע"כ ונראה שלזה כיוון רבינו בע' חרף כפ"א פישרא מים שאינן חיים וכו' ובתרג' שני באסת' ריש ג', ח' מלקטין פישרי דטבת עיי"ע לקט. מיא פושרי תרג' קהל' ב', ח' והוא כמו פשורי חולי' מ"ו: הפכו חמימי וקרירי] —

* **פְּשַׁר** (sich losmachen, ausgleichen) פסיקת' דר"כ צד י"א דאת מפשר לה מן הכא והיא מתעריא מן הכא ובפסיק' רבתי פ"י ובתנחו' ריש כי תשא את מפשר לה מכאן וכו' פי' מפשר ענין התרת עצמו הפכו דבוק. ומזה ג"כ ענין שלום שעל ידו התיר את עצמו מיד הנושה פסיקת' דר"כ צד קס"ד. פשר פריטך ושם באתפעל עד זמן דמתפשר פריטוי וכיון דנתפשר פריטוי וכו'. ירו' שבת פ"ז ד"י. נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צנעה פי' התיר בגדיו מן הקוצים. ירוש' ב"מ ספ"ו די"א. באותו שיכול לפשר . . באותו שאינו יכול לפשר. תוספת' עירו' פי"א (פ"ח) מפשיר בידו. פסיקת' רבתי פי"ג עמד ופשרו הימנו . . . היאך פישרתי הימך את הכלב וכו'. והושאל להתרת עסק עם בעל דינו לעשות עמו ביצוע ירו' כתובו' ספ"י דל"ד. פושר מן הראשון.. פושר מן השני. ירו' סוטה פ"ה ד"כ ע"ג והפשיר עמו וכצ"ל בירוש' ברכות פ"ט די"ד: ושם בט"ס והפסיד. ירו' סנהר' פ"א די"ח: שנים שפישרו אין יכולין לחזור בהן. נתפעל ב"ר ס"פ כ"ב ויק"ר פ"י עשיתי תשובה ונתפשרתי. והשם המופשט פְּשָׁרָה das Ausgleichen, der Vergleich עיי' ברכו' י' סע"א כתובו' צ"ה. סנהד' ה': והלאה ירו' סנהד' פ"א די"ח: ירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ד תוספ' ב"ק פ"ב תוספ' ב"מ פ"ג ויק"ר פ"ו ובל"ס פשורתא וכ"ה בתר"י א' לדברי' א', ט"ז.

* **פְּשַׁר** (מל"מ (דניאל ה', ט"ז) וכן בל"ע فسر ובל"ס פשר פי' כמו פתר deuten) ברכו' נ"ו. מפשר חלמי וכו' ע"ש יומ' כ"ח: הוא חלים והוא מפשר. בינוני פעול ברכו' נ"ה: חלמא דלא מְפַשַּׁר כאיגרתא דלא מקריא. והרבה בתרג' עיי' לבראשי' מ', ח'. ט"ז: מ"א י"ב. ט"ו; לשה"ש ב', ה', תרג' שני באסת' א', ב' והשם פִּשְׁרָא תרג' שופטי' ז', ט"ו; לקהל' א', ח' ועוד דניאל ב', ד' והלאה. ד', ד' והלאה. ועוד פּוּשְׁרָנָא פי' פתרון תרג' בראשי' מ', ה', ח', י"ב, י"ח.

☞ **פְּשַׁר** (מל"ס פי' מעלה-גרה wiederkauen) תרג' מעלה גרה (ויק' י"א ג', והלאה) מסקא פשרא. *[אחי"ה בנו"ג מסיק פישרא והפעל פשר פישרא תרג' ויק' י"א, ז, ולא פשר תרג' דברי' י"ד. ח'] —

פשש (= פָּשׁוֹשׁ נ"ל מל"פ پشه, پشيز צפרים קטנים kleine Vögel) בויק"ר אחרי מות פ' ויתרון (ויק"ר פכ"ב) חמא תרין פשושין מתכתשן [4])

---

[1]) עיי' יומ' ע"ז. [2]) בע' חרף אי' ג"כ פשרא. [3]) וש"נ השנויים. [4]) כ"ה בכ"י וברפ"ע בט"ס מתכת שן.

דא ודא קטלת חדא חברתה אזלת ואיתיאת עשבא ויהבת עלה וחיית — (א"ב בנוסחאות כתוב צפרין מתנציין). *[אחי"ה וכנו"ג ג"כ בבמד"ר פי"ח וכפי גי' רבינו אולי מל"פ הנ"ל] —

פָּשׁוֹשׁ (ט"ס וצ"ל פפוש מל"פ پاپوش ומזה בל"ע بابوش (Fussbekleidung בחלומות דמגלת איכה (איכה רבתי פי רבתי) חמיתי בחלמא דלית ברגלוי פשוש — (א"ב פטש כתוב בנוסחאות ופי' פשוש בל"י כף רגל וגם פירושו שולי כסות ובגדים ויש שני משמעות לדברים אלו אחד שברגל לא היה כף והשני והוא הפתרון שבחג לא יהיה לו כסות). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י πέζα וטעות הוא ויש להגיה פפוש מל"פ והועתק לל"ע כאמור ומזה גם בל"י החדשה τό παπούτσι בשלאפית papuč ובל' הונגריא papucs וכלם נגזרו מל"פ הנ"ל כי پای הוא רגל והפעל پوشیدن פי' מכסה וא"כ פפוש דבר המכסה את הרגל כמו מנעל וכדומה. ועוד י"ל כי פשוש צ"ל פושש ממש בל"פ پوشش מכסה ומלבוש] —

פְּשִׁישְׁנָא (מין עשב) בפ' ח' שרצים בגמ' וכוס עיקרין (שבת ק"י רע"ב) ליתי פשישנא ולישטרא פי' עשב שאינו גס אלא רחב — (א"ב פשטינא כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה בנו"ג פשטינא ולישלוק בחמרא ולשפיה ובכ"י ש"ס פשיטנא ולישטרה] —

פַּשְׁתִיבְנָא (נ"ל מל"פ پشتبان, پشتی بان Schutz-herr, Beschützer) דפומבדיתא קאי ליה לאדא דיילא עד חרציה בפ' המפלת בגמ' המפלת שפיר (נדה כ"ה.) פי' אדם בעל קומה ששמו כך. *[אחי"ה בנו"ג פרשתבינא וכ"ה בבמד"ר פ"ט ובדפ"א פשתיכנא וצ"ל כבכ"י ובדפ"ר ודפו"ו פשתיבנא מל"פ הנ"ל פי' מגין העיר וכן פירשב"ם לשון פרנסות וממשלה עיי' תוספו' נדה שם שהשיגו על פירוש הערוך ורש"י ובאמת לפי פירושם היה צ"ל מפומבדיתא] —

* **פִּשְׁתָּן** (בל"מ פִּשְׁתָּה בקבוץ פִּשְׁתִּים Linnen, Flachs) שבת כ"ז: כ"ח. מ"ק פ"ב מ"א כלאי' פ"ט מ"ט כלי' פט"ז, מ"ו פיאה פ"ו מ"ה ירו' סוכ' פ"א דנ"ב: עיי"ע הץ וע' השני, ב"ק ס"ב: פשתנו, ב"ר רפט"ז עיי"ע פישון, ירו' כלאי' פ"ט דל"א ע"ד פשתן של ים והקבוץ פשתים כלאים פ"ט מ"א והתואר פִּשְׁתָּנִי פי' עושה פשתן ירוש' יבמו' פי"ג די"ג ע"ג ב"ר פל"ב ושם רפל"ד ושהש"ר פ' דודי לי ושם צ"ל פשתן שלו במקום פשתנו. תוספת' ב"ק פ"י פשתנו של חבירו.

פַּת (מל"מ פי' פרוסת לחם Brot, Speise) בפ"ק ביומ' בגמ' דסמוך מסרוהו (יומי י"ח:) אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. פי' מי שיש לו פת אינו תאב למאכל כל כך ומי[1]) שאין לו לעולם רעב[2]). בפ' כיצד הרגל בגמ' כיצד השן (ב"ק י"ט:) אי בעית אימא לעולם בבהמה ופתיתה. פי' פתיתה בתוך המרק[3]) פת עמלה (שבת ס"ב:) ככר פי' בע' יין. *[אחי"ה ועוד עיי"ע סעד. וכנ"ה בעירו' פ"א. פת אורז . . פת דוחן . . פת עדשים. הוריו' י"ג: פת פחמין. ב"מ ק"ז: פת שחרית. ע"ז ל"ה: הפת והשמן שלהן, שבת י"ז: פיתן ושמנן, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד פת ישראל פת גוים. שבת י': הנותן פת לתינוק וכו' עיי' שמחו' פ"א תוספת' ב"ק פ"י פת ניפולין. ובל"ס פִּתְּתָא ובל"ע فتات ברכו' מ': מריה דהא פיתא, ירו' תרו' פ"ח דמ"ה ע"ד פיתא תחות שיחיא ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א. אי' פותתא, ירוש' דמאי פ"א דכ"ב. נפל פיתותא מיניה צ"ל פותתא וכצ"ל בב"ק הנ"ל במקום פתיתא. ירו' ביצ' פ"א ד"ס ע"ג הורי פיתא צ"ל למיפא פיתא. — פותא שבת ס"ו: עיי"ע פאה] —

פַּת (פי' שתים עיי"ע טט ומ"ש) בר"ג דסנהדרין (ד':) פת באפריקי שתים. *[אחי"ה עיי"ע טט וש"נ השנויים] —

פתה[4]) (בל"ע فت נקב וחריץ מל"מ פתהן יערה (ישעי' ג', י"ז) Oeffnung, Loch für die Thürangel ועיי' בפנים) בפ' י"א בכלי' (מ"ב) הפותה שתחת הציר פי' אבקתא בל' גמרא והוא כמין כוס קטן של ברזל שתחת הציר ומוסבת הדלת עליה ומתמהרת בפתיחה וסגירה כרכתי' (משלי כ"ו, י"ד) הדלת תסוב על צירה וי"מ כמין מפתח כדכתי' (מ"א ז', נ') והפותות לדלתות תרג' ומוגלסיא. *[אחי"ה כל הע' נעתק מפי' רה"ג לכלי' בסד"ט צד 6 ע"ש ולפנינו אי' הפותח אבל פותה ג"כ נכון כל"מ מ"א וישעי' הנ"ל ובמד"ר פי"ב הביא פתות של מלכי' ר' סימאי אמר אלו פותחות] —

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע דמי. [2]) וכן פי' ר"ח ביומי ע"ד: ע"ש. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח (בש"ס ווילני) ושם ג"כ הגי' פותא ועיי' ג"כ בשט"מ בשם ר"ח ובנו"ג בפתורה. [4]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע פתא.

פת (= פתאה, פְּתָאוָא מפעל פּתה בל"ס פתי offen, weit והשם פתאה (offener Platz תרג' ברחוב אכין מושבי (איוב כ"ט, ז') בפתאה אתקין מותבי. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' אסת' ד', ו'; ו', ט' פתאה דקרתא, לדברי' י"ג, י"ז לגו פתאה והקבוץ פְּתָאֵי (תרג' ישעי' ח', ט') פְּתָוֵי (לאיוב ל"ח, י"ח) פְּתָיֵי (למשלי ה' , ט"ז) ולנקבה בְּפָתְוָן (לשה"ש ג', ב') פתאות 'קריה תרג' איכה ב', י"א, י"ב והפעל פַּתְיָא תרג' שמות ג', ח' ועוד הרבה עיי' עמת"ר ללעווי ובאפעל אפתי תרג' הרחיב והשם פּוּתְיָא יבמו' ס"ג. פַּתְיוּתָא וכ"ה בל"ס ועיי' תרג' לבראש'י ל"ד, כ"א ותרג' ברחבה (תהלי' קי"ט, מ"ה) בפתיות, תרג' מ"א ה', ט' פתיות לִיבא. ועוד עיי"ע פתי] —

פְּתָגָא (אולי מל"ס פְּתַכָא Mantel, buntes Kleid) סדין עשתה ותמכור (משלי ל"א, כ"ד) תרג' פתגא עבדת וזבנת. ועל לבושי יפילו גורל (תהלי' כ"ב, י"ט) תרג' ועל פתגי ירמון עדבא — (א"ב פי' בל"ר מין בגד ולבוש). *[אחי"ה אולי כיון לל"ר epitogium ἐπιτόγιον וכן בל"י המאוחרת מעיל כהנים בנו"ג בתרג' תהלי' פתאגאי ובכ"י תרג' פתאגי. וי"א שהוא פתיגיל של מקרא] —

* פִּתְגָם, פִּתְגָמָא (כל"ס פֶּתְגָמָא מל"מ (עזרא ודניאל) Wort, Befehl) הרבה בתרג' ונאצל מל"פ הישנה patigama בל' פרסי חחדש' پیغام עיי' געזעניאוס. מגיל' ט'. פי' רב פפא פתגם (אסתי א', כ') תרג' שכתבו מקרא.

פתגותא (שם מקום נדרש עפ"י האגדה) בריש ויק"ר פ' והוא ישקיט (פ"ה) השותים במזרקי יין מפתגותא שהיה יינה מפתח את הגוף. *[אחי"ה בנו"ג מפתוגתא ובבמד"ר פ"י פתגותא ועיי"ע פלג] —

פְּתַוַר (נ"ל מל"פ پتوار קץ וגבול ומזה הפעל עשה קץ וגבול Ende setzen, begrenzen) תרג' בפסוק ויאמרו עבדי המלך (אסת' ג', ג' בתרג' שני) אסר יתי [1]) פתווריה באוצרי [2]) תהומא. פי' בל"י הורידו לעומק. *[אחי"ה ה' אייזלער בט"ר א', 84 עמל לבאר דברי ר"ב ולא עלה בידו ונ"ל. שהוא מל"פ כלומ' שם קץ לים באוצר התהום — ובנ"א סכריה פי' סותמו ובעל המתורגמן היה מודה שלא ידע לפתרו] —

* פתוותא ע"ז ל"ג: עיי"ע פתיא גי' רבינו.

פָּתַח (מל"מ ענינו התרה הפך סגר öffnen, aufthun) בגמ' דפ' הבונה (שבת ק"ד.) מאמר פתוח ומאמר סתום. פי' יש דבר שאתה רשאי לדרוש ויש דבר שאין אתה רשאי לדרוש ומאי נינהו כגון מעשה מרכבה. בפ' אלו נערות בגמ' דסמוך אלו שאין להן קנס (כתובו' ל"ו:) אי דקא טעין טענת פתח פתוח הכא נמי. פי' טענת בתולים תרין אפין טענת דמים וטענת פתח פתוח יש דמים שהן מועטין באשה וכשבגרה מימעטי טובא ואיכא דיבשין לגמרי והאי תנא דקתני הבוגרת אין לה טענת בתולים לענין דמים קאמר אבל לענין פתח פתוח אעפ"י שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו נפתח בבגר כדרך שהדמין צומקין בבגר לפיכך יש לעולם טענת פתח פתוח וכיון דאית בוגרת דיבשין דמיה לגמרי ואיכא דלא יבשין אמר רב כגון האי נותנין לה לילה אחת [3]). בפ' במה אשה בגמ' ולא בכובלת (שבת ס"ב:) פתיגיל (ישעי' ג', כ"ד) פתחים המביאין לידי גילה פי' אותו מקום פתהן יערה (ישעי' ג', י"ז) שעשו פתחיהן כיער פי' אותו מקום מלא שער כיער מלא עצים [4]). בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין פי' כשנותנין חלוק חדש לכבסו בית הצואר שלו פתוח ולא תפור וחש [5]) תופר שמא יסתר וכורך עליו חוט ושוללו וכיון שאינו תפור כחלוק ועשוי עראי מותר לטלטלו בשבת ולהתיר בית הצואר אבל לא פותחין [6]). בר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' ל'.) עוג מלך הבשן פתחו כמלואו פי' „כשמת עוג אם פתח כמלואו וחושב להוציאו ממנו מטהר שאר פתחי הבית ואם לאו כל הפתחין טמאין" [7]). במנחות בר"ג דפ' ר' ישמעאל (ס"ה.) והיינו דתנן בפ"ה בשקלי' (מ"א) פתחיה על הקינים ולמה נקרא שמו פתחיה שפותח

---

[1]) וכ"ה בטתורגמן ובנו"ג יתיה. [2]) בד"א באוצריה וכ"ה במתורגמן וט"ס הוא. [3]) רבינו גרס ופי' כפי' ר"ח הובא בשט"מ בד"ה ה"ג וז"ל ור"ח ז"ל גרס אי דקא טעין טענת פתח פתוח הכי נמי הב"ע דקא טעין טענת דמים ופי' הא דקתני אין לבוגרת טענת בתולים בטוען טענת דמים דקאמרי' פרט לבוגרת שכלו בתוליה והא דאמר רב בבוגרת שנמצאו לה דמים דלאו כל בוגרת אין להם דמים אלא יש בוגרת שיש להן ויש שאין להן אלו דברי ר"ח ועיי' מ"ש בעל שט"מ נגד זו השטה. [4]) וכן פירש"י ע"ש. [5]) בכ"י ה"ב ויש. [6]) וכן פירש"י במכו' ג': קצת מזה ועיי"ע בית צואר ופי' ר"ח תראה בעי' שלל א'. [7]) הועתק מפי' ר"ח.

דברים ודורשן ויודע בשבעים לשון כולהו סנהדרין נמי ע' לשון ידעי וכו' עד דהוה כייל לישני כדאמרינן עין סוכר גנות צריפין[1] והיינו דכתיב מרדכי בלשן. בס"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ ל"א:) פתוח תפתח אין לי אלא לעניי עירך וכו'. בפ"ב בכלאי' (מ"ו) ג' תלמים של פתוח פי' מלשון פתוח תפתח. *[אחי"ה ועוד ענין פָּתוּחַ (סנהדי' צ"ד.) פתוחין (מגילי ג'.) אותיות מנצפ"ך באמצע התיבה הפכו סתום, סתומין, ועיי' שבת ק"ג: סתום ועשאו פתוח כשר. ויק"ר פי"ד יצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח. ירוש' תענית פ"א דמ"ח. כנקבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר. ועוד בענינים שונים ד"מ לפתיחת החביות ירוש' ברכות ספ"ו ד"י ע"ד על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך וכו'. לפתיחת מקרא או פרשה עיי' ברכות ט': י'. ב"ק כ"ז. ערכי' י': ב"ר רפ"א ורות רבה רפ"א ר' . . פתח. ובמדרש איכה רבתי בפתיחתא מן סי' א' עד ל"ג בכלל. ויק"ר פ"א פ"ג פ"ח פי"א פי"ג פ"כ פכ"ו פ"ל מתחילות פתח ר' . . וגם פרש' י"ב מתחלת כפי גי' רבינו פתח ר' עזריה עיי"ע סנטמא סקס ומ"ש. שמ"ר ר"פ ט', ל"ט — מ"ד, נ"א, נ"ב כך פתח ר' תנחומא בר אבא. מגילי י': מכו' י': פתח לה פתחא להאי פרשתא וכו'. שמ"ר רפ"א רבנין פתחין פתחא להאי קרא. אבדר"נ פ"ו אמר לו פתח [ודרש] א"ל איני יכול לפתוח . . עמד [ופתח] ודרש וכו' — את פעל פסחי' מ"ב רע"ב דלא אפתח. גיטי' ס"ט: דלא איפתח, שם עמוד א' לאיתפתוחי (עיי' גי' רש"י לפתיחי), ויק"ר פכ"ב אתפתח, אתפתחת וכ"ה בקהל"ר פ' ויתרון. אפעל איכ"ר פ' רבתי אַפְתַּח ליה ביתיה. ועוד לענין היתר נדרים לפתוח בחרטה עיי' נדרי' ס"ד. פותחין לאדם בכבוד אביו וכו' ע"ש והלאה ובדף כ"ב: והשם פתיחה. שהש"ר פ' ישקני, פתיחת נדר ירוש' נדרי' ספ"ח דמ"א, ירו' נזיר פ"ב דנ"ב. כולם ענין פתח ושער לבא להיות דריסת רגל. ב"ר פצ"א מצא להם פתח תוספת' נזירות פ"ב אין לך פתח גדול מזה. וכן לענין תשובה שם פל"ח פתח להן הקב"ה פתח של תשובה. שהש"ר פ' אני ישנה בני פתחו לי פתח אחד של תשובה וכו'. בפתח עינים (בראשי' ל"ח, י"ד) נדרש בב"ר פפ"ה מלמד שתלה עיניה בפתח שכל העינים תלויות בו. וכ"ה בירוש' כתובו' רפי"ג דל"ה ע"ג. פיתחה של תורה ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ג. ועוד בענינים שונים פֶּתַח בית דין ירוש' כתובו' פ"ד דכ"ח ע"ד. סותם את הפתח ב"מ צ"ב. הפתח פתוח עד התהום קהל"ר פ' את הכל. הקבוץ פתחים ב"ב פ"ט מ"א כתובו' פי"ג, מ"ג. והושאל לאותו מקום של האשה כתובו' ט'. והלאה פתח פתוח, ירו' כתובו' פ"א דכ"ה. מצא הפתח פתוח. ויק"ר פי"ט בפתח שיצא בו נכנס, הקבוץ פְּתָחִין שבת ס"ב: עיי' לעיל, והשם המופשט שבת קכ"ט. נדה כ"א. פתיחת הקבר עיי"ע קבר א'. ועוד השם פתחון כל"מ רק בקשור עם פה ופי' פתיחה לגנאי פתחון פה למינין ב"ר פ"ח ספרא ויקר' פרק ב' פרש' ב'. ועיי' שמ"ר פי"ג ויק"ר פ"כ במד"ר פ"ב. והשם המופשט פתיחה das Oeffnen אבות פ"ה מ"ו פסחי' נ"ד סע"א ב"ק מ"ט: נ'. ב"ר פי"ג. ועוד השם פּוֹתֵחַ כמו פֶּתַח כלי' פי"א מ"ב וגי' רבינו פותה עיי' לעיל. אהלו' פ"ג מ"ז פי"ג מ"ב והלאה פותח טפח. בינוני פעיל במקום השם פְּתִיחָה פי' מחרשת הפותח התלמים כלאי' פ"ב מ"ו ורבינו גורס פתוח עיי' לעיל ועיי' ירו' כלאי' פ"ב דכ"ח. וירו' פיאה רפ"ב דט"ז ע"ד תוספת' פאה פ"א ושם לכלאי' פ"ב — ועוד ענין פְּתִיחָא כמו בל"מ פְּקַח הפכו עויר, סמיא גיטי' ס"ט רע"א ויק"ר פכ"ב][2] —

פִּתַּח (= פִּתּוּחַ מל"מ ענינו חקיקה בעץ או באבן (eingegrabene Arbeit, Sculptur בפי"ד באהילות (מ"א) העטרות והפיתוחין[3] מביאין את הטומאה בפותח טפח פי' „ציורים". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 25 ובתוספת' אהלו' ספי"ד אי' בפי' (הפתויין) [צריך לומר הפתוחין] והציורין — וכנ"ה בירוש' נדה פ"ג ד"נ ע"ד פיתוח ידים ורגלים, ירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג: חומר הוא בפיתוח, והקבוץ שם: העביר את הפיתוחים. והתואר פַּתָּח (Meissler) הקבוץ ירושי שקלי' פ"ד דמ"ח. פַּתָּחֵי אבנים והפעל בפיעל ירו' ע"ז הנ"ל פיתח בה פיתוחים, פרה פ"ג מ"ח ומפתחין בה חלונות עיי"ע חז ב'] —

פְּתִיחָה (einleitendes Gerichtsverfahren בר"ג דפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ב:) שליחא דרבנן מהימן כבי תרי הני מילי לשמתא אבל לפתיחא לא מ"ט ממונא קא מחסר ליה פי' דבעי למיהב לספרא פשיטי ולממונא בעינן תרי סהדי

---

[1]) ובעי' גגות צריפין (ח"ב, רל"ב) גרס גגות. [2]) אצל המדקדקים נקרא פתח בהיות יבוטא בפה פתוח ומזה פתוח, פתוחה. [3]) בנו"ג והפתוחים.

ולכך נקראת פתיחא דהיא כתבינן עלה בתחילה ואח"כ השמתא דהיא אחרמתא והיא יותר חמורה ממנה ואח"כ אדרכתא הרשאה למיפרע מנכסיה ודין אדרכתא כבר פי' במקומו. *[אחי"ה עיי' שטמ"ק ב"ק קי"א ע"ב ד"ה שליחא. ורש"י פי' פתיחא: שטר שמתא. ב"ק קי"ג. מאן דכתיב עליה פתיחא. והפעל ב"ק קי"ב: כגון דפתחו ליה בדינא ושלחו ליה ולא אתא] —

פֹּתֶחֶת (Verschluss) בפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ט.) זה עושה לו פותחת וזה עושה לו פותחות פי' בעל הבור ובעל הבית עושין מסגר כל אחד לעצמו על פי הבאר וכל אחד מפתח מסגר שלו בידו ולא יתכן לפתוח את הבור עד שיתקבצו שניהם ויפתחו. *[אחי"ה וכפי' הרמב"ם אי' בע"א ע"ש. וכנ"ה בכלי' פי"ג מ"ו השן שבטס שבפותחות ושבמפתח עיי"ע טס א'. תמיד פ"ג מ"ז הפותחות במ"ר פי"ב עיי"ע פת ג'] —

פַּתְיָא (נ"ל מל"פ پاتو כלי חרס irdenes Geschirr) בפסחי' בר"ג דפ' האשה (פסחי' פ"ח.) ובהגדה דמגלה (י"ד:) א"ל עניא סבא ואמרי לה פתיא אוכמא פי' הוא טפיח כדאמרי' (בכורו' מ"ה:) שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח ואמאי קרי לה פתיא אוכמא מפני שהוא קצר ושחור ופתיא היא קרויה כדתנן (שבת קכ"ה.) האבן שבקרויה והוא דלי כלומ' עב[1]) שחור כמין משל ואחד נקרא פתיא ורבים פתיאתא[2]) כדאמרינן בפ' אין מעמידין בגמ' נודות (ע"ז ל"ג:) אמר רב פפי הני פתיאתא[3]) דבי מכסי כיון דלא בלעי טוכָא משכשכן במים ואינו חושש. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) לשגדונא ליתי פתיא דמינוני פי' לחולי הנקרא גוט"א[4]) ליתי דלי מלא ציר של דגים. *[אחי"ה ורש"י פי' פתיא כלי חרס וכן פי' רגמ"ה בב"ב ח'. הבאתי דבריו בע' כר י"א (ח"ה. שי"ב ע"ש) ובע"ז ל"ג: אי' בר"פ ויניצי' שאלוני' וקראקא של"ט הני כלי חרס פתוותא עיי' ד"ס (ע"ז צד ל"ט) ובלי ספק מגליון הובא פנימה להורות על פתוותא וכן פי' ר"ח לע"ז פי' פתוותא כלי חרש עכ"ל ובאמת 'זה פתרון המלה בל"פ] —

פַּתְיָא (מל"ע فتى נער Jüngling) בחלק בגמ' י' שבטים (סנהד' ק"י:) ובב"ר פ"ח (ר"פ פ"ז) וארא בפתאים (משלי ז', ז') אלו השבטים א"ר לוי בערביא צווחין לינוקא פתיא[5]) ס"א פנטי והוא לשון לעז. *[אחי"ה כיון ללאי"ט fante ילד ובאמת בל"ע הנ"ל פתי פי' נער וכן ענין פתאים (משלי א', ד') הנזכר עם נער. ובסנהד' אמר ר"ע שכן בכרכי הים קורין וכו' וכיון לל"י παῖς וע' הזקני' העתיקו פתאים (משלי ז', ז') ע"י νήπιον וכן העתיק סומכוס פתאים (משלי א', ד') ופי' נער, יונק וכן העתיקו ע' הזקנים נער (משלי כ"ג, י"ג; הושע י"א, ב') יונק (ישעי' י"א, ח') וכן טף (ירמי' מ"ג ו'; יחזק' ט', ו') — והשם הפרטי בר פתייא ירו' שקלי' ספ"ב דמ"ז. והוא כמו בר פדייא עיי"ע] —

(פתי) [פָּתוּי] (בינוני פעול מן פָּתָה כלומר מי שראשו רחב der Breitköpfige) בפ' הרואה בגמ' דסמוך על הזיקין (ברכו' נ"ח:) הרואה את הקטע ואת הסומא ואת פתוי הראש[6]) אמר ברוך דיין האמת[7]) פי' מי שאין ראשו סגלגלת אלא רחבה. מלא רחב ארצך (ישעי' ח', ח') תרג' פתאי ארעך — (א"ב פי' בל"י פעל הדורס ודורך וטעם המלה שהראש נכתשת כאלו היתה תחת המכתש ונקרא כן דרך סלולה כי היא דרוסה ונכתשת). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י πατέω דרס ומזה πάτος דרך סלולה (אייזלער בט"ר ח"א, 84) ודוחק הוא והנכון כפי' רבינו משרש פתה עיי"ע פת ד' ומ"ש. ורש"י ורא"ש וטש"ע פי' פתויי בע"א ע"ש. ובל"ס פַּתְיָא, פְּתֵי פי' רוחב וזה בפתי מילא חולי' קל"ט: אבל בענין פתי רמשא עיי"ע אפתי (ח"א, רמ"ז.) וש"נ] —

* פָּתָה (מל"מ ענין פתיחת הלב לקבל מה שידובר לו מן המסית ועוד גם לענין טוב ver- führen, überreden) סנהד' ל"ח סע"א דרש מי פתי (משלי ט', ט"ז) מי פתאו לזה אשה. כתובו' ל"ט. והלאה המְפַתֶּה, שם מ"ב. והלאה פיתית את בתי, ירוש' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד שהוא (יין העמוני) שהוא מפתח את הגוף נ"ל שצ"ל מפתה וכן מפתח בע' פתגותא צ"ל מפתה. ובענין טוב ירו' כתובו'

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו עבה. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר פתייתא אבל בשרפ"ע בט"ס פתיותא ובנו"ג פתוותא. [3]) בדפ"ר פתיותא אבל בכ"י ק"ט גם כאן פתיאתא עיי' הערה הקודמת. [4]) עיי"ע שגדן. [5]) בנו"ג בב"ר למינוקא פתיה וכ"ה בכ"י ק"ט. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בש"ס כ"י מינכען וכ"ה בטש"ע או"ח סי' רכ"ה ובראב"ן סי' קצ"ט דכולה ברייתא בלי יחיד נאמרה עיי' ד"ס ברכו', ובדפ"ע ובנו"ג פתוי הראש. [7]) צע"ג כי בטש"ע או"ח הנ"ל אי' ברוך משנה הבריות וכ"ה במחבר או"ח סי' רכ"ה ס"ק ח' ובראב"ש ברכו' סי' י"ב.

פ"ג דכ"ז: (שהפיתיתו) [שהפיתיתה] או שמחלה לו ירו' קידוש' פ"ג דס"ד ע"ג מפתים אותו ליתן גט, ב"ר פע"א דרש נפתלתי (בראשי' ל', ו') נופתי (נסיתי) פִּתיתי תליתי אחותי עלי. ויק"ר פכ"ט שהן מכירין לפתות את בוראם בתרועה. נתפעל ריש אסת"ר נדרש אפתם (עזרא ד', י"ג) אפי' דברי' שהמלכות מִתְפַּתָּה בהם . . היא מזקת. ב"ר פי"ז נוח להתפתות. כתובו' מ"א: והלאה נערה שֶׁנִּתְפַּתְּתָה. בינוני פעול כאלו השרש פָּתַת ירו' כתובו' רפ"א דכ"ד ע"ד ספק פְּתוּתָה ומזה השם פִּתּוּי כתובות ל"ה: ל"ו. והלאה ועוד בכלל לקיחת דברים ודבור על לב (das Ueberreden) עיי' ירו' כתובו' ספ"ב דכ"ז. ירוש' ב"ק רפ"י ד"ז: תוספ' כתובו' פ"ג, שמ"ר פ"ג.

פְּתַךְ (מל"ס פי' מערב וקרוב לו ל"ע فتق durch-rütteln, mischen) בר"ג דשבועו' (ו'.) אימור דשמעית ליה לר"ע בפתוך. בריש נגעי' (פ"א מ"ב) הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג. בפ' תמיד בגמ' שחטו שלא לאוכליו (פסחי' ס"ג.) דפתיכי מולים. בב"ר פ"י נטל הקב"ה ב' פקעיות אחד של איש ואחד של שלג ופתכן זה בזה[1] פי' עירבן — (א"ב פי' בל"י פעל המכפל והמערב, תרג' בפסוק (איוב כ"ה, ב') המשל ופחד עמו ופתיכין אשא ומיא). *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובכ"י תרג' (ובנו"ג פתכין) תרג' לושי (בראשי' י"ח, ו') פתוכי, תרג' בלול (שמות כ"ט, כ"ג, מ') בלולה (ויק' ב', ה') פתיך, פתיכא והוא מל"ס ולא מל"י כדעת ר"ב. ופירש"י ור"ח בשבועו' ורה"ג בנגעי' פתוך: מעורב. וכנ"ה בספרא תזריע (נגעים) פרק ב' פרש' ב' הפתוך שבשלג. שם פרק י"ד אין מטמאים בפתוך. ב"ר ספ"ד פתכן זה בזה, שהש"ר פ' צאינה: פתוכין זה בזה נדה ז', התם לא פתיכא בהו תרומה הכא פתיכא בהו תרומה] —

פַּתְכָּא (נ"ל מל"פ پشته = פשתכא חבילה ומשאוי על הגב (Bündel; Last am Rücken)[2] בפ' אלו מציאות בגמ' מצא שק (ב"מ ל':) ההוא גברא דהוה דרי פתכא דאופי בר"ג דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה.) פגע ביה בארסיה דדרי פתכא דאופי[3] פי' חבילה של חריות של דקל. *[אחי"ה ורש"י פי' משאוי של עצים והוא הנכון שמלה פרסי' הנ"ל פי' משאוי הטעונה על הגב. וז"ל תשובת הגאוני' (בהוצי' הח' הרכבי סי' ל"ר צד 13) פתכא דאופי בל' ישמע' אופי כרב (كرب) והן עיקרי חריות של דקל עושין מהן מחרוזות לתינוקות וחוגרין אותן במתניהן כדי שיהו צפין ושטין על פני המים ופתכא הוא כמו ענק של צואר ובל' ישמ' מכנקה הגדולה נקראת פתכא והקטנה פתכתא] —

פַּתְכָּא (נ"ל מענין הראשון בקבוץ) חומרי פתכייתא (קידוש' ט' רע"א) עיי' בע' חמר (ט"ו)[4].

פתכמר (נ"ל מורכב משתי מלות פרסיות פת = بت אליל Götze ומן كمر חגורה Götzen-gürtel) במות טלואות (יחזק' ט"ז, ט"ז) תרג' במן מחפין פתכומרין[5] ועושות המספחות (שם י"ג, י"ח) תרג' ועבדן פתכומרין — (א"ב י"מ פת של כומרין והולקים המלה שתים). *[אחי"ה וכן כתוב בשתי מלות בדפ"ר ובנו"ג וברש"י פת גומרין ובכ"י ק"ט פתכמורין ואולי הוא מל"פ הנ"ל] —

פַּתְכַּר (= פתכרא בל"ס אליל Götze) מל"פ پیکر) וקלל במלכו (ישעי' ח', כ"א) תרג'[6] פתכריה טעוותיה, סכות מלככם (עמוס ה', כ"ו) תרג' סכות פתכריכון[7] בצפניה (א', ה') והנשבעים במלכם. *[אחי"ה תרג' פתכריהון וברד"ק שם ושם נ"א פת כומריכון ואין ענינו כאן כי פתכרא הוא ל"ס ופ'. ילק' האזינו ר' תתקמ"ב הפתכר צ"ל הפתקס כבספרי האזינו סי' ש"ט] —

פָּתַל (מל"ע فتل וכן בל"ס drehen, umwickeln וממנו פָּתִיל, פְּתִילָה (Gedrehtes, Docht) בפ' במה מדליקין (שבת כ':) לא בפתילת העידן עיי' בע' עמר[8]. עשהו גדיל ופתלהו[9] מתוכו (מנחות ל"ט:) פי' בע' שעטנז. בנמ' דפ' ר' אליעזר אומר האורג (שבת ק"ו.) מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סממנים[10] פי' בישול פתילה של אבר שמשליכין בפיהם של מחוייבי שרפה בישול סממנים דהוה במשכן[11]. בפ' כיצד הרגל בגמ'

---

[1]) וכ"ה בבמד"ר פי"ב. [2]) עיי' פערלעס עט"ש 59 ועוד עיי"ע בזגא. [3]) כ"ה נכון רק בדפו"ו ובשרפ"ע ובכ"י נשמט בטעות. [4]) ועיי' מ"ש בח"ג, תל"ז. [5]) בדפו"ו בטעות ערך בפני עצמו וצ"ל הכל בע' אחד כבדפ"ר ובכ"י. [6]) בכ"י ק"ט ובדפ"ע תר' ירו'. [7]) בדפו"ו עוד: גבן. [8]) בנו"ג האירן ובכ"י ק"ט העדן. [9]) וכ"ה ביבמות ה': ובמנחות ל"ט: ופותלהו. [10]) בנו"ג סממנין וכ"ה ביבמות ו': ושם מה לי בישול. [11]) עיי' סנהד' נ"ב. מאי פתילה פתילה של אבר וכפי' הערוך אי' בספר המפתח לר' נסים בשבת ועיי' בפירש"י.

כיצד השן (ב"ק כ.) כי קאמר ר' חייא בפתילה דאספסתא פי' קשירה של אספסתא שהיא ארוכה כפתילה וכי אנח מקצתה בחוץ פשע דידע כי אכלה בהמה מה שבחוץ וגוררת מה שבפנים לחוץ משום הכי כי אכלה בחוץ פטורה. *[אחי"ה וכנ"ה בתנחו' שלח ובמד"ר פי"ז והוא צריך לפתלן ומל"ע הנ"ל והתואר فتيل חוט כפול ושזור ומזה فتايل פשתה פתילה לנר שבת כ"א. והקבוץ פתילות שם כי: ובל"ס פתילא פתילתא ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד נסיב פתילא.. לא נסיב פתילא, ושם פתילתא, נדרי' מ"ט: פתילתא של אבר, סנהד' נ"ב. פתילה של אבר עיי' לעיל. ירוש' סנהד' רפ"ז דכ"ד: פתילה של בעץ.. פתילה של נפט. והקבוץ פתילָתָא גיטי' ס"ט.[1])] —

פָּתַל (לדעת ר"ב מל"י φύτλη Erzeugung והנכון שהוא מלש' סורי' פותלא פי' עקמימות וערמימות (Hinterlist, Verkehrtheit מד' ב"ר פ' כי שנואה לאה (פע"א) נפתולי (בראשי' ל', ח') פותליה לא דידי הוין פי' בל"י הולדה והזרע. *[אחי"ה בנו"ג פיתולַיָּיה כלו' עקמומיות והיחיד בתרג' משלי ח', ח' תרג' נפתל פיתולא ועיקומא. והתואר פתלנא תר"י ב' ופתלתל (דברי' ל"ב, ה') וכל"מ פְּתַלְתּוֹל בספרי האזינו פ' ש"ח אתם עוקמנים ופתלתולים ותרג' ונלוזים (משלי ב', י"ד) מְפַתְּלִין] —

פְּתוֹם (= פִּיתוֹם מל"י πύθον Bauchredner) בעל אוב זה פיתום (סנהד' ס"ה.) עיי' בע' אב. *[אחי"ה ספרא סוף קדושי' אוב (ויק' כ', כ"ז) זה הפיתום המדבר משחיו.. ותוספת' סנהד' פ"י זה הפיתום המדבר בין פרקיו ומבין אצילי ידיו] —

פתם (= פִּיתוֹם שם עיר נדרש עפ"י הגדה) בפ"ק בסוט' בגמ' וכן לענין (י"א.) את פתום ואת רעמסס (שמות א', י"א) פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתמסמס וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו.

* פִּיתָם (צ"ל פִּיתָס מל"י πίθος Fass) ירו' שבת פי"ג די"ד. שמואל צד הוא בפיתם צ"ל בפיתס עיי"ע פטס.

* פִּתְמְנָאֵי תרג' ירוש' ב' פתנים (דברים ל"ב, ל"ג) פתמנאי.

פָּתִין (עיי' בפנים Querbalken) בפי"ג בנגעי' (מ"ב) ראש ופתין פי' אותו האבן או אותו העץ שתופס מצד מערב נדבך שלו לצד מזרח נדבך של חבירו שם אותו האבן או אותו העץ ראש ואותן אבנים ועצים שבנדבך זה במערב אחד ובנדבך אחר במזרח אחד[2]) שמן פתין. *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג רק בכ"י חסרון הוא בפנים ויש להשלימו מערוך ועיי' ג"כ הר"ש בשם הערוך והגאונים והתוי"ט האריך לבאר דברי הערוך הסתומים ע"ש — וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"מ פ"ז מכתש של פתין] —

* פַּתָּן (מל"ע فتّان מצרף זהב Goldschmied) תוספת' כלי' ב"ב פ"ד עור הַפַּתָּן כ"ה בכ"י אירפורט ובנו"ג הכתן.

* פִּיתְנָא (מל"ס פַּתְנָא בל"מ פֶּתֶן Otter) עיי' תרג' בראשי' מ"ט, י"ז והקבוץ פִּיתְנִין תרג' דברי' ל"ב, ל"ג.

* פָּתוֹנְיָא (Mächtiger, potens ?) תרג' שני באסת' ו', ט' הפרתמים: גברא פתוניא מן שליטי דמלכא.

* פִּתְפֵּת (מל"ס פַּתְפֵּת פלפל מן פתת zerschlagen) ירו' סנהד' פ"ט ד"כ: שה"ש פ' סמכוני פתפותי ביצים, התפלפל: ירו' כלאי' רפ"ז ד"ל ע"ד בהדין רכיכה מתפתפת היא פי' נשתבר.

פתק (= פִּיתָק, פִּיתְקָא בל"ס פִּתְקָא בל"ע بطاقة בל"פ بتك מל"י πιττάκιον Zettel, Schreib-tafel, Buch) בחלק בגמ' דג' מלכים (סנהד' ק"ב.) יצא ירבעם מירושלם יצא מפתקה של ירושלם יצא מן הכתב הכתוב לצדיקים לעתיד לבוא שיחיו וישמחו בירושלם כדכתי' (ישעי' ד', ג') כל הכתוב לחיים בירושלם. בפ"ק בסוט' בגמ' וכן לענין (י"ב.) מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפתקה של חוה פי' בגזירה שנכתבה על חוה (בראשי' ג', ט"ז) בעצב תלדי בנים. ירו' בסוף פ"ק בסנהד' (פ"א די"ט סע"ג.) דבר תקנה[3]) עשה משה בשעה שאמר לו הקב"ה (במדי' ג', מ') פקוד כל בכור זכר (בבני) [צריך לו' לבני] ישראל אמר אי זה שבט מקבל עליו ליתן

---

[1]) פסילתה ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. הוא כמו פסילתא עיי"ע פול. [2]) ברפ"ר שבנדבך זה במערב אחת ומנדבך אחד במזרח אחר ור"ש שמנדבך זה במערב אחת ומנדבך זה במזרח אחת. [3]) לי' לפנינו ולא בבמד"ר פ"ד.

חמשת שקלים לגלגולת מה עשה נטל כ"ב אלף פתקין וכתב עליהן לוי ורע"ג כתב עליהן ה' שקלים והטילן לקלפי אמר להן בואו וטלו פיתקיכון כל שעלה בידו לוי א"ל כבר פראך בן לוי וכל שעלה בידו חמשת שקלים א"ל ומה אעשה ומן השמים היא. מתיב תני לחברייא הגע עצמך שעלו כולן לוי א"ל מעשה נס היה ומסורגין עלו — (א"ב פי' בל"ר כתב קטן כתוב בקלף תרג' (איוב י"ט, כ"ג) בספר ויוחקו בפיתקא יתרשמון). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' כ"י פיטקא וכן בירוש' סנהד' תמיד בטי"ת אבל באותו ענין בבבלי סנהד' י"ז. ובבמד"ר הנ"ל בתי"ו. והרבה בתרג' בטית עיי"ע פיטקא ובע"ם תרג' ללעווי וכן בשהש"ר פ' כרם פיטקין קהל"ר פ' עת ללדת פיטקינן. ולרוב בתי"ו ב"מ פ"ו. נפל פיתקא מרקיע. קידו' ע'. פיתקא דהזמנה וגי' רבינו עיי' בע' דסק. שם ע"ג: תלי פתקא. הוריו' י"ג: היו כותבין קושייתא בפתקי כ"ה באה"ת ובנו"ג בפסקא. ירו' ביכור' פ"ג דס"ה ע"ד אוף ר' יונה הוה בפיתקא. ירו' סוט' פ"א דכ"ז: ובמד"ר פ"ט כתוב חד פיתק. במד"ר פ"ד פיתק של לוי. ושם פי"ט הביאו ע' פתקין וכתבו עליהם וכו'. ב"ר פצ"א קאים מקבל פתקין. תנחומא בהעלתך סי' כ"ב שבעים פתקים ובתנחו' במדב' סי' כ"ה פיטקים עיי' מ"ש ה' רש"ב בתנחו' הישן ח"ב צד י"א וכ"ט ובתנחו' חקת סי' י"ב פתקים. וגי' בטי"ת עולה עם כתיבה ערבי' ובתי"ו עולה עם כתיבת המלה בל"פ] —

פָּתַק (מל"ע فتق נרדף עם פסק ולפעמים כמו פתח (spalten, öffnen ובלא"ר ענין השלכה (schleudern, werfen) בגמ' דפ"ק בשבת (י"ח. תוספת' שבת ספ"א) פותקין מים לגנה מערב שבת [1]. בתמורה בפ"ק בגמ' אין מים שאובין (י"ב סע"א) פותקין למקוה [2]) והן טהורין. בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח:) ובפ"ק בע"ז בגמ' אין בונה (ע"ז י"ז:) פתקיה ת' פרסי. בר"ג דיבמו' (י'.) פתקה [3]) לוי במתניתא. בפ' אלו טרפו' בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"א.) דפתקי גנבי פי' שמשליכין הבהמה מן הגדר ולחוץ [4]) כמו (פסחי' ס"ב: ר"ה כ"ה. שבועו' י"ח:) שקל קלא פתק ביה. וכן פתק ביה גירא (סנהד' צ"ה. ק"ז.). *[אחי"ה כ"ה נכון מאוד כפי גי' כ"י ה"ב ובכ"י ק"ט לי' מלות וכן פתק ביה וזה הוליך שולל לרשומי הציונים עיי' הפשב"ע. וכנ"ה בסנהד' שם פתקיה בריש מוחה. שם ק"ז. פתק ביה גירא פתקה לחלתה ובפירש"י ל"א פתחה ע"ש. תוספת' ב"ק פ"ב כ"י הפותקין ביביהן ובנו"ג הפותחין, ב"ק ל"ה. עיי"ע נזייתא. ירו' סנהד' פ"ט דכ"ז. פתק אמת המים עליו. ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד פותקין אמת המים לגינה וכו', ב"ר רפט"ז עיי"ע מגרף. שם ספנ"א אבל אתה מְפַתֵּק הנהרות שלהן. בפיעל. נפעל תוספת' מקואו' רפ"ג בכ"י אירפ' ונפתקו ובאו ובנו"ג ונפסקו] [5]) —

פתק (= פִּיתְּקָא בל"ס פַּתְקָא כוס (Becher תרג' בפסוק (א', ח' בתרג' אסת' שני) והשתיה כדת והוי מתקרי שמיה פתקא. *[אחי"ה ובפשיט' נחמי' ז', י' הועתק מזרקות פטקא ולדעת קצת פתקא. ועוד עיי"ע פקתא. — חולי' ל"א. פתקא עיי"ע פקתא] —

פתר (פָּתוֹר, פָּתוֹרָא בל"ס פָּתוֹר, פָּתוֹרָא פי' שלחן (Tisch) פתורא פתורתא (שבת ל"ו.) כבר פי' בע' חצצרות. פתורא דינים (שבת קכ"ט.) עיי' בע' ינים. בפ' אלו טרפו' בגמ' עד כמה תחסר (חולי' כ"ד:) יוחנא [6]) פתוראה פי' יוחנא שולחני — (א"ב תרג' ועשית שלחן (שמות כ"ה, כ"ג) ותעביד פתורא). *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י א' לבמד' כ"ח, ב' ובתרג' משלי ט', ב' פתורתה והקבוץ פתורין (תרג' ישעי' כ"א, ה') פתוריָא (תרג' יחזק' מ', מ"ג). תעני' כ"ה. פתורא דדהבא ע"ש איזה פעמי' ובכ"י ש"ם אי' תכא. והשם הפרטי פתורא ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז. ר' יהושע בן פתורא והוא כמו ר' טבלא שהוא בל"ר כמו פתורא עיי"ע טבלא, טבליי (ח"ד, י'.) והתואר פתוראה פי' שולחני בל"י τραπεζίτης [Geldwechsler] —

פתר (= פִּתִּירָא נ"ל מל"פ [illegible] מנוול במראה (hässlich anzusehen) בס"ג דפ' כל היד (נדה כ'.) הא בגלימי הא בפתירי פי' גלימי סומקי פתירי בגדים מלובשין שהן לובשין תדיר אוכמי. פ"א פתירי בגדים מלובשים התפורים ולא גלימי. *[אחי"ה בנו"ג פתורא וברש"י פתורי ופי' כגון מפה וסדין ואולי לפי זה הוא מל"פ [illegible] מכסה להתעטף בו ולפי פי' רבינו בגדים מלובשין וכו' נ"ל שהוא ל"פ הנ"ל מנוול ומשחת במראה כדרך הבגדים המלובשים] —

[1]) בדפו"ו ר"צ בש"ס פותחין והגיה המהרש"ל. [2]) כ"ה נכון בכ"י ודפו"ו אבל בדפ"ר ופיז' ואמ' לגנה. [3]) בנו"ג ברקת. [4]) בנו"ג גנבי גנבי אבל בכ"י רגמ"ה לחולי' (בקובץ כ"י אנגי' דף ש"י) הגי' דפתקי גנבי ופי' כשגונבין בהמה דקה בלילה משליכין אותו דרך כותל. [5]) הפתק תוספ' ע"ז פ"ד (ה') עיי"ע אפתק (ח"א, רמ"ז). [6]) בנו"ג ר' חנה.

פָּתַר (מל"מ כמו בל"ס פשר deuten) בפ' אחרון דכתובו' בגמ' חנן (ק"ז:) א"ל פתריתון ביה כולי האי — (א"ב ל"מ זה (בראשי' מ"א, ט"ו) ופותר אין אותו). *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' נ"ה: כ"ד פותרי חלומות היו בירושלם וכו' ע"ש ובל"ס פָּשׁוּרָא וכן פָּתוּרָא קהל"ר פי' אם קהה פָּתוֹר חלמיא. פתורה (בראשי' מ', ח') תרג' השמרוני פשור וכן בתנחו' בלק פְּתוֹרָה (במדי כ"ב, ה') נדרש כמו פָּתוּרָה: בתחלה פותר חלומות היה וכו' ועיי' במד"ר פ"כ. והשם פִּתְרָנָא תמיד ל"ב. פְּתַר יבמו' צ"ז: ועוד פי' פְּתַר ענין פירוש כתובו' ק"ז: פתריתו ביה כולי האי והרבה מצוי בירוש' פתר, תיפתר כמו תירץ בבבלי עיי' ירו' ברכו' ספ"ב ד"ה ע"ד פתר כר"ג, שם פ"ז די"א. תיפתר כר' ישמעאל ועיי' ירו' דמאי פ"ד דכ"ד. ירו' מעשי' שני פ"ד דנ"ה: ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג: והשם פתרא, פיתרא עם הפעל עיי' ירו' דמאי ספ"ז דכ"ו ע"ג ירו' נזיר ספ"ה דנ"ג ע"ד, ירו' שבועו' רפ"א דל"ב ע"ד והקבוץ ירו' עירו' ספ"ד דכ"ב. פתר לה תרין פתרין ירו' פיאה פ"ד דט"ו: פ"ז ד"כ. ירו' גיטי' פ"ח דמ"ט ע"ג ושם פתרייתא צ"ל פתרייא] —

* **פָּתַר** (= פָּשַׁר auflösen) ירו' ב"מ ספ"ד עיי"ע סרד.

* **פִּיתְרָא** (כמו פוטירין ποτήριον ,Becher) ירוש' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג פִּיתְרַיָּא רברבייא, או ל"ר patera וכן מצאתי בתנחו' הישן כי תשא סי' א' מהו אגן הסהר פתרון של פרגמטיא (הסהר כמו הסוחר) והוא הפי' הובא פנימה עיי' מ"ש רש"ב שם צד נ"ב: ושם: אין הלשון הזה אלא לשון פתרון שנא' (שמו' כ"ה ו') וכו'.

פָּתַר (נ"ל מל"ע فتر ענין כחישה ,entkräftet schwach) ובשרי כחש משמן (תהלי' ק"ט, כ"ד) תרג' ובישרי [1]) פתרן מלמהוי פטים. וישלח רזון בנפשם (שם ק"ו, ט"ו) תרג' ושדר פתרנותא בנפשהון. השמנה היא אם רזה (במדי' י"ג, כ') תרג' ירו' (א') אפתרין [2]) — (א"ב מכאן ראיה שדעת בעל הערוך היא שהתרג' הנקרא היום של יהונתן בן עזיאל על התורה הוא תרג' ירושלמי [3]). ופי' מלה זו בל"י חולי רזון ואבדון). *[אחי"ה כיון לל"י φθείρω, φθαρτός והנכון שהוא ל"ע. והשם فتر, فترة וזהו פתרנותא] —

פַּתְשֶׁגֶן (מל"מ וכן פַּרְשֶׁגֶן עיי"ע Abschrift) אורייתא הדא תרג' (דברי' י"ז, י"ח) משנה התורה הזאת והוא כמו פתשגן כתב הדת (אסתר ד', ח') ופי' נוסחא כי הכתב הנכתב בשם המלך ונחתם על פיו נשלח ביד אחשתרנים וזהו נוסחתו ושניהם דיבור אחד.

* **פָּתַת** (מל"מ וכן בל"ע فتّ ענין שבירה ובקוע לחלקים brechen, zerbröckeln) מנחות י"ח. ושם: פתת . . פתתן שם ע"ה. פותתן ירו' ברכו' פ"ז ד"י. פתיתן והוא כמו פְּתִיתָתָן מהשם פְּתִיתָה מנחו' ע"ה. ושם: ב"ק י"ט: עיי"ע פת א' והקבוץ מנחו' י"ח: הפתיתות ושם ובדף ע"ה: ג"כ פתיתים. — פִּיתְּתָא, פּוּתְּתָא עיי"ע פת.

---

[1]) בנו"ג ובסרי. [2]) בנו"ג אין פתרנין. [3]) ועיי"ע צם ג' ועיי"ע אשן ב' והפשב"ע.

מכבד מכבדיו ומזלזל מבסר. הצליח לערוך ערך שבסר ועתה ישכילני בערך תמניסר.

*[אחי"ה בתם אות פ' אי' כן בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד וה"ב ובריטיש מוזיאום ושם לנכון מכבדיו ובכ"י ו"ו מכבדין, ושם ובכ"י ל"ד וה"ב לנכון מבסר, ובכ"י ו"ו א' מנסר ובכ"י ו"ו ב' מכפר ובעל הגיון שלמה שהביא החרוזים האלה מכ"י ה"ב כתב וז"ל מבסר מענין בוסר והיינו כנוי לרשע כמו שמצינו בבוסר שמקהה שנים וגם ברשע אמר בעל הגדה הקהה את שניו ע"כ ובמח"כ לא ירד לכונת רבינו כי הוא כיון על התרג' כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש"א ב', ל') ותרג' ובזי דמבסרין ועיי"ע בסר. ושיעורו נכון כשחר על פי פסוק הנ"ל. בכ"י ב"ר לי' החרוזים ובכ"י ק"ט אי' רק: נשלם ערך פה בריך רחמנא דסייען אחל ערך צר"י בע"ה].

ARUCH COMPLETUM

sive

LEXICON

vocabula et res, quae in libris

TARGUMICIS, TALMUDICIS ET MIDRASCHICIS

continentur, explicans

auctore

Nathane filio Jechielis

saeculi XI Doctore celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Praelaudatum opus ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi ita ex hujus cum editione principis (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit.

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus Congregationis „Ahawath Chessed" in New-York (America).

TOMUS SEPTIMUS.

Auctoris, cui caes. scientiarum Academia Vindobonensis subvenit, impensis typis mandatum.

VIENNAE 1891.

Im Selbstverlage des Verfassers.

Buchdruckerei von A. Fanto in Wien, IX, Liechtensteinstrasse 5

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ״י א״ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז״ל

ראש מתיבתא דרומי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז״ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל״ז) ודפוס וויניציאה (הרצ״א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא״מ מוהר״ר ישראל קאהוט

רב ואב״ד בק״ק נעוו־יארק ולפנים בק״ק גראססוואַרדיין ופינפקירכען והגליל יצ״ו.

חלק שביעי

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

ווינען תרנ״א.

בדפוס של אברהם פאַנטא

אות הצדי

* צ הוא אות השמונה עשר מהאלפ"א ביתא יבא במקום אותיות ז' ס' וש', גם במקום אותיות סט עיי"ע כצצרה. עם אות ט' עולה במלות זרות לאות چ של פרסי עיי"ע טצדקי, טצהר.

צא (עיקרו יצא מל"מ herausgehen) בפ"ק בקידו' בגמ' הגרצע (כ"ב סע"א) ת"ר ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויק' כ"ה, מ"א) א"ר שמעון[1]) אם הוא נמכר בניו נמכרין מכאן שרבו חייב במזונות בניו ואם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שמות כ"א, ג') [2]) אם הוא נמכר אשתו נמכרת מכאן שנתחייב במזונות אשתו וצריכא וכו'. [ירושי' פ"ק דשבת (ריש פ"א ד"ב:) ומנין שהוצאה של שבת נקראת[3]) מלאכה שנא' (שמות ל"ו, ו') ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. *[אחי"ה ועיי' ג"כ שבת בבלי צ"ו רע"ב ותוספ' שם ד"ה ממאי וציון מירו' לי' בדפ"ע ולי' בכ"י ואני השלמתי. וכל הערך עיקר מקומו בע' יצא ע"ש כי הארכתי ורבינו כדרכו אחז בשרש בעל שתי אותיות] —

* צָאִי (בינוני מן צאא בל"ס וכן בל"מ צאי (זכרי' ג', ג', ד') ענין צֹאה ומאוס schmutzig, unsauber) ירו' תרומו' ספי"א דמ"ח: מניהון צָאִין, ירוש' תענית פ"א דס"ד ע"ג מאנין צאין (הפכו מאנין נקיין) ויק"ר ספ"ה מאניה (צואין) [צריך לומ' צאין]. והפעל צַאָא בל"ס וכן דרש צא (ישעי' ל', כ"ב) ירוש' שבת פ"ט די"א עד צאהו נבלהו. והשם צָאתָא תרג' משלי י"א, ז'; ל', י"ב. ובל"מ צֹאָה בדרז"ל צואה פסיקת' דר"כ צד ק"א. דרש צא (ישעיה הנ"ל) צואה תאמר לו. ויק"ר רפי"ט אשכח דעבדין צואה וצואה עבדה יתושין.

צֹאן (מל"מ שם קבוץ לכל מין בהמה דקה Klein-vieh, Schafe) צאן בַּרְזֶל eisernes Vieh עיי' בפנים) באלמנה פ"ז ביבמות (מ"א דף ס"ו.) הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל אלו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה ואלו הן עבדי צאן ברזל אם מתו מתו לו אם הותירו הותירו לו. פי' כגון בר ישראל שנתן לחברו ק' צאן בק' דינר וכל הוולדות והצמר והחלב יהיו חולקין למחצה לשליש ולרביע עד ג' שנים הן חסר הן יתר ואם מתו המקבל זה הצאן חייב באחריותן אסור דהוא אגר נטר לי[4]). פ"א צאן ברזל כל נדוניא שמכנסת אשה לבעלה ושמה אותה כדמים עליו קיבל אחריותן ונקרא צאן ברזל ואפי' כלה חייב לשלם. בפ' איזה נשך (ב"מ ע':) אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא ריבית אבל מקבלין צאן ברזל מן הגוים. בפ' החובל בגמ' חרש (ב"ק פ"ט.) אם אמרו בנכסי מלוג יאמרו בנכסי צאן ברזל. *[אחי"ה ורגמ"ה בבכורות (כ"י אנייליי דף פ'.) כתב וז"ל המקבל צאן ברזל מן הגוים (בכורו' ט"ז:) כלו' דמקבל מיניה בהמה לשעבד עליו שעבוד קשה כברזל כגון שקיבל ישראל עליו אם יפחתו דמיה או תמות שישלם לגוי כמה ששמין אותה עכשיו וכו' ע"ש ועיי' פירושים שונים בשט"מ לב"מ הנ"ל. וכ"ה בירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג וירו' יבמו' פ"ז ד"ח.] —

---

[1]) בנו"ג אב הוא נמכר בניו ו ב נ ו ת י.ו מי נמכרים ולי' בנותיו גם בפירש"י בחומש עיי' גליון הש"ס. [2]) בנו"ג א"ר שמעון. [3]) בנו"ג קרוייה. [4]) קרוב לזה פי' הראב"ד הובא בשט"מ לב"מ ע': והוא כבתוספתי ב"מ פ"ה מקבל אדם צאן ברזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו ואם מתו חייב באחריותן ואיזהו צאן ברזל היו לפניו מאה צאן וא"ל הרי הן עשויות עליך במאה של זהב וכו'.

1 צָאר (מל"מ ضار עקם עצמו sich winden) בפ' אין מעמידין בגמ' החומץ (ע"ז ל'.) חזייה לההוא חוויא דהוה קא צארי ואתי להדיה[1]) פי' היה ממשמש ובא — (א"ב צר כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה ובעל ד"ס לא הביא שנוי הגי' מכ"י בכל זאת נ"ל גי' רבינו עיקר כי הוא מל"ע הנ"ל כי דרך הנחש לילך בעקימת עצמו] —

2 צָאר (מפעל צוּר בבינוני umwickeln) בג' החומץ (ע"ז ל'.) פש ליה חמרא בכובא צאריה בפרנקא[2]) — (א"ב וצרונהי כתוב בנוסחאות) בס"ג דפ' הקומץ רב' (מנחו' ל"ז:) האי מאן דצאריה[3]) לגלימיה לא עבד ולא מידי כמאן דשרי דמי. פי' שהיתה טליתו ארוכה מאוד וקיפל הכנף וחברו ושם בו ציצית לא עשה כלום מ"ט אע"ג דצייריה שקשרו כמאן דשרי דמי וחשיב כמאן דהוי הציצית באמצע הכנף והוא צריך להניחו בסוף הכנף כמלא קשר גודל ותנן נמי (כלי' פכ"ו מ"ד) כל החמתות הצרורות שנקרעו כמוציא רמון אע"ג דצררן טהורות דהשיב כמאן דשריין חוץ משל ערביין שהן צוררין אותן לכתחילה כשהוא חדש ואין תופרין אותו. ואת הא'[4]) שבאמצע תעלה כמו צאן מן (תהלי' ח', ח') צנה ואלפים כלם[5]) שארית [וגם] כל שרית ישראל (דה"י א' י"ב, ל"ח)[6]) (א"ב ל"מ (בראשי' מ"ב, ל"ה) צרור כספו).

צב (מפעל צְבָא בל"מ פי' ענין חפץ וכן בל"ע صاب ובל"ס צְבָא והשם צִבְיוֹן Wille, Lust, Verlangen ועוד עיי' בפנים) בגמ' דפ"ק בר"ה (י"א.) ובפ' אלו טרפות בגמ' (אחוזת דם) [צ"ל סימני בהמה] (חולי' ס'.) כל מעשה בראשית לקומתן נבראו [לדעתן נבראו] לצביונן נבראו[7]) פי' „לקומתן גדולים מלאים ולא קטנים שצריכין לגדל לדעתן נבראו ולא בדעת התינוקות לצביונן נבראו לתוארם כלו' ביפיותן שנא' (בראשי' ב', א') ופי' לצביונן"[8]). פ"א „כל מה שעתיד להיות לאחר זמן נברא עמו וכשנבראת בין בהמה בין אדם הראש נברא תחלה וכשנברא הראש היו הקרנים בראש ואח"כ נבראו הפרסות היינו לקומתן לצביונן הקב"ה שאל להן רצונכם שאברא אתכם"[9]) ולא אביתם לעלות (דברי' א', כ"ו) תרג' [ירוש'] ולא צביתון, ורצונו תמימי דרך (משלי י"א, כ') תרג' (ירוש')[10]) וצבי באילין דתמימין באורחתהון[11]) (ועוד יש לפרש לצביונן בהמה לצביונה וחיה לצביונה גדולים להיות גדולים קטנים להיות קטנים וכן כל מין ומין). *[אחי"ה כ"ה רק בדפו"ו ולי' גם בכ"י ונ"ל שהוספת איזה מעתיק הוא עפ"י פי' רש"י בר"ה ע"ש. ופירש"י בענין לדעתן (ר"ה הנ"ל) מסכים עם פי' רגמ"ה בענין לצביונן ותוספו' בחולי' הביאו קצת בע"א פי' הערוך ע"ש. ופי' צביון בל"ס צֵבְיָנָא חפץ וחשק. צבי (יחזק' כ"ו, כ') נדרש בכתובו' קי"א. ארץ שצביוני בה מתיה חיים שאין צביוני בה אין מתיה חיים עיי"ע צב ג'. צבי (ישעי' כ"ח, ד') נדרש במגילה ט"ו: לעושין צביונו. צבא (איוב ז', א') נדרש בב"ר פ"י וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ (עיי' ילקי' איוב ר' תתק"א) שם ספ"י עיי"ע פרקופי. הִצבבה (דה"י א' ד', ח') נדרש בשמ"ר פ"א שעשה צביונו של הקב"ה, שם פכ"ה אלֹהי הצבאות (הושע י"ב, ו') שהוא עושה צביונו בבריותיו . . . שהוא עושה צביונו במלאכיו. שהש"ר פ' השבעתי: בצבאות (שה"ש ג', ה') אלו אבות שעשו צביוני בעולם ועשיתי צביוני בם. מד' שו"ט ריש מזמור נ"ב אל תתן את פיך בצביון שאתה נותן ואין אתה נותן. דב"ר פי"א שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו. ועוד עיי' תרג' משלי י', ל"ב; י"א, א', כ"ז; ל"א, י"ג ועוד השם בל"ס צבו, צבותא וכן בתרג' ירו' לויק' ח', ט"ו ואייתי בלא צבו, ובתר"י לבראשי' כ"ד, ה' צבות אתתא, יומ' פ"ו סע"ב ועיי' פ"ז. בצבו נפשיה . . . וצבו ביתיה. והפעל צבא כמו בל"מ אָבָא עיי' דניאל ד', י"ד. כ"ב והלאה סנהד' ס"ה: דמרי צבי שבת נמי דמרי צבי. וכפי פי' ראשון בערוך והוא פי' ר"ח הנ"ל ענין צביון מל"מ צבי פי' יופי ותפארת] —

צב (= צִיב פי' בל"ע صيب זיע Ausschwitzung, Saft) בפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ד.) הנוגע בציב היוצא ממנו פי' השומן היוצא מן העור וי"א אם הפשיט העור ונשאר עליו כזית בשר ונגע

[1]) כ"ה בדפ"ר ובש"ס לי' ובדפ"ע אחרונים להריא. [2]) בפי' ר"ח גם פראנקא עיי"ע פרונקא. [3]) בנו"ג דצרייה ובכ"י מ' בע"ז ציירוה. [4]) בדפ"א ואות הא'. [5]) וכ"ה בפירש"י שם. [6]) ועיי' דרוש בפי' המיוחס לרש"י ד"ה שם. [7]) כ"ה ג"כ בר"ה אבל בכ"י ש"ס ובחולי' ובפי' ר"ח בר"ה ובפי' רגמ"ה בחולי' בקומתן וכ"ה נכון וכ"ה בע"י וברש"י. [8]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) לר"ה. [9]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי' לחולין דף שט"ז סע"ב) ושם עוד: לדעתן נבראו בכלל דעתן נבראו ע"כ. [10]) נ"ל שיש למחוק מכאן ולהשלימו אחר ציון מדברי' כי בתר"י אי' כמו שאי' בהערוך ולא בתרג' אונק' ובכ"י ק"ט לי' באמת מלת ירוש' אחר ציון ממשלי. [11]) לי' בתרג' שלנו.

אדם בריר שהוא כמים היוצא מבשר נבלה טמאה. *[אחי"ה ובתוספ' עוקצין רפ"א אי' סיב ע"ע סב ושם העתיק רבינו פי' רה"ג מאהלו' פי"ח מ"א ופי' ציב כמו צבתא עיי"ע צבת] —

צב (= צְבִי מל"מ Gazelle, Hirsch) (כריש) [צ"ל כסוף] גמרא דכתובו' (קי"א.) ונתתי צבי בארץ חיים (יחזק' כ"ו, כ') ארץ שצביוני בה מתיה חיים ודילמא הכי קאמר מייתינא עלך מלכא דקליל מטביא [1]). כצבאות או באילות השדה (שה"ש ב', ה') אמר לִהן הקב"ה אם אתם משמרים את השבועה מוטב ואם לאו אני אתיר את בשרם [2]) כצבאות או כאילות השדה (כתוב' שם). *[אחי"ה וזה הדרש קודם לדרש של ונתתי צבי ובערוך היפך הוא. ואולי רבינו בכונה העתיק ראשונה ונתתי צבי כי עיקר מגמתו לפרש צבי מל' טביא של ארמי' יען כן לא נכון עשה רמ"ל בהיותו כולל כל הערך תחת ע' צב א'. ועוד דרשות בענין צבי עיי' בכתובו' ק"ז: קי"ב. חולי' נ"ט: קידושי' פ"ב: שמ"ר פל"ב שהש"ר פ' ברח דודי. ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: כתבו על קרן הצבי עיי"ע קרן. הקבוץ צבאים ב"ר פל"א עיי"ע הצוב שבת קכ"ח. צְבָיִים. בכורו' כ"ט: בשר צבאים, תוספ' בכורו' פ"ג עורות צבאים ולנקבה כל"מ צְבִיָּה חולי' ע"ט: פ'. קל"ב. עיי"ע כוי] —

צָב מל"מ תואר לעגלה מקורה מלמעלה Sänfte ובל' תרג' צִיבָא) והביאו בניך בחצן (ישעי' מ"ט, כ"ב) תרג' וייתון ית בנך בציבין והצב גלתה העלתה (נחום ב', ח') תרג' ומלכתא יתבת ציביא. *[אחי"ה ובתר"י א' לבמד' ז', ה' ויהון ציכי צ"ל צִיבֵי ובענין פי' צב של מקרא עיי"ע אסקפי, סקפסתי ומ"ש — ורה"ג באהלו' פי"ח מ"א הביא שני התרגומים האלה עם הציון מהולי' קכ"ד. ופי' ליף והוא סיב עיי"ע סב] —

צב (= צִיב כמו סיב עיי"ע Faser) (ויקר' רבה ר"פ י"ז[3]) אילו לציבין ולעונות ואלו לאספריטין ציבין[4]) ציבין של עונות[5]) — (א"ב פי' חוטים דקים וכן עונות).

צב (= צִיב, צִיבָא מל"פ ܨܝܒܐ בל"ס ציבא Holz, Gehölz ובפרט עצי בשמים Gewürzholz) אבל שרא ביה ציבי[6]) לית לן בה עיי' בע' חרש — (א"ב לא פי' מימרא זו של ב"מ פ' ואלו מציאות (כ"מ סע"ב ועוד עיי' חולי' פ"ד:) בע' חרש ושם היה ראוי לפרשה ואולי פירשה שם ונשמט מנוסחאות שלנו) [7]). פי' כגון הדס וסיאה[8]). בפ' סדר תעניות האלו בגמ' מעשה שאמר לו לחוני המעגל (תעני' כ"ג:) כי אתא דרא ציבי אחד כתפיה וגלימא אחת כתפיה. בר"ג דפ כל הבשר[9]) (חולי' ק"ה:) האי דשדי מיא מפומא דחצבא משום צביית‌א הוא וכו' [10]) — (א"ב פי' קסמין וקש). *[אחי"ה ציבא כמו שיבא עיי"ע שב ד' והוא מל"פ הרשום' ועוד עיי"ע שף י"א ועיי"ע צבת] —

* צָבָא (מל"מ פי' חיל Schaar, Macht) ב"ר פ"י דרש צבא (איוב ז', א'; י"ד, י"ד) אם זכה צבא לו ואם לאו צבא עליו וכו' עש"ה. שהש"ר פ' השבעתי: השביען בשמים ובארץ בצבאות בצבא של מעלה ובצבא של מטה בשתי צבאות ועוד בל"ז ב"ר שם הרבה צבאים מינה הקב"ה וכו' — והקבוץ מן צבי עיי"ע צב ג'.

* צָבָה מל"מ ענינו נפוח anschwellen) ירו' ב"ק רפ"ח ד"ו: צבת, פיעל ירוש' פיאה פ"ח דכ"א: המצבא, תוספת' פיאה פ"ד המצבה את כריסו. נפעל ירוש' סוט' רפ"ה ד"כ. ונצבה, שם ונצבית.

צִבְחָד (הוא מלה מורכבת מין ציב ומן חד ein Bischen, ein Fäserchen, etwas) הלא עוד מעט מזעיר (ישעי' כ"ט, י"ז) תרג' הלא עוד זעיר ציבחד. *[אחי"ה דע כי בכל כ"י ודפ"ע אי' ציבחר ברי"ש וכ"ה בתרג' הנ"ל ובתרג' ישעי' ה', י"ח; י', כ"ה; ט"ז, כ"ד; ירמי' נ"א, ל"ב ותרג' כתר לי זעיר (איוב ל"ו, ב') אמתין לי צבחר ובירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד אורכין צבחר פי' כתר זעיר ובדפ' קראט' (ב' פעמים) צבחד[11]) ועיקר הגי' בדל"ת וכדאי' בירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ג (ב' פעמי') ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה רע"א, ירו' ביצ' פ"ה דס"ג. ירו' תעני' ספ"ב דס"ו: ושם רפ"ג דס"ו ע"ג (ג' פעמי') ירוש' יבמו' פי"ב די"ב ע"ד, ירו' כתובו' פ"ו ד"ל ע"ד אבל בירו' שבת פ"ד ד"ו סע"ד, ירו' ברכו' פ"א ד"ג רע"ב

---

[1]) בנו"ג כי טביא ועוד לפנינו לי' ודילמא ודרוש בפני עצמו הוא ע"ש. [2]) בנו"ג מתיר את בשרכם. [3]) עיי"ע אספריטן. [4]) בדפ"ר צובין. [5]) בנו"ג אלו הציבום לעונות ואלו לאיספליטון רבנן אמרי אין להם ציבום של עונות וכו' ועיי"ע אספריטן. [6]) בנו"ג ציביא. [7]) כונת רבינו כי ריש המאמר הובא בע' חרש אבל ציבי מפורש כאן. [8]) בפי' רגמ"ה בחולי' (בקובץ כ"י אנגייליקי צד שי"ט) פי' ציביא תבלין. [9]) ברפו"ו במ"ס החצר. [10]) והוא הקבוץ עיי"ע צבת. [11]) עיי"ע ארך (ח"א רפ"ה:) ושם בשורה י"ז מלמעלה אי' בט"ס וצ"ל נכון.

ירו' פיאה רפ"ז ד"כ ע"ד (כ' פעמי') ירו' כלאי' פ"ו ד"ל ע"ג, ירו' חלה ספ"ב דנ"ח רע"ד ירוש' עירו' רפ"ח דכ"ה. (כ' פעמים), ירו' סנהד' פ"ב ד"כ: (כ' פעמי') אי' בריי"ש ובפסיקת' דר"כ ויהי בשלח צד צ"ג. בט"ס צצחר וצ"ל צבחר עיי"ש מ"ש הח' באבער וגזרת המלה היא כאמור לעיל מן ציב חד כדעת ה' פליישער בהוספות לעמת"ר ללעווי] —

צָבַט (מל"מ ענין הושטה ונרדף עם צבע dar-reichen, anfassen) חגיג' כ"ב: מפורש בית הצביטה מקום שצבטו. והשם המופשט בית הצביטה חגיג' כ': כ"ב: כגי' הכ"י ש"ס ובנו"ג הצבטה, כלי' פכ"ה מ"ז וח' בית צביטתו ובר"ש בית הצביעה וכ"ה בתוספת' כלי' ב"ב ספ"ג ועיי"ע בית צביעה ומ"ש.

צבע (= צָבוּעַ מל"מ וכן בל"ע ضَبُع Hyäne) צבוע זה אפא (ב"ק ט"ז.[1]) עיי' בע' אפא. בב"ר פ"ז (ספ"ז.) ר' הונא בשם ר' מתני הצבוע הזה מטיפה של לובן הוא יש בו שס"ה מיני צבעונין כמנין ימות החמה. *[אחי"ה בתנחו' ר"פ תזריע נאמר זה על טווס בפי"מ להרמב"ם ב"ק מפורש ברדלס ע"י אלצבע ועיי"ע ברדלס (ח"ב, קפ"ו:) ירו' ב"ק ספ"א ד"ב ע"ג צבוע זכר, ירו' שבת פ"א ד"ג: צבוע הזכר — ואולי מזה שם המקום צבועים (בל"מ צְבֹעִים) חלה פ"ד מ"י בִיכורי' פ"א מ"ג — ובלא"ר צִבְעַיָא מגדל צבעייא ב"ר פצ"ד, ויק"ר פי"ז ובאיכ"ר פ' בלע מגדלא דצבעייא] —

צָבַע (בהפעיל הִצְבִּיעַ מהשם אצבע, צִבְעָא פי' הוציא אצבעות die Finger vorstrecken) בפ' ב' ביומ' (מ"א דכ"ב.) ובגמ' דתמיד (כ"ח.) בזמן שהן שנים שווין הממונה אומר להן הצביעו תנא הוציאו אצבעותיכם למנין. ירושלמי (יומ' פ"ב דל"ט רע"ד) מהו הצביעו הוציאו אצבעותיכם[2]) וכך היה הדבר מקיפין הכהנים ועומדין כמין כוליאר[3]) והגדול אומר נחשוב ס' או ע'[4]) היה אומ' חשבון יותר משהיה הכהנים והממונה בא ואח"כ נוטל מצנפת מראשו של אחד מהן ויודעין שממנו פיים מתחיל והממונה לא היה יודע החשבון עדיין ואחר שנטל המצנפת מודיעין לו החשבון והוא אומר להן הוציאו אצבעותיכם ומונה והולך כל האצבעות אבל לא הגופין שאסור למנות את ישראל ובמקום שמשלים את החשבון הוא הזוכה[5]) — (א"ב תרג' הפיל פור (אסתר ג', ז') צבע פיסא אולי מענין זה) *[אחי"ה ועיי' תרג' שני באסת' ב', ז'; ג', כ"ט והוא נבנה מן צבעא פי' אחז באצבעו וכפי' ר' יוחנן בחגיג' כ"ב: מקום שנקיי הדעת צובעין ועיי"ע בית צביעה] —

צָבַע (קרוב לשרש טבע ובל"ע صبغ eintauchen, färben) בפ' אחרון דערלה (פ"ג, מ"א) בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק. בפ"ז בשביעית (מ"א) ממין צבעין[6]) ספיחי סטים וקוצה. בסוף [פ"ג] דמגיל' (כ"ד:) אף מי שהיו ידיו צבועות אסטים[7]) לא ישא את כפיו. וטבלתם בדם (שמות י"ב, כ"ב) תר"י (א') ותצבעון בדמא[8]) וכן וטבל הכהן [את] אצבעו (ויקרא ד', ו'). בס"ג דפ' היה. נוטל את מנחתה (סוטה כ"ב:) אלא מן הצבועין הדומין לפרושין כלו' לובשין שוחרין לפנים. *[אחי"ה עיקר הוראת צבע כמו טבע ענין טבילה במים שיש לו גוון ד"מ ירו' שבת פ"ב ד"ד ע"ד צבע פתילתא וכו', ירו' תעני' ספ"ד דס"ט ע"ג הוה צבע פיסתיה בקטמא, שבת ע"ג. ע"ה. ושם: ירוש' שביעי' רפ"ז דל"ז: ב"ר פצ"ו קהל"ר פ' טובה חכמה במד"ר פ"ב, ועוד ענין צביעה בגוון מנחו' מ"ב: היכי צבעיתו לה, ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד ציבעיה סומק וצבעו אוכם . . . צבעתיה סומק . . . צבעתיה אוכם. תוספת' ב"ק ספי"א צמר צבוע. אתפעל אִצְטַבַּע דניאל ד', י"ב, כ' והלאה. תרג' ויק' י"ג, נ"ח. והשם צֶבַע מקואות פ"ז מ"ג מי הצבע במד"ר פ"ב עיי"ע מפה והקבוץ שביעי' עיי' לעיל בערוך ובל"ם צִבְעָא שבת ע"ה. ציבעיה עיי"ע צלח א', ירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד וזימא של צבעין, ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: צבעין לאדם . . צבעין לבהמה, והשם המופשט צביעה מנחות מ"ב: ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג, והתואר צַבָּע בל"ע صباغ Färber שבת י"א: ירו' שבת פ"א ד"ג: פ"ו ד"ח: ב"ק ק': והקבוץ צַבָּעִים, צַבָּעִין פסחים מ"ב. ושם: ירושלמי שביעית ספ"ט דל"ט. ירושלמי שבת פרק ז' דף י' ע"ג תוספת' שביעי' רפ"ה ובל"ם צַבָּעָא גיטי' נ"ב: עמרם צַבָּעָא — ועוד צִבְעוֹן פי' כמו צבע ורק בקבוץ עיי' תרג' שופטי' ה', ל'. לש"ב א', כ"ד. שבת ס"ה. צבעונין הוו, ירו' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג תוספת' כתובו' פ"ז בגדי צבעונין, ברכות נ"ז.

---

[1]) בעי' אפא ח"א, ר"ם שורה א' מלמעלה אי' במ"ס ק"ט. וצ"ל ט"ז. [2]) וכן הביא פי' ר"ח ליומי צד כ"ג. (בש"ס ווילנ') זה הירו' ובנו"ג הוציא אצבע. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ע כוכליאר. [4]) בדפ"ר לי'. [5]) רוב דבריו הועתק מתוך פי' ר"ח ליומי הנ"ל. [6]) בנו"ג הצובעין. [7]) בנו"ג סטים עיי"ע [8]) בנו"ג ותטמשון.

גמד"ר פי"ג וי': מיני צבעונין פסיקת' רבתי פ"כ ארבעה צבעונים] —

צבע (= צְבִיעָא פי' אחיזת האצבעות) בכל הכלי' כפ' כ"ה בכלי' (מ"ז) כלי הקודש אין להם אחוריים ותוך ואין להן בית הצביעה עיי' בע' בית צבע. *[אחי"ה כלי' שם מ"ח בית צביעתו חגיג' פ"ג מ"א בירו' בית הצביעה וכן שם רפ"ג דע"ח ע"ד] —

* **צִבְעָא** (כל"ס פי' אצבע Finger) תר"י לויקרא י"א י"ג ולדברי' י"ד, י"א ציבעא יתירא פי' כמו אצבע יתירה (חולי' ס"א.) עיי"ע אצבע.

צְבוֹעִים (שם מקום) בסוף חלה (פ"ד מ"י) ובריש ביכורים (פ"א מ"ג) אנשי הר צבועים הביאו ביכוריהם קודם לעצרת פי' מקום [1].

צָבַר (מל"מ häufen) כפ' הוציאו לו (יומי נ"ב:) צבר את הקטרת ע"ג גחלים. בפ"ק בתמיד (כ"ח:) צבר את הגחלים ע"ג הרצפה. בפ' כל גגות בגמ' גג (עירו' צ"ב:) גדול ציבור בגדולה ושליח ציבור בקטנה יוצאין ידי חובתן — (א"ב ל"מ זה (מ"ב י', ח') שני צברים) ולא ישפך עליה סוללה (ישעיה ל"ז, ל"ג) תרג' ולא יצבר עלה מוליתא. *[אחי"ה כדפ"ע הוא ע' בפני עצמו אבל שייך לזה הערך ועניגו אסיפה וקבוץ זה על זה או זה אצל זה. ונאמר על אסיפת פירות עפר ואנשים וכדומה. ירו' ב"ב רפ"ג די"ג ע"ד צבר לתוכו פירות, ושם הנפעל פירות שראויין ליצָבֵר. הָפּעַל סנה' ל"ח. ושם רע"ב הוצבר עפרו. והשם צֹבֶר (= צוֹבֶר) ירו' שביעי' רפ"א דל"ג: בעשויין צובר (ופני משה גרס צובה = הצובה). ירו' שבת ספ"ד ד"ז, צבר של קורות והוא כמו סוור עיי"ע. סוף רות רבה כבר את הצבר האחד וכו' והוא כמו צבור פסחי' י'. וברוב כמו בל"מ (צבורים) ברבים צבורין פסחי' ט': ט' ציבורין של מצה ואחד של חמץ. שם: שני ציבורין פיאה, פ"ו מ"ה שני צבורי זיתים ירו' פיאה פ"ו די"ט ע"ג לא אמרה אלא ציבורין הא זיתים לא. ב"מ כ"ד סע"ב צבורי פירות. . צבורי מעות. והשם המופשט צְבִירָה אהלו' פי"ז מ"ג צבירת העצמות (נ"א מצבורת). ואסיפת אנשים צִיבּוּר, צִבּוּר, ציבורא עיי' ברכו' ח'. שם: ל"א. ל"ד: ר"ה ח': י"ז. י"ח. עירו' צ"ב: תעני' י': י"א. כ"ה. כתובו' מ"ט: ס"ז: ק"ו: סוט' מ'. ב"ק ע"ט: ע"ז ל"ו. ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו: ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד ירו' פיאה פ"ח דכ"א: ירו' גיטי' ספ"ג דמ"ה. ושם הקבוץ ציבורייא] —

* **צִיבָּרַיָּיה** (מל"ר Speisen, cibaria) פסיקת' רבתי פט"ז מבואר ברברים (מ"א ה', ג') מיני ציברייה ובפסיק' דר"כ צד נ"ח: ברברייא.

צבת (לדעת רבינו צִבְתָּא כריכה מל"מ Gebund ולפע"ד הוא כמו ציב = סיב (Holz = Faser)) בפ' ר' אליעזר אומר תולין בגמ' מסננין (שבת קל"ט סע"ב) לא נהדק אינש צבתא אפומא דכוזינתא [2] משום דמחזי כמשמרת. בס"ג דפ' אלו טרפות (חולי' ס"ז.) לא לישפי איניש שיכרא בצבתא באורתא דילמא פריש ממנא לצבתא וכו' פי' מוך חדש וכדומה לו. בס"ג דע"ז (ע"ה סע"א ורע"ב) הני חלתא וְדיקולי דארמאי דחייטי [3] בחבלי דצרי [4] מריחן דצבתא מ נ ג ב ן [5] דכיתנא מיישנן וי"א לוף של דקל וכדומה לו. *[אחי"ה וז"ל ר"ח בשבת קל"ט סע"ב לא מהדק צבתא בפומא דכוזא פי' צבתא בפומא דכוזא מוך חדש וכדומה לו והוא מלשון מצאן צבתים או כרוכות (עירובי' צ"ה.) וי"א לוף של דקל וכדומה לו ע"כ הרי שרבינו העתיק שני פירושיו רק ציון מעירובי' הנ"ל הביא בע' מיוחד צבת ג' ושם פירש: מל"מ וענין המלה העברית צבתים אגודה ועמרים לכן פי' ר"ח ורבינו צבתא מוך. ואחר פי' ר"ח נגרר רבינו ג"כ בפ"א וי"א לוף וכו' ואם פי' לוף (עיי"ע לף) ענין כריכה הוא אז אין הפרש בין פי' ראשון ובין פי' שני לכן דעתי נאמנה שצ"ל ליף והוא בל"ע ليف כמו ציב = סיב וזה דעת רה"ג באהלו' פי"ח מ"א וז"ל המגל בסיב א"ד ציב פי' צבתא בארמית ליף וכו' ועיי"ע סב שהעתיק דבריו ולפע"ד פי' י"א הוא העיקר ומל"פ הרשומ' בע' צב האחרון, ובכ"י ש"ס בשבת הנ"ל אי' צבאתא בפומא דכוזתא וכ"ה בה"ג וברי"ף ובראש"ש ובדפ"ש צינייח דחביתא והמהרש"ל הגיה צינייתא ומשתבש כינייתא וזה מה שהוסיף ר"ב בדפ"א (בלי ציון היד) אחר צבתא כינייתא וטעות הוא. ובחולי' אי' בנוסח' שלנו הקבוץ בצבייתא ופירש"י ציבי שמסננין אותו דרך עצים וקשים ע"כ ובפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי' דף שי"ח) הועתק ציביא, והוא ג"כ הקבוץ מן ציב וכן ענין צבתא דע"ז הנ"ל ותמיד ל'. והוא כמו

---

[1]) עיי"ע צבע א'. [3]) עיי"ע כוז וש"נ השינויים. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דקולא וחלאתא דארמאי דחיטי. [4]) בנו"ג דצורי. [5]) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ע אחרי' ל"י ובנו"ג לנגבן.

ציבתא חוליי ק"ה סע"ב ופירש"י שם קסמין וקשין והקבוץ ציבייתא כגי' הכ"י ש"ם בסוכ' כ"ט רע"ב ובנו"ג ציבותא וצ"ל ציבתא (היחיד)] —

צָבַת (מל"ע ضبط, صفد ענין קשור וחבור ואגודה (fassen, binden, verknüpfen בפ"ק בר"ה בגמ' בארבע פרקים (י"ז.) חזייה דחליש ליה עלמא טובא א"ל צביתו ליה זוודתא. בפ' בנות כותים בגמ' המקשה (נדה ל"ז.) אזל שילא בר אבינא [1]) אמר לה לדביתהו צבית לי זוודתא פירוש הכיני לי תכריכים [2]). בפ' אלו טרפות בגמ' (אחוזת דם) [צ"ל סימני בהמה] (חוליי ס'.) בעינא דאצבית לחמא לאלהינו [3]). *[אחי"ה ובחוליי שם פוק צבית לגידא וכו', מ"ק כ"ז: צבית זוודתא לאידך מית, ירו' כתובו' פ"ה ד"ל, נשיא דצבתין עם אימא פי' שנזדווגו, ובאתפעל ב"ב פ'. מיצטבתא עיי"ע צבת ה'. ומזה ברכו' ו': לצבות עיי"ע צבת ה'. ושם השם צִבְתָּא חיבור וחברותא] —

צֶבֶת (מע' הקודם ומל"מ צבתים בקבוץ אחיזת עמרים (Gebund בפ' המוציא תפילין (עירו' צ"ה.) מצאן צבתין או כרוכות ובמנחו' בפ' ר' ישמעאל (ע"א.) לא יעשה אדם כריכות אבל מניחין צבתין [4]) כמו (רות ב', ט"ז) [וגם] של תשלו לה מן הצבתים. *[אחי"ה ובעירו' צ"ז. אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות צבתים זווי זווי כריכות דכריכן טובא ופי' ר"ח עירו' צ"ה: (בש"ס ווילנא) צבתים מעוכין אלו על אלו מלשון וגם של תשלו לה מן הצבתים ולישנא דרבנן שנים מדובקין זה על זה נקראין צבותין מלשון צבת בצבת עשויה וכו' ע"כ והראיה כי צבתים ענין כריכות הוא ממה דאי' בתוספת' ע"ז פ"ג בכ"י אירפ' ומצאו בידו שנים או שלשה צבתים של תפילין וכו' ובנו"ג כריכות. ושם היחיד בצבת הראשון. עירו' צ"ז. בצבת השני . . בצבת השלישי. ירו' עירו' רפ"י דכ"ו. מצא שנים שלשה צבתין בודק זוג ראשון מצבת ראשון וכן שני וכן בשלישי, ושם בודק ג' זוגות מכל צבת וצבת] —

צְבַת (פי' מענין הראשון ועוד עיי' בל"ע شباث מלקחים (Zange בפ' ד' מיתות (סנהדי נ"ב.) פותחין את פיו בצבת שלא בטובתו. בס"ג דפ' המדיר (כתובו' ע"ז:) ושקיל ליה בצבתא וקלייה בגנורא [5]). בהגדה דפ' הניזקין (גיטי' נ"ו:) מייתינן צבתא ושקלינן לדרקון וקטלינן ליה. בפ' בעשרה מאמרות (אבות פ"ה, מ"ו) ובפ' מקום שנהגו בגמ' מקום שנהגו להדליק (פסחי' נ"ד.) ר' יהודה אומר אף הצבת [6]) בצבת עשויה פי' כלי הוא שתופשין בו כל כלי מתכות החמין ובלשון ישמעאל כלבתין [7]) מלקחיה (במדי ד', ט') תרג' צבתהא. *[אחי"ה ועוד עיי' בתרג' שמות כ"ה, ל"ח; ל"ז, כ"ג; למ"א ז' מ"ט ובל"ע كلابة וזהו כלבתין בכ"י ג"ג הנ"ל ובפסחי' הנ"ל אי' לפנינו צבתא בצבתא מתעביד וצבתא קמייתא מאן עבד ועיי' תוספת' סוף עירו' תוספת' חגיג' ספ"א ועיי' גי' התוספות חגיג' י': ד"ה מעילות. וכנ"ה בעירו' ק"ד: צבת של עץ, תוספת' סוט' פ"ב צבת של ברזל והקבוץ ירו' עירו' ספ"י דכ"ו ע"ד מצבתא אחת למדו כמה צבותות וכו'] —

צָבַת (מענין צבת ב' והוא כמו צָוַת' ,vereinigen ענין קישור וזיווג) verbinden בפ"ק בברכו' בגמ' וחכ"א (ו':) ובפ' במה מדליקין בגמ' המכבה (שבת ל':) כי זה כל האדם (קהלת י"ב, י"ג) כל העולם כולו לא נברא אלא לצבות לזה [8]). בר"ג דפ' החליל (סוכה נ"ב סע"א) אורחא רחיקא וצבתין [9]) בסימא. בפסחי' בפ' האשה (פ"ט:) אפי' סבולת דלצבתא [10]) [בעלמא]. בפ"ק דב"ק בגמ' כל שחבתי (ט':) התם צבתא דחרש קא גרים [11]). בפ' המוכר את הספינה [12]) (ב"ב פ'.) אימא בברתה מצטבתא ברתה באימא לא מצטבתא פי' מתחברת. יש ספרים שכתוב בהם לצוות לזה [13]). אלו ג' צבתים אחרונים קרובי ענין הם. *[אחי"ה וכ"ה באמת. ובמקום צבת אי' לפעמים בריכוך הבי"ת לו"ו עיי' חוץ משנויי' הנ"ל עוד בב"ק נ"ט סע"ב צבתא דחרש וכו' ובכ"י ש"ם אי' צוותא וכל"א בפירש"י ב"ק ט': ובמקום דלצבתא בעלמא דלעיל אי' בע"ז נ"א. לצוותא בעלמא. ב"ב כ"א. ליהוי צוותא לחבריה ובכ"י ש"ם ה' צוותא בעלמא וכו' וברש"י בד"פ צבתא] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ובנוסחי לי' בר אבינא ובדפ"ע לי' שילא [2]) וכן פי' ר"ח בר"ה הנ"ל וכ"ה בפירש"י. [3]) בנו"ג דאיצבית נהמא לאלהייכו. [4]) במשניות פי' מ"מ צבותים. [5]) לי' בנוסחאותינו. [6]) בנו"ג בפסחי' ר"י אומ' אף הצבת. [7]) כ"ה בכ"י ג"ג. [8]) בנו"ג לצוות לזה ופסוק הנ"ל אי' ג"כ בכ"י ש"ם ברכו' ועיי' ד"ס שם. [9]) בנו"ג וצוותין. [10]) בכ"י ש"ם סיבולת נמי דלצוותא בעלמא ובנו"ג דצוותא בעלמא הוא וכגי' כ"י אי' בעי' סבל. [11]) בפירש"י אי' ג"כ ל"א צוותא ופי' יחודו. [12]) כצ"ל ובדפ"ע המוכר פירות. [13]) כה"ג בכ"י ק"ט וכיון לציון הראשון בברכו' הנ"ל ובדפ"ע אי' וכו' אבל גם בב"ב הנ"ל אי' דמיצטוותא.

* צְבַת (נ"ל מל"ם פי' ענין קשוט ויופי schmük-ken) שאילת' דר' אחאי ריש בראשית כאיניש דבני ביתא וכד מצבית ליה וכו' פי' כשהיה מקשט הבית ומתקנו בכל צרכי ההידור ויופי ובהעמק שאלה פי' בע"א ובתנחום' בראשי' סי' ב' לי' זה המאמר.

צָדַד (הפעל מן צַד פי' כמו בל"ע صدّ נטה לעבר ימין או שמאל למעלה או למטה seitwärts thun, irgendwo hinneigen) בפ' אמר להן הממונה בגמ' בא לו למזרח (יומ' ל"ז.) דמצדד אצדודי פי' „לא ילך תלמיד בצד רבו שהוא כנגדו ממש שהעושה כן הרי זה בור גם המהלך אחרי רבו גס רוח אלא דמצדד אצדודי מקצתו כנגדו ומקצתו לאחריו"[1]). בפ' הוציאו לו בגמ' נטל את הדם (שם נ"ה.) כשהוא מזה למעלה מצדד ידו למטה פי' „נותן כף היד למטה ואצבעותיו כלפי למעלה ומזה וההזאה עולה למעלה מן הכפורת כנגד הכפרת מחוץ לכפרת וחוזר ונופל למטה בקרקע וכשהוא מזה למטה מצדד ידו למעלה כלומ' כף היד למעלה ואצבעותיו למטה ומזה כנגד עביה של כפרת שהיא מצחה והיא טפחה כדאמרן (שבת צ"ב. עירו' ד': סוכה ד': סנהד' ז'.) ארון תשעה וכפרת טפח וההזאה יורדת ונופלת בקרקע מחוץ לארון כנגדו"[2]). בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ב:) אמר שמואל המצדד את האבן פי' „שמיישב אותו במקום הראוי לו תתאה בצדודי ועפרא פי' דרך הבנאין ביסוד[3]) מצדדין האבנים על העפר ומיישבין[4]) אותן"[5]). *[אחי"ה וכנ"ה בביצ' ל"ב: אבנים של בית הכסא מותר לצדדן ביו"ט, שבת קמ"א. עיי"ע כב (ח"ד, קע"ט.) ב"ב צ"ט. דמצדד אצדודי, ושם בינוני פעול מְצוּדָּדִין פניהם וכו' עיי"ע צעצע. ב"ר פ"ח ופי"ד אלא זה מצדד] —

צַד (מענין הראשון בל"מ פי' עבר Seite) בפ' בני העיר בגמ' אין מוכרין בית הכנסת (מגילי כ"ז:) ובפ' איזה נשך בגמ' כיצד לקח הימנו חיטים (ב"מ ס"ג.) צד אחד ברבית איכא בינייהו. פי' „אם תהיה ההלואה ב' דינרין בג' וכיוצא בו הרי זו רבית גמורה מב' צדדין גבי מלוה וגבי לווה ושניהן עוברין אבל העושה שדהו מכר על תנאי גבי לוקח הוי רבית דאי מייתי ליה זוזי מהדר ליה בעל כרחיה אבל גבי מוכר לא הוי רבית דאי בעי לא מהדר ליה לעולם ולא אתי לידי רבית ואפי' למהדר ליה לא הוי רבית אלא כשיחזיר וכן מוכח מהשתא שיחזיר דשמא לא יחזיר לעולם רבית על מנת להחזיר פי'[6]) כשיביא לו מעותיו יחזיר מה שאכל מן הפירות רבי יהודה מתיר ות"ק אוסר"[7]). בפ' י' יוחסין בגמ' כל האסורין (קידו' ע"ד:) ונוקמה בבת שלש שנים ויום אחד ואפי' כר"ש בן יוחי א"כ מצדה תברה בפי' ר"ח א"כ מצמדה תברה כלו' ממקום חיזוק זיווגה משם שבירתה שנמצא ממנה עצמה פירוכה. *[אחי"ה ורש"י פי' תשובתו מוכנת לצידו ע"כ וכעין זה אי' תשובתן בצידה (בצידן) ב"ר פ"ח ירו' ברכו' פ"ט די"ב ע"ד. סנהד' ל"ב. מתחילין מן הצד, שם ל"ו. מן הצד הוו מתחלי. שבת קל"ב. ב"ק ב'. ב"מ י"א. ירו' סוט' ספ"ד די"ט ע"ד. הצד השוה שבהן, קידוש' ע"ח. מייתי לה במה הצד, יבמו' ע"ז. ושם: צד עבירה . . צד כרת. ובענין כאי זה צד כיזה צד כיצד עיי"ע כיצד (ח"ד, ש"ט) ובתוספת' ב"ק רפ"ט כיזצד קטוע מן כיזה צד. ובענין הוראת אצל הרבה בתרג' ירו' צֵיד (= צַד) וכל"ס תר"י שמות כ"א, ט'; ויק' י"ה, י"ט. כ'. כ"א. תרג' למשלי ח', ל'; כ"ג ז'. ועוד צד בכפילת הדלי"ת צָדָד בקבוץ צָדָדִין חולי' ח'. מ"ט. סנהד' ק"ד: ירוש' שבת ספי"ג די"ד: ב"ר פכ"ב ירו' פיאה פ"ו די"ט ע"ג ובלא"ר צדדא תר"י א' לבמד' י"ט, י"ד ולא מן צדדיה והקבוץ ירוש' שבת פ"ז ד"י. כד מתברא בצְדָדַיָּא] —

צַד (= צוּד נרדף עם צדה auflauern, fahnden ועוד ענין בהלה bange sein) בס"ג דפ' ר' אליעזר אומר אם לא הביא (שבת קל"ו.) בריה דרב דימי[8]) אתיליד ליה ינוקא ובגו תלתין יומין שכיב יתיב קא מאכיל עליה אמר ליה אבוה צודנייתא קא בעית למיכל. בפ' ואלו מגלחין בגמ' הקובר את מתו (מ"ק כ':) עוקבא שכיב ליה בר חמוה סבר למיתב עליה ז' ול' יום על (אתא רב הונא) [נ"ל אדא בר הונא][9]) אשכחיה א"ל צודנייתא קא בעית למיכל. בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירו' כ"ד:) ובס"ג דפ"ק דע"ז (י"ט.) מאי לא יחרוך רמיה צידו (משלי י"ב, כ"ז) לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי כלו'

[1]) הועתק מפי' ר"ח ליומ'. [2]) הועתק מפי' ר"ח ביומ' שם. [3]) בפי' ר"ח באבני היסוד. [4]) בפי' ר"ח ומושיבן ועיי' ג"כ פירש"י. [5]) הועתק מפי' ר"ח בשבת. [6]) בדפו"נ בט"ס פירות וצ"ל פירוש. [7]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח למגיל'. [8]) בנו"ג עוד בר יוסף. [9]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' ובנו"ג על רב הונא ועוד מצאתי בקהל"ר פ' דור הולך רב אבא בר כהנא ואמרי לה בשם רב אדא בר חוניא ובסד"ה בר הוניא והיוחסין לא הביאו.

תלמיד הלומד ברמיות שלומד ואינו חוזר ללימודו ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך כלו' האי לא יחרוך בתמיה וכי לא יחרוך כלום' ודאי יחרוך ישתמר בידו שלומד ברמאות שאומר לרבו איני רוצה ללמוד עוד ואינו עושה כן אלא שרוצה לחזור לתלמודו. פ"א „לא יחרוך רמיה צידו כלו' אם יחרוך כנפי העוף רמיה צידו יעופו ממנו כך דברי תורה אם לא יחזיק בהם בטוב יעופו ממנו לא יחיה ולא יאריך ימים" [1]). בויק"ר אמור אל הכהנים (פ"ל) ולקחתם לכם: אתציד ההוא ליסטאה ואיחבש. ובכי ימוך אחיך (פל"ד) צדינון [2]) חבשינון בפילקי. בפ"ק בר"ה (כ"ב.) אם צודה להם [3]) לוקחין בידם מקלות. פי' אורב להם אדם כמו (שמות כ"א י"ג) ואשר לא צדה ופוחדים ממנו לוקחין בידם מקלות. בויק"ר בריש ויהי ביום השמיני (פי"ב) וצדי לי מן נטורייא. *[אחי"ה הרבה ענינים נכללו בזה הערך וזה הסדר: משפט צדה קרוב לשרש צוד הוא הערמה להרע לזולתו וגם פרישת פח ללכוד ומזה בויק"ר פל"ד ור"ה הנ"ל וכ"ה בירוש' כלאי' פ"א דכ"ז. פרס כהנא מצודתיה על ריש לקיש וצדייה פי' לכד אותו בקושיות ומן צוד בל"ע صاد בל"ס צָד בפעל צָיֵיד ירו' שבת פ"ז ד"י. ירו' ב"ב פ"ח דט"ז: ושם ספ"י די"ז ע"ד. אתפעל ויק"ר פ"ל עיי' לעיל וכן ירו' יבמו' רפט"ז דט"ו ע"ג ירו' סוט' פ"ט דכ"ג סע"ג אתצידון, ב"ר פע"ט מתצדא ועיי"ע דמס (ח"ג, פ"ו: וש"נ). ירוש' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד אתצדית באנגריא. ובהשאילה נדה מ"ה. אתצודי הוא דלא מתצדי עד וכו', אבל פי' צדה, צדי בויק"ר פי"ב צדי לי מן וכו' ענינו פחד וצער בפעל עומד וכן ירו' ברכו' רפ"א ד"ב. דצדי לון מקמי חיותא, קהל"ר פ' טובה חכמה וצדה לי בגינך. אתפעל בתרג' איוב י"ח, כ' בכ"י אצטדיאו בתראי, תרג' כ"י תהלי' ק"ב, י"ח מצתדיין (בנו"ג מצתדייאן). מענין ראשון התואר במקום השם צַיָּיד, צַיָּדָא בל"ס כמו צַיָּד בל"מ בב"ר פי"ט, ע"ט ועיי"ע דמס. מ"ק י"א. אדא צַיידא. ובע"ז ועירו' הנ"ל דרש צֵידוֹ מן צייד. ציד . . . שדה (בראשי' כ"ה, כ"ז) דרש בב"ר פס"ג שודני צידני צד בבית צד בשדה עיי' מ"כ שם שנדחק ובתנחו' הישן אי' ריש תולדות צידיו סורנא (צ"ל סודנא) ונ"ל מל"ר suadela לקיחה בדברים ועיי' מ"ש אפס קצהו בשמי הרב הח' רש"ב (בתנחו' שם ח"א, ס"ג הערה ח') ועוד הביא רבינו בזה הערך צודנייתא ולא פירשו אבל ממה שהביאו כאן נראה שחשב שהוא מל"מ צֵידָה (וכמו צֵדוּ טבא . . צדו בישא בויק"ר רפל"ג ענין אכילה) אבל בכ"י ש"ס במ"ק אי' צורניאתא וכ"ה ברי"ף ובראש דפו"ן (ד"ס מ"ק צד ל"ד:) ובשבת לפנינו צוורוניתא ובכ"י ש"ס צורנייתא וכ"ה בכ"י רש"י וברש"י דפ"ש צווארנוייתא (ד"ס שבת קנ"ט:) והאחרון נ"ל עיקר מל"פ خورنده = خوان אכילה] —

צד (= צָדָה בל"מ בנפעל ענין שממה וכן בל"ס צְדִי, צְדָא (verheert, zerstört, verödet sein בכל תושיה יתגלע (משלי י"ח, א') וכל מולכאנא מצטדי [4]) וכל אויל יתגלע (שם כ', ג') וכל דרשטי מצטדי [5]), כי נצתו מבלי איש (ירמיה ט', ט') [ארי צדיאו מבלי אנש] [6]) — (א"ב תרג' תהו ובהו (בראשי' א', א') צדיא ורקניא). *[אחי"ה ענין צדי בל"ס ותרג' כמו צדה בל"מ (צפניה הנ"ל) פי' שמם עיי' תרג' ויקר' כ"ו, ל"ד. ל"ה; לישעי' א' ז'; ו', י"א; לירמיה י"ב, י' והרבה זולתו פַעל ואפעל תרג' ויק' כ"ו, ל"א. ל"ב; לבמד' כ"א, ל"א; תהלי' ט', ז'; ע"ט, ז'; אתפעל תרג' לתהלי' ט', י"ז; לירמי' ב', י"ב ועוד זולתו ועוד ענין צדא בל"ס לעג וזה מה שאי' בתרג' באפעל אַצְדִי משלי י"ז, ה'; ל', י"ז ובאתפעל אצטדי כגי' רבינו בציונים הנ"ל וכגי' המתורגמן יתגלע כמו לעג וכנ"ה באיכ"ר פ' בלע צדו (איכ' ד', י"ח) צדיאת אורחא וכו' ועיי' התרג' שם. נפעל שהש"ר פ' הנך יפה כנגד ע' אומות שלא יצדה העולם מהם והשם צָדוּ באיכ"ר פ' ממרום מבואר שוממה (איכ' א', י"ג) לצדו וכן תרג' שמה (דברי' כ"ח, ל"ז. ועוד עיי' תרג' ישעי' י"ג, ט'; י"ח, כ"ג; לירמי' ט', י'; מ"ט. ב'; למיכ' א', ו', ז')] —

* צְדָא (מפעל צדי) דניאל ג', י"ד פי' כונה ועיי' אוצ"מ עבריות.

צדד (= צְדִידָא פי' בל"ס פוך (Augenschminke ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט', ל') תרג' וכחלת בצדידא [עינהא] [7]), מרביץ בפוך אבניך (ישעי' נ"ד,

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח בעירובי' ובפי' ר"ח בע"ז הלשון כזה: פי' אם אינו משבר כנפי העוף שכבר אינה יכולה לפרות. אם מתעסק לצוד אחרת זו פורחת כך השמועה אם אינה שונה אותה הרבה עד שיתיישב בלבו אלא מתחיל אחרת משכח הראשונה ע"כ. [2]) בנו"ג סבתינון. [3]) בכ"י א"פ בש"ס עוד: בדרך. [4]) וכ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג מצטרי. [5]) בנו"ג מצטרי. [6]) זה הפסוק מצווין בדפו"ו אבל בכ"י ק"ט ושדפ"ע הובא נצדו עריהם מבלי איש (צפניה ג', ו') וגם זה נכון ותרג' צדיאה קרויהון וכו'. [7]) וכ"ה במתורגמן ובפשיטי הסורית ובנו"ג בט"ס בצרירא.

י״א) תרג׳ כביש בצדידא [1]). *[אחי״ה מל״ס הנ״ל וכן בל״ע صدوں פוך לכחול אבל הפשיט׳ העתיק׳ ג״כ נופך (שמות כ״ח, י״ח) צדידא] —

* צָדֵי (בל״ס ובל״ע ضاد אות השמונה עשר מא״ב) שבת ק״ד. בכ״י ש״ס צדי כפופה צדי פשוטה, ירו׳ מגילה פ״א דע״א ע״ד צד״י ׀

צַדְיָא נ״ל מל״ע صدا, صدى (Eule תר״י (א׳) ואת הכוס ואת הינשוף והתנשמת (דברי׳ י״ד, ט״ז) וית קפופא וית שלינונא מן ימא וית צדיא. ובע׳ יוחנא (ח״ד, קי״ח בהערה) הבאתי הספרא (שמיני פ״ה עיי״ע ארזבנית) והצדיא שהזכירו בין מיני החגבים והנחתי שם בצ״ע אבל עתה הוברר לי שהיא היא מלה ערבי׳ הנ״ל שמורה ג״כ מין חגב מצפצף בלילה עיי׳ פרייטאג ח״ב 485] —

* צַדְיָא (פי׳ כמו צֵידָא Jagd) גבור ציד (בראשית י׳, ט׳) תר״י ב׳ גבר בצדיא בחטאה פי׳ כב״ר במקומו צד את הבריות ועיי׳ פירש״י.

* צַדְיוּתָא (בל״ס מפעל צדי פי׳ שממה Verwüs-tung) עיי׳ תר״י א׳ לדברי׳ ל״ב, י׳; תרג׳ ישעי׳ ו׳, י״ב; ל״ד, י״א; מ״ט, י״ט ועוד זולתו.

צִדוֹן (מל״מ מחוז בגבול אשר והתואר צידוני zidonisch) כפ״ד בכלי׳ (מ״ג) שולי קוסים [2]) והצידנין [3]). פי׳ בע׳ קסם (ה׳ [4]). בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ (אחוזת דם) [צ״ל סימני בהמה] (חולי׳ ס׳:) צידונים יקראו לחרמון שרין (דברי׳ ג׳, ט׳) תנא חרמון ושניר שני הרים של א״י הן מלמד שכל אחד מאומות העולם הלך ובנה כרך גדול לעצמו והעלה לו שם על שם א״י מרוב חביבות [5]).

צדע (= צִדְעָא בל״ס וכן בל״ע صدغ [6]) Schläfe) צדעא ובת צדעא (שבת פ׳:) פי׳ בע׳ בת צדעא — (א״ב תרג׳ והיתד ברקתו (שופטי׳ ד׳, כ״א) וסיכתא.נעיצא בצדעיה). *[אחי״ה וכן תר״י א׳ לשמות כ״ח, ל״ה מן צדעא לצדעא יתמטי. ספרא קדושי׳ פרק ז׳ פרש׳ ג׳ אלו הם הצדעים מיכן ומיכן מכו׳ כ׳: זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפרחתו נדה ל׳: ויק״ר פי״ד ב׳ צדעיו. נדרי׳ מ״ט: צידעי עיי״ע הגרני ובע׳ בת צדעא הביא הגי׳ השנוייה בת צירא ע״ש] —

צדק (= צַדִּיק מל״מ היות נקיא מחטא fromm, gerecht, tugendhaft, צֶדֶק, צְדָקָה Gerechtig-keit, Wohlthat ועוד עיי׳ בפנים) בגמ׳ דפ׳ הבונה (שבת ק״ד.) צדיק כפוף צדיק פשוט [7]) פי׳ צדיק שאינו עניו ויש צדיק עניו פ״א כפוף בעוה״ז פשוט וגדול לעוה״ב. בס״ג דפ׳ אמר להם הממונה (יומי׳ ל״ח:) צדיק מעצמו פי׳ „כשנזכר צדיק מתברך הוא בעצמו כדכתיב (משלי י׳, ז׳) זכר צדיק לברכה כשנזכר רשע אחד מתקללין כל הרשעים שנא׳ (שם) ושם רשעים ירקב“ [8]). בר״ג דר״ה (ד׳.) ובפסחי׳ בפ״ק בגמ׳ כל מקום (ח׳.) סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני [9]) ובשביל שאזכה בה לעוה״ב [10]) הרי זה צדיק גמור כך קבלנו מר׳ משה הדרשן צ ד ק גמור פי׳ צדקה חשובה היא אעפ״י שהזכיר שיחיו בניו זוכה לחיי עד [11]). צדקה תרומם גוי (משלי י״ד, ל״ד) בפ׳ ה׳ יתפין (כ״ב י׳:) ובילמדנו בריש כי תשא (תנחומ׳ כי תשא סי׳ ה׳) ענין צדקה. בירוש׳ בפ״ק בפיאה (פ״א דט״ו סע״ב) ובסוף פיאה (שם פ״ח דכ״א רע״ב). בר״ג דחלק (סנהי׳ צ״ב.) תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב״ה להחיות שוב אין חוזרין לעפרם שנא׳ (ישעי׳ ג׳, ד׳) והיה הנשאר בציון וגו׳ ואותן אלף שנים שעתיד הקב״ה לחדש עולמו עושה להן כנפים כנשרין וטסין על המים בימים שנא׳ (תהלי׳ מ״ו, ג׳) על כן לא נירא בהמיר ארץ וגו׳ ושמא תאמר יש להן צער ת״ל (ישעי׳ מ׳, ל״א) וקוו ה׳ יהליפו כח וגו׳ [12]). כל הצדיקים שנאמרו בסדום צדיקם (בב״ר פמ״ט) עיי׳ בע׳ זקן. *[אחי״ה התואר צדיק בקבוץ צדיקים ובל״א צדיקא, צדיקין אי׳ הרבה פעמים וזה מה שדרשו רז״ל בענינו עיי׳ ברכו׳ ד׳, ז׳. שם: י׳, י״ז: י״ח. כ״ט. נ״ד: ס״א: שבת ל׳: ל״ג: נ״ה. ושם: נ״ו. שם: צ״ו: קי״ה: קמ״ט: קנ״ב. שם: עירו׳ כ״א: כ״ב. פסחי׳ ב׳, ח׳. ס״ח. פ״ז: קי״ח. קי״ט. יומ׳ כ״ב: כ״ט. ל״ו. ל״ח: ל״ט: ע״ה. ושם: פ״ז. סוכ׳ י״ד. מ״ה: נ״ב. נ״ו: ר״ה ט״ו: י״ז: י״ח: תעני׳ ו׳. ט׳: ט״ו. ט״ז. י״ח: כ״ג. כ״ה: ל״א. מגילה י׳: י״א. י״ג. שם: ט״ו. שם: ט״ז. י״ז: חגיגה

---

[1]) בנו״ג בצרידא. [2]) בנו״ג ככה ורה״ג הביא ג״כ גי׳ הכוסים ועיי״ע קסם שהעתיק רבינו פירושו. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ודפ״א ובע׳ קסם הצידונין ובדפ״ע דפ״ר וויניצ׳ בט״ס והצרונים. [4]) כ״ה נכון בדפ״א ובשדפ״א וכ״י קס. [5]) רבינו קצר לשון הש״ס. [6]) ועל זו המלה הערבי׳ כיון פי׳ ר״ח בשבת פ׳: במלת אצרג. [7]) עיי״ע צדי גי׳ כ״י ש״ס. [8]) הועתק מפי׳ ר״ת ביומ׳. [9]) וכר״ה בניו אבל כ״י ש״ס ובע״י בניי. [10]) בנו״ג לחיי עוה״ב וגי׳ ובשביל אי׳ ג״כ בנוסחי׳ ובכ״י ש״ס או בשביל. [11]) וכ״ה בשם יש מפרשים בפי׳ ר״ת בר״ה [12]) רבינו היה מקצר הציון.

ט׳: י״ב: ט״ו. שם: שקלי׳ ד׳: ט׳. יבמות מ״ז. ס״ד. צ״ט: ק״ג. קכ״א. שם: כתובות ה׳. ק״ד. ק״ה. קי״א. שם: נדרים ח׳: ל״א: ס״ב. גיטין נ״ז. ס״א. ס״ח: סוטה י״ב. כ״ב. ל״ג. מ״ח: קידוש׳ מ׳. שם: מ״ט: פ״א: ב״ק ס׳. ב״מ פ״ג. שם: פ״ה. ב״ב ז׳. ע״ד: ע״ה. שם: ע״ח: סנהד׳ ז׳. כ״ו: ל״ח. מ״ו: מ״ז. נ״ב. ס״ג. ס״ה: ע״א: צ׳. צ״ב: צ״ג. שם: צ״ד: צ״ה. צ״ו: ק״א: ק״ג: ק״ח. שם: ק״י: קי״ב. קי״ג: ע״ז ד׳. י״ח. הוריות י׳: מנחו׳ כ״ט: חולי׳ ז׳: פ״ט. צ״ב. תמיד כ״ח. נדה י״ד. ט״ז: ל׳: ל״א. תוספתא סנהד׳ רפי״ג יש צדיקים באומות שיש להם חלק לעוה״ב. בכינוי צדיקו של עולם ב״ר פמ״ט ולנקבה צַדֶּקֶת מגילה י׳: ב״ר פמ״ה פס״ג פע״א ויק״ר פ״ה, פי״ט במד״ר פי״ד רות רב׳ פ׳ ותצא. בקבוץ שהש״ר פ׳ משכני: הצַדִּיקוֹת ועוד התואר צַדְקָן שבת קנ״ו. והקבוץ נקבה צַדְקָנִיּוֹת סנהד׳ קי״ב. ירו׳ סוט׳ רפ״ז דכ״א: ירו׳ סנה׳ ספ״י דכ״ט ע״ד ב״ר ר״פ ל״ז שמ״ר פ״א במד״ר פכ״א. והשם צדקה מל״מ עיי׳ הציוני׳ הנ״ל ב״ב ירוש׳ פיאה הנ״ל אבות פ״ה מי״ג ברכו׳ ז׳. י״ז: שבת ס״ג. קי״ח: קל״ח. קנ״ו: פסחי׳ הנ״ל ועוד י״ג. פ״ז: סוכה מ״ט: ר״ה ו׳. ט״ז: תעני׳ ח׳: כ״ב. כ״ד. מ״ק ט״ז. חגיג׳ ה׳. י״ב: י״ד. שקלי׳ ט׳. יבמו׳ ע״ח: כתובות מ״ח: מ״ט: נ׳. ס״ז. שם: ס״ח. גיטי׳ ז׳. שם: פ״ח. סוט׳ ה׳. קידו׳ ע״א. ע״ו: ב״ק ט״ז. י״ז. צ״ג. קי״ט. ב״ב ח׳: ט׳. שם: י׳. שם: סנהד׳ ו׳: י״ז: פ״א. ע״ז ח׳: י״ז: ערכי׳ ו׳. ח׳: ובל״א צִדְקְתָא ברכו׳ ו׳: ובתרג׳ צִדְקוּתָא. והשם המופשט צִדּוּק, צִידּוּק והרבה פעמי׳ בקשור עם הַדִּין ע״ז י״ח. ספרי האזינו פ׳ ש״ז, תנחומ׳ ראה. וכן הפעל בהפעיל ופיעל סנהד׳ ז׳: צדק את הדין וכו׳ עיי״ע דן (ח״ג, צ״ג.) ועיי׳ ברכו׳ י״ט. תעני׳ ח׳. י״א. הוריו׳ י״א סע״ב ירו׳ סוט׳ פ״ח דכ״ב ע״ג ב״ר פמ״ג ויק״ר רפ״ג, ספרא ריש שמיני ולמודים צדיקים שמצדיקים עליהם את הדין אברהם צידק עליו את הדין וכו׳ עש״ה. ובקל ירו׳ סנהד׳ פ״ד דכ״ב: יכול אם צדק בדינך יצדק בדינו וכו׳ בינוני הפעל גיטי׳ פ״ו. מוּצְדָּק לעבדו פי׳ ראוי וכשר עיי״ע הבא אח״ז]—

צדק (בינוני הפעל gutbefinden, geeignet) עבדא דנן מוצדק לעבדו (גיטי׳ פ״ו.) כבר פי׳ בע׳ טצהר.

צָדוֹק (שם פרטי אצל בן מתתיהו Σάδδουκος) ובייתוס ככר פי׳ בע׳ ביתסין. *[אחי״ה ח״ב, פ״ח ותלמידי צדוק נקראו צדוקין עיי״ע הנ״ל ציון מאבדר״נ פ״ה והרבה צדוקים, צדוקין, צדוקי עיי׳ ספרא פ׳ אחרי מות פרק ג׳ פרש׳ ב׳ יומא י״ט: נ״ג. ירו׳ יומ׳ ספ״א דל״ט. ידים פ״ד מ״ו ומ״ז וח׳ הוריו׳ ד׳. י״א. נדרי׳ מ״ט: סנהד׳ ל״ג: נדה ל״ג: ב״ב קט״ו: ירו׳ ב״ב רפ״ז דט״ז. ירו׳ חגיגה פ״ג דע״ט ע״ד תוספת׳ חגיג׳ ספ״ט. ובכ״י ש״ס הוריו׳ י״א. תחת צדוקי אי׳ לנכון מין והרבה פעמי׳ יש לתקן ככה ונשתנה מן הצענזור ולנקבה בתוספת׳ נדה רפ״ה נשי צְדוּקִיּוֹת, שם אנו בדיקין בצדוקיות וכו׳ ושם בכ״י אירפ׳ מעשה בצדוקה אחת אבל צ״ל כבנזי׳ ל״ג: בצדוקי אחד. — ירוש׳ שביעי׳ פ״ב דל״ד. הורה לר׳ שיבתי דצדוקי. ושם המקום צדוקא ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ג ר׳ אלכסנדרא דצדוקא.

* **צֶדֶק** (שם מזל הנקרא Jupiter) שבת קנ״ו סע״א ורע״ב מאי דעתך דקאי צדק במערב וכו׳ ב״ר פמ״ג מזל צדק היה מאיר לו. פסיקת׳ רבתי פ״כ ואחריו מה אתה בורא צדק שעתיד הקב״ה להצדיק עליהם את הדין.

צדר (= צַדְּרָא נ״ל מל״ע كاندير Hanf ונרדף עם قنب ועיי׳ בפנים) בפ׳ הזהב בגמ׳ עד מתי (ב״מ נ״א.) אמר רב פפא[1]) בצדרייתא אבל מאני תשמישיה דיקירי עליה לא. ובגמ׳ מי שהוטל (שם:) אמר רב פפא בצדרויי דיהבי אינשי ד׳ לק׳ פי׳ צדרויי מוכרי בגדים של בעלי בתים מנהגם להוסיף להם ד׳ אמות לק׳ שירויחו אותם[2]). בס״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ז:) ובר״ג דכתובות (ח׳:) והאידנא נהוג עלמא אפי׳ בצדרא בר[3]), זוזא — (א״ב בנוסח׳ כתוב צררא פי׳ בגד עב). *[אחי״ה בב״מ נ״א. ונ״א: אי׳ כגי׳ רבינו אבל בכ״י ש״ס ובכל הדפ׳ הישני׳ ובהראשוני׳ (עיי׳ ד״ס במקומו) אי׳ בצרדייתא, בצרדויי ובכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח במ״ק בצררא ורש״י פי׳ בכ״מ בגד קנבוס ואולי היא מל״ע הנ״ל ונו״ן מובלעת ולתשלומו הדלית נדגשת. ועוד בל״ע كندير פי׳ עב וגס. ועל זו המלה היה מכוון רבינו בחרוז בסוף הערוך שאפס קצהו הדפסתי במבוא צד III ובמה שכתב „ואילו עמדנו בניהוג קדמון לתכריך צדרה[4]) מפני מחטטי שכבי היתה גדולה גדירה וכו׳ ועיי׳ מה שכתבתי באחרית דבר סוף הספר הזה] —

---

[1]) וכ״ה ברי״ף ברא״ש ובשאילתות ובה״ג ובכ״י ש״ס ובנו״ג רב חסדא. [2]) וכ״ה ברא״ש בשט״מ לב״מ שם. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ובנוסח׳ ובדפ״ע בת. [4]) כצ״ל וכדאי׳ במ״ק וכתובו׳ הנ״ל ולא צררה כדאי׳ שם בט״ס.

* צְדָרוֹיָא (תואר מן צדרא Hanfkleiderverkäufer) עיי"ע הקודם לזה.

צה (= צהי בל"ס צְהִי, צְהָא פי' בל"מ צמא dürstig sein) תרג' צמאה לך נפשי (תהלי' ס"ג, ב') צהית לך נפשי: תרג' לקראת צמא (ישעי' כ"א, י"ד) לאפי צהיא. *[אחי"ה הוא נרדף עם צחי ובל"מ צחה ובנו"ג בתרג' רות ב', ט' צחית ובקצת דפוסי' צהית ובתרג' שמות י"ז, ג' וצהי תמן כ"ה בכ"י ובדפ' סביוניטטא ובשדפ"ת צחי ובאפעל אצהי תרג' איוב כ"ד, י"א ובכ"י תרג' אצל לעווי אצחיאו ושם כ"ד, י"ט השם צְהִיָא ובכ"י צַהְיָא ובנ"א צהותא. ובל"ס צהיא כמו בל"מ צִיָה מקוטע מן צְהִיָה] —

צָהַב (חזוק של זָהַב פי' מאיר ומבהיק מל"ע صهب יש לו גוון אדום rothfarbig sein) בריש חולין (כ"ב.) ובסיפרא בפרשת ואם מן העוף (ויק' פרש' ז' פרק ח') תחילת הציהוב בזה ובזה [1] פסול. פי' ציהוב כדכתיב (ויק' י"ג, ל'). ושער צהוב והוא קרוב לגוון הזהוב. בפ' ב' במדות (מ"ג) מפני שנחשתן מצהיב פי' מאיר ומבהיק. בפ' ג' בנגעי' (מ"ה) הנתקין מטמאין בב' שבועות ובב' סימנין בשער צהוב דק ובפסיון, בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחו' ל"ז:) לאפוקי בין עיניך דאיכא בשר ושיער [2] לבן ואיכא נמי שיער צהוב. וכריש הפרק (י"ח.) צהבו פניו של יוסף הבבלי. בפ' ר' ישמעאל בגמ' העומר (שם ס"ח:) שתק ר' טרפון צהבו פניו של ר' יהודה. בר"ג דחולין (ז':) רצונך סעוד אצלי א"ל הין צהבו פניו של רבי. בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמחוי [3] (פסחי' ק"ג:) צהבו פניו שול רב ספרא. בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים מ"ט:) א"ר טרפון היום פניך צהובים. בכתובו' בס"ג דפ' הנושא את האשה (ק"ג:) פניו צהובין סימן יפה לו פניו ירוקין סימן רע לו. *[אחי"ה בעצם הראשונה ענינה כמו זהב אדום ספרא תזריע פרשה ה' פרק ח' האדום והצהוב, שם אחת צהובה ואחת שחורה או אחת צהובה ואחת לבנה ובהפעיל ירו' יומ' פ"ג דמ"א. נחישתן היה מצהיב ויותר יפה היה משל זהב, ספרא ויק' פרק ח' פרש' ז' משיצהיבו. הָפְעַל בינוני מוּצְהָב ירוש' סוכה ספ"ה דנ"ה ע"ד, והשם המופשט ציהוב ספרא ויקר' הנ"ל וספרא תזריע הנ"ל ובהשאילה בחבור עם פנים ענין שמחה כאלו פניו מבהקת] —

צָהַב (מענין הראשון נהיה אדום מכעס או עסק roth werden vor Aergerniss) בפ' ואלו מגלחין בגמ' דסמך אין קורעין (מ"ק כ"ד:) היוצא במטה רבים מצהיבין עליו. פי' מרגישין ומצטערין. *[אחי"ה וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י. ובכ"י ש"ס מצווחין עליו. וכנ"ה בספרי האזינו פ' ש"ט היה עומד וצוהב כנגד וכו' ומזה הענין גם צהב ג'] —

צָהַב (מענין הקודם פעולת העסק וכעס שנראה מראת פניו אדומה vor Zank roth werden) בחלק בגמ' ד' הדיוטות (סנהד' ק"ה.) משל לב' כלבים שהיו בעדר אחד. והיו צוהבין [4] זה לזה. בויק"ר בצו בענין שלום (פ"ט) אמרין ליה מגירתא כדו אתון צהובין [5]. בילמדנו (תנחומי וארא סי' י"ד) ויהי ברד: אש וברד צהובין זה לזה כיון שבא זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב"ה שלום ביניהם. וכעסתה צרתה (ש"א א', ו') תרג' ומצהבא לה. *[אחי"ה וכנ"ה בקהל"ר פ' עת לבקש: עבד גרמיה מצהיב עם בריה. והשם המופשט בילק' משפטים ר' רמז של"א מלמד שהצהיבה מביאה לידי מיתה ונ"ב צער] —

צָהַל (מל"מ פי' קול עליזה וגערת הסוס wiehern) בפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב.) אל ירך לבבכם (דברי' כ', ג') מפני צהלת סוסים פי' צעקת הסוסים נקרא צהל כדכתי' (ירמי' ח', ט"ז) מקול מצהלות אביריו ואביריו הן הסוסים היפים כדכתי' (שם מ"ו ג') שעטת פרסות אביריו מדהרות דהרות אביריו (שופטי' ה', כ"ב) ובלשון ישמעאל צהל אלכיל. *[אחי"ה נ"ל שצ"ל אלצהיל והוא الصهيل וכ"ה בל"ס צהלא. וכנ"ה בספרי שופטי' פ' קצ"ב שמע.. קול צהלת סוסים ומרתית. ובמובן הראשון ענין שמחה בבמד"ר פ"י צהלת שמחת ביהמ"ק... צהלת בת פרעה. והפעל בפסיק' רבתי פ"י הבהיקו וצהלין אפוי דבר פדיון ועוד עיי"ע זחל. בהפעיל ב"ר רפצ"ז פניו מצהילות, פסיק' רבתי פ"כ מצהיל את כל העולם כולו כחמה] —

צַהַר (כמו בל"מ צַחַר נרדף עם צהר פי' ענין בהק Glanz, Glanzfleck) בס"ג דפ"ק בביצה (י"ד:) ודילמא מאתמול עבדוה חזייה דהוה קליף צהריה.

---

[1] בספרא שבזה ושבזה. [2] לי' בדפ"ע הוץ מרפו"ו. [3] כ"ה ברפו"ו. [4] בנו"ג צהובין. [5] בנו"ג צהיבין.

פי' מקום שנקלף מנהץ דמתחזי שהיום נקלף [1]. בפ"ק בקידושי' בגמ' כל מצוה שאינה תלויה (ל"ט.) אמר להו לא צהריתו פי' לא נתבררה השמועה כצהרים לכם לא קיימא לן כר' יאשיה דאמר (חולי' ברכו' כ"ב. וש"נ) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד וזה לא זרע חרצן. *[אחי"ה ופי' לא צהריתו כמו לא חוריתו עיי"ע חוור מל"מ צֹהַר, זהר ונרדף עם צהל ובהפעיל ויק"ר פ"ה מצהיר את הגוף. והשם צִיהֳרָא קידו' מ"ח: כמו יצהר וכפי' רש"י בל' י"א (ועיי' ג"כ הפעל איוב כ"ד, י"א) — ובענין ציהרא כגי' ר"ח עיי"ע צר ו' ומ"ש] —

צו (צִוָּה מל"מ פי' פקד befehlen) בירו' בפ' דיני ממונות בשלשה זה בורר לו [2]) (ירו' סנהד' פ"ג דכ"א רע"ב) מנין [3]) שאם אמר גוי לישראל לעבור על אחת מכל מצות שבתורה חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים יעבור ואל יהרג הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפי' על מצוה קלה אל ישמע לו כגון פפוס ולוליאנוס אחיו [4]) שנתנו להם מים בכלי זכוכית צבועה ולא קבלו מהן אמר לו נתכוונו משמדתיהון אלא מגבי ארנונין. *[אחי"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' לנכון הכל ציון אחד מירו' הנ"ל אבל בדפו"ו אחר פפוס ולוליאנוס אי': במסכת תענית ובלי ספק מגליון בא פנימה ואיזה מעתיק התחכם לרשום שבמס' תעני' (י"ח:) הוזכר פפוס ולוליאנוס. ורבינו מפני זה המעשה של פפוס ולוליאנוס היה מציין הירו' אבל השאר אי' ג"כ בבבלי סנהד' ע"ד. ע"ש. וכנ"ה צוה בענין פקידה ב"ב קנ"א: מְצַוֶּה מחמת מיתה וברוב בענין עשיית מצות ובבינוני פעול קידושי' ל"א. מְצֻוֶּה ועושה. . אינו מצווה ועושה. נתפעל נצטוו שם ל"ח. סנה' נ"ו. ע"ד: נצטוינו ירו' מגיל' פ"א ד"ע ע"ד ולנקבה צַוָּאָה סוט' י"ז. ב"ב קמ"ז. כמו ציווי ב"ר פ' י"ט ר"פ ל"ה במד"ר פ"ז ירו' כלאים פ"א דכ"ז: ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג ירוש' יומ' פ"א דל"ח: והקבוץ צוויים ויק"ר פ"א ציוויין ירו' ברכו' פ"ד ד"ח.] —

צו (= צוי, צְוָא בל"ע صيًّا schmutzig) בפ' ראשית הגז (חולי' קל"ה.) מלובן ולא צוי כדי לעשות ממנו בגד קטן. בפ' עד כמה בבכורות (כ"ט:) ואין לוקחין ממנו צמר מלובין וצוי פי' לבן ומאוס ענין צואה. *[אחי"ה בנו"ג בבכורו' וצואי וכ"ה בפי' רגמ"ה וצ"ל וצאוי כגי' התוספ' חולי' פ"י ובכ"י אירפ' וצוי. והשם צוֹאָה ל"מ הוא וכ"ה בויק"ר רפי"ט. ובפסיק' דר"כ צד קי"א. דרש צא (ישעי' ל', כ"ב) צואה תאמר לו ועיי"ע צאא. תוספת' ב"ק פ"ו צואת תרנגולין. תוספת' מקואו' פ"ו צואה שתחת הצפורן וכו'] —

צוו (= צְוָוא, צְוָא, צְוִי מל"ס צְוָא ובל"ע صوى מייבש verdorrt, vertrocknet sein) בפ' מקום שנהגו בגמ' ששה דברים (פסחי' נ"ו.) וכל דקאים בד' אמות ולא עבדי ליה הכא צווי [5]). בפ' ערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לו (שם ק"י: קי"א:) אזל חבקיה לדקלא פקע גברא [6]) וצוא [7]) דיקלא. בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין גורן קבוע (ב"ב כ"ד סע"ב) בשלמא מקשאיו ומדלעיו אזל יתיב בליביה ומצוי ליה פי' שורף ומייבש לחלוחיתו. *[אחי"ה והוא בפעל מְצַוֵּי ובכ"י רגמ"ה לב"ב מצבי וכ"ה בדפוסי' הראשוני' והגיהו המהרש"ל בדפ"ר כלפנינו. וכנ"ה בפסחי' קי"א. וצוו כרעיה ופירש"י ויבשו רגליו ע"כ והוא מל"ס וע' הנ"ל] —

* צוּד, צֵיד (fangen, jagen) עיי"ע צד, ושם צודניתא ע"ש ומ"ש.

צָוַח (מל"מ ענינו צעקה schreien, laut rufen) בפ' כיצד מעברין בגמ' עיר של יחיד (עירו' ס'.) א"ל אביי זיל עריב להו וחזי דלא מצווחת עלי בבי מדרשא היינו דאמר דלא מצווחת עלי בבי מדרשא [8]). בס"ג דע"ז (ע"ד:) א"ל רבי חייא לרב קום זיל וחזי (דקא) [צ"ל דלא] מצווחת עלי בבי מדרשא אמר היינו דאמר לי חביבי חזי (דקא) [צ"ל דלא] מצווחת עלי בבי מדרשא — (א"ב ל"מ (ישעיה מ"ב, י"א) מראש הרים יצוחו). *[אחי"ה אבל בל"מ הוא קריאת של שמחה ובתוספת' גיטי' פ"ו (ד') כל"מ היה צווח מראש ההר ובדרז"ל קריאה מסבת עול ואון עיי' כתובו' י"ד: ב"מ ו'. כ"ד: ב"ב נ"ד. קל"ח. ב"ק פ"ו. עיי"ע קרטפן, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד האנק

---

[1]) וכ"ה בפירש"י צוהר מראיתו. ובכ"י ש"ס דהוה קלופיה. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע בגמרא זה בורר לו וט"ס הוא והרבה פעמים אי' כן תחת בשלשה בגמרא קיצור מן בג' = בגימל והופשט בטעות בגמרא. [3]) אולי צ"ל בגמרא מנין ומלת בגמרא דלעיל שייך לכאן והוא הסוגיא: על התורה מנין. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובירו' [5]) בנו"ג צאוי וכ"ה בכ"י ש"ס. [6]) לפנינו לי'. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע וצווא ובכ"י ש"ס צווא, צוא, צוה ובנו"ג צות עיי' ד"ס בפסחי' ק"י: קי"א [8]) לי' בדפ"ע חוץ מדפ"ר וכ"ה בכ"י ה"ב.

דום (יחזק' כ"ה, י"ז) מכאן שצריך לצווח. ועוד ענין קריאה בקול תוספת' שבת ספ"ו המצווחת לתנור וכו', שבת ס"ז: המצווחת לגריסין[1], קידוש', מ"ד סע"א עיי"ע כורכיא. תוספת' ב"ק פ"ו צווח באזנו. ובהפעיל עירו' וע"ז הנ"ל וכן שבת ל"ג: וקמצווחן ליה. ועוד כמו קרא בל"מ ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: והוון צווחין בפרגמטיא. ויק"ר פכ"ח צוח רבי לכל רבנן ולא צוח לב"ק ע"ש וכן קרא לשם ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד ב"ר ר"פ פ"ז תמן צווחין וכו', והשם כל"מ צְוָחָה ובדרז"ל צְוָוחָא ירו' תעני' פ"ד דס"ח. והקבוץ צְוָוחוֹת פסחי' נ"ז, סוט' מ"ב. ובל"ס צְוָחְתָא עיי' תר"י א' לבראשי' כ"ז, ל"ד ובאונק' ציוחא כגי' דפ"ס ועוד עיי' תרג' ירמי' מ"ו, י"ב מ"ח ג' והלאה] —

* צוי, צאוי (מפעל צְאִי פי' מלוכלך) תוספת' חולי' פ"י בכ"י אירפ' מלוכן ולא צוי. . צמר צוי ובנו"ג צאוי וצ"ל צָאִי עיי"ע צאי.

* צַוִּי (מל"ע عوى פי' צעק) עיי"ע מצוי ומ"ש וש"נ.

צַוָּאר (מל"מ Hals) בריש חולין (י"ט:) כל העורף כשר למליקה וכל הצואר כשר לשחיטה. בס"ג דפ' שתי מדות (מנחו' צ"ג:) ת"ר ידו על ראש ולא ידו על הצואר ידו על ראש ולא ידו על גביים ידו על ראש ולא ידו על החזה וצריכא אי אשמעינן כתב רחמנא צואר משום דלא שוי לבהדי ראש אבל גביים דשוו לבהרי ראש וכו' פי' הצואר היינו הגרון. *[אחי"ה וכ"ה בפי' הרגמ"ה ובפירש"י ותרג' גרון (ישעי' ג' ט"ז; משלי ג', כ"ב) צואר — ובהשאילה ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג: הרי דמו תלוי בצואר העדים ובבבלי סנהד' מ"ד סע"ב קולר תלוי בצואר עדים. ע"ז ל'. עלי ועל צוארי. וגזרת המלה מל"ע صار ענין נטיה (drehen, neigen) ומזה נ"ל צואר ב"ב ל"ו. בצואר מחוזא פי' בנטיה וקרובה של מחוזא וכן פי' רגמ"ה קרוב למחוזא] —

* צוּם, צוֹעָה, צוּף, צוּץ, צוּק, צוּר, ועם המסתעפים מהם עיי"ע בלי וי"ו.

* צורנייתא, צוורוניתא פי' מל"פ בע' צד ג' אכילה וגי' רבינו ע"ש.

צוורן נ"ל מל"פ اسوار בפעהלוי اسوبر חיילות (Heer) בפ' י' יוחסין בגמ' דסמך אלו הן שתוקי (קידושי' ע"ב:) ומפיק מינן צוורני צוורני פי' גדודיות חיילות. *[אחי"ה וכן פירש"י חבורות חבורות ונ"ל מל"פ הנ"ל עיי"ע אספר (ח"א, קצ"ב)] —

☞ צָוַת (= צָבַת verbinden) אלא לצוות לזה (ברכו' ו':) עיי"ע צבת בתרא.

*[אחי"ה ובהיפך תחת צוי של נוסחאותינו אי' בכ"י ש"ס ובפי' רגמ"ה צבי עיי"ע צוו בתרא] —

צוּת, צִית עיי"ע צת.

* צַחֲוָנָא (Dürre, Trockenheit) עיי"ע הבא אח"ז.

* צְחַח (מל"מ צָחַח בל"ס צח ענין יבשות trocken sein) בינוני פעיל צחיחין תרג' תהלי' ס"ח, ז' תרג' לשה"ש ה', י"ד וקרוב לשרש צחה עיי"ע הבא

* צְחִי - צְחָא (מל"מ צָחָה פי' יבש בפנים והיינו צמא durstig sein) הרבה פעמים בתרג' להעתקת צמא עיי' הדוגמאות במתורגמן וכן בב"ר פצ"ח מפטפט צחי, ירוש' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד צחינא, שם: אבא צחיא אנא, ירוש' פסחי' רפ"י דל"ז: סחח וצחא, פסחי' ק"ב. ע"ז י"ב: צחינא מיא, שם: אי צחי וכו'. אפעל אצחי תרג' ישעי' מ"ח, כ"א, השם: צחוונא תרג' דברי' ח', ט"ו; לישעי' ל"ה, ז'; מ"א, י"ח; מ"ה, ג' ובתרג' כ"י לתהלי' ק"ז, ל"ב; לאיוב כ"ד, י"ט (עיי' עמת"ר ללעווי) ועוד צַחֲיָא תרג' ירמי' מ"ח, י"ח; צְחוּתָא תרג' שמות י"ז, ג'; לדברי' כ"ח, מ"ח וזולתו וכ"ה במ"ק ב'. לישנא דצחותא עיי"ע שלח ה'. ירוש' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד מאי עבדת צחיותך א"ל וכו'.

צח (= צְחַצַח פלפל של צחח מל"מ פי' ענין זהר ובהירות das Blitzen, Blinken) והושאל בדרז"ל לטיפה הזך שנסחט (helle Tropfen) בר"ג דפ' חבית (שבת קמ"ד:) לפי שאי אפשר בלא ציחצוחי שמן. בפ' אין מעמידין בגמ' השיאו (ע"ז ל"ה סע"א) לפי שאי אפשר לה בלא צחצוחי חלב פי' לשון סחיטה המה. בויק"ר וכי ימוך (פל"ד) והשביע בצחצחות נפשך (ישעיה נ"ח, י"א) כשתהא נפשך מצוחצחת לצאת אני מיישבה. *[אחי"ה בנו"ג בריש פל"ד אף אתה בשעה שנפשך מצפצפת לצאת מתוך גופך אני משיבה לך וכו' אבל הפסוק לא הובא כל עיקר רק בסוף אותה הפרשה בדרוש אחר. והשם המופשט צחצוח פי' טיפה הזכה ומברקת וזהו צחצוחי שמן בתוספת' מקואו' רפ"א בכ"י אירפ' ובכ"י ב' הגי' צאצאי. נדה כ"ב. ב"ק כ"ה. צחצוחי זיבה ולנקבה ירו' יבמות ספי"ב די"ג. ב"ר ר"פ פ"א צחצוחית של רוק] —

---

[1] ובתוספ' שבת ספ"ו (ז') המציצת (המוצצת) לאוזן (המצננת לאורז).

צח (= צִחְצַח מע' הקודם פי' ענין זהר ובהירות (klar machen, glätten, poliren בפי' יו"ט של ר"ה בגמ' שופר (ל"ג.) אבא שאול אומר מים ויין מותר כדי לצחצחו. בפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ד.) מאימתי גמר מלאכתן ר"ל אמר משיצחצחן במים. בס"ג דפ"ק בביצה (ט"ו.) מפני שצריך לצחצחו. בפ' המפלת בגמ' אם היה מרוקם (נדה כ"ה רע"ב) בודקין אותו בשמן שהשמן רך ומצחצחו (א"ב תרג' מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו ד') צחצחו מורנייתא ענין צח וזך). *[אחי"ה ועוד תרג' ישעי' כ"א, ה', ירו' נדה ספ"ב ד"ג, מצחצח . . . מצחצחין, שבת קמ"ה. העומד לצחצחו, ויק"ר פ"א מצוחצחת. והושאל לדברי צחות ב"ר פצ"ד יחצאל (בראשי' מ"ו, כ"ד) הן מצחצחין בשיניהם ומלעיגין בשפתותיהם, דב"ר רפ"א לשונו מתרפאה ומצחצחה מיד בדברי תורה. תרג' צחות (ישעי' ל"ב, ד') למללא בצחצחן. והשם המופשט ציחצוח ותרג' ברק (יחזק' כ"א, ל"ג; נחום ג', ג'), סוט' מ"ב, ציחצוח חרבות. מדרש שו"ט מזמור י"ח הביא מיני ציחצוחין של ברזל ואף הקב"ה הביא ברקים שהן מצוחצחין] —

צחן (= צַחֲנָה מל"מ ענין סרחון וכ"ה בל"ס צחנתא (Stinkendes וזרמת סוסים זרמתם (יחזק' כ"ג, כ') תרג' וצחנת סוסוותא צחנתהון. בפסקא דדברי ירמיהו (פסיקתי דר"כ צד קי"א.) אדם אוכל צחנה פי' סרחון מלשון (יואל ב', כ') ותעל צחנתו. *[אחי"ה וכ"ה בילק' איכה ר' תתקצ"ח. בפיוט מוסף יוה"כ הושאל צחן, וצחנה לרוע הלב וחטא והפעל ממנו צָחוּן] —

צחן (= צַחֲנָה נ"ל מל"ע صَحْنَاءٌ, صَحْنَاةٌ דגים קטנים מחותכין (Fischlacke בפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"א:) הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה ומותר בציר ומוריים. בפ"י בתרומו' (מ"א) ר' יהודה מתיר בצחנה שאינו אלא ליטול את הזוהמא. פי' צחנה דגים קטנים כבושים ואם משים בצל של תרומה בתוכן משליך את הבצלים והדגים מותרין ובלבד שיהא בצל כצורתו ולא נתערב עם הדגים [1]. בס"ג דפ"ק בסוכה (י"ח.) האי צחנתא דבב נהרא שריא [2]. בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז מ':) האי ארבא דצחנתא דאתאי לסיכרא [3], ובסוף נגמר הדין (סנהד' מ"ט.) אפי' מונינא וצחנתא (טעין) [טעים] ופרים להו. *[אחי"ה כ"ה רק בדפו"ו וכ"ה בשדפ"ע בע' מנוני. וכנ"ה בירוש' נדרי' פ"ו דל"ט ע"ד הוא זבין ליה צחנא, ועיי"ע טרת (ח"ד, ק':) ומ"ש. נדרי' נ"א: אמר הרי עלי ציחין מאי תיבעי ע"ש.] —

* **צְחוֹק** (מל"מ צחק (Gelächter, Spott ב"ר פנ"ג פי' צחק (בראשי' כ"א, ו') אין הלשון הזה של צחוק אלא ע"ז . . אלא שפיכות דמים וכו'.

צָחֹר (מל"מ וכן בל"ע פי' מבהיר מלובן blendend (weiss בר"ג דפ' אין עומדין (ברכות ל"א:) לא ארוך ולא גוץ לא אוכם ולא צחור [4] פי' לבן כמו (יחזק' כ"ז, י"ח) צמר צחר.

צטם (= צְטָמָא מל"י הרשומ' בע' אסטמא (ח"א, ק"ע) (Stahl שינה בעמוד השחר כאצטמא לפרזלא (ברכו' ס"ב.) פי' בע' אסטמא [5].

* **צִטְרָא** (= סטרא (Seite בתרג' ירו' לבראשית ו', ט"ז; לשמות כ"ה, י"ב. י"ט; לבמדי' י"ג, י"ח וזולתו והוא כמו סטרא עיי"ע.

* **צִיב**, **צִיבָא** עיי"ע סב וע' צב.

* **צִיד**, **צוּד**, **צַיָּד**, **צַיְּדָן** עיי"ע צד.

* **ציידתה** (שם מקום) ירו' מגילה פ"א ד"ע.

* **צִיל**, **צילותא** עיי"ע צל.

* **צַיְמָנִית** עיי"ע צם.

צִיּוּן (מל"מ ענינו מצבה על הקבר או על הדרכים ובדרז"ל ענין סימן הקברים ע"י סיד והפעל צַיֵּין (bezeichnen, kenntlich machen, ein Grab בריש שקלים (פ"א מ"א) ומציינין על הקברות ובריש מ"ק (ב'.) [6] פי' מלשון (יחזק' ל"ט, ט"ו) ובנה אצלו ציון. כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות [7] אדמה (מעשר שני פ"ה מ"א) עיי' בע' חרס. בפ"ק בברכות בסוף הלכה וחכ"א (ח'.) אוהב ה' שערי ציון (תהלי' פ"ז, ב') אוהב ה' שערים המצויינין בהלכה מכל בתי כנסיות ומדרשות. בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירובין נ"ד סע"ב) הציבי לך ציונים

---

[1]) וכ"ה בר"ש בשם עצמו ובפי"מ להרמב"ם פי' צחנה לשון סרחה וא"כ מעי' הקודם לזה. [2]) וכ"ה בע"ז ל"ט. ועיי"ע דבב ועי' איתן. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע לסכרא ובדפו"ו לסברא וצ"ל לסיכרא עיי"ע. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג אלם. [5]) וש"נ השינויים ע"ש. [6]) ברוב כ"י ש"ס ובשאר מקומות אצל ד"ס למ"ק ושקלי' אי' על הקברות ובנו"ג א ת וכ"ה בכ"י ק"ט. [7]) בדפו"ו בקווזאות.

(ירמי' ל"א, כ"א) עשו ציונין לתורה מאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא דכתיב (יחזק' הנ"ל) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון ר"א אמר מהכא ומודע לבינה תקרא (משלי ז', ד') וכו'. בפסקא ויהי ביום כלות משה (פסיקת' דר"כ צד ח'.) צב מצויינות צב מטוכסות פי' מצויירות. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע אי' מטוכסות פי' מצויירות וטעות המעתיקים הוא כי הפי' מצויירות שייך למצויינות ר"ל מצויירים ומצויינים בצבעונים ורש"ב בפסיק' דר"כ הנ"ל אות קמ"ב כיון לאמת והוא העיר ג"כ על ילק' נשא ר' תשי"ג בשם ספרי זוט' אין צב אלא מצויירת . . כצבעו של רקיע וא"כ דרש צב מן צבע ובמד"ר פי"ב אי' מצויירת ולי' מצויינת כל עיקר. בכלל עניין ציין כמו סימן בסיד וכפרט את הקברות עיי' ב"ב נ"ח. סנה' ע"א. שקלים ומ"ק הנ"ל ומ"ק ה': ו': ירו' מ"ק פ"א ד"פ: ירו' מעשר שני רפ"ה דנ"ה ע"ד ירו' שקלי' פ"א דמ"ו. ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ג תוספת' מעש' שני פ"ה תוספת' שקלי' רפ"א תוספת' סוט' רפ"ט [1]) — ועוד פי' ציין ענין פרסום כי מי או מה שיש לו סימן מובהק הוא מפורסם. ומזה ברכו' ח'. הנ"ל. שבת קמ"ה: ת"ח שבבבל מצויינין לפי שאינן בני תורה . . מצויינין לפי שאינן בני מקומן. בב"ר פפ"ה סנהדרין שהן מצויינין בפתיל. שמ"ר ס"פ נ"ב בנים המצויינין לי. איכ"ר פ' קראתי: תצייני במצות שהיו ישראל מצויינין בהן. והשם: צִיּוּן קברות מ"ק ה'. ועיי' ירו' שקלי' הנ"ל ועוד כל"מ המצבה מ"ק ה': אין מעמידין ציון במקום טומאה וכו' ועיי' שם ו'. תוספת' שקלי' רפ"א שמ"ר ספנ"ב. ובתרג' (מ"ב כ"ג, י"ז; יחזק' ל"ט, ט"ו) צִיּוּנָא] —

* צִינוֹק (קרוב לל"מ צִנֹק אגודה במאסר ובל' רז"ל אגודה נצמדת מל"ע ضنك Festgebundenes) ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. אוגדו צינוק גדול . . צינוק קטן, תוספת' מעשרו' רפ"א ירק שאוגדו . . לעשותו צינוק לשוק. ובתרג' ירמי' כ"ט, כ"ו צינוקא והוא צִינֹק של מקרא.

צייץ (נ"ל מהשם ערבי ضوضا צהלה בקול zujauchzen) כם דחרשין ולא כם דפשורין וכו' אבל צייץ [2]) (חולי' פ"ד: ב"מ כ"ט סע"ב) עיי' בע' חרש [3]). בריש פסקא דדברי ירמיהו (פסיקת' דר"כ צד ק"י:) צהלי קולך (ישעי' י', ל') צייצי בקליך [4]). בב"ר פס"ו (ס"ה) אם מצאתם שם תינוקות מציצין בקולם. ס"א מצפצפין בקולם [5]). בפ' יוצא דופן בגמ' כל הנשים מטמאות (נדה מ"ב:) שמעתיה דצייץ [6]) בין השמשות. *[אחי"ה נ"ל מל"ע הנ"ל וכן בל"ס צוץ, צוצי פי' מצפצף (lallen, pipen) קהל"ר פ' וסגרו כד שמע ציפרין מצוייצן וכו' וריש קהל"ר צפור מְצוֹיֵיץ ויודע על מה מצוייץ. ועוד עיי"ע מצוי ומ"ש. תוספת' שבת ספ"ו המציצת לאוזן עיי"ע צוח. — והשם ציצי בל"ס צוציא (Pipen) מנחו' מ"ב. ברכו' מ"ב. מאי ציצי שמענא וכו'] —

* צִיץ, צִיצִית עיי"ע צץ.

* ציצותי (?) ירו' יבמו' פט"ז דט"ו רע"ד מעשה בשנים שירדו . . . לירדן בציצותי וה' לעווי פי' כמו בעתותי ערב.

* ציקין, ציר, צייר, ציריא, צית עיי"ע צר וצת.

* צַיְיתָנִית (בל"ס צָיוּתָא פי' ההאזנה וממנו התואר ציתנית Aufhorcherin) ב"ר פי"ח שלא תהא ציתנית והרי היא צייתנית ושם פמ"ה צייתָנִיוֹת ובדב"ר פ"ו צוותנית, צוותניות.

צַיְיתוּר (מל"י σαθρός hinfällig, gebrechlich) במגילת איכה היו צריה לראש: א"ל אספסיאנוס מן קומי הדין צייתורא את קיים על ריגלך — (א"ב בנוסחאו' כתוב צותרא פי' בל"י חסר כל). *[אחי"ה ובמעריך פי' צותרא יבש ובאמת כ"ה נכון פי' יבש מפני הזקנה ורעוץ ונשבר ועי' הזקני' העתיקו כן רעץ (שופטי' י', ח') והתואר σαθρόω כן העתיקו רקבון באיוב σαθρός מ"א, י"ח, ובנו"ג הדין סבא צותרא] —

צל (= צִיל, צוּל כמו צָלַל בל"ע صلّ ובל"ס צלל läutern, reinigen, צִילָא = צָלוּל klar) בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"ג.) הוה מהדר מר

---

[1]) ויק"ר פ"ו המצויינין ט"ס עיי"ע צייץ. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר וכ"ה בחולי' אבל בדפו"ו ציוץ וצ"ל צויץ וכ"ה בב"מ ובכ"י ש"ס ציות וט"ס הוא ופי' צייץ רותח שהוציא המים הרותחין קול aufwallen. [3]) בח"ג תק"ה אבל שם לא פי' צייץ רק מאמר הבא אחריו בש"ס והפי' הוא עפ"י פי' ר"ח ע"ש וכ"ה בפי' ר"ח בב"מ בש"ס ווילנא. [4]) בנו"ג בט"ס שישי וצ"ל צייצי וכ"ה בילק' ישעי' ר' רפ"ד ועיי' מ"כ בראש בפתיחת איכ"ר סי' א'. [5]) וכ"ה לפנינו ובהיפך בויק"ר פ"ו מפורש המצפצפים (ישעי' ח', י"ט) המציינין וצ"ל המצייצין. [6]) בנו"ג דצויץ.

אמשהא דזיתא אמר האי ציל נהוריה טפי [1]. בס"ג דפ' במה אשה (שם ס"ו:) כי היכי דציל [2] האי משחא ליציל חמריה דפלניא בר פלניתא [3]. כפ' ח' שרצים בגמ' הילמי (שם ק"ט.) אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלול לתוך המשמרת בשבת וכו'. בערבי פסחי' בגמ' ואפי' עני (פסחי' ק"י:) עד י"ו הוה ציל [4] (לאהדורי) [צריך לומר לאזדהורי] [5]. בפ' המפקיד בגמ' אם היה שמן (ב"מ מ':) בבעל הבית עסיקינן דניחא ליה בצילא. בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח:) הנהו מיא דצילי סיניה [6]. בפ' ר"א תולין (שבת קל"ט:) נותנין מים ע"ג שמרים בשביל שיצלו. בר"ג דפ' חרש שנשא (יבמות קי"ג.) דעתא צילתא הוא — (א"כ פי' זך ודבר שאינו עכור). *[אחי"ה וכנ"ה בעירו' ס"ד. לא צילאי דעתאי. שבת ע"ה. כי היכי דליציל ציבעיה עיי"ע צלח א' וגי' רבינו. וכן ענין צלל ירו' תרומו' ספ"ה דמ"ג ע"ד לוג יין צלול ב"ר ספ"פ צלולה היתה החבית, ושם: וצללנו אותה, ירוש' כתובות פ"א דכ"ה: חוזרת וצוללת, ירו' נדה ספ"ב ד"נ: יצללו ולא יעכרו, תוספת' נדה ספ"ג צללו לא יחזור ויעכרם שניים. שבת ק"ט. יין צלול ומים צלולין תר"י א' לבראשית א', כ"א מיא צלילתא, תר"י א' לשמות ז', כ"ד ולא אשכחו צלילין. חולי' כ"ה: צילי הפכו עכירי. ועוד ענינו כמו נקי ירוש' שביעי' ספ"ט דל"ט. רגלא צלילא. בפסיקת' רבה פי"ח מפורש צליל (שופטים ז', י"ג) על שצליל עליהם אותו הדור מן הצדיקים. והשם צִילוּתָא (Klarheit) מגילה כ"ח: שמעתא בעיא צילותא עירו' ס"ה. עיי"ע אסתנא. — בכורו' כ"א: רעותא דצלתא עיי"ע צל ו' ומ"ש] —

צל (= צָלָה, צלי מל"מ וכן בל"ע صلا פי' טוית בשר (braten) בס"ג דפ' כל שעה (פסחי' מ"א.) איכא בינייהו צלי קדר. בפ"ק דמגילה בגמ' קראו את המגלה (ז' :) בשולא בתרא [7] קרו ליה צלי קדר [8]) פי' שצלאו בקדירה בלא מים ובלא שום משקה. *[אחי"ה צָלִי הוא השם כל"מ זבחי' נ"ו: והלאה אינו נאכל אלא צלי. ירו' פסחי' רפ"ז דל"ד. צלי אש ולא צלי שפוד לא צלי קדרה לא צלי אסכלא לא צלי מתכת ולא כל צלי כל דבר. והפעל שם חתך ממנו בשר וצלייו בו. ושם רע"ב היבהבו וצלייו מותר. שם פ"ה דל"א ע"ד אתה צולה, ע"ז כ"ט. ביצה צלוייה, ירו' נזיר פ"ט דנ"ז ע"ד נוניא צלייא. נפעל נִצְלֶה ירוש' פסחים רפ"ז דל"ד. נצלה מקצתו . . נצלה כולו . . נצלה לחצי שעה . . נצלה לשעה והשם המופשט צְלִיָּה ירוש' פסחים דל"ג: פסחי' ס"ה: צלייתו] —

צֵל (מל"מ ענינו אופל Schatten והפעל צֵל = צלל Schatten werfen) בס"ג דפ' ואלו עוברין (פסחי' נ'.) מאי על מצילות הסוס (זכריה י"ד, כ') עד שעה שהסוס רץ ומֵיצַל פי' „עד חצי היום שעושה הסוס צל לעצמו מתחתיו" [9]). בילמדנו ריש כי תשא (סי' ה') ישוב הצל [אחורנית] עשר מעלות (מ"ב כ', י') [10]) (מרודך) [ממרודך] [11]) בלאדן היה למוד לאכול בג' שעות וישן עד ט' כיון שחזר גלגל חמה בימי חזקיהו עמד ומצא שחרית וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה בפסחי' קי"ד. אכול בְּצֵל ושב בְּצֵל וכו', ע"ז מ"ח: ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג: צל צילה וכו' ע"ש ב"ר ר"פ צ"ו ריש קהל"ר תנחומ' ריש ויחי כצילו של כותל . . כצילה של אילן . . כצילו של עוף וכו' הקבוץ בלא"ר ירו' מ"ק רפ"א ד"פ. צִילַיָּא ולרוב אי' בלא"ר טללא עיי"ע טל] —

צל (= צְלָא, צְלִי בל"ע صلى ובל"ס צלא ענין נטיה neigen, beugen והושאל בפעל צַלִּי מתפלל (zum Gebete sich niederwerfen) בפ' אין (מעמידין) [צ"ל עומדין] בגמ' העובר (ברכו' ל"ד:) ובפ' הקורא את המגילה בגמ' [סמוך] יום טוב [12]) (כ"ב:) חזינא להו לאביי ורבא כי נפלו על אפייהו דמצלי אצלויי. „פי' לא היו טחין פניהם בהדיא בקרקע אלא מטין על הצד" — (א"ב תרג' לא תטה משפט (שמות כ"ג, ו') לא תצלי דינא). *[אחי"ה ופי' רבינו הובא באו"ז הלכ' תפלה סי' צ"ג בשם ר"ח ושם הגי' לא היו שחין פניהם וכו' וזה עיקר כי הוראה ראשונה פי' שחה ונטה תרג' ויט (תהלי' מ', ב') וצלא, תרג' כנטותו (שם ק"ט, כ"ג) בצליותיה ועוד הרבה בתרג' ובאתפעל אצטְלִי (תרג' ישעי' מ', כ'; מ"א, ז'). אפעל אצלי אודנא תרג' (תהלי' י', י"ז; ל"א, ג' וזולתו) כתובות

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס האי ציל וברפ"ר האי צייל וצ"ל האי ציל כגי' כ"י ק"ט ובדפ"ע אחריי האי דציל ובנו"ג צליל. [2]) בכ"י ש"ס א"פ צלילא. [3]) בכ"י ש"ס בר פלניא. [4]) בנו"ג צייל ובכ"י ש"ס ב' ציל. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ואיזדהר בנפשיה. [6]) וכ"ה בפי' ר"ח וכ"ה באה"ת דציילי מיניה ובנו"ג דנפקי מיניה. [7]) בנו"ג בישולא בתרייתא. [8]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו. [9]) הועתק מפי' ר"ח. [10]) בתנחומ' שם לי' הפסוק [11]) בפסוק אי' בראדך ועוד מוראדך. [12]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו.

ק״ה. לאצלויי דינא וכן מצלי אצלויי הנ״ל ענין שחיה והשתחויה לתפלה וכרוב בפַעל צַלִּי דניאל ו׳, י״א; עזר׳ ו׳, י׳ ברכו׳ ל״ד סע״ב שבת י׳. ר״ה ט״ז. ל״ה. עירובי׳ ס״ה. ב״ב י׳. נדרי׳ מ״ט: ירו׳ ברכו׳ פ״ד ד״ז ע״ג. ירוש׳ תענית פ״ד דס״ד ע״ג ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ה ע״ד ב״ר פל״ב פפ״א. והשם צְלוּ תעני׳ י״ב. ירו׳ מגיל׳ פ״א דע״א ע״ג ירוש׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט ע״ג ויק״ר פט״ז תרג׳ בראשית י״ח, כ״ב תר״י א׳ לשמות י״ז, י״א. י״ב ועוד זולתו ובל״ס צלוּתָא וכ״ה ברכו׳ כ״ג: כ״ו. תעני׳ כ״ד: מגילה ט״ז. יומ׳ כ״ז: פסחי׳ קי״ז: ע״ז ד׳: סנהד׳ צ״ה. והקבוץ ב״ר פכ״ו תרתיהון צלְוָוָן בל״ס צַלְוָתָא, תרג׳ תהלי׳ ע״ב, כ׳ צְלוֹתַיָּא] —

צל (= צַלְיָינִית תואר נקבה מע׳ הקודם (betend בס״ג דפ׳ היה נוטל (סוטי׳ כ״ב.) בתולה צלינית[1]) פי׳ מראה עודה קטנה שמתמדת יומם ולילה להתפלל[2]) — (א״ב תרג׳ תפלה צלותא ובדניאל (ו׳, י״א) ומצלא ומודא). *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן יע״ש הדוגמאות] —

צל (= צלל מל״מ פי׳ טבע hinuntersinken) בזבחי׳ בר״ג דפ׳ פרת חטאת (קי״ג:) ובפ׳ אלו קשרים בגמ׳ מקפלין (שבת קי״ג:) ובירוש׳ ר״פ תפלת השחר (פ״ד ד״ז סע״ב)[3]) למה נקרא שמו צולה (ישעיה מ״ד, כ״ז) [אמר ריש לקיש] שכל מתי עולם נצטללו שם ור׳ יוחנן אמר למה נקרא שמה שנער שכל מתי עולם ננערו לשם[4]). בפ׳ החובל בגמ׳ א״ר עקיבא (ב״ק צ״א סע״א) צללת במים אדירים והעלית חֶרס בידך. צללו כעופרת (שמות ט״ו, י׳).

• צל (= צַלְתָּא נ״ל מל״ע صَلَّة ענין סרחה ועוד חתיכת בשר מעופש stinkend, stinkendes Fleisch) בכורות כ״א: היכי דמי טינוף אמר רבא כדאמרי רעותא דצלתא אצר חיותא ופירש״י אצר חיותא נעצר רחמה ונימוק העובר ובכ״י רגמ״ה לבכו׳ (בקובץ כ״י אנגייליק׳ דף פ״ו.) גרס אצר חיותא ופי׳ כשחיה עוצרת רחמה ומוצאה טינוף ע״כ וקשה קצת שלא פירשו רעותא דצלתא וכן לי׳ בספר מזבח כפרה ושם הגי׳ עצר חיותא כשהיא עוצרת רחמה היא מוצאה טינוף. ונ״ל רעותא היא כמו רעיתא = טינוף וצלתא מל״ע סרחה או חתיכת בשר סרוח והביא רבא משל ההמון להורות מה הוא טינוף. ועוד הדבר צריך לימוד.

צל (צליין?) ירוש׳ דישבת פ׳ כלל גדול (פ״ז ד״י:) אהן צלין צמוקין פי׳ המפרש מין תאנים *[אחי״ה בנו״ג ההן דשטח צליין צמוקין ובירוש׳ פיאה פ״ז ד״כ: ר׳ חנינא הוה מזבן דבש דדבוריין והוה ליה דבש דצליין, ושם הוון ידעין דדובשא דיהבית לכון דצליין ינון] —

צַלָּא (מל״ע صلة עור Haut, Fell) בפ׳ הנודר מן הירק בגמ׳ הנודר מן המטה (נדרי׳ נ״ו.) מאי דרגש ערסא דגדא. רב תחליפא בר מערבא שמיה דהוה שכיח בשוקא דצלעי [ואמר לי] מאי דרגש ערסא דצלא (שם:). פי׳ צלא הוא עור נטוי וקשור בחבלים על המלבנות ומסורגות מלבנות המטה בחבלים הללו והעור בתוכם וכיון שמעמידין אותה ישנין על גבי העור. בריש[5]) פרק השותפין (ב״ב ה׳.) ארבעי לצלא וארבעי לצללא. פי׳ משל משל לו רב ספרא לרבינא מה אתה מקפיד על רוניא ליטול ממנו השדה להרבות לך נכסים צלא הוא הפועל שעושה שכירות ועומד בשרב ושמש ואוכל ארבע ככרות ובעל הבית שישן בצל ואינו עומד בשרב ובשמש אינו אוכל אלא ד׳ ככרות הילכך דייך במה שיש לך ועזוב השדה זה לרוניא[6]) פ״א „כי היכי דצריכי לאושכף עשיר שהוא צלא ד׳ ככרות למזונותיו ואנשי ביתו כך צריכין ד׳ לצללא לאושכף עני משל אמר לו כלו׳ מעשה זה דבר מיצרא אינו אלא משום ועשית הישר והטוב וכיון דזה רוניא עני הוא אעפ״כ אינו אלא משום ועשית הישר והטוב[7]) אעפ״כ אינו יכול לחיות בלא שדה שאם לא יקח עכשיו שדה זו יפסיד מעותיו ואין לו במה להתפרנס משום הכי לא יכלת לסלוקי דאין לך ועשית הישר

---

1) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וצ״ל צלײנית כדאי׳ בש״ס ובדפ״ע צײלנית, צילונית. 2) ועיי׳ ברכו׳ כ״ו. כולי יומא מצלי ואזל. 3) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ול״ד וה״ב ובדפ״ע אי׳ ובריש וצ״ל ובירושי׳ והפלשב״ע יגע למצא המקור בבבלי ברכות אבל הוא בירושי׳ הנ״ל. 4) וכגי׳ רבינו אי׳ בזבחי׳ אר״ל למה נקרא שמה מצולה שכל מתי מבול נצטללו (כגי׳ הכ״י ש״ס ובדפ׳ נצתללו) שם ור׳ יוחנן אמר למה נקרא שמה שנער וכו׳ ובשבת בכ״י ש״ס כגי׳ רבינו שכל מתי עולם וכ״ה בכ״י ילק׳ ובש״ס בר״ש (ר״ס שבת) ובשבת היפך הוא הסדר תחלה ר״ל למה נקרא שמה שנער וכו׳ ובירו׳ ברכו׳ תחלה א״ר יוחנן למה נקרא שמה צולה וכ״ה בקהל״ר פ׳ וישב וכן בילק׳ ישעיה מ״ד ר׳ שב״ג ע״ש ואיכ״ר פתיחתא סי׳ כ״ג אבל בב״ר פל״ז רק אר״ל שנער וכו׳. 5) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר. 6) בגוף הענין תמצא כזה בפי׳ ן׳ מיגאש ועיי׳ שט״מ לב״ב. 7) כ״ה בכ״י ק״ט ולי׳ בדפ״ע ולי׳ בכ״י רגמ״ה.

והטוב גדול מזה דתשביק ליה למזבן". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לב"ב אשר ת"י ונדפס בש"ס ווילנא מאיתו הכ"י. וישנן פירושים שונין עיי' ברש"י ובתוספות. ונ"ל מל"ע הנ"ל והתואר צַלָאָה = צַלָעָא הקבוץ צַלָעֵי (נדריי הנ"ל), והיחיד צַלְלָא מעבד עורות Gerber] —

צְלַב (= מל"ע صلب ובל"ס צלב פי' תלה auf-hängen) תרג' תלוי (צלוב). *[אחי"ה בדפ"ר ובכ"י לי' מלת צלוב כדאי' בשדפ"ע ובאמת תלוי (דברי' כ"א, כ"ג) תרג' אצטליב והוא אתפעיל וכדאי' בתרג' אסתר ב', כ"ג, ותרג' שני-שם ז', י'; ט', י"ג ובינוני פעיל צָלוּב תר"י א' לדברי' כ"א, א' הקבוץ צלובין תר"י ב' לבמד' כ"ה, ד' וכן בדרז"ל יבמות פט"ז, מ"ג ראוהו מגוייד וצָלוּב ע ל ה צ ל ו ב [1]) שם בגמ' ק"כ: אין מעידין על הצלוב, ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג הרי שהיה צלוב או מגוייד עיי' תוספת' גיטין רפ"ז (ה'), תוספת' אהלות פ"ד צלוב שדמו שותת וכו', ב"ר פ"ל צולב את צולביו, אסת"ר פ' והשתיה את מרומם לזה וצולב לזה, קהל"ר פ' ומוצא בכיר לצלובים [2]), ירו' חגיג' פ"ב דע"ח, אזלין וצלבונון, נ פ ע ל תוספת' יבמו' פי"ד ניצלב, שמ"ר פ"כ הנצלבין צולבין את צולביהן, ריש אסת"ר יוצא להצָלב ושם פ' ותמאן כשנצלב המן, שם פ' אחר הדברים: סופו של אותו האיש ליצָּלב, א ת פ ע ל, אסת"ר פ' ותמאן מצטלב, קהל"ר פ' ומוצא אצטלב ב"ר ס"פ ס"ה למצטבלה, והשם צְלוּב והוא העץ שתולין בו שבת פ"ו מ"י מסמר מן הצלוב וני' הירו' ורבינו עיי"ע מסמר, ב"ר פנ"ו טעון צלובו בכתפו, פסיקת' רבתי פל"א טוען את הצלוב שלו, ובל"ס צְלִיבָא ירוש' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג אייתי לצליבא, העץ (דברי' כ"א, כ"ג) תרג' צליבא, העצים (הושע י', כ"ו) צליבין, והשם המופשט ב"ר פ"ל מתוקן לצליבה, אסת"ר פ' אחר הדברי' צליבָתָן ובתרג' רות א', י"ז; איכ' ה', י"ג צליבתא] —

צְלָבְחָא (מל"ע صلنباح Aal) בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז מ' רע"ב) כך סימני עוברי דגים מאי ניהו צלבחא פי' שהוא דג טמא וכך קורין אותו בל' ישמעאל והוא דג ארוך עגול דמות נחש וכשבא אדם לתופשו מחליק בידו נופל ואין לו תפיסה עד שיעפררו בחול ונקרא בלעז אנגויל"א (א"ב בנוסחאות כתוב דהוה דמי לצלופחא). *[אחי"ה ר"ב כיון לע"ז ל"ט. אבל מלבד שזה צלופחא דג טהור הוא קשה כי רבינו היה מציין כך סימני עוברי דגים וא"כ כיון לדף מ' רע"ב ובנו"ג משכחת לה בשילפוחא ובפי' ר"ח גרס לה שם: סלפיתא ופי' מין דג שמו בל' יון (אל) סלפה א"ל כזה מהו א"ל טמא ע"כ ותיבת אל יש למחוק והוא בל"י σάλπη מין דג ים. ודע כי בדפ"ר ובכ"י ק"ט וה"ב לי' מן וכך קורין עד גמירא אבל בכ"י ו"ו וב"ר אי' כבדפ"ע מן פיז' והלאה וממה שלעזו רבינו מוכח שהוא הוציא מלין הללו והוא בלאי"ט ורו' anguilla וכן לועזו רש"י צלופחא בע"ז ל"ט. ובכ"י ש"ס מינכען הגי' צלונחא ונ"ל שצ"ל צלונבחא וכ"ה באמת בל"ע הנ"ל שנקרא בלא"ש Aal (בעה"ק איל"א) ומדמיונו לנחש נקרא בל"ר ואי"ט anguilla וכן בל"פ ماهی مار דג נחש ובה"ג (הלכות דגים צד קל"א רע"ג) גרס ג"כ (בע"ז ל"ט.) צלובחא ובדף מ' חופאישי עיי"ע חפושית ב', בח"ג תס"ז ומ"ש] —

צַלְהֵב (נרדף עם שלהבת של מקרא שפעל מן להב brennen, erglühen machen) שער צהב (ויק' י"ג, ל"ב) תר"י (א') שיער מצלהב, ויבער ביעקב כאש להבה (איכה ב', ג') תרג' ואדליק ביעקב כאישתא דמצלהבא [3]). וכלהבה תלהט הרים (תהלי' פ"ג, ט"ו) תרג' והיך שלהוביתא דמצלהבא, כעין נחשת קלל (יחזק' א', ז') תרג' כעין נחש מצלהב, כ י ל ק ס מ ר (ירמי' נ"א, כ"ז) תרג' כ ז ח ל א ד מ צ ל ה ב. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט ודפו"ו, ובדפ"א כל הערך נסמן בקו עגול סימן הוספת ר"ב וטעות הוא כי רבינו היה כתבו, וכנ"ה בבינוני הָפעל במכילת' בשלח פרש' ב' בכל יום היה מצולהב כזהב וכו', והשם צלהובא תרג' ולהב (נחום ג', ג')] —

* צְלוֹ, צְלוֹתָא מל"ע וסו' صلوة, צְלוֹתָא פי' תפלה) עיי"ע צל ה', ו'.

צְלַח (מל"מ ענינו תועלת gelingen, nützlich sein) בגמ' דפ' כלל גדול בשבת (ע"ה סע"א) כי היכי דליצלח [4]) צבעיה פי' לא ניחא ליה דתיפוק נשמה דכל כמה דאית ביה נשמה טפי מצליח צבעיה שצבעו מתעלה יפה ויהא צבעו יפה ובריא כמו (יהושע א', ח') כי אז תצליח. *[אחי"ה

---

[1]) כדאי' במשני' דירו' ובבבלי לי'. [2]) בקצת דפי' לצלואים. [3]) בנו"ג דמשלהבא וגי' רבינו נכונה עיי' תרג' ירו' א' שמות י"ט, י"ח; כ"ח, ל"ה; לויק' ט"ז, א'. [4]) בנו"ג דליצלי עיי"ע צבע וגי' ר"ח כגי' רבינו.

וכמובן ביאת הטוב אל האדם בלי יגיעה כל"מ בברכו' מ"ו. ויצלח מאוד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוּצְלָחִים וקרובים לעיר, בהפעיל ואפעל ברכו' ס"ד. עלה והצליח וכ"ה מ"ק כ"ט. שבת ס"ג. הקב"ה מצליח להם. עירו' מ"ה. אי מַצְלַח אי לא מצלח, ע"ז י"ט: נכסיו מצליחין לו, ב"ב ג': כל עבדא דמריד השתא מצלח, ירושלמי סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג ולא מצלח מה דו עבד'. ירוש' יומא פ"ד דמ"א ע"ג במצליח בגורל, ירו' ר"ה ספ"ג דנ"ט. המלכות הרשעה הזאת גוזרת ומצלחת. ב"ר רפי"ג מרי תצליח ארעא וכו' והרבה בתרג' עיי' לבראשי' כ"ד, כ"א. מ', נ"ו; לדברי' כ"ח, כ"ט; כ"ט, ח' וזולתו] [1] —

צְלַח (פי' בל"ס כמו בל"מ בקע spalten; צְלְחְתָא בל"ס כאב בחצי הראש) בס"ג דפ' א"ר עקיב' (שבת צ':) עטרן כל שהוא למאי חזי לצלחתא [2]. בריש רפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח:) לצלחתא [3] ליתי תרנגולא ברא ובו' פי' צערא דנקיט בחד גיסא דרישיה ושמו בל"ע צלחתא [4]. פ"א מי שיש לו כאב באמצע ראשו כמו (בראשי' כ"ב, ג') ויבקע עצי עולה תרג' וצלח. בס"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ט.) שמואל צלחו ליה תכתקא [5] דשגא. בפ' השוכר את האומנין בגמ' והבריקה (ב"מ ע"ט.) נצלחיה לציביה ונזבניה [6]. *[אחי"ה וכנ"ה בב"ק קי"ג: זבין דיקלא . . . לצלחא. שבת קכ"ט. ר' יהודה צלחו ליה וכו' עיי"ע (יינום) [יינום] ועוד עיי"ע שרשף ושם קי"ט. מצלחי ציבי פי' בקעו עץ וכן בתרג' דה"י א' ב'. נ"ד וצלחין קיסיא והשם צלחא (= בל"ס צליחא) תרג' לגזרים (תהלי' קל"ו, י"ג) לצילוחין ובכ"י לְצַלְחִין] —

צְלֹחִית (בל"מ צְלָחָה, צַלַּחַת, צְלֹחִית ובל' סורי' צלוחיתא, צליחא פי' צנצנת וקערה flache Schale, Schüssel) בסוף ע"ז (ע"ב.) נטל משפך ומדד לתוך צלוחיתו. בפ' במה אשה (שבת ס"ב.) צלוחית של פלייטון, צנצנת (שמות ט"ז, ל"ג) תרג' צלוחיתא. *[אחי"ה וכן תרג' הצלחת (מ"ב ב', כ'; כ"א י"ג) וכן צפחת (מ"א י"ז, ו'; י"ט, י"ב) ובענין צלוחית של פלייטון, פולייטון (כליי פ"ל מ"ד שבת ק"ח.) עיי"ע פלייטון. מכילתי בשלח מסכת' ויסע פ' ה' צלוחית המן צלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה ובכינוי צלוחיתו תוספת' ב"ק פ"ב והקבוץ צלוחיות ע"ז ע"ה: ירו' ביצה רפ"ד דס"ב: ירוש' נזיר פ"ו דנ"ה: שהש"ר פ' צאנה ובלא"ר צלוֹחִיָּן ירו' שביעי' פ"ט דל"ט. וירוש' חגיג' פ"ב דע"ז:] —

* צלי, צליינית, צלל עיי"ע צל.

צְלוֹלִיבָא [7] (בל"ס צלוליבא, צלולבא der Baum Ricinus) [8] בריש במה מדליקין (שבת כ"א.) ולצלוליבא דמי פי' בתשובות אילן סרק יש במקומינו ועושה גרעינין ועושין מהן שמן ומין סממנין וכל מי שיש בו צנה הרבה שותה משמנו ושמו בל' ערבי אלכרוע ושמנו קורין דהן כרוע. *[אחי"ה והוא خروع ושמנו: دهن الخروع (עיי"ע אכרוע במו"ע) [9] וע' קק א'. וכפי' רבינו אי' בפי' רד"ק ביונה ד', ו' ורד"ק ראה את הערוך ומשתמש בו (עיי' מבוא XXVIII) ואולי ראה זה הפי' בתשובות הגאונים כי ז"ל ופי' צלוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק וכו' עש"ה] —

* צללפונית, צלפוני עיי"ע הצללפוני, בח"ג, רל"ה.

צַלֵּם (בל"ס פי' עשה ציורים bemalen מהשם צֶלֶם, צְלֵם, צַלְמָא Bild) בס"ג דפ' הזהב (ב"מ ס':) רבה [10] שרא לצלומי גירי פי' לצייר החצים למידק צרדי [11] פי' לחבט ולמעך במקלות בגדים שחוטן עבה כדי להראות דק ולצלומי דיקולי [12] פי' לציורי סלי נסרים דערבה ובעתיקי אסיר דמתחזי כחדתי. בילמדנו ואתה תצוה (תנחו' תצוה סי' י"א) כבוד חכמים ינחלו (משלי ג', ל"ה) זה דוד ושלמה שבנו בית המקדש וכסילים מרים קלון אלו אוה"א שהחריבוהו והקב"ה עושה להם קלון ראה מה כתיב (תהלי' ע"ג, כ') ה' בעיר צלמם תבזה ולמה בעיר המשל אומר מקום שהליסטס מקפח שם הוא

---

[1]) בפיוט מוסף ליוה"כ צלח ובא פי' הצליח לבא פסיעה אחר פסיעה. [2]) בנו"ג לצילחתא ובכ"י ש"ס לצליחתא. [3]) בנו"ג לצליחתא. [4]) איננו ל"ע כי אם ל"ס. [5]) בדפו"ו בט"ס תכקתא אבל לנכון בעי' שגא ובעי' תכתק. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בט"ס ונכניה ובנו"ג ונשקליה ובכ"י ש"ס ליי. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וכבאמצע הערך אבל בשאר כ"י ודפ"ע צלליבא. [8]) עיי' מ"ש ה' לעף בספרו פפלנ"צ 354 בשם בר בלול הסורי. [9]) ושם צ"ל خروع ולא جروع כנדפס בטעות. [10]) בכ"י ק"ט וה"ב רבא ובכ"י ש"ס ר' אבא עיי' ד"ס ב"מ צד פ"ה: [11]) וכ"ה בדפ"ר ועיי"ע צרד ובדפו"ו צדדי ובכ"י ק"ט צררי וכ"ה בכ"י ש"ס ר' א' וב' (ד"ס שם). [12]) ובכ"י ש"ס דיקלי ולפנינו הפוך הסדר עש"ה.

נ ת ל ה [1]). *[אחי"ה פי' צלם כל"מ דוגמת עצם וקרוב לענין דמות ב"ר פ"ח בצלם ובדמות עיי' שם פי"ר אבות פ"ג מי"ר. תנחומ' משפטים צלמו של הקב"ה. ועוד ענינו פסל איכ"ר פ' טומאתה צלם הלול. תעני' כ"ה רע"ב הועמד צלם בהיכל רות רבה פ' ויאמר לה בעז: אדם שהעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה, שמ"ר ר"פ כ"ד צלמו של מיכה. שו"ט מזמור כ"ה על כל בורגן צלם וכו', ובלא"ר צְלֵם דניאל ב', ל"א; ג' א', ט"ו. י"ט רות רבה פ' ויאמר לה בעז צלם פלן, וכ"ה איכ"ר פ' טומאתה. ירוש' ברכו' פ"ב ד"ר: ירו' שקלי' ספ"ב דמ"ז. צילמא. הקבוץ צלמֵי כתובו' פ"ו, ב"ק כ"ג: צלמַיָא ירו' ע"ז פ"ד דמ"ג ע"ד ושם פ"ה דמ"ד ע"ד. צִילְמָנָא תרג' פסל (שופטי' י"ח, י"ז) הקבוץ צילמַנַיָא תרג' התרפים (בראשי' ל"א, י"ט) מ"ק כ"ה: עיי"ע שע א' וע' מחצל. — צלמא כמו צונמא ירו' כלאים רפ"ז ד"ל ע"ד פי' אדמה קשה כסלע הפכה רכיכה] —

צַלְמָוֶת (מל"מ פי' צל מות וענינו חשך אפילה dichte Finsterniss) בילמדנו בסוף כי תשא (סי' ל"ג) כל ימות החול הרשעים נידונין ובשבת אינן נדונין [2]) וכשהסדרים שולמים מלאך ששמו דומה הממונה על הנשמות בא ונוטל נשמתן הה"ד (איוב י', כ"ב) ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים מהו צלמות צאו למות שכבר שלמו סדרים. *[אחי"ה ובמכילת' בשלח ויסע פרש' א' נדרש צֵל ועמו מָוֶת — ובענין דומה עיי"ע בח"ג פ"א] —

צַלְמִין (אולי הוא צַלְמוֹן של מקרא) בפ' ד' בכלאי' (מ"ט) ובפ' המוכר את הספינה בגמ' קנה שלשה (ב"ב פ"ב:) מעשה בצלמין באחד שנטע את כרמו. בפ' ט"ז ביבמות (מ"ו דף קכ"ב.) מעשה בצלמון באחד שאמר אני פלוני בן איש פלוני פי' שם מקום — (א"ב בכולם כתוב צלמון). *[אחי"ה אבל בדפ' פיז' וברשב"ם גם בדפו"ו רפ"א ורפ"ח אי' בב"ב הנ"ל צלמין וכ"ה בכלאים הנ"ל בדפו"ו ובסיליאה וכ"ה במשניות נאפולי עיי' ד"ס לכלאי'. ובדפ"ר וויניצ' אי' באמצע הערך צלמין וכ"ה בכ"י ק"ט גם בדבור המתחיל אבל בדפ"ע אי' בד"ה צלמים ובדפ"א גם באמצע הע' צלמים] —

* צַלְמוֹנָה (שם מקום מל"מ צַלְמֹנָה) ירו' ערלה פ"א דס"א. חרובי צלמונה ועיי' ירוש' מעשרות רפ"א דמ"ח ע"ג ועיי"ע שיטה וש"נ.

☞ צלמונית (לפע"ד מורכב מן ל"י ὅλος כל ומן μόνος יחיד ופי' ganz allein) מדר' ב"ר והקול נשמע (פצ"ד) דן נכנס בצלמוניתו פי' באחדותו צול בל"ר בדד ומונד בל"י אחדות. *[אחי"ה כיון לל"ר solus ול"י μονάς ולי נראה משתי מלות יוניות הנ"ל וענינו דן נכנס רק בבנו היחיד והיינו כולו יחיד ומתברך בשבעים אלף וכו'] —

צֵלָע (מל"מ חדר או דרך נוטה לצד בבנין Seiten-gemach, Seitengang) תנא הוא יציע הוא הצלע הוא התא (ב"ב ס"א.) כבר מפורשים בע' אפתא. *[אחי"ה בע' אפתא לא מפרש צלע אבל עיי"ע ברקא, יציע, תא — ומה שענין צלע כל"מ צד עיי' חולי' מ"ב. נ"ב. והלאה רוב צלעותיה ושם נעקרה צלע וכו', קידושי' ו'. צלעתי מהו, ב"ר פכ"א כיון שנטלה ממנו צלעתו וכו'. צלעות שביעי' פ"ה מ"ד עיי"ע פאה ב'. וצלע שם מקום ש"ב כ"א, י"ד; יהושע י"ח, כ"ח וכ"ה בתרגום] —

☞ צלע (= צַלָעֵי = צַלָאֵי והיחיד צַלָּאָה Gerber) מסכת נדרים פ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ו.) דהוה שכיח בשוקא דצלעי ואמר ליה מאי דרגש ערסא דצלא פירש"י מוכרי עורות וצלעא כמו צלא [3]).

צלף (מל"ס צַלֵּף ענין הכאה באפעל אצליף zum Schlagen ausholen) לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומי' נ"ג:) כבר פי' בע' מצליף ובע' נגד ובע' צד. יורע כמביא למעלה (תהלי' ע"ד, ה') תרג' יצליף בקורנסא. *[אחי"ה כבר פי' בע' הנ"ל ועוד עיי"ע מלקות ומ"ש ועיי"ע מנגדנא] —

צָלָף (כל"ע בהיפך האותיות لصف = اصف Kapperstrauch) בפ' ח' שרצים בגמ' כל האוכלין וכל המשקין (שבת ק"י.) לאתויי מאי לאתויי (מי) צלפין [4]) בחומץ. בר"ג דפ' אין צדין (ביצה כ"ה:) ג' עזין הן ישראל באומות וכו' וי"א אף צלף באילנות [5]). בפ' במה מדליקין (שבת ל':

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו נתקצר ע"י וכו'. [2]) בתנחומ' שם כל ימות השבת . . ובשבת אנו נוחין ובמוצאי השבת עד שהסדרים נשלמים וכו'. [3]) והנכון צלעא כמו צלאה מעבד עורות עיי"ע צלא. [4]) בכ"י ק"ט ל"י מי וכן ל"י בכ"י ש"ס ובדפ"ע וי"ו אי' מי צלפי וצ"ל צלפין. [5]) ועיי' תנחומ' בראשי' רסי' ז' וכמה דברים קשים יש בעולם . . ואתם ממתיקין אותו אין לך מר מן התורמוס וכו' ובן חרדל וצלף וכו' ע"ש.

עתידין אילני פרק שבא"י שמוציאין פירות וכו' עד נפק אחוי ליה צלף. בר"ג דפ' חזקת הבתים (ב"ב כ"ח:) אכלה ג' פירות בג' ימים כגון תאנהִ אכלה ג' פירות ביום אחד[1]) כגון צלף הוי חזקה. פי' „צלף יש בו קפריסין ועליז ואביונות" ואע"ג דאביונות אינן עיקר פירא הני נמי כפרי תאינה הן חשובין תהוי חזקה[2]). צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין (מעשרות פ"ד מ"ו) עיי' בע' אביונות. פי' צלף הוא נצפא והוא פרחא והוא שם האילן. ובל' ישמעאל אל כבר ובלעז קפר"א תמרות הן לולבי נצפא וכשהן רכין נקראין (שיתי) [צ"ל שותי][3]) ואוכלין אותן והן עיקר העץ שעושה הפרי ועליו ועל העלין אומ' בורא פרי האדמה שהן יוצאין מן האדמה ואביונות שהן יוצאין מהן הן עיקר הפרי ומברכין עליו בורא פרי העץ וגם על הקפרס שהוא שומר אביונות נמי מברכין בורא פרי העץ שהוא שומר הפרי ונקרא נצא דפרחא ועוד נקראין אביונות ב ו ט י ת א[4]). *[אחי"ה גם בע' נצפה פי' רבינו נצפה וצלף וקפרא ופרחא ענין אחד הוא ע"ש וכן מוכח לכאורה מברכו' מ' : דנצפה פרחא ועיי' מ"ש בעל למוד ערוך ברכות צד ט"ז : ויפה דקדק (שם י"ז.) מדברי רבינו וכשהן רכין שנראה דגם בצלף סופו להקשות דומיא דצנון וקורא (ברכות מ' סע"ב) וגם בה"ג (ט' ע"ד) מוכח כן ע"ש ובמהרש"ל בשם הערוך ואין כאן מקום לתמיה כמו שתמה בעל שריד שבערכין ע' צלף. ורוב דברי רבינו הובא באו"ז הלכו' סעודה סי' קס"ג ע"ש ומסיק . . . וכן הלכה דאביונות פרי . . ומברך עליהן בפה"ע וקפריסין לאו פירא . . ומברך עליהן בפה"א ע"ש ובשט"מ לברכו' מסיק צלף אילן קטן ונקרא בערבי אל קפא"ר . . . האביונות הוא הפרי עצמו והקפרים הוא כעין קליפה וכו'. וצלף הוא מל"ס שפי' על שם בקיעת הפרי (כמו פקעים) ובל"ע בהיפך האותיות לצף (אצף) והוא كبر، كبار (ועוד قبار) בל"י κάππαρις Kapperstrauch וכפי"מ לרמב"ם מעשרות פרוס אל נכר צ"ל ככב"י[5]) פקוס אל כבר — וכנ"ה בברכות ל"ו. ולפי גי' רבינו בע' אביונות ג"כ בעירו' כ"ח : וכ"ה בהעתקת פי' ר"ח לעירו' שם צלף נטעי אינש וכו' עיי"ע שת ה'. ירו' כלאי' ספ"ה ד"ל. תוספת' כלאי' ספ"ג הצלף ביש"א כלאים בכרם וכו' ע"ש ירוש' ערלה רפ"א ד"ס סע"ג רימון ושקמים וצלף. והקבוץ צלפין שבת ק"י. עיי' לעיל ובהערה 4 ופי' רבינו הוא הוא פי' הגאונים כמו שתראה בע' תמר ב' עש"ה ומ"ש] —

☞ **צְלָפְחָא** (Aal) עיי"ע צלבחא כי כן גרס בעל הערוך.

צֶלְצַל (צִלְצַל מל"מ בקבוץ צלצלים (Cymbel
כפ' ה' בשקלי' (מ"א) בן ארזא על הצלצל. כפ"ג בתמיד (ל' :) מיריחו היו שומעין קול הצלצל[6]). כפ' ב' בערכין (י"ג.) והצלצל לבד. גמר' (שם : מנהני מילי א"ר אסי דאמר קרא (דה"י א', ט"ו) ואסף במצלתים משמיע מצלתים[7]) תרי הוו כיון דחדא עבידתא הוו דעבד וגברא חד עביד בהו קרי להו חד. פי' צלצל שני גלילי נחשת ומכין זה את זה וקורין אותו צימבל"י ועוד קורין אותן פלושטר"י. *[אחי"ה כיון ללאי"ט cimbalo, plaustro וכפי' רש"י בדף י'. ד"ה צלצל ובדף י"ג : ד"ה עבידתא וקורין צינב"ש cymbal, cymbes. בירו' סוכ' ספ"ה דנ"ה ע"ג צלצל של מקדש של משה היה ושל נחשת היה נשבר ותקנוהו ולא היה מצלצל כמות שהיה. ותרג' וחליל (ש"א י', ה') וצלצלין, ושם י"ח, ו' תרג' ובשלשים : ובצלצלין ובתרג' תהלי' ק"נ, ה' צלצלָן — והפעל ירו' סוכ' הנ"ל מצלצל. ירו' תרומו' ספ"ח דמ"ו : ושרי מצַלְצֵל] —

צלצל[8]) (הורכב מן צֵל צֵל (schattige Bedachung
בהגדה דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ה.) עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורן של לויתן שנא' (איוב מ', ל"א) התמלא בסוכות[9]) עורו לא זכה לסוכה עושין לו צלצל[10]) שנא' (איוב שם) ובצלצל דגים ראשו כלו' צל מעל ראשו לא זכה לצלצל עושין לו קמיע פי' דבר הנקשר ותלוי בצואר שנאמר (שם כ"ט) ותקשרנה לנערותיך. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רגמ"ה אשר תחת ידי ונדפס בש"ס ווילנ' מתוך אותו הכ"י] —

צלצל (= צִלְצוּל מין חגורת אשה אולי מל"ר ויוני' האמצ' cilicium, κιλιάκια, κιλικία

---

1) כה"ג בפי' ר"ח הובא בשט"מ ועיי' ג"כ תוספות ב"ב ד"ה כגון ועיי' ג"כ הפשב"ע ע' צלף. 2) וכן מוכח מפי' ר"ח בשט"מ ע"ש. 3) עיי"ע שת ח'. 4) בדפו"ו בוטיטא אבל עיי"ע אביונות וע' בטיתא. 5) הובא בפפל"צ ללעף 264 ועיי"ע נצפה. 6) בנו"ג קול בן ארזה מקיש בצלצל ובירו' שקלי' פ"ח דמ"ח ע"ד והקיש בן ארזה על הצלצל ועיי' שהש"ר פ' כמגדל. ובירו' סוכה ספ"ה דנ"ה : מיריחו היו שומעין קול הצילצל. 7) וכ"ה בש"ס ובפסוק דה"י א' ט"ו, י"ט והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים ועיי' שם פ' כ"ח. 8) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע צלצול. 9) במקרא בשכות. 10) בנו"ג זכה עושין לו סוכה לא זכה עושין לו צלצל.

מכסה משער עזים) כפ' במה אשה בגמ' כובלת (שבת ס"ב:) ותחת הגורה נקפה (ישעי' ג', כ"ד) מקום שהיו הוגרות בצלצל נעשה נקפים. בר"ג דפ' ר' אליעזר אומר האורג (שם ק"ה.) הא למה זה דומה לאורג צלצול קטן שני הוטין ברחב ג' בתי נירין[1]. בס"ג דעירובין (ק"ג:) ובפ' כל הזבחים (י"ט.) א"ר יהודה בריה דר' חייא לא שנו אלא גמי אבל צלצול קטן הוי יתור בגדים. כפ' מקום שנהגו בגמ' א"ר מאיר (פסחי' נ"ה:) אפי' צלצול קטן ואפי' סבכה קטנה. בסוף מנחו' (ק"ט:) הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול. בב"ר פ' כ' (פי"ט) ויעשו להם הגורות: הגור הגורי חגורות צלצלין[2] קולסין[3] סבכין. *[אחי"ה בדפ"א אי' הסיום „פי' חגור" והיא הוספת ר"ב היא אף אם נעדר סימן ציור היד ובדפ"ע הראשוני' לי' ולי' בכ"י ערוך ובזה הענין ג"כ בסוטה ח': צילצול קטן ושם ובדף ט'. היא חגרה לו בצילצול לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושרו לה למעליה מדדיה ופירש"י בנדי"ל בלע"ז. וכ"ה בבמ"ר פ"ט אסת"ר פ' להביא: ביקשה ליכנס אפי' בצילצול כזונה ולא הניחו אותה. ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד חגרו צלצל. ור"ח בשבת ק"ה. פי' צלצול זה כמו אבנט ע"כ ורש"י פי' חגורה ובעירו' שם פי' אזור ובלע"ז בנדי"ל וכן לועז בשבת ס"ב: והוא ל"צ bandeau ובלאי"ט bandella = Binde — ואולי גזרת המלה מל"ר הנ"ל או יש לה שייכות עם ע' הקודם שע"י חגורה הערוה מכוסה ונצללה] —

צוּלְצָלָא (מל"ע صلصل Turteltaube) עיי"ע צצלא.

צְלַק (מל"ע صلق, سلق ענין פציעה spalten) בסוף חלומות דפי' הרואה (ברכות נ"ו:) עד דאצטליק רישיה. פי' צלחיה כלומר בקעו לשנים תרג' ויבקע (בראשי' כ"ב, ג') וצלח. בפ' העור והרוטב בגמ' המפשיט (חולי' קכ"ד.) התם דצלקיה מצלק הכא דעבדיה גסטרא. *[אחי"ה וכן פירש"י בברכות נחלק לשנים והביא זה דחולי' הנ"ל. אצטליק הוא באתפעל. וממנו השם עיי"ע הבא אח"ז] —

צַלֶּקֶת (מע' הקודם Narbe) בפ' מ' בנגעים (מ"ב) הזרו והיו אעפ"י שמקומו צלקת נידונין כעור הבשר. כפ' המדיר בגמ' כל המומין (כתובות ע"ה.) נשכו כלב ונעשה מקומו צלקת הרי זה מום. פי' „משתתרפא המכה וקרם עליה עור ולא נשאר אלא רושם המכה בלבד שמו צלקת כדאמרינן בתורת כהנים (תזריע פרשי' ה' פרק ו') יכול עד שיעשה צלקת ת"ל שחין (ויק' י"ג, י"ח) הא כיצד נתרפא ולא נתרפא"[4] פירוש אחר[5] נעשה מקומו שומא לבנה. בר"ג דפ' דם הנדה (נ"ה.) אמר בר רב אשי[6] בשר נעשה מקומו צלקת. *[אחי"ה ופירש"י שם רושם נראה בה חריץ או גומא ואין כולו חוזר ע"כ וכן פירש"י בכתובו' במהדורא קמא (הובא בשטי"מ כתובו') צלקת כמו דצלקיה מצלק לשון סדק ע"ש. וכנ"ה בספרא שם פרשי' ד' פרק ז' מכות אש (ויק' י"ג, כ"ד) יכול מורדות ת"ל מחית המכוה יכול עד שתעשה צלקת ת"ל מכות אש הא כיצד חיתה ולא חיתה וכ"ה בירו' פסחי' רפ"ז דל"א סע"א. אבל צרבת השחין (ויקרי' י"ג, כ"ג) מבואר בספרא במקום הראשון עד שתקרום כקליפת השום ועיי' ירוש' פסחי' הנ"ל אבל בתר"י ויקרא י"ג, כ"ג מתורגם צרבת השחין צולקת שיחנא ושם לפסוק כ"ח צולקת כואה וזה נגד הספרא הנ"ל — וכל הערך הזה שייך לע' הקודם וכן מוכח מפי' רה"ג שכלל כל הציונים של ע' הנ"ל בפי' של נגעים הנ"ל ע"ש] —

צם (= צִמְצֵם לדעת רבינו פי' מקשט sich schmücken ועיי' בפנים) בפסקא דשוש אשיש (פסיקתי דר"כ צד קמ"ז:) כיון שעמדו ישראל על הר סיני מצמצמין עצמה ככלה פותחין אחת וקומצין אחת פי' מקשטין. *[אחי"ה רבינו פי' כן לפי ענין ולא לפי משפט המלה כי צמצם דכאן הוא כמו בע' צמצם א' ענין דוחק ונ"ל פי' כלה ישיבה שמתקבצין שם פעמים בשנה עיי"ע כלה (ח"ד, רכ"ז) וכענין שאי' בברכו' ו': אגרא דכלה דוחקא ודרש וככלה תעדיה כליה (ישעיה ס"א, י') מענין כלה פי' ישיבה וכן ישראל קובצין ודוחקין עצמן בהר סיני לשמוע עשרת הדברות וכ"ה בשהש"ר פ' מה יפו ליפרע מאומות העולם שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצמצמין עליהן ככלה ובמ"כ פי' „מחוברים ומקושטים" והרכיב שני ענינים שונים והוסיף ומקושטים עפ"י פי'

---

[1]) בירו' שבת רפי"ג די"ד. צלצול קטן שארג בו שנים חוטין על רוחב ג' בתים חייב ועיי' תוספתי' שבת רפי"ב (י"ג).
[2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע צולצלין ובנו"ג צילצולין. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר וכ"ה בב"ר ובדפו"ו קולצין ועיי"ע קלס.
[4]) בנו"ג נרפא ולא נרפא אבל כגי' רבינו אי' בפי' רה"ג בסד"ט 27 אשר משם הועתק פי' רבינו. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע רק פירוש. [6]) כ"ה נכון בכ"י ערוך.

רבינו. אבל בכ"ז לבי נוקף כי מה זה פותחין אחת וכו' וכדאי' בילק' ישעי' ר' שס"ה בשם הפסיקת' ואולי לפי זה צמצם הוא מל"ע ضم ענין קישור וחבור ופירושו היו מקשרין עצמן בעשרת הדברות ככלה וכדכתי' (ישעי' מ"ט, י"ח) ותקשרים ככלה שפותחת קשוריה וקומצת אותן. ורמ"ל העתיק זה הע' ממקומו וכללו בע' צמצם ג'] —

צם (= צִמְצֵם מל"ע ضمضم הרהיב בנפש עוז an- (feuern, ermuntern בריש מגילת איכי (פתיחתי פי' כ"ג ד"ה וזכור) גם מגבוה ייראו מגבהו של עולם [1]) נתיירא אמר לא בעי אלא מצמצמא יתי ומעבד לי מה דעבד לסבי. ובלא האמינו מלכי ארץ. *[אחי"ה כלומ' זה המאמר אי' ג"כ באיכ"ר פ' לא האמינו ומ"כ פי' מה שפי' ונ"ל מל"ע הנ"ל וכנ"ה בסנהד' ע"ו: ההוא גברא דמצמצמא לחיותא דחבריה בשמשא ומתה וכו' פי' רודף וכובש] —

צם נ"ל מל"ע ظم קצץ (abschneiden ועשתה את צפרניה (דברי' כ"א, י"ב) תרג' ירו' (א') ותצמי ית טופרנהא — (א"ב גם זה יעיד שדעת בעל הערוך הוא כי התרג' המתיחס אל יונתן הוא תרג' ירו'). *[אחי"ה רמ"ל הוסיף אולי צ"ל תצמח (ועיי' בוקסט' שחשב כן) וטעות הוא כדמוכח מירוש' מ"ק פ"ג דפ"ב. והוה יתיב מצמי טפרויי פי' ישב ונטל צפרניו ומתורגם ועשתה עפ"י פי' ר"א תקוץ עיי' יבמות מ"ח. וספרי במקומו ועיי"ע עש] —

צם (= צום מל"מ ענינו מניעת מאכל ומשתה fasten ועיי' בפנים) בויק"ר אמר אל הכהנים סמוך לפרש' לעולם ה' דבריך (ס"פ כ"ח) לא את חמי [2]) גבר צאים בסקא ובתעניתא. *[אחי"ה לפנינו לי' ונראה שהיה כתוב לפני או אחר המאמר מה עשה נתעטף בטליתו ועמד בתפלה וכו' בס"פ כ"ח. ובדפ"א אי' בסיום הערך „פי' צם" והיא מהוספת ר"ב. וצאים הוא בינוני וכן ירוש' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד דהות ציימה, ירו' סוטה פ"ג די"ט. בתולה ציימנית מציימא (= מן ציימא) אובדת בתוליה [3]). ירו' דמאי פ"ב דכ"ו: אמרו ליה ציים, ירו' תענית פ"ב דס"ו. ר' יונתן ציים . . ר' אבין ציים וכו' עיי"ע ערב. ירו' חלה פ"א דנ"ז ע"ג צם תרין יומין, תרג' ש"ב י"ב כ"א. כ"ב. כ"ג צאים. תרג' ישעי' נ"ח, ג'. ד' אתון צָיְימִין תר"י ב' ויק' כ"ג. כ"ט דכמיסת למֵיצום ולא צָיְימָה ועיי' עוד תר"י א' שם. והשם צוֹמָא וכן בל"ס ובל"מ צום ר"ה י"ח: קרי להו צום וכו', ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד ושם מ"ח סע"א והלאה ירוש' חלה פ"א דנ"ז ע"ג ירו' ע"ז פ"א דל"ט סע"ב אסתר שני בתרג' ג', ח' צומא רבא. והושאל לכבש כחוש אימרא דצומא תמור' כ"ט רע"א. והקבוץ ירו' ביצ' ספ"ב דס"א ע"ד מן הצומות ומן התעניות בתרג' שני באסת' ט', ג' צוֹמָתָא ושם בתרג' אסתר צוֹמַיָּא ובתרג' שני ד', א'; ה', א' צומין] —

* צָמֵא (מל"מ פי' תאב לשתות (dursten כדברי רז"ל גם בהפעיל ספרי שופטי' פ' קצ"ט לא להרעיבה ולא להצמיאה וכו'.

צָמַד (מל"מ וכן בל"ס ובל"ע صمد פי' דבוק וחבור (zusammen = anbinden בפ' מי שמתו בגמ' ר' יהודה אומר (ברכות כ"ב רע"ב) אצטמיד חצביה דרב נחמן פי' נתחבר השבר שנשבר כלומר עלתה לו ארוכה. בפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ה מ"א רע"ז:) מכר את הצמד ולא מכר את הבקר פי' הצמד העול שצומד הבקר למושכו [4]). במגילת איכ' גדר דרכי: נקיי ספרא דמגדלא הוה צמיד עיית קינדלוי בערובתא וסליק לירושלם כלומר היה מטיב את הנרות — (א"ב בנוסח' דידן כתוב והאי ספרא דמגדלא הות מסדרא קנדליה). ולנשברת לא חִבשתם (יחזק' ל"ד, ד') תרג' ולתבירא לא צמדתון. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' להעתקת חבש עיי' ליחזק' ל"ד, ד'. ט"ז. ב"ב נ"ג. נתן צרור דצמד לה מיא פי' חיבר המים שבתוכו שלא יצא לחוץ עיי' המפרשים. במ"ר פי"ב אין צב (במדי' ז', ג') אלא צמודות והושאל בויק"ר פכ"ו והות צמידה אמרה לישן ביש פי' היתה אדוקה ומלומדת לספר לשון הרע. אתפעיל אצטמיד עיי' לעיל. ע"ז נ"ה. אולי כי מתברי ואתו כי מִצַּמְּדֵי. והשם צֶמֶד כל"מ זוג המקושר זה לזה ועוד עוֹל Joch ב"ב פ"ה מ"א תוספת' ב"ב רפ"ד ב"מ קט"ז. ובל"ס צָמְדָא ובדרז"ל צִימְדָא ב"ב ע"ז: והתואר צָמִיד מקוּשָׁר במ"ר פ"כ ויצמד (במדי' כ"ה, ג') נכנסין צמידים, ושם: כאדם צמיד במלאכתו] —

צֶמַח (פי' מל"מ גדול Gewächs והושאל בדרז"ל גדול בגוף של אדם כמו אבעבועות Blat- (tern, Blasen בפ' החובל (בבא קמא פ"ג: במשנה)

---

[1]) בנו"ג מגבוהו וכו'. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע את חמי. [3]) ועיי"ע צליונית. [4]) וכ"ה בפי' רגמ"ה.

עלו [1]) בו צמחים מחמת המכה חייב. בחלק בגמ' ר"ע (סנהד' ק"א.) נפקו ליה צמחי באנפיה. באלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ח.) העלה צמחים חוששין לה. פי' אבעבועות פי' היינו בועי — (א"ב במס' ע"ז פ' אין מעמידין (ל"ט.) חזו דהוה ביה צמחי פי' קשקשים קטנים). *[אחי"ה והוא בל"ס צֶמְחָא והקבוץ גם בחולי' מ"ח. דקיימי צמחֵי צמחֵי ובנטיעות הצְמָחִין ירו' שקלי' רפ"א דמ"ה ע"ד ולנקבה צימחָתָה ירוש' פיאה פ"ג די"ז ע"ג ועוד השם צמחונין (עפ"י משקל זרעונים) מעש' שני פ"ב מ"ג ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג ע"ג ולנקבה תוספ' מעשר שני רפ"ב צמחונות ונ"א צמחוניות — תרג' ירו' א' לדברי' ל"ב, ב' צמחוני ארעא] —

צָמַח (מל"מ ענין גדול בשער ועוד כל"ס צמח ענין הברקה glänzen) בהנתקין פ"י בנגעים (מ"ג) הצומח מציל מיד שער צהוב דק. בויק"ר [ריש קדושים תהיו] [2]) (פכ"ד) עם [3]) מצמוחיא [4]) דיומא — (א"ב ל"מ זה (יחזק' ט"ז, ז') ושערך צמח). *[אחי"ה מקרוב היה לר"ב להביא ושער שחור צמח בו (ויקרא י"ג, ל"ד) וכנ"ה מענין שער בתוספ' נגעי' רפ"ד היו בו שתי שערות צומחות, שם: אחת צומחת ואחת מבוצרת, והשם המופשט תוספת' נגעים רפ"ד להציל בצימוח והושאל לשאר דברים פסיקת' רבתי פמ"ו צמחה כפרתו, שהש"ד פ' מי זאת: עמוד אש צומח פי' זרח מזה בויק"ר הנ"ל מצמחיא דיומא. ומעשבים ירו' כלאי' פ"ב דכ"ז ע"ד מן דזרע צמחין, ירוש' מעשר שני ספ"ד דנ"ה ע"ג צמחין ובאיכ"ר פ' רבתי באפעל אינון מצמחין עשבין. הפעיל ספרי האזינו פ' ש"ז הצמיחו שלשה פסוקים] —

צמח (= צִימָח מל"ע صمخ פי' נזק באוזן (صماخ) am Ohr beschädigt sein) בפ' מומין אלו בגמר' הצימח והצימם (בכורו' מ"ד. במשנה) איזהו הצימח שאזניו קטנות צימם שאזניו דומות לספוג פי' „גדולות מקובצות ביחד. תנא (שם בגמ') אף הצימע מאן בעי צימע [5]) ואשתכח גדיא חזיזא פי' שאזניו תלויות לו למטה". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה בכורו' (קובץ כ"י אנגיילי' דף ק"ח.) ושם לי' אף הצימע. ובנו"ג במשנה הצומם והצומע ובתוספת' בכורו' ספ"ד הצומח והצומם . . צומח כל שאין לו אזנים צומם שאזניו מגופפות] [6]) —

* צֶמַח (שם פרטי) אחד משמות של משיח צמח עיי' ירו' ברכות פ"ב ד"ה. עיי' זכרי' ג', ח'. — כפר צמח עיי"ע כפר.

* צִימוּחַ (השם המופשט מן צמח das Sprossen, Wachsen) עיי' תרג' עמוס ז', א'; לישעי' מ', ל"א ועיי"ע צמח ב'. — צמחא, צמחונין עיי"ע צמח א' ועיי' תרג' בראשי' י"ט, כ"ה תר"י ב' לדברי' ל"ב, ב' והקבוץ תר"י א' שם כ"ט, כ"ב.

* צְמִי (מל"ס אֶצְמִי פי' שמע hören) תרג' אענך (תהלי' פ"א, ח') צמית יתך והשם צמיתא וכ"ה בתר"י א' לבראשי' כ"ה, י"ד להעתקת ומשמע אבל בתרג' דה"י א' א', ל' א"י וצייתא.

☞ צמייא (?) ירו' דמעשרו' פ"ק (דמ"ט.) משיבכר צמייא קייטא פי' המפרש מין פרי. *[אחי"ה אולי יש לו שייכות כדעת ה' לעווי עם ל"ע صمى מהר ללכת וא"כ איזה פרי הממהר להיות בשל] —

צָמַל (מל"ע صمل והתואר صميل קשה וחזק hart, fest) והושאל לדדי האשה שנתקשו ככר) פגה בחל וצמל (נדה מ"ז. ושם: תוספתי נדה רפ"ו) בע' בחל.

צמם, צמע פירשנו למעלה בצמח. *[אחי"ה עיי"ע צמח ג' ובדפ"ע ובכ"י ק"ט אי' כן אבל בכ"י ה"ב לי' כל עיקר בטעות] —

צִמְצֵם (מל"ע ضم ענין דוחק drängen, drücken) בפ' אלו הן הנשרפין בגמ' אלו הן הנהרגין (סנה' ע"ו:) כובש מנא לן אמר שמואל דאמר קרא או באיבה (במדבי ל"ה, כ"א) לרבות את המצמצם. בפ' כיצד אשת אחיו בהלכה ב' (יבמו' י"ט.) סבר לה כר' יוסי הגלילי דאמר אפשר לצמצם. בפ' ב' בבכורו' (י"ז.) תנן רחל שלא ביכרה וילדה ב' זכרים ויצאו ב' ראשיהן כאחת ר"י הגלילי אמר שניהן לכהן שנאמר (שמות י"ג, י"ב) הזכרים לה' גמרא (שם: ר"י הגלילי שמעינן ליה דאמר אפשר לצמצם. בפ'

---

[1]) כ"ה במשניות ובירו' ובנו"ג עלה. [2]) עיי"ע מגרף מכש פס ה'. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ובשרפ"ע ער. [4]) בנו"ג מצמחיא וכ"ה נכון מל"פ מצמחא עיי"ע ובכ"י ק"ט בט"ס מצומוחית. [5]) בנו"ג הצימח . . . צימח. [6]) ובכ"י אירפ' צומים . . צומת.

החולץ בגמ' המחזיר (יבמות מ"ו.) ארפו ליה וצמצמו ליה. בפ' עגלה ערופה בגמ' נמצא מכוון (סוטה מ"ה:) מ"ט דר' אליעזר קא סבר אפשר לצמצם פי' שוות בכוון שתיהן. בב"ר בס"פ מ"ו (מ"ה) וצמצמה פניה וראת שפחתה והיא לא ראת. במגילת איכה אני הגבר: למטרונה שכעס עליה המלך נטרדה חוץ לפלטין מה עשת הלכה וצמצמה את פניה ועמדה לה אחורי העמוד פי' כסתה. *[אחי"ה וכ"ה בשהש"ר פ' הסבי ותרג' ירוש' ב' כסתה (בראשית ל"ח, ט"ו) צמצמת אפהא. ותתכס (שם כ"ד, ס"ה) תר"י ב' ואתצמצמת ופי' כסתה רק בהשאילה כלו' דחקה הכסוי או הצעיף נגד פניה כי עיקר הוראת המלה ענין דחיקה וכנ"ה בב"ר פ"ה ויק"ר פ"י שהש"ר פ' אשכול צמצמן בין שני בדי הארון, ויק"ר פכ"ט פסיק' דר"כ צד קנ"ב. מצמצם שכינתו ביניהם למטה. ויק"ר ספי"א מצומצם ביניהן, שם פי"ד מצומצמים בו כגולם ועיי"ע צמת. — פסיקת' דר"כ צד קמ"ז: עיי"ע צם א'. גיטי' ז' סע"א מזונותיו מצומצמין, ירו' חלה פ"א דנ"ז סע"ד מצומצמין, ירו' שבת פ"ב ד"ה רע"א מצומצמות. ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג שתהא חמה מצמצמת בו. והושאל לדיוק רב והשגחה דווקנית וזהו אפשר לצמצם . . . אי אפשר לצמצם עיי' בכורו' ט'. י"ז. ושם: י"ח.] —

* **צִמְצְמַאי** (שם פרטי) שבת ס"ג רע"א בכ"י ש"ס בי גזא (בנו"ג בגזאי) דצומצמאי דמלכתא ובכ"י א"פ דצמצמאי ובנו"ג דצימצמאי.

צָמַק (מל"מ ענינו יובש trocken, hart sein, zusammenschrumpfen) בגמ' דפ' כירה (שבת ל"ז:) מצטמק ויפה לו אסור. בר"ג דפ' המצניע (שם צ"א.) הוציא כגרוגרת לאכילה וצימקה. בגמ' דפ' אין צדין בגמ' (ביצה כ"ו:) היה אוכל בענבים והותיר והעלן לגג לעשות בהן צימוקין, בפ' אלו טרפות בגמ' חרותה (חולי' נ"ה:) ת"ר איזו היא חרותה כל שצימקה ריאה שלה. בב"ר פ' ל"ב [1] (פל"א) וכל אשר בארץ יגוע (בראשי' ו', י"ז) יצמוק. *[אחי"ה ובדפ"א עוד פי' יבש והוא מהוספת ר"ב וכ"ה בתוספת' חולי' פ"ג שצמוקה, שבת צ"א. איזה פעמים: צמקה, ירו' תרומו' ספ"ב דמ"א ע"ד היתה צמוקה, כילו צמק וכו' עש"ה, ירוש' ערלה פ"א דס"א: בשלא צמקו. פיעל שבת ל"ח. ביצים מצומקות, ירו' מעשרו' רפ"ד דנ"א: פדיו וצימקו, ירו' נזיר פ"ו דנ"ה ע"ג צימיקו, ירו' פיאה פ"ז ד"כ: כרוב מצַמַּק, התפעל מצטמק שבת הנ"ל תוספ' שבת פ"ב (ג') וירו' שבת ספ"א ד"ד: ירו' תרומו' פ"ב דמ"א ע"ג. בינוני פעיל במקום השם צְמִיקִין (כמו ל"מ צִמּוּקִים) תרג' ירוש' א' ויבשים (במדי' ו', ג') וצמיקין, והוא צימוקים ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד, ירוש' תרומ' ספ"א דמ"א. ירו' שבת פ"ז ד"י: ויק"ר פל"ו ושם: צימוקין] —

צֶמֶר (מל"מ ובלא"ר עמר, עמרא Wolle) בהמבריך פ"ז בכלאים (מ"ב) ר"מ אומר אף צמר גפן אסור ואינו מקדש. פי' מוך ובלע"ז בנבאג. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ב"ר והוא בלאי"ט bambagia, Baumwolle ובדפ"ע בנבצי ובכ"י ה"ב בנמצי בכ"י ל"ד נבצי בכ"י ו"ו בנצבי הכל בטעות. ובפי' מהרימ"צ בכצי צ"ל במבצי. ובפי"מ להרמב"ם קוטון בל"ע قطن. ירו' כלאי' פ"ב דכ"ז ע"ד גפן הצמר, שבת כ"ז. צמר גמלים וצמר ארנבים, תוספת' שבת פ"ט (י') צמר גפן צמר כלך צמר גמלים צמר ארנבים צמר חיה שבים וכו', ירוש' מגילה פ"א דע"א: הצמרי (בראשי' י', י"ח) חמץ ויותר נכון בב"ר פל"ז הצמרי חמץ [2] ולמה הוא קורא אותה צמרי שהן עושין בצמר. שבת נ"ד. צמר לבן . . צמר נקי עיי"ע נקיא] —

צַמָּר פי' עושה בצמר או מוכר צמר Wollhändler, Wollzubreiter) בסוף עירובין (ק"א.) ר' יוסי אומר שוק של צמרים היה, בפ' כ"ט בכלים (מ"ו) חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחיים. *[אחי"ה וכנ"ה בעדיו' פ"ג מ"ד עיי"ע גלגל ה'. ב"ב פ"ט. עיי"ע זג ח'. תוספת' ב"מ ספי"א הצמרין והצבעין וכו' -- ירו' ב"ב פ"ח דט"ז. צמרים צ"ל מצרים] —

צָמַר (כמו בל"מ סמר ענין יקוד וחום heiss sein, erhitzen; צימרא Hitze, Erhitzung; צמִירְתָּא hitzig) בפ' מקום שנהגו בגמ' מושיבין שובכין (פסחי' נ"ה:) משום דאכתי לא פרח צימרא מיניה. פי' „עדיין החמות בה והיא תחמם הביצים" [3]. בפ' הכונס בגמ' ליבתו הרוח (ב"ק ס'.) ר' זירא אמר דצמרא צמורי. פי' חממא חמומי שלא נשף בשפתיו אלא פער פיו ונשף מן הגרון דהיינו רוח חם לפיכך אינו דומה לזורה ורוח מסייעתו. פ"א שלא היה מלבה בכל כחו אלא מנשם ע"ג האור

---

[1]) בכ"י ה"ב ודפ"ר פ' ל' ובדפ"ע פ"ז וצ"ל ל"ב. [2]) עיי"ע בח"ג, תל"א. [3]) הועתק מפי' ר"ח.

וליבתו הרוח[1]. בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (כ"ח.) האי אשתא צמירתא כמכה של חלל דמיא. *[אחי"ה ובפסחים כ"ה: פירש"י אישתא צמירתא הולי שקורין מלוי"י צמירתא חם כמו דצמרה צמורי בב"ק ס'. ע"כ והוא בל"צ mal de feu פי' חולי חמה עיי' פירש"י לע"ז הנ"ל ובדברי' כ"ח, כ"ב פירש"י קדחת אש של חולים מלמיוו"י בלע"ז שהיא חמה מאוד ועיי' לברכו' ל"ב. אשתא דגרמי. ועוד עיי"ע צמר = צִימְרָא] —

צמר (= צַמְרִיתָא Blasenstein אולי מל"ס צְמָרָא כבדות בעת השתן) בר"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה רע"א) קביל עליה שית בצמירתא פי' אבן שבמקום זכרות ואין יכול להטיל מים אלא בצער על כן בעידנא דעייל ר' לבית הכסא להטיל מים היה זועק. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"ב) לצמירתא[2]) ליתי ג' נטופייתא משחא וכו' עד ונעיין בחומרתא דנפקא מיניה דמעליא לכולהו צימרי פי' אותו אבן שיוצא ממנו כשיתרפא אם ישחוק אותו יפה וישתה ממנו יועיל לכל מיני אבן שבגיד[3]) וי"א לכל מיני קדחת וכן מפורש (שם) לצמרא[4]) ברא קדחת ששורף אותו מבחוץ לצמרא גוא[5]) קדחת ששורף אותו מבפנים. *[אחי"ה וכן פירש"י בגיטי' צמרתא אבן הגדילה בגיד ועוצרת השתן אבל כולה צמרי פי' חולי שקורין פיוור"י = fiévre פי' קדחת ובב"מ פי' צמירתא אבן שבמקום קטנים ע"כ ואולי נגזר מל"ס הנ"ל, כי בל"ע נקרא אותו אבן שבגיד حصاة ובל"פ سنك مثانه] —

צמר (= צִימְרָא כמו צמירתא עיי"ע צמר ג' Fieber- צְמַרְמוֹרוֹת; schmerzhafte Erhitzung (schauer) בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"א.) אעפ"י דמדוו וקיימי צימרא בעלמא הוא דנקיטא להו. פי' כאב. בהאשה פ"ט בנדה (ס"ג.) וכמין צמרמורות אוחזין אותה וי"מ סמרמורות מן (תהלי' קי"ט, כ"ב) סמר מפחדך בשרי. לבי סחרחר (שם ל"ח, י"א) תרג' לבי סמ־מר. *[אחי"ה בנו"ג בתרג' צמרמר ופי' רבינו הועתק מפי' רה"ג בנדה (בסד"ט 32) ושם הסיום וי"א מן צמארתא דקטנים ע"כ ובירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד ר' אחא הוה ליה צמרמורין וכצ"ל בירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד ושם בט"ס צמר מורין. ושהש"ר פ' דודי לי: חשש בצמרמוֹרָיָה ובנו"ג בט"ס בצמר מירייה] —

צָמַת (לדעת רבינו מל"מ אבל לי נראה מל"ע ضمد ענין חבור והדוק ואסיפה) בפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ו.) וכן שניטל צומת הגידים גמר' (שם) ממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין פי' ממקום[6]) שמתכווצין. חד אמר מיצמת צמתי ליה (חולי' צ"ג: עיי' פסחי' ע"ד:) עיי' בע' אומצא. פי' מצמת צמתי ליה גומרי לחתיכה ומייבשא ליה לדמא בגויה ואסיר וחד אמר משב שייבי ליה גומרי לחתיכה ומייצן ליה לדמי ושרי אלמא כל מיצמת מייבושי היא. בפ' החובל בגמ' שבת (ב"ק פ"ה סע"ב) צמתה ידו וסופה לחזור פי' כגון צמתו בבור חיי (איכה ג', נ"ג) והוא כגון צמקה שאינו יכול לעשות בה מלאכה ואילו בא למוכרו פוחתתו בדמים וסופה לחזור. בפ' האשה שהלך בעלה בגמ' ר' יהודה בן בבא (יבמו' קכ"א.) היכא דליכא מכה מיצמת צמתי. בפ' השולח גט בגמ' מי שחציו (גיטי' מ"ב.) היכי דמי דלא כליא קרנא כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופה לחזור. בגמ' דפ' ח' שרצים (שבת קי"ט.) מי שנגפה ידו או רגלו צומתה בחומץ[7]) ואינו חושש. בס"ג דפ' כל שעה (פסחי' מ'.) ר' יוסי אומ' שורן בחומץ וחומץ צומתן. פחדא צמית בעתותא מרפיא (סוט' כ': נדה ע"א.) במגילה איכה רבתי בגוים: ואיצטמיתינן לבשרא ושלחת בעי ולא הוי לך דניתן לך ואת בעי חמר ואיצטמיתינן ולא הוה לן דניתן לך ויהבינן לך מינה[8]). בחלק בגמ' עדת קרח (סנהד' קי"ט:) ההוא יומא דהוו מצטמתין קמת[9]) — (א"ב ובנו"ג תוב דאנא מצילנא לך) ואשקיתיה חמרא. בב"ר פרש' כ"ג (כ"ב) ועד דהומיה מצמתונין הוא משכח עיגולא ומהלך ביה. בויק"ר אמור אל הכהנים פ' מה יתרון (פכ"ח) ובפסיקת' דעומר (פסיקת' דר"כ צד ע':) ושאף צמים חילם (איוב ה', ה') מי דחק[10]) ממונן של סיחון ועוג משה וכל המצומתין לו וכו'. בילמדנו ואת יהודה (בתנחומא לי' וכן לי' בתנחומא הישן) מבעד לצמתך (שה"ש ד', א'; ו', ז') שהוא מצמתן לבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמאה. בירוש' דפ' אחרון בפיאה (פ"ח דכ"א.) ויהיו כ"ג עד דהוא מצמת לון הוא מסכן. *[אחי"ה פי' ענין יובש הדוק וחבור ע"כ והיא

---

[1]) וכנ"ה בפי' רש"י. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע לצמרתא. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע שבגיף. [4]) בנו"ג לצימרא. [5]) בנו"ג גיונא. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע מקום. [7]) בנו"ג ביין. [8]) בנו"ג אצטמטימתון ושם בענין משונה ע"ש. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע קמיה. [10]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב מי רחק.

מהוספת ר"ב ולי' בדפוסי' ראשונים ובכ"י ערוך. וכנ"ה בתוספת' פסחי' רפ"ב (ג') החומץ צומתן, שבת ק"ט. קא צמית ליה בחלא וכו' בהוראת הנ"ל ירושלמי פיאה פ"א דט"ו ע"ג אתת צמות לטחוניא [1]), ירוש' דמאי פ"א דכ"ב. גזר עליהון וצמתון, ירוש' סוט' פ"א די"ז: אזל וצמית ליה תרין תרין גוברין עד דצמת ליה מאתן גוברין וכ"ה בבמד"ר פ"ט. ירו' סוכ' רפ"ה דנ"ה. ב"ר פצ"ח מצמתא קהלא קומי ר' יוחנן, ירו' קידושי' ספ"ד דס"ו ע"ד ומצמית ליה פריטין וכו'. ב"ר ס"פ פ"ג אבותיך מצמתין ואת מבוזז. שהש"ר פ' הנך יפה: צמתך כשמצמתת [2]) שערה לאחוריה וכו', ושם נראין מצומדין וכו' צ"ל מצומתין, ושם כמגדל: המצומתין שככם וכו' פסיקת' הנ"ל איזה פעמי': המצומתין לו — ומהשם צמיתת: ירו' מעשרו' פ"ג ד"נ ע"ד ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ד אין צמית ביובל. והשם צוֹמת בקשֶׁור גידין פי' חבור ודבוק הגידין] —

צן (מל"מ צִנָּה ענין קרירות ובדרז"ל גם הפעל צָנַן (kalt sein בפ' ה' בדמאי (מ"ג) הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה. בהגדה דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד:) הרג [3]) את הזכר וצינן את הנקבה פי' מלשון (משלי כ"ה, י"ג) כצנת שלג ביום קציר. *[אחי"ה צונֵן (צוֹנֵין) הוא בינוני פסחי' ע"ו. צונן לתוך צונן . . חם לתוך צונן וכו', תוספת' חולי' רפ"ח חם וצונן . . חם לתוך צונן וכו', ירו' מעשרו' פ"ד דנ"א: תבשיל צונין, ביצ' כ"ב: תנור צונן, פסחי' מ"ו. תטיל בצונן, שם מ"ח: תלטוש בצונן, שם צ"ד: מעיינות צוננין וכו', ב"ר ספי"ב צונין קטוע מן צוננין הפכו חמין, ירו' שבת רפ"כ די"ז ע"ג צונין הפכו פושרין, מכילת' יתרו רפ"ד קרוב אדם אצלו נכוה רחק ממנו צנן וכו' עיי"ע שביל, ירוש' פסחי' פ"ד דל"א: שלא תיצן, ירוש' שבת רפ"ד ד"ו ע"ד מירתח רתיה ומיצן צוננה, שם: ספ"כ די"ז ע"ד שפוך צנינים על מאן דעדי ליה וכו', ירו' יבמו' פ"ד ד"ו. עד דלא תצנן, פ י ע ל ב"ב הנ"ל שבת נ"ג. לצננה הפכו לחממה, חולי' נ"ח: תוספת' חולי' פ"ג (ד') המצוּנֶנֶת, ב"ר פצ"ח וצינן דמו, שמ"ר פ"י ומצננות אותן, הָפעל ירו' הוריו' פ"ב דמ"ו ע"ד מיד הוּצן, פסחי' כ"ו: כ"ז. והלאה יוצן, ה ת פ ע ל ו נ ת פ ע ל סוטה י"א: שמ"ר פ"א מצטננות, יומ' ע"ז. נצטננו. שבת קכ"ט. ונצטנן — צִנֲנָא נזיר כ"ב: עיי"ע צנף א' גי' רבינו [4]) — והשם צִנָּה (כל"מ) ובדרז"ל צִינָּה, צינתה ירוש' שבת פי"ד די"ד ע"ג מתו בצנה וכו' דצינתה תמן וכו' עיי' ויק"ר רפי"ט, ירו' שבת פ"ג ד"ו: תפוג ציגתה, ירו' יבמו' פט"ז דט"ו רע"ד צפרתו הצינה, תוספת' אהלו' פ"ב ימות הצנה, ב"ר רפי"ט עיי"ע אכבית, ירוש' סנהד' פ"י דכ"ט ע"ג ישיזבינך מן הדא צינתא וכ"ה בויק"ר פט"ז, תר"י ב' וקר (בראשי' ח', כ"ב) ותרג' קרח (איוב ו', ט"ז) צינתא. ובקבוץ צִנִּים מל"מ ענין קרירות כתובו' ל'. הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים, שמ"ר רפכ"ה בקש צנים . . . בקש נחלים וכו', ירו' ב"ק רפ"ח ד"ו: שלג או צינים וכו' ושם ג"כ שלג או צינן] —

צִנָּא מל"ע صِنّ קופה נארגת (geflochtener Korb
בפ' אלו מציאות בגמ' ואלו חייב להכריז (ב"מ כ"ה.) הא בכובא וכיתנא הא בצנא ופירי. בגמ' דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' מ"ט:) ר' שמעון שקל צנא אכתפיה ואמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה. פי' היה מוליכה לבית המדרש ויושב עליה ומתכבד ממנה שאינו יושב ע"ג קרקע והוא כלי שדרך לשום שם פירות. *[אחי"ה וכנ"ה בתעני' ט': צנא דתמרי . . צנא דדובשא . . מלא צנא דסכיני וכו' ובפסחי' פ"ח רע"א מלא צנא סמא דמותא וכו', מגיל' כ"ח: צני דמלא ספרי, שם ז'. עיי"ע פלפל, חולי' נ"ז. עיי"ע נקר א'. ב"מ כ"ה. אוגנין לצנא ובתר"י א' צינא והוא הנכון עפ"י כתיבה ערבית תר"י כליך (דברי' כ"ג כ"ה) ולות צינך והקבוץ צִינַיָּא תר"י א' לדברי, כ"ו, ג' לדה"י א' ב' נ"ד] —

* צינא, צינה, צינתה עיי"ע צן.

* צִינַּבְרַיי (שם מקום Σενναβρὶς [5]) קרוב לטבריא) ואחד היא עם סנבראי ירו' מגילה פ"א ד"ע. עיי"ע. והתואר צינבריא ר' לוי צינבריא ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ד פ"ט דל"ט. ירוש' ע"ז פ"ב דמ"ב. והקבוץ ירו' מגיל' פ"ג דע"ד רע"א אורייתא דצנבראי ובדפ' קראט' בט"ס.

צני (= צִינִית, צִינִים, צִינִין, צִינֵי (= harte (Stein (Palme בר"ג דפ' אין עומדין (ברכו' ל"א.) מפום נהרא עד צינייתא [6]) דבבל בפ' אלו מציאות

---

[1]) וכצ"ל בירו' קידו' פ"א דס"א: ושם אי' מצוותא ובבבלי קידו' ע"א. ציווי. [2]) בנו"ג כשמצמת. [3]) בנו"ג סירס. [4]) ובנדרי' י"א: אי' בהיתרא. [5]) מלחמות של בן מתתיהו ג', ט' ז'. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בי צניתא.

בגמ' כלי אנפוריא (ב"מ כ"ד:) ההוא דיו דשקל בשרא ושדייה בצִינִייתא דבי מר מריון[1]) בחלק בענין נבוכדנצר (סנהד' צ"ו:) ותרגומו צינייתא דבבל. בר"ג דפ' עושין פסין (עירו' י"ט.) תני רבה בר מרי[2]) בדבי[3]) ר' יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהן וזו היא ששנינו בפ' לולב הגזול (סוכה כ"ט:) ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם. בר"ג דפ' הדר (עירובי' ס"ג.) רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי חזייה לההוא גברא דקא קטר[4]) חמריה בצינייתא[5]) בשבתא וכו' פי' היה קושר חמורו בדקל[6]). בפ' המוכר את הבית בגמ' ולא את מחיצת הקנים (ב"ב ס"ט:) קני לך דקלין ותאלין הוצין וצינין[7]) פי' „דקלין תמרים גבוהין תאלין שאר אילנות גדולים[8]) הוצין שאר אילנות קטנים צינין דקלים קטנים"[9]). *[אחי"ה ומשקל צינין אי' ג"כ בירוש' ב"מ ספ"ב ד"ח ע"ד קרדום מבקע בו עצים אבל לא צינים ועצי זית (עיי"ע צנם א') ובלא"ר צינית איכ"ר פ' פרשה מקל וצינית, ובקבוץ צינייתא סוט' מ"ו: צנייתא ב"מ הנ"ל ובל"ע صنو בקבוץ صنوان מין ממיני דקלים הם. ובענין בי צנייתא עיי"ע בזתא (ח"ב, ל"ה ומ"ש). תר"י א' לבמד' ל"ר, י"א ציני טוור פרזלא. ותרג' סנה (ש"א י"ד, ד') צינין. תרג' אם יעלו השמים (עמוס ט', ב') ואם יסקון בצינין דרמין ופרש"י בטורין רמין. ובתנחו' כי תשא סי' י"ג צנן (יהושע ט"ו, ל"ז) שהיא צינה עיי"ע צנן ומ"ש. צִינִית שבת פ"ו מ"ו עיי"ע צנת] —

* צִינְתָא (שם מקום) עירו' נ"ב. תהא שביתתי בצינתא עיי"ע בזתא וע' קודם לזה.

צָנַם (בל"ע صنم חזק וקשה השם צוֹנֶם, צוֹנָמָא וכן בל"ס (Fels, harter Stein כפ' ואלו עוברין בפסחי' בגמ' כיצד מפרישין (פסחי' מ"ז:) ראויות לכותשן כלאחר יד בצונמא וכו'. בר"ג דפ' לא יחפור (ב"ב י"ח.) הכא במאי עסקינן בצונמא. בס"ג דפ' המוכר את הספינה (שם פ"ט:) ת"ר אין עושין משקלות לא בשל עץ וכו' עד אבל הוא עושה של זכוכית ושל צונמא פי' אבן חזקה וקשה מאוד[10]). בפ"ק בנדה בגמ' אי זו היא בתולה (ח':) נמצא בה חרש[11]) אין זו בתולת קרקע צונמא הרי זו בתולת קרקע. *[אחי"ה צונמא הפכו חרסית עיי' במד"ר פט"ז אם של צונמא הם הם שמנים וכו' וכ"ה בתנחו' שלח סי' ו' (ובתנחומי הישן סי' י"ב) ועוד צוֹנָם ירו' ב"ב רפ"ב די"ג: ובצונם מותר ובתוספת' כ"י אירפ' ב"ב רפ"א בט"ס בצונן אבל בכ"י אירפ' בתוספ' ב"מ פ"ב לא צנם ולא זית צ"ל צינים עיי"ע צני ובנו"ג בט"ס צנון][12]) —

צָנַם (מל"מ פי' ענין יבשות (hart, trocken ועיי"ע הקודם לזה) בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכו' ל"ט.) פת הצנומה[13]) בקערה מברך עליה המוציא לחם מן הארץ פי' פרורה פתיתין בקערה ויצק עליה. פ"א צנימא[14]) יבשה ואינו יכול לאוכלה אלא בקערה במקפה. *[אחי"ה וכפ"א אי' ברש"י והוסיף לנכון: וכן צנומות דקות ע"כ ובאו"ז הל' בה"מ ססי' קמ"ז הביא פי' הערוך והקשה עליו עש"ה ובמ"ש בעל למוד ערוך ברכו' שם ליישב דברי רבינו. ופי' הראשון לועז עח"ק שנ"ב שניטל"ן בל"א [Schnittlein = Schnitteln] —

צנן (= צְנוֹן Rettig) בפ"ק בכלאי' (מ"ט) הטומן לפת וצנונות. בפ' במה מדליקין (שבת כ"ד:) ולא בשמן צנונות. בפ"ד במכשירין[15]) (מ"ו) צנון שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור. פי' צנון במים שבמערה ובלישנא דרבנן שמו פוגלא ובל' ישמעאל שמו פגול ובלע"ז ארמורשא. *[אחי"ה והוא בלאי"ט (ramolaccio =) armoraccio Meer-rettig ול"ע הנ"ל הוא فجل עיי"ע פגלא ובעוקצין פ"א מ"ב פי' רה"ג (בסר"ט 42) הצנון פי' פוגלא העגולים. וכפי' מהר"י במ"צ בכלאים פ"א מ"ה פי'

---

[1]) בנו"ג בצנייתא ובכ"י ש"ם בי צינתא, בי ציניתא ובכ"י ש"ם מינכען בי ציבתא והוא ט"ס ובהיפך בשבת קל"ט: צנייתא צ"ל צבתא. [2]) בכ"י ק"ט רבא בר מרי וכ"ה רבא בכ"י ש"ם א"פ ושם ולפנינו מריון ובכ"י ילק' (אצל ד"ס עירו' הנ"ל) דבי בר מריון וכ"ה בב"מ הנ"ל וכגי' רבינו אי' בסוכ' ל"ב רע"ב. [3]) בכ"י ק"ט ברבי. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ם וביתר המקומות אצל ד"ס ע"ש ובנו"ג אסר. [5]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ק"ט ודפ"ע בצנייתא ובדפי' שונצ' בש"ס בציניתא ושם בציניתא ד ד ק ל א וכ"ה ברי"ף ובתש' הריב"ש סי' רע"א. [6]) וכ"ה בפי' ר"ח בש"ס ווילנ'. [7]) בנו"ג וציצין וצ"ל כגי' הערוך וכ"ה בכ"י ש"ם ר' וכצ"ל בכ"י רגמ"ה אשר משם הועתק פי' רבינו. [8]) אבל עיי"ע תאל ומ"ש נגד זה הפי'. [9]) ע"כ מפי' רגמ"ה ושם אי' יותר נכון תאלין שאר אילני בחורין קטנים עיי"ע תאל. ועוד שם הפיוס כעין ציבייתא דבבל ע"כ מוכח שהוא ג"כ גרס צינין. [10]) ובפי' רגמ"ה ב"ב י"ח. פי' צונמא סלע חזק. [11]) בנו"ג חרס. [12]) ובפיוט לסוכות צנמון Dürre. [13]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע הצונמא. [14]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע צונמא. [15]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס במשקין.

צנון בבלי פוגלי לעז רדיצי יוני רפנין ע"כ והוא radice בלאי"ט Meerrettig וכן פי' רבינו מלת נפוס עיי"ע נפס בל"י ῥάφανίς, ברכות ל"ו. עיי"ע פגלא, שם נ"ז: לא צנון ולא חזרת עיי' תוספו' ע"ז י"א. ד"ה צנון, והקבוץ צנונות שבת הנ"ל ותוספת' שם רפ"ב מעשרו' פ"ה מ"ב] —

צנן (שם מקום נדרש מן צִנָּה פי' סלע וקשה כסלע (Fels, felsig בילמדנו בכי תשא (תנחו, שם סי' י"ג) צנן וחדשה ומגדל גד (יהושע ט"ו, ל"ז) צנן[1]) שהיא צנה, חדשה שהקב"ה עתיד לחדשה לעתיד לבוא מגדל גד שמשם הקב"ה יוצא ומגדר משתיתן של אומות העולם[2]), צנינן דקיקין תר"י צנומות דקות (בראשי' מ"א, כ"ג) — (א"ב בנוסחאו' שלנו תר"י נצן לקיין). *[אחי"ה בכ"י ק"ט הוא ע' בפני עצמו ושם ובדפ"ר לנכון צנִינָן דקִיקָן (ל"ג) ולא כבדפ"ע אחרי' צנינין דקיקין. וא"כ כפי ג' רבינו ל"מ צנומות כמו בל"ע صنم פי' חזק כסלע והוא הוא צנן עיי"ע צנם] —

צָנַע (מל"מ פי' עושה מעשים טובים בסתר ובענוה (fromm, keusch sein בפ"ו בדמאי (מ"ו) וצנועי בית הלל היו נוהגין כדברי בית שמאי. גמרא ירושלמי[3]) (ירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ד) מהו צנועי כשירי אמר רבי חסדא כך שנינו שהכשר נקרא צנוע. בס"ג דעירובין (ק':) מלפנו מבהמות ארץ (איוב ל"ה, י"א) זו פרדה[4]) שכורעת ומשתנת[5]) ומעוף השמים יחכמנו (איוב שם) זה תרנגול שמפייס ואחר כך בועל, למדנו צניעות מחתול פי' שבועל בצנעה[6]) פ"א שמכסה צואתו[7]) גזל מנמלה שמכינה לחמה בקיץ[8]) ואין נכנסין לחור שאינו שלהן לגזול, עריות מיונה כל זכר הולך אצל אשתו ולא אל אשת חברו[9]). בפ' כיצד הרגל בגמ' דסמוך איזהו מועד (ב"ק כ"ג:) א"ל (אביי) [צ"ל לאביי] זיל אצנעינהו[10]) פי' „הזהר לבעליהן שישמרו אותן והושיבו אביי יאמרו בעליהן יגדור גדר לשדהו"[11]). — (א"ב ל"מ זה (משלי י"א, ב') ואת צנועים חכמה וענין קרוב לזה תרגום הניחו לכם (שמות ט"ז, כ"ג) הצניעו לכון). *[אחי"ה צ"ל אצנעו לכון אבל גם במתורגמן הצניעו לכון והרבה כ א פ ע ל בתרג' עיי' תרג' שמות ט"ו. ל"ג. ל"ד; לויק' ט"ז, כ"ג; לבמד' י"ז, כ"ב; י"ט, ט' וזולתו. ב"מ כ"ה: אצנעינהו, ושם מצנעי. ב"ב כ"ד. אצנועי בגויה לא מצנעי ובהפעיל שבת צ': המצניע לזרע וכו' שם צ"א. כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו וכו' ע"ש, במד"ר פ"א אשה שמצנעת עצמה וכו' בינוני הָפעל תרומו' פ"ח מ"ח בכורו' ל"ג: ירו' פסחי' פ"א דכ"ח. מקום המוצנע. אתפעל כ"ב ס'. מצינו לאצטנועי מינך ע"ש ועיי' תר"י א' לבראשי' כ"ז, כ"ה; לשמות ט"ז, ט"ו. ובפעל כ"ב נ"ח. אמאי לא צניעת באסורא בינוני פעול צָנוּעַ נדה י"ב. כל המקיים דברי חכמים נקרא צנוע. ברכו' ס"ב. צנוע בבית הכסא. ושם צנוע באורחותיו, והקבוץ צנועים, צנועין ברכו' ח': יומ' ל"ט. מעשר שני פ"ה מ"א ב"ק ס"ט. קידו' ע"א. תוספת' סוט' פי"ג. שהש"ר פ' שניך, ושם לנקבה צְנוּעָה יומ' נ"ד. מגיל' י': ב"מ פ"ז. שבת נ"ג: כמה צנועה אשה זו וכו' והקבוץ צנועות כתובו' ב': ג'. נדה י"ב. ובבינוני פעיל צְנִיַע כתובות ס"ב סע"ב, מנחו' מ"ג. אינש צניעא והקבוץ צניעין, צניָען תר"י א' לדברי' י', ה'; לרות ד', א' לנקבה שבת ק"מ: צְנִיעָתָן, השם צְנְעָא, צְנְעָה מ"ק י"ב סע"ב, בחבור עם בי"ת בצינעא הפכו בפרהסיא ע"ש ביצה ט"ז. מ"ק כ"ד. סנהדרין ע"ה. פסחים קי"ג. תוספתא עירובין פי"א (ח) למ"ק רפ"ב והשם המופשט צְנִיעוּת, צְנִיעוּתָא מגיל' י"ג: ברכו' ס"ב: שבת קי"ג: ב"ק פ"ב. עירו' כ"ו. פסיקת' רבתי ר"פ מ"ה אין לך חבה לפני המקום מן הצניעות, שהש"ר פ' כמעט מבואר גלי צמתך (ישעי' מ"ז, ב') פרשי צניעותך וכו'] —

צְנַע (קרוב לענין הראשון פי' הסתר דבר -ver (borgen, im Geheimen halten בפ"ק בקידו' בגמ' וחכמים אומרים בכסף[12]) (כ"ה רע"א) סבי דנזוניא[13]) לא אתו לפרקיה דרב חסדא א"ל לרב המנונא זיל צנעינהו פי' לך געור ופגע בהון נזוניא שם עיר וקרובה לסוריא וכשאמרו לו קרנונא חס ושלום לא ביזוהו אלא אמרו לו וכי הדגים חמין הן קרים הן קרנונא ראוי לומר לך[14]). בפ' בנות

---

[1]) בשמ"ר פ"מ בט"ס צנה. [2]) בנו"ג משכנותיהן ומשתותיהן וכו'. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב. [4]) בנו"ג פרידה. [5]) ובנו"ג עוד כמים אבל בכ"י ש"ם ובילק' איוב ל' ועיי' ד"ס שם. [6]) וכ"ה בפי' ר"ח. [7]) וכ"ה בפירש"י. [8]) וכ"ה בפי' ר"ח ואין נכנסין וכו' ל' שם. [9]) ועיי' פי' ר"ח לעירו' בש"ס ווילנ'. [10]) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס ה' (ד"ס ב"ק צד כ"ג.) זיל צנעינהו וכ"ה בריא"ף כ"י ובראי"ש דפו"ו ובנו"ג זיל אימא להו למרייהו דליצנעינהו ועיי' קידו' כ"ה. [11]) הועתק מפי' ר"ח ושם דבעליהן ובכ"י ק"ט לבעליהן וצ"ל דבעליהן. [12]) כ"ה בכ"י ערוך. [13]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע דנוזניא. [14]) מתוך פי' ר"ח הובא בתוספו' קידושי' שם בקיצור מוכח שזה הפי' שייך לר"ח ועיי' יוחסי' השלם ע' רב המנונא צד 130 שהביא פי' הערוך ועוד שם צד 131 ורש"י פי' קרנונא יושב קרנות.

כותים בגמ' המקשה (נדה ל"ו סע"ב) כי קא ניחא נפשיה דרב א"ל לרב אסי זיל צנעיה פי' מונעהו מזה ואי לא צאית גדדיה כלומר אם אינו מקשיב וחוזר בו מנעהו בהכאות ופצעים מלשון לא תתגודדו (דברים י"ד, א'). *[אחי"ה עיי' רש"א בחי' אגדות שמקשה על פי' רבינו ומ"ש בתירוץ השני שהוא כפתור ופרח כמו שהעיר כבר הגרי"ב בהשפב"ע. ולשון צניעה ענין סתר הוא והוא לשון נדוי כדאי' במ"ק י"ז. הכבד ושב בביתך עיי' פירש"י בקידושין ושם הגי' הסגר ושב בביתך] —

צנף (מל"ע صنف קצה ושפת הבגד וכדומה Wip-fel, Zipfel) כנפי בגדיהם (במדבר ט"ו, ל"ח) תר"י (ב') צנפת גוליהון, על ארבע כנפות כסותך (דברי' כ"ב, י"ב) [תר"י] (ב') על ארבע צנפת גוליכון. בר"ג דפ' מי שאמר הריני נזיר ושמע (כ"ב:) הרי עלי כבשר זבחי שלמים מהו כי מתפיש אינש בעיקרא מתפיש או דילמא בצנפא מתפיש פי' בעיקרא בשורש והיינו קודם שנזרק הדם בצנפא בענף. בראש אמיר (ישעי' י"ז, ו') תרג' בריש צנפא [1]) והיינו לאחר שנזרק הדם. ס"א בצננא [2]) פי' בעיקרא קודם שנזרק הדם שאסור באכילה ובהנאה וכן נמי האי בשר חולין בצננא כמו שהן בסוף לאחר זריקה דמותר באכילה אף האי נמי מותר באכילה וצננא לשון צונן הוא כדבר שהוא חם לכתחלה כלומר חם ואסור ומצטנן ומותר [3]).

צָנַף (פי' צהל wiehern) בר"ג דפ' כיצד הרגל (ב"ק י"ח:) סוס שצנף וחמור שנער. בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' מן התמחוי (קי"ג.) ואל תדור במתא דלא צניף בה סוסיא. בר"ג דפ' אותו ואת בנו (חולי' ע"ט) עבי קליה בר חמרא צניף קליה בר סוסיא פי' נעים דק כמין צהל. *[אחי"ה פי' צנף כמו נער בל"פ جنبيدن sich räuspern ושאגת סוס נקרא צניפה ושל חמור נעירה עיי' ב"ק הנ"ל קידושי' כ"ד: אבל נאמר ג"כ על צפצוף עופות בתרג' שני באסתר א', ג' וצניף צניפא. תרג' ישעי' י"ג, כ"ב ויצנפון חתולין עיי' רד"ק בדפו"ו ובנו"ג וינצפון] —

* צינוק עיי"ע צנק.

* צינורי (?) פסיקת' רבתי ר"פ כ"ד כל דאכיל צינורי מן קיסר יהב בי (מכה) [סכה] דפדן ובבמד"ר פ"ח כל דאכיל צינורא מן קיסר וכו' לפע"ד צ"ל ציבורי פי' מל"ר ciboria מאכל ומזון ועיי"ע ציברייה.

צנר (= צִינוֹרָא, צִינּוֹרָה בל"ס צֶנָּרְתָה וו כפוף ומזלג krummer Haken, Gabel ועיי' עוד בפנים) כוס שבלע את הצינורא (כלי' פ"ו מ"ח) כבר פי' בע' כוש שלישי. מחטין וצינורות בר"ג דפ' חומר בקודש (חגיג' כ"א:) שמא [4]) יטביל בהן מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד. בכלי מתכות פי"א בכלים (מ"ט) צינורא טהורה העשויה כמין אשכול ונפרק טהור. פי' מנהג ארץ ישראל לעשות נזמי זהב באזניהם ועשוין ד' או ה' חתיכות שיהו כמו אשכול נזם כמו זה מקבל טומאה אבל אם נפל לארץ ונפרק נטהר ונזם העשוי כקדירה מלמטה וכעדשה מלמעלה וזה צורתו: [5]) בפי"ג בכלי' (מ"ה) צינורא שפשטה טהורה חזר וכפפה טמאה. „פי' ברזל שעל הכוש שטוין בו" [6]) היתה כפופה שיתפוס החוט ואחר כך פשטה. כפ"ק ביומ' בגמ' ומתקינין לו (י"ב סע"א) לובש שמונה ומהפך בצינורא פי' מהפך במזלג אברין של תמיד בשחר. תרג' מזלגותיו (שמות כ"ז, ג') צינורייתיה. ר"ח ז"ל פי' עצי נורא. *[אחי"ה וכ"ה באמת בפי' ר"ח ביומא (בש"ס ווילנא) והובא בתוספו' סנהד' י"ד: ד"ה צינורא ע"ש ג"כ פי' ראשון בערוך וכן פירש"י שם מזלג ועיי' ג"כ שבת צ'. מנחו' ק"ז. ובפי"מ להרמב"ם כלי' פי"א פי' ג"כ מזלג והוסיף ולפי שהוא מעוות קורא אותו צינורא ע"כ והוא כל"ס הנ"ל ומה שפי' רה"ג ואחריו רבינו ברזל שעל הכוש שטוין הוא כל"ע صنار. ובתוספת' כלים ב"מ רפ"ג צינורה ובכ"י אירפ' צינורות עיי"ע מרדה ב' וכ"ה צינורה ירו' שקלים ספ"ו ד"נ: ב"ר פע"ד אפי' מחט אפי' צינורא לא מצאת [7]), והקבוץ צינורות חגיג' הנ"ל ובכ"י ש"ס צינוריות וכ"ה שם כ"ב. ובירו' יבמו' פי"ב די"ב: צינורין ובתרג' הנ"ל צִינוֹרָיָתָא] —

צנר (= צִינוֹרָא פי' חור שבדלת Loch der Thür-schwelle) בר"ג דפ' מי שמתו (ברכו' י"ח:) א"ל זוזי היכא א"ל זיל שקלינהו מתחות צינורא

---

[1]) בנו"ג ענפא. [2]) וכ"ה לפנינו ובריב"ן בצינגא. [3]) ובנדרי' י"א: גרס לישנא בהיתרא. [4]) כ"ה נכון ג"כ בכ"י ובפי' ר"ח ובנו"ג בט"ס שלא. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובכ"י ו"ו א' ובי' אי' ג"כ הצורה בפי"מ להרמב"ם בכלים שם ובדפ"ע לי' הצורה וכן זה צורתו. 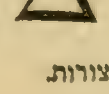 ובכ"י ל"ד לי' חוץ היאורים ובכ"י ב"ר מדפ"ר צ"ל כגיי ועיי' התיבות הילק' [6]) הועתק מפי' רה"ג בכלי' שם. [7]) שם פמ"ב צנורת לך לך ר' ע"ב צורות.

דרשא. בפ' כל כתבי הקודש בגמ' כיצד נפלה דליקה (שבת קי"ט.) ומשלם להו אצינורא דרשא. בר"ג דפ' מציאות האשה (כתובו' ס"ז:) מר עוקבא הוה שדי לההוא עניא ד' זוזי בצינרא דרשא. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט.) ונגבי שב אומצי משב בתי [1]) ונפקינהו נהליה אצינורא דרשא. דילמא בכוצינא דריחיא אי נמי בצינורא דרשא (פסחי' צ"ד:) כבר פי' בע' כצין (ב'). הציר והצינור והקורה והמנעל (מ"ק י"א.) כבר פיי בע' צר (ה'). *[אחי"ה והקבוץ תוספת' כלי' ב"מ ספ"ב צינורות התוספות את הריחיים וכו'] —

צנר (= צִנּוֹר בל"מ מרזב וקילוח מים Kanal, (Rinne, Aquäduct האי תגרא דמי לצינורא דבידקא כיון דרווח רווח (סנהד' ז'.) עיי' ע' בדק. פי' מרזב של מים. בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את הבית מכר את הדלת (ב"ב ס"ה:) ת"ר צנור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה. בר"ג דפ' כל הבשר (חולי' ק"ה.) ח ז א [2]) צינורא דבידקא בארעיה פי' אמת המים. *[אחי"ה וכנ"ה בב"ב נ"ט. צינור המקלח מים, תוספ' עירו' פי"א (ח') צינור המקלה לרה"ר וכו', ירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: צינור שמימיו מקלחין, תוספת' מעשר ראשון ספ"א קולט מן הצנור תוספ' עירו' פ"ט (ו') צינורו של פלוני מקלח מים וכו', מקואות פ"ד מ"א (ירו' שבת פ"א ד"ג סע"ג) המניח כלי' תחת הצנור, שם מ"ג החוטט בצינור לקבל צרורות, ירו' מ"ק פ"א ד"פ: החוטט בצינורה, הקבוץ ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג משכו צינּורות דם בלודקיא. תוספת' שבת ספ"ז (ח') והמשיכו . . בצינורות יין ושמן] —

צנר (= צִינּוֹר Wasserstrahl, spritzende Flüssig-(keit בפ' מפנין בר"ג (שבת קכ"ז:) אמרנו שמא נתזה צינורא מפיה על בגדיו של ר' בסוף טהרות (פ"י מ"ו) מי שהיה עומד ומדבר על שפת הבור ונתזה צינורא מפיו בבור. בר"ג דפ' הוציאו לו (יומי מ"ז.) ספר עם ערבי ונתזה צינורא מפיו על בגדיו. בר"ג דפ' חומר בקודש (חגיגי כ"ג.) ומשום צינורא דעם הארץ. פי' ניצוץ של רוק. *[אחי"ה ובפי' ר"ח בחגיג' הועתק צינורא של רוק וכ"ה בירו' יומי פ"א דל"ח ע"ד נתזה צינורא של רוק מפיו על בגדיו. ועיין מ"ש רש"ב בתנחומ' הישן פ' אחרי סי' ט' אות קכ"ט ועיי' בענין המעשה דיומ' הנ"ל ג"כ בתוספת' פ"ג דיומ' וירו' מגיל' פ"א הל"י והוריו' פ"ג הל"ב במד"ר פ"ב פסיק' דר"כ צד קע"ד אבדר"נ פל"ה ועוד עיי' מ"ש בתש' מהר"ץ חיות י"ג וי"ד באמרי בינה ומ"ש בעל שריד שבערכין] —

צְנִית (מפעל צנן ענין קישוי ברגל Verhärtung, (Beule am Fuss מאי צנית בת ארעא (שבת ס"ה.) פי' לשחין קורין בל"ע אלבתר [3]) ובל' ארמי בת ארעא [4]). ירושלמי (פ"ו ד"ח ע"ג) צנית פודגרא כבר פי' בע' בת ארעא [5]).

צע (עיקרו יָצַע מל"מ עיי"ע) בפ' אלו קשרים (שבת קי"ג.) מציעין את המטות מלילי שבת ללילי שבת. בר"ג דפ' ד' מיתות (סנהד' נ"א.) כך היא הצעה של משנה זו. בפ' מי שמתו בגמ' בעל קרי (ברכו' כ"ב.) שונה הוא ב ר ג ל י ו ת [6]) ובלבד שלא יציען פי' שלא ילמד לאחרים כשהוא בעל קרי ודבר זה אנו לומדין מקל וחומר מסיני אם ללמוד אסור ללמד לא כל שכן. *[אחי"ה ובפירש"י בע"א ע"ש ומה שיש להשיו על פי' רבינו עיי' למוד ערוך ברכו' צד י' ומ"ש עפ"י תוספ' ר"י החסיד — והשם צוּעָה (= יְצוּעָה) ירו' כתובו' פ"י דל"ג ע"ד] —

צע (= צָעָא בל"ס קערה (Schüssel משתי מיא בצעא [7]) (פסחי' קי"א:) עיי' בע' (בדק) [צ"ל ברק] (א'). בפ"ק במגיל' בגמ' קראו את המגילה (ז':) קריבי לי שיתין צעי דשיתין מיני ק ד י ר ה [8]) ואכלי. פי' „קערות במיני מטעמים" [9]). צעי חקלייתא (ביצ' ל"ב.) עיי' בע' ע ר ן. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע עדן. ודע כי בדפ"ע בציון צעי וכו' הוא ערך בפני עצמו ואינו נכון כי הוא הקבוץ מן צעא וכ"ה במגיל' הנ"ל והיחיד עוד במגילה שם ובעאי למיכם צעא אבתרא. פסחי' הנ"ל עיי"ע חצב ב' חולי' מ"ז: עיי"ע קניא] —

* צָעַד (מל"מ ענינו דריכה בנחת (schreiten תעני' כ': לא צעדתי בפני מי שגדול ממני. הפעיל ברכו' כ"ט: תצעידני לשלום. והשם המופשט צְעִידָה ירו' סנהד' פ"י דכ"ט. במ"דר פ"ד על כל צעידה וצעידה. ב"ר פצ"ח דרש בנות צעדה (בראשי' מ"ט, כ"ב) צעידה בתורה מהו צעידה פרשה.

* צוּעָה (Lager, Decke) עיי' סוף ע' צע א'.

---

[1]) כ"ה בדפו"ו ובכ"י ק"ט ובדפ"ע ליי. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע האי. [3]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ק"ט ג"ג ודפ"ר וכ"ה נכון עיי"ע בת ארעא ובדפ"ע מפיזי והלאה אלכתר ועיי"ע הנ"ל. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וב"ר ובדפ"ר אבל בשדפ"ע כתארא. [5]) היינו ששם פי' בת ארעא וצנית. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע ברוגליות אבל עיי"ע רגלא. [7]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בצעי. [8]) כ"ה בכ"י ערוך ובש"ס ובדפ"ע לפרא [9]) כ"ה בפי' ר"ח במגילה.

צעצע (= צַעֲצוּעִים מל"מ צעצעים = צאצאים (junge Kinder בס"ג דפ' המוכר פירות לחברו (כ"ב צ"ט.) תניא אונקלס הגר אומר כרובים מעשה צעצועים היו פי' כמו צאצאים כלו' שדומין פניהן לנערים דלהכי נקרא שמו כרוב כלו' כרביא כילד". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב כ"י שלי אשר ממנו נדפס בש"ס ווילנ'] —

צָעַק (מל"מ נרדף עם זעק (schreien, anklagen בפ' מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ':) ושאר כל מיני פורעניות כגון היכוך חגב צרעה לא היו מתריעין אלא צועקין[1]). לעזרה אבל לא לצעקה (תעני' י"ד. י"ט.) כבר פי' בע' עזר. *[אחי"ה וכנ"ה ביומ' ס"ט. ר"ה י"ז: ב"מ ע"ה: ע"ז י"ז. מנחו' נ"ג: תמורי ט"ז. נפעל ב"ק צ"ג. נִצְעַק. צעקת לגימה עיי"ע צקלג] —

צָעִיר (מלשון צַעַר וצעיר כמו צוֹעֵר פי' מצער (der Quälende בפ' ב' בערכין (י"ג:) וצעירי הלוים היו נקראין. גמ' (שם) תנא וסועדי הלוים היו נקראין "כלו' מסייעי הלוים בשיר ותנא דידן כיון דקטנים קולן דק והגדולים קולן עבה משום הכי קרו להו צעירי הלוים"[2]) — (א"ב ל"מ (איוב ל"ב, ז') צעיר אני לימים). *[אחי"ה כבר הוכיח הגרי"ב בהפשב"ע טעותו של ר"ב שאינו עולה פירושו יפה עם סוגית הש"ס ובנו"ג וצערי וכן רוצה להגיה צערי או צוערי הלוים בדברי רבינו ובמשנה שבמשניו' אי' צוערי אבל בפי"מ להרמב"ם אי' כגי' רבינו. וה' גייגער (מ"ע ח"ה 71) האריך בפי' צוער או צעיר להוכיח שפי' Hirtenjunge והגהתו סוערי יש לה סמך בגי' רגמ"ה הנ"ל — ובינוני פעיל כאן מובנו פעל יוצא (ועיי' המפרשים שהביא הגרי"ב) והוא כמו צוער. מכילת' משפטי' פרש' ט"ז מעמו (שמות כ"ב, י"א) להוציא[3]) את הצוֹעֵר. ברכו' י'. מצערי ליה טובא, שם כ"ז: נצעריה, צעריה. יבמו' ס"ג סע"א קא מצערא ליה, כתובו' ח': צעורי קא מצער ליה, ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג לצעורי רבכון. פיעל נזיר כ"ב. ציער עצמו מן היין וכו'. התפעל נתפעל סוכ' כ"ו. ע"ז ג': מִצְטַעֵר פטור ובו' תוספת' מעשר שני פ"ה היה מצטער יומ' י"ט: הייתי מצטער, יבמו' קכ"א. ירו' יומ' רפ"ח דמ"ד ע"ד ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד ירו' מגילי ספ"א ד"ע ע"ד ספרי ברכה פ' שנ"ד. אתפעל אִצְטַעַר סוכה נ"ב סע"א ומצטער, שבת ק"מ: עד דמצטערן. תרג' יעצב (קהל' י', ט') יצטער בהון, תרג' כמתאננים (במד' י"א, א') כמצטערין] —

צַעַר (מע' הקודם (ובל"ע صغر פחיתת ערך ובל"ס צערא כאב (Qual, Schmerz ובושת ורפוי שבת ונזק נזק מנלן גרסי' בר"ג דפ' החובל (ב"ק פ"ד.) אתיא תחת תחת (שמות כ"א, כ"ה) כתיב הכא עין תחת עין וכתיב התם (דברי' כ"ב, כ"ט) תחת אשר ענה באונס מה התם ממון אף כאן ממון יליף אדם מאדם ונזקים מנזקים. רפוי ושבת מפורשין רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כ"א, י"ט), צער[4]) גרסינן נמי[5]) בר"ג דפ' החובל (ב"ק שם) ובס"ג דפ' כיצד הרגל (שם כ"ו:) פצע תחת פצע (שמות כ"א, כ"ה) ליתן צער במקום נזק. בושת בס"ג דפ' כיצד הרגל (שם כ"ז:) ושלחה ידה והחזיקה במבושיו (דברי' כ"ה, י"א) אינו חייב על הבשת עד שיהא מתכוין — (א"ב תרג' ארבה עצבונך (בראשי' ג' ט"ז) אסגי צעריכי וענין אחר קרוב לזה תרג' ריש וקלון (משלי י"ג, י"ח) מסכנא דאית ליה צערא). *[אחי"ה והרבה בתרג' משלי עיי' תרג' שם ג', כ"ה; ט', ז'; י"ב, ט"ז; צער בעלי חיים ב"מ ל"א. ל"ב. ל"ג. שבת קכ"ח. ועוד עיי' סנהד' י"ט: צער גידול בנים, סוט' מ"ח: שרוי בצער, ב"ב ט"ז: בשעת צערו. ברכו' כ"ח סע"א לישנא דצערא, ב"מ ל"א סע"א צערא דמרה . . צערא דידה, ב"ר ספנ"ב צערו של איש מרובה מצערה של אשה, שם פפ"ב מפורש בן אוני (בראשי' ל"ה, י"ח) בר צערי. ובתרג' ג"כ צַעֲרוּ תר"י א' לדברי' כ"ח, נ"ג. נ"ה. נ"ז] —

* צָעַר (נבנה מן צעיר פי' הקטין klein machen, (verringern בהפעיל ב"ר פ"ו הצעיר (בראשית מ"ח, י"ד) נדרש שהיה מַצְעִיר את עסקיו פי' מקטין את עצמו וכדאי' שם, בינוני הָפעל שבת י' סע"ב דרש מצער (שם י"ט, כ') מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מוּצְעָרִין. והתואר צָעִיר כל"מ ולנ"ק צְעִירָה מגיל' ט': ירוש' מגיל' פ"א דע"א ע"ד עיי"ע ארנבא ומ"ש.

צף (= צָפָה מל"מ ענינו ראי' טבעית או שכלית ועוד ראיה אשר עמה תוחלת -schauen, be (obachten, harren הכל צפוי והרשות נתונה (אבות

[1]) ועיי' תעני' י"ד. [2]) הועתק מפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגייליקי דף קל"ה:) ושם הגי' סוערי הלוים מסייעי הלוים.
[3]) כגי' א"צ ווילק' ובנו"ג להביא. [4]) ברפ"ר מתחיל כאן ע' בפני עצמו וט"ס הוא. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט.

פ"ג מט"ו) ככר פי' בע' סער. הנשקף על פני הישימון (במדבר כ"ג, כ"ח)[1]) ונשקפה על פני הישימון (שם כ"א, כ') תר"י (ב') ומצטפיא[2]) מן כל קבל. בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחיי נ':) המצפה לשכר אשתו וריחים פי' „כדי להתפרנס ממנו מתקולתא משקל המטוה שטוה בכל יום שכר הריחים שכירותו מפני שהוא דבר מועט אינו רואה סימן ברכה בזו הדרך"[3]) פ"א[4]) מתקולתא חנוונית ששוקלת במשקל ופריצות הוא שמגבהת זרועותיה ומראה אציליה לבני אדם ריחים אגרתא משכיר ריחים שלו דכיון דעבדא אוכל נפש משום שכר אינו רואה סימן ברכה אבל עבדה מלאכה ומזבנה לה משבח בה קרא דכתיב (משלי ל"א, כ"ד) סדין עשתה ותמכור[5]). בפ' הרואה בגמ' לא יקל (ברכו' ס"א:) לא אמרו אלא מן הצופים ורואה מקום שהיה על שערי ירושלם ושמה היה בו מקום לצופים וזהו דתנן בפ' ואלו עוברין בפסחים (מ"ט.) מי שיצא מירושלם ונזכר שיש בידו בשר קודש אם עבר הצופים שורפו במקומו פי' ורואה מקום שהמקדש נראה משם כמו ששנינו (מגילי ט': זבחיי קי"ב:) לענין שילה קדשי' קלים ומעשר שני[6]) בכל הרואה. בתוספתי דפסחי' בפרק[7]) בצק (פ"ג) איזהו צופה הרואה ואינו מפסיק. *[אחי"ה צופים הוא שם מקום קרוב לירושלם ומובנו כמו צפיא בל"ס פי' מצפה. מ"ק כ"ו. כיון שהגיע לצופים וכו', ירו' מ"ק פ"ג דפ"ג: הרואה ירושלם מן הצופים וכו', סוט' מ"ה: נדרש נופת צופים (תהלי' י"ט, י"א) דבש הבא מן הצופים[8]) ובירו' סוט' פ"ט דכ"ד: אי' בצפייה. ובתנחומ' ריש עקב מבואר: שהיא צפה בפה ועץ יוסף הגיה צפה בנפה עיי' במד"ר פי"ג צפה ע'ג נפה. ומזה השרש נאצל מצופית כגי' ר"ח בעירובין מ"ג: בהעתקת הירו' עירו' פ"ד דכ"א ע"ד ופי' קנה חלול לצפות למרחוק Fernrohr עיי"ע שפופרת. והפעל חגיגה י"ב. צופה ומכיט וכו', מגילה כ"ד: בכ"י ש"ס והלא הרבה צפו למרכבה וכו', סוט' י"ב: עיי"ע צף ד'. ב"ר פ"א צפה המלך . . צפה הקב"ה. תנחו' שלח רסי' ה' היה צפוי לפני הקב"ה ושם סי' ט' ובמד"ר פט"ז ב"ר פע"ט צפה . . ברוח הקודש. צופה ל"מ פי' הצופה ברוח הקודש והוא הרואה והוא הוא הנביא. ירו' מגילי פ"א דע"א ע"ד מה שהתקינו לך הצופים מאן אינון אילו הצופין וכו' ועיי' ב"ר ספ"א וע' מנצפ"ך. מגילי י"ד. הרמתים צופים (ש"א א', א') אחד ממאתים צופים שעמדו להם לישראל וכו'. הפעיל עירו' נ"ג: הצפינגו עיי"ע צפן וע' עלק. פיעל ענין תוחלת ברכות נ"ז רע"ב יצפה לחסידות . . יצפה להכמה. ביצה ל"ב: המצפה לשלחן אחרים וכו', איכ"ר פ' ממרום: צפה לרגליו של משיח עיי"ע משיח וש"נ] —

צף (= צוף פי' בל"מ ובל"ס טוף שט במים (fliessen, schwimmen בר"ג דשבת (י"ב רע"א) נתנה תחת ארובה מים הנתזין והצפין[9]) אינן בכי יותן. בפ"ד במכשירים (מ"ה) עריבה שירד הדלף לתוכה מים הניתזין והצפין[10]) אינן בכי יותן. בפ' ב' בטבול יום (מ"ד) מקפה וחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן. בפ' עגלה ערופה (סוט' מ"ד: במשנה) או תלוי באילן או צף על פני המים, גמר' (שם מ"ה:) נופל ולא תלוי באילן בשדה ולא צף על פני המים[11]). צף[12]) הכבשן ונימק סידו (סנהדי' צ"ב סע"ב) עיי' בע' סר[13]) שלישי. בפ"ק בר"ה בגמ' ד' פרקים (ט"ז סע"ב וי"ז רע"א) בינוניים מצפצפין בה ועולין פי' שטין, פ"א מתפללין בה להקב"ה ועולין[14]). בפ' ב' בנדה (י"ט.) ובמימי אדמה מבקעת בית כרם מיצף מים פי' מבקעת בית כרם מאותו מקום שהיא אדומה ומציף עליו מים כמעט ויראה אדמימותה כקליפת השום כלו' שלא יציף עליה אלא מעט מים שלא יהו עוביין יתר מקליפת השום. *[אחי"ה וכנ"ה צף בירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד וירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד אבות פ"ב מ"ו ירוש' סוט' פ"ט דכ"ד: הפעיל מֵיצַף נדה שם וכ'. וירו' נדה ספ"ב ד"נ: ותוספ' נדה ספ"ג[15]). ב"ר פל"ח הֵצִיף עליהן הים וכו', ויק"ר ר"פ כ"ז שלא יציף העולם וכו'] —

צף (= צָפַף פלפל צִפְצֵף מל"מ קול הכרת העוף (pipen, zwitschern בִּפ"ק בסוט' בגמ' וכֵן לענין (י"ב:) המצפצפים והמהגים (ישעי' ח', י"ט) צופין ואין יודעין מה צופין מהגין ואין יודעין מה

---

[1]) לפנינו לי' כתרגי' של רבינו. [2]) בנו"ג יותר טוב ומצטייפא. [3]) הועתק מפי' ר"ח. [4]) מתוך תוספו' בפסחיי ד"ה מתקולתא מוכח כי גם זה הפי' שייך לר"ח. [5]) לי' כי אם בדפו"ו. [6]) בדפו"ו יש כאן בש"ס נקודה. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בגמ'. [8]) ובקצת הדפו' הצפיא. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ש"פ א"פ וכמאירי ועיי' בחי' הר"ן וברש"י ובדפ"ע הנצפין ובנו"ג עריבה שירד דלף לתוכה וכו'. [10]) בדפ"ע עוד והנצפין ולי' בכ"י ק"ט ולי' במשנה ועיי' הערה הקודמת. [11]) וכ"ה בספרי שופטים סי' ר"ה. [12]) בכ"י ובדפ"א לנכון המ"שך הערך ולא כבשרפ"ע ערך בפני עצמו. [13]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע סד. [14]) ועיי' פירש"י צועקים ובוכים וכו'. [15]) ובדפי' צוק"מ עפ"י כ"י בט"ס ומצא.

פהגין י"א ענין הגיון וי"א ענין ראייה[1]. וענה איים (ישעיה י"ג, כ"ב) תרג' וינצפון חתולין. ומעפר תשח אמרתך (שם כ"ט, ד') תרג' ומעפרא ינצפון מילך, ומעפר אמרתך תצפצף (שם). קול ישורר בחלון (צפניה ב', י"ד), כסום עגור כן אצפצף (ישעי' ל"ח, י"ד). *[אחי"ה מתרג' מוכח השרש נצף (= צנף) ואולי גם זה היסוד גם בל"מ צפצף בהשממת הנו"ן, ועוד עיי"ע צפצף] —

צף (= יָצַף מל"ס עיי"ע betrübt sein) ואם לא מדאגה מדבר (יהושע כ"ב, כ"ד) תרג' ואם לא מייצפא[2] [מפתגם]. וכן ודאג לנו דשאול (ש"א ט', ה') [תרג' ייציף לנא], בכל עצב יהיה מותר (משלי י"ד, כ"ג) תרג' וכל מה דאצפא לך. *[אחי"ה עיקרו יצף ע"ש ושם סמנתי גם הציון מב"ר פנ"ו שהביא רבינו בע' צף ו' ור"ב בדפ"א היה כוללו לזה הערך ובאמת שייך כאן אבל בכ"י ודפוסי' הראשונים הוא ע' בפני עצמו צף ו'] —

צף (= צָפַף מל"ע صفّ ענין דוחק beengt sein) בפ' בעשרה מאמרות (אבות פ"ה, מ"ה) עומדין צפופין ומשתחוין רוחים פי' דחוקים. בפ' כל קרבנות הציבור בגמ' תקועה (מנחו' פ"ה:) פעם אחת נצטפצפו אנשי לדוקיא לשמן — (א"ב בנו"ג נצרכו אנשי לדיקיא). בילמדנו בדברות אחרונות (בתנחומ' ואתחנן ל"י) ראוי היאך עומדין המלאכים צפופין ומרתתין לפני. *[אחי"ה פי' עומדים דחוקים ועיי' פירש"י ליומ' כ"א. עומדים צפופים וכ"ה ויק"ר ספ"י וקהל"ר פ' כל הנחלים. את פלפל נצטפצפו במנחו' הנ"ל כגי' רבינו וכן בתוספת' סנהד' רפי"ג מצטפצפין ועולין וכר"ה ט"ז: י"ז. בפלפל מצפצפין עיי"ע צף ב' ופי' רבינו „שטין" כלו' דוחקין למעלה. ומזה ירו' סוכ' ספ"ד דנ"ד. וירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: תרונגיא הוון מצפצפין תמן פי' היו ביוקר ומצאן בדוחק ובצמצום. ויק"ר פל"ד בשעה שנפשך (מצפצף) [מצפצפת] לצאת וכו' אבל עיי"ע צח א'. שהש"ר פ' מי זאת גאולתן של ישראל מצפצפת] —

צף (= יָצַף עיי"ע צף ד') בב"ר פנ"ז (נ"ו) יציף לההוא דגער ביה מכל מקום ה' יראה לו השה (א"ב פי' יגער ויצער וידאג). *[אחי"ה שייך לע' צף ד' וכן נדפס בדפא"מ וכן פי' המיוחס לרש"י בב"ר הנ"ל לשון צער ודאגה עיי' מ"כ שם. וכנ"ה בפסיקת' רבתי פ"מ הוא בא ליצף לך וכו' ובתנחומ' הישן סוף פ' וירא הוא בא ליצף אותך אבל הקב"ה אל יצף לנו פי' ענין דאגה וצער ובתנחומ' הנדפס וירא סי' כ"ב אי' בט"ס אינו בא אלא ליעף לנו ועיי' מ"ש רש"ב בתנחומ' שם אות רס"ג] —

צף (= צִפְּתָא בקבוץ צִיפֵּי מל"ע صُفَّة Sopha) בס"ג דפ' מי שמתו (ברכו' כ"ה.) הני ציפי דבי רב פי' מחצלות שהיו יושבין עליהן והיו שולחי זמורה ואחרים בני רב עוסקין בתורה. בפ' האיש מקדש בו בגמ' האיש מקדש את בתו (מ"ה.) הנהו בי תרי דהוו יתבי וקא שתו חמרא תותי ציפי דבבל שקל חד מנייהו כסא וכו'. בפ' השותפין בגמ' כמה יהא בעיר (ב"ב ח':)מריש לא הוה יתיב מר אציפי דבי כנישתא כיון דשמעה להא דתניא ורשאין בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה הוה יתיב. בפ' ר"א אומר תולין (שבת ק"מ:) בר בי רב לא ליתיב אצפתא חדתי פי' מחצלת חדשה. בר"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים נ'.) דלי צפתא א"ל לשליחא חזי מאי איכא. פי' מחצלת אחת שהיתה מונחת ע"ג. גומא של זהובים והראה לו לשלוחו של רבן גמליאל שהיה עשיר ולא היה צריך לטליתו אלא שלא היה רוצה ליהנות מן העולם הזה. *[אחי"ה ר"ח בשבת ק"מ: ורש"י ברכות הנ"ל ורגמ"ה לב"ב הנ"ל פי' ג"כ צפתא מחצלת וכ"ה באמת בל"ס ציפתא כסוי ול"נ שעיקרו מל"ע הנ"ל כסא והדום אשר יושבין עליו ועיי"ע שפתה ובקידושי' י"ב: ההוא גברא דקדיש בציפתא דאסא פי' רש"י ג"כ מחצלת של הדס ע"כ וקשה להלמו ונ"ל מל"ע سفّة אגודה וכן פי' תוס' ר"י הזקן ועיי"ע הבא אח"ז] —

צף (= צִיפָּה, צוּפָּה נ"ל מל"ע سفّة כריכה ואגודה Geflecht, Gebund, Knäuel) ולדעת קצת מל"ע صوف צמר Wolle) בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) ובפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הגפת (ב"ב י"ט.) טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר פי' ציפי צמר המנופץ שעושות הנשים בשטוות הגיזה וכורכות אותן כעין אגודה כדי שיהא נוח לטוות ועדיין לא נצבע. יוצאין בפוקרין ובציפי צמר (שבת נ'.)[3] פי' אדם קרח מביא צמר וצובעו וקושרו למעלה ממצחו עם חתיכת בגד כדי שיראה כי שערו הוא ומוציא קצותיו תחת הסודר[4]) ואמרו

---

[1]) וא"כ לפי זה מפעל צפה עיי"ע צף א'. [2]) בנו"ג מיוצפא. [3]) ובנו"ג בפקורין אבל גי' הרי"ף כגי' רבינו וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען וכ"ה בע' פקרין ע"ש. [4]) וכ"ה בתוספו' שבת ד"ה בפקורין בשם ר"ת וכ"ה בחי' הרשב"א בשם רה"ג ורמב"ם בפי"ט מה"ש הט"ז.

חכמים (חולי' קל"ח.) כיפה של צמר היה מונח בראש כה"ג ועליו ציץ מונח שנא' (שמו' כ"ח, ל"ז) ושמת אותו על פתיל תכלת. *[אחי"ה ופי' ציפי צמר הנ"ל הוא כפי' רגמ"ה בב"ב הנ"ל וז"ל ציפי צמר זהו צמר סרוק ומלובן לצורך צביעה וי"א ציפי צמר כריכות צמר גדול וכו'. וא"כ לפי זה הוא מל"ע سغه כריכה. אבל בתוספת' שבת רפ"ה (ו') אי' בצופא (ובכ"י אירפ' ציפי צמר) וכ"ה בתוספ' כלאי' ספ"ה ובספרא שמיני פרק ז' פרש' ו' הציפה ובקבוץ צופים ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד ואולי הוא מל"ע הנ"ל פי' צמר והיינו חתיכות של צמר ודעת הראשונים הביא בעל הפשב"ע ע' צף ז' עש"ה] —

צף (= צָפָה מל"מ בפיעל ענין כסוי וחפוי be- (decken, überziehen ; צִיפּוּי (Ueberzug בכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ז) היתה מצופית שלה של מתכת טמאה פי' אם היתה מצופה בכסף או בזהב או בבדיל הציפוי טמא ואם היה הציפוי כלי חרש הציפוי טהור. בפ' אלו מציאות בגמ' וחתיכות של בשר (ב"מ כ"ג:) א"ר הושעיה במצוף [1]) פי' רשום ששם עפ"י החבית טיט הנרוק ורושם עליו כמין אות או שום סימן בעולם ברייתא בפתוח שלא טח בפי החבית כלום אי בפתוח אבידה מדעת היא שנשפכת לארץ ולמאי אצטריך למימר הרי אלו שלו ר' הושעיה במצוף שמצופה פי חבית ואינה אבידה מדעת [2]). בתמורה בר"ג דפ' כל האסורין (כ"ח:) ומה אתנן ומחיר שציפוייהן מותרין הן אסורין נעבד שציפויו אסור אינו דין שיהא הוא אסור. *[אחי"ה וכנ"ה השם המופשט ציפוי (בל"מ צפוי) בירו' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד ציפהו מקום הנחת פה או שהיה קולו עב מחמת הציפוי פסול, ירו' חגיג' ספ"ג דע"ט ע"ד לא ציפוי שעומד מחמתו הוא ועיי' עוד ספרא ויקר' פרש' ב' והקבוץ הציפויים כלים פי"ד מ"ה והפעל בפיעל מגילה כ"ד: ציפן זהב וכו', ר"ה כ"ו: מצופה זהב . . . מצופה כסף] —

צף (= צִפָּא, צִיפָא כמו ציפוי של מעלה - (Fleisch) (Ueberzug בפ' אלו טרפות בגמ' הכרם הפנימית (חולי' נ':) כגון דקיימן תלת קשייתא בצפא ברוחקא פי' „כדעיילן תלת קשייתא עם שיורי האוכל שעליו שכשאוכל התמרים אין יכול לאוכלן על הכל ונשאר על קשייתא קצת מן הפרי וזהו צפא בלא צפא ערום בלא אוכל" י"ל גם זה ענין צפוי כמו של מעלה. *[אחי"ה כלומר כמו ע' שלפני זה אבל רמ"ל שנה הסדר בערכים לכן זה הסיום הוא שלא כסדרו. ופי' רבינו הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייליקי דף ש"ט:) ושם כגי' הספרים ציפא] —

צף (= צַפָּא [3]) מל"ע صف שורה (Reihe בנדה בפ' האשה בגמ' ג' נשים (נדה ס"א.) רישא דגניין בצפא סיפא דמשלפי שלופי פי' שוכבות כולן ביחד ב ש ו ר ה סיפא דמשלפיא שלופי פי' מתפרדות זו מזו. *[אחי"ה לפנינו לי' כי אם א"ר אמי במשולבות ובע' שלף ב' אי' כפי מסורת ר"א זכות כ"י אשר תחת ידי גי' ר"ח משלחפי שלחופי שמתפרדות זו מזו ע"כ והוא באמת בתוספו' נדה בשם ר"ח ועיי' ג"כ ע' שלף ב' גי' הערוך בדפוסים ומ"ש] —

צף (= צָפִית, צָפִיתָה מל"מ פי' מנורה (Leuchter בב"ר פר' ס"ד (ס"פ ס"ג) צפה הצפית (ישעיה כ"א, ה') סדר מנרתא אית אתרא דקרין למנרתא צפיתא.

* צָפַד (מל"מ וכן בל"ע صفد קרוב לשרש צמד פי' דבק -zusammenschliessen, zusammen (ziehen ירו' תרומ' רפ"י דמ"ז. צופדות בקצת דפ: צופרות. ירו' פסחי' ספ"ב דכ"ט ע"ג החומץ צופדן ירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד צפדתו הצינה [4]). פסיקת' רבתי פל"ז צפד עורך על עצמך.

צַפְדִּינָא (אולי מל"י σηπεδών רקבון ,Mundfäule (Scharbock בפ' יוה"כ בגמ' ועוד אמר רב מתיא (פ"ד.) ובפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח.) ר' יוחנן חש בצפדינא. בהגדה דהשוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה.) שית בצמירתא ושב בצפדינא פי' כאב שניים. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח ביומ' הנ"ל וברש"י לע"ז ולועזו מישג"א וכ"ה ברש"י בב"מ ושם הגי' בצפרנא אבל בכ"י ש"ס בצפדינא ובמנו"ה סי' ש"א בדפ' קושט' ובכ"י ש"ס ר' בצפדנא. וה' פערלעס (מיסצעללען 27) הגיה כ"מ צפרנא מל"פ zafar פה וחניכים וכפירש"י ביומ' — ובירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד הגי' ציפדנה] —

* צָפָה (פי' חלק ,ohne Rand, glatt) מנחו' ס"ג. וספרא ויקר' פרש' י' פרק י"ב עיי"ע חב (בח"ג שכ"ט).

---

[1]) בכ"י ש"ס ובשט"מ אי' במוצף ובנו"ג במציף אבל בפי' ר"ח כגי' הערוך. [2]) וז"ל ר"ת בב"מ (בש"ס ווילנ') כפוי הקנקנים כשהוא מהודק וטחוי בטיט נקרא רשום כשהוא מרופרף נקרא מצוף מלשון ציפוי וכו' וכ"ה בע' רשם מדעת עצמו אבל עיי' פירש"י. [3]) ובדפ"ר וויניצי' וכ"י כ"ה בראש הערך. [4]) בנו"א שצרפתו.

צפח (בל״ע صفح anstossen בל״ס צוּפְחָא das Eindringen ציפוח נפש (Ausgelassenheit בכל שאטך בנפש (יחזק׳ כ״ה, ו׳) בשמחת כל לבב [כשאט נפש] (שם ל״ו, ה׳), בשאט בנפש (שם כ״ה ט״ו).

צַפַּחַת (נ״ל שם מקום ולפי׳ רבינו כמו צפיחית (mit Honig eingerührte Speise כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפחת (מכשירי׳ פ״ה מ״ט) עיי׳ בע׳ זף. פי׳ מאכל העשוי מן קמח ודבש והוא רך כל כך שיכול להציקו וראיה לדבר כצפיחית בדבש (שמות ט״ז, ל״א). *[אחי״ה ובפי׳ הרמב״ם פי׳ על שם מקומם ועיי׳ סוט׳ מ״ח: ועיי״ע זף (ח״ג, ש״י) ובסוט׳ אי׳ ג״כ צפיחים, נזיר נ׳. צפיחית]—

* צַפְיָא, צפייה, צפיתא, ציפוי עיי׳ כל ע׳ בפני עצמו בע׳ צף.

צָפַן (הפעיל מן צָפָה בהוספת הנו״ן או צָפַן כמו צפי ענין כסוי) הצפיננו היכן ר׳ אילעא צפון (עירו׳ נ״ג:) ככר פי׳ בע׳ עלץ. צפנת [1]) פענח (בראשי׳ מ״א, מ״ה) בב״ר פצ״א (פ״צ) צפונות מופיע ונוהות לו לומר חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת מניח רוח הבריות בהן וכו׳. *[אחי״ה ובגיטי׳ נ״ח. פי׳ צפנת בת פניאל . . צפנת שהכל צופין כיפיה וכו׳ וכן פי׳ רבינו בע׳ עלץ זה דעירו׳ הנ״ל מענין צופין. ועוד ענין טמן וכן סוכה נ״ב. הצפוני (יואל ב׳, כ׳) זה יצה״ר שצפון בלבו של אדם. ויק״ר פ״ב צפנה (ויק׳ א׳, י״א) כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו] —

צפן׳ (= צָפוֹן מל״י ורו׳ σάπων ,Seife, sapo) יכול להעבירו ע״י צפון ס״א ספון (נדה ס״ב. ב״ק צ״ג:) וכבר פי׳ במקומו. *[אחי״ה עיי״ע ספן. והפעל ממנו תוספת׳ נדה ספ״ח הצפינן ועבר פי׳ העביר עליו צפון (שם)] —

* צָפוֹן (מל״מ פאה השמאלית מד׳ רוחות התבל (Norden עירו׳ ל״ח. ירו׳ קידו׳ פ״א ד״ס ע״ד ב״ר רפ״א והתואר צפוני ירו׳ פיאה פ״ג די״ז ע״ד נקבה צפונית זבחים פ״ה מ״ג והלאה ובל׳ תרג׳ (שמו׳ כ״ו, כ׳. ל״ה; לישעי׳ י״ד, י״ג) צִיפּוּנָא, יומ׳ ל״ב: ירוש׳ תעני׳ פ״ב דס״ה: עיי״ע יצף — ומצפון תפתח הרע (ירמי׳ א׳, י״ד) וכן דימו הפרסיים ששם מלאכי החבלה עיי׳ מאמרי על המלאכי׳ צד 57 וכן בילק׳ איוב ר׳ תתקי״ג בשם מדרש רוח פנת המזרח וכו׳ רוח פנת הצפון בראו ולא גמרו . . ושם הוא מדורן של מזיקי׳ ורוחות ושדים וכו׳ ועוד עיי״ע שמאל.

* צִפְעוֹן (פי׳ מל״מ צפע, צפעוני מין נחש Basi-lisk) במדב״ר פ״י אסת״ר פ׳ אל תרא מה צפעון זה וכו׳ ע״ש.

* צָפַף (ענין דוחק) עיי״ע צף ה׳ ושם הפלפל צִפְצֵף.

* צִפְצֵף (קול הכרת העופות pipen, zirpen) עיי״ע צף ג׳. ועוד עיי׳ ילק׳ מ״א ר׳ קע״ה צפור מצפצף יודע מה מצפצף: ועיי״ע צץ. קהל״ר פ׳ טוב אחרית בת קול מצפצפת וכו׳, ושם פ׳ וישב העפר בת קול מכרזת ומצפצפת וכו׳.

צַפְצָפָה (מל״מ מין ערבה וכן בל״ע صفصاف) בפ׳ לולב הגזול בגמ׳ ערבה גזולה סוכ׳ ל״ד.) ת״ר איזו היא ערבה אי זו היא צפצפה וכו׳ — (א״ב מין עץ כמו ערבה). *[אחי״ה ועוד עיי׳ סוכ׳ ל״ג: ול״ד: ירו׳ סוכ׳ פ״ג דנ״ג ע״ג תוספת׳ סוכ׳ ספ״ב ורש״י גיטי׳ ס״ח סע״ב פי׳ חילפא ע״י צפצפה עיי״ע חלף] —

צפר (מל״מ והשם צְפִירָה ענין סיבוב והיקף run-des Geflecht, Umkreis ועוד קרוב לל״י (Geflochtenes, Windung σπεῖρα בכל כלי עץ שנחלק בפ׳ ט״ז בכלי׳ (מ״ג) הקופה משיעשה בה שתי צפירות [2]) לרוחב שלה והערק משיעשה בה צפירה אחת. פי׳ „אילו שעושין לקופה גדילין ותופרין אותן ומסבבין אותן ומניין שזה צפירה לשון סביבה וחזרה הוא שנא׳ (שופטי׳ ז׳, ג׳) ישוב ויצפור ואומר (יחזק׳ ז׳, ז׳) באה הצפירה״. — (א״ב פי׳ בל״ר עגולה אשר אינה מסוגרת אבל חוזרת חלילה כמו נחש עקלתון ועושים קופות מצפירות). *[אחי״ה ר״ב כיון לל״ר sphaera והוא ל״י הנ״ל ורבינו העתיק פירושו מפי׳ רה״ג בסד״ט צד 12 ושם הסיום בזה״ל ואומר באה הצפירה כלומ׳ הגיע הגלגל אליך פירוה קדבלג אל דור אליך ומתרגמינן איצא אלו הראאל מעני ודהב האל איתגלאית מלכותא ועטא לממלכה אל דאירה להתהלך אל אמאס עכ״ל המגומגם בדפוס וכצ״ל (פירוה) [פירוש] قد بلغ الدور اليك

[1]) כ״ה נכון בכ״י המשך הע׳ ובדפ״ע מתחיל הערך. [2]) וכ״ה בתוספתי כלי׳ ב״מ ספ״ה ובכ״י אירפ׳ צבירה . . צבירות.

ومترגמינן اذا الله راى المعنى والذهبه אלאיתגלאית מלכותא وعطا المملكة الدايره להתהלך الامام וחעתקתו .באה הצפירה פירוש כשהגיע הגלגל אליך ומתרגמינן הנה ראה אלהים כונת ותהליכות גילוי המלכות ונתן ממלכת חוזרת להתהלך אלאמאם. וא"כ הבין התרג' צפירה כמו צפירת תפארה (ישעיה כ"ח, ה') עיי' רד"ק יחזק' שם. אבל הנכון כי הוא ענין סיבוב והיקף וכן בירו' עירו' ספ"א די"ט ע"ד דרש ויצפר (שופטים הנ"ל) ולמה הן חוזרין בצפירה מפני השונאין. — ועוד עיי"ע צפירה — והפעל ירוש' שבת פ"ז ד"י ע"ג ההן דעבד קופין כד צפר חייב משום מיסך. והתואר במקום השם צְפָר עיי' ירוש' יומא ספ"א דל"ט: ועיי"ע קבוטר והקבוץ צְפָרַיָא קהל"ר פ' טובה חכמה: האומנות (מ"ב י"ה, ט"ז).. צפריא] —

צפר (= צָפִיר, צְפִירָא בל"ס כמו שעיר בל"מ וכ"ה בלא"ר (דניאל ח', כ"א ועוד) Bock, Ziegen-bock) בגמ' שני שעירי יוה"כ (יומ' ס"ו:) משוך צפירה זו זעיר חובין דדרי סגיאין. פי' „מהר וצא שעיר זה קטן וחטאת הדור מרובין"[1]. ס"א[2] מה שהי לצפירא למה אתם שוהים השעיר[3]. כר"ג דפ' ואלו עוברין בפסחים (מ"ב:) וברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) צפירתא דלא איפתח. פי' שעירה שלא נפתה רחמה כלו' שלא ילדה וי"א עופות שמנים שלא ילדו — (א"ב תרג' שעיר (בראשי' ל"ז, ל"א; ויק' ט"ז, ט' והלאה) צפיר ובעזרא (ו', י"ז) וצפירי עזין). *[אחי"ה וכן הקבוץ צפירין תרג' ויק' ט"ז, ח' ולנקבה צפירתא תרג' שעירה (ויק' ד', כ"ה; ט"ו, י'). וכ"ה בגיטי' הנ"ל כפי' הערוך ופי' י"א קשה להלמו דאי' שם ט ח ל א (דציפרתא [צ"ל דצפירתא] ופי' הראשון לקח רבינו מפי' ר"ח בע"ז כ"ה רע"ב (כש"ס ווילנא) ד"ה צפירתא עש"ה ועוד עיי' תש' הגאוני' (הוצא' הרכבי צד 23) סי' מ"ז] —

צִפּוֹר (נ"ל מל"ע عصفور קרום של מוח Gehirn-häutchen ועיי' בפנים) כפ' החובל בגמ' התוקע (ב"ק צ':) אם על צפור נפשו הכהו פי' תחת גרונו למעלה מחזה שלו הכהו לידע אם מת מחמת אותה מכה. *[אחי"ה בשט"מ הובא בשם הגאון הכהו על צפור נפשו וכנגד לבו וכדאמרינן פרח לבא וכו' וא"כ הבינו מן צִפּוֹר. וכן פי' החכם גייגער מ"ע שלו ח"ה, 169 והביא ראיה מספרים חיצונים וה' דערענבורג (שם ח"ו 294) השיג עליו והוא הביא ל"ע عصفور שהוא כמו צפור בל"מ ותמהני עליו שלא העיר כי זו המלה מורה בל"ע ג"כ קרום המוח והוא חייתא דמתנח ביה מוחא (חולי' מ"ה.) וכנ"ה בתוספת' סנה' רפי"ב ועל ציפר נפשו הכהו ובתוספת' סוף מכות כדי שלא תגיע לציפר נפשו וימות ועיקר הגי' ציפור כגי' הערוך ורש"י פי' תנוך כנגד הלב ואולי כיון לל"ע صفر לב וחזה] —

צפור (= צִפּוֹרֶת כְּרָמִים מין חגב טהור נ"ל מל"ע صفر schwirren והוא gryllus stridulus Schwirrheuschrecke) בפ' אמר ר"ע (שבת צ' רע"ב) צפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהיא פי' „ממיני חגב היא שמשחק בה קטן כדכתיב (איוב מ', כ"ט) התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך"[4]. במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ב) העושה צפור במים הנתזין ואת שבה אינן בכי יותן. תוספת' (שם ספ"ב) ואת שבו הרי הן בכי יותן. בגמ' דפ' יש בקדשי בסוף תמורה (ל"ד.) שק ניבטיל ברובה כלומר „ניבטיל האי שיער בשק ברובה א"ר פפא בציפרתא כגון שארג מאותו שיער נזיר בשק דמות עוף דמלאכה חשובה היא הלכך לא בטיל וידלק". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי' דף רנ"א.) — רבינו כולל צפורת כרמים עם צפור, בל"א ציפרתא אבל הראשון הוא חגב וכנ"ה בספרא שמיני פרש' ג' פרק ה' וחולי' ס"ה. ובל"א ציפרתא רדיקלא שבת צ': כפי גי' רבינו בע' פלייה ע"ש ובענין עוף: צפור מל"מ עיי' ע"ז מ': מ"א. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג. צפור דרור שבת ק"ו: עיי"ע דרור והקבוץ צִיפֳּרִים, ציפורין ע"ז כ"ט. ירו' נזיר פ"א דנ"א: ובל"ס צִיפְּרָא מעיל' כ': זבחי' ס"ד: והקבוץ ציפרין דניאל ד', ט'. י"א והלאה כ"ב ע"ד: ציפרי מליחי. קהל"ר פ' טוב מלא: מתלא אמר דאגר גינא אכיל ציפרין דאגר גינייא אכלין ליה ציפרין. ועוד בענין משל ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ג אין ציפורך מדינית — ערכי' י'. עיי"ע בית ציפרא וע' בן ציון. ועוף קטן ביותר Kolibri נקרא צִיפָּרְתָּא שבת פ': סוכה ה' רע"ב יומ' ע"ה:] —

☞ צְפַר (מל"ס צְפַר, צַפְרָא פי' בוקר die Frühe, der Tagesanbruch) תרג' בקר (בראשי' א', ה'; מ"ד, ג'; שמות ל"ו, ג' וזולתו) ותוכחתי

---

[1]) כ"ה בפי' ר"ח ליומ' ושם כגי' רבינו וכגי' זו מוכח מכ"י ש"ס בי' רק שם בט"ס מאשי צפירא זעיר חוביה דדרא סגיאין וכתב בעל ד"ס (יומ' צד צ"ד) לית ליה פתרא ע"כ ונעלם מעיניו שצ"ל משוך צפירא זו זעיר וכו' כגי' רבינו ור"ח. [2]) וכ"ה לפנינו. [3]) וכן פירש"י. [4]) הועתק מפי' ר"ח בשבת דפו"ו.

לבקרים (תהלי׳ ע״ג, י״ד) ומכסנותי לצפריר, ונקראו שדים של בקר צפרירי. תרג׳ יומם השמש לא יככה (תהלי׳ קכ״א, ו׳) יימם כד שליט שמשא לא ימחינך צפרירי. *[אחי״ה צפרירי הוא הקבוץ מן צפר ובענין שדים של בקר צפרירי עיי׳ תרג׳ שה״ש ד׳, ו׳; תר״י א׳ במד׳ ו׳, כ״ד ועוד עיי׳ מאמרי על המלאכים ועל השדים צד 61, ועוד בענין צַפְרָא עיי׳ פסחי׳ י״ב: קי״א: ב״מ ק״ז: חולין ק״ז, כתובו׳ צ״ד: — ברכו׳ ו׳, עיי״ע כרע א׳] —

צְפַר (מל״ע صفر ענין קריאה וצפצוף, pfeifen, rufen, schwirren) ירו׳ דסנהד׳ פ׳ נגמר הדין (פ״ו דכ״ג ע״ג) ובהגיג׳ פ׳ אין דורשין (פ״ב דע״ז סע״ד) כד נא צפר לבשו מניכון וכד נא צפר תניינות עולו פי׳ ענין קריאה. *[אחי״ה ושם ושם הרבה פעמים צפר בזה הענין ע״ש והשם ירו׳ חגיג׳ שם דע״ח רע״א צַפַר תרין צְפָרִין וכו׳ ומזה נקרא צפורת כרמים עיי״ע צפור] —

* צְפַר והשם צְפָר ענין כריכה וסיבוב עיי״ע צפר א׳.

צפורי [1]) (נ״ל מל״ע صفر חבל Strick) כצפורי כפי הושט (מ״ק כ״ט.) פי׳ מביאין סיב של דקל נרגילה (עירו׳ נ״ח.) ותופרין את הספינה בו וכשמכניסין אותו בנקב של ספינה שדומה לושט נכנס וקולו הלך וקשר מאוד וכפיטורי (ברכו׳ ה׳.) תבנית כציפורי ומאי שנא הללו משאר דברים שהללו קשין ביציאתן. פיטורי פי׳ במקומו. *[אחי״ה ועיי׳ ג״כ פי׳ המיוחס לרש״י במ״ק ועוד עיי״ע פיטורי] —

* צְפִירָא (פי׳ כמו ספירא Abgeschorenes) תוספ׳ כלי׳ ב״ב ספ״ב ושם ספ״ד של שעם ושל צפירא [2]) ובסוב׳ כ׳. א׳ בסמ״ך עיי״ע ספר א׳.

* צְפֵירָא (מל״י σπεῖρα ל״י המאוחרת τζαφαρία Cohorte) מכילת׳ בשלח עיי׳ עט״ש לפערלעס 130.

צְפַרְדֵּעַ (מל״מ מין שרץ Frosch) בפ׳ אמרו לו שנים בגמ׳ ר״א אומר (כריתות י״ג:) יצא שרץ טמא וצפרדע טהור ששתויי יין מורין בו דזיל קרי בי רב הוא דשרץ טמא ולא צפרדע. *[אחי״ה וכנ״ה בטהרות פ״ה מ״א ומ״ד השרץ והצפרדע פי׳ שרץ מטמא במגע וצפרדע טהור, כריתות י״ט: צפרדע טהור, סנהד׳ ס״ז: צפרדע אחת היתה וכו׳ והקבוץ צְפַרְדְּעִים פסיקת׳ דר״כ צד ס״ו: ובל״ס אורדעא עיי״ע וע׳ עורדען] —

* צִפּוֹרִי, צִיפּוֹרִי, צִיפּוֹרִין (שם מקום Σέπφωρις) קרובה לעכו עיי׳ ירו׳ גיטי׳ פ״א דמ״ג ע״ג עיירות שבתחום ציפורין הסמוכות לעכו וכו׳ והיתה רחוקה מטבריא י״ח מיל ירו׳ תענית פ״ד דס״ט, ויושבת בראש ההר מגילה ו׳. ולמה נקרא שמה ציפורי שיושבת בראש ההר כצפור, פסיקת׳ רבתי פ״ח ציפורי שנתונה בגבעות . . טבריה שעמוקה כמכתשת, והיתה בארץ קרה ירו׳ שבת פי״ד די״ד ע״ג ועיי״ע צן א׳. ורבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: ירוש׳ כתובו׳ פי״ב דל״ה, ב״ר פצ״ו והיא היתה עיר מלאה חכמים עיי׳ מ״ש מהרז״ף במבוא הירו׳ ג׳: והלאה ועיי׳ עוד מה שיסופר בענין ציפורין (בירוש׳ ציפורי ובמשני׳ שבמשניו׳ ערכי׳ פ״ט מ״ו ציפורים, קידו׳ פ״ד מ״ה צפורי) שבת קכ״א, ב״ב ע״ה: כתובו׳ ס״ז: [3]) והרבה פעמים בתוספת׳ עיי׳ רשימת המקומות בתוספת׳ הו״ל הח׳ צוק״מ XLIV, והתואר צִיפּוֹרָאָה, צִיפּוֹרָיָיא ציפוראיי עיי׳ ירו׳ תרומ׳ ספי״א דמ״ח: שהש״ר פ׳ ששים המה: ר׳ חייא ציפוריא (ציפוראה) ועיי׳ ירו׳ שבת פ״ב ד״ד: וירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח, קהל״ר פ׳ כי העושק, והקבוץ צִיפּוֹרָאֵי, צִיפּוֹרָאֵיי ירוש׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב: ירוש׳ שבת ספ״ד ד״ז, ירוש׳ תענית פ״ג דס״ו ע״ג ירו׳ חגיג׳ רפ״ב דע״ז, ירוש׳ יבמו׳ פט״ז דט״ו ע״ג עיי״ע דרום, ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב ע״ד ועוד במשקל עברי צִיפּוֹרָנִין ירו׳ ביכורי׳ פ״א דס״ג ע״ד ולנקבה יחידה צִיפּוֹרִית תוספ׳ מעשר שני ספ״ד.

צִפּוֹרֶן (מל״מ צִפֹּרֶן בל״ע ظفر בלא״ר טפרא Fingernagel ועוד מין בושם בל״ע اظفار, ظفار Teufelsklaue עיי׳ בפנים) בפ״ק בכריתות בגמ׳ המפטם את הקטרת (ו׳.) [4]) הצרי והצפורן

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע ציפורי. [3]) בכ״י אירפ׳ בט״ס צפור תוספת׳ מכשירי׳ פ״ג עיי״ע ציפורי. [3]) ושם אי׳ מעשה וכו׳ לעני בן טובים אחד מציפורי ובתוספתי פיאה פ״ד ליטרא אחת בשר בציפורי בכל יום בכל אלה המקומות צ״ל כבירו׳ סוף פיאה (פ״ח דכ״א:) בשר צפרים ובספרי ראה פ׳ קי״ו בשר של צפור וז״ל ר״ד פרדו בפי׳ על ספרי וכל זה טרחו רבנן לפי שהבינו תיבת מצפורי שהעני היה מצפורי אבל מספרין נראה דה״פ שלקחו לו ליטרא בשר משל צפורים והצפורים היו יקרים ע״כ ובתוספתי מכשירין פ״ג גרים . . של צפורי (כ״י אירפ׳) צ״ל של ציפורי ועוד עיי״ע צפורין. [4]) וכ״ה בירו׳ יומי׳ פ״ד דמ״א ע״ד.

צפורן זו שחלת כדמתרגמינן (שמות ל׳, ל״ד) נטף ושחלת: נטופה וטופרא [1]) ובושם הוא שעשוי כצפורן של אדם — (א״ב אין בושם זה כצפורן של אדם אלא כצפורן של חיה והוא גדל בים) — באלו חוצצין פ״ט במקואות (מ״ד) צואה מתחת הציפורן וציפורן המדולדלת פי׳ צפורן שנזדעזע ממקומו ונשאר תלוי אינו דבוק עם הבשר ויכנסו לתוכו מים. בב״ר פ׳ מ״ו [2]) (פמ״ה) בא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים מה מנוח אמר (שופטי׳ י״ג, כ״ב) מות נמות כי אלהים ראינו והגר שפחה ראתה המלאכים ולא נתיראה מהן א״ר אחא צפרנן של אבות ולא כריסן של בנים. *[אחי״ה וכ״ה ביומ׳ ט׳: טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים. ב״ר פ״כ חלקים היו כצפורן וכו׳ ושם פמ״ו ציפורן של אצבע קטנה. דב״ר פ״ז ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תינזק ציפורנו של אחד מהם. הקבוץ מ״ק י״ז: אסור ליטול ציפורנים במועד, ירו׳ הוריו׳ פ״ב דמ״ו ע״ד ציפרני ידיו] — צִפּוֹרֶן (מל״מ פי׳ עט ברזל לחקק בו Griffel, eiserne Stange) בויק״ר בצו בפ׳ אהבת צדק (פ״י) לבן מלכים שנזו לבו עליו ונטל את הצפורן לחפור על אביו [3]). בילמדנו בריש אלה פקודי (תנחומ׳ שם סי׳ ז׳) מה עשה נטל את הצפורן של ברזל והיה מכניסו תחתיו אמר מתוך שאני מפיל את הבסים האדריונטים נופל. פי׳ בלעז סובלוני [4]) והוא חד כצפורן של אדם וכן אמרנו לענין אצבעות (כתובו׳ ה׳:) מפני מה אצבעותיו של אדם משופין כיתדות. בתוספת׳ שבת בפ׳ בראשונה (רפט״ו) ר׳ יוסי אומר אף צפורן גדולה. *[אחי״ה וכ״ה בירו׳ שקלי׳ רפ״ח דנ״א. אבא שאול היה קורא אותו ציפורן שהוא דומה לציפורן] —

צִפּוּרִין (לפי׳ ר״ב מין קטנית? אבל עיי׳ בפנים) תוספת׳ בסוף מכשירין (פ״ג) בראשונה היה גרים של פול ושל טופח ושל צפורין טמא מפני ששורין אותו במים פי׳ מין קטנית הנקרא ספיר בריש משנת כלאים (פ״א מ״א). *[אחי״ה בר״ש מכשירין פ״ו מ״ב גרס לנכון של צפורי ופי׳ של עיר ציפורי עיי״ע בהערה 3. וכ״ה גרוסי צפורין ירו׳ פסחי׳ פ״ד ד״ל ע״ד ובירו׳ מ״ק ספ״ב דפ״א: גרוסי ציפורין] —

* צִפְּרִיּוֹת (?) בילק׳ חבקוק ר׳ תקס״ה ג׳ צופריות וט״ס הוא וצ״ל דופריות עיי״ע דיופרא ובתנחומא הישן סוף תצוה בהערת רש״ב 102.

* צְפַת (עיר בארץ ישראל) ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח. אילין דחמיין צפת מהו דיסבון ולפי כו״פ הוא Ciphia ואולי הוא Σὲφ של בן מתתיהו על המלח׳ ב׳, כ׳, ו׳ עיי׳ נייבויער גיאגראפיא 227 [5]).

* צִיפְּתָא (Sopha. Matte)) עיי״ע צף ו׳.

צִיץ (= צוּץ בהפעיל מל״מ ענינו השקפה sorgfältig schauen) בגמ׳ דפ׳ אין דורשין (חגיג׳ י״ד:) בן עזאי הציץ ומת. פי׳ „הוסיף להזכיר שמות כדי להביט באספקלריא מאירה ומת״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא). ושם בחגיג׳ בן זומא הציץ ונפגע וכ״ה בתוספ׳ חגיגה פ״ב אבל בירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז: הסדר בן עזאי הציץ ונפגע בן זומא הציץ ומת עיי״ע פגע ובתוספ׳ ובירו׳ אי׳ עוד אחר הציץ וקיצץ את הנטיעות (בנטיעות) עיי״ע קץ ו׳. יומ׳ ס״ז. היו מציצין ורואין] —

צִיץ (= צוּץ מל״מ ענינו צמיחת פרח ועוד הברקה glänzen, blühen) בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירו׳ נ״ד.) בני אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין, פי׳ נוצצין צומחין כמו ויצץ ציץ (במדבר י״ז, כ״ג) כלומר שמתעשרין נובלין צומקין כלומר מתענין. בר״ג דפ׳ חבית (שבת קמ״ה:) יציץ ופרח ישראל (ישעיה כ״ז, ו׳) תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין ציצין ופרחין לתורה פי׳ שמגדילין מדרשות. *[אחי״ה נוצצין דעירו׳ הוא משרש נצץ עיי״ע ולפי משפט דקדוקו של רבינו (עיי׳ ריש מבוא) הוא צץ, וזה השרש העברי אי׳ בדרז״ל רק בהפעיל ב״ר רפכ״ח מציץ את האדם עיי״ע לוז (ת״ה, כ״ד) וש״נ ויק״ר רפי״ח ע״ש. קהל״ר פ׳ גם מגבוה האדם מציץ. הפעל קידושי׳ ס״ו. ותוצץ הרעה וכו׳ עיי׳ פירש״י. והשם צִיץ פי׳ פרח ב״ר פנ״ג נבל ציצו ולנקבה (כל״מ) ירו׳ סוכ׳ רפ״ג דנ״ג ע״ג יבשה ציצתו — ובענין ציץ היינו פח הזהב על שם ההברקה עיי׳ שבת ס״ג: ציץ כמין טס של זהב וכו׳ עיי״ע טס א׳. זבחי׳ פ״ח: ציץ מכפר על עזות פנים. ב״ר פע״א בזה ציץ ובזה ציץ ובתרג׳ (ירו׳ א׳ לבראשי׳ ל״א, י״ט ותרג׳ שמות כ״ח, ל״ו; ל״ט, ל׳) ציצא] —

---

[1]) הועתק מפי׳ רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגיילי דף ק״ע:). [2]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ע מ״ז. [3]) בנו״ג שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתך את אביו ובשמ״ר רפל״ז שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו. [4]) אולי נשתבש מן bulino בלאי״ט כלי חפירה Grabstichel. [5]) והגאון ר׳ עמרם זצוק״ל דודו של אבא מורי נ״ע היה חי שם וישב בשבת תחכמוני ושם נתבקש בישיבה העליונה.

צִץ (= צִיץ Faser, צִיצָה, צִיצִית Quaste, Trod-del, צִיצִית Haarlocke) בפ' ר"א אומר אם לא הביא (שבת קל"ז.) אלו הן ציצין המעכבין את המילה. תשובת רב האי גאון ואביו רב שרירא יש"י ע"ם [1]) בשר החופה את רוב העטרה דאמריתו אמאי אפקוה בלשון ציצין כך הוא כל הבשר החופה העטרה אינו נקרא ציצין אלא אם נטל מקצתו ושייר מקצתו הנה מעט והנה מעט נקראו אותן מעט הנותרים ציצין מפני שדומין לסנפירין ותרג' סנפיר (ויקרא י"א, ט'. י'; דברים י"ד, ט', י') ציצין, בס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ד:) ציצין שפירשו רובן ביד מותר בכלי פטור אבל אסור. בר"ג דפ' משילין (ביצה ל"ו:) נקטוה בצוציתיה [2]) ואפקוה פי' בשערו כמו (יחזק' ח', ג') בציצת ראשי [3]). בפ' כל הצלמין בגמ' המוציא כלים (ע"ז מ"ג.) כל שיש לו ציצין בין פרקיו פי' שערות כמו בציצת ראשי. בכל כלי עץ שנחלק פי"ו בכלי' (מ"ד) סקירטיא משיחסום ויקנב ויעשה ציציתיה. נתן דצוציתא (שבת כ"ו:) פי' בע' נתן. בפ' הניזקין בהגדה (גיטי' נ"ו.) ובריש ברייתא דר' אליעזר (פ"ב) למה נקרא שמו בן ציצת הכסת שהיתה ציצתו נגררת ע"ג כרים וכסתות בקרקע במקום שהולך וציצתו נגררת עליהן. ירו' בפ' הרואה (פ"ט די"ד.) העושה ציצית לעצמו אומר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית לאחר לעשות ציצית לשמו נתעטף מברך להתעטף בציצית וכן לולב ומזוזה וכל מצות. הני כובשני צוצייני (חולי' ס"ב:) עיי' בע' כבשן [4]). פי' למה קורין אותן צוצייני שיש להן ציצית בראשיהן כמו שכתוב ויקחני בציצת ראשי. בר"ג דפ' התכלת (מנחות מ"ב.) ת"ר אין ציצית אלא ענף וכ"ה אומר ויקחני בציצת ראשי אמר אביי וצריך לפרודה בציצתא דארמאי פי' „וצריך לפרד הפתילין היוצאין מן הגדיל כקצוות שיער של בלורית שדבוקה מלמעלה ופרודה מלמטה" [5]). בר"ג [6]) דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג.) האי גלא דמטבע לספינתא נפקא ליה כי צוציתא דנורא חיוורתי ברישיה. בס"ג דפ' סדר תעניו' האלו (תעני' כ"ה.) חזייה דבכה ואחיך [7]) ונפק צוציתא דנורא מאפותיה פי' אלו שנים כעין ציצית וי"ל בענין ניצוצין דנור. *[אחי"ה וכי"ל אי' בפי' ר"ח בתעני' ועיי' פירשב"ם לב"ב הנ"ל. וכפי' רגמ"ה שם פי' גם זה מציצת ראש וכל"ס צוציתא (herabwallendes Haar) וכפי' במנחו' וביצ' הנ"ל והוא כל"מ ציצית עיי' זבחים כ"ו. ציציתו בחוץ, ספרא אחרי ס' פרק י"ג שלא תגדל ציצית וכו'. ועוד פי' ציצית ל"מ פאות התלויים בכנף הבגד ועיי' מנחו' מ"א. מ"ד. והלאה, והקבוץ צִיצִיּוֹת מנחות כ"ח. מ"ג. מ"ד. ספרי שלח פ' קט"ו ובל"ס צוּצִיתָא ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ג ציציתא דגולתיה, מדרש תהלי' מזמור ז' מה בין קטע ציציתא וכו', ירוש' מ"ק פ"ג דפ"ב. תכלת לציצתו, ושם בבבלי י"ט. לציציתו. ובבלי' הנ"ל לציצתו ובערוך ציציתיה. והקבוץ תוספת' ע"ז רפ"ג היא חגרה לו בציצין וכו' והושאל לדלדולי בשר סביב למילה שבת קל"ז. עיי' לעיל, תוספת' שבת פ"ט (נ') ציצין שפרשו רובן וכו' ועיי' ירו' שבת פי"ט די"ז. ירוש' נדרים ספ"ג דל"ח: ועוד הושאל לשער (כמו ציצית ראש) סביב לצואר עיי' ע"ז מ"ג. הובא לעיל וירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד כל שציצין יוצאין מצוארו. וגם סנפיר וכנף פי' ציצית וכן הוא בתרג' עיי' תר"י לדברי' י"ד, י"ט; לבמד' כ"ד, כ"ד; לתהלי' קל"ט, ט'. והפעל מן ציצית שבת קל"א. אם צִיֵּיץ טליתו, שם כ"ה: סדינין המצוייצין, מנחות מ"ב: טלית מצוייצת וכ"ה בפסיקת' רבתי פט"ו] [8]) —

☞ צִץ (= צִיצָא אולי מל"פ سوز בוער והוא מין אבן טובה שמבהקת כאש) תרג' בפסוק בימים ההם כשבת (תרג' אסתר שני א', ב') באבניא ציצא ושיישא.

☞ צִץ (= צִיצָא אולי כמו סיס Schwalbe) תרג' ואת התחמס (ויקרא י"א, ט"ז; דברי' י"ד, ט"ו) וציצא.

* צִיץ (מל"ס צוץ, צוּצִי פי' מצפצף lallen, pipen, zwitschern) פיעל ופַעל ריש קהל"ר צפור מצוּיֵּיץ ויודע על מה מצוייץ, ויק"ר פ"ו המצפצפים (ישעיה ח', י"ט) המצייצין (ובקצת דפו' בט"ס המציינין) ב"ר פס"ה תינוקות מציצין בקולם [9]) עיי"ע צייץ ומ"ש וש"נ. ואולי מזה ציצא של ערך הקודם.

* צִיצָה, ציצת, ציצית, ציציתא עיי"ע צץ ג'.

* צוּצְיָינָא עיי"ע צץ ג' וע' הבא אח"ז.

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב והוא כידוע ר"ת של יבוא שלום ינוחו על משכבותם (ישעי' נ"ז, ב') עיי' צונץ צור געשיכטע 356 ובכ"י ו"ו בי שיע"ב? [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בש"ס ובדפ"ע בציציתיה. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח וכ"ה בכ"י רש"י כשיעור שעל שפתו שהן ארוכין או בזנבו ובדפו' אי' ברש"י רק בזנבו וכן פי' הראב"ן בשערו. [4]) ושם פי' רגמ"ה הכי שמייהו כפי' רש"י. [5]) עכ"ל של רגמ"ה (כ"י אנגייל דף ג'.). [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בס"ג. [7]) בנו"ג דקא בכי והייך. [8]) תוספתי שבת פ"ו המציצת עיי"ע צוח. [9]) בדפי' המצפצפים עיי"ע צייץ.

צצלא (= צוּצְלָא, צוּצַלְתָּא והוא כמו צלצלא בל"ע صلصلة (Turteltaube בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ה.) ובחלק בגמ' אפיקורוס (סנהד' ק'.) השתא כביעתא דצוצלא לא משכחינן, ובפסיקת' דעניה סוערה (פסיקתי דר"כ צד קל"ז.) אפי' כביעתא דשפנינא ליתי [1]. בפ' המוציא יין בגמ' קנה (שבת פ' :) כביעתא דצוצלתא מ"ט משום דזוטרא אימא דצפירתא, פי' ביצה של עוף והוא דייציפי וממין תורין הוא. *[אחי"ה בע' דייציפי (ח"ג, נ"ב) הוכחתי כי הוא ל"ע הנ"ל ושם סימנתי שינויי הנוסחאות ורבינו הלך בשיטת ר"ח וז"ל בשבת הנ"ל (בש"ס ווילנא צד פ"א.) צוצלא עוף ממין התורים ובל' חכמים דיציפי וקורין אותו אלפכתי' עכ"ל וצ"ל אלפכתה = الفاختة Ringel-taube. וכנ"ה בקבוץ בירוש' פסחים רפ"י דל"ז : נשים כראוי להם כסנים וצוצָלין ולא כפי' המפרש בגדי צבעונין — וככתיבת מלה ערבי' עולה יפה הגי' צילצולתא בשבת פ' : בדפ' הישני' ובסנהד' ק'. בכ"י ש"ס צולצלא וכ"ה בכ"י ש"ס ב"ב ע"ה. ובכ"י ש"ס ה' צילצולא ועי' ד"ס שם ועיי"ע תסיל] —

* צוּצְרָה (הוא כמו כְּצוּצְרָה = כצוצטרה (Kastell ירו' עירו' פ"ח דכ"ה, ג' טפחים לצוצרה, ירו' שבת פ"ג ד"ו, בט"ס בצוצרה. והקבוץ צוצריות עיי"ע גסטרא וע' כצוצרה ומ"ש.

* צוצרייה, צורצייר (שם מקום בבבל) ירוש' יבמות ספ"א ד"ג : שניות עווגייא גווכייא וצוצרייה ובירו' קידושי' פ"ד דס"ה רע"ד צררייא ובבבלי קידוש' ע"ב. ציצורא ובב"ר פל"ז צורצייר ואולי הוא Ciaceri נייבויער 327 ועיי"ע גאובאי (ה"כ, רי"ח).

צק (= יָצַק מל"מ ענין שפוך (ausgiessen בפ' אחרון בזבחים (קי"ב :) היוצק והבולל (עיי"ע יצק ח"ד, קנ"ב וש"נ), בר"ג דחלק (סנה' צ"ב:) יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע פי' משום דהוה מלך לא בעא למימר ליה בל' גנאי אלא בל' כבוד. בסוף ידים (מ"ז) אמרו צדוקין קובלין אנו עליכם פרושין שאתם מטהרין את הנצוק. כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפים (נזיר נ' סע"א סוטה מ"ח : וש"נ) עיי' בע' זף (ח"ג, ש"י) ובע' סלד. בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (ע"ז נ"ו:) ש"מ נצוק חבור. פי' יש שני כלים אחד למעלה שמציק לכלי שלמטה ושלמעלה טהור ושלמטה יש בו יין נסך ואותו יין שבין כלי לכלי קורין נצוק על שם יציקה ונצוק משעה שמתחיל להציק מכלי אל כלי אינו פוסק עד שירד כולו. הנצוק והקטפרס ומשקה טופח עיי' בע' טפח. *[אחי"ה עיי"ע יצק ושם העיקר] —

צק (מע' הקודם = צִיקֵי קְדֵרָה Zuthat, Einguss (wie Wein, Gewürz בפ' מקום שנהגו בגמ' ז' דברים (פסחי' נ"ו.) משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה. בר"ג דפ' יוה"כ (יומ' ע"ה.) ובשלו בפרור (במד' י"א, י"ח) מלמד שירד להם לישראל ציקי קדירה עם המן. בפ' השוכר את הפועלים בגמ' מעשה בר' יוחנן (ב"מ פ"ו:) הללו לציקי קדירה. בהגדה דפ' השוכר את הספינה (ב"ב ע"ה :) אני ראיתי ציפורי בשלוותה והיו בה ק"פ אלף מוכרי ציקי קדירה. בס"ג דפ' אעפ"י שאמרו (כתובו' ס"ה.) מעשה בכלתו של נקדימון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה. בס"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ז:) בנבלתה ולא בעצמות ולא בגידין וכו' עד לא נצרכה אלא שעשאן ציקי קדירה פי' דבר היורד לקדירה. *[אחי"ה ורש"י בחולי' פי' שבשלן הרבה עם תבלין ע"כ וכ"ה בפי' רגמ"ה, ובכתובו' פי' סתם להטעים תבשיל ובענין הלעז עיי' מ"ל לרמ"ל בפסחי' הנ"ל] —

צק (= צוק מל"מ צר לחץ ודחק beengen; צוֹק (Felsenberg, Spitzberg בפ' שני שעירי (יומ' ס"ו:) עשר סוכות מירושלם ועד צוק. בפ' השוכר את הפועלין (ב"מ צ"ג:) העלה לראשי צוקין ונפלה. בפ' המפקיד בגמ' השוכר פרה (שם ל"ו:) אימא רישא עלתה לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס. פי' בראשי ההרים הגבוהים והאכנים והצורים שלו כסכינין. *[אחי"ה כ"ה בפי' ר"ח בב"מ ל"ו : ע"ש בש"ס ווילנא. והפעל ירושלמי שבת פ"א ד"ג : לא תצוק, הפעיל מֵצִיק סנה' ק"ד : ירו' כלאי' פ"ט דל"ב : עיי"ע מֵצִיק, והתואר צַיְיקָן, צוֹיְקָן פי' מי שרוחו צוק וצר והוא כילי (Engherziger) הקבוץ בפסחי' פ"א : פ"ב. הצייקנין עיי"ע צקן, ירוש' פסחי' פ"ז דל"ה, צויקן — ציוקי ירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג צ"ל סידקי עיי"ע סדק] —

צִקְלָג (שם עיר פלשתית) בפ"ק בגיטין (ז'.) וצקלג ומדמנה וסנסנה (יהושע ט"ו, ל"א) רב אחא

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובשדפ"ע לית ובנו"ג לית אנא משכחין.

חתים בה[1]) מי שיש לו צעקת לגימא על חבירו[2]) שוכן בסנה עושה לו דינו.

צקן (= צייק בל"ע ضيّق תואר מן צוק עיי"ע צק ג' engherzig) בפ' כיצד צולין [(פסחי' פ"א:) הצייקנין שורפין אותו לפני הבירה בשביל ליהנות מעצי המערכה. פי' בני אדם צרי עין. *[אחי"ה וכן פירש"י ושם ובנו"ג ציקנין ועיי"ע צק וש"נ] —

צר (= צְרוֹר מל"ס צְרָרָא פי' קשר Knoten ועוד מל"מ פי' אבן Stein) בפ' כ"ו בכלי' (מ"ד) ר"מ אומר צרור שעה טהורות צרור עולם טמאות ר' יוסי אומר כל חמתות צרורות טהורות. פי' לפני המלכים עושין חכמי האומות צלמים ונותנין בידיהן כ"ד אבנים ותחתיו ספל גדול של נחשת ובסוף כל שעה משליך הצלם מידו אבן אחת לתוך אותו הספל ונשמע קול הספל בכל העיר ויודעין השעות. פ"א אם היתה החמת שנאמרה בראש ההלכה קשורה בקשר ואינו מתוקן ואינו של קיימא והוא לשעה אינו מקבל טומאה ואם הוא קשר של קיימא ועומד בקשירתו לעולם מקבל טומאה ובזה אמרו צרור עולם טמאות[3]). בהמניח פ"ד במקואות (מ"ג) החוטט בצינור לקבל צרורות פי' חופר בצינור שיהא רחב שאם יפלו שם צרורות ילכו להם ולא יסתמו הצנור. בריש טבול יום (פ"א מ"ד) צרור שבככר וגרגר מלח הגדול. פי' יש מנהג בכמה מקומות שמשימין סימן בככר אבן. בריש חולין (ג'.) בכל שוחטין בצור ובקנה. *[אחי"ה בנו"ג בין בצור בין בזכוכית בין בקרומית של קנה. ונרדף צרור עם צור פי' אבן ומל"מ (ש"ב י"ז, י"ג; עמוס ט', ט') ובל"ע ظُر, ظُرَر Stein. תוספת' שבת ספ"ח (ט') צרור אבן. גיטין ס"ה. צרור וזרקו וכו', ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה רע"ג אפי' קיסם אפי' צרור. ושם סע"ד חד צרור וזרקיה וכו'. והקבוץ צרורות כתובו' ו': נדה ס"ד: ירו' שבת פ"ז ד"י: ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג ירו' יומ' רפ"ד דמ"א: ב"ר פפ"ד ופצ"ג שמ"ר רפי"ג ובל"ס וארמי צְרָרָא ירו' פיאה פ"ח ד"כ ע"ד אהן צררא] —

צר (מל"מ צוּר, צָרַר ענין כריכה umwickeln) בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' היתה שפחה (ב"ק מ"ט:) ובסוף הגדה דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ו:) וכי לצור על פי צלוחיתו הוא צריך. בפ' המקבל בגמ' תבואה (ב"מ ק"ח:) הני צירי וחתימי[4]) והני שראי ושדאי[5]) לית בה משום דינא דבר מיצרא. פי' ביד בר מיצר צרוה הכסף צרור וחתום ואומר הניחוהו אצלי עד שיעמדו במשקלם וימסרום לי ועכשיו יבואו[6]). בסנהל פכ"ו בכלי' (מ"ב) צרור המרגלית טמא צרור המעות ר"א מטמא. פי' בגד או עור עשוי לצור בו מרגליות או מעות. בפ' מציאות האשה בגמ' המשיא (כתובו' ס"ז:) ר' אבא הוה צייר זוזי בסודריה ושדי ליה לאחוריה. בפ' ר"י בגמ' לוקחין גת (ע"ז נ"ו:) והא קא מנסיך בידיה דציירנא ליה לידיה. בס"ג דב"ב (קע"ד.) ובערכין בפ' שום היתומין (כ"ב סע"א) רב הונא בריה דרב יהושע אמר צררי אתפסיה. פי' שמא צרור של כסף התפישו הלוה למלוה קודם מיתתו שיפרע חובו מהם. בפ' במה בהמה (שבת נ"ב:) העזים יוצאין צרורות ליבש. *[אחי"ה צוּר, צָרַר בל"מ ענין כריכה וכן בל"ס צָר וכבסנהד' מ"ח. למיצר ביה תפלין וצר ביה וכו' וכ"ה ברכו' כ"ג: ובירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ג הוה צייר גולתיה דרב. בינוני פעיל ב"מ כ"ד: דצְיָירִי בסדינא, חולי' ק"ה: דצייר וחתים. אתפעיל סוט' מ"ה: מיתצר. וכן צָרַר ברכו' כ"ג: צורר אדם מעותיו וכו', חולי' ק"ז: צורר ארם בשר וגבינה במטפחת אחת וכו', תוספת' שביעי' ספ"א במועד צורר. ב"ר פי"ד ויצר רוח (זכריה י"ב, א') שנפשו של אדם צרורה בקרבו וכו', שהש"ר פ' הגידה: חייך שאני צוררה לך בכנפיך. נפעל נִצְרַר שבת ק"ז: חולי' מ"ו: ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג. וממנו השם צְרוֹר מל"מ קשירה (Bündel) כלי' הנ"ל. שמ"ר פ"כ מצא צרור של מרגליות. ובל"ס צררא פי' צרור הכסף בקבוץ צְרָרֵי כתובו' ק"ז: ב"ב הנ"ל, ביצה ט"ו. צררי דפשיטי תרג' בראשי' מ"ב, ל"ה ובכ"י תרג' תהלי' ל"ח, א'; ע', א' צריר לבונתא ובנו"ג צריך עיי' עמת"ר ללעווי וש"נ הפעל עם יתר הדוגמאות] —

צר (= צוּר מל"ע صار נרדף עם יצר bilden, צוּרָה פי' בל"מ תבנית Form, Gestalt) בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה:) אמר ריש לקיש הצר בכלי

---

[1]) בנו"ג רב אחא מבי חוזאה אמר בה הכי. [2]) לפנינו עוד: ודומם. [3]) וכפי' האחרון מוכח מפירש"י מנחו' ל"ז: ע"ש וכן נראה מירו' כלאי' פ"ט ד"ל: צרור עולם צריך חיתוך צרור שעה אינו צריך חיתוך ועיי' הר"ש בכלי' ופי' אליבא דפי' האחרון וכפי פי' הראשון מענין צרור אבן קשה להלמו. [4]) וכנ"ה בכ"י ש"ס רומי ובכ"י פ' עוד: וחתימי ובנו"ג ציירי והני שרי. [5]) לי' לפנינו ובשט"מ. [6]) כ"ה ברא"ש בשם ר"ח וכ"ה בטור ח"מ סי' קע"ה וע"ש בב"י ובדרישה ועיי' ג"כ שט"מ במקומו.

צורה חייב משום מכה בפטיש. פי' „אע"ג דפליג ר' שמעון[1]) בגמ' דפ' הבונה (שם ק"ג:) דתניא הצר בכלי צורה כל שהוא ר' שמעון אומר עד שיצור את כולו כלומר עד שיצור את כל הצורה יחידאה היא ואי ההיא צורה אית בה אותיות דמקרו חייב משום כותב ואי לא חייב משום מכה בפטיש"[2]). בפ' חזקת הבתים בגמ' בד"א בחזקה (נ"ד.) אמר רב הצר צורה בנכסי הגר קנה. בפ' כ"ד בכלים (מי"ג) ושל צורות טהור מכלום. פי' בגד שיש ביד רוקמי רקם[3]) ובו מיני צורות כדי לראות בו לעשות כמותו בגד אחר. בריש צו בילמדנו (תנחומ' סי' י"ד) וכשנגלה הקב"ה ליחזקאל ואמר לו (יחזקי מ"ג, י') הגד לבית ישראל את הבית אמר לו רבש"ע וכי עכשיו בונין אותו שאמרת וישמרו את כל חוקותיו ועשו אותם אמר לו עכשיו יהו קורין בצורת הבית ואני מעלה עליהן כאלו בבנינו הן עסוקין וכן בסדר קרבנות[4]) בס"ג דפ' משקין (מ"ק ט'.) א"ל לכריה אותן בני אדם אנשים של צורה הן. בפ' הוציאו לו בגמ' משניטל (יומא נ"ד.) כרובים בצורייתא הוו קיימי[5]) פי' אעפ"י שלא היו הארון והכרובים במקדש שני כרובים מצויירים בכותלים היו שם[6]). אפי' פיגול טעון צורה (פסחי' ל"ד: ע"ג: פ"ב: מנחו' נ':) כבר פי' בע' פגל. המתרגם פסוק כצורתו (קידושי' מ"ט.) פי' בע' תרגום. *[אחי"ה וכנ"ה בתעני' ט"ז. אדם של צורה. נדה כ"ה: צורת פנים, ב"ר פע"ג צורת הולד, במ"ר רפ"ט צורת העובר, ב"ר רפכ"ד ור"פ כ"ז דב"ר רפ"י קהל"ר פ' וסבותי אני ופ' מי כהחכם מדמין צורה ליוצרה. ירוש' שביעי' פ"ח דל"ח. נתקלקל צורתו, ירו' פסחי' ספ"ו דל"ג ע"ד תעובר צורתו עיי"ע עכר. וכן ירו' עירו' פ"א די"ח ע"ג — ירו' שבת ספ"ז ד"י ע"ד הגודל כלי צורה חייב משום בונה[7]) והקבוץ במ"ר פ"ט צוּרות ביתך שהורות או לבנות וכו'. ובל"ס וארמי צוּרְתָא שבת ס"ג. צורתא דשמעתתא. ב"מ מ"ה: צורתא, שם ס"ט: לצור בה צורתא, ב"ב נ"ד. בצורתא. תרג' התבנית (דה"י א' כ"ח, י"ט) ותרג' קרני ברזל (שם ב' י"ח, י') צורתא. ועיד זולתו. והפעל שבת ע"ה: וק"ג: הצר צורה עיי' לעיל. סנהד' צ"א רע"א מן המים צר. ב"ר רפ"ז צר צורה ביבשה . . . צר צורה במים וכו'. והתואר צַיָּר ברכו' י'. דרש צור (ש"א ב', ב') אין צייר כאלהינו. קהל"ר פ' ופניתי דרש יצר (בראשי' ב', ז'. ח') הצור הוא צייר נאה וכו', ב"ר פ"א צייר גדול הוא אלהיכם וכו', במד"ר רפ"ט יו"ד של תשי (דברים ל"ב, י"ח) זעירה תש ידי הצייר . . לצייר שהיה צר איקונין של מלך וכו'. הקבוץ תוספ' כלי' ב"ב ספ"ב דפ' זאלק' של ציירין[8]). תרג' רקם (שמות כ"ו, ל"ו) עובד צייר, והשם צִיּוּר, צִיּוּרא תרג' רוקם (תרג' שם כ"ז, ט"ז; ועיי' תרג' שם כ"ח, ל"ט; ל"ח, י"ח; ל"ט, כ"ט כגי' דפ"ס. הקבוץ צִיּוּרִין תרג' ירוש' א' ויקרא כ"ו, א'; לשופטים ה', י'. ל' ציורי צבעונין] —

צר (= צְרָא בל"ס וכן صرى בל"ע פי' קרע ובקע zerreissen, spalten, והשם צִירְיָא בל"ס צִירְתָּא (Spalt, Höhlung בפ' מי שהחשיך בגמ' הגיע (שבת קנ"ד:) יתיר חבלים ויפלו שקים מצטרו זיקי[9]). בפרק אין מעמידין בגמ' החומץ (ע"ז ל'.) חד טילא[10]) חיורא דמצָרי זיקי. בפ' השוכר את הפועל[11]) בגמ' שכרו (ע"ז ס"ח רע"ב) והא רוצה בקיומו הוא דלא נצטרו[12]) זיקי. פי' ענין בקיעה כדכתיב (יהושע ט', ד') ומבוקעים ומצוררים (א"ב תרג' ויקרע מרדכי בגדיו (אסתר ד', א') וצרא מרדכי לבושיה). *[אחי"ה לנכון הוסיף ר"ב ככה מתרג' שני באסתר הנ"ל אבל היה לו להשיג על רבינו שהביא פסוק מיהושע הנ"ל שענין צרר פי' ענין כריכה עיי"ע צר ב'. והנכון שפי' ענין צרא בל"ע וסו' כאמור ענין בקיעה כמו שפי' ר"ח בשבת הנ"ל ובפירש"י בע"ז. וכנ"ה בע"ז ל'. חזייה לההוא חיויא דצרי ואתי, בפַעל מצָרי (שם) אתפעל מצטרו (שבת הנ"ל) נתפעל נצטרו עיי' לעיל, יבמות י"ז. אצטרויי אצטרי. והשם צִירְיָא ורבינו הביאו בע' צר ו' ושייך לכאן] —

צר (= צִיר בל"מ שם תואר ליתד הקבוע בפתח תסוב הדלת עליו ובל"ע جارور (Thürangel מאי (הכר) [צ"ל היכר] ציר (עירו' י"א: מנחו' ל"ג.) אמר רב אויא אבקתא עיי' בע' אבקתא[13]). בס"ג דפ' מומין (בכורו' מ"ה.) כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנא' (ש"א ד', י"ט) ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה[14]). בפ"ק במשקין (מ"ק י"א.) הציר והצנור והקורה והמנעול. בפ' י"א בכלים

---

[1]) כ"ה נכון ובפי' ר"ח הועתק בט"ס רי ישמעאל. [2]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) בשבת ע"ה: [3]) בדפו"ו בט"ס רוקם. [4]) רבינו היה מקצר הענין עיי' בתנחומ'. [5]) בכ"י ש"ס בצורתא ובנו"ג דצורתא. [6]) וכ"ה בפי' ר"ח. [7]) וגי' הקה"ע צורי ופי' צורי דקל. [8]) ובכ"י אירפ' ציורות. [9]) בכ"י ק"ט אי' מציירי זיקי. [10]) ובע' טלא אי' טולא וכ"ה בכ"י ש"ס ושם ג"כ גי' חריפא ובנו"ג כמו כן. [11]) כ"ה גי' הכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס הפועלים. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע מצטרו. [13]) ועתה נכרר אצלי שפי' רבינו שם הועתק מפי' ר"ח לעירו' כדאי' בש"ס ווילני ע"ש. [14]) במקרה צריה.

(מ״ב) והפותה שתחת הציר. בפ׳ המוציא תפילין (עירובין ק״ב:) מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור. פי׳ ציר נוקבין הדלת וקובעין בו עץ חד כדי להכניסו בארן[1] לחזור לכאן ולכאן ואם יצא מן הדלת מחזירין אותו בשבת ועיקרו שתי ידות (שמות כ״ו, י ז. י״ט) תרג׳ תרין צירין[2]) ופי׳ הצנור הוא החור שבארן. (א״ב לשון פסוק (משלי כ״ו, י״ד) הדלת תסב על צירה). *[אחי״ה ובל״ס צִיָרְתָא ובל״א צירא ירו׳ חגיג׳ פ״ב דע״ז ע״ד צירא דתרעא דגיהנם וכו׳ ותרג׳ ציר (משלי הנ״ל) צירתא והקבוץ צִירִין תרג׳ צלעים (מ״א ו׳, ל״ד) והושאל לצלעי הרחם תרג׳ ירו׳ א׳ בראשי׳ כ׳, י״ח (ציריה) [צירי] בית ולדא ועיי׳ בכורו׳ הנ״ל. ובמשקל עברי צירים בכורות שם ויק״ר פי״ד. ירו׳ נזיר פ״ח דנ״ז. שומרי צירים היו בירושלם — ובל״ע صير פי׳ חריץ הדלת] —

צר (= צִירְיָא (עיי״ע צר ד׳) מל״ם פ׳ בקע וקרע (Spalt, Höhlung בס״ג דפ׳ כל שעה (פסחים מ׳.) לא מיבעיא חטין דכיון דאית בהו ציריא עלת בהו מיא. פי׳ חריץ של חטה והשעורים שיעי ואין בהם סדק[3]). בפ׳ על אלו מומין בגמ׳ מומין אלו מנה אילא (בכורו׳ מ׳.) ובפ׳ המפלת בגמ׳ המפלת מין בהמה (נדה כ״ג.) אמר רב יוסף לא קשיא הא באוכמא הא בציריא. „פי׳ אוכמא של עין דומה לשל אדם ציריא חריץ שהעין עומד בו אינו דומה לשל אדם"[4]). בפ׳ ר״ח ז״ל כתיב בציהרא ופי׳ אוכמא שחור של עין ציהרא אדום הסובב את השחור. *[אחי״ה לפי גי׳ ר״ח נ״ל ברור שהוא מלש׳ צענד çukhra בל״פ הישנה سوهر = سرخ פי׳ אדום ומבהיק. אבל כפי גי׳ הספרים ציריא הוא מל״ס ופי׳ חריץ וכנ״ה בפסחים הנ״ל דילמא אזלא הדא ויתבא כציריה דחברתה, ע״ז ס״ה: אגב ציריהו כמבוקעות דמיין] —

צר (= צרא אולי מל״ע صرة מרגיל לתכשיט ולקמיע kleine Muschel, Perle, Schmuck-gegenstand) במגילת איכה, איכה יועם זהב צרא דהבא. *[אחי״ה לי׳ בדפ״ע חוץ מדפו״ו וכ״ה בכ״י ק״ט ו״ו ול״ד. ובאיכ״ר פ׳ איכה יועם לי׳ ונ״ל כי במקום שהיה דומה לארנטס של זהב כדאי׳ באיכ״ר גרס רבינו צרא דהבא כי ארנטס עיי״ע פי׳ ג״כ תכשיט או אבן טובה. או י״ל כי במקום איך שינה דהבא כדאי׳ בספרים אי׳ בגי׳ רבינו צרא דהבא מל״ע صار בטל והמיר תמונתו] —

צר (= צִיר מל״ע صير (Saft, Fischlacke בפ׳ הנודר מן המבושל (נדרי׳ נ״א:) ומותר בציר ובמוריים. בפ׳ אין מעמידין (ע״ז ל״ט:) וציר שיש בה דגה. בר״ג דפ׳ בכל מערבין (עירובין כ״ז.) היו לוקחין ציר בכסף מעשר אמרו לו שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגן מעורבין בהן אפי׳ תימא ר׳ יהודה בן גדוש[5]) לא קאמר אלא בציר בשומנא דפירי. פי׳ כשכובשין הדגים ומאצצין ודוחקין ומצירין אותן לחלוח היוצא מהן נקרא ציר. *[אחי״ה וא״כ גזרו רבינו מפעל צור ענין הוחק, אבל בל״ע פי׳ ציר דגים קטנים כבושים במלח ומוהל היוצא ממנו ועיי׳ ע״ז ל״ה: מ׳. תרומו׳ פ״י מ״ח חולין צ״ט: קי״ב: ק״כ. ספרא שמיני פרק ד׳ פרש׳ ג׳ עיי״ע רטב א׳ ובל״א צירא ירו׳ תרומ׳ פ״ח דמ״ה: וגם בענין מוהל דפירות עיי׳ פסחי׳ כ״ד:] —

צר (= צוֹר עיר הידועה בפעניציא Tyrus, תואר צוֹרִי (tyrisch בפ׳ יש בכור לנחלה (בכורות מ״ט:) חמש סלעין של בן במנה צורי ל׳ של עבד חמשים של אונס ומפתה מאה של מוציא שם רע כולן בשקל הקדש במנה צורי. גמ׳ (שם נ׳:) מאי צורי אמר רב מנה של צור אמר רב יהודה א״ר אסי כל כסף האמור בתורה סתם כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה כללא הוא והרי הקדש והרי מעשר וכו׳. פי׳ כסף צורי הוא סלע צורי הוא ד׳ דינר כסף מדינה פלגו דזוזא חצי דינר ועוד מפורש בע׳ סלע. בב״ר פר׳ ס״ב (ס״א) בילמדנו ויהי חשך אפלה (תנחומא בא סי׳ ד׳) ובפסקא דויהי בחצי הלילה אמר ר׳ אליעזר כל צור במקרא שלם בצור המדינה הכתוב מדבר חסר ברומי הכתוב מדבר. *[אחי״ה בפסיקת׳ דר״כ צד ס״ז: לי׳ בטעות כי נשמט מתחת ידי המעתיק מאמר שלם עיי׳ מ״ש רב ש״ב בהערה צ״ו. וכ״ה בפסיקת׳ רבתי ספי״ז ושמ״ר ספ״ט ילק׳ וארא ר׳ קפ״ב וילק׳ ישעי׳ ר׳ רצ״א. ומ״ש חסר ברומי כיון לשרש צַר היינו אויב וכדאי׳ בתנחומא הנ״ל שהיא מצירה לישראל. וכנ״ה בירו׳ ב״ק פ״ד ד״ד: סולמיה דצור ועוד עיי׳ תוספת׳ דמאי רפ״א לשביעי׳ פ״ה, לעירו׳ פ״ו

---

[1]) וככ״י ק״ט בארץ ובכ״י ה״ב לארץ. [2]) וכ״ה בפי׳ ר״ח בעירו׳ י״א. ע״ש. [3]) וכ״ה בפי׳ ר״ח. [4]) הועתק מפי׳ רגמ״ה בכורו׳ (קובץ כ״י אנגיוליקי׳ דף קי״ד:) וגי׳ בציריא אי׳ ג״כ בהעתקת רגמ״ה (וכדאי׳ בנדה) אבל בבכורות גרסינן בהיוורא, [5]) כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג גדיש וכ״ה בערוך בדפוסי׳ ובתוספתא פ״א דמעשר שני גריש.

(הי) והתואר צורי. מנה צורי ב"ק צ': במנה צורי בכורו' מ"ט: ב"ר פפ"ד וירו' כתובות פ"א דכ"ה: ול"נ עיי"ע הבא אח"ז. והקבוץ ירוש' מגילה פ"ב רע"ג: דרשה ר' חייא בר בא לְצוֹרָיָיא. ירו' שבת רפ"ב ד"ד ע"ג צוֹרָאֵי — ועוד צוֹרָן = צוֹר ירוש' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג וצורן ודאי כקיסרין] —

צר (= צוּר תואר לנקבה צורית (tyrisch חצר הצורית (מעשרות פ"ג מ"ה) כבר פי' בע' חצר *[אחי"ה עיי"ע חצר (ח"ג תע"ו) ומ"ש בהערה, וזה הע' שייך לְע' הקודם וכדאי' בדפ' פראג אבל בכ"י ובדפ' הראשוני' ע' בפני עצמו] —

צָר (= נֵצֶר, מֵצֶר (Zweig, Spross, Reis [חבלי'] דצרי מדיחן בס"ג דע"ז (ע"ה סע"א). בס"ג דפ' אמר ר"ע (שבת צ':) צרי דקל שתים פי' מביאין נצרים והוצין וקורעין אותן ועושין אותן כמי' הוטין ועושין מהן חבלים כדתני רב יוסף (עירו' נ"ח.) שלשה חבלים הן של מגג ושל נצרים ושל פשתן. *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר"ח בשבת ע"ש בש"ס ווילנא ושם ובע"ז הגי' צורי וכ"ה בכ"י ק"ט בערוך וכ"ה בפירש"י ע"ש] —

צַר (מל"מ פי' אויב (Feind פסיקתא רבתי ספי"ז כל צר חסר במקרא ברומי הרשעה הכתוב מדבר עיי"ע צר ט', סוטה ל"ח: צָרֵי עין, עירו' ס"ה. בצר אל יורה אולי צ"ל יורה (בן סירה ז', י') והפעל יבמות ס"ג: אל תצר צרת מחר וכו', ב"ר פצ"א צרה ליה וערק, איכ"ר פ' ומרוב: קם וצריה. הפעיל גיטי' נ"ו סע"ב סנהדרין ק"ד: כל המציר לישראל נעשה ראש.

* **צְרָא** (zerreissen) עיי"ע צר ד'.

צרב (= צָרָבָה כמו צָרֶבֶת (Narbe, Vernarbung בגופה פ"ו בנגעים (מ"ח) ובפ"ז (מ"א) ובפ"ח (מ"ה) השחין והמכוה והקרח שנעשו צרבה פי' מלשון (ויקרא י"ג, כ"ג) צרבת השחין. בפ"ג בכלים (מ"ח) הנוגע בצרבה טמא פי' הסותם פי החבית בזפת יותר מצרבה נקרא אותו היתר צרבה כמו צרבת השחין — (א"ב צרכה כתוב בנוסחאות). *[אחיה] ובמקום צרבה בציוני' הראשונים אי' לפנינו צרבת] —

צרב (לדעת רבינו קשה וחזק עיי' בפנים (fest, hart בר"ג דביצה (ז' רע"א) משום דצריבן פי' קשים וחזקים כדאמרינן צורבא מדרבנן חוזק תלמידי חכמים. *[אחי"ה לפי זה אולי מל"ע ضَرْب ענין שרפה והבערה עיי"ע הבא ומה שנשרף לשרפה נעשה חזק וקשה כמו חרש באש וכן הוא באמת בל"ע ضارب ארץ חזקה וקשה. ומלת צורבא מרבנן או מדרבנן נ"ל ג"כ מל"ע הנ"ל פי' חד ומחודד וחריף (רש"י בתענית ד' רע"א ע"ש) מל"ע ضَريبة חדוד וחריפת איזה דבר כגון של סייף וסכין והושאל לחריפות ת"ח. ורבינו לא ציין מקום המצאו בהיותו רגיל בש"ס ואנכי טרחתי לאסוף כעמיר גרנה עיי' ברכות ט"ו. י"ט. ל"ג: מ"ז: שבת כ"ג: קי"ח: קי"ט. קכ"א: קל"ט: קנ"א: עירו' ל"ט. ס"ג. פסחים ד'. נ"ב. ס"ב: קי"א: ביצה ט"ז: כ': חגיג' ה'. שם: מ"ק ו'. ט"ז: י"ז. כ"ו: יומא כ"ו. סוכה מ"ט: תענית ד'. כ"א: מגילה כ"ז. כ"ח. ושם: יבמות קכ"א. כתובות כ': ק"ה: קי"א. קידושין ע"ו: גיטין כ"ז: ל"ז: נדרים מ"ח: מ"ט. ס"ב. ושם: ע"ב: ב"מ י"ט. כ"ג: מ"ב. ס"ז: פ"ג: פ"ד: ב"ב כ"ב. קנ"א. קס"ח. קע"ד: שבועות ל': מ"א. מ"ח: מכות כ"ד. בכורות ל"ה: חולי' נ"א: קל"ג. ערכי' כ"ג. נדה: כ"ד: ל"ג:] —

צרב (= צָרוֹבָא פי' נפח שהוא עובד באש מע' הקודם או כמו צורף (Silber = Goldschmiedt הצרובין והסרוקין[1]) כבר פי' בע' סרק[2]). ושבה והיתה לבער (ישעיה ו', י"ג) תרג' ויהון לצרבא — (א"ב בנוסחאו' דידן כתוב הצורפים והסריקין). *[אחי"ה ועיי"ע סרק ומ"ש ובתרג' הנ"ל גדסינן לצרכא וצ"ל לצרבא כדאי' בדפו"ו ובמתורגמן והוא מקור לְצָרָבָא וכצ"ל בתרג' דה"י ב' ל"ד, י' לבדוק: לצרבא ובנו"ג בט"ס לצוכא] —

צרד (= צָרִיד מל"ע صرد נקי ולא בלול. rein (ungemischt בס"ג דפ"ק בפסחי' (כ'.) תפשוט דבעי ר"ל בפ' שני בחולין בגמ' השוחט בהמה (ל"ו.) צריד של מנחות מונין בו ראשון ושני. בפ' שני במעשר שני (מ"ד.) ובריש עדיות (פ"א, מ"ח) ב"ש אומרים יאכלו צריד. פי' מנחה יבשה שאינה בלולה פ"א פסולת הסולת כגון סובין וכיוצא בו. — (א"ב פי' בל"ר יבש מאוד). *[אחי"ה אולי כיון לל"ר torridum והנכון שהוא ל"ע הנ"ל ופי' ראשון שבערוך הועתק מפי' רגמ"ה בחולין (כ"י אנגייליק' דף ש"ב.) ופי' פ"א הועתק מפי' ר"ח בפסחי'. ועוד עיי' בע' הבא אח"ז] —

[1]) כ"ה צון בכ"י ובדפ"ר ודפא"מ. [2]) כ"ה בכ"י ודפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס סדק וצ"ל סרק (ב').

צָרוּד (= צָרִיד (rauh, trocken בפ' ראוהו בי"ד (ר"ה כ"ז:) היה קולו דק או צרוד כשר פי' בלעז רוקו [1]) ושייך בצריד [2]) מה המורסן עב במינו אף זה עב במינו. *[אחי"ה בנו"ג צרור וצ"ל כגי' הערוך ובהלכ' רצ"ג הלכות ר"ה צד ל"ה. הגי' צריד וכ"ה ברש"י מנחו' ק"ב: ד"ה צריד אבל בר"ה הנ"ל גרס צרור ופי' יבש וז"ל רגמ"ה במנחו' שם (בקובץ כ"י אנגיליקי' דף מ"ד:) צריד דבר יבש של מנחות כגון סלת ולבונה כמו היה קולו עבה או צרוד בלעז רוקו מחמת שיבש הוא השופר ע"כ הרי שרבינו נגרר אחריו הן בגי' הן בפירוש] —

☞ צרדא מסכת ב"מ ס"פ הזהב (ב"מ ס.) רבה שרא למידק צרדי ובר"ג דכתובות (ח:) והאידנא נהוג עלמא אפי' בצרדא בת זוזא פי' רש"י בגד קנבוס ובעל הערוך הביאו בע' צדרא [3]).

צְרָדָה (Mittelfinger) בפ"ק דיומא (פ"א מ"ז) מכין לפניו באצבע צרדה, גמר' (י"ט:) אמר רב יהודה צרתה דדא מאי היא הגודל. תוספתא (פ"א) אי זו היא אצבע צרדה זו אצבע גדולה של ימין. בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחות ל"ה:) אמר ר"ל עד אצבע צרדא בילמדנו סוף בא אל פרעה (תנחומא סוף בא) ושעור רצועה של יד אמר ר"ל [4]) עד אצבע צרדה ומאי צרדה אמצעית פי' היא אצבע הארוכה. *[אחי"ה כבר הארכתי בע' אצבע ע"ש ובירו' יומא ספ"א דל"ט: ותוספות מנחות ל"ה: וציון מילמדנו לי' בדפ"ע כי אם בכ"י ערוך ונשמט בדפוסי' מן אצבע צרדה עד אצבע צרדה והתוספות במנחות הנ"ל הביאו ג"כ הילמדנו בשם הערוך ובאו"ז הל' תפילין סי' תקס"ח עש"ה ובכ"י ק"ט ורומי לא הביאו הציון ממנחו' רק הילמדנו — ובעל שריד שבערכין יפה הגיה והעיר על החסרון שבפנים אף אם לא ראה כ"י ערוך] —

צְרָדָה (נ"ל מל"פ زرده ירקון (Gelbsucht בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (פסחי' קי"א רע"ב) האי מאן דזגי [5]) אגירדא דדיקלא אחרת ליה [6]) רוח צרדה. בר"ג דפ' כל הבשר (חולין ק"ה:) לא שקלי מידי מפתורא כי נקיט איניש כסא בידיה משום דקשה לרוח צרדה פי' דאי הוה האי כוס שני מהדר פרצופיה לאחוריה כההוא דרבה בר נחמני המפורש בפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ו.). *[אחי"ה בפי' רשב"ם בפסחים פי' כאב חצי ראש (וא"כ כמו צלחתא) ורש"י בחולי' לועז אשטורדישו"ן והוא בלאי"ט stordigione בל"צ הישנה estourdisson והיום יכונה étourdissement, Starrsucht והנראה לי צרדה מל"פ הנ"ל. ועוד עיי' מ"ש הפשב"ע ושריד שבערכין ע' צרדה] —

צְרָאדָא [7]) (נ"ל מל"פ زرز עוף על שם ירקותו) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולין ס"ב:) אמר רב יהודה צראדא שרי — (א"ב [8]) מין עוף). *[אחי"ה בנו"ג צרדא ועיי"ע (כר אדא) [בראדא] ב' (ח"ב קע"ב) ומ"ש — ועוד בל"פ جرز Lerche] —

* צְרֵידָה (שם מקום) אבות פ"א מ"ד חגיגה פ"ג מ"ז סוטה פ"ט מ"ט וזולתו יוסי (יוסף) בן יועזר איש צרידה עיי' סד"ה צד ק"ו דפו"ו.

* צָרָה (מל"ט ענינו לחיצה והרע Leid, Gram (Feindseligkeit סנהד' ל"ז: מה לנו ולצרה הזאת, ירו' תענית פ"ב דס"ה ע"ד כל צרה שהייתי נכנס לה . . נכנסתי לצרתה של בת שבע . . . נכנסתי לצרתן של ישראל, ירוש' ע"ז פ"א דל"ט: צרת שעה צרה, ירוש' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד צרת נקבה, שהש"ר פ' כמעט צרתה של עילם . . . צרתה של מדי, ב"ר פל"ח צרה הבאה וכו' שם ר"פ פ"א במד"ר פ"ח והקבוץ צָרוֹת ברכו' י"ג. ירו' סוטה פ"ט דכ"ד: ירוש' מגילה פ"א ד"ע ע"ד ועוד תואר נקבה יבמות ב' ע"א והלאה צרת בתו, צרת צרתה, והקבוץ שם צרותיהן — יומא ט': נעשה לו מסכה צרה, שמ"ר ר"פ כ"ד עיי"ע צלם. ובלא"ר צרתה יומא י"ט: עיי"ע צרדה א'.

צרח (= צִירְחָא נ"ל מל"ע ضرح היזק והשחתה והושאל צירחא דליבא כאב הלב) (בגמ' דפ' במה מדליקין) [9]) בפ' כיצד מברכין בגמ' דסמוך בורא מיני דשאים (ברכות מ'.) אבל כל יומא לא משום דקשי לצירחא דליבא [10]). ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) לצירחא דליבא ליכול תלתא ביעי בניניא וכמונא ושומשמי פי' כאב הלב. *[אחי"ה וכ"ה בתר"י א' דברי' כ"ח, כ"ב ושם בט"ס צירתא

---

[1]) בליר raucus, בלאי"ט rauco. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' ובדפו"ו בט"ס במורסן. [3]) ע"ש ומ"ש. [4]) בנו"ג רמי בר אבא אמר רשב"ל. [5]) בנו"ג דמצלי רישיה ובכ"י ש"ס א"פ דמזגי לרישיה ובאה"ת דמזגי רישיה. [6]) בנו"ג אחרא ליה. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר וויניצי. [8]) לי' בדפ"א. [9]) כ"ה בכ"י ודפ"ע ויש למחוק והובא בט"ס מעי הבא אח"ז (ע' צרי) בעי הנוכחי. [10]) וכה"ג בכ"י ש"ס ובנו"ג חולשא.

דליבא. ואין למלה שייכות עם צרח של מקרא היינו צעקה וכן בתרג' שוקק (משלי כ"ח ט"ו) ובאתפעל יצטרחן (תר"י ואונקי' לבמדי' כ"ד, כ"ד)] —

* צְרִיח (שם מקום) תרג' שופטי' ט', מ"ו ואתו לצריח בית אל ובל"ם ענין מגדל עיי' רד"ק.

צֳרִי (מל"ם פי' שרף הנוטף fliessendes Harz) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת כ"ה:) אין מדליקין בצרי מפני שהוא עף. בפ' כמה בכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו'.) הצרי והצפרן. בב"ר פצ"ב (צ"א) מעט צרי (בראשי' מ"ג, י"א) קטף וכך תרג' פי' שרף היוצא מן העץ כיצד רושמין העץ ויוצא ממנו הצרי.

* ציריא עיי"ע צר ו'.

צָרַךְ (מל"ע ضرك עני ואביון bedürftig sein) וכן בל"מ ובל"ס עיי' בפנים) בפ' השואל פרה בגמ' שטף נהר (ב"מ ק"א.) אמר ר' ירמיה כגון דא צריכא רבה פי' טעם זה שפי' ר' יוחנן פי' גדול דוא ואי לאו דפירשו ר' יוחנן שהוא רב מובהק לאו כל איניש יכול לפרושיה אלא רב כמותו. פ"ט בנדה (נ"ט:) האשה שהיא עושה צרכיה וראה דם . . איש ואשה שעשו צרכיהן בתוך הספל — (א"ב ל"מ זה (דה"י ב' ב', ט"ו) ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך). *[אחי"ה הרבה בש"ם ובוי"ו צוֹרֶךְ (ל"מ צֹרֶךְ) מ"ק י"ג. והלאה לצורך המועד וכו' פסחים ה' רע"ב מתוך שהותרה . . . לצורך וכו' (היינו לצורך יום טוב), שבת קל"א: צורך גבוה, ירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג שלא שמשו רביהן כצורכן וכו', והקובץ חגיג' ב'. צורכי רבים, ברכו' מ"ו: צרכי סעודה, שבת קל"ג. צרכי מילה. ביצה כ"ח. לכם (שמות י"ב, ט"ז) לכל צרכיהם, ירו' ברכות פ"ה ד"ט: שואל צרכיו, שהש"ר פ' הגידה לי: לתבוע צרכי ביתה . . צרכיהן של ישראל, תר"י ב' לדברי' כ"ד, ו' צורכי נפשא, ושם תרג' ל"ב י', ולישעי' נ"ג, ג', י"ג וזולתם. ובקשור עשה פי' ענין תשמיש המטה ועוד לנקיות עיי' ברכות ס': ירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ג, ירו' חגיג' פ"ב דע"ח, ירו' כתובו' פ"ה ד"ל: ב"ר ס"פ נ"ב — נדה הנ"ל סנהד' פ"ב: ויק"ר פי"ד במ"ר פ"ד ירו' שביעי' פ"ג דל"ד ע"ג. ותרג' ירוש' ויפן (שמות ז', כ"ג) ועבד פרעה צרכיה. להסך את רגליו (ש"א כ"ד, ג') תרג' למיעבד צורכיה. ועוד השם בתרג' צרוך, צריכותא (וכן בל"ס) פי' ערך שווי ומחסור עיי' דוגמאות במתורג' ואצל לעווי. ובירוש' נשתמש הרבה לא צורכה (צורכא) כמו התואר צריך, צריכה (צריכא) ירו' ברכות פ"ב ד"ה: לא צורכה אלא וכו', ירו' פיאה רב"פ דט"ז ע"ד צורכה אנא מימר לך וכו', ירוש' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ד צורכא לדין וצורכא לדין, ירו' פסחים ספ"ב דכ"ט ע"ג לא צורכה דלא וכו', ירוש' חגיגה פ"א דע"ו. הוי צורכה לההוא דאמר וכו' וכן התואר צריכה (צריכא) הפכו פשיטא ירו' ברכו' פ"ז די"א: התם צריכה ליה והכא פשיטא ליה, ירו' שקלים פ"ד דמ"ח. תמן צריכה ליה והכא פשיטא ליה, ירוש' נדרים רפ"ד דל"ח ע"ג לקצור צריכא ולבצור צריכא, ועוד עיי' ירו' כלאי' פ"א דכ"ז. והאבטיח צריכה פי' ספק אם הם כלאים או לא עיי' מבוא הירו' למהרז"ף צד י"ב: וש"נ עוד איזה דוגמאות. תענית כ' סע"ב כל מאן דצריך, שם: כל דצריך, לא צריכא כ"א. אין צריך לומר, ברכו' י"ג סע"א צריכה כוונה. אינה צריכה כוונה, ירו' ברכו' פ"א. ד"ד: צריך כונה, ירוש' הגיג' פ"ב דע"ח. השעה צריכה לכך, יומ' פ"ג. צריך.. אינו צריך פסחי' ה' אינו צריך הקבוץ ב"מ ל"א. זבחים כ"ב: צריכי, חגיגה ה'. רבים צריכין. בקל ופעל ירו' דמאי רפ"ב דכ"ב: צרכו חכמים ליתן וכו' צרכו חכמים למנותם, ירוש' סנהד' פי"א ד"ל רע"ב לא צריך לך . . צריך ליה, ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: צרך לך וכו', ירו' ברכות פ"א ד"ד: צריכת לי, יבמו' ק"ה: לא צריכת, [ירושלמי ב"ב פ"ח דט"ז: צרכת וכו', נפעל ביצה ל"ב. ל"ו לא נצרכה אלא וכו' ועיי' מ"ש יד מלאכי סי' שפ"ה, ב"ק נ' רע"ב לימים נצרך למכור שדהו, ברכו' כ"ג. שבת מ"א. הנצרך לנקביו, שמ"ר פ"ט בשעה שהוא נצרך תפוש אותו, הפעיל קידו' כ"ה. הצריכה רבי וכו', אפעל גיטי' ס"ג: אצרכה גט. הָפעל הוצרך הוצרכו יומא ס"ז. מנחו' ע"ט: זבחים ה': התפעל ונתפעל תענית כ"ב: שמא יִצְטָרֵךְ, שבת קי"ח. ואל תצטרך, כ"ב ק"י. ואל יצטרך אתפעל ביצה ל"ו. אצטריכא ליה וכ"ה בחולי' ל"ח. בכורות ל"א. איצטרכו ליה כתובו' צ"ז. אצטריך, איצטריך ביצה ז'. יומ' ע"ד. פ"ד. תעני' כ"ג. ושם מצטריך] —

* צֵירוּךְ? ירו' נזיר רפ"ו דנ"ד ע"ג עיי"ע צרף.

צָרַם (מל"ע صرم חתך abschneiden, abkneipen) בפ' על אלו מומין בגמ' חוטין הפנימיות (בכורו' ל"ט:) והאמר רבי זירא אמר רב בפ' כל הזבחים שקיבל דמן בגמ' נשפך (כ"ה:) הצורם אזן הפר ואח"כ קבל דמו פסול שנא' (ויקרא ד') ולקח הכהן

מדם הפר וכו'. בגמ' דפ' מי שהפך (מ"ק י"ג רע"א) וכפ' השולח גט בגמ' המוכר עבדו (גיטי' מ"ד.) אם תמצא לומר צרם אזן בכור ומת קנסו בנו אחריו וכו'. בפ' הגוזל עצים בגמ' גזל מטבע (ב"ק צ"ח.) אמר רבא הצורם אזן פרתו של חבירו פטור מ"ט פרה כדקיימא קיימא לא עבד בה ולא מידי כולהו שוורים לאו לגבי מזבח קיימי פי' סדק אזן הבכור בידו או מיעכו ועשה בו רושם. בפ' החובל בחברו (ב"ק צ'.) צרם באזנו תלש בשערו. *[אחי"ה וכן פי' המיוחס לרש"י במ"ק צרם: חתך מאזנו מעט וכו' וכ"ה בפי' ה"ר יונתן בב"ק צ'. בשט"מ שם ובשט"מ לדף צ"ח. הביא פי' הגאון צרם: סרט ורגמ"ה כ"י בכורות ל"ד. (בקובץ כ"י אנגלי' דף צ"ז:) פי' הצורם: הפוגם וזה מה שכתב רש"י בב"ק צ' סע"א צרם משך ובבכורו' (ל"ד.) שמעתי לשון פוגם ע"כ וכיון על זה הפי' של רגמ"ה וכלשון ראשון משך מוכח מתוספת' פרה ספ"ג צרם לו באזנו] —

צרן (= צִירָן תואר מן ציר חור הדלת והושאל לחור העין (dessen Augenhöhlen rund sind בפ' מומין אלו (בכורות מ"ג:) הזגדום[1] והצירן. גמ' (שם מ"ד.) תנא עיניו טרוטות צרניות דומעות דולפות וטורדות[2] פי' [צירניות][3] „שעגול אותו מקום שהעין מונח בו". *[אחי"ה כ"ה בפי' רגמ"ה (כ"י אנגיילי' דף ק"ח רע"א) וא"כ גזרו מן ציר וכן פירש"י צירניות עגולות וכ"ה בתנחו' הישן ויצא פי' כ' צירניות (פי' עגילות) ועיי' רש"ב שם. ובפי"מ להרמב"ם צירן מי שעיניו דומעות או שנוזלים קצת עינו תמיד והוא מה שאמרו בפי' השם הזה דימעות זולפות ע"כ תוספת' בכורו' רפ"ה מצודניות נ"א מלודניות ותחת מצודניות נראה שצ"ל מצורניות בינוני פעול. מלודניות נ"ל נשתבש מן lippitudo והתואר lippus מי שעיניו דולפות. כמו שהעתיק הוואולגאטא רכות (בראשית כ"ט, י"ז) lippis oculis וב"ר פי' רכיכין ובתר"י א' ועיני לאה הוון צִירְנַיְיתָן וא"כ גזרו מן ציר פי' זִיעָא וכדעת פי"מ להרמב"ם] —

צרע (צִרְעָה מל"מ מין דבורה (Hornisse, Wespe בפ' אחרון במכשירין (פ"ו מ"ד) דבש צרעין טהור ומותר באכילה פי' טהור שאינו כז' משקין להכשיר ומותר באכילה כי הצרעין הן דבורים מדבריות. וי"מ „צרעה היא ערעיתא וכן תרג' צרעה (שמות כ"ג, כ"ח; דברים ז', כ') ערעיתא ולמה נקראת ערעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה אותו[4] כדכתי' (דברים כ"ה, י"ח) אשר קרך בדרך ומתרגמינן דערעך". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רה"ג מכשירין שם (סד"ט 38) ובבכורו' ז': אי' הקבוץ הצירעין, הצירעים, שמ"ר פי"א צרעין ויתושין, סוט' ל"ו, שתי צִרְעוֹת, תנחומא משפטים שתי צרעיות והיחיד צרעה ירו' שבת רפי"ד די"ד] —

* צָרַעַת (מל"מ פי' מכות שחין (Aussatz יבמות ס"ג: אשה רעה צרעת לבעלה מאי תקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו יבתרג' צַרְעָא צוֹרְעָא, צַרְעָתָא והקבוץ ב"ר פ"כ שמ"ר פ"ג צָרְעָן והפעל ממנו רק בנתפעל נִצְטָרַע יבמות ק"ה: שמ"ר פ"ג לא נצטרעה היד וכו', סנהד' ק"ז סע"א נצטרע דוד, שם ק"י: ראוי ליצטרע.

צרף (= צְרִיף לדעת ר"ב מל"ר sirpus, scirpus גמי Binsen או אולי מל"ע صريفة ענפי עץ דקל היבשים וסוכות הסוככין בהן) בפ"ק (סוכה ז': י"ט:) העושה סוכתו כמין צריף, ובגמ' חבילי קש (שם י"ג רע"ב) אמר רבה אמר שמואל[5] הני צריפי דאורבני כיון שהותרו ראשי מדנין שלהן כשרין פי' מלון של שומרי שדות ואותן „צריפין מסככין אותן במורביות של ערבה וקושרין את ראשיהן ומשלשלין אותן מהנה ומהנה בגג וקושרין עד קצותן שלא יפרדו מלמטה"[6]. בפ' כיצד מעברין בגמ' היו שם גדודיות (עירו' נ"ה:) יושבי צריפין כיושבי קברות. בס"ג דפ' המפקיד (ב"מ מ"ב.) ההוא דאפקיד זוזי גבי חבריה אותבינהו בצריפא דאורבני ואגניבו פי' „בית המסוכך בעצי הערבה"[7] בפ' השותפין בגמ' סמך לו רב יוסף אמר (ב"ב ו'.) אפי' צריפא דאורבני. פי' צריף המקורה במורביות של ערבה צר מלמעלה ורחב מלמטה ומי המטר שותתין ויורדין במורביות הללו בחצר חבירו וי"א אורבני[8] מין גמי ובעלי כפרין עושין כן[9]. — (א"ב פי' בל"ר מין גמי אשר בו הכפרים

---

[1]) עיי"ע בח"ג, רע"א. [2]) בנו"ג הצירן עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות וגי' רגמ"ה טרוטות. [3]) וכ"ה בפי' רגמ"ה. [4]) בפי' רה"ג ועפה ומכה בפניו. [5]) וכ"ה א"ר אבא אמר שמואל בה"ג ברי"ף ובראו"ש ובכ"י ש"ס ובנו"ג א"ר אבא. [6]) הועתק מפי' ר"ח סוכה י"ג: ושם צ"ל כבערוך. [7]) הועתק מפי' ר"ח. [8]) כ"ה רק בדפו"ו ובשאר דפ"ע וכ"י נשמט מן אורבני עד אורבני. [9]) כ"ה דעת רגמ"ה בב"ב הנ"ל והוסיף לבאר צריף חוטא בלע"ז והוא ל"ע قوت Weide.

מסככים בתיהם ואין להם גג שטוח כי הסיכוך משופע משני צדדין להתיך המטר ארצה). *[אחי"ה ר"כ כיון לל"ר הנ"ל. וז"ל ה"ר יהוסף הלוי בן מיגש (הובא בש"מ לב"ב) ופי' צורפה מל' העושה סוכתו כמין צריף ופי' אורבני ערבה ונטפי היינו תקרה מכוסה ברע פי' שקורין לה בל"ע כרמאד (= قرمد Ziegel) רעפים שהמים מתפזרים על אותן רעפים ויורד בחצר בטירוף. ורש"י בעירו' י"ג: פי' צריפא דאורבני כוך של ציידין שאורבין בה את העופות וכו' ובב"מ פי' בית קטן עגול כמין כובע שעושין ציידי עופות לארוב — וכנ"ה בשבת נ"ו: נבנה צריף אחד וזו היא איטליא של יון ועיי' שהש"ר פ' אל תראני ואסת"ר פ' גם ושתי, ירו' עירו' פ"ח דכ"ב ע"ג צריפין.. בורגנין — ובענין שם מקום צריפין ירו' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד מנחו' ס"ד: עיי"ע גגות הצריפין וש"נ צריפא ב"מ פ"ו. עדיו' פ"ח מ"ז בית צריפה, ירוש' קידו' פ"ד דס"ה ע"ד בני צריפה ועיי"ע בן ציון ומ"ש] —

צרף (= צְרִיף מענין הראשון) בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ו:) במתנית' תנא אותו היום שהעמיד ירבעם שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן נבנה צריף אחד וזו היא איטליא של יון — (א"ב פי' בל"י בית פתוחה עשויה מעץ). *[אחי"ה כיון לל"י hölzernes Haus σάρπος ורש"י פי' גם כאן כוך קטן מציידין שעושין מן קנים ומן ערבה וכו' וא"כ הוא מע' הקודם ובאמת שם שייך ורמ"ל הביאו בע' הקודם] —

צָרַף מל"מ עניני זקוק läutern צֵירוּף Läuterung) בס"ג דכתובות (קי"ב:) צירוף אחר צירוף דכתיב (ישעי' ו', י"ג) ועוד בה עשיריה פי' צרה אחר צרה כדכתיב וצרפתים כדי למרק עונות. במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ז) המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה, המוציא מסמר לגשמים לצרפו (שם) פי' ,כשהנפח מבקש לעשות סייף או סכין או כל כלי כיון שיחמו באור ויעשנו בפחמין [1] נוטלו בצבת ונותנו במים זהו צירוף"[2] כמעשה דר' שמעון בן לקיש (ב"מ פ"ד.) הסייף והסכין והפיגיון וכו' עד מתי גמר מלאכתן ר' יוחנן אומ' משיצרפן בכבשן ר"ל אמ' משיצחצחן במים והלכתא כר"ל דהודה לו ר' יוחנן והני מילי בכלי נחשת דצירופן במים אבל כלי חרש ודאי צירופן בכבשן דתנן בספ"ד בכליי (מ"ד) כלי חרש מאמתי מקבל טומאה משיצרפו בכבשן והוא גמר מלאכתו. בפ' המביא כדי יין (ביצה ל"ב.) מאימתי מקבל טומאה משנגמר מלאכתו דברי ר"מ ר' יהודה[3] אומר משיצרפנו בכבשן. *[אחי"ה מל"מ הנ"ל וכן דרש צרופה (תהלים י"ח, ל"א) לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות, ושם שצרפו הקב"ה בכבשן האש וכ"ה בויק"ר פי"ג וכן בתרג' ישעיה מ"ח, י'; נ"ג, י'; לירמי' ט', ו'; למשלי ל', ה'; למלאכי ג', ג' והשם צרפא בל"ס Schmelztiegel מצרף ותרג' צרפא תרג' משלי כ"ז, כ"א ועיי' שם כ"ה, ד'; י"ז, ג'] —

צָרַף (בל"ס צְרַף בל"ע ظرب ענין חיבור ודבוק vereinigen, verbinden) בס"ג דפ"ק בפסחי' (י"ט.) ובסוף חגיגה (כ"ג:) א"ר חנין אמר קרא כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת (במדי' ז', י"ד) הכתוב עשאו לכל מה שבכף אחת אלמא צירוף דאורייתא. ובפ"ב במעשרות (מ"ה) אוכל אחת אחת פטור ואם צירף חייב פי' אם חיבר שנים יחד. בפ' ג' מינין בגמ' נזיר שהיה (מ"ג.) א"ר אלעזר צירף ידו משום טומאה איכא משום ביאה ליכא צירף גופו טומאה וביאה בהדי הדדי קאתיין[4]. בפ"ד במעשר שני (מ"ב) כמות[5] שהשולחני פורט ולא כמות שהוא מצרף. באמרו לו פ"ג בכריתות (ט"ו:) צירף את המעילה לזמן מרובה. בפ"ג במקואות (מ"ד) אלא שנפלו ג' לוגין מכלי אחד מב' ומג' מצטרפין מד' אין מצטרפין. — (א"ב תר"י (א') בפסוק וצים מיד (כתיב) [כתים] (במדי כ"ד, כ"ד) ויצרפון עמהון לגיונין פי' ענין חיבור). *[אחי"ה ובתר"י ב' באתפעל ויצטרפון בלגיונין, וכנ"ה ביומא ע"ב: צרופה (תהלי' י"ח, ל"א) זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה. פיעל קידושי' מ'. ירו' פיאה פ"א דט"ז: מחשבה טובה (המקום) מצרפה למעשה ע"ש. זבחים כ"ה: צירף פיה לזינוק. ירו' פסחי' פ"ג ד"ל. שני חצאי זיתים בתוך הבית אין הבית מצרף בתוך הכלי הכלי מצרף, ירו' נדה ספ"ב ד"נ: ולא הוה מצרף לון עמיה.. חד זמן צרפון עימיה וכו', בגין צריפתכון עימי, ירו' פסחי' שם טחן ליה צרף, אתפעל יומא ע"ד. חזי לאצטרופי, סוכה י"ט. אצטרופי מצטרף. נתפעל התפעל פסחים מ"ג: אין היתר מצטרף לאיסור וכו' שם מ"ד. והלאה, נזיר ד'. סוטה י"ז. האי מְצָרֵף והא לא מצרף, השם צֵירוּף עיי' לעיל בערוך, נזיר ד'. ר"ש לית

---

1) בפי' רה"ג ויעשו כפחמין. 2) הועתק מפי' רה"ג (סר"ט 87) ושם ג"כ הציון מב"מ פ"ד. 3) בנו"ג ר' יהושע. 4) ל"י כי אם בדפו"ו. 5) בדפו"ו בט"ס לא כמות.

ליה צירוף, ירוש' מעשרות פ"ד דנ"א: למה לי צירוף. והקבוץ לצירופין ירוש' נזיר רפ"ב דנ"ד ע"ג ובדפ' קרט' במ"ס לצרוכין — ועוד הושאל לחילוף מעות גדולות לקטנות מעשר שני הנ"ל ותוספת' מעשר שני רפ"ג. שקלים פ"ב מ"א מצרפין שקלים לדרכונות וכו', ירוש' ב"מ ספ"ד ד"ט ע"ד לצורפה בירושלם מצרפה ביפה, ירו' מעש' שני ספ"ב דנ"ג סע"ג המצרף סלע וכו' — וכן בל"ע מְצָרֵף נקרא صرّاف, صيرف, صيرفي Geld-wechsler והשם המופשט צירפותא עיי' תש' הגאוני' סי' תק"ן (הוצא' ה' הרכבי צד 270) ועיי' ג"כ שם סי' תקנ"ב צד 274] —

צָרָף (צוֹרֵף נחושת Kupferschmied מל"מ) בר"ג דחגיגה (ד':) המקמץ[1]) והמצרף נחושת והבורסי[2]) פטור מן הראייה. בפ' המדיר (כתובות ע"ז.) אלו שכופין אותן להוציא וכו' עד מקמץ ומצרף נחושת. גמרא (שם) מצרף נחושת מאי אמר ר ב[3]) חושלי[4]) דודי וכבר פי' בע' חשל. *[אחי"ה בירוש' כתובות ספ"ז דל"א. צורף נחושת והוא כל"מ (ישעי' מ', י"ט) ובכתובות מפורש המחתיך (בירו' המתיך) נחשת מעיקרו] —

צרף (= צָרִיף Alaun) כלי מחפורות של צריף (ע"ז ל"ג:) כבר פי' בע' חפר. פ"א כלים העשויין מאדמה שחופרין ממנ' צריף שקורין אלומ"י אין לו טהרה עולמית שסופג הרבה מכל משקין שנותנין לתוכו אמר רב זביד (כתובו' ק"ז: ע"ז שם) האי קוניא אוכמא וחיורא שרי ירוקא אסיר משום דמצריף פי' בירוק מעורב מאותו צריף שבולע הרבה ואי אית בהו קרטופני שהן בקעים כולהו אסירי. *[אחי"ה פי' רבינו הועתק מפי' ר"ח עיי"ע חפר (ח"ג, תס"ה:) ומ"ש. ובפַעל דמְצָרְפֵי ובלעי ע"ז הנ"ל. וכאן שייך ג"כ צריפא מע' הבא] —

צרף (= צְרִיפָא מכובס בצריף mit Alaun gewaschen) בפ' נגמר הדין בגמ' רחוק (סנהדרי מ"ד.) אדרת שנער: שמואל אמר סרבלא צריפא[5]) פי' ר"ח ז"ל טלית נקי לבן כדמתרגמינן ותרבי לך בורית (ירמי' ב', כ"ב) ותסגי לך צריפתא[6]). אלו ה' צרף כולן קרובי ענין הן. — (א"ב בנו"ג בתרג' ומחורי בבוריתא).

* צריפא (שם ע"ז בל"י Σεράπις) ע"ז י"א: צריפא שבאשקלון.

* צָרְפַת (שם עיר בצידון) מ"א י"ז, ט' עובדי' א' כ' וכתב הרד"ק בשרשים אומרים כי היא הארץ הנקרא פרנצ"ה Francia (Gallia). והתואר צָרְפִית ירוש' ברכו' פ"ה ד"ט: בנה של צרפית (קצור מן צָרְפָתִית).

צַרְצַר (בקבוץ מל"ע صرصر Geräusch machen עיי' בפני') בספ"ב בכלי' (מ"ח) המסרק של צרצור ר"א מטהר וחכמים מטמאין. בפ"ג במקואות (מ"ג) המערה מן הצרצור מטיל למקומות הרבה. פי' „ראש הלגין שדומה לראש הרמון כשם ששנינו (עוקצי' פ"ב מ"ג) ר"א אומר אף המסרק טהור וצרצור על פיו יש צורות רשת כדי שלא יכנס לשם דבר רע ולכן שנינו מטיל למקומות הרבה ובל' קודש שמו בקבוק שכשאדם שותה בו או שופך בו עושה בקבוק ובלשון לעז ולשון ישמעאל שמו בוקאל[7]). בחלק בגמ' ד' הדיוטות (סנהדי ק"ו.) ובילמדנו אל תצר את מואב וצרצור יין העמוני מונח אצלה ועדיין לא נאסר יין העמוני. *[אחיה לפנינו אי' בתנחומא בלק סי' י"ח ושם עדיין לא נאסר יין של גוים וכן בתנחומא הישן בהוצ' ה' באבער ח"ב, ע"ד. ובסנהד' אי' צרצורי ועיי' במד"ר פ"כ ובירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד והיה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני שהוא קשה. ע"ז ע"ג. צרצור קטן, מקואות פ"ג מ"ג המערה מן הצרצור. ב"ר פצ"ח צרצור של מים. הקבוץ צרצורין תוספת' כלי' ב"ק ספ"ב. ופי' רבינו קצת הועתק מפי' רה"ג בכלי' (סד"ט 4)] —

צַרְצוּר (בל"ע صرصر בל"ם צַרְצוּרָא Grille) בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה:) והלא הצרצור הזה יש לו ד' כנפים וד' רגלים. *[אחי"ה ובתוספת' חולי' ספ"ג הגי' ולא כנצרין וכו', ויק"ר ספל"ג נצר כצרצרא וכ"ה שהש"ר פ' יונתי] —

צַרְצְרָא (נ"ל מל"ע شرشور מין עוף או אולי כמו זרזיר עיי"ע בת קברייא)

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר וכ"ה בש"ס ובדפו"ו המקבץ ועיי"ע קמץ. [2]) בכ"י ש"ס והבורסקי. [3]) עיי"ע חשל ב'. [4]) בנו"ג חשלי. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י דפ"ש וויניצי' ועיי' ד"ס במקומו ובנו"ג דצריפא. [6]) בפי' ר"ח בסנהד' בקובץ כ"י אנגיוי דף ק': לי' זה הפירוש אבל אי' קרוב לזה בתשו' הגאונים סי' שס"ג (הוצא' ה' הרכבי צד 184 ועיי' 418).
[7]) بوقال בלאי"ט Pokal, boccale. ובכ"י וי"ו א' וה"ב אי' בלעז ויוון וכ"ה בכ"י ל"ד אבל בכ"י ב"ר גיון אולי הוא בלאי"ט Becher, nappo ובכ"י ק"ט כברס"ע בלי לעז ובלי ישמעאל בוקאל.

מר' אסתר פ' גם ושתי המלכה כהדא צרצרא דמתגלגלא בדילה וכלא דילה פי' מין עוף הנקרא בת קברייא ושם בפ' בהראותה את עושר: בין מן דידה ובין לא מדידה מתגלגלת בת קברייא והוא עוף המתפאר באברה ונוצה של עופות אחרים. *[אחי"ה עיי"ע בת קברייא ח"ב רי"ב ומ"ש וכנ"ה בב"ר פצ"ב כהדין צרצורא עבד כשאסרו] —

* צַרְצוּר (שם פרטי) כתובות צ"א סע"א נכסי דבי בר צרצור.

* צררייא (שם מקום בבבל) ירו' קידו' פ"ד דס"ה ע"ד עיי"ע צוצרייה ויק"ר פט"ו ר' אלעזר ור' תנחום בצרורייה.

צת (לדעת רבינו מן יצת ענין שרפה והנכון משרש יצא) בפ' הזהב בגמ' כשם שאונאה (ב"מ נ"ט.) אל תקרי מוצאת (בראשית ל"ח, כ"ה) אלא מוצת. בפ' שני שעירי (יומא ס"ז:) עד שיצת[1]) האור ברובן מלשון (איכה ד', י"א) ויצת אש בציון. *[אחי"ה רבינו נגרר אחר פי' ר"ח הובא בתוספו' כתובו' נ"ז: ע"ש וז"ל הריטב"א רובא בשט"מ לכתובו' הנ"ל היא מוצאת פי' ר"ח ז"ל שהוא חסר אל"ף והוא מל' ויצת אש ולא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה הוא וכדפי' רש"י וכו'. אבל בכ"י ש"ס ב"מ בכ"י ר' א' וב' הגי' באמת מוצת וכ"ה בפי' המיוחס לרש"י בב"ר פפ"ה וז"ל היא מוצאת מוצת קרי לומר שהיתה ראויה לשריפה ע"כ ובברכו' מ"ג: וסוט' י': אי' גם בכ"י מוצאת ועיי' היטב מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע ונעלם מעיניו פי' המיוחס לרש"י הנ"ל — ועיי"ע צתת ב'] —

צָת (מל"מ פי' האזין (hören, horchen תרג' האזינו השמים (דברים ל"ב, א') אציתו שמיא. *[אחי"ה והוא באפעל בל"ס אַצֵּת והרבה בתרג' עיי' מראה מקומות במתוג' ע' צֵית ובכ"י ובדפ' סביוניטא בדגש בצדי. ובדרז"ל כ"ב ע"ד. אצית מאי שמעת ועיי' סנהדר' ק"י. כתובו' ס', ע"ז ל"ח: ובפעל צַיֵּת פסחי' ל"ג: כתובות ס"ג. יבמו' פ"ט. ע"ז כ"ח: ב"ק קי"ג. תרג' משלי י"ז, ד'; כ"ט, י"ב; תר"י א' לדברים י"ח, י"ד כ"ט ג' וזולתו. פַעל ירוש' תעני' פ"א דס"ד. ובסופה את מצַיית ליה והשם צַיְיתָא (בל"ס צָיוּתא) תר"י לדבריי ל"ב. א' משה יהיב צייתא לשמיא וכו' תרג' ומשמע (דה"י א' א', ל') וצייתא. והתואר צייתנית עיי"ע ומ"ש — ועוד עיי"ע צתת א'] —

צֵת (gegen) תרג' ומגדל וראשו בשמים (בראשית י"א, ד') ורישיה עד צֵית שמיא. *[אחי"ה והמתורגמן פי' צית כמו ציד עיי"ע צית ב' כי האריך וכן הוא באוהב גר לרשד"ל צד 119 והנכון שהוא מל' צית של הערך הקודם כלומר נטוי והוא כמו קֳבֵל מן קבל וכדעת ה' לעווי בעמת"ר ח"ב 324 ושם יתר דוגמאות — ואולי מזה לציצותי בקצת דפוסי' בירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד כלומר כפניא בנטיית היום ועיי"ע ציצותי] —

צוּתְרָא עיי"ע צייתור כי כן גרס בעל הערוך.

צתרי (מל"ס צָתְרָא (Saturei סיאה צתרי (שבת קכ"ח. ירוש' שביעי' רפ"ז דל"ז:) כבר פי' בע' סאה — (א"ב פי' בל"ר וישמעאל מין עשב כמו אזוב והוא מתבלין של קדרה מפני הריח והטעם שהם טובים). *[אחי"ה ובע"ז כ"ט. ציתרי, ירוש' תרומות פ"י דמ"ז: מי צתרי ובל"ע صعتر עיי' לעף פפלנ"צ 325 והלאה ועיי"ע סאה] —

* צָתַת (הוא צָת ב' בהכפל הת"ו (aufhorchen ירו' סוטה רפ"ט דכ"ג ע"ג כי ימצא (דברי' כ"א, א') לא שתהא חוזר ומצותת עליו. ובעבודה ליוה"כ צותתיו פי' מאזיני לשם המפורש.

* צְתַת (כמו יצת בל"מ בהכפל הת"ו (anzünden שבת קי"ט. ר' זירא מצתית צתותי פירש"י מצית האור בעצים דקים. בהָפעל שמ"ר רפל"ד זהב מופז (מ"א י', י"ח) שהיה דומה לגפרית הזו שהיא מוּצֶּתֶת באש ובירו' יומא פ"ד דמ"א ע"ד דומה לאש מצתת בגפרית, ובמ"כ גרס מוצתה ובשהש"ר פ' עמודיו מוצצת באש צ"ל מוצתת באש וכ"ה לנכון בבמ"ר פי"ב ועיי' בחי' הרד"ל שם. ולפי גי' רבינו בע' צת א' דרש כן מוצת ע"ש.

---

[1]) בנו"ג משיצית ובכ"י ש"ס מינכען משתצית וצ"ל כמו בכ"י בי משתיצת ובכ"י ל"ד משיוצת.

החסיננו חלויים מפירי גיניסר. סייעני לערוך ערך תמניסר וכן יצליחי בערך תישסר.

*[אחי״ה כ״ה בכ״י ה׳ב ובכ״י ל״ד נמצא פעמים החרוז הזה ראשונה: החסיני חלמים מפרי גינוסר וכן יצליחי וכו׳ בערך תשיצר, ושנית: החסינני חדויים מפני גינוסר וכו׳ ונ״ל שצ״ל הדווים והוא הוא חלויים פי׳ שהם חולים מפירי גינוסר שהם מתוקים ונראה ששתי נוסחאות נתערבו. ובכ״י ו״ו א׳ החסני דהלום צ״ל דחלויים ובכ״י ו״ו ב׳ וכ״י ב״ר לי׳ החרוז וכן לי׳ בכ״י בריטיש מוזיאום וכב״י ק״ט רק: נשלם ערך צד״י בריך רחמנא דסייען אחל ערך קוף בעזר הבורא] —

האות הקוף

* ק הוא אות הי"ט מהאלפ"א בית"א יבא במלות הלועזיות במקום אות גימ"ל עיי"ע פרקמטיא אווקי וכדומה במקום כ' כמו קלבא. בסוף התיבות הפרסיות יבא לפעמים במקום ה' עיי"ע תכתק גרקא וכדומה. ובראש התיבות בחבור בינוני אות ָק הוא קצור מן ָקא עיי"ע הבא אח"ז.

ָקא (קטוע מן ָקאם עיי"ע הבא בחיבור עם בינוני פועל ומראה עת בינונית der Zu-stand der ist, seiend, anwesend) במסכת כתובות פ' האשה שנתארמלה (כ"א סע"א) מאי דקא מסהיד סהדא לא קא מסהיד דיינא ואיכא בכמה דוכתי (שם) קא משמע לן[1]. מלה זו נוספת וזולתה יובן הדבר והיא נחברת עם תבות אחרות ובפרט עם מלת אמר קאמר קאמינא קאמרינן קאמריתו. *[אחי"ה ובע' קמא הביא רבינו מפסחי' ג': ב"ב ק"מ: מאי דקאמא, דקמא וס"א דקאמר. ב"ק ל': מדקא איירינן עיי"ע אר (ח"א, רס"ד). ב"מ כ"ד: קא אכיל . . קא עבדיתון והוא כמו ָקאֵי (=ָקאֵים) ומורה על זמן עומד שמושך עצמו להכא או גם רק זמן בינוני, שם: מי קתני . . להכריז קתני, הוא קטוע מן קא תני עיי"ע הבא אח"ז וע' הקודם] —

ָקאִי (קטוע מן ָקאֵים ונקוד בחירק כמו אִי, כִּי, דִּי במקום אֵין, כֵּין, דֵּין stehend, seiend, beziehend) בריש מסכת ברכו' (ב'.) תנא היכא קאי [דקתני מאימתי] ובפרקא קמא (שם ז'.) וקאי אחד כרעא פי' כמו קאים ועומד עיי"ע אוקי וכן מוקי כמו מוקים. *[אחי"ה ברכו' ב'. עד דקאי (בכ"י ש"ס אדקאי) בשחרית, פסחי' מ"ג: קאי באוכלין וכו' ע"ש וכל זה קטוע תחת קאים והראיה מירו' ברכו' פ"ב ד"ה. עובדא הוה בחד יודאי דהוה קאים רדי ושם סע"ג והוה ארכונא קאים דאין לחד וכו' וזה מורה על הזמן ההוא אשר היה עוסק בו] —

* קאזא עיי"ע קזא.

* קאיהי ב"ב ס"ח: עיי"ע נגהקיהו.

קאלוחסין (?) מדרש שמ"ר פ' ויחל משה (ס"פ מ"ג) העבד הזה שאתה מוכר קאקגריסין הוא או קאלחסין פי' בל"י טוב מאוד קאלו טוב חסין ג"כ טוב ופי' קאקגריסין בל"י רע מעללים. *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י καλὸς ὅσιος טוב וחסיד ומלה השני' κακοῦργος רע מעללים או מל"י κακήγορος וכ"ה בעיר דוד ורבים עמלו לעמוד על בוריָן של שתי תיבות הנ"ל ולא עלה להם עד שעמד החכם הבלשן פערלעס ופירשן (במ"ע מארג' געזעלשי חל"ה 140) על פי דת ומשפט של רומיים וסיריים ממאה החמישית למספרם אשר עליו נטו ידם החכמים ברונס — זאכוי (עיי' מ"ג הנ"ל). ועל פי נימוקי' אלה נמצא כתוב יש שני מיני מקח בענין עבדים, הראשון נקרא קאלא פראסים בל"ס והוא ל"י = καλὴ πρᾶσις „והוא תנוי שפירתא" (פי' תנאי או מקח יפה) והשני נקרא קקא פראסים והפלאונא = κακὴ πρᾶσις, ἁπλῆ ὠνή מקח רע. לפי מקח ראשון יכול הלוקח להחזיר את העבד לאדון הראשון אם מצא בעבד איזה מום ועל זה התנאי קנאו אבל לפי מקח שני בהיות נודע לקונה עבד שיש בו מום ודבר רע ואעפי"כ היה קונאו שוב אין יכול להחזירו וההחרטה אין מועלת לאדון השני מאומה. וא"כ במקום

---

[1]) ובקטיע הרבה פעמים קמ"ל.

קאלוחסין בלי ספק צ"ל קאלופרסין = καλὴ πρᾶσις וקאקגריסין צ"ל קאקפריסין ועל-פי זה כל הענין בשמ"ר מזוקק שבעתים עש"ה וגם מבואר היטב כדעת ה' פערלעס הדבור: „ועל זה אני מוכרו" בשמ"ר שם פי' על תנאי זה אני מוכרו] —

* קאלוס פי' בל"י יפה עיי"ע הקודם ועי' קלוס.

* קאלמין עיי"ע קלמין.

* קאֵים עיי"ע קם ב'.

* קאניסין (שם מקום) ויק"ר פל"ג דרש סובאים (יחזק' כ"ג מ"ב) קאניסין סבאים.

* קאקא עיי"ע קק.

* קאקגריסין עיי"ע קאלוחסין.

* קארר עיי"ע קר.

קָאַת (מל"מ שם עוף טמא Pelikan, Kropfgans בל"ע قوق, בל"ס קקא) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג.)[1] קאת (ויק' י"א, י"ח; דברי' י"ד, י"ז) זו הקיק רחם זו שרקרק. בפ' אלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק כ"ה:) קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער פי' אפי' עופות רעות באות לראות כשמתו.

קַב (מל"י κάβος בל"ס קַבָּא עיי' ל"ע كُوب Hohl-mass) בר"ג דהדר עם הנכרי (עירוו' ס"ב:) ובס"ג דפ' החלוץ (יבמות מ"ט:) ובס"ג דפ' האומ' התקבלי גט (גיטי' ס"ז.) ובפ' הלוקח בהמה (בכורו' כ"ג:) משנת ראב"י קב ונקי פי' מעט וברור מכל ספק שהיא כסלת נקייה[2]. בריש שבת בגמ' לא יצא החייט (שבת י"א:) אלא מעתה הדיוט שחקק קב בבקעת בשבת לר"ט הכי נמי דלא מיחייב. פי' לקה חתיכת קורה וחקק בה כדי שיניח בה הקיטע שוקו כדתנן בפ' במה אשה (שם ס"ה:) הקיטע יוצא בקב שלו ופי' עושה דמות רגל מן עץ וחוקק בו ומשים בו שוקו כדי שלא יראה רגלו קטוע ומשים בו כתיתים כדי שלא יכאב מקום חתיכת שוקו בעץ שהוא מקיש ועוד מפורש בע' כתית[3]. בר"ג דחגיג' (ד'.) ובר"ג דפ' האומר משקלי עלי (ערכי' י"ט:) רגלים (שמות כ"ג, י"ד) פרט לבעלי קבין. בפ' י"א בכליי (מ"ז) הקב[4] שלה ר"ט מטמא גם זה פי' נרתק שלה וכלי הוא כמו קב הקטע שהוא כלי ונרתק לרגל. בר"ג דפ' מצות חליצ' (יבמו' ק"ב:) חלצה בקב הקטע ובמוק ובסמיכת הרגלים פי' ר"ח קב זה מחופה עור וכן הקיטע יוצא בקב שלו בשבת (ס"ה:). בפ' דיני ממונות בשלשה בגמ' כיצד בודקין (סנהדי' כ"ט:) ההוא דהוו קרי ליה קב רשו כלומ' יש לו חובות מלא קב[5]. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' הגמלין (כתובו' ס"ב:) ובפ' היה נוטל (סוטה כ'.) רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרישות פי' כיצד המשרה את אשתו ע"י שליש לא יפחות לה מב' קבין חיטין בשבת ומשמש עמה (כתובו' ס"ד:) והמודר[6] על אשתו מתשמיש המטה מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת וג' דינרין עושין י"ח קבין לפי חשבון ד' סאים בסלע כיצד הסלע ד' דינרין והולכין ד' סאין בסלע הרי סאה בדינר ולג' דינרין ג' סאין וג' סאין הם י"ח קבין הרי נמצאו כשאינו משמש עמה י"ח קבין וכשמשמש עמה ב' קבין הרי ט' קבין לכל קב וקב זה שאמרו רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרישת[7]. פ"א „רוצה אשה שיהיה בעלה חמר ויהיה מצוי אצלה בכל שבת לתת לה עונתה ולא יביא לה אלא קב חטין בלבד ולא יהא גמל שיהא הולך בדרך רחוקה ואינו נותן לה עונתה אלא אחת לל' יום ואעפ"י שמביא לה בשבת ט' קבין חביבה עליה העונה בכל שבת וקב אחד מט' קבין ופרישות ל' יום"[8]. בפ' מציאת האשה בגמ' המשיא את (בנו) [צ"ל בתו] (כתובו' ס"ח.) ת"ר המסמא את עינו המצבה את כריסו המקַבה את רגליו ואת שוקו. פי' משים קב בשוקו להתראות שהוא חגר. *[אחי"ה בנו"ג המקפח וכ"ה בפיאה בתוספת' פ"ד ובפי' הגאוני' (בשט"מ כתובו' שם) והמקפה פי' מלשון להקפות . . כלומ' המעבה את שוקו כדי להראות שיש בו חולי כדי שיקח מן הצדקה ע"כ עיי"ע קפח ב' ומ"ש. ולפי גי' רבינו קִבָּה פיעל מן קב. ועצם הראשונה מורה

[1]) וכ"ה בירו' שבת רפ"ב ד"ד ע"ג. [2]) כ"ה בפי' ר"ח בעירו' וז"ל כלומ' מעט ומנוקה ואין צריך לנפותו ולנקותו ועיי' הרא"ש בפי' מי שהוציאוהו סי' ב'. [3]) ע"ש ושם הוכחנו כי נגרר אחר ר"ח ועיי' ג"כ ברש"י ובאו"ז הלכ' שבת סי' פ"ד ס"ק כ"א. [4]) בנו"ג הקו. [5]) וכ"ה בפירש"י. [6]) בנו"ג והמורד וכ"ה בתשו' הגאוני' בשט"מ וכצ"ל בערוך וכגי' התוספו' בכתובו' בשם הערוך ועיין בהפשב"ע ע' קב. [7]) נגרר אחר פי' תשובות הגאונים הובא בשט"מ כתובו' דף ס"ב: ונראה שהוא פי' רה"ג כדמוכח מתוס' סוט' כ"א: [8]) הועתק מפי' ר"ח כדאי' בתוספ' סוט' ע"ש וכן פי' גאון ורש"י במהדורא קמא הובא בשט"מ שם.

קב על מדה (מן קבב פי' חקק) מכיל ד' לוגין ב"ב פ"ט: תוספת' ב"ב ספ"ה קב וחצי קב עיי"ע תמן א'. כתובו' ס"ד: חצי קב קטנית . . וקב גרוגרות. ב"מ פ': קב לכתף ובל"ס וארמי קבא סנהד' כ"ז. עיי"ע חשל א'. ושם כ"ט רע"א קבא דקירא. יבמו' י"ז. קבא רבא וקבא זוטא. קידו' ע"ט: בקבא זוטא . . בקבא רבה. פסחי' קי"ג. קבא מארעא וכו' והקבוץ קַבַּיִם ב"מ כ"א. ב"ב צ'. קבין קידושי' מ"ט: קַבַּיָּא ירו' חלה ספ"ב דנ"ח ע"ד. ריש אסת"ר העולם הוא עשוי . . כאפי קַבָּאֵי. ועוד קבותים עיי"ע קבת. והושאל לחתיכת עץ חקוק לשום בה רגל החגר עיי' לעייל ויבמו' ק"ב: ק"ג. והלאה. בעלי קַבִּין עיי' לעיל] —

קב (= נָקַב פי' מל"מ נקיבת החור durchlöchern) בפ' במה מדליקין (שבת כ"ט:) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה. בר"ג דסנהדרין (ו' רע"ב) ובפ' האשה שהלכה בעלה למדינת הים בגמ' נשאת ע"פ בי"ד (יבמו' צ"ב.) יקוב הדין את ההר. כלומ' אם יש דין לנקוב את ההר על כרחו יקבנו אעפ"י שדבר גדול הוא. פ"א יפרש הדיין את הדין כלומ' יפסוק הדין בלא פשרה וההר הוא הדיין — (א"ב העיקר נקב) *[אחי"ה עיי"ע נקב ולפי פי' שני יש לגזרו מן נקבה שכרך (בראשי' ל', כ"ח) ענינו פרש והגבל] —

קֻבָּה (מל"מ שם לחדר משכב ולאהל וכן בל"ע قبة וממנו Alkove והושאל לאהל של תענוג Lustzelt) בפ' הקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחו' ל"א:) לא יעשנה כקובה. פי' קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כאהל. בפ"ק בע"ז בג' אין בונין (ע"ז י"ז סע"ב) ועל בתו (שלא)[1] לישב בקובה פי' אוהל שמושיבין בו זונות כדכתי' (במד' כ"ה, ח') ויבא אחר איש ישראל אל הקבה. *[אחי"ה בנו"ג בקובה של זונות. ומזה ג"כ בב"ר פצ"א אמרו אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא בקובה הוא וכו' תנחומא נח עיי"ע קביא — ובהשאיל' תעני' ח': כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאים. ועיי"ע הבא אח"ז. ובלא"ר בתרג' אונק' ותר"י ב' במד' הנ"ל לקובתא] —

קֻבָּה (= קוּבְּתָא מל"מ קביצת מים Wasserbehältniss) פלג אלהים מלא מים (תהלי' ס"ה י') תרג' קובתא דאלהא. *[אחי"ה וכן תרג' תעלה (איוב ל"ח, כ"ה) בכ"י קובתא. תר"י א' לבראשי' א', ז' מיא דלעיל בקובתא דרקיעא עפ"י תעני' ח': עיי"ע הקודם לזה] —

* קֵבָה (= קֵיבָה מל"מ Magen) חולי' ק"ל. והלאה הקבה. שם קל"ד: ובילמדנו ריש פנחס עיי"ע זרוע (ח"ג, שכ"ד). ע"ז כ"ט: קיבת נבלה קיבת עולה . . קיבת עגלה עיי"ע אנייקא. ירו' ביצ' פ"א ד"ס. קיבה ממקום אחר באת והקבוץ קיבותיהם שם ובירוש' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג. ובלא"ר קֵבְתָא תרג' לדברי' י"ח, ג'.

* קוּבְּתָא (פי' כמו קובה כלי נקוב וחקוק Hohlgefäss כמו סל Korb) בקבוץ ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג כד משתיא בְקוּבַיָּא משום מיסכת ובק"ע פי' קוביא כמו נקוביא מענין נקב. אבל קרוב שהוא כמו קביא בתוספת' ב"מ כלי' ספ"ד כסוי קביא . . כסוי טני.

* קַבְוָותָא (נ"ל כמו קובעתא בל"ס קובעי מסמרים ווים כפופים Holzpflöcke, Haken) מ"ק י"א. קביותא דרשי בכ"י ש"ס קבוותא ופי' המיוחס לרש"י מסמרים של עץ וכ"ה בע' קוותא ע"ש ומ"ש ונ"ל שהעי"ן מובלעת ומל"ס הנ"ל.

☞ קבטיות (נ"ל מל"ע قباط, قبيط מיני מתיקות המבושלות מחרצני יין וכדומה Süssigkeiten) פסחי' דירו' פ' ואלו עוברין בפסח (פ"ג ד"ל.) תני קובטיות בורתיות צריך לבער פי' המפרש מי עשבים שמפררין בהם פירורי לחם. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד קובטיות וקליות והמים שלהם וכו'] —

קבטין (= אֲקוּבִּיטוֹן מל"י ורו' niedrige Lagerstätte, Sopha, accubitum, ἀκούβιτον) בויק"ר בריש צו (פ"ז) (ובפרשת) [צ"ל ובפסקתא] דצו את קרבני לחמי (פסיקת' דר"כ צד ס"א.) למלך שהיה מיסב על קובטין שלו פי' קטא קומא[2] בלעז והוא כסא שיש לו סמוכות[3] מכל צד כמו כתלים ואינו פתוח אלא מצד אחד — (א"ב עיי"ע אקוביטון). [*אחי"ה ובנו"ג בויק"ר אקוביטון ובפסיקת' רבתי פט"ז הקובטים ובפסיקת' דר"כ הקוביטין וגי' הילק' עיי"ע אקוביטון ומ"ש והוא מל"י ורו' הנ"ל. ואולי בהשאילה אמרו בזמן רבינו catacomba על כסא שיש לו סמוכות מכל צד כי היושב בזה הכסא היה סגור ומכוסה מכל צד כאלו היה קבור שם] —

---

1) ט"ס ויש למחוק. 2) כ"ה בכ"י ובדפ"ע קאטאקומבא. 3) בדפ"ר סמיכות.

* קְבוּטַל, קְבוּטַר, קְפוּטַל (שם פרטי) יומ׳ י״ח: זכריה בן קבוטל וכ״ה בציון המשנה בדף י״ט: ושם ג״כ זכריה בן קפוטל ועיי׳ ד״ס נוסח״ שונות, ובפי׳ ר״ח העתיק קבוטר, קפוטר ובירו׳ יומ׳ ספ״א דל״ט: קבוטר, קבוטל, ובברכו׳ ס״ג. בן קבוטל.

* קוּבְטְרָא (מל״י κιβωτός בהוספת הריש לבנין התואר (כמו סנדלר מן סנדל) עושה מעשה עץ Schreiner) ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ג זגגיא וְקוּבְטָרַיָּא וע׳ הזקנים העתיקו ככה ארון (שמות כ״ה׳ י׳; מ״ב י״ב ט׳, י׳) תבה (בראשי׳ ו׳, י״ד. ט״ו) וזולתו.

קַבְטְרָא (פי׳ בל״פ מצנפת הראש עיי״ע טטפת Kopfbund) ירוש׳ ריש פ׳ במה אשה (רפ״ו ד״ז ע״ד) קובטרא דבר שהוא נותן במקום טוטפת. *[אחי״ה בנו״ג קובטירה והוא ל״פ האמורה בע׳ טטפת (ח״ה, כ״ח) וה׳ לעווי ופליישער לא מצאו ידיהם בפי׳ המלה ולא חשו לראות במה שפירשתי בע׳ הנ״ל] —

* קַבְיָא עיי״ע קובתא ומ״ש.

קֻבְיָא (מל״י κυβεία Würfelspiel, Glückspiel) בפ׳ שואל (שבת קמ״ח:) ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה משום קוביא[1]. בפ״ק בר״ה (כ״ב:) אלו הן הפסולין המשחק בקוביא פי׳ „מתנין ביניהן תנאי אם אנצחך תתן לי כך וכך ואם תנצחני אתן לך כך וכך וכי האי גוונא אסמכתא היא ונמצאו בגזלנין לפיכך פסולין וישוב העולם כגון אומנות ועבודת הארץ[2] — (א״ב פי׳ בל״י גוף מרובע בעל ששה שטחים ועליו נקודות מן אחת עד שש עשוי לצחק וגם הצחוק עצמו נאמר כן וכל הדברים העשוים בצורת קוביא, מדרש אסתר בסוף פסקא ויהי בימי אחשורש ורבי אבין אמר כאפי קבאי כלומ׳ שהארץ היא כצורת קוביא. *[אחי״ה וגם י״ל כי כאפי קבאי פי׳ מענין קב א׳ ע״ש, וכנ״ה משחק בקוביא בסנהד׳ כ״ד: כ״ז: עירו׳ פ״ב. ירו׳ ר״ה ספ״א דנ״ז ע״ג ועיי׳ תנחומא הישן נח סי׳ כ׳ בלעם התחיל בקובה בקוביא וכו׳] —

קבייסטס (= קוּבְיוּסְטֵים מל״י κυβευτής Würfel-spieler) פי׳ משחק בקוביא ועיי׳ ג״כ בפנים) בפ׳ גיד הנשה בגמ׳ ונוהג בבהמה (חולי׳ צ״א:) וכי גנב אתה או קוביוסטוס אתה שאתה מתיירא מן השחר. בריש בכורו׳ בגמ׳ כהנים (ה׳.) וכי משה רבכם גנב היה או קוּבְיוּסטוס. בריש קדושין בגמ׳ דסמוך בכסף (י״א.) ובר״ג דפ׳ המוכר פירות (כ״ב צ״ב.) המוכר עבד לחברו ונמצא גנב או קוביוסטוס הגיעו פי׳ גנב גונב ממון קוביוסטוס גונב נפשות. בילמדנו בריש והיה עקב (הובא בילק׳ עקב ר׳ תתמ״ז) אבל זה קוביוסטוס הוא עכשיו הוא הולך ומשחק[3] ומאבד את כליו — (א״ב פי׳ בל״י זולל וסובא). *[אחי״ה איננו זולל כי אם מל״י הנ״ל פי׳ משחק בקוביא וכפי׳ ר״ח בתוספות ב״ב הנ״ל ד״ה קוביוסטוס ורבינו נגרר אחר פי׳ רגמ״ה בב״ב שפי׳ גונב נפשות וכפירש״י אבל מילמדנו הנ״ל מוכח ג״כ כפי׳ ר״ח וכנ״ה בירו׳ ב״ב ספ״ז דט״ו ע״ד. וכן קוביוסטיסא ירו׳ נדרי׳ ספ״ה דל״ט: דילמא בקוביוסטיסא ועיי׳ גי׳ הרא״ש לגיטי׳ ל״ח: ושם הגי׳ בקביוסטא] —

קִבֵּל (מל״מ ענין לקיחת דבר שנתן לו מאחר das קִיבּוּל; empfangen, entgegennehmen; die Uebernahme einer Arbeit קְבוֹלֶת; Aufnehmen קַבְּלָנָא Traditionslehrer) אם יש בה בית קיבול רמונים טמאה (שבת פ״ד.) כבר פי׳ בע׳ עגל. הבא[4] במדה טהורה מכלום, פי׳ העשויה למדוד בה בכייל. בר״ג דפ׳ מי שהפך (מ״ק י״ב.) מקבלי קבולת בתוך התחום אסיר. פי׳ „גוים שקבלו שדה מישראל בדמין קצובין לתקנה כל זמן שירצו בתוך התחום בשבת וי״ט אסור חוץ לתחום מותר״[5]. בר״ג דפ׳ אעפ״י שאמרו (כתובו׳ נ״ח רע״א) ובפ״ק בקידושי׳ בגמ׳ דסמוך בכסף (י״א.) איכא בינייהו קיבל ומסר והלך. פי׳ קיבל כגון שקיבל עליו הבעל בשעת ארוסין כל מומין שיש בה לעולא אפי׳ הכי אינה אוכלת עודה בבית אביה גזירה שמא ימזגו לה כוס של תרומה מבית חמיה ותשקה לאחיה ולאחותה לרב שמואל כיון שאינו יכול לטעון טענת מומין אוכלת וכן אם מסרה האב לשלוחי הבעל ואין עמה לא אחיה ולא אחותה אוכלת לרב שמואל אינה אוכלת שמא ימצא בה מום והלך פי׳ אם הלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל[6] לעולא אכלה דליכא אחיה ואחותה לרב שמואל לא אכלה

[1]) וכ״ה במשניות ובירו׳ ובריף ובראש ובכי׳ ש״ס אבל במשני׳ דבבלי לי׳ כי אם בגמ׳ שבת קמ״ט: מנה גדולה וכו׳ מ״ט משום קוביא [2]) כ״ה בפי׳ ר״ח בסנהד׳ כ״ד: ונ״ל שאחר ציון מר״ה יש להוסיף כזה בפי׳ זה בורר בגמ׳ ואלו הן הפסולין והוא ציון מסנהד׳ הנ״ל אשר שם היא ג״כ פי׳ רב ששת . . לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם ועליו יסוב פי׳ ר״ח ואהריו רבינו כגון אומנות וכו׳. [3]) כ״ה לנכון בדפו״ו ובילק׳ אבל בשדפ״ע לי׳. [4]) בנו״נ הבאה. [5]) וכ״ה בפי׳ ר״ח במ״ק. [6]) כ״ה נכון בדפ״ר ואמ״ש׳ אבל בדפו״ו בט״ס

משום סמפון אם הלך אחיה עמה [1]. בפ"ק בתעניות בגמ' הגיע (י"ב.) י"ז במרחשון אימת מקבלה רב אמר במנחה פי' „משעה שיתכוין לתפלת המנחה ואפי' מתעסק במלאכתו אומר מחר אהא בתענית יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת ושמואל אמ' בתפלת המנחה כלומ' צריך להיות כולל אלו הדברים בשומע תפלה" [2]. אמר ר' נסים ב"ר יעקב ז"ל ראיתי בפירושי רבותינו הגאונים ז"ל ובתשובות שאמרו אין אומרים עננו אלא במנחה בלבד אבל בערבית ובשחרית של תענית לא וקשיא להו הא דתני ר' הושעיא ימים שאין בהן קרבן מוסף כגון שני וחמישי של תעניות ושל מעמדות ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח כדרכו ואומר מעין המאורע בשומע תפלה דאלמא צריך המתענה שיאמר עננו בערבית בשחרית ובמנחה ואיתא להא ברייתא בפ' במה מדליקין (כ"ד.) ובגמ' דבני מערבא בברכות בפ"ד (ד"ח.) ובתעניות בפ"ב (דס"ה ע"ג) אמר ר' זעירא בשם ר' ירמיה [3] יחיד בתענית צבור צריך להזכיר מעין המאורע [4] והיכן אומרה בין גואל לרופא חולים מהו אומ' עננו אבינו עננו בעת ובעונה הזאת כי בצרה גדולה אנחנו ואל תתעלם מתחנתינו כי אתה עונה בעת צרה וצוקה כאמור (תהלי' ק"ז, י"ג. כ"ח) ויצעקו [5] אל ה' בצר להם יוציאם ויושיעם [6] בא"י העונה בעת צרה, ר' ינאי ב"ר ישמעאל בשם דבית [7]. ר' ינאי אומ' אומרה בשומע תפלה ר' יונה בשם רב אומ' ואפי' יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומ' ר' זעירא בשם רב הונא אומר [8] בלילי שבת וביומו פי' ערבית ושחרית ומנחה ולקמן בהאי פרקא (ירו' תעני' שם דס"ו רע"א) נמי גרסינן א"ר שמעון מה ת"ל בהון בהון שני פעמים אלא מלמד שהלילה מותר והיום אסור כי הא דתני להו כל אנש דייתי עלוהי ייסר בצלו א"ר יוסי ב"ר בון שהוא צריך להזכירן מבערב ואתיא כדאמ' ר' זעירא בשם רב הונא [9] אומרה בלילי שבת ואי' נמי בגמ' דמגלה דבני מערבא בפ"ק (ד"ע ע"ג [10]). בס"ג דפרק כה"ג ונזיר (נ"ו:) כל שמעתא דמתאמרא מבי תלתא קבלני [11] קמאי ובתראי אמרינן מיצעי לא אמרינן וכו' עד שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני וכו' עד ואלו יהושע וכלב לא קאמר שמע מינה. *[אחי"ה ועוד א' בהרבה ענינים מלקיחה הן במובן גשמי הן במוסרי ד"מ דמאי פ"ב מ"ב המקבל עליו להיות נאמן, שם מ"ג המקבל עליו להיות חבר בכורו' ל': עיי"ע חבר. ע"ז ס"ד: כל שקיבל עליו בפני ג' חברים וכו' כל שקיבל עליו ז' מצות שקבלו עליהם בני נח, שקבל עליו כל מצות האמורות בתורה וכו'. ירו' ברכו' רפ"ב ד"ד. מקבל עליו מלכות שמים ועיי"ע עול, ספרא ויקר' רפ"ב מקבלי ברית. ברכו' י"ז. מקובל על הבריות, אבות פ"א מט"ו עיי"ע סבר. שם פ"א מ"א קבל תורה מסיני, פיאה פ"ב מ"ו מקובל אני [12]) מר' . . שקבלו מן וכו'. ברכו' ל"ד. זבחי' ט"ו: מנחו' צ"ו: קידו' י"א. כתובו' נ"ו: ב"מ ק"ג. ושם: קי"ז. ועוד הרבה. נתפעל והתפעל זבחי' ל"ד: ל"ה. נתקבל בכלי, ספרא ויקרא פרק ד' פרש' ד' שנתקבל. ירו' נדרים ספ"ח דמ"א. כאלו נתקבלתי כתובות נ"ד: התקבלתי ועיי' שם נ"ו: והלאה גיטי' ס"ב: ס"ג. ס"ה. ובהפעיל הקביל (בקשור פנים כמו בל"מ ראה פנים) שבת קנ"ב. מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל וכו' [13]) חגיג' ה': אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין, ירו' חגיג' רפ"א דע"ה ע"ד הקבילו ר' יהושע בבקיעין. והשם קִבּוֹלֶת, קִיבּוֹלֶת (Uebernahme) מ"ק י"א: י"ב. ירו' שבת פ"א ד"ד. תוספת' מ"ק רפ"ב מקבלין קיבולת, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. קבלנות ובתוספ' ע"ז רפ"ב אי' קבלות אבל בכ"י אירפורט ג"כ גרס קבלנות. ובתרג' קַבָּלוּתָא בל"ס קוּבָלָא והוא כמו השם המופשט קַבָּלָה גיטי' ס"ב: שליח לקבלה הפכה שליח להולכה ועיי' שם ס"ג. והלאה. זבחי' י"ג. קבלת הדם, ירו' פסחי' פ"ה דל"ב. בשעת קבלה, במד"ר פי"א הלכות שחיטה וקבלה וכו' וכ"ה כמו קִבּוּל. קיבול זבחי' י"ג. מ"ז. מ"ט. בענין בית קבול עיי' לעיל בערוך. ירו' ביצ' ספ"ב דס"א ע"ד כלי קיבול. קהל"ר פ' גם זה בית קבול מעות בית קבול מים. ועוד ענין קַבָּלָה מסורת הלימוד Tradition ונקראו כן גם נ"כ הפכה: תורה, דברי תורה ר"ה ז'. דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי קבלה למדנו, י"ט. דברי קבלה כדברי

---

[1]) עיי' בשט"מ בסוגיי דכתובו'. [2]) הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנ' ועיי' ג"כ או"ז ה' תעני' סי' ת"ד. [3]) בירו' תעני' ר' זעורה וצ"ל זעירא. [4]) וכן פסקינן עיי' ש"ע א"ח סי' תקס"ה סעיף ג' ע"ש. [5]) בפסוק י"ג יזעקו. [6]) בירו' ובכ"י ערוך ק"ט וה"ב רק יוציאם כבפסוק כ"ח אבל בפסוק י"ג יושיעם ורבינו אחז בשניים. [7]) כ"ה בכ"י ה"ב ובירו' ברכו'. [8]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב. [9]) בירו' חונא. [10]) עיי' או"ז הנ"ל שהביא פי' הגאונים והלכתא כשמואל ועיי' ג"כ בשאילתות ויחל. [11]) לי' לפנינו. [12]) בנזיר נ"ו: מקובלני. [13]) בכ"י ש"ס בהפעל לא הוקבלו.

תורה דמו, חולי' קל"ז, דברי תורה . . דברי קבלה, נדה כ"ג. אין דנין דברי תורה מדברי קבלה עיי' רש"י ב"ק ב': ירו' חלה פ"א דנ"ז: ולמדין מן הקבלה, ב"ר רפ"ז קהל"ר פ' כל זו ומן הקבלה אתה מלקני וכו'][1] —

קְבַל (מל"ס פי' חשך finster והושאל לענו) בפ"ק בסנהד' בגמ' סמיכת הזקנים (סנה' י"ד.) דאמר ר' אלעזר בריש חלק במימרות דר' אלעזר (שם צ"ב.)[2] לעולם הוי קבל וקיים א"ר זירא אף אנן נמי תנינא (נגעי' פ"ב מ"ג) בית אפל אין פותחין בו הלונות לראות את נגעו פי' קבל כמו חושך תרג' חושך קבלא כלומ' שיהא ענו ויהא קיים. *[אחי"ה וכן פירש"י בסנהד' צ"ב, קבל אפל ושפל. וכן תרג' אפלה (שמות י', כ"ב) ותרג' ועלטה (בראשי' ט"ו, י"ז) ותרג' נשף (ירמי' י"ג, ט"ז) וזולתו, והפעל ממנו עיי' בתרג' ישעי' ג', י"ג; ליואל ב', י'; אפ על אקביל תרג' עמוס ה', ח'; ח' ט' — והושאל לצרה וכאב קהל"ר פ' וסבותי אני ובויק"ר פכ"ה בר קיבליי בר קיבליי (בר קבלוי) עיי"ע מרעלא — וכן פירוש קובלנא שבע' אח"ז ברש"י סנהד' ק"ד: בל"א] —

קבל (= קְבָלְנָא מן קְבֵל מה שאומר כנגד אדם Gegenäusserung) בחלק בגמ' ג' מלכים (סנה' ק"ד:) לוא עליכם כל עוברי דרך (איכ' א', י"ב) אמר רבה א"ר יוהנן מכאן לקבלנא[3] מן התורה, פי' שרגילין העולם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהקורה לי דקאמ' לוא עליכם כלומ' לא יבא עליכם כפורענותי — (א"ב תרג' עזר כנגדו (בראשי' ב', כ"א) סמך לקבליה, לנוכח אשתו (שם כ"ה, כ"א) לקבל איתתיה, מגמת פניהם (חבקוק א', ט') מקבל אפיהון). *[אחי"ה העתיקו מהמתורגמן ע"ש ויתר הדוגמאות וכ"ה בל"מ קֳבֵל, קֳבָל ובל"ס קבול, קובלא ובלמ"ד בראש לקיבלא, לקובלא פי' נכח, נגד עיי' דניאל ב', ל"א; ג' ג'; ה', א' ועיי' תרג' בראשי' ט"ו, י'; ל', ל"ח; ל"ג, י"ב ירו' ע"ז פ"ב דמ"א: לקיבליה ירו' ערלה פ"ג דס"ג, לקובליה ועוד במי"ם בראש מקבלת תרג' בראש' כ"א, ט"ז; לדברי' כ"ח ס"ו.[4] — ירו' יומ' ספ"ו דמ"ד. פי' דידכאות (עיי"ע בח"ג, כ"ה) ע"י קבלן פי' מה שעומד כנגדו. ומזה ג"כ הכלא מל"ס קובלא פי' העומד כנגדו היינו סגולה נגד המזיקין ורבינו הביאו בע' מיוחד בע' קבל ה'] —

קְבַל (מל"ס קבל פי' צעק וזעק על החמס anklagen, sich beklagen) בסוף ידים (ו', ז'. ה') קובלין אנו עליכם פרושין מן (שמות כ"ב, כ"ו) והיה כי יצעק אלי ומתרגמינן ארי יקבל קדמי ואקבל קבילותיה. בר"ג דפ' האומר לחברו צא וקדש לי (קידו' נ"ט.) אזל רב גדל קבלה לר' זירא אזל ר' זירא קבלה לר' יצחק. *[אחי"ה וכן סנהד' ל"א: עוקבן הבבלי קבל קדמנא. והשם קבילתא בל"ס קבולנא Anklage עיי' תרג' בראשי' י"ח, כ', כ"א; לשמות י"ט, י"ג; לאיוב ט"ז, י"ח; כ"ז, ט' וזולתו] —

קבל (= קִיבְלָא מע' קבל ג' Gegenmittel) בפ' הרואה בגמ' לא יקל (ברכות ס"ב.) אנן קיבלא גמרינן[5] מאי היא קיבלא[6] דבית הכסא צניעותא ושתיקותא פי' אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא היא קמיעתו שיצילנו מהמזיקין. קבלא דייסורי[7] שתיקותא ומבעי רחמי כלומר מי שמיוסר קמיעתו המצילתו מאותן היסורין לשתוק ולהתפלל. *[אחי"ה וגי' קיבלא עם פי' הערוך הובא ג"כ באו"ז הל' טהרת ק"ש ותפלה סי' קל"ז ע"ש. ורש"י פי' מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו ועפ"י פי' זה הוגה בש"ס קבלה והנכון כגי' רבינו והוא מע' קבל ג'] —

קבל (= קַבְּלָנָא מי שהוא מקבל פקדונות מע' קבל א') בסוף ויקהל בילמדנו (לי' בתנחומא ולא בתנחומא הישן בהוצאת רש"ב) והוה לא קבלנא[8] בחיי בעלה פי' אהוב שהיה מקבל פקדונות[9] ומשמרם. *[אחי"ה והוא תואר כמו ערב וקבלן עיי' ב"ב קע"ג: קע"ד, והלאה. והקבוץ הקבלנים ויק"ר רפ"ו עיי"ע גד[10]. מ"ק י"א: הקבלנין. קַבְּלָנֵי כפי גי' רבינו בע' קבל א' מנזיר נ"ו: פי' שהם המקבלים השמועה איש מפי איש — והשם המופשט קַבְּלָנוּת פי' ענין עריבות Zahlungsleistung ב"ב קע"ג: קע"ד. ועוד כמו קִיבּוֹלֶת מי שלוקח לעצמו החוב לעבוד איזה דבר ב"מ קי"ב.

---

[1]) בעברי' החדשה נקרא' קבלה כידוע נסתרות הזוהר וכדומה וממנו התואר מקובל. [2]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו קצת בדוחק ואמר בחלק במימרות דרי (אליעזר) [צ"ל אלעזר] בראש. [3]) בנו"ג לקובלנא. [4]) ורש"י בלי ראשון פי' כמו בערוך אבל בליא פי' מענין ע' ראשון עיי"ע הקודם לזה. [5]) כ"ה בערוך כ"י ה"ב וכ"ה בכ"י ש"ס פ' ובשאר כ"י בערוך קבלא גמרינן וכדפ"ר גמרא וגי' קבלא אי' ג"כ בכ"י ש"ס מינכען ובנו"ג קבלה. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר. [7]) בנו"ג קבלה [8]) בדפ"ר קיבלנא [9]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע פקדתם. [10]) ח"ב, רל"ט:

קבלנות עובר עליו משום בל תלין, תוספת' ב"מ רפ"ז קבלן נותנין לו לפי קבלנותו. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. עיי"ע קבל א' וש"נ] —

* קיבלי ט"ס יומ' ע"ה: עיי"ע ככלי (ח"ד, רכ"ג) וש"נ.

* קובליים ט"ס צ"ל קוכלין עיי"ע ככליאר (שם רכ"ג) וש"נ.

קבנאה (= קוּבְּנָאָה נ"ל כפי פי' עמוד מל"פ הישנה עיי' בפנים או מל"פ كوب פי' גבעה Hügel) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג סע"א) דהוה נקיטא אקובנאה דשורא דמחוזא. פי' עמוד בל' פרסי. פ"א אקובאות[1]) וכיפאות[2]) של חומה ושמן מירו"לי — (א"ב כי קא רהיט אקופי' כתוב בנוסחאות (ופירש"י) [צ"ל ופירשב"ם] שני החומה). *[אחי"ה וכן פי' רגמ"ה אקופיא דשורא על שיני החומה וכפי זה הפי' לועז רבינו עיי"ע אקובנאה בח"א, רנ"ד ומ"ש וגי' אקובנאה אי' ג"כ בכ"י ש"ס ה' (ד"ס ב"ב צד קי"ב:) ומה שפי' רבינו (אולי ע"פ ר"ח) בל"פ עמוד נ"ל שכיון לל"פ הישנה וצענד çkemba עמוד וכן çkan͠ba עיי' יוסטי צענדלעקסיקאן 297 ובענין פי' שני הוא הוא كوب פי' שן ההר וגבעה ועוד עיי"ע בח"א רנ"ד — ובל"ס קָבוּנָא] —

קבסתן (נ"ל מל"פ خويشتن מדקדק עד מאוד וזהיר בתכלית הדיוק Vorsichtiger, Skrupuloser ובפנים עיי' פירושים אחרים) בפ"ק בקידו' בגמ' נכסים שאין להם אחריות (קידו' כ"ו:) א"ל רב יוסף קבסתן אכפל תנא לאשמועינן. בפ' ד' מיתות בגמ' הבא על הזכור (סנהד' נ"ה.) בעא מיניה רב אחדבוי בר אמי מרב ששת המערה בעצמו מהו א"ל קבסתן, פי' מכעיס. ר"ח ז"ל פי' גנבת דעתינו כדאמר (כתובות נ"ז: קידושין י"א: ב"ב צ"ב:) נמצא גנב או קוביוסטוס והוא בל"י מטעה בני אדם בדברי מרמות כגון גנב בעצמו. פ"א בתשובת קבסתן בל' ישמעאל גְתַיְתַנִי[3]) ברפה ולא בדגש כאדם שמראה את חבירו דבר מטונף והוא אומר הפכת כל האוכלין במעי עד שהגעתני להקיא ומשל זה אומרים למי שאומר ומדבר דברים רחוקים ודחוקים כלומר היאך יוכל אדם להערה את עצמו ועיקר לשון זה האדם המרבה במאכל ואוכל אכילה גסה ומצטער ומגיע לו שלשול מלמטה וקיא מלמעלה נקרא בל' ארמי קיבסא. *[אחי"ה פירושי רבינו רחוקים ודחוקים הם אבל בכל זאת יגעתי ומצאתי כי אולי כיון בפי' ראשון מכעיס (ורש"י פי' ציערתני) לל"פ خستن פי' ענין חבלה וצער, פי' ר"ח כיון על שם משחק בקוביא עיי"ע קוביא, פי' התשובות כיון לל"ע جوف בבנין ה' גתויתני פי' עשית לי זרה להקיא. וז"ל הרי"ף בב"ב פ"ה קבסתן כלומר הפכתה את בני מעי להקיא ועיי' גליון הש"ס קידושי' כ"ו: ומה שפי' בעל דרכי של תורה 152 ושור בהחלוץ ח"ח 118 (חוץ מזה שפי' חִיסתן בל' הוצואריש איננו נבוך) קשה להלמו ורמ"ל ממציא המלה מל' ספרדי! אבל כפי מה שפי' בראש הע' נכון מאוד ויאות להמקשן שטרח להביא דקדוקים דקים על כן השיב רב יוסף ורב ששת (שניהם אמוראי דבבל) במלת פרסית שהוראתה מדקדק בתכלית הדיוק] —

* קבסיי (שם פרטי) ירוש' דמאי פ"ג דכ"ג ע"ג ירוש' פסחים פ"ו דל"ג. ר' יהושע בן קבסיי, ירוש' תענית פ"ד דס"ח. קוביסין, תוספת' דמאי פ"א קבוסאי, קביסאי בכ"י אירפ' קופסאי וכ"ה בתוספת' ע"ז פ"ד (ה') ולבכורו' ספ"ג ורפ"ד, בתוספת' מקואות פ"ו קיפסאי ובכ"י אירפ' קבוסיי ובתוספת' סוף מכשירין קבוסאי, ובכורות ל"ט. קפוצאי[4]).

* קיבוסת (נ"ל מל"י κυβίστησις Gaukelei) ירוש' סנהדרין פי"א ד"ל: חנניה בן עזור נביא אמת היה אלא שהיה לו קיבוסת והיה שומע מה שירמיה מתנבא בשוק העליון ויורד ומתנבא בשוק התחתון וכו' פי' בל"י ענין גניבת דעת ע"י מעשה ליצנות וכדומה כאדם שעומד על ראשו כן חנניה בן עזור הופך דברי ירמיה.

קָבַע (מל' שומרוני ;קַבַע ענין תעודה ותקיעה festsetzen, bestimmen) כפ' תפלת השחר (ברכות כ"ו. במשנה) תפלת הערב אין לה קבע. גמר' (שם כ"ז:) מאי אין לה קבע אינה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות שהלכה כר' יהושע פי' רב האי גאון ור"ח ז"ל מי שלא נהג להתפלל אבל אם נהג להתפלל נעשת עליו חובה ואסור לבטלה[5]) ר"א אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים

---

[1]) בכ"י ק"ט אקובנאות. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע וכפאות. [3]) כ"ה נקוד בכ"י ה"ב ובדפ"ר גיתיתני ובדפ"א גיתתני בכ"י ק"ט בט"ס נתתייפו. [4]) ובתשובת הגאונים (בהוצי' ה' הרכבי צד 149) שאילאתא . . מר, יעקב בר מר משה דמן מדינת קאבס. [5]) ועיי' ג"כ ברי"ף ובבא"ש ובחי' הרשב"א.

(שם כ"ח:) גמר' (שם כ"ט:) כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי רבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים[1]. בר"ג דפ' איזהו מקומן (זבחים מ"ח.) ובכריתות בס"ג דפ' דם שחיטה (כ"ב:) ור"ע מי ילפינן מצות מחטאת חלב להכי הוא דילפי מה להלן בקביעה אף כאן בקביעה לאפוקי טומאת מקדש וקדשיו נאמר בהן אם לא תגיע ידו[2]) דעולה ויורד הוא. פי' חטאת חלב ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ והוא בקביעה שלא נאמר בה ואם לא תגיע ידו אלא חייב כשבה ושעירה אבל טומאת מקדש וקדשיו נאמר בהן ואם לא תגיע ידו והן בעולה ויורד כדפרישי' בע' על. וחטאת חלב מביאין על ל"ו כריתות כדפרישית בע' חלב. בפ' ב' כפיאה (מ"א) ושביל היחיד הקבוע פי' שדורכין אותו בקיץ שקבועה לעולם. בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז:) המקבעת בצים בכותל, פי' לאחר שיצאו האפרוחין מן הקליפה לוקחין קליפי בצים ונוקבין אותן ונועצין אותן בכותל כדי שיתקיימו האפרוחים[3]) — (א"ב תרג' ויתקעה בבטנו (שופטי' ג', כ"א) וקבעה במעוהי) *[אחי"ה העתיקו ר"ב מהמתורגמן שהובא הציון ראשונה ושם ג"כ דוגמאות אחרות ועוד עיי' עמת"ר ללעווי וכנ"ה בדרז"ל כתובות ט"ו. זבחים ע"ג. כל קָבוּעַ כמחצה על מחצה דמי, בכורו' ל"ז: מום קבוע, שם ל"ח: תוספת' בכורות רפ"ד מים קבועין, ירו' מעשר שני רפ"ה דנ"ה ע"ד אבן קבועה. ברכות ו': י': כל הקובע מקום לתפילתו וכו' שם ל"ה: לא קבעי אינשי סעודתייהו וכו' ע"ש, שבת ל"א. קבעת עתים לתורה, מגילה ז'. קבעוני לדורות ביצה כ'. ושם: בקשו לקבוע הלכה כמותן וכו' וכ"ה בירוש' ביצה פ"ב דס"א ע"ג. אבות פ"ג מ"ב הקב"ה קובע לו שכר. בינוני פעיל ברכות מ"ג: קביע ליה עידנא, ירו' פסחים פ"ה דל"ב: הא קביעא גבך כמסמרא. תר"י א' לשמות י"ב, ג' זמניה קביע תרג' שה"ש ד', ט' קביע על לוח לבי וכו'. בינוני פעול תרג' אסתר ח', ט"ו מקבעין ביה מרגלין ושם: תרג' שני א' ב' מקובע, מקובעין. במד"ר פי"ב מקוּבַּעַת. אתפעיל תר"י א' לבמד' י"ד, א' ואתקביעת, כריתות י"ח. איקבע. נפעל חלה פ"ד מ"א שלא יִקָּבַע הדבר חובה, ירו' יומ' רפ"ה דמ"ב: אין קרבנות צבור נקבעין אלא בשחיטה, חשם קֶבַע ברכות כ"ח: כ"ט: עיי' לעיל ובאבות ב', י"ג, ושם פ"א מט"ו עשה תורתך קבע, ירוש' ברכות פ"ב ד"ד ע"ג אכילת קבע . . שינת קבע הפכו עראי עיי"ע. ועוד קְבִיָעא קיבעא בל"ס קְבָעָא ביצה ד': פסחים נ"א סע"ב קביעא דירחי, שם ק"א: לקיבעיה קמא הדר. זבחים ו'. ז'. בקבעא ביומא נ': בקביעותא עיי"ע קף י"א. כריתות י"ח. קביעותא לאיסורא. ברכות ל"ה סע"ב אי הויא קביעותא וכו'. ב"ב ו'. קְבַעְתָּא עיי"ע אפריזא. תר"י דה"י א' ד', כ"ג קביעות רישי שניא ומועדיא] —

קָבַע (מל"מ כמו עקב berauben) בר"ג דפ' ראוהו בית דין (ר"ה כ"ו:) קבען פלניא, „פי' גזלני פלוני כדכתיב (מלאכי ג', ח') היקבע אדם אלהים". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח במקומו. ועיי' ג"כ תנחומ' הישן תרומ' סי' ו' היקבע אדם אלהים א"ר לוי לשון ערבי הוא ערבי בא להשיח עם חברו יאמר לו האת גוזלינו האת קובעינו וכו' ונ"ל שר' לוי כיון לל"ע ‏ڤ‏ﺞ פי' הלך בעקמימות — וכנ"ה בידים פ"ד מ"ט. קובע אתה את השמים מלהוריד טל ומטר] —

* קוֹבְעָא (כל"ס קובעא בל"מ קוֹבַע כמו כובע Mütze) תרג' שמות כ"ח, י"ד והלאה בדפ' סביוניטטא, תרג' יחזקאל מ"ד, י"ח קובעין.

* קוֹבְעַיָא (שם מקום) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג.

* קוֹבַעְתָּא (נ"ל מן קובע הנ"ל) והם העמרים בצורת קוֹבַע ירו' שביעי' פ"ד דל"ה. ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: עיי"ע אסטו (ח"א, קס"ז). וי"א שהוא מל"ס קובעא עת המחרשת במסמרות. ועיי' ג"כ ע' קבותא.

קָבַץ (מל"מ ענין לקיטה ואסיפה sammeln, zusammenbringen) קבצאל ועדר ויגור (יהושע ט"ו, כ"א) כל המקבץ עדרים לתורה יגור במחיצת אל. *[אחי"ה לפי הנראה היה כתוב כן בספרי רבינו בגיטי' ז'. עיי"ע זיף וע' קדש ג'. ונפעל סנהד' קי"ב. נקבצין, נתפעל שם, מגילה י"ז: נתקבצו גליות. והשם המופשט שם: קיבוץ גליות וכ"ה באסת"ר פ' והשתיה, איכ"ר פתיחת' ד"ה משא גיא: אשפה (ישעיה כ"ב, ח') קיבוץ דגירי. כתובות ח'. בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה[4]) — קביצה ושריפה סנהד' קי"ב.] —

* קֶבֶץ תוספת' בכורו' ספ"ד ועיי"ע קפץ.

---

[1]) ואע"ג שלא חידש כאן הערוך דבר בכ"ז יש ללמוד מהעתקתו שהעיקר כשני פירושי הש"ס ולא כפי' ר"ח שהובא באו"ז עיי' מ"ש בעל למוד ערוך ברכות צד י"ד. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר. [3]) בנו"ג המבקעת אבל ברש"י אי' ג"כ גי' המקבעת ופי' כפי' הערוך. [4]) ועל שם קמיצת השפתים נקרא הנקודה ֻ קבוץ.

קֶבֶר (בהשאילה רחם האשה Muttermund) בפ' מפנין בגמ' ומיילדין (שבת קכ"ט.) פתיחת הקבר אמר אביי משעה שתשב על המשבר. בר"ג דפ' המפלת (נדה כ"א.) באפשר לפתיחת הקבר בלא דם קא מיפלגי. פי' בית הרחם.

קֶבֶר (מל"מ פי' חפירה לטמון שמה גוף המת Grab) בפ' ג' בפרה (מ"ב ומ"ג) ובר"ג דפ' הישן (סוכ' כ"א.) ותחתיהן חלול מפני קבר התהום פי' קבר התהום שאין אדם מכיר בו כל עקר כדתניא אי זו היא טומאת התהום שלא הכיר בה אדם (נזיר ס"ג. פסחי' פ"א:) [1] כלומר דבר זה כאילו משוקע בתהום ואין דרך לעמוד עליו. בפ"ק במעשר שני (מ"ו) תקבר ע"י עורה פי' לפי שעור הבהמה המקודשת אם מתה אסורה בהנאה ותקבר בעורה שלא יפשטנה אדם ויקח העור ויבא לידי מעילה. *[אחי"ה וכנ"ה קבר התהום בירו' נזיר פ"ט דנ"ז ע"ד ע"ש ועיי' ירו' שבועו' פ"ב דל"ג ע"ד תוספת' אהלות ס"פ ט"ז והקבוץ קברות נזיר ס"ד: ב"מ ק"ב. סנהדר' מ"ו. עיי"ע בית קברות (ח"ב, פ"ב), ועוד בל"ז קברים תעני' כ"ב: כ"ה: ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ג ובלא"ר קִבְרָא תעני' כ"ג: חגיג' ט"ו: ב"ב נ"ח. והקבוץ ב"מ ק"ז: והשם כל"מ קבוּרָה מ"ק כ"ח. ירו' תעני' פ"ד דס"ט. תרג' בראשי' כ"ג, ט', כ' והקבוץ קבוּרָן תרג' איוב כ"ט, ל"ב; ליחזקאל ל"ב, כ"ו. והתואר קַבְּרָאָה קַבּוֹרָאָה (בל"ס קָבוּרָא) Todtengräber בקבוץ סנהד' כ"ו: הנהו קַבּוֹרָאֵי תעני' ה': קברו קַבְּרַיָּא והפעל שם נ"ב סע"א מי קובר את מי, סוטה י"ד. קבר מתים, כתובות קי"א. כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח. נדה כ"ד: קובר מתים הייתי. בינוני פעיל קביר שבת קנ"ב. פיעל סנהדרין קי"ג. היה מְקַבֵּר והולך וכו', אתפעל סנהד' מ"ו: מדאיקבור צדיקי וכו'. ועוד בענין הטמנת קרא ע"ז ל"ח. קבר בה ישראל קרא מעיקרא] —

קבר (= קִיבּוּרָא מל"ס קִבְרָא פי' פקועות Knäuel) קיבורי דאזלי (ב"מ כ"ד:) עיי' בע' אזל. אייתו ליה תרי קיבורי (ע"ז י"ז:) עיי' בע' טרסי. בפ' גיד הנשה בגמ' שולח אדם (חולי' צ"ה סע"ב) איתבד [2] ליה קיבורא דתכלתא. — (א"ב פי' פקעת של מטוה). *[אחי"ה וכן פי' רה"ג כלי' פ"י פ"ד והפקעת פי' קבורתא בארמית עיי"ע פקע ה', וכן בל"י האמצ' κούβαρι פי' פקעת של מטוה] —

קבר (= קיבורא מע' הקודם פי' פקעות הנצים Blütenstand, Blütenknäuel) בס"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ח.) כמאן תלינן קיבורא בדיקלא כי האי תנא. ובס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז.) כמאן תלינן כבסא [3] [בדיקלא] [4] בפ' דיני ממונות בשלשה זה בגמ' ר' שמעון (סנה' כ"ו:) חד [5] גנב קיבורא ופסליה. בס"ג דשבת (קנ"ו:) סליק פסק קיבורא בשיניה. פי' סנסני תמרה שהן מכבדות של תמרה. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בסנהד' שם. וכן פי' רבינו (ור"ח למכות) כבסא עיי"ע וכן פי' רגמ"ה בחולי' ע"ח. (בקובץ כ"י אנג' דף של"ו) ע"ש. ובכ"ב ה' רע"א קיבורא דאהיני פי' רגמ"ה אשכול של ג' או ד' תמרים וכו'] —

קבר (= קיבר מל"י κυβήριον פסולת החטין וגם שבה Kleien, Hülsen) בס"ג דכתובות (קי"ב.) סאה סובין טאה קיבוריא [6]. בפ"ב במכשירין (מ"ח) הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר. פי' לחם שאינו נקי — (א"ב פי' בל"ר פת עולה על שלחן עניים) *[אחי"ה כיון לל"ר cibarius והנכון שהוא מל"י הנ"ל והוא מורסן. ופת קיבר הפכו פת עיסה מכשירין שם והפכו פת נקייה ירו' ברכות פ"ו ד"י: ירוש' חלה רפ"ד דנ"ט ע"ד נקי וקיבר. שהש"ר פ' אל תראני גדרש מחוץ האפים (ירמיה ל"א, כ"ז) זו פת קיבר שנמכרת חוץ לפלטיא שהיא שחורה מסובים של שעורים. סאה קיבר (קבר) ירו' פיאה פ"ז ד"כ. ירו' סוט' פ"א די"ז: ופ"ט דכ"ד: והקבוץ כתובות הנ"ל והושאל לרוע שבחלב ב"ר פמ"ח המעולה אחד מס' שבחלב והבינוני אחד מהארבעים והקיבר אחד מעשרים] —

* קְבַר עיי"ע הבא אח"ז.

* קבריא, קַבְרִיאֵל (שם נהר אולי Chaboras) ב"ר פי"ג כיצד היתה הארץ שותה ר' נחמיה אמר כמין תוביה דהדין קבריא דמרבה וקבר וכו' והמיוחס לרש"י גרס קבריאל ע"ש פירושו הארוך וגי' קבריאל אי' ג"כ בקהל"ר פ' כל הנחלים ושם הגי' תיבה ונ"ל שצ"ל תוביה [7]) כגי' הערוך בע' תווי והוא מל"ע ثايب פי' גדילת המים שהולכת וגודלת

1) ושם ושם אחד. 2) בכ"י ק"ט ו"ו ול"ד אייתר. 3) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט וכן בכ"י ה"ב כיבסא ובדפו"ו בט"ס בכפא ובדפ"א לי' הציון משבת ועיי"ע כבס. 4) וכ"ה בחולין כיבוסא ובכ"י רגמ"ה כבסא. 5) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע בט"ס הזר. 6) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בש"ס ובדפ"ע היחיד קיבורא. 7) ובב"ר הגי' תוכייה.

וזהו קבריא (כגי' הערוך) Chaboras נהר (כבר של מקרא) שפירשו ר' נחמיה דמרבה וקבר היינו צבר בל"ס שצובר מימיו ובאמת לפי עדות של אבולפעדא (הובא אצל מאננערט ח"ה ב', 215) זה הנהר נובע בקרוב המקום שמו Rhesaina (ריש עין) ושם היה למאה ראשים ולכן ר' נחמיה היטב. כנהו תוביא קבוצת המים דמרבה וקבר. וגם Chaboras כנהו קבריא על שם צבורת מימיו ומלת אל בגי' קבריאל מורה על תקפו.

* קבוראה עיי"ע קבר ב'.

* קַבְרִין, קַבְרַיָּא שם עוף עיי' מ"ש בע' בַּת קבריא (ח"ב, רי"ב :).

* קברין ירו' נדרי' רפ"ג צ"ל קרונין עיי"ע.

* קֶבֶר גָּדוֹל (שם מקום) תוספתא אהלות פי"ח תחומי אשקלון מקבר גדול ועד יגור בכ"י אירפ' יגודיו וכו'.

קברנונא[1]) (שם דג) שרי וסימן קברי גוים בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ט.) פי' שם דג. (א"ב בנו"ג קבר נונא אסור עיי' התוספות). *[אחי"ה וכיון ר"ב שתוספות הביאו גי' ר"ח שרי וא"כ רבינו נגרר אחריו ובכ"י ש"ס לי' אסיר אבל כפי' ר"ח בקובץ כ"י אנגיילי' אי' כבש"ס אסור ועיי' ג"כ מ"ש בע' קדשנונא] —

קִבַרנִט (= קברניט, קְבַרְנִיטָא בל"ס קוברניטא מל"י κυβερνήτης בל"ר Steuermann, gubernator) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ"א:) ביום שנפטר אברהם אבינו ספדו לו כל אומות העולם אוי לו לעולם שאבד מנהיגו אוי לה לספינה שאבד קברניטה. בויק"ר אחרי מות פ' לדוד ה' אורי (פכ"א) ובפסקא דאחרי מות (פסיקת' דר"כ צד קע"ו.) כי בתחבולות (משלי כ"ד, ו') רבי אחא פתר קריא בקברניטין היך מה דתימא ויקרא אליו רב החובל (יונה א', ו')[2]) דאמר ר' יוחנן לעולם יעשה אדם את עצמו קברנט היאך לעשות מצות פי' לעז ממש הוא גוברנטור"י[3]) — (א"ב פי' בל"י נוהג הספינה רב החובל). *[אחי"ה וכן העתיקו ע' הזקני' חובל (יחזקאל כ"ז ח'. כ"ז. כ"ח) ובמדרש נדרש תחבלות מענין רב החובל וחידוש שכן הועתק ג"כ בע' זקנים במשלי כ"ד, ו' κυβερνήσεσι δέ γίνεται πόλεμος וכן תחבלות (שם א', ה'). וכנ"ה בברכות כ"ח. כגי' אה"ת וע"י ובמנו"ה אוי לספינה שאתה קברניטה לפנינו לי'. תנחומא סוף שלח ובמד"ר פי"ז שהיה מושלך לתוך המים הושיט לו הקברניט את החבל וכו'. באסת"ר פ' אל תרא דריש חִבֵּל (משלי כ"ג, כ"ד) כהדין קברניטא דיתיב בריש תורנא וכו' בויק"ר פי"ב הגי' קוורניטא ובילק' משלי ר' תתק"ם הגי' קרבניטא וצ"ל קברניטא] —

קברנט (נ"ל מל"י אמצ' κιβούριον, κιβούριν מקום המצבות והיינו בית הקברות Platz der Grabdenkmäler)[4]) בפ"ק בסוטה בגמ' מי לנו גדול מיוסף (י"ג.) ר' נתן אמר בקברנט[5]) של מלכים היה קבור פי' בבית הקברות של מלכים והיו שם ארונות הרבה ולא היה יודע משה איזהו עד שנזדעזע מעצמו. *[אחי"ה וכן פי' רש"י בקברניט של מלכים בקברות של מלכים ול"י הוא ע"כ וכ"ה הגי' בילק' בשלח ר' רכ"ז בקברניט ונ"ב בית הקברות וא"כ מה שהגיה רימ"ז בט"ר ח"א, נ"ה שצ"ל לברינט Labyrinth קשה לשבש כל הגי'. ונ"ל שהוא ל"י האמצ' הנ"ל. ובשמ"ר פ"כ הגי' פלטורין ואולי הוא sepultura קבורה ועוד עיי"ע קפסולין] —

קִבּוֹרֶת (נ"ל משרש קבר פי' בל"ס צבר עיי"ע קבר ג' וד' פי' היינו קבוצת בשר או מל"י κούβαρι Fleisch, Knäuel, Dickfleisch) בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחו' ל"ז.) ובר"ג דפ' המוצא תפילין (עירובין צ"ה:) תנא דבי מנשה[6]) על ידכה (דברים ו' ח') זו קיבורת פי' על הזרוע כנגד לבו והוא גובה של יד. *[אחי"ה והתוספו' במנחות ועירו' פירשו הוא קבוצת בשר שבזרוע ועיי' ג"כ במנחו' ל"ז: דבעינן שתהא שימה כנגד הלב ור"ח בעירו' פי' קיבורת הזרוע שכנגד בית השחי והיא בצעת אדרע ויא טהר [ظهر] או כף ע"כ. וברש"י לועז ברדו"ן עיי' מ"ל לרמ"ל ברכות י"ג :] —

קבת (= קַבּוֹתַיִם מל"ס קובתא כלי מחזיק שני קב Doppelkab) באלו כלים פי"י[7]) וכן קבותיים[8]) של מוריים פי' „קנקנים שדומין לקב"[9]) (א"ב פי' בל"י כלי כמו חבית). *[אחי"ה

[1]) בכ"י בתיבה אחת וכן בע' קדשנונא ובדפ"ע כבש"ס בשתי תיבות. [2]) בנוסחי לי' הקרא ואי' ר' יוחנן כציון רבינו בסמוך. [3]) gubernatores אולם זו נאצלה מל"י ורו' הנ"ל. [4]) עיי' מיירזיאום 244. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע בקברנטו. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב ובש"ס וכ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר דבי מנשיא ובדפו"ו ר' מנשיא. [7]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"פ י"ח. [8]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשרפ"ע ובמשנה קבותים. [9]) כ"ה בפירוש רה"ג בכלי' פ"ח מ"ט.

נראה שכיון לל"י κιβωτός Holzgefäss. ובפי"מ להרמב"ם פי' קבותים הן כלים על תמונת הקופות ולזה יקראוהו קבוצים וכו' וגי' כ"י תוספת' כלי' ב"ק פ"ז כפותים עיי"ע כפת ג'] —

קד (=קָדַד מל"ע قدّ ובל"ס קד פי' חתך נקב schneiden, durchlöchern) בפ' כיצד מעברין (עירו' נ"ח.) שמעתי שמקדדין [1] פי' לא צריך לממשחיה לגבוה ההר אלא חזינא ליה כאלו קדוד ונקוב. בפ' (א') [צ"ל ב'] בע"ז ועורות לבובין (ע"ז ל"ב.) גמר' ת"ר איזהו עור לבוב כל שקרוע כנגד הלב וקדוד כמין ארובה [2] פי' ענין נקיבה וחתיכה [3] וכן קודד בקופיץ (פסחים פ"ה:) [4] וכן נמי (שבת קט"ז.) קודד כל אזכרות שבו [5]. בפ' אלו טרפות בגמ' כרס הפנימי (חולי' נ':) א"ר אסי נקדרה [6] כסלע טרפה פי' נקבה נקב עגול כסלע. בס"ג דפ' בהמה המקשה (שם ע"ז.) נקדד [7] כמין טבעת מהו פי' נפתח בעצם כמין טבעת ופשטנא מסרטו מחתכו בעצם ומעלה ארוכה והוא הקנה אותו העצם (ר י ר י ה) [צ"ל ריריה] והוא לחלוחית וכשתיבש סותם הפתח „ודוקא בעצם שמסרטו אבל ברזל שורף ואינו מעלה ארוכה" [8]. בפ"ק בקידושי' בגמ' והנרצע (כ"ב:) באזנו ובדלת: קודד [9] ויורד עד שמגיע אצל דלת — (א"ב בנוסחאות כל אלו כתובים קדר). *[אחי"ה אבל בירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ד אי' כמה פעמים מקדרין . . אין מקדרין וכן בירו' סוטה פ"ה ד"כ: תחת מקדרין ומקדיר בבבלי עירו' נ"ח. נ"ח: ותוספת' עירו' ספ"ו (ה'), ירוש' כתובות ספי"ג דל"ו: מקדד ויוצא וכו' אבל גם בירו' ביכורי' ספ"א דס"ד: דמקדר, וירוש' מכות ספ"ב דל"ב. מקדרין וצ"ל בדלי"ת וכצ"ל מנחות פ"ג. בשר אגב דשמין קדיד ובנו"ג קדיר — קוד בגי' כ"י עיי"ע הבא — א ת פ ע ל תרג' אסת' ח', י' ואתקדרו צ"ל ואתקדדו. נ פ ע ל נִקְדַד עיי' לעיל וכ"ה בחולין נ"ז: נקדד [10] קנה שלה והשם שם קדידת קנה] [11] —

קד (עיקרו יָקַד, יֵקַד עיי"ע brennen, anzünden) בר"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהדר' ל"ג:) טעה בנואף ונואפת מהו א"ל אדמוקדך [12] יקיד קוץ [13] קרך וצלי. פי' „כגון שאמרו על הנואף החמירה תורה שנאמר (ויקרא י"ח, כ') ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לנואפת לא הזהירה מהו אמר ליה אדמוקדך יקיד קוץ [14] קרך וצלי עד שהאש יוקדת לצליית קרי ראה כמו שצולין אותן ורוץ [15] חתוך צלה גם אתה כלו' אם אינך יודע צליית קרי הנה מוקדה לצלייתם רוץ ראה ולמד כך אינו [16] יודע דין נואף ונואפת הא מקרא מלא מות יומת הנואף והנואפת (ויק' כ', י') ילך וילמד" [17]. בפ"ק בשבת (י"ט סע"ב) ומחיזין [18] את האור במדורת בית המוקד פי' מקום היה בעזרה שמדליקין בו האש תמיד ומשם מוליכין אש על גבי המזבח פירש בתלמוד (עירו' ס"ג. יומא כ"א: נ"ג.) אעפ"י שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט מן (ישעי' ל', י"ד) לחתות אש מיקוד — (א"ב בנו"ג אדמוקדך יקיד). *[אחי"ה וכ"ה באמת בערוך בדפוסי' הראשונים אבל בספרי ר"ב היתה הגי' אדמוקדי קרי, וכגי' דפ' אמש' על כן הוסיף. וכל הע' שייך לע' יקד ע"ש בח"ה, קנ"ד. ומ"ש] —

קד (= קוֹד בל"פ كدو كندو כמו קערה של חרס עיי"ע גנד (ח"ב, שי"ז) Schüssel) בכל כלי עץ פי"ו בכלי' (מ"א) רבי יהודה אומר אף המגס וקוד הבבלי. בר"ג דפ' מי שאחזו קורדייקוס (גיטי' ס"ח:) ובסנהד' בפ' כה"ג בגמ' ומוציאין למלחמת הרשות (סנהד' כ':) ובויק"ר בריש אחרי מות [19] וזה היה חלקי מכל עמלי (קהל' ב', י') רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קודו. פי' מקלו מקלו שסומך עליו והולך ממקום למקום קודו קערה של חרס שאוכלים עליה בכל מקום שהולך כמו (סוטי ל"ב רע"ב) מקידה של חרש והוא מכלי גולה המפורשין בע' שטח. בסוף שבת (קנ"ז.) קשרו את המקידה בגומי. בר"ג דפ' ואלו נאמרין (סוטה הנ"ל) ובמה

---

[1] וכ"ה בירו' וברש"י כ"י וביתר מקומות שהביא בעל ד"ס עירו' צד קט"ז: ובנו"ג שמקרדין. [2] בנו"ג קדור ובתוספת' ע"ז פ"ד (ה') נקוב. [3] וכ"ה בפי' ר"ח בעירו' נ"ח. ע"ש. [4] ושם קוצץ בקופיץ וכ"ה בפ' קפץ א' והגרי"ב כתב: לא ידעתי מקומו. [5] בנו"ג קודר וכ"ה בסנה' ק"ג: ועיי"ע אזכיר ומ"ש. ועוד עיי"ע קרט ב'. [6] בנו"ג נקדרה וכ"ה בפי' רגמ"ה. [7] וכ"ה בפי' רגמ"ה ובנו"ג נקדר. [8] וכ"ה בפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיילי דף של"ו. ובע' רר אעיר על גי' רבינו שהיה גורס כר"ח ריריה וא"כ גם כאן כצ"ל וזה מה שפי' והוא לחלוחית ובע' רר צוה עליו רבינו לעיין בע' קד. [9] בנו"ג קודר. [10] בנו"ג ברי"ש. [11] בנו"ג קדירת. [12] ברש"י עד דמוקדך. [13] בכ"י ו"ו אי' קוד והוא מע' הקודם. [14] בנו"ג ז י ל קוץ ולי' ג"כ בכ"י ש"ס וכן לא העתיקו ר"ח אבל מתוך פירושו מוכח שגרס לו. [15] הרי שגרס: זיל. [16] כ"ה נכון בפי' ר"ח וכצ"ל בערוך תחת איני. [17] הועתק מפי' ר"ח ועיי' בע"א ברש"י. [18] ובע' חז (ח"ג, שנ"ה) הגי' ומחזין וכ"ה בכ"י ש"ס עיי"ע הנ"ל ובנו"ג ומאחיזין. [19] לי' לפנינו בויק"ר וכן לי' בפסיקת' דאחרי מות כדציין רבינו בע' קשר ב' אבל אי' בקהל"ר פ' וכל אשר ובפ' שבתי וראה ועיי' תנחומא אחרי מות ובתנחומ' הישן אחרי מות סי' ב' ומ"ש רש"ב באות כ"ה, ועיי' מ"ש בערך גגד.

היתה שותה במקידה של חרש. ובפ"ב בסוט' (ט"ו:) היה מביא פיילי של חרש חדשה ש"מ דבר אחד הן. *[אחי"ה וכ"ה באמת כי בל"פ פי' קדו, קנדו כוז וקערה של חרש וזה מה שהוזכרו יחד בכלי' ב"ק ספ"ג בתוספת' הכוז והקוד [1]) הבבלי. ובפי' ר"ח בסנה' אי' פי' (קורו) [צ"ל קודו] קערה. ורה"ג בכלי' שם פי' וקוד הבבלי כלי עץ שדומה למקידה של חרס פי' קודה בטיית כדגרסי' לענין גטין וזה היה חלקי חד אמר קודו וחד אמר מקלו ע"כ הרי שרבינו נגרר אחריו וכן הביא רש"י זה הפי' דרה"ג בגיטי' ובסנהד' ע"ש ובנו"ג בגיטין ובסנהד' חד אמר גונדו וכבר רמזתי על זה בע' גנד והוא ג"כ ל"פ הנ"ל כי קדו וקנדו ענין אחד הוא ובענין פי' לבוש של רש"י עיי"ע גנד. ובקהל"ר בשני המקומות הנ"ל בהערה אי' במשקל ארמי קודיה ועיי"ע קשר ב'. וגי' קודו אי' ג"כ בכ"י ש"ס סנהד' ובילק' מ"א ד' ובכ"י רש"י אי' ברי"ש עיי' ד"ס סנה' צד כ"ג. ובענין מראה מקום ברש"י סנה' שהוא בטעות עיי' מ"ש הפשב"ע ונ"ל שעפ"י הערוך ציין בעל מראה מקום שראה מצויין בויק"ר פ' אחרי מות אבל עיקר הכונה ברש"י הוא כמ"ש בהפשב"ע ע' קד ג'] —

* קַיְדָא (כמו יקידא) תרג' עמוס ו', י' עיי"ע יקד. ודוגמתו רידה במקום ירידה עיי"ע רד ז'.

קִדָּה (מל"מ פי' מין בושם וקידה לבנה מין אילן לדעת רבינו costus) בריש כלאי' (פ"א מ"ח) אין מרכיבין פיגם ע"ג קידה לבנה מפני שהוא ירק באילן וזו קידה לבנה מין אילן אבל קידה סתם מין ירק כמפורש בפ' בכל מערבין בגמ' נתנו בראש הקנה (עירו' ל"ד:) הקנים והקידין והאורבנין מין ירק[2]) פירוש קידה לבנה קושט"ו בלעז[3]) ויש לו ריח טוב. קידין[4]) מן (שמות ל', כ"ד) וקדה חמש מאות והיא קציעה. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בעירו' וז"ל קידה מין ירק הוא אבל קידה לבנה מין אילן הוא ויש מי שאמר אלקשט ע"כ והוא القسط והוא הוא קושטו של הערוך וכ"ה בפי' מהר"י במ"צ בכלאי' בשם עצמו ולפי זה שיש הילוק בין קידין שהוא קדה דמקרא ובין קידה לבנה שהוא קשט יש להתיישב תמיהת הרב כס"מ בפ"א מה' כלי מקדש ה"ג על הרמב"ם עיי' מ"ש בטוב טעם ודעת בזה בעל הגיון שלמה צד ל"ו.] —

קָדַח (בל"ם קְדַח, בל"ע قدح durchlöchern) בפ' הבונה (פי"ב מ"א) הקודח כל שהוא, בפ' י"ג בכלי' (מ"ד) המפסלת והמקדח שנפגמו טמאין. בס"ג דב"ק (קי"ט:) היוצא מתחת המקדח וכו'. הסול והסירה והמקדח (קידושי' כ"א:) עיי' בע' סל. בפ"ב באהילות (מ"ג) ובר"ג דפ' אלו טרפות (חולי' מ"ח רע"א)[5]) ובגולגולת בי"ש אומ' מלא מקדח באי זו מקדח אמרו בקטן של רופאים דברי ר"מ וחכ"א בגדול של לשכה. ובפי"ג באהילות (מ"א) העושה מאור בתחילה שיעורו מלא מקדח גדול של לשכה[6]). בר"ג דפ' ראוהו בי"ד (ר"ה כ"ז:) קדחו ותקע בו יצא פשיטא כולהו נמי מקדח קדחי אמר רב אשי שקדחו בזכרותו. פי' „נקבו במקדח בזכרותו שבתוך הקרן"[7]). בסוף פרה (פי"ב, מ"ח) כל ידות הכלים הקדוחות חבור. פי' יש בידות הכלים שהן קדוחות במקדח ובמרצע ומנוקבות והכלי נכנס בהן ושמן קדוחות ופעמים שהנצב שהוא קתא[8]) משופה ביותר ונכנס בכלי[9]). בר"ג דמשקין (מ"ק ד' סע"ב) שרא לאקדוחי נהר בורצינן[10]) פי' לפנות שרטון שבאמצע הנהר ששמו בורצנין[11]) — (א"ב תרגו' ובחבל תשקיע לשונו (איוב מ', כ"ה) ובאשלא תקדח לישניה). *[אחי"ה פי' בל"ע וסו' ענין נקיבה וכנ"ה בתוספת' שבת רפי"א (י"ב) וירו' פסחי' פ"ו דל"ג: הקודח והגורר והקוצץ וכו', זבחי' כ"ב רע"א קודח בתוכו ורבינו פי' שאיבה עיי"ע קדח ד' וש"נ ג"כ ע"ז נ"ח. נכרי שקדח וכו', תוספת' ע"ז רפ"ז (ח') קדח במינקת וכו'[12]), ירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג אם היתה קרנה קדוחה ויק"ר פ"ד נטל אחד מקדח והתחיל קודח תחתיו וכו' לא תחתי אני קודה וכו'. שהש"ר פ' צוארך למיחרז . . למיקדח. ושם התואר אנא הוינא קְדוֹחָא — הפעיל ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. הקדיח לו הקב"ה ככברה וכו'] —

---

[1]) בכ"י אירפ' הקיד. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפו"ו אבל בשדפ"ע נשמט מן מין ירק עד מין ירק. [3]) בל"ר costus. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב, ובדפ"ע לי'. [5]) נראה שלזה הציון כיון רבינו וכן מוכח מפירש"י שם עפ"י הגהת המהרש"ל ע"ש. [6]) כ"ה רק בדפו"ו. [7]) הועתק מפי' ר"ח. [8]) בפי' רה"ג אי' בט"ד תקא. [9]) הועתק מפי' רה"ג בסר"ט 30. [10]) עיי"ע בה"ב, קצ"ט וש"נ השינויים ובפי' ר"ח אי' נהר ביצין. [11]) וכ"ה במיוחס לרש"י עיי"ע בורצנין. [12]) אבל בתוספתי ב"ב רפ"ה בכ"י אירפ' קודח מן האגד צ"ל קונח מן חאגן.

קָדַח (מל"מ ענינו בעור ושרפה zünden, brennen ובהפעיל anbrennen lassen הושאל לרוע מעללים) בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירוי נ"ג:) שלישית [1]" הקדיחתו [2] במלח. בס"ג דפ' אין צדין (ביצי כ"ט.) נחתום מודד תבלין לקדירתו שלא יקדיח תבשילו. בס"ג דפ' אין עומדין (ברכוי ל"ד.) אם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחו מלח. בס"ג דפ' היה קורא (שם י"ז:) אין פרץ ואין יוצאה ואין צוחה (תהלי' קמ"ה, י"ד) ככר פי' בע' פרץ ברחובותינו שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כ ג ו ן י ש ו ה נ ו צ ר י [3]. ובחלק בגמ' שלשה מלכים במנשה (סנה' ק"ג.) ונגע לא יקרב באהליך (תהלי' צ"א, י') שלא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כ ג ו ן י ש ו ה נ ו צ ר י [4]) פי' שהיה מעמיד ע"ז בשווקים וברחובות [5]. בפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ח סע"ב וצ"ט רע"א וק' :) נתן צמר לצבע והקדיחתו [6]) היורה פי' ענין השחתה הוא [7]) כמקדיח תבשילו שמשחיתו מרוב מלח שאינו נאכל מחמת מלחו. *[אחי"ה בירו' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד פי' רב הונא אמר שהקדיחו סממנין אבל הקדיחה יורה אומ' לו הרי שלך לפניך, ב"ק צ"ט. כגון שהקדיחו בשעת נפילה, ועיי' תוספת' ב"ק פ"י. גיטי' צ'. הקדיחתו תבשילו ועיי' ירו' גיטין ספ"ח דמ"ט ע"ד וירו' כתובו' פ"ד דכ"ח סע"ב — ובהשאילה מקדיח תבשילו עיי' לעיל ובתוספ' ברכו' פ"ז סוף מקדיח את התבשיל ומקניט את רבו] [8]) —

קָדַח (מל"מ מע' הקודם פי' יקד (zünden, auflodern בר"ג דחגיג' (ה'.) אנחתיה אגבה דכרעה קדח [9]) פי' נשרפה רגלה. בס"ג דפ' הכונס צאן לדיר (ב"ק ס"א.) לא שנו אלא בקודחת אבל בנכפפת פי' כגון אש נוקבת ושורפת מלשון (דברי' ל"ב, כ"ב) קדחה באפי אבל אם היא נכפפת כמו קופצת, יש ששונין קולחת [10]) ופי' עומדת כמו קלח של כרוב נכפפת הולכת ובאה. בפ' אין מעמידין בגמ' מתרפאין (ע"ז כ"ח:) קדחא ותחלת אוכלא. *[אחי"ה וכה"ג בש"ם ותחלת כגי' כ"י ערוך ובדפ"ע תחלא. ובנו"ג קידחא והוא השם ושם: הפעל דקדחא לה עינא וגי' ר"ח וקדיחא ליה עינא ופי' מורדת ריר וכואבת כאילו נועצין דבר בעינא וכו' ומעלה חמות כדכתי' כי אש קדחה באפי וכו' הרי שרבינו נגרר אחריו ועיי' ג"כ רש"י. והשם קידחא כל"ס קְדָחָא כמו בל"מ קַדַּחַת (נגעי' ו', ח'; ח' ה') המכוה והקדח ובספרא נגעי' רפ"ב קרה צ"ל קדח. נקלה (תהלי' ל"ח, ט') תרג' קדיחתא והוא כל"מ קדחת והבין נקלה מן קלה בל"ס קָלָא ענין שרפה וייבש] —

קָדַח (מל"ע قدح פי' שאב schöpfen) בע"ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (נ"ח.) אגרדמים גוי שקדח במינקת והעלה פי' ענין שאיבה. בפ' כל הזבחי' שקבל בגמ' דסמך ערל (כ"ב.) ואם קדח ממנו רביעית מטבילין בו מחטין וצינורות. *[אחי"ה מל"ע הנ"ל וכן מוכח כפי' הערוך מגירסתו קדח ממנו וכגי' התוספו' קדח מתוכו וכ"ה בדפו"ו וכ"י ש"ס עיי' ד"ס זבחי' צד י"ט. אבל בנו"ג קודח בתוכו ופירש"י תוחב בתוכו וכן פירש"י בע"ז הנ"ל קדח: נקב ועיי' תוספו' שם ופירשב"ם שם עולה לפי פי' הערוך] —

קָדַח (פי' ענין צמיחה אולי מל"ע וסו' הנ"ל כלומ' בוקע ונוקב האדמה לצאת הצמח aufschiessen) בפ' המקבל בגמ' שבע שנים (ב"מ ק"ט.) רב פפא קביל ארעא לאספסתא קדחו בה תאלי. בר"ג דפ' חזקת הבתים (ב"ב כ"ח:) היכי דמי דקדח ואכלה [דקדח ואכלה] [11]) פי' כיון שצמחה חתך ואכל ועוד צמחה ל' ימים [12]) חתכה ואכלה. בחלק בגמ' אנשי סדום (סנה' ק"ט:) נקטיה גבך עד דקדחה. פי' עד שיגדילו אזניו. בפ' אלו מציאות בגמ' בחרוזות (ב"מ כ"ג:) ובפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' ק"י.) דקדחו בהו חילפי פי' „צמחו בו עשבים הנקראין חילפי והם קמשונים שצומחין בכרמים כלומ' ישנים היו מזמן רב." *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בב"מ. וכנ"ה בברכו' נ"ו: חזן רומנא דקדחא אפום דנא] —

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ביום שלישי. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס בנו"ג הקדיחתן. [3]) כ"ה בכל כ"י ערוך וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי' הישני' בגמ' ובע"י עיי' ד"ס ובנוסחי לי' ובדפ"ע דפ"ר כגון מנשה ובדפו"ו כגון הנצרי, ובכ"י ערוך נמחק בדיו כאן ובסמוך. [4]) כ"ה בכ"י ערוך ובכ"י ש"ס ובדפ' הראשוני' ובע"י הראשון ובדפ' וו' בערוך רק כגון הנצרי ובדפ"ר כגון ירבעם נשנה מהצינזור. [5]) כ"ה הסדר בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע אי' פי' וכו' אחר ציון הראשון. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ה' ובנו"ג והקדיחו, [7]) וכן פירש"י קלקול. [8]) תוספו' ריש מעשי' משיקדיחו ט"ם עיי"ע קרח. [9]) בנו"ג קרחא. [10]) וכ"ה לפנינו אבל גי' הרמב"ם ג"כ בקודחת וכ"ה בירו' ב"ק ספ"ו ד"ה ע"ג בקודחת היא מתניתא אבל במקטפת וכו'. [11]) כצ"ל וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דקדית. [12]) כ"ה בכ"י ק"ט ועיי' ג"כ פירש"י ובדפ"ר לימים ובדפו"ו לי' ימים.

קַדְיָא (נ"ל שהוא כמו צדיא Eule) בסוף חלומות דהרואה (ברכו' נ"ז:) כל מיני עופות יפין לחלום הוץ מקדיא וקיפופא. בפ' המפלת בגמ' המפלת מין בהמה (נדה כ"ג.) והרי עוף שאין עיניו הולכות לפניו כשל אדם קדיא וקיפופא דעיניהן הולכות לפניהם כשל אדם. הכוס וינשוף (ויקרא י"א, י"ז) תרג' קדיא וקיפופא. פי' עיניהם לפניהם כשל אדם אבל שאר עופות עיניהם בצידי הראש. *[אחי"ה צ"ל את הכוס ואת הינשוף וכן התרג' בדברי' י"ד, ט"ז בכ"י ובדפ' ראשוני' ובדפ' המאוחרי' קריא, וכ"ה בש"ס אבל בכ"י ש"ס קדיא ונ"ל שהוא הוא צדיא שפירשנו במקומו — ורש"י היה לועזו ייבניץ Ohreule, hibou] —

* קודייקוס ירו' תרומ' פ"א מ"ד: עיי"ע קוניקוס.

קְדָל (קְדָלָא מל"ס וכן בל"ע قذال פי' עורף) תרג' עורף. *[אחי"ה עיי' תרג' בראשי' מ"ט, ח'; שמות כ"ג, כ"ז; ויקר' ה' ח'; דברי' י', ט"ז ועוד זולתו. וכן בירו' ביצ' פ"ה דס"ג. חמיה קדליה דר"מ וכו', שמ"ר פנ"א היו אומרים חמי קדל דבריה דעמרם ובתנחומ' הישן פקודי סי' ד' היו אומרים ראה צואר ועיי' ירו' בכורי' פ"ג ה"ג וירו' שקלי' פ"ה ה"ב ועיי' מ"ש הרב החכם ר"ש באבער שם בתנחו' הער' ל' בענין כדאיתא בבבלי קידושי' ל"ג: והקבוץ קְדָלֵי מגיל' י"ג. עיי"ע קתל] —

קְדַם (מל"מ ענינו השכם וכן בל"ס קַדֵּם etwas früher thun; התואר קַדְמָאָה der Frühere, der Erste; קַדְמוּתָא das Frühersein ועוד עיי' בפנים) חשוך תקין נפשך תקין קדים (תמיד כ"ז:) ככר פי' בע' חשך[1]). ירושלמי בפ"ק בדמאי (דכ"א סע"ד) קדמאי בני מלאכים[2]) אנן בני אנש[3]). בר"ג רפ' כל פסולי (בכורו' ל"א:) מעשר מזדבן והא תניא במעשר נאמ' (ויקר' כ"ז, כ"ח) לא יגאל ואינו נמכר הא מילתא קשיא ליה לרב ששת באורתא ושני בקדמיתא[4]) מברייתא במעשר בהמה של יתומין עסיקינן ומשום השב אבידה ליתומין נגעו בה. *[אחי"ה מובן הפעל כל"מ ענין עשיה בזמן בקדימה חולי' ק'. ושם: קדם וסלקו, סנה' ל"ח. יתוש קדמך, ברכו' ח'. מקדמי ומחשכי וכו' עיי"ע חשך, ירו' מגיל' פ"ג דע"ד. מוטב שיקדום וכו', ושם ההפעיל לפיכך מקדימין וכו', ברכו' י"ז. שלא הקדימו אדם שלום וכו' עיי' אבות פ"ד מט"ו, אפעל ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: אקדמון ליה חד סב וכו' ועיי' תרג' בראשי' כ"ו, ל"א; לשמות ל"ב ו'; לתהלי' י"ז, י"ג; לאיוב א', ה'; מ"א, ג' וזולתו. הָפעל ירו' סוט' פ"ח דכ"ב ע"ד אין מוּקְדָם ומאוחר בתורה. פיעל ירו' ביצ' פ"ה דס"ג. ירו' תעני' ספ"א דס"ד ע"ד שלא יקדמנו אחר. התואר ותואר הפעל כמו לפני בל"מ פסחי' נ"ד. נבראו קודם, ב"ר פט"ו מקדם (בראשי' ב', ח') את סבור קודם לברייתו של עולם ואינו אלא קודם לאד"ה שם ספכ"א מקודם לגן עדן נבראת גיהנם ועוד במקום השם: אבות פ"ג מ"ט קודמת לחכמתו.. קודמת ליראת חטאו. ב"מ ל"ג. אבידתו קודמת.. שלו קודם, קידושי' כ"ט סע"א ורע"ב הוא קודם לבנו, ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג המשנה קודמת לגמרא, ירו' נדרי' פ"ט דמ"ב ע"ג חיי עיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת. ותואר הפעל קֳדָם דניאל ז', ז' והלאה והרבה בתרג' וירו' סנהד' פ"א די"ט. בכנוי: קדמנא והתואר קַדְמַי, קַדְמָאָה בל"ס קַדְמָי ולנקבה קַדְמָיְתָא והקבוץ קדמָיָתָא דניאל ז', ח'. ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: אתמנו קדמיי מן וכו', קדמיתא הפכו אחריתא עיי' ירו' פיאה ספ"ד די"ט. ירו' תעני' רפ"א דס"ג ע"ג ירו' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ה, ירו' נדרי' פ"ו ד"מ, והרבה פעמים נשמט הדלת עיי"ע קם. והתואר קדמוני (כל"מ קדמֹני) ב"ר פכ"ב נחש הקדמוני, במד"ר פ"י אדם הקדמוני. השם המופשט: קַדְמוּתָא בכורו' ל"א ושם: עיי' לעיל. דב"ר רפ"א קדמותיך היא תניינותייך הוא, קדמותכון הוא תניינותכון הוא וכו' בקשור ל' בראש לקדמות בתרג' שמות י"ט, י"ז כמו לקראת בל"מ ועוד עיי' תרג' בראשי' כ"ד, י"ז. ס"ה; ל"ג ד'[5]), קדמתא ב"מ ל': בקדמתא ובחשכתא, במקום תואר הפעל מקדמת דנה (דנא) דניאל ו', י"א; עזר' ה' י"א; תענית י"ב. תר"י א' לבראשי' כ"ח, י"ט קְדִימָה ב"ר פ"א קדמה אותן שש קְדִימוֹת] —

קדם (= קָדִים רוח הנושבת מפאת מזרח Ostwind) פ' כל הגט בגמ' בודקין את היין (ל"א.) בקדים[6]) של מוצאי החג. בשק פ"ג במכשירין (מ"ח) בשעת הקדים למים. בהכרים פ"כ בכלי' (מ"ב) בקדים ונסדקה מקבלת מדרס פי' עריבה סדוקה הניחה בגשמים ונתנפחה מחמת גשמים נתנפח הסדק ונסתם ואח"כ הניחה ברוח קדים

[1]) ח"ג, תקי"ד וש"נ הגי'. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס מלכים. [3]) בנו"ג נש. [4]) בנו"ג בקדמותא. [5]) בעברי החדשה קדמות העולם הפכו חדוש העולם. [6]) בנו"ג בקדום.

ונסדקה. *[אחי"ה ובתרג' גם קדומא רוח קדומא (תרג' חבקו' א', ט'; לאיוב כ"ז, כ"א) או רק קידום תרג' בראשי' כ"ג, כ"ז, מ"א, ו'; לדברי' ל"ב, כ"ב. ועוד ענין בשחרית תרג' משלי כ"ז, י"ד בצפרא בקדומא] —

קָדְקֹד (מל"מ ובלא"ר קָדְקְדָא פי' גלגולת הראש ובהשאילה מקום גבוה (Scheitel, Erhöhung כר"ג דפ' מומין אלו (בכורו' מ"ג:) קדקדא דבשרא בעלמא הוא פי' „תלתול"[1]). בב"ר פס"ג[2]) (ס"פ ס"ב) ואלה שני חיי ישמעאל: מה ראה הכתוב לייחס שמו של רשע כאן ע"י שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו. בויק"ר בצו פ' זובח (פ"ט) אלו בני אדם שנוהגין בשפחות היתר בעוה"ז הב"ה תולה בקדקדי[3]) ראשיהן לעתיד לבוא הה"ד (תהלי' ס"ח, כ') אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו וכל עמא ימרון ייזיל ההוא גברא בחוביה. *[אחי"ה וכ"ה בויק"ר פכ"ה ע"ש. עירו' צ"ה: מנחו' ל"ז. בין עיניך (דברי' ו', ח') זה קדקד עיי"ע רפס ג' ובספרי ואתחנן פ' ל"ה אי' גובה של ראש. ובתרג' ירו' א' וב' קודקדא לדברי' ל"ג, ט"ז, כ'] —

* קדיקה (?) שהש"ר פ' אתי מלבנון מטענין בכל קדיקה צ"ל בתיבה אחת בכלקדיקה עיי"ע גלוגדיקא ומ"ש וע' לקטיקא (ח"ה, נ"ח).

קָדֵר (בל"ע كدر רעי Unflath) נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן בפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"ג כע"א) פי' קדר רעי שמשהין עצמן ואין נפנין. *[אחי"ה פי' רבינו נתאמת ממובן מלה ערבי' הנ"ל ופירש"י מל' קדירה הוא דוחק ומזה שבת פ"ב. עד דשפך כקדרה — ועיי' ברכו' ס"ב רע"ב ועיי"א הבא אח"ז] —

קָדֵר (= קְדֵרָה, קְדֵירָה, קִידְרָא מל"ע قدر, בל"ס קדרא פארור (Topf, Kochgeschirr בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין (ב"ב כ"ד:)[4]) קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא[5]) פי' כל חד וחד סמיך אחבריה ולא התבשיל מתבשל ולא צונן ישאר. קדרא בת יומא אי אפשר דלא פגמא פורתא (פסחי' מ"ד: נזיר ל"ז: ע"ז ס"ז: ע"ו.) עיי' בע' פגם ובע' נבל. בפ' אלו טרפות בגמ' ניקב קרום של מוח (חולי' מ"ה.) כמין שני פולין מונחין על פי הקדרה. פי' מקום שמוח מונח שם נקרא קדרה ועוד נקרא חיתא דמתנא ביה מוחא[6]) — (א"ב תרג' ובשלו בפרור (במדב' י"א, ח') ובשלו בקדירא ונקרא פרור הסיר מפני תחתיתו שהוא שחור מלשון (יואל ב', ו') קבצו פארור ונקרא קדרה מלשון (תהלי' ל"ח, ז') קדר הלכתי). *[אחי"ה וכן תרג' קלחת (מיכ' ג', ג') דוד (תהלי' פ"א, ז') סיר (תר"י במדי' ל"א, כ"ג; דה"י ב' ל"ה, י"ג). וכנ"ה בפסחי' מ"א. ושם: צלי קדר וכן צלי קדרה. ויק"ר רפי"ט קידרא חדתא. אסת"ר פ' ויבז נפל כיפה על קידרא ווי לקידרא נפל קידרא על כיפה ווי לקידרא בין כך ובין כך ווי לקידרא. והקבוץ קדרות פסחי' ל'. והלאה. במד"ר רפט"ז קדרות, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד קידרין. והושאל במשל סוט' י"א. שמ"ר פ"א בקדרה שבשלו בה נתבשלו עיי"ע זד. פסחי' קי"ב. לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך. ועל אותו מקום ירו' סנהד' רפ"ח דכ"ו. בשל הזרע מכפנים השחירה הקדירה מבחוץ. ועוד לענין שפיכת הרעי שבת פ"ב. עיי"ע הקודם ומזה ברכו' ס"ב רע"ב עד דרתך קדרך שפוך — והתואר קַדָּר עושה קדירות Töpfer טהרו' פ"ז מ"א ירו' קידו' ספ"ד דס"ו ע"ג והקבוץ קַדָּרִין ב"ק פ"ג מ"ד, ירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ד במד"ר רפט"ז וריש רות רב' — קדרים ב"ר ספפ"ו עיי"ע קרז]

☞ קדר עיי' קד קמא. *[אחי"ה בנו"ג קדר אבל גי' רבינו לנכון קדד] —

* קדריה (ירו' כלאי' פ"א דכ"ז.) עיי"ע שזף ומ"ש.

קַדְרוֹן (= קַדְרִינוֹן מל"י κέδρινον בל"ס קירדניא (cedern בב"ר בריש אלה תולדות נח (פל"א) עצי גפר (בראש' ו', י"ד) ר' נתן אומר אעין דקדרינון וכן תר"י (ב'). בילמדנו ויורהו ה' עץ (תנחומ' בשלח סי' כ"ד) ר' יהושע בן קרחה אמר קדרינון[7]) — (א"ב פי' בל"י ורו' שם כולל לדבר העשוי מעץ גופר שהוא עץ שטים וכן תרג' עצי גפר דעין דקדרוס).

* קַדְרוֹם (מל"י κέδρος (Ceder, תרג' גפר קדרוס עיי' סוף ע' הקודם. ר"ה כ"ג. ארז וקדרוס כ"ה בכ"י ש"ס ב' ובכ"י א"פ קתרוס וכ"ה בע' אדרא ובתוספ' סוכ' ל"ז. ד"ה מאי ארז ועיי' ד"ס ר"ה צד כ"ו אות נ'.

---

[1]) וכ"ה בפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגייל' דק"ז:) ושם ובש"ס הגי' בט"ס קרקורא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ס"ד. [3]) בנו"ג תולה אותן בקדקדי. [4]) וכ"ה בעירו' ג'. [5]) בדפו"ו קדירא. [6]) בפי' רגמ"ה: עצם שהמוח מונח בו נקרה קדרה. [7]) בנו"ג קרדינן וצ"ל קדרינון וכן במכילתי ויסע פר' א' ר' נתן אומ' זה עץ קתרוס.

קוֹרְדַנְטֵים (מל"י κορδάντης בל"ר quad-rans מין מטבע קטנה) ירו' דקידושי' פ' האשה נקנית (פ"א דנ"ח ע"ד) שני קודרנטים מסימס שני פרוטות קדרנטים פי' בל"ר מין מטבע רביעית איסר. *[אחי"ה בנו"ג קרדינטס והוא בל"י ול"ר הנ"ל רביעית איסר ושויו ג' אונקין עיי' צוקערמאן על המטבעות צד 21] —

קִדֵּשׁ (מל"מ ענינו פרישה והבדל absondern, ab-scheiden, heiligen עיי' בפנים) ירושלמי בפ' הרואה (פ"ט די"ג.) כי אלהים קדושים הוא (יהושע כ"ד, י"ט) קדוש בכל מיני קדושות. בס"ג דסוט' (מ"ט.) אלא עלמא אמאי מקיים אקידושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא. פי' החובה קריאת שמע בברכותיה והתפלה מפני שמוסיפין האידנא ואומרין מזמור ארוממך אלהי המלך, ובא לציון וקרא זה אל זה ועונין קדושה וגם קורין משנה או תלמוד ואומר קדיש ועונין יהא שמיה רבא [1] על אילו שמוסיפין על החובה בהן מיקיים עלמא האידנא ופי' צלמות ולא סדרים (איוב י', כ"ב) ומפני מה הארץ צלמות לפי שאין בה סדרים כגון קידושא דסדרא ויהא שמיה רבא מכלל אי הוו בה הני סדרים ותופע כמו אור אחרי האופל אסמכתא בעלמא. בפ' החולץ בגמ' המחזיר (יבמו' מ"ו.) ובפ' אעפ"י בגמ' דסמוך ואלו מלאכות (כתובו' נ"ט:) ובסוף נדרי' בגמ' דסמוך נדרה אשתו (פ"ו:) ובפ' החובל בגמ' חרש שוטה וקטן (ב"ק פ"ט:) כדרבא דאמר רבא הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין מיד שעבוד פי' חמץ כגון ישראל דשעבד חמצו לגוי [2] והגיע שעת הביעור לא אמרינן כיון דמשועבד ליה לגוי והגיע שעת הביעור דגוי הוא אלא חייל עליה איסור הקדש מידי דהוה אקדושת הגוף כההיא אתתא דעיילא אצטילא דמלתא וכו' ואמרינן רבא [3] לטעמיה כיון דשרייה אמיתנא איתסרא בהנאה דהוה ליה כקדושת הגוף וכן אמר רב אשי קונמות קדושת הגוף הוא וכדרבא אבל הקדש מידי דלאו קדושת הגוף אלא קדושת דמים לא מפקע מידי שעבוד דהא מקדים נכסיו והיתה עליו כתובת אשה דקא משוינן ליה הקדש טעות ושקלה כתובתה ולא מפקע הקדש לשעבוד דכתובתה שחרור כמפורש בפ' החולץ אמר רב חמא הלוקח עבד מן הגוי וקדם וטבל לשם בן חורין קנה עצמו בן חורין וכו'. קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא בפ' אלו הן הלוקין בגמ' האוכל ביכורי' (מכו' י"ט.) ובפ"ק במגלה בגמ' אין בין שילה (י'.) ובר"ג דחגיג' (ג':) ובר"ג דפ' השוחט והמעלה בחוץ (זבחי' ק"ז:) ובפ' אחרון בערכין בגמ' אלו הן בתי (ל"ב:) פי' קדושה ראשונה שקדשה יהושע קדשה לשעתה כשהיו שם ישראל עד שנחרב בימי נבוכדנצר ולא קדשה לעתיד לבוא לאחר שנחרב. בפ"ב בכתובו' בגמ' וכן שני אנשים (כ"ד:) במה הייתם אוכלין בגולה בקדשי הגבול עשר בגבולין כבר פי' בע' עשר. בערכין בר"ג דפ' האומר משקלי עלי (ערכי' י"ט:) ביד עד האציל ורמינהי קדוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק וכו'. בר"ג דקידושין (ב':) מעיקרי תני לישנא דאוריתא והוא האשה נקנית ולבסוף תני לישנא דרבנן האיש מקדש דאסר לה אכולי עלמא כהקדש ובזו הלכה נותן הבעל קדושין ואמר הרי את מקודשת לי היא נתנה ואמרה היא הריני מקודשת לך אינה מקודשת נתן הוא ואמרה היא חוששין מדרבנן. ובגמ' בביאה (שם ט'.) כי יקח איש אשה ובעלה קדושין המסורין לביאה הוו קדושי שאין מסורין לביאה לא הוו קידושי. עוד ישנו בפ' האיש מקדש בגמ' המקדש אשה ובתה (שם נ"ב.) ובגמ' בית הלל אומרין בפרוטה (שם י"ג.) קדשה בגזל ובחמס ובגנבה או שחטף סלע מידה וקידשה מקודשת. בפ' האומר לחבירו בגמ' האומ' לאשה קדשתיך (ס"ה.) המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושיו ואפי' שניהם מודין — קדש [למ"ד] מלמטה (שבת ס"ג:) כבר פי' בע' יה [4] — קדש וחצור (ואתנן) [צ"ל ויתנן] (יהושע ט"ו, כ"ג) [5] כל המקדש עצמו בדברי תורה וחוזר עליהן זוכה לפענח דברי תורה הנתונה בעשן שהוא תרגי' תנן חצור כמו חזור כמו עלץ עלז [6]. בפ"ו בפרה (מ"א) המקדש ונפל קידוש על ידו. פי' הנותן אפר הפרה ע"ג המים ומקדשן למי חטאת [7]. *[אחי"ה בעצם הראשון פי' קדש פרישה והבדל גוף או דבר לה' או לעבודת הקדש

---

[1]) ועיי' מ"ש בעל שריד שבערכין בזה — ועוד עיי' תוספו' ברכו' ג'. ד"ה ועונין — ובענין קדיש עיי' תש' הגאוני' (הוצ' ר"א הרכבי צד 338) סי' תק"ב. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע של גוי. [3]) בדפו"ו בט"ס הבא. [4]) כ"ה נכון בדפו"ו ובכ"י ובדפ"ר: הי ועיי"ע י"ה בח"ה, קי"ג. [5]) בכ"י ובדפ"ע ותנן ובדפו"ו ואתנן וצ"ל כשהגהתי. [6]) מקורו כפי הנראה בגיטי' ז'. עיי"ע זיף ה"ג, ש"י. [7]) בכ"י ק"ט הכל ע' אחד אבל בדפ"ר וויניצי' קדש מלמטה וקדש וחצור ערכים בפני עצמן הם.

ברכו' י"ז. קדש עצמך מכל אשמה ועון וכו'. יומ' ל"ט. אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה וכו'. שבועו' ט"ו. משיהתן מקדשן וכו', שם ט"ז. עזרא קְדוּשֵׁי קדיש. מנחו' צ"ה: תנור מקדש . . שלחן מקדש. שם צ"ו, ק'. והלאה כלי שרת מקדשן. ובפעל עומד ירו' שבת ספ"ד ד"ז. קדש עליו היום כלומ' בעוד שעשה מלאכה נכנס השבת ומזה על האמירת ברכה בכניסת השבת פסחי' ק"א. לקדושי בביתא . . לקדושי בבי כנישתא. שם ק"ו: מקדש אריפתא . . מקדש אחמרא. ועוד לקביעת ר"ח. ר"ה כ"ה. קדשיה לירחא. שם כ"ד. וסנה' י': אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קידשוהו שמים (בשמים) ועיי' שם ושם. ושם: ראש בי"ד אומר מקוּדָּשׁ וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש בירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. מבואר מקודש: מקויים. שם רפ"ג דנ"ח ע"ג כשקידשו את השנה באושא, וכ"ה בתוספת' פ"ב. קידש אשה פי' ארס ועיי' ציונים הנ"ל קידו' ב': נ'. ושם: גיטי' ל"ג. והרבה זולתו. ובפעל יוצא פי' הארים: קידו' מ"א. האב מקדש את בתו וכו', שם נ"ט. אזל לקדושי אתתא לבריה וכו'. שם ס"ד. קדשתי את בתי וכו'. קידש ידים ורגלים כל"מ (שמות ל', י"ז:) יומ' כ"ב. כ"ה: ל"א: ל"ב. והלאה, זבחי' י"ט: ועוד קידש מי חטאת עיי' פרה פ"ו מ"א מ"ב והלאה פ"ז מ"א והלאה. הפעיל ב"מ ס"ח: והלאה נדרי' מ"ח. ערכי' כ"ג: והלאה, אפעל תרג' ויק' כ"ב, ב'; כ"ז, י"ד והלאה. התפעל ונתפעל שבוע' ט"ו. אין העזרה מתקדשת וכו' ושם ט"ז. תחתונה נתקדשה וכו', שמ"ר פט"ו והכלי מתקדש וכו'. קידו' מ"א. האשה מתקדשת וכו' ועוד עיי' שם מ"ד. מ"ה: מ"ו. מ"ח. איתפעל כתובו' ס"ב סע"ב מיקדשנא לך . . איקדשא ליה. קידו' נ"ד. ירושלם מי מיקדשא. נדרי' ל"א. כיון דאיקדוש אברהם וכו', תרג' שמות כ"ט, ל"ז. מ"ג; ל', כ"ט; ויק' כ', ז'; כ"ב ל"ב. השם קֹדֶשׁ. קוֹדֶשׁ ברכו' כ"ח. יומ' י"ב: מעלין בקודש וכו', ביצ' ה' רע"א ושם סע"ב היום קדש ולמחר קדש. פסחי' ק"ד: המבדיל בין קדש לחול. ירו' שבת פט"ז דט"ו ע"ג כתבי הקדש. פסיקת' רבתי פל"ט פסולת . . כולו קודש. הקבוץ ב"מ ק"ט: שחיטת קדשים. תמור' ל"א. קדשי מזבח . . קדשי בדק הבית. זבחי' מ"ז. נ"ה. קדשי קדשים והפכו קדשים קלים. ירו' ברכו' פ"ד ד"ח ע"ג ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: שהש"ר פ' כמגדל בית קדש (קודש) הקדשים. ירו' גיטי' ספ"ו דמ"ח: כשם שבין קדשי קדשים לבין חולי חולין כך בין דורנו לדורו של ר' יוסי. ובהשאילה נקרא נחום איש קדש הקדשים עיי' ירו' מגיל' פ"ג דע"ד. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג ומ"ג: ועיי' פסחי' ק"ד. ובל"ס קוּדְשָׁא ירו' מכות פ"ב דל"א ע"ד שאלו לקודשא בריך הוא וכו' ועיי' ברכו' ז'. כתובו' ע"ז: סנהד' צ"ה סע"ב [1]) סוט' מ"ט. עיי' לעיל בערוך. מגיל' כ"ז: דקביעא קדושתיה. ועוד השם נקבה קְדוּשָׁה ברכו' כ'. פסחי' נ"ב: ר"ה ל"ב. קדושת השם. ר"ה שם וביצ' ט"ו: קדושת היום, ברכו' ל"ג: קדושת שבת . . קדושת יום טוב, ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: קדושת שביעית, קדושי' נ"ה: קדושת הגוף הפכו קדושת דמים. והקבוץ קדושות ויק"ר ס"פ כ"ד ירו' שקלי' רפ"ג דמ"ז ע"ד ועוד הברכה על הכוס לקדש השבת ויו"ט פסחי' ק"ה. קדושה על הכוס ושם ק"ו. ב' קדושית על כוס אחד, ברכו' ל"ג. קדושות והבדלות. ועוד קדושה שם תואר לכנוי הכבוד ירו' נדרי' פ"ו ד"מ. כתב לקדושת חנניה ועיי' ירו' סנהד' פ"א די"ט. והשם המופשט קדוּש, קידוּש א') קדוש ידים ורגלים זבחי' י"ט: כיצד מצות קדוש מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וכו', שם קידוש ראשון . . קידוש שני. עיי' שם כ'. חולי' ק"ו: הקבוץ יומ' ל'. עשרה קדושין טובל כה"ג וכו': ב') קדוש מי חטאת בכורו' כ"ט. קידוש' נ"ח: הזאה וקדוש, פרה פ"ו מ"א עיי' לעיל בערוך ושם מ"ב היה קדוש צף על פני המים. הקבוץ שם פ"ז מ"א חמשה קדושין. ג') קידוש השם סוט' י': סנהד' ע"ד: ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: פ"ו דכ"ג ע"ד ירו' שביעי' פ"ד דל"ה. ירו' קידושי' פ"ד דס"ה ע"ג. פסיק' דר"כ צד פ"ז. ד') ברכת הקידוש עיי' פסחי' ק'. והלאה ב"ב צ"ז. מגיל' כ"ז: ובלא"ר קידושא פסחי' ק"א. ק"ו. מגילי' כ"ז סע"ב. ה') קידוש החדש סנהד' י': תוספ' סנהד' פ"ב ירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח. ושם דנ"ח ע"ד וב"ב קכ"א. קדוש בית דין. ו') קידוש אשה היינו ארוסין מכילת' משפטי' פרש' ג' קידוש אחר קידוש ירו' ב"ק ספ"ט ד"ז. אהן קידושא דברתי וברוב הוא בקבוץ קדושין, קידושין (הפכו נשואין) יבמו' י': והלאה ירו' קידו' פ"ג דס"ד. קידו' ס': ס"ה. במ"ר פי"ב קידושים גדולים [2]). התואר קָדוֹשׁ ברכו' ו': הקדוש ברוך הוא עיי' לעיל. שם י': קדוש הוא . . הוא קדוש

[1]) ובלי עברי הקדוש ברוך הוא ובר"ת הקב"ה, הב"ה. [2]) ועפ"י זה נקראה המסכת קדושין, קידושין

ומשרתיו אינם קדושים, פסחי' קי"ח: ירו' מגיל' פ"ג דע"ד. רבינו הקדוש עיי' אביי. יבמו' כ'. כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש, תעני' י"א. המתענה נקרא קדוש, סנהד' כ"ג. פהקדוש, ויק"ר פכ"ד כל מי שהוא גודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש, יבמו' ק"ה: עם קדוש, ירו' מעש' שני ספ"ב דנ"ג ע"ד עדה קדושה. ועיי"ע קהל וש"נ. ובלא"ר וסורי קדישא מגיל' כ"ז רע"ב מעיקרא קדישא וכו', ברכו' ט': קהלא קדישא, סנה' ק"ט סע"ב כנישתא. קדישתא. ונקראו המלאכים קַדִּישִׁין (דניאל ד', ה'. ו' והלאה) ועיי' ג"כ מאמרי על המלאכים צד 6. פסחי' קי"ג: רבנן קַדִּישֵׁי] —

קָדַשׁ (מל"מ מע' הקודם פי' הפרשת דבר מזרים שלא יהנו ממנו ונאסר ע"י זה absondern, (übertrg. Verbot bewirken בכרם פ"ה בכלאי' (ט"ה) הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש מ"ה גפנים פי' שורף פן תקדש (דברי' כ"ב, ט') פן תוקד אש (קידו' נ"ו: חולי' קט"ו.). *[אחי"ה וכן אי' בתמור' ל"ג: אלו הן הנשרפין חמץ בפסח וכו' והערלה וכלאי הכרם וכו' ועיי' שם התוספו'. ובפי"מ להרמב"ם כלאי' פ"ה מ"ז הובא התרג' פן תקדש: דילמא תיתוקד ונראה שכיון לתר"י תתחייב יקידתא והוא עפ"י ההלכה, אבל בתרג' אונקלוס שלפנינו מתורגם תסתאב ועיי' רש"י לדברי' הנ"ל כתרג' תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקודש בין לגנאי כגון דבר אסור נופל בו לשון קדוש וכו'. עיי' ישעי' ס"ה, ה'; חגי ב', י"ב; יחזק' מ"ד, י'. ומזה כלאי' הנ"ל וכן שם פ"ד מ"ה קידש שורה אחת . . קידש שתי שורות; שם פ"ז מ"ב גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת וכו', שם מ"ה ומ"ו והלאה, התפעל שם פ"ז מ"ז מאימתי תבואה מתקדשת משתשריש וכו'] —

קָדֵשׁ (מל"מ תואר למזומן למשכב זכר männlicher (Buhle בפ' ד' מיתות בגמ' הבא על הזכור (סנה' נ"ד:) אזהרה לנשכב מניין ת"ל (דברי' כ"ג, י"ח) לא יהיה קדש פי' שלא יטמא גופו שלא יהא נשכב כמו אשה ומנא לן דהאי קדש בזכור מיירי דכתי' (מ"א י"ד, כ"ד) וגם קדש היה בארץ ויליף תועבה מתועבה מן ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא (ויק' י"ח, כ"ב) מה להלן זכור אף תועבות דהכא זכור.

קדש (= קָדָשָׁא מל"ס פי' טבעת ונזם Ring, (Ohren- Nasenring וּבתי הנפש והלחשים (ישעי' ג', כ') תרג' וקדשיא וחלטיתא[1]) (והנזמים) [ואת הנזמים] אשר באזניהם (בראשי' לה, ד') תרג' וקדשיא דבאדניהון. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ווניצ' אבל בדפא"מ ובנוסחאו' התרג' המאוחרין בט"ס קדישיא ועוד אי' בדפוסי' אחרוני' נקוד ־קָדָשָׁא וצ"ל כבכ"י תרג' קָדָשָׁא ועיי' עוד התרג' לבראשי' כ"ד, כ"ב; ל', מ"ז; לשמות ל"ב, ב', ג'; לבמד' ל"א, נ'; לשופטי' ח', כ"ד; למשלי י"א, כ"ב; כ"ה, י"ב וזולתו בויק"ר פל"ג מתורג' צמידים (יחזק' כ"ג, מ"ב) קָדָשִׁין, ובירו' שבת פ"ו ד"ח: עגיל (במד' ל"א, נ') קָדָשַׁיָא] —

* קדשין (שם מקום) ירו' כתובו' פ"ו ד"ל ע"ר תלמידוי דר' יוסי סלקין לקדשין.

קְדַשְׁנוּנָא[2]) (שם דג) בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ט.) אסיר. *[אחי"ה ועיי' תוספו' מ"ש בשם ר"ח ועיי' מ"ש הפשב"ע שהקשה על גי' רבינו אבל בפי' ר"ח שבקובץ כ"י אנגייליק' וממנו הודפס בש"ס ווילנא גי' ר"ח קברנונא אסור וא"כ אין כאן קושי' על רבינו כי הוא נגרר אחר גי' רבינו חננאל שבכ"י] —

קה (= קָהָה כמו כהה מל"מ ענין עמום וחלש וכ"ה בל"ס קהא stumpf sein ובל"פ کاهیدن -ver (ringern בסוף חלומות דפ' הרואה (ברכו' נ"ו.) קוה חמרא כרומנא[3]). בפ' ערבי פסחי' בגמ' ר"א ב"ר צדוק (פסחי' קט"ז.) צריך לקהוייה[4]) וצריך לסמוכיה. בר"ג דפ' המוכר פירות לחברו (ב"ב צ"ז.) מי סברת חמרא הוא קיוהא בעלמא הוא. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ד'יושבות בקתידרא (כתובו' ס"א.) כללא דמילתא כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא — (א"ב אולי מלשון (ירמי' ל"א כ"ט) ושני בנים תקהינה פי' שיש בהם טעם חומץ). *[אחי"ה כ"ה באמת ונרדף עם כהה. והשם קיוהא וכ"ה פסחי' ע"ה רע"א קיוהא דפירא. כתובו' ע"ה. קיוהא דחמרא[5]), והפעל אבות פ"ד מ"כ ענבים קהות (הפכו בשולות), ירו' ברכו' פ"ב ד"ה: ירו' יומ' פ"ח דמ"ד ע"ד ירו' תעני'

---

[1]) וכ"ה ברד"ק אבל בנו"ג קדישיא. [2]) בכ"י ובדפו"ו בתיבה אחת ועיי' ג"כ ע' קברנונא. [3]) בנו"ג קאוי עסקך כרומנא ובכ"י ש"ס פי' קהא עסקך וכו' ונראה שכצ"ל גם בערוך ובכ"י ש"ס מינכען אי' פסיר עסקך וקאזיל כרימונא. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובש"ס ובדפו"ו לקהויה. [5]) אבל עיי"ע משק גי' רבינו.

פ"א דס"ד ע"ג ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד והיו רגליו קיהות עליו. ירו' ברכו' פ"ט די"ג. וקהת החרב מעל צוארו של משה וכו' וכ"ה בדב"ר פ"ב. ב"ר פע"ח ושהש"ר פ' שררך וקהו שניו של אותו הרשע, ויק"ר פל"ו שיניו קהות. במ"ר פ"ג אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר וכו', פסיקת' רבתי פל"ג והמעשה שהיה קהה הייתי שואל וכו'. הפעיל סנהד' ק"ט: בן קהת (במדי ט"ז, א') בן שהקהה שיני מולידיו. סוט' מ"ט. למה הקהית שיניהם בם. ושם: והקהית את שיני. ב"ר פצ"ט יקהת (בראשי' מ"ט, י') מי שמקהה שיני כל האומות. התפעל ונפעל קהל"ר פ' אם קהה: אם נתקָהָה התלמיד על הרב כברזל וכו' ושם: אם נקהה תלמודך עליך כברזל] —

קה (= קהא נ"ל מל"ע قهى זהיר בדבר, قاه ge- nau, emsig sein) בס"פ בית שמאי בגמ' מי שהיה ביבמות (ק"י:) יתבו וקא מקהו קהייתא[1] פי' מדקדק בשמועה זו עד אחריתא כאדם המדקדק הרבה בדבר כדגרסינן (עיי"ע כה בח"ד, ר"ב וש"נ) ר' יהושע אמר קיהה[2] עיי' בע' כה (ג'), כלומ' מיאן לחזור בו ודקדק בדבר הרבה וטיהרו כדגרסינן בפ' הזהב בגמ' ואם היה מכירה (ב"מ נ"ב:) האי מאן דקהי אזוזי מקרי נפש רעה וכן הברזל כשתחתוך בו הרבה קהה הברזל זה פי' ר"ח ז"ל — (א"ב וקמקוו אקותא כתוב בנוסחאות, מאן דמוקי אזוזי כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה ברש"י דמוקי ובגמ' דמוקים ונראה גי' רבינו ומל"ע הנ"ל פי' מי שהוא זריז בממון ודקדק בו הרבה וכפי' ר"ח שהביאו התוספו' ביבמו' ק"י: ע"ש וכן פי' קיהה החזיק בדבר עיי"ע כה ג' ועוד עיי' פי"מ להרמב"ם נגעי' פ"ד מי"א וש"נ נדה י"ט. מאי קיהה קיהה וטהר ובנו"ג כהה אבל גי' רבינו בע' כה ג' ג"כ בקו"ף. והשם קְהָיָא יבמו' הנ"ל בקבוץ קְהָיָתָא פי' דקדוקים ובפי' רש"י קושיות ובל' ראשון פי' מקוו: מקהילים וכו' וא"כ מן קוה ועיי"ע קהה. ומ"ש] —

קה (= קָהָא נ"ל מל"ע يقهى קץ בדבר sich ekeln ועיי' בפנים) בויק"ר בסוף זאת תהיה (פי"ט) אמר לה הקהיתה ווי אזל ליה חמרא. *[אחי"ה בנו"ג אמתא דרבן גמליאל היתה כודקת בחביות כיון שהרגישו ישבה לה א"ל הא קהיתין אמרה לו לא כיון דאיתבונן אמר ווי דהא אזיל חמרא וכו' פי' רבן גמליאל שאל אולי קצתה נפשך כלומ' הרגשת דם נדות ומשום טומאה ישבת ועל זה השיבה על כל חבית וחבית הייתי בודקת ולא הרגשתי אלא בזו ומ"כ פי' בע"א ע"ש. וכן ענין בירו' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג שכן דרך הַקְהוֹת אוכלות אותו. שהש"ר פ' עד שהמלך: היתה נפשם קוהא לאכול וכו', פ' הנה מטתו ופ' כמגדל לא תהא הלכה קוהא להם — וכדפא"מ הציון מויק"ר נכלל בע' קה א' בטעות] —

* קָהָה (פי' כמו יקה מל"ע وقه ענין משמעת וקיבול מצוה ומזה גם ענין אסיפה לקחת צווי gehorsam sein, sich schaaren) ולו יקהת עמים (בראשי' מ"ט, י') פירש"י אסיפת העמים שהיו"ד עיקר וכו' ובתלמוד דיתבי ומקהו אקהתא (יבמו' ק"י:) ויכול היה לומר קהיית עמים ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י ביבמו' בל' ראשון וע' קה ב'. ורד"ק שרש יקה וסיים בזה"ל ודמה ר' יונה המלה הזאת לערבי בזה הענין ע"כ וכיון למלה ערבי' הנ"ל וכן פי' דונש יקהת ע"י יתקהל ודגש בקוף סימן התי"ו חמובלע תחת יתקהת ומזה יש לפרש מיתה מתקהא לעשות שליחותיה בפסקת' דר"כ צד ד'. עיי"ע מתקהא. ובבמד"ר פי"ב הגי' מתקהלא ובשהש"ר פ' צאנה הגי' מיתה ומתקלהא מיתה ומתקלהא ונ"ל ששתי גירסאות נתערבו ובפעם אחת צ"ל מיתה מתקהא.

* קְהָיָא עיי"ע קה ב'.

קָהָל (מל"מ קבוץ המון רב, עדה Versammlung, Gemeinde) בפ"ק בברכו' בגמ' מאמתי קורין את שמע בשחרין (ברכו' ט':) העיד ר' יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלם. בגמ' דפ' אין צדין (ביצי' כ"ז.) אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלם ר' שמעון בן מנסיא וחבריו אמרו הלכה כר"מ. ירושלמי במעשר שני בס"פ ב' (דף נ"ג ע"ד) עדה קדושה ר' יוסי בן משולם[3] ור"ש בן מנסיא, כהגדת קהלת ראה חיים עם אשה אשר אהבת רבי בשם עדה קדושה אמר קנה לך דברי אומנות עם דברי תורה[4] מ"ט כרכתי' (קהלת ט', ט') ראה חיים עם אשה אשר אהבת ולמה קורין אותה עדה קדושה שהיו משלשין את היום

---

[1]) בנו"ג וקמקוו אקוותא וכ"ה בתוספו' ורש"י בל"א גרס דמקהו אקהתא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר אבל בשדפ"ע בט"ס כיהה. [3]) בנו"ג המשולם ובקהל"ר פ' ראה חיים כגי' רבינו. [4]) בנו"ג אומנות עם התורה.

שליש לתפלה שליש לתורה שליש למלאכה וי"א שהן יגעין בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ. *[אחי"ה קהלא בל"ס וארמי (עיי' תרג' ויק' ד', י"ג; במד' ט"ז, ג'; כ', ד'; דברי' כ"ג, א' והלאה) כמו ל"מ קהל וכנ"ה קהלא קדישא דבירושלם בר"ה י"ט: יומ' ס"ט. ביצ' י"ד סע"ב תמיד כ"ז: ובל"מ אי' קידושי' ע"ג. קהל גרים, שם: קהל ודאי . . קהל ספק, ירו' הוריו' פ"א דמ"ו. כל השבטים קרויין קהל, שם: כל שבט ושבט קרוי קהל, ירו' יבמו' פ"ח ד"ט: ארבע קהלות אינון קהל כהנים קהל לוים קהל ישראלים קהל גרים. ול"נ קְהִלָּה מגיל' ב', י"ג זמן קהלה לכל היא [1]. ירו' ברכו' פ"ז די"א ע"ג במקהלות (תהלי' ס"ח, כ"ז) בכל קהלה וקהלה, והפעל ברכו' ס"א: וע"ז י"ח. מקהיל קהילות ברבים, ב"ר פצ"ט כשיקהל קרח את עדתו וכו', התפעל ב"ר שם נדרש יקהת (בראשי' מ"ט, י') מי שאומות העולם מתקהלין עליו ועיי"ע קהה] —

* קֹהֶלֶת (ספר הידוע אחד מכ"ד ספרי קודש) שבת ל': בקשו לגנוז ספר קהלת, מגיל' ז'. קהלת אינו מטמא ידים.

קַהַרְמָנָא מל"פ قهرمان שליט ופקיד Verwalter, (Vorgesetzter, Herrscher בפ' חזקת הבתים בגמ' ארים (ב"ב מ"ו:) מ"ט אימור קהרמנא שויה. פי' אפיטרופא. בפ' כיצד מעברין בגמ' עיר של יחיד (עירו' נ"ט.) כיון דשכיחי גבי קהרמנא מדכרי אהדדי פי' השלטון של מקום — (א"ב בנוסחאות כתוב הרמנא ופירש"י הרמנא שויה רשות נתנו לו אבל דשכיחי גבי הרמנא פי' מושל). *[אחי"ה וכגי' רבינו אי' בעירו' בפי' ר"ח אשר אחריו נגרר הערוך ובב"ב אי' בכ"י ש"ס ובפי' רגמ"ה בהרמנא ופירש רגמ"ה נתנו לו רשות וכו' וכפירשב"ם [2]. ואולי צ"ל כהרמנא או לפי גי' המעולה שבערוך קהרמנא והוא מל"פ הנ"ל והועתק ג"כ לל"ע בענין שופט [3]] —

קהת (אולי מל"ע قهى (abgewandt sein ותקע כף ירך יעקב (בראשית ל"ב, כ"ו) תר"י (ב') וקהת כף ירכיה דיעקב. *[אחי"ה התי"ו איננה שרשית כדעת רבינו, והשרש קהא או קהי ומל"ע הנ"ל פי' נפנה ונסח ממקומו] —

קהת (= קיהות, קִיחוֹת לדעת רבינו מל"מ קוח ולפע"ד מל"פ طاق מסגרת (Einfassung בפ' י"ו בכלי' (מ"ד) התרמל משיחסום ויקנב ויעשה את קהותיו „ויש שקורין קיחותיו פי' מסגרותיו ובלעז שמו אסולי [4]) שבהן סוגרין כלי עור. אזניו כמו אזנים קטנות סביבות התרמל כאזנים של דיסקיות שיתן זו לתוך זו וסביבות השטיח (מכניסין) וסביבות הקטבליא ומכניסין באותן אזנים חבלים וסוגרין [5]) אותן בהן ומניין שזה קיחותיו לשון סגירה שנא' (ישעי' ס"א, א') ולאסורים פקח קוח" *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט 12 ויש לתקנו מע' הנוכחי וכן עפי"ז יש לתקן העתקת הר"ש שהביא הגאון והערוך. ורה"ג לועז קיחותיו פי' מסגרותיו ושמו בטיית עורי ע"כ ונ"ל שהוא ל"ע غور תחתית הדבר Grund, Unter-satz) וערוך הקצר שנ"ב לועז קיחותיו ריילעכער בל"א ר"ל נקבים במלבוש לסגור המלבוש ע"כ ונ"ל שהוא Reilöcher ריי הוא בלא"ש האמצעי כמו בל' האללאנדי ry בל' אנגליא row, rew שורה Reihe ואלו הנקבים עומדים בשורה לתת בהם השנצים לסגור המלבוש] —

קַו (מל"מ פי' חוט, חבל Schnur, Schichte) בר"ג דפ' אין דורשין (חגיגה י"ב.) תהו זה קו ירוק שמקיף את כל העולם.

קו (= קִוָּה מל"מ ענינו דום ויחל (hoffen, harren בפ' אין עומדין בגמ' דסמך חסידים (ברכו' ל"ב:) אם רואה אדם שמתפלל ואינו נענה יחזור ויתפלל שנאמר (תהלים כ"ז, י"ד) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה [אל ה']. *[אחי"ה והשם קִוּוּי ילק' תהלי' שם אם בא קיוויך יפה ואם לאו חזור וקוה, שם: מתוך הקיווי וכו'. ב"ר פצ"ו הכל בקִווּי יסורין בִקווי קדושת השם בקווי וכו'] —

קַוָּואֵי [6]) (תואר קבוץ פי' אורג החוטים Spinner, (Weber בפ' אילו קשרים בגמ' קושרין (שבת קי"ג.) כלי קוואי מותר לטלטלן בשבת. פי' „כלי אומנות האורג כגון האיכסן הכובד שהיריעה תלוייה בו מלמעלה והכובד שפשוטה עליו מלמטה מותר לטלטלן בשבת" [7]). בפ' ר"א אומר תולין

---

[1]) ובירו' מגילי רפ"א דס"ט ע"ד יום שלשה עשר יום מלחמה היה. [2]) ולא רש"י כבמוסיף הערוך. [3]) ולפי גי' רבינו בע' הרמן הרמנא דמלכא אנא יותר נכון להיות קהרמנא אבל כגי' הש"ס (ב"מ פ"ג: פ"ד.) הוא תתכן גי' הרמנא. [4]) בכ"י ק"ט אטולי אולי נכון הוא מלאי"ט ורו' Gewebe, tela. [5]) בהעתקת ר"ש בכלים בט"ס מסרגלין וצ"ל טסגרין. [6]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ע קווי. [7]) הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא קי"ג:) ושם הגי' הככר . . והככר ואולי צ"ל כרכר כדאי' בכ"י ק"ט ועיי"ע כרכר אבל מע' כבד מוכח גי' המעולה הכובד.

בגמ' אין שורין (שבת ק"מ:) אמר רבא ואם היה כלי קוואי מותר פי' „אם היה הבגד שטוח ככלי האורג מותר וכלי האורג נקראין כלי קוואי"[1] *[אחי"ה קוואי תואר קבוץ מן קַוָאָה נבנה מהשם קַו א' והקבוץ קְוִין תרג' וקורי (ישעיה נ"ט, ה', ו') וקוין וגי' רבינו קיון עיי"ע. ובענין קו בכלים י"א מ"ז עיי"ע קב וגי' רבינו. ובענין קואי חולי' ס"ג. עיי"ע קק ה' וגי' רבינו] —

* קִוּוִי (מפעל קָוָה מל"מ ענין קבוץ versammeln) ירו' תרומות ספ"ד דמ"ג: מה שלמטן קוויה כשרה מה שלמעלן קוויה פסולה. והפעל ירוש' ברכו' ספ"ו ד"י ע"ד קָוּוי לתוך ידו. פ י ע ל: פסיקת' דר"כ צד קצ"ג: כל זמן שישראל מקוין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה מקוה שכינתו עמהם וכו' ע"ש הערה רש"ב. ה פ ע י ל ירוש' כתובו' פי"ב דל"ה: דיקליטיאנוס הקוה נהרות ועשאו. ועוד מלשון מקוה: תוספת' שקלים רפ"א כל מקוה שיש בו מ' סאה כשר להקוות עליו וכו'.

* קוֹא (מל"מ פליטת דבר בלוע ausspeien; auswerfen) אסת"ר פ' הוי משקה: קיקלון (חבקוק ב', ט"ז) מקיא מלמעלן וקלון מלמטה, כיון שראו שני גדולי לגיונותיו שמקיא מלמעלן וקלון מלמטן עמדו וכו' וא"כ נדרש קיקלון = קי קלון.

* קול, קולן, קולא, קולית, קולב, קולבון ויתר הערכים שמתחילים קול בע' הנ"ל בלי וי"ו וכן המתחילים קום, קון, קוס עיי"ע בלי וי"ו.

קַוְסַר (מל"ר hinfällig, causariae) בב"ר פע"ד (ע"ג) צאן לבן הנותרות (בראשית ל', ל"ו) נותרת[2] כתיב מנהון בישין מנהון עקרין מנהון קוסרין. — (א"ב פי' בל"ר חלשים מפני חולי פנימי והולכים ודלים).

* קוֹס (= כּוֹס Kelch) כלי' פ"ד מ"ג קוסים צידוני'.

* קוסא, קוצא (מל' בקטרי' בל"פ הישָׁני gâtu, gâthu, הוצואריש gâs בל"פ הישנה گاه פי' מקום Ort, Gau)[3] תענית כ"ד. דיירנא בקוסא דחיקא דלית ביה חמרא לקידושא ואבדלתא ופי' רגמ"ה קוסא אתרא ובפי' ר"ח (בקיפא) [צריך לו' בקיסא] בכפר וכן פירש"י והוא גורס כלפנינו בקוסטא וצ"ל בקוסא כדאי' בילק' במנוה"מ ובכ"י ש"ס ב' ובאה"ת בקוצא ובכ"י ש"ס מינכען בדוכתא.

* קוסטינר עיי"ע קסטינר.

* קוסטר עיי"ע קסדר.

* קוסיטרפיזין עיי"ע קס ב'.

* קוסם עיי"ע קסם א'.

* קוֹעָא עיי"ע קע.

☜ קַוַעַר (?) תרג' ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י', ל') ורשיעי לא יקוערון בארעא. *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן[4]) וכתב כך מצאתי ולא ידעתי מה הוא וס"א שריין, ונ"ל אולי משובש מן קשער מל"פ shahar מל' סאנסקריט ksethra פי' משכן עיי' יוסטי צענדלעקסיקאן 310] —

* קוּף, קופא, קופד, קופה, קופל, קופנא, קופים, קופסא, קופסולין עיי"ע בלי וי"ו.

* קוּץ, קוֹץ עיי"ע קץ.

קָוַץ לדעת רבינו כמו כָּוַץ (zusammenschrumpfen) בר"ג דפ' הישן (סוכה כ"ג:) זימנין[5]) דמייתא קווצא[6]) ולאו אדעתיה. בר"ג דפ' לולב הגזול (שם ל"ב.) לולב כפוף קווץ[7]) סדוק. בר"ג דפ' אלו טרפות (חולין מ"ג:) איזהו וושט עצמו כל שחתכו וקווץ[8]) פי' ענין צמיתה וכבר פי' ענין הזה בע' כווץ. *[אחי"ה וז"ל התוספו' בסוכה ל"ב. ד"ה קווץ פי' בקונטרס שיוצאין בשדרה שלו עוקצים כמין קוצים ובערוך פי' ענין צמיתה ע"כ. ומה שענין להסיר הקוצים עיי"ע קץ ד'] —

קווץ (= קְווּצוֹת מל"מ קְוֻצּוֹת שם לפאה שער Haarlocken) בפ"ק בנדרים בגמ' כנדרי כשרים (נדרים ט': וכ"ה תוספ' נזיר פ"ד) וקווצותיו סדורות לו תלתלים. בב"ר פ' ס"ו[9]) (פס"ה) ואנכי איש חלק: ר' לוי אמר לקווץ וקרח מן קווצותיו תלתלים (שה"ש ה', י"א) שייך זה בע' הראשון. *[אחי"ה ולפע"ד אין לו שייכות כי קְוֻץ (במשקל חִגֵּר, עִוֵּר) נבנה מן קוץ מי ששער ראשו נסבך כקוצים (von struppigem Haar) מרוב השער והפכו

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח ושם אי' בפירוש כמו שנסחתי לעיל כוכד ושם ושם אי' כלי קיוואי וכ"ה בע' כבד. [2]) עיי"ע נותרת ומ"ש. [3]) פערלעס עט"ש 84. [4]) ובנו"ג תקוועדון? [5]) בנו"ג וכיון [6]) בנו"ג כווצא ובכ"י ש"ס בגליון קפצא. [7]) ובפי' ר"ח הועתק כווץ ובכ"י ש"ס ב' כווץ קווץ שתי נוסחאות נתערבו יחד. [8]) בנו"ג וכויץ. [9]) כ"ה נכון בכ"י אבל בדפ"ע בט"ס ס"ד.

קרח מי שאין לו שער וכנ"ה בירו' שקלי' פ"ג דמ"ז ע"ג קיווץ לא יתרום מפני החשד והקבוץ ספרי ברכות פ' שמ"ג יש בה בני אדם קְוֻצִּים. וכנ"ה קווצות הפכו קרח בפסיקת' רבתי פכ"ו העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו שכן [קראו שמו] בעל קווצות [1]) העמדת להם אלישע והיו אומרים לו עלה קרח וכו'] —

* קוֹצָה, קוֹצָם עיי"ע קצה.

קווק (= קווקין לפע"ד מל"פ הרשומ' בע' דימונקי פי' כף הקטרת אצל הפרסיים Räucher-löffel) בס"ג דפ' סורר ומורה (סנהד' ע"ד:) הני קווקי ורימונקי היכי יהבינן להו [2]). פי' מיני מחתות שמוציאין בהן אש ומוליכים לע"ז ביום איד שלהן אלמא הנאת עצמו שאני [3]). פ"א „קווק כלי של טיט ודומה לעציץ [4]) וכשמתחמם אדם כנגד המדורה ורוצה לישן כופה אותו על הגחלים כדי שלא תצת האש בבית [5]). רימונקי כלי עשוי לחתות בו גחלים ממקום למקום [6]) ובמלכות פרס [7]) היו חברים שלהן מחזרין בכל בתי ישראל ומכבין הנרות וחותין הגחלים ומוליכין לבית האור שלהן שהיא ע"ז ולא היו עוזבין לא אש ולא גחלים שילינו בלילה [8]) חוץ לע"ז שלהן שהוא בית האור כדאמרינן בהמביא גט (גיטין י"ז.) אתא ההוא חברא שקלה לשרגא מן קמייהו והיו מוליכין אותו בקווקי ורימונקי [9]) דהוו להו משמשי ע"ז ואע"ג דמשמשי ע"ז הן כיון דלא לעבורי [10]) איסורא לישראל קא מיכווני אלא להנאת עצמן מותר לנו ליתן להם" *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' השאילתות וארא סוף סי' מ"ב וכמו שהעירותי לזה כבר בע' דימונקי בח"ג פ"ג ע"ש ומ"ש בענין ג"י וגזרת המלה קווקי ורימונקי. ועוד נ"ל אולי רימונקי הוא ל"פ رومينا פי' כלי לקנות בו הזהומא וא"כ הוא כעין פי' רבינו כמין כלי עשוי לחתות בו גחלים ודשן. וכנ"ה בשאילתות שם הני קואקי ורמינקי (וגם יוכל היות ודמינקי) דפליגי לבי נורא וצ"ל דפלחי וכדאי' בה"ג הל' ע"ז שהבאתי בע' דמינקי. ובתשו' הגאונים מו"ל חברת מקיצי נרדמים דפ' בערלין ח"א צד 144 אי' בזה"ל קואקי ודמינקי: אמרו קואק עצים שהיו פרסיים נוטלים מהן לבית האור כי היה על כל בית מכס לעצים בכל שבת וישראל נותנים בכלל. ד מ י נ ק י : שהיו החברים מחזירין על הבתים ונוטלין נר מבית כל א' וא' בלילה שקורין צְדָה כדי שיראו נרות מבחוץ וקוראין אותו דמינקי ע"כ. — ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד ר' חייא בר בא הוה ליה קווקין והות טימי דרומי ציירה בגווה עיי"ע טימי] —

קווק (נ"ל מל"פ הישנה והחדש' گاو ובלשונות קרובות לה qug, gôkh, ghog, ghôk [11]) פי' בקר ועדר בקר (Rind, Vieh, Viehherde) בב"ר פס"ה (ספס"ד) לך מעמנו כי עצמת: אמרו לו כל עצמות שעצמת לא היו אלא ממנו לדעבר הוה לך חד קווקייא כדון אית לך קווקייא סגין. ובפ' ע"ה [12]) (ע"ד) הלא נכריות וגו' אפשר כן אלא אי הוה חמי חד קווקייא טבא הוה נסיב. שית לבך לעדרים (משלי כ"ז, כ"ג) תרג' שוי לבך על קווקייך — (א"ב בנוסח' כתוב על קוטין). *[אחי"ה ובכ"י ו"ו ל"ד ק"ט וה"ב הגי' ג"כ קווטייך עיי"ע קווטא ומ"ש] —

* קוּק, קיק, קוקאי, קוקיתא, קוקלא, קוקאני קוקרא עיי"ע בלי וי"ו.

* קוּקוּ (נ"ל מל"פ كوكا, غوغا זעקה Lärm, Geräusch) ילק' וארא ר' קפ"ב בשם תנא דבי אליהו עד שנשמע קולן בתוך כריסן של מצרים שהיו עושין קוקו ונ"ב משל לקול הצפרדעים ובאמת כן ענין המלה בל"פ.

* קוֹר, קוֹרָא, קוֹרָה, קורדקין, קורדייקוס, קוריים, קורלין, קורנית, קורנוס, קורסין, קורקא, קורקם עיי"ע בלי וי"ו.

* קושי קושיא עיי"ע קש.

קוותא (= כַּוְּתָא חור, וחלון עיי"ע כו (ח"ד ר"ד) או צ"ל קבוותא עיי"ע פי' מסמרים Holz-pflöcke) בס"ג דפ"ק במ"ק (י"א.) כמאן מדלינן האידנא קוותא דדשי בחולא דמועדא כמאן כר' יוסי. ס"א כוותא פי' כשיוצאין מסמרין דעץ של קורה שעל הפתח בחולו של מועד לחוץ ונופלת הקורא מחזירין אותה ותוקעין המסמרין בחורין דהיינו כר' יוסי דשרי למיעבד בלא שינוי —

---

[1]) בילקי' הגי' איש בעל שער (מ"ב א', ח'). [2]) בכ"י ריי"ף עוד לנורא וכ"ה נורא בכ"י ש"ס עיי"ע דימונקי ומ"ש. [3]) וכ"ה בפירש"י כלי נחושת שנותנין בהם גחלים. [4]) ובשאילתות אי' עוד: ועושין אותו בני אדם וכצ"ל בערוך. [5]) בשאילתות בכלי' שבבית. [6]) לי' בשאילתות בט"ד וצריך לתקנו מבערוך. [7]) בשאילתות: פרסיים. [8]) בשאילתות: שיוליכן בלילה. [9]) בשאילתות בקוואקי ודמינקי. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובשאילתות אבל בדפ"ע לעבודי. [11]) יוסטי צענדלעקי' 104 ולא כדעת החכם פערלעס עט"ש 61 מל"ר pecus. [12]) כ"ה בכ"י ערוך ולא ע"ח כדאי' בדפ"ע.

(א"כ פי' בל"י עומק ודבר צפון בארץ). *[אחי"ה איננו ל"י כי אם או כמו כוותא או כמ"ש בע' קבוותא ע"ש וכפי' רבינו אי' בפי' המיוחס לרש"י כ"י עיי"ע כו ומ"ש] —

קז (עיקרו נקז עיי"ע בהפעיל מַקִּיז) בפ' ה' בבכורו' (ל"ג:)[1] בכור שאחזו דם אפי' מת אין מקיזין לו את הדם וכו' בכריתות בפ' דם שחיטה (כ':) דם הקזה שהנשמה יוצאת בו פי' בגמ' (שם כ"ב.) כל זמן שמקלח — פרוש קיזאי (ירוש' ברכות פ"ט די"ד:) כבר פירשנו בע' פרש. *[אחי"ה ובירו' סוטה פ"ה ד"כ ע"ג אי' פרוש קיזיי עבד חדא חובה וחדא מצוה ומקזז חדא עם חדא ובירו' ברכות הנ"ל ומקזו צ"ל ומקזז, ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד ומקזה ליה תריי, והתואר קִיזַיי, קִיזַאי. והשם ממנו מקזווא, מקזתא עיי"ע. והפעל קזז נרדף עם נזז, קצץ ענין חתיכה והושאל לנכיה abrechnen, abziehen] —

קזא (נ"ל מל"פ كتّان Baumwolle) בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"א.) מאי שמן קיק רב יצחק בריה דרב יהודה אמר משחא דקזא[2]) פי' הוא שמן של גרעינין שיש בצמר גפן שעושין בגדים ממנו. *[אחי"ה בעה"ק שנ"ב לועזו באמול"א ב"א = Baumwolle פי' צמר גפן ומל"פ הנ"ל והוא כמו پنبه ועיי' לעף פפלנ"צ 92 אבל שם לא נתבאר גזרת המלה — ועוד עיי' ל"פ كر בל"ע قر ובהרכבת كرد القر צמר גפן] —

* קזא (שם פרטי) כתובות ק"ד סע"א ר' יהודה בר קזא במתניתא דבר קזא ופירש"י שם חכם.

קזדור ס"א קסדור ומפורש במקומו.

קזז (= קוּזָזָא Klumpen) מפעל קזז = קצץ = קסס ענין חתיכה וא"כ קוזזות אדמה Erdscholle) כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה (מעשר שני פ"ה מ"א ירו' מעשר שני רפ"ה דנ"ה ע"ד ב"ק ס"ט.) פי' עפר אדום ובלעז בולו[3]) וככר פי' בע' הרס (א')[4]). בב"ר פ' מ"ב (ר"פ מ"ב) היה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע — בפסיקתא דויהי בשלח (פסיקתא דר"כ צד פ"ד.) מקזזוי מן קדמוי מקזזוי מן בתרוי. *[אחי"ה בנו"ג מקקוזיי ובילק' בשלח ר' רכ"ה מקזווי וצ"ל כגי' הערוך מקזזוי אבל אין ענין המלה כדעת רבינו רגבים וגוש עפר כי אם ענינה סריסים מפעל קזז = והיינו עבדים וכדאי' באמת הגי' במד' שהש"ר פ' גן נעול: „ועבדים מהלכין אחריו" עיי"ע מקזווא. אבל קססות בנזיר ס"ה. פי' כמו קוזזות אדמה עיי' פי' רש"י ורא"ש. והוא מל"ע قصاصة הנחתך והנשבר] —

* קוזית (= כּוּזִית שם פרטי) שהש"ר פ' שימני: ר' סימון בן קוזית והוא הוא כוזית עיי"ע כזית ח"ד. רי"ב:

קזם (= קוֹזְמִין או הקבוץ עברי מהשם היוני κόσμος או היחיד מל"י κόσμιον תכשיט ועדי Geschmeide, Schmucksache) בילמדנו ויהי העם כמתאוננים (לי' בתנחומא הנדפס והישן)[5]) בתי אני הולך לעשות לך קוזמין[6]) ואת תלך לכשפים. ובויהי עקב תשמעון פסול לך (לי' בתנחו')[7]) לזהבי שאיבד חתנו קוזמין של בתו אמר לו אני נתתי קוזמין ואבדת אותו[8]) — בב"ר פ"כ (י"ט) אמר לה קוזמירין[9]) שלי בתוכו והוא מבקש לישא אשה אחרת וליתנם לה. פי' תכשיטין[10]) ועדיים בל' יון קוזמירין ובברייתא דר' אליעזר פי"ג. *[אחי"ה בנו"ג בפדר"א הנ"ל והלא כל קומי' של מלך הרי היא בחבית זו וכו' וצ"ל קוזמין ולפי גי' רבינו קוזמרין וא"כ רבינו כולל שתי תיבות קוזמין וקוזמרין בערך אחד ובאמת הוראת שתיהם תכשיט ועדי כי κοσμάριον לשון קלילא מן κόσμος וכן κόσμιον לשנא קלילא ובדפ"א הגיה בציון מב"ר קוזמין ובע' מיוחד הביא קוזמריא והכל אחד הוא. וכנ"ה קוזמין בפסיקת' רבתי פי"ב והלך לו אצל הזהבי עשה לה קוזמין ומה בשעה שהכעיסתו עשה לה קוזמין וכו'. דב"ר פ"ב לאחד שגנב קוזמין מתוך פלטין של מלך ואמר לה אל תתקשטי בה בפרהסיא וכו'. תנחומא הישן (הוצא' ר"ש באבער) מקץ סי' ט' לא היה צריך לומר אלא יהב חכמתא לטיפשין אמר לה יש לך קוזמין אמרה לו הן א"ל אם בא אדם לשאול קוזמין שלך וכו' אני משאלת

---

1) בערוך דפו"ו הוכפל הציון מבכורות ללא נכון. 2) בנו"ג קאזא. 3) בל"י βῶλος בכ"י ק"ט לי' ובלעז בולו ובכ"י ה"ב אי' כולו ואולי הוא נכון מלאי"ט zolla גוש עפר Klumpen. 4) כ"ה נכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע בט"ס חרש. 5) אבל אי' בילק' בהעלתך ר' תשל"ב בשם הילמדנו. 6) בילק' קוזמיין ושם הגי' ואת הולכת לעשות לי כשפים. 7) אבל אי' בילק' עקב ר' תתנ"ד. 8) כ"ה נכון בדפ"ר ובילק' אותה אבל בשרפ"ע אותן. 9) כצ"ל ובדפ"ע קוזמין אבל מתוך פי' רבינו מוכח שהיתה גירסתו כגי' כ"י פאריז בב"ר קוזמירין וכ"ה בילק' בראשי' רמז כ"ח ובנו"ג בב"ר קוזמיקון. 10) וכ"ה באמת באדר"נ פרק א' נוסחא ב' צד ד' בהוצא' החכם שעכטער.

לו קוזמין שלי וכו׳ וזה המאמר הובא בשם התנחו׳ בילק׳ איוב ר׳ תתקי״ט וג״ב קוזמין תכשיט ע״כ וכן נ״ב בילק׳ בהעלתך הנ״ל וז״ל תכשיטין בל״י קוזמיון ע״כ וע׳ הזקנים העתיקו עדי (שמות ל״ג, ה׳; ישעיה מ״ט, י״ח; ירמיה ד׳, ל׳; יחזק׳ ז׳, כ׳), עדן (ש״ב א׳, כ״ד) תפארת (משלי כ׳, כ״ט; ישעיה ג׳, י״ח) ע״י κόσμος וכן העתיקו תקן (קהלת י״ב, ט׳) ע״י κόσμιον] —

קוֹזְמִיקוֹן (מל״י κοσμικόν מפורסם בעולם die Welt betreffend, weit verbreitet) בב״ר פ׳ כ״ה (פכ״ד) ירושלמי בפ׳ הרואה בהלכה על הרוחות (פ״ט די״ג ע״ד) אין לך קוזמיקון בַהן אלא של אליהו פי׳ אין לך גדול ושר שברוחות השלש שהיו אחת בימי איוב דכתיב (איוב א׳, י״ט) והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ואחת בימי יונה דכתיב (יונה א׳ ד׳) וה׳ הטיל רוח גדולה אל הים וגדול שבכולם של אליהו דכתיב (מ״א י״ט, י״א) והנה ה׳ עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים[1]) ובויק״ר בראש (זאת תהיה) [צ״ל אדם כי יהיה] (ויק״ר רפט״ו)[2]) פי׳ חזק — (א״ב פי׳ בל״י דבר של העולם כולו). *[אחי״ה כלומר הולך על מלא כל העולם ולפי הענין פי׳ רבינו חזק וכ״ה בהמיוחס לרש״י בב״ר הנ״ל וגי׳ המהרש״ם בירוש׳ הנ״ל גם כן קוזמיקון ובנו״ג קוסמיקון — אבל קוזמיקוֹן בב״ר פי״ט צ״ל קוזמין או קוזמרין כגי׳ רבינו בע׳ קזם ע״ש] —

קוֹזְמָקְרָטוֹר[3]) (מל״י κοσμοκράτωρ Weltbeherrscher) בב״ר פנ״ט[4]) (לפנינו נ״ח) ורדף ד׳ מלכים קוזמקרטורין. בפסיקת׳ דכי תשא (פסיקתי דר״כ צר י״ד.) ג׳ מלכים קוזמקרטורין שולטין מסוף העולם ועד סופו. פי׳ בל״י קוזמו[ס] עולם קרטור: תופש. *[אחי״ה בנו״נ בפסיקתא קוזמוקלוטורין וכבר עמד על זה הרב ה׳ רש״ב בהערה ע״ט ע״ש יתר המקומות ובאסת״ר פ׳ מהר קה בט״ס קומון קלטור וצ״ל קומס קלטור עיי״ע קומים, ושם פ׳ בימים ההם: כל מלך שאינו קוזמוקרטור בעולם אינו יושב עליו, ושם פ׳ הוי משקה אני מעמיד לך ג׳ מלכים קוזמוקרטורין מסוף העולם ועד סופו וכ״ה בשהש״ר פ׳ כמעט ע״ש. ושם פ׳ שימני אעפ״י שמניתיך (קפוקלטור) [צריך לו׳ ספקולטור] קוזמוקרטור על בריותי וכו׳ בויק״ר פי״ח קוזמוקטור וצ״ל קוזמוקרטור ירוש׳ ברכות פ״ט ד״ג: ואפי׳ תימא קוזמקרטור שולט ביבשה וכו׳ וכ״ה בירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב: פסיקתא רבתי פ״ג עשה אותו קוזמוקרטור וכו׳ ושם פל״ג קומסקרטור צריך לומר קוזמקרטור שמ״ר פ״ה יום קוזמוקרטור ובתנחו׳ הישי וארא סי׳ ב׳ אי׳ בטעות קוזמוקטור וכ״ה בתנחו׳ הישן תזריע סי׳ י׳ והרבה פעמים כתובה המלה הזרה שלא כהלכה עיי׳ בהערת רש״ב בפסיקתא הנ״ל] —

☞ קוֹזְמַרְיָא (מל׳ יונית κοσμάριον kleiner Schmuck) ירו׳ דנדרים פ׳ אין בין המודר (רפ״ד דל״ח ע״ג) אילין קוזמריא דאית עליכון אסור מישאל לון, פי׳ בל״י תכשיטין קטנים. *[אחי״ה בנו״ג קוזמידיא ואולי גם זה נכון כי בל״י אמצעי κοσμίδιον פירושו כמו = κόσμιον אבל כפי גי׳ רבינו בע׳ קזם כ״ה קוזמרִין ג״כ בב״ר פי״ט ובפדר״א פי״ג] —

* קוֹזְקוּזְתָא (נ״ל מל״ע قاقوزة, قاقزة בקבוק קטון kleines Gefäss) ירו׳ נדה ספ״ב ד״נ: באילין קוזקוזתהון פי׳ כלי לשתות ומל״ע הנ״ל וכ״ה בל״ס קוקא.

קחח (= קחחא אולי מל״ע قاخ שחור כלילה tiefschwarz) שרוקים ולבנים (זכריה א׳, ח׳) תרג׳ קחחין וחיורין — (א״ב בנוסחאות גרסינן קוחין) *[אחי״ה בנו״ג קווחין וכ״ה ברש״י ובדפ״ע קחהין אבל בדפ״ר ובכ״י ק״ט וה״ב וב״ר קחחין ואולי הוא מל״ע פי׳ שחור כלילה ובאמת תחת קחחין אי׳ בתרג׳ זכריה ו׳, ב׳ שחורים] —

* קְוָוטָא (מל״ע قوط בקבוץ اقواط עדר צאן Schafherde) תרג׳ לעדרים (משלי כ״ז, כ״ג) על קווטייך כ״ה בכ״י תרג׳ ובנו״ג קווטין וגי׳ הערוך עיי״ע קווק.

* קוֹטִית (שם מדה אולי עפ״י قوطه כפיפה Korb) ספרא קדשיי׳ ר׳ פרק ח׳ משורה (ויקרא י״ט, ל״ה) זו קוטית קטנה ועוד עיי״ע זר ה׳.

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובשאר כ״י ודפ״ע נקטע ואיי רק אין לך קוזמיקון בהן אלא של אליהו שנאמר והנה ה׳ וכו׳ ואם כן נשמט מן של אליהו עד של אליהו. [2]) לפנינו לי׳ המלה הנ״ל רק הענין בשלשה מקומות יצתה רוח וכו׳ ע״ש ובלי ספק בספרי רבינו היה כתוב ועוד אי׳ הענין עם המלה בקהל״ר פ׳ הולך אל דרום. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ו״ו ה״ב וב״ר ובדפ״ע קומקרטור. [4]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ע נ״ח.

קט (= קָטַט מל"מ (בהתפעל) ענינו ריב ומצה (zanken, necken ברי"ג דפ' איזהו נשך (ב"מ ס"א רע"ב) לא (תגנב) [צ"ל תגנובו] (ויק' י"ט, י"א) [1]) על מנת למקט פי' להכעיסו ולהקניטו ואחר כך יחזיר לו. בנדרים בס"ג דפ' נערה המאורסה (ע"ח:) א"ר יוחנן השתוק ע"מ למקט [2]) מפר אפי' מכאן עד עשרה ימים [3]) — (א"ב ל"מ זה ארבעים שנה אקוט בדור (תהלי' צ"ה, י') תרג' נצו גם נעו (איכה ד', ט"ו) אתקוטטו אף אתטלטלו) *[אחי"ה וכ"ה בתר"י א' וינצו (ויק' כ"ד, י') ואתקוטטו כחדא והוא ל"מ בהתפעל (תהלי' קל"ט, ל"א). ובפֵעל נדה ס"ז סע"ב דאיקוט. בפעל ערכי' י"ג: הני מקטטי והני לא מקטטי. והשם קְטָטָה שבת ק"ל. יבמות פט"ו מ"א ושם קט"ז. והלאה ירו' יבמו' פט"ו די"ד ע"ד ירו' כתובות רפ"ו ד"ל ע"ג ירו' ב"מ ספ"א ד"ח. פסיקת' רבתי פל"ח ב"ר פ"ח קהל"ר פ' יש אחד] —

☞ קט (= קטא בל"ע قثاء בל"ס קטותא בקבוץ קטייא בל"מ קשואה (Gurke תר"י (א') את הקשאים ואת האבטיחים (במד' י"א, ד') ית קטיא וית מלפופניא ובל' משנה אבטיח ומלספון שני מינים שונים.

☞ קט (= קיטא נ"ל מל"ע قات עני עיי"ע גרב ג' (Armer בירו' סוף מס' תענית (פ"ד דס"ד.) טור שמעון הוה מפיק שלש מאות גרבין דמרקוע [4]) לקטיא בכל ערובא דשבא פי' בעל הערוך בע' גרב (ג') לעניים והביא מאמר דמגילת איכה יעיב פ' בלע ה' והוא משונה קצת בנוסחאות [5]).

* קְטָא, קיטא עיי"ע קְטה. ומזה לישאנא קיטא בתשו' הגאונים הוצ' הרכבי צד 50 סי' פ' לשון קצור וקטוע ועתה בחתימת הספר של תש' ראיתי שהמו"ל הרגיש בזה בהערותיו צד 354 ורומז ג"כ על אגרת רש"ג האי קייט לישניה, ולישנא קייטא, מילתא דקייט, אורחא קייטא.

קָטַב (מל"מ מפעל קטב בל"ע قطب כמו בל"מ קצב, קטף והשם קֶטֶב תואר לרוח רע בל"ע قطرب) בפ' ערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לו (קי"א:) תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד בתר טיהרא וכו' פי' רוחות הן — (א"ב ל"מ (דברי' ל"ב, כ"ד תהלים צ"א, ו') קטב מרירי ונקראים כן שהן קוטבים וחוטבים האדם לשון (הושע י"ג, י"ד) קטבך שאול). *[אחי"ה וכנ"ה באיכ"ר פ' ומרב: ביומי דעקא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב שבהם קטב מרירי מצוי, במדב"ר פי"ב קטב מרירי עשוי קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים, ושם: עין אחת קבועה לו בלבו וכל מי שרואה אותה אין לו חיים מעולם בין אדם בין בהמה וכו'] —

קָטַב (עיי"ע הקדם הפעל פי' כמו בל"מ חטב (hacken, hauen לחטוב עצים (דברים י"ט, ה') תר"י למקטב קיסין. *[אחי"ה בנו"ג בתר"י א' וב' למקטע] —

קטב (בל"ע قطب (Walze בפ"ח בשביעי' (מ"ו) אין עושין זתים בבד ובקוטבי [6]) פי' משימין עץ גדול הכבד על הזתים שבבית הבד ונקרא קטב ובראשו תלוי אבן גדול פ"א קפיפות שעוצרין בהן הזתים. *[אחי"ה ובפי"מ לרמב"ם קוטב: גת קטון לזיתים ובספרא בהר פ"א פ"א בבד ובקוטבי ופי' הראב"ד קוטבי הוא הוא האבן הגדולה שממעכת את הקורה. וכנ"ה בירוש' שביעי' פ"ח דל"ח: אין עושין זיתים בבד ובקוטבי ורבותינו התירו לעשות בקוטבי [7]), — ובתוספת' שביעי' בט"ס עיי"ע קתבי וקתכו] —

☞ קטבא (מל"י κατάβα רֵד (steige hinab ילמדנו פ' צו אהי קטבך שאול (הושע י"ג, י"ד) לשון אלניסטי קטבך קטבאה שאול פי' בל"י שהוא אלניסטי [8]) קטבא רד למטה. *[אחי"ה ובנדפס בתנחו' שהוסיף המדפים ממנטובה הגי' לשון אלנסטי קטבך קא טאבא שאול וצ"ל במלה אחת כגי' ופי' ר"ב ובתנחומא הישן (צד ח' בהוצאת רש"ב) לי' מלה זרה אלא לשון אלנסטי כיון שעשו יורד לשאול נשתייר יעקב לעצמו ע"כ] —

קטבל (= קַטְבּוֹלְיָא, קַטְבָּלְיָא מל"י καταβολή (Unterlage, Polster בפ"ג בשקלים (מ"ד)

---

[1]) עיי"ע לא (ח"ה, ב' בהערה 6 וכ"ה בירו' סנהדי' ר"פ י"א ד"ל. וצ"ל תגנובו ועתה מצאתי בד"ס ב"מ צד פ"ח. כי בכל כ"י אי' באמת לא תגנובו וכ"ה בספרא קדושי' ר' פרשי ב' ובילק' קדושי' ר' תר"ה) [2]) בנו"ג למיקט. [3]) כ"ה בדפו"ו ובשדפ"ע וכ"י ערוך לי'. [4]) בנו"ג דמרקוען. [5]) עיי"ע גרב ג' ומ"ש. [6]) כ"ה בכ"י ערוך ובכ"י הש"ס ובנו"ג ובדפ"ע בקוטב. [7]) ובלי עברי החדשה קוטב בל"ע قطب בל"ס קטיבא Erdpol ויש קוטב צפוני וקוטב דרומי. ויש עוד קוטב העגולה הוא הנקודה אשר על שטח העגולה אשר יהיו כל הקוים היוצאים ממנה אל מקיף זאת העגולה שוים עיי' ספר גדרים ושם נתבאר מהו קטבי הגלגל וקטבי העולם. [8]) ἑλληνιστί עיי"ע אלנסתין.

תרם את הראשון [1]) וחיפה בקטבליות [2]). בסנדל פכ"ו בבלי (מ"ה) עור סקורטיא ועור קטבליא [3]). ביש מביאין פ"ח באהלות (מ"ג) סקורטיא וקטבליא. כפ' השוכר את הפועלים בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ צ': פורס [4]) קטבליא על גבי דישה [5]) פי' „עור שמכסין בו בני אדם מלמעלה בל' יון שמו אנבולי ושהוא מוצע [6]) למטה קורין אותו קטבולי ובטיית שמו נטע ובלעז נטה ושוכבין עליו". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 12 ושם בט"ד בטיית גטע וצ"ל כבערוך נטע והוא ל"ע نطع ולאי"ט Stroh = Binsenmatte, natta. וכ"ה בבלי' פט"ז מ"ד (אשר עליו מוסיף פי' רה"ג הנ"ל) קטבוליא משיחסום ויקנב. ירוש' שבת פ"ו ד"ה. תוספת' שבת ספ"ג (ד') וירו' סנהד' פ"י דכ"ח. ומתעגל ע"ג קטיבליא חדשה. והקבוץ עיי' לעיל ציון משקלים ובירוש' שקלים פ"ג דמ"ז ע"ג שמט את הקטבלייא — ובכ"י ש"ס פ' בב"מ הנ"ל קרטבליא והוא הוא עיי"ע קרטבל] —

קַטַבְלִיטוֹן (מל"י καταβλητὸν פרעון חוב (Schuldzahlung מד' במד"ר פ' פקוד כל זכר (פ"ד) נמצא אותו שולחני חייב קטבליטון פי' בל"י תשלום ופרעון.

קְטֵיגוֹר (מל"י κατήγορος Ankläger; קְטֵיגוֹרְיָא (Anklage, Beschuldigung, κατηγορία בפ' בן זומ' (אבות פ"ד מי"א) העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד. בר"ג דפ' ראוהו (ר"ה כ"ו.) אין קטיגור נעשה סניגור פי' „מלשין רכיל" [7]). בס"ג דכתובות (קי"ב:) דור שבן דוד בא בו קטיגוריא בתלמידי חכמים — (א"ב פי' בל"י מליץ רע מלמד חובה ופי' קטיגוריא רכילות וחובה). *[אחי"ה וז"ל בעל המחבר ערך מלין כ"י בקובץ כתב יד האלבערשטאם: קטיגור, קטיגוריא פי בערוך מלשין רכיל והמלה יוני' מורכבת מן קטא שפירשו נגד ואגוריוו שהוא לשון אמירה ודבור כמו שביארתי במלת סניגור ונעשה משתי אלפא קטא ואגריוו אם אחת של איט"ה בהרכבה נעשה הפועל המורכב קטיגוריא והוא ענין הלשנה ואמירה נגד הבעל דין ויגד האיש אשר הלשין עליו ושם דבר ממנו קטיגוריא ושם התואר קטיגורוס וחז"ל העתיקו קטיגור והוא המלשין לאדם והמדבר כנגד ואולם לא יאמר על המדבר כנגד אדם אחר בעסקי ממון שבין אדם לחבירו מעסק משא ומתן אבל יעסק לבד על המדבר כנגד בדיני קנסות לבד אם עונשין ממון או עונש נפשות ומזה יקרא המלשין קטיגור עכ"ל. וע' הזקני' העתיקו ראשון בריב (משלי י"ח, י"ז) κατήγορος, להתגולל עלינו (בראשי' מ"ג, י"ח) העתיק סומכוס ע"י κατηγορία וכנ"ה קטיגור במקומות שציינתי בע' סניגור. והקבוץ פסיקת' רבתי פט"ז ויעברו סניגורים וכו'. ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: יעמדו קטיגורין.. יעברו קטיגורין, מדרי' תהלי' מזמור ח' בכל שעה קטיגטין ביני ובין ישראל אולי צ"ל קטיגורין ועוד עיי"ע קטרג. תרג' איוב ל"ג, כ"ג קטיגורייא. והשם המופשט קטיגוריא (הפכו סניגוריא) שמ"ר ס"פ ט"ו מלמד קטיגוריא. איכ"ר פ' ממרום קפצה קטיגוריא לפני כסא הכבוד. ועיי' ג"כ קהל"ר פ' מה יתרון פסיקת' רבת פ"ט ואלו אומרים קטיגורים צ"ל קטיגוריא וכצ"ל בב"ר ר"פ ל"א הגיע קטיגוריא שלהן לפני ובנו"ג קטיגורים] [8])

קַטְדִּיקִי [9]) (בל"י καταδίκη עונש Bestrafung, (Verdammung בויק"ר פ' זאת תהיה בסמוך פ' ראשו [10]) (ספי"ח) בשר ודם גובה קטדיקי והקב"ה גובה קטדיקי [11]) פי' בל"י עונש קטדיקי. בילמדנו ויצא בן אשה ישראלית (בתנחו' אמור לי') ובאל תצר את מואב (בתנחומ' דברי' לי') ה' שמשכו להן ערלה כמפורש בע' מל (ו') ולכולם נתתי קטדיקי על מצרים נתתי קטדיקי ויקם מלך חדש (שמות א', ח') שחידש עליהם שיעבוד וליהויקים נתתי קטדיקי והגליתי אותו לבבל (ירמי' כ"ז, א') ועל אדום נתתי קטדיקי כי אני חשפתי את עשו (שם מ"ט, י') ולבני עמון נתתי קטדיקי לא יבא עמוני (דברי' כ"ג ד'). (בסוטה ובילמדנו) [צ"ל בילמדנו פ' סוטה] [12]) (תנחו' נשא סי' ה') ואח"כ יצא קטדיקי על אותה מדינה. *[אחי"ה בנו"ג שהיה קטאריקום על אותה מדינה ובילק' ירמי' ר' רמז ש"ה בשם התנחו' ואח"כ יצא קאטרקי על אותה מדינה ובשניהם צ"ל קטאדיקי ובבמד"ר רפ"ט הגי' קטאדיקוס וזה הציון הביא

---

[1]) בנו"ג הראשונה. [2]) וכ"ת בירו' שקלים אבל בבלי גרס קטבלאות. [3]) בנו"ג קטבולין. [4]) בנו"ג עוד ל ה ולי' בכ"י ש"ס. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובנו"ג רישיה. [6]) לי' בפי' רה"ג. [7]) הועתק מפי' ר"ח ושם מלשון וכדאי' ג"כ בכ"י ק"ט ודפ"ע חוץ מדפ"ר ושם לנכון מלשין. [8]) ובתשו' הגאוני' הוצ' הרכבי סי' רס"ט (צד 137) הגי' בכתובו' נעשה קרנטיגיא, קרטיגיא ? [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע קטדיק [10]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [11]) בנו"ג בט"ס קטירקי. [12]) וכ"ה נכון בע' ארך (ח"א, רפ"ו).

ר"ב בערך אח"כ בע' מיוחד וחשב שהוא מאמר אחר ממה שהביא הערוך ובתנחומ' הישן פ' נשא (בהוצ' רש"ב צד ט"ו:) הגי' יצא קאטריקון וצ"ל קאטדיקון והובא פירוש מגליון פנימה „פי' עונש בלשון יון". וכנ"ה בקהל"ר פ' יש רעה: כל סמא דמילתא הוא קטאדיקי דידיה כשבאה עליו קטאדיקי דמלכות יתן לה מה דיתן. פסיקת' רבתי פ"י מהו קטדיקי שלו כסף ישקל וגו' ובנו"ג קטריקי [1]). שמ"ר פ"ל נתן קטדיקי לקרטים (ϰριτιϰά פי' שופט) ושם נתן קטאדיקי לאברהם בנו"ג קטריקי. וכ"ה בדב"ר פ"ג לתת עליד קטריקי צ"ל קטדיקי] —

☜ קְטָדִיקוֹס (מע' הקודם לזה) מד' במד"ר פ' איש איש כי תשטה אשתו (רפ"ט) משל לארכיטקטון [2]) קטדיקוס על אותה מדינה פי' גובה עונש ומס. *[אחי"ה ר"ב חשב שהוא ענין אחר ממה שהובא בע' הקודם לזה ולא היא כי הוא הוא המאמר מילמ' פ' סוט' הנ"ל בע' הקודם, ועיי' מ"ש רש"ב בתנחו' הישן פ' נשא סי' ח' אות נ"ה] —

קטה (= קִיטָה אולי מל"פ ڪَيْوِ וילון Vorhang) בכל הבגדים פ"א בנגעי' (מ"ז) קטה [3]) שיש בה פספסין, בילמדנו בריש בהעלתך (בתנחו' לי"ו) קיטאות של בוץ קיטיות של פורפירן. בספר וידבר בפנים אחרים של וישלחו [4]) (בתנחו' שלח לי"ו) לענין ציצית פרט (לפרפוסין) [צ"ל לפרסין] [5]) ולקיטיות. בפסיקת' דשור או כשב (פסיקת' דר"כ צד ע"ד.) ובויק"ר אמור אל הכהנים פ' צדקתך (פכ"ז) ר' יהושע בן לוי סלק לרומי חזא עמודיא דשישא מכסן בטפיטיא מן הצנה כדי שלא יקרשו ומן השרב כדי שלא יבקעו. ס"א עמודין של שיש מכורכין בקיטיות בשרב שלא יפקעו [6]) ס"א מכורכין במחצלות. פי' היינו וילון. וי"מ קיטא לינא [7]). *[אחי"ה בע' טפיט (ח"ד, ס"ג) נסמן ויק"ר פל"ד (ל"ג) מיכסיין בטפיטין ובהערה 4 הבאתי שאר המקומות בזו הגי'. וכגי' פסיקת' הנ"ל מכורכין בקיטיות מוכח ג"כ מתנחו' אמור סי' ו' מכורכים בקניות ואין ספק שצ"ל בקטיות עיי' תנחו' הישן בהוצ' רש"ב לפ' נח (י"ז הערה ע"א) ולפ' אמור (סי' ח' הערה פ') ובפסיק' דר"כ הנ"ל הערה כ"א ונ"ל שהוא ל"פ פי' וילון וגי' רה"ג בסד"ט (צד 27) קיטו ראיה לזה הפי'. וז"ל קיטו פי' כגון וילון סתר (ستر) בטיית כדאמרינן לענין סכה עשה בה קיטיות עכ"ל וכיון לירו' סוכ' פ"א דנ"ב: תולה בו קיטיות כשרה. וכן בירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: ותלו לו קטיות. ובבבלי עירו' פ"ו: פרסו סדין על העמודים. וזה קצת ראיה לי"מ בערוך — פסיק' רבתי פל"א קטה ט"ס עיי"ע כו ומ"ש בח"ד, ר"ה.] —

* קָטָה (מל"ע قط ונרדף עם קטע = قطع abhacken) ירו' כתובו' רפ"ד דכ"ח: קְטה את ידה שיבר את רגלה. פסיקת' רבתי פכ"א ההוא תלמידא קטא מן טורא דסיני בירו' סנהד' רפ"ד דכ"ב. אי' קטוע. וחושאל לחתיכת דבר כדי שיאכלו (abbeissen) ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ד אין קטא קטא שיחור וכו' וכצ"ל בירו' ע"ז פ"ב דמ"א. ושם קטה שידו וצ"ל שיחור. ובבנין פלפל קטקט ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג ורע"ד וירו' פסחי' פ"ו דל"ג: השובט על האריג והמקטקט ובשבת בבבלי ע"ה: המדקדק:

קטו (או מע' הקודם מל"ע הנ"ל חתיכת עץ וכדומה או מל' צענד gadha מטה עץ או ברזל Keule) במגילת איכ' גלתה יהודה חד פרי כתר חבריה ובידיה חד קטו בעי מימחיניה בה חמא מזיקא פרי בתריה ובידיה חד קטו דפרזלא פי' מטה של עץ ומטה של ברזל — (א"ב בנוסחאות כתוב קטיתא). *[אחי"ה ובבמד"ר פי"ב חד קטו . . קטותא דפרזלא. והוא הוא קייטא דתוספת' סנה' רפ"ה דור לי בחיי ראשך בקייטא ובמקטייא דנקיטי ובירו' סנהד' רפ"ג דכ"א. אי' קיטה במקטיה] —

קְטִיזְמָא (מל"י ϰτίσμα בריאה ופעולה das Erbaute, Werk, Geschaffene) בריש ב"ר (פ"א) וענותך תרבני (תהלי' י"ח, ל"ו) בשר ודם מזכיר שמו ואח"כ קטיזמא שלו פלן אגוסטלא פלן פרוטאטא. ס"א ואח"כ מזכיר שבחו — (א"ב פי' בל"י בנין ופעל). *[אחי"ה בב"ר אי' ר' יודן בשם עקילום אמר . . בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמה שלו . . שמעון ב"ע אומר וענותך תרבני ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבחו פלן אגוסטולי וכו' אבל בילק' שמואל ר' קס"ב וענותך תרבני אמר בן עזאי מלך בו"ד (כשהוא) מזכיר את שמו ואח"כ

---

[1]) אבל בפסיקתי רבתי פי"ד ר' יצחק קטריקי צ"ל קרטגיני עיי' פסיקתי דר"כ צד ל"ט ובהערה קס"ח ומ"ש רש"ב. [2]) עיי"ע ארך. [3]) בנו"ג קייטא אבל בפי' רה"ג קיטו. [4]) עיי"ע ספר. [5]) וכ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר וכצ"ל בכ"י ק"ט ושם לפיסין. [6]) כ"ה בפסיקתי דר"כ וכ"ה בתנחומ' עיי' בפנים ומ"ש. [7]) lina ובדפ"א ליצא.

הוא מזכיר קטיזמא שלו וכו' והוא כגי' רבינו בעל הערוך וס"א של ערוך (שהביא ג"כ בעי' אגוסטלא) לי' בילק' ואי' בב"ר: מזכיר שמו ואח"כ שבחו אבל המעתיקים שבשו לכתבו בדברי ר' יודן עיי' חידושי הרד"ל, ועיי' ג"כ מ"ש הח' רש"ב בתנחו' הישן בראשי' (צד ב':) הערה ל"ב ושם הגי' קטומה וצ"ל קטיזמה, ועוד שם במאמר ר' שמעון בן יוחי (צד ג'.) משמזכיר הטיומא צ"ל קטיזמא, ובשו"ט מזמור י"ח בט"ס קטיגמא. ולס"א יש ראיה מירוש' ב"ק פ"ה ד"ה רע"א תני האומ' לחבירו שפחה וולדנית אני מוכר לך בניה משביחין אותה רשב"ג אומ' קוטיזמי היא זו פי' המפרש וכי שבח היא זו] —

* קָטַט, קְטָטָה עיי"ע קט.

קָטַל (מל"מ פי' הרג וכ"ה בל"ס וע' قتل אבל قطل פי' חתך abschneiden) בפ' כלל גדול בגמ' אבות מלאכות (שבת ע"ג:) האי מאן דקטל אספסתא חייב שתים. בס"ג דיבמות (קכ"א: ועיי' ג"כ סנהי' ע"ד:) ההוא גוי דאמר ליה לבר ישראל קטלי אספסתא ושדי לה לחיוותא בשבתא וכו'. בר"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהדי' ל"ג.) אטו אנן קטלי קני באגמא [1] אנן כלו' „חוטבי עצים אנו.‟ *[אחי"ה וכפי' ר"ח בסנה' (כש"ס ווילני) וכנ"ה בשבת צ"ה. רבך קטיל קני באגמא הוה. ב"ר פל"ג ובשהש"ר פ' הנך יפה מבואר טרף (בראשי' ח', י"א) קטיל והוא כל"ע قطل ובענין הריגה קטל כל"מ ופעיל קטיל. קטילא דניאל ה', י"ט. ל' שהש"ר פ' כמעט אריא קטילא קטלת עיי"ע טחן. סנה' ע"ד. לקטולך ולא תקטול. ריש רות רב' קטלתון לא קטלנן . . לא קטלת מאן קטל עמך. פ ע ל ירו' תעני' פ"ד דס"ט. מקטלין לון. וכן כל ל' הריגה וחלל ויש לשון הכאה מתורגם קטל עיי' המתורגמן. התואר קָטוֹל. קָטוֹלָא וכל"ס עיי' תרג' במד' ל"ה, ט"ז והלאה; לישעי' י"ד, י"ב. בן הרוצחן (הרצחן) סוט' פ"ט (מ"ח) מבואר בירו' סוט' פ"ט דכ"ד. בריה קטולה. ממיתים (איוב ל"ג, כ"ב) תרג' כ"י קָטוֹלַיָּא [2]. והשם קְטָלָא (בל"ס קְטְלָא בל"מ קֶטֶל) עיי' סנהד' י"א. ע"ג: ע"ח: ע"ט: והשם המופשט קִיטוּל תרג' ישעי' כ"ב, ה'; ל', כ"ה] —

קטל (= קַטְלָא, קַטְלָה מל"ר catella שרשרת Kette) בפ' במה אשה (שבת נ"ז.) [3] לא בקטלא ולא בנזמים. כריש סוט' (ז' סע"א) היו עליה כלי זהב קטלאות [4] נזמים וטבעות. בכלי מתכות פי"א בכלי' (מ"ח) כל תכשיטי האשה טמאין עיר של זהב וקטלאות [5] ונזמים וטבעות שירי קטלא [6] מלא צואר קטנה. חח ונזם (שמות ל"ה, כ"ב) תרג' ירו' (א') קטלין וקדישין [7]. בתר"י (א') ונקרב את קרבן ה' (במד' ל"א, נ') קטלין מן אדרעיהון [8]. בפ"ה במעיל. (מ"א דו"ח.) קטלא בצוארה טבעת [9] בידה פי' תכשיט שעושין בצואר האשה והוא רחב שחונקת עצמה ודוחקת בבשר צוארה ואין לה צער ונראה כבעלת בשר [10] ובל' חכמים בארץ ישראל פתיכאתא [11] ובלעז מורינ"א [12]. ויי"מ מלשון (איוב י"ג, ט"ו) הן יקטלני — (א"ב פי' בל"ר שרשרת זהב). *[אחי"ה וכ"ה באמת. וכנ"ה בתוספ' כלי' ב"מ ספ"א קטלא שחליות שלה של אילמוג והקבוץ קטָלִיוֹת עיי' גי' רבינו בערך הנוכחי וכ"ה בתנחו' הישן ויצא סי' ג' בכלי' פי"ב מ"ח ובע"ז פ"א מ"ח תוספת' מקואות פ"ו (עיי"ע גשש), במד"ר פ"ט קטלאות, ב"ר פצ"ח קטלין] —

קַטְלִיזָא (מל"י κατάλυσις Markt, Bazar, eig. Herberge, Platz für die Zugthiere) בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז מ':) הנמכר לפני חנווני בקטליזא אסורין פי' שוק כמו אטליסא. *[אחי"ה עיי"ע אטליז, עטליז. בנו"ג בע"ז בקטלוזא. תוספת' פ"ד (ה') אם היה נמכר בקטליזון בשוק הרי זה אסור, תוספת' ב"ב פ"ה והמוכר בקטלזון בשוק אולי בשוק הוא פי' הגליון שבא פניטה, תוספת' ב"מ פ"ו חייב להעמיד לו כדרך שמעמיד בקטלזון כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בקוטלזין — תנחו' הישן בלק סי' ט"ו (כהוצ' רש"ב צד ע:) ויבאו קרית חוצות (במד' כ"ב, ל"ט) שעשה שווקים של מקח וממכר ועשה אטלם] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובש"ס אבל בדפ"ע אגמא. [2]) בלשנא דהראשונים התואר נקבה קטלנית נאמי על האשה שמתו בי או ג' בעליה ועיי' נדה ס"ד. [3]) ועיי' תנחומי הישן בשלח הוצ' רש"ב צד פ"ה: [4]) בנו"ג קטליאות. [5]) בנו"ג וקטליות. [6]) בנו"ג קטלה. [7]) בנו"ג שירין ושיווין. [8]) בנו"ג קטלין מן צווריהון שיריא מן אדרעהון. [9]) בנו"ג טבעות. [10]) והוא עפ"י שבת דף נ"ז רע"ב ועיי"ע חנק. [11]) יש להשלימו מפי' רה"ג לכלי' פי"א (בסד"ט צד 8) וז"ל קטלה פי' פתיכתה בל' הכמים בא"י תולין אותן בצואריהן ומכנקא בטיית ע"כ והוא בל"ע مخنقة רביד הצואר וכן פי' הרמב"ם רביד. [12]) אולי צ"ל מונילא בלאי"ט Halsband, monile ובכ"י ק"ט מרגא ובעה"ק מורינא הלסכנ"דא בל"א Halsband.

* קיטליזקי (כמו מל"י κοτυλίσκη כלי חלול (hohles Gefäss תוספת' כליי ב"מ רפ"ח הדפין של קיטליזקי.. הגשישין של קיטליזקי ובכ"י אירפ' קיטליאקי.

קַטְלֶפְטָא (מל"י κατάλεπτον מעט מעט, einzeln (geringe Zahl במגילת איכ' העיר רבתי: אשכח חד חייט יתיב על פילי אמר ליה [לית] את מזבן קטלפטא[1]) א"ל לא אלא כולה כחדא פי' מעט — (א"ב פי' בל"י בחלקים קטנים ומעט מעט ובנוסחאו' כתי' לוקטא לוקטא. *[אחי"ה עיי"ע (בח"ה, נ"ז.) וכונת ר"ב על ל"י הנ"ל וכ"ה בעיר דוד לר"ד דילארא. ולדעת ה' לעווי καταληπτόν פי' מה שיש לאחוז והיינו ביחידות] —

* קטליקוס, קטליקין עיי' קתליכוס.

קטלת (= קָטְלִית, קָטְלֵי מל"י κοτύλη Hüft-becken) בפ"ק באהילות (מ"ח) שלשה בקטלת פי' למעלה מן הירך — (א"ב פי' קוטלא בל"י אטמא של ירך אשר בו נתקע הבוקא וחבור אלו עצמות. *[אחי"ה וז"ל רה"ג (בסד"ט 22) בקטלת א"ד בקטלי וטועין בכך מרבע מקום אלמושט בוכאניו ואסיתא וצ"ל מקום الموسط בוכאני ואסיתא כלומ' מקום העומד בין בוכנא ואסיתא. ובפי"מ להרמב"ם קטלית הוא כף הירך] —

קָטַם (מל"ע قطم בל"ס קְטַם פי' טרף abrupfen, abpflücken) בפ"ב בשביעי' (מ"ד) וכורכין אותן וקוטמין אותן פי' בע' זבל[2]). בפ' לולב הגזול (סוכה ל"ב: ל"ד:) נקטם ראשו אפי' שנים קטימין. בפ' המביא כדי יין בגמ' ר"א (ביצ' ל"ג:) קוטמו ומריח בו. טרף בפיה (בראשי' ח' י"א) תר"י (א') קטים בפומה[3]) ענין שבירה. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ע"ד: התולש את הכנף והקוטמו. ירו' שבת פ"ז ד"י: המורטה והקוטמה. סוכ' ל"ד: אפי' שלשתן קטומים ועיי' ויק"ר פ"ל. וירו' סוכ' רפ"ג דנ"ג ע"ג וע"ד.

נפעל נקטם סוכ' הנ"ל וכ"ט:] —

קָטַם (פי' זרק אפר ע"ג גחלים (Kohlen) mit Asche bestreuen) מהשם קיטמא בל"ס קְטֵם, קִטְמָא אפר ובל"ע قتمة, قتام, قتمة עפר) בפ' אלו טרפו' בגמ' נפלה (חולי' נ"א:) קיטמא נהילא חיישינן פי' אפר מנופה בנפה. פיה הכבשן (שמות ט', ח') תר"י (א') קטם דאתון[4]), בב"ר פצ"א (סס"צ) ויקבץ את כל אוכל: עירב[5]) בהם עפר וקטמיות[6]) דברים שמעמידין את הפירות. ברודים אמוצים (זכרי' ו', ג') תרג' פצחין קטמין. *[אחי"ה בנו"ג סוסוון פציחין קטמנין וגי' קטימין לנכון בכ"י ק"ט (ובדפ"ע קטמין). כלומ' יש להם מראה אפר aschfarbig, וכן הפעל בשבת ל"ו: ל"ז: גרוף ואינו קטום, תוספת שבת ספ"ב (ג') גרופה וקטומה, שבת שם: קטמה והובערו, ירו' שבת ספ"א ד"ד: כירה קטומה.. כירה שאינה קטומה, שם רפ"ג ד"ה ע"ג אחת גרופה וקטומה ואחת לא גרופה ולא קטומה, שם: הקוטם עד שיקטום כל צורכה. תמיד כ"ט: כיון דלא קטמי מגואי כה"ג בפי' רגמ"ה (בקבוץ כ"י אנגיילי דף רע"ז סע"ב) ובראב"ד ספרא ויק' פרש' ד' פרק ו' ובקרבן אהרן אבל בנו"ג דקטרי. והשם קטמא ברכו' כ"ח. ועיי"ע חצב ב' ושם: קיטמא וכ"ה ביו"ד בב"ר פמ"ט ובתרג' לרוב קטמא וקטם כל"ס עיי' הדוגמאות בעמת"ר ללעווי — קטומה בתנחו' הישן צ"ל קטיזמא עיי"ע — קוטמא מד' שו"ט מזמור י"ב צ"ל קופסא — קטמין ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג ט"ס עיי"ע (הונים) [הונום] ח"ג, קצ"ד] —

* קטימוס ט"ס עיי"ע טימס ח"ד, מ"ד.

קָטָן (מל"מ שם תואר לקלות השנים או האיכות (klein, insbes. jung an Jahren בס"ג דפ' היה נוטל (סוטי כ"ב.) מאי קטן שלא כלו לו חרשיו זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה ומקשינן והא רבה אורי פחות מ מ'[7]) ופרקינן שני רבה דלית דכוותיה[8]) פי' רבה מבני עלי הכהן היה וחיה מ' שנה ומפורש ביבמו' (ק"ה.) ובר"ה (י"ח.) וישב ראש ישיבה כ"ב שנה נמצא שהורה מבן י"ח שנה ולמעלה ומשנינן בדורו לא היה כמותו. קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו (ברכו' מ"ח.) כבר פי' בע' פרח. בס"ג דפ' לולב הגוזל (סוכי מ"ב.) ובר"ג דערכין (ב':) קטן היודע לנענע חייב בלולב ויודע להתעטף חייב בציצית וכו'. בסוף (?) פ' האומ' התקבלי גט בגמ' דסמוך קטנה (גיטי' ס"ה.) אמר רב[9]) ג' מדות בקטן צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים וכנגדו בקטנה מתקדשת במיאון וכו'. ביבמות בס"ג דפ' נושאין על האנוסה (ק':) איזו היא קטנה מבת י"א שנה

---

[1]) בדפ"ר קטפלטא ובראש הע' קטלפטא ובכ"י ק"ט וה"ב קטלפסא. [2]) והוא כפי פי' השני מן נקטם ראשו, אבל כפי פי' הראשון כיון רבינו על ע' הבא את"ז וקשה להלמו. [3]) בנו"ג לקיט תביר וכחית. [4]) בנו"ג קטם דקיק מן אתונא. [5]) בנו"ג נתן. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע קוטמיות [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר (וכן מוכח מש"ס סוטי כ"ב רע"ב) ובדפ"ע בט"ס מכ'. [8]) בנו"ג בשון ועיי' פירש"י ותוספו' ומ"ש בעל הפשב"ע. [9]) בנו"ג רבא.

ויום אחד עד בת י"ב שנה ויום אחד. קטנות נערות ובוגרות כבר פי' בע' בגר. בפ' כל הגט המביא גט ממדינת הים (גיטין כ"ט:) אמר בר רב אשי הא דאבא קטינותא היא [1] פי' זו שאמר מדעת קטנה פ"א בימי קטנותו אמרה [2] מקוטנא לאולמא (שבת קל"ד.) כבר פי' בע' אלם. *[אחי"ה והוא בל"מ כמו קוֹטֶן (קֹטֶן בל"מ) ומובנו חלק דק וצד קליש וכן ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד עוביה . . קוטנה. והשם המופשט קטנות הפכו זקנות איכ"ר פתיחת' ד"ה משא גיא. ועוד בהשאילה ענין מך ערך באמונה סוט' מ"ח סע"ב קטנות שהיתה בהם שלא האמינו בהקב"ה והתואר שם קטני אמונה, שם מ"ט: קטני חסידים, סנהד' ק"י: קטנים בני רשעים תוספת' סנהד' רפי"ג קטנים בני רשעי ארץ וכו'. ירו' שביעי' ספ"ד דנ"ה ע"ג קטני ישראל. קטני גוים וכ"ה בקהל"ר פ' וראית' זרות רב' פ' קטן וגדול. ובל"ס קְטִין, קְטִינָא עיי"ע קטן ו'. ועוד הוא תואר לנקבים קטנים הפכו פי טבעת ב"ק צ"ב. ובתש' הגאוני' בהוצא' ה' הרכבי סי' רמ"ח ופי' דאית בקטנות ובאגדות, ושם: המדרשות יפין הן ונאין מן האגדות ומן הקטנות ונראה שפי' מסכתות קטנות עיי' מ"ש הרכבי שם צד 354 וש"נ קטנות שהזכירן הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה. — והשם קטונתא, קיטונתא במקום התואר ירו' סוט' ספ"ט דכ"ד ע"ג ר' יוסי קטונתא . . ולמה נקרא קטונתא שהיה תמציתן של צדיקים ושל חסידים במשנ' שבמשניו' ר' יוסי קטנותא ובמשנ' דירו' יוסי בן קיטונתא. ירו' ב"ק פ"ג ד"ג ע"ד יוסי קטונתה, תוספת' סוט' פט"ו אבא יוסי בן קיטנית נ"א איש קטונתה שהוא קוטנה של חסידות. והפעל בהפעיל ירו' סוט' פ"ט דכ"ד: שהיה מקטין את עצמו. ב"ר פ"ו וס"פ ל"ז שהיה מקטין את עסקיו. התפעל תוספ' סוט' שם נתקטנה חסידות מישראל] —

קטן (= קוּטְנִין נ"ל מל"ע قطنيّة הקבוץ قطان, القطانى מין עדשים (Linsen = Bohnenart בסוף מעשרות (פ"ה מ"ח) ר' יוסי אומר אף [3] הקוטנין פטורין מן המעשר (פ"א) [4] [פי'] ממיני קטניות הוא ושמו בל' ישמעאל סגיר אל ארנאב [5] — (א"ב המפרשי' כתבו שהוא מין ממיני עדשים). *[אחי"ה וכן פי' הרמב"ם ונ"ל שהוא הקבוץ של מלה ערבי' הנ"ל ול"ע סגיר אלארנאב הוא صغير الاذناب קטני הזנב ועיי"ע הבא אח"ז. ודע כי במשניו' הישנים ובפי' ר"מ ורע"ב הקוטנים ובדפ' פראג בט"ס הקוטנים ועוד הגי' לפנינו הקוטנין אבל במשנ' דירו' הקרטנים וצ"ל הקוטנים] —

קטן (= קוטנין, קוטין מענין הקודם) בתוספתא [6] סוף מעשרות (ספ"ג) ר"מ אומר אף הקולקס אלו שעוקציהן קטנים והלקטיהן מרובין ר' יוסי אומר אף הקוטנין של מטה מהן והיינו קוטין והיינו קוטנין [7] פי' של מטה דאמר ר' יוסי היינו דעוקציהן יותר קטנים מעוקצי הקולקס ולכך נקראין סגיר אלארנאב [8] ולא נקרא הקולקס קוטנין שפירושו קטני זנב אעפ"י שעוקציהם קטנים לפי שהקוטנין למטה מהן בזנב כלומ' יותר קטני זנב מהקולקס ולכך נקראין קוטנין זה מצאתי בערוך אחד. *[אחי"ה כבר במבוא בח"א צד XXI רמזתי על זה הערך להראות באצבע יתרה על גי' דפ"ר זו ובשאר דפ"ע וכ"י ערוך לי' וכבר הויתי שם דעתי שלפע"ד כיון רבינו בזה הערוך על ערוך של רצ"ג אשר כמה וכמה פעמים העתיק ממנו ולא ידעתי למה השמיטו מדפ' פ"ז והלאה הסיום הנ"ל זה מצאתי וכו' ובכ"י ה"ב לי' כל הערך הנוכחי כל עיקר ובכ"י ק"ט נכלל עם ערך הקודם כזה"ל קטן: בסוף מעשרות ר' יוסי אומר אף הקוטנין בתוספת' מעשרות ר"מ אומר אף הקולקס וכו' עד הסיום: פי' אחד ממיני קטנית הוא ושמו בל' ישמעאל (צגיד) [צ"ל סגיר] אלארנאב ע"כ ולפי זו הגי' הכל ערך אחד וגם ישנו ל' ישמעאל סגיר אלארנאב רק פעם אחת אבל בכ"ז נראה לי גי' הדפ"ר עיקר כי בע' קטן ב' הביא רבינו פי' על הקוטנין של מעשרות ואח"כ מצא ערוך אחד אשר בו מובא ומפורש אותה המלה (עם השנויים) מתוספת' מעשרו' והוסיף זה הערך] —

קִטְנִית (הקבוץ קִטְנִיּוֹת מע' הקודם Hülsenfrüchte, (Erbsen, Bohnen בפ"ק בביצה (יד:)

---

[1] כ"ה נכון וכל"ס קטינותא פי' ימי קטנות Jugendzeit ובנו"ג דקטנותא. [2] וכ"ה בפירש"י ובהפשב"ע הביא לכונת הענין מאמר מב"ב קנ"ז: מהדורא קמא דרב אשי אמר לן וכו' מהדורא בתרא דרב אשי אמר לן וכו' עיי"ע הדר. [3] כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע חוץ מדפו"ו ושם בט"ס כף. [4] כ"ה בדפו"ו ובדפ"ר פי' אחד (או אחר) וצ"ל כבדפ' אמ' ועה"ק שנ"ב פי'. [5] כ"ה בכ"י ל"ד ובל"י אחריי צגיד, צגיר אלארנאב וגם אלארנאב והנכון כבכ"י ל"ר ובדפו"ו בערך הבא אח"ז אבל בזה הערך צגיר אלאדנב. [6] כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע לי'. [7] נ"ל שצ"ל ס"א הקוטין ועל זה בא פי' רבינו היינו קוטין והיינו קוטנין ובאמת בכ"י אירפ' הגי' אף (הקיטין) [צ"ל הקוטין] ובנו"ג הקנטין נ"ל שצ"ל הקטנין. [8] כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ו ועיי"ע הקודם לזה.

משלחין ייגות שמנים וסלתות וקטניות פי' הן זרעונין ובלעז לגומ"י[1]) ובל' ערבי קטנית. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט והוא הוא מלה ערבי' הנ"ל قطنية ובדפ"ר קטאניא והוא הקבוץ מל"ע הנ"ל ובדפ' אחרי' קטניא. ואם גם מין עדשים ומין לגומי נכללו בסוג מלה ערבית הנ"ל יפה עשה רבינו להפריד בין הדבקים בערכי' המיוחדים כי שונים הם בענינם אבל רמ"ל לא נחת לחילוקים וכלל שני ערכים קטן וע' קטנית הכל בע' אחד! וכנ"ה קטניות בביצ' י"ג. תוספת' תרומ' ספ"י ירו' תרומ' רפ"ט דמ"ו ע"ג, כתובו' קי"ב. — ועוד בתרג' ירו' במד' ט"ו, י"ט קיטני] —

קטן (= קִיטוֹן מל"י κοιτών בל"ס קִיטוֹנָא ובל"ע قيطون חדר Schlafgemach) בר"ג דסוכה (ג'.) בסוכה העשויה קיטוניות קיטוניות[2]). כפ"ק ביומ' ומקטיר את הקטרת (יומ' ט"ו:) ורטינהו כפ"ק במדות (מ"ו) ארבע לשכות היו בבית המוקד [כקיטוניות] פתוחות לטרקלין, בב"ר פ' כ"ה (פכ"ד) זה ספר: לארכון טקטונים שבנה המדינה חדרין וביבין ומערות. ויבא החדרה (בראשי' מ"ג, ל') תר"י ועל לקיטונא וכן בחדר משכבך (שמות ז', כ"ח) ומחדרים אימה (דברי' ל"ב, כ"ה) — (א"ב פי' בל"י חדר ובפרט אשר שוכבים בתוכו אבל טקטון בל"י חרש עצים ואבנים וארכיטקטון ראש האומנים והחרשים). *[אחי"ה עיי"ע ארך (ח"א רפ"ו). קיטון הפכו טרקלין ירו'. ר"ה רפ"ד דנ"ט: ירו' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד ב"ר ר"פ מ"ח פפ"ז קהל"ר פ' טוב שם עיי"ע טרקלין. שמ"ר פל"ג קיטון אחת עשה לי שאדור אצלכם. בל"ס ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד לא נפיק מן הדין קיטונא וכו'. והקבוץ קיטוניות עיי' לעיל ובתרג' ירו' ב' במד' ל"א, נ'; תרג' משלי ז', כ"ז; ד' קיטוני. וע' הזקני' העתיקו ככה חדר (שופטי' ט"ו, א'; ש"ב י"ג, י'; יחזק' ח' י"ב) מקרה (שופטי' ג', כ"ד). משכב (שמות ח', ג'; ש"ב ו', י"ב; קהל' י', כ')] —

קטן (= קוּטְנָא מלא"ר פי' זנב ובל"ע قطن מה שבין שתי ירכות עיי"ע בית קוטנא) ואחוז בזנבו (שמות ד', ד') תר"י (א') [ואיחוד] בקוטניה. *[אחי"ה תר"י ב' דברים כ"ה, י"א במבשיו = בבית קיטמי נראה שצ"ל בבית קוטניה] —

קטן (= קְטִין, קְטִינָא בל"ס כמו בל"מ קטן klein, kurz, schmal) כפ' הכונס בגמ' כיצד משלם מה שהזיקה (ב"ק נ"ט.) רב פפא ורב הונא בריה דרב[3]) (שום) [צ"ל שמו] דיקלא אגב קטינא דארעא. בס"ג דפ' כל הגט (ל':) ר"ל אמר אפי' הניח מלא מחט גובה מלא קרדום כמעשה דקטינא דאביי פי' קטינא דאביי בר"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובו' צ"א:) ההוא גברא דהוו מסקו ביה מאה זוזי הוו ליה תרי קטיני וכו'. אמר רב ששת בריה דרב אידי[4]) בקטיני, פי' שדות קטנות. בגמ' דסמוך שום הדיינין (כתובות צ"ט:) אלו ששה[5]) קטנין[6]) כולן קרובי ענין אחד הן. *[אחי"ה גי' ששה תתכן כי קטן = קיטונא אין ענינו קטן כי אם מל"י הנ"ל יען כן סדר ר"ב בדפא"מ זה הערך קטן = קיטון באחרונה. וקטין של ע' הנוכחי הוא מל"ס הנ"ל וכנ"ה בערכי' י"ג: קטין קלייהו, זבחי' ס"ב: דאריך וקטין, ירו' מעשר שני ספ"ד דנ"ה ע"ג רגלי קְטינא והקבוץ קְטִינֵי כתובות הנ"ל, ב"מ פ"ט. קטיני.. אלימי. איכ"ר פ' זכר עניי עיי"ע חשך. והשם קוֹטֶן (כל"מ קֹטֶן) פי' ילדות כתובות כ"ח. בגודלן בקוטנן, בל"א קוטנא עיי"ע קטן א'. וש"נ קטנות, קטנותא, קיטונתא. — ובהשם הפרטי (כמו זעירא) ברכות נ"ט. רב קטינא, שם: קטינא קטינא, יומ' ל"ז. בן קטין וכן בירו' שקלים רפ"ה דמ"ח ע"ג והוא כמו קטינא בלא"ר ועוד עיי' תעני' ז': יומ' נ"ר. חולי' כ"ח: בכורות מ"ד: מנחו' מ"א. צ"ז. ועוד במ"א] —

* קיטין (?) תוספת' תרומות רפ"ג בכ"י אירפורט התורם את הגורן צריך שיכון את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין וכו' נ"א שבקעוטין ובנו"ג שבקשין וזה האחרון נ"ל עיקר או כגי' רבינו צ"ל קטעין עיי"ע.

קְטַנְטִין (נ"ל מל"י κτανθείς רוצח ואיש דמים Mörder) מד' תהלי' מזמור בבא הזיפים (מזמור נ"ד) קטנטין שהיה רודף אחר חבירו פי' בל"י איש דמים ורוצח. *[אחי"ה כיון למלה κταντής וכדאי' בעיר דוד אבל זה התואר ל"י באוצ"מ יוני והנכון כמו שכתבתי. וראיה מגי' הילק' קטנתן צ"ל קטנתין] —

* קְטִים (מל"י κτῆσις קנין Erwerb) ילק' יחזק' ר' שס"ב מובאים סבאם (יחזק' כ"ג, מ"ב)

---

[1]) legumen. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע קטונות. [3]) בנו"ג דרב יהושע. [4]) בכ"י ק"ט דרב אמי ובנו"ג רב שישא בריה דרב אידי. [5]) בדפ"ר ז'. [6]) בכ"י ק"ט ודפ"ר עניינים.

מובאים קטיסין וכן העתיקו ע' הזקנים (בדפ"ר) קנין (תהלים ק"ג, כ"ה) ורכוש (עזרא ח', כ"א).

קְטִסְפּוֹן (עיר אשורית הידועה על הטיגרים Kte-siphon בל"ס קטיספון בל"י Κτησιφῶν) בב"ר פל"ח (ל"ז) ארך ואכד וכלנה (בראשית י', י') הדס [1]) ונציבון וקטיספון [2]) וכן בתר"י (א' וב'). בריש יומא בגמ' ללשכת פרהדרין (י'.) רסן זה קטיספון. *[אחי"ה אבל בויק"ר פ"ה ובמד"ר פ"י ג"כ כלנה זה קטיספון ועיי"ע אקטיספון (ח"א, רנ"ד) וש"נ. ומשם היה ר' חייא ובנו רבה ביצ' ל"ח: ר' חייא קטוספאה, רבה בר חייא קטוספאה יבמו' ק"ד. ב"ב צ"ג סע"ב ועיי' ג"כ ע' תוספאה] —

קְטַע (נרדף עם ל"מ קצע ובל"ס קְטַע ובל"ע قطع ענין חתיכה ושבירה abschneiden, ab-hacken). בפ' במה אשה (שבת ס"ה סע"ב) הקטע [3]) יוצא בקב שלו. וקצץ פתילים (שמות ל"ט, ג') תר"י וקטע יתהון. בב"ר פמ"ה (מ"ד) היה אברהם יושב ותמיה כל היום במה אברר [4]) אמר לו הקב"ה קטע [5]) חד פטטיא מן כדו [6]) ובפסקא דהחודש (פסיקת' דר"כ צד מ"ג) פסק הדא [7]) מיליא מן לבך. *[אחי"ה כ"ה בדפו"ו ואמ' ובדפ"ר מילתא והוא ממש כמו פטטיא עיי' מ"ש בהערה 6 אבל בכ"י ק"ט אי' פסק הדא לכיא מן לבך ונ"ל שצ"ל מלכיא וכן תיקן הרב החכ' רש"ב בפסיק' דר"כ שם תחת מילניה ומלניא בילק' הנ"ל ובילק' לך ר' ע"ז שצ"ל מלכיא וכ"ה מלכי בפסיקתא רבתי והוא מל"י μαλακία עיי"ע מלכיא במו"ע — וע' מלניא. וכנ"ה קטע בתרג' ירו' להעתקת קצץ (שמות ל"ט, ג') כרת (במדבר י"ג, כ"ג דברים י"ט, ה') גדע (דה"י ב' ל"ד, ד') זנב (דברים כ"ה, י"ח) פלח (איוב ט"ז, י"ג) וכן בדרז"ל ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג נפק מקטוע קיסין, ירוש' מגילה פ"ד דע"ה: אין קטעון רישיך וכו'. ב"ק פ"ח מ"א קטע את ידו. שם מ"ז (דף צ"ב.) קְטַע את ידי וכו' תוספת' ב"ק רפ"ט קטע ידו . . וקטע רגלו, שם קיטע את ידו, ירו' ב"ק רפ"ח ד"ו: הכהו על ידו וקטעה וכו', שם: הקוטע ידי עבד וכו'. בינוני פעול קטוע עיי"ע דרקט (ח"ג, קס"ב) וע' קטה ועיי"ע סכם. בינוני פעיל ריש קהל"ר קטיע לישנא. עיי"ע פסלוס וע' עמוס. פסחים פ"ז: מלכותא קטיעתא. וכן השם הפרטי ע"ז י': קטיעה בר שלום עיי' ע"ז הנ"ל. בינוני פעול בפיעל מקוּטָּעִין ירוש' ביצה רפ"א ד"ס. ירו' יבמות פ"ד ד"ה סע"ג ודף ו'. ולנקבה מקוּטָּעוֹת פסיקת' רבתי פל"א. פַּעֹל מקטע ירו' שבת פ"ז ד"י. ירו' ביצה פ"ד דס"ב ע"ג ירוש' נדרים פ"ט דמ"א ע"ג. מקטעין ירוש' מגיל' פ"ד דע"ה: תנחו' חיי שרה סי' ג'. אתפעל יתקטעון ירו' פיאה ספ"ז דכ"א ע"ג, תִּקְּטַע ירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ג. והתואר קִיטֵּעַ וגי' רבינו קטע עיי' לעיל בערוך. והקבוץ קטעים ב"ר פל"ב, ירו' ב"ק ספ"ח ד"ו ע"ג קיטעין תוספת' ערכי' רפ"א הקיטעין ועוד עיי"ע הבא אח"ז] —

קְטָעִין (מע' הקודם פי' משוברין, תואר קטעין = קיטעין) בריש מעשרות (פ"א מ"ו) נוטל את הקטעין מן הצדדין ממה שבתוך התבן ואוכל כלומר נוטל את המשוברין מן הצדדין שבמירוח ואוכל בלא מעשר. *[אחי"ה בכ"י ק"ט בראש הע' קטעין ובאמצע: הקוטעין וכ"ה לפנינו ובתוספ' תרומ' רפ"ג צריך שיכון לבו על מה שבקוטעין ובכ"י אירפ' קיטין ועוד עיי"ע קיטין ומ"ש. ובענין קיטעין קיטעין ירו' מגילה רפ"ב דע"ג. ירו' ברכו' פ"ח די"ב. עיי"ע סרג] —

קְטָף Balsambaum ועיי' ג"כ מלה ערבי' قطف (Balsamodendron-Art [8]) הכופר והקטף (שביעי' פ"ז מ"ו נדה ח'.) עיי' בע' כפר [9]) פי' בלעז בלסמ"ו והוא תרג' צרי (בראשית ל"ז, כ"ה; מ"ג, י"א) והוא אפרסמון כמו שפי' במקומו. בפ' אין מעמידין בגמ' השיאו (ע"ז ל"ה:) עד כאן לא פליג ר' יהושע עילויה אלא בקטפא [10]) דגוזא [11]) אבל בקְטפא דפירא מודה ליה דתניא אמר ר' יהושע שמעתי שמעמידין אותה בשרף העלין ובשרף העיקרין מותר ובשרף הפגין אסור מפני שהוא פרי — (א"ב כל המיצים העבים הנוזלים מהעצים נקראו קטף בשם כללי אבל בשם פרטי העץ שממנו נוזל הצרי נקרא כן והצרי עצמו).

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב בדפו"ו ובדפ"א והוא Edessa אבל בדפ"ר חרם ובנו"ג חרן וכ"ה בע' נציבין. [2]) כ"ה בכ"י ובנוסחי אבל בדפ"ע קטספון. [3]) וכ"ה במשניות נאפולי אבל בנו"ג הקיטע וכ"ה ביומא ע"ח: יבמות ק"ג: ובעי' קב. [4]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובשרפ"ע אברך בט"ס. [5]) כ"ה בכ"י קיט ובדפ"ע קטיע. [6]) בנו"ג קטע הדן מוניטא מן כדו ועי"ש המפרשים ובפסיקתא רבתי פט"ו אי' מלכי ותנחומא פקודי סי' ח' ומי שו"ם סוף מזמ' נ"ב לי' אבל בשו"ט מז' מ' אי' קטע הרא מיליא והוא ממש כגי' הערוך כי פטטיא הוא ענין פטפוטי מלין עיי"ע פט ובילק' תהלי' ר' תשל"ז הגי' מלניא וג"ב צער. [7]) כ"ה בכ"י ק"ם ובדפ"ע חדא. [8]) עיי' פפלנ"צ ללעף 338. [9]) ח"ד, ש"א: [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בקיטפא. [11]) בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר דגנזא וצ"ל דגוזא ובכ"י ש"ם דגווזא.

*[אחי"ה וכנ"ה בכריתו' ו', הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף וכן תרג' מעט צרי (בראשית הנ"ל) מעט קטף ב"ר ס"פ צ"א, נדה ח'. ושם: יש לקטף שביעית . . אין לקטף שביעית ועיי' ג"כ ירוש' ערלה פ"א דס"א סע"ב ובתוספת' שביעית פ"ה ובכ"י אירפ' שם גרס שיש לקט בשביעית וצ"ל שיש לקטף בשביעית. וקטפא דגווזא (ע"ז הנ"ל) פי' ר"ח קטף העץ. קהל"ר פ' יש רעה: המערב . . חלב חמור בקטף וכ"ה בספרא ויקרא סוף פרש' י"ב ועיי' מ"ש הראב"ד (בהוצי' הח' ווייס צד כ"ח.) ועוד עיי"ע שרף ב'] —

קְטַף (מל"מ ענין תלישת צמחים ונרדף עם חטף וכן בל"ע قطف ובל"ס קְטַף abreissen, abpflücken) בפ"ק בפסחים בגמ' ר' יהודה אמר (י"א.) מתוך שלא התרת לו אלא ע"י קיטוף זכור הוא, פי' קודם העומר אין קוצרין החיטין במגל אלא מקטפין ביד [1]), בפ' כל שעה בגמ' אלו דברים (שם ל"ו.) וחכמים אומרים את שלשין בו מקטפין בו. פי' האשה מקטפת מן העיסה ועורכת הלחם. בפ' השוכר את הפועלים בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ פ"ט.) יצא הלש והמקטף והאופה. בע"ז בפ' השוכר את הפועל [2]) בגמ' נטל את המשפך (ע"ז ע"ב:) כי זבניתו חמרא לגוים קטיפתו [3]) קטופי. אמן קטופה (ברכות מ"ז. ירושי ברכות ספ"ח די"ב ע"ג תוספתי מגילה פ"ד (ג') ירושי סוכה פ"ג דנ"ד.) כבר פי' בע' אמן. הקוטפים מלוח עלי שיח (איוב ל', ד') בר"ג דע"ז (ג' :). *[אחי"ה וכנ"ה בירו' גיטין ספ"ג דמ"ה: דאינון קטפין וכו', איכ"ר פ' לא אליכם (איכה א', י"ב) מבואד עולל: קטף עוללתי, ושם פ' תבא כל: קטוף עולליהן כמה דקטפת עוללתי. בינוני פעיל קטיף קהל"ר פ' לב חכם ופ' שמח. פיעל ירוש' ב"מ רפ"ז די"א: הלש והמקטף, ירוש' פסחים דכ"ט ע"ג אין לשין . . אבל מקטפין וכו' עיי' בבלי ל"ו, מ"ב. ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג לש וקיטף ירו' שקלי' רפ"ה דמ"ח ע"ג — ב"ר פמ"ב ויק"ר פי"א רות ר' פ' ושם האיש מקטף בעוללות, תוספת' פיאה ספ"א היה מקטף, תוספת' פסחים רפ"ג (ב') אבל מקטפין אותה בכולן, תוספת' ב"ק פ"ו או שקיטפה לולבי גפנים. השם המופשט קטוף בל"ע قطاف פסחים י"א. ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ג ספרא קדושים פרק ב' ירוש' פסחים פ"ג ד"ל: ובל"נ קטיפה פסחים שם. תרג' בציר (ויקי כ"ו, ה') קְטָפָא ובתר"י א' קיטפא (= בל"ס קְטְפָא) והתואר קטיף פי' בוצר עיי' תרג' ירמי' ו', ט' לעבדיה ה'] —

קְטַף (מענין הקודם והושאל לנתיקת השער sich losreissen) בר"ג דפ' תינוקת (נדה ס"ו רע"ב) נתר מקטף מיא אהל מסרך מיא, פי' קטוף וסרוך כגון דבוק השער זה עם זה ואין המים באין ביניהן. *[אחי"ה ורש"י פי' נתק השער ובהשאילה על נתיקת וקפיצת האש ירוש' ב"ק ספ"ו ד"ה ע"ג במקטפת . . בקודחת. השם המופשט תרג' שה"ש ב', י"ב קטוף בוכריא] —

קטף (= קטופא מל"ע قطف, قطافه Traubenkamm) בס"ג דכתובות (קי"ב.) חזנהו להנהו קטופי [4]) דהוו קיימי כי עגילי פי' אשכולות. *[אחי"ה ושם: קטופי נינהו, ורש"י גרס קטפי ופי' אשכולות כדמתרגמינן לא תבצר לא תקטוף. ועיי' ירו' פיאה פ"ז ד"כ: וע' סגל] —

קטף (= קְטִיפָה מל"ע قطيفة, قطايف Ueberwurf, auch Bettdecke) במדרש ספר וידבר בפנים אחרים של וישלחו (בספרי כי תצא ולי' לפנינו) קטיפות [5]) אינן חייבות בציצית פי' ל' ישמעאל קטיפה ולשון משנה (כלי' פכ"ט מ"א, אהלות פי"א מ"ג פט"ו מ"א נגעים פי"א מי"א) סגוס ובלעז לצולה והיא דקה ורכה. *[אחיה והוא מל"ע הנ"ל והוא כענין מעיל ובגד עליון וגם ענינו מכסה המטה ואולי לצול"ה יש לו שייכות קצת עם לאי"ט letticello מטה השוכבים עליו לנוח והוא מכסה לזו המטה — ועוד עיי"ע סגוס ומ"ש] —

קְטַפְרֵס (מל"י καταφερής פי' מדרון; abschüssig; abwärts geneigt) בפ"ג באהילות (מ"ג) נשפך באויר אם היה מקומו קטפרס. הנצוק והקטפרס ומשקה טופח (ע"ז ע"ב.) כבר פי' בע' טפח. בפ' הזורק גט בגמ' וכן לענין קדושין (גיטין ע"ח:) אמר רב יהודה היתה ידה עשויה קטפרס פי' כגון שהעמידה ידה משופעת ולא זקופה כמחיצה ולא פשוטה לקבל אלא עשויה כמין מדרון, במעילה בגמ' דפ' קדשי מזבח (י"ז.) נשפך על הרצפה והיה מקומו קטפרס — (א"ב פי' בל"י מקום משופע נטוי מלמעלה למטה כמין מדרון) *[אחי"ה וכנ"ה בטהרות פ"ח מ"ח מ"ט עריבה שהיא

---

[1]) וכן בפירש ר"ח ורש"י ע"ש. [2]) ברפ"ע בט"ס הפועלים. [3]) כ"ה בדפ"ר וכשאר דפ"ע ובכ"י קטיפו ובנו"ג קטפי. [4]) בנו"ג קטיפי. [5]) בדפ"ר קטופות.

קטפרם תוספתא אהלות פ"ד מקטפרס ולפנים הבית וכו' — תוספת' פסחי' פ"ב (ג') אין שופכין אותן במקום הקטפרס, ירוש' פסחים ספ"ב דכ"ז ע"ג שופכן במקום קטפרס, ירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: הוה בר קטפרים ובהקבוץ ירו' שקלים פ"ד ד"נ, מֵי קטפריסות וע' הזקנים העתיקו מורד (יהושע ז', ה') ע"י מלה יוני' הנ"ל] —

קְטְפָּרֵם (מל"י ἡ καταφορὰ מכה גדולה Hieb, Schlag) בפסקא דויהי בשלח (פסיקי דר"כ צר פ"א:) עשר קטפרס אתה לוקה אלו י' מכות, בויק"ר זאת תהיה בסמוך פ' ראשו (פי"ח) בשר ודם נותן קטפרס והקב"ה נותן קטפרס הה"ד (דברים כ"ה, ג') ארבעים יכנו לא יסיף — (א"ב פי' בל"י מכות גדולות ועצומות). *[אחי"ה וכנ"ה בשמ"ר פ"ל אותו שזרק אבן באיקונן של מלך לקה קטפרס, ושם כיון שזינתה אמרו לאביה לקתה כ"ד קטפרס, במד"ר פ"ז מלך בו"ד יש לו קטפירס אף האלהים יש לו קטפירס וצ"ל קטפרס] —

☞ קְטַפְרַקְטוֹס (מל"י κατάφρακτος bepanzert) מדרש שה"ש פ' לססתי יצא פרעה קטפרקטוס פי' בל"י ורו' מזויין בלבוש ברזל. *[אחי"ה וכן העתיק סומכוס נשק (איוב ל"ט, כ"א) καταφράκτων, cataphractus] —

* קטיקטון עיי"ע קטרטון א'.

קָטַר (בלא"ר וסורי פי' אגד והוא כמו קשר בל"מ verbinden, zusammenfassen; קיטרא, קטיר בל"ס קִטְרָא פי' קשר Knoten) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ד.) אית בהו קטרי [1]. פי' „מקום שצומחין ומגדלין אמירין ונצרין וכשחותכין אותן אותו החתך מפיק מיא והוה ליה כמבושל" [2]. בפ' הבא על יבמתו בגמ' שומרת יבם (יבמו' ס"א.) מינהו אין נתמנה לא אמר רב יוסף קטיר קא חזינא הכא כלומר קשר. בר"ג דר"ה (ז' רע"ב) בניסן נמי משכח שכיחי קיטרי פי' שמתקשרין שמים בעבים וחשוב כמו ימות הגשמים ולא אגרי לשלשים יום [3]. — (א"ב תרג' ותקשר על ידו (בראשי' ל"ח, כ"ח) וקטרת על ידיה). *[אחי"ה וכן בתרג' דברים ו', ח'; י"א, י"ח; תרג' שופטים ט"ו, ד'; למשלי ג', ג'; ו', כ"א; תר"י א' לבראשי' כ"ב, ד'; לשמות י"ב, ל"ד וזולתו. ברכות ט"ז, קטרין ליה גננא (גנונא). ירו' שבת פ"ב ד"ה: ב"ר פ"ו קטר לולבך וכו' עיי"ע לולב (ח"ה, כ"ו) קהל"ר פ' עת ללדת קטיר לולבך קטור אלפך, ושם פ' כל אשר: קטרו ברגלי, ירו' עירו' ספ"י דכ"ו ע"ג קטיר בגמי, ירוש' נדרים פ"ו דל"ט ע"ד חלבא מקטרא. והשם קיטרא והקבוץ קטרין (דניאל ה', ו'. י"ב. ט"ו) חולין נ"א. אי אית ביה קיטרי, שם: איזלא ומקרבי קיטרי, כתובות צ"ג. חייתא דקיטרי, יבמו' ק"ז: תרי קיטרי עבדו ביה. ירו' שבת פ"ו ד"ח: ירוש' עירו' ספ"י דכ"ו ע"ג חמשה קטרין שבעה קטרין וכו', ירוש' שקלים רפ"ז ד"נ ע"ג יחכמון שפייא קטריהון. תרג' ישעיה ז', י"ח קיטרי משיריית גברייא] —

קָטַר (מל"מ ענין עשון הנופל על הקרבן וכן בל"ע قتر duften, dampfen) בפ"ק בכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו':) מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל דבר שקוטר ועולה. בביצה בס"ג דפ' יו"ט (ביצה כ"ג.) ובס"ג דמשקין (מ"ק י':) מאי קיטורא אי קיטורא בידא פי' לקטר את הבושם מבית יד של חלוק כשהוא מונח על הכלי פ"א מכניסין ומלקטין ומכווצין בית יד של חלוקיהן ונראה כווץ ומעשה אומן הוא ואסור [4]. בס"ג דמנחו' (ק"י.) בכל מקום מוקטר מוגש לשמי (מלאכי א', י"א) בכל מקום סלקא דעתך אלא אילו תלמידי חכמים שעוסקין בתורה בכל מקום מעלה אני עליהם כאילו מקטירין ומגישין לשמי ומנחה טהורה זה הלמד תורה בטהרה נושא אשה ואח"כ לומד תורה. בב"ר פ' ס"ב [5] (פס"א) ושמה קטורה שקטרה [6] מצות ומעשים טובים אמר ר' ברכיה אעפ"י דכתיב (בראשית כ"א, י"ד) ותלך ותתע במדבר תאמר שנחשד עליה בריה ת"ל ושמה קטורה [7] כזה שהוא חותם גנזכה ומוצאה בחותמה. *[אחי"ה וא"כ ר' ברכיה פתר אותו מע' הקודם. ומזה ג"כ בני קטורה בזבחי' ס"ב רע"ב ופירש"י אינם יודעים לדבר בהלכה ע"כ כאלו הם אלמים וחתומים. ובדרוש ראשון בתנחו'

---

[1]) וכ"ה בפי' ר"ח ובנו"ג אית ביה קיטרי. [2]) הועתק מפי' ר"ח ושם הגי' וכיון דמפקי מיא על הבשר חוה ליה כמבושל וכו'. [3]) וכ"ה בפי' רש"י ועיי' ג"כ פי' ר"ח בש"ס ווילנא. [4]) וכן גי' רש"י בביצ' בירי ובכ"י רש"י בית יד וכה"ג בידי בכ"י ש"ס מ"ק וברוב הראשונים ובנו"ג בירי ובר"ף בירא עיי' ד"ס מ"ק ומ"ש הפשב"ע וגי' ברי"ש הוא אליבא דפי' ר"ח עיי' הפשב"ע שם וכפי' רבינו אי' בטיוחס לרש"י במ"ק ועיי' ג"כ לביצה הנ"ל ובכ"י ש"ס קיטורא כגי' הערוך ובנו"ג קטורא, קטורי. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י, ובדפ"ע בט"ס מ"ב. [6]) בדפו"ו לי' בט"ס ובנו"ג שמקוטרת [7]) בנו"ג עוד קטורה מן קטר.

חַיי שִׂיחָה: קְטוֹרָה שנאים מעשיה כקטרת ובלא"ר קטרתא כמו בל"מ קטרת, ועוד קיטרא, קוטרא, כמו בל"מ קיטור, חולין נ"ו: קיטרא עייל בהו. חגיגה ט"ו: סליק קוטרא מקבריה דאחר, ושם: פסק קוטרא וכו', במד"ר פי"ה נפק קוטרא תנחומ' הישן קרח סי' כ"ז נפקי קיטרא וכו' ועיי' תרג' ירושׁ' א' בראשית י"ט, כ"ח. והפעל כריתות שם, בפיעל שם ג': זיבח וקיטר, שם: מקטר לשד וכו' ברכות נ"ג סע"א מקטרות לכשפים. אפעל אַקְטַר תרג' שמות ל', א', ז', ח'; מ', כ"ז וזולתו] —

קְטִר (עיי' בפנים) בפ' ב' במדות (מ"ה) חצרות קטרות (יחזקאל מ"ו, כ"ב) אין קטורות אלא שאינן מקורות — (א"ב ר' דוד קמחי פי' קשורות ומפרשי המשנה מלשון קטורת ובעל הערוך פי' כאן מלשון ציורים וצורות). בילמדנו בריש ואלה תולדות יצחק: הרי אני צר אותו בכל קטירין של אביו שידעו הכל שהוא בנו של אברהם, בויק"ר בסוף אחרי מות (פכ"ג) וצר כל קטירין של ולד בדמות הנואף. בילמדנו אל תצר (עיי"ע צרצור א') היתה מוציאה כל קטירין של פעור מתוך פונדתה ואומרת השתחוה לזה. *[אחי"ה וכבר מלתי אמורה שבכל מקומות הנ"ל צ"ל בתיבה אחת כַּלְקֵטִירִין עיי"ע כלקטירים בח"ד, רמ"ג ומ"ש, אבל במִדּוֹת ענין קטרות מל"ס בית קטירא פי' בית בלי גג] —

קַטְרָב (מל"ע قطريب (Querholz am Joch בפ' י"ד בכלי' (מ"ד) העול של מתכת והקטרב פי' העול שבראשי השוורים. פ"א שני עצים יש מצד זה של עול ומצד זה של עול והם נקובין ומכניסין בתוך אותו נקב עץ ושמו קטרב וקטרין ליה שלא ישמטו הבקר בראש העול נקוב שני נקבין ושמן כנפים ומהן יצא הקטרב ונקראו כנפים מפני שהן ראשי קצה העול ולא העול לבד אלא אפי' קצה הבגד כדכתי' (חגי ב', י"ב) בכנף בגדו"[1]). ויש מפרשין הרצועה שקושרים בה צואר הבהמה ובלעז פליירא ועוד מפורש בע' כנף. *[אחי"ה עיי"ע בח"ד, רס"א ומ"ש בהערה 7. ודע כי פי' רה"ג שהועתק כאן בערוך עולה בקנה אחד עם פי' בעל אוצר מילין ערביין מוהיט אל מוהיט שפי' מלת קטריב בזה"ל القطريب عند ارباب الفلاحة خشبه مفيرة توضع فى خرق بطرق العود الداخل فى حلقة النير لتمنعه عن الخروج من مكانه פי' קטריב הוא אצל עובדי אדמה שם עץ קטן הנכנס בתוך נקב של קצה העץ הנכנס בטבעת העול למנוע ההשמטה ממקומו. ועיי' ג"כ פי' רה"ג בכלי' פכ"א מ"ב סדר"ט צד 15 ובל"א קטרבא עיי' תר"י לבמד' י"ט, ב'] —

☞ קְטֵרֶג מל"י κατηγορέω anklagen, gegen (Jem. reden תרג' אם אמר איש כי יבלע (איוב ל"ז, כ') אם ימלל בר נש ארום יקטרג פי' בל' יוני פעל המנגד. *[אחי"ה וכן בל"ס קַטְרֵג מל"י הנ"ל בהיפך האותיות וכנראה מע' קטגר. תר"י א' לבמדבר כ"ט, א' סטנא דאתי למקטרגא לכון, שמ"ר ר"פ ל"א ופמ"ג השטן עומד ומקטרג קהל"ר פ' עת ללדת השטן מצוי לקטרג, ירושׁ' שבת פ"ב ד"ה: אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה, ירושׁ' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג ויק"ר פי"ט שהש"ר פ' ראשו יו"ד שבירבה (דברים י"ז, ט"ז. י"ז) קיטרגו. פסיקת' רבתי פ"י מלאכי חבלה באים ומקטריגים אותו וכו'. התפעל אסת"ר פ' ויאמר המן: אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו ע"ז וכו' אלא אין מתקטרגין אלא על שהן משמרין דתותיך][2] —

* קטריגון (אולי מל"י κατείργων ממונה על פקדון המלך לעשות צוויו Durch-führungsbeamter) שוחר טוב ריש מזמור י"ז בנוהג שבעולם המלך עושה כל מה שמבקש אם יתן קטריגון במדינה ויבאו ויבקשו ממנו בני המדינה שמא הן יכולין לפחות וכו'.

☞ קַטַרְטוֹן (מל"י καθαρτικόν zum Reinigen (gehörend ירו' דשביעי' פ' כלל גדול (רפ"ז דל"ז:) קטרטון שרי מורסינטון שרי פי' בל"י רפואה עשוייה לשלשל ולכן שרי אף שנעשה מפירות.

קַטַרְקוֹן[3] (מל"י καταῤῥοϊκός, καταῤῥοϊτικὸς (katarrhalisch בויק"ר בריש (תהיה) [צ"ל אדם כי יהיה][4] (רפט"ו) יום שנתנה בו רוח

---

[1]) הועתק מפי' רה"ג בכלי' שם בסדר"ט צד 10. [2]) ועתה ראיתי בתשו' הגאונים הו"ל החי' הרכבי בערלי' ח"א 137 דור שבן דוד בא נעשה קרנטיגיא לת"ח ופי' קרטיגיא וכו' ובנו"ג קטיגוריא עיי"ע קטגר. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע קטרטון. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ועיי"ע קוזמיקון ובנו"ג בדפ"ע בויק"ר זאת תהיה.

קטריקון נעשה רומאטיקון — (א"ב קטריטון פי' בל"י ורו' שם פרטי לחולי הנזילה הנוטפות מן הראש אל הפה ורומטיקון שם כללי לחולי הנזילה הנוטפת מן הראש אל האברים ופי' רוח בלשון חכמים הוא חולי והגי' משונה בנוסחאות ומשגה הוא. *[אחי"ה בנו"ג קטיקטון וצ"ל קטריקטון והוא הוא קטרקון של כ"י ק"ט ושניהם ל"י הנ"ל וכפי' בעל המוסיף ורומאטיקון הוא ל"י ρευμα-τικός עיי"ע רמתיקום] —

* קְטְרוֹן, קִיטְרוֹן (שם עיר) ב"ר ס"פ פ"ז שמעון איש קטרון ובתנחו' הישן סוף נשא (סי' ל"ד) שמעון איש קיטרון ונקרא כן על שם העיר קִטְרוֹן שופטים א' ל'.

* קְטְרוֹן, קִיטְרוֹן, קִנְטְרוֹן (נ"ל מל"י κέντρον Stachelknute עוקץ ודרבן ומי שהוא מכה בו (Zuchtmeister תוספת' סוטה פט"ו היה קשה מבעל זמורה מסרוה לקטרון וכו' עיי"ע בעל זמורה (ח"ב, קמ"ד) ובירו' סוטה פ"ט דכ"ד: אי' בעל הרצועה. ספרי האזינו פ' ש"ט אם היה קטרון שגדל הימנו וכו' ספרי בלק ר"פ קל"א לקיטרון שהשלים שניו וכו' וכ"ה בילק' אמור ר' תרל"א. תוספתא דמאי רפ"ו ואוצר שוקל לקיטרון. הקבוץ ירו' גיטין פ"ד דמ"ו. מפני תקנת השבויין דלא יהוון קטרינון צריך לו' קטרונין ועוד עיי"ע קונטרינים.

* קְטְרוֹן (פי' בל"ס קטִירָנָא בעל חמס מן קטירא קשה hart והושאל לרז"ל לאגוזים שקליפתם קשה (Steinnüsse פסיקתא רבתי פי"א האגוז הזה יש בו שלשה מינים אגוזי פרך ובינונים וקטרונים . . . והקטרונים מתקשה לשבר וכו' ובשהש"ר פ' אל גנת אי' אגוזים קנטרנין ובילק' שה"ש ר' תתקצ"ב הגי' קטורנים.

קְטַרְקְטִין (מל"י καταράκτης, καταῤῥάκτης אשנב וארובה (Fallthüre, Zugthüre בב"ר (פ"ל) [צ"ל פל"ב] (פל"א) כיצד הוא עושה אלא כמין קטרקטין היה לו וכו' — (א"ב פי' בל"י ורו' אשנב או דלת פתוחה מלמעלה למטה במקום משופע). *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו כן ארבה (בראשית ז', י"א; ח', ב'; מ"ב ז', י"ט; מלאכי ג', י') ועוד מהפכת (ירמיה כ', ב', ג') צנור (תהלים מ"א, ט') ובאמת בל"י ורו' ענין המלה עוד המים היורדים בזעף ממקום גבוה (Wasserfall עיי"ע אגטרגטייא (ח"א, כ"ב)] —

* קטריקי (?) פסיקת' רבתי פי"ד ובפסיקת' דר"כ צד ל"ט ר' יצחק קטריקי והגיה רש"ב לנכון שצ"ל קרטיגיני.

* קטריקי, קאטריקון, קטריקס ט"ס עיי"ע קטדיק.

* קיבלאות תוספת' נגעים רפ"ח עיי"ע קפל.

* קִידָה (השם המופשט מפעל קוד das Sichhin-strecken) ברכות ל"ד: תענית כ"ה. סוכ' נ"ג. מגיל' כ"ב: קידה על אפים וכו' ועיי"ע טלע א'.

* קיוהא (das Herbe von Früchten עיי"ע קה א'.

* קיון, קיואי עיי"ע קוואי.

* קיזאי, קיזי עיי"ע קז.

* קִיחָה (השם המופשט מן קוח = לקח Das Nehmen, Empfangen) קידושין ב'. גמר קיחה קיחה משדה עפרון וכו'. יבמות צ"ז. שכיבה . . קיחה וכו'. חולין פ"ב. גמר קיחה קיחה מעגלה ערופה. הקבוץ יומא ג': קיחות דעלמא — קיחות עיי"ע קהת ב'.

קַיִט (= קַיְטָא, קַיְיטָא מל"ע قيظ בל"ס קַיְטָא פי' בל"מ קַיִץ (Sommer בגמ' דפ' כל כתבי (שבת קי"ט סע"א) בקיטא[1]) מותיב להו בשימשא[2]) (א"ב תרג' וקיץ וחורף (בראשי' ח', כ"ב) וקיטא וסיתוא). *[אחי"ה בנו"ג וקַיְטָא ובדפ' סיביוניט' וקִיטָא ועוד עיי' תרג' ירוש' א' לדברים ג', ט', תרג' לתהלים ל"ב, ד'; לישעיה כ"ח, ד'; לעמוס ג', ט"ו וזולתו. קייטא הפכו סתוא, סיתווא עיי"ע סתו ויומא כ"ט. ירו' תענית פ"ב דס"ה: ירושלמי מעשרות פ"א דמ"ט. פתיחתא איכ"ר ד"ה משא גיא — וממנו קַייטִינָאֵי פרות הקיץ ירוש' שביעי' פ"ה דל"ו. לפי גי' הר"ש בשביעי' פ"ה מ"ד ובנו"ג קטינאי עיי"ע קץ ב'] —

* קַיָּיט (= קייץ Feigentrockner) ירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג חמתיה חד קייט. עיי"ע קץ א'.

* קייטא עיי"ע קטו.

* קָיְטוֹן, קיטונא (Schlafzimmer) עיי"ע קטן ז'.

* קיכלי יומא ע"ה: עיי"ע ככלי (ח"ד, רכ"ג).

---

[1]) בכ"י ש"ס בקייטא. [2]) בנו"ג מותיב להו לרבנן היכא דמטיא שימשא.

* קיל, קילא, קילתא עיי״ע קל.

* קילוס (השם הפרטי) איכ״ר פ׳ היו צריה עיי״ע פנגר.

* קילון, קילקי, קילורית, קילרין עיי״ע בלי יו״ד.

* קִים, קַיָם, קִיוּם, קִיוּמָא, קִימָה עיי״ע קם.

קְיָם (מל״ס קְיָמָא Bestehendes, Schwur) תחת ירך אברהם (בראשית כ״ד, ט׳) תר״י (ב׳) תחות קיימיה דאברהם. זאת בריתי (שם י״ז, י׳) תרגומו דין קיימי. *[אחי״ה ענין המלה כמו חֹק בל״מ וכן תרג׳ חק (תהלים צ״ט, ז׳; ישעיה כ״ד, ה׳) והושאל לברית שהיא עומדת וכן תרג׳ ברית (בראשית ט׳, ט׳, י״א, י״ב; דברים כ״ח, ס״ט, כ״ט ועוד, נ״ד, נ״ו וזולתו) וכן תרג׳ נדר (בראשי׳ כ״ח, כ׳; ל״א, י״ג והלאה) ושבועה (במד׳ ל׳, ג׳; דברים ז׳, ח׳ וזולתו). והקבוץ קיימין תרג׳ שמות י״ח, ט״ז, כ׳ תר״י א׳ דברים כ״ז, כ״ו] —

קיון (= קֵוָן כמו בל״ס והוא הקבוץ מן קֵוָא בל״מ קַו Faden) קורי עכביש (ישעיה נ״ט, ה׳) תרג׳ ובקיון דעכוביתא קוריהם לא יהיה לבגד (שם ו׳) תרג׳ הא בקיון — (א״ב בנו״ג ובקוין דעכוביתא, הא בקוין).

* קימוליא, קימוניא, קימליא, קימוס עיי״ע בלי יו״ד.

☞ קָיָן (נ״ל מל״ס ﺧﺎﻳﻪ ביצים ותואר ממנו מי שיש לו ביצים ארוכין) מסכת בכורו׳ פ׳ מומין אילו (מ״ד) תנא מאושכן זה הקיין הגרבתן זה בעל קיק קיין בביצים גרבתן בגיד פי׳ מי שביציו משוכים כן כתוב בנוסחאות אבל בעל הערוך גרס בעל קיק בביצים עיי״ע קיק.

* קַיְינָא מל״ע ﻗَﻴْﻦ צורף והושאל ליוצר ובורא (Schmied, Schöpfer ירוש׳ סנהד׳ ספ״ט דכ״ז: המקלל בקסם כגון אילין נפתאי דמקללין לקנייך קיינך קנווך (בבבלי סנה׳ פ״א: יכהו הקוסם לו ולקונו ולמקנו). תרג׳ צורף (ירמיה י׳, ט׳) קֵינַי ועיי׳ תרג׳ שם נ״א, י״ז; לישעי׳ מ׳, י״ט; מ״א, ז׳ והקבוץ קֵינָאֵי תרג׳ אסתר ה׳, י״ד ושם ג״כ קייצאי וצ״ל קינאי.

* קִינָה (מל״מ שיר הספד Klagelied) בכורות ז׳: מזמור לדוד (תהלים ג׳ א׳) קינה לדוד מיבעי׳ ליה, איכ״ר פ׳ כלה בכי לאסף נהי לאסף קינה לאסף. והקבוץ קינות ב״ב י״ד: מגילת קינות ירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ג ויק״ר פט״ו.

* קינומא, קינוניא, קינוף, קינטור, קינקל, קינוקוס, קינרס עיי״ע בלי יו״ד.

* קיסא, קיסם, קיסטא עיי״ע בלי יו״ד.

קַיְסְטוֹר (מל״ר Quaesitor בל״י אמצ׳ κοιαισί-τωρ Untersuchungsrichter) במגילת איכה יעיב (איכ״ר פ׳ ולא זכר) ואיש אחד בתוכם לבוש בדים (יחזקאל ט׳, י״א) ג׳ דברים היה אותו מלאך משמש ספקלטור וכהן גדול וקייסטור ספקלטור המד״א (ישעיה ל״ד, ב׳) החרימם נתנם לטבח כהן גדול המד״א (שם יחזק׳) ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים קייסטור המד״א (שם יחזק׳ ב׳) וקסת הסופר במתניו — (א״ב פי׳ בל״ר חוקר ושופט של אנשים פושעים והוא נקרא גם כן קסדור וקסטינר ע״ש ובנוסח׳ כתוב קסנטור והוא טעות). *[אחי״ה. קייסטור הוא כאמור חוקר ושופט כל״ר ויוני׳ הנ״ל אבל קסדור (= קוסדור) או קוסטור יש לו מובן אחר קצת עיי״ע] —

* קִיסוֹס, קֵיסַר, קיסרין, קיסריא עיי״ע בלי יו״ד.

* קְיָאסְתָא (פי׳ בל״ע ופ׳ ﻗﻴﺎﺱ מדה Maass) בתש׳ הגאונים סי׳ מ״ז (בהוצאת הרכבי צד 23) קיאסתא דמוריאתא היא מדה עכ״ל והוא הקבוץ ממלה ערבי׳ ופרסי׳ הנ״ל.

קייף (שם פרטי) בפ׳ ג׳ בפרה (מ״ח) אליועיני בן הקייף. *[אחי״ה בנו״ג אליהועיני בן הקיף וגי׳ רבינו נראה עיקר ודע כי שם כה״ג זה נקרא אצל בן מתתיהו על הקדמוניות פי״ט ח׳, א׳ Ἐλιωναῖος τοῦ Κανθηρᾶ παῖς כלו׳ אליועיני בן חמור נושא משא וא״כ קייף נראה שהוא לשון גנאי ולא שם הכבוד ואולי הוא קוף בל״י κεῖ-πος, κῆπος Affe] —

* קִיפָּה, קיפלוס, קיפונוס, קיפוף, קיפרוס, קיץ, קיק, קיקיון, קיקלא, קיר, קירס, קיש, קיתון, קיתרוס עיי״ע בלי יו״ד.

* קִיפוֹנוֹת (מין דג) ספרא שמיני פרק ד׳ פרש׳ ג׳ ילק׳ שמיני ר׳ תקל״ז אין לי אלא המרבה בקשקשים ובסנפירים כגון קיפונות וכו׳ וגי׳ הראב״ד כפונית.

קַל (מל״מ הפכו כבר והפעל קָלַל בל״ע ﻗَﻞّ leichtsinnig sein, הפעיל הֵיקַל leicht sein leicht machen) לא יקל אדם את ראשו בסוף ברכות (נ״ד.) פי׳ נטיית גרון כלומר לא יהלך בהרמת ראש בקומה זקופה אלא בכפיפת קומה

ובהרכנת ראש[1]. בפ' שני בנדרים (כ'.) שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. בפ' עקביה (פ"ג מי"ב) הוי קל לראש. ראש דמאי (פ"א מ"א) הקלין שבדמאי. פי' שהקילו חכמים על פירות הללו הזכורים במשנה זו שהלוקח אותם מעם הארץ אין צריך לעשר. בפ' שלישי במעילה (י"א.) הדם קל בתחילתו וחמור בסופו בתחילה אין מועלין בו יצא לנחל קדרון מועלין בו. בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד בתפלה (ברכו' כ"ג:) זהו קל וחומר שאין עליו תשובה. בפ' אין דורשין בענין אחר (חגיגה ט"ו:) ובנגמר הדין פ"ו בסנהדרין (מ"ו.) אמר ר"מ בזמן שאדם מצטער מה הלשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, גמרא (סנהד' מ"ו:) מאי משמעה אמר אביי כמאן דאמר קל לית כלומר שאין בו קלות בכאב ודחה רבא[2]) ואמר מי שאין בו קלות כובד יש בו כבד עלי ראשי מבעי ליה אלא אמר רבא כמאן דאמר קליל לי עלמא ופי' „תשׁשה הרוח ונעשית [קלה][3]) ומעוטה כלומר רוח של אדם נכאב בזמן שנכאב אחד מן האברים"[4]) בגמ' דפ' השג יד (ערכי' י"ח.) ובס"ג דפ' שום היתומים (שם כ"ד.) ת"ר ונתן את הערכך ביום ההוא (ויקרא כ"ז, כ"ג) שלא ישהא שאפי' מרגלית בקלים אין לך אלא מקומה ושעתה הכי כתוב בתורת כהנים (ויק' פרש' ד' פרק י"א). פי' אם הקדיש אדם מרגלית ורוצה לפדותה בזה המקום ונמכרת בזול ובמקום אחר נמכרת ביותר אין משלחין אותה לשם אלא מוכרין אותה במקומו בקל[5]) ובזול וכן אם ממתינין אותה ומתייקרות אין ממתינין אותה אלא מוכרין אותה[6]) בשוויה כשעתה בזול. פ"א ונתן את הערכך ביום ההוא שלא ישהא מרגלית לקלים פי' „אם העריך [את] עצמו והוא אדם קל ועני ויש לו מרגלית

---

[1]) והפכו כובד ראש עיי"ע כבד ה' ועיי' ג"כ בלמוד ערוך ומה שמשיג על בעל שריד שבערכין. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובפי' ר"ח, ובדפ' וויג' רבה. [3]) כצ"ל וכפי' ר"ח. [4]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בסנהד' בש"ס ווילנא ושם עוד קצת הרחבת הלשון ע"ש ושם ג"כ כגי' הערוך בזמן שאדם מצטער מה הלשון אומרת וכ"ה במשניות נאפולי וכן מוכח מפי"ם להרמב"ם ועיי' בתוי"ט אבל בנו"ג שכינה מה הלשון אומרת (ובכ"י כ' בש"ס חגיגה ובאה"ת הגי' בת קול). ונראה לי שמלת שכינה צריך לנקד שֶׁכִּינָּה ובאה מגליון פנימה להורות על מלת אדם מצטער שהוא לשון כבוד כלפי מעלה וכנוי להשם הוא וכן לי' מלת שכינה בתשובות הגאונים סי' רמ"ד צד 122 בהוצאת החכם הרכבי ובהכפלת זו התשובה (שם סי' שס"ד צד 184) הוסיף ללא נכון שכינה מה לשון אומרת וכו' וז"ל של תשו' הגאונים צד 122 ובימיו של ר"מ היו דברים הללו מצויין הרבה בפי בני האדם ואמרינן עלה מאי משמעא אמר אביי כמאן דאמר קלי לאית עד עכשיו כך דרך מדברי לשון ארמי בזמן שאדם מצטער הרבה אומרין עליו יתיב בקלי לאית ודומה כי הוא מלשון קולא שהוא פח כלומר יושב בצער כמי שהוא נלכד בפח וקולא זה שאנו אומרי בלי ארמי הוא קולר האמור ומרומה בלי יוני. א"ל רבא האי כבד עלי מיבעי ליה אם מלשון קולא שהוא קולר ומלשון קלי לאית פי' ר"מ כי קללת א' תלי היאך היה אומר קלאני מראשי קלני מזרועי שהוא קלות והוא צריך לשון כבדות אלא אמר רבא קלני כמאן דאמר קליל לי עלמא וכן דרך אדם בזמן שמצטער אינו יכול להתכבד ולעמוד על עצמו אלא מתקלל כדבר הקל שמתנענע ומתנדנד לכאן ולכאן ואומר קלני מראשי ע"כ וזו השאלה באה ממדינת קרואן על שם הנגיד (עיי' תשה"ג צד 107) ועוד נשנה פעמים (עיי' שם צד 184) וז"ל בזמן שאדם מצטער מה לשון אומרת קל עיני מזרועי לא כן הוא אלא קְלָני מראשי קלני מזרועי ושמועה זו כבר נשאלנו עליה בשנה הזאת מן קירואן וכן צוינו וכתבו את התשובה אל מר רב יעקב בן מר רב נסים וכו' וקלני לשון מקוצר הוא ופי' קל אני כאשר שנינו משביעך ני וגם הוא מקוצר ופי' משביעך אני וכן רוצהני, שני אומר, יודעני . . . וכן דרש ר"מ קלני וכו' ובימיו של ר"מ וכו' אמר אביי כמאן דאמר קְלִי לַאיִת עד עכשיו כן דרך מדברי לשון ארמי בזמן שאדם מצטער הרבה אומרין עליו יאתיב בְּקְלִי לַאיִת ודומה כי הוא מלשון קולא שהוא פח כלומר יושב בצער כמי שהוא נלכד בפח וכו' וכו' ומלשון קלילאיות פי' ר"מ וכו' וכו' כמו לעיל. ותמה אני על זה הפירוש כי קלי לאיית אין לו שום שייכות עם קולא שהוא פח עיי"ע קלא ג'. ולי נראה שהוא ל"ס כי בל"ס קְלָיָא, קוּלָיָא פי' צער ולאיית או לאית מל"ס לאי בל"מ לאה וא"כ בקלי לאית פי' בצער נלאה ונתפס וראיה עצומה מצאתי מפירוש רב צמח גאון הזכירו כ"י ערוך של בעל היוחסין „ורב צמח פי' קלני צער שלי מראשי" (עיי' מבוא בח"א צד XVII), וא"כ קלני הוא כמו קְלָנִי פי' צערי ובאמת זו הגי' מוכחת מירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ד רק שם מפורש בענין אחר וז"ל אנן תנינן קליני אית תניי תני קל אני מ"ד קליני לית הוא אלא קליל מה דמר קל אני לית הוא אלא נטיל ע"כ ובשניהם כנוי הוא כלפי מעלה קליל (قليل) פי' קל ובלי ערך ועוד קל תמורת כבד ורש"י פי' בע"א ועוד עיי' תוי"ט לסנהד'. [5]) כ"ה בכ"י ה"ב. [6]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ' אמש' ובשדפ"ע לי' בטעות

ואינה שוה בידו ובמקומו אלא שקל מחשבין אותה בשקל ונידון בהשג יד ופטור ואין אומרין ישהה עד שתמכר ביוקר ולא יהא נידון בהשג יד ת״ל ביום ההוא״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה בערכין (קובץ כ״י אנגייליקא דף קמ״ו:) וכגי׳ זו לי׳ לפנינו אבל כפי׳ ראשון פי׳ ג״כ הראב״ד בספרא ושם אי׳ כגי׳ הנ״ל שבערוך. ובכ״י ערוך של בעל היוחסין הביא בסיום זה הערך פי׳ רב צמח כמו שנזכר לעיל בהערה. הפעל קלני כפי פי׳ הירוש׳ ובתשובו׳ הגאונים הנ״ל הוא כמו קל אני אבל עיי׳ מ״ש בהערה 4. ירו׳ שבת פי״ב די״ג ע״ד קלת וחמרת. אפע״ל דלא אקיל וכו׳ ירוש׳ דמאי פ״א דכ״ב. חמתון מקילין וכו׳ ירוש׳ שקלים רפ״ז ד״נ ע״ג, בהפעיל יבמות פ״ח. ירו׳ גיטין רפ״א דמ״ח, היקלת עליה בסוף וכו׳. [1]) ובחבור עם ראש פי׳ ענין פחיתות כבוד ברכות נ״ד. לא יקל אדם את ראשו וכו׳. והשם קַלּוּת כתובו׳ ח׳ סע״ב ונהג קלות בעצמו וכו׳ תוספת׳ נדה ספ״ט אי׳ קלות ראש וכן אי׳ קלות ראש מגיל׳ כ״ח. אבות פ״ג מי״ג תוספת׳ סוכ׳ רפ״ד תנחו׳ מקץ. והתואר קל כמו קליל אבות פ״ג מי״ב הוי קל לראש וכו׳, חולי׳ קמ״ב. ירו׳ סנה׳ פ״ג דכ״א: מצוה קלה, ירוש׳ קידו׳ פ״א דס״א: מצוה קלה שבקלות, יומא פ״ה: עברות קלות, כתובות קי״ב. א״י קלה מכל הארצות, שבת פ׳: ביצה קלה שבבצים, ירו׳ שבת פ״ח די״א: ביצה קלה. ירו׳ ר״ה ספ״ב דנ״ח: קלי עולם.. אבירי עולם. קל וחומר פי׳ אחת ממדות שהתורה נדרשת בהן עיי״ע חמר (ח״ד, תל״ח) וש״נ, ויש להוסיף זבחים נ׳: קל וחומר בן קל וחומר. שם: קו״ח בן בנו של קו״ח, ר״ה כ״ה: נושאין קטנים קל וחומר בעצמן, חגיגה ט״ו: קלין וחמורין. ועוד עיי״ע קולא — קלה השם הפרטי ירוש׳ ביצה פ״א ד״ס ע״ד] —

קל (= קַלִּיל, קַלִּילָה מל״ס קלל, קלילא לי״ע قليل כמו קל בל״מ (gering, leicht בר״נ דב״ק (ו׳:) האי תנא ירושלמאה [2]) הוא דתני לישנא קלילא [3]). טוב מעט בצדקה (משלי ט״ז, ח׳) תרג׳ טב קליל בצדקתא. יוקח נא מעט מים (בראשית י״ח, ד׳) תר״י קליל מיא [4]). מעט צרי ומעט דבש (שם מ״ג, י״א), ואכלה אותם כרגע (במדבר ט״ז, כ״א, ו״ז, י׳). *[אחי״ה והרבה בתרגומים הן לקלות הדבר הן לפחיתות הזמן עיי׳ תר״י בראשי׳ כ״ד, י״ז; תרג׳ משלי ו׳, י׳; ט״ו, ט״ז. תרג׳ ירוש׳ ב׳ בראשית כ״ו, י׳; תר״י א׳ שמות י״ז, ד׳; כ״ג, ל׳. ובדרז״ל גיטי׳ נ״ו. חייא קליל ממיתא, ירו׳ נדה פ״א דמ״ט ע״ג הדא דר״מ קלילא מדר׳ יוסי. קליל לי עלמא כפי גי׳ רבינו וכ״י ש״ס סנהד׳ מ״ו: עיי״ע קל א׳. ועוד קַלִּי כמי קליל מל״ע قل פי׳ מעט שבת ק״י סע״ב אושלן גלימיך ואגני ביה קלי, שם קנ״ג: דוקא רץ אבל קלי קלי לא פי׳ מעט מעט. עירו׳ נ״א. כי מסגי קלי קלי. ע״ז ל׳. שקיל קלי מיא. והשם המופשט קלילותא תר״י א׳ בראשית כ״ט, א׳, ושם מ״ג, ב׳ ותרג׳ זכריה ה׳, ז׳. ט׳ קַלִּילוּ — ועוד קִילְתָא נזיר כ׳: חמירתא.. קילתא עיי״ע הקודם] —

קל (= קָלִי, קְלָא, קָאלֵי מל״מ קלה ובל״ע قلى פי׳ ענין שרפה (verbrennen, rösten בפ׳ כל שעה בגמ׳ דסמך לא יסיק בו תנור וכירים (פסחים כ״ו:) ובפ׳ אלו מציאות בגמ׳ כסות (ב״מ ל׳:) נזדמנו לו אורחין לא ישטחנה לא ע״ג מטה ולא ע״ג מגוד [5]) בין לצרכה בין לצרכו שאני התם דקא קאלי [6]) לה אי משום גנבי אי משום עינא [7]). פי׳ „כיון שרואין אותה האורחין באין בלילה וגונבין אותה נמצא כששוטחה כאלו שורפה באש״ [8]). בר״נ דחלק (סנהד׳ צ״ג.) אשר קלם מלך בבל (ירמי׳ כ״ט, כ״ב) שרפם לא נאמר אלא קלם מלמד שעשאן כקליות [9]). בפ׳ ד׳ בבכורות הנוטל שכרו לדון וכו׳ (כ״ט.) עד לקדיש מימיו מי מערה ואפרו אפר מקלה שאינו חשוב אפר פרה אדומה. בפ׳ ב׳ בכתובות (ט״ו:) ר׳ יוחנן בן ברוקה אמר אף חילוק קליות ראייה. בפ׳ מי שהחשיך בגמ׳ מתלקטין (שבת קנ״ה:) אין גובלין את הקלי פי׳ לוקחין שעורין שלא הביאו שליש ומייבשין אותן באש וטוהנין אותן ואותו קמח גובלין אותו ואוכלין אותו כשהוא חי [10]). אבוב של קליות (כלי׳ פ״ב מ״ג מנחות פ״י מ״ד) כבר פי׳ בע׳ אבוב. *[אחי״ה ושם ג״כ הגי׳ קלאין ובספרא ויק׳ פרק י״ד פרש׳ י״ג אבוב של קלאים והוא התואר, והשם קָלִי מנחות ס״ו. ושם: ובוי״ק רפכ״ח מצות קלי, ספרא אמור פרק י״א פרש׳ י׳ קמח קלי, שבת הנ״ל אין

---

[1]) תוספתי שבת ספ״ט (י׳) לא תקל אשה מדריה צ״ל לא תקלח עיי״ע קלח ומ״ש. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובדפ״ש פיזי וויניצי ובנו״ג ירושלמי. [3]) בדפו״ו קלילאה. [4]) לפנינו חסר תרגום מקרא זה. אבל הגמיאני נא מעט מים (שם כ״ד, י״ז) אי׳ בתר״י קליל מוי. [5]) עיי״ע מגד בי ובדפ״ע כאן בט״ס מגור. [6]) בנו״ג קלי וכ״ה בכ״י ש״ס. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס א״פ ובנו״ג עינא.. גנבי. [8]) הועתק מפי׳ ר״ח לפסחים. [9]) ובתרג׳ דקלינון בנורא. [10]) עיי״ע שתית.

גיבלין את הקלי ור"ח גורס בקבוץ קליא. ולנקבה קְלָיִית ירו' כתובות פ"ב דכ"ו: ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד. ובכ"י ערוך אשר ת"י המיוחס לבעל היוחסין מבואר אותו קמח שנובלין אותו ואוכלין אותו כשהוא חי על ידי ל"ע בסיסא והוא באמת ל"ע بسيسة. ותרג' קָלִי: קְלֵי (ויקרא כ"ג, י"ד) בדפ' סביוניטטא. תרג' רות ב', י"ד, ש"א י"ז, י"ז קַליא. והפעל תרג' השרפים (במדבר כ"א, ו') חיוון קָלָן. בינוני פעיל קָלֵי כנור תרג' ויק' ב', י"ד; קליא בנורא תרג' ש"א ל', ג'. סנהד' ל"א: אי בעי קלתיה, צ"ו: היכלא קליא קלית ושם היכלא מיקליא. ע"ז כ"ח. וקלנהו. חולי' נ"ב: לא קלי זיהריה — והשם קְלוֹן (משלי ג', ל"ה) פי' חרפה נדרש בבמ"ר פי"א כמו קלם עיי"ע שרף האחרון] —

קל (קִלְקֵל פלפל של קל ענין קלות וגריעות והפסד verderben, werthlos machen, entarten) בפ' המוציא יין בגמ' אדמה (שבת פ':) אפי' תימא רבנן קלקולו זה תיקונו. „אית ביה תרי פירושי חד דלענין שופריה דסיד קיימא ההיא ברייתא לאו לענין שרירותיה[1]) וקא סברי רבנן דסיד שעירב בו חול אעפ"י שהוא מתחזק הלך יפיו ומותר בגולה והכא[2]) משום שרירותא קאמרי חול גס כדי ליתן על מלא כף סיד. ופי' שני כיון דלא שרי למיסד ביה בגולה עד שיערב בו חול הוה ליה קלקולא דקא מקלקל הוא התיקון והלכך משערינן חול גס כדי ליתן על מלא כף סיד דחשיב ליה כדי שיהא מותר לסוד בו"[3]). בסוף הוריות (י"ג.) בזמן ששניהן עומדין בקלקלה האיש קודם. פי' האיש במשכב זכור והאיש בקובה. בסוף הגדה דפ' הנזקין (גיטין נ"ז:) מעשה בת' ילדים וילדות שנשבו לקלון[4]) הרגישו בעצמן למה הן מתבקשין וכו'. בס"ג דפ' אלו הן הלוקין (מכות כ"ב:) נתקלקל בין ברעי בין במים. גמ' (שם כ"ג.) קלה בין בראשונה בין בשנייה. פי' נתקלקל ברעי בין בהכאה ראשונה בין בהכאה שנייה. בר"ג דחולין (ח'.) סכין של ע"ז מותר לשחוט בה מקלקל הוא. פי' שחיטה מפסדת הבהמה כי דמיה בחייה יותר מן השחוטה. בפ' שלישי בדמאי (מ"ו) ובר"ג דחולין (ו'.) מפני שחשודה לחלף[5]) המתקלקל. בפ' ר"א אומר (שבת ק"ו.) כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר מתני' ר' יהודה ברייתא ר"ש ובהלכה של מעלה מזו (ק"ה:) אימור דשמעת ליה לר' יהודה במתקן במקלקל מי שמעת ליה. ובר"ג דכתובות (ה':) במקלקל הלכה כר' יהודה או הלכה כר' שמעון, בפ' אלו דברים בפסחים בגמ' שחטו שלא לאוכליו (ע"ג.) לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור. פי' „העושה חבורה בשבת מקלקל הוא"[6]). — (א"ב תרג' ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג, ח') ויקלקל פתגמי תריצין). *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' לש"ב ט"ו, ל', ל"ג; י"ז, י"ד; לישעיה ג', י"ב; מ"ד, כ"ה; לירמי' ב', ל"ה; לאיוב ח', ג'; כ"ט, י"ז; ל"ג, כ"ז וזולתם. וכן בדרז"ל יבמות קי"ט: ק"כ. סנהד' ק"ח: מ"ק פ"א מ"ב ירו' תענית ספ"א דס"ד ע"ד, תוספת' סוטה רפ"ב לב"ק פ"ב, אתפעל עירובין מ"ט. אִיקַּלְקוּלֵי. התפלפל ונתפלפל דמאי וחולי' הנ"ל ספרי כי תצא פ' רפ"ו והשם המופשט קִלְקוּל שבת ס"ד. חזרתם לקלקולכם ע"ז ס"ד. יחזור לקלקולו. ירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ג קלקול חשבונות, ירו' נדרים ספ"ו ד"מ. ירו' סנהדר' פ"א די"ט. נוהגין בקילקול, במד"ר פ"ט תחלת קלקולו וכו'. הקבוץ מ"ק פ"א מ"ב ירוש' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג קילקולי המים. ולנקבה קִלְקָלָה ברכות ס'. דבר קלקלה, אבות פ"ד מי"ח בשעת קלקלתו. ב"ב ק"ט: תולין את הקללה במקולקל, הוריות י"ג. עומדין בקלקלה ונ"א קלון עיי' לעיל. ועיי' ג"כ ירוש' תענית פ"ב דס"ה ע"ד ב"ר רפ"כ, תוספת' ברכות פ"ז תוספת' תענית פ"ב, תוספ' מגילה פ"ד (ג'). ובתרג' במד' ו', ב' ותרג' ירוש' ויק' י"ז, ט"ו קילקול] —

קל (= קוֹל בלא"ר קָל וכ"ה בל"ס קָלָא Stimme, Geräusch) בר"ג דפ' כל שעה (פסחים כ"ו.) קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה. פי' קול דשירה מראה דהיכל ריח דקטרת. פי' מראה שבוררת חיטים לאור בית השואבה כמפורש בסוכה (נ"ג.) ובירושלמי (פ"ה דנ"ה:) תני יכולה אשה לבור חיטים לאור המערכה ולא היו מועלות דאמר ר' סימון ריח מראה וקול אין בהן משום מעילה ששה קולות נשמעין מיריחו וכו'[7]). בפ' המדיר בכתובות (ע"ב.) ר"ט אומר אף הקולנית. תוספתא (כתובות פ"ז)[8]) אי זו היא קולנית כל שהיא מדברת

---

[1]) בפי' ר"ח שחרוריתיה. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובפי' ר"ח אבל בדפ"ע והוא. [3]) הועתק מפי' ר"ח ובנדפס בש"ס ווילנא שבת פ"א קצת בשבוש ויש לתקן מבערוך. [4]) רבינו חשבו כמו קלקול ובאמת בירו' הוריות פ"ג דמ"ח: איי שניהם עומדין בקלון ובבבלי הנ"ל בקלקלה. [5]) ברמאי להלוף ובחולי' מחלפת. [6]) הועתק מפי' ר"ח לפסחים. [7]) עיי' בספר באר שבע רפ"ג דתמיד. [8]) תימא והא משנה שלמה היא בכתו' הנ"ל.

בתוך ביתה ושכניה שומעין את קולה פי' שמואל בגמ'[1] (שם:) מספרת עמו בעסקי תשמיש כדרכה שלא בלחש שהשכנין שומעין ואינה ביישנית ומתניתא פירשה שבשעת תשמיש יש לה נחרה ואינה יכולה לכלוא את נשימתה מהשמע ובשביל כך מקשין הא מילתא מומא הוה לפי שלא ברצון האשה נשימתה נשמעת כדי שתמנה עם העוברת על דת אלא מום הוא ככל המומין ומסקינן מחוורתא מתני' כשמואל[2]. בפ' הערל בגמ' א"ר אליעזר (יבמות פ׳:) איזהו סרים חמה וכו' עד כל שקולו לקוי ואינו ניכר בין איש לאשה. בויק"ר זאת תהיה (בסוף) [בסמוך] פ' רפאני (פט"ז) אילין צפריא קלנין אמר הקב"ה יבוא הקול ויכפר על הקול. בפסיק' דויהי בחצי הלילה (צד ס"ו:) ואה"כ הביא עליהן קולנין צפרדעים[3] א"ר יוסי ברבי חנינא קרקורן היה קשה עליהן יותר מהן[4]. *[אחי"ה וכנ"ה קול ובקבוץ קולות וקולֵי קולות ברכות ו': ט"ו: כ"ד. כ"ד: כ"ט. ל"א. ס'. פסחי' נ"ו. יומא ד': כ': ל"ח: ס"ט. תענית ט"ז. י"ז: כ"ט. שקלים ח': סוטה ל"ב: ל"ז: מ"ב. ב"ב ט"ז. סנהד' ל"ב: צ"א: מכות כ"ד. ע"ז י"ז. זבחי' פ"ח: קט"ז. מנחות נ"ג: תמיד כ"ח. ל': נדה ל"א: ב"ר פי"ז. ובענין בת קול עיי"ע. ובל"א וסורי' קָל, קָלָא ברכות נ"ט. שבת י"ב. עירובי' ס"ג. יומא ס"ט. ביצה י"ד. מגילה ל"ב. ב"מ פ"ה. מ"ק ד'. י"ח: ב"ב כ': סנהד' צ"ו: ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וכצ"ל בירוש' כתובות פי"ב דל"ה. ושם פרטי קָל שמ"ר פכ"א שרו של נבוכדנצר קל שמו. והתואר קולָן הקבוץ זכר קולָנִין ולנקבה קולָנִיּוֹת במ"ר פ"ט ותנחומא נשא והיחיד קולנית עיי' לעיל בערוך — ובענין קולנין פי' צפרדעים יש להעיר על לי"פ كلا צפרדע ועיי"ע קלן ג'] —

קל (= קוֹלָא מל"י καυλός גבעול (Stengel, Stiel בויק"ר בסמוך פר' רפאני (פט"ז) מתלא אמר מאן דאכיל בהדא קורא ילקי בהדא קולא[5] — (א"ב פי' בל"י עצים ורמחים ובעל הערוך גרס בע' קר רביעי ילקי בהדי קירא). *[אחי"ה ובנו"ג בויק"ר דאכיל בהדי קולא ילקי בהדי קילא ובילק' אסתר ד"ה ויהי ביום השלישי גרס והמשל אומר הא קורה הא כילה אכלתון קורה לקון בכילה והנכון כגי' רבינו כאן כנוסח כ"י ק"ט פי' מי שאוכל ראש הדקל והרך שלו ילקה בגבעול וקן הדקל שהוא קשה ועיי"ע קר] —

קל (= קָלָל, קוּלָא, קוּלְתָא, קוּלִית מל"ע قُلَّة (bauchiges Gefäss, Wasserkrug בפ' ז' עדיות (מ"ה) העיד ר' יהושע ור' יקים איש חדיר[6] על קלל חטאת. בפ"ג בפרה (מ"ג) ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת. בפ"י (מ"ג) קלל של חטאת שנגע בשרץ טהור. בריש טבול יום (פ"א מ"א) וקולית של מים[7] המחלחלת. וכדה על שכמה (בראשית כ"ד, ט"ו) תרג' וקולתה על כתפה. וספות וכלי יוצר (ש"ב י"ז, כ"ח) תרג' קולין ומן דהסף. הספות והמזמרות דשלמה ודיהואש (מ"א ז', נ'; מ"ב י"ב, י"ד) ואת הספים דירמיה (נ"ב, ט"ו) תרג' וית קוליא — (א"ב פי' קולול בל"ר כלי חרש ומיוחד לדבר של קדושה ופי' קוליא בל"ר נבלים ובפרט של עור). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"ר culullus ועוד על ל"ר culeus עיי' בט"ר לה' אייזלער ח"ג 67. והנכון כי תרג' ספות קוליא הוא מל"י κύλιξ סף אבל קלל במקומות הנ"ל ובתר"י א' לבמד' י"ט, ט' נגזר מל"ע הנ"ל והקבוץ קְלָלוֹת פרה פ"י מ"ד ובתוספת' פרה רפ"ג קְלִילִיּוֹת וגי' הר"ש פרה פ"ג מ"ג קילולות ועיי' ג"כ הראב"ד בפי' משנה ה' בעדיות פ"ז. — ובענין קולתא עיי"ע קלת] —

קל (= קִיל, קִילָא מל"י ורו' κέλλα, cella חדר (Zelle, Zimmer בבראשית רבה פ' (ל') [צ"ל ל"ב] (פל"א) ואל אמה תכלנה מלמעלה ר' יהודה אומר ש"ל קילין[8] היו בה הקילא עשר אמות על עשר אמות וב' פלטיות של ד' ד' קילא מכאן וב' אמות לצדדין פי' רוחב התיבה נ' אמות וד' קילין היו בה ברוחב והן מ' אמות ב' קילין שהיו באמצע אחורי הקילין היו מרובקין ולפניהן היו ב' פלטיות אחת מכאן ואחת מכאן כל אחת רחבה ד' אמות ומצד אחד של פלטיא קיל אחד וכן קיל אחד מצד פלטיא האחרת יעלו בין הקילין לפלטיות מ"ח אמות וב' אמות לצדדין עולין נ' אמות פירנסתה רוחב התיבה ש' אמות תעלה שורה אחת של שלש מאות אמה ל' קילין שהרצועה של קיטונות באורך התיבה מראשה לסופה זו בצד זו ואין ביניהן הפרש כלום ככר פירשנו ד' קילין היו ברחבה וכל שורה היתה ל' קילין וד' פעמים ל'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר. [2]) וכ"ה בתשו' הגאונים מו"ל ה' רא"ה בערלין ח"א צד 128 ע"ש. [3]) בפסיקי כגון הצפרדעים. [4]) הסיום א"ר יוסי וכו' לי' בפסיקתא אבל אי' בתנחומא פ' בא ובשאילתות ס"פ צו סי' פ' וכ"ה בע' קרקר א'. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובנו"ג קילא וכ"ה בדפ"ע. [6]) בנו"ג הדר וביוחסין ע' יקים חדיד וכ"ה ברמב"ם סוף הקדמה לזרעים ובמאירי בפתיחה לאבות. [7]) וכ"ה בפי' הרמב"ם אבל בפי' הר"ש שלמים וכ"ה לפנינו במ"א ובמ"ב. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע קולין, ובנו"ג שלש מאות וס'.

יעלו ק״כ קילין תחתיים וק״כ קילין השניים יעלו ר״מ שלישים העליונים לא היו אלא שלש שורות שהיה מיצר ועולה ולא היה רוחב התיבה אלא מ׳ אמות וג׳ שורות עולין צ׳ ור״מ הנה ש״ל קילין לדברי ר׳ יהודה ר״מ [1]) אומר תת״ק קילין היו בה קיל שש אמות על שש אמות וג׳ פלטיות של ד״ד קיל מכאן וקיל מכאן וב׳ אמות לצדדין פי׳ רוחב התיבה נ׳ אמות ושש שורות של קילין היו שם וכל קיל ו׳ אמות עולין ל״ו אמות וג׳ פלטיות של ד״ד וב׳ אמות לצדדין עולין חמשים וכיצד נעשין אלו ו׳ קילין ברוחב התיבה ד׳ חדרים באמצע התיבה שנים לבד מדובקין מאחוריהן ושנים לבד מדובקין מאחוריהן וביניהן פלטיא של ד׳ אמות וחדר מכאן מצד הב׳ וביניהן פלטיא של ד׳ אמות וחדר מצד ב׳ האחרות וביניהן ד׳ אמות רוחב הפלטיא וב׳ אמות מצדי קילין היחידים פירנסתה רוחב התיבה ארך התיבה ש׳ אמות וכל קיל ו׳ אמה ו׳ פעמים נ׳ עולין ש׳ נמצאת השורה של קילין נ׳ קילין זה בצד זה מדובקין אין ביניהן הפרש והיו ששה שורות בתיבה כל אחת נ׳ עולין ש׳ וכן שניים וכן שלישים עולין תת״ק והקשינו אליבא דר״י שהיה פוחת שורה מן השלישיים מהא הא דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה ר׳ נחמיה אומר כמין קמרוטין היתה מלמעלה משל מטה היאך ואל אמה תכלנה מלמעלה פי׳ היאך היו י״ב חדש בתיבה המתורץ בבראשי׳ רבה (פל״ג ועיי׳ פכ״ח עדיות פ״ב מ״י מדרש תהלי׳ מזמור ע״ח איכ״ר א׳, י״ב) תנן משפט דור המבול י״ב חודש כיצד בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש (בראשית ז׳, י״א) וכתיב (שם י״ב) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה והשאר מרחשון וכסליו שנשארו מהן מ״ב וכתיב (שם כ״ד) ויגברו המים על הארץ (מקצה [2]) חמשים ומאת יום הרי טבת ושבט אדר ניסן ואייר ואי אפשר להיות ה׳ חדשים שלמים זה בצד זה אלא מכ״ח בכסלו מיום השלמת מ׳ יום של גשמים היו ק״נ ימים ותנח התיבה בחדש השביעי בי״ז לחדש על הרי אררט זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים פי׳ מי״ז במרחשון עד י״ז בסיון שבעה חדשים מכוונין ומראש חדש סיון התחילו המים לחסר דכתיב (ח׳, ג׳) וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב פי׳ הולכים ושבים ולא חסרו ולא הותירו אלא עמדו בגבורתם ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום כלומר מהשלמת ק״נ יום שהוא סוף אייר התחילו לחסר מתחילת סיון ובסיון ותמוז חסרו המים אותן ט״ו אמה שהיו גבוהין על ההרים שנאמר (שם ה׳) והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה ראש חדש אב שהוא עשירי לירידת גשמים באלו ס׳ יום שמראש חדש סיון עד ר״ה אב חסרו ט״ו אמות אמה לארבע ימים טפח ומחצה לכל יום מכאן אתה למד שהתיבה היתה משוקעת במים י״א אמה מדכתיב ותנח התיבה בחדש השביעי בי״ז וכו׳ אותן ד׳ אמות שהיתה התיבה גבוהה על ההר פחתו בי״ז יום ונחה התיבה על ההר ועדיין היו המים על ההר י״א אמות גבוה והתיבה משוקעת בתוכן ואלו י״א אמה פחתו מי״ז בסיון עד ר״ח אב שהן מ״ד ימים דכתיב ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה והמתין עוד שלשה שבועים בשילוח העורב ובשילוח היונה פעמים הרי ששים יום נשלמו אב ואלול ויגיע החשבון עד תשרי דכתיב ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש זה ר״ח תשרי חרבו המים מעל הארץ נעשת כמטפח ובחדש השני יבשה הארץ ומה תלמוד לומר בעשרים ושבעה לחדש השני יבשה הארץ אלו י״א יום שימות החמה יתרין על ימות הלבנה –– (א״ב פי׳ בל״ר שם כללי לחדר קטן ובפרט המיוחד לשמור דבר מאכל או משתה). *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל ובענין פי׳ וגי׳ רבינו והמיוחס לרש״י בב״ר עיי׳ מ״ש במ״כ ובפי׳ מהרז״ו. ובפדר״א ר״פ כ״ג אי׳, בע״א מאה וחמשים קנים אורך ימינה של תיבה ומאה וחמשים אורך בצד שמאלה וכו׳ וכ״ה בתר״י א׳ בראשית ו׳, י״ד מאה וחמשין קולין תעביד לתיבותא וכצ״ל קולין או קילין כפדר״א הנ״ל. וידידי הח׳ רש״ז ש ע כ ט ע ר כתב לי כי גם בעל מדרש הגדול מעתיק פי׳ הערוך אבל במד׳ שם נמנו ג׳ מחלוקות בדבר וז״ל בקוצר: כיצד עשה אותו ר׳ יהודה אומר ש״ל קילין היו בה וכו׳ עולים תשעים קיל כשאתה מצרף תשעים למאתים וארבעים יעלו שלש מאות ושלשים קיל ד ב ר י ר׳ י ה ו ד ה ד א מ ר כ מ י ן ק מ ט ר ה ה י ת ה ר׳ י ה ו ש ע ב ן ל ו י אמר ש״ס קיל ארבע שורות על ארבע שורות ואין בה מקום צר יעלו ש״ס קיל ר׳ אומר תשע מאות קילין היו בה כל קיל שש מאות וכו׳ (כמו בערוך בדברי ר׳ יהודה) ומסיים אחרי החשבון ומקשינן אליבא ד ר׳ י ה ו ד ה שהיה פוחת שורה מן השלישים ניחא דהא כתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה אלא

---

[1]) בנו״ג ר׳ נחמיה. [2]) י״ל וערבב הפסוק יש כאן עם ח׳, ג׳.

למ"ד שכולה שוה מאי דכתיב תחתיים שניים ושלישים מלמד ששלשתן שוה ע"כ וכתב ה' שעכטער והני אין ספק שנוסח' בעל מדרש הגדול (אם גם שהיא קטועה במקצת) טובה יותר מנוסחת הספרים שבערוך דכתוב שם ר' נחמיה אומר וכו' ור' נחמיה מאן דכר שמיה לעיל ועכ"פ הדבר צ"ע דקשה הוא שיהא ריב"ל בר פלוגתיה דר' יהודה והדבר צריך עוד חקירה בנוסחאות ואנכי חושש שהמד' הגדול לקח דברי ריב"ל מפדר"א שהדברים שם נראים כחסרים ומדולדלים כי הוא מביא עפ"י רוב דברי פדר"א אבל בנוסחאות יותר טובות ושלמות מבספרים ע"כ. — וכנ"ה בתר"י א' במדבר כ"ה, כ"ה ואקים ית בנתהון דמדיינאי בקולין ובפדר"א פמ"ד אי' חנויות ובספרי בלק פ' קל"א מקולים ובסנהד' ק"ו קלעים. ובלשון קלילא נגזר מן ת̈לגא̈ κέλλα בלי יוני' מאוחרת κελλίον בל"ר cellula חדר קטן וזהו קיליינין, קולייניז לפירוש צב (במדבר ז', ג') עיי"ע קליינון] —

קָלָא (מל"פ كل גוש עפר וטינא ורגב ,Erdscholle Lehm) בפ' תמיד בגמ' שחטו שלא לאוכליו (פסחי' ס"ב:) שקל קלא פתק ביה, בס"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ה.), ובר"ג דתעניו' (ד'.) לפרצידא דתותי קלא מהני. בר"ג דפ' החובל (ב"ק צ"ב:) בירא דשתית מיניה מ יא ח ז י[1]) קלא לא תשדי ביה. בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין (י"ח:) הנהו כלבי דאכלי אנשי שקל קלא שדא בהו פי' אבן. *[אחי"ה וכפי' ר"ח בר"ה אי' באמת הגי' אבנא. ורש"י פי' בכ"מ פיסת רגבים וכ"ה באמת בל"פ הנ"ל] —

קלא (מל"י κλοιός ,Halseisen) יהי שלחנם לפניהם לפח (תהלי' ס"ט, כ"ג) תרג' קומיהון לקלא — (א"ב פי' קליא בל"י סהר קולר וסד אשר בו נאסר המחוייב). *[אחי"ה בנו"ג לקולא וכ"ה בתרג' עמוס ג', ה' והקבוץ קולין תרג' הושע ט', ח'; לירמ' י"ח, כ"ב. שהש"ר פ' היושבת וחבשן בבית קולין אבל עיי"ע בח"ב, פ"ג — ועיי"ע קל הערה 4, ועיי"ע קלין] —

* קלא ויק"ר פל"ו עיי"ע קלב.

* קוּלָא (מע' קל א' Erleichterung) הפכו חומרא עיי' קידוש' ע"ה: ירו' חלה פ"ד דנ"ט ע"ד וירו' ע"ז פ"ה דמ"ד: הקבוץ קולין . . חומרין חולי' מ"ג: מ"ד. ירו' סנהד' פי"א ד"ל. פסחי' נ"ה רע"א קולֵי קולי ובל"נ קוּלוֹתָיו ירו' סנה' פ"י דכ"ח: ועיי"ע חמר.

* קוֹלָא עיי"ע קלן א'.

קלאאילן[2]) (מל"י καλάϊνος מין צבע תכלת türkisfarbig, blau und grün schillernd) בר"ג דפ' התכלת (מנחו' מ"א:) טלת שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה חוץ מקלא אילן, בר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ג:) בקלא אילן דלא הדר. ובר"ג דפ' איזהו נשך (ב"מ ס"א:) וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא פי' אינדקו[3]) — (א"ב פי' ל"י מין צבע דומה לתכלת). *[אחי"ה וכן פירש"י בב"מ. וכנ"ה בתוספת' סוף כלאי' וקלא אילן (כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בט"ס וקלע ואילן) ובתוספת' ע"ז פ"ו (ז') אי' כמו בכ"י ק"ט בתיבה אחת קלאילן והוא מל"י כדעת הרימ"ז (בט"ר ח"א 132) ועיי' ג"כ ברילל יאהרביכער ח"א, 201 אבל עיי' עוד מ"ש בעי' גלא קסינון בח"ב רפ"ט] —

* קְלָאדִין (נ"ל מל"י אמצעי' Kleinod, clenodium κληνώδιον) תנחומ' הישן פ' קדושים סי' י"ב (בהוצי' באבער ל"ט:) כל קלאדין שלו עולה . . כל קלאדין שלי מן הפרדס . . א"י קלאדין של הקב"ה ונ"ל מל"י הנ"ל פי' כלי חמדה ויק"ר ובנו"ג קלרין עיי"ע קלר ב' וה' באבער תיקן בכ"מ קלארין.

* קלאנין עיי"ע קלן ב'.

* קלאפנדר עיי"ע קלפנדר.

קלב (עיי' פי' הערוך) בפ' במה אשה בגמ' ולא בקטלא (שבת ס'.) בקולב הלך אחר רוב מסמרותיו פי' עץ הוא וקובעין בו אונקליות של ברזל ותולין בו הקצבים הבשר. פ"א ממיני תכשיט הוא להשמיע קול כדורך גת ומחזקו במסמרים ומשמיעין קול פ"א הערביים עושין תכשיטין בצאורי גמלים חתיכות חתיכות של כסף או של זהב וקובעין אותן במסמרין ומשמיעין קול. *[אחי"ה פ"א הראשון הועתק מפי' ר"ח בשבת (ש"ס ווילנא) ובענין פ"א השני אולי כונתו על ל"ע كلب עץ קובעין בו אונקליות לתת שמה כלי תכשיט או מאכל לגמלים ופי' ראשון עץ הוא קובעין בו אונקליות של ברזל וכו' אולי מצא גזרת המלה ג"כ מל"ע הנ"ל ועיי' ג"כ פירש"י ומאירי. אבל פי' הרמב"ם בכלי' פ"ד קלב הוא ל"ע قلب דפוס ועיי' כסף משנה שם. ובספרא שמיני רפ"ו נזכר עם סולם: כלי עץ יכול הסולם והקולב והנחותה וכו' ועיי' שם פי' הראב"ד — ירו' שבת פ"ו ד"ח: בקולב אחר מעמידיו] —

---

[1]) לי' לפנינו. [2]) כ"ה נכון בתיבה אחת בכ"י ק"ט. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ' ובדפו"נ אינדק ובכ"י ק"ט אנדקי.

קלב (= קוֹלָב מל״י κολόβιον ובל״ם קולבא Unter-kleid) בסוף ויק״ר (פל״ז) הב ידך עמנא בהדא מצותא למזבן להדא יתמא חדא קולב. ס״א למזבן חדא איסתבינתא [1]) להדא יתמא — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ כתונת בלתי בתי זרועות וזה ענין למזבן לחדא יתמא הדא קולב ובירו׳ פ׳ במה יוצאה דשבת (פ״ו ד״ח:) המחלצות (ישעי׳ ג׳, כ״ב) פריזומטא המעטפות קוליבין). *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל וכנ״ה בירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ד קולבין של פשתן ובירו׳ כלאי׳ ספ״ט דל״ב ע״ד קובלין ומעפורין צ״ל קולבין. ובנו״ג בויק״ר הנ״ל הב חולקך בהדא מצותא דאנן זבנין חד ק ו ל א לחדא יתומתא ועוד עיי״ע קנבס. ובדפ״ע חוץ מדפ׳ פראג נכלל זה הע׳ ללא נכון עם ע׳ הקודם לזה] —

קלב (= כּוּלָב מל״ע בע׳ כלב ח״ד, ר״ל Zange) מדר׳ ב״ר פ׳ ונבלה שם שפתם (פל״ח) אייתי לי קולב בעל הערוך גרס כולב ופי׳ צבת. *[אחי״ה והדין עם בעל הערוך עיי״ע כלב ומ״ש. ועוד פי׳ מלה ערבי׳ הנ״ל כמו קרדום ובזה הענין ב״ר פל״ה לאחד שהיה בידו קולב] —

קְלְבָּא (= חלבא Milchrahm, Butter) בפ׳ ר׳ אליעזר אומ׳ אם לא הביא בגמ׳ מוצצין (שבת קל״ג סע״ב) רבא אמר קירא וקלבא עיי׳ בע׳ אהלא. פירושו חמאה — (א״ב בתר״י (א׳) לבא הוא חמאה). *[אחי״ה עיי״ע לבא (ח״ה, ו׳). וכנ״ה בב״ק פ״ה. וזה הציון הובא בע׳ אהל (ח״א מ״ב.) ועל זה כיון רבינו עיי׳ בע׳ אהלא אבל לא פי׳ שם ודע כי בכ״י ה״ב הגי׳ בע׳ אהל: קרבא ואולי הוא נכון ובפרט לפי פי׳ רש״י רשינ״א resine מין קטף והוא באמת ענין لبا בל״פ. ובשבת הודפס בט״ד פירש״י מגליון פנימה כי רשינא מלה לועזת היא עיי׳ ד״ס שבת צד קנ״ה: ומ״ש רבינו פי׳ חמאה כיון על חלבא ואולי כצ״ל חלבא במקום חבלא וקבלא בכ״י ש״ס שבת ובכ״י ש״ס ב״ק ל״י כל עיקר] —

קַלְבַּאי (= כלבאי תואר מן כלב hündisch) בר״ג דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ פ״ד:) תמן אמרי באתר דמרי תלא ליה זיינא קולבאי רעיא קולתה תלא. בחלק בגמ׳ מנשה (סנהד׳ ק״ג.) ובריש ויק״ר פ׳ עוד ראיתי (ר״פ ד׳) מאי שער התוך (ירמי׳ ל״ט, ג׳) ששם חותכין את ההלכה במתלא אמרי זייניה הנדי תלא מרא קולבאי קולתיה פי׳ הדיוט רועה קולתיה תלא — (א״ב כתוב בנוסחאות של בב״מ כולבא רעיא ובמדר׳ ויק״ר פ׳ נפש כי תחטא כתוב הן די תלא מרא זייניה כולבא רעיא תלא קולתיה). *[אחי״ה וגי׳ רבינו בב״מ היא כגי׳ כ״י ש״ס ה׳ הובא בד״ס ב״מ צד קכ״ב: וע״ש כמה שינויים אחרים ובילק׳ כ״י הובא בד״ס סנהד׳ צד קנ״ז: קלנאי אולי צ״ל קונאי והוא ל״י κοινός ממש כפי׳ הערוך הדיוט. ורש״י בסנהד׳ פי׳ נבל ודע כי בל״פ قلابى פי׳ נבל ומרמה] —

קלבון (= קוֹלְבּוֹן מל״י κόλλυβον מטבע קטן kleine Münze, Agio beim Wechseln) בס״ג דפ׳ משילין (ביצי׳ ל״ט:) ובריש חולין (כ״ה:) ובסוף בכורות (נ״ו:) ובפ״ק בשקלי׳ (מ״ז) האחין השותפין [2]) שהייבין בקולבון [3]) פטורין ממעשר בהמה ושחייבין במעשר בהמה פטורין מן הקולבון וכמה הוא קולבון מעה כסף דברי ר״מ וחכ״א חצי. פי׳ האחין השותפין שחייבין בקולבון פטורין ממעשר בהמה והן שכבר חלקו כדתנן בבכורו׳ בפ׳ אחרון חלקו וחזרו ונשתתפו חייבין בקולבון ופטורין ממעשר בהמה פי׳ הייבין בקולבון דכיון דחלקו נעשו כרחוקין ותנן השוקל על ידו ועל יד חבירו חייב בקולבון ופטורין ממעשר בהמה דכיון דחלקו נעשו כלקוחות ותנן (בכורו׳ נ״ה:) הלוקח או שניתן לו במתנה פטור ממעשר בהמה ושחייבין במעשר בהמה שעדיין לא חלקו וירשו בהמה או קנו ועדיין לא חלקו חייבין במעשר בהמה דתנן קנו בתפיסת [4]) הבית חייבין ואם לאו פטורין ופטורין מן הקולבון כי ממון אחד הביאו הסלע כי עדיין לא חלקו כך היתה חובת קולבון אם היו אחין לא חלקו וקנו מתפיסת הבית אם הביאו שניהם סלע פטורין מן הקולבון ואמרינן התם בבכורות פטורים בזה ובזה שחלקו בבהמה ולא חלקו בכספין ואעפ״י שחלקו בבהמה גלו דעתיהו דלמפלגי קיימי וליחייבו בקולבון קא משמע לן [5]) — (א״ב פי׳ בל״י ורומי שכר הנתן לשלחני לפרוט או לצרוף או להחליף מעות). *[אחי״ה וכנ״ה ירו׳ שקלי׳ ספ״א דמ״ו: ירו׳ קידו׳ פ״א ד״ס ע״ד והקבוץ שקלי׳ פ״א מ״ו ותוספ׳ שקלי׳ קולבונות ושם ג״כ קולבונין] —

קלבן (= קוֹלָבָן מל״י κολοβός קצר רגלים Kurz-füssiger) בפ׳ מומין אלו בגמ׳ מקיש (בכורו׳ מ״ה.) הקישן והעיקלן והקולבן [6]) ת״ל או שבר רגל — (א״ב פי׳ בל״י מחוסר או שבור אבר). *[אחי״ה והוא ל״י הנ״ל וע׳ הזקני׳ (קאמפלוט׳) העתיקו חרום (ויקי׳ כ״א, י״ז) κολοβόχειρ ועקילס העתיק קצר (שמות ו׳, ט׳) κολοβότης. ועיקר הגי׳

---

[1]) גי׳ הכ״י ק״ט איכתנינתא. [2]) בשקלי׳ והשותפין. [3]) וכ״ה נכון בכ״י ש״ס ובנו״ג קלבון. [4]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובפי ר״ח אבל בדפע״י מתפושת. [5]) הועתק מפי׳ ר״ח בביצי׳ בש״ס ווילנ׳. [6]) בדפ״ע ובפי׳ רגמ״ה קילבן.

הקולבן כדאי' בספרא אמור פרק ב' פרש' ג' ובתוספת' בכורו' פ"ה קלבן ובפי' רגמ"ה בכורו' כ"י מצאתי: קילבן לא איתפרש לן [יש מפר' קילבן שזורק רגלו לאחריו כשהוא הולך] עכ"ל. ובעה"ק שנ"ב אי' כגון ההולך ומקיש בקרסוליו זו בזו] —

☜ קליבנטירין (= קלינטרין was zum Ruhe-bett gehört κλιντήριον) ירו' דברכו' פ' מי שמתו (פ"ג ד"ה ע"ד) ר' שמעון בן אלעזר אומר שומט קלבינטירין שלה[1] ודיו פי' קלינטרין בל"י מין כסא לפני המטה וכו יושב השוכב וראשו נטוי על המטה ובירו' דנדרי' (סוף פ"ז ד"מ ע"ג) פרק הנודר מן הירק גרם בהדיא שומט קלנטירין שלה ודיו. *[אחי"ה ובירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. הגי' קלמנטרין ואותיות ב' ומ' נוספות הנה ועיקר המלה קלינטרין וכפי' ר"ב] —

* קְלְבּוֹס עיי"ע קנבס.

קלבס (?) בריש מגילת איכה (פתיחתא סי' ה') מהו לא נפל עליה גורל (יחזק' כ"ד, ו') אמר הקב"ה בשעה שהפלתי קלבסים על אומות העולם להגלותם לא גלו ואתם למה גליתם כי דמה בתוכה היה (שם ז') — (א"ב פי' בל"י ציוני כמו קלווסין). *[אחי"ה ובאמת גי' הילק' יחזק' אי' קלווסים והוא צווי κέλευσις אבל הנכון כמו שהעיר כבר בוקסטארף שצ"ל קלרסים מל"י κλῆρος גורל ובנו"ג קלסים — וה' אייזלער פי' כמו לקס λόχος גורל] —

קְלִיבוֹסֶת (Hüftbein) בס"ג דפ' שואל אדם (שבת קנ"ב.) וינץ השקד (קהלת י"ב, ה') זו קליבוסת פי' קליבוסת בין[2] הפקקלות כמו תרבא דאקליבוסתא דגרסינן בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולין צ"ג.) אמר שמואל האי תרבא דאקליבוסתא אסור וזהו חלב שעל הכסלים. *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר"ח בשבת ש"ס ווילנא. ורש"י פי' עצם של הנק"א שהירך תקוע בו וכו' והוא בל"צ hanche בל' אנגלית haunches בלאי"ט anca וכן ראיתי בפי' רגמ"ה בחולין צ"ג (כ"י אנגייליקי' צד שמ"א) קליבוסתא הַנְיי"ש והוא הוא ל"צ והוא נקרא אצל הרופאים os ischii, os ilei עיי' מ"ש ה' הירטל דאס אראבישע אונד העברעישע אין דער אנאטאמיע 26 והלאה ועוד בספרו Onomatologia צד 153 והלאה] —

קְלְבֵּקֵר (= גלופקרין Decke zum Einhüllen) כפי' כ"ט בכלים (מ"ב) טלת אחת וקלבקרין אחד פי' שמיכה[3]. ס"א גלופקרין וכבר פי' בע' גלפקר[4]. *[אחי"ה ובתעני' י"א. אי' כר או כסת. ובמכילת' בשלח בסוף וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחד או קלוקרון] —

* קַלַבְּרְיָא (Calabria) ירו' שקלי' פ"ו ד"נ. בראשונה יצא עד קלבריאה ועיי' ב"ר ס"פ כ"ג הובא בע' ברבר (ח"ב קפ"ד:).

קלגס (לפע"ד מל"י האמצ' ול"ר καλίγα, caliga מין מנעל בעלי חיילות Soldatenschuhe) בפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב.) אל תראו מפני הגפת תריסין ושיפת[5] הקלגסין כמו המון החיילות — (א"ב פי' בל"י קול התרועה). *[אחי"ה כיון לל"י κλαγγή ובל"ר clangor אבל לפע"ד הוא הוא כמו שפירשתי בתחלת הע' ועיי' ג"כ ע' גלגס ולפע"ד עיקר הגי' ושיפת כגי' הערוך כלומ' שחיקת והגפת המנעלים של חיילות. ובספרי שופטי' ר' קצ"ב אי' שפעת עקלגסים ויש ששונין גלגסין] —

קלגרפון (= קליגרפון נ"ל מורכב מל"פ كال, كل כפוף ומל"פ ژرف עמוק והוא כלי תנור עיי' בפנים) בהסיף פי"ג בכלים (מ"ב) קליגרפון שניטלה כפה טמאה מפני שינה פי' כל שיש לו שני ראשים האחד משימין בו הלחם בתנור ורודין בו ושמו מסא בל' חכמים ובלעז פלא[6] והאחד גורפין בו הגחלים מן הפורני ושמו ריישולי"י[7]. *[אחי"ה פי' רבינו הועתק מפי' רה"ג ושם מבואר בטיית אסטים וצ"ל אסטים اسطام פי' כלי תנור לרדות הפת ולגרוף הגחלים ושם הגי' קלו גרפין ועיי' פי' הרמב"ם בע"א. ונ"ל שהמלה מורכבת הוא מל"פ כאמור] —

קלד (= קְלִידָא = אַקְלִידָא מל"י κλείς בל"ס קלידא מפתח והפעל קְלַד אפעל אקליד einschliessen, unsichtbar machen) בס"ג דפסחי' (קי"ט.) ובחלק בגמ' עדת קרח (סנה' ק"י.) וכולהו אקלידי וגופלי דגולדא. ס"א אקלידי דקופלי דגלדאי[8]. פי' קלידי מפתחות קופלי בלעז קנטרו[9] גילדא עור. בסוף חלק (סנה' קי"ג.) מסר ליה אקלידא דמטרא. בהגדה דפ' הנזקין (גיטי' נ"ו.) כל אקלידי מסר לשמעיה לבר מדציבי. בס"ג דפ' אמר ר"ע

---

[1]) בפי' המהרש"ם קרביטין. [2]) בפי' ר"ח מן. [3]) כ"ה נכון בדפ"א ובכ"י ק"ט ושם בט"ס שמינה ובדפ"ע סמיכה. [4]) עיי"ע כח"ב ש"ב ומ"ש ושם הובא פי' רה"ג. [5]) בנו"ג ושפעת וכ"ה באמ"ד. [6]) Schaufel pala. [7]) Scharre, Fege razzola. [8]) גי' קופלי אי' ג"כ בכ"י מ' בפסחי' ובכ"י א"פ ובעי' הראשון וכ"ה באה"ת בסנהדר' וברש"י בדפ"ש אבל בדפ"ר בערוך קולפי וכ"ה בכ"י ק"ט פעם אחת ובנו"ג בפסחי' קליפי ובסנהדר' קילפי. [9]) עיי"ע קפל ושם נסמן עיק' הגי' קטינצ"ו.

(שבת פ"ט:) אבל עצים דחזו לבבא[1]) דאקלידא. בפ' כל המנחות באות בגמ' ואם החמיצו (מנחו' נ"ז.) לא לעולם במקום אחד וחזו לבבא דאקלידא. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולי' צ"ג:) אמר רב כהנא אקלודי מיקלד בהו פי' מקום יש בירך שמתפתל ומתהפך פנימי על החיצון ובמקום דפרעי טבחי פי' מפתח בל"י קלידי.

* קלידיקום צ"ל קליריקוס עיי"ע איפיטיקוס ח"א, רי"א.

קלדהי (?) בב"ר פל"ח[2]) (פל"ז) אדמה וצבויים עד לשע (בראשי' י', י"ט) עד קלדהי וכן תרג' ירוש' — (א"ב פי' בל' הנכרים ארץ כשדים והם היו בקיאים בהבטת הכוכבים והם הוברי שמים הנקראים בדניאל כשדיא ובגמ' כלדאין ע"ש). *[אחי"ה והנכון שט"ס הוא וצ"ל קלרהי ע"ש] —

* קָלָה (מהשם קָלוֹן פי' ענין גיעול sich beschmutzen) מכו' כ"ג. קלה בין בראשונה בין בשניה! פוטרין אותו וכו' ע"ש כמה פעמים ומבואר לפי זה נקלה (דברי' כ"ה, ג') ע"י נתקלקל בריעי. בתוספת' מכות פ"ה (ד') אי' הפיעל קילה ועור עיי"ע קלון וע' קל.

* קָלוֹן (מל"מ ענין חרפה Schande) סנהד' נ"ה. מגיל' כ"ח. ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ג והושאל לזנות ולבית הזנות גיטי' נ"ז: מגילה כ"ה. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג ירו' הוריו' פ"ג דמ"ח: תוספת' סוטי רפ"ג במד"ר פי"א איכ"ר פ' על אלה ופ' בני ציון, ולנקבה קלונית עיי"ע קלן ד'.

* קָלוֹן (מפעל קלה שָׂרַף Verbrennung) במד"ר פי"א ואין קלון אלא שרפה כד"ת קלם (ירמי' כ"ט, כ"ב).

קִלְוָן (ל"י κελεύων מְצַוֶּה befehlend) בב"ר פ' ויצא הראשון (פס"ג) אנא קלוון דתאזון בני[3]). ובר"פ ה' יקוו המים היו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קלווסין[4]) של הקב"ה. בסוף מגילת איכה על צוארינו: אדריינוס שחיק עצמות אפיק קלווסין. ס"א קליפסין פי' ציווי בל' יון — (א"ב פי' קלוון בל"י מצוה אני). *[אחי"ה והוא בל"י κελεύων ἐγώ וכצ"ל בויק"ר פכ"ה קלוואן אנא ושם אי' קלוואנין אנא. וכ"ה בקהל"ר פ' וסבותי. והשם קְלֶוְסִים κέλευσις ציווי וכנ"ה בירו' נדרי' ספ"ט דמ"א ע"ג נפקת קלווסים מן מלכותא פסיקת' רבתי פ"י הוצאתי (קילוונים) [צ"ל קלווסים] עליו וכו' ונמצא קלווסים שלך קיימת. תנחום' הישן מקץ (הוצ' רש"ב צד צ"ו) (קלווסים) [צ"ל קלווסים] אחת אני מוציא עליכם וכו'. ויק"ר ספ"ז נומוס הוא וקילוסין הוא עיי"ע נמס ב'. והקבוץ קילְוָסִין תנחום' הישן וירא (צד מ"ז.) עשו קילווסין של בוראן ובאיכ"ר פ' היו צריה אי' קלוונין ובב"ר פס"ג אנא יהיב קילוון צ"ל קילווסין — ילק' יחזק' קלווסים עיי"ע קלבס] —

קלוון (?) [צ"ל חקלוון] פי' שדות (Felder בסוף פסיקת' דויהי בשלח פרעה (פסיקתי דר"כ צד צ"ג.) אעליה לחד קילוון ואותביה תחות חד אילן. ס"א לחד חקל. *[אחי"ה כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ה"ב ב"ר ובדפ' וויניצ' אבל בדפ"ר ובשאר דפ"ע בט"ס דקל נסו הגי' המועטת החזיק רמ"ל ונפל בטעות בפי' קלוון שחשב לתקנו נקלווס והאמת שצ"ל חקלוון כמו שהעיר לנכון החו' ר"ש באבער והוא תקן לנכון דקל שצ"ל חקל וכדאי' בכ"י ובדפו"ו כאמור] —

* קלוניפי (ט"ס וצ"ל קלי נינפי בל"י καλὴ νύμφη כלה נאה) פסיקת' רבתי רפמ"א מהו יפה נוף (תהלי' מ"ח, ג') קלוניפי ובשמ"ר ס"פ נ"ב לנכון קלי נינפי ובתנחום' הישן כי תשא סי' ט' קלונינפי, עיי"ע נמפה.

קֶלַח (מל"ע قلخ hohles Rohr, Strunk, Stengel) בפ' כל שעה (פסחי' ל"ט.) יוצאין בהן ובקלח שלהן. בפ' י"א בפרה (מ"ט) מצות אזוב ג' קלחין ובהן ג' גבעולין פי' "כשיצאו ב' וג' קנים משורש אחד שמן קלחין"[5]). בגמ' דפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ':) שמואל הוה בדיק נפשיה בקלחא[6]) פי' היה משים קלח של כרוב בפיו ובולעו ומפשפש כל מעיו. בפ"ק בעירובי' בגמ' שיירה (ט"ז.) בשליפין בקנים ובקלחות[7]) פי' כמו קלח של כרוב קלחים של ירקות שנתעבו ונתקשו ונעשו יבשין. בפ' העור והרוטב (בגמ') [צ"ל בראש גמרא][8]) (חולי' קי"ט סע"א) בקלחא ומשום יד פי' הקנה שלהן כגון קלח של

---

[1]) בנו"ג לככא. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ולא ל"ה כבדפי' אחרונים. [3]) בנו"ג דיתזון בי בני. [4]) בנו"ג קלוסין וכ"ה בכ"י ק"ט. [5]) הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 30 ושם הסיום: וכן אנו מפרשין תבא בכלח (איוב ה' כ"ו) שתניח בנים ובנות וכו' וק' פתרון אחד הוא ע"כ. [6]) בנו"ג בקלותא. [7]) בנו"ג בקולחות. [8]) וכדאי' בדפ"ר ובכ"י ק"ט.

כרוב ומשום יד של כלים שרוצה להשתמש בקלחין הללו. בפ' טרף בקלפי בגמ' קשר לשון של זהורית (יומי מ"א:) ובס"ג דפ' הכונס צאן לדיר (ב"ק ס"א.) כאן בקולחת כאן בנכפפת ס"א קולטת ס"א קודחת וכבר פי' בע' קדח [1]). בס"ג דפ' ראשית הגז (חולי' קל"ח.) אמר רב חסדא ר' יהודה היא דתנן כפ"ג בפיאה (מ"ה) המוכר קלחי אילן בתוך שדהו נותן פאה מכל אחד ואחד א"ר יהודה וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה בכתובו' קי"א: קלח של כרוב וכו' ירו' פיאה פ"ז ד"כ: קלח אחד של חרדל והקבוץ פיאה פ"ג מ"ב קלחים לחים וכן בל"נ מנחו' ס"ו. בקנים ובקילחות וכו' והוא בל"ע פי' קנים הנקובים] —

קָלַח (בלא"ר פי' כמו זהל (fliessen, strömen

בפ"ב בטהרות (מ"א) ספק מן הקדירה נתזו וספק שהקלח נגע בידה פי' כמו מים מקלחין. בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' השוחט בהמה חיה (חולי' ל"ו.) תנא דבי ר' ישמעאל ודם חללים ישתה (במדי' כ"ג, כ"ד) פרט לדם קילוח שאינו מכשיר את הזרעים פי' אם דם הנהרג חשוב כמשקה להכשיר את הזרעים כדכתי' (ויק' י"א, ל"ח) וכי יותן מים על זרע אלא בעת שנעשה חלל בעת יציאת נשמה כדכתי' ודם חללים ישתה אבל המקלח במרזב ועוד נשמתו בו אינו מכשיר. *[אחי"ה והוא כפירש"י ועיי' תוספ' שם. וכנ"ה קילוח בע"ז ע"ב: ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. ירו' ב"ב ספ"ג די"ד: ירו' סוכ' ספ"ב דנ"ג. ירו' מעשרו' ספ"א דמ"ט: ירו' שבת פ"ג ד"ו: ותרג' זרם (איוב כ"ד, ח') קלוחא והוא הוא קלח בטהרו' הנ"ל ובתוספת' טבול יום רפ"ב והפעל עדיות פ"ו מ"ד זוחלין שקלחן בעלה אגוז, ע"ז י"ב. המקלחין מים לכרכים, תוספת' מקואות רפ"ב צינור המקלה למקוה והושאל לקבוץ ההמון תוספ' שבת רפי"ב (י"ג) אם היו מקלחין פטור וכ"ה בירו' שבת רפי"ד די"ד: שבת ק"ו. אם היו מקלחות ובאות — תוספ' שקלי' פ"ג מקלחין צ"ל מקבלין, תוספת' שבת ספ"ט (י') לא תקל אשה מדדיה ותהלוב לתוך כום וכו' צ"ל לא תקלח כן העירני לנכון מורי חמי מוה"ר אריה לוי דבית אל חיים המכונה ד"ר בעטטעלהיים רב ואב"ד בבאלטימארע] *) —

קָלַחַת (מל"מ (Kessel בר"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב ע"ד.) כל ל' יום מהפך להו גהינם כבשר בקלחת.

קָלַט (מל"א פי' כמו אסף אחז סגר einziehen, ein- aufnehmen, schliessen ועי' ל"ע قلص)

בריש ר"ה בגמ' ולנטיעה (י':) דתנן כפ' ב' בשביעית (מ"ו) אין נוטעין ואין מבריכין וכו' עד ר' יהודה אומ' כל הרכבה שאינה קולטת לג' ימים שוב אינה קולטת וכו' פי' לדברי האומ' ל' צריך ל' ול' ל' לקליטה ול' לעלות לו שנה וכן לדברי האומ' ג' ג' לקליטה ול' לעלות לו שנה וכן לדברי האומ' ט"ו [2]). בפ' כל כתבי בגמ' מצילין (שבת קי"ז:) ובלבד שלא יביא כלי אחר ויקלוט. בפ' חזורק גט בגמ' הוא מלמעלה (גיטי' ע"ט.) כמאן כר' דאמר קלוטה כמו שהונחה דמיא. בר"ג דשבת (ד'.) ובר"ג דפ' הזורק מרשות היחיד (גיטי' צ"ז.) ת"ר מרה"ר לרה"ר ורשות היחיד לאמצע ר' מחייב וחכמים פוטרין פי' קלוטה כמו שהונחה [3]) תפושה באויר אעפ"י שלא הונחה כמו שהונחה דמיא. בפ' המוצא תפילין (עירו' צ"ט:) קולט אדם מן המזחילה, פי' שחוטף בידו ושותה אבל נוטל מן המזחילה כשהוא מצרף ידו למזחילה אסור. בס"ג דפ' לולב וערבה (סוכ' מ"ט:) ובמעילה בפ' ולד חטאת (י"א:) אפי' תימא ר' אלעזר ב"ר צדוק דאיקלט איכ' דאמרי לימא מתני' ר"א ב"ר צדוק ודאיקלט וכו' [4]). בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחי' נ"ב.) לר' יהודה גבא [5]) דחמרא קלטינהו. פי' לפי' שהולכין למקום שכלו ע"ג החמור קלטן גבו של חמור להייבן ביעור והוא החזירן למקומן ועדיין לא כלו שם. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' פסחי' רפ"ג דכ"ט ע"ד דיקלוט צבעא. כריתו' ה'. קולט את הריח, שבת י"ז: כדי שיקלוט את העין, כתובו' קי"א, קולטתו מחיים . . קולטתו לאחר מיתה. אבות פ"ה מט"ו קולטת את השמרים . . קולטת את הסלת. סנהד' ק"ח: כל שהתיבה קולטתו וכו' תוספת' פ"א דמעשרות, תוספת' שבת פ"ג (ד') שם פ"י (י"א). ועוד מענין אסיפת זרע להתעבר ב"ר פמ"א מה

---

[1]) בקצת דפ"ע בט"ס בקורחת וכבר פי' בע' קרח וצ"ל קדח עיי"ע קדח ד': *) עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי כי בשובו מנסיעתו מאייראפא נתבקש בישיבה של מעלה ונפטר בספינה „מינכען" ביום ה' אלול תר"ן וגופו הטבע במצלות ים ותשב רוחו ויחי. [2]) ז"ל ר"ח בר"ה י': לדברי האומרים שלשים לקליטה כלומ' שישרש הנטע צריך אחר שישריש שלשים יום אחרים לעלות לו שנה וכו' עש"ה. [3]) כ"ה לנכון בד"פ וויניצי' אבל בשדפ"ע וכ"י נשמט מן שהונחה ראשון עד שהוגהה שני בטעות. [4]) במעילי' דאי קלט וצ"ל כגי' הערוך וכדאיי בסוכ' והערוך העתיק כלשון הש"ס במעיל' ובע"א הוא בסוכ' ע"ש ור"ס לשם. [5]) בגו"ג א ט ו גבא ולי' ג"כ בכ"י ש"ס וברש"י.

הפרדה אינה קולטת זרע וכו', ויק"ר פי"ד אין האשה קולטת אלא אחר נדתה ובסמוך. ומה שענינו אסיפה באיזה מקום נבנה מהשם מקלט עיי' מכו' י"ב. י"ב: י"ט: כ'. ב"מ נ"ג: והשם המופשט קליטה מכו' י"ג. ר"ה י': ועוד בלא"ר קילטא ירו' יבמו' פ"ב ד"ד עיי"ע חבט ובירו' קידו' פ"ג דס"ד ע"ד ב"ר פ"ז קולטא] —

קָלוּט (מל"מ פי' ענין חבור והפכו סדוק ובפרט שפרסת רגל מחוברת כגון בגמל ein Thier (dessen Klaue zusammengewachsen ist כפ' מרובה בגמ' ר' שמעון (ב"ק ע"ח סע"א ורע"ב) טהורה מטמאה מי מיעברא דאיעבר מקלוט ל ר' [1]) שמעון. פי' שפרסתו כולה אחת ואינה סדוקה כמו החמור. בר"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ס"ח:) חד למקום חתך וחד לקלוט במעי פרה ואליבא דר' שמעון ואע"ג דאמר ר"ש קלוט במעי פרה אסור הני מילי היכא דיצא לאויר העולם אבל במעי אמו שרי. בר' בכורות בגמ' מהו באכילה (ו':) ת"ר רחל שילדה מן עז ועז שילדה מן רחל פטורה מן הבכורה ואם יש בו מקצת סימנין חייבת ר"ש אומר עד שיהא ראשו ורובו דומה לאמו איבעיא להו לאכילה מי בעי ר' שמעון ראשו ורובו אי לא וכו' עד ר"ש אומר גמל גמל שני פעמים וכו'. בר"ג דפ' מומין אלו (בכורו' מ"ג.) לקלוט וחטין דליתנהו באדם ובבהמה נמי לא פסלי. פי' „חטין דאדם לא הוו בגלוי כשל בהמה ולא* פסלי באדם דלא קלטו דלא בענן כאדם פרסות סדוקות" [2]). *[אחי"ה בכורו' מ'. מבואר הקלוט: שרגליו קלוטות כשל חמור וכשל סוס, ירו' סוט' פ"ט דכ"ג ע"ד היתה רגלה קלוטה כשל חמור וכו', בכורו' מ"ה. אצבעותיו מורכבות זעג"ז או קלוטות. ספרא אמור פרש' ז' פרק ז' פרסת רגלו דומה לשל סוס פרסת רגלו דומה לשל חמור. בכורו' ז'. קלוט במעי פרה. שבת ס"ז. זרעיך כקלוט וכו'] —

☞ קְלִיטִין (לדעת ר"ב מל"י κλιτύς Abschüs-sigkeit ולפע"ד מל"י κλύδων, κλυ- δώνιον (Brandung, Gestade מד' ב"ר פ' יקוו המים (פ"ה) הבאת עד נבכי ים (איוב ל"ח, ט"ז) עד קליטין דימא פי' בל"י מים רבים נגרים למקום מדרון. *[אחי"ה ולפע"ד מל"י הרשומ' פי' מסגרי ים מקום אשר ישטפו שמה המים הרבים במהומה ומבוכה וכפי' רש"י לאיוב ע"ש. וכנ"ה קליטי של ים בירו' ב"מ ספ"ה ד"י ע"ג ע"ש] —

* קולוטוֹם (מל"י κηλήτης (Beinbrüchiger תוספת' בכורו' רפ"ה מרוח אשך . . זה הקולוטום שנכנסה רוח באשכיו פי' מי שיש לו שבר ברגליו ובנו"ג הקליטים וגי' כ"י קולוטום ועיקר הגי' הקליטים עיי"ע שחף.

* קלטיקה ירו' מגיל' רפ"ג דע"ג ע"ד ט"ס וצ"ל לקטיקה עיי"ע גלוגדיקא ח"ב רצ"א וש"נ השנויים.

☞ קְלֵיטוֹר (לדעת ר"ב מל"י κλητήρ, Herold, κλητῶρ) מד' ויק"ר פ' והבאתם את עומר (פכ"ח) מאן דעביד קומס קלטור פי' בל"י שליח בית דין עיי"ע קומים.

* קלי, קלה ענין שרפה עיי"ע קל ג'. ושם קלאים, קלאין ובש"ס קליות.

* קַלִי פי' מעט עיי"ע קל ב' ומ"ש.

קַלְיָא (מל"ע قلى Laugensalz) בר"ג דפ' בכל מערבין (עירו' כ"ח סע"ב) מערבין בקליא פי' „קליא הוא עשב שורפין אותו ונותנין אותו בבורית ורוחצין ידיהן כמו (ירמי' כ"ט, כ"ב) קלם מלך בבל ואלו הירקות ירקות שדה הנאכלין הן ולפיכך אמרו מערבין בהן וכמה מלא היד" [3]) — (א"ב כן נקרא בל' ישמעאל עיי"ע נתר). *[אחי"ה ועשב זה נקרא על שם מלה ערבית הנ"ל וכ"ה כל"ם עיי' פפלנ"צ לה' לעף צד 43] —

קליא (= קיליא, קוּלְיָא מל"ס קוּלָן חלב חטים Das Fette vom Getreide) פנג ודבש (יחזק' כ"ז, י"ז) תרג' קיליא ודבש — (א"ב כמו קירא ופי' שעוה). *[אחי"ה ויותר נכון פי' הנ"ל מל"ס וכדעת ה' לעווי וגי' דפו"ו קילויא וגי' אחרת קוליא] —

קליאם (= קוּלְיָאם מל"י κολοιός Dohle) בילמדנו סוף כי תשא (תנחומ' כי תשא סי' ל"ב) היה משה מהלך ברקיע כקוליאם הזה עד שעלה אצל הקב"ה — (א"ב פי' בל"י מין עוף צועק ומצפצף י"א שהוא סוס עגור וי"א שהוא מין אחר).

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע דר' ובנו"ג כרי. [2]) נעתק מפי' רגמ"ה בכורו' בקובץ כ"י אנגיולי' דף ק"ו: ושם אי' ולא קלוט וכ"ה בכ"י קאהוט. [3]) הועתק מפי' ר"ח לעירו' (בש"ס ווילנ'.).

קְלָיְנוֹן[1] (מל"י ורו' κέλλα, cella ובל"ע كلّة חדר ולי' קלילה κελλίον עיי"ע קל) בפסיקת' דויהי ביום כלות משה (פסיקת' דר"כ צד ז' :) הוא דמלכא שרא טימיקון[2] דומות לקוליינין פי' טינדי"י[3]. אל הקובה (במדב' כ"ה, ח') תר"י (א') לגו קלא. *[אחי"ה וכנ"ה בבמד"ר פי"ב מהו צב (במד' ז', ב'. ג') דומות לקליינין ובפסיקת' דר"כ אי' לקילקילין ואולי הוא מל"ר cancelli עיי"ע קנקל ב'. ועוד עיי"ע קל האחרון] —

קוֹלְיָס (מל"י κολίας eine Art Thunfisch) האספנין (מכשירין פ"ו מ"ה. תוספ' ביצה רפ"ב) כבר פי' בע' אספנין — (א"ב פי' בל"י מין דג אשר נמלח ונכבש בציר). *[אחי"ה עיי"ע אספנין ומ"ש וכנ"ה בתוספת' חולין ספ"ג בכ"י אירפורט הקוליים ובנו"ג בט"ס הקוללום] —

קולים באבני בית קולים (ע"ז נ"א) כבר פי' בע' מרקולים. *[אחי"ה ועיי"ע אבני בית קולים ומ"ש] —

קלית (קולית נ"ל מל"י κοῖλος חלול והוא העצם של ירך החלול וסתום מב' צדדין Schen-kelknochen) כפ' העור והרוטב (חולי' קכ"ד:) קולית המת וקולית המוקדשין הנוגע בהן בין נקובין בין סתומין טמא קולית הנבלה וקולית השרץ הנוגע בהן סתומין טהור. בב"ר פרשת י'[4] וכל צבאם: ראה שם קולית אחת הוה מצנע לה והיא מתגלגלא. ובפרש' כ"ז[5] (לפנינו פכ"ו) הנפילים היו בארץ: [ז' שמות נקראו להם אימים וכו'] רפאים גבורים מוח קוליתו של אחד מהן י"ח אמה. בפ' כיצד צולין בגמ' (העצמות) [השובר] (פסחים פ"ד:) נמנין על מוח שבראיש ואין נמנין על שבקולית. פי' קולית העצם החלול וסתום משני צדדים והוא מלא מוח והוא עצם של ירך שיש בו מוח הרבה. *[אחי"ה ובפ' המיוחס לרש"י בב"ר פכ"ו אי' עצם הארכובה שקורין נדוכייל וברש"י פסחים פ"ה. ובחולי' קי"ט. אי' הלע"ז רדונדי"ל. ובעה"ק שנ"ב אי' עצם של ירך שקורין קלופבעיי"ן בלע"ז והוא (Klobbein, Klupbein). וכנ"ה בתוספת' פסחים ספ"ו תוספת' אהילות רפ"ד תוספת' עוקצי' רפ"ב ירו' פסחי' פ"ז דל"ה. ועוד נ"ל קולית מל"י κωλέα עצם של ירך Hüftknochen] —

* קולל עיי"ע קלר ד'.

* קְלַם (מל"ע قلم חתך abschneiden) ירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד לקה באצבעיה ויהב עליה אספלנית חמתה מתחלחלה וקלמה פי' חתכו.

* קלמא עיי"ע קלמין.

קוֹלְמוֹס (מל"י ורומי κάλαμος, calamus קנה ועט סופרים Rohr, Schreibrohr) בריש שבת (י"א.) לא יצא הלבלר בקולמסו[6] בס"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ז.) אוי לי מקולמוסן. פי' „שהיו חוקקין חקקי און"[7]. בפ' השוחט בגמ' שנים אוחזין בסכין ושוחטין (חולי' ל' :) שחיטה העשויה כקולמוס. פי' כגון ששחט במקום אחד ושפייה לסכין ואתא לצואר דהוה ליה כקולמוס. פ"א שחט הושט למטה ועקם הסכין שבידו וחתך העור ועלה ושחט כקנה שהוא כקולמוס הסופר[8]. בס"ג דפסחים (קי"ח :) גער באומה[9] שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד. פי' שלעולם אינה כותבת טוב אלא רע. פ"א בקולמוס אחד כמו שכותבין כך עושין שאין יכולין לעשות עמהן שום פשרה[10]. עט שקר סופרים (ירמיה ח', ח') תרג' קלמוס דשקר למזייפא. בפסיקתא דויהי בשלח פרעה (פסיקתא דר"כ צד פ"ז.) שהיו נותנין כ ד ו ר י ו ת[11]. של אש תחת שיחיהן וקולמיות[12] של קנה תחת צפרניהן — (א"ב פי' בל"י ורומיי עט סופר וגם שם כללי הוא לכל קנה). *[אחי"ה וכנ"ה בתענית כ'. יבמו' ע"ה: ירו' יבמות פ"ח ד"ט: תוספתא שבת פ"ה (ט'), שם פ"ט (י') ב"ר פס"ג תנחומא וילק' סוף כי תשא. תרג' לשופטים ה', י"ד; לאיוב י"ט, כ"ד; לתהלי' מ"ה, ב'. והקבוץ ירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג קולמסין, ב"ר פנ"ח קולמסין — תוספת' כלים ב"ב ספ"ז הקולמוסים ? — ובענין קולמיות של קנה שהיו נותנין תחת צפרני הנהרגים עיי' מ"ש המפרש

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך וכ"ה באמצע הערך בדפוסים. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע טימקון. [3]) לאי"ט tendi אוהלות. [4]) וכ"ה בקהל"ר פ' ויתרון ובמד"ר פט"ו. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע כ"ו. [6]) בירו' שבת ס"ו ד"ח: בקולמוס שבאזנו. [7]) נעתק מפי' ר"ח לפסחים. [8]) וכ"ה בפי' הרגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דף רצ"ח:) וז"ל שחיטה העשויה כקולמוס שחותך הסופר באלכסון וכו' וכ"ה בפירש"י ע"ש. [9]) בנו"ג בחיה ובכ"י ובדפי הישני' אומה הרשעה. [10]) וכפי' ראשון אי' ברש"י ורשב"ם. [11]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וק"ט (ושם בט"ס קדוריות) וכ"ה בדפ"ר אבל בדפו"ו כרודיות ובשרפ"ע בדודיות וצ"ל כדוריות (עיי"ע בדד א' ומ"ש) וכ"ה בשהש"ר פ' השבעתי אתכם ועיי' מ"ש ר"ש באבער בפסיקתא שם אות קל"ג ועוד עיי"ע כדוד ומ"ש בח"ד קצ"ו. [12]) ובנו"ג בפסיק' וקרומיות וכ"ה בילק' תהלי' ר' תרס"ז עיי"ע קרם ג'.

באוצ"מ דוקאנגע שרש ὄνυχες ועוד עיי' עט"ש לפערלעס 88] —

קלמזמס (לפי' ר"ב הורכב מן καλαμίς ומן מזיא (Werkzeuge zum Haarputz תרג' והקשורים (ישעי' ג', כ') קלמזמסיא הפארים הצעדות והקשורים — (א"ב פי' קלמים בל"י תכשיט השער ופי' מזיא בל' גמרא שער). *[אחי"ה בעה"ק ובדפו"ו הגי' בראש ובאמצע הע' קולמומס וכן בכ"י ו"ו א' קולמומסיא וברד"ק קול משמשאי וצריך לו' בתיבה אחת, ובדפ"ר ובשאר כ"י ערוך קלמזמסיא. ועוד עיי"ע קשר א' וגי' רה"ג שם] —

* קְלוּמִית (= קרומית (Halm ירוש' שבת ספ"ח די"א ע"ג קלומית של קנה פסיקתא דר"כ צד פ"ז. קולמיות של קנה עיי"ע קולמוס וע' קרם ג'.

* קַלְמִין (מל"י καλάμιον ובל"ע قلم (Rohr ב"ר ר"פ א' מילנין וקלמין עיי"ע מל י"ג וע' מלין ומ"ש. וגי' הילק' קלמרין עיי"ע.

קַלְמִין (מל"י κάλλιμος חשוב ונכבד der Edle, (Vornehme עד שלא הגיע למדינה היה מהלך כפגן משהגיע למדינה היה מהלך כקלמין (ב"ר רפ"ג) פי' אדם חשוב וכבר פי' בע' פגן — (א"ב פי' בל"י אדם חשוב ומכובד) *[אחי"ה בנו"ג כקאלמין ובויק"ר פכ"ו בקאלמין וצריך לו' כקאלמין] —

☞ קַלְמִין (מל"ס קלמא בל"ע قمل Läuse, (stechende Mücken פי' בל"מ כנים) תרג' להוציא את הכנים (שמות ח', י"ד) לאנפקא ית קלמין, ותהי הכנים (שם) והות קלמתא ובלשון גמרא כלמין. *[אחי"ה עיי"ע כלמי ח"ד צד רל"ח וע' הדר ג' וע' סרק ב' ובכ"י תרג' ג"כ גי' כלמתא. ותרג' כנים (תהלים ק"ה, ל"א) קלמתא והקבוץ קלמין תר"י שמות הנ"ל] —

קלמר (= קַלְמָרִין מל"י καλαμάριον Rohrbehältniss, Pennal) בכל כלי עץ פ"ב בכלים (מ"ז) קלמרין המתאמת[1] פי' לשון לעז הוא קלמר"י[2] ובלשון ישמעאל מ ח ב ר א והיא של זכוכית ופיה שוקע לתוכה ואם תטה לצד אחד לא ישפך הדיו (ואחד פה) [צ"ל ופה אחד][3] יש לה שמשים בו הדיו ואחד נקב מצדה ומניין שכן דאמרו בסוף מקוואות (פי"א מ"א) צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שיטנה על צדה קלמרין אינה טהורה עד שיקבנה מצדה קלמרין של יוסף הכהן היתה נקובה ועושין לה תיק של עץ ומניחין הקסת בתוכו ואותו התיק נקרא קלמרי המתאמת. — בריש ב"ר מילנין קלמין וקונדילין ככר פי' בע' מל (י"ג) — (א"ב פי' בל"י ורו' בית הקולמוסים וקני הכתיבה). *[אחי"ה ובלשון ישמעאל محبرة והוא מחברה של ערוך וכ"ה בפי' רה"ג לכלים שם ובפי' ר"ח לשבת פ'. לד"ה אות אחת בקולמוס ואות אחת בקלמרין. וכנ"ה בירוש' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג הנייר והקולמוס דבר של כבוד הוא קלמרין צריכה. ורש"י בשבת שם פי' קלמרין קסת הסופר והרמב"ם פי' קסת הסופר אשר בו ישים הקולמוסים]. —

קלן (קוֹלָא מל"י κόλλα פי' דבק של סופרים (Buchbinderleim בפ' אלו עוברין בפסחים (מ"ב.) וקולן של סופרים פי' מים וקמח מעורבין ומדבקין בו הסופרים ניירותיהן וכן שמה בלעז קולא ואם אין בו אלא מי פירות קיי"ל מי פירות אין מחמיצין. ירושלמי (רפ"ג דכ"ט ע"ד) א"ר מני וכולהו ע"י מויי[4]) — (א"ב פי' בל"י ורו' מין דבק יש נעשה מקמח ומים ויש נעשה מעור בהמות או דגים). *[אחי"ה והוא מל"י הנ"ל ועיקר המלה קולה וכגי' יש מי ששונה הנזכרת בפי' ר"ח ונו"ן היא שמושית ועיי"ע זומין וגי' זומה שהובא בע' הנ"ל. והוא בלאי"ט colla כמו שכתב רבינו וכתב בעל עיקרי התלמוד כ"י בע' קלן בלעז קול"א אבל בארצי קורין לזה גלוד"ו [וצ"ל גלודן = gluten] ומה שמוציאין כשמבשלין חתיכות עור שהוא שחור ועשוי כחרובין קורין קולא ע"כ ועיי' ג"כ קולן של רצענין פסחים מ"ב: ירו' פסחים הנ"ל קולן של סופרים באלכסנדריאה עבדין אמבטיות של בצק עיי"ע אמבטיות ומ"ש בח"א קי"ג.] —

קלן (= קְלָנִין = קלאנין נ"ל מלש' יוני' אמצעי' κολόνα והוא מל"ר columna עמוד והמון יוצא

---

[1]) וכ"ה בפי' רה"ג ובנו"ג המותאמות. [2]) בל"ר calamarius בלאי"ט calamajo. [3]) וכ"ה נכון בכ"י עיקרי התלמוד לר' אברהם זכות אשר ת"י עיי' מבוא לח"א צד XLII. [4]) הועתק מפי' ר"ח לפסחים ושם אי' עוד קולן יש מי ששונה קולה והדבר אחד והוא לו ש י שמדבקין בו הסופרים ניירותיהם וכו' ובש"ס ווילנא אי' בט"ס והוא אל נשי וצ"ל והוא לושי בל"ע لزاق.

כעמוד (Säule, Colonne, Haufen בילמדנו בואתה תצוה (תנחו׳ תצוה סי׳ י״א) מהו וירם תולעים (שמות ט״ז, כ׳) היתה קלנין של תולעים יוצאין מתוך אהליהם של דתן ואבירם ונכנסין לתוך אהליהן של ישראל הוי אומר וכסילים מרים קלון (משלי ג׳, ל״ה) — (א״ב פי׳ המון הבא בבהלה ובחפזון). *[אחי״ה ואשר נ״ל המון הבא בקו ישר כעמוד ודרש ו י ר ם ו מ ר י ם קלון כי הקלנין או כגי׳ התנחו׳ קלאנין כעמודים העומדים ברום כן עומדים בהמון התולעים ודרש קלון כמו קלנין ובילקוט משלי ר׳ תתקל״ד לי׳ המלה — ובתנחומא הישן בהוצאת הר״ש באבער ה״א, 100 הגי׳ קלאנון וג״ב חיל והיא הוספת המעתיק היא ובאה מגליון בנימה לבאר המלה הזרה ואין ענינה צפרדע כדעת הרש״ב שם אות מ״ד עיי״ע הבא אח״ז] —

קלן (= קלאנין פי׳ מל״פ كلا צפרדע (Frosch בילמדנו (בסוף וארא) [צ״ל בראש בא] (תנחו׳ בא סי׳ ד׳) לא חזרו הביא עליהן קלנין אלו הצפרדעים ככר פי׳ בע׳ קל בריש זה הפרק. *[אחי״ה והוא בע׳ קל ה׳ וש״נ פסיקתא דויהי בחצי הלילה (ס״ו:) הביא עליהן קולנין צפרדעים ובנו״ג כגון הצפרדעים ולענ״ד צפרדעים בא מגליון להורות על קולנין שהוא מל״פ קלא ובקבוץ קלאנין צפרדעים והמפרשים ד״מ עץ יוסף חשבו שהוא בעלי קול. ובתנחומא אי׳ לנכון באל״ף קלאנים, ובשאילתות ס״פ צו סי׳ פ׳ הגי׳ קולנים ובפסיק׳ רבתי פי״ז קלנין צפרדעים] —

קלן (= קָלוֹן מל״מ פי׳ חרפה ונרדף לשם ערוה (Schande, Schandthat בס״ג דפ׳ היה קורא את המגלה עומד (כ״ה.) תני רב יוסף בקלון אביו ובקלון אמו כבר פי׳ בע׳ כן [1]). ׳בר״ג דפ׳ המדיר (כתובות ע״ב.) אמר רב יהודה אמר שמואל דברים של קלון, פי׳ דבר ערוה. וחשופי שת ערות מצרים (ישעיה כ׳, ד׳) תרג׳ וגלן עריה קלן מצראי. בילמדנו (ואל שדי) [צ״ל סמוך לואל שדי] אמרו זה לזה נלך אצל הקולנית שמא שם נמכר [2]). במגילת איכה סלה (לפנינו בפ׳ על אלה) ובהגדה דפ׳ הנזקין (גיטין נ״ז:) אספסיינוס שחיק עצמות מלא שלש ספינות מגדולי ישראל אנשים ונשים להעמידן בקלון וכו׳ וכבר כתבנו מזה בקל בראש זה הפרק *[אחי״ה והוא בע׳ קל ד׳. ע״ש ושם חשב רבינו שהוא מענין קלקול. ומה שענינו קלון היינו חרפה וזנות ובית זנות כבר הבאתי מראה מקומות בע׳ קלון ע״ש. והשם המופשט קלונית פי׳ בית הזונות וכצ״ל במקום קולנית בערוך וכ״ה בתנחומא הישן בפ׳ נשא סי׳ ד׳ ומוציא אני מר ממות לא קולנית וכו׳. ותרג׳ נבלה (דברים כ״ב, כ״א) ותרג׳ חסד (ויק׳ כ׳, י״ז) קלנא ועיי׳ עוד תרג׳ שופטים י״ט, כ״ד. כ״ה וכן תרג׳ ערוה עיי׳ תרג׳ ויק׳ כ׳, י״ח; להושע ב׳, י״א] —

קלון (= קִילוֹן מל״י κήλων (Pumpe בריש משקין (מ״ק ב׳.) אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון בארץ ישראל. בפ״ח במקואות (מ״א) אפילו נתמלאו בקילון. בהשוחה פ״ד במכשירין (מ״ט ותוספתא מכשירין פ״ב) הממלא בקילון עד ג׳ ימים טמאין. פי׳ „כשהמים מקובצים במקום אחד ומבקשין להביא אותן אל שדה אחר עושין לו דרך שיבואו בו המים ושם אותו הדרך שנמשכין בו המים נקרא קילון" [3]). פ״א מי קילון גומא עמוקה שיש בה מים ואינה מלאה וטרחא למדלא מינה מי גשמים אתו לידי מי קילון כלומר כי מדלו מינה נחסרת וממילא נעשית מי קילון וטריחא מילתא [4]) — (א״ב פי׳ בל״י עץ ארוך שואבים בו מים מן בורות עמוקים). *[אחי״ה כפי פי׳ ראשון המלה היא ל״י הרשומה וכפי פי׳ שני נ״ל שהיא ל״י κοιλάς גומא עמוקה ופי׳ ר״ח למ״ק קילון כמו ביב מושך מים ע״כ וא״כ היא מל׳ יוני׳ αὐλών Hohlweg, Canal וכן העתיקו ע׳ זקנים עמק דה״י א׳ י׳, ז׳; י״ב, ט״ו; כ״ז, כ״ט; ירמיה מ״ח, ח׳. וכן פחת (ש״ב י״ז, ט׳) ואולי לפי׳ ראשון עולה יפה זו המלה יונית וק׳ נשמטת בראש כמו אטליז וכדומה] —

קלין (פי׳ מל״י הרשומה בע׳ קלא (Halseisen ופחים טמנו לרגלי (ירמיה י״ח, כ״ב) תרג׳ קולין צלו לפרסת ריגלי. נביא פח יקוש על כל דרכיו (הושע ט׳, ח׳) תרג׳ לנביאיהון קולין צלן — (א״ב הביאו בעל הערוך בע׳ קלא) [5]).

* קילוני (פי׳ בעל קול (Schreier במד״ר פ״ד קראו לו קילוני לו ולבניו ע״ש והוא תואר כמו קולני עיי״ע קל ועוד עיי״ע קלן = קלון הציון מהתנחו׳ הישן.

---

[1]) ח״ה, רנ״ד אות 8 ובנו״ג בט״ם בן. [2]) בתנחומא מקץ סי׳ ח׳ אי׳ בקובה של זונות. [3]) הועתק מפי׳ רה״ג למקואות בסד״ט צד 34. [4]) ועיי׳ המיוחס לרש״י במ״ק ד׳. [5]) ועוד עיי״ע קל א׳ ומ״ש בהערה בשם תשו׳ הגאונים.

* קְלָנְבוֹ (שם מקום) עיי׳ סנהד׳ ס״ג: יומא כ״א. זבחים צ״ו. ועיין מ״ש בע׳ בת ח״ב, רי״ד.

קְלָנְדַּס (מל״ר ויוני καλένδαε calendae, erster Tag des Monats, Jahresanfang) בריש ע״ז (ח׳.) ואלו אידיהן של גויים קלנדס וסטרנליא. גמר׳ (שם) מפרש מאי טעמא, ירושלמי (פ״א דל״ט רע״ג) כיון דחזא איממא [אריך] אמר קלנדס קלון ד יאו[1] — (א״ב משנת ריש ע״ז ואילו אידיהן קלנדא וסטורנלי׳ פי׳ בל״ר שם כללי לראש חדש ובפרט היו אומרים כן לראש שנתם אז היו שולחים מנות איש לרעהו וראשית שנתם הוא כמו שבעת יום אחר תקופת החורף בזמן שהימים מתחילים להתארך וכן בהדיא בירושלמי (הנ״ל) כיון דחמא איממא ארך אמר קלנדס קלון דיאס פי׳ קלון בל״י טוב פי׳ דיאס בל״ר יום). *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ ר״ה לע״ז וז״ל פי׳ קלנדס בל׳ יון טוב יום כלומר קלון דיאס ע״כ והוא καλὸν dies וגי׳ קלנדס אי׳ ג״כ בירו׳ אבל בבבלי אי׳ קלנדא וכ״ה בתוספת׳ ע״ז אבל בכ״י תוספת׳ קלנדס וכ״ה בירו׳ ע״ז שם קלנדס יינוברים, קלנדס לפני תקופה ח׳ ימים וכו׳ ועיי״ע ינוברים ומ״ש בח״ד, קמ״א. ודע כי ע׳ קלנדס כדאי׳ בדפ״ר ופיז׳ ובדפו״ו וכל כ״י ערוך נשמט מדפ׳ אמש׳ ולכן ר״ב הביאו בהוספותיו] —

☞ קלינטרין עיי״ע קליבנטירין.

קְלָנְיָא (מל״ר colonia Pflanzstadt, Ansiedelung) בפ׳ לולב וערבה (סוכה מ״ה. במשנה) מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא. גמר׳ (שם) תניא מקום קלניא[2] היה ותנא דידן מ״ט קרי ליה מוצא דמפיק מאכרגא דמלכא[3]. הורודוס קלניא מתעבד כבר פי׳ בע׳ זיין[4]. כר״נ דע״ז (י׳.) בעינא דתתעביד טבריא קלניא פי׳ שלא יתנו הדרים שם מס[5]. (א״ב מד׳ דב״ר פ׳ האזינו (פ״י) לאסטרטגין ששמש בשתי מדינות פורוס וקולוניא פי׳ שם כללי לערים בנויות מאנשי רומי ויושביה נחשבים כמושבי רומי ונקיים ממס אבל פורוס היא עיר כמו קולוניא אשר בה היו ירידים קבועים. *[אחי״ה אבל עיי״ע פרס י׳ ומ״ש ובנו״ג במדרש פרס וקלאונה. ומלת פרס הוראתה מס וקלאונה = קלוניא עיר פטורה ממס] —

* קוֹלַנִית (תואר נקבה פי׳ משמיע קולה ביותר) תנחומ׳ הישן הובא בע׳ קלן = קלון (ושם תמצא פ״א.) כתובות פ״ז מ״ו הקולנית תוספת׳ פ״ז איזו היא קולנית המדברת בתוך ביתה ושכיניה שומעין קולה עיי״ע קל ה׳.

קַלְנִיתָא (נ״ל מל״פ قالنجه Amsel) בפ׳ לא יחפור בגמ׳ מי רגלים (ב״ב כ׳.) שחיט ליה בטמא זבין ליה לגוי בקלניתא. בס״ג דפ׳ גיד הנשה (חולי׳ ק״ב:) ומי איכא מידי דבכולה לית בה כזית בשר ובחד איבר אית בה משהו כשר גידים ועצמות אמר רב שרביא בקלניתא. פי׳ עוף שכולו עצמות ואין בו אלא בשר מועט. *[אחי״ה ורגמ״ה כ״י לב״ב פי׳ קלניתא עוף הוא שכחש ביותר וכן פירש״י בשני מקומות ויען כן הרב לעווינזאהן פירשו מל״י κηλόν אבל טעם המלה אינו כחש כדעתו והנכון שהוא ל״פ שם עוף הנקרא בל״א Amsel ועוף קטן הוא. ובעל עיקרי התלמוד כ״י פי׳ וכמו קלוי באיש נקרא קלניתא ע״כ ואין נכון הוא] —

☞ קַלָנִיתָא (מל״מ קלל glänzend) מסכת יומ׳ בס״פ אמר להם הממונה (יומ׳ ל״ח.) ר״א בן יעקב אמר נחשת קלניתא פירש״י מזוקקת ומין נחשת קלל. *[אחי״ה בכ״י ש״ס קלניתא ובנו״ג קלוניתא ובתוספת׳ יומ׳ רפ״ב נחשתן קלנתיא ופי׳ מל״מ הנ״ל פי׳ מצורף ומזוקק באש] —

* קלנליקין (?) תנחומ׳ הישן (הוצאת באבער צר ס״ב.) פ׳ חקת שני קלנליקין צ״ל קתוליקין.

קלם (= קוֹלְסָא תואר מן קוֹלָס פי׳ שומר או מוכר ירקות רכות Kohlverkäufer) דקולסא גברא (יבמו׳ קי״ח סע״ב כתובו׳ ע״ה.) כבר פי׳ בע׳ נפס (א׳). חלפות תרדין וקולסי כרוב כבר פי׳ בע׳ חלף (עיי״ע ח״ג, ת״ט) — (א״ב פי׳ בל״י ורוי גזע ועמוד בירקות אשר ממנו העלים נפרדים ומפני שיש לכרוב גזע וקלח גדול נאמר הכרוב קולס דקולסא גברא טלפחי לקדרה לא בעיא עיי״ע נפס). *[אחי״ה קולס פי׳ מל״ר ויוני καυλός caulis, קלח הכרוב Kohl-stengel וכדאי׳ בשבת פ״ח מ״ה ירו׳ ביצ׳ פ״ה דס״ג. קולסי אכרוב[5]. וכתב בעל עיקרי התלמוד כ״י קולסי

---

[1]) בכ״י ערוך הוין מכ״י ק״ט וכ״י ו״ו ובדפ״ר נמחקו בי תיבות אלו מן הצינזור מחסרון ידיעה כי בעלי הצענזור חשבו כי קלון היא ל״מ חרפה ומלת דיאו חשבוהו θεός. [2]) ירו׳ סוכה רפ״ד דנ״ד: הגי׳ קלונייא. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג אידי דמיפק מכרגא דמלכא קרי ליה מוצא. [4]) עיי״ע בח״ג רפ״ז ושם בהערה הבאתי פי׳ רגמ״ה קלניא בן חורין נעשה עכ״ל וכ״ה אמת כי כאן ענין קלניא מל״ר. ויוני אמצי׳ colonus, κολονός עבד המשעובד הפכו בן חורין עיי׳ אוצ״מ Du Cange Du Fresne ע׳ colonus ובפי׳ ר״ח לסוכה (בש״ס ווילנא) אי׳ הורדוס קלניא מתעבד פי׳ בן חורין נעשה צ״ל עבד בן חורין נעשה. [5]) וכ״ה בפי׳ ר״ח לע״ז. [6]) וכ״ה אכרוב בפי״מ להרמב״ם כ״י לערלי׳ פ״ג מ״ה ולעוקצי׳ פ״א מ״ד.

הכרוב הם מה שכורתים מוכרי הכרוב ומשליכין אותם והם בראשי הכרוב ע״כ ועיי׳ פי״מ להרמב״ם לעוקצי׳ הנ״ל ופי׳ ר״ח עיי׳ בע׳ נפס א׳ (ח״ה שס״ה.) וכל הפי׳ הועתק מתש׳ הגאוני׳ (כהוצי׳ ה׳ הרכבי סי׳ ל״ג צד 13 עש״ה] —

קָלַם (מל״ע قلص ענין ריקוד hüpfen, tanzen, stampfen) טיפוח ביד קילוס ברגל (מ״ק כ״ז:) עיי׳ בע׳ טפח. *[אחי״ה וכנ״ה בתוספת׳ מ״ק ספ״ב קילוס זה פישוט זרועות. ב״ר פפ״ד ויהי כאשר בא יוסף (בראשי׳ ל״ז, כ״ג) ר׳ אלעזר אמר בקילוס היה בא. והפעל מ״ק כ״ז: המקלם לא יקלם במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה[1]), ירו׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ד והוה מקלם קומי כלייא וכ״ה ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג ובבבלי כתובו׳ י״ז. אי׳ מרקד — ועיי״ע קלם ה׳ וקלם ו׳ ושייכים לזה הענין] —

קלם (?) [צ״ל בקולס] בס״ג דזבחי׳ (ק״ה.) ר׳ אלעזר[2]) הכי בעי לה כגון דנקטי לה בקולסי — (א״ב בבקולסי כתוב בנוסחאות עיי״ע בקלס). *[אחי״ה בח״ב, קנ״ט ע״ש ומ״ש] —

קָלוֹס (מל״י καλῶς יפה schön, vortrefflich) בגמ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״ח.) התורה אמרה לא תאכלו כל נבלה ואת אמרת יאכלו אמרו ליה קאלוס. פי׳ יפה וכן בל׳ יון, הנך יפה וכפ׳ האשה רבה בגמ׳ האשה (יבמו׳ צ״ב סע״ב) א״ל ר״ל לר״י אי לאו דקלסך גברא רבה הוה אמינא לך אנא מתניתין ר״ע היא[3]). *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ח בשבת הנ״ל קאלוס בל׳ יון טוב כלומ׳ הודה לדבריו ועיי׳ פירש״י. ועוד עיי״ע קלוניפו שהורכב מן קלי נינפי פי׳ כלה יפה — ועוד עיי״ע הבא אח״ז] —

קָלַס (מע׳ הקודם פי׳ קרא לפני אדם גדול קלוס והיינו משבחו ומפארו Bravo zurufen, besingen, rühmen וכן בל״ס וערבי׳ قلس) בתרג׳ ירו׳ ויִקראו לפניו אברך (בראשי׳ מ״א, מ״ג) מקלסין קומוי. *[אחי״ה וכן בתרג׳ אסתר ו׳, ט׳. י״א ויקרא וקלס קדמוי וכן תרג׳ ירו׳ ב׳ הרנינו (דברי׳ ל״ב, מ״ג) סלו (תהלי׳ ס״ח, ה׳) ועוד זולתו, וכן הרבה בדרז״ל ירו׳ מעש׳ שני ספ״א דנ״ג. וקלסיה, ירו׳ יבמו׳ פ״א ד״ב ע״ג וירו׳ סוט׳ ספ״ב די״ח: מקלם ליה, ירו׳ חגיגה רפ״ג דע״ח ע״ד וקלסון לאחרייא, ירו׳ סוט׳ פ״ה ד״כ: ירו׳ נדרים ספ״ט דמ״א ע״ג ומקלסו, ב״ב קע״ו. אעפ״י שקילס ר׳ ישמעאל את בן ננס הלכה כמותו ירו׳ ב״ב ספ״י די״ז ע״ד אעפ״י שקילס ר׳ ישמעאל את בן ננס על מדרשו קילסו אבל אינה כבן ננס. שמ״ר רפי״ז ויהיו מקלסין אותו . . ומצינו שהדשאים מקלסין להקב״ה, ושם פכ״ג מבקשין לקלס למלך וכו׳ מי יקלסך וכו׳ ע״ש ופ׳ כ״ה וריש שהש״ר הרבה פעמי׳. ויק״ר פ״ל ונקלס להקב״ה[4]). התפעל ירו׳ חגיג׳ פ״א דע״ו. ע״ג מתקלסין, סוט׳ מ׳. מיני ומיניה יתקלס עילאה. והשם המופשט קִילּוּס ובל״ס קולסא ב״ר פ״ח אף בקילוס אינו בא (אדה״ר) אלא באחרונה ועיי׳ ויק״ר פי״ד מד׳ תהלי׳ מזמור קל״ט ילק׳ תהלי׳ ס׳ רמז תתפ״ז. ועיי׳ עוד שמ״ר פ״ז ופכ״ה ושהש״ר פ׳ דומה דודי. ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ח ע״ג מבואר עַנּוֹת (שמות ל״ב, י״ח) קול קילוס עכו״ם אנכי שומע. ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג שומע המת קילוסו כמתוך החלום. ויק״ר ספ״ה בתחלה (דוד) שורר בקילוס וכו׳ והקבוץ ירו׳ ר״ה פ״ד ד״נ ע״ג אין פוחתין מעשרה מלכיות כנגד עשרה קילוסין שאמר דוד, ירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ג כל הקילוסין שישראל מקלסין להקב״ה כנגד שנותיו של יעקב, ירו׳ סוכ׳ פ״ה דנ״ה: אעפ״י שיש לפניו כמה קילוסין חביב קילוסן של ישראל יותר מכולם, ושם: לקילוסן הוא צריך וכו׳. ירו׳ פסחי׳ ספ״ח דל״ו: ירו׳ סנהד׳ ספ״ו דכ״ג ע״ד רבנן דקיסרין אמרין קילוסין, ירו׳ קידוש׳ פ״ג דס״ד: ירו׳ יבמו׳ פ״א ד״ב ע״ג וירו׳ כלאי׳ פ״ז דל״א: בתר כל אילין קילוסַיָא, ירו׳ סוט׳ פ״ב די״ח: בתר כל אילין פסוקי קילוסיא[5]). — ונגזרה המלה מע׳ הקודם לקרוא בפני פלוני טוב ויפה καλῶς והיינו לשבחו ולפארו וקרוב לזה בל״ע וסורי וכן מוכח דעת רבינו כי בע׳ הקודם לזה (כפי גי׳ הכ״י) הובא הציון מיבמו׳ בסוג ערך אחד עם מלת קאלוס] —

קלם (= קילוס לר״ב מע׳ הקודם שבח והידור אבל עיי׳ בפנים) בב״ר פפ״ה (פפ״ד) ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ר׳ אליעזר אומר בקילוס היה — (א״ב בשבח והידור מל״מ לקלס אתנן (יחזק׳ ט״ז, ל״א)) — בר״ג דמי שמתו (ברכו׳ י״ט.) וכפ׳ מקום שנהגו לאכול צלי (פסחי׳ נ״ג.) תודוס איש רומי הנהיג בני רומי להאכילן גדיים מקולסין. בפ׳ ב׳ בביצ׳ (כ״ב:) ועושין גדי מקולס בלילי פסחים. בר״ג דפ׳ כיצד צולין (פסחי׳ ע״ד.) ר׳ טרפון קורהו גדי מקולס פי׳ גדי מקולס שתולין חוצה

---

[1]) כגי׳ הכ״י ש״ס ותוספ׳ ובנו״ג בסנדל אלא במנעל. [2]) כ״ה בדפ״ר אבל בכ״י ובשדפ״ע ר׳ אליעזר. [3]) כ״ה בכ״י ערוך ו״ו ול״ד. [4]) ורמ״ל בע׳ נקלוס טעה במובן זה המאמר. [5]) קילוסין בויק״ר רפ״ז עיי״ע נמס ב׳ ועי׳ קלוון שפי׳ צווי.

לו בדרך שתולה המגן לאדם ת"ר איזהו גדי מקולס כל שצלאו כולו כאחת או נשלק[1]) ממנו אבר אין זה גדי מקולס — וכובע נחשת (ש"א י"ז. ה' ועיי' ל"ח) וכן והתיצב (בקובעים) [צ"ל בכובעים] (ירמי' מ"ו, ד'), צנה ומגן (וכובע) [צ"ל וקובע] (יהזק' כ"ג, כ"ד). בב"ר פ' כ' (פי"ט) צוצלין קלוסין סבכין[2]) — (א"ב פי' בל"ר מין לבוש) *[אחי"ה ודע כי שלשה ערכים הנפרדים בדפ' אמ' ערכתי בזה בסוג אחד וכדאי' בעיקרי התלמוד כ"י וכדמוכה מעה"ק שנ"ב ונראה כי כלם מענין אחד הם ובדפ"ר וכ"י ערוך ציון מב"ר פפ"ד הובא אצל הציון בענין גדי מקולס ומזה מוכח כי רבינו חשב כי בקילוס בא פי' במגן וקובע בא היינו מזויין בא יוסף ולא כדעת ר"ב מל"מ לקלס אתנן כי בהיפך הענין קלס של מקרא ענין חרפה ולא שבח והדור ואת אשר נ"ל בקילוס ענינו רקידה כלומ' בשמחה וטוב לב בא יוסף אל אחיו עיי"ע קלס ב'. וענין גדי מקולס הוא גדי שתולין למעלה מראשו ונראין ככובע נחושת על ראש גבור וכדפי' רש"י בפסחי' ע"ד. ויתר מקומו' הנ"ל וכנ"ה בירו' פסחי' רפ"ז דל"ד. וירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג. תוספת' ביצ' ספ"ב עגל מקולס. והקבוץ פסחי' נ"ה: גדיים מקולסין. ודע כי בל"ע כובע قلنسوة והקבוץ قلانس. ומזה בירו' שבועו' פ"ו דל"ז. קולסיתא ובירו' קידוש' פ"ב דס"ב ע"ד קלוסיתה והקבוץ ב"ר פי"ט עיי' לעיל בערוך ולנקבה זבחיי פ"ה: קולסות] —

* קולסין עיי"ע תולסין.

קָלוֹס (מל"י κῶλος דקים של בני מעיים העבים Darm והתואר κωλικός Kolik habend) מסכת ע"ז פ' אין מעמידין (פ"ב ד"מ ע"ד) הוה ליה קולוס פי' בל"י ורו' קוליקוס כאב דקים של בני מעים העבים. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד עיי"ע תחלם ומ"ש והוא מל"י ורו' colon וכן בל"ס כאבא דקולון וכן בל"פ كلك ובל"ע قولنج Bauchgrimmen] —

קָלַסְטְרָא (קלסתרא מל"י κολαστής Zuchtmeister; קוּסְטִינָר Quaestionarius) בחלק בגמ' ג' מלכים (סנהד' ק"ד:) כמדומין אנו שאדונינו בן קלסתרא של מלך הוא פי' הוא קוסטינר שבע' קס והוא שר הטבחים. בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין (ע"ז י"ח.) יצתה בת קול ואמרה ר' חנניה בן תרדיון וקלסטורו מזומנין לחיי העוה"ב — (א"ב פי' בל"י שליח בית דין ממונה להרוג ולייסר). *[אחי"ה ודע כי בסנהד' בנוסחאות לי' המלה הזרה ואי' במנו"ה וברש"י ובכ"י מ' אי' בן קלסתא של מלך עיי' ד"ס סנה' צד ק"ס ושם מובא הספור באריכות ובע"ז הגי' לפנינו קלצטונירי ובכ"י מ' קליסטנרי ובסמוך קלסטינריה ובמנו"ה דפ"ק קלסטינר וכן בדפ"ר בערוך קלסטינורו וכן מוכח מכ"י ק"ט ונראה שהוא ל"ר כמו קוסטינר כמ"ש בתחלת הערוך. והקבוץ ילק' אסתר לפסוק בימים ההם (ב', כ"א) שני קלוסנטרין ובתרג' שם קלוסנתרין ועיי"ע קסטינר ס"א ובאסת"ר בט"ס קלסריקין. — ועיי"ע קוסטינר] —

קלסטר (נ"ל מל"י האמצ' ול"ר κανστρίον, canistrum טנא Korb) בפ"ב בכלי' (מ"א) קלסטר בת ארבעת קבין א"ד קרסטל פי' „כדגרסינן (שבת נ"ג.) ולא סייחין בקרסטלין שבפיהם והוא כלי של עור ומחזיק ד' קבין שהן שני שלישי סאה שו' קבין הסאה"[3]) — (א"ב פי' בל"י כלי רועים). *[אחי"ה לפנינו בשבת טרסקל ובכ"י ש"ס א"פ קרסטל וכ"ה ברש"י ובתוספ' בדפ"ש ועיי' בד"ס שבת וע' טרסקל וע' קרסטל ובכלי' לפנינו הקלוסטור אבל בפי' רה"ג קלסטר וא"ד קרסטל ובספרא מצורע פרש' א' פרק ב' הקלסתר ארבעת קבים והקבוץ קרסטלין בכ"י ש"ס ובדפ' ישני' בשבת הנ"ל ובתוספת' שבת פ"ד (ה') בכ"י וכ"ה בתוספת' ב"מ פ"ח אבל בירו' שבת רפ"ה ד"ז: קלסטירין ועיי' מ"ש בע' טרסקל] —

קלסטר (נ"ל מל"ר coelatura, caelatura צורה חקוקה והושאל לתואר פנים die eingegrabene Figur, Gesichtsausdruck) בפ' השוכר את הפועלי' בגמ' מעשה (ב"מ פ"ז.) מיד נהפך קלסטר פנים של יצחק ונדמה לאברהם[4]). בס"ג דפ' המפלת (נדה ל"א.) והקב"ה נתן בו רוח ונשמה וקלסטר[5]) פנים. פי' תואר פנים. ואור פני לא יפילון (איוב כ"ט, כ"ד) תרג' וקלסטר (אפוי) [צ"ל אפיי]. *[אחי"ה בנו"ג קלסתר וכ"ה בתי"ו בתרג' איוב י"ד, כ', ושם י"ז, ז' אבל בכ"י בטי"ת וכ"ה בטי"ת בשמ"ר רפכ"ח קלסטירין של משה דומה לאברהם אבל בב"ר פמ"א ופ"ס קלסתר פניו, ברכו' ז'. קלסתר פנים וכן ויק"ר רפי"ח וקהל"ר פ' עד אשר ועיי'

---

1) כ"ה בכ"י ה"ב וב"ר אבל בדפ"ע ובכ"י ל"ד נשל. 2) בנו"ג צילצלין קולסין סכנין. 3) הועתק מפי' רה"ג לכלי' צד 14 לסד"ט. 4) בנו"ג קלסתר. 5) בנו"ג קלסתר.

פ' מי כהחכם ופ' וברכות. ונ"ל גזרת המלה מל"ר הנ"ל ופי' פתוחים וצורות [1]) והושאל לצורת ותואר פנים שהם כמו פתוחים כמו מטבעות בחותם כדרך שאמרו (סנהד' ל"ז.) הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אד"ה וכו'] —

קְלֹסְטְרָא (מל"י claustrum, κλεῖστρον, Schloss, Riegel, Verschluss) בגמ' דפ' כל הכלי' (שבת קכ"ג:) קנים ומקלות וקליסטרא [2]), פי' „קלוסטרא [3]) היא משנה בכלי' פי"א (מ"ד) שאסר ר' יהושע לטלטלה בשבת. תוספתא בכלי' בתחלת בבא מציעא (פ"א) קלוסטרא ר' טרפון מטמא וחכמים מטהרין ברוריה אמרה שומטה מפתח [ז ה] [4]) ותולה בחברו בשבת וכשנאמרו דבריה לפני ר' יהושע אמר יפה אמרה ברוריה" [5]). פי' קלוסטרא קטינא"ו [6]) בלעז והיא מרובע כמעשה קסת הסופר מחופה כדאמרינן (כלי' ב"מ פ"ב) דלוסקום הנעול וקולסטרא הנעולה. וי"מ קלוסטרא נגר ששנינו בסוף עירובין (ק"א:) נגר שיש בראשו קלוסטרא [7]) והוא כמין יתד וראשו עגול כמו רמון וכשיש בפתח ב' דלתות עושין טבעת בדלת אחת וכן באחרת ומכניסין באותן טבעות היתד — (א"ב פי' בל"י ורו' שם כללי למנעול ודבר הסוגר כמו נגר ובפרט נקרא כן חלק נגד הזז ומתנוגע בעת סגירה ופתיחה). *[אחי"ה ור"ח בעירו' פי' גלוסטרא: רומנא והיא כמין אחיזת מאנא ע"כ וכפי' הערוך אי' ג"כ בהרמב"ם פי"א מהלכו' כלי' מ"ד ע"ש אבל ר"ש שם ורש"י בשבת ובעירו' פי' בע"א. וכנ"ה קלוסטרא בירו' שבת רפי"ז דט"ז. וירו' עירו' פ"י דכ"ו רע"ג] —

* קליסייא (שם מקום) ירוש' גיטי' פ"ד דמ"ו. אמתיה דר' אבא בר אדא עוקת לקליסייא.

* קולקיתא עיי"ע קלס ו'.

קלסק (= קְלוּסְקָא מל"י κόλλιξ rundes Brot von feinem Mehl) קלוסקא יפיפיה (פסחי' ו':) ס"א גלוסקא וכבר פי' בע' ג'. וי"מ פת בג וי"מ לחם גדול — (א"ב פי' קוליקס בל"י מין פת עגול ועוגה ובפרט מין פת קטן והוחלפו מקומות האותיות וכן בספסל). *[אחי"ה עיי"ע גלסק ח"ב, רצ"ט והלאה וש"נ ויש להוסיף הגי' בקו"ף ירוש' ברכות פ"ו ד"י: קלוסקין ושלימה של בעל הבית וכו', ירו' חלה ספ"א דנ"ח. עשאה קלוסקין, ירו' ע"ז פ"א ד"מ. עיי"ע גלסק וש"נ גי' רה"ג בידים פ"א מ"ה. ריש שהש"ר הוצא לי ממנה קלוסקיא אחת והקבוץ ירו' פסחים פ"ב דכ"ט ע"ג אין עושין רקיקין כקלוסקאות] —

קלסקה (מענין הראשון זיתים לדוגמא של קלוסקא מל"י κολλίκιος) בס"פ אין מעמידין (ע"ז ל"ט:) זיתי קלוסקא המגולגלין פי' „רכין ולחין ורפויין, ירו' (ספ"ג דמ"ב.) הן סככות הן פרעות הן רפפות הן רעלות הן (אגנסטיות) [צ"ל אסטגיות] [8]) הן ספיות הן כוסות הן גומות הן מקום הנחת חתיכות [9]) הן זיתי קלוסקא הן זתים מגולגלין והשלוקין [10]) אסורין ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר מין הוא והן נותנין לתוכן חומץ שיהו חולצין את גרעיניהן" [11]). *[אחי"ה רבינו העתיק פי' ר"ח לע"ז שהביא גם כן הירוש'. ודע כי בירוש' הגי' זיתי קלוסקא המגולגלין ובבבלי ע"ז ל"ט: זיתי גלוסקאות ועיי"ע גלגל ב' בח"ב, רפ"ה ומ"ש] —

קְלוּסְקוֹם (= גלוסקום (עיי"ע ח"ב, ש') Behälter, Kiste) בכוורת פ"ט באהילות (מט"ו) כמין קלוסקום הנוגע בה מכל מקום טהור. ס"א גלוסקום וכבר פ' בע' ג'. *[אחי"ה ושם העירותי על שנויי הנוסחאות והבאתי בשם הכ"י יש ספרים שכתוב בהן דלוסקמא ועתה מצאתי כי כן הגי' בפי' רה"ג באהלו' הנ"ל] —

☞ קלסרקין (?) מד' אסתר פ' קצף בגתן ותרש: (ב', כ"א): מעביר שני קלסריקין ומושיב הברברי פי' בל"ר קלסרין אנשים אורחים ונכבדי ארץ אבל בתרג' אסתר כתוב לסלקא תרין קלוסנתרין פי' קלו בל"י טובים סנתרים בל"ר אנשי עצה נכבדים. *[אחי"ה והנכון כי נשתבשה המלה מל"ר quaestionarius עיי"ע קלסטרא עיי"ע קסטינר] —

קֶלַע (מל"מ שם תואר ליריעות מסך Vorhang וכן בל"ע قلع והושאל לחומת עזרה die Wände

---

[1]) וכן פי' ר' דוד דילארא בכ"כ מלת גלטורין (שבת ק"ג:) [2]) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע וקלסטרא ובנו"ג גלוסטרא. [3]) וכ"ה בדפ"ר. [4]) כ"ה בפי' ר"ח וכצ"ל בערוך ובנו"ג מן הפסח זה. [5]) הועתק מפי' ר"ח בשבת במקומו. [6]) בלאי"ט catenaccio eiserne Querstange. [7]) בנו"ג גלוסטרא ועיי"ע ח"ב רצ"ט ומ"ש. [8]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וכ' ל"ד ב"ר ועיי"ע אסטגיות ומ"ש ובכ"י ה"ב אגסטיות ובכ"י ק"ט ודפ"ע אגסטרות ובעיקרי התלמוד כ"י אגסתטרות ובנו"ג בירו' איסטיות וצ"ל איסטגיות וכ"ה בהעתקת הירו' בפי' ר"ח לע"ז. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ו"ו ול"ד וכ"ה בכ"י פי' ר"ח ובעיקרי התלמוד כ"י ובדפ"ע בט"ס כוסות. [10]) בנו"ג ובפי' ר"ח והשלוחין. [11]) בנו"ג גלעיניהן ובכ"י עיקרי התלמוד גלעיניהן ר"ל גרעין.

(der Tempelhalle בפ"ק במגילה (ט':) קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים. בפ' איזהו מקומן (זבחי' נ"ד:) זבחי שלמי צבור ואשמות נאכלין לפנים מן הקלעים ומפורש בפ' אחרון בזבחים (קי"ב:) באו לשילה נאסרו הבמות וכו' עד קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה. גמר' (שם קי"ח רע"ב) ר' אבהו אומר אמר קרא (בראשית מ"ט, פ"ב) בן פורת יוסף וגו' עין שלא רצה ליהנות ממה שאינו שלו תזכה ותאכל קדשים כמלוא עיניה. באו לירושלים וכו' עד קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני לפנים מן החומה. פי' חומה חומת ירושלים קלעים חומת עזרה ואמאי קרו לה קלעים שהיא במקום קלעי המשכן ועוד כשהיו בונין היו פורסין קלעים במקום חומת עזרה ואוכלין וכתיב במנחה ובחטאת (ויקי' ו', י"ט) במקום קדוש תאכל בחצר אוהל מועד. בל פרשו נס (ישעי' ל"ג, כ"ג) תרג' ולא אפשר למפרס עלוהי קלע. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' ב"ק ספ"ח שלא יפרים את הקלע ויעמיד את הספינה ב"ר פכ"ב כקלע הזה של ספינה וכו', נגעים פי"א מ"א קלע של ספינה והקבוץ בתרג' ישעיה י"ח, א' קילעיהון פריסן, ירוש' שבת רפ"כ די"ז ע"ג הוון פרסין קילעייה וכו'. ובענין קלעי ההיכל עיי' עדיות פ"ח מ"ו כשהיו בונין בהיכל היו עושים קלעים להיכל וקלעים לעזרות אלא שבהיכל בונין מבחוץ ובעזרה בונין מבפנים. ועוד אי' קלעים הרבה פעמים בזבחים נ"ג, נ"ה. והלאה ק"ז: שבועות ט"ז.] —

קְלַע (מע' הקודם ארג כיריעה וכן בלא"ר flechten, weben ובל"מ משליך אבן בקלע schleudern;

קֶלַע (Köcher בפ' שני שעירי (יומא ס"ז: במשנה) קלען במקלות [1]) והוציאן לבית השריפה, גמר' א"ר יוחנן כמין קליעה פי' „היה תולה במוטות כמו קלע כדכתיב (ש"א כ"ה, כ"ט) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע" [2]). בעדיות פ"ג (מ"ר) כל הקליעות טהורות. הקלע שבית קיבול שלה אריג טמאה (שם מ"ה). ויתקעהו ימה סוף (שמות י', י"ט) תר"י (א') ואקלע [3]). בפ' לולב הגזול בגמ' הדם הגזול (סוכה ל"ב:) תנא קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת זהו הדס. בגמ' דפ' הרואה (ברכות ס"א.) ובפ' יוצא דופן בגמ' בת י"א שנה (נדה מ"ה:) קורין לקלעיתא בניתא. מעשה עבות (שמות כ"ח, י"ד. כ"ב) תר"י (א') עובד קליעה. *[אחי"ה וכן תרג' ירוש' העבתת (שם ל"ט, י"ז. י"ח) ועוד עיי' תר"י שם כ"ח, י"ד, ולמ"א ו', כ"ט. ל"ב; ז', ל"א וכן בדרז"ל שבת ס"ד. קולע שלש נימין וכו', ירו' שבת פ"י די"ב ע"ג הקולע שלש נימין באדם חייב משום אריג. תוספת' מעשרות רפ"א היה עתיד ליקלע . . אינו חייב עד שיקלע ויאגוד, ירו' סנהד' פ"ב ד"כ. מלמד שהיה דוד מקלעתן ומקשטתן וכו', במד"ר פ"ט היא קילעה לו שערה וכו'. והשם קְלִיָעה ירו' שקלים פ"ח דנ"א: ירוש' סוכה פ"ג דנ"ג ע"ג ויעבתוה (מיכה ז', ג') מבואר בירוש' תענית פ"ב דס"ה: עבדוה קליעה דחובין וכ"ה בתרג' שם עבדונה כקליעה דחובין. ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד ירוש' סוטה ספ"ט דכ"ד ע"ג קליעתא דשערה, ירו' שבת ספ"י די"ב ע"ג קהל"ר פ' טוב ללכת ב"ר ר"פ י"ח קלעיתא, קלעתא, קליעתא ועיי' ברכות ונדה הנ"ל, ועיי"ע מקלעיתא. והקבוץ עדיות פ"ג מ"ד עיי' לעיל. יומא מ"ז. קְלָעֵי שערי — והתואר נקבה ירו' מעשר שני פ"ד דנ"ד ע"ד נשיא קַלָּעָן] —

קְלַע (בל"א קִילְעָא פי' אוהל (Zelt, Gemach בפ' מי שמתו בגמ' ר' יהודה אומר מברך (ברכות כ"ב סע"א) כי אתא רבין אמר באישא [4]) הוה בקילעא דרב אושעיא. בס"ג דפ' החולץ (יבמות מ"ח:) ובר"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ד.) יתיב ר' אמי ור' חנינא פפי ורב יצהק נפחא אקלעא דר' יצחק נפחא [5]) בר"ג דפ' ד' נדרים [6]) (נדרים כ"ב:) א"ל זיל לקילעך פי' לך לאהלך. שייך זה בקלע הראשון. *[אחי"ה ר"ל מע' קלע א' פי' יריעה והוא בהשאילה אוהל וכנ"ה במ"ק כ"ד: דרש אקילעא דר"ג, עירו' ס"ג: כל הישן בקילעא שאיש ואשתו שרויין וכו'. ועוד נקרא קובה של זונות קלעים סנהד' ק"ו. עשה להם קלעים והושב בהן זונות וכו', ועיי' תנחומ' הישן בלק סי' כ"ז, ספרי בלק פ' קל"א בנו להם קלעים ונ"א מקולין ועיי' עוד ע' קלקלון וע' קעילה — וע' קנקל ב'] —

---

[1]) בכ"י ובירו' במקלות ובמשנה שבבבלי ובמשניות במקלעות וכ"ה ברפ' פיזרו ובאמש' ובד' באזיל בערוך. [2]) הועתק מפי' ר"ח ליומא. וכתב בפי' רי"ד „כמין קליעה פי' היה עושה מן המקלות כמין קליעה בין שתי מוטות ומשכיבין עליה" נראה שגרס ג"כ במקלות עיי' ד"ס ליומא צד צ"ו ופי' ר' אליקום שהובא שם. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בדפו"ו וקלע ובנו"ג וטלקיה. [4]) כ"ה נכון בע' באישא עיי"ע בח"ב, ד' ובנו"ג באושא וכ"ה בש"ס ועיי' בד"ס ברכות צד נ"ד: [5]) בנו"ג יתיב ר' אמי ור' יצהק נפחא ובכ"י ש"ס ר' אמי ורבי אסי וכ"ה בע"י ובילק' ש"א ט"ו. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בנדרים.

קְלַע (נ"ל מל"ע قلع ענין נדנוד ממקום למקום ובאתפעל אִיקְּלַע auf eine Zeit, irgend-wo eintreffen) ברכות פ' כיצד מברכין בגמ' (מ"ב.) (רבא) [צ"ל רבה][1]) ור' זירא איקלעו לבי ריש גלותא ובשבת פ' ר"א דמילה (שבת ק"ל) לוי איקלע לבי יוסף רישבא פי' נתארח ובא וענין קרוב לזה פדיון שבויים איקלע לרבנן (תעני' כ"ב.) כלומר בא לידי רבנן ועיקר זה קרוב פירושו לעיקר שקדם נכנס ובא לאוהל בעל הבית. *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' ק"י. איקלע לאתרא, ב"מ פ"ה, איקלע רבי לאתריה דר' פלוני, מ"ק כ"ד: איקלע לסורא, סוטה מ'. איקלעו לההוא אתרא, ב"מ פ"ד, כי הוו מקלעי וכו', פסחים מ"ו: ביצה כ"א. הואיל ומיקלעו ליה אורחים וכו', מגילה ג': מיקלעי ליה מעלמא ועוד מענין זמן ודברים אחרים ר"ה כ'. איקלע יום ל"א בשבת, ברכות נ"ג: מיקלע ליה ממילא, שבת קי"ז: כי מיקלע להו ריפתא] —

* קְלַע (מל"מ משליך אבן בקלע schleudern) שבת קנ"ב: מקלעין נשמתן זה לזה, אפעל תרג' ש"א י"ז, מ"ט ואַקלע בקילעא, וכן תרג' ירו' ויתקעהו ואקלע כפי גי' רבינו בע' קלע ב'. והשם קִילְעָא בל"ס קַלְעָא פי' קֶלַע עיי' תרג' שופטים כ', ט"ז; ש"א י"ז, מ'. מ"ט. נ'; כ"ה, כ"ט; לירמי' י', י"ח. שבת ס"ז. קלע נטושה, עדיות פ"ג מ"ה עיי"ע קלע ב'. ספרא שמיני פרש' ו' פרק ח' כל כלי (ויקרא י"א, ל"ב) לרבות הקלע וכו' והתואר קַלְעָא פי' בל"מ קַלָּע עיי' תרג' איוב מ"א, י"ז, והקבוץ קַלְעַיָּא תרג' למ"א א', ל"ח. מ"ד; למ"ב ג', כ"ה; לש"ב כ', ז'. כ"ג.

קלעילין (?) במעילה בגמ' דפ' ולד חטאת (י"ג סע"א) הדש קלעילין[2]) בשדה הקדש מעל. בפי' מגנצא כתוב הדש מלעין ופי' מין קטנית. *[אחי"ה כיון לפי' רגמ"ה שגרס כן באמת בפי' למעילה (קובץ כ"י אנגייליקי דף רס"ד:) וז"ל מלעין מין קטנית הן הדש מלעין בשדה הקדש וכו'. ובענין מלעין עיי"ע מלען ומ"ש וכן פירש"י ר"ש ותוספו' קלעילין מין קטנית] —

* קְלָעִיתָא, קליעתא (Geflecht) עיי"ע קלע ב'.

קלף (= קְלִיפָּה מפעל קָלַף בל"ע قلف פי' חשף abschälen עיי"ע הבא אח"ז והקבוץ קליפות, קליפין Schale, Haut) קליפי אגוזין וקליפי רימונין (עיי' ברכות ל"ו: שביעית פ"ז מ"ג ערלה פ"א מ"ח, שבת כ"ט. ע"ט. פ"ט: סנהד' כ"ה:) בפ"ו באהילו' (מ"ה) ותחתיה כקליפת השום. בחלק בענין סנחריב (סנהד' צ"ה:) לובשי שריון קליפה. פי' באמצע כל טבעת של שריון תולה קליפה אחת של ברזל כדי שלא יכנס חוץ בטבעת. — (א"ב פי' בל"י שם כללי לשומר דבר בעת גדולו כמו שומר הביצה והוא השפופרת ושומר גוף הדגים והוא הקשקשת וגם קליפה הבאה בקטורת היא קליפת עץ וריחה נודף ועל דרך השאלה יש קליפות בשריון שהן שומרות הגוף וחז"ל בנו פעל מן השם להסרת הקליפות ותרג' סנפיר וקשקשת (ויקרא י"א, ט'; דברים י"ד, ט':) ציצין וקלפין). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κελύφη, κέλυφος ויותר נכון שהוא מל"ע וסו' קְלַף פי' פצל והשם קְלַפְתָּא בל"ס היינו פיצול בל"מ Schale וכנ"ה בשבת פ"ט מ"ה קליפת רמונים, אהלות פ"ו מ"ו קליפת השום, בכורות נ"ח. עיי"ע בן עזאי ח"ב, ק"כ ומ"ש. תוספת' נדה רפ"ד המפלת כמין קליפה, נדה י"ז. עיקרן או קליפתן, ע"ז ע"ו. עד שתשיר קליפתן, והקבוץ שהש"ר פ' אל גנת: מה אגוז זה יש לה שתי קליפות וכו' וגם בל"ז שבת ע"ו: קליפי פולין ועדשין, ירוש' תרומ' ספ"ה דמ"ג ע"ד (קילפי) [קליפי] איסור, ירו' מעשרות ספ"ד דנ"א ע"ד כל הקליפין גדלות עם הפרי וזה פרי מלמעלן וקליפין מלמטן, ירו' נדה רפ"ג ד"נ ע"ג קליפין אדומין במ"ר פי"ב קליפין קליפין][3]) —

קָלַף (מל"ע וס' פי' חשף ופיצל abschälen, die Rinde entfernen) בפ' כיצד צולין (פסחים ע"ה:) יקלוף את מקומו יקלוף את החיצון, בפ' ד' במעשרות (מ"ה) ובמ"ג דפ"ק דביצה (י"ג:) המקלף בשעורים מקלף אחת אחת ואוכל. פי' חושף הקליפה. בסוף ביכורים (פ"ג מ"ח) סלי נצרים של ערבה קלופה. בסוף ע"ז (ע"ד:) יקלוף את הזפת. חשוף חשפה והשליך (יואל א', ז') תרג' מקלף[4]) קלפא ורמא. שייך זה בקלף הראשון. בב"ר פפ"ג (פפ"ב) כי אני חשפתי את עשו (ירמי' מ"ט, י') קלפית[5]) בצליא כל כך למה גליתי מסתריו. *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר ס"פ צ"ה קלף בצליא. נדה י"ז. שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה. ירוש' מעשרות ספ"ב ד"נ. שלא יהא מקלף בתאנים, ירו' ב"מ רפ"ז די"א: שלא יקלף בתאינים. נפעל

---

[1]) עיי' ד"ס למקומו. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בש"ס ובדפ"ע קלעילון. [3]) ובספרי הקבלה קליפה, קליפות נופלת על שם המזיקין ורוחי חבלה הנצמדים בגופי בני אדם להכשילם. [4]) בנו"ג קלף. [5]) בנו"ג קליפת.

חולי' מ"ט רע"ב קרום ונקלף, איכ"ר פתיחתא ד"ה משא גיא מאליו נקלף. . טלאך היה יורד ומקלפו ועיי' שהש"ר פ' מי זאת. תנחום' הישן בלק סי' כ"ח הענן נקלף מעליו ועיי' מ"ש רש"ב אות קס"ז. אתפעל ירו' סנהד' פ"ד דכ"ב. איתקליף מרקועך, תרג' ירו' א' ויק' י"א, י"ג מִקְלִיף. ותרג' פצל (בראשי' ל', ל"ז. ל"ח) קליף. ושם השם המופשט קִילוּף, ועוד קְלִיפָּה פסחי' ע"ו. ועיי' רש"י שם ע"ה: ד"ה יטול. הקבוץ שבת כ"ט. בקליפותיהן ירוש' שבת פ"ז ד"י. כל מבחר בקליפייה משום בורר] —

קְלַף (מע' הקודם abgeschälte Haut, Pergament) כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין (שבת ע"ט: ירו' שבת פ"ח די"א:) כבר פי' בע' דוכססטוס. בפ' הקומץ רבה בגמ' ד' פרשיות (מנחו' ל"ה.) האי קליפא צריך למבדקיה. *[אחי"ה בנו"ג האי קילפא דתפילין צריך וכו' ומה שיש בין קלף ובין דוכססטוס עיי"ע דוכססטוס ח"ג, ס' ומ"ש ועיי' עוד תש' הגאוני' (הוצ' ה' הרכבי) סי' תל"ב צד 226 ועוד תשוב' פאר הדור להרמב"ם סי' י"ט וכ"מ הל' תפילין פ"ג הל"ה, והרבה פעמים אי' קלף בשבת ע"ט: ומנחות ל"א: והלאה, ובענין קליפי דפסחים קי"ט, וקילפי דסנהד' ק"י, עיי"ע קלד וגי' רבינו שם] —

קלף (=קַלְפָּא, קלופי, קלפיתא וכ"ה בל"ס פי' ספחת Schorf, Aussatz, Ausschlag) שאת או ספחת (ויקרא י"ג, ב') שומא או קלפא וכן ולשאת ולספחת (י"ד, נ"ו) מספחת היא (י"ג, ו') — (א"ב פי' בל"י מין נגע עמוקה וקשה רפואתה). *[אחי"ה והנכון שהוא מפעל קלף שע"י הנגע זו נחשף עור בשרו ותעלה חזזית עליו, ובתרג' ירו' א' לויקר' י"ג ב' הגי' קלופי וכ"ה ביתר המקומות הנ"ל ובמתורגמן (לויק' י"ד, נ"ו) קליפתא וכמשקל סורי וכן תרג' קשקשת (ויקרא י"א, ט'; דברי' י"ד, ט. י') קלפין כי הם כמו חזזית על עור הדג] —

קלף (= קִילוּפָה die Rinde eines Gewürzholzes) בפ"ק בכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו'. וכן ירושי' יומא פ"ד דמ"א ע"ד) קילופה שלשה. פי' לשון ישמעאל דארכסה — (א"ב עיי' קלף קמא). *[אחי"ה ובכ"י ה"ב דאירכסה ובכ"י ג"ג דארוכסא והרמב"ם פי' בל"ע קשר סליכא והוא قشر سليخة die Rinde des Cassia ועיקר הגי' דארכיסה והוא בל' פרסי دار كيسه, دار خشن ופי' כמו בסבאסה (بسباسه) ברמב"ם עוקצי' פ"ג מ"ה עיי' לעף פפלנ"צ צד 86 וצד 349 וז"ל רגמ"ה בכ"י לכריתות (קובץ כ"י אנגלי' צד ק"ע:) קלופה לא נתפרשה לנו מה בושם הוא עכ"ל. ועה"ק שנ"ב גורס פי' בלי' ישמעאל אל מקרע דארבסה] —

* קְלֶפַּטְרָא (Kleopatra) נדה ל': עיי"ע גלופטרא (ח"ב, ש"ב) וש"נ תוספת' נדה ספ"ד ובדפ' צאלקיעב קלופטרא ובנדה שם בקליאופטרא מלכת (אלכסנדרוס) [אלכסנדרית].

קַלְפֵּי (בל"י κάλπη, κάλπις גביע לשום שמה גורלות Urne zum Loosen) [בפ' ד' ביומ' (מ"א) טרף בקלפי והעלה ב' גורלות. גמר' (שם ל"ט.) אמר רבא קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים — (א"ב פי' בל"י גביע וסף). *[אחי"ה ירו' יומא רפ"ד דמ"א: לא סוף דבר קלפי אלא אפי' קלתות וכו', תוספתא יוה"כ פ"ב וקלפי היתה שם ובה שתי גורלות וכו', שם תענית רפ"ב והטילום לתוך קלפי, ב"ב קכ"ב. קלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו ע"ש. במ"ר פכ"א וקלפי הגורל לפני יהושע תנחו' הישן במדב' סי' כ"ה נתנן בקלפי. . מושיט ידו בקלפי וכו' והקבוץ ירו' יומא רפ"ד דמ"א: בשתי קַלְפִּיּוֹת נתחלקה א"י וכו'] —

קוֹלָפָא (מל"י ורו' κόλαφος, colaphos Faustschlag, Kolbe) בחלומות דפ' הרואה (ברכות נ"ו.) תרי קולפי בלעת. ובגמ' מקום שנעקרה (שם נ"ח.) הבו ליה קולפא וידון דינא [1]) ס"א קופלא. בריש מנחות בגמ' אחת מנחת חוטא (ז'.) ובערכין בר"ג דפ' שום היתומין (כ"ב:) אמר רב חסדא קולפי [2]) טבי בלעי בימי דאבימי [3]) עלה דהא שמעתא פי' שבט שמכין בו בני אדם וראשו עב ובלשון ישמעאל היא אלמקרע [4]). בס"ג דפ' אעפ"י שאמרו (כתובות ס"ה.) נפקה אבתרה מחייה בקולפא דשיראי כלומר מחייה בשיראי שראשו קשור [5]) (א"ב תרג' ירו' (א') ואת הבהמה תהרגו (ויק' ט"ו,

---

[1]) בנו"ג יהבו ליה קולפא אמרו ליה דון דינא ובכ"י ש"ס ודאין דינא. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו קלפי. [3]) בנו"ג מאבימי. [4]) المقرعة Geissel. Peitsche ובכ"י ק"ט ודפ"ר לי' וכן לא העתיק ל' ישמעאל וכו' בעל עיקרי התלמוד כ"י ואי' שם פורא בלע"ז. [5]) בנו"ג מחתה בקולפא דשירא ופירש"י במנעול של ארגז וכן הוא בשט"מ לכתובות ושם הגי' בקלופא דשירא. וא"כ רש"י פי' קולפא כמו קולפי דסנהד' ק"י. ופסחים קי"ט. וכן הביא בעל עיקרי התלמוד ערך מיוחד וז"ל קולפי בפ' חלק ובפ' ערבי פסחים קלידי וקולפי פי' מנעולים קאדינאדו בלע"ז ע"כ ולי' בערוך בע' קלף והובא המאמר בע' קלד ע"ש.

ט"ז) וית בעירא תקטלון בקולפי. ויש קולפא שענינו שבט כמו שפי' בעל הערוך ויש קולפא שענינו המכה עצמה וכן בל"ר). *[אחי"ה ודע כי קולפא מל"י ורו' הנ"ל ענינו רק מכה עצמה אבל מה שפי' רבינו שבט שמכין בו וכו' כיון לס"א שהביא והיינו קופלא וכ"ה באמת בשבת ס"ג. מאי באלה קולפא וגי' רבינו וכ"י ש"ס קופלא והוא ל"ע قفلة עיי"ע אלה ומ"ש בח"א, פ"ו — ועיי"ע קפל ד'] —

* קַלְפוֹנָא (מל"י καλλίφωνος wohlklingendes Instrument) תרג' עלמות (דה"י א', ט"ו כ') בסימות קלפונין די שבחא.

קלפנדר (לדעת ר"ב מלי יוני' κλεπτάνδρα (מן κλέπτης ומן ἀνήρ, δρος (Menschen-räuber) בב"ר פנ"א (פ"נ) ה' דייני סדום קושקר רב שקר רב נבל מסטה דין וקלאפנדר — (א"ב פי' בל"י גונב אדם). *[אחי"ה בנו"ג קץ שקר ורב שקר רב מסטירין רב נבל קלא פנדר ובכ"י ה"ב וכ"י ל"ד אי' מסתהרין ונ"ל שצ"ל מסתה דין ובכ"י ק"ט הגי' קושקר דבשקר דבנכר מטשהרין וקלא פנדר וגם בכ"י ל"ד במקום רב שקר הגי' דבשקר ובסנהד' ק"ט: אי' ארבע דייני היו בסדום שקראי ושקרוראי זייפי ומצלי דינא ובכ"י ש"ס הוגה ש ש ה דייני ונוסף אפשקר קפשקר עיי' ד"ס למקומו ובכ"י פאריז גרס בב"ר רב נבל רב מסטידין וקלא אפנדר. הח' בעער (לעבען אברהם צד 163) נדחק להשוות גירסאות של ב"ר עם הספור בסנה' ולא עלה בידו וגם סופרים ערביים האריכו למעניתם בענין דייני סדום והסופר Ja'kûbî הזכיר שנים בשם شقرى وشقرونى כמו בסנהד' הנ"ל עיי' גרינבוים צמ"ג חמ"ד צד 450] —

קלפס (= קְלוּפְסִין מל"י ודו' שנרשם בע' כלופסין ח"ד, רמ"ב: ע"ש) בתוספת' דתרומות פ' (שני) [צ"ל שלישי] מודין בקלופסין [1]) שתורם על האוכלין חוץ מגרעיניהן והם זיתים גדולים ראוין לאכילה ואינן עושין שמן דתניא בר"פ (ג') [צ"ל ד'] דתוספת תרומות תורמין [2]) קלופסין [3]) על זיתי שמן ולא זיתי שמן על הקלופסין והיינו כלופסין דגרסינן בגמ' דבני מערבא. *[אחי"ה והוא בירוש' תרומו' ספ"ב דמ"א. ושם בט"ס כלוכסין וצ"ל כלופסין או כלובסין וכדאי' ג"כ בהעתקת בעל עיקרי התלמוד כ"י עיי"ע כלופסין ומ"ש ובכ"י ק"ט בט"ס בלוסין] [4]) —

* קלצטונירי, קליסטנרי עיי"ע קלסטור.

קַלֵּק (פי' כמו טלק השליך werfen) בפסקא ויהי בשלח (פסיקתא דר"כ צד פ"ט:) ומקלק בשוקא, קליל גרמך [5]) ואין לא אנא מקלק לך [6]) (פסיק' דר"כ שם צד צ"ג.) [7]) פי' מקלק היינו מטלק שפירשנו במקומו — (א"ב תר"י (ב') וישלך אל המים (שמות ט"ז, כ"ה) וקלק לגו מיא). *[אחי"ה עיי"ע טלק ח"ד, ל"ו והלאה וש"נ ירוש' שביעית פ"ט דל"ח ע"ד ויתר מקומות. וכנ"ה בירוש' תרומ' פ"ח דמ"ו. קלק גרמיה גוויה. ויק"ר פכ"ב ומקלק באורחא, קהל"ר פ' שלח ומקלק לימא רבא] —

קִלְקִי (מל"י ורו' κιλίκιον, cilicium grobes Tuch Decke (von cilicischen Ziegenhaaren)) בפ' במה אשה בגמ' לא יצא האיש (שבת ס"ד.) ת"ר שק (ויקרא י"א, ל"ב) אין לי אלא שק מניין לרבות את הקלקי ואת החבק. בפ' המוכר את הספינה בגמ' מכר חמור (ב"ב ע"ח.) את המרדעת ואת הקלקי [8]) ואת החבק. פי' קלקי שתחת הזנב חבק שתחת הבטן. פ"א קלקי וחבק דפ' במה אשה אומרי' „לשון יון הוא קילקי בגד עשוי משיער של עזים והוא קשה ועשוי להציעו [9]) תחת כרים וכסתות חבק כיסוי הבהמות" [10]). בפ' כ"ט בכלים (מ"א) הגומדין [11]) של ערביים הקלקלין והפונדא. פי' חלוק של צמר ויש לו נימין והוא שק שלובשין אותו מבית מי שמצער עצמו ובלע"ז כמשמעו ציליצ"ו [12]) ובלע"ז אשתמינייא [13]). [בפרק ט'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובכ"י תוספתי ובנו"ג ובדפ"ע קולפסין. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע בטעות אין תורמין. [3]) וכ"ה בכ"י תוספתי ובנו"ג גלופסין. [4]) ודע כי כל הערך חסר בכ"י ערוך חוץ מכ"י ק"ט. [5]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע בט"ס גרמן. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בט"ס מקלקלך. [7]) ובדפ"ע שני הציונים הנפרדים יהדיו ידובקו בלי קו או נקודה ביניהם. [8]) וכ"ה בכ"י ט"ס ובדפוסי' הקלקלי. [9]) ובפי' ר"ח להצניעו. [10]) כפי' ר"ח הכסאות ודע כי זה הפי' הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) ושם כגי' הש"ס קילקלי וצ"ל כגי' הערוך קילקי וכגי' כ"י ש"ס ודפ"ש ומאירי עיי' ד"ס למקומו וכ"ה בספרא שמיני פרש' ו' פרק ח' לפי גי' הראב"ד ובנו"ג הקילקלים. [11]) כצ"ל וכדאי' בע' גמד ב' ובדפ"ע הגומרין. [12]) בלאי"ט härenes Gewand, cilicio. [13]) רמ"ל סגר זה ללא נכון כי כוונת רבינו שזה הבגד נקרא בלאי"ט stamigna בגד של שער Haartuch וכן פי' רה"ג לכלים פרק כ"ט מ"א הקילקין: מסח מן שער בטיית והוא مسح من شعر Haartuch ובעיקרי התלמוד כ"י הוסיף עוד לבאר: שהפרושים לובשים.

במקואות] (מ״ב) קילקי הלב והזקן ובית הסתרים. פי׳ „כל איש שאינו חלוק ויש לו שערות כאיש שעיר בבית השחי או בלבו מודלה מגרונו[1]) ויתמאס מן הזיעה והן מתקלקלין נעשין כקילקי" שפירשנו ציליצו[2]) ועוד בפ״ט במקואות (מ״ג) אלו שאינן חוצצין קלקי הראש פי׳ הצואי שעל הראש שידבק בו. *[אחי״ה הצעת הערוך היא כגי׳ כ״י ק״ט וה״ב וכן העתיק בעל עיקרי התלמוד כ״י אבל בדפ״ע עירבוב דברים ראיתי כי בתחלה הובאו דברי הערוך ד״ה ועוד בפ״ט במקואות וכו׳ אח״כ הציון מפ״ו בנגעים דשייך בע׳ הבא אח״ז ואח״כ קילקי הלב וכו׳ הכל בטעות הדפוס והמעתיקים. וכנ״ה בירו׳ נזיר פ״ו דנ״ה: מפספסין בקליקין צ״ל בקילקין ובירו׳ ביצה פ״ד דס״ב ע״ג בט״ס בקלקים וצ״ל בקילקין כדאי׳ בירו׳ שקלים פ״ג דמ״ז ע״ג — [3]). ופי׳ קילקין שער המסובך כשער העז וכפי׳ רבינו קצת מוכח מספרא מצורע פרש׳ ב׳ פרק ג׳ בבשר הזב (ויקרא ט״ו, ז׳) ולא בצואה שעליו ולא בקילקים שעליו] —

קִלְקִי (תואר על שם הארץ Kilikia בל״ס קִלִיקְיָא בל״י κιλικία (aus Kilikien, בפ״ו בנגעים (מ״א) גופה של בהרת כגרים הקלקי מרובע מקום הגרים ט׳ עדשות וכו׳, בפ׳ י״ז בבלי׳ (מ״ב) גרים נגעים כגרים הקילקי. בסוף מעשרות (פ״ה מ״ח) שום בעל בכי ובצל של רכפה והגריסין הקילקין פי׳ כן שמם קיליקין[4]) וי״א על שם מקומן נקראו. ירושלמי (סוף מעשרות דנ״ב.) שום בעל בכי כל שאין לו אלא דנר[5]) אחד מקיף את העמוד רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שאין לו אלא קליפה אחת איזה בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו רשב״ג אומר כל שאין לו ארס אלו הן גריסין הקילקין אילו גסין המרובעין תני רשב״ג אומר אין לך מרובע כו׳ זה בסוף תוספת מעשרות[6]) אלו הן גריסין הקילקין אילו המרובעין תני רשב״ג אין מרובע מששת ימי בראשית התיב ר׳ ברכיה והא תנינן גופה של בהרת כגרים הקילקי מרובע וכו׳ — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מין בגד ולבוש עשוי משער תישים ועזים והיה נעשה במחוז קיליקיא ועל שם שער זה נאמרו אנשים בעלי שער עב ומסובך קיליקי ויש אנשים בעלי שער עב ומסובך בלב שהוא החזה ובזקן ובבית הסתרים ואולי במחוז קיליקיא היה גרים מיוחד הנאמר גרים הקלקי). *[אחי״ה חלק ראשון של הערה זו שייך לע׳ הקודם (כי בדפ״ע חוץ מדפ״ר הכל נערך בע׳ אחד) וכנים דברי ר״ב כי על שם מחוז Κιλικία נקראו גריסין הקילקין (ירוש׳ הנ״ל ועיי׳ עוד מעשרות פ״ה מ״ה, ירו׳ דמאי רפ״ב דכ״ב:) וגם יין הובא מאותו מחוז ירי׳ חלה ספ״ד זה הובא מקיליקה תוספת׳ שביעית רפ״ה זה בא לידי מקלקיא (כ״י מקלקיליאה). עזי קיליקיאה היו משובחים ביותר (Anistot. anim 8, 23) ומשערי עזים הארוכות עשו מלבושים ומכסאות עבות. ובענין גרים הקילקי שפי׳ רבינו בע׳ גרים חצי פול כבר הארכתי בע׳ גרס ועתה באתי להוסיף דברי בעל עיקרי התלמוד כ״י וז״ל והרמב״ם פי׳ גרים הוא חצי גרעין פול וקלקי הוא מיוחס אל מקום שהיה הפול מזה המקום גדול וכן בענין נדה בספר המצות גרים הוא חצי פול והוא ט׳ עדשות שלשה על שלשה וכן אמרו המפרשים ותימ׳ כי ר״י בעל התוספו׳ נסתפק בפ׳ במה מדליקין אם כעדשה הוא יותר מכגרים או פחות שנראה כפי׳ פסחים בריש אלו דברים שהעדשה גדולה מכגרים וכן נראה פחות והשיב כי אם לא משמעתין ר״ל במה מדליקין מסברא אין להקשות דאיכ׳ למימר בכעדשה שהיא עבה וכמרדד לה הויא רחבה טפי מכגרים ואני תמה מזה כיון שהגרים הוא ט׳ עדשות בכל התלמוד ואפי׳ יותר אם טצא גרים יותר ועוד כיון שבעל הערוך לא פי׳ בכאן שהוא חצי פול נראה כי הוא מין נקרא גרים הקלקי כמו שנראה בסוף מעשרות אעפ״י כי בעיקר גרים פי׳ שהוא חצי פול ובנדה בפ׳ האשה מי גרים לעיסת גריסין

---

[1]) כ״ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד כ״י ונכנים דברי מעדני יו״ט בהלכות מקואות סי׳ כ״ה שהגיה בגרונו מודלה ולא כגי׳ הר״ש ובדפ״ע מודלה על גרוני. ובפי׳ רה״ג אשר משם העתיק רבינו פירושו לי׳ כל עיקר. [2]) הועתק מפי׳ רה״ג בסדה״ט צד 34. [3]) קילקי כריתו׳ ו׳. צ״ל קיקלי עיו״ע קקל. [4]) כ״ה בדפ״ר ובדפ״ע קליקין ובכ״י ק״ט קיקלין. [5]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר וכן העתיקו בעל עיקרי התלמוד כ״י וכ״ה בכ״י תוספת׳ סוף מעשרות ושם דיר עיי״ע זר (ח״ג שי״ה) ובדפו״ו ובירו׳ בט״ס חור. [6]) ע״כ הוא בדפו״ו ועיי״ע רכפה בי׳ ולי׳ בשאר דפ״ע וכ״י ולי׳ בהעתקת בעל עיקרי התלמוד כ״י אבל כוונת רבינו היא להעיר על גי׳ התוספתא אלו גסין המרובעין וכדאי׳ באמת בתוספת׳ כ״י (וינא ג׳ בט״ס עיי״ע אלגוסין ומ״ש) וגי׳ אילו גסין מוכח מערוך דפ״ר ומהעתקת בעל עיקרי התלמוד אבל בדפו״ו אי׳ בט״ס אילו גריסין וצ״ל אילו גסין שאם לא כן למה היה הביא רבינו בין ציון מירושלמי את התוספתא.

של פול של חליקת נפש ובעיקר חלק פי' עכ"ל] —

* קִילְקָאֵי (מע' הקודם) בתרג' ירוש' א' לבמדבר ל"ד, ח' אבלם (תר"י ב' אוולם) דקילקאי' פי' שם מקום.

* קַלְקַל, קִלְקוּל, קִלְקָלָה עיי"ע קל ד'.

* קילקלתא, קיקלתא עיי"ע קקל ב'.

קלקלון (= קלוקלון נראה שהוא קיצור מן קלע קלון Vorhang, Verschlag des Götzen-tempels) בע"ז בפ' ר' ישמעאל (נ"א:) כל שהוא לפנים מן הקלוקלון אפי' מים ומלח אסור חוץ לקולקלון וכו' פי' כינוי לקלעים הוא. לא רצה לו' קלעים כאותן של בית המקדש שהיה גנאי אלא כינה לשון אחר ושם אחר. *[אחי"ה כ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע לי' ושם אחר ובדפ"ר הגי' כינהו לשם אחר וגי' הדפ"ר וכ"י ק"ט קלוקלין ובשרפ"ע קלקלון ובש"ס קלקלין ופי' ר"ח „חדר". ואולי הוא כמו קנקלון מל"י κιγκλίς Verschlag, Gitterwerk עיי"ע קנקל. ובירוש' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד בנו להם קנקלין ונ"א קלעים, קעילים מקולים עיי' בערכי' המיוחדים ובפדר"א פמ"ז אי' הניות] —

קַלְקַנְתּוֹם (מל"י ורו' χάλκανθος, chalcanthum Kupfervitriol, Schuster- בל"ם קלקנטום schwärze) בפ' הבונה (שבת ק"ד:) ובפ' הקורא את המגיל' למפרע (י"ז.) בסם בסיקרא בקומוס ובקלקנתוס. בפ"ט בפרה (מ"א) דיו וקומוס וקלקנתוס. בריש ידים (פ"א מ"ג) נפל לתוכן דיו קומוס וקלקנתום [1]. בפ"ק בעירובין בגמ' משום ר' ישמעאל (י"ג.) דבר אחד יש לי וקלקנתוס [2] שמו וברג"ג דפ' היה נוטל את מנחתה (סוטה כ'.) פי' בלעז ויטריאול"ו ובל' ישמעאל אלזאג [3] — (א"ב פי' בל"י ורו' מין דומם זך כמו זכוכית ויפה פי' בעל הערוך וקראוהו הרומיים בלשונם דיו הצבעים כי בו יוצבעו עורות שחורים וזה מאמר רבא בר שמואל [4]) במסכת גיטין (י"ט.) חרתא דאושכפי. *[אחי"ה וכן מוכח מפליניאוס ל"ד, ל"ב וז"ל Natur. Histor. Graeci cognationem aeris nomine fecerunt et atramento sutorio. Appellant enim chalcanthum וכן נקרא בל"ע ופי' قلقنت, قلقند ועוד قلقطار ודע בבבלי גיטי' ובשבת ק"ד, וביתר מקומות הנ"ל אי' קנקנתום ובכ"י ש"ס פעמים קנקנתום אבל בירו' קלקנתוס וכ"ה במשניות פיזרו למגילה ולשבת קלקלתוס וצריך לו' קלקנתוס כדאי' בהשאילתות פ' ויקהל ובתוספת' שבת ספי"א (י"ב) כ"י שתי נוסחאות נתערבו. ובענין שיטת התוספות כבר האריך בעל הפשב"ע במקומו ע"ש ורש"י פי' בעירוב' י"ג: אדרימנ"ט (atramentum) וכן פי' בפ"ב בנדה כחרת וכן פי' שיחור ותפשו עליו התוספו' ועיי"ע שחר א', ירו' סוטה פ"ב ד"ה, כתב שהוא יכול לימחות ואי זו זו שאין בה קלקנתוס] —

קלקס (= קוֹלְקָס מל"י κολοκασία בל"ע قلقاس Colocasia, die ägypt. Bohne) בע' קרקס ובע' הלקט — (א"ב פי' בל"י ורו' וישמעאל שרש של מין נטע הגדל במצרים ונאכל וי"א שהוא שרש פול המצרי ויש חולקים). *[אחי"ה עיי"ע לוף ומ"ש בח"ה, כ"ט — ויש להוסיף ירו' פסחים פ"ד דל"א, אפי' ביצה אפי' קולקס בתוספת' מעשרו' ספ"ג וירו' עירובי' ד"כ ע"ג הקולקס ועיי"ע קרקס והקבוץ קולקסייא עיי"ע לוף] —

* קלוקרון (?) עיי"ע קלבקר.

קלר (= קִילוֹרִית מל"י ורו' κολλύρα collyrium, Eine teigartige Masse, Augensalbe) בפ' המוציא יין (שבת ע"ו:) מים כדי לשוף בהן את הקילורית [5]. בגמ' דפ' ח' שרצים (שם ק"ח:) טובה טיפת צונן בשחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם. בס"פ כל היד בגמ' איזהו אדום (נדה י"ט:) מעשה ותלה ר"מ בקילור ור' תלה בשרף של שקמה. בויק"ר זאת תהיה (רפט"ז) ובפסקא דותאמר ציון (פסיקתא דר"כ צד קל"ב) ומסקרות עינים ר"ל אמר בקילורית אדומה פי' כחול אדום ודומה לאחד ממיני דם ומפסיק הדמע (א"ב פי' בל"י ורו' שם כללי לרפואה אשר צורתה ארוכה ועגולה ובפרט אם היא מתוקנת לחולי עינים אבל קילורית בל"י מין אדמה לבנה הבאה מאי סמיא [6]) ונקראת בל' משנה סם ומתערבת ברפואות

---

[1]) כ"ה רק בכ"י וינ' א' וב' ול"ד ובדפ"ע לי' ובנו"ג בידים וקנקנתום. [2]) בנו"ג קנקנתום. [3]) בל"ע زَاج בל"ם زَاك Vitriol. [4]) בנו"ג רבה בר בר חנה אמר שמואל וכבר תמה על זו הגי' בהפשב"ע ובאמת לי' בכ"י ש"ס א"פ ובמגילה י"ח סע"ב ולי' בע' חרת. ובכ"י א"פ אי' רבא בר שמואל כגי' ר"ב. [5]) וכ"ה בירו' שבת ד"א: וכ"ה בבבלי ברפ' פיז' אבל במ"ג הקילור. [6]) Samos.

לעינים לכן תהיה הגי' קילורית אדמה וזה פי' ומסקרות עינים כי בל"י סקירא מין אדמה לבנה עיי"ע סם וע' סקירא). *[אחי"ה גי' קילורית אדומה אי' ג"כ באיכ"ר פ' סורו ובויק"ר בקולריא אדומה ובפסיקת' בקולרית וגי' קילורית אי' ג"כ בירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד נותנין קילורית ע"ג העין וכו'. דב"ר פ"ח קילורית לעין. תוספת' דמאי פ"א וירו' דמאי פ"א דכ"ב. אי' קילור, ירו' שבת פ"ז ד"י: קִילוּרִין ובלא"ר קילוריתא ירו' ביצה פ"ד דס"ב ע"ג וירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד. ומה שיש לתמוה על פי' ר"ב עיי' מ"ש ר"ש באבער בפסיקתַ' הנ"ל אות נ"ג][1] —

קלר (= קילרין, קִילוֹרִין בל"י ורו' κελλάριον, cellarium אוצר Vorrathskammer) בב"ר פי"א ויברך: וכי הקילורין[2] של מלך חסר כלום, ובפר' נ"ג (נ"ב) ובפר' נ"ה (נ"ד) לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קילורין שלו כלום. ובפר' ס' (נ"ט) וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כ"ד, א') ר' לוי אמר שלשה שהשליטו ביצרן ועשה ישמעאל תשובה ולא חִסר קילורין שלו כלום. פי' אוצר בל' יון קילרי ובלעז צילייר"ו. *[אחי"ה בלא"ט Keller = celliere ובע' קלאדין פירשתי בענין אחר ע"ש וש"נ תנחומ' הישן פ' קדושים סי' י"ב] —

קלר (= קִילוֹרִית מל' יוני' κολλύρα, κολλύριον Kuchen, Brod) בויק"ר בראש אחרי מות (פ"כ) ובפסיקא דאחרי מות (פסיקת' דר"כ צד קע"ג.) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כ"ד, י"א) וכי קילורית[3] עלת עמהן לסיני פי' שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר על כן נקרא ר' אליעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעא ונתפקח. (א"ב פי' בל"י ורו' עוגה ומין פת). *[אחי"ה סומכוס העתיק ככרות (ש"א י', ג') צלול (שופטים ז', י"ג) ועקילס העתיק רקיק (שמות כ"ט, כ') ע"י κολλύρα וע' הזקנים העתיקו בריה (ש"ב י"ג, ה') חלה (ש"ב ו', י"ט) לבבות (ש"ב י"ג, ו'. ח') ע"י κολλυρίς ולשון קלילהִ κολλύριον אשר על ידו העתיקו ע' זקנים נקדים (מ"א י"ד, ג'). וממנהג היהודים וסוריים היה לתת לילדים עוגות לאכול בעת שהלכו ראשונה לבית הסופר ללמוד עיי' מיכאלים אוצ"מ סורית צד 801 ועיי' כ"י מלמד לפ' במדבר הובא בס' צור געשיכטע אונד ליטעראטור לצונץ צד 168 והיו נחקקות בעוגות אלה פסוקים וקמיעות[4]. וידוע הלחץ הגדול בין המבקרים לפרש שם הפייטן המפואר ר' אלעזר בי רבי קליר עיי' תולדות ר"א הקליר לרש"ל ראפאפורט בב"ע שנת תק"ץ ובהוספות בשנת תקצ"א צד 92 ועיי' ליטעראטורגעשיכטע דער זינאג' פאעזיא לצונץ צד 29 והלאה. ובעיקרי התלמוד כ"י רמז על ספרו היוחסין אשר שם האריך (עיי' יוחסין השלם צד 36 וצד 52) —

קלר (= קוֹלָר מל' יוני' ורו' κολλάριον, collare Halseisen, Halsfessel) בפ' האומר התקבלי גט (גיטי' ס"ה:) ובסוף טבול יום (פ"ד מ"ה) יצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי. בפ' י"ב בכלים (מ"א) הקולר טמא. בר"ג דסנהדרין (ז':) י' שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן. בס"ג דיבמות (קכ"ב.) מעשה בקולר של שני[5] בני אדם. בפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"ב.) חש בראשו דומה כמי שנתנוהו בקולר. נתן בניו פליטים (במדבר כ"א, כ"ט) תרג' ירוש' (ב') שלילין בקולריא. ויתנוהו בסוגר (יחזק' י"ט, ט') תרג' ויהבוהו בקולרין. — (א"ב פי' בל"ר סוגר הנתון בצואר השבויים והחייבים ובנוסחא כתוב כפיתין בקולריא). *[אחי"ה וכ"ה בל"ס קוֹלָרָא תוספת' ביצ' פ"ג סואר של קולר, וברוב מחובר עם מלת צואר ד"מ סנהדר' מ"ד סע"ב קולר תלוי בצואר עדים. ירוש' נדרים רפ"ט דמ"א: נותן קולר על צוארו, איכ"ר פתיחתא ד"ה ויהי לאבל: העביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים. דב"ר פ"ו לגבור שהיה הקולר בצוארו נפנה מאותו הקולר לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר וכו' וכנ"ה בירו' גיטי' פ"ו דמ"ח. קולר של סכנה . . . קולר של ממון תנחומא הישן סוף קדושים התר עצמך מן הקולר. הקבוץ ירו' ברכות פ"ז די"א ע"ג ירו' מגילה ספ"ג דע"ד ע"ג בניו מסורין בקוֹלָרִין, תוספת' ע"ז רפ"ב לא קולרין ולא שלשלאות של ברזל. תנחומא הישן וישב סי' י"ח ראוין היו ישראל לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין (ילקי הושע ר' תקכ"ח שלול בקולרין). תנחומא הישן ס"פ שופטים הקב"ה משלח מלאכים בקולרין ובשלשלאות. שמ"ר פל"א הוציאו

---

[1]) ובעה"ק שנ"ב פי' הקילורית: פלוסטרא (= Pflaster) ווי"א רוזן וושר (Rosenwasser) בל"א. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע הקילרין ובנו"נ הקלרין. [3]) בנו"נ במדרי וכן בבי"מ רפ"ב קילורין ובתנחומי הישן אחרי סי' ז' קלורין ונ"ב פי' עוגות. [4]) ואולי עג עוגה אצל הוני המעגל (תענית י"ט כ"ג:) הוא כמו כן צר עוגות מל"ע عاج Kuchen Formen (ועיי' ג"כ ילקוט חבקוק ד"ה על משמרתי מהו מצור שהצר לו צורה ואמר איני זז מכאן וכו'. [5]) לי' בנוסחאותינו.

אותם השונאין בקולרין, שם רפליו וכופתין אותם בקולרין, איכ"ר פתיחת' ד"ה על ההרים כת של בחורים נתונים בקולרין — ועוד פי' קולר חבורה (Verband) עיי' לעיל הציון מיבמות ובתוספ' יבמות ספי"ד הגי' קולאר. והקבוץ קידושי' ע"ב: צוורני צוורני קולרין [קולרין] עיי' פירש"י] —

☞ קלר בסוף מסכת יבמות מעשה בקולר של שני בני אדם פירש"י חבורה [1]

* קַלְרְהִי (מל"י Καλλιῤῥόη שם מקום) והוא במזרחית לימה של סדום ופי' בל"י מעינות יפים עיי' בן מתתיהו על הקדמוניות יז, ו', ה' ועל המלחמו' א' ל"ג, ה', ותרג' ירוש' א' לשע (בראשי' י', י"ט) קלדהי ובת"י לדברי' קלדהי וצ"ל קלרוהי וכצ"ל בב"ר פל"ז והגי' בדל"ת כבר מונחת לפני רבינו לכן העריכו בע' קלדהי אבל בירו' מגיל' פ"א דע"א סע"ב אי' לנכון עד לשע ר' לעזר אמר עד קלרה. ר' יודן בר יודן בר שלום אמר מיכן לתרגום הרי שבתרג' צ"ל קלרהי ובזה עולה יפה מ"ש היעראנימוס בפי' בראשי' י', י"ט Quod Lasa sit, quae nunc Callirrhoe, ubi aquae prorumpentes in mare mortuum defluunt. ועיי' ג"כ פליניאוס ספר ה' פרק ט"ו.

* קולריא עיי"ע קלר א'.

* קלוריא (נ"ל מל"י Urne, κληρωτίς כוס גדול עיי' בפנים) ויק"ר פ"ה ובמד"ר פ"י מזרקי יין (עמוס ו', ו') רב אמר קלוריא ר' יוחנן אמ' בכוסות קטנים ובויק"ר אי' קָלודיא ובע' זרבוב לא הביא רבינו המאמר ונ"ל שהוא מע' הבא אח"ז והיה כוס גדול לשום שמה הגורלות ודרש מזרקי מפעל זרק. ענין השלכה על השלכת הגורלות וגם על שם זריקת המשקה שבתוכן.

* קְלֵירוֹס (מל"י Loos κλῆρος) מדרש תהלים מזמור י' אין הרשע מפיל (בקולרים) [צ"ל בקלירוס] שלו אלא רשעים גבורים כמותו וכו' ועיי' עוד ע' קלבס. — קלירוס, קלורוס ביומ' פ"ד, עיי"ע קנדי.

קְלַשׁ (נרדף עם חלש ;schwach, dünn sein קוּלְשָׁא כמו חולשא הפכו סומכא die dünne Stelle) בריש עירובי' (ג'.) ומ"ש בסוכה כשרה דאמרן קלוש מבוי נמי נימא קלוש פי' „ראה הקורה כאילו היא קלושה וההוא פלגא דסומכא העליון כאלו נגסר במסור ונחתך וכאילו אינו והויא קורה כולה שהיא חצי טפח דעוביה התחתון כולו בתוך עשרים ולפיכך המבוי כשר. בפ' מי שהפך (מ"ק י"ג: במשנ') מחפין את הקציעות בקש ר' יהודה אומ' אף מעבין. גמר' (שם) מחפין אקלושי פי' מכסין בענפין מרוחקין זה מזה מעבין אסמוכי סומך הענפין זה לזה[2]. ביבמות בר"ג דפ' חרש (קי"ג.) פשיט' דחרש דעתא קלישתא הוא. בר"ג דפ' נערה מאורסה (נדרי' ס"ח.) בעל מיגז גייז או מיקלש קליש — (א"ב תרג' רטפש בשרו (איוב ל"ג, כ"ה) איתקליש בסריה ענין חלישות ודקות. *[אחי"ה ובכ"י ובדפ' רגיא כמו כן אבל בדפוסי' איתחליש. בתר"י א' לבראשי' כ"א, ט"ו ואתקליש בשריה. פעיל תר"י א' לבמד' ז', י"ג י"ט גילדא קליש; תעני' ט': עיבא קלישא. סוט' ל"ד: איידי דקלישא ארעא וכו', יבמו' קי"ג. דעתא קלישתא. והשם קולשא חולי' נ"ה: עיי"ע סמך] —

קלת (= קְלָתָה מל"י ורו' κάλαθος, calathus סל, סל ארוג (Korb, geflochtener Korb בסוף ביכורי' (פ"ג מ"ח) בקלתות של כסף ושל זהב. בס"ג דפ' החובל (ב"ק צ"ב.) מנא הא מילתא דאמור רבנן בתר עניא אזלא עניותא דתנן עשירים מביאין ביכוריהם בקלתות של כסף וכו'. בס"ג דפ' האשה שנפלו לה נכסים (כתובו' פ"ב:) עשירות עושות אותן קלתות של כסף ושל זהב. בר"ג דפ' היה מביא (סוט' י"ד:) אדם מביא מנחה בתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב. בס"ג דאילו מגלחין (מ"ק כ"ז.) ת"ר בראשונה היו מוליכין לבית[3] האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב[4]. בפ' המדיר את אשתו בגמ' דת משה (כתובו' ע"ב:) דאורייתא קלתה שפיר דמי דת יהודית אפי' קלתה נמי אסיר. פי' אעפ"י שבשוק כפה של ראשה לבדה שרי מדאורייתא דת יהודית אסרה בשוק עד שתתן על ראשה דבר אחר אבל בחצר בקלתה אין בה משום פריעת הראש. בריש ב"מ בגמ' דסמך היה רכוב (ט':) קלתה מינה נייח. בפ' הזורק גט (גיטי' ע"ז.) [זורקה] להיקה או לתוך קלתה הרי זו מגורשת. בפ' י"ו בכלי' (מ"ג) הקלתות משיחסום פי' „קופות קטנות

---

1) עיי"ע הקודם. 2) וכ"ה במיוחס לרש"י במ"ק. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בבית. 4) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד וב"ר ובדפ"ע נשמט בטעות.

דומה לקלתה דגט׳ [1]) — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מין סל עשוי מגמא או מנצרים וגם אם הוא של כסף וזהב). *[אחי״ה ובזו המלה העתיקו ע׳ זקנים דוד (ירמי׳ כ״ד, א׳. ב׳) וסומכוס העתיק כן כלוב (עמוס ח׳, א׳). וכנ״ה קלתה בגיטי׳ ע״ח. ירו׳ גיטי׳ רפ״ח דמ״ט: ירו׳ יומ׳ רפ״ד דמ״א: תוספת׳ כלי׳ ב״מ ספ״ה] —

קלת (= קוּלְתָא וכן בל״ס מל״ע قُلّة כלי חלול כמו כד (bauchiges Gefäss, Krug קולתיה תלה (ב״מ פ״ד: סנהד׳ ק״ג:) עיין בקלבאי. *[אחי״ה אבל בע׳ קלבאי לא פי׳ המלה רק הביא הציונים הנ״ל ועוד ויק״ר רפ״ד ע״ש ומ״ש. ובדפ׳ אמ׳ ופראג נדפס ללא נכון בע׳ הקודם לזה והנכון שהוא ערך בפני עצמו כדאי׳ בדפ״ר וויניצ׳ ובכ״י ערוך והוא מל״ע הנ״ל עיי״ע קל ז׳ ושם הביא רבינו תרג׳ וכדה על שכמה: וקולתא על כתפיה וכן העתיק בשם רבינו גם בע׳ הנוכחי כ״י עקרי התלמוד וזו ראיה עצומה שלזו המלה כיון רבינו והוא קולתא דמיא ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ד ובירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד קלותא צ״ל קולתא. פסיקת׳ דר״כ צד קע״ו: מלי קולתיך, איכ״ר פ׳ בני ציון טרוף קולתיך קומויי, ויק״ר ס״פ ל״ג ושהש״ר פ׳ יונתי נפח כקולתא ועוד אי׳ קולא בזה הענין ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד והקבוץ אסת״ר פ׳ והשתיה אילין כתואי דלא שאתן חמרא דזיקין אייתי להון חמרא דקוליָא. ולנקבה קולית עיי״ע קל ז׳] —

קֶלֶת (נ״ל מל״ר אמצ׳ clota דבר חלול העומד לתת עליו דבר אחר Wölbung, hohles Postament) בפ״ד בזבין (מ״ג) על המשוט ועל הקלת. בפ״ז בכלי׳ (מ״א) הקלתות של בעלי בתים שנפחתה עיי׳ בע׳ איסטרוביל פי׳ „בנין סביב שהוא כמין בית קטן ובסים הוא לכירה כמו שאמרו לענין רחיים אבל לא את הקלת ופי׳ קלת בסים לרחים התחתונה.״ *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג לכלים (בסד״ט צד 5) ושם הסיום והיא כמין קלת ואולי כיון שהוא כמו קלתה עיי״ע וכן דעת ר״ש ותוי״ט ולא היא כי אם כמו בנין חלול ובסים לדבר אחר ורגמ״ה כ״י לב״ב ס״ח סע״א פי׳ קלת היינו רחיים העליונה שחוזרת דלא הוי מחובר ע״כ ורש״י ב״ב כ׳: ורשב״ם שם ס״ה. פי׳ קלת האפרכסת וכן פי׳ רבינו נסים וזה לשון ר״י ן׳ מיגש הובא בשט״מ לב״ב כ׳: פי׳ איצטרוביל גלגל של רחים והקלת הוא הכלי שתולים אותו על פי הרחים ונותנים בו החטים והם יורדים ממנו מעט מעט לתוך פי הרחים ע״כ וכנ״ה הקלת בתוספת׳ ב״ב פ״א כ״י [2]) ובירו׳ ב״ב רפ״ב ד״ג: וכן קְלָתוֹת תוספת׳ כלי׳ ב״מ פ״א. ומזה נ״ל הקבוץ בירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט: שמנים אלף פירחי כהונה ברחו להם לתוך קלתותים של ביהמ״ק וכולם נשרפו וכו׳ שהוא מל״ר הנ״ל פי׳ Wölbung, Schwiebbogen בכותל קמור וחלול שתחת ביהמ״ק] —

קם (= קום. קוּמָא מל״פ کام, کامه. abgesahnte (Milch, Molke בפ׳ הנודר מן המבושל (נדרי׳ נ״א:) הנודר מן החלב מותר בקום פי׳ היינו נסיובי דחלבא שלועזין סיר״ו [3]) והוא אלמיץ [4]) ר׳ יוסי אוסר דקא סבר יש בהן צחצוחי חלב — (א״ב חלב מקושר ונקפא ובהדיא כתוב בירוש׳ (פ״ו דל״ט ע״ד) מהו (בקם) [צ״ל בקום] חלבא מקטרא ובגמ׳ דידן מסכ׳ ע״ז פ׳ אין מעמידין בענין איסור גבינות (ע״ז ל״ה.) הכא כיון דאוקומי קא מוקים חשיב ליה כמאן דאיתיה לאסורא בעיניה ונקרא קם החלב מקושר שהוא קם ועומד ואינו נגר ובל׳ גמרא נקרא קומא אבל מה שנקרא מי חלב בל׳ משנ׳ נקרא נסיובי דחלבא בל׳ גמרא). *[אחי״ה והרמב״ם בפי״מ לנדרי׳ לועזו מיסא ורש״י ור״ן משג״א והוא mesgue = Molke וכן פירש״י נסיובי דחלבא פסחי׳ מ״ב. ע״ז ל׳: ל״ה: ב״מ ס״ח:] —

קם (= קום. קָים פי׳ עמד עם כל הוראות זה השרש בעברי (bestehen, bleiben, bestätigen בפ׳ המפקיד פירות (ב״מ ל״ח.) שאני הני כיון דקם קם. פי׳ „כיון שהחמיץ כך יעמוד בחימוצו לעולם״ [5]). בפ׳ מי שמת בגמ׳ בני רוכל (ב״ב קנ״ו:) מקיימי קוצים היו ור׳ אליעזר לטעמיה דתנן בפ״ה בכלאי׳ (מ״ח) המקיים קוצים בכרם ר׳ אליעזר אומ׳ קידש וחכמים אומרים לא קידש. בר״ג דמשקין (מ״ק ב׳:) ובפ׳ אלו הן הלוקין בגמ׳ יש חורש (מכו׳ כ״א:) המנכש והמחפה בכלאים לוקה ר״ע אומ׳ אף המקיים פי׳ שרואה כלאים זרוע ואינו עוקרן [6]). בפ׳ אלו הן הלוקין בגמ׳ הטמא (מכו׳ ט״ז.) ובס״ג דחולין (קמ״א.) הניחא למאן דתני קיימו ולא קיימו אלא למאן דתני ביטלו ולא ביטלו במה דלא שחטיה לא עבריה ללאויה פי׳ „קיימו קיים עשה שבה

---

[1]) וכ״ה בפי׳ רה״ג בכלי׳. [2]) ובדפוסי׳ כט״ס הקלס. [3]) בלאי״ט Molke siero. [4]) ואולי צ״ל מיצאל והוא ל״ע مُصالة, مصل Molke. [5]) הועתק מפי׳ ר״ח. [6]) וכ״ה במיוחס לרש״י במ״ק.

פטור לא קיים חייב היינו דאיכא למימר לתקוני לאויה הוא דאתא אלא למאן דתני ביטלו חייב כיון שהאכיל הנותר לכלבים הוא דחייב דהא לא אפשר למשרפיה אבל הכא אם הנותר כמו שהוא אעפ״י שלא שרפו אינו חייב מאי איכא למימר. פי׳ התראת ספק הוא שיתכן לומר אחר שיקחנה ישלחנה והיכי הוי התראת ודאי כגון שבא לשוחטה והתרו בו אם תשחוט אותה תלקה ושחטה ור׳ יוחנן אמר אפי׳ התראה בלקיחה שמא התראה״ [1]). הקם להן בציץ בין עיניך בס״ג דפ׳ האומר לחבירו צא וקדש לי (קידושי׳ ס״ו.) פי׳ שים הציץ בין עיניך והעמידם שכך היו עושין כשהיה כהן גדול מניח הציץ היו עומדין הכל בעמידה מפני שם שהיה כתוב בו חיינו דתני בלשון עמידה הקם להן בציץ [2]). במקויים כולי עלמא לא פליגי ככר פי׳ בע׳ אשר ובע׳ הנפק. בס״ג דפ׳ כיצד מברכין (ברכו׳ מ״ג:) ובפ״ק בקדושי׳ בגמ׳ כל מצות האב (ל״א.) אסור לאדם שיהלך בקומה זקופה ד׳ אמות משום שנאמ׳ (ישעי׳ ו׳, ג׳) מלא כל הארץ כבודו. רב הונא לא מסגי ד׳ אמות בגלוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי. בר״ג דפ׳ כיצד מברכין (ברכו׳ ל״ה.) קמה תוכיח פי׳ קמה היא התבואה דכתי׳ (דברי׳ כ״ג, כ״ו) וחרמש לא תניף על קמת רעך וחייבת בברכה לאחריה שנאמ׳ (שם ח׳, י׳) ואכלת ושבעת וברכת [3]). פ״א [4]) קמה היינו לחם דכתי׳ (דברי׳ ח׳, ט׳) ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וכתי׳ בתריה ואכלת ושבעת וברכת בראש והיה עקב תשמעון. ובס״ג דפ׳ הזרוע (חולי׳ קל״ד רע״ב) אמר קמה אקמה רמא ליה ריש לקיש לר׳ יוחנן חורי נמלים וכו׳ עד ספק לקט לקט משום דבחזקת חיוב הייב אבל בחזקת פטור פטורה ורמינהו גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשית וכו׳ עד ספק חייב אע״ג דבחזקת פטורה קימא מצינן דעיסה ולחם איקרו קמה [5]). *[אחי״ה עיקר הוראת קום וקים כבלשון מקרא עמד וכון ב״מ ל״ח. כיון דקם קם, שם פ״ב. קמה לה מתניתין דלא כר״ע, שבת קל״ו. ע״ז ע״ו: קים לי בגויה, קידוש׳ ס״ו. קים ליה בנפשיה, גיטי׳ נ״ב: נ״ג. קים ליה בדרבה מיניה, ב״מ ז׳. קָיימָא, ירו׳ תרומ׳ פ״א ד״מ: ירו׳ מעש׳ פ״ד דנ״א: קיימין, ב״ב מ״ג: היכא דקיימא תיקום ובקיצור: תיקו עיי״ע. זבחי׳ ד׳: תיקו במילתא, י״ז. תיקו כדוכתיה, ב״ק צ״ו. ניקו וניעבד. בינוני קָאֵים כתובו׳ ס״ב סע״ב עירובי׳ ע״ט. ובהשמטת המים קאי עיי״ע ומ״ש, הקבוץ קָאמַיָּא דניאל ז, ט״ז שמ״ר פמ״ג. אפעל ב״מ ל״ט: מוקמינן ב״ב מ״ד. ולוקמיה ועיי״ע אוקי בח״א רנ״ה וש״נ. פיעל קיים פי׳ כל״מ (אסת׳ ט׳, כ״ז) חיזוק הדבר גיטי׳ ב׳: מצויין לקיימו ב״מ ז׳. כתובו׳ י״ט. צריך לקיימו, שם: קיימו שטרייכו וכו׳, שם כ״א: לקיים את השטר, ירושלמי גיטין ספ״א דמ״ג ע״ד קיימתיה מדאמר ר׳ בא וכו׳. ועוד פי׳ ענין הקמת דבר erfüllen, aufrecht halten אבות פ״ד מ״ט כל המקיים את התורה וכו׳, יומי כ״ח: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שבת קי״ח. כל המקיים שלש סעודות בשבת וכו׳, ברכו׳ ט׳ רע״ב קיים בהם, מגילה ז׳ רע״ב קיימת בנו, ויק״ר פכ״ח למקיימא עליכון, ירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז: רצה מקיימה רצו אחרים מקיימים אותה. התפעל עירובי׳ נ״ד. תלמודו מתקיים בידו, אבות פ״ג מ״ט חכמתו מתקיימת, ירו׳ שבת ספ״ו ד״ח ע״ד תתקיים לכון נפשיכון וכו׳, גיטי׳ ט׳. יתקיים בהותמיו. התואר זכר קַיָּם, קַיָּם, קַיָּמָא וכ״ה בל״ס ברכו׳ ל״ב. נדרי׳ ס״ב. חי וקיים, גיטי׳ כ״ח. בחזקת שהוא קיים, ירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״כ: עיי״ע מוניט. ב״ר פנ״ד נכדו קיים, גיטי׳ י״ט. דבר שהוא של קיימא, חולי׳ ק״מ: בני קיימא, ירו׳ יבמו׳ פ״ד ד״ה ע״ג בן קיימא. לנקבה קיימת ברכו׳ ל״ב. הקבוץ קַיָּמִין ב״ב ק״ל. גיטי׳ פ״ח. שמ״ר פט״ו, קַיָּמַיָּא ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב ע״ג ריש רות רבה. השם קְיָם, קְיָם קיימא פי׳ חוק ברית וכ״ה בתרגום חוק וברית ועיי׳ דניאל ו׳, ח׳. והשם המופשט קִיוּם פי׳ שמירה ועמידה עיי׳ פיאה פ״א מ״ד וירו׳ פיאה פ״א דט״ז ע״ג ירו׳ כלאי׳ פ״ב דכ״ז ע״ד ושם פ״ט דל״ב. ירו׳ שבת פ״ז ד״ט. והקבוץ ירו׳ יומ׳ פ״ד דמ״א ע״ד קִיוּמֵי אש ועוד ענין חיזוק ואמיתת דבר ב״מ כ׳: לא משהי אינש קיומיה בידא דספרא, שם כ״א. עדי קיום, גיטי׳ ג׳, ח׳: ירו׳ גיטי׳ רפ״ב דמ״ד. כתובו׳ כ״א: כ״ח. קיום שטרות [6]), ב״ר פע״ח קיום הגט. ירו׳ חגיג׳ פ״ג דע״ט רע״ב מתניתא מינה קיומה ומינה תברה. היקום (בראשי׳ ז׳ ד׳) תרגמו ר׳ ברכיה בב״ר פל״ב קיומיה. ואמרתם כה לחי (ש״א כ״ה, ו׳) נדרש בירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״כ: לקיומא. ובירו׳ כמה פעמים אי׳ ולית ליה קיום והוא כמו תיובתא בבבלי עיי׳ מבוא הירו׳ למהרז״ף צד ט״ו. ירו׳ חגיג׳ ספ״ב דע״ח רע״ג

---

[1]) הועתק מפי׳ ר״ח במכות ט״ו. והלאה כפי שנדפס בש״ס ווילנא. [2]) וכן פירש״י. [3]) וכ״ה במשמעת קמה עיי׳ ספרי ראה פי׳ קל״ו ומנחו׳ ס״ו ע״א. [4]) וכ״ה בפירשי ברכו׳ ל״ת. [5]) עיי׳ כל הסוגיא בחולי׳ קל״ד. [6]) בענין קיום שטרות עיי׳ תשו׳ הגאונים (הוצא׳ הרכבי) סי׳ קפ״א, רל״א ותמ״ב.

ירו' גיטי' פ"ז דמ"ח ע"ג. ועוד השם המופשט קִימָה כל"מ ברכו' י"א. שכיבה . . קימה, קידושי' ל"ב: לא אמרתי קימה אלה במקום הידור, שם ל"ג. איזהו קימה שיש בה הידור וכו', ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. לא היא עשייה לא היא קימה וכו'. ועוד השם קוֹמָה מל"מ פי' גובה גוף Höhe, Statur ברכו' מ"ג: קידוש' ל"א. עיי' לעיל בערוך. במד"ר פי"ג מבואר קוממיות (ויק' כ"ו, י"ג) בקומה זקופה ואין יראים מכל בריה. ועיי' ג"כ בתרי"א. ועוד עיי' תרג' ישעי' י', י"ג; יחזק' ל"א י'. אסת' ה' א' בתרג' שני כד כפיפא קומתא. אסת"ר פ' חור: מלא קומה ופשוט ידים ורגלים. והקבוץ סנהד' מ"ה. שתי קומות. ובירו' ב"מ רפ"ט די"ב. עמיק תרתין קוֹמִין והיחיד ויק"ר. פ"ד בשעה שעומד על קוֹמִי שלו. ומה שענינו תבואה קמה בל"מ ובתרג' קָמְתָא, ותרג' נציב מצבה, מצב קָמָא, קָמְתָא עיי' לעווי באוצ"מ תרג'. ובב"ר פנ"ג דרש מי מלל (בראשי' כ"א, ז') קומתו של א"א היתה יבשה ונעשה מלילות ופי' במ"כ מלשון קמה וגדיש וא"כ צ"ל קמתו של א"א וכו' וכדאי' באמת בפסיקת' רבתי פמ"ג והמשיל לאברהם לקמה שמתיבשת ונעשית מלילות ועוד נ"ל שכיון במלת קמתו כמו אֻמָּתוֹ עיי"ע אם ח"א, קי"א ובתנחום' הישן פ' וירא סי' ל"ז דורש מי מלל שיש בו ליחה של נערות] —

קָמָא (קצור מן קָאמָא = קָא אָמָא, קָא אָמַר (= קָאמַר er spricht) בר"ג דפסחי' (ג':) מאי דקמא פי' מאי קאמר[1]. ובר"ג דפ' מי שמת (ב"ב ק"מ:) אדמון אומ' בשביל שאני זכר הפסדתי מאי דקמא ס"א מאי דקאמא[2]. בפ' מציאת האשה בגמ' המשיא את כתו (כתובו' ס"ז:) מאי דקאמא[3]) אמר לו נעניתי לך קום אכול פי' מאי שנא שהביאה לו עכשיו זו התרנגולת ולא קודם — (א"ב פי' לפני כמו קודם ואות דלת מובלעת. מסכ' גיטי' פ"ק (ו':) ומי איכא ספיקא קמי שמיא. תר"י בפסוק וספרתם לכם ממחרת השבת (ויקרא כג, ט"ו) מבתר יומא קמא דפסחא כמו קדמאה). *[אחי"ה ר"ב לא חש לדברי רבינו שהוא פירש קמא כמו קאמא = קאמר ועליו מורה נ"א קאמר ור"ב נגרר אחר רש"י שפי' בכל המקומו' הנ"ל קמא כמו קַמָּא ובאמת בסוט' ב' סע"ב מאי דקמא דקא בדלה מוכח כפירש"י ע"ש] —

* **קַמָּא** (והוא כמו קַדְמָא וד' מובלעת עיי"ע הקודם לזה der erste) ברכו' מ"ח: תנא קמא והוא לרוב בקצור ת"ק, שם י"ג: פסוקא קמא, כ', קמאי הוו מסרו נפשייהו וכו', גיטי' י"ב: קמא קמא פי' ראשון ראשון, ב"ב מ"ו: קמאי דקמך, נזיר ל"ו: קמאי ובתראי ב"ר פל"ח למילף מן קמאי ולנקבה רבות: קידוש' ס"ו. ב"ב פ"ט סע"א תר"י בראשי' מ"א, כ' הך קַמַּיְתָא. ועוד כמו לִפְנֵי בעברי ברכו' ה' סע"א קמיה דר' יוחנן, ביצ' כ"ז. הוא יתיב קמייהו. ושם לקמיה דר' אמי, גיטי' ס"ז: קריבו תכא קמייהו, מגיל' ב'. כדבעינן למימר לקמן. ובכ"י תרג' תהלי' נ', כ"א; נ"ז, ז' ס"ט, כ"ג; פ"ה, י"ד והרבה זולתם שהביא הח' לעווי הגי' קומך, קומיי, קומיהון, קומוי ובדפ' אי' קדמך, קדמי וכו'. וכן בתר' ירו' בראשי' כ"ד, ז'. מ"ג לקמך, ושם ל"ג, ג' לקמיהון ובירו' הרבה פעמי' קומי ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה: ירו' מגיל' פ"א דע"ב. ירו' גיטי' פ"ה דמ"ו ע"ד וכן קומיי ירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג איכ"ר פ' בני ציון ובבבלי רגיל ביותר קמי, קמא הוריו' י"ב: מ"ק כ"ב: קמי שפה עיי"ע קמי ור"ב שם. ויק"ר ספל"א וקמי מן כן וכו' פי' בראשונה, קודם מזה.

קמא (= קוֹמָא מל"ם קֻמָּא בל"י κόμμι ועוד κόμμι Gummi, Harzart) בפ' ח' שרצים בגמ' וכוס עיקרין (שבת ק"י.) מאי כוס עיקרין אמר ר' יוחנן ליתי מתקל[4]) קומא אלכסנדרית. קומוס קומא (גיטי' י"ט. שבת ק"ד:) עיי' בע' קומוס — (א"ב פי' בל"י מין שרף ואלכסנדריי מובחרת שבכולם). *[אחי"ה ונקרא כן על שם אילן سنط acacia nilotica כובא מיצריא שגדל במצרים עיי' לעף פפלנ"צ 197 ובע' קומוס פי' רבינו קומא ודבריו נעתקים מפי' ר"ח כמו שתראה שם — ולדעת רז"ל שבת ק"י. ותוספת' יבמו' פ"ח קומא הוא חלק אחד הצרוך לכוס עיקרין שלא תלד או שלא יוליד] —

קוֹמָא (= קומים מל"י ורו' Fürst κόμης, comes) בפ"ק בע"ז בגמ' ויום גניסיא (י"א.) קומא (מינקיט) [צ"ל מי נקיט][5]) קמי איניש כלומ' הוא על כל השרים. *[אחי"ה ור"ח ורש"י בע"ז פי' קומא מלך והנכון שהוא ראש וממונה על אחרים זולתו נגיד ושר עיי"ע קמים ועיי"ע אפיפורא בח"א, רכ"ז] —

* **קוֹמִי** עיי"ע קמי.

* **קמאה** עיי"ע קמע.

---

[1]) בנו"ג כאי האי דקמן ופירש"י מה הדבר הזה שבא לפנינו. [2]) ובנו"ג מאי קאמר. [3]) בנו"ג דקמא. [4]) בנו"ג מתקל זוזא. [5]) וכ"ה בכ"י ובדפ"ר.

* קְמוּאֵל (שם מלאך) פסיקתא רבתי פ"כ בשעה שעלה משה למרום וכו' ופגע בו קמואל המלאך שהיה ממונה על שנים עשר אלפים מלאכי חבלה שהם יושבים בשער הרקיע ועיי' בזהר בשלח פ' ימינך ה': קמואל שמיה והוא ממנה על תריסר אלפין ממנן שליחן בעא לאזדווגא ביה במשה, אולי יש למלה שייכות עם קומים פי' ממונה ונקרא כן שהיה ממונה על י"ב אלפי מ"ח. ועוד נ"ל שהוא הוא Akoman אחד מראשי שדים אצל הפרסיים עיי' צענדלעקסיק' ליוסטי צד 11.

* קמז נפעל נקמז עיי"ע ומ"ש.

קֶמַח (מל"מ הפכו סולת ובל"ס קִמְחָא grobes Mehl ועל היין Kahm. הפעל קָמַח (zermalmen בס"פ כה"ג בגמ' על אלו הנזיר (נזיר נ"ג:) אלא דאקמח אקמוחי פי' טחון בריחים ועשאן כקמח. בכל קרבנות פ"ח במנחות (פ"ו: במשנ') ואינו מביאה מפיה מפני הקמחין[1]) פי' קמחין בלעז קנוט"י[2]) כלומר לבנים כמו קמח[3]). בפ' כיצד צולין בגמ' חל ששה עשר (פסחי' פ"ד.) א"ל דרמא לך הא לא חש לקמחיה הא הדר ביה וכו' בס"ג דפ' טרף בקלפי (יומא מ"ו.) ובסוף סוכ' (נ"ד.) אמר רבא האי מאן דלא חש לקמחיה. בפ' החולץ בגמ' אחד בתולות (יבמו' מ"ב:) דרמא לך הא לא חש לקמחיה סתם ואח"כ מחלוקת וכו' פי' „אכילתו להפסד הולכת שאינו מתעסק בתורה כראוי לה"[4]) וי"א „לא שימש כל צורכו ולא ידע שמועה זו ואתי לפרוקי לן"[5]) ס"א[6]) לא חש לקמיה לא חשש לפניו הקושיא שתבוא לו. *[אחי"ה ובדפ"א ופראג אע"ג שנדפס כראוי ס"א בכל זאת אי' בטעות לא חש לקמחיה וצ"ל כגי' כ"י ודפ"ר לקמיה וכדפי' רבינו לפניו, וז"ל ר"א ביומ' (הובא בר"ס צד ס"ב.) דלא חש לקמחיה הכי הוא כר"א אינו חושש אם אוכל פת חטין או פת שעורין האי נמי לא חש למלתיה ואית ספרי דכתיב בהו לא חש לקמיה ע"כ אבל בכ"י ש"ס לי' זו הגי' לקמיה וגם רש"י פי' בכ"מ מענין טחינה לא חש למה שהוא טוחן ומוציא מפיו כלומ' לדיבורו ובסוכ' הנ"ל כלומ' מרבה דברים ואינם — קמח אינו דק כל כך כסולת ומזה המשל בירו מגיל' פ"א דע"ב. וירו' יומ' פ"ג דמ"ז ע"ד אמרון כל קמחייא קמה (כל קימחייא קימחין) וקמחא דקמחית סולת. ירו' חלה רפ"ב דנ"ח: קמחין וסלתות. ירו' סוט' רפ"ב די"ז ע"ד מכאן והילך קמחין הן. קידוש' נ"ג. מיני קמחים. והיחיד קֶמַח. קִמְחָא עיי"ע נהל, טחן, חלט ב', מעס. ומה שענינו קמחין על היין מנחו' הנ"ל עיי' לעיל בערוך ורמב"ם פי' גרעיני חטה. והפעל ממנו קמִחַ בבינוני פעיל עיי"ע אפץ ובאפעל נזיר הנ"ל הובא בערוך] —

* קִמְחִית (שם פרטי לנקבה) ירו' מגיל' פ"א דע"ב. שבעה בנים היו לקמחית וכולם שמשו בכהונה גדולה וכו' וכן ירו' יומ' פ"ג דמ"ז. ובבבלי יומ' מ"ז. ועיי' ג"כ ע' לפני זה, ובענין ר' ישמעאל בן קמחית או ר' שמעון בן קמחית עיי"ע זרד ומ"ש בח"ג, ש"כ. ועוד עיי"ע בן קמחית ח"א, קכ"ג.

* קִמְחוּנְיָא (שם מקום) כתובו' ס"ז. אשלי דקמחוניא. קידוש' כ"ה: דרש רב בקימחוניא. לדעת קצת Gamach בארמיניא. עיי' נייבויער גיאג' 397.

קֶמֶט (מל"ס קָמְטָא Falte, Runzel) בפ"ו בנגעים (מ"ח) הקמטין שבצואר ובפ"ז (מ"א) בקטן ונולד בקמט ונגלה. בס"פ ח' במקואות (מ"ה) בית הסתרים ובית הקמטין אינן צריכין שיבאו בהן המים. פי' „בגברא תותי שיחיא ואתתא תותי שיחיה ותותי דדיה שמן קמטין כדתנן בפ' יוצא דופן (נדה מ"ז.) משיעלה הקמט תחת הדד"[7]). בפ' השוכר את הפועלין בגמ' מעשה (ב"מ פ"ז.) ובפ' יש נוחלין בגמ' בנות צלפחד (ב"ב קי"ב.) אחר שנתכלה הבשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין. בס"ג דפ' ר' ישמעאל בע"ז[8]) ובפ' יוצא דופן בגמ' כל הנשים (נדה מ"ג.) אמר ר"ל קנה בקומטו של זב והסיט בו את הטהור טהור וכו' —

---

[1]) בדפו"ו הקמחון. [2]) אולי מלאי"ט canido לבן ובכ"י ק"ט קטטו ובעיקרי התלמוד לר"א זכות קנגטי ובלשונינו נאפה [3]) ובעה"ק שנ"ב פי' על נכון קאמי"ג בל"א והוא kahmig והיינו שנראה על היין שטח לבן כמו עפוש. [4]) הועתק מפי' ר"ח בפסחי'. [5]) גם זה הועתק מפי' ר"ח בסוכה לכן הנה מה טוב ומה נעים לגרוס כגי' כ"י עיקרי התלמוד שאחריו אנו נגררים לציין ג"כ ובסוף סוכה שלי' בשאר כ"י ודפ"ע ורבינו ראה פי' ר"ח לסוכ' שם (נדפס בש"ס ווילנ') והעתיקו כדרכו אבל קצת קשה במ"ש וי"א כי גם זה הוא כפי' הראשון מפי' ר"ח. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט דפ"ר דפא"מ ובעיקרי התלמוד אבל בדפו"ו בט"ס. פ"א. [7]) הועתק מפי' רה"ג לנגעי' פ"ו מ"ח ושם הגי' תותי ביחשיה . . ותותי ביתשה עיי"ע בחש. [8]) כיון לדף ס': וכן ציינו רבינו בע' בחש והשמיט ציון מנדה וכבר העירותי בע' בחש שזה הציון מע"ז לי' בכ"י ק"ט בע' הנוכחי וכן לא העתיקו בעל עיקרי התלמוד כ"י ועיי' תוספו' וחי' הריטב"א בע"ז הנ"ל.

(א"ב פי' חדודי הבשר מתכווץ וצומת והוא לשון פסוק (איוב ט"ז, ח') ותקמטני לעד היה). *[אחי"ה וכ"ה דעת רד"ק בשרשים אבל הנכון שהוא ל"ע قمط ענין לכידה ואחיזה וכמו שהוא בכתב אלאסול לר"י ן' גנאח' בכ"ז השוהו שם (צד 636) לדרז"ל כשיעלה הקמט תחת הדד, והנכון שמלת קֶמֶט הוא ל"ס פי' ענין כפול עור הבשר ועשיית פימה מפני כווצת הבשר וקמט ובית הקמט נדה ס"ו: הוא כמו קוּמֶט נדה מ"ב: שרץ בקומטו . . נבלה בקומטו שם מ"ג. קנה בקומטו של זב וכו' והפעל תוספת' נגעי' ספ"א סדין המקומט מפשטין את קומטיו וכו' סילקו הרי הוא כקמוט שנפשט] — קמט[1]) (מל"ע قمط ומל"מ ענין קמיצה ועצירה (packen, zusammenpressen בחלק בענין יושבי בנוב (סנהד' צ"ה.) תפשיה וקמטיה[2]) ויתביה תותי בי ס ד י א[3]). בפ' אין דורשין בגמ' ולא במרכבה (חגיג' י"ג:) אלו (תתקע"ז) [תתקע"ד] דורות שקומטו ב ע צ מ ן[4]) קודם שנברא העולם. בס"פ השולח בגמ' המוכר עצמו (גיטי' מ"ז.) בעינא מקמטינכו[5]) ואותבינכו פי' אקשר ידיכם ורגליכם. עונותיו ילכדנו את הרשע (משלי ה', כ"ב) תרג' חובוי דרשיעא קמטין ליה. *[אחי"ה וכן תרג' יתמך דברי לבך (שם ד', ד') יקמט מיליי ליבך. ובעל עיקרי התלמוד כ"י הביא עוד ציון בזה"ל ובפ' מי שאחזו ונקמט בפומיה כמו ויקח בפיו ע"כ וכיון על גיטי' ס"ט סע"א ובנו"ג וניקוט בפומיה. וכנ"ה בפסחים מ"ב: דקמיט מרפא ליה ודרפא מקמיט ליה, יבמות ס"ד: איכא משפחה דקמיט דמא. פ ו ע ל חגיגה י"ג סע"ב עיי' לעיל. ושם י"ד רע"א ת"ח שמקמטין עצמן על דברי תורה בעוה"ז וכו' ילק' ויגש ר' קנ"א כולן עומדין חוץ לזיקה ואני מעי קומטין עלי כחבל עיי"ע קמתין ומ"ש ר"ב] —

* קוּמֶט (Pupille im Auge) דרך ארץ ספ"ט קומט שבשחור זה ירושלים פרצוף שבקומט זה ביהמ"ק.

☞ קוֹמִיטָטוֹן (מל"י אמצ' ומל"ר ,κομιτάτον מדר' (Suite, Hofstaat, comitatus אסתר פ' ובמלאת הימים: שושן הבירה כבית קומיטטון היה מאכל ומשתה מצוי בה פי' בל"ר בית גדול אשר בו המלך ועבדיו יושבים תר"י (ב') בכל ביתי נאמן הוא (במד' י"ב, ז') בכל קומיטטון דידי מהימן הוא[6]).

* קומטון בשבת קמ"ה: כגי' רש"י ובכ"י ש"ס קמוטרי וגי' רבינו קומון עיי"ע הגמון ומ"ש בח"ד, קע"ט הערה 1.

קַמְטָר (מל"י κάμπτρα, κάμψα (ובכ"י κάμτρα (Holzkiste, Korb (Du Cange בפי"ו בכלי' (מ"ז) כסוי קמטרא טהור. בפ"ט באהילות (מט"ו) עשוי כמין קמטרא. בס"ג דפ' מי שמתו (ברכות כ"ו רע"א) גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי. לאשר על המלתחה (מ"ב י', כ"ב) תרג' לדממנא על קמטריא[7]) פי' „לשון ערבי [יוני] רומי ואדומי". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לכלי' (בסד"ט 13) ושם הביא ג"כ פי' תרגום המלתחה קמטריה ע"כ וכיון רה"ג כי בכל לשונות הנ"ל קמטרא היינו מלתחה וכ"ה כונת רבינו ובאמת זו המלה אי' ג"כ בל"ע قمطر Bücherbehältnis תיק של ספרים וכ"ה במגילה כ"ו: קמטרי דספרי ופירש"י ארגז והביא ג"כ התרגי' למ"ב הנ"ל ועוד התרג' ליחזק' כ"ז, כ"ד וזו התרג' הביא ג"כ רה"ג לאהלות פ"ט מט"ו (בסד"ט צד 24) ושם פי' קמטרה: ספטא כלי רבנן מקום שחובשין בו בגדים וספרים ע"כ ועיי"ע ספ"ט ובתש' הגאוני' (הוצ' ה' הרכבי) סי' שנ"ב פי' רש"ג ורה"ג מרצופין ע"י קמטרי שנותנין בהן פירות או משוי. ובתש' סי' קפ"ט (צד 86) וס מ ט ר י דמנחין ביה זיבנא בספינתא, צ"ל קמטרי. — ובעה"ק שנ"ב לועז קמטר: וואצק בל"א ע"כ וכיון על לשון אשכנז (Felleisen = Watsack) עיי' אדעלונג ערך [Watsack —

* קַמְטְרָיָא (מע' הקודם (Garderobier ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ד שמעון קמטריא ופי' המהרש"ם תרג' מלתחה קמטרא שהיה עושה ארגזים ותיבות נאות ע"כ והוא התואר מע' הקודם וכן בל"ר ויוני' capsarius, καμψάριος פי' שומר בגדים בבית המרחץ.

קמי (= קוֹמִי בל"י ורו' Haupthaar, κόμη, coma (Haar בס"ג[8]) דפ' מרובה (ב"ק פ"ג.) ובס"ג דסוט' (מ"ט:) אבטולם בר ראובן[9]) התירו לו לספר קומי[10]) מפני שקרוב למלכות היה פי' כגון מלכות יון שקוצצין שער ראשיהן מלפניהן עד האוזן

---

[1]) בדפ"ע חוץ מדפא"מ נכלל בע' הקודם לזה. [2]) בנו"ג כפתיה קמטיה ובילק' נקטיה וכ"ה בכ"י ש"ס עיי' ד"ס שם. [3]) וכ"ה בדפי' הישנים בש"ס ובנו"ג בי בדויא. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס בי ובאוצר הכבוד אצל ד"ס ובנוסחאותינו ליי' בעצמן. [5]) בנו"ג אקמטינכו. [6]) ועיי"ע בלדר ומ"ש בח"ב, צ"ה. [7]) וכקצת ספרי' הגי' קומטריא. [8]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בר"ג. [9]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע ב"ר ראובן. [10]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע קמי.

כלפי מצח כולו ומניחין השיער שכנגד העורף נוטף ומתפזר לאחוריהן[1]. במעילי בס"נ דפ' קדשי מזבח (י"ז.) הלך ר' ראובן בן איצטרובולי וסיפר קומי והלך וישב לו ביניהן[2] בסוף הוריות (י"ב: וכפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ב:) על כל המתים רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל פי' מבדיל קמי שפה שקורע בית צואר ממש אינו מבדיל שקורע למטה משפה[3]) — (א"ב פי' בל"י ורו' צמה ותלתלי שער — וקמי שפה כמו: לפני עיין ע' קמא). *[אחי"ה וחידוש שלא העיר על זו הטעות בעל עיקרי התלמוד כי הוא העתיק תחת סוג אחד הציון מהוריו' ומ"ק. ובענין תספורת קומי כבר הביא התוספתא שבת רפ"ו (ז') אלו דברים מדרכי האמורי המספר קומי והעושה בלורית ובב"ק ובסוט' הנ"ל אי' רק התחלת המאמר אבל בספרא פ' אחרי מות פרק י"ג ר' יהודה ב"ב אומר שלא (תנחור) [צ"ל תנקור, כגי' הראב"ד] ושלא תגדל ציצית ושלא תספר קומי שפה דב"ר פ"ב המספר קומי והעושה בלורית מה המספר קומי זה המספר פאת ראשו ועושה תפיסת קורצין וכו'] —

קמליא (= קִימוֹלְיָא מל"י ורו' κιμωλία, cimolia נתר (kimolische Erde, weisse Thonart ובורית קימוליא ואשלג ס"א קימוניא כבר פי' בע' אשלג — (א"ב פי' בל"י ורו' מין אדמה לבנה המובאת מאי קימוליא ובה היו מכבסים הבגדים. ודע כי סם וסיקרא קימוליא וגרתיקון מיני אדמה לבנה הם וקילורית מין סם). *[אחי"ה בע' אשלג (ח"א, שט"ז:) הארכתי הן בענין קימוליא הן בענין הגירסאות ועתה אוסיף כי בתוספת' נדה ס"פ ח' אי' קימיליא וצ"ל קימוליא. ובירו' שבת ספ"ט די"ב: מבואר קימון קליא פי' קימון (= קימוניא) הוא ענין קליא Kalia. ובכ"י ש"ס בשבת צ'. אי' לנכון קימוליא ובסנהד' מ"ט: קמוליא] —

☞ קמליא (קִימֵלְיָא מל"י κειμήλιον וכן בל"ס קִימֵלְיוֹאָן (Kleinod, Kostbarkeiten מד' ב"ר פ' ויבא יעקב שלם (ס"פ ע"ט) במאה קשיטה (בראשי' ל"ג, י"ט) א"ר סימון קו"ף קימליא[4] פי' בל"י ורו' כלים חמודים ותכשיטי זהב וכסף.

קָמִין (מל"י κάμινος, καμίνιον וכן בל"ע قمين (Kamin. Ofen ירו' בריש כירה (ירו' שבת פ"ג ד"ו.) בראשונה היו סותמין הקמין מערב שבת[5] ורוחצין בשבת. בויק"ר בריש אשה כי תזריע (פי"ד) אם המתין אדם בקמין[6]) שעה אחת אינו מת לשון לעז הוא קאמינ"ו. *[אחי"ה בלאי"ט camino מל"ר caminus פי' ככשן האש ועיי"ע הכא אח"ז בפ"א. וכנ"ה בירו' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג בסלקי וקמין ובתוספת' ב"ב פ"ג ובב"ב בבלי ס"ז: אי' בית היקמין עיי"ע וע' יקמין ויו"ד נוספת בתחלה וצ"ל קמין וכדאי' בכ"י תוספת' ב"ב. תוספת' מקואות פ"ה המת במרחץ הקמין טמא המת בקמין המרחץ טמאה. ובת' הגאוני' (הוצ' הרכבי) סי' קפ"ט הגי' יקמים, בית היקמים וע"ש הפי'. וכנ"ה קמין בתנחומא הישן כי תשא סי' ב' ובילק' ישה"ש ר' תתקצ"ב ועוד קמין מקום או בית הכלא לחייבי מיתה לדונם באש של ככשן ירושלמי סוטה פ"ט דכ"ד: מסרוהו לשלטון והחזירוהו לקמין, תוספת' סוט' פט"ו והטילוהו בקמין ועיי"ע הבא. או י"ל שבירו' ובסוט' הנ"ל קמין הוא ל"פ كمان פי' כפה ושיעורו כמו כונסין אותו לכיפה סנהד' פ"א: עיי"ע כפה ומ"ש בה"ד ר"צ] —

קמניא (= קִימוֹנְיָא, ein abschüssiger Ort in Rom (Gemoniae בפ"ק בע"ז בגמ' ויום גניסיא (י':) כל דזכי למלכא אשדו ליה לקימוניא[7]) חלילא פי' חפירה מליאה אפר מנופה שמשליכין בו חייבי מיתה. פ"א „לכבשן האש"[8]) — (א"ב פי' בל"י ורו' ארובת העשן וכבשן). *[אחי"ה כפי פי' ר"ב והוא כפ"א בערוך היא היא המלה של ע' הקודם. ורש"י פי' „בית מלא עפר" אולי צ"ל אפר כפי' הערוך. ודע כי חייבי מיתה הועלו למקום מדרון ברומי שנקרא Gemoniae או יותר טוב Gemoniae scalae או gradus gemonii ומשם נסחבו בווים אחר נידונם ועיי' ג"כ ע' גרדם ח"ב, שנ"ט] —

* קמן נפעל נקמז עיי"ע נקמז.

* קָמָן פי' לפנינו עיי"ע קָמָא.

קמנטרים (= קוּמֶנְטְרִיסִין מל"ר commentarienses (Registratoren, Gerichtssecretäre בפ' כל גט בגמ' ג' דברים א"ר אלעזר (כ"ח: כט.) מקומנטריסין של אומות העולם איש פלוני נהרג

---

[1]) וכ"ה בשט"מ בב"ק בשם גאון. [2]) וכן פי' רגמ"ה כ"י (דף רס"ח סע"א בקובץ כ"י אנגיוליקא) וסיפר קמי גילח שערו שלפני מצחו והניח השער שלאחריו כעין בלורית כדרך שהגוים עושים ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י בב"ק בשם תשו' הגאוני. [3]) ועיי' במיוחס לרש"י במ"ק. [4]) בנו"ג קמיליא. [5]) בנו"ג עוד ונכנסין. [6]) בנו"ג בחמין. וכ"ה בתנחו, תזריע אבל בתנחו' הישן סי' ד' אי' בקמון וצ"ל בקמין עיי' מ"ש רש"ב אות י"ט. [7]) בדפו"ו בט"ס לקימנוניא. [8]) הועתק מפי' ר"ח בע"ז.

פי' אע"ג דקיימא לן גוי מסיח לפ' תומו מהימן מילתא דשייכי בגווה כגון דאמרי בבית דין שלנו נהרג לא מהימן דעבידי לאחזוקי שקרייהו [1]) — (א"ב פי' בל"ר ספר המורה הדברים בקצור וגם נאמר כן מפרש הן הספר עצמו הן בעל הספר לכן רש"י ע"ה עד היום נקרא בין הנכרים קומנטרים שהוא פירש המקרא ואנחנו בחסרון אות קוראים לו קונטרים). *[אחי"ה וידוע כי בעלי התוספות קראהו לראש המפרשים לרוב קונטרס והוא com-mentarius. ורש"י בעצמו הביא זו המלה בשבת צ"ח: ד"ה אמר שמואל ובמנחו' ל"ב. ד"ה אטבא עיי"ע אטבא ח"א, נ"ט. אבל בגיטי' פי' קומנטריסין כותבי וסופרי הבית דין מל"ר הנ"ל והם היו ג"כ שומרי בית הסוהר לכן פירש"י בגיטי' כ"ח: קומנטריסין ממונין (ליהרג) [צ"ל להרוג][2]), וכנ"ה בירו' יבמו' פט"ז דט"ו ע"ד (מקמנטריסי) [צ"ל מקומנטריסי] המלך שמע מת פלוני וכו', מדר' תהלי' מזמור כ' הגישו עצמותיכם (ישעי' מ"א, כ"א) קומטומוריסון של בני עשו והם אומרים רבש"ע מי עושה קומטוריסון של בניך וכו' צ"ל קומנטריסין] —

קוֹמְנִיתָא (נ"ל מל"ס קומלא, קמולותא (ול' וג' מתחלפין) פי' עפוש בפת (Schimmel דאומא (פסחי' מ"ב.) כבר פ' בע' כפת. *[אחי"ה בע' כפת ג' פי' כפת שאור והביא אגב גררא קומניתא דאומא ול"נ שהוא ל"ס הנ"ל עפוש הפת וכדפי' רש"י ומה שפירשתי בע' אומא שהוא ל"ע פירשתי לשטת רבינו שהשוה בע' כפת למלת כפת עיגולין עיגולין וחזרתי מזה הפי' וגם מה שכתבתי בע' טהר (ח"ד, י"ז) אשר שם רציתי לתקן דאפיא אמיה שצ"ל אומיה הריני מתחרט אבל אומא עצמה הוא ל"פ כמו שרשמתי בע' טהר. וראיה לפירושי תמצא בתש' הגאוני' (הוצ' הרכבי) סי' שנ"ב עש"ה. ובכ"י ש"ס מינכען הגי' קומניתא דנהמא] —

קוֹמוֹס (Gummi, κόμμις, κόμμι מל"י) קומוס וקלקנתום (גיטי' י"ט. שבת ק"ד: מגיל' י"ז. פרה מ"ט מ"א) עיי' בע' קלקנתום. גמר' (שבת ק"ד: קומוס קומא. פי' הוא השרף כמו שאמרנו (שם כ"ג.) כל השרפים יפין לדיו"[3]) ובלעז גומא. *[אחי"ה בלאי"ט gomma וכ"ה בפירש"י בשבת ק"ד: וכנ"ה בירו' סוט' פ"ב די"ח סע"א קומוס וקלקנתוס, תוספת' מקואות פ"ו (ז') המור והקומוס, ספרא ויקר' סוף פרק כ"א קומוס במור ועיי' קהל"ר פ' יש רעה ופ' גם זה, במד"ר פ"ט אין כותבין לא בקומוס . . . אלא בדיו ועיי"ע קומא] —

קמוֹס (= קימוס ? Natter) בס"ג דפ"ק בב"ק (ט"ז.) ערפד לאחר ז' שנים נעשה קימוס. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ולא כבדפו"ו קומוס, ובכ"י ש"ס וילק' כ"י קימוס ובנו"ג קימוש ונראה שהוא מין נחש ונקרא על שם נשיכתה חדה כקוץ מל"מ (ישעי' ל"ד, י"ג) קמוש וחוח וכדמוכח קצת ממה דאי' בסמוך קימוש לאחר ז' שנים נעשה חוח אבל עיי"ע חוי ומ"ש בח"ג, שנ"ב וש"נ הגי' קמקמה (ירו' שבת פ"א ד"ג:)] —

קמים (= קוֹמֵים מל"י ורו' (قومس) κόμης, comes (Oberst, Fürst ברי' ויק"ר פ' והוא ישקיט (פ"ה) ר' ברכיה אמ' מן (הנסכני) [הדא סיכני][4]) הוה ועלה ונתמנה קומים אספוסריאון[5]) בירושלם[6]), ובאמור אל הכהנים פ' מה יתרון (פכ"ח) ויי ליה לההוא גברא מאן עביד קומים קלאטור אנא עביד בלנא וספרא ובפסקא דהעומר (פסיקתי דר"כ צד ע"ב.) ויי ליה לההוא גברא דהוה עביד קומים פנטון קוזמוקלטור עביד בלנא וספר פי' קומפלציאו (?) של מלך. ירוש' בפ' הרואה בגמ' על הרוחות (פ"ט דיי"ג ע"ד) כיון שראה דוד שממון חביב עליו מינהו קומים תיסוורין[7]) שלו על בית המקדש שנא' (דה"י א' כ"ו, כ"ד) נגיד על האוצרות — (א"ב פי' בל"י ורו' נגיד ופי' קומים פנטון[8]) בל"י נגיד על כל הדברים, ובמד' אסתר פ' ותמאן המלכה קומים אסטבולי[9]) פי' בל"ר נגיד על ארוות הסוסים, קומים קלטור פי' בל"י[10]) ממונה על שלוח בית דין ולא תתכן גי' קוזמו קלטור כי אם קומיז קלטור כמו שפירשתי או קוזמוקרטור פי' בל"י אדון עולם). *[אחי"ה ובאסת"ר פ' מהר הגי' המוטעת קנמון קלטור וצ"ל קומין קלטור עיי' למטה ובקצת מקומות נכון לפרש ע"י κοσμοκράτωρ עיי"ע קוזמוקרטור אבל במקומות אחרים קומים קלאטור לפי דעתי הוא מל"ר nomencu-

---

[1]) עיי' כ"ט. ושם קצת בשינויים. [2]) וכ"ה לנכון בתוספו' רי"ד. [3]) הועתק מפי' ר"ח בשבת ק"ד: [4]) וכ"ה בדפא"מ ובנו"ג הדא סכנין ובילק' סיכני. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר אספוסוריאון ובדפו"ו אספוסיריאון ונ"ל שצ"ל קומים אופסוריאון מל"י ὀψάριον κόμης (= comes obsoniorum) ממונה על המאכל והתבשיל Tafelmeister. [6]) כן הוא נכון בכ"י ה"ב וכ"ה בילק' ישעי' ר' ר"צ ושם הגי' קומוס ואיפרכוס בירושלם. ובדפ"ע בט"ס בירושלמי וגם בטעות בנקודה קודם המלה. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ו"ו ל"ד בדפ"ר תיסברין ברפו"ו תיסוברין (ובנו"ג קומים על תיסבריות שלו). [8]) κόμης παντῶν. [9]) comes stabuli, comestabilis κόμης τοῦ στάβλου. [10]) κόμης κλήτωρ.

ὀνομακλήτωρ מל"י קסדםס lator, nomenclator פי' ממונה
על פלטין המלך Comes Palatii והיה מופקד
לקרוא בשם מי ומי ההולכים לשולחן לאכול פת בג
המלך עיי' Du Cange ע' Comes וע' nomenclator
וזה מה שאי' בויק"ר פכ"ח מאן דעביד קימוס
(כגרון) [צ"ל פנטון] מאן דעביד קומים קלטור מאן
דעביד מנסטאר פלטין (minister palatii או מגסטאר
פלטין magister palatii) הרי שנגיד קומים קלטור
הוא הוא מנסטאר פלטין וראיה עצומה לזו ההשערה
כי משרת קומים קלטור היה לקרוא ללחם מצאתי
בקהל"ר פ' שבתי וראה וגם לא לחכמים
לחם (קהלת ט', י"א) זה משה אתמול הוה עביד
קומים קלטור בפלטין של פרעה והיום קראן לו
ויאכל לחם. ובפסיקת' דר"כ צד ע"ב קומוס פנטון
קומוס קלטור ובפסיקת' רבתי פ' העומר קומספנטון
קומסקרטור ובאסת"ר פ' מהר (דומין) [צ"ל קומין]
פנטון (קנמין) [צ"ל קומין = קומים] קלטור אולי
בכ"מ צ"ל קומים פלטין קומים קלטור וכאמור
כי Comes Palatii אחד היה עם Nomenclator[1]
ובירו' הנ"ל קומים על תיסבריות ושהש"ר פ' סמכוני
קומסין תסברין הוא ל"י κόμης τῶν θησαυρῶν
ובל"ר Schatzmeister, comes thesaurorum. אסת"ר
פ' ותמאן קומים אסטבלאטי מל"ר comes stabuli
ועוד נקרא בתיבה אחת constabulatus = comes-
tabulus (ועיי"ע אסטבלאט ח"א, קס"ה). וכנ"ה קומים
בשמ"ר פל"ז קומים ורפוסא, במד"ר פט"ו היום
הוא אפרכוס למחר סגן [צ"ל פגן] למחר קומים
וכ"ה נכון בגי' פגן בתנחו' הישן בהעלתך סי' כ'.
תנחומ' הישן פ' תזריע סי' ט' קומים מתיירא
מאפרכוס וכו'] —

* **קומיסין** בכ"י תנחומ' הישן חקת וצ"ל קומקמוסין
עיי"ע קמקם ומ"ש רש"ב בתנחומ' שם צד
נ"א אות ל"ט.

* **קמיסמסין** (?) בתנחומ' הישן פ' בראשי' סי'
ל"ג צד י"ב: בהוצ' הח' באבער צ"ל
גמיסקין עיי"ע גמס.

קמע (= קְמִיַע אולי מל"י ἄμμα קשירה ומזה
περίαμμα Amulet) בפ' במה אשה (שבת ס'.)
ולא בקמיע. בסוף[2]) מקואות (פ"י מ"ב) הכדור
והקמיע והאמום. בס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ט.)
ובבכורות בס"ג דפ' עד כמה (ל:) מעשה באשה
אחת שנשאת לחבר והיתה קומעת[3]) לו תפילין
על ידו נישאת לעם הארץ והיתה קושרת לו קשרי
מכם על ידו — (א"ב פי' ענין קשר ויש רפואה
נקשרת בגרון או באבר מן האברים וגם כתבים
נקשרים לרפואה). *[אחי"ה ובעל עיקרי
התלמוד כ"י פי' כמו כן (ואולי הוא מפי' רבינו
אבל לא מצאתיו בכ"י ערוך) וז"ל פי' לשון קמיע
הוא קשר בין של עשבים ועיקרין או אתמחי גברא
גם אתמחי קמיעא גם של כתב ע"כ, שבת ס"א.
איזה קמיע מומחה וכו' וע"ש כל הסוגיא ושם:
אחד קמיע של כתב ואחד קמיע של עיקרין. ירו'
שבת ספ"ה ד"ז ע"ג קמיע מומחה, שם פ"ו ד"ח:
קמיע זה מומחה ועיי' תוספת' שבת פ"ד (ה')
וירו' שבת ספי"ז דט"ז: — ירו' שבת פ"ח די"א:
עור כדי לעשות קמיע . . כדי ליתן על הקמיע,
ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ג עור שעיבדו לשם קמיע.
ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. וסערה עשאה הקב"ה כמין
קמיע ותלייה בזרועו. פסחי' קי"א: לקמיעא, קידושי'
ע"ג: תלי קמיעא, כלי' פכ"ג מ"א[4]) הקמיע והתפילין
תוספת' כלי' ב"מ ספ"א קמיע של מתכת, ויק"ר
רפכ"ה נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע. שמ"ר פט"ז
עשה בהן קמיע. במד"ר פי"ב יהא הקמיע הזה עליך
שלא ישלוט בך עין רעה עוד וכ"ה בפסיקת'
רבתי פ"ה פ' ויהי ביום כלות משה והקבוץ שבת
ס"א: ב"ר פע"ז שהש"ר פ' מי זאת קמיעין[5]).
ונ"ל שהמלה נחצבת מל"י כאמור ופי' ἄμμα קשר
ועוד בתוספת περι פי' סביב ענינו ממש קשירה
סביב לגוף לרפואה וזה ממש קמיע (ופעמים ק'
או א חסר בתיבות הנלקחות מל"י עיי"ע אטליז
וכדומה וכאן בהיפך ההברה בשמוש תנועת הנשימה
שאי' ביונית ἅμμα נבטא בקו"ף ועוד עיי"ע כי.)
וראיה מופתית מצאתי לזה מב"ר פמ"ה קמיע היא
צריכה הימוס היא צריכה וצ"ל הימום וזה ממש
מל"י ἅμμα וכמו שהוכחתי בע' הימום (ח"ג, ר"ב)
ונ"ל קמיע היא צריכה בא מגליון פנימה להורות
על הימום ורבינו לא גרס לה באמת בע' מיימים
ע"ש. והפעל ממנו קומעת בכורו' ע"ז הנ"ל וכ"ה
בתוספת' דמאי ספ"ב בכ"י ובדפוסי' והיתה קושרת,
תוספת' כלי' ב"מ רפ"ו הסנדל משיקמע] —

קמע (= קִימְעָא, קִימְאָה נ"ל מל"צ kamna ומזה
בל"פ הישנה کم, کمی פי' מעט gering,

---

[1]) ואולי קומיס קלטור צ"ל נומים קלטור ונשתבש קומים קלטור ממה שהקדימו קומים פנטון. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע בפרק. [3]) בנו"ג בע"ז קושרת. [4]) ופי' רה"ג כותבין קמיע ונותנין אותו בתוך עור ותופרין. [5]) ועיי' בתש' הגאוני' בהוצ' ראה"ה צד 189 פי' שע"ג ולפום הכין מיכתבין קמיעי ואמרין שמות כדי שיעזרו המלאכים בדבר.

(wenig בגמ' דפ' ערבי פסחי' (קי"ג:) אוכל הרבה ומוציא קימעא. *[אחי"ה וכנ"ה בגיטי' ס"ז. טוחן הרבה ומוציא קמעא, כתובו' ע"ט סע"ב ואכל קימעא קימעא ושם בגמ': וכמה קימעא וכו' ובתש' הגאוני' קדמוני' דפ' בערלין בהוצ' מקיצי הנרד' צד 136 הגי' כמה קימאה. ירו' יומ' רפ"ג ד"מ: בתחילה קימעא קימעא ובירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג קימאה קימאה, ירו' שקלי' ספ"ו ד"נ: משוך קימאה כלפי צפון, ירו' סוכ' פ"ב ד"נ"ג. אדם ישן קימאה ודיו, ירו' סנהד' ספ"ח ד"כ ע"ג ישנים הן קימעא וכו', ב"ר פ"ט אדם ישן קימעא וכו' שם פ"ב הוא רפי קימעה במד"ר פי"ט קימעא קימעא ועיי' עוד פ"ד שם ושהש"ר פ' כמגדל — ובעל התשב' רוצה לפרש מזה ג"כ קמיע של ע' הקודם לפי שמשימין בקמיע פתקין קטנים עם כתיבה מעוטה בראשי תיבות, וגמטריאות . . לפיכך נקרא קמיע ע"כ והוא דוחק] —

קַמְפּוֹן (מל"ר ויוני אמצ' Feld, campus, κάμπος (Ebene, Ringplatz בהכדור פכ"ג בכלי' (מ"ב) טפיטן של סוס טמא מושב מפני שעומדין עליו בקמפון פי' „שדה ששוחקין בו המלכים שמו בל' יון קמפון"[1]) וגם בל' לעז הוא קמפ"ו[2]). בפסקא דויהי בשלח (פסיקת' דר"כ צד פ"ב:) הוציא כרוז ואמר כל עמא יפקון לקמפון[3]), בויק"ר פ' (אל תהי עד חנם והוא עד) [צ"ל והוא עד פ' אל תהי עד חנם] (ר"פ ו') הוציא כרוז במדינה ואמר כל עמא יפקון לקמפון[4]) הביא חולדות וכו', ובאמור אל הכהנים פ' וצדקתך אלהים (פל"א) כל מי שילקוט ויאכל מפני שביעית יהו מחזירין אותן בקמפון[5]) ס"א קנפון[6]) — (א"ב פי' בל"ר שדה מרווח הן לטייל הן לצחוק). *[אחי"ה וכנ"ה בפסיקת' רבתי פכ"א למלך שהיה יוצא בקימפון וצ"ל בקמפון, ילק' יתרו ר' רפ"ו מלך בו"ד יוצא לקומפון כמה נאים כיוצא בו כמה גבורים כיוצא בו וכ"ה בילק' תהלי' סוף ר' תשצו בשם פסיקת' רבתי וצ"ל בפסיקת' דר"כ (צד ק"ח) ושם הגי' בט"ס יוצא לסימפון וצ"ל לקימפון וכ"ה נכון בתנחומ' הישן פ' יתרו סי' י"ד (צד ל"ט בהוצ' רש"ב) מלך בו"ד יוצא לקמפון ובכ"י רומי לקנופין וצ"ל לקמפין או לקנפין כפי גי' ס"א בערוך] —

* קומפנדר עיי"ע קפנדר.

☞ **קוֹמְפְּרוֹמְסִין** (מל"ר compromissum וכן בל"י אמצ' -κομπρόμεσον, κομπρό μισον (gegenseitige Verabredung ירו' דמ"ק פ' ואלו מגלחין (פ"ג דפ"ב.) ושטרי ברורין קומפרומסין זה בורר לו אחד. כן נקראו בל' רומי. *[אחי"ה ובויק"ר פ"ו אי' בהבלעת המי"ם קופרמסאות וכן הביאו רבינו בזה הע' ע"ש וכבר רמז ר"ב על ע' הנוכחי ובאמת צ"ל קומפרומיסאות וכן העתיקו בעל עיקרי התלמוד] —

קָמַץ (נ"ל מל"ע قمط לקח abnehmen ועוד מל"מ לקח בקמצו (eine Hand voll nehmen בס"ג דפ' האומר לחבירו (כ"ב ק"ו:) ושמואל אמר מקמצין פי' כל אחד מוציא קומץ מן החלק שהגיעו והוא שליש ממה שהגיע בידו עיי' בע' וותר. קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לס' עשרין בסיפרא והביאה אל בני אהרן (ספרא ויקרא פרק י' פרש' ט'), זו קמיצה וזו אצבע (מנחו' י"א.) כבר פי' בע' אצבע. *[אחי"ה בב"ב הנ"ל פי' מקמצין נוטלין חלק אחד וכן ענין בחולי' נ' רע"א מקמצין פירש"י נוטלין מעט מעט, שם: קמצו והבו ליה, קמוץ הב לי, פסחי' ע"ה: ע"ו. יקמוץ את מקומו. ומה שענינו לקיחה בקומץ מל"מ עיי' מנחו' י"ג. הקומץ את המנחה, שם י"ב. י"ז. כל הקומץ ונותן בכלי וכו', שם י"א. כיצד קומצין . . כדקמצי אינשי וכו' עד חופה ג' אצבעותיו עד שמגיע על פס ידו וקומץ, קמץ בראשי אצבעותיו וכו' עיי"ע ברץ. ספרא ויקר' פרק י' פרש' ט' קמץ בשמאל יחזיר ויחזור ויקמוץ בימין ע"ש כמה פעמים ענין קמיצה, ב"ר ספ"ה ויק"ר פ"י עיי"ע חפן ומ"ש בח"ד, תס"ר. הפעיל ויק"ר פ"ג ראה את הכהן שהקמיץ ואכל את השאר. נפעל מנחו' י"ח: נקמצות . . אין נקמצות, שם כ"ג. מנחות שלא נקמצו, ירו' שבת פ"ב ד"ה, והרי קמיצה! עד שלא נקמצה אסורה לזה ולזה משנקמצה אסורה לזרים וכו'. והשם קוֹמֶץ ברכו' ג': אין הקומץ משביע את הארי וכו' מנחו' כ"ב. נתערב קומצה בקומץ חברתה, שם כ"ג. קומץ דמנחת חוטא, ויק"ר רפ"ג קומץ מנחת נדבה של עני קהל"ר פי' טוב מלא מלא קומצו של עני מנחת נדבה, ספרא ויקרא סוף פרק י' פרש' ט'

---

[1]) הועתק מפי' רה"ג כלי' שם. [2]) campo. [3]) בנו"ג לקומפון ובכ"י כרמולי הגי' לקופון וכן הביא רה"ג לכלי' הנ"ל אצל הגי' בקומפין א"ד בקופון ועיקר הגי' בקומפון וכדאי' בספרא מסכת זבים פ' מצורע פרק ג' פרש' ב' והובא המדרש ג"כ בשהש"ר פ' יונתי ופ' גן נעול. [4]) בנו"ג לקומפון. [5]) ובדב"ר פ"ב אי' בקומפין וכן בילק' ריש ואתחנן בקומפון אבל בספרי ריש ואתחנן פ' כ"ו בעקיפים עיי"ע עקף. [6]) וא"כ בפי' רה"ג ובכ"י כרמולי הנ"ל צ"ל קנפון תחת קופון.

נטמא הקומץ, ושם הרבה פעמים מלא קמצו, מגילה ט"ז, מלי קומצא דסולתא. ב"ר ספ"כ קומץ עפר של אדמה. ויק"ר פל"ד יהבין ליה שיתא דינרין בגו קמציה. והקבוץ קְמָצִים מנחו' י"א: פ"ז: ב"ר פ"ה ספרא אמור פרק י"ח פרש' י"ג ירו' שקלי' ספ"ו ד"נ: והשם המופשט קְמִיצָה מגיל' ט"ז. הלכות קמיצה מנחו' י"א. קמִיצה . . זו היא אחת מעבודות קשות שבמקדש. ספרא ויקרא פרק י' ריש פרש' ט' הכהנים וקמץ (ויק' ב', ב') מלמד שהקמיצה מצות כהונה . . קמיצה שלא קבע לה צפון. מלא קמצו סלת יכול מקום הקמיצה יהא סולת וכו' ע"ש כל הענין. והקבוץ הקמיצות (מנחו' י"ח:). ועוד נקרא' האצבע שאצל הזרת קמיצה שממנה מתחיל הקומץ עיי' מנחו' י"א. וכתובו' ה':
עיי"ע אצבע] —

קָמַץ (מל"ע قمز einsammeln וכן קרוב לזה ל"מ (בראשית מ"א, מ"ז)) בפ' המדיר (כתובות ע"ז.)
המקמץ והמצרף נחשת גמר' (שם) מאי מקמץ אמר רב יהודה המקמץ צואת כלבים ותנאי מקמץ זה בורסי קטן. *[אחי"ה וזה לפי המסקנא שם ובראשונה אי' מאי מקמץ אמר רב יהודה זה המקבץ צואת כלבים. ובתוספ' רי"ד פי' מקמץ מקבצם מעט מעט בכ"מ שמוצא ומתוך כך הוא מסריח ועיי' פירש"י שם [1] ובחגיגה ד'. ד"ה המקמץ ועיי' ג"כ לברכות כ"ה. ד"ה בזמן וכבר עמד על זה הגרי"ב בהפשב"ע וגם בעל עיקרי התלמוד כ"י תמה על רש"י דכתובות והוסיף: אני אברהם ראיתי בארצי הרבה אנשים מלקטים צואת כלבים לעבוד העורות וכן כתב ז' הירחי ע"כ ובתוספת' כתובות ספ"ז איזהו המקמץ זה הבורסי ויש אומר המקמץ את הצואה ובירו' כתובות ספ"ז דל"א ע"ד המקמץ זה המקמץ צואה וי"א זה הבורסי] —

☞ קָמַץ (נ"ל מל' שמרוני קְמַץ פי' סגר (zu-verschliessen תרג' בפ' ברח דודי ודמי לך לצבי (שה"ש ח', י"ד) חדא קמיץ פי' סגור. *[אחי"ה וכ"ה בירוש' שבת רפי"ד די"ד: דו קמיץ חדא ופתח חדא. שהש"ר פ' ברח דודי: עינו אחת פתותה ועינו אחת קמוצה [2]. ומזה קורין לכילי קמצן שהוא סוגר וקופץ ידיו והרע לבבו לתת מאומה. חולי' מ"ו. מנחות פ"ו רע"א וסימניך עשירין מקמצין ופירש"י מקמצן לשון עצרן. ובלשון עברית החדשה כילי נקרא קַמְצָן [3] והשם המופשט קַמְצָנוּת Geiz — קמצון עיי"ע קמצוץ] —

קמץ (= קוּמְצָא כמו גּוּמָץ ומל"מ פי' פחת (Grube באחת הפחתים (ש"ב י"ז, ט') תרג' בחד קומציא וכן תרג' חופר גומץ (קהלי י', ח'). *[אחי"ה וכן תרג' הפחת הגדול (ש"ב י"ח, י"ז) קומצא רבא. ב"ר ספ"צ לקמצים (בראשית מ"א, מ"ז) ר' יוחנן אמר מן קומצא [4] לריחיא ורבנן אמרי דְקְמְצָתָא ודלא קמצתא עיי"ע פי' המהרז"ו בב"ר. קומצא כמו כומצא עיי"ע כמץ] —

קמץ (= קַמְצָא בל"ס פי' חגב וכ"ה בל"ע قمص ובל"פ ܩܡܨܐ ובדרז"ל ג"כ נמלה (Ameise בר"ג דפ' הרואה (ברכות נ"ד:) שדר הקב"ה קומצא [5] ונקביה ונחתיה לצואריה [6]. בפ' ואלו נאמרין בגמ' דסמך וכיון שעלה (סוטה ל"ה.) חזינן אנשי דדמו לקמצי באילני פי' הגבים. בס"ג דיבמות (קכ"א:) ודלמא קמצורא [7] בעלמא שכיב להו דאסיקו ליה שמא פלני — (א"ב תרג' ונהי בעינינו כחגבים (במדבר י"ג, ל"ד) והוינא בעיני נפשנא כקמצין). *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ע"ז: עיי"ע חלף ב' שם ק"י: עיי"ע מנוני תענית כ"א: אתו קמצי גזר תעניתא. עדיות פ"ח מ"ד עיי"ע איל קמצא. ירוש' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד ר' חזקיה אכל קמצין. ב"ר פכ"א לבוש בדים (דניאל י', ה') כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה רש"י בשבת ע"ז: ויבמות הנ"ל פי' קמצא חגב או נמלה אבל בשבת ק"י: פירש"י חגבים, ויותר נכין נמלים עיי' לעוויזאהן צאאלאגיע 295. וראיתי בעיקרי התלמוד כ"י שהביא תחת סוג זה ג"כ אין הקומץ משביע את הארי (ברכו' ג': סנהדר' ט"ז.) ופי' חגב [8]) — ועוד קמצא שם פרטי גיטי' נ"ה: אקמצא ובר קמצא חריב ירושלים איכ"ר פ' בני ציון בין קמצא ובין בן קמצא חרב מקדשא] —

* קָמִיץ (Hemd) בחלומות דאיכא קמיץ שחיק ר"ל חלוק בלוי והוא לשון לעז קמיזא

---

[1]) ובמהדורא קמא הובא בשט"מ כתב רש"י אבל בארץ אשכנז ראה ר' ששורין בהן הבגדים וכו' ועיי' רש"י לב"ב י"ז. וי"ט. ועיי' כ"י רגמ"ה שהבאתי דבריו בעי' חמץ (ח"ד ת"ל). [2]) ומזה קראו ג"כ לנקודה כזו ָ קמץ שבהברתו צריך לקמוץ שפתיו יחד ובפתח צריך לפתוח אותם עיי' תשבי ע' קמץ. [3]) בתוספתי סוטה ספי"ג בכ"י אירפורט בן קמצן צ"ל בן המצן עיי"ע חמץ בח"ד, תל"א ומ"ש. [4]) כפי גי' הילקי' ובנו"ג קוצא. [5]) בכ"י ש"ס קומצי ובנו"ג קמצי. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג בצואריה. [7]) בנו"ג קמצא. [8]) ופ"א „מה שבקומץ ידו של אדם ממאכל לא ישביע הארי וי"מ כי הדוב והארי בחורף מלקקין בידם ובקומצן וזה אינו משביע להם".

וע' קמיץ ע"כ לשון עיקרי התלמוד כ"י ולא ידעתי אם מהוספות של ר' אברהם זכות היא או שייך לרבינו נתן אבל אני לא מצאתיו בכ"י ערוך שלפני וגם לי' המלה באיכ"ר פ' רבתי. והמלה עצמה היא ל"ע ולעז כמו שהוכחתי בע' המיצתא (ה"ד, רי"ח).

* קַמְצוּץ (מפעל קָמַץ בהכפל הצד"י פי' עצור ומעוך zusammengedrückt) בירו' דסוף נזיר (פ"ט דנ"ז ע"ד) מצאו קמצוץ פי' ראשו בצד מרגלותיו דאני אומר גל נפל עליו והורגו גם זה מדברי בעל עיקרי התלמוד כ"י. ושם בירו' מבואר קמצוץ מהו ראשיהם בצד מרגלותיהם . . . כגון אילין נוניא צלייא רישי דהן גבי עוקציה דהן עוקציה דהן גבי רישיה דהן. ירוש' פסחים פ"ט דל"ד ע"ד תיפתר שמצאו קמצוץ [1]). ירו' מ"ק פ"א ד"פ רע"ג וירוש' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג מת קמצוץ וכצ"ל בירושי מעשר שני רפ"ה ושם בט"ס מת קמצון.

* קַמְצָר עיי"ע בן קמצר.

קמקום (= קוּמְקוּם, קומקמא, קומקמוס מל"ע قمقم ובל"י האמצ' κουκούμιον κούκουμος בל"ר cucuma, Trinkgeschirr, Kochgeschirr, Kessel) בר"ג דפ' במה טומנין (שבת מ"ח.) ואתנח [2]) כוזא דמיא אפומא דקומקומא. בפ' ג' בכלים (מ"ז) קומקום שניקב ועשאו בזפת וכו' פי' לשון יון הוא ול' לעז קומקומא [3]) ואינו יכול לקבל את החמין כצונן שמים חמין ממיסין הזפת — (א"ב תרג' בפסוק והשתיה כדת (תרג' שני א', ז') והוו תמן קומקמי וכסי). *[אחי"ה וכנ"ה בכלי' פי"ד מ"א קומקום כדי ליחם בו. וגי' הרמב"ם קומקמוס וכ"ה בתוספת' מקואות פ"ז (ח') קומקמוס שהוא מלא חמין, מנחו' ק"ט: אני מטיל עליו קומקום של חמין, ירוש' פסחים פ"ו דל"ג. בקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציע ומפחם כך וכו', ירוש' ביצה פ"ב דס"א רע"ב קומקום של חמין וכו' שם דס"א ע"ג קומקום כנגד המדורה ושם ג"כ קומקמוס. דב"ר פ"ב מעשה באדם אחד שנגנב קומקמוס שלו . . . ומצאו על הכירה שלו וכו', ב"ב ע"ג: קומקמוסא דמיא. תנחומא חקת קומקא וצריך לו' קומקומא והקבוץ שבת קנ"א. עשרה קומקמין ובכ"י ש"ס קומקמוסין (ועיי' תר"י א' לבמדי ל"א, כ"ג) וכ"ה ע"ז ע"ה: היורות הקומקמוסין צריך לומר היורות והקומקמוסין כדאי' בתנחומא הישן הקת סי' ב' ובנדפס בטעות והקונקומיסין ובהשאילתות מטות סי' קל"ז וקומקומין וכדאי' בירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: וקומקמין. ורה"ג בבלי' פ"ג מ"ז פי' לשון יוני וכדאי' בערוך ובפי' רמב"ם שם כ"י ערבי קוראו אלקמקם והוא הוא ל"ע הרשומה בתחלת הערך ופי' יורה] —

☞ קמקמא פ"ק דמסכת שבת בירוש' (ד"ג:) קמקמא מתעביד חו פי' המפרש מין נחש. *[אחי"ה ועיי"ע קמס. ודע כי בל"ע [illegible] פי' סרטן Krebs] —

קָמַר (מל' יוני' καμαρεύω, wölben) בפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ח. במשנה) מבחוץ צריך לקמור. בפ"ג באהילו' (מ"ז) ביב שהיא קמור תחת הבית, ובפ"ה (מ"א) תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה. פי' סגורה. *[אחי"ה ורה"ג באהלות פ"ה פי' כמור וסדור וצ"ל כמוס וסגור (עיי' תקנת המו"ל בסר"ט צד 52) ורש"י בעירו' הנ"ל פי' ביב קמור צנור חקוק ובפי"מ להרמב"ם אהלו' פ"ג מ"ז פי' קמור מכוסה ור"ש שם מקורה וזה עיקר וכן ענין המלה בל"י וכ"ה בל' צענד kamar gewölbt ומזה השם kamara ובל"ר camera בל"א Gewölbe (Kammer) וכנ"ה בירו' עירו' ספ"ח דכ"ה: תוספת' עירו' פ"ט (ו') ביב שקמור ארבע אמות ברה"ר וכו' במד"ר פי"ב אין צב (במדי ז', ג') אלא קמורות ועיי"ע הבא אח"ז] —

קמר (= קָמְרוֹן מל"י καμάριον = καμάρα Gewölbe התואר קמרוטין καμαρωτόν gewölbtes ; קָמַרְסְטָא καμάρωσις, Gewölbe) בפ' ט"ז בכלי' (מ"ז) כסא שתחת התיבה וקמרון שלה ובפ' י"ח (מ"ב) הקמרון שלה בזמן שהוא קבוע חיבור לה. פי' „הקובה של מעלה בראש התיבה שהוא כסוי שלה שמה קמרון כדאמר צב (במדי ז', ג') דומות לקמרוסתא לענין שש עגלות צב בפסיקת' דויהי ביום כלות (פסיקתא דר"כ צד ח'.) [4]) אמרו רבותינו שפי' צב קמרוסתא שהוא קובה שלא

---

[1]) ובבבלי פ"א: אי' משובר ומפורק. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ואנח. [3]) בלאי"ט Kanne, cocuma [4]) וכצ"ל בדברי רה"ג אשר פירושו הועתק כאן מלה במלה וכן מוכח מפיי ר"ש לכלי' פט"ז מ"ז ושם בפרשת ויהי ביום כלות משה צ"ל בפסיקתא ועיי' מ"ש ר"ש באבער בפסיקת' שם הערה קמ"ג והוא כיון לאמת שרבינו מוסב על הפסיקת' ונעלם מעיני רש"ב כי כן הוא נדפס באמת בדפו"ו בערוך אבל בדפ"ר ובכ"י ערוך לי' וכן לי' בהעתקת בעל עיקרי התלמוד כ"י.

ישלוט בו העין והוא בצבים" (ישעיה ס״ו, כ׳)[1] וזו צורת קמרון[2]. בב״ר (פ״ל) [צ״ל פ׳ ל״ב] (לפנינו פ׳ ל״א)[3] ר׳ נחמיה אומר כמין קמרוטין היתה[4] — (א״ב פי׳ בל״ר פעל הבונה בנין מקוער כעין קובה ופי׳ קמרון בל״י ורו׳ מכסה מקוער ובפרט אומרים כן היונים לעגלת צב ואומרים קמרוטון לכל דבר שהוא כמין קובה).

*[אחי״ה והוסיף בעל עיקרי התלמוד בזה״ל וכן פי׳ הרמב״ם צריך לקמור בפ׳ כיצד משתתפין קובה וכן בפ״ג דאהילות ביב קמור פי׳ מקובב וכן בפי״ו דכלים קמרין פי׳ כמין קובה עכ״ל. ובאמת זה הערך ראוי להיות מקושר בע׳ הקודם לזה. ודע כי כגי׳ רבינו קמרוטין אי׳ ג״כ בשה״ר פ׳ יפה את עגלת צב: כמין קמרוטין היו שלא יהא כלי שרת מתבקעין ובבמד״ר פי״ב הגי׳ כמין כמרוסא ובילק׳ נשא ר׳ תשי״ג במין קמרסטא וכ״ה כאן בהעתקת בעל עה״ת כ״י ורבינו העתיק כגי׳ רה״ג כמרוסתא אבל המיוחס לרש״י בב״ר פ׳ ל״א בשם רה״ג קמרוטה וצ״ל קמרוסטה וכדאי׳ באמת בירו׳ שבת פ״א ד״ב ע״ד ובירוש׳ סוכה פ״א דנ״ב רע״א ובפסיקת׳ דר״כ הנ״ל בט״ס קמיסתא וצ״ל קמרסתא ועוד עיי״ע כמרוסא ומ״ש בח״ד, רנ״א] —

קמר (= קָמוֹר, קָמְרָא בלשון צענד kamara בל׳ פרסי החדש کمر וכן בל״ס קָמְרָא פי׳ אבנט Gurt; Gürtel) בס״ג דהוריות (י״ג:) א״ל רשב״ג לר׳ נתן נהי דאהני לך קמרא דאבוך למהוי אב בית דין למהוי נשיא מי אהני לך. פי׳ קמרא חגורה שחוגרין אותו באבנט אלא שהיא רחבה יותר מאבנט וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותה וזהו דגרסינן בפ׳ במה אשה (שבת נ״ט:) אמר רב יהודה[5] קמרא שרי א״ד ארוקתא ואמר רב ספרא מידי דהוה אטלית מוזהבת א״ד אנסכא ואמר רב ספרא מידי דהוה אאבנט של מלכים. ופי׳ רוקתא מטלית שעושין מעשה אורג וקובעין עליה חתיכות של כסף ושל זהב[6] ומדמין אותה לטלת מוזהבת ומותרת בשבת ופי׳ נסכא חוטין שעושין אותה מעשה עבות כשרשרת וכאבנט וקובעין עליו חתיכות של כסף וזהב ומדמין אותו לאבנט של מלכים ומותר בשבת וזה מעשה דרשב״ג כשביקש ר׳ נתן לחלוק עליו להיות נשיא שהיה ר׳ נתן בבלי ובכמה מקומות אמרינן (גיטין ס״ה: ב״ב ע״ג. קל״א.) ר׳ נתן בבלאה הוא והיה אביו ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש חגורות דאינון קמרי ולעמוד לפני מלכי פרסיים עד סוף מלכות פרס ועלה ר׳ נתן לא״י והיה אב בית דין לפיכך אמרו לו אם הועילה לך חגורה של ראש גלות שלבש אביך להיות אב בי״ד הלא די לך זאת ובקשת להיות גם נשיא זה פי׳ ר׳ שרירא גאון[7] וכעין זה הפי׳ פירשנו בע׳ נסך (א׳). חגרו שקים (איוב ב׳, י׳) תרג׳ קמרו[8] שקים על בשריהון — (א״ב פי׳ בל׳ יון חגורה וגם מין תכשיט של נשים). *[אחי״ה איננו ל״י כי אם ל״צ ופ׳ וסורי כאמור ואחד הוא עם המינא עיי״ע המיין עיי׳ ג״כ שבת נ״ט: קמרא עילוי המינא והרבה בתר״י עיי׳ לשמות כ״ח, ל״ט. מ״ב; לויק׳ ט״ז, ד׳ תרג׳ ובאבנט ועיי׳ לתהלים י״ח, ל״ג, מ׳; ס״ה, ז׳ וזולתו ובקבוץ קמורין תר״י בראשית ג׳, ז׳; לשמו׳ כ״ח, ד׳. מ׳ ובאונקלס המינין. והפעל ממנו קמר איכ׳ הנ״ל וכן בתרג׳ תהלים ס״ה, י״ג תחגרנה: תקמרן להון. וכתב הרי״ף קמרא הוא חגור של מתנים ויש בו חתיכות קבועות כגון כלילא עיי׳ או״ז הלכ׳ שבת סי׳ פ״ד סק״ו] —

קמרין (= קוּמְרִין כמו קלמרין Schreibrohr = Behältniss) בפ׳ המוציא יין בגמ׳ דיו (שבת פ׳ רע״א) אות אחת בקולמוס ואות אחת בקומרין פי׳ כמו קלמרין שפי׳ במקומו. *[אחי״ה וכ״ה קומרין בכ״י ש״ס ובמאירי ובדפ׳ הראשונים ועיי׳ עוד פי׳ הר״ש בכלים פ״ב מ״ז וקלמרין וקומרין הכל אחת עכ״ל] —

קמתין (?) בב״ר פ׳ צ״ד וקרהו אסון א״ל אעפ״כ כולן עומדין חוץ לזיקה אבל אני מעי קמתין עלי בחבל — (א״ב בנוסחאות חסרים דברים אלו

---

[1]) ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג לכלי׳ בסדר״ט צד 13. [2]) כ״ה לנכון בכ״י ה״ב ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובכ״י ב״ר הצורה ובדפ״ע ליי ונשמטו התיבות וזו צורת קמרון ובכ״י ק״ט אי׳ התיבות ולי׳ הצורה. [3]) כידוע שרבינו מונה אחת יתירה על מספר הפרשיות של ב״ר ובדפ״ע בט״ס לי אבל בעיקרי התלמוד כתוב בהדיא שלשים הרי שמצא כבר הטעות ולא תיקנה. [4]) וכ״ה במיוחס לרש״י בב״ר ובנו״ג קומרוטון. [5]) בנו״ג עוד אמר רב שמואל והנוסח הנכון אמר מר יהודה א״ר ששת עיי׳ ד״ס שבת צד ס״ב. [6]) וקרוב לזה אי׳ בפי׳ ר״ח בשבת וז״ל רוקתא מטלית שנמצא בין כלולא בין קמרא חתיכות של זהב נקובות ומרגלית קבועות במטלית שנמצאת מלאכתן כגון מלאכת טלית מוזהבת עכ״ל והן הן דברי רבינו בע׳ גסך אי׳ בלי זכרון ר״ח. [7]) ועיי׳ ספר היוחסין השלם צד 47. [8]) בכ״י ק״ט קאמרו ובדפו״: קמארו.

ונמצאים בפרקי ר' אליעזר והביאם בעל הילקוט (פ' ויגש ר' קנ"א) אבל כתוב קמטין עלי וכן תתכן הגי' עיי"ע קמט שפירושו לכד). *[אחי"ה ובעל עיקרי התלמיד יש לו הסיום קמתין עלי בחבל: פי' קמו עלי ע"כ ולי' בערוך. והנכון כפי' ר"ב שעיקר הגי' קמטין עיי"ע קמט ב'] —

קן (= קַל, קָל פי' קול Geräusch ופ"א קצור מן תַּקֵּן vorbereiten) בר"ג דגיטין (ו'.) שמע קן קולמסא וקן מגילתא פי' אפי' שמע הבעל כתוב גט לאשתי פלנית שאני מגרשה וראה הסופר שלקח הקולמוס והמגילה לכתוב בה הגט לשמה דיו ורב האי פי' שמע קל קלמוס שמע חיתוך הקולמוס וחיתוך המגילה שחתך הסופר לכתוב בו הגט שכן בל' ערבי חיתוך הקלמוס קורין קטע אלקלם[1]) וחיתוך המגילה שחתך הסופר לכתוב בה הגט קטע אל רק[2]). פ"א קן קלמוסך דשמע דאמר ליה לסופר תקן קלמוסך לצורך הגט ותקן מגלתך שהוא הקלף פ"א שמע קול תיקון הקולמוס וקול תיקון המגילה. *[אחי"ה וכן פירש"י תיקון הקולמוס והקלף ועוד פי' קן כמו קול ואית דגרסי קל קולמוסא ע"כ ולי נראה שמלת קן הוא ל"פ كن צווי מן كان פי' עשה ותקן] —

קן (= קָנֶה מל"מ ובל"א קניא Rohr, Stab ועיי' ל"י κάννα, κάννη) בר"ג דפ' שבועת הדיינין (שבועות ל"ט:) לאפוקי מקניא דרבא בפ' ד' בנדרים (כ"ה.) מפורש ההוא גברא דאתא לקמיה דרבא וכו' עד אייתי קנייא ומלייה הנהו זוזי וכו'. בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ז.) קנה של סיידין לא יחזיר ואם החזיר פטור אבל אסור. פי' רב שר שלום קנה של ציידין[3]) הוא ולא של סיידין ומורידין בהן העופות מן האילנות הגבוהין בדבק כדאמרינן בפ' אלו טרפות (חולין נ"ב.) דבקא אמימר אסר משום ריסוק איברים כשגובה ל' אמה או חסר או יתר אין מגיעו קנה אחד אלא או ד' או ה' ומתקנין אותן כדי שיהא נכנס עיקרו של זה בראשו של זה והעליון שבכולן מלוכלך בדבק ומלכלך בכנפיו של צפור ונדבקין זה בזה ונופל ובנין של אותן קנים קל הוא מקני המנורה אעפ"י שאסור לפיכך המחזיר קני מנורה בשבת חייב חטאת קנה של ציידין[4]) לא יחזיר ואם החזיר פטור אבל אסור ואמרינן באידך פירקן (שבת פ'.) דבק כדי ליתן בראש השפשף שבראש קנה של ציידין. וי"מ[5]) של סיידין האומנין שסדין את הבית שיהא לבן משימין קנה זה ע"ג זה כדי שיהו מגיעין למעלה. בפ' י"ז בכלים (מט"ז) קנה של עני שיש בו בית קיבול מים. פי' קנה חלול שותה בו המים. בכלי מתכות פי"א בכלים (מ"ז) קני מנורה טהורה, ובפי"ב (מ"ב) קנה מאזנים של סדוקות טמא. ובפ"ק בעוקצין (מ"ג) קנה של שיבולת ג' טפחים. בפ' אלו טרפות בגמ' נקב הלב (חולין מ"ה:) ג' קני הוו חד פריש לריאה וחד פריש לליבא וחד פריש לכבדא. *[אחי"ה וכנ"ה בב"ב פ"ט. עיי"ע מתן ד'. ועוד קנה כמו גרגרת ויק"ר פ"ד והקנה לקול, ברכות ס"א סע"א קנה מוציא קול, חולי' כ"ח: נבדקיה לקנה ונשחטיה לקנה, סנהד' כ"א: ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ונעץ קנה בים, ירוש' שבת פ"ג ד ו. לאלו דחית בקנה ועיי' ירוש' סנהד' פ"א די"ט: ירוש' ברכות רפ"ט די"ב ע"ד וי"ג רע"א וירו' פסחי' פ"ב דכ"ח ע"ד, ויק"ר פ"ד בקנה רצוץ. תענית כ'. רך כקנה, הקבוץ מנחות צ"ו. צ"ז. מנקיות (שמות כ"ה, כ"ט) אלו הקנים וכ"ה במד"ר פ"ד, כלים פי"א מ"ז קני מנורה שם פי"ז מי"ז מחצלת קנים, קהל"ר פ' כנסתי קנים של חצים עיי"ע חץ (ח"ד, ת"ע), שמ"ר פל"ה חיה הדרה בין הקנים, ב"מ פ"ו. ביני קני עיי"ע אווש. סנהד' פ"ב: עיי"ע שולנאי. חולי' נ"ג: על לביני קניא] —

קֵן (מל"מ פי' שם למדור העוף ועוד מדור בכלל Vogelnest, Nest, Wohnung ועוד זוג היונים Taubenpaar) בפ"ד בנדרים בג' נדרי הבאי[6]) (ל"ה: במשנה) מקריב עליו קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות פי' זב בעל שלש ראיות חייב להקריב ב' תורין או ב' בני יונה וע"כ נקראו קינים שנוהגין לעשות ב' ב' בבריכה דכתיב (דברים כ"ב, ו') כי יקרא קן צפור[7]). בפ"ג באבות (מי"ח) קינים ופתחי נדה הן הן גופי הלכות פי' מסכת קינים והלכה שבס"ג דפ' בנות כותים (נדה ל"ט:) נדה ופתחה מכ"ז מנינן כלומר אלו הדברים הן גופי הלכות וקשין[8]), תקופות וגימטריא[9]) פרפראות לחכמה כלומר עדי הן לחכמה כמו פורפירא לאדם. בגמ'

---

[1]) בדפ"א בט"ס אלקנם וצ"ל אלקלם כראוי בכ"י ובעיקרי התלמוד [2]) قطع القلم Feder schneiden; قطع الرق Pergament schneiden. [3]) וכ"ה הגי' בפי' ר"ח וכ"ה בתוספת' כ"י שבת ספי"ב (י"ג). [4]) וכ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע סיידין. [5]) וכ"ה בפירש"י. [6]) כ"ה בכ"י. [7]) עיי"ע ברך ד' ציון מר"ה ט"ו: ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח לר"ה. [8]) ועיי' עוד ערכי' ח'. ופי"מ להרמב"ם שם ורגמ"ה בפי' האריך למעניתו ג"כ ורבינו לא הביאו. [9]) בכ"י ק"ט וגימטריאות.

דפ' טרף בקלפי (יומא מ"א.) ובס"ג דכריתות (כ"ח.) אין הקינין מתפרשות אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן. *[אחי"ה וכנ"ה בקינים פ"ב מ"א ומ"ד קן סתומה וקן מפורשת ב"ר פפ"ה היו משהין קיניהן. ומסכתא העוסקת בקרבנות העוף נקראת קינים וקראו אותה כן לפי שהוא שם כולל לתורים ובני יונה. פרפראות קשה לפרשה כפי' רבינו כאן ועיי"ע פרפראות ופרפריות ומ"ש. והושאל קן למדור כל"מ תהלים פ"ד, ח' וכן בשמ"ר פי"ט וכשבאו לא"י מצאו להם קן. ויק"ר פי"ד מעיה של אשה עשויין קינין קינין קהל"ר פ' מה שהיה שלא נבראו בי קינים וכו'. סנהד' ק"ב: עיי"ע קן ד', ירוש' כתובות פי"ב דל"ה. קן דעכברין. ובעצם הראשונה פי' קן ומדור של עוף חולי' קל"ח: שלוח הקן, שם קמ"א: זיל טרוף אקן וכו', גיטי' ס"ח: קינא דתרנגולא ברא, ב"ר פי"ט אש יוצא מקינו (של חול). שם פס"ה אייתי גורא על קיניה (דעורבא). בקינא הוו קיימי ב"ק נ"ח: עיי"ע קשב. קיני עירו' ג'. עיי"ע אמלתרא. — קן נשריא ר"ה כ"ו. שם מקום והוא קנסרין בסיריא עיי' נייבויער 307 והפעל עיי' בע' קִנֵּן] —

קֵן (= קַנָּא מל"מ ענינו איבת איש לאשתו ועוד לזולתה ענין צרת עין (eifersüchtig, neidisch sein) בר"ג דגיטין (ז'.) וקינה ודימונה ועדעדה (יהושע ט"ו, כ"ב) כל מי שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין. בר"ג דסוטה (ב' :) מאי לשון קינוי דבר המטיל קנאה בינו לבין אחרים אמר רב נחמן בר יצחק[1]) אין קינוי אלא לשון התראה וכן הוא אומר (יואל ב', י"ח) ויקנא ה' לארצו וגו' (שם ג'). בגמ' דפ"ק במגילה (ז'.) קנאה את מעוררת עלינו פי' „כיון שתיכתב ותיקבע לדורות יהו האומות שומעין הדבר הזה ומתקנאין ואומרין נשלם גמולכם"[2]). בחלק בגמ' נ' מלכים (סנהד' ק"ב :) מאן דפרע קנאיה מחריב קיניה[3]). פי' מי שפורע קנאתו וחמתו מחריב ביתו כמו נבות היזרעאלי שגורש ממחציתו. בב"ר פ' מ"ב ויבא הפליט אמר אברהם זה קוניון[4]) הוא כלו' קנאי. בפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' פ"א:) הבועל ארמית קנאין פוגעין בו פי' מי שמקנא לשם שמים כמו פנחס דכתיב ביה (במד' כ"ה, י"א) בקנאו את קנאתי. *[אחי"ה ובירוש' סנהד' ספ"ט דכ"ז: אי' הקנאין פוגעין בהן וכ"ה נכון כלומר פגעו בשניהן אבל גם בבמ"ר ספ"כ אי' פוגעין בו. אבות דר"נ ספ"ו בקשו קנאים לשרוף וכו' והיחיד ויק"ר פל"ג קנאי בר קנאי ובקבוץ נקבה דב"ר פ"ו קַנָּאִיּוֹת ובב"ר פמ"ה קַנָּאנִיּוֹת. וגי' רבינו בע' קנתנית בב"ר פמ"ה קנתנית וכמו כן שם פי"ח והוא קצור מן קנאתנית. ועוד תואר קוניון כמו קנאן עיי' לעיל בערוך. והשם קנאה אבות פ"ר מכ"א הקנאה והתאוה וכו', ב"ב כ"א. קנאת סופרים תרבה חכמה ובתר"י לשמות כ', ח'; דברים ה', ט' וזולתו קנאתא וכן בל"ס קְנֵאתָא, סנהד' ק"ב: קנאיה קצור מן קנאתיה עיי' לעיל. והשם המופשט קִינּוּי סוטה הנ"ל ושם קינוי וסתירה, ירו' סוטה רפ"א דט"ז: הקינוי . . . חובה . . רשות, והפעל סוטה ב'. המקנא לאשתו . . כיצד מקנא לה, ג'. וקנא את אשתו רשות דברי ר"י ור"ע אמר חובה, שם ריש העמוד אסור לקנאות . . מותר לקנאות. מ"ק י"ח: ויקנאו (תהלים ק"א, ט"ז) מלמד שכל אחד קינא לאשתו מפני משה, אפעל אַקְנִי תרג' דברים ל"ב, ט"ז, כ"א; לשמואל א', א', ו' אתפעל מגיל' ט"ז, אִיקַּנִּי בה, איקני בדידי, שם י"ג סע"א אין אשה מתקנאה אלא וכו', שם י"ט. דאיקני בהמן, נתפעל שם נתקנא בכל היהודים, סנהד' נ"ט: מנחות ק"ט: נתקנא בו, התפעל מתקנא שבת י': פסחי' קי"ג, ע"ז נ"ד: נ"ה. סנהד' ק"ה:] —

קֵן (= קָנָאָה, קַיְנָאָה בל"ס קַיְנָיָא מל"ע قين, قان צרף ברזל (Eisen schmieden) (ויתנהו) [צ"ל ותתנהו] לצורף (שופטים י"ז, ד') ויהבתיה לקנאה[5]) וכן וצורף בזהב ירקענו (ישעי' מ', י"ט)[6]) וכן מעשה חרש וידי צורף (ירמיה י', ט'). *[אחי"ה כ"ה בכ"י ערוך ו"ו ל"ד וה"ב ובתרג' וידי קיני, ועיי' עוד תרג' שם י', י"ד; נ"א, י"ז; לישעי' מ"א, ז'; מ"ו, ו'; אסתר ה', י"ד ושם בט"ס קייצאי צ"ל קַיְנָאֵי] —

קֵן (= קָנָה מל"מ ענינו השגת חפץ במחיר (erwerben, kaufen). סדום קנין ומחצה כבר פי' בע' סדום[7]) על שם שקנה והקנה (ר"ה ל"א.) כבר פי' בע' פרק. בר"פ השואל פרה (ב"מ צ"ו.) ובס"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קל"ו :) ובס"ג דפ' השולח גט (ט"ז :) פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש בקנין פירות

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובד"ר. [2]) הועתק מפי' ר"ח. [3]) בנו"ג דפרע קיניה מחריב ביתיה. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע קיניון. [5]) בנו"ג לקינאה. [6]) בנו"ג קינאה. [7]) בב"ב קי"ד רע"ב הגי' שדה קנין ומחצה וכתב בעל עיקרי התלמוד נ"א סדום והכל אחד.

כקנין הגוף ר' יוחנן אמר כקנין הגוף ור"ל אמר לא. בס"ג דפ' איזהו נשך (ב"מ ע"ה:) והקונה אדם לעצמו ומאי ניהו זה שתולה נכסיו בגוי. פי' דהשתא אתי גוי ושקיל להו מיניה וקאמר כיון דקא מודית לי דידי נינהו לא שביקנא להו לך ולא אזיל למתא אחריתי דהיינו קונה אדון לעצמו דהוה כאילו קנאו שר העיר אינו רשאי לזוז משם [1]. בר"ג דקידושין (ד'.) קנוי קנין עולם פי' זה הנרצע. בפ' השולח גט (ל"ז סע"ב ול"ח רע"א) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (ויק' כ"ה, כ"ה) אתם קונים מהם ולא הם קונין מכם ולא הם קונין זה את זה וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה בקידושי' כ'. כ"ב. כל הקונה עבד עברי כאילו קונה אדון לעצמו. שם ט"ז. עבד עברי גופו קנוי. נזיר ס"א. עבד שאין נפשו קנויה לו. ב"ר פפ"ו הקנויין קונין [2]. ב"מ ס"ו: כל דאי לא קני, שם ק"ד: הא דקני מיניה הא דלא קני מיניה. ב"ב מ"ד. דאיקני קנה ומכר קנה והוריש לא משתעבד ועיי' שם קנ"ז. ירוש' ב"ק רפ"י ד"ז: דאיקני אינו גובה ממשועבדין. קידו' כ"ו. אי בעינא בכספא איקני אי בעינא בשטרא איקני. כתובות פ"ב. כתב לה דקנאי ודקנינא. ועוד נבנה מהשם קנין ע"י סודר (עיי' רות ד', ז') ב"מ מ"ז. במאי קונין רב אמר בכליו של קונה דניחא ליה לקונה דליהוי מקנה קונה ולוי אמר בכליו של מקנה וכו' ב"מ ט"ו. וש"נ שקנו מידו. גיטי' נ"א. בשקנו מידו, שם: בשקנו לזו ולא קנו לזו. נ פ ע ל קידושי' ב'. האשה נקנית וכו', כ'. או קנה מיד עמיתך (ויק' כ"ה, ט"ו) דבר הנקנה מיד אל יד. ו': אין אשה נקנית בחליפין, ירוש' כתובות פ"ה דכ"ט ע"ד שפחה כנענית שהיא נקנית בחזקה וכו'. ה פ ע י ל כתובות פ"ב: אשה הקנו לה מן השמים. ב"מ מ"ז. עיי' לעיל שם ל"ג: אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם וכו', סנהד' פ"א: מקנו. א פ ע ל קידו' ז'. ומקניא נפשה, ב"מ ע"ב. אקנייה לבנו קטן, ב"ב מ"ד: אי אקני ליה מטלטלי וכו'. והשם קִנְיָן גיטי' מ"ז. אין קנין לנכרי בא"י . . שיש קנין לנכרי בא"י ע"ש. ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ד מפני שהיא קניינו, ירוש' יבמות רפ"ג ד"ד ע"ג חליצה קניין. ב"ב ג'. קנין דברים בעלמא, שם מ'. קנין בפני שנים וכו'. תרג' הכבודה (שופטים י"ח, כ"א) קנינא, סוטה ל"ד: ושמן קניינא והקבוץ קִנְיָנִין תרג' תהלים ק"ה, כ"ב; משלי ד', ז'. התואר קַנָּוָא ירו' סנהד' ספ"ט דכ"ז: דמקללין לקנייך קיינך קנווך ובבבלי פ"א סע"ב קוסם לו ולקונו ולמקנו] —

* קנה בירו' כמו קַמֵּי בבבלי ירוש' סנהד' רפ"ב ד"כ רע"א וירו' הוריות פ"ג דמ"ז ע"ד קנה שפה ובבבלי הוריות י"ב: מ"ק כ"ב: קמי שפה עיי"ע קמא.

☞ **קוֹנָאוֹת** (מל"י κῶνος Kreisel, Kegel) מסכת זבחים בס"פ המזבח מקדש (פ"ח:) וכמין קונאות של קולסות [3] שבראשי תינוקות פי' בל"י חדודי הכובעים.

קָנַב (מל"ע قنب מקצץ זמורה ab- beschneiden ועוד קטף abpflücken) בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ג:) האי מאן דקניב סלקא חייב שתים פי' מי שחותך תרדין המחוברין בקרקע. בס"ג דפ' אלו קשרים (שם קי"ד:) יוה"כ שחל להיות בשבת מותר בקניבת ירק. בפ' י"ו [4] בכלי' (מ"ב) כלכלה משיחסום ויקנב פי' „לאחר שחוסם חסימת הכלי [5]) ונשארו קיסמין קטנים שם ופוסקן וקוטען [6]) שמו קניבה כדגרסינן בביצ' בגמ' דפ' יו"ט (כ"ב) קניבא" [7]) פי' לחתוך ראש הפתילה שנעשית גחלת [8]) ויש מי שאומר „כגון אבוקה שהיא עשויה בחתיכות עצים קטנים אם נוטל ביו"ט [9]) מאותן העצים שלא אחזה בהן האור שרי". *[אחי"ה זה הפי' הועתק מפי' ר"ח בביצ' וכ"ה ממש ברי"ף ורא"ש הביא שני פירושי הערוך שלא בלשון הערוך עיי' מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע וש"נ ג"כ הגהת מיימוני להא דכתב הרמב"ם בפ"ד מהל' יו"ט הל"ג אגודה של עצים שהודלקו במדורה כל עץ שלא אחז בו האור מותר לשומטו וכו' וכתבו ההגהות כי כך פי' הרי"ף וכן בערוך יש מי שאומר כן ור"ח פי' קסמין דקין יש באור ועדיין לא הוסק האור ברובן וכו'. ודע כי נשמט מעיני ההגהות מיימוני כי יש מי שאומר בערוך הוא הוא פי' הר"ח בעצמו. ודע כי בל"ע קנב פי' להסיר העלים המעופשים מן הטובים ובדרז"ל ג"כ קטף וחתך וכנ"ה בשבת קט"ו. דבי ר'

---

[1]) ועיי' מ"ש הגרי"ב נגד המהרש"א. [2]) ירו' פיאה פ"ד ד"ח: השעה קנויה צ"ל פנויה. [3]) וכ"ה ברש"י בשט"מ ובנו"ג קנסות ועיי"ע קלס. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ו"ו וה"ב ובדפ"ע בט"ס י"ז. [5]) בפי' רה"ג שחוסם השפה. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכצ"ל בדפ"ר ושם וקוטמן ובעיקרי התלמוד וקוטנין וצ"ל וקוטעין וכדאי' בפי' רה"ג ובדפ"ע וקוסמן. [7]) בפי' רה"ג קינבא וכ"ה ברש"י כ"י בביצה ובשאר מקומות שהביא בעל ד"ס ביצה צד כ"ו. ע"ש. וכל הפי' הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 12. [8]) וכ"ה בפירש"י אבל יש להשיג על זה הפי' כמו שהשיג הר"ן סביב לרי"ף שהביא פירש"י. [9]) כצ"ל וכדאי' בר"ח וברי"ף אבל בדפ"ע בשבת.

יהודה מקנבי כרבא. כלים פט״ז מ״ג וד׳ משיחסום ויקנב וכ״ה בתוספ׳ כלים ב״מ ספ״ז ושם ג״כ חתוכין ומקונבין. תוספת׳ דמאי רפ״ד כרוב שליקטו לקנב את האיספרגוס שבו. ירו׳ פסחי׳ פ״ד דל״א. מתבייש ולא מקנב. והשם קניבה (קנובה) שבת קי״ד: קט״ו. עדיות פ״ג מ״ג ירו׳ תרומו׳ פי״א דמ״ח. ירו׳ שביעי׳ פ״ח דל״ח. ירו׳ פסחי׳ פ״ג ד״ל. קניבת ירק ובתוספת׳ דמאי רפ״ד כ״י ובתוספת׳ שביעי׳ רפ״ו הג׳ קנובת ירק. ירו׳ שביעי׳ פ״ז דל״ז: קניבתא דירקא ירו׳ חלה פ״ד ד״ס. אפריש מן קנובתה. וגי׳ קינבא עיי׳ למטה בהערה 7 — קונביתא עיי״ע קנכי] —

* קנבטין גי׳ הילק׳ וצ״ל קוביטון עיי״ע אקוביטון (ח״א, רנ״ד).

קנבס (= קַנְבּוֹס א) = קרנבוס פי׳ כמון פשוט gemeiner Kümmel ב׳) מל״י ורו׳ cannabis κάνναβις בל״ע قنب בל״ס קנפא Hanf ג׳) קנבוס = קלבוס מין לבוש תחתון עיי׳ בפנים) בפ׳ ב׳ בכלאי׳ (מ״ה) היתה שדהו זרועה קנבוס או לוף יש מפרשים ממיני תבלין הוא כמו כמון [או כרוייא] [1]) שמשים בקדירה [2]) ובפ׳ ה׳ [3]) (מ״ח) הקנבוס ר׳ טרפון אומר אינו כלאים. בכל הבגדים פי״א בנגעים (מ״ב) וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה פי׳ מין פשתן הוא ובלעז ק נ פ י [4]). בפ׳ כל כתבי בגמ׳ י״ח כלים (שבת קי״ב.) הקנבוס [5]) של פשתן פי׳ הוא חלוק התחתון שלובשין אותו לא על בשרו אלא על אונקלי ובלעז גונ״א והוא תחת החלוק שלמעלה — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מין עשב אשר מחוטיו עושים בגדים ומתרים עבים). *[אחי״ה ג׳ ענינים שונים נתחברו בזה הערוך הציון הראשון מכלאי׳ ענין כמון או כרוייא כגי׳ בעל עיק׳ התלמוד כאמור וכמו שהארכתי למעניתו בע׳ כרויא (ח״ד, שי״ח) ושם הבאתי מלה פרסי׳ ופי׳ בן מהר״י מ״צ, ודעת הרמב״ם. הציון השני מכלאים ענין קנבוס מל״י ורו׳ וערבי הנ״ל והוא מין פשתן ונזכר אצל פשתן בנגעים הנ״ל וכן בירוש׳ כלאים רפ״ט דל״א ע״ד ובכלאים פ״ט מ״א. וכן בתוספת׳ מנחות ספ״ט בכ״י אירפורט שש זה פשתן הביאה מן הקנבוס [6]) כלאים פ״ט מ״ז עיי״ע זרד וע׳ זרב. וקנבוס בשבת ק״כ. כפי גי׳ רבינו כאן ובע׳ חלוק (ח״ג, תט״ו) וכ״י ש״ס פי׳ מלבוש התחתון ויש לו בתי ידים קצרות והוא מל״י κολόβιον או κολοβίων בל״ר colobium והוא כגי׳ הש״ס קלבוס וכ״ה בירו׳ שבת פט״ז דט״ו ע״ד קולבין של פשתן וכן בירו׳ שבת פ״ו ד״ח: וכ״ה בגי׳ רבינו בע׳ קלב ב׳ בסוף ויק״ר עיי״ע קלב ב׳ ומ״ש. אבל רבינו נגרר כאן אחר גי׳ ר״ח בשבת וז״ל קנבוס של פשתן חלוק התחתון שלובשין אותו ונקרא גלאלה ע״כ ותחת גלאלה נ״ל להגיה גונילא והוא הוא גונא של ערוך וכבר הראיתיך לדעת במבוא לח״א VII כי זו המלה היא ל׳ כנענית ורש״י הביאו בשופטים ד׳, כ״ב לבאר שמיכה של מקרא. והוא גם כן בל״י ורו׳ אמצעי׳ γοῦνα gunna, guna ובל׳ אנגלי׳ gown- ובלאי״ט gonna וכן gonnella ובל״ר אמצ׳ gun-nella Unterrock, Unterhemd וכן הביא בעל עיקרי התלמוד בלעז ג ו נ י ל י א או אלמיליא] —

קנבק (= קְנוּבְקָאוֹת לדעת רבינו Mostkuchen, Pfefferkuchen) בפ״ק בחלה (מ״ה) תחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבות בחלה וכן הקנובקאות [7]) חייבות פי׳ בלע״ז מושטצו״לי [8]) — (א״כ פי׳ קונכיקא בל״ר מין רקיקים עשויים כמו קערות ובתלמוד ירו׳ כתוב קנוקעות) (?). *[אחי״ה וגי׳ שלפני בירוש׳ בדפ׳ ויניצ׳ בירו׳ חלה פ״א דנ״ז ע״ד ג״כ הקנובקאות. ורמב״ם פי׳ קנובקאות הוא קמח קלוי נילוש בשמן ואחר לישתו ואפייתו מפרכין אותו בידים ומחזירין אותו קמח ע״כ ובירו׳ משמע שרגילין להחזירה לסולתה עיי׳ פי׳ הר״ש. ובמהר״י בן מלכי צדק ראיתי וז״ל וכן הקנובקאות חייבות א״ר חנינא בר עיגול בשם חזקיה בן קילטא פי׳ ואין ידוע לנו אלא א״כ מסתבר עושים אותן מן הסולת וכו׳ ע״ש היטב ולא ידעתי מקום הציון הזה וחפשתי בירוש׳ ולא מצאתי אבל אחר עיון רב ראיתי כי בירו׳ שלנו חסר מאמר שלם והובא לנכון באו״ז הל׳ חלה סי׳ רי״ט אחר שהביא פי׳ רבינו יצחק מסימפונט [9]) ציין האו״ז הירושלמי וכן הקנובקאות חייבות בחלה ר׳ חנינא בר עגול בשם חזקיה ש ק י ל ט א שלא תאמר הואיל והוא עתיד להחזירה לסולתה וכו׳ [10]) ונ״ל שקילטא הוא ל״ר scutella מין עיסה מבושלת במים ומעורבת בשמן ודבש] —

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י עיקרי התלמוד. [2]) ודע כי בדפ״ע ערבוב דברים אי׳ ותיבות י״מ וכו׳ נדפסו אחר הציון השני (בפ״ה הקנבס וכו׳). ושייכים לציון הראשון וכ״ה באמת בכ״י ק״ט ובעיקרי התלמוד ועה״ק שנ״ב וכבר הוכחתי בע׳ כרויא כי זה העיקר ע״ש. [3]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב ובדפ״ע בט״ס פ״ח. [4]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ל״ד ה״ב והוא לאי״ט canapa, canape ובדפ״ע קנבו. [5]) כגי׳ כ״י עיקר התלי׳ ובדפ״ע הקנבס. [6]) בנו״ג בט״ס מן הנקבות. [7]) כ״ה בכ״י ק״ט ודפ״ר אבל בשדפ״ע הקנבקאות. [8]) בלאי״ט Pfefferkuchen, mostacciuli. [9]) והוא הוא מהר״י בן מ״צ. [10]) ובנו״ג בירוש׳ וכן הקנובקאות חייבות ר׳ יהושע בן לוי תאמר הואיל וכו׳ מוכח ברור כי מאמר אחד נשמט קודם מלת תאמר.

קנג (קִינִיגִי, קִינִיגִי מל״י κυνηγός ציד Jäger; קִינִיגְיָא. קִינִיגְיוֹן ἡ κυνηγία, τὸ κυνήγιον Jagd) בר״ג דפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב ע״ד סע״ב) עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן שנא׳ (איוב מ׳, כ״ה) התמשיך לויתן בחכה. בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני חיה (ס׳:) וכי משה רבכם קניגי היה או בלסטרי היה. בס״ג דפ״ק בע״ז (י״ח:) ובדרך חטאים לא עמד (תהלים א׳, א׳) בקיניגיון [1] פי׳ כשהולכים ביערים לרדוף חיות [עם כלבים] והוא שחוק להם [2]. בב״ר פל״ג (ל״ב) והבאים זכר ונקבה (בראשית ז׳, מ״ז) א״ל [נח] קניגא אנא א״ל אי איכפת לך מובאים אין כתיב כאן אלא הבאים מאליהן. ובויק״ר ויהי ביום השמיני פ׳ ר׳ פנחס (פי״ג) בהמות ולויתן הן קניגין [צריך לו׳ קיניגין] של צדיקין לעתיד לבוא וכל מי שלא ראה קניגי של אומות העולם בעולם הזה זוכה לראותן לעתיד לבוא — (א״ב פי׳ קיניגיא בל׳ יון צידת חיות מדבריות פי׳ קיניגי הצד אותם). *[אחי״ה וע׳ הזקנים העתיקו ציד (בראשית כ״ה, כ״ז) εἰδὼς κυνηγεῖν. וכנ״ה באסת״ר פ׳ ותמאן אין הרשע יוצא מן העולם עד שהקב״ה מראה קניגין דידיה היאך הוה מתציד. שהש״ר פ׳ אחזו עיי״ע בלטוורא ומ״ש בח״ב, צ״ז. תנחומא הישן אמור סי׳ ו׳ השיבו דוד וכי קניגויי למדני אבא וצ״ל קוניגיי = κυνηγία פי׳ מעשה צידה. גי׳ רבינו בחולי׳ ס׳: אי׳ ג״כ גניגי עיי״ע ח״ב, שט״ז: והוא טעות ועיקר בקו״ף כמו שהוא בס״א שהביא. תרג׳ שני באסתר א׳, ב׳ וכל קיניגייא ט״ס וצ״ל קינייא, וכן הבין לנכון הביאור בפירושו צורפים וכן נמצא בתרג׳ ראשון פ׳ ותאמד לו זרש (ה׳, י״ד) ועיי״ע קן ה׳ ור״ב טעה להביאו בע׳ מיוחד וזה מאשר לא הכיר טעות הספרים — קנגריא צ״ל קנוגיא עיי״ע טבריטי ח״ד, י״ג] —

☞ **קניגיא** (?) תרג׳ בפסוק בימים ההם כשבת המלך אחשורש: ואתון כל אומני עלמא וכל קניגיא למתקנא ית כרעיה דכורסא. פי׳ חרשים. *[אחי״ה מעולם לא הורה קניגיא להיות חרשים והנכון שהוא ט״ס עיי׳ סוף ע׳ הקודם לזה] —

קנדו (= קונדא מל״י האמצ׳ κοντὸς = κονδὸς קצר kurz) קונדא מכיראה (ב״ר ר״פ פ״ח) עיי׳ בע׳ מכר פי׳ קונדו בל׳ יון קצר. *[אחי״ה ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד הוסיף ר״ל חרב קטנה וכ״ה בעה״ק שנ״ב והוא κόνδος μάχαιρα] —

קנדי (שם לחש) בפ׳ יוה״כ בגמ׳ מי שנשכו (יומי פ״ד.) קנדי קנדי ק ל י ר ו ס. *[אחי״ה בכ״י ק״ט ו״ו ל״ד קלירוס ובכ״י ה״ב קלינרוס ובדפ״ע קלידוס ובנו״ג קלורים ובכ״י ש״ם קלירים ועיי׳ ד״ס הרבה שנויים אחרים. ודע כי בלשון צענד kuñda הוא שם מלאך החבלה וכן kuñdizha ובכ״י ב׳ בש״ס (ד״ס הנ״ל) הגי׳ קנתים וא״כ קנדי קנתים הוא ממש kuñda, kuñdizha וק׳ מן קלירוס שייך למלת קנדי = קנדיק kuñdizha ונשאר לפי זה לירוס, לירים או ל י ד י ם וכדאי׳ באמת בכ״י ש״ס ב׳ ואולי הוא מל״פ لدة פי׳ שוטה וגם כלב נקבה, וזה הלחש הוא נגד נשיכת כלב שוטה] —

קָנְדִיטוֹן (מל״י ורו׳ κονδῖτον, vinum conditum, arom. Gewürzwein) בפסקא בחדש השלישי (פסיקתי דר״כ צד ק״ב:) דברי תורה נמשלו כקונדיטון יש בו יין דבש ופילפלין כך דברי תורה וכו׳ — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ יין הרקח ומבושם). *[אחי״ה וכנ״ה בירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ד: כהדין דשתי קונדיטון וכ״ה בירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג סע״ג כהן דשתי קונדיטון ושם פ״ב דפ״א: שתי את קונדיטון. ירו׳ יומ׳ פ״א דל״ט. לא יין ישן ולא קונדיטון. ירו׳ ביצ׳ פ״א ד״ס ע״ד שחק הוא מרק קונדיטון ביומא טבא. ירו׳ שבת רפי״ט דט״ז ע״ד עיי״ע איזמל. ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א. הוה ליה קונדיטון מגלי ושם וכירו׳ תרומ׳ פ״ח דמ״ה ע״ג החד: קונדיטון. ירו׳ יבמו׳ פ״י די״א: אנא משקי ליה קונדיטון. תנחומ׳ וישב סי׳ ח׳ היה מוזג לרבו קונדיטון] —

קנדיל (= קוֹנְדִילִין בל״י האמצ׳ κονδύλι, κόνδυλος Schreibfeder) קונדילין עיי׳ בע׳ מל — (א״ב מלה זו אינה נמצאת בנוסח׳ שלנו ופי׳ בלי׳ יוני טבעת ובה חותמים האיגרות). *[אחי״ה ר״ב כיון על ל״ר condalus condalium טבעת ויש

[1] וכ״ה בכ״י ש״ם ובנו״ג שלא עמד בקנגיון ותיבו׳ שלא עמד לי׳ בע״י ובילק׳ כ״י עיי׳ ד״ס ע״ז. [2] כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ״ע לי׳: עם הכלבים ועיי׳ ג״כ רש״י בע״ז קיניגיון: צידת חיה ע״י כלבים וכל מעשיהם לשם שחוק ושמחה. וא״כ הוא מן κύων כלב והפעל κυνηγῶ. וז״ל בעל ערך מלין כ״י (מקובץ כ״י האלבערשטאם) והאמת כי המלה יונית קיניגיאו פועל מורה על הצידה קיניגיאה שם מורה על פעולת ומעשה הצידה, קיניגוס שם מורה על הציד ואם כי המלות ישתמשו בהם בכלל על כל מיני הצידה האמנם עיקר ההוראה מיוחדת על הצידה הנעשית עם כלבים כי קיון, קיונוס [κύων, ονος] שם מורה על הכלב וגזירת הלאטינים משם קוראין לכלב (קאנו) [צ״ל קאניס] = canis ע״כ.

לו קצת המשך עם ל"י κόνδυλος אבר האצבע והנכון שהוא ל"י האמצ' כאמור ופי' קן הסופר עיי' מ"ש ה' פערלעס (מיסצעללען 40). ולפנינו בב"ר פ"א נשמטה זו המלה ובע' מל י"ג הביאו רבינו ופי' נכון קולמוס. וכן הוא בל"י האמצ' κόντιλον עיי' אוצ"מ של מיירסיאוס 265] —

קנדלא (= קַנְדִּילָא (מל"י האמצעי' ול"ר κανδήλα, candela וכ"ה בל' סורי' קנדילא ובל"ע قنديل (Wachs = Talglicht מד' במד"ר פ' ויהי ביום כלות משה (פי"ב) כהדא שאשיתא דקנדילא דמיא ומשחא מעורבין כחדא והיא דלקא מן גביהון פי' בל"ר נר עיי"ע צמד. *[אחי"ה ובע' צמד הביא רבינו המלה מאיכ"ר פ' גדר. וכנ"ה בשהש"ר פ' צאנה עשאשיתא דקנדילא ועיי"ע אשש, ועיי"ע שאשיתא וע' ששיתא וע' עששית. ב"ר פ"ד כהדין קנדילא. והקבוץ אסת"ר פ' בשנת שלש: קנדילים. ירוש' מעש' שני פ"ה דנ"ו. מן דהיה עביד קנדילוי] —

קונדס עיי"ע קונטס.

* קנדם אסת"ר פ' בהראותו ט"ס וצ"ל קינרס עיי"ע קנרס.

* קנדקי תרג' אסתר שני א', י"ד ט"ס וצ"ל הנדקי.

* קנדרוג בע' גרם הביאו רבינו (עפ"י בה"ג הל' שחיטה) ועיי' ח"ב. שס"ז בהערה.

קונדריקון בעל הערוך גרס קרדיקון ע"ש. *[אחי"ה והוא בויק"ר רפט"ז קונדריקין עבה וצ"ל קורדקין עבין כגי' רבינו] —

* קָנֶה, קָנֶה עיי"ע קן ב' וקן ו'.

* קַנָּוָא פי' כמו מַקְנֶה עיי"ע קן האחרון.

קְנַז (שם הפרטי) בס"ג דפ' יש בקרבנות (תמור' ט"ז.) אמר רבא חורגיה דקנז הוה דיקא נמי דכתיב הקנזי[1]) כלומ' שנקרא על שם בעל אמו כמו שיקרא אדם על שם עירו שאינו אביו דיקא נמי דקתני אל תקרי בניה אלא בוניה[2]) פי' הוא כלב בעלה. *[אחי"ה ועיי' פירש"י בסוט'. ורגמ"ה בתמור' פי' חורגיה דקנז ונקרא על שמו מפני שגדלו] —

קְנַח (ענין זיכוך וניגוב (abwischen, abreiben בפ"ח בברכות (נ"א:) מקנח ידו במפה ומניחה על השלחן. בפ' כ"ח בכלי' (מ"ב) לקנח בו הריחים. פי' בגד שמקנח בו הריחים. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת קמ"ג. ספוג . . מקנחין בו. שם קמ"א. מקנחו בכותל ואין מקנחו בקרקע. ירו' שבת פ"ג ד"ו. מהו לקנח. תוספת' שבת פ"ה (ו') מקנח את המכה וכו', סנהד' ס"ד. פער בפניו וקינח בחוטמו ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד קינח עצמו בחוטמו של פעור. ב"ר פנ"ו אין מקנחין בה את הידים. ויק"ר פי"ט לקנח גופו. שם פכ"ח על מזגיה וקנחיה. נתפעל חולי' ל"ו. נתקנח הדם — ירו' ע"ז פ"ג דמ"ג. מתקנחא ט"ס וצ"ל מתקנתא עיי"ע תקן. והשם פסחי' נ"ז. קינוח הסעודה והוא מה שאוכלין בגמר הסעודה] —

קנח (= קוֹנָח. כינוי לקרבן) בריש נדרי' (ג' י'.) קונם קונח. *[אחי"ה עיי"ע סג א' ועיי"ע קונם] --

קְנַט (מל"י κνήθω ענין התגרות לכעס erzürnen, zum Zorn reizen) בסוף מסכת ידים (פ"ד מ"ז) שמא[3]) אקניטנו וילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם. בר"ג דב"ק (ד'.) אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו שמא יקניטנו רבו וילך וכו'. עצמו מצמיתי (תהלי' ס"ט. ה') תרג' תקפו מקניטי[4]) — (א"ב פי' בל"י פעל עקיצה ודקירה ובענין שאלה פעל המנגד). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κεντέω והנכון שהוא ל"י האמורה בתחילת הערך. ובא רק בהפעיל וכנ"ה בפסחי' פ"ד. חולי' נ"ג: אל תקניטני וכו' ירו' כתובו' רפ"ז דל"א: במקניטה ונדרה. פסיקת' דר"כ צד קס"ה. לא הכעסנו אותו ולא הקנטנו אותו. תר"י לא תונה (שמות כ"ב כ') לא תקנטון, אל תפגעי בי (רות א', ט"ז) תרג' לא תקניטי בי. — בילק' משלי ר' תתקל"ב ובילק' איכ' ר' תתקצ"ה ונפשו קניטה עליו צ"ל נקיטה וכדאי' בפסקת' דר"כ צד קי"א. מל"מ (איוב י', א') נקטה נפשי בחיי וכן תר"י נפשנו קצה (במדי' כא, ה') תר"י א' ונפשנא קנטת וכן ותקצר נפש העם (שם ד') תר"י א' וקנטת נפשא דעמא צ"ל נקטת. וכתב בעל עיקרי התלמ' כ"י ע' קנט וז"ל ולפי דעתי שהוא לשון כעס כמו ע"מ למקט אע"פ שנופל ממנו הנו"ן ע"כ אבל שרש של מקט הוא נקט עיי"ע ומ"ש] —

[1]) לי' לפנינו אבל מפירש"י מוכח שהיתה הגי' הזו לפניו עיי' גליון הש"ס וכ"ה באמת בסוטי י"ב. [2]) גם זה לי' ואי' בסוט' הנ"ל. [3]) בנו"ג שאם. [4]) בנו"ג בט"ס מקטיני.

* קונטא עיי"ע טרייאקונטא ח"ה, פ"א ומ"ש.

* קוּנְטַבְרָא (מל"ר cantabra דגלים) עיי"ע אקלפרין ח"א, רנ"ו ומ"ש.

* קוֹנְטִיטוֹן (פי' כמו קונדיטון) איכ"ר פ' לאמותם דגן ויין (איכ' ב', י"ב) גלוסקין וקונטיטון עיי"ע קונדיטון כי הוא הוא. — קונטיטון בבמד"ר פ"ד ט"ס עיי"ע קנטס.

* קנטיר עיי"ע קנתנר.

* קנטר עיי"ע קנתר.

☞ קִינְטוֹרִין (מל"י κένταυρος, Centaur) מדר' ב"ר פ' וידע קין (פכ"ג) עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטורין פי' בל"י ורו' מין אנשים בלי תרבות ובדו הפייטנים שמחציים ולמעלה היו אנשים מחציים ולמטה סוסים לרמוז שהיו כסוס כפרד אין הבין ובעל הערוך הביאו בע' קנתר.

קנטס (= קוֹנְטָס, קוֹנְטוֹס מל"י κοντὸς וכן בל"ר contus פי' מטה, מוט Stange, Stecken) בפ' בכל מערבין (עירו' ל"ד:) נתנו בראש הקנה או בראש הקונטס[1]. בר"ג דסוכ' (ד':) נעץ ארבעה קונטסין[2]. בפסיקת' דויהי ביום כלות (פסיקת' דר"כ צר' ז':) היה לו להביא ד' קונטסין למתוח עליהן את המשכן פי' קורות של עץ כגון עמודים הן ובלעז שמו קנטו[3]. ס"א קונדס — (א"ב פי' בל"י ורומי עץ ארוך וראשו חד). *[אחי"ה וכנ"ה בירו' תעני' פ"ב דס"ו. וירו' מגיל' פ"א ד"ע סע"ג תליין בקונטס והקבוץ קונטסין עיי' לעיל וכ"ה בשהש"ר פ' צאנה ובבמד"ר פ"ד ושם ג"כ קונטסין ובפסיקת' רבתי פי"ב קונדיסים[4] — תנחומ' הישן פ' תצא סי' י' קונדסין. וע' הזקנים העתיקו חץ (ש"א י"ז, ז') צנה (יהזק' ל"ט, ט') ורמח העתיק עקילס (במדי כ"ה, ז') ע"י מלה יוני' הנ"ל] —

קֶנְטָר (מל"י κέντρον Stachel, spitzer Stift) בכלי מתכות פי"ד בכלי' (מ"ג) הקנטר של בנאים[5] פי' „כמין מטה ושבט של ברזל שהוא של בנאים לחתוך בו את הכותל"[6]) — (א"ב פי' בל"י עוקץ ודרבן ודבר חד מדקר וסותר). *[אחי"ה ובתוספת' כלי' ב"מ רפ"ד הגי' קנתור של בנאי. וכנ"ה בירו'.מגיל' פ"ג דע"ד: כהדין קינטרה עיי' בית יוסף לטור או"ח סי' תרצ"א ומסכ' סופרי' רפי"ג ושם בט"ס ע"ש. — והושאל לדברים חדים היורדים כמדקרות חרב spitze Rede פסיקת' דר"כ צד קי"ז: דברים קינטורין, דברי קינטורין וגי' רבינו עיי' בע' קנתר — ועוד עיי"ע קטרון ב'] —

קנטר (= קִינְטְרָא, קינטרין מל"י האמצ' ול"ר κεντηνάριον, centenarius, Centner,100Pfund) בפ' יש בכור לנחלה בגמ' ה' סלעים (בכורו' נ'.) א"ר חנינא כל כסף האמור בתורה סתם סלעין דנביאים ליטרין דכתובים קינטרין חוץ מכסף עפרון וכו'. בפ' השוכר את הפועלין בגמ' מעשה (ב"מ פ"ז.) וישקל אברהם לעפרן (בראשי' כ"ג, ט"ז) דלא שקל מיניה אלא קינטרא[7]. ככר זהב טהור (שמות כ"ה, ל"ט) תרג' ירו' קנטר דהב דכי[8]) — (א"ב פי' קנטנרין בל"ר שם כללי לכל דבר שמניינו מאה כמו מאה ליטרין). *[אחי"ה בתר"י הגי' קנטינר וכ"ה בתרג' דה"י ב' כ"ג, י"א אבל בתרג' דה"י א' כ', ו' קנטר וכן הקבוץ בתר"י שמות ל"ח, כ"ד. כ"ה. כ"ז. כ"ט ודה"י א' י"ט, ו'; כ"ב, י"ד קנטינרין וכן קנטירין וכ"ה בל"י ורו' ובל"ס קנטינרא ובל"ע قنطار. בכורו' הנ"ל איכא דוכתא דקא קרן לקינטרא תקלא ובב"מ שם קינטרא. והקבוץ שם קינטרין ובירו' קידושי' פ"א דנ"ט ע"ד קינטירין וכ"ה בתנחומ' הישן פ' ראה סי' ד', פסיקת' רבתי פי"ח קינטרי דכספא — ועוד עיי"ע קונטרם] —

* קוּנְטֵרְיָנִים (מל"י אמצ' ול"ר κεντηρίων, κεν-τουρίων, centurio) ספרי האזינו פ' שי"ז בני בשן (דברי' ל"ב, י"ד) אלו קונטרינים

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע קנטס וכ"ה במשניו' נאפולי ופיזו ובריו"ף דפ קושט' אבל בירו' במשני ובגמ' פ"ג דכ"א. הקונטס ובנו"ג הקונדס וכס"א שבערוך. [2]) בנו"ג קונדסין. [3]) ובעיקרי התלמוד: קאנטו אבל דע כי הוא ל"י ולא לאי"ט כי בלאי"ט שמו stanga. [4]) ירו' שביעי' ספ"ט דל"ט. קונדסיא ט"ס עיי"ע קנדס. [5]) בנו"ג בנאי. [6]) הועתק מפיי' רה"ג לכלי' ושם אי' לחתור ונ"ל עיקר ג"כ בדברי רבינו ושם עוד הסיום ושמו בטיית בורסי ע"כ ולא ידעתי פירושו כי בל"פ بَرْز פי' כף של בנאים Maurerkelle לכן נ"ל להגיה ושמו בטיית מרבוע ועיי' פי"מ להרמב"ם קנטר בערבי אלעתל"ה (العتلة Brecheisen) . . והנגרים קוראים אותו אלמרבוע. [7]) כ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלי' כ"י וכ"ה בכ"י ש"ס ר' א' וב' ובנו"ג קנטרי, קנטרין ובכ"י ש"ס מינכען קינטרי ובדפ"ע קינטריאה ובכ"י ק"ט קנטרייה. [8]) בדפו"ו בט"ס כדי.

ושמכינים) [צ"ל שמשיכין] מבין שיניהם ובילק' האזינו ר' תתקמ"ד הגי' אלו קוטרינין שמכישין והוא נגיד על המאות ונקרא אצל הרומיים centurio או centurianus וממנו בל"י האמצ' וכן בל"ס קנטרונא, והיה זמורה בידם לענוש עוברי פקודתם והוא הוא בעל זמורה עיי"ע ועוד עיי"ע קטרון ב'.

* קונטרן (אולי מל"ר contortum אריגה Gefloch-tenes) ירו' שבת פ"ז ד"י רע"ג ההן דעבד קונטרן נפן מחצלן וכו'.

* קנטרין ט"ס עיי"ע קסטר ב'.

* קנטרנין עיי"ע קטרון ג' ומ"ש.

קנטרינק (= קונטרונק מל"י τριούγκιον מל"ר teruncius והוא מטבע ושויו ג' אונקין) בפ"ק דקידושי' בגמ' ובי"ה אומרי בפרוטה (קידו' י"ב.) מסמס ב' קונטרונקין קונטרינק ב' פרוטות. — (א"ב פי' קדרנטים בל"ר רביעית איסר עיי"ע קדרנטים). *[אחי"ה וסוף דברי ר"ב ערכתי בע' אח"ז כי הוא נגרר אחר שבושי הספרים אשר בהם ערך הבא אח"ז נכלל בזה הערך. ופי' קונטרונק בל"י ורו' ג' אונקין והוא רביעית האיסר (והוא הוא קדריונטס κοδράντης = quadrans) שבירו' קידושי' דנ"ח ע"ד עיי' צוק"מ על המטבעות 21, וכנ"ה בתוספת' ב"ב ספ"ה בכ"י אירפורט מיסמס שני קונטרונין (קונטרונין) [צ"ל קונטרון] שני פרוטות, ובדפוסי' אי' קונטריסין, קונטרים] —

קונטרס (= קוֹנְטִירִין = עיי"ע קנטר centuria hundert) בס"פ מעשר בהמה בגמ' יצאו שנים (בכורו' ס'.) אמר ר' יוחנן מנאן זוגות זוגות קונטריסין קונטריסין ס"א קונטירין קונטירין פי' „שמנה מאה ונוטל י' ממאה למנין שלו הוא קדוש כמו שהוא מונאן"[1] — (א"ב וענין זוגות קנטירין שייך בע' קנטר שקדם). *[אחי"ה כלומ' לע' קנטר ב' כי ענינו מאה וכפי' רבינו (עפ"י רגמ"ה) וכ"ה בפירש"י ודע כי אנו נגררים אחר גי' המעולה שבדפ' וויניצ' וכ"ה בכ"י ה"ב ל"ד וב"ר ששם קונטרס הוא ערך בפני עצמו ובשאר דפ"ע ובכ"י ו"ו זה הע' נכלל ללא נכון עם ע' הקודם לזה וגם השמיטו בט"ס שורה שלמה מן קונטרינק של ע' הקודם עד תיבת מנאן שבערך הנוכחי ולכן כתב ר"ב מה שכתב וגם לפני בעל עיקרי התלמוד כבר מונח בלבול הערך בערוך שלו] —

קונטרקום (שם פרטי) בר"ג דבכורות (ה'.) שאל קונטרקום הגמון את רבן יוחנן בן זכאי ככללן של לויים אתה מוצא וכו'. *[אחי"ה בנו"ג קונטרקום השר ובירו' סנהד' פ"א די"ט ע"ג אנטונונוס הגמון שאל וכו' ורש"י בחול' כ"ז: ד"ה ועוד שאלו היה גורם קונטריקון ההגמון את רבן גמליאל ובתוספו' כתובו' נ"ח. ד"ה קוביוסטוס העתיקו קיסר את רבן גמליאל ובספרי הברכה פ' שנ"א אי' שאל אנניטוס הגמון את רבן גמליאל ועוד עיי"ע אננטוס (ח"א, קל"ז) ומ"ש ה' גרעץ במ"ע שלו חל"ד, י"ז והלאה] —

קני (= קיני לר"ק Kanah בשמרון (נייבויער 276)) בסוף אהילות (פי"ח מ"ט) רבי ובית דינו נמנו על קיני וטיהרוה פי' שם מקום. *[אחי"ה וכ"ה כפי' רה"ג. ובירו' תרומ' פ"ט דמ"ו: בעלי קנייה] —

קניא (= קוֹנְיָא מל"י κονία Kalkstaub zum Tünchen) בפ' כל שעה בגמ' דסמוך נכרי שהלוה (פסחי' ל'.) ובפ' אין מעמידין בגמ' נודות (ע"ז ל"ג:) בעו מיניה ממרימר מאני דקוניא מאי. בפ' אחרון דכתובו' בגמ' הנן אומ' (ק"ז:) והילכתא כוותיה דרב זביד בקוניא. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ז:) מייתינן צעא דקוניא. פי' קוניא תהילתו חרש וסופו טחין אותו כזכוכית כדגרסינן בע"ז (ע"ה:) קוניא פליגו בה רב אחא ורבינא חד אמר בתחילתו וחד אמר בסופו חד אמר בתחילתו כלי חרס הוא ואין צריך טבילה וחד אמר בסופו זכוכית הוא וצריך טבילה. *[אחי"ה בכתובו' הנ"ל כד"ה הני הסכימו תוספות עם הערוך דקוניא היינו כלי חרס המחופה בהתכת זכוכית וכו' ע"ש וכנ"ה בזבחי' נ"ד סע"א מביא זפת וקוניא וממחה ושופך, ושם סיד וקוניא וכו'. וע' הזקנים העתיקו שיד (דברי' כ"ז, ב'; עמוס ב', א') ע"י κονία וכן העתיק סומכוס עפר (תהלי' כ"א, ל"ב; איוב מ', ח') ע"י κόνις. ורש"י פי' בכתובו' מאני דקוניא כלי חרס שמחפין עליהם עופרת ובזבחי' שם קוניא: ניתוך אבר כעין שעושין לצפוי כלי חרס וכזה פירש"י בע"ז ל"ג: וע"ה: ובחולי' הנ"ל וכן פי' רגמ"ה בחולי' כלי חרש שמעורב [בו] אבר וכו' ור' נסים פי' כלי חרס וטוחין באבר — ועיי' ג"כ בשאילתות פ' מטות סי' קל"ז ובהעמק שאלה] —

* קְנֵין, קְנֵינָא עיי"ע קן ו'. קִנּוּי, קִינּוּי עיי"ע קן ד' וש"נ.

* קונייתא עיי"ע קרקס א' ציון מירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב.

קנכי (= קוֹנְכֵי מל"י ורו' κόγχη, concha, Muschelschale) מין ממיני כלי' בדמות שבלול ככ"ר

---

[1]) הועתק מפי' רגמ"ה כ"י לבכורו'.

פס"א (פ"ס) ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב רב הונא אומ' קונכי[1]) פי' לשון לעז הוא כלי שרוחצים בו פניהם ורגליהם ור' משה (בן) [צ"ל מן] באריּ[2]) פי' קונכי[3]) כלי מטוה הוא שטווה בו האשה. רבנן אמרין קליות ואגוזין. בילמדנו ריש בהעלתך (לי' בתנחו') מנורה של ברזל קונכי של נחשת — (א"ב פי' בל"י ורו' שם כללי לכלי מקוער ובפרט אם הוא ארוך וצר). *[אחי"ה ודע כי דרוש של רב הונא ורבנן בב"ר לא על כלי כסף וכלי זהב מוסב כי אם על מגדנות וכמו שהוכיח בעל המשביר וכנראה ברור מילק' הנ"ל שציין ג"כ ובגדים ומגדנות ועל זה אמר רב הונא קונכי פי' מגדנות (כלי"מ דה"י ב' כ"א, ג'; ל"ב, כ"ג) היינו חפצים יקרים נתבאר לר"ה ע"י קונכי קערות של שבלול ודרש מגדנות מל"ר μαγίς, ἴδος; magida כלי תבשיל כמו קערות וכפי' רבינו כלי שרוחצים הוא מלא"ט conca וכן בל"ר אמצ' Bade- concha Muschel, Wanne wanne — ורבנן סברי מגדנות הוא כמו מגדים מיני אוכל לכן אמרו קליות ואגוזים. ירו' יומ' פ"ג דמ"א. נברשת של זהב . . חד אמר מנרתא וחרנא אמר (קונבית‌א) [צ"ל קונכיתא] והוא כילמדנו הנ"ל] —

☞ **קנכר** (= קֶנְכִּירָא מל"י κέγχρος, cenchros (Diamantart von der Grösse der Hirse תרג' לשם שבו ואחלמה (שמות כ"ח, י"ט) קנכירא טרקיא ועין עגלא פי' בל"י ורו' מין אבן טובה ואומרים שהיא על הרוב קטנה כמו זרע דוהן ואחרים אמרו שנראין בתוך האבן נקודות כמו דוחן כי כן שמו בל"י. *[אחי"ה ודע כי ע' הזקנים העתיקו דוהן (יחזק' ד', ט') ככה וכן נקדח (שה"ש א', י"א) אבל לשם העתיקו (שמות שם ושם ל"ט, י"ב) ע"י λιγύριον ועוד נכתב λιγκύριον והוא lyncu- rion, lyncurium פליניאוס ח', נ"ז; ל"ז, ב' ועוד זולתו ואולי קנכיר או קנכירין (תר"י א' שמות ל"ט, י"ב; במדב' ב' י"ח) צ"ל לנכירין והוא ממש העתקת לשם] —

קנכיתר (= קנכתירין = כלקטירין מל"י χαρακτήρ (Charakter, Gepräge, Typus בויק"ר אמור אל הכהנים פריש' סביב (פל"ב)[4]) קרא הקב"ה למלאך הממונה על ההריון אמר לו צא וצור[5]) את אלו בקנכתירין של אבותיהן הה"ד (במדב' א', י"ח) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם — (א"ב בנוסחאות הדברים אלו חסרים). *[אחי"ה אבל אי' בשהש"ר פ' גן נעול ושם אי' צר וצור אותן בכל קטורים של אבותם ומ"כ טעה בפירושו וצ"ל בתיבה אחת בכלקטירים וכן אי' בתיבה אחת בפסיקת' רבתי פ' כ"ד (הוצאת הח' פריעדמאן צד קכ"ד) ואתה יושב וצר בלקטרים שלו בדמות אחר וכו' וצ"ל כלקטירים ובפסיקת' דר"כ צד פ"ב: לי' המלה הזרה ועיי' רש"ב שם וככר פי' הרימ"ז בט"ר ח"א 162 שזו המלה נשתבשת תחת כרקטירין או כרכתירין מל"י הנ"ל ובעיקר התלמוד כ"י אי' קנקיתרין. ועוד עיי"ע בילקטירים בלקטירים ח"ב, ק"ה ומ"ש — ועה"ק שנ"ב פי' קנכיתר י"מ דיוקן פי' צורתם ודוגמתם] —

* **קוֹנָם** (פִי' כנויי לקרבן עיי' בפנים) נדרי' ג', י'. האומר קונם קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן, שם י"ג: האומר קונם פי מדבר עמך ידי עושה עמך וכו', שם י"ד: קונם שאני ישן שאני מדבר, קונם עיני בשינה, ירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד עד כדון עצמו מה שיקדיש לשמים בלשון קונם נשמעינה מן הדא . . אמר קונם קורדם יש לי קונם נכסיי עליי וכו' וז"ל פי"מ להרמב"ם לר"ה האומר להברו קונם פי מדבר והעיקר אצלנו שהנדרים אין חלין אלא על דבר שיש בו ממש וכו' הנדרים שרמז עליהם הוא שיאסר עצם הפעולה או שיעשה איזה דבר שיהיה כמו קרבן זהו שלו יחול אלא על דבר שיש בו ממש וכו'. ולפי זה נ"ל שמלת קונם הוא מל"ס קנומא ומל' שמרוני קנום פי' עצם ועצמות הדבר וכ"ה בל"ע אקנום ולפי זה קונם פי' ענין עצמות וממש לפי שבנדרים לא יחול הדבור רק על דבר שיש בו ממש ועצמות ומי שמנדר אומר קונם כלומ' דבר זה יהיה עצם וממש substanziel. ותרג' השבועה (דה"י ב' ט"ו, ט"ו) ותרג' בברית (שם כ"ג, א') קינומא וכן האלות (שם ל"ד, כ"ד) קינומי לווטיא. נדרי' י': קינמא מאי קונם קאמר או דילמא קינמן. והקובץ נדרי' ל"ה. קוֹנָמוֹת והפעל שם י': מקנמנא מקנחנא מקנסנא. ופי' קונם מל"י κύνκ טעות הוא עיי' גרעץ מאנאטש' חי"ט 233.

---

[1]) בנו"ג בט"ס קונבי ובילקי הי' שרה ר' ק"ט הגי' קונפי. [2]) עיי"ע קרש א' ועי' תתיה. [3]) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ"ע נשמט מן קונכי עד קונכי. [4]) ולי' לפנינו. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע בט"ס צוד.

* **קוּנְמָא** (כל"ס כמו קִנָּמוֹן בל"מ וכן בל"י κιννά-μωμον, κίνναμον (Zimmt, תרג' משלי ז', י"ז וקונמא והוא כמו קינמן בנדרי' הנ"ל עיי"ע קונם, וכן בל"מ קנמון תרג' שה"ש ד', י"ד שבת ס"ג. ירו' פיאה פ"ז ד"כ. ב"ר פל"ג ופמ"ו.

קנמיא (?) דמרי ביתא במגילת איכה. *[אחי"ה לי' לפנינו באיכ"ר ובדפ"ע אי' קנמיה וכ"ה בכ"י ו"ו ב' ובב"ר אבל בכ"י ק"ט ול"ד קנמיא ובכ"י ה"ב קנומיא ובכ"י ו"ו א' קמני] —

* **קנמין** (?) אסת"ר פ' מהר עיי"ע קמים סוף הע' ומ"ש לעיל צד קכ"ג.

קָנוֹן (מל"י κανοῦν, κάνεον סל נארג ועוד קערה geflochtener Korb, Schüssel וכ"ה בל"פ كانون) בפ' כלל גדול בגמ' הזורה (שבת ע"ד.) (ובפ"ק כביצ' בגמ' הבורר קיטנית בקנון וכתמחוי לא יברור) [צ"ל בקנון וכתמחוי לא יברור. וכפ"ק בביצ' בגמ' הבורר קיטנית (ביצ' י"ד:) בקנון ובתמחוי]. בפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ז.) ואין מוליכין לבית האבל לא כטבלה ולא באסקטלא ולא בקנון. בפ' ט"ז בכלי' (מ"ג) הקנונים הקטנים הקנונים הגדולים — (א"ב פי' בל"י סל וזה ענין הקנונים הגדולים וגם פירושו קערה וזה ענין ולא בקנון אלא בסלים). *[אחי"ה וכנ"ה בירו' מעשרו' פ"ד דנ"א: ותוספת' ביצ' פ"א בקנון ובתמחוי. והקבוץ כלי' הנ"ל ושם פי"ז מ"ד הקנונים. תוספת' כלי' ב"מ ספ"ה הקנונים והקלתות. ועה"ק שנ"ב פי' קארב"א Korb וע' הזקנים העתיקו ככה סל (בראשי' מ', ט"ז. י"ז. י"ח; שמות כ"ט, ג'; ויקי' ח', ב')] —

* **קִנֵּן** (מל"מ נבנה מן קֵן nisten) כתובו' קי"א: שועל קינן בלפת ירו' פיאה פ"ז ד"כ: שועל קינן בראשה של לפת. שהש"ר פ' יונתי ומצאה שם הנחש מקנן וכו'. תרג' קנן (ישעי' ל"ד, ט"ו) תקנן. ונבנה מהשם קֵן, קִינָּא עיי"ע קן ג'.

קנוניא (= קְנוּנְיָא מל"י κοίνωνια gemeinschaft-liche Verabredung, Gemeinschaft) בפ' שנים אוחזין בגמ' מצא שטרי חוב (ב"מ י"ג.) דחיישינן לפירעון ולקנוניא. בסוף ב"ב (קע"ג:) ובשום היתומין פ"ו בערכין (כ"ג.) כיוצא בו אמר רשב"ג הערב לאשה בכתובתה וכו' עד שמא יעשו קינוניא פי' רמאות בשביל שתקח כתובתה מן הערב וחוזרת ועושה פשרה עם בעלה — (א"ב פי' בל"י חברה ושיתוף לעשות דבר רע וכל הסכמה לעשות רמאות). *[אחי"ה וכן פירש רגמ"ה בכ"ב ובערכין קינוניא בערמה והוא לפי הענין אבל גזרת המלה היא מל"י כדעת ר"ב לכן ביו"ד אחר הקו"ף הוא עיקר כדאי' בפי' רגמ"ה בערכין אבל בנו"ג בכ"מ בלא יו"ד וכן בשבועו' מ"ב: אין אדם עושה קנוניא על ההקדש אבל בירו' ב"מ ספ"א ד"ח. אי' ביו"ד מפני קינוניא וכן בירו' יבמו' ספ"ג ד"ה. וכן בתוספת' קידושי' פ"ג שמא עשו קינוניא. וע' הזקני' העתיקו תשומת יד (ויק' ו', ב') ע"י κοινωνία. ובעל התשבי פי' המלה בדוחק גדול וטעות הוא בידו אע"ג שנראה לו הישר והנכון מה שפי' במלה זו ע"ש בע' קנוניא — ובעל ערך מילין כ"י (בקובץ כ"י ה"ב) אחר שהביא פירש"י והרמב"ם הוסיף לומר בזה"ל והאמת שהמלה יונית והוראתה בל"י מלשון רמאות אבל היא לשון התאחרות לשנים או לרבים המתחכם ומשתתפי בדבר אם שיהיה דבר התלוי בהסכמה לבד שהם מתאחרים בה אם בדבר שהוא חוץ לנוי . . ובזה צדקו דברי הרמב"ם שפי' שהיא הסכמה בין התובע והנתבע ומ"ש שהיא תחבולה אינה מהוראת המלה אלא שעכ"פ בכל המקומות האלה שהזכירו חז"ל המלה הזאת הזכירוה על תחבולה שעלתה במחשבה אמנם פי' להשם קינוניא לא מצד שהיא תחבולה אלא מצד שהיא מוסכמת ביום אם יהיו שנים או רבים והאנשים האלה שלמים הם אתנו שפי' רמאות לא ידעו בטיב הלשון אלא שמטבע הדברים אשר הוזכרה בהם זאת המלה הבחינו שהיא ערמה ורמאות עלתה במחשבה והשבו שזאת הוראת המלה העצמית וכו'] —

☞ **קְנַנְטְרוֹפוֹס** (= מל"י κυνάνθρωπος בל"ס קנטרופוס Hundmensch, d. h. von der Hundswuth überfallen) ירוש' דתרומות פ' המשה לא יתרומו (פ"א ד"מ:) היוצא בלילה קנטרופוס הלן כבית הקברות פי' בל"י חולי שטות עיי"ע גנדרופוס. *[אחי"ה בנו"ג בירו' בט"ס קנוטרוכוס ובירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג גנדרופוס עיי"ע ומ"ש בח"ב שי"ט] —

קְנָם (מל"י המאוחר' κῆνσος בל"ר census עונש Strafe ממנו הפעל κηνσεύω censeo, ver-hängen, bestrafen) בס"ג דפ' ב"ק (ט"ו:) והלכתא פלגו ניזקא קנסא כלו' דכל ממון שאינו משתלם כראש קנס הוא. בפ' האיש מקדש בגמ' דסמך האומר לאשה התקדשי לי (קידושין מ"ו.) אלא אמר רב נחמן בר יצחק לומר שמשלם קנס כמפותה

פי' אלא אמר רב נחמן בר יצחק לעולם אימא אביה יכול למאן ולא היא כי נתקדשה שלא לדעתו ולמאי הילכתא כתיב הכא אם מאן ימאן דמשמע בין אביה בין היא לאו למיפק מיניה במיאון דידה אלא לשלם קנס כמפותה דמשלם קנס המפתה במיאון דידה לאביה כמו במיאון אביה האב עצמו והכי קתני אם מאן ימאן אין לי אלא אביה שאם מיאן אביה משלם קנס לפי שאינה אשתו מיאנה היא אע"ג דלא הוי מיאון דהא פיתה לשם אישות והיא אשתו מנין שמשלם קנס ת"ל מאן ימאן מכל מקום — (א"ב פי' בל"ר עונש של ממון). *[אחי"ה וכנ"ה בכתובות פ"ג מ"א אלו נערות שיש להן קנס. שם כ"ט. כ"מ שיש מכר אין קנס וכ"מ שיש קנס אין מכר ועיי' שם כל הענין ושם ל"ה: לא קנס ולא פיתוי, ל"ו. קטנה אין לה קנס, שם כ"ט רע"ב בני קנסא, ב"ק מ"א: מודה בקנס פטור, פסחים כ"ט. קנסא קניס. תר"י שמות כ"א, ל' קנסא דממונא; לבמדר' ט"ו ל"ב קנסא דשבתא. והקבוץ סנהד' ח', ל"א: דיני קנסות, ירוש' יבמות רפי"ד די"ד: כאילן קנסייא ו ה פ ע ל שבת נ"ה רע"ב מפני מה קנסת מיתה על אד"ה וכו' ב"ב ע"ה רע"ב קנסתי מיתה על אד"ה גיטי' נ"ג: קנסו שוגג אטו מזיד, ב"ק ל': קונסין אותו. שם קנסינן ליה, ירוש' ב"ק ספ"ח ד"ו ע"ג וקנסיה ליטרא דדהב, ב"ר רפ"כ למה הייתם קונסין את בניי וכו', פסיקת' דר"כ צד י"א רע"ב לית ליה קנים ליה, תר"י שמות ט"ו, כ"ה וקנסין דמקנסי לחייביא. אתפעל שם כ"א, כ"ב ענש יענש תר"י מתקנסא יתקנס וולדא ועוד עיי' תר"י במד' ל"ה, כ"ה; דברים ל"ב, נ'] —

קנס (= קִינְסָא = קִיסָא מל"ס קיס, קִיסָא פי' עץ (Span, Holzstück בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"ב:) והא הכא כיון דקביעי נרות לא אפשר דלא למשקל בקנסא ואדלוקי. פי' כמו קיסם [1]). בפ' המוציא תפילין בגמ' שרשיו (עירובי' ק':) וקא נתרי (קנסי) [צ"ל קינסי] [2]). בר"ג דפ' כל הבשר (חולין ק"ה.) איכא בנייהו קינסא פי' חתיכות קרשים שאינן כלים כדאמרי' בע"ז בפ' אין מעמידין בגמ' נודות (ע"ז ל"ג:) קינסא פליגו בה רב אחא ורבינא חד אסיר וחד שרי ולדברי הכל מים אחרונים ע"ג קרקע לא משום רוח רעה ששורה עליהן, פי' קינסא דע"ז מדליקין חתיכות עץ ונותנין בתוך הכלי להרתיח הזפת. *[אחי"ה וכן פי' ר"ח בע"ז ע"ש. וכן פי' ר"ח בעירו' ק': קינסי עצים יבשים, סנה' צ"ג, עיי"ע קס א' ושם אביא להוסיף דוגמאות ונו"ן היא יתירה] —

* קינסין (מל"ר census פי' רשימה (Verzeichniss אסת"ר ריש פרשה א' הביאו לי קינסין הנעתקין פי' רשימת הכתבים.

☞ קנסודם (= קְנֵימוּדָם מל"י κνημῖδες Bein- (harnische ירו' דיבמות פ' מצות חליצה (פי"ב די"ב ע"ג) כגון אילין קנסודם תתכן הגי' קנמדס פי' בל"י מנעלים מחוברים עם בתי שוקים כמו מנעלי הפרשים. *[אחי"ה בנו"ג קנסורם וצ"ל קנימודם והוא ל"י הנ"ל וע' הזקנים העתיקו מצחה (ש"א י"ז, ו') ע"י κνημίδες והבינו מצחה כמו [Syriac] באותיות הפוכות מאותה ההוראה] —

קנע (= קוֹנְעָה פי' בל"ע אשה מפנקת עיי"ע זיטייטום) הסר קונעתו ועשאו זטויטום עיי' בע' זיטייטום.

קִינוּף (מל"י ורו' κωνωπεῖον, κωνώπιον cono- (peum eine Art Himmelbett mit Vorhängen, בס"ג דפ' ד' מיתות (סנהדר' ס"ח.) נכנסו חכמים אצלו והוא יושב בקינוף שלו. ויטו לאבשלום האהל על הגג (ש"ב ט"ז, כ"ב) תרג' קינופין על אינרא וכבר פי' בע' נקלט — (א"ב פי' בל"י ורומי וילון כמו אוהל סובב המטה שלא יכנסו היתושים). *[אחי"ה וכנ"ה בסוכה י'. פירסה ע"ג הקינוף ושם: וי"א. הקבוץ קינופות ועיי' פי' רבינו בע' נקלט והועתק מפי' ר"ח בסוכה שם שהביא זה הפי' בשם הגאון וכ"ה קינופות בתוספת' כלים ב"מ פ"ב ובתרג' הנ"ל אי' בל' זכר קינופין] —

קנפון (= קַמְפּוֹן עיי"ע) בפ' כ"ג בכלים (מ"ב) מפני שעומדין עליו בקנפון [3]) ובפ' כ"ד (מ"א) ומשחקין בו בקנפון [4]). ס"א קמפון וכבר פי' במקומו.

קַנְקַל (מל"י κιγκλίς בל"ר cancelli מעשה רשת ושבכה (Gitterwerk, Gitterthür בויק"ר בסוף זאת תהיה (פי"ט) ובפסיק' דשובה [5]) דרך

---

[1]) כונתו שהנו"ן יתירה עיי"ע סנטר אבל קיסם יש לו גזרה אחרת עיי"ע קסם, ורבינו היה לומר קינסא כמו קיסא.
[2]) וכ"ה בעי' קסן א' ושם ג"כ הגי' קיסני. [3]) בגי' רה"ג בקופון צ"ל בקנפון. [4]) בנו"ג בקונפין ובפי"מ להרמב"ם קונפון.
[5]) לפנינו בפסיקת' דר"כ צד קס"ג רע"ב לי'.

קנקלון שלשלו אותה לו. בפסיקתא ויהי בשלח (פסיק' דר"כ צד פ"ו:) כיצד המים עשויין לישראל כאילין כנקליא [1]) פי' בלעז קנציל"י [2]) פי' אבן שיש בה חלונות הרבה ותהיה קבועה בכותל להאיר הבית. בס' פכ"ב בכלים (מ"י) קנקלין שיש בה בית קִבלת כסות [3]) טמאה. פי' כלי שמשימין תחתיו אש ונפרית לעשן הבגדים שעליו [4]) בפסיק' דשמעו (פסיקתי דר"כ צד קי"ז.) א"ר לוי האוזן לגוף כקנקל לכלים מה הקנקל הזה כשהוא מלא כלים אתה מעשן תחתיו וכולן מרגישין כך הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים (ישעיה נ"ה, ג'). מכבר מעשה רשת (שמות כ"ז, ד') תר"י קנקל עובד מצרא [5]) וכן מכבר דויקהל (שם ל"ה, ט"ז) — (א"ב פי' בל"י ורו' שבכה, ובירוש' דפ' כלל גדול (פ"ז ד"י ע"ג) קנקלטין משום עושה בתים [6]) פי' מעשה שבכה) *[אחי"ה עיקר הגי' קינקל וכדאי' בדב"ר רפ"י האוזן לגוף כקינקל לכלים וכו' [7]), ירוש' שבת רפ"ה ד"ז: קינקילון גורר [8]). ועוד עיי"ע הבא אח"ז והתואר בירו' שבת הנ"ל קינקלטון והוא בל"י κιγκλιλωτὸς וכן העתיק עקילס שבכה במ"ב א', ב'] —

קִנְקֵל (מע' הקודם מל"י הנ"ל רק בהוראת אולם וחדר פנימי בפרט של היכל אליל Verschlag, (Götzen) Zelle) בילמדנו קדשים תהיו: המולך כיצד הוא עשוי היה צלם והיה לפנים מז' קנקלים מי שמקריב עוף היה נכנס לקנקל הראשון וכו' פי' חדרים — (א"ב פי' בל"ר חדר). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר coenaculum אבל לדעתי הוא מל"י הנ"ל והיה נקר' כן מקום הפנימי בהיכל אלילים שהיה מובדל במעשה רשת ושבכה וכן בל"ס קנקלא וכן העתיקו ע' הזקנים (כפי גי' הסורית שהובא בהעקסיפלא) אולם (ביחזק' ח' ס"ז) κιγκλίδα וא"כ קנקל או קינקל פי' בציון הנ"ל חדר פנימי ודע כי הציון הנ"ל הובא כבר בערוך ע' גיא בן הנם בשם ילמדנו פרש' קדושים ומגילת איכה פ' טומאתה בהרחבת הלשון וכבר העירותי (בה"ב, רע"ד) שכן אי' בשנויים בילק' ירמי' ר' רע"ז בשם ילמדנו וכן מצאתי בתנחומא הישן בהוספת לפ' ואתחנן (והביאו רש"ב על פי כ"י ה' א"פ צד ח' בהוצאת התנחו' הישן) וז"ל וכיצד היה המולך בגיא בן הנם וכו' עד ושבעה קנקלים היו לו והוא לפנים מהם ולפי קרבנו של כל אחד ואחד היה נכנס מי שמקריב עוף נכנס לקנקל הראשון וכו' ובאיכ"ר פ' טומאתה אי' בסגנון אחר; וצלם חלול היה נתון שם לפנים משבעה קנקלים וכו' עש"ה וכן הענין בירו' ע"ז פ"ב דמ"א: בע"ז שיש להם קינקלין אבל בע"ז שאין להם קינקלין כל הבית ידון לשם קינקלין, ושם דמ"ב ע"ד כל שהכניסו לפנים מן הקנקלין אסרו וכו', ירו' ערלה ספ"א דס"א ע"ג הכניסה לפנים מן הקנקלין. ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד בנו להם קנקלין ובסנהד' בבלי ק"ו. ובתנחומא הישן בלק סי' כ"ז אי' קלעים ובספרי פ' קל"א מקולים ובפדר"א פמ"ז אי' חנויות ועיי"ע קלע ג', קלקלון. — ירוש' שביעי' פ"ב דל"ד, עיי"ע תרמל. ועוד נקרא בל"י קנקל κιγκλίς מקום המובדל ע"י מעשה רשת אשר שם יועצים ודנים השופטים וזה מה שאי' בב"ר פע"ח וישתחו ארצה שבע פעמים . . למה שבע א"ל הוי רואה את עצמך כאלו את נתון לפנים משבעה קינקלין ויושב ודן וכו', איכ"ר פ' היו צריה: נסבוניה ויהבוניה לגיו מן שבעה קנקלין — שהש"ר פ' כמעט גלי צמתך: פרשי צניעותך זה המלך שנתון לפנים משבעה קנקלין] —

* קונקומיסין ט"ס עיי"ע קמקום ומ"ש לעיל צד קכ"ו.

קַנְקַן (נ"ל מל"ע قنقل (לי' ונ"ן מתחלפות) כלי למדת יבש או כפילות קן κάννα, κάννη בל"ר אמצע' canna בלא"ש Kanne, Krug) בפ' ג' במעשר שני (מי"ב) המשאיל קנקניו למעשר שני [9]). בפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ג:) קנקנים בשרון. בפ' בן זומא (אבות פ"ד מ"ב) אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן אפי' חדש אין בו. בפ"ו באהילות (מ"ב) בית שחצצו בקנקנים — (א"ב בל"ר כלי מוכן ליין או לשמן ואמר קן וחכמים כפלו המלה). *[אחי"ה וכנ"ה בכתובו' ק"ח: הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים, ב"ב כ"ב. פוק תהי ליה בקנקניה, ירו' ביצה רפ"ד דמ"ב: מביאה ע"ג קנקנה, ירוש'

---

[1]) בנו"ג קינקילייא. [2]) בלאי"ט cancello = Gitter. [3]) במשנה שבגמ' בט"ס כוסות. [4]) בפי' רה"ג לכלי' פי' קנקילי משגב בטיית כדאמר בפסקת שמעו ע"כ וכיון לפסיקת' דר"כ המובא בסמוך בערוך ומלת משגב (לא משנב כדעת רש"ב והי' לעווי) הוא ל"ע مشجب כלי שיש לו בית קבול לכסות ובפי"מ להרמב"ם אלמישן צ"ל אלמשגב. [5]) בנו"ג מצרתא. [6]) בנו"ג קינקלטון. [7]) ובילק' ישעיה ס' רמז שמ"א וילק' ירמי' ר' שס"ד בט"ס קנקן. [8]) וכצ"ל בירוש' עירו' פ"י דכ"ו: ושם קנקילון גודר. [9]) בנו"ג קנקין ובירוש' קנקן אבל בכ"י ש"ס קנקניו.

ביצה רפ"ד דמ"ב: מביאה ע"ג קנקנה, ירו' סוכה פ"א דנ"ב: חבית וקנקנה, ירו' מעשר שני ספי"ג דנ"ד ע"ג קנקן לחולין, מעשר קנקן, קנקן מעשר עש"ה. ב"ר פפ"ה נטלו קנקן אחד . . החזירו הקנקן למקומו. והושאל לבדיקה כיוצר הבודק בקנקנים עיי' ב"ר פל"ב היוצר הזה אינו בודק בקנקנים מרועעים. . ובמה הוא בודק בקנקנים היפים. ועיי' עוד ב"ר פנ"ה שמ"ר פ"ב שהש"ר ספ"ב מד' שו"ט מזמור י"א ילק' וירא ר' צ"ה ילק' ישעי' ר' ש"ב ילק' תהלי' ר' תרנ"ד. ב"ר פי"ט ארבעה שהקיש הקב"ה על קנקן ומצאו קנקנים של מי רגלים וכו'] —

קַנְקַן (נ"ל מל"פ הישנה kan בל"פ החדשה کَدَن צווי ובינוני کن חפר ומן ל"פ کنا ארץ וא"כ קנקן חופר ארץ והיינו את (Pflugeisen בפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ'.) נשבר הקנקן פטור. פי' דנקיט פרשא מרדע[1]) הואיל והוא מכוין את הפרה לתלמיה ועיות את השורה ונשבר הקנקן הוא משלם דנקיט אותו שמהלך אחר המחרישה עץ המחרישה של אחריה בידו ומכבידו בקרקע כדי שיעמיק חרישתו וקנקן הוא המנא והוא את דכתיב (ש"א י"ג, כ') את אתו ואת קרדומו[2]). במגילת איכה כי רחק ממני (פ' על אלה) ובירוש' פ' שני בברכות (ד"ה.) שרי תורך שרי פדנך[3]) שרי קנקנך[4]). בסוף עירובין בגמ' הדלת (ק"א.) ורמינהו דלת הנגררת וקנקן הנגרר. פי' קנקן אותו יתד שבמחרישה וסוגרין בו נמי פתחים ונועלין בהן אעפ"י שאין גבוהין מן הקרקע ומבעי מתניתא שיהיו גבוהין מן הארץ — (א"ב פי' בל"י עץ קשה ויבש). *[אחי"ה והנכון שהוא כפי' הערוך והוא את ויתד המחרישה שחופר בארץ וכמו שפירשתי בתחלת הערך ובשיטת הערוך הלך ג"כ רש"י בב"מ וביצה הנ"ל ע"ש ועיי' ג"כ ע' מן ז'. והראב"ד (בשט"מ לב"מ) אחר שהביא שטת הערוך כתב וז"ל ואם את הוא הקנקן כמו שפי' בעל הערוך מה יהיה מחרשתו האמור עוד בפסוק רק נראה כי אתו הוא מן הסכינים הגדולים וכו' רק הקנקן הוא של עץ והוא המקבל המחרישה של ברזל ושוכב עליו ואיני יודע למה נקרא קנקן וכו' ע"ש היטב עד ונקרא קנקן על שם קנוקנות וכן קנקן הנגרר הוא יתד המחרישה שתוקעין בו את הדלת וכו' ע"ש] —

☞ קִינוּקוֹס (מל"י κυνικός tollwüthig, hündisch) ירו' דגיטי' פ' מי שאחזו (דמ"ח ע"ג) קינוקוס פי' בל"י עושה עצמו ככלב והוא מין שטות. *[אחי"ה בירוש' תרומות פ"א ד"מ: הגי' כוליקוס עיי"ע ח"ד, ר"מ] —

קְנוֹקְנוֹת (נראה שהיא כפלות מן קנה dünne Adern, Röhren) בפ' גיד הנשה בגמ' בגמ' ונוהג בבהמה (חולי' צ"ב.) קנוקנאות[5]) שבה אילו ריקנין שבא"י פי' הם ענקוקלות שפירשנו במקומו — (א"ב בפ' גיד הנשה דחולין בגמ' ואינו נוהג בעוף (חולי' צ"ב:) לא אסרה תורה אלא קנוקנות שבו ופירש"י גידין דקין ההולכין באורך הירך [מתחת הבשר] מגיד החיצון לגיד הפנימי). *[אחי"ה בחולי' צ"ב. פי' רש"י קנוקנות וידייל"ש ובעיקרי התלמוד כ"י הלעז וורדילא"ש ואולי צ"ל ווריל"ש בל"צ vrilles קוים קטנים שבגפן דומין למזלג ורגמ"ה כ"י חולין פי' קנוקנות סופי ענבים שהם ענבים קשים ע"כ והנכון שהם ענפים או קוים דקים דומין לקוים שבגפנים והושאל לגידין דקין שבירך וכפירש"י] —

* קוֹנְקְנִיתָה (Röhre מע' הקודם) ירוש' עירובי' ספ"י דכ"ו ע"ד עדק . . אית דבעי מימר קונקניתה ובנו"ג קוקניתה.

☞ קנקנתום עיי"ע קלקנתוס.

קִנְרָס (= קינרס. בל"ס קינרס, קנרס בל"י κινάρα בל"פ کنگر Artischocke) בפ' ה' בכלאים (מ"ח) הקינרס כלאים בכרם בפ"ק בעוקצין (מ"ו) עוקץ קינרס טפח עיי' בע' עכביות — (א"ב פי' בל"י ורו' דרדרים הנודעים בגנות וראשם עשוי דרים דרים והם למאכל). *[אחי"ה ובפי"מ להרמב"ם בכלאים מבואר קינרס: אל קנידיאה ונ"ל שצ"ל אל קניריאה قنارية בל"ע במגריב והוא הוא جنارة = خرشوف. וכנ"ה בתוספת' כלאי' ספ"ג הקינרס ונ"א הקינרא[6]) וכן הקינרס בירוש' ברכות פ"ו ד"י: וירוש' כלאים ספ"ה ד"ל סע"א. בתוספת' שביעי' פ"ב בכ"י אירפ' הקנרס בנו"ג קונדס ונ"א קירנס וצ"ל קינרס. תוספת' ביצ' ספ"ג בכ"י הקונרס ובדפוסי' הקרנס. הקרנה וצריך לו' הקנרס. הקנרה. ביצה ל"ד. ב"ר פ"כ עיי"ע עכביות. אסת"ר פ' בהראותו קנדס צ"ל קינרס. והקבוץ ירו'

---

[1]) והוא פי' של פרשא וכ"ה בפירש"י. [2]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ובקצת כ"י והפ"ע בט"ס פרנך ועיי"ע פרן. [4]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע לי' שרי קנקנך ובדפ"א אי' שרי קנקנך ומלת פדנך נסגרת והיא מהוספת ר"ב והנכון שרבינו הביא שתי גירסאות כי בנו"ג באיכ"ר פדנך ובירו' קנקנך. [5]) בנו"ג קנוקנות. [6]) בכ"י אירפ' הכינרים.

ביצה פ"א ד"ס ע"ד קינרסיא ובירו' שביעי' ספ"ט דל"ט. בט"ס קונדסיא ושם רפ"ט דל"ח ע"ד בל"ז הקינרים] —

קנשברן (= קוֹנְשׁוֹבְרִינִין מל"ר consobrini Geschwisterkinder) בילמדנו וארבע מאות איש עמו (בראשי' ל"ב, ז') (בתנחו' לי') א"ר ישמעאל ת' מלכים וי"א ת' סנקליטיקין [1]) ור' ינאי אומר ת' קונשוברינין — (א"ב פי' בל"ר שם כללי לקרובים הנולדים מהאחים ובניהם). *[אחי"ה ובעיקרי התלמוד כ"י אי' לשון שררה והנכון כדעת ר"ב ומל"ר הנ"ל, ובב"ר ס"פ ע"ה הגי' ראשי גייסות ולי נראה להגיה קונשוכרינין מל"ר אמצ' con-sacraneus פי' העומדים בברית המוסרה באחוה ורעות] —

קְנִישְׁקִין (נ"ל מל"ר אמצ' cannicanna מין גביע וקנים סביב לו) בגמ' דפ' במה אשה (שבת ס"ב.) במזרקי יין (עמוס ו', ו') ר' אמי ור' אסי חד אמר קנישקין. בע"ז בפ' השוכר בגמ' נטל את המשפך (ע"ב:) ריש גלותא שרא למשתי חמרא מקנישקין פי' כוס של זהב וי"א של זכוכית או של כסף ויוצאין ממנו כשני קנים דקים משני צדי הכוס וחלולין הן ושואבין בו שנים כל היין שבכוס ואם שתו ישראל וגוי ופסק ישראל קודם וחזר עמוד של יין שנמשך בפיו של ישראל ונופל לתוך הכוס ושואבו גוי מותר ואם פסק גוי ושואב ישראל אסור ששותה שירי הגוי ומגע הגוי שנגע בפיו. *[אחי"ה כ"ה נכון בדפ"ר וכ"ה בהעתקת בעל עיקרי התל' וכ"ה בדפו"ו רק שם ואם פסק גוי קודם ישראל אסור לשתות שירי הגוי וכו' ובדפ"א לי'. וז"ל ר"ח בשבת קנישקנין כוס שיש בה שתי פיות ושותין ממנה שנים בבת אחת. וכזה פירש"י קנישקין כלי זכוכית ארוך ולו שני פיות ופי' ראשון הביא הר"ן בחי' שבת בשם י"מ ועיי' עוד פירש"י בע"ז באריכות לשון. ודע כי בנו"ג קנישקנין וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובר"ן בדפ' קושט' בע"ז גרס כנישכניז ובכ"י ש"ס א"פ בשבת קנישקניז. ויש פותרין קנישקין מלה מורכבת קני שקיין כלי שיוצאים ממנו קנים להשקות אנשים שותים יחד ולדעתי נ"ל מל"ר האמצ' הנ"ל] [2]) —

קנת (= קַנָתָה מל"ע قناة כמו בל"ס קַתָּא עץ ובית יד של כלי ברזל Stiel, Griff) בפ' אלו הן הגולין (מכות ז':) נשמט הברזל מן קנתו והרג. בריש קדושים תהיו בילמדנו (בתנחו' לי') עתידין ישראל להיות מדליקין בקנתות של רמחים ושל חרבות שבע שנים שנא' (יחזקאל ל"ט, ט') ובערו והשיקו וגו' — (א"ב פי' בל"ר קנה של חץ או של חמת ובנוסחאות כתוב הברזל מקתו) *[אחי"ה ובעל עיקרי התלמוד פי' וז"ל נ"ל שהוא כמו קתא שהוא יד של כל כלי ברזל ע"כ וזה הנכון וכ"ה בל"ע וסו' כדאי' בתחילת הערך ובעה"ק שנ"ב לועזו שטיל בל"א Stiel. ובנו"ן נוספת אי' ג"כ בירו' נדרים פ"א דל"ו. קנתה דכולכה . . כולכה דקנתה וכן בירוש' נזיר פ"א דנ"א: ועיי"ע כלך (ח"ד, רל"ו). ועוד עיי"ע קת] —

קַנְתֵּל (נ"ל מל"י κανθήλιος cantherius, Packesel בל"ר ועוד עיי' בפנים) בסוף פרה (פי"ב מ"ט) הסלים שבקנתל פי' סלים עשויין להוליך בהן ע"ג החמור פירות או זבלים והם קשורים זה בזה ולחמור קורין בל' ישמעאל (?) קנתל [3]) — (א"ב פי' בל"י מין מרדעת אשר בשני צדיה שקים לתת כלים על החמור). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י κανθήλια Saumsattel, Packkörbe) ויותר נכון שהוא κανθήλιος מן κάνθος החמור שנושא הסלים הגדולים ולזה כיון ג"כ רבינו ותחת בלשון ישמעאל צ"ל יון וקרוב הדבר שהיה כתוב בל"י בראשי תיבות והמעתיק היה פושטו בל' ישמעאל תחת בל' יון. ובל' ישמעאל منقلة ענינו כלי אשר על ידו נקל המשא. ורה"ג בפרה פי' וז"ל הסלים שבקנתל א"ד שבקנטר ככר פי' ע"כ וכיון על פי' בכלי' פי"ד מ"ג אבל הקנטר של בנאי ענין אחר הוא עיי"ע קנטר. וגי' הרמב"ם סלים וקנתל ופי' כלי מחובר מקנים] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע סנקיטילין ובדפ"א סנקליטין ועיי"ע. [2]) בעה"ק שנ"ב לועזו שקורין פפייפ"א בל"א. והוא Pfeife ורש"י בע"ז קרוגל"א Krüglein — ועתה בא לידי ס' זכרון לראשונים היינו תשו' הגאונים מוצ"ל החי' ר"א הרכבי ח"א צד 24 ואי' שם בזה"ל קנישקיז בזי"ן ואמרו כי הוא כלי אחד שיש בו דרין דגמת מה ששנינו עשר שנים עשר דד (יומי' פ"ג מ"י) לכיור ובטיית בזל (נ"ל ל"ע بزال) והכלי ביד ישראל או שהוא תלוי ובא גוי ושתה מדד זה וישראל מדד אחר אם קדם ישראל וחתך משתהו מותר שאין בא אליו ממה שמשכו גוי במציצתו כלום אבל אם קדם והתך הרי בא לפיו ממציצת הגוי ואסור עכ"ל. [3]) כ"ה בהעתקת ר"ש ותוי"ט בשם הערוך וכדאי' ברפי' אמ' אבל בדפ"ר ופיז' וויניצי' הגי' נקאל וכדאי' בראי"ש בשם הערוך. — ובענין שם גנאי לכה"ג Κανθηρᾶ עיי"ע קייף ומ"ש בח"ז, פ"ט.

קִנְתָּנִית (כמו קִנְאָנִית (neidisch, Neiderin בב"ר פי"ט (י"ח) ויבן ה' ובפרש' מ"ו (מ"ה) ותאמר שרי ולא מן הלב והרי היא קנתנית שנא' (בראשית ל', א') ותקנא רחל. *[אחי"ה בב"ר סמ"ה אי' הקבוץ קנאניות, ובפי"ח קנתנית והוא כמו קנאנית (עיי"ע קן ד') קצור מן קנאתנית ולפי זה יש לנקדו קִנְּתָנִית] —

* קנתינר, קנתיר עיי"ע קנתנר.

קִנְתֵּר (אולי מל"ר contra נגד וממנו contraeo הלך בקרי ענין התנגדות sich widersetzen או כמו קנט בהוספת הר"ש ענין כעס והתגרות לכעס (kränken, ärgern בר"ג ואלו דברים בפסחי' (ס"ו.) התחיל מקנתרן [1]) בדברים. בגמ' בפ' השותפין שנדרו (נדרים מ"ח.) אנשי גליל קנתרנין [2]) הן. בר"ג דפ' כה"ג (נזיר מ"ט:) ובפ' האיש מקדש בו בגמ' המקדש בחלקו (קידושין נ"ב:) אל יכנסו תלמידי [ר'] מאיר לכאן מפני שקנתרנין [3]) הן פי' מכעיסין הן. בב"ר פכ"ה [4]). (פכ"ד ועיי' ג"כ פכ"ג) עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנתורין [5]). בפסקא דשמעו (פסיקתי דר"כ צד קי"ז:) וזה שהיה מבני המדינה היה אומר לה דברים של קנתורין פי' דברי כעס — (א"ב פי' בל"י פעל העוקץ והמפריש). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κετρόω וכן פי' קנט מל"י κεντέω והנכון כמו שפירשתי בראש הערך. ובפסיקת' דר"כ שם אי' כמה פעמים דברים קינטורין, דברים קינטורין, דברי קינטורין בט"ת אבל בקהל"ר בתחלה: אי' ג"כ בת"ו ע"י שהיה נבואתן דברי קנתרין ירו' ברכות פ"ב ד"ד ע"ג אלא קינתורין הון וכו' וכן הפעל ירוש' פסחים רפ"ו דל"ג. כיון שקינתרן בדברים, ירו' מעשרות ספ"ג דנ"א. למה את מקנתר לון, ושם: מקנתר לאילין דאגדתא. ירוש' מעשר שני ספ"א דנ"ג. וקנתריה הפכו וקלסיה, שהש"ר פי' אם חומה: הוה מקנתר להון, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ד מבריחו מן החמור ומקנתרו בקלה וכו' וכ"ה בירוש' סוטה פ"א דט"ז ע"ד מבריחן מן החמורה ומקנתרן בקלה, ושם הרי היא דו מקנתר לון. ויק"ר פ"ה הוא שהנביא מקנתרו, שם פל"ו כיון שהנביא בא לקנתרו, פסיקת' רבתי פ"ז אעפ"י שבירך את השבטים האחרונים וקינתר את הראשונים. ספרי דברים פ"א נתקנתר על ידי ר"ע וכו' והיה מקנתרו. במד"ר פי"ג מפני שקינתרן אביהם ובשהש"ר פ' כולך יפה אי' שקינטרן, ירו' מגילה פ"א דע"ב. למקנתרה ובירוש' יומא פ"א דל"ח ע"ד מקנטרה, ב"ר פצ"ח כיון שראו שהוא מקנטרן, והתואר אסת"ר פ' איש יהודי: וכי קנתרן היה, והקבוץ קנתרנין, קנטרנין עיי' לעיל] —

קנתנר (= קנתינר, קנטיר, קנתיר פי' חצר אולי מל"פ كرخانه = תרקן (Hof בפרק [6]) המוכר פירות בגמ' המוכר. מקום לחבירו (ב"ב צ"ח:) תנא קנתינר י"ב על י"ב מאי קנתינר תרבץ אפדניה — (א"ב פי' חצר ההיכל). *[אחי"ה וכן פי' בעל עיקרי התלמוד חצר ובנו"ג קנתיר ובכ"י ש"ס קנתור אבל בכ"י ש"ס ה' קנתינר וכ"ה ברי"ף וברא"ש ובכ"י רו' אי' קנטינר ובע' תרבץ א' גי' רבינו לפי העתקת בעל עיקרי התלמ' קנטר וכ"ה בדפ"א ובדפו"ו קנטנר וכ"ה בתוספת' ב"ב ספ"ו קנטינר אני מוכר לך הרי זה מעמיד לו שתים עשרה על שתים עשרה. לפי פי' הגמ' תרבץ הוצרכנו לומר כי קנתיר או קנטיר הוא כדעת ה' פערלעס כמו תרקן בל"פ חַצר ועיי"ע טרכונא (ח"ד, פ"ב) ואולי גי' קנתינר, קנטינר נכונה היא ואז הוא מל"ר האמצ' centenaria מחוז וכברת ארץ District] —

קס (= קִיסָא מל"ס קיס, קִיסָא פי' עץ Span, Holzstück, Baum) בריש חלק (סנה' צ"ג.) היינו דאמרי אינשי תרי קיסי [7]) יבישי וחד רטיבא אוקדוה יבישי לרטיבא. עצי עולה (בראשי' כ"ב, ג') תר"י קיסי וכן ובעצים ובאבנים (שמות ז', י"ט). משיתא קייסי סולתא (ברכו' מ"ד:) כבר פי' בע' גלגל (א') פי' מבואר ויש מפרשים [8]) ששה תרוודים של עץ מלאין סלת — (א"ב כאן גרס

---

[1]) וכ"ה בירוש' בפסחים רפ"ו דל"ג. ובכ"י ש"ס ובע"י הראשון ובפי' ר"ח ובנו"ג מקנטרן. [2]) בנו"ג קנטרנין. [3]) ברש"י בנזיר קנטרנין. [4]) ודע כי לפנינו בב"ר פכ"ד נתקצר הספור ע"י "כדכתיב" לעיל' והמעתיק כיון לפרש' כ"ג אשר שם אי' כל הענין ושם אי' מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטורין וגי' המיוחס לרש"י קנתורין ופי' כנגד עשוין וא"כ פירשו ג"כ מל"ר contra אבל הנכון תראה מע' קנטורין ע"ש. [5]) וכן בפי' החומש לרמב"ן בראשית ו', ד' הגי' מכאן ואילך קינן קנטרנין ובילק' דה"י א' רמז אלף ע"ב הגי' נבראו קנטרין. [6]) בדפ"ע ו"ו בפסקא דשמעו ובפרק בדפ"א בפסקא דשמעו בפרק וכ"ה בדפ"ר ובכולם בט"ס כי הציון בפסקא דשמעו בא מע' הקודם לזה מע' קנתר ובאמת לי' בכ"י ה"ב וליי' בהעתקת בעל עיקרי התלמוד. [7]) בנו"ג אודי ובילק' ירמי' ר' ש"ט רק תרי יבשי. [8]) כ"ה בכ"י אמש' בדפו"ו ליי' ובדפ"ר אי' ויש"ר ונתפשט בכ"י ה"ב וישראל ובכ"י ו"ו ל"ד ב"ר שעושין וכולם בט"ס ואולי ויש"ר של דפ"ר הוא ר"ת מן ויש רוצים.

בעל הערוך קייסי סולתא ובע' גלגל גרס אוקיי סולתא). *[אחי"ה עיי"ע גלגל ומ"ש (בח"ב, רפ"ד). וכנ"ה בירו' ביצ' פ"ב דס"א ע"ג ירו' מעש' שני פ"ה דנ"ו ע"ג ירו' חגיג' פ"ב דע"ח. עיי"ע ססא. חקבוץ ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג קיסייא, ירו' סנהד' ספ"ב ד"כ סע"ג מפצע קיסין שמ"ר פ"ל קרב קיסין למגיסטר. קהל"ר פ' כי כקול מימר אף אנן קיסין וגי' הילק' קהלת ר' תתקע"ג כל קיסיא כשהם דולקין אין קולם הולך כרם סירייתא קליהון אזיל מימר אנן מן (קוסיא) [צ"ל קיסיא] והרבה בתר"י עיי' לבראשי' מ', י"ט; לבמד' ט"ו, ל"ב. ל"ג; י"ט. ג' ותרג' לתהלי' ע"ד ה'; למשלי כ"ו, כ', כ"א וזולתו. ועוד עיי"ע כיסין ח"ד. רע"א: ובהוספת נו"ן קינסא עיי"ע קנס ב'] —

קס (= כִּסֵּס (עיי"ע בח"ד, רס"ט) kauen ועיי' בפנים) במגילת איכה תקרא ביום מועד: מגורי (איכ' ב', כ"ב) בני אדם שהם קוסי טרפיזין הכאתם עלי פי' אוכלי שולחני. בירוש' (ברכו' פ"ו ד"י ע"ג) [1] כתוב מקוסס את החטה בק' — (א"ב פי' בל"י לצים אשר מדי יום ויום הולכים לאכול על שלחן אחרים). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κοσσοτράπεζος Schmarotzer ובאמת בערוך ע' מגס נכתבה המלה כהוגן בתיבה אחת ע"ש אבל מע' הנוכחי נראה ברור שרבינו הבדיל בין הדבקים ופי' קוסי כמו כוסי מן כסס ובנו"ג באיכ"ר בני אדם שעשו קוסי פרפיראן שלי וכו'] —

* קוס כמו כוס עיי"ע קסס ה'.

* קוסו עיי"ע קסם ב'.

* קסגלגס בתוספת' סוט' פי"ג בכ"י אירפ' ויתר שנויים עיי"ע גיים ח"ב רע"ה.

קסד (= קְסִידָא, קְסָדָא מל"י המאוחרת κασίδα, κάσις, κάσσις בל"ר Helm, cassis) בפ' במה אשה (שבת ס'. במשנ') ולא בקסדא. בפ' י"א בכלי' (מ"ח) קסידא טמאה. בריש ילמדנו הן האדם (בתנחו' לי') כרבלתהון (דניאל ג', כ"א) י"א אלו הקסידין שבראשיהן כמין כובעין וי"א אלו הטליות שהן עטופין — (א"ב פי' בל"ר מין כובעין של אנשי מלחמה). *[אחי"ה וז"ל רה"ג בכלי' הנ"ל (בספ"ט צד 7) קסידה א"ד כובע שבמקרא קסידה בל' חכמים וגרסינן בשבת (ס"א:) סינורתא דכרוך מזייה דלא מכרבל ע"כ ובענין הציון דילמדנו כבר הארכתי בע' כרבל א' (ח"ד, שט"ו) אשר שם הביאו רבינו ג"כ. ובשבת ס"ב. מבואר קסדא ע"י סנוארתא עיי"ע. וכנ"ה בתוספת' כלי' ב"מ רפ"ג הקסדא, שמ"ר פט"ו קסדה ושריון. ובב"ר פצ"ט אילו לובשים קובעים ואילו לובשים קיסים נ"ל שצ"ל קיסים היחיד ו א ם הוא הקבוץ צ"ל קיסידים] —

קסדור (= קְוֶסְדָר מל"ר Quaestor ובל"י האמצ' κοιαίστωρ Untersucher, Strafrichter) בגמ' דפ' במה טומנין (שבת מ"ט.) ראהו קסדור אחד פי' שליש [2] ובלעז קשטלדו [3] — (א"ב עיי"ע קייסטור). *[אחי"ה בע' קייסטור רשמתי גזרת המלה Quaesitor וגזרת קסדור או יותר נכון כגי' כ"י ש"ס קוסדר הוא כאמור בתחלת זה הערך Quaestor ושניהם קרובי ענין. ובע' קזדור הביא רבינו זו הגי' אצל גי' קסדור וכ"ה לפנינו בשבת מ"ט. וק"ל. ויותר טוב גי' כ"י קוסדור וכ"ה בילק' אסת' ר' תתרמ"ט ולא היית כקוסדר לרוץ לפני מרכבת אבי וכ"ה בוי"ו הקבוץ ילק' תהלי' ר' תשס"ה שהיה דוד משלח אחריו קוסדריות. וקרוב לזה הגי' קצדור בתוספת' ברכו' פ"ב בכ"י אירפ' קסדור אחד שהיה עומד על הפתח ובנו"נ קצדור וכן בתוספת' עירו' פ"ח (ה') בכ"י קצדור הבא לעיר ובנו"ג קסדר ובירו' עירו' רפ"ו דכ"ג: הגי' הנכונה הקוסטור והוא ממש Quaestor ובכורו' ל"ה. הגי' קסטור אחד וגי' רש"י קסדור] —

קַסְוָה (מל"מ בקבוץ קְשָׂוֹת והיחיד בדרז"ל קסוה = קַשְׂוָה Schale zu Libationen) בפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' פ"א: במשנ') הגונב את הקסוה פי' [4] כלי שרת כדכתי' (במד' ד', ז') ואתקשות הנסך. *[אחי"ה בנו"ג כגי' רבינו אבל בכ"י ש"ס מינכען בדף פ"א: ופ"ב: אי' הקיסווא ובירו' במשנ' ובגמ' (ספ"ט דכ"ז:) אי' הקסווא ומפורש שם ע"י קיסטא רב יהוד' אמר כלי משל בית המקדש היה כמה דתימר ואת קשות הנסך, ודע כי קשות הם כלי שרת דניסוך הם והצדוקים מתנגדים ניסוך המים במקדש עיי' סוכ' מ"ח: ותתכן דעת ה' גייגער (מ"ע ח"ה 108) כי להצדוקים כיוונו בזו ההלכה הגונב את הקסוה קנאין פוגעין בו כי הם מתנגדים הניסוך במים במקדש ולפעמים גנבו את הקסוה למנוע העבודה בהם. ותרג' שמרוני כסיה וגם היום מורגל בפיהם קסוה ותרג' אונק' שמות כ"ה, כ"ט

---

[1]) בנו"ג הכוסס. [2]) בכ"י ה"ב שליט. [3]) כ"ה ברפ"ע ובהעתקת בעל עיק' התלי והוא לאי"ט castaldo Verwalter ובכ"י ברי"ש קשטלרו ורמ"ל שנה הנוסח קשטל"נו כדי להשותו עם מלה איטלקית castellano Hauptmann ולא היא כי איננו עולה עם מובן שליש וכן רש"י לועז מנישטראל והוא ל"צ minister Verwalter והוא ממונה וכ"ה ברש"י שבת ק"ל. ד"ה קסדור וכן פירש"י קסדור בכורות ל"ה. [4]) והוא פי' הש"ס.

וקסוותיה, ושם ל״ז, ט״ז קסוותא וכ״ה בתרג׳ דה״י ב׳ כ״ח, י״ז, במד׳ הנ״ל קסוות ניסוכין, ובתר״י א׳ לשמות הנ״ל הגי׳ בשי״ן קשוותוי וכן בסוכ׳ מ״ח: שני קשוואות ובדפ׳ פיז׳ וויניצ׳ באסיל׳ וקושט׳ הגי׳ קסוואות עיי״ע קשוות. ובמנו״ה סי׳ שט״ז הגי׳ קסוי עיי״ע גלגל (ח״ב רפ״ד:). — וכנ״ה בתוספת׳ זבחי׳ ספ״א היין שניסכו בקיסווה ובכ״י אירפ׳ בקיסוא. ופירש״י בשמו׳ כ״ה, כ״ט קשותיו הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לאורכן וכו׳ ובל׳ ערבי כל דבר חלול קרוי קסוא ע״כ ובכ״י קסווה ועוד קצבא (עיי׳ רש״י להי׳ בערלינער 75) והאחרון עיקר כי בל״ע قصبة פי׳ קנה וכן הביא ראב״ע בשם ר׳ נתן בעל הערוך והשיג עליו ע״ש וכבר הזכרתי במבוא ח״א צד V כי במזרחי הצדיק את הערוך נגד השגת ראב״ע אבל ללא צורך. הוא כי לי׳ בערוך מה שהביא ראב״ע בשמו ועיי׳ ג״כ מ״ש רש״ל רפופורט (כ״ע תק״ץ צד 26) כי תלמידו ולא ראב״ע כתב כן, ועוד עיי״ע קסיא] —

קסט (= קִיסְטָא מל״י ξέστης בל״ר sextarius כלי מדה ללח ויבש (Ein Mass 20 Unzen haltig קיסטא [1]) דמוריסא בלומא (ע״ז ל״ד:) עיי׳ בע׳ לם. בפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ ואפי׳ עני (ק״ט.) א״ר יצחק קיסטא [2]) דמוריסא דהוות בצפרי היא הוות לונא [3]) דמקדשא. בפיסקא דאיכה (פסיקת׳ דר״כ צד קכ״ב:) הוה אזיל למזבן קיסט [4]) דחמר. בב״ר פ׳ נ׳ (פמ״ט) כי ידעתיו: אמר ליה חד קיסט [5]) דחמר בי׳ פולרי [6]). בפט״ו בכלי׳ (מ״א) דרדור עגלה וקסתות מלכים פי׳ הוא לגין ובל׳ ישמעאל הוא קסט והוא עשוי מכל דבר בין מחרס בין ממתכת בין מעץ בין מזכוכית. *[אחי״ה ודע כי בל״ע قسط פי׳ כלי מדה ליבש ועוד פי׳ כוז Kamm, Krug וכן פי׳ ר״ח בע״ז קיסטא ע״י כוז ורה״ג בכלי׳ גרס קסתות א״ד קסטות [7]) כדגרסי׳ האי קסטא דמוריסא וכו, וזה ממה שהביא רבינו זה הציון בסוג זה׳ הערך ובפי״מ להרמב״ם פי׳ קוסטת המלכים תיבת המלכים וזה שיעשו תיבת עץ גדולה שבתוכו קנים אשר יקבצו בהן מיני אוכלין ומשקים וכו׳ ולפי זה כיון על ל״י κίστη, cista וזה מה שסיים בעל עיקרי התלמוד אחר העתקת הערך וז״ל וי״מ כמין מגדל של עץ שנותנים בו מאכל מלכים והוא עשוי חדרים עכ״ל. ובענין קיסטא מל״י ξέστης ככר האריך ה׳ צוקערמאן על המשקלות (מ״ע גרעטץ תי״ג צד 301 והלאה) והוכיח כי הוא כמדת לג ובאמת ע׳ הזקני׳ (בדפ״ר) העתיקו לג (ויקי י״ד, י׳) ע״י ξέστης ובשאר מקומות העתיקו ע״י κοτύλη, ובירו׳ סנהד׳ ספ״ט דכ״ז: מבואר כן קסוה עיי״ע הקודם לזה, וכנ״ה בירו׳ תעני׳ ספ״ד דס״ט ע״ג אין הוה יליף שתי קסט דחמר ישתי פלגא ויק״ר פי״ב למשתי תרי עשר קסטין דחמר בכל יומא ויומא יומא חד אשתי חד עשר קסטין וכו׳, ושם קיסטון וצ״ל קיסטין ובאסת״ר רפ״ה ד״ה ר׳ עזריה פתח קוסטין וצ״ל קיסטין ושם היחיד: זבין לי חד קיסטא, [8]) — הין תר״י א׳ שמות ל׳ כ״ד מלי קסטא והקבוץ קיסטין תר״י י״ט, ל״ו; דברי׳ כ״ה, ט״ו ועוד עיי״ע כססטאות ה״ד, רע״ז] —

* קסטיא (zinnern) תנחומא שופטי׳ סי׳ י״ד עיי״ע קסטר ב׳ ושם תמצא ג״כ מלת ק ס ט י ט י ר י ו ן.

קסטל (= קְרַסְטַל κάρταλος פי׳ סל Korb) בויק״ר זאת תהיה פ׳ ראשו (פי״ט) א״ר לוי לקסטל מלכים ששכרו בעליו פועלין ל מ ל א ו ת ו [9]) מה הטפש אומ׳ מה אני מועיל כשאני מכניס בזו ומוציא בזו — (א״ב פי׳ בל״ר ברכה לפני מעין). *[אחי״ה כונתו על ל״ר Wasserkasten, castellum אבל הנכון שהוא כמו קרסטל וכ״ה באמת במדר׳ שמואל פ״ה א״ר לוי ל ק ר ס ט ל נקוב ושכרו הבעלים פועלים למלאותו ובנו״ג בויק״ר משל לטרסקל נקוב וכו׳ ובשה״ר פ׳ ראשו אי׳ ג״כ לקרסטל נקוב וכו׳ וגי׳ מוטעת נזדמנ׳ לרבינו [10]) ובעה״ק שנ״ב הסיום פי׳ כמו משפך ע״כ וזה השערת עצמו היא ואולי ג׳י׳ קסטל עיק׳ וכפי׳ ר״ב פי׳ ברכה לפני מעין ובזה הענין בתוספת׳ מקוא׳ פ״ד ק ס ט ל י ן (המחליק) [צ״ל המקלח] מים בכרכין אם היה נקוב וכו׳ — פי׳ מל״ר הנ״ל וכן בל״ס קסטלין מקוה מים] —

---

[1]) כ״ה נכון וכדאי׳ בעי׳ לם ובדפ״ע כאן קוסטא. [2]) וכ״ה בה״ג ובריו״ת ובכ״י רשב״ם עיי׳ ד״ס ובנו״ג קיסתא וכ״ה בתי״ו בע״ז הנ״ל אבל בפי׳ ר״ח שם בטי״ת. [3]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג כמין לוגא. [4]) בנו״ג קסיט. [5]) בנו״ג קסיט. [6]) כ״ה נכון בכ״י ודפ״ר ובשדפ״ע פולדי. [7]) ורש״י הביא ג״כ הגי׳ קנתות. [8]) תעני׳ כ״ד סע״א קוסטא ט״ס וצ״ל קוסא עיי״ע. [9]) כ״ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ״ע למלאכתן! [10]) ובע׳ טרסקל ח״ד פ״ט: שורה ט״ו מלמטה כבר רמזתי על זו הגי׳ ושם נדפס בטעות טסקל במקום קסטל.

קסטל (= קַסְטְלִין מל"י האמצ' καστέλιν, καστέλλιον, καστέλλοι בל"ר cas-tellum, Kastell) ירו' דע"ז פ' כל הצלמי' (פ"ג דמ"ב ע"ג) נפל קסטלין דטברייה פי' בל"ר מגדל עוז. *[אחי"ה בנו"ג קסיטולין וצ"ל קסטילין. ופי' בנין או מגדל עוז ושם היה ע"ז וכדמוכח מענין שבסמוך הכא אתעקרת ע"ז] —

* **קוּסְטַנְטִינֵי, קוּשְׁטַנְטִינָא** (עיר הידועה Kon-stantinopel) תרג' אדום (תהלי' ק"ח, י"א) קושטנטינא דאדום כ"ה בדפו"ו ובנו"ג קרתא וכ"ה בדפ"ו בתרג' איכ' ד', ב' וכתר"י א' במד' כ"ד, י"ט ושם פ' פ"ד קוסטנטיני, מדרש תהלי' ט', ז' קוסטנטינוס בנה קוסטאנטינא.

קסטינר (= קוּסְטִינָר מל"ר Quaestionarius דיין החוקר Strafrichter, Untersuchungsrichter) בפסקא דשובה (פסיקתי דר"כ צד קנ"ט:) לליסטים שהיה נדון לפני קוסטינר[1], בריש אלה הדברי' בילמדנו (בתנחו' לי') ע ש ה[2]) לפרעה חרש ולקוסטינרין פסחין[3]) — (א"ב פי' בל"ר דיין החוקר ושוטר החוקר ביסורים את המחוייבים). *[אחי"ה ובעיקרי התלמוד סיים וז"ל: הוא שר הטבחים שהורג לחייבי מלכות ע"כ ובעה"ק שנ"ב פי' תליין ע"כ וכן מוכרח מבמד"ר פ"א שאו את ראשו (במדי א', ב') כאדם שאומ' לקוסטינר סב רישיה דפלן וכן בפסיק' רבתי פ"י שאו את ראשו תלו את ראשו שמעו הקוסטינרים[4]) ונטלוהו לחתוך את ראשו. ירו' ברכו' פ"ט די"ג. נתזה החרב מעל צוארו של משה על צואר קוסטנרו [וצ"ל קוסטינרו] והרגתו . . לי הציל וקוסטינר נהרג[5]) ובד"ר פ"ב בא הקוסטנר ליתן החרב על צוארו . . לי הציל הקב"ה אבל לא לקוסטנר וכ"ה שהש"ה פ' צוארך ובילק' שמות ר' קס"ז קסטינר וצ"ל קוסטינר וכן צ"ל בשהש"ר פ' שררך. ובשו"ט ריש מזמור ד' קוסתינר קהל"ר פ' שמח: לאחר שברח מפני הקוסטנר וכו'. ובמתורגמן ע' קלסנטר הביא ס"א תרין קוסנטרין ופי' והוא שר הטבחים ועיי"ע קלסטרא וש"נ כמה שנויים ונראה שהם כולם נשתבשו מן קוסטינר] —

קַסְטְרָא[6]) (מל"י האמצ' κάστρα, κάστρον מל"ר castra, castrum, Burg, Festung) בפ' הגוזל עצים בגמ' גזל מטבע (ב"ק צ"ח.) היו לו מעות בקסטרא או בהר המלך או שנפל כיסו לים. *[אחי"ה רבינו לא פירשו אע"ג בלאי"ט ג"כ cas-tello = castro פירושו מבצר וגם ממה שהפריד זה הערך מע' הבא אח"ז מוכח שנעלם מעיניו פתרון המלה הזאת הקלה להבין וגם בע' גסטר לא פירשה לנכון, מצודתי (תהלי' צ"א, ב') מתורגם בבמד"ר פי"ב קסטרא דידי, איכ"ר פ' גדר קסטרה של פרסיין, בענין קסטרא (קצטרא) של ציפורין עיי"ע גסטר(א) וע' ביתר וע' בני קצרה של ציפורין. שהש"ר פ' כשושנה ובאיכ"ר פ' צוה קסטרא לחיפה עיי"ע גסטרא וש"נ ג"כ הקבוץ קסטריות ורבינו הביאו בע' הבא אח"ז בע' מיוחד ללא נכון] —

קסטר (מע' הקודם ורבינו פי' בע"א) בילמדנו בריש ויקחו לי (תנחומי תרומי סי' ט') ובריש ויק"ר (פ"ב) אלו היו אומות העולם יודעין מה המקדש והמשכן יפין להן היו אהליות וקסטריות (אותן לשמים) [צ"ל מקיפין אותן לשמרם] פי' היינו גזוזטרא שפי' במקומו — (א"ב פי' בל"ר מבצר ומחנה של אנשי המלחמה ובמד' ויק"ר פ' בחקתי (פל"ח) הושיב בו קסטריינוס פי' אנשי מערכה. ושני ערכים אלו מענין אחד תר"י (א') בחצריהם ובטירותם (בראשי כ"ה, ט"ז) בכפרניהון ובקסטרוותהון). *[אחי"ה ועוד עיי' תרג' דה"י א' ד', ל"ב, ל"ג. וקסטריות דילמדנו ויק"ר הוא הקבוץ מן קסטרא של ע' הקודם ובע' גסטר (ח"ב, ש"ל והלאה) הבאתי שאר ציונים בענין קסטריות ובתנחום' הישן תרומ' סי' מ"ג הגי' קסתריות ע"ש הערת רש"ב צד מ"ז הערה מ"ח ובתנחומ' הישן במדבר סי' ג' לנכון קסטריות וכ"ה בילק' ואתחנן ר' תתל"א. ובענין קוסטרינוס (כה"ג לפנינו בויק"ר) כבר הארכתי בע' כוסטריינים (ח"ד, רע"ב) ע"ש עם השינויים ועתה נ"ל כי הוא ל"י האמצ' καστελλιανοί ובל"ר האמ' castelliani נציבים Militärbesatzung אנשי מלחמה נתונים במבצר לשמרו מאויבים. וסומכוס כפי גי' כ"י העתיק באמת נציבים בש"ב ח', י"ד ע"י κάστρα וזה מה שאי' בדב"ר פ"א מהו נציבים (ש"ב שם) ר' סימון אמר קסטרס. ואולי מזה ג"כ קסטוריא בירו' נדרי' רפ"ט דמ"א: ע"ש] —

קַסְטִיר (בל"פ قسطير מל"י κασσίτερον, ον Zinn) בדיל תר"י (א') את הבדיל

---

[1]) כ"ה נכון בוי"ו בהעתקת בעל עיקי התלי ובדפ"ע קסטינר וכ"ה בסמוך. [2]) כ"ה בהעתקתי עיקי התלי. [3]) בכ"י ה"ב פקחים! [4]) בד"פ בט"ס הקוסטברי ובז"א הקוסטנרוס. [5]) כ"ה נכון בדפ' מאינץ בגיי המהרש"ם ובנו"ג קוסנתר. [6]) כ"ה בהעתקת בעל עיקי התלי ובדפ"ע קסטרה.

ואת העופרת (במדבי ל"א, כ"ב) ית קסטרא וית אברא פי' בל"י בדיל עיי"ע גסטרון. *[אחי"ה וכן העתיקו ע' הזקנים בדיל (שם) ביחז' כ"ב, י"ח, כ'; כ"ז, י"ב וכן העתיקו עקילס סומכוס ותודוס בדיל ישעי' א', כ"ה, בתר"י א' קסטירא ובתר"י ב' קיסטרא, בירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: מבואר פתילה של בעץ אבר וקסטיטירין מעורבין, תוספ' כלי' ב"מ רפ"א עשאו בבעץ ובקסטרון, תוספת' כלי' ב"ק רפ"ג בבעץ ובקנטרין צ"ל ובקסטרון ושם פ"ז אין מקיפין בקסטרון, תוספת' ב"ב פ"ה משקלותיו של בעץ ושל אבר ושל קסטירון כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בט"ס קיספורון, תנחומ' שופטי' סי' י"ד יצא פרעה לבוש בכלי זיין קסטיא נראה שצ"ל קסטיריא. — ובש"ס בבלי במקום קסטירא, קסטרון אי' בנימ"ל עיי"ע גסטרון (ח"ב, של"א)] —

* קסטיטירין עיי"ע הקודם לזה.

* קסטוריא עיי"ע קסטר, ושם תמצא ג"כ קוסטרינוס.

קַסְיָא (= כַּסְיָא פי' כסוי ליד Handschuh, קסיא של שלחנות (Tischdecke oder Tischschale כפ' ט"ז בכלי' (מ"ו) קסיא[1]) של זורי גרנות ושל הולכי דרכים וכו' פי' בל"י כירומניקא[2]). במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ח) קסיא של שלחנות. פי' קערות של שלחנות ויש מרמין לו קשותיו[3]) ומנקיותיו (שמות כ"ה, כ"ט) ואע"ג דגרסינן במנחו' (צ"ז.) קשותיו אלו סניפין[4]) והיא צלוחית של יין הוא כמו (במדי ד', ז') קשות הנסך וכתיב (יחזק' ט', ג') וקסת הסופר והוא כלי של דיו. *[אחי"ה כל זה הועתק מפי' רה"ג במכשירין (בסדי"ט צד 37 והלאה) וז"ל קסיה פי' ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו דקא גרסינן במנחות . . ומנקיותיו אלו סניפין קשותיו אלו קינין ויש מפרשין שהוא צלוחית של יין דכת' את קשות הנסך וכו' עד כלי של דיו. הרי רבינו שמש בדברי רה"ג ויש מדמין שבערוך כיון לזה הפי' דרה"ג ובמ"ש והיא צלוחית הוא ביאור של קשותיו נגד פי' הש"ס וזה מ"ש ואע"ג דגרסינן אבל בפי' רה"ג שפי' קשותיו של מקרא ע"י קינין כגירסת שהיתה לפניו במנחו' הוצרך להביא ויש מפרשין שהוא צלוחית ועל זה הביא ראיה מן קשות הנסך ומן קסת הסופר שהוא כלי כמו צלוחית. ור"ש בכלי' הביא דברי רבינו אבל דברי הר"ש חסרין בראשו וצ"ל פי' הערוך בל"י כירומניקא ובמסכ' מכשירין וכו' וכבר עמד על זה הרב בעל שריד שבערכין ע"ש וקסייה של זורי גרנות פי' הרמב"ם כפי' רבינו עורות תפורות שיכניסו בהן היד וכן פי' במכשירין קסייא של שלחנות הכסוי שכופין על שולחני המזון וכו'. ובענין קסייא שהוא לשון כסוי יש לדמות קוסים צידונים שהוא כמו כוסים עיי"ע קסס ה' ועוד עיי"ע קסוה ומ"ש] —

* קסיוהא (Essigwein) שו"ט מזמור ע"ה יכול קסיוהא ת"ל חמר עתיק ועיי"ע קסס.

קסולפנם (נראה כמו קְלוֹסְפָּנָם מורכבת מן κο-λοσσὸς עמוד גדול ורם כענק Riesen-säule ומן φανός (Leuchte בפסקא דקומי אורי (פסיקתי דר"כ צד קמ"ד:) עתידה ירושלם ליעשות קסולפנוס לכל אומות העולם והן הולכין לאורה מ"ט והלכו גוים לאורך (ישעי' ס', ג'). בהגדת קהלת (פ' מה שהיה) מעשה ששלחה מלכות הרשעה אצל רבותינו שגרו לנו קסולופנס אחד אמרו כמה נרות כמה פנסין יש מאירין למלכות רומי שאין מבקשין אלא שמאיר להם פנים בתורה שלחו להן את ר"מ וכו' פי' גדול שבפנסים[5]). *[אח"יה ככר העיר הח' באבער על השערת חכם אחד בהכרמל (א', צ"ו) על גזרת המלה המורכבת כי קולוס בל"י הנ"ל מורה עמוד גדול ורם כענק ופנוס ידוע בל"י עששית והמליצו בזה שעתידה ירושלם להיות עששית מאירה העומדת על נס גבוה ורם להאיר לכל האומות ובנו"ג בפסיק' קסילפנם ובילק' ישעי' ר' שנ"ט אי' רק פנס ובשו"ט מזמור ל"ו המעתיקים מחסרון המלה כתבו: מטרפולין ובכ"י ק"ט בראש ובאמצע הע' קספלגם ובכ"י ה"ב קספלנס אבל סדר האותיות מוכיח על הטעות ובקהל"ר שם אי' שלחו לנו קסילופונוס אחד משלכם אמרו כמה קסילופונוס יש להם והן מבקשין ממנו קסילופונוס אחד כמה מקות פנסין כמה אבנים טובות ומרגליות וכו' ומי

---

[1]) בפי' רה"ג הגי' עוד קוסיא. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"א אבל בשרפ"ע בט"ס כינורמניקא ובעיקרי התלמוד הגי כרומאניקא ס"א כזממניקא וט"ס הוא ועיי"ע ח"ד, של"ב. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס קסותיו. [4]) ודע כי רבינו אחז גי' הש"ס קשותיו אלו סניפין אבל בפי' רה"ג גרס בפי' למכשירין וז"ל דקא גרסינן במנחות . . מנקיותיו אלו סניפין קשותיו אלו קינין ועיי' פירש"י בשמות כ"ה, כ"ט שהביא יש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין וכו' ע"ש ועיי' תוספו' מנחו' צ"ו: ד"ה לא ופי' דרה"ג הוא כפי' הראשון ברש"י ועיי' מ"ש ה' בערלינער ברש"י ובבמד"ר פ"ד מבואר קשות הנסך: אלו סניפין והוא כגי' הש"ס וערוך. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכן העתיק בעל עיק' התל' ובדפ"ע שבפניסים.

שאומר שהמלה היא מורכבת מן ξύλον עץ ומן פנס אינו אלא טועה עיי' המעריך. והערוך הקצ' שנ"ב סיים לנטערן ב"א או לייכטער ע"כ אבל זה הוראת פנס בלבד והנכון כפי' הערוך גדול שבפנסים וכאמור] —

* קיסים עיי"ע קסר ומ"ש.

קסם (= קִיסָם, קִיסְמָא או מל"י κέασμα abge-hauenes Stück Holz או מל' צענד aêçma בלהצ"ו איסם בל"פ החי' هيزم חתיכות עץ עיי"ע הזמי ח"ג, קצ"ו) בפ"ק בשבת בגמ' לא יצא החייט (שבת י"א:) ולא נגר בקיסם שבאזנו. בפ' במה אשה (שם ס"ה.) ואפי'[1]) בקיסמין שבאזניהן. בס"ג דפ' יש בערכין (ט"ז:) א"ר טרפון תמיה אני אם יש בדור הזה שיכול להוכיח טול קיסם מבין שיניך טול קורה מבין עיניך כלומ' יותר תועבות עושה השופט משאר העם. *[אחי"ה ובב"ב ט"ו: הגי' טול קיסם מבין עיניך[2]) אבל בכ"י ש"ס ה' בד"פ באה"ת ובע"י ובילק' כ"י אי' ג"כ שיניך. וכנ"ה בביצ' ל"ג. קיסם לחצוץ בו שיניו. שבת נ"ד: קיסמא דריתמא. שם ס"ז: ותוספת' שבת פ"ו (ז') קיסם של תות. סנהד' ס"ד סע"א ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ג אפי' צרור אפי' קיסם. ע"ז מ"ט: כל קיסם וקיסם. תוספת' שבת רפ"ה (ו') בקיסם שבשיניו. תוספת' חגיג' פ"ג בכוש או בקיסם. שם טהרות פ"ה הסיטן בקיסם. והקבוץ הקיסמין נזיר ס"ה. תוספת' אהלות פ"ב את הצרורות ואת הקיסמים. שם טהרו' רפי"א תוחב בו הקוסמים צ"ל הקיסמים עירו' ק': עיי"ע קסן. ובל"נ ברכו' ט"ו. בצרור ובקסמית ובכ"י ש"ס מ' בקיסמית אבל בכ"י פ' ובקיסם וכן מצאתי באו"ז ח"א סי' נ"ד. תר"י א' במד' כ"ה, ג' כמסמרא בקיסא דלא מתפרש בלא קיסמא. ורקב עצמות קנאה תרג' והיך (נטליתא) [צ"ל בלטיתא] בקיסם חסין ועיי"ע בלטיתא ח"ב. צ"ז] —

קָסַם (נ"ל מל' שמרוני ופי' נקיבת השם באותיותיו fluchen mit der עיי"ע יוסה ומ"ש בח"ד, קי"ט (Aussprechung des Tetragrammatoı. בפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' פ"א: במשנ') המקלל בקוסם[3]). גמרא (שם) תאני רב יוסף יכה קוסם את קסמו[4]) פי' מקלל בקוסם שלו שם המיוחד וכנה השם בקיסמו כמו (ש"א ג', י"ג) כי מקללים להם בניו[5]). ובזה הפרק לפנינו[6]) כהן ששמש (שם פ"ב:) והוא מקלל בקוסם הא תאני רב יוסף יכה קוסם את קסמו[7]) דמחזי כמברך את השם רבנן ואיתימא רבה בר מרי אמרי קוסם לו ולקונו ולמקנו[8]) פי' מחשב הקסם באלוה[9]) ומקלל בו חברו. *[אחי"ה ועיי' פ"א ברש"י וכבר הארכתי כפי' זה המאמר בע' יוסה וש"נ גי' הכ"י ש"ס יכה קוסם את קוסו וע"ש פי' בח"ד, קי"ט ושם כבר העירותי על מלה שמרוני' קסם שפי' נוקב שם המפרש והוא כמו חהגה השם עיי"ע אגה ומ"ש. ועוד פי' קסם בל' שמרוני כמו בעברי ענין נביאות שקר וכשוף. ולמכשפים (שמות ז', י"א) תרג' שמרוני ולקסמיה. וכ"ה בל"ס קצם ותרג' קסם קסמים (דברים י"ח, י') קסם קיסמין ועיי' עוד תרג' למ"א י"ז, ז'; לש"א כ"ח, ח'; ליחז' כ"א, כ"ו במד"ר פ"כ מנחש ומקסם, שם: כל הגוים מקסמים ומנחשים. גיטי' ס"ח רע"ב קסמא דהוה קסים. והתואר קָסְמָא תרג' יהושע י"ג, כ"ב והקבוץ תרג' דברים י"ח, י"ד; לזכרי' י', ב' ועוד זולתו וכן בל"ס קָצוּמָא ובתרג' קָסוּמָא בקבוץ תר"י א' לבראשית כ"ב, כ"א; לדברי' י"ח, י'. והשם קִיסְמָא בל"ס קַצְמָא פי' כישוף ונביאות שקר תר"י ב' דברים י"ח, י"ד אונקלס שם י'. ועוד קוּסְמִין תר"י דברים שם לבראשית ל', כ"ז; לבמ' ל"א, ח' וכן בירוש' מעשרו' ספ"ג דנ"א. סיפרי קיסמי. ומה שענינו גזרה וקצבה עיי"ע קסם ד'] —

קסם (= קיסם שם מקום) ועבר עצמונה (במדבר ל"ד, ד') תר"י מזיי בקסם. *[אחי"ה בתר"י א' הגי' ויעבר לקיסם ובתר"י ב' ויעבר בקסם ונראה שהעתיק עצמון מן עץ עיי"ע קסם א'. וכן תר"י א' וב' מעצמון (שם ה') מקיסם מן קסם)] —

קסם (= קִיסוּמָא פי' מל"ע قسم מתנה Gabe, Ab-gabe) ואין בקר ברפתים (הבקוק ג', י"ז) תרג' ולא יגבון קיסומא בירושלם. *[אחי"ה ובעל עיקרי התלמוד סיים לשון מס ע"כ והוא מפעל ערבי قسم חתך וגזר וכן תרג' דבר שנה בשנה (מ"א י', כ"ה) גזירת שנא בשנא. והפעל אי' בזה הענין בירו' שביעי' פ"ב דל"ד. וקסמיה בידיה פי' גזר וקצב וחתך דין ע"י סימן שנתן ביד. והשם ענינו קצבה מתנה ומס והמתורגמן לא ידע פירושו

---

1) בירו' שבת פ"ו ד"ה ע"ג אבל לא. 2) וכ"ה בספריהם מתתיהו ז', ג'. 3) בירו' במשני' ובגמ' הגי' בקסם. 4) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו קיסמו ובנו"ג קוסמו 5) כלומר כנהו כי לא רוצה לומר לאל יתברך והוא תקן סופרים עיי' רש"י ורד"ק שם. 6) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו בפנינו. 7) כ"ה בדפ"ר ובדפ"ע קוסמו, קיסמו. 8) כ"ה בכ"י ק"ט וכן העתיק בעל עיקרי התלמוד וכ"ה לפנינו ובדפ"ע לו ולמקנו ולקונו. 9) כ"ה בכ"י ק"ט ובהעתקת בעל עיקרי התל' ובדפ"ע באלוהו.

והביא גם בעל הערוך וסיים ובעל הערוך הביאו ולא פירשהו] —

קסם (= קוֹסִים כמו כּוֹסִים Becher בפ"ד בכלים (מ"ג) שולי הקוסים הצידונין פי' כוסות ממש הן כ' בק' מתחלפין „ונקראו על שם מקומן עד [1] צידון רבה (יהושע י"א, ח') שנעשו שם ודומין לבזיכין ששנינו (פסחים ס"ד.) לא היו לבזיכין שולים שמא יניחום ויקרש הדם". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בסד"ט צד 5 ושם הגי' הכוסים הצידונים פי' יש ששונין קוסין וכולו אחד הוא ונקראו וכו' וכפי' הערוך. ועיי' ג"כ פי' הרמב"ם שנקראו קוסים שהם חדי התושבות (בכ"י ערבי: חאדה אלקיעאן פי' חדי השולים) דומין לקוץ . . . וכבר נמצאו בקצת הנוסחאות כוסין ע"כ וגי' הר"ש קיסים ופי' כמו קשות הנסך וכן הביא הגונב את הקסוה ע"ש ופי' הרא"ש הקשות כמו קשות הנסך ע"כ ונראה שגרם קשות. ובכ"י אירפ' בתוספת' כלים ב"ק ספ"ג שולי הקיסום הצידוניים צ"ל הקיסים וזה כגי' הר"ש. ובכ"י תוספת' כלים ב"ב ספ"ז הכוסות הקיצין הסודניים נ"ל ברור שמלת הכוסות באה פנימה להורות על הקיצין] —

* קִיסְמָא (שם פרטי) ר' יוסי בן קיסמא ספ"ו דאבות סנהד' צ"ח. ר' שמעון בן קיסמא שבת ע"ה:

קסן (= קוסני ? וצ"ל קיסני) בפ' המוציא תפלין בגמ' שרשין (עירו' ק':) והא קא נתרי קוסני פי' עלי האילן ס"א קינסי וכבר כתבנוהו במקומו [2] פי' ענפים יבשים. *[אחי"ה כפי גי' קוסני הוצרכנו לומר שהמלה היא כמו הוצנו = חוצני שפי' עלים עלי הדקל עיי"ע הץ וע' השני וזה מ"ש רבינו עלי האילן אבל תתכן גי' קינסי וכדאי' לפנינו וכ"ה בגי' ר"ח ופי' ר"ח עצים יבשים דקים שנפרכין ברגל או ביד וכו' ובהרא"ש הגי' קיסמי וכ"ה בדפ"ש והוא כמו קינסי עיי"ע קנס ב' וע' קסם א'] —

קסן (= קסנייתא פי' קטן וגי' קיסנייתא פי' כלבתא) קסנייתא ונרדשיר (כתובות ס"א:) עיי' בע' נרדשיר. ס"א קסינייתא זוטרתי ופי' כלבים קטנים כמיני שגל ששוחקין בהן. *[אחי"ה בע' נרדשיר ובע' גר י"א הבאתי שנויי נוסחאות ובע' גר (ה"ב, שמ"ה) פי' המלה הזרה כפי שתי נוסחאות דע' הנוכחי ע"ש. ובעיקרי התלמוד הסיום ושגל פי' כלבתא ע"כ ועיי' ר"ה ד'.] —

* קסנטר (?) באיכ"ר פ' ולא זכר קסנטור ספקלטור וכה"ג וגי' רבינו בע' קייסטור וירוש' ברכות פ"ט די"ג. קוסטנר ונ"א קוסנתור עיי"ע קסטינר.

קסם (= קוֹסֵם פי' מל"י ὀξύς חומץ säuerlicher Wein) בפ"ד במעשר שני (מ"ב) כגון היין שקסם [3]. בפ' חמוכר פירות לחבירו (כ"ב צ"ג: במשנה) מקבל עליו י' קוססות [4] למאה. בריש אלה תולדות נח בב"ר (פ"ל) לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית אחת ומצאה חומץ ב' ומצאה חומץ ג' ומצאה קוסס א"ל קוסס הוא א"ל אית הכא טב מיניה א"ל לא. פי' בל' יון קיוהא הוא קוסס קרוב להחמיץ. *[אחי"ה והוא מל"י הנ"ל ובפ' הר"ש למעשר שני אחרי שהביאו גי' חקסים של ס"א פי' כמו פריה יקוסס (יחזק' י"ז' ט') אבל הנכון כי הוא מל"י הנ"ל וענינו התחיל להחמיץ. וכנ"ה יין קוסס בירוש' פסחים ספ"ב דכ"ט ע"ג ירו' סוטה פ"ט דכ"ב ע"ד תוספת' ב"ב ספ"ו ושם ג"כ קוססות כגי' הערוך. ושם בכ"י אירפ' ונמצא קוסס צ"ל קוסס וכדאי' בדפוסי'] —

קִסוֹם (= קִיסוֹם מלשון יוני' κισσός וכן בל"ס ובל"ע ופ' كسوس Epheu) בפ' ה' [5]) בכלאי' (מ"ח) הארום וקיסום ושושנת המלך ובפ' ח' באהילו' (מ"א) הארום והקסום וירקות החמור. בריש סוכ' (י"א.) הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום מפרשין אותה בלעז אילר"א [6] — (א"ב פי' בל"י

[1]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכ"ה בפי' רה"ג והוא כל"מ ובדפ"ע על. [2]) היינו בע' קנס ב'. [3]) וכ"ה בירו' ובכ"י ש"ס מ' ובפי' הר"ש והרא"ש ובנו"ג שקרס עיי' תוי"ט. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובעיק' התלמ' אבל בדפו"ו קסוסאות ובכ"י ש"ס קיססאות. [5]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ע: ח'. [6]) בלאי"ט ellera וזו חמלה איטלקי' הביא ג"כ רש"י בסוכ' ל"וז: ד"ה בסיב אוליר"א שגדל סביב הדקל ונכרך סביב כלולבי גפנים ע"כ ובפי"מ לכלאיי כתב מהר"י בן מלכי צדק ו"ל קיסום אילדא ואיני יודע מהו ע"כ ובלי ספק ראה בערוך אילדא וכן הביא בעל עיקרי התלמוד הגי' אדיל"א וכולם בט"ס וצ"ל כגי' דפ"ר וויניצי' ואמשי' ברי"ש והוא לשון איטלי' הנ"ל ועוד בלאי"ט hedera וכן הביא רבינו בע' חצב (עיי"ע ומ"ש בח"ג, תע"ב) ורש"י לועז קיסום בסוכ' י"א. איר"א ונ"ל שצ"ל אידר"א hedre ובפי"מ לר"ש בכלאי' אינר"א (?) ובפי"מ להרמב"ם בערבי ללבב ובלעז קוריול"ה והוא ל"ע لبلاب ובלעז הוא ל' אספמיא corrigi-ola = coriola ובעל עיקרי התלמוד הביא בשם רש"י וז"ל ורש"י פי' עשב הגדל אצל הגדרים עד שמדלין אותה כגפן אילד"א בלע"ז יידר"א ע"כ ונ"ל אילררא כמו שפרשתי ויידרא הוא בלי אספמי' yedra והוא hedera הנ"ל.

רומי וערב מין נטע הנסבך בעצים ובכותל ועלהו לא יבול בחורף וזה ענין הדלה את הקיסום, אבל ענין הארוס והקיסום לפי דעתי אחר הוא והוא פרח הנקרא בל"י ורומי נרקיסוס ותרג' חבצלת נרקס). *[אחי"ה ועיי"ע נרקם [נרקס]. והנכון כי נרקיסוס לחוד וקיסום לחוד ובענין גי' שונות קיסום, קיסום הארכתי בע' ארום א' ע"ש. ובירו' כלאים פ"ה ד"ל. מבואר קיסום ע"י קיסוסא ובספרי ראה פ' ק"מ הדלה עליה את הגפן ואת הקיסים צ"ל הקיסום] —

☞ קָסִים (מל"ר Helm = cassis) ב"ר סדר ויחי פ' למה תרצדון (פצ"ט) ואלו לובשי קסים פי' בל"ר כובע מיוחד לאנשי המלחמה ובפרט של ברזל עיי"ע קסד. *[אחי"ה בע' קסד הבאתי זה הציון והעירותי כי בנו"ג קיסים וצ"ל קסים היחיד ור"ב שנה הגי' בכונה] —

* קָסַס (מל"מ יחזק' י"ז, ט') פי' ענין כריתה וקציצה ונרדף עם קזז ומזה קססות נזיר ס"ה. עיי"ע קזז ומ"ש ועיי"ע קסקסין.

* קסס כמו כסס עיי"ע קס ב'.

* קִיסוֹסָא ירוש' שבת רפ"ב ד"ד ע"ג ולא בשמן קיק,. קיסוסא והוא כמו קאזא בבבלי עיי"ע קז.

☞ קְסוּסְטְבָן (כנראה מל"י ξέστιον מדה קטנה הנקרא בל"ר sextarius) בב"מ דירו' פ' איזה נשך (פ"ה ד"י ע"ג) מתרתין קסוסטבן או משלש קסוסטבן אין זו רבית אלא טרשא פי' מין מדה. *[אחי"ה בנו"ג קסוסטבון והוא כמו קסיסטון] —

* קְסוּסְנִין (שם מקום) ירוש' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ג אפי' עדים בקסוסנין תמתין וכנראה הוא שם מקום רחוק ואולי הוא עיר Cossa ומזו Cosanum מחוז העיר הזאת באיטליא תחתונית.

* קַסְקְסִין (פי' כמו קססות קוזזות אדמה Erd-scholle) תוספת' אהילות רפי"ז החורש משדי קסקסין כ"ה בכ"י ובנו"ג קשקשין, תוספת' סוטה ספי"א טרשין וקסקסין. כתובות ס', עיי"ע קש.

* קיסרי (צ"ל קְסֵירֵי מל"י ξηρός יבש trocken) תוספת' דמאי ספ"ד בכ"י אירפ' הניח קיסרי ומצא אגרי הניח אגרי ומצא קיסרי הרי זה חושש משום מעשרות וכו' ובנו"ג עגרון ומצא קסרי ועיקר הגי' אגרי מל"י ὑγρή לח (עיי"ע אגר ג' ח"א, כ"ז) והפכו קסירי מל"י הנ"ל ופי' יבש.

קסר (= קֵיסַר מל"י Kaiser, Caesar, Καῖσαρ) בחלק בענין משיח (סנהדר' צ"ח:) עתיר הקב"ה להקים לישראל דוד אחר וכו' עד כגון קיסר ופלגו קיסר פי' מלך ומשנה למלך וכן[1]) דוד בן ישי מלך ודוד אחר שני לו. בילמדנו ראה נתתיך אלהים לפרעה (תנחומא וארא סי' ח') מלך בשר ודם אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא וכו' — (א"ב שם המושל הראשון אשר בחזקה כבש הרומיים תחת ידו ואחריו נקרא כן על שמו מושלי הרומיים ואוגוסטוס בן אחותו היה ומשל תחתיו אחר הריגתו ועל שמו נקראו המושלים אחריו וזה ענין קיסר אווגוסטוס). *[אחי"ה ועיי"ע אגוסטלא (ח"א, כ"ה) וש"נ ג"כ ב"ר פ"א קיסר אוגוסטא וש"נ ב"ר פ"ח ירוש' ברכות רפ"ט ד"יב סע"ד ועיי"ע בסיליאום (ח"ב, קל"א) ובתנחומא הישן וארא סי' ז' קיסר אגוסתוס בסילואום עיי' הערה כ"א לה' באבער שם. ובע"ז י': בכ"י ש"ם מינכען (ובמנוה"מ סי' כ"ט) קטיעה בר שלום חד מחשיבי מלכותא דקיסר הוה וקיסר הוה סני ליהודאי וכו' [2]). והתואר שם ו': דינרא קיסראנא ובכ"י ש"ם דינרא דקיסר — גיטי' נ"ו. נירון קיסר, שם: דמית ליה קיסר, נ"ז. א"ל לקיסר מרדו בך יהודאי וע"ש כמה פעמים] —

קִסְרְיוֹן (שם העיר Καισάρεον, Καισάρεια, Caesarea) בסוף אהילות (פי"ח מ"ט) מזרח קסריון מערב קסריון וירדף עד דן (בראשית י"ד, י"ד) תר"י (כ') עד קיסריון — (א"ב שם עיר על שם קיסר). *[אחי"ה שתי ערים היו בשם קיסרין או קיסרי (קסרין). הראשונה בים התיכוני ע"ה מיל מירושלים (בן מתתיהו על הקדמוניות י"ג, י"א. ב'; ועל המלחמות א', ג'. ה') והיא נקראת Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης והורדוס היה בנאה ומחזיקה וקראה על שם קיסר אוגוסטוס (בן מתתיהו על הקדמוניות ט"ו, ט', ו') על כן שמה היתה בשלמות Καισάρεια Σεβαστή (שם ט"ז ה', א') עיי"ע סווסטי. ועל שם

1) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט אבל בשדפ"ע בן. 2) ובנו"ג ההוא קיסרא הוה סני ליהודאי א"ל לחשיבי דמלכותא וכו' — וע"ש תוספו' ד"ה כל: שם קיסר למה נקרא עפ"י ספר יוסיפון.

הורדוס האדומ' נקראת ג"כ במגילה ו'. קיסרי בת אדום שהיא היתה מטרופולין של מלכים[1]) איכ"ר פ' שישי: בת אדום זו קיסרין, ועוד עיי' שם פ' היו צריה ובצדה היה בונה חוף מפואר שקט מגלי הים[2]) וזה הוא למינה של קיסרין ירוש' גיטי' פ"א דמ"ג: עיי"ע למן (ח"ה, מ"ד). ואבנים גדולות ורחבות וארוכות היו בולטין בלמין של קיסרין כעין דיק ומצודה לשבור כח גלי הים בעת הסערה ונקראו אצל בן מתתיהו שם προκυμάτια Schutzwehr וזו היא במדרש ב"ר פ"י ויק"ר פכ"ב ר' יצחק ב"א הוה מטייל בשוניתא דימא דקיסרי עיי"ע שנית ועיי' ג"כ ע' כפה (ח"ד, רצ"א) ירוש' נזיר פ"ז דנ"ו. הוון מטיילין בפלטיא דקיסרין ועיי"ע כפה הנ"ל יתר המקומות שהבאתי[3]), ושם היה מקום קבורה וזה כיפתא דקיסרי ולכן שנינו באהלות שם מזרח קסרין ומערב קסרין[4]) קברות. ירוש' פסחים פ"ג ד"ל סע"ב המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריה. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב רע"ג כגון אלו דקסרין דקברין בבית בירי. כ"ה גי' הרא"ש (מ"ק פ"ג סי' פ"ו) עיי"ע בית שריי בח"ב, פ"ז ומ"ש. בענין דיוטי של קיסרין (ריש אסת"ר) עיי"ע דייט (ח"ג, מ"ט). בענין כנישתא מדרתא (מרדתא) דקיסרין ירוש' סנהד' רפ"א די"ח. ירוש' נזיר פ"ז דנ"ו. עיי"ע כנש וע' מרד. סוכה כ"ז: מעשה וכו' ששבת בגליל העליון וכו' בקיסרי ואמרי לה בקיסריון נראה כגי' הכ"י ש"ס (ד"ס סוכה צד מ') שלי' בגליל העליון ועיי' ג"כ תוספת' סוכ' פ"י. וגדולי האמוראים קבעו ישיבתן בקיסרי כגון ר' הושעיה רבה ר' אבהו ר' עולא דקיסרין ר' מנא ואחרים עיי' מבהי"ר למהרז"ף צד ד': וה'. ועוד הרבה פעמים (צ' פעמים) נזכרו בירושלמי רבנן דקיסרין עיי' מבהי"ר צד קכ"ג ועיי' עוד פסיקת' דר"כ צד קע"א ויק"ר פכ"ב תנחומא הישן אחרי סי' ד'. והתואר ירוש' סוטה ספ"ה ד"כ ע"ד וירו' תעני' רפ"ב דס"ה. ר' תחליפא קיסריא ובב"ר ספ"נ ר' חלפתא קסרייא וכן בשהש"ר פ' נפת רב הונא ור' חלפתא קיסרייה ונראה שהוא רב תחליפא קיסרייא ירו' ר"ה פ"ד דנ"ט ע"ג וירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד[5]). ועוד התואר ירו' כלאים פ"ט דל"ב. אנבין[6]) קיסריי. והקבוץ נקבה קיסרייתא ירוש' ברכות פ"ג ד"ו. ירוש' מ"ק פ"ג דפ"ג. וירו' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג — ועוד היתה קסרין אחרת קרובה למקור הירדן ונקראת בלשונם Caesarea Philippi Καισάρεια ἡ Φιλίππου (בן מתתיהו הי ג', א') והיתה נקראת ג"כ Πανιάς, Πανέας והיא היא פמיים והוא הוא דן עיי"ע פניים ובריתא דר"א שם וזה מה שתרג' ירו' דן ע"י קיסרין וכן בתר"י ב' דברי' ל"ד, א' דן דקיסרוון ואולי קיסרין בירו' סוט' רפ"ז היא היא קיסרין פיליפפי עיי' מבהי"ר למהרז"ף צד ה'. ויש עוד קיסרין שבקפודקיא ירוש' יבמות ספ"ב ד"ד: ובירו' שם ספ"ו ד"ז ע"ד קיסרין של קפוטקייא] —

קסרקיט (= קסרקיטון מל"ר exercitus בל' יוני' המאוחרת ἐξέρκετον חיל Heer, Armee) ברישׁ[7]) מגילת איכה (פתיחתי ד"ה הוי אריאל) קרית חנה דוד קריה שעשאה דוד לקסרקיטון שלו (א"ב פי' בל"ר צבא וחיל ומחנה ובמדר' שה"ש פ' היושבת בגנים נטל כל קצרקיטון] —

* **קוסת** (Wölbung) תוספת' כלים ב"מ רפ"ח מעקה שבמגדל והקוסת שבו בכלים פי"ח מ"ב אי' קמרון, והג' ר"א ווילנא גורם הקופה, ונראה שענין קוסת מפעל קסי כמו כסי (כמו קוס וכוס), ודע עוד כי בל"י ἀψίς פי' כמו καμάριον Wölbung ואז צריך לנקד קֻוסֶת וק' משמש הברת נשימה ובהיפך ק' נשמט כמו באיטלס.

* **קיסתא** עיי"ע קסט.

קע (= קוֹעָא כמו كلو בל"פ gala בל' סנסק' וממנו לא"ש Kehle) בפ' אין מעמידין בגמ' אין מסתפרין (ע"ז כ"ט.) חנא חנא יאה קועיך לזוגא. בפ' השוחט בגמ' אחד בעוף (חולי' כ"ח.) כי אתי ממסמס קועיה דמא. בס"נ דב"ק (קי"ז.) קם רב כהנא שמטיה לקועיה [מיניה]. בס"ג דיומא (פ"ז סע"א) מחייה לקועיה[8]) פי' גרון. *[אחי"ה וכנ"ה בברכות מ"ט. זקפיה רבי ששת לקועיה עלי. ב"ק נ"ה. האי אריך קועיה והאי זוטר קועייה . . האי אלים קועיה והאי קטין קועיה וגי' הכ"י ש"ס קאקיה וכ"ה בערוך בדפ"ר ופיז' ווניצ' בע' קק ע"ש. ובעל עיקרי התלמוד הביא עוד הציון וז"ל וב' הניזקין כראכיל מתחזי בקועיה פי' בושט מצד כחישות התעניות ע"כ ודע כי בגיטי' נ"ו. לי' לפנינו כי אם כי הוה אכל מידי הוה מתחזי מאבראי

---

1) עיי' על המלחמ' ג' ט', א' דברי בן מתתיהו μεγίστην Ἰουδαίας πόλιν. 2) ἀκλύστῳ λιμένι בן מתתיהו על הקדמוניו' ט"ו. ט' ו'. 3) ונ"ל עתה שפי' פלטיא של קיסרין הוא πλατεῖον שטח העליון של אבנים רחבות בבנין הבולט על למין של קיסרין וכמו שהאריך למעניתו בן מתתיהו במקום הנ"ל. 4) כה"ג ולא קסריון כבערוך ובתוספת' אהלו' רפי"ח מזרח קיסרי. 5) ובפסיקתי דר"כ צד קנ"ה: בט"ס א"ר תחליפא בסרייא וצ"ל קסרייא. 6) בירושי שבת פ"ב ד"ד ע"ג בט"ס אנבין. 7) כ"ת נכון בכ"י ערוך. 8) בגו"ג בקועיה וכל הציון נשמט בט"ד ואי' רק בדפו"ו.

ע"ש רש"י. ובענין גזרת המלה נ"ל מפעל סורי קעא פי' צווח וצעק וא"כ קועא הוא הגרון אשר צועקין, ועיי' ג"כ ע' קעקע ב'] —

* קוֹעָאֵי (Koäer) תרג' קוע יחזק' כ"ג, כ"ג קועאי.

קְעִילָה (פי' כמו קליעה, קילעא וכן בל"ס קעילתא פי' קליעה (Vorschlag, Vorhang, Gemach בר"ג דפ' הדר (סוכה ס"ג:) הישן בקעילה שאיש ואשתו ישנין בה. פי' בקעה גלויה וי"א עלייה וי"א קובה כגון הא דגרסינן בחלק בגמ' ד' הדיוטות (ק"ו.) בוא ואשיאך עצה עשה להן קעילין והושיב להן זונות ס"א קלעים. *[אחי"ה בעירו' אי' לפנינו בקילעא עיי"ע קלע אבל כגי' הערוך בקעילה אי' בע"י הראשון ובריטב"א אבל הגי' היותר מעולה אי' בכ"י ש"ס מינכען כל הלן בכילה וכ"ה בילק' מיכה ב' וכבר העיר בעל ד"ס שהיא גי' יפה מאוד וכדאיתא בסוכה י': וכבר הארכתי בזה בע' כל (= כילה) ח"ד, רכ"ח עש"ה ועוד עיי"ע קלקלון וע' קנקל ב' וע' מקולין] —

קְעִילָה (שם מקום והתואר קעילית (aus Keïla בר"ג דנזיר (ד'.) ובפ' בן סורר בגמ' אכל כל מאכל (סנה' ע':) ובס"ג דפ' מומין אלו (בכורו' מ"ה:) אכל דבילה קעילית ושתה דבש או חלב ונכנס למקדש חייב. פי' קעילה מקום כדכתיב (ש"א כ"ג, י"א) היסגרוני בעלי קעילה. *[אחי"ה ועוד דבילה קעילית בשבועות כ"ג. יומא ע"ו סע"א כריתו' י"ג: עיי"ע דבל. ירוש' ביכורי' רפ"ג דס"ה ע"ג ביקש להביא דבילה נאמר אם היתה קעילית מביא ושם העיר קעילה (יהושע ט"ו, מ"ד; ש"א כ"ג, א'; נחמי' ג', י"ז. י"ח) היא אצל בן מתתיהו (על הקדמוניות ו', י"ג, א') Κίλλα ואצל אייזיביאוס Κηλά ולפי אגדה ישנה אצל Sozomenus הובא ברעלאנד (פאלעשטינא 698) נקבר שם חבקוק וי' סטריען משם (בעיר Βηραθσατία) נקבר מיכה] —

קְעֲקַע. (מל"מ קְעֲקַע עשית חרותים בצבע על הבשר ועוד בדרז"ל ענין חפירה עד לשרש -gra (ben bis auf die Wurzel בפ' אלו הן הלוקין (מכות כ"א.) הכותב כתבת קעקע כתב ולא קיעקע קיעקע ולא כתב, גמר' (שם) אסור לאדם שיתן אפר מקלה ע"ג מכתו מפני שנראה כתובת קעקע פי' מנהג היונים שישרטו בבשרם וכותבין שם. בר"ג דפ' סדר תעניות (ט"ז.) כיצד מקעקע כל הבירה בפ' הנזקין בגמ' על המריש (גיטין נ"ה.) ב י ש א ו מ ר י ' מקעקע כל הבירה כ ו ל ה [1]) לקעקע ביצתם עיי' בריש פרק הן. *[אחי"ה ושם נסמן איכ"ר פ' ממרום ויק"ר פכ"ו ור"פ ל"א וכבר העירותי בע' ביצה (ח"ב קנ"ב) כי לפנינו באיכ"ר לי' ובשאר מקומות שהבאתי בע' הנ"ל מוכח ברור כי קעקע פי' עקר מן השרש וחפר עד העקר ויש להוסיף שמ"ר פל"ד והרי בבל אף היא החריבה אותו אלא שלא קעקעה אותו אבל אדום מה כתיב ביה (תהלים קל"ז, ז') ערו ערו וכו', נ ת פ ל פ ל ו ת רבה פ' ותאמרנה עיי"ע ביצה ואסת"ר פ' והשקות מי גרם לבלשאצר שתתקעקעה ביצתו מן העולם. וכן ענין מקעקע כל הבירה תענית הנ"ל ובגיטי' נ"ה. ובירו' גיטי' פ"ה דמ"ז. יקעקע כל הבירה פי' יהרוס עד היסוד [2]). וה' גיזיניאוס המציא השרש של קעקע: קוע והשוהו עם קור! ויותר נכון שהוא מן נקע בל"ע نقع או יקע מל"ע وقع דקר וחרת einstechen, ein-schneiden ובהכפלת השרש קעקע יש כאן חיזוק הפעולה וזה כתבת קעקע ענין שריטה ויק"ר פי"ט שנמצאת כתובת קעקע חקוקה על בשרו — והפעל בפלפל קִעֲקַע מכות שם וכן ספרא קדושים פרק ג' פרש' ו' יכול אפי' כתב ולא קעקע יהי חייב ת"ל קעקע אי קעקע יכול אפי' קעקע ולא כתב יהי חייב ת"ל וכתבת הא כיצד עד שיכתב ויקעקע וכו'] —

קִעֲקַע (פלפל מן קעא בל"ס פי' הוציא קול וכן בל"ע قعقع (räuspern בפ"ק בקידושי' בגמ' כל מצות האב (ל"א.) הטיל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין — (א"ב פי' בל"י קריאת התרנגול). *[אחי"ה כיון למלה יוני' -κακ-κάζειν gackern, ויותר טוב שהוא מל"ע הנ"ל ובויק"ר פי"ז גרס רבינו צריך לכעכע ול"י לפנינו ועיי"ע כעכע ומ"ש. ורש"י בקידושי' פי' קעקע: קרקר ע"ש] —

קער (= קַעֲרָה מל"מ ול"ע قعر (Schüssel בפ' שתי הלחם בגמ' ד' סניפין (מנחות צ"ז.) קערותיו (שמות כ"ה, כ"ט) אלו דפוסיו. *[אחי"ה בנו"ג אלו דפוסין ובפי' רה"ג במכשירין פ"ה מ"ח גרס אלו טפסין. ובבמד"ר פי"ג קערותיו אלו דפוסים שהיו עושים לחם הפנים בדפוסים. ושם: הקריב קערה כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה וכו' ומנין שהים עשוי דוגמות

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע נשמט בטעות. [2]) ובדפ"ע אמשי סיים הערך כזה: פי' ענין חיתוך הבירה ע"כ ואלה הדברים שייכים לר"ב ולא נרשמו בסי' מובהק — ובעה"ק שנ"ב: אושרייס"ן בל"א ausreissen.

קערה והעולם עשוי ככדור וכו׳ ע״ש וע׳ כדור ושם אי׳ ירוש׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג עד שראה את העולם ככדור ואת הים כקערה וכו׳. ונ״ל כי הים נקרא קערה מל״ע قعر פי׳ עמוק וכן בל״ם קערא, קערתא עומק הכלי או דבר ומזה נאצל מלה עברית קערה וגם (בבנין שפעל) שקערורות. ומזה נאמר בהשאילה בב״ב ט״ז. בקש איוב להפוך קערה על פיה פי׳ להפוך עומק ותחתית להיות למעלה מה שלמטה ולמטה מה שלמעלה כלומר כלפי מעלה דבר שאין דין אמת בעולם„ וכן גדפת את הקערה בכריתות ז׳ : עיי״ע גדף] —

קף (= נָקַף מל״מ ענין הלוך בסיבוב im Kreise gehen ומזה הקוף הקריב זה לזה nahe rükken ועוד פי׳ נתן באמונה leihen, borgen) בפ׳ אחרון בשביעית (פ״י מ״א) הקפת החנות אינה משמטת. בפ׳ עקביה (אבות פ״ג מט״ז) והחנוני מקיף. בפ׳ מרובה בגמ׳ מכרו חוץ (ב״ק ע״ט.) גנב והקיף גנב והחליף. בס״ג דפ״ק בקידושי׳ (מ׳.) אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד. פי׳ אין ממתינין לו עד שיעשה זכות כנגד אותה העבירה שיש בה חילול השם כדי לרחותה כמו הנוטל מן החנוני היום ומחר פורע בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ הריאה (חולי׳ מ״ח.) אקפך [1] אנא, בב״ר פ׳ מ״א וילך למסעיו במסעות שהלך בהן חזר א״ר אלעזר הלך לפרוע הקפותיו פי׳ לפרוע מה שנטל באשראי ובאמנה. ובגמ׳ הריאה (חולי׳ מ״ו :) אין מקיפין בבועי. פי׳ ריאה שיש בה צמחים ונמצאת אחת מהן נקובה ואין ידוע אם קודם שחיטה ניקבה או אחר שחיטה אין אומרין ננקוב לזו האחרת ו נ ד מ ה [2]) נקב זה אם דומה לנקב זה אלא כיון שנמצאת נקובה טרפה אבל בבני מעים מקיפין אם נמצא נקב בבני מעים ואין ידוע אם ניקב קודם שחיטה או אחר שחיטה נוקבין נקב אחר בבני מעים ומדמין. *[אחי״ה לפי זה הפי׳ שהועתק ברוב בנינו מפי׳ רגמ״ה לחולי׳ (כ״י קובץ אנגיוליקי צד ש״ז) נצרוך לפרש אין מקיפין בבועי מפעל נקף מל״מ נרדף עם נקב stechen, durchbohren וזה מ״ש אין אומרין נ נ ק ו ב וכו׳ ובסיום הערוך : נ ו ק ב י ן נקב אחר וכו׳ וכל הערך שייך לע׳ נקף. ולפי פירש״י אין מקיפין פי׳ אין מביאין בועה אחרת ל ה ק י ף ו ל ק ר ב אצלה ולנקבה ולראות אם מראה הנקבים שוים. וזה המושג ענין הקפה היינו סיבוב והקרבות הועיל לנו לבאר ציונים הראשונים שבהם נמצא שרש נקף היינו נתן באמנה ובאשראי כי התגר ש ה ל ך ה ז ו ר ח ז ו ר נתן הסחורה וגובה המעות אחר זמן. וכן פרוש נקפי ירוש׳ ברכות פ״ט ד״ד : מבואר שם אקיף לי ואנא עביד מצוה ובירוש׳ סוטה פ״ה ד״כ ע״ג הגי׳ ניקפי אבל בבבלי סוטה כ״ב : מבואר פרוש נקפי זה המנקיף את רגליו ועיי״ע פרוש — וציוני של ע׳ הבא אח״ז כולם נתיסדו על מושג הקפה היינו סיבוב] —

קף (= נָקַף מע׳ הקודם ענין סיבוב והקרבה anreihen, umringen, מוּקָף Umringtes, Daranliegendes) בסוף נדה (ע״א :) וקוצה לה חלה ומקפת וקורא לה שם. בפ״ד בתרומות (מ״ג) ר׳ יהודה אומר אף לא מן המוקף. בר״ג דחולין (ז׳.) וב״פ במעשרות בתוספתא ודילמא עישר עליהם ממקום אחר [3]) לא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף פי׳ אי אפשר לחבר שיעשר מדבר שהוא בשני מקומות מזה על זה כי צריך לתרום מן המוקף מאותו דבר עצמו או מדבר שסמוך לו ומוקף כולו כאחד כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב. בפ׳ המביא כדי יין (ביצ׳ ל״ב :) אין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה פי׳ „חבית אחת מכאן וחבית אחת מכאן לשפות עליהם את הקדרה. ירושלמי (ביצ׳ פ״ד דס״ב רע״ד) משום בונה״ [4]). בפ׳ שנים אוחזין בגמ׳ ראה את המציאה (ב״מ י׳ :) איכא בינייהו איש דאמר לה לאשה אקף לי קטן [5]) בר״ג דיבמות (ה׳.) קא סבר האי תנא הקפת כל הראש שמה הקפה. בס״ג דפ׳ מי שאמר הריני נזיר (כ״ט.) הקפת כל הראש מדרבנן. *[אחי״ה ויפה העיר בעל עיקרי התלמוד שמזה הענין מקיפין בבועי שאמרנו למעלה וכן בס״פ כל הגט (גיטי׳ ל׳ :) ופירש״י מן המוקף סמוך כמו אין מקיפין שתי חביות וכן בפ׳ נגמר הדין מקיף ידו וכן בסוט׳ בפ׳ כשם שהמים לתרום מן המוקף פירש״י לשון מחובר וקרוב כמו אין מקיפין שתי חביות ע״כ וכן פירש ר״ב לטבול

---

[1]) וכ״ה נכון בכ״י רגמ״ה לחולי׳ (בקובץ כ״י אנגלי דף ש״ח.) ובנו״ג אקפן. [2]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ״ע אי׳ ונראה ויותר טוב גי׳ הכ״י והוא כלשון הש״ס חולי׳ ג׳. אקפינהו ולא א י ד מ ו. [3]) כ״ה בכ״י ערוך אבל בדפ״ע לי׳. [4]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ק״ט ודפ״ר וכ״ה בהעתקת בעל עיקרי התלי׳ אבל בשדפ״ע אי׳ ח י י ב משום בונה וצריך למחוק. וזה הפירי׳ הועתק מפי׳ ר״ח שהביא ג״כ הירושלמי וביארו כזה״ל ירו׳ משום בונה שנמצא עושה כמין כירה ועליה הקדירה אהל וכו׳. [5]) וכ״ה בהעתקת ר״ח אקיף ובנו״ג אקפי.

יום פ"ד מ"ב ומקפת וקורא לה שם: מקרבת לכלי אצלה וקוראה לה שם שמצוה לתרום מן המוקף ומוקף לשון סמוך כמו מקיפין שתי חביות וכ"ה לי הר"ש: וז"ל ר"ח בעירובי' ל'. שלא מן המוקף פי' אין תורמין על פירות שהן בכאן מפירות שהן מונחין במקום אחר ואינן מוקפין כלומ' ההיקף שמקיפין על כולן נמצא כאלו נוגעין אלו באלו ונמצא תורם מצד זו לצד זו ע"כ. וכנ"ה בעירו' נ"ג: מקיפין אותה גנות ופרדסין ומל"מ ויק' י"ט, כ"ז לא תקיפו פאת וגו' פי' כריתות קצוצי פיאה סביב לראש אי' בדרז"ל גם בהשמטת „ראש" ד"מ נזיר נ"ז: המקיף את הקטן ושם: איתקיש מקיף לניקף וכו'. ובלשון נקיה סנהד' ס"ח: ס"ט. הקיף זקן, ושם אקיף זקן. והשם הקפת ראש עיי' כמה פעמי' בנזי' הנ"ל ועוד עיי"ע הקפה בח"ג, רל"ו וש"נ] —

קף (= קוּפָּה נ"ל מל"ס קופא חתיכות בשר נמוק zerkochte Fleischstückchen ופי' רבינו עיי' כפנים) העור והרוטב והקופה (חולי' קי"ז:), גמר' (שם ק"כ.) מאי קופה אמר רבא פירמא וכבר פירשנו במקומו [1]). וכפ' ג' בזבחים (ל"ה.) השוחט את הזכה לאכול כזית מן העור מן הרוטב ומן הקופה וכו' [2]). כפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"ב.) הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקופה [3]). גמר' (חולי' ק"כ.) א"ל אביי לרבא לדידך דאמרת פירמא [4]) הוא עצמו יטמא טומאת אוכלין אלא אמר רב פפא תבלין. בפ"ב בטבול יום (מ"ה) בשר הקודש שקרש [5]) עליהן הקופה ונגע טבול יום בקופה [6]) חתיכות מותרות. כפ' העור והרוטב בגמ' הקופה (הולי' ק"כ.) תנן התם הקפה את [הדם ואכלו או שהמחה [7]) את החלב וגמעו. פי' קרשו כגבינה כדכתי' (איוב י', י') וכגבינה תקפיאני. *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' קי"א: ספרא שמיני פרק ד' פרשת ג' צירן ורוטבן ואת הקפה שלהן (ובחולי' וקיפה). ועיקר הגי' הוא כגי' רבינו כוי"ו קופה ומל"ס הנ"ל ונ"ל שמחצבה בל"פ كفتة חתיכות בשר דק דק שיורד לשולי הקדירה והוא פירמא שפי' רבינו לנכון בשר מצומק שנמחה בקדרה וכפי' הר"ש בשם עצמו בטבול יום הנ"ל ושם הביא ג"כ יש מפרשין מקפה וזה כפי' המיוחס לרש"י בנדרי' נ"א וז"ל ובקיפה מקפה עבה מתבלין פונדליר"ש בלע"ז ע"כ ובחולי' ק"כ. אי' פונדרילי"א והוא ל"צ Bodensatz, fondrille והוא דקדקת הבשר ששוכנת בשולי הקדרה וכפירש"י ועיי' ג"כ פי' לחולי' צ"ז: ד"ה וקיפה] —

קף (= קָפָא נ"ל מל"פ كف קצף על פני המים Schaum וממנו הפעל בהפעיל יסיר הקצף מעל פני השטח das Obenaufliegende entfernen ולדעת רבינו מלא"ר קפא כמו צוף) בפ"ד בתרומו' (מ"א) תרומה שנפלה ע"ג מגורה וקפאה ר"א אומ' אם יש בקפוי ק' סאה תעלה באחד ומאה פי' קפאה שנפל מעל גבי מגורה כדמתרגמינן ויצף הברזל (מ"ב ו', ו') וקפא ברזלא אם יש באותו קפוי ק"א לבד מתחתוניות תעלה סאה תרומה שנפלה ע"ג מגורה פי' צבור תבואה יקיפנה פי' יטלנה מלמעלה ויאמר הרי זו תרומה שנפלה וא"כ יכול לעשות למה אמרו תרומה עולה בק"א כשאינו יודע אם בלולות הן התרומה והחולין או שאינו יודע להיכן נפלה אבל בזו שיודע להיכן נפלה וידע שאינן בלולות יקפנה והשאר מותר. ב' קופות וב' מגורות בזו נ' חולין ובזו נ' חולין [8]) ונפל סאה תרומה לתוך אחת מהן ואינו יודע לאי זו מהן נפלה נוטל סאה מאחת מהן והשאר מותר אפי' הן בשתי עיירות יש להן דין זה שהיו שם מאה ושני חצאי אגודות ירק כשתחלק כל נ' של חולין והא' שנפלה לתוכה וחציה היתה תרומה (בין טהורה בין טמאה) [צ"ל בין טהורין בין טמאין] [9]) ירקבו דכיון דנפלה לפחות ממאה דמעתן וכיון דטמאה היתה הרי הטומאה לא חזיא לכהן לא בימי טהרתו ולא בימי טומאתו ואין לו בהן היתר היסק דבחטים לא התירו להסיק אלא בשמן דכתיב למשחה למשחה [10]) ואפי' להדלקה ימכרו לכהנים בדמי תרומה דדמי תרומה מועטין דבזול הן דאין לה [11]) אוכלין כל כך כמו לחולין יקרא שם לתרומת מעשר וימכר ג"כ לכהנים בדמי תרומה יפדו וימכרו נמי יאכלנ' לכהנים נקודים פי' חצאי ביצה כדי שלא יהא במקום אחד כביצה דכביצה אוכל חולין

---

[1]) כלומ' בעי' פרמא ב' ושם פי' בשר מצומק שנמחה בקדרה ע"כ ולזה עולה יפה פי' המלה הסורי הנ"ל ובעי' פרמא כבר העירותי על גירסאות קופה, ורבא ע"ש. [2]) בנו"ג הקפה ובכ"י ש"ס ובדפו"ו רפ"ט וש"ח ובמשניו' הקיפה. [3]) בנו"ג ובקיפה. [4]) הוא מפי' רבינו. [5]) בנו"ג שקרם וכ"ה בערוך בדפ"ר אבל בפי' משניו' לר"ש מוכח כגי' רבינו. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפ"ע אחרי' בט"ס עליהן בקופה ולי' מן קופה לקופה בט"ד. [7]) כצ"ל וכ"ה במנחו' כ"א. [8]) וזה עפ"י הירוש' דתרומ' ספ"ד דמ"ג: [9]) והוא כלשון המשנ' הא' בפ"ה דתרומ' כגי' הירו'. [10]) כ"ה בדפ"ר ובדא"מ. [11]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע ל ך.

טמאים אסור ר' אליעזר אומ' תירום ותשרף שהוא כל הטמאין עולין בידו וחכמים אומרים תעלה ותאכל נקודים פי' שאינה אוכלה לשם תרומה והוי כמי שנולד לה ספק טומאה ואינו יכול לשורפה לאחר שהודו בית שמאי דאוסרין לבית הלל דמתירין ואמרי תעלה ר"א אומ' תירום ותישרף שסאה טמאה שנפלה היא שעלתה מדמעת בתרומה ודאי שסאה תרומה שנפלה היא שעלתה אינה מדמעת אלא לפי חשבון. פי' שאחד מק' שבה תרומה אין המדומע מרמע אלא לפי חשבון תרומה שיש בו ואין מחומץ פי' משאור של תרומה מחמץ אלא לפי חשבון תרומה שיש בו זו המשנה בפ"ק דתמורה[1]) (י"ב.) איכא דאמרי כדתנן (ערלה פ"ב מי"א) שאור של חולין ושל תרומה שנפלו לתוך העיסה לא בזה כדי לחמץ ולא בזה כדי לחמץ וכו' עד כדי לחמץ אין מים שאובין פוסלין את המקוה אלא לפי חשבון כדתניא (תוספתי פ"ג דמקואות) שלש לוגין מים שאובין שנפלו לתוך המקוה בין בב' וג' בין בד' וה' כלים פסלו המקוה יוסי בן חוני אמר בב' וג' פסלי בד' וה' לא פסלי[2]). עד שתרבה תרומה לחולין (תרומו' פ"ה מ"ז) שתפול שם תרומה יותר מטאה ולא הספיק להגביה עד שנפלה אחרת הרי זו אסורה ור' שמעון מתיר (שם מ"ח) רבנן סברי הרמתה מקדשתה וכיון שלא הרימה עד שנהיו שתים אסורה ור' שמעון סבר ידיעתה מקדשתה וכיון דהוה ידיעה בינתים אע"ג דלא הרים מותר כשם שפחתו חולין כך פתחה תרומה מותר שקליפי אסור מצטרפין להיתר וטנופת של תרומה מצטרפת עם החולין להעלות את התרומה[3]). בריש מעשרו' במשנ' (פ"א מ"ז) ובתוספת' (פ"א) היין משיקפה אע"פ שקיפה[4]) קולט מן הגת העליונה ומן הצנור ושותה. בס"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ צ"ב:) ובע"ז בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (נ"ו.) והתני רב זביד בר ר' אושעיא יין משירד לבור ויקפה ר"ע אומ' משישלה[5]) בחביות פי' קיפוי[6]) הנוטל[7]) חחרצנין[8]) והזגין והקיסמין וכיוצא בהן שמעלה היין ברתיחתו והן צפין על פי הבור או על פי החבית ר' עקיב' אומ' משישלה[9]) בחביות פי' גם זה קיפוי הוא והוא מלשון שילוי מלשון השולה דגים (שבת ק"ז: תעני' כ"ד. חולי' ס"ג.) ופי' משישלה משיסיר הקצף שעל היין והחרצנין וזגין מפי החביות פ"א משיקפה משירתיח ויקח רתיחה שלו באתרא דההוא דנגיד איהו מקפה במקום שהפועל מושך היין ויריק אותו לחביות איהו לוקח רתיחות שלו מעליו משישלה בחביות משישאב היין מן החבית ויריק אותו מחבית לחבית[10]). בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' קי"א רע"ב) דמא דבשרא שכן דמא דכברא קפי פי' דמא דבשרא שכן וכי שדי ביה תרי תילתא גללי דמילחא שכן ליה אבל דמא דכבדא קפי[11]) פי' קפי צף כדגרסינן בס"ג דפ' הכל שוחטין (חולי' כ"ו:) איידי דיקירי מיא שכני לתתאי ופירא קפי מלמעלה. בפ' אין דורשין בגמ' הלל ומנחם (חגיג' ט"ז סע"ב) אמרי להו לנשים אקפאי[12]) ידייכו פי' הקלו ידיכם[13]). בר"ג דפ' חומר בקדש (שם כ"א:) דמיא אקופי מקפי[14]) ליה למנא. בפ' החליל בגמ' הלויים (סוכ' נ"ג.) ובס"פ אלו הן הגולין בגמ' ר' יוסי (מכו' י"א.) קפא תהומא בעא למשטפיה לעלמא. *[אחי"ה ברוב מקומות הנ"ל רש"י פי' המלה הנוכחית ע"י התרגום למ"ב ו', ו' וכפי' הערוך בריש הערך וכ"ה בר"ש לתרומו' פ"ד מי"א ובפי"ם לרמב"ם שם פי' מגזרת קפאו תהומות (שמות ט"ו, ח') וכתב עוד ומנהג הדברים שמקפין אותן האויר כי העליון הוא קופא תחלה ולפיכך קראו הדבר העולה והצף קופא ונשתמשו בזו המלה ואמרו במי שרוצה להסיר מה שיעלה למעלה על דבר מעובה או מקובץ יקפאנה וכו' אבל במעשרות פ"א מ"ז פי' משיקפה[15])

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב, ובדפ"ע בתרומי! [2]) בתוספתי הגי' שלשת לוגין מים שאובין אבא יוסי בן חנן (כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג אבא שאול בן חוני) אומ' מכלי אחד משנים ומשלשה מצטרפין ומארבעה אין מצטרפין ע"כ אבל עיי' תמורה י"ב: ושם הגי' יוסף בן חוני. [3]) וכל זה מפורש על פי הירושי' תרומי' פ"ה דמ"ג ע"ד. ודע כי רבינו פי' אגב פי' מי"א דפי"ד תרומי' ג"כ פרק ה' דתרומי' על פי פי' הירושי' ובעל עיקר התלמוד לא ציין זה הפי' הארוך וכתב רק בזה"ל בכאן מאריך בעל הערוך ואין צורך בה. [4]) כ"ה בירו' במשני' ובבבלי שקפה ובתוספ' כ"י שקופה אבל בדפוסי' ג"כ שקיפה. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בהעתקת בעל עיקי' התלי' אבל בדפ' פיזי' והלאה בט"ס משיעלה. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשדפ"ע קפוי. [7]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בשדפ"ע הנושל. [8]) כ"ה בכ"י ובהעתקת בעל עיקי' התלי' ובדפ"ע מן החרצנים וזה בעבור שגרסו הנושל אבל בדפ"ר ששם הנוטל בכ"ז בטעות מן החרצנים. [9]) בכ"י ובדפ"ר ובהעתקת עיקי' התלי' וכן בסמוך אבל בשדפ"ע משיעלה! [10]) וזה פי' ר"ח לע"ז נ"ו. וז"ל ר"ע משיקפה פי' קיפוי הסרת הקצף מעל היין כרכתי' בקצף על פני המים וכו'. [11]) כ"ה נכון בדפו"ז אבל בשדפ"ע לי' מן קפי עד קפי ואי' בכ"י ק"ט ול"ד וה"ב וב"ר. [12]) בנו"ג אקפו. [13]) וכ"ה בפירש"י. [14]) כ"ה בכ"י ה"ב וק"ט ובנו"ג אקפויי מקפו ובדפ"ע דקיפי מקפי. [15]) וכ"ה יין משיקפה בירו' ב"מ רפ"ז ד"א:

פי׳ משיעלה עליו קצף ובל׳ חכמים אופיא ע״כ וכ״ה בפי׳ ר״ח לע״ז הנ״ל וכן דעתי לפי גזרת המלה הפרסי׳ הנ״ל בתחלת הערך ובע׳ הפיא ב׳. וכן ענין המקפה לתבשיל מעשרו׳ פ״ד מ״א. וכנ״ה בירו׳ תרומו׳ פ״ד דמ״ג. קפה וחזר וקפה. חולי צ״ג: מיקפא קפי ו ב ה פ ע י ל יקפיאנה תרומו׳ פ״ד מ״א ובכ״י יקיפנה ובירו׳ במשנ׳ ייקפינה ובפי׳ הר״ם הר״ש ורא״ש ובערוך יקפנה. והשם קפוי, קיפוי תרומה פ״ד מ״א ירושלמי תרומה פ״ד דמ״ג. ע״ז נ״ו.] —

קף (= קָפָא כמו צוף מה שצף למעלה והוא קל ובל״ע leicht) בס״ג דפ׳ ואלו עוברי׳ בפסחי׳ (נ׳.) מאי יקרות וקפאון (זכרי׳ י״ד, ו׳)[1] אור שיקר בעוה״ז קפוי[2]) הוא לעוה״ב. פי׳ „אור שיקר כלו׳ התורה כדכתי׳ (משלי ו׳, כ״ג) כי נר מצוה ותורה אור וכתי׳ (ש״א ג׳, א׳) ודבר ה׳ יקר קפוי הוא מצוי לעוה״ב וכל דבר מצוי ביד רבים כדכתי׳ (יואל ג׳, א׳) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר בזול הוא.״ *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח. והוא כפי׳ ר״א בש״ס ולא כדעת הגר״א שהוא אליבא דר״י דאמר אלו נגעים ואהלות שיקרין הן בעוה״ז וקפויין הן לעוה״ב וריהב״ל א׳ אלו בני אדם שיקרין הן בעוה״ז וקפויין הן לעוה״ב וגי׳ שונות הן בדברי האמוראים עיי׳ בד״ס ובתנחו׳ חקת סי׳ ח׳ ובמד״ר פי״ט הובא הדרש בע״א עיי״ע בלם ושם אי׳ גי׳ רבינו מסכמת עם פסיקת׳ דר״כ צד ל״ט. עיי״ע בלם בח״ב, ק״א. ורש״י בפסחי׳ פי׳ כל דבר קל קרי קפוי צף על המים וכו׳] —

קף (מענין הראשון קפא = צוף überfliessen) בפ׳ שנים אוחזין בגמ׳ מציאת עבדו (ב״מ י״ב סע״ב) כגון דאקפאי[3]) אגמא בכוורי פי׳ גדל הנהר ויצא חוץ לתחומו ובאו לאגם עם הדגים ולבסוף נתמעט הנהר ונתייבש האגם ונותרו בו הדגים. בר״ג דפ׳ י׳ יוחסי׳ (קידושי׳ ע״ב סע״א) דאקפי פירא דכוורי[4]) פי׳ שהיתה חפירה סמוך לנהר וגדול הנהר ונתמלאת החפירה מים ודגים וחזרו המים למקומן בשבת ונשתיירו דגים בחפירה וצדום בשבת. פ״א[5]) דאקפי פירא דכוורי ל ב א י פי׳ קפיצה שקופצין הדגין ועולין ליבשה פי׳ פירא חפירה גדולה שקופצין בה הדגים וצדין אותם מתוכה דאקפו[6]) פי׳ קפאו תהומות וי״א שהקיפו רשתות וצדו הדגים בשבת וכיוצא בו גרסינן (מ״ק י״א.) ב ר י י ת א ל ב א י כ ו ו ר י.[7]) *[אחי״ה בנו״ג בקדושי׳ דאקפי פירא בכוורי בשבתא וגי׳ רבינו מעולה יותר. ועיי׳ ג״כ פירש״י הציף הכיבר דגים הרבה והלכו וצדו דאקפי הציף כדמתרג׳ ויצף הברזל: וקפא פרזלא. פירא בריכה עשויה לגדל דגים ובלע״ז ביבר ע״כ. וכן מצאתי זה השרש בענין זה בסנהד׳ ק״ח סע״א הקב״ה מביא עליכם את המבול ומקפה נבלתכם על המים ופירש״י מקיפה[8]) מציף כמו ויצף הברזל דמתרג׳ וקפא ע״כ וכן פירש״י מקופיא מכפרא בזבחי׳ ו׳. קופיא לשון צף ע״ש אבל עיי״ע קף י״א] —

קף (= נָקַף פי׳ ענין חבורה: נקפים Wunde Stellen נוקף Verwundende) בגמ׳ דפ׳ במה אשה (שבת ס״ב סע״ב) ותחת חגורה נקפה (ישעי׳ ג׳, כ״ד) מקום שהיו חוגרין בצלצול נעשה נקפים נ ק פ י ם[9]) כבר פי׳ בע׳ נקף. וגם זה הוא ביטל את המשררין ואת הנוקפין (מ״ש פ״ה מט״ו סוטי׳ מ״ז. ירו׳ סוטי׳ פ״ט דכ״ד.)

קף (= קפא $\kappa\acute{\alpha}\pi\pi\alpha$) קפא כשורה (ברכו׳ נ״ו: ירו׳ מ״ש פ״ד דנ״ה:) עיי׳ בע׳ דיקא. *[אחי״ה ושם (בח״ג, קכ״א) פי׳ ר״ב לנכון כי קפא בל״י עשרים והיא אות במספר כף שלנו ועיי׳ מ״ש בע׳ הנ״ל ומ״ש רמ״ל כי בל״פ קורה נקרא קפא טעות הוא בידו וכתב כן עפ״י פירש״י בברכו׳ בלי הזכרת רש״י — ועוד עיי״ע כפא (ח״ד׳ רצ״ב) — ועוד עיי״ע קף י׳] —

קף (= קָפָא כמו צוף עיי׳ בפני׳ ופי׳ רבינו בע״א) בר״ג דפ׳ במה מדליקין (שבת כ״א.) אבל להקפות מותר. פי׳ „להעבות ראש הפתילה כדי שירבה האור.״ *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנ׳) ואולי חשב כי הוא באותיות הפוכות מל״י $\pi\alpha\chi\acute{\upsilon}\varsigma$ עב אבל יתכן פי׳ רש״י וז״ל לא להקפות: לא היו מדליקין האגוז אלא סומך עליה הפתילה

---

[1]) והכתיב יקפאון. [2]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר אבל בדו״ו צפוי וצ״ל קפוי. [3]) בנו״ג דאקפי ובכ״י ש״ם ר׳ ב׳ דקפאי ובכ״י ש״ם ר׳ א׳ דאכפאי. [4]) כ״ה בהעתקת בעל עיקי התלמ׳ ובכ״י ק״ט ובדפ״ע דכוורא. [5]) ונ״ל שצ״ל ס״א שהוא מוסיף מלת לבאי וכן הביא רבינו בע׳ לבא ב׳ מקידושי׳ הנ״ל דאקפו פירא דכוורי ל ב א י ע״ש בח״ה, ו׳. [6]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וכ״ה בעיקרי התלמ׳ ובדפ״ע דאקפאי. [7]) כ״ה נכון בעיקרי התלמ׳ (ושם בט״ס לכאי וצ״ל לבאי) ובדפ״ע לי׳ כוורי ועיי״ע לבא ב׳ כוור וע׳ בריתא ומ״ש לפרש כל הענין. [8]) אבל גם בכ״י ש״ם הגי׳ מקפה. [9]) כ״ה בכ״י ק״ט ובעיקרי התל׳ וכ״ה בע׳ נקף.

להציפה שלא תטבע בשמן ויצף הברזל תרג' וקפא פרזלא ע"כ] —

קף (קופא נ"ל מל"פ چوب עץ יבש של זמורה (Rebstock, trockenes Holz בפ' כל הבשר בגמ' הכחל קופא סבא הואי [1]). בפ' המקבל בגמ' ואין לו בקורות (ב"מ קֽ"ט:) קופא סבא פלגא פי' גפן זקן כיון שהזמורות הזקינו צריך לעקרם ולשתול חדשים לפיכך נוטל פלגא. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח הובא בשט"מ לב"מ וז"ל ר"ח פי' קופא סבא כרם שזקן ורוצה השתלא לעקור ולנטוע חדשים לכן נוטל פלגא ע"כ ומ"ש השט"מ שם בשם הראב"ד פי' קופא קורה כדאמרינן בברכו' (נ"ו.) ע"ש הוא ללא נכון עיי"ע קף ח'. ובכ"י ש"ס ה' בב"מ הגי' קפא אבל בכ"י ר' ב' לנכון קופא ושם אי' פ"י גפן קופא ע"כ ונ"ל שזו התיבות פי' גפן באו מגליון פנימה לבאר על ידן קופא וכפי' הערוך. ונ"ל גזרת המלה נחצבת מל"פ הנ"ל או י"ל שהוא מל"ר אמצ' ceppa זמורה וגפן והקבוץ בי קופאי ב"ב כ"ד. פי' בין הגפנים וכפי' רגמ"ה ורש"י אבל עיי"ע קפאי. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד מטמר ביני קופייא] —

קף (= קוּפְיָא כמו הקפה, היקף das Umstehen, (Umringen בר"ג דזבחי' (ו'. ז':) ובפ' הוציאו לו בגמ' נטל את המחתה (יומי נ':) אחיו הכהנים בקביעותא מתכפרי או בקופיא [2]) מתכפרי פי' „אין לאחיו הכהנים בפר כה"ג עד שעת הקפת הוידוי וכשמתקבצין ביוה"כ להאזין הוידוי באותה שעה מתכפרין ואם מימר [3]) קודם לכן תמורתו תמורה או לא". ס"א כנופיא. *[אחי"ה כל הע' נעתק מפי' ר"ח ליומ' ושם אי' בהיקיפא מתכפרי ובכ"י ש"ס מינכען הגי' בקיפיא ובכ"י ב' מיקפיא ובכ"י ש"ס ר' א' בזבחי' הגי' מקיפא וברש"י שם בדפ"ו רפ"ט וש"ח קפויא (עיי' ד"ס זבחי' צד ד':) ורש"י פי' ביומ': אין כפרתן קבועה בו אלא צפה על גב כפרת כה"ג כדבר הצף על פני המים.. ויצף הברזל מתרג' וקפא פרזלא ועיי' ג"כ לזבחי' ו'.] —

קף (= קְפָיָא מל"ס ܟܦܐ (Umgebung, Zubehör בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' קי"א.) קריבו ליה קניא בקפיה ואכלינן פי' „קריבו לו הכבד עם הריאה והקנה והלב דנשלק כולו ביחד." *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיוליקא דף שכ"ד:) ושם הגי' בקופיה וכ"ה לפנינו וברש"י ומסכים פירושו עם פי' רבינו ע"ש] —

קף (קוּפָּא מל"ע قف נקב המחט וראש המחט (Nadelkopf, Nadelöhr בר"ג דפ' הרואה (ברכו' נ"ה סע"ב) ולא פילא דעייל בקופא דמחטא. בפ' המפקיד בגמ' רשב"ג (ב"מ ל"ח:) דילמא מפומבדיתא את דמעיילי פילא בקופא דמחטא כלומ' שאומרין דבר שאינו הווה. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ח:) חזינן אי קופא לבר נקובי נקב ואתאי פי' נקב של מחט בפי"ג בכלים (מ"ג) נשבר מקופו טהור פי' „מקום שנכנס בו הקתא" והוא הנקב — (א"ב פי' בל"י נקב). *[אחי"ה כיון לל"י ὀπή מערה וחור ויותר נכון שהוא ל"ע הנ"ל ופי' נקב המחט וכדומה וכפי' הערוך ורגמ"ה בחולי' מ"ח: פי' קופא אחוריה של מחט ופי' הערוך מקום שנכנס וכו' המה דברי רה"ג לכלים (סד"ט צד 9)] —

קף (= קוף מל"מ בל"ס קוּפָּא בל"פ کپی וכן בל' סאנסקריט kapi ובל"י κῆπος (Affe בפ"ק בידים (מ"ה) והקוף נותן [4]) לידים. בר"ג דפ' אמר להם הממונה (יומי כ"ט:) ובס"ג דפ' [5]) שתי הלחם (מנחו' ק':) נעשה כמי שסדרו הקוף. בפ' הגוזל עצים בגמ' נטל צמר (ב"ק ק"א.) אי נמי דצבע בהו קופא פי' כגון דאתא קוף וצבע האי צמר בהני סממנים שאין צבוע יפה ולא שבח לענין דמים וי"א [6]) דצבע בהו קופא של נצרים שגזל סממניו וקופתן של נצרים וצבע קופתו בסממניו וקא מהדר ליה קופתו צבועה דלא שבח לענין דמים. וי"א דצבע בהו הגזלן קוף של נגזל דקוף הוה מעיקרא וקוף לבסוף ולא שבח לענין דמי רבינא אמר הכא במאי עסקינן דלא גזל כלום אלא כגון דקיימי סממנין דחד גברא וצמר דחד גברא ואתא קוף ונסב צמר דהאי וצבעיה בסממנין דהיאך [7]). בפ"ק בבכורו' (ח'.) הפיל והקוף והקיפוף

---

[1]) לא מצאתי בחולי' ק"י. ונ"ל דאחר מלת דקדחו בהו חילטי היתה גי' רבינו קופא סבא הואי והראיה מפי' המהרש"ל בחי' הולין שהביא בשם הערוך וז"ל דקדחו בהו חילפי פי' נ"מתי עשבים הנקראים חילפי וכו' כלומ' ישנים היו מזמן רב ע"כ עיי"ע חלף בח"ג, ת"ט ששם הבאתי דברי המהרש"ל. ובעה"ק שנ"ב הגי' קופה סאה סבא הואי ובכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד לי' סאה ונראה שט"ס הוא וחידוש שהגר"א וגם ר"ב לא הרגישו מאומה כי גי' רבינו לי' בספרים. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ובעה"ק שנ"ב אבל בדפ"ע בקפיא (ובדפ"ר בט"ד בכפיא). [3]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ק"ט אבל בדפ"ע הימר. [4]) בנו"ג נוטל. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו נשמט בטעות. [6]) וכ"ה ברש"י בשם ואמרי לה. [7]) בנו"ג אי בעית אימא דצבע בהו קופא אבל ברש"י הגי' כגי' רבינו אי נמי וע"ש פירש"י ותוספו'.

לג' שנים וכנגדו באילן בנות שוח. בס"פ ח' בכלאי' (מ"ו) הפיל והקוף מין חיה פי' בלעז שימי"א. *[אחי"ה בלאי"ט ורו' simia וכנ"ה בבא בתרא נ"ח. הכל בפני שרה כקוף בפני אדם שרה בפני חוה כקוף בפני אדם חוה בפני אדם כקוף בפני אדם אדם בפני שכינה כקוף בפני אדם. נדרי' נ' : איתיה ליה בהון קופא. והקבוץ קופין ב"ק פ'. סנהד' ק"ט : ובב"ר פכ"ג בל"נ נעשו פניהם כקופות. קהל"ר פי' כי יש : מגדלי קופות ופי' מ"כ אפי"ן בלע"ז (Affen) ובפי"מ לרמב"ם בכלאי' פ"ח. מ"ו נקרא בל"ע (קדר) [צ"ל קרד] והוא قرد ובפי"מ לידים הקוף בערב (קדר) [קרד] והוא אשר קורין במצרים אלנסנ"א בל"ע וצ"ל אלנסנס והוא نسناس ועיי"ע אדני השדה (ח"א ל"ה, ומ"ש). ובעיקרי התלמוד הביא וז"ל קוף יש לו זנב ארוך ויש שקורין לו מימו"ן ע"כ והוא ג"כ ל"ע ميمون ועוד שם קורין לו בוגי"א בספרד מפני שהם מצויים בבוגיא"ה ע"כ ובברטינורא (ידים הנ"ל) : חיה ששמה מונא בלע"ז] —

קף (= קפא לדעת רבינו מכביד ולדעת רש"י בהיפך עיי' בפנים) בפ' מפנין בגמ' כופין (שבת קכ"ח:) משום דמקפיא נפשה. פי' מכבדת עצמה. *[אחי"ה ורש"י פי' בהיפך מגבהת עצמה מן הארץ ונמצא זה מטלטל . . מקפיא כגון אקפו ידייכו (חגיג' ט"ז:) וכזו השטה הלך הראב"ד שמשיג על הרמב"ם בפ' כ"ה מהל' שבת הלכ"ו עיי' הרב מגדל עוז שהוכיח כי הרמב"ם אוחז בפי' הערוך במ"ש מפני שהיא (התרנגולת) נשמטה מן היד וכו' וכתב בעל מגדל עוז שהרמב"ם פי' כן שסבר כערוך וכ"כ הר"ם ז"ל מקוצי ועוד הוכיח מפי' ר"ח כי בתרנגולתא איכא למיחש שמא תכבד עצמה ע"ש. ואולי לפי זה נגזרה המלה מל"פ خفّن תכבד עצמה לדחוק עצמה עד ששוכבת ארצה] —

קף (= קפא תולעת שבירק נ"ל מל"י κάμπα Krautraupe ועוד עיי' בפנים) בפ' ערבי פסחי' בגמ' הביאו לפניו מרר (קט"ו:) צריך לשקועיה משום קפא. פי' רב האי גאון עקר קיפה בל' ארמי' מלשון קיפוי כגון נפיחה והרוח שאוחזת במעים מן המאכולת נקראת קפא מפני שמנפחת והחרוסת סם הוא שטורדת אותה הרוח ולא היה שונה מריחא דחלא מיית אלא מריחא דחלא פקע ופי' קפא דחסא חמא (שם קט"ז רע"א) הרוח והניפוח שיש בחזרת פוקעת ונטרדת בצנון וקפא דחמא אסותיה כרתי הרוח שבצנון נטרדת בכרישין קפא דכרתי חמימי הרוח שבכרישין נטרדת במים חמין [1]) אדהכי והכי פי' עד כה ועד כה עד שיביאו לו מים חמים נימא הכי קפא קפא דכירנא ליכי ולז' בנתיך ולח' כלתיך דברים אלו אין לפרשם וקבלה הם כגון לחש שאין לו פי' ובלחש ובקמיעין אתה מוצא דברים כאלו אדם מדבר עם האבן או עם הארץ וביותר רוחות שיש באוכלין כי כן רואין כי רוחות מן השדים קשורין בהן וזה הלחש וכן כל דברי לחש וקמיעין אין אנו יודעין טעמיהן ומאין נאמרו עיי' בע' (פס) [צ"ל פע] (א'). ור' גרשם פי' משום קפא למקטל ארס שבירקות ואבינו ר' יחיאל פי' קפא תולעת כדי שתמות הקפא שבירקות מן החומץ שבחרוסת וכן פי' ר"ח קפא תולעז דתניא בתרומו' (פ"ז בתוספת') האוכל תולעים שבעיקרי אילנות ואת הקפא [2]) שבירק — (א"ב פי' בל"י נפיחה ורוח). *[אחי"ה והוא κάπος אבל זה מורה על הרוח והנשימה וכן καπνός כפי' חח' אייזנער אינו נכון שהוא מורה ענין עשן וקיטור Rauch, Dampf ועוד רה"ג פי' מל' ארמי' ולי נראה כי קפא הוא מל"י הנ"ל ומ' נשמט ופי' תולעת שבירק וכדאי בתוספת' תרומו' הנ"ל וכן פי' ר"ח הובא בתוספו' וברשב"ם וכ"ה בפי' ר"ח בפסחי'. ורש"י ורשב"ם פי' ארס כפי' רגמ"ה] —

* קף (= נָקַף פי' ענין חבור ודבוק — zusammen anfügen, verschliessen) בפ"י בכלי' (מ"ב) במה מקיפים בסיד פי' שיסתום פי הכלי או ידביק הכסוי על הכלי שיהיה מוקף צמיד פתיל. *[אחי"ה כ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ולא ידעתי אם הוספת בעל עיק' התל' היא או מקולמסו דרבינו היא כי לי' ברפ"ע וכ"י. וזה הציון הובא בע' גפס ב' בלי פי' וכן פי' הרמב"ם בזה"ל ענין מקיפין שיסתום פי הכלי באלו הנזכרים או ידביק הכסוי על הכלי באלו דברים ע"כ ונראה כי בעל עיק' התל' הוסיפו עם פי' הרמב"ם] —

* קו"ף (אות הי"ט באלפא ביתא) מעש' שני פ"ד מי"א קו"ף קרבן, שבת ק"ד. קו"ף קדוש . . מ"ט מהדר אפיה דקוף מרי"ש וכו' ומ"ט מהדרא תגא דקו"ף לגבי רי"ש וכו', במד"ר פי"ג קוממיות (ויק' כ"ו, י"ג) קוף מאה מיות מאתים. ובענין צורת הקוף בימי קדם ר"ל סגור כסמ"ך עיי' ב"ב קס"ו: ופירשב"ם שם ועוד עיי' תש' הרשב"א סי' א'.

קְפָאִי (שם מקום ועיי' עוד בפנים) בפ' לא יחפור בגמ' ניפול (כ"ב כ"ד.) הנהו זיקי דחמרא

---

[1]) זה הפי' הובא כשם רה"ג באבודרה"ם סדר תפלות ליל פסח צד פ' רע"ג. [2]) בנו"ג הקפה.

דאשתכח בי[1]) קיפאי[2]). בר"ג דפ' אין עומדין (ברכו' ל"א.) רב מרדכי אלויה לרב שימי בר אשי מהגרוניא עד בי קיפאי פי' מקום ס"א עד בי כיפי[3]) פי' גשר וי"מ דאשתכח בי קפאי בין הגפנים כמו קיפא סבא דלעיל (קף י'). *[אחי"ה וי"מ הוא כפי' רגמ"ה כב"ב ורש"י שם עיי"ע קף י' ומ"ש אבל בי קופא או קיפאי נראה שהוא שם עיר Kufa עיי' מאננערט ח"ה, 308 ועוד הוא שם משפחה יבמו' ט"ו: משפחה בית קופאי מבן מקושש] —

* קוּפָא (כמו כיפה מל"ע كفة חוף וקצה Rand, Saum) תוספת' עירו' רפ"ז (ה') אין בני חמתה באין אלא עד מקום הקופא כ"ה בכ"י אירפ' ובדפוסי' אי' הכיפה וכ"ה עד הכיפה בירוש' עירו' פ"ה דכ"ב סע"ד עיי"ע חמתא (ח"ג תמ"א) ופי' כיפה עיי"ע כף (ח"ד, רפ"ד)[4]).

קְפָא (= קוּפָא מל"ס קופא מוט Stange) וישאהו במוט (במדבר י"ג, כ"ג) תר"י (ב') בקופא וכן מוט דבמדבר סיני[5]) (במדבר ד', י"ב)[6]) — (א"ב פי' בל"י מין מוט כפוף). *[אחי"ה כיון לל"י ϰωπίον והנכון שהוא ל"ס הנ"ל וכן בל"ע قوفا מוט] —

* קפא (בהפעיל הקפיא מל"מ ענין קרישת והתקשות דבר הניגר gerinnen lassen) חולי' ק"כ. הקפה את הדם ואכלו. מנחות כ"א. הקפה באור . . הקפה בחמה, ב"ר פי"ד, ויק"ר ספי"ד הקפיאתני אינו אומר אלא תקפיאני. ובתר"י שמות ט"ו, י"ח קפאו תהומות: קפו עליהון תהומיא נראה שהוא הקל כל"מ קָפָא ובאונק' שם: קפו תהומי.

קפד (= קוּפְדָא מל"ס קופדא דבשרא חתיכת בשר וכן בל"י ורו' האמצ' ϰοπάδιον, copadium Stück Fleisch) בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד:) על הביעה ועל מיני קופדא בתחלה מברך עליהן שנ"ב. בב"ר פ"כ (לפנינו רפי"ט)[7]) והנחש היה ערום חד אמר אייתי קופד צלי ובפ' נ'[8]) (לפנינו פמ"ט) וה' אמר: חד ליטרא דקופד בי' פולרין[9]) ובפ' ס"ד (ס"ג) קופדא טבא כסא טבא לפומיה דאבא — (א"ב פי' בל"י חתיכה כמו חתיכת של בשר). *[אחי"ה מל"י וסורי' הנ"ל. ובעל עיקרי התלמוד סיים כזה"ל וי"ג כולם בריש ע"כ וכ"ה באמת לפנינו בב"ר בכל המקומות הנ"ל וכן בב"ר פנ"ד קופר חמר וביעון וצ"ל בדלי"ת וכן בפסיקת' דר"כ צד קס"ד קופד שמן[10]) וכ"ה בדל"ת בירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג ליטרא דקופד, ירוש' תרומות פ"ח דמ"ו. חד בר נש הוה סני קופד דאימר חד זמן הוה אכיל קופד וכו', ירוש' שביעי' ספ"ו דל"ז. עבד ליה קופד, ירוש' שבת פ"ז ד"י ע"ד קופדה משלים לפיסתה פיסתה לא משלים לקופדה, ירוש' פסחים פ"ו דל"ג ע"ג ההין דאכל חובין ובדעתיה מיכול קופד וכו', ירו' מעש' שני פ"ב דנ"ג ע"ג קופדא שמינה, ירו' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג אפיק קומוי קופד דדהב, ירוש' חגיג' פ"ב דע"ח רע"א מייתיא פיתא . . . ומייתיא קופד, ירוש' שקלים ספ"ה דמ"ט: זבן קופד ושם דמ"ט. חמון שקין חמון כרעין חמון קוּפָדָן בויק"ר פל"ד קפדן וגי' רבינו עיי"ע קפרן. מכל הציונים הנ"ל מוכח ברור כי קופד בדלית העיקר וכי מורגל רק בירוש' ובמד' ארץ ישראל ולי' בבבלי וא"כ מיני קופדא בברכות הנ"ל אשר הביא רבינו בלי פירוש ורש"י פי' כל מיני בשר קצת קשה שנחזיק בגי' רבינו ונ"ל יותר טוב כגי' שלפנינו קופרא וכ"ה בכ"י ש"ס בה"ג ואו"ז סי' קפ"ב וז"ל כל מיני בשר קרי קופרא ע"כ ובהלכות ברכות פ"ח הל"א כתב הרמב"ם בשר וגבינה ודגים וביצים ומים וחלב ודבש וכיוצא בהן בתחלה מברך שהכל וכו' הרי מינא קופד לא בשר דוקא במשמע יען כן דעתי נאמנה שעיקר הגי' בברכות מיני קיפר (כגי' כסף משנה) והוא כמו ציברייא עיי"ע ומל"ר cibaria מיני מאכל כגון בשר וגבינה וכדומה וכפי' הרמב"ם] —

קָפַד (מל"מ ונרדף עם צפד ענין קמיטה וכן בל"ס קפוד zusammengeschrumpft והושאל ברז"ל zusammengedrängt, genau nehmen. קַפְדָן Jähzorniger עיי' בפנים) בר"נ דפ' במה מדליקין (שבת

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר בו וכ"ה בדפ"א וצ"ל בי וכדאי' בהעתקת בעל עיק' הת' ובדפו"ו בט"ס בהו. [2]) בכ"י ש"ס פ' הגי' קפאי. [3]) וכ"ה בסוטי מ"ו: ובברכו' לפנינו אבל בכ"י ש"ס בי קופאי עיי"ע בי כיפי ח"ב, נ'. [4]) ושם: הובאה גי' הילקי' אסתר ר' תתרנ"ד קופה ובאסת"ר פ' ויבז הגי' כיפה. [5]) כ"ה בכ"י ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד. [6]) ושם בתר"י א' ויתנון על קופא. [7]) בדפ"ע בט"ס פ"ב. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ד ג' ובדפ"א יותר משובש פרשי' שלישית וחמישית ונראה כי איזה חכם הגיה בגליון כי תחת שלישית (ג') צ"ל חמישית (נ') ואח"כ בא מגליון פנימה חמישית והשאיר ג"כ בטעות שלישית ורמ"ל לא הרגיש בזה. [9]) כ"ה נכון בכ"י ערוך וכ"ה בעיקרי התלמוד ובדפ"ע בט"ס סולרין ובדפו"ו בט"ד דפוקד וצ"ל דקופד. [10]) וה' רש"ב הביא ציונים הנ"ל בריו"ש והוסיף להביא קהלת ילקי' בריו"ש ופי' בשר ונעלם מעיניו פתרון המלה כי עיקר הגי' בדלת.

ל׳ :) ולא יהא קפדן כשמאי. בפ״ב באבות (מ״ה) לא הביישן למד ולא הקפדן[1]) מלמד. בפ״ט במקואות (מ״ג ומ״ז) כל המקפיד עליו חוצץ פי׳ כל דבר שיש על בשרו או על בגדו ומקפיד להסירו חוצץ ואם אינו מקפיד אינו חוצץ. בר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ז.) קפדיתו אמנא קפדיתו אחזותא קפדיתו אשיעורא אין. פי׳ „קפדיתו אמנא דאי נקיב בכונס משקה לא נטליתו מיניה אחזותא שיהא להן מראה יפה אשיעורא שיהא בו רביעית״[2]). הקצר קצרה ידי מפדות (ישעי׳ נ׳, ב׳) תרג׳ האתקפדת איתקפדא גבורתי. וכן הן לא קצרה יד ה׳ מהושיע (שם נ״ט, א׳). *[אחי״ה תרג׳ קפידות ידא וכן מקצר רוח (שמות ו׳, ט׳) תר״י א׳ מקפידות רוחא. הקצר (מיכה ב׳, ז׳) תרג׳ היתקפד מימר וכן תרג׳ קפדתי כאורג חיי (ישעיה ל״ח, י״ב) אתקפדו כנול גרדאין חיי[3]) הרי כי גם ל״מ השרש קפד מורה על התקמטות וענין קפד כמו צפד ומזה בהשאילה דקדק בדבר כאלו חש על המיעוט במיעוט לדאוג על מה בכך ועל חוט השערה ומזה בחולי׳ הנ״ל קפדיתו אמנא וכו׳ כדאי׳ בערוך[4]). ושם: אמנא ואחזותא קפדינן אשיעורא לא קפדינן. פסחי׳ ק״י: כללא דמילתא כל דקפיד קפדי בהדיה ודלא קפיד לא קפדי בהדיה וכו׳, שבת מ״ט סע״א קפיד עלייהו, שם: קמ״ז. אנן לא קפדינן מידי. הפעיל המקפיד מקוא׳ הנ״ל. ב״מ ע״ה. בני חבורה המקפידין זה על זה וכו׳. והשם קְפִּדָא קידושי׳ מ״ט. ע״ש. ושם ע״ב: מידי דקפדי בה אינשי הוי קפידיה קפידא מידי דלא קפדי בה אינשי לא הוי קפידיה קפידא. במד״ר פ״ט שלא תאמר בקפידת הבעל תלה הכתו׳ ובעל הוא קפיד. והשם המופשט הַקְפָּדָה עיי״ע בח״ג, רל״ו. ועוד פי׳ קפד כעס כי מי שהוא מדקדק ביותר וחושש על כל עוקץ ועוקץ לרוב בא לידי כעס והוא קצר רוח שבת ל״א. והלל לא יקפיד, תעני׳ כ׳: ירוש׳ תענית ספ״ג דס״ז. מימי לא הקפדתי בתוך ביתי. ירוש׳ ברכות פ״ד ד״ז ע״ד שלא אקפיד כנגד חבירי ולא חבירי יקפידו כנגדי, ירושי כתובות פ״ד דכ״ח ע״ד במקפיד את הזקן. אתפעל אתקפד ובהבלעת התי״ו אִיקְּפַד קידושי׳ ל״ג, ירוש׳ ברכות פ״ב ד״ה: ירוש׳ ב״ק ספ״ח ד״ו ע״ג והתואר קפדן עיי׳ לעיל וכן סנהד׳ קי״ג: והשם המופשט שבת ל״א. קפדנותו של שמאי ב״ר פע״ד תנחומא ויצא סי׳ י״ג קפדנותם של אבות — ובעל צמח דוד רוצה לומר שלשון הקפדה בא מקיפוד והוא שרץ מלא קוצים עיי״ע הבא אח״ז וע״ש כי מאריך והשיג על התשבי שפי׳ הקפדה הוא לשון קיצור וכריתה — ודע כי בדפ״ע בד״ה הקצר קצרה עשו ערך מיוחד אבל לפע״ד הכל ערך וענין אחד הוא כאמור] —

קפד (= קוּפָּד מל״ע قنفذ, Jgel) בפ׳ במה אשה (שבת נ״ד:) ולא פרה בעור הקופד[5]) בפ״ח בכלאים (מ״ה) הקופד וחולדת[6]) הסנאין. בפ׳ מרובה בגמ׳ אין מגדלין (ב״ק פ׳ :) וחתולות[7]) וקופדין[8]) קאת וקפוד (ישעיה ל״ד, י״א) שמה קננה קפוז[9]) (שם ט״ו). תרג׳ קופדא בל׳ ישמעאל קנפד ובלעז ריצ״ו. *[אחי״ה והוא ricco בלאי״ט מל״ר ericius (erinaceus) ובע״ב כלאים פ״ח מ״ה הקופד אריצ״ו בל׳ ספמיא erizo וכן הביא ל״ע קנפוד הרמב״ם כלאים שם וכ״ה באמת בל״ע שם שרץ שנימיו חדין כמחט וכפירש״י בשבת נ״ד: ושם לועז על נכון „וקורין לו הריצון״ והוא ל״צ hérisson וכן לועז רש״י אנקה בויק׳ ובב״ב ד׳. עיי״ע יילי (ח״ד, קכ״ה) וכן לועז קפד (ישעיה י״ד, כ״ג) ורד״ק ע׳ קפד הביא ל״ע קנפאד אבל הלעז טרטוגא (tortuga) ענין אחר הוא. וכנ״ה עור של קופד בשבת נ״ג: לפי ג׳ הכ״י ש״ס מ׳[10]) וכ״ה בירוש׳ שבת ספ״ה ד״ז ע״ג ולא פרה בעור הקופד שהוא נותן עור קופד בין דדיה בשביל שלא תינק את בנה — ובפשיט׳ בכל מקומות העתיק קְפֹד ע״י קופדא] —

* קפו עיי״ע הבא אח״ז.

קַפּוּדְקְיָא (Καππαδοκία, Cappadocia) מחוז באסיא קטנה (Kappadocien) בסוף הלכה קמא[11]) דכתובות (י׳.) שמעינן ליה לרשב״ג דאמר כתובת אשה דאורייתא דתנן בסוף כתובות (ק״י.) רשב״ג אומר נותן לה ממעות קפודקיא[12]) — (א״ב שם

[1]) בדפ״ר הקופדן. [2]) הועתק מפי׳ רגמ״ה. [3]) כ״ה בפשיטי ואצל בוקסטי ובנו״ג בט״ס אתקפלו כגול. [4]) ולפנינו בחולי׳ אי׳ רק פעם אחת מלת קפריתו. [5]) וכ״ה בירו׳ ובכ״י ש״ס א״פ אבל בנו״ג הקופר בט״ס. [6]) וכ״ה בכ״י ש״ס וכ״ה בעי׳ הלד ובנו״ג חולדת. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס ה׳ פ׳ ור׳ ובנו״ג וחתולים עיי״ע חתול. [8]) בנו״ג וקופין ויותר טוב ג׳ רבינו מפני שנזכר אצל חולדות סנאים כדאי׳ ג״כ בכלאים הנ״ל ובהיפך אי׳ בברכות נ״ז: קיפוד וצ״ל קיפוף כגי׳ הכ״י וערוך בעי׳ קיפוף ע״ש. [9]) כ״ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ״ע קפוד. [10]) ושם בט״ס קופר. [11]) כ״ה בכ״י ק״ט ודפ״א אבל בשדפ״ע ל״י. [12]) בנו״ג קפוטקיא אבל בירוש׳ קפודקייא ובדפ״ר בערוך באמצע הערך קפדוקיא וכן הג׳ בכ״י ש״ס פ׳ בברכות נ״ו: קפדוקיאה עיי׳ ד״ס ברכו׳ צד קנ״ו: והוא כמשקל יוני ובכ״י ק״ט בראש ובאמצע הע׳ אי׳ קפודיא והוא ט״ס.

מחוז בארץ אסיא בל"י ורו' אבל בל' ארמי נקרא קפוטקיא). *[אחי"ה איכ"ר פ' רבתי קום סוק לקפודקייא וכ'. ע"ש ומן הן יליף ליה ר' יוסי כפא בל' יון עשרים דקייא הן בל' יון קורות וזו ני' האמיתי' ובענין אחר בברכות נ"ו: ובב"ר פס"ח עיי"ע דקא וע' כפא וע' קף ח' ובכ"י פ' בש"ס ברכות נ"ו: ובב"נ שם הגי' קפו כשורי דקיא עשרה. וכנ"ה בירוש' יבמות ספ"ב ד"ד: קיסרין שבקפודקיא, שם פט"ז דט"ז ע"ג מגיזה שבקפודקיא. שבת כ"ו. תוספת' שבת פ"ב תנחומא הישן ריש פ' בהעלתך אנשי קפוטקיא, תוספת' יבמות פ"ד ניתפס בקפוטקיא ועוד עיי"ע קפטק. והתואר קפודקאי, קפודקיא קפוטקיא (בל"ס קפדוקיא מל"י καππα-δόκης) ר' יודן קפודקיא ירוש' פיאה פ"א דט"ז ע"ג, ירוש' כלאים פ"ח דל"א: ירוש' תענית פ"ד דס"ז ע"ג, ר' שמואל קפודקיא ירוש' ברכות פ"ב ד"ה: שם פ"ד ד"ז ע"ג ירו' שבועו' פ"ד דל"ה ע"ג קהל"ר פ' כל זה, ירו' חלה פ"ג דנ"ח. ועיי' שמואל קפודקיא (בלא כינוי) ירוש' יומא פ"ו דמ"ג סע"ד וירוש' פסחים פ"ו דל"ג ע"ג. והקבוץ ירו' שביעי' פ"ט דל"ט. קפודקאי דציפורין שאלון לר' אימי וכו' ובתר"י א' וב' לבראשית י', י"ד, לדברים ב', כ"ג ובאונקלס קפוטקאי עיי"ע קפטק] —

קפה (= קוּפָּה מל"ע قُفَّة Korb בל"ר cophinus סל Korb) בפ' במה טומנין (שבת מ"ט.) קופה מטה על צדה ונוטל וכו'. גמר' (שם נ':) הכל מודים שאם נתקלקלה הגומא שאסור להחזיר, פי' קופה מלאה נעורת של פשתן או נסורת של חרשים [1] ועשה גומא בתוכן וטמן שם את הקדירה ואם נוטלה בשבת חיישינן שמא תתקלקל הגומא ואינו יכול להחזיר עד שיעשה גומא מתחילה בשבת [2]. בסוף פיאה (פ"ח מ"ז) הקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. בפ' השותפין בגמ' עד כמה יהא בעיר (ב"ב ח':) ת"ר קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה פ' קופה שיש בה מעות של צדקה ידוע סכום כל אחד ואחד [3] כמה יתן אבל בחילוק צריכין לחלק ולעיין לפי העני כל אחד כראוי לו ואינו נגבית אלא מע"ש לע"ש והיא לעניי העיר, תמחוי הוא כגון קערה שמתקבצין בה לחם ומיני תבשיל להאכיל לעניי עולם ונגבית בכל כג' ומתחלקת בג' מפני שגיבויה וחילוקה שוין. בס"ג דפ' האומר התקבלי גט (גיטי' ס"ז.) ר' יוחנן בן נורי קופת הרוכלים [4] ר' אב"ע קופה של בשמים [5] — (א"ב פי' בל"ר שם פרטי לכלי גדול של יין ובל' חכמים שם כללי לכל כלי גדול עשוי לתן בתוכו דבר מה). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"ר Kufe, cupa. והנכון שהוא ל"ע הנ"ל והוא כמו כפיפה (= קפיפה) עיי"ע כפפה (ח"ד, רצ"ח) ושם הבאתי ירוש' יומא ספ"ח דמ"ה ע"ג כפיפה של חרובין ובבבלי ברכות ל"ב רע"א מתוך קופה של תבן.. מתוך קופה של בשר, וכן עירו' כ"א סע"ב וילק' סוף קהלת ר' תתקע"ט כפיפה שאין לה אזנים וכו' ובכ"י ש"ס קופה וכ"ה בדפ"ש ובע"י ובמנו"ה הקדמת נר ד' וכ"ה בריש שהש"ר. וכנ"ה בשבת נ'. ביצה ח'. מלא קופתו עפר. ירו' פסחים רפ"י דל"ז: אין ערב לאדם לוכל מן הקופה. ירוש' ברכות פ"א ד"ג. קופה מלאה עצמות. פיאה פ"ח מ"ז לא יטול מן הקופה, ירוש' פיאה פ"ח דכ"א. קופה מע"ש לע"ש קופה אינה אלא לאנשי אותה העיר בלבד. ירוש' כלאים רפ"ט דל"א ע"ד לא יפשיל הקופה לאחריו. ירוש' ב"ק פ"ב ד"ג. קופתו מופשלת לאחריו. ירוש' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג קופה מלאה תורמוסין, ירוש' שבת פ"י די"ב ע"ג קופה של קשואין.. קופה פרוצה, ירו' כתובות פ"ו ד"ל ע"ד קופת בשמים, תוספת' כתובות פ"ו קופת בסמים, תוספת' שבת פי"ד (ט"ו) לא ירדה בידו ובקופה, תוספ' נזירות פ"א מלא הקופה, ותוספת' כלים ב"מ רפ"ח עיי' קוסת. רות רבה פ' ויהי בימי כל ישראל מסבבין פתחי זה בקופתו וזה בקופתו. ובלא"ר קופתא ירוש' שבת פ"ד ד"ו ע"ד כמרה גו קופתא, ירוש' פיאה פ"א דט"ו ע"ג זכותיה גו קופתיה והקבוץ קופות ירו' מעשר שני פ"א דנ"ב ע"ד ירוש' שבת רפי"ז דט"ז. ירו' תעני' פ"ד דס"ט. ירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד, ועוד קוּפִּין ירוש' ע"ז ספ"ד דמ"ד: ירוש' גיטי' פ"ח דמ"ט ע"ד, ירוש' נדה ספ"ב ד"נ: ועוד קופייא ירוש' פסחים רפ"ג ד"ל.] —

קָפַז (מל"ע قَفَزَ כמו קפץ בל"מ springen, hüpfen בב"ר פס"ט (ס"ח) עולים ויורדים בו, מעלין

---

[1] ולא נקיט גיזי צמר כי סבר דטעמא שצריך להטות הקופה על צדה משום הטמנה ולא משום טלטול הגיזין וכפי"מ להרמבים וכבר עמר על זה הרב בעל למוד ערוך בשבת צד ל"ה: [2] ועיי' מ"ש הרשב"א בשם רה"ג. [3] וכ"ה בתוספו' בשם ר"ת. [4] ובאדר"נ פי"ח אי' קופה של הלכות. [5] כ"ה נכון כרפ"ר אבל בשרפ"ע אי' ריב"נ אומר.. ראב"ע אומר והוא ט"ס.

כו מורידין בו אוספין בו קופזין[1] בו. וכפר' פ"ז (ס"פ פ"ו) ויהי איש מצליח: גבר קפוז הה"ר (ש"ב י"ט, י"ח) וצלחו הירדן לפני המלך. וכפ' פ"ח (פ"ז) וינס ויצא החוצה קפז בזכות אבות כד"א ויוצא אותה החוצה (בראשית ט"ו, ה'). מדלג על ההרים (שה"ש ב', ח') תרג' וקפז על קיצא[2] בגין זכותא דאבהתהון דמטילו לטוריא. *[אחי"ה וכנ"ה כב"ר ספפ"ו כל דקפיז לה נסיב ליה . . כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין עיי' מ"כ שם — ועוד עיי"ע אפזים] —

קפז (= קְפִיזָא מל"פ كفيز, كويز בל"ע قفيز מדה קטנה וכן בל"ר אמ' (cafisa, caphisus כפ' שמנה שרצים בגמ' וכום עיקרין (שבת ק"י רע"ב) תלתא קפיזי שמכי. בר"ג דפ' ואלו עוברין (פסחים מ"ח רע"ב) הני נשיא דידן נהגו למיפא קפיזא קפיזא פי' כלי שאינו מחזיק מ"ג[3] ביצים שיעור שחייב בחלה. בס"ג דהמוכר את הספינה (ב"ב צ':) רב פפא בר שמואל תקין קַבָא[4] בר תולתא קפיזי — (א"ב פי' בל"י ורו' מין מדה וכלי. *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י καπίθη בל"ר capis והנכון שהוא ל"ע ופ' וכן-סורי קפיזא והוא לדעת ר"ח בפסחים הנ"ל קבא מלוגנאה ורש"י פ' שלשה לוגין, וכן בשבת שם פירש"י כלי מחזיק ג' לוגין וכ"ה בפי' רש"י סוטה מ"ט: וכן בפי' רגמ"ה בב"ב שם: שהיתה מחזקת ג' רבעיות דהיינו ג' לוג ע"כ אבל במנחות ע"ח רע"א פירש"י קפיזי חצאי קבי' ובמנחות כ"ד. פי' קפיזא בקבא: שחקק מדה קטנה בתוך מדה גדולה וכו' ע"ש ושם ובשבת ק"י: אי' קפיז' כמה פעמים] —

קָפַח (מל"ע قفخ, كفخ ובל"ס קפח פי' חבורה וטפיחה (schlagen, zertrümmern בפ"ק בשבת בג' י"ח דבר (שבת ט"ז:) ואידך דתנן פט"ז באהילות (מ"א) כל המטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע א"ר טרפון אקפח את בני שהלכה זו מקופחת. בהגדה דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ה.) ר' איקלע לאתריה דר' טרפון אמר להן יש לו בן לאותו צדיק המקפח את בניו. בר"ג דפ' כל כתבי (שבת קט"ז.)[5] אקפח את בני שאם יבואו לידי אני שורף אותן ואת אזכרותיהן. תרג' וערפתו (שמות י"ג, י"ג) ותקפיח[6]). בפ' משוח מלחמה (סוט' מ"ד סע"א) ורשות היה לו[7]) לקפח את שוקיו. בס"ג דפ' חבית (שבת קמ"ז:) קפחו י' שבטים. בפסחים בר"ג דפ' האשה (פסחים פ"ז:) אין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו. בסוף פסחי' (קי"ח.) אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. בר"ג דפ' שור שנגח ד' וה' (ב"ק ל"ח:) אין הקב"ה מקפח שכר שיחה נאה דאלו בכירה וכו'. בס"ג דפ' כל גט (גיטי' כ"ט:) קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן סמיכי. בר"ג דפ' כהן ונזיר (נזיר מ"ט:) ובפ' האיש מקדש בו בגמ' המקדש בחלקו (קידו' נ"ב:) ולקפחני בדבר הלכה הן באין[8]). בפ"ק בכריתות בגמ' המפטם את השמן (ה'.) ובויק"ר בצו (פ"י) כיצד עשו הביאו עיקרין ושראום במים והציף עליהן שמן וקלט את הריח וקפחו[9]). בריש ויק"ר פ' ועוד ראיתי (פ"ד) נפש כי תחטא למה קיפח על הנפש. בב"ר[10]) פכ"ז (כ"ו) ויהי כי החל האדם קופח[11]) על ראשו של נמרוד ואמר זה המרידן עלי[12]) — (א"ב תרג' פשט גדוד בחוץ (הושע ז', א') ובמדברא בימטא קפחין פי' ענין טפיחה מכה והרג). *[אחי"ה עיקר פירושו בל"ע מכה על ראש במטה וכדומה ובזה נכון ב"ר הנ"ל קופח על ראשו וכו' וכן ירוש' יבמות פט"ו די"ד ע"ד אין החמה קופחת על ראשו של אדם אלא וכו', שהש"ר פ' אל תראני: וקפחתו חחמה על ראשו, ושם פ' מי זאת: אי מה החמה קופחת וכו'. ירוש' סנהד' פ"ח דכ"ו: מקפח את הבריות והורג את הנפשות ויק"ר פי"ח ליסטין אתאן למקפח יתי. שם פ"ל מקפח לעוברים ושבים. . קם קדמיה וקפחיה. א"ל מן כל מה דקפחית וכו', ב"ר פצ"ב מקפחין עליהון, קהל"ר פ' ומוצא אני: נפיק ומקפח בליליא. ב"ר ס"פ ס"ז קופחת זו לזו, ושם ר"פ ע"ה קם ושרי מקפח ביה, שם פפ"ז קום קפחינה. ירוש' דמאי פ"א דכ"ב. והוא מקפחו במים. יומא פ"ג: אני קִפחתי את הרועה ואתה קפחת את העיר כולה. קידושי' פ"ב. ירוש' קידו' ספ"ד דס"ו ע"ד קיפחתי את פרנסתי. ירוש' שבת ספ"כ די"ז ע"ד קפוח קפיחה. ובהשאילה ענין ניצוח ירוש' כתובות פ"ד דכ"ט. קפחת את נתן הבבלי. ודרכו של ר"ט לומר אקפח את בניי עיי' שבת וירו' שבת הנ"ל ותוספת' אהלות ספט"ו

---

1) בנו"ג קפזים. 2) בנו"ג טפז עיי"ע. 3) בהעתקת בעל עיקרי התלמוד אי' משלשה וא"כ גרס מגי ולא מ"ג. 4) וכ"ה בכ"י ה' ש"ס ובנו"ג כיולא. 5) וכ"ה בירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ג. 6) בנו"ג ותנקפיה אבל גם בפי' רה"ג לאהלו' הנ"ל הביא זה התרג' עיי' מ"ש המו"ל. 7) בנו"ג הרשות בידו. 8) בנו"ג בהלכות. 9) וכן בהוריו' י"א: ושם: וקופהו. 10) ברפ"ע חוץ מרפ"א כאן ערך מיוחד ונכון הוא לכללו בעי' אחד. 11) בנו"ג קיפח. 12) ברפ"ע עליו וצ"ל עלי.

וירוש' הוריו' פ"ג דמ"ז ע"ד, ירו' יומא פ"א דל"ח ע"ד, ירוש' מגילה פ"א דע"ב: ספרי בהעלתך פ' ע"ה. ועוד בהשאילה מדת הדין מקופחת ירוש' סוטה פ"ג די"ח ע"ד במד"ר פ"ט, פי' מוכחש ומופסד ומזה פסיקת' רבתי פ"ג ראה כמה קיפח לוט הרשע את אברהם הצדיק וכו' פי' הזיקו] —

☞ קָפַח (= כיפח מל"ע הרשום' בע' גבח (ח"ב רכ"ד) ובע' כפח (ח"ד, רצ"ג) robuster Mensch) מסכת בכורו' בפ' מומין אלו (בכורו' מ"ה:) והקיפח והננס פי' בעל קומה ובעל הערוך גרס כיפח. *[אחי"ה כבר פירשתי בערכים הנ"ל שפי' בל"ע אדם חזק ובעל בשר ועב. ושנויי נוסחאות רשמנו בע' גבח ע"ש. וגי' קיפח אי' ג"כ בתנחומא הישן ר"פ פנחס (הוצאת באבער צד ע"ה:) ומזה נ"ל תוספת' פיאה פ"ד כ"י המקפח את שוקיו ובכתובות ס"ח. המקפח את שוקו ופירש"י כאלו שוקו נכווצת ע"כ ונ"ל המקפח כמו המעבה את שוקו כאלו שוקו נכווצת כדי לקבל צדקה ובאמת כ"ה הגי' המעבה בתוספת' פיאה בדפוסים והוא כשיטת פי' הגאונים שהבאתי בע' קב א' ע"ש ורבינו בע' הנ"ל גרס המקבה את רגליו ואת שוקו] —

* קפטאות, קַפאטיות ט"ס עיי"ע קפלט.

* קפטולין (Kapitol) עיי"ע המיה (ח"ג, רי"ד) ועוד עיי"ע קיפוסולין.

☞ קפטק (= קַפּוּטְקְיָא, קפודקיא Cappadocien) וגמדים במגדלותיך (יחזק' כ"ז, י"א) תרג': קפוטקאי במגדליך. כפתורים היוצאים מן כפתור (דברים ב', כ"ג) תרג' קפוטקאי דנפקן מקפוטקיא. *[אחי"ה ובתר"י א' קפודקאי וכן בתרג' בראשי' י', י"ד באונקלס בט"ת ובתר"י א' וב' בדלי"ת וכן תרג' כפתר בירמי' מ"ז, ד' עמוס ט', ז' קפוטקאי. עיי"ע קפודקיא וע' זקנים ומעתיקים הישנים כיונו בזו המחוז באסיא קטנה ושם המחוז נקרא בראשונה Katpatuk. ובהעתקת רס"ג בבראשי' י', י"ד נעתק כפתורים دمياطيين ובדברי' הנ"ל دمياطيون וכפתור נעתק دمياط והוא עיר במצרים עיי' הטעם בוויענער רוו"ב ח"א, 211 וכ"ה במסעיו של ר"ב מטודילא. וכן מצאתי בעיקרי התלמוד כ"י בע' קפודקיא וז"ל תרג' קפוטקיא והיא נקרא עתה דמיאט והיא אי שאמר הכתוב אי כפתור ונכנס נהר נילוס שם בים המערבי ע"כ] —

* קפיטורין (Tauwerk, starker Strick) קהל"ר פ' ואלו חיה: כקפיטורין מתוך הושט וכ"ה בתנחומא מקץ סי' י' כקפוטרין יוצאה מתוך הושט וכ"ה בכ"י ר ו מ י בתנחומא הישן (הוצ' באבער צד ק':) כקפיטורין היוצאת בפי ושט ואי' שם פי' החבל בשעה שמושכין אותו בנקב של ספינה לקשרה בו והיא הוספת המעתיק היא עפ"י פי' רבינו בע' פיטורי ע"ש וגי' הרשומה שם.

קָפַל (= כָּפַל verdoppeln, zusammenfalten) בפ' במה מדליקין (שבת כ"ח:) פתילת הבגד שקיפלה ולא הבהבה לשון כפילה הוא וכן בפ' אלו קשרין (שם קי"ג.) מקפלים את הכלים. בס"ג דפ' חבית (שם קמ"ז.) היוצא בטלת מקופלת פי' כגון מוכרי כסות שמכפלין ומפשלין אותן על כתפיהן חייב חטאת וכן הלכה[1]. בפי"א באהילות (מ"ג) קפילין זו על גב זו, ס"א[2]) כפולין[3]) ואחד הן. וכן בפט"ו (מ"א). „ויש ששונין כפויות ומפרשין סגוס ויש לו איתקא ושמו בטיית ברנוס[4]) וכופת דומה לברנוס ואין לו איתקא ושמו בלי' יון קפיל ומי ששונה כפויות מלשון כופה"[5]). בפ' כל כתבי בגמ' מצילין סל (שבת ק"כ.) כאן בבא לקפל כאן בבא להציל[6]) פי' בבא לקפל כגון שמקבץ ונוטל מתוך הבית ממקומות הרבה בכמה כלים אין לו להציל אלא ג' סעודות. בכלי אחד שנוטלו כולו אפילו יש שם מאה סעודות שרי[7]). בקונם יין פ"ח בנדרי' (ס"א:) עד שיעבור הקיץ עד שיקפלו המקצועות פי' עד שיקפלו

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח לשבת. [2]) וכ"ה בר"ש שתי גירסאות. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בט"ס כופלין. [4]) בל"ע βιρρος ובפי' רה"ג בט"ס בורגס וצ"ל בורנס. [5]) כל זה הועתק מפי' רה"ג לאהלות סד"ט 25 ושם אי' קפילין א"ד קפיות פי' סגוס וכו' וסיים ויש שונים כן כפויות. ונ"ל שכצ"ל גם בערוך אחר ויש ששונין צ"ל קפיות ומעתה נכון במה שסיים ומי ששונה כפויות הרי שנתן גי' חדשה בזו ועל זה הוסיף לבאר שהוא מלשון כופה (כדאי' לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע כופת). וכיון רבינו בזו ההוספה שהוא מלשון כופה על מה שכתב בע' כפה ב' (ח"ד, רצ"ב) פי' בגד שמשימה על ראשה האשה בשיער . . והיא קפילא בלעז ע"כ והיא בלאי"ט הנ"ל וכן בל"ר capella כסוי הראש קטן, וא"כ תחת בלי יון צ"ל בלי רומי, וגם כופת נ"ל לפי זה הוא ל"ר capitium כסוי ראש — אבל בע' כפת הי' פי' רבינו בע"א ע"ש. [6]) בנו"ג בהיפך הסדר ע"ש. [7]) הועתק מפי' ר"ח בשבת ע"ש בש"ס ווילנא.

הסכינין שקצצו בהן התאנים ומצניעין אותן. ס"א שחורזין הקציעות בקיסמין שקורין סירס"י. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע סירטי ובכ"י ק"ט סרטי ובכ"י ו"ו א', ב' פריטי ונ"ל סירסי לאי"ט cerchio פי' נזר וידוע כי תאנים נחרזו כן ונקראו בעת שנחרזו למכירה Kranzfeige ובעיק' התלמוד סיים סארטא שהוא חבל אשר מכניסים בו התאנים ונוקבים באמצע התאנה כמו ענקים וחרזין ע"כ. ור' אליקים פי' של תאנים קורא מקצועות ומקפלין אותם זו על זו לדורסן בעיגול ע"כ עיי' בשט"מ לנדרים ופי' הראשון הוא ממש כפי' הערוך כאן ע"ש, ועיי"ע מקצוע וש"נ נדרים ס"ב. תוספת' רמאי רפ"א ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג. וכנ"ה קפל בהוראת כפל בפרה פ"ב מ"ג קופל עליה את המוסרה עיי"ע מסר ג'. שבת קנ"ב: קיפלום והניחום בקופסא. תעני' ל"א. אפילו מקופלין ומונחין בקופסא. ויק"ר פ"ב קפלו ונערו. פסיקת' דר"כ צד ט"ז: ותנחומא הישן פ' כי תשא סי' ד' נערה קפלה. ב"ר פנ"א ועיי' פע"ד ויק"ר פ"א קופל את הוילון ומדבר עמו. אסת"ר פ' ובמלאת קופל את הוילון ועושה אותה גינה. ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג היו קופלין אותן (הסדינין). שמ"ר ר"פ נ"ב ג' חדשים קפלוהו ועיי' תנחומ' הישן פקודי סי' ו' ובפסיקת' רבתי פ"ו ועשה מקופל עד אחד בניסן ובמ"כ בשמ"ר פי' קפלוהו סדרוהו דבר דבור על אפניו ועל מקומו ע"כ [1]). ב"ב קכ"א: שבעו קפלו את העולם כולו וכו', חולי' צ"א: מלמד שקפל הקב"ה לכל א"י וכו'. תר"י א' במדי י'. ל"ה, ל"ו הוה ענינא מקפל ובאים והוא על פי הספרי היה עמוד הענן מקופל. התפעל ירוש' סוכה ספ"ד דנ"ד עד זכוכית לבנה המתקפלת. ושם ־קֶפֶל פי' בגד שנכפל ב"ב קס"ו: עיי"ע ספל והשם המופשט קִיפּוּל שבת כ"ח: ירוש' שבת פ"ב ד"ד ע"ד ושם ר"פ ט"ו דט"ו.] —

קֶפֶל (מל"י כתר העמוד κεφαλή, κεφαλίς Kapitäl) אלף קפל עמודים כבר פי' בעי' טפף [2]). בויק"ר פ' קדשים תהיו (פכ"ה) בסיס מלמטה וקפלון [3]) מלמעלה כך התורה נדרשת לפניה ולאחריה. בילמדנו והיה עקב פי' כי תאמר (לי' בתנחומא עקב ואי' בפי' וישב עיי' למטה) והיה עם אנטונינוס לגיון אחד נאה כארזים ראשיהן מגיעין (קיפלרין) [צ"ל לקיפלדין] של עמודים — (א"ב פי' בל"י כותרת העמוד. ילמדנו פ' וישב (סי' ג' בתנחומא וישב) ראה ר' שמעון שם לגיון אחד נאה ומשובח ראשו מגיע לקפלידס של עמודים). *[אחי"ה בנו"ג בתנח־מא לקפאלירס וצ"ל כגי' ר"ב והוא הקבוץ יוני κεφαλίδες וכן קיפלדין בילמדנו עקב כפי גי' כ"י ק"ט ודפ"ר אבל בדפ"ע אחרים קיפלין, לקיפלין וכן בשהש"ר פי' שוקיו: קיפלורוסים מלמעלן צ"ל קיפלדים ושני משקלות העברי והיוני נתערבו יחד. ובקהלת ילק' ר' תתק"ין אי' כותרת הרי שפי' ר"ב מתאמת והוא מל"י הנ"ל וכמד"ר רפ"י אי' במשקל עברי קופליות מלמעלן ובסיסיות מלמטן. — ובע' גוננא (ח"ב, שכ"א) פי' קפל בב"ב בע"א ע"ש] —

קְפַל (מל"ס והוא כמו קְלַף abschaben, abschälen) בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ד':) קיפולא [4]) מידע ידיע. בר"ג דפ' כל שעה (פסחי' ל' רע"ב) ומקפל ליה לטינא [5]). בפ' הערל בגמ' אם נשתייר (יבמות ע"ו.) הני מילי קטן אבל גדול איקפולי איקפל [6]). בר"ג דפ' אלו טרפות (חולי' מ"ד.) התם דאיקפל איקפולי פי' שניקבו ונקפלו הכא נדלדלו והן מעורין בבשר אלא דאיפרוק איפרוקי הושט מן הקנה כדאמ' והוא דאיפרוק מהדדי ועומדין. *[אחי"ה ורש"י פי' דאקפל איקפולי שנקלף מעל הבשר אקפל כמו ונקלף ודומה לו וקפלו את האבנים במס' סוט' ע"כ שם אי' לפנינו בדף ל"ה: וקילפו הסיד אבל בדף ל"ו. אי' כגי' רש"י. וכנ"ה בכ"ב ד': בכ"י ש"ס ה' דשריק ליה טינא ומקפיל ליה קיפולי, ובכ"י פ' ודילמא מקפיל קיפולא, ובנו"ג וקליף ליה קילופא עיי' ד"ס שם. מ"ק ט': בסיד שיכולה לקפלו במועד. והשם קיפולא ב"ב הנ"ל. ומזה קפלו'] —

[1]) ונ"ל שהוא מל"ר copulare נסדר ונדבק זה בזה ומזה השם cupla בל"א Kuppel הגג של בנין ועמוד המוקף שסוכך אותו בגמר הבנין. [2]) באמת כ"ה בעי' טפף אבל בב"ב ע"ה: אי' אלף קפל מגדלים ופי' אי' בתשובי הגאונים סי' ל"ו (הוציאו רא"א הרכבי בספר זכרון לראשונים ח"א צד 14) לשון קפל עמודים חזקים שעשויין למגדלות ולבנין גבוה ע"כ וא"כ בעי' טפף וכאן צ"ל אלף קפל מגדלים לשון קפל עמודים חזקים וכו' ודע כי כל הערך טפף בשינוי קצת הועתק מתשובי הנ"ל ובמקום: וכן תירוץ הדברים ניטוף אלף מגדלים יקפל אלף צ"ל כבתשובי הנ"ל וכן תירוץ הדברים גגי טפף אלף מגדלי קפל אלף. [3]) בנו"ג וקיפלום וכ"ה בשהש"ר פי' שוקיו עיי"ע בסיס (ועיי' למטה בפנים) ומ"ש בח"ב, קל"ד. [4]) וכ"ה ברא"ש בנ"י בשט"מ וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג קילופא. [5]) לפנינו לי' כי אם והדר מעילנא אבל בראב"ן דף ע"ב ע"ג אי' ומקלף ליה לטינא וכ"ה בכ"י ש"ס א"ס אבל בכ"י מ' כגי' רבינו מקפל להו לטינא ומעייל. [6]) וכן ברש"י איקפולי מיקפל ובנו"ג מיקפולי מיקפל — וכל הציון לי' בדפ"ע חוץ מרפו"ו.

קפל (= קוּפָּל בל"ע قفلة Kolben, Peitsche) מאי אלה קופל (שבת ס"ג.) כבר פי' בע' אלה, *[אחי"ה עיי"ע בח"א, פ"ו וע' קלף א'] —

קפל (= קוּפָּל בל"ע ופי' قفل ועוד בל"פ کوپله Schloss) מנעול בב"ר פמ"ט (ספמ"ה) היפלא מה' דבר: לאחד שהיה בידו ב' קופליות והוליכן אצל נפח וכו'. בויק"ר אחרי מות פרש' לדוד (רפכ"א) ובפסיקת' דאחרי מות (פסיקתי דר"כ צד קע"ה.) מלמד שנתן הקב"ה רמ"ח קופליות של ברזל על רמ"ח איברים שבו פי' בל' ערבי קורין לקטינצ"ו קפל. *[אחי"ה בלאי"ט catenaccio, eiserner Riegel פי' מנעול ברזל כ"ה קטינצו בדפו"ו ועה"ק שנ"ב, ובדפ"ר א' קטינרו בכ"י ק"ט קנטירו, כ"י ו"ו א' וב' קינטרו, כ"י ל"ד קיטנרו כולם בטעות בכ"י ב"ר קאיטינרו בכ"י ה"ב קטנלו. ואולי זה האחרון היה לפני בעל המעתיק במד' שמואל פכ"א ולכן הביא הנוסח כבלים כי הביאן בערוך קטנלו. שהוא לאי"ט catenella ככבל קטן ושרשרת. והעיקר גי' הדפ' ווינצי' וכפי' מלאי"ט הנ"ל והוא מסכים עם ל"ע הנ"ל (שרמזתי עליו כבר בעי' גננא לבאר בזה קפל של ב"ב ע"ה:)[1]) ובילק' תהלים ר' תש"ו אי' ג"כ בשם ויק"ר קופליות ובב"ר ספמ"ח הגי' קפליות ופי' בעל מ"כ בערוך משמע שלשלאות ע"כ הרי שגם בעל מ"כ גרס ככ"י ה"ב ופי' בטעות שלשלאות והנכון כפי' המיוחס לרש"י בב"ר שם קפליות: פותחות כענין שעושים למרצופין ע"כ. ובעיקרי התלמוד לנכון הוסיף מלה מ נ ע ו ל אחר שהביא דברי הערוך בל' ערבי קורין לו קופל ועוד הביא לנכון בשם עצמו אקלידי וק ו פ ל י פסחי' קי"ט סע"א סנהד' ק"י. וכדאי' באמת בכ"י ש"ס מינכען בפסחים ובע"י הראשון שם וכ"ה ברש"י דפ"ש בסנהד' וכ"ה בע' קלד ומ"ש ופירש"י פותחות — תוספת' כלים ב"מ רפ"ב שלשלת של קופלאות וכו', שמ"ר רפ"מ קפליות של תורה ביראת חטא וכו' אבל במד"ר רפ"י קופליות פי' כותרות עיי"ע קפל ב'] —

קָפַל (מע' קפל ג' או מל"ר אמצ' capulare, capel-lare) חתך וקצץ וחפר ein- ausschneiden, graben) בס"ג דפ' שואל[2]) (שבת קנ"ב:) הנהו קפולאי דהוו קא קפלי בארעא דרב נהמן ב ר י צ ח ק[3]) פי' הופרים[4]).

קפל (= קַפֵּילָא מל"י κάπηλος Garkoch, Wein-schenk der mit Lebensmitteln Handelnde) בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (הולי' קי"א:) הכא נמי ליטעמיה קפילא גוי פי' מבשל. בב"ר פ"כ (רפי"ט) והנחש: שני בני אדם נכנסין לקפילין פי' שם מקום ששם מבשלין ומוכרין כל תבשיל — (א"ב פי' בל"י חנוני מוכר מאכל או יין או מיני תבשיל ופי' קפילין החנות כמו שפי' יפה בעל הערוך). *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו סבאך (ישעי' א', כ"ב) οἱ κάπηλοί σου כאלו כתוב ספחך — וכנ"ה בחולי' צ"ז. קפילא ארמאה, ירו' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג יהב חד דינר לקפילה, איכ"ר פ' רבתי ואסת"ר פ' ר' עזריה אזל לגבי קפילא, ויק"ר פי"ב זה שנכנס לבי קפילא קדמאי, וילק' משלי ר' תתק"ם ואזל לבי (קפלא) [צ"ל קפילא]. והקבוץ ירו' שבועו' פ"ז דל"ח. סמכון כתפייא גבי קפילייא וכו', תוספת' ב"מ ספי"א הנחתומים והקפילאות. והשם קפילין (καπη-λεῖον) ב"ר הנ"ל, ירו' פיאה פ"ח דכ"א. ירו' סוט' פ"ג די"ט. אעלוניה לקפילין וכו'] —

* קִיפַל (שם בל"פעוף كافلو אבל עיי' בפני') ספרא מצורע ריש פרק א' מה מים הברורים שבמינן אף צפור הברורה שבמינה זו קיפל ופי' הראב"ד זו היא שכלי וקבלי (יומי ע"ה:) ובר"ש נגעי' פי"ד מ"א גרס זו קובלי ופי' קובל שם מקום ששם הם המובחרים ע"כ, ובתוספת' נגעים רפ"ח אלו הן הקיבלאות וכו' ובע' ככלי (ח"ה, רכ"ג) הבאתי גי' הילק' קיבלי ובכ"י ש"ס יומ' הנ"ל קיפלי ונראה כי עיק' הגי' כיכלי או קיכלי, ועוד עיי"ע כפליות ומ"ש בח"ד, רצ"ו.

* קפלאות עיי"ע כפליות ומ"ש.

קפלט (= קַפְלוֹטָה בל"ם בל"ע قفلوط מל"י κεφα-λωτόν syrischer Lauch) בפ' ב' במעשר שני (מ"א) דגים שנתבשלו עם הקפלוטות. בפ' הנודר מן המבושל (נדרי' נ"ג.) מן הכרישין מותר בקפלוטות. בריש עוקצין (פ"א מ"ב) שרשי השום והבצלים והקפלוטות פי' כרישין שיש להן ראש שמן קפלוטות בל' יון קורין לראש קיפאלי[5]) — (א"ב פי' בל"י מן כרישין ולהם ראש). *[אחי"ה והוא נבנה מן κεφαλή ראש, התואר κεφαλωτός בעל הראש והוא כנוי לחצר הגדל בא"י עיי' ר"ש

---

[1]) ומה שנרשם בצד בילק' שמואל ר' קכ"ו „פי' בל"ע קורין לחוזק קיפל" טעה בדברי הערוך ובלבל זה הערך עם דברי הערוך בע' טפף במ"ש הערוך לביאור קפל דב"ב הנ"ל. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכדפ"ע השואל. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' בראשי' ר' ל"ג ובילק' יחזק' ל"ז ובמנוה"מ סי' ר"ט. [4]) וכ"ה בפירש"י. [5]) כ"ה נכון בדפו"ו ובשרפ"ע ובכ"י קיפל.

למעש' שני הנ"ל וכן פי"מ לרמב"ם לנדריי הנ"ל קפלוטות שם הכרתין שבא"י ובל"ע כנהו הרמב"ם كراث الشامى וכן פירש"י שבת ע"ט. פי: כרישא ע"י קפלוט עיי"ע כרש (ח"ד, שמ"ב). וכ"ה בירו' כלאי' פ"א דכ"ז. כריתין כרתי שדה קפלוטין וכנ"ה קפלוט בפסחי' נ"ו סע"ב ושם צ"ז: ירו' ברכו' פ"ו ד"י ע"ג, ירו' ביצ' פ"ב דס"א: ירו' נזיר פ"ו דנ"ד ע"ד ירו' שביעי' פ"ו דל"ז רע"א, תוספת' מעש' שני פ"א קפליט צ"ל קפלוט והקבוץ הקפלוטות מ"ש עוקצי' ונדריי הנ"ל וכן ירו' נדריי פ"ו דל"ט ע"ד. ירו' תרומו' פ"י דמ"ז. ירו' תרומו' פ"ב דמ"א ע"ג ראשי קפלוטות תוספת' פסחיי פ"ב (ג') קפלוטאות, ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד הדא אשפלתא דקפלוטין. תוספת' ע"ז פ"ד (ה') בכ"י אירפ' הקופרצין והקפטאות ובדפוסי' הקפריסין והקפאטיות ט"ס וצ"ל כבע"ז ל"ח: הקפריסין והקפלוטות. תרג' ירו' א' החציר (במד' י"א, ה') קפלוטיא ובתרג' אונק' וכרתי — ועיי' תש' הגאוני' דפ' בערלין תרמ"ה ח"א צד 198 בענין קפלוט] —

קפליטא (לדעת ר"ב כובע עיי' בפנים) ירו' דשבת פ' במה אשה (רפ"ו ד"ז ע"ד) הורי לאיתתא דריש גלותא מיתן ליבדא דדהבא על קפליטא פי' כובע וכפה של ראש. *[אחי"ה כיון לל"י κεφαλίς, ιδος והנכון שהוא מל"י הרשום בע' לבד עיי"ע ומ"ש בח"ה, ו': וש"נ גי' רבינו ויתר נירסאות] —

קְפְלִיטִין (מל"ר אמצ' capil- (capillatura) litium, Perrücke) ירו' דכתובו' פ' המדיר (פ"ז דל"א סע"ב) היוצא בקפליטין שלה אין בה משום ראשה פרוע פי' בל"ר שער ותלתלים ופיאה נכרית. *[אחי"ה ובעל עיקרי התלמוד הביא ג"כ זה הירו' אך בטעות כללו עם ע' קפלט סיים ובלע"ז קפיליגו שהוא על שער הראש ע"כ] —

קפלארגיא (?) בילמדנו בראש ויהי ביום השמיני (בתנחו' וילק' לי')אינו עשוי לקופלארגיא [1] הזו[2] הוי לא איש דברים אנכי (שמות ד', י'). *[אחי"ה ואולי הוא ל"י κουφολογία קופלאגיא פטפוטי מלים ודברים בעלמא ועניננו אינו עשוי לפטפוטי מלים ודרש לא איש דברים] —

* **קַפְלַרְיָא** (שם מקום בתחום א"י) ירו' שביעי' פ"ו דלו ע"ד כאילו חוט מתוח מקפלריא ועד אוקיינוס ובתוספ' כ"י תרומ' ספ"א קיפלוריא ובתוספת' סוף חלה קפלוריא ובדפו' קפלריא.

קפינא (= קוּפִינָא פי' בית יד של קרדום אשר בו חור (מן קופא נקב) (Schaft einer Hacke) בר"נ דפ' הבונה (שבת ק"ב:) עייל שופתא בקופינא דמרא. בר"נ דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ז:) לפרא דמרא ולקופינא דמרא מאי ככר פי' בע' פדא. *[אחי"ה ושם פי' שהוא ברזל המרא מגבו ששם החור וכו' וכן פירש"י בב"ק הברזל עצמו אצל הנקב. ובשבת פי' קופינא הוא חור בראש המר וכן פי' בגיטיי ל"ב רע"א וא"כ רבינו ורש"י נזרו אומריי מלשון קופא היינו נקב. ואולי ג"כ ל"י σκαπάνη Hacke] —

קוּפוֹן (= קופנא מל"י κόπανον Schlägel) ירו' דשבת פ' כלל גדול (פ"ז ד"י.) אהן כותניא[3] בקופנא משום דש. פי' בל"י מקל עץ ומכבש כפוף לדחק דבר מה.

קפנום (= קיפונוס שם שער הר הבית) בריש מדות (פ"א מ"ג) קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה. פי' שם שער הר הבית המערבי משמש כניסה ויציאה כלומ' נכנס ויוצא ממנו.

* **קִיפוֹנוֹת** עיי' לעיל צד פ"ט וכתב לי הרב הח' דר' לעוויזאהן שלפי דעתו הוא מל"י κυπρῖνος דג ששמו Karpfen ואות ר' נשמטת כמו במלת קסטל.

קְפֶנְדֵּר (מל"ר compendaria (via) שביל המקצר את הדרך kurzer Weg, wobei im Gehen gespart wird) בסוף ברכו' (נ"ד.) לא יעשנו קפנדריא. בפ' בני העיר (מגילה כ"ח סע"א) אין עושין אותו קפנדריא. פי' בית שיש בו פתחים נכנס בפתח זה ויוצא בפתח זה וכן מפורש בתלמוד (ברכו' ס"ב: מגילי כ"ט.) אדמקיפנא בהא איעול אידרי בהא[4] ואומרים לשון יון הוא (א"ב פי' בל"ר שביל המקצר בדרך). *[אחי"ה והוא הנכון וכן בלאי"ט compendiario כל מה שהוא בקיצור ורבינו הלך בפירושו בשטת ר"ח במגילה וז"ל: פי' קפנדריא לשון יון כשתהיה חצר שיש לה ב' פתחים אחד במזרח ואחד במערב הנכנס בזה ויצא כנגדו מפסיק החצר נקרא קפנדריא ע"כ וכנ"ה בע"ז נ"ט. ירוש' ברכות ספ"ט די"ד ע"ג ובירו' ברכות רפ"א ד"ב: הגי' קפונדרא, ירוש' ב"מ ספ"ה די"א. במד"ר פי"א. ובכ"י רח"ם בתנחומא הישן קדושים סי' ח' הגי' קומפנדר וזו הגי' מורה באצבע על גזרה רומית הנ"ל] —

---

[1]) כ"ה בכ"י בתיבה אחת ובדפ"ע בשתי תיבות. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד. [3]) בנו"ג ההן כיתניה. [4]) בנו"ג אדרי איעול בהא.

קפנדר (= קְפוּנְדָּר מע' הקודם לזה) בילמדנו בריש קדושים תהיו (תנחומא קדושים סי' ח') ואם פירשת ממני לקפונדר תהא יודע שאני מניחך. כענין ראשון. *[אחי"ה ולכן מן הראוי שיהיה כלול בע' הקודם לזה ובתנחומא הנדפס והישן בשניהם הגי' שלפנינו וקירב לפני המלך בקופנדר [צ"ל בקפונדר] ובילק' קהלת ר' תתקס"ט וקהל"ר פ"ג נשמטה המלה] —

☞ קפים עיי"ע כפים. *[אחי"ה נ"ל להגיה עיי"ע קפיץ והכונה כי קפים אחד הוא עם קפיץ בירו' ביצה פ"ג דס"ב סע"א שוקל אדם בשר כנגד הכלי או כנגד הקופים ובבבלי כ"ח. אי' הקופיץ עיי"ע קפץ א']

* קָפַס (= קפץ springen) ירוש' כתובות פ"ד דכ"ח ע"ד בני בנים קפסה עליהן ירושת תורה ושם רפ"י דל"ג ע"ד אי' קפצה עליהן עיי"ע קפץ ב'.

קַפְסָא (מל"י ורו' κάψα, capsa; Behältniss,Kiste) בפ' ט"ז בכלים (מ"ז) כסוי קפסא טמא. בפ' אשה בגמ' ולא בטבעת (שבת ס"ב.) ומניחתה בידה ער שמגעת לקופסא. בר"ג דפ' התכלת (מנחות מ"א.) כלי קופסא חייבין בציצית פי' כלי שמשימין שם תכשיטין ומכסין אותו — (א"ב פי' בל"י ורו' ארגז ותיבה קטנה). *[אחי"ה וכן פירש רגמ"ה במנחות קופסא: ארגז ורש"י בשבת הנ"ל לועז אישקריינ"ה Schrank, Schrein, escrine. ובכלים הנ"ל אי' לפנינו קופסא ושתי הנוסחאות הובאו בפי' רה"ג בסר"ט צד 13 ולרוב אי' בוי"ו ד"מ שבת קנ"ב: מד' שו"ט מזמור י"ב וילק' שם רמז תרנ"ו דב"ר פ"ב, ובילק' כי תצא ר' תתקל"ג בשם מנחות הנ"ל אי' הקבוץ כלי קופסין, ובירוש' נדה רפ"ב דמ"ט ע"ד אי' בצד"י קפצה של זכוכית, ושם הקבוץ קַפְצָיוֹת] —

* קיפוסולין (= קפיטולין מל"ר האמצ' capitellum, Capitolium, Reliquienbehältniss) במכילתא ריש ויהי בשלח בקיפוסולין של (מצרים) [מלכים] היה קבור יוסף נ"ל מל"ר הנ"ל פי' מקום מוצנה שגנזי נסתרות ועצמות מתים מפוארים נגנזים ובסוטה י"ג. הגי' קברנט עיי"ע ומ"ש וש"נ גי' שמ"ר פ"כ ובתוספת' סוטה פ"ד הגי' בקברי מלכים קבור — ספרי ראה פ' פ' מעשה בריב"ב ור' מתיא בן חרש שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום וכו' ובילק' לפלטוס ונ"ל שצ"ל לקפטולום, וידוע כי ר' מתיא בן חרש קבע ישיבתו ברומי.

קְפִיפָה (= כְּפִיפָה סל ארוג Weidenkorb) בפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ט:) בסודרין ובקפיפה מצרית בפ' כ"ו בכלי' (מ"א) ר' יהודה אומר אף קפיפה מצרית. במנחות בפ' ר' ישמעאל בגמ' האומר מתיר (ס"ט.) פיל שבלע קפיפה מצרית ככר פי' בע' פיל — (א"ב בנוסחאות כתוב כפיפה). *[אחי"ה אבל בכ"י ש"ס א"פ בשבת הנ"ל ובירו' פ"ח די"א: ובמשניות נאפ' ופיז' אי' קפיפה וכ"ה בכ"י ש"ס מ' בתרומ' פ"ט מ"ג קפיפות ובנו"ג בכ"ף עיי"ע זמם ב' (ח"ג, רצ"ה) ועוד עיי"ע כפפה (ח"ד, רצ"ח)] וע' קפה —.

* קפוף (?) תוספת' חולי' רפ"ח נותנין בקפוף ובמחוק ומפשילין לאחוריו כנראה צ"ל קוּפָה ועל זה נאמר לפעמים מפשילין עיי"ע פשל.

קִיפּוּף (כפילות של קוף א') מין חיה Meerkatze ב) מין עוף Ohreule) הפיל והקוף והקיפוף (בכורות ח'.) עיי' בקוף בזה הפרק (קף י"ד), חוץ מקדיא וקיפופא (ברכות נ"ז: נדה כ"ג.) עיי' בע' קדיא — (א"ב פי' בל"י מין עוף יושבת בימים והיא קלה וברוח קטן הולך סביב סביב. תרג' ואת הינשוף (ויקרא י"א, י"ז דברים י"ד, ט"ז) וית קיפופא ונקרא ינשוף מלשון נשפת ברוחך). *[אחי"ה כיון לל"י κέπφος leichter Seevogel וכדעת בעל עיר דוד ומה יעשה עם קיפוף בבכורות וברכות נ"ז: אשר שם מין חיה הוא וכבר הרגישו בזה בעלי התוספו' חולי' ס"ג ד"ה באות עש"ה. והנכון כי קיפוף הנזכר עם פיל והקוף בכורות ובברכות נ"ז: כפי גי' כ"י ש"ס מינכען בב"נ ובכ"י פ' (ובנו"ג בט"ס קיפור) ועוד בברכות נ"ח: פיל קוף וקיפוף (כגי' כ"י ש"ס ובנו"ג קפף) הוא חיה שנקרא בל"א Meerkatze וכפירש"י בבכורות ח'. מרקצ"א. ובברכות נ"ז: פירש"י ג"כ (קפוד) [צ"ל קיפוף] [1] „חיה שדומה לקוף ויש לה זנב ארוך ושמה מרטינ"ה" והוא ל"צ Meerkatze, marmot. אבל בברכו' נ"ח: פירש"י קפוף עוף שקורין וולטי"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם ע"כ וכיון על Bartgeier, vulture וזה צ"ע כי רש"י סותר את עצמו ודעת נוטה כי גם בברכות נ"ח: הקיפוף הוא Meerkatze. אבל בחולי' ס"ג. קיפוף הוא עוף הצועק בלילה וכפי' רש"י ולועזו צאיט"ה chouette, kurzöhrige Eule

[1]) כדאי' בפירוש בתוס' ר"י החסיד בשם רש"י ועיי' תוספו' נדה כ"ג. ד"ה קריא.

ועוד שם הלעז קיפוף: קלבא שורי״ץ Fledermaus chauvesouris וזה קשה להלמו ופי׳ הראשון העיקר וכפירש״י בברכות נ״ז: קפופא: צואיטא בלע״ז. ועיי׳ ג״כ פירש״י בנדה כ״ג. וזה קיפופא הוא ל״ס קפופא = Eulenart ותרג׳ סורי׳ ושמרוני של תנשמת הוא עיי״ע בואת ומ״ש בח״א כ״ז. ותרג׳ ינשוף (ויקרא ודברי׳ הנ״ל) קיפופא וכן בתרג׳ ישעי׳ ל״ד, י״א וכן תרג׳ ככוס (תהלים ק״ב, ז׳). — ובענין בר קיפוף (קיפוק) עיי״ע בר אביו ומ״ש בח״א, קע״ב] —

קפיפיום ? בפ׳ הלוקח בהמה בגמ׳ ר״א (בכורו׳ כ״ב.) ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומר משיראו קפיפיום וכו׳ עד כך היו מפרשין בירושלים[1]) כפרה[2]) זו שכורעת להטיל מימיה ונראת פיקה מתוך פיקה — (א״ב בנוסחאות כתוב טפיפיות). *[אחי״ה ובע׳ טפיפה (ח״ד, ס״ח) פי׳ ורמזתי על ג׳׳ רבינו דכאן וש״נ ג׳׳ תוספת׳ אהלות ספ״ח שהיא כגי׳ רבינו ידע בכ״י ק״ט וה״ב אי׳ כגי׳ דפו״ו קפיפיום ובכ״י אחרי׳ ודפ״ר קפיפיום ובדפא״מ קפיפיות] —

קפיץ (= קופיץ מל״י ἡ κοπίς Hackmesser) בפ׳ כיצד צולין (פסחים פ״ה:) ובמוקדשין קוצץ בקופיץ. בפ׳ אין צדין (ביצה כ״ח.) שוקל אדם בשר כנגד הכלי או כנגד הקופיץ[3]). בפ׳ עגלה ערופה (סוטה מ״ה סע״ב) ועורפין אותה בקופיץ מאחריה. בהלוקח בפ״ג בבכורות (כ״ד:) השוחד את הבכור עושה מקום לקופיץ מיכן ומיכן. בפ׳ אלו דברים בפסחים בגמ׳ ונאכלת לב׳ ימים (ע׳.) קופיץ נמי הא חזי לחגיגה. פי׳ קופיץ כמו סכין גדול ורחב וחידודו בולט מאמצעיתו. בכשיל וכלפות (תהלים ע״ד, ו׳) תרג׳ בקופיץ ומפצלת[4]) דיוסטר — (א״ב וכן בל״י). *[אחי״ה וכנ״ה בפסחים ע׳. כמה פעמים. ביצה ל״א: כמה פעמים ופי׳ קפיץ בל״י סכין גדול כפי׳ הערוך ולא כפי׳ בעל המתורגמן פטיש בל״א האמי״ר (Hammer)] —

קָפַץ (מל״מ ענינו סתימה ונרדף עם קבץ zusammenziehen, schliessen) בהנזיקין פ״ה בגיטי׳ (נ״ט.) בן בתירה אומר קופץ ונקפץ. בפ׳ מי שאחזו בגמ׳ נשתתק (שם ע״א.) חרש לא הלכו בו אחר רמיזותיו ואחר קפיצותיו פי׳ חרש רומז ונרמז ביד או בעין שיכול לישא וליתן ברמיזה קופץ ונקפץ שיכול ליתן ולישא ברמיזות הפה — (א״ב פי׳ עקימת וסגירת שפתים והוא ל״מ (איוב ה׳, ט״ז) קפצה פיה). *[אחי״ה וכ״ה בפירש״י בגיטי׳ נ״ט. ובתוספ׳ רי״ד שם. ובהשאילה סנהד׳ צ״ה. אבל רבינו הביאו בע׳ הבא אח״ז. ב״ר פל״ט קופצת אחת מאגפיה עיי״ע יון א׳. סוכה מ״ט: שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ. קהל״ר פ׳ כאשר יצא: כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות כלומר כל העולם כולו שלי היא אני נוחלו וכו׳. והשם קפיצה גיטי׳ הנ״ל וכן קֶפֶץ ענינו קְביצה ובאמת נ״א קֶבֶץ עיי״ע הבא אח״ז] —

קָפַץ (מל״מ ענינו דלוג springen, hüpfen) בר״ג דפ׳ מי שהוציאוהו (עירובין מ״ג.) ובר״ג דפ׳ האשה שהלכה היא ובעלה (יבמות קט״ז.) אי נמי דקא אזיל בקפיצה פי׳ ע״י קמיע. פ״א כדאמ׳ בחלק בענין סנחריב (סנהד׳ צ״ה.) ג׳ קפצה להן הדרך[5]) וזה הדבר בנס נעשה[6]). ויש לפרש[7]) כגון אדם גבור שיכול לקפוץ למעלה מי׳ טפחים ויוצא חוץ לתחום בקפיצה. בפ״ק בנדה בגמ׳ ואם ראת (י״א.) אמר רב הונא קפצה וראה קפצה וראה קבעה לה ווסת. בפ׳ אלו מומין בגמ׳ ערקוב (בכורות מ״א.) תנא קפץ העליון ולא קפץ התחתון ככר פי׳ בע׳ ערקוב וכנגדו בגמל ניכר ערקוב שלו לפי שהוא עב הרבה[8]). בב״ר פס״ו (ס״ה) ואין להם קפיצין קרבת על חד מן קאמיא (דניאל ז׳, ט״ז) כלומר אין להם פרקים. — (א״ב ל״מ זה (שה״ש ב׳, ח׳) מקפץ על הגבעות קפץ וקפז ענין אחד הוא). *[אחי״ה ושניהם נרדפים עם דלג ורק באהלות פ״ח מ״ה יש חילוק ביניהם הדולג ממקום למקום והקופץ ממקום למקום ע״ש בפירמב״ם, והחילוק שנתן בפי׳ הר״ש שם לא יתכן כי הרבה פעמים מצינו קפץ בחיות ד״מ ירוש׳ תענית פ״ד דס״ח ע״ג עד שנעץ החזיר וקפץ מא״י ארבעים פרסה, ירו׳ קידושי׳ פ״ד דס״ה ע״ד עגלים וסייחין המקפצין. וכנ״ה קפץ לרוב מאדם ומלאכים וגם מדברים ברכות ל״ט. קפץ וברך, מגילה י״ב: הדיוט קופץ בראש עיי״ע הדיוט. נדה ח׳: מידי דקפיץ

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ובדפו״ו אבל בדפ״ע אחרי׳ בפ״ס בירושלמי. [2]) בנו״ג כפרידה [3]) בירו׳ הקופיס עיי״ע. [4]) בנו״ג מפסלת. [5]) בנו״ג הארץ, ושם: ובחולין צ״א: קפצא ליה ארעא ועיי׳ תר״י א׳ בראשית כ״ח, י׳ קפצת ארעא קומוי וכו׳. [6]) וכן פירש״י בעירובין בקפיצה: בשם. [7]) עיי׳ פי׳ ר״ח לעירו׳. [8]) בע׳ ערקב פי׳ רבינו חצי המאמר עפ״י פי׳ רגמ״ה (קובץ כ״י אנגיילי׳ דף קי״ד סע״ב) וכאן הוסיף פירוש כנגדו וכו׳ וגם זה נלקח משם — ובתוספת׳ בכורות ספ״ד אי׳ קבץ העליון . . קבץ התחתון.

עליה זבונא . . . מידי דלא קפיץ עליה זבונא, ירוש׳ שבועות פ״ה דל״ז. קפץ תלת קפיצין — ומי אנא ידע איך אתון קפיצין וכו׳, ירוש׳ גיטי׳ פ״ה דמ״ו ע״ד הכל קופצין עליה לישאנה ירוש׳ כתובות פ״ט דל״ג: עיי״ע חן (ח״ג, תמ״ב). תוספת׳ כתובות ספ״ב היאך קפץ פלוני לכהונה. ירוש׳ סנהד׳ פ״י דכ״ח ע״ג איני קופץ אלא למה שאמר לי זקני . . קפוץ לג׳ דברים ואתה ניצול ואלו הן לתפלה לצדקה ולתשובה. ירוש׳ חגיגה פ״ב דע״ז. והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהם וכו׳, שהש״ר פ׳ באתי לגני מקפץ וסליק מקפץ וסליק פסיקת׳ רבתי פט״ו מקפק צ״ל מקפץ. שבת קנ״ב. זקנה קופצת עלי. ירוש׳ פיאה פ״ג די״ז ע״ד קפץ עליו החולי וכו׳, ירוש׳ כתובות פ״י דל״ג ע״ד קפצה עליהן ירושת תורה, ירוש׳ כתובות פ״ד דכ״ח ע״ד עיי״ע קפס. ספרא שמיני בריש: קפצה פורענות על נדב ואביהו. הפעיל הקפיץ ב״ר פנ״ו. השם המופשט קפיצה נדה י״א. ושם הקבוץ קפיצות וכן קיפוץ ירוש׳ ביצה פ״ה דס״ג. קיפוץ עוקר שתי רגליו כאחת ריקוד עוקר אחת ומניח אחת. ועוד השם קֶפֶץ פי׳ חבור השוק והירך ובע׳ ערקב פי׳ רבינו (על פי פי׳ רגמ״ה) פרק והקבוץ קפיצין ב״ר הנ״ל ויק״ר פ״ו מלאכי חבלה אין להם קפיצין — תוספת׳ פרה רפי״א (י׳) ספק הקפצין נ״ל שפי׳ כל העומד בתלוי כאילו עומד בקפיצה ובפרה פי״א מ״ב אי׳ באמת כל התלוי — תוספת׳ כ״י ביצה פ״ג קופץ בכלי נראה שצ״ל קוצץ ובכ״י ב׳ ודפוסי׳ אי׳ חותך] —

* קַפְּצָה עיי״ע קפסה.

* קפוצאי עיי״ע קבסיי.

קפוקלטור (?) מדרש שה״ש פ׳ שימני כחותם . אף עפ״י שמיניתיך קפוקליטור קוזמוקרטור אולי יש לגרוס קומסקלטור פי׳ בל״י ממונה על שלוחי בי״ד עיי״ע קומס. *[אחי״ה והנכון שצ״ל ספקלטור σπεκουλάτωρ speculator רב הטבחים וכמו שהגיה לנכון בחי׳ הרד״ל בשהש״ר ובויק״ר פי״ח לי׳ המלה כי אם קוזמקרטור[1]).

* קַפָּר, קַפָּרָא (שם פרטי אולו על שם אי קיפרום Κύπριος) ע״ז מ״ג. אבות פ״ד מכ״א ר׳ אלעזר הקפר ועיי׳ חולי׳ פ״ד: וכמה מקומות עיי׳ סד״ה צד ל״ג: (דפוס ווארשא), ירוש׳ שביעי׳ פ״ו דל״ו ע״ג בן הקפר. בר קפרא עיי״ע בח״ב, קפ״א איכ״ר פתיחת׳ ד״ה וזכור: משנתו של בר קפרא, קהל״ר פ׳ בכל עת בר קפרא ור׳ יצחק בר קפרא אמרי וכו׳.

* קופר, קפרן עייי״ע קפד א׳־וע׳ קפרן.

* קפראות תוספת׳ כלים ב״ק ספ״ג בכ״י אירפ׳ צ״ל קרפאות עיי״ע קרף.

קְפְרָאמְסָאוֹת[2]) (מל״י ורו׳ רשום בע׳ קומפרומסין (gegenseitige Verabredung בריש ויק״ר פ׳ אל תהי עד (פ״ו) א״ר יוהנן קופרמסאות נתנו ביניהן שאינו כופר בהן והן אינן כופרין בו א״ר יוחנן המשביע לגיונותיו אינו משביעין אלא בסייף לומר כל העובר על התנאים הללו תהא הסייף הזה עוברת על צוארו — (א״ב עיי״ע קומפרומסין). *[אחי״ה וש״נ ירוש׳ מ״ק פ״ג דפ״ב. קומפרומיסין וכצ״ל כאן ובאמת בעיקרי התלמוד בראש הע׳ נעתק קמפרמסאות אבל באמצע הע׳ בלי מי״ם] —

קפרן (?) בויק״ר וכי ימוך אחיך פ׳ אשרי (פל״ד) חמי שקין חמי כרעין חמי קפרין כלומר ראה כמה ראשו שמן — (א״ב פי׳ בל״ר תלתלי שער יורדים מן הראש על הפנים ובנוסחאות כתוב קפרן פי׳ בעל בשר כמו קופד בשר). *[אחי״ה הח׳ אייזלער שיער שר״ב כיון על ל״ר capillosus (ר׳ ול׳ מתחלפים) אבל הנכון שעיקר הגי׳ קפדן בעל בשר וכדאי׳ בירוש׳ שקלים פ״ה דמ״ט. חמין קופדן עיי״ע קפד א׳] —

* קיפרום (מל״י Cyprien, Κύπρος, Cyprus אי בים האמצעי) ירוש׳ דמאי רפ״ב דכ״ב סע״ב והוא כמון בקיפרוס עקום הוא, איכ״ר פ׳ על אלה ופ׳ קלים קיפרס הנהר. ירוש׳ סוכה פ״ה דנ״ה: והלך הדם בים עד קיפרוס. ועוד עיי״ע הבא אח״ז[3]).

קַפְּרִם (= קַפְּרִים מל״י κάππαρις capparis בלש׳ סורי׳ קַפָּר בלשון ערבי׳ كبر، كبار، قبار (Kapper בפ״ק בכריתות בגמ׳ המפטם את הקטרת (ו׳.)[4]) יין קפריסין עיי׳ בע׳ אביונות — (א״ב פי׳

---

[1]) ושם בט״ס קוזמוקטור. [2]) כ״ה בכ״י ל״ד ק״ט ה״ב ובדפ״ע קפרמסאות. [3]) ועוד עיי״ע כפרוסאי בח״ד, ש״ח. [4]) וכן ירוש׳ יומא פ״ד דמ״א ע״ד.

בל"י רו' וישמעאל עץ צלף ונץ שלו כמו זית או תמרה קטנה ואחר הפתחו יציץ פרח לבן ולו ריח טוב אשר שמו קפרים כשם העץ ואחר נפילת הפרח יגמול פרי מלא גרעינין אשר שמו אביונה — ולפי דעתי יין קפריסין אולי אינו נקרא על שם קפריסין הנתונים בו אעפ"י שיש להם סגולה לרכך דבר קשה אלא על שם מקום ידוע ושמו קפרוס בנאו הורודוס לכבוד אמו אשר כן שמה). *[אחי"ה ושם מקום זה Κύπρος נזכר כבן מתתיהו על המלחמות ב', י"ח, ו' ותכונתו היה מעל יריחו וכן על Κύπρος καθύπερθε δὲ ἦν Ιεριχοῦντος הקדמוניות ט"ז, ה' ב' χωρίον ὑπὲρ Ιεριχοῦντα ושם ושם נזכר של כבוד אמו בנאה הורדוס. ויותר נכון שהיין נקרא על שם אי קפרוס בקיליקיא אשר ייגו היה מפורסם (ירושי חלה ספ"ד ד"ס: תוספתי שביעי' רפ"ה) עיי' קלקי, וכן פירש"י בכריתות יין קפריסין: „שבא ממקום ששמו קפרס". אבל הקבוץ קפריסין מוכיח שיותר נכון פ"א שאי' ברש"י שם (מגליון בשם מ"ר) יין קפריסין שעושין מקפרא של אילן ששמו קפרס כגון הצלף והקפרס ע"כ וכן פי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיילי דף ק"ע:) יין קפריסין שעושין מן אביונות מן צלף ע"כ. וכנ"ה אביונות וקפרס ובברכות ל"ו. אי' קפריסין, ושם ל"ו: האי קפרס ליתא בשעת גמר פירא, ירוש' מעשרות ספ"ד דנ"א רע"ג הקפרס והתמורות מין אחד הן מעשר מקפרס על התמרות ומן התמרות על הקפרס אבל לא מהן על האביונות. ע"ז ל"ח: תוספת' ע"ז ספ"ד הקפריסין ובכ"י אירפ' הקופרצין עיי"ע קפלט — ועתה הראיתי לדעת בתשו' הגאונים (דפוס בערליי תרמ"ה) ח"א 196 פי' נכון בענין קפריסין ותמרות עש"ה] —

קָפַשׁ (מל"ע قفش אכל במהירות gierig essen) בפ' בחלה (מ"ה) א"ל מעשה וקפשה זקן זר אמר להן אף הוא קלקל לעצמו ותיקן לאחרים. פי' חטפה ישראל ולא כהן. ירושלמי (פ"ב דנ"ח סע"ג) קלקל לעצמו דאכלה ואיענש ותיקן לאחרים דאינון אכלין ותליי ביה אית תנא תני תיקן לעצמו וקלקל לאחרים תיקן לעצמו אכלה מכל מקום קלקל לאחרים דאינון סברי שהוא פטור והיא חייבת [1]. *[אחי"ה בפי"מ לרמב"ם פי' קפש כמו כבש ורמ"ז חשב שהוא ל"ר capessere והנכון שהוא ל"ע הנ"ל ופי' חטפו ואכל וכפי' הר"ש ואולי צ"ל בערוך ג"כ חטפה ואכל ישראל וכו'] —

* **קֶפֶשׁ** ירוש' מ"ק ספ"ג דפ"ג ע"ד איזהו איחוי כאריג הסולם והקפש ופי' פני משה מיני בגדים שהן עשוין כמלבוש חצי הגוף כמו שהנשים נותנין עליהן לתפארת וכו' וקה"ע פי' לקפל התפירה וי"ג והקפל, עיי"ע סלם.

* **קפשקר** עיי"ע קלפנדר.

קץ (= קָצָה, קָצִי, קצץ מל"מ קצה, קצץ ובלשון ערבית قصّ, קוץ כולם ענין חיתוך וכריתה ablösen abschneiden, sondern) בפ' ח' בשביעי' (מ"ו) תאנים של שביעית אין קוצץ אותן במוקצה [2] אבל קוצה הוא [3] בחורבה [4]). בר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"א:) ובפ"ג במעשרו' (מ"ד) מצא קציצות בדרך אפי' בצד שדה קציצות [5]). בפ"ב במעשרות (מ"ז) ובס"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ צ"ב סע"א) לקצות בתאנים וכו'. בס"ג דפ' המביא כדי יין (ביצה ל"ה:) ופ"ב במעשרו' (מ"ח) זה לאכול וזה לקצות חייב כבר פי' בע' מוקצה (ב'). בפ"ט במקואות (מ"ז) ר' יהודה אומר אף של קייצין כיוצא בהן, פי' סודר שמשימין לפניהן קוצצי תאנים לייבשן כדי לשמור הבגדים [6]) ובפ"ז בפרה (מי"ב) האוכל על מנת לקצות כשר ואם קצה פסול היה אוכל והותיר זורק מה שבידו לתחת התאנה או לתחת המוקצה בשביל וכו'. בפ' חזקת הבתים (ב"ב כ"ח.) כנס את קייצו. בסנדל בפ' כ"ו בכלים (מ"ג) וכל ב' אצבעות טהורות חוץ משל קייצין. [*אחי"ה וכנ"ה קוץ, קצה, קצץ שבת קל"ב: אפי' יש שם בהרת יקוץ, שם קל"ג. לקוץ בהרתו וכו', סנהד' נ"ח: קץ ידא, ב"ק צ"א: דקץ תאינתה בלא זמנה, ב"מ ק"ז סע"ב ניקוץ מר א"ל קוצו עילאי ותתאי והדר ניקוץ וכו' עד אי קייצא קייצנא ואי לא קייצו אמאי איקוץ, שם ק"ח רע"ב א"ל קוצו קוצו אתא רבה בר רב הונא אשכחיה דקייץ אמר מאן קצייה תקוץ ענפיה עיי' פירש"י. נפעל תקצץ נדה י"ג רע"א ושבת ק"ח

---

[1]) בנו"ג דאינון סברין מימר שהוא פטור והיא חייבת. וכן הגי' נכונה שהוא פטור והיא חייבת בדפ"ר אבל בכ"י ק"ט ודפ"ע מפיזי והלאה אי' שהיא פטורה והיא חייבת. [2]) עיי"ע. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס. [4]) וכ"ה בדפו"ו בסיליאה וקראקי וכ"ה במשניות ובירוש' ובכ"י ש"ס אבל בנו"ג אין קוצין . . . אבל קוצץ ובירו' שביעי' פ"ח דל"ח: אי' אין קוצין . . אבל קוצה. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפא"מ אבל בדפ"ר פיזי וויניצי קציצות שני מתחיל ערך בפני עצמו בט"ד, במשניות במעשר אי' קציצות ונ"ב ס"א קציעות וכ"ה בכ"י ש"ס ובב"מ וכ"ה בר"ש וברע"ב. [6]) וכ"ה בפי' הרמב"ם אבל בר"ש אי' מלקטי קוצים.

סע״ב וק״ט רע״א כמה פעמים. נדה ע״א: וקוּצָה לה חלה, ירוש׳ ברכות פ״ח די״א: קוּצָה חלתה ערומה, ירוש׳ כתובות פ״ז דל״א: פלוני קצה חלתה . . אינה קוצה לו חלה, ירוש׳ מעשרות ספ״ב ד״נ סע״א כמה פעמים: קוצין, לקצות. שהש״ר פ׳ ראשו מי שהוא טפש מהו אומר מי יוכל לקצות את זה מי שהוא פקח מהו אומר הרני קוצה וכו׳ עד שהוא קוצה את כולה ויק״ר רפי״ט אי׳ קוצץ . . קוצץ. ירוש׳ ברכות פ״ו ד״י. רב כד הוה קָצֵי וכו׳ ושם פ״ח די״ב. יהב ליה עגולה דקצי, ירו׳ שבת ספ״ו ד״ח ע״ד הוה עמן חד עיגל קצין פלגא וכו׳ תרג׳ ירוש׳ א׳ פחות אתה פתים (ויק׳ ב׳, ו׳) מיקציא תיקצי יתה קציין כפי׳ גי׳ הערוך קץ ו׳ ע״ש וש״נ נדה הנ״ל ועוד יתר מקומות מהציונים ששייכים לזה הע׳ ובאמת בדפ׳ פראג התחכם רמ״ל לכוללם יחד אבל בכל כ״י ודפ״ע המה נפרדים הפעיל הקצה, הָפעל הוּקְצָה שבת מ״ה. הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו. והשם מוקצה עיי״ע. ועוד קְצָיָיא הקבוץ קְצָיָין מל״ס פי׳ חתיכה עיי״ע קץ ו׳. ותואר קַיָּיץ פי׳ קוצץ תאנים לייבשן כפי׳ הערוך עיי׳ חוץ הציונים הנ״ל עוד בירוש׳ ברכות ספ״ד ד״ח ע״ג ברועים ובקייצים. קידושי׳ פ״ב: צבי קייץ וארי סבל, ירו׳ קידושי׳ ספ״ד דס״ו ע״ד ארי סבל ארי קייץ. כלים פכ״ד מט״ו עיי״ע פרקלן ושם פי׳ רבינו ללקוט קוצים וכן פי׳ הר״ש שם ובמקואו׳ פ״ט מ״ז אבל הרמב״ם פי׳ במקואות וכן בכלים שם קייצין המייבשים הפירות הלחים כתאנים וענבים וכו׳. וקייץ הוא כמו קייט עיי״ע תוספת׳ סנהד׳ רפ״ה דור לי בחיי ראשך וקיבל עליו אין יכול לחזור בו ומעשה באחד שנתחייב לחבירו שבועה בבי״ד ונדר לו בחיי הקייץ וקיבל עליו והעירני חמי מהור״א לוי דבית אל חיים המכונה ד״ר בעטטעלהיים זצ״ל כי בתשוב׳ הריב״ש סי׳ קל״ד הובא בשם הרמב״ן גי׳ התוספת׳ ואפי׳ נשבע לו בחיי הקרן ופי׳ שם הריב״ש בחיי קרן כלומר בחיי בעל הקרן והוא בחיי השור או בחיי הקרן ממש והוא השופר שתוקעין בו וכו׳ עש״ה ועיי׳ ג״כ סוף סי׳ ת״צ בתשו׳ הריב״ש] —

קין (= קִיצוֹן תואר מן קַיִץ פי׳ פירות של קייץ. בלשון סורי׳ קַיְטָיָא בל״ע قيظى sommerlich) בשביעי׳ פ׳ בנות שוח (פ״ה מ״ד) וכן בצלים הקיצוני׳ פי׳ הנאכלים בקיץ [1]. ירושלמי (פ״ה דל״ו רע״א) קיטנאי [2]. קיץ וחורף (בראשית ח׳, כ״ב) תרגומו קיטא וסיתוא. בקונם יין בנדרים (ס״א:) עד הקיץ עד שיהא הקיץ עד שיתחילו העם להכנים בכלכלות. גמר׳ (שם) כלכלה של תאנים ולא כלכלה של ענבים. *[אחי״ה בתוספת׳ נדרים רפ״ד הנודר מן הקיץ אין אסור אלא מן תאינים בלבד רשב״ג אומר ענבים בכלל הקיץ. נזיר ח׳: תוספת׳ נזיר פ״א הילקטי קיץ עיי״ע הלקט א׳ וב׳ [3]. ב״ב כ״ח. כנס את קייצו פי׳ תאנים שליקט ורבינו הביאו בע׳ הקודם לזה. ב״מ ק״ו: וב״ר פל״ד חצי סיון תמוז וחצי אב קייץ. והפעל קַיֵּיץ כ״ר ישם מקייץ אני עליהם את העוף ודרש וקץ (ישעיה י״ח, ו׳)] —

קץ (= קַיִץ, קַיִיץ מע׳ הקודם בהשאילה עיי׳ בפנים. קייץ המזבח die Uebersommerung des Altars) כר״ג דפ׳ שני דייני גזילות (כתובות ק״ו:) מותר תרומה מה היו עושין בה וכו׳ עד ומקיצין בהן את המזבח וזהו ששנינו בפ״ד בשקלי׳ (מ״ד) מותר פירות קיץ למזבח. בס״פ חחליל (סוכ׳ נ״ו.) ומקריב את הכל. גמר׳ (שם) לאיתויי קייץ המזבח. בפ״ק בשבועות בגמ׳ היה ר״ש (י״ב.) א״ר יוחנן מקיצין בהן את המזבח. תניא נמי הכי (מהן) [צ״ל מה הן] מביאין מן המותרות קיץ בבנות שבע למזבח [4]) והכתי׳ (ויקרא ב׳, י״א) כי כל שאור וכל דבש וגו׳ תאני ר׳ חנניא [5]) כבנות שבע לאדם [6]). פי׳ „מקריבין אותן שלא לשם תמידין אלא כמו מיני מגדים שאינם מעיקר הסעודה אלא לקינוח סעודה כך ענין קיץ למזבח. תניא נמי הכי מה הן מביאין מן המותרות קיץ למזבח כבנות שבע שהן תאני חיוורתא לאדם שאוכל אותן בקינוח סעודה״ [7]). בפ׳ שתי מדות בגמ׳ מדות הלח (מנחות צ׳:) ואם לאו מקיצין בהם את המזבח וקיץ זה מהו [8]) עולות בישר לשם ועורות לכהנים (א״ב פי׳ כמו פירות קיץ הבאים בקינוח סעודה).[*אחי״ה וכן פירש״י בשבועו׳ י״ב רע״ב ד״ה קיץ: כאדם שמביא בקינוח סעודה מיני מתיקה והוא לשון קיץ כדכתיב (ש״ב ט״ז, ב׳) הלחם והקיץ לאכול לנערים ע״כ וכן פירש״י בכתובות נ״ו. וז״ל קייץ המזבח כשהוא בטל שכלתה הקטרת תמיד ואין מביא נדר ונדבה וכו׳

---

[1]) וכן בפי״מ להרמב״ם המיוחדות לזמן הקיץ וזה מפני שיבשו מאוד ובר״ש שנזרעים בקיץ ובמהר״י במ״צ הנזרעים בקיץ ונתלשים בקיץ. [2]) וכ״ה בר״ש קייטנאי ובמהר״י במ״צ קיטנא וצ״ל קיטנאי ובנו״ג בירושי קטינאי וצ״ל קיטנאי עיי״ע קיט. [3]) ובירו׳ נזיר פ״א דנ״א. הגי׳ כמלקטי (!) קייץ. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס וגי׳ בנות שבע אי׳ ג״כ בתוספי הרא״ש ועיי׳ תוספי ר״ה ט״ו: ד״ה בנות שוח. [5]) בנו״ג חנינא בכ״י ש״ס חביבא ובשקלי׳ הגי׳ חנניה עיי׳ למטה בפנים. [6]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג כבנות שות לאדם. [7]) הועתק מפי׳ ר״ח לשבועות [8]) כ״ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ״ר ושם מהן וצ״ל מהו.

עד ולשון קייץ כאדם האוכל תאנים בקינוח סעודה ועיי' ג"כ פירש"י במנחות צ'. ד"ה לקיץ המזבח. וכן פירש רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיילי דף ל"ה) לקיץ המזבח שקונין מהן עולות ומקיצין המזבח בהן בשאין שם קרבנות ע"כ. וכן פי' רע"ב בשקלי' פ"ד מ"ד ע"ש. ושם ר' ישמעאל אומר מותר הפירות לקיץ המזבח . . ר"ע אומר מותר התרומ' לקיץ המזבח . . ר' חנניה סגן הכהנים אומר מותר הנסכים לקיץ המזבח. ובירוש' שקלים פ"ד דמ"ח סע"א ורע"ב א"י קייץ למזבח, והפעל שם מקייצין בהן את המזבח, ירוש' יומא רפ"ה דמ"ב: מקייצין בה את המזבח, במנחות צ': מקיצין, כתובות ק"ו: מקיצין בו את המזבח, תוספת' מנחו' פ"י לוקחין בהן עולות ומקיצין את המזבח, שבועות י"ב. אין מקיצין בגופן אלא בדמיהן, שם רע"ב אין מקיצין בעולת העוף] —

קץ (= קוץ מל"מ ענין דרדר Dorn פיעל קַוֵּץ ונתפעל נתקווץ נטל הקוצים die Dornen entfernen) בפ"ד בשביעית (מ"ב) שדה שנתקווצה תזרע למוצאי שביעית. ובבכורות פ' כל פסולי בגמ' הצורם (ל"ד:) ובפ' השולח גט בגמ' המוכר עבדו (גיטי' מ"ד:) פירוש שנטלו ממנה הקוצים [1]. בריש משקין בגמ' ויוצאין אף על הכלאים (מ"ק ו'.) ויוצאין לקוות את הדרכים פי' לפנות הקוצים שבדרכים [2]. בב"ר פ' מ"ו (מ"ה) ויבא אל הגר א"ר חנינא הקוצין [3] הללו אינן לא ניכושין [4] ולא נזרעין ומאליהן הן מתמרין [5] ועולין. פי' הקוצין הללו אין אדם חופר הקרקע שלהן ולא זורען ומאליהן נצמחין כך הגר אבל שרה כחטה הזו וכו' [6]. מן הקוצין ומן הגרדין (סוכה ט'. מנחו' מ"ב:) כבר פי' בע' גרד (ד'.) בפ' י' יוחסין בגמ' כל האסורין (קידושי' ע"ה:). ויעשו להם מקצותם כהני במות (מ"ב י"ז, ל"ב) מן הקוצים שבעם כלומר מן הרשעים [7]. בפסיקת' דסליחות (פסיקתא דר"כ צד קס"ז:) שמח משה ואמר אין בישראל קוצץ בן קוצץ. בגמ' דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ג:) יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו. *[אחי"ה וכעין זה בירו' מעשרות ספ"ג ד"נ סע"ד ולא קוצין כסיחין כסחתי א"ל ולא הוה לילך לך לסוף העולם להניח בעל הגינה שיקוץ את קוצין. בענין קוצץ עיי"ע קץ ו'. ובעל עיקרי התלמוד הביא עוד דוגמא וז"ל ובפ"ק דעירובי' מידי דהוא אקוץ [8] פי' שהנחש אינו מטמא אעפ"י שהורג כמו הקוץ שמכה ואינו טמא ורבינו צמח פי' נחש עוקץ וממית לא כארי וזאב שדורסין [9] ופירש"י בס"פ קמא דסנהד' (י"ז:) כמה קוצים יש שהורגים ג"כ ואינם טמאים עכ"ל [10]. וכנ"ה בשבת קמ"ד: קוצי שדות לגמליהם. כלאים פ"ה מ"ח המקיים קוצים בכרם עיי' ירוש' כלאים רפ"א דכ"ו ע"ד. ירקין של קוצים מס' כלה פ"א דפ' קרניל בנו"ג בט"ס ארקין, ר"ה י"ז סע"א אליה וקוץ בה עיי' פירש"י קוצים ודרדרים עיי"ע דרדר (ח"ג, קמ"ד). ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד עין קוץ עיי"ע — בתי קוצין שו"ט מזמור י"ד עיי"ע יוסה (ח"ה, קי"ט) — וממנו התואר קיווץ עיי"ע קווצים ומ"ש] —

קץ (= קוץ, קוֹצָה מענין הראשון בהשאילה קו חד כקוץ על האותיות) בפ' הקומץ רבה בגמ' שתי פרשיות (מנחות כ"ט.) לא נצרכה אלא לקוצו של יוד [11] פי' כתרו של יוד [12]. לדרוש על כל קוץ וקוץ (מנחות כ"ט:) פי' על כל כתר וכתר [13]. בויק"ר זאת תהיה פ' ראשו (רפי"ט) קוצי ר' אליעזר ור' יהושע פי' דורשין כתרי אותיות. *[אחי"ה בנו"ג בויק"ר שחורות כעורב אלו קוצי האותיות דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר תלתלים במי הן מתקיימות וכו' אבל כגי' רבינו ענינו ר"א ור"י היו דורשין קוצי אותיות ולכן נקראו בשם קוצי אותיות של ר"א ור"י עיי' חידו' הרד"ל וגי' מד' שמואל פ"ה קצת משונה ע"ש. ובויק"ר שם ומד' שמואל שם אפי' דברים שאתה רואה אותן קוצין בתורה תלתלי תלתלים הן, שהש"ר פ' ראשו אפי' דברים

---

[1]) וכ"ה בפירש"י בגיטין ובכורות וע"ש התוספו' שהסכימו עם פירש"י ובגיטי' הביאו פי' ר"ח כמו כן וכן פי' רגמ"ה בבכורות (בקובץ כ"י אנגיילי דף צ"ח.) שנתקווצה: שעקר הקוצים ממנה. וכן בירוש' שביעי' פ"ד דל"ה. (שנייקווצה) [שנתקווצה] תמן אמרין בשניטלו קוציה. [2]) וכ"ה במיוחס לרש"י במ"ק ה'. ד"ה לקווץ. [3]) כ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע הקיצונין. [4]) בנו"ג מתנכשין. [5]) בנו"ג יוצאין ומתמרין. [6]) הסיום אבל שרה וכו' ל"י במדרש רק החטים הללו וכו' ע"ש. [7]) וכ"ה בירושי ע"ז רפ"א דל"ט. מקצות העם א"ר לא מן הקוצים שבעם ומפסולת שבעם ובעיקרי התלמוד פי' שהם כקוצים או מוקצין מן העם לפיסול. [8]) כיון לדף י"ג: מעשה קוץ בעלמא אבל בד"פ הגי' מידי דהוה אקוץ וכ"ה בסנהד' י"ז רע"ב מידי דהוה אקוץ בעלמא וכדאי' בילק' כ"י ובכ"י א"פ בעירו' עיי' ד"ס שם צד י"ט: [9]) וזו דוגמא אחרת לרשימת פירושי רבינו צמח גאון עיי' מבוא לח"א, XIX רשימה על פי עיקרי התלמוד. [10]) וברש"י לפנינו קצת בע"א וכל הדבור ולא היא ל"י בדפ' שונצינו. [11]) בנו"ג לקוצה אבל ברש"י ובתוס' לקוצו. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט. [13]) ועיי' פירש"י.

שאתה רואה אותם שהם קוצים בתורה הן קוצי קוצים ר"א ור"י אומרים תילי תילים. עירו' כ"א סע"ב ילק' שהש"ר תתקפ"ט מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות, ובכ"י ש"ס מינכען אי' על כל קוצה וקוצה ובכ"י א"פ על כל קוצה וקוצה של תורה ובאה"ת ובילק' כ"י שה"ש (הובא בר"ס עירו' צד ל"ט:) קוצה וקוצה של כל אות ואות, שמ"ר רפ"ו שלמה ואלף כיוצא יהיו בטלין וקוצה מטך אינו מבטל, ועיי' ילק' מ"א סוף רמז קצ"ה ושם אי' אות אחת אינה בטלה ממך וילק' שה"ש ר' תתק"ץ וכ"ה באגדת בראש' פע"ה ויו"ד ממך אינה בטלה, ירוש' סנהד' פ"ב ד"כ ע"ג ודבר ממך אינו בטל] —

קץ (מל"מ קוּץ, קָצַץ עיי"ע קץ א' וכן בל"ע قصّ, قصّ (abhacken, abschneiden בפ' בני העיר בסוף [1]) גמר' (מגילי ל"א:) ואל תקוץ בתוכחתו (משלי ג', י"א) אל תעשם קוצים קוצים [2]) פי' ענין חתיכות כלומר אל תחתכם אלא כולן ביחד [3]). ע"א אל תקוץ כמו (שמות א', י"ב) ויקוצו מפני בני ישראל לשון עקא כלומר לא יהא לך עקא מהם כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד', כ"ג [4]). בפ' ב' בחלה (מ"ג) ובסוף נדה (ע"א:) האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות את עצמה [5]). בגמ' דפ' אין דורשין (חגיגה י"ד:) אחר קיצץ בנטיעה „פי' כיון שכינו המקום ההוא פרדס אמרו קיצץ בנטיעה כלומר דבר כלפי מעלה" [6]). בפ' ד' מיתות בגמ' המגדף (סנהד' נ"ח:) אמר ר"ל כל המגביה ידו על חבירו וכו' עד רב הונא קץ ידא. בפ' אלו הן הלוקין בגמ' יש חורש (מכות כ"ב.) וליחשוב נמי הקוצץ בהרתו ואזהרתיה מהכא השמר בנגע הצרעת (דברים כ"ד, ח'). בס"ג דפ"ב בכתובות (כ"ח:) שאכלנו בקצצה של בית פלוני כיצד קצצה [7]) וכו'. מה שיבה חולץ וקוצה וטח כבר פי' בע' בא. בפ' איזהו נשך בגמ' הלוהו על שדהו (ב"מ ס"ז:) אלא במאי ניכול בקיצותא היכי דמי קיצותא וכו' [8]). בפ"ק ביומא בגמ' ומקטיר את הקטרת (י"ז.) האי לשכה אקצויי מקציא פי' מוקצה היתה מקרנים ולא היתה במקצוע צפונית מערבית ולא במקצוע מערבית דרומית אלא באמצע רוח מערבית מאן דאתי מצפון כיון שלא היה מוצאה בצפון מיחזיא ליה בדרום ומאן דאתי מדרום כיון שלא [היה] מוצאה בדרום מיחזיא ליה בצפון ומסתברא אעפ"י שלא היתה בקרנים ממש ולא היתה בכיוון בחצי רוח מערב אלא יותר מקורבת למערבית דרומית ממאי מדרמינן [9]) וכו' זה הפי' קבלתי מר' משה הדרשן מעיר נרבונא [10]). בפ' י"א בכלים (מ"ג) ר' יוחנן בן נורי אומר הקצוצות [11]) פי' מלשון (שמות ל"ט, ג') וקצץ פתילם [12]). פתות אותה פתים (ויקרא ב', ו') תר"י (א') מקציא תיקציא יתה קציין. *[אחי"ה ובנו"ג בתר"י א' וב' רסיק יתה ריסוקין. וכן בל"ס קְצָ̣א פי' חתיכה וכנ"ה עוד בשמ"ר ספ"ו המשל אומר מן שטייא לית הנאה אלא מן קצייא וכ"ה בתנחומא וארא סי' ב' ורבינו הביאו בשם הילמדנו (שהוא הוא תנחומא שלנו מספר שמות כידוע) בע' שט ח' ופירשו יפה ע"ש. והפעל קצא בל"ס כמו קָצָה (= קצץ) בל"מ ומזה ירוש' ברכות פ"ו ד"י. פ"ה ד"ב. וירוש' שבת ספ"ו ד"ח ע"ד ויתר ציונים שהבאתי בע' קץ א' וכן ספרא מצורע נגעים פרק ד' פרשה ז' חולץ וקוצה וטח. אתפעל אתקצי ובהכלעת התי"ו יומא י"ז. עיי' לעיל בערוך, שבת מ"ג. איתקצאי עש"ה כמה פעמים ועיי"ע מוקצה ב' — ושרש קצץ הוא כל"מ ענין שבירה ופסיקה ד"מ תוספת' שבת רפי"א (י"ב) הקודח והגורר והקוצץ, ירוש' כלאים פ"א דכ"ז. הלכו וקצצום, ב"ק צ"א: נטיעותי קצצת אתה אמרת לי לקוצצם פטור ושם: אסור למקצצא. ירוש' שביעי' ס"ד

---

[1]) כ"ה נכון ברפ"ר. [2]) בנו"ג מוסר ה' בני אל תמאס ר"ל אמר וכו' אבל רש"י פי' וז"ל במסכ' סופרים (פי"ב) יליף לה מספיה דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשו קוצין קוצין פסקים פסקים לשון קציצה ע"כ ובמס' סופרים שם אי' אל תקוץ בתוכחתו אל תעשם קוצים קוצים וזה ממש כגי' רבינו וכ"ה מפורש יוצא בירוש' יומא פ"ג דע"ד סע"ב ובדב"ר רפ"ד אי' מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעש את התוכחות קוצין קוצין אלא אחד קורא את כולן והוא ממש כפי' הראשון בערוך ואולי בא משם. ובקהל"ר פ' אל תבהל: ואל תקוץ בתוכחתו אל תעש תוכחתו של הקב"ה קוצים קוצים. וגי' כ"י ש"ס מינכען אי' ג"כ סוף הפסוק ואל תקוץ בתוכחתו וכ"ה ברי"ף ובראש"ש וכ"ה בפי' ר"ח אבל מלות אל תעשם קוצים קוצים לא העתיק. [3]) וכתב בעל עיקרי התלמוד וז"ל והני מילי מוסר ראשון אבל של והיה כי תבא יוכל לקוץ וכבר נהגו גם בזה שלא להפסיק. [4]) כ"ה רק בדפו"י אבל בכ"י ובדפ"ע ראשונים ואחרונים לי' וכן לא העתיקו בעל עיקרי התלמוד. [5]) בע' קץ א' הבאתיה וגם ש"נ ירוש' ברכות וירוש' כתובות ע"ש. [6]) הועתק מפי' ר"ח בחגיגה ויכר דבריו הלא הם נכללים בע' אבני שיש עש"ה. [7]) ברפ"ר קציצה. [8]) זה הציון יותר יתכן להיות בע' הבא אח"ז. [9]) כ"ה נכון ברפ"ר ובעיקרי התלמוד אבל בדפו"י בט"ס מרמינן. [10]) עיי' מבוא לח"א צד XV. [11]) כ"ה במשניות ובש"ס הקצוצות וברי"ש הקצוצין. [12]) וכ"ה ברי"ש אבל הרמב"ם פי' בע"א ורעבר"ם פי' כמו כן אם קצין כלים לחתיכות ועיי' תוי"ט.

דל"ה: עיי"ע נתק. יבמות מ"ח. ספרי תצא פ' רי"ב תקוץ עיי"ע עש ב'. שמ"ר פ"א קוץ (דה"י א', ד' ח') כלב שקצץ מרגלים. ב"ר פפ"ה לסמוך רשע אל רשע קוצץ לקוצץ, ירוש' יבמות פ"ב ד"ד. קוצץ בן קוצץ, פסיקת' דסליחות עיי"ע קץ ד' ושייך לזה הערך. נפעל נגעים פ"ז מ"ה מי שהיתה לו בהרת ונקצצה טהורה. ועוד עיי' נדה י"ג. ירוש' נדרים פ"ג דל"ח. ירוש' קידושי' פ"א ד"ס ע"ג. פיעל ב"ר פ"ו מקצצא ארזין מקצצא אילנות וכו' ושם פי"ט שלא יפול ויקצץ הנטיעות. פסחים נ"ו. ירוש' פסחים רפ"ט דל"ו ע"ד קיצץ דלתות של היכל וכו'. ירוש' ברכות פ"ח די"א. מקצץ תורמוסין [1]). שם פ"ב ד"ה ע"ג היה מקצץ כל נטיעותיו שמ"ר פ"כ וקצצו הנטיעות, חגיגה י"ד: עיי' לעיל בערוך וכן בירו' חגינה פ"ב דע"ז: הציץ וקיצץ בנטיעות, שהש"ר פ' הביאני המלך כיצד קיצץ בנטיעות בשעה שהיה נכנס לבתי כנסיות ומדרשות וכו' ע"ש [2]). והתואר קַצָּץ פי' כורת אילנות ויק"ר פכ"ג הביא קצצים לקוצו שהש"ר פ' כשושנה הביא קצצים לקצצו. והשם המופשט קיצצה ירו' שביעית פ"ד דל"ה. מתכוין שתהא קיצצתן [3]) שוה, וכן קְצִיצָה, קְצָצָא פי' כריתה ב"ק צ"א: אילן העומד לקציצה איכ"ר פתיחתא סי' ל"ג פ' ויהי לאבל שבו (ט"ו באב) זמן קציצה יפה לעצים שכל עצים שנקצצין בו אין עושין מאכלות (עיי' תענית ל"א.). בכורו' ל"ד: בהאי קציצה קנסוה רבנן, פסיקת' דר"כ צד פ"ד. קצצה של ארז. ילק' בשלח ר' רכ"ה קצצים של ארז. תנחומא הישן בשלח סי' ד' קצצין של ארז. שהש"ר פ' גן נעול קצצה של ארזים, ירו' כתובו' פ"ח דל"ב: אילנים וקצצות וכו'. קציצות (קציעות) מעשרות פ"ג מ"ד ב"מ כ"א: עיי"ע קץ א'. ועוד ענין קצוצות חתיכות עצים כלים פי"א מ"ג עיי' לעיל בערוך ותוספת' כלים ב"מ רפ"א העושה כלים מן הקצוצות. ובל"ז תוספת' ב"ק רפ"ג טול את הקצצין ותן לי את הנטיעות. ובל"א ביחיד ב"ק ס"ז. מעיקרא קיצצתא והשתא צינורא. — קצצה היינו שבירת החבית מלאה פירות לסימן שבני המשפחה רחקו עצמם מהקרוב שנשא אשה שאינו הוגנת מבואר היטב בכתובות כ"ח סע"ב. בירוש' קידושי' פ"א ד"ס ע"ג נאמר ג"כ לענין אחוזה וז"ל בראשונה היו קונין בשליפת המנעל.. חזרו להיות קונין בקצצה מהו בקצצה בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מעידין חביות וכו' ואומרין נקצץ פלוני מאחוזתו וכו' אף מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת לו וכו' עד ואומרים נקצץ פלוני ממשפחתו וכו' וכ"ה ברות רבה פ' וזאת לפנים ע"ש, ועוד בירו' כתובות ספ"ב דכ"ו ע"ד (ושם אי' קציצה) תוספת' כתובות רפ"ג] —

* קָץ (= קָצַץ, קוּץ מענין הראשון רק בהשאילה בענין חתוך הדין וגזירה ופי' כמו קצב (festsetzen, bestimmen שבועו' מ"ה: שתים קצצת לי והלאה אמר לא קצצתי לך אלא אחת, ב"מ ס"ז. לא קץ ליה פי' לא קצב לו הרבית, שם ס"א: רבית קצוצה (הפכו אבק רבית עיי"ע אבק), וכ"ה בל"ס קְצָצָא רבית. נפעל ויק"ר רפ"ל בר"ה נקצצין מזונותיו של אדם [4]). והשם שבועות מ"ה רע"ב קציצה ודאי מדכר דכיר ליה. ב"מ ס"ז: קיצותא (כמה פעמים) פי' כמו קציצותא, ורבינו הביא היכי דמי קיצותא (שם) בע' הקודם. ירו' כתובות פ"ו ד"ל ע"ד אם עשת קיצותא גובה את הכל פי' סך קצוב. ועיי' עוד ע' קצותא.

קֵץ (= קִיצָּה קבוּץ קִיצִּין פי' מל"מ קץ עת קבועה (bestimmte Frist, festgesetzte Zeit בס"ג דפ' ר"י בע"ז (ס"א:) ממונה הבא לקיצים [5]) פי' עתים קבועים לישראל זה הבא לשמור כגון לשחרית או לערבית או לצהרים גריעותא היא דכיון דיש לו זמן קבוע יודע לשמור את עצמו אלא שאינו בא לקיצים. *[אחי"ה פי' קֵץ (מפעל קָצַץ) בל"מ גבול הזמן והמקום (ישעיה ל"ז, כ"ד; מ"ב י"ט, כ"ג). קצות הארץ (ישעיה מ"א, ה') נדרש בב"ר פמ"ד זה שרוי בקיצו של עולם וזה שרוי בקיצו של עולם, נדרים מ"א. כיון שהגיעו קיצו של אדם וכו' ותרג' קץ (בראשית ו', י"ג) קיצא והרבה בתרג' וכ"ה בל"ס קֵצָא ואיכ"ר פ' בלע ופ' צדו וירו' תענית פ"ד דס"ט. קרב קיצא דההוא ביתא ולרוב לזמן משיח וגאולה מגילה ג'. קץ משיח, סנהדר' צ"ב: מנו לקץ וטעו. תר"י א' לבראשית מ"ט, א' קיצא דעתיד מלכא משיחא למיתי, ושם תר"י כ' קיצא גניזא, קץ ברכתא ונחמתא. והקבוץ סנהר' צ"ז. מחשבי קיצין, שם: כלו כל הקצין וכו' — ירו' פסחי' פ"א דכ"ז ע"ד כרם הכא אחת לקיצין הן. ע"ז ס"א: לקיצין ורבינו גרס לקיצים ובמשקל עברי זה אי' ג"כ כשהש"ר

---

[1]) ועיי' ב"ר פע"ט פסיקת' דר"כ צד ס"ט: וע' טלק וע' קלק. [2]) בויק"ר ספ"ה שעריה מקצץ פי' שעריו מבולבלים כקוצים ותתכן הגי' מקווץ מע' קץ ד'. [3]) תוספת' שביעי' פ"ג קיצתן! [4]) ביצה ט"ז רע"א אי' כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה. [5]) בנו"ג לקיצין.

פ׳ קול דודי: מדלג על החשבונות ועל הקיצים ועיבורין עיי״ע עבר. והיחיד קיצה ירוש׳ כתובות פ״ד דכ״ט. וירוש׳ ב״ב פ״ט די״ז. כל מכה שיש לה קיצה.. ושאין לה קיצה וכו׳ ובתוספת׳ כתובו׳ רפ״ד אי׳ קיצבה. ובלא״ר קיצותא נדרים ד׳: פ״ו.] —

קץ (= קְצָצִין, קְצָצֵי, קְצִיצִין תרמיל וקליפה Schoten, Hülse) בתוספ׳ שביעי׳ בפ׳ מרבצין שדה (רפ״ב) אם עשה קציצין (גומרין) [צריך לו׳ גמורין] לפני ראש השנה פי׳ תרמילין. ובר״ג דכלאים דבני מערבא (ירו׳ כלאים פ״א דכ״ז.) וקצצויי דמיין לחרובה. *[אחי״ה כל הערך נשמט בכ״י ערוך וכן לי׳ בעיקרי התלמוד אבל אי׳ בכל דפוסי׳ הראשונים. וגי׳ קציצין בתוספ׳ שביעי׳ אי׳ בכ״י אירפ׳ אבל בדפו׳ כמ״ס קצוצים, ושם אי׳ לנכון גמורין וכן מוכח מירוש׳ שביעי׳ פ״ב דל״ד. מקצתו עשה קצצין גמורין ומקצתו לא עשה.. ואפי׳ לא עשה כולו קצצין גמורין לפני ר״ה וכו׳] —

קץ (= קְצוּצָיְתָא לפי׳ רבינו צנור ולפי׳ רש״י קרשים Bretter) בר״ג דפ׳ הגוזל עצים (ב״ק צ״ו.) עבדינהו קצוציתא קני פי׳ שעושין ממנו צינור. *[אחי״ה ורש״י פי׳ קרשים וכן מוכח מגזרת המלה שפי׳ חתיכות עצים כמו העושה כלים מקצוצות תוספ׳ כלים ב״מ רפ״א עיי״ע קץ ו׳ וכן ושדי קצוציתיה ב״ר פע״ט. ופסיקת׳ דר״כ צד פ״ט:] —

קץ (= הַקָצָה נ״ל שצ״ל עקצה עיי״ע הקצה) בפ׳ ד׳ מיתות בגמ׳ בעל אוב (סנהד׳ ס״ה.) ומגדף מאי מעשה איכא הקצת שפתיו הוה מעשה. ס״א עקימת שפתיו הוי מעשה פי׳ שמעקים ומנענע שפתיו. *[אחי״ה בח״ג, רל״ו: כבר רמזתי על זו הגי׳ וכי היא נמצאת בכ״י ש״ם ור״ח אבל בדפ״ש אי׳ עקיצת שפתיו וזו עיקר מל״ע עקס ממש כמו עקם וכס״א גרס בע׳ עקם וכ״ה לפנינו] —

קץ (= קוץ מל״מ ענינו געול ומאס Ekel, Widerwillen, empfinden) בס״ג דפ׳ כל פסולי המוקדשין (בכורות ל״ז.) דברים שהנפש קצה בהן יחזיר להן הדמין כגון נבלות וטרפות שקצים ורמשים דברים שהנפש אין קצה בהם בשר בכור[1]) — (א״ב ל״מ זה (שמות א׳, י״ב) ויקצו מפני בני ישראל.

קץ (= קְצִיצָא eines der 4 Gehäuse der Kopf-tefillin) בפ׳ מי שמתו בגמ׳ היה עומד (ברכות כ״ד.) לא קשיא כאן ברצועה כאן בקציצה. בפ׳ הישן בגמ׳ אוכלין אכילת עראי חוץ [לסוכה] (סוכה כ״ו:) ת״ר שכח ושמש מטתו בתפילין אינו אוחז לא ברצועה ולא בקציצה עד שיטול ידיו. בפ׳ י״ח בכלים (מ״ח) תפלה ד׳ כלים התיר קציצה ראשונה ותיקנה טמאה טומאת מת וכן שניה וכן שלישית וכו׳ פי׳ „יש לתפלה של ראש ד׳ בתים ומכונסין לתוכה ד׳ פרשיות שמע והיה אם שמוע קדש לי והיה כי יביאך וכל בית שמו קציצה" לפי שהוא קצוצה מחברתה. פ״א קציצה היא הטבלא[2]) במגילת איכה יעיב (פ׳ בלע) ובסוף הגדה דפ׳ הניזקין (גיטין נ״ח.) מ׳ סאה קציצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי ביתר. *[אחי״ה בגיטי׳ אי׳ כן בשם ר׳ יוחנן ור׳ ינאי בר׳ ישמעאל אמר שלש קופות של ארבעים ארבעים סאה במתניתא תנא ארבעים קופות של שלש שלש סאין ע״ש בפירש״י, ובאיכ״ר פ׳ בלע אי׳ בזה״ל א״ר יוחנן שלש מאות קופות של (קצוצי) [צ״ל קציצי] תפילין נמצאו בביתר וכל אחת ואחת מחזקת שלש סאין וכשאתה בא לחשבון אתה מוצא שלש מאה סאין, וכ״ה באליהו רבא פ״ל ושם הסיום: וכשאתה בא לידי חשבון אתה מוצא תשע מאות סאין של תפילין ובירוש׳ תענית פ״ד דס״ח. אי׳ כזה״ל ומצאו שלש קופות של קצוצי תפילין של תשע סאין וי״א תשע של שלש שלש סאין. רש״י פי׳ בסוכה קציצה הן תפילין עצמן דפוס מושבן ורצוען והביא ראיה מגיטי׳ הנ״ל ובגיטי׳ פירש״י קצוצי תפילין דפוסי תפילין חוץ מן הרצועה קרוי קציצה והביא ראיה מסוכה כ״ו רע״ב אוחז ברצועה ואינו אוחז בקציצה. ועיי׳ ג״כ מ״ש תוי״ט לכלים פי״ח מ״ח והפשב״ע בזה הערך] —

קץ (= קצה בהפעל הוּקְצָה עיי״ע קץ א׳ וז׳) הדלת שבמוקצה (עירובי׳ ק״א רע״א) כבר פי׳ בע׳ מוקצה.

☞ קץ (= קִיצוֹצָא Eidechsenart) תר״י (א׳) והחמט והתנשמת (ויק׳ י״א, ל׳) וקיצוצא וסלמנדרא.

---

[1]) בנו״ג בכורות. [2]) פי׳ ראשון שייך לרה״ג בסר״ט צד 14 ופ״א שייך לר״ח בסוכה הנ״ל ובעל הפשב״ע האריך בחריפותו לשקל וטריא החלוקים בין שני פירושי הערוך.

* קְצִיצָא (מפעל קץ א׳ ו׳ פי׳ בהשאילה חתוך היינו מאותו תואר von gleichem Schnitt) תרג׳ שני באסתר א׳, ג׳ וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני קציצא חדא, כמו בני חתיכה ושיעור ומדה אחת כמו (מ״א ז׳, ל״ז) מדה אחת קצב אחד לכל הנה.

* קְצָצָא, קְצוּצָה (פי׳ מן קץ, קוץ, קצץ חתך והוא הסרים כמו גַוְזָא עיי״ע גז Ver-schnittener) ברכות ט״ז סע״ב ואע״ג דקיימי דקיימי קצוצי עליה דרבי, שאלתות דר׳ אחאי פ׳ אמור סי׳ ק״ה דאסיר להון לדבית ישראל לסרוסי קצצא . . . ואסור למימר לגוי לסרוסי קצצא דישראל.

קָצַב (מל״מ ונרדף עם חטב, פי׳ כריתה abhacken, abschneiden ועוד בענין גזר bestimmen, verordnen) בפ׳ הניזקין בגמ׳ אין מוציאין (גיטין נ׳:) ר׳ חנינא אמר לפי שאין קצובין. בפ״ק בביצה (י״א:) בית שמאי אומרים אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר — (א״ב ונקרא קצב מוכר הבשר מפני שהוא קוצב הבשר). *[אחי״ה כולם מענין חתיכה גיטי׳ נ״א. לפי שאין קצובין, ושם: קצובין וחתומין, שהש״ר פ׳ כמגדל מילין קצובין, ירו׳ ברכות רפ״ה ד״ח ע״ד הלכות קצובות. תוספ׳ תרומ׳ פ״א דבר הקצוב מן התורה. ביצה ט״ז רע״א עיי׳ הערה בע׳ קץ ז׳. והשם קִצבה (כמו בל״מ קֶצֶב) פסחים ע׳א סע״ב וע״ב. ירוש׳ פסחי׳ רפ״ו דל״ג. שיש להם קצבה . . שאין לו קצבה ועיי׳ ג״כ זבחי׳ י׳: י״א. שאין להם קצבה . . שיש לו קצבה. ב״מ פ״ט מ״ה מה קצבה בכרי, ירו׳ פיאה רפ״ה די״ח ע״ד מה קיצבה כרי, ירוש׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט ע״ג כנותן קצבה למדותיו של הקב״ה, ירו׳ שבת פי״ט די״ז: שלא ניתנה התורה קיצבה. וגם בל״מ קצב ירו׳ מעשר׳ פ״ד דנ״א: שיש בו יין קצב להיסב וכו׳ [1]). ו ב פ י ע ל תוספת׳ ביצה פ״א מודים שאם קיצב על העלי, ירו׳ ביצה פ״א ד״ס ע״ג לקצב עליו בשר. ירו׳ מכות רפ״ב דל״א ע״ג טבח שהוא מקצב. ואצל האחרונים נקרא מוכר בשר קצב וכפי׳ ר״ב (ועיי׳ ג״כ ע׳ קקל א׳) והוא בל״ס קַצָבָא שוחט בהמות ומזה הענין בביצה כ״ה: נטיעה מקטע רגליהון דקצביא וכו׳ עיי״ע נטע. ר׳ ז כ ר י ה ב ן ה ק צ ב כתובות פ״ב מ״ט סוטה פ״ה מ״א עדיות פ״ח מ״ב ב״ב קי״א. תוספת׳ כתובות רפ״ג ועוד עיי׳ במבוא ח״א XVII. מ״ש ר׳ צמח גאון בענין מעון הזה] —

☞ קצד (?) תרג׳ ולשלש קלשון (ש״א י״ג, כ״א) ולמצלת קצדיא. *[אחי״ה ר״ב הלך בשטת המתורגמן שהביא כך וסיים הוא המזלג ע״כ אבל בתרג׳ שלנו אי׳ ולמצלת קצריא והוא הכוכם עיי״ע קצר] —

* קַצְדּוֹר עיי״ע קסדור.

* קְצוֹתָא (כמו קִצְבָה) שבועות מ״ב. קצותא דתרעא מדכר דכירי אינש בכ״י פ׳ קיצותא וכ״ה בפי׳ ר״ח. ירו׳ שקלים פ״ב דמ״ו ע״ד שקצותן מן התורה ועוד עיי״ע קץ.

קצה (= קוֹצָה Färberröthe, Krapp) ספיחי אסטים וקוצה עיי׳ בע׳ אסטס וקוצה הוא פואה ומפורש במקומו [2]) ובלעז ר ו י י א. *[אחי״ה כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר וכ״ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד והוא בלאי״ט robbia מל״ר rubia ובתוספת׳ שבת פ״ט (י׳) אסטים וקוצה ופואה כדי לצבוע וכו׳ [3]), ירוש׳ מעשרות ספ״ה דנ״ב סע״א זרע אסטים וזרע קוצה ועוד עיי״ע אסטים ורמב״ם בשביעית פ״ז מ״א פי׳ בשם יש מי שפי׳ קוצה אלעצפור = عصفر ועיי׳ פ״א בע׳ אסטים. וכן רש״י לועז סטים וקוצה בלעז אחד עיי״ע אסטים בסוף הע׳. בירוש׳ פסחים רפ״ג דכ״ט ע״ד אי׳ קוצם — וכן בל״ר אמצ׳ cucium פי׳ שרש של נטע הצובעים — ובעה״ק שנ״ב אי׳ עץ פריזילג״א בל״א. וכיון על Brasilienholz] —

* קוֹצָה עיי״ע קץ ה׳.

קֶצַח (מל״מ וכן בל״ע شونيز Schwarzkümmel) בפ״ק בטבול יום (מ״ה) הקצח השמשמין [4]) והפלפל. ובסוף עוקצין (פ״ג מ״ו) הקצח בי״ש מטמאין ובי״ה מטהרין. בפ׳ הקומץ רבה בגמ׳ ב׳ מנחות (מנחות כ״ג סע״ב) ת״ש טיבלה [5]) בקצח ובשומשמין ובכל מיני תבלין כשרה. בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ על הירקות (ברכות מ׳.) הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב וכו׳ עד ריחא קשי וטעמא מעלי [6]). והפיץ קצח וכמן יזרק (ישעיה כ״ח, כ״ה) פי׳ „קצח דומה לכמון אלא שהקצח שחור“ ובלעז ניל״א. *[אחי״ה והוא כלשון רש״י בשם רבותינו ניילא בלעז מל״ר ואי״ט nigella (בל״צ הישנ׳ nielle) ופי׳ רבינו נעתק מפי׳ רה״ג לטב״י הנ״ל (בסר״ט צד 42) ושם אי׳ עוד פי׳ ש ו נ י ן

---

[1]) ירושי חגיגה פ״ב דע״ח. בדפי׳ קראטי חוגג וקוצב צ״ל וקוצר. [3]) עיי״ע פאה ג׳. [3]) בשבת פ״ט: במש׳ לוי וקוצה.
[4]) במשניות והשמשום. [5]) בנו״ג תיבלה עיי״ע תבל. [6]) בנוסי ליתנהו תיבות חללו אבל בכ״י ש״ס פי אי׳ הא בריחא הא בטעמא ר י ח א ק ש ה ט ע מ א י פ ה.

בטיית. וכ"ה בפי"מ לרמב"ם עדיות פ"ה מ"ג וצ"ל שוניז ובפי"מ להרמב"ם לטב"י שונז וצ"ל שוניז כדאי' לנכוי בפי"מ בעוקצ' הנ"ל והוא ל"ע ופ' شونيز، شنيز شينيز Schwarzkümmel ובעיק' התלמ' הביא כזה הלשון בלעז אשינוז ובערבי קזחא ע"כ והוא בלשון אספמי' agenuz ובל"ע قرحة ועיי"ע שצנית. והראב"ד בעדיות הנ"ל השיג על פי' הערוך והעלה כי קצח הוא קרובייא (carvi) והוא אלכמון (الكمون). — וכנ"ה קצח בתוספת' תרומ' פ"ה ירו' דמאי פ"ב דכ"ב סע"ג. ותרג' קצח (ישעי' הנ"ל) קיצחא] —

* קִיצְחָה (מין בצלים) ירוש' פיאה פ"ג די"ז ע"ג הדין קיצחה כד את זרע ליה הוא עביד בצל דקיק כד את שתיל ליה הוא עביד בצל רב ואין ענינו כמו קצח של מקרא בשם כינוי בצל כדעת פני משה ובאהבת ציון למהרז"ף מבואר מין בצל ועומד לזריעה אבל גזרת המלה לא נתן ולפע"ד כי הוא ל"ס כסחא ומבואר ב ב ר א ל י כסחא: בצלא זעורא דמזדרעין.

* קַצְטַנְטִינְיָה בתש' הגאוני' (בהוצ' ה' הרכבי) סי' רכ"ה צד 105 וצד 362 והיא היא קוסטנטיני ע"ש.

* קִצְטְרָא, קִנְצְטְרָא ס"א של גסטרא עיי"ע בח"ב, שכ"ט: ועוד שם צד ש"ל.

* קצי, קְצָיָא עיי"ע קץ א'.

* קצי, קצייא (שם מקום והר במצרים התחתונה) ירוש' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג ב"ר פל"ג ויק"ר פכ"ז ועיי' מ"ש רש"ב בתנחומא הישן פ' אמור סי' פ"ג, ועוד עיי"ע אלכסנדרוס ח"א, צ"ה ומ"ש — ירוש' ביצה ספ"ה דס"ג ע"ב ר' יוחנן דקציון עיי"ע קרציון, קצרתה.

* קָצִין (ל"מ פי' ראש ומנהיג Fürst) ירו' גיטי' פ"א דמ"ג ע"ד שהיה עבדו של קצין וכו'.

קצע (= קְצִיעָה das Spalten der getrockneten Feigenkuchen) בפ' שני במעשרות (מ"ז) על מנת שאוכל בשעת הקציעה ולאחר הקציעה פי' תאנים שעושין מהן קציעות מניחין אותן במכתשת וכותשין אותן ועושין אותן כמין ככרות. כפ"ד בתרומ' (מ"י) בדורס ליטרא קציעות על פי הכד. בפ' מי שהפך (מ"ק י"ג:) ומחפין את הקציעות בקש. בר"ג דביצה (ג':) ליטרא קציעות שדרסה עפ"י העיגול. ובני קוצעי קציעות (תעני' כ"ח. ותוספ' תעני' פ"ד (ג')) כבר פי' בע' גנב. *[אחי"ה והפי' בע' גנב הועתק מפי' ר"ח בתענית כ"ח סע"א עיי' בש"ס ווילנא. — וכנ"ה בתוספ' תענית פ"ד (ג') ומחפין כמו קציעות ובכ"י אירפ' בקציעות, ושם להיכן אתה הולך אמר להן לעשות קציעות הללו. והשם המופשט קציעה נגזר מפעל קצע עיי"ע הבא אח"ז] —

קָצַע (מל"מ ענין חתיכה וקליפה abschneiden, abschaben) בפ' כ"ז בכלי' (מ"ד) המקצע מכולם טפח על טפח טמא. בפ' העור בגמ' המפשיט (חולי' קכ"ג:) במקצע ובא דרך סביבותיו. בר"ג דפ' מרובה (ב"ק ס"ו:) הכא במאי עסקינן שקיצען [1]) פי' שחתכן. בפי"ב [2]) בנגעים (מ"ו) שניהן קוֹצעין שניהן חולצין [3]) פי' „מקלפין הסיד או הטיט שהוא טיח [4]) על הקיר שנא' (ויק' י"ה, מ"א) יקציע מבית ומתרגמינן יקלפון מלגיו". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בנגעים (סד"ט צד 27) ושם הסיום: וכדעתיה דר' יוסי מקלפין מן קרקע הבית ג' אצבעות ע"כ והוא בתוספת' נגעים פ"ו היה קולף את העפר שבין אבן לחברתה וכו' ר' יוסי בר' יהודה אומר מקרקע הבית היה נוטל את העפר ג' אצבעות שנ' ואת הבית יקציע מבית סביב ע"כ אבל בתו"כ מצורע פרק ד' פרשה ו' מוכח שלא כדעת ר' יוסי והעלה שהוא סביב לנגע וכ"ה ברש"י בויק' הנ"ל ושם לועז יקצע ר ד ו י " ר בלע"ז והוא abkratzen radere וכן צריך לו' בב"ק ס"ו: תחת ד ר ו מ י " ר וכנ"ה בזבחים צ"ד. עוצבא שחישב עליה לקוצעה עד שיקצענה, ושם: עד דמקצע לה, תוספת' כלים ב"מ רפי"א עד שיקצע. שמ"ר פמ"א קְצִיעֵי צואריא, ירוש' נדרים פ"ג דל"ח. קציעות המלך והשם המופשט קִיצּוּעַ ב"ק ס"ו: עיי"ע אברזין. ועוד קציעה פי' כמו קציצה פי' בתי התפילין תוספת' כלים ב"ב רפ"ד ושל ראש משיתיר מג' רוחות בין קציעה לחברתה, והפעל שם: קוצעה אעפ"י שהוא עתיד ליתן בה את הרצועה] —

קצע (= קְצִיעָה מל"מ פי' שם בושם בל"ס קסיא בל"י κασσία (Cassia, Zimmtrinde) בס"ג דפ' השותפין (ב"ב ט"ז:) קציעה (איוב מ"ב, י"ד) שהיה ריחה נודף כקציעה [5]). בפ"ק בכריתות בגמ' פטום הקטרת (כריתות ו'.) מר וקציעה שבלת נרד וכרכום. מר ואהלות קציעות (תהלים מ"ה, ט') בל' יון קסיאה ובלש' קדש קידה [6]). בתוספת טבול יום (פ"ב

[1]) בכ"י ק"מ וברש"י שקצעין. [2]) כאן היא התחלת ערך מיוחד ברפ"ע ללא צורך. [3]) בנו"ג שניהן חולצין שניהן קוצעין וכ"ה בתו"כ מצורע פרק ד'. [4]) וכ"ה בכ"י ק"מ וכראוי בפי' רה"ג אבל ברפ"ע מוח. [5]) וכ"ה בתרג' איוב שם. [6]) וכ"ה בפי' רגמ"ה לכריתות ולב"ב.

עגולי דבלה שנפל משקה על מקצתן הרי זה נוטל [1]) עובי שלש אצבעות על רוחב מלא קציעה. *[אחי״ה ותרגי׳ וקדה (שמות ל׳, כ״ד) קציעתא והקבוץ קְצִיעָתָא תרג׳ תהלים הנ״ל ועיי״ע קדה] —

קָצַף (מל״מ ענין שפיכת חמה zürnen בהפעיל הִקְצִיף (zum Zorn erregen בהגדה דפ״ק במגילה (י״ג:) ובב״ר פפ״ט (ספ״ח) הקציף הקב״ה מלך על עבדיו לעשות רצון צדיק. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ש״ס פ׳, ובכ״י ב׳ ול׳ ובילק׳ וברש״י כ״י (הובא בד״ס מגילה צד ל״א.) ארונים על עבדים וכ״ה בב״ר הנ״ל ארונים על עבדיהם ליתן גדולה לצדיקים ובנו״ג במגילה אדון על עבדיו. והשם קִיצָפוֹן ספרא שמיני סרק ב׳ פרשה א׳ אף אהרן היה בקיצפון, ויק״ר פל״ב להם הוא הקצפון ולי מה אני קצפון, אסת״ר פ׳ והיום הזה כדי הקצפון לבזיון הזה וע״ש ושם פ׳ בימים ההם: מה קצפון היה שם וכו׳ והשם המופשט קציפה אסת״ר פ׳ והיום הזה איכ״ר פתיחת׳ פ׳ כי אם ופ׳ אזכרה נגינותי. ועוד בל״ם קֶצֶף ובפרט שם א׳ ממלאכי חבלה תרג׳ ירוש׳ במד׳ י״ז, י״א. י״ב שמ״ר פמ״א פמ״ד ושאר המקומות שציינתי בע׳ חמה (ח״ג, תכ״ג)] —

* קצץ, קציצא, קצצא, קצוצא עיי״ע קץ א׳ ו׳ וקודם ע׳ קצב.

קָצַר (מל״מ ענין כריתת התבואה baschneiden, (ernten בפ׳ מקום שנהגו (פסחים נ״ה סע״ב ונ״ו.) קוצרין [2]) וגודשין. בספרא ובקצרכם את קציר ארצכם (ספרא אמור פרש׳ י׳ סוף פרק י״ג) א״ר ורדימוס [3]) ב״ר יוסי וכי מה ראה הכתוב ליתן באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן אלא לומר לך שכל המוציא לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלין עליו כאלו בית המקדש קיים והוא מקריב קרבנותיו לתוכו וכו׳. בויק״ר זאת תהיה פ׳ וזכור (פי״ח) נד קציר (ישעיה י״ז, י״א) נרדתם עליכם קצירן של מלכיות קצירו של מלאך המות קצירן של ייסורין [4]). *[אחי״ה ועוד עיי׳ ר״ה ט׳. מנחות ע״ב. ובל״נ קצירה שבת ע״ב: ירוש׳ פיאה רפ״א דט״ו. ירוש׳ חלה פ״א דנ״ז ע״ג כמה פעמים ספרא פ׳ אמור פרק י׳ ר׳ פרש׳ י׳] —

קצר (= קְצִירָא בל״ם פי׳ חולה (der Kranke בפ׳ הרואה בגמ׳ הנכנס (ברכות ס׳ רע״ב) אמר שמואל שוי [5]) אבא לכולי עלמא קצירי. בפ״ק בשבת בגמ׳ לא יפלה (שבת י״ב:) אזלינן בתריה דר׳ אלעזר לשיולי בקצירא ס״א חלשא, ס״א תפיחא [6]). בפ״ק בר״ה בגמ׳ בד׳ פרקים (ט״ז.) אמר רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי כמאן כר׳ יוסי. בר״ג דפ׳ הנודר מן המבושל (מ״ט:) רבא אמר מאן חולין רבנן רבא לטעמיה דאמר רבא כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי קצירי ממש מריעי רבנן — (א״ב פי׳ חולים וחלשים כי רוחם קצר). *[אחי״ה וכ״ה בל״ס ממש חולה: קצירא תרג׳ לפסח (איוב כ״ט. ט״ו) קצור ערסא. והקבוץ קצירי ר״ה נדרים הנ״ל וכן גיטי׳ נ״ו סע״א נקוט נפשך בקצירי פי׳ החזק עצמך כחולה עיי׳ פירש״י וכן בר״ה פי׳ רש״י קצירי: חולים. ובעל עיקרי התלמוד פי׳ ומקרו קצירי לפי שנפשם קצרה מחמת חוליין ע״כ] —

קצר (= קְצָרִית Kürze רוח קצרית -Kurzathmig (keit במומין אלו בפ״ז בבכורות (מ״ד:) רוח קצרית באה עליו פי׳ בלעז דימונס. *[אחי״ה עיי״ע בן נפיל ב׳ בח״ב, קי״ז ושם פירשתי באריכות לשון] —

קצר (= קְצָרָה die kurze Seite הפכה ארוכה (die lange Seite einer Bettstelle בפ׳ י״ח בכלים (מ״ה) ניטלה קצרה ושתי כרעים טמאה. פי׳ ראשי המטה הן הקצרות וצידי המטה הן הארוכות. *[אחי״ה מל״מ קָצֵר הפכו ארוך. ברכות כ״ט: תפלה קצרה, שם י״א. אחת ארוכה ואחת קצרה, אבות פ״ב מט״ו היום קצר, ירו׳ ברכות פ״ד ד״ח: דעתן קצרה, ר״ה כ״ה. פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה, ירו׳ ר״ה פ״ב דנ״ח: פעמים מהלך בארוכה ופעמים מהלך בקצרה, ירוש׳ הוריות פ״ב דמ״ה: בא לו בארוכה חייב ובקצרה פטור. ירוש׳ פסחים פ״ז דנ״ג: ילך לו בקצר. ירוש׳ ברכות פ״ב ד״ה ע״ג ושהש״ר פ׳ דודי ירד היה מטייל עצמו ארוכות וקצרות. והתואר קוצרא אסתר תרג׳ שני ז׳, י׳. ועוד קַצְּרָן מכילתא ריש ויסע תלמיד חכם קצרן, ברכות ל״ד. א״ל תלמידיו קצרן הוא זה, והפעל שם והיה מקצר יותר מדאי.. כלום מקצר יותר ממשה וכו׳, שם י״א. מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך, ירו׳ יומא רפ״ו דמ״ג: ירו׳ סנהד׳ פ״ג דכ״א רע״ג ירו׳ שבועות רפ״ד דל״ה: קצר בדבריך (דבריך). התפעל ויק״ר פכ״א היו שנותיהן מתקצרות,

---

[1]) וכ״ה בכ״י אירפ׳ ובד״פ אי׳ קוצה הימנו עד. [2]) עיי׳ פירש״י שלא גרס לה. [3]) בנו״ג אוורדימס עיי״ע ורדימס ומ״ש בת״ג, רנ״ז: [4]) בנו״ג קצירן של ייסורין קצירו של מה״מ. [5]) בנו״ג שוינהו. [6]) וכ״ה לפנינו ובכ״י ש״ס וכן הועתק בפיי׳ ר״ח.

אתפעל תר"י א' בראשית כ"ח, י' אתקצרו ליה, שעוי דיומא, תרג' ישעי' כ"ח, כ' יתקצר חיליהון, תרג' מ"ב י"ט, כ"ו אתקצר חילהון] —

קצר (= קצרה = קַצְטְרָא castra מבצר Kastell, Burg) בס"ג[1]) בערכין (ל"ב.) כגון קצרה הישנה של ציפורי פי' מדינא היא. המוקפת חומה מימות יהושע בן נון והיא ישנה — (א"ב תתכן גי' קצטרא עיי"ע גסטר). *[אחי"ה והדין עם ר"ב עיי"ע גסטרא ח"ב, ש"ל ועיי"ע בני קצרא של ציפורין ח"ב קכ"ג וע' ביתר ח"ב, פ"ט וע' ישנה ח"ד, קס"ט. וגי' קצרה הישנה אי' ג"ב בפי' רגמ"ה בערכין. וכנ"ה בירוש' מעשרות פ"א דנ"ב ע"ד אם היו לו מעות בהר המלך ובקצרה ובב"ק צ"ח. הגי' בקסטרא עיי"ע הר ח"ג, רל"ח ומ"ש. והקבוץ ירו' שביעית פ"ו דל"ו ע"ג קצריא דגליל] —

קַצָּר (= קַצָּרָא, קַצָּרָה מל"ע قصار, בל"ס קַצָּרָא פי' כובס Walker) בס"ג דפ' יציאות שבת (י"ט סע"א) האי מאן דיהיב מנא לקצרא נימשח וניתיב ליה נימשח ונישקול מיניה[2]) אי טפא אפסדיה דמתחיה אי בצר אפסדיה דכווציה, ס"א בצר לא גדם[3]) מיניה כלומר לא חתך ממנו מלשון גידם טפי אפסיד ביה כלומר דמתחיה והוא קרוב לישכר. בר"ג דפ' התכלת (מנחות מ"א:) רב[4]) יהודה מסר ליה לקצרא פי' „מסר ליה גלימיה עם התכלת לקצרא ומפייסו שיזהר שלא יקלקל מראה התכלת עביד ליה סיסא[5]) היה כורך התכלת בחוטין אחרים כדי שלא ישנה מראהו חייט מירוט תופר בטליתו"[6]). בס"ג דפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ט:) קצרא שמיה וקצרא שקיל ליה. פי' הני שני חוטין או ג' שחורין שהן על גבי לבן קצרא שמיה שהן קורין להן בשביל שהן דבר קצר ומעט וקצרא שהוא כובס שקיל להו והכל עולין למנין תכלת פי' דבעינן לשלשולי התכלת בכנף הטלית כמלא קשר גודל ואמר ר' יהודה ואלו חוטין דשמיהו קצרא עולין למנין מלא קשר גודל ויצחק בריה הוה קפיד ולא היה מכניסן בחשבון מלא קשר גודל זה פי' ר"ח ז"ל. ורבי[7]) משה הדרשן מעיר נרבונא[8]) שנה לנו קצרא[9]) שוייה וקצרא שקיל ליה פי' הוא הכובס ששם אותן החוטין לשמור חוטי הבגד שלא יצאו והוא לוקחם אחר כביסתו. והיו תוצאותיו אל עין רוגל (יהושי ט"ו, ז') תרג' לעין קצרא. שדה כובס (ישעיה ז', ג') תרג' חקל משטח קצריא. *[אחי"ה וכן העתיקה הפשיטה הסורית בשני מקומות הנ"ל וכן תרג' הפשיט' ש"ב י"ז, י"ז בעין רגל וכ"ה בתרג' שם. ומלה סורי' קַצָּרָא וכן ל"ע הנ"ל היינו כובס בל"מ וכן פירש"י בשבת י"ט. קצרא: כובס ובב"ק פירש"י הכובס נקרא קצרא בל' ארמי וכו' אבל בתענית כ"ט: ד"ה קצרי פירש"י כך שמם בל' ישמעאל והם כובסים שמעתי אומרים ע"ש שמקצרין בגדי הצמר כשדורסין אותן ברגליהן במים והיינו דמתרגמינן עין רוגל עינא דקצרי ע"כ ואולי כיון בזה לפי' ר' משה הדרשן שהיה ג"כ רבו של רש"י (עיי' מבוא הנ"ל.) וכנ"ה בירוש' כלאים פ"ט דל"ב: בר מן קצרא וכ"ה בירוש' כתובות פי"ב דל"ה. וקהל"ר פ' טובה חכמה ופ' כל אשר ע"ש. — ירוש' תענית פ"ד דס"ז ע"ד וירוש' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד הד קצר (ובבבלי ברכות כ"ח. אי' כובס), ירו' ב"ק ספ"י ד"ז ע"ג הוה קצר והוא עביד ליה וכו'. וכן במשקל ערבי ירו' שקלים רפ"ח דנ"א. קַצָּרָן של עכו"ם. והקבוץ תענית כ"ט רע"ב קצרי דבי רבי. תרג' ש"א י"ג, כ"א מצילת קצריא וגי' הרד"ק קרציא. ירוש' עירו' רפ"ה דכ"ב: והקצרין פי' בתי כובסים] —

* קַצְרָה, קַצְרָתָה, קוֹצִירָא (שם פרטי ואולי מענין הראשון) ב"ר ס"פ ע"ב ר' יוסי בן קוצרי בשהש"ר פ' יפה את הגי' ר' יוסי בר קסריי ובאסת"ר פ' ויאמר המלך ר' יוסי בר קצרת[10]), ירו' ב"ב פ"י די"ז ע"ג ר' יסא קוצירא. שהש"ר פ' דומה דודי לצבי: ר' יוחנן בן קצרתה ועיי"ע בסד"ה צד ק"ד בדפ' ווארשא. שבת קנ"א סע"ב ר' יוחנן משום ר' יוסי בן קצרתה בכ"י ש"ס בן קצרתא — תנחומא הישן ס' ויחי סי' ו' מעשה בר' קצרא ור' אלעזר ובתנחומא הנדפס מעשה ברבי וצ"ל ברבי קצרא עיי' מ"ש ה' רש"ב ועיי"ע ברקיריא. ועיי"ע כף ח"ד רצ"א.

* קְצֵרִים (מל"מ קצר נפש פי' טעם מיאוס Eckel-haftes) שהש"ר פ' כי טובים: מה דבש

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"ו בט"ס בפי ג'. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובכ"י א"פ ועיי' גי' רש"י ובנו"ג בטשחא ניתיב ליה ובמשחא נשקול מיניה. [3]) בכ"י ק"ט ו"ו וה"ב גרים וכ"ה בעיקרי התלמוד וט"ס הוא. [4]) בנו"ג רבי. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר, ובדפו"ו בט"ס סימא. [6]) הועתק מפי' רגמ"ה (קובץ כ"י אנגיילי צד ב' ע"ב). [7]) בעיקי התלמוד ורבינו. [8]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ה"ב מקרית נרבונא ובדפ"ע מנרבונא ועיי' מבוא לזה החבור ח"א XI, XV. [9]) כ"ה נכון בכ"י בדפ"ר וויניצי אבל בדפ"א בט"ס בקצרה. [10]) בפסיקתא דר"כ צד ט' בט"ס ר' יוסי ובר קצה עיי"ע קרס ד'.

יש בו קצרים יכול אף דברי תורה כן וכו׳ עיי׳ מ״כ שם.

☞ קצרקיטון עיי״ע קסרקיטון.

קק (= קִיק, קִיקִי מל״י κίκι Ricinus שמן קיק -κίκι νον ἔλαιον; Ricinusoel קיק (קוק) מל״פ قيق، قوق עוף הים וצוארו ארוך langhalsiger Seevogel) בפ׳ במה מדליקין ולא בשמן קיק (שבת כ׳: במשנה) גמרא (כ״א.) עוף יש בכרכי הים וקיק שמו. ירושלמי (רפ״ב ד״ד ע״ג) תני ר׳ ישמעאל (קאת) [ואת הקאת] (ויקרא י״א, י״ח) זה קיק ותר״י קקא. וכן בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולי׳ ס״ג.) קאת זה הקיק[1]. ר״ל אמר קיקיון דיונה (שבת שם) פי׳ יש לו פרי שעושין ממנו שמן — (א״ב פי׳ קיק בל״י מין עוף ואומרי׳ שיושב בימים וגם קיק בלשונם מין נטע אשר מגרעוניו עוצרים שמן לנרות ולרפואה). *[אחי״ה כונת ר״ב על ל״י κῆξ Seemöve וכן בל״ע قيق Seekrähe ועוד בל״ע قوق וכדאי׳ בחולי׳ לפנינו. אבל שמן קיק בלי ספק נגזר מל״י הנ״ל κίκι (Herodot, 2, 94) ועוד κοῦκι וזהו קיקיון דיונה ועיי״ע צלליבא] —

קק (= קָקָא מל״ס Löffelgans) בפ׳ מי שמתו בגמ׳ העומדין בשורה (ברכות כ׳.) דמיין עלי כקקי חיורי, פי׳ אווזין לבנים. בר״נ דפ׳ הכותב לאשתו (כתובות פ״ה.) ובגמ׳ זה גיטיך מהיום בפרק[2] מי שאחזו (גיטין ע״ג.) קקי חיורי משלחי גלימי דאנשי פי׳ אווזים לבנים כלומר אנשים קשים זקנים טלשון (ב״מ ק״ט:) קש לחמש שנין[3] בעלי שיבה מפשיטין בגדי אנשים. נראין הדברים שגם אלו עופות טמאין כעופות של מעלה וכולן שוין. *[אחי״ה אבל קקי שבע׳ הזה ענינם אווזים ואינם עופות טמאין והנכון שהוא מל״ס הנ״ל פי׳ מין אווזים ובנו״ג בכ״מ קאקי באל״ף ופי׳ רש״י אווזים. ונראה שנגזר מן קוק עיי״ע ע״ש השמעת קול אווזין ותרנגולין gackern, schnattern ובתרג׳ כ״י לתהלים ק״ב, ז׳ אי׳ ג״כ ל״נ אידמית לקקתא דמדברא ובנו״ג לקאתא. ותרג׳ הקאת (ויקרא י״א, י״ח; דברים י״ד, י״ז) קקא, וקקא חוורתא ועיי״ע הקודם לזה — ואולי יש לפרש קקי חיורי משלחי גלימי וכו׳ מל״פ كك، كاك תרנגולה שפסקה להטיל ביצים והמשל מבואר על ידי זה יותר עפ״י פי׳ רבינו הנ״ל] —

קק (= קָיָק נ״ל מל״פ خايه ביצים והתואר קָיָק מי שיש לו ביצים ארוכין ביותר Langhodiger) בפ׳ מומין אלו בג מ׳[4] בעל גבר (בכורות מ״ד:) הקיק והגרבתן בעל קיק בביצים כלו׳ מי שביציו משוכים[5] ביותר — (א״ב בנוסח׳ גרסא אחרת עיי״ע (קיק) [צ״ל קיין]). *[אחי״ה וגם שם בע׳ קיין רמזתי כבר על זו המלה הפרסי׳ ונ״ל עיקר כי הה״א בסוף מלות פרסיות מקבילות לקו״ף בהעתקתן באותיות עבריות. ובענין גרבתן עיי״ע. ובנו״ג משובן זה הקיין חגרבתן זה בעל פיק קיין בבצים גרבתא בגיד ע״כ ופירש״י הקיין היינו משובן ע״כ] —

קק (= קַקְיָא צואר וגרון נראה מפעל קוק ע״ש השמעת קול בגרון וכן קעקע מן קוע עיי״ע קע וקעקע) בפ׳ סדר תעניות האלו בגמ׳ מעשה (כ״ד.) אתו עבדי שדו ליה סודרא בקקיה — (א״ב בנו״ג בצואריה) והוו קא מצערן ליה בס״ג דפ׳ שור שנגח את הפרה (ב״ק נ״ה.) האי אריך קקיה והאי גוצה קקיה אלא מעתה גמלא טייעא וגמלא פרסא דהאי אלים קקיה והאי קטין קקיה הכי נמי כלאים זה בזה פי׳ קועיה והוא הצואר. ור״ח פי׳ שוקיו — (א״ב מסתברא שבעל הערוך גרס בכל אלו קקיה דאם לא כן היה לו להביאן בע׳ קע). *[אחי״ה ר״ב טעה לגרוס בכ״מ קועיה וכדאי׳ ג״כ בדפ׳ באסיל וכולם היו נגררים אחר גי׳ השם קועיה אבל בכ״י ק״ט ה״ב ו״ו וב״ר ובדפ״ר ובד׳ פיז׳ ויניצ׳ אי׳ לנכון קקיה וכ״ה קאקיה בכ״י ש״ס מינכען ובכ״י ה׳ ושם הוגה קעקיה] —

קק (= קוּאַי, קוּקַאי ?Kautz, Käuzchen) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולי׳ ס״ג.) אמר אביי קוא וקוקאי אסירי קוקיתא שריא. *[אחי״ה בנו״ג קקואי . . . קקואתא (וכ״ה בפי׳ רגמ״ה) וה׳ לעוויזאהן (צאאלאגיא 163) רוצה לפרשו ע״י תרגום אשכנזי הנ״ל וא״כ תהיה מל״ע ام القويق kleines Käuzchen. ואולי הוא מל״ר אמצ׳ cucus (cugus) בל״א Kukuk והוא קוקואה שהביא רש״י בחולי׳

---

[1]) בנו״ג הקוק. [2]) כ״ה נכון בדפ״ר ובדפו״ו בט״ס ובפרק. [3]) כ״ה נכון בדפו״ו אבל בשרפ״ע קש ליה שנין וגם לא ציינו מקומו וגם בעל השב״ע לא הרגיש מאומה. [4]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר. [5]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע משוכין ועיי׳ גי׳ שוגות בע׳ בעל גבר הערה 2.

ס"ב. ד"ה והני מילי ונרויח בזה שעוף Kukuk כבר נשנה בש"ס] —

קְקְבַּטִין (פי' מל"ר אמצ' panis cacabacius, caca- bazius, kleienloses Brod) בפסקא את את קרבני להמי (פסיקתא דר"כ צד נ"ט.) מהו לחם הפחה (נחמיה הי, י"ח) הונא בר יקי [1]) אמר קקביטין פי' לחם חם — (א"ב תר"י (כ') סלי חרי (בראשית מ', ט"ז) סלי דרפתא קקבטון). *[אחי"ה והמלה נבנה מל"י κάκαβος ול"ר cacabus ומזה התואר cacabatus, κακάβατον עישוי בפארור ובפרט לחם שאין בו סובין נקרא כן כמ"ש בתחלת הע' עיי' דוקנגע וכבר העיר על זה הח' גידעמאנן בסוף פסיקתא רבתי הוצ' הח' מא"ש וזה מה שתרג' חורי מל' חר ט' עיי"ע בח"ג, תפ"ג ונ"ל שדרש הפחה מל"פ پختن בשל והיינו לחם המבושל בפארור ואולי גם קקבטין פי' מל"פ کاك پخته פי' לחם מבושל] —

☞ קקגריסין (?) מדר' רב' שמ"ר ויחל משה (ס"פ מ"ג) העבר הזה שאתה מוכר קקגריסין פי' בל"י איש מקלל ורע מעללים. *[אחי"ה עיי"ע קאלוחסין ושם פי' על פי פי' ר"ב אבל הנכון שצ"ל קקאפרסין וכמו שהגיה לנכון הח' פערלעס] —

קקל (= קְקוּלִי מל"י καυκαλίς doldentragende Gartenpflanze — קקולין בל' פרסי' قاقلہ, قاقلی בל"ס קקולג Distel) בפ' ערבי פסחי' בגמ' דסמוך מזגו לו (קי"ד.) דאכיל אליתא טשי בעיליתא דאכיל קקוליא [2]) אקיקלי דמתיא שכיב פי' „מי שמנהגו לקנות בשר שמן באשראי ואוכל מתחבא בעליות מפחד הקצב שתובעו זה פי' דאכיל אליתא טשי בעליתא והנהוג לאכול קקולי שהן ירקות השדה שמביאין בלא דמים ואם קונה אותן דמיהן מועט יושב על אשפה שבשוק ואינו חושש שאין מי שנושה בו" [3]) — (א"ב מין ירק בל"י ורו' ונקרא פעפועין. ירוש' דפיאה פ' מאימתי כל אדם (פ"ח דכ"א רע"א) פעפועים גרגדניות חלוגלוגות קוקלין הנדקוקי פרפחיניה [4]) ועליהן כמו עלה כרפס ובראשו אגן של פרחים לבנים וירק זה נאכל חי ומבושל וכבוש). *[אחי"ה קקולי בפסחים נראה שהוא ל"י הנ"ל כי מה שענין פעפועין ובל"ע قاقلہ אינו מאכל אדם כי אם מאכל בהמות עיי"ע גרגדניות ומ"ש בח"ב, רמ"א בהערה. וכירו' פיאה הנ"ל וכירוש' עירו' ס"ג ד"כ ע"ד קקולי הוא מל"ע וסורי' הנ"ל ועיי' פירש"י עירו' כ"ח. ד"ה פעפועין ועיי' ג"כ זה הערך וע' חלגלגות וע' פרפחין] —

קקל (= קִיקְלָא · קִיקַלְתָּא וכ"ה בל"ס והוא כמו קלקלא, קלקלתא פי' אשפה Misthaufen) אקיקלי דמתא שכיב (פסחים קי"ד. עיי"ע הקודם לזה). ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט.) וניכלינהו אקיקליא דמתא [5]). בפ"ק בכריתות בגמ' הממטם את חשמן (ו'.) על קיקלי דמתא מחסיא תיבו ולא על אפדני פומבדיתא [6]), שער החרסית (ירמי' י"ט ב') תרג' תרע קיקליתא [7]). חבקו אשפתות (איכה ד', ה') תרג' גפיפו קיקלתן [8]) בפסיקת' דשמעו (פסיקתא דר"כ צד קי"ז רע"ב) כ ד ת י ר ו ם [9]) קיקלא ק י ק ל א שמיה [10]) הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג, י"ד) הלואי [11]) לא היה. *[אחי"ה בילק' ירמי' סוף ר' רס"ד הובא הפסיקתא בגי' קלקלה, וכנ"ה קיקילתא בע"ז כ"ח. לפי גי' רבינו בע' נקר ב' ובנו"ג קילקתא וצ"ל קילקלתא וכדאי' בכ"י ש"ס. שהש"ר פ' כמגדל ולא תצלי בההיא קיקלתא ובב"ר פ' ל"ב הגי' ביתא קלקלתא ובפ' פ"א בההיא קלקלתא [12]) ובילק' נח ר' נ"ז במ"ס קילקתא וצ"ל קילקלתא [13]). ויק"ר פכ"ה עדור בקוקלתך צ"ל בקיקלתך] —

☞ קוּקְלָא (מל"י κουκούλιον der Cocon der Seidenraupe, Seide) מדרש איכ' פ' האמנים עלי תולע (בר"ה האוכלים) טריפין בקוקלא פי' בל"י טריפין אמונים וגדלים קוקלא שני תולעת *[אחי"ה פי' מל"י הנ"ל והכונה מטוה ובגד של משי] —

קקני (= קוּקְנֵי פי' תולעים וכן בל"ס كوخ Wurm) בפ' ח' שרצים בגמ' אזוביון (שבת קי"ט:)

---

[1]) בפסיקתא דר"כ אי' רבי הונא ב"ר יוסי אבל בפסיקתא רבתי פט"ז הונא בר יוקו ואולי הוא הוא רב הונא בר רב איקא ברכות מ"ג: וביוחסי' רב הונא בר איקו. [2]) בנו"ג קקולי ובכ"י ש"ס קילקולא. [3]) הועתק מפי' ר"ח בפסחים. [4]) ר"ב קצר המאמר ע"ש. [5]) בנו"ג בקלקולי. [6]) בנו"ג אקילקי ובפי' רגמ"ה הועתק על קלקלי. [7]) בנו"ג קילקלתא. [8]) בנו"ג קקלאתן. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכן העתיקו בעל עיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בט"ס בר תירוס. [10]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ובכ"י ק"ט ובדפ"ר אי' קוקלא ובשדפ"ע אי' רק קוקלא שמיה (פעם אחת) וצ"ל כבכ"י ק"ט. [11]) בדפו"ו בט"ס קלואי. [12]) ועיי"ע טר (ח"ד, ע"ב :) [13]) קיקלון (= קלקלון) נדרש קיא — קלון עיי"ע קוא.

למאי אכליה ליה לקוקני[1]). בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ (ברכות ל"ו.) אבל קמחא דשערי כיון דקשי לקוקני[2]) לא עבידי אינשי דשדו לפומייהו. בפ' אלו טרפות (חולי' ס"ז:) אמר רב שישא בריה דרב אידי קוקני אסירי וכו' פי' תולעים. *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר' נסים לשבת הנ"ל וז"ל לקוקני הם תולעים נקראים בל' ישמעאל חב אל קרע ותמצא בפ' א"ט והלכתא קוקאני אסירי וכו'. ובעיקרי התלמוד הועתק תולעים שבבני מעים ורש"י בחולי' פי' תולעים שבכבד ושבריאה ועיי' תוספו' שם שהשינו עליו — ורגמ"ה פי' בחולי' תולעי הראש] —

* קוקניתא ירוש' עירובי' ספ"י דכ"ו ע"ד עיי"ע קונקניתה ומ"ש.

קקים (?) מדרש שה"ש פ' כמעט שעברתי קקים כאמי מחי עיי"ע כאמי. *[אחי"ה ובע' הנ"ל הגיה ר"ב קתים (עיי"ע כאמי בח"ד, קע"ח) אבל עיי"ע באמי ומ"ש בח"ב ג'] —

קְקוּפְדְפְטֵי (מל"י Schlecht- κακοπαίδευτοι erzogene) ירו' דב"ב פ' יש נוחלין (פ"ז דט"ז:) כגון אתון קקופדפטי הבו לי מהו דיהבית לכון פי' בל"י טפשים בני תרבות רעה.

* קקוזתא (שם הפרטי) שבת קנ"ו. דימי בר קקוזתא בכ"י ש"ס א"פ קקוזית ובדפ' הישנים קקוזיתא.

קקרי (= קוּקְרֵי נ"ל מל"י ורו' אמצ' κούκουρον cocura תיק Behältniss, Köcher) בפ"ק בשבת בגמ' אין שורין (שבת י"ח.) ובס"ג דפ' הניזקין (גיטין ס"א.) באיזלי ואוהרי[3]) כולי עלמא לא פליגי כי פליגי בלוחי וקוקרי פי' מסגרות שעושין מן לוחות לתפוש הדגים ושמן בל"ע ק ו ל ק א. *[אחי"ה כ"ה בדפ"ר וכ"י ק"ט וכ"י ה"ב ואולי הוא كلك פי' כמין רפסודות Floss תיבה מן לוחות, ובדפ"ע ובעיקרי התלמוד אי' בל"ע קוקלא. ובע' לח פי' רבינו בע"א ע"ש. וגוזר אני קוקרי מל"י ורו' הנ"ל ופי' תיק ומסגרת לצוד בו דגים או חיות ועיי"ע ג"כ פירש"י בשבת] —

קקת (= קָקְתָא מע' קק א') תרג' לקאת מדבר (תהלים ק"ב, ז') לקקתא דמדברא עיי"ע קק קמא.

קר (= קְרָא, קְרֵי מל"מ וסו' קָרָא, קְרָא שנה במקרא die Bibel lesen) בגמ' דפ' בני העיר (מגילה כ"ט.) הני מילי למאן דקרי ותני אבל למאן דמתני לית ליה שיעורא פי' „קרא או שנה אבל דמתני שמעתא לית ליה שיעורא". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח. ומזה הענין כתובות י"ז. מאן דקרי ותני. שבת קנ"ב: אפי' נביאי לא קרית. ברכות פ"ב מ"א היה קורא בתורה וכו', שם פ"א מ"א מאימתי קורין את שמע בערבית . . . לא קרינו את שמע, שהש"ר פ' היושבת: כשישראל קורין קראית שמע וכו' (ובלי שמע) ברכות פ"ב מ"ג קרא ולא דקדק וכו', שם פ"א מ"ו יטו ויקרו . . קורין כדרכן, תענית כ"ז: הקורא בתורה, מ"ק ה': קרי עליה, ב"ר רפ"מ הוה קרי עליהון, והרבה פעמים אי' אל תקרי (ר"ת א"ת) ד"מ ברכות ה'. עיי"ע בעל (ח"ב, קמ"א), נ"ד: מ"ק ט': סוטה ל"ה. עיי"ע בעל. מנחות מ"ג: עיי"ע מאה ומ"ש. ר"ה ו': כ"ד. קרי ביה, שם ז'. קרי ליה ועיי' זבחים ס"ד. כריתות ז'. ועיי' מ"ש יד מלאכי סי' תקמ"ז. פ ע י ל נדרים ל"ז: ל"ח. קְרִיָּן עיי"ע כתב. ירו' מגילה פ"ג דע"ד: ששה קריַאָיא. ה פ ע י ל ו א פ ע ל סוטה י' סע"א ורע"ב אל תקרי ויקרא (בראשית כ"א, ל"ג) אלא ויקריא מלמד שהקריא א"א לשמו של הקב"ה וכו' איכ"ר פ' ויצא. הקריני דף אחד . . . השניני פרק אחד. שבת קנ"ב: דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי. ב"ב כ"א: מקרי דרדקי. מקרי ינוקי. גיטי' כ"ד. ושמע קול סופרים מקרין וכו', ירו' סוטה פ"ה ד"כ ע"ג לקטן שחוא מַקְרָא את ההלל . . . לגדול שהוא מקרא את ההלל. והשם קְרָא ופי' מקרא או פסוק מן המקרא חגיגה ד': ה'. כי מטי להאי קרא, סנהד' מ"ה: בעינן קרא. כריתות י"א סע"ב קרא בעי. ברכות ב'. אקרא קאי, כ"ז. אמר קרא, כ"ט: נ"א. מכות י"ב: חולי' קכ"ח: ע"ז כ"ד: ב"ק כ"ב. זבחי' קט"ז: מאי קראה (מאי קרא) עיי' יד מלאכי סי' תל"א שהש"ר פ' הנה מטתו פתר קרא. קבוץ מ"ק ג': קראי הפכו הלכתא. קראי דייקי. קרא אסמכתא בעלמא עיי' י"מ סי' תקמ"ה, תקמ"ו. ועוד בענין קרא אשכח ודרש שם סי' תקל"א. ובלא"ר קריא. קרייא הרבה בירושלמי עיי' ירוש' ברכות פ"ב ד"ד. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ד, ירוש' סנהד' רפ"א די"ח. שם פ"ז דכ"ה ע"ג, ירו' עירו'

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג לקוקאיני ובכ"י ש"ס מינכען לקורקנו. [2]) בנו"ג קוקאני. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס ואזהרי וצ"ל ואוהרי עיי"ע אהרי.

פ״ג ד״כ ע״ה, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ד, ירו׳ מגיל׳ פ״ד דע״ד ע״ה, והקבוץ קְרָיָיא ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ג: קהל״ר פ׳ ידעתי כל, ועוד קְרָיָין ויק״ר פכ״ב, והתואר קַרָא (קצור מן קַרָאָה) ברכות ל׳: תענית כ״ז: ר׳ חנינא קרא פי׳ מלמד או בעל מקרא. קרי קראיך (קרייך) ברכות שם יבמות מ׳, כתובו׳ נ״ו. קבוץ פסיקתא דר״כ צד קס״ה: קַרָאִים טובים דרשנים טובים. מגילה כ״ד: ה״ז דרך הקראים [1] וצ״ל דרך המינות כדאי׳ בכ״י ש״ס ובדפ׳ הישנים ונשתנה מן הצענזור עיי׳ ד״ס שם צד ס״ד. אות צ׳. — ובלא״ר קַרַיי ויק״ר רפ״ל ובשהש״ר פ׳ מי זאת קראוי. ועוד התואר קריינא ב״מ פ״ג: קידו׳ מ״ט. והשם המופשט קריאה, קרייה ברכות י״ג: מגילה פ״א מ״ד ספרא ריש ויקרא, ירו׳ שקלים דמ״ה ע״ד ויק״ר פכ״ח דב״ר פ״ז רפי״א. והקבוץ קרויות (פי׳ כמו קריאות) ירוש׳ ברכות פ״ה ד״ט ע״ג; פ״ח די״א: ירו׳ תענית פ״ד דס״ח.] —

קר (= קִיר, קִירוּתָא מל״י ורו׳ κηρός, cera בל״פ قيرس שעוה ועוד קירא, מל׳ פרסי׳ ועי׳ قير ול״ס קירא זפת (Pech בר״ג דפ׳ במה מדליקין (שבת כ׳:) שעוה קירותא [2] פסולתא דדובשא. בס״ג דפ׳ ח׳ שרצים (שבת ק״י:) תלתא קפיזי קירא דנישתרופי. פי׳ שעוה שנעשת מאותו דבש שזב מן הכוורת כשהוא מלאה [3] — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ שעוה תר״י [4]) בפסוק ישנו עם אחד (תרג׳ שני אסתר ג׳, ח׳) מנהון מזבנין קירא). *[אחי״ה וכ״ה במתורגמן וסיים לא ידעתי מהו ע״כ ובנו״ג קיר. וכנ״ה בסנהד׳ צ״ה סע״א בר ברך קירא ליזבון ואת לא תצטער ונ״ב במהרש״ל ברש״י ד״ה בר ברך פי׳ בנך שעוה ימכור ואתה לא תצטער ע״כ שבת קל״ג: שב מינאי תרבא וחדא קירא. שם: קירא וקלבא עיי״ע קלבא וע׳ אהל א׳. עירו׳ נ״ג. כאצבע בקירא פירש״י בשעוה קשה ועיי״ע אצבע ופי׳ רבינו הועתק מפי׳ ר״ח (ש״ס ווילנא). נדה כ׳. כקיר כדיו ופירש״י קיר שעוה שחורה ע״כ והוא ל״ע ופ׳ פי׳ זפת וכן ב״מ מ׳ סע״א חפו בקירא ע״ש פירש״י. קידושי׳ ע״ב. עיי״ע איהי דקירא (ח״א, ס״ו.) והתואר ב״מ ס״ג: יהיב זוזי לקיראה פי׳ מוכר שעוה. קבוץ פסחים ס״ט: הוה שקיל אוגנא דקירא מקִירָאֵי ומזה הענין פי׳ בעל פני משה בירוש׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד. סמכון לתנאי קרייה גבי זבונה ע״ש ובעל קרבן העדה פי׳ קרייה בעלי משנה ומקרא א״נ למלמדי מקרא] —

קָר (= מן קוּר (עפ״י דרש מירמיה ו׳, ז׳) (Quell ממלאין מבור הקר (עירובי׳ ק״ד. במשנה ושם: בגמ׳) כבר פי׳ בע׳ בר [5]). בגמ׳ דפ׳ כמה בהמה [6] (שבת נ״ה.) רישך בקירירי ורישא דרישך בחמימי. *[אחי״ה קְרִירָא בל״ס וכן قار בל״ע הוא קַר בל״מ הפכו חם. שבת נ״ג. קרירא ליה עיי״ע תקופה, ב״ר פמ״ח טולא קריר. והקבוץ קרירי הפכו חמימי חולי׳ מ״ו: נדה ל״ו סע״ב. ב״ב כ״ד: עיי״ע קדר. עלית המקרה (שופטים ג׳, כ׳) מבואר בב״ר פצ״ט עיליתא קרירתָא, שם: פמ״ז לא תמלי רוחי קריר. והפעל שבת קל״ד. מיקר דקר פומיה, שם קנ״א: כלי מיקר ע״ש פירש״י אבל עיי״ע קר ט״ז פי׳ אחר. הפעיל ירוש׳ ברכות פ״ב ד״ה: להקר גופו. כלאים פ״א מ״ח שתהא מקירו עיי״ע חצב ג׳ (ח״ג, תע״ב) וע׳ קר י״ב. שהש״ר פ׳ שני שדיך: אחת מקירת ואחת מרתחת. אפעל ב״ב ע״ג: לאקורי נפשין, תרג׳ ישעי׳ ל״ב, ב׳ כיף מיקר, פעל ע״ז ל״ח: וקיירי מבינתא דרישייהו. בינוני פעול ירו׳ שקלים פ״ה דמ״ח ע״ד כיף מקורר, אתפעל לרחץ תר״י א׳ שמות ב׳, ה׳ לאתקררא על נהרא. נתפעל יבמות ס״ג. במד״ר פי״ד לא נתקררה דעתו. והשם קָר עירו׳ הנ״ל עיי״ע בר. ובל״מ קור ב״מ ק״ו. ב״ר פל״ד חצי שבט אדר וחצי ניסן קור. ותרג׳ קֹר (בראשית ח׳, כ״ב) קורָא וכ״ה בל״ס ועוד קַרְתָא ובתרג׳ משלי כ״ה, כ׳ והרבה בחבור רוח קורות רוח (Beruhigung des Gemüths) אבות פ״ד מי״ז יבמות ס״ג רע״ב ויק״ר ספ״ג במד״ר פי״ד, ובירוש׳ ברכות פ״ד ד״ז ע״ד קורת נפש] —

קר (= קוֹר, קוֹרָא מל״ס קוּרָא Gipfeltrieb, Kopf-mark, Palmkohl) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ חוץ מן היין (ברכות ל״ו.) ובר״ג דפ׳ בכל מערבין (עירו׳ כ״ח:) קורא רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ושמואל אמר שנ״ב. בס״ג דפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ והוא אומר על המוגמר (ברכות מ״ג:) תלא ליה קורא [7]) לדבר אחר והוא לדידיה אזיל [8]) פי׳ תלא

[1]) ואין ענינו לכת הקראים שיסדו ענן. [2]) כ״ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וב״ה לפנינו ובדפ״ע קיריתא. [3]) וכ״ה בפירש״י. [4]) וכ״ה במתורגמן. [5]) ח״ב, ק״ע וש״נ שנויי הנוסחאות ורבינו פי׳ קרוב לפי׳ ר״ח כדאי׳ בנדפס בש״ס ווילנא ע״ש. [6]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר אבל בדפ״ע בט״ס אשה. [7]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ״ו קרא. [8]) בנו״ג ואיהו דידיה עביד ובכ״י ש״ס והיא ברירה הוה ידע.

ליה קורא לדבר אחר דליכול והוא לדידיה אזיל ואכיל צואה. פי' קורא ראש הדקל כשהוא רך. בויק"ר זאת תהיה בסמך פ' רפאני (סוף פט"ו) מאן דאכל בהדא קורא ילקי בהדא קורא פי' מי שאוכל קור של דקל אם איני שומרו כראוי לוקה בקורתו של דקל — (א"ב עיי"ע קל). *[אחי"ה ר"ל כי בע' קל ו' גרס רבינו בהדא קולא וכדאי' בויק"ר. וכנ"ה בירו' ברכות פ"ו ד"י: קורא . . בורא פרי העץ וכו' ע"ש, ירוש' שביעי' ספ"ד דל"ה רע"ג קור וכפניות תוספתי שביעי' ספ"ג בקור ובכפניות, שם מעשר שני פ"א ובתוספת' עוקצי' פ"ג קור ניקח בכסף מעשר, עוקצי' פ"ג מ"ז הקור הרי הוא כעץ לכל דבר ופי' רה"ג הקור פי' קורקורא בל' רבנן ובטיית נומאר ע"כ וצ"ל פי' קור קורא בל' רבנן ובטיית גומאר והוא جمار = جامور Palmhirn מוח של דקל וכן מצאתי בפי' ר"ח לעירובי' קור אלגומר ע"כ ורש"י פי' קור דבר רך הנוסף על הדקל בכל שנה וקודם שיגיעו ימות הגשמים ויתקשה ויעשה עץ קרי ליה קור וטוב למאכל הוא. ובפי"מ להרמב"ם בעוקצ' הקור הוא ראש הדקל והוא עץ לבן רך וכו' ע"ש ודבריו בל"ע הובאו בפפל"צ ללעף 116] —

קר (= קוֹרָא נ"ל מל"ע قَارِيَةٌ עוף שמנקרו ארוך (ein langschnabliger Vogel בב"ר פ' ס"ה (ס"ד) רק טוב: אתא הדין קורא מצראה דמקוריה אריך ויהיב מקוריה[1]) ואפקיה פי' עוף הוא ופיו שמנקר בו ארוך ביותר.

קר (= קרא מל"ס קראא והוא בל"ע قَرًّا = قرع פי' דלעת (Kürbiss בהגדה דמגלה (י"ב.) ובפ"ק דסוטה בגמ' שמשון (י'.) היינו דאמרי אינשי איהי בקרי ואתתיה בבוציני פי' האיש אם לא ימצא אשה לזנותה[2]) נוקב בקרא נקב קטן לזנות בו וכך האשה אם לא תמצא זכר תעשה מקשואין מקום זכרות לזנות בו. בפ"ק בכריתות בגמ' המפטם את השמן (ו'.) אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא רגיל איניש למחזי[3]) בריש שתא קרא ורוביא כרתי סילקי ותמרי סימן קרכס"ת. *[אחי"ה והטעם תמצא מבואר היטב בטור או"ח סי' תקפ"ג ע"ש. וסי' קרא אי' בטור שם מפני שממהר להיות גדול ובבית יוסף הובא בשם מרדכי יקראו לפניך זכיותינו ועוד שיקרע גזר דיננו ע"כ וא"כ הוא מל"ע قرع וכנ"ה בתש' גאונים קדמונים דפ' בערלין דף מ"א: אטרפא דקרעא והן עליו של דלועין. וכנ"ה קרא בסוכה נ"ו. כתובות פ"ג: תמור' ט' רע"א עיי"ע בצין (ח"ב, קנ"ג), הקבוץ קָרֵי מגילה הנ"ל ישבת קכ"ט: עיי"ע קרן ב'. ב"מ ס"ד. קרי קרי . , מאן דיהיב זוזי לגינאה אקרי וכו'. ב"ב פ"ח. קארי. ושם: קרא קרא. נדרים נ"א. עיי"ע קרקז. ירוש' נדרים רפ"ז ד"מ: כל אילין קַרַיָּא וכרובתא וכו' — ועיי"ע קירייא] —

קר (= קֶרִי מל"מ וענינו כמו מִקְרֶה ,Begegniss (Unfall בפ"ק בר"ה בגמ' בד' פרקים (ט"ז.) תבואה שאירע בה קרי או אונס פי' קרי בידי שמים כמו מקרה לילה (דברים כ"ג, י"א) אונס בידי אדם. *[אחי"ה וע"ש ג"כ פירש"י. ועוד בר"ה שם: אדם שאירע בו קרי או אונס. ומזה קראי שהביא רבינו בע' קר י"ד ע"ש. והפעל קרי כמו קָרָה בל"מ פי' עשה דבר במקרה כתובות י"ח. איקרי וכתב. סנהד' ל"ג. איקרי ועבד כחד מינייהו. ועוד קֶרִי כמו מקרה לילה Polution. יומא כ"ח. ראה קרי. שם בעל קרי, ירוש' מגילה פ"א דע"ב. אירע בו קרי. ב"ר פצ"ח טיפת קרי והקבוץ בעלי קריין עיי"ע בעל קרי (ח"ב, קמ"ט). ובתרג' ירוש' א' בראשית מ"ט ג' ובתרג' דברים כ"ג. י"א קיריות. והפעל ממנו מגילה ט"ו. האומר רחב רחב מיד ניקרי ובתענית ה'. נקרי] —

קר (= קִיר מל"מ פי' כותל (Wand בזו ההלכה (ר"ה ט"ז:) ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם קיר נטוי פי' „נטוי ליפול כלומר רעוע והולך זה ויושב תחתיו סומך בזכיותיו להנצל וכן המעיין בתפלתו שתתקבל ותבוא שאלתו וסומך בצדקתו וכן המוסר דין על חבירו כלומר אני צדיק ומוסר דין להפרע ממך דא"ר אביי המוסר דין על חבירו[4]) הוא נענש תחילה שאומר לפניו מה זכיותיו של זה שעושה כך והלא יש בידו כך וכך עון". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בר"ה — ובענין קיר בסוכה כ': עיי"ע בדיא] —

[1]) והוא בל"ע منقار עיי"ע מקורא פי' חרטום של עוף. [2]) בדפו"ו לזגותה. [3]) וכ"ה בהוריות י"ב. אבל באה"ת אי' למיכל וכ"ה בכריתות לפנינו. [4]) כ"ה נכון רק בדפו"ו וכ"ה כפי' ר"ח אבל בשרפ"ע נשמט מן על חבירו עד על חבירו וכן לי' בעיקרי התלמוד.

קר (= קָרָה מל״מ בפיעל פי׳ עשית מְקָרָה wölben bälken) כפ״ק במ״ק (ו׳:) ומקרין את הפרצה במועד גמר׳ (שם ז׳.) כיצד מקרין רב יוסף אמר בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט. *[אחי״ה והוא מל״מ (תהלים קי״ד, ג׳; נחמיה ג׳, ג׳) וכנ״ה בסוכה ט״ו. המקרה סוכתו בשפודין וכו׳, ירוש׳ סוכה פ״א דנ״א ע״ד סוכה מקורה פסולה מבוי מקורה כשר. ירו׳ קידו׳ פ״ד דנ״ז ע״ד מערה מקורה . . . מערה שאינה מקורה. והשם המופשט ירו׳ סוכה פ״א דנ״א רע״ד מצינו סיכוך שהוא כַקירוי, ירוש׳ שקלי׳ רפ״ו דמ״ט ע״ג סכך שהוא כקירוי וכן ירו׳ סוטה פ״ח דכ״ב ע״ג — ירוש׳ נדרים רפ״ה דל״ט. קירוי שמועיל לתנור, פסיקת׳ רבתי פ״ו בקירוי של ירבעם ושל אחאב — ובל״נ קרויה שמ״ר רפי״ג הלך ומצאו עומד על הקרויה פי׳ היה בונה קרוי לבית] —

קר (= קוֹרָה פי׳ מל״מ העץ שעושין ממנו התקרה Balken ותקרה מפורש בפני׳) בפ׳ הבית והעליה (ב״מ קט״ז:) תחתון נותן את התקרה והעליון נותן את המעזיבה פי׳ הקנים או הקרשים שמקרה בהם את הבית נקראין תקרה והטיט שנותן בהן ומעגל במעגילה נקראת מעזיבה. פ״א בע׳ מעזב — (א״ב הפי׳ הראשון קשה לגי׳ בעל הערוך כי הוא גרס בע׳ מעזב מאי מעזיבה ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמר קנים וסנאין וטינא ריש לקיש אמר קנים וסנאין וטינא ריש לקיש אמר לוחאי א״כ לא לדעתא דמר ולא לדעתא דמר שייך מה שאמר הכא אבל לגי׳ דידן ניחא שהיא מאי תקרה ר׳ יוסי ברבי חנינא אמר קנים וסנאין וכולי והפי׳ אחר אתיא שפיר לגי׳ בעל הערוך ונראה שהיא גי׳ אמיתית כי אין דרך הגמר׳ לאסברא המלות ידועות אלא המלות שאינן ידועות ומלת תקרה ידועה שהיא מלשון קורה אבל מלת מעזיבה אינה מורגלת ולכן שואל מאי מעזיבה והשתא דאתינו להכא נאמר שיפה גרס בעל הערוך קנים וסנאין וטינא ולא כגירסאות דידן וסטיני אמר ר״ל ופירש״י שם חכם כי לא מצינו שם זה בשיתא סדרי ולא יתכן שבשם סטיני והוא מלשון שטן יכנה תלמיד חכם ואף אם נניח הגי׳ במקומה מאי תקרה ר׳ יוסי אמר קנים וסנאין אתיא שפיר וטינא כי יש טיט שמחבר הקנים והסנאין והוא מן התקרה ויש טיט אחר שטוחין על התקרה והוא נקרא מעזיבה ובמשנת אהלות פרק אדם וכלים מוכח בהדיא שהמעזיבה היא שעל הקורות ע״ש). *[אחי״ה ר״ב כיון לאהלות פ״ו מ״ד מעזיבה שבין הבית לעליה וז״ל הר״ש (וכ״ה ברע״ב) מעזיבה היא תקרה המפסקת בין בית לעליה והביא שם הר״ש התוספת׳ וסיים עוד תניא בתוספתא (פ״ז) וכן היה רבי יהודה אומר כל המעזיבה תשמיש לעליה וכו׳ ע״כ ולכאורה מזה אינו מוכח כי מעזיבה היא שעל הקורות אבל ראיה אחרת עצומה מצאתי בפי׳ רה״ג לאהלות שם וז״ל מעזיבה פי׳ אותו הטיט ששמו הימליטא בארמית מן וטמנתם במלט (ירמיה מ״ג, ט׳) ואותו החרסות והצרורות שנותנין על התקרה שמו מעזיבה ועקרו מן המקרא (נחמיה ג׳, ח׳) ויעזבו ירושלים עד החומה ע״כ וזה כדעת ר״ב שהמעזיבה היא על הקורות. ובגוף הפי׳ בע׳ מעזיב הלך רבינו בשטת רה״ג ודע עוד כי בסוף הפי׳ של רה״ג לכלי׳ אי׳ וז״ל הימלטי טיט הוא מעזיבה יש מקומות נותנין עליו חרסית וצרורות ושמו מעזיבה ע״כ ועל פי דברים אלה נבין מה שפי׳ רבינו בזה הערך והטיט שנותנין בהן (ר״ל בקנים או בקרשים) . . נקראת מעזיבה, וזה ג״כ ראיה שהמעזיבה היא שעל הקורות כדעת ר״ב. אבל במ״ש ר״ב נגד הגירסאות שלנו כי לא מצינו שם חכם וסטיני אמר ר״ל טעה וכבר העירותי בע׳ מעזב כי מיניה וביה בסוגיא שלנו אי׳ כן בירוש׳ ב״מ רפ״י די״ב. ר׳ יוסטא בשם ר״ל התחתון נותן תקרא ולווחים והעליון נותן המעזיבה וכן תפס בעל סד״ה בע׳ ר׳ וסטיני לרב בנימין מספיא וז״ל והנה בעל הערוך מוסף גורע והרה עמל וילד שקר וכו׳ דהכי אי׳ בירוש׳ סוף ב״מ וכו׳ ע״ש בדפוס ווארשא צד נ״ז ע״ד. והאריך להביא מקומות אשר מצינו ר׳ יוסטיני ועיי״ע אצלנו כח״ד, ק״כ. ובאמת בכ״י ש״ס פ׳ בב״מ קי״ז, הגי׳ יסטיני ארשב״ל ובכ״י ה׳ ויוסטני אמר משום רשב״ל (ד״ס במקומו)] —

קר (= קוֹרָה מענין הראשון Balken; תקרה Ge-bälk) בס״ג דפ׳ ר׳ אליעזר אומר תולין (שבת קמ״א.) ולמר בריה דרבינא במאי מקנחו ליה בקורה. בילמדנו בראש שמות (תנחומא שמות סס״י ג׳) למה אין שוין שמותיהם של שבטים בכל מקום אלא שפעמים מקדים זה לזה וזה מקדים לזה לפי שהן תקרתן [1] של עולם והמתקן תקרה כראוי נותן עוביה של תקרה זו בצד ראשה של זו ומנין שהן תקרה של עולם שנא׳ (ישעיה מ״ח, י״ב) שמע

---

[1]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ובתנחומא אבל בדפ״ע תקרתו.

אלי יעקב וישראל מקוראי. *[אחי״ה ובירו׳ סוטה פ״ז דכ״א ע״ד דרש כמו כן וישראל מקוראי מה התקרה הזו עוביה דהן וכו׳ עיי״ע בעל קורה ח״ב, קמ״ט וש״נ שמ״ר רפ״א ויתר המקומות מב״ר ע״ש. וכנ״ה בנדרים כ״ד: קורת בית הבד, בירו׳ שבת פ״ז ד״י. קורת שקמה. ירו׳ עירו׳ פ״ה דכ״ב ע״ג כתיבה . . כקורה, במד״ר רפכ״ג צל הקורה והקבוץ קורות תענית י״א. חגיגה ט״ז. ירו׳ פיאה ספ״ז ד״כ ע״ג וירוש׳ תרומ׳ פ״ב דמ״א: תוספת׳ אהלות פ״ז פסיקת׳ רבתי פל״ו ב״ר ס״פ צ״א ובל״א קוֹרְיָין ירו׳ פסחים פ״ו דל״ג. אפי׳ הנשים מאחורי הקוריין יודעות היו וכו׳ ועיי״ע קר אחרון. ובמשקל יוני קוֹרְיָים קהל״ר פ׳ את הכל: לאחד שהיה לו שפעת קוריים בתוך דירתו וביתו וכו׳ עד שתהא סובלת קורות שלפניה וקורות שלאחריה — ומזה קורות החצים עיי״ע קר י״ג] —

קר (= קוּר הפעיל מֵקִיר (kühlen בפ״ק בכלאים (מ״ח) אין נוטעין ייחור של תאינה לתוך חחצב שתהא מקירו פי׳ לשון צל וי״א לשון קור הוא. אלו ד׳ קר קרוב ענין הן. *[אחי״ה ושני הפירושים האלה הביא כבר רבינו בע׳ חצב (ג׳) בח״ג, תע״ב ע״ש וש״נ האו״ז הל׳ כלאי׳ סי׳ רס״א וכן שני הפירושי׳ בפי׳ ר״ש בשם עצמו ובפי׳ הרמב״ם כדי שיקרר אותו וכו׳ עיי״ע קר ג׳] —

קר (= קוֹרָה Gehäuse קוֹרַת הַחִצִּים (Pfeilköcher בטבעת פי״ב בכלים (מ״א) קורת החצים טמאה ושל אסירים טהורה פי׳ מלשון מקרא (איכ׳ ג׳ י״ב) כמטרה [1]) לחץ. וכן במגילת איכה דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ רבנן דתמן אמרי לאספריסא רבנן דהכא אמרי כקורת חצים שהכל מקוששים [2]) בה והיא עומדת — (א״ב פי׳ בל״ר אשפה שהחצים מונחים בה ויצטדק הערך קרת). *[אחי״ה והנכון שהוא מל״ט קוֹרָה פי׳ בהשאילה בית וא״כ קורות חצים כמו בית חצים עיי״ע קר י״א] —

קר (= קְרַאי פי׳ כמו קרי כלומר ענין מקרה -zu fällig) בר״ג דפ׳ יו״ט של ר״ה (כ״ט:) איכא בינייהו בי דינא דקראי פי׳ „מקום שאין שם חכמים קבועים לבי״ד ועכשיו נזדמנו שם אורחים". *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח ושם הגי׳ בי דינא דאקראי וכ״ה לפנינו וכ״ה בדפ״ע באסיל ואמש׳ וכן מורגל בש״ס עיי״ע אקראי ח״א, רס״א] —

קר (= קִיר מל״י κύριος ובל״י האמצ׳ בקיצור ,κῦρ κῦρις ארון (Herr סך קירי פלסטור (ע״ז י״א:) כבר פי׳ בע׳ סך. בר״ג דשילוח הקן (חולין קל״ט:) ואמרין קרי קירי כבר פי׳ בע׳ מל [3]). בס״ג דפ׳ אין מעמידין (ע״ז מ׳.) מתרי ותלת קיראי שמיעא פי׳ אדונים [4]) בב״ר פע״א (פ״א) והנה שם שלשה עדרי צאן (בראשית כ״ט, ב׳) אלו שלשה קרויים [5]) פי׳ ג׳ אדונים [6]) של בית הכנסת — (א״ב פי׳ בל״י ארון) *[אחי״ה וא״כ הגי׳ היותר מעולה בב״ר ג׳ קירויים או קוריים, וכן קירי בב״ר ר״פ פ״ט עיי״ע כר בח״ד, שי״א ומ״ש. ירוש׳ שבועו׳ פ״ג דל״ד ע״ד עיי״ע ברכסון (ח״ב, קצ״ד). ותר״י ארון: קירים κύριος עיי׳ לבמד׳ י״א, כ״ו; לתהלי׳ נ״ג, א׳; צ״ז, י׳; קי״ד, ז׳; לאיוב ג׳, י״ח; ה׳, ב׳. והתואר קִירָאָה בקבוץ קיראי ע״ז הנ״ל כגי׳ רבינו ולפנינו אי׳ מתלתא קראי שמיע לי מרב ושמואל ורבי יוחנן ופירש״י מג׳ חכמים גדולים שהם כדיי לסמוך עליהם כעל המקרה ע״כ ובפי׳ ר״ח לא העתיק רק מרב ושמואל ור׳ יוחנן ובעיקרי התלמוד הובא פי׳ רבצמח: כמו מזומנים לתורה (עיי׳ מבוא לח״א, XVII). ועוד הוסיף בעל עיקרי התל׳ וז״ל ויש גורסין קריגאי פי׳ עמלי תורה ע״כ ונ״ל שהוא ל״פ گرز פי׳ חזק ואמיץ לב וגבור והקבוץ گرزان Heroen וזהו קריגאי = קריזאי אולם לא מצאתי זו הגי׳ בשום מקום ולי׳ בכ״י ש״ס] —

קִר (לדעת רבינו כלי מיקר = יקר אולם הוא מל׳ מל׳ קרירות) בפ׳ שואל בגמ׳ עושין כל צרכי המת (שבת קנ״א:) כל לאיתויי מאי לאיתויי הא דת״ר מביאין כלי מיקר פי׳ גללתא יקירתא — (א״ב פירש״י כלים שמביאים קרירות כגון זכוכית).

קר (= קוּרְיָם מל״י καῖρος Schnüre auf dem Webstuhl, Gewebe) בב״ר פ״נ (ר״פ מ״ט) שמותן של רשעים דומין לכלי קוריים [7]) מה כלי קוריים כל מה שאתה משמש בהן הן עומדין הנחתם הן מתרפין. ובפ׳ ע״ב (ע״א) אף הנשים

---

[1]) במקרי אי׳ כמטרא באל״ף. [2]) ובעיקרי התלמוד מקשקשין והכל אחד עיי״ע קש ובדפ״א בט״ס מקושטים ובנו״ג מורים . . והיא נצבת. [3]) מל ח׳ ועיי׳ מ״ש בע׳ כר ח״ד שי״א: [4]) בסד״ה ע׳ שמואל צד קע״ו (דפו״ן) הביא בשם היוחסין פי׳ הערוך הזה וכתב בעל סד״ה „לא מצאתי בערוך" וזה תמיה ועיי׳ ג״כ יוחסין השלם צד 192 ע״ב. [5]) בנו״ג קרואים. [6]) כ״ה נכון בכ״י ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד ועה״ק שנ״ב ובדפ״א אבל בדפ״ר וויניצי׳ בט״ס ארונים. [7]) כ״ה בכ״י ערוך אבל בדפ״ע קיריים, קוריים.

מאחורי קוריים היו סונטות [1]) בה. בפסיקת' ויהי בשלח (פסיקתא דר"כ צר צ"ב.) מה הדין דכתי' (דברי' ח', ד') שמלתך לא בלתה מעליך שמא כלי (קוריות) [צ"ל קוריים] [2]) היו מהלכין עם ישראל במדבר: ירוש' בפ' כל הכלים (ר"פ י"ז דט"ז.) מהו לטלטל כלי קוריים בשבת — (א"ב פי' בל"י חוט הערב ונקראו כן כלי אריגה עיי"ע קירוס). *[אחי"ה וכנ"ה בשהש"ר פ' נפת כלי קוריים יצאו עם ישראל למדבר דב"ר ספ"ז במדבר ועיי' מד' תהלים מזמ' כ"ג ילק' עקב ר' תת"ן ובילק' תהלי' ר' תרצ"א — אסת"ר פ' ביום השביעי עיי"ע גת (= גָיֵית) בח"ב, שפ"ה והלאה ושם פירשתיו בע"א ע"ש. קהל"ר פ' ושנאתי: נתעטף בכלי קוריים שלו. — ושם פ' את הכל שפעת קוריים עיי"ע קר י"א]—

קרא (= קוֹרֵא מל"מ Rebhuhn) בסוף חולין (קל"ח:) קורא זכר ר' אליעזר מחייב — (א"ב עוף טהור והוא ל"מ (ירמיה י"ז, י"א) קורא דגר והוא עוף טהור כדמוכח בהדיא בגמ' שם (ק"מ:) (הוא) [צ"ל הא] טהור וטהור חייב דלמא בקורא וכן פי' שם בקונטרים וכן בפירשו על המקרא (ש"א כ"ו, כ') כאשר ירדף הקורא [בהרים] מפרש שהוא העוף הנקרא פרדיץ ולכן יש לומר שיש טעות בגירסאות בפי' הקונטרים במשנ' (חולין קל"ח:) קורא זכר טמא הוא ולא נהירא אלא יש לגרוס טהור הוא אך יש לתמוה שרש"י פי' בפסוק קורא דגר שהוא קוקו והוא עוף טמא). *[אחי"ה וכן פי' הרמב"ם בחולי' ובפי' הרד"ק שרש קרא שהוא העוף הנקרא פרדי"ץ כל' אספמיא perdiz בל"ר perdrix וכ"ה בעיקרי התלמוד והביא ג"כ ל"ע חגל حجل וכן לועז רש"י פרגיות ברכות ל"ט. פרדר"י אבל מה שפירש"י בירמיה הנ"ל שקורא הוא קוק"ו Kukuk קשה להלמו ועיי' ג"כ מה שהשיגו התוספו' עליו בחולי' ס"ג. ד"ה הנץ ועיי' רש"י חולי' ס"ב. ד"ה והני מילי ועיי"ע קק ה' — קורא מצראה עיי"ע קד ה'] —

* קוֹרַיאָה, קוראה (מע' הקודם) תרג' קורא ש"א וירמיה הנ"ל בערך הקודם קוריאה, קוראה. והקבוץ לישעי' ל"ד, ט"ו קוֹרֵיהוֹן.

* קוֹרֵא (נראה שהוא הענבל בדלת Klöppel) כלי' פי"א מ"ב והציר והקורא ולי' פי' בפי"מ להרמב"ם והר"ש והרא"ש ולי' בפי' רה"ג ובע' צר ה' וכן בעל תוי"ט לכלים כתב וז"ל לא מצאתי פירושו ע"כ ונראה שהוא הענבל בדלת ונקרא כן על השמעת קול בפתיחת הדלת, ובמשנ' דש"ס אי' הקורה בה"א בסוף, אבל במשנה דמשניות הקורא.

קֶרֶב (מל"מ שם לאיברים הפנימים Eingeweide ובקבוץ בל"מ קְרָבַיִם (תהלים ק"ג, א'). ובדרז"ל קירְבַיִם, קִרְבַיִים) בפ"ד בתמיד (מ"ב) נוטל את הקרבים. *[אחי"ה בנו"ג הקרביים אבל שם ג"כ והקרבים מדיחין אותן וכו'. ירוש' יומא ספ"ב ד"מ, וכמה הן איברים עשרה ואחד בקרביים וכו' וכ"ה בספרא ויקרא ריש פרק ו' פרש' ד'. נדרים נ"ד: קרביים לאו בשר וכו' ירו' נדרים רפ"ז ד"מ: קרבייא לאו בשר וכו'. חולי' ט"ז: ירוש' שבת פ"ב ד"ד ע"ד קירבי דגים] —

קָרֵב (מל"מ פי' נגישת גוף אל גוף במקום או בזמן sich nähern ועיי' בפנים) בפ' השותפין בגמ' כופין (ב"ב ז':) לפי קירוב [3] בתים הן גובין פי' החצר הסמוכה לחומת העיר נותנת יותר [3]). במעילה בס"ג דפ' חטאת העוף (י':) כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו (ויק' כ"ב, ג') בכל הקדשים הכתוב מדבר יכול יהו חייבין עליו מיד ת"ל אשר יקרב א"ר אלעזר וכי יש נוגע שהוא חייב הא כיצד כל דבר שיש לו מתירין אינו חייב עד שיקרבו מתיריו וכו'. בס"ג דפ' שואל (שבת קנ"ב.) קרובים נעשו רחוקים. ובויק"ר פ' זאת תהיה פר' וזכור (פי"ח) רחוקות נעשו קרובות אילין עיניא דהוו חמיין מרחיק כדו אף [4]) מקריב לית אינון חמיין קרובות נעשו רחוקות אילין אודנייא דהוו שמעין בחד זמן כדו אף [5]) מקריב במאה זימנין לית אינון שמעין. בס"ג דפ' כיצד אשת אחיו (יבמות כ"ה: וש"נ) אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע. פי' אלו העיד על אחיו שהוא רצחן לא היה פוסלו קל וחומר על עצמו. ירושלמי בר"ג דפ' הרואה (פ"ט די"ג.) אשר לו אלהים קרבים אליו (דברים ד', ז') קרוב בכל

---

[1]) כ"ה בדפ"ר ועיי"ע סנט ובדפ"ע סוטנות [2]) וכ"ה בדפ"א אבל גם בפסיקתא אי' קוריות. [3]) בדפ"ר הוא נותן יותר. וכפי' רגמ"ה בב"ב וז"ל כלומר אותן בתים חיצוניות שצריכין להם יותר לחיזוק החומה יותר מן הפנימית ויתנו יותר ועיי' בפירש"י אבל עיי' פי' התוספו' בע"א. [4]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכ"ה בויק"ר אפילו ובדפ"ע את. [5]) בעיקרי התלמוד ובדפ"ע את.

מיני קריבות. בר"ג דפ' נגמר הדין (סנהדר' מ"ג.) בערב הפסח תלאוהו לישו הנוצרי והכרוז יוצא לפניו ארבעים יום וכו' עד שאני ישו הנוצרי דקרוב למלכות הוה[1]. פי' היה ידוע למלך שהיה באותה שעה אית דאמרי קרוב לינאי המלך ממש הוה. *[אחי"ה קרוב הדבר שהעתיק רבינו זה הפי' מפי' ר"ח בסנהדר' ושם בקובץ כ"י אנג' דף ק' ע"ב נמחקה שטה אחת וחצי. וז"ל בעל עיקרי התלמוד הפי' הראשון עיקר שכן בס"פ מרובה (ב"ק פ"ג.) אבטולס בן ראובן התירו לספר דקרוב למלכות הוה ולא היה קרובו של קיסר אלא כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי כדאי' במעיל' (י"ז.)[2] וכן של בית ר"ג מפני שהיו קרובים למלכי יון ומצרים למדו חכמה יונית וזה שהיו קרובים למלכות ואפי' נאמר כפי הפי' ינאי המלך שהוא אלכסנדר כהן היה מהחשמונים וכן הורודוס היה עבד שלא היה מזרע היהודי וא"כ לא יצא לנוצרים מזה פרי ולא עלה עכ"ל. וכנ"ה בגיטי' י"ד: בני אדם הללו קרובים למלכות. אסת"ר פ' אחר הדברים אם אסתר יהודית היא קרובתי מן אבי עשו ואם גויה היא כל הגוים קרובים אלו לאלו. ב"מ ל"ט. קרוב מחמת קרוב, סנהד' כ"ז: ואלו הן הקרובין וכו', שם כ"ט רע"א קרובים ונתרחקו, ב"ר פי"ח נשא אדם אשה מקרובותיו עליו הוא אומר עצם מעצמי, תרג' עצמי (בראשית כ"ט, י"ד) קָרִיבִי, תרג' שאר (ויקרא י"ח, י"ב) קריבת אבוך ותר"י קריבת בשר אבוך והקבוץ תרג' איוב י"ט, י"ד קָרִיבַיי ולנקבה קְרִיבַן ויקרא י"ח, י"ז. וליחידה ירוש' כתובות פ"ט דל"ג. כהדא קריבתא דר' שמואל בר אבא. והשם המופשט פסחים קי"ח: קְרִיבוּת שהיו חפצין בה, ב"ר פ"ע נשיקה של קריבות[3]. ובל"ס קריבותא וכ"ה בתר"י א' לדברי' ל"א, ל"ד קריבותא במיתתהון, והוא כמו קְרִיבָה ב"ר פצ"ו כל מי שנאמר בו קריבה למות וכו' משה כתיב ביה קריבה וכו' — שם פע"א בזה קריבה ובזה קריבה, ויק"ר פ"כ על הקריבה ועל הקרבה, ירוש' הוריות פ"ב דמ"ו ע"ד קריבה פרישה, ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה. קריבה קריבה, סנהדר' ג' סע"ב משעת קריבה שלשה. ע"ז י"ז. קריבה בעלמא אסור, בשבת י"ג. הגי' קורבה, ושם לא אסרה תורה אלא קורבה של גלוי עריות, ב"ב כ"ג: קורבה דאורייתא. שבת י"ג: ירוש' קידוש' ספ"ד דס"ו ע"ג קירוב בשר, כתובות מ"ח. שארה (שמות כ"א, י') זו קרוב בשר וכו'. ועוד קירוב הפכו ריחוק ירוש' ב"מ פ"ה ד"י ע"ג קירוב שכר וריחוק הפסד, ירוש' מעשר שני ספ"א בריחוק מקום . . בקירוב מקום, ירו' קידו' רפ"ד דס"ה: וצריכין קירוב פנים שמא ניירו לשם. ומזה הענין באתפעל כתובות נ"ו רע"א משום איקרובי דעתא הוא והא איקרבא ליה דעתא, הפעיל ירו' דמאי פ"ב דכ"ג. מקריבין לכנפים פי' הבא לקבל דברי חבירות מקריבין אותו לכנפים ובבכורו' ל': ובתוספת' דמאי פ"ב הגי' הבא לקבל דברי חבירות וכו'. וכן בפיעל ובפועל כל"מ nahebringen עדיות פ"ח מ"ז שאין אליהו בא . . לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע וכו' עיי"ע בן ציון (ח"ב, קכ"ב.) וש"נ קידוש' ע"א. וירוש' קידושין פ"ד דס"ה ע"ד וירוש' יבמות פ"ח ד"ט ע"ד ע"ש — ירו' קידושי' רפ"ד דס"ה: וירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג אני לא מקרבן ולא מרחקן אלא וכו'. וכן בקל עדיות פ"ח מ"ד דיקרב למיתא, ירוש' ב"ב רפ"ט דט"ז ע"ד אתון בנוי קרבון לר"א וכו', ירו' דמאי פ"א דכ"ב. בני קרתי קורבין לי . . בני דידי קורבין לי, ירוש' תענית פ"ג דס"ו רע"ג בני קרתי קורבין לי . . . בני דילי קורבין לי. אתפעל ירו' ברכות פ"ט די"ג: כלן מתקרב לי וכו'. והפעיל בענין הקרבת קרבן עיי"ע קרבן, התפעל ירוש' מגילה פ"א ד"ע ע"ג שלא יהא קרבן מתקרב וכו' — וגם בְּפֻעַל ירוש' סוטה פ"ג די"ט: הקומץ קָרֵב לעצמו והשירים קריבין לעצמן, ספרי נשא ר"פ כ"ט קבע זמן לקריבים וקבע זמן למקריבים וכו'] —

קָרוֹב (וכן קְרוֹבָה לדעת רבינו דרשן והנכון שליח צבור Vorbeter עיי' בפני') קריי ותניי קרוב ופייטם[4] (ויק"ר פ"ל) עיי' בע' פייט פי' בעל מקרא בעל משנה דרשן ופייט — (וא"ב פי' בל"י איש בקי בדינים ובעל הלכות). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל"י ἀκριβής ופי' זה רחוק ורחוק הוא והנכון שהוא מפעל קָרַב בפיעל ובפָעל ונשתמש מהחזן שירד לפני התיבה וככר רמזתי על זה בע'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ל"ד ו"ו אי בי' וה"ב וב"ר אבל מטושטש הוא בכתב ע"י הצענזור ועיי' העתקת כל הענין בד"ס סנהד' צד ס"ג ונשמט בדפ' באסיליא מן הצענזור ובדפ"ר בערוך ובדפו"ו קצת מזה נדפס ויש ריוח לג' מלות שאני ישו הנוצרי. [2]) ועיי' בתוספו' ב"ק שם. [3]) הקרבות בתוספת' ע"ז פ"ה ט"ס וצ"ל הרוקבות כדאי' בכ"י ארפ'. [4]) כ"ה בדפ"ר ובדפ"ע אחריי פייטן.

חזן וש"נ שו"ט מזמור י"ט חזיוה לחזנא דקריב ואמר האל הגדול הגבור האמיץ וכו' ירו' ברכות פ"ד ד"ח: זה שעובר לפני התיבה אין אומרין לו בא והתפלל אלא בא וקרב עשה קרבנינו עשה צרכינו עשה מלחמתנו פיים בעדנו וכגי' מהרש"ם אי' עשה וקרבנו הרי שפי' קָרוֹב ענין הקרבת תפלות ותחנונים במקום קרבן או הקרבת לבות האדם למקום ומזה גם בירוש' ברכות פ"ט די"ג סע"ד יקרב אברהם מן גבי ועד גביי ואנא מיקרב מן גביי ועד סוף כל דרי ואין לא יצרף אחיה השילוני עמי ואנא מקרב כל עמא. פי' יקרב יתפלל ועיי' סוכה מ"ה: בשינויים ומזה השם קָרוֹב בויק"ר פ"ל כגי' רבינו ובנו"ג דרשן ובשהש"ר פ' מי זאת קריבוי, ירוש' ברכות פ"א ד"ג סע"ג ר' זעירא הוה סמך [1]) לקרובה כדי לשוח עמו תחלה וסוף עיי' פי' המהרש"ם וסיים לקרובה ש"צ קרוי כן שהוא מקרב לבן של צבור למקום. ובויק"ר פי"ט ובשהש"ר פ' כתם ר' אלכסנדרי קרובה ופי' במ"כ שהיה ש"ץ שאומר פיוטים ועיי' בתש' חמדה גנוזה סי' קמ"ה מה שהשיב ר' יצחק בר יעקב גאון ז"ל בענין הללו קרובות שאומרים החזנים בשבתות וביוה"כ ובימים טובים אם אומרים אותן מעין כל ברכה וברכה וכו'] [2]) —

* קְרָב (ל"מ מלחמה Kampf) ירוש' סוטה פ"ח דכ"א ע"ג ירוש' יומא פ"א דע"א: רומי לקרב. ויק"ר פכ"ב דעבד קרבא עם מלכא וכו', תרג' עשו מלחמה (בראשית י"ד, ב') עבדו קרבא. והרבה בתרג' עיי"ע קרב האחרון במתורגמן והפעל ב"ר פצ"ו ויקרבו (בראשית מ"ז, כ"ב) כאדם שאומר פלוני קרב על חבירו ועוד עיי' ירוש' ברכות פ"ד ד"ח: בע' הקודם לזה.

קרבט (= קרביט נ"ל מל"י κρηπίς כמו κράσπεδον מה שתלוי מן הבגד והושאל לרצועה) דרגש מתיר קרביטיו (מ"ק כ"ז. וש"נ) פי' רצועותיו עיי' בע' גד. *[אחי"ה בע' גד א' הביא רבינו הציון ממ"ק ויתר המקומו' בענין דרגש . . ערסא דגדא ואני פירשתי בע' דרגש (ח"ג, קמ"ג) מל"י הנ"ל ע"ש. ומיוחס לרש"י במ"ק פי' קרביטיו ג"כ רצועות ועיי' פירש"י לסנהד' כ' סע"א. ודע כי גי' המהרש"ם בירו' ברכות פ"ג ד"ה ע"ד שומט קרביטין שלה ובנו"ג קלבינטרין ועיי"ע קליבנטירין] —

קָרְבָּן (מל"ם פי' נדבה למזבח Opfergabe ועוד תשורה Geschenk) בפ' שני בנדרים (כ'.) נדר בקרבן ואמר לא נדרתי אלא בקרבנות מלכים. בע"ז בר"ג דפ' השוכר (ס"ד:) רב יהודה שדר קרבנא לאבי דרבא [3]) ביום אידם. (בר"ג דחולין (ח'.) באטמי דקיימו לקרבנא פי' בסכין של ע"ז) [צ"ל בר"ג דחולין בגמ' בסכין של ע"ז (חולין ח'.) באטמי דקיימן לקורבנא] פי' ירכות שלמות שרוצה לשלח מנחה הפסידן ומנען מלשלח ולא נהנו. בפ' ד' במעשר שני (מי"א) המוצא כלי וכתב עליו קמדט"ת ק' קרבן, מ' מעשר, ד' דמאי, ט' טבל, ת' תרומה, וכו' עד ר' יוסי אומר וכולן שמות אנשים הן ק' קרח, קין; מ' משה, ד' דוד, ט' טוביה, ת' תרח כלומר שלהן הן וחולין הן. *[אחי"ה קָרְבָּן בל"מ ובל"ס קוּרְבָּן, קוּרְבָּנָא (חולין הנ"ל זבחים קט"ז: גיטין נ"ו.) ענינו נדבה ובפרט נדבה למזבח תרג' מנחה (בראשית ד', ג') קורבנא כגי' כ"י וסביוניטא ועוד מנחה לאדם חשוב תרג' הושע י"ב, ב' וקורבנא למצרים מובלין. ספרא ויקרא פרק ב' פרשה ב' כ"מ שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א וכו', מנחות ק"י. בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהן לא אל ולא אלקים אלא ה'. וכנ"ה הרבה בש"ס ובפרט בקרבן למזבח בקשור עם הקריב עיי' ברכו' ט"ו: י"ז. כ"ג. שבת כ"ח: פ"ח. עירובי' י"ט. ס"ט: פסחים י"ז. ע"ב: סוכה מ"ה. תענית כ"ז: מגילה י"ב. חגיגה ו': י"ב: נדרים י'. נזיר כ"ג: סנהד' מ"ג: ע"ז ח'. כ"ד. הוריות י': זבחים ל"ד. ס"ב. פ"ח: מנחות כ'. ערכי' י': נדה ל"א: ירוש' יומא ספ"ב ד"מ. קרבן יחיד קרבן צבור, ירושלמי סוף שקלים וליסוד ארץ אלו קרבנות. ירוש' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד כל הלשונות משמשין לשון נזירות חוץ מלשון קרבן כל הלשונות משמשין לשון קרבן חוץ מלשון נזירות עש"ה בענין קרבן שמ"ר פ"ל בקש הקב"ה ליתן להם ד' דברים תורה ויסורין ועבודת קרבנות ותפלה ולא בקשו . . .

[1]) כה"ג במהרש"ם וכ"ה בחי' הרשב"א ספ"ה דברכות והובא בב"י או"ח סי' קכ"ז ובנו"ג סבר. [2]) ועיי' ג"כ מ"ש החי' היידענהיים בפתיחת מחזור לשבועות וכתיבת קרובץ אינה נכונה ועוד עיי' צונץ זינאגי פאעזיא צד 65. וראיתי בעיקרי התלמוד שסיים הע' קרוב: וגם נקרא הש"ץ קרוב שהוא במקום כה"ג המקריב קרבנות ויש הגי' קרובות וי"ג קרובץ והסי' קול רנה וישועה באהלי צדיקים ע"כ וכ"ה בב"י או"ח סי' ס"ח ועיי' מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע. [3]) כ"ה בעיקרי התלמו' וכ"ה בתוספות רבי' אלחנן בריש המסכ' (ד"ס ע"ז) ובדפ"ר וויניצי' לאבי דארבא ובנו"ג לאבידרנא וכ"ה בדפ"ע דפ' אמש'.

ומה שדי כי נעבדנו (איוב כ״א, י״ט) אלו הקרבנות, ויק״ר רפ״ז אהרן נוטל קרבנם ופוחסו לפניהם וכו׳, שם: יודע אני ששלמה בני עומד ובונה את בית המקדש ובונה את המזבח ומקטיר עליו את הקרבנות שבתורה, וחקבוץ זכר ב״ר פצ״א ט׳ מאות קוּרְבָּנִין איכ״ר פ׳ בני ציון קוּרְבָּנָיָיא — תנחומא בשלח רסי׳ י״ח קרובים צ״ל קרוכין עיי״ע אדר (ח״א, ל״ח)] —

קָרַד (קרוב לל״מ קרץ, גרד, חרט, חרת قرص בל״ר אצמי cratare, gratare בלא״ש krat-zen בלאינ״ג (scratch, cratch בביצה פ׳ יו״ט (כ״ג.) ובפ״ג בעדיות (מ״ב) ובגמ׳ דפ״ק בפסחים (י״א:) אין מקרדין את הבהמה מפני שעושה חבורה אבל מקרצפין פי׳ קירוד במגורדת ששיניה דקים נכנסין בבשרה ועושין חבורה קירצוף במגורדת ששיניה עבים ואין עושה חבורה. ויקח לו חרש להתגרד בו (איוב ב׳, ח׳) תרג׳ לאיתקרצפא ביה [1] „פ״א קירוד כמין תולעים והוא רמש כגון אינכא [2] שנושכין בבשר הבהמה והם קטנים ואין נפרדין מבהמה אלא בעשיית חבורה כגון האינכא [3] שאין שולפין אותה מן השיער אלא בקושי והם קטנים והפרדת הגדולים נקראת קרצוף״ ובל׳ ערבי קורין לתולעת קרד. *[אחי״ה והוא באמת בל״ע قراد תולעת ארוקה בגמלים ובסוסים ובל׳ יון κροτών נקרא תולעת הכלבים ופ״א נעתק מפי׳ ר״ח בפסחים ובקיצור אי׳ כן גם כן בפי׳ ר״ח בביצה אבל ל״ע קורין לתולעת קרד לי׳ בפי׳ ר״ח וכן בפי״מ להרמב״ם בביצה מקרדין הוא הסרת הזבובים הקטנים הניתלין בירכות הבהמה ועושין שם חבורה כשמסירין אותן ומקרצפין הסרת הזבובים הגדולים וכו׳ וכ״ה בפי״מ להרמב״ם בעדיות וכבר השיג על זה הפי׳ בעל שירי קרבן בספ״ב בביצה ירוש׳ ע״ש. ופי׳ ראשון הוא הנכון וכן מוכח מירוש׳ ביצה ספ״ב דס״א ע״ד איזהו קירוד אלו הקטנים שהן עושין חבורה קירצוף אלו הגדולים שאין עושין חבורה ועיי׳ פי׳ קה״ע אלו הקטנים כעין מגירה קטנה של ברזל ששיניה דקות ומחככין ומגרדין בה הבהמה. . אלו הגדולים מגירה של עץ ששירה גסות ואין עושין חבורה, וכירוש׳ אי׳ בתוספת׳ ביצה ספ״ב ועיי׳ ג״כ פירש״י בביצה כ״ג. במשנה. ירו׳ ביצ׳ שם אין מקרדין שלא יבואו לידי חבורה ואין מקרצפין שלא יבואו לידי תלישה] —

קָרַד (מל״ע قرد קבץ ואסף ansammeln, sich ansetzen) ע״ז ע״ו. האי קריד והאי לא קריד פי׳ נדבקת ונקבצת ועיי׳ פירש״י.

* קִרְדָּא (אולי מל״ע בע׳ קרד א׳ תולעת) ויק״ר פי״ח מהו לזרא (במדבר י״א, כ׳) ר׳ אביתר אומר לקרדא וכ״ה בבמד״ר פ״ז אבל עיי״ע דרריא כי כן גי׳ רבינו (ח״ג, קס״ג).

* קַרְדוּ עיי״ע כרדו (ח״ד, שי״ז) וש״נ ב״ב צ״א. והשינויים. וכן בל״ס כַּרְדוּ אחד הוא עם קרדו אי בחוף הטיגרים. ויושביה נקראו קַרְדוּיִין ירוש׳ קידושי׳ פ״ד דס״ה ע״ג ירוש׳ יבמות ספ״א ד״ג: ובבבלי יבמות ט״ז. ועיי״ע קרתויין.

* קרדיה ירו׳ כלאים פ״א דכ״ז. ט״ס עיי״ע קריה ב׳ וע׳ אפרסק (ח״א, רמ״ב).

קָרְדְיָינָא (= קוֹרְדְיָנָא, קוֹרְדִיקִינִי פי׳ כמו גּוֹרְדִינוֹן, גּוֹרְדְיָינֵי gordianisch, vom Kaiser Gordian herrührend) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ עד כמה תחסר (חולי׳ נ״ד:) ובעא מינאי דינרא קורדיינא לשעור ביה טריפתא פי׳ מאותו מקום — (א״ב מין דינרים של גורדיין קיסר עיי״ע גרדיון). *[אחי״ה ועיי״ע הדריינא, טרינא, נירון כי המטבעות נקראו על שם קיסר רומי המצווה לטבען, ובע׳ גרדיון (ח״ב, שנ״ט) כבר העירותי כי בנו״ג בחולי׳ קורדינאה אבל בירוש׳ כתובות ספ״ז דל״א ע״ד קורדיינא וכ״ה בירו׳ קידושי׳ פ״ב דס״ב ע״ד ומנחו׳ כ״ט. עיי״ע גרדיון. ורבינו שפי׳ מאותו מקום וכן רש״י בחולי׳ סברו שנקראו על שם הפרטי׳ Korduene עיי״ע קרדן] —

קַרְדְיָיקוֹם מל״י καρδιακός חולי הלב Herzkrankheit (Melancholie) ועיי׳ בפנים) בפ״ז בגיטין (מ״א דס״ז:) מי שאחזו קרדייקוס פי׳ רוח (א״ב הדופקת בלב נקראת קרדייקוס והוא לשון יון — ובחולי זה הלב נפוג וזיעה קרה נגרת מהגוף). *[אחי״ה בע׳ המים (ח״ג, ר״ד) הבאתי ירו׳ גיטי׳ וירוש׳ תרומ׳ ששם פי׳ ר׳ יוסי קרדייקוס [4] ע״י המים כבדות הלב וכן נראה ממה שאמר ר׳ יוחנן בגיטי׳ ירוש׳ רפ״ז דמ״ח ע״ג עודהו קודייקוס עליו כותבין גט ונותנין לאשתו וכו׳ נתן לה את גטה ואמר לא יהא גט אלא למחר ונעשה קורדייקוס וכו׳, ושם ובירוש׳ תרומות רפ״א ד״מ: מפורש

---

[1]) וכ״ה במתורגמן ובכ״י תרג׳ לאתקרספא ביה ובנו״ג בט״ס לאתקרנפא וצ״ל בצד״י. [2]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ועיי״ע אנבא וע׳ יניכא אבל בדפ״ע כאן אינבא וכ״ה בפי׳ ר״ח. [3]) וכ״ה בדפ״ע וויניצי׳ ובדפ״ר האינבא ובפי׳ ר״ח האלכא. [4]) ושם נדפס בטעות καρδαικός וצ״ל καρδιακός.

קורדייקום פעמים שוטה פעמים חולה וכו׳ ע״ש, ובפי״מ להרמב״ם פי׳ חולי מתחדש ממלוי חדרי המוח ומתבלבל הדעת מפני כך והוא מין ממיני חולי הנופל ע״כ ואולי פי׳ כן עפ״י הירו׳ פעמים שוטה וכו׳ ורש״י פי׳ שם שידה השולטת כששותה יין הרבה מגיתו ופי׳ כן עפ״י הש״ס מאי קורדייקום אמר שמואל דנכתיה חמרא חדתא דמעצרתא וכו׳ הא קמ״ל דהא רוחא קורדייקום שמה. וכבר ידעת שחכמי בבל לא הבינו ל׳יוני על בוריה — ועיין בענין גונדרפוס וקורדיאקום (כ״ה נכון הגי׳) בתש׳ הגאונים בהוצ׳ ר״א הרכבי צד 122 בסי׳ רמ״ה] —

* קרדיונטס ירוש׳ קידושי׳ פ״א דנ״ח ע״ד עיי״ע קודרנטים.

קַרְדֹּם (מל״ם פי׳ שם נרדף לגרזן Axt וכן בל״ע קַדּוּם קַדֻם, קַדֻּם) בפ׳ המביא כדי יין (ביצה ל״א.) לא בקרדום ולא במגל — (א״ב ל״מ זה (ש״א י״ג, כ׳) ואת קרדמו. *[אחי״ה וז״ל הרד״ק בשרש קרדם כתב ר׳ יונה כי הם המרות ולא יתכן כי המר הוא כלי אחר שיחפרו בו והוא הנקרא בלה״ק אֵת והקרדום הוא כלי שמבקעין בו עצים דשטר״ל [1]) בלעז וכן זכרו רז״ל מר וקרדום בשני כלים כמו שאמרו (ב״מ פ״ב:) ואף אבא שאול לא אמר אלא במר ופסל וקרדום וכו׳ הצעתי לשון הרד״ק כי השתמש בו ג״כ בעל עיקרי חתלמוד וז״ל אבא שאול לא אמר וכו׳ והוא כלי שיבקעו בו הכלים והעצים דיסטר״ל ונקרא פאס בל״ע (فأس) והוא ל״מ ואת קרדמו ודלא כר׳ יונה ן׳ גאנח שפי׳ שהוא המרא וזה אינו כן כי המרא הוא כלי אחר שיחפרו בו את הארץ ונקרא בלה״ק אֵת ובמשנה הם שני כלים עכ״ל. וכנ״ה באבות פ״ד מ״ה קרדום לחפור בהם, גיטי׳ ל׳: מלא קרדום. תוספת׳ כלים ב״ב רפ״ז יד הקרדום, תוספת׳ מ״ק רפ״א ובירוש׳ מ״ק רפ״א תוחב בשפוד ומכה בקרדום וכו׳, ירוש׳ ביצה פ״ד דס״ב ע״ג מבקעין בקורדם, ירוש׳ נדרים פ״א דל״ו ע״ד השאילני קרדומך אמר קונם קורדם יש לי וכו׳ ועיי׳ תוספת׳ נדרים פ״ד ובבלי נדרים ל״ה. יומא כ״ג. איזו היא נקימה . . . א״ל השאילני מגלך וכו׳ השאילני קרדומך וכו׳ ע״ש ובפירש״י לויקר׳ י״ט, י״ח. ירו׳ תרומו׳ ספ״ו דמ״ד: לא נמצא לוקח לו קורדום מדמי שביעית. פסיקת׳ רבתי פמ״ב שמעון עסוק בקרדומו. ירוש׳ ב״מ רפ״ב ד״ח: מחרוזות של קרדומות. ילק׳ חבקוק ר׳ תקס״ב אמר הקב״ה כל מי ששבר קרדומו יבא אצלי ובשו״ט מזמ׳ ז׳ הגי׳ אני מחזר על כל מי ששבר קרדומו יבא אצלי וכו׳ ע״ש כל הענין. ומורי חמי מוהר״א דר׳ בעטטעלהיים זצ״ל פי׳ קרדומו דילק׳ ושו״ט מל״י κραταίωμα מצור וחיזוק ועניני כל מי ששבר את המצור שלו (ולא כמו שהתפאר על עצמו הנביא ואתיצבה על מצור) נענה ואח״כ אמר לו כתוב אל״ף בלוח פי׳ סוף האות בל״י ὦμεγα (ω) ופי׳ כתוב עת הקץ ובשו״ט הגי׳ כתוב לך בלוח אחד אל״ף בי״ת וכו׳ וגי׳ הילק׳ נכונה עכ״ל מורי ז״ל] —

* קוֹרְדִּימָא בשבת קמ״ז. עיי״ע פלם ומ״ש וש״נ הגי׳.

* קַרְדִּימָא (שם פרטי) קהל״ר פ׳ חפר גומץ: נסב חד מית וטמריה.. בשוק דבר קרדימא ועיי׳ נ״א בב״ר פע״ט.

* קַרְדָּן (נ״ל מל״ע قرص חתיכת לחם ein Stück Brod) איכ״ר פ׳ על אלה עד שאני אוכל קרדן גלוסקאן זו פי׳ עד שאני אוכל ככר לחם זה כה״ג במדר׳ רבה דפ׳ אמש׳ שנת א״ת אבל בשד״פ אי׳ קרן והבאתי בע׳ גלסק.

קרדן (= קוֹרְדְּנָיְיתָא תואר נקבה מהשם הפרטי Korduene ארץ מלאה הרים בארמיניא) בר״ג דפ״ק בפסחים (ז׳.) המקדש משש שעות ולמעלה אפילו בחיטי קורדנייתא אין חוששין לקידושיו פי׳ חיטין שגדילין בהרים שהן קשין אע״ג דאיכא למימר אין מחמיצין כיון דלתתן ולא שמרן בשעת לתיתתן שמא החמיצו ואינן ברשותו לקדש בו האשה. *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ח פי׳ קורדניאתא חטים חזקים ואין מחמיצין אפי׳ אלו כיון שהוכשרו במים איסורי הנאה הן כחמץ גמור ע״כ ויפה פירש״י חטי קורדנייתא הצומחים בהרי אררט קשים הם מאוד וכו׳ ע״ש ועיי׳ ג״כ פי׳ ר״ח ורש״י בפסחים כ״א. וכפירש״י מוכח מב״ר פל״ג על הרי אררט (בראשית ח׳, ד׳) על טורי קרדוניא וכן העתיק אונקלוס טורי קרדו וכ״ה בפשיט׳ ובתר״י א׳ טוורי דקרדון שום טוורא חד קרדניא ושום טוורא חד ארמניא. ותרג׳ ארץ אררט (מ״ב י״ט, ל״ז; ישעיה ל״ז, ל״ח) ארעא דקרדו, (ירמי׳ נ״א, כ״ז) ממלכות אררט תרג׳ מלכות ארא דקרדו [2])

---

[1]) בלי אספמי׳ destral. [2]) אבל בב״ר פל״א תיבותא דאעין דקרדינון כראי׳ בקצת דפוסי׳ ט״ס הוא וגי׳ המעולה דקדרינון עיי״ע קדר וש״נ ג״כ גי׳ תנחומא בשלח סי׳ כ״ד.

וכן פירש"י בחולי' נ"ד: דינרא קורדינאה מהרי אררט אבל עיי"ע גרדין ועי' קורדיינא ועוד עיי"ע כרדו ובה"ג הלכ' פסח (צד כ"ט רע"ב) הגי' בחיטי קורדניאתא ובכ"י ה"ג אשר ברומי וכעת ת"י הרב החכ' הילדעסהיימער אי' הפי' חיטי מנית הרי אררט קורתייתא וזה הערת הכותב הוא עפ"י רש"י פסחים הנ"ל — ובירוש' פסחים פ"א דכ"ז ע"ג חטים קורטבניות] —

קרדקיים (= קוֹרְדְּקַיְיסִין מל"ר אמצ' scordisci סנדלים של עור (Lederschuhe בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ"א.) יוצאין בקרדקייסין בשבת ובבירה אין יוצאין [1]. בר"ג דמצות חליצה (יבמות ק"ב:) לא יטייל אדם בקורדקייסין בתוך ביתו. בילמדנו (והיה עקב) [צ"ל ראה אנכי] פ' כי יברית (כתנחו' ליי) מקום שנהגו לצאת בקרדקייסין מותר מקום שלא נהגו אסור. אמר ר"ל נמצאו עוברין משום לא תתגודדו. בויק"ר בריש זאת תהיה (רפט"ז) ובמגילת איכה סורו טמא בפסקא ותאמר ציון (פסיקתא דר"כ קל"ב:) הלוך וטפוף תלכנה (ישעיה ג', ט"ז) כשהיתה אחת מהן ארוכה היתה מביאה שתי קצרות אחת מכאן ואחת מכאן כדי שתראה טפח על גביהן [2] וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת קורדיקין עבין שתראה ארוכה פי' בלעז פטיטין (?) וככר פי' בע' עכס — (א"ב מין סנדל). *[אחי"ה והוא ל"ר הנ"ל והראיה גי' סקרדק ע"ש ובנו"ג קורדיקיים והלע"ז פטיטין (ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד פטיסי) אולי צ"ל פידולין מלאי"ט Socke, pedule עיי"ע אמפליא ובאמת בעה"ק שנ"ב לועז קרדקיים פאנטאפיל (Pantoffel) וי"מ בוטשוהא (grobe Schuhe = botschuoch) וכמו כן לועז אמפליא ושם לועז ג"כ אונדרשוה"א Unterschuhe וזה מה שכתב רש"י ביבמות ק"ב: אונדרשו"ך בל' אשכנז ועיי' הלעז בפסחים נ"א. במ"ל ללאנדוי ובפי' ר"ח בפסחים מבואר קורדקייסין מנעל שאין לו עקב והוא סנדי (?) [3] ובעיקרי התלמוד הובא פטינים בערבי ונ"ל שצ"ל פטיבה והוא ל"פ پاتابه = پاپیچ ומזה ל"ע پاپوج (וכ"ה בל' הונגרי' Papucs) Pantoffel ובילק' איכא קורדקין אבל בויק"ר בט"ס קונדיריקון ובאיכ"ר קרקוסין וכנ"ה לנכון באסת"ר פ' ויאמר ממוכן ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן ופי' כמו טפח בסנדלו. ב"ר פמ"ה טפחתה בקורדקיים על פניה עיי"ע סקרדק. ירוש' שבת פ"ו ד"ח: עיי"ע עכס. ירוש' שביעית פ"ח דל"ח. אילן קורדְקַיָּא] —

☞ קרדנטס עיי"ע קדרנטים.

* קרדום (= קַרְדֵּים כמו קרטים מל"י χάρτης charta נייר חלק (Papier, Karte מד' שו"ט סוף מזמור מ"ה משל למי שמבקש לעלות לבימה נטל קרדום חלק ונתן לדיין א"ל למה לא כתבתיו וכו' ובקצת דפוסים קונ' ובילק' תהלים רמז תשמ"ט הגי' קונטרס חלק ועיקר הגי' קרדים כמו קרטים עיי"ע קרטס האחרון. ומזה הפעל תוספת' כלים ב"ק ספ"ז קרדסן שפן וכו' וכ"ה בכ"י אירפ' ובכלים פ"ל קרטסן עיי"ע קרטס ובדפ' זאלקיעוו קרקסן וט"ס הוא פי' קרדסן שָׁפְיָן כמין אדמה לבנה mit Kreide (creda) polieren.

* קרוא, קִרְוָיָה עיי"ע אחר ע' קריאסות.

☞ קרוינין עיי"ע סבקין.

קרז (= קְרוֹז = כְּרוֹז (Krug בב"ר פפ"ז (ס"פ פ"ז) וירא ארניו: א"ל מה יוסף תבן בעפרים קרוזים בכפר חנניא גוזין בדמשק חרשים במצרים באתר דחרשין חרשין אתמהא — (א"ב כמו כרוז ע"ש ובנוסח' כתוב קדרים). *[אחי"ה ובמד"ר פ"כ ומצאן קרוז של מי רגלים ובקצת דפוסים בט"ס קרון ובויק"ר פ"י אי' כרוז עיי"ע] —

* קִרְזֵל בינוני פעול מְקוֹרְזָל עיי"ע.

קָרַח (מל"מ ענינו מריטת השער kahl sein והושאל לנקודים בצאן ולכרם אשר הוא חלק ונעקרו ממנו האילנות) קרח קרחייכו (פסחים ק"י סע"א) ככר פי' בע' חר (ח'). בפ"ד בכלאים (מ"א) ובר"ג דעירובי' (ג':) קרחת הכרם. פי' מקום שאין בו זרע מלשון (ויקרא י"ג, מ"ב) — (א"כ גם היונים והרומיים קוראים בלשונם [4] לכרם של גפנים מעטים ונפרדים זה מזה כרם קרח). בריש מעשרות (מ"ג) החזרין משיקרחו. ירוש' (מעשרות פ"א דמ"ח

---

[1]) בנו"ג יוצאים בקורדקיסון בשבת ואין יוצאין בקורדקיסון בשבת בבירי ובכ"י ש"ס מינכען בקורדייקסין ובכ"י ב' בקורדקסין ובכ"י א"פ כגיי הערוך בקורדקייסין וגי' בירה אי' בדפ"ע וויניצי' אבל בדפ"ר כ"י ל"ד ה"ב בירם ובדפ"א בירי. [2]) כה"ג באיכ"ר ובויק"ר אי' כדי שתראה ארוכה ובפסיקת' כדי שתהא נראית שפה על גביהן ובילק' איכ' ר' אלף לי' טפה ועיי' רש"י שבת ס"ב: ד"ה הלוך וטפוף שתראה צפה על ראש חברתה ועיי' רש"י בישעי' שם וכיון על הפסיקת' כמ"ש התו' רש"ב. [3]) ואולי צ"ל סנדל. [4]) עיי' מלה יוני' ψιλός ומלה רומי' calvus.

סע"ד) כל הלבנים כגון אילין מרפייתא משיקרחו [1]) ר' חנינא בר פפא אמר משיעשו קרחות קרחות לבנות. וי"מ כשישליך הנץ שלו כעין קרח שאין לו שיער [2]). קרחת וגבחת (נגעים פ"ג מ"ו; פ"י מ"י) כבר פי' בע' גבח [3]). בפ' מומין אלו (בכורות מ"ג.) הקרח פסול איזהו קרח כל שאין לו שיטה של שיער מקפת מאוזן לאוזן מפורש בגמ' (שם מ"ג:) בסוף בכורות בגמ' ר"מ [אומר] באחד באלול (בכורו' נ"ח.) אמר בן עזאי כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה ומנו ר' עקיבא בן יוסף [4]) „ור' יהושע בן קרחה (ברכות ז'. י"ג. י"ד. שבת ק"א: ק"נ. קנ"ב. מ"ק כ"ג. ר"ה ל"א: יומא ל"ט: ע"ה. ע"ה: מגילה ב': י"ג. י"ד. ט"ו: ט"ו: כ"ה: כ"ח. כתובות כ"ו: ס"ח. קידושין מ"א: גיטין ל"ג: נ"ז: נדרים ל"א: (פעמים) נזיר כ"ג: ב"ק ל"ח: ק"ב. ב"מ פ"ג: פ"ד: ק"ד. ב"ב י'. ט"ו. ל"ב. צ"א: קי"ג. קס"ה: ע"ז ו'. ז'. ז': סנהדר' ו': י"ט: כ"א. ל'. נ"ה: צ"ד. צ"ט. ק"ח. ק"י: הוריו' י"א. זבחים ק"ב. קט"ו. מנחות פ"ח: בכורות ל"א. חולין נ':) הוא בן ר' עקיבא הקרח כדגרסינן התם אמר לו ר' יהושע בנו של ר' עקיבא לר' עקיבא". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה לבכורות הנ"ל ושם אי' ג"כ אמר לו ר' יהושע בנו של ר"ע לר"ע וכיון לשבועו' ו'. אבל בנו"ג שאל יהושע בנו של ר' עקיבא מר' עקיבא וכ"ה בירוש' שבועות רפ"א דל"ב רע"ד שאל יהושע בן ר' עקיבה את ר' עקיבה ובתוספת' נגעים רפ"א שאל יהושע בנו של ר' עקיבא את ר' עקיבא ועוד עיי' תוספת' כתובות רפ"ד ומעשה ביהושע בן ר' עקיבא שנשא אשה וכו' וכן בירו' כתובות רפ"ה דכ"ט רע"ד מעשה בר' יהושע בנו של ר"ע וכו' וכן פירש"י בבכורות נ"ח. ד"ה חוץ מן הקרח הזה היינו ר"ע עש"ה וציין שם רש"י שבועו' ו'. כגי' רגמ"ה ורבינו אבל התוספו' בכורו' שם ד"ה חוץ השיגו עליו עש"ה ובעל יוחסין בע' ר' יהושע ב"ק (יוחסין השלם 40 ועוד עיי' 68) ובעיקרי התלמוד האריך בזה ע"ש וסיים ובחלק יש ר' יהודה בן קרחה אולי שהיה קרח או היה אחיו ע"כ אבל אני לא מצאתי בפ' החלק גי' ר' יהודה בן קרחה (בדי מקומות הנ"ל בציון מסנהדי' אי' ר' יהושע וכן אי' בכ"י ש"ס) ובעל סד"ה ע' יהודה בן קרחה הביא עוד הציון מסנהד' ו': ר' יהודה בן קרחה אבל בנו"ג ר' יהושע ב"ק ובסד"ה (צד צ"ב ע"ג) הביא מירוש' סוכה ר' יהודה בן לקרח אבל בנו"ג בירוש' סוכה פ"ד דנ"ד ע"ד ר' יהודה בר לקרה, ועיי"ע לקרה ומ"ש. ובענין קרחה עיי"ע בן עזאי ומ"ש שאינו לשון גנאי — אבל משבת קנ"ב. מוכח שהיה באמת קרח עיי"ע קרחינא. וכנ"ה קֵרֵחַ בב"ר פס"ה עיי"ע קווץ. ב"ק ס': קרח מכאן וקרח מכאן, ולנקבה ב"ב קל"ב. קֵרַחַת מכאן ומכאן, גיטי' פ"א: עיי"ע גט. בלא"ר קַרְחָא שבת קנ"ב. קרחא מצויינא. סנהד' ס"ג: עיי"ע אשימא ועוד עיי"ע ברחא (ח"ב, קס"ט). והקבוץ בכורות מ"ג: ספרא ויקרא פרק ו' פרש' ד' הקרחינין, ירו' יומ' ספ"ב ד"מ. הַקֵּרְחִים, ירוש' נדרים פ"ד דל"ח ע"ר קרחין. והשם כל"מ קָרְחָה מגיל' י"ג: סנהד' ק"ט: ועוד קָרַחַת כלאים פ"ד מ"א עיי' לעיל והקבוץ קַרְחוֹת ירו' מעשר פ"א דמ"ח ע"ד וירוש' מגילה פ"ד דע"ה. ובל"ס קָרחוּתָא וכן בתרג' ויקרא י"ג, מ"ב. מ"ג והקבוץ תענית ג' סע"ב שמשא דביני קַרְחֵי. והתואר קרחינא עיי"ע לקמן. והפעל פסחי' ק"י סע"א עיי' לעיל, ירוש' שבת ספ"כ די"ז ע"ד קרוח קריחה. סנהד' ק"ט: עד דקרחא צ"ל דקדחא עיי"ע קדח ה'. הפעיל ירו' כלאים רפ"ד דכ"ט. קרחת הכרם הוא כרם שחרב קרחת הכרם מקריחין אותו מאמצעו כרם שחרב מקריחין אותו מכל צדדין. ירוש' מעשרות פ"א דמ"ח ע"ד וכי מחמת האוכל הן מקריחות וכו'. בינוני הָפעל ירו' כלאי' פ"א דכ"ז: מוּקְרָחִין. ועוד הושאל למריטת הצמר ע"ג הצאן עד שנראה נקוד וטלוא ותרג' וטלוא (בראשית ל', ל"ג) והטלאים (שם ל"ה) ותרג' נקדים (שם ל"א. ח'. י'. י"ב) קרוח, קרוחין] —

* קָרְחָה (נ"ל מל"פ كرخى، كرخت טפוש dum-mer Mensch) מגילה י"ב: אפי' קרחה בביתיה פרדשכא ליהוי בע' פרדכשא הביא רבינו ולא פירשו ורש"י פי' שאף הגרדן שורר בביתו ונ"ל שאף טיפוש הוא מצווה ופקיר על ביתו והראיה שבכ"י (ד"ס מגילה צד כ"ז) הגי' הגולייר והוא פי' חלש עיי"ע.

* קָרְחָא (Eis) תרג' קֶרַח תהלים קמ"ז, י"ז; איוב ל"ז, י'; ל"ח, כ"ט.

קַרְחַיִים (שם מקום) בפ' ח' במנחות (מ"ו דפ"ו:) קרחיים וחטוליין אלפא לייז. פי' מקומות

---

[1]) בירוש' הגי' משיקריחו, בהפעיל. [2]) ועיי' בפי"מ להרמב"ם במעשרו'. [3]) ח"ב, רכ"ד וש"נ ספרא דנגעים ספ"י. [4]) לי' בש"ס עיי"ע בן עזאי (ח"ב, ק"כ) ובפי' רגמ"ה (דף קי"ט סע"א בקובץ כ"י אנגלי) אי' היינו ר"ע וכל הפי' של ערוך הועתק משם.

הן. *[אחי"ה עיי"ע חטלים (בח"ג, שע"ג) שנויי נוסחאות ומ"ש] —

* קַרְחִינָא (שם מקום) שבת קנ"ב. א"ל ההוא גוזאה לר' יהושע בן קרחה מהכא לקרחינא כמה הוי א"ל כמהכא לגזוניא ופירש"י להקניטו על קרחתו נתכוין וכן פי' ר"ח ביקש להודיעו שהוא קרח וכו' (עיי"ע קרח) והשיבו ר' יהושע כמו הכא לגזוניא כלומר אתה גזוי ע"כ בכ"ז נראה לי שהיה שם מקום ואולי Charcha במזרח צפוני של מסופוטמיא עיי' מאננערט ח"ה, 221 ומזה התואר קרחינאה סנהד' צ"ב. רב אדא קרחינאה וכ"ה בכ"י ש"ס פ' בברכות ל"ג. ובאה"ת אבל בכ"י ש"ס מינכען רב אדא בר אהבה קרחינאה ובנו"ג רב אחא קרחינאי וצ"ל רב אדא וכ"ה ביבמות י' רע"א רב אדא קרחינא — ועוד עיי"ע קרקוניא.

קרט (= קְוַרְטוֹר נ"ל מל"ר quarteria, carta = quarta מקום מושב, בית, Quartier, Lager-platz) הממלאים בתיהם כסף (איוב ג', ט"ו) די מליין קורטרהון סימא. הבאת אל אוצרות שלג (שם ל"ח, כ"ב) תרג' האפשר דעלתא[1] לקורטריתלגא — (א"ב בנוסחאות כתוב קורטריהון סימא, לקורטורי תלגא ופי' קורטי בל' יוני חפירה תחת הארץ). *[אחי"ה כיון לל"י κρατήρ Krater, Oeffnung ודעתי היא ל"ר הנ"ל ודע כי בעיקרי התלמוד הביא הגי' בשם רבינו קורטרהון וכדאי' לפנינו אבל בשדפ"ע אי' קרטיהון וגם זו הגי' נכונה על פי השערתנו כי הוראת carta, quarta כמו quarteria ובנוסחאותינו אי' בכ"מ קורטור תר"י במדר' כ"ב, י"ח; כ"ד, י"ג תרג' לדה"י א' כ"ח, י"א; כ"ט, ח'] —

קרט (= קֹרֶט מל"ע قُرْطَة מפעל קרט قرط חתך בחתיכות קטנות וא"כ קורט Bischen, Stückchen, Theilchen) בפ' שני בע"ז (ל"ה:) וקורט של חלתית. בס"ג דפ' כירה (שבת מ"ז.) הכא במאי עסקינן דאית ביהקרטין[2]. פי' גרגרים של לבונה שלא שלטת בהן האור. בר"ג דפ' נגמר הדין (סנהד' מ"ג.) היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה כיין שתיטרף דעתו עליו. בר"ג דפ' היה מביא את מנחתה (סוטה י"ד:) כדתנן בפר' [קמא דמנחות] (ו'.)[3] ובסיפרא (ויקרא פרק י' פרש' ט') והביאה אל בני אהרן: קמץ ועלה בידו צרור או גרגר מלח או קורט של לבונה פסול. בס"ג דפ"ק בעירובי' (י"ז:) ובר"ג דפ' כל הבשר (ק"ה:) ומשתכחא כי קורטא בכורא. בפ' אין מעמידין בגמ' ובעורות לבובין (ע"ז ל"ב:) אם יש עליו קורט דם אסור. בר"ג דפ' אלו טרפות (מ"ג:) אפכיה ובדקיה ואשכח עליה תרי קורטי דמא. ובגמ' דאחוזת דם (שם נ"ח:) חילתית אחילתית לא קשיא כאן בעלין כאן בקרטין. בס"ג דפ' בהמה המקשה (שם ע"ז.) ההוא נשבר העצם דיצא לחוץ דאישתקל קרטתא[4] מיניה. בס"ג דפ' כל היד (נדה כ'.) ר' חנינא פלי קורטא דגר גישתא ובדיק פי' קורטא מלשון קורט של לבונה. *[אחי"ה ובעל עיק' התלמ' הוסיף פי' גרעין וחתיכה קטנה ובאמת כן ענינו בל"ע הנ"ל. וכן פירש"י בנדה שם פלי קורטא דדיותא מבקע חתיכות דיו יבש. ובל"ג קורטיתא חולי' ע"ז. עיי' לעיל והקבוץ קורטין או קרטין עיי' לעיל וכן בירוש' יומא פ"ב דל"ט ע"ד. ירוש' שבת ספ"ג ד"ו ע"ג קרטים של בוסם. והפע"ל כמו בל"ע قرط חתוך לחתיכות קטנות מצאתי בתנחומ' הישן הוספת קרח סי' א' צד מ"ח בהוצ' הח' רש"ב אני קורט אזכרותיהן וכו' בתוספת' ובשבת קט"ז. אני קודר עיי"ע קד א' וע' אזכיר. ובכפילות קַרְטֵט ירוש' מעשר שני פ"ד דנ"ד ע"ד וקרטטן . . . מקרטטא] —

קרט (= קַרְטָא בל"ע قُرْطِيط קטן בל"ר curtus, kurz) בב"ר פי"ו שם האחד פישון ובויק"ר בסוף ויהי ביום השמיני (ספי"ג) על שם נגסא קרטא קטיע פושכא. במגילת איכה דרכי ציון אבלות מעשה בכלבא אחת קורטית שעלתה לראש הסלע ושמשה עם זכרה — (א"ב פי' בל"י גבן קטן וקצר ובנוסחאות כתוב כופרית שעלתה). *[אחי"ה כיון לל"י κύρτος krummgebogen ויותר קרוב מלה רומי' הנ"ל. ור"ב לא העיר מאומה כי בב"ר ובויק"ר לי' לפנינו גי' רבינו כי בב"ר אי' רק פישון זה בכל אבל בכ"י פאריז של ב"ר אי' באמת וז"ל פישון זו בבל נגסא קורטא קטוע פושכא. והוא מל"ע ורו' הנ"ל וכן בל"פ خُرد פי' קטן ומעט] —

קְרַט (נ"ל מל"פ گردیدن לשוט בשדה ועוד חוקר einhergehen, sinnig betrachten) מדר' ויק"ר פ' אשר ישחט שור או כשב או עז (פכ"ב) יתבון

---

1) כ"ה בכ"י ודפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס דעלמא. 2) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג הכא נמי דאית ביה קרטין. 3) גי' בפר' (והוא בפרק) אי' בדפ"ר אבל בשדפ"ע נפשט בט"ס בפרה. 4) בנו"ג קירטיתא וצ"ל קורטיתא.

למקרטע באורחא פי' לנוח. *[אחי"ה אולי כיון על ל"י χαριτόω פי' התענג ולפוש וכפי' מ"כ לנוח ולפוש אבל נ"ל יותר מל"פ הנ"ל ע"ש כל חסיפור ובקהל"ר פ' ויתרון ועיי' הספור בל' עברי' באלפאביתא דבן סירא הוציאו הח' שטיינשניידער (בערלין תרי"ח) צד ז'] —

* קְרָט (מל' יוני' κεράτιον בל"ס קירטא ובל"ע قيراط (Karat, kleine Münze ירוש' פיאה פ"ח דכ"א. ירוש' סוטה פ"ג די"ט. חסרוניה חד קרט, ירו' ב"מ רפ"ד ד"ט ע"ג קרט בקרט שרי — קרטין עיי"ע קורטין.

קרטב (= קַרְטוּב, קורטוב מדה קטנה מאוד ואולי quarta) במנחות פי"ב (מ"ד דק"ג:) ובפ"ק כר"ה בגמ' ולנדרי' (י"ג.) ובס"ג דפ' הנושא את האשה (כתובות ק"ד.) כל מדת חכמים כן היא במאה סאה הוא טובל חסר קורטוב אינו טובל. בפ"ג במקואות (מ"א) מקוה שאין בו מ' סאה ונפלו בו נ' לוגין אפי' הסר קורטוב כשר. בס"ג דפ"ק בחולין (כ"ו.) ובר"ג דמכות (ד'.) דתנן ג' לוגין מים חסר קורטוב שנפל לתוכן קרטוב יין ומראהו כמראה יין. בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ'.) אחד משמונה בשמינית זה הוא קרטוב [1] פי' אחד משמונה בשמינית בלוג. *[אחי"ה וכתב בעל עיקרי התלמוד וז"ל וא"כ הוא שמינית שלשה רבעי ביצה וכן פי' הרמב"ם בפ"ג דמקואות הקרטוב אחד מס"ד בלוג והלוג ששה עשר ביצים ויהיה הקרטוב אחד מעשרה ושני שלישי ביצה ע"כ. ואולי הוא ל"ע قرطعة (ועיי' נבלע) כל שהוא. ובפי' רגמ"ה במנחות ק"ג: קורטוב „שמינית הלוג"] —

קרטבל (= קַרְטַבְלָא = קטבלא מל"י בע' קטבל פי' מכסה Unterlage) בפ' המוציא יין בגמ' עור (ע"ט סע"א) ההוא בקרטבלא [2] פי' עור שאינו עשוי לכתיבה והיינו קטבליא שפי' במקומו. *[אחי"ה וכנ"ה בחגיגה כ"ד. שצברין ע"ג קרטבלא ובכ"י ש"ס הגי' קטבלא וכ"ה בפי' ר"ח שם ובתש' גאונים קדמונים דפ' בערלין סי' ע"ב צד כ"א ושם קיטבוליא ובהיפך במקום קטבליא אי' לפעמים קרטבליא עיי"ע קטבל ורש"י בחגיגה פי' עור שלוק ור"ח בשבת פי' „קורטובלא והוא בל' ישמעאל ספארה" והוא ל"ע سفرة עור שמוצע על הקרקע לישב בו או לאכול עליו] —

* קרטיגיא, קרנטיגיא ט"ס עיי"ע קטיגור (צד ע"ח) ומ"ש בהערה 8.

* קרטיגני עיי"ע קרתיגני.

* קרטט עיי"ע קרט ב'.

קרטל (= קַרְטָלָא מל"ס וכן בל"ע قرطلة, قرطالة מל"י Korb κάρταλας, κάρταλλος) בס"ג דפ' המפקיד (ב"מ מ"ב.) אותבינהו בקרטליתא ואגניבו, בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד:) מאי בעיתון בהאי קרטליתא. פי' טנא בל' יון קרטילי ובלעז קרטילי"א. *[אחי"ה ובכ"י ה"ב קרטנילא"ה אבל בלאי"ט שם הטנא cestello, ולכן נ"ל להגיה תחת בלעז canestro: בל' ערבי וכדאי' בהעתקת בעל עיקרי התלמוד אף אם שם ג"כ בלע"ז. ורש"י בב"מ ורשב"ם פי' בב"ב קרטליתא ארגז וכ"ה כפי' רגמ"ה בב"ב קופסא. וקרטליתא (וכ"ה בב"ב ע ד סע"א) הוא ל"נ ובל"ז קרטלא ויק"ר פכ"ה וקהל"ר פ' וסבתי [3] מלא קרטלא תאינין. ב"ר פ"ס חד קרטיל דתאינין. ובירוש' דמאי פ"א דכ"א סע"ד אי' מסאנא] —

קְרְטֵם (מל"ע قرطم חטף וחתך abschneiden, abpflücken) בפ"ג במעשרות (מ"ט) כסבר שהיא זרועה בחצר מקרטם עלה עלה ואוכל. בילמדנו כלחוך השור (תנחומא קרח לי') למה לא אמר בהמה אחרת אלא כל בהמה כשהיא רועה היא מקרטמת אהד אחד שור סופת הכל פי' מחתך כמו (סוכה ל"ב: ל"ד:) נקטם ראשו. *[אחי"ה ותהיה אז קרטם בנין פרעל מן קטם כמו גרדם מן גרם, וכ"ה בל"ע. וכנ"ה בירוש' מעשרות פ"ג ד"נ ע"ג מקרטם ובתוספ' מעש' פ"ב מקרטים עלה עלה ואוכל ושם בתוספ' כ"י אבל מקרטים הוא במחובר לארץ ובנו"ג אלא מקרטמו. ירוש' ב"ק פ"ב ד"ג. וקירטמו החילפין, שם רפ"ו ד"ה ע"ב קירטמה לולבי גפנים. והשם ירו' ב"ק שם הקירטום משלם נזק שלם וכו' ובתוספת' הקיטום וכן שם קיטמו] —

קרטם (= קוּרְטְמָא בל"ס וכן בל"ע قرطم בל"ר carthamus tinctorius Saflor,) דקורטמי קא אמרת (ברכות ל"ח.) ככר פי' בע' טרימא. בר"ג ואלו עוברין בפסחים (מ"ב:) תולתא שערי תולתא קורטמי — (א"ב פי' בל"ע ורומיי מין נטע אשר פרחו כמו כרכום ונקרא כרכום יערי וזרעו כמו שעורה ויש לו סגולות ברפואה). *[אחי"ה וכנ"ה בגיטי' ע'. עיי"ע חח א', חר ד'. וקורטמא

---

[1]) וכ"ה בתוספת' ב"ב ספ"ה ושם קורטוב. [2]) בנו"ג קרטובלא ובכ"י ש"ס קורטבלא. [3]) ועוד עיי"ע קרסטל, קסטל טרקסל.

היינו חריע עיי"ע בח"ג, תצ"ח ומ"ש ועוד עיי"ע אסטים ומ"ש בח"א, קע"ב ועיי"ע מרקא ג'] —

קַרְטְמָן (מל"פ הרשום' בע' זלדקן klug, listig) עיי' בע' זלדקן [1].

קַרְטוֹן (נ"ל מל"ר curtis, cortis ובל"י האמצ' κόρτη = cohortes, Hof) כל גסטרא בראתי בי ל' קרטון (ברכות ל"ב:) עיי' בע' גסטרא — (א"ב פי' בל"י גבור ומנצח). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κρατερός (מן κράτος) אבל בע' גסטרא (ח"ב, ש"ל) הואלתי לבאר כי הוא מלה רומ' ויוני' האמצ' ומושג זה מילדי פרסיים הוא עש"ה וגי' שונות שם] —

* **קְרַטוֹן** (מל"י κρατερός מנצח וגבור ושר החיל Kriegsoberster) ספרי האזינו פ' ש"ט אם היה קרטון שגדול הימנו וכו' כה"ג בילק' האזינו ר' תתקמ"ב ונ"ב שלטון אבל בספרי ט"ס קטרון, ילק' ירמיה ר' שכ"א בשם ילמדנו שאל קרטון אחד את ר' יוסי.

קְרְטִין (קוֹרְטִין, גוֹרְטִין נ"ל מל"י ἑορτή מועד Fest) בקבוץ עברי עיי' בפנים; קירסין καιρὸς עת Zeit) בפסקא ויהי ביום כלות משה (פסיקתא דר"כ צד ט' ע"א) ובב"ר פע"ג (ע"ב) נתן אלהים שכרי: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"י א' י"ב, ל"ב) מהו לעתים ר' תנחומא אומר לקירטין, ס"א לקירסין, פי' עת בל' יון [2] קירוס; מועדים בל' (רומי) [צ"ל יוני] קירטין [3] — (א"ב פי' בל"י עת וזמן וזה דעת בעל הערוך באמרו בל' גרמטיקין כי יש לשון יוני המוני ויש לשון יוני אשר בו נכתבו דברי חכמה והוא מיוסד על הדקדוק הנקרא גרמטיקין). *[אחי"ה במבוא לח"א IX והלאה כבר העירותי בענין לשון גרמטיקין וציינתי דברי הרב המוסיף אבל בגוף הענין בכונת רבינו בע' הנוכחי ר"ב הפלא לטעות כי בראותו גי' דפ' פיז' ובאזיל שגרסו גירטון או גירטין (וכ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר כאמור) ר"ב הגיה גרמטיקין וכשנדפס בדפ' אמש' ועל זה הוסיף ר"ב מה שהוסיף והאמת כי כונת רבינו היא פי' עת בל' יון קירוס καιρὸς; מועדים בלשון יוני קירטין או גירטין והוא לפע"ד מלה יוני' ἑορτή אשר על ידה העתיקו ע' זקנים מלת חג (במדבר כ"ח, י"ז) מועד (ויקרא כ"ג, ב'; במדבר י', י'; תהלים ע"ג, ח') וקו"ף או גימ"ל במלת קירטין גירטין הוא תחת ἑ אות חנשימה ולפעמים בהיפך נשמט אות קו"ף או כ"ף של יוני כמו אטליז עיי"ע. וא"כ קירטין, גירטין או יותר טוב קורטין, גורטין הוא קבוץ עברי של מלה יוני' הנ"ל, ודע כי בפסיקת' דר"כ אי' ר' תנחומא אמר לקירסין וכ"ה בשהש"ר פ' יפה את רעיתי ובאסת"ר פ' ויאמר המלך לחכמים: ר' תנחומא אמר לקורסין ובבמד"ר פי"ג לקרסין אבל בב"ר הגי' שלפנינו ר' תנחומא אמר לקורניסין ובמ"כ הגיה עפ"י הערוך לקורסין ובאמת כה"ג בערוך אבל גם גי' קורניסין תתכן שהוא ל"י χρόνος [4]) פי' עת במשקל הקבוץ עברי. ובע' קרס ד' הביא רבינו מלבד שתי גירסאות קירסין וקירטין עוד גי' קילסין ע"ש ושם אפרש מהו שהיו יודעים לרפאות את הקירוס דאי' בשהש"ר ואסת"ר] —

* **קְוַרְטִין** (quartus) ירוש' שקלים פ"ב דמ"ו ע"ד דינרין קורטין עיי"ע טבע (ח"ד, י"א הערה ג') ופי' דינרין היינו רביעית הסלע, ובנו"ג קרטין וכן בתוספת' מנחות ספ"א מועט לבונתה אפי' שני קרטין כשרה.

קרטם (= קְרְטִים נ"ל מל"ר אמצ' Tau- cordicia werk, Strickwerk (מל"ר ויוני' האמצעי' cordo, κόρδα מיתר)) בפסקא דבחדש השלישי (פסיקתא דר"כ צד ק"ד:) למלך שהיה משיא את בתו וקבע קרטיסים בים ואמר בני רומי לא יחתון לסוריא ובני סוריא לא יסקון לרומי וכו' — (א"ב פי' בל"י גל ומצבה). *[אחי"ה ר"ב שיער כן בנפשו מהמשך הענין ועוד גל ומצבה יש לו שמות אחרים בל"י, ולי נראה מל"ר הנ"ל פי' מיתרים חזקים למנוע ספינות שלא יפרשו בים ויפה שיער ר"מ די לונזאנו במעריך וז"ל קרטיסים בים פי' עיכוב ומניעה שלא יפרשו ספינות בים הגדול ע"כ אבל בפסיק' שלפנינו לי' מלת בים וכן לי' בילק' יתרו ר' רע"ג ונ"ב בילק' נמוסי מלוכה בל"י וכיון לל"י κράτος צווי וכן פירשו רמ"ל ולעווי ואחרים אבל לא יתכן בגי' רבינו ועוד קבע לשון שאינו הגון הוא בחבור עם κράτος] —

קְרַטִים (מל"י κράτος מלוכה Herrschaft, Regierung) בריש ע"ז (ח'.) וסטרנליא וקרטיסים.

---

[1]) ח"ג, רצ"ג ומ"ש. [2]) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ"ר בלי רומי ובשדפ"ע לי' כל עיקר. [3]) בדפ"ר פיז' ובכ"י ה"ב גירטון ובדפ' באז' גירטין. [4]) והי' לעווי טעה לומר κάρνεια.

גמ' (שם:) מאי קרטיסים אמר שמואל יום שתפשה בו רומי מלכות והוא לשון יון. *[אחי"ה ובפי' ר"ח גרס קראטים ופי' בל"י תפישה (ועיי' ג"כ תוספו' שם ד"ה קורטסים) אבל הנכון שהוא בל"י ממשלה וכמו כן κράτησις מלכות, ובתוספת' ע"ז רפ"א בכ"י אירפ' ג"כ קרטיסים ובכ"י ב' ובדפ' קראטיסים, קראטוסס והיא היא κράτησις] —

קְרִטֵים (מל"י κριτής דיין ושופט Richter) בב"ר פנ"א (פ"נ) ולוט היה ארכי קריטים שלהן פי' ראש דיינים — (א"ב עיי"ע ירק ובמד' שמ"ר פ' ואלה המשפטים (פ"ל) נתן קטדיקי לקריטים פי' בל"י דיין). *[אחי"ה ובזו המלה העתיקו ע' זקנים דַּיָּן (ש"א כ"ד, ט"ז; עזרי ז', כ"ד; תהלים ס"ז, ה') שופט (דברים א', ט"ז; ט"ז, י"ח ועוד זולתו) ועוד עיי"ע ארכידיקי (ח"א, רפ"ח) ומ"ש בשינויי נוסחאות. ובע"מ כ"י אשר ת"י (מקובץ כ"י האלבערשטאם) מצאתי שני ערכים כמעט דומה זה לזה ואני אעתיק ע' שני בד"ה קרטים וז"ל בערוך הביא מן הב"ר ולוט היה ארכיקריטים שלהם פי' ראש דיינים והאמת יורה דרכו כי ארכום בל"י פי' ראש ושר וקריטים פי' (ראש) דיין והורכבו שתי המלות ארכי קריטוס פי' ראש הדיינים כי כן נמצאות מלות רבות מעניינים אחרים בל"י מורכבות עם מלת ארכי וכולם עניינים ראש לאותו ענין, ובספרים שלנו בב"ר נמצאו ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דיינים חמשה ראשי דיינים היו בסדום לוט ארכי דיינים שבכולן כלומר ראש אל הראשים וראה כמה דקדקו בדברים כי לחמשה קראו ראשי דיינים כי אפשר לראשים היותם רבים אמנם ללוט קראו ארכי דיינים מפני שזאת המלה כשתבא בהרכבה תורה על המיוחד שבענין ההוא לא ישותף בו שניות גם הכתיבה באה בדיוק ע"ד הכתיבה לל"י מלת ארכי בכ"ף כנגד אות קי"י (χ) ומלת קריטים בקו"ף כנגד אות קאפ"א ואפשר שמה שהביא הערוך בערוך אחר משל למלך שהיה משיא בתו וקבע קרטיסים בים יהיה מענין [הזה] כלומר משפט ודת שבני רומי לא יבואו לסורי וכו' ע"כ וזה האחרון דחוק הוא עיי"ע קרטס ומ"ש] —

קְרָטֵם (מל"פ كرته، كرتك، كرتى ובל"ע قرطق، قرطه בלשון סורי' קוּרְטָא kurzes Kleid, Tunica)[1] הגליונים והסדינים (ישעיה ג', כ"ג) תרג' ומחזיתא וקרטסיא[2].

קַרְטֵס (מל"י χάρτης בל"ר Papier, Karte, charta Schriftstück) בויק"ר וכי ימוך (פל"ד) אתא רבן יוחנן בן זכאי[3] לגביהון ואמר להון כמה אפקתון אמרו ליה הא קרטסיא[4]. קדמך אזיל קרי וחשב[5]. ירוש' בפ' האומר לחברו צא וקדש (ס"ג דס"ד.) ק' דינרין אינון בקרטים. פי' שטר ולשון לעז ממש קרטא — (א"ב פי' בל"י ורו' נייר ואגרת). *[אחי"ה וכן בלאי"ט charta ובקבוץ charte פי' כתבים[6]) וכדאי' בויק"ר כתבא תחת קרטים. וכנ"ה בירוש' קידושי' הנ"ל אין לא יהיב לך קרטיסה לא תתן ליה כלום פי' אם לא יתן לך הכתב (שהיה חייב לו במלוה בשטר) לא תתן לו המעות. ושייך לזה הערך הציון שבע' אח"ז ע"ש ועוד עיי"ע קרדוס וקרטס האחרון — אבל קרטיות בשהש"ר פ' השבעתי הוא ט"ס וצ"ל קרומיות כדאי' בפסיקת' דר"כ צד פ"ז. ועיי"ע קולמוס וע' קרם ג'] —

קַרְטֵס (מע' הקודם) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ם.) וקורטסא ומוריקא פי' נייר של עשב — (א"ב גם זה שייך בע' שקדם). *[אחי"ה וכן פירש"י נייר של מוכין] —

קִרְטֵס (= קרדס מלשון רומי creta נבנה הפעל mit Kreide abreiben) בסוף כלי' (פ"ל, מ"א) קירטסן ושפן בשופין טמאין. פי' תיקנם ועשאן חלקין השוליים בקרטס[7]) טמאין — (א"ב פי' קרטא בל"ר מין אדמה לבנה ובה מלבנים כלי כסף ומנקים כלי זכוכית ובירוש' דביצ' בפ' המביא כדי יין (פ"ד דס"ב ע"ג) שפין את הכסף בקרטיקון כן נקי' בל"י ורו' עיי"ע גרתיקון). *[אחי"ה ובע'הנ"ל בח"ב, שע"ח פירשתי ע"ש ובתוספת' כלים ב"ק ספ"ז הגי' קרדסן עיי"ע קרדוס. ורה"ג בכלים פי' קיטסן וז"ל קורטסן פי' אותן השוליים. כיון שעשה אותו השבר חלק כקרטס וכו' ומזה יש להוכיח כי רה"ג פי' קירטסן (או קורטסן) פעל מן קַרְטֵס פי' חלק כנייר — ובהלכות כלים פי"ב הל"י גרם הרמב"ם ואם ק י ר ס ם את מקום השבר וכו'] —

קִרְטַע (אולי מל"י σκιρτάω רקד ודילג hüpfen, springen) בפ' בהמה המקשה בגמ' השוחט (חולי' ע"ה.) דג מקרטע[8]) איכא בנייהו. בפסקא

---

1) עיי' וואוללירס ח"ב 813 ובריללל טראכטען 62. 2) ורמ"ל בט"ם קרמססיא. 3) וכן מוכח מב"ב י'. ע"ש אבל בויק"ר אי' ר"ש בן יוחאי. 4) בדפו"ו בט"ם קרטמיא. 5) בנו"ג בויק"ר אמרו ליה הא כ ת ב א שרי קרי הדא כתבא ואשכח וכו'. 6) וע' הזקנים העתיקו מגלה (ירמיה ל"ו, כ"ג) ע"י χάρτης. 7) ברפ"ר ואמ' ובעיקרי התלמוד בקרטן. 8) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד אבל ברפ"ע מתקרטע ובפי' רגמ"ה מקורטע.

דרני עקרה (פסיקתי דר"כ צד קמ"ב.) ולפניו תדוץ דאבה (איוב מ"א, י"ד) מקרטעא כהדא ריפתא[1] בב"ר פ' ל"ט (ל"ח) וישבו שם: א"ר לוי בכ"מ שאתה מוצא אכילה ושתיה ארכילסטים מקרטע[2]. בילמדנו בריש בהעלותך (בתנחומא לי') וכיון שהוא יוצא ורואה את הנר מיד היא שמח ומקרטע. פי' ענין דילוג. *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר פע"ד מלמד שנכנסו ליסטים בתוך ביתו והיו מקרטעים בו כל הלילה ונ"א מקרקרים וכ"ה בע' קרקר ב'. פסיקתא רבתי פ"מ שלא (נדחה) [נראה] המאכלת באה עלי ונקרטע ונפסל מן הקרבן. תנחומא כי תשא סי' י"ט ויצא העגל (שמות ל"ב, כ"ד) גוער כשהוא מקרטע[3] ונראה שמלה יונית היא וכה העתיקו ע' הזקנים ויתרוצצו (בראשית כ"ה, כ"ב) רקד (תהלים קי"ג, ד' ו'. ועיי' שם כ"ח, נ') וכן העתיק סומכוס פזז (ש"ב ו', ט"ז)] —

קרטפן (= קרטופנא פי' חבורה וסדק נ"ל מל"פ كرفتن verwunden, durchbohren והשם كرفته (Schlag, Wunde) בפ' החובל בגמ' שבת (ב"ק פ"ו.) צער דאית ליה קרטופני ברישיה ושקלנהו וצווחי ליה.. בעו אחויי גוני ארישיה ולא מצי מחויי מהנהו קרטופני[4]. הני מאני דקוניא דאית בהו קרטופני כולהו אסירי (ע"ז ל"ג סע"ב ועיי' פסחים ל': כתובות ק"ז: תנחו' הישן חקת סי' ב') עיי' בע' קוניא פי' בקעים וחבורות — (א"ב בנוסחאות כתוב קרטפני ברישיה וצווחי אבל לגי' הערוך נוח היה לאיש זה שלא יסורו החברות כי הם מצילים האיש מיד חולאים פנימיים של ראש). *[אחי"ה ר"ב טעה בדברי הערוך כי בדפ' באזיל ואמש' אי' בטעות ושקלונהו וניחי ליה וכו' לכן כתב ר"ב בנו"ג וצווחי וכתב מה שכתב אבל בדפ"ר פיז' וויניצ' וכ"י ערוך בכולם אי' כגי' שלנו וצווח ופירש"י בע"ז קרטופני בקעים וסדקים וכן בכתובו': ביקועי, ובב"ק: בקעים בקעים חטטין, ובפסחי': בקעים, וכן פי' ר"ח בפסחים קרטופני: סדקים. ונ"ל מל"פ הנ"ל באותיות הפוכות קרפטן פי' עושה חבורה וסדק] —

* קרטיקון עיי"ע קרטס האחרון וע' גרתיקון.

* קורטור עיי"ע קרט א'.

קְרִיאָסוֹת (נראה שהוא ל"י ἀκρόασις das Angehörte, Vortrag[5]) בויק"ר אמור אל הכהנים פ' סביב (פל"ב) יש קול קריאסות לטובה וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי [וגו'] עד הטיבו [כל] אשר דברו (דברים ה', כ"ה) יש קול קריאסות לרעה וישמע ה' את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר (שם א', ל"ד) — (א"ב פי' אקרואסים בל"י שמועה ובנוסחאות כתוב קרסיות). *[אחי"ה בויק"ר לי' המלה כל עיקר אבל בקהל"ר פ' גם במדעך הגי' קרסיות] —

קַרְוְיָה (פי' כמו קְרָא ausgehöhlter Kürbiss) בפ' כל הכלים (שבת פי"ז מ"ו דקכ"ה.) האבן שבקרויה. בפ' חמישי בפרה (מ"ג) קרויה שהטבילוה במים. בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולי' נ"ז סע"ב) והטיל בה הרופא חידוק של קרויה[6] פי' אבן שבקרויה „מביאין קרא יבשה ומוציעין בני מיעיה ועושין אותה חלולה ועושין אותה כעין זרנוקא[7] לדלות בה מים מן הבור והיא קלה ואינה שוקעת במים אלא צפה ואין יכולין למלאות בה מים מן הבור וכשרוצין להכבידה נותנין בתוכה אבן מחודקת בדפנותיה[8] שלא תהא מתנדנדת וממלאים בה מים מן הבורות"[9] וכיון דאינה נופלת מתבטלת האבן והיא[10] דופן קרויה — (א"ב תרג' ירוש' (א') ויקח לחם וחמת מים (בראשית כ"א, י"ד) ונסיב לחמא וקרויא דמיא). *[אחי"ה ושם אי' קרווא אבל בפסוק י"ט אי' בתרג' ירוש' א' קירווה וכן בנו"ג בשבת קירויה אבל בכ"י ש"ס קרוייה וכ"ה ברש"י ועוד בכ"י ש"ס האבן שבקריא וכן רבינו בע' הדק גרס קרא. ובאמת נתרכך קרוייה מן קרא (קרע) כמו קרווא של תרג' ירוש'

---

1) ובעיקרי התלמוד רפיתא ובשהש"ר פ' נגילה הגי' תפיתא ועיי"ע דץ ומ"ש בח"ג, קט"ז סע"ב. 2) וכ"ה בע' ארך ת"א, רפ"ה וש"נ השינויים וכגי' רבינו מצאתי ג"כ בב"ר בכ"י פאריז ושם אי' ארכילוליסטום וצ"ל ארכיליסטים. 3) בע' גרגשתא בח"ב, שנ"ג: שורי יי קרטע נדפס בטעות וצ"ל קורטא. 4) רבינו קאי על בבא שניה שבת דהוה מרקיד בי' כובי דבעיא (ובכ"י ש"ס כגי' רבינו ובעי) מחוי גונא ובכ"י ש"ס אחווי גוונא וכו' ובפעם ראשונה היינו צער דאית ליה קרטופני לי' בכ"י ה' ופי' דבור מהנהו קרטופני וכן לי' בערוך. 5) עיי' בט"ר לאייזלער ח"א, 89. 6) כ"ה בכ"י ב"ר ובדפ"ע אבל בכ"י ו"ו א' ובי' ל"ד ה"ב הידוק וכן בע' הדק אבל בע' חדק בחי"ת ופי' חידוק של קרויה עיי' בע' חדק עפ"י רה"ג ח"ג, שמ"ט ובע' הדק (שם קס"ו.) גרס הרוק של קרא. 7) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד וכ"ה בפי' ר"ח ועיי"ע זרנק (ח"ג שכ"ג) ובדפ"ע כאן זרניקא. 8) לי' בפי' ר"ח. 9) כ"ה בכ"י ק"ט ובפי' ר"ח. 10) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמ' ובנו"ג והוי.

מן קרבא בל״ע قرح נאר. וכנ״ה בירו׳ חגיג׳ ספ״ג רע״ט ע״ג ירוש׳ פסחים פ״ג ד״ל. ירוש׳ עירובי׳ ספ״ט דכ״ה ע״ד תוספת׳ כלים ב״ק רפ״ג ושם קרויה [1]). והקבוץ עיי״ע קירייא. וכל הפי׳ בערוך הועתק מפי׳ ר״ח בשבת וכ״ה בשיטת רש״י אבל הרמב״ם פי׳ שהוא כלי חרש ולא נהירא] —

קְרְיָיה (לפי ר״ב מל״ר caries רקב ועיי׳ עוד ע׳ כר (ה״ד, שי״ב) פי׳ בל״פ עפוש וזהומא (Schmutz, Fäulniss בר״ג דסוטה (ג׳ :) זנייתא בביתא כי קריא לשומשמי פי׳ כמו התולעת והרקב בשומשמין שמכלין אותן בזמן קרוב כן הזנות מכלה הבית ומחרבת אותו כדכתיב (משלי י״ב, ד׳) וכרקב בעצמותיו מבישה וכתיב (הושע ד׳ י״א) זנות יין ותירוש יקח לב [2]). פי׳ תקפא (שם [3]) מחלוקת ואידי באתתא אם היא מנאפת או אשה רעה — (א״ב פי׳ בל״ר רקב). *[אחי״ה וכן פירש״י קריא תולעת של שומשמין ובתוספו׳ שאנ״ץ קריא לשון קרי שהוא וכו׳ ודוחק הוא ויותר קרוב שהוא מל״פ كرم עפוש וזוהמא עיי״ע כר ורבינו בע׳ כר א׳ גרס כריא [4])] —

קְרָיָה (פי׳ תואר מן קְרְיָא (בל״מ קריה) בל״ס קוריא בל״ע قرية כפר והתואר קְרָיָה בל״ס קוּרָיָיה בל״ע قريى (Dorfmann בב״ר פי״ט (י״ח) ויביאה אל האדם: אמר רבי אבין טבוי לקריה דמלכא שושביניה פי׳ כפר בל׳ יון (?) כוריאו והוא קרתני שבסוף זה הפרק. *[אחי״ה בכ״י ק״ט אי׳ בע׳ קרתן פי׳ בל״ע קורין לכפר אלקריה ולכופרי קריאני הרי שרבינו היטב ידע שבל׳ ישמעאל כפר הוא קריה ולכופרי נקרא قريى לכן נ״ל שגם כאן פי׳ כפר בל׳ ישמעאל צ״ל ולא בל׳ יון ואולי רבינו היה כותב בל״י ונשתבש בהעתקה בל׳ יון תחת בל׳ ישמעאל ובכ״י ה״ב וב״ר אי׳ בל׳ רומי! וגי׳ המיוחס לרש״י בב״ר טבוי לקרתא. והקבוץ בירוש׳ שבת פ״א ד״ד. כגון אילין קוֹרְיָיאֵי דלא מקפדין פי׳ בני הכפר ולא כפי׳ קה״ע שם עיר או לשון אדנות. ירוש׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ג מעשה בכ״ד קריות של בית רבי פי׳ הדיוטים. וכן קְרְוָיָא פי׳ בן כפר שבת מ״ה: ההוא סבא קרויא ובכ״י ש״ס קרויה ובכ״י א״פ קירויא, ב״ב קכ״ג סע״א אבא חליפא קרויא ובכ״י ש״ס ה׳ חילפא קירויה וביוחסין ר׳ אבא חלפתא קרוייה ובירוש׳ מעשר שני רפ״ד דנ״ד ע״ד חילפיי בר קירויא. והשם קְרְוָא פי׳ כפר ירוש׳ תענית פ״ד דס״ח ע״ד כל קִירוא דהוינן עלין תמן וכו׳ והוא הוא קריא, קרייא ירו׳ ברכות פ״ב ד״ה. הוה עייל קריא ונפיק קריא עד דעל לההוא קריא כה״ג במהרש״ם ובנו״ג עייל קרייה ונפקא קיריה עד דעל לההוא קרתא ובשהש״ר פ׳ אל תראני עליל לקרייא ונפיק לקרייא וכו׳, שם פ׳ ידיו גלילי קרייתא המוניא. והקבוץ קְרְיָיתָא סוכה מ״ד: קרייתא אית לי, שם: בני קרייתא, ריש פתיחתא דאיכ״ר והוו עלין לקרייתא, ירו׳ חגיגה פ״א דע״ו ע״ג למעבר בקרייתא דארעא דישראל, ובירוש׳ מעשרות פ״ב דמ״ט ע״ג ארבע וחמש קוריין, תר״י א׳ לבמד׳ ל״ה, ח׳, י״א ותזמנון לכון קוריין, והיחיד קוריא תר״י כ׳ שם ל״א, נ׳ ולנקבה קְרְיָתָא (וכ״ה בל״ס), תרג׳ אסתר שני ט׳, כ״ז תרג׳ משלי י״ח, י״ט וזולתו. והקבוץ מן קִירְוָא קרוין, קְרְוַיָא עיי׳ עמת״ר ללעווי] —

☞ קריה (מל״י κάρυα אגוזים Nüsse) פרסיקא ירוש׳ בריש כלאים (דכ״ז:) מה נפיק מינהון קריה פרסיקא פי׳ בל״י מין אגוזים גדולים עיי״ע שיזפין. *[אחי״ה עיי״ע קרדיה וע׳ אפרסק ח״א רמ״ב: וש״נ שינויים] —

* קריא (שם פרטי) ירוש׳ כתובות פי״ב דל״ה: בר קריא ובירו׳ כלאים ספ״ט דל״ב רע״ד ברקיריא [5]). ב״ר רפי״ט אבא בר קורייה ובילק׳ בראשית ר׳ כ״ו ל״י.

* קַרְיָא עיי״ע קרים.

* קַרְיָה (נ״ל מל״י אמצ׳ κάῤῥον (χάρρα) בל״ר carrum עגלה Wagen = בל״י אמצעית καῤῥέττα) בקבוץ ירוש׳ ב״ב פ״ט די״ז. עשרים וארבע קריות מיני חדת בין פסח לעצרת, ב״ר רפי״ח עשה כתלים של זהב ובתי קריות של אבנים טובות ומרגליות, כתובות י״ז: קריתא דמנמנמא כלתא ועיי״ע הנמא ח״ג, רכ״ה ושם תמצא ראיה מירוש׳ כתובות דפ״ב דכ״ו סע״ב פוריומא ע״ש, ירו׳ ב״ב רפ״ב די״ג סע״ב: אינון עמודיא דרכינין מכוח קריית אינון רכינין. וגי׳ השט״מ חריתא עיי״ע הנמא במקום הנ״ל.

---

[1]) אבל קרויה בשמ״ר רפי״ג ענין אחר הוא עיי״ע קר ט׳. [2]) כ״ה רק בדפו״ו. [3]) בנו״ג תוקפא. [4]) בחי״ד, קצ״ה בשורה י״ט נדפס בטעות כריאל שומשמי וצ״ל כריא לשומשמי וע״ש הערה 14. [5]) ובזה הסיפור שהובא ג״כ בתנחומא ויחי סי׳ ג׳ אי׳ מעשה ברבי ור׳ אלעזר ונראה שצ״ל (ברבי) [בר קריא].

* קירייא (צ"ל קַרְיָיא (Kürbisse ירוש' ערל' פ"ג דס"ג רע"ב כל אילין קירייא וקרותוא וצ"ל כדאי' בירוש' נדרים רפ"ז ד"מ: כל אלין קרייא וכרובתא עיי"ע קר ו'. ועוד עיי"ע קרויה.

* קַרְיָיא, קַרְיָיה (פי' מקרא, קרא); קְרִיָּה, קְרִיאָה; קַרֵיי, קַרְאוֹי עיי"ע קר א' ומ"ש.

קריוט (= קוּרְיָיטֵי מל"י καρυῶτις בל"ר caryotis מין תמרים דומה לאגוזים eine wie Nüsse gestaltete Dattelart) בס"ג דפ' שלשה שאכלו (ברכות ג':) לרבנן דאמרי כי לא נתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי (האדמה) [צ"ל הגפן] למאי חזי א"ר זירא חזי לקורייטי פי' פוצונ"י [1]). פ"א לערבו בבשמים ולעשות תרייקא [2]) וי"א גוארישן [3]) ואמרו קורייטי הוא נקלווס האמור בע"ז בפ"ק בגמ' נקלווס (י"ד:) כי אתא רב דימי אמר רב חמא בר יוסף קורייטי — (א"ב פי' בל"י ורו' מין תמרה וכותבת חשובה גדלה בארץ ישראל ובסוריא). *[אחי"ה התמרה נקראה cariota, caryota ומשקה העומדת לרפואה וזולתה נקרא cariotum ובירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ד מבואר (חצד) [חצב] קורייטה עיי"ע חצב (ח"ג, תע"ג) [4]) — ועוד עיי' פליניאוס כ"ג, נ"א וז"ל Illinuntur caryotae stomacho, vesicae, ventri, intestinis. וזה סיוע לפ"א ולי"א בערוך] —

* קירון נ"ל מל"פ آخور (Stall) תוספת' מנחות רפי"ג הרי עלי קירון הביא נימוס נימוס והביא קירון מה שהביא הביא וכו' נ"ל מל"פ הנ"ל אורית בהמות ואם נדר הרי עלי להביא בהמה מן האוריה והביא נימוס וכו' עיי"ע נמס ועוד עיי"ע אהורייר ומ"ש.

קרכין (= קְרוּכִין מל"י καροῦχιον מל"ס כרוכא, ל"ר carruca בל"י אמצ' κάῤῥον = carrum, בל"ר אמצ' carrocium (Reisewagen) בב"ר פ"ח למלך ואיפרכוס שהיו בקרוכין [5]). בויק"ר בריש זאת תהיה (רפט"ז) והיתה מוציאה דם עד שמלאה את כל הקרוכין [6]). ובאמור אל הכהנים פ' וצדקתך אלהים (פל"א) למלך שהיה מהלך הוא ובנו על הקרוכין [7]) פי' לשון לעז הוא קרוכא [8]) — (א"ב פי' בל"ר מין עגלה). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר פ"צ ייתון וירקבון על קרוכין ובמיוחס לרש"י קרונין, שמ"ר פמ"ג אני יוצא בקרוכין שלי שאתן להם התורה, ויקרא פל"א נהפכה קרוכין על בנו, ובר"פ ט"ז הגי' קרון עיי"ע אבל צ"ל קרוכין כגי' רבינו והראיה מגי' הילק' איכה ר' תתרל"ד וממלאים קרוקין דם, ושם ומשליכים אותם תחת קרוקין וצ"ל קרוכין. ירוש' מגילה פ"א ד"ע סע"ג והיה הורג בחיילותיו עד שהגיע לקרוכין שלו וכיון שהגיע לקרוכין שלו וכו' וכ"ה בירוש' תענית פ"ב דס"ו. ושם בט"ס קרובין, וצ"ל קרוכין וכ"ה במגילת תענית ר"פ י"ב — ירוש' שבועו' פ"ג דל"ד ע"ד קרוכין דמלכותא בירוש' נדרים רפ"ג דל"ז ע"ד בט"ס בדיוין למלכותא ועוד עיי"ע פחלץ וע' אדר (ח"א ל"ח, הערה 8)] —

קְרִינָא (מל"י κάροινον בל"ר caroenum, carenum (süsser, eingekochter Wein) בפ' אין מעמידין בגמ' חומץ (ע"ז ל' סע"א) אמר ר"ל קרינא אין בו משום גילוי מאי קרינא אמר ר' אבהו חמרא דאתיא מבי אסיא — (א"ב פי' בל"י ורו' תירוש מבושל עד שיעמוד על שליש ויהי בארץ עסיא מחוז הנקרא קריא ויין הגדל שם קרינא. בנוסחאו' כתוב חליא דאתיא מעסיא). *[אחי"ה ורש"י פי' קרינא חליא מתוק אבל בפי' ר"ח קרינא יין מתוק הבא מעסיא וכו' הרי היין נקרא על שם המדינה וכפי' ר"ב והוא מל"י ורו' אבל חכמי הלשון חולקין בטעם על שם מה היה נקרא היין המתוק ומבושל קרינא ויש שפירש שהוא מורכב מן οἶνος — careo עיי' אוצ"מ לשעללער, ודוקאנגע אבל מהוספת הש"ס דאתי מעסיא יש להוכיח כי המלה מורכבת היא מן Καρία ומן οἶνος כלומר היין שבא מקריא באזיא הקטנה] —

* קְרְיָן (מל"ס קְרִיוּנָא = בל"ר cereus אבוקה של שעוה (Wachslicht שמ"ר פמ"ז באו ולמדו

---

[1]) בלאי"ט pozione וכן פירש"י בברכות פישון והוא potion מין משקה לרפואה Arzneitrank. [2]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ועיי"ע תריק ובדפ"ע טרייקא, ובכ"י ל"ד ו"ן ה"ב וקיט טריאקה והוא ל"ע تریاق, تریاقة מין יין מעורב בבשמים נגד המחלה. [3]) נ"ל מל"ע جوارش ומל"פ گوارش רפואה לעיכול המאכל עיי' וואללירס ח"ב, 1040. [4]) ועוד עיי' פפלנ"צ ללעק 111. [5]) וכ"ה בע' אפרכוס וע' דומינו ובנו"ג בב"ר ובקהל"ר פ' מה שהיה קרונין. [6]) בנו"ג וממלא הקרון דם. [7]) וכ"ה בנוסחאותינו וה' לעווי טעה להביא הציון פרש"י כ"ז בשם הערוך תחת פ"ל לכן לא מצא המלה בויק"ר. [8]) ל"ר carruca לאי"ט carro, carrozza. [9]) ושם הגהתי במקום קרובין של דפ"ע כרוכין כגי' כ"י וכגי' הערוך בע' פחלץ והוא מל"ס כרוכא פי' אחוזת מרעהו Gefolge ועתה מצאתי ראיה מגי' התנחומא הישן פ' בשלח סי' י"ז ושם הגי' ועברה ש י י ר א וכו' והוא הוא.

תורה דשחירין ודקרין בלילה פי' בשחרית וכנר של שעוה בלילה ובעי' אימטין (חיא' קט"ז:) פי' בע"א ע"ש והקבוץ קרינין שמ"ר פל"ו עיי"ע סבקין ועוד קרוינין במו"ע.

* קַרְיָנָא (תואר מן קרא, קרי פי' קוֹרֵא der Leser) קידושי' מ"ט. על מנת שאני קריינא כיון שקרא ג' פסוקים וכו', ב"מ פ"ג: קריינא דאגרתא עיי"ע פרונקא.

* קְרִינוֹס (שם מקום) כפר קרינוס, קריינוס עיי"ע כפר בח"ד, ש' [1]).

* קריוסי, קִירְיוֹסִים (מל"ר curiales = curiosi Hofleute) פסיקתי רבתי פ"י הנה אביך חולה יש אומרים קריוסי הושיב יוסף בפלטרין כיון שהרגישו ביעקב שחולה באו והודיעו ליוסף, ושם רפי"ח כשם שלמלכי בו"ד יש קיריוסים הם מודיעים למלך כל דבר ודבר כך יש לפני הקב"ה קיריוסים ומגידים כל דבר ודבר שאדם עושה במטמוניות בחשך בגלוי ואלו הן הקיריוסין של הקב"ה זו הנפש שמגדת למלאך ומלאך לכרוב וכו' ונראה שהוא ל"ר הנ"ל פי' בעל משגיחים ובפרט נקראו כן אצל הרומיים מי שהיו ממונים על עניני הבי דואר Postbeamte ועוד ענין המלה הנ"ל בל"ר אמצ' כמו curiales והם הם אנשים מאחוזת המלך שפקידתם להגיד להמלך את כל מה שנעשה תחת ממשלתו הן מאוהבי הן מאויבי המלך.

קרים (= קִירְיָס מל"י κύριος ובל"י האמצ' κῦρος, κῦρις ארון Herr) בתר"י דהאזינו השמים: בכינוי דקירים [2]) שומר נפשות חסידיו (תהלי' צ"ז, י') תרג' מטול דקירים נטר נפשות ח ס י ד ו י [3]), מלפני אדון (כל הארץ) [צ"ל חולי ארץ] (תהלים קי"ד, ז') תרג' מן קדם קירים — (א"ב פי' בל"י ארון עיי"ע קר). *[אחי"ה בע' קר ט"ו הביא רבינו ציונין מש"ס ומדרש וכאן ציונים מהתרג' ובאמת משקל קירים נמצא רק בתרג' ועיי' עוד תרג' מאדוניו (איוב ג', י"ט) מקירים דידיה, ושם ה' ב' רגוז קירים [4]), תרג' לתהלי' נ"ג, א' שמא דקירים, תרג' ירוש' במדבר י"א, כ"ו קירים איטימוס להון. וכן תרג' הריב (משלי י"ז, י"ד) וקדם ק ר י א מטעי דינא נראה שהבין הריב כמו הרב וכן בתרג' הפשיט' קדם שליטא וכו', וקריא הוא הוא κῦρ = κῦρις אדון, רב] —

☞ קוֹרַלִּין (מל"ר coralium בל"י אמצ' κούρα-λιν, κουράλλιον בל"פ ڤرول, Koralle) ירוש' שבת פ' כלל גדול (ירו' שבת פ"ז ד"י.) ההן דגזז ספוגא גומין וקורלין פי' בל"י ורו' מין [צמח אבן] הגדל בים ויש אדום לבן ושחור ומן האדום עושים כדורים קטנים וחשובים והם ענקים לגרון ונקרא בל' ארמי כסיתא.

קָרַם (מל"מ ועניננו כסה בעור überkrusten, eine Kruste bilden; והשם קְרוּם, קְרָמָא Kruste, Haut) בריש שבת (י"ט:) ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה רא"א כדי שיקרם התחתון שלה פי' שעלה על פני הלחם קלף מחמת האש. בפ' הערל בגמ' פצוע דכה (יבמות ע"ו.) זהו למעוטי מאי למעוטי קרום שעלה מחמת מכה בריאה ממקום אחר שלא מקום רבותא [5]). פי' אם היתה מכה בריאה ומחמת המכה עלתה שם קליפה וסתם הנקב לא הועיל כלום כנקובה דמיא והני מילי באומה דלא מקום רבותא פי' שאינה נרבצת על הדופן אבל האונות שהן נרבצות [6]) על הדופן ושם מקום צר אם עלה שם קרום מחמת מכה ונסתבך בדופן כשרה וכן מפורש בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולין מ"ח.). באלו חוצצין פ"ט במקואות (מ"ד) קרום שעלה מחמת מכה [7]) טמא ומטמא פי' „כשתתרפא המכה מעלת קרום כדאמרינן (חולין צ"ג.) חמשה קרמי איכא בחיותא וכתיב (יחזקאל ל"ז, ח') ויקרם עליהם עור". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לסדר"ט צד 35. וכנ"ה בנגעים פ"א מ"א קרום ביצה, תרי"א לויקו' י"ג, י' קרם ביעתא, חולי' מ"ב. ניקב קרום של מוח, שם מ"ג. קרום שעלה מחמת מכה בושט אינו קרום, מ"ז: ריאה שנימוקה וקרום שלה קיים וכו' תוספת' פ"ג נימוקה הריאה וקרום שלה קיים וכו', חולי' נ"ו סע"א הואיל וקרומו רך, שם מ"ה, מ"ו. קרמא עילאה .. קרמא תתאה [8]). והשם המופשט ירוש' חלה רפ"ב דנ"ח: ושם פ"ג דנ"ט: הכל הולך אחר קרימה בתנור [9]) — והפעל קָרַם כל"מ וכן בל"ס קְרַם. שבת ל"ז: הא קרמו

[1]) ושם בשורה י"ג צ"ל ויק"ר פי"ז ולא פכ"ח. [2]) לפנינו לי'. [3]) כ"ה נכון ברפ"ר ובדפו"ו בט"ס חסידיו. [4]) כ"ה בכ"י תרג' אצל החי' לעווי. [5]) לי' בנוסחאותינו ועיי"ע רב ג' ומ"ש. [6]) כ"ה נכון בדפו"ו. [7]) בנו"ג שעל המכה וכ"ה בהעתקת רה"ג ובתוספתי מקואו' פ"ו קרום שעל גבי (המזבח) [צ"ל המכה]. [8]) קרום ירו' סנהדי פ"א די"ת ע"ג ט"ס וצ"ל קרום. [9]) קירומה ירו' שבת פי"ג די"ד. צ"ל קירוסה עיי"ע קרומה.

פניה שרי, מנחות ע"ח: שחטו עד שלא קרמו פניה בתנור ואפי' קרמו כולן וכו', ברכות כ"ה סע"א ירוש' ברכות פ"ג ד"ו. קרמו פניה, תוספת' טבול יום ספ"ב חוט של ביצה שקרם על דופנה של אילפס, ירוש' שבת ספ"א ד"ד: אינה קרוייה לחם עד שיקרמו פניה בתנור, ירוש' חלה רפ"ב דנ"ח: אם קירמו פניה מן החוט ולפנים וכו', הפעיל ירו' תרומ' פ"י דמ"ז: ביצים שהקרימו הרי אלו אסורות [1]. תרג' מְצַפּה משלי כ"ו, כ"ג דקרים כה"ג במתורגמן ובנו"ג בט"ס דקרים] —

קרם (= קְרָמָא בל"ס פי' מלבוש חשוב דק feiner Ueberzug עיי' בפנים) בפ"ב בשבת בענין חנוכה (כ"ב.) ובפ"ק דסוכה בגמ' פרס (י'.) עטרה בקרמין [2]. בס"ג דפ"ק במשקין (מ"ק י':) שרא לכסכוסי קרמי [3] פי' בגדים חשובים דקים כקרום ביצה וכקרום של מעלה. *[אחי"ה ורש"י פי' בביצה ל': קרמין בגדי צבעונין שקורין אוברי"ץ והוא ל"צ ouvrés פי' יריעות מרוקמות בציורין ובאמת הפשיט' העתיקה רקמה (יחזק' כ"ז, כ') ע"י קרמא וכן מוכח מתרג' משלי ז', ט"ז ובקרמא מצראה קרמתה וכן בל"ע קֶרֶם יריעה מצויירת] —

קרם (= קְרוֹמִית כמו קולמית (Rohr καλαμίς והושאל לעוקץ החד וסוף das (spitze) Ende, Splitter) בר"ג דשבת (ח'.) אי אפשר לקרומיות של קנה שלא יעלו למעלה מי' טפחי' פי' מה שמשתייר מן המחצלת כשמתקנין אותה. בגמ' דפ' כל הכלים (שם קכ"ה.) אמר שמואל קרומית של מחצלת מותר לטלטלה בשבת פי' „שירי מחצלות שבלו" [4]. בפ"ק בחולי' בגמ' השוחט במגל (חולין ט"ו:) ובפ' האיש מקדש בגמ' המקדש בערלה (קידושין נ"ו:) בכל שוחטין בין בצור בין בזכוכית בין בקרומית של קנה. ירוש' בפ' המוציא יין (ספ"ח דשבת די"א ע"ג) ה' דברים נאמרו בקרומית של קנה וכו' עד מפני שרוח רעה שורה עליו. בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולי' נ"ז:) רחל היתה בשכונתינו שנקדר [5] קנה שלה ועשו לה קרומית של קנה וחיתה. *[אחי"ה בנו"ג קרומין אבל רגמ"ה העתיק לנכון קרומית וכ"ה בחולין ג' רע"א תוספת' חולי' רפ"א ותוספת' מנחות רפ"א קרומית של קנה והקבוץ קרומיות ב"ר פנ"ו ובירוש' שבת הנ"ל אי' לפנינו קלומות. שהש"ר פ' השבעתי קרומיות ובע' קולמוס הובא בשם פסיקתא דויהי בשלח: קולמיות של קנה עיי"ע כדוד (תיר', קצ"ז.) ובענין עוקץ החד של קנה עיי' קורמיות בפירש"י לישעיה ל"ו, ו'] —

קרם (= קְרָמִית אולי מל"ע קֶרֶם מין נטע) [6] בפ' עושין פסין בגמ' מותר להקריב (עירו' כ"ב) מי שלימו להו קרמי באגמא [7]) בפ' כל שעה בגמ' אלו דברים (פסחים ל"ה.) ר' יוחנן אמר קרמית חייבת בחלה פי' „עשב כדאמרינן (עירו' הנ"ל) קרמי דאגמא" [8] — (א"ב מין עשב אשר מזרעה עושים פת עיי' שיצניתא). *[אחי"ה בפי' ר"ח בפסחי' קורמי וכ"ה במנוה"מ ובעירו' הנ"ל ובכ"י ש"ס קירמי בדפ"ש קוראמי ועוד ג"י קראמי, קרמא עיי' ד"ס לעירו' צד ל"ט: ובתוספת' חלה רפ"א בכ"י אירפ' אף הקרומית חייבת בחלה ובדפו' הקרמית וכ"ה גם בכ"י אירפוט בתוספ' פסחים פ"א (ב') ובירוש' פסחים פ"ב דכ"ט: וירו' חלה רפ"א דנ"ז. ובאו"ז הל' חלה סי' רמ"ו הגי' קרמות, וז"ל בעל עיקרי התלמוד גמרא (פסחים ל"ה.) שיצניתא דאית' ביני כלנייתא פירש"י נייל"א בלעז והיא נגילי"א [9] והוא השחור שבין החטים ובעיקר שצניתא שם אפרש בע"ה (קלניתא) [צ"ל כלניתא] מק ורב צמח פי' חטים שלא נתמלאו יפה [10]) ע"כ והוא כפ"א בע' שצניתא ע"ש ומ"ש] —

☞ קרומה (?) ירו' דשבת פ' ר"א אומר האורג (רפי"ג די"ד.) בקירוס קירומה פי' בל"י הוא קירוס הוא קירומה עיי"ע קירוס תרג' חטובות אטון מצרים (משלי ז', ט"ז) ובקרמא מצראה קרמתא. *[אחי"ה כבר העירותי בע' קרם ב' שמלת קרמא היא ל"ים ול"ע פי' יריעה מרוקמת ומצויירת ואין ענינה עם קירוס שהוא ל"י κηρός פי' אריגה וקירומה של ירוש' שבת צ"ל קירוסא והוא הוא קירוס עיי' קרם א' בהערה 9] —

* קירומא (שבת קמ"ז: כפין ג"י קצת) עיי"ע פלם ומ"ש.

---

[1]) אקרים ע"ז וב"ב ט"ס וצ"ל אקרים עיי"ע קרם ב'. [2]) ובשבת כ"ב. מ"ה. וביצה ל': קרמים. [3]) וכ"ה בע' כסכס ע"ש ובמיוחס לרש"י קרמין אבל בפי' ר"ח ולפנינו קירמי וצ"ל קרמי וכ"ה בכ"י רש"י עיי' ד"ס. [4]) בכ"י ק"ט ודפ"ר שברי וכ"ה בעיקרי התלמוד וצ"ל שירי וכדאי' בדפו"ו והוא כפי' ר"ח בשבת קכ"ה. ועפ"י זה נוכל לברר פי' בעל הערוך הקצר שנ"ב קרומית של קנה מה שמשתייר וכו' ולעמין וי"א שלימין בלא"ש וכבר העיר ה' פערלעס (בט"ר 7) שצ"ל ולעקין Flick = vlec או Flocke = vloc והוא חתיכת בגד בסוף האריגה וי"א כיון ללא"ש slieme פי' עור וכיון לקרום של ע' קרם א'. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע ובנוסחי' נקרר. [6]) עיי' ספלנ"צ ללעף 202. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה באגמא בש"ס נדפס ובכ"י ש"ס ובדפ"ע דאגמא. [8]) הועתק מפי' ר"ח בפסחים. [9]) עיי"ע קצח. [10]) עיי' מבוא לח"א XX.

קְרְמִיד (מל"י κεραμίς, ίδος וכן בל"ע قرميد רעפים Dachziegel) בב"ר פי"ג ובירוש' בפ' הרואה בגמ' על הגשמים (פ"מ די"ג סע"ד) וכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך ר' חייא בשם ר' יוחנן בתחילה כדי רביעית [1]) ובסוף כדי שידוחו פני הקרמיד [2]). בספרא בפרש' נגעים (ספרא מצורע פרש' ו' פרק ד') ולקחו אבנים אחרות (ויקרי י"ד, מ"ב) יכול אפי' קרמידין ואפי' לבנים פי' בלעז קניל"א [3]) (א"ב פי' בל"י רעפים של חרס לכסות הגגות). *[אחי"ה הדין עם ר"ב והוא ל"י הנ"ל וכ"ה בל"ע והוא הוא כרמיזא אשר בה חעתיק התרג' אגרוף עיי"ע כורמיזא (ח"ד, של"א :) מל"מ מגרפותיהם (יואל א', י"ז) עיי' רמב"ן שמות כ"א, י"ח ורשב"ם שם אבל בספרא הגי' קרומדים ובפי' ראב"ד קורדימים וט"ס הוא וצ"ל כגי' הערוך ומ"כ בב"ר לא ירד לכונת הערוך כי ציין קורמוס ובמהר"ם לונזאנו פי' נכון קירמיידן [צ"ל קרמידים] רעפים כפופין שמכסין בהן הגגות בארץ יון ואדום טיגס (tigula, teja) בלעז ע"כ ויפה פי' וכ"ה בעיר דוד לר"ד די לארא. אחר הדברים והאמת האלה צ"ע מה שלועז רבינו קרמידין ע"י קניל"א פי' צנור ואח"כ מצאתי ראיה לדבריו מתוספת' כלים ב"ק רפ"ב בכ"י אירפו' הסילונות והקרמודין [4]) הרי שענין סילונות הוא והיינו צנור ובכ"ז נ"ל שגם כאן ענינו רעפים כפופים שעשה בהן בית קבול מים] —

קַרְמְיוֹן (שם נהר אמנה) מי קרמיון ומי פיגה (פרה פ"ח מ"י וש"נ) עיי' בע' בץ [5]) ובע' (פגי) [צ"ל פגה] [6]). פ"א קרמיון נהר הוא בדרך דמשק והוא אמנה פיגה הוא פרפר (מ"ב ה', י"ב) מי ביצים מלשו' בצותיו (יחזק' מ"ז, י"א) [7]). ירמוך נהר הוא בדרך דמשק. *[אחי"ה עיי"ע ירדן, ירמוך אצלנו ועוד עיי"ע פלם. ופי' רבינו קרמיון . . אמנה פיגה . . פרפר תמצא מבואר היטב בתבואות הארץ למהר"י שווארץ נדפס בירושלים צד ל"ג ע"ש ובהעתקה אשכנזי' דאס הייליגע לאנד צד 31] —

קרמולין (?) ירוש' דשביעי' פרק אימתי חורשין (ספ"ב דל"ד :) ובירו' דנדרי' פ' הנודר מן הירק (רפ"ז ד"מ :) קרמולין פטורין מן המעשר פי' מין דומה לירק ולא יכלתי להבין פי' אמיתי. *[אחי"ה והם ממיני שחלים כדמוכח מתוספת' שביעי' ספ"ד שחלים [8]) וקרומלים, בכ"י ו"ו בקרמלום ובכ"י אירפ' וקרומנין ואולי הוא עיקר והוא מל"י κάρδαμον פי' שחלים וה' לעף לא יכל לפרשו [9]) ועוד אני אעיר כי בל"ע قرمول הוא פרי של עץ דומה לאשל] —

קרמן (מחוז קְרְמַנְיָא Karmania كرمان Kerman) בר"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ח.) אף מטה אסורה בדקרמנאי [10]) פי' „הוא מטה של פרסיים דאמרו בס"ג דפ' כירה (שם מ"ז.) לא יתכן להחזירה אלא א"כ יתקע לפי שמלבנותיה וכרעיה דחוקין ואינן נשלבין אלא אם יתקע בהן וכיון שתוקע בהן חייב" [11]). בפ' כיצד הרגל בגמ' דסמוך מ צ ד י ה ר ח ב ה (ב"ק כ"א.) [12]) קרמנאי הוו דיירי בה. פי' מדקדקי ומנפצי פשתן ובלעז קרמינטורי [13]). בנזיר בר"ג דפ' בית שמאי (ל"א:) כי אמר בתוראי [14]) דקרמנאי פי' הם אנשים שהיו באותן השנים בבבל בארץ קירמאן שהיא אחורי פרס והיתה מלאכתן שיש להן שוורים שמשכירין אותן לחרישה ולא היו בודקין אלא שוורים לבנים שהן לבנים ביותר ולא היו בהן ב׳רות שחורות כי הלבן יפה לחרישה אבל לעורו [15]) השחור עדיף ולעולם אוכמא בחיורא מעלי חוץ מלחרישה בלבד. *[אחי"ה מחוז Karmania, ἡ Καρμανία (והיום كرمان) היה גדול מאוד מקצה דרומי של לשון ים פרס עד הנהר בגראדא המבדיל אותו מן פרס עיי' מאננערט ח"ה, ב' ל"ד והלאה ויושביה Carmani קרמנאי לא היו נודעים ליונים רק מעט ובפרט הזכיר שטראבא שמספר החמורים היה רב מאוד בקרמניא ולא מספר הסוסים. וגם רש"י פי' בשבת קל"ח. בפי' ראשון שהוא שם מקום אבל בל"א קרמנאי מוכרי בגדי פשתן ע"כ וא"כ הוא כפי' רבינו קרמנאי דב"ק. ובב"ק פירש"י קרמנאי שם אומה ל"א קדמונאי קדמונים היו יושבין בה וכו'. והר' עזריאל בשט"מ לנזיר פי' קרמנאי לשון קרמיון ופגה שם

---

[1]) בנו"ג רביעה. [2]) בירוש' ברכות אי' עד שידוחו פניה אבל בגי' המהרש"ס פני הקרמיד וכ"ה בירוש' תענית פ"א דס"ד רע"ב. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט והוא לאי"ט canale, canalino צנור וזה מ"ש הערוך הקצר שנ"ב פי' בלעז קנליקלי הוא הצנור שמניחין על הגג ע"כ וגי' קנליקלי אי' בכל דפ"ע ובעיקרי התלמוד. [4]) ובדפוסים אי' בט"ס והקרמיון. [5]) ושם העתיק רבינו פי' ר"ח לסנהדר' ה' : כמו שהראיתי לדעת עתה מכ"י פי' ר"ח אשר ת"י ונדפס בש"ס ווילנא. [6]) ושם העתיק רבינו פי' רה"ג בפרה. [7]) ובמקרא כתוב בצאתו. [8]) בכ"י אירפ' בט"ס שתלים. [9]) פפלנ"צ 354. [10]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס א"פ ובכ"י ש"ס מינכען בט"ס בדקמינאי וצ"ל בדקרמנאי וברפ"ע בקרמנאי ובנו"ג כדקרמנאי. [11]) הועתק מפי' ר"ח (בשבת קל"ח.) ובאמת גרסר"ח בשבת מ"ז. מטה של פרסיים אבל בנו"ג טרסיים וכ"ה בערוך ע' טרסי וזה קצת קשה. [12]) וכה"ג בפי' ר"ח ובנו"ג בצידי רחבה. [13]) בל"ר -Woll krämpler, carminator. [14]) בנו"ג בתורא [15]) וכ"ה בפי' הרא"ש אבל ברש"י ל ב י ש ר א אוכמא עדיף טפי.

נהר שהשוורים רועים על שפת הנהר ולכן נקרא שמם קרמנאי ע״כ והוא רחוק מאוד] —

קֶרֶן (מל״מ וכן בל״ס וארמי קַרְנָא Horn, Blasehorn ועוד עיי׳ בפני׳) כס״ג דפ׳ כירה (שבת מ״ז.) קרן עגולה חייב קרן פשוטה פטור פי׳ ר ב ש ר ש ל ו ם[1] „קרן זו מכלי שיר היא והיא של קרן ממש והיא של חוליות ויש בהן פשוטות ויש בהן עגולות והן נדבקות זו בזו כשמזמרין בה כדכתיב (דניאל ג׳, ה׳) קל קרנא משרוקיתא והעגולה קשה להדביקה יותר מן הפשוטה והוא כלי ויש בו מלאכה להחזירה לפיכך המחזיר קרן עגולה בשבת חייב וקרן פשוטה פטור אבל אסור״, ותנן בפ׳ י״א בכלים (מ״ו) הכוש והאימא וכו׳ עד קרן עגולה טמאה ופשוטה טהורה[2]. בסוף פרה (פי״ב מ״ט) קרן של כליכה[3] וקרנים[4] של יוצאי דרכים פי׳ קרן של כליכה מטה של מתים[5] עושין לה קרן של ברזל לקשור המת שלא יפול וקרני של יוצאי דרכים קרני בהמה או חיה שמוליכין עמהן יוצאי דרכים למלאות בהן מים ולשתות בשביל שלא תשבר[6]. בס״ג דברכות (ס״ב רע״ב) קרנא קריא ברוטי בר מזבין תאני וכו׳ פי׳ רגילין ברומי להכריז בקל קרנא משרוקיתא ולומר כן בן מוכר תאנים מכור תאנים כאביך ואל תשנה מאומנתו כי כן טוב לך. בפ׳ ה׳ שרצים (שבת ק״ח.) נפקא ליה קרנא בעיניה[7] פי׳ „קרן של בשר יצא בעינו״[8]. בס״ג דפ׳ השותפין (ב״ב ט״ז ע״ב) קרן הפוך (איוב מ״ב, י״ד) אמרי דבי ר׳ שילא קרנא דקרוש[9] פי׳ „קרן של חיה ששמה קרש, לקותא היא כלומר אינו יפה מפני שיש בו גוונים[10] אלא כי כורכמא רישקא במיניה כלומ׳ קרן כרכום שהוא חשוב במינו מכל שאר מיני כרכום״[11]. בפ׳ ב׳ בנדה (י״ט. וכ״ה בירושי׳ נדה ספ״ב ד״נ) וכקרן כרכום כברור שבו כבר פי׳ בע׳ בר (ב׳)[12]. בב״ר פע״ז[13] (פע״ו) הצילני נא: מסתכל[14] הוית בקרניא וארו[15] קרן אחרי זעירא (דניאל ז׳, ח׳) זו מלכות הרשעה ותלת מן קרניא קדמייתא אלו שלש מלכיות הראשונות וארו[16] אינין כעיני אינשי בקרנא דא (דניאל שם) זו מלכות הרשעה שמכנסת עין רעה בממונו של אדם וכו׳. שבעה שופרות היובלים (יהושע ו׳, י״ג) תרג׳ קרן דכריא. *[אחי״ה ועיי׳ תרג׳ שם ו׳, ה׳. ו׳ והלאה כמה פעמים קרן דכריא. תרג׳ ש״א ט״ז. א׳. י״ג קרנא דמשחא. ירוש׳ עירו׳ פ״א די״ט: זכרותו של קרן. כתובות ק״ז: קרן הצבי. ב״ר פ״ב פט״ז ופמ״ב ויק״ר ספט״ז כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ויק״ר פי״ג כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק וכו׳ ועיי׳ ירו׳ חגיגה פ״ב דע״ז ע״ד תנחומא תזריע סי׳ י״א — במד״ר פי״ב קרן אחת יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככה, חולי׳ ס׳. קרן אחת היתה לו במצחו עיי״ע קרש. ר״ה כ״ו. כל השופרות איקרו שופר ואיקרו קרן דפרה קרן איקרי שופר לא איקרי, ועיי׳ ירוש׳ ר״ה פ״ג דנ״ח ע״ד. שבת קנ״ד: מכות ט״ז: קרנא דאומנא (Schröpfkopf) עיי״ע הבא. הקבוץ ירוש׳ תענית פ״ד דס״ח ע״ד תוקעי קרנות, ועוד בל״ז קרנין תרג׳ מ״א כ״ב, י״א; ליחזק׳ כ״ז, ט״ו, כ״ב ע״ד. והוו ליה קרני, ושם: ואית לה קרני. סנהדר׳ ק״ו. עיי״ע גמל. בעל קרנים ב״ר פצ״ט ע״ש. כפר קרנים ירוש׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ד עיי״ע כפר (ח״ד, ש׳:) וש״נ — קרנים ירוש׳ כלאים רפ״א דכ״ו ע״ד להביא קרנים ממקום למקום צ״ל קוצים כדאי׳ בר״ש ובגי׳ רא״פ. והפעל קרן בהפעיל מַקְרִין עיי׳ חולי׳ ס׳. ע״ז ח׳. מקרן מפרים (תהלים ס״ט, ל״ב) מקרין תרתי משמע . .

---

[1]) ובזה השם העתיק כמה פעמים רבינו את פי׳ ר ב ה א י ג א ו ן לסדי״ט וגם זה הפי׳ שייך לרה״ג (בכלים פי״א מ״ו) ובעיקרי התלמוד אי׳ רק פי׳ רב שלום וט״ס הוא. [2]) רוב מנינו ורוב בנינו של זה הפי׳ אי׳ בפי׳ רה״ג בכלים הנ״ל ע״ש ובזו השטה הלך ג״כ פי׳ ר״ח בשבת מ״ז (נדפס בש״ס ווילנא מ״ז:) וז״ל קרן עגולה חייב פשוטה פטור אלו הן כלי שיר והן של חליות ויש מהן קרן עגולה וקרן פשוטה כדכתיב (דניאל שם) קל קרנא משרוקיתא וזה שהיא עגולה היא כלי שיש בו מלאכה להחזירה לפיכך חייב חטאת אבל פשוטה אין בה עסק כלום כדתנן בכלים פי״א וכו׳. [3]) כ״ה ג״כ בפ״י רה״ג לפרה ובדפ״ר פיזי וויניצי אבל בנו״ג ובדפ׳ באזיל ואמש׳ כליבה ובכ״י ק״ט כלובא ועיי״ע כלב (ח״ד, ר״ל) ועי׳ כלכה (שם רל״ו) וש״נ יתר השנויים והציונים. [4]) במשנה שבמשניות קרנין. [5]) עיי׳ פי׳ רה״ג וע׳ כלכה. [6]) וכ״ה בפי׳ הרע״ב בפרה בשם עצמו ובעל תוי״ט לא הרגיש כי נעתקים הם הדברים מהערוך. [7]) וכן גרס בע׳ דל ב׳ וכ״ה בכ״י ש״ס א״פ עיי״ע דל (ח״ג, ס״ד) ומ״ש. [8]) וכ״ה בפי׳ ר״ח בשבת נדפס בש״ס ווילנא ק״ח: וכבר הזכרתי בע׳ דל שזה הפי׳ הארוך שבערך דל שייך לר״ח כדמוכח מפי׳ הראשונים ועתה תמצא באר היטב כל זה מוכח מפי׳ ר״ח הנדפס וביוחסין השלם ע׳ קרנא הביא הערוך עם פי׳ ר ה״ ג וזה קצת צ״ע. [9]) בנו״ג דומה לקרנא דקרש אבל בכ״י ש״ס קרנא דקרש כגי׳ הערוך ובכ״י ש״ס ה׳ אי׳ דקורש וצ״ל דקרוש. [10]) בפירש״י וקרניה משחירין כמו צבע. [11]) הועתק מפי׳ רגמ״ה בב״ב. [12]) ובעיקרי התלמוד הביא פי׳ בה״ג בזה״ל וי״מ קרן כרוכום משם בה״ג שהוא שרש עשוי כצורת קרן ושמו בערבי כורכום ועושה צורת אדום במים ויש בו ברור ושאינו ברור ע״כ. [13]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב ודפ״ר אבל בשדפ״ע פע״ו אבל ידעת כבר כי רבינו מונה פרשה אחת יותר בב״ר על כן גי׳ כ״י נכונה. [14]) וכ״ה בב״ר אבל במקרי׳ אי׳ משתכל. [15]) בכו״י ובמקרי ואלו. [16]) במק׳ ואלו.

מקרן כתיב עיי' שם ובירוש' שבת פ"ב ד"ד ע"ד ירוש' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד] —

קֶרֶן (= קַרְנָא מענין הראשון; קַרְנָא דְאוּמְנָא Horn des Aderlassers = Schröpfkopf) מאה קרני בזווא (שבת קכ"ט:) ככר פי' בע' פגר [1]. בפ' מי שהחשיך בגמ' הגיע (שבת קנ"ד:) כי קאמר רב הונא בקרני דאומנא דלא חזיא ליה פי' שמוצצין בו הדם ואפי' לטלטלו בשבת [2]. בפ' אלו הן הלוקין בגמ' אכל נבלות (ט"ז:) האי מאן דשתי בקרנא דאומנא קא עבר משום אל תשקצו. בס"ג דפ' כל היד (נדה כ'.) שקלו ליה קרנא קרמייתא [3] לאמימר חזייה אמר אדום דתנן (במשנה נדה י"ט.) כי האי גוונא.

קרן (= קַרְנָא, קַרְנְתָא פי' כל"מ קרנות (בקבוץ נקבה) היינו זויות Ecke, Winkel) בס"ג דפ"ק בפסחים (י"ב:) שית בקרנתא קאי [4]) פי' בשעת ו' באמצע הרקיע עומדת חמה ואינה נוטה לא למזרח ולא למערב אלא עומדת בין קרן מזרחית לקרן מערבית ואי אכיל בו' זמנין דסבר שעדין היא נוטה למזרח, וכבר נוטה למערב והוי שעה שביעית. בס"ג דכתובות (קי"א.) אמר אביי גמירי בבבל לא חזי חבלי דמשיחא תרגומא הוצל [5]) וקרי לה קרנא דשיזבותא. פי' קרן זויות ששם ניצולין מחבלו של משיח. בר"ג דפ' המניח את הכד (ב"ק כ"ז רע"ב) ור' יוחנן אמר בקרן זוית פי' כגון דקיימא חבית במקצוע רשות הרבים דלא מצי לעיוני ומיזל ואנוס הוא [6]). בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב.) שיהו קורין במנחה בשבת משום יושבי קרנות. בריש [7]) גמר' דסנהד' (ג'.) אלא משום יושבי קרנות פי' אנשי דלא עיילי לבי מדרשא אלא רגילין שיושבין בקרנות העיר ועוסקין בדברי שיחה כי ההיא דפ' תפלת השחר (ברכות כ"ח:) דמצלי ר' נחוניא ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שעמלין בדברי שיחה. ישיחו בי יושבי שער (תהלי' ס"ט, י"ג) תרג' ימללון עלי יתבי תרע בי קרנאתא [8]). ועוד יש מהן בריש פרק סח [9]) ובע' פרצם. *[אחי"ה ווש"י פי' בסנהד' ג'. יושבי קרנות: תגרין ובב"ק פי' יושבי חניות ובברכות כ"ח רע"ב פי' הנוונים או עמי הארץ שעוסקים בדבר שיחה. וכנ"ה במנחות מ"ב. הטיל על הקרן, שם: נוטפת על הקרן, שם ל"ד. פיתחא דאקרנא, ב"ק כ"ז: קרנא דעצרי, תוספת' תענית פ"ג (כ') אם עמד אדם על קרן אפל [10]) תוספת' סוכה רפ"ד חזן הכנסת עומד על הקרן [11]), ברכו' י"ז. בקרן אורה.. בקרן חשכה עיי' פירש"י. והקבוץ קְרָנוֹת סנהד' ב"ק וברכות הנ"ל, קרנָתָא ב"ב צ"ה: עיי"ע פרצם. קרנים חולי' ל"א. ועיי' פירש"י. תוספת' עירובי' פי"א ניתלו בה קרנין וכו' כ"ה בכ"י אירפ' ובדפוסי' אי' קוצין ועיי' סוף ע' קרן א'] —

קרן (מל"מ קְרָנַיִם פי' קווי הזוהר היוצאים מהשמש Sohnnenstrahlen) בגמ' דפ"ק בפסחים (ח'.) וקרנים מידו לו (חבקוק ג', ד') פי' אורה מידו של הקב"ה לו לצדיק כמו (שמות ל"ד, ל"ה) כי קרן עור פני משה ושם חביון עוזו אעפ"כ שם אצל המקום עוזו כלומ' תוקף האור הגדול אצל הקב"ה יותר מאצל הצדיקים ויאצל מאורה שעמה לצדיקים כדכתיב כי קרן [עור] פני משה וכתיב במשה (במדי' י"א, כ"ה) ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים. *[אחי"ה כ"ה רק בדפו"ו. ומזה קרני ההוד שמ"ר פמ"ז תנחומא סוף כי תשא סי' ל"ז וילק' כי תשא ר' ת"ז. ופי' זיו הפנים וכדאי' בדב"ר פ"ג. ועל דרך דרוש אמרתי שכוונת המאמר עד שמשה כותב את התורה נשתייר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד כלומר מה שלא כתב משה רבינו בענין מעשה בראשי' ומעשה מרכבה תחית המתים משיח וכדומה מעניני סודי האמונה ורק בטיפת דיו אחת היה יכול למלאות החסרון אבל הוא בחכמתו הרבה לא גלה רזי התורה למעלה ממושג האנושי אבל משה רבינו בעצמו העביר אותו הדיו הנשאר בקולמסו והביאו על ראשו עיין בדברים עמוקים ומשם זכה לקרני ההוד] —

קֶרֶן (מל"מ תוקף ועוצם ובל' רז"ל בהשאילה לראש הממון הקצוב Grundkapital) בריש פיאה (פ"א מ"א) והקרן קיימת לו לעוה"ב. אשם תרג' ירוש' (א') קרן. והשיב את אשמו בראשו (במדי' ה', ז'). *[אחי"ה ותרג' ויתן קרנא וחומשא למאן דאתחייב ליה והוא עפ"י ב"ק ס"ה, ק"ח. קרן וחומש, קידושי' מ'. תוספת' פיאה פ"א

[1]) בדפי' אמש' ופרי בט"ס חגר. [2]) הועתק מפי' ר"ח. [3]) בנו"ג קמייתא. [4]) וכעין זה בכ"י ש"ס בי שש בי קרנתא קאי ובנו"ג שית יומא. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר וכדפו"ו. ובנו"ג תרגמה אהוצל דבנימין. [6]) וכן קרוב לזה בפי' ר"ח בב"ק ועוד עיי' בשט"מ בשם ר"ח. [7]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע בט"ס בסוף. [8]) בנו"ג קרנתא. [9]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכיון על ע' סח אי ע"ש, ובדפ"ע בט"ס בריש פסחים! ונ"ב מראה מקום דף ה'! [10]) כ"ה בכ"י ובנו"ג בקרן אפיל. [11]) בסוכה נ"א: אי' בימה.

ירוש' פיאה פ"א דט"ז רע"ב אבדר"נ פ"מ הזכות יש לה קרן ויש לה פירות ; , עבירה יש לה קרן ואין לה פירות. ב"ק ג'. מיכליא קרנא, ירוש' מ"ק פ"ב דפ"א : אגרא וקרנא קרן הוא אין ידע דלא מזבין והוא פחת מן קרנא יזבין וכו'. והקבוץ ב"מ נ"ד סע"א משלם שני קְרָנִים] —

קָרוֹן (מל"ר carrum, carrus בל"ר ויוני' אמצ' Wagen, עגלה κάῤῥον carra, carrae, carri Karren) כפ"ח בכלאים (מ"ג) היושב בקרון סופג את הארבעים. בס"ג דפ"ק בכתובות (ט"ו.) נבעלת בקרונות בקרונות סלקא דעתך אלא נבעלת בשעת קרונות כשרה לכהונה [1]. בהגדה דפ' הניזקין (גיטין נ"ז.) א ל ו פ' [2]) קרוני [3]) מלחמה שנכנסו לכרך ביתר. בפ' עשרה יוחסין בגמ' אסטרטיא (קידושי' ע"ו:) ויושבין בקרונות [4]) של זהב ומהלכין בראשי גייסות פי' עגלות של זהב ובלעז קר"ו [5]). (א"ב פי' בל"ר מין עגלה). *[אחי"ה וכן תמצא מבואר המלה בשהש"ר פ' אני ישנה אני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסים בו [6]) ולפעמים אי' לפנינו קרונין וצ"ל קרוכין שהוא שוה בענינו ד"מ בב"ר פ"ח ובקהל"ר פ' מה שהיו שהיו בקרונין וגי' רבינו בע' קרכין : קרוכין וש"נ ויק"ר רפט"ז, ובפסקת' דר"כ צד קל"ג ומושיבה על קרונין שלו. וכ"ה בילק' ישעיה ר' רס"ו. אבל בילק' איכ' ר' אלף ל"ב הגי' קרוקין וצ"ל קרוכין. שמ"ר פט"ו והושיבה בקרונין שלו, שהש"ר פ' לא ידעתי וילק' שה"ש ר' תתקצ"ב והושיבה עמו בקרונין, ושם פ' כמעט בקרונין של כסף וזהב וכו'. איכ"ר פ' סורו טמא : והיתה הקרונין עוברת עליהם ומפסקתן, ירו' שביעית פ"ג דל"ד ע"ד בלע קרונין ובירוש' נדרים רפ"ג דל"ז ע"ד קרבין עיי"ע אדר ומ"ש. ירוש' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד מעשה בקרון אחת של בית רבי וכו' והקבוץ שבת קכ"ב. קרונות של בית רבי. ושם קרונות של נכרים. ב"ר פע"ה פגע ביושבי קרנות צ"ל קרונות. במ"ר פ"כ קרון צ"ל קרוז עיי"ע] —

קְרוֹנָה (מל"י κρήνη פי' מעין וברכה Brunnen, Quelle) בר"ג דמגלה (ה':) ורחץ בקרונה של ציפורי פי' מים נובעים וקרים — (א"ב פי' בל"י מעין נובע ומתגבר) *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו ככה בְּרֵכָה (ש"ב ב', י"ג; ד', י"ב; מ"א כ"ב ל"ח; מ"ב כ', כ) וא"כ אין ענין המלה עם קר כדעת רבינו וכן טעה במח"כ רש"י בפי' בקרונה : ביום השוק בפרהסיא בשעת הילוך קרנות ע"כ וכיון על קרון של ערך הקודם לזה, וגם היה חושב בלי ספק שהוא הוא בקרונות של ציפורי כתובות ט"ו רע"א ושם פי' רש"י כמו כן ביום השוק שסיעות ושיירות ממקום אחר באות שם וכן הבין ג"כ הש"ס שם נבעלת בשעת קרונות מענין קרון וכמו שערך מטעם זה רבינו הציון מכתובות בע' הקודם לזה אבל יתכן יותר לסדרו בע' הנוכחי, וכבר הניף ידו החזקה בעל דרכה של תורה 53 על זה הענין והעלה פנינים בידו להוכיח כי הבבלי טעה במלות קרונה של ירוש' כתובות (פ"א דכ"ה ע"ד) דאי' שם רב יהודה בשם רב (כהן) [צ"ל בְּהָן] קרונה של ציפורין הוה עובדא ולפי שאמר ר' יוסי (במשנ') מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן ה ע י ן וכו' פירש רב שהוא העין הידוע בציפורי המפורסם שם להמון העם בשם היוני קריני פי' מעין וברכה אבל בבבל לא הבינו זו המלה היונית ושבשו ב ק ר ו נ ו ת של ציפורי היה המעשה וכדר' אמי וכו' ע"ש ועיי"ה מ"ש הח' פינעלעס במקום הנ"ל] —

קָרָן (נ"ל מל"פ گران כבד וגדול מנשוא schwer, unerträglich) ירו' קידושי' פ"ג דס"ד. קרן זבונה ואזל ליה פי' התגר מצא וראה כי חובתו היתה כבדה ואין לאל בידו לשלמה ברח ומפרשים פי' בדוחק גדול ע"ש פ"מ וקה"ע.

* קרנונא קידושי' כ"ה. עיי"ע צנע ב'. ועוד י"ל שהוא ל"ס קַרְנָנָא פי' בעל קרן (Gehörnter) כלומ' שור והוא לשון גנאי וכן דעת הח' לעוויזאהן והעירני על הדבור „וזה אומר אותי קראה ק ר נ ן" (בספר ארחות חיים לר' אהרן הכהן כ"י הביאו השד"ל במגד ירחים ח"א צד 8).

* קַרְנַת (?) תר"י ב' חמת (בראשית כ"א, ט"ו) קרנת כמתורגמן קרנתא אבל בתר"י א' קרווא, קירווא והוא ל"ע قربة חמת Schlauch ואולי קרנת צ"ל קרבת ל"ע הנ"ל.

קַרְנְזוֹל (Diagonale) בפ' המקבל בגמ' בסמוך [7]) המקבל שדה מחברו לשנים מועטות (ב"מ ק"ח סע"ב) פלגי לה בקרנזול. בפי' השותפין בגמ' ולא את השדה (ב"ב י"ג.) מושך עליהן נגרא ופלגי ליה בקרנזול פי' שדה אשר מזרחה וצפונה מושך עליהן נהר ומערבה ודרומה מושך עליהן נגרא חולקין זו השדה בקרנזול נוטל האחד חציה מזרחה

---

[1]) עיי"ע הבא אח"ז ומ"ש בענין טעות הפי' קרונות וצ"ל קרונה ושייך לע' קרונה. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמי' אבל ברפו"ו בט"ס פי'. [3]) בנו"ג קרני ועיי' פי' רש"י הרחוק. [4]) בנו"ג קרוניות. [5]) בלאי"ט Karren, carro. [6]) וגי' אחרת עיי"ע גסטר ח"ב, ש"ל. [7]) כ"ה נכון בדפ"ר.

ודרומה והאחד מערבה וצפונה נמצאת שנחלקת באלכסון לשני חצאין וכל אחד מהן טריגונא כלומר יש להן ג' זויות לכל אחד מהן ויש לכל אחד מהן נהרא ונגרא שאם ייבש הנגרא ישקה מן הנהר וקאי דקאמר חד גיסא לאו בחד גיסא דשדה קאי אלא כל היכא דמשיך נהרא חד גיסא קרי ליה וכיוצא בו נגרא. *[אחי"ה כגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס בב"מ ובב"ב ובר"ף ובר"אש אבל בנו"ג בב"מ בקרנזיל ובב"ב בקרנא זול וכ"ה בה"ג בל' ב"ב צד ק'. ובכ"י ש"ס פ' בשני מקומו' בקרנדול ובכ"י ה' בקרנזור. ורש"י בב"מ פי' לשון קרנזיל זיל בה לקרנות. ופי' רבינו הוא הוא פי' ר"ח אשר קצתו תראה בתוספו' ב"ב ד"ה חד ע"ש. ומפי' רגמ"ה ב"ב מוכח כי הוא פי' בקרנזול: „בקו השוה שלא יהא חלקו של אחד יפה משל חברו'. וי"מ מקרן זו לקרן זו, וי"מ קרן — זוי (= זוית)] —

* קרנטיגיא (?) בתש' הגאוני' חוצ' ה' הרכבי סי' רס"ט צד 137 ובנו"ג (בכתובות קי"ב:) קטיגוריא עיי"ע.

☞ קירינטון (מל"י κρίνον Lilie) ירו' דכלאי' פ' כרם שחרב (ספ"ה ד"ל.) ושושנת המלך קירינטון פי' בל"י מין פרח לבן. *[אחי"ה נ"ל מל"י הנ"ל וכן העתיקו ע' הזקנים חבצלת (ישעיה ל"ה, א') פרח (שמות כ"ה, ל"א. ל"ג. ל"ד; ל"ז. י"ח) שושן (מ"א ז', כ"א. כ"ה; שה"ש ב', ט"ז; ד', ה'; ה' י"ד) שושנה (דה"י ב' ד' ה'; שה"ש ב', א' ב'; הושע י"ד, ו'.) ונ"ל ששתי מלות מורכבין κρίνον ἄνθη (Lilienblume)] —

* קִירְנֵי, קִרִינֵי (שם עיר) תרג' קיר (עמוס א', ה'; ט', ז') והוא Κυρήνη ,Cyrene במצרים.

קרנית (= קוּרְנִיתָא בל"ס בל"ע قرنيت eine Art Origanum) הסיאה והאזוב והקורנית [1] (מעשרות פ"ג מ"ט, עוקצין פ"ב מ"ב) עיי' בע' סאה — (א"ב פי' בל"ר כתר והוא מין עשב הנקרא בל"י אסטפני פירושו כתר כי מן העשב היו עושים עטרות לשום בראשי המסובים בבתי משתאות כי ריהו נודף ועשב זה מין ממיני תבלי קדרה ונקרא בל' ישמעאל חשאי ובגמ' (שבת קכ"ח.) בהדיא מאי קורנית חשאי עיי"ע אסטפני. *[אחי"ה בע' אסטפניני ח"א, קע"ג הוסיף ר"ב מין עשב וכו' ע"ש אבל כבר העירותי שם שטעה ר"ב וגם כאן טעה שאינו Coronis (כתר) כי אם ל"ס וערבי עיי' פפלנ"צ ללעף 329 ועיי' עוד מ"ש בע' חשאי [2]). וכנ"ה בתוספתי' שבת פי"ד (פט"ו) ירוש' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג ירוש' שביעי' רפ"ז דל"ז: ירוש' שבת פ"ח די"א;] —

* קְרוֹנְתָא (מל"י κορωνίς כתר מין תכשיט הבנין coronamentum, Capitäl) תרג' הכתרת (מ"א ז', ט"ז והלאה) והקבוץ קְרוֹנְתָוָן תרג' כותרת (שם ז', ט"ז והלאה) עיי"ע קרונת קודם ע' קרס.

קרנס (= קוּרְנָס מל"ס קורנא פטיש Hammer) בפ' הבונה (שבת ק"ב:) אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה [3]). בפ' כל הכלים (שם קכ"ב: וירוש' שבת רפי"ז דט"ז סע"א) קורנס לפצוע בו אגוזים דמחייה בקורנסא וטרשיה (ב"ק צ"ח.) עיי' בע' טרש. פי' קורנס מקבת קטנה של ברזל פטיש גדול — (א"ב פי' בל"י קרדום ופטיש תרג' את הולם פעם (ישעיה מ"א, ז') דמטפח בקורנסא). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י κέαρνον קרדום ועוד למלה κορύνη ונראה שהוא ל"ס הנ"ל. וכנ"ה בשבת קכ"ג. קורנוס של בַּשָּׂמִים, כלי' פכ"ט מ"ו יד הקורנס של זהבים, ירוש' שקלים רפ"ו דמ"ט ע"ג הקיש עליו בקורנס, שמ"ר פל"ז היה מקיש עליו בקורנס. ב"ר ספ"י כזה שהוא מכה בקורנס ע"ג הסדן, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ג ע"ד מתרין בו על כל קורנס וקורנס לכשיגמר לוקה, תרג' תהלים ע"ד, ה' יצליף בקורניסא, תר"י א' במדבר ח', ד' עובד אומן בקורנסא] —

קָרְנָס (לפי' הערוך מל"י κέρας בל"ר cornum קרן Horn) בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולי' נ"ח:) ס' [4]) מאני דפרזלא תלו לבקא בקורנסיה. פי' בקרנו ופרקינן [5]) בכלים שלהן [6]) לפי מה שהם [7]) קטנים כך כליהם קטנים וכך שנותיהן רגעין הן. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י רק בקורנסיה פי' מרטי"ל והוא ל"צ martel = marteau פטיש וכן פי' רגמ"ה לשון קורנס] —

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ובע' סאה וכאן בדפ"ע קרנית. [2]) ושם ח"ג תקי"א שורה ח' מלמטה צ"ל שבת קכ"ח. ולא כ"ח. כמו שנדפס בטעות. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה לפנינו במשנה (שבת פי"ב מ"א) אבל בדפ"ע בט"ס בשעת גמר מלאכה וכ"ה בכ"י פי' ר"ח וכ"ה בר"ף ובמשניות פיזרו. [4]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד ששים ובדפ"ע ל"י בטעות. [5]) כ"ה נכון מאוד בכל כ"י ובדפ"ר ופרקי' ונפשט בטעות בשדפ"ע ופ"ק, ופרק קמא וכבר התעורר על זה הפשב"ע והגיה ופירש והנכון כגי' הכ"י ופרקינן. [6]) בנו"ג במני דידהו. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וביעקרי התלמוד אבל בדפ"ע בטעות משהן.

קרנסא בפ"ק בנדרים בגמ' נדר במוהי[1] (י':) קורנסא[2] לא אמר כלום כלומר אינו כינוי לקרבן [כמו קונם][3].

קרנס (= קורנסין נ"ל שצ"ל קלרנמין κληρο-νομία חלק גבול ירושה (Besitz, Erbtheil בב"ר פ' נ"ט (נ"ח) בקרית ארבע (בראשית כ"ג, ב') שהיא עולה בקורנסין של ארבעה — (א"ב פי' קורנים בל"י מעלה ושררה). *[אחי"ה ולא ירדתי לכונת ר"ב והנכון שהוא כפי' מ"כ גורלות והוא ירושה על ידי גורלות ומל"י הנ"ל לפי מה שתקנתי ובזו המלה היוני' העתיקו ע' הזקנים גורל (תהלים ט"ז. ה'; ישעיה י"ז, י"ד) ירשה (דברים ב', י"ב; ג', כ' ועוד) מורשה (דברים ל"ג, ד'; יחזקאל י"א, ט"ו ועוד). ובנו"נ בב"ר בקרסין ובמיוחס לרש"י בקנסרין] —

* **קורניסין** ב"ר פע"ב לעתים (דה"י י"ב, ל"ב) לקורניסין נ"ל מל"י χρόνος עת וגי' הערוך לקורסין עיי"ע קרטין וקרס ד'.

קרונת (= קְרוֹנְתָא מל"י κορωνίς (בל"ס כרמתא) כותרת תכשיט בבנין (Capitäl כרותות ארזים (מ"א ז', י"ב) תרג' קרונתהון[4] וכתרות אשר על (העמודים) [צ"ל ראש[5] העמודים] (מ"א ז', י"ט) תרג' קרונתוון[6] — (א"ב פי' בל"י ורו' כותרת העמוד). *[אחי"ה עיי"ע קרונתא. והתרג' הבין כרותות (מ"א ו', ל"ו; ז', ב'. י"ב) כמו כותרות וכדאי' בפסוק ט"ז והלאה. ועוד עיי' התרג' מ"ב כ"ה, י"ז ירמיה נ"ב, כ"ב] —

קרם (= קֵירוֹס מל"י καῖρος חוט הערב Schnüre, Baststreifen auf dem Webstuhl in der Kreuzung der Gelese) בפ' ר' אליעזר אומר האורג (שבת ק"ה.) שני בתי נירין בנירים ובקירוס בפ' כ"א בכלים (מ"א) בנירים בקירוס ובחוט. גמר' (שבת שם) מאי קירוס אמר רב יהודה[7] מצובייתא[8] פי' כלי שאורגים אותו מן הסיב או מן זולתו ומסננין בו ודומה לו (ע"ז ע"ה רע"ב) דצבתא מנגבן וקורין אותו מסננת[9]. פ"א אומנות שעושין מן קנים דקים חלקין שבו אורגין אורגי בידים וברגלים והוא קלוט בשתי כמו הנירים עצמן ודומה לו (סוכה כ"ט.) וקא מבלבל מצובייתא[10]. (א"ב פי' בל"י חוט הערב אשר גם שמו מיתון בל"י וקוראים כן חבור הערב עם השתי באריגה) *[אחי"ה ועם פי' הערוך האחר עולה פירש"י ומזה נראה שליף מצבייתא בשבת ק"ה: וכ"ה בסיום זה הערך בעיקרי התלמוד ונראה שדברי הרב בעל עיקרי התלמוד הם. וכפי' ראשון בערוך שהוא פי' ר"ה פי' ג"כ הרמב"ם בפי"מ בשבת אבל בכלים פי' הרמב"ם (וכ"ה ברע"ב שם) קירוס מסרק שבו מכים על האריגה ועיי' בתוי"ט ומ"ש ובהלכ' שבת פ"ט הלט"ז השמיט הרמב"ם בקירוס ועיי' תוי"ט שם. ובירוש' שבת פי"ג די"ד. פי' קירוס קירומה ונראה שצ"ל קירוסה — וז"ל תשו' הגאונים (הוצאי ר"א הרכבי סי' ק"ץ צד 86 ועיי' 358) (צביתא) [צריך לו' מצוביתא] עץ אחד ושל אורגין והרצפנין שלו סדקין ומכניסין אותן בין שתי לשתי והחוטין נתונין באותן הסדקין כדי שתהא המסכת מתוקנת עכ"ל] —

קָרַם (מל"ע قرص נשך הלשון die Zunge ste-chen והיינו החמיץ (sauer werden בפ' כיצד מברכין בגמ' על דבר שאין גידוליו מן הארץ (ברכו' מ':) ובגמ' דפ' המוכר פירות לחברו (כ"ב צ"ה:) על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אומר שנ"ב. בפ' אין מעמידין בגמ' החומץ (ע"ז ל' סע"א) חמרא דאקרים ל' יום קמאי יש בו משום גילוי פי' בע' פרצם — (א"ב וכן בל"ר חומץ חזק אקרים). *[אחי"ה ר"ב כיון על acer, acris חריף אבל הנכון שהוא מל"ע הנ"ל כאמור ומתוך שהיין החומץ נושך הלשון נאמר עליו הקרים וכ"ה נכון הקרים בכ"י ש"ס פ' בברכו' ובכ"י ש"ס ה' בב"ב אבל בנו"ג בט"ס שהקרים וכ"ה בטעות בע"ז אבל ברי"ף דפ' קושט' ובחי' הרמב"ן ובתורת הבית בית ה' ריש שער ג' דאקרים ובפי' ר"ח אי' שהחמיץ. והשם קירסי ומל"ע قرص חריפות והיינו חומץ ומזה בתרג' משלי י"ט, י"ג קשה הוא לאבוי היך קירסי עיי"ע קרסי במו"ע] —

קָרַם (= קָרַשׁ zusammenziehen — schrumpfen) בב"ר בס"פ י"ב למלך שהיו לו שני כוסות

---

[1]) כ"ה בכ"י. [2]) בנו"ג קרינשא. [3]) כ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט וג"ג ובדפ"ע קרנותיהן וכ"ה במתורגמן קרנותהון ובנו"ג מרישא. [5]) וכ"ה בכ"י ה"ב. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב וכ"ה בתרגו' שם פסוק ט"ז והלאה ובדפ"ע קרונתוין. [7]) וכ"ה בע' מצביתא ובפי' רה"ג בכלי' ובכ"י ש"ס ובנו"ג אמר רב. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובפי' ר"ח ובנו"ג מצוביתא עיי"ע ובפי' רה"ג בכלים שם גרס ציבתנא, וברי"ף כ"י בשבת ק"ה סע"ב שליף מסוביתא ובכ"י ש"ס מצובתא עיי' ד"ס צד קט"ז. [9]) זה הפי' שייך לר"ח וז"ל קירוס הוא מצובייתא פי' מסנות אורגין אותה מן הסיב או מן חוטי צמר ומכיוצא בהן ומסננין בהן. [10]) בנו"ג וקא מייתי ציבותא ועיי"ע מצביתא.

רקים אמר אם אתן כהן חמין נבקעין צונן מקריסין [1] (א"ב תרג' אם בשרי נחוש (איוב ו', י"ב) אין בשרי קרים כנחשא). *[אחי"ה ויש דפוסים קרים וט"ס הוא והוא מל"ס קרם כמו קרש עיי"ע פי' נתכווץ ע"י הקור וכדומה — ובמיוחס לרש"י בב"ר פי' מקריסין משתברין ס"א נבקעין וכו' ועיי' במ"כ כמו כן ומזה נ"ל בתנחומא הישן שמות סי' י' הפשתני הזה . . כשהוא רואה שאינו יפה (הפשתן) אינו כותש עליה שלא תקרים] —

קרם (= קֵיְרַם מל"י καιρός עת Zeit, Zeitpunkt) מהו לעתים (דה"י י"ב, ל"ב) ר' תנחומא אמר לקירסין ד"א לעיבורין ס"א לקירטין וכבר פירשנו בע' קרט — (א"ב פי' בל"י עת וזמן, בנוסחאות כתוב ר' יוסי בן קוצרי אמר לעיבורין). *[אחי"ה ודע כי בדפ"ע אי' ר' תנחומא אמר לקירסין ס"א לקילסין ס"א לעיבורין ס"א לקירטין וכ"ה לפני מעריך לר"מ לונזאנו לכן כתב והערוך הביא ג' נ"א משובשות ע"כ ויען כן הוסיף ר"ב בנו"ג ר' יוסי בן קוצרי [2] אמר לעיבורין אבל בכ"י ק"ט וה"ב אי' כמו שנסחתי ד"א לעיבורין וכיון רבינו באמת על דעת ר' יוסי בן קוצרי ועל גי' לקירסין הביא נ"א לקירטין וכן בע' קירטין הביא נ"א לקירסין ושתי גירסאות נכונות הן כי קירוס והקבוץ קירסין הוא ל"י עת καιρός וקירטין או קורטין (גורטין) מל"י הרשומ' בע' קרטין ע"ש. וכונת המאמר לפי דעת ר' יוסי שהיו יודעים לעבר השנה ולחשוב תקופות ותנועות והילוך כוכבים ומזלות וכדאי' בתרג' דה"י י"ב ל"ב ע"ש ורד"ק שם ועיי' הערה קנ"ז לרש"ב בפסיקת' דר"כ צד ט': והוא יפה העיר על הטעות באסת"ר פ' ויאמר המלך שהיו יודעים לרפאות את הקירוס (וכדאי' ג"כ בשהש"ר פ' יפה את) „פי' קליפת העולה מחמת מכה" כי המעתיק קרא המלה כאלו כתוב קירום וראה בע' קרם שהביא מאמר רז"ל קרום שעלה מחמת מכה וכתב הערוך קליפה ומזה יצא לו הפי' הזר הזה. ולפע"ד פי' שהיו יודעים לרפאות את הקירוס פי' שהיו יודעים להלוך נגד רוח הזמן להועיל לבית ישראל בחוקים טובים ובחכמות הנולדות על ברכי הזמן להשנות זמניא ועדניא כדרך המאמר זכור ימות עולם בינו ש נ ו ת דור ודור. ואין כאן להאריך יותר — וכנ"ה בקהל"ר פ' אם ימלאו: אם הגיע קירסו של ת"ח להורות, אם הגיעו קירסן של נביאים להתנבאות, אם הגיע קירסו של ת"ח להסתלק מן העולם וכו' — דב"ר פ"ג כעבד שאדונו מבקש למכור אותו קוריסין בכל מה שמוצא וכבר הגיה רד"ל שצ"ל קנריסין כההוא דשמ"ר ס"פ מ"ג ועיי"ע קאלוחסין ומ"ש להגיה קקופרסין] —

* קרסיות קהל"ר פ' גם במדעך עיי"ע קריאסות.

קְרַסְטַל (הפוך מן קרטלם מל"י κάρταλλος, κάρταλος סל Korb) בר"ג בפ' במה בהמה (שבת נ"ג.) תולין קרסטל [3] לבהמה בשבת. בפ' השוכר את הפועלין בגמ' ואלו אוכלין (ב"מ צ' רע"א) מביא (פול) [צ"ל בול] [4] מאותו המין ותולה לה בקרסטל שבפיה. [5] בב"ר פס"א (פ"ס) ר' ירמיה שלח לר' זעירא חד קרסטל [6] דתאני' היינו טרסקל פי' סל. *[אחי"ה עיי"ע טרסקל, קרטל וכנ"ה בירוש' שבת פ"י די"ב ע"ג עד שיטלנו בקרסטל. שהש"ר פ' ראשו לקרסטל נקוב ובויק"ר פי"ט טרסקל, תוספת' ב"מ פ"ח בכ"י אירפ' קרסטלין בנו"ג קרצטלין וכן בתוספת' שבת פ"ד (ה') ולא סייחין בקרסטלין שבפיהם וכ"ה בשבת נ"ג סע"א בכ"י ש"ס א"פ ובדפוס' הישנים ובריי"ף ובהרא"ש ובנו"ג טרסקלין] —

קְרִיסְטַלִין (= קְרִיסְטַלִינָא Krystall מל"י κρυστάλλινος) תרג' על רצפת בהט ושש (אסתר א', ו') קריסטלינין ומרמרין פי' בל"י ורו' זכוכית ואבן זכה כלבנת הקרח. *[אחי"ה והוא התואר מן השם κρύσταλλος (בל"ר crys-tallus) ובזה העתיקו ע' הזקנים בדלח (במדב' י"א, ז') קרח (איוב ו', ט"ז) וכן העתיק סומכוס זכוכית (איוב כ"ח, י"ז) וכן העתיקו אקדח (ישעיה נ"ד, י"ב)] —

קרסטמל (= קְרוּסְטְמֵילִין מל' יוני' χρυσόμηλον Goldapfel, Quitte) בריש כלאים (פ"א מ"ד) ובריש מעשרות (פ"א מ"ג) ובריש עוקצין (פ"א מ"ו) האגסין והקרוסטמלין פי' כרוסמילי [7] (פ"א אגסים) ובלעז פירא מילין [8]. פי' [נ"ל פ"א] תפוחים

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה לפנינו ובעיק' התלמ', ובדפ"ע נקרסין. [2]) בפסיקתא דר"כ צד ט' אי' ר' יוסי ובר קצה וצ"ל ור' יוסי בר קוצרי ובשהש"ר פ' יפה את רעיתי הגי' בר קסריי עיי"ע קצרה. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובבה"ג ובריי"ף וברש"י וכתוספ' בדפי הראשונים עיי' ד"ס צד נ"ב: ובנו"ג טרסקל. [4]) וכ"ה בעי' בול א'. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס פ' ובשאר כ"י אצל ד"ס בקרסטלין ובנו"ג בטרסקלין. [6]) בנו"ג קרטיל עיי"ע. [7]) כ"ה נכון בכ"י ג"ג ובדפ"ע גרוסומילי. [8]) כ"ה בכ"י ג"ג וכן בכ"י ק"ט פירא מילא ובעיק' התלמ' (פירס מלי) [צ"ל פירא מלין] ובדפ"ע פירימילי.

קְטַנִים שֶׁרוֹמִין לַעֲפָצִים הַנִקְרָאִים מִילִין[1]) — (א"כ פי' כרסומלין בל"י מין פרי ונסתפקו הכותבים בפירושו יש אומרים שהוא המכונה ברקוק בל' ישמעאל והוא פרי כמו אגס). *[אחי"ה אמת כי אגס נקרא בל' המוני של ערביים ברקוק עיי"ע אגס (ח"א, כ"ה) וכ"ה באמת בפי' הרמב"ם לכלאי' הנ"ל אבל אין זה כרוסמילי כדאי' לנכון בכ"י ג"ג או כרסומלין כדאי' במוסף הערוך שהיא ל"י הנ"ל וכן בל"ר Crysomelum והם ממיני תפוחים עיי' פליניאוס ט"ו, י'. וכן לכאורה קשה לפי' פ"א בערוך היאך השוה הקרוסטמלין עם אגסים וללועזו פירה מילין שענינו פיר"א pera, Birn ועוד מילין Apfel, melum מה היא הרכבת שני מינים האלה מלבד שאגסים ענינו רק פירא עיי"ע אגס לכן נראה לי שתיבות „פ"א אגסים" יש למחוק ואיזה סופר הגיה ככה בראותו פי"מ להרמב"ם כלאי' ע"ש שהוא פי' קרוסתומלין ע"י (כמתהי) [צ"ל כמתרי] كمترى Birne וההמון יקראו להם אגעז וצ"ל כגי' בעל עיקרי התלמוד אנגאץ = انجاص Birne ולכן עפ"י זה הוסיף איזה מעתיק פ"א אגסים ולי' באמת בעה"ק שנ"ב וא"כ בלעז פירא מילין הוא פי' של כרוסמילי ונ"ל שהוא בלאי"ט fieri mela תפוחי יער Holzäpfel, wilde Äpfel ובאמת כ"ה ג"כ בערוך הקצר האלצאיפ"ל (Holzäpfel), ואחר כך הביא רבינו פי' או יותר טוב פ"א (כגי' ערוך הקצר) תפוחים קטנים וכו' והם הם דברי רה"ג לעוקצים וצ"ל כגי' רבינו תחת שעפצים בל' רבנן קומלין צ"ל שעפצים נקראים מילין. — ובענין כתיבת קרוסטמלין עיי"ע אגס ח"א, כ"ה בהערה ז' וש"נ השינויים, ועיי' עוד ירוש' כלאי' פ"א דכ"ז. היו מרכיבין קרוסטמלין ע"ג אגס וצ"ל אגס ובתוספת' כלאים רפ"א היו מרכיבין קרוסטמיל ע"ג עוגס. תוספת' שביעי' ספ"ז כגון העוגסין והקרוסטמילין, תוספת' עוקצין רפ"ג בכ"י אירפ' פני העוגסין הקרוסטומלין וכו'[2])] —

* קריסטור (?) ילק' יחזק' ר' רמז שמ"ט ספיקלטור כה"ג וקריסטור ., וקריסטור כד"א וקסת הסופר במתניו ונ"ב סופר ונ"ל שצריך לו' סקריטור מל"ר ויוני האמצ' σεκρετάριος secretarius, Sekretär.

קרסי (Essig) תרג' הוות לאביו בן כסיל (משלי י"ט, י"ג) בר כסלא קשה הוא לאבוי היך קרסי. *[אחי"ה בנו"ג קירסי ועיי"ע קרס ב' ושם פירשתיו] —

קרסל (= קַרְסוֹל מל"מ קַרְסֻלַּיִם פרקי הרגל Gelenk ועיי' פנים) בפ' אלו טרפות (חולין נ"ט. ס"ה:) וארבע כנפים וקרסולים[3]). בריש אהילות (פ"א מ"ח) עשרה בקרסול[4]) פי' גבול"א[5]) מן (ש"ב כ"ב, ל"ז) ולא מעדו קרסלי. *[אחי"ה וכ"ה כפי' רה"ג לאהלות צד 22 ושם עוד: והוא מוצע אלבעב בטיי"ת וצ"ל מוצע אלכעב בל"ע موضع الكعب מקום פסת רגל. וכנ"ה בחגיגה י"ג. קרסולי החיות, ברכות נ"ד: בקרסליה, כתובו' קי"א סע"ב הלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים, תוספת' סוכה רפ"ג עובר במים עד קרסוליו בכ"י אירפ' קרצוליו. ב"ר פל"ב הגיעו המים עד קרסוליו. כ"ב ע"ג: דיתיב בימא עד קרסוליה כה"ג בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג דקאים עד קרצוליה במיא. ויק"ר פי"ח השקד (קהלת י"ב, ה') אלו קרסולות קהל"ר פ' גם מגבוה אי' החגב אלו קרסוליו ועוד עיי"ע קרצל וש"נ התרג' — תרג' כרעים (ויקרא י"א, כ"א) קרסולין] —

קרסל (נ"ל מל"פ خارسر, خارزار Dornart קמוש וחוח במבצריה (ישעיה ל"ד, י"ג) תרג' קרסולין וחוחין, קימוש יירשם חוח באהליהם (הושע ט' ו'). *[אחי"ה עיי"ע חתול ב' ומ"ש בח"ג, תקי"ט והוא מל"פ הנ"ל ואולי תרג' משלי ט"ו, י"ט כמשוכת חדק: קרצובי וכובי צ"ל קרצולי וכובי] —

* קַרְסוֹלַבְנוֹן (מל"י Melde, χρυσολάχανον) ירו' כלאים פ"א דכ"ז, בגי' ר"ש (כלאי פ"א מ"ג) קרסולבנון וכן העיר רבינו על זה הערך בע' כרך לבנון ושכח להביא זה הע' עיי"ע כרך לבנון ומ"ש וע' כריסלבנון וע' שזף.

קְרֵסֵם (מל"ע قرصم פי' כמו כרסם בל"מ ענינו לקק abfressen, abrupfen) בפ"ב בפיאה (מ"ז) ובמנחות בס"ג דפ' ר' ישמעאל (ע"א:) קירסמוה נמלים שיברתה הרוח עיי' בע' זרד פי' חותכי שבולת לבדה וישאר התבן עומד. וי"א שנוטל הענפים

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיק' התלמ' ובדפ"ר אבל בשרפ"ע מיל"י. [2]) והחי' לעף פפלכ"צ חשב קרוסטומילין להיות Crustuminum pirum ורחוק הוא ושם הביא פסיקתא דר"כ צד קפ"ז: שקדים תמול שצ"ל קרוסתומילין ובאמת הרוקח הלכ' סוכ' סי' רי"ט גרס קריטמלין צ"ל קריסטמלין עיי' רש"ב בפסיקת' שם. [3]) במשניו' ובתוספת' חולי' ספ"ג כמו כן ובנו"ג בש"ס קרצולים. [4]) בנו"ג בקורסל. [5]) עיי' מ"ש בע' אסתוורא (ח"א, ר"ד) ככל (ח"ד, קפ"ד הערה 11) וסוף ח"ב, 390.

שייבשו והוא כמו זימור אבל זימור בכרם וקירסום בשאר אילנות. כי (יאכלנו) [צ"ל יחסלנו] הארבה (דברים כ"ח, ל"ח) תרג' ירו' (א') ארום יקרסם יתיה גובא — (א"ב כמו (תהלים פ', י"ד) יכרסמנה חזיר מיער). *[אחי"ה וכנ"ה בשבת ק"ג. ירו' שבת פ"ז ד"י. [1]) מ"ק ג'. ע"ז מ"ט: עיי"ע זרד, וכ"ה בתנחו' הישן בשלח בכ"י א"פ ומקרסמת אותן עיי' מ"ש רש"ב שם צד 62. נתפעל תוספת' כלי' ב"ב פ"א שנתקרסמו, השם המופשט קירסום ירוש' שביעית פ"ב דל"ג ע"ד] —

קרסם (= קוּרְסָם מל"י κροῦσμα מכה ודחיפה Schlag, Stoss) ירושלמי בפ' היה קורא (פ"ב ד"ה ע"ג) דלא ילקי בר נש קורסם לא אכיל ליטרא דקופד [2]) פי' היינו בּוֹרְדָל [3]) שפירשנו במקומו. *[אחי"ה ועיי"ע ברדל ופרגל ופרקדל ורבינו הישוהו לזו המלה מפני שאי' בירוש' הנ"ל בסמוך יהיב ליה פרוקדל חד ונראה שמלת קורסם היינו ל"י הנ"ל הרשומה בתחלת הע'. ובנו"ג בירו' מה ביש מנהגא דהכא דלא אכיל בר נש קופד עד דמחו ליה חד קורסם. ושם: בכמה הדין ליטרתא א"ל בחמשין מניי וחד קורסם ופי' מהרש"ם קורסם מכה של רצועה] —

* קְרֵסֵף עיי"ע קרצף.

* קְרִיסְפָּא, קְרִיסְפַּי, קְרוּסְפַּי, קְרִיסְפְּדָא, קְרִיצְפָּא עיי"ע כרוספדאי בח"ד, של"ז:

* קָרַע (מל"מ ענינו חיתוך ובקוע zerreissen, einritzen) בפיעל גיטי' י"ט. מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו. ירוש' גיטי' פ"ב דמ"ד: מביא נייר חלק ומקרע לפניהן וכותבין. ר"ה ט"ז: מקרעין גזר דינו של אדם. נפעל בכורו' מ"ב: טומטום שנקרע ונמצא זכר. ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: עור הנקרע הרי כשר נתקרע הרי זה פסול, וכ"ה בתוספ' גיטי' ספ"ט אבל עיי' ב"ב קס"ח: נקרע פסול נתקרע כשר. והשם המופשט קְרִיעָה יומ' ס'. ירוש' חגיגה פ"א דע"ו. קריעת ים סוף ירוש' ברכות פ"א ד"ג סע"ד שמ"ר פי"ט — והרבה נשתמש קרע מבגדים בענין אבלות מ"ק כ"ב: על כל המתים כולן קורע טפח וכו' ע"ש כל הענין, סנהד' ס'. חייב לקרוע . . . אינו חייב לקרוע, ירוש' תענית פ"ב דס"ה: אם אתם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעים בגדיכם לא על בניכם ולא על בנותיכם. והשם המופשט קֶרַע, קְרָעָא, קְרִיעָה עיי' מ"ק כ"ב: כ"ד. ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד ירו' סנהד' פ"ב ד"כ. ירו' הוריות פ"ג דמ"ז ע"ד, ירו' ב"מ ספ"ב ד"ח ע"ד ב"ר פל"ט עיי"ע אח א' כתובות ק"ד. והקבוץ קרעים גיטי' י"ט. מ"ק כ"ו. ספרא תזריע פרק ט"ז תוספת' ב"ק רפ"ג, קְרָעִין ירוש' כלאים פ"ט דל"ב. קְרִיעוֹת מ"ק כ"ו.

קרף (= קִירְפִיּוֹת, קוּרְפִיּוֹת נ"ל מל"י κορυφαῖος כל דבר שיש לו עוקץ חד zugespitzt, am Kopfe stehend ועיי' בפנים) בפ"ד בכלים (מ"ג) שולי קירפיות פי' „כלי חרס שאין להם שולים לשבת אלא יביאו כלי חרס אחר כמין גביע ומושיבין הקורף [4]) הזה עליו". וי"א כלים הן ונקראין בלי תלמוד [5]) קורפי. *[אחי"ה כי"א אי' בפי"מ להרמב"ם וז"ל בכ"י ערבית (נדפס בבערלין תרמ"ו ע"י הרב החו' ר"נ דירינבורג צד 65) וקורפיות קוארים אלסאקי"ה והי אלתי נסמיה באלמגרב אלסאני"ה וכו' וקורפיות הטפיחים שישאבו בהם מים והם יקראו בארץ המערב אלסאני"ה (= السانية פי' קערה גדולה) והם חדי השולים ואי אפשר להושיבם על קרקעיתם ע"כ [6]). ופי' הראשון בערוך הועתק מפי' רה"ג לכלים צד 5 ושם הגי' קורפיום ובנו"ג קורפיות [7]) ופי' הר"ש ורע"ב על שם מקומם ונ"ל שפי' רה"ג ורבינו הוא העיקר מפי' לש' יוני הנ"ל שהוראתה מיושב על קדקדו וא"כ כלים אלה מחדי השולים אי אפשר להושיבם על קרקעיתם צריכים כלי חרס אחרים להושיבם בתוכם. וזה ומושיבין הקורף וכו' פי' קורף ראש וקדקד וע' הזקנים העתיקו ראש (שמות י"ט, כ'; כ', כ"ח; כ"ג, ט' וזולתו) וכן קדקד (דברים כ"ח, ל"ה; ש"ב כ"ד, כ"ה) ע"י מלה יוני' κορυφή Kopf, Spitze ומזה התואר κορυφαῖος ובתוספת' כלים ב"ק ספ"ג בט"ס קפראות וצ"ל קרפאות] —

קַרְפְּדַאי (מל"פ خارپشت ובל"ע قنفذة Stachel-schwein) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג.) אמר אביי בואת שבעופות קיפוף בואת שבשרצים קרפדאי ס"א אישכרתי. *[אחי"ה בנו"ג באות . . קורפדאי ועיי"ע בואת וכמ"א אי' בפי' רגמ"ה בחולי' (בקובץ כ"י אנגיולי' דף שי"ז) ופי' אישכרתי טלפא ע"כ וכן פירש"י

[1]) ובעי' זרד ח"ג, ש"כ שורה אי' בטעות נדפס וי"ד. [2]) כצ"ל עיי"ע קפד ובנו"ג ליטרא דקפיד ובמהרש"ם לנכון קופד ובדפ"ע קופר. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס ברזל ועל זה הוסיף בעל עיקרי התלמוד וז"ל נ"ל ברזא שהוא רצועה כי ברזל לא מצאתי. [4]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיק' התלמוד וכ"ה בפי' רה"ג אבל בדפ"ע הקרף. [5]) עיי' במבוא ח"א צד IX. [6]) וריש המאמר ל"י בהעתקה שלפנינו בפי"מ. [7]) ובכ"י ק"ט קרפיות.

טלפא מלת קרפדאי בחולי' ובברכות נ"ז: חוץ מקורפדאי אבל בע' בואת ובע' אשכרתי הוכחתי כי עיקר הגי' בברכות כדאי' בכ"י ש"ס קופדאי והוא הוא ל"ע הנ"ל ובל"פ אשכרתי וקארפסת אחד הוא והוא הוא קופדא (קונפדא) של ערבי הנ"ל] —

* קוּרְפְּדַיָּיא (נ"ל מל"י κάλπις, ιδος Wasser-krug) ול' ורי"ש מתחלפות) ירוש' ביצה רפ"ד דס"ב ע"ב כדי יין . . מתניתא באילין קורפדייא דקיקתה וכו' פי' בל"י כד כאמור בריש הערך.

קרפטא (= קַרְפִּיטָא מל"י ורו' הרשומ' בע' אקרפטא Ruhebett) בר"ג דפ' י' יוחסין (קידוש' ע'.) ליתיב מר אקרפיטא א"ל מי סני [1]) ליה למר למימר ספסל כדאמור רבנן או אסטוה כדאמרי אינשי [2]).

קרפסא (= קוראפסא אולי מל"י κρηπίς קן ובסים Untersatz, Basis) בילמדנו בריש בהעלתך (תנחומא לי') מנורה של זהב קוראפסה [3]) (של זהב) פי' קונקי של זהב — (א"ב פי' בל"ר גוף [4]).

☞ קַרְפְּסִינוֹן (מל' יוני' ורו' καρπάσινον von feinem Flachs, Linnen, carbasinum) עיי"ע איירינון.

קרפף (= קַרְפִּיף, קַרְפִּיפָא umzäumter Ort, Gehöfte) בפ' כיצד מעברין (עירו' נ"ז.) נותנין קרפף לעיר. בפ' המביא כדי יין (ביצה ל"א.) מן הקרפף ואפי' מן המפוזר פי' מקום שמוקף מחיצות בלא קירוי כמו חצר. *[אחי"ה ושם הרבה פעמים: איזה קרפף כל שסמוך לעיר וכו' ע"ש בגמ'. וכן בירוש' עירו' פ"א דף"ט. ובבבלי י"ח. גנה וקרפף, ירוש' ביצה פ"ד דס"ב ע"ג, תוספת' עירובי' רפ"ג (ב') ושם: קרפיף וכן בתוספת' עירו' פ"ו (ה') תוספת' ביצ' פ"ג תוספת' ב"ק פ"י משנכנס לקרפיפו, ירוש' ב"מ רפ"ב ד"ח: וירוש' קידושי' רפ"ב דס"ב. קרפיפא והקבוץ שבת ק"ל: קרפיפות ורש"י בעירו' י"ח. פי' קרפף היקף גדול חוץ לעיר להכנים שם עצים לאוצר. ושם נ"ז סע"א פירש"י חוצה: קרפף] —

קָרַץ (מל"מ וכן בל"ע قرص, قرض — ein abschneiden) בפ' אמר להם הממונה (יומא ל"א:) ובפ' השוחט (חולי' כ"ט.) קרצו ומירק אחר שחיטה. גמרא (יומא ל"ב סע"ב) מאי קרצו אמר עולא לישנא דקטלא כדכתיב (ירמיה מ"ו, כ') קרץ מצפון בא בא. *[אחי"ה ובירו' יומ' פ"ג ד"מ רע"ג מבואר קֶרֶץ של מקרא בשני אופנים חד אמר נכוסה וחורנה אמר נסוחה מאן דאמר נכוסא מן הדא הביאו לו את התמיד קרצו ומאן דאמר נסוחה מגליינא מחמר קורצתי וכו' ומה שענינו עוד כריתה וחיתוך עיי' בערכים הבאים, תוספת' עוקצי' פ"ב המחתך לבשל כיון שקרצו וכו' ובעוקצי' פ"ב מ"ה אי' התחיל לפרק] —

קָרַץ (לדעת רבינו אחיזה ותפישה והוא מל"ע قرص erfassen, (mit den Fingern) anpacken) בפ' ד' בנגעים (מ"ד) עד כדי לקרוץ בזוג [5]). בפ' בא סימן (נדה נ"ב:) שתי שערות וכו' עד ר' אליעזר אומר כדי לקרוץ בציפורן ר"ע אומר כדי שיהו ניטלות בזוג פי' ענין תפישה. בפ' ח' במקואות (מ"ה) קירצה שפתותיה כאילו לא טבלה כדאמרינן (מנחות ק"ג: וש"נ) כל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבתו אבל אם היה הפה פתוח ויכול ליכנס בו המים אינו חושש אם לא נכנס כדאמרינן (שם) כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. בפ"ז בפיאה (מ"ד) אם נקרצת עם האשכול פי' אם מתאחזת ומדבקת. בר"ג דפ' הדר (עירובי' ס"ה.) אי קרצתן כינה לא גרסי [6]). *[אחי"ה בכל ציוני' הנ"ל יש לפרש השרש קרץ כמו מענין הראשון היינו חיתוך ועקיצה וזה מה שהדפיסו בכל דפ"ע (חוץ מדפו"ו) הכל בערך אחד נכלל עם ערך הקודם לזה וכ"ה בהעתקת בעל עיקה"ת וכ"ה בכ"י ערוך אבל אנחנו נגררנו אחר דפו"ו שהפריד בין הדבקים בנכון יען שפי' רבינו כאן קרץ ענין תפישה ועוד אם מתאחז' ומדבקת [7]) ובאמת כן הוראת מלה ערבי' הרשומה בתחלת הע', וכן פירש"י בנדה לקרוץ: לאחוז מעט וכן פי' הר"ש קרצה שפתיה ע"ש בפי"מ למקואות וכן הובא פי' ר' נסים בעיק' התלמוד ועוד הביא שם פי' י"מ (לפיאה הנ"ל) נקצצת ונחתכת עם האשכול. אי קרצתן כנה לא גרסי ר"ל אם עוקץ הכנים לאדם בבשרו לא יוכל לקראת וכו' וכן מצאתי בפי' ר"ח בעירו' שם אילו היה הכינים נושכין (אותו) [אותי] לא הוינא יכול למגרום ע"כ ובודאי רבינו נתן מודה כי בכל אלה מקומות האחרונים פי' קרץ ענין חיתוך ונשיכה.

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה בע' אקרפט ובדפ"ע בט"ס מיסני. [2]) עיי"ע אקרפט וע' אסטוה ב' ח"א, קס"ז. [3]) בכ"י ק"ט קורפסא. [4]) corpus. [5]) לי' בדפ"ע כי אם בדפו"ו ועיי' מ"ש בסוף הערך. [6]) וכ"ה בפי' ר"ח אבל בנו"ג לא תנאי. [7]) וגם השמיטו בדפ"ע מן מצפון בא בא של ערך הקודם עד בפ' בא סימן.

וכנ"ה בירו' פיאה פ"ז ד"כ. הנקרצות עם האשכולות ובספרא קדושים ריש פרק ג' אי' שתי גירסאות אם נקצרת עם האשכול והוגה נקרצת ובהיפך בירו' פסחים פ"ד דל"א: שקורצין יותר נראה שצ"ל שקיצרין הפכו וגודשין, ובענין מקרץ בשפתיו (יומא י"ט:) עיי' פירש"י ול"מ הוא. והשם המופשט יבמות ק"ח: מכרת ברמיזותיו וקריצותיו. ושם: בקריצותיהם] —

קֶרֶץ (מל"ע قُرص חלות לחם עגול runder Brod-kuchen בתנור שהצצו פ"ח בכלים (מ"ו) שרץ בתוכו והקרץ בינתיים, פי' „ככר עגול שמו קרץ חלות מצות (ויקרא ז', י"ב) תרג' גריצן פטירן"[1]), בתוספת' חלה בס"פ ר' יוחנן (ספ"א) משתעשה מקרצות, בריש טהרות (פ"א מ"ז) ובריש טבול יום (פ"א מ"א) מקרצות נושכות זו בזו וככרים נושכים זה בזה והאופה[2]) חמיטה ע"ג חמיטה, בפ' (י"ו) [צ"ל ט"ו] בכלים (מ"ב) התקינו להיות קורץ עליו פי' לערוך עליו הלחם, וי"א לחתוך עליו הבצק מלשון (איוב ל"ג, ד') מחומר קורצתי. *[אחי"ה וכן פי' רה"ג בטהרות ובט"י הנ"ל מקרצות פי' ככרות חתוכות על שם מחומר קורצתי ובאמת בל"ע مقرص פי' כל דבר שיש לו צורת עגול ובפרט הלחם שנחתך מעיסה גדולה לחתיכות קטנות עגולות וזה מה שנינו בתוספת' טהרות רפי"א הקורץ מקרצת מן העיסה ונמצא שרץ במקרצת העיסה טהורה וכו' ע"ש ועיי' הר"ש בטבול יום פ"א מ"א[3]). וכנ"ה בטהרות פ"א מ"ח מקרצת שהיתה תחלה והשיך לה אחרות וכו', ירו' חגיגה רפ"ג דנ"ט. משתעשה מקרצות. והרמב"ם בפי"מ לכלים פ"א מ"ו פי' קרץ הדופן המבדיל בין השרץ והשאור ע"ש] —

קרץ (קַרְצָא, קוּרְצָא מל"ס קַרְצָא מלשינות Verläumdung בקשור עם אכל מל"מ עיי' בפני') בפ' הרואה בגמ' במקום שנעקרה (ברכות נ"ח.) אכל קורציה בי מלכא[4]) פי' קרא עליו מלשינות וכן תרג' קרא בגרון (ישעיה נ"ח, א') אכלי. לא תלך רכיל (ויקרא י"ט, ט"ז) לא תיכול קורצין. *[אחי"ה והיה לו להביא כי נמצא ככר בדניאל (ג', ח') ואכלו קרציהון די יהודיא ושם (ו', כ"ה) די אכלו קרצוהי די דניאל הרי אכל אין ענינו קרא[5]) כי אם ל"מ אכל וכ"ה בפשיט' (Luc. 16, 1) ואתאכל לה קרצוהי והשטן המקטרג נקרא אצל הסוריים אָכֵל קַרְצָא וכ"ה בתרג' משלי י"א, י"ג ושם כ', י"ט אכיל קירצא ובתרג' יחזקאל כ"ב, ט' אכלי קירצא בכולם צ"ל קורצא וכדאי' בתרג' תהלי' ט"ו, ג'; ק"כ ג'. וכ"ה בתר"י א' לבראשי' מ"ט, כ"ג אכלו קורצוי קדם פרעה, תר"י א' לויקי' י"ט, ט"ז למיכול קורצין. וכן בדרז"ל גיטי' נ"ו. איכול בהו קורצא איכ"ר פי' בני ציון איכול קרצהון, אבדר"נ פט"ז אוכילו קורצא אצל שלטון (ובהוצ' הי' שעכטער הגמון אחד) ובלי הפעל אכל אי' במסכ' דרך ארץ פי"א קורצין [וצ"ל אוכלי קורצין] ה"ז משופכי דמים. שנא' לא תלך רכיל בעמך וגם בל"ע اكل لحمًا :אכל לחם בהשאילה על המלשינות וכן בל' פרסי' خوردن אכל הרבה פעמים מתחבר עם השמות לחיזוק פעולת צער ודאגה ודומיהם ועיי' גיזיניאוס תיזוירוס שרש אכל[6]) וגם היונים ורומיים השתמשו בפעל אכל להורות על חיזוק הרכילות עיי' Lengerke לדניאל ג', ח' וכן פי' ראב"ע דניאל שם ואכלו קרציהון תרג' לא תלך רכיל המדבר בסתר רעה על אחד כאלו אוכל בשרו ועיי' ר"מ לונזאנו במעריך ע' קרץ והביא ל"מ לאכול את בשרי (תהלים כ"ז, ב') וא"כ אכל קרצא פי' אכל חתיכות מאיש פלוני אשר דברו עליו רכילות וכן בל"ע قرص פי' הלך רכיל] —

קְרַץ (נבנה מן קְרִיץ, קְרִיצְתָּא die Frühe, der Morgenanbruch ומזה קרץ השכים וכן בל' שמרוני קְרַץ früh aufstehen, in der Frühe thun) בויק"ר קדושים תהיו (פכ"ה) אי קרצת לא אחשכת[7]) פי' אלו הגעת לשחר לא הגעת לערב[8]) ובאמור אל הכהנים פ' סביב (פל"ב) חד זמן קרץ[9]) נוגש אצל שוטר. ותקם בטרם יכיר איש (רות ג', י"ד) תרג' וקמת בקריצתא עד דלא אישתמודע

---

[1]) הועתק מפי' רה"ג ועיי"ע גרץ (ח"ב, שע"ז). [2]) בנו"ג האופה. [3]) רק הוא פי' מקרצות מלשי' קרץ מצפון וכן פי' בטהרות פ"א מ"ז. [4]) בנו"ג אכל ביה קורצי בי מלכא. [5]) ואכלה בתרג' ישעיה הוא אפעל של כלי, כלא עיי"ע כל (ח"ד, רכ"ז). [6]) אכל טעה לפרש א כ ל קורצא מענין קריאה כדאי' ג"כ בערוך. [7]) בנו"ג חשכת. [8]) ור"מ לונזאנו במעריך השיג על פי' מ"כ וכתב ה"ק ליה אם תגיע לאור הבקר לא תגיע לערב כי זקנת מאד ולמה לך לטרות וכנראה כ"ה כונת רבינו אבל בכ"ז אני רואה פי' מ"כ עיקר אם יגעת ועמלת בבקר בימי נעוריך כדי שיהיה לך מה לאכול לעת הזקנה לא חשכת אל תייגע עצמך בימי החושך לעת הזקנה שלא תזכה לאכול ממנו ע"כ ואולי צ"ל בערוך אלו יגעת לשחר לא יגעת לערב. [9]) בנו"ג קדם.

גבר ית חבריה. ותבא אל חמותה (שם ט"ז) תרג' ואתת לות חמותה בקריצתא. מי זאת הנשקפה כמו שחר (שה"ש ו', י') תרג' אמרו אומיא כמה זיותנין עמא הדא כקריצתא[1]. במגילת איכה ספקו עליך כפים קרץ וזבניה[2]. ובנדר דרכי: לא הוה בר נש קריץ לתאינייה רצפורי קדמאי מנהון[3]. *[אחי"ה תרג' שמרוני וישכם (בראשי' כ"א, י"ד) קרץ וכנ"ה בירו' תרומות ספי"א דמ"ב: וירוש' שבת פ"ב ד"ד רע"ד ע"י כן הוה שחר וע"י כן הוה קְרֵץ, ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד נקרוץ. נסדר לאילין כוביא, קרץ ונפק ליה. והשם קְרִיץ בתרג' תהלי' נ"ז, ט'; לאיוב ל"ח, י"ב ולנקבה קְרִיצְתָּא תרג' לתהלי' כ"ב, א' קורבן תדירא דקריצתא (=תמיד של שחר). תר"י לבראשית כ"ה, נ"ה ואשכחונוהי בקריצתא, שם ל"ב, כ"ד עמוד קריצתא (=עמוד השחר) וזולתו. ירוש' ברכות פ"א ד"ב ע"ג ירו' יומא רפ"ג ד"מ: שהש"ר פ' מי זאת הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו אילת השחר שבקע אורה, ירוש' ביצה פ"ה דס"ג. בקריצתא דשובתא] —

קרץ (= קוֹרְצִין לדעת ר"ב מל"י ולדעתי מל"פ תלתלי שער אצל המצח ופיאותיו (Löckenhaar מדר' דב"ר פ' ואתחנן (פ"ב) מהו המספר קומי זה המספר פאת ראשו ועושה תפיסת קורצין פי' בל"י תלתלי שער ובפרט אצל המצח ופיאותיו. *[אחי"ה כיון לל"י κόρσης, κορ- σεῖον ולדעתי מל"פ [illegible]]

* קָרוֹצֵי (מע' קרץ א' פי' נשך ועקץ מל"ע הנ"ל (Stechende, Beissende ריש שהש"ר מה ילדת חיפושיתא קרוצי בישי מיניה ובילק' ש"א ר' רמז קל"ד בט"ד קרוני וצריך לומר קרוצי פי' רמשים הנושכים והעוקצים ול"נ יחידה קרצית שבעמיר גיטי' פ"ו: פי' כדאי' בש"ס דידבתא דביני כיפי עיי"ע קרצית.

קרצובין (נ"ל כמו קרסולין (Dornsträuche תרג' כמשוכת חדק (משלי ט"ו, י"ט) קרצובי וכובי[4].

* קרצוד תוספת' מכשירין פ"א אפי' קורצד שנפל לתוכו טיפת מים כש"ה כ"ה בכ"י אירפ' ובדפ' זאלק' כור ציר ובר"ש עוקצי' פ"ב מ"ג ובור ציר.

קרצטיונא (Schnellwage) עיי' ערוך כרסטיותא[5].

* קרצטל עיי"ע קרסטל.

* קרציון (שם מקום) ירוש' ברכות פ"ח די"ב: ר' יוחנן דקרציון[6] ובירוש' ביצה ספ"ה דס"ג: דקציון ועיי"ע קציא וע' קצרה.

* קְרֶצִין (נ"ל מל' ערבי' جُرْزَة אגודה (Bündel תוספת' ב"מ פ"ט המקבל . . . פשתן עד שיעשנו קרצין פי' אגודות.

קרצל (= קַרְצוּלָא כל"ס קורצלא פי' כמו קַרְסוֹל, קַרְסוּלָא (Fussgelenk, Knöchel בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) דקאי עד קרצוליה במיא. תרג' ויעבירני במים מי אפסים (יחזקאל מ"ז, ג') מי קרצולין. *[אחי"ה בנו"ג קרסולין. וכ"ה בתוספת' סוכ' רפ"ג מי שאדם עובר במים עד קרצוליו כה"ג בכ"י אירפ' ובנו"ג קרסוליו. וזיז שדי (תהלי' נ', י"א) תרג' ותרנגול ברא דקרצוליה שרין בארעא ורישיה מטי בשמיא וכו' והוא עפ"י ב"ב הנ"ל — ועוד תרג' בהונות (שופטים א', ו'. ז') קרסולי וכן תרג' כרעים (ויקרא י"א, כ"א) עיי"ע קרסל א' וש"נ חולי' נ"ט. קרצולים כפי גי' הערוך ובמשנה שבמשניות קרסולים ופירש"י הם שנים רגלים ארוכים לבד ארבעה רגלים והם סמוך לצוארו ממעל לרגליו לנתר בהם כשהוא רוצה לקפץ] —

* קרצום (?) (שם מקום) מגילה ט"ז. כפר קרצום עיי"ע כפר ח"ד, ש' וש"נ השינויים.

קְרֵצַף (נ"ל מל"ע قَرْصَبَ עושה חיתוך בלי חבורה (kratzen, mit der Striegel einschneiden אבל מקרצפין (ביצה כ"ג. וש"נ) ככר פי' בע' קרד — (א"ב תרג' חרש להתגרד בו (איוב ב', ח') פחר לאתקרצפא ביה). *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן ובנו"ג בט"ס לאתקרנפא וצ"ל בצד"י לאתקרצפא ובדפו"ו לאתקרספא. והטעם שאין מקרצפין אי'

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ובעיקי' התלמוד ובדפ"ע לי'. 2) בנו"ג וזבין. 3) בנו"ג בנות צפורי הווין סלקן ושבחן בבית מקדשא ולא הוי בר נש קריץ לתאנה קדמי מנהון פי' שאילני תאנה של צפורי היו מקדימים לבקר פירותיהם בזכות שהיו עולה לביהמ"ק. ובדפ' באזיל אמש' ופראג בט"ס נדפס בערוך פי' דצפרי וכו'. 4) ועיי"ע קרסל ב'. 5) חיד"ו שלו: 6) בגי' מהרש"ם דקסריון.

בירוש' ביצה ספ"ב דס"א ע"ד שלא יבאו לידי תלישה עיי"ע קרד ושם השם המופשט קִרְצוּף, קִרְצוּף ביצה כ"ג. ירו' ביצה הנ"ל ותוספת' ביצה ספ"ב] —

קְרָצִית (die Stechende, die Bremse) בפ' המגרש בגמ' כתב בכתב ידו (גיטי' פ"ו:) מאי קרצית אמר אביי[1]) דידבתא[2]) דביני כיפי פי' בע' דרב[3]) — (א"ב זבוב בין אבנים). *[אחי"ה ור"ב הבין כיפי פי' אבנים אבל הערוך ורש"י פי' עמרים עיי"ע כפי א' וב' בח"ב, רצ"ג ורצ"ד. ועוד אי' בגיטי' שם (קרצית) קטנה . . עד כזית ועיי' לעוויזאהן זאאלאגיא 315 .314. ובענין גזרת המלה עיי"ע קרוצי] —

* קָרָק (שם מקום الكرك ,Χάρακα) תרג' שני באסתר ו' ריש פסוק י' וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתי יתיה לי מן קרק מדינתא כה"ג במתורגמן[4]) ובנו"ג קריין. ונ"ל קרק הוא הוא כרכא דמואב (תרגי ישעיה ט"ו, א') והיינו קיר מואב ונקרא Χάρακα בספר מקביים ב' י"ב, י"ז ואצל סופרים ערביים الكرك עיי' גיזיניאוס תיזוירוס שרש קיר.

קַרְקָא (מל"ס קַרְקָא, קַרְקְיָא מין מנעל Schuh mit Sohle) בר"ג דמצות חליצה (יבמות ק"ב:) ההוא קורקא מקרי. פי' מנעול של עור והוא עב ופעמים יעשנו מן שני עורות מדובקין בקולן[5]) ומלמטה עור עב והוא כעין מוק תחתיו מעץ וקורקא תחתיתו עור עב. *[אחי"ה בנו"ג קרקא אבל בפסיקתא דר"כ צד קל"ב: וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת קורקון עבין. ורש"ב הגיה קורדקין וכדאי' בכ"י א"פ ופ' ועיי"ע קרדקיים. ומלה סורי' הנ"ל נגזרה לפע"ד מל"פ ܩܘܪܩܐ מין מנעל ועוד עיי"ע קרקס ו'] —

קַרְקְבָן (מל"ע قرقب בל"ס קוּרְקְבָנָא פי' זפק Kropf, Magen) בפ' אלו טרפות ניקב הקרקבן (חולי' נ"ו. במשנה) ובגמ' סימני העוף (שם ס"ב:) כולהו עופות טהורין קרקבנן נקלף. בפ' הרואה בגמ' בכל לבבך (ברכות ס"א סע"א) קרקבן טוחן — (א"ב תר"י (ב') והסיר את מראתה (ויק' א', ט"ז) ויעדי ית קורקבניה). *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' שם י"א, י"ג ודקורקבניה ליתוי מקליף, תר"י א' לדברים י"ד, י"א וקורקבניה קליף. וכן אי' בוי"ו הקורקבן בחולי' מ"ג, נ"ו. ס"א. אבל בתוספ' חולי' רפ"ג (ד') כגי' רבינו בלא וי"ו בקרקבנין בכבד ובלב, ספרא ויקר' פרק ח' פרש' ז' נוטל את הקרקבנין עמה. ועוד נקרא המסס באדם קורקבן ברכות הנ"ל עיי' בערוך ועוד שבת קנ"ב. בשביל קורקבן שאינו טוחן ובויק"ר פי"ח הגי' המסס ובקהל"ר פ' וסגרו דלתים אי' מסוסא עיי"ע המסס וע' מסס] —

(קרכוז) [קרקוז] (נ"ל שצריך לומר קרבוז בל"פ خربز، خربزه، خرپزه، خربوز، خربوزه Kürbiss, süsse Melone) בס"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים נ"א.) מאי דלעת הרמוצה אמר שמואל קרי קרקוזאי פי' דלועין עגולין. *[אחי"ה וא"כ חשב רבינו שהוא ל"י κίρκος κρίκος עגול והמיוחס לרש"י הר"ן והרא"ש פי' על שם מקומן ועיי"ע כרכוז (ח"ד, שכ"ה:), אבל הנכון שהוא ל"פ הנ"ל ודע כי בכ"י ק"ט הגי' בריש הערוך קרכוז ומזה נ"ל להגיה קרבוז (אף אם סדר האותיות ופי' הערוך מוכיח שהוא גרס בכ"ף או בקו"ף) ושמואל פי' קרי בלישנא דרבנן שהוא דלעת (עיי"ע קר ו') ועוד בלשון המון עם היינו בל"פ ועוד כיון שמואל בזו המלה לכונת הרמוצה שפי' ממותק ע"י רמץ (עיי"ע רמץ ציון מהירושלמי) וכן ענין המלה הפרסי' הנ"ל קישואין מתוקין] —

* קְרוֹקִיתָא, קרוקתא (Frosch) עיי"ע אקרקתא ח"א, רס"א.

☞ קרקומניקין (?) (Handeisen) מד' שה"ש פ' אתי מלבנון אחריך ילכו בזיקים קריקומניקין פי' בל"י טבעות הכבלים ובמקומות אחרים כתוב כירומניקים ע"ש[6]). *[אחי"ה בנו"ג קרקומניקיא וכבר הגהתי בע' הנ"ל שצ"ל כירומנקיא] —

קרקן (= קוֹרְקָנִי נ"ל מל"י χορήγιον Anführung des Reigentanzes) בס"ג דהנודר מן המבושל בגמ' ומותר בביצת טורמיטא (נדרי' נ"א.) בקורקני דאמך פי' במזיגת אמך. *[אחי"ה

---

1) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר וכ"ה בעי' דרב ובדפ"ע אחריי כאן אביי אמר. 2) וכ"ה לפנינו אבל בכ"י ה"ב די דבתא וכ"ה רבתא בעי' דרב. 3) ח"ג, כ"ה. 4) אבל פי' „קראקה שבמדינת פולן" אינו ראוי למי שאמרו. 5) Leim, κόλλα. 6) בח"ד, של"ב.

בדפ"ר כטעות במדינת אמך. וזה לשון הש"ם למחר שתינא חמרא בריקודא דאביך ובקירקני דאמך ופי' המיוחס לרש"י כמזיגתה שאמך תמזוג לי הכוס והוא כפי' הערוך והרא"ש גרס בריקודא דאמך ובקרקני דאבוך ופי' שתהא אמך מרקדת לפני ואביך מכרכר ובר"ן בקירקני דאמך שתהא אמך מקרקרת ומזמרת וזה האחרון נ"ל ומל"י הנ"ל ופי' עמידה בראש המחול וזמר] —

* קְרוּבְקִין (Reisewagen) עיי"ע קרכין.

* קורקנות (מל' יוני' κερύκιον, κηρύκιον בל"ר Heroldstab, cerycium) אמצ' פסיקת' רבתי פמ"ג הושיבה עמרם (את יוכבד) בפוריא והיה אהרן מכאן ומרים מכאן טוענים קורקנות ומהלכים לפניה פי' מטות אשר נושאים מבשרי השמועה עיי' פי' מלות זרות לר"מ גידעמאן נר"ו בסוף פסיקת' רבתי בהוצ' רמ"פ.

* קורקוניא (= אקרו קוניא נ"ל מקום בבבל Καιναὶ (Känä) עם הוספת אקרא Burg) ע"ז ט"ז: א"ר זירא.. כי אתאי לקורקוניא.. כי אתאי לסורא, ובכ"י ש"ס הגי' לאקרוקוניא והוא הוא מקום במסופוטמיא דרומי ומשם הלך ר' זירא לסוריא ומשם לא"י ועיר Καιναὶ היתה בתוך מערבית של טיגרים עיי' מאננערט 244 ואולי בעירו' ס'. בני קויקוניא [1] צ"ל קורקוניא במובן של אותה העיר.

קְרְקָס (= קלקס Colocasia) בסוף מעשרות (פ"ה מ"ח) ר' מאיר אומר אף הקרקס. ירו' (ספ"ה דנ"ב.) אלו הן הקרקס כל שעוקציהן מעוטין והלקטיהן מרובין מה דמי לה א"ר יוסי כגון אילין קונייתא פי' כמשמעו בל' ערבי קלקס והוא ממין הלוף שפי' במקומו. *[אחי"ה ודע כי בע' לוף (ח"ה, כ"ט) הוכחתי כבר שהוא מין ממיני לוף ובענין גזרת המלה עיי"ע קלקס ובנו"ג בירוש' הקריקס וכן במשניו' דפ' נאפ' במעשרו' הקירקיים ויותר טוב גי' קולקס עיי"ע לוף וע' קלקס. ובאמת בתוספת' סוף מעשרות א' ר"מ אומר אף הקולקס ורבינו בע' הלקט גרס קרקס. ובע' הלקטי (ח"ג, רי"ג) כבר העירותי כי לקולקס יש לו קן גדול אחד ובו הרבה קמטים, ונ"ל שזה כונת ר' יוסי בירו' כגון אילין קונייתא] —

קְרְקָס (מל"י κίρκος κρίκος טבעת או וו עגול Ring, runder Haken) בריש ברייתא דר' אליעזר (פ"ג) קורקסי השמים במימי אוקינוס אחוזין. ועשית קרסי נחשת (שמות כ"ו, י"א) בב"ר פי"ט (רפי"ח) אפי' קורקוסים של זהב עשה לו — (א"ב פי' בל"י טבעת). *[אחי"ה והוא נכון כי סומכוס העתיק חוח (ישעיה ל"ז, כ"ט) ועקילס העתיק קרסים (שמות ל"ה, י"א) ע"י κρίκος וזה מה שפי' רבינו ע"י קרסי נחשת וכ"ה במיוחס לרש"י בב"ר ובבמד"ר פ"ד ופורקין את הקורקסין פי' מ"כ דהיינו הווין ועיי' בפי' מהרז"ו] —

קרקס (מענין הקודם גלגל עגול כמו טבעת מצופה ברזל והוא מורג Dreschwalze) עיזא [2] דקורקסא ככר פי' בע' טרבן [3]. *[אחי"ה ובע' טרבן (ח"ד, ע"ד) הבאתי תשו' הגאונים קדמוני' עושין גלגל של עץ.. והוא מצופה ברזל וכו' והן הן מוריגים ותרג' והמוריגים (דה"י א' כ"א, כ"ג) קורקסוותא] —

קְרְקָס (מענין הראשון κίρκος ובל"ר Circus מקום מוקף לשחוק אצל היוניים והרומיים Circus, Ringplatz) בתי קרקסאות ובתי תיאטריות פי' בע' תיאטריות — (א"ב תרג' ונגינות שותי שכר (תהלי' ס"ט, י"ג) וזמריהון דאזלין למשתי מרוות בבית קרקסון). *[אחי"ה בנו"ג קרקסוון ובע' תאטר קרקסיהון ולפי ג' עיקרי התלמוד ס"א קרקסוון ובתר"י א' לדברי' כ"ח, י"ט וקורקסתכון ובדרז"ל קרקסיות, קרקסאיות, קרקסיאות עיי"ע תאטר וש"נ] —

☞ קְרְקָס (מל' יוני' κώρυκος ארגז של עור Ranzen, lederne Kiste) ירו' נדרי' פר' ר"א (פ"ט דמ"א ע"ג) אין אתין כל גמליא דערביא לא טעינן קורקסייא [4] דאפותיקי דידי' פי' המפרש ארגזים ותיבות. *[אחי"ה פי' המפרש ארגז של עור וכ"ה עפ"י הוראת לשון יוני' הנ"ל] —

קרקס (פי' כמו קרקא מין מנעל Schuh) ירוש' פיאה פ"ג די"ז ע"ד אשכח חכינה כריכה על קרקסוי פי' נחש היה כרוך על מנעלו.

* קְרְקְסִיוֹן (שם עיר כרכמיש בל"ע قرقيسيا בל"י Κιρκήσιον בל"ר Circessum, Cir-

[1]) כ"ה בכ"י ש"ס ועיי' שנויים אחריי בר"ס עירובי' צד ק"כ: [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד אבל בדפי' פיזי' והלאה בט"ס עיינא. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד ובדפ"ע בט"ס סרבן. [4]) בנו"ג קירקסייא.

(cesium, Cercusium איכ"ר פ' צדיק הוא בקרקסיון דעל פרת והוא הוא כרכמיש על פרת (דה"י ב' ל"ה, כ') והיה כפתחו של נהר Chaboras על פרת עיי' מאננערט 211.

קַרְקַע (מל"מ הלק הארץ מלמעלה Boden ועוד הפכו מטלטלין (Immobilien, Grundstück
בס"ג דפ' בן סורר (סנהד' ע"ד:) אסתר קַרקע עולם היתה. פי' אסתר היתה צדקת ולא שמה דעתה לעבירה וכקרקע זו לא זזה ממקומה אלא כאבן שאין לה הופכין. *[אחי"ה וכן פירש"י אינה עושה מעשה הוא עושה בה מעשה ע"כ. וז"ל הרז"ה (הובא בעיקרי התלמוד) דלא עבדה מעשה והיא לא היתה עושה מרצונה אלא כדי להציל ממות והא דאמרינן אפי' אבק של גלוי עריות או ע"ז יהרג כגון שעלה על לבו טינא שאמרו שתספר אחורי הגדר אסור זהו מרצונו אבל של אסתר למי שאין דורש לבת שהיתה אשת איש כיון שאינה אשת איש ואינה רוצה אבק כזה מותר היה להצילה מהמות ולא יאונה לצדיק כל און ע"כ וז"ל השאילתות וארא ססי' מ"ב וששאלתם היכי דמי קרקע עולם וכו' ומפרק אביי דאסתר לא דמיא לע"ג ולחילול שבת דנשים לכך נוצרו כשם שהארץ נוצר לזריעה ולעבוד בה כך אשה נוצרה לבעילה ע"כ ועיי' בהעמק שאלה שכתב שסברה זו אינה פשוטה ע"ש — וכנ"ה בענין תחתית הארץ ירוש' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד מחובר לקרקע, ירוש' כתובות פ"ח דל"ב: זתים וקרקען גפנים וקרקען, ירוש' סוכה פ"א דנ"א ע"ד מקרקע סוכה את מודד וכו', ב"מ ל"א. אבידת קרקע והפכו מטלטלין עיי' ב"מ י"א: והקבוץ קרקעי ב"מ שם; קרקעות כתובות פ"ז: ירוש' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד וּלנקבה קרקעיתא תר"י לבמד' י"ט, י"ד, שבת קמ"ז: עיי"ע דמוס, חגיגה כ"ג, יבמות קט"ז: בקרקעית של ספינה] —

קרקף (= קַרְקַפְתָּא בל"ס גלגלת (Kopf, Schädel
בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז.) אקרקף דארי ואאוסי דגוריתא פי' אקרקף דארי אראש דארי ואאוסי דגוריתא אחוטם של כפיר במשרא דכרתי בערוגה של כרישין חבטתיה כגון חובטין בלועא דחמרא חטרתיה בלחי החמור הכיתיו בחוטרא [1]. בפ"ק בר"ה בגמ' בד' פרקים (י"ז.) פושעי ישראל בגופן מאי ניהו אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין. בפ' הערל בגמ' מצרי ואדומי (יבמות ע"ח.) ובפ' עושין פסין בגמ' ר' יהודה אומר אם היה (עירובי' כ"ב:) קרקפנא חזיתיה לרישך ביני [2]) עמודי כי אמר ר' יוחנן להא שמעתא פי' אדם גדול ראיתי ראשך בין העמודים של בית המדרש. פ"א [3]) בעל גולגלת גדולה נקראת קרקפנא בפ' חזקת הבתים בגמ' בר"א בחזקה (ב"ב נ"ה.) כרגא אקרקפא דגברי מנח. *[אחי"ה בנו"ג אקרקף ובפי' רשב"ם אקרקפתא ופי' רגמ"ה אקרקף וכו' ראש האיש עצמו משתעבד לכרגא ולא שדהו וכו' וכן פירשב"ם שם קכ"א סע"ב לקרקף גברי איפלוג: לראשי אנשים ורגמ"ה פי' לפי האנשים ע"כ כלומר למספר גלגלותיהם ועיי"ע הבא אח"ז — והתואר קַרְקְפָנָא בעל גלגלת] —

קרקפל (= קְרַקְפִּיל, קְרֶקְפְּלִין הורכב מן κόρυς גלגלת ומן קפלי κεφαλή וא"כ גלגלת הראש (Kopfschädel בפ"ק בע"ז בגמ' יום תגלחת (ע"ז י"א:) ומניחין קרקפלו [4]) של ר' ישמעאל בראשו. בפ' העור בגמ' וכולן שעבדן (חולין קכ"ג.) ואל תתמה שהרי קרקפלו של ר' ישמעאל מונח ברומי פי' עיירות שהפשיטו מן הראש של בני אדם נקראין קרקפלין בל' יון — (א"ב פי' בל"י עצם הראש אשר בתוכו המוח). *[אחי"ה בנו"ג בחולי' אין לך כל לגיון ולגיון שאין לו כמה קרקפלין [5]) ואל תתמה שהרי קרקפלו של ר' ישמעאל מונח בראש מלכים ופירש"י קרקפלין עור של אדם מת וזה למכשפות במלחמה ע"כ ור"ח בע"ז הביא המלה בלי פירוש כזה ומניחין בראשו קרקפלו של ר"י שפשטו אותו עם עור פניו הנעימים מעל ראשו וזהו ר' ישמעאל כה"ג [6]) ומהרוגי המלכות היה עיי' רש"י בע"ז והוא הוא ר' ישמעאל בן אלישע אשר עליו נאמר ברכות נ"ז: הרואה ר"י בן אלישע ידאג מן הפורענות ופירש"י מהרוגי מלכות היה והפשיטו עור קרקפתו בחייו ע"כ [7]) הרי רש"י גרם קרקפתו וא"כ קרקפיל אחד הוא עם קרקפתו] —

---

[1]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [2]) בעירו' אי' בי אבל בכ"י ש"ס ביני וכ"ה ביבמות ועיי' ד"ס. [3]) והוא מפי' ר"ח בעירו'.
[4]) וכ"ה בהעתקת ר"ח ובנו"ג קרקפילו ובאה"ת קרפילו. [5]) ובתוספתי חולי' פ"ח אין לך לגיון שאין בו קרקפלין.
[6]) והנכון שהוא היה בן כה"ג. [7]) ועיי' בספר המפתח של ר"נ ושם תראה שהוא הוא ר"י בעל מחלקותו של ר"ע וזהו נכון.

קְרֵקר (מל"ע ﻗﺮﻗﺮ gackern, quacken) בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הסולם (כ"ב כ"ג.) אפיקו ליה [1]) קורקור [2]) מהכא פי' צפצוף העורבים וזעקתם [3]). בס"ג דתעניות (כ"ט סע"א) מ ק ר ק ר ע ל י ה ן כ ת ר נ ג ו ל ת ש מ ק ר ק ר ת ע ל ב נ י ה ש נ א מ ר (ישעיה כ"ב, ה') מקרקר קיר ושוע אל ההר [4]). בפ' אלו טרפות בגמ' דרוסת הזאב (חולין נ"ג.) אינהו נמי מקרקרין פי' מתרעדין וצועקין. בילמדנו ויהי חשך (תנחומא בא סי' ד') ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה (פסיקתא דר"כ צד ס"ו:) צפרדעין קרקורן היה קשה להן יותר מהשחתתן כלומר זעקתם [5]) — (א"ב פי' בל"י פועל הצועק וההומה). *[אחי"ה והוא ל"ע הנ"ל והוא עפ"י השמעת קול התרנגול וכן בל"ר cucurire ובל"י κακκάζειν ובל"א gackern וכנ"ה בל"ס ־קְרַקר צועק והשם קוּרְקְרָא וזהו קרקורן היה קשה וכו' ועוד קורקור בב"ב הנ"ל. בשמ"ר פ"ט דרש ויקרא (שמות ז', י"א) התחיל . . מקרקר אחריהם כתרנגולת] —

קְרֵקר (מל"מ הפעל נבנה מהשם קיר וא"כ קרקר הרס החומה והשחית die Mauer nieder-reissen, abreissen) בב"ר פע"ה (פע"ד) וישב לבן למקומו חזר ל ד י ו ו י ו [6]) מלמד שנכנסו לסטים בביתו והיו מקרקרין כל הלילה. מקרקר קיר (ישעי' כ"ב, ה'). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר פס"ד מגרר (בראשית כ"ו, כ"ו) מגוֹרָד מלמד שנכנסו ליסטין לתוך ביתו והיו מקרקרין בו כל הלילה, איכ"ר בפתיחתא ד"ה משה גיא היו מקרקרים קירות בתיהם וכו'. ירוש' תענית פ"ד דס"ט ע"ג ירוש' מגילה פ"א ד"ע ע"ג ותוספת' תענית ספ"ד (ג') היו מקרקרין בו] —

קרקר (= קַרְקָרָה, קוּרְקְרָה מל"ע ﻗﺮﻗﺮ תחתית der Boden der Gefässe) בפ' אלו טרפות בגמ' עד כמה (חולין נ"ד סע"ב) ת"ש מהא דתנן בפ"ב בכלים (מ"ב) הדקין שבכלי חרס קרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן כדי סיכת קטן ועד לוג פי' הכלים הקטנים אם נפחתו ונשתייר בשוליהן שהן קרקרותיהן והיינו קרקעותיהן או בדפנותיהן שהן הצדדים שיעור שיש בו במקום שלא מסומכין ויכולין לקבל אפי' כל שהוא עדיין מקבל טומאה ולא נאמר בפירוש כמה שיעור קבלתו ושיעור של אותו כלי כשהיה שלם למטה כדי סיכת קטן למעלה עד לוג מלוג עד סאה ברביעית פי' הכלי כשהיה שלם היה מחזיק למטה לוג למעלה עד סאה ונפחת ונשתייר ממנו כדי רביעית עדיין עומד במקומו כדי לקבל טומאה בזה נתן שיעור בכלי כשהיה שלם למטה ולמעלה ובשיור כשנשתבר וכן מסאה ועד סאתים בחצי לוג אם היה שהיה מחזיק בתחלה למטה סאה למעלה עד סאתים ונשבר ונשתייר ממנו שמחזיק חצי לוג מקבל טומאה וזה שבראש המשנה יושבין שלא מסומכין ולא פירש כמה מחזיק יש לומר הואיל כשהיה שלם שיעורו כדי סיכת קטן שיורו כשנשתבר כדי סיכת אבר קטן של קטן בן יומו כמפורש בגמ' דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) לענין הוצאת שבת ויש לומר ילמוד סתום מן המפורש חצי לוג בסאתים חלק אחד מצ"ו חלקים בה וכך רביעית בסאה חלק אחד מצ"ו חלקים בה גם אלו הדקין אם ישאר להן תוך והן יכולין לקבל חלק אחד מצ"ו בלוג מקבל טומאה כדאמרינן בכל מקום סמכו ענין לו ותו אמרינן קתני בסיפא והוא הדין ברישא [7]). בפ' כ"ח בכלים (מ"י) התחיל בה מפיה טהורה עד שיגמר את קרקרותיה [8]). ובפ"ט באהילות (מט"ז) כנגד קרקרתה [9]) טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת. פי' קרקעיתה. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רגמ"ה בחולי' נ"ד: (בקובץ כ"י אנגיילי דף ש"ב) הן וקרקעותיהן . . אילו השולים. וז"ל רה"ג בכלים פ"ב מ"ב וקרקרותיהן פי' תחתית הכלים שהוא למעלה מן השולים שמו קרקרת וכיוצא בו אמרנו . . . עד שיגמור את קוקרתה . קירות הכלי הן הדפנות ע"כ תוספת' אהילות ספ"י תחת קורקרתה . . כנגד קורקרתה, ושם ג"כ קורקורתה, קורקורתיה, ובנו"ן נוספת תוספת' כלי' ב"ק רפ"ב יש להן קרקרנות ואין להן דפנות] —

קְרֵקשׁ (= כִּרְכֵּשׁ, כִּשְׁכֵּשׁ עיי"ע schütteln, klingeln; ־קַרְקָשׁ, ־קְרַקְשְׁתָּא Klingel, Schelle

---

[1]) בנו"ג לי. [2]) בהעתקת בעל עיקרי התלמוד קור קור וכ"ה בכ"י ש"ס רי. [3]) וכ"ה בפי' רגמ"ה ורש"י ע"ש. [4]) לי' לפנינו כי אם אף בהקב"ה נאמר מקרקר קיר אבל בכ"י ש"ס מ' ובע"י ובילק' אי' ואף הקב"ה מקרקר אחריהם כתרנגולין שנאמר וכו' ועיי' בד"ס במקומו. [5]) בפסיקתי לי' בטעות אחר המאמר קולנין כגון הצפרדעים ורבינו בעי' קל ה' הביא ג"כ הפסיקתא דויהי בחצי הלילה קרקורן היה קשה עליהן יותר מהן וכ"ה בהשאילתות צו סי' פ' קירקורין של צפרדעים היה להן קשה יותר מן הכל. [6]) הארכתי הן בגי' הן בפי' המאמר בעי' דיוו בח"ג, מ"א: ע"ש וע' שר ו'. [7]) ועיי' פי' הארוך בפי"מ להרמב"ם בכלי פ"ב מ"ב אבל הרמב"ן אומר שזאת ההלכה היא קשה ואין אדם יכול לכוין ההלכה עם זאת המשנה שנראה כמו טעות. ובשיטת הרגמ"ה הלך ג"כ רש"י ע"ש. [8]) בנו"ג קורקורתה. [9]) ובכ"י ק"ט קורקרותה ובנו"ג קורקותה.

בפ' הרואה בגמ' לא יקל (ברכות ס"ב.) מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזי בלקני. בפ' ערבי פסחי' בגמ' לא יפחתו לו (קי"ב.) ואי לא נקרקש [1] נכתמא אחצבא. בפ' הכותב לאשתו בגמ' הניח פירות (כתובות פ"ו.) אי פקח הוה מקרקש ליה זוזי וכתב ליה שטרא בשמיה. בפ' השולח גט בגמ' דסמך עבד שעשאו רבו אפותיקי (גיטי' מ':) מוקמינן ליה אפיטרופא ומקרקש ליה זוזי וכתב ליה גיטא דחרותא על שמיה — (א'ב ענין נקישה וקשקוש) *[אחי"ה עיי"ע כרכש, וכשכש (ח"ד, שכ"ז, שמ"ט). וכנ"ה בתוספת' שבת ספי"ג (י"ד) אין מקרקשין לא את הזוג ולא את הקרקש לתינוק בשבת, ב"ר פי"ב היא מקרקשת בקרניה, שהש"ר פ' אמרתי אעלה: והוו מקרקשין בהון, והשם קַרְקַשׁ תוספת' שבת הנ"ל ירוש' שבת פ"ו ד"ז ע"ד ירוש' ביצה ספ"א דס"א. ובלא"ר קרקשתא ב"ק נ"ב רע"א עיי"ע כרכשתא כי זו גי' הערוך ורי"ף וכ"י ש"ס ובה"ג. ופי' קרקש כרכש צלצול וקשקוש] —

קַרְקַשְׁיָא (מענין כרכשתא (ח"ד, שכ"ט) (klingelnde Troddeln ירוש' דשבת פ' במה אשה יוצאה (פ"ו ד"ח:) הקשורים (ישעיה ג', כ') קרקישיא [2] פי' קורקוסין וקרסים. *[אחי"ה ויותר נ"ל מל"י ופ' הרשומ' בע' כרכשתא עש"ה] —

קָרָר (בל"ס קָרָרָא מנהיג הקרון Wagen-lenker (carrus)) משנת ב"מ פ' השוכר (פ"ו מ"א דע"ה:) את חחמר ואת הקרר להביא פריפרין פי' בל"ר מנהיג הקרון. *[אחי"ה כיון לל"ר האמצ' carrator, carrarius וכן בל"ס קָרָר מנהיג הקרון ובדפוסי' אי' בב"מ קדר וצ"ל קרר עיי' תוספו' שם ד"ה את הקרר. ירוש' קידושי' ספ"ד דס"ו ע"ג קרר קדר תוספת' כלים ב"ב ספ"א ישיבת הקרר ובכ"י אירפ' הקארר] —

* קָרַר, קְרִירָא, קְרִירְתָא עיי"ע קר ג'.

קְרִירְטוֹן (לדעת ר"ב Claret, Kräuterwein, claretum) ירו' דשבת פ' ח' שרצים (פי"ד די"ד ע"ג) מהו מישתי קרירטון [3] בשבתא. פי' קלריטון בל"ר יין מעורב במיני רפואות לכן משיב אם לתענוג מותר אם לרפואה אסור.

קָרַשׁ (בל"ס קְרֵשׁ הקפיא gerinnen, fest, hart (sein, werden) בפ' תמיד נשחט (פסחי' ס"ד.) שמא יניחום ויקרש הדם בפ"ג בטהרות (מ"א) קרשו הרי אלו שניים חזרו ונמחו בפ"ק בסוכה בגמ' [4]) זה הכלל (י"ב.) ואימא יין קרוש הבא משניר שדומה לעיגולי דבלה פי' הוא כדגרסינן בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז.) תנא יבש כזית [5]). ר' משה כלפו מן בארי [6]) אמר יש לו ראיה בתרג' ירו' (א') וקרח בלילה (בראשית ל"א, מ') וקרישא [7]) בלילא. *[אחי"ה ותרג' תקפיאני (איוב י', י') קרשתא יתי ועוד שם ל"ח, ל' מוי קרישן, תר"י לשמות י"ד, כ"ב מיא קרשוון; לבמדב' י"א, ז' וכד הוה קריש צריך לו' קריש. תוספת' מעילה פ"א סוכה מ"ט. יין קרוש, תוספת' שבת פי"א (י"ב) בדם הקרוש. בחלב הקרוש, מנחות כ"א. ירוש' שבועות רפ"ג דל"ד: דם שקרש, ירו' נדה רפ"ג ד"נ ע"ג דם הוא שהוא קָרוּש, ירו' שבת רפ"ח די"א. לכשיקרש, חולי' ק"כ. עיי"ע חל ו'. והושאל לעשית חזק ירוש' ברכות פ"א ד"ב ע"ג יהי רקיע (בראשי' א', ו') יקרש הרקיע, ירושי' נזיר פ"ז דנ"ו: הנפל שלא קרשו אבריו, ב"ר פל"ג ויק"ר פכ"ז בצנה שלא יקרשו וכו', הפעיל תוספת' חולי' ספ"ו הקריש את הדם אתפעל תר"י לבמד' כ"ה, ח' אתקריש אדמהון, והשם קרישא תרג' ירו' הנ"ל [8])] —

קָרָשׁ (Kartaz-onon שם חיה אשר יש לה קרן אחת (Einhorn) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני בהמה (חולי' נ"ט:) קרש טביא דבי עילאי פי' יש בחיות בריות גדולות כמו הענקים בבני אדם והם במקום פלוני — (א"ב מסכת ב"ב בסוף השותפין (ט"ז:) קרן הפוך (איוב מ"ב, י"ד) שדומה לקרנא דקרש ובמסכת חולי' פ' אלו טרפות (חולי' שם) קרש אעפ"י שאין לו אלא קרן אחד [9]) פי' בל"י קרן ויש חיה אשר לה קרן אחד במצחה ולקרן סגולות הרבה ברפואה). *[אחי"ה ועוד נזכר בירוש' שבת פ"ב ד"ד ע"ד ושם פ"ז ד"י ע"ג מין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגנזה רבי אבון אמר קרש היה שמה תנא ר' הושעיה דחדא קרן. הרבה היו יגעים למצא פשר דבר בענין קרש. לדעת ר"ב הוא κέρας פי' קרן וכיון על μονόκερος, Einhorn אבל אז „קרן אחת היתה לו" וכו' תהיה יתרון דברים

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובכ"י ש"ס ובדפ"ע נקרקיש ובנו"ג מקרקש. [2]) צ"ל קרקשיא. [3]) בנו"ג קרורטין. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע לי. [5]) וכן פי' ר"ח בשבת שם על הא יבש והביא ראיה מסוכה מ"ט. ע"ש וכן רש"י פי' יבש יין קרוש. [6]) עיי' מבוא ח"א XV. [7]) בדפוסי' קרושא. [8]) והשם המופשט קרישה בעבורה למוסף יוה"כ. [9]) בנו"ג אחת.

וגם ξυρόν אשר בו מבאר הח' לעוויזאהן (זאאלאגיא 114) את קרש קשה. להלמו שלזו חיה לרוב יש לה ב' קרנים. ולפע"ד הוא החיה אשר רשמתי בריש הערך וידובר בה קטיסיאס והארכתי אודותיו בע' טגרוס (ח"ה, ט"ו) וענין כחולי' יבואר על זה יפה יפה. ודע עוד כי בענין קרן של Kartaz- onon הזכיר הסופר הנ"ל שיש לו גוונין הרבה צבע הקרן למטה הוא לבן באמצע שחור ולמעלה אדום ולפע"ד יען כן דימו קרן הפוך (= הָפוּךְ) לקרנא דקרש שהיה לו גוונים הפוכים זה לזה[1]] —

* קרושא, קרושַׁיְתָא נ"א תחת כרושייתא גיטי' ס"ט: עיי"ע כמך וע' כרושייתא וע' ברושיא ומ"ש.

קרשן (= קַרְשִׁינֵי Erdschollen) קרשיני בבלייתא (שבת פ"א.) ס"א כרשיני עיי' בע' פיים. *[אחי"ה ועיי"ע כרשן ומ"ש (בח"ד, שמ"ר) וגי' בקו"ף מוכח ג"כ מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא) וז"ל קרי שני בבליאתא וצ"ל קרשיני בבליאתא[2]) שהיא אדמה שהיא קרב להתפרך ולהתכתת ואינו אבנים ולא לבנים שרופות דקריין אגורי ע"כ ועיי"ע פיים] —

☞ קורת החצים הביא בעל הערוך בע' קר (י"ג).

* קַרְתָא, קַרְתָּה עיי"ע הבא אח"ז.

קַרְתָּן (= קַרְתָּנִי פי' עירני ובפרט הדר בעיר חוץ מירושלים Städter, Provinziale) בפ"ו בדמאי (מ"ד) קרתני שקבל שדה מירושלמי פי' בלשון ערבי קורין לכפר אלקריה[3]) ולכופרי קריאני *[אחי"ה כ"ה רק בכ"י ק"ט ועיי"ע קְרָיָה ומ"ש ובאמת כפר נקרא בל"ע قرية (וזהו אלקריה כפי' גי' כ"י ק"ט ועיקרי התלמוד) ולכופרי קורין قروى ובל"ס קוּרְיָיא וקרתני נבנה מן השם קַרְתָּא. קַרְתָּה ירו' תעני' פ"ד דס"ח עד מירון קרתה. שם דס"ח רע"ד טב קרתא. ב"ר פמ"ח עלת לקרתא וכו' עיי"ע נמס. ירוש' ברכות פ"ב ד"ה. עיי"ע קְרָיָה וש"נ יתר מקומות. והתואר קַרְתָּנִי הפכו ירושלמי דמאי הנ"ל יכול הוא הקרתני לעלות ולאכלו בירושלם. וכ"ה בירו' דמאי פ"ו דכ"ה ע"ג. ויק"ר ר"פ כ"ד מעשה בקרתני וכו', תנחומא הישן האזינו סי' ב' באקרתני אחד וכו', (ולנקבה שהש"ר פ' אל תראני: מעשה בַקַרְתָּנִית אחת וכו'). ילק' ויקרא ר' תס"ד בשם התנחומא (= תנחומא הישן ויקרא סי' י"א) אחד קרתני ואחד בן פלטין] —

* קַרְתְּוָיין (יושבי עיר קרדו עיי"ע כורדו בח"ד, שי"ז) יבמות ט"ז. אין מקבלין גרים מן הקרתויין.. קרתויי פסילי, ושם: קרתויי לחוד וקרדויי לחוד עיי"ע כרדו וע' קרדו.

* קַרְתִּיגִינִי, קַרְטְגִינִי, קַרְטְגִינָא (Karthago), ירו' שביעי' רפ"ו דל"ו: וירו' קידושי' פ"א דס"א ע"ד הקנזי (בראשי' ט"ו, י"ט) קרתיגני ובב"ר ס"פ מ"ד קרטגינא. ויק"ר פכ"ז אלכסנדרוס מוקדן אזל להדא מדינתא דשמה קרטגינא וכו' ע"ש ובפסיקת' דר"כ צד ע"ד ובתנחומא הישן אמור סי' ט' הגי' קרטיגנא ובנדפס אי' בתנחו' קרטיגרא, קרטינדא[4]) וידוע הוא כי קרתגיני או קרטגינא היא העיר המפורסמת בימי קדם בחלק אפריקי וכעת סמוך במקומה עיר תונים ועיי' מ"ש רש"ב בפסיק' ובתנחו' שם בהערותיו. מנחות ק"י. מצור ועד קרטגיני מכירין את ישראל ואת אביהן שבשמים ומצור קלפי מערב ומקרטגיני כלפי מזרח אין מכירין וכו'.

* קרתיגנייה, קרתיגנאה, קרטיגניא (נ"ל על שם העיר Carteja עיי' בפנים) ירו' דמאי פ"ה דכ"ד ע"ג ר' אבא קרתיגנייה, ירו' ברכו' פ"ד ד"ח, ירוש' כלאים פ"ב דכ"ז ע"ב ר' אבא קרתיגניא, בירו' שבועות רפ"ג דל"ד: ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד ע"ג ירו' תענית פ"ב דס"ה ע"ג קרתיגנאה, ירוש' שבועות פ"ז דל"ז ע"ד קרתיגנא, ירו' שבת פ"ז ד"ט: קרטיגנאה, ירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ג חיננא קרתיגנאה ובברכות כ"ט, אי' ר' יצחק דמן קרטיגנין ועל פי זה רצה להגיה רש"ב בפסיקתא דר"כ צד ל"ט ר' יצחק קטריקי שצ"ל קטריגיני אבל בכ"י ש"ס ברכות הגי' ר ב א דמן קרטגני וצ"ל ר' ב א דמן קרטגני (כי בירוש' ר' בא הוא ר' אבא) ובאמת בכ"נ הגי' ר' אבא דמן קרתאגני ועיי'

---

[1]) ורש"י פי' בב"ב בע"א עיי"ע קרן, ולאיוב פי' על שם הקרן שנותנין בו כחול ובורית שנאמר וכו' ולזה כיון ר"ב ולקרן סגולות הרבה ברפואה. [2]) ובש"ס ווילנא הוגה כ ר ש י נ י בבלייתא. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ובכ"י ה"ב אלקריאה ובדפ"ע אלקריא. [4]) ומפורש שם בגליון נ"ל דגרס קרטגיינא לפי שהיתה עיר של נשים נקראת כך כי קרתא הוא בלי תרגום עיר וגינא הוא בל"י אשה עיי"ע אנטרופי עכ"ל והי' לעווי פי' קרת — גיני γυνή כי אשה Dido היתה מיסדה את העיר.

ד"ס שם. ודע כי בעל המבוא הירוש' (ו': ס"ו.) חשב כי קרתיגנא „היתה עיר בארמיניא הגדולה" ואני בעניי לא מצאתיה בספרים רק Karkathio-kerta בארמיניא (מאנגערט 173) ולפע"ד היא העיר Carteja באספמיא הישנה Hispania Baetica אשר יסדוה הפעניציים מאה ושבעים ושתים שנה קודם למספרם. ויען שהפעניציים יסדוה נקראה ג"כ על שם עיר ואם Carthago אבל בלי ספק מובדלת היא מאותה, ואחרים (גייבויער, לעווי) חשבוהו להיות Carthagena באספמיא אבל זו העיר נתיסדה בזמן מאוחר.

* קַרְתִּיסְיָא (על שם מקום) ירוש' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ד חנניה קרתיסיא אשתבאי.

קַשׁ (השרש נָקַשׁ מל"ע نقس ומל"מ נְקַשׁ klopfen zusammenschlagen) בפ"ז בבכורות (פ"ז מ"ו דמ"ד:) המקיש בקרסוליו פי' כשהולך מקיש קרסוליו זו בזו ומשמיע קול והוא הקישן שבגמ' (שם מ"ה.[1]) ועיקרו מן דא לדא נקשן (דניאל ה', ו'). בפ"ד בזבין (מ"א) זב שהקיש על כצוצטרא[2]) פי' „הכה כאותה ששנינו הקיש בקנה" בפ' כל הקרבנות (מנחות פ"ז.[3]), ובפ"ג בסנהד' בגמ' מפריחי (סנהד' כ"ה:) בנקישא[4]) תליא מלתא פי' שסופק כפיו זו לזו כדי להפריח יונו ויקדים לאידך יון אמר אנא ידענא למנקש[5]) טפי ולא גמר ומקני הילכך פסול אבל תולה בדעת עצמו כגון משחק בפספסין דלאו בכח תליא מלתא פי' שסופק כפיו זו בזו אימא גמר ומקני קמ"ל[6]). בפ"ג דפ' הזהב (ב"מ נ"ט ס"א) במשלם[7]) שערי מן כדא נקיש ואתי תיגרא פי' בהפנות התבואה מן הכלי כלומ' נשאר הבית ריקן מן המזון דופקת המריבה ובאה[8]). בהגדה דפ"ק דמגיל' (י"ב:) בן קיש שהקיש על ד ל ת י[9]) רחמים ופתחו לו. פי' דפק[10]). בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' כסהו כראוי (ב"ק נ"ב:) מהו דתימא איבעי ליה לנוקשי[11]) עליה קמ"ל. פי' לדפוק. בר"ג דעירובי' (ח'.) ואי נקש ביה[12]) סיכתא וחבריה ביה חבריה. ותתקע את היתד (שופטים ד', כ"א) תרג' ונקשת ית סיכתא וכן ותתקע ביתד (שם ט"ז, י"ד) דדלילה. בפ' ד' מיתות בגמ' בעל אוב (סנהדרין ס"ה.) ובפ"א דכריתות בגמ' המחלל (ג':) הקשת זרועותיו הוה מעשה. פי' שמקשקש בזרועותיו. *[אחי"ה ועיי"ע קשקש ב'. וכל הערך עיקר מקומו היה בע' נקש עיי"ע ומ"ש אבל רבינו אחז בשרשי בעלי שני אותיות כדרכו] —

קש (= אֲקוּשָׁא כמו קוֹשִׁי Verhärtung) בר"ג דסוטה (ד':) ברכיכא או באקושא פ' בע' אקש. *[אחי"ה ושם נסמנו שאר ציונים ע"ש ועוד עיי"ע קשא] —

קש (= נוּקְשָׁא, נוּקְשָׁה עיי"ע verdorbene Säure) בר"ג דפ' ואלו עוברין (פסחים מ"ג.) ובר"ג דפ' כל המנחות באות (מנחות נ"ד.) נהי דחמוץ גמור לא הוי נוקשא הוי פי' נוקשא כגון עמילן של טבחין וזומא של צבעין וקלין של סופרים שנתחמץ מאליו בלי שאור. *[אחי"ה כ"ה בפי' ר"ח בפסחים. ובפי' רגמ"ה במנחות (קובץ כ"י אנגיילי דף י"א.) אי' נוקשה עיסה שהוקשת ואינה לא חמוץ גמור ולא מצה ע"כ] —

קש (= קָשַׁשׁ וכן בל"ס קַשׁ פי' זקן כמו בל"מ יָשִׁישׁ alt sein) בפ' גט פשוט בגמ' כותבין גט (ב"ב קס"ז סע"ב) היא היא קשא[13]) לה ובגר לה קלא[14]). בפ' המקבל בגמ' לשנים מועטות (ב"מ ק"ט:) ההוא גברא דקביל[15]) פרדיסא מחבריה לעשר שנין וקש לה' שנין. בס"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובות צ"ה רע"ב) דההוא גברא דמשכן פרדסא לעשר שנין וקש לה' שנין פי' זקן מל' קשיש וישיש. ואתם ישישים (איוב ל"ב ו') תרג' ואתון קשישין. קש דינא (סנהדרין מ"ב.) פי' בע' זקן. *[אחי"ה וכנ"ה בחניגה ה' סע"ב כי קש ורש"י גרס כדקש ופי' כשהזקין ושם י"ג. לא קשאי כי קש

[1]) כ"ה בפי' דגמ"ה וכ"ה בפירש"י [2]) כ"ה נ"א בפי' רה"ג אצל גזוסטרה ובנו"ג כצוצרה וכ"ה בע' כצוצרה ע"ש. [3]) הועתק מפי' רה"ג לזבי' צד 40 והמה סוף דברי פירושו ותחלתו הובא בע' כצוצרה (ה"ד, ש"ם: ע"ש) ורבינו הוסיף כאן רק המראה מקום ובדפ"ע בטעות נפסק ע"י נקודה אחר מלת בקנה. [4]) בנו"ג בנקשא. [5]) בנו"ג לנקושי ורש"י גרס בנקשא. [6]) נראה שזה הפי' שייך לרה"ג אשר קצת פירושו תראה בע' ארא. [7]) בנו"ג כמשלם. [8]) וזה כפי' ראשון ברש"י. [9]) וכ"ה בילקי ובע"י ובכ"י ש"ם אצל ד"ס ובנו"ג שערי. [10]) בכ"י ש"ם אי' שנקש. [11]) בנו"ג למיזל ומנקש ובכ"י ש"ם לך מיזל ומינקש וכ"ה ברש"י. [12]) וכ"ה בש"ם בד"ש אבל בדפי פיזו וויניצי' ועוד בדפי' אחרים ובכ"י א"פ ואו"ז אצל ד"ס הגי' נקיט וצ"ל נקיש וכן אי' נקיט בכ"י ש"ם ב"מ נ"ט ובילקי כ"י בהר ובילקי סוף תהלים במקום נקיש כדאי' בדפוסי' בב"מ (עיי"ע ד"ס ב"מ צד פ"ב.) ובנו"ג בעירובי' נ ע י ץ. [13]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע קשיא. [14]) בנו"ג מיקש הוא דקשה לה ובכ"י ש"ם ר' מיקש הוא דקשיא, ורשב"ם מיקשא קשיא אבל בכ"י ש"ם מינכען אי' כגי' רבינו היא היא קשה לה. ובפי' רגמ"ה כלומר בשביל שהזקינה נתחלפה קולה וכו'. [15]) בנו"ג דמשכין ובכתובו' צ"ה רע"ב דמישכן.

נח נפשיה דר"י כתובות צ"ה: עביד דקיש, סנהד' ק"ח: דתיקיש ותינוק עיי"ע חל ג', ב"ק צ"ב: השתא דקשישנא, ב"ב קמ"ב: דקשישנא מינייכו וכו'. תרג' ש"א י"ב, ב' ואני זקנתי: ואנא קשית כ"ה בגי' המתורגמן ובנו"ג קשיש. והתואר קָשִׁיש וכ"ה בל"ס תרג' מ"א ב' כ"ב; לאיוב ג', י"ח. ב"מ ס': אנא קשיש מאבוך, יבמות ט"ו. מי קשיש דוד כולי האי. אביי קשישא שבת נ"ו. שבועות מ"ב: סנהד' ז'. יבמות כ"ד. כתובות צ"ד. מר קשישא ב"ב ז' רע"ב ועיי' שם תוספו', שבת קי"ד: תעני' כ"ח סע"א סוכה ח'. ב"ק צ"ו: וזולתו. תעני' כ"ג: ינוקא קשישא. והקבוץ קַשִׁישֵׁי ברכות ל'. מ"ו: ביצה כ"ז. הוריות י"א: סנהד' ס"ט: שהש"ר פ' אמרתי אעלה תרג' איוב הנ"ל ושם י"ב, י"ב; כ"ט, ח'. והשם המופשט קשישותא וכ"ה בל"ס ב"ב קמ"ב: תרג' משלי ל', י"ז] —

קשׁ (שרש נקש בהפעיל ע"ש (vergleichen מסכת סנהד' פ' חלק (קי"א.) מקיש יציאתן ממצרים לביאתן לארץ פי' מדמה ומשוה. *[אחי"ה ושייך לע' נקש ע"ש וש"נ] —

קִשְׁקֵשׁ (נ"ל שהוא מענין קש כלומ' להסיר הקש ועשבים רעים היינו עדר behacken, jäten, umgraben) תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סיתומי פילי (מ"ק ג'. ע"ז נ': סוכה מ"ד:) כבר פי' בע' אבר [1]) י"מ קשקוש היינו עידור אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזתים. *[אחי"ה וכ"ה כי"מ בפי' המיוחס לרש"י במ"ק הנ"ל וכנ"ה במ"ק שם וקשקוש בשביעית מי שרי וכו' ובסוכה וקשקושי מי שרי והקבוץ קשקושֵי עיי' לעיל והפעל סוכה מ"ד: מקשקשין בכרמיא, מ"ק ג'. לא יקשקש תחת הזתים, ושם ובסוכה שם: תשמטנה (שמות כ"ג, י"א) מלקשקש. ופי' המיוחס לרש"י במ"ק ד"ה יקשקש היינו עדור וכו' וכדברי הערוך וכן פירש"י בסוכה ומקשקשין: עודרין את הכרמים אבל בפי' ר"ח לע"ז נ': מצאתי פי' קישקוש כדכתיב לקושש קש וכו'] —

קִשְׁקֵשׁ (= כשכש פי' השמיע קול ועוד ענין תנוע ונדנוד schütteln, bewegen; klingeln, Geräusch machen) כפ' בהמה המקשה בגמ' השוחט את הבהמה ומצא בה (חולי' ע"ד:) נעשה כאגוז המתקשקש בקליפתו. בפ' גיד הנשה בגמ' שולח אדם (שם צ"ד.) ת"ר לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין המתקשקש. בפ' העור והרוטב בגמ' קולית המת (שם קכ"ה.) כגון דאיכא כזית מוח [2]) המתקשקש. *[אחי"ה ולזה שייך גם ציון נדה מ"ז. עיי"ע הבא אח"ז. ובפיעל סוטה ט' סע"ב היתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג. ירו' תענית פ"ג דס"ז רע"א (שקשקש) [צריך לו' מקשקש] את רגליו בנחל קדרון וכ"ה משקשק בכ"י תוספת' תעני' ספ"ג (ב') אבל בדפוסי' לנכון מקשקש, ירוש' שבת פ"ב ד"ה: כיון שהאשה מקשקשת בעיסתה במים וכ"ה בב"ר רפי"ד כפי הגי' שהובא בילק' בראשי' ר' כ' ור' ל"ב וכ"ה בתנחומא נח סי' א' אבל רבינו גורס בע' שק ג' משקשקת והביא הציון מירו' ומב"ר. יומ' פ"ד: מקשקיש ליה באמגוזי כגי' רבינו בע' שבת ובכ"י ש"ס ומכשכש אבל בנו"ג ומשביש והושאל לטלטול גברא ונסיון ב"ר פס"ט לטובתך משקשקין וממרקין לך מן חוביך אבל עיי"ע שק ג'] —

קיש קיש קריא (ב"מ פ"ה רע"ב) ס"א כיש כיש קריא כבר פי' בע' כש [3])] —

קִשְׁקֵשׁ (מענין קשקש ב' ענין תנוע ונדנוד hin- u. herschütteln) בס"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"ז.) ת"ר אילו הן סימני בגרות ר' אליעזר בר ר' צדוק אומר משיתקשקשו [4]) הדדין פי' נטו ונתקשקשו [5]) הדדין וגם צמחו (לך) [צ"ל לה] שערות. פ"א נתגדלו כל כך שנוקשות זו בזו. נראים הדברים שזה וע' של מעלה והראשון שייכי בהדי הדדי.

קַשׁ (= קַשְׁקַשִׁין כמו קש בל"מ Stoppeln, Streu ועוד קשישין Brettchen) עיי' בפנים) בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ומניקה (כתובות ס'.) צנור שעלו בו קשקשים. בסוף תוספת עירובי' (פ"ח) צנור שעלו בו קוצים וקישושיות [6]) דורסין ברגליו בצנעה כדי שיצאו המים. בפ' המוכר את הספינה בגמ' חלות דבש (ב"ב פ':) כגון שזב ע"ג קשקשים

---

[1]) היינו אברויי והפי' דאיי שם מצאתי עתה בפי' ר"ח לסוכה מ"ד: [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בשרפ"ע כיון . . מת. [3]) ח"ד, ש"נ וש"נ שינויים. בדפ"ר ופיזו' וויניצי' ובאסיל הגי' בראש הע' רק קיש וצ"ל קיש קיש כדאי' בכ"י ק"ט ושם נכלל בע' הקודם לזה. [4]) וכ"ה בתוספתי נדה רפ"ו אבל בכ"י אירפ' משיתקשו. [5]) בדפי פראג בט"ס ונתקשו. [6]) כ"ה בדפ"ר בערוך וכ"ה בתוספתי וקישושות אבל בדפ"ע וקשקשיות וכ"ה בכ"י ובעיקרי התלמוד ועיי' מ"ש בסמוך בפנים.

פי׳ „כגון שנפל ע״ג הקש ועל התבן דמטושטש הוא ומוקצה הוא״ [1]. בפ׳ במה בהמה בגמ׳ חמור (שבת נ״ג.) ובקשישין [2] שעל גבי השבר פי׳ עשב שמשים ע״ג המכה. פ״א דפין של עץ שנותנים על השבר שלא תתחכך — (א״ב ובקששין כתוב בנוסחאות). *[אחי״ה כבר הוכחתי כי כ״ה בדפ״ר ובכ״י וכן הובא באו״ז הל׳ שבת סי׳ פ״ג ססי״ק ט׳ בשם רבינו ולפני ר״ב גי׳ מוטעת היתה וכ״ה נדפס בדפ״א ובקשקשין. וכתב האו״ז שם שללשון השני של הערוך אתיא בגמגום משנה וברייתא אהדדי ע״כ דהיינו דלקמן במשנה אי׳ ולא בסולם שבצוארו [3]. וכפ״א אי׳ ג״כ בע׳ גשש והועתק זה הפי׳ מפי׳ רה״ג לזבים (בסד״ט 39) עיי״ע גשש. וש״נ א״ד קשיש. וכיון על גי׳ שלפנינו כאן היינו לציון משבת נ״ג. וגזרת המלה של קשיש (= גשיש) עיי״ע הנ״ל וכן בירוש׳ שבת פ״ה ד״ז סע״ב ורע״ג מה בין סולם לקישושות וכו׳ מה בין קישושות לקמיע . . . מה בין קישושות לאגד שע״ג המכה ופי׳ קוצים וקישושיות (קישושות) מל״ע قشاش, قشيش פסולת Abfälle שמכבדין מן הבית וכדומה. וכן בתוספת׳ שביעי׳ פ״ב אין מלקטין עשבין מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות. ובענין קשקשים כתובו׳ וב״ב הנ״ל מלת קַשׁ היא כפולה ומל״מ תבן דק מאוד וכל״ע قش Stoppel, וכנ״ה בתענית ו׳. דבר שממלא תבואה בקשיה, ירוש׳ פיאה רפ״ד די״ח. תבואה בקשה, שבת ל״ו: עיי״ע גב ו׳. כלים פי״ז מי״ז מחצלת הקש ושפופרת הקש עיי׳ בפי״מ להרמב״ם ור״ש ובתוי״ט. והקבוץ ירוש׳ פיאה ספ״ה די״ט. זוכר את הַקַּשִּׁים, ב״ר פל״ה קשתי (בראשי׳ ט׳, י״ג) קישותי דבר שהוא מוּקָש לי אפשר כן אלא קשין דפירי עיי׳ פירוש מהרז״ו] —

קשקש (קַשְׂקֶשֶׂת מל״מ, Schuppen) בר״ג דפ׳ השוחט אחד בעוף (חולין כ״ז:) עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד תדע שיש ברגליו [4] קשקשין כדגים. בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ ובדגים (שם ס״ו:) תנן התם בפ׳ בא סימן (נדה נ״א:) כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר אלו הן הקשקשין הקבועין בו וסנפירין שהוא פורח בהן גמר׳ (נדה שם) ממאי דקשקשין [5] לבושא הוא דכתיב (ש״א י״ז, ה׳) ושריון קשקשים הוא לבוש. *[אחי״ה ועיי׳ עוד ע׳ סנפיר. ובספרא שמיני פרק ד׳ פרש׳ ג׳ אפיקי מגנים (איוב מ״א, ז׳) אלו קשקשים] —

קשב (= קַשְׁבָּא בל״ס כמו قسب בל״ע תמרים ותמרה Dattel, Dattelpalme) חצב קשבא (ע״ז י״ד:) כבר פי׳ בע׳ חצב. *[אחי״ה פי׳ תמרים אבל רבינו פי׳ קנה סוכ״ר אשר על כן היה מיחד לציונים הבאים בע׳ הבא ערך מיוחד אבל שייכים לזה הערך] —

קשב (= קַשְׁבָּא מע׳ הקודם לזה) בפ׳ הכונס בגמ׳ כיצד משלמת מה שהזיקה (ב״ק נ״ח:) ההוא גברא דקץ קשבא מחבריה. פי׳ קשבא ציני והוא מין דקל והוא דקלא פרסאה [6] שמעולה ושמן ודקלא ארמאה הוא דקל וכחוש [7]. ס״א דקץ תלתא [8] מחבריה פי׳ תלתא דקלי קץ מיניה לדידי חזי לי הנהו דקלים וג״נ בקינא חדא הוו קיימי שהיו עומדין ג׳ דקלים בשרש אחד [9] וקץ חד מהנהו תלתא. *[אחי״ה ודע כי בנו״ג לדידי חזי לי ותלתא תאלתא בקינא הוו קיימי והוו שוו מאה זוזי זיל הב ליה תלתין ותלתא ותילתא ופירש״י ותלתא תאלתא בקינא הוו שלשה דקלים זה אצל זה ע״כ אבל ברש״י בדפוסי׳ הישני׳ לי׳ תאלתא וכן לי׳ בכ״י ש״ס אבל ברי״ף ובה״ג אי׳ תלתא תלתא ופי׳ הנ״י שלש שלש וכרמוכח מפי׳ רבינו הוא ג״כ גרס תלתא תלתא אבל לפי ס״א דקץ תלתא נ״ל שצריך לנקד תְּלָתָא והוא כמו תָּאלָתָא (עיי״ע תאל) שפי׳ בלשון פרסי تال דקל וזה מ״ש רבינו „פי׳ תְּלָתָא דקלי קץ וכו׳ ועל זה בא ר״ג להוסיף שהוא חזה ג׳ ג׳ דקלים זה אצל זה, והכל נכון וישר. ועל פי זה בכ״י ש״ס צ״ל איכא דאמרי תלתא (= תאלתא) ובאמת בכ״י פ׳ אי׳ תלאא וצ״ל תאלא וכמו שהעיר בעל ד״ס ע״ש. ודע כי בשטמ״ק לב״ק הובא הגי׳ בשם הראב״ד איכא דאמרי דקל תלתא כמו שתילים של דקל וכו׳ ע״כ ונ״ל ברור שצ״ל איכא דאמרי דקץ תלתא וכגי׳ ס״א וכ״י ש״ס ולא הבין הראב״ד תלתא ופי׳ שתילים — והקבוץ מגילה ז׳: מלא

---

[1]) הועתק מפי׳ רגמ״ה בב״ב. [2]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ל״ד ה״ב דפ״ר ובעיקרי התלמוד וכן הוכחתי שצ״ל בע׳ גשש בחיב, ש״פ בהערה 10 בשאר מקומות ובע׳ דפי פיזי והלאה בט״ס ובקשקשין וכ״ה בטעות בתוספת׳ שבת רפ״ד (ה׳). [3]) עיי׳ ל״ע לשבת צד מ׳ שרמז כבר על פי׳ הר״ן. [4]) בנו״ג תדע שהרי עופות יש להן. [5]) בנו״ג דקשקשת. [6]) ועיי׳ מה שהקשו על זה התוספו׳ ב״ק שם ד״ה דראין. [7]) עיי״ע ארם ב׳ ועי׳ דקל ועיי׳ בשטמ״ק לב״ק שהביא את הערוך. [8]) וכ״ה בכ״י ש״ס ואיכא דאמרי תלת. [9]) והתוספו׳ בב״ק פי׳ בקינא חרא במקום אחד ועיי׳ מה שאכתוב בס״ד בע׳ שרך ג׳.

טסקא דְקַשְׁבֵּי ובכ"י ש"ס קשבי [תמרי] והוא פי' שבא מגליון פנימה עיי' ד"ס שם ובנו"ג קשבא ביחיד וכ"ה בע' טסקא] —

קָשַׁב (כמו הקשיב בל"מ aufhorchen, merken) בהגדה דפ' הניזקין (גיטין נ"ו סע"א) וליעלון בך תלמידך דאנהו קשבי דחייא קליל פי' ישכבון עמך חד מן תלמידך במטה דלהוי משוי משום שהם יודעין שהחי קל. *[אחי"ה נעלמה מעיני ר"ב והגרי"ב שלי' מלה זו בנוסחאות כי אם דאינהי ידעי דחייא קליל. והפעיל בל"מ לרוב מחובר עם אזן וכן בקל (ישעיה ל"ב נ') ופי' ענין שמיעה וההבנה. ובברכות ו' רע"א פירש"י על זה: לוא הקשבת (ישעיה מ"ח, י"ח) לשון המתנה היא והוא עפ"י הדרש שם ברכות ה' סע"ב] --

קשוות (= קַשְׁוָואוֹת Schalen) בס"ג דפ' לולב וערבה (סוכה מ"ח:) ר' יהודה אומר שני קשואות היו שם. פי' כלים כעין קשוה שפי' בע' קס. *[אחי"ה ר"ל בע' קסוה ושם פי' (עפ"י הגמרא) כלי שרת וכצ"ל כאן. ובנו"ג קשוואות ובכ"י ש"ס קשוואות ובדפ' פיז' וויניצ' באסיליא וקושט' קסוואות ועיי' ד"ס שם ובע' קסוה ובע' קסיה] —

*__קִשּׁוּת__, __קִישׁוּת__ (בל"מ קִשֻּׁאִים רק בקבוץ ובדרז"ל היחיד קִשּׁוּת, קִישׁוּת והקבוץ קִשּׁוּת, קִישׁוּת Gurke) כלאים פ"א מ"ב תרומה פ"ב מ"ו הקישות והמלפפון. כלאים פ"ב מי"א הקישות ופול המצרי, ושם פ"ג מ"ה קישות ודלעת, תרומ' פ"ג מ"א התורם קישות ונמצאת מרה. ב"מ פ"ז מ"ה אוכל פועל קישות (ועיי' תוספ' פ"ח), עוקצי' פ"ב מ"א עיי"ע כשות (ח"ד, שנ"ד), ושם מ"ט קשות שנטעה בעציץ. תוספת' תרומה רפ"ד אין לך מר בקישות אלא פנימי שבה, שם ספ"ה קישות של תרומה.. קישות של חולין, שם דמאי פ"ה נוטל מכל קישות וקישות. ע"ז י"א. לא קשות ולא צנון. והקבוץ קשואים, קשואין, קישואין ברכות נ"ז: לא צנון ולא קשואין [1] ושם: למה נקרא שמם קשואים מפני שהם קשים לגוף כחרבות וכן בע"ז כ"ט. ושם: קשואין מפני שהן קשין לכל גופו של אדם כחרבות ועיי' מכילת' בשלח ס"פ א'. כלאים פ"ג מ"ד שורות של קישואין, ושם שורה של קשואים, תוספת' כלאים ספ"ג הקישואין והדלועין, שבת קנ"ג: קישואין ודלועין ב"ק פ"ג: שומר קישואין. והיחיד קשות הוא לא"ר כדרך קטותא הסורי [2] ובענין קישואי חמור עיי"ע ירק (ח"ד, קס"ד). בענין נטיעת קשואין סנה' ס"ח. עיי' תשו' גאונים קדמונים דפ' ליק סי' ל"ו ומה שפי' רה"ג שם. ועוד עיי' תשובו' הגאונים בהוצ' ה' הרכבי סי' שצ"ה צד 209 ועיי"ע בציון ח"ב קנ"ג ומ"ש] —

* **קִישּׁוּת** (Ähnlichkeit) ב"ר פל"ה עיי"ע קש האחרון פי' התדמות ודמיון מפעל נקש בהפקיל הקיש.

קֹשְׁטְ (מל"ע قسط, בל"ס קוּשְׁטָא בלשון יוני' ורו' Kostwurz, κόστος, costus) כפ"ק בכריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו'.) הקושט שנים עשר [3]. הקושט והחמס [4] (עוקצים פ"ג מ"ה) עיי' בע' (חמס) [חמם] [5]) פי' „כשרתא בלישנא דרבנן" ובלעז קושט"ו — (א"ב פי' בל"י ורו' וערבי מין בשם והוא עץ קטן וריחו טוב וטעמו מר אבל חריף מאוד והלבן אשר הוא קל הוא נבחר). *[אחי"ה פי' רבינו הועתק מפי' רה"ג כמו שהעירותי ככר בע' כשר (ח"ד, שנ"ג). ועוד עיי"ע כשת (= כושת) ומ"ש וקרוב הדבר שגם בברכות צ"ל כשותא במקום כשרתא כמו שהובא בירוש' הכושת במקום הקושט של עוקצין עיי"ע כשת — ורגמ"ה לכריתות לא היה יכול לפרש קושט ע"ש] —

* **קְשַׁט**, **קַשָּׁט** עיי"ע הבא אח"ז.

קשט (= קַשְׁטָנִית, קַשְׁתָּנִית hölzerner Bogen, Bohrwerkzeug) בהנוגע פכ"א בכלים (מ"ג) במכבש של חרס ובקשטניות טהור. פי' „כמין קשת העשוי על המשור הקטן שמו קשטנית" [6]) פ"א קשת שע"ג כלי הנכבד וחד שבו נוקבין המלחים נסרים נקרא קשטנית. בתוספת' שבת בפ' אע"פ (ספי"ג) (י"ד) ולא יקדיח בקשטנית [7]) — (א"ב מדר' במד"ר (פ"ו) [8]) יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף וקושט כחץ פי' מורה בקשת. תר"י (ב') או ירה יירה (שמות י"ט, י"ג) או גירי דאשא יתקשטון ביה) *[אחי"ה וכנ"ה קוּשְׁטָא פי' קֶשֶׁת בתרג' שני באסת' א', ג' לממחי בקושטא לא

---

[1]) ועיי' דב"ר פ"א [2]) עיי' לעף ספלנ"צ 330. [3]) וכ"ה בירוש' יומא פ"ד דמ"א ע"ד. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר ועיי"ע (חמס) [חמם] ובדפ"ע אחרים החמס. [5]) ח"ג, תכ"ת. [6]) בפי' רה"ג אשר משם הועתק אי' ובקשתנית פי' כמין קשת עשוי על המסמר הקטן ע"כ וכ"ה כר"ש בשם עצמו. [7]) בנו"ג הקשתנית בשתי פעמים. [8]) וכ"ה בתנחומא נשא.

יכלין. והתואר קַשָּׁט ובל"ס קַשָּׁטָא פי' קַשָּׁת ירו' תענית פ"ד דס"ט: שמנים אלפים קַשָּׁטִין . . . שמנת אלפים קשטין וכ"ה בנ"א בב"ר ס"פ נ"ו עיי"ע קשת וש"נ איכ"ר וגי' הילק' וא"כ גם במלת קשטנית תתכן גי' בטי"ת או בתי"ו ורע"ב פי' בכלים שם: קשטנית כמין קשת קטן של עץ שתוה בים בו ברזל של מקדח כשרוצה לקדוח בו והאדם אוחז בקשת ומגלגל בו את הברזל, ורמב"ם פי' קשתנית קשת המקבת וכו' ע"ש וכן מוכח מתוספת' שבת הנ"ל מטלטלין את המקבת . . ואת הקשתנית ולא יכה במקבת . . ולא יקדיח בקשתנית — והשם המופשט קִישׁוּט תנחומ' הישן וירא סי' מ"ה מהו מוריה . . למקום שאני קושטך ואין חלשון הזה אלא לשון קישוט שנא' . . . או ירה יירה ועיי' מ"ש רש"ב שם צד נ"ז אות רמ"ח] —

קְשַׁט (מל"מ קֹשֶׁט קֹשְׁטְ, פי' אמת ותמים וצדק וכ"ה בלשון ערבי' قسط ובל' סורי' קוּשְׁטָא Festigkeit, Geradheit ומזה הפעל קִשֵּׁט, gerade zurecht machen, ועוד ענין לבישת תכשיט ועדי (putzen, schmücken מה הקב"ה מקשט כלות (ב"ר פ"ח) [1] — (א"ב תרג' וככלה תעדה כליה (ישעיה ס"א, י') וככלתא דמתקשטא בתיקונהא. *[אחי"ה והוא ענין הכנה ללבישת תכשיטין וכן הכון (עמוס ד', י"ב) תרג' אתקשט לקבלא אולפן אורייתא. וכן בב"ר הנ"ל דרש כן מן ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשית ב', כ"ב) על דרך דרשתם בברכות ס"א. עירו' י"ח: נדה מ"ה: עיי"ע קלע ב' וכן דרש בב"ר רפי"ח ויבן: קישטה ככלה ואח"כ הביאה לו . . אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו וכ"ה בקהל"ר פ' טוב ללכת ועיי' אבדר"נ רפ"ד. שמ"ר פכ"ג בנוהג שבעולם כלה מקשטין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה . . ירו' סנהד' פ"ב ד"כ סע"א מקלעתן ומקשטתן ומכניסן לפניו וכו'. בינוני פעול במ"ר פ"כ ונערה יוצאה מקושטת וכו' שבת כ"ה: אשה מקושטת. שם קנ"ג. נכנסו לפניו כשהן מקושטין, ב"מ ק"ז סע"ב דרש התקששו וקושו (צפניה ב', א') קְשׁוֹט עצמך ואח"כ קשוט אחרים ובב"ב ס': וסנהד' י"ח. וי"ט. קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים ובשו"ט מזמור נ"ג אם תרצה לקשט אחרים קשט עצמך תחלה ואח"כ קשט אחרים ועוד עיי"ע קשש. יבמות ס"ג: עיי"ע תכא. שבת קנ"ג. קשטו עצמן לסעודה. הפעיל ב"ר רפכ"ח והקשיטן לפורענות וכו'. התפעל תוספת' כתובו' פ"ז שלא תתקשט באחד מן המינין, במד"ר פ"ג שמתקשטות בה הנשים והשם המופשט איכ"ר, פ' מה אעידך [2]: כמה קישוטין קשטתי אתכם — ומה שענינו כל"מ קֹשְׁטְ ובדניאל קְשׁוֹט (ב' מ"ז; ד', ל"ד) הרבה בתרג' קשוט, קושטא והתואר קשיט, קשיטא עיי' במתורגמן ואצל הח' לעווי וכן בדרז"ל קושטא שבת ק"ד. סנהד' צ"ז. סוטה ט': ב"מ י"ט: והקבוץ ירוש' חגיגה רפ"ב דע"ז. קוּשְׁטִין אתון אמרין וכו'] —

קְשִׂיטָה (מל"מ מין מטבע ועיי' בפנים) בפ' ראהו ב"ד (ר"ה כ"ו.) בכרכי הים [3] קורין למעה קשיטה. בב"ר פ"פ (ס"פ ע"ט) אשאל לי מרגלותיך אשאל לי קשיטך אפיק חדא אמרתא למרעיא אפיק חדא קשיטה למרעיא [4]. ויתנו לי איש קשיטה אחת (איוב מ"ב, י"א) תרג' ויהבו ליה אינש מעה ואית דאמר מרגליתא ואית דאמ' חורפא. *[אחי"ה בנו"ג רק חורפא עיי"ע בח"ג, ת"ק ועוד עיי"ע מרגל וע' מע א' וע' דנק, ותר"י לבראשית ל"ג, י"ט העתיק קשיטה ע"י מרגל וע' הזקנים העתיקו שם ἑκατὸν ἀμνῶν וכן הוואולגאטא centum agnis מאה כבש וכן הפשיט' מאה נַקְוָן ומה שענינו מעה וכפי' רש"י בבראשית ובסוף איוב עפ"י ר"ה הנ"ל יש להעיר כי בתחלת המצאת המטבעות היו עושים צורת כבשים וכדומה על המטבעות ועוד השתמשו בשה בתמורת מטבע וכן יקרא ממון בל"ר pecunia ונגזר מן pecus צאן. וא' עוד כב"ר שם במאה קשיטה א"ר אבא בר כהנא במאה אונקיות במאה טלאים במאה סלאים ועיי' המיוחס לרש"י ומ"כ שהוא לשון נוטריקון ועוד עיי"ע טרין ומ"ש בח"ד, פ"א] —

* קשי, קְשָׁא, קָשָׁה (ידוע מל"מ שיש לו שני פירושים א') קשה הפכו רך hart וב') הפכו קל (schwer א') קָשֶׁה והוא כמו בינוני הרבה במאמרי מוסר ד"מ ברכות ז': י"ח: תענית ח': כ'. מ"ק כ"ט. יבמות כ"א. קידושי' ל': ב"ב ט"ז.

---

1) בדפ"ע אי' כזה: בהנוגע בפ"ק בכלים. מה הקכה וכו' ובלי ספק באה מע' קשט א' בטעות הדפוס או המעתיק ובאמת לי' בכ"י ק"ט ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד ומקור המאמר בב"ר פ"ח וז"ל מצינו שהקב"ה . . מקשט כלות . . ומקשט כלות מניין וכו' עיי' למטה בפנים. 2) ודרש אעידך מן עדי 3) וכ"ה ברש"י לבראשי' ל"ג, י"ט ובנו"ג כשהלכתי לאפריקי היו קורין. 4) בנו"ג השאילי לי כסיתך עיי"ע כסיתא ומ"ש בח"ד, רפ"א.

פ"ח: קט"ז. חולי' פ"ט. ובל"ם וארמי קשי עיי' יומא כ"ח: והלאה והקבוץ קָשִׁים, קָשִׁין יבמות ק"ט: פסחים קי"ח. סוטה ב'. ירוש' שבת פ"ח די"א: קשייא . . רכיכייא. ופיעל כדרך ל"מ ותקש בלדתה (בראשי' ל"ה, ט"ז) פי' היתה מקשה לילד ומזה בדרז"ל נדה ס"ו. קשתה שני ימים, חולי' פ"ד מ"א וב' בהמה הַמְּקַשָּׁה לילד, נתפעל ב"ר ספ"ד נתקשת אמו בלידה. התפעל יבמות מ'. מתקשה בשעת תשמיש. והשם קוֹשִׁי יבמו' פ"ג. ספרא תזריע ריש פרק ב'. ועוד קִישּׁוּי נדה ל"ו: ס"ו. ירו' נדה פ"א דמ"ט: ירו' יבמות פ"ד ד"ו. יבמו' בבלי פ"ג. ועוד קושי סנהד' נ"ה. פי' קישוי הגיד ור"ח העתיק קישוי. שבת י"ב: בקושי התירו פי' שלא ברצון. והשם המופשט קַשְׁיוּת ובל"ם ואר' קַשְׁיוּתָא (Härte, Starrsinn תעני' ו'. דרש מלקוש: דבר שמל קשיותן של ישראל, באיכ"ר פתיחת' ד"ה משא גיא דרש מקשת (ישעי' כ"ב, ג') מקשיותם נמסרו למלכות, ב"ר ספנ"ג רבה קשת (בראשית כ"א כ') רֹבֶה וקשיותו עמו, שם פצ"ח קשיות שנתקשה עם אדונתך, ושם פ' פ"ז קשתו (בראשית מ"ט, כ"ד): קשיותו. ירוש' ברכות פ"ז די"א: עד כדון את בקשיותך, ירוש' פיאה פ"ז ד"כ: קהל"ר פ' טובה חכמה ואת קאים בקשיותך ריש אסת"ר מן קשיותיהון וחוביהון דברייתא וכו', קהל"ר פ' עת ללדת מילייא קשייאתא. ותרג' בפרך (שמות א', י"ד) בקשיו; תרג' לדברים ט', כ"ז קשיות עמא, והיחיד קשיתא עיי"ע הבא אח"ז. ב') ענין מציאת והמצאת קושי בלמוד ובעיון (hart, schwierig finden) ובהפעיל ואפעל הכביד Schwierigkeit erheben,) בשקלא וטריא ועוד שאל (fragen ב"ק ס"ו: האי מילתא קשי בה רבה וכו', סנהד' ל"ה: קשו קראי אהדדי, פסחים ע"ח: מתניתין קשיתיה, ירוש' ברכות פ"א ד"ב רע"ג קשייתא קומי דר"ח וכו', קשתה על דעתך, קשתיה לכשיבוא אליהו ויאמר וכו' [1]), ירוש' תרומה פ"ה דמ"ג ע"ג ר' סימון קשייתה, ירו' נדרים רפ"ח ד"מ ע"ד לא כבר קשונתה ר' לעזר וכו', אפעל יבמו' ע"ז. אקשי להו כל הני קושייתא, ירוש' שבת ספ"ט די"ז: מן קושיי מקשה ליה ר' ינאי, ירוש' יומ' פ"א דל"ח ע"ד עד דאת מקשי לה אדר' יהודה קשייתה על דרבנן, אתפעל ירו' סוטה פ"ח דכ"ב ע"ד איתקשיית קומי ר' פינחס, ב"ר פס"ב הוון יתבין ומתקשיין, ויק"ר פכ"ט עד דאינין יתיבין מתקשין עבר כהנא. בינוני קַשְׁיָא וכ"ה בל"ם ולפעמים במקום השם, מגילה ב' סע"א קשיא ליה, ו': לא קשיא, עירובין י"ג. כתובות מ"ח: הא גופא קשיא, וע"ש הרבה פעמים קשיא. וכן בב"ב נ"ב: קשיא שבת כ"ב: קשיא קשיא [2]), ב"ב מ'. אי קשיא לי הא קשיא לי עיי' יד מלאכי' סי' ס"ב והשם קושיא גיטי' כ': וכ"א. מנחות צ"ה: מאי קושיא, ב"ק קי"ז. האי קושיא והאי קושיא, סנהדרין ע"ו. מהאי קושיא. חולי' ג': כי קושייה, ושם הקבוץ כל הני קושייתא, הוריו' י"ג סע"ב הוו כתבי קושייתא בפתקא, יומ' ג': כולהו קושייתין, ירוש' פסחים פ"ז דל"ה: כילין קִישּׁוּיָא ועוד עיי' יד מלאכי סי' תק"ם והלאה — ובענין החילוק בין קשיא ותיובתא עיי"ע תיובתא ומ"ש וש"נ כל קושיא בש"ס] —

קְשִׁיָּתָא (הקבוץ מן קְשִׁיתָא בל"ם פי' כמו גרעין (Kern בפ' יוה"כ בגמ' האוכל (יומ' ע"ט:) היינו דאמרי אינשי תרי קבי תמרי תרי קבי קשייתא וסריח. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ט.) ההיא קשייתא דאשתכח במרירתא [3]) פי' גרעינים של תמרים או של זתים. *[אחי"ה וכנ"ה בברכות נ"ו רע"א עיי"ע פרהדיא, שבת כ"ט. אכל תמרי ושדא קשייתא. ע"ז כ"ח. קשייתא דזיתי, ושם קשייתא דאסנא] —

קשן (= קִישָּׁן פי' המקש בקרסליו der Krumm- (beinige הקשן והקלבן (בכורות מ"ה.) כבר פי' בריש זה הפרק. *[אחי"ה היינו בע' קש א', ועיי"ע קלבן ובתוספת' בכורות ספ"ה הגי' היקשן צ"ל הקישן] —

קשק (= קוּשְׁק מל"פ ע' וסורי' הרשומה בע' אברוארי (Kiosk, hohes Gebäude בקושקי [4]) ואברוארי (שבת י"א:) כבר פי' בע' אברוארי — (א"ב קשקושי כתוב בנוסחאות). *[אחי"ה אבל כבר הוכחתי בע' אברוארי כי בכ"י ש"ס אפ' אי' כגי' רבינו וביתר שנויים וגזרת המלה עיי' ערך הנ"ל ושם הובא תרג' מגדל (תהלי' ס"א, ד') גושקא עשינא ובכ"י קושקא ובדפ' בטעות בקושטא וכן התרג' בדה"י ב' כ"ו, ט"ו קושקי חליליא] —

* קושקר עיי"ע קלפנדר.

---

[1]) ואולי מזה פירשו תיקו: תשבי יתרץ קושיות ואבעיות. [2]) והיא כמו תיובתא . . . תיובתא. [3]) בנו"ג ההיא קְשִׁיתא דאשתכח במרה, ורש"י ורגמ"ה קשייתא. [4]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכ"ה בע' אברוארי ובדפ"ע כאן קשקי.

* קְשֵׁקֵשׁ, קִשְׁקוּשׁ, קַשְׁקֶשֶׁת, קַשְׁקַשִּׂין עיי"ע אחר ע' קש.

קָשַׁר (מל"מ ענינו אסירה והתחבר הן לטוב הן לרע Anschluss, קֶשֶׁר; binden, befestigen Knoten ועוד בעניינים שונים) ר ב ה [1]) בר פפא קישרי (שבת ס"ו:) [2]) כבר פי' בע' אנקטמין. קשרי פ ו א ה [3]) (שבת שם) כבר פי' בע' פאה (ג') [4]). בפ"ג בשביעית (מ"א) ר' יוסי אמר משיקשר (פירוש) [צ"ל בירוש'] [5]) (בירושלמי שביעי' פ"ג דל"ד רע"ג) משיעשה קשרין קשרין שכיון [6]) שנתקשר [7]) קשר העליון מיד הוא יבש. בפ' אחרון במקואות (מ"ג) אלו שאינן צריכין שיבואו בהן המים קשרי העני פי' הקשרים שבבגדי העני אינו צריך להתירם בשעה שטובל הבגד [8]). פ"א „קשרים שיש לבגדים כמו שיש לבגדי אנשי המלכות בגדים נפתחים ונסגרים [9]) ויש לנשים עדי כדכתיב (ירמי' ב', ל"ב) התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה. וכתיב (ישעיה ג', כ') והצעדות והקשורים ומתרגמינן וקלמזמסיא [10]) בפ' בא סימן בגמ' תינוקת (נדה נ"ב:) אחת על קשרי אצבעותיה של יד ואחת על קשרי אצבעותיה של רגל. בחלק בגמ' דור המבול (סנהד' ק"ח:) ת"ר שלשה שימשו בתיבה וכולן לקו ואלו הן עורב וחם וכלב כלב נקשר עורב רק חם יצא ממנו כוש שלקה בעורו וישנו בע' פחם. *[אחי"ה עיקר ענינו כל"מ אסירה ירוש' גיטי' ספ"ח דמ"ט ע"ד קשרו וחתמו מבפנים . . . קשרו וחתמו מבחוץ ושם בפיעל מְקַשֵּׁר ומחתם, ויק"ר פ"כ קהל"ר פ' מי כהחכם פסיקתא דר"כ צד ל"ז. פסיקת' רבתי פי"ד תנחומא הישן אחרי סי' ג' י"ג חופות קשר לו הקב"ה לאדה"ר. פסיקת' דר"כ צד ק"ע: ותנחו' הישן אחרי סי' ג' ענן קשור ע"ג ההר. בינוני פועל ב"ב ק"ס. גט . . מקושר עדיו מאחוריו וע"ש ק"ס: כמה פעמים ובירוש' ב"ב רפ"י די"ז ע"ג וכתוספ' גיטי' ספ"ח (ו') ועיי"ע גט. נ ת פ ע ל תענית כ'. נתקשרו שמים בעבים וכו', והושאל לחבור פנימי הן לטוב הן לרע ירו' נדה פ"א דמ"ט: אלו יהושע שהיה קָשׁוּר למשה וכו'. תוספת' סנהדרין ופי"ד קושרין שנאה בלבם עלינו. ב"ר רפנ"ד והוא קושר לו אהבה פסיקתא דר"כ צד פ'. הוא קושר לו אהבה וחיבה, הָפעל ויק"ר פ"ל יוקשרו כולם אגודה אחת וכו'. והשם סנהד' כ"ו. קשר רשעים וכו' מל"מ. שבת קי"א: קשר הגמלים . . קשר הספנים, קשר של קיימא . . קשר שאינו של קיימא. ירו' גיטי' הנ"ל בין קשר לקשר העדים חותמין, גיטי' פ"א: כל שקשריו מרובין מעדיו עיי"ע גט. ב"ר פ"י כסיל מושך בין קשר לקשר. בכורו' ל': עיי"ע קמע. שבת ס"ו: וירו' שבת פ"ו ד"ח ע"ג עיי"ע פאה ג'. ירוש' ברכות פ"ח די"ב. ירוש' שבת פ"ח די"א סע"ב ירו' נזיר פ"ז דנ"ו: במד"ר פי"א קשרי (קישרי) אצבעותיה. ועוד עיי"ע פרק א'. סוט' מ"ד. ירו' סוטה ספ"ח דכ"ג. קשרי המלחמה, ברכו' ז' סע"א קשר של תפילין עיי"ע תפל, במד"ר פי"ח ה' קשרין, והשם המופשט קִישּׁוּר שבת ט"ז: קישור עבים . . פיזור עבים, שם קי"א: חייב על קישורן . . על היתרן, ירו' שבת ספ"ד ד"ו. צריכות קישור . . אין צריכות קישור, ושם קישורא. ועוד קשירה ירוש' שבת פ"ז ד"י ע"ג מה קשירה היתה במשכן שהיו קושרים את המיתרים, ירו' עירו' פ"ג דכ"א. היא קשירה היא נעילה] —

קשר (= קוֹשַׁרְתָּא פי' כמו קשורים, וקשרי עני פי' חגור על המתנים Gürtel) בפסקא דאחרי מות (לפנינו ל"י) ובויק"ר בריש אחרי מות (לפנינו ל"י) ובכי ימוך פ' אשרי משכיל (פל"ד) [11]) וזה חלקי מכל עמלי מאן דאמר קודיא [12]) מאן דאמר קניא מאן דאמר [13]) קושרתיה. *[אחי"ה בירוש' סנהד' פ"ב דכ"ג. אית דמרין קישרתיה ובקהל"ר שם ושם קשרתי', קשרתיה ובהוספת המדפים בתנחומ' אחרי מות ססי' א' קו שררתיה וצריך לו' קושרתיה וכגי' רבינו עיי"ע גנד וע' קד ג' ועיי' פסיקת' דר"כ צד קס"ד אשר שם היה ראוי שיִמָּצֵא ציון הנ"ל ונשמט מהמעתיקים ועיי' הערת רש"ב שם אות ל"ח ובתנחומא הישן אחרי מות סי' ב'

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובע' אנקטמין רבא ב"פ וכ"ה לפנינו. [2]) ועיי' שנויים בע' אנקטמין. [3]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע פיאה. [4]) בדפ"ע פיאה וצ"ל פואה וכגי' כ"י ה"ב. [5]) ועיי' דוגמאות אפיטרופס, הדפה, וותיק, כיון וזולתו. [6]) בנו"ג א"ר הנניה מכיון וכו'. [7]) בנו"ג עוד: בו. [8]) וכ"ה בר"ש בשם עצמו ועיי' ג"כ פי' הרמב"ם. [9]) בפי' רה"ג נסגרין ונפתחין אלו מ ת ל א ל ק ב ה וצ"ל מתל אלקבה בל"ע مثل القب פי' דומה למטלית סביב הבגד. [10]) כ"ה בהעתקת עיקרי התלמוד ובכ"י ק"ט וכ"ה בע' קלמזמס ובדפ"ע כאן ושם קולמומסיא ובפי' רה"ג וקולמוסמסיא וכל הפי' שייך לרה"ג עיי' סרי"ט 35. [11]) וכל זה לי' לפנינו אבל אי' בקהל"ר פ' וכל אשר ופ' שבתי וראה וכמו שהעירותי בע' גנד ובע' קד ג'. [12]) כצ"ל ולא קוריא כדאי' בדפ"ע עיי"ע קד ג' ובכ"י ק"ט כאן גרס קודא והוא נכון. [13]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד וכ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע איכא דאמרי.

הערה כ"ה ועוד עיי' ר"מ לונזאנו ערך קושורתיה שהשיג על המדפים של תנחום' אבל תיקונו שצ"ל קערתיה במקום קשרתיה דוחק הוא עש"ה] —

* קָשַׁשׁ (מל"מ ענין לקיטה (sammeln בירו' סנה' פ"ה דכ"ב ע"ד מבואר מקשש (במדבר ט"ו, ל"ב) שמצאוהו תולש עצים מן הקרקע וכ"ה בספרי שלח סי' קי"ג ועוד עיי' שבת צ"ו: נתפעל ירו' תעני' רפ"ב דס"ה. נתקושש גרמן עד דלא נקושש חורנין ויותר טוב גי' קשוט עיי"ע קשט ואולי צ"ל נתקושט . . נקושט.

* קָשִׁישׁ, קשישותא עיי"ע קש.

* קְשִׁישִׁין עיי"ע קשקש ד'. ושם קישושות.

קֶשֶׁת (מל"מ כלי שמורים בו חצים Bogen ועוד קשת הנראה בענן Regenbogen ועוד עיי' בפנים) על הקשת כשרואה אותו מברך בא"י אמ"ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים [1]) כשבועתו (ברכו' נ"ט.) ובסוף פ"ק בקידושין (מ'.) אקשינן לר' אליעזר והא תנן (חגיגה י"א:) כל שלא חס על כבוד קונו ראוי [2]) לו כאילו לו בא לעולם רבה אמר זה המסתכל בקשת. פי' מהרהר בלבו שיש דמות כדכתיב (יחזק' א', כ"ח) כמראה הקשת וגו' והרואה בקשת אסור לו להסתכל בו דהיינו הבטה ביותר [3]) כדי שלא יראה דמות כבוד ה' אלא יהפך פניו ממנו ויברך וכדכתיב בסופיה דקרא (שם) ואפל על פני וגו' [4]). בר"ג דפ' חלק (סנהד' צ"ב.) כל המסתכל בערוה קשתו ננערת שנאמר (חבקו' ג', ט') עריה תעור קשתך פי' ערוה של אשה קשת שלא ננערת אבר שלו מתחסרת להזריע שנא' עריה משמע ערוה כלומר אם מסתכל אתה בערוה תעור קשתך. בס"ג דפ"ק ביבמות (ט"ז:) מתדמור [5]) מאי טעמא לא וכו' עד שיתא אלפי קשתויי שנפנו על בנות ירושלם שנא' (איכת ה', י"א) נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה [6]). בב"ר פנ"ז [7]) (ספנ"ו) וירש זרעך את שער אויביו זה תדמור וכו' עד בחרבן ראשון העמידה פ' אלפים קשתיים וכו' (ספר אחר כשטים) ס"א קשטים. לא יורה שם חץ (מ"ב י"ט, ל"ב; ישעיה ל"ז, ל"ג) תרג' לא יקשית תמן גיר. *[אחי"ה בתרג' ישעי' יקשת וכן כתר"י ב' שמות ט"ו. ד' קשַׁת עליהון גירין. תרג' יחזק' כ"א, כ"ו קשַׁת בגיררי רש"י רד"ק ומתורג' בנ"א קשית. והשם קֶשֶׁת. קַשְׁתָּא וכל"ס והרבה בתרג' עיי' המתורגמן ועמת"ל ללעווי. וכן בדרז"ל עירו' נ"ה. נ"ז: עיר העשוי כקשת ועוד קשת הענן עיי' ברכות נ"ט. חגיגה ט"ז. ועוד קיבה של בהמה עגולה כקשת נקרא קשתא חולי' נ' רע"א עיי"ע יתר א' והושאל לאבר המוליד סנהד' הנ"ל סוטה ל"ו: וַתֵּשֶׁב וגו' (בראשי' מ"ט, כ"ד) שבה קשתו לאיתנו ובירו' הוריות פ"ב דמ"ו ע"ד נמתחה הקשת וחזרה. ועוד מזל קשת ב"ר פצ"ח פסיקתי' רבתי פ"כ. והתואר קַשָּׁת וכל"ס וארי' קַשָּׁתָא והקבוץ קַשָּׁתַיָּא תרג' ש"ב כ', ז'. כ"ג למ"א א', ל"ח. מ"ד; לדה"י ב' י', ג'; י"ח, י"ז. יבמות הנ"ל קַשָּׁתוֹיֵי באיכ"ר פ' בלע קַשָּׁתִין בב"ר הנ"ל קשתים נ"א קשטין וס"א כשטים דאי' בדפ"ע לי' בכ"י ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד מפני כן סגרנוהו [8]) ועוד עיי"ע קשט וש"נ ירושי' תענית פ"ד דס"ט: ותנחומא הישן פ' וירא] —

קַשְׁתָּא (שם מקום) בפ' חזקת הבתים בגמ' כל חזקה (ב"ב מ"א:) ההוא גברא דדר בקשתא דעיליתא פי' „קשתא שם מקום בעיליתא בעלייה". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה וכ"ה בפירשב"ם ואולי היתה העיר בנוי כקשת כמו עיר העשויה כקשת של ע' הקודם לזה] —

קת (= קַתָּא בל"ס פי' כמו קַנְתָּה יד הסכין ונרגא (Stiel, Schaft בגמ' דפ' כל שעה (פסחי' ל':) קתייהו בטינא ופרזלייהו בנורא. בפ' אמר להם הממונא בגמ' מולבז [9]) (יומא ל"ז:) בקתתא דנרגי וחציני. בפ' המביא כדי יין בגמ' ר' אליעזר (ביצה ל"ג:) ואעפ"י דחזו לקתתא דנרגי וחציני. בפ' אלו מציאות בגמ' מצא מגל (ב"מ כ"ו.) אמר רב אשי סכינא בתר קתיה. בס"ג דפ' השוכר את האומנין (ב"מ פ"ב.) ובדשמואל קא מפלגי דאמר שמואל בס"ג דפ' שבועת הדיינין (שבועות מ"ג:) האי מאן דאוזפיה אלפא זוזי לחבריה ואנח ליה קתא דמגלא עילויהו וכו' [10]). בס"ג דפ' השואל (ב"מ ק"ג.

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ובדפ"ר וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען וכן הובא בשם הערוך בהג' מיימוני הלכ' ברכו' פ"י אות נון, ובדפ' פיזי והלאה אי' במאמרו וכ"ה בש"ס שלפנינו. [2]) וכ"ה בקידושי' אבל בחגיגה רתוי ועיי"ע. [3]) ועיי' יד מלאכי סי' קע"ט. [4]) ועיי' חגיגה ט"ז. [5]) בנו"ג תרמוד. [6]) רבינו היה מקצר לשון הש"ס ע"ש. [7]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע נ"ו. [8]) ובהיפך בכ"י ה"ב לי' ס"א קשטים. [9]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע מונבז. [10]) וכ"ה בב"מ אבל בשבועי' ומשכן ליה אולם בכ"י ש"ס ובחי' הר"ן מיגש ובראש אי' ואנח כגי' רבינו ובפי' ר"ח בשבועי': ואנח קתא דמגלא משכון עילויהי הרי שתי גירסאות נתערבו.

ומהדר ליה קתיה פי' יד הסכין ויד נרגא וחצינא ומגלא נקרא קתא. *[אחי"ה והוא בל"ס וכנ"ה בסנהד' כ"ז: עיי"ע ברטיא. ועיי' תשובות הגאוני' דפ' בערלין תרמ"ה ח"א צד 144 — והקבוץ קַתָּתָא ביצ' ושבועו' הנ"ל ושם ג"כ קַתָּאתֵי ובכ"י ש"ס קתתי. ועוד עיי"ע קנת. ותרג' ירו' א' העץ (דברי' י"ט, ה') מן קתא עפ"י פי' הש"ס במכות ז': נשמט הברזל מקתו עיי"ע קנת] —

☞ קָתָא (מל"מ קָאָת Kropfgans, Pelikan והקבוץ קָתָא) תרג' קאת וקפוד (ישעי' ל"ד, י"א) קתין וקפודין. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' צפני' ב', י"ד קתין ואף קופדין, והיחיד קאתא, קתא עיי"ע קאת וש"נ חולי' מ"ק וירוש' שבת ע"ש] —

* קתבי (קוטבי גלגל Walze) תוספת' שביעית ספ"ו זיתים של שביעית אין עושין אותו בקתבי ובירו' שביעי' אי' בקוטבי עיי"ע קטב ובכ"י אירפ' בט"ס בקינבי ועיי"ע קתכו.

קַתֶּדְרָה (= קָתִידְרָא מל"י καθέδρα Katheder, Stuhl, Sessel der Vornehmen) בפ' אעפ"י בכתובו' פ"ה (מ"ה דף נ"ט:) ארבע יושבת בקתדרה[1]. בהחרם פ"ד בכלים (מ"ג) היתה מוטה על צדה כמין קתידרה. ובפ' כ"ד (מ"ב) שלש עגלות הן העשויה כקתידרה טמאה מדרס פי' עגלה עשויה כספסל „והוא כורסי[2]) והוא כסא והוא גוהרקא"[3]) בר"ג דפ' החליל (סוכה נ"א:) וע"א קתדראות היו שם כנגד ע"א ז ק נ י ם[4]). בפ' כיצד מברכין בגמ' הסבו (ברכות מ"ג.) אורחין נכנסין ויושבין ע"ג ספסלים וע"ג קתדראות. בב"ר פ' מ"ה (מ"ד) ויקח לו את כל אלה: על דעתיה דר' יהודה קתדרין דדין (קבל)[5]) [לקבל] דדין[6]) — (א"ב פי' בל"י ורו' מין כסא מוכן לאדם חשוב). *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו כן שֶׁבֶת (מ"א ח', י"ג; י', י"ט; מ"ב י"ז, כ"ה) וכן העתיקו עקילס וסומכוס מושב (ש"א כ', י"ז. כ"ד; מ"א י', ה') ועיי' עוד עקילס לתהלי' ל"ב, י"ד. וכנ"ה בכתובות ס"א. יושבת בקתידרא באיכ"ר פ' רבתי היו מציעין לו קתדרה לישב עליה וכו' ושם פ' ישבו לארץ: הוציאו להם קתדראות והושיבן וכו'. שמ"ר פמ"ג עיי"ע אסקולסטיכא (ח"א, קצ"ז). ירו' שבת ספ"ג ד"ו ע"ג וירוש' ביצה ספ"ב דס"א ע"ד הספסל והקתידרה. ירוש' ברכות פ"ו ד"י ע"ד על הספסלין ועל הקתדריות. ירוש' יומא פ"ד דמ"א ע"ג כמלך שהוא יושב על קתדרין שלו] —

* קתכו (?) בתוספת' טהרו' ספ"י קתכו מניח כדי קתכו ט"ס וצ"ל קתבי עיי"ע והוא הוא קוטבי.

קתל (= קַתְלָא, כְּתָלָא נ"ל מל"ע كتال בשר עב Fleisch, das Dicke vom Fleisch קדלא ל"ע قذال Nacken) בהגדה דפ"ק במגילה (י"ג.) וישנה ואת נערותיה לטוב (אסתר ב', ט') ושמואל אמר ק ו ת ל י דחזירי[7]). בפ"ק בחולי' בגמ' הכל שוחטין ולעולם שוחטין (חולי' י"ז.) ובתים מלאים כל טוב (דברים ו', י"א) קותלי[8]) דחזירי פי' בלעז פכי"ש[9]). פ"א של גאון חתיכות של בשר שמן מבשר חזיר שעושין אותו עם קמח וסולת ונקרא קתל ובטיית כותל. ויש ששונין הא דמגילה קדלי[10]) דחיזרי ומפרשין עורף של חזרת כלומר ראש של חסא. *[אחי"ה ויפה העיר בעל עיקרי התלמוד ולא נהירא כי כיון דדרש מלת לטוב הוא כמו בתים מלאים כל טוב דפ"ק דחולי' כי לדעת כ"ע הוא דבר טמא ופירש"י בקונ"ש בלעז ופי' קדלי דחזירי עורפי חזירים וכבר אמרנו למעלה (ר"ל בע' קרקע) שכיון שלא היה לרצונה אין אשם ע"כ ודע כי רש"י פי' בחולי' כתלי דחזירי חזרים יבשים שקורין בקינ"ש ע"כ והוא ממש כפי' רגמ"ה בכ"י לחולין (בקובץ כ"י אנגיילי ר"ץ) רק שם בקונ"ש בלע"ז. ובפירש"י במגיל' אי' בקוני"ש שמינית ע"כ והיא לפע"ד מל"ר אמצ' baco, bacco, bacho ובקבוץ bachones, baccones ובלי' אנגלית bacon חלב חזיר מעושן בתמרת עשן

---

[1]) בנו"ג בקתדרא. [2]) בדפו"נ בטעות קווין ע"ג הסמך כאלו היה לשון לעז. [3]) הועתק מפי' רה"ג בבלי' פ"ד סר"ט צד 5 ושם בט"ס גזהרקא וצ"ל כבערוך ועיי"ע גהרק (ח"ב, רנ"ב). [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס בילקי' וברש"י ובכ"י ב' ושבעים ואחת קתדראות של זהב היו שם כנגד שבעים ואחד זקנים וכ"ה בתוספתי' סוכה פ"ד ובנו"ג ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרי גדולה והקשו בתוספו' ד"ה והיו מהא דתנן (סנהדרי פ"א מ"א) סנהדרי גדולה היתה של שבעים ואחד ר' יהודה אומר שבעים וא"כ ה"ל לעשות רק שבעים ע"ש מה שתירצו ובאמת עיקר הגי' תראה ב י ר ו ש' סוכה רפ"ה דנ"ה סע"א תני א"ר יודה . . ש ב ע י ם קתידראות של זהב היו שם מקובעות אבנים טובות ומרגליות כנגד ש ב ע י ם זקינים. [5]) כ"ה בכ"י ב"ר ובדפ"ע כל קביל וצ"ל כבפנים. [6]) בדפ"ע חוץ מדפ"ר ואמ' בט"ד דרין וצ"ל דדין ודרש לקראת רעהו (בראשי' ט"ו, י'. [7]) בנו"ג קדלי בכ"י ש"ס מינכען כותלי וכ"ה באה"ת ובילקי' כ"י אצל ד"ס וברש"י כתלי ובכ"י פ' קדלי ל"א קתלי. [8]) בנו"ג כתלי ובילקי' ואתחנן ר' תתמ"ד כותלי. [9]) עיי' למטה בפנים. [10]) ועיי"ע קדל והערה 7.

geräucherter Speck ובערוך נ"ל שצ"ל ג"כ פכינ"ש ובכ"י ה"ב כביש הוא ט"ס. והגאון שהביא הערוך אולי כיון לל"ע הנ"ל] —

קְתָלִיכוֹס (מל"י καθολικός Vorgesetzter, Schatz-meister) בילמדנו ויקרא יעקב (בתנחומ' לי") למלך שעשה לאוהבו קתוליכוס שלו האמינו על אוצרות שלו. ירושלמי בשקלים כפי אלו הן הממונין (ירו' שקלי' פ"ה דמ"ט.) תני משני קתוליקון[1] (א"ב פי' בל"י ורו' איש ממונה על כל דברי בית ובידו לעשות מה שירצה). *[אחי"ה וזאת הפקידה היתה בבית השני ונקרא καθολικός אצל הרומיים בימי הקיסרים איש הממונה על אוצרות המלך[2]) ובירוש' שקלי' שם הגיזבר חותם ונותנו לאמרכל אמרכל חותם ונותנו לקתיליקום קתיליקון חותם וכו' ובשקלים כש"ס בבלי קתליקא והקבוץ כתליקין ובדפו"ו רפ"ז קתילקא ובשאר דפוסי' הישני' קתלקא, קתילקא ובכ"י ש"ס קתלוקא וכנ"ה בשהש"ר פ' אמרתי אעלה: פחותא (דניאל ג', כ"ז) קתאליקי. שמ"ר רפל"ז למלך שהיה לו אוהב ובקש למנות קתליקוס ומנהו על כל בית גנזיו. במ"ר פי"ח שהיה (קרח) קתליקוס על ביתו של פרעה והיה בידו מפתחות האוצרות שלו. ושם פי"ט משל למלך שהיו לו שני קטליקין ולא היו עושין דבר בלא דעת המלך וכו' ובתנחומא חקת סי' ט"ו שני קתוליקין ובילק' חקת ר' תשס"ד הגי' סנקליטין ובתנחומא הישן חקת סי' ל"ח קלנליקין וכבר הגיהו לנכון הרב המוצ"ל שצ"ל קתוליקין][3]) —

קתן (= קִיתוֹן מל"י κώθων צלוחית וכוס Trink-geschirr, Becher, Pokal) כפ' טרף בקלפי (יומא מ"ג:) והיום מן הקיתון של זהב[4]). כס"פ הישן (סוכה כ"ח:) ושפך הקיתון על פניו[5]). בפ' ד' מיתות בגמ' מצות הנשרפין (סנהד' נ"ב רע"ב) למה ת"ח דומה לפני ע"ה בתחילה דומה לקיתון של זהב וכו' — (א"ב פי' בל"י מין צלוחית וכוס). *[אחי"ה כיון למלה יוני' הנ"ל[6]) וכן העתיקו ע' הזקנים משתה (אסתר ח', י"ז) κώθων וכנ"ה בתוספת' שבת פ"ג (ד') לתוך מיחם אחד או לתוך קיתון אחד, תוספת' שם פי"ד (ט"ו) דלי או קיתון, ושם פט"ז (י"ז) ותוספת' ביצה פ"ב כוס או דלי או קיתון, תוספת' כלים ב"מ רפ"ב דלי . . המיחם . . והקיתון, ושם רפ"א קיתון שעשאו מן הטמא וכו', סנהד' הנ"ל קיתון של זהב . . קיתון של כסף . . . קיתון של חרש ובאסת"ר פ' אל תרא בלא"ר קיתונא דנחשא . . קיתונא דחספא, ירוש' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד אהן קיתונא מכיון שאת משקעו במים דבר של בזיון הוא, ירוש' קידושי' פ"ג דס"ד. הב לי קיתונא דאית לי גבך וכו'. ילק' איוב ר' רמז תתצ"ז בשם התנחומ' אם היית עושה קיתון לא היית רוצה לעשות בו אזנים ומקורו הוא בתנחומ' הישן וישלח סי' ח' צד פ"ד בהוצ' רש"ב. והקבוץ ב"ר פע"ד א"ר יוחנן תרפים לא מצא קִיתוֹנִיוֹת מצא נעשו תרפים קיתוניות שלא לבייש את רחל] —

קתר (נ"ל מל"ס קְתָרָא מין קוצים Stachelginster) בילמדנו (תנחו' בחקותי לי") והרי הארץ מתקנת לכם קתרין ונתנה הארץ יבולה ואין הארץ מתקנת לכם קתרין ואת ארצכם כנחושה. *[אחי"ה מלת קתרא פי' בר בלול הסורי אצל לעף פפלנ"צ 341 על ידי القنديل ופי' כהוכחת הח' הנ"ל כמו ל"י ἀσπάλαθος וכן תרגמתי וחידוש שלא העיר על קתרין של ילמדנו שבערוך ודע כי תיבות ואת ארצכם וכו' לי' בעיקרי התלמוד ובאמת קשים הם להלמם — ורמ"ל הוסיף בסוף הע' (בלי סימן היכר) ענין קוץ ודרדר] —

קתר (בל"ס קְתָרָא פי' סלע grosser Stein, Fels) וישימו בסלע ביתם (משלי ל', כ"ו) תרגומו ועבדין להון ביתא בקתרין. *[אחיה בנו"ג בקתארי — ובעיקרי התלמוד נכלל ללא נכון זה הע' בערך הקודם לזה] —

קַתְרוֹם (שם הפרטי עיי' בפנים) אוי לי מבית קתרום אוי לי מקולמוסן (פסחים נ"ז.) עיי' בע' קולמוס — (א"ב פי' בל"י אליל ואשת הזמה הנקראת גם בלשונם אפרודיטי). *[אחי"ה ר"ב כיון לל"י Κυθέρεια שם מכונה של Ἀφροδίτη עיי' אוצ"מ יוניים אבל אין דעת סובלתו לבאר ככה אוי לי מבית קתרום. והנכון כי כה"ג אשר יכונה כאן מבית קתרום[7]) הוא הוא אליועיני

---

[1]) בנו"ג קתלקין ושם: קתיליקין. [2]) עיי' מ"ש הי' מאמזען באורשריפט לגייגער 492. [3]) ובענין הקותיליקוס הנוצרי אשר עמו נשא ונתן רה"ג עיי' מ"ש במבוא ח"א, XI. [4]) ור' יהודה אומר שם: לעולם כה"ג מקדש ידיו ורגליו מן הקיתון של זהב. [5]) וכן העתיק ר"ח בסוכה בגמ' כ"ט. את המשנה ושפך הקיתון לפניו ובנו"ג במשנה ושפך לו קיתון על פניו. [6]) ור"ד דילארא פי' מל"י κώθωνος אבל פי' זו המלה כוס אשר משתמשים בו לגורלות ולא לשתיה. [7]) ובתוספת' סוף מנחות בכ"י קדרום וצ"ל קתרום.

בן הקייף הנזכר בפרה פ״ג מ״ה ובע׳ קייף הבאתי בן מתתיהו שהוא קוראו בן Κανθηρᾶ והוא שם מגונה ועוד בקדמוניות י״ט ו׳, ב׳ הזכיר בן מתתיהו כהנים גדולים Θεόφιλον τὸν Ἀνάνου ועוד Κανθηρᾶς אשר יכונה τῷ Βοηθοῦ Σίμωνι הרי נזכרו יחד בית בייתוס בית חנין, בית קתרוס כמו בפסחים נ״ז.] —

קִתְרוֹס (קִדְרוֹס מל״י Ceder κέδρος) אדרא (ר״ה כ״ג.) עיי׳ בע׳ אדר — (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ עץ גפר ושטים ונקרא גם בלשונם קדרוס). *[אחי״ה ועיי״ע אדר ח״א, ל״ז ועיי״ע זבליגא וע׳ נלמוש בח״ג, רצ״ט).

קִתְרוֹס (מל״מ ול״י κίθαρις בל״ם קיתרא ובל״ע قيتار Cither) תוף וחליל ויין משתיהם (ישעיה ה׳, י״ב) תרג׳ קתרוס[1]) ואבובא. קיתרס שבכא פסנתרין וסומפוניא וכל זני זמרא (דניאל ג׳, י׳) [2]) — (א״ב אלו כלי נגון של יונים הם ונעתקו אל הכשדים ושמותם לעד ופסנתרין הוא פסלתרין בל״י וקתרוס סבכא וסומפוניא כן נקראים ושרשם יוני אבל כנור ונבל נעתקו עם שמותם מן היהודים ליונים). *[אחי״ה עיי׳ כל ערך וע׳ כפני עצמו ומ״ש. ודע כי בדניאל (ג׳, ה׳. ד׳. י׳) הכתיב קִיתָרֹס והקרי קַתְרֹס ובתרג׳ קתרוס והקבוץ בתרג׳ קהלת ב׳, ח׳ קַתְרוֹסִין] —

[1]) וכ״ה בדפו״ו אבל בנו״ג בתרגי קנתרוס. [2]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובדפא״מ אבל בדפ״ר וויניצי׳ אי׳ קתרום סבכא פסנתרין והוא פסוק הי׳ בדניאל ג׳.

נִשלמו כסדר ערוכים, תִשעה עשׂר ערכים, נִיצוח למתקיף רכים, ולפניו אכף עיוף לתקף ערך ק׳ כהוגן לתקף.

*[אחיה החרוזים האלה עם ראשי תיבות נִתָּן ישנן בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ל״ד וה״ב עם שנויים כאלה: במקום רכים של כ״י ו״ו א׳ וה״ב אי׳ בכ״י ו״ו ב׳ דכים ובכ״י ל״ד דקים, במקום ערך ק׳ של כ״י ו״ו ב׳ אי׳ בכ״י א׳ ל״ד וה״ב כף וגם בכ״י ו״ו ב׳ אי׳ ערך כף ק׳ ונ״ל שמלת כף צריך למחוק. בכ״י ה״ב סוף המלה לתכף וצ״ל כבכ״י אחרי׳ לתקף. ובכ״י ב״ר (וכ״ה בדפ״ר) אי׳ רק: סליק ערך קו״ף ברחמי שמיא אחל עתה ערך ריש. וכן לי׳ החרוזים בכ״י בריטיש מוזיאום. ובכ״י ק״ט רק: נשלם ערך קו״ף בריך רחמנא ע״כ] —

אות הריש

* ר' רי"ש הוא אות העשרים מהאלפא ביתא והוא ממוצא אותיות הגרון ולדעת קצת בעלי דקדוק ממוצא השנים יען כן יבא לפעמים במקום דל"ת עיי"ע כרכום (χάλκωμα) פרהדרין, פלהדרין, גרעיני = גלעיני, השתדר = השתדל, קרסטר (κάρταλος), ולפעמים לעומת נו"ן זרח = דנח, כרע = כנע. בספר יצירה (בתחלה) נמנה הרי"ש בין שבע אותיות כפולות בג"ד כפר"ת שקריאתם רפויה או דגושה (עיי' ד"מ מ"ב ו', ל"ב; יחזק' ט"ז, ד') ובמחברת עלי בן יהודה הנזיר נאמר מאנשי טבריה שהרגישו מבטא הכפול שברי"ש. יבא לפעמי' נוסף באמצע המלה עיי"ע גרמיד, כורסא, שרביט ולפעמים נשמט בסוף ד"מ אֱמִי = אֱמַר, זוטא = זוטרא, ורי"ש נשמט בסוף בפרט במלות לקוחות מל"פ עיי"ע איזגדא, סרכא וכדומה.

ר (= יָרָה פי' ענין זריקה werfen) בס"ג דפ' הבא על יבמתו (ס"ה.) היא קים לה כיורא כחץ והוא לא קים ליה כיורה כחץ. בס"ג דנדרים [1] (צ"א.) הכא נמי היא גופה אמרה נהי דבביאה ידע בעלה ביורה כחץ מי ידע משום הכי משקרא — (א"ב ירה הוא העיקר והוא לשון פסוק (שמות י"ט, י"ג) או ירה יירה). *[אחי"ה ובע' ירה (ח"ד, קי"ס) הארכתי. וכבר ידעת דרך רבינו לאחוז בשרש אפי' אות אח' עיי' מבוא לח"א, X] —

ר' (= רי"ש der Buchstabe Résch) בויק"ר פרש' ראשו (פי"ט) אם אתה עושה ר' ד' [2]) אתה מחריב את כל העולם כגון (שמות ל"ה, ד') לא תשתחוה לאל אחר אם עשית ד' ר' אתה מחריב את כל העולם כגון (דברים ו', ד') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכן אם עשית כ' ב' ב' כ', ה' ח' ח' ה'. *[אחי"ה רבינו היה מקצר לישנא המדרש ע"ש ובאגדת שמואל פ"ה. וכתב בעל עיקרי התלמוד וז"ל ונ"ל לכך שניהם מאותיות גדולות שבתורה לרמוז זה וכו'. ועיי' במנחת שי לדברים שם. וכנ"ה בירו' שבת פ"ז ד"י רע"ד עיי"ע דלת (ח"ג, ע"ה) וש"נ שבת ק"ג סע"ד הקבוץ רישי"ן] —

ר (= יָרֵא ענין פחד; יָרָה בהפעיל מוֹרֶה lehren) בריש חולי' (ו':) התם מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא. חמורה הלכה לפני רבו חייב מיתה בר"ג דפ' הדר (עירו' ס"ג.) [3]) — (א"ב למה הביאו כאן ואין זה מקום העיקר וכבר הביאו בע' מוריא וגם אין מקומו שם). *[אחי"ה עיי"ע מריא ב' ומ"ש ר"ב כי העיקר ירא. וכאן הוסיף רבינו ציון המורה הלכה וכו' והוא מעיקר ירה ע"ש — וקשה כי רבינו הביא בע' רא ב' דוגמאות להוראת יראה והיה יכול לכוללו כאן] —

רא (= רָאָה מל"מ ענינו הכטה ע"י חוש העין או בעין השכלית ובכל יתר הוראות הנסתעפות sehen, ersehen, beobachten; רְאִיוֹן das sich Sehen- lassen, Erscheinen im Tempel) בריש פיאה (פ"א מ"א) הפיאה והביכורים והראיון אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה מפורש בפ"ק דחגיגה (ז'.) עד אבל אמרו חכמים הראייה

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד. אבל בדפ"ע בט"ס דפי ד' בנדרים. [2]) בנו"ג רי"ש דל"ת וכ"ה באגדת שמואל פ"ה. [3]) ושם ובברכות ל"א: אי' בפני רבו ושם בברכות אי' ג"כ מורה הלכה לפני רבו היה ובכ"י ש"ס בפני רבו.

מעה כסף וחגיגה ב' כסף עוד מפירש בע' חג [1]. מראות נגעים (שבועות ג'.) כבר פי' בע' דע. בשילה אוכלין קדשין קלין [ומעשר שני] בכל הרואה (חגיגה ט':) פי' „העומד בשילה כל מקום שרואה מלא עיניו אוכל קדשים קלים ומעשר שני" [2], ולמה בכל הרואה מפורש בע' קלע (א'). בפ' נערה בגמ' האב (כתובות נ' סע"א) וראה בנים לבניך שלום על ישראל (תהלים קכ"ח, ו') כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דלא אתו לידי חליצה ויבום. בילמדנו בסוף פ' אלה תולדות (תנחומא נח סס"י י"ח ועיי' בהערה) אמר איוב ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (איוב מ"ב, ב') והוא אמר וירד ד' לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י"א, ה') אלא ללמד לבריות שלא יאמרו עדות אלא א"כ ראו שנאמר (ויקרא ה', א') והוא עד או ראה [3]. בגמ' דפ"ק בברכו' (ז':) אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי. *[אחי"ה הפעל בקל נפעל והפעיל כל"מ בשתי הוראות הנ"ל תמצא באלה המקומות ברכות ו'. ז'. י"ח. ל"א: ל"ד: ס"ב: ס"ג. יומא ל"ח: ע"ד: סוכה נ"א. תעני' ד'. מגיל' כ"ד: חגיגה ב'. ד'. ה': י"ב: סוטה ח'. י"ב: ל"ה. מ"ו: ב"ק נ"ה. ע"ד: ע"ט: ב"ב ס'. קכ"ג: סנהד' ז'. נ"ב. פ"ב. ק"א: ק"ד: קי"א. זבחים ס"ב. מנחות מ"ג: חולי' ס"ג: תוספת' שבת רפי"ז (י"ח) שבת ק"נ. ע"ז ז'. לא יאמר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב עיי' פירש"י עתה נראה והתוספו' ע"ז הנראה בעיניך? ור"ח בשבת גרס הא נראה. נראה הוא ספרי נשא, לא נראה ערכי' ט'. נראים דברי כריתות פ"ה מ"ג קידושי' כ"ד: ב"מ כ"ד: ג"ד. ב"ב י': תוספת' חולי' פ"ב ופ"ח תוספת' תמורה פ"א. מעילה כ'. הנאה הנראה לעינים. כתובות ק"ט. רואה אני את דברי אדמון ומפורש שם הלכה כמותו. ועוד עיי' ר"ה פ"ב מ"ח; ב"ב פ"ט מ"א; שבועות פ"ו מ"ג. פסחים ע"ח ע"א וע"ב תוספת' מעילה פ"א. תוספת' סוטה פ"ו, תוספת' מנחות פ"ח אבות פ"ב מ"ט אבדר"נ פי"ד, ספרי ואתחנן עיי"ע ארבע. וכן בנפעל נראין עיי' ברכו' ל"ג: חולי' ק"ח: ק"ט. ירוש' כתובו' ספ"ו דל"א. ברכות כ"ג. כ"ו. עיי"ע קרי. בינוני פעול (כמו מל"מ אסת' ב', ט') פי' מובחר ומתוקן סנהד' כ"א: ראוי היה עזרא וכו', שבת פ"ט: ראוי היה יעקב אבינו וכו' ועיי' סוטה ט'. חולי' פ"ג: עיי"ע בל א', ב"ב נ"ה. נדה מ"ט: ולנקבה ראוייה סנהד' ח'. ק"ז. והקבוץ ראויים ברכות ד'. הפעיל קידושי' מ"ח: מ"ט. מראה מקום, ובקשור פנים פי' ענין ביקור חולים ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: להראות לו פנים, שם פ"ג. אין מראין פנים לא בר"ה ולא ביוה"כ וכו', ב"ר פ"ק למה מראין פנים בשבת מפני האיבה. הָפעל ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג בשלא הוראו לו רוב פנים אבל אם הוראו לו רוב פנים וכו' ראה בקשור כ או כאילו פי' הסתכל עיי' כלאי' פ"ה מ"ב, פ"ו מ"ט, תרומו' פ"ד מ"י פסחים פ"ט מ"ה ב"ק פ"ו מ"ה, פ"ח מ"א ומ"ו, חולי' פ"ו מ"ה זבחי' פ"ח מ"ד מ"ו ומ"ט סנהד' כ"ב. מה ראה בקשור ש (או עם מקור) עיי' מגילה י"ט. הוריו' ו': ב"ב קכ"ג. תוספת' ברכו' פ"א ב"ר פס"ב שמ"ר פי"ח ומ"ח מדר' תהלים מזמור י"ז. מה ראית ברכו' מ"ז רע"ב פסחים ל"ה: יבמו' ע': ע"א. ע"ג: ב"ק כ"ד. קידושי' ה'. שבועו' כ"א: זבחים כ"ז: מנחו' נ"ט: ס': ס"א. מה ראתה מגילה ט"ו: מה ראו פסחים נ"ג: והשם רָאִי ב"ק ג': ד'. זבחים ה'. עיי"ע הרי (ח"ג, רמ"ד). והשם המופשט רְאִיָּה איכ"ר פ' זכור ה': הבטה מרחוק וראייה מקרוב, ב"ר רפ"ט מביט בעליונים ראיה אחת ובתחתונים ראיה אחת אבל הקב"ה מביט בעליונים ובתחתונים ראיה אחת, ושם: העוה"ז והעוה"ב הביט בהן הקב"ה ראייה אחת וע"ש פמ"ב. ב"ב ב': ג'. נ"ט: עיי"ע היזק (ח"ג, קצ"ז). והקבוץ שמ"ר פ"ג ראיה אחת . . . שתי רְאִיּוֹת. ועוד רְאִיַּת קרי או ראית דם נדה עיי' זבי' פ"א מ"א; פ"ב מ"ג נדה פ"א מ"ו והקבוץ רְאִיּוֹת נדה ל"ז: ועוד ראית פנים בעזרה וראיית פנים בקרבן ביצה ז'. ר' יוחנן דאמר ראיית פנים בעזרה ראיית פנים הוא דאין לו שיעור הא לקרבן יש לו שיעור ור"ל אמר ראיית פנים בקרבן דאפי' קרבן אין לו שיעור. ירו' פיאה פ"א דט"ו. ראית פנים . . ראית קרבן ושם מפורש והריאיון: מתני' בראיית קרבן אבל בראיית פנים יש לה שיעור ועיי' גי' התוספו' ביצ' הנ"ל ד"ה ר' יוחנן. והריאיון (כדאי' בירו') הוא הראיה בחגיגה ב'. ושם ו'. עולת ראיה . . עולת תמיד] —

---

[1] ושם פי' רבינו עפ"י פי' רה"ג ע"ש ובפי' ר"ח אי' מאי הראיון ר' יוחנן אמר ראיית פנים בעזרה כלומר ביאתו ויציאתו בעזרה כמה פעמים אין להשיעור ר"ל אמר ראיית פנים בקרבן וכו' ע"ש בחגי' ז'. בש"ס ווילנא. [2] הועתק מפי' ר"ח בחגיגה ט': [3] בתנחומא הנ"ל אי' וירד ה' לראות וכי הוא צריך לרדת ולראות והלא הכל צפוי וגלוי לפניו שנאמר (דניאל ב') ידע מה בחשוכא וגו' אלא ללמד לבריות שלא לגמור את הדין ושלא לומר דבר מה שלא רואין ועיי' מ"ש רש"י נח י"א, ה' בשם התנחומא.

רא (= יָרֵא ענין פחד fürchten) בילמדנו בפר' קדושים תהיו (לי' בתנחומא קרושים כי אם בהעלתך עיי' בפנים) ירא את ה' בני ומלך (משלי כ"ד, כ"א) אמר הקב"ה ירא את השם בני ואח"כ מלך אעפ"י שאמרתי לך שתחלוק כבוד למלכות אם אמרו לך שתטעה אחריהם אפי' אתה מאבד את עצמך לא תשמע להם ואם תתירא ממני אני ממליך אותך עליהם שנא' ירא את השם בני ומלך ועם שונים אל תתערב עם אותם שאומרים שני אלוהות הן אל תתערב. ד"א עם אותן שהן משונים במעשיהם ונעשין מינין אל תתערב. *[אחי"ה וז"ל התנהומ' בהעלתך סי' ט' ועם שונים אל תתערב .. עם אותן שאומרים שהם שני אלהות בעולם אל תתערב להם שסופן לאבד מן העולם . . כל מי שהוא ירא מן הקב"ה נעשה מלך וכו'וכ"ה בתנחומא הישן בהעלתך סי' ט"ז וי"ז והובא בילק' משלי ר' תתקס"א ועיקר הוא ירא ושם שייך עיי"ע ועוד עיי"ע ר', ד' ומ"ש] —

* רְאוּבֵן (שם אמורא) ירו' שבת ספ"ו אמר ראובן צ"ל ר' ראובן ירו' כתובות פי"א דל"ד ע"ג ר' ראובן בעא קומי ר' מנא, ירו' סנהד' פ"א די"ח. ר' ביבי בשם ר' ראובן. ר' ראובן האיצטרבולי אבדר"נ פט"ז מ"ק י"ח: ועיי"ע אסטריבוליא.

* רָאֵיג בל"ס רָאֵג ענין התאות עיי"ע ר"ג.

* רואה (פי' תולעת) עיי"ע ראתן בסוף הערך.

* רָאִי (פי' מל"מ נחום ג', ו' והוא הוא רעי, ראי שפי' בע' בית רעי פי' זבל וטינוף Mist, Excrement) ספרא מצורע זבי' פרש' א' הליחה והזיעה סרוחה והראי טהורים מכלום. מכשירי' פ"ו מ"ז הזיעה והליחה סרוחה והראי ועיי"ע בית רעי בח"ב, פ"ד:

רְאָיָה (שם הפרטי) בילמדנו בכי תשא (תנחו' כי תשא סי' י"ג) ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את א'רי ואורי הוליד את בצלאל (דה"י א' ב', י"ט. כ') וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי (שם ד', ב') בצלאל שם שקראה לו אמו[1]) והקב"ה קרא לו ה' שמות על שמו של משכן ראיה שהקב"ה הראה לישראל שהוא מתוקן מבראשית לעשות את המשכן שובל שהוא בא להעמידו יחת שנתן חתיתו של הקב"ה על ישראל אחומי שאיחה ישראל להקב"ה להד שהעמיד הוד והדר [במשכן] שהיה הדרן של ישראל ור' חייא בר אבא[2]) אמר להד שהדל שבשבטים נזדווג לו שנאמר (שמות ל"א, ו') אתו [את] אהליאב [בן אחיסמך למטה דן].

רְאָיָה (פי' הוכחה שמראה ומוכיח שכן הדבר Beweis, Ausweis) מגילה כ'. אין מביאין ראיה מן וכו' ע"ש, ב"ק מ"ו: ירוש' ביכורי' ספ"ב דס"ה: המוציא מחבירו עליו הראיה. סנהד' ל"א. כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין אמרו לו כל רְאָיוֹת שיש לך הבא מכאן ועד ל' יום וכו', ב"ב קנ"ד: ראיה בעדים . . . ראיה בקיום השטר. כתובות ט"ו. אייתי ראיה דישראל את וכו', עדיות פ"ב מ"ב לא ראינו אינו ראיה[3]), פסחים ט"ו. כ': אין הנדון דומה לראיה. ירו' יבמות פ"ד ד"ו. אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. ירוש' כתובות פי"ג דל"ו רע"ב הטוען בראיותיו, ירוש' סנהד' ספ"ג דכ"א סע"ד יבטל ראיותיו, ירו' שבועות פ"ו דל"ז. כופר ברעיותיו, ירו' שבת ספי"ד ע"ד אני מביא ראיה ירוש' ע"ז פ"ב ד"מ סע"ד אני אביא ראייה[4]). ב"ר ס"פ ל"ו הראיות.

* רְאֵם (מל"מ וכן בל"ע رئم eine Antilopenart) מדרש תהלים מזמור כ"ב בשעה שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הראם ישן במדבר והיה סבור שהוא הר ועלה עליו והיה רועה ננער הראם ועמד וכו' עש"ה ותרג' ירו' ב' ראם (דברים ל"ג, י"ז) ראימא ותרג' אונקל' ודישן (שם י"ד, ה') ורימא ובתר"י א' רֵימְנִין וכ"ה בתרג' תהלי' כ"ט, ו' והיחיד רימנא בתרג' ירו' א' לדברים ל"ב, י"ז; לתהלים ע"ח, ס"ח; צ"ב, י"א; ובירו' כלאים ספ"ח דל"א ע"ג ואילין דמתרגמין ותורי בר וראמנין כר' יוסי[5]).

* רָאם, רָאֵים, רָאמָא עיי"ע רם.

רָאמוֹת (Korallen ?) וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כ"ז, ט"ז) תרג' אבנין טבין ומרגלין[6]).

* רְאוּמָטִיקוֹם עיי"ע רמתיקום.

* רָאס (כמו רסס בל"ס פי' כמו רעף träufeln) תרג' ירעפו (איוב ל"ו, כ"ח) שחקיא ראסן ובפשיט' ורסן ובנו"ג בט"ם דאסי וצ"ל ראסי.

---

[1]) בנו"ג אמו אומתו. [2]) בנו"ג ור' ארא בר חייא. [3]) בש"ם אין לא ראינו ראיה. [4]) ובבלי ע"ז כ"ז: אני אביא מקרא. [5]) בת"י א' ורימנין ותורי בר ובאונק' ורימא ותורבלא. [6]) ועיי' רר"ק שרש רום שפי' כמו אלמוגים בלעז קור"ל.

* רְאָעְתָא (פי' כמו רוע בל"מ Schreien) תרג' שני באסת' ט', ל' וזעקתם : מילי דצומא וראעתא כ"ה בדפו"ו ובדפ' אחרונים וצלותהון ·

ראש (מל"מ הוא האבר העליון שבגובה הגוף בבעח"י ועוד ראש כל קומה אף אם איננו בעח"י Haupt, Spitze ועוד מזמן Anfang וביתר הוראות עיי' בפנים) בפ"ק בר"ה בגמ' בד' פרקים (ר"ה, י"ז.) תנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה פי' „אדם ישר ותמים בדרכיו אם נכשל בחטא ועדיין לא בא חטא על ידו מעודו [1]) אותו החטא אין הקב"ה כותבו עליו אלא מעבירו וכך היא מדתו של הקב"ה שלא לחייבו מבתחילה כדכתיב (איוב ל"ג, כ"ט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק אלא תלוי הוא ועומד עד שעת מיתתו ואם נמצאו זכיותיו מרובין [על] עונותיו עברו ראשון ראשון והלכו להם ונהיה [2]) במחיצתן של צדיקים, ואם נמצאו עונותיו מרובין מתחשב גם הראשון התלוי ועומד בכלל העונות שעשה אחר כן וקיימא לן (קידושי' מ':) דהני כולהו בזמן שמת בלא תשובה אבל אם מת בתשובה הקב"ה מוחל לו על כל עונותיו שנא' (יחזק' ל"ג, י"ב) ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו. פי' אחר [3]) והיא המדה היא השביעית [4]) בויעבר שנקראו י"ג מדות והיא ורב חסד בית הלל אומר מטה כלפי חסד ופי' רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון ומתרבה החסד" [5]). החמם וראשי בשמים עיי' בע' חמם [6]). פי' ראשי בשמים בלעז מוסקאטא [7]) — (א"ב כמו בל"מ (שמות ל', כ"ז) בשמים ראש ענין חשיבות). בפ' אחד דיני ממונות בגמ' דיני נפשות (סנהד' ל"ה.) קח את כל ראשי העם והוקע אותם (במדב' כ"ה, ד') אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו אמר רב יהודה אמר רב א"ל הקב"ה למשה הלק להן בתי דינין מ"ט אילימא שאין דנין שנים ביום אחד והאמר רב חסדא לא שנו אלא בשתי מיתות אבל במיתה אחת דנין אלא כדי שישוב חרון אף מישראל. ראש השנה אסור בתענית מהכא ירושלמי בר"ג דפ' סדר תעניות האלו (ירו' תענית פ"ג דסי"ו רע"ד) ר"ע אמר מתריעין אבל לא מתענין שכן מצינו בראש השנה מתריעין אבל לא מתענין [8]). בפ"ק בר"ה בגמ' על ששה חדשים שלפניו (ר"ה י"ט.) תיפוק לי דהוה יום של אחר ראש חדש, בתשוב' הגאון רב שר שלום כתיב בראש השנה בשתי ישיבות [9]) אומר בין בתפלה בין בקדוש היום מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון [10]). בפ' אמר ר"ע בגמ' מנין לערוגה (שבת פ"ה:) מי לא תנן בפ"ג בכלאים (מ"ג) היה ראש תור ירק ונכנס לתוך שדה ירק [11]) מותר. בהשידה פי"ח בכלים (מ"ב) כיצד מודדין אותו ראש תור. בר"ג דסוכה (ו' סע"ב וז' רע"א) אותו טפח היכן מעמידו רב אמר כנגד היוצא. פי' סוכה זו יש לה ב' דפנות מערבית ודרומית ורוח מזרחית ורוח צפונית פנויין וזה הטפח יעמיד בקרן מזרחית צפונית [12]) כנגד היוצא מסוף דופן דרומית כדי שיהא לדופן מזרחית כצורת פתח ויהיה היכר לפתחה ויעמידנו כנגד ראש תור בזוית של רוח צפונית מערבית כדי שימתח חוט מזוית צפונית מערבית [13]) לסוף דופן דרומית באלכסון שתיק רב. פ"א כנגד היוצא כנגד אותו קצה הדופן היוצא והוא ודאי מקום הפתח אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב דקאמרת לאוקומי בקצה כלפי חוץ במקום הפתח כדי שיהא כנגד היוצא אפשר דמוקים ליה גוואי והוא כנגד היוצא בראש תור דאע"ג דבריבועא אינו כנגדו באלכסונא ישנו כנגדו וברירא מילתא דהכי הוי ראש תור באלכסונא מדקאמרי' התם בר"ג דפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ב.) מצר לו מצר אחד ארוך ומצר אחד קצור אמר רב לא קנה אלא כנגד הקצר א"ל רב כהנא ורב אסי לרב ויקנה כנגד ראש תור [14]) והכין אמרו לענין סוכה כד הויא דופן ארוכה ודופן קצרה זו לזו כנגד ראש תור וכיון דפרישנ' כנגד קצר [15]) ראש תור ולפנים

---

[1]) בפי' ר"ח מעידו וצ"ל מעודו וכדאי' בריו"ף [2]) בפי' ר"ח רק : והלך. [3]) בפי' ר"ח אי' רק פי' וצ"ל פ"א וכדאי' בריו"ף וז"ל פ"א לגאון ושאלתם וכו' וכ"ה ברא"ש. [4]) בפי' ר"ח ובריו"ף הששית אבל עיי' בפי' הר"ן סביב הרי"ף בענין הפרש בין פי' ראשון ושני. [5]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח וכ"ה בריו"ף ע"ש ובר"ן. [6]) עיי"ע חמם = חמם בח"ג, תכ"ח. [7]) בלאי"ט muscato. [8]) ועיי' ג"כ בריו"ץ גיאת הלכה תשובה צד מ"ג. ועוד עיי' פי' הרא"ש בסוף ר"ה ובטור או"ח סי' תקצ"ז. [9]) כ"ה נכון בדפו"ו ובכ"י ק"ט אבל בדפ"ר ואמ' בשני ימים. [10]) עיי' פי' הרא"ש בסוף ר"ה ובריו"ץ גיאת ה' ראש השנה. [11]) בכלאים אי' לפנינו לתוך שדה ירק אחר וכן העתיקו כל הראשונים בשבת פ"ה : אבל בנו"ג בשבת לתוך שדה אחר ובכ"י ש"ס כגי' רבינו שדה ירק. [12]) כ"ה בדפו"ו וכ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר לי' צפוני' וכן לי' בכ"י ק"ט אבל הנכון כגי' דפו"ו וכ"י ה"ב כי הקרן נקרא מזרחית צפונית. [13]) לי' בכ"י ה"ב ובעל הגיון שלמה האריך לקיים גי' הכ"י ה"ב אבל בכל דפ"ע וכ"י אחרו' אי' צפונית מערבית. [14]) כאן אי' הצורה בכ"י עיי' בפנים בהוספותי. [15]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב

וכנגד היוצא לחוץ אישתכח דר' יהושע בן לוי לא פליג על מאן דאמר יעמידנו כנגד ראש תור אלא הכין קאמר אע"ג שמעמידו כנגד ראש תור ירחיק מן הזוית פחות משלשה מפני שהוא כלבוד וכמו שישנו בזוית דמי וקא הוי בה נמי היכרא טפי ואתי מיני הכשר סוכה דהוא שבעה טפחים הואיל ופחות מן השלשה זויות וטפח שוחק שמעמידו ועד פחות משלש מאחוריו נמי כלפי הפתח כלבוד דמי נמצאו ז' טפחים[1] — (א"ב פי' תור בל"י חד ונכנס לפנים). ב' בתים פי"ג בנגעים (מ"ב) בית הבנוי ראש ופתין ככר פי' בע' פתין[2] *[אחי"ה אחר תיבות כנגד ראש תור אי' בכ"י ק"ט ו"ו ל"ד ה"ב ועיקרי התלמוד הצורה כזו

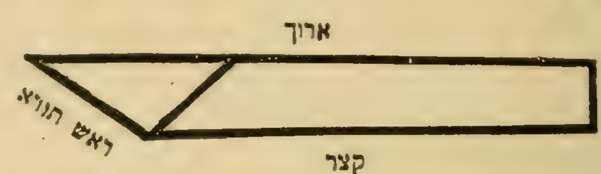

כ"ה בכ"י ק"ט ה"ב ו"ו ועיק' התלמ' ובכ"י ל"ד אי' כזו

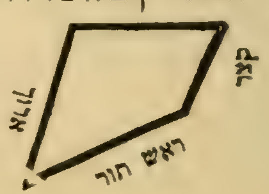

ועיי' הצורה בפי' רשב"ם בב"ב ס"ב. ועוד עיי' צורה ברש"י שבת פ"ה ובפי"מ להרמב"ם כלאי' פ"ב מ"ו ושם פי' הרמב"ם תור מל"מ כמו תורי זהב (שיר השירים א', י"א). ופי' הערוך בענין ראש תור כמדומה לי הועתק מפי' רה"ג לזרעים כי בפי' רה"ג בסד"ט צד 14 רמז רה"ג על זה הפי' וחבל על דאבדין — ראש הוא האבר העליון שבבעלי חיים שבת ס"א. ראש מלך על כל אבריו. שם י"ג סע"ב ראשו ורובו וכו'. מנחות ל"ז. מי שיש לו שני ראשים באיזו מניח תפילין, ספרא בחקותי פרשה ב' פרק ח' וכי ראש בראש פרעתי מהם וכו', והושאל על כל דבר גבוה ועוקץ. ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד ראש גוייה עיי"ע גוייה (ח"ב, רנ"ו) וש"נ נגעים פ"ו מ"ז כ"ד ראשי איברים וכו' ע"ש וקידושי' כ"ה. ועוד ראש פי' המובחר כמו ראשית, ברכות ס"ג: שבת ל"ג: ראש המדברים בכל מקום עיי' ד"מ למהרז"ף צד 158 הערה 8. ברכות נ"ז. ראש ישיבה . . . ראש לבני כלה, ובזמן גאוני הישיבות בבל נקראו ראשי הישיבות ראש כלה או ריש כלה והוא כמו ראש או ריש סידרא ועיי' תשו' הגאונים הוצא' הרכבי צד 376 — כתובות ק"ג: ישב בראש, סנהד' ק"ב סע"א מי בראש. ירוש' הוריו' פ"ג דמ"ח: ראש וזקן זקן קודם וכו' ע"ש. ירו' ר"ה פ"א דנ"ז: ר"ה בבלי כ"ב. ראשה של גדר עיי"ע גדר (ח"ב, רמ"ט). ראש הלפת, ראשי לפתות עיי"ע לפת ח"ה, נ"ג: ועוד ראש כמו ראשית היינו תחלה Anfang הפכו סוף ב"ר ר"פ ע"א לא ראשו של פסוק זה סופו ולא סופו ראשו. ראש השנה הוא ריש שתא (ר"ה ל"ב:) עיי' ברכו' י"ח: שבת פ"ז: עירובי' מ': ביצה ט"ז. עיי"ע חדש. ר"ה[3] י': ט"ז. ט"ז: י"ח. ל"ב: ב"ב י'. הוריו' י"ב. ע"ז ד': ויק"ר ר"פ כ"ט ביום ראש השנה בשעה ראשונה וכו'. ועוד עיי"ע רש א'. ראש כמו קרן סנהד' ג' רע"ב ממון שאינו משתלם בראש. חולי' ל"א רע"ב ראשין . . כיפין עיי"ע כף י"א (ח"ד, ר"צ) וש"נ פי' רגמ"ה גלים שמחוברין לנהר ועה"ק שנ"ב בע' רשן גורס רישין ופי' בלא"ש וואלקנברושט = Wolkenbrust והוא הוא Wolken-bruch וכיפין פי' וולוש בל"א = vluz פי' מים נוזלים] —

* רִאשׁוֹן (מל"מ das, der Erste) ר"ה י"ז עיי"ע הקודם לזה. פסחים י"ז. ראשון היינו ראשון לטומאה עיי"ע רבע א'. ברכות ל"ד. יומא ט': סנהד' צ"ה: ראשונים . . . אחרונים. ברכות כ'. ראשונים עיי"ע רחש. לנקבה ירו' תעני' פ"ב דס"ה: בראשונה . . . בסופה ובבבלי ר"ה ט"ז: אי' בתחלתה. תעני' כ'. בראשונה . . באחרונה. נדרים צ"א. משנה ראשונה . . . משנה אחרונה עיי"ע משנה וש"נ. ועוד עיי' בענין ראשונים . . אחרונים, שבת נ"ו: קי"ב: עירובי' נ"ג, ס"ד: מגיל' י"ב. מ"ק ט"ז: שקלים ח', יבמו' ס"ד. סנהד' ל"ח: צ"ד: צ"ה: תמיד כ"ח. מים ראשונים עיי"ע מים. ב"ק נ"ד: דברות ראשונות . . ובאחרונות.

* רֵאשִׁית (מל"מ ענינו קדימה במעלה ועוד מעלה עצמה Amt eines Oberhauptes) ירוש' ר"ה פ"א דנ"ז: והעבירו מראשיתו ובבבלי ר"ה כ"ב. והורידוהו מגדולתו.

רָאתָן (מל"י הרשומה בע' בעלי ראתן בח"ב, קמ"ט Schleimfluss) בסוף רפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ע'.) ובפרק כל היד בגמ' בית שמאי (נדה י"ז.) הקיזו שניהן ושימשו הויין להו בנים בעלי ראתן. בב"ר פמ"א וינגע ה' את פרעה ובויק"ר

[1]) קצת מזה עיי' בפי' ר"ח לסוכה. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקי' התלמוד אבל בדפ"ע פאתין. [3]) ומזה נקראת מסכת ראש השנה בר"ת ר"ה על עסוקה בזה הענין.

בריש זאת תהיה (פט״ז) אמר רבן שמעון בן גמליאל מצאתי זקן אחד מוכה שחין בציפורי ואמר לי כ״ד מיני שחין הן ואין לך מכולן רע לתשמיש אלא ראתן בלבד ובו לקה פרעה הרשע[1] — (א״ב פי׳ בל״י כל מין נזילה וגם זוב דם ושכבת זרע ושלשול). *[אחי״ה והוא מל״י הרשומה בע׳ בעלי ראתן. ושם כבר רמזתי על פי׳ רש״י הזר שפי׳ בגיטי׳ בעלי ראתן חלשים הרבה מחמת שיש להן שרץ במוח וכו׳ וכן בכתובות ע״ז: פירש״י בעלי ראתן שרץ יש לו במוחו ופירש כן ממה דאי׳ בסמוך שם ורמו דידבי עליה ופירש״י זבובים כרוכין אחריו ע״כ ואולי סמך לזה הפי׳ אי׳ ממה שמצאנו בתוספתא שביעית ספ״א ונוטל את הרואה וכ״ה בירו׳ שביעי׳ רפ״ב דל״ג ע״ד פי׳ תולעת ואולי מל״י ἕλμινς תולעת] —

רַב (= רֹב, רוב מל״מ פי׳ ענין המון ורבוי Menge, Mehrheit ובלא״ר רוּבָּא ועוד פי׳ רַב אדון וגדול Herr, Meister ועוד שם הכבוד לאמוראי דבבל ובפרט שם הכבוד לר׳ אבא אריכא) ירוש׳ בפ״ב בכתובות (רפ״ב דכ״ו.) לא הלכו למדת הדין[2] ולממון אחר הרוב, רוב המדבר שבלשונו (קידושי׳ כ״ה.) כבר פירשנו[3] בע׳ לשון (א׳). בר״ג דמסכ׳ יומא (ה׳.) ריבוי שבעה ומשיחה שבעה פי׳ ריבוי ז׳ מה שלובש כה״ג ח׳ בגדים שבעה ימים, משיחת ז׳ פי׳ שמושחין אותו ז׳ ימים משמן המשחה ואח״כ הוא כה״ג, משוח בשמן המשחה ומרובה בגדים (מגילה ט׳:) כבר פי׳ בע׳ משח (א׳). בפ׳ השותפין בגמ׳ אין חולקין את החצר (ב״ב י״א:) אמר רב הונא אחד מבני מבוי שביקש לסתום כנגד פתחו בני מבוי מעכבין עליו שמרבה עליהן את הדרך פי׳ אם בקש לסתום אותן ד׳ אמות שיש לו בחצר ולהקיפן בגדר בני מבוי מעכבין עליו שמרבה עליהן הדרך להקיף אותו סיתום[4]. פ״א[5] כגון שיש לראובן חצר בסוף המבוי וביקש לסתום כנגד פתחו מכלל המבוי בני המבוי מעכבין עליו שאומרין לו עד עכשיו כשרבין בני אדם במבוי דוחקין ונכנסין במבוי עד סופו ומעתה שסתמת הרבית עלינו רגל בני אדם הדורסין במבוי. בס״פ חזקת הבתים בגמ׳ לקח בית (ב״ב ס׳ רע״א) מ״ט מפני שמרבה עליהן את הדרך פי׳ „לקח אחד מן השותפין בית בחצר אחרת לא יפתח לחצר השותפין מפני שמרבה על השותפין דריסת הרגל של אותן שיהיו דרין באותו בית מה שלא היה שם קודם לכן"[6]. בפ׳ מי שמת בגמ׳ האחין[7] השותפין (ב״ב קמ״ד:) מסייע ליה לרב הונא דאמר רב הונא ברכת הבית מרובה ככר פי׳ בע׳ ברך[8]. בריש עירובי׳ (ד׳:) ובריש סוכה (ו׳:) רובו ומקפיד עליו חוצץ. פי׳ דבר תורה אם נקשר רוב שערו של טמא כל שער ושער בפני עצמו והוא מקפיד עליו להתירו חוצץ בינו לבין המים אם לא יתירנו[9]. פ״ה בבבא מציעא (פ״ה מ״א ד״ס:) איזהו נשך ואיזהו תרבית. בס״פ קמא בע״ז (י״ט:) ובס״ג דפ׳ היה נוטל את מנחתה (סוטה כ״ב.) כי רבים חללים הפילה (משלי ז׳, כ״ו) זה תלמיד שלא הגיע להורואה ומורה כמו שפי׳ בע׳ קטן (א׳) ועצומים כל הרוגיה (משלי שם) זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. בפ״ק בתמורה בגמ׳ אין המים שאובים (תמורי י״ב רע״ב) שהשאיבה מטהרת ברביה ובהמשכה. פי׳ „אם רובה דהן כ״א לא הוו שאובין אלא מי גשמים דראויין לטבילה לכל הטמאין"[10] חוץ מזבין מטלא בכתף מן השאובין י״ט סאה ופותקן למקוה וזורקן לחוץ אצל המקוה ועושה [בהן] חריץ כעין צינור והן נמשכין למקוה[11]. בילמדנו בריש וישלח יעקב (תנחומא וישלח סי׳ ב׳ בהרבה שינויים) כי רב מאוד מחנהו כי עצום עושה דברו (יואל ב׳, י״א) מה ענין זה לזה אמר הקב״ה הן שהמלאכים קשין ומי קשה מהן ומי עצום מהן עושה דברו[12] מי שמקיים תורתי הוא גדול מהם[13].

---

[1]) בב״ר הגי׳ ואין לך קשה מכולם שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד וכ״ה בירו׳ כתובות ספ״ז דל״א ע״ד ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן וכ״ה בתוספתי כתובות ספ״ז בכולן שהאשה רעה לו וכו׳ אבל בילקי לך לך ר׳ ס״ט הובא בשם ב״ר פמ״א כגי׳ רבינו ואין לך מכולן שהתשמיש קשה לו אלא ראתן בלבד וכ״ה בויק״ר הנ״ל ע״ש ובבלי כתובות ע״ז: [2]) בנו״ג לא הילכו למידת הדין. [3]) היינו שהביא זה הציון. [4]) הועתק מפי׳ רגמ״ה ע״ש. [5]) והוא כפי׳ ר״ח הובא בתוספו׳ ב״ב י״א: ד״ה אחד. [6]) הועתק מפי׳ רגמ״ה במקומו. [7]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג אחין. [8]) בע׳ ברך א׳ (ח״ב קצ״א:) הביא רבינו ציון מכתובות ק״ג. רק אני הוספתי להביא ג״כ ציון מב״ב קמ״ד: כי רבינו כיון לזה הציון כאן. [9]) וכן פירש״י ותוספו׳ בענין שער ע״ש ובפי׳ ר״ח בסוכה אי׳ פי׳ המקפיד כגון שעוה וכיוצא בה שיש דבוק בבשרו של אדם ומקפיד עליו להוציאו מעל בשרו חוצץ ע״כ. [10]) בפי׳ רגמ״ה לכל בעלי טבילה, ובכ״י ה״ב לכל הטבילה וצ״ל בעלי טבילה. [11]) בפי׳ רגמ״ה ופותקן היינו שמושכין למקוה דרך אותו צינור ע״כ והועתק מפי׳ רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגיילי דרכ״א סע״א) לתמורה. [12]) כ״ה נכון רק בדפו״ו ובשדפ״ע נשמט מן עושה דברו עד עושה דברו. [13]) ובתנחומא אי׳ ומי עצום מהן עושי דברו אלו הצדיקים ע״ש ובילקי יואל ר׳ תקל״ד בשם התנחומא.

כבפסקא דסליחות (פסיקת' דר"כ צד קס"ז [1]) רב חסד מטה כלפי חסד ויש מענין זה בע' כובש [2]) ובע' ראש. בפ' אלו הן הגולין בגמ' ומכוונות (מכות י':) ר"מ אומר הוא מדבר ע"י עצמו שנאמ' (דברי' י"ט, ד') וזה דבר הרוצח אמרו לו הרבה שליחות עושה כלומ' יותר מועיל דבור שני תלמידי חכמים שהן שלוחי בית דין מדברי רוצח. בפ"ב באהילות (מ"א) רוב בנינו ורוב מנינו של מת אעפ"י שאין בהן רובע טמאים וכמה רוב מנינו מאה ועשרים וחמש. בפ' כה"ג ונזיר בגמ' השדרה (נזיר נ"ב:) ובית הילל אומרים מן הגויה מרוב הבנין או מרוב המנין [3]) הואיל וישנן ב מ ר פ ק י [4]) ידים ורגלים. בפ"ק בפסחים בגמ' ועוד (י"ג:) ובפ' לולב וערבה בגמ' מצות ערבה (סוכה מ"ה.) אמר רחבא אמר ר ב י [5]) הר הבית סטיו כפול היה פי' הוה מספקא ליה אי משום רב יהודה אי משום רבי יהודה והיה מדקדק שלא יחליף השמועות והיה שונה רָבי [פ"א משום דהוה רב יהודה רבו מובהק קרי ליה רָבי בלשון כבוד דעדיף מרב] [6]) ואמר רבינו יחי לעד אינו כן אילו היה אומר רָבי לא [7]) היה אומר לא רב ולא רבי ואינה מלה כלל ואינו אומר טעם ולא כבוד לו וכך אמר יחי לעד כי רחבא לא ראה רבי יהודה מעולם ולא ראה אלא רב יהודה וסופר טעה וכתב רבי יהודה וראו הגאונים בזמן הזה שאין באותו הדור רבי ואמרו כך [8]) אלו דברי ר' חננאל זצ"ל [9]). ולפי' הראשון מצאנו סייוע בפ' מקום שנהגו בגמ' כיוצא בו (פסחים נ"ב:) אמר רב ספרא נקיט דרב הונא בר איקא בידך דדייק וגמר שמעתא מפומיה דרביה כרחבא דפומבדיתא וכו' [10]). בפ' השולח גט בגמ' עבד (גיטי' ל"ח:) ובפ' העור והרוטב בגמ' הלטאה (חולי' קכ"ב:) רב תנא הוא ופליג [11]). פי' רב ה א י [12]) גאון זצ"ל דלישנא דייקא מפומא דרבוותא מצאנו רב אבא בשלשה מקומות חד בפ' שלשה שאכלו בגמ' נשים (ברכות מ"ט רע"א) [13]) ר' אבא אמר צריך שיאמר הודאה תחילה וסוף, והאידך האשה שנפלה לה נכסים (כתובו' פ"א סע"א) ר' אבא אמר שאלתי את סומכוס ובשבת בפ' ר"א אומ' אם לא הביא (קל"ה:) ר' אבא אמר [14]) הטבילה

---

[1]) והוא ג"כ בירוש' פיאה פ"א דט"ז: ירו' קידושי' פ"א דס"א ע"ד ירו' סנהד' רפ"י דכ"ז ע"ג. [2]) ככש ג' ח"ד, ק"ץ. [3]) בנו"ג או מרוב בנין או מרוב מנין. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר ועיי"ע מרפק ובנו"ג במפרקי וכ"ה בכ"י ה"ב בערוך ובשדפ"ע בכל פרקי. [5]) צ"ל נקוד בקמץ רָבי עיי' בסמוך ובדפ"ר השמיט מלת רבי בראותו נקוד רָבי אז ראבי שהוא לשון שאינו מורגל. [6]) השלמתי עפ"י השערת בעל ד"ס ביצה י"א. ורבינו הביא ראיה לפי' הראשון הרי פי' השני נשמט. [7]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ר אבל בשדפ"ע ולא. [8]) צ"ל רב וכמו שהעירותי בסוף ע' אביי או אולי כך פי' שצריכין לנקד בקמץ ולקרותו ראבי. [9]) כבר הבאתי דברי ר"ח לפסחים נ"ב: בע' אביי ע"ש היטב ודע כי בעל הערוך הביא דברי ר"ח באריכות לשון קצת כי בפי' ר"ח בפסחי' אי' רק בזה"ל כרחבא דהוה דייק בין. ר' לרב שלא תתחלף לו שמועה ויאמר אותה בשם זולתי האמרה וכיון שנסתפק לו בעל השמועה מי הוא אם רבי יהודה אמרה אם רב יהודה היה גורסה בשם שניהם דאמר רחבא אמר ר א ב י יהודה הר הבית סטיו כפול ע"כ וכן מצאתי בפי' ר"ח בסוכה מ"ה. (בש"ס ווילנא) וז"ל אמר רחבא אמר רבי יהודה וכו' היה מספקא ליה אי משום רב יהודה והיה מדקדק על עצמו שלא יחלף השמועות והיה שונה רבי ע"כ ובש"ס ווילנא (אשר שם בהערה רמז על מה שכתבתי בסוף ע' אביי) היה נקד רַבִּי אבל בלי ספק צ"ל רָבִי ודברי ר"ח אלה לסוכה הם הם הנזכרים בע' הנוכחי רק בהרחבת הלשון ובסוף ע' אביי פירשתי כל הענין עפ"י גי' הכ"י ו"ו ראבי וכדאי' בפי' ר"ח לפסחים וכ"ה גי' רָבִי בדפ' שונצי בביצי י"א: עיי' ד"ס במקומו אשר פי' לנכון דברי הערוך בכאן ועוד עיי' יתר מקומות שהבאתי בח"א, י' הערה 1 ובעל סד"ה (צד קע"א ע"ד דפו"ו) נבוך בפי' הערוך ועיי' ג"כ בתש' זכרון יוסף שאלה ט', י', י"א, י"ב. [10]) ומזה ראיה דהגי' ראבי ומשום ספיקא אמר לה והוא כמו שפי' וגרס ר"ח וכמו שציינתי דבריו לעיל. [11]) וכ"ה עירו' נ' סע"ב, ב"ב מ"ב רע"א כתובו' ח' סע"א. [12]) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו היי. - [13]) אולם עיי' מ"ש נגד זה הרב החי' וויס בתולדות רב במ"ע כוכבי יצחק ח"ח צד 26 ובקצור בדור דור ודורשיו ח"ג 148 הערה 7 ובאמת בכ"י ש"ס פי' הגי' ר' י ו ס י אבל קשה לי גם בזו הגי' דאקדמיה ככר בדף מ"ח סע"ב ר' יוסי ודעת ר' יוסי היא שצריך שיזכור בה (בבה"מ) תורה. [14]) בע' אביי כתב רבינו וז"ל ויש בתנאים שקרואין רב במקומות ידועין כגון רב חמא אמר בשבת (קל"ה:) ואח"כ הביא ר' אבא בשני מקומות (בברכות וכתובות הנ"ל) הרי שרבינו היתה לפניו שתי גירסאות בשבת קל"ה: היינו רב חמא ועוד ר' אבא וכדאי' באמת בס' העיטור עיי' מ"ש בע' אביי צד ז': הערה 3 ורבינו בע' אביי נגרר אחר פי' ר"ח כמו שהראית לדעת עתה מפי' ר"ח בש"ס ווילנא וז"ל קיי"ל דכולהו תנאי מא"י אינון לפיכך קרי להו רבי בר מתלת דוכתי ואע"ג דתנאי אינון קרי להו רב, רב אבא בהאשה שנפלו לה נכסים ורב אבא נמי בג' שאכלו כאחד ורב חמא בהדא דוכתא ע"כ וביוחסין השלם ע' אבא צד 99 הביא זה פי' של רב האי גאון והשיג עליו כי לא מצא הוא היינו בעל היוחסין לא בגמ' ולא ברש"י ותוספו, בשבת (קל"ה:) גי' אבא אלא רב חמא אבל באמת בכ"י ש"ס בשבת אי' ר' אבא עיי' ד"ס שבת צד קנ"ח: וכן בעיקרי התלמוד השיג בעל היוחסין על פי' רה"ג והביא שם וביוחסין השלם שם תוספתי חולי' פ"ו ותוספתי ביצה פ"א וחולי' פ"ד: פ"ה. שאי' אמר ר' אבא וכו' ע"ש ובסד"ה ע' אבא (צד ג' ע"ג בדפו"ו) וביבמות ק"ח: מצינו דקאמר מאן תנא על רב וע"ש רש"י ועיי' יד מלאכי סי' תקנ"ב — תקנ"ה.

ואח״כ ילדה ואבא הוא רב כאשר פי׳ בע׳ אביי [1]) פ״א רב תנא הוא ופליג רב הוא מכלל לוי ובר קפרא ור׳ שמעון בר רבי ורבן גמליאל בר רבי שהן תנאין ועוד הוא מכלל אמוראי כגון שמואל ורב הונא קמא וזולתם ואין ברייתא דוחה דבריו לפי שהוא תנא חולק עם תנא. בפ״ב בכתובות בגמ׳ דסמך האשה (כ״ב.) דכתיב ביה דאמר לנא רבנא אשי פי׳ שנשא ונתן עמהם וכיון דכתיב ביה הכי ורבנא אשי ודאי איהו לא משוי נפשיה כבית דין חצוף. בס״ג דפ״ק בסנהד׳ (י״ז:) רבותינו שבבל רב ושמואל רבותינו שבא״י ר׳ אבא. כגון דא צריכא רבה [2]) (כ״מ ק״א.) כבר פי׳ בע׳ צרך. ויקראו לפניו אברך (בראשית מ״א, מ״ג) תר״י (א׳ וב׳) רב בחכמא וזעיר בשנייא [3]) — (א״ב תרג׳ כי תשתרר וכו׳ (במדי׳ ט״ז, י״ג) אתרברב עלנא אף רברבא). *[אחי״ה בנו״ג אתרברבת עלנא אף אתרברבא וכ״ה במתורגמן וכצ״ל במו״ע ובדפ״א נסגר גם ציון התרג׳ מבראשי׳ הנ״ל בשני חצאי עגולין ואחר ציון של תרג׳ מבמדב׳ וכל זה טעות דפוס הוא כי ציון תרג׳ ויקראו וכו׳ שייך לרבינו נתן, וַרְבְרֵב הוא בל״ס פלפל מן רַב ואתפלפל אתרברב עיי׳ תר״י א׳ בראשי׳ י״ה, כ״ג, לשמות ט׳, י״ז; לבמד׳ ט״ז, ג׳; ליחזק׳ ה׳, ט״ו וזולתו ועוד רְבַב מל״ע رَبَّ ענין גדלות ורוממות ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג: אנן דרבבינן. . ואנן אפי׳ רבבינן וכו׳ וכן רָבָה מל״מ ובלא״ר רבי חגיג׳ ט״ז: פרו ורבו. ב״ר פל״ד פרה ורבה ולרוב בפיעל רִבָּה, רִיבָּה ובינוני פעול מְרוּבָּה שבועו׳ ל״ג. ריבה ומיעט, פסחי׳ כ״ב: את לרבות, סנהד׳ מ״ו. לרבות בן סורר ומורה, סוטה מ״ז: כמה פעמים משרבו ע״ש, סנהד׳ צ״ז. ירבו . . יתמעטו. יומא ע״ו. מדה טובה מרובה וכו׳. מגילה ט׳: הוריו׳ י״א: מרובה בגדים . . . המרובה בגדים עיי׳ לעיל, אבות פ״ג מי״ז כל שחכמתו מרובה . . מעשיו מרובין, ירו׳ יומ׳ ספ״ב ד״מ. תפשת המרובה לא תפשת וכו׳, ב״ב ו׳: צדיקים שהם מרובין וכו׳. הפעיל ברכות ה׳: אחד המרבה וכו׳, ס״ג. אל ירבה רעים בתוך ביתו, יומא ל״ח. בקשו להרבות כבודן וכו׳, תעני׳ כ״ט. מרבין בשמחה, כתובות ק״א. אל תרבה בישיבה וכו׳, מכו׳ כ״ג: הרבה להם תורה ומצות, ע״ז ב׳: הרבה כסף וזהב הרבינו וכו׳, אבות פ״ב מ״ה המרבה בסחורה, שם פ״ז מרבה בשר מרבה רמה וכו׳, כ״ב י״א: מרבה עליהן את הדרך עיי׳ לעיל בערוך, נתפעל יומ׳ ה׳. נִתְרַבָּה עיי׳ לעיל בערוך. השם רִיבּוּי וכנ״ה סוף אסת״ר הברכה בריבוי השלום בריבוי ובפרט בדרוש ריבוי הפכו מיעוט שבועו׳ כ״ו. מאי ר״ע דדריש ריבויי ומיעוטי דתניא וכו׳ ע״ש, שבועו׳ כ״ה. מריבוי הכתוב, ושם: מריבויא דקראי, תוספת׳ שבועו׳ פ״א ר״ע . . . היה דורש ריבויין ומיעוטין, ב״ר פנ״ג אתין וגמין ריבויין, ירו׳ שבת פי״ט די״ז. ירוש׳ יבמות פ״ח ד״ח ע״ד לשונות ריבויין, ירו׳ סנהד׳ פ״ז דכ״ה: אין כאן כלל ופרט אלא ריבויים. סנהד׳ בבלי מ״ה סע״ב ומ״ו רע״א ר׳ אליעזר דריש ריבויי ומיעוטי. מנחו׳ פ״ט. אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט עיי׳ יד מלאכי סי׳ כ״ז. והשם המופשט יבמו׳ ס״ב. פריה ורביה ירו׳ גיטי׳ פ״ד דמ״ו רע״א וירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד ע״ב פרייה ורבייה. בן פרת (בראשי׳ מ״ט, כ״ב) נדרש בב״ר פע״ח רביית יוסף, ושם פצ״ח רבית יוסף. במד״ר פ״ב הרבה ארבה (בראשי׳ כ״ב, י״ז) רביה לאב רביה לבן. והתואר כמקום השם רַב פי׳ אדון וגדול גיטי׳ כ״ב. ושם: יכול הרב לומר לעבד וכו׳, שם ל״ז: רבו ראשון . . . רבו שני, ועוד מלמד ומורה ברכו׳ ס״ג: הרב בכעס ותלמיד בכעס, עדיות פ״א מ״ג חייב אדם לומר בלשון רבו. ועיי׳ עוד ברכו׳ י״ז. כ״ז: ל״א: ל״ב. שבת ל׳: צ״ה. עירובי׳ ס״ג. סוכה כ״ז: כ״ח. ר״ה ל״א: תענית ח׳. מ״ק י״ז, חגיגה י״א: ט״ו. כתובו׳ פ״ד: ק״א. סוטה י״ג. קידושי׳ ל׳: מ״ב: ב״מ ל״א. ועוד רבי ב״מ פ״ה. ורבי קרו לך, שם פ״ו. רבי לא יתקרי, פ״ד. רבי קרו לי, ע״ז י״ז: ומ״ט קרו לך רבי רבן של טרסיים אני. משה רבינו ועוד בר״ת מרע״ה (משה רבינו עליו השלום) עיי׳ יבמו׳ מ״ט: סוטה י״ג. מ״ח: זבחים ק״א: מנחו׳ ס״ה. בכורו׳ מ״ד [4]). והקבוץ בכינוי רַבּוֹתַי, רַבּוֹתֵינוּ חגיגה ה׳. מבעט ברבותיו הוי, י״ד. תלמיד המחכים את רבותיו. תעני׳ ז׳. הרבה למדתי מרבותי וכו׳, ע״ז ל״ו סע״א וסמכו רבותינו על וכו׳. שבועות מ״ז. רבותינו שבבבל וכו׳ עיי׳ לעיל בערוך, ירו׳ שבת ספ״ה ד״ז ע״ג וירו׳ ביצה ספ״ב דס״א סע״ג רבותינו שבגולה נהגו כן ירו׳ חלה פ״ד ד״ס סע״א רבותינו שבגולה עיי״ע רב ב׳, ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד וירוש׳ גיטי׳ פ״ז דמ״ח רע״ד בג׳ מקומות נקרא ר׳ יהודה הנשיא רבותינו וכו׳, ירוש׳ מגילה פ״א ד״ע ע״ד מרדכי

---

[1]) וגם עיי״ע אבא. [2]) כ״ה בעיקרי התלמוד ובדפ״ע רבא. [3]) בנו״ג בתר״י א׳ וב׳ ורכיך בשנוא (בשנייא). [4]) ורבינו משה הוא שם כבוד לר״מ בן מיימון.

ואסתר כתבו אגרת ושלחו לרבותינו [1]). ובתנחומ' הישן אי' כמה וכמה פעמים אמרו רבותינו, ילמדנו רבותינו שנו רבותינו עיי' מבוא לרש"ב צד ל'. ושם הכבוד של ר' אבא אריכא: רב עיי' בערוך הנ"ל וע' אביי. ור' יוחנן כתב ליה לקדם רבינו שבבבל חולי' צ"ה: ונקרא ר' יהודה הנשיא בשם הכבוד רבי [2]) (ברכו' י"ג. כ"ז: גיטי' נ"ט. והרבה זולתו) וגם רבינו הקדוש שבת קי"ח: עיי"ע אם (ת"א, קי"א.) ונקרא ג"כ ר' יהודה נשיאה נכדו של ר' יהודה הנשיא בשם הכבוד רבי עיי' סד"ת וד"מ וע' אביי ומ"ש — ועוד עיי"ע רַבָּן, רַבְּנָא. ובענין כללי הש"ס הלכה כרב באיסורי עיי"ע הלכה ויד מלאכי סי' קמ"ח, קמ"ט, קנ"א, קצ"ג, רל"ו, רל"ז, הלכה כר' מחבירו שם סי' קע"ה, רכ"ה, רל"ג, רל"ח. ומה שענין רוֹב כל"מ רֹב, רוֹב ובלא"ר רוּבָּא פי' המון ורבוי הרבה בכללי הש"ס ד"מ יבמות קי"ט. כי אזלי רבנן בתר רובא כרוב דאיתא קמן אבל רובא דליתא קמן לא אזלי רבנן בתר רובא, חולי' י"א. רובא דאיתא קמן לא קא מיבעיא לן כי קא מיבעיא לן רובא דליתא קמן, והא לך קצת כללים חולי' ג': י"ב. רוב מצויים אצל שחיטה מומחים הם, חולי' י"א. יבמות קי"ט. רוב קטנים לאו סריסים נינהו, חולי' שם סנהד' ס"ט. יבמו' שם רוב נשים לאו איילנות נינהו, חולי' שם: רוב חוטי השדרה לאו נקובים נינהו יבמו' שם: רוב נשים מתעברות ויולדת, יבמות שם: רוב נשים אינן מפילות, שם (עיי' חולין ע"ז:) רוב יולדות לאו זכרים. יבמות ל"ז, סנהדר' ס"ט. רוב נשים יולדת לט', חולי' ע"ז: רוב בהמות יולדות דבר הקדוש בבכורה, חולי' י"א. סוטה כ"ז. רוב בעילות אחר הבעל, חולי' י"א: רוב אנשים לאו טרפים נינהו, שם רוב בהמות כשרות נינהו, חולי' נ"ג. רוב אריות דורסין, שם: רוב שוורים מתחככין, שם פ"ו. רוב מעשי חשו"ק מקולקלין הן, שם ונדה י"ח: קידושי' פ'. טהרו' פ"ג מ"ח רוב תינוקות מטפחים באשפה (דרך התינוק לטפח). גיטי' ב': רוב ישראל בקיאים הם. שם ס"א. שבת י"ג. כתובות כ"ד. רוב עמי הארץ מעשרים הם, גיטי' כ"ח. רוב חולים לחיים, גיטי' שם שבועו' ל"ג. ל"ז: קידושי' ע"א: ערכי' י"ח. רוב גוססין למיתה, נדה י"ח: כ"ט. רוב נשים ולד מעליא ילדן, שם ל"א: רוב נשים אינן חזיין בקטנותן, שם מ"ח. ברוב נשים סימן תתאי אתי ברישא, שם י"ז: רוב שליות אינם בלא ולד, שם י"ט. רוב חתיכות של ד' מיני דמים הם, כתובו' ט"ז. כ"ח. ב"ב צ"ב: רוב נשים בתולות נישאות קידושי' ג': רובא מסבלי ואח"כ מקדשי, כתובות י"ג: רוב נכרים פרוצים בעריות נינהו, סנהד' ס"ט: רובא דאינשי עבדי דטעו בעיבורא דירחי, בכורות י"ט: רוב בהמות מתעברות בתוך שנתן, שם וכ"ד. רוב בהמות אינן חולבות אא"כ יולדות, ע"ז ל"ד: עגלים של בית אונייקי נשחטים לע"ז, ב"ק מ': רוב שוורים לרדיא. שם מ"ו: כי אזלינן בתר רובא באיסורא אבל בממונא לא אזלינן בתר רובא, בכורו' כ' רע"א כי אזלי רבנן בתר רובא ברובא דלא תלי במעשה אבל ברובא דתלי במעשה לא] —

רב (= רוֹבָא, רוֹבָה בלא"ר נער כמו רָבֵי, רַבְיָא Jüngling ועוד עיי' בפנים) בריש תמיד (פ"א מ"א) והרובין שומרין שם. בר"ג דסוכה (ה':) שכן בבבל קורין לינוקא רביא. בפ' ארוסה ושומרת יבם בגמ' מעוברת (סוטי' כ"ו רע"א וכ"ה בתוספתי' סוטה רפ"ה) והרובא שנשא עקרה. והנערה טובת מראה (בראשי' כ"ד, ט"ז) תרג' ירוש' [3]) רביתא שפירת חיזו [4]). בחורים טחון נשאו (איכה ה', י"ג) תרג' רוביא ריחיא נטלו — (א"ב נאמרו רובים פרחי כהונה מורי ורובי קשת). *[אחי"ה וא"כ לדעת ר"ב רובים כמו ל"מ רַבִּים Bogenschütze ותרג' רבה קשת (בראשי' כ"א, כ') והוה רביא קשתא בקצת דפוסי' ובקצת הגי' רבי קשתא והנכון שהוא כפי' רבינו מלא"ר רוֹבָא = רָבֵי, רַבְיָא פי' בחור ונער כתרג' דה"י א' כ"ב, ה' רובי ורכיך והקבוץ רוֹבִין תרג' רות ג', י'; תרג' איכה ה', י"ב. י"ג; ושם ב', י"ב רוֹבַיָּא ותרג' נער (בראשי' ל"ז, ב') והוי רבי ועוד עיי' תרג' שמות ב', ו'. ח' ט'; לישעיה ט', ה' וזולתו והקבוץ רָבַיָּא תרג' איכ' א', ה'. ולנקבה רִיבְאִ, רְבִיתָא רק בתר"י עיי' לבראשי' י"ח, כ"א; כ"ד, י"ד. ט"ז. מ"ג. נ"ה. נ"ז; ל"ד, ג'. י"ב וכ"ה בסנהד' נ"ח: רביתא דפלניא, קידושי' ע': ההיא רביתא [5]), ירוש' סוטה פ"ח דכ"ב ע"ד רובה שנשא ריבה.. רובה שנשא אלמנה.. אלמון שנשא ריבה והקבוץ ריבות עיי"ע הבא אח"ז וא"כ הרובים או הרובין בתמיד פי' פרחי כהונה שלא הגיעו עדיין לעשות עבודה עיי' המפרש בתמיד וכן בחולי' כ' רע"א יקבלו הרובין את תשובתן ופירש"י הנערים

---

[1]) כבבלי מגילה ז'. אי' חכמים [2]) בענין נקודה רבי עיין בתשבי ע' רב. [3]) כ"ה נכון ברפ"ר וכ"י ערוך. [4]) בנו"ג ורבא שפירא למחמי. [5]) ב"ב ג': הגי' ינוקתא.

בני ר' חייא. וכן ירוש' חגיג' ספ"ג דע"ט סע"ג א"ר ינייֹ הרובין היו אומרים בתרומה שנעשית ע"ג הקודש וכו' עד אתיא דר' ירמיה כרובים. ובירו' חלה ספ"ד ד"ס סע"א א"ר יוחנן רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן מאן אינון הרובין (תרגמוניא. ר' זעירא) [צ"ל תרגמוניה ר' זעירא] ר' יהודה בשם שמואל חלת חוץ לארץ וכו' ע"ש והתוספו' בע"ז דף נ"ט. בד"ה בצר הביאו הירוש' וכתבו „ולא נודע פי'" [1]) ודע כי מהרז"ף במקום הנ"ל (בהערה 1) פי' הרובין הוא מל' רובא פי' גדול וכיון ר' יוחנן בזה על שמואל וקצת קשה לשון רבים וגם רבותינו שבגולה הם הם רב ושמואל (עיי"ע הקודם) והיאך קורא ר' יוחנן שמואל בשם רובין וכנראה שהוא בל' גנאי אמרו. ולי נראה שעיק' הגי' דובים כגי' הראש בקצת דפוסים וכבר הארכתי למעניתו בע' דב (ח"ג, ד"ד: והלאה) ע"ש] —

רב (= רְבוּתָא, רְבִיתָא פי' כמו רְבוּעְתָא, רְבִיעְתָא היינו רביצה (das Aneinanderliegen דלא מקום רבותא (יבמו' ע"ז.) [2]) פי' רבועתא ע' מובלעת וכבר פי' בע' קרם (א') [3]) — (א"ב ענין רביצה). *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' מ"ו סע"ב אבל כסדרן היינו רביתייהו ופי' ר"ח (עיי' תוספו' שם מ"ז רע"א וע' אן ב' ח"א, צד קל"ג) רביתייהו כמו מרבעיתייהו. וכן גרס רבינו בע' אן בשם הגאונים דהיינו רביעתיהו. ועוד בחולי' מ"ח. מקום רביתא] —

רב (= רִבּוֹא מל"מ (עזר' ב', ס"ד) והוא כמו רבבה (Zehntausend, Myriade בפ"ק בגיטי' בגמ' ר"מ אומ' (ט'.) ובפ' מי שמת בגמ' שייר קרקע (ב"ב קמ"ט סע"ב) דתנן בפ"ג בפאה (מ"ח) חוץ מאחד מריבוא שבהן פי' אחד מריבוא לאו כל כך דוקא דצריך למימר הכי אלא אפי' אמר אחד מריבוא לא יצא בן חורין דמסתברא דאותו אחד מריבוא אדידיה קאי. יש ששונין חוץ מאחד מרובו ופי' חוץ מדבר אחד שהוא הרוב [4]). ב ר " ג [5]) דפ' גיד הנשה (חולי' צ':) ובגמ' דמס' תמיד (כ"ט:) פרוכת דתנן בסוף שקלים (פ"ח מ"ה) ומשמנים ושתי רבוא נעשית פי' פ"ב כיכרין [6]). ס"א [7]) „ומשמונים ושתי ריבות כלומ' פ"ב בתולות ארגוה". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה בחולי' (קובץ כ"י אנגיילי דף ש"מ) ושם הגי' בפירוש ריבות וכ"ה בערוך בכ"י ה"ב וכן העתיקה בעל עיקרי התלמוד אבל בדפ"ר אי' ריבו וצ"ל ריבות ונשמט הקו מעל הוי"ו ובשדפ"ע בט"ס ריבוא וזה הוליך תועה לבעל הפשב"ע לו' „שאינו משנה רבינו הגי' מרבוא אל ריבות אלא הניח הגי' כמות שהיא בתוספו' יו"ד בין רי"ש לבית" וכפי' וס"א של ערוך עולה יפה פי' רש"י בחולי' בלישנא אחרינא: „ריבות נערות העוסקות בה" ע"כ וכן ברע"ב בשקלים וז"ל וי"ס שכתוב בהן ובשמונים ושתים ריבות כלו' דשמונים ושתים נערות בתולות מתעסקות בעשייתה ע"כ וכ"ה בפי' דמס' תמיד עיי' תוי"ט לשקלים. ודע כי בכ"י ש"ס בשקלים ומשמנים ושתים ריבו' וצ"ל ריבות וכגי' רגמ"ה וערוך אבל היותר טוב לפי גי' זו ופי' הנ"ל ובשמנים ושתים וכ"ה באמת במשניות נאפולי. וריבות הוא הקבוץ מן ריבא, רביתא עיי"ע הקודם לזה. וכפי' פי' הראשון רבוא = ריבוא הוא ל"מ רבוא או רִבּוֹא (דניאל ז', י') וכ"ה בל"ס רֵבּוֹ, רֵבּוֹתָא גיטי' נ"ז. ע"ז כ"ד. ששים רבוא, ירו' מעש' שני פ"א דנ"ב ע"ד מאה רבוא ובתרג' דברים ל"ב, ל' ולשופטים כ', י' ג"כ רִיבּוֹתָא בל"נ ובקבוץ רִיבּוֹתָן תרג' כ"י תהלים ס"ח, י"ח ועוד רִיבְוָן תרג' ש"א י"ח ו', ז'. ח'; ליונ' ד', י"א, חולי' ז'. בדניאל ז', י' רִבְּוָן ועוד רִבְּוָתָא סנהד' כ"ו. תרג' דברי' ל"ג, י"ז] —

☜ רב (= רְבִי ובאתפעל אִתְרַבִּי, אִתְרַבָּא salben, weihen מל' שמרוני עיי' בפני')

תרג' ויקח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן (ויק' ח', י') ונסיב משה ית משחה דרבותא

[1]) ושי"נ א"ר זעירי תרגומיא ובתוספו' בכורו' נ"ד. ד"ה ושני אי' תורגמינן ר' זעורא והנכון כמו שהגיה מהרז"ף במ"ע ח"א, 360 תרגמוניה ר' זעירא כלומר פי' ר' זעירא. והרא"ש בע"ז פ"ד ססי' ט' גרס מאן רובים תרגמניא יש מפרשים גדולים חכמי ישראל באו שמה ודרשו להם שאין צריכין להפריש וי"מ הכתות שהעמידו הכותים לדרוש להם ולהחזיק דתן תקנו לתת להם מעשרות שדותיהן ע"כ ובעיקרי התלמוד הביא זה הפי' בשם פסקי הרא"ש וז"ל פ"א רובים כתות של ישו הנוצרים שתקנו לחזק דתם מעשרות ואם יפרשו היהודים מעשר בחו"ל יקחו אותו הגויים ע"כ. [2]) כפי גי' רבינו בע' קרם ולפנינו לי'. [3]) כ"ה נכון בדפו"ו ובד' אמש' אבל בדפ"ר ובכ"י בט"ס קרס. [4]) ובכ"י ש"ס בפיאה הגי' בריבוא וכ"ה בתוספתא פיאה ספ"א. [5]) כ"ה נכון בדפ"ר. [6]) רש"י בחולי' פי' חוטין וכ"ה ברע"ב בשקלים כך היה מנין החוטים שהיא נעשית מהן פ"א מנין דגרי זהב שהיו מוציאין עליה ע"כ וא"כ בזה עולה פי' רבינו ונ"ל שנגרר אחר גי' בעל הלכות גדולות הלכו' מנחו' (צד קל"ז:) וז"ל ומשמונים ושתי רבואות מנה נעשית ע"כ ועיי' ג"כ פי"מ להרמב"ם שמונים ושתי רבוא שמנים מאות אלף ועשרים אלף דינר וכו'. [7]) כ"ה נכון בדפ"ר אבל בשרפ"ע בט"ס ס"א.

ורְבִי ית משכנא. *[אחי״ה משחת (כתר״י לבראשי׳ ל״א, י״ג ותרג׳ שמות ל׳, כ״ו; מ׳, ט׳) תרג׳ די רביתא ועוד עיי׳ תרג׳ ויק׳ ח׳ י״ב. וכן תרג׳ ומשׁוּח (ש״ב ג׳, ל״ט) ומרבֵי למלכא נסכתי (תהלי׳ ב׳, ו׳) רביית מלכי. והשם רְבוּ, רְבוּתָא עיי׳ תרג׳ שמו׳ כ״ט, ז׳; ל׳, כ״ה; מ׳, ט״ו; ויק׳ז׳, ל״ה; לבמד׳ י״ח, ח׳ למשחה: לרבו נ״ל מל׳ שמרוני שהעתיקו למשחה בהם: (שמו׳ כ״ט, כ״ט) למתרבאה בון. משחת קדש (שם ל׳, כ״ה) תרג׳ שמרוני משח רבות. משחתם (שם מ׳, ט״ו) תרג׳ שמרוני רבותון] —

* רָבָא שם אמורא המפורסם והוא בר יוסף בר חמא עירו׳ נ״ד. סוכ׳ ל״ד סע״א חולי׳ מ״ג: ועוד בהרבה מקומות והרבה אמוראים נקראו רבא הלא הם נזכרים בסד״ה וכתב היוחסין בשם ר״ח כי רבא באלף הם י״ב ובה״א ל״ו ואני מצאתי יותר עכ״ל ועל זה כתב בעל סד״ה גם אני מצאתי יותר ויותר עיי׳ שמותיהם על פי סדר נכון בסד״ה דפוס ווארשא מצד קס״ב עד ק״ע ושם תמצא ג״כ כל שמות אמוראים בשם רַבָּה. ורבה סתם הוא בר נחמני אחיו כייליל אביו של אביי.

* רַבָּא, רַבָּה, רוֹבָא, רוֹבָה (מל״ס רַבָּא פי׳ כמו רב גדול ומורה ועוד ישיש gross, alt, Lehrer, der Ältere) יבמות כ״א: כי אבא רבה . דבי אמא רבתי עיי״ע כלת. ב״מ ק״א. צריכא רבה עיי״ע צרך. ויק״ר פכ״ב ואיפשר כן רבה שאיל לתלמידא, ירו׳ יבמות פ״ד ד״ו: הידינו רבה רבה דמתניתא רבה דאולפנא. והרבה פעמים רובא, רובה, רבה אצל השם הפרטי פי׳ זהו ומורה שהוא שם כבוד להבדילו מאותו השם המאוחר בזמן ד״מ ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה: ר׳ הושעיה רובא ב״ר רפ״א ר׳ הושעיה רבה [1]. ירו׳ כלאים פ״ט דל״ב: ר׳ חייא רובא ושם ג״כ רובה ובירושׁ׳ שבת פ״ז ד״ט ע״ג בנויי דר׳ חייא רובא. ירו׳ שקלים פ״א דמ״ו. ר׳ חייא רבה. ושם רב הונא רבה דציפורין עיי׳ מבוא הירו׳ למהרז״ף כל ערך וערך. ובענין זהוא דרבה מנה פי׳ והוא גדול ממנה כלומ׳ הסברה נותנת להפך, דרובא אתא אימור לך עיי׳ מ״ש בע׳ אדרבא (ח״א, ל״ט) וכן בירושׁ׳ פיאה פ״ד די״ח: רובה דר׳ יוחנן ורובה דר״ש בן לקיש ועיי׳ מה״י צד י״ד: ובאהבת ציון לירו׳ פיאה הנ״ל — והקבוץ סנהד׳ ק״ב. רַבְוָתָא פי׳ גדולים ומורים.

רְבָב (מל״פ וע׳ רַב, רִבָּב, רִיּוּב פסולת של שומן או גבינה וכדומה Bodensatz von Fettigkeit) בס״ג דפ״ק בשבת (כ׳:) של זפת ושל גפרית של רבב ושל גבינה [2]. בפ׳ המוציא יין בגמ׳ המוציא חבל (ע״ח:) רבב כדי לשוט [3] אספוגית [4]) קטנה. בס״ג דפ׳ אלו קשרים (שבת קי״ד.) כל ת״ח שנמצא רבב על בגדו פי׳ רבב שומן וקירא ונפטא וזפת וכיוצא בהן אם נמצא על בגדו של חכם חשוב ממשניאי התורה שאין בני אדם דבקין בו שלא יתלכלך מלבושם ממנו. פי׳ רבד [5] דם יבש כמו ריבדא דכוסילתא אמר רמי בר אבא [6] האי ריבדא דכוסילתא עד תלתא יומי לא חייץ מכאן ואילך חייץ (נדה ס״ז.) ות״ח שנמצא דם על בגדו העליון הרי זה מכוער [7] — (א״ב לפי דעת התוספות (ע״ז ל״ג.) רבב ורבד מענין אחד והביאו כפ׳ אין מעמידין דע״ז ראיה מסוגיא זו לבריתא דנודות הגוים גוי רבבן זפתן ועיבדן ובתוספתא (פ״ד) (ה׳) גרים רובדן שהכל אחד ולפי הראיות צדקו דברי התוספות חדא משום גי׳ התוספתא ושם אין שייך לפרש ריבדן מלשון דם ותו שריבדא אינו דם אלא שריטה הנשארת אחר הקזאת דם. [8]) בפ׳ לא יחפור בגמ׳ ואת מי רגלים (ב״ק כ׳:) אמר רב בכל עושין מחיצה חוץ ממלח ורבב. בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ נודות (ע״ז ל״ג.) גוי רובבן ועובדן וישראל נותן לתוכן יין. פי׳ רובבן זופתן כזפת רובבן כמו רבב גוי רובבן וישראל נותן לתוכן יין שנותנין מעט יין בזפת כשנדלק הזפת כדי לצננו. בס״ג דסוטה (מ״ט.) א״ר אילעא בר ר׳ ברכיה [9] אלמלי תפלתו של דוד היו כל ישראל מוכרי

---

[1]) ומזה פתח דבר של בראשי׳ רבה: ר׳ הושעיה רבה פתח וכו׳ נקראי אגדת ספר בראשי׳: בראשית רבה ואח״כ נקראו ככה יותר מדרשי ספרים כידוע. [2]) גי׳ הריי״ף של גפרית של רבב ושל קירה וכגי׳ רבינו אי׳ בפי׳ ר״ח ושם של זפת ס״א של גפת וכ״ה של גפת בכ״י ש״ס א״פ ובסי׳ העתים שתי גירסאות כבפי׳ ר״ח ובעל ד״ס שבת צד י״ח. לא ירע עודנה מפי׳ ר״ח ובכ״י ש״ס הנ״ל אי׳ גפת במקום גבינה ואינו נכון ובנו״ג הסדר של גבינה ושל רבב. [3]) בנו״ג לסוך בריי״ף לשוף ובריי״ף כ״י לטוש וכ״ה ברא״ש ולשוט הוא הוא לטוש עיי׳ ד״ס בפסחי׳ צד מ״א: ועוד עיי״ע שט. [4]) וכ״ה בזה הערך עיי׳ ח״א, קפ״ו וש״נ השינויים. [5]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב וכ״ה ברפ״ר וכן העתיק בעל עיקרי התלמוד וכן הגיה המשב״ע אבל בשדפ״ע בט״ס רבב. [6]) כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בנדה וכ״ה בהעתקת ר״ח וברפ״ע ובהעתקת בעל עיק׳ התלמוד רמי בר חמי. [7]) כל זה מן תיבות חשוב עד גמירא הועתק מפי׳ ר״ח בשבת וקצת מזה אי׳ ג״כ בריי״ף ושם אי׳ כמו כן פי׳ רבב כגון קירא וזיפתא וכיוצא בו. ודע כי בפי׳ ר״ח אי׳ עוד רבד מלשון מרבדים רבדתי (ערסי) [צריך לומר ערשי] וכמו כן אי׳ ג״כ בפירש״י וכ״ה בהגהת כ״י ש״ס עיי׳ ד״ס בשבת צד קכ״ז: [8]) ועיי׳ מ״ש בסוף הערך. [9]) בנו״ג יברכיה.

רבב שנא׳ (תהלי׳ ט׳, כ״א) שיתה ה׳ מורה להם. פי׳ רבב פסולת שעוה הוא ומפני שהזכיר שבטל נופת צופים בא להודיע שלא נשאר להם אלא פסולת של שעוה. פ״א מוכרי דבר מאוס מרוב עניות שיתה ה׳ מורה להם התפלל להקדוש ב״ה שיעשירם שיראו בני אדם מהם ומאדם עשיר מתייראין. *[אחי״ה ורש״י פי׳ בשבת כ׳: רבב שומן ושעוה וכל דבר הניתך וכן בזבחי׳ צ״ח: פירש״י כל דבר הניתך כגון שומן וחלב ושעוה ובשבת ע״ח: רבב שומן וחלב ולדף קי״ד. פירש״י רבב שומן וחלב וכבר אמרתי בתחלת הערך כי בל״פ וע׳ רב והקבוץ רבאב או רבוב פי׳ פסולת של שומן או גבינה וכדומה. ונבנה מזה הפעל רובבן ועובדן בע״ז הנ״ל כפי ג״ רבינו ובנו״ג ריבבן ובתוספת׳ ע״ז הנ״ל עובדים וזופתים ובכ״י ו״ו ורוכבו ובכ״י ד׳ ורוכבין ונ״ל שצ״ל ורובבו או ורובבין ובכ״י אירפ׳ ו ר ו ב ד ו ומחק הסופר ותקן וזופתו [1]) ועל זו הגי׳ ורובדו כיוונו התוספו׳ בע״ז במה שכתבו בתוספתא גרס ריבדן וצ״ל רובדן כגי׳ ר״ב הנ״ל ע״ש ועיקר הגי׳ רובבן פי׳ טש אותו כפסולת של שעוה וגי׳ רובדן נבנה מן רבד שהוא לפי׳ רבינא בשבת קי״ד. כמו רבב, ובענין ריבדא עיי״ע רבד] —

רְבוּבָה (מל״ע رَبَاب כלי שיר musikalisches Instrument [2]) עביד ליה רבובה לבריה (סוט׳ מ״ט:) כבר פי׳ בע׳ ארום — (א״ב בנוסחאות כתוב רכובה). *[אחי״ה ר״ב טעה במח׳כ כי במקום עביד ליה ר ב ו ב ה לבריה אי׳ בנוסחאות שלנו טנבורא עיי״ע אבל בע׳ אלים (ח״א, צ״ד) הביא רבינו מאמר שלי׳ לפנינו כל עיקר אביי אמר כובא ובפי׳ רה״ג לכלים פט״ו מ״ו גרס בסוטה אביי אמר דכובא וג״ל שצ״ל רבובה והוא הוא رَبَاب של הנ״ל אבל עיי״ע אלית וע׳ ארום ב׳ (ח״א, רצ״ז:) גי׳ שונות ופי׳ כל גי׳ וגי׳ ע״ש] —

רְבוּבָה (Höhlung) בפ״ג במדות (מ״ג) וכבש היה בדרומו של מזבח ל״ב על רוחב ט״ז ורבובה היתה במערבו ושם היו נותנין פסולי חטאת העוף — (א״ב פי׳ גמא או מקום נבוב שהיה בכבש וטעם רבובה כמו רבוע ואולי רבובה כמו ארובה ובא אות הכפול במקום הדגש). *[אחי״ה וכן בפי״מ להרמב״ם פי׳ רבובה גומא. ורא״ש פי׳ חלון עש״ה [3]) והוא ממש כלשון התוספת׳ זבחים רפ״ז ר׳ ישמעאל בר׳ יוחנן בן ברוקה אומר חלון היתה שם למערבו של כבש ורבוכה היתה נקרית ששם זורקין פסולי חטאת העוף שתעבר צורתה ותצא לבית השריפה ע״כ ובכ״י אירפ׳ הגי׳ רביכה וגי׳ הרא״ש רבובה. ורבובה הוא כמו נבובה כמו נבוב לוחות (שמות כ״ז, ח׳) ענין חלולה עיי׳ רע״ב למדות ובתוי״ט שם] —

* רבבהו (קיצור מן רב אבהו) סנהד׳ כ״ב סע״ב בכ״י ש״ס מינכען רבבהו אומר ובנו״ג ר׳ אבהו.

רָבַג (פי׳ נ״ל מל״ע رَبَقَ דבק וחבר aneinander-fügen, verbinden); מַרְבֵּג Gefüge אבל עיי׳ בפנים) בפ״ג באהילות (מ״ז) וברי״ג דפ׳ הישן (סוכ׳ כ׳:) וכן מרבג של אבנים וכן סוור של קורות. בס״ג דפ׳ כל הכלים (שבת קכ״ה:) פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא מרבג של אבנים. ס״א מרבך. פי׳ „מרבג כמו בנין של אבנים זה ע״ג זה כדתניא בריש תורת כהנים (ספרא ויקרי׳ פרק ד׳ פרשה ד׳) לענין זריקה יכול יהא זורק ורובג ופי׳ שיתן אחד על אחד" כמו מרבג של אבנים. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג באהלו׳ הנ״ל ובנו״ג באהלות מרבך של אבנים ונ״ל שצ״ל מרבך וכדאי׳ באמת בסוכה ובכ״י ש״ס שבת קכ״ה: ועיי״ע מדבך וע׳ גדבך ומ״ש. ועיקר הגי׳ מדבק או נדבך עיי״ע סוור. והפעל רובג בספרא הנ״ל נ״ל הוא הוא רבץ ענין זריקה עיי״ע רבץ ולכן יפה פי׳ בערוך הקצר גישרענקלט וצריך לו׳ גישפרענקלט gesprenkelt אבל רה״ג ואחריו רבינו פי׳ מרבג מן רובג ענין סדור זה ע״ג זה ועפ״י כן אולי הוא מל״ע הרשומ׳ בתחלת הערך וכן בלשון סורי׳ רבגא פי׳ קשורים ודבוקים] —

רבד (= רִיבְדָּא נ״ל מל״ע رَبَذَ einstechen, einritzen; רִיבְדָּא Ritz) דכוסילתא (מ״ק כ״ח. מכות כ״א סע״א שבת קכ״ט. ויתר מקומות בעי׳ כסל) כבר פי׳ בע׳ כסל [4]) ובע׳ פגר — (א״ב פי׳ בל״י שריטה עשויה בדבר מה). *[אחי״ה כיון לל״י ῥάβδος Stich והח׳ פערלעס (עט״ש צד 53) פי׳ ריבדא = תרפתא מל״י δρύπτω ritzen, kratzen ועיי״ע תרף ג׳ וגי׳ רבינו שם. ויותר קרוב שהוא ל״ע הנ״ל

---

[1]) עיי׳ מ״ש המו״ל דיר צוקערמאנן צד 467 בהערה ונשמט זה מעיני ה׳ לעווי בעי׳ הנוכחי. [2]) ובלאי״ט ribeba Bauerngeige. [3]) והביא פסחים ל״ד. ע״ש. [4]) ח״ד, רע״ח.

ועוד עיי"ע שני ערכי' הרשומ' בערוך ובהוספותי שם. ושם הבאתי פי' ר"ח. והקבוץ נדה ס"ז. הני ריבדי דכוסילתא וכו' — ותחת ריבדא דכוסילתא בכתובות ל"ט: גי' רבינו תרפתא דסיכורי עיי"ע תרף ג'] —

רָבַד (מל"ע رَبَدَ, رَبَطَ קשר ודבק zusammen-fügen) ומזה רובד רצפה עשוייה מאבנים מדובקים יחד (Terasse, Estrich) בפ' טרף בקלפי (יומא מ"ג:) על הרובד הרביעי שבהיכל. בפ"ק במדות (פ"א מ"ח) בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדין של אבן. ובפ"ד (מ"ד) התחתונה חמש ורובד שש האמצעית ו' ורובד ז' והעליונה ז'. ובפ"ג (מ"ו) רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה ורובד ג' אמות [1]) פי' מצבות — (א"ב פי' בל"י מין עמוד מרובע). *[אחי"ה ר"ב כיון על לשון יונית ῥομβοειδής, ῥόμβος [2]) והנכון כמו שכתבתי מל"ע הנ"ל ותרג' הרצפה (דה"י ב' ז', ג') רובדא ולנכון פי' רש"י ביומא כל הרצפה עשויה שורות שורות טבלאות אבני שיש וכל שורה ושורה קרויה רובד ע"כ ורא"ש בתמיד פ"א מ"א פי' רובדין אצטבאות חתיכות של אבני גזית בולטות מן החומה זו למעלה מזו ועליהם היו ישנים זקני אותו בית אב וכו'. ונ"ל גם כן להגיה בדברי הערוך תחת מצבות אצטבאות וכן רבינו גרשם פי' בתמיד שם רובדין כסאות. ועה"ק פי' „פ"א מעלה צייליין בל"א והוא Zîle פי' כמו שורה Reihe וזה כפי' רש"י ביומא הנ"ל ולפי זה מל"י ῥάβδος שורה. וכנ"ה בתוספת' אהלו' רפי"ז משוקעים ברובדים ובאבנים וכו'. יומא פ"ד מ"ג הרובד . . שבעזרה, תוספת' סוף סוכ' ותוספת' מנחו' פי"א הרובד שבאולם] [3]) —

* **רוֹבֶד** (נ"ל מל"י ῥάβδος ענף Ruthe, Gerte) חולי' ק"מ סע"ב וקמ"א רע"א היתה יושבת בין שני רובדי אילן פי' ענפים ורבינו נסי' גורס שני בדי אילן אבל מצינו זו המלה ג"כ בירוש' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג א"ר יוחנן רובדי אילן שיש בהן ארבעה על ארבעה . . ידו אחת בצד זו וידו אחת ברובד עיי' שם המפרשים.

* **רְבוּתָא** (מל"ס פי' גדלות ומעלה Grösse, Vorzug) חולי' ס': מאי רבותיה, סנהד' ק"ו: רבותא למבעי בעי. גיטי' ס"ח: מאי רבותייכו מינן, שם: אחוי לך רבותאי. תרג' אסת' ב', כ"א לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין. תרג' הבו גודל (דברים ל"ב, ג') הבו רבותא קדם אלהנא. והוא כמו רְבוּ עיי"ע רב א' ורב אחרון, ועוד עיי' תרג' תהלי' קמ"ה, ג'; ק"נ, ב'. וכן רביתא ירוש' כתובות רפ"ה דכ"ט ע"ג אשכח גידול רביתא ומר זעירתא פי' גידול מצא דבר גדול ואמר דבר קטן.

* **רַבּוּתָא** (זקנות Alter) תרג' הבכור כבכורתו (בראשי' מ"ג, ל"ג) רבא כרַבּוּתיה כה"ג בדפ' סאביוניטא.

* **רְבִיתָא** (שם נהר) חולי' ס' רע"א פוק צבית לגידא דרביתא עיי"ע צב ועיי' פירש"י.

רְבִיתָא, רְבוּתָא כמו רביעתא, רבועתא עיי"ע רב ג'. ועוד ענין צמיחה Wachsthum יומא ע"ח: רביתיה דינוקא, ושם: הנך דלאו רביתייהו.

☞ **רוּבְיָא** (Föunkraut?) מסכת חוּלי' פ' אלו טרפות (חולי' נ"ב.) כל מיני קטניות אין בהם משום ריסוקי אברים לבר מן רוביא, ובפ"ק דכריתות (ו'.) ובפ' כתרא דהוריו' (י"ב.) למחזי ריש שתא קרא ורוביא כרתי סילקא ותמרי פירש"י תלתין ולא נהירא לי כי תלתן נקרא בל' תלמיד שבלוליתא ולפי דעת רש"י יש לגרוס למיחזי בריש שתא ולא למיכל בריש שתא כמו שכתוב במקצת נוסחאות [4]) כי התלתן אינו נאכל אלא בשעת הדחק. *[אחי"ה ובע' גר ט' הביא רבינו משבת ק"ט: מגירי דרוביא ופי' לולבי גפנים פ"א זרע פשתן ובעיקרי התלמוד בע' תלתן אחרי שהביא פירש"י כי תלתן הוא רוביא הוסיף להביא אבודרהם שפי' רוביא פול המצרי ובנתיב י"ז בחלק שביעי מאדם וחוה תלתן הוא גלגלין וזרע פשתן וכו' וכו' ולפי זה נ"ל כי רוביא הוא כמו לוביא בל"ע لبيه, لوبياء פול המצרי עיי"ע לובי (ח"ה, ח'). ובענין השגת ר"ב על רש"י ככר עמד בעל הפשב"ע בזה הערך עש"ה] —

* **רַבְיָא** (שם חכם) יומא מ"ב רע"א רביא בר קיסי ושם רביא קיסי וצריך לו' בר קיסי וכדאית' בכ"י ש"ס ופעם ראשונה אי' בכ"י ש"ס רבינא וכ"ה רבינא בר קיסי בב"ב ס"ג. אבל בכ"י ש"ס ה' ופ' אי' רביא ועיי' בד"ס ב"ב שם, ובחולי' כ': אמר רבינא אמר לי רבין בר קיסי.

---

[1]) עיי' שם בקצת שנויים קטנים. [2]) עיי' בט"ר להי' איזלער ח"ב 77. [3]) כ"ה נכון בכ"י אירפ' ובכ"י בי בט"ס שבאילים. [4]) בכרי' הנ"ל ובאה"ת גרס כן ג"כ בהוריו' הנ"ל.

* רָבִין (שם אמוראים) רבין סבא ב"ב קמ"ו: עיי' סד"ה צד י"ד ע"ד וש"נ רבין בר חיננא (חנינא), רבין דנרש, רבין חסידא, רבין בר ממל, רבין בר אבא, רבין בר שבא ע"ש כל ערך וערך, ועיי"ע אביי ראבין אבין שמו.[1]

* רְבִינָא (שם אמורא מאוחר שבאמוראים) ע' אביי כתב רבינו נתן רבינא אבינא שמו אשי ואבינא סוף הוראה (ב"מ פ"ו.) ושם אי' הסימן עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם (תהלים ע"ג, י"ז) ע"ש פירש"י. ועוד היה רבינא הקדמון בזמן רב יוסף עיי' סד"ה צד ק"ע ורבינא זוטי היה בן אחותו של רבינא הקדמון, רבינא בר שילא סוכה י"ג, מ"ק י"ז: יבמות ס"ח: זבחי' ל"ו: כגי' כ"י ש"ס ק' אצל ד"ס זבחי' צד ל"א:[2]. רבינא מפרזיקיא זבחי' ק"ח. כגי' כ"י ש"ס ק' אצל ד"ס (זבחי' צד ק"ח) ובנו"ג רבא מפרזקיא וצ"ל מפרזיקא וכ"ה רבא מפרזיקא ב"ב ד' רע"ב ותמור' ל' סע"א ונזיר ל"ח סע"ב א"ל רבא[3] מפרזיקיא לרב אשי וכ"ה בסוט' כ"ו: ב"ק ל"ו. ושם מפרזיקא וכצ"ל ביבמות נ"ט: תחת מפרקין וצריך לו' מפרזיקא ובכ"י ש"ס ב"ק פרזיקא עיי"ע.

* רִבִּית, רִיבִּית (מל"מ תרבית ונשך ובל"ס רִבִּי, רִבִּיתָא Zins) ב"מ ס': ריבית דאוריית', ושם ס"א: רבית קצוצה.. אבק רבית עיי"ע אבק א'. שם ע': רבית דגוי ע"ש והלאה כמה פעמים תוספת' ב"מ רפ"ד יש דברים שהן ריבית ואינן ריבית... יש דברים שאינן ריבית אבל אסורין משום הערמת ריבית וכו' ע"ש, ירוש' פסחי' פ"ב דל"ז ע"ג מלוה ברבית, ויק"ר רפ"ג דיוזיף בריביתא, תוספת' ב"מ ספ"ו מלוה רִיבִּיּוֹת מתמוטטין והולכין מן העולם ועוד הקבוץ רִיבְּיָין תר"י א' שמות כ"ב, כ"ד תר"י א' וב' לויק' כ"ה, ל"ז.

רבך (= רְבִיכָה מל"מ מֻרְבֶּכֶת בל"ע ربيكة mit Oel eingerührte Speise) בגמ' דמסכ' תמיד (כ"ח:) א"ר ירמיה להחם[4] חמין[5] לרבוכה פי' מן (ויק' ו', י"ד) מרבכת תביאנה. במגילת איכה בכה תבכה בלילה: למה בלילה שלא היה קולן הולך ביום מקול תרבוכות היום — (א"ב בנו"ג לפי שאין קול הולך אלא בלילה). *[אחי"ה ובתמיד הגי' לרביכה וכ"ה במנחו' פ"ט. אבל בפי' רגמ"ה ורש"י וברש"י כ"י (בש"ס ווילנא) רבוכה עש"ה. ירו' פסחים פ"ב דכ"ט: יכול יצא ידי חובתו ברביכה. ירוש' סנהד' פי"א ד"ל: שליש לרביכה. תרג' מרבכת: רביכא וכ"ה בתרג' דה"י א' כ"ג, כ"ט. והרמב"ם פי' רביכה מרובה בשמן וקלוייה בו וכו'. והוא מענין ל"ע הנ"ל. וי"מ רבוכה חליטה במים רותחין ושתי דעות נזכרו בעיקרי התלמוד — רביכה בכ"י תוספת' זבחי' רפ"ז צ"ל רבוכה עיי"ע] —

רְבַל (אתפעל מירבל מהשם ארבלא פי' כברה sieben) בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (חולי' מ"ט.) מירבל הוא דרבילא ביה כבר פי' בע' ארבל. *[אחי"ה בע' ארבל ב' בח"א, רס"ח הבאתי זה הציון ברמיזה על פי' רבינו ושם העירותי שלא הביא ושלא פי' זה המאמר בע' ארבל ואולי כיון על ארבלא וש"נ הציון ב"מ כ"ו: ע"ש וכן הביא רש"י בחולי' זה הציון מב"מ ע"ש ובנו"ג מירבל הוא דרביל ובפי' רגמ"ה גרס מירבל הוא דקא רביל ופי' ע"י כוברין עש"ה] —

* רַבַּמִּי וְרַבַּסִּי (שני אמוראים וקטוע מן רב אמי ורב אסי) בע' רבע א' הביא רבינו בגי' דפ"ר מברכות י"ד. רבמי ורבסי וכ"ה בירוש' ע"ז פ"ה דמ"ה. שאל... לרבמי ולרבסי, ושם מ"ה: רבמי סליק עם ר' יודן נשיאה לחמתא. שהש"ר פי' מי זאת רבי ברכיה בשם רבסא ופי' מ"כ לשון קצר ר' אסי.

* רוֹבָן בפרה פי"ב מ"ח עיי"ע כש ומ"ש בח"ד, שמ"ט.

* רִבּוֹן, רִבּוֹנָא (פי' בל' תרג' כמו אדון Herr וכתב המתורגמן כל אדוני מתורגם בל' יחיד אם אדוניו (שמות כ"א) אם רבוניה, כי אדוני (בראשי' מ"ד) בבעו רבוני וכל אדוני מתורג' בל' רבוני חוץ מן שמענו אדני (בראשי' כ"ג, ה') שתרג' רבננא ועיי' עוד דוגמאות שם ובעמת"ר ללעווי, וכ"ה בתרג' לאדון (בראשי' מ"ה, ח') לרבון ב"ר ספצ"ג, והרבה פעמים רבונו של עולם וברי"ת רבש"ע ד"מ ברכות ד', ז', י': ל"א: ל"ב, ושם: שבת ל', פ"ח: עירו' י"ח: כ"א: יומא ל"ו: פסחי' קי"ח: מכו' י', סנהד' ק"ב, ק"ו: ק"ז, יבמו' ע"ז, צ"ו: כתובות ק"א: ב"ב ח', י': מנחו' נ"ג, חולי' ס': ולנקבה רִבּוֹנְתָּא תרג' משלי ל', כ"ג בכינוי תרג' בראשי' ט"ז, ח', ט'.

---

[1]) ובח"א, ט' נדפס בטעות ראבון אבון שמו וצ"ל ראבין אבין שמו. [2]) ובנו"ג בר סלא. [3]) ובנו"ג ובנזיר רבינא. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע לחם ובנו"ג א"ר יהודה. [5]) ככ"י ק"ט תמיד וכ"ה בעיקרי התלמוד.

* רַבָּן (שם כבוד לנשאים מבית הלל בא"י, ובבבל שם כבוד לראשי ישיבות רַבָּנָא פי' ארונינו ומורינו (Hauptlehrer, Rabban הראשון המכונה בשם הכבוד הזה היה בן בנו של הלל רבן גמליאל הזקן וכתב מהרז"ף בד"מ צד 58 הטעם לפי שהוא היה הראשון אשר ישב יחידי בראש הסנהדרין בלא אב"ד בצדו ולכן נקראו לו רבן כלו' ארונינו ור"י ברילל נ"ע במה"מ צד 51 נתן טעם אחר ע"ש. בזה השם הכבוד יפואר ג"כ רבן יוחנן בן זכאי אף כי לא נזכר מפורש שנקרא בשם נשיא אבל הוא היה בלי ספק הגדול שבדור וגם ממלא מקום הנשיא כידוע רק רבי או רבינו הקדוש אעפ"י שהיה נשיא לא נקרא בשם רבן עיי"ע אביי ומ"ש. וראשי גליות וראש חכמי הישיבות בבבל נקראו רַבָּנָא (וכ"ה בל"ס) פסחי' קט"ו: רבנא עוקבא ועיי' יתר ציונים בע' אביי (ח"א, ד"ח:) וזה הכנוי נתן לרב אשי שנקרא רבנא אשי כתובו' כ"ב. מר בריה דרבנא יבמות כ"ב. וכ"ה מר בריה דרבנא בכ"י ש"ס בסנה' ק"ו: ובנו"ג מר בריה דרבינא. ועוד נקרא רַבָּן בזמן מאוחר לרב ומורה סתם ירוש' תרומו' פ"ה דמ"ו. חד בר נש זמין רבן וכו'. ירוש' ב"מ ספ"ב ד"ח ע"ד רבן דמך וכו'. תינוקות של בית רבן עיי"ע בית רבן ח"ב, פ"ג ע"ש והקבוץ רַבָּנִין שבת כ"ג: סנהד' ק"ו: ליהוו ליה בנין רבנין, ירוש' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד אילין רבנין עיי"ע אפיקורוס (ח"א, רל"ג:), ירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב רע"א חברון דרבנין. ב"ר רפס"א שתי כליותיו כמין שני רבנים, שהש"ר פ' צוארך נאוו לחייך בתורים (שה"ש א', י') אילו הרבנין, ובלא"ר רַבָּנָן פי' חכמים מגילה ב'. אתו רבנן ועקרי תקנתא דתקינו אכנה"ג, יומא ס"ט: ורבנן היכי עבדו הכי ועקרו תקנתא דתקין משה, גיטי' ל"ז: לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן, חולי' ס"ד: מדרבנן, עירו' כ"ג סע"א כמה פעמים אי' רבנן, ובירוש' מורגל מיליהון דרבנן אמרי עיי"ע מל ח' וש"נ ג"כ כל מנא הא מילתא דרבנן אמרי. ירוש' יבמות פ"ד ד"ה: על דעתיה דרבנן, ושם ד"ה סע"א וירוש' מעשרו' פ"א דמ"ח ע"ד רבנן דאגדתא. רבנן דקיסרין ונזכרו בירו' צ' פעמים עיי' מבה"י למהרז"ף צד קכ"ג ושם ע"ב נסמן רבנן דתמן והם החכמים דבבל ע"ש הציונים. רבנן סבוראי עיי"ע סבר (ח"ו, י"ד) ירו' ברכו' פ"ב ד"ה: ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב רע"ד רבנן דרומאי עיי"ע דרום ח"ג קנ"א: ויק"ר פ"ב רבנן דרומא צ"ל דדרומא וכדא' בתנחו' אחרי סי' ג'. שבת כ"ג: קידושי' י"ג. ההוא מרבנן, צורבא מרבנן: עיי"ע צרב וש"נ. קידושי' ל"א: תנו רבנן והרבה פעמים בר"ת ת"ר עיי"ע תני. והשם המופשט רַבָּנוּת פי' לשון אדנות פסחי' פ"ז: או לה לרבנות וכו', הנהיג את עצמו ברבנות, ועיי' סוטה י"ג: אבות פ"א מ"י ושנא את הרבנות, במד"ר פי"ד כשיעקב גזר שתהא רבנות לאפרים וכו' ועיי' תר"י א' לבראשית מ"ג, ל"ג כהלכת רבנותיה, לבמד' י"א, כ"ו איטמרו למיערוק מן רבנותא ועוד כמה פעמים בתרג' כ"י אצל הח' לעווי.

* רַבָּנַאי (שם אמורא דבבל) ברכות כ"א סע"א ל"ח: חולי' ע"ו: ב"מ כ"ז. אבל בכ"י ש"ס גרס דרבינא וכ"ה בכ"י ש"ס בב"מ כ'. במקום והא אמר רבנאי וכן גרס, "ח שם רבינא וכן הגיה המהרש"ל עיי' ד"ס במקומו. ביצה ט"ו סע"ב רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה. סנהד' ע"ד רע"ב רבנאי אחוה דר' חייא כה"ג בכ"י ש"ס ובילק' ואתחנן ר' תתל"ח ובברכות כ"א: ובכתובות כ"א רע"ב ובכתובו' נ': אי' ר' בנאי.

* רַבַּסִי עיי"ע רַבַּמִי.

רבע (= רְבִיעִי; der, das Vierte רְבִיעִית ¼ Log רְבִיעַ = רוֹבַע מל"מ רֹבַע) = der 4te Theil כס"ג דפ"ק בפסחים (י"ח:) רביע בקודש פסול פי' "הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו (חגי ב', י"ב) שנגע בו שרץ ונגע בשר זה בכנף בגדו הטמא[1] ונגע עוד הבשר בלחם או בנזיד או ביין או בשמן ונגעו אלו אל מאכל[2]) נמצא הכנף של בגדו שנגע בשרץ ולד[3]) ראשון והבשר שנגע בכנף ולד ב' והלחם והנזיד שנגע בבשר ולד ג' ויין ושמן שנגעו באלו ולד ד' ושאלם היקדש כלו' היפסל. פי' זה בסוף (סוטה ירושלמי")[4]) [צ"ל בסוף פ"ה דסוטה ירושלמי] (דף כ':). פ"א בע' בשר. בפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"א סע"ב) רביעית דם נתתי בכם וכו', בר"ג דסוטה (ה' סע"א) ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו אדם שאין בו אלא רביעית אחת על אחת כמה וכמה פי' הוא הדם הצלול שבלב שממנו משתית הלב

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר ופי' ר"ת אבל בשדפ"ע של טמא. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ובפי' ר"ת אל כל מאכל ובשדפ"ע אלו המאכל. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר. [4]) הועתק מפי' ר"ת בפסחים י"ז. וגם הוא הוא מציין אחרי שהרחיב דבורו כפי' הנ"ל והוסיף לו כאלה רבות וז"ל ומצאנו בתלמוד א"י בסוף מסכת סוטה קרוב לזה הפי' מיהו פירשנו מה שקבלנו וכתבנו מה שמצאנו תמן אמרו שתי שאלות שאל חגי הנביא וכו' ע"ש הרי שכיון ר"ת על ירושי סוטה פ"ה ד"כ: וצ"ל בסוף פ"ה דסוטה ורבינו נגרר אחר טעות הסופר.

אין בו אלא משקל כ״ה[1]) סלעים[2]) שהוא רביעית לוג[3]). ירושלמי בר״פ המוציא יין (פ״ח די״א.) רביעית של תורה[4]) אצבעיים על אצבעיים על רום אצבע ומחצה ושליש אצבע. רביע בקרקע ורביע במעות (ב״ק ט׳. ב״ב ק״ז.) כבר פי׳ בע׳ ויתר. בפ׳ הניזקין (גיטין נ״ה: במשנה) בי״ד של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע. גמר׳ (שם נ״ח:) אמר רב הונא[5]) רביע בקרקע שהוא רביע במעות פי׳ כגון שקנה מסקריקון שדה ארכה ת׳ אמה בש׳ דינרין מחזיר לבעלים פ׳ אמה נשאר ביד הקונה ש״כ אמה רביעם פ׳ אמה דמי כל פ׳ אמה ממנו ע״ה דינר נמצאו פ׳ אמה בע״ה דינר רביע הקרקע הנשאר בידו של קונה שהן רביע נמי במעות שקנה בהן כל השדה ושמואל אמר רביע בקרקע שהן שליש במעות פי׳ כשמחזיר הלוקח לבעלים ק׳ אמה שהם רביע של כל השדה נשארו ביד הקונה ש׳ אמה בש׳ דינר דמיהם לפי מה שקנה מאה דינר בכל מאה אמה ונמצאו מאה אמה שלוקח בעל השדה דמיהן ק׳ דינר שהן שליש המעות שקנה בהם השדה במאי פליגי רב הונא סבר נכי חומשא זבן כלומר מוזיל סיקריקון[6]) מה ששוה חמשה בארבעה אותו שהוזיל הסקריקון מחזירו לבעליו ושמואל אמר נכי ריבעא זבין וכן הפי׳ אחד הוא שכבר ביארנו חשבון אחד רב הונא סבר מחזיר חומש בקרקע או רביע במעות קסבר נכי חומשא זבן פי׳ מה ששוה מנה קנה בשמני׳ כשנותן לו עשרים נמצא שנותן לו רביע הפ׳ שקנה בהן קרקע שהן רביע הקרקע שנשאר בידו ושמואל סבר נכי ריבעא זבן פי׳ שקנה בע״ה מה ששוה מנה הלכך נותן לבעל השדה כ״ה שהן דמי רביע כל השדה שקנה ושליש המעות שנתן לסיקריקון ומותבינן על שמואל זו משנה הראשונה בית דין של אחריהן אמרו וכו׳ עד רבי הושיב בי״ד ונמנו שאם שהת בפני סיקריקון י״ב חדש כל הקודם בהן זכה ונותן לבעלים רביע בקרקע ורביע במעות קשיא לשמואל שאמר שהן שליש במעות ופריק רב אשי כי תניא ההיא מתנית׳ רביע במעות לאחר שבאו מעות לידו של בעל השדה כגון שקנה ת׳ אמה בש׳ דינר ונתן גם לבעלין ק׳ דינרים נמצאו ק׳ דינרים רביע במעות שנתן הלוקח לסיקריקון ולבעלים דדמי שדה זו שהיא גבי דמי רביע הקרקע כל ק׳ אמה בק׳ דינרים והלכתא כרב אשי דהוה בתרא ומתרץ מתניתא אליבא דשמואל דהוא רביע בקרקע ושליש במעות שלקח הסיקריקון. בפ׳ גט פשוט בגמ׳ כתוב בו זוזין מאה (ב״ב קס״ו:) בפ״ק בכריתות (ח׳.) אם אלין הלילה עד שיהו בדינר[7]) וכו׳ עד עמדו קינין בו ביום ברבעתים פי׳ „היינו חצי דינר כסף ולא משום הכי קרי רבעתים דליהוי רביע אלא שבלשון הברייתא ובלשונן קורין לחצי דינר רבעתים דהשתא נתזלזלו בפחות מה שאמרו ולהכי נשבע ותיקן שלא יתאחרו שם היולדות ויתבטלו מפריה ורביה״[8]) פ״א רבעתים ב׳ רביעים של סלע שיבאו ב׳ דינר כמו שנשבע[9]). בפ׳ עושין פסין בגמ׳ ר״א אומר (עירו׳ כ״ג:) איכא בינייהו ריבועא דרבנן פי׳ ריבועא דרבנן[10]) דמפרש באידך פרקין (שם מ״ט:) עגולות דברי ר׳ חנינא בן אנטיגנוס וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת כדי שיהא נשכר את הזויות לר׳ אליעזר דאמר אם היה אורכה יותר על ב׳ ברחבה אפי׳ אמה אחת אם היא מרובעת לא שרי לטלטולי בה דכי משחת לה באלכסונא מזוית לזוית אשתכח טפי משנים ברחבה כר׳ חנינא בן אנטיגנוס דאמר זה יהיה לכם גבול לזה אתה נותן פיאות ואין אתה נותן פיאות לשובתי שבת ואילו ר׳ יוסי דאמר אפי׳ ארכה בב׳ ברחבה מרובה דיליף ממשכן דהוה ארכו מאה ורחבו נ׳ שנמצא ארכו מרובע כב׳ כרחבו אע״ג דאלכסנון טפי מן ב׳ ברחבן

---

1) כ״ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכן מוכח מתוספו׳ ובדפ״ע כ״ה. 2) כ״ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד וכן מוכח מתוספו׳ ובדפ״ע כספים. 3) זה הפי׳ שייך לר״ח כדמוכח מפיי התוספו׳ סוט׳ ד״ה אדם. ובגליון הש״ס ווילנא הביא ברית שלום על התורה פ׳ כי תשא הוכחה טובה כי רביעית הלוג הוא כ״ה סלעים ע״ש. ורש״י פי׳ בסוט׳ אדם שאין בו אלא רביעית אחת שברביעית דם הוא מתקיים ע״ש וכן מוכח אמיתת פירושו משבת קכ״ט סע״א לא ליתיב היכא דכריך זיקא דילמא שפי ליה אוטנא ומוקים ליה ארביעתא וכו׳ ע״ש פירש״י וזו הראיה הביא ג״כ בעיקרי התלמוד לחיזוק פירש״י ועוד ממה דאי׳ בפי׳ המקשה דם חיי האדם תלויים בו שבכך מתקיים נפשות שתים מת דבר שמיתה באה על ידו דהיינו רביעית ועיי׳ חולי׳ ע״ב. בפירש״י. 4) בנו״ג כמה הוא שיעורו של כוס. 5) בנו״ג אמר רב. 6) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב. 7) בנו״ג עד שיהיה בדינרין. 8) הועתק מפיי רגמ״ה לב״ב ודבור אלא שבלשון הברייתא וכו׳ לי׳ בפיי רגמ״ה ב״ב אבל אי׳ בפיי רגמ״ה בכריתות ורבינו הרכיב שני פירושי דרגמ״ה ביחד. 9) וכשני פירושי הערוך אי׳ בפירש״י לכריתו׳ ע״ש, ורשב״ם בב״ב פי׳ ברבעתים ברביעית דינר שני תורין ברובע דינר . . ודכוותה אשכחן במס׳ מעשר שני (פ״ב מ״ט) בי״ש אומרים בריבעא כסף ובריבעא מעות דהיינו ריבעא דינר ע״כ (בנו״ג . בשינויים עש״ה). ורש״י ביומ׳ נ״ה סע״ב ד״ה ונברור פי׳ הרובע חצי דינר צורי שהוא ארבעה זוזי מדינה ע״כ ויפה העיר בעל עיקרי התלמוד וז״ל ונראה מפיי (ר״ל מפירש״י) כי לכך נקרא רבעתים רובע א׳ ליונה ע״כ. 10) וכ״ה בכ״י ש״ס ובד״ש ובריי״ף ובראי״ש ובריטב״א ובספר מפתח לר״ן ובפיי ר״ח (ומו״ל בש״ס ווילנא לא עשה יפה להגיה כגיי הספרים שלנו ריבעוה דרבעוה רבנן.

ישרי כרב אחא דאמר המעביר ארבע אמות ברה"ר איני חייב עד שיעביר הן ואלכסונן ואמר רב פפא בדיק לן רבא עמוד ברה"ר גבוה י' ורחב ד' מי בענין הן ואלכסנון או לא ופשיטנא (מיהא) [מי הא] דתני רב חנניה כזה יהו כל שובתי שבת ובהא אסיקנא הלכה כר"ע והלכתא כר' יוסי ותרוייהו לקולא דאפי' אריך וקטין ואפי' לא יש בה (לא)[1] שומרה ולא בית דירה שרי"[2]. כפ' שני באהילות (מ"ז) רובע עצמות שנדקדקו ואין בכל אחד ואחד עצם כשעורה. כס"פ כה"ג ונזיר (נזיר כ"ג:) חצי קב עצמות אין רובע עצמות לא היכי דמי אילימא דאית בהו עצם כשעורה תיפוק לי משום עצם כשעורה אלא דאקמח אקמוחי. כפ' כ"ה בכלים (מ"ד) הרובע וחצי רובע נטמא הרובע לא נטמא חצי הרובע פי' חתיכת עץ יש בה שני מדות בחפירה האחד מחזיק רובע הקב והשני חצי רובע אם נטמא אחד מהן לא נטמא האחר. בר"ג דפ' היה קורא (ברכות י"ד.) ר ב מ י ו ר ב ס י[3]) טעימי עד רביעתא. פי' גאון מטעמת זו אין בה בליעה כל עיקר אלא טועם ומשליך ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו ודאי לא פירש בכל טעימה וטעימה כדי רביעית או ביום כולו בכמה פעמים עד כשיעור זה ומן הכלל למדנו דאכילה ושתיה הוא דקביל עליה והוא לא קא אכיל ושתי אבל הנאה לא קביל עליה אע"ג דקא מתהני אין בכך כלום הלכך טועם ואין בכך כלום ורבמי ורבסי דהוו טעימי עד רביעתא אם תאמר כך היה מעשה שכל זמן שהן מבקשין לטעום מכניסין רביעית לתוך פיהן הרי אין צריכין לכל כך כי פחות מכך הרבה מאוד כבאו אל הפה הרי הטעם נודע אלא ש"מ שאין טועמין ביום תענית כלום מכל המינים בכמה טעימות אלא עד רביעית אבל יותר מכאן לא ואין זה מותר עד שיהא מתכוין מעיקרא לטעום שהוא נזהר מבית בליעתו שלא יכנס בו כלום[4]). בפ"ק בקדושין בגמ' נכסים שאין להם אחריות (כ"ו:) לקח בית רובע סמוך לירושלם. פי' הלך וקנה שדה בית זריעה רובע הקב.[5]) *[אחי"ה רובע בכל מקומות הנ"ל ועוד עיי' באהלו' פ"ב מ"א ומ"ז והלאה תוספת' ב"ב ספ"ה תוספת' מקואות ספ"ו ועוד זולתו הוא בל"מ רֹבַע ובל"ס רוּבְעָא וכ"ה בירוש' חלה ספ"ב דנ"ה ע"ד קביא באתרהון רוּבְעַיָּא אזדרעון. ועוד הקבוץ רְבָעִים חלה פ"א מ"ד פחות מחמשת רבעים בתבואה, שם פ"ב מ"ו חמשת רבעים קמח, ירוש' פסחים פ"ב דכ"ח. ארבעת רבעים. רביעית היינו רביעית לוג תוספת' ידים רפ"א מי רביעית נוטלין לידים וכו', והקבוץ רְבִיעִיּוֹת סוטה ה'. עיי' לעיל בערוך וכן באיכ"ר פ' איכה יועם: אלו שתי רביעיות של דם וכו'. רִבְעָה פי' חלק רביעי ובמספר הזוגי רִבְעָתַיִם פי' כמו ארבעתים בל"מ (ש"ב ד', ו') כריתו' ח', י': ב"ב קס"ו רע"ב עיי' לעיל בערוך. וכן בל"ס רִיבְעָא (כמו רֶבַע בל"מ) גיטי' נ"ח: נכי ריבעא עיי' לעיל בערוך, כריתות י': ריבעא דפרוטה ובל' תרג' בל"נ רבעת קבא תרג' מ"ב ו', כ"ה; רבעות הינא תרג' במד' ט"ו, ד'. ה'. ומספר סדורי רְבִיעִי בתרג' רְבִיעַי, רְבִיעַאי (בל"ס רְבִיעָיָא) והקבוץ רְבִיעִין (תרג' מ"ב י', ל') רְבִיעָאִין (שם ט"ו, י"ב). ועוד רִיבּוּעָא עירו' כ"ג: פי' יפה יפה בערוך הנ"ל והוא בל"מ רָבוּעַ בלשונינו Quadratur הפכו עיגולא סוכ' ח'. עיגולא דנפיק מגו ריבועא ריבועא דנפיק מגו עיגולא ע"ש כל הענין עם הציורים ברש"י ותוספו'. זבחים ס"ב. ושם: ק"ח סע"ב, ק"כ. יסוד וריבוע כלומ' המזבח היה מרובע. עירו' נ"ו. בא לרבעה מרבעה בריבוע עולם נותן צפונה לצפון עולם ודרומה לדרום עולם ומפורש שם בגמ'. אבל בירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג מרבעה ריבוע עולם כדי שיהא מערבה למערבו של עולם ובתוספת' עירו' רפ"ו (ה') מרבעה כריבוע עולם . . א' ר' יוסי אם אינו יכול לרבעה כמין העולם ירבעה כמין תקופה וכו'. וממני בינוני פעול מרובעת ירוש' עירו' פ"ב ד"כ. הפכו עגולה, ירוש' מעשרו' ספ"ה דנ"ב. אין מְרוּבָּע משש ימי בראשית . . מרובע באוכלין אין מרובע בבריות ועיי' ירו' נדרים פ"ג דל"ז ע"ד, ירוש' שבועו' פ"ג

[1]) לי' בדפ"ר וכ"י וכן לי' בפי' ר"ח. [2]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח במקומו בש"ס ווילנא. [3]) כ"ה בדפ"ר עיי"ע רבמי ועתה מצאתי כזו הגי' בכ"י ש"ס מינכען בהגהה א י " ד רבמי ורבסי וכ"ה גם בפסקי הרי"ד וכדאי' בד"ס במקומו ונעלם מעיניו שכ"ה הגי' בערוך דפ"ר ובנו"ג רב אמי ורב אסי. [4]) זה הפי' הוא עפ"י פי' ר"ח שהובא בראשונים ועיי' תש' הרשב"א ח"א סי' רס"ז מ"ש בשם רה"ג ועיי' בחי' הרשב"א בסוגיא ופי' ר"ח הובא בקצור בתוספו' והרא"ש ותוספי' הר"י חסיד ובטור או"ח סי' ר"י וסי' תקס"ז עש"ה. [5]) ובענין בית רובע עיי"ע בח"ב, פ"ג ושם שורה א' מלמטה אי' בט"ד Quadratellen 101 וצ"ל Quadratellen $110\frac{1}{4}$ וזה רבות בשנים כתב לי החי' ר"י לעוויזאהן בשטאקהאלם וז"ל יש להתפלא על סוף דברי הערוך בעי' בית רבע במה שאמר בית רבע מאה אמה וארבע אמה וששית אחת והוא י' אמות וחצי על י' אמות וחצי ויתר מעט אבל אם תחשוב תראה שהמספר $10\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$ עולה להמנין $110\frac{1}{4}$ ולא להמנין $104\frac{1}{6}$ ע"כ נ"ל שטעות הדפוס נפלה בס' הערוך וצ"ל י' אמות וחמישית על י' אמות וחמישית ואז תמצא שהמספר $10\frac{1}{5} \times 10\frac{1}{5}$ עולה להמנין $104\frac{1}{5}$ וזאת מעט יותר מן $104\frac{1}{6}$ עכ"ל אבל במחכ"ת טעה בחשבון כי $10\frac{1}{5} \times 10\frac{1}{5}$ עולה להמנין $104\frac{1}{25}$ וזאת מעט מן $104\frac{1}{6}$.

דל״ד ע״ד ועיי״ע קלקי. ירו׳ נדרי׳ שם: ירבענה הוא, ירוש׳ שבועו׳ שם: ירבעונה הוא — ירוש׳ סוטה פ״ה ד״כ: מאן דמרבע ארבע גרבין בעי אשיתסר] —

רָבַע (מל״מ קרוב לשרש רָבַץ lagern, בֵּי מַרְבַּעְתָּא Lagerplatz, Aufenthalt) בר״ג דפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב ע״ג.) וחזינן (א׳) [צ״ל בי][1] דכוכבא. ובי[2] מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא (שם ע״ג:). ויברך הגמלים (בראשית כ״ד, י״א) תר״י (א׳) וארבע גמליא. ברכות שדים ורחם (בראשית מ״ט, כ״ה) תר״י (א׳) ומעיא דרבעא בגויהון. *[אחי״ה בנו״ג מעיא דרבעת כהון. תרג׳ ירו׳ רובץ (בראשית מ״ט, י״ג) מַרְבַּע, וכן רובץ (שמות כ״ג, ה׳) רְבִיַע ועיי׳ יתר דוגמאות בתרג׳ רבץ במתורגמן ובעמת״ר ללעווי. וכן שבועו׳ כ״ב: ואריא הוא דרביע עילווה, ירוש׳ ברכות פ״ח די״ב: את רביע והוא קאים.. הוא רבע ואת קאים. ירוש׳ תענית ספ״ב דס״ו. רביעין על מעיהון ולא ידעין דהיא תעניתא. ב״ר פ״ז רביע ואנא מודע לך קהל״ר פ׳ כל הדברים: רבע ליה עלרגליו. אפעל ב״ק קי״ד. ארבעית לי אריא אמיצראי. ירו׳ ביכורים פ״א דס״ד. ארבעיה על ספסלא. ירו׳ יבמות פ״ד ד״ו. אנא בעי מרבעתה עד דלא תצנן. במד״ר פי״ט ארבעיניה דילקי. והשם ריבעא בל״ס רְבָעָא בל״ט רֶבַע (תהלים קל״ט, ג׳) פי׳ רביצה. ירוש׳ שבת רפ״כ די״ז ע״ג הוות ריבעה בבי מדרשא והוון פרסין קילעיה תרג׳ רבעי (תהלים הנ״ל) רַבְעוּתִי. והשם המופשט תוספת׳ ב״ק פ״א רביעה.. בעיטה כגי׳ כ״י אירפ׳ ובנו״ג רביצה וכ״ה בסמוך בתוספת׳ בכ״י עיי״ע רבץ כ׳. והקבוץ רְבִיעִיּוֹת פי׳ מחנות ואוכלסין במ״ר פ״כ רבע (במד׳ כ״ג, י׳) הרביעיות שלהן מי יוכל למנות אוכלוסין ועיי׳ ג״כ מה שכתבתי בספרי על העתקה פרסי׳ להיב״י טאווס (צד 146) שתרג׳ שמרוני וע׳ זקנים ורס״ג כולם העתיקו ומספר = ומי ספר וכדאי׳ במדרש הנ״ל. וגם בתורת שמרונים כתיב בפירוש ומי ספר מרבע ישראל. נדה ל״א. מלמד שהקב״ה יושב וסופר את רביעיותיהם של ישראל עיי׳ פירש״י. ועוד השם מרבעתא ב״ב הנ״ל ופי׳ רגמ״ה בי מרבעתא דכוכבא בית רביצת הכוכב] —

רָבַע (פי׳ מענין הקודם כמו רָבַץ וכפרט ממשגל הבהמה belegen ועוד רְבִיעָה מירידת הגשם שהוא כבעלה של ארץ Regenfall) בריש סנהד׳ (כ׳.) הרובע והנרבע פי׳[3] רובע בהמה זכר הבא על האשה כדכתיב (ויקרא י״ח, כ״ג) ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה, נרבע בהמה שרבעה אדם. בפ׳ אחרון בפאה (פ״ח מ״א) ובפ״ק בתעניות בגמ׳ עד אימתי שואלין (ו׳:) ובר״ג דפ׳ אלו מציאות (ב״מ כ״א:)[4] ובזיתים משתרד רביעה שנייה. בתוספת שביעית בפ׳ אין [מחללין] (ספ״ז)[5] רשב״ג אומר גשמים שירדו ז׳ ימים זה אחר זה ולא פסקו יש בהן כדי רביעה שנייה. ובס״ג דפ׳ קונם יין (נדרים ס״ג.) גשמים שירדו שבעה ימים זה אחר זה אתה קורא בהן רביעה ראשונה שנייה ושלישית כמאן כר׳ יוסי פי׳ כל הגשמים שיורדין במרחשון עד יום י״ז נחשבין רביעה ראשונה למה אם רביעה שתרד ביום י״ז היא ראשונה כל שכן קודם לכן מי״ח ועד כ״ג היא בינונית ומכ״ד ועד ר״ח כסליו היא אפילה עכשיו כשהתהילו הגשמים מחצי יום י״ז וגמרו[6] בחצי יום כ״ר שהן ז׳ ימים מיום ליום אתה מונה בהן רביעה ראשונה שנייה ושלישית. אמר ר׳ אבהו (תענית ו׳:) מה לשון רביעה שרובע את הקרקע כדרב יהודה דאמ׳ רב יהודה מטרא בעלה דארעא שנא׳ (ישעיה נ״ה, י׳) כי כאשר ירד הגשם והשלג וגו׳ עד והולידה וגו׳. *[אחי״ה וכ״ה בירוש׳ ברכו׳ פ״ט די״ד. וכמה גשמים ירדו ויהא בהן כדי רביעה מלא כלי מחזיק ג׳ טפחים דברי ר״מ וכו׳. תוספת׳ תענית רפ״ב איזהו זמנה של רביעה ר״מ אומר בכירה בשלשה בינונית בשבעה אפילה בשבעה עשר. ירוש׳ ביצה ספ״ה מדבריות... יוצאות בפסח ונכנסות ברביעה. תוספת׳ שביעי׳ ספ״ז מאימתי פורשין משבילין שבשדות משתרד רביעה שנייה. תוספת׳ תענית רפ״א איזהו רביעה שנייה משתגיעה זמנה של רביעה דברי ר״מ וחכ״א כדי שתרד רביעה שנייה ר׳ יוסי אומ׳ כל שתלי ברביעה משתרד רביעה שנייה וכו׳ ע״ש. ב״מ ע״ה רע״ב ירוש׳ ב״מ פ״ה ד״י. תוספת׳ ב״מ פ״ו ימי גריד... ימי רביעה. ירוש׳ תענית פ״ב דס״ה:

---

[1]) וכ״ה בעי׳ בזק ובכ״י ק״ט ורפ״ר כי וצ״ל בי ובהעתקת עיקר התלמ׳ במרבעתא. [2]) בדפ״ר ווניצי׳ ובכ״י ק״ט כי צ״ל בי. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט אבל בדפ״ע בריש גמרא פי׳ ובכ״י ה״ב בפ׳ כ״ג פי׳ צ״ל בעשרים ושלשה ושייך לקודם: הרובע והנרבע בעשרים ושלשה ובכ״י ק״ט לי׳ וכן לי׳ בעיקרי התלמוד רק פי׳. [4]) ולי׳ לפנינו. [5]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב ובעיקר התלמוד וברפ״ר אי׳ בתוספת שביעית בפ׳ אין עומדין וצ״ל אין מחללין וכדפ״ע אחריו נשמט בטעות בתוספת׳ שביעית ואי׳ רק בפ׳ אין עומדין וג״ב ברכו׳ ל״ג! ובהפשב״ע הגיה בפ׳ מאימתי מזכירין במס׳ תענית דף ו׳: [6]) כ״ה בכ״י ק״ט וה״ב ובדפ״ע נגמרו.

כד הוות רביעתא קדמייתא וכו׳ ב״ר ספ״ג לא נחתא רביעתא. והפעל תענית ו׳: דבר שרובע את הקרקע, ירו׳ ברכו׳ פ״ט די״ד. שהיא רובעת את הארץ. בפיעל ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ: מכיון שהוא מרבעה היא עושה יותר לשנה הבאה. ועיי׳ רע״ב בפיאה פ״ה מ״א למה נקרא המטר רביעה — ובענין שכיבה עם בהמה כל״מ אי׳ עוד בסנהד׳ ט׳: פלוני רבעו. נפעל ב״ק מ׳. מן הבהמה (ויקרא א׳, ב׳) להוציא את הרובע ואת הנרבע. ע״ז כ״ב רע״ב ותוספת׳ ע״ז פ״ב לוקחין מהן בהמה לקרבן ואין חוששין לא משום רובע ולא משום נרבע, ע״ז שם סוף העמוד רבעה. ירוש׳ ע״ז פ״א ד״מ. מביא לה זכר והוא רובעה . . . מביא לו נקבה והיא (רובעת) [צ״ל נרבעת] ממנו. תמור׳ ל׳: ע״ז כ״ד. ולד הנרבעת אסורה היא וולדה נרבעו. שם מחלוקת שנרבעו. והשם המופשט רְבִיָּעָה ע״ז כ״ב. כ״ב סע״ב, כ״ג.] —

רבע (= רְבִיָּעָא הקבוץ רְבִיעִין חתיכות מרובעות של ארז (viereckige Tafeln) כפ״ג במדות (מ״ה) ורביעין של ארז על גביהן פי׳ לוחות של ארז. *[אחי״ה וכ״ה רביעין במשנ׳ שבמשניו׳ ובש״ס ורביצים וכפי׳ רע״ב רבועין ופי׳ חתיכות מרובעות ובתמיד פ״ג מ״ה אי׳ ורביעית של ארז ע״ג אבל רגמ״ה גרס גם שם ורביעין ופי׳ קנים של ארז] —

רְבִיעִין (נ״ל מע׳ הקודם כלי שיר עשוי מחתיכות מרובעות) של אליית (כלי׳ פט״ז מ״ז) ככר פי׳ בע׳ אליית. ובמנענעים ובצלצלים (ש״ב ו׳, ה׳) תרג׳ וברביעין ובצלצלין. *[אחי״ה גזרתו מע׳ הקודם ובאמת בכ״י ק״ט ובעיקרי התלמוד נכלל עם ע׳ הקודם לזה] —

* רְבָעִי (פי׳ רביעית) כרם רבעי עיי״ע כרם (ח״ד, ש״ל) ויש״נ כל המקומות פי׳ כרם של שנה רביעית שנטע. מעש׳ שני פ״ה מ״ד נטע רבעי וכ״ה ירוש׳ פיאה פ״ז ד״כ: ע״ש.

רָבַץ (פי׳ זורק מים להשכיב את האבק besprengen die Erde mit Wasser) כפ׳ ג׳ במכשירין (מ״ד) המרבץ את ביתו פי׳ הזורק מים בתוך ביתו וכן לענין שבת (שבת צ״ה.) אשה חכמה מרבצת ביתה בשבת. *[אחי״ה וכ״ה כפי׳ רה״ג בסד״ט 37 ושם עוד פי׳ המרבץ אלדי ידוש בטיית ונ״ל שצ״ל ירוש מל״ע رش פי׳ זורק את הבית במים besprengen (ועיי״ע רבצל) וכנ״ה בשבת שם המכבד המרבץ, הרוצה לרבץ את ביתו וכו׳ וכן בירוש׳ שבת פ״ז ד״ט סע״ד. ושם ספ״ב ד״ה ע״ג וספט״ו דט״ו: נמצאת מרבצת את ביתה בשבת, ירוש׳ ברכות פ״ו ד״י ע״ד המרבץ אלינתות בתוך ביתו, תוספת׳ טהרות ספ״ה (המרביץ) [צריך לו׳ המרבץ] את ביתו במים טמאים, תוספת׳ ע״ז פ״ד (ה׳) לא ריבצתי עליהן את המשקין. ירוש׳ פיאה פ״ד די״ט. המרבץ שדהו. ירו׳ שביעי׳ ספ״ב דל״ד: וירוש׳ מ״ק פ״א ד״פ ע״ג מרבצין בעפר לבן בשביעית אבל לא במועד, ירוש׳ סנהד׳ ספ״ז דכ״ה ע״ד איתחמי מְרַבֵּיץ ליה — מרביצי ביתיה תר״י ב׳ ילידי ביתו (בראשי׳ י״ד, י״ד) ט״ס וצ״ל מרביני ביתיה כדאי׳ בתר״י א׳ — ובהשאילה אי׳ בפסיק׳ רבתי רפל״ז באותה השעה קורא הקב״ה לרוח צפונית ולרוח דרומית אומר להם באו כבדו ורבצו לפני אפרים משיח צדקי בכל מיני בשמים של ג״ע ולזה המאמר כיון בעל הילק׳ בשה״ש ר׳ תתקפ״ח (דף קע״ט סע״ג) ושם אי׳ בשם פסיקת׳ רבתי בזה״ל: הצדיקים לעתיד לבוא אינם צריכין לא אפרסמן ולא כל מיני בשמים רוח צפונית מרכבת וזוחלת לפניהם כל מים סמני ג״ע. ונ״ל שצ״ל מרבצת וכדאי׳ בפסיקת׳ רבתי הנ״ל כבדו ורבצו. ובענין גזרת המלה נ״ל שבאה מע׳ רבץ הבא אח״ז היינו זריקה להשכיב את האבק ועוד קרוב להוראת רָבַע ג׳ בפיעל ע״ש ובפרט הציון מירוש׳ פיאה פ״ז ד״כ: ואי׳ עוד בהפעיל תנחומ׳ חקת סי׳ ח׳ במד״ר פי״ט פסיקת׳ דר״כ צד מ׳: פסיקת׳ רבתי פי״ד מרביצין עליה מים וכו׳] —

* רָבַץ (מל״מ ענין שכיבה במנוחה lagern, ausgestreckt sein) חולי׳ מ׳, ע״ז נ״ד. היתה בהמת חבירו רבוצה לפני ע״ז. ירוש׳ ב״ק ספ״ז ד״ו. ראוהו רבוץ, ירו׳ ר״ה רפ״ב דנ״ד ע״ד ראיתיו רבוץ בין שני סלעים. ובהפעיל ב״ר ספמ״א עיי״ע רד ט׳. פסיקת׳ רבתי פ״ד הרביצם על פניהם, במד״ר פ״א מהו ויסב (שמות י״ג, י״ח) שהרביצם כדרכי המלכים רובצין על מטותיהן. בפיעל הושאל להרבות תורה שלמדו ברביצה על הארץ לרגלי המורה או יותר טוב נכנה מהשם תרבץ עיי״ע תרבץ א׳, ובעל תשבי לא ידע פתרונו. תמורה ט״ז. עיי״ע יעבץ (ח״ד, קמ״ד), מ״ק כ״ה. ירו׳ כלאי׳ פ״ט דל״ב סע״ב וירוש׳ כתובות פי״ב דל״ה. ריבץ תורה בישראל וכו׳. והשם המופשט רביצה ב״ק ב׳: תוספת׳ ב״ק ספ״א (ועיי׳ ג״כ ע׳ רבע ב׳) ירו׳ ב״ק רפ״א ד״ב. רביצה בעיטה. והתואר רַבְצָן ב״מ ל״ג רע״א רובץ (שמות כ״ג, ה׳) ולא רבצן ולנקבה רבצנית שם פ׳.

רִבְצָל (חמת קטן זורק מי בשמים מפעל רבץ א' Gewürzbeutel) בהכרים פ"כ בכלים (מ"א) ר' יהודה אומר אף הרבצל והמזרה[1]) כל שהן הרי אלו טמאין פי' „כמין חמת קטן ביותר שיש לבשמים ליתן בו הבשמים". *[אחי"ה הועתק מפי רה"ג בסד"ט צד 15 ועיי' ג"כ ע' מזר ג'. ועוד אי' בפי' רה"ג א"ר דובצל ונ"ל שצ"ל רובצל והוא מפעל רבץ וכדאי' בעיקרי התלמוד וז"ל ונראה שהוא מענין רביצה שאמרנו לעיל והוא שזורק מי בשמים מעט מעט רשאש בערבי ע"כ והוא רשׁ שהבאתי בע' רבץ לפרש דברי רה"ג. ורשאש رشاش הוא כלי לזריקת המים.

רבק (= רִבְקָה פי' כל"ע ربقة צמד Gespann ועוד מבואר מל"מ מרבק Krippe עיי' בפנים) בפ' עושין פסין (י"ז:) וביניהן כמלא ב' רבקות של ג' ג' בקר.[2]) בר"ג דפ' כל שעה (פסחיי כ"ו.) ובפ' אלו מציאות בגמ' מצא כסות (ב"מ ל'.) הכניסה לרבקה ודשה כשרה. בפ' הניזקין בגמ' המטמא (גיטין נ"ג סע"א) פרה שהכניסה לרבקה על מנת שתינוק ותדש. פי' רבקה צמד פרות שעומדות ביחד ג' או ד' לדוש. פ"א לרבקה לפטומה מלשון (ירמיה מ"ו, כ"א) עגלי מרבק, ודשה כשרה, בשביל שתינוק ותדוש פסולה הנה כיון שנתכוון לדוש פסולה. ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו', ד') תרג' מגו רבקה. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' מלאכי ג', כ' ועיי' עוד תרג' ירמיה מ"ח, כ"א; נ', י"א; וכתב ר' יונה ן' גנאח שרש רבק וז"ל מרבק هو الموضع الذى تربق به الشاة او العجل بالربق וכו' פי' מרבק הוא המקום אשר שמה יוקשר השה או העגל בחבל ויפה פירש"י בפסחים כ"ו סע"א רבקה קופלא בלעז (copula) שקושרין ארבע פרות ביחד וקרוב לזה פי' בב"מ ובגיטין הנ"ל. ולפי זה יפה פי' רבינו בפי' ראשון צמד וכן מוכח מתוספתי פרה רפ"ב (א') הכניסה לרבקה ודשה עם אמה וכו' הרי שהיתה קשורה עם אמה וכן פירש"י בגיטי' לנכון רבקה מקום אסיפת הבהמות וקישורן וכו' וזה ג"כ ענין מרבק בל"מ] —

* רִבְקָה בת בתואל הובא בדרושי רז"ל עיי' סוטה י"ג. ב"ר פנ"ח, ס', ס"ג, ס"ה, ס"ו, ע"ה, ק'; ויק"ר פכ"ג, פ"ל; במד"ר פי"ד; שהש"ר פ' כשושנה; איכ"ר פ' היתה כאלמנה ד"ה מעשה בר"י. רות רבה פ"ו.

* רַבְרֵב (מהשם רַב בנין פלפל gross gestellt sein) אתפלפל אתרברב עיי' תרג' דה"י א' ט"ו, כ"ב תרג' יסור: מתרברב. תרג' ירוש' א' י"ד, כ"ג מתרברב למימר. תר"י א' שמות ט', י"ז מסתולל אנת מתרברב. תרג' תשנשאו (במדב' ט"ז, ג') מתרברבין. במד"ר פי"ח על מה את מתרברב עלינו וכו' ולפעמים הבי"ת נבלע כמו בל"ס אֶתְרוֹרֵב עיי' תרג' ירמיה מ"ח, מ"ב על עמא די"י אתררב; תר"י ב' במדב' כ"ד, ז' ותתררב מלכותיה. והתואר רַבְרְבָא בל"ס רוֹרְבָא והקבוץ רַבְרְבִין דניאל ג', כ"ג; ב', מ"ח, תרג' בראשי' י"ב, י"ז. כ"א; לשמו' ו', ו'. תרג' נשיאים (בראשי' כ"ה, ט"ז) תרג' כהנים (ש"ב ח', י"ח) רברבין וכן הרבה בתרג' וכן בדרז"ל ברכות נ"ז: הא ברברבי הא בזוטרי. ירוש' ברכו' פ"ב ד"ה: ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ד רברבייא קומוי וכו' עיי"ע דרום. קהל"ר פ' לשחוק חד מרברי, ב"ר פפ"ט ריבי רברבין פי' כמו רִבְוָן, ויק"ר ספ"ה חובי רברבין . . חובין רברבין. ולנקבה ב"מ כ"ה. נפל בר חברין ברברְבָתָא, ירוש' גיטי' ספ"ה דמ"ז ע"ג באילין רברבתא . . באילין דקיקתא. ועוד התואר רַבְרְבָנָא בל"ס רוֹרְבָנָא תרג' שרים (איכה ה', י"ב) סריסי (אסתר ב', כ"א) רברבנין ועוד זולתו ועיי' דניאל ד', ל"ג; ה', א'. והשם רַבְרְבָנוּתָא תרג' תהלי' י"ב, ד' ולישנא דממללא[3]) רברבנותא, פסחים ק"ד: רברבנותיה דמר וכו'.

* רַבְּתָא (תואר ונבנה מן רַבִּי פי' המגדל Erzieher) ב"ר רפ"א אמון (משלי ח', ל') רַבְּתָא אמון פדגוג עיי"ע אמון וע' פדגוג. ולנקבה רַבְּתָא וכ"ה בל"ס ב"ר שם אמון (נחמיה ג', ח') אלכסנדריא רבתא. יבמו' כ"א: אמא רבתי עיי"ע כלת. ותואר למלכי אשור רַבְתָּנָא עיי' תרג' מ"ב י"ח. י"ט. כ"ח; לישעיה ל"ו, ד'. י'.

רג (כל"ס רַג ובפלפל רַגְרֵג פי' כמו עָרַג בל"מ gelüsten) לא תתאוה (דברי' ה', כ"א) תרג'[4]) לא תירוג וכל מחמדינו (ישעיה ס"ד, י') וכל בית ריגוגנא. *[אחי"ה בנו"ג בט"ס ריגגנא. תרג' תערג (תהלים מ"ב, ב') מרגגא וכן אוה וחמד הועתק כן עיי' המתורגמן ובעמת"ר ללעווי. בינוני רָאֵיג בל"ס רָאֵג תרג' חמד (משלי י"ב, י"ב) ראיג (באיזה דפוסים בט"ס דאית), התאוה תאוה (שם כ"א, כ"ו) ראיג רגתא ובפלפל כל"ס רַגְרֵג אתפעל ואתפלפל תרג' משלי כ"ג, ג' לא תתרגג, ושם י"ג, ד' מתרגרגא נפשיה.

---

[1]) עיי"ע מזר ג' ומ"ש שעיקר הגי' בדל"ת. [2]) בתוספתי עירו' רפ"ב (א') בהוצ' צוק"מ נדפס בטעות בקש! [3]) כ"ה בכ"י אצל ה' לעווי ובנו"ג דמללא. [4]) כ"ה בדפ"ר ואמ' ובדפ' ווניצ' אי' תרג' ירוש'.

בינוני פעיל ובמקום התואר רָגִיג, רְגִיגָא תרג' ירמי' נ"א, ז'; לאיוב ל"ג, כ' והקבוץ לאיכה ב', כ' עיי"ע לף א'. והשם רְגָגָא, רִיגְגָא, רִיגּוּג, רִגּוּגָא עיי' תרג' יחזק' כ"ה, ט"ז; כ"א, כ"ו; לתהלים ק"ו, כ"ד; שם י', ג'; ע"ח, כ"ט. ל'; קי"ב, י' ועוד רבים זולתו. ובחרוזים שבסוף הערוך לרבינו נמצא כפי נ' כ"י ו"ו ב' ריגוגי עיי' מבוא ח"א, IV. ועיי' סוף אות תי"ו באחרית הדבר. ולנקבה רִיגְתָא (= בל"ס רַגְתָא) עיי' תרג' משלי י', כ"ד; י"א, כ"ג; י"ג, י"ב ועוד זולתו. תרג' תוי (= תאותי) איוב ל"א, ל"ה הא רגרוגי וכו' כ"ה בכ"י ובנו"ג רגוגי, תרג' תאות תהלים י', ג': רגרוג נפשיה] —

רָגָב (שם מקום כמו ארגב (דברים ג', ד') בפרק כל קרבנות (מנחות פ"ה:) שניה לה רגב בעבר הירדן *[אחי"ה וקרוב הדבר שהוא כמו ארגב המקרא ועוד Ραγαβᾶ אצל בן מתתיהו על הקדמוניו' י"ג, ט"ו, ה' וכן תרג' שמרוני במקום ארגב גרס ריגובאה ועיי' מ"ש בספרי על העתקה פרסיי לריב"י טאווס צד 205 והלאה] —

* רִגְבָא (מל"מ רגב בל"ע رجب Erdscholle) ויק"ר פט"ז רִגְבַיָא דטבריה ובקהל"ר פ' עד אשר רגבייה דטבריה. ודרש הגלגל (קהלת י"ב, ו') ורגבי (איוב כ"א, ל"ג).

* רָגַז (מל"מ ענין כעס zürnen, aufgeregt sein) בהפעיל ברכו' ה' רע"א לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצר הרע, ב"ב ט"ז. עולה ומרגיז וכו' עיי"ע שטן. אפעל סנהד' ק"ג: קמאי לא ידעי לארגוזי וכו' תרג' אכעיסם (דברי' ל"ב, כ"א) ארגזינון, התעבר (תהלים ע"ח, ס"ב) ובאחסנתיה ארגיז. תעכסנה (ישעי' ג', ט"ז) מרגזן כאלו כתוב תכעסנה. ובתרגם עוד בפעל תרג' בראשית מ', ב'; מ"א, י'; תהלי' ב', י"ב ועוד זולתו. אתפעל תרג' שמות ט"ו, י"ד, והשם רְגַז, רַגְזָא רוגזא כמו רוֹגֶז בל"מ ולנקבה רוגזיתא, רגוזתא עיי' הציונים אצל ה' לעווי. וכן השם רְגִיז תרג' קהלת ז', ג' תרג' כ"י איוב ה', ב'; ט', כ"ג וזולתו ובירוש' תענית פ"ב דס"ה: ארך אפים רחיק רגיז. והתואר רַגְזָן שבת קנ"ו. קידושי' מ"א. הקבוץ רגזנין שמ"ר פ"ז ולנקבה רגזניתא תרג' משלי כ"א, י"ט כני' המתורגמן, והשם המופשט רַגְזָנוּת קידושי' מ"א. רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו, יבמות ס"ד. מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות.

רַגְיָא (פי' בל"ס משקל Gewicht, Gewichtmass) כס"ג דפ"ק בבכורו' (י"א.) עין יפה בסלע עין רעה במשקל עין בינונית ברגיא אמר רבא הלכתא ברגיא רגיל הכא רגיל הכא והיינו פי' רגיא רגיל הכא ורגיל הכא „כלו' קרוב לזה וקרוב לזה שג' זוזין לא נחסר מסלע אלא זוז ואינו יותר משקל אלא זוז"[1]. — (א"ב תרג' פלס ומאזני משפט (משלי ט"ז, י"א) רגיא ומסחתא[2]) דתריצותא ופי' בינונית ברגיא במשקל פלס כלו' אם תשים בכף מאזנים סלע ובכף אחרת שקל יכריע לצד הסלע אבל אם תסיר מהסלע זוז ותתן אותו בכף אשר שם השקל יהיה המשקל ברגיא ופלס ויהיה שלשה זוזים בכף ושלשה זוזים בכף אחרת). *[אחי"ה ודעתי נוטה לדעת הח' צוקערמאן שהגיה רגי להכא ורגי להכא מע' רג וכן בל"ע رج כלומר נוטה לזה ונוטה לזה כלומ' במאזנים ישאו יחד ורגיא פי' בל"ס פלס ומשקל] —

* רִיגְיוֹן (שם נהר מיטהי) פסיקת' רבתי פ' כ כיון שעבר פגע בו ריגיון נהר של אש שגחליו שורפים את המלאכים ושורפים בני אדם . . . ושוב מלאך אחד שנוטל אודות של ברזל ועליהם גחלי ריגיון ומעמידם כנגד המלכים וכנגד נגידים כדי שתפול אימתם בעולם. וכ"ה בקצת שנויים בילק' ראובני סוף משפטים כיון שעבר משה מסנדלפון פגע בו רגיון הנהר של אש וגחלים שלו שורפים מלאכי השרת ובו טובלים כולם ויוצאים (התחת) [צ"ל מתחת] כסא הכבוד מזיעות החיות וכו'. . ועוד מדה אחת של גליצור שנוטל כמין מחבת של ברזל והוא של אש ומקבל עליה גחלים של אש מנהר רגיון ומעמידה נגד מלכים וכו' כדי שיצילם זיוום ותפול אימתם בעולם ע"כ וכנראה זה הנהר הוא נהר די נור בדניאל ז', י'. וגזרת המלה נ"ל מל' צענד ruc מזהיר rukhsh מאיר וא"כ ריגיון נקרא על אור אשו וזיוו. וכן נקרא בל' צענד זיוו raocanh והוא הוא רגיון[3]).

רָגַל (והרגיל מל"מ ענין למד ההלי"ה ברגל והושאל לעשית דבר זה אחר זה sich gewöhnen

---

[1]) הועתק מפי' רגמ"ה בבכורו'. [2]) בנו"ג מסחא ויותר טוב מסאתא. [3]) ובדרך אגב אעיר כאן על דמיון הפרסיים שלעתיד לבוא המתכות שבהרים יתכו ונהר אש זוחל להרע לרשעים ולהטיב עם הצדיקים עיי' מה שכתבתי בזה במאמרי Eschatologie במ"ע דמ"ג חכ"א 582.

רְגִילָה (das Geläufige בפ' מי שמתו בגמ' בעל קרי (ברכו' כ"ב.) אבל הוא שונה ברגיליות [1]) פי' דבר שהוא רגיל לשנות בו. לא שנו אלא חולה לאונסו (שם סוף העמוד) פי' שראה קרי באונס שלא בתשמיש אבל חולה המרגיל שראה קרי מחמת תשמישו אינו נטהר אלא במ' סאה של מקוה. בר"נ דפ' יש מותרות (יבמות פ"ה:) זו היא מרגילה וזו היא מרגילתו. פי' אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הואיל והוא פוסלה הוא מחזר אחריה והיא אינה מחזרת אחריו והוא מרגילה שתינשא לו לפיכך נותן לה כתובה אבל שניות מדברי סופרים הואיל והוא לא פסלה וולדה לא פסיל היא מחזרת אחריו ומרגילתו שתינשא לו לפיכך אבדה כתובתה. *[אחי"ה והוא מל"מ (הושע י"א, ג') וכנ"ה ביבמו' שם היא מרגלא ליה.. לא מרגלא ליה. ברכות כ"ב. חולי המרגיל ובריא המרגל ופירש"י המרגיל וממשיך את הקרי עליו שמשמש מיטתו. שם ס': ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה, שם: שתרגילני בתורתיך וכו', אבות פ"ג מי"ג מרגילין לערוה. אתפעל נדרי' ס"ו: כי היכי דלא לתרגלי למנדר, נ ת פ ע ל ירו' נדרים ספי"א דמ"ב ע"ד הן מתרגלין לבא דרך סעודה, ירוש' שבת פ"א ד"ג ע"ג שהוא מתרגל עמו בימי טומאתו מתרגל עמו בימי טהרתו. ב ינוני פ עו ל מרגלא בפומיה וכו' עיי"ע מרגל. ב ינוני פ עי ל ועוד התואר רָגִיל פי' מלומד שבת כ"ג: הרגיל בנר וכו', שם קמ"ח: הרגיל אצלו, כיון דרגיל אצלו עיי' ביצה כ"ט: ברכו' מ': הרגיל בעדשים.. הרגיל בחרדל, פסחים ק"ד. הרגיל אומר הרבה ושאינו רגיל אומר אחת. ב"ב י"ב: הרגיל ביין וכו'. בכורות י"א. עיי"ע רגיא. תרג' מהיר (תהלים מ"ה, ב') רגיל'. והקבוץ תרג' איכה ב' כ"א דהוו רגילין וכו'. יומא פ"ז. רגילין במצוה, לנקבה יחידה רגילה כתובות ס"ה. והקבוץ רגיליות ברכות הנ"ל בערוך ובכ"י ה"ב הרונגליות וכ"ה בירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד ובתוספת' כ"י ברכו' פ"ב ובנו"נ שם הרגילות ובכינוי שבת קי"ט סע"א אי רגיליתו וכו'] —

רָגַל (נבנה מהשם רֶגֶל פי' קשר ברגלו den Fuss befestigen הפעיל פי' בפנים) לא עקוד ולא רגול פי' בע' עקד [2]). בפ' העור (חולי' קכ"ג.) המרגיל כולו חיבור לטומאה. פי' אם הפשיטו כדי לעשותו נוד שלם צריך להוציא רגליו מצוארו [3]). בבכורו' בפ' כל פסולי בגמ' בי"ש (ל"ג.) ובגמ' דפ' ולד חטאת (תמורה כ"ד) ת"ר ב ת ו ס פ ת' ב י צ ה [4]) (פ"ב) אין מרגילין ביו"ט כיוצא בו אין מרגילין בבכור וכו' עד מה שמשביח בעור פוגם בבשר. כרעיו (שמות כ"ט, י"ז) תר"י (ב') רגלוי. וכן תרג' [ירוש'] והקרב והכרעים (ויקרא א', י"ג). *[אחי"ה ועוד עיי' תר"י ויק' ח', כ"א; ט' י"ד. והשם רֶגֶל במספר הזוגי רַגְלַיִם נדה ל"א. הילוך רגלים, ברכות ל"ב רע"א רגליהם של שונאי ישראל, ושם בהשאילה על האבות כסא של שלש רגלים, כסא של רגל אחד. ב"ר פ"ב מאין הרגלים עיי' שם במ"כ. ועוד בהשאילה רגלים לדבר ירוש' סוט' פ"א דט"ז ע"ד, שם ספ"ו דכ"א. ירוש' נזיר ספ"ט דנ"ח. כלומר ראיה לדבר. ברכות ו'. מי רגלים תוספת' שבת פ"ג (ד') מימי רגלים, תרג' אסתר ה', א' מוי דריגלן ועיי' ישעי' ל"ו, י"ב בקרי. ובתרג' רִגְלָא והקבוץ ריגלין ויק' י"א, מ"ב. ירו' שביעי' פ"ט דל"ט רע"א רגלא צלילא וכו', סוכה נ"ג. רגלוהי, ירוש' כלאי' ספ"ט דל"ב ע"ג ריגלוי דבר אינש. והתואר רִיגְלַי, רִיגְלָאָה פי' בל"מ רַגְלִי ובל"ס רַגְלָיָא (Fussgänger) תרג' שמות י"ב, ל"ז; לבמד' י"א, כ"א, לירמיה י"ב, ה'; לשופטים כ', ב' והקבוץ שם ט"ו, ח' ריגלאין. ומהשם נבנה הפעל ואפעל ירוש' ע"ז פ"ה דמ"ה. אהן דמרגל זיקא מעיל לרע וכו' כלומר הפשיטו מרגליה כלפי ראשה וכן אין מרגילין דלעיל בערוך וז"ל רגמ"ה בתמורי' כ"ד. אין מרגילין ביו"ט לפשוט עור בהמה שלם לצורך מפוח ולהכי קרי ליה מרגילין דדרך הרגלים מתחילין לפשוט עור לשום אותו צ׳רך וכו' וכן פירש רגמ"ה בבכורו' הנ"ל וכפי' הערוך] —

* רֶגֶל (פי' מל"מ שלש רגלים (שמות כ"ג, י"ד) Wallfahrtsfest פי' מועד) עירו' צ"ו. פסחי' ח': סנהדי' ק"ב. עולה לרגל, יומא כ"א. מ"ט: עולין לרגל, פסחים שם יומא כ"א: עולי רגלים. ר"ה פ"א מ"א ר"ה.. לרגלים, מ"ק י"ט. ר"ה ויוה"כ כרגלים ועוד עיי' ר"ה ד': שבת קנ"ב: סנהדר' פ"ט. ירוש' כתובו' פ"ז דל"א: ירו' מעש' שני ספ"ד דנ"ה ע"ג איכ"ר פ' רבתי. ובלא"ר ריגלא סנהד' ז': בכורו' ס'. וב"ק קי"ג. בני ריגלא הפכו בני כלה עיי"ע. תרג' קהלת ג', י"א עולי ריגלאין — ועוד כל"מ לרגלי (בראשי' ל', ל') פי' לסבת או בעבור באי ירוש' ברכות פ"ב ד"ה. ברגליה חרוב

---

1) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ר בריגליות ובשרפ"ע ברגליות. 2) עיי' פי' בשבת נ"ד. וירו' שבת פ"ה ד"ז ע"ד ותוספת' שבת רפ"ד (ה'). 3) ורש"י פי' שהתחיל לחותכו מרגליה כלפי ראשה ומפשיטה. 4) כ"ה בכ"י ערוך.

וברגליה מתבני, ירוש' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד נרגל (מ"ב י"ז, ל') ריגליה דיעקב וריגליה דיוסף פי' בעבורו.

רֶגֶל (בקבוץ רוֹגְלִיּוֹת (רוֹגְלוֹת) גפנים נמוכים אשר צעדו עליהם האנשים niedrig stehende Weinstöcke) בס"פ ז'[1]) בפיאה (מ"ח) וברוגליות משיעביר ממנה, בכל קרבנות בפ"ח במנחות (פ"ו:) אין מביאין מן הדליות אלא מן הרוגליות פי' גפנים נמוכים. *[אחי"ה בנו"ג במנחות ובתוספת' שם פ"ט ובספרי כי תצא פ' רפ"ה ברגליות ופירש"י יין שגדל בגפנים נמוכים ובכ"י רש"י (בש"ס ווילנא) הרגליות ששוכבות ע"ג קרקע לרגלי בני אדם שאינן מודלות ע"כ ועיי"ע דל א'. ירו' פיאה ספ"ז ד"כ ע"ג כל רוגליות ורוגליות אומן בפני עצמו. ובירוש' פסחים ספ"ד דל"א: הגי' רוגלות. וכן רוגליות פי' צעדים שהש"ר פ' הנך יפה: מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך וכו'. ושם פ' צאנה. והתואר רִיגְלוּתָיָה פי' נמוך ירוש' ביכורים ספ"ג דס"ה ע"ד אבהו ריגלותיה אתמני וכו'] —

☞ רגל (?) מסכת ביצה פ' המביא (ביצה ל'.) דדרו ברחקא נדרו בריגלא פי' מין עץ שיש בראשו כמו שני ענפים עיי"ע גד שלישי. *[אחי"ה ור"ב היה להזכיר כי גי' רבינו היא בדל"ת וכ"ה בע' דגל וכן מוכח מל"ע שרשמתי בע' גד ג' וזה כגי' הרי"ף בביצה אבל בנו"ג בביצ' ובגליון כ"י ש"ס בשבת קמ"ח. בריגלא אמנם בתוספ' שבת שם ד"ה אתקין לנכון בדל"ת] —

☞ רָגַל (מל"מ פי' כמו רכל einhergehen zu verläumden ור"ב פי' כמו רָגַן) תר"י (א') וירגלו אותה (דברים א', כ"ד) ותרגינו יתה, תרג' [ירו'] ויחפרו לנו את הארץ (שם כ"ב) ויתרגנון לנא ית ארעא נראה שהשרש הוא תרגן. [*אחי"ה צ"ל שהשרש הוא מְרַגֵּן כלו' מן רגן והנכון שהוא כמו רכל] —

רְגִילָא (מל"ע رجلة Portulak) בכלל גדול פ"ז בשביעי' (מ"א) הרגילה ונץ החלב, ובפ"ט (מ"ה) אוכלין ברגילא עד שיכלו סנדיות[2]) ובסוף עוקצין (פ"ג מ"ב) חוץ מכרישי שדה והרגילה ונץ החלב פי' עשב הנקרא פורקקלא ובלשון ערבי שמו רגלא. *[אחי"ה ורה"ג פי' בעוקצין הרגילה כבר פי' הרגילה היא זרע של חלוגלוגות וכך קורין אותן בטיית בזר רגלה ע"כ ועיי"ע גדגדניות וע' חלגלגות ומ"ש בח"ג שצ"ח וש"נ הלעז בורדולייג"ש ובמעריך וירדולאגאש = verdolaga בל' אספמיא וכ"ה בעיקרי התלמוד לר"א זכות ובענין פורקקלא עיי"ע חלגלגות ומ"ש ועוד עיי"ע פרפחין] —

* רַגָּלָא ? בע"ז כ"ב: צ"ל דגלא עיי"ע בח"ג, ט"ז ומ"ש.

* רָגַם (מל"מ ענין זריקת אבן steinigen) סוכה מ"ח: רגמוהו כל העם באתרוגיהן, קידו' ע': נפקו אבתריה למרגמיה ותרג' סקל רגם עיי' במתורגמן. והשם ריגמא קדושי' שם, והשם המופשט תרג' רות א', י"ז רגימת אבנא ובל"ס רְגוּמָיָא וכ"ה בתרג' אסת' ה', י"ד הב יתיה לרגומנא והתואר רָגוֹמָא תרג' איכה א', י"ח רגמו רָגוֹמַיָא גירין למלכא.

* רָגַן (מל"מ קרוב לשרש לון murren) עיי"ע רגל האחרון תרג' הרשום שם. נרגן (משלי ט"ז, כ"ח) מבואר בב"ר רפ"כ זה הנחש.. שריגן דברים על בוראו, נרגן (משלי י"ח, ח') מבואר בבמד"ר פט"ז דברים שרגנו אחר הקב"ה גרמו להם צרה גדולה. ומזה התואר נקבה ראגנית תנחומא נשא סי' י"ב אשה ראגניות צ"ל ראגנית פי' אשת מדנים אבל עיי"ע רוטננית.

* רָגַע (מל"מ ענינו השקט מתנוע ובהפעיל הִרְגִיעַ sich unruhig bewegen) ירוש' ב"ב רפ"ג די"ג ע"ד וירוש' קידושי' פ"ד דס"ה ע"ד בתינוק שאינו מרגיע אבל כתינוק המרגיע וכו'. והשם רֶגַע חלק קטן מהעת ברכות ז'. וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמנת אלפים ושמנים ושמנה בשעה וזו היא רגע, ושם: וכמה זעמו רגע וכמה רגע.. רגע כמימריה, תוספ' ברכות רפ"א וירו' ברכו' פ"א ד"ב רע"ד והרגע אחת מעשרים וארבע בעת (לעת). תרג' קהלת ט', י"ב ברגע חדא.

* רְגִיעָה (נראה מל"ע رجعة שטר אמנה Vertrag) תוספת' ב"מ ספי"א רשעים הנחתומין לעשות רגיעה ביניהן כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג רגועה,

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ס פ"ו. [2]) עיי"ע וגי' נכונה היא וכדאי' בדפ"ו וויניצי' אבל בדפ' אמ' סנריות ובכ"י ק"ט סוריות ועיי"ע סנדיות ומ"ש.

* רְגוֹעִיתָא (פי' השקט Ruhe) שם פרטי לאחת משבע נערות אסתר תרג' אסת' ב', ט' והוא עפ"י מגילה י"ג. ואת שבע הנערות אמר רבא שהיתה מונה בהן ימי שבת.

רָגַף (מל"ע رجف פי' ענין תנועה חזקה ורעדה erschüttern, heftig bewegt sein) ותגעש ותרעש (ש"ב כ', ח') תרג' ואיתרגיפת ואתרגשת. יגעשו[1]) עם (איוב ל"ד, כ') תרג' ובפלגות ליליא מתרגפין מצראי. *[אחי"ה רק באתפעל ועיי' ג"כ בתרג' שופטים ה', ה', לתהלים י"ח, ח'; מ"ו, ד'; ע"ז, י"ט; ק"ד ל"ב. תרג' ישעי' א' ב' בדפ' רגיא: ארעא דאתרגיפת וכו' ובנו"ג דאתרגישת ועיי"ע רגש] —

* רַגְרַג, רִגְרוּגָא עיי"ע רג.

רָגַשׁ (בהפעיל ואפעל כמו בל"ס אַרְגֵּשׁ ענין מששה merken, spüren) בב"ר פ' ל"ג (ל"ב) בעצם היום הזה בא נח ובפ' (מ"ז) [מ"ח] (לפנינו ס"פ מ"ז)[2]) [בעצם] היום הזה נימול אברהם ורגישה ליה ימליל. בפ' האשה שהלכה בגמ' הכל נאמנים (יבמות קי"ז:) שאני התם דרגיש ליה צערא[3]) — (א"ב פי' [ורגישה ליה ימליל] מי שמרגיש ויודע ובמסכ' מגיל' פ"ק (ט"ו:) אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס). *[אחי"ה רק בהפעיל ואפעל וכל"ס הנ"ל וכנ"ה ביומא כ"ב: עיי"ע חל ט', שבת י"ג סע"ב בשר המת שבחי מרגיש באיזמל עיי"ע אזמל (ח"א נ"ג.) וש"נ ירוש' תענית פ"ג דס"ו ע"ד, שבת קכ"ט סע"א ארגיש בנפשיה. נדה י"ג. מ' רע"א היה אוכל בתרומה והרגיש, שם נ"ז: בבשרה (ויקרא ט"ו, י"ט) עד שתרגיש בבשרה, ירוש' ברכות פ"ה ד"ט. רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי . . . . אם הרגשתי, ירוש' עירו' פ"א די"ט: אלו ישמט אינו מרגיש, תוספת' שבת פי"ג (י"ד) הרגיש בו, קהל"ר פ' טוב שם: כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה וכשמתה נסתלקה הבאר והרגישו הכל, ב"ר ספפ"ו כיון שהרגישן בהן אמן, שם ספפ"ז הרגיש ונצטער, שם דרגש ליה ימלל וכגי' רבינו דרגשה אי' בילק' ישעיה ר' שכ"ה בשם ב"ר פמ"ז וכ"ה בשהש"ר פ' עד שיפוח. ויק"ר פי"ט כיון שהרגישה . . . לא הרגשתי וכו', קהל"ר פ' אם ישך עיי"ע רת ג'. תר"י א' שמות ב', ג' מצראי מַרְגְּשִׁין עלה. והשם המופשט הַרְגָּשָׁה עיי"ע ח"ג, ר"ם ועוד עיי"ע בני הרגשה ויש להוסיף הרגשה פי' חוש המרגיש ילק' שופטים ר' מ"ב לכל הרגשה והרגשה נתן הקב"ה תורה מה לעשות ומה לא לעשות ומזה ה הָ פ ע ל במד"ר פי"ד ה' מוּרְגָשׁוֹת פי' דברים המקובלים ע"י ההרגשה] —

* רָגַשׁ (מל"מ ענין רַעַשׁ stürmen, toben, zittern) התפעל תעני' י"ד. פורעניות המתרגשות ב"ק פ': פורעניות המתרגשות ובאות על הצבור, ירו' ב"ק פ"ח ד"ה ע"ד המתרגשות לבוא לעולם, אַפעל דניאל ו', ז', י"ב. ט"ז והשם מגיל' כ"ט. קל ריגשא, תרג' משלי ז', ט"ו רִגְשָׁא ועוד רְגוּשָׁא, רגוש תרג' שאון (תהלים ס"ה, ח') ועיי' תרג' איוב ל"א, ל"ד ותרג' מהומה (ישעיה כ"ב, ה') יום ריגוש.

רד (= רָדַד מל"מ ענינו רָקוּעַ spannen, platt, dünn schlagen) בס"ג דעירובי' (ק"ד.) כשהוא מרדה . . . מרדה בשולי הקופה[4]). בסוף תמיד (ל"ג.) צבר את הגחלים ע"ג המזבח ורדדן בשולי המחתה. בפ"ז במקואות (מ"ז) מקוה שמימיו מרודדין. בפ"ז באהילות (מ"ב) מקצתו מרודד על הארץ. פי' „שהאהל מרוקע על הארץ כדכתיב (תהלי' קל"ו, ו') לרוקע הארץ ואומר (מ"א ו', ל"ב) וירד על הכרובים ותרג' וירקעו (שמו' ל"ט, ג') ורדידו"[5]). בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ג. ותוספת' שם פי"א (י"ב)) שכן מרדדי טסי המשכן עושין כן. בפ' העור בגמ' עור שיש עליו כזית (חולין קכ"ד:) כדאמר רב פפא במרודד הכא נמי במרודד פי' דק פשוט דבר שלא יצלח לגרדו מעל עור ולאוכלו כמו תרג' וירקעו ורדידו וכן פי' הא דבעי רב אשי מרודד מהו בפ' אלו טרפות בגמ' ניטלה הכבד (שם מ"ו.) כלו' אם היתה דקה ופשוטה ואם תתחבר זו על גב זו יהיה בכללה כזית ועלתה בתיקו[6]). בר"ג דפ' קונם יין (נדרים ס"א:) ענבים נמי בכלל תאנים כי מירדדו מקצתן בידא פי' כשהן דקין העוקצין של אשכולות מקצתן ביד בלא סכין. *[אחי"ה והוא בנין אתפעל. ובפַעל בב"מ פ"ג: רדודי רדיד וכן בתרג' במד' י"ז, ד' ורדידונין, פיעל תוספת' מ"ק רפ"א וירוש' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג מרדד אדמה תחתיה. בינוני פעול ירוש' עירו' פ"ז דכ"ד ע"ג אם היה התבן מְרוּדָּד

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ולא כבדפו"ו יגשו. [2]) הגהתי פי' מ"ת כי רבינו מונה פרשה אחת יותר. [3]) כ"ה בדפו"ו ובעה"ק אבל בשדפ"ע וכ"י לי' ובע' גש בי גרם רבינו דגיש ע"ש. [4]) רבינו היה מקצר עיי' בש"ס. [5]) הועתק מפי' רה"ג לאהלות בסדי"ט צד 23. [6]) וכן פירש"י בחולי' מ"ו. מרודד: מרוקע וכן פי' ר"ח בשבת הנ"ל מרודדי טסי: מרקעי פחים וכל דברי ר"ח הועתקים בע' אמן א' ח"א, קי"ט: ובחיי הרשב"א אי' כן בשם רה"ג כמו שהעירותי בע' אמן ע"ש.

ובבבלי ק"ר. מביא תבן ומרדה בה והוא כמו מרדד פי' לדרוס וברי"ף הגי' ומדדה וצ"ל מרדה וכדאי' בסמוך וכשהוא מרדה וכו' עיי' לעיל בערוך. והשם רֶדֶד פי' בגד שטוח על הארץ תוספת' אהלות רפ"ח כזית מן המת על הרדד. מלשון המשנה באהלות פ"ז מ"ב מקצתו מרודד] —

רד (= רְדִיד מל"מ צניף Schleier ובל"ע رداء (Umwurf, Hülle בפ' כ"ט בכלים (מ"א) נומי[1]) הסגום והרדיד פי' רדיד בלי' ישמעאל רדא והוא צעיף דק שמכסה האשה על ראשה וצעיף תר"י רדידא ותכס בצעיף ותתעלף (בראשי' כ"ד, ס"ה), ויש מדמין לו נשאו את רדידי (שה"ש ה', ז'), והצניפות והרדידים (ישעי' ג', כ"ג) תרג' וכבינתיא[2]) וזה פי' תנתן כבינתי לבתי (גיטין י"ד: ב"ב קנ"א: קנ"ו :). *[אחי"ה רבינו כיון בזה ויש מדמין לפי' רה"ג כי הוא הוא פי' כן בסד"ט צד 20 ובל"מ נראה שהוא כמו בל"ע הנ"ל מלבוש נשים כמו מעטפה וכן בירוש' מ"ק פ"ג דפ"ג: הקורע מן הרדיד וכו' וכן ר' יונה אבן גנאח מדמה רדיד למלה ערבית رداء ואולי אליו כיון רבינו] —

רד (ודא = דרא feucht מל"פ עיי"ע אסא) אסא רדא (פסחים נ"ו. גיטין ס"ט.) עיי"ע בע' אסא — (א"ב בנו"ג אסא דרא).

רד (= רָדָה מל"מ ענינו נסיחה ממקום שיחובר, רדה פת (das Brod abschieben בר"ג דשבת (ג' :) הדביק פת בתנור בשבת במזיד התירו לרדותה קודם שתאפה שיבא לידי איסור סקילה שהאופה בשבת מאבות מלאכות היא ולא אפשיטה. „וקשיא לן מכדי רדיית פת חכמה היא ואינה מלאכה דגרסינן בפ' כל כתבי (שבת קי"ז:) תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהוא חכמה ואינה מלאכה וכיון שאינה מלאכה אמאי לא פשטו לה להיתירה ואמר ר"ה ז"ל קבלנו מרבותינו כי בעיא זו להיתר בפטור ומותר הוא לפיכך לא אפשיטא. וי"א כי רדיית הפת (והאפייה) [צ"ל האפויה][3]) היא חכמה ואינה מלאכה אבל רדייתה בעודה עיסה קודם שיקרמו פניה מלאכה היא הלא תראה הפת האפוייה אפשר לרדותה בסכין וכיוצא בה אבל העיסה אי אפשר לרדותה אלא בידים שנמצא כמו לש ועורך ומתקן הוא ואינו מקלקל ולפיכך לא הזכירו במקום זה הא דתנא דבי שמואל כלל ללמד שאינו דומה זה לזה [כלל]"[4]). כפ"ב בחלה (מ"ד) ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן בסל הסל מצרפן לחלה ובפ' אלו עוברין בפסח בגמ' כיצד מפרישין (פסחים מ"ח:) דעבדן כר' אליעזר דתנן ר' אליעזר אומר וכו'[5]) בפ"ג במכשירין (מ"ג) הרודה פת חמה ונותנה על פי חבית של יין וכו'. בס"ג דפ' תמיד (פסחים ס"ה.) והרודה דבש בשבת בשוגג חייב חטאת. בסוף שביעית (פ"י מ"ז) ובסוף עוקצין (פ"ג מ"י) והרודה ממנה בשבת חייב. פי' הרודה שנוסח הדבש כדכתיב (שופטים י"ד, ט') כי מגוית הארי רדה הדבש ואומ' (שם) וירדהו אל כפיו ומתרגמי' ונסחיה ומשום הכי קורין לספר שכותבין ממנו לספר אחר נוסחא ואמ' בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את הדלת (ב"ב ס"ו.) ובפ' המוכר את הספינה בגמ' חלת דבש (שם פ' :) א"ר אלעזר מ"ט דר' אליעזר דכתיב (ש"א י"ד, כ"ז) ויטבל אותה ביערת הדבש מה יער התולש ממנו בשבת חייב חטאת אף דבש הרודה ממנה בשבת חייב חטאת". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג בעוקצין, וכנ"ה בב"מ ס"ד. ההולך . . לרדות את כוורתו ואמר מה שכוורתי רודה מכור לך וכו' ופירש"י על שם שעשויות חלות ודבוקות מדופן אל דופן קרי ליה רדייה כרדיית פת מדובקת בתנור ע"כ, ירוש' פסחים פ"ג ד"ל. וכשהוא רודה וכו' ע"ש על דעתיה דר' אליעזר יקרא לה שם וירדנה וכו' ע"ש ותר"י א' לויק' כ"ו, כ"ו ומרדיין, תוספת' שבת פי"ג (י"ד) לאחר השבת הרודה רודה בסכין אבל לא במרדה. התואר רוֹדֶה כמו מַרְדֶּה כלי שרודין בו הפת תוספת' כלי' ב"מ פ"ג ניטל הרודה וכו'. והשם המופשט רְדִיָּה ר"ה כ"ט: רדיית הפת חכמה ואינה מלאכה, ירוש' שקלים פ"ה דמ"ח ע"ד היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו . . . וברדייתו לא היו בקיאין ועיי' עוד ירו' יומ' פ"ג דמ"א. ושהש"ר פ' מי זאת] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"נ בט"ס נזמי. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובעיקי' התלמ' ובפי' רה"ג אבל בדפו"נ והלאה אי' תרג' ורדידיא וכבינתיא ובאמת התרג' על הצניפות הוא כתריא וכ"ה בע' כבינת. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובעיקי' התלמוד העתיק באפוייה. [4]) כל זה הועתק מפי' ר"ח בשבת (כש"ס ווילנא דף ד' סע"א ורע"ב) ועיי' תוספו' ר"ה כ"ט: ד"ה רדיית הפת ועיי' הרי"ף ריש שבת ומה שהשיג עליו הרז"ה ועיי' בחי' הר"ן סביב הרי"ף ובעיקרי התלמוד הובא צורף הענין בלי קצרה. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובשרפ"ע ליי.

רד (= רָדָה מל"מ פי' כבש ועיי' בפנים bewälti-gen, sich überheben) בפ' ג' בפרה (מ"ג) ר' יוסי אומר אל תתנו מקום למינים [1]) לרדות אלא הוא נוטל ומקדש. בר"ג דפ' טרף בקלפי (יומ' מ':) עלה בשמאל מהו שיחזירו לימין אמר להן אל תתנו מקום למינים [2]) לרדות פי' לרדות אותנו למצוא תשובה להשיב לנו. „כלומר[3]) כיון שתעשו כך וכך יאמרו עזאזל רשות אחרת היא מיהו אחת גדולה לפיכך הוצרך לכבדו בימין שהיא משובחת והן אינן יודעין כי גזירת הקב"ה היא ואין להרהר אחריו" [4]) — (א"ב פי' ליסר אותנו תרג' אבי יסר אתכם בשוטים (מ"א י"ב. י"א. י"ד) אבא רדא יתכון בשרביטין. תרג' מוסר (משלי א', ב': ג' ז') מרדותא ופי' מכת מרדות מכת של מוסר. פ"א לרדות לשלוט עלינו מלשון מקרא (בראשית א', כ"ח) ורדו בדגת הים). *[אחי"ה וכפ"א אי' ברש"י ביומ' לרדות: ולמשול בהן לקפח אתכם בדברים וכו' [5]). שמ"ר פ"א ארדון (דה"י ב', י"ח) שרידה את יצרו — רודם (תהלים ס"ח, כ"ח) דרש בענין ירידה עיי"ע רדם ומזה השם רִידָא שהש"ר פ' אמרתי אעלה: לית את סגיד לצלמא דרידא ליה פי' יש לו ממשלה. והשם המופשט רְדִיָה כ"ר פל"ד מורא וחתית חזרו ורדיה לא חזרה ואימת חזרה בימי שלמה כי הוא רודה וכו'. ובענין מוסר מכות ח': הרב הרודה את תלמידו, מכילת' משפטים פרש' ד' הרודה בבנו ובתלמידו וכו', ב"ר ספ"נ ובקש לרדותן אמר אם רודה אני וכו', שמ"ר רפ"א שלא רידהו ביסורין ולא גער בו וכו', והרבה בתרג' עיי' תרג' ויק' כ"ו, י"ח. כ"ח; למשלי ג', י"ב; ל"א, א', אתפעיל תר"י א' לויק' כ', ה' לאתרדאה בייסורי ועיי' למשלי כ"ט, י"ט; לירמיה ו', ח' ועיי"ע מרד א'] —

רד (= הרדאה אולי מל"פ آرد קמח עב dickes Mehl) בפ' כל כתבי בגמ' מצילין מזון (שבת קי"ז:) ת"ר הציל פת נקייה אינו מציל פת הדראה. בפ' כל שעה בגמ' אלו דברים (פסחים ל"ז.) ת"ר יוצאין בפת נקייה ובהדראה פי' לחם עב ובלע"ז אונא מאנו [6]) ולשון לעז ממש [7]) הוא ארד"ו. (א"ב בנו"ג הדראה). *[אחי"ה וכ"ה בכ"מ ובכ"י ש"ס עיי"ע הדראה (ח"ג, קפ"ט) ומ"ש ועוד עיי"ע הרדאה (שם ר"מ) ושם כתבתי שהוא ל"ר אבל י"ל שהוא ל"פ הנ"ל ואולי מזה ג"כ שקי דאורדיא (כתובות ס"ז.) לפי גי' רבינו בע' אשל (ועוד עיי"ע בח"א, רע"ד) ולעז ארד"ו אולי הוא לאי"ט orzo שעורים Gerste ועל פי זה הרדאה תהיה ל"ר hordeum עיי"ע הרדאה והדראה, והפכו פת נקייה עיי' תוספת' שבת פי"ג (י"ד) ורש"י פי' פת קיבר שניטל הדרה ובסוף כתובו' פי' קיבר קמח שאינו יפה שהוא אחר הקמח והסלת ואחריו הוא סובין ובעיק' התלמוד סיים וי"מ לשון תולעת כמו הדירא והכינא וכו' וכל זה דוחק הוא אעפ"י שזו דעת הרמב"ן ועיי' מ"ש הרב בעל הפשב"ע בע' רד ו' ושם האריך] —

רָד (= יָרַד מל"מ) הקורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו (קידושין כ"ח.) עיי' בע' חי. בפ' נערה שנתפתתה בגמ' האב מגלגל עם בנו עד י"ב שנה (כתובות נ'.) מכאן ואילך יורד עמו לחייו. פי' מגלגל אדם עם בנו ומלמדו שלא בצער מכאן ואילך מלמדו הרבה ומכה אותו בשבט עד שילמוד [8]). פ"א למקרא מבן ו' וספי ליה כי תורא ולמתני הרבה במשנה ובתלמוד עד י"ב שנה מכאן ואילך מקצת היום מלמדו אומנות כדי שיחיה ממנה. בפ' הזורק בעגלות (שבת צ"ט.) כי היכי דלא לירדו קרשים פי' „אם הן שתי אמות ומחצה אפשר שישמט הקרש וירד ולא יכון". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (נדפס בש"ס ווילנא שבת צ"ט סע"ב) וז"ל כי היכי דלא לידדו קרשים פי' אם הן שתי אמות ומחצה מיכן ושתי אמות ומחצה מיכן מוטלין בעגלה אפשר שישמט וירד הקרש ולא יכון וכו' ע"כ וגי' לידדו אי' ג"כ בנוסחאות ובכ"י ש"ס כי לי' בד"ס שינוי וכבר העירותי על זה בע' דדא ח"ג כ"ד אבל בתשוב' לחד מגאוני קדמאי הנדפסת בסוף חי' הר"ן בשבת הגי' כי היכי דלא נירדו קרשים ופי' כיון שיש בהן יוצא בזיז כאין להירדות ולזחול ולהעקר ולשון נירדו קרשים מל' רדיית הפת מן התנור וכו' — וכל הערך שייך לע' ירד כי זה העיקר — והשם רידה במקום ירידה [9]) אסת"ר פ' ותמאן: מצרים ברידתן בים לא נידונו אלא ערומים] —

---

[1]) בנו"ג לצדוקים. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח וברפוסים הישנים ובכ"י ש"ס אבל בנו"ג לצדוקים. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקר התלמוד וכלישון ר"ח אבל ברפ"ע בט"ס לומר. [4]) הועתק מפי' ר"ח ביומא. [5]) ושם בכ"י רש"י (לצדוקים) [למינים] לתלמידי ישו הנוצרי החולקים וכו' אבל לפי הנראה המינים כאן הם הם מאמיני שתי רשויות ועיקר הגי' לצדוקים מאמיני הצענר מאמיני שתי רשויות. [6]) כ"ה ברפ"ר וכ"ה בתיבה אחת בעיק' התלמ' ובכ"י ק"ט אונאמנו ובכ"י ה"ב אונו מאנו ובשאר רפוסי ערוך ליי ולא ידעתי פירושו. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיק' התלמ'. [8]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [9]) עיי"ע קירא במקום יקירא.

רד (= רִידְיָא = Ardvî שם מלאך הממונה על הגשם עיי' בפנים) בס"נ דפ"ק ביומא (כ"א רע"א) ג' קולן הולך מסוף העולם ועד סופו וכו' עד וי"א אף רדיא פי' „זה דומה לרידיא דתעניות בס"נ דפ' סדר תעניות האלו (כ"ה:) ושם מפורש דדמי לעגלא תולתא והיינו קול התור נשמע בארצינו (שה"ש ב', י"ב) ופי' תור היינו עגל שהוא עיגלא תולתא בן ג' שנים [1]) — (א"ב תרג' ונוזלים מתוך בארך (משלי ה', ט"ו) ורדיא מן בירך ויהיה פי' רדיא זרם מים והמלאך הממונה על השקות הארץ ממטר השמים ממעל ומן התהום מתחת נקרא כן שהוא ממונה על הנוזלים ורש"י פי' שנקרא רידיא לשון שור חורש שהוא דומה לעגלא ותרג' לא תחרש (דברים כ"ב, י') לא תרדי. *[אחי"ה ובתעני' פירש"י רק רידיא: מלאך הממונה על הגשמים כך שמו וכו' קול התור מלאך דומה לשור תרג' שור תור ע"כ. ודע כי במאמרי על המלאכים והשדים צד 43 והלאה הארכתי להוכיח כי רדיא או רידיא אחת הוא עם Ardvî בסמיכות Areduyâo שהוא שם מלאך נקבה אצל הפרסיים וממונה היא על „הגשמים להמטירם משמי מעל" [2]) „ועל הגשמים על פני האדמה הנוזלים בחזקת קול" [3]) ועל שם ממשלתה על תהומות התחתונות נאמר bãshnubyô areduyâo [4]) תהומות של אֲרֶידוּיָא הרי Areduyâo מושל בתהומות עליונות ותחתונות וזה מה שאי' בתענית כ"ה: תהום אל תהום לקול צנוריך אמר רבה [5]) לדידי חזי לי האי רידיא דמי לעיגלא (תלתא) [6]) . . וקיימא בין תהומא תתאה לתהומא עילאה לתהומא עילאה אמר ליה חשור מימיך (ופירש"י ברקיע) לתהומא תתאה א"ל אבע מימיך (ופירש"י למטה בקרקע). וגם גזרת Ardvî יש לה שני סירושים א') ardva עליון וממעל ב') מל' יוני' ἀρδεύω פי' אבע מתחת עיי' מאמרי הנ"ל וזה מ"ש רש"י ביומא רדיא מלאך הממונה על השקת הארץ ממטר השמים ממעל ומן התהום מתחת ע"כ וכמו שנאמ' על ארידויא שהולך ברעש הגשמים בחזקת הקול כך נאמר מרדיא (יומא שם) שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן וכו' וי"א אף רידייא. ודע עוד כי שם הכבוד של Ardvî הוא çura פי' חזק ונעלה (stark, hehr) ותמיד נזכרה בשם Ardvî — Çura ודעתי נאמנה כי בבבל היהודים קראו לה כשם זה ויען ששמות המלאכים עלו עמהם מבבל (ירו' ר"ה פ"א הל"א ב"ר פמ"ח) שם זה המלאך היה כפי ההמון (א)ר ד י י א ת וּ רָ א ובמשך הזמן שכחו הוראת תורא שהוא ל' צענד çura ובלבלוה עם תורא תרג' שור וסמכוה על לשון המקרא וקול התור נשמע וגו' כלומ' תרג' שור תורא עד כי ההמון חשבו כ י ר י ד י א ד מ י ל ע י ג ל א! ודו"ק. ועוד אני אעיר כי מלאך אחר אצל הפרסיים הישנים הממונה על המים ובפרט על המטר נקרא Tistrya ודימו הפרסיים שהוא בדמות שור בפרסות (או בקרני זהב) [7]) ובעל מלחמתו הוא שד הנקרא Apaosha ואם המלאך הוא המנצח אז חצי ברק ישלח על השד הנ"ל והוא יוצא בזעם והשמיע אז קול הרעם [8]) — ובתשו' הגאונים (הוצ' ר"א הרכבי סי' רפ"ט) מצאתי בזה"ל רידיא: ועכשיו יש בבבל קול שנשמע מתוך אגמים וחריצים של מים וקול קשה הוא ואומרין זה קול רידיא ואף הישמעאלים כך קוראין אותו רידיא. ואין נשמע אלא מחודש איאר ולהלן כל ימי קציר ע"כ] —

רד (= רְדָא בל"ס פי' חרש pflügen, ackern) בפ' המניח את הכד בגמ' שור שוה מנה (ב"ק ל"ג:) למה מכור לרדיא פי' שחורש בו הלוקח כל זמן שהוא אצלו ואין מעלה שבר לניזק. בפ' החובל בגמ' התוקע (שם צ"א.) אי הכי תם נמי נידייניה דיני ממונות ברישא ונשתלם מרדיא וכו' עד זאת אומרת רדיא עלייה דמרה היא כלומ' כי משתלם מרדיא היינו מעלייה ולא מגופו היא. בר"ג דפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ב:) בתר רובא אזלינן ורובא לרדיא זבני ושמואל אמר כי אזלינן בתר רובא לאיסורא בממונא לא אזלינן בתר רובא. בפ' השותפין בגמ' ולא את השדה (שם י"ב.) בבבל מאי אמר רב יוסף כ י ר ד י יומא [9]) פי' כשיעור מה שחורש הפועל ביומו ומקשינן עליה שדה שחורש בה יום אחד אין בה כשיעור זריעה ביום אחד משלים זריעתה בחצי יום מה יעשה הפועל בשאר היום ישב בטל אי יומא זרעא לא הוי ב' יומי כרבא ופרקינן אי בעית אימא יומא זרעא

---

1) הועתק מפי' ר"ח ביומ' ותעניו' ע"ש. 2) עיי' Yç 64, 14; Abân-yt 21, 96. 3) Aban-yt 4, 15. 4) Vendidâd 2, 51. 5) בכ"י ש"ס רבא. 6) לי' בכ"י ש"ס ובילק' כ"י עיי' ד"ס ורש"י ג"כ מחקו. 7) עיי' Vendidâd 19, 126 ועוד Bundehesh 17, 10 ושפיעגעל פירוש ווענדידאד ועוד בספרו על הקדמוניות איראן צד 71. 8) Vend. 19, 135 שפיעגעל הקדמוניו' שם 72. 9) בנו"ג בי רדו יומא ובכ"י ש"ס בי ררי.

והאי דאמרת לא הוי ב' יומי כרבא כרוב יומא ופלגא והדר תני וכריב עד דשלים יומיה אי בעית אימא יומא כרבא [1]) וכשיבוא לזורעה חורש ובחזירתו עוד מושך המחרישה על הקרקע וזורע וזה פי' וזרעי' ליה בהדורי [2]). והוא חורש (מ"א י"ט, י"ט) תרג' והוא רדי. אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה (ישעיה נ"א, כ"ג) מה היו עושין להן היו מרביצין להן בפלטיות [3]) ומעבירין [4]) רודין עליהן עיי' בע' מג. *[אחי"ה ושם הביא רבינו שני ציונים מב"ר פמ"א וס"ט בלי הצעת המאמר הזה ובב"ר פמ"א הגי' רדיה ובפס"ט כרים. וכנ"ה בתרג' ירוש' בראשי' מ"ה, ו' דלא רדיין, תרג' דברים כ"ב, י' עיי"ע רד הקודם לזה במו"ע. חרשו חורשים (תהלים קכ"ט, ג') תרג' רדו רְדַיָא; תרג' חורש (עמוס ט', י"ג) רַדְיָא ושם ו', י"ב. אתפעל אם יתרדי ועיי' תרג' ירמי' כ"ו, י"ח; מיכ' ג', י"ב. ירו' ברכות פ"ב ד"ה. דהוי קאים רדי איכ"ר פ' על אלה ד"ה מעשה בדואג: דהוה קא רדי, ירו' שביעי' פ"ד דל"ה. שרי לבון מירדי, ירוש' סנהד' פ"ג דכ"א: מירדה עיי"ע אסטו (ח"א, קס"ז:) בינוני פועל רודין ב"ר הנ"ל בסוף הערך ובמ"כ פי' רדיה כלי מחרישה. והשם המופשט רְדָיָא ב"ק ל"ג: מ"ו. ושם: ב"ב צ"ב. ושם: ירוש' שביעי' פ"ה דל"ו. והתואר נקבה רַדְיָנִית פי' פרה העומדת לרדיה עיי' רות רבה פ' ותלכנה לפרה הריוטית שהעמידוה בעליה בשוק אמר רדיינית היא וכו'. — רדיא דעיזי (תעני' ט':) עיי"ע חר ח' (ח"ג, תפ"ג) וש"נ עיקר הגי' ע"ש] —

* רדו (Zahlenwert 210) רדו (בראשי' מ"ב, ב') כישרם שהן עתידין לעשות שם ר"י שנה מנין רד"ו ב"ר פצ"א במד"ר פי"ג עיי' רש"י בראשי' ט"ו, י"ג.

* רידיא, רידייא עיי"ע רד ח'.

* רַדְיָא (מל' צענד rudh נזל fliessen) תרג' נוזלי' (משלי ה', ט"ו) רדיא ועיי"ע רד ח', ומ"ש ר"ב.

* רַדְיוֹנֵי ענין שכשוך ונדנוד hin- u. herbewegen מל"י ῥαδανίζω) נדה ס"ז רע"א אימור ברדיוני נפל ופי' רש"י נראה שהוא לשון שיכשוך וכו' עיי"ע דידיוני ומ"ש בח"ג כ"ה ועוד עיי"ע ברדיוני וש"נ ע' אדוותא גי' רבינו. ולפי פירש"י י"ל שהוא מל"י הנ"ל וראיה מצאתי לזו ההוראה מתוספת' תרומ' ספ"ט החושש בגרונו לא ירדנו בשמן וכו' כה"ג בכ"י אירפ' ובנו"ג יערענו, ונ"ל ירדנו משרש רדן פי' משכשך.

* רדיינית עיי"ע רד ט'.

רדוות (= רִידְוָתָא (הקבוץ) מל"י האמצ' ול"ר rhedium, rheda = ῥαιδίον, ῥεδίον, ῥέδα (Reisewagen, Räderwagen ויסר את אופן מרכבותיו (שמות י"ד, כ"ה) תר"י (א') רדוותיה — (א"ב פי' בל"ר מין עגלה). *[אחי"ה בנו"ג רידוותיה, ובתר"י ב' שם חזרו גלגליא ורידוותא למיהויין נגדין (למזלותא) [צ"ל למוליתא] עפ"י המכילתא: המרכבות מושכות הפרידות. ובענין רידוותא עיי"ע דיספק [ריספק] ח"ג, נ"א — וגי' המתורגמן אשר אחריו נגרר ר"ב אי' בתיו עיי"ע רתוות] —

רדם (השרש מל"מ רדה ענין כבישה ודרש מל' ירידה) בפ' ואלו נאמרין בגמ' ו' שבטים (סוטה ל"ז רע"א) צעיר רודם (תהלים ס"ח, כ"ח) אל תקרי רודם אלא רד ים. *[אחי"ה בדפא"מ אי' עוד שבט בנימין ירד ראשון לים ע"כ והוא הוספת ר"ב על פי הש"ס סוט' ע"ש. ודע כי רודם הוא מל"מ רדה והראוי רוֹדָם בקמץ וכן המעלֵם והראוי המעלָם ורז"ל דרשוהו מל' ירידה] —

רָדַם (מל"מ ענינו שנה מטרוף הדעת ובהלה be- täubt sein) נרדמו לא יאכלו [5]) (פסחים ק"כ רע"ב) עיי' בע' נם. *[אחי"ה בל"מ רק בנפעל, אבל בתרג' ובמדרש גם בקל תרג' מואב נדמה (ישעיה ט"ו, א') ואינון רדימין, אסת"ר פ' אם על: עד מתי אבות העולם רדוּמים בשינה וכו'. וראיתי בעיקרי התלמוד כ"י וז"ל ודע שהם ג' מינים תנומה שינה תרדמה. תנומה היא מעט מהשינה והיא כשאדם בצער שלא יוכל לנום כמו שאמרו נים ולא נים תיר ולא תיר והשינה היא הטבעית והתרדמה היא אחר עברו עליו צרות כמו מיתה קרוב שאין לזה תיקון הוא ישן בתרדמה כמו מת כמו ותרדמה נפלה על אברם וכן בשאול

---

[1]) גי' רבינו הוא כלשון רש"י בפי' הראשון ובפי' השני כתב רש"י כגי' שהיא לפנינו אב"א יומא דכרבא דכריב ותני ועיי' הפשב"ע. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ר ובעיקי' התלמוד ועל זה כיון רבינו בע' הדר (ח"ג, קפ"ז.) ובשרפ"ע בטעות וזה פי' וזרעי' ליה בי רודי. ובנו"ג ג"כ בהדורי אבל בפי' הרגמ"ה ג"כ הגי' בהררי ע"ש כל הפי' הארוך בש"ס ווילנא נדפס מתוך כ"י שלי. [3]) בב"ר ס"פ מ"א וס"ט הגי' בפלטריות. [4]) וכ"ה בב"ר בשני המקומות ובכ"י ק"ט ובדפ"ר אבל בשרפ"ע ומכירין? [5]) כ"ה נכון בכ"י.

ואין מקיץ כי תרדמת ה' נפלה וזה רמז דוד אני שכבתי ואישנה שלא אהיה מתנמנם אמר עוד הקיצותי שלא יהיה תרדמה שאמר ואין מקיץ ובשינה נקרא הקצה אולי ישן וייקץ ע"כ] —

* רָדַן (מל"י הרשומה בע' רדיוני (schwenken לא ירדנו בשמן וכו' עיי"ע הנ"ל.

* רְדִינִין (אולי מל"ע ردن ענין משי Seiden-kleid) תרג' שני באסתר ו', י' ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא וכו' נ"ל בגדי משי או לבוש רקום כל"ע ובמתורגמן הגי' רדינון ופי' כמו רדידין ע"ש.

רדם (= רוֹדְסִיוֹת?) יוני רודסיות (חולין קל"ט:) עיי' בע' יון. *[אחי"ה עיי"ע בח"ד קפ"ז וש"נ השינויים ושם פירשתי ועוד עיי"ע הרדום (ח"ג, רמ"א)] —

* רדוסים (מל"ר hordeum) ירוש' קידושי' פ"א ס"א דנ"ח ע"ד שלשה דורסים צ"ל רדוסים עיי"ע הדרס ח"ג, קפ"ט:

רָדַף (מל"מ ענין ריצה וההליכה אחר איש או דבר das Fest רגל רודפין treiben, verfolgen der Antreibungen) וילכו בלא כח לפני רודף (איכה א', ו') עיי"ע גאל. בפ' בן סורר ומורה (סנהד' ע"ג.) אלו שמצילים בנפשם הרודף אחר חבירו להורגו וכו'. בפ' החולץ בגמ' שאר כל הנשים (יבמות מ"ב.) הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס מבעלה וכו'. בפסחים בר"ג דפ' האשה (פ"ז.) ובכתובות בר"ג דפ' המדיר (ע"א:) כאן ברדופה כאן בשאינה רדופה וכו' עד ורדופה לילך להגיד שבחה פי' כיון שנכנסה בבית בעלה ונמצאת שלימה רגל ראשון היא רדופה לילך ולהגיד שבחה בבית אביה ושאר הרגלים אינה רדופה[1] — ירו' (פסחים רפ"ח דל"ה ע"ד וירוש' כתובו' פ"ז דל"א:) איזהו רגל רדופים א"ר יוסי בר ר' בון רגל ראשון שאביה רודפה לבית בעלה. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' יבמות פ"ד הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה. שהש"ר פ' אם חומה: אנו דומין לבת מלכים שהלכה לעשות רגל רדופים בבית אביה סוף שחוזרת לביתה לשלום. ובינוני סועל רוֹדֵף בל"ס רְדוֹפָא סנהד' ע"ד. רודף שהיה רודף אחר חבירו..

ורודף שהיה רודף אחר רודף להצילו וכו' ועיי' הפעל בתרג' בראשי' י"ה, י"ד; ל"א, כ"ג; לדברי' ט"ז, כ'; לש"א כ"ג, כ"ח. בפיעל ירו' סנה' רפ"ג דכ"א. מרדף זכותו. נפעל פסיקת' דר"כ צד ע"ו והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג', ט"ו).. עתיד הקב"ה לתבוע דין של נרדפים מיד רודפיהם.. רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף ע"ש היטב ובויק"ר פכ"ז, ושם אף בקרבנות כן אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי עז נרדף מפני נמר כבש מפני זאב לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין וכו'. והשם המופשט רְדִיפָה ירו' ב"ק פ"ד ד"ד: כשרדף ג' רדיפות וכו'. ועוד ענין רָדַף פי' הלך בריצה ונאמר על חוזק נזילת המים (heftig strömen ע"ז ע"ה. מימיו מקלחין.. מימיו רודפין, ב"ב ע"ג: יומ' ע"ז: רדיפי מיא] —

* רְדִיפָה (שם אמורא דא"י) ירו' פיאה פ"ד די"ח סע"ב ירו' כתובו' רפ"ו ד"ל סע"ג, ירוש' סוטה רפ"ב די"ז רע"ד, ירוש' קידושי' פ"ב דס"ב: ועוד ר' יצחק בר רדיפה ירו' שביעית פ"ט דל"ט רע"א ובבלי שבת כ"ג רע"ב כתובו' ק"ו. ושקלי' ז', ר' יצחק בר רדיפא, ובכ"י ש"ס יצחק בר רדיפא בשם ר' אמי וכ"ה בכתובות שם.

* רדופי (מל"ע رادفة בקבוץ روادف ענפים דקים (junge Ranken תר"י א' נזירך (ויק' כ"ה, ה') ענבי רדופיכון.

☜ רְדִתָא (פי' מרחשת (Tiegel, Pfanne תרג' מנחת מרחשת (ויק' ב', ז') מנחת רדתא. *[אחי"ה כה"ג בכ"י ובקצת דפוסים אבל בדפ' סאביוניטא מנחתא רדתא[2]) א"כ הוא התואר. תרג' וכל נעשה במרחשת (שם ז', ט') וכל דתתעבד ברדתא ובכ"י ובדפ' סביוניטא בְרָדְתָא] —

* רָהַב (מל"מ פי' עוז בגאוה) תרג' תהלי' כ"ב, ח' הפעיל שהש"ר פ' הסבי עיניך: הם הרהיבוני הם המליכוני עליהם וכו'. והשם רַהַב ובתרג' תהלי' פ"ט, י"א רַהֲבָא כגי' כ"י.

רְהַט (כל"ס פי' רוץ laufen; רָהוֹטָא בל"ס רַהֲטָא רָץ der Läufer) בפ' המוציא יין בגמ' נייר (שבת ע"ח:) רהוטי מכסא איכא בינייהו[3]) פי' לא מוכס עצמו אלא שמש שעומד לפניו כדכתיב (ש"ב ט"ו,

---

[1]) וכ"ה בפי' ר"ח בפסחים ע"ש. [2]) בדפ' ליסאבון מנחתא דרדתא. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ושם רהיטי ובגו"ג איכא בינייהו רהיטי מכסא.

א'; מ"א א', ה') וחמשים איש רצים לפניו ומחפשים מי נתן המכס ומי נטל[1]) הקשר ומי שלא נתן אעפ"י שהראוהו למוכס עדיין צריך לו[2]). במעילה בס"פ הנהנה (מעילי כ'.) מאי איריא רהיט ותני הדר בבית מערה. רהיט בגפא ותובליא (נדרי' פ"ט:) עיי' בע' גפא[3]) — (א"ב תרג' רץ אברהם (בראשי' י"ח, ז') רהט אברהם). *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' בראשי' י"ח, כ"ז; כ"ד, י"ז, כ'; ליהוש' ז', כ"ב; למשלי ד', י"ב; ו', י"ח; י"ח, י' וזולתו. ברכו' ו': למרהט . . דקא רהטי וכו', עירו' נ"א. אבל רהיט מטי. ירוש' שקלי' ספ"ה דמ"ט: רגליא דלא רהטן, מ"ק ט': ריהטא עיי"ע טבל (ח"ד, ט'). התואר רָהוֹטָא עיי' בערוך לעיל הקבוץ רָהוֹטֵי ובנו"ג רהיטי. וכן בתרג' התואר רָהִיט תרג' ש"ב י"ח, כ"ב. כ"ד והקבוץ רָהֲטִין תרג' תהלי' נ"ט ה'. ועוד רָהֲטַיָּא תרג' ש"א כ"ב, י"ז; לשופטים ה', כ"ח וזולתו ולנקבה רָהֲטָן תרג' משלי א', ט"ז. והשם ברכות ו': אגרא דפירקא רָהֲטָא או יש לנקוד רְהָטָא ובל"ס רֶהְטָא ובתרג' ש"ב י"ח, כ"ז ריהטא] —

רהט (= רָהִיט י"מ ל"מ (שה"ש א', י"ז) קורות Querbalken) בפ"ק בתעניות בגמ' הגיע (י"א.) ובפ' אין דורשין בגמ' כל המסתכל (חגיגה ט"ז.) אבני ביתו ורהיטי ביתו של אדם הן מעידין בו שנא' (חבקו' ב', י"א) אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה[4]) — (א"ב ל"מ זה (שה"ש הנ"ל) רהיטנו ברותים). *[אחי"ה בנו"ג בחגיגה קורות ביתו של אדם אבל בכ"י ש"ס בחגיג' ובתעני' ובספר השרשים לרד"ק שרש רהט ובפי' רש"י שה"ש א' כגי' רבינו. ועיי' כמה פירושים על רהיטנו של מקרא בשרשים לרד"ק ושם הובא מדר' שהש"ר פ' קורות למדה תורה ד"א שיהיה אדם מקרה ביתו בארזים ומרהט בברותים — ועוד היה רהיט שם קצת קרובות עיי' מ"ש החי' פערלעס מיסצעללען 32 שהוא העתקת מל' יונית κοντάκιον ובל"ם קונדקא] —

רהטא (= רִיהֲטָא אולי מל"פ [illegible] מאכל מן קמח שמן ודבש eine Speise von Mehl, Honig und Oel) בפ' כיצד מברכין בגמ' חוץ מן היין (ברכו' ל"ז:) אמר רבא רהטא[5]) דחקלא[6]) פי' מאכל שעושין בקדירה משמן ודבש וקמח במחוזא שהן עשירים מרבים הדבש דחקלא[7]) שהן אנשי כפר והן עניים מרבים קמח. *[אחי"ה י"מ מענין רהט ראשון ואין לו שחר ולפע"ד מל"פ הנ"ל. וי"מ כמו רדתא הנ"ל] —

רָהטוֹן (מל"י אמצ' ῥοῦττα ובל"ר ruta בל"ר אמצ' rupta שם מספר בעלי מלחמה Rotte, Soldatentrupp ולפי פי' רבינו אולי מל' צענד ratu שר) בפ' אין עומדין בגמ' דסמוך חסידים (ברכו' ל"ב:) על כל רהטון ורהטון בראתי בו[8]) ל' לגיון פי' ענין שרים. *[אחי"ה כגי' רבינו אי' ג"כ בכ"י ש"ס ועיי"ע קרטון וע' גסטר(א) הנ"ל. ושם הוכחתי כי זה המושג על ברכי הפרסיים נולד. וגי' כ"י ה"ב רהיטון ובכ"י פ' ריהטון] —

רְהִטְנֵי (= רְהִיטְנֵי אולי מל"י ῥίνη Feile, Raspel) בר"ג דפ' הזורק (שבת צ"ז.) לפי שאי אפשר לרשות הרבים שתלקט במלקט וברהיטני. בס"ג דפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ט:) היוצא מתחת המקדח ומתחת הרהיטני פי' בלעז רדיטורא[9]) ויש עוד מהם בע' מלקט ויש פ"א בע' נגוסטר. *[אחי"ה עיי"ע מלקט וע' נגוסטר ומ"ש. ודע כי רש"י פי' בשבת צ"ז. ובקידו' ל"ה: רהיטני ע"י פליינא של עושי תריסין ועיי' ג"כ בשבת מ"ח: בפירש"י ד"ה איזמל, ונ"ל שהוא Feile בלש' אשכנזי' האמצ' vile בל' אנגלי' file ועוד עיי' אדעלונג שהביא ג"כ figila בזו ההוראה ובאמת בעיק' התלמוד הובא פירש"י בלעז פלגא והוא הוא, ורבינו כיון בלאי"ט הנ"ל בזה המושג פי' כלי לחקק ולצחצח בו. וזהו רְהִינֵי בל"י הנ"ל ונ"ל שהוא הוא רהיטני. ובמכות כ"א. פירש"י בד"ה גילוח: רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו ע"כ ודע כי בל"פ [illegible] פי' משחית ואולי יש למלה זו שום שייכות עם מלה רהיטני. וכנ"ה בתוספת' ב"ק ס"פ י"א ובתוספת' מכות פ"ג (ד') ובתוספת' כלים ב"ב רפ"ב] —

*** רְהָטִים** (מל"מ Tränkrinne) שה"ש פ' ראשך: ברהטים של אבינו יעקב וכו' ברהטים של מי מריבה ע"ש ודרש מלך אסור ברהטים (שה"ש ז', ו') ובויק"ר ר"פ ל"א דרש זו המלה בתוך רהיטין של יעקב מל' רהט פ' רץ עש"ה שהביא

---

[1]) בכ"י ה"ב ינטל. [2]) וכ"ה בפי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנא ע"ש. [3]) ועוד עיי"ע תבליא. [4]) כ"ה נכון בכ"י כי מסוף פסוק הראיה ובדפ"ע נתקצר עי' וגו'. [5]) בע' מח ז' ריהטא. [6]) בנו"ג דחקלאי. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ולא בחקלא כגי' דפ"ע. [8]) בכ"י ק"ט לו עיי"ע גסטר(א) ח"ב, ש"ל בהערה. [9]) עיי"ע אזמל ומ"ש בענין מלה איטלקית זאת.

ראיה ואל הבקר רץ אברהם ועיי' המפרשים ור"מ די לונזאנו [1]) פי' רהיטין של יעקב: לזרעו קורא כן לפי שהוא רץ כחץ!

רָהַן (מל"ע רهن נתן בערבון verpfänden) בראש תוספת מעשר שני (רפ"א) ואין מרהינין אותו כיצד אין מרהינין אותו לא יאמר לו הילך מעשר זה יהא בידך ותן לי עליו חולין ויש מהן בערך הרהין והן צריכין להכתב כאן. *[אחי"ה כה"ג לנכון בכ"י ק"ט וה"ב וכ"ה בדפ"ר ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"וו ופיז' והלאה ואין צריכין וכו'. ולפני בעל כותבי הכ"י ו"ו א' וב' ל"ד וב"ר אולי היה מונחת זו הגי' ואין צריכין לכן השמיטו כל הערך הנוכחי באשר סמכו על ע' הרהין ושם בהיפך לי' כל הערך בדפ"ר ופיז'. ודע כי מרהינין היא הגי' המעולה וכדאי' בירוש' מעש' שני פ"א רנ"ב ע"ג וכ"ה בתוספ' כ"י אירפ' ובנו"ג מהרהינין וצ"ל מרהינין. וכנ"ה בהפעיל כשהרהינו אצלו. כגון שהרהינו אצלו פסחים ל"א. ושם רע"ב. ושם: נכרי שהרהין פת פורני וכו'. הָפעל הורהן עדיות פ"ח מ"ב כתובות כ"ו: ירו' כתובות פ"ב דכ"ו ע"ד עיי"ע הרהן (= הרהין). וש"נ מירוש' הנ"ל השם הירהון. — רוהנא ט"ס וצ"ל דוהנא עיי"ע דהן (ח"ג, כ"ח:) —]

* רהון (= הרהון עיי"ע בח"ג, רמ"ב עביט של מימי רגלים Nachtgeschirr) ירו' ע"ז פ"ב דמ"א סע"ב (דהון) [צ"ל רהון] של מימי רגלים, וכ"ה דהון של מימי רגלים בירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג סע"א וצ"ל רהון ובירו' שבת ספ"ט די"א ע"ד אי' וצווחין לרחוץ וצ"ל לרהון והוא הוא הרהון ע"ש.

* רהקא (?) ביצ' ל', דדרו ברהקא וכו' נדרו באגרא [2]) וכו' כה"ג בכ"י מ' וגי' שלפנינו בדוחקא וכ"ה בערוך ע' גד ג' (ח"ב, רל"ו) ופי רבינו מי שהיו רגילין לשאת משאם ברוחק וכו' וכן פירש"י בדוחקא: בטורח אבל המשך הענין מראה שהוא כלי לשאת בו ואולי גי' רהקא ברי"ש העיקר ואולי הוא מל"י ῥοικός עץ כפוף ומי שהיה רגיל לשאת בעץ כפוף כזה ישא ביו"ט מפני השינוי בדיגלא (כגי' רבינו) היינו בעץ שיש לו שני ענפין, ועוד ראיתי להעיר כי בל' צענד raça פי' עגלה Wagen אבל לשון דדרו משמע שהיה נושאים ביד ולא בעגלה.

רו (= רָוֵי מל"ס רְוֵא. רַוְיָא פי' שכור der Betrunkene) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל"ב.) שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל — (א"ב תרג' שותה שכור (מ"א ט"ז, ט'; כ', ט"ז) שתי רווי והוא ל"מ (דברים כ"ט, י"ח) למען ספות הרוה). *[אחי"ה הפעל בל"מ בקל (ירמיה מ"ו, י'; תהלים ל"ו, ט') בפיעל (ישעיה ל"ד, ה'. ז'; ירמיה ל"א, י"ד ועוד) בהפעיל (ישעי' נ"ה, י'; ירמי' ל"א, כ"ו ועוד) כולם פי' ענין שתיה לשובע או יותר מהצורך וכן בתרג' בראשי' ט' כ"א; מ"ג, ל"ד; לישעי' כ"ח, ז'; כ"ט, ט'; ל"ד ז'. למשלי כ"ג, כ'. כ"א ועוד. בפַעל בתר"י א' וב' לדברים ל"ב, ב'; תרג' ישעיה נ"ה, י'; נ"ח, י"א; אתפעל תרג' ישעי' ה', כ"ב; מ"ט, כ"ו; נ"ו, י"ב ועוד. אפעל תרג' הרוני (איכה ג', ט"ו) ארווני וכן בדרז"ל בקל גיטי' ס"ח. רוה וגנה' פיעל ברכו' ז': עיי"ע רות. נתפעל ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב ע"ג. כשם שנתרויתם בשמן המשחה כל שבעה כך וכו'. ב"ר פל"ג ירדו גשמים ונתרוה העולם. והתואר רַוְיָא שבת הנ"ל ועיי' תרג' ישעיה י"ט, י"ד; לירמיה כ"ג, ט' ועוד והקבוץ רַוַיָּא תרג' יואל א', ה': ולנקבה רַוְיְתָא ויק"ר פ"כ ברי דרויתא. והשם רַוְיוּ תרג' מיכה ב', י"א ובל"ס רַוְיוּתָא ובתרג' רַוְיְתָא תרג' משלי כ', א'; להושע ד', י"א. השם המופשט רְוָיָה פסיקת' דר"כ צד נ"ז: הסך נסך שכר (במדבר כ"ח, ז') לשון שתיה לשון רויה לשון שכרות ובפסיקת' רבתי פט"ז אי' רוויה] —

☜ רוא (מל"פ رؤى, رو פנים תואר Aussehen, Gesicht) תרג' יפת תואר (דברי' כ"א, י"א) שפירא בריוא. *[אחי"ה בדפ"ס סביוניטא שפירת רֵיו בכ"י וקצת דפוסים רוו ובתרג' אסתר ב', ז' שפירת ריוו ובתרג' שני יאיא בריוא ובתרג' בראשי' כ"ט, י"ז, ל"ט, ו' שפירא בריוא. ותרג' תארם (איכה ד', ח') ריווהון. וכן נאמר על תואר ומראה העץ תרג' רענן (ירמיה י"א, ט"ז) דשפיר בריויה. תר"י א' לדברים י"א, ב' אילין דריויה שפיר. וכבר נמצא בדניאל (ג', כ"ה) וְרֵוֵהּ פי' תואר פניו ומל"פ رو, روی נאצל' מלש' ארמי' רֵו, רֵיו, רֵיוָא] —

* רוֹב רוֹבא רוֹבי רוֹבְיָא עיי"ע רב.

* רוֹגְנָג (שם נהר) ב"ב ע"ג רע"ב עיי"ע גשר ב' ומ"ש בח"ב, שפ"ד. וש"נ השינויים.

* רוֹדוֹס (Ῥόδος) אי הידוע) ירוש' מגילה פ"א דע"א: עיי"ע אורדיא (ח"א, רע"ד).

*רָוָה, רְוָא עיי"ע רו.

---

[1]) והוא ציין בטעות ויק"ר פל"ה וצ"ל ל"א. [2]) ודע כי בר באהלול הסורי פי' מלה סורית אגדין עי' שקל טענא (עיי' Payne Smith Thesaurus I, 23) וזהו אגדה והעתקתו Hebel.

רָוַז (מל"ם פי' עלז (frohlocken, sich freuen תרג' ותעלזנה כליותי (משלי כ"ג, ט"ז) ונרווזן כוליתי. *[אחי"ה וכן תרג' ישמח (שם י"ג, ט') גְרַוַז וכ"ה בפשיט' הסורית גירוז. ושם י"א, י' תעלץ תרוז ובנו"ג תדוץ ועיי' יתר מקומות בתרג' כ"י בעמת"ר ללעווי] —

* רוּז עיי"ע רז ב'.

* רוּזְגָר (מל"פ روزكار שכר יום האוכל משכירות יומו (Taglöhner ורבינו גורס רונגר עיי"ע ומ"ש ועיקר הגי' רוּזְגָר.

* רוּזִינְקָא עיי"ע רזינקא.

רוּחַ (מל"ם בכל ענייניו ,Geist, Wind, Hauch, Luft (Luftrichtung = Seite בפ' במה מדליקין (שבת כ"ט:) מפני רוח רעה. פי' שיד וי"א מחשבות רעות שמעלה לו מרה שחורה[1]) — רוח צפונית מנשבת בחצי הלילה (ברכו' ג' סע"ב) עיי' בע' כנור[2]). בס"ג דפ' אלמנה ניזונות (כתובו' ק'.) אי לא טעו אמאי יכולין למחות ברוחות. בר"ג[3]) דפ' השותפין (ב"ב ג'.) בשקנו מידן ברוחות פי' קנו מידם להיות חצי חצר זו במזרח לפלוני וחצי חצר זו במערב לפלוני[4]). בילמדנו הנה אביך חולה (תנחומא ויחי ל"ו) רוח איש יכלכל מחלהו (משלי י"ח, י"ד) כל ימים שאדם משומש בנערותיו כלום' שמשמשין לו ועושין לו הנאות אעפ"י שמזקין ובא לו חולי אין בו כח לקבל החולי אבל אם היה מטורף בנערותו אם יזקין ובא לידי חולי יש בו כח לקבל החולי כן אתה מוצא יעקב אבינו לפי שהיה מטורף וכו'. *[אחי"ה רוח כמו בל"י πνεῦμα פי' הבל ואויר היוצא מפי בעח"י ועוד רוח סערה ורעיון רוח ועוד הוא שם לדבר רוחני המופשט ונקראו מלאכי חבלה רוחות רעות וכמו בל' צענד mainyu פי' רוח ובא בהרכבת anro פי' רע וא"כ anra mainyu הוא הוא רוח רעה πονηρὸν δαιμόνιον (ספר טוביה ו', י"ד) וכמעט כל דמיונו' רז"ל בענין מלאכי חבלה ומזיקים ורוחות רעות לקחו מפרסיים כמו שהראיתיך לדעת במאמרי על מלאכים ושדים. ועיי' על רוח רעה עירו' מ"א: פסחי' קי"ב. יומא פ"ג: תענית כ"ב: חולי' ק"ה: והקבוץ סנהד' צ"ד. מלאך הממונה על הרוחות עירו' י"ח: רוחין ושידין ולילין ב"ר פ"כ רוחות הזכרים.. ורוחות נקבות, שם רוחֵי דביתא.. רוחי דחקלא. ויק"ר פ"ה שריהון דרוּחָתא עיי"ע אשמדאי. ירו' שקלי' ספ"ה דמ"ט רע"ב רבהון דרוחייא — רוח פסקנית (תנחומ' הישן סוף הברכה) עיי"ע איטמון ח"א ס"ב. ובענין רוח פי' נפש עיי' ב"ר ספ"ז נפש חיה (בראשי' ב', י"ט) זה רוחו של אדם הראשון, שם פ"ב ורוח אלהים (שם א', ב') זה רוחו של מלך המשיח. שם ספל"ב רוח חיים.. כאן הוא עושה נשמה רוח ולהלן הוא עושה נשמה נפש וכו' ע"ש. נדה ל"א. הקב"ה נותן רוח ונשמה וכו'. והרבה פעמים נזכר רוח הקודש (ובר"ת רוח"ק) עיי' ברכו' ד': י'. ל"א: עירו' ס"ד: פסחים קי"ז. יומא ט': כ"א: ל"ח: ע"ג: מגילה ו'. י"ד. י"ד: סוטה י"א. שם: מ"ז. מכות כ"ג: ע"ז כ': ערכי' ט"ו: ירוש' ע"ז פ"א ד"מ ע"ד וירוש' הוריו' ספ"ג דמ"ח ע"ג אבדר"נ פ"ד פ"ל פל"ד. ותחי רוח (בראשית מ"ה, כ"ז) תרג' ושרת רוח קודשא על יעקב ובתר"י א' רוח נבואה וכן בתרג' כ"י לתהלי' מ"ה, א' דאיתמר ברוח קודשא בנוסח' אי' בנבואה, תרג' דה"י א' י"א, י"א רוחא דקודשא והוא שם לנבואה וכל"מ תהלי' נ"א, י"ג ועיי"ע בת קול (ח"ב, רי"ג). ומה שענין רוח רצון עיי"ע הבא אח"ז. ובענין סוער עיי' חגיגה י"ב. רוח ומים נבראו ביום א' וכו', ושם: מים עומדים על ההרים רוח בסער וכו', שמ"ר פט"ו ג' בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש.. הרוח הרה וילדה חכמה וכו'. יבמות ע"ב: רוח צפונית, ב"ב כ"ה: סנהד' ק"ו. רוח דרומית, גיטי' ל"א: רוח קדים.. רוח צפונית, ב"מ פ"ה: משיב הרוח נשב זיקא. שם ק"ז: הכל ברוח. ב"ב י'. רוח מפזרתן עיי"ע פג א'. והקבוץ רוחות יומא כ"א. סוכה ל"ו: תענית ג'. שם: גיטי' ל"א: סנהד' ק"ו. אבות פ"ג מי"ז ובל"ז רוחין בישין תר"י א' דברים ל"ב, כ"ד — ומה שענין רוח אחת מארבע פנות העולם הוא ל"מ (יחזק' ל"ז, ט') Weltgegend וזה בשקנו מידן ברוחות ב"ב ג'. עיי' בערוך בפנים. וכנ"ה בברכות נ"ח: בד' רוחות דעלמא. תעני' ג': ד' רוחי בעלמא, פסחים צ"ד. ד' רוחות העולם. ירוש' כלאים ספ"ו ד"ל ע"ג ארבע רוחות, ושם רוחיות וצ"ל רוחות. והקבוץ במשקל ארמי ב"ב כ"ה. לכל רוחָתָא. תרג' ירמי' מ"ט, ל"ו לכל רוחתא האילין] —

רוח (מערך הקודם נפש רצון (Gemüth, Wille כי רוח מלפני יעטוף (ישעיה נ"ז, ט"ז) פי' רצון וכבר פי' בע' גוף. *[אחי"ה עיי"ע גף ו' (ח"ב, של"ה) והוא מל"מ ונרדף עם הוראת לב ונפש Gemüth כמו רוח איש משלי י"ח, י"ד שהביא הערוך בערך הקודם לזה וכן בדרז"ל אבות פ"ג מ"י ותוספת'

---

[1]) וכ"ה בפי"מ להרמב"ם. [2]) ח"ד, רס"ג וש"נ השינויים. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב ודפ"ר. [4]) וכ"ה בפי' רגמ"ה.

חגיג׳ פ״ב רוח הבריות נוחה הימנו ועיי״ע נח (ח״ה, שכ״ז) וש״נ. ירו׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ג עושה הנחת רוחו של אביו וכן בירו׳ קידו׳ פ״א דס״א סע״א עיי״ע הנחה (ח״ג, רכ״ג) וש״נ ירו׳ דמאי רפ״ז דכ״ו סע״א נחת רוח, ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט ע״ג רוח נמוכה, ב״ר פמ״ז רוחי קריר. גסי רוח עירו׳ נ״ה, עיי״ע גס ב׳ (ח״ב, שכ״ו:) וש״נ סוט׳ ה׳. גסי הרוח.. נמוכי רוח ע״ש] —

רָוַח (מל״מ רָוַח ענין התפשט והתרחב לכל צד sich verbreiten, ausdehnen והושאל לענין מוסרי רוח הצלה ותועלת (Verdienst, Nutzen בר״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק י״ד.) כי פליגי להרויחא פי׳ „להתעשר כלומר לסחור ולהרויח״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא). וכנ״ה ב ה פ ע י ל ו א פ ע ל ב״מ ע״ג. אנא מרווחנא להו בכמה (הפכו אתון מפסדתון להו), ירוש׳ נדרים ספ״ה דל״ט: נדר דלא מרווחא. ב״ר פי״ג מרויחין (כמה פעמים), שם פל״ט והם (החולים) מרויחים ... החולה רואה אותו ומרויח. ובקל ובפיעל ענין התפשטות סנהד׳ ז׳. כיון ררווח רווח, ב״ב צ׳: תרעא דרווח רווח, חולי׳ ח׳. בית השחיטה מירווח רווח, תעני׳ כ״ג: השתא רווח עלמא, ירוש׳ יבמות פ״א ד״ג. ועיי׳ תוספ׳ יבמו׳ רפ״א הלכה רווחת בישראל, תוספת׳ חגיג׳ פ״ב הלכה יוצאה ורווחת בישראל ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט ע״ג תורה יוצאת ורווחת לכל ישראל. פַעל תרג׳ משלי י״ח, ט״ז מְרַוְּחָא ליה, לירמיה כ״ב, י״ד עליין מַרְוְּחִין, בינוני פ ע ו ל ירו׳ שביעי׳ ספ״ב דל״ד: ירו׳ מ״ק פ״א ד״פ רע״ג אם במרווחין .. אם ברצופין. ו ב א ת פ ע ל ענין השבת ברית הגוף (genesen) עיי׳ תרג׳ ירו׳ א׳ בראשי׳ כ״ו, כ״ו, ל״א; תרג׳ ש״א ו׳, ג׳; ט״ז, כ״ג ועיי׳ עוד תרג׳ בראשי׳ כ׳, י״ז וברש״י שם. והשם רְוַח, רַוְחָא תרג׳ רֶוַח (בראשי׳ ל״ב, ט״ז) רַוְחָא ועיי׳ תרג׳ אסתר ד׳, י״ד; לישעי׳ ל״ב, ט״ו. שבת קמ״ו: דלא הוה ליה רווחא, ב״מ קט״ז. רווחא דמילתא, מגילי׳ ז׳: רווחא לבסימא שכיח, חולי׳ פ״ג. יש לו ריוח .. אין לו ריוח, והתואר הפעל בריוח פי׳ קל הפכו צער עיי׳ תוספת׳ סוטה פ״ב יולדת בצער יולדת בריוח. ב״ר פי״ט לרוח היום (בראשית ג׳, ח׳) לריוח היום, שם פע״ד במקום רווח. כתובות ס״ט. פ׳: רווח ביתא פי׳ ריוח מן הנכסים Wohlstand וכן בב״ר פפ״א בשעת רווחה, ריש שהש״ר בשעת רווחיה הפכה עקתא, אננקי. ולנקבה רְוָחָה אבות פ״א מ״ה פתוח לרוחה, ובתרג׳ רווחא, רווחתא, רְוַחְתָּא עיי׳ תרג׳ תהלים י״ח כ׳; ל״א, ט׳; ס״ו, י״ב תרג׳ לרויה: לרוחתא — ירוש׳ סוטה פ״ט דכ״ד. בשעה שישראל בצרה ואו״ה ברווחה, תרג׳ נחום א׳, ט׳ רווח בתר עקא. והקבוץ נקבה תר״י א׳ רחבות (בראשי׳ כ״ו, כ״ב) רַוְחָתָא. ולזכרים אבות פ״ה מ״ה ויק״ר ספ״י משתחוים רְוָחִים] —

רְוַח (פי׳ מגרש Bezirk, ein die Stadt umgebender freier Raum) תרג׳ למושב ולמגרש(יחזק׳ מ״ח, ט״ו) למותב ולרוח. *[אחי״ה וכן כל מגרש במקרא עיי׳ תרג׳ ויק׳ כ״ה, ל״ד; לבמד׳ ל״ה, ב׳, ד׳, ה׳; ליהושע י״ד, ד׳; כ״א, כ׳ והלאה; ליחזק׳ מ״ה, ב׳.] —

* רוחא ט״ס וצ״ל דומא עיי״ע מרכוף (ח״ה, רנ״ג) ומ״ש.

* רוי, רָוָה, רַוְיו, רְוִיָּה רְוְיָה עיי״ע רו.

* רום, רוֹמָא עיי״ע רם, וש״נ ג״כ רוֹמֵמוּת, רָמוּת.

* רוֹמָה עיי״ע ארומה ח״א, רע״ו ואולי זו העיר בגליל היא היא רומי אשר שם היה ר׳ חייא בר ווא עיי׳ מבוא הירוש׳ למהרז״ף צד פ״ב. ואולי גם בב״ר פי״א א״ר תנחום עובדא הוה ברומי וכו׳ כיון לזו העיר ועיי׳ ג״כ ע׳ הבא אח״ז.

רוֹמָה[1] (עיר הנ״ל בע׳ הקודם והיא היא עיר בגליל) בפ׳ הרואה כתם בגמ׳ על שוקה (נדה נ״ח.) הוריתי ברומה לאיסור. *[אחי״ה בנו״ג בעיר רומי ובתוספת׳ מקואות רפ״ד ברומי אבל לפע״ד אין זה רומי באיטליא (עיי״ע הבא אח״ז) כי אם רומה שבגליל וזה מה שאי׳ בסמוך בש״ס וכשבאתי אצל חכמים שבדרום וכו׳ וזה דר״א ברי׳ יוסי נ״ל הוא הוא ר׳ לעזר דרומיה דבעי קמיה ר׳ יוסי ירו׳ פיאה פ״ח ד״כ ע״ד עיי״ע דרום (ח״ג קנ״ב רע״ד) וש״נ. וזה דר׳ לעזר בי ר׳ יוסי הורה בשם ר׳ תנחום (ירוש׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ט. וירוש׳ מ״ק פ״א ד״פ רע״ב) וזו ראיה כי ר׳ תנחום היה בן עירו או ישב עמו ברומי (ברומה) וא״כ מה דאי׳ בב״ר פי״א א״ר תנחום עובדא הוה ברומי (עיי״ע הקודם) היא היא רומה בגליל אבל עיי״ע הבא אח״ז] —

* רוֹמִי (רוֹמָא) (עיר ידועה באיטליא Ῥώμη Roma בל״ם רוומי, רהומי) שבת נ״ו: כרך גדול של רומי כה״ג בכ״י א״פ וכ״ה בדפ׳ ישנים ונשתנה בדפ׳ בסיליאה מן הצענזור ובכ״י מ׳ שברומי ועיי״ע שרטון וש״נ השינויים. בסנה׳ כ״א: בירוש׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ג ושהש״ר פ׳ אל תראני פסחי׳

[1]) כ״ה בכ״י אבל בדפ״ע רומא.

קי"ח: בכרך גדול של רומי כה"ג בכ"י ש"ס ובילק' ישעי' כ"ג דפ' שאלוניקי ובדפוסי' הישני' בש"ס שברומי ונשמט בד' באסיליא מן הצענזור. ירוש' תעני' פ"א דס"ד. אם יאמר לך אדם איכן הוא אלהיך אמור לו בכרך הגדול שברומי [1], שם: בספרו של ר"מ מצאו כתוב משא דומה משא רומי, ויק"ר ספ"ז והיכן הן (תהו ובהו) עתידין לשמש בכרך גדול של רומי. מכות כ"ד סע"א קול המונה של רומי עיי"ע המיה, קהל"ר פ' אם עושק אם ראית עשו בכרך הגדול שברומי עושק דלים וכו'. ב"ר ס"פ ס"א (ועיי' שמ"ר ספ"ט תנחומא בא סי' ד' תנחומא הישן וארא סי' ט"ו ילק' ישעיה ר' רצ"א) אר"א כל צור שבמקרא מלא בצור מדינה הכתוב מדבר חסר ברומי הכתוב מדבר. תנחומא הישן שם: אמר רב תנחומא זו תברוש ותוצינוש [2] שהן נתונין על שפת רומי. ב"ר פי"א עובדא הוה ברומי וכו' אבל עיי"ע רומה א' וב'. שם פ"י כיון שהגיע לרומי וכו'. דב"ר פ"א עיר מצור (תהלים ס' י"א) זו רומיי . . שמצירה ומבצרה לישראל. ב"ר פ"ע זו מלכות רומי עיי"ע טרן ב'. ובהשאילה נק' מלכות אדום רומי חזיר עיי"ע ח"ג, שס"ה ועיי' ג"כ פסחי' קי"ח: וב"ר פמ"ד ושמ"ר פט"ו. פסיקת' דר"כ צד ק"ד: שמ"ר פי"ב בני רומי, תוספת' יוה"כ ספ"ב (ג') אני ראיתיה ברומי, שם יו"ט פ"ב ופסחי' נ"ג: איש רומי עיי"ע תודוס, סנהד' ל"ב: הלך אחר ר' מתיא לרומי עיי' יומא נ"ג סע"ב ופ"ו. ע"ז נ"ד. שאלו את הזקנים ברומי ע"ש. והרבה פעמים בתרג' רומי ועוד רומא עיי' המתורגמן. והתואר רוֹמִי ירו' סוטה פ"ז דכ"א ע"ג רומי לקרב, ירוש' תרומות ספ"ח דמ"ו ע"ג רומי זעיר, שהש"ר פ' אל תראני: רומי בבלון, ברכו' ס"ב: ההוא רומאה [3]. והקבוץ רוֹמָאֵי תרג' במד' כ"ה, כ"ד; לחבקוק ג', י"ז; לאיכ' א', י"ט; ד' י"ז (בדפו"ו) ושם ה', י"א בדפו"ו ובנו"ג ארמאי וכן ארומיים במקום רומיים גיטי' י"ז, ועיי' ילק' הושע ר' תקכ"ט ועיי"ע ארם 3 וש"נ (ח"א, רצ"א:) פסיקת' רבתי ספי"ז וירדו ראמים (ישעיה ל"ד, ז') רומיים. פסחים קי"ט. באו רומיים. ע"ז י"א. גונדא דרומאי. ירו' עירו' פ"ג דכ"א: אילין רומאי. ולנקבה יחידה רוֹמִיתָא כ"ב י"א: עיי"ע אכסדרא (ח"א, ע"ט בהערה), מ"ק כ"ג. עיי"ע המיצתא.

* רוֹמוּס, רוֹמוּלוּס עיי"ע רמוס במו"ע.

* רומנא ט"ס תחת דרומיא עיי"ע דרם ח"ג קנ"ב רע"ד.

* רומניא ? (שם מקום) במד"ר פכ"ב אמר ר' אבא מרומניא וכו' עיי"ע רם, ושם אוכיח כי עיקר הגי' א"ר אבא מסרונגיא.

* רומנוס (שם הפרטי) שבת מ"ז. א"ר יוחנן א"ר חנינא א"ר רומנוס [4] לי התיר רבי וכו'. נדרים ל"ח. ואמר ר' רומנוס וכו', יבמות ס': שלח רבי את ר' רומנוס ועיי' ירוש' מגיל' פ"א דע"ב: ירוש' ביכורי' פ"א דל"ט ע"ג, ירוש' שבת פ"ג ד"ו ע"ג, ירוש' יבמות פ"ד ד"ט: ירוש' קידושי' פ"ד דס"ו: ושם אי' רומינוס.

* רוֹנְיָא (שם הפרטי) ב"מ ק"ט סע"א רוניא שתלא דרבינא הוה, ב"ב ה'. עיי"ע צלא.

* רוּנְקָא עיי"ע רקן.

רוּס (לפע"ד כמו ריס עיי"ע רס ד' (Wegmass) אבל לפי' רבינו בע"א עיי' בפנים) בס"ג דפ' ואלו מציאות (ב"מ ל"ג.) אחד מז' ומחצה במיל זהו רוס. פי' מהו רוס כמטחוי קשת (בראשית כ"א, ט"ז) ולמה נק' מטחוי קשת לשון רוס זה הרוס חשבון הוא מאתים וששים ושש לפי שמאתים וששים ושש הוי מטחוי קשת ותמנאהו ותמצאהו ז' פעמים ר' הרי אלף וד' מאות וז' פעמים ס' הרי ת"כ סך אלף תת"כ וז' פעמים ו' מ"ב וחצי רוס קל"ג סך הכל אלף תתקצ"ה הרי אלפים פחות ה' אמות וזה חסרון הה' אל יקשה בעיניך לפי שלא היה יכול לעשות רי"ס שהיה עולה החשבון יותר מאלפים ולכן העמידו ברוס — (א"ב בנוסחאות כתוב ריס). *[אחי"ה וכ"ה ריס בילק' משפטים ר' שנ"ב וכ"ה בה"ג בפי' ר"ח ברי"ף ובר"אש, ובעלי התוספו' הביאו ג"כ גי' רוס ופי' כמו שפי' רבינו רק הם היו מקצרים פירושו וכמו שהעירותי על זה כבר במבוא (ח"א, XXVI) ועיי' במהרש"א ומהרש"ל והרא"ש הביא ג"כ גי' רוס וכן בפי' הריטב"א שפי' על פי החשבון דאי' בערוך ועיי' בשט"מ במקומו. ועל פי האמת רוס הוא כמו ריס עיי"ע רס ד' ועיי"ע בית ריסא ומ"ש בח"ב, פ"ד [1])] —

* רוּע, רוֹפִיטוֹן, רוּפִילָא עיי"ע רע, רפט, רפילא.

---

[1]) ודרש אֱלַי קרא משעיר (ישעיה כ"א, י"א) כמו אֵלִי ושעיר הוא רומי. [2]) Tibrus, Ticinus עיי' מ"ש ר"ש באבער בתנחומא שם צד ט"ו: [3]) כה"ג בכ"י ש"ס ועיי' ד"ס שם וש"נ ילק' ישעיה מ"ג ב"ר פ"י ויק"ר פכ"ב ועיי' ג"כ תוספות ב"ק ל"ח. ד"ה אלא. [4]) בכ"י מינכען מרינוס.

* רופוס (שם פקיד רומי האכזר בימי הדריאנוס (Ῥουφός, Rufus עיי"ע טורנוס רופוס ח"ד, פ"ו וש"נ.

* רוץ עיי"ע רץ.

רַוָּק (נ"ל מל"ע ܥܘܩ הקבוץ ܪ̈ܘܩ בחור ומזה ܪܘܩܘܬ עת בחורים) בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחים קי"ג סע"א) על רווק הדר בכרך ואינו חוטא. בסוף קידושי' (פ"ב.) ר' יהודה אומ' לא ירעה רווק בהמה. ובחורים כשל יכשלו (ישעיה מ' ל') תרג' ורווקי רשיעיא תקלא יתקלון. *[אחי"ה וכנ"ה בקידושי' שם במשנה לא ילמד אדם רווק סופרים ומפורש שם בגמ' משום אמהתא ועיי' פירש"י ובירו' קידושי' פ"ד דס"ו ע"ג משום שאמו באה עמו אחותו באה עמו. פסחי' שם: ר' ספרא רווק הדר בכרך הוה, ויק"ר פכ"ז זה רווק הדר במדינה וכו', תנחומ' הישן אחרי סי' ט"ו עשיר גדול רווק ואין לו אשה ועיי' תנחומא הישן אמור רסי' י' ומ"ש המו"ל. והקבוץ רַוָּקִין קידושי' שם ותוספת' שם פ"ה. ורש"י פי' בפסחים רווק: פנוי וא"כ אולי מל' ריק כלומ' ריק ופנוי מן האשה והנכון שהוא מל"ע הנ"ל ועיי' תוספות בקידושי' הנ"ל ד"ה לא]—

רַוָּק (מל"ע ܪܘܘܩ משמרת der Seiher) בס"ג דע"ז (ע"ה.) הני רווקי דארמאי ד מ ז י א[2] מדיחן פי' משמרת של יין ובל' ישמעאל קורין למשמרת ראווק. *[אחי"ה כה"ג לנכון בדפו"ו בשני וי"ן וככתיבה ערבית הנ"ל ולא ראוק כגי' דפ"ר וצ"ל ראווק וכדאי' בעיקרי התלמוד ובנו"ג בע"ז כגי' הערוך הני רווקי וכ"ה בשאילתות האזינו סי' קס"ב אבל בתש' הגאוני' דפוס בערלין צד מ': ראוקי ופי' שם משמרת וכ"ה בפירש"י. ומזה ערך הבא אח"ז] —

רווק (= רְוָוקָא das Wasser der Weinhefe) הא בדרווקי הא בדפורצני (פסחים מ"ב:) כבר פי' בע' פרצן. [*אחי"ה ושם מוכח כי מים היוצא מן שמרי יין נקרא תמד דרווקא והוא עפ"י פי' ר"ח בפסחי' ועיי' ג"כ תוספו' ע"ז ל"ד. ד"ה דורדיא. ובל"ע ܡܪܘܩ נקרא יין העומד על השמרים. ועיקר הגי' בשני וי"ן דרווקי וכדאי' בדפו"ו כאן ובעה"ק ועיי"ע פרצן והערה 4 שם. וזה הערך שייך לע' הקודם] —

* רוק, רקק עיי"ע רק.

* רוקי (?) תוספת' כלים ב"מ פ"ה כ"י אירפ' כל התלויין וכו' אף הרוקי וכו' וצ"ל אף הסדוקין כהגהת הגר"א ור"ש בכלי' פט"ו מ"ד גרס הסרקין וצ"ל הסדוקין ועיי' פירושו בפי' מים טהורים בש"ס ווילנא כלים הנ"ל.

* רוקן, ריקן עיי"ע ריק.

* רוּקְנִי עיי"ע רקן.

* רוּקְתָּא (כמו ארקתא א') שבת נ"ט: כלילא דארוקתא . . . מר סבר רוקתא עיקר עיי"ע ארקתא א' וע' נסך א'. ועוד עיי"ע רקע ב'.

* רוֹר (שם מקום) ירושי' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג שינא דרור ובתוספת' שביעית פ"ד בכ"י אירפ' ושורא דרור — ומה' שענין רור כמו רִיר עיי"ע רר.

רוּת (שם פרטי לאשת בועז) בפ"ק בברכות בגמ' וחכמים אומרים (ז':) מאי רות א"ר יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ובתשבחות — (א"ב מלש' (תהלי' כ"ג, ה') כוסי רויה). *[אחי"ה ודרש רות (שהוא כמו רְעוּת) מן רִיוָּה עיי"ע רו. ויתר דרשות בענין רות המואביה עיי' בשבת קי"ג: יבמו' מ"ז: נזיר כ"ג: ב"ק ל"ח: ב"ב צ"א: סנהד' י"ט: ב"ר פמ"א ס"ו, ס"ח, פ"ח, ויק"ר פל"ד, במד"ר פי"ט וכ"א ורות רבה פ"ב ופ"ד] —

רָז (נ"ל מל"פ ܪܙ כח וזעף stürmisch, heftig) בר"ג דתענית[3] (ג':) ובפרק[4]) סדר תעניות האלו (שם י"ט רע"ב) הא דאתיא ניחא הא דאתיא רזיא. בפ' נגמר הדין בגמ' ואם לאו נוטל את האבן (סנהדרי' מ"ה:) ובפ' אלו הן הלוקין בגמ' המכה (מכו' כ"ג.) כי היכי דתיתי מרזיא. פי' בכח. (א"ב פי' בל"י דבר הבא בכח גדול ובזעף כמו זרם ושטף מים). *[אחי"ה אולי כיון לל"י ῥῶσις כח וגבורה ולי נראה מל"פ הנ"ל. וכגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס במכות דאתיא מרזיא ועיי' גם כן במהרש"א ובדפוסי' לי'. וכנ"ה בתעני' ג': מיטרא

[1]) ובכ"י ק"ט ו"ו וה"ב הגי' תמנהו ותמצאהו ז' פעמים ר' הרי אלף וד' מאות וז' פעמים ס' הרי ת"כ היה לנו מקודם אלף וארבע מאות ועתה ת"כ הרי אלף ושמנה מאות וז' פעמים ו' מ"ב ושמנה מאות וששים ושתים וחצי מנין רק הרי אלף ותתקס"ב וחצי הם הן ל' וחצי הוי ג' הרי ל"ג וס"ב הרי צ"ה הרי אלפים פחות ה' הם אלפים אמות של מיל וזה החסרון וכו'. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובעיקרי התלמוד אבל מדפי פיז' והלאה בט"ס דמיא. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"מ וה"ב. [4]) כדפ"ע בפרק סדר תעניות וציון הראשון לי'.

רזיא לאילני [1]) ופירש"י רזיא: כח כפי' רבינו ומזה הפעל באפעל מיא דמרזו מכה יבמו' מ"ז: ק"כ: קכ"א. עיי' פירש"י שם ועיי"ע מרזו] —

רז (= רוז נ"ל מל"ע مرز מדה (Gewicht בס"ג דפ' המוכר את הספינה ב"ב צ': וקרו ליה רוז פפא „פי' מדת רב פפא שחישב ברזי לבו פ"א למדה היו קורין בלשונו רוז" [2]). חרש לאמר (יהושע ב', א') ברז למימר, ותבא אליו בלט [3]) (שופטי' ד', כ"א) תרג' ועלת לוותיה ברז [4]). *[אחי"ה וכן בְּרָז תרג' בלט תרג' שופטים ט', ל"א, ש"א י"ח, כ"ב; כ"ד, ה'; ופי' רָז בל"ס ארז, ארזא, ראזא (מל"פ راز, رازه) סוד עצה, עמוקה (עיי' דניאל ב', י"ח והלאה; ד' ו') ותרג' בסודם (בראשית מ"ט, ו') ברזהון (ברזיהון) ועוד עיי' תרג' ישעיה כ"ד ט"ז; ליחזק' כ"ח, ג'; לעמוס ג', ז'; לאסתר ו', א' וכן בדרז"ל ברכות נ"ח. חכם הרזים; שבת פ"ח. מי גילה רז זה; ב"מ פ"ה: מאן גלי רזיא בעלמא. סנהד' ל"א. דין גלי רזיא. צ"ד. רזי לי, אבות פ"ו רזי תורה. אבל רוז פפא אין מענין זה כי אם מענין מדה וכפי' השני בערוך ורגמ"ה ועיי' רשב"ם כב"ב וגי' התוספות יבמות ע"ט. ד"ה דונגר: דון פפא ואולי הוא ל"ע زنة מדה אבל דונגר בעצמו הוא ט"ס עיי"ע רוזגר] —

רַזְבּוֹנִית (מין ארבה בל"י (Heuschreckenart בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה.) הערצוביה [5]) והרזבונית. *[אחי"ה ברפ"א עוד: „פי' מין חגב" וזו היא הוספת ר"ב (מבלי סימן היכר). ובענין פי' המלה עיי"ע ארזבונית וע' יוחנא וש"נ השינויים] —

* רָזַח (מל"ע رزح פי' מי שמצבו הוא כרע sich übel befinden והושאל לאבל) מ"ק כ"ח: אבל שהוא מרוזח נעשה וכו' כה"ג בכ"י ש"ס ובנו"ג מרזח ובכתובו' ס"ט: מר וזח עיי' רש"י שם ואולי צ"ל בתיבה אחת מרוזח בינוני פועל ועוד עיי"ע מרזח.

* רָזִיחַ (כינוי הנדר כמו נזיח) ירוש' נזיר רפ"א דנ"א. רזיח הזיח וכו'.

* רְזִיאֵל (מענין רָז, מלאך המסר ספר הרזים) [6]) תרג' עוף השמים (קהלת י', כ') רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא וכו'.

* רָזִים (= ארזים) ירוש' מ"ק פ"א ד"פ ע"ג עיי"ע מהמורת ח"ה, מ"ה.

* רוֹזֵן (מל"ט שם תואר למושל (Fürst, Herr ויק"ר פי"ב שני רוזנים היו לי ולא מתו אלא מפני היין.

רְזִינְקָא (נ"ל מל"פ روزيانه, روزينه לחם חוק מידי יום ביומו (Tagesbedarf בפ' סדר תעניות האלו בגמ' מעשה (כ"ג:) איזול ואיזבון לכו רוזינקא. ס"א איזול ואיתי בזוזא עיבורא. בר עדי טייעא נחיתא ליה רוזינקא בחיטי דתלתא פרסי (מנחות ס"ט:) כבר פי' בע' עדי. *[אחי"ה בנו"ג בתעני' כס"א ובמנחות רום כיזבא וט"ס הוא וכ"ה בט"ס כבר בפי' רגמ"ה רום ניזבא וכ"ה בכ"י ש"ס מ' ובכ"י ש"ס ר' הגי' רום ניזבא (ד"ס מנחות צר פ"ה:) ועיי"ע עדי ועיקר הגי' כגי' רבינו והוא מל"פ האמור בתחלת הערך ומזה ג"כ ריזגר עיי"ע שמורכב מן רוז וגר ופי' רוז יום ופי' רוזינקא או רוזינקא טרף חוק של שכיר יום וכ"ה בל"ס רוזיקא והוא הוא עיבורא שרגיל יותר ולכן הסופרים הביאום תחת מלה שאינה מורגלת ועיי' ג"כ ע' רסן ומ"ש ועתה נ"ל כי אוזינקא (ב"ב ו':) יש להגיה רוזינקא פי' סך קצוב מדי יומו היינו הוצאות כדאי' בפי' רגמ"ה בב"ב ובע' אוזינקא (ח"א, נ"ג)] —

* רזק עיי"ע רסק.

רחב (= רְחָבָה כמו רְחוֹב בל"מ פי' מקום רחב ופנוי (weiter, offener Platz ברכת רחבה (כתובות ח':) כבר פי' ברך. *[אחי"ה ברך א' (ח"ב, קצ"ב) ושם פי' רבינו עפ"י רב האי גאון וכן הובא בשם רב האי ורבי שרירא בליקוטי הראשונים בשט"מ לכתובו' ח': וכנ"ה בכתובו' שם בשורה.. ברחבה, מ"ק כ"ז: היו מברין אותו ברחבה, תעני' ט"ו. רחובה של עיר, ירוש' נדרים ספ"ה דל"ט: רחבה שדרך רבים מפסקתה. והקבוץ תרג' ירמיה ט', כ'; לעמוס ה', ט"ז; לזכריה ח', ה'. והתואר ירוש' חגיגה פ"א דע"ו ע"ג עני וידו רחבה (הפכו עשיר וידו מעוטה), אבות פ"ה מי"ט נפש רחבה והוא כמו רחב נפש משלי כ"ח, כ"ה ותרגומו (בדפו"ו) גברא רחב. והפעל בהפעיל ברכות נ"ז: מרחיבין דעתו של אדם וכו' ויק"ר פל"א היום קטינות מבחוץ ומרחיבות לפנים. התפעל שהש"ר פ' שרוך:

---

[1]) ועל פי זה התרג' באיוב ל"ז, י"ג ע"ש. [2]) הועתק מפירוי רגמ"ה לב"ב. [3]) בכתיב בלאט. [4]) בכ"י ק"ט בדפ"ר ואמ, הביא הפסוק ותבא אליו בלט ועלת רות ברז וא"כ כיון לרות ג' ז' אבל שם לי' אליו. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר אבל בדפו"ו הערצובית ועיי"ע ארזבונית. [6]) עיי' ספר רזיאל צד כ"א:

כתאנה זו שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה כך עתידה ירושלם להיות מתרחבת בכל צדדיה] —

* רְחָבָה (שם אמורא) ברכות י"ח סע"א שבת ס"ג רע"א מנחות ל"ג סע"ב אמר רחבה אמר ר' יהודה, פסחים י"ג רע"ב רחבה אמר ר' יהודה סוכה מ"ה רע"א אמר רחבה אמר רב יהודה ועיי"ע אביי וע' רב ומ"ש שהיה מדקדק בשמועתו (עיי' (פסחים נ"ב:) ואמר ראבי כגי' הכ"י בערוך וש"ס להבין רַבִּי וְרַב. ובדפ"ר בע' אביי אי' רהבא והוא כמו רב אהבה כמו רפרם קטוע מן רב אפרים.

* רחוינות, רחוינית, רחזיונות (?) בתוספת' כלי' ב"מ רפ"ה כולם בט"ס וצ"ל רחוונות עיי"ע דחון ה"ג, ל"ד ומ"ש.

רֵחַיִם (=רֵיחַיִם מל"מ כלי שטוחנים בו die Mühle, Handmühle) בביצה בפ' יו"ט (כ"ג:) הריחים של פלפלין טמאין משום ג' כלים וכו' פי' „כלי עץ חקוק ובאמצעיתו טס של ברזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה והעליון משופה ליכנס בתוך התחתון ומצופה ראשו של עליון ברזל עשוי כמין פטפוטין בלוטין קטנים קטנים ונותן הפלפלין באותו ברזל המתוח באמצע החקוק לארכו הנקוב ככברה ושוחקין בעליון שראשו מצופה ברזל כמין פטפוטין קטנים גסין יותר מעט מן הנקבין ונותן הפלפלין על הברזל העשוי ככברה וטוחין בעליון וכשישחק יורד מן הנקבים למטה ויש בקרקעית התחתון נקב גדול סתום כשרוצה פותח ונוטל הפלפלין השחוקין ומפורש בגמ' שלנו וגם כך פי' בירושלמי (ספ"ב דס"ב:) התחתון כלי קיבול העליון משום כלי מתכות אמצעי משום כברה". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (כש"ס ווילא) לביצה. ירוש' ב"ב רפ"ד די"ד ע"ג מכר את הריחים התחתונה אבל לא את העליונה ועיי' בכלי ב"ב ס"ז: ועיי"ע טלפה. מנחו' פ' מ"ד ריחים של גרוסות עיי"ע גרס. ובל"א ריחיא וכלים רַחְיָא מ"ק י': אמת ריחיא עיי"ע אם ג' (ח"א, ק"י) וש"נ מברכות י"ח: אמה דריחיא וצ"ל אמת דריחיא וכדאי' לפנינו בש"ס, מ"ק שם: חמרא דריחיא ועיי"ע חמר בסוף הע' (ח"ג, תל"ד.) ועיי' תרג' שמות י"א, ה'; לבמד' י"א, ח' ובתר"י שם רֵיחוּתָא ובתר"י ב' בקבוץ רַחְוָותָא] —

רֵיחַיִם (מע' הקודם Mühlstein) בצוארו ועוסק בתורה ולא פליגי הא לן והא להו בפ"ק בקידושי' בגמ' ללמד תורה (קידושי' כ"ט:) פי' הא לן לבני בבל דאית להון נכסים ושדות וספק בידן לעשות תרווייהו נושא ואח"כ לומד הא להו לבני א"י דלית להו שדות ומזונות מרווחים ואם נושא אשה ריחים בצוארו. *[אחי"ה ורש"י פי' בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו נושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה לבני א"י הלומדים במקומם אם נושא אשה יהו צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו ע"כ וכן פי' תוספ' ר"י הזקן והוסיף בזה"ל ומסתברא דהכי פירוש' הא לן שיצרנו מתגבר עלינו הא להו שמתוך שהם חפצים בתורה אין יצרם מתגבר עליהם ע"כ — וזה הע' שייך לע' הקודם וכדאי' באמת בכ"י ק"ט ובעיק' התלמ' בסוג אחר] —

* רָחֵל א') (שם מין צאן Mutterschaf, Lamm ב') שם פרטי) א') רחל הקבוץ בל"מ רְחֵלִים וכ"ה בתרג' רַחֲלִי (בדפ"ס) או רחֵלֵי בתר"י לבראשית מ"ב, י"ד ובתרג' דברים י"ד, ד' רַחְלִין אבל בדרז"ל רְחֲלוֹת חולי' קל"ה. ושם קל"ז: דקא מתני ליה לבריה רחלים א"ל אתנייה רחלות. . לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן. ובשבת נ"ב: הרחילין ובמשנה פיז' הרחלים אבל בכ"י ש"ס מינכען הרחלות ושם ג"כ הרחלים. והיחיד רחילא כתובו' ס"ג. רחילא בתר רחילא אזלא, ירו' ברכו' פ"ה ד"ט ע"ג תורתא או רחילא וכו', תרג' רחל: רחלא (ישעיה נ"ג, ז') — ב') רָחֵל אשת יעקב אבינו עיי' דרשות רז"ל בברכות ט"ז: כ"ט. ר"ה י"א. יבמות ס"ד: מגילה י"ג רע"ב ב"ב קכ"ג רע"א סנהד' כ"ב: ב"ר פמ"ה ע', ע"א, ע"ב, ע"ג, ע"ד, פ"ב, פ"ז, צ"ג, צ"ח ויק"ר פ"ל במד"ר פי"ה, איכ"ר פ"א, שהש"ר פ' הדודאים, רות רבה פ"ב. ועוד אמו של ר' מארי עיי' ב"מ ע"ג: ברש"י ועיי"ע רב מארי בר רחל בסד"ה וביוחסין.

רחם (= רַחֲמָן פי' מל"מ (נקבה רחמניות איכה ד', י') בעל הרחמים barmherzig) בפ' הערל בגמ' ממזרי (יבמות ע"ט.) רחמנים וביישנים וגומלי חסדים. *[אחי"ה וכ"ה בירוש' קידושי' פ"ד דס"ה ע"ג רחמנין ובויישנין וגומלי חסדים ועיי' מד' תהלים א', י"ז שמואל רבתי פכ"ח. פסחים קי"ג: ג' חייהם אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני דעת, ירוש' ברכות פ"ה ד"ט ע"ג ירוש' מגילה פ"ד דע"ה ע"ג תהוון רחמנין בארעא, לנקבה מגיל' י"ד: רחמניות הן, שמ"ר רפ"ב מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות ולנקבה יחידה ירו' תרומות פ"ח דמ"ה ע"ג חדא אתתא הוות רחמנא וכו', והרבה פעמים נקרא האל יתברך שהוא בעל

הרחמים: רַחֲמָנָא עיי׳ פסחים ל״ט. תענית ט׳. שקלים ח׳: ב״מ ג׳: יבמות ס״ג. כתובות מ״ה. גיטי׳ י״ז. כריתות ז׳. ירוש׳ פיאה פ״א דט״ו ע״ג. ירוש׳ קידושי׳ פ״א דס״א: וזולתו. והשם כל״מ רַחֲמִים ברכות ז׳. ל״ב. ב״ר פכ״א מדת הרחמים. פסיקת׳ דר״כ צד קס״ב. מדת רחמים ועיי״ע מד. ויק״ר פי״ז בעל הרחמים. ע״ז ג׳: כסא רחמים. במד״ר פ״כ מלאך של רחמים ועיי׳ עוד בענין רחמים ברכו׳ ל״ג: נ״ה. פסחים פ״ז: ב״ב י׳. חולי׳ ס״ג. מכות י״א. ובל״א רחמין דניאל ב׳, י״ח ועוד רחמֵי חולי׳ נ״ט: ס׳. ובל״ס רחימתא ובכנויים רחימתין סנה׳ ז׳. ועוד התואר במקום השם רָחֵם. רַחֲמָא וכ״ה בל״ס פי׳ חביב גיטי׳ נ״ה: איכ״ר פ׳ בני ציון: רחמיה. . ובעל דבביה. שהש״ר פ׳ מה יפו: ברתיה דרחמִי. ירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ט. דלית לאילן עמא רחם וכו׳. הקבוץ רָחֲמֵי שבת ל״ב. עיי״ע בב. תרג׳ מרעהו (בראשי׳ כ״ו, כ״ו) רחמוהי. מרעהו (שמות י״א, ב׳) תר״י א׳ מן רחמיה וכן פי׳ רחומִי (Liebling) בקבוץ ב״ר פס״ה כמה רחומין לי. ובתרג׳ רְחִים, רְחִימָא. הקבוץ רְחִימִין והשם המופשט רַחֲמָנוּת סוכה י״ד. כתובות נ׳: מדת רחמנות. ב״ב ט״ו. רחמנותא דאברהם. ב״ר פ׳ נ״ו מרחמנותו של אבא. ובתרג׳ רַחֲמוּ רחמותא עיי׳ תרג׳ משלי ה׳, י״ט; י׳. י״ב. ט״ו; י״ז. י״ז. י״ט. תרג׳ תהלים כ״ט, י׳ כורסי רחמותא. ומזה רֶחֶם כל״מ Mutter-leib אבר ההולדה באשה עיי״ע בית רחם (ח״ב, פ״ד) וכן חולי׳ ע׳. ירוש׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ד דרך הרחם. ב״ב ט״ז: אילה זו רחמה צר. ב״ר פל״ט מרחמו של עולם וכו׳. והקבוץ רְחָמִים חולי׳ שם. והפעל ממנו כל״מ (תהלים י״ח, ב׳) וכן בל״ס וארמי רְחֵם. רְחֵים פי׳ אהב שבת כ״ג: דרחים רבנן וכו׳. כתובות ק״ה: למאן דרחים ליה. דמרחמין ליה וכו׳. ירו׳ ברכות פ״ט די״ד: רחמתיה בכל לבי ורחמתיה בכל ממוני וכו׳. ירוש׳ שבת ספי״ד די״ד ע״ד וירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ד חד בר נש רחם איתא וכו׳. ויק״ר פכ״ה רחמא תינין. וכן ב פ י ע ל ירו׳ תרומות פ״ח דמ״ה ע״ג מרחמין שמועתא ועוד כל״מ ענין המלה וחנינה עיי׳ ברכות ל״ג. אסור לרהם עליו. שבת קל״ג: המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. ביצה ל״ב: המרחם על הבריות וכו׳ ועוד עיי׳ שבת קנ״א: תעני׳ ט״ז. י״ט. כ״ה. מ״ק כ״ח. סוטה מ״ב. ב״ק ק״ז. ב״מ פ״ה. סנהד׳ ע״ב: מכות כ״ג: ע״ז י״ח. מנחו׳ פ״ו. נדה מ״ה. ירוש׳ שבת ספי״ח דט״ז ע״ג אף מרחמין על הבהמה עיי׳ שם ובבבלי שבת קכ״ח: עיי״ע בול א׳. א ת פ ע ל ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה: אמרין אין לית מתרחם עלינן לינן מרחמין עליהון ועיי׳ תרג׳ בראשי׳ מ״ג. כ״ח. תר״י א׳ לשמות ל״ג. י״ט; למשלי ט״ו. ט׳] —

* רְחוּמִי (שם אמורא תלמיד רבא) הוזכר איזה פעמים עירו׳ י״א. י״ד סע״ב. פסחי׳ ל״ט. זבחים ע״ז. חולי׳ פ״ט סע״א מנחו׳ ל״ג: כתובות ס״ב: נזיר י״ג.

* רְחִיפִין פי׳ כמו טפיחין או ספיחין עיי״ע טפח (ח״ה, ס״ב) וש״נ בהערה 7 עם גי׳ שונות.

רָחַץ (מל״מ waschen) וטוענין רחיצת ידים (ביכורי׳ פ״ב מ״א חלה פ״א מ״ט חגיגה י״ח: ב״מ נ״ב סע״א ונ״ג רע״א) כבר פי׳ בע׳ טען. *[אחי״ה וכנ״ה בירו׳ נזיר ספ״ז דנ״ו ע״ד על רחיצת גופו ענוש כרת וכו׳. במד״ר פי״ד גחזי שלקה ע״י רחיצה. והפעל בבינוני פ ע ו ל זבחים י״ז: י״ח. רָחוּץ ב פ י ע ל ירו׳ כתובו׳ פ״ה ד״ל. מרחצת לו את רגלו. תוספת׳ מנחו׳ פ״א משפשף ומרחיץ משפשף ומרחיץ בינוני פ ו ע ל שהש״ר פ׳ כמגדל: מרוּחָצִין מן העונות.

☞ רְחַץ (מל״מ פי׳ כמו בטח vertrauen) תרג׳ מה הבטחון הזה אשר בטחת (מ״ב י״ח י״ט) מה רוחצנא הדין דרחצתא. *[אחי״ה בנו״ג דאתרחצתא ור״ב נגרר אחר גי׳ בעל המתורגמן וע״ש כמה דוגמאות בתרג׳ בפעל ואתפעל וכן באפעל תרג׳ מ״ב י״ח, ל׳; לישעי׳ כ״ח, ט״ו; כ״ט. ל״א וכן בדרז״ל ירוש׳ ברכות פ״ב ד״ה. רְחִיצַיָא אנן. סנהדר׳ ז׳. גברא דריחצנא עליה. א ת פ ע ל דניאל ג׳, כ״ח. ירו׳ שבת פ״ב ד״ה ע״ד לא תתרחיץ על צלותי. שהש״ר פ׳ מה יפו: בגין דאתרחיצו ביה. והשם רוּחְצָן. רוּחְצָנָא פי׳ בטחון. תרג׳ בטח (בראשית ל״ד, כ״ה) קרתא דיתבא לרוחצן ועיי׳ תרג׳ ישעי׳ כ״ח ט״ו, י״ז; לירמיה י״ז, ה׳, ז׳. י״ז והקבוץ שם ב׳ ל״ז] —

* רחוץ ט״ס וצ״ל הרהון עיי״ע הרהון ח״ג, רמ״ב וע׳ עמד ומ״ש.

רָחַק (מל״מ פי׳ הפכו קרב weit sein, entfernen) השכם ושב כדי שלא תתרחק (ברכות ס״ב סע״א) כבר פי׳ בע׳ חשך [1]). בילמדנו ויאמר משה

---

[1]) בח״ג, תקי״ד ע״ש ומ״ש בהערה 7.

לחובב (תנחומא בהעלותך ל״י) כי הנה רחקיך יאבדו (תהלי׳ ע״ג, כ״ז) מי שמתרחק[1]) מן הקב״ה שלא לעשות תשובה אבד מן העולם ואני קרבת אלהים לי טוב (שם כ״ח) מי שמתקרב לאל אשריו תדע יתרו ע״י שנתקרב להקב״ה זכה להורות למשה שנאמ׳ (שמות י״ח, כ״א) ואתה תחזה מכל העם וכו׳. *[אחי״ה ובילק׳ תהלים ר׳ תת״ט הביא בשם מדרש כאלה ע״ש בפיעל ריחקו הקץ ועוד בפיעל סוטה י׳: ריחקן . . וקירבן, סנהד׳ ק״ג: מרחקת . . . ומקרבת, עדיות פ״ה מ״ז יקרבוך . . ירחקוך, שם פ״ח מ״ז לרחק ולקרב . . המרוחקין בזרוע עיי״ע קרב וע׳ בני ציון. הפעיל ואפעל סוכה י״ז. הרחיק את הסיכוך וכו׳ ב״ב י״ח: להרחיק את עצמו, סנה׳ שם שהרחיקה ב׳ משפחות, חולי׳ מ״ד: הרחק מן הכיעור וכו׳, אבות פ״א מ״ז הרחק משכן רע וכו׳, שם פ״ו ומרחקתו מן החטא וכו׳, ברכות ב׳. כדי להרחיק האדם מן העבירה, שבת קכ״ח: לא מרחקא ולדא וכו׳, גיטי׳ נ״ח. כמה מרחיקנא מדוכתא פלן וכו׳, סנהדר׳ כ״ט: משום דמרחקא דעתיה ועיי׳ תרג׳ לשמות ל״ג, ז׳; ליהושע ח׳, ד׳; לישעי׳ ו׳, י״ב; ל״ג ט״ו וזולתו, נתפעל סנהד׳ כ״ח: קרוב ונתרחק, ברכו׳ ל״ד: שהיה קרוב לעבירה ונתרחק, חגיגה ד׳: יתרחק הימנו, יבמות ק״ט. יתרחק מג׳, אבות פ״ב מ״ט שיתרחק ממנה האדם, אתפעל תרג׳ תהלים ק״ו, כ״ד; לישעיה ס״ב, י״ב וזולתו. התואר כל״מ רָחוֹק ברכו׳ ל״ד: שבת קנ״ב. פסחי׳ צ״ג: שקלים ח׳: גיטי׳ נ״ז. סנהד׳ ס״א: איכ״ר פ׳ רבתי ויק״ר פי״ח עיי״ע קרב. ובל״ס וארמי רָחִיק, רְחִיקָא סוכה נ״ב. מגילה י״ב. והקבוץ רְחִיקִין ירו׳ שביעי׳ פ״ט דל״ח ע״ד וירוש׳ נדרי׳ ספ״ט דמ״ב ע״ד תרג׳ יהושע ט׳, כ״ב. לתהלי׳ ס״ה, ו׳ ולנקבה יחידה רְחִיקְתָּא תרג׳ למשלי כ״ה, כ״ה. והשם רוֹחַק תרג׳ כ״י למשלי ל״א, י״ד. והשם המופשט ריחוק עיי״ע קרב וש״נ ויש להוסיף איכ״ר פ׳ פרשה: לנדה (איכה א׳, י״ז) לריחוק היתה] —

רְחָשׁ (= רַחְשָׁא, רִיחְשָׁא רְחְשָׁא בל״ס רַחְשָׁא פי׳ כמו שרץ בל״מ Kriechendes, Reptil, Schlange) בפ׳ חבית בגמ׳ אין נוקבין (שבת קמ״ו סע״א) אוסופי ודאי[2]) בלול של תרנגולין לא אתי לאוסופי משום רחשא פי׳ שלא יכנס שם רחש ויאכל התרנגולין[3]). בהאשה בפ״ח בתרומה (מ״ד) ובר״ג דחולי׳ (י׳.) כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה. תרג׳ שרץ (ויקי׳ י״א, כ׳. כ״א; כ״ב, ה׳) ריחשא כגון הנחש והלטאה וכיוצא בהן. *[אחי״ה ובאמת בירוש׳ יבמות פט״ו די״ד ע״ד אי׳ דרישחא שכיח ובבבלי יבמות קט״ז: אי׳ נשכו נחש. וכנ״ה בב״מ פ״ד: חזאי ריחשא דקא נפיק מאוניה ושם פירש״י תולעת ומזה הפעל ב״ר פכ״ג התחיל המת מרחיש פי׳ התליע ברמה תרג׳ ורמה לא היתה בו (שמו׳ ט״ז, כ״ד) וריחשא לא הוה ביה וכן בתר״י א׳. והקבוץ ריחשי, רחשין תר״י א׳ לבראשי׳ א׳, כ״ד; תר״י ב׳ לדברים י״ח, י״א] —

רְחַשׁ (מל״מ ענין תנוע וכן בל״ע نخّش sich bewegen) בס״ג דפ׳ ד׳ מיתות (סנהדי׳ ס״ז:) חזייה לאתתא דהות קא מרחשן שפוותה, מרחשת דאתיא ארחושי[4]) הפה (מנחות ס״ג.) ככר פי׳ בע׳ חב[5]). — (א״ב ל״מ זה (תהלים מ״ה, ב׳) רחש לבי דבר טוב). *[אחי״ה ועיי״ע חב ב׳ (ח״ג, שכ״ט: וש״נ) ג״כ ממנחות שם ארחושי הלב ועפ״י זה יש להגיה מ״ש בהפשב״ע ע״ש. וכנ״ה בסנהד׳ צ׳: דילמא רחושי מרחשן שפוותיה בעלמא, ירוש׳ ברכות פ״א ד״ד: כל האומר שמועה בשם אומרה שפתותיו רוחשות עמו בקבר ובירו׳ שקלים ספ״ב דמ״ז. אי׳ ג״כ מרחשות, יבמות צ״ז. מרחשות כגי׳ רבינו בע׳ דבב עיי״ע בח״ג, ג׳: ובירוש׳ ברכות רפ״ד ד״ז. בהפעיל: להרחיש בשפתותיו, ושם: מרחיש בשפתותיו, פסיקת׳ רבתי פי״ג אם מרחישים אנו בקרבנו דברים היש ה׳ בקרבנו והוא יודע מה מרחישים בקרבנו וכו׳. ויק״ר פ״ג מנחות ס״ג. ספרא פרשה י׳ פרק י״ב מעשיה רוחשין עיי״ע חב ב׳. פסחים פ״ח: וריחשה ופירש״י ופירכסה. רחוש בעלים, רחוש בבנים ויק״ר פ״ל עיי״ע דחס (ח״ג, ל״ו) ומ״ש. אפעל תרג׳ אשר שרצו המים (בראשית א׳, כ״א) דארחישו מיא ועיי׳ שם ט׳ ב׳ ובתר״י א׳ שמות ט״ז, כ׳ וארחיש מורנין ועיי״ע הקודם לזה. והשם המופשט מדר׳ תהלים מזמור ס״ב בריש: ריחוש שפתים ולנקבה שהש״ר פ׳ כמגדל רחישת פיך] —

* רָחוּשׁ (כמו מרחשת Tiegel) תוספת׳ כלים ב״מ רפ״א הרחוש שנפרץ וכו׳ תוספת׳ ע״ז רפ״ה (פ״ד) הרחוש העשוי כמין הדרקון, ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ד המוצא דרקון עשוי כמין רחוש

---

[1]) בדפ״ר ואמ׳ הגי׳ שרוחק ובדפו״נ כמו בפנים. [2]) כ״ה נכון בכ״י. [3]) ועיי׳ ג״כ פירש״י. [4]) כ״ה לנכון בהעתקת עיקרי התלמוד וכ״ה בע׳ חב ב׳ ובדפ״ע כאן ארחשושי. [5]) כ״ה נכון בכ״י ערוך ובדפ״ר הב וצ״ל חב (ב׳) ובשרפ״ע בט״ס חבת

אסורה רחוש ועליו דרקון נוטל את הרחוש ומשליך את הדרקון.

רחש (= רְחִישָׁה פי' כמו חֲרִישָׁה מל"מ חורש יער Wald) בב"ר פ' (מ"ב) [צ"ל י"ב] אלה תולדות השמים: לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול ליכנס בתוכה. פי' יער תרג' חורשה. (ויבא) [צ"ל וישב] דוד (חורשה) [צ"ל בחרשה] (ש"א כ"ג, י"ח). (א"ב בנו"ג לחרישת הקנים, תרג' על גל שרשיו יסבכו (איוב ח', י"ז) די על איגר שרשיו חרשין אבל תר"י (א') נאחז בסבך בקרניו (בראשי' כ"ב, י"ג) אחיד ברחישותא דאילנא בקרנוי). *[אחי"ה עיי"ע חרש בח"ג, תק"ו ושם פירשתי וביררתי כי עיקר הגי' חרישת הקנים ועוד עיי"ע חש האחרון (שם צד תק"י)] —

* רְחַשׁ (נ"ל מל"פ رخشيدن זרח והאיר erschei-nen, hervorleuchten) באתפעל ובחבור עם ניסא פסחים נ': קידושי' כ"ט: מגילה ז': מתרחיש ניסא, שם י"ט. אתרחיש ניסא, ב"מ ק"ו סע"א אי הוית חזית לאתרחושי לך ניסא הוה אתרחיש לך ניסא וכו'. ועיי' עוד ברכות כ'. ס'. שבת ל"ג: גיטי' מ"ה. ע"ז י"ז. ובכולם פי' הענין שנעשה נס בפתע פתאום כמו השמש זרח והאיר.

* ריחוש עיי"ע חש ח"ג תק"י הערה 9.

* רוּחְשִׁיתָא שם פרטי לנערה המשמת את אסתר בארבעה בשבת עיי' תרג' אסת' ב', ח'.

רַחַת (מל"מ פי' מזרה Schwinge, Wurfschaufel) בפ' כל הכלי' (שבת קכ"ב:) את הרחת ואת המזלג. בפ' ט"ו בכלי' (מ"ה) רחת של גרוסות טמאה כדכתיב (ישעי' ל', כ"ד) אשר זרה ברחת ויש לו שם אחר בתלמוד (סוכה י"ד. יבמות ס"ד.) עתר. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רה"ג בכלים שם ואלה דברי הרמב"ם בפי"מ שם בלש' ערבי' רחת מדרא ויסמי באלערביה . . . אלראחה ע"כ ובדפוסי' אי' בט"ס „אלאראחה" והוא בלעז פאל"א וכפירש"י בשבת והוא בל' פרובינצא palo ובל"צ pelle ובל"ר pala מזרה וכנ"ה בירוש' שבת פי"ז דט"ז רע"ב את הרחת ואת המלגז [1]) לחת עליו לקטן] —

* רחתת (?) ירו' ברכות פ"ט די"ד סע"ב רחתת ענתה דקרית שמע צ"ל כבגי' המהרש"ם כיון דאתת וכו'.

רטב (= רוֹטֶב בל"ע رطب מל"מ (איוב ח', ט"ז; כ"ה ח') ענין לחות Feuchtes, Saftiges והושאל למרק Brühe) בפ' כיצד צולין (פסחי' ע"ה:) נטף מרוטבו על החרס. הרוטב והקופה (חולי' פ"ט מ"א ותוספ' נדרי' רפ"ג) עיי' בע' קף הג'. ומרק פגולים כליהם (ישעיה ס"ה, ד') תרג' ורטף ס"א ורטב [2]) פיגול במאניהון על כן מפרשין רוטב מרק. נהפך לשדי (תהלי' ל"ב, ד') תרג' אתהפיך רוטבי היך שרבא דקייטא לעלמא. ובגמ' העור והרוטב (חולי' ק"כ.) מפרש חלא [3]) דקריש — (א"ב פי' ליחות יוצא מן הבשר מלש' (איוב ח', ט"ז) רטוב הוא לפני שמש שפי' לח). *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' ק"ח. רוטב רכה. . רוטב עבה. חולי' קי"ב: ק"כ. ספרא שמיני פרק ד' פרש' ג' צירן ורוטבן עיי"ע צר ח' ובתר"י א' לויק' י"א, י"א צידיהון ורועדיהון צ"ל ציריהון ורוטביהון, ובתר"י א' שם י"א, ל"ח ברוטביה. ותרג' פימה (איוב ט"ו, כ"ז) רוטבא. ועוד עיי"ע הבאים אח"ז] —

רטב (= רְטִיבָא תואר במקום השם פי' ענין לחות מע' הקודם das Frische, Saftige) בחלק בגמ' ד' הדיוטות (סנהד' ק"ה:) ובר"ג דע"ז (ד':) מ"ט לא רכיבת סוסיא אמר להו אשראי ברטיבא. פי' כשהעשב לח דרך בני אדם להשליך שם הסוסים. *[אחי"ה בנו"ג ברטיבא שדאי וצ"ל כגי' הערוך וכן מוכח מתרג' ירוש' א' במד' כ"ב, ל' סוסיא דידי שרי ברטיבא. וכנ"ה רְטִיב, רְטִיבָא (וכ"ה בל"ס פי' לח וירוק) בגיטי' ס"ט: סיסין רטיבא . . איצא רטיבא עיי"ע אצא. ירוש' כלאים פ"ח דל"א ע"ג כדון רטיב אינון וכו' עיי"ע לבדקם (ח"ה, ז'). עץ לח (יחזקאל כ"א, ג') תרג' אילן רטיב. ושם י"ז, כ"ד אעא רטיב. והקבוץ רטיבין תרג' בראשי' ל', ל"ז, לבמד' ו', ג'; לשופטים ט"ז, ז'. ח' וזולתו. ולנקבה ירו' דמאי פ"ב הכ"ב ע"ג פונדקא רטיבתא והוא שם מקום. והפעל באתפעל מַרְטִיב (תחת מתרטיב) תר"י א' לשמות ג', ב'. ג'. אפעל תר"י א' דברים כ"ח, כ"ג ולא מַרְטִיב אילני. ב"ר פס"ח מה רטיבה הרטיב וכו', ויק"ר פכ"ב ישראל מרטיבין והולכין וכו', שהש"ר פ' אני חבצלת הרטבתי מעשים טובים וכו' פי' גדול צמוח והתרחבות] —

רטב (= רוֹטֶב מל"ע رُطَب תמרים לחים frische Dattel) בטבול יום בפ' כל ידות (פ"ג מ"ו) תמרים רטובות כל שהוא רוצה למוץ, בפ"ב

[1]) וכ"ה גי' המשניות והירוש' במשנה עיי"ע. [2]) בנו"ג ורטף. [3]) בדפ"א ובנו"ג בט"ס חלב.

בעוקצין (מ״ב) גרעינה [1]) של רוטב אעפ״י שיצאה מצטרפת פי׳ לתמרים שאינן מבושלות קורין בל׳ ישמעאל רוטב. *[אחי״ה והוא הוא تمر رطيب או רק رطب והוא רוֹטֶב וכדאי׳ בתוספת׳ עוקצי׳ רפ״ב הרוטב שנאכל חציו וחציו קיים הרוטב שנימוק חציו וכו׳, תוספת׳ חולי׳ ספ״א ברוטב . . ביבישה עיי׳ הר״ש בעוקצי׳ פ״ב מ״ב. תוספת׳ כלי׳ ב״ב רפ״ה ניקורי רוטב באביהן וכו׳ ובירו׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ח ע״ד אי׳ ניקורי רטב וכו׳ וכ״ה בר״ש כלים פכ״ז מ״ה ע״ש. תוספת׳ פאה רפ״א בכ״י אירפ׳ רוטבות תמרה (בנו״ג רטיבות ובכ״י וויען רטובות) ובירו׳ פיאה ספ״א דט״ז ע״ג רוטבי תמרים. פי׳ בל״ע תמרים לחות ו מ ב ו ש ל ו ת וכן חולק ר״מ לונזאנו במעריך על רבינו ע״ש] —

רטב (= רְטוּב פי׳ רשת בל״ר ? rete) בהכדור פכ״ג בכלים (מ״ח) האקון והרטוב והכלוב פי׳ כלי ציידים המה. *[אחי״ה וכן הוא בפי׳ רה״ג ועיי״ע אקן בח״א, רנ״ז.

* רְטִיבַי אולי צ״ל רטיני עיי״ע יוחני ח״ד, קי״ז ומ״ש.

☞ רוטגנית ? מדר׳ במד״ר פ׳ ויהי ביום כלות משה (פי״ב) למלך שהיתה לו מטרונה רוטגנית פי׳ בל״י הומיה מקללת עולבת. *[אחי״ה וכן הגיה רימ״ז בט״ר ח״א, קס״ח רגונית (פסיקת׳ רבתי פ״ה) שצ״ל רוטגנית ומל״י ῥάθαγος אבל נ״ל יותר שעיקר הגי׳ כדאי׳ לפנינו רוטננית מפעל רטן ע״ש ורונונית בפסיקת׳ רבתי צ״ל רוטנית ובתנחומ׳ נשא סי׳ י״ב הגי׳ ראגניות עיי״ע רגן] —

☞ רטט (כמו רְתַת beben ועוד עיי״ע רטע) תרג׳ קול ה׳ יחיל מדבר (תהלים כ״ט, ח׳) קל ה׳ מרטט מדברא. *[אחי״ה ותרג׳ רגע (איוב ז׳, ה׳) רַטֵּיט ותרג׳ ויתגעשו (תהלים י״ח, ט׳) ואתרטיטו [2]) בתרג׳ שני באסת׳ ה׳, ד׳ אתרַטְטָא ואמרת שהש״ר פ׳ לסוסתי: כמרטט לפניהם פי׳ מרקד ומנענע ונרתת כפי׳ במ״כ וכדמוכח מל״מ (ירמיה מ״ט, כ״ד) ורטט החזיקה וכמעריך לר״מ לונזאנו פי׳ מוצי רעי ע״ש [3])] —

* רטי, רָטָה (פי׳ סחט auspressen) תוספת׳ טהרו׳ ספ״ה הסוחט את שערו והרוטה את פשתנו ובדפוס זאלקיעוו בט״ס והרוטב ושם ספ״ד פשתן שטוואתו . . ר״י אומ׳ אף הרוטיהו בנו״ג הסוטיהו וצ״ל הסוחטיהו ובד״ז הרטיבין ? ומזה ע׳ הבא אח״ז.

רְטִיָּה (מע׳ הקודם Compresse, Verband) בסוף עירובי׳ (ק״ב:) מחזירין רטייה במקדש. הלכתא מותר לצאת בה בשבת ממר בר רב אשי [4]). פי׳ בלע״ז פרינט״א. *[אחי״ה אולי מלאי״ט premito ענין סחיטה והוא כמו אספלנית (עיי״ע ח״א, קפ״ח) שפי׳ רבינו לנכון ע״י רטיה. והוזכרו יחד בתוספת׳ פסחים רפ״ב (ג׳) האספלנית והרטיה וכו׳ ועוד הוזכרו יחד עם מלוגמה (עיי״ע) תוספת׳ סוף כלאי׳ תוספת׳ כלים ב״ב ספ״ו מלוגמא ורטייה, תוספת׳ דמאי ספ״א רטייה ומלוגמא, תוספת׳ שבת רפ״ה (ו׳) רטייה שעל גבי המכה, תוספת׳ מנחות פ״א רטייה ע״ג בשרו. ירוש׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד נותנין רטיה ע״ג מכה, שם פ״ו ד״ח: מכה שנתרפאת נותנין עליה רטייה וכו׳, ירוש׳ עירו׳ פ״י דכ״ו ע״ג רטייה שתפחח, קידושי׳ ל׳: ספרי עקב פ׳ מ״ה כל זמן שהרטיה זו על מכתך וכו׳, שמ״ר פכ״ו ויק״ר ספי״ח בו״ד . . מרפא ברטיה, דב״ר פ״י הקב״ה מרפא שלא ברטייה ואלישע ריפא את נעמן שלא ברטייה, שהש״ר פ׳ שני שדיך בו״ד אינו מקדים רטיה עד שרואה את המכה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים הרטיה ואח״כ הוא מכה. והקבוץ שמ״ר ספכ״ז והרופא נותן לו רטיה בראשו וכן בידיו וכו׳ ונמצא כולו רְטִיּוֹת וכו׳] —

☞ רטל (= רִיטֶל בל״ס רַטְלָא בל״ע رطل פי׳ משקל של י״ב אונקיות) ירוש׳ דכתובות פ׳ אעפ״י (ספ״ה ד״ל:) א״ר מנא ארבעה ריטלין פי׳ מין משקל וכן בלשון ישמעאל. *[אחי״ה ועיי׳ מ״ש בענין רטלא ה׳ צונץ צור געשיכטע צד 549 וש״נ הקבוץ רטלים. רטלין אצל סופרים המאוחרים] —

רטן (= רָטָנִין כמו רַהֲטָנִין פי׳ רצים Schnell-läufer) כפ׳ חביות בגמ׳ מי [5]) שנשרו כליו (שבת קמ״ז.) הרטנין יוצאין בסודר שעל כתיפן פי׳ הרצים יוצאין בסודר שעל כתפיהן מקובץ ולא משולשל בשביל שלא יעכבו לרוץ. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ ר״ח בשבת (ש״ס ווילנא) ושם הגי׳ כגי׳ רבינו הרטנין יוצאין וכ״ה בתוספת׳ שבת ספ״ה (ו׳) הרטנין יוצאין בסודר שלהן ולא רטנין בלבד אמרו וכו׳ וא״כ מה דאי׳ בגליון הש״ס היוצאין וכן בגי׳ ר״ח אינו מדוייק הוא כי היתר הוא כדאמר

---

[1]) בנו״ג גלעינה עיי״ע גלען. [2]) כ״ה בכ״י ובנו״ג ואתרטישו. [3]) ולפי פירושו אולי הוא מל״ע رطأ ענין הוצאת רעי. [4]) עיי׳ פי׳ ר״ח בשבת. [5]) בדפו״ו בט״ס בכל מי.

בש"ס וכשבא הדבר וכו' אבל בד"ש ווינִיצ' ובאסיל אי' באמת היוצאין ויפה הגיהו בד"ק עיי' ד"ס שבת צד קע"ה: ועיי' ג"כ הפשב"ע. ודע כי רש"י פי' הרטנין על שם מקום והתוספו' פירשו יפה הרטנין כמו הרהטנין וכיוונו בזה על פי' הערוך. וזה הוא נכון, ובעיקרי התלמוד לר"א זכות מצאתי בכ"י אשר תחת ידי וז"ל ורב צמח פי' חברים תרג' וחובר חבר ורטין ריטן ע"כ (עיי' תמבוא בח"א, XVII). וא"כ רצ"ג פי' מענין ע' הבא אח"ז וזה דוחק הוא יען כן רבינו נתן יתר שאת לפי' ר"ח שפי' הרטנין הרצים] —

רְטַן (מל"ס פי' רנן בלחש leise lispeln, murmeln) בפ' היה נוטל את מנחתה בגמ' רשע ערום (סוטה כ"ב.) מסתברא כרב אחא בר יעקב דאמר מי שלא שימש ת"ח הרי זה מגוש דאמרי אנשי[1]) רטין מגושא ולא ידע מאי רטין[2]) תני תנא ולא ידע מאי אמר[3]) פי' כמו דאמגושא רטין ולא ידע מאי רטין כן[4]) תני תנא ולא ידע מאי אמר בשביל שלא שימש ת"ח ולא פי' תלמודו ולא סבר סברא. וחובר חבר (דברים י"ח, י"א) תרג' ורטין רטן. *[אחי"ה הראשון הוא הפעל והשני היינו רְטַן הוא השם ובל"ס רַטְנָא ובתרג' תהלים נ"ח, ו' חובר חברים תרג' רטונֵי רְטָן כ"ה בכ"י ובדפו' בט"ס רֶטֶן ורטוני הוא הקבוץ מן רָטוֹנָא וכ"ה בל"ס פי' חובר והוא התואר. ורצ"ג פי' מזה הרטנין של ע' הקודם ע"ש. והתואר נקבה רוֹטְנָנִית במד"ר פי"ב למלך שהיה לו מטרונה רוטננית . . . כל ימיה שהיתה עסוקה וכו' לא היתה מרננת וכו' וגי' אחרות עיי"ע רוטגנית ומ"ש. והשם המופשט: רוטנניתא במד"ר שם: צווח ווי שלא תחזור לרוטנניתה וכו'] —

רָטַע (נרדף עם רתע ועיי"ע רטט ובהוספת ק': קרטע zittern, beben) בריש ילמדנו (לי' בתנחומא) אין צור כאלהינו (ש"א ב', ב') עד שלא יגמור צורת הולד יפה היא מרטעת וצווחת פי' הוא כמו מקרטע שפי' בע' קרטע. *[אחי"ה ואולי מזה ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז, י"א) והוא כמו ירטעני ועי"ן מובלעת וענין רטע כמו רטט ובאמת הספורנו פי' ירטני מן רטט החזיקה (ירמיה מ"ט, כ"ד) ושאר פירושים עיי' בפי' ספר איוב לידידי הרב החכם ד"ר סאלד צד 172] —

☞ רֶטֶף תרג' ומרק פגולים (ישעיה ס"ה, ד') ורטף פגול הביאו בעל הערוך בע' רטב. *[אחי"ה עיי' המתורגמן שהבי'א דוגמא מן הפקר והבקר] —

רְטַשׁ (פי' כמו בל"מ נטש verlassen; רְטוֹשִׁין Auswanderer, die Heimath Verlassende) בפ' המפקיד בגמ' רשב"ג (ב"מ ל"ח:) ובאין מקדישין בערכין פ"ז (דף כ"ה:) נקראות רטושי רטושין[5]) פי' בגמ' המפקיד בגמ' רשב"ג[6]) — (א"ב תרג' ויטש דוד (ש"א י"ז, כ"ב) ורטיש דוד). *[אחי"ה והרבה בתרגומי' ובא להעתקת נטש עיי' דוגמאות במתורגמן ובעמ"ת ללעווי. וכן פי' הש"ס בב"מ ל"ח סע"ב ומ"ש הני דקרו להו רטושים נטושים בע"כ[7]) דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. תוספת' כתובו' פ"ח היורד לנכסי רטושין מוציאין מידו . . אלו הן רטושין כל שאינו יודע היכן הם, ב"מ שם ואלו הן נכסי רטושין הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין כאן ואינו יודע להיכן הללו, ושם ל"ט רע"א רטושים דמדעתן וכו' ועיי' ג"כ ירוש' יבמות פט"ו דט"ו רע"א ושם: המטלטלין אין בהן משום ניכסי רטושין. ערכי' כ"ה: הגיע יובל ולא נגאלה הכהנים נכנסין לתוכה . . ר"א אומר . . נקראת שדה רטושין עד היובל השני הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין[8]) עד היובל השלישי ופירש רגמ"ה שדה רטושין שדה מונחת שאין רשות לאדם בה כדכתיב תשמטנה ונטשתה ומתרג' ותרטשנה . . רטושי רטושין שלא יגע אדם בה עד יובל ג' וכו', וכן פירש"י שדה רטושין עזובה עד שיגאלנו אחר וכו' וכן בב"מ פירש"י נכסי רטושין שהנכסים רטושין וכו' ע"ש וקשה להולמו כי הסמיכות נכסי מורה באצבע שיש לנקד רְטוֹשִׁין פי' נכסי היוצאין למדינת היום וכדאי' בירוש' יבמות הנ"ל בענין ניכסי נטושין ע"ש היטב[9]) ונכסי נטושין הוא הוא נכסי רטושין ור"ח לא גרס נכסי רטושין ופי' על נכסי נטושין בזה"ל היורד לנכסי נטושין מוציאין אותו מידו והן שיצאו למדינת הים ואין ידוע להיכן הלכו ע"כ] —

* רְטַשׁ (נ"ל מל"ע رطس zerbröckeln) ירוש' פסחים פ"ג ד"ל: בחטין ארבעת קבין

---

[1]) כ"ה נכון בדפו"ו. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע וש"ס אי' אמר. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ודפו"ו. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפו"ו ובעיקי' התלמ'. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובהעתקת עיקרי התלמ'. [6]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר. [7]) כ"ה נכון בכ"י ש"ס פ' ור' א' וב' ועיי' פירש"י ובנו"ג דבע"כ. [8]) בתוספת' ערכי' ס"ד הגי' רטושין רטושין. [9]) ובבבלי ב"מ ל"ח: אי' כן על נכסי שבויין.

דאינון חָטין ובשעורין שלשת קבין דאינון רטישין
פי' היינו שהן נפרדים ואינן מדובקין עיי' בפי'
מראה הפנים אבל שם מבואר מן ע' הקודם נטש
תרג' רטש והנכון שהוא מל"ע הנ"ל ענין כתיתה
ופרירה ובפי' ק"ע ופ"מ נדחקו לפרש המלה ופ"מ
וגרס רטיטין.

* רי, רירי עיי"ע שבירירי.

* (ריאגיסו?) שו"ט ריש מזמור ל"ד כיון שראו אותו
אמרי הרי אגיסו בא ברגליו אמרו
לו הרי דוד שהרג אחיך בא אצל אכיש. בעל
המשכיר וה' לעווי ופליישער לא מצאו ידיהם בפי'
לפי ששגו ברואה לקרוא בתיבה אחת הריאגיסו
ובאמת ב' תיבות הן הרי אגיסו בא ברגליו ונ"ל
אניסו פי' מגן וצנה שלו ר"ל של שאול בא ברגליו
לכו ונהרגהו ואגיס הוא ל"י ורו' αἰγίς, aegis ויש
למחוק זו התיבה מערכי מילין התלמודיים.

☞ רֵיאָה (מל"ע رِئَة Lunge) משנ' חולי' פ'
אלו טרפות (פ"ג מ"א) הריאה שניקבה
או שחסרה פי' מעים שבתוך החזה אשר בהם
הסמפונות והם כמו מפוחים להקר חום הלב.
*[אחי"ה ובל"י נקרא הריאה πνεύμων על שם
πνεῦμα נשימה כי ע"י הריאה בעלי חיים ינשמו.
ובויק"ר רפי"ח דרש ר' חייא בר נחמן הרואות
(קהלת י"ב, ג') אלו כנפי הריאה שמשם יצא הקול [1],
ויק"ר פ"ד הריאה לשתיה. וכמה מאמרים בענין
ריאה עיי' בחולי' מ"ז: ומ"ח:] —

* רִיב (מל"מ פי' מצה וקטטה Streit) ויק"ר פ"ט
לא קנה . . . ולא מצות וריבות וכו' והוא
כל"מ דברי ריבות (דברים י"ז, ה').

* רֶיוַח, רֶוַוח (weiter Raum, Befreiung von
Bedrängniss) עיי"ע רווח.

* רֵיחַ (מל"מ הבל היוצא מדבר בשמי (Geruch
עיי' ברכות מ'. וע' קצה. שם מ"ג: איזהו
דבר שהנשמה נהנית ממנו וכו' זה הריח. שם נ"ז:
קול ומראה וריח. יומא כ"א. ריח בשר הקודש.
שם ל"ט: ריח קטורת. סוטה מ"ח. נטלה הריח.
ב"ב ע"ד: ע"ה. לעמוד בריחו. ברכות נ"א. שבת
ס"ג. סנהד' ק"ח. ב"ר רפל"ט ריחו נודף. סוטה י"ב.
הוריות י"ג: כריתות ו': ירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ד
ריח רע. ירו' קידושי' פ"ב דס"ב ע"ד ריח הפה וריח
הזיעה. ובל"א וסורי ריחא פסחים ע"ו: וש"נ ריחא
בעלמא היא וריחא לאו מלתא . . ריחא מילתא
היא. ברכות מ"ד: משום ריחא. כתובו' ס'. בריחא
ובטעמא. תמיד ל"ב: נפל בהו ריחא. ובהשאילה
גיטי' פ"ו. ושם: ריח הגט. ירוש' גיטי' פ"ט ד"נ
רע"ב ריח פסול. ירוש' סוטה פ"א דט"ז ע"ד ריח
ערוה. זבחים צ"ו: ריחא אתי לה ליד עיי' פירש"י
ועי' ארקפט [2]). הקבוץ שהש"ר פ' לריח: כל
השירים שאמרו לפניך האבות רֵיחוֹת היו וכו'.
והפעל רִיחַ. רוּחַ ב"ר פל"ד הלך וריחה. בהפעיל
ואפעל ב"ר שם הֵרִיחַ ריח של אברהם. . הריח
ריח דורו של שמה. סוטה י"ב. שלא יריח אותו
צדיק ריח רע. סנהד' י"א. הריח ריח שום. שם
ק"ט. ומריחין אותו. זבחים ס"ב. הריחו ריח קטורת.
נדה נ"ח: כל המולל מריח בו. סוטה מ"ט. מרחינא
ריחא וכו'. ירוש' תענית פ"ב דס"ה: הוו מריחין
בעפרא. ב"ב ע"ג: ומורח ביה. ברכות מ"ג: סנה'
צ"ג: דמורח. ושם מרח וצ"ל כבכ"י ש"ס מריח.
שבת קמ"ו רע"ב לארוחי] —

* רֵיחָנָא (מע' הקודם במשקל ערבי رَيْحَان בשמים
טובים (wohlriechende Spezereien
בקבוץ יומא ע"ו: חמרא ורֵיחָנֵי פקחין. תרג' דה"י
ב' ט"ז, י"ד זני ריחנין.

* רֵיחְתָּנָא (מע' הקודם במשקל סורי רִיחְתָּנָא
(Wohlriechendes גיטי' ע'. סומקא
ריחתנא.

* רִיטְלִין עיי"ע רטל.

* רִים עיי"ע רם.

* רֵימָא (כמו רְאֵם בל"מ בל"ע رِئْم, رِيم Gazel-
lenart) ב"ב ע"ג: זבחים קי"ג: עיי"ע
ארזלא ומ"ש בח"א. רע"ז. תרג' ודישן ותאו (דברי
י"ד, ה') ורימא ותרבלא. ובתר"י: ורימנין ותורי בר
ועיי' ירו' כלאים ספ"ח דל"א ע"ג ואילין דמתרגמין
ותורי בר וראמנין וכו'. והנו"ן הוא כבמשקל ערבי
בסוף התיבה בנפרד.

* רִימִין עיי"ע רמי.

* רִים, רִיסָא, רִיעַ, רֵיעַ, רֵיעָא עיי"ע רם, ורע.

* רִיסְפָּק עיי"ע דיספק בח"ג נ"א: ומ"ש.

* ריסקום (?) תנחו' הישן תולדות סי' י"ז והריסקום
בידו צ"ל והדיסקום פי' קערה עיי"ע בח"ג
ק"א: ושם בהערה 3 נסמן גי' הילק' משלי ר'
תתקס"א ריסיקוסין וצ"ל כגי' הערוך דיסקוסים.

* ריפין כמו רפפות עיי"ע רף ב'.

* ריפע עיי"ע רפע ומ"ש.

---

[1]) אבל עיי' שבת קנ"ב רע"א. [2]) מגילה כ"ז: ריחא צ"ל ריחא עיי"ע רת.

* רִיץ, רוּץ, רִיצָה, רִיק, רֵיקָא, רִיקָן, רֵיקָן עיי״ע רץ ורק.

* ריר, רירא, ריש עיי״ע רר, ריש.

* רֵישׁ (הוא אות העשרים מאלפא ביתא) שבת ק״ד. רי״ש רשע מ״ט מהדר אפיה דקו״ף מרי״ש וכו׳ ומ״ט מהדריה תניה דקוף לגבי רי״ש וכו׳, ירוש׳ מעשר שני פ״ד דנ״ה: רי״ש ראשית, ירוש׳ שבת ספ״ז ד״י ע״ד היה דל״ת ועשאו רי״ש, ריי״ש ועשאו דל״ת חייב משום כותב ומשום מוחק. הקבוץ בשבת ק״ג: דלתי״ן רישי״ן.

* רֵישׁ (כמו בל״מ ראש פי׳ ארס Gift, Galle) תרג׳ וראש פתנים (דברים ל״ב, ל״ג) וכריש פתני [1]), והקבוץ שם ל״ב רישי חיוין ועוד עיי׳ תרג׳ ירמי׳ ח׳, י״ד; ט׳, י״ד; להושע י׳, ד׳ וזולתו.

* רֵישְׁבָּא עיי״ע רשבא.

* רֵישִׁינָא שבת קל״ג סע״ב מלה לועזית היא ובאה מגליון (של פירש״י) פנימה עיי״ע קלבא ומ״ש.

* רִיתָא, רִיתָה עיי״ע רת.

* ריתיכוס (?) ספרי ואתחנן ס״פ כ״ז צ״ל דיתיכוס והוא כמו דידוכוס עיי״ע דדכאות בח״ג כ״ו ומ״ש.

רַךְ (ענינו מל״מ הפוך קשה weich, dünn; רַכֵּךְ weich machen) בס״ג דפי׳ מרובה (ב״ק פ״א.) כד קיימי ביני עשבים מירככא לשון ריכוך. ל״א מרככא שוטחת עצמה ע״ג עשבים וגדילה באורך [2]) *[אחי״ה ובנו״ג מירכבא ובכ״י ש״ס מינכען מידרכא וכ״ה בערוך בכ״י ה״ב ובכ״י ר׳ מימרכא אבל בדפ״ש ופיז׳ אי׳ כגי׳ רבינו מירככא וכ״ה בשט״מ בשם המאירי. וכנ״ה באית פעל אתרכיך בתרג׳ רות ג׳, ח׳, ובתר״י א׳ לשמות י״ב, י״ב ולבמדי׳ ל״ג, ד׳ מתרככין. פַּעֵל תר״י ב׳ בראשי׳ מ״ד, י״ט מְרַכֵּיךְ במילוי, שם כ״ז, מ׳ בתר״י א׳ וּמְרַכִּיךְ ותאי. בינוני פועל מכילתא משפטי׳ פ׳ ח׳ מְרוּכָּךְ. והתואר רַךְ מנחו׳ ס״ו: רך ומל עיי״ע כרמל. זבחים צ״ד סע״א עיי״ע בטן ג׳ (ח״ב מ״ב) ומ״ש שמ״ר פ״ה בפרך (שמות א׳, י״ג) . בפה רך עיי׳ רש״י בחומש. יומ׳ מ״ד: והיום רך כגי׳ כ״י ש״ס אבל הנכון כגי׳ הערוך עיי״ע גלד א׳ (ח״ב, רצ״ב בהערה 12). ולנקבה רַכָּה סנהד׳ נ״ב: עיי״ע סדר (ח״ו, כ״ז:) ובתרג׳ הרבה פעמים רַכִּיךְ (וכל״ס) עיי׳ במתורגמן ע׳ רכך וכ״ה בדרז״ל ירו׳ כלאים רפ״ז ד״ל ע״ד הדין רכיכה, והקבוץ ירוש׳ שבת פ״ז ד״י ע״ג באילין רְכִיכַיָּא, שם פ״ח די״א: באילין רכיכָתָא (בל״נ) וכצ״ל שם ספט״ז דט״ו ע״ד במקום: באילן רכיכה. ב״ר פ״ע רַכּוֹת (בראשית כ״ט, י״ז) עינוהי דלאה הוו רכיכין צ״ל רַכִּיכָן וכו׳, שם פצ״ג מילין רכיכן. והשם רִכּוּכָא תרג׳ תהלים י״ט, ו׳. רַכִּיכוּ תרג׳ דברי׳ כ״ח, נ״ו. שהש״ר פ׳ הגידה לי מיני ריכוכין. וכל״ס רוּכְּכָא חולי׳ נ״ו. אגב רוככיה וכו׳] —

רַךְ (= רֵכָא, רֵיכָא מל״י אמצ׳ ῥήξ = rex מלך Herrscher) לא ריכא ולא בר ריכא (ב״ב ד׳.) כבר פי׳ בע׳ זין. *[אחי״ה ובדפ״ר כאן ובכ״י ק״ט ובהעתקת כ״י עיקרי התלמוד הגי׳ רכא, בר רכא ובע׳ זין רך בין רך עיי״ע זין ח״ב, רפ״ז, ובנו״ג רכא והובא ראיה בש״ס מל״מ ש״ב ג׳, ל״ט, ועוד מתרג׳ אברך ובכ״י ש״ס: אברך ומתרגמינן אבא למלכא וכ״ה בהעתקת הפשיטה הסורית אבא ושליטא וכ״ה בהעתקה הפרסית לריב״י טאווס עיי׳ ספרי על העתקה הזאת צד 141 ומ״ש] —

רָכַב א) (מל״מ פי׳ רכיבת בהמה וגם בהשאילה על גב בני אדם reiten, auf Jem. sitzen

ב׳) בהפעיל ענין נטיעת ענפים זה ע״ג זה pfropfen, ein Reis in das andere setzen. מַרְכָּב Sitz; רֶכֶב מל״מ פי׳ אבן העליונה בריחים der obere Mühlstein) בראש כלים (פ״א מ״ג) למעלה מן המורכב מושב [3]) ששוה מגעו למשאו. וכפ׳ הכדור והאמום (שם כ״ג, מ״ג) מה בין מרכב למושב מרכב חלק מגעו ממשאו פי׳ שמשאו מטמא בגדים ומגעו אין מטמא בגדים, ומושב לא חלק מגעו ממשאו פי׳ אלא אפי׳ מגעו מטמא בגדים והכי תניא בספרא (מצורע זבים פרשי׳ ב׳ ריש פרק ד׳) והנושא אותם (ויק׳ ט״ו, י׳) מה ת״ל שיכול אין לי שמטמא במשא אלא מורכב בלבד משכב ומושב מניין ודין הוא ומה אם מרכב שאין מגעו מטמא בגדים משאו מטמא בגדים משכב ומושב שמגען מטמא בגדים אינו דין שיהא משאן מטמא בגדים ת״ל והנושא אותם לרבות המשכב והמושב וכדומה לו מי חטאת שחלק נמי מגען ממשאן שמי חטאת שאין בהן כדי הזייה מטמאין במגע ולא במשא כדמפרש

[1]) כ״ה ברפ״ש ובנו״ג וכרישי. [2]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ״ר ואמ׳ ובשאר דפ״ע כאורך ובכ״י ק״ט בארץ. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ה״ב ובהעתקת עיקרי התלמוד ולא כבדפו״ו ע״ש.

ביומא (י"ד.) ובנדה (ט׳.) בהמה טמאה[1]) נמי חלק מגעה ממשאה ועשאה אב הטומאה ולטמא אדם ולטמא בגדים אף אני איני מרבה אלא וכיוצא בה את מה אני מרבה את מיעוט מי חטאת והמרכב אשר חילק מגען ממשאן ועשאן אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים שהבהמה הטמאה הנוגע בה אינו מטמא בגדים והנושא מטמא בגדים זה פי׳ ר׳ ניסים ז"ל. בר"ג הפסחים (ג׳.) בזכר קראו מרכב ובאשה קראו מושב. פי׳ „מרכב פיסוק רגלים ודרך גנאי באשה להזכירו אבל ברכיבת גמל וכיוצא בו שהוא משום פחד שמתירא שלא תפול אי אפשר שלא להזכיר רוכבת, רכבת כתיב (ש"א כ"ה׳ כ׳) ואם תאמר היה לכתוב ישבת חסר לא אשכחן ישבת[2]) חסר אלא למדרש או לרמוז שכל יושבת מלא יושבת בארץ עוץ (איכה ד׳, כ"א) יושבת תחת תומר (שופטים ד׳, ה׳) לפיכך רכבת בלשון קצרה"[3]). בפרק לא יחפור (ב"ב י"ז.) שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב פי׳ שכב רחים התחתון ויש בנין מכל סביבותיה טפח רכב העליונה המורכבת עליה. בהלכה קמ׳ דפ׳ כיצד מעברין (עירובין נ"ד:) רוכבי אתונות (שופטים ה׳, י׳) אלו ת"ח שהולכין מעיר לעיר וכו׳ צחוחות שעושין אותן כצהרים וכו׳ — מרכיבין דקלים כל היום (פסחים נ"ה:) כבר פי׳ בע׳ נסן. בר"ג דפ׳ המוכר את הבית (ב"ב ס"ב:) לא אמרן אלא דאיכא עליה ריכבא דדיקלי והוי ט׳ קבין, בפ׳ המוכר את הספינה בגמ׳ קנה שלשה (שם פ"ג:) ובפ׳ האומר לחבירו (שם קי"ד:) ריכבא דדיקלא מאי[4]) תיקו, פי׳ משימין אילן בתוך אילן, פ"א דקלים רצופין. *[אחי"ה אולי בפ"א כיון רבי׳ לפי׳ רגמ"ה שפי׳ בב"ב ס"ב: וק"ד: ריכבא דדיקלא שורה של דקלים, ורשב"ם בב" פ"ג: פי׳ הרכבת דקלים הרבה ביחד ורש"י בב"מ ק"ח סע"ב פי׳ אי ריכבא דדיקלא: הדקלים הכפופין וסמוכין זו לצד זו ומסוגרין כאותן שקורין פלשייר"י בלע"ז וצ"ל פלשייד"י בל"צ pallisade Palisaden, Pfahlwerk. וקרוב לזה רכב של תמרה תוספת׳ כלאים פ"א וירו׳ כלאים פ"א דכ"ז: פ׳ כמו גזע של תמרה עיי׳ בל"ע رَكِيَّة. וחפעל בהפעיל ואפעל פי׳ כמו בלשון סורי׳ ובל"ע رَكَبَ משים אילן בתוך אילן, שביעי׳ פ"ב מ"ו אין מבריכין ואין מרכיבין וכו׳, פסחים פ"ד מ"ט ותוספת׳ פסחי׳ ספ"ב (ג׳) מרכיבין דקלים, ירו׳ כלאים פ"א דכ"ז: הרכיב אילן, ירוש׳ שבת פ"ז ד"י. המרכיב . . חייב משום זורע, תוספת׳ ערל׳ רפ"א ואין מרכיבין כפניות של ערלה, שם כלאים פ"א ירוש׳ כלאים הנ"ל אין מרכיבין זיתים ברכב של תמרה (עיי׳ לעיל) מפני שאילן באילן. אתפעל ירוש׳ יבמות פט"ו דט"ו. וירוש׳ כתובות פ"ד דכ"ט. אילין דקליא דבבל דלא צריכין מירכבא. בינוני הָפעל ירו׳ ב"ב ספ"ד די"ד ע"ד החרוב המורכָּב. ובענין רכיבה ע"ג בהמה או אדם עיי׳ ב"מ ב׳. אחד רוכב ואחד מנהיג, ח׳: רָכוב ומנהיג, סנהד׳ ס"ז סע"ב חמרא רכבה, קהל"ר פ׳ כל הדברים עלין יתיה רכיב חמרא בשבתא. שמ"ר פכ"ו רכוב על כתיפו של אביו . . אתה רוכב על כתיפי וכו׳, ירוש׳ חגיגה פ"א דע"ו. איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתיפו של אביו, ירוש׳ ב"מ רפ"א ד"ז ע"ד אשה שהיתה רכובה ע"ג בהמה. בינוני הפעל סנהד׳ כ"ב: מורכָב על כתיפו של אבא. הפעיל סנהד׳ צ"א: הרכיב חיגר ע"ג סומא. אפעל כתובו׳ נ"ה: ב"ב קנ"ב. עיי"ע רכש וש"נ. והושאל על הרכבת קנה המנורה תוספת׳ שבת פי"ב (י"ג) המרכיב קנה של מנורה. ועוד הושאל על הרבעת כלאים תרג׳ לא תרביע (ויקר׳ י"ט, י"ט) לא תרכיב][5]) —

רכב (= רְכוּבָא מל"ע رُكْبَة בקבוץ رُكَبَات כרעים, ברכים Knie) תרג׳ על הברכים (דברים כ"ח, ל"ה) על רכובין, והוא כמו (דניאל ה׳, ו׳) וארכבתיה דא לדא נקשן ובלי׳ חכמים ארכובא. *[אחי"ה עיי"ע ארכובה (ח"א, רפ"ז:) ועיי׳ עוד תרג׳ ישעיה ל"ה, ג׳; ס"ו, י"ב; לנחום ב׳, י"א וזולתו, ותרג׳ קרסלי (תהלים י"ח, ל"ז) רכובתי. וכן בדרז"ל חגיגה י"ג. רכובי החיות. ועוד רכובה פי׳ הכאה בברכים ב"ק כ"ז: ירו׳ ב"ק ספ"ח ד"ח ע"ג לרכובה שלש ועיי"ע סנוקרת וגי׳ רבינו רכיבה, וכן מפתח הכפוף בארכובה תוספת׳ כלים ב"מ ספ"ד מפתח של (רוככה) [צ"ל רכובה] שנשבר מתוך רכובתו ועיי׳ כלים פי"ד מ"ח וע׳ ארכובה. ועוד ענף כפוף מל"ע رَكُوب תוספת׳ מקואות פ"ה סילון של רכובא] —

רכב (?) עביד ליה רכובה לבריה (סוטי מ"ט:) בעל הערוך גרס רבוכה ע"ש. *[אחי"ה ובע׳ רבוכה הראיתי טעות דר"ב עש"ה] —

---

[1]) כ"ה בדפו"ו אבל כשדפ"ע ובעיקרי התלמוד אי׳ רק טומאה ועיי׳ עוד שם בדפוסים אחרים חוץ מדפו"ו קצת בקיצור.
[2]) עיי׳ בהפשב"ע בזה הערך. [3]) הועתק מפי׳ ר"ח לפסחים ע"ש. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ה׳ אבל בנו"ג מהו שתפסיק.
[5]) כ"ה בדפ׳ סביוניטא ובנו"ג בט"ס תרביב.

* רְכוּבָא (בל״ם כמו רכוב בל״מ היינו מרכב Wagen) תרג׳ שני באסתר א׳, ג׳ אתרכינת מן רכובה, שם: רכוביך, תרג׳ כ״י תהלי׳ ק״ד, ג׳ רכוביה דמהלך על כנפי נשרא.

* רַכָּבָא (פי׳ בל״ם כמו רַכָּב בל״מ Reiter) עיי׳ תרג׳ מ״ב ט׳, י״ז מן רכב א׳.

* רְכַךְ עיי״ע רך א׳ וש״נ רִיכּוּךְ, רוּכְּכָא.

רכל (מל״מ רֹכֵל ובלא״ר וסורי רוֹכְלָא ההולך ממקום למקום לקנות ולמכור Krämer, Hausierer) בפ׳ שני במעשרות (מ״ג) הרוכלין המחזירין בעיירות. בפ׳ אמר ר״ע (שבת צ׳ סע״א) ובר״ג דפ׳ המצניע (שם צ״א:) המוצא קופת רוכלין בס״ג דפ׳ הבא על יבמתו (יבמות ס״ג.) רבים היו פצעי רוכל, פי׳ מוכר בשמים מלש׳ (שה״ש ג׳, ו׳) אבקת רוכל. *[אחי״ה וכנ״ה בגיטי׳ ס״ז. קופת הרוכלים, גיטי׳ ל״ג. ערכי׳ כ״ג: כי רוכלא עיי״ע אטו (ח״א, ס׳:) וש״נ. והושאל לזכות ולמתנה נקנה ע״י חזירה בדרכים כרוכל שהש״ר פ׳ מי זאת עולה מכל אבקת רוכל . . . זה יעקב אבינו . . מה קופת הרוכל יש בה מכל מיני בשמים כך וכו׳ ברם רוכלותיו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו . . . כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעוה״ז בזכות אותו האבק של יעקב אבינו וכו׳ ודרש אבק (בראשית ל״ב, כ״ה) כמו אבקת רוכל] —

* רְכִילוּת (השם המופשט מן רכיל פי׳ מלשין וא״כ רְכִילוּת מלשינות Verläumdung) ירוש׳ פיאה פ״א דט״ז. לא תלך רכיל זו רכילות לשון הרע שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה. וזו ראיה כי רכיל קרוב לשרש רגל כי ההולך רכיל הוא כמו רוכל שדרכו לילך ממקום למקום לשמוע פה שמועות רעות ולספרם במקום אחר עיי״ע הקודם וע׳ רגל.

רְכַן (מל״ם רְכַן ובל״ע ركن נטה neigen, sich herabbeugen) בסוף תרומה (פי״א מ״ח) הרכינה ומצת[1] הרי זו תרומה. נטוי על ראשיהם (יחזקאל א׳, כ״ב) תרג׳ מרכן על רישיהון. *[אחי״ה וכתב בעל הפשב״ע וז״ל וחידוש קצת שלא הביא תרג׳ הטינא כדך (בראשית כ״ד, י״ד) ארכיני כען קולתיך ע״כ ובאמת בעיקרי התלמוד אי׳ כן ורק נראה שהוא מהוספת ר״א זכות. ודע שהרבה פעמי׳ אי׳ זה השרש בתרג׳ עיי׳ תרג׳ יטנו (משלי כ״א, א׳) נירכן ליה, נטויה (דה״י א׳ כ״א, ט״ז) רכינא. אתפעל עיי׳ תר״י ב׳ בראשי׳ י״ז, י״ז; תר״י א׳ שם ל״ג, ד׳; ג׳, י״ח וזולתו. תרג׳ בראשי׳ כ״ה, ס״ד ותפל אתרכינת וכ״ה בב״ר פ״ס. ובאפעל תר״י ב׳ שם מ״ט, ט״ו; תר״י א׳ שמות י״ד, ט״ז, ועיי׳ תרג׳ ישעיה מ״ח, ח׳; לירמי׳ כ״ה, ד׳ וזולתו וכן בדרז״ל גיטי׳ פ״ז מ״א ירוש׳ תרומות רפ״א ד״מ: הרכין בראשו, שם: עד שהרכין ג׳ פעמים, ירו׳ נדרים פ״א דל״ו ע״ד הרכנתיו בראשי, ב״ר פס״ה בשעה שיעקב מרכין בקולו וכו׳, במד״ר פי״ד הוא לא הרכין צוארו וכו׳, ירוש׳ יומא פ״ח דמ״ה: בהוא דהוה רכון, ירוש׳ ב״ב רפ״ב. אינון עמודיא דרכינין מכח קְרָיַית אינון רכינין] —

* רָכַן (פי׳ כמו דכן (עיי״ע בח״ג, נ״ז) פי׳ ענין דחיפה) תרג׳ ישעיה י״ד, י״ב אתרכנתא מן רומא, שם י״ט אתרכנתא מן קברך ועיי״ע דכן ומ״ש בשם כ״י תוספת׳ שביעי׳ פ״ב ויתר הציונים ועוד עיי״ע הבא אח״ז.

רָכַס (מל״ע ركس דש בעקב stampfen) בפ׳ השוכר את הפועלים בגמ׳ ואלו (ב״מ פ״ט: צ׳.) ת״ר פרות המרכסות: בתבואה והדשות בתרומה פי׳ המרכסות בתבואה[2] בכוסמת לקלפה שאינה נידושת כשאר תבואה. *[אחי״ה וכנ״ה בתוספת׳ ב״מ רפ״ח המרכס בתבואה והוא כגי׳ הרי״ף דפ׳ קושט׳ בב״מ פ״ט: ודע כי בירוש׳ תרומו׳ רפ״ט דמ״ו ע״ג אי׳ הגי׳ המרכין בקטניות וכו׳ והוא מענין רכן ב׳ ע״ש ובע׳ דכן.

רכס (= רִיכְסָא פי׳ צרורות לחיזוק מפעל רָכַס befestigen) בר״ג דפ׳ השותפין (ב״ב ג׳.) הני מילי בטינא אבל בריכסא בעיא טפי פי׳ בצרורות קטנים ובטיט לקשור האריחים בטיט שלא יבעטו בכותל. *[אחי״ה בתחלה עלה בדעתי לומר שהוא מל״ר אמצ׳ roca, rocha, rochus סל וצור ואבן אבל נ״ל יותר שהוא מל״מ וירכסו את החשן וכפי׳ רבינו בע׳ הבא אח״ז בע׳ רכס ד׳. וכפי׳ רבינו כאן צרורות . . לקשור. וכפי׳ רגמ״ה לב״ב אי׳ ריכסא היינו טיט חוצות שמוגבל במים ועפר וכו׳

---

[1] וכ״ה בירוש׳ ובר״ש דפו״ו וכ״ה בב״ב פ״ז: בכ״י וברשב״ם ובתוס׳ וכ״ה בכ״י ש״ס בתרומ׳ ובנו״ג ומיצה. [2] כ״ה בכ״י ובדפ״ע נשמט.

ע"כ. ומזה הענין שמ"ר פט"ו בנה את העליות לא באבן ולא בגזית אלא רְכָסִים של מים. וכאן שייך מה שהביא רבינו בע' רכם ד'] —

רְכַם (באתפעל אירכס פי' נאבד verloren gehen נ"ל מל"פ رهيده (= رستن entschlüpfen, abhanden kommen) בס"ג דפ' השותפין (ב"ב י"ד: נכתביה בענפי נפשיה [1]) איידי דזוטר מירכס. בגמ' דפ' חזקת הבתים (שם ל"ב: מ"א.) [ואירכס], ובר"ג דפ' גט פשוט (שם קס"ד: ועיי' קע"ב.) א"ל הב לי שטרי וא"ל אירכס לי. בר"ג דפ' אעפ"י (כתובות נ"ו סע"ב) אחתי דרמי בר פפא הוות נסיבא לרב אויא [2]) אירכס כתובתה וכו' עד אי הכי זיל כתיב לה. בר"ג דפ' חרש (יבמות קי"ג.) רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה מפתחות דבי מדרשא. פי' נאבדו לו מפתחות בית המדרש ברה"ר בשבת א"ל ר' פדת זיל דבר טלי וטליא כו' פי' לך הולך באותו מקום תינוקות שישחקו שם ואם ימצאום יביאום. *[אחי"ה וכנ"ה בנדרים צ"א: ארכוסי הוה מירכס. ונ"ל שנגזר מל"פ הנ"ל והראיה שלי' בירוש'] —

רָכַם (מל"מ ענין חיזוק וקישור befestigen) ברֵיש ילמדנו (בתנחומא לי') אימתי רכם הקב"ה עליותיו במים מיום השני. פי' ענין חיזוק כמו (שמות כ"ח, כ"ז) וירכסו את החושן. *[אחי"ה ומזה גם הרכסים לבקעה (ישעיה מ', ד') פי' הרים קשורים וכן מרכסי איש (תהלי' ל"א, כ') פי' קשירת המרידה, ומזה רכסים של מים בשמ"ר הנ"ל בע' רכס ב'. ושם שייך זה הערך ובעה"ק שנ"ב אי' באמת זה הערך תיכף אחר ע' רכס ב'. והראיה לכונת אימתי רכם הקב"ה וכו' פי' חזק ממה דאי' בב"ר רפ"ד יהי רקיע: רב אמר לחים היו מעשיהם ביום הראשון ובשני קרשו יהי רקיע יחזק הרקיע ע"כ וזו הראיה מצאתי אח"כ בעיקרי התלמוד] —

* רְכֵים (שם נהר) ב"מ י"ח סע"א שוירי מתא דעל רכים נהרא. בכ"י ש"ם ר' א' נִקוד בשַׁוִירֵי מתא דעל רְכֵים ואולי הוא Rhogonis, Ῥώγονις שם נהר על חוף פרס עיי' מאננערט ח"ה, 391.

רכפה (רִכְפָּא Färberpflanze) בפ' ז' בשביעית (מ"ב) וממין הצבועין הפואה והרכפא [3]). פי' בל' ישמעאל שגר [4]) מרים והן עיקרין שחופרין מן הארץ ושולקין אותן ושותין המים ומי שיש תלעים בבטנו ימיתם וי"מ ברזיל בקם בל"ע [5]). *[אחי"ה וכן הביא מהר"י בן מלכי צדק בשם עצמו ובלי ספק העתיק ככה מהערוך. ושגר מרים הוא בל"ע شجرة مريم עיי' על זה לעוו פְּפלנצ"נ צד 307 וצד 362 וש"נ כותב ערבי Gauhari שפי' رخف ضرب من الصبغ מוכח מזה שהוא צמח הצבועין ולא כפי' הרמב"ם שהוא بقّم [6]). פי' ברזיליענהאלץ. ודע כי לפי גי' בעל עיקרי התלמוד גם רבינו מפרש כן. ונ"ל שיש לחזק בזו הגי' כי גם בכ"י ק"ט סיים „וי"מ ברזי" וצ"ל ברזיל בלאי"ט brasile ובדפ"ר וויניצ' אי' כן וי"מ ברזי אחר ע' בצל של רכפה עיי"ע הבא. ושייך לע' רכפא א'] —

רִכְפָּה [7]) (= רִכְפָּא מין בצלים ואולי ע"ש מקומם) בסוף מעשרו' תוספת' (פ"ה מ"ח) איזהו בצל של רכפא [8]) כל שעוקצו מעוך לתוכו [9]) ככר פי' בע' קילקי [10]). פ"א בצל של רכפא [11]) בצל קשה שהאוכלו מדמע. *[אחי"ה ובפי"מ להרמב"ם בסוף מעשרו' פי' בצל של רכפא הוא בצל שאין לו אלא גלד אחד חריף כשיקרב אל עין האדם מדמע דמעות רבות, תרג' חשרת מים (ש"ב כ"ב, י"ב) רכפת מיא ואולי הם מיוחסים למקום מן המקומות ע"כ וא"כ גזרת רכפא (רכפה) כמו רכפת דתרג' עיי"ע הבא אח"ז. ובענין פי' שני ברמב"ם יש להעיר כי כן פי' ג"כ רבינו בע' קלקי ע"ש ואזי רכפה אולי הוא Raphia קרוב לעיר Gaza עיי' נייבויער גיאגר' צד 20 ועוד עיי' שם 303 שהביא בשם צונץ שהוא Raphané. ובענין פי' בצל של רכפא כל שעוקצו מעוך (נמעך) לתוכו (תוספתי וירושי מעשרות הנ"ל) נ"ל לגזור המלה מל"ע كرب מעך וא"כ רכפה כמו כרפה והפעל איכרפית דדיך (נדה מ"ח סע"א) עיי"ע כרף (ח"ד, ש"ם)] —

רכפת [12]) (אולי מל"ע הרשומ' בסוף ע' הקודם كرب = כרף zusammenpressen, zu-

[1]) וכ"ה בילקי' כ"י (אצל ד"ס בב"ב צד ל"ג) וליכתביה באפי נפשיה אבל בנו"ג וליכתביה לחידיה וליקדמיה. [2]) בכ"י ה"ב אייא. [3]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בה"א בסוף. [4]) בדפי' אמי בט"ד שגר. [5]) כ"ה בעיקרי התלמוד. [6]) וכנ"ה בתוספתי כלאי' ספ"ג הכולפסון והרכפא אבל בכ"י אירפי' הגי' והכרפסא עיי"ע בח"ד, שמ"א עש"ה. [7]) בכ"י ובעיקרי התלמוד ערך מיוחד ובדפ"ע נכלל ללא נכון עם הע' הקודם. [8]) בכ"י ובדפ"ע בה"א בסוף וכה"י בירו'. [9]) ובע' קלקי גרס נמעך וכ"ה בירוש' מעשרות ספ"ג דנ"ב. [10]) מזה ראיה לגי' אמיתית של דפוס וויניצי' בע' קלקי כמו שהצעתיה שם. [11]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ובדפ"א ושם אי' וי"מ בצל של רכפא אבל בדפ"ר ופיז' אי' וי"מ ברזי בצל של רכפא ובלי ספק תיבות „וי"מ ברזי" שייכין לעי' הקודם לזה ע"ש ועירוב הדברים ראיתי כאן. [12]) כצ"ל ובדפ"ע רכפ.

sammenfügen ענין קבוץ והושאל לרוב והמון ושפעה (Masse, Menge עבי שחקים (ש"ב כ"ב, י"ב) תרג' מריכפת עננין קלילין [1]), המון מים בשמים (ירמיה י': י"ג; נ"א, ט"ז) תרג' ריכפת [2]), כי אערוץ המון רבה (איוב ל"א, ל"ד). *[אחי"ה ועוד עיי' תרג' איוב כ"ו, י"ד; ל"ו, כ"ט [3]); לתהלים ס"ה, ח'; לדה"י ב', י"א, כ"ג; י"ג, ח'; י"ד, י' וזולתו. וגם בנפרד הוא רכפת עיי' תרג' דה"י ב' ל"א, י' רכפת טובא הדין] —

רֶכֶשׁ (= רִיכְשָׁא בל"ס רַכְשָׁא מל"מ רֶכֶשׁ מין סוס או פרד מהיר המרוצה schnell galoppiren-des Maulthier) בר"ג דפ' אעפ"י (כתובות נ"ה:) ובפ' מי שמת בגמ' שייר קרקע (ב"ב קנ"ב.) בבי רב משמיה דרב אמרי ארכביה אתרי רכשי פי' על שני סוסים הרכיבוהו „כלומ' ב' כוחות וחזוקין מחזקינן ליה". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה בב"ב. וכ"ה בירוש' קידושי' פ"א ד"ם ע"ג ושם פי' ריכשי: ברקי ועיי"ע ברקא (ח"ב, רע"א) ומ"ש] —

*רָכִישׁ (שם אמורא) רכיש בר פפא חולי' מ"ב: נ"ה.

רָם (מל"מ רום hoch sein; רָמוּת רוּחָא פי' גסות Höhe, רום, רוֹמָא, רוֹמֵמוּת; Selbstüberhebung Erhabenheit) אכסדרה רומיתא (ב"ב י"א: מנחו' ל"ג:) כבר פי' בע' אכסדרא. פ"א אע"ג דפתיחן ורויחן מן הצדדים הני אכסדרי רומיתא גביה [4]) פתחיהון ורמות הלכך יש להן ד' אמות. בר"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ד:) ובב"ר פנ"ה (נ"ד) רומי רומי [5]) השיטה התנופפי ברוב הדריך. „פי' זה ארון שהיה מעצי שטים רומי לשון הגבהה התנופפי לשון הגבהה ס"א רוני לשון רנה — המחושקה ברקמי זהב שהיתה מצופה בציורין של זהב כענין (שמות ל"ח, כ"ח) וחשק אותם. בדביר ארמון בהיכל" [6]). בס"ג דפ' המצניע (שבת צ"ד.) התם רמות רוחא הוא דנקיטא להו. פי' משום גסות הרוח הולכין עקב בצד גודל אבל אם מצטרך להם הרבה יכולין לרוץ [7]). בפ' ואלו קשרי' בגמ' מקפילין (שבת קי"ג.) כיון דכל יומא לא עביד הכי והאידנא עביד הכי לא מתחזי כרמות רוחא. בפ' השוכר בגמ' המוכר יינו לנכרי פסק (ע"ז ע"א.) והאי דלא הדרי בהו רמות רוחא הוא. בס"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"י:) רמות רוחא הוא דנקיטא ליה. פי' משום הכי מותר ליטול כרבלתו שממנו אינו מסתרס אלא משום הכי אינו נזקק שוב לזווג שרמות רוחא נטלה ממנו אבל לעולם אם היה מסתרס [8]) אפי' ממילא הוא אסיר והא דאמר ומיעקר שמותר הוא שכבר סרים הוא. בפ' ב' בנדרים (י"ח:) סתם תרומה ביהודה אסורה ובגליל מותרת פי' ביהודה היינו ירושלם דהויא חלקו של יהודה אסור דאיכא למימר בתרומת הלשכה נדר דלשכה הוי בארץ יהודה דהויא כדבר הנדור ובגליל מותר דאם אמר הרי עלי מתרומת הלשכה הואיל ואין בגליל לשכה אלא תרומת הגורן היינו דבר אסור שאין אנשי גליל מכירין תרומת הלשכה לפי שאינה ביניהן. בר"ג דפ' הערל (יבמות ע"ד סע"א) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי (במדבר י"ח, ח') בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה טהורה ואחת תרומה טמאה ואמר רחמנא שלך תהא להסקה תחת תבשילך ואם היה שמן תרומה טמאה מדליקו בנר מכאן שמותר ליהנות מתרומה טמאה. ובזו ההלכה מפורש שהתרומה והביכורין שוין דתנן (ביכורים פ"ב מ"א) התרומה והביכורים חייבין עליהן מיתה וחומש וכבר פי' זו המשנה בע' טען (א'). בר"ג דפ' האשה שהלך בעלה למדינת הים (יבמות צ'.) ת"ש אכל תרומה טמאה משלם חולין טהורין שילם חולין טמאין וכו' עד הוינן בה במזיד אמאי אין תשלומיו תשלומין תבוא עליו ברכה דאכל מידי דלא חזי ליה למיכל אפי' בימי טומאתו וכו' מכאן שאסור לכהן לאכול תרומה טמאה לעולם אפי' בימי טומאתו וכו'. בפ' הניזקין בגמ' המטמא (גיטי' נ"ג.) אי מטמא תרומה משום דקא מפסיד לה לגמרי פי' דאסירא באכילה לעולם כדאמרן אבל (מטמא) [צ"ל מדמע] דלא קא מפסיד לה לגמרי אימא לא. פי' דמותרת בהנאה כדאמרינן בהמפריש פ"ד בתרומה (מ"ז) ר' אליעזר אומ' תרומה עולה במאה ואחד. פי' אם נפלה סאה אחת של תרומה בק' חולין לוקח מהן אחד ואומר זו היא התרומה שנפלה והשאר מותר ואם החולין פחות מק' אסור הכל [9]). בס"ג דפ' כל הבשר (חולין קי"ז.)

---

[1]) ועיי' עוד תרג' תהלים י"ח, י"ב. [2]) בנו"ג בט"ס דיכפת וכן הובא בטעות התרג' בפי"מ להרמב"ם מעשרות פ"ה מ"ח. [3]) לפי גי' כ"י ובנו"ג בט"ס דיכפת. [4]) בדפ"א בט"ס גבוהן. [5]) ב' פעמים כדאי' בכ"י ל"ד ה"ב וב"ר וכ"ה בפי' ר"ח. [6]) נגרר עפ"י פי' ר"ח ורבינו הביא באמצע פי' משם עצמו ועוד ס"א רוני וכ"ה לפנינו רוני רוני וכ"ה בילק' שמ"א רמז ק"ג עיי"ע ארמון ח"א, רצ"ג. [7]) וכן מוכח מפי' ר"ח בשבת (ש"ס ווילנא צד צ"ה:) וז"ל רמות רוחא מענגין את עצמן מלהלך . . וכי בעי למרהט מצי וכו'. ורש"י פי' גסות וכן פי' בע"ז ע"א. [8]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד. [9]) וכתב בעל עיקרי התלמוד ורמז לזה כי מעשר ממעשר שהוא אחד ממאה נקרא תרומת ה' לאהרן הכהן וערלה וכלאים שהן אסורין בהנאה היה כפלים שהוא במאתים ואסור בהנאה פן תקדש פן תוקד אש ועוד רמז ביחזקאל ושה אחד מן המאתים ממשקה ישראל ודרשו רז"ל מן המותר בישראל כיון שנתערב במאתים מותר ומובחר ע"כ.

תרומת הדשן ובגדי כהונה שני כתובין הבאין כאחד פי׳ מדשן אפר המערכה וקומץ ממנו בקומצו ונקרא תרומת הדשן כשם[1]) שנאמר במנחה (ויק׳ ו׳, ח׳) והרים ממנו בקמצו פי׳ בתורת כהנים (צו פרשה א׳ פרק ב׳) ושמו (ויקרא ו׳, ג׳) כולו שלא יתפזר[2]) וקבלה הוא שנבלע במקומו. בפ״ב בכתובו׳ בגמ׳ וכן שני אנשים (כ״ה.) בתרומת דרבנן אכול בתרומ׳ דאורייתא לא תיכול. פי׳ תרומת חוצה לארץ ותרומת א״י. תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומו (פ״ד דמאי מ״א) כבר פי׳ בע׳ דמאי ובע׳ חזר. *[אחי״ה ובע׳ תרם אוסיף להביא דברי רז״ל בענין תרומה. הפעל רוּם עבר רָם כל״מ ול״ס ועוד רִים. ירוש׳ ביצה פ״א ד״ס ע״ג וחשבון עלה ורימונה. ירוש׳ ע״ז פ״ד דמ״ג ע״ד בחייך דאת מרים אילין כיפיא מן דרימון וכו׳. קידושי׳ ע׳: ורמיא קלא וכו׳. צִווי רוּמִי. ע״ז וב״ר הנ״ל בערוך. בינוני קהל״ר פ׳ אשר אין: רוֹמַיָא עללין, רומיא נפקין. תרגם דברים ח׳, י״ד וְיֵרַם ליבך[3]), שם י״ז, כ׳ דלא יירם ליביה[4]), אִתְפְּעַל תרגם בראשי׳ ז׳, י״ז ואִיתְּרָמַת לשמות כ״ט, כ״ז דאִיתְּרַם[5]), ירוש׳ סוטה ספ״ט דכ״ד רע״ג איכ״ר פ׳ נפלה עטרת וקהל״ר פ׳ יש רעה איתרים רישיה. אַפְעֵל איכ״ר פ׳ על צוארנו: ארימון ראשיה מיניה. תרג׳ תהלים ג׳, ד׳ מֵרִים רישי. ועוד עיי׳ תרג׳ בראשי׳ ל״ט, ט״ו. י״ט; לשמות ז׳, כ׳; לויקרא כ״ג, י״א. י״ב וזולתו. פּוֹלֵל ירוש׳ מעשר שני ספ״ד דנ״ה ע״ג את מתרוממא. ועיי׳ תרג׳ תהלי׳ ל״ז, ל״ד ויתר דוגמאות אצל הח׳ לעווי בעמת״ר וש״נ שאר דוגמאות מבניני פלפל רַמְרֵם (במשקל סורי) בהבלעת המי״ם והוי״ו רוֹרֵם, רָרֵם, אתפלפל אִתְרוֹרַם, אִתְרָרַם. התואר רם הקבוץ כתובו׳ ק״ג סע״ב נהוג נשיאותך ברמים ועיי״ע דם ב׳. במד״ר פ״כ דרש מן ארם (במדבי׳ כ״ג, ז׳) מן הרמים הייתי, ושם עוד: עם רם שלמעלן הייתי . . . רם הייתי והורידני בלק. והשם רוּם (עזרא ו׳, ג׳ דניאל ג׳ א׳). רוּמָא ב״ב ס״ג: עומקא ורומא, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט. לרומא . . לארעא. ירוש׳ תענית פ״א דס״ד: מרוּם, תר״י א׳ דברים י״א, י״ח רום ידכון, תרג׳ ברמה (ירמיה ל״א, ט״ו) ברום עלמא; לבמדב׳ כ״ג, כ״ב; לדברים ל״ג, י״ז תוקפא ורומא; לתהלים ע״ג, ח׳ רום לבהון והוא כמו רָמוּת (יחזקאל ל״ב, ה׳) ובל״ס רָמוּתָא בקשור רוחא פי׳ גסות הרוח עיי׳ לעיל בערוך וכ״ה בקידו׳ ע׳. וע׳: וכתרג׳ ירמי׳ מ״ח, כ״ט רמות לבהון, תרג׳ גבהות (ישעיה ב׳, י״א. י״ז) רמות, תרג׳ משלי ח׳, י״ג גיאותא ורמותא. וכן רוֹמְמוּתָא בתרג׳ ירוש׳ א׳ לבמד׳ כ״ג, כ״ב והוא מל״מ רוֹמֵמוּת וכן כויק״ר פכ״ד ואתה מרום (תהלים צ״ב, ט׳) רוֹמֵמוּת אתה נוהג בעולמיך. כמד״ר פכ״ב אמר ר׳ אבא מרומניא כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה (תהלים ע״ה, ז׳) שהוא רוממות שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו וכו׳ וקרוב לזה הביא רבינו בשם ילמדנו בע׳ הר (ח״ג, רל״ח) והעירותי ככר כי בתנחומא מטות סי׳ ו׳ אי׳ בהרחבת הלשון ושם אי׳ אמר ר׳ אבא סנגוריא ובילק׳ מטות ר׳ תשפ״ו ובילק׳ תהלי׳ ר׳ תתי״ב אי׳ אמר ר׳ אבא וכ״ה בתנחומא הישן אבל בילק׳ ש״א ר׳ פ״ה בט״ס אמר ר׳ אבין וככר העיר רש״ב בתנחומא שם (צד פ׳:) כי עיקר הגי׳ אמר ר׳ אבא סרונגיא ועיי״ע סרונגין, וא״כ מרומניא צ״ל מסרונגיא וכן הגיה ככר הרש״ש במד״ר פי״ד א״ר אבא סדרוננייא שצ״ל סרונגיא ובאיכ״ר ס״פ על אלה ר׳ ביבא סנגוריא וכפ׳ ממרום: ר׳ ביבא מרנגיא ובכולם צ״ל ר׳ אבא סרונגיא] —

☞ רָם (מל״מ רָמָה בלא״ר רְמָא, רמי werfen ובהשאילה פי׳ הקשה עיי׳ בפנים Frage Einwand, Wider- רוּמְיָא ; aufwerfen, einwenden (spruch רמו קראי אהדדי פי׳ משליכים ומקשים פסוקים זה על זה, ורמינהי כשמשליך המקשן משניות וברייתות הסותרות זו לזו ועיקר לשון הוא (שמות ט״ו, א׳) מלשון רמה בים. *[אחי״ה והרבה בתרג׳ לשון השלכה והפלה עיי׳ המתורגמן ועמת״ר ללעווי. ובאפעל תרג׳ שופטי׳ כ׳, ט״ז מַרְמַן. חגיגה ט״ו: מאן מַרְמֵי ליה מאן, פסחי׳ י׳: ארמויי ארמי מיניה. אתפעל חולי׳ י״ג. לא אתרמי ליה. וכן בְּפֹעַל מנחות מ״ב. רמי חוטי. שבועות ל״ד: מ״א: מ״ב. ב״ב ל״ט. כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש וכו׳. זבחים ה׳. רמי ר״ל על מעוהי וכו׳. ובהשאילה: ב״מ כ״ב: ר״פ רמי. פסחים ע״ה. רמי ליה וכו׳. ביצה ג׳. רמי דר׳ יהודה אדר׳ יהודה. שם: מדקא מרמי להו אהדדי. ט׳: י׳. ורמינהי וכ״ה. בשבת כ״א: בב״מ י״ח: שם ע״א ס״א ובגיטי׳ כ״ז סע״א ותענית ד׳ רע״ב פסחים ע״ה. ורמינהו. ברכות ז׳. ורמינן קראי אהדדי. סוכה ט״ז. איכא דרמי לה מרמי וכו׳. תעני׳ ד׳: וש״נ גברא אגברא

---

[1]) בדפו״ו בט״ס שם. [2]) בנו״ג ושמו בנחת ושמו כולו ושמו שלא יפזר ועיי׳ בפסחים כ״ו. כ״ז: תמורי׳ ל״ד. זבחים מ״ו. תוסי׳ ד״ה ולא. [3]) ברפ״ש בדפ״א וְרִים. [4]) בדפ״ש ובנו״ג ירום. [5]) בדפ״ש, ובדפ׳ אחרים ובתר״י דאִיתְּרַם.

קא רמית. נדה ל"ג: רמא ליה תורא רמא ליה מתניתין אהדדי תנן . . . ורמינהו . והשם מנחות מ"ב. והא מאי רוּמְיָא] —

☞ רם (= רְמָא, רמי treffen) תרג' לך אל נמלה עצל (משלי ו', ו') אתרמי (לשומשנא) [צ"ל לשומשמנא] עטלא ובל' גמרא (סנהד' ק"ט:) אליעזר עבד אברהם אתרמי התם. *[אחי"ה נ"ל כי הוא כמו איתקלע, איקלע להתם (שם) ומל"מ קָלַע שהוא כמו רמה ופי' הושלך לשם כלומ' בא שמה ע"י סבות דברים (ועוד עיי' ציון מהולי' י"ג. בעי' הקודם) וקצת קשה להבין כן גם בתרג' ודע כי בע' ששמן גי' רבינו בכ"י ק"ט אתדמה כלומר תהא דומה ובדפ"ע אי' אתרמה, אתרמי] —

* רַמַּאי, רַמַּיי, רַמָּאָה, רַמָּיָה (פי' בעל מרמה Betrüger) ב"מ פ"ג מ"ד ומ"ה א"כ מה הפסיד הרמאי. עירובי' נ"ד: צייד הרמאי. ב"ר פס"ג ארמי (בראשית כ"ה, כ') אביה רמאי ואחיה רמאי וכו', שהש"ר פ' כשושנה אביה היה רמאי אחיה היה רמאי. ויק"ר ר"פ כ"ג אביה רמאי ואנשי מקומה רמאין, ב"ב קכ"ג. אבא רמאה הוא. ויק"ר פ"ה הוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן רמאי וחס ושלום לא היה רמאי אלא דהוה מרמי במצוותה וכו' וכן בירוש' הוריו' פ"ג דמ"ח. והיה תמן חד רבהון רמייא חס ליה דלא הוה רמאי אלא שהיה מרמה במצוות. הקבוץ כתובות ס"ח. נחזיק טובה לְרַמָּאִין, ב"ב מ"ו. רַמָּאֵי דפומבדיתא. ירוש' גיטין פ"ה דמ"ו ע"ג בעל חוב בבינונית מפני הרמאין; דמאי פ"ג מ"ה, ירוש' סוכה רפ"ד דנ"ד: אין אנו אחראין (ירוש' מעשרו' פ"ה דנ"א ע"ד אחריין) לרמאין. ב"ר ספ"ע אנשי מקומך רמאין. ולנקבה יהידה ב"ר שם: אמר לה (יעקב ללאה) מה רַמַּיְיתָא בת רמאה וכו'. והפּעל אגדת בראשי' ס"פ מ"ח אמר לה ברתיה דרמאה למה רמית אותי א"ל ואת לא רמית באביך וכו', ויק"ר וירוש' הוריו' הנ"ל מרמי. מרמה, בינוני פועל סנה' ל"ב: דין מרומה. והשם המופשט ב"ב קכ"ג. מאי רמאותיה. שם: אחיו אני ברמאות ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאותא וכו', קידושי' נ"ט. מנהג רמאות, ירו' קידושי' רפ"ג דס"ג ע"ג מנהג רמיות, ירוש' תעני' פ"ב דס"ה: ב"ר פ"ט תשובה של רמיות. תוספת' יבמות פ"ד דרך הרמאות, ויק"ר רפכ"ג כללן כולן ברמאות. תר"י בראשי' כ"ה, כ"ח מילי רמיותא, ושם כ"ט, י"ט עיטא דרַמְיו ועוד עיי' תר"י במד' כ"ה, י"ח; תרג' תהלים י', ז'; למשלי י"ב, ה', כ'; י"ד ה' וזולתו.

* רְמָה עיי"ע הקודם פי' עושה מרמה.

רמז (בל"ע رمز פי' קרץ בעיניו winken, zu-nicken) חרש רומז ונרמז (גיטי' נ"ט.) כבר פי' בע' קפץ. בפ' כיצד הרגל בגמ' איזהו מועד (ב"ק כ"ד:) דקא מרמזי רמוזי. פי' „דאיכא סהדי דחזו להו בהתקבצם בבית דין מרמזי רמוזי אהדדי כלומר זאת אומרת לכת האחרת הגישו והעידו והנה אנו מעידים אחריכם"[1]). בפ' אלו נערות בגמ' הבא על אחותו (כתובות ל"ג.) ונתרי בהו מעיקרא קודם שהתחילו העדות ונרמזינהו רמוזי בשעה שמעידין ולא מצו למימר אשתלין. קורץ עין (משלי י', י') תרג' דרמיז בעיניה. שלח אצבע (ישעי' נ"ח, ט') תרג' מרמיז באצבע. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' משלי ו', י"ג; לתהלים ל"ה, י"ט ובתר"י ב' לבראשית מ"ד, י"ט; לבמד' כ"א, ט"ז. וכנ"ה בדרז"ל בשבת ס"ב: ומשקרות (ישעיה ג', ט"ז) דהוו מלאן כוחלא לעינייהו ומרמזן, תעני' ט'. מרמזי אהדדי, כתובות קי"א: רמוז בעיניך וכו'. מגילה ב'. סנהד' פ"א: זבחים קט"ו. היכא רמיזא. והשם חולין צ"ב. שבת קי"ג: רֶמֶז רָמַז לו (לה), ירוש' ברכות פ"ד ד"ח. רמז לת"ח וכו'. ועוד עיי' יומא ע"ד: מגילה ט"ז: סנהד' צ"ג: ב"ר רפי"ב יודעין רמוזו והגיונו ובילק' איוב ר' תתקי"ד אי' רמזו של דבר. והשם המופשט רמיזה גיטין נ"ט. בגיטין ד"ה ברמיזה. ב"ר רפ"ה ור"פ כ"ח ברמיזה ובאצבע, סנה' פ"ו: רמיזא לאו כלום הוא. הקבוץ גיטי' ע"א. רמיזות — איכ"ר פי' ממרום כמה רמיזות עשיתי ונ"ל שצ"ל רשתות. ובירוש' סנהד' ספי"א ד"ל ע"ג אי' באמת חרמים וכן בויק"ר פכ"ו כמה מצודות וחרמים פרשתי לו ועיי"ע רפש] —

רמח (בל"מ רֹמַח בל' סוריי ולא"ר רוּמְחָא Lanze, Spies) לצנינים בצדיכם (במד' ל"ג, נ"ה) תר"י (א') לרמחין בסטריכון. *[אחי"ה בנו"ג כתריסין. ותרג' רמח, חרב וכידון רומחא עיי' במתורגמן] —

* רמ"ח (לשון נוטריקון) נדרי' ל"ב: רמ"ח אברים עיי"ע גויה. ב"ר ר"פ ס"ט רמ"ח אברים שיש בי צמאים לך.[2])

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח בביק נדפס בש"ס ווילנא. [2]) ירושי' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג רמ"ח צ"ל רמץ.

רמי (= רִימִין נ"ל מל"י ורו' Lotos = ῥάμνος, rhamnus) בפ' כיצד מברכין בגמ' נובלות (ברכות מ':) ובריש דמאי (פ"א מ"א) כל הרימין פטורין חוץ מרימי שקמנא. בריש כלאי' (מ"ד) השיזפין[1] והרימין פי' פולצרק"י[2] בלעז לכן הקלו עליהם לענין דמאי דלאו פירי מעליי נינהו. *[אחי"ה בע' כנר (ח"ד, רס"ג) הואלתי לבאר מלת פולצרקי ע"ש אבל בענין מה שכתבתי כי רימין הוא [illegible] אני חוזר בו כי בלי ספק הוא מלה יוני' ורו' הרשומ' בתחלת הערך ופי' Lotos והוא نبق בל"ע וכמו שפי' הרמב"ם בכלאים הנ"ל. ודע כי בפי' מהר"י בן מלכי צדק לכלאים שם פי' רימין צינפירי ובדמאי פי' רימין: סורכי. וכנ"ה בירוש' כלאים פ"א דכ"ז. זיתין (ורימון) [צ"ל ורימין] עיי"ע שזף. ברכות מ': רימין כנרי עיי"ע כנר ומ"ש. ברכו' מ': תוספת' דמאי רפ"א השיתין והרימין עיי"ע שתין, ועיי' מ"ש פליניאוס כ"ד, ע"ו בענין rhamni.

* רַמִּי (נתקצר מן ר' אמי ועיי"ע רבמי) שם הפרטי לכמה אמוראי דבבלי ד"מ רמי בר יחזקאל שבת ס'. קל"ח. עירובי' י"ד: נ"ח: יומא נ"ח: וזולתו, רמי בר חמא, רמי בר רב, רמי בר רב יודא, רמי בר שמואל, רמא בריה דרב ייבא, רמי בר פפא, רמי בר תמרי, רמי בר אבא, רמי בר מרי, רמי בר חלקיה, רמי בר אבין עיי' ערך בפני עצמו בסדר הדורות.

רָמָךְ, (רְמָכָה מל"ע رمكة ובל"ס רַמְכָא סוס נקבה Stute) בפ"ח בכלים (מ"ה) והרמך מותר פי' סוס כמו (אסתר ח', י') בני הרמכים. בפ' סדר תעניו' האלו בגמ' מעשה (כ"ג.) חמרתיה הוה מעברא[3] אולידא רמכי פי' עדרים. *[אחי"ה בפירש"י ולדות וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י אבל בל"ע פי' סוסיא נקבה וכ"ה נכון בפי' רע"ב בכלאי' פ"ח מ"ה על: והרמך מותר, ירוש' כלאים פ"ח דל"א ע"ג עיי"ע כלינם (ח"ד, רל"ט). ספרי כי תצא פי' רל"א יחדיו (דברים כ"ב, י') פרט לרמך, מל"מ אסת' ח', י' וכ"ה בתרג' שם רמכין, ושם בתרג' שני רמכיא ודע כי בעיקרי התלמוד הכל ערך אחד אבל בדפ"ע וכ"י ישנן שני ערכים ואולי בתעני' הדין עם רבינו פי' עדרים והוא מל"פ رمه עדרי צאן סוסים ודומיהם] —

* רָמַם (מל"מ וקרוב לשרש רום פָּעַל רוֹמֵם er-heben) פסיקת' רבתי פ"י משה כל זמן שאתה יכול לרומם את האומה הזו רוממה שכאילו לי אתה רומם. פיעל שמ"ר פ"א רימם הקב"ה מלכותו. שם: ריממן הקב"ה על הכל. והתואר שהש"ר פ' כמגדל: טורי רָמְמַיָּא והפכו מכיכיא.

* רִמוּנָא, רוּמָנָא (בל"ס וכן בל"פ رومنا בל"מ רִמּוֹן = בל"ע رمان Granatbaum-apfel) בתרג' רִימוֹנָא שה"ש ד', ג' מלי פקודיא כרימונא עפ"י ברכות נ"ז. ע"ש. ועוד רומנא תרג' שה"ש ז', י"ג ובתר"י שמות כ"ח. ל"ד, והקבוין רוּמָּנִין תר"י במד' כ', ה'. כ"ח וזולתו. ברכו' נ"ו. חזן רומנא וכו' עד עסקך כרומנא. ויק"ר פ"ב רמונא מתקרי רמון וכו' רימוני באדן עיי"ע באדן (ח"ב, ב') וש"נ.

* רוּמְנָא (Wange) ע"ז ל': ורומני דאפא ופירש"י פומיל"א של פנים אשר אצל העין, וכן פירש"י בשה"ש ד', ג' רקתך היא גובה הפנים שקורין פומילי"ש בלעז אצל העינים ובל' גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון וכו' וא"כ נגזרה מע' הקודם, והלע"ז הוא בל"צ Wange, pomelle וכן בל"ס חזור פכא פי' תפוח הלחי ודע כי גם בכ"י ר"ח א' ורומני ובכ"י ש"ס ורומנא דאפא אבל בכ"ז לבי נכון בטוח שצ"ל דומנא בדל"ת והוא ממש לשון צענד daêman ובל"פ החדשה دیم, دیمه פי' גובה הפנים.

☞ רמונקי עיי"ע קוק וע' (רמונקי) [צריך לו' דמונקי]. *[אחי"ה וז"ל תש' הגאונים (הוצ' הרכבי צד 144 סי' רצ"ז ורצ"ח) קואקי ודמינקי אמרו קואק עצים שהיו פרסיים נוטלין מהן לבית האור כי היה על כל בית מכס לעצים בכל שבת וישראל נותנין בכלל. דמינקי שהיו החברים מחזרין על הבתים ונוטלין נר מבית כל אחד ואחד בלילה שקורין צְדָה כדי שיראו נרות מבחוץ וקורין אותו דמינקי כמה שאנו אומרים בהמביא גט (גיטי' י"ז) וכו'] —

☞ רֵמוּס Remus ורומולוס Romulus) מד' תְהלי' מזמור למה ה' תעמור ברחוק (מזמור י') רמוס ורומולוס מתה אמם הזאבה נזדמנה והניקתן

---

[1]) כ"ה נכון השזפין בדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ד השיפין. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ל"ד וב"ר ובעיקרי התלמוד בשתי תיבות פול צרקי ובדפ"ר ווניצ' פולצאראקי ובכ"י ק"ט ובכ"י ו"ו א' ובי פולצדקי. [3]) בנו"נ חזא לחמריה דאיתילירא ולי' בכ"י ש"ס ובילק' כ"י ועיי' ד"ס תעני' צד ס"ח.

הם היו בוני עיר רומי כמו שכותבים סופרי דברי הימים של רומי. *[אחי"ה עיי' מ"ש Livius פ"א ד' והלאה. ועיי' ג"כ במדר' תהלים מזמור י"ז אלו שני יתומין שנשתיירו מהן רומס ורומולוס וזימנת להם זאבה אחת שהניקתם עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים. ירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומס ורומולוס ובנו שני צריפים ברומי] —

* רָמַס (מל"מ ענינו דריכה וכעיטה ברגל mit Füssen stampfen, zertreten) ע"ז י"ז: שמא תרמסוני ברגליכם, קידושי' ס"ו. רומסם, ירוש' ברכות פ"ד ד"ח. הרמוסה ביד עריצים, ירו' פיאה רפ"ח די"ח ע"ד וספ"ז ד"כ ע"ג רומס הייתי זיתים וכו', פיעל ויק"ר פט"ז ומרמסן, אתפעל ע"ז הנ"ל איתרמוס, שם: אירמס. תרג' שסוהו (תהלים פ"מ, מ"ב) רמסון יתיה.

רֶמֶץ (מל"ע رماد אפר Asche) בר"ג דחולין (ח'.) איזו היא מכוה לקה[1]) בגחלת וברמץ[2]). בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ה.) מכות אש (ויקרא י"ג, כ"ד) אין לי אלא שנכוה באש נכוה בגחלת וברמץ[3]). בר"ג דפ' בא סימן (נדה מ"ט:) שופתה ע"ג הרמץ אם רמץ מעמידה[4]). בריש כלאים (פ"א מ"ה) דלעת יוונית עם המצרית והרמוצה, ובפ' הנודר מן המבושל (פ"ו מ"א דמ"ט.) ובדלעת הרמוצה, גמר' (שם) רב אשי אמר דלעת הטמונה ברמץ. ירושלי בריש כלאים (פ"א דכ"ז.) א"ר חנינא כמין דלעת [היא] והן ממתקין אותו ברמץ[5]) פי' בלעז (קליבא) [צ"ל פבילא] או שיניזא [אפר] חם. *[אחי"ה בדפ"ע אי' רק פי' בלעז צנים"ו או צניסה[6]) ובדפ"א הוסיף עוד פי' אפר חם ותיבת חמה אי' ג"כ בעיק' התלמוד ושם הגי' בלעז שניזא חמה וגי' שניזא אי' ג"כ בעה"ק שנ"ב ואחריו נגררנו ושם גם כן קליבא ונ"ל ברור שצ"ל פבילא והוא בלאי"ט favilla אפר חם והוא הוא שיניזא = cinigia heisse Asche. ומן השם רמץ ובל"א (בירוש' נדרי' הנ"ל) רמצא נבנה הפעל בבינוני רְמוּצָה פי' טמונה ברמץ וכ"ה בתוספת' כלאים רפ"א בכ"י אירפ' (דלעת) היוונית כלאים עם הרמוצה][7]) —

רמץ (= רמצא, רימצא נ"ל מל"ע رميض סכין חד ודומה לו spitzes Messer, Nagel u. s. w.) בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ג.) כגון דבזעה ברמצא[8]) דפרזלא ושבקיה בגווה עיי' בע' אשלג[9]) פי' חתיכה של ברזל שהוא עגול וחד כמסמר גדול. *[אחי"ה וכן פירש"י בשבת מסמר ארוך של ברזל ויותר מדוייק כמו שכתב רבינו חד כמסמר וזה ענין המלה הערבית הרשומה. ובנדה ס"ב לא פירש"י רק היה מציין דברי הש"ס מפקי ליה ברמצא דפרזלא עיי"ע אשלג. ור"ח בשבת הנ"ל (בש"ס ווילנא ק"ד:) פי' רימצא (כגי' ר"ח) מקדח. ולפי הענין נכון הוא היינו כלי ברזל לקדוח בחודו — ומזה הענין רְמַץ בתרג' עיי"ע הבא אח"ז] —

☞ רְמַץ (מע' הקודם פי' קדח ושבץ wirken, durchstechen) תרג' וכתונת תשבץ (שמות כ"ח, ד') וכתונא מרמצא. *[אחי"ה וכ"ה שם בפסוק ל"ט תרג' ושבצת: ותרמץ ועיי' תרג' שם ל"ט, י"ג משבצים: מרמצין, תרג' תהלי' מ"ה, י"ד דְּמְרַמְצִין בדהבא. והשם תרג' דה"י א' כ', ב' רימוץ דהבא] —

* רְמַץ (כמו רמז zwickern) בכורו' מ"ד. מרמצן עיניה ועיי"ע טרטות ח"ד, פ' ובהערה 7.

☞ רְמַשׁ (בל"ס רְמֵשׁ, רַמְשָׁא פי' ערב Abend) תרג' ויהי ערב (בראשית א', ה'. ח') והוא רמש. *[אחי"ה ועיי' עוד תרג' בראשי' כ"ה, ס"ג; לויק' כ"ג, ל"ב; לישעיה כ"א, י"ג ועוד. וכן בדרז"ל ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג, ירוש' סוטה פ"ג די"ט. ירוש' נדרים רפ"ח ד"מ ע"ד ברומשא, ירוש' ברכות פ"ד ד"ז ע"ג ברמשא, ויק"ר פכ"ו ברמשא, · בצפרא. ותואר הפעל רַמְשִׁית, רוּמְשִׁית ירוש' נדרים הנ"ל וירוש' סנהד' פ"ח דכ"ו רע"ב והוא כמו שחרית ערבית שהוא תואר הפעל במקום השם] —

* רֶמֶשׂ (מל"מ שם קבוץ לבעלי חיים השורצים בארץ Amphibien, Kriechthiere) שבת ק"ז: קמ"ה: נדה כ"א. מכות ט"ז: שקצים ורמשים ועיי' עוד ע' שקץ. ותוספות נדה כ"ג: ד"ה ליתני פירשו והנחש . . לא מיקרי חיה סתם אלא חיה הרומשת ע"ש.

---

[1]) בנו"ג נכוה. [2]) בדפו"ו ואמי מגחלת ומרמץ אבל ברפ"ר וכ"י ובעיקרי התלמוד בגחלת וברמץ. [3]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וי"ו ל"ד ובי"ר, ובדפ"ע נשמט מן בגחלת וברמץ עד בגחלת וברמץ. [4]) וזה הדבור ג"כ בתוספתי כלים ב"ק פ"ז אם נתנה ע"ג הרמץ והרמץ מעמידו. [5]) ובירוש' נדרים פ"ו דל"ט ע"ג אי' ממתקין אותה ברמצא. [6]) בכ"י ק"ט צנומה וצ"ל צנוסה. [7]) ובנו"ג בט"ס הרמוסת. [8]) בדפו"ו בט"ס ברצמה. [9]) ושם לא פי' רק היה מציין הסוגי' דשבת.

* רֶמֶשׁ, רַמְשָׁא (שם פרטי לאיש או למשפחה) נדה כ"ה: אבא שאול בר נש ואמרי לה אבא שאול בר רמש אומר וכו' אבל מצאתי ביוחסי' השלם (צד 32) אבא שאול מבית מרמשא וכתב וז"ל אבא שאול מבית מרמשא היה יחיד בדורו והיה כמו תלמיד חבר לריב"ז אבא שאול אומר משמו אבל רב צמח גאון פי' משמו משם נפשו וכו' (ועיי' מבוא לת"א, XVII) ומוכח מיוחסי' שם שהוא הוא אבא שאול המוזכר בנדה כ"ד: וכבר תמה עליו הרב בעל סדר הדורות (צד קע"ג בדפו"ו), אבל בעיקרי התלמוד הביא המחבר שהוא בעל היוחסין וז"ל: רמש בפ' המפלת אבא שאול בר רמש אומר ופירש"י מנענע באותו מקום ע"כ כיון לנדה כ"ה: וא"כ גרס בר רמש וכדאי' לפנינו. ולי נראה כי בר רמש הוא שם גנאי על קטנותו (כאילו רומש על הארץ) והוא הוא אבא שאול בר ננס שנזכר באבדר"ן רפכ"ט ואולי תחת אבא שאול בר נש בנדה הנ"ל צ"ל בר ננס ועל זה אמר א"ל בר רמש ודו"ק, ומכונה בשם גנאי זה כדי להבדילו מאבא שאול דנדה כ"ד: דאי' שם ושמא תאמר אבא שאול ננס הוה אבא שאול ארוך בדורו היה וכו' ע"ש.

* רמתא עיי"ע בית רמתא.

רְמַתִיקוֹס (= רְאוּמַטִיקוֹס מלי יוני' ῥευματικός (rheumatisch, katarrhalisch עיי' בע' קטריקון [1]) ובסוף זאת תהיה (ויק"ר פי"ט) ימך המקרה (קהלת י', י"ח) נעשה אירומתקוס — (א"ב פי' בל"י בעל חולי הנזילה). *[אחי"ה ור"ב כיון לל"י הנ"ל וגי' ר"ב בדפ"א ריומתקס ובנו"ג ראומתיקוס וכצ"ל בערוך. ודרש המקרה כמו מוקרא, גלגלת] —

רן (= רִנָּה מל"מ פי' הרמת קול בנגון לשמחה Jubel מפעל רָנַן) בריש ברכות בגמ' וחכמים אומרים (ו'.) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנא' (מ"א ח', כ"ח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה פי' במקום קבוץ עם שמשיחין ומרננין שם תהא תפלה. *[אחי"ה כונת רבינו במ"ש שמשיחין היינו שמרננין בקול תפלה וכדאי' בברכות כ"ו: אין שיחה אלא תפלה. וביומ' ע'. ושאר התפלה רנה תחינה בקשה וכו'. דברים רבה רפ"ב רנה זו קילוסו של הקב"ה ותפלה לצרכיו של אדם. ושם א"ר יוחנן י' לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה. נאקה. רנה. פגיעה וכו'. ירוש' סוכה פ"ג דנ"ד רע"א בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים באישור בניצוח וכו' עד ברינה בתודה בתפילה בברכה עיי' פסחים קי"ז. שמ"ר פמ"ז רנה של תורה. ועוד עיי"ע רן ג' — ובדפ"א הוא נהפך הקערה והובא ערך רן ג' בתחלה וע' רן א' בסוף ע"ש] —

רן (= רָנַן מל"מ וכן בל"ע רנן ענין תנועה ותרעומה (schwirren, murren, lärmen בס"ג דפ' כיצד אשת אחיו (יבמות כ"ו.) ברננה לא מפקינן, על שפת לשון ודבת עם (יחזקאל ל"ו, ג') תרג' ורננת עמא — (א"ב וענין קרוב לזה תרג' יהגו ריק (תהלי' ב', א') מרננין סריקותא, ובתורתו יהגה (שם א', ב') ובאורייתיה מרנן וטעם המלה קלא דלא פסיק הן קול טוב הן רע). *[אחי"ה וכ"ה בל"ס רֵנְיָא והפעל יבמות ל"ד: קא מרננין רבנן אבתריך, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ג והוו רבנן מרננין ביה, ברכות כ"ז: בכורות ל"ו. ירוש' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד עד שרננו (שרינגו) כל העם וכו'. ירוש' תענית פ"ד דס"ז ע"ד עד שרינגו בו כל העם, ירו' ברכו' פ"ט די"ד: הכל מרננין אחריו. והתואר נקבה רוננית במד"ר פי"ב ועיי"ע רוטגנית וע' רטן — ודוגמאות שהביא ר"ב יותר ראויים בע' רן ג' ע"ש] —

רן (רְנָנָה כמו רִנָּה עיי"ע רן א' מל"מ הרמת קול לשמחה ושיר Jubel, Gesang ועוד כמו הגיון (Gedanke בפ"א בברכו' בגמ' בשחרין [2] (ברכו' י'.) רני עקרה לא ילדה (ישעיה נ"ד, א') רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה, שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו. ובפ' תפלת השחר בגמ' רבן גמליאל (שם כ"ט.) הני כ"ד דתעניתא כנגד מי אמר ר' חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לבית קודש הקדשים (עיי' מ"א ח', כ"ח והלאה). ירוש' (ברכות פ"ד ד"ח רע"א) כנגד כ"ד פעמים שכתוב בפרש' שלמה רנה [3]) תפלה תחנה. בפ' במה מדליקין בגמ' המכבה (שבת ל'.) ובס"ג דפ' משקין (מ"ק ט'.) אמר [שלמה] כ"ד רננות ולא נענע. *[אחי"ה וכ"ה בבמד"ר פי"ד. וכן בברכו' י"ז. לשונך ירחיש רננות פי' הגיונות וכן בלשון תרג' תהלים י"ט, ט"ו רינגת רעיוני, שם מ"ט, ד' ורינגת ליבא. וכן תרג' הניגי (שם ה', ב') רינוני. ירוש' ר"ה פ"ד דנ"ט ע"ג רנתי (תהלים י"ז, א') זו רינון תורה וכל"ט עליו תרנה (איוב ל"ט, כ"ג) וכן

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"י ו"ו ול"ד, ובדפ"ע בט"ס קטריטון וצ"ל קטריקון ע"ש וש"נ הגירסאות. [2]) כפי גי' רבינו ובנו"ג בשחרית ועיי"ע וש"נ השינויים. [3]) בנו"ג רינה.

הפעל בתרג' תהלים ל"ז, ל' רָנֵין חוכמתא, שם א', ב' ובאורייתיה מרנין ועוד עיי' תרג' שם ל"ה כ"ה; ל"ח, י"ג ל"ט ד'; קט"ו, ז'] —

* רוֹנָנִית עיי"ע רן ב'.

* רִינְנָא, רְנָנָא עיי"ע רן ב'.

רונגר (צ"ל רוֹזְגַר מל"פ روزیگر, روزگر פי' עושה שכר יום Taglöhner, Tagwerk machend) בפ' הערל בגמ' ממזרי (יבמות ע"ט.) ודילמא רונגר בעלמא. בפ' יש נוחלין בגמ' בנות צלפחד (ב"ב קכ"ב.) א"ל רב פפא לאביי אימא רונגר בעלמא פי' לשון פרסי רוז [1]) יום. גר שכיר, כלו' שמא שכיר יום הוא. *[אחי"ה כבר פניתי מקום לזו המלה בע' רוזגר. כי שם. עיקר מקומו כי בל"פ רוז פי' יום וגר הוא کار کر רכוך מן کار עושה והם אותיות השימוש בסוף התיבה. לחזק ענין העשיה וא"כ רוזגר روزگر, روزکار روزکاری כולם פי' שכר יום שאכל שכר יומו ועיי' ג"כ ע' רזינקא ומ"ש. ודע כי בכ"י ערוך ל"ד אי' בנכון ר ו ז יום אבל אז היה לכתוב גם בראש הע' רוזגר ולא רונגר וביבמות אי' דוגזר ובכ"י ש"ס מינכען בב"ב דוזגר ובכולם צ"ל רוזגר ופי' רבינו שייך לר"ח כדמוכח מפי' רשב"ם לב"ב שהביא בזה"ל כפי גי' דפ"ו רפ"א (אצל ד"ס צד ק"ע:) ור"ח פי' ד ו ז גר רוז בלי פרס יום וגר שכיר כלומר שכיר יום ע"כ ולדפוס זה כיון בהגהת הכ"ח בב"ב וביבמו' הנ"ל עש"ה — אבל רוז פפא ענין אחר הוא עיי"ע רז ב' ומ"ש. ובענין שאר גירסאות רונגר, אונגר עיי' בד"ס שם וכולם ט"ס הן] [2]) —

רנק (= רונקי, רומקי עיי' פירושו בפנים) בפ"ב בכלים (מ"ה) מפני שהיא הופכת עליו את הרונקי, ס"א רומקי פי' „הירקות כשמאסף אותם לצד אחד להמצות מהם מים נקרא רומקי, איכא דאמרי כשהן שולקין את הירקות ומוציאין אותן מן הקדירה ונותנין אותן לציר שמן רונקי". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג במקומו וכ"ה בפי' הר"ש בשם הערוך, ובפי"מ להרמב"ם אי' רונקי שם יוני והוא הירק השלוק כאשר נעצר ונדבק קצתו לקצתו ע"כ ובפי' הרא"ש הביא פי' הערוך וגרס הרא"ש רונקי ואית דגרסי רוונקי ובתוספת' כלי' ב"ק פ"ב מצאתי הגי' הרוקמי וכ"ה בכ"י אירפ'] —

רנק (רונקא והיותר נכונה גי' רוקנא Hobel עיי"ע רקן) בהסייף פי"ג בכלים (מ"ד) והרונקא בפני עצמה טהורה — (א"ב מביאו בע' רקן ופירשו שם).

רנק (= רוֹנְקִין נ"ל מל"פ رنك Derwischmantel) בספרי במדבר סיני שהוא כעין מדרש וישלחו (ספרי כי תצא) אין הרונקין חייבין בציצית. *[אחי"ה בע' ברדם (ח"ב, קפ"ז) כבר הוכחתי כי כונת רבינו על ספרי כי תצא פ' רל"ד ולפנינו לי' [3]) ונ"ל שהמלה פרסית היא ופי' מעיל כעין של מעילי הנזירים הפרסיים ויען שהוא עגול לכן אינו חייב בציצית ועיי"ע ברדם וע' טג ומ"ש [4]). — ועוד זה המלבוש אינו בגד בהיותו סחופי בלועים ונקרא ג"כ מזה הטעם בל"י ורו' האמצעי ῥάκη, ῥάχη ῥάκος, ῥάκκος racana, rachana, rachena, rachina כולם מל"י ῥάκος Lumpen ונקרא כן מלבוש הנזירים והועתק כן מל"פ הנ"ל ודע כי במסכת ציצית אי' בין המלבושים הפטורין מן הציצית ארביקוה ונראה שצ"ל ארניקוה ונראה שהוא הוא (א)רונקין של בעל הערוך] [5]) —

רַם (מל"מ וכן בל"פ רַם פי' הרטבה וזילוף träufeln והשם בל"מ רְסִים ובלא"ר רְסִיסָא Regentropfen) ושחקים ירעפו טל (משלי ג', כ') תרגום ועננַי רם טלא (א"ב בנו"ג וישמיא צעי [ד]מטליא) [6]) וימנעו רביבים (ירמיה ג', ג') תרג' ואתמנעו רססיא, כ מ ו [7]) רסיסי לילה (שה"ש ה', ב'). הדין ריסא לית מיניה אלא רסים (ויק"ר פי"ט) פי' הדין ריעיע של גג לית מיניה אלא רסיסי לילה עיי' בע' בז. *[אחי"ה בח"ב, ל"א בע' בז סמנתי הנוסחאות. ובתרג' דברים ל"ב ב', ירמיה י"ד, כ"ב, תהלי' ס"ה, י"א; ע"ב, ו' רביבים רסיסין, והפעל מל"מ (יחזק' מ"ו, י"ד) לָרֹס פי' לרטוב ולזלף, תרג' ירוש' א' ירעפו (דברים ל"ג, כ"ח) רסיין, תרג' נפתי (משלי ז', י"ז) רסית וכן בל"ע رش besprengen, befeuchten] —

רם (= רָסַם כמו רָצַץ בל"ע رض פי' כתת ושבר zerstossen, zerschlagen) בפ' המוציא יין (שבת

---

[1]) וכ"ה נכון בכ"י ל"ד. [2]) ובעיקרי התלמוד שתפס גי' המוטעת רונגר הוסיף פי' רונגר מדת שכירות שרון לשון מדה כדאמרינן בב"ב וקרון ליה רון פפא. [3]) והי' לעווי טעה לחשוב שהוא ספרי שלח. [4]) ובכ"י ל"ד וה"ב וויען הגי' באמצע הערך הרונכי. [5]) ואח"כ מצאתי שכבר עמד על זה החכם ברילל במאמרו טראכטען צד 52. [6]) אבל בכ"י תרג' ושחקי רסן ובפשיטי' הסורית ועננִי רסי. [7]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד.

פי׳:) אם היה עב או מרוסס. בפ"ב בעוקצין (מ"ה) האגוזין והשקדים חיבור משירסס[1]). בס"ג דפ׳ בהמה המקשה (ע"ז.) מתרוסס מהו פי׳ כמו (ישעיה מ"ב, ג׳) קנה רצוץ. המפיס מורסא בשבת (כתובות ו׳: שבת ק"ז. ירוש׳ ברכות פ"ב ד"ה:) עיי׳ בע׳ מפיס. ב ר י ש[2]) פרק מי שאחזו (גיטי׳ ס"ט רע"ב) למרסא אנפקא דחמרא באהלא תולענא[3]). מכה טריה (ישעיה א׳, ו׳) תרג׳ במחא מרססא. *[אחי"ה ותרג׳ וכתות (ויקרא כ"ב, כ"ד) ודרסים ובתרג׳ ירו׳ א׳ שם דמרסים גידוי. ועיי׳ ג"כ ע׳ רם האחרון. עוקצי׳ פ"ב מ"ו עד שירסס, בתוספת׳ עוקצי׳ פ"ב אע"פ שריסס, ירוש׳ נזיר פ"ו דנ"ד ע"ד רססן ואכלן ועיי"ע רסק. סוטה י"א: (שמ"ר פ"א) רעמסס שראשון ראשון מתרוסס ועיי"ע פתום גי׳ רבינו. פי׳ מתרוסס נשתבר ובחולי׳ הנ"ל פי׳ רגמ"ה בכ"י מתרוסס שאינו שלם על העצם ע"כ והשם המופשט ירוש׳ נזיר פ"ו דנ"ד ע"ד אכל מן רסוסין וכו׳] —

רם (= רִיס לדעת פערלעס מל"י ὀφρύς מל׳ סאנסק׳ bhrû בל"פ החדש׳ ابرو וממנו בל"א Braue ובדרז"ל עפעף Wimper) בפ׳ מומין אלו (בכורו׳ מ"ג: במשנה) ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין. בפ׳ על אלו מומין (שם ל"ח.) ריס של עין שניקב ס"א חריץ של עין שניקב פי׳ בגמ׳ (שם רע"ב) תורא ברא דעיניה והיינו עור שעל העין. בפ"ק בקידושי׳ בגמ׳ כל מצות האב (קידו׳ ל"א.) א"ל מבין ריסי עיניך אתה ניכר שבן אלמנה אתה. בהפורח פ"ח בנגעים (מ"ו) בשתי ריסי עיניו אעפ"י שמדביקין זה לזה טהור. בפ׳ יש נוחלין בגמ׳ אחר הבן (כ"ב קכ"ג.) עד שנשרו ריסי עיניו[4]) — (א"ב תרג׳ ושבו העבים אחר הגשם (קהלת י"ב, ב׳) ריסי עיניך יהון זלגין דמעין כעננין). *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י א׳ שמות י"ג, ט"ז ריסי עינך ותר"י א׳ חרוץ (ויקרא כ"ב, כ"ב) דריסוי לקיין וכ"ה בספרא אמור פרק ו׳ פרש׳ ז׳ חרוץ: ריס של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק וכן גי׳ רבינו חריץ של עין שניקב בבכורות ל"ח, בע׳ חרץ וכגי׳ ס"א שבערך הנוכחי ועיי"ע חרץ (ח"ג, תקי"ב) ושם הוכחתי בשטת רבינו עפ"י פי׳ רגמ"ה שפי׳ חריץ (או כגי׳ המשנה שלפנינו חרים) בת עין אבל בנגעים הנ"ל ובכורו׳ מ"ג: ובב"ב הנ"ל בלי ספק פי׳ ריסי עין עפעפים וכן פי׳ רגמ"ה בב"ב הנ"ל, וכן מוכח מפסיקת׳ רבתי פ"ה ועיני ישראל כבדו מזקן (בראשית מ"ח, י׳) . . . שריסי עיניו כבדו מזוקן והיו דבוקים זה לזה, וכן מוכח מתוספת׳ נגעים רפ"ח ריסי עיניו אין צריך לגלח ועוד מהוריו׳ י"ב. נותנין לו שמן בין ריסי עיניו פי׳ בין גבי עיניו וכדאי׳ לנכון בפי׳ הרמב"ם הלכ׳ כלי המקדש פ"א הל"ט וכן תר"י א׳ חרוץ גביא עיי"ע גב (ח"ב, רכ"ג) והוא מל"ע جب ענין כריתה וחריצה ולפי זה י"ל כי חריץ עיקר הגי׳ מל"ע הרשום׳ בע׳ גב, או ריס הוא כמו ריסא מפעל רסס einschneiden כי עפעפים הן כמו חריצים שבעין ולא הוצרכנו לגזור מל"י כדעת הח׳ פערלעס (עט"ש צד 58)] —

רם (= רַיְס מלש׳ פרסי׳ اسپ رز, رس ונתקצר اسريس עיי׳ וואולירס ח"א, 36 מלשון הוצואריש açprâç Pferdeweg, Pferdebahn) עד פנת שער הסוסים מזרחה (ירמיה ל"א, ל"ט) תרג׳ עד זוית תרע בית ריסא[5]) דמלכא מדינחא. הוא עמק המלך (בראשית י"ד, י"ז) הוא בית ריסא דמלכא. *[אחי"ה בע׳ בית ריסא (ח"ב, פ"ד) כבר רמזתי על גזרת המלה הפרסי׳ הנ"ל עיי׳ ג"כ עט"ש לפערלעס 56 ופי׳ מרוצת סוסים ורבותינו ז"ל השמיטו תחלת התיבה אסף שפי׳ בל"פ סום ואחזו רק בסוף התיבה ריס = رِيَز, رز, ريس מפעל رسيدن פי׳ בא כלומ׳ כברת ארץ אשר שמה רץ ובא הסוס והונח בדרז"ל לשם מדת ארץ ושיערו רז"ל בב"מ ל"ג. ועיי׳ בתוספת׳ ב"מ ספ"ב שהוא אחד מז׳ ומחצה במיל עיי"ע רום ושם תראה הרחק בפי׳ רבינו ועיקר הגי׳ שם בב"מ ריס וכמו שהעירותי בע׳ הנ"ל. תוספת׳ ב"ק פ"ח ב"ק ע"ט: ל׳ ריס ופירש"י ארבע מילין, ועיי׳ שם פ"ג ובתוספו׳ שם ד"ה והתניא. שהש"ר פ׳ לריח: בית מדרשו של ר"א היה עשוי כמין ריס וזה ממש כמו שפירשנו Hippodrom. והקבוץ ירו׳ ב"מ ספ"ה ד"י ע"ג אילין דמפרשין לרִיסִים] —

רם (= רְסִים Zerstückeltes מע׳ רס ב׳ והונח לחתיכות דקות של עדשים) בס"ג דפ"ק בביצ׳ (י"ד:) ובר"ג דחולי׳ (ו׳.) עדשין לעשות מהן רסיסין שייך זה בע׳ שני. *[אחי"ה כלומ׳ נגזר משרש רסס אשר דבר בו בע׳ רם שני ובעה"ק בט"ס בע׳ טסני] —

* רִים (נתקצר מן ארס מל"י ורו׳ ופי׳ הרשומ׳ בע׳ ארס ח"א, רצ"ו Gift) ב"ר פצ"ח מה הנחש הזה

---

[1]) בנו"ג עד שורסס. [2]) כ"ה נכון בכ"י [3]) בנו"ג תולאנא עיי"ע אהל א׳ ומ"ש בת"א, מ"ב הערה 4 ועיי׳ ג"כ פירש"י בגיטין. [4]) בנו"ג עיניה. [5]) בדפו"ו בט"ס בית רישא.

ריסו מחלחל וכו'. רות רב' פ' ליני מפעפע בכְּרֵיסָהּ כְּרִיסָהּ של חכינא, ועיי"ע חכן בח"ג, שפ"ד וש"נ קהל"ר פ' טוב אחרית וצ"ל כברות רבה הנ"ל ועוד עיי"ע ארם הציון מפסיקת' דר"כ צד י"ג: כריסה של עכנא וגי' רבינו בע' חכן כאירסה.

רסן (= רוּסְנִין מל"פ روزينه לחם חוק מידי יום ביומו Tagesbedarf) רוסנין קב חיטי (מנחות ס"ט:) כבר פי' בע' עדי. *[אחי"ה ע"ש וכבר הוכחתי בע' רזינקא שעיקר הגי' רוזינקא אבל גם רוסנין הוא הוא וכמשקל מלה פרסי' הרשומ' בתחלת הערך ופי' טפח פי' טעות הוא ואחר זה הפי' נגרר ג"כ הח' לעווי והח' פליישער עושה עצמו כאינו יודע] —

* רֶסֶן (שם עיר) יומא י'. רסן (בראשית י', ב') זה אקטיספון עיי"ע וע' קטספון. ודע כי ר' שמואל גמע (מבוא ח"א XLI) כתב בסוף הערותיו[1] וז"ל מחוזה מדינה תערף אל מדאין והוא רסן ע"כ ולפע"ד כונתו במ"ש אל מדאין לל"ע ופי' مدائن הקבוץ של مدينة וככה קוראים כותבי סוריים וערביים הערים Seleucia, Ctesiphon ועוד مدائن נקראה קטיספון עצמה עיי' וואולירס ח"ב 1150 ומלת תערף הוא ל"ע عرف פי' ידע וא"כ תערף פי' נודע וכונת כל המאמר כי מחוזה מדינה נודע ונקרא אלמדאין והוא רסן וא"כ רסן הוא הוא קטיספון והוא הוא אלמדאין ומחזה היא מחוז Mahuza אשר שם היו הערים קטיספון כוכי Koche וסיליקיא עיי' ריטטער י', 166 ועיי' בערלינער יאהרעסבעריכט או בייטרעגע צור געאגראפיא 42. וסמך לזה מצאתי בתש' הגאונים (הוצי' ר"א הרכבי צד 214) סי' ת"ד וז"ל רבא מן מחוזא שהיא רסן והיא היתה מדינת המלכות ע"כ הרי רסן ומחוזא עיר אחת היא.

* רִיסְנָא (פי' בלא"ר כמו רֶסֶן בל"מ Zaum) תרג' שני באסתר ו', א' ריסניה דסוסיא.

* רְסַס, רסים, ריסום עיי"ע רס.

* רסיסה עיי"ע ארום ב'.

* רִיסְפְּקָא עיי"ע דייספק ומ"ש בח"ג, נ"א שעיקר הגי' ברי"ש ושייך לכאן.

רָסַק (כמו רָסַס בפיעל רִיסֵּק zermalmen, zerstückeln) בכצל פ"י בתרומו' (מ"ב) תפוח שרסקו[2] ונתנו לתוך העיסה. בפ' חבית (שבת קמ"ג: במשני וש"נ) חלות דבש שריסקן פי' „כשמבקשין לרדות הדבש מן הכוורת חותכין בסכין ומוציאין חלות חלות ושמן ריסוק כזה שאמרנו תפוח שריסקו"[3]. בפ' מי שהחשיך (שבת קנ"ה.) אין מרסקין לא את השחת [וכו']. בסוף עוקצין (פ"ג מי"א) חלות דבש מאימתי מטמאות משקה וכו' עד משירסק[4]. בס"ג דפ' במה טומנין (שבת נ"א:) אין מרסקין[5] לא את השלג [וכו']. בפ' אלו הן הלוקין בגמ' אכל נבלות (מכות ט"ז:) ריסק ט' נמלים והביא אחד[6] והשלימו לכזית לוקה ו'[7] פי' ענין כתישה וכתיתה. משליך קרחו כפתים (תהלי' קמ"ז, י"ז) תרג' מטלק קרחיה פליג היך ריסוקין. — (א"ב פי' בל' רומי פעל החותך דבר לחתיכות קטנות). *[אחי"ה ר"ב כיון על reseco והנכון שהוא כמו רסס ועיי' עוד מלה ערבי' رضخ، رضخ פי' ענין כתישה וכתיתה, ופתות (ויק' ב' ו') תר"י ב' ותרסק ובתר"י א' רַסק ועיי' שם ו', י"ד בתר"י א', וכן השם פִּתִּים ויקרא שם ושם בתר"י א' ריסוקין, ובירוש' נזיר פ"ו דנ"ד ע"ד אי' רססן במקום דאי' בבבלי מכות שם ריסק עיי"ע רס ב'. וכנ"ה בתוספת' שבת ספ"ג (ד') אבל מרסק הוא לתוך הכוס וכו', שם ספי"ד (ט"ו) שום שריסקו, ושם בכ"י אירפ' אבל מרסק הוא ביד של סכין וכו' וכ"ה בתוספת' ביצה ספ"א אין מרסקין דבילה וכו' אבל מרסק הוא[8] ביד הסכין וכו' וזו ראיה לפי' רה"ג בסוף עוקצין אשר אחריו נגרר רבינו בפירושו] —

* רִיסוּק (מע' הקודם Verrenkung) חולי' נ"ב. ריסוקי איברים, ועיי"ע שרק ב'.

רסק (= רסוקא כפי' רבינו חגור Gurt) רסוקא אית ליה מפרחיתא (שבת נ"ט:) כבר פי' בע' נסך. *[אחי"ה ושם פי' (על פי פי' ר"ח) חגור של עור ואולי הוא ל"פ رشته חבל שעומד להיות חגור והמלה צריכה להיות רסתקא ות"ו נבלעת כמו דסקא תחת דסתקא וכדומה. ורש"י פי' רסוקי חתיכת מעיל רחבה. ובנו"ג רסוקא ובדפ"ש וכ"י ש"ס ריסקא[9] וכ"ה בריסקא בב"ב כ':] —

---

[1] בכ"י אשר תחת ידי אשר העתיק בעבורי החי' פעררוי. [2] וכ"ה בירוש' חלה רפ"א ובתוספתי תרומי פ"ח שריסקו וכ"ה בערוך בסמוך. [3] הועתק מפי' רה"ג בסוף עוקצין. [4] כ"ה בדפ"ר וכ"ה לפנינו אבל בדפ"וו שירסק. [5] וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובתוספת' שבת ספ"ג (ד') וכ"ה בכל הראשונים ובנו"ג מרזקין ועיי' הפשב"ע. [6] רבינו לא גרס חי וכן לי' בדפו"ו בש"ס אבל עיי' תוספו' שם ובכ"י ש"ס מינכען והביא אחרת. [7] כ"ה נכון בכ"י ה"ב. [8] בנו"ג בט"ס מסרק. [9] ובעי' נסך רסיקא

☜ רסקא (צ״ל רסתקא מל״ס רוסתָקָא מל״ע رستاق וכולם מל״פ روستا روستاق כפר (Dorf, Landschaft תרג׳ בפסוק מהר קח את הלבוש ואת הסוס (תרג׳ שני באסתר ו׳, י׳) מני יתיה על מדינתא חדא או על רסקא חדא פי׳ מחוז. *[אחי״ה כה״ג בדפו״ו ובדפ׳ פראנקפ׳ אי׳ דיסתקא וצ״ל ריסתקא והיא היא מלה פרסי׳ הנ״ל פי׳ כפר אבל במגילה ט״ז. אי׳ דסקרתא ופי׳ בל״פ עיר עיי״ע דסקרתא ח״ג, ק״ד. ואולי מזה השם התואר בר רסתק עיי״ע רסתק ב׳] —

* ריסיקוס ילק׳ משלי ר׳ תתקס״א ריסיקוסין ט״ס, וכן והריסקים בתנחומ׳ הישן תולדות סי׳ י״ז וצ״ל הדיסקוס עיי״ע דסקס בח״ג, ק״א, הערה 3.

☜ רסתנא עיי״ע דסתנא. *[אחי״ה בח״ג, ק״ה. הוכחתי כי עיקר הגי׳ בדל״ת אבל הגי׳ ברי״ש יש לה פי׳ וגזרה אחרת עש״ה] —

רְסְתָּק (מל״פ راسته רחובה ושוק ,Freier Platz (Markt בס״ג דפ׳ השוכר את האומנין (ב״מ פ״ג.) ריסתקא דמחוזא שכיחי בה אנשי פי׳ שוק. *[אחי״ה ברש״י הגי׳ רסתקא ופי׳ רחבה וכן בברכו׳ נ״ד. רסתקא דמחוזא ופירש״י בשוק, ב״ב י״ב: ברסתקא דמחוזא ופירש״י שוק רה״ר ובשבת קכ״ד: פירש״י בריתקא דמחוזא שם רה״ר אבל גם שם צ״ל בריסתקא וכדאי׳ באמת בכ״י ש״ס מ׳ וא״פ ובה״ג ובריי״ף ובראי״ש] —

* רסתק (שם פרטי ועוד אולי פי׳ בן כפר) עירו׳ ס״ג: המן בר רסתק כ״ה בכ״י ש״ס ובריי״ף ובראי״ש ובשאר מקומות שהביא בעל ד״ס למקומו וכ״ה גי׳ המן בפי׳ ר״ח וכן בשמו בתוספו׳ שם ופירש״י (כפי גי׳ שלפנינו) לחמן בר ריסתק כך שמו ע״כ ואולי בר רסתק פי׳ בן כפר תואר מן (רסקא) [רסתקא] מל״פ روستائی = روستا rusticus, ומזה הענין בה״ג הלכות נחלות דף ק״ח ע״ב רחב הזונה . . רוסתקיאתא הוות ולא מז׳ גוים הות.

רע (= רַעֲוָא פי׳ רצון Wolgefallen והפעל רְעָא, רעי (gernhaben, verlangen על אשר יהיה שמה [1]) הרוח ללכת (יחזקאל א׳, כ׳) תרג׳ לאתר דהוה תמן רעוא למיזל. לא חפצתי לקחתה (דברי׳ כ״ה, ח׳) תרג׳ לא רעינא למסבה — (א״ב לשון פסוק זה (קהל׳ א׳, י״ד) ורעות רוח). *[אחי״ה ולי נראה שהוא כמו רצה ובא ע׳ תחת צ׳ והוא מל״מ (תהלים ל״ז, ג׳; משלי י״ג, כ׳; כ״ח, ז׳; כ״ט, ג׳; שה״ש ב׳, ט״ז) ובתרג׳ בא הרבה פעמים להעתקת חשק, חפץ, רצה עיי׳ דוגמאות אצל ה׳ לעווי. וכן בתוספת׳ יבמות ר״פ י״ג ולא רעיא ליה פי׳ ולא רצה לו. והשם רְעוּ, רְעוּתָא, רַעֲוָא ופי׳ כמו רצון בל״מ עיי׳ תר״י בראשית כ״ג, ח׳, תרג׳ שם מ״ט, ו׳; לשמות כ״ח, ל״ח; לויק׳ א׳, ג׳ והלאה; כ״ב, י״ט והלאה; לדברים ל״ג, כ״ג; לישעי׳ מ״ט, ח׳; לירמיה ג׳, ט״ו; לתהלים א׳, ב׳; ס״ט, י״ד; ק״ז, ג׳ ועוד זולתו ומל״מ עזר׳ ה׳, י״ז; ז׳ י״ח וכן בדרז״ל סנהד׳ ז׳: ברעות נפשיה וכו׳, מ״ק ט׳: נדה ל״ג: ביצה כ״ח. שם ל״ח. יבמות ל״ז רע״א פ׳. כתובות ס״ח. קהל״ר פ׳ עת ללדת יהא רעוא וכו׳ ופי׳ כמו יהי רצון וכו׳] —

רֵעַ (מל״מ ועוד רֵיעַ (איוב ו׳, כ״ז) פי׳ חבר ,Freund (Geselle בס״ג דפ׳ תעניות האלו (כ״ה:) תהום אמר לחברו אבע מימך קול שני ריעים אני שומע פי׳ „קול שני צינורין ניסוך המים וניסוך היין הנמשכים מנקבי הספלים שעל [2]) המזבח כדכתיב (תהלי׳ מ״ב, ח׳) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח בתעני׳. וקרוב לזה בפי׳ רגמ״ה [3]). ובשמ״ר פ״א דרש רעואל שנעשה ריע לאל. והקבוץ רעים עיי׳ ברכות ס״ג. נדרים מ׳. סנהד׳ ק״ד. תמור׳ ט״ז. בב״ב י״ט. אחז בל״מ (איוב ל״ו, ל״ג) בהשאילה יגיד עליו ריעו פי׳ חברו הקרוב אליו ופשטו של מקרא: רעם. והשם המופשט רֵעוּת, רֵיעוּת ברכות ט״ז: ירוש׳ ברכות פ״א ד״ג ע״ג ופ״ד ד״ז ע״ד יבמות י״ד: ויק״ר פ״ב. והפעל שהש״ר פ׳ דומה דודי: רעיתי יפתי (שה״ש ד׳, א׳) כתו של יצחק שריעה אותי וייפה אותי על גבי המזבח] —

רע (= רֹעֶה, רוֹעֶה ובלא״ר וסו׳ רָעְיָא Hirt, der (das Vieh weidet בר״ג דפ׳ הגוזל עצים (ב״ק צ״ד:) מתיבי הרועין והגבאין והמוכסין תשובתן קשה פי׳ רועי בהמה דקה. *[אחי״ה וכלשון ארמי וסורי רָעְיָא ב״מ ה׳. פ״ד: עיי״ע קלביא. שבת ל״ב. עיי״ע בב והקבוץ כל״ס רַעֲוָתָא בכורו׳ כ״א: וכן בתרג׳ בראשית כ״ו, כ׳; י״ג, ח׳; שה״ש א׳, ח׳. ועוד הקבוץ רָעַיָּא תרג׳ שמות ב׳, י״ז, י״ט; רָעַיָּא תרג׳ ש״א כ״א, ח׳; רַעֲיָן תר״י א׳ בראשי׳ מ״ו, ל״ב ובאונקל׳ שם רָעָן. ובמשקל עברי בכורו׳ כ״ו: עיי״ע בית רועים. ולנקבה יחידה רָעִיתָא תרג׳ בראשית כ״ט, ט׳. ועוד רַעֲיָא בתרג׳ פי׳

---

[1]) בפסוק שם. [2]) בדפו״ו בט״ס שצ׳. [3]) בש״ס ווילנא נדפס מתוך כ״י שלי.

מרעה ,מרעית בל"מ עיי' תרג' בראשי' מ"ז, ד' ; לשמות ג', א' ; לתהלים ע"ד, א' וזולתו. והשם המופשט רְעָיָה זבחים קי"ב. ועוד רְעָיָה יומא ס"ו. ושם הקבוץ כל רְעִיּוֹת . והפעל רָעָא , רעי תרג' בראשי' כ"ט ז' ל', ל"א, ל"ו; ל"ז, ב', י"ב ; וזולתו. בינוני פעיל איכ"ר פ' רבתי ד"ה חד מאתינס : חד . . ריע וחד לא ריע] —

רע (= רָעַע מל"מ (ירמי' ב', ט"ז) פי' כמו רצץ (zerbrechen, zerschlagen) בפ"ג בכלי' (מ"ד) חבית שנתרועעה כמו (תהלי' ב', ט') תרועם בשבט ברזל — (א"ב תרג' עשוק ורצוץ (דברים כ"ח, ל"ג) עשיק ורעיע). *[אחי"ה וכן תרג' רצוץ (ישעיה מ"ב, ג') רְעִיעַ ועיי' תרג' לירמי' ל"ו, ו'; לאיוב כ', כ"ט, תרג' ותרץ (שופטים ט', נ"ג) ורעיעת עיי' במתורגמן. וכן בדרז"ל בינוני פעול רעוּע ב"ק ל'. כלים פ"ג מ"ה קידו' ל"ט: פ ע י ל רעיעא תענית כ' : כ"א. וכן בדף כ"ט רע"ב דריע מזליה נתקצר מן דרעיע ובאמת כ"ה בכ"י ש"ס ובע"י וברי"ף וברא"ש דרעיע ליה מזליה. ובאתפעל הוריו' י"ב. מִיתְּרַע מזליה, יבמות ל"ז, איתרע ליה רובא, חולי' י'. סכין אתרעאי בהמה לא אתרעאי. בינוני פועל ב"ר פל"ב ול"ד קנקנים מרועעים , ירוש' שבת פ"ב ד"ה: קהל"ר פ' עת ללדת: בית מְרוֹעָע , ירוש' תענית פ"ג דס"ו ע"ד בתים שאמרו בריאים אבל לא מְרוֹעָעִים , נתפעל נִתְרוֹעֲעָה כלי' פ"ג מ"ד עיי' לעיל, ושם פ"ד מ"ב גיסטרא שנתרועעה, ירוש' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד כיון שנתרועעה אחת מהן נתרועעו כולן, ב"ר פ"ק מתרועעת , בירוש' מ"ק ספ"ג דפ"ג ע"ד ב נ ת פ ל פ ל שנתרערעה . . נתרערעו כולן, מנחות נ"ג: נתרועעו דליותיהן של ישראל. הִפ ע ל ב"ק ז' : קידושי' כ' : הוֹרַע כחו. והשם רַעוּתָא , ריעותא חולי' ט', י', ביצה ל"ד, נדה ב': ופי' ריעותא הפסד ומום ונזק] —

רע (= רֵעִי כמו רֵאִי פי' פֶּרֶשׁ (Unrath) ואת פרשם (ויקרא ט"ז, כ"ז) תר"י (א) ריעיהון וכן וקרבו ופרשו (ויקרא ד', י"א) — (א"ב תרג' בפסוק ותלבש אסתר מלכות (אסתר ה', א') הות מקלקלא בריעא עציצא פי' באציץ של רעי כמו (מגילה ט"ו.) אציצא דבית הכסא נקרא בל' גמר' גרף של רעי [1]), והמתורגמן בספרו לא יכול להולמו. *[אחי"ה לא ידעתי מאין היה לר"ב שבעל תורגמן לא יכול להולמו כי בשרש רָעָה הביא רק הדוגמאות מלבד שני ציוני דרבינו גם ציון מאסתר הנ"ל ועוד תרג' דומן (תהלים פ"ג, י"א) ריעיא, כגללו (איוב כ', ז') היך רעיינא וצ"ל רעייה וכל זה נכון רק לא הביא גזרת המלה כמו שלא הביא ג"כ ר"ב והגזרה תמצא בע' בית רעי ח"ב, פ"ד ע"ש ובע' ראי, וכן תרג' ירוש' צאתך (דברים כ"ג, י"ד) ריעייך ועוד עיי' תר"י שמות כ"ט, י"ד ויקרא ח', י"ז; לבמד' י"ט, ה'. בכורות ז': דרך הריעי ועוד עיי"ע בית רעי וש"נ] [2]) —

* רע (= רוע בהפעיל מל"מ פי' הרמת קול בשופר (Lärm blasen) ר"ה ט"ז, ושם: תוקעין ומריעין וכו', מריעין לה בסופה, התפעל תעני' י"ד, ב"ק פ': מתריעין ע"ש כל הענין ובתוספו' ב"ק שם.

☞ רַע (פי' הפכו טוב ועוד מה שהיא למטה unten, von לְרַע, מִלְּרַע ; unten, niedrig (unten תרג' מתחת לרקיע (בראשי' א', ז') מלרע לרקיעא פי' מלמטה כמו מלארעא. *[אחי"ה רק בחבור ל' או למ' עיי"ע לרע ומ"ש ויש להוסיף ירוש' פיאה ספ"ח דכ"א : לרע מינך, לרע מיניה , ירוש' סנהד' פ"א די"ח ע"ג האן ביתא דלרע — אבל בענין רוֹעַ אי' ב פ עֵ ל ויק"ר פט"ו לחמורה שרעת ונכוית פי' שניזק' ונעשה לה פצע. הפעיל כ"ב י"ב : כל המריעין לו וכו' וכ"ה בב"ק פ' : הָפעל הוּרַע אבל עיי"ע רע ד', וש"נ השם רֵעוּתָא , ריעותא] —

* רָעֵב (מל"מ ענין כפר וחסר מזון hungrig sein הפעיל מרעיב ג"כ הונח למניעות המשגל) תעני' י"א, כל־המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה וכו' ע"ש, ירוש' כתובו' פ"ה ד"ל: אבר הזה שבאדם הרעיבתו השביעתו הרעיבתו, סנהד' ק"ז, אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע . והשם רְעָבוֹן סמיכו' רַעֲבוֹן תעני' י' : י"א, ירו' תרומ' פי"א דמ"ח, שני רעבון, יומא ע"ד: ירוש' יומא פ"ח דמ"ד ע"ד עינוי של רעבון, והתואר רַעַבְתָּן (gefrässig) עירו' פ"ג: יתר על כן רעבתן, ב"מ צ"ב, מלמדין את האדם שלא יהא רעבתן , ביצה כ"ה: ואם אכל הרי זה רעבתן, והשם המופשט רְעַבְתָּנוּתָא חולי' ק"ה :

רעד (= רְעָדָה , רְעָדוֹת עיי' בפנים) בצלוחית פי"א בפרה (מ"ב) הרעדות טמאות לחטאת פי' מים שיוצאין מן הקרקע טיפה טיפה בחלישה בלא כח.

---

[1]) עיי"ע גרף ב'. [2]) ודע כי הוספת ר"ב היא בע' בפני עצמה אחר ע' הבא אח"ז אבל הנכון ששייך לכאן.

*[אחי"ה נגרר אחר פי' רה"ג אבל שם אי' בזה"ל:
הרעדות פי' כגון מקום שיוצא בו מים טפה טפה
כן בטיית ע"כ ונ"ל שכיון לל"ע فتى מקום שיוצא
מים מתחת הארץ, ובפי"מ להרמב"ם ישנו פ"א וז"ל
הרעדות עצים מחוברים חבור חלוש ולזה נקרא
רעדות להתרעדם אם ינעו וכו' ע"ש, וברא"ש
ובר"ש מפורש עפ"י מה דאי' בתוספת' זבי' ספ"ד
זה הכלל כל שהיא מכח הסטה טמאין מכח הרעדה
טהורין ועל זה קאמר ר' אליעזר דטמא לחטאת.
ואולי במקום רעדות צ"ל רעלות והוא הוא כמו
רפפות שאי' במשנה שם עיי' ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב.
הן רפפות הן רעלות ועיי"ע רעל ב'] —

רַעַד (מל"מ פי' ענין התפלץ והתחלחל erschüttert
sein, zittern) בראש מכשירין (פ"א מ"ב)
המרעיד את האילן להשיר ממנו זרעים — (א"ב
פי' מנענע). *[אחי"ה וכנ"ה במכשירי' שם
מ"ג המרעיד את האילן, ירוש' סנהד' פ"י דכ"ט.
רעדת ארעא ושקועת, ירוש' תעני' רפ"ב דס"ה.
הוה גופו רעד (בבבלי תעני' ט"ז. מזדעזע). פַּעַל ירו'
סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד מרעדא כתליא, תרג' נחום
ג', י"ב דאם ירעדונון[1]) יתרון. אִתְפַּעַל תרג' שני
באסת' רפ"א, בי אִיתְרַעֲדַן מיניה כל שלטוניא.
והשם המופשט רְעָדָה עיי"ע הקודם ועוד עיי' יומ'
ד': נדרים ל"ב. זבחים קט"ז.] —

* רְעוּ, רְעוּתָא, רֵעוּת, רֵיעוּת, רַעֲוָא, רְעִיָּה,
רְעִיָּה עיי"ע רע א', ב', ג'.

* רַעֲיָנָא (בל"ס רַעְיָנָא כמו בל"מ רַעְיוֹן Denken,
Sinnen, Gedanke) הרבה בתרג' משלי
ו' ל"ב; ז', ז'; ט', ד', ט"ז וזולתו, תרג' ומחשבתיך
(תהלי' מ', ו') פרישוותך ורעיינך[2]) ועיי' תרג' איוב
א', ה'; י"ז, י"א וזולתו, ירושי' כתובו' פ"ה ד"ל.
רעיון רעיון אית ליה לר"ל ואולי צ"ל דעוון דעיון
או דַעֲוָן דַעֲוָן מענין דעה עיי"ע דע בסוף הע'
(ח"ג, קי"ז:).

רַעַל (umschleiern מל"מ רְעָלוֹת בל"ע رعل צעיף
Schleier) ערביות רעולות (שבת ס"ה.) כבר פי'
בע' ערב. *[אחי"ה עיי"ע ערב ד', וש"נ ירו'
שבת פ"ו ד"ח סע"ב ועוד עיי"ע כלינרין (ח"ד, ר"מ)
אבל בפי"מ להרמב"ם בשבת שם מבואר רעולות
כמו פעמונים או זגין . . . והוא מין ממני החלי
הנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה ג', י"ט) וכו פי'
הרעלו (נחום ב', ד') כלומ' הונדו והונעו ע"כ אבל
זה שייך לע' הבא אח"ז] —

רְעַל (ובלשון סורי' פי' ענין נדנוד וכן בל"ע رعل
schwanken והוא מל"מ עיי' בפנים) וברכים
כושלות (ישעיה ל"ה, ג') תרג' רכובין דרעלן.
*[אחי"ה והוא קרוב לשרש רעד ומזה הרעלו (נחום
ב', ד') עיי"ע הקודם לזה וכן באותיות הפוכות
והערל (חבקוק ב', ט"ז) פי' כמו והֵרָעֵל מענין תמהון
משרש רַעַל (זכריה י"ב, ב') פי' ענין נדנוד מפני
שכרות. ומזה ג"כ רְעָלוֹת עצים דקים מחוברים
חבור חלוש ונעים ונתנדנדים הנה והנה וזה מה
שאי' בירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב. הן רפפות והן רעלות
ועוד עיי"ע רעד א'] —

רַעַם (מל"מ Donner) כב"ר פי"ב ורעם גבורותיו
מי יתבונן (איוב כ"ו, י"ד) א"ר הונא הרעם
הזה בשעה שהוא יוצא בתיקונו אין כל בריה יכולה
לעמוד עליו מתבונן אין כתיב כאן אלא מי יתבונן.
*[אחי"ה והקבוץ רעמים ברכות נ"ט. חולי' פ"ו.
תוספת' שבת ספ"ו (ז'). ובתר"י א' שמות י"ט ט"ז
קלין דרְעִים וממנו הפעל רְעֵם וכ"ה בל"ס תרג'
אסת' ו', א' שמיא רעימין עלי, אַפְעֵל תר"י ב'
בראשית ל"ט, י"ח כד ארעימית קלי[3]). הִפְעִיל
כל"מ באבדר"נ פל"ג מצרים הרעימו בקולם אף
הקב"ה הרעים עליהם] —

☞ רְעֵם (פי' כמו לנה בל"מ murren) תרג'
וילן העם (שמות י"ז, ג') ואתרעם עמא.
*[אחי"ה וכן כל לשון תלונה מתורגם ככה עיי'
מתורגמן וכן וירגנו (תהלים ק"ו, כ"ה) תרג' ואתרעמו
וכן יזעף לבו (משלי י"ט, ג') מתרעם ליביה והוא
כעין ל"מ בעבור הרעימה (ש"א א', ו') ענין כעס וכן
בל"ע رغم. התפעל מגילה ו'. מתרעם על מדותיו.
סנהד' ק"י. המתרעם על רבו. אַפְעֵל וילינו (במד'
י"ד, ל"ו) תרג' אונק' ותר"י א' וארעימו. ומזה השם
תרעומה עיי"ע] —

☞ רְעֵם (ענין הרמה erheben) תר"י (ב') ואתה
הרם את מטך (שמות י"ד, ט"ז) ואנת
ארעם ית חוטרך. *[אחי"ה וכן בתר"י ב'
לבמד' כ', י"א. וירם משה את ידו: וארעם משה
ידיה וכבר העירותי על זה התרג' בע' רעם וחשב
התרגום כי זה השורש נופל לא רק על הרמת קול
כי גם על הרמת איזה דבר, ובהשאילה על הרמת

---

[1]) כ"ה ברפו"ו ובנו"ג בט"ס ידעדונון. [2]) כ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג ורעותך. [3]) ובתר"י ב' נאמר ג"כ מענין הרמת יד ומטה
עיי' תר"י ב' לשמות י"ד, ט"ז; לבמד' כ', י"א.

עצמו פי' ענין גאוה sich überheben תרג' ראמות לאויל חכמות (משלי כ"ד, ז') מתרעם שטיא בחכמתא] —

* רָעַע עיי"ע רע ד'. והפלפל רערע תוספת' סוט' רפ"ב בכ"י אירפ' המים היה מתרערעין עליה ובנו"ג מתעררין, שם: אמרה איני שותה מרערעין אותה ומשקין אותה ובנו"ג מערערין ועיי"ע ער א'.

רעף (= רְעָפִים מל"ע رغيف aus Lehm geformte Ziegel) בפ' המביא כדי יין (ביצ' ל"ג.) אין מלבנין את הרעפים. בפ' כל המנחות (ס"ג.) מאפה כופח מעפה רעפים פי' כלי חרש שעל התקרה. בב"ר פי"א זימן לו הקב"ה שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור ובירך עליה וכו' עד מפני מה מברכין על הנר במוצאי שבת מפני שהוא תחלת ברייתו. *[אחי"ה וכ"ה בב"ר פי"ב ופפ"ב וירו' ברכות פ"ח די"ב: ועיי"ע ברך א' בסוף הע' אשר שם היה מציין רבינו (כפי גי' דפ"ר וויניצ') ב"ר הנ"ל וכן הירוש' הנ"ל. וכנ"ה בתוספ' מנחו' ספ"ז עשאן בכופח וברעפים, ביצה ל"ג סע"ב רעפים חדשים, ל"ד. לבון רעפים ופירש"י בביצ' ובמנחו' טייבלי"ש, טיבל"ש בלעז והוא ל"צ tuiles פי' לבנים (ועיי' פירש"י פסחי' ל': ד"ה בוכייא ובחומש בראשי' י"א, ג') וכן פי' רגמ"ה למנחות רעפים: לבנים. ובשו"ט מזמור צ"ב אי' שתי אבנים במקו' שני רעפים דהגירסאות ופי' רֹעף בל"ע חתיכת טיט הנגבל והנשרף בכבשן, ועוד רֹעִיף = رغيف (בל"ס רַעְפָא) ככר לחם היינו פת הנאפה על הרעפים ומזה רִפְתָא ועי"ן מובלעת] —

רַעַץ (פי' כינוי לכתב שמרוני עיי' בפנים) בס"ג דפ' כה"ג (סנהד' כ"ב רע"א) אלא כיון שחטאו נהפך להן לרעץ[1] פי' צער להיפך. ס"א "לדעץ תרג' ויצג (בראשית ל', ל"ח) ודעץ כלו' בקושי כמו דבר נעוץ דעוץ". *[אחי"ה בע' דעץ (ח"ג, קי"ח) ככר העירותי כי ס"א שייך לר"ח אשר דבריו העתיק רבינו מלה במלה וכפי' ראשון רעץ = צער אי' ג"כ בפירש"י בדפ' שונצ' נהפך להם צער ששכחוהו ע"כ (עיי' ד"ס סנהד' צד כ"ז. שלא העיר על פי' הערוך הזה) ובנו"ג ברש"י לרועץ לש' תרעץ אויב (שמו' ט"ו, ו') ובע' אשר ד' (ח"א, שכ"ה) הואלתי לבאר מל"מ זה ומל"ע رعص שכנוי לכתב שמרוני גופל על מושג שבירת ורציצת האותיות, ותרג' ותרץ (שופטים ט', נ"ג) ורעיץ [צריך לומר ורעיצת][2] וא"כ רועץ או יותר טוב כגי' כ"י פ' (ד"ס הנ"ל) רעוץ[3] פי' כתב רצוץ ונשבר[4] אבל גם גי' דעץ יש לו מובן עיי"ע אשר, וע' דעץ ועוד עיי"ע ליבונאה ומ"ש. ועיי' ג"כ תש' הגאוני' ס"י שנ"ח (הוצי' הרכבי צד 181) כתב עברי שהוא דעץ והוא הכתב שהחזיקו בו הכותים חנקראין הדיוטות וכו' בירושלמי מגילה שם דע"א רע"ג מאן דאמר ברעץ ניתנה התורה עי"ן מעשה ניסים מ"ד אשורית ניתנה התורה סמ"ך מעשה ניסים כי העין יש לה בכתב שמרונית צורה כזו כמו ם בכתב אשורית] —

* רָעַשׁ (מל"מ בהפעיל ענינו רעד erschüttern, erzittern) פסיקת' רבתי פ"י הרעישה אזנך וכו', ב"ר פע"א יערשיה (ד"ה א' ח', כ"ז) בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו וכו' עיי"ע יערשיה, ועוד מזעפת הים תרג' שני באסת' ג', ג' רָעִיש ולא עבר תחומיה.

רף (= רִיפָא נ"ל מל"ע رغيف, رغيفة בל"ס רַעְפָא ככר לחם Leib Brod ועיי' נבלעת במקום רעיפא) תליסר .ריפי כעכי (ברכות מ"ב רע"א) כבר פי' בע' כעך[5], בר"ג דפ' ג' שאכלו (שם מ"ה:) כרכי ריפתא בהדי הדדי פי' היינו פת והיינו נהמא. *[אחי"ה בע' רעף כבר העירותי על גזרת זו המלה והתי"ו סימן הקבוץ הוא וצריך לנקד רִיפָתָא על כן כרכי ריפתא ברכו' כ"ב: מ"ה: כריך (כרך) רִיפָתָא תענית כ"ג סע"א חולי' ק"ה: עיי"ע כרך (ח"ד, שכ"ג) הוא הוא כמו רִיפֵי (ברכות מ"ב רע"א) ועיי"ע כעך (ח"ד, רפ"ב). פ"א ריפי כעכי כלו' כעכין הם רפי והם כעכי, וכנ"ה בקבוץ בביצה כ"ט: ל"ב: ריפתא מעלייתא ועיי' ג"כ תר"י א' לדברים ל"ב, ג' ותר"י ב' לבראשית מ', ט"ז ועיי"ע רפת ב'] —

רף (= רוּף, רוֹפֵף מל"מ ענין נדנוד ותנועה וכן בל"ס רָף wanken, schwanken; פלפל רְפְרֵף flattern; רַפָּפוֹת מלש' ערבי' lose Gitterwerke رف، رفوف Stukkatur, Gitterwerk) בהעושה פי"ג באהלות (מ"א) הסריגות והרפפות מצטרפות פי' "רפפות של אלקטיות כדאמרי' בתוספת' (אהלות רפי"ד) סריגות אלו הן של אוצרות רפפות אלו

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובדפ"ע אלא שנהפך להן לרעץ כיון שחטאו. [2]) עיי' המתורגמן. [3]) וכצ"ל בתוספתי סנהדרי פ"ד רועץ כגי' כ"י אירפ' ובירוש' מגילה פ"א דע"א: רעץ ועיי' פי' רה"ג בסד"ט צד 41 (ידים .פ"ד מ"ה). [4]) וכן נקרא טין כתב שבור ורצוץ בל"פ شکسته gebrochene Schrift, Fracturschrift עיי' וואולירס ח"ב 446. [5]) ח"ד, רפ"א וש"נ השינויים.

של אלקטיות״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט צד 24 וע״ש ג״כ בפי׳ הר״ש וכן פי׳ הרמב״ם שם רפפות מין ממיני שבכות וכו׳ וכן פי׳ הרמב״ם בפרה י״א מ״ב הרפפות הן שבכות מעץ ורמז על פירושו באהילות הנ״ל אבל רבינו נגרר גם בזה אחר פי׳ רה״ג עיי״ע הבא אח״ז. ובתוספת׳ פרה רפי״א (י׳) אי׳ הרפופות בירוש׳ ע״ז ספ״ב דמ״ב, הן רפפות הן רעלות עיי״ע רעל ב׳ וע׳ רעד א׳, ורפפות הן הן ריפין תוספת׳ כלאים רפ״ד ערים שהעבירו ע״ג הריפין הרי הריפין כמחיצה. והפעל בתר״י א׳ בראשית מ״ד, י״ח [1]) בעט יוסף בעמודא דהיכלא ורפפיה, באתפעל מתרפפין תרג׳ יתפלצון (איוב ט׳, ו׳) ור״ב הביאו בע׳ מיוחד ע׳ רף ד׳, וכן אצל רז״ל תוספת׳ זבי׳ רפ״ד ואמצעיתה רופפת. תוספת׳ חולי׳ פ״ב הרופפת בעיניה ובחולי׳ ל״ח: אי׳ בפלפל עיי״ע רפרף. ב״ר ספ״ד החלב מרפף ושם פי״ד ובויק״ר ספי״ד אי׳ רופף עיי״ע מסס. ירוש׳ מ״ק פ״ג דפ״ג ע״ג כל שבעה החרב שלופה עד שלשים היא רופפת וכו׳, ובב״ר התפלפל מתרַפְרֶפֶת, ירוש׳ מ״ק פ״ג דפ״א ע״ד עמודי בית הוועד מרופפים ובהשאילה כל הלכה שהיא רופפת וכו׳ ירוש׳ מעשר שני פ״ה דנ״ו: ירו׳ יבמות פ״ז ד״ח. וירוש׳ פיאה פ״ז ד״כ ע״ג. הפלפל עיי״ע רפרף] —

רף (רְפָפוֹת מע׳ הקודם אבל רבינו פי׳ בע״א) בצלוחית פי״א בפרה (מ״ב) הרפפות טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת פי׳ „מקום ביצה מים שיש בו רפש״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט צד 30 וז״ל הרופפות פי׳ כך המקום שיש בו רפש ויוצא מים פסול לקודש ע״כ במקום ויוצא צ״ל כבערוך וביצה ונראה שהיתה גירסא לפניו רפשות ועיי׳ הר״ש לפרה שכבר תמה על זה הפי׳ ממה דאי׳ בפרה פ״ח מ״י ע״ש. והנכון כפי׳ הרמב״ם שהוא מע׳ הקודם ע״ש ועיי׳ ג״כ בפי׳ הרא״ש] —

☞ רף (schwanken) תרג׳ ועמודיה יתפלצון (איוב ט׳, ו׳) ועמודיה תתרופפין. *[אחי״ה צ״ל מתרופפין וכדאי׳ בקצת דפוסים ובקצת דפוסים ובכ״י לנכון מתרפפין ושייך לע׳ רף א׳ ע״ש] —

רָפָא (מל״מ השבת הגוף לבריאתו אחר שחלה genesen; בפיעל רִפָּא heilen; מַרְפֵּא מל״מ (Heilung, Genesung בגמ׳ דפ׳ אלו דברים (ברכו׳ נ״ג.) זה בתוספת שבת בענין דרכי האמרי (תוספ׳ שבת פ״ז) (ח׳) של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש פי׳ לא היו אומרים למתעטש מרפא מפני ביטול בית המדרש [2]). בפ׳ אין מעמידין (ע״ז כ״ז. במשנה) מתרפאין מהן רפוי ממון אבל לא רפוי נפשות מפרש בגמ׳ (שם) ריפוי ממון דבר שאין בו סכנה וכו׳ עד ריפוי ממון בהמותו ריפוי נפשות גופו. בפ׳ אין בין המודר (נדרים ל״ח:) ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון, גמר׳ (שם מ״א:) רפואת נפש גופו רפואת ממון בהמתו. *[אחי״ה ובירוש׳ כתובות פי״ג דל״ה ע״ד, הגי׳ מרפאהו ריפוי נפש אבל לא ריפוי בממון. וכן ריפוי שבת ב״ק פ״ג: ירו׳ ב״ק רפ״א ד״ב. ועיי״ע צער. ירוש׳ סנהד׳ פ״ט דכ״ז. ורפא ירפא (שמות כ״א, י״ט) חייב ליתן לו שבת וריפוי ובב״ק פ״ה. ורפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות. ושם כמה פעמים ריפוי ע״ש וריפוי הוא השם המופשט ופי׳ כמו רפואה ובענין רפואה עיי׳ ברכו׳ מ״ד: ס׳ סע״א שבת ס״ז: ק״ט. קי״ט: ר״ה ט״ז: מגילה י״ג: סנהד׳ פ״ד: ק״א. והקבוץ רפואות שבת ק׳. יומא מ״ט. פ״ג: פ״ו. ירוש׳ ברכות פ״ה ד״ט: ירוש׳ תענית פ״א דס״ג ע״ד עיי״ע נרתק. — ספר רפואות ברכות י׳: פסחים נ״ו. עיי׳ תש׳ הגאונים סי׳ שע״ט צד 197 הוצ׳ הרכבי ובתש׳ הרשב״א סוף סי׳ תי״ג — ונקרא רפואה הברכה השמינית שבי״ח עיי׳ מגילה י״ז: רפואה דתחלואים, ושם: רפואה דסליחה. והשם רוֹפֵא מל״מ (Arzt) עיי׳ ברכות ס׳. רופא נאמן, ושם וב״ק פ״ה. עיי׳ לעיל. ירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז. לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות, כתובות נ״ב: מידי לרופא. ק״ה. אדם נותן מעות לרופא וכו׳, סנהד׳ י״ז: עיר שאין בו רופא וכו׳, צ״א. רופא אומן, שמ״ר פכ״א המשל אומר כבד את רופאך עד שלא תצטרך לו עיי״ע אם (ח״א, קס״ג) וש״נ המשל בל׳ ארמי. ויק״ר פי״ג משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים וכו׳ והקבוץ ב״ק פ״י ושאלו לרופאים וכו׳, קידו׳ פ״ב. טוב שברופאים לגיהנם [3]). ועוד נקרא רופא: מוהל ע״ז כ״ו: עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא כותי ורופא ארמאי ימול ארמאי וכו׳, ושם כ״ז. ויק״ר פכ״ו רופא מומחא. והפעל בפיעל מרפאין ברכו׳ מ״ד: נ״ז: מְרַפֵּא שבת קמ״ז. שריפא גיטין נ״ח. סנהד מ״ז. חולי׳ ז׳: שריפו נדרים מ׳. התפעל פסחים

---

[1]) בתרגום דפי״ר הובא אצל ה׳ לעווי. [2]) עיי״ע עטש ועי׳ זוטא (ח״ג, רפ״ג) ומ״ש ועי׳ ויס (ח״ד, ק״ל) וז״ל התוספת׳ האומר מרפא ה״ז מדרכי האמורי ראב״צ לא אמר מרפא מפני ביטול תורה של בית רבן בן גמליאל לא היו אומרים מרפא. [3]) רפאים בל יקומו (ישעיה כ״ו, י״ד) העתיקו ע׳ הזקנים כאלו כתוב רופאים ἰατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσουσι

כ"ה. מתרפאין ועיי' ע"ז כ"ז, כ"ח, כ"ט. ב"ב ט"ז: כתובות ק"ה. מתרפא, שבועות ט"ו: להתרפאות. נתפעל שם מ': נתרפא] —

* רָפָה, רפי (מל"מ רָפָה פי' מיעט כח וחולשה schlaff, schwach sein וכ"ה בל"ס רְפָא) גיטי' ל"ב רע"א עיי"ע כף ז' (ח"ד, רפ"ז.), שבת קי"ג. קט"ז. ב"מ י"ד: קידו' ס"ה. אין ולאו ורפיא בידיה, שבת קמ"א: אם היה רָפוּי. ב"ר פ"ק נולד בן זכר במשפחה מיד היה רפה. פיעל בכורו' ה': עיי"ע הבא אח"ז. ויק"ר פי"ט שרפיתם עצמכם במעשיכם הרעים. ירוש' חגיגה רפ"ג דע"ח ע"ד יְרַפֵּם עד שיבא בהן מים. בינוני פעול שבת ק"ל. מְרוּפָּה. אפעל נדרים מ"א: קא מרפי לה וכו'. ירוש' כלאים פ"ט דל"ב: וירו' כתובו' פי"ב דל"ה. ארפונון, ירושלמי ברכות פ"ז די"א ע"ג ארפוניה. ירוש' ע"ז פ"ב דמ"א. ארפון לון. וירף ממנו (שמות ד', כ"ו) תר"י ב' וכד ארפי מחבלא מיניה. תרג' תרף (משלי ד', י"ג) תַּרְפֵּא. אתפעל תרג' משלי י"ח, ט'; כ"ד, י'. והשם רפיון ידים ערכי' ה': ועיי"ע הבא אח"ז. שהש"ר פ' משכני: מרפיון התורה שבכם וכו' — רפיון כמו רפן עיי"ע.

* רפיאות? תנחומא תצוה סי' י"ג יש לי גפן אחת . . . שהיא עושה לי שלש רפיאות [1]) ובילק' חבקוק ר' תקס"ה ג' צופריאות ובכ"י רומי דופריות ובכ"י רח"ם רופריאות ובכולם צ"ל דופריות כדאי' בתנחומא ישן עיי' מ"ש הח' המו"ל רש"ב צד נ"א: תצוה אות ע' והוא לשון משנה דיופרא עיי"ע. ותיבות „שלש" יש למחוק כמו שהעיר רש"ב שם. והח' לעווי טעה בפירושו.

רְפִידִים (שם המקום) בר"ג דבכורות [2]) (ה':) מה לשון רפידים (שמות י"ז, א' וזולתו) ר' אליעזר בן יעקב [3]) אומר רפידים שמו ר' יהושע אומר [4]) על שריפו ידיהם מדברי תורה וכן הוא אומ' (ירמי' מ"ז, ג') לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים.

רָפַח (קרוב לשרש נפח ובל"ס רְפָחָא פי' כמו נפיחה An- Aufschwellung) ותהיין מורת רוח (בראשית כ"ו, ל"ה) תר"י (ב') סרבנין ורפחן רוח — (א"ב בנו"ג ואפחת רוח).

* רְפִיחַ דחגרא (שם מקום) ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג אבל בתוספת' שביעי' פ"ד הגי' ורקם דחגרא, וכצ"ל בספרי סוף עקב ועיי"ע חגר (ח"ג, שמ"ה) — ועוד עיי' תרג' בחצרים (דברים ב', כ"ג) ועואי דיתבין ברפיח כדאי' בדפ' סביוניט' ובנו"ג בדפיח ובתר"י דדפיע וצ"ל דרפיע וכ"ה רפיח בתר"י ב' במד' ל"ד, ט"ו.

רָפַט (קרוב לשרש רפץ ובל"ע نَفَضَ nachlassen, lose sein) בס"ג דפ' ר"א אומ' תולין (שבת קמ"א:) לא תצא אשה במנעל המרופט. בס"ג דפ' שואל (שם קנ"ב.) שפתותיהם של זקנים [5]) מתרפטות כבר פי' בע' מרפט [6]). בר"ג דפ' בני העיר (מגילה כ"ו:) האי תיבותא דאירפט „פי' תיבה שנתחלחלה כמו מנעל המרופט וכן שפתותיהם של זקנים מתרפטות". *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד ובדפו"ו רק: כמו מנעל המרופט וכל זה הועתק מפי' ר"ח במגיל' וכמו שהעתיק דבריו בע' מרפט. וכן פי' רש"י דאירפט [7]) ארון שנתקלקל ונפרד מחבורו ורמז על יבמות ק"ב. ובשבת קנ"ב. פירש"י מתרפטות מתבקעות וביבמות אי' לפנינו נפרם רק גי' רבינו היתה המרופט, ופי' (עפ"י ר"ח) על ידי רפוי] —

☞ רפט (= רוּפֵיטוֹן מלי יוני' ῥοφητόν leicht schlürfbar) ירוש' דנדרי' פ' הנודר (רפ"ו דל"ט ע"ג) ומותר בביצה טרומיטא רופיטון פי' בל"י ביצה ראויה לגמוע כשהיא מגולגלת וגם קוראים אותה טרומיטא ע"ש. *[אחי"ה עיי"ע כח"ד, פ"ד ושם ביארתי] —

רפילא (= רוּפִילָא עיי"ע אלקפתא) אלקפטא ורופילא (שבועות ו':) כבר פי' בע' אלקפתא. ויבאו שדה מואב ויהיו שם (רות א', ב') תרג' והוו תמן רופלין — (א"ב פי' בל"ר שר החיל). *[אחי"ה כיון לל"ר Rufulus, Kriegsoberster אבל עיי"ע אלקפתא. וכנ"ה בב"מ מ"ט: ק"ז סע"ב ופירש"י פחת פרסיים. ותרג' איש (אסתר ט', ו', י"ב) גברין רופילין] —

רפן (= רִיפָּן מל"י ῥιπή Schwung, Wurf תלוי in der Luft בריפן = ברפיון פי' תלוי באויר

---

[1]) ברפ"א שטעטין רפואות! [2]) ברפו"ו בט"ס דבכורים. [3]) לי' בבכורות וסנהד' קי"ו. ובמכילתא בשלח מסכ' דעמלק. [4]) במכילתא אחרים אומרים. [5]) כ"ה בעיקרי התלמוד וכ"ה נכון בעי' מרפט אבל כאן בט"ס צריקים. [6]) ושם הביא רבינו מיבמות ק"ב: קי"ג. מנעל המרופט ופי' הועתק מפי' ר"ח בשבת קמ"א: וקצת מזה דף קנ"ב.). [7]) שהוא אתפעל בל"א כמו מתרפטות במשקל עברי

(schwebend, ungewiss בב"ר פכ"ג (ספכ"ב) ובפ' ל"ג (ל"ב) ומחיתי כל היקום: ר' לוי בשם ריש לקיש אומר זה קין שהיה תלוי ברפיון ובא מבול ושטפו וימח את כל היקום. בילמדנו (תנחומ' וארא סי' ט"ז) וממר לא נתך ארצה תלויין ברפיון ואימתי ירדו בימי יהושע על האמורי (עיי' יהושע י', י"א) [1]) פי' אויר בלעז ריפא. *[אחי"ה לא מצאתי בל' איטלקית כי אויר נקרא ריפא ונ"ל שהוא ל"י פי' השלכה באויר ובתנחומא הישן אי' בפי' כן אמרו רז"ל נתלה באויר ע"כ וכן בלקח טוב סוף וארא: אלא עומדין תלויין ועיי' ברש"י שמו' ט' ל"ג וברכות נ"ד: ד"ה לא נתך ארצה לא הגיע לארץ אלא עמדו באויר ע"כ ובב"ר ספכ"ב אי' תלאו ברפיון [2]) ושם פל"ב ושמ"ר פל"א וקהל"ר פ' אם יוליד, תלוי ברפיון, שמ"ר פי"ב תלאן ברפיון, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג תליין יהושע בריפן וכצ"ל בירו' קידוש' רפ"ד דס"ה: ושם לדופן צ"ל בריפן, ב"ר פצ"ח איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון עד שיבא משה וכו' ודרש חללת על חלל העולם לא בשמים ולא בארץ כאלו נתלו באויר] —

רָפַס (בל"ע رَفَسَ וכן בל"ס רְפַס פי' דרס treten, (zerstampfen בס"ג דפ' בכל מערבין (עירו' מ"י:) דליוה [3]) לרטיבא רפסא ל י [4]) בדוכתיה. פי' „מי שרואה חברו מחפש על עץ לח אומר בדעתו שמא להכות אותי מה עסקו לכך שואל אותו מה עסקך והוא מדקדק אחריו. פ"א רפסא לבי דוכתיה [5]) שמא במקומו דבר טמון". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא בדף מ"א סע"א) ע"ש ויש לתקן עפ"י הערוך ושם פ"א אי' בתחלה ורש"י פי' בע"א ועיי' עוד פ"א בהעמק שאלה לסוף שאילתות, עפ"י ע' הבא אח"ז, ובכ"י ש"ס הגי' דפסא ליה דוכתיה, ובדפ"ש מדפרסא לדוכתיה עיי' ד"ס צד ע"ו. אבל עיקר הגי' רפסא וכנ"ה בויק"ר רפט"ז היתה רופסת עליה עיי' במ"כ ובשבת ס"ב: הגי' בועטת, ותרג' ורקעך (יחזק' כ"ה, ו') ורפסתא בריגלך ושם ו', י"א ורפוס', שם כ"ב, מ"ג רפסתינון, תר"י ב' בראשית מ"ה, י"ט ורפס במסאניה עיי"ע רפש וש"נ ב"ר פצ"ג. אתפעל תרג' ויישחו (קהלת י"ב, ד') ויתרפסן ספוותך — ירוש' עירובי' פ"ה דכ"ב ע"ד מתרפס וצ"ל מטרפס עיי"ע טפס (ח"ה, ס"ז) — נפעל ב"ר רפע"ה כשם שאי אפשר למעין להֵרָפֵס וכו' והוא מל"מ (משלי כ"ה, כ"ו). ויק"ר פל"ו היא נרפסת בוינל וכו', והוא כל"מ (דניאל ז', ז') ברגליה רפסה ועוד עיי"ע רפס ד', ובהשאילה קידושי' ס"ג: הני שמעתתא דידי מרפסן איגרי פי' דורסות ומשברות גגין עיי' פירש"י ורבינו הביאו בע' הבא. והשם המופשט ריפסא עיי' תרג' יחזק' כ"ו, י' וכ"ה בל"ע رَفْسَة Fuss- [schlag —

רְפַס (קרוב לענין ע' הקודם durch Stossen er- (schüttern בפ' השוכר את האומנין בגמ' אנגריא (ב"מ ע"ט:) משום רפסתא [6]) דספינתא פי' מתרועעת הספינה בהוצאת חבילות ובהכנסת חבילות [7]). בפ' האומר לחברו בגמ' האומ' קדשתי את בתי (קידושי' ס"ג:) הא שמעתתא דידי מרפסן אגרי פי' מרעעין הגגות. *[אחי"ה ורש"י פי' משברות עיי"ע הקודם וכן رَفْس פי' בל"ע שיבר ואין הצריכה לשער 'שגי' רש"י מפרסן כמו שכתב בעל עיקרי התלמוד אליבא דרש"י] —

רפס (= רוֹפֵס (weich, weichgedrückt בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחות ל"ז.) מקום שמוחו של תינוק רופס. ירושלמי בפ' המוציא [8]) תפילין (עירו' רפ"י דכ"ו.) במקום שראש התינוק רופף [9]) פי' מתרכך [10]).

רָפַס (גם זה מע' רפס א' פי' דָרַך; הִתְרַפֵּס sich (treten lassen פי' הכנע את עצמו ובדרז"ל דרשוהו בשתי תיבות עיי' בפנים) בס"ג דפ' גט פשוט (ב"ב קע"ג.: ועיי' ג"כ יומא פ"ז. וב"מ קט"ו.) לך התרפס ורהב ריעך (משלי ו', ג') אם ממון יש לו בידך התר לי פיסת ידך — (א"ב תרג' ורקע ברגלך (יחזק' ו', י"א) ורפס ברגלך). *[אחי"ה והיה לו להביא ל"מ (דניאל הרשום בע' רפס א') ועיי' פי' רש"י וראב"ע, וכל ארבע' ערכים אלה קרובי ענין הם ויוצאים ממושג דריכה והיו לארבעה ראשים — ודע כי בדפ"א הוספת ר"ב נדפסת עם ע' הקודם ושייכת לכאן כמו שהעירותי בהערה 10 — ועוד עיי"ע רָפַשׁ] —

---

[1]) ובתנחומא אי' מפורש שנאמר (יהושע שם) וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו' ובתנחומא הישן אי' עד שיבא גוג ומגוג והביא ראיה מיחזק' ל"ח, כ"ב וכ"ה בלקח טוב סוף וארא ועיי' ברכות נ"ד רע"ב ושמ"ר פי"ב. [2]) ובכ"י פאריז אי' בב"ר בריקפיון והוא ט"ס. [3]) בכ"י ש"ס ובנו"ג ליה. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס דלויה. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר ובעיק' התלמוד ובדפ"ע אי' לי ברוכתיה. [6]) בכ"י ש"ס רפסא. [7]) וכ"ה בפירש"י. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובעיק' התלמ' ובדפ"ע נשמט בטעות. [9]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובירוש' אבל בדפ"ע בט"ס רופס דא"כ מה הפרש יש בין גי' הבבלי ובין גי' הירוש'. [10]) מה שאי' כאן בדפ' אמי שייך לע' הבא כי הוספת ר"ב תתכן יותר לע' הבא אח"ז.

רפס (= רפוסא Rufulus (Rufus) פי' שר החיל (Oberster der Infanterie, מדר' שמ"ר פ' ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (פל"ז) משל לאוהבו של מלך קומים ורפוסא פי' בל"ר שר החיל כמו רופילין דלעיל.

* רפסודות ? תנחומא בראשית סי' ה' מלך בו"ד יושב על כסא גבוה ואין רגליו מגיעות לרפסודות שתחת רגליו והקב"ה השמים כסאו והארץ הדום רגליו נ"ל שצ"ל הפפודות, והוא אפופודין בל"י ὑποπόδιον הדום רגל וכדאי' בויק"ר פל"ו ויתר מקומות שבע' אפיפודין (ח"א, רכ"ו).

רפע ? בפסקא דרני עקרה — (א"ב במדר' שה"ש פ' צוארך כמגדל ר' זכאי רבה אמר עד שיחי ריפע עד היקבים שייקבן מלך מלכי המלכים פי' בל"י ורו' שם הרים גבוהים במחוז טטר וי"א שנקראים כן על שם ריפת בן גמר (בראשי' י', ג')) *[אחי"ה ר"ב כיון להרים חנקראים τὰ Ῥιπαῖα ὄρη; ὄρη Ῥιπαῖα; Riphaei (Rhipaei) montes בקצה צפוני של Sarmatien וכל פי' ר"ב הוא רחוק כרחוק הרים האלה העומדים בשער ההשערה אבל ידע תידע כי כבר העירותי בע' יקב (ח"ד, קנ"ד) כי עיקד הגי' דיפו. וז"ל הפסיקת' דר"כ צד קמ"ג. כי ימין ושמאל תפרוצי (ישעיה נ"ה, ג') . . לאורך מניין ממגדל הננאל עד יקבי המלך (זכריה י"ד, י') . . ר' זכאי רבה אמר עד שִׁיהָיֶה ד י פ ו וכדאי' ג"כ בילק' ישעיה ר' של"ד ובכ"י כרמולי (אצל החי רש"ב בפסיק' שם הערה מ"ח) בט"ס שוחיא דופיע ובשהש"ר פ' צוארך כמגדל שיחיה ריפע וגי' מוטעת זו נזדמנה לרבינו בפסיקת' דרני עקרה (שם) וכבר העיר רש"ב שצ"ל שיחיה דיופי ופי' היקבים של עיר יפו (עיי' פירש"י לזכרים הנ"ל) — ובענין למינה של יפו עיי"ע למן (ח"ה, מ"ד) — רפיע בתר"י עיי"ע רפה] —

* רְפַף, רְפָפוֹת, רְפוּפוֹת עיי"ע רף.

רְפַק (פי' חפר graben; רַפּוֹקָא Pflüger, Gräber) בסדר תעניו' האלו בגמ' מעשה (תענית כ"ג סע"א) אשכחיה דקא רפיק[1]) ריפקא[2]). בס"ג דפ' עושין פסין (עירו' כ"ה.) ואתא ישראל אחרינא ורפיק ביה פי' חופר. בפ"ק בסוטה בגמ' שמשון (י'.) קמי רפוקא גריוא דחלפי פי' בפני חופרי שדות גדישי דשאים. *[אחי"ה בסוטה הגי' גרידא דוכלא ובבמד"ר פ"ט גרידא דיכלא[3]) וזו הגי' הביא ג"כ עיקרי התלמוד וז"ל נ"א גריוא דחכלי נ"א גריוא דיבלי והוא עשב שהוא חצבא בל' חכמים ע"כ וא"כ הוא פי' גירדא דיבלא כמו דאי' בע"ז כ"ח. וכפי' רבינו בע' גרד[4]). ועיי' ג"כ תש' הגאוני' (הוצאת ה' הרכבי צד 22) סי' מ"ז וז"ל גירדא דיבלא גרודת שגורדת מעשב ששמו חצב במשנה ובטיי"ת אלתול (אולי מל"פ تولة Heliotrop, Malve) — וכנ"ה מנחו' פ"ז. רב יוסף הוה ליה קרנא דפרדיסא דרפיק ליה[5]) טפי ריפקא ופי' רגמ"ה שחפרו פעמים. ב"מ ק"ג. אושלן מרה למרפק ביה האי פרדיסא וכו' ושם כמה פעמים רפיק, וב"מ ע"ו סע"ב דאגר אגירי לרפקא פי' לחרוש, ב"ב נ"ד: רפיק בה פורתא. והתואר רַפּוֹקָא סוטה ובמד"ר הנ"ל, השם המופשט רִיפְּקָא תענית ומנחות הנ"ל] —

* רָפַק (צ"ל פרק) במד"ר פ"ט תהא מתרפקת איברים צ"ל מתפרקת עיי' חיד' הרד"ל — שהש"ר פ' יונה מתרפקות עיי"ע פרקד.

רִפְרֵף (פלפל מן רפף פי' תנועה תמידית וכן בל"ע رفرف flattern, hin- u. her schweben) בפ' השוחט אחד בעוף בגמ' דסמוך השוחט לנכרי (חולי' ל"ח:) ובעוף אפי' לא ריפרף אלא בגפו ס"א אלא בעינו[6]), ובתוספת' פ"ב הרופפת בעיניה מענין (ברכות ב': שבת ל"ד:) כהרף עין. *[אחי"ה וכן בל"ס רְפַף עינא פי' תנועה בעין, קריצת עין, ועיי"ע הבא אח"ז שענין אחד לבית ערכים] והשם המופשט רִפְרוּף עיי' רש"י חולי' ל"ח:] —

רִפְרֵף (מע' הקודם) בב"ר (פנ"א) [צ"ל פ' כ"א][7]) (לפנינו פ"כ) לפי שרפרפה בלבה ואמרה איני נזקקת לביתי עוד לפיכך תביא קרבנה מרופרף ולקחה שתי תורים — (א"ב פי' בל' ישמעאל תנועה תמידית כמו שהתורים והיונים עושים והמילדת מתנענעת במחשבתה ומהרהרת אם תזקק עוד לבעלה אם לא. תרג' ועמודיה יתפלצון (איוב ט', ו') ועמודיה מתרופפין וכבר הבאתיו בע' רף וענין שני ערכים אלו אחד הוא). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ר פ"ב ורוח אלהים מנשבת אין כאן כתיב אלא מרחפת כעוף הזה מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואין נוגעות וכו'. ב"ר פ"ק עד שלשים יום מתרפרפת ועיי"ע רף ב', תוספת' מכשירין פ"ג מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדה] —

---

1) בדפ"א במ"ס דרהיק. 2) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' (בד"ס צד כ"ח ולא העיר על הערוך) ולפנינו בש"ס לי' ריפקא ובכ"י ש"ס ובפי' ר"ח אי' דרפק בדברא. 3) כצ"ל בע' גרד ח"ב, שנ"ח שורה י"ז. 4) ח"ב, שנ"ו ע"ש ועי' חצב ג' ועי' יבל. ועוד עיי"ע גריו ומ"ש בח"ב, שס"ב. 5) כ"ה נכון בפי' רגמ"ה ורש"י ובנו"ג ביה וצ"ל ליה. 6) בנו"ג לא רפרף אלא גפו. 7) וכדאי' לנכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד.

רֶפֶשׁ (מל"מ Koth, Schlamm) בפ' המניח את הכד בגמ' השופך את המים (ב"ק ל'.) ולא יהא אלא כרופשו [1]) פי' מלשון רפש וטיט (ישעי' נ"ז, כ') *[אחי"ה ועיי"ע רף ג' ומ"ש בענין גי' רבינו שאולי הוא גורס בפרה י"א מ"ב רפשות].

רָפַשׁ (מל"מ כמו רפס פי' ענין דריכה treten) בר"ג דפ' השואל פרה (ב"ק צ"ה:) אע"ג דקא מרפיש [2]) ואזיל קמא קמא [3]) פי' מרפק ומפתה הארץ לפני החורש ומתחיח [4]) הקשה כדי שיה' נוח לחרישה. בב"ר פ' ויגש אליו (פצ"ג) רמז למנשה ורפש חד רפיש [5]) וזעת כל פלטין. ויטש על המחנה (במדב' י"א, ל"א) תרג' ירושלמי (א') ורפש במשריתא *[אחי"ה בענין תר"י זה עיי"ע הבא אח"ז. ופיר' רפש בל"מ (יחזק' ל"ב ב'; ל"ד י"ח; משלי כ"ה כ"ו) כמו רפס וכנ"ה באיכ' רבתי פי' ממרום כמה רפשים עשיתי שרפשתיו בידך פי' כמה דריסות דרסתי כ"ה במ"ד שמואל ס"פ כ"ד ע"ש ובויקרא פכ"ו אי' בע"א עיי"ע רמז בסוף הע' בהוספותי. שמ"ר פט"ו רפש הענבים ובעט ראשון ראשון. פַּעל מרפיש ב"מ צ"ה: עיי' לעיל כגי' רבינו. הפעיל שהש"ר פי' מי זאת ראה את המלך עומד על גבו והרפיש את עצמו תחתיו וכו' והוא כל"מ התרפס ענין הכנעה כאלו נדרס עיי"ע רפס. והשם רְפִישׁ ב"ר פצ"ג עיי' לעיל והוא כל"ס רְפָסָא דריסת רגל והקבוץ רפשים איכ"ר הנ"ל]. —

* רְפַשׁ (נ"ל מל"ע رفش ענין שריה במקום sich an einem Orte niederlassen) תר"י א' במד' י"א, ל"א ויטש ורפש במשריתא כה"ג בערוך ע' הקודם לזה וכ"ה במתורגמן [6]) והוא מל"ע ואין ענינו לשון דריסה כמובן של ע' הקודם.

רֶפֶת (מל"מ Viehstall) בגמ' דפ"ק דפסחי' (ח'.) ורפת בקר ולולין ומתבן פי' מקום דירה לבהמות *[אחי"ה והוא מל"מ (חבקוק ג' ט"ז) ואין בקר ברפתים וכמו שפי' כבר ר"ח בפסחי'. וכן בב"ב י"ח. רפת בקר, ירוש' פסחי' פ"ד דל"א: הרפת בין גדולה בין קטנה] —

☞ רפת (צ"ל רִיפְתָּא פי' ככר לחם Laib Brod) תרג' ירו' (ב') סלי חרי (בראש' מ' ט"ז) סלין דרפתא קקבטון פי' פת בל' גמרא *[אחי"ה בע' רף א' כבר הוכחתי כי התי"ו שמושית היא לסימן הקבוץ ועיקרו ריפא עיי"ע רף ומ"ש] —

* רָץ (מל"מ פי' הליכה מהירות laufen) והשם המופשט רִיצָה קהל"ר פ' שמח מיעוט בריצה שלא תרבה בחזירה. תוס' סוט' רפ"ד רץ שלש ריצות.

רץ (= רָצָה בהפעיל הרצה פי' כמו בל"ע رضى ענין נתינה ובדרז"ל בפרט מנתינת ומנין ממון Geld auf- hinzählen) בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת כ"ב.) אסור להרצות מעות כנגד נר של חנוכה. בפ' חזקת הבתי' בגמ' ערים [7]) (מ"ח:) תלייה וזבין זביניה זביני עד דלא ארצי זוזי [8]). בסוף [9]) גמ' דפ' ד' מיתות (סנה' ס"ח.) הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן פי' זה אמר מטעמי תורה כלומ' ספקות יש לי ואין מי שיפרשן [10]). (א"ב ענין מנין וחלוף מעות שהמונה או מחלף זורק במרוצה המעות) *[אחי"ה ולא הוצרכנו לזה עפ"י מה שכתבתי בתחילת הע' עפ"י גזרת המלה. ורש"י פי' בכ"מ להרצות למנות. ובעל עיקרי התלמ' פי' נראה לשון נתינה ובחירה ע"כ והיא היא הוראת המלה הערבי' הנ"ל. וגם בעברי הוראת רצה היא ענין שלום עיי' ויקר' כ"ו, מ"א, מ"ג; דה"י ב' ל"ו, כ"א] —

רץ (= רָצָה מל"מ עני אבה וחפץ וכן בל"ע رضى wollen; wohlwollen) בפ' חבית בר"ג (שבת קמ"ד.) שהמשקין היוצאין מהן לרצון טמאין ושלא לרצון טהורין מאי לאו לרצון דניחא ליה פי' „מקבלין טומאה מפני שהן משקין והמשקין אין צריכין הכשר" כדאמרינן (פסחי' י"ח:) שהן עלולין לקבל טומאה *[אחי"ה עד כדאמרינן הם דברי ר"ח וכנ"ה לרצון ושלא לרצון במכשירין א', א'; ו' ח'. ברצון כתובו' מ'. עשה רצונך בשמים ממעל וכו' ברכו' כ"ט; תוס' ברכו' רפ"ג. והפעל ברכו' ז'. כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה, שם ב'. עין שלא רצתה לזון וכו' ל"א. לכל רוח שירצה. שם י'; פסחי' מ"ט. עירו' ק'; ביצ' ט"ו; יומ' ע"א. ב"ב כ"ה; כתובו' נ"ט; ע"ז כ'; חולי' פ"ד; וזולתו הרוצה וכו' — בפיעל כל"מ (איוב כ' י') ענין פיום begütigen, sühnen וכן בדרז"ל פסחי' ט"ז: הציץ מרצה, שם ע"ח. לא מרצה, ברכו' ו'; אין מרצין וכו', יומ' פ"ה; עד שירצה את חברו, אבות פ"ד מי"ח אל תרצה את חברך בשעת כעסו. חולי' ז': דם ניקוף מרצה עיי"ע נקף ב' ספרי ואתחנן סי' ל"ב כשם שקרבנות מרצים כך יסורים מרצים ועוד

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפ"ע רופשו ובנו"ג כרפשו. [2]) בדפו"ו מרפש ובנו"ג בש"ס וברש"י מרפי וכ"ה בכ"י ש"ס. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס פ' ובכ"י ר' א' ובי קמה קמה ובנו"ג רק פעם אחת קמה. [4]) כ"ה נכון בכ"י בדפ"ר ובדפו"ו ועיק' התלמ' אכל בדפ' פיזו ואמ' בט"ס מתחיה. [5]) עיי"ע רפס א' תר"י ב' לבראשי' מ"ד, י"ט. [6]) בנו"ג שרא ובאונקי' רמא. [7]) כ"ה בכ"י. [8]) רבינו לא גרס לא ארצי ל י ה כדאי' בכ"י ש"ס ובדפ' ראשונים ועיי' תוספ' ד"ה ואפי. [9]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד ובד"א אבל בדפ"ר ווינ' ופיזו בט"ס בריש. [10]) ועיי' ג"כ פירש"י.

שהיסורים מרצים יותר מקרבנות וכו'. פַּעֵל ברכו' ל"ג: לרצויי למריה. תעני' כ"ג רע"ב אפשר דמרצי הקב"ה וכו'. אפעל עירו' ק': דמרציי ארצויי קמיה. נתפעל ברכו' נ"ג סע"א קידושי' מ"ה. ושם: נתרצה. ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד נתרציתם. הָפעל יומ' ז'. הוּרְצָה. והשם המופשט תעני' ד': רִיצּוּי שאלה] [1]) —

ריץ (= רצה השם המופשט הרצאה כמו ריצוי נשיאת חן ופיוס (Besänftigung בפ"ק בקדושי' בגמ' עבד עברי (י"ד סע"ב) ההוא להרצאת אדון הוא דאתא פי' כדכתי' (דברי' ט"ו, י"ח) לא יקשה בעניך [2]), ס"א להרצעת אדון הוא דאתא פי' שנרצע אינו עובד ליורש. *[אחי"ה לפי ג' שלנו הרצאת אדון הוא ריצוי שבע' הקודם בסוף, ועיי"ע הרצאה (בח"ג רמ"ח) וש"נ] —

ריץ (נ"ל מל"מ רצה פי' סָפר erzählen ועיי' בפנים) בגד' דפ' אין דורשין (חגיג' י"ד:) ג' הרצאות הן חנניה בן חכינאי הרצה דברים לפני ר"ע [3]) פי' כמו (שבת ק"ג: ק"ז: פסחי' ע"ה: ביצי' י"ט. מ"ק ה'. סוכ' כ"ב: יבמו' י"א: י"ב מ"ג: צ"א. צ"א: ק"ט. כתובו' י"א: יבמו' קט"ו. ב"ב פ': ק"א: שבועו' כ': כ"ו: זבחי' כ"ז: ק': ק"א. מנחו' צ"ב: נדה ס'. ס"ט:) תריץ ואימא הכי. אלו ארבעה ריץ קרובי ענין הן *[אחי"ה בכל זאת יש הפרש ביניהם בהסתעפות המושג ולכן לא יפה עשה רמ"ל לכללם בסוג ערך אחד. וגם קשה לרבינו שהוא הסכים כי קרובי ענין הם ר"ל שכולם נגזרו משרש רצה איך יוכל להביא להוראת ריץ האחרון הזה הגזרה מן תריץ ששייך לע' תרץ. ולי נראה שפי' הרצה דברי' מל"מ ורציתם (דה"י ב' י' ז') ומזה ג"כ ואחריהם בפיהם ירצו סלה (תהלי' מ"ט י"ד) ויפה פירש"י לתהלי' שם וז"ל ירצו הרצאת דברים ע"כ ופי' הרצה דברים ספר דברים ובפרט לפני הרב המובהק עיי' חגיג' הנ"ל ותוספת' חגיג' רפ"ב תן לי רשות וארצה לפניך.. והרצה לפניו.. ר' יהושע הרצה לפני ריב"ז וכו', ע"ז ל"ו: הרציתי דברי לפני רבי וכו', חגיג' שם דארצי וארצו קמיה קחשיב דארצי ולא ארצו קמיה לא קא חשיב. ירו' פיאה פ"ה די"ט סע"ב והרציתי את הדברים לפני ר' אלעזר בן עזריה, ירו' שקלי' פ"ה דמ"ט. כשבאתי (והריצית) [צ"ל והרציתי] את הדברי' לפני ר"ע וכו' ועוד אי' במנחו' י"ח. כפי ג' רבינו בע' חב להרצות מדותיו וע"ש פי' הערוך, ואולי מזה ג"כ בתרג' משלי ו', כ"ב היא תשיחך: היא תהוי רצייך וא"כ תשיחך = שִׂיחך]

ריץ (= רָצַץ מל"מ קרוב לשרש רעע ענינו שבירה ודחיקה (zerdrücken, zermalmen כפ' אלו טרפות (חולי' נ"ו.) או שרצצתה [4]) בהמה והיא מפרכסת אם שהתה מעת לעת ושחטה כשרה פי' מן (ישעי' מ"ב, ג') קנה רצוץ, וירעצו וירוצצו (שופטי' י', ח'), בהדר בפ"ח בטהרו' (מ"ב) אם מסר לו תיבה מלאה בגדים בזמן שהיא רוצצת טמאה, פי' דוחקת. *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' ע"א. וש"נ טומאה רצוצה, ירו' מכות רפ"ב דל"א ע"ג והושיט התינוק את ידו ורצצה וכו', ירוש' קידוש' ספ"ד דס"ו ע"ג הטוב שבנחשים רצץ את מוחו, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג שלא ירוץ את גולגלתו שמ"ר פ"ל רצצו גפנים, במד"ר פי"ט ורצצו כל אותן גבורים, תר"י ב' לבמדי' כ"א, ט"ז ורציצו רישי גיבריהון, תר"י ב' שמות ט"ו ה' דרעע ומרצצא שורי וכו', ועיי' תרג' איכ' ג', ט"ז — ומזה השם רְצִיצָה עיי"ע. והפעיל ירו' יבמו' פ"א ד"ג. בשביל שיריצו את מוחי, תוספת' אהילו' ספי"ח שמא יריצו את ראשי. ויק"ר פכ"ח דברים, שהן מריצין לבני מעים]—

* רָצַד (פי' בל"ע رصد ארב (auflauern בויק"ר פכ"ו אזל ורצד עלוי פי' ארב לו עיי' מ"כ.

רָצַח (מל"מ פ' מכות מות בזדון (morden בהלכה ראשונה בפ' כל שעה (כ"ה:) ובס"ג דפ' בן סורר ומורה (סנה' ע"ד.) „ר' אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש (דברי' כ"ב, כ"ו) וכי מה למדנו לרוצה מעתה [5]) פי' מה נלמד לרוצח מן הנערה [6]) וכי י"ל אם יקום איש על רעהו ורצחו אין לו דין מות כמו זו הנערה שכתוב בה אין לנערה חטא מות אלא זו נערה באה ללמד לאחרים ונמצאת היא למדה והוקשה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבר כך הנערה המאורסה אם יאמר לך [הישמעאלי] [2]) השמיעי לי ואם לאו אני הורגך תהרג ואל תשמע לו ואם תפשה ונתחזק עליה אין לה חטא מות" [8]) וזהו דשאילתות (וארא סי' מ"ב) ובריש זו ההלכה אלא ניתן להצילו בנפשו

---

[1]) בעבודה דיוה"כ לתפלת מוסף ריצוי הזיות. [2]) וכ"ה בפירש"י. [3]) וכ"ה הרצה דברים בכ"י ש"ס מינכען ובכ"י בי ובע"י ובנו"ג רק הרצה ורבינו הביא רק הסוף וסומך עצמו על הקורא לעיין הצעת הש"ס וז"ל ג' הרצאות הן ר' יהושע הרצה דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי ר"ע הרצה לפני ר' יהושע חנניה בן חכינאי הרצה לפני ר"ע ובכ"י ש"ס בשתי פעמים הראשונים הרצה דברים וכו'. [4]) בנו"ג ריצצתה אבל בביצה ל"ד. כגי' רבינו. [5]) וכ"ה בסנהד' ובשאילת' וארא סי' מ"ב ובפי' ר"ח ובכ"י ש"ס א"פ בפסחים (עיי' ד"ס שם צד ל"ד:) ובנו"ג בפסחים וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה. [6]) דברי רבינו הם וכגי' שלנו. [7]) כ"ה בפי' ר"ח. [8]) הועתק מפי' ר"ח לפסחי'.

מנא לן אתיא בק״ו וכו׳ עד דבי ר׳ תנא הקישא הוא כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה למדנו מרוצח מעתה הרי זה בא ללמד ונמצת למד פ׳ מה יליף נערה מאורסה שהיא אנוסה ופטורה מן רוצח שהוא מזיד וחייב בא ללמד הרוצח לנערה ונמצא למד ממנה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו שהרואה מי שרודף אחריה לבועלה ואינו יכול להצילה בענין אחר אלא בנפשו של רודף יהרוג הרודף להצילה דכתי׳ (שם כ״ז) ואין מושיע לה הא יש לה מושיע מושיעה בכל מה שיכול אף רוצח ניתן להצילו לנרדף בנפשו וזה שבראש ההלכה מה למדנו מרוצח ושבסוף הלכה מה למדנו לרוצח בשני ענינים דרשו הפסק ר׳ ותנא דבי ר׳ *[אחי״ה ועיי׳ הסוגי׳ בפסחי׳ ובסנהד׳ ועוד ביומ׳ פ״ב, ובתוספו׳ שם, ועוד עיי׳ פי׳ העמק שאלה לשאילתו׳ וארא סי׳ מ״ב — וכנ״ה בינוני רוצח והוא הוא התואר שביעי׳ פ״י מ״ח, הקבוץ רוצחים מכו׳ ט׳, י׳, ועוד סוט׳ מ״ז. במשנ׳ בן הרצחן הקבוץ הרוצחנין ובירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד. בן הרוצחן ועיי״ע בן דינאי (ח״ב קי״ג) ב״ר ספכ״ב רוצחנים. והשם המופשט רְצִיחָה סנהד׳ ל״ה. מכילת׳ משפטי׳ פרש׳ ד׳] —

* רצי עיי״ע רץ׳ וש״נ רִיצוּי׳.

רָצַם פי׳ כמו ל״ע رصّ drücken, fest auf- einander liegen) בם״ג דפ׳ אין צדין (ביצ׳ כ״ח:) שפוד שנרצם [1]) ובפ׳ המפלת בגמ׳ המפלת סנדל (נדה כ״ה:) ת״ר סנדל דומה לסנדל [2]) דג של ים ולד הוא מתחילתו אלא שנרצם [3]) פי׳ סנדל ולד שנתמעך ואין ניכר אם זכר אם נקבה שכשעיברתו אמו עיברה שוב ולד אחר ובא שני וקלקל צורת הראשון ולהכי קרוי סנדל ששנוי [4]) ודל מפני שנתקלקל ואע״ג דאין האשה מתעברת וחוזרת ומתעברת קודם שתלד ה״מ למיהוי תרווייהו בני קיימא אבל חוזרת ומתעברת ונתקלקל שני מן הראשון וכן המפלת שיליא אע״ג דאין בה שפיר תשב לזכר ולנקבה דחיישינן שמא היה עמה לדג של ים שהוא רחב ודק והד כלפי ראשו שנרצם שנתקלקל כגון שפוד שנרצם *[אחי״ה פי׳ נרצם נדחק ע״י שכיבת אחת על גבי חברתה וכמלה ערבי׳ הנ״ל. ובקל ירו׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ד אין סנדל אלא שרצמו חי] —

רצן (= רְצִינָא פי׳ תולעת ובל״ר ricinus) בם״ג דפ׳ המוכר את הספינה (ב״ב צ״א:) רב נחמן אמר רְצִינָתָא פי׳ „שלא יאכלוה תולעים״ *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה ועיי״ע דרא (ח״ג קל״ט) וש״נ פרה פ״ט מ״ב פי׳ רה״ג ע״ש. ודע כי בל״מ נקרא ירקון ובל״ע يرقان = ارقان חולי התבואה ואולי הוא הוא רצינא ובקבוץ רצינתא ובת׳ הגאוני׳ (הוצ׳ הרכבי צד 51) ססי׳ פ״א רצינאתא, ע״ש] —

* **רָצַע** (מל״מ וכן בל״ע نصع פי׳ נקיבת נקב באוזן durchbohren, stechen) קידושי׳ כ״א: כשהן רוצעין אין רוצעין אלא במילת, עיי״ע מל. וכן בספרי ראה ס׳ קכ״ב בינוני פעול תוספת׳ בכורו׳ רפ״ה אזניו רצועות ותרגו׳ ורצע (שמות כ״א ו׳) ויִרַצע. נפעל קידו׳ שם אין עבד עברי כהן נרצע וכו׳, ירו׳ קידושי׳ פ״א דל״ט ע״ד המילת הזה נרצע. והשם המופשט קידו׳ י״ד: הנרצע נקנה ברציעה, שם י״ז: להעניק או אינו אלא לרציעה וכו׳, שם ט״ז סע״ב אין סימנין באיש ורציעה באשה וכו׳.

רצע (= רְצוּעָה מל״ע نِسْعَة Riemen) בפ׳ במה בהמה (שבת נ״ד:) ולא ברצועה שברגלו. בפ׳ במה אשה (שם נ״ז.) ולא ברצועה[5]) שבראשה. *[אחי״ה וכנ״ה בנגעים פי״א מי״א רצועות מנעל וסנדל, תוספת׳ יבמו׳ פי״ב הותרו לו רצועות מנעל. תר״י א׳ שרוך (בראשי׳ י״ד, כ״ג) סנדלת רצועה תרג״י ב׳ רצועה דסנדלא, מנהות ל״ה: רצועה דתפילין, ושם: גרדומי רצועות, ברכות כ״ד. תוספת׳ ידים פ״ב רצועה.. קציצה, יומא י״ב. ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה וכו׳, ועוד רצועה ללקות בה ירוש׳ גיטי׳ ספ״א דמ״ג ע״ד וירוש׳ קידושי׳ פ״ג דס״ד. ורצועה עולה ויורדת. במד״ר פט״ז משל לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכו׳, במ״ר פי״ט רצועות מרדות היה עמלק לישראל. ירוש׳ ביכורים פ״א דס״ד. ירו׳ קידוש׳ פ״ד דס״ו: ירוש׳ סוטה ספ״ז דכ״ב. ויק״ר רפכ״ח קהל״ר פ׳ מה יתרון ופ׳ שמח בהשאילה: הותרה הרצועה. והתואר רוצען, רצען עיי״ע הבא אח״ז. והפעל נבנה מהשם קידושי׳ ע׳. אליהו כופתו והקב״ה רוצעו, תוספת׳ סוט׳ פט״ו מסרוה לרוצען[6]) וריצעו והיה קשה מן הרוצען מסרוהו לשלטון ובירוש׳ סוטה פ״ט דכ״ד: עיי״ע בעל זמורה (ח״ב, קמ״ד:)] —

---

1) וכ״ה בפי׳ ר״ח ובכ״י ש״ס ובראב״ש בדפו״ו ועיי׳ ד״ס למקומו ובנו״ג שנרצף. 5) וכ״ה בירוש׳ נדה פ״ג ד״נ ע״ד ובתוספת׳ נדה פ״ד ובנו״ג לדג של ים. 3) בנו״ג שנרצף. 4) ובקצת כ״י ששנוי. 6) וכ״ה במשניות נאפולי ובנו״ג במשנ׳ 6) בכ״י אירפ׳ בט״ס לרוצח. ובגמ׳ ברצועות וכן הפעל בקבוץ ש ת ר פ ם.

רצע (תואר רוֹצְעָן ׳ רַצְעָן או אושכף שמלאכתו במרצע Schuhmacher או מע׳ הקודם לזה (Riemer בפ׳ מקום שנהגו (פסחים נ״ה.) ר׳ יוסי אומ׳ אף הרוצענים[1]. בפ׳ במה אשה בגמ׳ סנדל (שבת ס׳:) בעא מיניה ההוא רצענא מר׳ אמי. פי׳ האושכף לפי שמלאכתו במרצע נקרא רצען וי״א לפי שמלאכתו ברצועות של עור נקרא רצען. *[אחי״ה וכן פירש״י בפסחים רצענין אושכפין אבל בכ״י רש״י לי׳. ובשבת הגי׳ רצענא. הוראת המלה אושכף מוכחת ג״כ מפי׳ הירושלמי פסחים פ״ד דל״א: שכן דרך עולי רגלים להיות מתקנין מנעליהן וסנדליהן במועד, והקבוץ ירו׳ מ״ק פ״א ד״פ ע״ד הרוצענין מכלבין במועד] —

רָצַף (מל״מ ענין סידור זה אצל זה דחוק זה לזה וכן בל״ע رضف reihen, verbinden ומזה רִצְפָּה הצעת טבלות של שיש או עצים צבועים דחוקים זה לזה Paviment, mit Steinen ausgeleg-ter Fussboden) בריש יומ׳ (י״ט:) עמוד והפג אחת על הרצפה. בפ״ו בשקלים (מ״ב ועיי׳ ירוש׳ שקלים רפ״ו דמ״ט ע״ג) מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה את הרצפה משונה. בריש תמיד (כ״ח:) הגיע לרצפה והפך פניו לצפון. בגמ׳ דפ׳ הקורא את המגלה עומד (כ״ב:) רצפה של אבנים הואי וכדתניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה (ויק׳ כ״ו. א׳) עליה אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים שבמקדש וכדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים ואמר עולא לא אסרה תורה אלא פשוט ידים ורגלים ולמה נקרא שמה רצפה שהיה עשוי קרקע עזרה מאבני שיש חשובים קטנים מגוונים הרבה והיו רצופין ונראין כאחד. בפ׳ אחרון באהלו׳ (פי״ח מ״ה) הרוצף בית הפרס באבנים שאינו יכול להסיטן פי׳ „שוטח שם אבני שיש כדכתיב (מ״ב ט״ז, י״ז) ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת א ש ר ת ח ת י ה ו י ת ן א ו ת ו[2]) על מרצפת אבנים, ואומר (יחזקאל מ״ב, ג׳) נגד העשרים אשר לחצר הפנימי[3]) ונגד רצפה"[4]). בכל ה ב ג ד י ם[5]) פי״א בנגעי׳ (מ״ט) שתי אם היה רצוף מטמא. פי׳ מאלתר כשמסיך המסכת מאספו ומגלגלו על מנור אורגים. בר״ג דפ׳ כל היד (נדה י״ד.) דאשתכח מאכולת רצופה [וכו׳] אימור[6]) שמש רצפה פי׳ דחקה. בפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ אמר ר׳ ישמעאל (ב״ב ל״ז:) אכלן רצופין אין לו חזקה מכרן רצופין אין לו קרקע. פי׳ קרובין נטועין זה בצד זה בלי הפרש בינתים כלום׳ מעורבין זה בזה. בפ״ק בשבת בגמ׳ י״ח דברים (שבת ט״ז:) איכא בינייהו דרצפינהו מרצף פי׳ „כגון שפוד שנרצף[7]) ששיקע כתלי הכלי בתוכו ונעשה כאילו נשברו כתליו לאביי דחייש שמא ל א[8]) יקבנו בכדי טהרתו אע״ג דרצפיה חייש ועדיין טומאה ישנה עליו לרבא פרחה טומאתו דהא רצוף ולאו כלי הוא"[9]). פ״א דרצפינהו מירצף ששיברן מהכל למאן דאמר שלא יקבנו מכדי טהרתו ליכא למ״ד שמא יאמרו טבילה בת יומא עולה דאיכא דרצפינהו כמו (נדה הנ״ל) מאכולת רצופה[10]). בפ׳ דם חטאת בגמ׳ כלי נחושת פוחתו (זבחים צ״ה.) והא כלי אמר רחמנא ולא כלי הוא דרציף ליה מירצף. בב״ר פ״ז רצוף רצפך דהיא טבא באולפנא כלו׳ רבוע לך ושטח עצמך בארץ. *[אחי״ה עיי״ע חבט בח״ג, של״א הערה 3 ומעריך לר״מ לונזאנו שפי׳ בע״א ע״ש. ודע כי עיקר הוראת המלה העברית כמו בערבית ענין סדר זה ע״ג זה או זה אחר זה והיינו חבור ואדוק ומזה ב״ב כ״ט. שלש שנים רצופות, שם ל״ז: רצופין עיי׳ לעיל בערוך, ירוש׳ ערל׳ רפ״א ד״ס ע״ג ברוצף לקורות, ירוש׳ כלאים פ״ג דכ״ח ע״ד רוצף, ירוש׳ מ״ק פ״א ד״פ ע״ג ברצופין פי׳ שנטועין זה אצל זה או אחר זה והפכו במרווחין, ירוש׳ גיטין ספ״ה דמ״ט ע״ד ברצופין, שהש״ר פ׳ כחוט השני רצוף מצות, פי׳ מלא כאלו סדור זה ע״ג זה וסמוך זה לזה, תר״י א׳ לויקרא י״ב, ד, תלתין ותלת יומין רציפין, מ״ק ט׳. כולן רצופין כלומ׳ דליכא הפסק בינתיים עיי׳ פירש״י. ב נ פ ע ל נרצף נדה וביצ׳ הנ״ל ורבינו גורס כאן נרצף כי העתיק פי׳ ר״ח אשר שם הגי׳ ככה כאמור לעיל אבל בע׳ רצם גרס נרצם. והשם כל״מ רִצְפָּה מטעם שפי׳ רבינו וכנ״ה רצפה בירו׳ שקלים פ״ה דמ״ח ע״ד שם רפ״ו דמ״ט ע״ג, שם פ״ז רנ״ו: ומזה השם נבנה הפעל רצוף ב״ר רפ״ז — אבל מירצף בשבת ובזבחים הנ״ל

---

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ר וכ״ה בירוש׳ פ״ד מ״ז, ובבבלי ובתוספתי׳ ספ״ב (ג׳) הרצענין וכ״ה בדפ״ע האחרונים. [2]) בכ״י רק ר״ת את״וא וכ״ה בדפ״ר ובדפו״ו בטעות ואומר. [3]) כ״ה נכון בדפ״א אבל בדפ״ר ווינ׳ בט״ס הפתח. [4]) הועתק מפי׳ רה״ג לאהלות ושם אי׳ פי׳ מרוצף בשיש מובלט בטיי״ת והוא مبلط gepflastert ורבינו השמיט הערבי כדרכו והביא העתקתו שוטח שם אבני שיש. [5]) כ״ה נכון בדפ״א אבל בדפ״ר ווינ׳ בט״ס הבתים. [6]) בנו״ג אימא. [7]) נדה כ״ה: ביצה כ״ח: עיי״ע רצם. [8]) בדפ״ר שלא ובדפו״ו שמא יקבנו וצ״ל שמא לא וכו׳. [9]) הועתק מפי׳ ר״ח בשבת. [10]) בפ״א אי׳ ברש״י ועיי׳ בר״ן ובענין שיטתו הרמב״ם עיי׳ מ״ש בעל לימוד ערך לשבת צד י״א.

פי׳ ענין חזק ע״י הכאת הקורנס מל״ע رصف fest machen פי׳ כאלו הקריב והסמיך חלקים להיות חזק — ועוד מהשם מרצפתא = مرصافة — [Hammer

* רִצְפִּית עוקצי׳ פ״א מ״ב ותוספת׳ עוקצי׳ פ״א כגי׳ רבינו (ורה״ג) רצפית ובנו״ג רצפות עיי״ע סג ב׳ ושם מפורש.

* רציפתא (שם מקום) ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב רע״ד פרשתא ורציפתא וכו׳ עיי׳ נייבויער גיאגראפיא צד 274.

* רָצַץ עיי״ע רץ.

רְצִיצָה (מע׳ רץ = רָצַץ פ׳ דחק ופי׳ רציצה אפרוח דחוק בקליפתו zusammengedrücktes Küchlein) בפ״ק בבכורו׳ בגמ׳ היוצא מן הטמא (בכורו׳ ח׳ סע״ב) רציצה דמית בביעתא בהאי נפקא רוחיה אמר להו בהני דעל פי׳ אפרוח של ביצה. *[אחי״ה ובפי׳ רגמ״ה אי׳ אפרוח שמת בתוך ביצתו וכן פירש״י אפרוח שמת בקליפתו] —

רק (רוק = רָקַק מל״ם ענינו הפלטת הליחה מהפה ausspeien, רוֹק, רוֹקָא מל״ם רֹק Speichel) בס״ג דפ׳ כיצד אשת אחיו (יבמות כ״ד סע״ב) רוק שהוא למעלה מן הכילה אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא. פי׳ שנמצא רוק בכילה למעלה איכא למימר ששכבה פורקדנית בשעת תשמיש רקקה למעלה מן הכילה זה פי׳ מגנצא[1]) ואבא מרי רבינו יחיאל ז״ל פי׳ רוק שהוא זרוק בכח ועלה למעלה מן הכילה שזה ודאי כח איש הוא ולא כח אשה והיה מספר במשל סוחר אחד היתה לו אשה יפה וזינת עליו ובשעת תשמיש רק אותו האיש למעלה בשמי הקורה העליונה והיתה הקורה מצופה זהב כולה אח״כ בא בעלה לשכב עמה ולשמוח עמה נשא עיניו למעלה וראה רוק למעלה בקורה אמר לאשתו מי רק שם ואמרה אני אמר לה עשי כן לפני ואראה זה הכח שיש ליך ולא יכלה והרגיש מה שעשתה, וכן מצינו בפי׳ ר״ח ז״ל בחלק בגמ׳ הלוחש (סנהד׳ ק״א.) רוקא[2]) דחמת קא חזינא הכא, פי׳ שידה ששמה חמת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו. בפ׳ כל היד בגמ׳ בי״ש אומרים צריכה (נדה ט״ז:) עד שהרוק בתוך הפה נימוק והולך לו פי׳ עד שהלחלוחית של תשמיש בתוך הפה נימוקה אותה טיפה והלכה לה. *[אחי״ה ורש״י פי׳ בע״א. וכנ״ה רוק תפל בנדה ס״א: ירו׳ שבת פי״ד די״ד ע״ד ירוש׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ד ומפורש בנדה ס״ב. איזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום. יבמו׳ ק״ו: רוק הנראה לדיינין, והפעל שם: רקת . . רקתה, ירו׳ יבמו׳ ספי״ב די״ג, וירוש׳ מ״ק פ״ג דפ״ב, ורקת קדמנא רוקא דמתחזי על ארעא, ירו׳ יבמו׳ שם רקה דם, בבלי יבמות ק״ה, ובב״ר רפפ״א רקקה דם, חגיגה ה׳, הרק בפני חברו תוספו׳ ב״ק ספ״ט שרק וטש בפני חבירו, ויק״ר פ״ט ורוקת באנפי דרושה, שם: רוקי באנפי שבע זמנין — ב״ק צ׳. רקק והגיע בו רוקו וכו׳, סנהד׳ ק״א. וברוקק בה, ירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו ע״ד הרוקק בביה״כ כרוקק בבת עינו, ירו׳ שבת פ״ז ד״י: רקק והפריחתו הרוח, קהל״ר פ׳ אל תבהל כל דרקק לעיל על אפוי נפל, ילק׳ ישעיה ר׳ רמז של״ט מרקקין בו וכצ״ל בפסיק׳ רבתי ר״פ ל״ב ע״ש. והשם המופשט רקיקא יבמו׳ ק״ה, סנהד׳ ק״א, ירו׳ ברכו׳ ספ״ט די״ד ע״ג] —

רק (מן יָרַק בהפעיל הוֹרִיק grün, gelblich werden) בס״ג דפ׳ הנודר מן הירק (נדרים נ״ח. נ״ט:) אם היו עלין שלהם שחורין אסורין הוריקו מותרין פי׳ אם היו העלים שחורים שמחמת בריאות שיש להן כח אין נוטין לצד שחרות[3]) אסורין דגידול מבטל חעיקר, הוריקו שהן כמו כמושין ומוכספין מותרין דאינון חשובין גידולין. *[אחי״ה עיקרו ירק עיי״ע בח״ד, קס״ג וש״נ הדוגמאות] —

רק (= רֶקֶק מל״ע رق הקבוץ رقاق seichtes Wasser, Sumpf) בר״ג דשבת (ח׳:) מתניתין היא דתנן בפ׳ הזורק (שם ק׳:) אם היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו וכו׳. בר״ג דפ׳ השוחט אחד בעוף (חולי׳ כ״ז:) עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד אמר שמואל קפוטקאה תדע ישהרי עופות יש להן קשקשין כדגים פי׳ רקק מים שהיא קרובה לארץ[4]) פ״א של ר״ח רקק מים שאין בהן י׳ טפחים כדתנן בהזורק (שם) רקק מים פחות מעשרה טפחים ואעפ״י שיש שם מים פחות מי׳ טפחים הן חשובין כיבשה ופי׳ רקק כמו רוק של פה מה רוק מעט מכל ליחה שבגוף כך הרקק מעט מכל מים שבים. *[אחי״ה כ״ה רק בדפו״ו. ונ״ל יותר טוב לגזרו מל״ע הנ״ל. וכנ״ה בעירו׳ מ״ג. במהלכת ברקק, מ״ק כ״ה: דגי רקק. ועיי׳ ג״כ תנחומא הישן חקת סי׳ ט״ו —

---

[1]) עיי׳ מבוא ח״א XV וכן בפירש״י. [2]) בכ״י ש״ס ריקא וצ״ל רוקא ובנו״ג זיקא עיי״ע זק. [3]) ועיי׳ הר״ן לאו שחורים ממש אלא נוטים לשחרות. [4]) ורגמ״ה פי׳ רקק מים ואדמה מעורבין זה בזה ורש״י פי׳ גרביל״א (gravelle) שיש בו מים ויבשה ועוד עיי׳ פירש״י לשבת ח׳:

ירוש' סנהד' פ"א דף"ח ע"ג רקקה ט"ס וצ"ל דקקה עיי"ע דקיק ח"ג, קכ"ז :] —

רק (= רְקִיק פי' מל"מ וכן בל"ע رقاقة dünner Kuchen) בפ' לא יחפור בגמ' ואת מי רגלים (ב"ב י"ט :) רקיק אינו ממעט בחלון פי' קיי"ל דחלון טפח מביא את הטומאה לבית חברו כשהמת בבית אחד וחלון טפח על טפח פתוח לבית חברו מביא לשם הטומאה ומטמא כל מה שבתוכו ואם בחלון נתון רקיק שהוא כגון רקיקין וכל שכן פת עבה הואיל וצרוך ליטלו ולאכול אותו אינו ממעט בחלון מטפח אלא רואין אותו כמי שאינו אעפ"י שנילוש במי פירות כגון שמן וכיוצא בו שאין מכשירין את האוכלין וכן כל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה. *[אחי"ה ובזו השטה הלך רגמ"ה עיי' פי' בש"ס ווילנא הנדפס עפ"י מטבע כ"י שלי. ועיי' ג"כ שט"מ לב"ב בסוגי'] —

רק (= ירק בהפעיל הוֹרִיק gelb, bleich machen ועוד הפעיל משרש ריק = הֵרִיק zum Krieg rüsten) בב"ר (פמ"ו) [3] [צ"ל מ"ד] (לפנינו מ"ג) [4] וירק את חניכיו (בראשית י"ד, י"ד) בכלי זין הוריקן כדכתיב והרק חנית וסגור (תהלים ל"ה, ג') כמו שלוף חנית מתעורה לקראת רודפי ואחר הרצחנות סגור אותה בתערה כמנהג העולם מאחר שמכין לשונאיהם חוזרין החרב או החנית בתערה[5] ר"ל אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן הה"ד (תהלים ס"ח, י"ד) בירקרק חרוץ; ילידי ביתו בעלי חניכתו שמם אברם כשמו. בס"ג דפ' ד' נדרים (ל"ב.) מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו ר"י שנה מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנא' וירק את חניכיו ילידי ביתו וירק את חניכיו רב ושמואל חד אמר שהריקן בתורה וחד אמר שהריקן בזהב. *[אחי"ה בנדרים הגי' שהוריקן אבל הר"ן הביא ג"כ ל"א שהריקן מן התורה מל' והבור רק. ופי' הוריקן באבנים טובות וכו' עיי' בתוספו' סוכ' ל"א : ד"ה הירוק ועיי' תוספו' חולי' מ"ז : ד"ה אלא. ושם בב"ר ר' לוי אמר בפרשת שוטרים הוריקן ובתנחו' לך לך סי' י"ג וירק מלמד שהריקן בדבריו אמר להן מי האיש הירא וכו' וכ"ה באגדת בראשי' פי"ג ועיי"ע ריק] —

* רַק (מל"ט מלת הטעם וענינו כמו אך nur bloss) ובדרז"ל גם בקבוץ אכין וְרַקִּין ב"ר פ"א ירו' ברכו' פ"ט די"ד : ועיי"ע אך ח"א, ע"ג וש"נ.

* ריק, רוק (מל"מ שוה לשרש ערה ausleeren ועוד ענין שפיכה aus- ergiessen) הפעיל הֵרִיק מל"מ leer machen) ברות רבה פ' ותאמר רות : ויקר מקרה (רות ב', ג') כל הרואה אותה מריק קרי. בענין הריק חרב נדרים ל"ב. שהריקן כגי' רבינו בע' רק ה' ע"ש וש"נ התנחו' ואגדת בראשי'. והתואר רֵיקָא פי' רֵק מן המצוה ודרך ארץ עיי' תעני' כ' : ברכות כ"ב. ל"ב סע"ב גיטי' נ"ח, ב"ב ע"ה. פסיקת' רב' פכ"ח, והקבוץ קהל"ר פ' ומצא בה : ווי רֵיקַיָּא, ותואר הפעל רֵיקָן (כמו בל"מ רֵיקָם) רֵיקָנָא וכ"ה בל"ס סנהד' ז' : ריקן לביתיה אזיל, שבת ק"ט : אליבא ריקנא, ברכות מ'. כלי ריקן וכו', בכורו' ל"ח, מלא וריקן, שהש"ר פ' כחוט השני : הריקן שבך וכו' וכן שם פ' כמגדל ופ' יפה את ב"ר פל"ב הריקין צ"ל הריקן והקבוץ רֵיקָנִין רות רבה פ' ותאמר שש השעורים לא יצאו רֵיקָנִין בבזה, ולנקבה רֵיקָנִית יומא נ"ג. ביאה ריקנית, ב"ר פפ"ה שלא אצא מן הבית הזה ריקנית, ירו' ב"ק ספ"ג ד"ג ע"ד ריקנית . . . מלאה. והשם המופשט רֵיקָנוּת (Leerheit) פסיקת' רבתי פל"ב דברים של ריקנות, פסיקתא דר"כ צד קל"ד : ושם הגי' רינגית וצ"ל ריקנות ובתרג' איזו פעמים (לישעי' ל', ז'. כ"ח) ריקנו ובפרט בלמ"ד בראש לריקנו והוא כמו לריק בל"מ עיי' תרג' לויק' כ"ו, כ'; לישעיה מ"ה, י"ח, י"ט; ירמי' נ"א, נ"ח. ומתואר הפעול נבנה הפעל ויק"ר פכ"ד להצילך (דברים כ"ג, ט"ו) לרוֹקֵן כל נכסי האומות וליתן לך, סנהד' ס' : ריקן כל העבודות כולן לשם המיוחד, תרג' תער (תהלים קמ"א, ח') תרוקן; אתפעל תרג' איכה א', א' אתרוקינת, תרג' ותתערי (שם ד', כ"א) תתרוקני, ונקתה (ישעי' ג', כ"ו) ותתרוקן עיי' פירש"י. ויק"ר פל"ד דמלי מתרוקן דמתרוקן מתמלא. נתפעל נדרי' ס"ח, ע', ע"ב. ע"ח : תוספת' פ"ו ירוש' נדרים רפ"י דמ"א ע"ד נתרוקנה, ב"ר פפ"ד נתרוקן בורו של יעקב.

☜ רקב (= רוּקְבָּא פי' נד בל"ס רַקְבָא ובל"ע قربة (באותיות הפוכות) Schlauch) כפ' אין מעמידין בע"ז (ל"ב.) והרוקבאות של גוים תרג' וחמת מים (בראשי' כ"א, י"ד) ורוקבא דמיא. *[אחי"ה וכן תרג' נד (יהושע ג', ט"ו. ט"ז) וכן פירשו ר"ח ורש"י בע"ז רוקבאות והביאום התרג' של חמת, ורבינו הביא הציון בע' דרדור ע"ש, וכנ"ה שם : יין הבא ברוקבאות וכו' וז"ל מהר"ם

[3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"א ובדפ"ר וויניצי' מ"ג ובכולם צ"ל מ"ד. [4]) עפ"י הכלל שרבינו מונה פרשה אחת יתרה בב"ר.
[5]) כ"ה רק בדפו"ו והוא פי' יפה של פסוק בתהלים הנ"ל.

לונזאנו בע' רקב: כלי עור שנותנין בו מים נקרא בערבי ראקווי ע"כ וכיון למלה ערבית نقوعة הקבוץ نقائع ורוקבא הוא ל"ס היא ול"ע הרשומ' בתחילת הע'] —

* רָקַב (מל"מ ענינו בליה והשחתה morsch sein, faul werden) תוספת' תרומ' רפ"ו פחות מכן ירקבו. שם: תרום ותרקב, ב"ר פפ"ד פירות שלכם רקיבים. הפעיל ב"ר פצ"א כל תבואה שהיתה בבתינו הרקיבה. . פת שהיה בסל הרקיבו. ירוש' יומא פ"ז דמ"ד: שם היו גנוזין שם היו מרקיבין, ירוש' ב"ק רפ"ט ד"ו ע"ד הרקיבו מן הכנימה. . הרקיבו מתולעין, תוספת' גיטין רפ"ג שמא הרקיבה תבואה, שם ספ"ט (ז') נימוק או שהרקיב. וכ"ה בתוספת' ב"ב פי"א אבל בכ"י אירפ' שם הגי' שהרקיע מענין ע' רקע א' פי' נעשה מטולא fleckig. ובהוראת פעל יוצא דב"ר פ"ב כעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן, נפעל ב"ר פצ"א אם גוזר על התבואה ונרקבת. והשם כל"מ רָקָב אהלות פ"ב מ"א נדה כ"ז. ירוש' נזיר פ"ז דנ"ו: תוספת' אהלות רפ"ב, ובלא"ר וסורי רְקָבָא נדה ל"ו: ובתרג' ישעיה מ', כ' רִיקְבָּא. ועוד כל"מ רָקְבוֹן והקבוץ תוספת' תרומה רפ"י הרקבונות [1] של תרומה. ועוד השם רַקְבּוּבִית יומא ל"ח: רקבובית תעלה בשמותן, ירוש' פיאה פ"ז ד"כ: הרי אנו גורפין רקבובית, ירוש' שבת רפ"ד ד"ו ע"ד רבת רקבוביתן, תרג' כרקב (איוב י"ג כ"ח) היך רקבובית, תרג' כעש (שם כ"ז, י"ח) היך רקבוביתא כ"ה בדפו"ו. ועוד תרג' סס (ישעיה נ"א, ח') רוּקְבָּא והוא רַקְבָּא Kleidermotte תרג' כרקב (הושע ה', י"ב) כְּרַקְבָּא פי' רש"י תולעת האוכל עץ. — והשם המופשט עוד: הרקבה עיי"ע ח"ג, רמ"ח.

רָקַד (מל"מ וכן בל"ע رقص ענין דלוג tanzen, hüpfen, springen; תואר רָקְדָא בל"ס רָקוּדָא Tänzer והשם המופשט רְקִידָה das Tanzen) בגמ' דפ' הנודר מן המבושל (נדרים נ"א.) למחר שתינא חמרא ברקודי [2] דאבוך, אמר ליה לרבי קום רקוד (שם). בריש מגילת איכה (פתיחתא דאיכ"ר ד"ה מערה) ושר בשירים על לב רע (משלי כ"ה, כ') כל דזמר זמרא לא עייל באודנא דרקדא כל דזמר זמרא [3] ברא דטפשא לא שמע — (א"ב ל"מ זה (תהלים כ"ט, ו') וירקידם כמו עגל). *[אחי"ה וכנ"ה בקל במנחו' צ"ד: כמין ספינה רוקדת פי' רגמ"ה שהיא חדר מלמטה וראשיה משופעין ועולין למעלה ובאמצע נמוכה ועיי"ע ספן א' ועיי"ע תב ז' ושם העתיק רבינו פי' הרגמ"ה כלי הזכרת שם אומרו. פיעל ביצה ל"ו: לא מרקדין, כתובו' י"ז. ומרקד לפני הכלה, שם: ומרקד על תלת, במד"ר פ"כ השטן מרקד לו עד שגומר העבירה, פסחים קי"ב: שטן מרקד עיי' מאמרי על המלאכים והשדים צד 88, שמ"ר פ"כ למרקדא קדמוי, ירוש' חגיגה פ"ב דע"ז: שרון מטפחין ומרקדין [4]), קהל"ר פ' עת ללדת: עד דאת מרקיד לן צבחד וכו'. והתואר רַקְדָא איכ"ר פתיחת' הנ"ל בערוך, והקבוץ רקדנין תרג' מ"ב י"א, י"ג. והשם המופשט רִיקּוּד ירוש' ביצה פ"ה דס"ג. ריקוד עוקר אחת ומניח אחת עיי"ע טפח. והקבוץ ויק"ר פי"ב פ' מיני ריקודין רקדה בת פרעה באותו הלילה] —

רקד (בפיעל ויותר טוב בהפעיל הִרְקִיד sieben) בפ' כלל גדול (שבת ע"ג.) הטוחן והמרקד פי' „מטיל אוכל ופסולת בכברה אם הפסולת כמין עפרורית היא יוצאה מהכברה ונשאר האוכל ואם האוכל דק והפסולת עבה כמין תבן יוצא האוכל ונשאר הפסולת". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא דף ע"ד.) ובכי האי גוונא שכובר בכברה אפי' אוכל מתוך פסולת חייב עיי' הפוסקים. ורש"י פי' המרקד בנפה שהפריש פסולת מתוך אוכל וכתב בעל עיקרי התלמוד וכן מסתברא דאחר טחינה אין כברה אלא נפה ע"כ ודע כי בנו"ג כגי' רבינו מרקד וכ"הבפי' ר"ח ובירו' שבת פ"ז ד"י: אבל יותר נכון בהפעיל וכדאי' בירוש' שבת רפ"כ די"ז ע"ג משום מרקיד, ירוש' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג טחן הרקיד לש וכ"ה תוספת' ברכו' רפ"ז (ו') ושם לדמאי ספ"ד טוחנין ומרקידין [5]), ירוש' שביעי' ספ"ה דל"ו. לא טוחנין ולא מרקידין עמו, ירוש' שקלים רפ"ה דמ"ח ע"ג טחנו הרקידו לשו. והשם המופשט הרקדה עיי"ע ח"ג, רמ"ח. ונראה שגזרתו מע' הקודם כלומ' ע"י כברה רקד הדגן ונשאר הפסולת ויש חילוק בי הרקדה ובין כבר עיי"ע] —

רקד (רָקוּד פי' בל"ע راقود כד Krug) בר"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ז.) הא דמשתקלי ג' ג' בקופה ברקודי דהרפנאי פי' „כדות שעושין בהרפנא והן קטנות ונטלות ג' ג' בקופה" [6]). בר"ג דפ' השוכר את הפועלי' (ב"מ פ"ד.) אבריה דרב פפא גופיה כרקודי דהרפנאי — (א"ב בנוס' כתוב דקורי עיי"ע דקר). *[אחי"ה וכבר העירותי בע' דקר (ח"ג, ק"ל) סתירת ר"ב ע"ש ושם כבר הבאתי מלה ערבי' הנ"ל שפי'

[1]) בכ"י אירפ' רקביבות. [2]) בנו"ג בריקודא ועיי"ע קרקן א'. [3]) כ"ה בדפ"ר ודפו"ו. [4]) בנו"ג בט"ס ומרקדקין. [5]) כ"ה נכון בכ"י אירפ' ובנו"ג ומרקדין. [6]) הועתק מפי' ר"ח בשבת.

כד וא"כ רקודי כדין או כדות (כגי' רבינו עפ"י ר"ח ובהעתקת עיקרי התלמ' איי שתיהן) ובכ"י יש"ם מינכען בב"מ הגי' כדקוראי ויותר טוב להגיה כרקוּדאי.
ועוד עיי"ע הרפניא ומ"ש] —

* רְקִיתָא צ"ל דקיתא או זקיתא עיי"ע כח"ג, שט"ז: ושי"ז.

רֶקֶם (מל"מ עיר בנחלת בנימין (יהושע י"ח, כ"ז) ובתרג' העתקת קדש ברנע) בריש גיטי' (ב'.) אף המביא מן הרקם ומן החגר. בפ' דם הנדה (נדה נ"ו:) כל הכתמים הבאים מרקם טהורין פי' קדש ברנע (דברים א', י"ט) תרג' רקם גיאה. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' אונק' ותר"י א' לבמד' ל"ב, ח' וכ"ה בפשיט' הסורי' לדברים הנ"ל רקם דגאיא. ובתר"י א' שם רקם גיעא וכ"ה בתלמוד ירוש' שביעי' פ"ד דל"ו ע"ג וכן תרג' קדש (בראשי' י"ד, ז', במדבר י"ג, כ"ו) רקם, ועיי' נייבויער גיאג' 20] —

רָקַם (מל"מ ענינו אריגת בגד בצבעים שונים sticken, weben והושאל לריקום הצורה wirken, bilden) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ד.) שאם ריקמה וניקבה מטמא בבעדשה. בפ' העור והרוטב (שם קכ"ו:) ביצת השרץ המרוקמת טהורה ניקבה כש"ה טמאה. בפ' המפלת (נדה כ"ד:) אם היתה מרוקמת תשב לזכר ולנקבה פי' אם היתה אותה חתיכה מרוקמת מצויירת כצורת אדם ואין בה לא סימן זכר ולא סימן נקבה סופרת לזכר ולנקבה ובסוף הפרק (ל"א.) רקמתי בתחתיות ארץ (תהלים קל"ט, ט"ו) ד ר ת י[1]) לא נאמר אלא רקמתי פי' לא נגמרה ריקום הצורה אלא במדור התחתון שהוא תחתיות ארץ. המחושקה ברקמי זהב (ע"ז כ"ד:) כבר פי' בע' רם. בס"ג דפ' בא לו כה"ג (יומא ע"ב:) רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד חושב מעשה אורג לפיכך ב' פרצופין. *[אחי"ה פי' ל"מ רֹקֵם וחֹשֵׁב (שמות כ"ו, ל"ו; כ"ז, ט"ז) ביומ' שם: שרוקמין במקום שחושבין ועיי' פירש"י. והשם רֶקֶם תרג' יחזק' כ"ז. ט"ז רקם ובוץ, בקבוץ רקמֵי ע"ז הנ"ל ובב"ר פנ"ד. שבת ק"ז: מאי חברברותיו אילימ' ריקמי וכו', ובתרג' רקמתא (הוא רִקְמָה בל"מ) תרג' חברברתיו (ירמיה י"ג, כ"ב) שלטי רקמתיה — ובהשאילה על ציור הולד חולי' ס"ד. עיי' לעיל וכן ירו' ביצה פ"א ד"ס. ביצים שריקמו גוזלים. תוספת' הוריו' פ"ב כאילו יצרו וריקמו והביאו לעולם. פ ו ע ל נדה כ"ה סע"א תוספת' שם פ"ד ירוש' נדה פ"ג ד"נ ע"ד שפיר מרוקם, תוספ' שם שפיר שלא מרוקם. אסת"ר פ' אחר הדברים עשה לו צלם מרוקם על בגדיו ועל לבו וכו'. והשם המופשט תוספת' חולי' ספ"ח ביצת השרץ מרוקמת טהורה וכמה ריקומה כדי שיראה שרץ מתוכה] —

רקן (= רוּקָנֵי מל"י ῥυκάνη בל"ר runcina בלשון סורי' רקנא בלשון פרסי' رنده ומזה בל"ע החד' رندج Hobelstift, Hobel) בהסייף פי"ג בכלי' (מ"ד) והרוקנא בפני עצמה טהורה. פי' „ברזל נתון בתוך העץ והוא עשוי לשוע[2]) ולהחליק הנסרים והוא מכלי הנגרים ובל' ישמעאל שמו רוקן" ובלע"ז רדיטור"א[3]) — (א"ב בל"י כן שמו ובע' רנק כבר הביאו). *[אחי"ה וכבר העירותי בע' הנ"ל כי עיקר הגי' רוקני והוא מל"י וסורי הנ"ל ולפי פי' רה"ג בסדר טהרות צד 9 אשר דבריו העתיק רבינו, הוא ג"כ בטיית רוקאן וכן פי' בר באהלול הסורי[4]) והרמב"ם מודה שלא ידע שם הכלי על בוריו אבל הענין יורה שהיא כלי מכלי הנגרים עיי' בפי"מ לכלים שם. והוא הכלי אשר נקרא בל"מ מעצד ובל"א האבעל וכדאי' ג"כ בעה"ק שנ"ב „הובל"א ב"א". וכנ"ה בתוספת' כלים ב"מ פ"ג איזמל של רוקני[5]) עיי' בפי' הר"ש והרא"ש] —

רַקַע (בל"ע رقع flicken; רְקוּעַ grossgefleckt בלשון ערבי' رقعاء ולנקבה במספר הרבים רְקוּעֲתָא) בס"ג דפ' הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ח:) מודה רב ברוקעתא פי' מטולאים מקצתם שחורים ומקצתם לבנים — (א"ב תרג' נקד וטלוא (בראשי' ל', ל"ב) נמור ורקוע). *[אחי"ה והקבוץ בל"ז רְקוּעִין (שם ל') רְקוּעַיָא (שם ל"ה) ולנקבה רְקוּעֲתָא (שם) — ו ה פ ע ל הרקיע בתוספת' ב"ב פי"א עיי"ע רקב ב'. ואולי בזבחים י"ח רע"ב מטושטשין או מקורעין צ"ל מרוקעין ועיי' תוספת' ב"ב הנ"ל שאי' (הרקיב) הרקיע או שניטשטש] —

רַקַע (מענין הקודם. מַרְקוּעַ בל"ע رقعة Flecken, Fetzen, Lappen) בחלומות דמגילת איכה (פ' רבתי) קמיץ שחיק אית לך ואית בה כ"ד מרקועין את חייט מן הכא ומתקטע מן הכא פי' חלוק בלוי יש לך ובו כ"ד טילואין אתה תופר מצד אחר ומתקרע מצד אחר. ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט', ה') תרג' [ומסנין] בלן ומרקען[6]). הוי למתפרות כסתות (יחזקאל י"ג, י"ח) תרג' דמחטטין רקעי חשוך. פי' לשון ישמעאל חתיכת בגד התפורה על הקרע שמו רוקעא. בפ' לא יחפור בגמ' ואת מי

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר אבל בדפו"ו והלאה רדתי. [2]) וכ"ה נכון בר"ש וכצ"ל בפי' רה"ג תחת לישע. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ול"ד והוא לאיט raditura ובכ"י ה"ב ודפ"ע דריטורא, בכ"י ו"ו בי דירטורא. [4]) עיי' לעף פפלנ"צ צד 10. [5]) בכ"י אירפ' בט"ס דיקני. [6]) בנו"ג ומרוקעין.

רגלים (כ״ב כי.) מטלניות חזו[1]) למרקע לבושא[2]).
*[אחי״ה ועיי״ע מַרקוע וש״נ יתר דוגמאות והוא מל״ע הרשומה ῥάκος פי׳ מטלית ומעתה ברור לי שמלת רוקתא בשבת נ״ט: עיי״ע היא היא המלה הערבית הנ״ל (ומזה הענין רוקעא בתשו׳ הגאוני׳ (הוצ׳ הרכבי צד 271) סי׳ תק״ן) ועי״ן נבלעת ורבינו בע׳ נסך א׳ פירשו לנכון (עפ״י פי׳ ר״ח) ע״י מטלית] —

רקע (= מַרְקוּעַ מל״י האמצעי μεργία (Brotstück גרבין דמרקועין[3]) (איכ״ר פי׳ בלע) כבר פי׳ בע׳ גרב. *[אחי״ה ושם בע׳ גרב ג׳ (ח״ב, שמ״ח) פי׳ רבינו לנכון ע״י פתותי לחם וכבר הארכתי שם לחזק זה הפי׳ נגד פי׳ בעל מ״כ שחשב שהוא מע׳ הקודם ובירוש׳ תענית פ״ד דס״ט. אי׳ היחיד דמרקוע עיי״ע גרב ומ״ש. ובעיקרי התלמוד נכלל זה הערך בטעות עם ע׳ הקודם וכן בערוך בדפ׳ פראג, וכן לא יעשה] —

רקע (= רִקּוּעַ מל״מ פח מרודד דק Platte, Metall-blech) בפ׳ ד׳ בשקלים (מ״ד) ובר״ג דפ׳ אחרון דכתובות (ק״ו:) מותר התרומה מה היו עושין בה ריקוע זהב צפוי לבית קדשי הקדשים. בפ׳ כל הצלמים בגמ׳ הגוים[4]) (ע״ז מ״ו:) ובתמורה בפ׳ כל האסורין בגמ׳ נתן לה מעות (ל׳:) ת״ר בית ה׳ אלהיך (דברי׳ כ״ג, י״ט) פרט לפרה שאינה באה לבית דברי ר׳ אליעזר וחכמים אומרים לרבות את הרקועין מאן חכמים ר׳ יוסי בר׳ יהודה היא דתניא נתן לה זהב ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר אין עושין אותו רקועין אפי׳ אחורי בית הכפרת פי׳ „אפי׳ אחורי בית הכפרת מבחוץ לטוח הקיר דהתם נמי קרינא בית ה׳". *[אחי״ה והוא ל״מ רקעי פחים (במדי׳ י״ז, ג׳) וכ״ה בעיקרי התלמוד. ורבינו נגרר אחר פי׳ רגמ״ה בתמור׳ הנ״ל ושם הגי׳ הריקועין ובע״ז הנ״ל הריקועים] —

רָקַע (מל״מ פי׳ ענין התפשטות ausdehnen, ausbreiten) בס״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ח.) מאן חשיב מאן ספין מאן רקוע[5]) כלומ׳ מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה. *[אחי״ה בפי׳ ר״ח אי׳ בזה״ל מאן חשיב מן ספון מן רקיע פי׳ כלומר כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבותו עכ״ל ולכאורה נראה שזה פי׳ של מאן חשוב מן ספון ובאמת רבינו בע׳ ספן פי׳ כן על ספון יען כן נראה כי פי׳ רבינו בע׳ הנוכחי הוא הוא פי׳ ר״ח ונשמט בכ״י אשר מתוכו נדפס בש״ס ווילנא. ומיוחס לרש״י במ״ק פי׳ רקיע מתוקן, ודברי התוספו׳ שם ד״ה מאן רקיע תמוהין הם כי העתיקו ערכים הקודמים של רבינו עיי׳ הפשב״ע והשמיטו ערך העיקר, ובלי ספק פי׳ רקיע או רקוע ענין התפשטות הוא מל״מ ומע׳ הקודם ומזה הענין ע׳ הבא אח״ז] —

רָקַע (מע׳ הקודם ausbreiten) בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירו׳ נ״ג:) התריגו לפחמין הרקיעו[6]) לזהבין פי׳ „הכו הפחמין[7]) שברו אותם מלשון (עירובי׳ ס״א.) טטרוגי מטטרגי להו, הרקיעו לזהבין בערו אותן להיות לוחשות כמראה הזהב ועשו לי כהן שני עופות והן שכוי[8]) נקראו כן שהן מגידין בעלטה העתות איזו עת הוא מן הלילה"[9]). פ״א התריגו האדימו כאתרוג הנחלים הרקיעו הוציאו הנחלים לחוץ ענין (שמות ל״ט, ג׳) וירקעו. *[אחי״ה וכפ״א אי׳ ברש״י ע״ש. ובעיקרי התלמוד בסוף זה הע׳ מצאתי הוספה יקרה וז״ל: ורב צמח פי׳ לזהבין הם הנחתומים שמבשלים לו התרנגולים כי שניהם בפחמים מלאכתם" ע״כ וזו ההוספה דוגמא אחרת מפי׳ רצ״ג שלא הבאתי במבוא ח״א, XX] —

*רָקִיעַ (מענין הקודם פי׳ התפשטות השחקים כל״מ (איוב ל״ז, י״ח) Ausgedehntes, Himmelsgewölbe) עיי׳ דרז״ל בענין רקיע, רקיעא ברכות נ״ח. נ״ח: פסחים צ״ד. צ״ד: חגיגה י״ב: ב״ב ע״ד. אדר״נ פל״ז ב״ר פל״ח. תעני׳ ז׳: עיי״ע כהר. ירוש׳ ר״ה פ״ב דנ״ח. ירוש׳ סוכה פ״ד דנ״ד ע״ג עיי״ע רשם.

* רוֹקְעִיתָא (שם הפרטי לאחת מנערות אסתר) תרג׳ אסתר ב׳, ט׳ עיי״ע רגועיתא.

* רָקַק, רָקִיק, רֶקֶק עיי״ע רק.

רַקַּת (מל״מ שם עיר בנחלת נפתלי ופי׳ כמו רִּפָּה Uferstadt בל״א רַקְּתָא Ufer) בפ׳ הישן בגמ׳ שלוחי מצוה (סוכה כ״ו.) גנו ארקתא דסורא. בפ׳ המביא כדי יין בגמ׳ אין גורפין (ביצה ל״ב:) אנן ארקתא דפרת סמכינן. בר״ג דמגילה (ו׳.) רקת זו ציפורי ולמה נקרא שמה רקת דמדליא כרקתא דנהרא פי׳ „גבוה כשפת הנהר"[10]). פ״א גדותיו של נהר כגון (יהושע ג׳, ט״ו) והירדן מלא על גדותיו והוא כמין טיט על שפת הנהר מקום דלא בר

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ה״ב ודפ״ר, ובשדפ״ע הוו. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס ה׳ (ד״ס ב״ב צד מ״ו) ובנו״ג הזו ליה לקריעה דלבושא. [3]) כ״ה בכ״י ק״ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע מרוקעין. [4]) כ״ה בכ״י ערוך. [5]) כ״ה בדפ״ר ובשדפ״ע רקיע. [6]) וכ״ה בע׳ תרג וכ״ה התריגו . . הרקיעו בפי׳ ר״ח ובכ״י ש״ס מינכען ובנו״ג אתריגו . . ארקיעו. [7]) בש״ס ווילנא בפי׳ ר״ח בטעות הכי פחמין וצ״ל הכו. [8]) בפי׳ ר״ח בש״ס ווילנא בטים שבו. [9]) ע״כ פי׳ ר״ח בש״ס ווילנא וצריך לתקן מבערוך. [10]) כ״ה בפי׳ ר״ח במגילה ושם הגי׳ כבערוך וכ״ה בכ״י ש״ס מינכען ובכו״פ דף כ״ב: ושם ושם ברקתא

תשמיש הוא. בפ' אלו מציאות בגמ' וחתיכות בשר (כ"ג:) רקתא דנהרא לא הוי סימן דאמר ליה כי היכי דאת אנחת חברך נמי אנח[1]. רקת פי' כ"ל ע ז ר י פ "א ש ל נ ה ר ו ה י א ג ב ו ה ה ר ב ה ע ל ה נ ה ר. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד והוא לאי"ט ורו' ripa פי' שפת הנהר וכן פירש"י רקתא בסוכה ביצה ובכ"מ שפת הנהר וכ"ה בפי' ר"ח בביצה ובב"מ הנ"ל וכנ"ה בב"מ ק"ח. האי מאן דאחזיק ברקתא דנהרא וע"ש פירש"י. ובענין רֶקֶת שהוא ציפורי או טבריא עיי' מגילה ו'. ובע' זג ג' פי' רבינו (עפ"י ר"ח בסנהד' י"ב.) רקת זו טבריא. ואגב גררא אעיר כאן על פי' מהודד שכתב לי מורי חמי מהור"א דר. בעטטעלהיים זצ"ל וז"ל אי' בסנהד' י"ב. אין מעברין את השנה לפני ראש השנה ואם עיברוה אינו מעוברת אבל מפני הדחק מעברין אותו אחר ר"ה מיד ואעפ"כ אין מעברין אלא אדר איני והא שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם דברים הנעשים בלוז ומאי ניהו תכלת וכו' למה האריך כל כך? ובידם תכלת תהיה די והותר אשר על כן נ"ל הענין היה כך שלא יוכלו באיזו מן הסבות לעבר אדר שני והוכרחו לעבר חדש אחד קודם ראש השנה בעברו א ב שני ואב ראשון יהיה ל' יום ואב שני חודש ששי ואלול חודש שביעי ותקופת תשרי תהיה כסדרן ותשרי מלא ומיראת הממשלה הרומית בחרו לשון ערומים כזה זוג בא מרקת וכו' ובידם דברים הנעשים בלוֹז̇ (= ל̇ יום באב; ו̇ אב שני ז̇ אלול) ומאי ניהו תְּכֵלֶת (= ת̇ קופה כ̇ סדרן ל̇ שלשים יום ת̇ שרי) עכ"ל — (א"ב פי' בל"י גבעה סלע וחומה). *[אחי"ה ויותר נכון מל"י ῥηχίη, ῥαχία Brandung, Gestade —]

* רקתא (או דקתא הנעורת הדק שנופל מן הפשתן) ב"ב כ"ו. כי הוה נפצי כיתנא הות אזלא רקתא ומזקא אינשי ופירש"י רקתא מה שמנערין מן הפשתן ע"כ ובפי' רגמ"ה רקתה שלועזין ארישת"א והוא הוא ריישט"א אשר על ידו פי' עהק"צ שנ"ב בע' אנץ: פשתן דדייק ונפיץ וכ"ה ברש"י כמה פעמים עיי"ע אניצי בח"א, קמ"ח בהערה 3. ודע כי נִפֹּעַ פי' בל"ע היותר דק אבל גם דקתא ענינו ככה וכ"ה בחולי' נ"א: עיי"ע דק א'. ובאמת בכ"י ש"ס ב"ב הנ"ל הגי' דקתא וכ"ה בדפו"ו רפ"א ורפ"ח ברש"י ובד' לובלין של"ו בגמ' וברש"י וכ"ה ברי"ף כ"י עיי' ד"ס ב"ב צד נ"ו:

רר (= רִיר מל"מ וע' ניר וסורי רוּרָא Speichel, Schleim) כס"ג דפ' בהמה המקשה (חולי' ע"ז.) דילמא התם דקני משכא ריריה פי' במקום שנמשך בעצם ריר ומילא מקום השבר שהריר בתוך העצם חשוב כבשר אבל העצם שלא נמשך אליו ריר והיא הלחלוחית אין העור חשוב כבשר — (א"ב בנוסחאות כתוב דקני משכא דידיה ופירש"י שהחזיק העור בשלו)[2]. נקדר[3] כמין טבעת והוא דקנא גרמא ר י ר י ה[4] (חולי' שם) פי' בע' קד[5]. כפ"ב בעוקצין (מ"ח) עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר פי' בני בצלים קטנים ריר כמו (ש"א כ"א, י"ד) וירד רירו. רירא דיצה (ע"ז כ"ח: ביצה כ"ב.) כבר פי' בע' דץ (א'). כס"ג דפ' המדיר (כתובות ע"ז:) ואתי ליה רירא מפומיה. *[אחי"ה והקבוץ ירוש' תרומ' פ"ח דמ"ו. עברת רירין עלוי וכו', ב"ר פי"ח רירין ודם. תוספת' זבים רפ"ה כיחו וניעו ורירו. ובהשאילה בעוקצי' הנ"ל פי' מוגלא וז"ל רה"ג ריר מוגלא בל' חכמים א"ד רים וכך תמצא בצלים שיש בהן ריר שהוא כמוגלא של ריאה ומוגלא וריר ורים הן כמורוק כדכתיב ויורד רירו וכו'] —

רש (עיקרו ירש erben) בפ' יש נוחלין בגמ' סדר נחלות (ב"ב קט"ז.) ויאמרו ירשת פליטה לבנימין (שופטים כ"א, י"ז) פי' התנו על שבט בנימין על עסק ירושה ואח"כ נתנו להם פליטה וכך התנו שאותן הנשים שיחטפו כל בת שהיא יורשת אביה שלא היה לה אח לא תירש נחלת אביה אלא[6] תשאר ליורשי א ב י א ב י ה שלא תשוב נחלה משבט אחר לשבט בנימין. פ"א י ר ו ש ת פ ל י ט ה ל ב נ י מ י ן ל א ו ת ה פ ל י ט ה ש נ ש א ר ה ל ב נ י מ י ן ר א ו י ל י ר ש נ ח ל ת ן ש ל א י מ ח ה ש ב ט מ י ש ר א ל. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ל"ר וכ"ה בדפו"ו. והפי' הראשון הוא קרוב לפי' ר"ח שהובא בשט"מ בקוצר נמרץ וז"ל שהתנו שכל אשה שישאו משאר השבטים והיא בת נחלה שתשאר הנחלה ל א ח י א ב י ה ע"כ ונ"ל שכצ"ל גם בערוך במקום: אבי אביה

---

[1]) וכ"ה בשט"מ בשם הריטב"א ע"ש וכ"ה בכ"י ש"ס וז"ל מ"ט דרקתא כי היכי דמנחת את חברך נמי אנת ואב"א כי היכי דאתרמי לך וכו' ובנו"ג רק כגי' אב"א ועיי' ג"כ ברש"י שהיה לפניו שתי גירסאות עיי' ד"ס ב"מ צד ל"א [2]) וכה"ג ופי' בפיי רגמ"ה אבל מתוך התוספו' מוכח שגי' ר"ח היא ברי"ש וקרוב הדבר שכל פי' רבינו שייך לר"ח. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ועיי"ע קד א' ובנו"ג נקדר ובדפו"ו בט"ס נקרר. [4]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ"ע בטעות נתקצר ע"י וכו'. [5]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובעיקרי התלמוד ובדפ"ע בט"ס קר אבל בע' קד גרס רבינו בעצמו דידיה לכן מן ההכרת יש להגיה שם ריריה אשר על כן רמז כאן על ע' קד. [6]) בדפ"א בט"ס אלה.

ועיי' נ"כ פי' רגמ"ה בהרחבת ביאור, ורשב"ם פי' בע"א. ועיקר השרש ירש עיי"ע] —

רש (= בל"מ ראש, רֵיש, רֵישָׁא בלא"ר וסורי רִיש רִישָׁא ובדניאל: רֵאשׁ (Kopf, Haupt, Anfang כס"ג דפ' סדר תעניו' כיצד (תעני' י"ז:) ובמנחות בר"ג דפ' ר' ישמעאל (ס"ה.) מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דילא למספד [1] שהיו הצדוקין אומרין יחיד מתנדב ומביא תמיד וכו'. בס"פ הזקת הבתים בגמ' דסמך המרזב (ב"ב נ"ח.) בראש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר. בפ' דיני ממונות בג' זה בורר בגמ' הגבאין (סנהד' כ"ה סע"ב) ריש נהרא אתי למתא. בר"ג דפ' ואלו נאמרין (סוטה ל"ה.) רישיה קטיעה ממלל פי' להכי קרו ליה ריש קטיעה לפי שקראו משה ליהושע כלומ' ראש שמו קטוע לפי שהיוד אות קטועה היא [2]. בס"ג דפ' השוחט אחד בעוף (חולי' ל"ט:) אי איניש אלמא דלא מצי מדחי ליה אסיר ואי לא אמר ליה רישיך והר פי' אם הגוי אלם שיאמר זו הבהמה מכרת לי וישראל אינו יכול לדחותו לבהמה אחרת נעשית כאילו יש לגוי שותפות בגויה ואסיר, אבל אם אין הגוי אלם ויכול ישראל לדחותו לבהמה אחרת מותר [3]. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (חולי' צ"ג.) אמר רב יהודה ריש מעיא באמתא בעי גרירה. פי' הוא מעי הנמשך מן הקיבה ולמטה וי"א המעי הנמשך מן הכרכשא ולמטה דקיימא לן כר"ע דאמר (חולי' מ"ט:) תותב וקרום ונקלף כמו החלב שעל הקרב וזהו חלב שעל הדקין [4]. רישא בכבשא (חולי' צ"ג:) תליה אבית שחיטה שרי אצדדין אסיר אנחיריה אי דץ ביה מידי ופתחיה כדי שיזוב הדם מותר ואם לאו אסיר וכן הלכה. *[אחי"ה בנו"ג רישא ככיבשא אותביה אבית השחיטה דייב דמא ושרי אצדדין מיקפא קפי ואסור אותביה אנחיריה דץ ביה מידי וכו' — ויש להשלים ציונים בענין ראש, רֵיש, רֵישָׁא כ"ב י"ב: ריש מתיבתא עיי"ע מתיבתא, סוכ' ל"א. שבועו' ו': סנה' ה'. וזולתו ריש גלותא. ריש לקיש קצור מן ר' שמעון בן לקיש עיי"ע בסד"ה. ריש בריוני עיי"ע בריוני, ראש גויה עיי"ע גויה (ח"ב, רנ"ו), ב"ב כ"ב: ריש כלה עיי"ע ח"ד, רכ"ח. ריש גרגותא עיי"ע. ירוש' שבת פ"א ד"ד. דלא מעלה רישי ביני אריוותא, שבת נ"ה. רישך בקרירי רישא דרישך בחמימי עיי"ע קר ג'. ירוש' נדה פ"ג ד"נ ע"ד רישא דרישך יכוה ברותחין וכו'. ברכו' ל"ג. פסחים קי"ב: ריש תורא עיי"ע דקל (ח"ג, קכ"ג), ב"מ ס"ט. ריש ענלא. שבת ק"ל. רישא דטווסא עיי"ע טווס. והקבוץ מנחות ל"ז. אית ליה תרי רֵישֵׁי, מ"ק כ"ה. דלויי רֵישִׁין, רֵישְׁוָותָא קידושי' כ"ט: והיחיד בל"נ פסחים ק"י. רֵישְׁתִּינְהוּ דנשים כשפניות ובהוראת תחלה ב"ב קמ"ז. ריש שתא, מריש הוה אמינא סנהד' צ"ז. חולי' ק"ה: ברישא כיון דשמעי ב"ב י"ב: רישא אטו סיפא זבחי' צ"א. רישא . . . סיפא ר"ה ט"ו. גיטין פ"ו. חולי' פ"ו. והרבה מאוד. והרבה בתרג' רֵיש, רֵישָׁא עיי' בעמת"ר ללעווי — וכן שם רֵישִׁית רישיתא והוא הוא ראשית בל"מ] —

רָשׁ (מל"מ פי' דל arm, der Arme) בתמורה בגמ' דפ' יש בקרבנות (ט"ז.) ובויק"ר וכי ימוך פ' אשרי משכיל (פל"ד) רש (משלי כ"ט, י"ג) זה שרש בתורה איש תככים זה שושנה סדר אחד וכו' עשיר ורש נפגשו (שם כ"ב, ב') עשיר זהו שעשיר בתורה וכו' ד"א רש זה שרש בנכסים איש תככים זה שהוא עושה בפועל וכו' ד"א עשיר ורש נפגשו עשיר זהו שעשיר בנכסים וכו'. *[אחי"ה וביומא ע"ו: דרש תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש, ר"ה ט"ז רע"ב דרש מראשית (דברים י"א, י"ב) שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה שנאמר מראשית השנה מרשית כתיב. מגילה י"א. שהכל נעשו רשין בימיו. ויק"ר פל"ד ז' שמות נקראו לו עני וכו' רש וכו' עיי"ע אביון] —

רש (= רָשָׁה, רשי רְשָׁא מל"ע رسا ענין חוזק stark, fest sein ומזה בהשאילה מי שיש לאל בידו ויש ביכולתו im Stande sein, vermögen הִרְשָׁה bevollmächtigen; רְשׁוּ, רְשׁוּת, רְשׁוּתָא Erlaubniss ועוד עיי' בפנים) ורשו אינש לית עלוהי (גיטי' פ"ו.) פי' ורשות אדם אחר אין עליו כמו (סנהד' ה' רע"א) אנא נטל [5] רשותא וי"א ענין ואל תתודע לרשות (אבות א', י') וי"א הלואה כמו רשות מדעם כי תשה ברעך משאת מאומה (דברים כ"ד, י') תרג' אר"י תרשה בחברך רשות מדעם [6]. ס"א ורשום אינש

[1] והוא כגי' הספרים וכגי' רגמ"ה בתעני' אבל גי' ר"ח בתעני' להתענאה והוא כגי' התוספו' עיי' תוספ' מנחו' ס"ה. ד"ה מריש ועיי' ד"ס תעני, צד מ"ט. כי האריך. [2] ורש"י פי' בע"א ע"ש ועיי' ג"ב פי' מהר"ם לונזאנו ע' בעל. [3] ורש"י ורגמ"ה פי' בע"א ועיי' חיד' הרשב"א שהביא פי' הרמב"ן וסותרו ומסיק קצת קרוב לפי' רבינו. [4] ורגמ"ה פי' ריש מעיא מן המצר ולמטה כשמתחיל בני מעים מן הכרס באורך אמה חשוב ככרס עצמו ורש"י פי' כשהדקין יוצאין מן הקיבה וכו'. [5] נקיטנא אי' בנוסחאותינו וכ"ה בכ"י ש"ס אבל עיי"ע נטל. [6] כ"ה בכ"י ו"ו א', ב' ל"ד וכ"ה בדפו"ו

כבר פי' בע' טצהר. בר"ג[1]) דפ' השותפין בגמ' כמה יהא בעיר (כ"ב ח':) רשאין בני העיר לעשות קופה תמחוי. *[אחי"ה בנו"ג בגיטין הנ"ל רשום ועיי"ע טצהר אבל תוספו' בגיטי' ד"ה רושם הביא גי' אית ספרים ורשו ופי' שאין עליו מלוה והוא כי"א בערוך כפי גי' כ"י ודפו"ו והוא כמו קב רשו סנהדר' כ"ט: פי' קב מלא חובות עיי"ע קב א' וכן תרג' נושה (ש"א כ"ב, ב') וכן כל בעל משה ידו (דברים ט"ו, ב') מרי רשו והקבוץ ב"ב צ"ב: מרי רַשְׁוָתָךְ, אבל נראה יותר כי רשו בגיטין הוא הוא רְשׁוּת וכן בירו' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ג יהב רשו לכתובא וכו' והרבה בתרג' אסת' ט', י"ג יתיהב רשו, תר"י א' בראשי' ג', ב' אית לן רשו, תר"י א' לבמד' כ"ב, י"ח; לדברי' ט"ו, ב'; י"ז, ט"ו; כ"א, ט"ז וזולתו לית ליה רשו וכו'. וכן ענין רשות (עיי"ע) והוא כל"מ רשיון (עזרא ג', ז') ברכות כ"ז: רשות או חובה, ביצה ל"ו: רשות . . . מצוה, ברכות כ"ח, ניתנה להם רשות לתלמידים, חולי' ק"ה, ושם: מים אמצעים רשות, נדרים ע'. רשות לאב וכ"ה תוספת' שם רפ"ו רשות לאב . . רשות לבעל, תוספת' קידושי' פ"א רשות בעלה עליה, ב"ק ע"ט. רשות הבעלים. ושם בכ"י ש"ס ר' מרשות שומר. ב"ק ס'. כיון שניתן רשות למשחית וכו', ירו' ברכו' פ"ב ד"ה ע"ג ויק"ר פי"ז נטילת רשות, סנהדר' ה'. לא נקיט רשותא, לישקול רשותא, רשותא דנקיט שם י"ג סע"ב יהבי ליה רשותא. ב"ר פס"ז שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו וכו', אין לך רשות להרהר עיי' רש"י ריש חוקת ועיי' בסמוך. ונקרא רשות היחיד מקום שיש עליו רק כח יחיד ורשות הרבים מקום שעליו כח וחלק רבים. ב"ק פ"א מ"ב והלאה רשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק והמזיק, שם פ"ג מ"א והלא' רשות הרבים . . . רשות היחיד. ב"ק ל"ט: מ': רשות משנה, שם פ"א: תעני' ו': שבילי הרשות, שבת ז' סע"א וש"נ רשות יחיד עולה עד לרקיע, והקבוץ גיטי' ע"ט. רשויות חלקות בגיטין, ירוש' עירו' פ"ה דכ"ב סע"ד מפני הרשויות. שבת ו'. תוספ' שם רפ"א ארבע רשויות לשבת רה"י רה"ר וכו'. והושאל לבנות שנותנות לרשות לאביהן ירוש' נדרי' פ"ח ד"מ ע"ד וירו' קידושי' פ"ג דס"ד ע"ג הרשיות הגדולות . . . הרשויות הקטנות. והתואר רַשַּׁאי berechtigt מגילי ב': שבת ק"ד. תמור' ט"ז. אין נביא רשאי לחדש וכו', פיאה פ"ז מ"ה בשלו הוא רשאי ואינו רשאי בשל עניים, במ"ר פי"ט אי אתה רשאי לעבור על גזרו', תנחומא הישן חקת סי' ד' וזולתו. אסת"ר פ' בהראתו: אנא רשיי . . . לית אנא יכיל ולא רשיי, ולנקבה עוד: רַשָּׁאָה תוספת' יבמות רפ"ח האיש אינו רשאי . . והאשה רשאה וכו', ושם: והאשה רשאי. הקבוץ רַשָּׁאִין אבות פ"ד מ"ח ועיי' ג"כ בתר"י שמו' כ"ג, י"ט; ל"ד, כ"ו; לדברי' ד' ב' וזולתו. והפעל בהפעיל ב"מ י"ד: הרשה לפלוני, חגיגה י"ד: ירוש' חגיגה רפ"ב דע"ז. רבי תרשיני, ירוש' כתובות פ"י דל"ג ע"ד במרשות זו את זו כשהִרְשָׁת השלישית את השנייה וכו', אפעל תרג' דה"י ב' כ"ג, ח' אַרְשִׁי; כ"ה, י' ארשיאינון; תר"י א' שמות י"ט, י"ג; לדברים ט"ז, ח' מַרְשַׁן, הָפעל חגיגה י"ג. ירוש' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ג ב"ר פ"ח במה שהורשית (שהורשיתה) התבונן. ב"ר פס"ח מהיכן הורשע וע"ש פי' מ"כ שפי' ניטל ממנו הרשות וע"ש אם נותן לי רשות וכו'][2]) —

☞ רש (= רְשָׁא, רשי קרוב לע' הקודם וקרוב לל"מ נָשָׁא, נָשָׁה fordern, schulden) תרג' בעל משה [ידו] אשר ישה (דברים ט"ו, ב') מרי רשו די רשי. *[אחי"ה צ"ל דירשי וכן שם כ"ד, י' ארי תרשי. שם י"א דאת רשי ביה ורבינו כבר הביא אלה הדוגמאות בע' הקודם כגי' כ"י ודפו"ו, ור"ב לא ראה ערוך שלום כי נשמט שורה שלמה בדפ' אחרונים. ופי' רשא, רשה כמו בל"מ נשה נופל על המלוה ובקשור ב' נופל על הלוה כמו כנשה כאשר נשה בו (ישעיה כ"ד, ב') וכן תרגומו רָשָׁא כמאן דרשי ביה לא נשיתי ולא נשו בי (ירמיה ט"ו, י') תרג' לא רְשָׁאן בי ולא מה דאנא רשי אנא תבע מנהון, נדרים נ"א. דרשינא בך פי' שאתה חייב לי, והתואר רַשַּׁאי ערכין כ"ח: אעפ"י שאינו רשאי ופירש"י לשון חייב נושה (שמות כ"ב, כ"ד) מתרגמינן רשיא ומזה הבין הרב ר' יעקב בר שמשון (הובא בתוספ' ערכי' ד"ה אומדין) אין בעל אומניות רשאין לעמוד בפני ת"ח ע"ש בתוספו' ובתוס' חולי' נ"ד: ד"ה אין, ובספר ישן הגי' שאינו חייב אבל גם בפי' רגמ"ה אי' שאינו חייב ובעיקרי התלמ' הביא בשם רגמ"ה הגי' שאינו רשאי וכן הביא רש"י בתשו' בשמו. וכן תרג' והנֹּשֶׁה (מ"ב ד', א') רשיא. והשם

---

[1]) בדפ"ע כאן התחיל ע' חדש אבל בדפ"א הוא לנכון המשך מע' הקודם. [2]) ומזה בלשון עברי החדשה מוּרְשֶׁה מי שיש לו רשות Bevollmächtiger, והשם המופשט הרשאה עיי"ע.

רשו פי' מלוה (תרג' דברים ט"ו, ב' עיי' לעיל), וכן הבין רש"י בעירו' מ"א: והרשות ופירש"י מי שיש לו נושין אבל עיי"ע רָשׁות] —

רַשַׁאי (שם פרטי) בר"ג דפ' אותו ואת בנו (חולי' פ'.) בית רשאי היו מגדלין מהם עדרים עדרים — (א"ב בנו"ג דושאי [ופי' רש"י] משפחה נקראת על שם אביה) [1]. —

רַשְׁבָּא (= רֵישְׁבָּא ר"ת של ריש בית אב Familien-oberhaupt) בפ"ק בתעניו' (י'.) מכי מעיילי ציבי דבי טבות רישבא פי' הגאון כאשר כתוב (במדי ג', כ"ד. ל'. ל"ה) נשיא בית אב תרגומו ר יש ב ית א ב א [2]) זה ראש בית אב, בפ' יש נוחלין בגמ' דסמוך האומר איש פלוני בכור (ב"ב קכ"ז:) מר זוטרא מדרישבא פלג בצנא דפלפלי בהדי דאחוה, *[אחי"ה ובפי' רגמ"ה בב"ב פי' מדרישבא שם מקום, וביוחסין השלם הביא נ"א בר רישבא וכ"ה בר רושבא בכ"י ש"ם מינכען ובכ"י ש"ם ה' מידרושבנא ובכ"י ר' מדרשיכא, ועוד אי' טבות רישבא אמר שמואל בשבת קמ"ו: ולא פירש"י כלום אבל בשבת י"ז רע"ב טבי רישבא אמר שמואל (ובכ"י ש"ם א"פ וברש"י בדפ"ש וויניצי' ר"פ ד"ס שבת צד י"ד ועיי"ע טבי ח"ד, ז') פירש"י פורס נשבין לצוד חיה ועוף וא"כ הוא חשב מע' הבא אח"ז] —

☜ רִשְׁבָּא (= רִישְׁבָּא פי' כמו נִישְׁבָּא בל"ס רשת וא"כ רישבא פורס רשתות Netzleger, Vogelfänger) מס' חולי' כל הבשר (קמ"ז.) ומסכת שבת פ' ר"א דמילי' (ק"ל.) לוי איקלע לבי יוסף רישבא פירש"י צייד עופות לשון אין פורשין רישבין ליונים, (ב"ק ע"ט:) ובנו"ג פורסין נישבין ואין כתוב רישבין). *[אחי"ה וכן פירש"י בחולי' צייד עופית רישבא לשון אין פורסין רישבין ליונים, ושם נ"ד. פי' רישבא צייד וכן בפי' רגמ"ה לשני מקומות הנ"ל פי' כן רישבא צייד [3]) וזה נכון כי רישבא הוא הוא נישבא (ר' וני מתחלפות כבשאר לשונות) ובענין שאר מקומו' שפי' רש"י ככה עיי' גליון הש"ס בחולי' קט"ז, ובהפשב"ע, ובענין יוסי רישא באיכ"ר פ' ויגרם עיי"ע טווס בח"ד, י"ח בהערה 4] —

* רושחתא (גיטי' ס"ט:). עיי"ע שחתא ב' כגי' רבינו.

* רשי, רְשָׁה, רשאי, רשו, רְשותא עיי"ע רש ועיי"ע רשות.

* רש"י ר"ת ר' שלמה בן יצחק נודע לשם ולתפארת בפירושיו אשר על ידם האיר כמעט כל התורה שבכתב ושבעל פה וכבר העיד עליו אחד מבני דורו הראב"ן „שפתותיו שמרו דעת ותורה נתבקשה ונתחדשה ונדרשה מפיו תורת אמת היתה בפיהו בשלום ובמישור הלך והעמיד לעולם רגל שלישי והגדיל תורה והאדיר" ע"כ עיי' הקדמה לר' אברהם בערלינער בספרו היקר רש"י על התורה ועיי' תולדות רש"י מאת הה' צונץ (צייטשריפט שלו) ונעתק לל"ק עם הערות ותקונים מאת הח' ר' שמשון בלאך הלוי ועיי' ג"כ מ"ש הרב הח' מהרי"ה וויים בספרו היקר דור דור ודורשיו ח"ד, ורש"י היה בן דורו של רבינו נתן בעל הערוך ועיי' מ"ש במבוא ח"א XXI והלאה, וידידי החכם והחריף מהרשז"ח האלבערשטאם נ"י כתב לי (מי"א סיון תרל"ה) וז"ל לפע"ד לא את הערוך הביא אתו ר' קלונימוס רק פירושים מישיבת רומי הביא ר"ק וכן ר' משה מפביאה ופירושים כאלה הביא גם ר' נתן בספרו הערוך וגם רש"י הביא פירושים כאלה בשם שמעתי כי שמע אותם בשם החכמים הבאים מרומי אשר גם ר' נתן שאב ממקורם וא"כ גם רש"י גם ר' נתן בעל הערוך שאבו ממקור אחד ולא לקחו זה מזה ורק במקום אחד או שנים אשר מצאנו כי רש"י מביא את הערוך גם הרב שי"ר כתב כי הוסיף רש"י בימי זקנתו (כרם חמד ח"ו 184 ועוד 196) כי הדבר רחוק כי נתפשט ס' הערוך בזמן קצר מן תתס"א עד שנת תתס"ה, שבו נפטר רש"י, מרומי לצרפת וכי השתמש בו רש"י הרבה, ואם הדבר כן הוא מדוע יזכירנו רק פעמים — אין זאת כי לא לקח פירושיו ממנו רק נתפשטו אלה הפירושים באשכנז ע"י החכמים אשר בהו לשם מרומי ואשר גם ר' נתן לקח משם את פירושיו ולכן כתב רש"י בשם שמעתי על פירושים הנמצאים בערוך כי הוא לא ראה את הערוך רק שמע את הפירושים בעל פה — ויש להעיר ג"כ על מ"ש החכם צונץ ז"ל בספרו צור געשיכטע צד 65 כי לדעתו הגדולה קרוב הדבר שמה שמביא בערוך ערך אי תלמיד מגנצה הוא רש"י, (ועיי' ג"כ בהקדמת בעל ד"ס ליומא שגם ר' אליקים מביא חכמי ומגנצא).

רשל (מל"ס וע' נשל, ارسل ענין רפיון schlaff, locker sein) בר"ג דפ' כל הזבחים שקיבל (י"ח.)

---

[1]) אבל בפי' הרגמ"ה אי' רישאי מקום. [2]) כה"ג בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע רב בית (בא) [צ"ל אבא] וכ"ה בתרג' אונקלי ותר"י. [3]) אבל בתענית י'. לא פי' רגמ"ה טיבות רישבא כלום וזו ראיה שפי' כמו רבינו בע' הקודם.

ת"ר היו מרושלין מסילקין מישוחקין ועבד עבודתו כשרה. כל ידים תרפינה (ישעיה י"ג, ז') תרג' וכל ידיא יתרשלן וכן החזיק ידים רפות (שם ל"ה, ג') [ידין דרשלאן]. *[אחי"ה כ"ה בהעתקת עיקרי התלמוד ובדפ"ע לי' וכ"ה דרשלָן בדפו"ו ובקצת דפ' תרגום דמרשלן ובקצת בט"ס דרשיין וכן הרבה בתרג' לרוב בקשור יד, ידא עיי' תרג' יהושע י', ו'; לש"ב י"ז, ב'; לירמי' ל"ח, ד' ובאתפעל לש"ב ד', ואתרשלא ידוהי ועיי' תרג' לירמיה נ', מ"ג; לצפניה ג', ט"ז אבל גם בַלא ידא. תר"י א' לדברי' י', ו' עד דאתרשלנא במספדא דאהרן חסידא, תרג' יהושע י"ח, ג' עד אימתי אתון מתרשלין למיעל, תרג' תשלו (דה"י ב' כ"ט, י"א) לא תתרשלון, ב"ב כ"א: אתי לאתרשולי. נתפעל במד"ר רפ"ט נתרשלו ידיו, שם פי"ד נתרשלו ידי אוהבו של מלך, קהל"ר פ' טוב שם נתגעשו ונתרשלו ישראל מלגמול חסד ליהושע. פיעל במד"ר שם: הנואף הזה כביכול מרשל כה השכינה. ירוש' ברכות פ"ט די"ג ע"ד ב"ר פכ"ד ויק"ר רפט"ו וילק' מ"א ר' רי"ט עיי"ע חשל (ה"ג, תקט"ז) וע' עטף האחרון. פועל תוספת' מנחו' רפ"א היו מְרוּשָׁלִין ומסולקין וכו' ובזבחי' הנ"ל בלי וי"ו היו מרושלין מסולקין וכדאי' בש"ס י"ח: רב חרא תני מרושלין מסולקין ע"י אבנט עש"ה ובשט"מ. והשם המופשט אתרשלותא תרג' ירמי' מ"ז, ג'] —

* רְשְׁיוֹן פי' כמו רשות עיי"ע רשות.

רָשַׁם (מל"מ וע' נֶשֶׁם, נשם zeichnen, be- auf-zeichnen; רָשׁוּם Schrift; דוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת Sachvergleicher; רוֹשֶׁם, רְשׁוּם Merkmal) מתניתין ברשום (ב"מ כ"ג:) פי' "מסובריא דנזייתא כסוי הקנקנים כשהוא מהודק וטחוי בטיט נקרא רשום כשהוא מרופף נקרא מצוף מלשון צפוי"[1]) פ"א בע' צף תשיעי. הרשום בכתב אמת (דניאל י', כ"א) כבר פי' בע' נבל[2]). בס"פ המביא כדי יין (ביצה ל"ד:) עד שירשום ויאמר מכאן ועד כאן. בפ' הבונה (שבת ק"ג.) לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם. בפ' הזרוע (חולי' קל"ב.) והמשתתף עמהם צריך שירשום פי' שעל הרושם מכיר שהוא לכהן. בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב.) וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים (שמות ט"ו, כ"ב) דורשי רשומות אמרו אין מים אלא דברי[3]) תורה. בחלק בגמ' דסמך ד' הדיוטות (סנהד' ק"ד:) דורשי רשומות אמרו לי גלעד [וכו']. בפ' מי שמתו היה עומד (ברכות כ"ד.) דורשי רשומות[4]) אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד (דברים כ"ח, ס"ו) זה התולה תפילין פי' פסוקים הרשומים. בפ' המביא גט שני בגמ' בכל כותבין (גיטי' כ'.) רושמא מחרץ חריץ או כנופי מכניף פי' כגון הרושם בחותם על השעוה חורץ מקום החקיקה והמקום הבולט נשאר כמו שהיה או דוחה בחריצתו מהנה ומהנה ומקבץ כמין גבשושית וזהו הבולט המקובץ מהנה ומהנה השיבו מחרץ חריץ. בר"ג דפ' היה נוטל את מנחתה (סוט' י"ט:) שאם רשומו ניכר לא עשה ולא כלום. פי'[5]) שימחוק המגילה יפה יפה ולא ישאיר בה רשום לכתיבה כל עיקר. בפ' ד' מיתות בגמ' מצות הנחנקין[6]) (סנהד' נ"ב סע"ב) מה מיתה האמורה בידי שמים אין בה רושם פי' שהרי כשמת אדם שלם בגופו ואין בו חבלה[7]). ותחת חגורה נקפה (ישעיה ג', כ"ד) תרג' רושמין דמחא. חבורה תחת חבורה (שמות כ"א, כ"ה) תרג' ירו' (א') תשלומי רשם[8]). לא יקרחה קרחה (ויקרא כ"א, ה') [תר"י (א') לא יַרשמון בין עיניהון ולא רושם ברישיהון], והתוית תו על מצחות האנשים (יחזקאל ט', ד') [ותרשום תו]. הוי החקקים חקקי און (ישעיה י', א') תרג' ויי דרשמין רישומין. *[אחי"ה הפעל ענינו כל"מ כתיבה ע"י חקיקה כדאי' הרשום בכתב (דניאל י', כ"א) וזה מה שמתרגמינן החקקים: דרשמין וכן מחקקים (שופטים ה', י"ד) כד מרשמין וכן וכתבת (ויקרא י"ט, כ"ח) רושמין חריתין, ועיי' ג"כ דניאל ה', כ"ד. כ"ה. ירוש' חלה ספ"ג דנ"ט ע"ג ורושם עד כאן תרומה וכו', תוספת' גיטין רפ"ב הרושם על העור כתבנית כתב וכ"ה בירוש' גיטי' פ"ב דמ"ד ע"ד ושם: רושם לפניהן בדיו וכו' וכ"ה בירוש' שבת ספי"ב די"ג ע"ד ושם: רושם לפניהן במים. ירוש' סוכה פ"ד דנ"ד ע"ג היתה רשומה ברקיע, בינוני פעול רָשׁוּם ב"ר רפפ"א עיי' לעיל בהערה 3 והשם רוֹשֶׁם סנהד' נ"ב: עיי' לעיל, ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד עשת רושם, ב"ר פמ"ג עושה רושם ועיי' ג"כ פירש"י ריש ויצא.

---

[1]) הועתק מפיי ר"ה בב"מ. [2]) ושם לא פי' רק הביא פי' (ס"ב) [צ"ל פ"ב] מב"ר מבלי שהזכיר הענין ונראה שסופרים מהירים השמיטוה כי בלעדי זאת רבינו לא היה רומז על ע' נבל. וז"ל ב"ר ר"פ פ"א אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת . . רשום עד שלא נגזרה גזירה אמת משנגזרה גזירה. [3]) ליי' לפנינו. [4]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובב"כ ובאו"ז הל' תפילין סי' תק"ץ ובשאר מקומות אצל ד"ס במקומו, ובנו"ג המורות. [5]) כ"ה בהעתקת עיקרי התלמוד אבל בדפ"ע פי' אחר! [6]) כ"ה בכ"י. [7]) וכ"ה בפיי ר"ח ועיי' ג"כ פירש"י. [8]) כ"ה בדפ"ע ועיקרי התלמוד אבל בכ"י רושם וכ"ה בכ"י תרגי אבל בנו"ג הלבשיש ועיי"ע הלבשוש בח"ג, ר"ו.

רְשׁוּם גיטי' פ"ו. ועיי"ע רש ג'. והוא הוא רְשַׁם בתר"י שמות כ"א. כ"ה עיי' לעיל. ובל"ס ואר' רוּשְׁמָא גיטי' כ'. והקבוץ רוּשְׁמִין עיי' בתרג' הובא לעיל. והשם המופשט רְשׁוּם, רִישׁוּם כשרישומו ניכר חולי' פ"ז. סוטה י"ט: עיי' לעיל וכן ברכות כ"ה. ירוש' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ד במד"ר פ"ט קהל"ר פ' דברי חכמים. והקבוץ רישומין תרג' ישעי' י', א' כפי גי' רבינו דלעיל ובנו"ג רישמין. אבל דורשי רשומות אין זה מן הענין עיי"ע דרש וע' המר ומ"ש בח"ג, רי"ט ועוד אי' דורשי רשומות בקהל"ר פ' זכובי מות.

רְשׁוֹן (מין סלעם Heuschreckenart) בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה. וכ"ה בספרא שמיני פרש' ג' פרק ה') סלעם זה רשון. בפ' המפלת בגמ' אם היה מרוקם (נדה כ"ה.) אבא שאול אומר תחילת ברייתו כרשון ושתי עיניו כשתי טיפין של זבוב וכו', בויק"ר בריש אשה כי תזריע (פי"ד) בשומי ענן לבושו (איוב ל"ח, ט') זה השפיר וערפל התולתו זה השליא. [ברייתו דומה לרשון] — (א"ב בנוסחאות כתוב תחלת ברייתו מראשו). *[אחי"ה ר"ב כיון לנדה הנ"ל אבל כבר העירו תוספו' שם ד"ה תחלת דעיקר הגי' כגי' ר"ח (כרשון) [וצ"ל כרשון] וכ"ה בתוספו' יומא פ"ח. ד"ה אבא שאול ושם בפירוש אמרו „וכן פי' בערוך" ע"כ הרי רבינו נגרר אחר גי' ופי' של ר"ח ועיי' ג"כ בפי' הרא"ש בנדה, ובתוספת' נדה פ"ד אי' בכ"י אירפ' תחילת ברייתו ברושם וצ"ל כרושם, ובנו"ג בראשו ובתוספו' נדה ובר"א"ש נדה גרסו כתוספת' נדה כעין חגב ובירוש' נדה פ"ג ד"נ ע"ד ובויק"ר פי"ד אי' דומה לרשון. ותרג' סלעם (ויקרא י"א, כ"ב) רשונא[1]) וכן תרג' ילק (תהלים ק"ה, ל"ד). ואולי מזה הפעל בתר"י א' לשמות ל"ד, כ"ו ואירשין פירי אילניכון וי"מ שהוא משרש רוש רשש ענינו הריסה ושבירה] —

רַשָּׁנָא (= רשאנא כמו רִישָׁנָא מל"ס פי' מי שיש לו כח ושלטה Machthaber) תרג' יפתה קצין (משלי כ"ה, ט"ו) ישתרגג רשאנא ובמסכ' פסחים פ' ערבי פסחים (קי'.) אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות פי' גברת השולטת עליהן. *[אחי"ה עיי"ע רש ב' ושם הבאתי הגי' רישתינהו והוא ל"נ של רישא וגי' רשאנא בתרג' הוא כגי' בעל המתורגמן ובדפו"ו ובדפ' אחרי' רֵישְׁנָא והוא מל"ס כאמור] —

רשנא (?) מסכת סנהד' פרק חלק (סנהד' צ"ד:) האי רשנא להאי פרדשנא בעל הערוך גרס דשנא ודבריו נכונים ע"ש[2]).

רָשַׁע (מל"ס פי' עושה עול böse handeln; הִרְשִׁיעַ schuldig erklären, רָשָׁע Bösewicht, Frevler) בס"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובות צ"ה:) ובס"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קל"ז.) ובס"ג דפ' גט פשוט (שם קע"ד:) ובס"ג דפ' שום היתומין (ערכי' כ"ג.) איזהו רשע ערום זה המשיא עצה למכור בנכסיו כרבן שמעון בן גמליאל ביש נוחלין העיקר ושם מפורש דתניא נכסי לך ואחריך לפלו' וירד ראשון ומכר ואכל השני מוציא מיד הלקוחות דברי ר' רבן שמעון בן גמליאל אומר אין לשני אלא מה ששייר ראשון. בר"ג דאלו הן הנשרפין (סנהד' ע"ו.) אין לך עני בישראל אלא רשע ערום וכו' עד איזהו עני ורשע ערום זה המשהא בתו בוגרת [פי' משהא בתו בוגרת][3]) עני דאין לו ממה לשכור שפחה ורשע שמעכבה מלהשיאה שמא תלך ותזנה וערום שמתפרנס ממלאכת ידיה, בר"פ ד' מיתות בגמ' דסמוך זו מצות הנסקלין (שם נ"ב.) אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפי' לרשיעא בר צדיקא כמאן כי האי תנא דאמר את אביה היא מחללת (ויקרא כ"א, ט') שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון אומרים ארור שזה ילד ארור שזה גידל ארור שזה יצא מחלציו. בכריתות בפ' אמר לו בגמ' אמר ר"ע (ט"ו.) משכחת לה ברשע בן רשע וכו'. *[אחי"ה בנו"ג רשיעא בר רשיעא וכ"ה במכות י"ה. קהל"ר פ' כל הדברים: חמרא דההוא רשיעא וכו'. ולנקבה תרג' איכה ד', כ"א אדום רַשִׁיעָא, שם כ"ב רומי רשיעא והיא היא אדום הָרְשָׁעָה שמ"ר פל"ה מלכות הרשעה ברכות ס"א: ב"ר פע"ה, ל"נ תרג' ירוש' בראשית כ"ז, מ"ו איתא רַשִׁיעְתָּא. ובענין רָשָׁע והקבוץ רשעים ובל"א רשיעא. קבוץ רשיעיא עיי' דרז"ל ברכות ו': ז': ט': י'. י"ט. כ"ט. ס"א: שבת ל"א: נ"ה. ק"ד. קל"ט. קמ"ט: קנ"ב: עירובי' י"ט. כ"א. ושם: כ"ב. ק"א. פסחים ס"ה. צ"ד. קי"ז. קי"ח. יומא ל"ה: ל"ח: ע"ה. שם: פ"ו: פ"ז. סוכה נ"ב. נ"ו: ביצה כ"ה: ר"ה ט"ו: ט"ז: תעני' ה'. ו'. שם: ט"ז. י"ח: כ'. מגיל' ו'. י"א. י"ג. ט"ו. שם: ט"ז. י"ז: כ"ח. חגיגה ט': י"ג: ט"ו. שם: יבמו' כ'. כ"ה: וש"נ. ס"ג: ס"ד. ק"ג. קכ"א. כתובות ק"ד. ק"ה. נדרים

---

1) בקצת דפוסים במ"ס רשונא עיי"ע בח"ג, קס"ח ושם בס"ד עיי"ע רשון וצ"ל רשון. 2) ח"ג קס"ה. 3) כ"ה בכ"י קי"טו דפו"ו.

ח׳: כ״ב. ל״א: נ״א. גיטין נ״ו. ס״ח: סוטה כ״א: כ״ב. ל״ה: מ״א: מ״ב: קידושין ל״ג: מ׳. שם: מ״ט: נ״ט. פ״ב. ב״ק. ס׳. שם: ס״ט. ב״מ פ״ג: ב״ב י׳. נ״ז: ע״ח: סנהד׳ ז׳. ח׳. כ״ו. כ״ז. ל״ח. מ״ו: נ״ב. נ״ח: ע׳. ע״א: פ״ב: צ׳: צ״ד. ושם: צ״ו. ושם: ק״ג: ק״ה: ק״ח: ק״י: קי״ב. קי״ג. ושם: ע״ז ד׳. י״ט. נ״ד: הוריות י׳: עדיות פ״ה מ״ו. זבחים ק״ב. נגעים פי״ב מ״ה. נדה י״ב. י״ג. י״ד. ט״ו: ל׳: אבות פ״א מ״ח שם פ״ב מי״ג שם פ״ד מ״ז שם פ״ה מ״א אבדר״נ פכ״א ב״ר רפ״כ הנחש הזה רשע בעל תשובות. בכורו׳ ח׳. נחש לשבע שנים ולאותו רשע לא מצינו חבר. והשם המופשט רִשְׁעָה כל״מ ובכינוים קהל״ר פ׳ אמרתי אני: מדת רשעתו והקבוץ ירוש׳ תרומ׳ רפ״ז דמ״ד ע״ג כדי רשעתו (דברים כ״ה, ב׳) רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו שתי רִשְׁעִיּוֹת, ירוש׳ כתובות פ״ג דכ״ז: במי שיש בו שתי רשעיות הכתוב מדבר, ירוש׳ נזיר רפ״ט דנ״ז ע״ג ולמה נקרא שמו כושן רשעתים שעשה שתי רשעיות ועיי׳ בבלי סנהד׳ ק״ה. והקבוץ מן רְשָׁעָה סנה׳ קי״ב. שיעור דרשעיות[1]) ובתרג׳ ירו׳ א׳ בראשי׳ ג׳, י״ג ברשעותיה. והפעל בהפעיל סנהד׳ י׳. עדים שהרשיעו את הצדיק וכו׳ פרט למרשיע את עצמו. אפעל זדו (שמות י״ח, י״א) תר״י א׳ דארשיעו, ותזדו (דברים א׳, מ״ג) תרג׳ וארשעתון, אתפעל תרג׳ תתלוצצו (ישעי׳ כ״ח, כ״ב) תִתְרַשִׁיעוּ] —

רֶשֶׁף (מל״מ שם תואר ללהב אש Flamme) בר״ג דברכות (ה׳.) אמר ר׳ יצחק כל הקורא קרית שמע על מטתו מזיקין בדילין ממנו דכתיב (איוב ה׳, ז׳) ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא דברי תורה שנאמ׳ (משלי כ״ג, ה׳) עינך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמ׳ (דברים ל״ב, ל״ד) מזי רעב ולחומי רשף אמר ר״ל כל העוסק בתורה ייסורין בדילין הימנו שנא׳ ובני רשף יגביהו עוף ואין רשף אלא ייסורין שנא׳ מזי רעב ולחומי רשף ואין עוף אלא תורה. וכפ׳ ערבי פסחים בגמ׳ לא יפחתו לו (קי״א:) דבי נגרי רשפי — (א״ב בנו״ג דבי איגרי פירש״י שדים המצויים בגגות שמם רשפים וגי׳ בעל ערוך נכונה שבבית נפחים יש רשפי אש). *[אחי״ה ובשמ״ר פי״ב רשפים (תהלים ע״ח, מ״ח) אילו עופות אבל בתרג׳ רשפין דנור] —

רשק (= רישקא פי׳ בל״ס כורמא דרשקא Safran) כפ׳ שמונה שרצים בגמ׳ כוס עיקרין (שבת ק״י סע״א) ומתקבל זוזא כורכמא רישקא. כפ׳ המקבל בגמ׳ לזורעה שעורים (ב״מ ק״ז:) דכל פורתא [ופורתא] חזי לכורכמא רישקא פי׳ כרכום ששוה משקלו שקל כסף רישקא אוריינטל״י[2]) כפרים עם נרדים (שה״ש ד׳, י״ג) תרג׳ כופרין עם רשקין, נרד וכרכום (שם י״ד) תרג׳ רישקא ומוריקא. *[אחי״ה בנו״ג בתרג׳ רשק. ורבינו האי גאון בכלים פט״ו מ״ב (סד״ט צד 11) פי׳ נרד וכרכום והוא בארמית (כירכמא רושק) [צריך לומ׳ כורכמא רישקא] ובל׳ ישמעאל זעפרן ע״כ ועיי׳ מ״ש בע׳ פוך ועוד מ״ש לעף פפלנ״צ צד 216 ועוד עיי״ע מרקא] —

רשש (= רששין, רשושין נ״ל מל״ע رصاصة ארץ קשה harter Boden) בפ״ק בנדה בגמ׳ איזו היא בתולה (נדה ח׳:) ת״ר אי זו היא בתולת קרקע כל שמעלה רששין. פי׳ כשחורשין אותה מעלה המחרישה חתיכות אדמה ואין עפרה תיחוח[3]) בידוע שלא נעבדה. *[אחי״ה בנו״ג רשושין ופירש״י אבנים דקין שקורין פרדוי״א (pyrite ?) שטיינקיעז) ל״א רגבי אדמה קשין שאין עפרה מתפזר ע״כ ונ״ל שהוא ל״ע הרשומ׳ אבנים קטנות מתדבקות זו עם זו ועוד ארץ קשה.

רְשַׁשׁ (נ״ל מל״ע رض שבר לחלקים דקים in kleine Theile zerschlagen) רשושי חילקא טרגים וטיסני (מ״ק י״ג:) פי׳ המשברין תבואה חדא לתרתי דהיינו חילקא — (א״ב פי׳ כמו רסס אבל בנוסחאות כתוב דשושי חלקא ופירש״י דשי תבואה או משברים חדא לשנים ומסייע גי׳ רש״י הא דתנן בפ׳ מי שהפך במ״ק (שם:) הדשושות ומוכרי גרוסות). *[אחי״ה במשנה הגי׳ הדשושות והגרוסות אבל במשנ׳ נאפולי ריווא ווינצ׳ ועוד (עיי׳ ד״ס מ״ק צד כ׳:) והרששות וכ״ה בתשו׳ הגאונים שערי תשובה ססי׳ רט״ו ובהל׳ חוה״מ להרי״ץ גיאת צד כ״ב הציירין והרשושות והגדושות וצ״ל ציידין והרששות והגרוסות וכצ״ל בכ״י ש״ס מינכען תחת והרשתות וכן בגמ׳ שם דוששין בצנעה בכ״י ש״ס הגי׳ רושישן וצריך לו׳ רוששין וכן תחת דשושי ציפורי הגי׳ בכ״י ש״ס רשושי ופי׳ המשברין לחלקים קטנים אבל עיי״ע דשושא ומ״ש בח״ג, קס״ח וכפי׳ רבינו והוא הוא

---

[1]) וברש״י גרס רשעניות וכ״ה בכ״י ש״ס ק׳ עיי׳ ד״ס צד קפ״ב. [2]) וכ״ה בפירש״י בשבת קרו״ג אוריינט״ל morgenländ. Safran, croc oriental וכצ״ל בפירש״י בב״מ. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר ווינ׳ תוחח.

כפי' המיוחס לרש"י במ"ק — ודשושות או רשושות הוא הקבוץ נקבה בהוראת הזכר ודוגמתו גרוסות, דרוכות חכורות, לקוחות משוחות, משושות נמושות] —

רָשׁוּת (פי' מענין ראש כלומר רַבָּנוּת וּשְׂרָרוּת (Regierung, Herrschaft, Obrigkeit בפ"ק באבות (מ"י) ואל תתודע לרשות בפ' שני (מ"ג) הוו זהירין ברשות. חללה של רשות בר"ג דשבת (י"א.) פי' שמעללין עלילות על בני אדם. בפ' שואל אדם בגמ' מחשיכין (שבת קנ"א.) דיקא מתניתין כוותיה דשמואל דתנן בפ"ב במכשירין (מ"ה.) עיר שישראל וגוים וכו' עד אם יש בה הרשות רוחץ מיד מאי הרשות א"ר יצחק בריה דרב יהודה אם יש אדם חשוב שיש לו י' עבדים שמחממן לו י' קומקמין מים בבת אחת רוחץ מיד[1]. בפ"ג דיומא (פ"ו:) והרשות מקברת[2] בעליה ערום נכנס לה וערום יוצא ממנה ולואי שתהא ביאה כיציאה. בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין (ע"ז י"ז.) לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל', ט"ו) קול שתי בנות וכו' עד קול גיהנם שצועקת ואומרת הביאו לי שתי בנות שאומרת בעוה"ז הב הב ומאי ניהו המינות והרשות. בפ' מי שהוציאוהו בעירובין[3] (עירובין מ"א:) ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל ועל דעת קונו וכו' עד למבעי עליו רחמי מלפני הקב"ה שיצילהו מהם דלא ליתי לעבור על דעתו ועל דעת קונו גוי ורוח רעה מילתא ידועה היא דמעבירין אותו על דעתו ועל דעת קונו שאונסין אותו על כרחו לעשות מה שאינו רשאי ולעבור על מצות וגם דקדוקי עניות מביאין את האדם לידי גזל וגניבה וכזב כדכתיב (משלי ל', ט') פן אורש ונגנבתי ותפשתי שם אלהי[4] והרשות שהן משרתי השלטונים שהן תמיד בפחד ואימה ומתייראין על נפשם וחייהם תלויין לנגדן ואלו ג' ייסורין קשין אפשר שיש להן כפרה דקדוקי עניות וחולי מעים והרשות — (א"ב פי' ענין ממשלה ושררה מלשון ראש). *[אחי"ה וכנים דברי ר"ב ולא כמו שפי' רע"ב באבות פ"א מ"י מענין רְשות וכדאי' ג"כ בעיקרי התלמוד ועוד הביא שם בעל עיקרי התלמוד פי' מענין ראש, ורש"י פי' בעירו' הנ"ל מי שיש לו נושין עיי"ע רש ה' ונ"ל הטעם כי הוא גרס הרשוי (כגי' דפ"ש בגמ' ובר"ש עיי' ד"ס) והוא כמו רשוּ עיי"ע רש ד' וה' ורבינו הלך בעקבות ר"ח ע"ש בדפ' ש"ס ווילנא ושם הוא בל' יותר קצרה ופי' שם ר"ח הרשות עבודת השרים והשלטונים ע"כ ועיי' ג"כ מה שכתבו התוספ' בשם ר"ח ועיי' הפשב"ע כי האריך — וכגי"ה בירו' סנה' ספ"ו רכ"ג ע"ד ודכ"ד. ומה רשות של מטן שיש בה כזב ושקר . . רשות של מעלן שאין בה לא כזב ולא שקר וכו' וכן בתרגום ירוש' א' בבגדו (שמות כ"א, ח') חלף דמני מרה רשותא עלה, (באונקי' במישלטיה בה), תר"י ב' ויק' כ"ה, ו' ואיבטל רשות חיות כרא, תר"י ב' לנפשה (דברים כ"א, י"ד) ברשות נפשה. ושם עניתה תרג' ירו' יהבית רשותך עלה. והקבוץ חגיגה ט"ו. ב"ר פ"א שתי רשויות] —

רְשׁוּת (עיי"ע רש ד' (Erlaubniss, Freigestelltes והרשות נתונה (אבות פ"ג מ' ט"ו) כבר פי' בע' סעד. בס"ג דפ' בכל מערבין (מ':) אנא אקרא חדתי אמינא זמן אמר ליה רשות לא קא מבעיא לי כי קא מבעיא לי חובה. פי' זה שאתה מברך שהחיינו על קישות ודילוע רשות הוא ואינו חובה אני שאלתי על החובה — (א"ב ל"מ (עזרא ג', ז') ברשיון כרש). *[אחי"ה וכבר הערותי על ענין זאת המלה בע' רש ד' ע"ש וש"נ ויש להוסיף רשות . . . מצוה ר"ה ט'. שביעי' פ"א מ"ד מכות ח': מ"ק ג'. מנחו' ע"ב.] —

רֶשֶׁת (מל"מ שם כלי שצדין בו עופות ודגים (Netz בהכדור פכ"ג בכלים (מ"ה) הרשתות והמכמורות. *[אחי"ה ועיי"ע רמז ומ"ש בענין איכ"ר פ' ממרום ועיי"ע רפש. ובענין גי' כ"י ש"ס במ"ק י"ג: עיי"ע רשש] —

רת (? רית, רתת עיי' בפנים פי' רה"ג) בפ' הרואה בגמ' דסמוך מקום שנעקרה ע"ז (ברכות נ"ז:) קיבה והרת[5] ויותרת הכבד. פי' קיבה לא הקיבה שבבהמה גדולה היא אלא שבבהמה קטנה שמעמידין בה את הגבינה רית[6] היינו חתיכה רכה ולבנה של בשר שיש בכבשים קטנים שעדיין יונקין החלב הויא על לבן כלפי צואר חתיכה יתירה וזו היא הרית וקורין אותו בלי לעז אנמילי[7]. יותרת הכבד כמשמעו מרפאין בה את בעלי שברירין שבעין זה

---

1) כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ו אבל בשדפ"ע נשמט בט"ס מן רוחץ מיד עד רוחץ מיד. 2) בדפו"ו בט"ס מקרבת. 3) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע נשמט בטעות יען כי לי' מראה מקום בדפי' חדשים. 4) לי' בדפ"ע חוץ מדפו"ו. 5) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפו"ו אבל בדפ"ר ואמ' ורתת. 6) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע רת ובכ"י ק"ט הרת. 7) עיי"ע הרת ופי' שם אבל בכ"י ק"ט וח"ב הגי' ארמילו.

פי' רב האי גאון ז"ל. פ"א בע' הרת מסתפקא לן אי ה' יסוד אי לא — (א"ב כבר הביאו בע' הרת ופירשו רחם). *[אחי"ה בע' הרת פי' רבינו רחם וכמו כן בפירש"י ועיי' ג"כ פירש"י לברכות מ"ד: וע"ז כ"ט. ושם ציינתי דברי עיקרי התלמוד ע"ש. ודע כי מ"ש רבינו בשם פי' רה"ג נמצא בתשו' הגאונים (הוצא' הרכבי) צד 209 ססי' שצ"ד וז"ל רֵית אמרו חתיכה קטנה יתרה שנמצאת על לב של כבשים קטנים שיונקים חלב ונקרא אללבלאב (الابلاب) ונקראת אלחלוה (الحلاوة). ויש בו כמה מיני הועיל. יותרת הכבד כמשמעה. מרפאין בהןבעלי שברירין שבעין שנקראין בל' ישמעאלי אלעשא (العشاوة nächtliche Blindheit) ואלשבכרה (الشبكرة) ע"כ עיי' ספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד 9—168 ורבינו כדרכו השמיט תיבות ערביות. ולא עלה בידי למצוא מלה הנופלת על פי' רת, רית הרת בענין חתיכה רכה ולבנה של בשר ואולי הרת הוא כמו הרט שפי' בל"ע هرط חתיכת בשר רכה וכחושה של כבש היונק וגם כבש בעצמו וכן هيرط schlotternd, schlaff והיינו חתיכה יתירה שהיא כמו תלוייה ומרופרפת. אבל כפי פי' רה"ג בתשובות הנ"ל רית נגזר מע' הבא אח"ז והיינו מל"ע ענין רכות ונעימות — ומה שפי' רה"ג כי ביותרת הכבד מרפאין את בעלי שברירין שבעין מצאתי חבר בסיפורי הפרסיים עיי' מה שכתבתי במאמרי על ספר טוביה במ"ע גייגער ח"י 62 והלאה ועיי' טוביה פ"ו פסוק ד' והלאה ופי"א פסוק י' והלאה] —

רת (= רתי מל"ע رثى mitleidig, barmherzig sein; רָתוּי לו es wäre ihm lieb) בספרא (שמיני פרשי א' פרק א') הנותרים לאמר (ויקרא י', י"ב) ראויים היו לישרף[1]) אלא שריתה הכתוב לאהרן. בב"ר פ"כ (פי"ט) לרוח היום (בראשית ג', ח') ועל דעתיה דזבדי[2]) ריתה עליה פי' הניח לו כדאמרינן רתוי לו פי' נוח לו בס"ג דפ"ק בקידושי' (מ' סע"א) איני והתנן בפ' אין דורשין (חגיגה י"א:) כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו כאילו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור. כל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו כאילו לא בא לעולם, ספר אחר ראוי לו פי' „טוב ממנו הנפל שלא בא לעולם"[3]). בס"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ה.) רתוי לו שיפול שנים עשר חדש במטה. *[אחי"ה בנו"ג בר"ה ראוי וכ"ה בפי' ר"ח בחגיגה הנ"ל ובתשובו' הגאונים שערי תשובה סי' קכ"ב ובכ"י ש"ס ובשאר מקומות שהזכיר בעל ד"ס חגיג' צד ט"ז: אבל בנו"ג במשנ' ובציון מן המשנ' בחגיג' ט"ז. רתוי וכ"ה בע"י הראשון ובירו' חגיג' במשנ' ועיי' תוי"ט לחגיג' שהביא הערוך אבל בקידושי' הנ"ל ראוי ורש"י בחגיגה י"א: פי' רתוי טוב ויפה היה לו . . מרוחם הוא אם לא בא לעולם והביא ראיה מספרא הנ"ל ראויין היו לישרף אלא שריתא הכתוב לאהרן ע"כ וכן במיוחס לרש"י בב"ר פי"ט ריתה עליו ריחם עליו ודומה לו בתורת כהנים וכו' וכן גרס הראב"ד בספרא וציין ג"כ ב"ר הנ"ל ע"ש וסוף דבריו וז"ל ואיני יודע לו שרש דבר מה ענין רתוי למנוחה ע"כ אבל שרש דבר תמצא בל"ע שפי' הפעל רתי כמו ריחם וכפירש"י ורתוי הוא מרוחם וטוב ויפה (ומזה רית שבעי' הקודם). וזבדי דרש לרוח היום מענין הרוחה וכן בספרא הנותרים מענין ויתור. וותרן עיי"ע וותר. וגי' ראוי בלי ספק תיקון סופרים הוא והחליפו הזר במורגל והראיה כי כבר מצא מקומו בתוספת' נגעים פ"ו בכתב יד אירפורט ואין המקום דן את האדם אלא בִּרְתְיוֹן הרי הן באין על ביתו . . הרי הן באין על בגדיו . . הרי הן באין על גופו פי' ברתיון ברחמים ובנחת בל"ע رثى ובנו"ג בט"ס בדתן מחסרון ידיעת הסופרים] —

רת (= רָתַת כל"מ וכ"ה בל"ס רַת ובל"ע رت zittern, beben) בפ"ק בסוט' בגמ' ששם משקין (ח'.) רותתת מי משקין, בפ' גט פשוט בגמ' דסמוך כותבין גט (ב"ב קס"ז.) דרב אחא בר אדא דרתית[4]) ידיה היכי זייפת. בפ"ק דחולין בגמ' הכשר בכהנים (חולי' כ"ד:) א"ר חנינא עד שירתת פי' אינו יכול לעמוד בחזקה אלא ברתת וברעד איברים מלשון (הושע י"ג, א') רתת (בגמ' דפ' הדר (עירוי' ס"ז.) רב ששת מרתת כוליה גופיה). *[אחי"ה הבאתי ציון האחרון שאי' בדפ"ע במסגר כי מלבד שאי' לפנינו מרתע רבינו בע' רתע גרס כן בעצמו וככר עמד על זה בעל הפשב"ע ע"ש ובאמת לי' זה

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט (ושם בט"ס לישראל) וכהעתקת עיקרי התלמוד ודפא"מ וכ"ה ברש"י חגיגה ובמיוחס לרש"י בב"ר פי"ט ובגי' הראב"ד, ובנו"ג לישטף וכ"ה בדפ"ע. [2]) בנו"ג דזבדי בן לוי ובכ"י וי"ו דזימרי בכ"י לי"ד דומרי בכ"י ב"ר דזכרתי ובכ"י ה"ב דזברי וכ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר דו כרי או דז כרי וכולם בט"ס וצ"ל כגי' דפו"ו ואמי דזבדי ועיי"ע זביד ומ"ש. [3]) הועתק מפי' ר"ח להגיגה ט"ז. [4]) כ"ה נכון בדפ"א ובדפ"ר ונו"ג ריתא.

הציון בע' הנוכחי בכ"י ק"ט ולי' בהעתקת עיקרי התלמוד. רתת ל"מ וקרוב לשרש רטט וכן כל' תרג'. תרג' יחיל (תהלי' נ"ה, ה') ירתית, חילו (שם צ"ו, ט') רתותו וכן תרג' תחפזו (דברים כ', ג') תרתתון, זע (אסתר ה', ט') רתת. פ י ע ל ב"ר ספ"ה התחילו האילנות מרתתים . . . מה לכם מרתתים וכו', שמ"ר פכ"ז והיה העבד עומד ומרתית . . . למה אתה מרתית, שמ"ר פכ"ט ההר מרתת, שם והיתה מרתתת. במד"ר רפ"כ והיה מרתת על עצמו ושם פ' י"ב. קהל"ר פ' אם ישך: וכולן מרגישין ומרתתין, ה פ ע י ל תוספת' חולין פ"ב היה שוחט והרתית, שמ"ר הנ"ל וישראל מרתיתין. א ת פ ע ל יבמו' קט"ז. בכורות ל"ו רע"ב מירתת, ע"ז כ"ב: מירתתא, מירתתי, חולי' צ"ו. אירתת, תירתת. ב"ר ר"פ מ"ח זה לוקה וזה מירתת. והשם רֶתֶת ברכות כ"ב. ברתת ובזיע וכ"ה בויק"ר פי"א ופכ"ז, ובל"א וסורי רְתִיתָא סוטה י"ט: תרג' רתת (הושע י"ג, א'), חיל (תהלים מ"ח, ז') זלעפה (שם קי"ט, נ"ג) השבץ (שם א', ט') רתיתה ועוד רִיתוּת כל"ס רוּתָתָא בויק"ר פי"ב כדבר ירבעם ריתותו של שלמה וכו'] —

רת (= רִיתָא פי' לפע"ד מל"פ ריתא, רתא פי' אגוז הבא מהנדו ובדרז"ל חגור מקליפת זה האגוז) ר ב ה ו נ א ב ר נ ת ן[1]) הוה אסר ריתא (מגילה כ"ז סע"ב) פי' בע' תור (עיי"ע תר ט'), ס"א ד י ת א ה וכבר פי' במקומו. *[אחי"ה כ"ה נכון ברפ"ע ובהעתקת עיקרי התלמוד וכצ"ל בכ"י במקום ריתאה כי בלעדי זאת אין חילוק בין ריתא ובין ריתאה לכן ס"א צ"ל דיתאה וכדאי' בכ"י ש"ס ב' ובא"ה דיתא וכ"ה שתי גירסאות בע' דתאה ע"ש ומ"ש בח"ג, קס"ט ושם כבר העירותי על עיקר הגי' הזו ברי"ש ופירשתיו ככר מל"פ הנ"ל ע"ש ג"כ בע' תר ט' ובע' אפסקימא ושם הוכחתי שררכם לעשות חבל וחגורה וכדומה מקליפת אגוז הנדו] —

☞ רתוות (= רַתְוָותָא מרכבה Räderwagen עיי' בפנים) תרג' ירו' אופן מרכבותיו (שמות י"ד, כ"ה) גלגלי רתוותיהון ובנוסחאו' אחרות כתוב רדוותיהון עיי"ע רדוות. *[אחי"ה בנו"ג בדלי"ת עיי"ע רדוות ובתי"ו הגי' במתורגמן ע"ש ובע' רדוות גזרת המלה ובל' צענד אי' ג"כ בתי"ו [Wagen (raça) ratha —

רָתַח (מל"מ ובל"ס פי' ענין בשול חזק עד שיעלו אבעבועות sieden הפעיל הרתיח aufwallen machen; רֶתַח, רִיתְחָא (Schaum, Zorn אדרתחא[2]) קדרך שפוך (ברכות ס"ב רע"ב) ככר פי' בע' כפן[3]). בפ' כירה (שבת מ"ב.) האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין. בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחי' קי"ג:) ת"ר שלשה חייהן אינן חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת אמר רב יוסף וכולהו איתנהו בי. ועזוב חמה (תהלים ל"ז, ח') תרג' ושביק רתחא. בר"ג דפ' איזהו נשך (ב"מ ס"א:) ובמשורה (ויקרא י"ט, ל"ה) שלא ירתיח פי' מסורת קבלה בידם שהמרתיח ומודד כל דבר לח מוספת המדה שלו כשמרתיח על המדה בצונן חלק אחד משלשים וששה בלוג זה פי' רבינו חננאל[4]) וי"מ כשממלא המדה בדבר לח בכח עולה הקצף למעלה ונראית מלאה וכשתנוח נחסרת[5]). בס"ג דפ' תפלת השחר (ברכות כ"ט:) לא תרתח ולא תחטיא[6]). מרבכת תביאנה (ויקרא ו', י"ד) תר"י (ב') מרתח ייתינה[7]), וכן מרחשת (ויקרא ב', ז'; ז', ט') [תרג' ירו' מרתחא]. בריש טבול יום (פ"א מ"ב) רתיחת גריסין של פול ראשונה ורתיחת יין חדש פי' „רתיחה בלי משנה ותרג' כקצף על פני מים (הושע י', ז') כרתיחה[8]) על אפי מיא וכן הא דאמרינן (ב"מ הנ"ל וב"ב פ"ט:) במשורה שלא ירתיח ובלשנא דרבנן חופיא". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג לטב"י בסד"ט צד 41 ושם אי' פי' אופיות בל' דרבנן וצ"ל אופיא כדאי' בחולי' ק"ה: וכ"ה אופיא ברפ"א ובהעתקת עיקרי התלמוד אבל רבינו גורס גם בע' הפיא ב' הופיא ועוד חופיא וכדאי' בפי' רגמ"ה עיי"ע הפיא ח"ג, רל"ב ועוד עיי"ע אפי. הפעל נמצא במקרא בפיעל (יחזק' כ"ד, ה') בפועל (איוב ל', כ"ז) ובהפעיל (שם מ"א, כ"ג) ובתרג' ובדרז"ל גם בפעל ובקל ורק בתר"י עיי' לבראשי' נ', א' חמרין רָתחין, בינוני פ ע י ל תרג' איוב כ"ה, כ"ד במיא רְתִיחִין קלקילו

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט וה"ב ובעיקרי התלמוד וכ"ה בעי' תר ט' ובנו"ג רב הונא ובדפ"ע רב חיננא. [2]) וכ"ה בעי' כפן ובנו"ג עד דרתחא. [3]) ח"ד, רצ"ו. וכל פי' הגאון הובא בתשו' הגאוני' (הוצ' הרכבי צד 212) סי' שצ"ז. ובמקום שכחו עליו (שם בע' כפן שורה ט"ז מלמטה) צ"ל כבתשו' הגאונים: שכוחך עליך. [4]) ועיי' בשט"מ ועוד תוספו' ב"ב פ"ט: ד"ה במשורה ועיי' בהלכות גניבה לרמב"ם פ"ח הל"ז ובהג' מימוניות שם. [5]) וזה כפי' רגמ"ה ב"ב פ"ט: וז"ל שלא ירתית כלומר שלא ישפך לו כדי שיעלה חלאת הקצף למעלה לפי שנראת המדה כמו מלאה ועיי' ג"כ פירשב"ם שם. [6]) בנו"ג דלא תחטיא. [7]) בנו"ג מְרַתְּחָא תעיל יתה. [8]) וכ"ה ברד"ק הושי שם ובנו"ג כרותחא וכ"ה בהעתקת רה"ג בטבול יום.

ובמיא רתיחין טפזין דמדיינין [1]) והוא עפ״י סנהד׳ ק״ח: ברותחין קלקלו וברותחין נדונו. ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה: אפי׳ ברותחין, פסחים צ״ד: רותחין, ב״ר ס״פ פ״ו מזוג רותחין. והיו רותחין, פסחים צ״ד: רותחין, שם ע״ו. סולת רותַחת. . חרס רותֵחַ. ירו׳ פסחים פ״ג ד״ל. דלא ירתחן ויחמען, ושם רפ״ז דל״ד. והרי הוא רותח ומרתיח. . מתכת אינ: מרתיח ועיי׳ ג״כ תוספת׳ פסחים ספ״ה. ירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד. חלב רותח. הפעיל ואפעל ירו׳ פסחים ותוספת׳ פסחים הנ״ל מרתיח. תוספת׳ טבול יום ספ״א היו מרתיחין, ירו׳ ב״ב רפ״ב די״ג: הסלעים מרתיחין, ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט: היו מרתיחה בתוך גיהנם. ב״ר פמ״ח ניקב נקב בגיהנם והרתיח כל העולם כולו, שם פי״ט כל שהיום עולה מרתיח, שהיש״ר פ׳ עד שיפוח: עד שארתיח היום, ובהוראת פעל עומד ירו׳ שקלים פ״ו ד״נ. מפני שהוא מרתיח, ב״ר פס״ז כותלי הבית מרתיחים, שהש״ר פ׳ שני שדיך: אחת מקירת ואחת מרתחת. אפעל פסחים ע״ו. דמרתח ליה לסולת. . והדרא סולת ומרתח ליה לדידיה, תרג׳ איוב מ״א, כ״ג מרתח היך דורא. פועל בויק״ר פי״ד מעיה של אשה מְרוּתָּחִין, שבת מ״ב. עיי׳ לעיל בערוך. והושאל לחימום של כעס כמו בל״מ חָרוֹן מן חָרָה, ברכות כ״ט: עיי׳ לעיל זבחים ל׳: א״כ מרתח רתח, תעני׳ ד׳. האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא דקא מרתחא ליה וכן בתרג׳ ירו׳ דעת עליון (במד׳ כ״ד, ט״ז) ידע שעתא דרתח בה אלהה (עיי׳ ברכות ז׳.), תר״י שם כ״ה ו׳ רתח ואשתלי; לדברי׳ י״ט, ו׳ ירתח ליביה ועיי׳ תרג׳ תהלים ל״ט, ד׳ וזולתו וכן השם ריתחא תרג׳ ירוש׳ בראשית כ״ז, מ״ד; לבמד׳ כ״ה, י״א וזולתו תרג׳ מחמתו (תהלים י״ט, י״ז) מן ריתחיה (כאילו כתוב מֵחֲמָתוֹ). סנה׳ ק״ה. כל כי האי ריתחא לירתח רחמנא וכו׳, ר״ה ז׳. מי איכא ריתחא קמיה דקב״ה. ומל״מ רֶתַח והקבוץ בשמ״ר פמ״ה תרתין אפין מזגין רְתָחִין. והתואר ירו׳ נדרים רפ״ו דל״ט ע״ג מעשה רותחנה (במשנה רתחתא), קידושי׳ ח׳: פסחי׳ ק״י. רתחנא והקבוץ שם קי״ג. עיי׳ לעיל בערוך] —

* רתי, רתוי עיי״ע רת ב׳. וש״נ רִתְיוֹן.

רָתַךְ (כמו נָתַךְ, יָתַךְ ענין יציקה ומסיסה löthen, schmelzen ועיי׳ ל״ע בפנים בהוספתי) בפ׳ במה בהמה וטובלן במקומן גמרי (שבת נ״ב:) אמאי והא איכא חציצה ופריק ר׳ אמי בשריתכן פי׳ „ריתכן באור [2]) ובעודן [3]) השירים כמו גחלים לוחשות הטבילן [4]) והמים באין אליהן מכל צד וליכא חציצה ואמרינן [5]) האי פירוקא דר׳ אמי דלא כר׳ יצחק נפחא היא דאי אליבא דר׳ יצחק נפחא טבעת של בהמה יורד לקבל טומאה אפי׳ אם יחשב עליה להיות טבעת של אדם וטבעת של אדם אינה עולה מידי טומאה להיבטל מעליה תורת כלי אלא בשינוי מעשה כדתנן (כלים פכ״ה מ״ט) כל הכלים יורדין וכו׳ ואי בשריתכן הנה עשה בהן מעשה ונסתלקת תורת כלי מעליהן ואין צריכין לא הזאה ולא טבילה כי בעינן [6]) מעשה לסלק תורת כלי מעליה מעשה לקלקל כגון שבירה וביוצא בה אבל ריתוך שהוא תיקון וחיזוק [7]) לכלי מתכות אינו מעשה לטהר ולא מבטל הטומאה מעל הטבעת" [8]). פ״א ריתכן [9]) באור והסיר [10]) קליפתן ונדקדקו ואח״כ הטבילן [11]) והמים באים אליהם מכל צד וליכא חציצה ולפי זה הפי׳ אפי׳ לאחר שמצטננות יכול להטבילן. בפ״ק בשבת בגמ׳ י״ח דבר [12]) (ט״ז:) נטמאו כל כליה ושברתן ונתנתן לצורף וריתכן ועשאן מיד כלים [13]) פי׳ ריתכן זה כמו התיכן וכן הא דגרסינן בע״ז בפ׳ ר׳ ישמעאל בגמ׳ ע״ז של נכרי (ע״ז נ״ב.) בעי רב המנונא ריתך כלי לע״ז מהו פי׳ שברו והתיכו ועשאו כלי לכתחלה. *[אחי״ה בע״ז כפי המסקנא דהתם מאי איריא דקא מיבעיא ליה ריתך כלי תיבעי ליה עשה ופי׳ ר״ח אמאי בעי ריתך דהוה כבר כלי ליבעי מעשה בתחלה ופרקינן אין הכי נמי וכו׳ ע״ש ועפ״י זה תבין פי׳ רבינו. וע״ש ג״כ פירש״י ובענין ריתך פירש״י

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י. [2]) בדפו״נ עוד: ונדקדקו אבל לי׳ בפי׳ ר״ח ונראה שבא מפי׳ אחר בערוך. [3]) כ״ה בכ״י ופי׳ ר״ח אבל בדפ״ע ובעור. [4]) בפי׳ ר״ח והטבילן במים בעודן השירין כמו גחלים לוחשות. [5]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב ורפ״ר וכ״ה בפי׳ ר״ח ולא כבדפ״ע ואמר רב ועיי׳ הפשב״ע. [6]) כונתו על תירוצא דש״ס דאמר סבר לה כר״י דבעינן מעשה לתקן עיי׳ הפשב״ע ובש״ס ווילנא הגיה בעל המגיה בדברי ר״ח „ושנינן" ואינו מן הצורך והיה לו לעיין בערוך. [7]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב ובפי׳ ר״ח ובדפ״ע אי׳ בטעות אבל ריתוך ותיקון שהוא רחוק. [8]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט וה״ב ובפי׳ ר״ח אבל בדפ״ע אי׳ ולא לבטל הטומאה מעל הטבעת לעולם. וכל הפי׳ הנ״ל הועתק מפי׳ ר״ח בשבת. [9]) בכ״י ה״ב ריתקן ואולי הוא נכון. [10]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע והשיר. [11]) וכנראה זה ג״כ מובן של פי׳ רש״י ע״ש. [12]) כ״ה בכ״י. [13]) וכן מוכח הגי׳ מפי׳ ר״ח וכנראה לא גרם מה דאי׳ לפנינו „ועשאה מהן כלים חדשים" ובאמת לי׳ בכ״י ש״ס.

שם: כלי שנשבר והקיש עליו בקורנוס עד שריקעו ונתפשט וכו' ועיי' ג"כ פירש"י לשבת נ"ב: והוא כפ"א בערוך הנ"ל ריתכן באור . . ונדקדקו וכו'. והשתא ראתינו להכי י"ל כי גי' כ"י ה"ב בפ"א ריתקן נכון הוא ופי' ענין הכאה עיי"ע רתק וע"י הכאה וההקשה בקורנס נתפשט הכלי ונדקדק, וכן פי' בל"ע رتق (zusammenlöthen) ומזה אולי בתוספת' מעש' שני פ"א בכ"י וויען ודפוסי' ריתכאות של תמרה [1] ענין כלי מתכת שריתכו באור והפכו קופות — אבל מרתך עיי"ע אין ענינו עם רתך] —

רֶתֶךְ (מענין הראשון רכב Gespann עיי' כפנים) תרג' וראה רכב (ישעי' כ"א, ז') ויחזי רתך. *[אחי"ה וכנ"ה כתרג' שם פ' ט' ועוד לשופטים ד', י"ג והלאה, וכן תרג' מרכבת (בראשית מ"א, ד'; מ"ו, כ"ט) והקבוץ רְתִיכִּין (שם נ', ט'; לשמות י"ד, ז') רְתִיכַּיָּא (לשמות שם י"ז. י"ח. כ"ח) וזולתו. ובתר"י באל"ף נוספת בראש ארתיכא עיי' תר"י בראשית מ"ט, כ"ב; תרג' דה"י ב' י', י"ח; י"ח, ל'. ל"א והקבוץ אַרְתִּיכִּין תר"י לדברים כ', א'; ארתכין, אַרְתַּכַּיָּא תרג' דה"י ב' א', י"ד; ח', ו'; בכינויים ארתכוי דפרעה תר"י שמות י"ד, ט'; ט"ו, ד' — ונראה שהוא ענין קשירה וחבור וצמד] —

* רִיתְכָאוֹת עיי"ע רתך א'.

רֹתֶם (מל"מ וכן בל"ע رتم Ginsterstrauch) בר"ב דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד:) עשבי סמתרי הוו גומרי ריתמי [2] הוו פי' „גחלים של רותם שאינן נכבין מהרה" [3] — (א"ב ל"מ זה (תהלי' ק"כ, ד') גחלי רתמים. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' שם גחלי ריתמין, ותרג' שרש רתמים (איוב ל', ד') עיקרי ריתמין, והיחיד רֹתם (מ"א י"ט. ד'. ה') ריתמא, ב"ר פנ"ג השיחים (בראשית כ"א, ט"ו) שכן דרך הרתמים להיות גדלים במדבר. רש"י במ"א י"ט ד' פי' יינבר"א בלע"ז ועיי' רד"ק שם י"מ שהוא שלועזין (זנישתא) [צ"ל גנישתא וכדאי' בשרשים שרש רתם יינשתא) וי"א שהוא שלועזין אותו יינבירו ע"כ וכיון על juniperus והנכון שהוא גנישתא בל' פרובינץ genesto, ginesto ומל"ר genista ובזה בל"א Ginster ובעה"ק וואכלטע"ר בל"א וכיון על Wachholder כפירש"י ורד"ק בפי' ראשון] —

* ריתמא ? ילק' שמואל ב' ריש ר' קנ"א כלי יוצר הבאים מחמת ריתמא ט"ס וצ"ל הבאים מבית רמתא וכ"ה בשו"ט מזמור ג' ועיי"ע בית רמתא (ח"ב, פ"ד).

רְתַע (נרדף עם רטע ע"ש ענין רעדה zusammenfahren, zittern, zurückweichen) בגמ' רפ' הדר (עירובין ס"ז.) רב חסדא מרתע ממתניתיה דרב ששת ורב ששת מרתע מפלפוליה דרב חסדא [4]. בפ"ג בפרה (מ"ג) מכה את הזכר ונרתע לאחוריו. ותשב אחור (איכה א', ח') תרג' ורתעת [5] לאחורא. השיבנו אחור (שם א', י"ג) תרג' ורתעני [6] קדל קדם בעלי דבבי. *[אחי"ה ותרג' ויניעו (שמות כ', י"ח) ורתען, תרג שה"ש ב', ה' זעית ורתעית בתראי. ובאפעל תרג' השיב אחור (איכה ב', ג') אַרְתַּע לאחורא וכן בדרז"ל לרוב בהפעיל ונפעל ב"ר פ"י ראה נחש מרתיע ובא ויק"ר פכ"ב ראה נחש אחד מרתיע ובא, ירו' ברכות פ"ג ד"ו ע"ד והרתיע מלפניו כמרתיע מפני הנחש, במד"ר פי"ב והרתיע לאחוריו. נזיר ל"ב: הרתיע לאחוריו אינו נזיר. נפעל ר"ה כ"ב: נתרעתי ונפלתי לאחורי, ירוש' ר"ה רפ"ב דנ"ז ע"ד וראיתיו ונבהלתי ונתרעתי לאחוריי ודע כי רתע בקישור עם אחור, קדל ענינו שוב אחור ופנה לאחריו umkehren, sich umwenden ומזה מכילת' יתרו מסכת' דבחדש פ' ט' מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל, פי' חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל וכדאי' בשבת פ"ח: ע"ש] —

* רְתַע (בל"ם כמו רתח aufbrausen) יחם (דברים י"ט, ו') תר"י ב' ירתע ובתר"י א' ירתח. אתפעל תרג' שני באסת' א', ג' וחמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא עיי' גיטי' נ"ז: קמרתח.

רָתַף (מל"ע رتب סדר זה ע"ג זה aufspeichern) כפ"ק בפסחים (ב'.) במה אמרו שתי שורות במרתף. בתוספת' בבא מציעא בס"פ השוכר את הפועל [7] (פ"ח) השוכר בית מחברו מעמיד בו

---

[1]) בכ"י אירפ' דורכאות. [2]) בנו"ג דריתמא ובכ"י ש"ס ריתמא. [3]) וכ"ה בפי' רגמ"ה ועיי' פירש"י בתהלים הנ"ל. [4]) בנו"ג רב חסדא מרתען שיפוותיה ממתנייתא דרב ששת ורב ששת מרתע כוליה גופיה מפלפוליה דרב חסדא, ובע' רת ג' כפי גי' דפ"ע אי' מרתת כוליה גופיה אבל בכ"י ק"ט ועיקרי' התלמוד לוי עיי"ע רת ג'. [5]) בנו"ג ורתיעת. [6]) וַרַתְּעַנִי הוא בפעל ובנו"ג ירתיעני. [7]) בדפ"ע בט"ס הפועלים.

ריחיים של חמור אבל לא ריחים של יד לא ירתף על גביו יין מפני שטוען[1]) את הכתלים. (א"ב פי' אוצר של יין או של שמן ובלי יוני קוראים מרתף לאוצר של בשמים או של שמן). *[אחי"ה אין גזרתה מל"י כי אם מל"ע ומרתף הוא כמו مرتبة עיי"ע מרתף] —

רתק (= רִיתְקָא (Zaun, Geländer בפ' המקבל בגמ' תבואה (ב"מ ק"ז רע"ב) הא דעביד לה שורה וריתקא[2]) פי' שורה חומה וריתקא סייג שעל החומה. *[אחי"ה ורש"י פי' רתוקת גדר של נצרים. ואולי מל"ע رتج סגר הדלת וא"כ הוא מסגר Verschluss או אולי מל"מ רתק ענינו קשור בשרשות] —

רתק (ענין דפק כמו טרק וכן בל"ע (klopfen בפסקא דאחרי מות (פסיקתא דר"כ צר קע"ו.) ובויק"ר אחרי מות פרש' לדוד (פכ"א) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כ"ד, ו') רבי בנאה אמר צריך אדם לשקע[3]) עצמו במשניות[4]) שאם ירתיק יפתחו לו ר' אליעזר בשם ר' יהושע בן לוי עמוד ברזל משנה — (א"ב ענין סגירה והוא ל"מ (נחום ג', י') רתקו בזקים). *[אחי"ה וא"כ הוא מענין ע' הקודם לפי מה שכתבתי מל"ע אבל ברוב המקומות ענינו כמו דפק על כן כמדומה עלי שהוא כמו טרק. תוספת' זבי' רפ"ד תוקעו טמא רותקו[5]) טהור ולרוב בהפעיל ירוש' ברכות פ"א ד"ב סע"ד (הביאו בעל עיקרי התלמוד) והרתיק על פתחו של מלך ויפה פי' בעל עיקרי התלמוד ומהרש"ם דופק וברש"י ברכות ד' רע"ב ד"ה זה הסומך הגי' בפירוש ודפק על פתחו של מלך. ב"ר פמ"ה כל מי שהרתיק אחר מדת הדין וכו'[6]), שמ"ר פכ"ז לא הניח לאומה שלא הרתיק אחריה ולא קבלו עליהם לשמרה, שם פל"ג והקב"ה מרתיק עלי ועיי"ש מ"כ מרתיק לשון הכאה ודפיקה] —

* רָתַת, רֶתֶת, רִיתוּת, רְתִיתָא עיי"ע רת ג'.

* רתת עיי"ע רת ב' ומ"ש.

---

[1]) וכ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג שמכחישין. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ם וברש"י ובנו"ג רתקא. [3]) בנו"ג לעולם ישקיע אדם עצמו ועיי' ירוש' סוף הוריות. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע במשנאות. [5]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג התקו. [6]) עיי' מ"כ ושם בשם רבינו בחיי מרתיע.

נֹואי תִּפארתי נֹח בֹּאפריון נֹסרים, רֹבֹו יֹתירא חֹי"ל למשמעתו סרים, אבוקיו לשום חלף זקוקיו לשרים, עוצם הרבה לערוך ערך עשרים כמו כן ישכילני יחיד ומיוחד, לערוך בסדר ערך עשרים ואחד.

*[אחי"ה החרוזים האלה אשר נשאו שם רבינו נתן בן רב יחייל נמצאו אחר אות רי"ש בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד ה"ב ובריטיש מוזיאום בלונדון בשינוי קצת בכ"י ה"ב נואי בכ"י ל"ד נויי בכ"י בריטיש מוזיאום ניאי, בכ"י ו"ו א' נאזר ובכ"י ו"ו ב' נאור, בכ"י ה"ב באריון וצ"ל באפריון כדאי' בשאר כ"י הנ"ל, בכ"י ו"ו א' למשמעות פרים בכ"י ו"ו ב' למשמעת ספרים אבל בכ"י ה"ב ובריט' מוז' ול"ד למישמעתו סרים, ויתר דברי החרוזים אין כאן שינוי נוסח. ובעל הגיון שלמה שהביא חרוזים אלה (צד ל"ט) שיער כי פ' אבוקיו לשום חלף זקוקיו לשרים בזה"ל ע"י הבחירה . . נתעלה האדם במעלה גדולה והוא עומד בזה למעלה ממדרגת המלאך שהאדם נקרא מהלך והמלאך עומד; וזהו שאמר: אבוקיו, היינו האדם, שהוא אבוק תמיד עם יצרו הרע (כמו ויאבק איש וגו') וזקוקיו היינו המלאכים שהם זקוקין דנור והשם יתברך שָׂם אבוקיו תחת זקוקיו לשרים ע"כ].

ARUCH COMPLETUM

sive

LEXICON

vocabula et res, quae in libris

TARGUMICIS, TALMUDICIS ET MIDRASCHICIS

continentur, explicans

auctore

Nathane filio Jechielis

saeculi XI Doctore celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; cum appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, philosophum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

Praelaudatum opus ex disciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis mandatorum optimi ita ex hujus cum editione principis (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit.

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus Congregationis „Ahawath Chessed" in New-York (America).

TOMUS OCTAVUS.

Auctoris, cui caes. scientiarum Academia Vindobonensis subvenit, impensis typis mandatum.

VIENNAE 1892.

Im Selbstverlage des Verfassers

Buchdruckerei von A. Fanto, Wien.

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ״י א״ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבינו נתן בן רבינו יחיאל ז״ל

ראש מתיבתא דורמי

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז״ל.

מיוסד על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל״ז) ודפוס וויניציאה (הרצ״א) עם הוספות, הגהות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא״מ מוהר״ר ישראל קָאהוּט

רב ואב״ד בק״ק נעוו־יאָרק ולפנים בק״ק גראָססוואַרדיין ופֿינפֿקירכען והגליל יצ״ו.

חלק שמיני

בעזר האקאדעמיע של החכמות אשר להקיסר בוויען.

וויען תרנ״ב.

בדפוס של אברהם פאנטא

אות השי"ן

* שׁ (= שִׁין) הוא אות העשרים ואחד מאותיות אלפ"א ביתא ואין חילוק בין שִׁין ימנית ובין שִׂין שמאלית בדרז"ל כמו שחולקים בעלי מדקדקים האחרונים [1]) וכמו אין חילוק בכתבי הקדש (ד"מ תהלי' קי"א, י'; קי"ט', קס"ב; איכה ג', ס"א; ועיי' עוד שְׁדֵמוֹת = שְׂדוֹת: מִשְׁאֶרֶת מן שְׂאַר והוא כמו שְׂאוֹר) וגם שין ימנית היה קרוב במבטא לסמ"ך עיי' שופטים י"ב, ו' שִׁבֹּלֶת = סִבֹּלֶת, בושם (עמוס ה', י"א) = בוסס, שִׁרְיוֹן (ש"א י"ז, ה'. ל"ח; נחמיה ד', י'; דה"י כ"ו, י"ד) = סִרְיוֹן (ירמי' מ"ו, ד'; נ"א, ג'), שִׂכְלוּת (קהלת א', י"ז) = סִכְלוּת ובהיפך סכר (עזר' ד', ה') כמו שׂכר. בל' ארמי שׂין אינו בנמצא (כמו בסרא = בשר, סָב = שׂב, סגי = שׂגיא) וגם בל' סורי תמיד בסמ"ך במלות שבאה גזרתם בל"מ בשין, וגם רז"ל אין חולקין בין שׁ ובין שׂ ולפעמים ביניהם ובין סמ"ך ד"מ סוטה ה' סע"א ר"ת של בָּשָׂר בושה, סרוחה, רמה איכא דאמרי שאול דכתיב בשין. שם ג', אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות שנא' (במדב' ה', י"ב) איש איש כי תשׂטה ועיי"ע שטה האחרון, חגיגה י"ג, כבשׂים (משלי כ"ז, כ"ו) דברים שהן כבשונו של עולם עיי"ע כבש ד' (ח"ד, ק"צ) ושם צד קצ"א: ציון מילמדנו פ' את קרבני לחמי בישׂ"א כבשׂים שהן כובשׂין את העונות וכו' אטרו להן בי"ה אעפ"י שכתוב כבשים בשין אנו קורין כבסים בסמ"ך ובילק' משלי ר' תתק"א ובמנו"ה סי' רס"ז א' בפירוש א"ת כבשׂים אלא כבושים. סנהד' ק"ד. בהיפך דורש כובס (ישעיה ז', ג') כמו כובשׁ עיי"ע כבס ב' (שם קפ"ו:) ובירו' סנהד' פ"י דכ"ז ע"ד אל תהי קורא כובס אלא כובש. לרוב פעמים החילוף מן שׁ לשׂ או לסמך או בהיפך ובפרט בדברי אגדה נדרש ע"י אל תקרי מ"ק ה' סע"א ושָׂם דרך (תהלים נ', כ"ג) א"ת וישם אלא ושם דרך יומא ע"ה רע"א דאגה בלב איש ישחנה (משלי י"ב, כ"ה) . . ישיחנו לאחרים עיי"ע שח ו'. ובכ"י ש"ס באה"ת ובע"י יסיחנה, שם ע"ה: כתיב שליו (שמות ט"ז, י"ג) וקרינן סליו . . צדיקים אוכלין אותו בשלוה רשעים אוכלין אותו ודומה להן כסילוין עיי"ע סל. סוטה י"ג. א"ת אמרי שפר (בראשית מ"ט, כ"א) אלא אמרי ספר, נדה י"ג. א"ת ושוחטי (ישעיה נ"ז, ה') אלא וסוחטי ועיי' ראב"ע בראשי' מ', י"א. חולי' כ"ז. א"ת ושחט אלא וסחט ממקום שסח חטהו עיי"ע שח ב', חט ב', מכילתא בשלח פ' ויסע משה ושם נסהו (שמות ט"ו, כ"ה) שם נשא לו גדולה דברי ר' יהושע שנאמר (ירמי' נ"ב, ל"א) נשא אויל מרודך ואומר (במדב' ד', כ"ב) נשא את ראש בני גרשון א"ל ר' אלעזר המודעי והלא תלויה אינו אלא בשין וכאן לא כתיב אלא בסמך וכו' ע"ש בענין הנ' בפי' מ"ע בהוצא' פריעדמאן צד מ"ו [2]). ב"ר פי"ז ויסגר בשר תחתנה . . מתחלת הספר ועד כאן אין כאן סמ"ך כיון שנבראת נברא שטן עמה וכו' שהש"ר פ' לסוסתי עיי"ע שִׂשָׂה — ש' בא לפעמים במקום ז' ס' צ' בהיותו מאותו מוצא. ובא כידוע במקום ת"ו (במלות ארמיות)

[1]) רש"י בשבת פ"ט. ד"ה קושר כתרים כבר ידע זה החילוק באמרו ראש השין השמאלי. [2]) עיי' מ"ש החי' ר"א בערלינער במאמרו פליטת סופרי' 40 וביטרעגע 28 וש"נ הדוגמאות הנ"ל.

שׁוּב = תּוּב, שׁבר = תבר, שׁם, שׁמה = תם, תמן. לפעמים יבא בראש הפעל לבנות על ידו בנין שפעל ד"מ שהרר, שעבד וכדומה — שֶׁ־קצור במקום אשר ד"מ שלא = אשר לא, שאמר = אשר אמר וכל"מ בְּשַׁגָּם, שַׁקַּמְתִּי וכדומה, ועיי"ע שֶׁל.

ש (עיקרו נָשָׁה) בפ' גיד הנשה בגמ' בירך של ימין בבהמה (חולין צ"א.) למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו [1]) וכן הוא אומר (ירמיה נ"א, ל') נשתה גבורתם — (א"ב אין זה עיקר [2]).

ש (אות שי"ן) שרי לבזוייה בג' וש' פי' בע' סן (א'). שקלה לע"ז ואותבה בש' ות' שלך [3]) (מגילה כ"ה:) פי' „שת ותחת כדכתיב (ישעי' כ', ד') וחשופי שת ערות מצרים ופי' שת [4]) מקום השתנת מי רגלים תחת מקום הצואה". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' ר"ה במגיל' וכן נגרר אחריו בפי' המאמר שרי לבזוייה וכו' בע' סן א' ע"ש והם המה דברי ר"ח ולא כפי' רצ"ג עיי' מ"ש במבוא ה"א, XVIII ועוד XX. — בנו"ג בשי"ן תי"ו. גימ"ל שי"ן. וכנ"ה בשבת ק"ד. שי"ן שקר, תי"ו אמת. מנחות ל"ה. שי"ן של תפילין הל"מ עיי' תוספו' שם] —

1 שָׂא (עיקרו נָשָׂא) בהפעיל מַשִּׂיא פי' העלה, מַשּׂוּאוֹת (Flamme, Fackel, Signal בפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ב:) ובר"ג דפסחים (ב' סע"ב) היו משיאין משואות פי' [5]) לשון יקידה וליהוב כדכתיב (ש"ב ה', כ"א) ויישאם דוד ומתרגמינן ואוקדינון דוד. *[אחי"ה עיי"ע נשא, נסא, משואה, מסאה, מַסָּעָה, וכנ"ה בירו' ר"ה פ"ב דנ"ה. אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עבורו לילי זמנו אין משיאין מפני יו"ט וכו'. תוספת' ר"ה ספ"א מאימתו משיאין על החודש לאור עבירו וכו'] —

2 שָׂא (עיקרו נָשָׂא (erheben נשיאת כפים ע"ג ראשיהן חוץ מכהן גדול (סוטה ל"ח. תמיד פ"ז מ"ב). *[אחי"ה והפעל נשא כפיו מגילי כ"ד. ושם: כ"ו. ספרא שמיני פרש' א'. ומה שענינו סבל עיי"ע משא, משאוי ויש"נ — ועוד עיי"ע סא ב' ויש"נ] —

3 שָׂא (מל"מ נָשָׂא ענין לקיחה וקבלה ולקיחת אשה nehmen, eine Frau nehmen; נִשּׂוּאִין, נִישׂוּאִין (Hochzeit, Heirath בפ' החולץ בגמ' דסמוך ד' אחים נשואין ד' נשים (יבמות מ"ג סע"ב) נישואין בלא סעודה איכא שמחה אלא אירוסין בלא סעודה מי איכא שמחה. נישואין ומלקות כרבי וסתות ושור המועד כרשב"ג מפורש בס"ג דפ' הבא על יבמתו (שם ס"ד סע"ב). רבא אמר אדם נושא כמה נשים והוא דאפשר בסיפוקייהו (שם ס"ה סע"א [6]). נושא כובש (ר"ה י"ז סע"א ערכי' ה':) כבר פי' בע' כבש [7]), בפ' מעשר בהמה בגמ' דסמוך [8]) ג' גרנות (בכורות נ"ז:) ומי שריא [9]) לה והכתי' (איוב ל"ט, י"ג) כנף רננים נעלסה וגרסינן במנחו' בפ' ר' ישמעאל בגמ' קצרוהו (מנחו' ס"ו:) ובספרא [10]) בפ' ואם תקריב (ספרא ויקרא דיבורא דנדבה פרק י"ד פרש' י"ג) נושא עולה ונתהטא פי' „נושא ומעלה לביצתה ומניהתה בתוך קן שלה וכשהיא רוצה להטיל ביצתה יורדת לארץ ומטילה בנחת שנא' (איוב ל"ט, י"ד) כי תעזב לארץ ביציה אלמא דלא שריא לה שנשתבר. ההיא דנפלה מוזרת הואי [11]) ולא חששה לה" [12]) (ויס"ג עולה (ומנחתא) [צ"ל ומתחטא] פי' ענין טיול ותענוג כמו (ברכות י"ט. תענית י"ט. כ"ג.) מתחטא לפני המקום (בן) [צ"ל כבן] המתחטא לפני אביו שהם בע' חט). *[אחי"ה מן ויס"ג עד חט הבאתי במסגר שלי' בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ונראה לי שאיזה סופר הגיה כן בדפו"ו אשר אי' שם זו ההוספה בראותו כי בספרא הגי' מתחטא וכ"ה בכ"י רש"י לבכורו' ועוד עיי"ע חט ומ"ש בח"ג, שס"ז. ודע כי בדפ"ע הוין מדפו"ו לי' זה הערך כל עיקר בע' נשא ב' ושם כבר העירותי שעיקר מקומו כפי שטת רבינו הוא כאן בע' שא ג' ולכן העתקתיו פה אף אם כ"י ו"ו ול"ד הביאו ג"כ בע' נשא ב'. וכנ"ה בענין לקיחה ומכירה בב"מ מ"ח. נשא ונתן, הנושא ונותן בדברים, שבת ל"א סע"א נשאת ונתת באמונה ובלא"ר נְשָׂא עיי'

[1]) בדפו"ו בט"ס במקומו. [2]) עיי"ע נשה וז"ל הגריב בהפשב"ע אחר שהביאו דברי ר"ב: כל זה בגמ' הנ"ל מבואר ותמה אני על החכם המוסף ע"כ ואני תמה על אדם גדול כמוהו שנעלם ממנו שעיקר פירושו ש ר ש הפעל. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ולי במגילי כ"ה: וב"ה בע"י הראשון ובשאילתו' פ' יתרו ובריי"ף ובראי"ש בפי' ר"ה אבל בנו"ג שלו ובנו"ג ואגהיה בשין תיו. [4]) מכאן ראיה שגם בפעם ראשונה צ"ל בערוך פי' שת וכן מוכח מפי' ר"ה שהעתיק בשת שלך ולא פי' בשת ותחת כדאי' בדפ"ע. [5]) ר"ל בגמ' ר"ה שם. [6]) ובנו"ג והוא דאית ליה למיזיינינהי. [7]) ח"ד, ק"צ: והפי' הנ"ל הועתק מפי' רגמ"ה בערכין כדמוכח מפי' הנדפס עתה בש"ס ווילנא. [8]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד אבל בדפו"ו במ"ד דכיכן. [9]) בדפו"ו שריא ונכון בסמוך למטה. [10]) כ"ה נכון בכ"י הנ"ל אבל בדפו"ו בטעות בספרי. [11]) בנו"ג בכורות שם ההיא מוזרתא הוא אבל בהעתקת רגמ"ה אי' כבערוך. [12]) ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה בבכורות.

עזרי ה׳, ט״ו; דניאל ב׳, ל״ה והוא כמו נסב בתרג׳ עיי״ע. ומהוראת לקח אשה ברכות ל״ב: אדם נושא אשה וכו׳, עירו׳ מ״ז. לישא אשה, פסחים קי״ב: נושא אשה ולו בנים ועוד עיי׳ יומא י״ח: ע״ב: מגילה י״ג. מ״ק ח׳: יבמו׳ ל״ז: ס״ב: ס״ג: ס״ד. קי״ג. כתובות כ״ח: ס״ב: ס״ז: פ״ב: קי״א. גיטין נ״ז. סוטה י״ב. כ״ז. מ״ד. קידוש׳ כ״ט: ע׳. ע״ו. ב״ב ק״י. סנהד׳ י״ח. י״ט: נ״ח: צ״ג. צ״ט: בכורות מ״ו. בינוני פעול נָשׂוּי (verheirathet) כתובו׳ צ׳. צ״א. תוספת׳ יבמ׳ פ״ו נְשֻׂאוּי והקבוץ נשואים, נשואין ברכות מ״ד. יבמות כ״ו. וזולתו וליחיד נקבה נשואה והקבוץ נשואות יבמות ק״ז. ירו׳ יבמות פ״א ד״ג. נפעל שם ושם ותנשא, להינשא, יבמות ל״ה. לינשא ועיי׳ כתובות ס״ז רע״ב, שם ב׳, ה׳: נשאת, כ״ו. נישאו ועיי׳ ע״ז ל״ט. הפעיל כתובו׳ ס״ז: משיאין, שם צ׳ רע״א קטן שהשיאו אביו. שם ק״א: המשיא בתו וכו׳ ועיי׳ סנהד׳ ע״ו. שם ק״ד. שהיו משיאין קטנה. והשם נִישׂוּאִין, נִשּׂוּאִין יבמות מ״ג סע״ב הנ״ל ויתר מקומות עיי״ע נשואין קודם ע׳ נשב ויש״נ] —

שָׁאַב (מל״ט פי׳ דלה מים schöpfen ונרדף עם שאף והושאל למשיכה anziehen בל״ס سَحَب (einschlürfen בפי׳ במה מדליקין (שבת כ״ט:) בשביל שתהא שואבת. בפ״ו במקואות (מ״ג) היה השאוב באמצע פי׳ המים השאובין באמצע המקוה. *[אחי״ה והרבה פעמים: מים שאובין מקואות פ״א מ״ז והלאה עדיות פ״א מ״ג. תוספת׳ מקואו׳ פ״ב אחד שאוב ואחד כשר. התואר שָׁאוּב פי׳ כלי לשאוב בו מים ירו׳ נדרים פ״א דל״ו ע״ד והלכתי למלאות את השאוב מים וכצ״ל בירו׳ נזיר ספ״א דנ״א ע״ג במקום נ״אב. סוטה י״א רע״ב יומ׳ ע״ה. שמ״ר פ״א בשעה שהולכות לשאוב מים וכו׳. והשם המופשט ירו׳ ערלי׳ פ״ב דס״ב. משום שאיבה[1]) ניכרת. בענין שמחת בית השואבה (סוכה פ״ה מ״א ירו׳ סוכה רפ״ה דנ״ה. תוספתי סוכה רפ״ד ב״ר פ״ע רות רבה פ׳ עיניך) עיי״ע בית שואבה (ה״ב, פ״ה). ועוד פי׳ שאב בהשאלה כמו משך שבת כ״ט: עיי׳ לעיל. סנהד׳ ק״ז: אבן שואבת עיי״ע (ה״א, י״ג) ובלא״ר אבנא שְׁאֲבְתָא תרג׳ דה״י א׳ כ׳, ב׳; ושם ב׳ כ״ג, י״א אבן טבא ושְׁיבא, חולי׳ צ״ג: פסחי׳ ע״ד: משאב שאיבי ליה עיי״ע שב ו׳. ירו׳ סוכה רפ״ה דנ״ה. שואבים רוח הקדש. ב״ר ספ״ד עולה ושואבת לו חיים מלמעלן. שם פמ״ב שנאב (בראשי׳ י״ה, ב׳) שהיה שואב ממון. — ב״ר ספנ״ט דרש שואבות (בראשי׳ כ״ה, י״א) תואר לכלבים ששואבין המים בלשונם עיי׳ מ״ש ידי משה] —

* **שָׁאַב** (שם מקום) ואחריו נקרא ר׳ מני בן דורו של ר׳ יהושע דסיכנין: פסיקתי דר״כ צד קע״ב: ר׳ מני דשאב ר׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי אמרו וכ״ה בתנחומא הישן פ׳ אחרי מות סי׳ ז׳ ובתנחומא הנדפס סי׳ ו׳ ועיי׳ ויק״ר פ״כ. ונראה שהוא הוא Shoaib בגליל העליון עיי׳ נייבויער גיאג׳ 278.

☜ **שאג** (מל״ע ساج בל״ס שגא Wachholder-art) תרג׳ בפסוק (שה״ש א׳ י״ז) רהיטנו ברותים: בראתי ושאגי ושורבני פי׳ מין עץ ארז. *[אחיה בנו״ג בט״ס ושני וצ״ל ושגי וכדאי׳ בתרג׳ שם ג׳, ט׳ מעצי הלבנון ושאגי ושורבני דאתי מ׳ לבנון, ובע׳ שגא אעריך ע״ש] —

* **שָׁאַט** עיי״ע שט ז׳.

* **שאיה** ג׳ היוחסין עיי״ע שיא.

שָׁאַל (מל״ט נרדף עם דרש ובקש verlangen, fordern, fragen ומזו בקשת הלואה gelie-hen nehmen; השאיל leihen; נפעל נישאל Gelübde auflösen, sich ausfragen lassen) אף כחול שואלו ואוכל על פיו (חולי׳ ע״ה סע״ב ועיי׳ מנחות ל׳ סע״ב) כבר פי׳ בע׳ דמאי ובע׳ הזר. בר״ג דיבמות (ה׳.) מה לנזיר מצורע שכן ישנו בשאלה פי׳ יתכן לו שישאל על נזירותו ויתירהו חכם ונמצא שלא יהיה נזיר לפיכך לאו שלא קל הוא לפיכך עשה דחי ליה. בט״ג דפ׳ השואל את הפרה (ב״מ ק״ג.) אמר רב נחמן שואל אום[2]) בטובו לעולם פי׳ יש לשואל להשתמש בכלי ששואלו לעולם בטובה שהחזיק למשאיל כשהשאילו. והני מילי בתשמיש שאינו מבלה[3]) אותו הכלי ואם קנה מן המשאיל שהשאילו לשואל להשתמש בו בכל מלאכה שיחפין יש לו להשתמש בו כל מלאכה ואעפ״י שהוא חסר ובלה[4]) ואם לא נישאר ממנו אלא ידו של אותו הכלי ובלה וחסר כולו מחמת המלאכה שהיה משתמש בו מחזיר לו אותו היד

---

1) ברפ׳ קרטי שאובה. 2) כ״ה נכון בכ״י ק״ט. 3) כ״ה נכון ברפ״ר ובפי׳ ר״ח אבל ברפ״ע [illegible] ולמטה בסמוך א׳ לנכון. 4) כ״ה ברפ״ר וברפ״ע ובישנים בט״ס ובלה.

ופטור וזהו[1]) ומהדר[2]) ליה קתיה"[3]). כס"ג רחלק (סנהד׳ קי"ג.) חיאל[4]) שושביניה דאחאב היה אזל אליהו ואחאב למשאל ליה טעמא וכו׳[5]). קוסם וזקן (ישעיה ג׳, ב׳) תרג׳ משתאיל וסב. *[אחי"ה פי׳ שאל א׳) כל"מ. שְׁאֵיל, יְשַׁיֵּיל בלא"ר, שְׁאַל בל"ס כמו בקש ודרש ד"מ ברכות ט׳ סע"א בבקשה מכם שאלו ממצרים וכו׳ ועיי׳ רשב"ם לשמות י"א, ב׳ וישאלו לשם מתנה גמורה. יומ׳ ע"ה סע"א ורע"ב בשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן, תענית ד׳. ג׳ ישאלו שלא כהוגן וכו׳. ע"ז ז׳: שואל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל. וכן יְשַׁאַל, שְׁאֵיל בתרג׳ (לדברי׳ י"ד, כ"ו; י"ח, ט"ז; לש"א ח׳, י׳; למ"א ג׳, י׳ והלאה) וכן ב"ב פ"ט מ"א ישאלו על הפתחים כל"מ (תהלי׳ קי"ט, י׳; משלי כ׳ ד׳). ועוד ב׳) כל"מ (בראשית מ"ג כ"ז) וישאל להם לשלום grüssen וכדרז"ל ברכות פ"ה מ"א שואל בשלומו ועיי׳ שם ט׳: נ"ד. שקלים ד׳: גיטי׳ ס"א: קידו׳ ע׳: סנהד׳ מ"ו. ב"ר פצ"ד בתחלה שואלים בשלום התלמיד ואח"כ שואלים בשלום הרב. ועוד ג׳) ענין דרישה לדעת איזה דבר הנעלם (כל"מ בראשי׳ כ"ד, נ"ז) שאל בן דמה וכו׳ מנחו׳ צ"ט: שאלה אשה חכמה יומא ס"ו: שאלה קליאופטרא וכו׳ סנהד׳ צ׳: שאלו את ר׳ פלוני יומא ט׳: ס"ו: קידושין ל"א. שאלו את שלמה כ"ב י׳: שאלו צדוקין סנה׳ צ׳: שאלו תלמידיו שם י"ט: צ"ח. צ"ח: מגילה י"ב. כ"ז: כ"ח. ב"ק ע"ט: הוריו׳ י"ג. שאל פלוספוס ע"ז נ"ד: שאל טורנוס רופוס ב"ב י׳. סנהד׳ ס"ה: ועוד עיי׳ ברכו׳ כ"ז: שבת כ"א. ל׳. צ׳. ק"ח. קי"ד. פסחים ו׳. פ"ח: יומא מ׳: נ"ג: ס"ו: ע"ג: ע"ו. סוכה כ"ז. כ"ח: ר"ה י"ז: מגילה י"ב. כ"ז. והלאה חגיגה י"א: י"ב. ט"ו. שקלי׳ ו׳. יבמו׳ ט"ו. נדרי׳ כ׳. קידו׳ ל׳. ל"א. ב"ק נ"ד: ע"ט: פ׳. סנהד׳ ד׳. צ"ג: צ"ו. צ"ח. צ"ח: ע"ז כ"ה: כ"ט: מ"ד: נ"ד: נ"ה. חולי׳ כ"ז: צ"א: ק"ו. תמור׳ ט"ז. בכורו׳ ה׳. ל"ו. נדה ס"ח: ס"ט: מעילה י"ז. אבות פ"ה מי"ז ובלא"ר שבת ג׳: לא תשייליה, תעני׳ כ"א. אי איכא דשאיל מתניתא, שם: דשייל מרא וכו׳, שקלי׳ ה׳: בגין דשאיל לך וכו׳, ביצ׳ י"ט. לשיולי, ב"ק ק"ו: נדה מ"ב. שייליה, ב"ב כ"א: שיילי, ירו׳ שביעי׳ פ"ז דל"ז ע"ג מישאלוניה.. שאלוניה וכן בתרג׳ (לבראשי׳ כ"ד, מ"ז; ל"ב, כ"ט; מ"ג, ז׳ וזולתו) פַּעֵל תמיד ל"ב. משיילנא לכו. נפעל יומא ע"ג. השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכינה וכו׳, שבת ל"ג: יומ׳ פ"ה. קידושי׳ מ׳: נשאלה שאלה זו, נדרים פ"א. דבר זה נשאל לחכמים, ע"ז ז׳. הנשאל לחכם, סנהד׳ ס"ה: נשאל בגולגולת. ירוש׳ תרומ׳ פ"ח דמ"ו. דעתו להישאל עליה, ובפרט לענין נדרים כדי להתירן, נדרים צ׳. ושם: נשאל על נדרו.. נשאל על נזירו, שבת קנ"ז. נשאלין לנדרים שהן לצורך, וכן באתפעל: נדרים נ"ט. עיי"ע של ב׳, ושם צ׳. ניתשיל ברישא... איתשיל ברישא. ירו׳ שבת פי"ב די"ג ע"ג אשתאלת לר׳ שמעון ב"ל. ירוש׳ כלאים רפ"ג דכ"ח רע"ג אשתאילת לרב הונא ספרא דסידרא, ירוש׳ מעשר רפ"ב דמ"ט ע"ג אשתאלית לאילין דברי ר׳ ינאי. ובינוני משתאל עיי"ע לעיל תרג׳ ישעי׳. ד׳) ענין בקשת הלואה כל"מ וכן בדרז"ל שבת פכ"ג מ"א שואל אדם, ב"מ ק"ג. עיי׳ לעיל, ב"מ צ"ד. השואל, שבועות מ"ט. שומר הנם והשואל וכו׳. פַּעֵל ומשיילא תעני׳ כ"א: הפעיל כתובו׳ נ׳. הכותב ספרים ומשאילן, שם ע"ב. שלא תשאיל, גיטי׳ כ"ט. אין השואל רשאי להשאיל, ב"מ קט"ז. דברים העשויים להשאיל ולהשכיר, נדרים מ"ב: לא ישאילנו ולא ישאל ממנו לא ילונו ולא ילוה ממנו, שבת קמ"ח. מ"ש השאילני ומ"ש הלויני א"ל השאילני לא אתי למכתב הלוני אתי למכתב וכו׳, ספרא קדושים פרש׳ ב׳ פרק ד׳ השאילני מגלך... השאילני קרדומך. אפעל ב"מ קט"ז. לאושלי ולאוגורי, שם קי"ג. אושלן האי גורגיתא. ה׳) בירו׳ שאל לפעמי׳ פי׳ ענין אבעיא וספק עיי׳ מ"ש מהרז"ף במבוא הירו׳ צד י"ב: וש"נ. והשם שְׁאֵלָה, שְׁאֵילְתָּא א׳) ענין בקשה, ודרישה ברכו׳ כ"ט. שאלה בברכת השנים, שאילת שלום מכות כ"ג: ירוש׳ ברכות פ"ה ד"ט. ירוש׳ מ"ק פ"ג דפ"ב. ולפעמים בקצור (בלי שלום) כדי שאילת תלמיד לרב ב"ק ע"ג: מכו׳ ו׳. נזיר כ׳: כ"א. ב׳) בענין קושיא ב"ק קט"ז.

---

[1]) כיון למסקנת הש"ס אהאי דרב מורי בריה דרב אשי ובשט"מ אי׳ וזהו שאמר רב אשי. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ודפ"ר אבל בדפו"נ ומהזיר. [3]) הועתק מפי׳ ר"ח הובא בשט"מ בסוגיתינו ובעלי התוספות לא ידעו כי פי׳ הערוך דכאן הוא הוא פי׳ ר"ח ואקשו על הערוך ע"ש. [4]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ובעיקרי התלמוד חיאל בית האלי (והוא כל"מ מ"א ט"ז, ל"ד) ובדפ"ע בטעות חזאל ובכ"י ק"ט חזל וצ"ל חיאל. [5]) בנו"ג למשאל בשלמא בי טמיא וגי׳ הערוך הוא כי"א ברש"י וכ"ה בילק׳ כ"י (ד"ס סנהדר׳ צד קס"ג:) למשאל בי טעמא ובע"י הראשון למשאל בי טמא ועיי"ע שם א׳ ועיי"ע אגר ומ"ש בת"א, כ"ו ובסנהדר׳ כגי׳ הספרים נתערבו שתי נוסחאות עיי׳ ד"ס.

זו שאילה וכ"ה בזבחים ל': צ"ב: שבת ק"ה. וזו שאילה שאל ולרוב א"י שְׁאֵלָה שבת ל': ל"א. ל"ג. קידו' מ': ב"ב י'. סנהד' ס"ה: ועוד בל"א שְׁאֵילְתָּא שבת ל' רע"ב בגי' רש"י ד"ה לענין. והקבוץ שְׁאֵילָן תר"י א' דברי' ה', ט'. ועוד שְׁאֵילְתָא ירו' נזיר פ"ז דנ"ו: [1] ג') בענין שאלת חכם נדרי' ע"ה. יש שאלה בהקדש . . אין שאלה בהקדש. נזיר ט'. כיון דאין שאלה בהקדש אין שאלה בנזירות, נדרים ס'. צריך שאלה לחכם, שבת קנ"ז. ושאלה לצורך ע"ש. ד') בענין הלואה ב"מ צ"ה: שאילה בבעלים פטור, ושם: עד שיהו בעלים משעת שאילה עד שעת שבורה ומתה, ושם היה עומד בשעת שאילה אין צריך להיות עמו וכו', צ"ו. שאלה עדיפא ע"ש כל הענין] —

שְׁאוֹל (מל"מ שם לארץ תחתיות Unterwelt, Hölle) בפ' היה קורא בגמ' קרא ולא דקדק באותיותיה (ברכו' ט"ו:) מאי דכתיב (משלי ל', ט"ז) שאול ועוצר רחם וכו'. *[אחי"ה וכנ"ה בסוט' י': נבקע שאול מתחתיו, עירובי' נ"ד. הוק בשאול מי יודה לך ירו' יבמו' פ"א ד"ג. לדייטי התחתונה של שאול ועיי"ע דייט ה"ג, מ"ט ועוד עיי"ע כט ה' (ה"א, ל"ט) — ועיי"ע שִׁיּוֹל כדאי' בתרג'] —

* שָׁאוּל (שם הפרטי) א') לבן קיש ועיי' דרז"ל באלה המקומות ברכו' י'. י"ב: (עירו' נ"ג:), י"ז רע"ב ל"א: מ"ח: עירובי' נ"ג סע"א, מ"ק ט"ז: תענית ד'. יומא כ"ב: מגילה י"ג רע"א ושם: ט"ז. יבמות ע"ח סע"ב ב"ק קי"ט. סוטה י'. סנהד' י"ט: זבחים ק"ב. ב"ר פכ"ה, ל"ד, נ"ג, נ"ה, ס"ג, פ"ב, צ"ט; שמ"ר, פי"ט, ל'; ויק"ר פ"ט, פכ"ז; במד"ר פ"א, ג', ד', ה', ח', ט', י"ד; דב"ר פ"ה, שהש"ר פ' ראשו. אסת"ר פ"א ופ"ה. ב') לתנא אבא שאול תנא דמשנה [2] עיי' ציונים אצל בעל סד"ה צד קע"ג דפו"ו וש"נ אבא שאול בן בטנית, אבא שאול מבית מרמשא עיי"ע רמש — אבא שאול בן אמא מרים תנא דברייתא (כתובו' פ"ז.) אבא שאול גבל של בית רבי (פסחי' ל"ד.) אבא שאול בן ננס (עיי"ע רמש). רבי שאול דנווה עיי"ע שילא. ב"ר פצ"א ר"ל בשם ר' יוחנן בר שאילא בקצת דפוסים הראשונים בר שאילה ונ"ל שצ"ל בר שאונה וכדאי' בויק"ר פ"ה ר' לוי בשם ר' יוחנן בר שאונה וגי' רבינו עיי"ע בר הוריא.

* שְׁאֵלָה, שְׁאֵילָה, שְׁאֵילְתָּא עיי"ע שאל ועוד עיי' תרג' מ"א ב', ט"ז; לשופטים ח', כ"ד]; לבמד' י"א, ד' תרג' תאוה.

* שְׁאַלְתִּיאֵל עיי"ע שתל.

☞ שַׁאֲמֵם (= שַׁעֲמֵם בנין שפעל של עָמַם verwirren) תר"י (א') ויהם את מחנה מצרים (שמות י"ד, כ"ד) ושאמם ית משרית מצראי כמו שעמם.

☞ שאני (מל' שני etwas Anders) ע"ז פ' אין מעמידין (ע"ז כ"ח.) אדם חשוב שאני ולפעמים כתוב שני פי' ענין שנוי. *[אחי"ה בדפ"א המראה מקום ע"ז כ"ה וצ"ל כ"ח. ועיי' שבת נ"א. וש"נ כל מקום דאי' אדם חשוב שאני ועיי"ע חשב. וכנ"ה שאני בברכות י"ט. כ'. וש"נ. שבת ל"ג. פסחים כ"ב. כ"ג. ע"ד. ב"ב ע"ג. סוטה מ"א: ועיי"ע שן ג'] —

☞ שאן (? צ"ל שיחני Grinde) תרג' חבורות פצע (משלי כ', ל') שאני ופעתותא נ"ל שיש לגרוס ופדעתא. *[אחי"ה ר"ב נגרר אחר גי' מוטעות הספרי' וכדאי' ג"כ במתורגמן ונעלם מעיניו גי' רבינו בע' בע ד' שהביא התרג' בזה"ל שיחני ובועתתא ועיי"ע בע ד' ומ"ש בח"ב, קל"ז הערה 6 והידוש שר"ב משים עצמו כאינו יודע בענין שאני המשובש בספרי] —

* שְׁאוּנָא (שם פרטי) נדה ס"ה: ר' חנה שאונא וא"ל ר' חנה בר שאונא וכ"ה בכ"י ש"ס ובע"ז ע"ה, ר' חנא שאינה וא"ל ר"ח בר שאינה ובויק"ר פ"ה ר' יוחנן בר שאונה וגי' רבינו בע' בר הודיא בר שהינא.

* שְׁאסָא כמו סאסא עיי"ע ססא וש"נ קהל"ר פ' שבתי.

* שְׁאַף עיי"ע ישף ה'.

* שְׁאקָא עיי"ע ישק ה'.

שְׁאָר (מל"מ פי' כמו יתר das Uebrige) בפ' בא לו כה"ג (יומא ס"ח:) ובסוט' בפ' אלו נאמרין (מ':) ועל שאר תפלה מפורש בגמ' (יומ' ע'. סוט' מ"א. ב"ב קי"ט.). *[אחי"ה ועיי"ע שמן ג' ובלא"ר שְׁאָרָה

[1]) ועפ"י זה נקרא שאילתות דרב אחאי גאון על שם הפתיחה שאילתא בתחילת הסימנים. [2]) הרב החכם ר' יעקב לעוו' מורה צדק בבית המדרש לרבנים בברעסלוי ערך מאמר יקר בענין משניות של אבא שאול.

רות רבה פ' ורחצת והיא עבדת שארה ועיי' תרג' שארא ש"ב ג', ח'; לתהלים ע"ו, י"א; לדה"י א' י"ב ל"ח; שם ב' ל"ו, כ' תרג' שארית. ובתרג' קהל' ג', י"ט שְׁאָרוּתָא סמיכות שם שארות גברא. והפעל באתפעל אִשְׁתְּאַר עיי' עזר' ד', ז' ט' ותרג' בראשי' ז', כ"ג, ועוד עיי' שם י"ד, י'; לשמות ה', ה'. ז'; י', ה' וזולתו. אַפְעֵל אַשְׁאַר לשמות י' י"ב. כ"ו; לבמד' ט', י"ב. פיעל שַׁיֵּר עיי"ע. פועל ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ג נותן מן הַמְּשׁוֹאָר על מה ששייר, ירוש' פסחים פ"ז דל"ה. לא עשה בה המשואר כיוצא וכו'] —

שְׁאֵר (מל"מ שם למזון Speise, Nahrung) בפ' נערה שנתפתתה בגמ' חייב במזונותיה (מ"ז:) שארה (שמות כ"א, י') אלו מזונות וכן הוא אמר (מיכה ג', ג') ואשר אכלו שאר עמי. *[אחיה ור' אלעזר אומר שארה זו עונה וכן הוא אומר (ויקרא י"ח, ו') איש איש אל כל שאר בשרו וגו', ור' אליעזר בן יעקב אומר שארה כסותה וכו' כתובו' מ"ה רע"א וכן בירו' כתובו' פ"ה ד"ל רע"ב אית תניי תני שאר זו דרך ארץ . . . אית תניי, תני שאר זה המזון, מכילת' משפטים פרש' ג' שארה אלו מזונותיה . . דברי ר' יאשיה ר' יונתן אמר שארה [כסותה] כסות שהיא נופל לשארה . . . ר' אומר שארה זו דרך ארץ שנאמר וכו'. שאר בענין בשר כל"ט עיי' ירו' ברכו' פ"ט די"ד. והוק בשאירו שם וכו' ועיי"ע ידיד (תי"ד, ק"י) ויש"נ] —

• שְׂאוֹר (מל"מ Sauerteig) ביצ' ז': שאור שהמוצו קשה, שאור שאינו ראוי לאכילה, פסחי' ה'. השבתת שאור, שם מ"ג, שיאור ישרף, מ"ח: איזהו שיעור קרני חגבים, שם: איזהו שיאור כל שהכסיפו פניו וכו' עיי"ע כסף א', שם מ"ה: עיי"ע כפת ג' כף י"ב בכ"י ש"ס בכ"מ שאור, ועוד פירושו ליהלוה לבן כמו שאור Säure מעשרו' פ"א מ"ב וגי' רבינו עיי"ע סאר. ירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג כשהטילו שאור . . כשלא הטילו שאור. והושאל ליצר הרע ברכות י"ז. שאור שבעיסה. ב"ר פל"ד עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע.

* שְׂאוֹר (נ"ל מל"ע ופ' سحر כישוף Zauberei) ב"ר פי"ט מי הגיד לך כי ערום אתה המן העץ א"ר לוי לשואלת שאור שנכנסה אצל אשתו של חַבָּר וכו' עש"ה כ"ה בכ"י פאריז בב"ר ונ"ל שהיא היא מלה ערבי' ופ' הנ"ל פי' שואלת איזה כישוף מאשת חבר פי' לוחש. ובנו"ג שואלת הומין ומיוחס לרש"י ומ"כ נדחקו בפי' וכ"ה בילק' בראשית ר' כ"ה, ואבדר"נ פ"א בנוס' ב' (בהוצ' שעכטער צד ד') נכנסה אצלה זקנה אחת כגון אלו ששואלות הומין וכו' שואל הומין זה הנחש ובפדר"א פי"ג נכנס אצלה זקן אחד ושאל ממנה הומין וכו' עד זקן שואל הומין זה הנחש. ונ"ל הומין הוא ל"פ أمين מרקחת כישוף וכן נאמר המכשף سحر أمين העושה מרקחת לכישוף. ור' לוי בעל המאמר השתמש לרוב במלות ערביות.

* שָׁאשִׁיתָא (מל"פ شيشة = עששית = عشيشة כלי זכוכית אשר בו נר) במ"ר פי"ב שאשיתא דקנדילא עיי"ע קנדלא ועיי"ע אשש (ח"א, שנ"ז) ויש"נ ובפסיקת' דר"כ צד ג': שאשתא דקנדילא ועיי"ע ששיתא ועוד עיי"ע עששית.

שׂאת (עיקרו נָשָׂא) בפ' כל שעה בגמ' ואלו דברים (פסחים ל"ו:) כי לא תוכל שאתו (דברים י"ד, כ"ד) ואין שאתו אלא אכילה וכו'. *[אחי"ה רבינו הביאו בגלל הדרישה ועיי' ג"כ ב"מ נ"ג. מכות י"ט: סנהד' קי"ב:] —

שַׁב (עיקרו נָשַׁב עיי"ע wehen) בפ"ג באבות (מי"ז) ואפי' כל הרוחות באות ונושבות בו פי' כמו (תעני' ב'. כ"ד. כ"ח: ב"מ פ"ה:) משיב הרוח.

שֵׁב (עיקרו יָשַׁב ציוו שֵׁב setze dich!; שב ואל תעשה bleibe u. unterlasse es; תּוֹשָׁב Beisass ועיי' בפנים) במכילת' בא אל פרעה (פט"ו) תושב ושכיר לא יאכל בו (שמות י"ב, מ"ה) תושב זה גר שכיר זה הגוי. בסיפרא [1]) אמור אל הכהנים (פ"ד פ"ד) וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש (ויקרא כ"ב, י') תושב זה קנוי קנין עולם שכיר זה קנוי קנין שנים ואלו ישראל ומפורש בר"ג דפ' הערל (יבמות ע'.) בפ' הרואה בגמ' לא יקל (ברכות ס"ב.), משמש ושב ואל תשב ותמשמש [2]) פי' כשאדם רוצה לעשות צרכיו משמש תחלה באותו מקום אם יש בו צרור או טינופת יסירנה ואחר ישב ואל ישב במקום ואח"כ ימשמש תחתיו וגמירי ז"הא מילתא מהניא בכשפים על כל מושב שב חוץ מן הקורה גם זו

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ועיקרי התלמוד. בדפ"ר בסיפרא יבדו"ו נפשט בטעות בכפ"י. [2]) ובכ"י ק"ט תשמש ושב אל תשב ותשמש ובכ"י ש"ס משמש ואח"כ תשב ואל תשב ואח"כ תמשמש.

מפי השמועה אמרוה שהישיבה על הקורה והשכיבה על הקרקע בזמן שאין שם מהצלת ולא מצע הוצין יש בה דבר רע ואמר הגאון ולא פורש לנו מהו מ א י ל א ו[1]) דקאמרי[2]) (פסחים ק"י:) משום ז ו ו י[3]) שתי ביצים וב' קישואין ושני אגוזין ודבר אחר הלכה למשה מסיני וגזרו רבותינו על כולהו זווי[4]) משום דבר אחר להודיעך דהני מילי דאית בהו מפי נביאים ואית בהו הלכה למשה מסיני. כפ' מי שמתו בגמ' העומדים בשורה (ברכו' כ' רע"א) שב ואל תעשה שאני. פי' לא ענש הקב"ה למיטמא' ובטל מלעשות פסח אלא ענש כרת לטהור ולמי שלא היה בדרך רחוקה ובטל ולא עשה פסח ולא עבר המיטמא אלא מפני שגרם לבטל הפסח ויכול לעשות פסח שני וזהו שב ואל תעשה שאני הלומר קל הוא זה מפני כך דהאו ככוד מת מצוה אבל לאו דכלאי' כיוצא בו שהוא לאו גמור אינו נדחה מפני ככוד הבריות וקימא לן דסדין בציצית וכבשי עצרת ולולב ושופר והזאה וערל ואיזמל הנהי כולהו שב ואל תעשה נינהו. וכן בס"פ האשה דפסחים (צ"ב.) ובהאשה רבה דיבמות (צ' :) זה פי' ר"ח. ורב האי גאון פי' האי ברייתא של הולך לישחוט את פסחו אינו מיירי בנזיר אלא בשאר אדם[5]) והוה ליה פסח מצות עשה ולענין מת מצוה נאמר לו שב ואל תעשה פסח ולפי שהיא מצות עשה שהיא קלה דחינן לה בשביל ככוד הבריות אבל כלאים שהוא לא תעשה לא דחינן בשביל ככוד הבריות ומפוריש בהאשה רבה דיבמו' (שם) דסדין בציצית וכבשי עצרת וכו' שב ואל תעשה אינון ולא קשין על מצות לא תעשה. פירוש מגנצא[6]) שב ואל תעשה שאני להכי יכול לבטל מצות פסח משום ככוד מת מצוה דלאו איסור גמור דעביד בידים הוא דלא עביד כלום אלא יושב ומתבטל ממצות עשה דפסח אבל כלאים דעביד בידים אין דוחין אותו משום ככודו[7]). כפ' כיצד הרגל בגמ' אם נהנית (ב"ק כ':) ר' חייא בר אבא[8]) נתיישב בדבר פי' ישב ועיין בדבר ולא עמד על בירור אמר עדיין צריך עיון. *[אחי"ה וכן פירש"י נעיין בה ובגיט' ס"ג: פירש"י נתיישב בדבר נעיין בה עד שתתיישב דעתינו להשיב כהלכה ע"כ ועיי"ע ישב וש"נ] —

שׁב (= שׁוּב מל"ט ובלא"ר תּוּב zurückkehren; שִׁיבָה (das Zurückkehren זו היא שיבה זו היא ביאה (מכות י"ג: יבמות י"ז: מנחות מ"ה: ויתר המקומות שהבאתי בע' ב"א ח"ב, ב' הערה 1 ועיי' רש"י מנהות ד' ד"ה זו היא) ככר פי' בע' בית בתהלתו[9]). שב מידיעתו (חולין ה': הוריות ב'. י"א.) שב פירשנו בע' דע (ח"ג, ק"י). בב"ר פ ס " ז[10]) (לפנינו פס"ו)[11]) ויתן לך: שובי שובי השולמית (שיר השירים ז', א') ד' פעמים כתב שובי כנגד ד' מלכיות שישראל נכנסין בתוכן בשלום ויוצאין בשלום. *[אחי"ה וכנ"ה כל"ט (יחזק' ל"ה, ד'; זכריה ז', י"ד; ט', ה') בענין תנועה סוטה י' רע"ב עובר ושב. ומענין קירוב למקום (sich bessern, zurückkehren) השב מידיעתו עיי' לעיל. אבות פ"ב מ"י שוב יום אחד לפני מיתתך ועיי' שבת קנ"ג. יומא פ"ו. מנקה לשבים. ב"ב ק"י. וכי שבואל (ד"ה א' כ"ו, כ"ד) שמו והלא יהונתן שמו . . . ששב לאל בכל לבו. ה פ ע י ל כל"ט בקשור נפש פי' החיה רוח (erquicken) (שופטים ט"ו, י"ט; איכה א', י"א; שם ט"ז) ירוש' יומא פ"ה דמ"ה. החומין משיב את הנפש ועוד כל"ט פי' תת להזרה (zurückerstatten) גיטי' נ"א: משיב אבידה ועל השבת דברים בטענה (widerlegen) ירו' גיטין רפ"ט ד"נ. נכנסו . . . להשיב על דבריו. וכתואר הפעל שוב (בלא"ר תוב = תו) פי' עוד (ferner) שבת פ"ח סע"ב ופ"ט רע"א שוב מה כתיב בה, כיון . . . שוב יומא ל"ח: חגיגה י'. כתובות י"א. י"ח: ויש"נ נדרים מ"ז. סנהדר' נ"ב רע"ב, נדה מ"ז. וזולתו. ברכו' ל"ד סע"ב שוב מעשה ב"ר חנינא וכו', שבת ל"א. שוב מעשה בנוי אחד וכו'. ועיי"ע ישוב במו"ע] —

שׁב (= שִׁבֵּב מל"ע سبّ abbrechen, zerschlagen; שִׁיבָא — שִׁיפָא טל"פ جُوبَة, جُوب בלש' הוצואריש (ҫiba, Stückchen Holz, Spahn) כפ' אמר ר"ע בגמ' מניין לפולטת (שבת פ"ו.) ויישב משה (שמות י"ט. ח') דברים שמשבבין דעתו של אדם. פי' ששוברין לבו של אדם ונפיק מכי שבבים יהיה" (הושע ח', ו')[12]). בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז רע"א) ושבעה שיבי[13]) משבעה כשורי. בר"ג

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע מי לאו. [2]) ועניינו כדרך דקאמרי. [3]) כ"ה בכ"י ה"ב ו"ו ובכ"י ק"ט ודפ"ע זוגי ועיי"ע זוו (ח"ג רע"ו). [4]) כ"י ועיי' הערה הקודי' [5]) זהו כפירש"י בסוגיין ובמגילה ג': ובנזיר מ"ח: אבל עיי' פירש"י בסנהדי ל"ה: [6]) עיי' מבוא ה"א XV. [7]) ועיי' פי' ר"ח לסנהדי הנ"ל ותוספו' שבועות ל': ד"ה אבל. [8]) בנו"ג עוד: אמר. [9]) ר"ל בע' בא. [10]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ע ס"ז. [11]) וכ"ה בשהש"ר ס' שובי ילק' שה"ש ר' תתקצ"ב. [12]) הועתק מפי' ר"ח בשבת נדפס בש"ם ווילנא פ"ז: [13]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובנו"ג ציבי.

דסנהד׳ (ז׳ :) ובר״ג דהוריות (ג׳ :) רב הונא כדינא מכניף י׳ רבנן[1]) ורב אשי בטריפתא מכניף לכולהו טבחי אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא פי׳ התיכה קטנה מן הקורה. בפ׳ יוה״כ בגמ׳ ספק נפשות[2]) (יומא פ״ד:) ואע״ג דקא מתבר ליה בשיבי[3]). בפ׳ חזקת הבתים בריש הלכה ר׳ ישמעאל אומר (ב״ב ל״ו:) כל שיבא[4]) דכרבא[5]) ליעול בה פי׳ חודה[6]) של מהרישה יכנס בה. בר״ג דפ׳ כיצד צולין (פסחים ע״ד.) וניתי של דקל כיון דאית ביה שיבי מפיק מיא. פי׳ חרותות כמו שורות שבעין. *[אחי״ה ורש״י פי׳ שיבי קנלי״ר (בלע״ז canellure = פורכע) שעשוי שורות שורות ע״כ ור״ח פי׳ שיבא כמו שאיבה ורגמ״ה ב״ב הנ״ל פי׳ בענין אחר וז״ל שיבא לועזין דישט״ל שמכסין בו התבואה לאחר שיהא זרועה ע״כ ורשב״ם פי׳ לנכון קיסמים שבמחרישה ע״כ ונראה כי לזה כיון ג״כ רבינו במ״ש חודה של מחרישה היינו קסמים דקים שבראש המחרישה. ופי׳ שיבא (או שובה כגי׳ כ״י ש״ס ל״ד ביומא הנ״ל) כמו ציבא (עיי״ע צב ו׳) ושיפה (עיי״ע שף י״א) מל״פ הנ״ל ‏جوب‏ חתיכת עץ, ורבינו (עפ״י פי׳ ר״ח בשבת) פי׳ מל״מ הושע ה׳, ו׳ וכן פי׳ הרא״ש בעירו׳ פ״י סי׳ י״ג ע״ש ועיי״ע דלת (ח״ג, ע״ד) ומ״ש שם בהערה 6. ועתה מצאתי כי כל פי׳ רבינו בסוף ע׳ דלת הועתק מפי׳ ר״ח בעירו׳ ק״א. (נדפס בש״ס ווילנא) וכנ״ה שיבא בקהל״ר פ׳ ויתרון: שיבא למעבד חבלא. ובסנהד׳ הנ״ל פירש״י לנכון שיבא נסורת קטנה מן הקורה והביא ראיה מהושע הנ״ל, ובהוריות פירש״י שיבא אופתא. אבל משבבין בשבת פ״ז. פי׳ כל״ע הנ״ל ענין שבירה וכריתה וכן בסוטה י״ב. שובב (ד״ה ב׳, י״ח) ששיבב את יצרו וגי׳ רש״י ששיבב את עצמו ועיי׳ שם פירושו, בריש קהל״ר ושבבה וסיתתה וכו׳] —

שב (= שִׁיבְבָא מל״ס שְׁבָבָא שכן Nachbar ועיי׳ עוד בפנים) בפ׳ ח׳ שרצים בגמ׳ יועזר (שבת קי״ט :) ולישקליה לשיכרא בי שיבבי[7]) פי׳ בין השמשות פ״א בין שכניו, תרג׳ משכנתה (שמות ג׳, כ״ב) משיבבתה[8]) ס״א בי שיכבי פי׳ בבית הקברות. *[אחי״ה ורש״י הביא ג״כ שתי נוסחאות ופי׳ בי שבבי בין השמשות בחשוכתא דשמשי ל״א בי שבבא בבית אחד משכניו ע״כ וא״כ שני פירושי רש״י היינו כב׳ פירושי דרבינו עיי״ע בי ג׳ (ח״ב, מ״ד) ותתכן גי׳ רש״י כי שבבי בין השמשות כי הוא מל״פ ‏شب‏ חשכת לילה וכפי פי׳ בין שכיניו עיקר הגי׳ שיבבא מל״ס הנ״ל והרבה בתרג׳ עיי׳ לשמות י״ב, ד׳ ושיבביה ולנקבה שיבבתא וכל״ס והקבוין זכר תרג׳ דברים כ״ה, י״ז שיבבון וצ״ל שיבבין, תרג׳ תהלים מ״ד, י״ד לשיבבנא וכ״ה בתרג׳ שם ע״ט. ד׳ ובנו״ג בט״ס לשיכננא וכן שם י״ב ולקבוין נקבה תרג׳ רות ד׳, י״ז שִׁיבַבְתָּאן וכן בדרז״ל ב״ב כ׳. שִׁיבָבֵי מידע ידיעו, סנהד׳ צ״ו: שיבבי בישי ולנקבה שם צ״ז. אתאי שִׁיבַבְתָּהּ. והשם המופשט שִׁיבָבוּתָא בל״ס שְׁבָבוּתָא ברכות י׳ רע״א שבת קי״ט. בשבבותיה, סוטה כ״ב. בשיבבותה, תענית כ״ג: בשיבבותן, תר״י א׳ דברים ט״ו, י״א עניי שיבבותכון — והתיאר מזה עיי״ע שב ט׳ ומ״ש] —

שב (בלא״ר שְׁיֵב כמו שאב ענין משיכה an sich ziehen) אנהיה אגומרי מישב שייבן (פסחים ע״ד: ועיי׳ חולין צ״ג:) עיי׳ בע׳ אמין. בס״ג דפ׳ מפנין (שבת קכ״ט.) אתי זיקא ושייב מיניה פי׳ ענין שאיבה. *[אחי״ה בחולי׳ הנ״ל אי׳ משאב שאיבא ליה, ובשבת הגי׳ שאיף וכ״ה בע׳ שף ה׳ ושם ציין הדבור דאי׳ בשבת קודם מעט: דלמא שפי ליה ובכ״י ילק׳ הגי׳ שייב כדאי׳ בערוך ועיי״ע שאב] —

שב (פי׳ כמו שֶׁבַע sieben) בזבחים (בסוף) [צ״ל בריש] גמ׳ דפ׳ קדשי קדשים (נ״ח :) עשרים ושב[9]) בעי[10]). תר״י שבע שבתות (ויקרא כ״ג, ט״ו) שַׁבִּין שבתות. *[אחי״ה וכ״ה בתר״י בראשי׳ כ״ט, י״ח שבע שנים: שב שנין ובתר״י שם כ״ז, ל׳ שיב שנין וכנ״ה בסנהד׳ כ״ט. חולי׳ נ״ח: בכורו׳ ח׳ סע״א שב שני, סנהד׳ ז׳. שב בירי וכו׳, פסחים קט״ז. שב בנתיך . . . שב כלתיך עיי״ע קף ט״ז. חולי׳ מ״ב: שב שמעתתא, גיטי׳ נ״ז רע״א אשב ימי עיי״ע בדה, שם ס״ט: רע״א שב חומרי, שם: שב אומצי, שם ס״ט: שב ביני דמיא, שבת ס״ז. כפי גי׳ רבינו בע׳ בין א׳ וב׳ ובנו״ג שבע. ובצירוף עם עשרי בהבלעת שני עיינין

---

[1]) ועיי׳ הפשב״ע בענין הגי׳. [2]) לי׳ בדפ״ע כי אם בכ״י ערוך. [3]) בנו״ג דקא מיכוין למיתבר בשיפי ובכ״י ש״ס מינכען דקא מתבר ליה בשיפי ובכ״י ל״ד בשובי ובראי״ש כבערוך בשיבי. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובנו״ג כל שיבא ושיבא. [5]) בנו״ג דכרבו. [6]) כ״ה בכ״י קי״ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע בט״ס הורה. [7]) כ״ה בכ״י ק״ט ו״ו ול״ד וכ״י ש״ס ובנוסחאות אבל בדפ״ע בי שבבי. [8]) כ״ה בכ״י ה״ב וק״ט והפי״ר אבל בדפו״ו בט״ס משיבתה. [9]) בנו״ג ושבע. [10]). כ״ה נכון בכ״י קי״ט ובדפ״ע ביעי.

שְׁבְסַר כ"ב י'. שבסר דינרי, תר"י בראשי' ז', י"א בשבסרי יומין, שם ל"ז, ב' בר שבסרי שנין, תרג' שבעה עשר (דה"י א' כ"ד, ט"ו) שביסראה] —

שב (= שָׁבָה בל"מ ענינו לכידה וגלות וכן בל"א וסורי שְׁבָא fangen, gefangen nehmen) תואר שַׁבַאי בל"ס שַׁבָיָא (Gefangenwärter) בס"ג דפ' השותפין (ב"ב ח' סע"א ורע"ב) מאי מצוה רבה פדיון שבויים. בס"ג דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ צ"ג:) אזל שבאי שמטיה מיניה. *[אחי"ה בנו"ג שבו ופירש"י שם הגנב ליסטים מזויין היה אבל בכ"י ש"ס שבי ובהרי"ף כ"י שבוי ומוכח כגי' רבינו וכפי' שומר השבויים מסנהד' ק"ד סע"א מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל והיה שבאי מהלך אחריהם וכו' ושם: אמר להן שבאי אבל כגי' הרי"ף כ"י אי' בכתובו' כ"ג. אוקמן לשבויינהו מאבראי והוא הקבוץ וכן באיכ"ר בפתיחת' ד"ה משא גיא: שַׁבָּאַי אי בחייכון אתון קטולי וכו'. והפעל בינוני פעול שבוי. נקבה שבויה עיי' שקלי ד': אין פודין שבוי בשבוי, כתובו' כ"ג. בשבויה הקילו. שם נ"א: שבויי מלכות הרי הן כשבויין. פדיון שבויים עיי"ע פד א'. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ו. שביין עלין לקרתא והקבוץ לנקבה קידושין פ"א. הנך שְׁבוּיָתָא ועוד וּשְׁבָן תרג' דברים ל"ב, מ"ב בדפ' סביוניטא. נפעל שבת ס"ח: שבועו' ה'. כריתות ג': סנהד' ק"ד. גיטין נ"ז: אתפעל ב"מ ל"ט: אישתבאי, כתובות כ"ג. אישתביין ועוד עיי' תרג' בראשי' י"ד, י"ד; לש"א ל', ג'. ה' וזולתו. והשם שְׁבְיָא כמו שְׁבִי בל"מ עיי' תרג' שמות י"ב, כ"ט; לדברים כ"א, י"א. י"ב וזולתו והשם המופשט שִׁבְיָתָא בל"מ שביה תר"י א' לדברים כ"א, י'. י"א. י"ג, לתהלים ס"ח, י"ט] —

שב (= שְׁבָבִית נ"ל מל"ס שְׁבָבְתָא שְׁבַנָה ותואר לאשה שמבקרת תמיד שכנתה ועיי' בפנים) בס"ג דפ' היה נוטל (סוטה כ"ב.) אלמנה שובבית [1]) פי' שהולכת שובבת בדרכי לבה שאינה צנועה בבית אלא הולכת בשווקים וברחובות. ירו' (סוטה פ"ג די"ט.) אלמנה שוכבית [2]) משום [3]) דנסבית שום ביש. פ"א שאומרת חזרתי בתשובה שאינה נשאת לעולם אלא השאלתי נפשי כל ימי חיי לה' דבר שאינה יכולה לעמוד וכשיכבד עליה תערים לחטוא הרבה. *[אחי"ה כפי פי' ראשון הוא מל"מ וילך שובב בדרך לבו (ישעי' נ"ז, י"ז) וכפי פי' אחר נראה שכיון לל"מ הבת השובבה (ירמיה ל"א, כ"ב) וכנראה שזה פי' כוונת הירו' מי חגלה נסבת שם ביש עיי"ע חגל ומ"ש. אבל רש"י פי' שובבית בעלת שכינות הולכת ומבקרת שכינותיה תמיד והוא מל"ס הנ"ל כמ"ש] —

שב (= שְׁבִיב מל"מ להב Flamme) בר"ג דפ' קדשי קדשים (זבחים ס"א:) שביבי [4]) הוה משדרה. כורסיה שביבין דינור (דניאל ז', ט'). *[אחי"ה וכן שם ג', כ"ב שביבא די נורא וכן באיוב י"ח, ה' שביב אשו ומזה גם הפעל לפע"ד תשובב לנו (תהלים ס', ג') ענין התלהב וכל"ע شب ובל"ס שב — ומזה משביב עיי"ע שחבב ומ"ש] —

שב (= שַׁבְבָא, שיבבא בל"ע سبب Band וכן בל"ס שביבא) תרג' אצעדה וצמיד (במד' ל"א, נ') שרין ושבבין כן גרס המתורגמן ונראה שהגי' נכונה היא שבכין כמו סבכין תרג' השביסים והשהרונים (ישעי' ג', י"ח) שבסיא וסיבכיא עיי"ע סבך. *[אחי"ה ועיי"ע שבך במו"ע. אבל גיר' שבבין אי' ג"כ בדפ' סביוניטא ובכ"י תרג' שיבבין וכ"ה בע' דלת עיי' מ"ש בח"ג, ע"ה הערה 1 ושם נסמן ג"כ תרג' ונזם (שמות ל"ה, כ"ב) ובתר"י אי' שיווין] —

שַׁבְהַר (כל"ס שפעל מן בְּהַר פי' הזהיר glanz-reich machen; שִׁבְהוֹרָא בל"ס שַׁבְהוּרָא, שובהרא פי' זוהר, הדר פאר Glanz, Pracht, Herrlichkeit) עטרת תפארת שיבה (משלי ט"ז, ל"א) תרג' כלילא דשבהורא שיבותא. תפארת בנים אבותם (שם י"ז, ו') ושבהורתיהון דבניא אבהתהון, ותפארתו עבור על פשע (שם י"ט, י"א) תרג' ושבהוריה דנעבר על חובה. אל תתהלל ביום מחר (שם כ"ז, א') תרג' לא תשתבהר ביומא דלמחר. *[אחי"ה והוא איתפעל וכ"ה בתרג' משלי כ"ה, ו'. י"ד וכן בתר"י קרן עור פניו (שמות ל"ד, כ"ט. ועיי' ל'. ל"ה) אשתבהר זיו איקונין דאנפוי. ובשפעל בתרג' כ"י תהלים קמ"ט, ד' יפאר: ישבהר ובנו"ג ישבחו. והשם שבהורא הרבה בתרג' דתהלי' ומשלי עיי' אצל הח' לעווי. וכן בתר"י לתפארת (דברים כ"ו, י"ט) ושיבהורא] —

---

[1]) כ"ה בכ"י ה"ב בעיקרי התלמוד ולפנינו בש"ס, אבל בדפ"ע שבבית. [2]) כ"ה בכ"י בעיקרי התלמוד ובירו' אבל בדפ"ע שבבית. [3]) ועיי' גי' ירו' בע' חגל ומ"ש. [4]) בנו"ג שביבא.

* **שְׁבַז** (Moder) תרג' כמק (ישעיה ה', כ"ד) כשבז יהי אולי מל"פ ~~~ ירוק כי הרקבון יש לו נקודים נקודים ירוקים. ומזה ג"כ ע' הבא אח"ז.

שַׁבְזִיז (תואר לאבן ספיר מל"פ הנ"ל בע' הקודם על שם גוון התכלת) ספיר גזרתם (איכה ד', ז') תרג' ושבזיזא פרצופיהון. נפך ספיר (שמות כ"ח, י"ח) תרג'[1]) זמרגזין[2]) ושבזיז. *[אחי"ה וכנ"ה להעתקת ספיר בתרג' שמות ל"ט, י"א, תר"י במדב' ב', י', תרג' יחזק' כ"ח, י"ג; לאיוב כ"ח, ו'. ט"ז. והקבוץ תרג' שה"ש ה', י"ד בהיקין כשבזיזין] —

שֶׁבַח (מל"מ ענין תהלה וכן בל"ס שובחא Lob, Preis, Profit, Gewinn ועוד פי' הטבת שדה (Verbesserung) בר"ג דפ' הגוזל עצים (ב"ק צ"ה.) האי פרות ושבח פירות היכי דמי. בר"ג דפ' הגוזל עצים (שם צ"ה:) ובפ' שנים אוחזין בגמ' מצא שטרי (ב"מ ט"ו:) ובפ' חזקת בגמ' האומנין (ב"ב מ"ב:) שבח המגיע לכתפים פי' מגיע לכתפים כגון ענבים והגיעו ליבצר ולישאם על כתפיו. *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר"ח לב"מ הנ"ל וכ"ה בפירש"י ורשב"ם אבל בעלי תוספו' בב"ב מ"ב ד"ה שבח הקשו על זה הפי' ור"ת פי' מגיע לכתפים היינו דבר שבא ע"י טורח והביא ראיה מב"ב קל"ה: שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו בשבח המגיע לכתפים לא תבעי לך . . כי תבעי לך בשבח שאינו מגיע לכתפים כגון וכו' עש"ה. וכנ"ה בב"מ י"ד: ע"ב: ב"ב קנ"ז: לשבח קרקעות כיצד וכו', ב"מ י"ד: מעות . . . שבח, שם ט"ו. שופרא שבחא ופירי. שם: שיעור שבחאי, שם קי"ב. שבח כלי, קכ"ד. שבחא דאיתא ברשותיה. ב"ק ק': אם השבח יותר על היציאה ואם היציאה יתירה על השבח, שם ק"א. יש שבח סמנין על הצמר או אין שבח סמנין על הצמר, ב"ב קכ"ד: שבח שהשביחו יורשין לאחר מיתת אביהם אבל שבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהם וכו', פסחים כ"ו: כ"ז. יש שבח עצים בפת תוספת' קידושי' פ"ב שבח ממון. במד"ר פט"ז במקום השבח . . במקום הפסולת. וכן בל"מ ענין תהלה ירו' סוטה פ"א דט"ז סע"ד וירוש' כתובות רפי"ג דל"ה ע"ג דרש ג' מקראות (מקריות) לשבח, פסחים קי"ז. בעשרה שמות של שבח נאמר ספר תהלים וכו', ברכות ל"א. דברי שבח. שם ל"ב. שבחו של קב"ה, ל"ג: שבחי דמרך וכו', עירובי' י"ח: ב"ר פל"ב מקצת שבחו של אדם בפניו וכו', יומא ל"ז. והיו מזכירין אותו לשבח ועיי' עוד מגיל' י"ג. ט"ו. י"ח. כ"ה: שקלים ט'. כתובו' ח': סוטה מ"ב: קידושי' ל"ג: אבות פ"ב מ"ח ובתרג' שְׁבָחָא, שְׁבַחְתָּא והשם המופשט שְׁבוּחָא תרג' תהלים י"ז, א' והקבוץ תרג' משלי ח', ל'. ל"א. והפעל מהוראת הטבת שדה ב"ב קל"ה: שבח ששבחו נכסים מאליהם. שם קכ"ד: עיי' לעיל ושם בהפעיל ישבח שהשביחו היורשין, ב"מ י"ד: ומכרה לאחר והשביחה, שם ע"ב: ב"ב קנ"ז: ע"ש. ב"ק צ"ו השביח לוקח . . . השביח עכו"ם תוספת' ב"ק פ"ג כמה פעמים והשביח ובהוראת תהלה מגיל' כ"ה: שרי לשבהוה ומאן דשבחיה וכו', גיטי' נ"ו. ושבחו רבנן וכו', פ': שביחא להו מילתא, סוט' י': הודו ושבהו וכו', מ"א. ושבחוהו חכמים, בינוני פעול ברכות מ"ה: ה"ז משובח, ירוש' יומא פ"ו דמ"ג רע"ג משובה בגופו משובה במראו, ריש שהש"ר: שיר המשובה שבשירים, במד"ר פט"ז להודיעך שבחה של א"י שהפסולת שלה משובח הרבה יותר מן המשובח של מצרים תוספת' סוט' רפ"ג בכוסות המשובחים, אתפעל מגיל' י"א: אשתבוחי הוא דקא מישתבח בנפשיה, ברכות ו'. ומי משתבח קב"ה בשבחייהו דישראל וכו', ל"ח. משתבחין להו רבנן וכו', ע"ז ד'. משתבח להו ר' אבהו וכו' ועיי' ג"כ בתרג' לתהלי' י', ג'; ל"ד, ג'; מ"ט, ז'; נ"ב, ג' וזולתו; לירמי' ד', ב'; ט', כ"ב. כ"ג וזולתו. התפעל ב"ר ר"פ ל"ד משתבחת היא] —

שְׁבַט (או מל"ע ~~ט ענין מתיחת השער (עיי"ע שטף ג' ומ"ש) ובדרז"ל מתיחת המסכת das Gewebe dehnen או מל"ס שבט מכה בשבט mit dem Stabe klopfen) בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה:) המדקדק והשובט פי' ראשונים[3]) שובט[4]) זה המנפט[5]) בקשת. פ"א. יש לו לאורג עץ שראשו חד ושמו כרכר[6]) ודומה לקוין[7]) מעבירו ע"ג השתי בשעה שמתוח לפניו ושובט בו את

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"מ ובדפ"ד אבל בשדפ"ע בטעות תרג' ירוש'. [2]) בנו"ג אזמרגזין והוא הוא עיי"ע בתיא, נ"ג ובח"ג, ש"א ובדפ"ע אזמרגדין אבל בכ"י ק"מ זמרגזין. [3]) בהעתקת עיקרי התלמוד הגאונים. [4]) בדפו"ו בט"ס שומט. [5]) בדפא"מ המנפס. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"מ ובדפ"ע כרכר וצ"ל כרכד עיי' ח"ד, שכ"ד ומ"ש ובפי' ר"ח כמו שנדפס בש"ס ווילנא שבת ע"ו. אי' בפ"ס כרבר וצ"ל כרכר. [7]) בפי' ר"ח למחט של סקאין.

החוטין ומקרב את הקנים[1]) שמבדילין בין שני חלקי חוטין העליונין ותחתונין ומיד נוחים[2]) להתפרק העליונים מן התחתונים ונפתח שער לירות ביניהן[3]) את חוט הערב, ואין זה אב אלא בכלל מיסך הוא. *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנ' דף ע"ו.) וכבר הביא רבינו דבריו (מבלי שהזכיר את ר"ח) בע' כרכד ועיי' מ"ש. ועיי' ג"כ פי' הרמב"ם בהלכות שבת פ"ט הל' י"ז וי"ח ולחם משנה שם. וכנ"ה השוכט בירו' פסחים פ"ד דל"ג: וירו' שבת פי"ב די"ג ע"ג, שבת צ"ב סע"ב ושוכטין בקולמוס ותר"י תחבט (דברים כ"ד, כ') תשבטון, ונבנה מהשם שבט ובל"א שיבטא וכ"ה בירו' שקלי' פ"ד דמ"ה: שיבטא דכרכד וכן בתרג' משלי כ"ב, ח', ט"ו שבטא דמרדותא ועיי' שם כ"ג, י"ג. י"ד; כ"ט, ט"ו ועוד שוכטא תרג' שם י', י"ג; כ"ו, ג'] —

שֵׁבֶט (= שִׁבְטוּטָא פי' כפל מן שבט כלו' זמורה (Ranken, Reben בב"ר פל"ד (ל"ג) והנה עלה זית ובויק"ר אמור אל הכהנים פ' וצדקתך (פל"א) ר' אבא אמר משבטוטין. שבארץ ישראל הביאתו — (א"ב פי' שבטים ובנו"ג משבשושין וענין אחד הוא עיי"ע שבט)[4]). בילמדנו אל תירא אברם (בתנחומא לי') ואת האחד נתן בדן (מ"א י"ב, כ"ט) ואעפ"כ עשו השבטים ביניהם שכל מי שעושה ע"ז יוצא מחלקו שנא' (יהושע י"ט, מ"ז) ויצא גורל[5]) בני דן מהם וכן הוא אומר (שופטי' י"ח, א') שבט הדני מבקש לו נחלה [לשבת] כי לא נפלה לו נחלה כתיב ויעל גורל בני דן וכתי' כי לא נפלה לו נחלה אלא שהוציאוהו מחלקו. *[אחי"ה יגעתי ולא מצאתי פסוק ויעל גורל בני דן ולי' באמת בכ"י ק"ט ונ"ל שצ"ל כתי' ויעלו בני דן והוא סוף פסוק של ויצא גבול בני דן מהם (יהושע הנ"ל) ועל זה הפסוק כיון ובפרט מוכח כן מגי' כ"י ק"ט אשר שם אי' לנכון מלת מהם (ולי' ברפ"ע) ועל זה אמר בסמוך ויעלו בני דן אלא שהוציאוהו וכו' ודו"ק. בענין השבטים עיי' דרשות רז"ל שבת קמ"ז: יומא ס"ו: סוכה כ': ר"ה ל': מגילי י"ד. כ"ו. יבמו' ט"ז: סוט' ל"ב. ל"ו. ל"ו: מ"ג. קידושי' ע': ע"א. ב"ק י"ז. פ"א: צ"ז: ב"ב קט"ו: קט"ז. ק"כ. קכ"א: קכ"ב. סנהד' ה'. י"ז. פ"ב. שם: ק"י: הוריות ה': ו': י"א: חולי' צ"ב. אבדר"נ פ"ד ירו' תרומו' פ"א ד"מ ע"ד וירו' חלה פ"ג דנ"ט:] —

* שְׁבִיט (Planet) ברכו' נ"ם סע"ב כוכבא דשביט עיי"ע ככב (ח"ד, ר"כ ומ"ש).

* שְׁבָט (מל"מ) שם לחדש האחד עשר (זכרי' א', ז') ר"ה פ"א מ"א.

שבט (= שִׁיבּוּטָא בל"ע الشبوط מין דג ועורו רך ועוד שם לדג הנקרא Stöhr) בגמ' דפ' כל כתבי (שבת קי"ט.) ובר"ג דפ' האיש מקדש בו (מ"א.) רבא מלח שיבוטא[6]). בס"ג דפ' שור שנגח את הפרה (ב"ק נ"ה.) ובפ' ד' מיתות בגמ' המגדף (סנה' נ"ט:) הנהיג בעיזא ושיבוטא מהו פי' שיבוטא דג גדול כענין בהמה גדולה בים[7]). בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' ק"ט:) חזיר מוחא דשיבוטא. *[אחי"ה במכשירין פ"ו מ"ג פי' הרמב"ם קולים האספנים בזה"ל מין דגים ועורו רך מאוד ונודע אצלנו במערב וקורין לו אל שבוטא ע"כ וזה הדג נקרא כן באמת בל"ע ואותו מלח רבא לכבוד השבת עיי' שבת וקידו' הנ"ל וכ"ה בשבת ק"י: לייתי רישא דשיבוטא דמילחא וכו' ירו' תענית פ"ד דס"ט: כולהם גלו עם ישראל לבבל וכשחזרו כולהם חזרו עמהן חוץ מן הדג הנקרא שיבוטא. אבל שיבוטא הנזכר בב"ק וסנהד' הנ"ל וכן בפסחי' קי"ב: ועור בחולי' הנ"ל נראה שהוא מין דג הנק' אצל פליניאום (ל"ב ה', י"ט) porcus marinus או porculus marinus (שם ט', ט"ו, י"ז) ובל"א Stör עיי' לעוויזאהן 265 וזה נקרא שיבוטא שדומה לחזיר וכדאי' בתנחומא שמיני סי' ח' התרתי לך את הדג ששמו שיבוטא שהוא דומה לחזיר ובויק"ר פכ"ב אי' רק התרתי לך דג ששמו שבוטא ובילק' תהלים ר' תתפ"ח אי' התרתי לכם לשון דג ובתנחו' הישן שמיני סימן י"ב התרתי לך לשון דג ששמו שיבוטא שדומה לחזיר ונראה ששתי גירסאות נתערבו יחד ורש"י לחולי' ק"ט: ד"ה מוח פי' של דג ששמו שיבוטא טעמו כטעם חזיר אבל טעם של דג Stör הוא כטעם של בשר עגל והנכון כי שיבוטא דומה לחזיר בצורה] —

---

[1]) לי' בס"ס בפי' ר"ח וצ"ל כבערוך. [2]) בפי' ר"ת בש"ס עיי"ע כרכד ומ"ש. [3]) בפי' ר"ח ונפתח נפש המסכת (לידות) [צ"ל לירות] בתוכם וכ"ה בע' כרכד. [4]) ובמיוחס לרש"י בב"ר הנ"ל הגי' ג"כ כגי' רבינו. [5]) במקרא גבול. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב ובדפ"ע שיבטא. [7]) והתוספו' ע"ז ל"ט. ד"ה וסימנך פי' בדרך שקשה להולמו וכבר מתמיה בזה הפי' בעל הפמ"ע ע"ש.

* שִׁבְיוֹן (שם הפרטי) תוספת' תרומ' ספ"ב מעשה בשביון ראש הכנסת של אכזיב ובכ"י אירפ' הגי' בשגביון.

שבך (= שׂוֹבֶךְ נ"ל מל"ע شباك ארובה Tauben-schlag, Gitterfenster) בפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ה :) מושיבין שובכין לתרנגולין'. בפ"ח באהילות (מ"ב) הזיזין והגיזריות והשובכות. והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמי' מ"ח, כ"ח) תרג' והוו כיונה דשבקה פום שובכא[1]) וכיונה מארץ אשור (הושע י"א, י"א) [תרג' וכיונא (דיתבא) [צ"ל דתיבא] לגו שובכא] פי' „מגדלים של יונים"[2]). בר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב :) כתיב (ש"ב י' ט"ז. י"ח) שובך וכתי' (דה"י א' י"ט' ט"ז. י"ח) שופך רב ושמואל חד אמר שובך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך וחד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך כקיתון. *[אחי"ה תרג' ארובתיהם (ישעיה ס', ח') לגו שובכיהון ודע כי ארבה פי' חלון ודירת יונים וכ"ה בל"ע הנ"ל ושְׂבָכָה או י"ל שהוא לשון שומרוני ופי' מגדל כי מגדל (בראשית י"א, ד'. ה'. ה') תרגם השומרוני ע"י שובכה וזה מה שפי' רבינו (עפ"י פי' רה"ג) שובכות מגדלים של יונים וכן הוזכרו יחד בגיטי' ס"ה : ערב לי במגדל ועירב לו בשובך בשובך ועירב לו במגדל וכ"ה בתוספ' עירו' רפ"ד (ג'). ולפי זה נזרת המלה מל"פ ܣܒܟܐ דבר העשוי מן העץ (עיי"ע שב ד') וכנ"ה בב"ב פ"א מ"ה ומ"ו יוני שובך, שם פ"ג, מ"ג פירות שובך, ב"ב כ"ג. ושם : מרחיקין את השובך מן העיר וכו' ולא יעשה אדם שובך בתוך שלו. ושם קמ"ד. שובכא דיונ' ירו' ביצה פ"א ד"ס. סולם של שובך, ירו' יבמות פ"ב די"ב ע"ד מאן דבעי מיעבד ביתא כמין שובך וכו'. והקבוץ שובכין פסחים הנ"ל ב"ק פ"א. ולנקבה השובכות אהלות הנ"ל. ובהשאילה נדרש שובך על שם שהיה גבור וארוך כמגדל שעשוי כשובך ועוד פי' בל"ע سبك כמו שפך וזה מה שדרש שכל הרואה אותו וכו'. ובשמ"ר פ"מ דרש שובל (דה"י א' ד', א'. ב') על בצלאל בל' נוטריקון שובך לאל עיי' במ"כ שובל שהעמיד שובך לאלהים זה המשכן שהיה עומד כשובך, ושם : העמיד הקב"ה משכן כשובך ועיי' מ"ש מהרז"ו שם ולפע"ד קרא כאן המשכן שובך על שם מגדל עז שם ה'] —

שבך (= שבכין ?) תרג' אצעדה וצמיד (במד' ל"א, נ') שרין ושבכין עיי"ע שב בתרא. *[אחי"ה ושם הוכחתי כי עיקר הגי' בבית בי"ת עפ"י גי' כ"י ודפ' שביונישא וגי' רבינו בע' דלת] —

שבך (= שַׂבְּכָא וכן בל"י σαμβύκη) בדניאל (ג', ז'. י'. ט"ו) שבכא פסנתרין (פסנטרין) מין כלי זמר. *[אחי"ה ובדניאל שם ה' אי' סבכא עיי"ע] —

* שְׂבָכָה פי' כמו סבכה מל"ע شبكة Netz, Kopf-putz der Frauen) פסחים נ"ה רע"ב שבכה קטנה, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד אחד דומה לשבכה, ירוש' שבת פ"א ד"ג ע"ד אחד עשוי כשבכה.

שְׁבִיל (מל"מ וכן בל"ע سبيل בלא"ר וסורי שְׁבִילָא פי' נתיב ודרך Weg, Pfad, Engpass) בפ"ב בפיאה (מ"א) שביל הרבים ושביל היחיד ושבילי בית גלגול עיי' בע' גילגול. בס"פ מרובה (ב"ק פ"א :) מהלכין בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה פי' שבילין שהן רשות לבני אדם כלומר אינן מופקרין לרבים אלא יש להן בעלין אמר רב פפא השבילין שלנו „אפי' טלה[3]) קשי ליה ומשימה חלקלקות וכל שכן מטר פ"א כמו (ש"א ט"ו, ד') ויפקדם בטלאים"[4]). בס"ג דפ"ק בנזיר (ח' :) הריני נזיר כמנין הילקטי קייץ ומנין שבילי[5]) שמיטה פי' הילקטי היינו קציעות כלו' כשמפרשין התאנים בשדה ליבשן בחמה הם הרבה ועושין להן שבילין הרבה שהולך בהן כדי להפכן ואין חשבון לאותן שבילי קייץ וכן נמי אם אמר כמנין שבילי שמיטה אין חשבון לאותן שבילין „לפי שבשנת שמיטה אדם פורץ גדר שדהו וכרמו ועושה אותו הפקר וכל אדם נכנס בהם וכל צד שרוצה עושה שביל ונכנס". *[אחי"ה פי' מנין שבילי העתיק רבינו מפי' ר"ח הובא בשט"מ בנזיר וז"ל אשיבלי שמיטה שפורצין גדר שדותיהן וגנותיהן בשמיטה כדי שיכנס שם כל מי שירצה ע"כ ובענין כמנין הלקטי קייץ פי' ר"ח כמין תל המתלקט והוא כמו קיר (חיצון) [צ"ל חוצץ] בין בתים והכי נמי תילים של קציעות והן השורות ע"כ הרי כי גם בזה הפי'

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע שבכא. [2]) הועתק מפי' רה"ג לאהלות הנ"ל. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ק"ט טלא ובנוי"ג טל. [4]) הועתק מפי' ר"ח הובא בשט"מ אבל רש"י פי' בע"א ע"ש ועיי' בהפשב"ע. [5]) וכ"ה בפי' רש"י ותוספו' אבל כנוי"ג שבלי.

נגרר רבינו אחריו כמו שתראה בע' הלקט א' (ח"ג, רי"ב) ע"ש וכמו שהעירותי ככר שהלך רבינו בעקבות ר"ח עפ"י מ"ש התוספו' ועתה תראה בפי' ר"ח בעצמו שנדפס בינתים בש"ס ווילנא כי נכונה היתה השערתי, והפי' שהביא רבינו בע' הנוכחי בענין הילקטי קייץ הוא כמו שפירש"י וכ"ה בתוספו' שם ד"ה מנין, ובנו"נ שבלי שמיטה וכ"ה בירוש' נזיר פ"א דנ"א: אם אמר כמלקטי קייץ וכשיבלי שמיטה. וכנ"ה שביל כל"מ ובל"א וס' שְׁבִילָא כתרג' נתיב (איוב י"ח, י'; תהלים קי"ט, ל"ה) והקבוץ בתרג' ירמי' י"ח, ט"ו; למשלי ח', ב' [1]) וזולתו. וכן בדרז"ל ברכו' נ"ח: שבילי דרקיעא. . שבילי דנהרדעא עיי"ע נהר, ירו' חגיגה רפ"ב דע"ז. התורה הזו דומה לשני שבילין וכו', קהל"ר פ' ראיתי את כל המעשים, ויק"ר פ"ד היו לפניו שני שבילין וכו', שם ר"פ י"ז אלו שבילי דאורייתא. ובכית בראש: בשביל הוא מלת היחס עיי"ע שבל ד' במו"ע] —

שבל (= שִׁבֹּלֶת מל"מ זרת מים Strom) בפ"ק במכשירין (פ"א מ"ו) הנותן פירותיו לשבולת הנהר להביאם פי' עקרו מן שביל של מים מן (תהלים ס"ט, ג') שבולת שטפתני. *[אחי"ה כצ"ל ובדפ"ע שבולת מים! ובהעתקת עיקרי התל' הביא הפסוק (תהלים שם ט"ז) אל תשטפני שבלת מים והוסיף: הוא שטף המים ומקום שנגרים שם בכח ע"כ וכן כל"מ (ישעיה כ"ז, י"ב) משבלת הנהר בלא"ר בויק"ר פל"ז שבלתא דנהרא. ותרג' שבלת (שופטים י"ב, ו') שׁוּבַלְתָּא] —

שבל (= שִׁבּוֹלֶת מל"מ שִׁבֹּלֶת ובלא"ר שׁוּבַל, שׁוּבְלָא, שִׁבְלְתָא בל"ס שֶׁבְלָא, שֶׁבְלְתָא פי' ראש קנה דגן Aehre, ובפרט בדרז"ל כמו נרד בל"מ וכ"ה בל"ע سنبل Nardo) בפ"ק בכריתות בגמ' המפטם [2]) (ו'.) שבלת נרד וכרכם. ושחלת וחלבנה (שמו' ל', ל"ד) תר"י (ב') שיבלא [3]) מריא [4]) פי' ממין סמין הוא וקורין אותו שפיק"א נרד"ו [5]). *[אחי"ה והוא נרד ובכ"י ה"ב אספו"ק נרד ובכ"י ב"ר אספיקא (ורד) [צריך לו' נרד] בלאי"ט spicanardi מל"ר spica nardi והוא כפי' רגמ"ה בכריתו' (בש"ס ווילנ' דף ח' השייך לדף ו'.) שבלת נרד בלעז שפיק"ו ועיי' ג"כ פירש"י. וכנ"ה שבולת נרד בירו' יומא פ"ד דמ"א ע"ד. ובענין שִׁבֹּלֶת של מקרא א' בירוש' פיאה פ"ג די"ז ע"ד וירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד וירו' ב"ב ספ"ט די"ז רע"ב שהיה שם מקום שיבולת אחת ובלא"ר שׁוּבַל, שׁוּבְלָא תר"י א' לבראשית מ"א, ט"ז דכל שובל והקבוץ שם בתרג' אונקלס בראשי' מ"א, ה' והלאה שובלין, שובליא בוי"ו כני' דפ' סביוניטא וכ"ה בתרג' ישעיה י"ז, ה' ובדרז"ל ב"ב קכ"ד. חפירה והוו שובלי ועיי"ע חפר. יבמות ס"ג. ביני שִׁבָּלֵי. נזיר ח': שבלי שמיטה אבל עיי"ע שביל — פסחים ל"ה רע"ב הקדימו בשיבלים ובכ"י ש"ס בשיבלין — ושם ל"ה. ומנחות ע': עיי"ע הבא אח"ז] —

שבל (= שִׁבֹּלֶת שׁוּעָל. שבלי תעלא Hafer) בריש כלאים (פ"א מ"א) השעורים ושבולת שועל. בפ' בכל שעה (פסחים ל"ה. במשנ') בכוסמין ובשבולת שועל פי' סיגאל"א [6]) וי"א וינ"ה [7]) העשויה כזנב השועל. *[אחי"ה בע' דשר (ח"ג, קס"ה) כבר העירותי על פי' רגמ"ה במנחות ואחריו נגרר רבינו כאן במלות לועזיות כי סיגאל"א הוא לאי"ט segala, segale וכן בל"צ ול"ר עיי"ע דשר ווינ"ה או אוינ"א הוא לאי"ט vena, Hafer avena וכפי' רגמ"ה אביינ"ה וגם רש"י נגרר אחר פירושו בפסחים ומנחות. עיי"ע דשר. והלעז השני הוא העיקר כי צורת אווינ"א הוא כזנב שועל וכדאי' בערוך וברש"י. ובגמ' פסחים (שם) פי' שיבולת שועל (שבילי) [צ"ל שיבלי] תעלא ובכ"י א"פ שבולי תעלא וכ"ה במנחות ע' רע"ב ובכ"י ב' ובכ"י רש"י (אצל ד"ס פסחים צד מ"ח:) אי' שובלי ועיי"ע הקודם לזה. ובפי"מ לרמב"ם בכלאים פ"א מ"א פי' ע"י שעורים מדברים — ובעה"ק שנ"ב ישנו שבולת שועל: שקורין האברי"ן = Hafer] —

* שׁוּבַל, שִׁבְלָא (מל"מ פי' ענפי זית Zweig) תרג' שבלי הזיתים (זכריה ד', י"ב) שובלי זיתיא, תרג' שני אסתר א', ב' שיבלין דדהבא.

☞ **שבל** (= בִּשְׁבִיל כמו בל"ע على سبيل um wegen, um willen, auf, nach Weise) תרג' (?) בעבור בשביל. *[אחי"ה

---

[1]) ושם ב', ט' בטעות שיבלי וצ"ל שיבלי. [2]) דפ"ר וכ"י ערוך. [3]) בדפ"ר שיבליא. [4]) בנו"ג ושובלא מורייא. [5]) כ"ה בדפו"ו ודפ"א אבל בדפ"ר ופיז' אשפיקא (אספיקא). [6]) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ"ר ואמ' סיקאלא ובכ"י ל"ר ו"ו ועיקרי התלמוד סיקלא. [7]) כ"ה בדפו"ו ובדפ"ר ואמ' ווינ"ה בכ"י ה"ב בינה וכצ"ל בכ"י ו"ו ול"ר תחת בינה, ובעיקרי התלמוד אוינ"א.

איננו לישון תרג' כי בתרג' הוא בגין אבל אי' בל' משנ' ותלמוד ד"מ שבת פ"ב מ"ד בשביל שתהא מנטפת, בשביל שתהא שואבת ושם מ"ה ואם בשביל החולה וכו', ברכות נ"ח. לא טרח אלא בשבילי, סוכה כ"ט. ושם: סוטה מ"ו: בשביל ארבעה דברים. סוטה מ"ז. בשביל מ"ב קרבנות וכו', שם מ"ו: בשביל שכנעני זה וכו', סנהד' נ"ב. בשביל חנופה וכו'. שם ק"ד. בשביל הטוב בעיניך עשיתי וכו', ושם ק"ד: בשביל מה הקדים וכו', מגילה ט"ז: בשביל משקל שני סלעים וכו', ב"ר ס"פ נ"ב בשבילך אני עושה, ויק"ר פ"כ בשביל ד' דברים מתו בני אהרן, פסיקת' דר"כ צד ק"ט. לא בשביל שקראתי אותך אלהים וכו' — שביעי' פ"א מ"ב מ"ג מ"ה בשבילן] —

שַׁבְלוּל (מל"מ Schnecke) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) שבלול לכתית [1]) כמו (תהלים נ"ח, ט') שבלול תמס יהלוך כבר פי' בע' אשת. *[אחי"ה וש"נ מ"ק ו': וכנ"ה בירוש' ברכות פ"ט די"ג ע"ג כפי גי' מהרש"ס ובדפו"ו בט"ס שבלון ועוד יש חילוק בין זכר לנקבה כדמוכח ממה דאי' בירו' נדה פ"ג דנ"ט ע"ד אלין נשייא דאמרן שבלוליה דכר שבלולה נוקבא לית אנן סמכין עליהון. וכפי' ר"ח בשבת ש"ס ווילנא דף ע"ז: אי' שבלול אמרו הוא דביש שנקרא הבלילו ע"כ ואולי צ"ל תיבללא והוא תרג' שבלול (תהלי' הנ"ל)] —

שבליל (= שַׁבְּלִילְתָא מל"פ شنبلة, شنبليد Fönnkraut) כונא דשבליליתא [2]) (שבת ק"י רע"ב) אי' בע' כן [3]). בפ' אין מעמידין בגמ' והשלקות (ע"ז ל"ח:) כור [4]) שבליליתא [5]) פי' „זרע תלתן". *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר"ח בע"ז וברש"י שם ופי' פנגריי"א והוא תלתן ובשבת ק"י רע"ב פנגרי"ג תלתן. וכן במנחות מ"ב סע"ב ומ"א דשבלילתא פירש"י „מים היוצאין מן התלתן שקורין פנגרי"א", וכ"ה בפי' רגמ"ה: שבליליתא תלתן ובגיטין ס"ט סע"א פירש"י ושבלוליתא תלתן פינוגר"י והוא בל"צ fenagree ועיי' פפלנ"צ ללעף 316 שהביא ג"כ אסף שלועזו פינוגריק"ו ועוד חולבה וזה האחרון הוא حلبة בל"ע וכן מצאתי בעיקרי התלמוד ע' שבלול פי' הוא תלתן והוא חולבא והעתיקו מע' תלתן ע"ש. ומלת שבלילתא (או כגי' דפ"ר ור"ח ור"ג במנחות הנ"ל) שבליליתא היא היא ל"פ הנ"ל [6]) וכן צ"ל חולבה בתשו' הגאונים (הוצא' החי' הרכבי צד 23 סי' מ"ז) וז"ל שבלילתא זרע תלתן בטיית חולכה וצריך לומר הולבה] —

* שֶׁבְנָא (שם הפרטי) שבת י"ב רע"ב שבנא איש ירושלם ובכ"י ש"ס שבנא היה בירושלם וכ"ה ברש"י דפ"ש וכגמ' דפ"ש איש בירושלם ועיי' רש"י וגי' התוספו'. ועוד שבנא אחיו של הלל עיי' סוטה כ"א סע"א.

שָׁבִים (מל"מ פי' בגד הראש מנשים קרוב לשרש שבץ geflochtener Kopfputz) בכל הבגדים פי"א בנגעים (מי"א) ושבים של שבכה פי' כדכתי' (ישעיה ג', י"ח) והשבסים והשהרונים. ירו' בפ' במה אשה (פ"ו ד"ח:) השביסים שרטטיא כמו דתימא שבים של שביכה — (א"ב בנו"ג השבסים שלטוניה). *[אחי"ה בכלי' פכ"ח מ"י סבכה וכו' שבים שלה טמא וע"ש בפי' הר"ש וסיים בזה"ל ועל השבים משימין טסי זהב והוליות של אבנים טובות ומרגליו' ע"כ ועיי' ג"כ מה שכתב הארטמאן דיא העברעארין אם פוטצטיש ח"ב צד 250 והלאה ודבריו הועילו להבין התוספת' כלי' ב"ב ספ"ה שבים של שבכה . . הטסין והצפויין והליות שבו טהורין ומשום חיבורי שבים טמאין והרצועות שבו טהורו' וכו'. וכנ"ה שבים של סבכה בספרא שמיני סוף פרק י"א פרש' י' ושם פרק ז' פרש' ו' הגי' שביץ של סבכה. וזה מוכיח כי שבים היה בגד מרוקם ומצוייר וכן פי' הרא"ש בכלי' שם עש"ה ובענין השביסים של מקרא עיי' פי' אחר בפי' גיזיניאוס ח"א 209] —

* שביסתנא (שם פרטי) ברכות נ"ט רע"ב יבמו' קכ"א רע"א גישרא דשביסתנא ונראה שהיה קרוב למחוזה.

---

[1]) כ"ה בעיקרי התלמוד ובדפי"ע לבתות ועיי"ע כתית. [2]) כ"ה בדפ"ר ובדפי"ע אחרים דשבלוליתא וכ"ה בע' כן ג' ועיי' שם בה"ד, רנ"ג בהערה 5 בענין שינוי הגירסאות. [3]) ר"ל הביא הציון משבת הנ"ל. [4]) בכ"י ג"ג כורא ובדפי"ע כור ובעיקרי התלמוד בזרא וכ"ה בש"ס ואולי כצ"ל בערוך ובפרט שרבינו העתיק פי' ר"ח והוא גורס ג"כ בורא אבל עיי"ע בזר (ח"ב, ליד) ושם גרס רבינו ביזרא ולפנינו בש"ס שבת ק"מ: אי' כורא וכן ר"ח בשבת ק"מ: גרס בזרא וכל פי' רבינו בע' בזר הועתק מפי' ר"ח כמו שתראה מפי' ר"ח שנדפס בינתיים בש"ס ווילנא. [5]) כ"ה בדפ"ר וכנו"ג שבלילתא ובדפי"ע אחרונים שבלוליתא. [6]) עיי' פפלנ"צ הנ"ל.

שבע (שָׁבוּעַ מל"מ אגודת זמן מן שבע ימים Woche, eine Anzahl von Sieben, hebdomas ובלא"ר וסו' שָׁבוּעָא, שָׁבוּעֲתָא; שׁוֹבַע Siebenzahl; שִׁבְעָה, לנקבה שֶׁבַע ובלא"ר שַׁבְעָא, שׁוּבְעָא, שִׁבְעָתֵי ולנקבה שְׁבַע (sieben בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ' כע"א) ובס"ג דפ' הזקת הבתים (ב"ב ס' סע"ב) שבוע הבן פי' לבית המלה, ישוע הבן פי' יום לדת הבן כדכתיב (ישעיה ס"ו, ז') והמליטה זכר ישוע ומילוט אחד הוא והיה מנהגם ליכנס לכבד אבי הבן בבשורת בן זכר זה פי' ר"ח ז"ל פ"א בע' ישע[1]). בנזיר בס"ג דפ' בית שמאי (ל"ב:) אמר אביי לא ידעינן לאימתי והכתיב (דניאל ט', כ"ד) שָׁבֻעִים שבעים נחתך על עמך פי' חשוב מגלות בבל[2]) עד גלות טיטוס ע' של גלות בבל ות"כ של בנין בית שני הרי ת"צ[3]) שנים שבעה פעמים שבעים שנחתך ונגזר על ירושלים להחריב ולכלה מקום מזבח שהיו מביאים חטאות ואשמות לכפר עונם ולהשלים בענין ירושלם שהיא בניין בית עולמים כמו (בראשית מ"ט, י') עד כי יבא שילה ומלמשוח קדש קדשים שלא היה שם משיחה בעולם ומחרבן ראשון היתה גזירה גזורה לחרבן שני והיינו דכתיב שבעים שבעים ומכאן יכלו לידע אימתי חרבן שני וכאן הוא אומר (בראשית ו', ג') והיו ימיו מאה ועשרים ואומר (שם ז', י"א) בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו' מלמד שהיתה גזירה גזורה קודם המבול ק"כ שנה[4]) וכן הוא אומר (ישעיה ז', ח') ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם ואומר[5]) בשנת ארבע לאחז אי אפשר לומר כן אלא שהיתה הגזירה גזורה מימי עמוס שנתים לפני הרעש (עמוס א', א') וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (שם ז'. י"א. י"ז) ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב גלות[6]) ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים שבעה (דניאל ט', כ"ה) אלו שעשו בגולה ועלו ושבעים ששים ושנים (שם) שעשו בארץ ושבוע אחד מקצתו בארץ ומקצתו בחוצה לארץ והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שוממות (שם כ"ו)[7]). פ"א ותדע ותשכיל ממוצא דבר כשתוציא ממספרך כ"א שנה שטעית עדיין לא הלכו מע' שנה של גלות אלא שבועים שבעה שהם מ"ט שנים ונותרו כ"א להשלים לע' עד שיבא משיח נגיד והוא כורש שנאמר (ישעיה מ"ה, א') כה אמר ה' למשיחו לכורש ועתה כבר עברו ז' שבועים ועד תכלית ס"ב שבועים תתיישב ירושלים ותבנה רחובותיה שהן כלה ונחרצה ואותן של בית שני במצור ובמצוק היו ישראל שעשו מלחמות הרבה כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון[8]) ולאחר השבועים ס"ב יכרת משיח שתחרב ירושלם וישחיתה נגיד הבא זה טיטוס שישטוף הכל ועד קץ מלחמות גוג ומגוג תהיה נהרצת שוממות והשבוע האחד שנחסר שלא נשלמו ע' שבועים לפי שבתחלת שבוע האחרון הגביר טיטוס ברית עם אומות אחרות לבוא על ירושלם חצי השבוע צר עליהם ולא יכול להם ובחצי השבוע היה בירושלם רעב גדול עד שיאכלו שקצים ורמשים ואז תפשה וההריבה ונשבת זבה ומנחה ולפי שבא לירושלם בתחלת השבוע נחשב כאילו נחרבה מיד. בריש בכורות (ח' רע"א) ובב"ר פכ"א (פ"כ) נהש מוליד לשבע שנים שנאמר (בראשית ג', י"ד) ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה אם מבהמה נתקלקל מחיה לא כש"כ אלא לומר לך כשם שבהמה מחיה אחד לשבע ומאי ניהו חמור מחתול כך נתקלקל הוא מן הבהמה אחד לשבע דהוו להו ז'[9]) שני חתול לנ"ב[10]) יום בהמה טמאה לי"ב חדש[11]). בפ' אעפ"י שאמרו (כתובות ס"ג) המורדת על בעלה פותחין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת. בב"ר פנ"ג (נ"ב) למה ז' דינרין מפני שהיא מתחייבת לעשות ז' מלאכות טוחנת ואופה מכבסת ומבישלת ומניקה את בנה ומצעת המטה וטווה[12]) וכן המוריד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת למה ג' מפני שהוא חייב לה ג' שארה כסותה ועונתה. בריש ד' מיתות

[1]) ובע' הנ"ל בח"ד, קס"ח: כבר העירותי כי כפי' הערוך בשם ר"ח אי' בתוספו' ב"ק בשם ר"ת ואולי צ"ל ר"ת וכפי' הערוך בע' ישוע אי' בתוספו' בשם הערוך וכ"ה ברש"י בע"ז ד'. [2]) בכ"י וי"ו ל"ר ב"ר מגלות צדקיהו. [3]) בדפו"ו בט"פ ט"צ. [4]) ועיי' רש"י בראשית ו', ג' שכתב כן בשם סדר עולם. [5]) לא מצאתי זה הפסוק. [6]) לי' בפסוק. [7]) ועיי' ג"כ פי' המיוחס לרס"ג בדניאל ט', כ"ה קצת קרוב לפי' רבינו. [8]) רבינו כנראה מפי' ראב"ע לדניאל ט', כ"ד הלך בזה הפי' אחר רס"ג ובראב"ע שם הזכיר ג"כ ספר יוסף בן גוריון ורבינו כנראה הוא הראשון שמזכיר ספר זה עיי' מבוא IV אבל עיי' תולדות ר"נ לרש"ל רפופורט צד 44 ועיי' ג"כ מ"ש בספר דור דור ודורשיו ח"ד, 224 ובאמונות ודעות לרס"ג סוף מאמר ח' ליתנהו דברי ראב"ע בדניאל הנ"ל. [9]) בנו"נ שב עיי"ע שב ז'. [10]) כ"ה בהעתקת עיקרי התלמוד וכ"ה בפי' רגמ"ה אשר אחריו נגרר רבינו ובדפ"ע לנ'. [11]) עיי' פי' רגמ"ה ופירש"י. [12]) ועיי' כתובות נ"ט:

בגמ' המגדף (סנהדר' נ"ו.) ובב"ר פי"ו[1]) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר: צוהו על שבע מצוות וכו' [2]). בפ' ז' בשקלים (מ"ו) א"ר שמעון שבעה דברים התקינו בי"ד וזה אחד מהן גוי ששלח עולתו וכו'. בפ"ב בזבין (מ"ב) בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה במאכל ובמשתה וכו'. בסוף מכשירין (פ"ו מ"ד) שבעה משקין הן הטל והמים והיין והשמן והדם והחלב והדבש. *[אחי"ה ויש להוסיף דוגמאות בענין שבעה ולנקבה שבע ד"מ שבעה דברים מכוסים מבני אדם וכו' פסחים נ"ד: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם וכו' שם נ"ד. שבעה מנודין לשמים אלו הן וכו', שם קי"ג: שבעה שמות יש לו ליצר הרע, סוכה נ"ב. שבעה שמות יש לגיהנם וכו', עירו' י"ט. שבעה פרושין הן וכו' סוטה כ"ב: עיי"ע פרש. שבעה נביאים נתנבאו לע"ז וכו', ב"ב ט"ו: שבעה קפלו את כל העולם כולו וכו', שם קכ"א: שבעה לא שלט בהן רימה וכו', שם י"ז. שבעה בנים היו לה לקמחית וכו' יומא מ"ז. שבעה סמנין וכו' נדה ס"א סע"ב וש"נ. שבעה מיני פורעניות אבות פ"ה מ"ח, ושם מ"ז שבעה דברים בגולים. שבעה טובי העיר מגילה כ"ו סע"א. שבעה דברים צוה ר"ע וכו' פסחי' קי"ב שבעה ימים נתאבל הקב"ה וכו', ב"ר ספכ"ז שבעה זהבים היו בביהמ"ק שמ"ר פל"ה, שבעה ימים ב"ב ע"ד: ירו' כלאים פ"ט דל"ב ע"ג עיי"ע ים. שבע שנים יומא נ"ד. גיטין נ"ז. שבע נביאות מגילה י"ד. שבע בעילות יבמות ק"ג. ערכי' י"ב: שבע שכיבשו ושבע שחילקו, סנהדר' כו'. שבע חקירות פסיקתא דר"כ צד ק': שבע מצות ועיי' מ"ש רש"ב ועיי"ע שש ב' שבע עברות איכ"ר פתיח' ד"ה ר' יהושע דסכנין ופ' בלע ופ' מחטאת. ב"ר ספט"ו בנות שבע, ברת שבע עיי"ע. ובתרג' ירוש' א"י שוֹבְעָא בראשי' ד', כ"ד (ובאונק' שבע). ועוד שם ז', ב' (ובאונקלס שבעא) וכן בירוש' כלאים רפ"ד דכ"ט. מן שובע שובע. ועוד שִׁבְעָתֵי תר"י בראשי' כ"ט, כ"ז. כ"ח. לויקרא כ"ג, ל"ו. ומספר סדורי שבעה = שביעי קידושי' ל"ח. בשביעי באדר מת משה וכו'. ובתרג' שְׁבִיעָאָה (עיי' תרג' לבראשית ב', ב'. ג'; לירמיה מ"א, א'; לזכריה ג', ה'; ח', י"ט) ולנקבה שְׁבִיעִיתָא (תרג' לשמות כ"ג, י"א; לדברים ט"ו, ט') ובל"מ שביעי. נקבה שביעית והקבוץ בויק"ר פכ"ט כל הַשְּׁבִיעִין חביבים ע"ש כל הענין. ועוד שביעית פי' שנה השביעית ומזה נקרא' מסכת שביעית שרוב ענינו בעסקי שביעי' עיי' שביעי' פ"א מ"א והלאה ערב שביעית, מוצא שביעית ועיי' עוד סוכה מ': חגיגה ג': גיטין נ"ד. ס"א. סנהדר' כ"ו. ל"ב. צ"ז. והקבוץ שְׁבִיעִיּוֹת ירו' סנה' פ"ג דכ"א. וירו' שבועו' פ"ז דל"ז ע"ד ועוד נקרא מנין של שבע שנים שָׁבוּעַ גיטין ע"ז. לאחר שבוע שנה לאחר שנה חדש, נדרים ס'. שבוע זה אסור בכל השבוע ושביעית שעברה, סנהדר' פ"ה מ"א באיזו שבוע באיזו שנה, מכות ז'. סנהדרין ההורגת אחד בשבוע וכו' והקבוץ ירו' שבת פי"ט די"ז. אי אפשר לשני שָׁבוּעוֹת שלא חל ארבעה עשר להיות בשבת. ומנין שבע ימים וכל"מ סנהדר' צ"ז. שבוע שבן דוד בא וכו', שם ל"ב: שבוע הבן, ירו' פ"א דכ"ה ע"ג (עיי' מגילה תעני' פ"ו) וירו' כתובות פ"א דכ"ה ע"ג עיי"ע אר א' ופי' רבינו שם הועתק מפי' ר"ח בסנהדר' שהופיע בינתיים בש"ס ווילנא תוספת' סוטה ספט"ו שלא להקים שבוע הבן ובכ"י אירפ' נשמט בטעות. ובתרג' (בראשית כ"ט, כ"ז. כ"ח; ויקרא כ"ג, ט"ו וזולתו) שבועתא והקבוץ נקבה שָׁבוּעָן (לויקר' כ"ג, י"ג) ולזכר שָׁבוּעִין (לדברי' ט"ז, ט') ושם פסוק י' ומנחות ס"ה. ס"ו. חגא דשָׁבוּעַיָּא פי' חג השבועות] —

שבע (רק בנפעל כל"מ schwören ועל יתר הבנינים עיי' בפנים; שְׁבוּעָה בלא"ר שְׁבוּעָא, שְׁבוּעֲתָא (Schwur בתשובות רב שר שלום משמיה דרב

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ולא כבשאר דפ"ע פרשה י"ז כי ככר הוכחתי במאמרי (נדפס בהשחר י') כי נטיית הפרשיות אצל רבינו מתחלת מפ' י"ז ועד פרש' י"ז אין הפרש במנין שאי' בדפוסים בב"ר ממה שמונה אותן רבינו (חוץ מפ' י"ב וי"ג) ומפ' י"ז והלאה רבינו מונה פרשה אחת יתירה ובאמת בכ"מ שאי' לפנינו פ' י"ז הובא בערוך פי"ח (עיי"ע אסתא, אפיפורין, חגל, כרמטא, גדה, סנטר א', פס ד', פרגיות, שק ד', תפי) ופ' י"ז איננו בנמצא בערוך אמור מעתה כי מה דאי' כאן בדפ"ע (חוץ מדפ"ר) פי"ז צ"ל כדאי' בדפו"ו פי"ו והוא באמת כלפנינו ספי"ו. [2]) בסנהדר' אי' שבע מצוות נצטוו בני נח ובדף נ"ו: הביא הפסוק ויצו (בראשית ב' ט"ז) וכן בפסיקת' דר"כ צד ק': הובא זה הפסוק להוכיח כי אדם הראשון נצטווה על שבע מצות אבל בב"ר ספט"ז אי' שש מצות וכ"ה שש מצות נתתי לו בב"ר פכ"ד ודב"ר פ"ב ואתיא כמ"ד אדה"ר לא נצטווה על אבר מן החי עיי' סנהדר' נ"ט: ועיי' מ"כ לב"ר ספט"ז ושו"ט כמזמור א', במדר"ר פי"ד תנחומא יתרו רפ' ג' וילק' בראשית ר' כ"ב וליתרו ר' רע"ב ולתהלים ר' תרי"ג ולמשלי ר' תתקס"ד ולשה"ש ר' תתקפ"א.

יהודאי גאון אמר הנשבע בעשרת הדברות[1] ובספר התורה אין לו הפרה לעולם. *[אחי"ה כן מצאתי באמת בתשובות הגאונים חמדה גנוזה (בדפ' ירושלים) סי' ע"ה לרב שר שלום גאון זצ"ל וז"ל הנשבע בעשרת הדברות ובספר תורה אין לה הפרה לעולם ולהתיר לו חכם ולעשות כדקאמרי' (נדרים ע"ז סע"ב) חכם מתיר בעל אינו מתיר וכתיב לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו א"א שכך אמרו משום רב יהודאי גאון ז"ל שעכשיו אין חכם שיכול לפתוח ואין מי שיש בו זכות להתיר שבועה ואין מנהג בישיבה להתיר שבועה לאדם עכ"ל וז"ל הרמב"ן סוף הלכות נדרים: מר רב יהודאי ז"ל החמיר ואמר אין בנו מי שיודע להתיר מחילת נדרים ושבועות ואין בנו לשון מרפא ומשני מר רב יהודאי לא נשנית נדרים בישיבה והגאונים שאחריו נמנעו מלהתיר נדרים אלא לדבר מצוה כנון וכו' עש"ה[2]). שבועת ביטוי, שבועת שוא עיי' שבועו' פ"ג מ"ז, מי"א, שבועת העדות שם פ"ד מ"א והלאה פ"ז מ"ד, מ"ה, שבועת הפקדון שם פ"ה מ"א ומ"ב פ"ז שבועת הדיינין שם פ"ו מ"א, שכנגדו חשוד על השבועה שם פ"ז מ"ד, חשיד על שבועתא ב"מ ה': שבועת היסת שבועות מ': עיי"ע הסת. שבועו' שגגות כגון רב כהנא ורב אסי הדין אמר שבועתא דהכי אמר רב והדין אמר שבועתא דהכי אמר רב נדרים כ"ה: וש"נ ועיי' ג"כ תשו' הגאונים שערי תשובה סי' ע"ה מ"ש רה"ג ז"ל. שבועו' ל"ב: כל המחוייב שבועה ואינו יכול לישבע משלם, ירוש' שבועו' פ"ו דל"ז: בן זכאי בין חייב לשבועה לא תיעול ועוד עיי' בענין שבועה ברכו' י"ח: שבת ל"ג. ק"כ. ר"ה י"ח. כתובו' ע"ז: קי"א. נדרים ח': נזיר ג': סוטה ט': י'. י"ג. סנהד' ל"ח. והרבה זולתו והקבוץ שְׁבוּעוֹת שבועו' רפ"א מ"א ומזה נקראת המסכת': שבועות שרוב ענינה בשבועות הוא. ובתרג' שבועא, שבועתא (עיי' תר"י א' לדברי' ל"ב, מ', ותר"י ב' שם כ"ט, י"א). ויק"ר פכ"ט חדש השביעי (ויקרא כ"ג, כ"ד) ר' ברכיה הוה קרי ליה ירחא דשבועתא שבו נשבע הקב"ה לאברהם אבינו וכו'. והפעל בנפעל ברכו' י"ח: שבועה שנשבעתי לכם, שם ל"ב. אלמלי נשבעת וכו' ועיי' ג"כ ביצ' י"ז: תעני' כ"ג. חגיג' י'. יבמות ל"ב: גיטי' ל"ה. נ"ז: סוט' י"א. י"ג. ב"ב ע"ד. ע"ז ד'. נ"ד: שבועו' מ"ד: מ"ה. וזולתו. הפעיל שם כ"ט. וכשמשביעין אותו.. משביעך אני וכו', נדרים כ"ה. כשהשביע משה את ישראל אמר לא על דעתכם אני משביע אתכם וכו' ועוד עיי' שם ס"ה. סוטה ל"ו: כתובו' קי"א. נדה ל': אפעל תעני' כ"ד. אשבעתיכו מ"ק ט"ו. דמשבעינן ליה, קידושי' פ"א. אשבע ועיי' תרג' ירו' א' שמות י"ג, י"ט, תרג' שה"ש ב', ז'. אתפעל שבועו' כ"ט. כי קא משתבע ארעתיה דידיה קא משתבע, שם ל"ב. הוה משתבענא.. מי יימר דמשתבעת ועיי' עוד שם כ"ו. ל"ו. והלאה. ברכות מ"ח. ב"ק ק"נ: ע"ז כ"ח. ועיי' תרג' ירו' א' שמות כ', ז'; תר"י ב' בראשי' מ"ד, י"ח. בינוני הָפעל מוּשְׁבַּע מפי עצמו מושבע מפי אחרים שבועו' ל"א. ושם: ושם כ"ב: מושבע ועומד מהר סיני הוא] —

שָׂבַע (שָׂבֵעַ מל"מ אכול עד שיהיה די satt sein;
הִשְׂבִּיעַ (befriedigen, sättigen בפ' דיני ממונות בשלשה זה בורר בגמ' כיצד (סנהד' כ"ט:) אדם עשוי שלא להשביע את עצמו. פי' שלא להראות את עצמו עשיר בפני אחרים. *[אחי"ה ורש"י פי' שלא ליראות שבע ממון, ושם בסנהד': כשם שאדם עשוי שלא להשביע את עצמו כך אדם עשוי שלא להשביע את בניו ועיי' ב"ב קע"ד סע"ב וקע"ה רע"א ופי' רגמ"ה שלא להשביע את בניו שלא יאמרו בני אדם כמה ממון מניח להם ונותנין בו עין וכו' ע"ש. ב"ר ספע"ו כדי להשביע עיניו של רשע, ירוש' כתובו' פ"ה ד"ל: הרעיבתו השביעתו עיי"ע רעב. ב"ק פ"ב סע"א שום משביע, סנהד' ק'. המרעיב עצמו בעוה"ז קב"ה משביעו לעוה"ב. אפעל תעני' כ"ד. כי היכא דאשבען, פַּעֵל יומא ע"ט: כביצה משבעא, בינוני פעול ויק"ר פכ"ט השביעי (ויקר' כ"ג, כ"ד) מְשׂוּבָּע בכל. תואר שָׂבֵעַ, בקבוץ שְׂבֵעִין עיי' ברכות נ"ח: יומא ע"ד: תעני' י': והשם שׂוֹבַע סנהד' צ"ז. ובלא"ר שׂוֹבְעָה ירו' כלאים פ"ט דל"ב רע"ג, והשם המופשט שְׂבִיעָה יומא ע"ט: ואכלת ושבעת (דברי' י"א, י"ד) אכילה שיש בה שביעה ואיזה זה כביצה, ירו' סוכ' ספ"ר דנ"ד רע"ד לשון חיבה לשון שיבעה לשון שיכרות וצ"ל שביעה כדאי' בפסיקת' רבתי פט"ז — כלבא שבוע כתובו' ס"ב: גיטי' נ"ו. עיי"ע כלב] —

[1]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ"ע הדברים. [2]) ורשימת ערכים אשר שם הביא רבינו רב שר שלום, פירוש רב שלום, תשובת הגאון רב שר שלום תמצא במבוא ח"א, XVI ובחמדה גנוזה סי' ע"ו עוד לרב שר שלום וז"ל והנשבע בלי ישמעאל בלי פרסי חלה שבועה עליו בכל לשון שנשבע וכו' ע"ש.

שָׁבַץ (מל"ם ענינו אריגה מרובעת mit Verzierung versehen, wirken) בס"ג דפ"ק בחולין (כ"ה.) לגדר לכרכם להטיח בטונס פי' ענין (שמות כ"ח, ל"ט) ושבצת. *[אחי"ה בנו"ג לגרר לכרכב ועיי"ע כרכום וע' כרכד ומ"ש וגי' כרכם אי' ג"כ בפי' רגמ"ה לחולין. וכנ"ה בחולי' שם וכ"ה רע"ב כל שעתיד לשוף ולשבץ. תוספת' כלי' ב"מ ספ"ב לשבץ ולהקיש בקורנס. — שביץ עיי"ע שבים] —

שְׁבַק (מל"ם וארמי פי' כמו עזב בל"מ lassen, ver = ablassen) בר"ג [דפרק] תמיד[1] (פסחים נ"ט:)[2] שבקיה לקרא דהוא דחיק ומוקים נפשיה פי' „שבקיה לקרא כיון דלית ליה דרשא אחרינא הוא דחיק ומוקים נפשיה הכי[3]. בפ' איזהו נשך בגמ' שמין פרה (ב"מ ע' רע"א) יתמי דאכלי דלאו דידהו ליזלו בתר שבקייהו פי' יתומין שאוכלין ממון שאינו שלהם ילכו אחרי אביהם וימותו[4]. גרושה תר"י (אי) (ויקר' כ"א, ז') משבקא וכן (במדבי ל', י') ונדר אלמנה וגרושה. *[אחי"ה בנו"ג בתר"י מפטרא, מתרכא ובדפ"א אי' עוד הוספה ובלי סימן היכר נכלל עם דברי רבינו: תרג' אשר לא עזב די לא שבק ע"כ ור"ב העתיק זה מהמתורגמן שכתב וז"ל אשר לא עזב הסדו (רות ב', כ') די לא שבק טיבותיה אבל דאליעזר (ר"ל בבראשית כ"ד, כ"ז) תרג' די לא מנע ע"כ ושם הרבה להביא דוגמאות ובאמת עזב מתורגם ככה כמעט בכל מקום עיי' דוגמאות אצל לעווי. וכבר מצא מקומו בדניאל ד', י"ב, כ'. כ"ג. וכן בדרז"ל שבת ל"ב. שבקיה לרוייא וכו'. יומא י"ב. אורח ארעא למשבק גולפא וכו' עיי"ע אשפיז ונלף א'. ב"ק צ"א: לא שבקת חיי לברייתא, בכורו' כ"ד. לא שבקא דידה ומרחמא דלא דידה, לא שביק היתירא וכו' גיטי' ל"ז: ע"ז ל"ט: חולי' ד'. תמור' כ"ז. לא שביק אינש מידי דאית ליה הנאה מניה קידושי' נ"א: ס"ד: ושם ושם לא שביק איניש מצוה דרמיא עליה וכו', כתובו' מ"ג רע"א ושבועו' ל"ה: לא שביק איניש מידי דקיין וכו', גיטי' פ"ז רע"ב לא שביק איניש שמיה וחתים שמא דאבוה. ב"ב קכ"ה. לאו הני מעות שבק אבוהון . . . לאו הא קרקע שבק אבוהון, ערכי' כ"ב. מי שבקינן ליה, ירו' נדה ספ"ב ד"נ: שובקתיה לצפרא. . שובקתיה לרמשא ועוד פי' ענין נשוא חטא כלו' עזב עונש על חטא. בינוני פעיל ויק"ר ספ"ה הא שרי לך והא שביק לך. תעני' ד'. שביק להו עיי"ע עשר אחר ע' עסק. וכ"ה בתרג' בראשי ד', י"ג; י"ח, כ"ד. כ"ו; נ', י"ז; לבמד' י"ד, י"ט. כ'. באתפעל אִשְׁתְּבֵיק קהל"ר פ' מתוקה לית אנן משתבקין, שהש"ר פ' נגילה בעיין למשתבקא דין מדין וכן בתרג' ישעי' י"ז, ט'; י"ח, ו'; לירמי' מ"ט, י"א. ועוד פי' נסלח עיי' תרג' ויק' ד'. כ', כ"ו; ל', ו'. ט'. ועוד פי' שבק בפַעל עזב אשתו היינו גרש ירו' כתובו' רפ"ו ד"ל ע"ג הן דמשביק אנתתיה וכו', ב"ר פי"ז שבק יתה מיניה בינוני פעול ויק"ר פל"ד משבקא, משבקתא וכ"ה בתר"י הנ"ל בערוך והשם שִׁיבוּקָא תר"י במד' י"ט, ט' שיבוק חובת עיגלא, תרג' איוב ב', א' שיבוק סירחניא והוא כמו שְׁבוֹק תרג' אסתר ב', י"ח, ולנקבה שביקותא (וכ"ה בל"ס שְׁבוּקוּתָא) תרג' תהלי' ק"ל, ד' גבך שביקותא. והקבוץ מן שיבוקא גיטי' פ"ט מ"ג איגרת שיבוקין] —

* **שְׁבוּקָה** (כינוי נדרים) ירו' נדרי' פ"א דל"ז רע"א שבוקה שקועה שקורה וכו' עיי' בבבלי י':

שָׁבַר (מל"ם ענינו רצוץ ונפוץ zerbrechen, zerschlagen, שְׁבָרִים gebrochene Töne) בס"ג דפ' השותפין (ב"ב י"ד:) ובס"ג דפ' שתי הלחם (מנחות צ"ט סע"א) אשר שברת ושמתם בארון (דברים י', ב') תני רב יוסף מלמד שהלוחות ושברי הלוחות מונחין בארון מכאן לתלמיד ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגין בו מנהג בזיון[5] אמר ר"ל פעמים שביטול תורה זו היא יסודה דכתיב אשר שברת יישר כחך ששברת[6]. פי' שלשה שברים (ר"ה ל"ג:) „שלשה יבבות זו אחר זו שברים בניחותא והפסק בינתים"[7]. — (א"ב יש שטר הנקרא שטר שובר והוא שטר פרעון שהוא שובר וסותר שטר המלוה). *[אחי"ה עיי' בענין שובר בב"מ י"ט: כ'. והקבוץ שוברין שם י"ח.

---

[1]) כצ"ל ובדפ"ע אי' בר"ג דתמיד. [2]) בדפ"א נרשם בצדו בטעות תמיד כ"ו. [3]) הועתק מפי' ר"ח בפסחים. וכן אי' שבקיה לקרא וכו' בקידושי' ס"ח סע"א ונדה ל"ג סע"א. [4]) וכ"ה בפי' רגמ"ה בערכי' כ"ב סע"א וז"ל ליזלו בתר שבקייהו כלו' שהיה מקללן שלא יאריכו ימים אלא ילכו אחר אביהם שהניחן למיתה וכו' ועיי' פירש"י בב"מ אחר אביהן לבית הקברות. [5]) זה אי' רק במנחות אבל לא בב"ב ע"ש וריש המאמר אי' ג"כ בברכות ח': [6]) ועיי' ג"כ בשבת פ"ז. ויבמות ס"ב ופירש"י במנחות פעמים שביטול תורה וכו' כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה וכו'. [7]) הועתק מפי' בר"ה שם. ושם אי' ומעט הפסק בינתים וכונתו שלא להפסיק לגמרי ועיי' ג"כ בתוספו'.

עיי"ע דייתק [1]). ומזה הפעל תוספת' כתובות פ"ד שברה לה מקצת כתובתה שברה לה על כולה. ושם רפ"ט היא שוברת לו על הכתובה וכן בירו' יבמות פ"ד ד"ה ע"ד היא שוברת לו על כתובתה וירוש' כתובות פ"ה ד"ל: והיא שוברת כתובתה ויוצאה ויפה פי' ר"ב שובר וסותר שטר המלוה (ובל"א quittiren) ודוגמתו בירוש' קידושי' רפ"א דנ"ח: נשבר קל והומר פי' נתבטל והוא כמו נפרך: ומזה ג"כ ירו' שביעי' רפ"ח דל"ז ע"ד ושובר מדרש ראשון. ועוד בהשאילה כל"מ (תהלים נ"א, י"ט) תוספת' ב"מ פ"ב כדי לשבור את לבו. תנחומ' שלח ססי' ט' נתכוונו המרגלים לבן של ישראל שנאמר ויניאו את לב בני ישראל. והשם שֶׁבֶר כל"מ ירו' תרומ' פ"ב דמ"א ע"ג שלום מן השבר שלום מן השפיכה ובהשאילה שבר לב ירו' תעני' פ"ב דס"ה: עלה שבר מלמטן מיד הגשמים יורדין. ובב"ר פצ"א דרש שבר (בראשית כ"ב, א') כמו שֶׁבֶר ושֵׁבֶר = סֵבֶר כי יש שבר זה הרעב כי יש סבר זה השבע ע"ש כל הענין. והקבוץ שברי לוחות עיי' לעיל, ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד שברי דרקון. ב"ר פ"ל מוכנים לשני שְׁבָרִים לשבר מלמעלן ולשבר מלמטן. שמ"ר פי"ח השברים שאני שובר את המלכיות. שברים בר"ה עיי' לעיל ור"ה ל"ד. אתקין ר' אבהו בקיסרי תקיעה שלשה שברים תרועה ותקיעה. והשם המופשט שִׁיבּוּר ירו' ב"ק פ"ב ד"ג. על השיבור חצי נזק, ירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. או שיבור או גידוע וכו'. שמ"ר רפמ"ו שבור הלוחות. ול"נ ירוש' ערלה פ"א ד"ס ע"ד היא שבירה היא נפיצה, ירו' פסחי' פ"ו דל"ג ע"ג שבירת עצם] [2]) —

* שָׁבַר (פי' כמו סָבַר verständlich machen
לשבר האוזן עיי"ע שכך.

שָׁבוּר (שם הפרטי לשלשה מלכי סאסאנידיים בל"פ شاپور Sapores והיה כינוי הכבד לשמואל) בפרק יש נוחלין בגמ' סדר נחלות (ב"ב קט"ו:) ובפ' מקום שנהגו בגמ' מקום שנהגו להדליק (פסחים נ"ד) אמר רבא אמינא מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל אמר קרא (בראשי' ל"ו, כ"ד) הוא ענה דמעיקרא. פי' חשוב שמואל בין ישראל כשבור מלכא בין האומות שהוא מלך. *[אחי"ה שלשה מלכים ממלכי פרס החדשים מבית סאסאן נקראו בשם שבור, הראשון שבור מלכא בן ארדשיר מלך עד 271 לנוצרים, שבור ב' בנו של הורמיז חי בימי אביי ורבא 381 שבור בן שבור השני 389 עיי' ע"מ לראפופורט 201 ובע' אביי (צד ט'.) סמנתי המקומות אשר כם נזכר שבור בהיותו כנוי לשמואל וכנראה לי בהיותו מכובד בעיני שבור (הראשון) שהיה דין ודברים עמו עיי' ברכות נ"ו רע"א סנהד' צ"ח. מ"ק כ"ו. אמר ליה שבור מלכא לשמואל וכו' — ובענין שבועו' ו': כגון שבור מלכא וקיסר עיי"ע הרש ג'. — שבור חשני היה שונא את היהודים ואמו אפרא היתה מגינה בעדם עיי"ע איפרא ומ"ש. ב"מ קי"ט. עיי' תוספ' שם ד"ה שבור מלכא מ"ש בציוי מע"ז ע"ו: ובעיקרי התל' הביא בשם ר' ברוך כי השי"ן והמים משמואל שבור מלכא — ובתש' הגאוני' סי' מ"ז (הרכבי צד 24) אי' לנכון הגי' שאבור מלכא] —

שְׁבַר (= שַׁבְרָא בל"ס פתי וכר Einfältiger, Unbesonnener ולנקבה שְׁבַרְתָּא וכן בל"ס והשם המופשט שַׁבְרוּתָא Einfalt) פתיות וכל ידעה מה (משלי ט', י"ג) תרג' שברתא [3]) ולא ידעא טבתא. וארא בפתאים (שם ז', ז) תרג' שברי. *[אחי"ה וכן תרג' פתי שם ט', ד'. ט"ז; י"ד. ט"ו; לאיוב ה', ב', לתהלים י"ט, ח' והקבוץ לתרג' משלי א', ד'. כ"ב. ל"ב; כ"ב, ג'; כ"ג. כ"ח ובדפוסים לרוב נשתבש שכר, שכרא וצ"ל שבר, שברא וכ"ה בפשיט' הסורית והשם המופשט שברותא תרג' משלי א', כ"ב וכ"ה בפשיט'] —

שַׁבְּרָא (מין צמח ממיני פיגם הנקרא peganum Harmala בל"ע حرمل) בפ' במה מדליקין ולא בפתילת המדבר (שבת כ':) גמר' (שם) פתילת המדבר שברא פי' בתשובות לתת סימנים שלו אי אפשר אלא ממיני זרעים הוא ואינו נאכל וזרעו מין סממנין הוא וחם ביותר ושותה אותו מי שיש לו צנה ושמו בל' ערבי חרמל ומירק שלו עושין פתילה ואני שמעתי שקורין אותו בלעז פירול"א. *[אחי"ה והוא לאי"ט ferula Rautenkraut והוא באמת מין ממיני פיגם ואצל דיאסקארידים [illegible] ויש מין אחד [illegible] והוא ל"ע הנ"ל עיי' לעף פפלנ"צ 371 אבל פי' שברא בל"ס כמו פתילה וא"כ ישברא הוא פתילת המדבר עיי' פפלנ"צ 67 ורש"י פי' שוברא (ובדפ"ש שיברא) מין עשב ארוך וקורין אותו אורטי"א

---

[1] ובתש' הגאונים דפ' בערלין ברוצא' מקיצי נרדמים ע"י ה' הרכבי (סי' תקנ"א צד 273) אי' ג"כ בל"נ שטרי שוברות.
[2]) בענין שבירת קרדום עיי"ע קרדם ומ"ש. [3]) וכ"ה בכ"י הרג' אבל בדפ' בט"ס שברתה.

?) ortie ברעננעססעל) ואולי צ"ל רוטא, Raute עיי' פסלנ"צ 372] —

שַׁבְרִירִי (נ"ל מל"פ شبكورى עורון לילה nächt-liche Blindheit) ברירי רירי (פסחי' קי"ב. ע"ז י"ב:) כבר פי' בע' ברירי. בר"נ דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט.) לשברירא דליליא פי' שאינו רואה בלילה לשבירי דיממא פי' כדאמר בע' סך (ו') סכי שמשא (בכורות מ"ג:) — (א"ב תרג' הכו בסנורים (בראשי' י"ט, י"א) (מתו) [צריך לומר מחו] בשברירייא). *[אחי"ה וכן בסנורים (מ"ב ו', י"ח) בשברירייא וגי' רבינו בחיוורריא עיי"ע חוור (ח"ג, שנ"ג) ע"ש ומ"ש בהערה 5 ועיי"ע בביתא (ח"ב, ט') וע' ברירי (ח"ב, ר"ב) וריב"י טאוס העתיק בסנורים על ידי מלה פרסי' הנ"ל עיי' מ"ש בהעתקה פרסי' לריב"י טאוס 168 והלאה ועיי' ג"כ מ"ש במאמרי על מלאכים ושדים 94 לבאר הלחישה בפסחים וע"ז הנ"ל. ע"ז שם: סכנת שברירי [1] אחרי שכתבתי כל זה ראיתי בתש' הגאוני' היו"ל במקיצי נרדמים ע"י הח' הרכבי צד 209 סי' שצ"ד וז"ל מרפאין בהן את בעלי שברירין שבעין שנקראין בל' ישמעאל אלעשא ואלשבכרה ע"כ והוא בל' ספק عشى בל"ע עורון ועוד בל' פרסי' شبكورى מלה הנ"ל וברוך שכיוונתי ועיי' ג"כ שם צד 379] —

שַׁבְרַר (נ"ל מל"פ شبر שביב אש Flamme) בר"נ דפ' אמר להם הממונה (יומא כ"ח סע"ב) שברירי דשמשא קשי משמשא פי' „שמש הנכנס מן החור וכיוצא בו". *[אחי"ה פי' זה הועתק מפי' ר"ח וכן הראית לדעת כי מ"ש רבינו בע' זה (ה"ג, רע"ב) זיהא דשמשא וכו' הועתק מפי' ר"ח ליומא ע"ש בש"ס ווילנא ובגוף הענין פירש"י כמו כן רק הביא לביאור שברירי תרג' סנורים ועיי' ג"כ בתשובת הגאונים הנ"ל סי' ל"א צד 12 ולפע"ד אין למלה זו שייכות עם ע' הקודם וגם רבינו הפריד בין הערכים. ונ"ל שהוא מל"פ הנ"ל פי' שביב אש. ומזה הקבוץ במכילת' יתרו פ"ו ואשר במים מתחת לארץ . . . להביא את השברירים פי' חיות המבריקין במים. ועיקר הגי' שברר ומתוך שגרא דלישנא של ערך הקודם נולדה הכתיבה שבריר] —

שבש (= שִׁיבְשָׁא ובל"נ שְׁבִישְׁתָּא מל"ס שבישתא פי' זמורה ובד של הדס Ranke, Myrten-zweig; תואר שַׁבְּשָׁא מזמר זמורות) בפ"ק בברכו' בגמ' וחכ"א (ה':) מ"ט לא יהיב מר שבישתא לאריסיה [2] פי' זמורות של כרם [3] אמר להו ומי שבקו לי כלו' הם לוקחין בלא ידיעתי לפיכך לוקח אני מהם אמרו לו וכי טוב לך לגנוב שלך אחר הגנב [4] וזה אינו עושה אותו אלא הרוצה לטעום טעם מתיקות הגניבה כדכתיב (משלי ט', י"ז) מים גנובים ימתקו וכדאמרי אנשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים פ"א אם אתה גונב מגנב אותו הדבר שהוא גונב אתה טועם טעם הגנבה שהיא אסורה. בפ' איזהו נשך בגמ' אין פוסקין (ב"מ ע"ג) אמר להו שמואל להנהו שבשי שבשא [5] פי' בעלי בתים יהבין חיטי לאריסי סייעו בהדיהון בארעא דאי יהבי לכו טפי פורתא על חולקיהון להוי לההוא דקא טרחתון בהדיהון בארעא ולא מיחזי כרביתא. פ"א „דזבני שבשי המקדימין פירות לבעלי הכרמים בזמורות בכך וכך משואות ובעת שזומרין הכרמים שוה המשאוי יותר" [6] אמר שמואל ללקוחות הפיכו בארעא בקרקע הכרם דניהוי כמאן דקני לכו קרקע הכרם לזמורות שבו עד שיחתכו ואי לא הוו להו הני דמי הלואה ואסיר למשקל טפי מכדי הנהו דמי — (א"ב תרג' ובגפן שלשה שריגים (בראשית מ', י') ובגופנא תלתא שבשין. תרג' הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזקאל ט"ו, ב') שבשתא דהוה בעאי חרשא). *[אחי"ה וכן בתרג' בראשית שם י"ב ויואל א', ז' ועוד תרג' יונקתו (איוב ט"ו, ל') שיבשיה וכן ראש יניקתו (יחזק' י"ז, ד') ריש שבשתיה ועוד עיי' תרג' תהלי' י"ח, י"ב; לאיכ' א', י"ד. ובלשון זכר שבישא אי' לפנינו ברכו' הנ"ל ורבינו גרס בל"נ וכנ"ה בירוש' פאה פ"א דט"ו ע"ד בדפו"ו רשב"י הוה נסיב שיבשתא [7] והוה מקלם קומי כליא . . . נחתת אישתא מן שמיא ואתעבידת כעין שיבשא דנור בין ערסיה לציבורא והוון ברייתא אמרין הייא דהדין סבא רקמת ליה שבשתיה [8] ובירו' ע"ז רפ"ג דמ"ב ע"ג דהוה נסיב שושיבתא וכו' (חייא) [צ"ל הייא] דאהן סבא דעבדת ליה שושבתא ובב"ר רפנ"ט רשב"י דהוה מרקד אתלת שבשין וכו' עד

---

[1]) בעיקרי התלמוד פי' שברירא: שובר ראיה! [2]) בנו"ג הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה. [3]) כ"ה נכון רק ברפו"ו ולי' בשרפ"ע [4]) בנו"ג עוד הא קא גניב ליה כוליה ולי' בכ"י ש"ס וכמו שלא העתיק רבינו. [5]) בנו"ג דשבשי שבשא ובפי' ר"ח הובא בשט"מ הגי' משבשי שיבשא וכ"ה בכ"י ש"ס ה'. [6]) זה הפי' הועתק מר"ח הובא בשט"מ בסוגי'. [7]) ובכתובו' י"ז. אי' בד של הדס ועיי"ע שם ג'. [8]) בדפ"ק בט"ס חיוי דרין סבא דקמת שבישתיה.

ונחתה שבשבה דנור ואיתעבידת כמו שבשבה דהדס . . חמון דהדין סבא דקאי ולעי דקמה ליה [1]) שבשתיה. קהל״ר פ׳ יש רעה ר׳ ירמיה דשבשתא נטל עטרה של זית וקשרה בראשו ובאיכ״ר פ׳ נפלה אי׳ ר׳ ירמיה דשבשב נטל עטרת זית וכו׳ וכירו׳ סוטה ספ״ט דכ״ד: אי׳ ר׳ ירמיה שיבשב ולבש עטרה של זית. והקבוץ קהל״ר פ׳ את הכל נתן להם שְׁבִישָׁתָא דהדס וכו׳, ב״ק קי״ט רע״א רבא [2]) זבין שבישתא מאריסא וכו׳ והובא בתוספו׳ ב״מ ע״ג. ד״ה דשבשי ועיי׳ מ״ש הגרי״ב בגליון הש״ס ובהפשב״ע ושם בתוספו׳ הובא פי׳ ר״ח והוא הוא כפי׳ הערוך בפ״א וכ״ה בשט״מ בשם ר״ח ע״ש וכפי׳ הראשון בערוך פי׳ רש״י בב״מ. ב״ב ק׳. עיי״ע טן ג׳ (ח״ג, מ״ו). ועוד הקבוץ בתנחומ׳ נח סי׳ ט׳ אפי׳ שבישתין לפילין וכו׳ ובתנחומא הישן נח סי׳ י״ד בט״ס שבישכין ובכ״י ר׳ שבשתין וצ״ל שבישתין כמו שהגיה לנכון רש״ב (צד י״ט: בתנחומא שם) ובב״ר פל״א אי׳ בלה״ק: זמורות לפילים ועיי׳ שבת קכ״ח: ועיי״ע הצב ג׳. ובתנחו׳ הישן נח רסי׳ ב׳ אי׳ הפיל עצי גפנים. ועוד אי׳ במשקל עברית שבשבת והוא כמו שבישתא שבת ע״ח: ראש השבשבת עיי״ע דבק וע׳ שפשף ועיי׳ מ״ש בח״ג, ז׳ הערה 4 והוא הוא שבשבה דנור ב״ר הנ״ל. והתואר שַׁבְּשָׁא בקבוץ שַׁבְּשֵׁי כגי׳ רבינו בב״מ הנ״ל. והפעל נבנה מן השם: תשלח קציריה (תהלים פ׳, י״ב) תרג׳ שַׁבִּישְׁתָא [3]) שיבשין, פלפל שבשב ירו׳ סוט׳ הנ״ל ואיכ״ר הנ״ל ופי׳ ר׳ ירמיה שיבשב חתך זמורות ועיי׳ המפרש בירו׳ ולא כמ״ש במ״כ שם מקום, ועוד בתרג׳ יהליך (איוב י״ה, ז׳) שבישב כלומר יצמח יונקותיו, ישלח שריגיו. ובאתפעל אִשְׁתַּבַּשׁ תרג׳ ישתרגו (איכה א׳, י״ד) אשתבשו כשיבשין דגופנא] —

שְׁבַשׁ (נבנה מהשם שִׁיבְשָׁא, שְׁבִישְׁתָא עיי׳ בפנים verwickeln, verwirren ; שַׁבֶּשְׁתָּא = שִׁיבּוּשׁ (Vewickelung, Fehler בסוף [4]) יבמות (קכ״ב. אתם יודעין שמדינה זו משובשת בנייסות. כפי׳ יוה״כ בגמ׳ [5]) מפני שספק [6]) (יומא פ״ד: אפשר דיהיב בהאי גיסא ומשביש ליה באמגוזי ס״א ומקשקיש ליה [7]). בס״ג דנדרים (פ״ט:) אתא רב אחא בר הונא ושבשיה ואנסביה איתתא פי׳ פיתה אותו עד שנשא אשה. פתיתני ה׳ ואפת (ירמיה כ׳, ז׳) תרג׳ שבישתני ה׳ ואשתבשית. *[אחי״ה וכן בתרג׳ שני באסתר א׳, ג׳ שבישת יתיה רוחא דקודשא. תרג׳ קהלת ה׳, א׳ לְשַׁבָּשָׁא ית מילי פומך. ונבנה מהשם שבע׳ הקודם בעבור ששריגי הגפן הם סרוגים וקלועים לכן הושאלה המלה לדבר מבולבל ומסוכסך בעבור זה תרג׳ ישרגו (איוב מ׳, י״ז) משבשין. יבמו׳ ע״ה: רבינא לשבושי למרימר הוא דבעי. שם ק״ח: אזיל משבש ומייתי לה ומזה משבשתא גיטי׳ ע״ג. שבת קכ״א: עיי״ע. בינוני פועל משובשת יבמות הנ״ל ויק״ר פל״ה שהש״ר פ׳ אל גנת משובש בגייסות ועיי״ע גיים אבל גי׳ רבינו בע׳ ארימון משגש (עיי׳ בח״א, רצ״ב ומ״ש). אתפעל שבועות כ״ח: זבחים כ״ו. אישתבשת, פסחים י״ז. אישתבש כהני וכן ברניאל ה׳, ט׳ ורברבנוהי משתבשין, ובהבלעת התי״ו יבמו׳ ק״ח: הא כבר שבשא ולא אִישַּׁבְּשָׁא. והשם שִׁיבּוּשׁ ר״ה ל׳: שבשתא ב״מ צ״ו: עיי״ע הרף ג׳ פסחים קי״ב. שבשתא כיון דעל על וכ״ה בב״ב כ״א סע״א ושם שבשתא ממילא נפקא] [8]) —

* שְׁבָאשָׁא (Lockvogel) סנה׳ כ״ה. מבואר מפריחי יונים ע״י ארא ואי׳ בתשו׳ הגאונים (הוצא׳ הרכבי צד 182) סי׳ שנ״ט ארא . . . פירושו שבאשא מנהג מפריחי יונים שמעמידין שובכין ופיגמין ומציבין בהן יונים שבאשי שמשבשין בהם יונים וכו׳ עש״ה ועפ״י זה יש להגיה מ״ש רבינו בע׳ ארא א׳ עש״ה.

* שְׁבְשֵׁב, שַׁבְשְׁבָה, שַׁבְשֶׁבֶת עיי״ע שבש א׳.

* שַׁבְשׁוּשִׁין (פי׳ זמורות) ב״ר פל״ג ויק״ר פל״א עיי״ע שבט ב׳.

שֶׁבֶת (מל״ט פי׳ ענין ביטול והשבתה Versäumen, (Nichtsthun, Müssigsein כפ׳ השולח גט בגמ׳ מי שחציו עבד (גיטי׳ מ״ב רע״ב) שבת גדולה ושבת קטנה פי׳ שבת גדולה הוא הנזק [9]) כדאמר׳

[1]) וא״כ גירסא דקמת אינו ט״ס. [2]) כ״ה נכון בכ״י ש״ס עיי׳ ד״ס וגליון הש״ס. [3]) בכ״י ובנו״ג שבישת. [4]) בדפ״ע זה הציון נכלל עם ע׳ הקודם והנכון שכאן מתחיל ע׳ מיוחד. [5]) לי׳ בדפ״ר. [6]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר. [7]) ובכ״י ש״ס מינכען ומכשבים ליה ובכ״י א״ס ומקרקיש ועיי״ע כש = כשבש בח״ה, שמ״ט: וש״נ השינויים. [8]) פה ראיתי להעיר על מה דמורגל בפי המון מדברי לשון עלגים יארגאן לומר על הטעות גרייז = Greis והוא לפע״ד כמו בלי אשכנז הישנה Gereis זמורה כי כותבי ומעתיקי ספרים עשו סימן כעין זמורה וענף על גבי השורה אשר שם טעו בכתיבה וחסו על כתב ידיהם ולא רצו למחקו והעירו בזה הסימן שטעות נפלה בכתב ידיהם וכ״י ערוך שלי יש לו כמה וכמה סימנים אלה וכן כותבי ספרי יוניים השתמשו בזה סימן ——— ושמו ὀβελός עיי׳ אוצרו יוניים. [9]) כ״ה נכון בכ״י ובהעתקת עיקרי התלמוד ולא כבדפ״ע ניזק.

(ב"ק פ"ו.) שמין אותו כעבד, שבת קטנה כאילו שומר קישואים. פ"א שבת גדולה[1] הוא דמי צמיתת ידו שצמתה והוא נזק ושבת קטנה שכר בטלה והוא כפי' הראשון. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ו ובעיקרי התלמוד אבל בשדפ"ע אי' בזה"ל בפ' השולח גט וכו' נותן לו שבת גדולה הוא דמי צמיתת ידו שצמתה והוא נזק ושבת קטנה שכר בטלה פ"א שבת גדולה הוא (הניזק) [צ"ל הנזק] כדאמרינן וכו' ופירש"י בגיטין שבת גדולה הן פחת דמיו לימכר עכשיו בשוק והוא נזק ולהכי קרי ליה שבת שפחת דמיו של עכשיו אינו אלא משום שבת שאינו ראוי לעשות מלאכה בשתי ידיו וכו' ושבת קטנה היינו כאילו הוא שומר קישואין וכו' עש"ה ובב"ק פ"ו. וקידוש' כ"ד: ועיי' בשט"מ לב"ק. ועיי' פי' הגמ' בב"ק פ"ה: על הא דאי' במישנ' (פ"ח מ"א) שבת רואין אותו כאילו שומר קישואין, ושם ובדף פ"ו. הרבה פעמים שבת ע"ש. ושבת הוא מקור של ישב כלו' ישב ובטל או מל"מ רק שבתו יתן (שמות כ"א, י"ט) והקבוץ ירוש' ב"ק רפ"ח ד"ו: תרין שִׁבְתִּין אינון הכהו על ידו וכו'] —

שָׁבַת (מל"מ ענין הפסק והנחה מלפעול ruhen, feiern; **שְׁבוּת** das Ruhen an Sabbath- u. Feiertagen; **שְׁבִיתָה** das Ruhen, Verweilen am Sabbath oder Feiertag an einem Ort) בסוף עירובי' (ק"ד:) ר' שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו אלא משום שבות ומפורש בגמ' דפ' משילין (ביצה ל"ו:) אלו הן משום שבות ומפורש בגמ' בפ' אלו עוברין בפסחים (מ"ט.) ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד, ירוש' (פסחים פ"ג ד"ל:) לשבות שביתת הרשות לשבות אצל רבו או אצל מי שהוא גדול ממנו. גדול השלום שהוקש לב' דברים שחייבין עליהן כרת מילה ושחיטת פסח. *[אחי"ה רבינו נגרר אחר העתקת ר"ה שהביא בפסחים זה הירו' כהצעת הערוך ועיי' גם כן באשר"י אבל בנו"נ בירו' בזה"ל א"ר יוסה בי ר' בון[2] בוא וראה מה גדול הוא השלום שהוקש לשני דברים שחייבין עליהן כרת מילת בנו ושחיטת פסחו וכו' עד: אפי' יכול לילך ולשבות לחזור ולבטל שאין שביתת הרשות אצל רבו או אצל מי שהוא גדול ממנו בחכמה[3]). בביצה ל"ו: במשנ' כל שחייבין עליו משום שבות וכו' ואלו הן משום שבות לא עולין באילן וכו' גמר' שם ל"ז. ע"ש ושם: שבות גרידתא . . שבות דרשית . . שבות מצוה. יומא ע"ד. מנין ליוה"כ שאסור ברחיצה וכו' ת"ל (ויק' ט"ז, ל"א) שבתון שבות ופירש"י שבתון וגבי עינוי כתיב וכי היכי דשבתון האמור בשבת אסמכו ביה רבנן שאר מלאכות שלא היו במשכן ואינה מלאכה גמורה ה"נ שבתון דגבי עינוי וכו' ועיי' בספרא אמור פרק י"ד שבתון שבות. ושם ריש פרש' י"א ר"א אומר שבתון זו קדושת היום א"ל ר"ע אינו אומר שבתון אלא שבות שכן הוא פותח בשביתה ראשון ועיי' ר"ה ל"ב. ושם אי' שבתון שבות שבו פתח הכתוב תחלה ועיי' בפירש"י. שבת פ"ט. כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות. שבת ח': עירו' ל"ב: ל"ד: ל"ה: ע"ה: כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות[4]) שבת צ"ד: אוסרין משום שבות עירו' ק"ג: ברש"י ד"ה בשיניו. פסחים ס"ה. אין שבות במקדש[5]), ירו' יומ' פ"א דל"ח סע"ד משום שבות שהתירו במקדש, שבת קי"ד: פסחים מ"ז. שבות קרובה התירו שבות רחוקה לא התירו. ובתרג' אונקלס תרג' שבת שבתון: שַׁבָּא שְׁבָתָא או שַׁבַּת שְׁבָתָא עיי' לשמות ל"א, ט"ו; ל"ה, ב'; לויק' ט"ז, ל"א; כ"ג, ל"ב. ועוד שבות כמו השם המופשט שְׁבִיתָה ירו' סוכה רפ"ב דנ"ב סע"ד ראוי הוא לעבור על השבות ולוכל וכו' ושם: באומר שביתתי תחתיו, עירו' מ"ט: והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביתתי תחתיו לא אמר כלום שביתתי בעיקרו מהלך ממקום רגליו עד עיקרו אלפים אמה וכו', ירו' עירו' פ"ג דכ"א. אינו יכול להביאו דרך שביתה, ושם בריש העמוד ראוי הוא לעבור על השבות ולאכול. ירו' ביצה רפ"ה דס"ג. הוא מצוה על שביתת בהמה כמותו למען ינוח שורך וחמורך כמך[6]), ירו' שבת פ"ה ד"ז: מצוה על שביתת בהמתו[7]). שבת י"ח. שביתת כלים

---

[1]) כ"ה בכ"י. [2]) ובפי' ר"ח א"ר יוסי בר בון. ורבינו השמיטו. [3]) וכ"ה באשר"י ובפי' ר"ח לי' כמו שלי' בערוך. [4]) ועיי' במ"א בסי' שמ"א ומ"ש בעל מחבר מלא הרועים ח"א 198. [5]) ופעמים איכא עיי' הדוגמאות בפחד יצחק ד"ה שבות במקדש. [6]) עיי' מ"א באו"ח סי' רמ"ו סקי"ב. [7]) בס"ס רמ"ה הביא ב"י הריב"ש בבי ישראלים שהיה להם שותפות שוורים עם הנכרים דנכרי יכול לעשות עמהם בשבת מלאכה ואין הישראל עובר משום שביתת בהמתו כיון דיש לנכר הלק בהם.

ע״ש כל הענין ובתוספו׳ ד״ה ולימא. והקבוץ ירו׳ עירו׳ ספ״י דכ״ו ע״ד כמה שְׁבִיתוֹת — ועוד עיי״ע שביתה פי׳ ישיבה] —

* **שַׁבָּת** (מל״מ א׳) שבוע Woche ב׳) יום המנוחה ויום טוב (Sabbath, Feiertag גיטי׳ ע״ז. לאחר חדש שבת לאחר שבת מאי וכו׳, שם: חד בשבא ותרי ותלתא כתר שבתא ארבעה והמשה ומעלי שבתא קמיה שבתא. מגילה י״ג. ימי שבת, נדרים ס׳. קונם יין . . שבת זו אסור בכל השבת ושבת שעברה, שם ע״ה: שבת בראשית, מנחות ס״ה: ס״ו. ממחרת השבת (ויקרא כ״ג, ט״ו) ממחרת יו״ט או אינו אלא למהרת שבת בראשית עש״ה. שבת ס״ט: היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד ועש״ה. ברכות נ״ז: שבת א׳ מס׳ לעוה״ב, שבת י׳: מתנה טובה יש לי ושבת שמה, ל״ג. קי״ט. ושם: גיטין ו׳: חילול שבת, שבת קי״ט רע״א ר׳ חנינא מועטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה ר׳ ינאי וכו׳ אמר בואי כלה בואי כלה, שם: מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתא, שם: עשירין שבא״י במה הן זוכין וכו׳ ושבשאר ארצות במה הן זוכין . . . בשביל שמכבדין את השבת, מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף — תבלין אחד יש לנו ושבת שמו . . כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו, ירוש׳ ברכו׳ פ״א ד״ג ע״ג מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה, ירוש׳ נדרים ספ״ג דל״ח רע״ב מצינו שהשבת שקולה כנגד כל המצות שבתורה, מכילת׳ ריש כי תשא יכול וכו׳ קדושת שבת מסורה לבי״ד וכו׳ לשם שבת מסורה ואינו מסורה לבי״ד (עיי׳ ב״ב קכ״א.) ושם: אות היא לעולם מגיד שאינו שבת בטלה מישראל. ועיי׳ עוד שבת פ״ז: קי״ג. קי״ז. קי״ח. ק״נ. קנ״א: פסחים ק״ו. קי״ג. יומא פ״ד: ביצה ט״ז. ר״ה י״ט. תעני׳ ח׳: כ״ה. כ״ז: מגילה י״ב: חגיגה י׳. ט״ו. יבמות ה׳: ו׳. שם: ט״ז: צ׳: סנהד׳ נ״ו: ס״ח: מעילי׳ י״ז. ערב שבת (בר״ת ע״ש) שבת י״ב. כ״ה: קי״ט: עירו׳ מ״ג: פסחים נ׳: ק״ה. סוכה מ״ד: תעני׳ כ״ז: ב״ק ל״ב. סנהד׳ ל״ח. חולי׳ כ״ו: ירו׳ כתובות פי״ב דל״ה. וכן מעלי שבתא (Freitag) גיטין ע״ז. שבת ס״ט: קי״ט. תעני׳ כ׳: והקבוין סנהדר׳ ס״ז: כל מעלי שַׁבְּתֵי — מוצאי שבת (בר״ת מו״ש) שבת קי״ט: פסחים ק״ה. קי״ג. ירוש׳ שקלים רפ״ד דמ״ז ע״ד מוצאי שבת והקבוץ פסחים קי״ג. מוצאי שבתות. וכן נקרא שַׁבָּת, שַׁבְּתָא אותה השבת אשר בה דרש ר׳ פלוני בפני רבים ברכות כ״ח. חגיגה ג׳. תוספת׳ סוטה פ״ז שבת של מי היתה שבת של ראב״ע היתה, ירושלמי סוטה פ״ב ד״ה. וספרא ריש מצורע אמר ר׳ יהודה שבתי היתה וכו׳ ופי׳ הראב״ד בספרא שם פי׳ שבת הראויה לו לדרוש כי היו דורשים לשבתות וכו׳. ובלא״ר שַׁבְּתָא ברכות ו׳: שבת י״ב. קי״ט. יומא פ״ז. תעני׳ כ׳: גיטי׳ ל״ח: ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה: שׁוּבְתָא ושם פ״ד ד״ד ע״ד בשובתא, ושם פט״ו דט״ו רע״ב שובתא היא, ירו׳ פסחים פ״ד ד״ל ע״ג באפוקי שובתא. ובהבלעת הת״ו שַׁבָּא, שׁוּבָּא ביצה ט״ז, מחד שביך לשבתיך, שבת קנ״ו, בחד בשבא . . בתרי בשבא . . בתלתא בשבא . . . בארבע בשבא, ירוש׳ סוטה פ״א דט״ז ע״ד כל לילי שובא, ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ד ע״ד ערובת שובא, בפוקי שובא והקבוץ ירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. כל ערובת שובאי תר״י ויקרא כ״ו, ל״ד. מ״ג שובי שמיטהא, שם כ״ג, ל״ב ושבתין שוביכון (בתר״י ב׳ שובתיכון). שבת קי״ט. יוסף מוקיר שַׁבֵּי. והפעל בל״מ סנהד׳ נ״ח: נכרי ששבת חייב מיתה, עירובי׳ נ״א. שובתי שבת, נדרים ל״א. הנודר משובתי שבת אסור בישראל וכו׳, מנחות כ״א. עיי״ע בן ב׳. תרג׳ שמות ל״א, י״ז שבת ונח, שם ט״ז, ל׳ בדפ״ש תרג׳ וישבתו ושבתו עמא ביומא שביעאה. ועוד מן שבת בהוראה דרישה בישבת נבנה הפעל ירו׳ חגיגה רפ״א דע״ה ע״ד וירו׳ סוטה פ״ג ד״ח סע״ד מי שבת שם א״ל ר׳ לעזר בן עזריה וכ״ה במכילתא בא פרש׳ ט״ז ומי שבת שם א״ל ראב״ע אמר להם אפשר ששבת ר״א ולא חידש לכם דבר. ושם: ככר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם ר׳ יהושע. ובענין שבות ושביתה עיי״ע הקודם לזה[1]) ועוד עיי״ע שביתה.

שֶׁבֶת (בל״ס שְׁבַתָּא מל״פ شبت, شوذ ובל״ע شبث Dill) בפ׳ כיצד מברכין בגמ׳ על הירקות (ברכות ל״ט.) ובפ׳ בא סימן בגמ׳ כש״ה חייב בפיאה (נדה נ״א:) ובסוף עוקצין (פ״ג מ״ד) השבת משנתנה טעם בקדירה אין בה משום תרומה[2]), בפ״ד במעשרו׳ (מ״ה) ובפ״א בע״ז בגמ׳ ר׳ ישמעאל

---

[1]) ונקרא מסכת שבת ע״ש רוב ענינה בהלכות שבת. [2]) בעוקצין משנתן טעמו.

אומר (ז׳ :) ר״א אומר השבת מתעשרת זרע וירק וזירין. בפ״ג בפיאה (מ״ב) ומודין חכמים לר״ע בזורע שבת או חרדל בג׳ מקומות. פי׳ אניט״ו [1]) ואם זרעו בג׳ מקומות נותן פיאה מכל אחד לפי שדרכו ליזרע ערוגות ונותן פיאה מכל אחד ואחד — (א״ב וכן שמו בל׳ ישמעאל). *[אחי״ה וכן פי׳ הרמב״ם בעוקצין הנ״ל וכנ״ה בתוספ׳ שביעי׳ פ״ב השבת מתעשרת וכו׳, תוספת׳ עוקצין רפ״א שורשי השבת וכו׳, תוספת׳ ריש כלאים השבת והגופנין וכו׳ בכ״י אירפ׳ לי׳. ירו׳ מעשרו׳ רפ״ד דנ״א סע״ב שבת שזרעה לזרע וכו׳. ובה״ג ברכו׳ פ״ו דף ה׳ : גרס שביתא. ושם מיא דשביתא וכ״ה בכ״י ש״ס פ׳ בברכות ל״ט. ובנו״ג מיא דשיבתא. ופירש״י שם דשיבתא ירק שנותנין מעט בקדרה למתק בעלמא ולא לאכלו אני״ט בלע״ז והוא בל״צ anet וכצ״ל בע״ז ז׳ : ושם בטעות אוי״ר וצ״ל אניט [2]) ובל׳ רומי אניט״ו ע״כ והוא בל״ר anethum (בל״י ἄνηθον) ואולי כיון ריש״י לפי׳ רבינו ומזה קצת ראיה שראה ספר הערוך ועיי׳ ג״כ ע׳ אסטומכא ומ״ש בה״א, ק״ע] —

שִׁבְתָּא (= שִׁיבְתָּא שם רוח רעה או מחלה עיי׳ בפנים) בפ׳ יוה״כ בגמ׳ ברחיצה (יומא ע״ז:) ובר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ז:) וגזרו עליו שיאכל בשתי ידיו מ״ט אמר אביי משום שיבתא. בר״ג דפ׳ סדר תעניו׳ האלו (כ׳ :) איכא דאמרי מילתא דשיבטא הוה גמיר. פי׳ בתשובו׳ רוח רעה שאוחזת התינוקות בצואר במפרקת בגידים שאחורי הצואר ומייבשת אותם מתנונה והולך עד שימות ושמה בל׳ ארמית שיבתא וזמנה מבן ב׳ חדשים ומתירא קטן ממנה עד ז׳ שנה וממה היה בשעה שאמו באה מבית הכסא או מנהר ומניקה בנה לאלתר. פ״א בהלכות גדולות (הל׳ יוה״כ דף ל׳ סע״ג) שיבתא רוחא היא דשריא על ידא דאנשי בלילא ומאן דנגע במיכלא בלא מימשא ידוהי שריא ההוא רוחא על מיכלא ומסכנא ומשום הכי שרו רבנן למימשא [ידא] ומיספא לינוקא [3]) וי״מ מילתא דשיבתא דתעניות (הנ״ל) משקה של רפואה. *[אחי״ה זה פי׳ ר״ח בתעניות אמור מעתה מה שהביאו התוספו׳ בחולי׳ ק״ז : ד״ה התם בשם ר״ה צ״ל ר״ת וכדאי׳ בתוספו׳ יומ׳ ד״ה משום ולקוחים הם מהערוך וכדאי׳ כפירוש בתוספו׳ ישנים יומא שם שהזכיר ר״ת את הערוך [4]), וכן פי׳ רנמ״ה בתעני׳ שיבתא רוח רעה ששורה (על המים) [צ״ל הידים] ע״כ ועיי׳ ג״כ ר״ח ליומ׳ הנ״ל וכן בפירש״י בתעני׳ ובחולי׳ ורגמ״ה בחולי׳ גרס שיכתא כלומר משום רוח רעה שלא נטל ידיו שחרית ע״כ וכנראה שצ״ל שיבתא וכ״ה בהל׳ רי״ץ גיאת הל׳ יוה״כ צד נ״ב וז״ל שיבתא רוח רעה ששורה על ידו של אדם וכשאינו רוחץ ידיו שורה על אכילה] —

שְׁבוּתָה (כינויי שבועה] בריש נדרים (י׳.) שבותה שקוקה נדר במהא [5]) הרי אלו כינויין לשבועה. *[אחי״ה בירו׳ נדרים פ״א דל״ז. שבותה שפותה] —

שְׁבִיתָה (פי׳ ענין עכוב ומנוחה Sichaufhalten, Feiern) בפ״ב במעשרות (מ״ג) ר״מ אומר עד שמגיע למקום שביתה פי׳ למקום היישוב. *[אחי״ה והוא מפעל שָׁבַת (עיי״ע שַׁבָּת) פי׳ פסק ונח ומעכב במקום וכן מוכח מירוש׳ מעשרו׳ פ״ב דמ״ט ע״ד דתני עלה אפי׳ שבת בשני ויש שביתה בשני אלא ברוצה לשבות . . . מה בין לינה ומה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום ועיי׳ ר״ש במעשרות פ״ב מ״ג. ועוד בירו׳ שם : מתוך שיודע שביתו והוא כמו שביתתו] [6]) —

* שיבתנא (?) (לפע״ד צריך לו׳ שוכתנא מל״פ سوختى Hitze, Brand מן سوختن שרף) בתעניות ו׳ : ואיכא דאמרי דלא שקיל שורפנא אבל בהעתקת פי׳ ר״ח אי׳ שיבתנא ופי׳ כלומר לא נסתלק החום וכו׳ וכ״ה בערוך ע׳ תרבץ בדפ״ע ובהעתקת בעל עיקרי התלמוד ע״ש. ונ״ל שצ״ל בכ״ף וכל״פ וכאמור, ודע כי לדעת קצת شواظ פי׳ חום האש (וואולירס ב׳ 474) ואולי היא היא שיבתנא ועיי״ע שרפנא ומ״ש.

* שַׁבְּתַאי, שַׁבְּתַי א׳) (שם כוכב כיון Saturn ב׳) שם הפרטי לאיש) פדר״א פ״ו תקופה הראשונה של ניסן נכנסת בראש שעות שבתאי תקופת תמוז נכנסת בחציה של שבתאי וכו׳ ושם ג״כ שמות שאר הכוכבים ושמן שצ״ם

---

[1]) כ״ה בדפ״ר והוא בלאיי״ט anetho וכ״ה בדפ״א ועה״ק ובדפו״ו אנימ״י. [2]) בעיקרי התלמוד הביא בשם רש״י ע״ז הלע״ז אנילדו ? [3]) בה״ג במ״ד לצוקא. [4]) אבל עיי׳ האו״ז הל׳ יוה״כ רס״י רע״ז שהביא את ר״ ח. [5]) כ״ה בדפ״ר ובנו״ג בבוהי ובדפ״ע במ״ס כמהא. [6]) ודוגמתו אהילן (נזיר פ״ז מ״ב) תחת אהילתן ושם נ״ג. ושם : אהילו = אהילתו.

הנכ"ל (= שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה) ובא זכרונם ג"כ בשבת קנ"ו. עיי' רש"י ד"ח מזל. ובפסיקת' רבתי פ"כ אחריו מה אתה בורא שבתי שעתידים או"ה למשול בהם בישראל, ב"ר פ"י יש מזל שגומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי. שבת קנ"ו. האי מאן דבשבתאי יהי גבר מחשבתיה בטלין ואית דאמר כל דמחשבין עלוהי בטלין והקדמונים חשבו כי כח זה הכוכב רק רע במנהגי תבל וגם הערביים קראהו النحس الأكبر das grosse Missgeschick עיי' ווינער רוו"ב ח"ב, 386 ונקרא זה הכוכב בל"מ כיון עיי' ראב"ע לעמוס ה'. כ"ו ורד"ק שם וכן בל"ע ופ' كيوان ועוד הוראת זו המלה בל"פ רקיע השביעי אשר שם גומר הלוכו כוכב זה על כן נ"ל שנקרא שבתי, שבתאי מן שבת שהוא שביעי בימי השבוע[1]) ועוד נ"ל שנגזר מן הפעל שָׁבַת על שם שנגמר הילוכו בכבדות וכן דעת הרמב"ם (יסודי התורה פ"ג הל"א) שבתי נקרא כן לפי שתנועתו כבדה והוא נראה כשוכבת ונח יותר מכל השבעה. ושם פרטי: יומא פ"ג רע"א שבתאי אצר פירי, שבתאי בר מרינוס אקלע לבבל וכו' ביצה ל"ב: שבתאי בריה דר' מרינוס ב"מ י"ז. ר' חנן ואיתימא ר' שבתאי סנהד' ח'. ועיי' עוד יתר מקומות בסד"ה וכירו' סוכה ספ"ד דנ"ד ע"ד א"ר שובתיי ובנדרים פ"ה דל"ט: א"י ר' שובתא ועוד ר' שבתי. ר' שובתי עיי' מבוא הירו' למהרז"ף קכ"ד וש"נ ר' שובתי דצדוקי ירו' שביעי' פ"ב דל"ד עיי"ע צדק.

שָׁגָא (בל"ם שָׁגָא בל"ע ساج eine Wachholder-art) בפ' מפנין בנט' טילדין (שבת קכ"ט.) תכתקא דשגא פי' כסא של עין ששמו תדהר[2]) כדגרסינן בר"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ג.) ובפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ':) תדהר שגא ותאשור שורבינא. *[אחי"ה בר"ה ובב"ב אי' לפנינו שאגא וכ"ה בשבת הנ"ל והוא עפ"י משקל ערבי וכ"ה בתרג' עיי"ע שאג אבל בכ"י ש"ס ר' בב"ב ובילק' כ"י פ' בשלח אי' שגא והוא במשקל סורי ובכ"י ש"ס בשבת קכ"ט. בטעות תחתבא דתנא וצ"ל תכתקא דשגא ובשבת קי"ט. אתכתקא דשיגא צ"ל דשיגא כדאי' בכ"י ש"ס א"פ וצ"ל דשאגא או דשגא כדאי' ברא"ש דפו"ו ועיי' רש"י. ובתנחומא תרומ' סי' ט' תדהר אספו נרמז וצ"ל אספנדמון עיי"ע ח"א, קס"ט] —

שְׁגָא (נ"ל מל"ע شغشغ פי' נפל herabstürzen) בס"ג דפ' הבא על יבמתו (יבמות ס"ג:) אתו חברי לבבל שגא נפל מקבלי שוחדא תריץ יתיב — (א"ב פירש"י כפף). *[אחי"ה ולפי פירש"י אולי הוא מל"ע شخ sich zusammenziehen ולפע"ד הוא מל"ם הרשומה בתחלת הע' ופי' כשל ונפל ובספר המפתח לר"נ גרס שאג ונפל עיי"ע חַבָּר (ח"ג, של"ם הערה 4 וש"נ גי' הכ"י היב) ובעיקרי התלמוד זה הערך אי' כך גורסין שאג פי' שאג כארי מרוב דאגה ע"כ אבל גם בע' חבר גי' רבינו כגי' הספרי' שגא וזה עיקר ואין אצלי ספק שמלת נפל באה מגליון להורות על מלה זרה שגא והראיה בע' שקא ע"ש — ובגוף הענין המדובר ביבמות הנ"ל הרחבתי דבורי בע' אמגושא ובע' חבר עש"ה] —

שְׁגָא (מל"ם פי' כמו שָׁגָה בל"ם ובל' תרג' כמו נפקד ונעדר fehlen, abwesend sein) ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א, מ"ט) תרג' לא שגא. ויפקדו מעבדי דוד (ש"ב ב', ל') תרג' ושגו. עד אחד לא נעדר (שם י"ז, כ"ב). *[אחי"ה ועיי' גם כן בתרג' ש"א כ"ה, ז', ט"ו. כ"א; ל', י"ט; תרג' מ"א כ', ל"ט; מ"ב י', י"ט. ותרג' להפקד (שופטים כ"א, ג') למִשְׁגֵי[3]) ובא פעל שם כ', ט"ז ולא יחטא ולא משגן צ"ל מַשְׁגַן ועיי' פירש"י ומה שענין שגא כמו שָׁגָה בל"ם עיי' תרג' משלי י"ט, כ"ז; כ', א', אפעל מַשְׁגֵי שם כ"ח, י', ועוד עיי"ע שגג] —

* שְׂגַב (מל"ם שָׂגַב ענינו חזק stark sein סַגַּל stark machen) תרג' ישגבך (תהלים כ', ב') ישגבינך, ועיי' שם צ"א, י"ד; ק"ז, מ"א ותרג' ותצרך (משלי ד', ו') ותשגבינך.

* שְׁגַג (מל"ם עשיית דבר בטעות fehlen aus Irrthum; שְׁגָגָה Sünde aus Irrthum) ביצ' ל'. שוגגין . . . מזידין, מגילה ט"ו: שמא אתה דן לשוגג כמזיד. ועוד עיי' חולי' ט"ו. מגיל' ט"ו: עיי"ע זד (ח"ג, רע"ב) וש"נ. והשם מנחות נ"ג: שמא בשגגה חטאו. והקבוץ שגגות יומא ל"ו: חטאות שגגות, ירו' שבועו' פ"א דל"ג. המאתם אלו השגגות, ב"מ ל"ג: ששגגת תלמוד עולה זדון ובל"א ויק"ר ספ"ה שגיאות (תהלים י"ט, י"ג) שגגתא. ועוד עיי"ע שגא ב'] —

---

[1]) ויום השביעי היה קדוש לכוכב זה כפי דעת או"ה לכן נקרא יום השביעי בל"ר dies Saturni ובל' אנגלית Saturday באנגלית סאקסאן Sätres däg בצרפתית Samedi. [2]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד אבל כרפ"ע ששמו כן. [3]) כ"ה בדפו"ו אבל בנו"ג בטעות למסגי.

☞ שגד (= שִׁיגְדָּא פי׳ בל״ס כמו שקד בל״ס (Mandel, Mandelbaum תרג׳ בטנים ושקדים (בראשי׳ מ״ג, י״א) בוטנין ושגדין. *[אחי״ה וכן תרג׳ ויגמל שקדים (במדבר י״ז, כ״ג) וכפית שיגדין. וכן העץ במספר יחיד תרג׳ קהלת י״ב, ה׳ כשיגדא] —

שגדן (= שִׁגְדּוֹנָא לדעת קצת מלשון יוני׳ ורו׳ (Hüftweh, ischiadicum ἰσχιαδικόν בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נפלה (חולי׳ נ״א.) אמר רב יימר האי שינדונא נקטה פי׳ חולי הגיעתה על הירך לפיכך מושכת כרעה בתריית׳ וי״מ בלעז גוט״א. ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט סע״ב) לשיגדונא ליתי פתיא דמינוני — (א״ב פי׳ בל״י כאב הירך והוא באטמא). *[אחי״ה בנו״נ שגדונא ופי׳ רש״י קרנפ״א והוא ל״צ Krampf = cramp עוות האברים ועיי׳ פירש״י קהל׳ י״ב, ג׳ והתעותו ,יאחזם עוות שקורין קראנפ״ף והוא לא״ש וזה מ״ש עווך הקצר שנ״ב וז״ל שינדונא נ״ל הוא שקורין עוית שקורין גייאיכטא (Gicht) בל״א וי״מ קראמפא (Krampf) בזה י״מ כיון לרש״י הנ״ל וכן לועז רש״י בגיטין ע׳. ד״ה עוית קרנפ״א. ובגיטין ס״ט: פי׳ רש״י שגרונא כבערוך חולי הירכים. אבל אז גי׳ בדלת העיקר כגי׳ הערוך וכ״ה בגי׳ רגמ״ה בחולי׳. ואולי גי׳ ברי״ש תתכן מפעל שגר וז״ל הצעת הש״ס אימרתא דהוה בי רב חביבא דהוו שדרן כרעיה בתרייתא אמר רב יימר האי שיגרונא נקטיה ורש״י ותוספ׳ גרסו דהוו שׁ ג ר ן כרעיה וכו׳ וא״כ שגרונא מענין שגרן כרעיה ועיי״ע שגר ושדר — ובענין גוט״א בערוך וכ״ה בע׳ פתיא עיי״ע גוטא ומ״ש בח״ב, רנ״ז וכ״ה מל׳ אנגלית Gicht, gout] —

* שָׁגַח (מל״מ בהפעיל פי׳ ענין השקפה והסתכל (schauen, sorgfältig sehen ברכות ל״ד סע״ב לא היו משגיחים עליו. תוספת׳ ביצה רפ״ג אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר. ירו׳ כתובות פ״ז דל״א: ואין בריה משגחת עליה. א פ ע ל סוכ׳ ל״א. ולא אשגח בה רב נחמן, ירוש׳ ב״ב רפ״ה דט״ו. דלא משגח עליה, ירוש׳ מ״ק פ״ג דפ״ג: משגחין עלינן, ירו׳ סנהד׳ פ״ג דכ״א ע״ג אשגח למינוס וכו׳ שם ספ״ו דכ״ג ע״ד משגחן רבנן מימר מילה דאורייא אמרו ליה אשגח מרן, ירוש׳ נדה ספ״ב ד״נ: משגח עלינן יומא דנן [1]).

שֵׁגָל (מל״מ שם כנוי לפלגשים Nebenfrau, Kon-kubine) ישגלנה ישכבנה (מגילה כ״ה:) [2]) ככר פי׳ בע׳ דביון [3]). בר״ג דר״ה (ד׳.) ואי בעית אימא לעולם שגל מלכתא היא ורבה בר לימא [4]) להא [5]) גמרא גמיר לה ומאי קרי לה שגל שהיתה חביבה עליו כשגל אי נמי שהושיבה במקום שגל. *[אחי״ה ופירש״י להאי [6]). שגל דהכא גמרא גמיר לה מרביה דכלבתא הואי ע״כ ולפע״ד ברור כי רבה בר לימא כיון לל״פ سگ פי׳ כלב בלש׳ צענד çag ובל׳ קלילה בל׳ פרסי׳ سگل kleiner Hund [7]) אבל לפי המסקנא שגל הוא כל״מ (תהלים מ״ה, י׳; נחמיה ב׳, ו׳) וכן בדניאל ה׳, כ״ג שגלתך ולחנתך והוא שם כנוי לפלגשים והקבוין סנהדר׳ צ״ה: ועמהן שגלונות וזונות. ובענין ישגלנה דכתיב עיי׳ תשוב׳ הרשב״א שהבאתי בע׳ דביון] —

שֶׁגֶם (= שַׁעַם Kork פיעל שִׁיגֵּם wie mit Kork eindrücken, verkorken) בפ׳ י׳ בכלים [8]) (מ״ו) עשאן בסנים או בשגמין פי׳ זמורות [9]) שמתוחין מקיר אל קיר ושוטחין עליהן בגדים. וי״א עץ כפול שהן כופלין אותו ולא ישבר והוא עץ רך ולא ישתבר בין לח בין יבש ובל׳ תלמוד שעם. בהשלחן פכ״ב בכלים (מ״י) נסרים שבמרחץ ששיגמן. בב״ר פכ״ז (כ״ו) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר (בראשית ו׳, ג׳) הרי אני משגמן ביסורין אמר ר׳ אייבו מי גמר להן שימרדו בי לא (עד) [צ״ל על ידי] שלא שיגמתי [10]) אותם ביסורין אתמהא הדלת הזה מי מעמידו שגמיו ענין קישור ועינוד — (א״ב פי׳ בל״ר חתיכה קטנה מעץ או מדבר אחר כמו העץ הנושר מן המפסלת).

---

[1]) ובל׳ עברי החדשה השגחת Vorsehung. [2]) תוספתי מגילה כפ״ד (ג׳) בכל מקום שכתוב ישגלנה קורין ישכבנה. [3]) ופי׳ שהביא שם הועתק מפי׳ ר״ח במגילה כ״ה: ובפ״א כיון לר״ה המצויין כאן. [4]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב וכ״ה לפנינו בש״ס ובכ״י ש״ס ורבא בר לימא ובדפ״ע יימא ובדפ״ר ימא. [5]) ל״י בנוסחאות ואיי בכ״י ש״ס ושם להאי וכ״ה ברש״י ע״ש. [6]) וצ״ל נקודה אחר להאי. [7]) וכן מצאתי אח״כ במ״ע להי׳ ברילל ח״א 134 והוא העיר ג״כ על שם Kyno אם של כורש שפי׳ כלב (הערארם א׳, כ״ב). [8]) כ״ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד ובדפ״ע במ״ס בכלי מתכות פי״א. [9]) ולפי פי׳ זה אולי שגם הוא מל״ע شجن ענפים וזמורות מסובכין. [10]) כ״ה בהעתקת עיקרי התלמוד וכ״ה לפנינו במדרש אבל בדפ״ע לא על ששיגמתי.

*[אחי"ה ר"ב כיון על ל"ר segmen ואין ההמשך סובלו במקומו' הנ"ל ודע כי בע' שעם פי' רבינו שעם קליפי עץ והוא שגמין שפירשנו ע"כ וזה מה שכתב כאן בשגמין . . . בל' תלמוד שעם ונגרר בזה אחר פי' רה"ג שפי' בכלים פ"י מ"ו (בסד"ט 6) וז"ל בשיגמין פי' א"ד בשיגמין וא"ד בשגימין כמין כיווראן (?) עץ הוא והוא רך ואינו משתבר בין לח בין יבש ועושים ממנו כלים כמות אלו הצפחת ע"כ. ומלת כיווראן הזכיר רה"ג עוד בכלים פי"ד מ"ה (סר"ט 10) לפרש מלת שעם וז"ל של שעם פי' כמו שפירשנו דומה לכיווראן ע"כ וזה „כמו שפירשנו" רמז לפע"ד על כלי' פ"י מ"ו אמור מעתה שתיבות: „ובלשון תלמוד שעם" נשמטו מפי' רה"ג בכלים פ"י וצ"ל כבערוך ובכלים פכ"ב מ"י (סר"ט 17) הזכיר רה"ג ג"כ שולחן של עצי כווראן ורבינו ע' טרסקל כמדומה לי היה נגרר גם בזה אחר פירוש רה"ג ורק הבין עצי כווראן: ערבה קלופה. ומלת כווראן אינה כמו שכתבתי בע' טרסקל ל"ע הנזכר שם (בח"ד, 89) כי אם خيزران שזכרתי בע' חזר (ח"ג, שס"ג) ופי' קנה אגמון Bambus ועוד כל עץ רך שאם כופל אותו לא ישתבר וזה כמו שעם ובאמת כרי"ץ גיאת הל' יוה"כ צד נ"ד פי' בזה"ל סנדל של שעם פי' כ י ז ר א ן. ומהשם שֶׁגֶם הקבוץ שְׁגָמִין (ובנו"ג בכלים פ"י שוגמין) נבנה הפעל שִׁגֵּם רחק כמו בשעם וכן פי' הרמב"ם בכלים פכ"ב מ"י וז"ל ואמרו ששיגמן כמו מאמר ששעמן וישעם הוא הגמי וכו' [1]) ומזה בהשאילה ב"ר פכ"ו הרי אני משגמן ביסורין פי' אני דוחק אותם, ושם: הריני משגמן אלו באלו, ושם על ידי שלא שיגמתי אותם ביסורין. ומלת שגמיו בב"ר נ"ל עצים רכים כשעם שלוחות הדלת מסומרות שם [2]) והם קיום הדלת ומזה בקהל"ר פ' טובה חכמה מפוריש האמנות (ט"ב י"ח, ט"ז) רבנן אמרין שיגמיא או אולי צ"ל גישמיא מע' גישם (ח"ב, שפ"ב) פי' אסקופה התחתונה כפי' הרי"ף ועוד עיי"ע דלת ומ"ש והראיה מתרג' למ"ב הנ"ל עש"ה] —

שגר (מל"מ שֶׁגֶר ענין השלכה וכן בל"ס שגר werfen ובדרז"ל ענין הליכה כסדר כל"ע ساجر (בבנין ז') der Reihe nach folgen ועוד שלך כמו שלח (schicken) בפ' תפלת השחר (ברכו' כ"ח: אם שגורה תפילתו בפיו פי' אם נרדפת התפלה בפיו מלשון שיגר אחריו [3]) וי"א ענין סחיבה וריצה כמו תרג' נבלתך [4]) למאכל (דברים כ"ח, כ"ו) משגרא למיכל. בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ג.) ר' יהודה אומר בית ארבעת כורין כמלא שגר היונה פי' שילוח מלש' (שמות י"ג, י"ב) שגר בהמה וכתיב (איוב כ"א, י"א) ישלחו כצאן עויליהם. *[אחי"ה בל"מ שֶׁגֶר רק השם מצוי ופירושו השלכה ובדרז"ל רְהִיטָא או פריחה וזה מלא שגר היונה ופירש"י מרוצת פריחתה פעם אחת וכ"ה בפי' רגמ"ה כ"י כמו שיכולה היונה לפרוח בבת אחת ע"כ [5]) ומזה הענין הפעל בשהש"ר פ' הנך יפה מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה וכו' ושם פ' צאנה אי' משוגרת. ואולי מזה בתוספת' ברכו' רפ"ג אם שגרה תפלתו בפיו סימן יפה לו כה"ג בכ"י אירפ' פי' אם רצה תפילתו שהיא באה מפיו במרוצה ובנו"ג אם שגורה תפלתו. ברכו' ל"ד סע"ב אם שגורה תפילתי בפי וכו'. ועוד בענין שלח וכן בל' שמרוני שְׁגַר. ברכות שם שגר שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא וכו', מגיל' ט"ז: בכ"י ש"ס ובע"י מלמד ששגר לו יין ובנו"ג שלח לו יין ישן עיי' רש"י בראשי' מ"ה, כ"ג, תוספת' שבת ספי"ג (י"ד) שיגר לו חמישים דינר [6]), ברכו' נ"א: ומשגרו לאנשי ביתו וכו', סנה' צ"ה: אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום וכו', ב"ב קמ"ו. שיגר לו ובכ"י ש"ס וברשב"ם שיגרו, ושם ששגר לבית חמי ובכ"י ש"ס ר' ששלח גיטי' נ"ח סע"א אשתי ששיגרתי לך, פסחים פ"ז: להיכן משגרה לבית אמה. סוטה ל"ה: שיגרו נוטירין שלהן וכו' ותר"י א' הנה אנכי שולח מלאך (שמות כ"ג, כ') הא אנא משגר מלאכא [7]) ובהפעיל ואפעל ירוש' ברכות פ"ה ד"ט ע"ג ש"צ שהשגיר שתים שלש ברכות אין מחזירין אותו. ושם מַשְׁגַּר מכניע זדים בסופה פי' רץ ודילג ומזה השם המופשט אשגרה, השגרה עיי' ערכם. ועוד בענין השלכה ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: וירו' כתוב' פי"ב דל"ה. אשגרית עיני (בירוש' כתו' עינוי וצ"ל עיניי) בכל ספר תילים אגדה. ירוש' שבת פ"ז ד"ט: אשגרת עיינוי דר' אחא בכל אורייתא וכו' פי' ענין שימת וסקירת

---

[1]) ולא כמו שפי' הר"ש שפיכלן ועיי' תוי"ט. [2]) ועיי' ידי משה ומעריך לר"מ לונזאנו. [3]) לא ידעתי מקומו וכבר רמזתי על זה בסוף המבוא ח"א LXVI ובעיקרי התלמוד הגי' כמו שיגר אחריו ע"כ. [4]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד ובדפ"ר נבלתו ובדפו"ח נבלתם. [5]) ורמב"ם פי' צבור יונים. [6]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"נ שלח וכ"ה בירו' יומי ושבת ונדרי עיי"ע בני קצרא של ציפורין בח"ב, קכ"ג: ויש"נ. [7]) ובעבודה ליוה"כ שיגרו ביד איש עתי.

עין ובתרג׳ לרוב בפַעל ובפרט בענין השלכת נבלה עיי׳ תרג׳ דברים הנ״ל, ולישעי׳ ה׳, כ״ה; לירמיה ז׳, ל״ג; כ״ב, י״ט; ל״ו, ל׳. וכלי״מ שגר בהמה (שמות י״ג, י״ב) תר״י בעירא דמשגרא אמיה — ועוד עיי׳ סוף ע׳ שגרא פי׳ משט״מ, ועוד עיי״ע שיגרוניה] —

שְׂגַר (מל״ם וערבי سجر (anzünden, Feuer anlegen בר״ג דפ׳ אמר להם הממונה (יומא כ״ט רע״א) שילהי קייטא קשי מקייטא וסימנך תנורא שגירא. ובערו והשיקו בנשק (יחזק׳ ל״ט, ט׳) תרג׳ ויהון שגרין [1] ומסתוברין [וכו׳]. פי׳ „שלהי קייטא אחרית הקייץ כלומר העולם כולו חם ואם תוסיף עכשיו מעט חמות שורף״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח ביומ׳. ועיי׳ ג״כ תש׳ הגאוני׳ סי׳ ל״א (הוצא׳ הרכבי צד 12) וכנ״ה בשבת ק״ט: ב״מ פ״ה סע״א שגר תנורא ובאפעל ירו׳ תרומ׳ פי׳ דמ״ז: משגר ליה בחרותה] —

* שְׂגַר (מל״ע سجر (בבנין שני) ענין הזלה fliessen lassen) תרג׳ ותרד עיני דמעה (ירמיה י״ג, י״ז) ותישגר עיני דמעין, ושם (ס׳, י״ז) ותרדנה: וישגרן עיננא דמעין והוא קרוב להוראת שגר א׳ ענין השלכה.

שִׂגְרָא (= שִׂיגְרָא מל״ע ثجير die Trestern ausgepresster Datteln ורבינו פי׳ בע״א) בר״ג דפ׳ האשה שנפלו לה נכסים (כתובו׳ פ׳ רע״א) אמר ר׳ אבא אמרי בי רב ואפי׳ שגרא דתמרי פי׳ כובס של תמרים. *[אחי״ה בנו״ג שינרא וכתש׳ הגאונים (בהוצאת מקיצי נרדמים עיי׳ הח׳ הרכבי) ח״א סי׳ רס״ז צד 136 אי׳ אפי׳ שונריא דתמרי נקראו חותלות של תמרים וכלי הוא מעלין של דקל שגודלין אותו כארינ או כמעשה עבות וכו׳. ורש״י פי׳ שיגרא דתמרי: תמרים נידוכין יחד כדרך שדורסין תאנים יחד ליטראות אף אלו כן ומיקרי שיגרי ואני שמעתי שיגרא טרויות (?) כמין אשכול תמרים וקשיא לי וכו׳ ובמהדורא קמא (הובא בשט״מ) פירש״י בעצמו כן שגרא דתמרי: אפי׳ לא אכל אלא אשכול של תמרים וכו׳ והנה לכאורה זו כפירוש הערוך כי כובס של תמרים היינו אשכול של תמרים וא״כ מ״ש רש״י שמעתי אולי שמע כן על פי פי׳ הערוך. ובענין שיגרא או שגרא י״ל שהוא ל״ע הנ״ל [2]. תמרים נידוכין ובפרט פסולת שלהן והוא קרוב לפירש״י תמרים נידוכין יחד כדרך שדורסין תאנים וכו׳ ובשט״מ הובא עוד פי׳ שיגרא דתמרי תמרים הנופלים קודם גמר בישולן . . מלי׳ שגר בהמה] —

* שִׂיגְרוֹנְיָה (מע׳ שגר א׳ פי׳ רץ ומזה השם פי׳ תוצאות העיר Ausläufer) ירו׳ ביכורי׳ ספ״א דס״ד: אילין שיגרוניה דבישן מינהן פי׳ תוצאות של בית שאן הן הנה מקומות של זבת חלב ודבש.

* שַׂגְרִיר (אולי מל״ר אמצ׳ sacristarius הוא הממונה על אוצר המלך עיי׳ Du Fresne זו המלה Schatzmeister) ירו׳ שבועו׳ פ״א דל״ב ע״ד לשני מלכים ושני שגריריהן מלכו של זה גדול ממלכו של זה ושגרירו של זה משל זה ואין שגרירו של זה גדול ממלכו של זה נ״ל מל״ר אמצ׳ הנ״ל ויש מי שאמר שהוא secretarius אבל למלה זו יש כתיבה אחרת עיי״ע אסקרטורי וע׳ סקרדין, ועוד אולי שהיא ל״י ורו׳ אמצ׳ -σουκου ἐστράριος, sequestrarius משנה ואמצעי של מלך königl. Stellvertreter עיי׳ דוקאנגע ומיירס׳אום צד 516.

* שְׂגַשׂ (פי׳ כמו גשש פי׳ משש וחפש, betasten wühlen) תנחומ׳ פקודי סי׳ ג׳ עולם שני דומה לחזיר שהוא שוגש באשפות כך הולד שוגש בצואה כשהוא בן שנתים פי׳ חפש וכרסם. או אולי מע׳ הבא אח״ז מל״ע سجس aufrühren.

שְׂגַשׂ (מל״ע سجس aufgerührt sein בל״ם שִׂגֵּשׂ בפעל ענין מהומה verwirren, in Verwirrung bringen ועיי׳ בפנים) בס״ג דפ׳ השותפין (כ״ב ט׳:) עולא משגש אורחתא דאמיה. פי׳ למה נקרא שמו משגש מפני שגרם להתגלות לפני רב ששת ואמרה לה ראה השדים שלי שינקת מהם כלומר אני חשובה לך כאם מינקת. ובאין [3] נרגן ישתוק מדון (משלי כ״ו, כ׳) תרג׳ והיכא דלית שינושא [4] אישתק תינרא, ודברי נרגן כמתלהמים (שם כ״ב) מילוי דשינושא מרכנן [5] ליה — (א״ב תרג׳ והמם מהומה גדולה (דברים ז׳, כ״ג) וישגשגון שיגוש רב. ותרג׳ התהוללו הרכב (נחום ב׳, ד׳) וישגשגון רת׳כיא). *[אחי״ה בנו״ג משתגשנין וכ״ה במתורגמן ושם הובא תרג׳ והתגעשו (ירמיה כ״ה, ט״ז) וישתגשגון ובנו״ג וישתגשון והוא בכפילת

---

1) בנו״ג שגרן. 2) עיי׳ פפלנ״צ להי׳ לעף. 3) כאן מתחיל הערך בדפ״ע אבל בהעתקת עיקרי התלמוד הוא המשך הערך וזה נכון. 4) וכ״ה בפשיטי הסורית 5) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ע ובנו״ג מרכנן, ובכ״י תרג׳ מרבנן.

העין הפעל, ולרוב בא זה התרג׳ להעתקת המם בעברי עיי׳ תרג׳ שמות י״ד, כ״ד; כ״ג, כ״ז; לישעיה מ״ד, כ״ה; לש״א ז׳, י׳; לש״ב כ״ב, ט״ו. ובאתפעל אִשְׁתַּגַּשׁ, אִשְׁתַּגִּישׁ תרג׳ לש״א ד׳, ה׳; למ״א א׳, מ״א. מ״ה; לישעי׳ כ״ט, ט׳; לירמי׳ כ״ה, ט״ז. כ״ז ושם כ״ג, י״ט תרג׳ מתחולל משתגש וכן הבין תרג׳ נחום הנ״ל יתהוללו כמו יתחוללו. ויק״ר פי״ח מפורש תשׂגשׂגי (ישעי׳ י״ז, י״א) שגישתון אורחא, ושם: שגישתון בי ומזה הענין כב״כ הנ״ל ופי׳ רבינו הועתק מפי׳ רגמ״ה ועיי׳ ג״כ ע׳ משגש ופי׳ רצ״ג עיי׳ במבוא ח״א XIX ורש״י פי׳ לשון מהומה והראיה כי בב״ר ר״פ פ״ז מפורש הומיה היא וסררת (משלי ז׳, י״א) שַׁגִּישְׁיָא וטעיא והוא התואר וכן בגיטי׳ ע׳: דעתא שַׁגִּישְׁתָּא והשם שִׁיגּוּשׁ, שִׁיגּוּשָׁא בל״ס שוּגָשָׁא, שִׁגּוּשְׁיָא (בל״ס שָׁגוּשְׁיָא) עיי׳ תרג׳ דברים הנ״ל בערוך וכן לש״א ד׳, י״ד שם ה׳, ט׳. י״א; י״ד, כ״ב והקבוץ שִׁיגּוּשַׁיָּא תרג׳ עמוס ג׳ ט׳ ולנקבה שִׁגּוּשְׁתָּא תרג׳ מהומות (דה״י ב׳ ט״ו, ה׳) ובתרג׳ אסתר שני ו׳, א׳ שגושתא ושם א׳, י׳ מהומן: גרי ביה יי מלאכא דשגישתא ודרש מהומן מלשון מהומה] —

שד (= שְׁדָא בל״ע سدى ענין סדר החוטים בטויה והיינו טוה weben, die Fäden des Gewebes ordnen; שרא בל״ס זרק, רמה (werfen, schleudern בר״ג דפ׳ המוצא תפילין (עירובין צ״ו:) חוטין נמי לימא ארעתא דגלימא שדנהו [1]) בשזורין. ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטין ס״ט:) חוטי דזהוריתא דשדתיה דומה בת דומה. בפ״ק בסוכה בגמ׳ המקרה סוכתו (ט״ז.) למיתב עלה ולמישדא אשלי פי׳ „למיתב עלה ראויה היא לישב עליה לטוות נעורת או פשתן או קנבוס לאשלא לפי שכל הנטוה צריך לישב גם הטווה ע״ג מקום גבוה כדי להפשיל וירד למטה וכשזוקפין ארוכה או קצרה [2]) על שתי כרעים וסומכין אותה בכותל [3]) ויושבין עליה היא ככלי חשובה אעפ״י שאינה מטה על מתכונתה לפיכך מיטמאה ומטהרת איברים״ [4]). בחלק (סנהד׳ צ״ה.) אמיה דישבי בנוב (ש״ב כ״א, ט״ז) הות קא שדיא [5]). ודן ויון מאוזל (יחזקאל כ״ז, ט׳) תרג׳ ודן ויון שדיא [6]) — בס״ג דפ׳ דיני ממונות (סנה׳ ל׳:) [7]) זה שמיעא לי עילוויכו דשדיתו דקלי וזקיפו להו. ס״א רמיתו דקלי כלומר בעלי קושיות ותירוצים אתם [8]) — (א״ב תרג׳ ירה בים (שמו׳ ט״ו. א׳, כ״א) שדי בימא, דם שפך (ויקרא י״ז, ד׳) דמא שדא). *[אחי״ה בנו״ג אשד. ענינים שונים הם כי בהציונים הראשונים פי׳ שדה כמו טוה ומל״ע הנ״ל וכ״ה בכתובו׳ ע״ב: דהוה יתבה קא שדיא פילכא וכילק׳ ויצא דלעיל. ובציון האחרון שדיתו דקלי פי׳ כמו בס״א רמיתו וכל׳ תרג׳ ירה בים וכן הרבה עיי׳ תרג׳ ש״א כ׳, כ׳; ש״ב כ״א, כ״ד; למ״ב י״ג, י״ז. ובדרז״ל ברכות ו׳. ולשדייה, גיטי׳ ס״ח: ושדא קמיה, ושם ושדי התם, נדה ל״א. שדי בשרא לכלבא, ב״ק צ״ב: לא תשדי ביה קלא עיי״ע קלא א׳ וש״נ ע״ז י״ח: ועיי״ע שקל ב׳. ביצה י״ח. שדי גברא בינייהו, מ״ק י״ז סע״א שדי שמתא, סנהד׳ ל׳: וש״נ שדא בה נרגא עיי״ע נרג. אתפעל תרג׳ ירה יירה (שמות י״ט, י״ג) אשתדאה ישתדי. אפעל תרג׳ ועפר בעפר (ש״ב ט״ז, י״ג) מַשְׁדֵּי עפרא וכל זה מל״ס שְׁדָא פי׳ רמה, ירה ועוד שרא כמו אָשַׁד פי׳ שפך והרבה בתרג׳ תרג׳ שפך (ויקרא ד׳, י״ב) מֵישַׁד קטמא תרג׳ ירו׳ א׳ שמות כ״ח, ל״ט; מ׳, ז׳; לבמד׳ ל״ה, ל״ג; לתהלים ה׳, ז׳; ס״ט, כ״ה; ע״ט ג׳. ו׳ וזולתו. אפעל תרג׳ דה״י א׳ כ״ב, ח׳ אשדיתא — ומזה לפירש״י שודא דדייני עיי״ע שד ה׳ פי׳ השלכה והטלה] —

שַׁד (מל״מ פי׳ דד והקבוץ שָׁדַיִם Brüste) בילמדנו ותבאנה אל רעואל אביהן (תנחומא שמות סי׳ י״ב) וכי לא היה לו להקב״ה לכתוב אלא שדים נכונו ושערך צמח (יחזקאל ט״ז, ז׳) אלא שדים זה משה ואהרן שנא׳ בהן (שה״ש ד׳, ה׳) שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה ושעריך צמח הגיע הקץ אלא שאת ערום ועריה במעשים טובים. *[אחי״ה ועיי׳ נדה מ״ח. שהביא הש״ס זה הפסוק שסימן עליון קדים וכן דרש פסוק בשה״ש הנ״ל על משה ואהרן במד׳ שמואל פט״ו ועיי׳ שהש״ר פ׳ שדים

[1]) וכ״ה בדפ״ש בש״ס ובכ״י א״ם ובדפ׳ פיזי צבעינהו שרינהו ובשאר דפ׳ השמיטו צבעינהו והדפיסו בגמ׳ וברש״י שרינהו וכ״ה בכ״י ש״ס מינכען ועיי׳ ד״ס ובנו״ג טוינהו ולפנינו ברש״י שורינהו וצ״ל כמו דאי׳ בכ״י ובד״ש שרנהו ופי׳ מוואם. [2]) בפי׳ ר״ח וקצרה. [3]) לי׳ בפי׳ ר״ח. [4]) ובפי׳ ר״ח בסוכ׳ הובא בשם פי׳ גאון ממש כפי׳ הערוך ושם בסיום אי׳ כזה״ל לפיכך מיטמאת איברים ומיטהרת איברים הללו ע״כ ורש״י פי׳ ומשדי אשלי ונותן חבלים ומסרג וראויה למשכב וכו׳. [5]) בילק׳ כ״י שמואל הגי׳ קא שרייה תכלתא ובפ׳ ויצא שיירא פלכתא וצ״ל שרייא (ולא שריא כדעת בעל ד״ס סנהד׳ צד קל״ז הערה ה׳) ובע׳ שור א׳ גרס רבינו שורה. ובנו״ג בסנהד׳ גוולא ובכ״י ש״ס קא טווי׳ וכן בגי׳ רש״י גוולה: טווה ובכ״י ש״ס פ׳ קא עולא וכ״ה בע״י ובאה״ת קא מעזלא תכלתא. [6]) בנו״ג בשירין ואולי צ״ל בשוורין. [7]) בקצת כ״י כאן ע׳ חרש והוא נכון. [8]) ועיי׳ פירש״י ושם ובגמ׳ אי׳ כס״א דרמיתו.

ועש"ה בכמה ענינים מה שדים הללו. • כך משה ואהרן. — ב"ר פמ"ב עיי' סוף ע' שדה א'] —

שֵׁד (= שֵׁדָיָא מלשון נקבה של שֵׁד = שֵׁידָא, שֵׁידְיָא dämonisch) בס"ג דפ' כל הגט (גיטין ל"א:) שדיא נשיב פי' רוח קדים מנשבת. כנוע עצי יער (ישעיה ז, ב') תרג' כאישדוות אילני. *[אחי"ה בגי' המתורגמן אי' אִישְׁתְּדִיוּתָא והוא מל' שְׁדָא היינו רמה כלומר תנועה אילך ואילך ובדפו"ו הגי' כאשתריות אילני חורשא ונראה שצ"ל כאשתדיות אילני ובענין שדיא כבר העירותי בע' אסתנא (ח"א, ר"ה) שהוא מענין שד וכדעת הפרסיים שקוראים רוח צפונית רוח השדים ובע' הנ"ל פי' רבינו כי רוח דרומית חוא שדיא — ועוד עיי"ע שד ו'] —

שׁד (מל"מ כמו (עמוס הנ"ל בפנים) והוא כמו שָׁדוּד פי' ההרוס והיינו החלש Schwächling) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) המבליג שד על עז (עמוס ה', ט') פי' שד חליש כמו (ירמיה ד', ל') ואת [1] שדוד. *[אחי"ה וכן פירש"י שד: שדוד. וכן הנפעל בב"ר ר"פ ע"ה אימתי אני קם לכשתראה עניים נִשְׁדָּדִים ואביונים נאנקים ודרש משד (תהלי' י"ב, ו')] —

שד (= שׁוּדָא = שְׁחוּדָא מל"ס כמו שוחד בל"מ פי' מתנה ונתינת רצון Begünstigung, Beschenkung ועיי' בפני') בפ' חזקת הבתים בגמ' זה אומר של אבותי (ב"ב ל"ד סע"ב) ומאי שנא מהא דאתמר [2]) בס"ג דפ' מי שהיה נשוי (כתובות צ"ד.) שני השטרות היוצאין ביום אחד רב אמר חולקין ושמואל אמר שודא דדייני. פי' ר"ח ז"ל אין יכול לעשות שודא דדייני אלא דיין המומחה לרבים כגון רב נחמן בדורו דהא רב ששת גברא רבה הוה וא"ל רב נחמן אינך דיין ודחאו מלעשות שודא ואין דנין דין שודא אלא במקרקעי אבל במטלטלי לא אמרינן ממון המוטל בספק חולקין, בר"ג דפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ב:) אמרי לה להאי גיסא ואמרי לה להאי גיסא שודא דדייני. בר"ג דפ' שבועות העדות (שבועות ל':) אי נמי לשודא דדייני. בפ' הכותב לאשתו [3]) בגמ' הניח פירות (כ"ב פ"ה:) שכנים שניהם קרובין שניהם תלמידי חכמים מא' שודא דדייני. בס"ג דפ"ק בגיטי' (י"ד:) וחב"א יחלוקו מספקא להו וכן אמר מה [4]) שירצה שליש [5]) יעשה סבר שודא דדייני עדיף כלומר נתינתו לאחד מהן עדיף מחילוקו פי' שודא [6]) למה שהוא נוטה דעתו לידע באומדנא שהוא שלו יתננו לו. *[אחי"ה וזה לכאורה כפירוש רגמ"ה בכ"ב ל"ה. ד"ה שודא כלו' להיכא שתינטה דעת בי"ד וכו' וכ"ה בפירש"י שם שודא דדייני לאותו שיהא נוטה לב הדיינים שהיה הנותן אוהבו או קרובו וכו' שודא לשון השלכה ירה בים [מתרגמינן] שדי בימא ע"כ וכן פירש"י בשבועו' ל' רע"ב ע"ש וכן בכתובו' פ"ה: שודא דדייני הטלת הדיינים לפי מה שיראו הדיינים [7]) ובגיטי' פירש"י שודא ראות עיניו וכו' ור"ת חולק עליו עיי' תוספו' שם ד"ה וכאן ובכתוב' פ"ה: ד"ה שודא וביתר ביאור דף צ"ד: בד"ה לימא ועיי' תוספו' ב"ב ל"ו. ד"ה שודא ומתוך דברי התוספו' הוברר כי לשיטת ר"ת אינו תולה באומד הדעת אלא ברצונם יתנו הדיינים למי שירצו ובעיקרי התלמוד הביא בשם רבינו נסים כי בירו' שוחדא לדייני כלומר יתן שוחד לדיין ואז יזכה בדינו דהיינו לשון שודה והחי"ת מובלעת ע"כ וכן פי' הריטב"א (הובא בשט"מ לכתובו' פ"ה:) וז"ל ואמרו בירו' (שוחר) [צ"ל שוחדא] דדייני ולישון גוזמא הוא לפי שהרישות נתונה להם לעשות כמו שירצו ע"כ [8]) וזו ממש כפי' רבינו בע' סר ב' שפי' כן דרך לשון ארמי להבליע ח' וע' כגון שודא דדייני שהוא שוחדא וכו'. ומה שפי' רבינו בשם ר"ח דאין יכול לעשות שודא דדייני אלא דיין המומחה וכו' כ"ה בתוספו' כתובו' צ"ד: ד"ה אמיה פי' ר"ח דקבלה בידינו דשודא דדייני דוקא במקרקעי ודוקא דיין מומחא וכו' וכתבו התוספו' ולי נראה שודא נמי במטלטלי ע"ש וכתוספו' ב"ב ל"ה. ד"ה שודא ועוד עיי' שט"מ כתובו' צ"ד: ד"ה לימא שהעלה בשיטת הרי"ף דבשטר חוב עבדינן שודא מטעם הנתון שם בשט"מ עש"ה. והאמת כי שודא דדייני כמו שוחדא דדייני כדא' בירו' עיי"ע שהד ופי' מתנה ונדבת לב וכן פירש"י בקידושי' ע"ד. ד"ה בשודא דדייני. . למי שיתנדב לב הדיין לומר נראה לי שזה היה רגיל אצלו יותר לזה נתן ע"כ] —

---

1) בפסוק ואתי בכתיי וקרי ואת. 2) כ"ה נכון בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב וק"ט ובעיקרי התלמוד ובדפו"ו אבל בשדפ"ע נשמט בטעות. 3) כ"ה נכון בכ"י ק"ט אבל בדפ"ע בט"ס הכותב ג"מ. 4) כ"ה בכ"י ק"ט ובנו"ג וכאן אמר מה כגי' הב"ה ובדפ"ע בט"ס וכן אמר מי. 5) בנו"ג שלית. 6) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד. 7) ובמהדורא קמא (הובא בשט"מ כתובות) פירש"י שודא דדייני אחר בית דין גריר לאיתו שיראוהו בי"ד רגיל אצלו ואוהבו יותר. 8) אבל עיי' תוספו' כתובו' פ"ה: סוף ד"ה שודא.

שֵׁד (מל"מ רק בקבוץ (דברים ל"ב, י"ז; תהלי' ק"ו, ל"ז) ובדרז"ל גם היחיד שֵׁד, שֵׁידָא בל' סורי' שִׁאדָא וכן בל' הוצואריש שֵׁידָא Dämon) בב"ר פ' ל"ז (ל"ז) ויהיו בני נח ובריש ויק"ר פ' והוא ישקיט (פ"ה) מדנפק פגע ביה שידא [1]) אשמדון רבהון דרוחתא. *[אחי"ה בנו"ג בב"ר ר"פ ל"ו שידא שמדון ובויק"ר שידא שריהון דרוחתא ובהעתקת עיקרי התל' אי' עוד וז"ל והוא אשמדאי שידא כדאי' בפ' מי שאחזו ע"כ וזו ההוספה בלי ספק שייכת לבעל עיקרי התלמוד כי בע' אשמדאי כבר הוכחתי כי רבינו לא הביא בשום מקום השם אשמדאי ולא ידע מאומה מאותה הגדה בגיטי' ס"ח. וס"ח: אעפ"י שהביא מאמרים רבים משני עמודין הנ"ל (עיי"ע אשמדאי ח"א, שי"ח וש"נ כי עיקר הגי' אשמדון) וכבר הארכתי זה רבות בשנים בענין שדים ויחוסם למעמד אמונת השדים אצל הפרסיים במאמרי המיוחד איבער דיא יידישע אנגעלא־לאגיא אונד דעמאנאלאגיא וכו' צד 48 והלאה עש"ה. ואין כאן מקום להאריך. והא לך קצת מאמרי רז"ל מגילה ג' סע"א אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה היישינן שמא שד הוא ובסנהד' מ"ד סע"א אסיר לו לאדם שיתן שלום וכו' וע"ש תוספו' ד"ה היישינן. גיטי' ס"ו. יבמות קכ"ב. וליחוש שמא שד הוא וכו' עיי"ע בבואה. ב"ק ט"ז סע"א נעשה שד עיי"ע קמוס. סנה' ס"ז: דקפיד אמנא שד וכו'. אין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה ועיי' שמ"ר פ"י. סנהד' שם עיי"ע לט ג'. שבת ס"ז. שידא דבית הכסא, חולי' ק"ה: עיי"ע בר שידא יבמות קכ"ב. אמר לי יונתן שידא, עירו' מ"ג. דילמא יוסף שידא אמרינהו, פסחי' ק"י. אמר לי יוסף שידא אשמדאי מלכא דשֵׁידֵי וכו', גיטין ס"ח. דילמא אשמדאי מלכא דשידי ידע ושם: שדה ושדות (קהלי ב', ח') הכא תרגימו שידה ושידתין [2]) במערבא אמרי שידתא א"ר יוחנן שלש מאות מיני שדים היו בשיחין ושידה עצמו איני יודע מה היא ועיי' פירש"י. עירובי' י"ח: רוחין ושידין ולילין, ילק' איוב תתקי"ג רוחות ושדים עיי"ע צפון. חגיג' ט"ז. אבדר"נ פל"ז ששה דברים נאמרו בשדים וכו' עיי' הרמב"ן ויקר' י"ז, ז'. ויק"ר פכ"ב ואין שעירים אלו אלא שדים . . ואין שדים אלו אלא שעירים וכו'. ספרי האזינו ססי' שי"ח דבר שאין מטיבים להם אלא מריעים להם לשדים מה דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו (פסיקתי זוטרתי נכנס בארם). ועיי' ג"כ תרג' ויק' הנ"ל ולדברי' ל"ב י', י"ז באונק' ובתר"י א'. והתואר שֵׁדָיָין ב"ר פס"ה איש שעיר (בראשית כ"ז, י"א) גבר שדיין כמא דאת אמר (ישעי' י"ג, כ"א) ושעירים ירקדו שם ומזה שֵׁדְיָא בע' שד ג'] —

שד (= שְׁדִי כמו דאה בל"מ schweben, schwirren) תרג' יעוף יומם (תהלי' צ"א, ה') דשדי בימי. *[אחי"ה בנו"ג דשדי בימַמא תרג' נדד כנף (ישעי' י', י"ד) נטיל מכא ושדי כא. ו ב א ת פ ע ל תרג' ידאה (ירמיה מ"ח, מ') כנשרא דמשתדי וכן שם תרג' י"ב, ט'. כאשר ידאה הנשר (דברים כ"ח, מ"ט) תרג' כמא דנשתדי נשרא, תרג' ויעף (ישעיה ו', ו') ואתשדי, אבל עיי"ע שו ב'. יעפו (חבקוק א', ח') (משתרן) (צ"ל משתדן]. תרג' נוע תנוע (ישעיה כ"ד, כ') אשתדאה תשתדי ארעא ועיי' ג"כ ע' שד ג'] —

שד (= שִׁידָא פי' כמו צידדא, צד Seite, Ecke) תרג' על ירך המשכן (שמות מ', כ"ב) על שדא דמשכנא כמו צד. *[אח"יה וכן תרג' ירך המזבח (ויקרא א', י"א) שידא דמדבחא, ירכתי צפון (תהלים מ"ח, ג') שידא דציפונא, ירכתי ביתך (שם קכ"ח, ג') שידא דביתך וכן ירך המנורה שידה עיי' תרג' שמות כ"ה, ל"א; ל"ז. י"ז] —

שָׂדֶ[ה] (מל"מ מקום ישוב ועוד מישור Feld, Ebene, Blachfeld) בריש שביעית (פ"א מ"א; פ"ב מ"א) שדה האילן ושדה הלבן [3]), בסוף ספרא (בחוקותי פרשה ד' פרק י"א) והיה השדה בצאתו ביובל (ויקרא כ"ז, כ"א) מלמד [4]) שהשדה קרוי בל' זכר. *[אחי"ה ושם עוד: בלשון הקודש אבל בלישנא דרבנן לרוב בל"נ ב"מ י"א. זכתה לי שדי, שדי קנויה לך. פיאה פ"א מ"ג מתחלת השדה ומאמצעה. ב"ק פ"ו מ"ב אותה שדה והכלל בזה ובשמות אחרים כמו רחל (עיי"ע) לישון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמה. ובספרא הנ"ל

[1]) כ"ה בכ"י ו:דפ"ר ובדפוי"ו שידה. [2]) בקהלי"ר פ' כנסתי שדה ושדות שֵׁידָא ושֵׁידָתָא ועוד דרש שם בזה"ל שדים ושדות . . שדה ושדות ד י י נ י ן זכרים ו ד י י נ י ן נקבות ופי' מ"כ מלי שודא דדייני אבל נעלם ממנו כי אשה פסולה לדין עיי' חידי הרד"ל ולי נראה ברור שצ"ל דיווין זכרים ודיווין נקבות עיי"ע דיוו ח"ג מ"ב פי' שדים זכרים ושדים נקבות וכדאיי בגיטי' הנ"ל. ושם: אייתי שידה ושידתין כבשינהו אהדדי, וכן בשמ"ר פ"ל כמה רוחות ושדים כבש שלמה ובתרג' שני באסתר שדים ופגעים וכו' עיי' מאמרי הנ"ל 81. [3]) עיי"ע לבן. [4]) בנו"ג מגיד.

התעורר הרב הח' מהרי"ו במסרת התלמוד אות ע' כי גי' הספרים קרוי לשון זכר בלשון הקדש טעות היא כי מלת קודש מוסב' אשלמטה קדש מהקדש וכו' ובילק' גרס קרוי על שם זכר ע"כ ובפי' ר"ש בספרא (דפו"ו) הביא גי' ישנה מלמד שהשדה קרוי על שם הגזבר[1]) וראיתי בשטה מקובצת לערכי' כ"ה: דנ"מ הכא דאי שדה לשון נקבה הוי אמינא דתהיה אשדה קאי וה"ק והיה השדה אם גאלה הכהן מגזבר תהיה לו כאחוזתו ולא תצא מתחת ידו אבל השתא דשדה לשון זכר א"כ ע"כ תהיה לא אשדה קאי אלא אאחוזתו קאי כדדריש הכא אחוזתו תהיה שלו ולא שדה זו שלו ע"כ ועיי' ג"כ התורה והמצוה להרב מלבים ימ"ש בספרא שם. והקבוץ ב"ר פמ"ב עמק השִׂדִּים (בראשית י"ד, ג') שהוא עשוי שדים שדים תלמים[2]). ושם: שהוא מניק את בנו בְּשָׁדַיִם עיי"ע עמק א'] —

שִׁדָּה (אולי מל"מ עיי' בפנים ועיי' ל"ע سدّة Trag- σέδα, σέδας ל"י אמצ' Sopha, Sitz (stuhl, Lehne) כפ' כל כתבי הקדש (שבת ק"כ.) ע"ג שידה תיבה ומגדל פי' „דומה לתיבה כדכתיב שדה ושדות (קהלת ב', ח') ואע"ג דבגיטין לאו כי האי גוונא דגרסינן בר"ג דפ' מי שאחזו (ס"ח.) שדה ושדות הכא תרגימו שידא ושידתין קיימא לן (שבת ס"ג. יבמות י"א: כ"ד.) אין מקרא יוצא מידי פשוטו". בכל המעורב פ"ו במקואות (מ"ה) השידה והתיבה שבים פי' אם יש בים כלים כדי לרחצן ונתמלאו מים. *[אחי"ה פי' רבינו הועתק מפי' רה"ג בכלי' פכ"ב מ"ח בסר"ט 17 ושם הביא ג"כ ראיה מב"ק צ"ח: נתן לחרש שידה תיבה ומגדל וכו' הרי לדעת רה"ג שידה של משנה היא היא שדה של מקרא וזו ג"כ דעת רש"י בקהלת וז"ל שדה ושדות מרכבות נוי עגלת צב ובכל' גמרא יש שדה תיבה ומגדל ע"כ וכ"ה בל"ע ובל"י אמצ' הרשומ' בתחלת הערך כי מלה ערבי' מורה כסא רך להתענג ועוד سدّة الملك כסא המלך ובל"י הנ"ל פי' כסא כמו אפריון כעין מטה שנושאות בה נשים והוא כעין ארגז וכן פירש"י בב"ק שם שידה ארגז של עגלה העשויה למרכב נשים וכן פי' רש"י בשבת מ"ד: ד"ה מוכני ע"ש וכן בגיטין ס"ח. שידתא: שידה עגלה למרכבת נשים ושרים ע"כ ובכתובו' ס"ה. ד"ה בקולפי דשידה פירש"י במנעול של ארגז[3]). וכנראה כן הבינו ל"מ חכמי התלמוד כדמוכח מגיטי' הנ"ל שדה ושדות הכא תרגימו שידה ושידתין במערבא אמרי שידתא כלומר בבבל פירשו שד זכר ושד נקבה (עיי"ע שד ו') ובארץ ישראל פירשו מרכבות נשים ועיי' פירש"י, ושם: א"ר יוחנן שלש מאות מיני שדים היו בשיחין ושידה עצמה איני יודע מה היא והגי' היותר מעולה בירוש' תעני' פ"ד דס"ט סע"א ר' ירמיה בשם ר' חייא בר בא שמונים שידות של מתכת היו בשיחין א"ר ינייי שידה לא היתה בימינו. ורד"ק בשרש שדד הביא פירושים אחרים בענין שדה של מקרא ע"ש ובעל עיקרי התלמוד הביא כל זה הפירושים מבלי שהזכירו הרד"ק. וכנ"ה בכלים פי"ח מ"ג השידה התיבה והמגדל שנטלה אחת מרגליהן, במנחו' ל"א רע"א כלים פי"א מ"א ע"ש פי' הרמב"ם והתוספו' במנחו' ד"ה השידה ותוספו' שבת מ"ד: ד"ה מוכני. עירובי' ל' סע"ב חגיגה כ"ה. גיטין ח': נזיר נ"ה. הנכנס לארץ העמים בשידה תיבה ומגדל וכ"ה בתוספת' שבת רפי"ד (ט"ו), תוספת' שם רפט"ז (י"ז) ומחזירן לשידה ושם סוף עירו' ומחזירן ציר התחתון של דלת התיבה ומגדל ושידה, ירו' תעני' פ"ב דס"ה: מה שהיה בכף ידיהם החזירו[4]) מה שהיה בשידה ובתיבה ובמגדל לא החזירו] —

שדה (?) בס"ג דסוט' (מ"ח:) משחרב בית המקדש ראשון בטלה שידה ופרידה וזכוכית לבנה. (א"ב שירא פרנדא כתוב בנוסחאות ופירש"י מין משי). *[אחי"ה עיי"ע שר ה' ומ"ש. ורבינו גי' מוטעת נזדמנה לו וצ"ל שירא פרנדא. ובהיפך בירו' שבת פ"א ד"ד. במקום שירתא צ"ל שיירתא. ורבינו כתב לנכון שירא פרדנא בע' כלך ע"ש ועיי"ע שר ה'] —

שַׁדּוּן (איוב י"ט, כ"ט) בריש ואלה המשפטים בילמדנו (תנחומא סי' ד') למען תדעון שדון (איוב שם) שדין כתיב. *[אחי"ה בנו"נ שדון שרן כתיב וצ"ל שדין כתיב כלומר שיש דין בעולם וכדאי' ברש"י שהביא התנחו' וכ"ה בשמ"ר קרוב לס"פ ל' שדון שדין כתיב שיש דין בעולם ועיי' מנחת שי באיוב הנ"ל (וש"נ בטעות פל"ז בשמ"ר וצ"ל פ"ל) וש"נ הזהר וארא ומצורע ע"ש] —

---

[1]) ומזה נשתבש בילק' על שם זכר. [2]) ונראה שבא מגליון להורות על שדים ובע' עמק א' רבינו לא גרס תלמים. [3]) וגי' ופי' רבינו עיי"ע קלף האחרון. [4]) דרש בכפיהם (יונה ג', ח').

* שְׁדִי שֵׁדְיָא עיי"ע שד.

שְׁדַךְ (בל' שמרוני כמו בלא"ר פי' ענין השקטה beruhigen, פַּעֵל שַׁדֵּיךְ · ruhen, ruhig sein (stillen וישכו המים (בראשית ח׳, א׳) תר"י (א׳) ושדיכו [1]) מיא. עד שוב אף אחיך (בראשית כ"ז, מ"ה) תר"י (א׳) עד דתשדך [2]). והארץ שקטה ממלחמה (יהושע י"א, כ"ג) תרג' וארעא שדוכת. בב"ר פ"פ (פע"ט) ויחן את פני העיר: נפק ואשכה מיליא משדכן. *[אחי"ה ובירו' שביעי' פ"ט דל"ח ע"ד אי' כד חמא דשדכן מיליא פי' כשראה שדברי גזרתו שקטים ובינוני פ ע ו ל בפַעֵל מְשַׁדְּכָן כבב"ר הנ"ל וכן בירו' יומא פ"ח דמ"ה. ושדך . . ולא שדך פי' נח ושקט, ו ב פ ע ל השקיט ב"ר ס"פ ס"ד וישדיד צבורא. וכן הרבה בתרג' בהוראת והעתקת שקט ושכך עיי' תר"י ב' דברים ל"ג, ג' לא נייחין ולא שָׁדְכִין, תרג' ישעיה י"ד, ז' נחת שדוכת ארעא ועיי' תרג' שופטים ג', י"א; ה', ל"ב; לתהלים פ"ג, ב', א ת פ ע ל תרג' אסתר ב', א' ואִשְׁתְּדַךְ; שם ז', י' אִשתדיכת, פַּ ע ל תרג' תהלים ס"ד, י"א תְשַׁדֵּיךְ; צ', י"א מְשַׁדְּכִין רוגזך, אַ פ ע ל: תרג' ירוש' א' והשכותי (במדב' י"ז, כ׳) ואַשְׁדִיךְ, תרג' ישקיט (איוב כ"ד, כ"ט) והוא ישדיך. ונזרת המלה מל' שמרוני שתרג' שמרוני העתיק וישכו המים (בראשית הנ"ל) ואשתדכו מיא. והשכתי מעלי (במדבר הנ"ל) תרג' שמרוני ואשדך מן עלי [3]) והתואר שְׁדִיךְ פי' שאנן ושָׁקֵט עיי' תר"י ב' במדבר כ"ג, כ"ד לא ניח ולא שדיך ושם הקבוץ ולא שדיכין ובל"נ שדוכא תרג' דה"י א' ד', מ'. ומה שענינו ריצוי בנשואין עיי"ע שדך האחרון] —

שדך (= שְׁדָכָא = שְׁדָאכָא נ"ל מל"פ سَتاك، اسْتاك، شْتاك זמורה לחה (frischer Zweig כפ' אמר ר"ע בגמ' מניין לערוגה (שבת פ"ה:) שאני התם דאיכא שדכא [4]) פי' גאון „שרכי עלין רחבין שאוחזין בארץ ורווחין ונכנסין אלו באלו כדגרסינן בפרק המוציא תפילין בגמ' שרשיו (עירו' ק':) תני חדא אסור להלך ע"ג עשבים בשבת ותניא אידך מותר וכו' הא דאיכא שרכי הא דליכא שרכי" [5]). בפ' השוכר את הפועלים בגמ' היה עושה בתאנים (כ"מ צ"א:) אמר רב שישא בריה דרב אידי בשרכא [6]) פי' „עלין וזמורות משוכים מכרם זה למקום שהשור דש בו שהם הם". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בב"מ הובא בשט"מ וקרוב לזה פירש"י בב"מ בשרכא בזמורה ארוכה מאוד ומגעת עד לפני השור ובשבת פירש"י שראכא זמורותיהן ארוכות ומתערבות וכו' ובעירו' פירש"י פתילה ארוכה שהעשב ארוך ע"כ מוכח בין לדעת רבינו (היינו ר"ח אשר אחריו נגרר בשני המקומות) בין לפירש"י הוראת המלה זמורה והיא היא מלה פרסי' הנ"ל זמורה לחה יוצאה משרשי האילן ובפרט אותה זמורה הנאכלת מרוב לחלחותה בהיותה ירוקה. וני' בדל"ת לפי זה היא העקרית וחידוש שר"ח ורש"י אוחזין בגי' רי"ש] —

שדך (= שַׁדְכָּא מע' שדך א' פ' ההולך שאנן ובטל מהמלאכה der ruhig geht, müssig ist, Müssiggänger) בס"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קל"ט.) מתניתין בשדכא בשדכא פשיטא. פי' „אדם בטל שאינו מרויח כלום מן הנכסים אבל אדם אחר שמרויח מאי דעבד בשדכא פשיטא דאין מתפרנסין הואיל דלית להו הנאה מיניה לא מחלי ליה" [7]). בס"ג דפ' החובל (ב"ק צ"ב:) שייך [8]) ואזיל דקלא [9]) בישא בהדי קינא דשדכי פי' בדקל רע מצוי קן של יונים שאינן פרין כשאר יונים, בפי' מגנצא כתב דיקלא בישא לגבי נינה דסרקי פי' דקל רע מחשבין אותו עם אילני סרק — (א"ב בנוסחאו' כתוב מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי באות רי"ש). *[אחי"ה והתוספו' בב"ק כבר העירו על גי' רבינו שהיא בדל"ת ופירשו

[1]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד אבל בדפ"ע ושדכו ובנו"ג באתפעל (ואשתרבו) [וצ"ל ואשתדכו] מיא. [2]) כ"ה בכ"י ק"מ וכ"ה עד בעיקרי התלמוד ובדפ"ע עד זמן ובנו"ג עד די תשרוך. [3]) וכן ושכתי כפי (שמות ל"ג, כ"ב) תרג' שמרוני ואשדך כפי והוא טעות בקראו ושכתי כפי וכן טעה לקרוא טשכיתם במקום משכיתם (במדבר נ"ג, נ"ב) יען כן העתיק השמרוני משדיכון. [4]) בנו"ג שראכא ובכ"י ש"ס שרכא וכ"ה ברש"י ותוספי בד"ש ובשאר מקומות אצל בעל ד"ס שבת צד צ"א. וש"נ כ"י א"ס שראכא וכ"ה במאירי בחיי הר"ן ובכפתור ופרח פ' נ"ז [5]) פי' זה הועתק מפי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנא פ"ו. וקוראו רבינו גאון. ור"ח גורס שם שראכא וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען בעירו' ק': אבל בכ"י ש"ס א"פ ובריו"ף ובאו"ז הל' עירובי' סוף סי' ר"ו אי' כגי' רבינו שרכא ובפי' ר"ח בעירובין בש"ס ווילנא הגי' שראני וצ"ל שראכו ובתש' הגאונים בהוצי' מקיצי נרדמים סי' תכ"ה (צד 220) הגי' ג"כ ברלת ופי' שראכי ענפים ארוכים שמשתלחין ומשתדכין באשר לפניהם כי שידוך כלשון קשירה הוא. [6]) בנו"ג בשרכא ובכ"י ש"ס רי א' בסרכא. [7]) הועתק מפי' רגמ"ה ועיי' ג"כ בפירשב"ם. [8]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס שידך ובנו"ג מטייל בכ"י ש"ס פ' משאיל ובכ"י ה' מְשַׁאֵל ובאה"ת משייל וכולם בט"ס וצ"ל שייך וכראוי ג"כ בע' שך א' וכן בדפו"ו בערוך. [9]) בילק' שופטים ר ס"ז בט"ס דחלא.

קינא (דשרכי) [צ"ל דשרכי] כלומר מקום הבטלנים ופי' קינא היינו מקום והביאו ראיה מב"ק נ"ח: תלתא תאלי בחדא קינא ובן בסוכה ל"ב: בחד קינא במקום אחד וכו' ולפי זה קינא הוא ל"פ خان, خانة דירה ומקום ופי' רבינו עיי"ע קשב. ודע כי שַׁדְכָּא הוא תואר ופי' בטל מע' שדך א' שפירושו שקט וכפי' התוספו' בב"ק וב"ב וכן פירש"י בב"ק קינא דשרכא אילנות בטלים כלו' דרך דקל רע ליגדל בצד אילן סרק. והוא קרוב לפי' מגנצא שהביא הערוך ורש"י הרכיב שני ענינים היינו שרכא ברי"ש כמו שדכא בדל"ת ועוד כמו סרק. ובילק' תולדות ר' קי"ו גרס קינא דסרכי ובילק' שופטים ר' רמז ס"ז שרכי ונ"ב פי' שהועתק מפירש"י בב"ק. אבל מ"ש התוספו' בענין תרג' יודע ציד נחשרכן הנכון מה שכתבתי בע' זה שעיקר הגי' נחשרכן ברי"ש] —

☞ שְׁדַךְ (ein Mädchen zur Heirath geneigt machen) מסכת קידושין פ"ק (י"ג.) התם בדשדיך ומנא תימרא דשני לן בין שדיך ובין לא שדיך פי' כשהאיש מדבר על אשה והיא נתרצית להנשא לו. *[אחי"ה וכן פירש"י בדשדיך שדבר בה קודם לכן ונתרצית להתקדש לו ע"כ ונראה שהוא מע' שדך א' שע"י דבור על לב הפנוייה להתקשרה בקשר נשואין נחה שקטה דעת הצדדים המתחתנים בתנאיהם. פיעל שבת י"ב סע"א אין משדכין את התינוקות לארס ובתוספת' שבת ספט"ז (י"ז) אין משדכין בין איש לאשתו וכו', שבת ק"נ סע"א תנא דבי מנשה משדכין על התינוקות ליארס בשבת. קידושין מ"ד: א"ר נחמן והוא ששידכו עולא אמר אפי' מיאון אינה צריכא אע"ג דשידכו. והשם רק בקבוץ קידו' י"ב: (יבמו' נ"ב.) רב מנגיד . . על דמקדש בלא שידוכֵי . . נהרדעי אמרי בכולהו לא מנגיד רב אלא על דמקדש בביאה בלא שידוכי וא"ד אפי' בשידוכי נמי משום פריצותא. ירו' קידושי' פ"ג דס"ד סע"ב שמואל אמר המקדש בלא שידוכים לוקה ותופסין קדושין מר עוקבא בשם שמואל אמר תלת המקדש בלא שידוכין לוקה וכו'] [1]) —

* שדכן עיי"ע נחשירכן.

שדל (= שַׁדֵּל מל"ס בפַעֵל ענין פתוי והסתה überreden (ב) שְׁדַל כמו שְׁדַר מל"ע شذر ענין זריזות וזירוז למלחמה eifrig sein, sich bestreben, zum Kampf rüsten) ושובבתיך ונתתי החים בלחייך (יחזקאל ל"ח, ד') תרג' ואשדלינך ואתן שירין בליסתך. בני אם יפתוך חטאים (משלי א', י') תרג' ברי אם ישדלונך [2]) חטאים לא תטפיס. ואנה עשית (רות ב', י"ט) תרג' ולאן אשתדלת למעבד, אשר עשיתי עמו (שם) תרג' דאשתדלית עימיה — (א"ב תרג' ויאבק איש עמו (בראשי' ל"ב, כ"ד) ואשתדל גבר עמיה פי' כלם ענין עסק). *[אחי"ה ושם פסוק כ"ה ויאבק תרג' באשתדלותיה עמיה וזה מל"ע שדר והוא כמו שדל רי"ש ולמ"ד מתחלפין פי' זריזות וחריצות. ברכו' ט': ישתדל לחין לקראת מלכי ישראל, שבועו' ל'. השתדל לדונו יפה, תוספת' קידושי' פ"ה לעולם ישתדל אדם ללמוד וכו'. ובפרט זירוז למלחמה וזה נאבק פי' מזרז במלחמה ringen ומזה השתדר להיות איש (אבות פ"ב מ"ה) ונ"א השתדל עיי"ע שדר א' וש"נ אבות ד', י"ח אבל ענין פתוי הוא בפַעֵל מל"ס הנ"ל. תרג' וכי יפתה (שמות כ"ב, ט"ו) וארי ישדל ועיי' תרג' שופטים י"ד, ט"ו; ט"ז, ה' דה"י ב' י"ח, ב'; ליחזקאל ל"ט, ב' תרג' ושבבתיך: ואישדלינך וכן בדרז"ל יומא ל"ה: בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, קידושי' ל"א רע"א מפני שמשדלתו בדברים וכו'. התפעל קהל"ר פ' דברתי אני הלב מִשְׁתַּדֵּל וכו'. פסחים קי"ג. הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו נ"ל מל"ס שדל שפי' ג"כ חנף כלומר הוי חונף למי שהשעה היינו הצלחה משחקת לו ומזה ב"ר פכ"ב אית כלבין ברומי דידעין למשתדלא וכו' פי' ע"י חניפה וחכמה הם מתפרנסים וכ"ה בילק' בראשי' ר' ל"ו אבל בילק' תהלים תת"ם הגי' משדלא ובע' פרט י' משדרא. ואולי מזה ג"כ במקום שאין אנשים השתדל להיות איש הוי חונף לעצמך ותפתה לבך שאתה האיש אשר יש לאל בידו לעשות גדולות] —

* שׁוֹדְנִי (= סוּדְנָא מל"ר הרשומה בע' צד Ueberredung) ב"ר פס"ג שודני צידני צד בבית צד בשדה עיי"ע צד ומ"ש.

☞ שְׁדַף (נ"ל מל"ע سدف בבנין ד' اسدف או شطف ענין נשיגת אחור sich zurück-

---

[1]) ובלי עברי ההדשה נקרא המשדך בזיווגן (רשב"ם בב"ב קע"ד סע"ב ד"ה מצוה) שדכן, Heirathsvermittler

[2]) בנו"ג נישרו לך צ"ל נשדלו לך ובכ"י תרג' נישדלונך.

(ziehen תרג׳ כי שיח וכי שיג לו (מ״א י״ח, כ״ז) דילמא שועי ליה או אשתדפא אישתדיף. *[אחי״ה ר״ב הביא כן עפ״י המתורגמן והוא סיים נ״ל שהוא ל׳ שותפות הדל״ת היא במקום ת״ו התפעל כמנהג ופי׳ שמא יש לו שותפות ועסק עם אחר ע״כ ואין נ״ל וגם פ׳ ה׳ לעווי שהוא כמו הדף רחוק מאוד ולי נראה ברור כי תרג׳ שיג פי׳ ענין נשיגת אחור (לפנות נקביו) הועתק כן בל״ע הנ״ל באותו הענין ועיי״ע אשתדיף (בח״א, שכ״ט)] —

* שְׁדַף (מל״מ ענין לקות הזרע מרוח קדים vom Ostwind geschlagen) רק בנפעל ונתפעל כמו בל״מ בינוני פ ע ו ל ושְׁדֻפֹת קדים (בראשית מ״א, ו׳) פי׳ נחבט מרוח מזרחית וכהעתקת התרג׳ שקיפן קדום וכן פירש״י בחומש חבוטות והלעז בכ״י רש״י השליד״ש elidés, ausgeschlagen ב״מ ק״ה: במשנה אכלה חגב או נשדפה ובגמ׳ שם כגון דאישדוף רובא דבאגא עולא אמר כגון שנשתדפו ארבע שורות, ושם ק״ו רע״א ואשתדוף נמי הנך שערי ע״ש כמה פעמים אשתדוף, משתדפו, נשתדפו. גיטי׳ מ״ט סע״ב בדהוי ליה ואישתדוף, ב״ב קע״ד: מיהוי הוה ליה ואשתדוף. נ פ ע ל ב״מ ק״ה סע״ב נשדף תלם אחד וכו׳, ירו׳ שקלים פ״ה דמ״ח ע״ד פעם אחת נשדף כל העולם כולו, ירו׳ מ״ק פ״נ דפ״א רע״ד היטה אחת חצייה נשדף והצייה לא נשדף. והשם שִׁדָּפוֹן כל״מ ב״מ ק״ו. ערכי׳ כ״ט: ובלא״ר שודפנא תעני׳ ו׳: תרג׳ דברים כ״ח, כ״ב שדפנא ועוד בקצת דפ׳ וכ״י שידפונא ובתרג׳ מ״א ח׳, ל״ז; לדה״י ב׳ ו׳, כ״ח שודפנא. ועוד שידפא כמו שדפון עיי״ע סלמנטין ציון מב״ב צ״א סע״ב וכפי׳ רגמ״ה שם.

שָׁדַר (מל״ע הנ״ל בע׳ שדל streben, ringen) בפ׳ ר׳ אומר איזו היא דרך ישרה (אבות פ״ב מ״ה) ובמקום שאין אנשים השתדר להיות איש. ובפ׳ בן זומא (שם פ״ד מי״ח) ואל תשתדר לראותו בשעת קלקלתו עיי׳ בע׳ אל ס״א אל תשתדל, השתדל[1]. (א״ב בדניאל (ו׳, ט״ו) הוה משתדר להצלותיה). *[אחי״ה ופי׳ השתדר כמו השתדל הוה מזורז ונלחם strebe, ringe darnach ועיי״ע שדל[2]) ומזה הענין בדניאל ויפה פי׳ המיוחס לרס״ג וז״ל משתדר מתעסק ונלחם ונאבק .. ויאבק מתרגמינן ואשתדל רי״ש מתחלף עם למ״ד ע״כ ומזה אשתדור פי׳ מרידה עיי״ע בח״א, שכ״ט] —

שדר (= שֵׁדְרָא פי׳ בל״ס תַאטְרָא בל״מ שמרים Hefe) בפ׳ המפקיד בגמ׳ יוציא לו שתות (ב״מ מ׳ רע״ב) איכא גולפי ושדריא פי׳ שמרים. *[אחי״ה וכ״ה בע׳ גלף וש״נ א״ד דאי׳ לפנינו בגליון הש״ס אצל הגי׳ שמריא וכן בכ״י ש״ס ושדרייא וכ״ה בפי׳ ר״ח ושדריא וכ״ה ברש״י ע״ז ס״ה רע״ב ד״ה הוה שפיך. ונ״ל כי הוא הוא תאטרא אשר בו הועתק שמרים בפשיט׳ הסורית (בירמיה מ״ח, י״א; תהלי׳ ע״ה, ט׳) ובל״פ נקראו דרדא עיי״ע דרד] —

שְׁדַר (מל״ס שַׁדַּר פי׳ שלח schicken) בר״ג דפ׳ בא סימן (נדה מ״ח רע״ב) אשתדרו ד ד י ך[3]) נמי ולא הדרת בך פי׳ ענין שלוח. וישלח לבלעם (במד׳ כ״ב, מ׳) תרג׳ ושדר כלומר נתארכו ונתגדלו הדדים ס״א אשתררו[4]) וכבר פי׳ בע׳ כרף — (א״ב בנו״ג אשתדו דדיך ופירש״י מל׳ שדים כלומר שנעשו גדולות ובעל הערוך בע׳ כרף נראה שגרס אשתרור מלש׳ שרירין ותזקין). *[אחי״ה עיי״ע כרף (ה״ד, ש״ט) וש״נ השינויים ושם נגררתי אהר גי׳ דפ״ר אבל מס״א דאי׳ כאן כפי גי׳ כ״י ה״ב מוכח כי גי׳ אשתררו הוא העיקר בע׳ כרף וכגי׳ דפו״ו ואמ׳ וכ״י ה״ב ו״ו ואז צ״ל בע׳ כרף ואשתרור מלשון שרר והוא מל״ע شَرَّ פי׳ ענין יבש מלחלוחית וזה מה שכתוב הערוך בע׳ כרף נתקשו מלחלוחית שבהן וברש״י בנדה מ״ח רע״ב סד״ה אישתדו: אשתדו יבשו זאת מצאתי ע״כ תתכן להיות אשתרו מל״ע הנ״ל. אבל כפי גי׳ אשתדרו כמו שנסח רבינו בע׳ הנוכחי הוכרח רבינו לפרש מענין שלוח. ותרג׳ וישלח לבלעם לא מצא בעל המתורגמן ובאמת בכ״י ובדפ׳ הראשונים העתיקו ושלח ובאונקלס אי׳ הפעל שדר רק בבראשי׳ ל״ח, כ׳. כ״ג ואולי בערוך צ״ל וישלח.. אל בלעם (במדבר כ״ב, ה׳) תרג׳ ירו׳ ושדר. וכן הרבה בתר״י שמות ג׳, י״ב. י״ג, לבמד׳ י״נ, ל״ח;

[1]) כ״ה בדפ״ר ולפי זה מוסב כ״א על שני ציונים הנ״ל וכ״ה באמת כי בע׳ אל גרס רבינו בעצמו ואל תשתדל בלמ״ד וגי׳ השתדל באבו׳ פ״ב מ״ה אי׳ לפנינו ועיוי ג״כ מגן אבות לרשב״ץ שהביא שתי נוסחאות ובדפ״ע אי׳ רק ס״א אל תשתדל ובכ״י ק״ט וה״ב רק ס״א השתדל. [2]) ועוד שם פ״א מענין שדל בל״ס תתנוף לעצמך לפתה אותך אבל זה הפי׳ אינו עולה יפה באבות פ״ד מי״ח. [3]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ״ע לי׳. [4]) כ״ה בכ״י ה״ב והוא כגי׳ דפו״ו ואמ׳ וכ״י ו״ו וה״ב בע׳ כרף אבל בעיקרי התלמוד כאן: ס״א אשתררו ובדפ״ע אשתדלו.

כ״ב, ט״ו, ל״ז; כ״ה, י״ב; לדברי׳ י״ט, י״ב, תרג׳ תהלים ק״ה, כ״ח; למשלי כ״ו, ו׳; לאיוב ל״ט, נ׳ והרבה בש״ס עיי׳ חולי׳ צ״ה: שם: נ״א, עיי״ע שגדון, מגילה ז׳. ושם: גיטין נ״ו. כתובות פ״ה, ע״ז י׳: ב״ב ד׳. זבחים קט״ז: פַּעֵל מְשַׁדֵּר קידוש׳ ל״נ. משדרינן מ״ק ט״ז. יומ׳ י״ח: משדרי שלוחא. אתפעל ב״ר פס״ג משתדר ואזיל. תרג׳ משלי י״ז, י״א יִשְׁתַּדַּר, לאיוב י״ח, ח׳ דאשתדר] —

שׁדר (= שְׁדְרָה = שְׁזָרָה (עיי״ע שזר) Rückgrat, Spindel והושאל לרכסים hügelige Stellen) בר״ג דפ׳ האומר לחבירו בית כור (ב״ב קי״ג:) ובר״נ דפ׳ אין מקדישין (ערכי׳ כ״ה.) הנהו שדרי דארעא מיקרו פי׳ רכסי הארץ כרכתי׳ (ישעיה מ׳, ד׳) והרכסים לבקעה ועיקרו מל׳ שדרה. בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ (אחוזת דם) [צ״ל סימני חי׳] (חולין ס׳:) חשסועה (דברים י״ד, ז׳) בריה בפני עצמה היא שיש לה ב׳ גבין וב׳ שדרות. בפ׳ המפלת בגמ׳ וחכ״א (נדה כ״ד.) אתמר המפלת בריה שיש לה ב׳ גבין וב׳ שדרות [1]) פי׳ בע׳ שסע. בר״ג דפ׳ העור והרוטב (חולין קי״ט:) הכא נמי בשדרה ומשום שומר פי׳ שדרה של שבלת החטים. *[אחי״ה וכדאי׳ בעוקצי׳ פ״א מ״ב השדרה של שבולת ופי׳ הרמב״ם וכשימשכו גרעיני החטה מן השבולת ישאר מקומו כדמות שלשלת ובו חליות חליות ולכן נקראו שדרה של שבולת והיא ג״כ שומר. מכלל שומרין וכו׳, ובכ״י בפי׳ הרמב״ם הגי׳ שזרה וכ״ה בערוך ע׳ שזר ע״ש וש״נ הדוגמאות, וכנ״ה בתוספת׳ פיאה ספ״ג איזהו כתף בסיגין המחוברות בשדרה זו ע״ג זו נטף הענבים המחוברות בשדרה ויורדות ועיי״ע כתף (ח״ה, שס״ג) וש״נ הירו׳ פיאה פ״ז ד״כ. נטף תלויות בשיזרא עיי׳ הערה 10. חולי׳ מ״ב. חוט השדרה תמיד, ל״א. עיי״ע שזר. ויק״ר פ״ל השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם. תוספת׳ חולין רפ״ג וכמה הן רוב צלעותיה אחת עשרה צלעות בשדרה מכאן ואחת עשרה צלעות בשדרה מכאן וכו׳. שבת קמ״ז סע״ב חומרי שדרה עיי״ע עצב א׳. ברכות כ״ח: אהלות פ״א מ״ח י״ח חוליות שבשדרה עיי״ע חלי ח״ג, ת״ג [2]). ב״ק ט״ז סע״ב עיי״ע הוי. ב״ר ר״פ כ״ח ויק״ר רפי״ח וקהל״ר פ׳ גם מנבוה לוז של שידרה וגי׳ רבינו שיזרא עיי״ע לוז (ח״ה, כ״ד:). והושאל לגבשושיות וכן פירשב״ם שידרי כב״ב הנ״ל ורגמ״ה שם פי׳ סלעים נמוכים מי׳ שידרי דארעא מיקרו כלומר כמו שידרא שבקרקע וכן בפי׳ רגמ״ה בערכין ע״ש] —

☞ **שׁוּדְרָא** (= שֻׁדְרָא מע׳ הקודם כמו שזרא מל״מ שזר וכן בל״ע شَزْر Geflochtenes, Strick) בגיטין בר״פ מי שאחזו (ס״ט רע״א) לשברירי דלילא ניתי שודרא ברקא פי׳ חבל של שיער, בעל הערוך בע׳ ברקא גרים שריא ברקא. *[אחי״ה בע׳ ברקא ב׳ (ח״ב, ר׳) ככר העירותי באות 2 כי גי׳ מוטעת נזדמנה לר״ב כי רבינו נתן גרס לנכון (כפי גי׳ כ״י ודפ״ר) שדרא ברקא ופי׳ חבל של שיער ובנו״ג בש״ס שודרא] —

* **שדרגנין** (צ״ל שַׂרְדָּנְגִין σαρδόνυξ, σαρδονύχιον שם אבן טובה) שמ״ר ס״פ ל״ח ראובן שדרגנין ובלקח טוב תצוה כ״ח, י׳ וכך היו נחקקים על אודם היה חקיק עליו . . ראובן מוכח כי אבן טובה של ראובן היתה אדם ובאמת ע׳ הזקנים העתיקו אדם (שמות כ״ח, י״ז; ל״ט, ח׳; יחזק׳ כ״ח, י״ג) ע״י σάρδιον וואולגאטא Sardius וכן העתיקו שהם (שמות כ״ה, ח׳) והוא הוא σαρδόνυξ אשר בו מתרגם עקילס שהם (בראשית י״ב, ב׳) ובדפ״ר בע׳ זקנים לאיוב כ״ח, ט״ז מתורגם שהם σαρδονύχιον ועיי׳ פליניאום ל״ז, כ״ג ועיי׳ בן מתתיהו על הקדמניות ג׳, ז׳, ו׳ ועל המלחמות ה׳, ה׳, ז׳ שהעתיק ככה אדם אמור מעתה כי שדרגנין צ״ל שרדנגין והוא הוא מלה יוני׳ הנ״ל, וכן גרס ר״ב עיי״ע שרדנגין.

* **שָׂה** (ל״מ קטן מן הכבשים Lamm ודרשו מל״י σέ אותך du, dich) פסיקת׳ רבתי פ״מ אלהים יראה לו השה (בראשי׳ כ״ב, ח׳) יזמן קרבנו ואם לא שה לעולה בני שה לעולה (חי) [צ״ל סי] לעולה לשון יונית והכונה לל״י σέ אותך עיי׳ רימ״ז בט״ר ח״א, 20 ברילל פרעמד׳ רערענסארטען 26, ובפירוש מלות זרות לר״מ גידעמאן בפסיקת׳ דפ׳ וויען.

שה (= שְׁהָא בל״ס ענין עכוב ואיחור abwarten, zuweilen; verweilen אתפעל אִשְׁתְּהִי; הפעיל הִשְׁהָה zurückhalten) שהייה [3]) דרסה ככר פי׳ בע׳ גרם. כי לולי התמהמהנו בראשית מ״ג,

---

[1]) בנו״נ בחולין ובנדה שדראות ובתר״י א׳ לדברים י״ד ז׳ שִׁדְרָאִין. [2]) וכן בקרושה של ר״ה יסד הפייטן שמונה עשרה חוליות שבשדרתיהן וביש נוסחאות שבשזרותיהם ועיי״ע שזר. [3]) שְׁהִיָּה das Pausiren des Schlachtmessers.

י״) תרג׳ ירו׳ (א׳) ארום אילולי דאשהינא [1]). לא תאחרו אותי (שם כ״ד נ״ו) אל תאחרו איתי [2]). בפ׳ בהמה המקשה בגמ׳ השוחט (חולי׳ ע״ה:) מישהא הוה שהי ושתיק פי׳ „משהא הוה ליה ר׳ שמעון בן לקיש לר׳ יוחנן ושתיק עד דגמר טענתיה והדר פליג עלוהי ור׳ אסי נפק לברא קודם שיגמור דבריו איכא דאמרי מישתא הוה שתי ריש לקיש כי אמרה ר׳ יוחנן להא שמעתא וקודם שיגמור לשתות נפק ר׳ אסי״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה בחולי׳. ובנוף הענין פירש״י כמו זה ביזולי׳ שם ובשבועו׳ מ׳. ועיי״ע שתק בפ״א שפי׳ רבינו בשם רה״ג אבל ר״ח בשבועו׳ פי׳ מישהא שהי יגע היה ולפיכך לא השיב וי״א שותה היה ע״כ וכן פי׳ רצ״ג עיי׳ מ״ש בשם יוחסין השלם צד 195 במבוא ח״א XIX, וא״כ שהי מע׳ הבא אח״ז. וכנ״ה בתר״י א׳ ולא יכלו להתמהמה (שמות י״ב, ל״ט) ולא יכילו למישהי ושם ל״ג אין שֶׁהֱיָין הינון הכא וכן בדרז״ל שבת קל״ה. ויבמו׳ פ׳ : נדה מ״ד : כל ששהה ל׳ יום באדם אינו נפל וביבמו׳ ל״ו סע״ב כל ששהא. יבמות ס״ד. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה וכו׳ ושם : ורשאי השני לשהות עמה י׳ שנים. שבועו׳ י״ד : ושהה בכדי השתחואה תוספת׳ נזי׳ רפ״ג ושהה [3]) כדי דיבור. הפעיל נדה ל״א רע״ב מַשְׁהִין עצמן בבטן, סנהד׳ ע״ו. המשהא בתו בוגרת, ב״ר פפ״ה היו משהין את קיניהן. ויק״ר רפל״ז משהא את נדרו. אפעל תר״י א׳ לא יאחר (דברים ז׳, י׳) לא מַשְׁהֵי, שם כ״ב, כ״ב לא תשהונה עד דתיליד (עיי׳ ערכי׳ ז׳.). אתפעל תר״י א׳ לבראשי׳ י״ט, ט״ז; ל״ב, ד׳. כ״ד וכן ביצה ו׳. לא אמרן אלא דאִשְׁתְּהִי אבל לא אשתהי משהינן ליה רב אשי אמר אע״ג דלא אשתהי נמי לא משהינן ליה. יבמו׳ פ׳ : ואשתהויי הוא דאשתהי, ושם : ואשתהי עד תריסר ירחי שתא וכו׳. נתפעל ר״ה ל׳ : ביצ׳ ד׳ : נשתהו העדים, נדה כ״ז. מעשה ונשתהה הולד וכו׳. ובענין איחור בשעת שחיטה עיי׳ חולי׳ כ׳ : ג׳, שמא ישהו שמא ידרסו, שם י״ב. שמא שהה שמא דרס, שם ל״ב. אם שהה כדי שחיטה . . . אם שהה כדי ביקור עיי״ע גרם וש״נ השם שְׁהִיָּה וכן השם שהייה בענין איחור במקום אחר שבועו׳ ט״ז סע״ב וי״ז רע״א בעי רבא צריך שהייה למלקות או אין צריך שהייה למלקות לקרבן גמירי שהייה למלקות לא גמירי שהייה או דילמא כפנים גמירי שהייה וכו׳ נזיר י״ז סע״א נזיר והוא בבית הקברות מהו בעי שהייה למלקות או לא עש״ה, והקבוץ שְׁהִיּוֹת שבועו׳ י״ז. ועוד השם שְׁהוּת ר״ה ל׳ : כדי שיהא שהות ביום, מעילה ו׳. לא הוה שהות למזרקיה, ירו׳ שבת ספ״ד ד״ז. ירו׳ עירו׳ פ״ז דכ״ד ע״ג ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ג : כאן לשעה כאן לשהות. ירוש׳ מעשרו׳ פ״ג ד״נ ע״ד נותנין לו שהות, שם : בתוך כדי שהות, ירו׳ ברכות פ״א ד״ב רע״ד על ידי שהות רפה, על ידי שהות הוא מעלה חלודה ועיי׳ ב״ר פי״ב וע׳ אננקי] —

שה (= שְׁהָא נ״ל מל״ע ܫܗܐ פי׳ עיף ויגע müde, matt sein) בפ״ק בברכו׳ בגמ׳ וחב״א (ו׳ רע״א) הני בורכי דשהיי מיניהו פי׳ הברכיים שמתעייפין מפני המזיקין שסומכין עליהן — (א״ב בנוסחאות כתוב ברכי דשלהי). *[אחי״ה וכ״ה בכ״י ש״ס ברכי דשלהי ובגליון דמשלהי אבל תתכן גי׳ רבינו ומל״ע הנ״ל וכן פירש ר״ח בשבועו׳ מ׳. מישהא שהי יגע היה עיי״ע הקודם לזה. וכן פי׳ הר״י ן׳ מיגאש בשבועו׳ מ׳. שהי כמו משילהי תרג׳ עיף ויגע ע״כ] —

☜ **שה** (נ״ל כמו שאה בל״מ ונבנה מהשם הסורי ܫܚܝܐ יַשְׁהָיָא חרבן Verwüstung) תרג׳ גלים נצים ערים בצורות (מ״ב י״ט, כ״ה; ישעיה ל״ז, כ״ו) גלין דשהו קרוין כריכין. *[אחי״ה בנו״ג כמ״ב בתרג׳ גלין דישחו ובתרג׳ ישעיה גלין דשחו וכן הגי׳ בערוך ע׳ שח ה׳ ור״ב נגרר אחר גי׳ המתורגמן כה״א והיא העתקת נצים ונ״ל שהוא מל״ס ענין חרבן וכן הבין המקרא הרד״ק במ״ב הנ״ל פי׳ נצים חרבים מן עריך תצינה — והשם שַׁהֲוָוא בל״ס שַׁהֲיָא תרג׳ למשואות (תהלים ע״ג, י״ח) לִשְׁהָוָתָא כ״ה בדפו׳ וויניצ׳ ובנו״ג שחוותא ועיי׳ במתורגמן] —

* **שְׁהָא** (מל״ס שְׁהָא כמו שָׁאָה (בהתפעל) gedankenlos sein, träumen, gaffen) תרג׳ והאיש משתאה לה (בראשי׳ כ״ד, כ״א) ונברא שהי בה, תרג׳ ותמהו (ישעיה כ״ט, ט׳) ושהו (אבל עיי״ע שו ב׳). ומזה לפע״ד השם ישהי עיי״ע.

☜ **שְׁהַד** (מל״ע ܣܗܕ פי׳ נ״ער wach sein) תרג׳ בפסוק בלילה ההוא נדדה (אסת׳

---

[1]) כ״ה ברפ״ע בכ״י ק״ט ועיקרי התלמוד דאשהינן ובנו״ג אילוליפון שהינא. [2]) בנו״ג בתר״י לא תעכבון יתי. [3]) בכ״י אירפ׳ ושהא.

ו׳, א׳) דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך. *[אחי״ה ושם עוד פעמַים. וה׳ לעווי רוצה לתקן שהיר וכן הח׳ אייזלער בט״ר ב׳, 78 ואין מוכרח אף אם בל״ס שהר פי׳ כמו כן ניער עיי״ע שהר] —

שְׁהִי (נ״ל מל״ס בע׳ שהא פי׳ תמהון gedanken-loses Einhergehen, Gaffen) בהגדה דמגיל׳ (י״ג:) דמפקי לה לשתא בשהי פהי. פי׳ מתעוללין עלילות להבטל[1]) ממלאכת המלך ואומר שבת היום פסח היום — (א״ב תרג׳ בפסוק ישנו עם אחד (תרג׳ שני ריש ג׳, ח׳) ומפיקין שתא בשהי פהי נוטריקון שהי שבת היום, פהי פסח היום). *[אחי״ה ובאמת בדפוסי׳ אי׳ בסימני הקו שה״י פה״י וכ״ה ברש״י שפי׳ כפי׳ הערוך אבל בכ״י ש״ס הגי׳ דמפקי ליה לשתא בשיהי פיהי [2]) וא״כ שיהי פיהי פי׳ מבלים זמנם בתמהון לב ובטיול אנה ואנה עיי״ע פיהי] —

שהיא (= שִׁיהֲיָא Lauf) בגמ׳ דפ׳ ר״א אומר האורג (שבת ק״ו:) ובר״ג דפ׳ אין צרין (ביצה כ״ד.) ומטי ליה בחד שיהיא פי׳ „כגון ריצה אחת ואינו צריך לפוש ביני ביני" — (א״ב בנו״ג שחיא). *[אחי״ה בנו״ג שיחיא ובכ״י ש״ס מינכען בשבת שחייה אבל בכ״י א״פ שהיי וז״ל הרב המאירי דמטי לה בחד שחייא ר״ל שמגיע לו בכפיפה אחת וי״ג בחד שהייה כלומר שמגיעו בריצה אחת עכ״ל, ופי׳ רבינו בעל הערוך הועתק מפי׳ ר״ח בביצה ושם הגי׳ שחיא בחי״ת, ובאו״ז הל׳ יו״ט סי׳ שנ״ב גרס ג״כ שיחיא ופי׳ בפעם אחת שהוא שוחה עליו לתופסו ע״כ והוא כפירש״י בביצה אבל בשבת פירש״י שיחיא מרוצה שהוא שוחה לאחוז בו עכ״ל והוא כשני הפירושים — ונ״ל שיהיא מלי ערבי اِرْمَاءَة Wurf] —

* שְׁהִיָּה, שְׁהוּת, שַׁהֲוָא עיי״ע שה א׳ ושהג׳.

* שיהופא עיי״ע שף י״ג (י״ב).

* שְׁהַר (פי׳ בל׳ סורי׳ ענין ניעור wachen) ירו׳ תרומו׳ ספ״ט דמ״ח: וירו׳ שבת פ״ב ד״ד ע״ד ע״י כן הוה שהר וע״י כן הוה קרין. שמ״ר פמ״ז בואו ולמדו תורה דשחירון ודקרין בלילה וצ״ל דשהרין ודקרצין בלילה כמו שגרס ה׳ לעווי בשם הח׳ ניססען מברעסלוי ובע׳ אימטין (ח״א, קט״ז) הארכתי בפי׳ המאמר הסתום בע״א אבל לגי׳ דשהרין ודקרצין הכל יבא בשלום.

* שַׁהַר (כמו סהר פי׳ היקף Rondel) עוקר מתוך שהר זה ונותן לתוך שהר זה תוספת׳ שביעי׳ ספ״ב בגי׳ כ״י אירפ׳ ושם ג״כ סהר וכן גרס רבינו עיי״ע סהר א׳ ופי׳ היקף. והקבוץ תוספת׳ דמאי׳ ספ״ו שַׁהֲרֵי שבלים.

שו (= שְׁוָיָא, שִׁיוּוָיָא מל״ס תַּשְׁוִיתָא עיי״ע Lagerstatt, Bett) יצועי עלה (בראשית מ״ט, ד׳) תרג׳ לשיוויי ברי סליקת. מעל משכבו (ש״ב י״א, ב׳) תרג׳ מעילוי שיווייה. מרבדים רבדתי ערשי (משלי ז׳, ט״ז) תרג׳ בתשווייתא שוית ערסי. וחיק[3]) לה אמה (יחזק׳ מ״ג, י״ז) תרג׳ ותשויתא לה אמתה. *[אחי״ה וכן ביחזק׳ שם פסוק י״ג וחיק האמה תרג׳ ותשויתא אמתה וחיק מלי׳ היקוי וקביעות וזהו היסוד (מנחו׳ צ״ז רע״ב.) הפָּעַל שַׁוִי פי׳ בל״ס הציע המטה וכן תרג׳ הפשיט׳ הסורית רפדתי יצועי (איוב י״ז, י״ג) תשויתי שוית וכן מרבדים רבדתי ערשי (משלי הנ״ל) וכן תרג׳ מושב (ש״א כ׳, כ״ה) ערש בתר״י א׳ דברי׳ ג׳, י״א, תרג׳ משכב (תהלי׳ ד׳, ה׳; מ״א, ד׳). מטה (שם ו׳, ז׳) ועוד עיי״ע תשויתא. והקבוץ עמוס ב׳, ח׳ בגדים תרג׳ שְׁוָיָן] —

שו (= שְׁוִי אולי מל״ע سوى שת לבו לדבר מה zustreben, sich bestreben) ויעף אלי (ישעי׳ ו׳, ו׳) תרג׳ ואשתוי לוותי[4]), והחרד על דברי (ישעי׳ ס״ו, ב׳) תרג׳ ומשתוי לקבל פתגמי[5]) — (א״ב תרג׳ בפסוק (חבקוק א׳, ה׳) והתמהו תמהו: אתרפו שוהו). *[אחי״ה וזה האחרון מענין תמהון משריש שוי = שָׁוַה כמו תָּוַה בל״ס כמו שוא, שאה בל״מ וכן תמוהו (ישעיה כ״ט, ט׳) כגי׳ המתורגמן שוהו ובנו״ג שהו עיי״ע שהא. תרג׳ למשואות (תהלים ע״ד, ג׳) למשוה אומיא כה״ג בהמתורגמן ובקצת דפוסי׳ למשווה ובנו״ג בט״ס למשווק. אתפעל תר״י א׳ דברים כ״ח, ל״ד והיית משגע:

---

[1]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר ואמ׳ אבל בדפו״ו בט״ס להינטל. [2]) ושם עוד: ולא יהבי כרגא וכ״ה בשאר מקומו׳ אצל ד״ס (מגילה צד ל״ב). [3]) בפסוק אי׳ והחיק. [4]) וכ״ה בהמתורגמן ובנו״ג ואשתדי עיי״ע שד ז׳ ומזה באקדמות לשבועות לכל אתר דמשתלהין זריזין באשותא ועיי׳ במחזור רעדעלהיים ומזה נראה לפרש תנחומ׳ נשא בסי׳ כ״ה (וכן בתנחומ׳ הישן נשא סי׳ ל״ב) ויהי איש מצליח למה כתיב איש מצליח א״ל הקב״ה שוית מה שלא שוה אדה״ר ואין מצליח אלא לשון ש״יה שנא׳ (ש״ב י״ט, י״ח) וצלחו הירדן ופי׳ צלח עבר במהירות ובב״ר פפ״ו אי׳ בע״א עיי״ע קפז. [5]) ועיי׳ תרג׳ שם פסוק ה׳.

ותהון משתוין מפורענותא. והשם שְׁוָוְהָא תרג' שואה (איוב ל', ג') אתר שווחא כגי' כ"י ובנו"ג שוּחָא — וכן השם שַׁוְיוּתָא תרג' ירו' א' שגעון (דברים כ"ח, כ"ח)] —

שו (= שַׁוִי בל"ס וארמי פי' כמו שום בל"מ legen, setzen) תרג' שם על שכמה (בראשי' כ"א, י"ד) שוי על כתפה. ובדניאל (ה', כ"א) ולבביה עם חיותא שוי. *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' לבראשי' ד', ט"ו; כ"ז, ל"ז; כ"ד, ב'; ל' מ'; ל"א, מ"א. מ"ב ובמקומות אחרים. וכן בקשור לב שוי לבא כמו שם על לב עיי' תרג' שמות ז' כ"ג; לדברים ל"ב, מ"ו; לש"א ט', כ'; לישעיה מ"א. כ"ב וזולתו. ירו' תעני' רפ"ב דס"ה. נשוי ליבינן לכף ידינו ואח"כ אל אל בשמים ועיי' איכ"ר פ' נשא. א ת פ ע ל אשתוי תרג' איוב כ', ד'; משתוי תרג' יחזק' א', ט"ו. ומזה השם עיי"ע שו א'] —

* שְׁוָא (בל"ס כמו שָׁוָה בל"מ gleich, ähnlich sein; werth sein א') היות דומה באיכות או בכמות בערך לדבר אחר. תר"י א' בראשי' א', ט"ז והוון שוין; לויק' ט"ז, ח' עדבין שוין; לדברי' י"ח, ח' בשוה ייכלון; לישעי' ט"ז, ו' לא שוי להון, קידושין ס'. שוו נפשיה וכו', כתובו' כ"ב. שוויה לנפשה חתיכא דאיסורא, שם כ"ג: איהי שויתא לנפשה וכו', שם ג' רע"א וש"נ שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות. ירוש' סנהד' פ"א די"ט סע"א לא שוייהנא ליה. וכל"מ ב"ק י"ד: שוה כסף, שם בגמ': דבר השוה כל כסף ועש"ה. יומא ס"ב. (במשנ') מצותן שהיו שוין במראה וכו' אעפ"י שאינן שוין כשרים ועיי' ירוש' יומא פ"ו דמ"ג. ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ג מה ת"ל שני (ויקי ט"ז, ז') שיהו שניהן שווין.. שתי (במדבר י', א') שיהו שוות.. ירו' שקלי' רפ"ג דמ"ז: ב"ב קנ"ח: אלא שבאת לחלוק עלינו את השוין. ירו' קידו' פ"א דס"א סע"ב כשם שמתן שכרן שוה כך פורענותן שוה, שם דנ"ח ע"ג פחות משוה פרוטה, ירוש' סוטה ספ"ד די"ט ע"ד הצד השוה שבהן ועיי"ע צד וש"נ. שבת צ"ז רע"א גזרה שוה עיי"ע גזר ג' (חג', רס"ט) וש"נ. הפעיל פסחי' מ"ג סע"א וש"נ השוה הכתוב איש לאשה לכל עונשין שבתורה וכו'. נדה מ"ו רע"ב השוה הכתוב הקטן כגדול. ירו' קידושין פ"א דס"א סע"ב השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות וכו'. ב"ר פל"ד שהשוה דעתו לדעת המקרא. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג זה שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו. אפעל ירו' גיטי' ספ"א דמ"ג ע"ד אילו אשויי עימי, שבת קכ"ז רע"א לאשוויי גומות. תרג' דמינו (תהלי' מ"ח, י') אשוינא, ואתמשל (איוב ל', י"ט) תרג' אשוון יתי לטינא. אתפעל ירוש' שבת פ"א ד"ג: אזיל ואִשְׁתְּוֵי לחברך, ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג ואִשְׁתַּוְות לחברתה ועיי' תרג' תהלי' מ"ט, י"ג. כ"א; פ"ט, ז'. נתפעל נִשְׁתָּוָה משלי כ"ז, ט"ו. ב') ענינו כל"מ שימה והערכה וכן בל"ס שַׁוָא, שַׁוְיָא werth sein תרג' שני באסת' ב', א' דלא הות שויא לגזירתא, ב"ק צ"ז. ב"מ ס"ד: לא שוי עיי"ע נהם. ב"מ נ"ב. שוי לכריסך, ע"ז ל"ד: דשוי חמרא, והשם שְׁוִי במשקל פְּרִי, כְּלִי כתובו' ס"ז. והרי הן בשוייהן. ירו' ע"ז פ"א ד"מ. מעלה עמו בשוויו, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד מוכרת לו את החפץ בשוויו וכו'. ועוד השם שְׁוִיאוּ תרג' שני באסתר ג', ח'. וכן השם שוּתִי עיי"ע — שיוויי עיי"ע שב האחרון.

* שָׁוְא (מל"מ) שבועת שוא עיי"ע שבע ב'.

שוּב (פי' כמו תוב, תו פי' עוד עיי"ע שב וש"נ) משנת נדה פ' יוצא דופן (נדה מ"ז.) כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה. פי' עוד כמו תוב בל' תרגום ותו בל' תלמוד —

* שובדא (?) (שם פרטי) ירו' שבועו' פ"א דל"ג: לוי שובדא וצ"ל סוכייה וכדאי' בירו' יומא פ"ח דמ"ה: ועיי' עוד המקומות האחרות במבה"י למהרז"ף ע' ר' לוי סוכיא. סוכייה ולא העיר על ירו' שבועו' הנ"ל.

* שוּזָה עיי"ע שחז.

שְׁוַח (מל"ס שְׁוַח kernen, grünen) תרג' נלה חציר ונראה דשא (משלי כ"ז, כ"ה) שווח עמירא [1]) ואתחזי דישאה. *[אחי"ה ר"ב נגרר אחר המתורגמן שגרס ככה וסיים: א"נ יודע מה הוא ואינו בערוך ע"כ וכ"ה בכ"י תרג' ובפשיטה הסורית ופי' כמו שהעתקתי. ובנו"ג בט"ס שוות] —

---

[1]) כצ"ל וכרס"א עמירא.

* **שְׁוַח** (בלא"ר כמו שׁוּחַ בל"מ עיי"ע שח ב' sich beugen, bücken) תרג' ושח עינים (איוב כ"ב, כ"ט) ודשׁוות בעיני ברייתא כדאי' בכ"י וכן הביא הרמב"ן בפירושו ושם ותשוח עיי"ע שוח במתורגמן וחוא הביא ג"כ גי' הספרים ושות בסורחנא ולפנינו ושַׁוֵּח, ועוד בכ"י תרג' תהלי' י', י' ישוח תרג' וִישְׁוַח ובנו"ג וְישׁוּחַ — ומה שענינו משואות ושואה עיי"ע שו ב'.

* **שְׁוַח** (בלא"ר כמו שׁוּחַ בל"מ Grube; תרג' בור כרה (תהלים ז', ט"ז) שוח כרה כה"ג בכ"י ובנו"ג שוח חפר. והקבוץ שיחות (שם קי"ט, פ"ה) שַׁוְחָן, ונ"ל מל"ע سوخ בור טיט ועיי"ע שח ד'.

שווך (= שַׁוְּכָא מל"ע شَوْكَة פי' קוץ Dorn) בפ"ק בסוכ' בגמ' חבילי קש (סוכה י"ג רע"א) כיון דנתרן שווכייהו שביק לה ונפיק ס"א עלייהו — (א"ב נראה שגרסת בעל הערוך היא כיון דשווכי טרפייהו). *[אחי"ה ר"ב (ואחריו רמ"ל) נגרר אחר גי' המשובש דפ' באסיליא ולכן כתב מה שכתב ובאמת גי' דפ"ר פיז' ויניצ' וכ"י אי' כיון דנתרן שווכייהו וכ"ה בכ"י ש"ס כ' דנתרי שוכיהו וכ"ה ברי"ף כ"י אצל ד"ס צד י"ז. וש"נ בהל' רי"ץ גיאת הלכ' סוכ' צד ע"ו ובמ"מ הל' סוכ' פ"ה הל"ב ושם ושם הגי' סוכייהו ופי' ענף עיי"ע הבא אח"ז אבל הגי' היותר מעולה שווכייהו והוא מל"ע הנ"ל ופי' קוצים ובנו"ג טרפייהו ופי' העלים שלו והוא כס"א שהביא רבינו עיי"ע טרף ח"ד, צ"ב] —

* **שׂוֹךְ, שׂוֹכָא, שׂוֹכָה** (מל"מ והוא סוך, סוֹכָה מל"פ شاخ Ast, Zweig) שופטי' ט' מ"ח שׂוֹכַת עצים, ושם מ"ט שׂוֹכֹה פי' ענף. איכ"ר פ' בחורים: שלש מאות תינוקות נמצאו הרוזים בשוכה אחת, ירו' בתובו' ספ"ב דכ"ז. ובלבד במפריח אבל בשוכו לא. ובענין שוכא דארזא עיי"ע לגש וע' שך ד' ומ"ש.

* **שׂוּל** עיי"ע שלי.

שוול (= שווליא, שוליא Schüler, Jünger) בר"ג דפ' הזורק (שבת צ"ו:) זורקין בוכיאר לשווליהן [1]) פי' משרתיהן. בפ' ערבי פסחי' בגמ' ואפי' עני (ק"ח.) כי תניא ההיא בשווליא דנגרי [2]) בפ' המניח את הכד בגמ' המבקע (ב"ק ל"ב סע"ב) שווליא [3]) דנפחי למקטלא קאי. בסוף הגדה דפ' הניזקין (גיטין נ"ח סע"א) שנתן עיניו באשה [4]) ושווליא דנגרי הוה פי' תלמיד. *[אחי"ה וז"ל ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא צ"ז סע"ב) פי' כגון שוליא דנגרי והוא כגון תלמיד המשרת ללמוד מלאכה נקרא שולא ע"כ ואחריו נגרר רבינו רק הוא גורס בכל מקום בשני וין וכגי' כ"י ש"ס אבל בדפוסי' בוי"ו אחת ומדהקשה הש"ס בשבת צ"ו: ותו מי שאילי מהדדי משמע קצת כגי' שלפנינו לשואליהן, ורש"י פי' כפי' הערוך תלמיד ובגיטין נ"ח. לועז אינדרי"ן ואולי הוא כדעת רמ"ל במ"ל ein Lehrling, un tirone ועיי' הלעז ברש"י מכות ה': בד"ה בשוליא. ולולי יראתי הייתי אומר שְׁוּלְיָא הוא משובש מן discipulus תלמיד ותחלת התיבה נשמט' ב"ר פי"ט שואלת שאור (חומץ) אולי מזה הענין פי' מלומדת בכישוף, והוצרך לנקוד שְׁוָאֶלֶת כגי' שואל בשבת צ"ו: ועוד עיי"ע שאור ומ"ש] —

שוולנאי (שם זונה) בס"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהדי' פ"ב:) לא כזבי (במדבי' כ"ה, ט"ו) שמה אלא שוולנאי בת צור שמה בין קני לאורבני שוולנאי מאי בעיא פי' ועל שם שוולנאי שזינתה נקראו שאר זונות בשמה בין קני לאורבני שוולנאי מאי בעיא כלומר במקום ייחוד לא אזלא אלא משום זנות כך היא לא באה בין ישראל אלא משום זנות בהדי קליפי דקני שוולנאי נפתה [5]) לאמה בין קליפי הקנים זונה עשה חרפה לאמה שמזנה שם. מושבה בית סאה [6]) ומשתנת בית סאה פי' שמשתנת מים ונשפכין לארץ והולכין עד בית סאה ודתני רב יוסף קבר שלה כינוי הוא לרחם שלה ודאמר רב ששת מפי שמועה אמרו כי כן היה שמה שוולנאי ואשר אמרו בין קני לאורבני שוולנאי מאי בעיא שמענו במשל הקדמונים על גדולה של זונות השם הזה דאמר רב ששת מפי שמועה היה שמה וזה אשר אמרו המושלים שוולנאי לכזבי נתכוונו ופתרון המשלים כך הן אומרין בין קנה לגומא מה זונה גדולה מבקשת כלו' שלא ישבה כאן אלא אורבת לזנות כענין שנאמר (ירמיה ג', ב') איפה לא שוכבת [7]) על דרכים ישבת להם, והאחר כך פתרונו

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובדפו"ו לשוליהן וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובכ"י ש"ס א"פ כגי' הערוך דפ"ר בשני ווין ובנו"ג לשואליהן [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס בשווליא דנגרי ובנו"ג שוליא. [3]) בכ"י ש"ס בשווליא וכ"ה בכ"י גיטין נ"ח. ובנו"ג שוליא. [4]) בנו"ג באשת רבו. [5]) בכ"י ה"ב במ"ס געתה. [6]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ולי' בדפ"ע וכ"ה בש"ס ובכ"י ש"ס ובילק' פנחס ר' תשע"ב מושבה. [7]) בקרי כתיב שגלת.

עם קליפה של קנה נאפה שוולנאי את אמה כלו' שמנאפת בפני אמה ואינה חוששת וכקליפת הקנה חשוב לה. *[אחי"ה נגררנו אחר גי' כ"י ה"ב שגרס בשני ווין וכן הגי' בכתב יד ש"ס מינכע: שוולאנאי, שוולאני ובכ"י פ' שוולנאי ובנו"ג שוילנאי ובילק' פנחס ר' תשע"ב שולנאי וכ"ה בדפ"ע ודע כי בל"פ שלפינה شلفينه פי' רחם של אשה ומזה شلف זונה ובכ"י נ"ג יש לה הוספה אחר תיבות כן היה שמה שולנאי אי' בזה"ל כלו' בעלת קבר השול שלה גדול מאוד וכן קורין לאותו מקום בל' ישמעאל ע"כ וכיון לל"ע سولة בעלת רחם גדול — ולבי אומר לי כי זה הפי' הערוך שייך לר"ח אבל בכ"י אנגייליק' חסר מדף נ"ז עד דף פ"ט וחסר בפי' ר"ח קונטרס שלם] [1] —

☞ שׁוּם (בלא"ר וסורי כמו שֵׁם Name מִשּׁוּם (durch diesen Namen, wegen, weil תרג' שם אשת אברם (בראשית י"א, כ"ט) שום איתת אברם וחז"ל הרגילו לומר משום במקום מפני, משום כבוד אישתו, משום שנאמר, ואין שום או לא שום כמו אין כל אין מאומה. *[אחי"ה ועיי' נ"כ מ"ש בעל התשבי. ועיי' תרג' בראשית ב', י"א; ג', כ'; י"א, ד' וזולתו, ובכינוי לבראשי' ה', ב', ולדברים ז', כ"ד בדפ"ס ובתר"י שומהון. ברכו' ה' רע"ב ההוא סבא משום ר"ש וכו', ושם אי משום תורה וכו', ב"ב קכ"ו: במשנה משום ירושה . . . משום מתנה, גיטי' ע"ט: (במשנה) לשום מלכות שאינה הוגנת וכו' ושם בגמ': משום דאין להם לא כתב ולא לשון, ופי' מִשּׁוּם כמו על שום ויק"ר ספט"ו על שום רישיה פי' בעבור מפני, והרבה בש"ס עיי' ביצה י"ב. לוקה משום מבשל גיד ולוקה משום אוכל גיד, ב"מ ל"ב רע"ב משום מאי לאו משום צער בעלי חיים. ע"ז כ"ו סע"א משום איבה, שם כ"ג. משום הנאה פורתא, ב"מ ק"ט. וש"נ משום דאתיתו ממולאי עיי"ע מל ז', ממלא. שם ק"א רע"ב משום יישוב א"י. כתובו' ס"ג סע"ב וס"ד רע"א משום דרב זביד גברא רבה וכו', שם פ"ד סע"א וש"נ משום חינא, יבמו' פ"ה רע"א משום דמהימן וכו' ושם: משום דבידו לתקני, שם וגיטי' ג'. משום עינונא וכו', יבמו' ק"א. קידושי' י"ח: וש"נ משום פגם משפחה, קידושי' שם משום כבודו דאברהם ישאני. ירוש' שבת פ"ז ד"י. חייב עליה משום זורע ומשום קוצר וכו', ירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד משום שהוציא נזירו' מפיו . . משום כינויי כינויין, ועוד פי' שום מאומה נדה מ"ג: שום שרץ . . שום שכבת זרע ועוד עיי"ע שם א'] —

* שׁוּם, שׁוּמָא עיי"ע שם ג' וד'.

* שׁוּמָה (שם מופשט של שׁוּם, שִׂים das Thun, Legen) ירו' כתובו' פ"ד דכ"ח ע"ג נאמר כאן (דברי' כ"ב, י"ד) שומה ונאמר להלן (שמות כ"ב, כ"ד) שומה מה שומה שנאמר להלן ממון אף כאן ממון ובכתובו' בבלי מ"ו. אי' אתיא שימה שימה עיי"ע.

* שִׁימְפּוֹזִין (נ"ל שצ"ל טוֹמְפּוֹזִין = טוֹפּוֹזִין מל"י τοπάζιον) שמות רבה ספל"ח שמעון שימפוזין . . על פטדה היה כתוב שמעון. ודע כי ע' הזקנים העתיקו פטדה (שמות כ"ח, י"ז; ל"ט, ח'; איוב כ"ח, י"ט) ע"י τοπάζιον וכצ"ל נ"כ במדרש טימפוזין, ובלקח טוב (תצוה) אי' על אהלמה טופאג ובתרג' שהש"ר טבאג (עיי"ע ומ"ש בת"ר, ה') והוא הוא בל"פ.

* שׁוּמְשְׁמִין עיי"ע שמשמן וע' ששמן.

* שׁוּנִית עיי"ע שנית.

שְׁוִיסְקֵי (נ"ל מל"פ سوزاك, سوزه פי' צלי אש שרופת אש (im Feuer Gebratenes בפ' מי שהיה טמא (פסחים צ"ו רע"א) ודלמא שויסקא עבדינהו [2] "כלומר צלו אותם מיני מאכל ואכלום". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח וכן הוא אמת כי בל"פ שוסאק פי' צלי ושרופת אש וכן פי' רש"י בקידו' ע', בשם רבינו הלוי שויסק צלי ומזה שויסקאל מי שאכל צלי. והפעל سوزانيدن פי' שרף באש וכן העתיק ריב"י טאווס ז"ל באש תשרפו (שמות י"ב, י') ותשרף באש (שם כ"ט, י"ד). ורש"י בפסחים פי' שויסקי "בשר צלי בשפוד" ולפי זה הוא מל"פ سوزن יתד, ושפוד והראשון נראה עיקר ויפה מדוייקת מלה פרסית בפי אביי בעל המאמר הנ"ל] —

* שְׁוִיסְקֵאל (מע' הקודם פי' אוכל צלי Braten-esser) קידו' ע'. מאן יהודה בר שויסקאל דקרים לי דשקל מן קמאי עיי"ע הקודם ופירש"י בקידושי'.

---

[1]) ודע כי בש"ס ווילנא החדש חסרה ידיעה שלמה מפי' ר"ח בדף צ' בסנהדרין אבל בקובץ כ"י אנגיילי' (דף קי"א) שנמצא בכ"י אשר תחת ידי אי' הפירוש לדף צ' ותמה אני היאך אירע תקלה כזאת להמגיהים המדוייקים! [2]) בנו"ג דלא שויסקי עבוד ובכ"י ש"ס מינכען דלא עבדינהו שויסקי ובכ"י ב' וא"פ דלא שויסקי עבדינהו והוא כגי' רבינו וכ"ה ברש"י בקידושי' ע'. ובהעתקת פי' ר"ח.

* שוּעַ, שוּעָא, שוּף, שוֹף, שוּפָה, שוּפִי, שוּפְיָא, שוּפִינָא, שוּפְתָא עיי"ע בלא וי"ו.

* שוּפְרְזָא (מל"ע شفارج קערה גדולה) כתובות ס"ה. ועיי"ע שפר ג' ומ"ש בע' שופריזא קודם ע' שפך.

* שווצרא עיי"ע שוש.

* שוּק שוּקָה, שוּקָא, שוּק, שָקָא, שוּקִי, שוֹקֶת עיי"ע בלא וי"ו.

שוֹר (מל"ם זכר בבהמה גסה (Rind, Ochs, Stier, בר"ג דפ' מרובה (ב"ק ס"ה:) שור בן יומו קרוי שור דכתיב (ויקרא כ"ב, כ"ז) שור או כשב או עז כי יולד איל בן יומו קרוי איל ישנא' (בראשית ל"א, ל"ח) ואילי צאנך לא אכלתי אילים הוא דלא אכל הא טלאים אכל אלא ש"מ איל בן יומו קרוי איל. *[אחי"ה והרבה דרשות אחרת בענין שור או כשב עיי' בויק"ר פכ"ז ובפסקתא דר"כ פסקא ט' שור או כשב צד ע"ג והלאה. ובנ"ה כשבת כ"ח. שור שהקריב אדה"ר, חולי' ס'. עיי"ע כרם א', פרס ב'. פסחים קי"ב: ועיי"ע דקל א'. כלאים פ"ח מ"ו שור בר עיי"ע תורברא. תעני' ה'. עיי"ע הזין. חגיגה י"ג: ב"מ פ"ו: ב"ב ט"ז. ידים פ"ד מ"ז ב"ק רפ"א ועיי' שם ד'. ותוספת' ב"ק רפ"ט, ב"ק מ"ד: שור המדבר, ירו' ב"ק ספ"ז ד"ו. שור שחור, ירו' נזיר פ"ה דנ"ד. שור לבן . . שור שחור, והקבוין שוורים ירו' גיטי' פ"ט דמ"ו ע"ד וירו' כתובו' פ"ג דל"ו: ועיי"ע שר ז' וש"נ עירו' נ"ג: ע"ש] —

שְׁוַור (מל"ם שְׁוַר ובל"ע سار (ثار) קפץ springen; שַׁוָור = شوار Springer; מִשְׁוַורְתָא Spring-platz ועיי' בפנים) בר"ג דפ' הרואה (ברכות נ"ד:) שוור י' אמין. כפ' ה' שרצים בגמ' ושותה אבוב רועה (שבת ק"י.) ואי לא לשוור [1]) נגרא. בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחים קי"ג.) לא תישוור נגרא [2]). בפ' המוכר פירות בגמ' מרתף (ב"ב צ"ו:) ושמואל אמר חמרא אכתפא דגברי שוור. פי' „כשנושאין אותו מבית מוכר מדלג ומפיק טעמו ממנו" [3]). בפ' ד' מיתות בגמ' הנותן מזרעו (סנהדר' ס"ד:) רבא אמר כמשוורתא דפוריא פי' אמר רב יהודה אינו חייב עד שיעבירנו העברה היכי [דמי] אמר אביי שרגא דליבני ביני מיצעי [4]) נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא. פי' שורה אחת של לבנים באמצע והלקה היתה ונירא מהאי גיסא ומהאי גיסא ומעבירו על אותה שורה וחוזר ומעבירו עד שתופש בו האור ונופל לתוכו פי' משוורתא בית קפיצה כי אדם שהוא קופץ אומר קא משוור ואם קפץ אימ' שוור ליה והקפצן שרגיל בקפיצה קורין שוורא, ואפי' היין בזמן שממהר להחמיץ אומר קפץ וכל' ארמי אומר משל חמרא אכתפא דגברי שוור פוריא [5]) הם ימי הפורים מנהג בבבל ובעילם [6]) הבחורים עושים צורה בדמות המן ותולין אותה על גגותיהן ד' וה' ימים ובימי הפורים עושין מדורה ומשליכין איתה צורה לתיכה ועומדין סביבה ומזמרין ויש להן טבעת תלוייה בתוך האש שנתלין וקופצין [7]) מצד האש לצד האש אותה טבעת נקראת משוורתא כלומר בית קפיצה, וכן נמי הטבעת שתולין בחמור ובסים שהרוכב בה מניח רגלו וקופץ באחרת ועולה על גבי בהמה נקראת משוורתא וכן עושה זה [מעביר בנו באש] [8]) מקפין בנו עליה וחוזר ומקפין עד שתשש כחו של תינוק ונופל [9]). בגמ' דחלק (סנהדר' צ"ו: שוור בר שוורא שוור נבוזראדן שוור דמטא זימנא [10]). בסוף ע"ז בגמ' המניח (ע'.) אמר רבא חמרא שרי רוב משוורי ישראל [11]) פי' קופצין ובוזזין. מקפץ על הגבעות (שה"ש ב', ח') תרג' ושוור על שעבודא ק"צ שנין על צדקתא דאמהתא דמתילן לגבעתא. *[אחי"ה ותרג' ויתר ממקומו (איוב ל"ז, א') ושוור מן אתריה והוא כגי' ל"א בע' טפז ע"ש. וירקידם (תהלים כ"ט, ו') תרגום

---

[1]) בנו"ג לישואר. [2]) בנו"ג ניגרא. [3]) וגי' אכתפא דגברא שוואר אי' בכ"י ש"ס מינכען וכ"י ה' ובבה"ג ובהעתקת רגמ"ה ובריי"ף ותוספ' וברשב"ם בד"פ ובנו"ג ברשב"ם אגבא דגברי ובנו"ג אכתפא דמאריה שוואר ופי' רבינו הועתק מפי' רגמ"ה. [4]) בנו"ג במיצעי וכ"ה בע' שרג ב'. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ובדפ"ר ואמ' ובדו"ו פירוש. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובעיקרי התלמוד ובדפ"ר ובגליון ילק' אחרי ר' תקצ"ז אבל בדפ' אחריי נשתבש בכל העולם כולו ועיי' דרכי משה או"ח סי' תר"צ. [7]) בכ"י ק"ט שניתלין בה הקופצין. ובכ"י ב"ר שתולין בה המן וקופץ מצד האש וכו'. [8]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד. [9]) ועיי' פירש"י בסנהדר' ולפי פירושו צריך לנקד מְשַׁוַּורְתָּא פי' קפיצה. [10]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ושם שוואר בר שוואר שואר וכו' ועיי' בד"ס צד קמ"א: ובנו"ג שוור בר שוור נבוזראדן שוור. [11]) ובכ"י ש"ס מינכען שיירי וצ"ל שוורי עיי' ד"ס במקומו וש"נ גי' הריטב"א דפ"ש שורי ושם עוד הגי' שוארי ובר"ן שוארי ובנו"ג גנבי.

ושוורינַון, תרג' שני באסתר ג', ה' משוורין ומרקדין היך גדיין, תר"י שמות י"ז, ה' ושוור בלילה ההוא, שם ל"ב, י"ט מטפז ומשוור. וכנ"ה בב"מ פ"ד. שוור לירדנא, ב"ב ע"ג. עיי"ע סרג ג'] —

* שׁוּר (מל"מ שׁר, שֹׁרְ טבור האדם מל"ע ܫܪ, בל"ס שֵׁרָא (Nabel, Nabelstrang יחזק' ט"ז, ד' כרת שָׁרֵךְ ובשה"ש ז', ג' שָׁרְרֵךְ בב"ר ר"פ ל"ו דנקטע שׁוֹרֵךְ, ושם שׁוֹרִי ובע' גלג ג'' רבינו שוררי ע"ש, ויק"ר רפ"ה ואני חותכת את שורך, קטע שורך, ושם: שורי, ועוד עיי"ע שר י"ן (ט"ז).

* שׁוּר, שׁוּרָא, שׁוּרָה, שׁוּרְתָּא עיי"ע שר.

* שׁוּרָא (Balken) עיי"ע דקא וע' שר י' ומ"ש.

* שַׁוִירֵי (שם מקום) עיי"ע רכים.

* שׁוּשׁ (שם מקום) עיי"ע שישתרי.

שׁוּשׁ (בל"ס שׁוּשָׁא בל"ע ܫܘܫ Süssholz שְׁוָצְרָא בל"ס ובל"פ شواصرا (Feldbeifuss בפ"ק בסוכ' (י"ב סע"ב) הני שׁוּשׁי [1]) ושווצרי [2]) מסככין בהו פי' „שמות עצי השדה ושווצרי מפורש שריחם רע". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח. ודע כי שתיהם מלות סוריות הנה ומצויין ג"כ בל"פ עיי' ספר פפלנ"צ 80 ועוד 378 וברי"ן גיאת הנ"ל א' שושי ושווצרי הכי אמרי רשוותא דעשבים הם גדלים אצלם בבבל ורגילים להסיק בהם וגדלים משתים וג' אמות ע"כ ורש"י ובאו"ז הנ"ל פי' מיני ירקות עיי' בענין הלע"ז במ"ל] —

* שׁוֹשִׁיבָא, שׁוֹשְׁבִין, שׁוֹשְׁבִינָא, שׁוֹשְׁבִינוּת, שׁוֹשְׁבִינוּתָא, שׁוֹשְׁטָה, שׁוֹשָׁלְתָּא עיי"ע בלא וי"ו.

* שׁוֹשֶׁבְתָּא (נתקצר מן שַׁבְשֶׁבְתָּא) פי' כמו שבשא עיי"ע שבש א' וש"נ ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ג ותנחומא נח. ועיי' גם כן ל"פ ܫܘܫܢ Ranke.

* שׁוֹשְׁמָן, שׁוֹשְׁמָנָא, שׁוּ־מָא, שׁוּשָׁן, שׁוּשַׁן, שׁוֹשַׁנָּה, שׁוֹשִׁיפָא, שׁוֹשְׁתְּרֵי, שׁוּתָא עיי"ע בלא וי"ו.

* שׁוּתִי (פי' כמו שְׁוִי ערך ושויו (der Werth ירו' תרומו' ספ"ב דמ"א ע"ד ושם רפי"א דמ"ז סע"ג ורע"ד וירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ג מפני שממעטו ממידתו.. מפני שממעטו משותיו פי' יין מבושל נתמעט משויו כי אינו שוה כל כך כמו יין חי ועיי' פי' פני משה בתרומ' ספ"ב אבל עיי' פי' ר"ש ומהר"י ן' מלכי צדק בתרומו' פי"א מ"א.

* שׁוּתַר (שפעל מן ותר) עיי"ע שתר במו"ע.

☞ שֵׁזַב (מלא"ר וסורי שֵׁאזֵב פי' חלץ, הציל (losmachen, retten, befreien תרג' ואת בתינו הציל (שמות י"ב, כ"ז) וית ביתנו שזיב, ובדניאל (ג', י"ז) מן ידך מלכא ישזיב. *[אחי"ה ועיי' עוד בדניאל ג'. ט"ו. כ"ח; ו', ט"ו. י"ז. כ"א. כ"ח ובתרג' כל לשון הצלה ושריד מתורגם ככה עיי' המתורגמן תרג' שמות ב', י"ט; ה', כ"ג; ו', ו' תר"י א' בראשי' ל"ב, י"א. תרג' יהושע ב', י"ג; לשופטים ו', ט'; לישעיה ה', כ"ט; כ', ו'; ל"ו, י"ד והלאה, וכן תרג' למקלט (במדבי ל"ה, י"ב) לשֵׁיזָבָא ועיי' תרג' יהושע כ', ב'. בויק"ר פל"ד יחליץ (ישעיה נ"ח, י"א) ישמוט יזיין, ישזיב וכו', שם: חלוצים תעברו (דברים ג', י"ח) ישזיב. סנה' צ"ו רע"א אלהא רבא דשיזביה. ב"ר פל"ג שזבני, ירו' סנהד' פ"י דכ"ט ע"ג ישיזבינך ובאישתפעל אִשְׁתֵּיזִיב (בל"ס אֶשְׁתַּאזַב) ירו' נדרים פ"ו דל"ח ע"ד אישתיזיב כולה, ויק"ר פט"ז תשתיזב מן צנתא... תשתיזב מן שרבא, קהל"ר פ' שלה ולא אשתיזב גבאי מידי, וכן תרג' ימלט (תהלים ל"ג, י"ז) משתיזיב, נמלט (דה"י ב', ט"ז. ז'), שרדו (יהושע י', כ') ועיי' תרג' בראשי' ל"ב, ל'; לדברים כ"ג, ט"ז; כ"ח, נ"ב וזולתו. והשם שֵׁיזָבָא, שֵׁיזַבְתָּא (בל"ס שׁוּזָבָא) עיי' תרג' ירו' א' בראשי' ג', כ', תרג' שם מ"ה, ז'; ליהושע ב', ה' (עיי' רד"ק); לשופטי' כ"א, י"ז. ולנקבה שיזבתא תרג' יהושע ג', ט', כתובו' ק"א. עיי"ע קרן ג'. וכן שֵׁיזָבוּתָא תר"י א' לבראשי' ל"א, כ"א ותרג' מחיה (דה"י ב', י"ד, י"ב) ותרג' מקלט (במדבר ל"ה, ו. י"א, י"ג) וזולתו] —

* שֵׁזְבִי. שִׁיזְבִי (שם אמורא דבבל) עיי' שבת כ"ג: ק"כ. קל"ו: עירו' נ"ד: ע"ז. ס':

---

[1]) כ"ה בכ"י ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע באמצע הערך שושי וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען וצ"ל שושי ובכ"י ק"ט באמצ' הערך בט"ס שוצי ובאו"ז הל' סוכ' סי' רפ"ט שוצי ונשתבש על ידי מה שאי' בסמוך שוצרי וכ"ה בטעות בכ"י ש"ס ב'.
[2]) כ"ה בדפ' פיזו וכ"ה לפניי בש"ס ובכ"י ש"ס ובפי' ר"ח שואצרי ובכ"י ש"ס ב' ובריו"ת וברא"ש שוצי וס"צרי וצ"ל שושי ושווצרי ובדאי' ברי"ן גיאת הל' סוכה צד ע'

פסחים קי"ח. יומ' פ"א. ב"ק נ"א: ע"ז י"ט. גיטין נ"ה: יבמו' פ"ג: זבחי' ס"ט: בכורו' י"א. כריתות ד':

* שיזבין צ"ל שִׁיזְפִין עיי' סוף ע' שזף.

שְׁזַג (שפעל מן זְגַג פי' עשה בהיר וטהור היינו רחץ (reinigen, klar machen, waschen ורחצת קרבו וכרעיו (שמות כ"ט, י"ז) תרג' ירו' (ב') ות שז ג[1]) בני גווייא[2]). רחץ במים (ויק' ח', כ"א) תרג' ירו' שזג במיא. *[אחי"ה וכבר מלתי אמורה בע' זג (ח"ג, ר"ע) כי השרש הוא זגג = זכך ובהבנין שפעל שזג ושני הציונים כבר הביא רבינו בע' זג ובנו"ג בויק' בתר"י ובאונק' חליל. וכנ"ה בתר"י לחעתקת רחץ בראשי' י"ט, ב' ושזוגו ריגליכון; כ"ד, ל"ב למשזוג ריגלוי; מ"ג, כ"ג ושזיגו ריגליהון. ועיי' תרג' א' וב' שם מ"ג, ל', ועוד לויק' א', ט'; י"ז, ט"ז; תרג' לאיוב כ"ט, ו'; לתהלי' נ"ח, י"א. ותרג' חף (איוב ל"ג, ט') שזיג, ושזבית (תרג' תהלי' ע"ג, י"ג) צ"ל ושזיגית וכמו שמורגלה המלה בתרג' ירו' כן בתלמוד ירושלמי ירו' פסחים פ"ג ד"ל. אין שזג ידוי במיא. ירוש' מגילה פ"ג דע"ד. משזיג ידוי ורגלוי. ירו' פיאה פ"א דט"ו ע"ג וירו' קידושי' פ"א ד"ס: אנא בעי"א משזגה ריגלוי וכו', ירוש' שבת פ"ו ד"ח. משחין ומשזגין, ירו' ב"מ ספ"י די"ב ע"ג וירו' סנהד' פ"י דכ"ט: משזגא מאנין (מנוי דמרי), ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד וירו' שקלי' פ"ז ד"נ ע"ג עיי"ע אסקופתא 2 ומ"ש בח"א, קצ"ח. אתפעל אִשְׁתְּזַג תרג' משלי ל', י"ב. והשם שְׁזוּג תרג' ירו' ב' משרת (במדבי ו', ג') ועוד שִׁיזוּגָא תרג' רחצי (תהלי' ס', י'; ק"ח, י')] —

שזף (= שִׁיזְפִין בל"ס זוזפא בל' ערבי' زُفْرُوف בלשון פרסי' زِيزَفُون[3]) בל"ר zizyphus בל"י אמצ' σίζυφα, σιζυφαία (Judendorn[4]) ברייש כלאים (פ"א מ"ד) השיזפין והרימין אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה. ירו' (כלאים פ"א דכ"ז.) תני גוי שהרכיב אגוז ע"ג פרסק אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל ייחור ממנו ונוטע במקום אחר מה נפיק מינהון (קדריה)[5] [צ"ל קרביא] פרסקיה. הרכיב תריד ע"ג דרקון[6]) אף על פי שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל ממנו זרע וזורע במקום אחר מה נפק מנהון (כרסיבלנון)[7] [צ"ל כרסילכנון] והוא ל' יון[8]) ובלעז אטריפצ"י[9]) זרגון[10]) ולפת מה נפק מינהון פיטרושילינון[11]) זרגון ל' ישמעאל ובל' קודש שריג גפן[12]). לוזין ובוטנים מה נפק מנהון פיסתקין[13]) זתים ורימין מה נפק מינהון שיזפין. — (א"ב פי' בל"י ורו' מין עץ ופרי אדום וצורת הפרי כזית קטן ובתוכו גרעין גדול ויש לפרי סגולות ברפואות ובפרט מועיל לחלאים חמים של ריאה וחזה וכבר פירשתי[14]) שבל' יוני קריא פירסיקא מין אגוזים גדולים הובאו מפרס לארץ יון על דרך שנאמרו הלוזים פונדיקין שהובאו מארץ פונטוס לארץ יון[15]). ומאמר תלמוד ירושלמי זר בעיני. ופי' פיטרושליגון בל"י ורו' מין כרפס הגדול בין הסלעים ונעתק משם ויוטע בגנות. וגירסא זו משובשת וגי' אמיתית היא גרסת רבינו שמשון בפי' דמשנת כלאים (פ"א, מ"ד) הרכיב תריד ע"ג ירכון[16]) אעפ"י שישראל אסור לעשות כן נוטל ממנו זרע וזורע במקום אחר מה נפק מנהון קרסולכנון[17]) וגדין ולפת מה נפק מינהון אסטפנין[18]), שמר[19]) פטרושלינון[20]) ונראה לי שגי' הערוך היתה זאת אבל נשתבשו הנוסהאות והעד כי הוא פי' זרגון שריג גפן). *[אחי"ה וזה נכון יותר מגי' הר"ש וגדין וכן גי' ר"ש קירדו פירסיקיא איננה נכון וגי' הערוך בני' כ"י ק"ט הנ"ל תתכן יותר. וכבר הנפתי ידי על כל ענין

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד וכ"ה בעי' זג ז' אבל בדפ"ע כאן תשוג וכנו"ג בטעות תשזק. [2]) וכ"ה בעי' זג ובדפ"ר וכ"י ערוך אבל בדפי פיזי וויניצי' בט"ס גוזייא וצ"ל גווייא. [3]) באוצר מילין פרסיים לוואולירס בט"ס زِيزَفُن [4]) ועיי' ג"כ פפלנ"ץ ללעף 285. [5]) כ"ה בדפ"ע ובירו' ובמו"ע בעי' קריה גרס קריה ובכ"י ק"ט גרס קבריא וצ"ל קרביא וכן נ"ל עיקר. [6]) ובנו"ג דרכון וצ"ל ירבוז עיי"ע ח"ד, קנ"ח עפ"י גי' הר"ש ירבון וצ"ל ירבוז. [7]) כ"ה בדפ"ר וצ"ל כרסילכנון ועיי"ע כרך לבנון ח"ד, שב"ג וע' קרסולכנון ובכ"י ה"ב כורסי לבנון ובכ"י וי"ו וליד כורסין לבנין. [8]) χρυσο-λάχανον. [9]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט וה"ב בט"ס אטריצפי וב"ה בעיקרי התלמוד ובדפו"ו אטריפצ"ו. [10]) עיי"ע בח"ג, ש"ט. [11]) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ"ר פיטרה שילינון ועיי"ע פטרושלינון. [12]) עיי"ע זרגון. [13]) בנו"ג פיסטקין. [14]) בע' קריה ב'. [15]) עיי"ע פונדק ב' במו"ע ומ"ש. [16]) וצ"ל ירבון והוא שבוש תחת ירבוז עיי"ע. [17]) בנו"ג בר"ש קירבי לבנין ור"ב היה מגיהו עיי"ע כרך לבנון. [18]) בנו"ג בר"ש אסטפלינון ועיי"ע אסטפניני ח"א, קע"ג ומ"ש [19]) בנו"ג בר"ש שומר והוא בל"ס שוברא = شمار Fenchel עיי"ע ובעי' אסטפניני הבאתי גי' הר"ש ובדפי נשתבש שומה וצ"ל שומר. [20]) בר"ש לפנינו פיטרוסילנון.

ועניין בע' מיוחד ועוד עיי"ע אפרסק (ח"א רמ"ב) ונרויח בגי' הר"ש מלבד שהועיל להעמיד גי' הירו' על נכונה גם דבר אחר והוא ששמר לנו מאמר אחד שליי בירו' עיי"ע אסטפניני ומ"ש [1]). וכנ"ה השיזפין בתוספת' פיא' רפ"א וביומ' פ"א. זר שבלע שיזפין של תרומה והקיאן וכו' ובנו"נ שזפין וכ"ה בהעתקת האו"ז הל' בכורות סי' תפ"ב ובהעתקת התוספו' מנחו' ס"ט: ד"ה דבלע ובכ"י ש"ס יומא שיזבין ונראה שצ"ל שיזפין ובכ"י ש"ס בכלאי' הנ"ל הגי' שזיפין (וכ"ה בכו"פ). ופירש"י ביומ' שזפין פרונ"ש (prunes) בלע"ז קשה להלמו. אבל בפי"מ להרמב"ם בכלאי' יפה פירשו מל"ע عناب שהוא הוא שיזפין Judendorn ובמהר"י ן' מלכי צדק פי' לעז שיזפין זיזיבי יווני זיזופא ע"כ] —

* שָׁזַף (מל"מ verbrennen) שהש"ר פ' אל תראני כך אנו אם שמשה של ע"ז שזפתנו אבל אתם שזופים ממעי אמכם וכו'.

* שַׁזְפָר, שִׁיזְפָר (שם הפרטי) ר"ה כ"ב רע"א שזפר ראשה של גדר וכו' ובכ"י ש"ס ב' וא"פ שיזפר וברש"י בדפ' הישני' שזפרו ובכ"י ש"ס מינכען שחפו (ד"ס במקומו).

שָׁזַר (מל"מ ובל"ע شزر פי' עשית פתיל ,zwirnen den Faden drehen) בר"ג דפ' המוציא תפילין (עירו' צ"ו:) בשזורין נמי ארעתא דשיפתא דגלימא עייפינהו. בפ' בא לו כה"ג בגמ' כה"ג (יומא ע"א:) חד לגופיה דכיתנא וחד שיהו שזורין [2]). בר"ג דפ' כל הזבחים (י"ח:) כד שזורין בר חוטין כפול ששה [3]). הוות קא שזרה (סנהדר' צ"ה.) ס"א (שדא) [צ"ל שדיא] וכבר פי' בע' שד (א') [4]) — (א"ב ל"מ זה (שמות כ"ו, א'. ל"א. ל"ו; כ"ז, ט'; כ"ה ו') שש משזר). *[אחי"ה ובתרג' בוין שזיר. ותרגי ירו' כליל (במדי ד', ו') לבוש שזיר. ותרג' ירו' א' פתיל (שמות כ"ה, כ"ה; ל"ט, ל"א; לבמדי ט"ו, ל"ח) שזיר חוטא. ירוש' שקלי' פ"ה דנ"א: אלו נאמר (שמות כ"ו, ל"א) חוט אחד כפול לשנים שָׁזוּר לשלשה משזר לששה וכו' שזור לארבע משזר לשמונה . . . שזור לששה משזר לשנים עשר. איכ"ר פ' רבתי: שזור לי חוטין ואנא חייט ליה. ומזה גם ע' הבא אח"ז] —

שזר (= שִׁיזְרָה, שֶׁזְרָה פי' העצה שהיא כחוט שזור Rückgrat) בפ' אלו טרפות (מ"ב.) נשברה השיזרה [5]) בפ' ד' בתמיד (ל"א.) היה הותך ויורד עד השיזרה [6]) פי' ה"א העצה כדמתרגמינן לעמת העצה (ויק' ג', ט') לקביל שיזרתא [7]). בריש עוקצין (פ"א מ"ב) ושזרה של שבולת פי' הוא גב השבולת ושזרה היא שדרה. *[אחי"ה וכ"ה שזרה של שבולת בכ"י פי' הרמב"ם לעוקצ' עיי"ע שדר ושם הביא רבינו הולי' קי"ט: וע"ש פירושו. ונקרא שיזרה של שבולת Spindel der Aehre והוא סאסא דשבלתא וכפי' רש"י בחולי' שם וכן שיזרי חריות כגפת וכעצים ירו' שבת פ"ג ד"ה סע"ג [8]) ירו' סוכה רפ"ג דנ"ג ע"ג לולב טפח מלבד שיזרה ושם ג"כ מלבד שזרה. ירו' שקלים פ"א דמ"ו. על השזה ועל הגלגולת ירו' נזיר פ"ז דנ"ו ע"ג וירו' סוטה פ"ט דכ"ג ע"ג השזרה והגולגולת, ירוש' תעני' פ"ב דס"ה ע"ג שמנה עשרה חליות שבשזרה ועיי"ע חלי (ח"ג, ת"ג וע' שדר) ותרג' השקד (קהלת י"ב, ה') תרג' שזרתך. ירו' תרומ' פ"ח דמ"ו, שזרתיה דחיוי עיי"ע חוי וש"נ ירוש' שבת פ"א ד"ג: בר שיזרתא עיי"ע הוי. והקבוץ ירוש' ע"ז פ"ב דמ"ב. כל שהראשים והשֶׁזְרוֹת שלה קיימין] —

* שְׁזוּרִי, שִׁיזוּרִי (שם התנא על שם מקומו שיזור סמוך לכפר ענע"ן) ר' שמעון שזורי (דמאי פ"ד מ"א, שביעי' פ"ב מ"ח גיטין פ"ו מ"ה, חולי' פ"ד מ"ה, כריתות פ"ד מ"ג כלי' פי"ח מ"א טהרות פ"ג מ"ב טבול יום פ"ד מ"ה) ובמנחו' ל': נזכרו רוב הלכות ר"ש שזורי ורבין בר חיננא אמר עולא נתן הכלל הלכה כר"ש שזורי ולא עוד אלא כל מקום ששנה ר' שמעון שזורי הלכה כמותו, ושם ל"א. (והוספתי דמאי פ"ה) מוכח שהיה תלמיד ר"ט פעם אחת וכו' ובאתי ושאלתי את ר"ט ועיי' מבוא

---

[1]) ומעיקי התלמוד קצת נראה שלפניו היתה ג"כ גי' שדפין ועל זה כתב נראה שהם השזיפין שכתבנו. [2]) ועיי"ע בר ג' ועתה הוברר לי שפי' רבינו שם הועתק מפי' ר"ח ביומ' (בש"ס ווילנא). [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ק"ט רק שם בש"ס בר וכ"ה בשאר כ"י ובעיקרי התלמוד בדי ובדפ"ע אחרונים בדי וצ"ל בר. [4]) רבינו כיון על ציון בסנהדרי הנ"ל ועיי"ע שד א' ומ"ש. ובדפ"ע הנקודה אחר כפול ששה חסרה בטעות וטרפיסים לא ציינו המקור ור"ב והגרי"ב לא העירו מאומה. [5]) בנו"נ השדרה. [6]) השדרה. [7]) כ"ה בדפי הראשונים ליקביל שִׁזְרְתָא וכדאי' בדפ"ס ובכ"י שֻׁזרתא ובדפו' אחרוני' שדרתא. [8]) ובע' חרת ח"ג, תקי"ם שורה כ"ז נדפס בטעות בגפת ובעצים והי' לעווי בע' שזורי הפליא לטעות בהביאו זה הצי"ן מירו' וז"ל ר' אסי שיזרי כאילו הוא שם הפרטי וז"ל הירו' דניאל בריה דרב קטינא בשם ר' אסי: שיזרי חריות כגפת ובעצים.

המשנה למהרז"ף צד 131 ועיי' יתר הציונים בסדר"ה צד קפ"ג (דפו"ו) ושם אי' בשם הרמב"ם נקרא שזורי על שם מלאכתו והוא מהעתקתו של בעל היוחסין (עיי' יוחסין השלם צד 79) וכתב ולי נראה כי הוא על שם מקומו ובגליל העליון קרוב לצפת יש כפר אחד שנקרא שזור עד היום והוא קבור שם . . . וכן בפ' המרובה יש נוסח א"ר שמעון שזורי מבעלי בתים של גליל העליון היו בית אבא וכו' ע"כ וכיון על ב"ק פ'. ובנו"ג א"ר ישמעאל אבל בכ"י ש"ס ה' ר' אי' ר' שמעון שזורי וכ"כ המהרש"ל משם ס"א. וראיתי בספר תבואת הארץ לר"י שווארץ צד ק"א: וז"ל שיזור למערב כפר ענע"ן בערך שעה וחצי הכפר שיזו"ר וסמוך לכפר קבורת ר"ש שזורי וסמוך ר"י בן אלישע כה"ג וקבר ר"ש בן אלעזר ע"כ ורגלים לדבר ששניהם ר"ל ר' ישמעאל ור"ש היה משזורי, וכן מצאתי בתוספת' תרומות רפ"ה בכ"י אירפ' ר' ישמעאל ור' שמעון שזורי אומרים ובנו"ג ר' ישמעאל שזורי ור' שמעון וכו' וכ"נ ר' שמעון שזורי בתוספת' דמאי רפ"ה לשביעי' רפ"ב ושם באמצע, לשבת פ"ב (פעמים), לחולי' פ"ד (ה') לכלים ב"ב רפ"ד [1]).

שָׂח (מל"מ שִׂיחַ בהפעיל ענין הגיון ועיון וסיפור (nachdenken, reden בס"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ד:) שח [2]) בין תפלה לתפלה פי' בירך להניה תפילין ולבש תפילה של יד ושה שיחת דברים והפסיק ואחר לבש תפילה של ראש זו היא עבירה דאביי ורבא דאמרי תרווייהו לא שה בין תפילה של יד לתפלה של ראש מברך אחת שה מברך שתים כמפורש בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחו' ל"ו) על תפילה של יד אומר להניח תפילין על של ראש מצות תפילין. *[אחי"ה ועיי' תוספי' מנהו' ד"ה עבירה — שה מל"מ היא תשיחך (משלי ו', כ"ב) ירו' סנהד' פ"ג דכ"א ע"ג איני יודע מה אתה שה ולרוב אי' בל' תרג' ותלמוד סה עיי"ע סה א' וש"נ שיחת דקלים סוכ' כ"ה. ב"ר רפי"ג מבואר שיה השדה (בראשי' ב', ה') כל האילנות כאילו משיחין אלו עם אלו כל האילנות כאילו משיחין עם הבריות. ישמ"ר פ"א להשיה עלינו. יומ' ע"ה. עיי"ע ישח ו' — והשם שיחה סוכה שם: שיחת מלאכי השרת ושיחת שידים וכו', ושם מימי . . לא שחתי שיחת חולין, שם כ"א. אפי' שיחתן של ת"ח צריכה לימוד, יומא י"ט: השה שיחת חולין וכו', קידו' מ"ט: עשרה קבין שיחה ירדו לעולם תשעה נטלו נשים וכו', אבות פ"א מ"ה אל תרבה שיחה עם האשה וכו', מסכ' דרך ארץ ספ"א שכל שיחתה של אשה אינה אלא דברי ניאופים, ויק"ר פכ"ו אפי' שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבין על פנקסו של אדם, חגיגה ה': אפי' שיחה יתירה שבין איש לאשתו וכו', שם י"ב: הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה וכו', נזיר כ"ג: אפי' שכר שיחה נאה, ב"ב קט"ז. כשיחה בטלה וכו', סנהדרין צ"ג: שהיו אונסין עצמן . . מן השיחה. והקבוץ ירוש' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ר שִׂיחוֹת בני אדם משיחין] —

שָׁח (= שׁוּחַ מל"מ ונרדף עם שָׁחַח, שָׁחָה פי' ענין כפיפת הגוף (sich bücken בר"ג דשבת (ה'.) בהשוהה [3]) פי' „כפוף כדכתיב (ישעיה נ"ח, ה') הלכוף כאגמון ראשו" [4]). בר"ג דפ' השוחט (חולי' כ"ז.) במקום ששח חטהו. פי' מלשון (ישעיה נ"א, כ"ז) שחי ונעבורה. *[אחי"ה וכנ"ה שם ואימא מזגנבו שח מכלל שזקוף בענין והא שח ועימד הוא. ושם דרישה אחרת ממקום ששח חטהו ופי' רגמ"ה ששח כלומר שגועה זהו גרונו. ורש"י פי' ששח: שמוציא קול. וכנ"ה באבות פ"ה מכ"א בן תשעים לשוח, ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ג בשעה שאדם עומד ומתפלל צריך לשוח בכולן כלומר בי"ח חוליות שבשדרה. והוא כמו שָׁחָה ברכו' ל"ד סע"א אלו ברכות שאדם שוחה בהן וכו' ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה וכ"ה בתוספת' פ"א ובכ"י אירפ' אלו ברכות ששוחין בהן וכו' והשוחה בכל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה, וכ"ה בב"ר פל"ט וילק' מלכי' ר' קצ"ב אבל בירו' ברכו' פ"א ד"ג ע"ג הגי' אלו ברכו' ששוחחין בהן . . השוחח על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח . . . כה"ג שוחח על סוף כל ברכה וברכה וכו', שם רפ"ד ד"ז. ברוך אתה שוחח בא להזכיר את השם זוקף. ירו' תעני' פ"ג דס"ז. ושח (איוב כ"ב, כ"ט) אני אמרתי לשחוח עיניהן ברעה ואתה אמרת להושיען, ירוש' תרומו' פ"ח דמ"ו רע"א ושחה ושתה. רות רבה פ' ויאמר בעז: כל

---

[1]) הי' לעווי הביא ר' אסי שיזרי וטעות גמורה היא עיי"ע הקודם לזה בהערה S. [2]) וכ"ה לפנינו ובמנחות ל"ו. סח.
[3]) בנו"ג בשוחה [4]) העתק מפי ר"ה ישב ... בשיחה כדכתיב (ישעיה ס', י"ד) והלכו אליך שחוח
והוא פי' כפוף כדכתיב הלכוף כאגמון ראשו ע"כ ובצ"ל בערך.

הנשים שוהחות ומלקטות וזו יושבת ומלקטת וכו'. ובל' תרג' שְׁוֵוה, ושח עינים (איוב כ"ב, כ"ט) תרג' וישווח בסורחנא תפרוק וגי' כ"י עיי"ע שווח ב' ויש"נ יתר מקומות. והשם שיחיא פי' כפיפה ביצה כ"ד. וגי' רבינו שיהיא עיי"ע שהיא, ובמו"ע ע' שחיא. גיטי' ע': שיחיא דלאו לאו . . . שיחיא דהן הן עיי' פירש"י. וגי' רבינו שיחה עיי"ע אמת ושם מפורש מענין שיחה של ע' הקודם לזה. ובענין שְׁחִי, שיחי עיי"ע] —

שָׁח (בל"ם שָׁח בל"ע سح ساح פי' מסס flies-sen, zerfliessen) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז סע"א) ננעלת כתרים שיח שיח פי' המס תמס — (א"ב בנו"ג שיישא שיישא ופירש"י רד רד [1]). בב"ר פנ"ז (נ"ו) אל תשלח ידך: וסכין איכן הוא נשלו דמעות ממלאכי השרת עליה ושחה [2] כויק"ר אחרי מות פ' ויתרון ארץ (פכ"ב) נתנוהו בקערה וכמה דהדין שיח הדין שיח [3] עד שעמד על עקרו ופרח [4]. והם הישמיש (שמות ט"ז, כ"א) תר"י (א') שיח [5]. גלה הציר ונראה דשא (משלי כ"ז, כ"ה) תרג' שווה עמירא ואיתחזי דיתאה — (א"ב עיי"ע שווח). *[אחי"ה וכ"ה בכ"י תרג' ובפשיט' והוא מל"ם שְׁוַח עיי"ע שווח ובנו"ג בט"ס שוות. ואין זה מענין ישח, שיח שבציונים הראשוני' שנזורתה מל"ם שָׁח ומל"ע הנ"ל פי' מסס. ופי' אחר בענין הלחש בשבת ס"ז. עיי"ע אדרא. ומה שענין שָׁחָה מל"ם עיי"ע שַׁחֲנָא אחר ע' שחי] —

שח (= שִׁיחָה מל"ם פי' בור וחפירה Grube, Graben) בפ' חזקת הבתים (ב"ב כ"ח) והבורות והשיחין והמערות ככר פי' בע' הרין. יקבי המלך (זכריה ד', י') תרג' שיחי מלכא. *[אחי"ה ובישהיש"ר פ' צוארך כמגדל הביא זה הפסוק ופי' עד שיחי ריפע ובע' רפע כבר העירותי כי עיקר הגי' שִׁיחַיָה דיפו ועוד עיי"ע יפו. ב"ק נ': בור שיח ומערה ירו' ביצה פ"ד דס"ב רע"ג בור ושיח ומערה, תוספת' ב"ב רפ"ג לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ובל"ם רק בל"נ (תהלי' נ"ז, ז'; קי"ט פ"ה והוא כמו שוחה משלי כ"ב, י"ד; ירמיה ב', ו') ובקבוין שיחין ב"ב הנ"ל ב"ק נ'. חופר שיחין [6]) תוספת' שקלים רפ"א וחופרין את הבורות ואת השיחין ואת המערות וכו', ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה סע"ד כדי שתהא חבית שיחין מתמלא מהן [7]) ובתוספת' תרומ' פ"ז כדי שתהא חבית של שיחין ונתמלאת מהן [8]) — ובתרג' תהלי' קי"ט, פ"ה בל"נ שְׁיָחָן [9]) והיחיד שְׁיַחּ תר"י א' דברים ט', י"ט חפר שייח; תרג' שיחה (תהלי' נ"ז, ז') שייחא — וננזר מן שוח ובליש' תרג' ג"כ שווח עיי"ע שוח ג'] —

שח (= שָׁחָה = שאה עיי"ע שה ג') גלים נצים (מ"ב י"ט, כ"ה; ישעי' ל"ז, כ"ו) תרג' גלין דשחי. *[אחי"ה ועיי"ע שה ג' ומ"ש] —

שח (מל"ם שָׁחָה ענין כפיפה ונדרש מן שִׂיחַ, ועוד עיי' בפנים) בר"ג דפ' יוה"כ (יומי ע"ה.) וכר"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב סע"ב) דאגה בלב איש ישחנה (משלי י"ב, כ"ה) רבי אמי ורבי אסי חד אמר ישיחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים פי' כדי שיבקשו עליו רחמים — (א"ב מענין היסח הדעת כלו' יסירנו מדעתו). *[אחי"ה פי' ישיחנה מדעתו כלו' יסירנו מדעתו והוא כמו יסיחנה וכ"ה באמת בכ"י ש"ס כ' ביומ' ובאה"ת ובע"י וכן פירש"י בסוטה ישחנה יסחנה מדעתו ישיחנו לאחרים וכונת רש"י לפרש למ"ד ישחנה מדעתו כאלו כתוב יסיחנו (עיי"ע ש' שהשיין והסמך מתחלפות) אבל למ"ד ישיחנה לאחרים מענין שיחה ודיבור ועיי' בפירש"י במשלי הנ"ל ובהפשב"ע ע' שח. ובסנהד' ק': לא פי' רש"י מאומה. ובענין שיחה ודיבור עיי"ע שח א'] —

* שׁוּחַ עיי"ע בנות שוח ח"ב, קכ"ח ויש"נ וכל הפי' הארוך שבערוך הועתק מפי' ר"ח לר"ה ט"ו: עיש"ה ובש"ס ווילנא.

* שִׂיחַ (מל"ם, הפעיל הֵשִׂיחַ) עיי"ע שח א' וע' הקודם. והשם שִׂיחָה עיי"ע שח א' וע' סח.

* שִׂיחַ (מל"ם פי' אילן) והושאל לצדיקים ב"ב ע"ח: מקרית סיחן (במדבר כ"א, כ"ח) מקרית צדיקים שנקראו שיחין.

[1]) כ"ה בדפי הישנים ובדפוי"ו כ"ה גם ברש"י ובדרשות הר"ן ס"י י"ב ובדפ' שונצי' אי' ברש"י רך רך וכ"ה בעיקרי התלמוד וגי' אחרת עיי"ע אדרא ח"א, ל"ב: ול"ג ומ"ש. [2]) בדפ"א בט"ס ושחת ובכ"י ק"ט נזלו דמעות ובעיקרי התלמ' נפלו ובנו"ג וסכין היכן היה נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת ושחת הסכין ופי' מ"כ ושחת: ונשחתת. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע שיח . . הדין שח ובנו"ג כל מאן דהוה הדין שני הוה הדין שני ופי' מ"כ שונה ומחליף כח כלומר שהיה חי. [4]) ובנו"ג פרח יתושא פרח נשמתא דטיטוס הרשע. וכתב במ"כ ובערוך גרס שחי ופי' בו מגלה ומגדל ע"כ ולפנינו לי' בערוך. [5]) בנו"ג שְׁיָיח. [6]) סוטה י"ח: עיי"ע שיחין. [7]) ובעמ"ת"ר ללעווי שגה ברואה לקרוא בית שיחין ופי' מה שפירש. [8]) ותוספת' שבת פי"ד (ט"ו) עיי"ע שתינא. [9]) כ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג שוחן.

* שִׁיחִי עיי"ע שחי וש"נ שיחיה. ושהאתא.

* שִׁיחְיָא עיי"ע שחיא.

* שַׁחְיָנָא, שַׁחְוָנָא (תואר מל"מ שָׂחָה צף על המים schwimmen והתואר שחינא, שחונא, סחוון (Schwimmer ירו' שקלי' ספ"ד ד"נ. באתרין צווחין לשייטא שחינא ובקצת דפוסים שחונא ובע' סווח גי' רבינו בציון מיומא ע"ז: סווחי ובנו"ג סייחא עיי"ע סווח. והוא מל"מ הַשּׂוֹחֶה לשׂחות (ישעיה כ"ה, י"א; מי שחו יחזקאל מ"ז, ו') ובתוספת' שבת פי"ד (ט"ו) אי' בכ"י אירפורט חבילה של גמי וכנה של שיהים ונראה לי שהוא שַׂיָּחִים פי' הַשּׂוֹחִים ובנו"נ כנה של שבחין[1]) וזה כמשקל ערבי سَبَّاح Schwimmer.

* שָׁחִין, שִׁיחִין (נראה שהוא עיר Ἀσωχίς אצל ציפורי) מעשה שנפלה דליקה בחצרו של יוסי בן סמאי בשחין וירדו בני קצרה של ציפורין לכבותו עיי"ע בני קצרא (ח"ב, קכ"ג) וש"נ מקומות בירו', ובבבלי שבת קכ"א. ותוספת' שבת פי"ג (י"ד) אי' ביו"ד בשיחין וכ"ה בתוספת' נדה פ"ח מעשה במערה בשיחין וכו' ובנדה ס"א. במערה של שיחין, וכ"ה שיחין בירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ד[2]) ובירו' יומא פ"ח דמ"ה: הגי' בשחין והוא הוא Ἀσωχίς בקרובה של ציפורי כדמוכח מבן מתתיהו לקדמוניו' י"ג, י"ב, ד'; על המלחמו' א', ד', ב' ובחייו סי' מ"ה παρὰ δὲ Σεπφοριτῶν εἰς Ἀσωχὶν καταβάντες וכן מוכח מתוספת' סוף מעילה הביא לי.. משיחין והביא מציפורי וכנראה מחיי בן מתתיהו סי' מ"א היתה בעמק יזרעאל ἧκον εἰς τὸ Μέγα πεδίον — Ἀσωχίς ἐστιν ὄνομα τούτῳ והוא הוא כפר שיחין. כפר שיחיא עיי"ע כפר (ח"ד, ש':) ומשם היה נחמיה שנקרא נחמיה איש שיחין ירו' סוטה ספ"ב די"ח: ובב"ר פ"ב אי' נחמיה איש כפר סיחון, וצ"ל שיחין, ובבבלי סוטה י"ח: בטעות נחוניא חופר שיחין. גיטי' ס"ח. ירו' תעני' פ"ד דס"ט סע"א עיי"ע שד א' וע' שְׂדֵה ושם בירו' כבול ושיחין ומגדל צבעייא.

שחבב (נ"ל שפעל מן חַב בל"ס פי' שרף באש וא"כ משחביב verbrannt ועיי' בפנים) תרג' ונמקו כל צבא השמים (ישעיה ל"ד, ד') ויתימסון משחביב כל חילא שמיא. *[אחי"ה בנו"ג רק ויתימסון כל חילא שמיא וכן בפשיטה ונתמסון וכו' וגי' ר"ב היא היא כגי' בעל המתורגמן מְשַׁחֲבִיב ספרים אחרים מַשְׁבִּיב ע"כ ולא פירשו ולי נראה מל"ס הנ"ל פי' כל צבא השמים יתמססו בשרפת אש וכן לפי ס"א משביב מענין שביב בל"מ ושב בל"ע וסורי עיי"ע שב י'. ודע כי לפי דעת הפרסיים הקודמים העולם נידון לעתיד לבוא באש וכל צבא השמים וכל הרים הגבוהים יתמססו כמתכת צדיקים ילכו במתכת ניתוכת זו כמו בחָלָב ופושעים נדונו בה וכבר הרחבתי דיבורי בזה הענין במאמרי במ"ע מארגענל' געזעלשאפט חלק כ"א 582 ושם רמזתי על דעת רז"ל ע"ז ג'. נדרי' ח': ב"ר פ"ז ילק' מלאכי ר' תקצ"ג שמ"ר פט"ו וילק' שמואל ר' קס"א וילק' ישעי' ר' ש"ד עש"ה] —

שָׁחַד (מל"מ וסורי ופי' נתן במתנה מאהבה או להנצל מעונש beschenken, bestechen, שחַד, שוחֲדָא וכן בל"ס Begünstigung, Bestechung) בר"ג דפ' שני דייני גזילות (כתובות ק"ה:) אמר רבא מ"ט דשחד כיון דשקיל מיניה הוה ליה כנופיה ואין אדם רואה חובה לעצמו מאי שחד שהוא חד[3]). בס"ג דפ' השותפין (ב"ב ט':) ושחד בחיק חמה עזה (משלי כ"א, י"ד) פי' שחד בחיקו של עני כופה חימה עזה. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רגמ"ה וסבר ר' אלעזר דהאי שוחד בחיק ארישא קאי ועיי' ג"כ פירש"י. ובנ"ה שוחד, שוחדא בפיאה פ"ח מ"ט שבת קט"ז: יבמות ס"ג: כתובות ק"ה: ב"ב ט': נדרים מ"ז: וכתובו' שם שוחד ממון.. שוחד דברים והפעל סנהדר' מ"ג: שחודי שחדיה במילי, ברכו' כ"ח: ולשחדו בממון, ובירו' כתובו' פ"י דל"ג ע"ד ושם בסוף הפ' דל"ד. הגי' שוחדא דדייני ובבבלי שודא דדייני עיי"ע שד ה' ומ"ש. וכן בתרג' שחד (מ"א ט"ו, י"ט) שוחדא פי' מתנה וכ"ה בל"ס, ועוד תרג' שמות כ"ג, ח'; לתהלים ט"ו, ה'; כ', י'] —

* שַׁחְוָוא, שַׁחְוְותָא (עיי"ע שוות ג' שח ד') פי' כמו שחות, שחת עיי' תרג' איוב ט', ל"א; י"ז, י"ד וכ"ה שם ט', כ"ב. כ"ד בכ"י תרג' ובנו"ג שווחתא וכן בתרג' תהלים ט', ט"ז בשחוותא ובנו"ג בשויחתא.

* שחוור עיי"ע שחר ג'.

---

[1]) וכדאי' בכ"י וין ולא כבדפוסי' בט"ס שבחים. [2]) והי' לעווי בעי' שית טעה לחשוב שהוא כמו שיחין ומערות. [3]) כ"ה נכון בדכו"ו ובשאר דפ"ע אחר.

שָׁחַז (מל"ע شحذ schleifen, den Schweif auf- recht halten) כפ' במה בהמה (שבת נ"ב: במשני) הרחלות יוצאות שחוזות. פי' בגמ'[1] (שם נ"ג סע"ב) שאוחזין אליה שלהן למעלה כדי שיעלו עליהם זכרים. ירוש' (רפ"ה ד"ז:) אית [תניי] תני שוזות כמה דתימא (משלי ז', י') שית זונה מאן דתני שחוזות כמה דתימא [אין] משחיזין את הסכין[2]. בפ' אין צדין (ביצה כ"ח.) אין משחיזין את הסכין, בפ' ב' בחולי' (ל"ב.) השחיז את הסכין. בכלי מתכות פי"ד בכלי' (מ"ה) הסכין משישחיזנה. חרבו ילטוש (תהלים ז', י"ג) תרג' סייפיה ישחיז[3]. [פ' י"ז בכלי' (מי"ז) משחזת שיש בה בית קיבול][4] פי' משחזת נקראת בשביל ששוחזין בה ולוטשין הסכין ובלעז אקוטי ובלי' יון אקוני. *[אחי"ה והוא בלאי"ט cote Schleifstein, ובל"י ἀκόνη מן הפעל ἀκονάω אשר ע"י העתיקו ע' הזקני' מלטש (תהלים נ"א, ב') וכן סומכוס העתיק לטש (תהלים ט', י"ג) וכן העתיקו ע' הזקנים שנן, שָׁנוּן (עיי' לתהלים מ"ד, ז'; ס"ג, ג'; קל"ט, ג'; למשלי כ"ה, י"ח) וכן בל"ע נקרא אבן שמשחיזין בה את הסכין سَنّ וכצ"ל בפי' רה"ג לכלים פי"ז מי"ז תחת מסבה וצ"ל מסנה. ודע כי בכ"י ערוך לי' בל"י אקוני ובכ"י ק"ט אי' בלעז אקוטרי ובעיקרי התלמ' העתיק אגוזא דירא והוא בלאי"ט הפעל aguzzare = שלייפען. וכנ"ה בירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג אין משחיזין להן את הזיין וכן בבבלי ע"ז ט"ו: עיי"ע משחז. והוא מל"ע הנ"ל, ועוד פי' שחז (شحذ) בל"ע הרמת האליה של רחלה וכדומה בשעת לידתה וא"כ יפה פי' בגמ' בשבת נ"ג סע"ב שאוחזין האליה שלהן (ולא מענין אחז כי אם שחז) וזו כוונת הירו' שבת הנ"ל מ"ד שוזות מעתדן פי' מעותדין להיעלות, ופסוק שית זונה אסמכתא בעלמא היא. שוזות הוא כמו שְׁחוּזוֹת בהבלעת החי"ת עיי"ע סר ב' וע' שד ה'] —

* **שָׁחַח** (מל"ם כמו שָׁחָה sich bücken) עיי"ע שח ב' וש"נ.

שָׁחַט (מל"ם פי' המית בעה"י כדרך הדין בהולכת והבאת הסכין הראוי schlachten, rituel schächten; שחט בל"ט (כמו שטח) hinziehen, hindehnen) כפ' השוחט (חולי' ל':) התיז את הראש בבת אחת מנהני מילי אמר קרא (ירמיה ל"ט, ו') חץ שחוט פי' משוך[5] כמו חוט צריך להוליך ולהביא הסכין על הצואר ואם לא הוליך והביא זו היא דרסה ופסולה. בסיפרא בצו בפ' אשם (ריש פרשה ד' פרק ח') אין לשון שחיטה אלא לשון[6] משיכה שנאמר (מ"א י', ט"ז. י"ז) זהב שחוט[7]. בפ' כל היד בגמ' דסמך כל הנשים (נדה ט"ו.) הרי שור שחוט לפניך כלומר הרי הכתם מוכיח שיש שם נדה ואינו דומה למעת לעת שבמעת לעת אין שם דם נדה אלא חשש הוא שמא למפרע ראתה. בפ' המקבל בגמ' לשנים מועטות (ב"מ ק"ט:) כי מטית שחיטת קדשים תא אקשי לי. פי' אם קרית כל התלמוד וידעת דרכו אז תבא תקשי לי שכיון שקרית הכל תרגיש ותבין הטעם שאומר לך. *[אחי"ה רש"י פי' וכי מטית למסכת זבחים שהיא עמיקה תא אקשי לי . . . וי"א דחויי מדחיה ולא היא וכו' עש"ה ורבינו פי' כי"א וזו היא דעת ר"ח שהובאה בשט"מ וז"ל ועיקר הפי' כדברי ר"ח שפי' דדחויי מדחי ליה וא"ל עדיין לא שנית כל התלמוד ולא ידעת דרכו וכשתגיע לסדר קדשים ושנית הכל תא אקשי לי שיתברר לך טעמו וכן פי' רבי' האי גאון בתשוב' שאלה ועש"ה בשט"מ. וכנ"ה בקל חולי' ב' רע"א הכל שוחטין ושחיטתן כשרה וע"ש ולהלן כל הענין שם כ"ז. השוחט שנים בבהמה ואחד בעוף שחיטתו כשרה . . . ר"י אומר עד שישחוט את הוורידין עיי"ע ורידין, שם: ושחט את בן הבקר ממקום ששח חטהו עיי"ע שח ב', חט ב'. ועיי' חולי' כ"ח. והלאה כמה פעמים, פ"ז. מי ששחט יכסה, זבחים ק"ו. עיי"ע טמא, חולי' נ"ו: ושחטיה קמיה באחיזת עינים. מגילה ז': קם רבה שחטיה לר' זירא עיי"ע כסם א'. נפעל נשחט חולי' ט'. פסחים ס"ד. בכורו' מ'. הפעיל חולי' פ"ג. עירו' פ"א: משחיטין את הטבח, אתפעיל גיטי' ס"ט: אשתחיט. והשם פסחים ס"ט. בשחיטה השבתני כשחיטה תהא מיתתו, יומא ע"ה: טעון שחיטה, ברכות י"ז. סוף בהמה לשחיטה, ל"א: שחיטה בזר כשרה, ס"ב: שחיטת התמיד, כתובות ק"ו. חולי' ט'.

---

[1] כ"ה נכון בכ"י ק"ט, וה"ב, ובדפ"ע כגון. [2] בנו"ג בירו' אית תניי תני שחוזות ואית תניי תני שוזות מאן דאמר שוזות מעתדן כמא דתימר שית זונה ונצורת לב מאן דאן דמר שחוזות כמא דתימר אין משחיזין את הסכין. [3] בנו"ג בפעיל שחיז. [4] כצ"ל וכראוי בע' משחז. [5] וכ"ה בפי' רגמ"ה ובפירש"י. [6] לי' בספרא. [7] ובאמת גם בגמ' בחולי' חוברר כן בהביאו זה הפסוק.

הלכות שחיטה, חולי׳ י״ג. שחיטת נכרי נבלה, כ״ז: עיי״ע רק ג׳. ויק״ר פכ״ב אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך דגים, ושם דקדוקי שחיטה, ושם הקבוץ שתי שְׁחִיטוֹת] —

שְׁחִי (= שִׁיחִי, שִׁיחְיָא מקום כפיפה תחת אצילים Achselhöhlung מפעל שָׁחָה, שחי) אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון (תמיד ל׳ רע״ב ב״מ ל״ג.) עיי׳ בע׳ כיון (פירוש) [צ״ל בירוש׳] (בירוש׳ ב״מ ס״פ ד״ה ע״ד) [1]) מוריד ידו עד השחי ופותח שחי בלשון ישמעאל אלאבט ובלעז טיטיל״ו. כאורגת בעומדין [2]) כבר פי׳ בע׳ מסק ובע׳ עדר. *[אחי״ה פי׳ שחי או שיחי כאמור בראש הע׳ והוא בל״ע الابط ובלאי״ט ditello, Achselhöhle ובדפו״ו אי׳ הלעז שיל״א והוא לאי״ט ascella מאותה הוראה ורבינו כיון בפי׳ אחד יורד לאמת השחי וכו׳ על הירושלמי הנ״ל וכמו שהעירותי כבר בע׳ כיון (ח״ד, ר״ז), וז״ל הירו׳ ב״מ הנ״ל אחד יורד לאמת בית השיחי ואחד פותח כיון שהיה מוריד ידו עד שיחיו [ואחד] היה פותח כיון, ובירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג: אי׳ מהו יורד לאמת השיחי שהיה שוחה אמה עד שלא יפתח ובירו׳ הוריו׳ פ״ג דמ״ה: שהיה שיחה אמה עד שלא יפתח ועיי״ע כיון ששם הביא רבינו כפי גי׳ דפ״ר הירו׳ מ״ק. ובפי׳ ר״ח ב״מ ל״ג. פי׳ והאחד לא יכול לפתוח עד שהיה מוריד ידו עד שחיו וכך היה פותח וכן היא מפורש בתלמוד ארץ ישראל ע״כ הרי שרבינו כיון ג״כ לתלמוד ירוש׳, ועיי׳ ג״כ פי׳ רגמ״ה לתמיד. נזיר נ״ח. נ״ט. אי׳ בית השחי עיי״ע ח״ב, פ״ו, ירוש׳ שבת פ״ו ד״ח. בית שיחיו. סנהד׳ ס״ה. ירו׳ סנה׳ פ״ז דכ״ה ע״ג המדבר משיחיו עיי״ע פיתום. שהש״ר פ׳ השבעתי תחת שיחיהן בפסיקת׳ דר״כ צר פ״ז. תחת בית שיחיהם ובע׳ כדוד גרס רבינו שחייהן עיי״ע כדור (ח״ד, קצ״ז) וש״נ. ובלא״ר שִׁיחְיָא, שִׁיחְיָא ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה רע״ד פיתא תחות שיחיא. ירו׳ סנהד׳ פ״ו דכ״ג ע״ג הוי תחות שיחיה חד ענול ובתר״י א׳ דברים כ״ב, ה׳ בי שיחייא וכ״ה בירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א סע״א עיי״ע בי שיחיא (ח״א, ג״ד) ובל״ס שְׁחְתָא וכ״ה בתרג׳ משלי להעתקת צלחת (משלי י״ט, כ״ד; כ״ו, ט״ו) ור״ב הביאו בע׳ שחתא ג׳] —

שחיא (שִׁיחְיָא פי׳ כפיפה das Sich-bücken ועיי׳ בפנים) ומטי ליה בחד שחיא עיי״ע שהיא כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי״ה בשבת ק״ו: הגי׳ שיחייא ובביצ׳ כ״ד. שחיא ועיי״ע שהיא ושם הבאתי השינויים ופי׳ בשטת רבינו ורש״י. וכפי פי׳ רש״י ואו״ז הובא בע׳ הנ״ל הוא ענין כפיפה מהפעל שח, שוח עיי״ע שח ב׳ וש״נ גיטי׳ ע׳: שיחיא דלאו . . שיחיא דהן] —

* שַׁחְיָנָא עיי״ע קודם ע׳ שחין.

שָׁחַל (מל״ע سخل herausziehen, ab-herabwerfen) משחילין פירות דרך ארובה (ביצה פ״ה מ״א דף ל״ה:) גמר׳ (שם) מאן דתני משהילין לא משתבש דתנן בפ״ו [3]) בבכורו׳ (מ׳.) השחול והכסול שחול כל שנשמטה ירכו כלומר נמשכה ממקומה [4]). בס״ג דפ׳ הישן (סוכה כ״ט רע״א) הצבא ושחיל [5]). בפ׳ יוה״כ בגמ׳ אסור באכילה (יומא ע״ח.) מ״ט [6]) משחל שחיל. פי׳ „שואבין המים ומקיאין אותן לחוץ ונמצא הטצטנן רוחץ גופו במים" [7]). כמשחל ביניתא מחלבא (ברכו׳ ח׳.) עיי׳ בע׳ בין [ב׳] פי׳ כמשיכת נימא של שיער מתוך החלב. בכלי מתכות פי״א בכלים (מ״ג) מן השחולת [8]) ומן הגרודת פי׳ „מה שנשתייר והשחיל מן הכלי". *[אחי״ה הועתק מפי׳ רה״ג בכלים ושם אי׳ ממה שנשתייר מן הכלי ונותר ועודף וסרח ושחל ממנו כדתנן השחול והכסול ע״כ [9]) ובאמת כן הוראת מלה ערבית سخالة Abfälle. ועצם הוראתה ענין השלכה והורדה וכפי׳ ר״ח בביצ׳ משחילין . . וכן משירין ומשחירין כולם טעם אחד הוא מלשון הורדה ושלשול ע״כ וכנ״ה בירוש׳ ביצה רפ״ה דס״ב ע״ד היה שם חלון משחילין דרך חלון. ירו׳ יומ׳ פ״ב דל״ט. משחיל ותורם, ירו׳ כלאים ספ״ט דל״ב ע״ד חוט שהשחילו למחט. הָפְעַל ויק״ר פל״ו זרע צדיקים שמושחל מבין שני צדיקים נמלט. בינוני פְעוּל ירו׳ שבת רפט״ו דט״ו. חבל משוחל, ושם בקל: חבל שָׁחוּל. תרג׳ משיתהו (שמות ב׳, י׳) מן מיא שחלתיה כ״ה

---

[1]) ובע׳ כיון בח״ד ר״ז שורה ו׳ מלמטה אי׳ במ״ד קידושי׳ וצ״ל ב״מ. [2]) כ״ה בכ״י ק״מ ודפ״ר וכ״ה בנגעים פ״ב מ״ד ובכפרא תזריע פרש׳ ג׳ פרק ד׳ בעומרין ובדפו״ו כעומדת וכ״ה בעיקרי התלמוד. [3]) בדפו״ו פ״י ובעיקרי התלמוד פ״ז וצ״ל פ״ו. [4]) ועיי׳ פירש״י [5]) כ״ה בכ״י ק״מ וה״ב וכ״ה בע׳ חצב ב׳ ובעיקרי התלמ׳ חצבא שחיל ובדפ״ר ושחול ובדפו״ו דשהיל. [6]) וכ״ה בכ״י ש״ס. [7]) הועתק מפי׳ ר״ח בנדפס בש״ס ווילנא ע״ש ורש״י פי׳ פולט מים שבולע. [8]) כ״ה נכון בכ״י ק״מ ה״ב ודפ״ר וכ״ה בע׳ גרד א׳ ושם השוהלת ובדפו״ו פ״ז ואמ׳ במ״ס המשחולת. [9]) ופי׳ רה״ג בענין גרודת עיי״ע גרד ב׳ ה״ב, שנ״ו:

בדפ״ש וברש״י ובדפוסי׳ החדשים שלחתיה. ובתר״י א׳ שחילתיה, תרג׳ דה״י א׳ ד׳, י״ח כד שלהתיה מן מיא. והשם שְׁחוֹלֶת (על דרך נְעוֹרֶת) פי׳ שיורים העדופים ומל״ע הנ״ל ובתוספת׳ חולי׳ ספ״ו לא בשחולית ולא בגרודות ולא בקצוצות] —

שִׁחְלָא (בל״ס שהלא Seiher בל״ע مشخل) בהלכות גדולות בסוף שבת (פכ״ג דף כ׳ סע״ג) חמרא דשפייה בשחלא דהוצי דהיינו כפיפה מצרית. *[אחי״ה על זה דאי׳ בשבת קל״ט: ומסננין את היין . . . בכפיפה מצרית הביא בעל ה״ג חמרא דשפייה בשיחלא דהוצי בין שפייה מחמת דורדיא ובין שפייה במידי אחרינא שרי דקא תני ובכפיפה מצרית דהיינו שיחלא דהוצי ע״כ ולי נראה שהוא מל״ס וע׳ הנ״ל פי׳ כלי מסנין בו ובע׳ כפפה (ח״ד, רצ״ח) הבאתי פי׳ רה״ג לכלי׳ כ״ו, א׳ (בסר״ט 18) שפי׳ כפיפה מצרית ע״י שמלא דהוצא בלישנא דרבנן ע״כ ורציתי להגיה סלא דהוצא וכן ראיתי עתה שכ״ה כש״ס ווילנא כלי׳ הנ״ל אבל לפי פי׳ בעל ה״ג אין ספק שצ״ל שיחלא דהוצא. ועוד ראיתי בע׳ פטם שהזכיר רבינו המלה הזאת בהוראת סנן ע״ש קנקנים דשהלי והן השואבת היין ומזיעות אותו בהוין] —

שַׁחְלָא (מל״ע سخلة הריון Foetus Trächtigkeit) בס״נ דפ׳ שור שנגח את הפרה (ב״ק נ״ה.) רב פפא אמר הא טענא חרא ביעתא בשיחלא והא טענא טובא בשיחלא פי׳ אווז בר טוענת חדא ביעתא ודוגרת עליה ואווז של יישוב טוענת ביצים הרבה ויולדת אותם ועוד ממלאת אשכול שלה ביצים טובא ויולדת ודוגרת על כולן. בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נשתברו רגליה (חולי׳ נ״ח.) הכא במאי עסקינן בשיחלא קמא. פי׳ הריון ראשון כלומר הביצים שנתקשרו בשליל עד שתלד כולם. *[אחי״ה בנו״ג התם כדשיחלא קמא אבל גם מפי׳ רגמ״ה מוכח כגי׳ רבינו וז״ל פי׳ הרגמ״ה הכא במאי עסקינן בשיחלא קמא כלומר שהיו במעיה קורם שנטרפה וכו׳. ורש״י פי׳ בב״ק שיחלא טעינה ע״כ והוא הוא הריון ומל״ע הנ״ל ועוד בל״ע سخيل אשכול Hodensack] —

שֵׁחְלָא (מל״ס פי׳ נזילות האוזן Ohrenfluss ועיי׳ בפנים) דעבדי ליה [1]) לשהליא (שבת ס״ז.) עיי׳ בע׳ הרגול [2]) פ״א צער שאוחז באוזן ושמו בל׳ ארמית שחלא ודומה לחזזית לחה ויוצאה ממנו מים של לחה סרוחה. *[אחי״ה וכן בל״פ شخول, شخيل פי׳ לחה סרוחה ועיפוש וחולי זה הוא הידוע שבא ע״י כאב האוזן] —

* **שַׁחְלָא** (בל״א כמו בל״מ שחל Löwe) עיי׳ תרג׳ תהלי׳ י״ז, י״ב; משלי כ״ו, י״ג; לאיוב ד׳, י׳.

* **שיחלא** בחגיג׳ ט״ו: בכ״י ש״ס אכול (גוזא) [גווה] ושדי שיחלא וכ״ה בפירש״י אבל גי׳ רבינו עיי״ע תחל ב׳ ומ״ש ועיק׳ הגי׳ שילחא עיי״ע שלח ג׳.

שַׁחְלִים (בלא״ר תחלי מל״ס תַחְלָא Kresse) בפ״ד במעשרות (מ״ה) השחלים והגרגיר. בר״ג דפ׳ בכל מערבין (כ״ח.) השחלים והגרגיר שזרען לירק מתעשרין ירק וזרע. בפ״ק ביומ׳ בגמ׳ כל ז׳ ימים (י״ח.) ה׳ דברים מביאין את האדם לידי טומאה השחלים והשום וכו׳. בר״ג דפ׳ הוציאו לו (יומא מ״ט.) לשחוק ולשתות שחלים בשבת. בסוף חלומות דפ׳ הרואה (ברכו׳ נ״ז:) ובפ׳ אין מעמידין בגמ׳ מתרפאין (ע״ז כ״ט.) ת״ר י׳ [3]) דברים מחזירין את החולה לחליו וכו׳ עד והשחלים והתגלחת. בהגדה דפ׳ הניזקין (גיטי׳ נ״ז.) כפר שחלים שהיתה פרנסתן משחלים — (א״ב פי׳ מין ירק חם ויבש וטעמו חד מועיל לפתוח האיברים אטומים) *[אחי״ה וזה לשון המעריך השחלים והשום בערבי חרף או רשאד בלעז מסטוירסו נסטורצי ע״כ ועיי׳ ג״כ ע׳ תחל ב׳ וכיון לל״ע حرف, رشاد והוא הוא בל״ר nasturtium ובל׳ אספמ׳ nasturzi ובפי׳ הרמב״ם במעשר אי׳ חב אלשאר וברע״ב חב אלשארי וצ״ל חב אלרשאד וכדאי׳ לנכון בעיקרי התלמוד והוא حب الرشاد [4]). וכנ״ה בברכות מ״ר: ע״ז ל׳ רע״ב שבת ק״מ. תוספת׳ שביעי׳ פ״ד, תוספת׳ שבת פט״ו ועוד עיי״ע תחל. וכפר שיחליים (גיטי׳ נ״ז.) או כגי׳ רבינו שחלים ובאיכ״ר פ׳ בלע כפר שחליים עיי״ע תחלם ירו׳ יבמו׳ פט״ז דט״ו ע״ד כפר שיחלה ובירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. כפר שיחלייא הוא כפר קרוב לאשקלון ונקרא سخلين ובע׳ תחלם אעריך בזה] —

שַׁחְלִים (קדירת שחלים Kressenspeise) בפ׳ השוכר בגמ׳ זה הכלל (ע״ז ס״ז.) וכך היו עושין

---

[1]) וכ״ה בכ״י ש״ס שבת ס״ז. [2]) ושם בחי״ג תפ״ז פי׳ רבינו פצע האוזן עסיי סי׳ רי״ח ע״ש ומ״ש וכ״ת באוי״ז. [3]) כ״ה נכון בכ״י, ובדפ׳ ערוך ד׳ ובכ״י ב״ר ה׳. [4]) עיי׳ פסלג״ץ לליע״ף 397.

בערבי שבתות בציפורי והיו קורין אותו קדירת שחלים — (א"ב פי' שהיו נותנים חומץ לתוך גריסין צוננין כמו שהיו נותנים בשחלים). *[אחי"ה בנו"נ שיחליים ומלת קדירת לי' ובירו' ע"ז פ"ה דמ"ד רע"ד אי' וקורין אותו שחלייא. ודברי ר"ב נעתקים מהתוספו' ע"ז ס"ז. ד"ה וקוראין עש"ה וכתוספו' ע"ז ל': ד"ה השחלים] —

* שִׁיחְלַיָא, שַׁחְלַיָא עיי"ע הקודם וע' שחלים א'.

שחלנית (מין חגב) בפ' אלו טרפות בגמ' ובחגבים (חולי' ס"ה:) למינהו להביא את הכרפסת[1] השחלנית.

שְׁחֵלֶת (מל"מ מין בושם לקטרת Räuchermuschel והוא הוא צפורן (Seenagel, Räucherklaue בריש כריתות בגמ' המפטם את הקטרת (ו' :) סמים תרי נטף ושחלת וחלבנה הא חמשה. *[אחי"ה הוא הסם הנקרא בלי' המשנה צפורן (כריתות ו'.) והוא חלק ומצהיר כצפורן וכן אי' בתרג' וטופרא ועיי"ע טפר ב' וע' צפורן א'. ועיי' פי' רגמ"ה (בש"ס ווילנא כריתות ח'.) בקובץ כ"י אנגייליקא כריתות דף ק"ע: ושם ט"ס טרופא וצ"ל טפורא] —

* שַׁחְלַיף עיי"ע שלחף.

שחם (פי' בל"ס שחים, שחימא קרוב לאדום ונוטה לשחור röthlich, schwärzlich ובל"ע سحم, سخم dunkelschwarz; שְׁחַמְתִּית (בהבלעת החי"ת שַׁמְתִּית röthlich, bräunlich) בפ' המוכר את הספינ' (ב"ב פ"ג :) שחמתית ונמצאת לבנה גמר' (שם פ"ד.) אמר רב פפא ש"מ האי שמשא סומקתי היא פי' התנה לתת לו חטים אדומים שנתאדמו מחמת החמה הזורחת עליהם ועל שם החמה קורין שחממית[2]. בפ' הגוזל עצים בגמ' גזל פרה (ב"ק צ"ו :) שחמי[3] ועבדינהו חרתי לא קני פי' אדומים ישנים[4]. בפ' אלו טרפית בגמ' הרותה (חולי' נ"ה :) אייתי משיכלי[5] שחמי[6]. בפ' אין מעמידין בגמ' נודות (ע"ז ל"ג :) אמר רב עוירא הני הצבי שחמי דארמאי כיון דלא בלעי טובא משכשכן במים ומותרין וי"א שחום שחור[7]. הקודרים מני קרח (איוב ו', ט"ז) תרג' רשחימין מן צנתא עליהון אתחייל תלגא. וכל חום (בראשי' ל', ל"ה) תרג' וכל רשחום — (א"ב בירו' דמעש' שני פ' המוליך פירות (ירו' מ"ש רפ"ד דנ"ד ע"ד) גרים שמתי' אפי' מן האגרו על השמתית פי' אגרו בל"י לח פי' שמתית יבש וחם כמו שחמתית ואות חי"ת מובלעת). *[אחי"ה וכ"ה בירו' תרומו' ספ"ב דמ"א רע"ד אפי' (מאגדון) [צ"ל מאגרון] על שמתית ומן שמתית על (אגדון) [אגרון], ירו' פיאה פ"ב די"ז. קצר חצי איגרו וחצי שמותית וצ"ל כגי' הר"ש (בפיאה פ"ב מ"ה) קצר חצי אגורי וחצי שחמתית ועיי"ע אגרו (ח"א, כ"ח) וש"נ ירוש' נזיר פ"ה דנ"ד. שחמתית ונמצאת אגרון[8] והוא שחמתית בב"ב הנ"ל ופירשב"ם שחמתית אדומה ולא שחורה וכו' ע"ש וכן פירש"י בע"ז הנ"ל שחמתית רוש"א בלע"ז וכן בחומש (בראשית ל', ל"ב) פירש"י חום שחום דומה לאדום רו"ש בלע"ז (rothgelb, roux; roth, rouge). וא"כ מה שפי' כב"ק צ"ו: שחורין (עיי' למטה בהערה 4) קצת קשה. ויפה פי' הרמב"ן בבראשי' הנ"ל וכל שה חם פירשו בו שחור כי השחרות מפני חום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה . . . והנכון דעת אונקל' שחום והיא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת ע"כ ורגמ"ה בקובץ כ"י אנגייליקי (חולי' דף שי"ג :) פי' שיבלי שיחמי כלוי חרס שורשמין כלי חרס דחמימי ובנדפס בש"ס ווילנא הסגירו ללא נכון מלות חרס שורשמין ונ"ל שהוא ל"צ rougissement פי' מראה אדום וצ"ל חרס רושישמן. ונגזר המלה מל"ס שחם (שפעל מן חם בל"מ חום) ובל"ע הנ"ל פי' אדום קרוב לשחור והוא כי"א בערוך וברש"י ב"ק צ"ו: — והשם שיחמא ב"ק שם: שיחמייהו] —

שחם (= שִׁיחְמָא נ"ל מל"פ زخم הכאה (Schlag בפ' שור שנגח את הפרה בגמ' כיצד משלם דמי ולדות (ב"ק מ"ט.) כל היכא דמטי ליה שיחמא לולד פי' כל היכא דסליק בולד שיחמא

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ק"מ ב"ר וג"ג ובנו"ג הכרספת וכ"ה בכ"י וי"ו ב' ל"ד ה"ב ובדפ"ע כרסנית ועיקי הגי' הכרפסת עיי"ע ומ"ש בת"ד, 341 (ושם שורה ח' ומ' מלמעלה שייך לע' כרופסלה ונתערבב בדפוס). [2]) וכ"ה בפירשב"ם ע"ש. [3]) כ"ה בדפו"ו ועיקרי התלמוד וכ"ה בכ"י ובדפוסי' הראשונים ובנו"ג שיחמי ובכ"י ק"מ שחמו ובדפ"ר שחמיה. [4]) וכ"ה ברמ"ה בפריטיו בשט"מ ורש"י פי' שחורין כעין ישנים. [5]) בנו"ג בחולי' מ"ו: מתיכלתא אבל ברף נ"ה: לנכון משיכלי. [6]) בנו"ג שיחומי. [7]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובעיקרי התלמוד ולי' בשאר דפ"ע. [8]) ואות חי"ת מובלעת כמו שכתבתי בע' סר ב' וע' שד ה' וזולתם.

הוא מקום החלול לאפוקי ידיה ורגליה דלא סליק ביה שיחמא לולד[1]) ואם הכה ביד או ברגל ויצאו ילדיה פטור. *[אחי"ה ורש"י פי' שיחמא חמימות והיינו כנגד כל החלל כולו ע"כ וא"כ פי' מע' הקודם ובנו"ג כל היכא דסליק ביה (ובכ"י ש"ס ליה) שיחמא לולד לאפוקי וכו' ונ"ל שהוא מל"פ הרשומ' פי' הכאה] —

* שְׁחַמְתִּית, שַׁמְתִּית, שְׁמוּתִית עיי"ע שחם א'.

שָׁחַן (בל"ס שְׁחֵן בל"ע سخن warm, heiss sein, erwärmen) בפ' הוציאו לו בגמ' ומתפלל (יומא נ"ג :) שתהא שנה זו שחונה וגשומה[2]). בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ"ב.) ת"ר ה' דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומרבה הזרע וכו'. בפ"ק בכתובות בגמ' בתולה כתובתה ד' (י' :) ובסוף רפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ע'.) תמרי משבעא ומשחנא מישלשלא ומאשרא ולא מפנקא פי' בע' אשר[3]). בגמ' דפ' לולב הגזול (סוכה מ'.) ובפ' הגוזל עצים בגמ' נתן צמר (ב"ק קי"א :) והא איכא עצים דמשחן פי' עצים שמדליקין בהן התנור לאחר שריפת העצים הנאתן לאפות בהן את הפת והעשויין להתחמם בהן בני אדם הנאתן וביעורן שוה שהעצים [כוערין] והאדם מתחמם בהם[4]). בערכין בפ' המוכר שדהו בגמ' אין מונין לו (ל"א :) ולימא ליה אנא [קדים] שחין[5]) נורא מקמה דידך פי' „לימא אותו שקנה בט"ו באדר ראשון לאותו שקנה בריש אדר שני אנא קדים שחין נורא כלומר אני הסקתי אש בביתי במדורתי קודם שהסקת אתה בביתך שאני קניתי קודם מפני מה נחלט לך ביתך קודם משיחלוט אותו[6]) שלי שקניתי קודם דאמר ליה את נחית לעיבורא[7]) שקנית בחדש העיבור בט"ו באדר ראשון גלית דעתך דשנת עיבור אתה רוצה לחשב הלכך לא נגמרה שנתך[8]) עד ט"ו באדר"[9]). ולא יחם לו (מ"א א', א') תרג' ולא שחין ליה ב"ר פי"ו[10]) משל הדיוט עבד מלך כמלך דבוק לשחון[11]) וישחון לך[12]). כחם צח (ישעי' י"ח, ד') תרג' כשחין פציח. *[אחי"ה וכן תרג' ירו' א' וחם השמש (שמות ט"ז, כ"א) שחין שמשא ועיי' עוד תרג' ישעי' מ"ד, ט"ו. ט"ז; לחגי א', ו'; לקהלת ד', י"א; בפעל לירמי' י"ז, י"א; נ"ט, ה'; לאיוב ל"ז, י"ז; ל"ט, ט"ז. כתובו' י' : סוכה מ'. עיי' לעיל בערוך. ירו' שבת ספ"א ד"ד : מהו מיחזרתיה ומשחנתיה, ויק"ר פכ"ה ויהבה להון תחות אנפיה ומשחנא להון וכו'. אתפעל וישתחון בספרי הנ"ל וצריך לו' וישתחן. תרג' יתחמם (איוב ל"א, כ') ישתַחן, תר"י א' דברים כ"ב, י"א ומשתחנין[13]) ופי' דבוק לשחון וישחון לך כפי פי' בעל מעריך התדבק עם החם והתחמם אבל עיי"ע שחון ומ"ש] —

שחן (= שִׁיחְנָא כפי פי' הערוך ל"ע משוי Last אבל עיי' בפנים) בר"ג דפ' מציאת האשה (כתובו' ס"ז.) כדבעי ליה למעבד לא עבד דאמרי אנשי לפום גמלא שיחנא. בס"ג דפ' הנושא את האשה (שם ק"ד סע"א) א"ל הין[14]) לפום גמלא שיחנא[15]) בפ"ק בסוטה בגמ'[16]) מי לנו גדול ממשה (י"ג :) תנא דבי ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא. פי' למה מנעו הקב"ה ליכנס לארץ מפני מי מריבה מפני שהיה אדם גדול דקדק עליו. בב"ר פ"כ[17]) (רפי"ט) תנא ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא פי' שחן[18]) משאוי בל' ישמעאל. *[אחי"ה וכן פירש"י בסוטה לפי כח הגמל מרבין במשא ובכתוב' ס"ז. לפי כח הגמל יטעינוהו משא ובכתוב' ק"ד. פי' המשוי לפי הגמל ובשט"מ שם הביא פי' תלמידי ר' יונה לפי כח הגמל מטילין עליו המשוי . . . ושיחנא הוא מל' חמותי ראיתי אור דמתרגמינן שיחנית והמשוי נקרא כך ע"ש שהבהמה מתחממת בו ע"כ ויותר נראה פי' המיוחס לרש"י בב"ר שיחנא משוי ולא נשא אותם הארץ תר"י לא אשחינת יתהון ארעא ע"כ אבל בנו"ג בתר"י בראשי' י"ג, ו' ולא סוברת יתהון ארעא וכ"ה באונק'[19]). ודע מה שכתב רבינו שחן בל"ע

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ו ובשרפ"ע לי' בטעות. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ב' ובכ"י א' במינכען שנת שחונה שנת גשומה בירו' יומא פ"ה דמ"ב ע"ג שנת גשומה ושחונה ובנו"ג ביומא שתהא שנה זו גשומה ושחונה וכ"ה בויק"ר פ"כ. [3]) אשר א' ושם אי' משבען ומשחנן וכו' הקבוץ וכ"ה נכון וכדאי' בשני המקומות. [4]) ובזו השטה הלך ר"ח עיי' פי' בסוכה ועוד עיי' שט"מ בב"ק מ"ש בשם הגאון. [5]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצי' אבל בדפ"א כגי' הספרים אנא קדים שחין וכנראה מפי' רבינו. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר וא"מ וכ"ה בפי' רגמ"ה ובדפו"ו אי' בט"ס אותי. [7]) בדפ"ר בעיבורא ובשרפ"ע לעיבורא. [8]) בפי' רגמ"ה שנתה. [9]) הועתק מפי' רגמ"ה בערכין. [10]) כ"ה בדפ"ר ואמ' וכ"ה נכון אבל בדפו"ו בכ"י ק"ט ועיקרי התלמוד פי"ז. [11]) בנו"ג לשיחין ובמיוחס לרש"י לשחוור וכ"ה בספרי דברים פ' ו' ובכ"י ג' לשחוון וישתחוון לך וכן בילק' דברים ר' התת"א הדבק לשחוור וישחון לך. [12]) בספרי וישתחוו לך. [13]) ועיי' יבמות ד' : לבישא דאית ביה הנאה. [14]) לי' לפנינו. [15]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב וב"ר ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע לי'. [16]) כ"ה בכ"י ערוך. [17]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בט"ד ס' ב'. [18]) בנו"ג שהן ובכ"י ק"ט שהם אבל בכ"י אחרי' שחן. [19]) ובילק' ואתחנן ר' התת"ט ג"ב פי' הרש"י.

משאוי חפשתי ולא מצאתי וראה זה מצאתי כי בל"ע شبعة מספוא לגמל כדי לשבעו מדי יום ביומו וא"כ פי' לפי כח ועבודת הגמל נמדד המזון. וגם הערביים השתמשו במשל הדיוט זה: הרי אתה מטעין לגמל בן שנה משא ראוי לגמל בן תשע עיי' דוקעס בלומענלעזע 200] —

שְׁחִין (מל"מ מין צרעת הבא מחום העור (מעי' שחן א') ובל"א שיחנא בל"ס שוּחְנָא entzündetes Geschwür, Grind) בס"ג דפ' על אלו מומין (בכורות מ"א.) שחין תלתא גווני הוו דקרא יבש בין בפנים בין מבחוץ דמצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים דכתי' (שמות ט', ט'. י') אבעבעת דמתניתין לח מבפנים ויבש מבחוץ — (א"ב גי' הנוסחאות היא אחרת). *[אחי"ה וזו היא הגי' שלפנינו אלא תלתא הוו דקרא יבש בין מבפנים בין מבחוץ דמתני' לח מבחוץ ומבפנים דמצרים יבש מבפנים ולח מבחוץ דכתיב (שם ט', י') ויהי שחין (פורח אבעבועות) [צ"ל אבעבעת פרח] אבל מילק' וארא ר' קפ"ד מוכח כגי' הערוך ושם בילק' הביא בזה"ל אלא תלתי גווני הוו דקרא יבש בין בפנים בין מבהוץ דמצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים דאמר ר' יהושע בן לוי שחין שהביא הקב"ה וכו' ונ"ב וצ"ל מתניתי' לח מבחוץ ומבפנים אבל האמת כי גי' הילק' מוכח משטה מקובצת ושם אי' דמצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים דאמר ריב"ל שחין שהביא הקב"ה על המצריים לח מבחוץ ויבש מפנים דכתי' ויהי שחין אבעבועות וכו' ומאמר דריב"ל אי' ג"כ בב"ק פ': וכנ"ה בכורו' מ"ד: דם רבה שחין רבה, כתובו' ע"ז: ב"ר רפמ"א מוכי שחין ועוד עיי"ע ראתן. תנחומא וארא סי' י"ד שחין מפני ששמו את ישראל לחום לחם חמין וכו' אמר ריב"ל נס גדול נעשה בשחין וכו' ע"ש. ובל"ס שיחנא נדרי' פ"א. עיי"ע חרף ד'. ועיי' בתרג' שמות ט', ט'. י'. י"א לויק' י"ג, י"ח והלאה; לדברים כ"ח, ל"ה, תר"י א' שם כ"ה, ד' והקבוץ שִׁיחְנֵי תר"י א' דברי' כ"ח, כ"ז ותרג' משלי כ', ל' כפי גי' רבינו בע' בע ד' ע"ש] —

* **שָׁחוֹן** (בל"פ شحنة וכן בל"ע ובל"ס שַׁחְנָה Prätor, Stadthalter) ב"ר פט"ז דבוק לשחון וכו' עיי"ע שחן א' וש"נ השינויים ורבינו פי' כנראה מל' חימום והנכון שהוא שם הפקיד מל"פ וע' וס' הנ"ל ועוד עיי"ע שחר ג' ושם אפריש גי' שחור.

שחף (= שַׁחְפָא לדעת רבינו קליפה עיי' בפנים; שְׁחַף נ"ל מל"פ شكافتن; شكوفيدن einschneiden) בס"ג דפ' ח' שרצים (שבת ק"י.) וליתי שחפי ד ק נ י א [1]) ולישדי התם דכי אתי שמעי קליה. פי' קליפות הקנים. בפ' המפלת בגמ' המפלת סנדל (נדה כ"ו.) מיכרך כריך ליה ולד לסנדל אחרציה ומשחיף ליה כלפי רישיה פי' אוחזו באמצעיתו ולפי שהסנדל ראשיו חרין מלמעלה ומלמטה נשמט הסנדל ועולה למעלה כשהולד אוחז באמצעיתו — (א"ב ומישחליף כתוב בנוסחאות). בר"ג דמשקין (מ"ק ד':) לשחופי נהרא פי' לעקור ענפי אילנות הגדילים בנהר. *[אחי"ה וכ"ה במיוחס לרש"י ואולי כיון ללשון המקרא (יחזקאל מ"א, ט"ז) שחיף עץ. ולי נראה מל"פ הנ"ל פי' בקע עץ וכן ומשחיף בנדה פי' חתך ע"י דחיקה ודחיפה ורש"י פי' בנדה דחפו ובנו"נ משלחיף וכ"ה בע' שלהף ופי' רבינו מתפרד. ור"ח במ"ק גרס לסחיפי וכ"ה ברי"ץ ג'את ה' חוה"מ צד י' וברי"ף וברא"ש ובכ"י ש"ס והוא מל"מ מטר סוחף. ושחפי בשבת אשר פי' רבינו קליפות נראה שהוא מל"ע سحف abschälen קרוב לל"מ חשף] —

שחף (שָׁחוּף מל"ע سحاق מל"מ שחפת חולי המכחיש את הגוף Schwindsucht) בס"ג דפ' ארוסה ושומרת יבם (סוטה כ"ו:) שחוף מקנין על ידו פי' ר"ח ז"ל שחוף הבועל כדרכו ואינו מזריע דתניא (תוספתי' בכורות רפ"ה) [2]) איזהו מרוח אשך (ויקרא כ"א, כ"א) זה הקליטים [3]) שנכנס רוח באשכיו דברי ר"ע ר"י אומר זה השחוף — (א"ב פי' שיש לו שחפת עצמות והוא חולי שהאדם יבש כעין). *[אחי"ה והוא מל"ע ועיי' לעיל. ופי' ר"ח הובא בתוספו' בכורו' שם ע"ש. ורש"י הביא ראיה מתורת כהנים (ספרא בחוקותי פרש' ב' פרק ד') השחפת מלמד שהוא נשחף או עתים שהוא שחוף ועיי' פירש"י. ותרג' שחפת (ויקי' כ"ו, ט"ז; דברים כ"ח, כ"ב) שחפתא ובתר"י א' שחופתא — שחופות חולי' קל"ה. עיי"ע שחף ד'. ירו' מעשר שני פ"ד דנ"ר ע"ד מישחף צ"ל משחה. שחוף באסת"ר עיי"ע שעשגז] —

שְׁחַף (נ"ל מל"ע سحب sich einherschleppen, schleppen) על גחנך תלך (בראשי' ג', י"ד)

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ולפנינו לי'. [2]) ונעלם מקורו מהפשב"ע וע"ש. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר וכ"י ק"ט ו"ו ל"ד ובשרפ"ע הקליטים וכ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ו"ו כי הקלוטין ועיקר הגי' הקליטוב עיי"ע קולוטים וש"נ יתר השנויים.

תר"י (א') על מעך תהא שחיף [1]). ואל מקומו שואף (קהלת א', ה') תרג' ולאתריה שחיף. *[אחי"ה וכן כל הולך על גחון (ויקרא י"א, מ"ב) תר"י ב' כל דשחף על מעוי. נ"ל מל"ע הנ"ל פ' הלך והתנהל לאט וקרוב לל"מ סחב schleppen] —

שחף (פי' שחור עיי' בפנים) משנת חולין פ' ראשית הגז (חולין קל"ה.) היו לו שני מינים שחופות ולבנות פי' שחורות ורש"י פי' לא שחורות ולא לבנות. *[אחי"ה וגי' רבינו בעל הערוך טחופות עיי"ע טחף ומ"ש בח"ד, כ"ב ודע כי בל' צענד çyâva (בל"פ החד' سياه) פי' שחור ועיי"ע סייבא וסיינא] —

* שַׁהְפָּא (שם עוף בל"מ שַׁחַף) תרג' ויקרא י"א ט"ז; דברים י"ד, ט"ו.

שַׁחַץ (מל"מ פי' ענין גבהות רוח וכן בל"ע شاخص מי שהגביה עיניו der stolz Einherblik-kende) כפ' במה אשה בגמ' כ ו ב ל ו ת [2]) (שבת ס"ב :) אנשי ירושלים אנשי שחץ הן. ובר"ג דפסחי' (ג' :) בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול פי' פסילות [3]) משפחה כדכתיב (שמות ל"ב, כ"ה) לשמצה בקמיהם ו א י מ א ל ה [4]) שחץ פסול גסות הרוח והיינו ערל לב. פ"א „שמץ דבר ערוה וע"ז [5]) כדכתי' לשמצה בקמיהם ושניהם פסולים לכהונה כדתנן בסוף מנחות (ק"ט.) הכהנים ששימשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלם וכיון דבית חוניו פסול כל שכן לע"ז שנא' (מ"ב כ"ג, ט') אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה'. שחץ [6]) גסות הרוח ולעיגות לשון כדאמרי אנשי ירושלם אנשי שחץ היו" *[אחי"ה כל הפ"א הועתק מפי' ר"ח ע"ש קצת באריכות ונקצר בתוספו' פסחי' ד"ה שמץ ועיי' מ"ש בהפשב"ע והאריך לעומקת הפשט בערוך ועיי' ג"כ מ"ש ר"י שטערן בהערות לפי' ר"ח בפסחים. ופי' שחץ גאוה כל"ע וכן פי' הרד"ק בני שחץ (איוב כ"ח, ח'; מ"א, כ"ו) וזהו אנשי שַׁחַץ (שבת הנ"ל) וכן השם שַׁחְצִית ירו' שקלים פ"ד דמ"ח. ו ה ת ו א ר ילק' ישעי' ר' רס"ד שחוצים היו וכ"ה בתנחומא הישן אחרי סי' ז' א"ר לוי שחצים היו וכ"ה בויק"ר פ"כ ותנחומ' לחקת סי' כ"ה פסיקת' דר"כ צד מ', וכולם שחצים היו. תנחומא וארא סי' ט' הקב"ה עושין מהן שחצים בעולם, ושם ונעשה שחץ בעולם.. הקב"ה מראה שחץ של גיותנין לכל הבריות וכ"ה בשמ"ר פ"ח ע"ש ושם: מראה שחצו. וכן התואר שָׁחָץ פסיקת' שם אותו צדיק שהיה שחץ ובירו' שקלים פ"ד דמ"ה. אי' שיחץ וצ"ל שָׁחוּץ וכן בירו' שבת פ"ו ד"ח. האיש ע"י שאינו שחוץ, שהש"ר פ' אתי מלבנון: מה הארי הזה שחוץ כך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים, ילק' ישעי' הנ"ל שחוצים היו, ובשמ"ר הנ"ל שָׁחָצִים, ועוד התואר שַׁחְצָן מדר' שו"ט מזמור ע"ח נדב ואביהו שחצנין היו ובדפ"ר שקרינן היו. ולנקבה ירו' שבת פ"ז ד"ז ע"ד ע"י שהנשים שחצניות וכו'. ו ה פ ע ל ב פ י ע ל ילק' משלי ר' תתקנ"ט שחץ (איוב כ"ח, ח') שהיה מְשָׁחֵץ בשיניו פי' מתגאה (stolziren) ה ת פ ע ל ספרי בלק פ' קל"א מתגאה ומשתחצת וכ"ה בילק' בלק ר' תשע"א וילק' דברים ר' תת"ט] —

* שַׁחַץ, שַׁחְצָא (מל"מ איוב הנ"ל בע' הקודם פי' אריה Löwe) עיי' ילק' משלי ר' תתקנ"ט בע' הקודם לזה ותרג' דפ' רגיא ככפיר (תהלי' י"ז, י"ב) כשחצא ובנו"ג כשחלא.

שָׁחַק (מל"מ פי' ענין מלול וכן בל"ע سحق ab-reiben, abnützen; שְׁחָקִים בל"א שַׁחֲקֵי abgenutzte Kleider) בפ' כל היד בגמ' בית שמאי (נדה י"ז.) שחקי דכיתנא. פי' בלאי בגדי פשתן, (א"ב תרג' בלוי הסחבות, ובלוי מלחים (ירמי' ל"ח, י"א) בלאי טפסן ובלאי שחקן). *[אחי"ה וכן שם פסוק י"ב. ספרא תזריע פרק ט"ו בקרחתו (ויקרי' י"ג, נ"ה) אלו השחקים בגבחתו אלו החרשים ועיי' תרג' ויקרא שם בשחיקותיה או בהדתותיה. כתובו' ס"ד: אין נותנין לה לא חדשים בימות החמה ולא שחקים בימות הגשמים.. והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה והשחקים שלה. ו ה פ ע ל זבחים י"ח. היו משוחקין, וכן משאר דברים תוספת' מעשר שני רפ"ב אין שורין תמרים.. אבל שוחקן וכו', שם דמאי פ"ה שחק את הפת וכו', ירוש' דמאי רפ"ב דכ"ב: שחוקה היא. ירוש' ברכו' פ"ו ד"י. ויין לא שחוק הוא.. הא שאר כל הדברים אעפ"י ששחוקין, ופת לאו שחוקה היא וכו'. ירו'

---

[1]) בנו"ג מטייל. [2]) בדפ"א בט"ס רוכל. [3]) כ"ה בכ"י ובעיקרי התלמוד, ובדפ"ע פסול. [4]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד ובנו"ג אלא אימא ובדפ"ע פיז' וויניצי' ואמ' אי' פי' אחר ובדפ"ר לי' כל עיקר והובא כדתנן בסוף מנחות וכו' מה ששייך לפ"א ובפ"א נשנה עוד הפעם. [5]) בפי' ר"ח ובתוספ' בשם ר"ת אי' רק ע"ז אבל כפי גי' רבינו לא קשה קושי' מהרש"א. [6]) בדפ"ר וויניצ' אי' בטעוי התחלת ערך בפני עצמו וצ"ל המשך הע' כראי' בכ"י ובדפא"מ ובעיקי' התלמ'.

שבת פ"ז ד"י. ההן דשחק וכו', ביצה כ"ג. שוחקין את הפלפלין וכו', ב"ב קמ"ו. דלא שחקי ליה מרגליתא וכו', ב"ר פמ"ט פע"ח ויק"ר פכ"ה שחיק עצמות וכן בד"ר פ"ג וירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד עיי"ע אנדריינוס, ועיי"ע טמיא (ח"ד, מ"ב) וש"נ שחיק טמיא, שחיק שמוי עש"ה. ויק"ר ספל"ב מדכרין ומשחקין עיי' מ"כ שם. והשם המופשט שחיקה ירוש' שבת פ"א ד"ג ע"ג ושם פי"ד די"ד ע"ג] —

* שַׁחַק (מל"מ רק בקבוץ עבים דקים, שמים der Himmel עיי' חגיג' י"ב: ב"ר פי"ג קהל"ר פ' וזרח השמש.

* שַׁחֲקָא (מע' שָׁחַק פי' עמל שממרק ושוחק את האדם Mühsal) תרג' ועמלו לא יזכר עוד (משלי ל"א, ז') ושהקיהון לא נזכרון תוב.

* שָׂחַק (מל"מ נרדף עם צחק ועיי"ע סחק lachen) שבת ל': שחוק ששוחק הקב"ה עם הצדיקים, יומא ל"ח. שקלים ט'. בכה ושחק, ירו' קידו' פ"ג דס"ג ע"ד מימי לא שחק בי אדם אלא זה, דב"ר פ"ג ראה אותה שוחקת וכו'. ברכות ס"א. טחול שוחק ושם ס"ב. ושחיק, סוכה ז'. טפח שוחק עיי"ע סחק וש"נ עירו' פ"ג. פיעל ירו' סוט' פ"ג די"ט. הפעיל ב"ר פכ"ב להשחיקך. השם שְׂחוֹק ברכו' ל"א. שבת ל': קמ"ט: עירו' ס"ה: סנהד' צ"ג: ע"ז ג': אבות פ"ג, י"ג שחוק וקלות ראש, שמ"ר רפמ"ב אין שחוק האמור כאן (שמות ל"ב, ו') אלא גילוי עריות ושפיכת דמים. ירו' פיאה פ"א דט"ז. על שעשה דמן של נערים שחוק, והשם המופשט מדר' שו"ט מזמור ב' ארבע שְׂחִיקוֹת הן וכו'.

שחר (= שָׁחוֹר בל"מ (הפך לבן) schwarz; שְׁחַר schwarz werden וכן בהפעיל. שיחור, שִׁיחוֹרָא וכן בל"פ سكار Kohle; שַׁחֲרוּרִית Schwärze) בפ' ארבע נדרים (ל':) הנודר משחורי הראש.. שאין נקראין שחורי הראיש אלא אנשים. בר"ג דפ' אמר להם הממונה (יומא כ"ח:) צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי. פי' „תפלת האבות כולן ולא הזכיר אברהם אלא מפני שהוא עיקר [1]) וכתיב (בראשית כ"ד, ס"ג) ויצא ישחק לשוח בשדה לפנות ערב משעה שיכנס השמש במערב ובאותה העת מתחילין הכותלים שבמזרח להשחיר וזו השיחה תפלת הצהרים כדת המסורה לו מאביו [2]) ניקום ונגמור (ברכות שם) כלו' אברהם קיים המצות ועדיין לא ניתנה התורה ואין לנו ללמוד אלא ממנהג הנביאים כגון דניאל וכיוצא בו מפני שנהגו בהלכה למשה מסיני" [3]). בפ' כיצד הרגל בגמ' ואם נהנת (ב"ק כ':) משום שחררתא [4]) דאשייתא פי' כיון שמשתמשין בבית מיטנפין הקירות ונראין מושחרין כישנים והוא מבקש לגבות ממנו דמי בנין חדש לפיכך מנעו מלהשתמש בו. בריש יבמות בגמ' וכולן שמתו (י"ב:) אפי' לר' יהודה דאמר עד שירבה השחור על הלבן. בפ' אלו נערות בסוף הלכה הבא על אחותו (כתובות ל"ו.) עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר"מ ר"י אומר עד שירבה השחור על הלבן. פי' עד שיהא רוב השיער שחור פ"א עד שירבה עיקר השער שהוא השחור על ראשו של שיער שהוא הלבן אלו פי' ר"ח ז"ל [5]) פ"א עד שירבה שער השחור על הבשר שהוא לבן [6]). בס"ג דפ' הבונה (שבת ק"ד:) ובפ' המביא גט שני בגמ' בכל כותבין (גיטין י"ט.) בשחור ובשיחור. פי' „שחור כלי ברזל כדתנן בהסייף פי"ג בכלים (מ"א) השחור והזוג של מספריים [7]) שנחלקו ורושם בו את המגילה שיחור גחלים שכבו" [8]). נופח באש פחם (ישעיה ל"ד, ט"ז) תרג' נפח נור [9]) בשיחורין [10]). ופעל בפחם (שם מ"ד, י"ב) תרגי

---

[1]) וכתב בעיקרי התלמוד וז"ל וכבר פי' בתחלת ס' יוחסין שזה הפי' הוא עיקר ע"כ ועיי' יוחסין השלם צד 5 ושם הביא ג"כ ורב צמח פי' צלותיה דאברהם תפלת מוסף שהיא ג"כ מתפילת שחרית שתיקן (עיי' מבוא בח"א XVII) וכתב בעל היוחסין וזה הפי' אינו כי בפי' אין עומדין אפי' לר' יוסי בר חנינא אומר שתפילת מוסף לא תקנו האבות וכו' עש"ה. [2]) בפי' ר"ח המאמר וזו השיחה וכו' קודם למאמר משעה שיכנס וכו'. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח ושם מפני שנהגו הל"מ אחרי שנתנה התורה ועיי' תוספ' ברכות כ"ו: ד"ה יצחק וביוחסין השלם שם. [4]) כ"ה נכון בכ"י וי"ו א' ק"מ ל"ד ה"ב ועיקרי התלמ' ובדפ"ר וכ"ה לפנינו שחרירותא ובכ"י ש"ס שיחרתא ובכ"י וי"ז ב' שחרתא ובדפ' פיז' וויניצי' שחורתא. [5]) ועיי' הוספו' כתובו' ד"ה עד שהביא פי' ר"ת בזה"ל ור"ח פי' על הלבן שהשערות סמוך לבשר הם שחורים ובראשם לבנים ע"כ ופי' לפירושו עיי' בשט"מ לכתובות ופי' הראשון עד שיהא רוב השיער שחור עולה בקנה אחד עם פי' רגמ"ה בחולי' כ"ו: עד שירבה השחר כלומר עד שישחיר באותו מקום לרוב שערות ע"כ. [6]) עיי' תוספו' ב"ב קנ"ו. ד"ה עד והוא כנגד פירש"י נדה נ"ב ר"ע"א ופירשב"ם שלא גרסו על הלבן ועיי' תוספו' חולין וכתובות הנ"ל. [7]) בנו"ג ספרים וכ"ה בע' זוג. [8]) הועתק מפי' ר"ח עיי' בסוף הע' בהוספותי. [9]) כ"ה בכ"י. [10]) כ"ה נכון בכ"י ק"מ וי"ו ב' ה"ב ובדפ"ר בשיהרורין ובפעם שניה לנכון בשיחורין ובשדפ"ע בשיחרורין וצ"ל בשיחורין.

ונפח נ״ר בשיחורין [1]). כפ״ג בפרה (מי״א) שחור שיש בו אפר כותשין אותו פי׳ בשר שחור אם יש במקצהו אפר. *[אחי״ה שָׁחַר מל״מ (איוב ל׳, ל׳) ענינו קדרות והוא פעל עומד ובדרז״ל גם בפַעל בזו ההוראה יומ׳ הנ״ל משחרי כותלי, ברכו׳ כ״ח. דמשַׁחֲרָן עיי״ע אשיתא (ח״א, שכ״ח). וכן בהפעיל ב״מ ל׳. מפני שמשחירן, ירו׳ שביעית פ״ו דל״ו ע״ד מכיון שהשחיר מתעשר וכו׳, ירו׳ שבת ספ״ה ד״ז ע״ג והשחירו שיניו מן הצומות וכן ירו׳ ביצה ספ״ב דס״א ע״ד השחירו שיניו מן הצומות ומן התענית. שמ״ר פ״א אשחור (דה״י א׳ ד׳. ה׳) שהשחירו פניו בתענית ובסוטה י״ב. בהפעל עיי״ע אשחור (ה״א, ש״ט), ירוש׳ חגיגה פ״ב דע״ז ע״ד השחירו פניהן כשולי קדרה. והושאל לאותו מקום ירוש׳ סנהדר׳ רפ״ח דכ״ו. השחירה הקדירה מבחוץ, והתואר שָׁחוֹר בהִשאילה לאותו מקום כתובות ל״ו. יבמות י״ב: חולין כ״ו: נדה נ״ב. עיי׳ לעיל בערוך. נדה י״ט. שחור אדום הוא אלא שלקה עיי׳ חולי׳ מ״ז: ירו׳ ב״מ ספ״ח ד״א ע״ד עפר שחור; פרה פ״ג מי״א עיי׳ לעיל. והושאל לפנים זועפות איכ״ר פ׳ על צוארינו: ההוא גברא נחת בשחור אפין. נדה ל״א. שחור שבעין. ויק״ר פל״א אין אדם רואה מתוך הלבן שבו (בגלגל העין) אלא מתוך השחור. והקבוץ נדרים ל׳: שחורי הראש, ב״ר רפנ״ט שחורי ראש עיי״ע ממלא ועוד התואר שְׁחַרְחוֹר פי׳ שחור מאוד כמו בל״מ שחרחר וכפילת העין והל׳ הפעל מורה על חוזק הענין כמו אדמדם ירקרק וכמו יפיפית (תהלי׳ מ״ה, ג׳) והתואר יפה־פיה (ירמיה מ״ו, כ׳) וכן שחרחר פי׳ שחור מאוד. איכ״ר פ׳ רבתי רישיה גריע ושיחרור אפוי. והשם המופשט שַׁחֲרוּרִיתָא ב״ק כ׳: עיי׳ לעיל בערוך, ב״מ קי״ז: משום דאיכא שחרוריתא והושאל לכיעור פנים תענית כ״ג סע״ב תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה חנה לשחרוריתה ועוד לכיעור עונות שהש״ר פ׳ אל תראני: אל תראוני בשחרחרותי וכו׳ והוא כל״מ שְׁחַרְחֹרֶת. ועוד השם שִׁיחוֹר פי׳ פחם בל״ס שׁוּחָרָא ושְׁחוּרָא וכן פי׳ רש״י חשך משחור תארם (איכה ד׳, ח׳) הוא פחם וכ״ה ברד״ק שרש שחר וחביא שם וכן בדרז״ל (גיטין י״ט. שבת קי״ד:) בכל כותבין בשחור ובשיחור והשחור הוא הפחם ושיחור הוא קנקנתום הנקרא אוודרמנ״ט בלע״ז (atramentum) או הנקרא ויטריאול״ה (vitriolum) ע״כ וכן פירש״י בגיטין שחור פחם, שיחור חרתא דאושכפי עיי״ע חרת (ח״ג, תק״ה) וכן פירש״י בשבת בשחור פיחם שיחור אדרמינ״ט ועיי״ע קלקנתום ומ״ש. ורבינו בעל הערוך פי׳ שיחור ע״י פחם והביא ראיה מתרג׳ ישעי׳ הנ״ל וכן יש להביא ראיה כי שיחור הוא פחם מירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה רע״ד אין קטא קטא שיחור ואין אובד אובד מרגלי עיי״ע קטה [2]) וכן בשמ״ר פמ״ב אדם שנותנין לפניו מרגליות ושיחור מניח המרגליות ונוטל השיחור וכו׳ אבל פי׳ הערוך דשחור הוא כלי ברזל ורושם בו את המגילה קצת קשה בהמשך הענין בשבת ובגיטין ועיי״ע הבא אח״ז אבל רבינו נגרר בזה אחר פי׳ ר״ח כי כן מצאתי באו״ז הלכ׳ גיטין ס׳ תשי״ד בשחור פחמים ובשיחור חרתא דאושכפי פר״ח זצ״ל אבר עופרת שחור ברזל כדתנן השחור והזוג של ספרים שנחלק ורושם על המגילה שיחור גחלת כבויה ע״כ והן הן דברי הערוך בפנים וכנראה פי׳ ר״ה זה הועתק מפי׳ ר״ח לגיטין אבל בפי׳ ר״ח לשבת (כמו שאי׳ בנדפס בש״ס ווילנא) אי׳ בזה״ל שיחור כלי ברזל שמשרפו. שחור בל׳ ישמעאל אל סֻבאם ואל סודאי ע״כ ונראה לי להגיה שחור כלי ברזל [שיחור] גחלים שנשרפו בל׳ ישמעאל אלסבאת ואלסואד. אלסבאת הוא الشباث פי׳ צבת עיי״ע ואלסואד הוא السواد שחרורית של פחמים ובזה עולה יפה פירוש ר״ח עם פירושו בגיטי׳ ועיי׳ ג״כ ערך הבא אח״ז] —

שחר (= שחור אולי כמו חשור מל״י ξυρόν, ξυρός תער Rasiermesser ועיי׳ בפנים) בר״פ משילין (ביצ׳ ל״ה:) מאן דתני משחירין לא משתבש דתנן (כלים פי״ג מ״א) השחור וזוג של מספריים [3]) פי׳ „מספריים ולמה נקרא שמו שחור שמשחירין את השיער״ והם קטנים וזוג של מספריים הוא גדול מן השחור ובלעז פורפצ״י [4]) וי״א אלו של נפחין הם לחתוך בהם כל מיני מתכות. „מספרת יביאו רדיד של ברזל ויחודו [5]) אותו משני צדדין ומכפלין אותו לצר אחד ושמו מספרת״. וי״א מספרת [6]) תרג׳ תער מספר. *[אחי״ה רוב בנינו של זה הפי׳ שייך לרה״ג ומה שלא נסמן

[1]) כ״ה בכ״י ק״ט ליד ה״ב ובדפ״ר ובשדפ״ע בשיחרורין ובדפ״א בשיחוריין. [2]) וש״נ ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א סע״א ושם שידור צ״ל שיחור. [3]) וכ״ה בעי׳ הקודם ובנו״נ ספרים. [4]) והוא בלאי״ט forfice (forbice) כמספריים Scheere ובכ״י ק״ט פורפווי. [5]) כ״ה כ״י ק״ט ליד ה״ב ב״ר וכ״ה בפי׳ רה״ג ובדפ״ע ויחרדו. [6]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ר ובעיקרי התלמוד אבל בשדפ״ע לי׳ בטעות.

בקוים שייך לרבינו והשמיט דברי רה"ג זוג של ספריז פי' אלנאסין בטיית ע"כ וצ"ל אלמגם והוא المقص פי' מספריים, וכן פי' הרמב"ם ושחיר אלמקץ אלצגיר וזוג של ספרים מקץ אלחגאמין והוא כביר וכו'[1]) פי' ושחיר[2]) מספרת קטנה וזוג של ספרים מספרת הספרים והיא גדולה. ותרג' תער ומורה (במד' ו', ה'; ח', ז'; יחזק' ה', א'; שופטי' י"ג, ה'; ט"ז, י"ז) מספר ובתרג' של ע' זקנים הועתק מורה (שופטים שם שם) ותער (במדבר שם, תהלים נ"א, ב', ירמיה ל"ו, כ"ג ויתר מקומות) ע"י ξυρὸς, ξυρὸν ולפע"ד היא היא שחור, שחיר תחת חשור, חשיר ורז"ל הפכו האותיות כדי להקל על המבטא. והפעל ξυρέω, ζυράω ובה מתורגם בהעתקת הע' הפעל גִּלַּח (בראשי' מ"א, י"ד; ויקרא י"ד ח'. ט'; במדבר ו', ט'. י"ט) קרח (ויקרא כ"א, ה'; ירמיה מ"ח, ל"ז) וזה מה שאי' בביצה ל"ה: מאן דתני מחשירין לא משתבש דתנן השחור וכו' ופירש"י השחור תער על שם שמשחיר את השער אלמא לשון השפלה הוא] —

* שְׁחַר (פי' הסיר השער ע"י כלי ברזל תער וכדומה abrasieren) ביצה ל"ה: עיי' סוף הע' הקודם לזה.

שַׁחַר מל"ס שַׁחַר ועיקרו מל"ע ופי' سخر anhalten zum Frohndienst; שַׁחְרָן, שַׁחֲוָר der zum Frohndienst Anhaltende) בפ' חזקת הבתים בגמ' ארים[3]) אין לו חזקה (ב"ב מ"ז.) הוה ממטי ליה לדידיה ולחמריה לשחרן[4]) פי' .היה מוסרו לעבודת המלך כגון אנגריא כענין התרג'[5]) לא חמרא דחד מנהון שחרית (תרג' אונקל' במדבר ט"ז, ט"ו) בפ' עקביה (אבות פ"ג מי"ב) הוי קל לראש ונוח לתשחורת. *[אחי"ה זה הפי' הועתק מפי' רגמ"ה ושם הובא ג"כ התרג' הנ"ל וכן פי' של תשחורת. וכן פירש"י תשחורת זה גזבר [העיר והוא ל' תלמוד כמו ממטי ליה לחמריה לשחוור] ודוגמתו בתורה לא חמור אחד מהם נשאתי ומתרגמינן שחרית[6]) [הרבק לשחוור וישתחוו לך] נ"א תשחורת לשון עבודת השר אם נטלו בהמתך לאנגריא של שר וכיוצא הוי נוח לעשות רצונם פן יקחוהו בע"כ וכן פי' ר' יונה והרמב"ם ורע"ב פי' תשחורת ילדות ועיי' ג"כ מגן אבות לרשב"ץ שהסכים לזה הפי' האחרון.

ועיי"ע שחון אשר שם הגי' שחון ועיי"ע שחן א' וש"נ ג"כ הגי' שחוור ותמצא שם פירושים שונים כפי גי' הספרי בכ"י ג' השחוון וישתחוו לך הפעל לעומת השם וכפי גי' שחוור נכון גי' וישחר לך. וכ"ה בזו ההוראה של עבודת אנגריא בברכות נ"ו רע"א חזית דמשחרי לך פרסאי ע"ש פירש"י וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען שם (משחרי) [צ"ל משחרי] לך רומאי ובנו"ג חזית דאתו רומאי ושבו לך] —

* שַׁחַר (מל"מ פי' התחלת אור בוקר ובל"א שַׁחְרָא, שַׁחְרָה Morgengrauen) ברכו' י"א. בשחר, שם פ"א מ"א עמוד השחר. תרג' בראשי' י"ט ט"ו ותר"י ב' שם ל"ב כ"ו עמוד שחרא; ברכות פ"ד מ"א תפילת השחר. ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ג אילת השחר. ושם איילתא דשחרא. ושם ד"ב ע"ד אעירה שחר (תהלים נ"ז, ט') אנא הוינא מעורר שחרה שחרה לא הוה מעורר לי, ופסיקת' דר"כ צד ס"ג ופסיקת' רבתי פי"ז שחרא, והקבוץ ברכו' פ"א מ"ב מאימתי קורין שמע בשחָרִין כ"ה בירו' בה"ג ברי"ף וברא"ש בסדרע"ג ג'. באו"ז הל' ק"ש סי' י"ג וכ"ה במשניות דפ' נאפולי ובכ"י ש"ס וכ"ה בערָבִין בכל המקומות הנ"ל ובע' מתי ובנו"ג בשחרית. בערבית ובתוספת' ברכות רפ"א בשחרין, בערבין ובכ"י המשניות הוציאו ה' הנוצרי לו אי' בשחרים, בערבים (בלה"ק). שַׁחֲרִית פי' עת השחר כמו גיטי ס"ט: פת שחרית, ירו' ברכו' פ"ג ד"ו ע"ג טובלי שחרית, וכן ענין שַׁחֲרוּת במד"ר פ"י מתוך השחרות נפלה צווחה בעיר וכו'. והפעל ממנו תרג' שקדי און (ישעיה כ"ט, כ') דהוו משַׁחֲרִין למינס. — ותרג' שם ח', כ"א לית מן דִישְׁחַר ויבעיניה הוא מל"מ שָׁחַר פי' חפש וחקר.

* שיחורין עיי"ע דובנא ח"ג, ז' וע' דכן שם נ"ז. הערה 6.

שחרור[7]) (= שַׁחְרוּרָא Befreiung. הפעל שַׁחְרַר frei machen שפעל מן חרר וכ"ה בל"ע حرّ) תר"י (א') או חפשה לא נתן לה (ויקרא י"ט, כ') או שטר שחרורה[8]) לא איתיהב לה. מסכ' פסחים פ' ערבי פסחים (קי"ג.) בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה ענין חירות. *[אחי"ה וכנ"ה בברכו' מ"ז: גיטי' ל"ח: כל המשחרר

---

[1]) בהוצ' דירינבורג צד 119. [2]) כ"ה בגי' הרמב"ם. [3]) כ"ה נכון ברפ"א ובדפ"ר וויניצי' עדים וצ"ל ערוס. [4]) כ"ה בדפ"ר ודפוי"ו אבל בשדפ"ע לשחוור וכ"ה לפנינו ובפי' רגמ"ה ורשב"ם. [5]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד. [6]) ועיי' ג"כ תרג' ש' י"ב, ג'. [7]) ברפ"א בט"ס שחררו. [8]) בנו"ג שיחרורה.

עבדו עובר בעשה, שם: שהרר עבדו וכו' ועיי' תר"י בראשי' ל', ד'. ט' ושחררת וכו', גיטי' פ"ד מ"ד עבד .. ושיחררו .. אלא משחררו. בינוני פעול ירו' יבמות פ"ז ד"ח. שיחררו מְשׁוּחְרָר, שם פ"ח ד"ט ע"ג שחרים (דה"י א' ח', ח') זה בועז שהיה משוחרר מן העונות ועיי' רות רבה פ' ושחרים. ירו' ב"מ רפ"א ד"ז ע"ד צריכה גט משניהן וצריכה לשחרר את שניהן ושניהן משחררין זה את זה. נשתפעל גיטין מ"ג. ושם: שנשתחררה, כתובות כ"ט. שנשתחררו. תרג' ירו' שמות כ"א, ז' דמשתחררין בשינא ועינא והשם שיחרור הפכו שעבוד קידושי' ט"ו: לשיעבוד .. לשחרור, גיטי' ט': י"ג. שטר שיחרור ושם ט'. י'. ב"מ י"ח. שיחרורי עבדים — ובתוספת' גיטי' פ"א שחרורי עבדים] —

שַׁחַת (מהפעל שָׁחַת פי' כמו גֵז מן גזז מה שנותר אחר קצירת השדה Grummet) באלו מפסיקין כפ"ב בפיאה (מ"א) הקוצר לשחת מפסיק. בפ' חזקת הבתים בגמ' חזקתן ג' שנים (ל"ו.) פי' דלית הוא[1] גמר פירא שכך עושין זורעין התבואה כדי להאכילה בירק לבהמות וקוצרין אותה כשהיא לחה טרם תעשה[2]. גזי המלך (עמוס ז', א') תרג' והוא צמיח דעדק בתר דאתגזיזת[3] שיחתא[4] דמלכא. בפ' האומר לחברו בגמ' המקדש את האשה (קידושין ס"ב:) שחת דבי כבשא פי' ששותה מי המטר אבל שחת דבי שקיא פי' שדה שמשקין אותו בזרנוקא[5] *[אחי"ה שחת פי' הרמב"ם בפיאה מל' השחתה ועניגו בזה המקום הקוצר גז לבהמות ע"כ וכנ"ה בתוספת' פיאה פ"א וקוצר לשחת וכן במנחו' ע"א. ולעולם שחת ופי' רגמ"ה דאינו ראוי לחרמש לאדם. ושם במשנה ובגמ' ע"א: ע"ש ורש"י פי' בשבת קנ"ה. אין מרסקין לא את השחת וכו' שחת עשב של תבואה והוא אספסתא ע"כ ושם בגמ' מה שחת דרכיכי וכו' אף שחת דאקושי] —

* שָׁחַת (מל"מ בהפעיל השחית ענינו קלקול) על דרך לשון לא תשחית (דברים כ', י"ט) אי' בדרז"ל בל תשחית עיי' קידושי' כ"ט. — שבת קי"ט: עובר משום בל תשחית ולאו מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף וכן שם קכ"ט. וכן קסבר מר משום בל תשחית אמר ליה בל תשחית דגופאי עדיף לי — ירו' סוכה פ"ה דנ"ה ע"ג פי' משתחויתם של קרא (יחזק' י"ח, ט"ז) שהיו משתחוים לחמה ומשחיתים להיכל. פעיל שְׁחִית תר"י א' ויקרא כ"ב, כ"ד ונתוק: ודשחית ועוד במקום השם כמו בדניאל ו', ה' שְׁחִיתָה פי' כמו מִשְׁחָת ובתרג' רות ד', כ"ב לתהילי' י"ז, ג' שחיתא פי' עָוֶל.

* שַׁחְתָּא (בל"א כמו בל"מ שַׁחַת Grube) תרג' (תהלים צ"ד, י"ג) שחתא[6] ועוד כל"מ שְׁחִיתָה (תהלי' ק"ז, כ') ביומא י'. ששי (במדבי' י"ג, כ"ב) שמשים את הארץ כשחיתות ועיי' פירש"י.

שחתא (= שִׁיחְתָּא אולי מל"ע سحج תחתוניות Dysenteria) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) לשיחתא[7] ליתיי אקקיא פי' תחתוניות — (א"ב בנוסחאות כתוב לרושחתא). *[אחי"ה וכ"ה שיחתא בע' אקקיא. ובנו"ג לרושחתא ופי' רש"י ג"כ תחתוניות] —

שְׁחָתָא (= שְׁחָאתָא מל"ס שְׁחָתָא פי' כמו שחי, שיחי, שיחיא Achselhöhle) תרג' טמן עצל ידו בצלחת (משלי י"ט, כ"ד; כ"ו, ט"ו) עטלא טמשי ידיה בשחאתא. *[אחי"ה ושייך לע' שְׁחִי] —

שט (= שׁוּט מל"מ בפיעל הלוך אנה ואנה ובלא"ר כמו שָׂחָה schwimmen; שַׁיָּט, שַׁיָּטָא Ruderer, Schwimmer) בפ' שני בכלים (מ"ג) הבית של שייטין, פי' עושין בני אדם חבית כדי ללמד בה לשוט על פני המים כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כ"ה, י"א) תרג' כמו דמפריש[8] שייטא למישט. *[אחי"ה ותרג' היו שטים (יחזק' כ"ז, ח') הוו שייטין, ויחתרו (יונה א', י"ג) תרג' ושייטין, צפו (איכה ג', נ"ד) שטו מיא. ופי' רה"ג בכלים וחבית של שייטין פי' חבית שהיא מוכנת לשחות בה על פני המים ושנינו (ביצי' ל"ו:) ולא שטין על פני המים ע"כ ורש"י בביצה פי' בע"א ע"ש וביומא ע"ז: מפורש מי שחו (יחזקאל מ"ז, ה') שיוטא[9] שכן קורין לשייטא סייחא ועיי"ע סווח ועיי"ע שחינא וש"נ ירו' שקלים פ"ו ד"נ. ירו' ב"מ ספ"ח די"א ע"ד בששטן בגושיהן פי' הנהר מציף ושוטף את זיתים בגושיהן ובדפ' זיטאמיר

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט דפ"ר ועיקרי התלמוד ובשרפ"ע להוא. [2]) ובפי' רגמ"ה אי' בזה"ל ג' שנים שלא המתין עד שתגדיל התבואה אלא היה קוצצה כשהיא שחת ומאכילה לבהמות וכו' וכ"ה בפירשב"ם ע"ש. [3]) וכ"ה בכ"י ערוך ק"ט הי"ב לי"ד וב"ר ובדפ"ר אבל בדפי' פיזו' והלאה דאיתגזרת ובכ"י ו"ו ז' דאיגזיית וצ"ל דאתגזיזת וכראיי' בתרג'. [4]) בכ"י ק"ט שחתא. וכ"ה ברר"ק. [5]) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בעיקרי התלמוד ופי' צנור עיי"ע זרנק ובדפ"ע בזרניקא. [6]) כ"ה בכ"י ובנו"ג שוחה [7]) בדפ"א לשחיתא. [3]) בנו"ג דמפרים. [9]) ובכ"י ש"ם שייטא.

אי' כששטפן. הפעיל קידו' כ"ט. ותוספת' שם פ"א וי"א אף להשיטו במים — פיעל ע"ז מ' רע"א שוטטות בו פירש"י ל' שטין על המים] —

שט (= שׁוּט נ"ל מל"ע شاط פי' שוף וטח über-ziehen, abreiben) בס"ג דפ' המביא כדי יין (ביצה ל"ד.) ואין שטין אותן במטלית. בפ' השוכר את הפועלים בגמ' ואלו אוכלי' (ב"מ צ"א.) ואין שטין את התנור באליה ואם שט כל הפת[1] אסורה. פי' כתוב בשין וקורין בשין ומהו שטין שפין. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ר וויניצ' אבל בדפ' א"מ אי' פי' כמו טשין ויש קורין טשין ומיהו שטין שפין. בנו"ג בביצה ובב"מ אין טשין וכ"ה בפסחי' ל' רע"ב וזבחי' צ"ה: עיי"ע טש אבל בכ"י ש"ס ב' בפסחי' ובזבחים ובכ"י ש"ס בב"מ אי' אין שטין עיי' ד"ס לפסחים וש"נ יתר המקומות כגון שאילתו' ס' מטות והרי"ץ גיאת הל' פסחים צד פ"ו ועיי' תוספו' ב"ב ק"י. ד"ה נשוט והביאו שם בזה"ל רוב פעמים מתחלפין האותיות בענין זה כמו אין טשין התנור באליה דהוי כמו אין שטין כמו וטח את הבית (ויק' י"ד, מ"ב) תרג' ירו' וישוטון ית ביתא ע"כ ובנו"ג בתרג' ירו' ב' ויטשון ובתרג' ירו' א' ויתְטַש ית ביתא אבל גי' התרג' ירו' א' ושמן לא תסוך (דברי' כ"ח, מ') ומשח לא תשוטון[2] ונ"ל עיקר הגי' אין שטין את התנור וכגי' רבינו והוא מל"ע הנ"ל ופי' אין שפין וכפי' רש"י בביצ' רק הוא גרס אין טשין ופי' שפין וכ"ה באו"ז הל' יו"ט סי' שס"ד. ובירו' מ"ק ספ"א דפ"א רע"א אי' ואין טולין אותן במטלית וצ"ל ואין טשין או אין שטין] —

שט (= שׁוּט מל"מ ענינו הליכה אנה ואנה herum-schweifen וכל"ע شاط laufen; שׁוּט פי' מל"מ כמו שבט Stab, Ruthe וכן בלא"ר וסו' שׁוּטָא שׁוּטִיתָא) בר"ג דפ' המוציא יין[3] (שבת ע"ז:) שטתא שוט איתי פי' מטה שישוט אדם עמו בחוץ להביא ריוח בביתו כמו תרג' המשענת (שופטים ו', כ"א)[4]. ס"א שוטיתא פי' ענף של הדס שמשחקין בו למשתה משום הכי נקרא שוטיתא כעין שטות[5]. בר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק י"ד.) לשוט דברי הכל אסור פי' לשוט בעולם ולראותו שלא לצורך כמו (איוב א', ז') משוט בארץ כמטייל ומשתעשע[6] בס"ג דפ' ואלו מגלחין (שם כ"ח.) אהוי ליה שוטי[7] דנורא פי' וידע[8] שהוא מלאך המות[9]. בר"ג דפ' ב' בכתובו' (י"ז.) שהיה נוטל בד של הדס ומרקד בו לפני הכלה וכו' עד אהני ליה שוטיתא לסבא[10] ואמרי לה שטיותיה לסבא[11]. בפ"ק בקידושי' בגמ' ובי"ה אומרי' בפרוטה (קידו' י"ב:) ההוא גברא דקדיש בשוטיתא דאסא בשוקא. בס"ג דפ' המדיר (כתובו' ע"ז סע"א) הא בשוֹטֵי הא במילי[12] פי' שמיסר אותו בשוטים כדכתיב (מ"א י"ב, י"א) אבי יסר אתכם בשוטים. המשענת אשר בידו (שופטים ו', כ"א) תרג' שוטיתא[13] דבידיה. קצה המטה דיהונתן (ש"א י"ד, כ"ז). [אחי"ה כתרג' ש"א הנ"ל ריש שוטיתא דבידיה וכן שם פ' מ"ג בקצה המטה אשר בידי תרג' בריש שוטיתא דבידי. ובלי' זכר כל"מ מכילת' בשלח ריש פרש' ב' כך מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שאנשים ישרים לוקין בו סופו ללקות וכו'. ותרג' ירו' א' במקל (במדבר כ"ב, כ"ז) בשוטא וכן בל"ס שַׁוְטָא וכ"ה במשקל סורי בתרג' משלי כ"ו, ג'. ובהשאילה מ"ק כ"ח. הנ"ל שוטא דנורא ובקבוץ איכ"ר פ' משא גיא: דנקטין לי בשוטין שוטי דנורא וכו'. והפעל שוט כל"מ הלך אנה ואנה וכן בל"א תרג' שטו העם (במדי' י"א, ח') שָׁיְטִין עמא ובתר"י ב' הוו שייטין. ב"ק פ"ג סע"א וב"ב כ"ג. מישט שייטי טובא וכו'. קידושי' ע': מאי שייטא דמר הכא ובנו"ג שיאטיה דמר הכא ועיי' פירש"י וגי' רבינו עיי"ע סר ב'. סוט' מ"ח: ושייטן ברומי עלמא.

---

[1]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע כל הפת כולה. [2]) ובעי' טש גרס רבינו תטושון. [3]) כ"ה נכון בכ"י הי"ב ובדפ"א אבל בדפוסים הראשונים בש"ס המוציא כדי יין. [4]) את קצה המשענת תרג' ית רישא שוטיתא וכ"ה במתורגמן וכ"ה בתרג' דפו"ו ובקצת הדפוסים שולטיתא ועיי' לממה בסמוך בסוף הערך. [5]) וכ"ה לפנינו בשבת שוטיתא שטותא ופירש"י נראה המרקד כשוטה ע"כ ובדפ' שונצי' אי' בגמ' שטתא ובגי' רבינו ובילק' כ"י (אצל ד"ס שבת צד ס"ב:) שטאתא שטתאה. [6]) וז"ל המיוחס לרש"י לשוט: אם יצא שלא לצורך ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו והזר במועד ע"כ ובפי' ר"ח אי' פי' לשוט כמטייל וכמשתעשע כלומר שלא לצורך ע"כ ובערוך נתערבו שני הפירושים. [7]) בנו"ג שוטא בכ"י ש"ס שיטא ובאה"ת שוטיתא. [8]) כ"ה נכון בכ"י ערוך וכ"ה במיוחס לרש"י ובדפ"ע דידע. [9]) וכ"ה במיוחס לרש"י. [10]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ערוך ובדפ"א שוטיתיה לסבא וכ"ה לפנינו. [11]) כ"ה בדפו"ו ובכ"י ערוך וכ"ה לפנינו ועוד אי' לפנינו שיטתיה לסבא ופירש"י שיטתו ובנהגו ועיי' שט"מ ושם הובא פי' ר"ח שוטיתיה מלשון ארז שטה דאף הדס מין ארז הוא כראי' במסכ' ר"ה ע"כ ועיי' הריטב"א שהקשה לפי' ר"ח ופרק לה אליביה דפי' ר"ח עיי' שט"מ. [12]) בנו"ג הא בטילי הא בשוטי. [13]) כ"ה נכון בדפ"ר ובעיקרי התלמיד וכן מוכח מציון רבינו בריש הערך אבל בדפו"ו והלאה שוטיא.

ע"ז ג': ושט בי"ח אלף עולמות. הפיעל כל"מ ובהשאילה תרג' ירו' ב' בראשי' כ"ב, י' משוטטין ע"ש. — ע"ז מ' רע"א עיי' סוף ע' שט א'] —

שט (פי' מל"מ שט בהפעיל ענין שליחת יד dar-reichen, ausstrecken) בתוספת' דמאי (ספ"ב) לא יושיט אדם כוס יין לנזיר (א"ב ל"מ זה (אסתר ה', ב') ויושט המלך. *[אחי"ה עיקרו ישט עיי"ע בח"ד, קס"ט וש"נ יתר הדוגמאות — ובל"מ רק בהפעיל וכן בל' תרג' באפעל (וכל"ס אושט) עיי' תרג' שופטי' ו', כ"א; איכה ג', ל' ולרוב בקשור ידא עיי' תרג' לבראשי' כ"ב, י"ב; לשמו' כ"ב, ז', י'; לשופטי' ה', כ"ו; לש"א כ"ב י"ז; כ"ד, ו'; כ"ו, י"א; לש"ב י"ח, כ"ב וזולתו ובאת פַעל תר"י א' בראשי' ט"ז, י"ב; ליחז' ב', ט' ומזה השם המופשט אושטות ידא תרג' דברי' י"ב, ז', י"ח; כ"ג, כ"א פי' בל"מ משלח יד Erwerb] —

שט (= שוטה בקבוץ שוטין לדעת רבינו Fen-chel עיי' בפנים) בפ"ט בשביעי' (מ"א) ובפ' לולב הגזול בגמ' הלוקח לולב (סוכה ל"ט:) הפיגם והירבוזין השוטין והחלגלוגות פי' פינוקלי. [אחי"ה בע' ירבוז (ח"ד, קנ"ח) גרס רבינו ג"כ בשני המקומו' השוטים ופי' י"א פינוקל"י [1]) Fenchel, foeniculum ואי"כ גרס בלא וי"ו כגי' ר"ח בסוכ' וכגי' המשניו' בשביעי' ובכל זאת פי' שהוא מין נטע בפני עצמו ולא התואר לירבוז והנכון כפי זה הפי' שהגי' בוי"ו והשוטין וכדאי' בסוכ' ובכ"י ש"ס [2]). וראיתי בכו"פ פמ"ח וז"ל (צד 107) שיטים שומר בערבי קורין לו ראזיאנג ע"כ ובאמת בל"ס שמרא, שומרא ובל"ע شمار ובל"ע עוד رازيانج (בל"פ رازيانه) פי' Fen-chel עיי"ע שמר. וא"כ נ"ל לדעת רבינו כי שוטין הוא מל"ע המשתמשים בו במצרים حبه سودا והוא הוא שומרא (شمار) ועוד ראיתי כי שמו בל"ע سنوت ואולי זה הירבוזין והסנוים או והסנוים כדאי' בכ"י ש"ס מינכען בסוכ' (ד"ס סוכה צד ס"א). ובלי פי' רבינו הייתי אומר כי השוטים תואר לירבוזין כפי"מ להרמב"ם והם ירבוזין שיש להם עלים רחבים והוא כדרך שמצינו לוף השוטה, הדס שוטה עיי"ע לוף (ח"ה, כ"ט) וש"נ פי' רבינו (עפ"י פי' רה"ג עוקצין פ"ג מ"ד) שהוא מאותו המין שעליו רחבים] —

שט (שְׁטָה, שִׁיטָה, שִׁיטָא פי' כמו שרטא או שטרא מל"ע سطر סדר Reihe, Linie) כפ"י בנגעים (מ"ז) שני נתקים זה בצד זה שיטה של שער מפסקת ביניהן — (א"ב פי' סדר תרג' ועל ספר חקה (ישעיה ל', ח') ועל שטין דספר רשם) *[אחי"ה וכן בתרג' שה"ש א', י"א מסדרן בשיטין כתיבין, ושם ה', י"ג כתיבין בעשר שיטין דמיין לשיטי גינת בוסמא. חולי' ס"ה. התם בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו אבל הכא אפי' בשני שיטין פסיק להו. שבת ס"ג: סוכה ה'. כתוב עליו בב' שיטין וכו' וכתוב קדש לה' בשיטה אחת עיי"ע יה (ח"ד, קי"ג) ועיי' ירו' יומא פ"ד דמ"א ע"ג ולא היה כתוב עליו אלא שיטה אחת קדש לה' — ירו' גיטי' פ"ט ד"נ רע"ג תוספת' גיטי' פ"ט (ז') הרחיק את העדים מן הכתב מקום (מלא) שני שיטין . . . רשב"א אומר מלא שיטה אחת ועיי' ירו' ב"ב רפ"ט דט"ז רע"ג — אין לומדים משיטה אחרונה עיי' תשוב' הרשב"א סי' אלף י"ג. ירוש' שבועו' פ"ו דל"ז. בשיטיה דקולסיתא עיי"ע קלס ו'. ירו' גיטי' ס"ה דמ"ו ע"ד כתיב ביני שִׁיטַיָּא, ירו' מעשר שני ספ"ד דנ"ה רע"ג ארבעתי שיטתיה דערסי ובאיכ"ר פ' רבתי ארבעת שיטתי דערסא — ועוד פי' שִׁיטָה, שִׁיטָא, שִׁיטְתָא סברה ופירוש אשר בו הסכימו כמה דעות שאין הלכה כמותן אעפ"י שעמדו בשיטה אחת כלומר בשורה אחת וסדר אחד וז"ל מבוא התלמוד לר"ש הנגיד (סוף מסכת ברכות) ושיטא היא קהלת חכמים שאין הלכה כמותם כשיאמרו ר' פלוני ור' פלוני כולהו סבירא להו וכה"ג שיטה ואין הלכה כחד מהם ע"כ ועיי' ספר כריתות לשון לימודים שער ג' סי' כ"ג. ועיי' יבין שמועה כלל תכ"א מ"ש בשם הר"ן, ועיי' ביד מלאכי סי' תר"כ ותרכ"א. וראיה מב"מ ס"ט. לאו הילכתא איתמר אלא שיטה איתמר עיי' פי' ר"ח הובא בתוספ' ד"ה אלא. ועיי' עוד ש"ך יו"ד סי' רצ"ד ס"ק ל"א, ועוד עיי' בתשו' חוות יאיר סי' צ"ד ועוד עיי' בתשו' הרשב"א סי' תל"א ותרפ"ח. והרבה פעמים בש"ס (ברכות י"ז: מ"ט: פסחים מ"ט: נ"ה. ביצה ג'. ט': י'. עירוי צ"ט.) מוחלפת השיטה ובירו' כלאים פ"א דכ"ז. וירו' גיטי' פ"ט ד"נ ע"ג ירו' סנהד' פ"ח דכ"ו. מחלפה שיטתיה דרבי פלוני פי' דבריו סותרין זה את זה, ופירש"י בעירו' החליף ר' יהודה שיטתו ויצא הימנה ובכתיבו' י"ז. אהניא

---

[1]) וכ"ה בכהר"י במ"צ בשביעי' ובגליון כ"י רש"י לסוכה עיי"ע ירבוז ומ"ש [2]) ושם לנכון והשו"בים ולא כברפוס הש"ס והשיטין וכ"ה והשוטין בכ"י ש"ס בשביעי' ובכפתור וס' פס"ח ועיי' תוי"ט

ליה שיטתיה פירש"י מנהגו עיי"ע שט ג'. זבחים י"ב: דכולהו בחדא שיטתא הוו קיימא ופירש"י בישיבה אחת [1]. נזיר ל"ב: בשיטתייהו עיי"ע שטף ב'. ירוש' שבת פ"א ד"ד. כשיטתיה דר' סימאי. ירו' פסחים רפ"ז דל"ד. בשיטת ר"מ. ירו' ברכות פ"ט די"ג. ר' יודן בשם ר' יצחק אמר בשיטה אוחרי. ושם ר' יודן בשם ר' יצחק אמר בה ארבע שיטין, ויק"ר פ"ב ר"ש בר נחמי אמר תרתין (שטין) [צ"ל שיטין] ושם ר' שמעון בר נחמן אמר שיטה אחרת. רות רבה פ' ויאמר לה ר' יוחנן פתר בה שית שיטין] [2] —

שט (כל"ס שָׁט בל"מ שָׁאט פי' בזה ver-achten) תרג' ויבז בעיניו (אסתר ג', ו') ושט בעינוהי. *[אחי"ה ר"ב נגרר אחר המתורגמן שהביא זה התרג' ולפנינו אי' בע"א ע"ש וש"נ תר"י לאסתר והוא תרג' שני א', י"ז למהוי שייטין [3] בעליהון ותרג' נבזה (תהלים ט"ו, ד') דשָׁט, נמבזה (ש"א ט"ו, ט') מדעם דשיט, תרג' הנקל (מ"א ט"ז, ל"א) והוה שיט. תרג' בזו (משלי א', ז') שייטין ועוד הרבה ובאתפעל תרג' יקלו (ש"א ב', ל') יִתְשָׁטוּן. אפעל כי בזתני (ש"ב י"ב, י') תרג' חלף דאשיטתני ועיי' שם י"ט, מ"ג; למשלי ט"ו, כ'; י"ט, ט"ז] —

שט (= שִׁטָּה מל"מ בל"ע سنط, صنط מל' מצריי Akazienbaum ([4] Çanth, Sonth, Sunth) בגמ' דפ' אם אינן מכירין [5] (ר"ה כ"ג.) כל שיטה ושיטה שנטלו גויים מירושלם עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר (ישעיה מ"א, י"ט) אתן במדבר ארז שטה ואין מדבר אלא ירושלם שנא' (שם ס"ה, ט') ציון מדבר היתה ירושלם שוממה. בילמדנו בריש וארא (תנחומא וארא סי' ב') המשל אומ' מן שטיא לית הנאה אלא מן קציה [6]) פי' מן עצי שטים אין לאדם הנאה ממנו שאינו עושה פרי אלא אם יקצצנו ויעשה ממנו כלים או יסיקנו כן פרעה אין ראוי אלא ללקות. *[אחי"ה וכנ"ה בשהש"ר פ' עד שהמלך אעין דשטים וכר"ה כ"ג. וב"ב פ': מפירש שטה ע"י תורניתא (Cypresse) ורש"י פי' תורניתא פיניי"א Pinie וכן פירש"י בניט"י נ"ז. אבל עיי"ע תרניתא. וכר"ה הנ"ל וש"נ מונה עשרה מיני ארזים ע"ש וביר' כתובות ספ"ז דל"א ע"ד ארבעה ועשרים מיני ארזים הן ע"ש וכ"ה ב"ר רפט"ו ועוד בתנחומא תרומה סי' ט' ע"ש. ושם: למה קורא אותם עצי שטים כדי לרפאות מה שעתידין לעשות בשטים, ד"א חטאו בשטים ולקו בשטים ומתרפאין בשטים וכו' ע"ש וכן בסי' י' עצי שטים בזכות אברהם . . שטים הם עשו שטות . . יבאו עצי שטים ויכפרו על שטותן ד"א שטים ש' שלום ט' טובה י' ישועה מ' מחילה. שמ"ר פל"ה למה עצי שטים למד הקב"ה ד"א לדורות וכו' ע"ש. (רוני רוני) רומי רומי השטה ע"ז כ"ד. עיי"ע רם וש"נ ב"ר פנ"ד] —

שט (= שִׁטִּים שם מקום ועוד דרש מענין שְׁטוּת Tohrheit, Wahnsinn מן שָׁטָה, שְׁטָא בל"א וסורי' ענין סכלות unsinnig, thöricht sein) בריש בכורו' (ה':) מה לשון שטים (במד' כ"ה, א') ר' אליעזר אומר שטים שמה ר' יהושע אומר על שנתעסקו בדברי שטות — (א"ב תרג' והיית משוגע (דברים כ"ח, ל"ד) ותהי משתטי). *[אחי"ה ועיי' סנהד' ק"ו. וכן בתנחומא תרומ' סי' י' עיי"ע הקודם לזה. וכן אי' בבמד"ר פ"כ שטים שעשו שטות נואף אשה חסר לב ונראה כי דרש בבמד"ר כי תשׂטה כמו כי תשטה עיי' סוטה ג'. ועיי"ע ש וכן אי' בפירוש במד"ר פט"ו תשטה (במד' ה', י"ב) כתיב בשי"ן לומר שאינה מזנה עד שיכנס בה השטות [7]) וכן בספרי בלק פ' קל"א וישבו להם בשטים במקום השטות וכן בתר"י א' במד' שם שטים על שטותא וקלקולא. וכנ"ה בתרג' תהלי' מ"ט, י"ד זה דרכם כסל למו: גרם שטותא להון ובמשקל סורי שַׁטְיוּתא והרבה בתרג' משלי י"ג, ט"ז; י"ד, ח', י"ח, כ"ד, כ"ט, ל"ג וזולתו. שבת ע"ז: עיי"ע שט ג'. שם קכ"א רע"ב אבין שטיא מתני שטותא לבריה ירו' נזיר פ"ט דנ"ז ע"ד אדיין בן פיקה עומד בשטותו. ויק"ר ס"פ ט"ז הדר שטיא לאורה שטותיה. חגיג' ג' סע"ב עביד להו דרך שטות. והתואר שׁוֹטֶה חולי' פ"א מ"א תרומות פ"א מ"א חרש שוטה וקטן עיי"ע חרש (ח"ג, תק"ח) וש"נ יתר המקומות. שבת י"ג: אין שוטה נפגע, שם ק"ד: שוטה היה ואין מביאין ראיה מן השוטים. חולי' מ"ט: שטיא היה ואין מביאון ראיה וכו' ועיי' נדה ל': עירו' נ"ג: גלילי שוטה. יומא פ"ג: כלב שוטה. לוף השוטה, הדס השוטה עיי"ע לולב,

---

[1]) ובכ"י ש"ס ר' בי הגיי בהדא שעתא וכ"ה ברש"י בשט"מ. [2]) וספר אסיפת זקנים לבצלאל אשכנזי ז"ל יכונה בשם שיטה מקובצת יען שקבץ שיטת הגאונים וגדולי הראשונים. [3]) צ"ל שַׁיְיטָן. [4]) עיי' לעף פפלניצ 197. [5]) כ"ה ברפא"ם ובדפי' ראשונים בט"ס ראוהו בית דין. [6]) בנוי"ג מן שטייא לית הנייה אלא מן קצייה וכ"ה בשמ"ר ספ"ו ושם קציה. [7]) ועיי' סוטה ג'. אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות.

גיטי' ס"ח: מכדי שוטה בחדא מילתא לא סריך, ב"ב י"ב: מיום שחרב ביה"מ נתנה נבואה לשוטים, עדיות פ"ה מ"ו מוטב לי להקרא שוטה כל ימי וכו', מנחו' ס"ה: שוטה ולא תהא תורה שלנו וכו', חולי' פ"ז. שוטה שפיל לסיפא דקרא, צ"ה. בשביל שוטה זה שעושה שלא כהוגן וכו'. שם: עיי"ע חרז א'. חגיגה ג' סע"ב תוספת' תרומה פ"א איזהו שוטה היוצא יחידי בלילה וכו', שם ד' רע"א תוספת' שם איזהו שוטה זה המאבד כל מה שנותני' לו, ירוש' תרומו' פ"א ד"מ. סימני שוטה היוצא בלילה וכו' ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג סימן השוטה וכו', שם: אפי' שוטה שבשוטין אין מאבד מה שנותנין לו, ירו' תרומו' אפי' שוטה שבשוטים אינו עושה כן, ע"ז ג'. שוטים שבעולם. שם נ"ג: יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין, ב"ר פצ"א בכור שוטה ועיי"ע סכל ב' ולנקבה שוטָה נדרים ל"ו. אשתו שוטה, שם ל"ה: בין פקחת בין שוטה, ירו' כתובו' פ"ז דל"א ע"ג אין שוטה היא. והקבוץ שוטות נדה נ"ג: ובל"א וסו' שַׁטְיָא שבת קכ"א: חולי' מ"ט: ויק"ר ספט"ז עיי' לעיל, כתובו' כ'. בר שטיא, תמיד ל"ב: הויתי שטיא פסיקת' דר"כ צד ק"ח: עיי"ע מר ה' ויש"נ: וחקבוין שַׁטְיֵיא ירו' מעשרו' פ"ב דמ"ט ע"ד תרג' משלי ח', ה'; כ"ד כ"א ועוד שָׁטַיָא תרג' תהלי' מ"ט, י"א; לש"א כ"א ט"ז ולנקבה יחידה שַׁטְיָתָא תרג' משלי י"ד, א'. והפעל בנפעל תוספתי ב"ק רפ"ד בכ"י אירפ' שור שנתחרשו בעליו או שנשטו בעליו בנו"ג בנתפעל שנישתטו. תוספת' נדה ספ"ה עד מתי אתם נשטין, ירוש' הוריו' פ"א דמ"ה סע"ד נתחרש או נשטה, גיטי' בבלי ע"א רע"ב נישטת לא יוציא. בנתפעל שם נתחרש הוא או נשתטה יבמות ק"י: נשתטית לא יוציא נתחרש הוא או נשתטה לא יוציא עולמית ועיי' שם קי"ב: במשנ' ובירוש' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג, זבחים י"ב רע"ב ויש"נ ונישתטה וחזר ונישתפה וכו'. תוספת' בבא מציעא פ"ז והבריקה או שניישטתה צריך לומר שנישתטה. פיעל יבמות ק"ו. ב"ק קט"ז. משטה אני בך[1]) ב"ב קע"ה. משטה בשעת מיתה או אינו משטה בשעת מיתה. אתפעל תרג' דברי' עיי' לעיל. תרג' ויתנבא (ש"א י"ח, י') ואִשְׁתַּטִּי, ויתנבאו (מ"א י"ח, כ"ט) ואישתטיאו; עברו יין (ירמי' כ"ג, ט') תרג' דמשתטי מן קדם חמרא, תשתכרין (ש"א א', י"ד) תרג' את משתַּטְיָא, ב"ר פ"נ וילאו (בראשי' י"ט, י"א) אשתטון ודרשו מן אויל (ירמיה ד', כ"ב), מגילה י"ב: ההוא גברא אישתטי בחמריה וכו'] —

* שִׁיטָה (שם מקום) ספרי ראה פ' ק"ה ירוש' מעשרות רפ"א דמ"ח סע"ג חרובי שיטה וצלמונה וכו' ובר"ש מעשרו' פ"א מ"א גרס חרובי שיקמי וכ"ה באמת בספרא בחקותי סוף פרק י"ב חרובי שקמה וצלמונה אבל בראב"ד הגי' שטה, ובילק' ראה ר' תתצ"ו שיטה, ועיי"ע שקמה.

* שוּט מְשׁוּט, שוּט מְשׁוּשׁ, שוּשׁ מִישׁוּט (Sa-mosata) קידושי' ע"ב. ההוא גברא דאמר להו אנא מן שוט מישוט . . . שוט מישוט בין הנהרות עומדות וכו' ובכ"י ש"ס רומי שוט משוש ועוד שוש מישוט עיי' בייטרעגע לה' בערלינער צד 63 ושם הובאו שיני נוסחאות של עיר Samo-sata (ריטטער 259, X) כזו Samosate, Samosdia Shamshad, Shamishat, Shamshat, Sumaisat, Samosat, Samsat ועיי' ג"כ מ"ש הח' גרעץ מ"ע ח"ב, 195; ונייבויער גיאג' 354, 331.

שָׁטַח מל"מ וכן בל"ס שְׁטַח פי' ענינו מתיחה ופישוט ausbreiten, ausdehnen; שְׁטִיחַ (die ausgebreitete Decke) בפ' חבית (שבת קמ"ו:) שוטחן בחמה. בפ' העור והרוטב בגמ' ואלו שעורותיהן (חולין קכ"ב.) ובר"ג דפ' דם הנדה (נ"ה.) גזירה שמא יעשה עורות אביו ואמו שטיחין. בפ' כ"ד בכלי' (מי"ב) ג' עורות הם העשוי לשטיח טמא מדרס. בפ' כ"ו (מ"ה) אלו עורות טמאין מדרס עד שחישב עליו לשטיח[2]). בפ' כ"ח (מ"ה) חמת שעשאו[3]) שטיח ושטיח שעשאו חמת[4]). בפ' העור והרוטב (חולין קכ"ג.) בשטיח[5]) כדי אחיזה פי' המפשיט מן העור עד כדי אחיזה וכל שכן פחות חיבור הוא ואם נטמא העור מן הישרין נטמא הבשר טומאת אוכלין וזהו שאמרו (חולין קי"ח.) שומר הוא להכנים ולהוציא טומאה מכאן ואילך יתר מכדי בית אחיזה טהור המופשט ודרך המפשיט לשטיח להתחיל מאמצעית הבהמה כדרך שעושין לשוורים ולחמת כלומר אם רוצה העור לצורך חמת שמפשיט העור שלם כולו חשוב חיבור עד שיפשוט את החזה מפני שהחזה קשה

---

[1]) zum Narren haben. [2]) כ"ה נכון ברפו"ו וכ"ה בעיקרי התלמוד. [3]) בנו"ג שעשאה. [4]) וכ"ה ברפ"ר וויניצי' ועיקרי התלמוד אבל ברפ"א לי'. [5]) בנו"ג לשטיח.

להפשיט יותר מן הכל אשר בבהמה וכיון שהפשיט החזה שוב אינו חיבור לא בטומאה ולא בטהרה המרגיל כולו חיבור פי' המתחיל להפשיט למטה מרגלים כיון שחזה מפשיט לבסוף כולו חשוב חיבור ליטמא הנוגע בעור מחמת הבשר אם היא נבלה או טמאה ואם טהורה ושחוטה ונגע שרץ בעור נטמא הבשר [1]). במגילת איכה היתה למס ויגרס בחצץ [2]) עשה לך כלי גולה (יחזק' י״ב, ג׳) מה היו ר' חייא רבה אמר חמת קערה ושטיח כל חד וחד משמש שני דברים חמת ממלאה קמח ונותנו תחת ראשו קערה אוכל בה ושותה בה שטיח ל ש ע ל י ו וישן עליו. *[אחי״ה בנו״ג ר' חייא בר אבא וכו' שטיח לישיבה וישן עליה וכ״ה בילק' יחזק' סוף רמז שנ״א. ושם בילק' נסמן גם גמ' נדרי' (מ׳:) כלי גולה אמר רמי אמר רב זה חמת נר קערה ושטיח ודע דלפנינו בנדרי' אי' זו נר וקערה ושטיח וכ״ה בע' כל (ח״ד, רכ״ט) אבל הרא״ש הביא בנדרים עוד הגי' נאד . . אית דגרסי נר ע״כ ולפע״ד חמת בילק' בא מגליון פנימה ואיזה חכם כתב בצדו נר בנדרי' צ״ל נֹד (= נאד) היינו חמת (וכדאי' באיכ״ר הנ״ל) ואח״כ בא פנימה עם גי' נר. ורה״ג בכלי' פכ״ד מי״ב גרס בנדרים ג״כ נר ושטיח וקערה. ושטיח פי' רה״ג וז״ל לשטיח פ' . . ופרה עור הוא והישמעאלים פורסין אותו למאכל קופרה בטיית כדגרסינן לענין עשה לך כלי גולה נר ושטיח וקערה ע״כ. אחר פ' יש ריוח כמו לתיבה אחת ואולי צ״ל פי' בטיית ואז ופרה צ״ל ופדה והוא בל״ע وفصّه מצע עוֹר. אבל מלת קופרה לא אתפריש לי ואולי צ״ל קופנה והוא قوبان מכסה מעור לסוס וכדומה — וכנ״ה בתוספת' ע״ז פ״ד (פ״ה) אין עושין אותן אלא שטיחין לבהמה ויק״ר פ״כ הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטיחין ע״ג אמותיהן ובסנהד' נ״ב . וילק' בשני המקומות הרשומים בע' אינשא אות נ' ובב״ר פס״ז לי' מלת שטיחין עיי״ע בת קול (ח״ב, ריי״ג). וה פ ע ל ירו' שבת פ״ז ד״י: ההן דשטח צליין, רות רבה פ' באשר תמותי אנן שטחין קליה וכו'. ושם פ' ויהי ביתך מלמד שהיה יצחק שָׁטוּחַ ורבקה שטוחה וכו', נ ת פ ע ל חגיגה כ״ב: נשתַּטח על קברי בי״ש וכו', א ת פ ע ל ב״מ פ״ה: אישתַּטַחִי אמערתיה וכן בתרג' עיי״ע הבא אח״ז] —

שְׁטַח (מערך הקודם מל״מ שָׁטַח וכן בל״ע וסורי ausbreiten ובפרט מענין פישוט ידים ורגלים לתפלה) ויפל אברהם על פניו (בראשי' י״ז, י״ז) תרג' ירו' ואשתטח אברהם על אפוי. *[אחי״ה ובנו״ג בתר״י א' ונפל ובתר״י ב' ואתרכין. אבל במתורגמן הגי' כבערוך וכן הביא תרג' אונקלס ואתנפל לפני ה' (דברים ט׳, י״ח. כ״ד) ואשטחית ובנו״ג ב א ת פ ע ל ואשתַּטַחִית וכ״ה בתר״י א' וכן ואפל על פני (יחזק' א׳, כ״ח; ג׳, כ״ג) ואשתטחית על אפי ועיי' עוד תר״י א' לבמד' כ״ד, ד׳. ט״ז; תרג' למ״א י״ח, כ״ו (עיי' רד״ק שם); לישעי' ס׳, י״ד; לירמי' ד׳, ל״א וכן בדרז״ל עיי' סוף ע' הקודם לזה] —

* **שֶׁטַח** (שם פרטי) בנו שמעון ועיי' בד״מ להרז״ף 35 על הזוג יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח שחי תחת ממשלת אלכסנדר ינאי, ועיי' מ״ש הרב ד״ר לאנדוי בחיי שמעון בן שטח במ״ע מהרז״ף ח״ב צד 107 והלאה וביוחסין השלם 195 הביא ד״ק ר' שמעון בן שטח אמורא ירושלמי ב״מ ?

* **שַׁטְיָא, שְׁטוּת, שְׁטוּתָא, שׁוֹטִיתָא** עיי״ע שט ג', וח'.

* **שַׁטְיוּתָא** (מל״ם פי' בזיון Verachtung) תרג' בוז (משלי י״ח, ג׳) בשטיותא ייתי וכ״ה בפשיטה הסורית אתיא עלוהי שטיותא ועיי״ע שט ז'.

* **שָׂטַם** (מל״מ ענין נטירת שנאה Hass nach-tragen) וישטם עשו (בראשי' כ״ז, מ״א) תר״י א' ושטם עשו כ״ה במתורג' ובנו״ג ונטר שנא. נ פ ע ל במד״ר פי״א זה נשטם וזה נשטם וכו'.

* **שָׂטָן** (מל״מ פי' ענין התנגדות Gegner, Widersacher) וכן בל״ע شطن פי' התנגד ומזה השם شيطان ובל״ם וארמ' סִטְנָא רוח המתנגד הטוב

---

[1]) פי' רבינו הוא כי״מ שהביאו התוספו' חולי' קכ״ג. ד״ה טהור וכפי' הרב רבינו יעקב מאורלינ״ש ע״ש ועיי' ג״כ כסף משנה להלכות אבות הטומאה פ״א הל״י אבל עיי' ים של שלמה חולין פ״ט סי' ה'. [2]) כ״ה בדפ״ר ובעיקרי התלמוד רק היתה למס וכ״ה בר״ש כלים פכ״ד מי״ב אשר שם הביא לשון הערוך בלי הזכרת רבינו ובשאר דפ״ע רק ויגרס בחצץ ודע כי לפנינו אי' בפסקא בכה תבכה וזו הפיסקא הוא תיכף אחר היתה למס אבל מתוך פירש״י ליחזק' י״ב, ג' מוכח שהציון במדרש איכ״ר היה לפניו כפסוק ויגרס בחצץ.

Satau וכזה הענין בריש ספר איוב וכספרי על המלאכים והשדים הוכחתי כי רז"ל השאילו כמה וכמה תוארים להשוה השטן לראש שטנים של פרסיים הנקרא Agramainyus ואצל האחרונים Ahriman (עיי"ע אהורמין) אבל יש הבדל גדול ביניהם כי השטן הפרסי נולד באותו הזמן עם Ahuramazda (Ormuzd) ושניהם הם כתאומים ושתי רשויות אלה חלקו ביניהם עולם התחתון למשול על הטוב ועל הרע אבל השטן הוא כמו בספר איוב אחד מבני האלהים והוא אחד מן הנבראים עיי' ילק' בראשית ר' כ"ג והיה סמאל (עיי"ע) והוא הוא שטן שר גדול בשמים ועלה ורכב על הנחש והוא ממש כדמיון הפרסיים עיי' ילק' בראשי' ר' כ"ה ומ"ש במאמרי צד 65. יורד ומתעה ועולה ומרגיז נוטל רשות ונוטל נשמה ב"ב ט"ז. וזה שנוטל רשות מראה באצבע יתירה שאינלאל ידו לעשות דבר גדול או דבר קטן בלתי נטילת רשות מאת הבורא. וכדעת הפרסיים הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות כ"ב שם. ירוש' שבת פ"ב ד"ה רע"ב אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה עש"ה. יומא כ'. שטן ביו"כ לית ליה רשותא. השטן בגימט' שס"ד. ועיי' עוד יתר מאמרי רז"ל בענין שטן ברכו' י"ט. מ"ו. שבת פ"ט. ק"ט. עירו' כ"ו. פסחים קי"ב: יומא ס"ז: ר"ה ט"ז: מגילה י"א: גיטין נ"ב. קידושין ל'. פ"א. ב"ב ט"ז. סנהדר' כ"ו. פ"ט: צ"ה. ק"ז. במד"ר פ"כ, ספרי כי תצא פ' רי"ח והכנים שטן לתוך ביתו תנחומא וישלח סי' ח' השטן מזדווג לו. השטן מקטרגו וכו'. ובל' ארמי שִׂטְנָא מנחות ס"ב. סוכה ל"ח: גירא בעיניה דשיטנא (דשטנא). תמיד ל"ב. א"ל שטנא נצח. והקבוץ דב"ר פי"א ראש כל השטנים עיי"ע סמאל וע' אשמדאי. והושאל למי שעומד על דעתו בכור שטן יבמו' ט"ז. עיי' רש"י וירו' יבמו' פ"א ד"ג.

שֶׁטֶף (מל"מ ענינו רחיצה במים das Abspülen עיי' בפנים) בפ' ה' בזבין (מ"א) הנוגע בזב או שהזב נגע בו המסיט את הזב או שהזב מסיטו מטמא אוכלין ומשקין וכלי שטף במגע ולא במשא. בר"ג דזבחים (ג' :) ובפ"ק דחולי' בגמ' הטהור בכלי חרש (כ"ה.) תוכו ולא תוך תוכו ואפי' כלי שטף מציל. פי' הן כלי עין שנאמר (ויקרא ט"ו, י"ב) וכל כלי עין ישטף במים וכמו כן כלי נחושת שנא' (ויקרא ו', כ"א) ואם כלי נחשת בשלה ומורק ושטף במים. *[אחי"ה ורש"י בחולי' פי' כל שאר כלים שאינם כלי חרס מיקרו כלי שטף על שם שיש להם טהרה במקוה ע"כ. והפעל תוספת' חולי' רפ"י השוטף רחליו חייב בראשי' הגז פי' השוטף הרוחץ וכ"ה בל"ע شطف waschen. נפעל ספרי האזינו פי' ש"ז מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים . . . ומה ראו אנשי סדום להשתטף באש וגפרית, וכן התפעל תוספת' שבת רפ"ג (ד') אין משתטפין לא בחמין ולא בצונן, הָפעל שמ"ר פכ"ד מושטפים על פני המים וכו'. ותרג' רחצו (מ"א כ"ב, ל"ח) שטפו וכן עשה (רגל) תרג' שטף עיי' תרג' ש"ב י"א, ח'; י"ט, כ"ה; אשה רוחצת (שם י"א, ב') אתתא משתטפא. והשם המופשט שבת ע"ד: צ"ט. שטוף בעזים וכו', שהש"ר פ' נפת שטף של עזים, ולנקבה שְׁטִיפָה ספרא צו פרש' ג' פרק ז' זבחים צ"ו. צ"ז. שטיפה בצונן, ושם כשטיפת הכוס, תוספת' זבחים פ"י מריקה ושטיפה] —

שֶׁטֶף מל"מ ענינו זרמת מים בחוזק קלוח ומרוץ Erguss ובהשאילה רבוי והמון (Fülle, Menge בס"ג דפ' בא סימן (נדה ג"ג:) והא זימנין בעאי מינך ולא אמרת לי ולא מידי דלמא אגב שִׁטְפך אתיא לך אמר ליה אין וכזה הענין בר"ג דפ' ר' אליעזר אומר אם לא הביא כלי (שבת ק"ל:) פי' דלמא אגב שחזרת תלמודך בריהטא אתיא לך גמרך ונזכרת אמר ליה אין[1]. בנזיר בס"ג דפ' בי"ש (ל"ב:) אמר רבא שטפוה רבנן לר' אליעזר ואוקמוה בשיטתיהו. בב"ר פרש' פ"ב (פפ"א) בפסוק קום עלה בית אל: בשעת עקתי נדרי בשעת רווחי שטפי. פי' בתימה כלומ' בשעת צרה נודר ובשעת רווחא יסיעו מלבו כשטף מים. *[אחי"ה בנו"ג בשעת עקתא נדרא בשעת רווחא שיטפא ובמיוחס לרש"י בשעת עקתי נדרי בשעת רווחי שבקי העברת את הנדר ולא קיימתיו. ובילק' וישלח ר' קל"ה בשעת עקת נדר בשעת רווח שטופ'. ובתנחו וישלח סי' ח' בשעת עקתא נדרא ובשעת רווחא שממי כשהיית בצרה נדרת וכשאת בריוח שכחת ע"כ. ודע כי רבינו פי' מל"מ שטף מים (תהלי' ל"ב, ו') וכן פירש"י בנזיר ל"ב: שטפוה רבינו: העבירוהו מדעתו כמו שטף מים (ב"מ ק':) ע"כ ושם בב"מ אי' שטף נהר וכנ"ה בב"ק קי"ז: שטפה נהר. שם קט"ו. שטף נחל חמורו. ירו' שקלים פ"א דמ"ו. ירד שֶׁטֶף של גשמים ושטפו. סוכה נ"ג סע"א ובע'

[1] וכן פירש"י בנדה שיטפך ריהטך ובשבת כשהיית שטוף בגרסתך לחזור על שמועה זו דר"ל עם מרוצת גרסתך וכו'.

למשטפא עלמא. והוא מל״ט אזי המים שטפונו (תהלים קכ״ד, ד׳) וכ״ה בתרג׳ שם מיא שטפו יתנא, ותרג׳ ונחלים ישטפו (שם ע״ח, כ׳) ונחליא ישטפון מיא, תר״י ב׳ במד׳ כ״א. ט״ז שטיפו נחליא והושאל ירו׳ ברכות פ״ט ד״ד: ששטף בדינו (כמו שוט שוטף כי יעבר ישעי׳ י׳, כ״ב) ענין ריצה במהירות, קהל״ר פ׳ ונתתי ושטופין בגזל, במ״ר פ״כ שטופין בזימה, והשם שטף, שיטפא נדה ושבת הנ״ל אגב שיטפך פי׳ אגב ריהמך, ירו׳ שבת רפ״ט דט״ז ע״ד כד תחמון שטפא עבר וכו׳ פי׳ שפעת המון. ובתרג׳ שיטפא תרג׳ שטף (איוב ל״ח, כ״ה) ועוד עיי׳ תרג׳ ירמי׳ י״ב, ה׳ כמיא דנחתין שְׁטוֹף לירדנא] —

שטף (= שִׁיטְפָּא אולי מל״ע سبط (באותיות הפוכות) פי׳ שער ארוך עיי׳ בפנים) בויק״ר (בזאת תהיה) [צ״ל באדם כי יהיה] (פט״ו) מי פלג לשטף תעלה (איוב ל״ח, כ״ה) אית אתרא דקריין לשערא שיטפא. *[אחי״ה בנו״ג אמר ר׳ ברכיה אית אתרין דצווחין לשערא שיטפא ובתנחומא תזריע רסי׳ ו׳ א״ר יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי בערביא קורין לשער שטפא וכ״ה בילק׳ איוב רמז תתק״ד בשם התנחומ׳ ובילק׳ איוב ר׳ תתקכ״ד אי׳ רק בערביא קורין וכו׳ ונ״ל שהוא מל״ע הנ״ל. ועל זה המדרש כיון רש״י בפי׳ לאיוב שם ובד״א כיון רש״י על ב״ב ט״ז. ושם נדרש מן הסערה (איוב ל״ח, א׳) כמו מן שערות עיי׳ ג״כ פירש״י באיוב שם, מדר׳ שו״ט תהלי׳ מזמור ע״ח מה הצאן גיזזה צמרה ושטפה של בעליה] —

שְׁטַר (פי׳ אולי כמו ל״ע ستر belegen, bedecken mit Salbe bestreichen) משח רטיה בר״ג דפ׳ ואלו עוברין בפסחי׳ (מ״ד.) ובר״ג דפ׳ ג׳ מינים אסורים בנזיר (ל״ו:) אי דקא גריף [1]) ואכיל בטלה דעתו אצל כל אדם. ס״א אי דקא שריף משרף [2]) אלא מישטר קא שטיר [3]) ואכיל. בהגדה דפ׳ השוכר את הפועלין (ב״מ פ״ה סע״ב) אשטר לך מישטר [4]) וימרהו על השחין ויחי (ישעיה ל״ח, כ״א) תרג׳ וישטרון על שיחנא ויתסי — (א״ב בנוסח׳ כתיב וישרטון). *[אחי״ה וכן הביאו ר״ב בע׳ שרט ובנו״ג וישרוטון ובדפ׳ רגיא וישטחון אבל בדפו״ הראשון אי׳ כגי׳ רבינו. ונ״ל מל״ע הנ״ל פי׳ כיסה וטח והוא כדרך התחבושת וכן פירש״י בב״מ אשטר לך משטר: אמשח לך ע״ג העין משטר ממפח מוליו״ר = mouiller = בֶּעפֵּיכטען

פ׳ יִשְׁרֶה וכן פירש״י בגיטין ס״ט: ונשטרינהו בכמכא ופירש״י ישרה אותם בכותח. ומשטר קא שטר פירש״י טובל בה פיתו וכן בפי׳ ר״ח בפסחי׳: כעין טבילת פת במרק] —

שְׁטָר (מל״ע شرط פי׳ כמו חרט, חטט eingraben, kratzen ומזה שטר Vertrag ועוד سطر schriftliches Dokument וכן בל״ס שְׁטַר, שְׁטָרָא) שטרי בירורין (ב״ב קס״ח. ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב. ירו׳ ב״ב ספ״י די״ז ע״ג) עיי׳ בע׳ בר (ב׳) [5]) — (א״ב תרג׳ ואכתב בספר (ירמיה ל״ב, י׳) וכתבית בשטרא). *[אחי״ה וכנ״ה שם תרג׳ ספר המקנה (ירמיה שם פסוק י״א) שטרא דזביני; תר״י א׳ ויקר׳ י״ט, כ׳ שטר שחרורה. כתוב׳ ק״ד: ב״מ כ׳. שטר כתובה, שם י״ט. שטר אמנה עיי״ע אמן ב׳. ב״ב פ״י מ״ד שטרי אירוסין ונשואין, שטרי אריסות וקבלנות, ב״מ כ׳. (ב״ב קס״ח.) שטרי טענתא, ושם שטרי חליצה ומיאונין, שם אגודה של שטרות, שם תכריך של שטרות, כתובו׳ ע״ט. שטר מברחת, ושם שטר פסים עיי״ע פסים. ב״ב קנ״ד. קיום השטר, גיטין נ״ז: שטר פרטתא עיי״ע פרט ו׳. ב״מ פ״א מ״ו ומ״ח ב״ב קס״ח. שטר חוב, ב״ב קס״ז: כותבין שטר ללוה, כותבין שטר למוכר, ב״מ י״ג. שטר הקנאה, שטר אקנייתא, שם י״ד. ב״ב קס״ח סע״ב וקס״ט רע״א ושטרי הלואה, שטרי מקח וממכר, פסחים ע״ח. שטרא מזבא לבי תרי הוא, גיטי׳ י׳: י״א. כל השטרות העולין בערכאות של עכו״ם וכו׳. שטר כים עיי״ט הבא אח״ז. ועוד פי׳ שטר כמו (בל״ע) רשימה ירו׳ פיאה פ״א דט״ז: נשא עון (שמות ל״ד, ז׳) הקב״ה חוטף שטר אחד מן העבירות וזכיות מכריעות או י״ל שהוא כמו שטר חוב והער כי בירו׳ קידוש׳ ספ״א דס״א ע״ד אי׳ חוטף אחד מחובותיו] —

שְׁטַר כִּים (Gesellschaftsvertrag) היוצא (ב״ב ע׳:) עיי׳ בע׳ כים — (א״ב נעלם ממני דעתו). *[אחי״ה ר״ב לא ירד על סוף דעתו של רבינו [6]) כי הוא כיון בזה הציון מב״ב הנ״ל על ע׳ כס ו׳ אשר שם פי׳ שכים הוא שותפות ועוד הובא זה הציון בע׳ עסק ג׳ כפי הכ״י אבל בדפ״ע בט״ס שטר הםס ולא פירשו רבינו ורבינו גרשום ז״ל פי׳ בב״ב שם וז״ל שטר כים היוצא על היתומין: כגון מי שנתן לחבירו ממון שירויח לצורך

---

[1]) וכ״ה בפי׳ ר״ח ובדפו״ו במ״ס גדיף. [2]) וכ״ה לפנינו בש״ס. [3]) בפסחים ואי משטר קשטר, בנזיר: אי מישטר קא שטר.
[4]) בנו״ג משטר. [5]) ח״ב, קס״ד. ופי׳ רבינו הועתק מפי׳ ר״ח (כב״מ כ׳.) ע״ש בש״ס ווילנא. [6]) וגם הגרי״ב בהפלי׳ שבערכין לא הרגיש מאומה.

שניהן והקרן של נותן וכתב לו שטר שכך וכך נתן לו ממון למחצית שכר ומת המקבל והוצ״א הנותן אותו שטר כים על היתומין ע״כ ובזו השיטה הלך ג״כ הרשב״ם ע״ש וממה שרבינו בעל הערוך רומז על כס ו׳ אשר שם מפרש כים ע״י שותפות מוכח שפי׳ שטר כים היינו שטר של שותפות קרוב לפי׳ הרגמ״ה כגון מי שנתן לחבירו ממון שירויח לצורך שניהן וכו׳ ובזה מתיישבין היטב לפע״ד דברי הרמב״ם הלכו׳ שלוחין ושותפין פ״ד הל״א וז״ל כשירצו השותפין להשתתף במה יקנה כל אחד מהן ממון חבירו להשתתף בו אם המעות נשתתפו יביא זה מעותיו ויביא זה מעותיו ויטילו אותן לכיס אחד ויגביהו את הכים שניהם אבל אם כתבו שטר וכו׳] [1] —

שטרי מחוזנאי (ב״מ ס״ח.) עיי׳ בע׳ חכר — (א״ב טעות הוא ובע׳ חכר גרים טרשי מחוזנאי). *[אחי״ה אדרבה בע׳ חכר (ח״ג שפ״ד) הוא הטעות וכבר העירותי שם שצ״ל כשטרי דמחוזנאי, ופי׳ רבינו שם עולה יפה עם פי׳ ראב״ד הובא בשט״מ ב״מ ס״ח, ד״ה זוקפין] —

* שִׁטְרָא (פי׳ כמו משטר בל״מ ענין ממשלה וסדר) תרג׳ משטרו (איוב ל״ח, ל״ג) שטריה, ותרג׳ מזרות (שם ל״ב). ותרג׳ חדרי תימן (שם ט׳, ט׳) ועיי׳ עוד תר״י א׳ בראשית א׳, י״ז; לשמות ל״ט, ל״ז.

* שִׂי (בל׳ תרג׳ כמו שֶׂה בל״מ Mutterschaf) תר״י א׳ וב׳ לויקרא כ״ב, כ״ז זכוותיה דִשְׂיָיה ולנקבה שַׂיתָא אונק׳ שם כ״ח כגי׳ כ״י וקצת דפוסי׳ באונקל׳ ויק׳ה׳, ז׳ ובקצת דפוסי׳ וכ״י סַיתָא והקבוין זכרים בכורות י״א. עשרה שַׂיין.

* שׁיא שבת ס״ז. עיי״ע אדדא וע׳ שח ג׳.

* שׁייא (ישם אמורא) זבחים ל״ד: אמר רב שייא וכו׳ וביוחסין השלם 189 רב שאיה ובכ״י יש״ס ששא.

* שִׂיאוֹר עיי״ע שאור, וע׳ סאור.

* שִׁיבָה עיי״ע ישב ג׳.

* שֵׂיבָה (מל״מ פי׳ זקנה Greisenthum) כ״ב ע״ה. אין שיבה פחות מע׳, אבות פ״ה מכ״א בן שבעים לשיבה. ירוש׳ ברכות פ״ד ד״ז ע״ד וירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ז ע״ד נתמלא כל ראשו שֵׂיבות [2] ועיי״ע סב האחרון.

* שיג ? ירו׳ סנה׳ פ״י דכ״ח. משיגין צ״ל משזיגין עיי״ע שזג.

* שֵׁיד, שֵׁידָא עיי״ע שד ו׳.

* שידתא ירו׳ שבת פ״א ד״ד. צ״ל שיירתא עיי״ע.

* שידו׳ ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א סע״א שידו׳ עיי״ע שחר א׳.

* שֵׁיזֵב, שֵׁיזְבָא, שֵׁיזְבִי, שִׁיזְפִּין, עיי״ע שזב, שזף.

* שִׂיחַ, שִׂיחָא, שֶׂיחַ, שִׂיחָה עיי״ע שח וע׳ סח.

* שַׁיָיאטא, שַׁיָיטָא עיי״ע שט.

* שַׁיָיךְ (מל׳ הוצואריש çajak (מל׳ צענד çac passend sein, geziemend ועיי׳ בפנים) קידושין מ״ב. אם אינו ענין להיכא דשייך תנהו ענין להיכא דלא שייך, ב״ק ט״ו. דלא שייך במצות . . דשייך במצות, שם צ״ב: שייך ואזיל דיקלא בישא עיי״ע שרך ועיי״ע שך א׳. ב״מ צ״ח: שכירות בשאלה מישך שייכא, ע״ז ע״ב: עיי״ע גשתא, ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ד עז דלא שייך בה גיזא, פי׳ בכל מקום ראוי ומעותד ויחוס והוא ממש מל׳ הוצואריש וצענד הנ״ל וכן בל״פ החדשה شايستن، شايدن מן khshi עיי׳ וואולירס ח״ב, 397 ויוסטי צענדל׳ 291 ועיי׳ פערלעס מ״ע גרעץ ח״ה 476 והשם המופשט שַׁייכות בל״פ شايگان ועיי׳ עוד ساخته das Passende, Geeignete.

* שַׁיְיכָא עיי״ע שך א׳.

שְׁיוֹל (בל״ם שיול פי׳ שְׁאוֹל Unterwelt, Hölle) בפ׳ ואלו מגלחין בס״ג (מ״ק כ״ח:). שיול איצטלא דמילתא לבר חרי [3] דשלימו זוודיה. פי׳ אדם בעל ממון שכלה ממונו מקוננת עליו על קברו כך איצטלא דמילתא לבן חורין שכלו מזונותיו כלומר הקבורה טובה לו מן החיים [4]. שאול צעריה

---

[1] ועוד עיי׳ בענין שטר שותפים הגהת אשרי ב״מ פ״ו סי׳ ט״ז. [2] בבלי ברכות כ״ח רע״א חוורתי עיי״ע חור. [3] בפי׳ ר״ח לבר חורי ובנו״ג לבר הורין. [4] וקרוב לזה הפי׳ בפי׳ ר״ח כלומר דומה כאצטלה של מילת לבנת לבן טובים שירד מנכסיו ושלמה הצידה שלו הקבורה טובה לו מחיים ויש אומרים וכו׳ ולפי׳ ר״ח נגרר רבינו גם במאמר עטף וכו׳ עיי״ע עטף ג׳. ומיוחס לרש״י פי׳ שיול אצטלא דמילתא כלומר יפה מיתה כמלבוש של מילת. שכלו לו מזונותיו שהוא עני ע״כ ורבינו הרכיב שני פירושים.

יתמכו (משלי ה׳, ה׳) תרג׳ שיול הלכתהא מסמכן. בעמקי־שאול קרואיה (שם ט׳, י״ח) תרג׳ בעומקיא דשיול מזמנהא. *[אחי״ה וכנ״ה באונק׳ דברי׳ ל״ב, כ״ב; לבמ׳ ט״ז, ל׳; תרג׳ לתהלים ט׳, י״ח; פ״ו, י״ג ובתרגי׳ לפעמי׳ שְׁיוֹל וכגי׳ רבינו ובכ״י שְׁיוֹל, שייול וכ״ה בש״ס מ״ק שם ובל״מ שְׁאוֹל עיי״ע] —

* שְׁיֵיל (fragen, fordern, sich leihen) עיי״ע שאל וש״נ.

* שִׁילָא (שמות פרטיים) א׳) שם איש אחד גיטי׳ ס״ט. אנא פפי בר שילא. ושם שופט עיי׳ ברכות נ״ח. ור׳ שילא דנוה ירו׳ שבת פ״ב ד״ה. ועיי״ע שאול. ר׳ שילא בר בינא ירו׳ סנהד׳ פ״ח דכ״ו. והוא הוא ר׳ שילא בר אבינא דבבלי ע״ז כ״ב: ועיי׳ שם ט״ו. ר׳ שילא בזמן רב ושמואל ברכו׳ מ״ו: מ״ט רע״ב כתובו׳ ע״ה. יבמו׳ קכ״א. דבי ר׳ שילא ר״ה כ״ג. תעני׳ י״א. סנהד׳ ק״ח: שילא מרי שבת ל״ב: מ״ג: ר׳ שילא משלנייא מ״ק י״ב. ר׳ שילא איש כפר תמרתא מגילה ט״ז רע״א סוטה ל״ה. נדה כ״ו. ועיי׳ סד״ה וש״נ. וכן ר׳ שילה ירו׳ מכו׳ פ״ב דל״א סע״ד.

* שִׁילוֹ, שִׁילֹה, שִׁילָא (שם פרטי) שילו (שילא, שילה) חטא ויוחנא משתלמא עיי״ע יוחנא (ח״ד, קי״ח) וש״נ ושמעתי מאת המותי ד״ר בעטטעלהיים זצ״ל כי הכונה במ״ש שילה על אותו האיש שהוא מעיד על עצמו שהוא משיח עיי׳ סנהד׳ צ״ח: מה שמו (של משיח) שילה) ויוחנא הוא Johannes בספריהם אשר נהרג בציווי של הורדוס.

* שִׁילִי (שם מקום סמוך לפומבדיתא) עיי״ע היני (ח״ג, רכ״ג) וש״נ ורציתי שם להתאים שילי עם Sele הנזכר בפטלמיאוס אבל זה המקום היה מרוחק יותר באיראן (עיי׳ בט״ר לה׳ בערלינער 33) ועתה ברור לי שהיא העיר Hilaca, Eliia (מאננערט ח״ה 228) והיתה קרובה לעיר Ana (שם 227) והיא היני ודו״ק.

* שִׁילֵי (עיי״ע טפף) ב״ב ע״ה: שילי טטפראות ועיי״ע טטפראות ומ״ש בח״ד, כ״ד ועיי״ע טפף (שם ס״ח.) וע׳ גוננא ועיי״ע שלי ותשובות הגאונים הו״ל ח״ב מקיצי נרדמים ע״י ה׳ ר״א הרכבי ח״א צד 14.

* שִׁילְיָא, שִׁילְיָיא עיי״ע שלי.

* שִׁילַת (שם פרטי) אביו של שמואל עיי׳ סד״ה צד קע״ד:

* שִׂימָה (א׳ שם מופשט מן שום das Thun, Legen ב׳) כמו סִימָא (Schatz) ברכות י״ג: ושמתם (דברים י״א, י״ח) צריכה שתהא שימה כנגד הלב, כתוב׳ מ״ו. עיי״ע שומה — שהש״ר פ׳ כי טובים דרש תשים (שמות כ״א, א׳) מה שימה זו אינה נגלית לכל אדם אף דברי תורה כן, פי׳ כמו סימא עיי״ע סם ב׳. תנחומא הישן ויצא ס״י כ״ד מצא שימא עיי׳ מ״ש רש״ב צד פ״א.

* שִׁימִי (שם פרטי לכמה אמוראים) שימי בר חייא חולי׳ ק״א: יבמות מ״ה. מנחו׳ כ״ט. ועיי׳ סד״ה הנ״ל וש״נ יתר המקומות וגם רב שימי בר חזקיה, רב שימי בר עוקבא, רב שימי בר אשי, שימי זעירי, רב שימי מקסרין. רב שימי בר אבא, רב שימי בר אדא, רב שימי מנהרדעא, רב שימי מחוזנאה, רב שימי מבירתא דשוחרי.

* שִׁימַאי עיי״ע שמאי.

* שַׁיִין (שם אמורא ירושלמי) ירו׳ ביכורי׳ פ״ג דס״ה ע״ד א״ר שיין ובירו׳ עירו׳ פ״א די״ט. אי׳ שין והוא הוא אשיאן, אשיין אשייאן עיי׳ מבה״י צד ס״ה. ושם נרשם „עיי׳ ע׳ ר׳ שיין" אבל הע׳ שיין נשמט בחיבורו.

* שין (אות הכ״א מאלפא ביתא עיי״ע ש׳. מגיל׳ כ״ה: אנחיה בשי״ן תי״ו שלו עיי״ע שי׳ וע׳ סן א׳. גימל ושי״ן עיי״ע גמל א׳. מנחו׳ ל״ה. שי״ן של תפילין הל״מ ועיי׳ תוספו׳ שם. שהש״ר פ׳ לסוסתי עיי״ע שישה.

* שֵׁינָא (מל״מ שֵׁין (ישעיה ל״ו, י״ב) Urin) ברכות ס״ב: שינא בעמוד השחר וכו׳ עיי״ע שן ו׳ במו״ע אבל ג׳ רבינו שֵׁינָה עיי״ע אסטמא.

* שִׁינַיָא (שם פרטי) ירוש׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ט. נהוראי בר שיניא אמר משום ר׳ שמעון.

* שינותא צ״ל שוניתא עיי״ע שנית.

* שַׁיֵיע (פעל מן שוע פי׳ החליק glätten עיי״ע שע א׳) ב״ר ס״פ ע״ז ותקע (בראשית ל״ב, כ״ו) ר״א אומר שייעא ר׳ ברכיה אומר סדקה עיי׳ מ״ב שפי׳ לנכון החליק הבשר מן העצם, וכ״ה בשהש״ר פ׳ מי זאת.

* שִׁיעַ, שִׁיעָא, שַׁיֵעַ עיי״ע שע ד׳.

* שִׁיעֲתָא עיי״ע שע ב׳.

* שִׁיעֲלוֹן (בל"ס שועלא מל"מ שׁוּעָל פי' תפ"שת יד, מלא יד) ירו' מעשרו' פ"ד דמ"א: הוי לון מלא שיעלון ועיי"ע שְׁעוֹלָא ומ"ש.

* שַׁיֵיף, שִׁיפָא, שִׁיפָה, שִׁיפוֹן, שִׁיצָא, שֵׁיצָא, שִׁיצִינָא, שִׁיצְנִיתָא עיי"ע שף, שץ.

שַׁיֵּיר (מל"מ שאר, בל"ע سار, سير übrig lassen) ואת היותרת מן הכבד (ויק' ט', י') תרג' ירוש'[1]) וית מה דמשתייר. *[אחי"ה ולפנינו בתר"י ובכל מקום תרג' יותרת הכבד: חצר כבדא עיי"ע חצר. ונאמר אִשְׁתַּיַּיר (אתפעל) מהותרת הקרבן עיי' תר"י א' שמות י"ב, י'; לבמד' י"ח, ט'; אבל היותרת על הכבד (שמות כ"ט, י"ג) אי' בתר"י א' וית דמשתאר על חצר כבדא ונ"ל ששתי גירסאות נתערבו יחד והמתורגמן הביא הגי' דמשתייר מכבדא. והפעל והשמות שנבנו ממנו נמצא רק בתר"י ולא בבבלי עיי' תר"י לשמו' י', י"ב; י"ב, י', לדברי' כ"ח, י"א ובאתפעל לשמות ח', ה', ז'; לבמד' י"א, כ"ו; לדברים כ"ח, נ"ה, וכן בדרז"ל ב"מ כ"ה. אשתייר ביה מידי. נתפעל חולי' מ"ב. ולא נשתייר הימנו כלום, מ"ה. אפי' לא נשתייר בה אלא וכו', מ"ו. ונשתייר הימנה כזית, יומ' ע"ז. לא נשתיירו משונאיהן של ישראל וכו', פיעל סוכה נ"ד. ושם: בבא קמא ח': ט"ו. בבא בתרא ק"נ. ושם: גיטין פ"ט מ"ז וזולתו. והשם שְׁיָרָא פי' כמו בל"מ שְׁאָר תר"י א' דברים כ"ח, נ"ד; תרג' דה"י א' י"א, ח'; י"ט, י"א; כ"א, ט"ו. ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג שייריה הוא, וכן ענין שִׁיוּרָא תר"י א' בראשי' מ"ה, ז'; לתהלי' י"ז, י"ד, סוכה נ"ד רע"ב לאו שיורא הוא וכ"ה בב"ק ט"ו, ירו' תרומ' פ"ה דמ"ג ע"ג אין כאן שיור, ב"ב ק"נ. ושם: הוי שיור. והקבוץ במד"ר פי"ט אותם שִׁיוּרִים שיצאו ממצרים. והמספר הזוגי שִׁירַיִים תוספת' סוטה פ"ב זבחים נ"א: שם נ"ב. שירי הטאת, שירי מצוה. מגיל' ט"ו: לשאר עמו (ישעיה כ"ח, ה') למי שמשים עצמו כשיריים ועיי' עוד ירו' יומא פ"ה דמ"ג. ירו' עירו' פ"ב ד"כ: ועיי"ע שר ו' וש"נ פרה פ"ג מי"א] —

☞ **שְׁיָרָא** (בל"מ בקבוץ שְׁרוֹת בל"ע سيارة, בל"ס שְׁיָרְתָא פי' אורחה Karawane) מסכת עירובי' פ"ק (ט"ז:) בשיירא דברו. תרג' אורחת ישמעאלים (בראשית ל"ז, כ"ה) שירת ערבאי ענין הבורה של הולכי אורח. *[אחי"ה ותרג' אורחות דדנים (ישעיה כ"א, י"ג) שיירת בני דדן וכן תרג' שפעת (שם ס', ו') וכן בעירו' ט"ו: שיירא שחנתה, ב"ק קט"ז: שיירא שהיתה מהלכת במדבר. איכ"ר פ' העיר: עוברא הוה כחד שיירא. ירוש' קידושי' פ"ד דס"ה סע"ד ושיירא. ירו' עירו' פ"א די"ט ע"ג אין שיירה פחות משלשה. שיירא שחנת בתל וכו', שם פ"ב ד"כ: לכשייתרצו שיירה וכו', ירו' גיטי' רפ"ד דמ"ה ע"ג סלקית לשיירא, ירו' ביצה פ"ג דס"ב. שיירתה הות עברה וכצ"ל בירו' שבת פ"א ד"ד. ושם בט"ד שידתא הוות עבדא. ילק' ישעי' ר' שס"ח בשם שו"ט (והוא במזמ' י') לשיירא שהיתה מהלכת בדרך כו' והקבוץ שְׁיָרוֹת ב"מ י"ח:] —

* שִׁיר, שִׁירָה, שֵׁיר, שֵׁירָא, שֵׁירוּת, שַׁיִשׁ, שַׁיְישָׁא, שִׁישָׁא עיי"ע שר וששׁ.

* שִׁישָׁה (שם מופשט מן שׂוּשׂ das Sichfreuen) שהש"ר פ' לסוסתי: כל מקום שנא' שישה כתוב בשין וכאן בסמך. פסיקת' דר"כ צד קמ"א: בי' לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה וכו' ועיי' שהש"ר פ' נגילה ואבדר"נ ס"פ ל"ד.

* שִׁישַׁלְתָּא, שׁוּשַׁלְתָּא, שִׁישׁוּרָא עיי"ע ששל, ששורא.

שִׁית (= שיתין מל"י אמצ' σέδετον חפירה Grab) בב"ר פס"ג (ס"ב) שם ועבר היו מהלכין לפני מטתה של שרה וראו איזה שית מופנה לאברהם אבינו — (א"ב בנוסחאות כתוב איזה מקום מופנה). *[אחי"ה אבל בע' דיוטר (ח"ג, מ"ז ע"ש) גרס רבינו ג"כ כמו כאן ושם רמזתי על גי' שלפנינו בב"ר. ובכ"י ק"ט וה"ב ובעיקרי התלמוד הגי' כאן שיית. ופי' בעל עיקרי התלמוד קבר, ולפע"ד הוא מל"י הנ"ל ומזה אולי שיתין בסוכ' נ"ג. אבל עיי"ע שת וש"נ שִׁית פי' יסוד] —

* שִׁית, שִׁיתָא, שִׁתַּאי עיי"ע שת, שתי.

שַׁךְ (= שַׁיְכָא נ"ל מל"פ سكة נקב kleine Oeffnung, Spalte) בריש כתובות בגמ' בתולה כתובתה מאתים (י' סע"ב) מטר משקה מרוה מזבל ומעדן וממשיך. או מושכות כסיל תפתח (איוב ל"ח, ל"א) עיי' בע' כסל. מישכוה גברי לגברא (זבחי' כ"ג:) כדרך שתיקנו משיכה במוכרין (ב"מ מ"ז: מ"ט:) עיי' בע' משך. שייך ואזיל דיקלא בישא (ב"ק צ"ב:) עיי' בע' שדך. בפ' השוכר את הפועל[2])

---

1) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ע לוי' בט"ס. 2) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ"ע בט"ס הפועלין וכ"ה כמעט בכל מקום שהובא זה הפי' בערוך עיי' בספר המפתח לערוך השלם ושם אאריך.

בגמ׳ המניח יינו (ע״ז ס״ט :) מ״ט לא מפקדנא חמרא בי [1]) גוים משום שיכא. פי׳ בתשובות כששותם פי החבית ועושהו צמיד פתיל מביא כוש או בצבוץ [2]) ונוקב בתוכו שיצא הבל של יין ויכנס לו אויר וינדוף ריחו ונקרא הנקב בלשון ארמי שיכא וחוששין שמא מריח בו הגוי ויכניס קנה קטן ויוציא בו יין. פ״א משום שיכא משום נקב שעושין בחבית שיצא הרוח שלא תבקע החבית וי״מ אי קרינן שיכא מלשון מישך שייך [3]) ואי קרינן שיבא מלשון (פסחים ע״ד: הולי׳ צ״ג :) שאיב מישאב. *[אחי״ה גי׳ רש״י משום שייכא ופי׳ נקב דק מאוד שהוא במגופת החבית להיות ריח היין יוצא וכו׳ והתוספו׳ אחרי שהביאו פי׳ וגי׳ רש״י הביאו גי׳ ופי׳ הערוך שלא כגי׳ שאי׳ לפנינו בערוך עש״ה. ודע כי ציונים הראשונים עד הציון מע״ז הנ״ל לא שייכים בסוג זה הערך כי אם בע׳ משך ושדך, ועוד עיי״ע שייך] —

שך (עיקרו נָשַׁךְ beissen) בפ׳ שני בחלה (מ״ד) העושה עיסתו קבין ונגעו זה בזה פטור מן החלה עד שישוכו פי׳ עד שמתדבקין זה בזה מלשון נשיכה. מקרצות נושכות זו את זו (טהרות פ״א מ״ז) עיי׳ בע׳ קרץ (ג׳). בגמ׳ דפ״ק בשבת (י״ז.) גזירה משום הנושכות פי׳ „כגון שיש לקופות הללו איגנים ונושכות בהן הענבים ופולטין משקין פ״א שנושך אדם אשכול ונוטפין ממנו משקים״ פי׳ מזופפות שאינן פולטות משקין ומתכוון לאותן משקין. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח בשבת עד נוטפין ממנו משקים ועיי׳ ג״כ פירש״י. והציונים שייכים בע׳ נשך] —

שך (= שׁוֹכָא נ״ל שהוא מל״פ سوحة Zünder עיי׳ בפנים) בס״ג דפ״ק (שבת כ׳ :) ובר״ג דפ׳ שני בשבת (שם :) מאי לכש [4]) שוכא דארזא. *[אחי״ה בע׳ דדנין וע׳ לגש הוכחתי כי בירושלמי מפורש לוגשא (והוא הוא לגש של גי׳ רבינו או לכש כגי׳ הש״ס וגי׳ רבינו כאן) ע״י דדנין שהוא לפיד שעושין עצו מן ארז וא״כ שוכא דארזא היינו כמו דדין דמן ארזא בל״ס ועל פי זה שערתי שהוא מל״פ הרשום׳ בתחלת הע׳ היינו דבר העומד להבערה ולהצית בו אש ועיי׳ ג״כ פירש״י ד״ה שוכא דארזא] —

* **שׁוֹכָא** עיי״ע שווכא.

שָׁכָב (מפעל שָׁכַב liegen; שָׁכָב (כמו רָכָב) רחיים התחתון (der untere Mühlstein שלשה מן השכב שהן ארבע מן הרכב (ב״ב י״ז. ותוספתי ב״ב רפ״א) עיי׳ בע׳ רכב.

שְׁכַב (= שְׁכִיבָה das Liegen) שכיבה וישיבה (עיי״ע דרס ד׳). פי׳ כל משכב ומושב שאין רובו של זב נושא עליו אינו מטמא משל משכב ומושב אלא משל מגע ומה בין משכב ומושב לטומאת מגע אלא טומאת מגע אין הנוגע בו טעון כיבוס בגדים וטומאת משכב ומושב טעונה כיבוס בגדים. *[אחי״ה וכנ״ה שכיבה שהוא שם המופשט בירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ג ע״ג וירו׳ גיטי׳ פ״ג דמ״ד ע״ד ב״ר פפ״ז במד״ר פ״ט קהל״ר פ׳ מעוות. והפעל ברכות ס״ב: על כל משכב שכב וכו׳ יבמות כ״ד: ב״ק ס״ה. כי ניים ושכיב. ב״ב כ״ו. לא שכיב שכחת ברי עיי״ע שכחת. שם קמ״ו: שכיב מרע עיי״ע מרע. ב״מ פ״ה. לא שכיב איניש בלא זמניה פי׳ לא מת. ב״ר ר״פ צ״ו חייך אתה שוכב ואין אתה מת. והוא מל״מ (בראשית מ״ז, ל׳) וכן בתרג׳ שם: ואישכוב עם אבהתי. ועיי׳ תר״י א׳ לדברים ל״ב, נ׳; ל״ד, ז׳. ח׳; תרג׳ מ״א ג׳, י׳. י״א מ״ג וזולתי. הפעיל ואפעל סנהד׳ נ״ד: אזהרה לנשכב מנין . . . לא תשכב (ויקרא י״ח, כ״ב) קרי ביה לא תִשְׁכֵּב [5]). תרג׳ מ״א י״ז, י״ט; מ״ב ד׳, כ״א; לאיוב ל״ח, ל״ז. נפעל סנהד׳ שם. והתואר שָׁכְבָא עיי״ע הבא אח״ז] —

שכב (= שָׁכְבָא מל״ס פי׳ שוכב והושאל למת der Liegende, Gestorbene) בס״ג דפ׳ נגמר הדין (סנהד׳ מ״ח :) כגון שכבי דהרפניא פי׳ „בהרפניא מלינין [6]) את המת ותכריכיהן עבין [7]) וקלין ביום, ובלילה אורגין לו בגד ומשלימין״. *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח אבל בדפ׳ ש״ס ווילנא אי׳ בטעות ותכריכיהן כלין וצ״ל קלין כדאי׳ בכ״י פי׳ ר״ח אשר תחת ידי והוא בקובץ כ״י אנגייליקא דף ק״ד ע״א; וענינו תכריכי המת הם קלין כלו׳ בלי ערך ופחותים הם ובלילה היו אורגין בגדים הראוים למת ורש״י פי׳ קצת בע״א ע״ש וכגי׳ שנסחתי אי׳ בכ״י ודפ״ר ואמ׳ ועיקרי התלמוד אבל בדפו״ו פיז׳ ובאזיל אי׳ ואורגין וצ״ל אורגין — וכנ״ה

---

[1]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובדפ׳ פיזי ובנו״ג ביה. [2]) כ״ה בדפ״א ובדפ״ר וויניצי שבצבוץ ובכ״י ק״מ צבצבוץ. [3]) אולי כיון על ב״מ צ״ח: מישך שייכא. [4]) ועיי״ע לגש. [5]) כריתות ג׳. איי לא תשכיב. [6]) בדפ׳ פראג בט״ס מוליכין. [7]) לי׳ בפיי ר״ח.

בסנהד' מ"ו: יקרא דשכבי. יבמו' ס"ג: מחטטי שכבי עיי"ע חבר, חטו'. ב"ב צ"א. עיי"ע מנביות. מ"ק כ"ז: שפורא דשכבא. לא שכבא איכא במתא וכו'. ובהוראת שֵׁינָה אי' בסנהד' כ"ט: עִירֵי ושכבי. וכן תרג' שְׁכִיב וכל"ם פי' א׳) שוכב תרג' ירו' א' בראשי' מ"ח, א' שכיב מרע עיי"ע הקודם, ועיי' תרג' ש"א י"ט, י"ד; לאיכה ג', ג'. ב׳) מת תר"י במדר' י"ט, י"א. י"ג; לדברי' כ"ה, ה', ו'. הקבוץ שְׁכִיבַיָּא תרג' איכה ד', ב'. ומזה השם אשכבתא עיי"ע] —

* שְׁכוּבְתָּא (כל"ס שְׁכִיבוּתָא פי' כמו בל"מ שְׁכֹבֶת Beischlaf) עיי' תרג' ויקר' י"ח. כ', כ"ג; כ', ט"ו. ועוד שׁוֹכֶבֶת או שׁוּכְבְּתָא שִׁכְבְתָּא בקישור עם זרעא פי' כמו בל"מ שְׁכָבָה פי' ענין משגל עיי' תרג' ויקרא ט"ו, ט"ז; י"ז, ל"ב והלאה, לבמד' ה', י"ג ובדרז"ל שִׁכְבַת זרע עירו' י"ח: גיטי' ל"א: נ"ז. סוטה ל"ו: בכורו' מ"ד: נדה ט'. י"ג. וזולתו.

* שַׁכְבְּנָא (Jemand dessen Augenbrauen auf den Augen liegen) בכורו' מ"ר. שכבנא שגביניו שוכבים עיי' פירש"י. ורגמ"ה גורס שכביא ובתוספת' בכורו' רפ"ה אי' שכניה ועוד עיי"ע זגדוס ומ"ש בח"ג, רע"א:

* שֶׁכְוִי (der Hahn) ירו' ברכו' פ"ט די"ג ע"ג ר"ה כ"ו. ויק"ר פכ"ה עיי"ע סכוי ומ"ש.

* שַׁכְוִין (נ"ל מל"י אמצ' σάγιον מל"ר sagum בגד עליון, או עיטוף) ירו' ב"ב רפ"ד ע"ג לא מכר את היצועין והשכוין (והחרותין) [צ"ל והחדותין] פי' המצעות והעטופין והחפירות או בית האוצר עיי"ע דות וע' הדות וע' יצע ובתוספת' ב"ב פ"ג לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את הדותיות, ובבבלי ב"ב ס"ז: אי' השקין ובכ"י ש"ס הסקין.

☞ שְׁכַח (מל"ס וארמ' פי' מצא finden) תרג' לא מצא עזר כנגדו (בראשי' ב', כ׳) לא אשכח סמך בקבליה, ובדניאל (ה', כ"ז) והשתכחת חסיר. *[אחי"ה והרבה בדניאל באתפעל עיי' ב', ל"ה ה', י"ב; ו', ה', כ"ד ובאפעל ב', כ"ה; ו', ו', י"ב; עזר' ד', ט"ו אולי מזה גם וישתכחו בקהלת ח', י'. והרבה בדרז"ל ובתרג' אפעל: ברכו' ס'. אשכח מציאה, ע"ז י'. רק ואשכח. גיטין נ"ו סע"ב דלא לשכחיה. ב"מ נ"ט: קי"ד. אשכחיה, שם כ"ג: אשכח כופרה, יבמו' ק"י: אשכחתיה. ב"ר פל"ג עיי"ע סם ב', יבמו' צ"ב סע"ב ב"מ י"ז: מכו' כ"א: מי משכחת וכו' עיי"ע מרגניתא וע' דל ח"ג, ס"ד: וש"נ הירו' ספ"ה דמעשרו' אשכחת. משכח ירו' שבועו' פ"ח דל"ח ע"ד. חולי' נ"ב: פסחי' ז'. ע"ז מ': משכחת לה. אתפעל שבת צ'. נדה ס"ב. משתכח. סנהדר' קי"א. לא משתכחו, ב"מ ט"ז: דמשתכחי וכן בתרג' לדברי' י"ז. ב'; כ"ב א'. ג' תר"י א' שם ל"ד ח' ויותר מצוי באפעל תרג' בראשי' ו', ח'; ח', ט'; י"ח, ג'; י"ט, י"ט; ל', כ"ז; תר"י א' שם י"ח, כ"ו; כ"ד, נ"ה, תרג' דברי' ד' ל' וזולתו. ובינוני פעיל והוא תמורת התואר שְׁכִיחַ פי' מצוי ב"מ פ"ה: אליהו הוי שכיח וכו', תעני' כ"ג: אתתא שכיחא בביתא, ביצה ב': מלתא דלא שכיחא, חגיגה ה' סע"א עיי"ע זוז] —

* שָׁכַח (מל"מ הפוך זכר vergessen) ברכו' ח': זקן ששכח תלמודו, שם כ"ח סע"ב שכחה, שבת ק"ד. שכחום, ק"נ. חגיג' י"ד. גמר ושכח ועיי' פסחי' ס"ו. ק"ו: יומ' י"ח. נדרי' ל"ח. סנהד' ק"ו: ק"ט. ע"ז נ"ב: זבחים ק"א. מדות ל"ה. בינוני פעול שָׁכוּחַ ב"מ י"א. נפעל תִּשָּׁכַח תמור' י"ד: יִשָּׁכַח שם ט"ו. פיעל מְשַׁכֵּחַ עיי' ברכו' י"ג. פסחים מ"ט. יומא ל"ח: נדרים כ"ב: קידושי' ל"ג: סנהד' ק"ט. הוריו' י"ג: זבחי' צ"ט: תוספת' סוטה פ"ג. התפעל ברכו' נ"ח: משתכח, שבת קל"ח: תשתכח ועיי' ג"כ פסחי' נ"ד: תעני' ז': כתובו' ק"ג: סוטה מ"ח. ב"מ פ"ה. נתפעל נִשְׁתַּכְּחָה עירו' נ"ד. סוכה כ'. ב"ב כ"א. נשתכחו סנה' י"ג: תמורה ט"ז. הפעיל פסיקת' רבתי פל"א השכיח את הקץ. תואר שׁוֹכְחָן (vergesslich) ירוש' פאה פ"א דט"ז: אין לפניו שכחה אבל בישראל נעשה שוכחן. והשם שִׁכְחָה ירו' שם ב"מ י"א. שבת ל"א. עירו' נ"ג. ועוד נקרא שכחה עומר שנשתכח בשדה עיי' ב"מ י"א. ושם שכחת העיר. פאה פ"ר מ"ט לקח שכחה ופאה יבמות מ"ז. פסיקת' רב' פל"א אבדר"נ פל"ח ועוד עיי"ע לקט. והשם המופשט שְׁכִיחָה איכ"ר פ' לטה לנצח שכיחה ועזיכה ועיי' פסיקת' רבתי פל"א.

* שַׁכְחַת (ישם פרטי) ב"ב כ"ו. א"ר חנינא לא שכיב ברי וכו' שם קכ"ו. ז"לו לגבי שכחת ברי ועיי' סד"ה ע' שבהת.

* שְׁכֵךְ (מל"מ ענינו נח והשקט beruhigen) מכילת' יתרו ריש פרש' ד' ומה ת"ל כבשן (שמו' י"ט, י"ח) לשכך האוזן מה שהיא יכולת לשמוע כיוצא בו אריה שאג וגו' (עמוס ג', ח') . . . הרי אנו מכנין אותו לשכך האוזן וכ"ה בתנחומא סי' י"ג וכ"ה בילק' יתרו ר' רפ"ד וכ"ה בכ"י רש"י אבל בנו"נ ברש"י לשבר ופי' כדי להסביר אל אוזן של אדם ואולי ט"ס הוא. והשם המופשט שְׁכִיבָה אסת"ר פ' ותמאן ופ' אחר הדברים והקבוץ שְׁכִיבוֹת מגילה ט"ז סע"א וילק' אסתר ר' תתרנ"ט ושם אי' שכיבת וצ"ל שכיכות.

* שָׂכַל (מל"מ פי' ראה ופעל בשֶׂכֶל verständig handeln) פסיקת' רבתי פ"ג שכל את ידיו (בראשית מ"ח, י"ד) השכילו ידיו של יעקב ברוח הקודש[1]) וכן בתרג' באפעל תרג' תהלי' ב', י'; מ"א, ב'; ק"א, ב'; ק"ו, ז' וזולתו, והשם שִׂכְלָא תרג' משלי א', ג'; י"ג, ט"ו; לתהלי' ל"ב, א' וזולתו וכן בל"ס שוכלא וכ"ה בכ"י תרג' איזה פעמים, ועוד עיי"ע סכל וש"נ שִׂיכּוּלָא, שׂוּכְלְתָנָא.

שיכלי[2]) (מל"י אמצ' τζίχλα Drossel, Krammetsvogel) שיכלי[3]) כיכלי[4]) ופסיוני בר"ג דפ' יום הכפורים (יומא ע"ה:) — (א"ב פי' בל"י שם עוף טהור אוכל תאנים ובעת התאנים הוא שמן עד מאוד ועולה על שלחן מלכים). *[אחי"ה ר"ב כיון על συκαλίς עיי"ע ככלי והח' לעוויזאהן (זאאלאגיא 210) הוכיח לנכון שעוף שיכלי הוא הוא τζίχλα הנ"ל ועיי' ג"כ מיורסיום צד 563 שהביא נוסחא אחרת κίχλα והוא הוא כיכלי הנ"ל] —

שַׁכְלֵל (בל"א וסורי ענין גמירת הבנין ein Gebäude vollenden ועוד בל"ס ענין כלילת יופי schmücken) כלילת יופי (יחזקאל כ"ז, ג') תרג' משכללא בשופרא. *[אחי"ה והוא בנין שפעל מן כלל וכבר אי' בעזר' ד', י"ב בקרי ושם ה', ג. ט', י"א; ו', י"ד וכן באשתפעל אשתכלל עזר' ד', י"ב בכתיב. שם ד', י"ג וכן הרבה בתרג' עיי' עמת"ר ללעווי וכן בדרז"ל סנהד' ל"ח. משל למלך שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה וכו', פסיקת' רבתי פ"ב אין אתה משכללו. נשתפעל ב"ר פ"י נשתכללו השמים בחמה ולבנה וכמזלות ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין וג"ע. אסת"ר פ' בחדש הראשון: יום שבת בו נגמרו מעשיך ונשתכללו. והשם ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד אם לשכלול ארץ קדמה וכן בויק"ר ר"פ ל"ו, וכן בתר"י ב' בראשי' ז', י"א שכלול עלמא וכן בתר"י א' שם כ"ב, י"ג; לבמד' כ"ב, כ"ח והקבוץ תרג' ש"ב כ"ב, ח'. ט"ז שִׁכְלוּלֵי תבל תר"י א' ויקרא כ"ב, כ"ז שכלוליהון וכן בל"ס שׁוּכְלָלָא] —

שְׁכֶם (שם פרטי) נסיב ומבגאי נזיר (מכו' י"א. ועיי' ב"ר פ"פ) עיי' בע' מבגאי. *[אחי"ה וקרוב לזה המשל עיי"ע זגוד, יוחנא, שילה — והתואר שיכמי סוטה כ"ב: פרוש שיכמי עיי"ע פרוש ובענין הירוש' ברכות פ"ט די"ד: עיי"ע פרוש] —

* שָׁכַם (רק בהפעיל הִשְׁכִּים פי' עושה בשחר früh thun) שהש"ר פ' ראשו כמי שהוא משכים ומעריב.

שָׁכַן (מל"מ פי' חנה ruhen, sich niederlassen; שְׁכוּנָה, שְׁכוּנָא Niederlassung, Nachbarschaft) (דמא דכבדא שכן) [צ"ל דמא דבשרא שכן דמא דכבדא קפי] [5]) (חולי' קי"א:) כבר פי' בע' קף הרביעי. בר"ג דפ' חזקת הבתים (ב"ב כ"ט:) ובס"ג דפ' מי שמת (שם קנ"ט:) אנא בשכוני גואי הואי. פי' אמר לו המערער מעולם לא מכרתי אות' לך ולמה ההזקת בה יותר ממני דאנא בשכוני גואי הואי בגו ההוא ביתא ולא חששתי למה שהיית דר בשכוני בראי — יצרנהו כאישון עינו (דברי' ל"ב, י') תר"י שכנא בבא דעינא. *[אחי"ה וכ"ה בכ"י תרג' ובנו"נ בתר"י ב' היכמא דשכינא נטרא בבא (דעיוניה) [וצ"ל דעייניה], ושם: היך דשיכנא נטר עיינא ובדפ"ע אמר [היך] דשכינא נטרא בבא דעינא. ודע כי שכנא, שכינא, שיכנא פי' עפעפים בל"י σκύνιον ואין ענינו עם שכן, ושכונה שלמעלה. וגוף הענין כמו בל"מ ענין חניה ודירה ד"מ ברכו' ט"ז. יה"ר שתשכן אהבה ואחוה וריעות וכו', פסחי' כ"ו רע"ב פרה פ"ב מ"ד שכן עליה עוף, ב"ק צ"ב: כל עוף לימינו ישכון וכו' עיי' תשוב' הגאונים הנקרא ספר שערי תשובה (דפ' לייפציג) סי' קכ"א ושם פי' רה"ג ז"ל. חולי'

---

[1]) ושם ג"כ שכל ידיו של יעקב בבכורתו של מנשה. [2]) כ"ה נכון בכ"י וכ"ה בדפ' פיז' ובדפ"ר שכלי ובדפו"ו שכל. [3]) וכ"ה בדפו"ו באמצע הע'. [4]) כ"ה בכ"י ו"ו ודפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו ובכ"י ל"ד בש"ס ביבלי ועיי' יתר שינויים בע' ככלי ומ"ש. [5]) ובכ"י ק"ט אי' לנכין דמא דכבדא קפי וריש המאמר נשמט.

ס"ה, שכן עם טמאים טמא וכו'. שם כ"ו: איידי דמיא יקירי שכני וכו', ב"מ ק"ח: מאי משכנתא דשכונה גביה. ועיי' תרג' תהלי' ק"ד, י"ב; לשה"ש ג', י'. הפעיל שהש"ר פ' באתי: השכינו שכינה. במד"ר פי"ג השכינו שכינה בארץ. תואר שָׁכֵן כל"מ ובלא"ר שְׁכֵינָא פי' קרוב לביתו ברכו' נ"ח. נתקללו שכיניה, סוכה נ"ו: אוי לרשע ואוי לשכינו, סוטה ז'. שכנים רעים, אבות פ"א מ"ז שכן רע, שם פ"ב מ"ט שכן טוב, ירו' ע"ז ספ"ב דמ"ב ע"ג שכן חד הוה לנא. לנקבה ירו' ביצ' ספ"ב דס"א ע"ד שְׁכֵינָתוֹ היתה. והקבוץ תרג' מ"ב ד', ג' שְׁכֵינַיְכִי. והשם המופשט שִׁיכּוּן פי' קריבות ושייכות ב"ר ספ"א זה שיכון לעשיית התיבה, ושם פל"ב זה שיכון ליכנוס בהמה חיה ועוף. ועוד השם שְׁכוּנָה גיטי' ו'. ירו' גיטי' פ"א דמ"ג. תוספת' גיטי' רפ"א מכות י"ב: משכונה לשכונה, ע"ז כ"א. אין שכונה פחותה מג' בני אדם. ב"ר פל"ט ופנ"ה מולדתך (בראשי' י"ב, א') שכונתך. נזיר ס"ה. נ"א: ירו' נזיר פ"ז דנ"ו רע"ג שכונות קברות ובל"א שְׁכוּנְתָא ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג הוא ושכונתיה, ב"ר פי"ז שכונתיה דר' יוסי. והקבוץ שכונין תרג' ירמיה ג', ב'. ט'; כ"ה, כ"ד, ולנקבה שְׁכוּנָן תר"י א' שמות כ"ג, ל"ג. ונקראה שריית המקום במקדש, בבית הכנסת או ביחידי סגולה שְׁכִינָה, שְׁכִינְתָא אצל רז"ל ואולי המושג הפרסי quarenô ובל"פ החד' کیاخره שענינו אור המעלה יוצא משכינת אל היה ידוע לרז"ל עיי' מ"ש בזה בספרי על המלאכים צד 34. ונמצאה המלה הרבה בדרז"ל ברכו' ה': ו'. ז'. י"ז. כ"ז: מ"ג: ס"ד. שבת י"ב: כ"ב: ל'. ל"א. ושם: ל"ג. נ"ה: נ"ז. ס"ז. פ"ז. צ"ב. קכ"ז. קל"ט. פסחים פ"ז: יומ' ט': י'. כ"א: נ"ו: ע"ג: פ"ד: סוכ' ה'. כ"ח. מ"ה: ר"ה ל"א. מגיל' ט"ו: כ"ט. מ"ק כ"ה. חגיג' י"ד. ושם: ט"ז. ושם: יבמות ס"ד. צ"ח. כתובות קי"א. סוטה ג': ה'. ט': י"א. י"ב. י"ג. ושם: י"ד. י"ז. מ"ב. מ"ח: קידו' ל"א. ע': ב"ק כ"ה. כ"ב י'. ט"ו: כ"ב. כ"ה. ס'. סנהד' ז'. ל"ט. מ"ב: צ"ו. ק"ג: ק"ה: ק"ז. ק"י. זבחים נ"ד: קי"ח: מנחו' מ"ג: חולי' ס'. בכורו' ח'. מסכ' כלה, ד"א פ"א, אבדר"נ פל"ד. במד"ר פ"ז ופי"נ ועיי"ע בית שכינה. ועיי' תר"י ב' שמות י"ט, י"ח ותרג' ירו' א' לבמד' ה', ג', ואונקל' שם ולשמות י"ז, ז'. ותרג' לתהלים מ"ד, י'; ע"ה, ב' וזולתו] —

* שְׁכִינָא, שִׁיכְנָא (פי' עפעפים) עיי"ע הקודם לזה ומ"ש.

* שְׁכַנְיָה עיי"ע שכבנא.

* שכנציב (מקום בבבל נראה שהוא קרוב לשילהי) יבמו' ל"ז: רב נחמן כי איקלע לשכנציב [מכריז] ועיי' שאילתות וארא ססי' מ"א מכריז רב נחמן כשכנציב [1]). יומ' י"ח: רב נחמן כד מקלע לשכנציב מכריז וכו'. וכתב רש"ג (איגרת צד 32 בהוצ' רד"ב גאלדבערג) וז"ל ובשנת תקע אתא פפא בר נצר ואחרבא לנהרדעא ואזל רבה בר אבוה זקנינו ורב נחמן לשכנציב ולשלהי ולמחוזא ע"כ [2]) ואנשי שכנציב ליצנים היו עיי' פסחים קי"ב רע"ב ד' דברים ציוה רבינו [3]) את בנו [4]) אל תדיר בשכנציב משום דליצני הוי. מ"ק כ"ח: (ז' פעמים) נשי דשכנציב. ונראה כי שכנציב הוא הוא Elsib ברומה של באגדאד עיי' גרעץ שם צד 295 ובכ"י ש"ס בפסחים הגי' שכנסיב.

* שַׁכָּף (בל"ע سكاف פי' כמו אושכף Schuh-macher) תוספת' כלי' ב"ב ספ"א בכ"י מכביש של שכף ובנו"ג אשכף. ירו' ע"ז פ"ב דמ"ב. עולא שכפא פי' כמו אושכף עיי"ע.

שֵׁכָר (מל"מ פי' משקה לרויה berauschendes Getränk) פ"ג בפסחים ואילו עוברין בפסח (מ"ב.) כותח הבבלי שכר המדי. גמר' (שם:) דרמו ביה שערי. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ב"ר ובשאר כ"י דרמו ביה מי שערי וכ"ה בש"ס ובהל' רי"ץ גיאת הל' פסחים צד פ' דרמו בי שערי ובכ"י ש"ס דתרו ביה שערי וכן לי' מי בכ"י א"פ וב' עיי' ד"ס פסחי' צד ס"א. וז"ל בעל עיקרי התלמוד כ"י: סתם שכר הוא של שעורים וכן שכר תמרים ובתורה שכר של נסוך התמיד ושכר האמור בנזיר הוא יין חי ולא מזוג אבל שכר של יין ושכר אל תשת הוא כל דבר המשכר כגון דבלה ודבש וחלב נכנסו בכללו ע"כ ועיי' במד"ר פ"י יין (במדי ו', ג') זה מזוג שכר זה חי. פסחי' ק"ז. זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין ולא הוה לן חמרא אייתינא ליה

---

[1]) אבל עיי' קידו' ע'. וכן טוכח מיומ' ע"א. דרב נחמן היה בשכנציב ראי' שם (לפי גי' כ"י מינכען אצל ד"ס) כי מיפטרי רבנן בשכנציב מבי רב נחמן כו'. [2]) עיי' ג"כ מ"ש ה' גרעץ בקורות היהודים ח"ד ב' צד 489 הערה 28. [3]) כ"ה בפי' ר"ח ובשאר מקמות אצל ד"ס ובנו"ג רבינו הקדוש ובכ"י א"פ רבא וזה נראה יותר. [4]) כדאי' בכ"י ובפי' ר"ח ולא בניו כדאי' לפנינו

שיכרא ולא אבדיל וכו' ע"ש, שם: מהו לקדושי אשיכרא ע"ש. עירו' ס"ה. שמואל לא מצלי בביתא דאית ביה שיכרא ועיי' עוד בענין שכר, ושכרא שבת פ': ק"מ: עירו' נ"ו. חולי' ק"ה: עיי"ע ברסם. ב"ב צ"א סע"ב. והתואר שִׁכּוֹר כל"מ ברכו' ל"א: עירו' ס"ד. ושם: תעני' כ"ו סע"ב. והשם המופשט שִׁכְּרוּת (בל"מ שִׁכָּרוֹן) עירו' ס"ה. שכרותו של לוט. סוכה מ"ט רע"ב שכר לשון . . . שכרות. תענית כ"ו: במנחתא משום שכרות האידנא ליכא שכרות . . . שכרות לא גזרו בה רבנן. ביצה כ'. משום שכרות. סוטה מ"ט: י' קבין שכרות ירדו לעולם. והפעל עירו' ס"ד: מְשַׁכֵּר, משכרתו. התפעל ברכו' ט'. אשתכור (במשקל ארמי), כתובו' ח': שותין ומשתכרין, סנהד' מ"ב. העוסקין ברזו של עולם אל ישתכרו. נתפעל גיטי' ע'. שתה וְנִשְׁתַּכֵּר וכו', אסת"ר פ' אם על ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו] —

* שָׂכָר (מל"מ המקבל שרות מזולתו נגד שלום um Lohn dingen, miethen) תוספת' דמאי רפ"ו השוכר במעות. ב"מ צ"ג. שׂוֹכֵר נפעל נִשְׂכַּר פסחי' נ': זריז ונשכר.. שפל ונשכר כתובו' י"א. חוטא נשכר. הפעיל ב"מ ק"א: ק"ב. המשכיר בית.. השכיר לו לחדשים. התפעל פסחים נ"ד: אין אדם יודע במה מִשְׂתַּכֵּר, ב"ב צ'. והמשתכר אל ישתכר יותר משתות, שם צ"א רע"א אין משתכרים בא"י בדברים שיש בהם חיי נפש.. אין משתכרים פעמים בביצים וכו' התואר שָׂכִיר עירו' ס"ד. ב"מ ק"י. וזולתו. והשם כל"מ שָׂכָר ברכות ד'. ה': כ"ד. ס"א: שבת ס"ז. קל"ט. עירו' כ"א. כ"ב. ס"ה. פסחי' כ"ב: קי"ח. ביצ' ט"ז. כ"א. ר"הד'. תעני' י"א: חגיג' ג'. יבמו' ס': נדרים ל"ט: נזיר כ"ג: סוטה ה': ז'. י"ב: י"ד. י"ז. כ"ב. ושם: מ"ב. מ"ד. קידו' ל"א. ל"ט: ב"ק ט"ז: ב"מ פ"ג. ב"ב ט"ו: ע"ח: סנהד' ט'. צ"ו. צ"ז. ק"ו. מכו' כ"ג: ע"ז ג'. י"ט. זבחים קט"ו: מנחות כ"ט: מ"ד. ק'. אבות פ"ב מט"ז ושם פ"ה מ"א. נושא שכר שבועו' מ"ט. ושם: פי' המקבל שכר עיי"ע שמר. והשם המופשט שְׂכִירוּת ב"מ צ"ה. ושם: צ"ט. וזולתו.

* שִׂכָּרוֹן (?) ב"ר פ"ח מה שכרו׳ נעשה במדינה היום כ"ה במיוחס לרש"י ופי' מה שכר נתנו לחמרים וכן גרס המעריך ופי' מל"ע סוכרא אנגריא וכיון לל"ע سخرة Frohndienst ובנו"נ שברון עיי"ע.

שכר בזאי (= שְׁכָר בָּאזֵי מל"פ شكار باز צידת הנץ Falkenjagd) בחלק (סנהד' צ"ה.) יומא חד נפק לשכר בזאי אתא שטן אידמי ליה כטביא פי' שכר רשת כדכתי' (ישעיה י"ט, י') כל עושי שכר אגמי נפש ונץ בל' ישמעאל באז כלו' לצוד חיות ועופות ברשת ונץ עיי' בע' זיירן. *[אחי"ה בע' זיירן (ח"ג, רפ"ה) כבר העירותי כי עיקר הגי' בי זיירן וזה משובש הוא מן באזיאר כמו שתראה מע' באזיאר (ח"ב, ב':) ושם כבר הבאתי מלה פרסית כי شكار باز פי' צידת נץ וגי' שלנו בסנהד' לשכור בזאי יותר טובה כי הוי"ו תשמש הברה ארוכה לעומת א' במלה פרסית שכאר. ובשו"ט מזמור י"ח נקוד לַשְׁכָר בְּזַאי ותחת בזאי צריך לומר באזי ובכ"י ש"ס ובילק' כ"י ואה"ת נשתבש יותר לשבר בזאי, לשבור בואי, לסבור (לסבר) בזאי עיי' ד"ס במקומו. ואם לשכור הוא פעל אז המלה היא شكردن פי' לצוד[1] ורש"י פי' בסנה' שכר ביזאי לשון פרסי קניגיא[2] ועוד עיין נ"א בע' באזיאר ומ"ש] —

שִׁכְשֵׁךְ (פי' כמו כשכש בל"ע حسحس، حشحش תנועה ונדנוד ביד mit der Hand schwenken) בפ' דם חטאת בגמ' אחד הבגד (זבחים צ"ד. וצ"ד:) זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ושכשכי ליה מסאניה[3]. בפ' הקומץ רבה בגמ' נתערב קומצה (מנחות כ"ג.) משכשכו בשירי הלוג ומעלהו. בפ' אין מעמידין בגמ' נודות הגוים (ע"ז ל"ג:) דבר שאין מכניסו לקיום משכשכן במים והם מותרין[4]. בפ' ר' ישמעאל בגמ' לוקחין גת (שם נ"ז:) הוה חמרא בדולא שרא ביה ידיה ושכשך ביה[5] — (א"ב פי' קינוח ביד והעראת מים). *[אחי"ה לפע"ד ענין נדנוד במים וכדומה ומל"ע הנ"ל בהיפך האותיות והראיה כי בע' כיש ד' הביא רבינו פסיקת' דזכור מכשכשו הוא בולם ובע' בלם הביאו בזה הלשון משכשכו וכ"ה בילק' תהלי' ר' תשי"ט וכ"ה בתנחומא הישן פ' כי תצא סי' ו' אבל עיי' מ"ש רש"ב שם צד י"ט: בהערה ועוד עיי"ע בלם וכש ד' ומ"ש — ירו' תרומו' פ"א דמ"ב. משכשכין ט"ס וצ"ל משתמשין וכדאי' בתוספת' תרומ' פ"א. והשם המופשט שיכשוך זבחים שם] —

---

[1]) ודע כי פי' שהביא רבינו בע' זיירן בשם רה"ג אי' ג"כ בפי' ר"ח בשבת (בש"ס ווילנא דף צ"ה רע"ב) בכמה שבושים וצריך להקנו עפ"י מ"ש בע' זיירן. [2]) כ"ה נכון ברש"י שבע"י הראשון וכן הגיה המהרש"ל וכן הביא בעל עיקרי התלי' ובנו"נ בט"ד קריט"א. [3]) בנו"נ ושכשוכי. [4]) כ"ה בכל כ"י ערוך וכדאי' בש"ס אבל ברפ"ע והן טהורין. [5]) וכ"ה נכון בכ"י ש"כ בל בנו"נ בט"ס שיכשוך ביה.

שַׁכְתָּא (מל"פ [1]) شخت כסף סיגים קשים (verhärtete Silberschlacke) אלא משום שוכתא (שבת ס"ה.) [2]) כבר פי' בע' בת ארעא. *[אחי"ה ע"ש ובענין י"א עיי"ע שתך ומ"ש] —

של (= שלי, שָׁלָה מל"ס שְׁלָא פי' משך, משה מים (herausziehen (aus dem Wasser) מִשִּׁישַׁלֶּה בחבית (ב"מ צ"ב:) כבר פי' בע' ק ף. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט ו"ו ה"ב ל"ד ועיקרי התלמוד אבל ברפ"ע בטעות בע' כף וצ"ל קף (ד') והוא בפיעל וכנ"ה בירו' תרומ' פ"ב דמ"א: משישלה וישם: נטמא עד שלא שילה. ו ב ק ל ירו' מעשר שני פ"ג דנ"ג ע"ג שולה בידים טהורות. תוספת' מעשר ראשון פ"א המקדיש את הבור עד שלא שולה, ושם ג"כ הפיעל עד שלא שילה. תוספת' יו"ט ספ"א היו מטלאין דלי . . ושולה. ביצה י"ד: עיי"ע דח א'. מ"ק י"ב: שולה פשתנו מן המשרה. חולי' ס"ג. שלך (ויקרא י"א, י"ז) השולה דגים מן הים, שבת ק"ז: השולה דג מן הים. ב"ק מ"ב רע"א משל לצייד ששולה דגים מן הים. ובעיק' התלמוד ראיתי שקל וטריא ראוי להסָפה כאן וז"ל בפ' ח' שרצים השולה דגים מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב פירש"י שהיה עצור מבעוד יום וכן בתוספות ונשמר בזה כי כיון שחייב משום צידה מה צריך עוד לשימות והרמב"ם בפי' אמר אם דלה דג מן הים בתוך ספל של מים חייב ר"ל בצידה ובפי"א אמר אם העלה דג בספל של מים והניחו עד שמת חייב ר"ל משום חונק וכו' עד כסלע ולשונו מבולבל ואני הייתי אומר לפי עניות דעתי שאם היו ניצודים למה לו לומר מן הים אלא מן הכלים ועוד דאמרינן בפ' אלו טרפות שלך זה ששולה דגים מן הים ר' יוחנן כד חזי להאי שלך היה אומר משפטיך תהום רבה וכי בתהום רבה הם ניצודים הם ועומדים אלא לשון שולה הוא כשאוחזו בפיו או בידיו ואין זה דרך צידה בדגים כי אם ברשתות ומכמורות ולכן כיון שאין דרך צדה בשולה דג מן הים אינו חייב משום צידה אלא משום שהוציא דג מחיותו חייב משום שוחט שהוא נטילת נשמה וקים להו לרבנן שאם ייבש כסלע בין סנפיריו שסופו למות וחייב ואולי מפני טעם זה לא פליגי תלמוד שלנו עם הירושלמי בצד הלזון שפוטר משום צידה מפני שהיו לוקחים אותם בידים במים וכדי ליקח הדם היו רוצים שיהיו קצתם במים ויהיו פוצעים ויקחו הדם כשהם חיים ותלמוד שלנו מחייב בצידה כשיקחו ברשתות וכן בתוספ' אמרו צריך עיון בפ' כלל גדול ואני איני מתקיים בסברא זאת כיון שגאוני עולם פירשו דבר אחר אלא ויהי מה כמו משא ומתן] —

של (= שְׁאֵיל, שְׁיֵּיל אתפעל אִתְּשִׁיל befragt werden) בס"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרי' נ"ט.) שאני קונמות הואיל ואי בעי מיתשיל עלייהו. פי' ישואל לחכם ומתיר לו נדרו. *[אחי"ה עיי"ע שאל וש"נ הדוגמאות] —

של (= נָשַׁל מל"מ ענין הפלה והדחה וכן בל"ע نسل ונרדף עם נָשַׁר הפעיל מַשִּׁיל herabwerfen; שִׁלְשֵׁל mittels eines Strickes herablassen) משילין פירות (ביצה ל"ה: ותוספת' ביצ' פ"ד) פי' „[משילין] משלשלין מ ש ח י ל י ן [3]) משירין [4]) מנשרין [5]) כולן פי' אחד להן לשון הורדה ושלשול" [6]). — בר"ג דשבת (ה'.) שלשל ידו למטה משלשה. בר"ג דפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ג:) לזה בשלשול ולזה בשלשול היינו חריץ שבין ב' חצירות. בריש סוכה (ט"ז.) המשלשל דפנות מלמעלה למטה, משלשלן מאשרן [7]) (כתובו' י': גיטין ע'.) פי' בע' אשר. ותורידם בחבל (יהוש' ב', ט"ו) תרג' ושלשלתנון באטונא [8]) — (א"ב תרג' ומוסרות ערוד (איוב ל"ט, ה') ושושלי ערודא ובמסכ' חולי' פ' ואלו טרפות (ס"ג.) השולה דגים מן הים לשון העלאה דרך שלשול והוא הפך ירידה ותרג' ואת השלך (ויק' י"א, ז'; דברים י"ד, י"ז) וית שלי נונא וענין קרוב לזה במס' שבת פ' שמונה שרצים (שבת ק"י.) כסא קמא (מרפא) [צ"ל מרפי] אידך משלשל, פי' מוריד ומריק הרעי). *[אחי"ה מה שכתב ר"ב בענין שולה דגים שייך לע' של א' ע"ש אבל בזה הצדק עמו כי שלשל נגזר מן שוּשְׁלְתָּא שִׁישַׁלְתָּא וכ"ה בל"ס פי' כמו שלשלת ובל"מ שרשרת וא"כ שִׁלְשֵׁל פי' הוריד ע"י חבל ועוד בסתם ענין הורדה וכנ"ה בשבת י"ט: ותוספת' פסחי' רפ"ז משלשלין את הפסח בתנור, שם קט"ז. שילשל טליתו, ירו' סנהד' פ"ב ד"כ: להסך (ש"א כ"ד, ד') . . הוי חמי ליה מישלשל צבחד ומסלק צבחד, ירו' ברכו' פ"ד

[1]) בע' בת ארעא חִיב, ר"י אי' בט"ד בל"ע וצ"ל בל"ס. [2]) בע' בת ארעא בט"ד ס"ה: [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר וויניצי. [4]) בדפו"ו ובדפ"ר אי' משילין משירין אבל מלת משילין שייך אחר תיבת פי'. [5]) לי' בפי' ר"ח. [6]) הועתק מפי' ר"ח בביצה. [7]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד וכ"ה בע' אשר ובדפ"ע כאן משלשלא מאשרא. [8]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע אי' עוד ושלחה מביתו (דברים כ"ד, א', ג') וישליתה. מביתיה ולי' בתרג' שלפנינו.

ד״ז: היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני טלאים פעם אחת שלשלו להן וכו׳ עיי׳ במנחות ס״ד: בכל יום ויום היו משלשלין להן דינרין בקופה וכו׳, ירו׳ יבמו׳ פט״ז דט״ו ע״ד מעשה . . . ששלשלהו הים. מכות ז׳ סע״א היה משלשל בחבית, ויק״ר פי״ט נטלוהו ושלשלוהו, תוספת׳ עירו׳ פ״ט (ו׳) (כמה פעמים) משלשל וממלאו וכו׳, תוספת׳ סוכ׳ רפ״ב משלשלין מיטותיהן בחלונות, תוספת׳ מכות רפ״ב היה משלשל כלים מלמעלה למטה, והושאל למשיכה אחריו תוספת׳ ברכו׳ פ״ו (ה׳) ומשלשל כולן אחריו. ועוד הושאל להולכה והבאה חזרה למקור ראשון ירו׳ קידושי׳ פ״א דס״א. אם יכול את לשלשל שמועה עד משה שלשלה וכו׳. ועוד בהשאילה שביעי׳ פ״ד מ״י עיי״ע שלשל וש״נ השם שלשלת, שושילתא ושם אביא דוגמאות אחרות. נתפלפל ב״ר פפ״ה שלה שנשתלשל מן העולם. והושאל עוד להורדת ולהרקת מעים ובל״ע شلشل פי׳ השתין. והשם המופשט שלשול עירובי׳ פ״ג: עיי׳ לעיל ושם פ״ה, וירו׳ עירו׳ פ״ח דכ״ה. ובהשאילה ירו׳ שביעי׳ ספ״ד דל״ה ע״ג ההרובין שלשולן הוא הנטן ועיי״ע שלשל — אבל מַשִּׁילִין בביצה ל״ה: עיי׳ לעיל עיקרו נָשַׁל עיי״ע] —

שׁל (= נָשַׁל abziehen, abwerfen ודרש שְׁלִי מענין נשל) בס״ג דפ׳ נגמר הדין (סנה׳ מ״ט.) לדבר אתו בשלי (ש״ב ג׳, כ״ז) אמר רב יהודה אמר רב על עיסקי שלו[1]) פי׳ „שאלה שאלו בענין החליצה כדכתיב (שמות ג׳, ה׳) של נעליך״ גידמה במה הולצת א״ל בשיניה א״ל הראה לי היאך וכששחה להראות לו הכהו בחומש (שם). *[אחי״ה הועתק מפי׳ ר״ח בסנהד׳ אבל בש״ס ווילנ׳ מקוצר וכפי׳ הערוך אי׳ ג״כ ברש״י ע״ש] —

שַׁל (מל״מ ענין שגגה das Irren, Fehlen) בר״ג דפ׳ ואלו נאמרין (סוטה ל״ה.) ויכהו שם האלהים על השל (ש״ב ו׳, ז׳) חד אמר על עיסקי שלו[2]) פי׳ שגגה כדכתיב (שם ו׳) ויאחז בו כי שמטו הבקר א״ל הקב״ה נושאיו נושא הוא עצמו לא כל שכן. *[אחי״ה (ובדה״י א׳ י״ג, י׳) כתוב במקום: על השל ויכהו על אשר שלח ידו על הארון וזה ראיה כי ענין של פי׳ שגגה וכן תרג׳ על השל: על דאישתלי עיי״ע שלה. ועוד אי׳ בסוט׳ שם: חד אמר שעשה צרכיו בפניו וא״כ דרש של מן כי ישל זיתך עיי׳ רש״י או כמו שלשל עיי׳ סוף ע׳ של ג׳] —

☞ **שֶׁל** (מלה מורכב מן אֲשֶׁר לִי ,שֶׁ- לִי להוראת הסמך) בלשון גמר׳ משנת אבות פ׳ בעשרה מאמרות (פ״ה מ״י) האומר שלי שלך ושלך שלי מלה של באה במקום הסמך או במקום אשר. *[אחי״ה ובל״מ רק בהרכבות: בְּשֶׁל, בְּשֶׁלִּי, בְּשֶׁלְּמִי והרבה בלשון משנה וגמרא אבות שם האומר שלי שלי ושלך שלך . . שלי שלך ושלך שלי, שלי שלך ושלך שלך. שם מ״ח רעב של בצורת . . של כליה. שם פ״ב מי״ב כשלך, שם מ״י של הכמים שם מ״ב בנו של ר״י הנשיא. ב״ק ק״ז: ירו׳ ב״ק רפ״ט ד״ו ע״ד הרי שלך לפניך, קידושי׳ נ״ז: שחוט לי בשלי ושלך בשלך מה שלי בשלך אסור אף שלי בשלי אסור אי מה שלי בשלך ענוש כרת אף שלך בשלי ענוש כרת. ועיי׳ ירו׳ ע״ז פ״ה דמ״ה: קצת בשינוי. ב״ק צ״ה. צ״ו: ב״מ ק׳: הרי שלך לפניך. ברכו׳ ל״ב. מגילי׳ י״ח. שבחו של הקב״ה, ערכי׳ ט״ז. טובתו של חבירו, סוטה מ״ב: שבחן של רשעים, ברכו׳ ס״א. דבריו של אדם, נ״ח: גופו של אדם, ב״מ נ״ט. ביתו של אדם, קידושי׳ פ׳: אנינתו של אדם, מגילה י״ג. חוט של חסד, ע״ז. פיד של תרנגולים ועוד רבים זולתו וחדלתי לספור כי אין מספר] —

שָׁלַב (מל״מ ענינו חַבֵּר שתי חתיכות verbinden שְׁלִיבָה הקבוץ שְׁלִיבוֹת = שְׁלַבִּין, שְׁלַבִּיּוֹת Sprossen, Stufen ובל״מ שְׁלַבִּים) בפ׳ במה אשה בגמ׳ ולא בקטלא (שבת ס׳ רע״א) בסולם הלך אחר שליבותיו פי׳ אלו חווקין[3]) שעושין בו כדגרסינן בר״ג דפ׳ חלון (עירו׳ ע״ז:) סולם ששליבותיו פורחות ומהו פורחות שמרוחקות זו מזו וקאמר אילולי שליבותיו אותן שני עצים שבצידי הסולם מה טומאה מקבלין פשוטי כלי עץ הם אלא מי גרם להיות כלי ולקבל טומאה שליבותיו לפיכך הלך אחר שליבותיו פ״א בסולם הלך אחר שליבותיו אם הם ממתכת מקבל הסולם טומאה דאינון משוו ליה כלי ופשוטי כלי מתכות מקבלין טומאה[4]). בר״ג דפ׳ אלו הן הגולין (מכות ז׳:) היה עולה בסולם

---

1) כ״ה בכ״י ועיקרי התלמוד ודפ״ר, ובשאר דפ״ע במ״ם של. 2) כ״ה בכ״י ודפ״ר וויניצי׳ אבל ברפ״ע בטעות שלי. 3) בדפו״ו במ״ד חזוקין. 4) עיי׳ מ״ש בעל ליכוד ערך בשבת צד מ״ח אבל חזר ממ״ש עפ״י גי׳ הכ״י ה״ב שלי״ שם פ״א עיי׳ מ״ש בהגיון שלמה צד מ׳ אבל בכל שאר כ״י ערוך אי׳ פ״א.

ונשמטה שליבה מתחתיו. *[אחי"ה ור"ח בעירו' פי' סולם ששליבותיו פורחות כלומר המדרגות המשולבות זו בזו עודפות אחת על חברתה וכו' וכן פירש"י שליבות חווקין.. מדרגות שלנו. בתוספת' כלים ב"מ ספ"ג הגי' בסולם ובקולב אחר השלובין וצ"ל השלבין ובירו' שבת פ"ו ד"ח: אחר שליביו, ירו' תעני' פ"ד דס"ח: כמין שלבין, ירו' סוכ' ספ"א דנ"ב ע"ג סיככה בשלביות[1]) והיחיד: ירו' עירו' דכ"ד: שליבה. ותרג' השלבים (מ"א ז', כ"ח) שליביא. והפעל קידושי' ע"ג רע"ב משלבי הדמיא והוא כגי' ר"ח הובא בע' הדם ע"ש. ותרג' משלבות (שמות כ"ו, י"ז; ל"ו, כ"ב) משלבין (ובתר"י א' מכוונין) נדה ס"א. במשולבות עיי' רש"י ועיי"ע שלף ב' ומ"ש ובהוספת ש' בסוף שַׁלְבֵּשׁ ועוד שַׁלְוֵישׁ ע"ש] —

שלב (= שְׁלַבָּא נ"ל מע' הקודם עיי' בפנים) בפ' אלו קשרים בגמ' וקדירה של בשר (שבת קי"ב:) דאית ליה שלבא[2]) פי' „כגון דדי הכיור שמקלחין המים אע"ג דיכול לאורוקי[3]) המרק מן השלבא מותר להתירה"[4]) — (א"ב בנו"ג דאית ליה שלכא). *[אחי"ה בנו"ג שלאכא אבל בכ"י ש"ס א"פ אי' כגי' רבינו ור"ח שלבא וברש"י דפ"ש ובחי' הר"ן שלאבא עיי' ד"ס במקומו. וכתב הר"ן בחידושיו דאית ליה שלאבא פי' שני ראשין לקדרה ופעמים מתירין האחד ומניחין האחר קשור וכו'. וא"כ הוא מע' הקודם. ורש"י פי' ברצון ובדפ"ש ברוצון ואולי הוא ל"צ brisure נקב וחריץ והוא מקום הנקב שנכנס בו המרזב Spundzapfen] —

☞ שַׁלְבּוּקִין (מל"ש Brandwunden, Beulen) תר"י (א') אבעבועות (שמות ט', ט'. י') שלבוקין ובקצת נוסחאות כתוב שלפוקין ובעל הערוך כתב כן הערך. *[אחי"ה בתר"י א' אי' שלפוקין ובתר"י ב' שלבוקין והפעל ממנו בירו' כתובו' פ"ה ד"ל. מסרחת את הפה ומשלבקת את השפיות ועיי"ע שרבט — ודע כי תרג' שמרוני העתיק לא יבער הסנה (שמות ג', ג') לא ישתלבק סניה והוא אשתפעל מן שלהב בהבלעת הה"א ובהוספת הקו"ף וא"כ שלבוקין כמו שאי' בתרג' שומרוני להעתקת אבעבועות פי' ענין מכוה והוא הוא צרבת (עיי"ע) ויקרא י"ג, כ"ג. כ"ח בתרג' שמרוני: שלבית] —

* שלברות ? ירו' סוטה פ"ב די"ח רע"א ולמדתי בה שבע הלכות שהיא (מקל) שלברות ובדפ' זיטאמ' שליברות ובתוספ' כ"י נגעים פ"ה של אברית ובנו"ג שלא ברית בספרא ריש מצורע של ברות ונראה שזו העיקר.

* שֶׁלֶג (מל"מ Schnee) שבת ל"ב: יומא ל"ה: חגיג' י"ב: נדה י"ז. ירו' חגיג' רפ"ב דע"ז. והקבוץ שְׁלָגִים עיי' נדה שם, ועיי"ע תלג[5]).

שַׁלְגָא שמיה (נדה ס"ב.) עיי' בע' אשלג. *[אחי"ה ושם פירשתי עם שינויי הנוסחאות וה' לעף פי' מל"ע عسلج עיי' שם בצד 305][6]) —

שֶׁלֶד (וגם שִׁלְדָּה, שִׁלְדָּא מל"ס פי' בנין עצמות של גוף Gerippe) בפ' ואלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק כ"ה.) כאן כששלדו קיימת כאן כשאין שלדו קיימת. בפ' המפלת בגמ' שיליא (נדה כ"ז סע"ב וכ"ח רע"א) מת שנשרף ושלדו קיימת טמאה. בר"ג דפ' דם הנדה (שם נ"ו.) הני זבזגי דמחוזא כי שלדן קיימת טמאין. פי' השדרה וצלעותיה הן שלדו. בפ' המניח את הכד בגמ' דסמוך זה בא בחביתו (ב"ק ל"א:) רב פפא אמר דפסקה לאורחא בשלדא פי' „כגון שפשט ידיו ורגליו לרחבה של דרך ופסקה מלעבור בה בני אדם"[7]). וימטר עלימו בלחומו (איוב כ', כ"ג) תרג' ויחית עליהון מטרין דפורענותא[8]) בשלדיה. *[אחי"ה ושם בתרג' מפלי (מ"א, ט"ו) שַׁלְדֵיה בסריה. ובל"נ איכ"ר פ' עודינו: רמז הקב"ה לְשִׁלְדּוֹתֵיהֶן והיו שטין ע"פ המים . . . מה טיבן של שלדות הללו וכו'] —

* שָׁלָה עיי"ע של א'.

* שָׁלָה עיי"ע שלהי ומ"ש. ומה שענינו שַׁלְוָה בל"ס שְׁלָא עיי' דניאל ד', א'. ב'.

שלהב (= שַׁלְהוֹבָא, שַׁלְהֵיבָא בל"ס שׁוּלְהָבָא פי' בל"מ שלהבת Flamme) פני להבים פניהם (ישעיה י"ג, ח') תרג' פני שלהובין אפיהון. *[אחי"ה ותרג' להבות (תהלים כ"ט, ז') שלהובין דנור. ובל"נ שַׁלְהוֹבִיָּן דנור תר"י שמות כ', ב'. ג'. והיחיד זכר שלהובא, שלהיבא תר"י א' לדברי' ד', י"א; ותר"י

[1]) וכצ"ל שם דנ"ב: ושם במ"ד בשלביות. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ"ר ובפי' ר"ח אבל בשדפ"ע שליבה. [3]) בפי' ר"ח בש"ס ווילנא נדפס בטעות לאורוקי. [4]) הועתק מפי' ר"ח בש"ס ווילנא דף קי"ג: [5]) ומזה במוסף יוה"כ בפיוט תפועל יושלגו אדמי שנים. [6]) ועוד עיי"ע שונאגא במו"ע. [7]) הועתק מפי' ר"ח בב"ק בש"ס ווילנא. [8]) וכ"ה בכ"י תרג' ובדפוסי לי'.

ב' שמות י"ט, י"ח ולנקבה שַׁלְהוֹבִיתָא (ובל"ס שלהביתא) תר"י א' בראשי' ל', כ"ה וכל"מ שַׁלְהֶבֶת א' בב"ק ס': כ"ב: נ"ט: ירו' ב"ק פ"ו ד"ה ע"ג ירו' ביצה פ"ה דס"ג: והפעל שַׁלְהֵב (entflammen) בינוני פעול קהל"ר פ' וזרח: ובשעה שהוא רוצה לצאת הוא מְשׁוּלְהָב וכו' ועיי' תרג' תהלים ק"ו, ט"ז. ובאשתפעל: אִשְׁתַּלְהַב תרג' מתלקחת (שמות ט', כ"ד) משתלהבא, תר"י א' שם ל"ב, א' אשתלהב בטוורא] —

שִׁלְהֵי (מל"ס שָׁלָה פי' נפק wegziehen שִׁלְהֵי מפקותא Aus- Weggang והיינו סוף וקץ (Ende) בפ' איזהו נשך בגמ' כיצד לקח (ב"מ ס"ד.) אמר רב כהנא הוה יתיבנא בשילהי פירקיה דרבא[1]) בפ' אלמנה לכהן גדול בר"ג (יבמות ס"ו:) יתיב רבה ורב יוסף בשילהי פרקיה דרב נחמן[2]) פי' בסוף הפרק ובאחריתו. שלהי[3]) קייטא (יומא כ"ט.) עיי' בע' שגר. בר"ג דר"ה (ו':) דכי מטי ליה שילהי אדר בתראה. בר"ג דפ' האשה שהלכה (יבמות קט"ו.) ההוא גברא דבשלהי הלולה איתלי ביה נורא. בפ' ואלו טרפות בגמ' ונשתברו רוב צלעותיה (חולין נ"ב:) משכחת לה בשלהי כפלי — (א"ב פי' סוף וקץ, תרג' בפסוק (ישעיה י', ל"ב) עוד היום בנוב לעמוד: כד ישלה עלמא קיצא). *[אחי"ה וכתר"י ב' שמות י"ב, מ"ב אי' ישלים עלמא קיציה וזה נראה לי יותר] —

שַׁלְהֵי (בנין שפעל מן להי, בל"ס שלהי פי' כמו עיף בל"מ (ermüden, verschmachten ונעו מים עד ים (עמוס ח', י"ב) תרג' וישתלהון. תתעלפנה הבתולות היפות (שם י"ג) תרג' ישתלהיין. *[אחי"ה והוא בנין אשתפעל וכן תרג' ירו' וילאו (בראשית י"ט, י"א) ואשתלהיו, ותרג' ותלה (שם מ"ז, י"ג) ואשתלהי ועוד עטף ועלף מתורגם ככה עיי' עמת"ר ללעווי. וש"נ גם הרבה דוגמאות לבנין שפעל עיי' תרג' עיף משלהי (בראשי' כ"ה, כ"ט. ל') ועיי' תרג' ישעיה ה', כ"ז; כ"ט, ח'; מ"ד, י"ב ורבים זולתו וב"ר פכ"ד הביא התרג' מהו יעטף (ישעיה נ"ז, ט"ז) משלהי ליה. קהל"ר פ' מה יתרון: והוא עליל משלהי משלהי. ברכו' ו': ברכי דשלהי בכ"י ש"ס דמשלהי וגי' רבינו עיי"ע שה. מ"ק ב'. עיי"ע שלח ה'. ע"ז ע"ב: דלמא משתליתו וה"א נבלעת במקום משתלהיתו והוא אתפעל או מע' הבא. והשם שַׁלְאֲהוּתָא תרג' תאלתך[4]) (איכה ג', ס"ה) ושלאהותך ועוד שִׁילְהֲוֵי תרג' מעוף (ישעי' ח', כ"ג[5]).

שְׁלָה (מל"מ פי' היות במנוחה וכן בל"ס שְׁלָא ובתרג' בהשאילה שכח וזנח (sorglos sein, vergessen, verwerfen תרג' לא שכח צעקת ענוים (תהלים ט', י"ג) ולא שלי קבלת ענותנין. *[אחי"ה בנו"ג קבילת ענותני, וכן תרג' שכחי אל (איוב ח', י"ג) דשָׁלְיָין אלהא, תרג' ותשכח (שם ל"ט, ט"ו) ושָׁלְיָיא. אתפעל ישכח (תהלים ט', י"ט) משתלי, ויותר טוב בכ"י אִשְׁתְּלֵי. ברכו' נ"ג: אכיל אשתלי ולא בריך, יבמו' קט"ו: אשתלויי אשתלי ע"ז ע"ב: דילמא משתליתו פי' אולי שכחתם ועיי"ע הקודם. ועוד ענין שָׁלָה בל"מ ענין שגה בנפעל (דה"י ב', כ"ט, י"א) ובהפעיל (מ"ב ד', כ"ח) פי' מַשְׁגֶה והשם שַׁל (ש"ב ו', ז') עיי"ע של ה'. וכן בתרג' ומה שגיתי (איוב ו', כ"ד) ומה דשליתי, שגיתי (שם י"ט, ד') שליתי. שגג ומשגה (שם י"ב, ט"ז) שָׁלֵי ומשלי. אתפעל: אִשְׁתְּלֵי: עיי' תרג' ויק' ד', י"ג; ה', י"ח; לש"ב ו', ו' עיי"ע של ה'. משגע (ירמי' כ"ט, כ"ו) תרג' גבר דמשתלי וביחזקאל מ"ה, כ"ה אי' כן להעתקת שגה — אפעל אַשְׁלֵי תרג' תהלי' קי"ט, י' תַּשְׁלִינַנִי; לאיוב י"ב, ט"ז מַשְׁלֵי ועוד עיי"ע הבא] —

שְׁלָה (מע' הקודם באפעל פי' שכח, הסיר מדעתו ומזה רחק וזנח sich ent- (schlagen einer Sache, weg- verwerfen תרג' זנח ה' מזבחו (איכה ב', ז') אשלי ה' מדבחיה. *[אחי"ה ושם (ג', ל"א) יזנח: יִשְׁלֵי צ"ל יַשְׁלֵי, תרג' נאצו (משלי א', ל') אשליו תרג' הישע (תהלי' ל"ט, י"ד) אשלי, תרג' לא תשעה (איוב ז', י"ט) לא תשלינני ועוד זולתו. ומזה בב"ר פכ"ב ידע מאיזו שלוה נשלה פי' אדה"ר ידע מאיזו שלוה והשקט הוסר, ושם פכ"ו לא יָשָׁלֶה ווי מפומך פי' לא יפסוק ויסור ויעי' במ"כ] —

* **שְׁלֵיוָא, שְׁלֵיוְתָא** (בלא"ר כמו שָׁלֵו, שַׁלְוָה בל"מ (ruhig, zufrieden תרג' שלו

---

1) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובעיקרי התלמוד וכ"ה בכ"י ש"ס עיי' ד"ס במקומו. 2) כ"ה נכון בכ"י ערוך ו"ו ל"ד ה"ב ובדפ"ע נשמט מן פרקיה עד פרקיה וכן נשמט בעיקרי התלמוד אף אם שם לנכון הגי' פרקיה דרבא ולא כבדפוסי הערוך אמר רב כהנא . . בשילהי דרב נחמן! 3) בכ"י ערוך ובדפ"א ובעיקרי התלמוד המשך הערך ובדפ"ע הראשונים בטעות ערך הדש. 4) כמו תלאתך. 5) והמתורגמן בעי' לאה רומז על ע' שלה ושם שכח מלהביאו.

הייתי (איוב ט״ז, י״ב) שליוא הויתי ועיי׳ תרג׳ ירמי׳ כ״ב, כ״א ולנקבה שליותא תרג׳ דה״י ד׳ מ׳ וכן השם שְׁלֵיוָא כמו בל״מ שַׁלְוָה תרג׳ יחזק׳ ט״ז, מ״ט ולנקבה שְׁלֵיוְתָא תרג׳ ישעיה ל״ג, כ׳ ועוד שַׁלְוָה עיי״ע הקודם ציון מב״ר ותרג׳ איכה א׳, ה׳ ולנקבה שַׁלְוָתָא תרג׳ תהלי׳ ע״ג, י״ב; קכ״ב, ו׳ ועוד שלויתא תר״י א׳ בראשי׳ ל״ז, א׳ וישב יעקב: ויתיב יעקב בשלויתא עיי׳ רש״י שם עפ״י ב״ר ר״פ פ״ד.

* שַׁלְאֲהוּתָא, שִׁילְהֵוֵי, שַׁלְהֵיָיא עיי״ע שלהי.

שַׁלְוֵשׁ (פי׳ כמו שַׁלְבֵּשׁ מפעל שָׁלַב בהוספת השי״ן בסוף verbinden, als Leisten (oder Riegel durchlaufen משולבות (שמות כ״ו, י״ז; ל״ו, כ״ב) תר״י (א׳) משלוושן — (א״ב בנוס׳ כתוב מכוונן). *[אחי״ה ומזה תר״י מבריח (שם כ״ו, כ״ח) מְשַׁלְבֵּישׁ לברח (שם ל״ו, ל״ג) לְשַׁלְבָּשָׁא. ב׳ ו״ו מתחלפין] —

* שלות כלי׳ פכ״ה מ״ד עיי״ע כת וע׳ שלחת ומ״ש.

שָׁלַח (מל״מ בינוני פעיל תמורת השם schicken שָׁלִיחַ (שְׁלוּחַ Bote, Abgesandter, Bevoll- mächtigter שליח צבור Gemeindeabgesandter, Vorbeter) בפ״ק דחולין בגמ׳ הכשר בכהנים (כ״ד: ת״ר נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח צבור ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו. בפ׳ המביא גט שני בגמ׳ דסמוך ועל הקרן (גיטין כ״א.) שליחות לקבלה מרעתה איתא בעל כרחה ליתא וכו׳. בר״ג דפ׳ האיש מקדש (קידושי׳ מ״א.) שליחות מנא לן דתניא ושלח (עיי׳ ושלחה דברים כ״ד, א׳) מלמד שעושה שליח שלחה מלמד שהיא עושה שליה ושלחה מלמד שהשליח עושה שליח אשכחן בגירושי׳ בקידושין מנא לי: עד מכאן ששלוחו של אדם כמותו (שם מ״א:) שנאמר (שמות י״ב, ו׳) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וכי כולן שוחטין והלא אין שוחט אלא אחד אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו וכו׳ עד והלכתא שליח נעשה עד. במכילתא ויקחו להם איש שה לבית אבות (בא פ״ג פ״ה) וכי כולן לוקחין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו וכן ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. בב״ר פ׳ ל״ו [1]) (לפנינו פל״ה) כתיב (יהושע כ״ב, ו׳) ויברכם יהושע וישלחם מה ת״ל וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם אלא בתחילה נטלו רשות מיהושע ובירכם ושהו עוד ימים וחזרו ונטלו רשות ממנו וכן ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מ״א, ח׳, ס״ו) מה ת״ל ביום כ״ג [2]) לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך [3]) אלא נטלו ממנו רשות ועוד המתינו ימים ונטלו רשות ממנו פעם שניה. ובפ׳ מ״ט (מ״ח) לעתיד לבא אברהם אבינו יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל יורד בה ואותן שחטאו יותר מדאי מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ונותנה עליהם ומורידן לגיהנם הה״ד (תהלים נ״ה, כ״א) שלח ידו בשלמיו חלל בריתו. במגילת איכה (?) שלחתי בבלה (ישעיה מ״ג, י״ד) שולחתי בבלה כתיב. *[אחי״ה לי׳ באיכ״ר ועיי״ע בריח אבל אי׳ בשו״ט מזמור קל״ז ועיי׳ ויק״ר ס״פ ל״ב מכילת׳ פ׳ בא פי״ד ספרי ס״פ מסעי ושהש״ר פ׳ אתי מלבנון וילק׳ ישעי׳ ר׳ שי״ז וילק׳ זכרי׳ ר׳ תק״ע ועיי׳ מ״ש לישעי׳ מ״ג, י״ד וש״נ שאר מקומות וכן יסד הפייט כהושעת קהלות בבלה כשלחת רחום למענך שֻׁלַּחַת, ונראה שהיה לפניהם שילחתי ביו״ד ודרשו שולחתי עיי׳ מ״ש בעל מ״ש שם. וכנ״ה בילמדנו ריש תולדות עיי״ע חפאטיקון, ב״ר פכ״א שלחו מג״ע וכו׳ תענית כ״ג: עמי היתה ושלחתיה. התפעל ירו׳ יומ׳ פ״ו דמ״ג ע״ג שעיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ, אתפעל אִשְׁתַּלַּח עיי׳ תרג׳ שופטי׳ ה׳, ז׳. ט״ו; לתהלים מ״ה, ו׳; ליחזקאל א׳, י״ד. אפעל תרג׳ משליח (שמות ח׳, י״ז) אנא מַשְׁלַח והורגל כפעֵל ובפַעֵל וברוב פעמים מתורגם בלשון שדירה עיי׳ המתורגמן, והבינוני במקום השם שלוחכם קידו׳ הנ״ל ושם מ״ב. ירו׳ קידושין רפ״ב דס״ב. שלוח, שליח, שלוחין תנחומא בלק סי׳ י׳ שלח שלוחין קידושי׳ כ״ג: שלוחי דרחמנא. ברכו׳ ז׳: שלוחא רציבורא וברוב בלשון עברי שלוח צבור (בקצור ש״ץ) עיי׳ ברכו׳ פ״ה מ״ה, ר״ה י״ז: תעני׳ ט״ז: חולי׳ כ״ד: ועיי׳ עוד ע׳ חזן ומ״ש. והשם המופשט שִׁילּוּחַ יבמות קי״ד: שילוח נחשים ועקרבים, סוט׳ ט׳. בשלחה (ישעיה כ״ז, ח׳). . עד שעת שילוחה. חולי׳ קל״ח: והלאה ירו׳ קידו׳ פ״א דס״א סע״ב שילוח הקן, ירו׳ ב״ק רפ״א ד״ב: שילוח טמאים, ספרא ריש מצורע: שילוח ציפרים, ב״ר פס״א

[1]) כ״ה נכון בדפ״ר אבל בשרפ״ע בט״ד ל״ז. [2]) כ״ה נכון בדפ״ר ועיקרי התלמוד ובשרפ״ע בט״ס י״ג. [3]) וכ״ה בב״ר ולי׳ בפסוק.

שטר שילוח, שם פי"ט ופתיחתא דאיכ"ר ד"ה ר' אבהו פתח דנתי אותם בשילוחין ועיי' פסיקתא דר"כ צד קי"ט: ילק' בראשי' ר' כ"ז, ילק' הושע ר' תקכ"ג וילק' איכ' ר' תתקצ"ט [1]). ועוד השם המופשט שְׁלִיחוּת, שְׁלִיחוּתָא קידושי' מ"א. ושם: מ"ב. מעילה כ"א. ב"ר פ"נ ויק"ר פכ"ב תרג' אסתר שני ה', ח'] —

שְׁלַח (בל"ס פי' שלף, חלץ וכן בל"ע سلخ (ועיי' ג"כ איוב ל', י"א; ל"ט ג') (ablegen, ausziehen בס"ג דפ' אעפ"י (כתובות ס"ה:) האי תנא שליח ערטיל וסיים מסאניה. בפ"ק בסוטה בגמ' היתה מכוסה לבנים (סוטה ח':) מהוא דתימא בהכי אית לה ביזיון טפי כדאמ' אנשי שליח ערטיל וסיים מסאניה. תרג' ופשט [את בגדיו] [2]) (ויקי ו', ד') ושלח. תרג' ערום ערטילאי [3]) כלומר יותר ביזיון יש לאדם שיהא ערום ומנעליו ברגליו כן הסוטה הייתי אומר נבזה אותה האשה שתהיה ערומה ועליה כלי זהב קמ"ל היו עליה וכו' פשוטה וערה (ישעיה ל"ב, י"א) תרג' שלחו ואתערטלו. *[אחי"ה וכן תרג' פשט (נחום ג', ט"ז) להפשיט (דה"י ב' כ"ט, ל"ד) ועיי' תרג' אסתר ה', י"ד, אפעל: אַשְׁלַח תרג' בראשית כ"ז, כ"ג; לבמד' כ', כ"ו, כ"ח; תר"י א' בראשי' ג', י"ד, כ"א וזולתו. ועיי' הפשב"ע שלח ב'. שבועות מ"א. משלח גלימי דאינשי, ברכו' כ"ח. שלח מדך ואנא אלבשיה שבת ל"ג: הוו משלחי מנייהו, ירו' תעני' פ"ג דס"ז. שלח מסאניה, ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: משכיה ישלח, בינוני פעיל שְׁלִיחָא וכן בל"ס קהל"ר פ' ברכות: איך אינון אתיין שְׁלִיחִין או לבושין וכו' ע"ש ועיי' סנהד' צ' סע"ב. ומזה השם שֶׁלַח, שִׁלְחָא עיי"ע הבא] —

שֶׁלַח, שִׁלְחָא (פי' מע' הקודם עור הנפשט das (abgezogene Fell בפ' במה טומנין (שבת מ"ט.) טומנין בשְׁלָחִין פי' „עורות שגלושין ניטל צמרן ועדיין לא נעבדו" [4]). בגמ' (שם מ"ט רע"ב) אבא שלחא פי' אומן מפשיט עורות [5]). בפ"ה במכשירין (מ"ו) החובט את השלח. פי' המכה העור אחר רחיצתו כדי לנערו מן המים שרחצו בם [6]). בס"ג דפ' הקומץ רבה (מנחות ל"ה.) כל היכא דכי מיתלי [7]) [ביה] בשילחא. פי' כשאוחז בו בעור הבתים ומושכו אליו והדר חלים שחוזר העור ועומד במקומו הראשון והיינו עור ישן ואם אינו חוזר העור היינו חדתא. *[אחי"ה וכנ"ה בבכורו' נ"ז. ושם רע"ב והשלח קיים תוספת' שבת רפ"ח (ט') הגוזז . . . אפי' מן השלח וכו'. חגיגה ט"ו: (כפי גי' כ"י ש"ס ב') ושדי שילחה לבר עיי"ע תחל ב'. והקבוץ שְׁלָחִין שבת הנ"ל ובירו' נדרי' ספ"ז ד"מ ע"ג כגון אילין שְׁלַחַיָּה ובדפ' זיט' שלחים. והתואר שַׁלָּחָה שבת הנ"ל] —

שִׁלוֹחַ (מל"מ שְׁלַח שם מעין Siloah) בחלק [8]) (סנהדי צ"ד:) יען כי מאס העם [9]) הזה את מי השילוח ההולכים לאט (ישעיה ח', ז') אמר רב יוסף אילמלא תרגומא דהאי פסוקא לא ידעינן מאי קאמר (דקין חלף) [צ"ל חלף דקין] [10]) עמא הדן במלכותא דבית דוד דמדברין [11]) להון בנייח [12]) כמי שילוחא דנגרין [13]) בנייח. והורדתם אותי אל גיחון (מ"א ל"ג, ל"ח) תרג' לשילוחא. *[אחי"ה וכ"ה בתרג' קהלת ב', ה' מיא דשילוח, ירו' תעני' רפ"ב דס"ה סע"א אם יהיה השרץ בידו של אדם אפי' טובל במי שילוח או במי בראשית אין לו טהרה עולמית [14]). ועיי' בענין תכונת מעין שילוח מ"ש רוימער Palästina צד 271] —

שלח (רק בקבוץ שְׁלָחִין אולי מל"מ (שה"ש ד' י"ג) או = שלח מים (איוב ה', י') Wasser- (berieselung משקין בית השלחין [15]) במועד (מ"ק ב'.) פי' שדה שעומדת בהר וצריך להשקותה ואם אינו משקה נפסדת [16]) גמר' (שם) מאי משמעא דהאי בית השלחין לישנא דצחיחותא [17]) הוא דכתיב (בראשית כ"ה, כ"ט) והוא עיף תרג' והוא משלהי [18]). בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את

---

[1]) ירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: תנא בינה שילות צ"ל בונה בר שילה. [2]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד. [3]) עיי"ע ערטל. [4]) הועתק מפי' ר"ח ושם שנגזז הצמר. [5]) וכן פי' ר"ח שם. [6]) וכן פי' רה"ג פי' אלו הרוחצין העורות וחובטין עליהן ששלח הוא עור עכ"ל. [7]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ובכ"י ב"ר מידלי ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב מיתלית ובדפ"ע מיתלא. [8]) כ"ה נכון בכ"י ערוך. [9]) לי' בטעות בדפו"ו [10]) וכ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ר ואמ' רק דקין. [11]) בנו"ג דמדבר. [12]) בנו"ג בנית. [13]) כ"ה בכ"י ה"ב בדפו"ו ופיז' אבל בכ"י ו"ו ול"ד ובדפ"ר ובנוסחאות אי' דנגדין. [14]) בתעני' בבלי י"ז. ובאיכ"ר פ' נתפשה לי' במי שילוח. [15]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ובש"ס אבל בדפ"ע בית השלחים. [16]) וכ"ה במיוחס לרש"י. [17]) בנו"ג דצחותא. [18]) כ"ה בכל כ"י ערוך ובאונקי' אבל בדפ"ע משלחי ובש"ס הובא הפסוק ואתה עיף (דברים כ"ה, י"ח) ואת משלהי כגי' המיוחס לרש"י וכ"ה בכ"י ש"ס ובריי"ף וברא"ש ובדפוסים הראשונים אי' בש"ס נישלהי והוגה בקצת דפוסי' משלהי ועיי' ג"כ הפשב"ע.

העיר (ב״ב ס״ח.) מאי שלחין באגי דכתי׳ (איוב הנ״ל) ושלח מים על פני חוצות וכו׳ עד מי סברת מאי שלחין באגי לא מאי שלחין גינוניתא דכתיב (שה״ש הנ״ל) שלחיך פרדס רימונים. בפ׳ המוכר פירות בגמ׳ מי שיש לו גינה (שם צ״ט:) אמר שמואל אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שתי אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן אגפיה [1] אמה בית הקילון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וחצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן אגפיה חצי אמה [2]. *[אחי״ה גזרת המלה היא מל״מ הנ״ל או מל״ע עיי״ע בית בעל ומ״ש בע׳ שם בח״ב, ס״ג וראיה לפי׳ רבינו שדה שעומדת בהר וכו׳ הבאתי בע׳ בית שלחין (שם פ״ו) וש״נ. וגזרת הש״ס מלשון משלהי נראה רק כדרוש] —

שלח (= שִׁילְחָה פי׳ פְּשוּט ורוחב מל״מ עיי׳ בפני׳ (das Ausgestreckte, die Breite בפ׳ ב׳ במדות [3] (מ״ג) רום מעלה [4] חצי אמה ושילחה חצי אמה פי׳ ורחבה חצי אמה. *[אחי״ה וכן שם פ״ג מ״ו רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה ופי׳ רע״ב בפ״ב: ושלחה משך רוחב המעלה דהיינו מקום דריסת הרגל חצי אמה ע״כ ועיי׳ תוי״ט שהביא רש״י יומא מ״ז. ע״ש ובש״ם ושם הגי׳ כגי׳ הערוך ושילחה ביו״ד ובמדות אי׳ בלי יו״ד ולפע״ד הוא מל״מ יחזק׳ י״ז, ו׳. ז׳ ותהלים מ״ד, ג׳ שפי׳ שִׁלֵּחַ: פשט וא״כ שִׁילְחָה פישוט ורוחב. — ומזה ע׳ הבא ע״ש] —

שְׁלְחָן (= שוּלְחָן מל״מ ונבנה מהפעל שלח פי׳ ענין פשוט (עיי׳ סוף ע׳ הקודם) (Ausgebreitetes) Tisch ועוד שולחן המצרף Geldwechsler-tisch; שׁוּלְחָנִי (Geldwechsler) בהאשה פ״ח בכתובו׳ (פ׳:) וכן לא יאמר לאשתו הרי כתובתיך מונחת על השולחן פי׳ המעות שעל השלחן שמתעסק בהן השולחני ועצה טובה קמ״ל דלא לימא לה הכי שמא יגנבו או יאבדו היכא דמייחד לה. פ״א לא מייחד לה כלים שמשתמש בהן על השלחן, ובגמ׳ בסוף הפרק (שם פ״ב:) תניא נמי הכי בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה פי׳ בלא אחריות היו מזקינין ולא היו מוציאין נשים התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה כשהיה כועס עליה היתה קלה בעיניו להוציאה אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שיהו מניחין אותה בבית חמיה עשירות עושות אותן [5] קלתות של כסף ושל זהב וזהו ששנינו לא יאמר לה הרי כתובתיך מונחת על השלחן ומסייע לפי׳ שני עד שבא שמעון בן שטח והתקין שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתיך ואחר שנושא ונותן בכל נכסיו ואינו מיחד לה כתובתה קשה בעיניו לפרוע לה ואינה קלה להוציאה והיינו דגרסינן בשבת בגמ׳ שמונה עשר דברים (שבת י״ד:) שמעון בן שטח תיקן כתובה לאשה פ״א של ר״ח ז״ל ולא סבירא לן [6] אמר רב יהודה בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים פי׳ שהיו נותנין לה כתובה קודם שתכנס לחופה ולפיכך לא היו הנשים נושאות אותן ומסתייע הדין פירושא מדקאמר לקמן לא יאמר לה הרי כתובתיך מונחת על השלחן אלא כל נכסי אחראין לכתובתיך [7]. ירושלמי (כתובות ספ״ח דל״ב רע״ג) שמעון בן שטח התקין שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו. בפ׳ האומר לחבירו (קידושין ס׳.) אם הראה על השלחן אינה מקודשת פי׳ על השלחן של שלחני והוא המוכר מטבעות ולפי שהשלחן לפניו תמיד ומוכר וקונה על השלחן לפיכך נקרא שולחני. *[אחי״ה וכנ״ה שולחני פי׳ המצרף עיי״ע טרפיז וע׳ טרפסיטים (ח״ד, צ״ג) ועוד עיי״ע פתר א׳ בירו׳ שבת פ״א ד״ג: ושם פ״ו ד״ח: ולא השולחני בדינר שבאזנו. תנחומא בלק רסי׳ ד׳ פתורה (במדב׳ כ״ב, ה׳) כשולחני היה וכו׳, שם סי׳ י״ב משל לשולחני שהיה משקר במשקלות וכו׳, שמ״ר פמ״ב וליתן לו אבן טובה מן השמים נתנה לשולחני ופרנס אותה שבת, במד״ר פ״ד נמצא אותו השלחני חייב קטבליטון, והקבוץ ירוש׳ שקלים ספ״א דמ״ו: שוּלְחָנִין היו נוטלין אותן בשכרן. ובענין שולחן עיי׳ מאמרי רז״ל ברכות נ״ה: נ״ז: ביצה כ׳: ל״ב. חגיג׳ ז׳. קידושי׳ מ״ו. ב״ב נ״ז: סנהד׳ צ״ב. מנחו׳ כ״ט. פ״ו: אבות פ״ג מ״ג. ע״ז ס״ח: ירו׳ קידושי׳ רפ״ד דס״ה: שולחן מלכים. ירו׳ דמאי פ״א דכ״ב. ועלה השולחן מאליו והקבוץ שולחנות שקלים ט׳: מנחו׳ צ״א: והושאל לתשמיש המטה נדה כ׳. הופכים את שולחנם ושם: ערכתי לו שולחן והפכו] —

[1] בנו״ג לאגפיה. [2] לי׳ בש״ם ובאמת נראה כמיותר. [3] בדפו״ו בט״ד במתות. [4] בנו״ג במשניו׳ המעלה. [5] כ״ה בכ״י ובדפ״ר אותה ולי׳ בשרפ״ע. [6] ועיי׳ דוגמאות אחרות במבוא הלק א׳ צד XIII שרבינו חולק על פי׳ ר״ח. [7] עיו׳ מ״ש התוספות כתובות דף פ״ב: ד״ה בתחלה בענין פי׳ ר״ח ז״ל.

שַׁלְחֵף (שפעל מן חלף באותיות הפוכות וכן בל"ס שַׁחְלֵף פי' המיר wechseln, übereinander legen) בר"ג דפ' הזורק (שבת צ"ו:) ודילמא שלחופי הוו משלחפי פי' „זה יושב באחורי זה באלכסון ממנו או זה יריעתו מתוחה למערב או זה יריעתו מתוחה לצפון"[1]. בפ' אלו מציאות בגמ' ואלו חייבין להכריז (ב"מ כ"ה.) הא משלחפי שלחופי חייב להכריז פי' „אם היו המעות משלחפי שאינן מיושבות זו ע"ג זו אלא מקצתה עליה ומקצתה אינה עליה ויוצאה מעליה כגון כנפי הכרובים כדגרסינן בפ' המוכר פירות בגמ' רומו (ב"ב צ"ט.) ודלמא שלחופי הוו משלחפי ידייהו[2] פי' שלחופי הוו משלחפי כנף אל כנף. שכל את ידיו (בראשי' מ"ח, י"ד) תר"י שלחפינון לידוי"[3]. מיכרך כריך ליה ולד לסנדל אחרציה ומשלחף כלפי רישיה בנדה בפ' המפלת סנדל (כ"ו.) פי' דאביק ליה עד מתניו ומשם ולמעלה כלפי ראשו מתפרד כדאמרינן גבי כרובים ספר אחר שחיף וכבר פי' במקומו[4]. והחליף את משכורתי (בראשית ל"א, ז') תר"י ושלחיף ית אגרי. *[אחי"ה רק בתר"י ועיי' ג"כ תר"י שמות ל"ה, ט'. י'; לויקרא כ"ז, י' ועיי"ע שלף ג'. ותרג' תחלפהו (איוב כ', כ"ד) תשלחפיניה, שבת צ"ח: דלא לישלחופינהו. ובאשתפעל תרג' תחליף (שם כ"ט, כ') מישתלחפא ועיי' שם כ"ח, ט"ז. י"ט. ותרג' בהמיר ארץ (תהלים מ"ו, ג') בעידן דאשתלחיפו אבהן והשם שַׁלְחוּפָא (בל"ס שוּחְלָפָא) תרג' כפר (משלי כ"א, י"ח) ותרג' תמורתו (איוב כ', י"ח)] —

שלחת (?) (צ"ל של בת עיי' בפנים) בכל הכלים פ' כ"ה (מ"ד) אמר להן שלחת קודמין ס"א (שלבת) [צ"ל של בת] קודמין פי' הבת מדת המשקין היא ומחזקת כמו האיפה שנא' (יחזקאל מ"ה, י"א) האיפה והבת תוכן אחד (להן) [צ"ל יהיה] וקא מתמה ר"ע בית הרובע קודמת היא כדי שיהא חצי הרובע אחורים לה. *[אחי"ה וזה מפי' רה"ג וז"ל: של בת קודמין א"ד שלות כמות תמהון קמתמה ר"ע לחכמים וממשל וכי זה הרוב הוא קודם לבת (קודמין) ובת איפה היא שנא' האיפה והבת תוכן אחד [יהיה] האיפה מדת היבש (והאיפה) [צ"ל והבת] מדת הלח ע"כ וכבר העירותי בע' כת שעיק' הגי' של כת ועיי' פי' הרא"ש והר"ש וראיתי בעיק' התלמוד כ"י אשר ת"י שפי' בע' שלוות וז"ל: בס"פ קמ' דכלי' א"ל שלוות קודמין היא פי' ר"ל זהו הדבר אשר איפשר בו שנשים הקודם איזה מהם שנרצה והאחר נמשך אליו אולי מי שיאמר קודם איפשר שהוא מאוחר וכו' ר"ל הרובע אחוריים לחצי רובע או להיפך ע"כ וא"כ פי' שלוות (או שלות כגי' רה"ג) מענין משלבות של מקרא] —

שֶׁלֶט (מל"מ בקבוץ שְׁלָטִים schildförmige Flecken עיי' בפנים) ונמר חברברותיו (ירמי' י"ג, כ"ג) תרג' ונמרא שלטי רקמתיה. *[אחי"ה וז"ל המתורגמן: בעל הערוך הביאו ולא פירשו ונראה לי שהוא לשון שלטי הגבורים (שה"ש ד', ד') שהוא לשון מגינים כן חברברות הנמר הם כצורת מגינים בל' אשכנז שילטליך. וכ"ה בעה"ק שנ"ב פי' שלטים קטנים וכ"ה בל"ס מגן שולטא, שַׁלְטְיָא ועיי' התרג' ש"ב ח', ז'; למ"ב י"א, י' ז'; לירמי' נ"א, י"א. השבישים (ישעיה י"ג, י"ח) מבואר בירו' שבת פ"ו ד"ח: שַׁלְטוֹנָיָה. ב"ר פצ"ג שני שלטונין זולגות דם] —

☜ **שְׁלַט** (מל"מ שָׁלַט וכל"ס שְׁלַט פי' היות לו הכח לעשות איזה דבר Gewalt haben, befugt sein) תרג' גש פגע בו (ש"ב א', ט"ו) אזיל שלוט ביה. *[אחי"ה ועיי' ג"כ התרג' ש"א כ"ב, י"ז. י"ח; לשופטים ח', כ"א; ט"ו, י"ב תרג' תפגעו. ועוד בהשאילה היות כח על אשה לשכוב אצלה תרג' בבגדו (שמות כ"א, ח') וכן תרג' לרבעה (ויקרא י"ח, כ"ג; כ', ט"ז) — ועוד כל"מ שָׁלַט פי' כמו מָשַׁל עיי' תרג' בראשי' א', ט"ז; ל"ז, ח' וזולתו וכן בדרז"ל שבת פ"ב. רוח רעה שולטת בו, ירו' ברכות פ"ט די"ג: בו"ד . . שולט ביבשה . . שולט בים וכו' עיי"ע פטרון, ירוש' ב"מ רפ"י די"ב ע"ג שולטת היד מצד אחד, ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה ע"ד האור שולט, ירוש' מעשרו' ספ"א דמ"ט: ירו' שבת פ"ג ד"ו: ורפ"ג

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא צ"ז: [2]) כ"ה בכ"י ערוך וכ"ה בפירשב"ם בב"ב ובכ"י ש"ס רי ובדפ"ע ובפי' ר"ח לי'. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בב"מ בש"ס ווילנא ושם לי' מלות כנף אל כנף ונראה דשייכין לר"ח כדמוכח מפי' רשב"ם בב"ב שהביאן בשם ר"ח ושם ושם אי' תר"י הנ"ל אבל בנו"ג בתר"י א' ובי פרג ית ידוי ובהיפך בתרג' תהלים ט"ו, די ולא ימיר תרג' ולא משלחיף ובכ"י אי' יפרג — ורגמ"ה בב"ב פי' ודלמא שלחופי הוו משלחפי ידיהן: כנפיהן שבאמצע היה כנף זה יוצא לפני כנף של זה והיו קצת הכנפים זה כנגד זה משוכין זה לפני כנף של זה וכו'. [4]) עיי"ע שחף ובנו"ג ומשחליף ועיי' גי' ר"ח בנדה ס"א שהביאו התוספ' והרא"ש עיי"ע שלף ב'.

ד"ה ע"ג היד שולטת פי' כמו היד סולדת עיי"ע סלד. ב"ר פמ"ה ופנ"א עיי"ע עד ג'. ב"ר פצ"ו שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו. פסיקת' רבתי פל"א אתם שלטתם באצבעותיכם וכו' — קידו' ע"ג: עיי"ע שלב: פיעל ירו' נזי' פ"ד דנ"ג: מְשַׁלֶּטֶת על נכסיו, נתפעל ירוש' כתובות פ"ט דל"ג. נכסים שֶׁנִּשְׁתַּלְּטָה בהן וכו'. אפעל תרג' עמוס ד', א'; לתהלי' קי"ט. קל"ג וזולתו, אתפעל תרג' משלי י"ז, ב'. התואר שַׁלִּיט כל"ם יבמות ע"ה: שליט בה אוירא, ובל"ס שליטא ויק"ר פ"ט הדין שליטא, במד"ר פי"ד עשרה שליטים שבאדם, תרג' ממשלתיו (תהלים קי"ד, ב') שליטוי, תרג' מושל (משלי כ"ג, א') קדם שַׁלִּיטֵי. תרג' אסתר שני א', ג' בתחלתו אתתא חדא שַׁלִּיטְיָא. ועוד התואר במקום השם שלטון דניאל ג', ב', תרג' בראשי' מ"ט, ט' שלטון יהא, וכן תרג' שבט ומטה (ישעיה ט', ג'; מיכה ו', ט') ירוש' סוכה רפ"ג דנ"ג ע"ג כיבד את השלטון תמחוי אחד, ירוש' קידושי' פ"ג דס"ד: אדבר עליך לשלטון, ירוש' סוטה פ"ט דכ"ד: מסרו לשלטון, הקבוץ ב"ר פפ"ב מלכיות ושלטונים, שמ"ר פל"א כמה מלכים.. וכמה שילטונין, ועוד עיי' שם פט"ו במד"ר פ"ב ולנקבה פסיקת' רבתי פמ"ב השלטונים והשלטונות. ובתרג' הרבה פעמים במשקל הסורי שׁוּלְטָנָא עיי' תרג' בראשי' ל"ז, ח'; מ"ט, י'; לישעיה ט', ג'; י"ד, ה' וזולתו. והשם המופשט שׁוּלְטָנוּת בל"ע سلطان, سلطنة (Macht, Herrschaft) ב"ר ס"פ ס"ח שולטנותן גומרת בהן, תרג' תהלי' קמ"ה, י"ג; לקהל' ו', ג' והושאל לפאר ולתפארת ונוי ירוש' ע"ז רפ"ג דמ"ב אם דבר בריא שהן של שולטנות דברי הכל מותר. והשם המופשט עוד שילוט ירו' שקלים פ"ו דמ"ט ע"ד וירו' סוטה פ"ח דכ"ב ע"ג חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לשילוט פי' מקום פנוי היה בארון אשר שם היו הלוחות ונשתייר מכל צד הארון חצי טפח להיות ריוח לשלוט בו ועיי' סוגי' בב"ב י"ד ופי' רגמ"ה שם. ואולי מזה שׁוּלְטָתָא באיכ"ר פ' רבתי ארבעה ארזין ארבעתי שולטתא דערסא ועיי' ירוש' מעשר שני ספ"ד דנ"ג ע"ג] —

* שלטניא עיי"ע שבים וע' סלבון.

שלי (= שׁוּל רק בקבוץ כל"מ שׁוּלַיִם פי' שפה התחתונה (Saum, der untere Rand בפ' כמה מדליקין בגמ' המכבה (שבת ל'.) ובפ"ק במשקין בגמ' אין נושאין נשים (מ"ק ט'.) באותה שעה[1] נהפכו פני שוני דוד כשולי קדרה[2]. בסוף כלים (פ"ל מ"א) שולי קערה ושולי האסקוטלה פי' „כמין קערה קטנה תחת הקערה והיא יושבת עליה ופעמים שנשברה הקערה ונשארו שוליה והיא עדיין כלי קיבול וכמו כן שולי האסקוטלה"[3]. בר"ג דנדה (ג':) לזו יש לה שולים פי' לקופה יש לה קרקעית שוה ולא עגול ונתעכב בו השרץ מן הצד של קופה ולא יצא לחוץ ואימור משעת טהרות הראשונות היה שם להכי טמאות אבל אשה אין לה שולים לעכב דמיה. בפ' העור והרוטב בגמ' קולית (חולי' קכ"ו.) ובפי"א באהלות (מ"ז) שהטומאה יוצאה דרך שוליו. בס"ג דפ' השואל את הפרה (ב"מ ק"ב.) אמר אביי מדביק בשולי פרה. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' ב"ב פ"ה שולי המידה, ותרג' שולי המעיל שפולי עיי"ע] —

שלי אלף שילי טטפראות (ב"ב ע"ה:) עיי' בע' טפף[4].

* שלי, שלא מל"ס עיי"ע של א', שלה.

שְׁלְיָא (בל"ס שַׁלְיָא כמו בל"מ שְׁלִי פי' ענין השקט Ruhe והושאל להפכו: שׁוֹאָה Unwetter; מן שליא כל"ס plötzlich) בבא כשואה פחדכם (משלי א', כ"ז) תרגומו כד אתי[5] כשליא דלוחיכון (לא) [צריך לו' אל] תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא (שם ג', כ"ה) תרג' לא תדחל מן דלוחיא דמן שליא[6] ומן חיפא דרשיעי ארום ייתי. פתאום יבא אידו פתע ישבר (שם ו', ט"ו) תרג' מן שליא ניתי תבריה ומן שליא נתבר. *[אחי"ה וכן כי פתאם יקום אידם (שם כ"ד, כ"ב) תרג' דבשיליא אתי תברהון וכן בפשיט' ובתרג' נדפס בטעו' דכשיליא וכן תרג' שואה (תהלים ל"ה, ח'. י"ז) ובהוראה ראשונה פי' השקט תרג' בשלי (ש"ב ג', כ"ז) תרג' בשיליא ותואר הפעל שליאיית. תרג' פתאם (משלי ז', כ"ב) והשם במשקל סורי שְׁלָיוּתָא תר"י א' בראשי' מ"ט, י"ט ישרון בשליותא ושם פ"א תר"י ב' שליותא דעדן] —

שְׁלְיָה (מל"מ הכיס שבו הילד במעי אמו Nach-geburt) בפ' המפלת (נדה כ"ד:) המפלת

---

[1] עיי' דח"י ב' ו', י"ד והלאה. [2] וכן בירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד השחירו פניהן כשולי קדרה. [3] נעתק מפי' רה"ג במקומו. [4] ועיי' שילי ומ"ש. [5] בנו"ג כד ייתי. [6] וכ"ה בפשיט' הסורית ובנו"ג בטעות דחלייא ומן שליא.

סנדל או שליה. גמ׳ (שם כ״ו.) ת״ר שליה תחילתה דומה כחוט של ערב וסופה [1]) כתורמוס וחלולה כחצוצרת ואין שליה פחותה מטפח וה׳ שיעורן טפח שליה שופר שדרו של לולב וכו׳ [2]) (שם עיי׳ בע׳ חמש. בפ׳ בהמה המקשה (חולי׳ ע״ז.) השוחט את הבהמה ומצא בה שליה נפש היפה תאכלנה פי׳ כדכתיב (דברים כ״ט, נ״ז) ובשליתה היוצאת מבין רגליה. *[אחי״ה בנו״ג בש״ם שליא באלף בסוף וכ״ה נדה כ״ו. במשנה שליא בבית הבית טמא לא שהשליא דולד אלא שאין שליא בלא ולד ושם בגמ׳ רשב״ג אומר שליא דומה לקורקבן של תרנגולין, שם: תולין את השליא כולה. אין תולין את השליא אלא בדבר של קיימא, שם וחולין ע״ז. בזמן שהשליא קשורה עמהן וכו׳, ויק״ר פי״ד הקב״ה משמרו שלא יעשה שפיר ושלא יעשה שליא, שם פל״ה נוח לו שנהפכה שליתו על פניו וכו׳ וכ״ה בירו׳ ברכות פ״א ד״ג רע״ב נוח לו אילו נהפכה שיליתו על פניו — ירו׳ מעש׳ שני פ״ב דנ״ג ע״ג חוץ משליתה צ״ל משרייתה. ברכו׳ ו׳. עיי״ע סלתא. זבחי׳ ל״ה. עיי״ע שלל ותר״י א׳ לדברים כ״ח, נ״ז ובשליתה: שפיר שיליתא, וכ״ה בל״ם שְׁלִיתָא] —

* שליית עיי״ע ים ח״ה. קל״ו ומ״ש.

* שְׁלָיוּתָא עיי״ע שליא.

* שלינונא עיי״ע שלך ב׳.

שָׁלִיל (מל״ע سليل Embryo, Foetus) בפ״ג בזבחי׳ (ל״ה.) השוחט את המוקדשין לוכל שליל או שליה בחוץ ולא פיגל. בפ׳ גיד הנשה (חולין פ״ט:) ונוהג בשליל ר׳ יהודה אומר אינו נוהג בשליל פי׳ הוא העובר. טוב ממנו הנפל (קהל׳ ו׳, ג׳) תרג׳ אמרית במימרא דטב מיניה שלילא דלא חזא עלמא הדין. *[אח״יה השסועה (דברים י״ד, ז׳) תר״י א׳ שלולא דלית תרין רישין] —

שָׁלַךְ (שְׁלוּכָה פי׳ כמו מוּשְׁלָכָה die Verworfene) בר״ג דפ׳ כיצד מעברין (עירו׳ נ״ג:) שלוכתי תיכליך לבא פי׳ רצתה לומר שֶׁכֵּינתי אוכלת חלבא אמרה לה שלוכה תיכליך אריא. *[אחי״ה וכ״ה בפי׳ ר״ח ע״ש ועיי׳ ג״כ פירש״י שרצתה לומר שלובתי פי׳ כמו משולבות והיינו חברתה —

שלכא שלאכא שבת קי״ב: עיי״ע שלב ב׳. ירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״ב: שלכיות ט״ס עיי״ע שלב א׳] —

* שָׁלָךְ (מל״מ Seerabe) חולי׳ ס״ג. שלך (ויקרא י״א, י״ז) זה השולה דגים מן הים ופירש״י והוא עורב המים ואונקל׳ שם ובדברי׳ י״ד, י״ז תרגם שלינונא וכ״ה בל״ם שלאנונא ועיי״ע של ג׳.

שָׁלַל (מל״ע شل weite Stiche nähen; שֶׁלֶל das Heften, die geheftete Stelle) בר״ג דפ׳ במה טומנין (שבת מ״ח:) תנן בפ״ב בעוקצין (מ״ו) שלל הכובסין והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה עד שיתחיל להתיר. בסוף פרה (פי״ב מ״ט) שלשלת המפתחות ושלל הכובסין והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה ואין חבור להזאה [3]) פי׳ מנהג הכובסין כשמכבסים [4]) הבגדים אם הם חתיכות קטנות מחבר ד׳ וה׳ ביחד ואינו תופרן בטוב אלא מכלב כדגרסינן בס״ג דפ׳ ואלו מגלחין (מ״ק כ״ב:) על כל המתים כולן שולל. *[אחי״ה וכן פי׳ ר״ח בשבת וז״ל פי׳ הכובסין שוללין את היריעות זו עם זו כדי שיהו נוחין לכביסה ואינה תפירה אלא שלילה מלשון (מ״ק שם) על המתים כולן שולל וכו׳ והוא מל״ע הנ״ל פי׳ תפירה גסה אחת הנה ואחת הנה ולא כדעת הרא״ש בסוף פרה ותוי״ט למ״ק פ״ג מ״ו מלשון שלל וביזה ע״ש. וכנ״ה במ״ק כ״ו: האשה שוללתו לאלתר וכו׳, ושם: לא ניתן לשוללו, ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ב: על כל המתים הוא שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים (ועיי׳ פי׳ ר״ח למ״ק שהביא זה הירו׳), והשם ירו׳ שם דפ״ג ע״ב הקורע . . . מן השלל ועיי׳ מ״ק בבלי כ״ו: ועיי״ע מל ג׳. ושבת ועוקצ׳ עיי׳ לעיל [5]) והושאל לחיבור איכ״ר פתיחתא סי׳ ל״ד ד״ה על ההרים והיה ירמיה רואה . . כת של זקנים שלולים בשלשלות וכ״ה בפסיקת׳ דר״כ צד קי״ג שלולים בקולרין ועיי׳ ברש״י ירמיה י׳, א׳] —

שֶׁלֶל (מענין הראשון פי׳ חבור שלל הביצים Eierstock עיי׳ בפנים) בר״ג דביצ׳ (ז׳. וכ״ה בתוספת׳ זבים ספ״ה) האוכל מנבילת עוף טהור מן השלל של ביצים פי׳ שלל של ביצים גדולות, אשכול של ביצים קטנות. *[אחי״ה פי׳ שלל בצים הבצים שמחוברין בגידין ועיי׳ פי׳ ר״ח ורש״י

---

[1]) בתוספתי נדה פ״ד וראשה כתורמס. [2]) והוא כתניא ר׳ אושעיא. [3]) בפרה אי׳ להזייה. [4]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ובדפ״ע כשמכבס. [5]) ועוד השם שלילה עיי׳ במיוחס לרש״י מ״ק כ״ו: ד״ה דלא ניתן: קורע כל השלילות.

פי' יפה ע"ש והוא מלשון שלל של כובסים עש"ה והלעז בשט"י הוא ל"צ bâti פי' תפירה וקיבוץ Anfügung ועיי' ג"כ ערך הבא אח"ז] —

שלל (שְׁלוּלִית נ"ל מל"ע شل פי' שטיפת הנהר Ueberströmung eines Flusses ועיי' בפנים) בפ' שני בפאה (מ"א ותוספתי פיאה ספ"א) ואלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית מפורש בס"ג דפ' הכונס צאן לדיר (ב"ק ס"א סע"א) מאי שלולית אמר רב יהודה אמר שמואל מקום שמימי גשמים שוללין פי' יורדין ונקוין מלשון (דברים כ"ח, מ') כי ישל זיתך וכתיב (רות ב', י"ז) וגם שול תשולו לה ור' יוחנן[1] אמר אמת המים המחלקת שלל לאגפיה פי' כשתמלא אמת המים מתמלאין גדותיה סביבותיה. בר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"א:) מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר, פי' מקום ריצת הנהר. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' ב"ק ספ"ו ד"ה ע"ג עברה נהר או שלולית, תוספת' ב"ק ספ"ו עברה נחל או גדר או שלולית, ב"מ כ"ד. ע"ז מ"ג. משלילותו של נהר, תוספת' ב"מ רפ"ב משלילותו של ים ומשלילותו של נהר ופי' ר"ח בב"מ כ"א: שלוליתו של נהר: פי' בתוך הנהר מקום שמי גשמים שוללים והוא מקום שטיפתו ע"כ ורש"י פי' בב"מ שם: כשהוא (הנהר) גדל ויוצא חוץ לגדותיו ושולל שלל ושוטף הנמצא ע"כ ובגוף הענין פי' כן ברש"י לע"ז הנ"ל וזה נ"ל עיקר ומל"ע הנ"ל בראש הע' או מל"ע הנזכר בע' זט (ח"ג, רפ"א:) עש"ה. אבל בב"ק פירש"י שוללין מתקבצין כמו מן השלל של ביצים ד"א לשון שלל ומלקוח ע"כ וכן פירש הרא"ש מקום שמתקבצים שם המים כמו שלל של כובסים ע"כ][2] —

* **שְׁלָלָא** (פי' כמו בל"מ שָׁלָל Beute) עיי' תרג' אסתר ג', י"ג ושלליהון לעדאה ועוד שׁוֹלָלָא תרג' מיכ' א', ח'.

שָׁלַם (מל"מ הפעל פי' ענין גמר מלאכה ועוד תמים בלי חסרון vollenden, unversehrt sein; והשם שָׁלוֹם, שְׁלָם, שְׁלָמָא Friede, Heil; שְׁלָמִים Friedensopfer ועיי' בפנים) בס"ג דפ' הניזקין (גיטין ס"ב.) שלמא עלייכו מלכי שלמא עלייכו מלכי ומנין דרבנן איקרו מלכי שנא' (משלי ח', ט"ו) בי מלכים ימלכו ומנלן דכפלינן שלמא למלכי וכו'. בר"ג דפ' טבול יום (זבחים צ"ט:) שלמים יקריבנו[3] כל קרבנות שהוא מביא כשהוא שלם מביא ואינו מביא כשהוא אונן. בספרא ואם זבח שלמים (ויקרא פרשי' י"ג פרק ט"ז) שהכל שלמים[4] בהן הדם והאימורין למזבח החזה והשוק לכהנים העור והבשר לבעלין. בב"ר פ' ס"ז[5] (פס"ו) ויתן לך: השולמית (שה"ש ז', א') שמסיים בה שלום בכל יום שנא' (במדבי ו', כ"ו) וישם לך שלום וכו'[6]. בספרי וישם לך שלום (ספרי נשא פ' מ"ב) בכניסתך שלום ביציאתך שלום[7]. בויק"ר בצו פ' זובח (פ"ט) גדול שלום שכל הברכות כלולות בו. שלמית בת דברי (ויקרא כ"ד, י"א) כבר פי' בע' דברי[8]. בפ"ק בגיטין[9] בגמ' דסמוך ר' יהודה אומר (גיטין ז'.) אם שלמים וכן רבים (נחום א', י"ב) אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה. *[אחי"ה וכן פירש"י בגיטי' שלמים מצומצמים ע"ש אבל בנחום פי' וז"ל יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהון שלמים בעצה שיהו כולם שוים בהסכמה אחת ע"ש ובשאר המפרשים. שלום, שלם, שלמא בהבנת ל"מ שלום ושאילת שלום איתא הרבה פעמים בדרז"ל עיי' ברכו' ג'. ו': ח'. ט': י"ד. ט"ו: י"ז. כ"ז: ל"ב. ל"ד: ל"ט: נ"ד. ס"ד. פיאה פ"א מ"א שבת י': נ"ו: פ"ט. קט"ו: יומא נ"ג: ע"א: ר"ה י"ח. כ"ג: תעני' ט': כ"א: כ"ב. ושם: כ"ג. כ"ד: מגילי' ג'. מ"ק כ"ח: חגיג' י"ב: ט"ו. שקלים ב'. ד': יבמו' ס"ב: ס"ה: צ"ז: קי"ט. כתובו' י"ז. נ'. ס"ט. נדרים ח'. ס"ו: גיטי' נ"ב. נ"ו. נ"ט. ס"א. ס"ב. קידושי' מ'. ס"ו: ע': ב"ק ע"ג: ע"ה: כ"ב ט'. סנה' ו': י"ד. ל"ז. מ"ו. פ"ב: צ"ו. צ"ח. צ"ט. ושם: ק"ה. מכו' כ"ג. סוף עדיות. תמיד כ"ח. נדה ל"א: סוף עוקצי' אבות פ"א מי"ח שם פ"ד מט"ו דא"ז פ"ט ירו' ברכו' פ"ב ד"ד: ד"ה: ירו' שקלים ספ"ב דמ"ז. ועיי"ע שאל. ירו' שביעי' פ"ד דל"ה: ירו' קידושי' ספ"ד דס"ו ע"ג עיי"ע חס. ועוד הרבה מאמרים בענין שלום עיי' בפרק השלם וב"ר פל"ו פל"ח ויק"ר פ"ט ול"ב ספרא וספרי

---

[1]) בנו"ג רב ביבי אמר ר' יוחנן. [2]) בלי' עברי החדשה שלילה פי' המניעה Negation. [3]) וזה אינו פסוק שלם עיי' ויק' ג', א' ולי' הפסוק בש"ס זבחים ולי' במ"ק ט"ו: [4]) בנו"ג שלם וגי' הילק' שהכל משלמים כהם. [5]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ע פס"ו וצ"ל פס"ז כפי כלל הידוע שרבינו מונה פרשי' אחת יתירה בב"ר עיי' בספרי מפתח לערוך השלם. [6]) בנו"ג אומה שהכהנים משימין לה שלום בכל יום שנאי (שם) ושמו את שמי. [7]) בנו"ג ביציאתך שלום עם כל אדם וכ"ה במד"ר פי"א. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע דבר. [9]) בדפ"ע הוץ מדפי' פי' מתחיל כאן ע' מיוחד ולא ידעתי למה.

במקומו הנ"ל בערך. ובכל' נקיה לאבר המוליד שבת קנ"ב. משים שלום בבית ופירש"י אבר תשמיש. ובתרג' אי' במשקל סורי שְׁלָמָא : שְׁלָמָא עיי' תרג' בראשית מ"ג, כ"ז; תרג' מ"א ב', י"ג; מ"ב ה', כ"א; לתהלים ל"ח, ד'; מ"א, י' וזולתו ומזה נבנה בִּשְׁלָמָא עיי"ע בח"ב, ר"ז וש"נ. והקבוץ במ"ר פי"ג הוא עושה שני שלומות שלום למעלה ושלום למטה וכו'. והשם הפרטי לאשת ר"א : אימא שלום שבת קט"ז סע"א ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג. התואר שַׁלְמָן (ובל"מ שַׁלְמוֹן) ברכו' ל"ט : שלמן שלום אתה ושלימה משנתיך ששמת שלום בין התלמידים. ועוד שַׁלְמָנָא בל"ס מְשַׁלְמָנָא סנהד' ז'. שב בירי לשלמנא וכו', שם כ"ב. עיי"ע סר ו'. והשם המופשט שְׁלִימוּתָא שבת פ"ח : אנן דסגינן בשלימותא וכו' ובתרג' תהלי' כ"ו, א'. י"א; ל"ז, ל"ז; ע"ח. ע"ב; ועוד במשקל סורי שַׁלְמוּתָא תרג' איוב ד', ו', לתהלי' כ"ה, כ"א. ועוד התואר והשם המופשט בהוראת תמים בלי מגרעת נזיר מ"ד. לאביו (ויקרא כ"א, ב') בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר, שבת ל"ג סע"ב שלם (בראשי' ל"ג, י"ח) שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו ועיי' רש"י לבראשי' וב"ר פע"ט שלם בגופו שלם בבניו שלום בממונו . . רבי יוחנן אמר שלם בתלמודו, נדה מ"ד. ושם : מסכת שמחות פ"ג מ"א חתן שלם עיי"ע חתן, נקבה שלימה. חולי' צ"ח רע"ב עיי"ע בשל (ח"ב, ר"ו). זבחים ה'. משנה שלימה, ברכות ל"ט : ושלימה משנתך עיי' לעיל. במ"ר רפ"כ אומה שלימה, ספרא ויקר' הנ"ל מי שהוא (שלום) [צ"ל שלם] מביא שלמים וכו'. והרבה בתרג' שה תמים (שמות י"ב, ה') תרג' אימר שלים, תר"י בראשית י"ז א'; ל"ג, י"ח; לויק' כ"ב, כ"ז; כ"ז, י' וזולתו. ולנקבה שַׁלְמָא תרג' ויקרא ד', כ"ח ובתר"י שם שְׁלִימְתָּא וכן שם ג', ט' ובאונקל' שם שַׁלְמְתָא והקבוץ זכרי' שַׁלְמִין תרג' שמות כ"ט, א'; ויק' ט', ג' וזולתו ולנקבה שַׁלְמַן תרג' ויק' כ"ג, ט"ו דברי' כ"ז, ו' והשם המופשט שְׁלֵימוּתָא תרג' איוב ה', כ"ו; כ"א, כ"ד. והפעל פי' ענין גמירה הרבה בתרג' בפעל ובאפעל עיי' עמת"ר ללעווי וכן בדרז"ל ירו' סוטה פ"ח דכ"ב ע"ג שלום (דה"י א' ג', ט"ו) שבימיו שלמה מלכות בית דוד וכו'. הפעיל ואפעל ברכו' מ"ז : השלימו לעשרה. יומא ל"ג. עליה (ויק' ו', ה') עליה השלם כל הקרבנות כולן, ירו' ר"ה פ"א דנ"ז. משלים שנתו. ירו' סנהד' פ"א די"ט. קם ר' נתן ואשלים וכו' ע"ש. קהל"ר פ' טובה חכמה : אני הוא שהשלמתי מנינן של ישראל וכו'. ועוד כל"מ פי' ענין שלום חוב ושלום גמול (bezahlen, vergelten) בפיעל ירו' תענית פ"ב דס"ה : שלם לי ואשלם לך, ירו' גיטי' פ"ה דמ"ו ע"ד ישלם לי טיבו, ב"ר פע"ט ושלם (איוב ח', ו') עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית, אבות פ"ב מט"ז שישלם לך שכר פעולתך. אתפעל פסחים כ"ח. משתלים עיי"ע נגר ג'; תרג' תהלי' ס"ה, ב'; משלי י"ט, י"ז; לישעי' ג', י'; מ"ב, י"ט] —

* שלום (שם אמורא) רב שלום ויק"ר פכ"ו ועוד ר' יהודה בן שלום, יוסי בן שלום, לוי בן שלום עיי' סד"ה.

* שלומי, שלנמי שם העיר עיי"ע אבטליות ח"א ו' ובהערה שם וש"נ השינויים.

* שלמיה (שם פרטי לאומה נבטאית (Salmioï ב"ר ס"פ מ"ד קנזי (בראשי', ט"ו י"ט) שלמיה, ב"ב נ"ו. הקדמוני : שלמאה והקיני (במדי' כ"ד, כ"א. כ"ב; ש"א ט"ו, ו') תרג' שלמאה. והקבוץ שַׁלְמָאֵי תרג' אונקל' בראשי' ט"ו, י"ט ובתר"י א' שם ולבמ' שם שַׁלְמַיָא, וכ"ה שלמייא בירו' שביעי' רפ"ו דל"ו סע"א ערביא שלמייא וכצ"ל בירוש' קידו' פ"א דס"א רע"ד ושם אי' שמליא ועיי' נייבויער גיאגראפיא 429 ועיי' שם 427.

* שְׁלָמְיָא (שם אמורא) רבי שלמיא בזמן רב, בר שלמיא ספרא עיי' סד"ה.

* שַׁלְמָן, שלמוני (שמות אמוראים) ביצה ה' : ב"ק פ"ט. ירוש' כלאי' פ"א הל"ה, ר' שלמוני ב"ר פס"ח עיי' סד"ה.

* שלמצה, שלמתו (?) ויק"ר פל"ה מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה וכו' ובספרא ריש בחוקותי אי' בימי שב"ש (בימי) [ובימי] שלמצו המלכא [1] ובבבלי תענית כ"ג רע"א אי' רק בימי שמעון ב"ש אבל עיי' התוספו' שבת ט"ז : ד"ה דאמר ואין ספק כי שלמצה, שלמצו צ"ל שלמינה, שלמינון והוא

---

[1]) ובילק' בחקותי ר' תרע"א לי' ובספרי עקב פ' מ"ב אי' בימי הילני המלכא וזה בטעות של חסרון ידיעת המעתיקים שלא ידעו לפתור שם שלמצא או שלמצו המלכא.

Salome, Salominon אשת ינאי המלכא ואחות של שמעון בן שטח עיי׳ ברכות מ״ח. וב״ר פצ״א ושם חסר שם הפרטי ואי׳ רק: אמר (שב״ש) לאחתיה אבל בקהל״ר פ׳ טובה חכמה עם נחלה: אי׳ אמר לשלמתו אחתיה ובלי ספק צ״ל לשלמינו אחתיה[1]) ועוד נשתבש השם הפרטי הזה: ש ל צ י ו ן שבת ט״ז רע״ב מעשה בשלציון המלכה וכו׳ כ״ה בחי׳ הר״ן וכ״י ש״ס ובנו״ג בשל ציון והתוספ׳ שם ד״ה דאמר.

* שלמיני ? ירוש׳ שבת פ״ו ד״ח סע״ב נטיפות (ישעיה ג׳, י״ט) של מיני וצ״ל בתיבה אחת שלמיני ואולי מל״י אמצ׳ σόλεμνιος ובל״ר אמצ׳ Kostbarkeiten, solemnia.

* שְׁלָנָא (נראה תואר מן שלל Plünderer) תרג׳ שופטים ה׳, כ״ז נִפל שלנא בזיזא כ״ה בדפו״ו ובשאר דפוסי׳ לי׳ — שלונאי תר״י א׳ במד׳ כ״ה, י״ד דמתקריא שלונאי בת בלק עיי״ע שולנאי.

* שלניא, שילנייא (שם העיר) מ״ק י״ב: ר׳ אשי הוה ליה אבא בשלנייא ובכ״י ש״ס שילנייא.

☞ שלעטוש ירו׳ דע״ז פ׳ לפני אידיהן (פ״א דל״ט רע״ג) ונעץ קנה בים ונעשה שלעטוש פי׳ בל״ר יער. *[אחי״ה ר״ב כיון על ל״ר silvaticus או על לשון רומי saliticum, salictetum, Gestrüpp ולפנינו הגי׳ שלעטוש ונראה שהוא הוא שירטון עיי״ע] —

שלף (פי׳ ענין חלץ בל״ס herausziehen, abziehen ואו״כ שִׁלְפֵי פי׳ כמו שִׁילְהֵי מוצאי (Abzug, Auszug, Ende בגמ׳ דפ׳ במה אשה (שבת ס׳.) שלפי ה ש מ ד היו[2]) פי׳ שהיו נמלטין מן השמד. בפ׳ האשה שהלכה היא בגמ׳ בי״ה אומרי׳ (יבמות קט״ז.) אמר שמואל שלפי קציר חטים היו כלומר במוצאי קציר חטים. ירושלמי (יבמות פט״ו די״ד ע״ד) למה קציר א״ר מונא[3]) דאנסא שכיח שאין החמה קופחת על ראשו של אדם אלא בשעת קציר[4]) כדכתיב (מ״ב ד׳, י״ח) ויצא אל אביו אל הקוצרים וגו׳ אמר רבי יוסי בר[5]) בון (תהלים ק״מ, ח׳) סכותה לראשי ביום נשק ביום שהקיץ נושק (מן) [צ״ל את][6]) החורף. *[אחי״ה וכן פי׳ רש״י בשבת שלפי הגזירה בני אדם הנשמטין מן הגזירה היו וביבמות פי׳ שלפי סוף קציר חטים שלפי לשון שלף איש שכבר היה הקציר משתלף ועובר, ובשהש״ר פ׳ סמכוני: בשלפי השמד נכנסו רבותינו לאושא[7]) ופי׳ במ״כ כשנתחלף ועבר הגזירה וסיים וכן פי׳ בספר תניא ע״כ והיה לרמוז על פירש״י] —

שָׁלַף (מע׳ הקודם בל״מ וכן בל״ס פי׳ חלץ ab- abziehen heraus- ; loslösen ; שְׁלִיפָא Verschnittenes שלציון = שְׁלוֹף דּוֹץ entziehe (u. befestige בס״ג דפ׳ המוציא יין (שבת פ״ב רע״א) ובר״ג דפ׳ כל הבשר (חולי׳ ק״ה:) ולא שלף[8]) לכו ירקא ואכיל לכו מכושא[9]) דאסר גינאה. בריש עירובי׳ בגמ׳ ואם יש לו (י״א:) זיל שלוף שדינהו. בס״ג דפ׳ שואל אדם (שבת קנ״ב.) שליפה תוכחה פי׳ סרים שנשלפו ונתקו ביציו אתה מוכיחני[10]) וי״א הכי קא״ל סרים תוכחה אני עושה עמך ולא מצות[11]). בר״ג דפ׳ הגוזל עצים (ב״ק צ״ג:) שינוי דהדר ל מ י ל ת י י ה ו[12]) הוא דאי בעי משליף[13]) להו. בר״ג דפ׳ השוכר את הפועלים בגמ׳ ואלו אוכלין (ב״מ פ״ט.) אע״ג דקא משליף קטיני מביני אלימי. בר״ג דפ׳ מצות חליצה (יבמו׳ ק״ב.) שלפתיה לעילאי וקאי לתתאי בר״ג דפ׳ השולח גט (גיטי׳ ל״ג:) כל מילתא דמתעבדא בבי עשרה צריכה ביה עשרה למשלפה. בר״ג דפ׳ הזורק גט (שם ע״ח.) דעויק[14]) לה חרציה ושלפתיה. וחלצה נעלו (דברים כ״ה, ט׳) תרג׳ י ר ו ש׳ (א׳)[15]) ותשלוף סנדליה. בפ׳ האשה שהיא עושה צרכיה בגמ׳ נשים שהיו ישנות (נדה ס״א.) רישא דגניא

[1]) ועיי׳ גרעץ ח״ג, קי״ז והערה שם. [2]) וכ״ה בש״ס דפ״ש וויני׳ קראקא ובכ״י ש״ס ושם: שליפי ובנו״ג שלפי הגזירה. [3]) בנו״ג ר׳ מנא. [4]) וכצ״ל בתוספו׳ יבמו׳ קט״ז: ד״ה לא דברו ושם אי׳ בט״ס שאני החמה קודחת בראשו של אדם בשעת הקציר. [5]) בנו״ג בי ר׳. [6]) וכ״ה בדפ״א. [7]) ובברכות ס״ג: אי׳ לכרם ביבנה. [8]) בנו״ג בשבת שליף ובחולי׳ לי׳. [9]) ברפו״ו מכושא בווי״ו אבל בש״ס ובכ״י ובשאר דפ״ע מכישא אבל בוי״ו עיקר הגי׳ עיי״ע כש א׳ (בח״ד, שמ״ז) וש״נ כ״י פי׳ רגמ״ה אבל בע׳ כש האחרון אי׳ גם ברפו״ו ביו״ד. [10]) וכ״ה ברש״י. [11]) וכ״ה בפי׳ ר״ח וז״ל השיב ר׳ יהושע תיש נתוק תוכחה אינם דברי ריב אלא דברי תוכחה ע״כ ויתר דברי ר״ח מסכימים לפי׳ רבינו בע׳ אקא (ח״א, רנ״ד) אשר שם העתיק הערוך דברי ר״ח (בלי הזכרת שמו) וכן גרס רבינו חננאל איקא כבערוך. [12]) בנו״ג לברייתא ובכ״י ש״ס החוזר לברייתו. [13]) כ״ה נכון בדפ״ר ובשדפ״ע משלף. [14]) כ״ה בכ״י ה״ב וכ״ה בע׳ עויק ע״ש ובכ״י ו״ו א׳ דעקיר צ״ל דעריק כדאי׳ בכ״י ל״ד ובכ״י ו״ו ב׳ דעריק ובדפ״ע דעייק. [15]) כ״ה נכון בעה״ק שנ״ב ובדפ״ע לי׳.

בצבא סיפא דמשלפי שלופי פי' רישא במשולבות
כמו (עירו' צ"ה סע"א במשנ') מצאן צבותין [1]) סיפא
כשאינן משולבות [2]). בפ' בי"ש בגמ' שני אחים
(יבמות ק"ט:) בערבי שלציון דעבדי שלוף דוץ פי'
הנתק מזה והנעץ לזה כלומר עזוב הלוה ותפוש
הערב. *[אחי"ה צ"ל בתיבה אחת שלציון
עיי"ע ובדפ"ע של ציון וז"ל רש"י בערבי שלציון
שם מקום שמניחין הלוה ותופסין הערב ל"א שלציון
קורין שם הערבון ע"ש נוטריקון שלוף דוץ שולף
עצמו מן הלוה ותוקע עצמו על הערב ע"כ וא"כ
שלוף דוץ (= דוץ כמו דעץ עיי"ע) הוא הוא בל'
נוטריקון שלציון ואם הוא שם המקום עיי"ע ומ"ש.
ודע כי בל"מ פי' שָׁלַף הוצאת דבר התקוע ובפרט
נאמר על הוצאת החרב מתיקו ועוד גם מן נעל
(רות ד', ז') וכן בתרג' שלף סייפיה מן תיקה תר"י
במדבר ל"א, ח', שליפי חרבא תר"י א' דברי' כ"ח,
כ"ב; שלופי חרב לויק' כ"ו, ו' ועיי' תרג' במדב'
כ"ב כ"ג, ל"א; לשופטים ג', כ"ב; ח', י', כ', ועוד
בענין חליצת נעל תר"י של (שמות ג', ה') שלוף,
חלוץ (דברים כ"ה, י') שליף. חלצו את האבנים,
חלץ את האבנים (ויקרא י"ד מ', מ"ג) מתורגם בזה
הפעל בבנין פַּעֵל. ו ב א ת פ ע ל תר"י א' במדבר
כ"ה, ח'; אונקל' י"ט, ה' ונשל: וישתליף ועוד
זולתו. וכן בדרז"ל יבמות ק"ב: וחלצה נעלו (דברי'
הנ"ל) מישלף וכו'. ושם החלצו (במדבר ל"א ג')
שלופי מביתא לקרבא ועיי"ע חלץ (ח"ג, ת"י),
שבועו' ל"א. עיי"ע מנפיים. מ"ק ד': עיי"ע מדל
א'. ב י נ ו נ י פ ע י ל שליפא (שבת הנ"ל) פי' נתוק
וכן תרג' ונתוק (ויקרא כ"ב, כ"ד) דשְׁלִיף. ירו' קידו'
פ"א ד"ם ע"ג שלף איש נעלו (רות הנ"ל) מי שלף
.. חד אמר הקונה וחד אמר המקנה והשם המופשט
שם: בראשונה היו קונין בשליפת המנעל וכו']—
שלוף[3]) דוץ (שבת צ'. נדה ס"ב.) עיי' בע' אשלג.
*[אחי"ה (שם ח"א, שט"ז) פירשתי או מל'
שְׁלוֹף דוץ של ע' הקודם או מל"ע سلب ולשון
פרסי' دوز, دوزْ ע"ש ומ"ש ורש"י בשבת לא
יוכל לפתרו ועוד עיי"ע קמליא]—
שלף (umtauschen) לא יחליפנו (ויקרא כ"ז, י')
תר"י (א') לא ישלפיניה. *[אחי"ה
כ"ה בדפו"ו ועיקרי התלמוד ובעה"ק שנ"ב ובכל
כ"י ערוך ולי' בדפ"ר ופיז' ובדפוסי' האחרונים.
והוא מל"ע سلف פי' המיר. ובנו"ג בתר"י לא
ישלחפיניה ועיי"ע שלחף]—

שלף (= שְׁלִיף מל"ע سلف פי' שק קטן ע"ג
בהמה Kleiner Futtersack) בפ"ק בקידושין
בגמ' עבד כנעני (כ"ב:) ובר"ג דפ' כיצד הרגל
(ב"ק י"ז:) באיכוף[4]) שעליה בשליף שעליה ובס"ג
דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ו:) [שליפי רברבי]
ובר"ג דפ' מי שהחשיך (שבת קנ"ד:) בשליפי זוטרי
פי' טעונות קטנות שיכול לשמש הכרים מתחתיהן.
*[אחי"ה וכ"ה בפירש"י בשבת שליפי זוטרי:
משואות קטנים ששומט הכר מתחתיהם. ור"ח פי'
שמנער את הכר או את הכסת מעט והן נופלות.
ורגמ"ה ב"ב פ"ו: פי' בשליפי במשואות של פירות
שקושרין בחבילות שאין יכול להגביהן וכן פי'
רגמ"ה שם דף ע"ה: ובשליף שעליה אותו משוי
שמשימין על גבה. ונ"ל שהוא מל"ע הנ"ל ופי'
שק קטן או גדול. וכנ"ה בשבת שם היתה בהמה
טעונה שליף של תבואה. ירו' ב"ק רפ"א ד"ב. בשליף
שיש בה. תוספת' ב"ק רפ"א בשליף שעליה ובמשאוי
שעל גבה. תוספת' ב"ב רפ"ד את האוכף ואת השליף
ובתוספת' שבת רפי"ח שליף מלא נכנס תחתיו
ומפרקו. ובתוספת' ב"ב הנ"ל שליף מלא נופצו (כ"ה
לנכון בכ"י ארפורט) (ובכ"י ארפ' בטעות ונותנין לו)
פי' המוכר מנפץ ומנער השק המלא ונותן השק הרק
לקונה][5]) —

* שָׁלְף (נ"ל מל"ע سلفة שדה משודד geeggter
Acker) תוספת' ב"מ ספ"ט אינו דומה
מניחה לפניו גירה למניחה לפניו שלף. והקבוץ
שהש"ר פ' לא ידעתי משל לבת מלכים שהיתה
מלקטת בשְׁלָפִים[6]) וכו' אתמול היתה מלקטת
בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך פי' שבלים
על שדה המשודד ומ"כ לא ירד לעומק פי' המלה
ע"ש ובענין שיעור המשל עיי' בפי' יפה קול.

שְׁלַף (= שְׁלוּפְפֵי מל"מ וע' شلف פי' ענין פריחה
ונץ blühen, knospen) עיי' בפנים ומזה השם
בקבוץ שְׁלוּפְפֵי, שְׁלוּפְאפֵי פֶּרַח) שלופפי והוו
תמרי עיי' בע' חפר. *[אחי"ה ושם בח"ג,
תס"ה הגי' בכ"י ובדפ"ר שלופאפי וכ"ה בכ"י רי"ף
ב"ב ובכ"י ש"ס ה' ה' שלפופאי ובנו"ג בב"ב קכ"ד.

---

1) וכ"ה בפי' ר"ח ועיי"ע צבת ג' וש"נ השינויים. 2) בנו"ג בנדה שם מ"ש רישא. . מ"ש סיפא א"ר אמי במשולבות ופירש"י במשולבות תכופות ורבוקות יחד וז"ל הרא"ש י"ס שאין כתוב רישא אלא במשולבות גרידא ויש לפרש סיפא במשולבות ומכוונות כל אחת במקומה ולא דחקו זה את זה. ור"ח פי' סיפא דמשלחפי שלחופי פי' שמפורדות זו מזו ע"כ וכ"ה בתוספו' ד"ה אמר רבי. 3) כ"ה בדפ"ר וכ"ה בעי' אשלג ובשדפ"ע שלף. 4) בנו"ג באוכף. 5) וא"כ נופצו הוא פעל ולא שֵׁם וע' נופץ (ח"ה, שס"ו:) יש למחוק. וכן העירני ידידי ד"ר יאסטראוו רב ואב"ד בפילאדעלפיא. 6) ובילק' שה"ש ר' תתקצ"ב בשלפין ובשו"ט מזמור כ"ב סי' י"ב הגי' בשפלין ועיי' מ"ש הרב ר"ש באבער שם בהערותיו.

שלופפי וכ"ה בבכורות נ"ב: שלפופי ובע' חפר לא פי' רבינו אבל בפי' רגמ"ה לבכורו' אי' שלפופי הניח תמרים קטנים ונעשו תמרי רכרבי ורש"י פי' סמדר ובב"ב פי' רגמ"ה שלפופי תמרים מפריחים במקצתן ובפירשב"ם דקלים שהפריחו פירות ע"כ וזה נ"ל וזה רבות בשנים פירשתי כן בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד 73 והבאתי ראיה מהעתקת רס"ג שתרגם גבעל (שמות ט', ל"א) ע"י مشلف פי' הפריח והוא כמו כפת בל"ס אשר בו העתיקה הפשיטה הסורית וכן תרג' טאווס كل اورد ועוד העירותי שם (בהערה 1) נגד פי' ה' גרעץ (מ"ע שלו חי"ח, 252) שקדמת שלף יבש (תהלי' קכ"ט, ו') פי' בטרם שהפריח יבש וכתרג' שם דמן קדם דיציץ או כגי' כ"י דייניץ, וא"כ שלופפי פי' הפרח קודם שיפתח וחפשתי מוצא דבר בפסלנ"צ ללעף ולא מצאתי] —

שַׁלְפוּחִית (נ"ל מל"פ سلفينة, شلفيه אם ורחם (Gebärmutter היא האם היא טרפחת היא שלפוחית (חולי' נ"ה:) עיי' בע' אם (ה') [1] — בפסיקת' ותאמר ציון פסיקת' דר"כ צד קל"ב:) ובויק"ר בריש זאת תהיה תורת (רפט"ז) שלפוחית של תרנגול פי' זפק. *[אחי"ה בנו"ג בויק"ר שפופרת של ביצה ובאיכ"ר פ' סורו טמא אי' כפי' הערוך זפק של תרנגול נראה שהשמיטו המדפיסי' מלה זרה שלפוחית ובילק' איכה ר' אלף ל"ב אי' שלחופית וצ"ל שלפוחית ובפסיקת' דר"כ שם שלופחית וכבר הגיה הרב החכם רש"ב שצ"ל שלפוחית ומה שפי' רבינו היינו זפק קצת ראיה מחולי' נ"ו: הורו בטרפחת כרבי בזפק ע"ש וטרפחת הוא הוא שלפוחית עיי"ע טרפחת. חולי' מ"ח רע"א ניטלה שלפוחית [2]) שלה וכו' ופירש"י קרום שהולד מונח בו ובלעז מרי"ץ צ"ל מדריץ כדאי' בפי' רש"י בחולי' נ"ד. ד"ה האם ועיי' לברכו' מ"ד: ד"ה הרת ופי' בל"צ matrice רחם ונ"ל שהמלה פרסית היא ובל"ס שלפוחיתא פי' כיס השתן Wasserblase וזה שילפוחא בע"ז מ' רע"ב ופירש"י משיא"ה של דג שמליאה רוח וצ"ל ושיא"ה בל"צ Blase, vessie ועפ"י זה יש לתרץ מה שהקשו התוספו' חולי' מ"ה רע"א ד"ה שלפוחית דלמה לא הזכיר הש"ס ניקב כיס של שתן די"ל כיס השתן היינו שלפוחית ואסף (הוזכר אצל ה' לעף פסלנ"צ צד 26) כתב וז"ל נבל מקוות השתן הנקרא שלפוחית. ועוד שם: שלפוחית שהיא נבל מקוות המים ע"כ] —

שלפק (= שַׁלְבּוּקִין (Hitzblasen אבעבועות בכל ארץ מצרים (שמו' ט', ט') תר"י (א') שלפוקין. *[אחי"ה ובתר"י ב' שם ובפסוק י' שלבוקין וכ"ה בתרג' שמרוני ועיי"ע שלבק ומ"ש כי עיקר הגי' בבי"ת] —

שלציון (קיצור מן שליח ציון (Zionsbote בפ' אין צדין (ביצה כ"ה:) א"ל רב נחמן לחמא בר ארא שלציון כי סליקת [3]) להתם פי' שליח ציון שהיה הולך תדיר לארץ ישראל. *[אחי"ה ובנו"ג שליח ציון וכ"ה בש"ס כ"י כי בעל ד"ס לא הביא איזה שינוי וכ"ה באו"ז הל' יו"ט סי' שנ"ד ורש"י פי' שליח ציון כבערוך ועיי' מה שהקשה עליו בעל סד"ה בע' חמא בר ארא] —

שלציון (שם מקום או קיצור מן שלוף דוץ) בערבי שלציון דעבדי שלוף דוץ (יבמות ק"ט:) פי' מקום שמנהגם לעשות כך פ"א שלציון היינו שלוף דוץ. *[אחי"ה עיי"ע שלף ב' ודע כי בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב הגי' שלוצין. ורש"י ביבמות פי' כמו כן כשני פירושי הערוך. ואם הוא שם מקום אולי הוא הוא Seleucia הנקרא גם כן Σολόκη אצל שטראבו עיי' מאננערט ח"ה 357] —

* שלציון (ט"ס וצ"ל שלמיון) שבת ט"ז רע"ב וכפי גי' התוספו' שם גם בתענית כ"ג רע"א והיא היא אחותו של שמעון ב"ש עיי"ע שלמצה ומ"ש.

שָׁלַק (בל"ע سلق בל"ס שְׁלַק kochen, sieden, einkochen; שָׁלוּק, שֶׁלֶק eingekochte Speise, (Kräuter בפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד.) אכל שלק והוא מזונו פי' ירקות שלוקין או זיתים שלוקין מבושלין הרבה. השתי משישלק (נגעים פי"א מ"ח וכ"ה בספרא תזריע פרש' ה' פרק י"ג) עיי' בע' אנייץ [4]). כפ"ה בכלים (מ"ה) מוסף יורה של שולקי זיתים פי' מנהג של שולקי זתים עושין שפה סביב היורה שיכיל יותר. בריש מעשרות (פ"א מ"ה) אבטיח משישלק. פי' כשנגמרין הן ירוקין כעין דבר השלוק בפ"ב בע"ז (ל"ה: במשנה) אלו דברים של גוים אסורים ואין איסורן איסור הנאה חלב שחלבו

[1]) ח"א, קי"א: [2]) בתוספתי חולי' פ"ג תגיי שלפוחות. [3]) בדפו"ו בט"ס סליקת כי. [4]) ברפ"ר בט"ס אמן.

גוי ואין ישראל רואהו הפת והשמן שלהן והשלקות רבי ובית דינו התירו השמן [1]). בריש בכורו' בגמ' זכר ונקבה (ט׳ : י״א.) פריק ליה בשלקי [2]) בשויו פי' „נותן לכהן ירקות שלוקין בשויו של בכור ופודה" [3]). — (א"ב תרג' חציר גגות ושדפה (מ״ב י״ט, כ״ו) כעשב אגריא דישלוק [4]) ענין בשילת פירות וירקות במים ע"י האור וחחום). *[אחי"ה וכנ"ה בע"ז ל"ח: עיי"ע אהין. בירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"נ אנן שלקין ביעין, תוספת' עוקצ' ספ"ב ביצה שלוקה, תוספת' יו"ט ספ"ב בישל הימנו כל שהוא שלק הימנו כל שהוא. ירו' ברכו' פ"ו ד"י: בההוא דשליק וכו', מעשרו' פ"א מ"ה ואם אינו משַׁלֵּק וכו'; פ"ד מ"א השולק, ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט. פיקס ושילק, ירו' שקלים רפ"ו דמ"ט ע"נ שמן זית הן שנים עשר לוג שבו שולקין את העיקרין דברי ר"מ ור"י אומר שולקן היה במים ונותן שמן על גביהן וכ"ה בירו' סוטה פ"ח דכ"ב ע"ג ועיי' כריתות ה' סע"א משלקו העיקרין וכו' הביאו העיקרין ושלקום במים עיי"ע קפח א'. נס על נגעים הנ"ל. כלים פי"ב מ"ח עד שתשָׁלֵק. בינוני פעול במקום השם שָׁלוּק בקבוץ ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג נזרו . . . על שלוקיהן. והוא כמו שֶׁלֶק ברכו' מ"ד. (עיי' לעיל) ושם: מי איכא מידי דהוה שלק מזונו וכו', ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג מי שלק של ביצים, ירו' תרומו' ספ"י דמ"ז ע"ג מי שלקות, תוספת' תרומות פ"ז מי כבושין ומי שלקין . . . מים ששרה בהן כבשין שלקין וכו', והשם המופשט שליקה תוספת' כלים ב"מ ספ"ב מחוסרים שליקה (עיי' כלים פי"ב מ"ח) פסחים ל"ד. בשליקתא עיי"ע סלק ג'. ובענין שליקה כתב הר"ן בפרק כל שעה וז"ל ירקות כבושין פי' בחומץ שלוקים מבושלים הרבה עד שנמוחו מבושלים כדרך בשולו ובפ' הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק שאינם בכלל מבושל שלוק בשיל ולא בשיל דנהי דשלוק נמי משמע מבושל יותר מדאי כדאמרינן בפ' כל שעה הבשר הכבד שליקה אוסרת ונאסרת שליק דהכא בשיל ולא בשיל הוא דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם ותבשיל יותר מדאי תבשיל הוא ע"כ והרא"ש בפי' המשנ' בפ"י מתרומו' אמר כי הירוש' סובר שלוק פחות מבישול ובפ' כלֶ הבשר בבלי שהוא יותר מבישול ופליגי ע"כ] —

☞ שְׁלַק (מל"ע شلق aufschlitzen) בכורו' פ' מומין אלו (מ״ה.) מעשה בתלמידיו של ר' ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחייבה שריפה למלך [5]) נראה שפי' מלה זו כמו שלק חתך ובקע ואולי מזה אבטיח משישלק (מעשרות פ״א מ״ה) כלומר משיתבקע כי האבטיח יבקע מאליו בהיותו גדול.

* שַׁלְקִי, שַׁלְקוֹת (שם האמורא) רב אחא בר שלקי ר' חנינא בר שלקא (אסת״ר פ׳ ויפקד) עיי"ע בסר"ה. בן שלקות נדה נ"ב: ותוספת' נדה רפ"ד.

* שַׁלְקוּנְדִית עיי"ע סלקנדית.

* שלקוקא ירו' מעשרות פ"א דמ"ט. משישלק (מעשרות פ״א מ״ה) מאן די ירים שלקוקיה ועיי' ר"ש במעשרו' שם וש"נ שליקוקיה ופי' שילוק לאבטיח כפיקוס לקישואין ע"כ והמשך הענין השיער הדקה הצומח בהן כמו נוצה כשהן קטנין וכשמתגדלין הרבה נושר מאליו. והר"י בן מ"צ פי' משיתבשל ויעשה כמו שילוק.

שָׁלֹשׁ (או שָׁלוֹשׁ לנקבה ושְׁלשָׁה לזכרים שם מספר יסודי drei; שָׁלַשׁ in drei Theile theilen; שְׁלִישׁ ein Drittel; שָׁלִישׁ der Dritte, Vertrauens-mann) בריש נדה בגמ' איזו היא בתולה (ח׳ :) שלש בתולות הן בתולת קרקע בתולת שקמה בתולת אדם וכו' עיי' בע' בתול. בפ' כל היד בגמ' בי"ש (שם י״ז.) שלשה דברים נאמרו בצפרנים זורקן רשע שורפן חסיד קוברן צדיק פי' משום הכי נקרא חסיד דאע"ג דידע ששריפת צפרניו מזיק לגופו אפי' הכי שורפן שלא יהו בעולם למכשול קוברן צדיק שזה דינם [6]). בפ' בי"ש בגמ' שני אחים (יבמו׳ ק״ט.) ידבק אדם בשלשה בהבאת שלום ובהפרת נדרים ובחליצה ויתרחק משלשה מן המיאונין ומן הערבות ומן הפקדונות. ובריש ויגש אליו בב"ר (רפצ״ג [7]). ובס"ג דפ' אלו הן

---

[1]) בנו"ג הפת ותשמן שלהן רבי ובית דינו התירו השמן והשלקות וכו'. [2]) בנו"ג בשילקי. [3]) הועתק מפי' רגמ"ה בבכורות. [4]) וכ"ה בתרג' ישעי' ל"ז, כ"ז). [5]) ובנדה ל': ותוספת' נדה ספ"ד אי' במעשה קלופטרא: וקרעתן. [6]) עיי' בתוספו' נדה ד"ה ושורפן בקצת יתר ביאור בשם הערוך וכן ברא"ש בשם הערוך. [7]) וע"ש ובילקו' ויגש ר' קי"ג ועיי' ירו' יבמו' פי"ג די"ג ע"ג.

הלוקין (מכות כ"ג:) ובב"ר בויחי יעקב (פצ"ח בשיטה חרשה) 1) ובסוף ברכות ירו' (ספ"ט די"ד ע"ג) שלשה דברים גזרו בית דין שלמטה והסכימו בית דין של מעלה עמהן ואלו הן ח ר מ ה ש ל י ר י ח ו מגילת אסתר ושאילות שלום בשם וכו' 2). בס"ג דפ' איזה מקומן (זבחים נ"ז רע"א) ה ו י 3) אשם שלישי 4) ושלשה ודאי אין מלמדין. בהלכה קמא בחולין (י'.) תנן התם בפ"ח בתרומו' (מ"ד) שלשה משקין אסורין משום גילוי המים והיין והחלב. ובוילמדנו ויקח קרח פ' קח את (המטה) [צ"ל המחתה או שצ"ל בוילמדנו זאת חקת התורה פ' קח את המטה] יש להם סמך מן התורה מים דכתיב (תהלים קל"ו, ו') לרוקע הארץ על המים. חלב דכתיב (שופטים ד', י"ט) ותפתח את נאד החלב ותשקהו ותכסהו (בשמיכה) 5) (במדבר י"ט, ט"ו) יין וכל כלי פתוח. בפ' האומר התקבל גט בגמ' דסמך קטנה (גיטין ס"ה.) שלש מדות בקטן צרור וזרקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים וכו'. בפ' כיצד הרגל בגמ' איזה תם (ב"ק כ"ד.) הרי אלו 6) שלש עדיות והן עדות אחת להזמה פי' „כגון דאתו תרי סהדי ואסהידו 7) בבית דין דכתרי בשבא נגח האי תורא דשמעון במקום פלוני ואתו אחריני ואסהידו בג' בשבא נגח תורא דלוי במקום פלוני נעשה השור מועד ומעכשיו כל מה שיגח משלם נזק שלם מן העליה נמצאת כת אחת זוממת כגון שבאו עדים ואמרו [לאלו העדים] עמנו הייתם במקום פלוני בההוא חד בשבא רחוק מן המקום שהעידו כי ראו העדות באותו מקום יותר ממהלך יום בעל השור פטור הוא מלשלם נזק שלום שהרי עדיין אין השור מועד ונמצא שלא נגח אלא שני נגיחות בלבד ועדיין תם הוא והעדים פטורין מלשלם צד המועדות כי לאחר שנתקיים העדות של שלש כיתות מתחייב במועדות (וכולן) [צ"ל וכיון] 8) שמקצתן הוזמו ומקצתן לא הוזמו כשם שפטורין מי שלא הוזמו כך פטורין מי שהוזמו וזה דומה לשני עדים שהעידו והוזם אחד מהן והאחד לא הוזם ששניהם פטורין ולפיכך אמרה הברייתא והן עדות אחד להזמה כלומר אינן חייבין [לשלם] 9) עד שיזומו שלשתן ובענין הזה השנייה והשלישית ואעפ"י שהראשונה כשהוזמה פטורה מלשלם צד המועדות שבנגיחה רביעית משלמת התמות שחייבתו לשלם לראובן עומדת וכן דין השנייה וכן דין השלישית אבל אם הוזמו אלו שלש כתות כולן משלמת הראשונה מה שחייבתו בעדותה לשלם לראובן והשנייה משלמת מה שחייבתו לשלם לשמעון והשלישי (משלמת] מה שחייבתו לשלם ללוי ושלשתן משלמות ומשלמות 10) צד מועדות שבנגיחה רביעית ועל זה נאמר (דברים י"ט י"ט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ופעמים שמשלמות גם צד התמות שברביעית היכי דמי כגון שהודה בנגיחה רביעית וקיי"ל פלגי נזקא קנסא ואין אדם משלם קנס על פי עצמו וכיון שהעידו הללו שהוא מועד נתחייב על עדותן" 11). בפ' חזקת הבתים (ב"ב נ"ו:) שלשה אחין והאחד מצטרף עמהן הרי אלו שלש עדיות והן עדות אחת פ י ר ו ש להזמה 12) פי' ראובן שמעון ולוי ג' אחין וכלב נכרי העיד ראובן וכלב בראשונה ושמעון וכלב בשנייה ולוי וכלב בשלישית הרי זו חזקה נמצאו ג' אחין בחצי ה א ח ד 13) וכלב בחצי האחר והן עדות אחד להזמה. ההוא שטרא דהוו חתימי עליה תרי שכיב חד מינייהו אתא אחוהי דקאי וחד נוכראה 14) לאסהודי אחתימת ידיה דמיתנא (שם נ"ז רע"א) והאי דקא מסהיד אחתימת ידיה דנפשיה כי האי גוונא לא מקיימינן האי שטרא דהא נפיק פלגו דממונא אפומא דהאי סהדא דהוא חי ופלגו אחריתי נפיק אפומא דאחוה דהאי דהוא חי ואפומא דההוא נוכראה דמסהיד אחתימת ידיה דמיתנא אשתכח דקא נפיק האי ממונא כוליה דכתיב בשטרא נכי ריבעא אפומא דחד והילכתא בהא כרב אשי דפסיל 15). פ"א 16) „הרי אלו שלש עדיות שעל מה שמעיד אח זה אינו מעיד אח זה וכשרה היא העדות והן עדות אחת הואיל וכל

---

1) עיי"ע פרקופי וכ"ה בתנחומ' ויחי ובתנחו' הישן ויחי סי' ו' וילק' יהושע ר' י"ח. 2) כ"ה בדפ' וויניצי' וכ"ה בירו', אבל בשרפ"ע אי' ואלו הן מגילת אסתר ושאילת שלום בשם והבאת ש ל ו ם וצ"ל מעשר וכ"ה בכ"י ערוך והוא כנוסח הש"ס מכות הנ"ל וב"ר ותנחומא. 3) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע בט"ס הני. 4) בנו"ג שלשה. 5) כ"ה בכ"י ערוך והוא מפסוק הקודם ויש למחוק. 6) בנו"ג כאן וכ"ה בפי' ר"ח. 7) בפי' ר"ח שהדי ואשהידו. 8) וכ"ה נכון בפי' ר"ח. 9) כ"ה נכון בפי' ר"ח. 10) בש"ס ווילנא בפי' ר"ח נסגרה זו המלה ללא נכון. 11) ע"כ הועתק מלה במלה מפי' ר"ח בב"מ נדפס בש"ס ווילנא ובעל עיקרי התלמוד לא עשה יפה לקצר פי' רבינו. 12) בנו"ג במשני והן עדות אחת להזמה אבל בכ"י ש"ס ובמשניות נאפולי ובירו' ובדפוסי' הראשונים וברי"ף לי' על כן רבינו הוסיף מדעת עצמו פ י ר ו ש להזמה נשמע מזה כי בספריו לי' מלת הזמה כמו שלי' בדפוסים הראשונים והמהרש"ל הוסיפה בדפ"ר. 13) כ"ה נכון בדפו"ו. 14) בנו"ג אחרינא.
15) ועיי' הרי"ף. 16) הועתק מפי' רגמ"ה ב"ב.

אחת מצטרף עם זה נכרי אם הוזם זה הנכרי[1]) נמי או[2]) אחד מן האחין שמצטרף עמו בטלה כל העדות של חזקה הואיל וזה נכרי מעיד עם כולן"[3]) אין הכרעה שלישית מכרעת (חולין קל"ז סע"א) כבר פי' בע' כרע[4]). בסוף נגעים (פי"ד מ"ג ומ"ד) שלש טהרות במצורע ושלש טהרות ביולדת שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה הנזיר והמצורע והלויים[5]) וכולן שגילחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום. בויק"ר בריש אחרי מות (רפ"כ) (ובפרש') [צ"ל ובפסק'] אחרי מות (פסיקת' דר"כ צד ק"ע:)[6]) ובפסקא דפרה (פסיקת' דר"כ צד ל"ז.) ובילמדנו זאת חקת התורה פ' לוה רשע שלש עשרה חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן הה"ד (יחזק' כ"ח, י"ג) בעדן גן אלהים היית וכו'[7]). בריש מעשרו' (פ"א מ"ג) התבואה והזתים משיביאו שליש. ירו' (פ"א דמ"ט רע"א) אמר ר' זעירא עשר תעשר את כל תבואת זרעך (דברים י"ד, כ"ב) דבר שהוא נזרע ומצמיח יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח[8]). בפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין (ב"מ ס"ט.) מותר שליש בשכרך. פי' כל שיעלה בריוך עד כנגד שליש בקרן נחלוק בינינו והמותר מן השליש יהיה לך לבדך בשכרך כגון דהוי קרן ש' זוזי אמר ליה כל מה דהוי טפי מן ק' זוזי הוא אגרך. עד שליש משלו (ב"ק ט' רע"ב) כבר פי' בע' הדר[9]). בפ' איזה נשך (ב"מ ס"ח סע"א) ומגדלין אותן עד שיהו שלשין פי' עד שיהו בעגל בשליש בשור ובסייח בשליש בסוס ואח"כ יטול השומר חצי השבח[10]). בפ' הקומץ רבה בגמ' שני פרשיות (מנחות ל"ג.) בתחילת שליש העליון. *[אחי"ה וכנ"ה במנחות ע"א. עד שלא הביא שליש, ירו' פיאה פ"ב ד"ז, וירו' שביעי' רפ"ה דל"ה ע"ד הביא שליש, ירוש' שקלים רפ"ג דמ"ז: לא כחנט ולא כשליש ירו' פיאה ספ"ב ד"ז: למחצה לשליש ולרביע, ירו' שבת פ"א ד"ד. שליש בשולו, גיטי' ע'. אכל שליש ושתה שליש. ולנקבה שְׁלִשִׁית פרה פ"א מ"א שמעתי אלא שלשית. . אם אתה אומר שְׁלִישִׁית לאחרות במנין וכשאתה אומר שלשית בת שלש שנים חולי' קכ"ו רע"ב ע"ש. ועוד נקרא נאמן של שני כתים: שָׁלִישׁ גיטין ס"ד. כתובות ס"ד: תוספת' כתובות ספ"ה וממנו הפעל תוספת' יבמות ספ"ו המשלש גט לאשתו ובגיטי' י"ח. יותר טוב המשליש ופי' שנתן גט לשליש. תוספתא כתובות ספ"ו וכתובות ס"ט: המשליש מעות לחותנו, ושם: המשליש מעות לבתו. הָפעל תוספת' שם כתוב' שם וירוש' כתובו' ספ"ו דל"א. יעשה השליש מה שֶׁהוּשְׁלַשׁ בידו. בינוני פעול בפיעל מן שלש דב"ר פ"ב השלישית (זכריה י"ג, ח') אלו ישראל שנקראו שלישין שהם משולשין כהנים לוים וישראלים. ב"מ ס"ה: עד שיהו משוּלָשִׁין וגי' רבינו עיי' לעיל. ובדרז"ל הרבה פעמים נאמר איזה כלל מוסרי או של הלכה בדבור המתחיל שלש או שלשה ד"מ ע"ז מ"ז: שלשה אבנים הן, פסחים נ"ה. שלש אומניות וכו', שביעית פ"ו מ"א שלש ארצות לשביעית סוט' י"ב. שלש נזירות גזר, חולי' קכ"ו רע"ב שלש טומאות פורשות, מכו' י"ב. שלש טעיות וכו', סנה' כ': שלש מצוות נצטוו ישראל וכו', ברכות ה'. שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכו', שם נ"ו: שלש שלומות הן וכו', ב"ב קס"ד: שלש עבירות וכו', יומא כ': שלש קולות וכו', סנהד' מ"ד: שלש שמות יש לו עיי"ע אטמון, עירובי' י"ג: שלש שנים נחלקו ב"ש וב"ה וכו', ע"ז ג': ד': שלש (שעות) ראשונות וכו', פסחים קי"א. שלשה אין ממצעין וכו', שם קי"ג. שלשה אין מתקנאין וכו', שם: שלשה אוהבין זה את זה וכו', עירו' מ"א: שלשה אין רואין פני גיהנם וכו', סנהד' צ"ז, שלשה באין בהיסח הדעת, שם ק"א: שלשה באו בעלילה וכו', ברכו' ז'. נ"ד: נ"ה. שבת ס"ב: פ"ז. עירו' מ"א: פסחים מ"ב. נ"ד: מכות כ"ג: ב"ב קמ"ז. מנחו' כ"ט. נדה י"ז. שלשה דברים וכו', ב"ב ט"ז: שלשה הטעימן הקב"ה וכו', סוטה י"א. שלשה היו באותה עצה וכו', פסחים

---

[1]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד וכ"ה בפי' רגמ"ה. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ועיקרי התלמוד אבל בדפו"ו בט"ס בו. [3]) וסוף דברי רגמ"ה ומשלמין בין ארבעתם. [4]) ח"ד, של"ט ושם גרס רבינו הכרעת שלישי. [5]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ר אבל בשדפ"ע והלוי. [6]) ושם אי' בדפוס: ושאר קטיעא כי קצר המעתיק יען כי כבר נמצא בפסקא דפרה ורבינו מצא המאמר הנחסר במקומו ועיי"ע דסקר ומ"ש התי רש"ב בהערה נ"ו בפסיקי' שם. [7]) וכ"ה י"ג חופות וכו' בתנחומא אחרי רסי' בי ובקהל"ר פ' מי כהחכם פסיק' רבתי פי"ד אבל בב"ב ע"ה. ובפדר"א ס"פ י"ב ובילק' יחזק' ר' שס"ז אי' עשרה חופו' ועיי' ב"ר פי"ח. [8]) וכ"ה בפי' מהר"י במ"צ ובנו"ג בירו' ומצמח ובפי' ר"ח בר"ה י"ב: הביא הירו' בזה"ל דבר שזורע וצומח וכו' ושם בר"ה אי' כגי' רבינו התבואה והזיתים משיביאו שליש אבל במעשרו' אי' לפנינו ובכ"י ש"ס ובירו' משיכניסו שליש אבל עיי' פי' הר"ש. [9]) ח"ג, קפ"ו ועיי' בפי' ר"ח בב"ק שם. [10]) בנו"ג משולשים ופירש"י לכשיעמדו על שליש גדילתן שליש שור ושליש סוס אז יחלקו ובמשניות נאפולי הגי' שיהו שלש שנים וכ"ה בפי"מ לחרמב"ם וכ"ה בריא"ף בתשו' המועתקת מל"ע הובא בשט"מ במקומו ע"ש.

ק״ג: שלשה הקב״ה אוהבן וכו׳, שם: שלשה הקב״ה שונאן וכו׳, חגיגה ה׳: שלשה הקב״ה בוכה עליהן, יומא ע״ב: שלשה זירים הן וכו׳, נדה ל״א. שלשה חדשים הראשונים וכו׳, פסחים פ״ז: שלשה חזרו למטעתן וכו׳, שם קי״ג: ביצה ל״ב: שלשה חייהם אינם חיים, סוטה מ״ז. שלשה חינות הן וכו׳, שם: שלשה חלאין, ברכות ס׳. שלשה ימים הראשונים, סוט׳ ט׳. שלשה כוסות האמורות במצרים וכו׳, שבת ע״ז: שלשה כל זמן שמזקינין וכו׳, ב״ב י״ז. שלשה לא שלט בהן יצה״ר וכו׳, פסחים קי״ג. שלשה מכריז עליהן הקב״ה וכו׳, שם. שלשה מנוחלי העוה״ב וכו׳, ברכות נ״ז: שלשה מעין העוה״ב וכו׳, מגילה י״א. שלשה מלכו בכיפה וכו׳, שם ט״ו: שלשה מלאכי השרת וכו׳, סנהד׳ ק״ו: שלשה מלאכי חבלה וכו׳, תעני׳ ב׳. שלשה מפתחות וכו׳, ברכות נ״ז: שלשה מרחיבין דעתו של אדם וכו׳, שלשה משיבין דעתו של אדם וכו׳, עירובי׳ מ״א: שלשה מתין כשהן מספרין וכו׳, סנהד׳ ק״א: שלשה ניבטו ולא ראו וכו׳, ברכו׳ נ״ז: שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן וכו׳, תענית כ׳. שלשה נקדמה להם חמה בעבורן וכו׳, ב״ב ע״ה: שלשה נקראו על שמו של הקב״ה, יבמו׳ ע״ט. שלשה סימנים יש באומה זו וכו׳, ר״ה ט״ז: שלשה ספרים נפתחין בר״ה וכו׳, ביצה כ״ה: שלשה עזין הן וכו׳, תעני׳ ט׳. שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל וכו׳, עירו׳ י״ט. שלשה פתחים יש לגיהנם, ב״מ ע״ה: שלשה צועקין ואינן נענין וכו׳, ברכו׳ נ״ה. שלשה צריכים רחמים וכו׳, שם נ״ד: שלשה צריכים שימור וכו׳, סנהד׳ צ״ה. שלשה קפצה להם הארץ וכו׳, תעני׳ ד׳. שלשה שאלו שלא כהוגן וכו׳, עירו׳ נ״ד: שלשה שהיו מהלכין בדרך וכו׳, פסחי׳ קי״ג: שלשה שונאין זה את זה וכו׳, קידו׳ ל׳: נדה ל״א. שלשה שותפין הן באדם וכו׳, סנה׳ ק״ח: שלשה שמשו בתיבה וכו׳, חולי׳ צ״ב. שלשה שרי גאים היוצאין מישראל וכו׳, תמור׳ ט״ז. שלשת אלפים הלכות נשתכחו וכו׳, ברכות ח׳.: סוכה מ״ט: עירו׳ ס״ה: סנהד׳ ל״ח. בשלשה דברים וכו׳, מכ״ו כ״ג: סוטה ל״ג: מ״ב: זבחים קי״ח: בשלשה מקומו׳ וכו׳, ועוד הרבה מאמרים כאלה] —

שִׁלְשֵׁל wie eine Kette herunterhängen מהשם שַׁלְשֶׁלֶת פי׳ עבות (Kette, Strick) בפ״ד בשביעי׳ (מ״י) ובי״ה אומרים החרובין משישלשלו [1]) פי׳ משיתחילו להכביד ולהתלות לשון שלשלת. בס״ג דפ׳ ב׳ בכתובות (כ״ז.) דמהדר ליה למתא שושילתא כלבא זוגא ואווזא. פי׳ שושילתא שהוא כעין עבות של ברזל ותולין בה זוגא שהוא תרג׳ פעמון (שמות כ״ח, ל״ד; ל״ט, כ״ו) ואווז וכלב קשורין לשלשלת וכשתברח אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש הענבול בזוג ואווז וכלב צועקין ומתנערות המשמרות [2]). בכלי מתכות פי״ד בכלים (מ״ג) שלשלת של משוחות פי׳ „אלו שמושחין ומודדין הקרקע [3]) יש שמושחין בחבלים ויש שמושחין בשלשלאות של ברזל כדי לצאת ממה שנגרסנו (ב״ב פ״ט:) לא תעשו עול [במשפט] במדה (ויקרא י״ט, ל״ה) זו מדידת קרקע" [4]) — (א״ב עיי״ע של שלישי). *[אחי״ה ובע׳ של ג׳ הבאתי דוגמאות להוכיח כי הפעל שִׁלְשֵׁל נבנה מהשם שלשלת (= שַׁרְשֶׁרֶת) ובהשאילה נאמר מכבדות ותליית הצמח בפ״ד שביעי׳ עיי׳ לעיל וכפי׳ רבינו ובע׳ שרשר גי׳ רבינו משישרשרו ועיי״ע גרע ב׳ וכן באתפעל ירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ה ע״ד הוא משתַלְשֵׁל, והשם שִׁלְשׁוּל (das Herabhängen) ירו׳ שביעי׳ ספ״ד דל״ה ע״ג עיי׳ סוף ע׳ של ג׳ בהוספותי. וכנ״ה שַׁלְשֶׁלֶת במקואו׳ פ״י מ״ה שלשלת דלי גדול ועיי׳ כלי׳ פי״ד מ״ג. ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ה ע״ד הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה השלשלת וכו׳ ובהשאילה שלשלת יוחסין, שלשלת האבות עיי׳ ירו׳ סוכ׳ ספ״ה דנ״ה ע״ד ב״ר פע״א פפ״ב ושהש״ר פ׳ קמתי וילק׳ וישלח סוף רמז קל״ו, במד״ר פ״ד ופי״ח דב״ר פ״ו ובל״ס שישלתא, וכן בשהש״ר בתחלה. ועוד שושילתא גיטי׳ נ״ו: ס״ח. (עיי״ע ששל) והרבה בתר״י תרג׳ מוסר (איוב י״ב, י״ח) מועקה (תהלים ס״ו, י״א) כבל (שם ק״ה, י״ח) והקבוץ תר״י שרשרת (שמות כ״ח, י״ד) שִׁישְׁלָן, תרג׳ איוב ל״ט, ה׳ עיי״ע של ג׳ כמו״ע. ושושילתא. שישלתא נתקצר מן שׁוּלְשֶׁלְתָּא, שִׁלְשֶׁלְתָּא כמו קיקלתא מן קלקלתא. שישורא מן שרשורא עיי״ע שרשר וע׳ ששורא וכדומה, ובכ״י תרג׳ איוב הנ״ל אי׳ שולשילתא.

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר ועיקרי התלמוד אבל בדפ״ר וויניצי׳ משישלשלו. [2]) בנו״ג שושילתא וכלבא וגווזא ואווזא ועיי׳ פירש״י ובשט״מ בסוגי׳. וגי׳ רבינו תסתייע׳ מירו׳ גיטי׳ פ״ג דמ״ה רע״א כגון זוגין ושלשלאות וכלבים וכצ״ל בירו׳ כתובו׳ פ״ב דכ״ו ע״ד ועיי״ע כרקום ח״ד, שמ״א ומ״ש בהערה ועיי״ע זג (ח״ב, רס״ח:) ובהיפך גרס רש״י בנדה י״ז. מקרקש זגי ורבינו גרס גזי עיי״ע גז (ח״ב, רס״א.) [3]) בפי׳ רה״ג את הארץ. [4]) הועתק מפי׳ רה״ג בכלים שם ושם אי׳ זו מדת קרקע ובנו״ג כגי׳ רבינו.

ובדפוסי' בלי למ"ד והקבוץ שַׁלְשְׁלָן תרג' שופטי' ט"ז, כ"א; למ"א ו', כ"א ועוד שֶׁלְשְׁלָוָן לתהלים קי"ח, כ"ז ועיי' שם קט"ז, ט"ז וזולתו] —

* **שִׁלְשֵׁל** (abführen, Durchfall bewirken) עיי"ע של ג' וש"נ, ועיי' רש"י כתובות י': ד"ה משלשלן.

שִׁלְשׁוּל (Kreusel- Regenwurm, Blindschleiche) [1] בס"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ד:) [אפי' שלשול קטן] [2] ובפ' כל הצלמים בגמ' המוציא (ע"ז מ"ג:) לעבדם אפי' שלשול קטן נמי. בס"ג דפ' השוחט אחד (חולי' מ'.) לשם [3] מיכאל השר הגדול לשם שלשול קטן שבים. בס"ג דפ' אלו טרפות (שם ס"ז:) ת"ר הולך על גחון (ויקרא י"א, מ"ב) זה נחש כל (שם) לרבות את השלשול ואת הדומה לשלשול — (א"ב פי' מין תולעת נמצא באשפה המשלשל את עצמו כשהוא זולח). *[אחי"ה ורש"י בר"ה ובחולי' מ'. פי' תולעת ושם ס"ז: פי' תולעת ארוכה כנחש הן והן הנמצאין באשפה. וכנ"ה בב"ר פ"ח ויק"ר רפי"ד שלשול זה קדמך. שם ר"פ נ"א כשבלול (תהלים נ"ח, ט') כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה ועיי' מ"כ שם ואולי בזה המקום הוא כמו לשלשת פי' ענין צואה (עיי"ע ח"ה, ס'.)] —

* **שלשושית** ? עיי"ע לשישית ח"ה, ס"ב.

שֵׁם (מל"מ עיקר ענינו והכנוי המסמן את הדבר להבדילו מזולתו Bezeichnung, Name ועוד שם להאל הנכבד המיוחד והוא שם הויה) שואל אדם שלום חבירו בשם (ברכות נ"ד.) כבר פי' בע' עת. בפ' ד' מיתות המגדף אינו חייב עד שיפרש את השם (סנהד' נ"ה סע"ב במשנה). גמר' (שם נ"ו.) תנא עד שיברך שם בשם פי' „עד שיברך עד שיקלל כלו' יזכיר שם ויברך אותו השם בשם" [4]. בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז:) הוא בשמה והיא בשמו אין בו משום דרכי האמורי [5] פי' אם קורא איש אשתו בשמה ואשתו קוראה את בעלה בשמו. בס"ג דפ"ק בביצה (י"ג. ושם:) שמו טובלו לתרומת מעשר פי' „כיון שנקרא מעשר ראשון חייב להפריש ממנו תרומת מעשר" [6]. שמות [7] מובהקין [8] (גיטין י"א רע"א) כבר פי' בע' הרמיז. בילמדנו בריש ואלה שמות (תנחומי שמות סי' ב') יש בני אדם שמעשיהן כעורים ושמותיהן נאים וכו' [9]. בר"ג דחלק (סנה' צ"א סע"א) נתן אברהם מתנות (בראשית כ"ה, ה') שמסר להן שם טומאה פי' מעשה כשפנות ומעשה שדים — (א"ב תרג' ולשם ולתפארת (דברים כ"ו, י"ט) ולשום ולתושבחתא ובל' חכמים אומרי' כשם במקום כמו ויש ענין אחר קרוב לראשון משנ' מכות פ"ק (ד'.) שלא השם המביאין לידי מכות פי' טעם כי בטעם ובסיבה יוכר הדבר כמו שניכר בשם). *[אחי"ה א') שם כל"מ שְׁמָא בלא"ר וסורי ועוד שׁוּם (בל"ע اسم) נגזר מלשון ערבי' وسم, سمة פי' סימן עיי' פירשט כי בשם נסמן האדם והדבר. ברכו' ד'. נ"ו: חולי' ז': סנהד' ס"ז. למה נקרא שמן וכו', שבת קי"ג: זבחים קי"ג: סנה' כ"ו: תמור' ט"ז. למה נקרא שמה, ברכו' ל"ט. יומא ל"ט: בכורו' נ"ה. חולי' צ"א. למה נקרא שמו וכו', ברכות י"ז. אבות פ"ב ופ"ד שם טוב, שבת י': שבת שמה, כ"א. קיק שמו ועוד עיי' שם נ"ד: נ"ו: פ"ט. ק"ד. ק"ח. קל"ד. קמ"ו: עירו' נ"ג. ס"ד: פסחים ה'. מ"ט. פ"ו: קי"א. קי"ג: קי"ז. יומא ב'. סוכה נ"ג. ר"ה ג'. ושם: ט"ז: י"ח. כ"ה. תענית ט"ז: כ'. כ"ה. מגילה ו'. י"ב. ושם: י"ג. י"ד. ט"ו. מ"ק ט"ז: חגיגה ה': י"ב: י"ג: ט"ו. שקלי' ח': ט': יבמו' ט"ז. כ"ד. ל"ד: מ"ט: ע"ז. כתובות י': מ"ו. ע"ב. נדרים מ"א. גיטי' ז'. ס"ח. סוטה י'. ושם: י"א. ושם: י"ב. ל"ו: ל"ח. מ"ב: מ"ו: מ"ח: מ"ט. קידושי' כ"ה. ב"ב ט"ו. ט"ז: ע"ד: צ"א. ושם: ק"ט: ק"י. סנהד' י"ט: כ"א. כ"ב. ל"ז. ל"ח. ושם: מ"א: מ"ד: ס"ו: פ"ב. צ"ד. צ"ו. צ"ח: ק'. ק"א: ק"ה. ק"ו. ע"ז ג'. י"ט. מ"ו. נ"ד: הוריות י"א: מנחו' מ"ד. ס"ד: חולי' כ"ז: ס': ס"ג. צ"א. קל"ט: ערכי' ט"ו. והקבוץ שֵׁמוֹת עירו' י"ט. גיטי' י"ד: סנהדרין ל"ח: צ"ה. הוריות י"ד. שבת פ"ט. ה' שמות אבדר"נ פ' ל"ד י' שמות נקראו אלולי', שם פל"ט: ו' שמות נקרא שלמה וכו', דורש שמות ב"ר פמ"ב עיי"ע שמאבר. ירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד שמות חדשים עלו בידם מבבל . . רשב"ל אמר אף שמות המלאכים עלו בידן מבבל ב"ר פמ"ח שמות חדשים עלו מבבל . . אף שמות מלאכים עלו מבבל עיי' מאמרי על המלאכים צד ז'. פסחי'

---

[1]) עיי' לעוויזאהן זאאלאגיע 242. [2]) כ"ה בעיקרי התלמוד. [3]) בנו"ג לשום. [4]) הועתק מפי' ר"ח בסנהד'. [5]) וכ"ה בע' דן בי וכ"ה בכ"י שיש אין בו משום דה"א אבל בנו"ג יש בו וכה"ג ברש"י אשר על כן פי' משום ניחוש [6]) הועתק מפי' ר"ח בביצה י"ג: [7]) בדפ"ע ערך חדש אבל בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד לנכון המשך הערך. [8]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע מבוהקין. [9]) בנו"ג יש בני אדם ששמותיהן נאין ומעשיהן כעורים ויש ששמותיהן כעורין ומעשיהן נאין וכו'.

פ"ו: בעל השם עיי"ע בח"ב קמ"ט. ועיי' יוחסין השלם ע' רב הונא צד 127 ומ"ש בשם ר"ח כי עשו סמיכה וקראוני רב הונא ובפי' ר"ח אי' סמוך בישיבה אני ב) ועוד שם כל"מ (דברים כ"ח, נ"ח) הוא שם האל יתברך ונקרא ג"כ שם המיוחד. שם המפורש עיי"ע יחיד ומ"ש (ועיי' ג"כ מורה נבוכים א', ס"א. ס"ב) קידושי' ע"א. שם בן ארבע אותיות . . . שם בן שתים עשרה אותיות . . . שם בן ארבעים ושתים אותיות עיי' פירש"י [1]. ברכות נ"ד. שואל . . בשם, שבת ק"ד. ה"ו שמו של הקב"ה, סוטה י'. יומא ל"ז. שמו של קב"ה, שבת קט"ז. שמי נכתב בקדושה ימחה, סוכ' מ"ב: שהשם וכל כינויו מונחים בארון. סנהד' ל"ח: שמו כשם רבו עיי"ע מיטטרון, נ"ה: נ"ו. עיי' לעיל, ס'. שם בן ד' אותיות צ'. ע"ז י"ח. ההוגה השם באותיותיו. יומא ל"ה: אנא השם, ירו' יומ' פ"ג ד"מ ע"ד בראשונה הוא אומר אנא השם ובשנייה הוא אומר אנא בשם [2]. ברכות ס"ג. מגילה ג'. יומא פ"ו: ר"ה י"ח: יבמות ע"ט. סוט' ט': סנהד' ק"א. ק"ג: שם שמים. והקבוץ שבועו' ל"ה. יש שמות שאינם נמחקין ויש שמות שנמחקין. ג') שֵׁם פי' טעם דבר ופעולה מכות הנ"ל עיי' במו"ע. קנים פ"א מ"ג בין משם אחד בין משני שמות, שבועו' ג': יומא מ"ב: לא מן השם הוא זה, כריתות י"ג: אינו מן השם. ובל"ס וארמי שְׁמָא יומא פ"ג: ר"מ דייק בשמא, אבות פ"א מי"ג נגד שמא אבד שמיה, ע"ז ס"ו. בתר טעמא . . בתר שמא ועוד עיי' ברכות ג'. שבת ל"ו. צ'. קמ"ה: פסחים קי"א. יומא כ': ל"ח: סוכ' מ"ח: מגילה י"ד: ב"ב ט"ז. ק"ט: סנהד' מ"ד. צ"ג: צ"ז. ע"ז י"ז. הוריו' י"ג: חולי' ה'. ועוד הרבה בתרג' עיי' לבראשית ו', ד'; לדברים כ"ח, נ"ח; תר"י ב' שמות ל"א, ב'; תר"י א' לויק' כ"ד, י"א. ט"ז ועוד בל"א וסורי שוּם תרג' בראשי' ב', י"א והלאה; ג', כ'; י"א, ד' וזולתו וכן אצל רז"ל גיטי' ע"ט: לשום מלכות ועיי"ע לשון — ובכ"ף בראש כְּשֵׁם פי' כמו, כדבר (sowie) ובא אחריו כך. ד"מ כתובות י': כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפה לאשה ועיי' ברכו' נ"ה סע"א (נדרים ח'.), שבת קכ"ז: עירובי' ק"א. יומא ע"ה. ר"ה ל"ג: תענית ג': י"א. פסחים נ"ו. קי"ח: (ערכי' ט"ו.), גיטי' צ'. סוט' כ"ה. כ"ז סע"א כ"ז: קידושי' י"ג. מ': ע"ו: וש"נ, ע"ז. ב"ק מ"א: ע"ט סע"א ב"מ נ"א. נ"ח: ק"א: ק"ג סע"א ק"ג: ב"ב י' סע"א י': סנהד' צ"ז סע"א ק': ע"ז י': י"א. כ"ה. שבועו' ב' סע"ב הוריות י"ג: וזולתו וכן שוּם בקשור מ' בראש: מִשּׁוּם פי' מן שם בעבור (wegen, weil) גיטי' פ'. משום דאין להם לא כתב ולא לשון שבת ע"ז: מאי טעמא . . . משום. ירושי' שבת פ"ז ד"י. חייב עליה משום וכו', ביצה י"ב. לוקה משום וכו', ירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד משום שהוציא נזירות מפיו . . . משום כינויי כינויין. ב"מ ל"ב: לא קאמר אלא משום וכו', משום מאי לאו משום צער בע"ח . . . משום דאיכא חסרון כיס. ועיי' יבמות ע"ה: כתובו' פ"ה. ב"מ ק"ט. ב"ב קל"ז: קנ"א. משום דאתיתו וכו' עיי"ע מל ז', מטלא. ב"מ ק"א רע"ב משום יישוב א"י, ב"ק פ"ו: משום כיסופא, משום זילותא. ב"ב ק' רע"ב משום יקרא דשכבא ושם קכ"ו: משום ירושה . . משום מתנה, כתובו' ס"ג סע"ב וס"ד רע"א משום דרב זביד גברא רבה וכו', שם פ"ד סע"א גיטי' ל"ה. מ"ט: משום חינא. ויק"ר ס"פ ט"ו על שום רישיה. והרבה פעמים משום שנאמר, ר' פלוני משום ר' פלוני ועיי"ע שום במו"ע ושם הבאתי כבר קצת מהציונים הנ"ל] —

שֵׁם (בן נח) ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד, י"ח) תר"י (ב') שם רבה. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד וכ"ה בתרג' ובדפ"ע אי' שם רבא, וכ"ה בסנהד' ק"ח: שם רבה. תנחו' הישן לך לך ממי היה (אברהם) מתירא מן שם. . מה עשה יצא לקראתו שם לרצותו שנא' (בראשי' שם) ומלכי צדק מלך שלם וכו'. ועוד דרשו רז"ל בענין שם בנדרים ל"ב: ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון כיון וכו', ביומא י'. אין השכינה שורה אלא באהלי שם, מגילה ט': אהלו של שם. ע"ז ל"ו. בית דינו של שם בית מדרשו של שם. מכות כ"ג: בג' מקומות הופיע רוח הקודש בבית דינו של שם וכו'. ב"ב קכ"א: שם ראה מתושלח יעקב ראה שם, סנהד' ס"ט: שם גדול מחם שנה וכו', קי"א רע"א

---

[1] ועיי' מ"ש ה' צונץ זינאגאגאלע פאעזיא צד 145 וש"נ כמה ציונים מבעלי קבלה. ועיי' ג"כ מ"ש החכם השלם רב"ז באכער במאמרו על אגדה של אמוראים בבליים צד י"ח והלאה ותורף דבריו הוא מנין אותיות חכמה תבונה דעת כה גערה גבורה צדק משפט חסד רחמים (עיי' חגיגה י"ב.) בצירוף אותיות יהו"ה עולה לחשבון מ"ב הרי שם בן ארבעים ושתים אותיות, ומנין חכמה תבונה דעת עולה לחשבון י"ב הרי שם בן שתים עשרה אותיות. וזה הפי' הוא כפתור ופרח, וראוי למי שאמרו

[2] וכן בעבודה דיוה"כ.

שלישי של שם ע"ש פירש"י. ועיי' עוד ב"ר פכ"ו, ל', ל"ו, ל"ז, מ"ד, מ"ה, נ"ו, ס"ג, ס"ז, צ"ד; שמ"ר פי"ח; במד"ר פ"ד, דב"ר פ"א קהל"ר פ' מתוקה] —

שם (= שׁוּם מל"ע ساوم נתן ערך ושויו באומד הדעת abschätzen, schätzen ובפיעל בהוספת נו"ן מְשַׁמֵּן) בפ' השוכר את הפועלין בגמ' אלא עד שלא יתחילו (ב"מ פ"ז סע"א) וחכ"א משמנין ביניהן פי' „מחשבין גדול שבשכירות והפחות שבשכירות וכולל זה עם זה ונותן לו חציו של שניהם וזהו בינוני"[1]. בפ' ב' בבכורות (י"ז: י"ח.) ר"ע אומר משמנין ביניהן. בפ"ק בב"מ (כ'.) אגרות שום. פי' „שטר שומת בית דין"[2] עיי' בע' אגרת. בויק"ר פ' זובח בצו (פ"ט) ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהלים נ', כ"ג) בשין כתב דשאים ארחיה סגי שוי. *[אחי"ה בנו"ג דשיים אורחיה ובמ"ק ה'. כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה אל תקרי ושם אלא ושׂם וזו כונת ג"כ בויק"ר עיי' מ"ש בעל מנחת שי בתהלי' הנ"ל. וכנ"ה במכות ג'. כיצד שמין וכו' עיי"ע שמין כי שם הביאו ופי' רבינו. ב"מ ע"ו: שמין להן ושם ע"ז: גיטי' מ"ח: הניזקין שמין להן וכו'. ב"ב קל"ט רע"א שמין את המחוברין ללוקח. כתובו' ס"ז. שמין אותו והרי הוא כשויו. תוספת' ב"מ רפ"ט שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו ואין שמין אותה כנגד שדות שבצידה. תוספת' ב"מ רפ"ט הרי אילו שמין לו כיזה צד שמין לו וכו'. תוספת' כתובו' פי"א שמין לה מה שאכלה . . שמין אותה במנה . . עושין אותה שומא ושמין אותה שליש. שם פי"ב א"כ ישומו לו בזיבורית וכו'. ירו' קידו' פ"א ד"ס ע"ד דבר שהוא צריך לְשׁוּם ובבבלי קידושי' כ"ח. כל הנִישׁוּם דמים באחר וכו'. כתובו' ס"ו: במנה הנישום והוא הנפעל[3]. והשם שׁוּם, שׁוּמָא מל"ע سوم (Preis, Schätzung) ערכי' כ"א: עיי' תוספת' כתובות פי"א ותוספ' ערכי' רפ"ד שום היתומים . . . שום ההקדש. ב"ק י"ד: שום כסף ע"ש בגמ'. מ"ק י"ח: ירו' מ"ק דפ"ב. אגרות שום. כתובו' ס"ו. כנגד השום הוא פוסק. ס"ו: תנא שומא רבה וקתני שומא זוטא. תני שומא דידיה וקתני שומא דידה. ירוש' כתובו' פ"ו ד"ל ע"ד שומא דברתיה דר' יוסי. תוספת' כתובו' פי"א ירדו לָשׁוּם. שם: שום הדיינים. תוספת' ב"מ פ"ט נותנין לו את שומו] —

שם (= שׁוּמָא מל"ס שׁוּמָא, שׁוּמְתָא ובל"ע شامة פי' סימן מובהק בגוף Zeichen, Mal, Merkmal) בשומא מצוייה בבן גילו קא מפלגי (ב"מ כ"ז:) עיי' בע' גל השלישי. שאת או ספחת (ויק' י"ג, ב') תר"י (א') שומא או בהקי וכן לשאת ולספחת (שם י"ד, נ"ו) לשומא ולבהקי. *[אחי"ה ועיי' עוד תר"י שם י"ג, י"ט, כ"ח, מ"ג; שם י"ט כ"ז ועוד עיי' תר"י בראשי' ל"א, ח', י', י"ב; לבמד' י"ט, ב'. ב"מ שם שומא שאינה עשוייה להשתנות. נדה מ"ו, שומא . . . סימן. ירו' יבמות פ"י ד"א: הרי זה שומא. ירו' נדה רפ"ג ד"נ ע"ג שומא יש לה מכפנים תוספת' נדה רפ"ד שומא יש במעיה. ירו' קידו' פ"ב דס"ב ע"ד שומא שאין בה שיער ועיי' תוספת' כתובות פ"ז. תוספת' יבמות פי"ד מעידין על השומא. תוספתא בכורו' ספ"ה היתה בה שומא] —

שׁוּם (= שום מל"מ וכן בל"ע ثوم ובל"ס תוּמָא (עיי"ע תם) Knoblauch) בסוף מעשרות (פ"ה מ"ח) שום בעל בכי פי' שום חריף כל שאוכלו מדמע. בריש כלאי' (מ"ג) השום והשומנית ירוש' (פכ"א דכ"ז.) תומניתא. בסוף תוספת מעשרו' (ספ"ג) איזהו שום בעל בכי כל שאין לו אלא דור אחד המקיף את העמוד. *[אחי"ה ובירו' מעשרו' ספ"ה דנ"ב. בטעו' כל שאין לו אלא חור אחד וכו' וצ"ל דור עיי"ע בעל בכי ומ"ש בח"ב, קמ"ג. וכנ"ה בב"ק פ"ב. ה' דברים נאמרו בשום עיי"ע שחן א'. ב"ק שם: ושיהו אוכלין שום בע"ש ירו' מגילה פ"ד דע"ה. בלילי שבתות. נדרים ל"א. תוספת' נדרי' פ"ב אוכלי השום. והוא מל"מ (במדב' י"א, ה') השומים בקבוץ וכן בירו' שבת פ"ז ד"י. שוּמִין, שבת בבלי קי"ח: ראשי שומין. ושומניתא הוא הוא תומניתא עיי"ע ולפע"ד הוא הוא שנונית עיי"ע] —

* **שום טמיא** (שם מקום) ב"ב קנ"ג. ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן לנהרדעא שדריה לקמיה דר' ירמיה בר אבא לשום טמיא ובכ"י ש"ס מינכען שוטמי' ובכ"י פ' שיטמיה ובכ"י ו'. שטמיחם עיי' ד"ס במקומו.

☞ **שֶׁמָּא** (= קצור מן שֶׁ = אֲשֶׁר ומן מָא . . (vielleicht möglich dass) במשנת

---

[1] הועתק מפי' ר"ח הובא בשטמ"ק בסוגיא. [2] הועתק מפי' ר"ח. [3] כדרך: גיזון: גידון.

אבות פ' רבי אומר (פ"ב מ"ד) ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה פי' אולי. *[אחי"ה נתקצר מן שתי תיבות הנ"ל או כמו דילמא בלא"ר וסו' עיי"ע דלמא ומ"ש בח"ג. ע' וש"נ נדרי' כ"ב סע"א דילמא חס ושלום ובמנחו' נ"ג: שמא חו"ש. ברכו' ד'. סנהד' צ"ח: שמא יגרום החטא, ברכו' י"א. שמא יראו התלמידים. תעני' ה': שמא יקדים קנה לושט. מ"ק י"ח: שמא יקדמנו אחר. גיטי' כ"ח רע"א שמא מת לא חיישינן שמא ימות חיישינן. ב"ק ק"ה. שמא תייקר לא חיישינן. קידו' מ' רע"א שמא דבר ערוה בא לידך וניצלת. ע"ז ח'. שמא בשבילי שסרחתי עולם חשך בעדי. ירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג אוי לי שמא שכתוב בו ואתה תשופנו עקב שמא יבא לנשכני. דב"ר ר"פ עקב שמא לרעתך נתתי לך את השבת לא נתתי אלא לטובתך דב"ר פ' נצבים: שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה וכו'. כתובו' י"ב: י"ד. ב"מ ל"ז:
וזולתו ברי ושמא עיי"ע בר (ח"ב, קס"ה)] —

שֶׁמְאֵבֶר (דרש כמו שֵׁם אֵבֶר) בב"ר פ מ"ב [1]) שנאב (בראשית י"ד, ב') שואב ממון, שמאבר (שם) שמאבר שהיה פורח ומביא ממון. *[אחי"ה כ"ה בכ"י ובדפ"ע ופורח וכו' ובנו"ג בב"ר ר"מ היה דורש שמות ריב"ק היה דורש שמות . . שנאב שהיה שואב ממון ושמאבר שהיה פורח ומביא ממון ופי' מ"כ שמאבר שם אבר לפרוח לקבץ הון רב ע"כ ורש"י על התורה פי' שֵׁם אבר לעוף (בכ"י כעוף) לקפוץ ולמרוד בהק"ה ועיי' מ"ש ר' אליהו מזרחי לבראשי' הנ"ל ומה שדרשו אותם בסין והם בשין הוא הפך מה שדרשו גבי ושם דרך אראנו א"ת ושם אלא ושם וכו' ע"ש. ורמ"ל הטעה לתרגם Name des Fittichs וצ"ל der Schwingen — [Ansetzende

* שַׁמַּאי (שם פרטי (בל"מ שַׁמַּי) בעל מחלוקה של הלל) שמאי הזקן קידושי' מ"ג. ונמצאו הלכות ממנו כמעט בכל ששה סדרי משנה עיי' סד"ה ודה"ם למהרז"ף ודור דור ודורשיו ובמבוא המשנ' למהר"י ברילל ואגדה לתנאים להח' השלם בכער ח"א ואין כאן מקום להאריך. ירו' נדרי' ספ"ה דל"ט: יונתן בר עוזיאל הדירו אביו מנכסיו ועמד וכתבן לשמי מה עשה שמי וכו'. עדיות פ"א מ"ד שמאי והלל כו' שהרי אבות העולם כו' ובב"ר פ"א ופי"ב נקראו ב"ש וב"ה אבות העולם. ספרי שופטים פ' ר"ג תוספת' עירובי' פ"ד ולמעש' שני פ"ב שמאי הזקן. ועוד ר' שַׁמַּי אמורא ירושלמי בדור החמישי חברו של ר' מנא ב' עיי' מבהי"ר למהרז"ף צד קכ"ה: וש"נ. — כפר שמי עיי"ע כפר ומ"ש.

שמאי (= שימאי בל"ע شام Syrien, Palästina ועוד עיי' בפני') בריש עירובי' בגמ' ואם יש לו (י"א.) ובהקומץ רבה בגמ' [2]) ב' פרשיות (מנחות ל"ג:) כי תניא ההיא בפיתחי שימאי פי' אומרים בל' ערבי בלד אלשאם [3]) והיא ארץ ישראל [4]). דלית לה תיקרה פי' דרך בעלמא [5]) שעושין על גבם תיקרה לשבת תחתיה ובפתחי שימאי שערים להגן מן החמה ומן הגשמים במסיבה בפתחי אין דרכן לעשות. ואחרינא אמר [6]) אין דרכן לעשות משקוף לפתחיהן. *[אחי"ה וז"ל ר"ח בעירו' (נדפס בש"ס ווילנא) פי' שימאי של א"י שהיא ארץ בני שם ע"כ וכ"ה בתוספו' שם ד"ה פתחי (ובקצת דפוסי' אי' פי' ר"ת וצ"ל ר"ח עיי' הפשב"ע) אמור מעתה שפי' רבינו הועתק מפי' ר"ח ובאמת בלד אלשאם بلد الشام פי' ארץ ישראל ודמשק ובכלל ארץ סוריא. ורש"י בשני מקומות פי' מל' זקן אשמאי (קידושי' ל"ב:) וזה דחוק. ועוד פי' בל' ראשון בעירו' פיתחי שימאי: פתחין שוממין וכן פי' ר"ת זקן אשמאי בקידו' עיי' תוספו' שם ד"ה זקן ולפי זה הוא תואר שִׁימָּאָה והקבוץ שִׁימְּאֵי פי' שָׁמוּם ועיי"ע שָׁמַם] —

שְׂמֹאל (מל"מ הפכו ימין linke Hand; והפעל מזה בהפעיל נפנה לצד שמאל [ובדרז"ל עשה שלא כהוגן linkisch, unordentlich thun) בילמדנו ואלה שמות (תנחו' שמות סי' י"ח) וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כ"ב) וכי שמאל למעלה אלא מיימינין אלו שהן מטין לכף זכות משמאילין אלו שהן מטין לכף חובה. *[אחי"ה וכ"ה בשהש"ר פ' לסוסתי ושם: אלו מימינים ואלו משמאילים אלו מכריעין לכף זכות

---

[1]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע לי'. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר. [3]) בכ"י ה"ב ו"ו ובדפי' אחרוני' בטעות בלר אלשאם ועוד בלר אלשם, אלאשם וצ"ל כגי' דפ"ר וויניצי' כמו בפנים וכ"ה בעיקי' התלי' וכן הביא הערוך בעל כפתור ופרח פ"י דפ"ט.. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר וויניצי' ובכ"י ו"ו ל"ד ה"ב ולא כבדפי' האחרונים ישרה ובעיקי' התלי' עוד יותר הוא ארץ ישראל ודמשק שקורין לו בל"ע בלאד אלשאם. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ובדפ"ר ואמ'. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר וכ"י ק"ט ובעיקי' התלי' והיינו אמורא אחרינא עיי' בש"ס בשני המקומות. ובדפ"א ואחרים אומרים וצ"ל ואחרינא אמר ובדפו"ו בטעות נשמט ואיתי בסיום הערך אין דרכן בעלמא לעשות משקוף לפתחיהן ע"כ ומלת בעלמא באה מערבוב השורות משורה הקודמת.

ואלו וכו'. ובמאמרי על המלאכים צד 30 העירותי כי השמאל היה צד פורעניות אשר על כן גבריאל שהוא מלאך הקשה עומד משמאל [1]) ואם נישים אפים קדימה למזרח אז צד הצפון הוא משמאל וצפון היה באמת צד הפורעניות ומלאכים רעים עיי' מאמרי שם 57 ועיי"ע צפון וש"נ המדרש ועוד עיי"ע אסתנא ומ"ש בח"א, ר"ה. — שהש"ר פ' שמאלו: אין אדם מניח את המנורה משמאל כדי שלא תהא מעכבת הימין וכו' וע"ש כמה דרושים בענין שמאל וימין ועיי"ע ימין וש"נ שבת ס"ג. פ"ח: ויתר מקומות ששמאל הפכו ימין. ובל"א שְׂמָאלָא ירו' נדרים ספ"א דל"ז. שמאלא הרי זה שבועה ועיי' תר"י א' בראשי' מ"ח, י"ג; לויק' י"ד, י"ד והלאה ולנקבה שְׂמָאלִיתָא תר"י א' לדברים י"א, י"ח ועיי"ע סמאל] —

שַׁמְגָז (נ"ל מל"פ زمخت, زمخك (herb, stark בפ"ק בע"ז בגמ' עיר שיש בה ע"ז (י"ב: וברפואו' דפ' מי שאחזו (גיטין ע.) נשקיוה רביעתא דחלא שמגז. *[אחי"ה בדפא"מ אי' בלי סי' יד לסי' הוספת ר"ב פירש"י חזק ורמ"ל הוסיף חטא על פשע לרמוז על שבת ס"ז. וכל זה אינו מקולמסו של רבינו. וגם ר"ח בפי' ע"ז פי' שמגז (ובגיטין בט"ס שמזג) חזק והוא לפע"ד מל"פ הנ"ל ופי' חומץ חזק] —

* שַׁמְגָז (פי' שד (Asmogs שבת ס"ז. עיי"ע אסטממיתיה ומ"ש בח"א, קע"א.

שְׁמָד Religionszwang מהפעל שְׁמַד במקום שעמד עיי' בפנים) בר"ג דביצה (ד':) זמנין דגזרי שמדא [2]) ואתי לאיקלקולי [3]) פי' מ"ט עבדינן בגולה תרי יומי משום דשלחי מא"י הזהרו לעשות שני ימים טובים כמנהג אבותיכם דחיישינן שמא יגזרו שמד וישכחו חשבון הקביעות ויבאו לידי קלקול [4]) בפ' יו"ט של ר"ה בג' העובר (ל"ב:) א"ר יוחנן שעת השמד שנו [5]). ירוש' (ר"ה פ"ד דנ"ט ע"ג) תקעו בתפילת השחר והשונאין סברו [6]) שעליהם הולכין [7]) ועמדו עליהם והרגום ותקנו בתפלת המוסף מגו [דאינון] חמין לון דקרי קרית שמע ומצלו וקרו [8]) בתורה [9]) והדר תוקעין אמרי בנימוסיהון עסקין [10]). בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בטהורה (חולי' ק"א ע"ב) אלא אמר רבא שמדא הוה ושלחו דיומא דכפורי דהא שתא שבתא. פי' שמדא הוה וגזרו דלא לשדורי עיבור ושלחו להו יומא דכפורי דהא שתא בשבתא נהוי ולא כזמניה וכדאשכחינן בשני דרבא דשלחו ליה אחוה זוג בא מרקת ותפשו נשר וכו' (סנה' י"ב.). פ"א בעת שאמר ר"י הגללי הזיד בשבת ושגג ביוה"כ פטור מן הקרבן בעת השמד שלא היו יודעין שיום שבת היה י"ה וקיבלו איסור שבת לבדו ועשו מלאכה בזדון ואח"כ נודע שהוא יוה"כ בשבת זו ואמר אלו הייתי יודע שיוה"כ היום לא הייתי עושה מלאכה ר"ע אומר חייב קרבן שהרי שגג ביוה"כ ר"י הגלילי סבר כי בעת שקיבלו עליהם השבת לא היו יודעין שהוא יוה"כ שקיבלו עליהם ואין איסור זה וזה בבת אחת. *[אחי"ה ובזו השיטה הלך רגמ"ה ע"ש בש"ס ווילנ'. וכנ"ה בירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ג גזרו שמד, ושם אעפ"י שבטל השמד המנהג לא בטל, תוספתא שבת ס"פ ט"ו (ט"ז) ותוספת' ע"ז ספ"ה (ו') ירוש' ע"ז פ"ה דמ"ה, ב"ר פפ"ב בשעת השמד וכו', ירו' חגיגה פ"ב דע"ז: בשעת שומדא, ירו' קידו' פ"ד דס"ה ע"ד בימי שמד, ב"ר פע"ט קהל"ר פ' חופר גומץ ביומא דשמדא, שהש"ר פ' סמכוני שלפי שמד ועוד עיי"ע שלהי. שהש"ר פ' שמני דורו של שמד והקבוץ ב"ר פס"ז גזרו עליו שְׁמָדִים, שו"ט מזמור י"ח שמדין גזרו עלינו. ונגזר מהפעל ב"ר פפ"ב אני משמד אתכם, ירו' שביעית פ"ד דל"ה. לא אתכוון משמדתון וכירו' סנהד' פ"ג דכ"א רע"ב לא אתכוון משמדתהון, נתפעל ירוש' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג וירוש' הוריו' פ"א דמ"ה סע"ד נשתטה (נשטה) או נשתמד, ירוש' סוכה ספ"ה דנ"ה ע"ד מרים בת בלגה שנשתמדה וכ"ה בתוספת' סוכה ספ"ד. אתפעל קידושי' ע"ב סע"א ואישתמוד. ודע כי בע' משומד הבאתי פי' רה"ג „כי משומד משפטו משועמד מלש' עמד.. ומשום שיעמידוהו לטבול במים המקודשים נקרא כך" עיי"ע שנע

[1]) ובתפלת יוה"כ יסד הפייטן מיכאל מימין מהלל גבריאל משמאל ממלל. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובכל דפוסים הראשונים עד בסיליאה עיי' ד"ס במקומו וש"נ תשובי רה"ג ובנו"ג גזרו המלכות גזרה (ותיקון הצענזור היא). [3]) כ"ה בכ"י ערוך ובנו"ג לאקלקולי ובדפ"ע לאתקלקולי. [4]) עיי' תשוי הגאונים דפי' ליק סי' אי תשוי רה"ג. [5]) ברפו"ו בט"ס שאני וגי' שעת השמד אי' בכל כ"י ש"ס ודפוסי' ראשונים ונשתנה מהצענזור עיי' ד"ס למקומו בנו"ג גזרת המלכות. [6]) בנו"ג והיו השונאים סבורין וכ"ה בהעתקת פי' ר"ח. [7]) בנו"ג ובהעתקת ר"ח שמא עליהן הם הולכין. [8]) וכ"ה בהעתקת ר"ח ובנו"ג ומצליין וקוראין. [9]) וכ"ה בפי ר"ח ובנו"ג באורייתא. [10]) רבינו העתיק כפי סיגנון לשון ר"ח בר"ה (בש"ס ווילנא) ושם אי' ג"כ הפי' באמצע בתפלת השחר . . בתפלת המוסף מה שלי' בירו' ועיי"ע חט (ח"ג, שע"א) שרבינו העתיק הירו' סוף ר"ה ירו' על פי פי' ר"ח ביומא.

במחברת הפרחון ומה שכתב הרב המו"ל ר"ז כוכב טוב ומה שכתב החכם צונץ שם צד ב' ע"ד (בחלק הדקדוק) כי בל"ס עמד פי' טבילה והעמדה במים וא"כ משומד הוא כמו משועמד ועי"ן נבלעת וא"כ נִשְׁתַּמַּד, אִישְׁתַּמּוֹד הוא במקום נשתעמד, אישתעמוד. וכן תרג' אונקל' בן נכר (שמות י"ב, מ"ג) בר ישראל דאשתמד [1]) על פי מה שאמרו יבמות ע"א. המרת הדת פוסלת ואין ענינו מל' שמד כדעת התשבי ע' שמד ואין ענינו מן אשתפעל של ידע כדעת הרמב"ן (שמות שם) כי אם הכל בנין שפעל של עמד ומהפעל נבנה השם. — ומזה הענין שהש"ר פ' משכני שמעמידין בכל שנה ושנה ובב"ר פכ"ח שהן מעמידין בכל שנה ע"ש כל הענין ועיי"ע כרת ועיי' מ"ש הח' יעללינעק בביה"מ ח"ה XLVI ועל זה העירני מורי חמי ד"ר בעטטעלהיים ז"ל] —

* שַׁמְדּוֹן עיי"ע אשמדאי ח"א, שי"ח והלאה וע' שד ו' ובנו"ג בב"ר פל"ו שמרון וט"ס הוא וצ"ל שמדון ועיי' מ"ש הרמב"ן בבראשי' ד' כ"ב.

☜ שמדע (אשתפעל אִשְׁתְּמוֹדַע erkennen) תרג' ולא הכירו (בראשית כ"ז, כ"ג) ולא אשתמודעיה. *[אחי"ה עיי"ע אשתמודע (ח"א, שכ"ט) וש"נ יבמות ל"ט: והוא אשתפעל מהשרש ידע (עיי"ע הקודם לזה), או נבנה מן השם מודע והרבה בתרג' עיי' עמת"ר ללעווי] —

* שְׁמוּאֵל (שם הפרטי) א) לשמואל הרמתי לבנה של חנה ודרשו רז"ל הרבה על חין ערכו עיי' ברכו' י': ל"א: שבת נ"ו. וש"נ קי"ג: קנ"ב סע"ב עירו' מ"ה. פסחי' ס"ו: קי"ט סע"א, חגיג' ד': ו' רע"א מ"ק כ"ח. תענית ה': וש"נ ט"ו. כ"ד, כ"ז, יומא ל"ח: נדרים ל"ח. נזיר ה'. וש"נ ס"ו. סוטה מ"ח רע"ב ב"ק ס"א רע"א ב"ב י"ד סע"ב ט"ו רע"א, מכו' כ"ג: זבחים קי"ח סע"ב, ב"ר פנ"ו פ"ע, שמ"ר פ"ג, פ"ה, פט"ז ופל"ח, ויק"ר פכ"ב, במד"ר פ"ג, פ"י פי"ד פט"ו ופי"ח, דב"ר פ"י, איכ"ר פ' תשיב להם, שהש"ר פ' אם חומה, קהל"ר פ' גם כל ימיו, פ' טוב שם, אסת"ר פ"א וירוש' סוטה פ"ט דכ"ד: ב) שמואל הקטן אבות פ"ד מי"ט ולמה נקרא קטן עיי' בירו' סוטה הנ"ל ועיי' שהש"ר פ' אם חומה ועיי' סד"ה וש"נ. ג) שמואל (הכהן מגילה כ"ב סע"א) ונקרא ירחינאי, שבור מלכא, אריוך, שקוד עיי' כל ערך וערך בפני עצמו ועיי"ע אביי ועיי' סד"ה, וש"נ כמה אמוראים הנקובים בזה השם ד"מ רב שמואל בר אבא (מהגרוניא), רב שמואל בריה דר' אבהו, רב שמואל בר שילת, רב שמואל בר מרתא, רב שמואל בר נדב, רב שמואל בר אמי, רב שמואל בר אניא, ר' שמואל ברב יצחק, רב שמואל בר נחמני, רב שמואל בר יהודה הנדוואה, רב שמואל ברב שבא, ר"ש בן חלפתא, ר"ש בר חייא, ר"ש בריה דר' יוסי, ר"ש בר אחיתאי, ר"ש בר אחא, ר"ש בר ביסנא, ועוד אחרים עיי' סד"ה ע' שמואל ומבה"י צד קכ"ד: והלאה.

* שָׂמַח (מל"מ הפכו דואג sich freuen, fröhlich sein) עיי' ברכו' ה', ט': שבת ל', קמ"ה: פסחים קי"ט. יומ' כ"א: ס"ו: מגילה י', מ"ק י"ח: קידו' ס"ו. ב"ק ע"ד: נדה ל"א: אבות פ"ד מ"א ירו' חגיגה פ"ב דע"ז: שהש"ר פ' צוארך, ד"א פ"ג, פ"י ע"ל ברכות ו': יומא ע"ו: ב"ב י': והשם שִׂמְחָה ברכות ל"א. שבת ל': שמחה של מצוה, סוכה נ"א. והלאה שמחת בית השואבה עיי"ע שאב. ירו' ב"ב רפ"ד דט"ז ע"ד שמחת זכר, (עיי' נדה ל"א:) שבת ק"ל. כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה וכו', תענית כ"ו: ממעטין בשמחה ושם כ"ט. מרבין בשמחה, מ"ק ח': ב"ר ספ"ע אין מערבין שמחה בשמחה ועיי' עוד סוכה מ"ח: מגילה ט"ו: יבמות ס"ב: ערכי' ל"ב: והקבוץ זבחים ק"ב. חמש שְׂמָחוֹת [2]).

* שַׁמְחֲזַאי (שם פרטי לאחד הנפילים) תר"י א' לבראשי' ו', ד' שמחזאי ועוזיאל הינון נפילין מן שמיא ע"ש ילק' בראשי' ר' מ"ד בשם מד' אבכיר שני מלאכים שמחזי ועזאל ע"ש כל הענין ושם שלח מטטרן שליח לשמחזי וכו', נדה ס"א. סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו וכו'. ואולי הוא הוא שמגז עיי"ע.

שָׁמַט (מל"מ פי' הניח יד lösen, loslassen ובבנין יוצא losmachen, entziehen וכן בל"ס וע' ܫܡܛ) בר"ג דפ' חזקת הבתים (ב"ב כ"ח:) משמט הוא רשמיט ואכיל. בס"ג דפ' המקבל [3]) (ב"מ קי"ד:) משכנו ומת שומטו מעל גבי בניו [4]). בס"פ גט פשוט בגמ' ישנים שהיו (ב"ב קע"ג.) שני אחים דשמטי מהדדי [5]). בנדרים [6]) בגמ' דפ' השותפי

---

[1]) כפי גיי המתורגמן בעי' שמר. [2]) ונקראה כן מסי אבל רבתי: מסכת שטחות בדרך כיגוי. [3]) בדפ"ע עוד בט"ס: גט ויש למחוק. [4]) כ"ה נכון בכ"י ת"ב ובדפ"ע מעל גביו. [5]) בכ"י ש"ם ר' אחין דשמטי אהדדי. ובנו"ג אחין הוא רשמטי מחרדי. [6]) בדפו"ו אי' נקודה אחר טלת בנדרים וט"ד הוא.

(מ"ח רע"ב) דהוה שמיט כיפי דכיתנא פי' ענין חטיפא. *[אחיה ותרג' ירו' וחלצו (ויק' י"ד, מ') וישמטון ותר"י ונשל (דברים י"ט, ה') וישמוט וכן בויק"ר פל"ד יחליץ (ישעיה נ"ח, י"א) ישמוט, ירו' כתובות פ"ה ד"ל: מהו ותאלצהו (שופטים ט"ז, ט"ז) שהיתה שומטת עצמה מתחתיו, ועיי' סוטה ט': ושם בנפעל נשמטה מתחתיו. חולי' נ"ד, שמוטה ושחוטה. ירו' ברכות פ"ג ד"ה ע"ד ירוש' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג וירו' מ"ק פ"ג דפ"ג. עיי"ע קלבנטרין. ב"ר פי"ד היה שומטה ומשליכה, פסיקת' רבתי פ"ס נשמוט אותה. ב"ר פס"ח עיניה שמוטה. נפעל מנחו' ל"ב: נשמט וישב ע"ג קרקע, מכו' ז': נשמט הברזל מקתו, תוספת' עירו' ספי"א (ח') ירו' שבת ספי"ז דט"ז: נגר נשמט. פיעל תוספת' שביעית פ"א מותרין ומשממטין ירו' שביעי' פ"ב דל"ג ע"ג מותרין בגפנים ומשממטין בקנים וכו'. הפעיל ירושלמי מגילה פ"א דע"א ע"ג טעה והשמיט את השם. אתפעל ב"מ ג': י"ז, אשתמוטי הוא דקא משתמיט מיניה וכו', ב"ב מ"ח: לאישתמוטי יומא פ"ז סע"א אשתמיט גרמא. תרג' ירו' א' שרוע (ויקרי כ"א, י"ח) דמשתמיט ירכיה וכ"ה בספרא שנשמטה ירכו עיי"ע שרע. ועוד עיי' תרג' תהלים קמ"א, ו'; לדה"י ב' כ"א, ח', י'. ומזה התואר ע"ז ט"ו סע"ב עיי"ע משמוט — והשם המופשט ספרי שופטים ר' קצ"ב שימוט סייפים. ועוד שמט בפיעל כמו בל"מ (בקל והפעיל) ענין יניח ידו מגשת אליו ובפרט בענין שמיטה (die Schulden erlassen) שביעית פ"י מ"א ומ"ב שביעית משמטת את המלוה, כל מעשה ב"ד משמטין. סנה' צ"ז סע"א כשם שהשביעית משמטת וכו' כך העולם משמט וכו'. ועיי' תרג' שמו' כ"ג, י"א; לויקרא כ"ה, ל"ד. ל"ו; לדברים ט"ו, ב', ג'. והשם שמיטה בקבוץ מ"ק ב': בשתי שְׁמִיטוֹת הכתוב מדבר אחד שמיטת קרקע ואחד שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים וכו' ועיי' גיטי' ל"ו. ושם ע"ב ובתרג' שמיטא. שמיטתא (תר"י ב' דברי' ל"ג, כ"ד; ושם ט"ו, א', ב' שמיטתא) והקבוץ שְׁמִיטָתָא תר"י א' דברים ל"ג, כ"ד שני שמיטתא ובתר"י א' שמות י"ב, מ' תלתין שְׁמִטִּין] —

שמט (= שָׁמוּט lang) בפ' אעפ"י בגמ' ומניקה (כתובות ס' סע"ב) דמשמשא על ארעא הוו לה בני שמוטי פי' ארוכים ודקים. בס"ג דפ' מומין אלו (בכורות מ"ה:) באריכא שמיטא סניא. פי' ארוך ודק השנאוי לראות. *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה ושם קצת יותר ארוך והוא כפי' רבינו בע' גבה א' ע"ש. ועיי' ג"כ פירש"י בבכורות וכ"ה בבכורות מ"ג: תנא וצוארו שקוט ושמוט . . . שמוט דאריך ושמוט, וכן פירש"י בכתובות הנ"ל שמוטי: ארוכי צואר, ובמהדורא קמא (הובא בשט"מ) שמוטי: שצוארן אריך לכתפיה יותר מדאי ע"כ — ונ"ל שהוא מל"ע سمطط פי' ארוך] —

שמט (= שמוטא פי' כמו משוטא בל"ס חוטף הפירות והוא שם חסיל (Heuschreckenart ויתר הילק אכל החסיל (יואל א', ד') תרגומו מותר פרחא אכל שמוטא. *[אחי"ה וכן תרג' חסיל (מ"א ח', ל"ז; דה"י ב' ו', כ"ח)] —

* **שְׁמוֹטָא** (פי' פרוצה Ausgelassene) תרג' ותעגבה (יחזקאל כ"ג, כ') ואתרעיאת למיהוי שמוטא ועיי' רד"ק שם.

* **שַׁמְטוּטִין** (Weinranken) שהש"ר פ' הנך יפה עיי"ע שבט ב'.

* **שַׁמַי** עיי"ע שמאי.

שְׁמִיכָה (מל"מ פי' ענין מצע Decke, Teppich) בויק"ר בסוף אחרי מות (פכ"ג) ותכסהו בשמיכה (שופטים ד', י"ח) רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר ר"ל חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה מהו שמיכה בשין כתוב שמי כאן מעיד שמי על יעל שלא נגע בה סיסרא. *[אחי"ה בנו"ג שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו הרשע. ועיי' בענין פירש"י מ"ש במבוא צד VII. ובענין הדרוש יש להעיר כי הוא היפך ממה שאמרו רז"ל ביבמות ק"ג סע"א הוריות י': נזיר כ"ג: שבע בעילות בעל אותו רשע באותו היום שנאמר בין רגליה כרע וכו' ע"ש וכבר התעורר בזה בעיקר התלמוד ועיי' ג"כ פי' מהרז"ו בויק"ר] —

שָׁמַיִם (מל"מ פי' מרום ושחקים Höhe, Himmels-höhe) ביבמות בס"ג דפ' בית שמאי (קי"ב.) ובסוף נדרים (צ':) שמים ביני לבינך יעשו דרך בקשה. ירוש' (נדרים ספ"ט דמ"ב ע"ד) כמה דשמיא רחיקין מן ארעא כן תהא אתתא איהי רחיקא מן ההוא גברא שאינו יורה כחץ. יעשו דרך בקשה אמר רב הונא יעשו סעודה והן מתרגלין לבא דרך סעודה. פ"א שמים ישפטו ביני ובינך שאין שכבת זרעך יורה כחץ שארגיש בה ואתעבר יעשו דרך בקשה שמבקשין הימנה שלא תחשוב שאינה מצווה

על פריה ורביה [1]) בריש ילמדנו ביום ראשון לא ברא אלא שמי השמים שנאמר (נחמיה ט׳, ו׳) אתה הוא ה׳ לבדיך אתה עשית את השמים שמי השמים [2]) ושמי השמים אינו אומר כאן [3]) אלא שמי השמים הן הן שמי השמים הן הן שמים והיכן זכו ליקרות שמי השמים משנברא הרקיע הזה בשני. *[אחי״ה ובב״ב כ״ה. דרש בע״א ע״ש. בל״מ רק בקבוץ אבל בל״ע גם ביחיד سماء מפעל سما פי׳ רום וא״כ עיקר הוראת שמים מרום (ועיי׳ ראב״ע לבראשי׳ א׳, א׳ וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלי ישמעי וכו׳). וכן בדרז״ל שמי קורה פסחי׳ ח׳: יומ׳ נ״ג. ב״מ מ״ב. ובלא״ר שמי טללא ברכו׳ מ״ח. ובתרג׳ מ״א ו׳ ט״ו שמי שרייתא. ועוד פי׳ רום שמים היינו שחקים ועיי׳ דרשות רז״ל בענין שמים ברכות ל״ב. נ״ח: פסחי׳ פ״ז: קי״ח: חגיג׳ י״ב. שם: ע״ז ג׳. ובל״א וסורי שְׁמַיָּא דניאל ד׳, ח׳ והלאה תרג׳ בראשית א׳, ח׳. ט׳ וזולתו. והושאל למי ששוכן בשחקים אלהא שמיא (דניאל ב׳, י״ח) ברכו׳ ז׳: מילי דשמיא תר״י א׳ במד׳ כ״ה, י״ט רחמי שמיא. ברכו׳ ל״ג: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שם י״ג. חגיגה ה׳: מלכות שמים, כ״ח: אבות פ״א מ״ג; פ״ד מי״ב מורא שמים, סנהד׳ כ״ז. רע לשמים, ב״מ ל״ז. לצאת ידי שמים. ברכות נ״ג: במד״ר ספ״ד כבוד שמים, מ״ק י״ז. שמא דשמיא ועוד עיי״ע שם וש״נ שם שמים. ומזה הענין שמים ביני לבינך כפי פי׳ הש״ס בבבלי וכפ״א בערוך] —

שַׁמְכֵי (פי׳ מל״ס שמכא בצלים Zwiebeln) בפ׳ אף עפ״י שאמרו בגמ׳ ומניקה (כתובו׳ ס׳:) אפי׳ שמכא והרסנא. בר״ג [4]) דפ׳ האומר משקלי עלי (ערכי׳ י״ט.) באתרא דשקלי [5]) שמכי סטור נפשיה אפי׳ בשמכי — (א״ב בנוסח׳ כתוב אפי׳ כמכא והרסנא ופירש״י כותח). *[אחי״ה אבל בשט״מ לכתובו׳ אי׳ שתי גירסאות כמכא והרסנא אית ספרים דכתיב בהו שמכא והרסנא ע״כ וכן גרס הרי״ף שמכי ופי׳ בצלים גדולים ע״כ והוא הנכון [6]) וכ״ה בל״ס וכן פירש״י בערכין שמכי: בצלים וכן פי׳ רש״י בשבת ק״י רע״ב שמכי פרסאי בצלים גדולים וכן בסנהד׳ ק״ט רע״ב תומי או שמכי ופי׳ רש״י שומים או בצלים. קידוש׳ נ״ב: עיי״ע מזא א׳ ומ״ש בח״ה, צ״ז ושם פי׳ רבינו ראשי בצלים] —

* שַׂמְלַאי (שם פרטי לאמורא דא״י) ירו׳ פסחים פ״ה דל״ב: ירו׳ שקלי׳ פ״ד דמ״ח. וכן הוזכר בבבלי פסחים ס״ב: ובמקומות אחרים עיי׳ סד״ה ומבה״י צד קכ״ז וש״נ ר׳ שמלאי הדרומי ירו׳ שבת פ״א ד״ג ע״ד ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א ע״ד ועיי׳ בבלי ע״ז ל״ז. ב״ב קי״א. וסד״ה הביא כמה מקומות אשר שם נזכר ר״ש ויש להוסיף מכות כ״ג סע״ב דרש ר׳ שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו למשה וכו׳, ב״ב קי״א. קנ״ח: ע״ז ל״ז. ועיי׳ סנהדר׳ צ״ח. ושבת קל״ט. בד״ס שם. וידיו רב לו באגדה ובויכוח עם כת החדשה עיי׳ מ״ש החו׳ ד״ר באכער (אגדה לאמוראים א״י ח״א צד תקנ״ב והלאה וש״נ) — ר׳ שמלא דבירא ירושלמי מגיל׳ פ״א דע״ב ע״ג ובקהל״ר פ׳ ידעתי ר׳ שמלאי דברויירא.

* שָׁמַם (מל״מ ענינו חרבן verwüsten, zerstören) הפעיל הֵשַׁם, הפעל הוּשַׁם ירו׳ ביצה פ״ב דס״א ע״ג נכנס לעזרה ומצא אותה שוממת אמר ישמו בתיהן של אלו שהשימו בית אלהינו ובירו׳ הגיגה פ״ב דע״ח. שחישמו את בית אלהינו צ״ל שהשימו. קהל״ר פ׳ קמתי אני: ראה המדינה שוממת וכו׳ ב״ר ס״פ כ״ו אנשי השם (בראשית ו׳, ד׳) שהשימו את העולם ושהושמו מן העולם ושגרמו לעולם שישום. איכ״ר פתיחתא ד״ה משא גיא: שממה עלי נפשי. והשם כל״מ שְׁמָמָה בקבוץ סוף פתיחתא דאיכ״ר מְשׁמְמוֹת הארץ, שהש״ר פ׳ כמעט דרך שממות וכו׳. והתואר שָׁמֵם נחרב ונטרף בדעת שהש״ר פ׳ הנך יפה לא היו בהן . . . לא שוטין ולא שָׁמְמִין לא טפשין וכו׳ עיי׳ במ״ר פי״ג ושם לי׳ ועוד י״ל שהוא כמו שעמם ועי״ן נבלעת עיי״ע שעמום. ועוד פי׳ שמם כל״מ ענין תמהון מרוב הפלאה (erstaunen, sich entsetzen) בהתפעל ואתפעל ב״ר ספ״ד שמים שהבריות משתוממים עליהן וכו׳. חולי׳ כ״א. אשתמם כשעה חדא [7])، תרג׳ נשמו (איכה ד׳, ה׳) אשתממו. ויתהלל (ש״א כ״א, י״ד) תרג׳ ואשתמם בידיהון.

☞ שְׂמָמִיתָא (פי׳ בל״ע سام Eidechse) תר״י (אי) והכח והלטאה (ויקרא י״א, ל׳) וכחא ושממיתא. *[אחי״ה וגי׳ הערוך וסממיתא

---

[1]) וכן הובאו שני פירושים אלה בר״ן ובראי״ש והתוספו׳ ביבמות כתבו בשם ר״ת יתפללו למקום ויתן להם בנים ורש״י פי׳ בע״א ע״ש. [2]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ועיקרי התלמוד אבל ברפ״ע ושמי השמים וצ״ל כדאי׳ בפסוק שמי השמים. [3]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע כן. [4]) כ״ה נכון בכ״י וכדפו״י אבל בשרפ״ע במ״ר בס״ג. [5]) בנו״ג דתקלי. [6]) ובעת״ק שנ״ב אי׳ בזה״ל שמכי נראה לי דגים קטנים. [7]) ובפסוק אי׳ חדה דניאל ד׳, ט״ז.

עיי"ע סממית ומ"ש — ובירו' שבת פ"א ד"ג: אי' שְׁמָמִי] —

שָׁמִין (מהפעל שׁוּם (עיי"ע שם ג') והוא בינוני man schätzt ab) בר"ג דפ' כיצד העדים (מכות ג'.) כיצד שמין רב חסדא אמר בבעל פי' אם העידו על האשה שגירשה בעלה ונתן לה כתובתה והוזמו אינן משלמין אלא טובת הנאה בכתובתה כדמפרש בפ' החובל בגמ' חרש שוטה וקטן (ב"ק פ"ט:) פי' כיצד בבעל אומדין כמה אדם רוצה ליתן לבעל אם תמות אשתו וירש בעלה כתובתה יגבנה הלוקח ממנה וזה דבר מועט הוא כיון שאין לו אלא סירכא חדא רב נתן בר הושעיא אמר באשה פי' אומדין כמה אדם רוצה ליתן לאשה שאם נתארמלה או תתגרש יגבנה הלוקח ויותר דבר יתן הלוקח מן האשה מהלוקח מן הבעל שיש לו ב' סירכות, רב פפא[1]) הוסיף ודאי יתן לה יותר שיש לו ב' סירכות אלמנות וגרושין כדאמרת ועוד לאלתר לוקח שטר כתובתה מידה ויש לה יותר חזקה[2]) — (א"ב פי' בל"ר ענין ערך). *[אחי"ה כיון לל"ר summare ורמ"ל כתב summa ועוד העתיק רמ"ל כל הערך ממקומו וכללו בע' שם. ובאמת שייך שמה אבל בכל כ"י ודפוסי' ראשונים הוא ע' מיוחד בפני עצמו ונסדר אחר ע' שמכי וקודם ע' שמן. ובענין גזרת המלה עיי"ע שם ג' וש"נ הדוגמאות ובהוספת נו"ן שַׁמֵּן ב"מ פ"ז. עיי"ע שם ג'] —

שֶׁמֶן (מל"מ Oel) בפ' במה מדליקין ולא בשמן שריפה (שבת כ': במשנה) גמר' (שם כ"ג סע"ב) מאי שמן שריפה אמר רבא[3]) שמן של תרומה שנטמאת ואמאי קרו לה שמן שריפה[4]) הואיל ולשריפה עומד וכבר ביארנו דינו[5]) בע' רם[6]). ירו' בפ"ק בשבת (פ"ג ד"ג ע"ד) ובע"ז (ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד) שמן ר' ובית דינו התירו רב לא אכל א"ל שמואל אכול ואי לא אנא כתיבנא עלך זקן ממרא. *[אחי"ה בנו"ג בירו' שבת אכול דלא כן אנא כתיב עלך וכו' וכ"ה בירו' ע"ז ע"ש ועיי' תוספו' בבבלי ע"ז ל"ו. ד"ה אשר. וכנ"ה בשבת י"ז: ע"ז ל"ו רע"ב פיתן ושמנן יינן ובנותיהן כולן מי"ח דבר, ע"ז ל"ה סע"ב שמן רב אמר דניאל גזר וכו', שם ל"ו. ל"ח: שמן ר' יהודה ובית דינו נמנו עליו והתירו וצ"ל בדף ל"ו. ר' יהודה הנשיא וכדאי' בדף ל"ח: וכ"ה בכ"י ש"ס ובריי"ף, וזה ר' יהודה הנשיא הוא ר' יהודה נשיאה עיי' רש"י ע"ז ל"ה: ד"ה ר' ובית דינו ותוספו' ע"ז ל"ו. ד"ה אשר ועיי' סד"ה ע' ר' יהודה נשיאה. מנחו' פ"ח מ"ג עיי"ע אלפא — הוריו' י"א: שמן המשחה שעשה משה וכו', מעשר שני פ"ב מ"ב. שמן של מ"ש.. שמן מפוטם. והקבוץ שְׁמָנִים שבת כ"ג: והלאה, ירו' ביכורים פ"א דס"ד: שְׁמָנִין] —

שָׁמֵן (מל"מ ובלא"ר וסו' שְׁמֵינָא fett) בב"ר פס"ח (ס"ז) הנה משמני הארץ (בראשי' כ"ז, ל"ט) מן שמיניא דארעא פי' עשירים מפיק דוכסין ונוטל שלהם מעייל דוכסין ונותנין לו שוחד. *[אחי"ה רבינו פי' מפיק דוכסין ומעייל דוכסין שאי' שם בב"ר. ובנו"ג שם: משמני הארץ מן שמיניא דארעא מן הן מתעבדא ארעא שמניא שמינין מן טלא ומטל השמים: מעל אנטונינוס שלח וכו' ונראה דלא גרס רבינו כל זה וגי' היתה כגי' הילק' תולדו' סוף רמז קט"ו משמני הארץ מן שמיניא דארעא אנטונינוס שלח וכו'. וכנ"ה בזבחים קט"ז. שפי' ומחלבהן (בראשית ד', ד') משמניהן וכן בב"ר פכ"ב מן שמניהון וכ"ה בויק"ר פ"ט ובמד"ר פי"ג ושהש"ר פ' עורי צפון ירוש' מגילה פ"א דע"ב סע"ב ילק' בראשית ר' ל"ה, ל"ו. ילק' שהש"ר ר' תתקפ"ח, ותרג' אונקל' בדפ' סביוניט' ומששמיניהן. משמני (בראשית כ"ז, כ"ה) דרש בב"ר פס"ה זה הבאר שהיתה מעלה להם דגים שמנים יתיר מדאי. חולין מ"ה: גדי שָׁמֵן עיי' רש"י ובנו"ג בט"ס שמינה, פסחים מ"ב סע"א ע"ו: והלאה כתובו' ס"א. בשר שמן, ב"ב כ"ב. בישרא שמינא, ירוש' בבא קמא רפ"ט ד"ו ע"ד גזל שמינה. איכ"ר פ' זכור עיי"ע חשך. והקבוץ שְׁמֵינִין, שְׁמֵינֵי תר"י א' דברים ו', ג'; ל"ב, י"ד וזולתו. והשם שׁוּמֶן בל"א וסו' שׁוּמְנָא Fettigkeit הפכו חֵלֶב כריתות פ"ד מ"א שומן וחלב, שם י"ז: ספק של חלב ספק של שומן, ע"ז ל"ה רע"ב שומן חזיר. חולי' צ"א. שמנו מותר. ויק"ר פכ"ב אסרתי לך את החלב התרתי לך את השומן (עיי' חולי' קי"ט:), חולי' קי"א. שומנא בעלמא. והושאל למיץ של פירות וחלב דגן סוטה פ"ט

---

[1]) בדפו"ו בטעות כדאמר רב פפא. [2]) רבינו פי' על פי שיטת ר"ח במכות ע"ש קצת בלשון יותר ארוך ודברי רב פפא לא פי' ר"ת כי חסרו בכ"י איזה שורות ועיי' רש"י ובעל המאור ורמב"ן מלחמות ובחידושיו ובריטב"א. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפוסי' הראשונים ועיי' תוספו' ובנו"ג רבה. [4]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב. [5]) לי' בדפוסי' אחרונים. [6]) עיי' שם ציון מיבמו' ע"ד.

מי"ב שומן הפירות שם מי"ג שומן הדגן. ובתוספת' סוט' פ"ט שמן ואת הדגן. והשם המופשט שַׁמְנוּנִית ביצה כ"ח. וכ"ח: חולי' קי"א רע"א ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט ע"ג. תרג' ירו' א' חלב הארץ (בראשי' מ"ה, י"ח) שמנוניתא דארעא. תר"י א' החלב על החזה (ויקרא ז', ל') שומנוניתא דעל תדיא. והפעל כל"מ פי' עבה. הפעיל ירו' ב"ק רפ"ט ד"ו כחושה והִשְׁמִינָה. התפעל משתמנת ב"ר פל"ב, ל"ד. אתפעל אשתמן, משתמן ב"ר פכ"ח] —

* שמן (שם אמורא) רב שמן בר אבא מגילי' ב': שבת ס': וס"א. תלמיד רבי יוחנן היה עיי' סד"ה ועוד רב שמן אמר לרב אשי קידו' כ"ד: ועוד רב שמן דסיכרא חולי' י"ח סע"ב נדה ל"ו.

שמן (= שְׁמוֹנֶה בל"ז שְׁמוֹנָה בל"נ ומל"מ מספר יסודי acht, שְׁמִינִי מִספר סדורי der Achte) ומברך עליה שמונה ברכות (יומא ס"ח: סוטה מ': עיי' בע' שאר[1]), על התורה כדרך שמברכין עליה בבית הכנסת בא"י אשר בחר בנו וכו' וחותם הבוחר בתורה שכך פי' בירו' (יומא רפ"ז דמ"ד רע"ב וירו' סוטה ספ"ז דכ"ב.), על העבודה שאותך לבדך ביראה נעבוד[2]), על ההודאה הטוב שמך ולך נאה להודות[3]), על מחילת עון מוחל לעונות עמו ישראל[4]), על המקדש הבוחר במקדש[5]), על הכהנים הבוחר בכהני', על ישראל הבוחר בישראל, על ירושלים הבוחר בירושלים[6]). בספרא ויהי ביום השמיני (ריש שמיני) אין אנו יודעין אם שמיני לחדש אם שמיני למנין כשהוא אומר (ויקרא ח' ל"ג) כי שבעת ימים ימלא וכו' ויהי ביום השמיני הוי אומר שמיני למנין ולא שמיני לחדש אותו היום נטל עשר עטרות וכו' עד וראשון לראשי חדשים[7]) ומצינו למדים שבשלשה ועשרים באדר קרבו המלואים ונשלמו באחד בניסן. *[אחי"ה ועיי' פירש"י על ויהי ביום השמיני. וכנ"ה שמנה גיטי' ס'. שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן וכו', מגילה י"ד: שמנה נביאים והם כהנים וכו', סוטה ל"ד. שמונה נשאו אשכול וכו', גיטי' ע'. שמונה ממעטין את הזרע וכו', שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה וכו', ילק' בראשית ר' ב' שמונה דברים נבראו ביום א' וכו', חולי' מ"ב סע"א ורע"ב שמונה עשרה טרפות וכו', חגיג' י"ד. שמונה עשר קללות וכו', איכ"ר פתיחתא ד"ה ר' יהושע דסכנין: שמונה עשרה שנה היתה ב"ק יוצאת וכו'. שבת ט"ו. שמונים שנה עד שלא חרב הבית וכו', ושם י"ג: ע"ז ל"ו. שמונה עשר דבר וכו'. ברכות כ"ח: מגילי' י"ז: שמונה עשרה ברכות. מנחו' ל'. שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן בביה"כ. סוכה כ"ח. שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן וכו', קידו' ל'. חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הויא ס"ת וכו' אבל עיי' בילק' עקב ר' תתנ"ה ובזית רענן — ומספר סדורי שמיני עיי' ספרא ריש שמיני ושם נדרש בכמה פנים. ועוד יו"ט אחרון של חג נקרא שמיני ר"ה ד': סוכה מ"ז. מ"ח: חגיגה י"ז. יומא ג'. שמיני רגל בפני עצמו הוא ועיי"ע פז"ר קש"ב. שְׁמִינִית שם מדה ירו' פסחי' פ"י דל"ז ע"ג חצי שמינית טיברנית ישנה, ירו' שבת רפ"ח די"א. חצי שמינית טברינית הישנה עיי"ע טבריה (ח"ד. י"ג:)] —

שמן (= שָׁמִין שם מטבע) שתי פרוטות (לשמן) [צ"ל לשמין] (קידושי' י"ב.) עיי' בע' הדרם. פי' מטבעות הן. *[אחי"ה בעיקרי התלמוד גרס שומן וכ"ה בע' הדרם ושם (בח"ג, קפ"ט) כבר תיקנתי שצ"ל שמין, ושם הקיבוץ שמינן ובקיד' שמנין ובתוספת' ב"ב ספ"ה שמין . . . שמינות ובכ"י אירפ' שמן . . . שמנין והוא הוא תמניתא עיי"ע תמנתא] —

* שמון עיי"ע שמע.

* שׁוּמְנִיתָא (eine Knoblauchart) כלאי' פ"א מ"ג השום והשומנית עיי"ע שם האהרון וש"נ ירו' תומניתא, תוספתא ריש כלאי' השומנית והשום והבצל.

* שַׁמְנוּנִיתָא (Fettigkeit) עיי"ע שמן.

שָׁמַע מל"מ פי' שמיעת האוזן ועוד הבין hören, verstehen עם כל הוראות שבל"מ. והשם שְׁמוּעָה Kunde והושאל לתורה שבעל פה ולמסורה überlieferte Lehre, Tradition ובלא"ר שמועתא, שְׁמַעְתָּא, שְׁמַעְתְּתָא ועיי' בפנים) שמועות הללו

---

[1]) ר"ל שם ציון שני מקומות בש"ס. [2]) כ"ה בירו' סוטה אבל בירו' יומא נירא ונעבור. [3]) בנו"ג בירו' יומא וסוטה הטוב לך להודות וכ"ה בהעתקת ר"ח ביומא ע'. בש"ס ווילנא. [4]) וכ"ה בהעתקת ר"ח שם ובירו' שם ושם עוד: ברחמים. [5]) ובירו' שם ושם אי' עוד ואמר רב אידי השוכן בציון. [6]) לי' בירו' שם ושם ובפי' ר"ה שם נשמטה שורה שלימה וסיים כמו בירו' בא"י שומע תפלה. [7]) ועיי' ראב"ד ריש שמיני והרחיב בזה הענין מדרש סיר אג אלעקול (למנצור אלדמארי) אשר תחת ידי ועיי' מאמרי על זה המדרש הנפלא במ"ע Jew. Quart. R. ח"ה.

הולכות ומתמעטות (כתובות נ׳.) עיי׳ בע׳ בז (ג׳). בס״פ הדר בגמ׳ האחין (עירו׳ ע״ג.) אמר רב יוסף לא שמיע לי הא שמעתא וא״ל אביי את אמרת ניהלן מפורש בנדרי׳ בגמ׳ דפ׳ אין בין המודד (מ״א.) רב יוסף[1] חלש איעקר ליה תלמודיה אהדריה אביי קמיה ובכל דוכתא היה אומר רב יוסף לא שמיעא לי הא שמעתא וא״ל אביי את אמרת ניהלן — בתחלת[2] שקלים (פ״א מ״א) באחד באדר משמעין[3]. ירוש׳ (פ״א דמ״ה ע״ד) מהו משמעין[4] רב הונא אמר מכריזין כמה דאת אמר (דה״י ב׳ כ״ד, ט׳) ויתנו קול ביהודה ובירושלם. *[אחי״ה הפעל פי׳ כל״מ האזין והבין עירו׳ י׳. ע״ג. ע״ד: שמע מיניה (בר״ת ש״מ). ע״ז ע״ב: מהא ליכא למשמע מיניה. פסחי׳ ל״ד. אין שומעין לו. שם: מידי שמיע לך בהא וכו׳, עירו׳ י׳. מ״א. ס״ו: ע״ג. פ״ט: נדרים מ״א. מכו׳ ד׳. נדה ל״ט. ס״ג: לא שמיע לי הא שמעתתא וכו׳ עיי׳ לעיל בערוך וכפי׳ הערוך אי׳ בפי׳ ר״ח בעירו׳ י׳. ע״ש. גיטי׳ ו׳. לא שמיע ליה ועיי׳ עוד ברכות ה׳: ט״ז. כ״ז: מ׳. ס׳. שבת מ״א. פ״ח: יומא ד׳: ל״ה: ס״ו: סוכה כ״ח. ל״ח: ר״ה כ״ז. ביצה י״ד. תענית כ״ב: חגיגה ב׳: כתובות ה׳: גיטין נ״ו: סוטה מ״ח. קידו׳ כ״ב: מ״ב. נ׳. — ב״מ כ״ג: חולי׳ מ״ו. ובהרבה מקומות תא שמע (בר״ת ת״ש) עיי׳ מ״ש יד מלאכי סי׳ תרכ״ט ובירו׳ אי׳ איתא חמי עיי״ע אתא, בא, חם ג׳. ירוש׳ תרומו׳ פ״י דמ״ז: מה דשמעית ואינון מה דשמעון, ירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג. נשמעינה מן הדא, ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ג נשמעיניה מן הדא ירו׳, ערלה פ״א דס״א. אית בר נש שמון בריכה ברוך ה׳ והוא קיצור מן שָׁמְעוּן. ירוש׳ ב״מ רפ״א ד״ז ע״ד לא שמע מינה כלום. ברכות ב׳. קמשמע לן ובר״ת קמ״ל פסחים ל״ד. מאי קמ״ל עיי׳ ביד מלאכי סי׳ ת״ג. הפעיל ברכו׳ י״ג. שמע (דברי׳ ו׳, ד׳) בכל לשון שאתה שומע. . הַשְׁמַע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך ועיי׳ ירו׳ ברכות פ״ב ד״ד ע״ד וירו׳ תרומו׳ פ״א ד״מ ע״ג ושם: שמע לאזניך וכו׳, ר״ה כ״ח: נתכוון שומע ולא נתכוון משמיע וכו׳ ע״ש, שקלים הנ״ל מַשְׁמִיעִין ובירושלמי הנ״ל בפיעל מְשַׁמְּעִין וזו הגי׳ העיקרית כי השם המופשט שִׁימּוּעַ ירו׳ שקלים רפ״א דמ״ה ע״ד וירוש׳ מגילה פ״א דע״א נבנה מפיעל ולא מהפעיל. אפעל עירו׳ י׳. קאתי לאשמועינן, קידו׳ ו׳. שמעינהו, סנהד׳ צ״ו: שמעינה, יבמות ק״ב: משמע הכי ומשמע הכי ועיי׳ תרג׳ דברים ד׳, ל״ו; לישעיה מ״ג, י״ב; ס״ב, י״א וזולתו. נפעל ב״מ ק״ז. עירו׳ י״ח: נשמעין, ר״ה כ״ה: נשמעים, יבמו׳ ס״ה: נשמע. הִשָּׁמְעִי. . תִּשָּׁמְעִי סנהד׳ פ״ב. את פעל מִשְׁתַּמְּעִי ר״ה כ״ז. אשתמע, סנהד׳ צ״ה: עיי״ע בעל דבב. והשם שְׁמַע נבנה מן שְׁמַע ישראל (דברים ו׳. ד׳) ומובנו פרשת שמע ברכו׳ פ״ב מ״א. שם פ״א מ״א קריאת (קרית) שמע עיי״ע קר א׳, ברכות ל״ג: מגילה כ״ה. האומר שמע שמע וכו׳, ירו׳ סוטה רפ״ז דכ״א: עיי״ע אלנסתין, והרבה פעמים קריאת (קרית) שמע בר״ת ק״ש עיי׳ ברכות ד׳: ה׳. ח׳. י׳: י״ב. שם: י״ג: י״ד: ט״ו. שם: ט״ז: כ״ד. שם: כ״ו. ל״ג: ס״א: ס״ג: שבת קי״ט: פסחים נ״ו. יומא י״ט: ל״ז: סוכה מ״ב. מגילה ג׳. שקלי׳ ו׳. סוטה מ״ב. שם: ב״ק צ״ב: מנחות צ״ט: אבות פ״ב מי״ג אבדר״נ פכ״א. והשם: שֵׁמַע, שְׁמָעָא עיי׳ תרג׳ בראשי׳ כ״ט, י״ג; לתהלי׳ י״ח מ״ה: ליהושע ו׳, כ״ז ובהוספת הנו״ן שׁוּמְעָנָא מגילה כ״ה: מ״ק י״ז. עיי״ע סן א׳. והשם המופשט שִׁימּוּעַ עיי׳ לעיל ועוד שְׁמוּעַ ירו׳ סנהדר׳ פ״י דכ״ט: כשמועו, ירו׳ יומא ספ״ב ד״מ. כל ששמועו מרובה ושמועו ממועט וכו׳ והוא כמו משמעו עיי״ע משמע. ולנקבה שְׁמִיעָה ר״ה כ״ה: לא תהא שמיעה גדולה מראיה, אבות פ״ו נדה ל״א. שמיעת האוזן. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ג שמיעת ב״ק. שהש״ר פ׳ כתפוח הקדימו אמנה לשמיעה. . הקדימו עשיה לשמיעה. שמ״ר ס״פ כ״ז ע״י שמיעה זכה לחיים ששמע ונתגייר וכו׳. ועוד כל״מ שְׁמוּעָה פי׳ כמו בְּשׂוֹרָה ר״ה ג׳. סנהד ק״י. מה שמועה שמע, ר״ה י״ח: יום שמועה, גיטי׳ נ״ו: שמועה טובה. והקבוץ ברכות פ״ט מ״ב מ״ק כ״ו. שמועות רעות. ועוד שמועה ובל״א שמועתא, שמעתא שמעתתא, פי׳ „כל הלכה שתבא בענין תורה ולא בדבר אחר” (מבוא התלמוד). עירו׳ ס״ר. כל האומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה וכו׳, שקלים ד׳: האומר שמועה בשם אומרו, יבמו׳ צ״ז. ת״ח שאומרים דבר שמועה מפיו וכו׳, מנחו׳ י״ח. לא כיוונו שמועתינו, אבות פ״ו המכוון את שמועתו, עדיות פ״ה מ״ז אני עמדתי בשמועתי והן עמדו

---

[1]) כ״ה נכון בדפו״ו ובכ״י ה״ב ל״ד ב״ר, ובדפ״ע נשמט בטעות מן רב יוסף עד רב יוסף. [2]) בקצת דפ״ע כאן מתחיל ע׳ חדש ולא ידעתי למה. [3]) בדפ״ע האחרונים כגי׳ הש״ס משמיעין אבל בדפו״ו משמעין וכ״ה בירו׳ במשנה ובגמ׳ וכ״ה בירו׳ מגילה פ״א דע״א. [4]) עיי׳ הערה הקודמת כי כ״ה בירו׳.

בשמועתם, סנהד' פ"ח סע"א הוא אמר מפי השמועה וכו', הקבוץ ב"ב קמ"ה, חגיגה י"ד, בעל שְׁמוּעוֹת, ירו' גיטין רפ"ט ד"נ. שמועתא רובא ממתניתא, ירו' תרומ' פ"ח דמ"ה ע"ד מרי שמועתא, ירו' ר"ה פ"ב דנ"ח רע"ב מרה דשמועתא, ויק"ר פכ"ט מרי דשמעתא: ירו' פיאה פ"ג די"ז ע"ד ר' יוחנן אמר שמועתה כן וכו', ירו' סוכה פ"א דנ"ב: ר"ח ב"א עביד לה שמועה, ירו' מ"ש פ"ב דנ"ג רע"ג ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן מתניתא ובבבלי אי' שמעתא, שמעתתא והקבוץ שמעתָתא עיי' ברכו' ו': ל"ג: מ"ב, שבת כ': קמ"ב: עירו' ט"ו, ס"ה, מגילה כ"ח: פסחים ס"ב: פ"ח, ק"ד: קי"ז, יומא ע"ג, ביצה כ', כ"ז, כ"ח: מ"ק ט"ו, חגיגה ט"ו: כתובו' ס"ב: נזיר נ"ו: סוט' ז', כ"א, קידו' ס"ג: ב"ק ס': קי"ז, ב"ב קמ"ט: סנהד' ל"ח: ק"ו: חולי' מ"ב: פ"ו: בכורות ס', כריתות ו', נדה כ', וכן בתרג' דה"י א' י"א, י"א; ב', נ"ה והקבוץ שְׁמוּעֲיָן תרג' שה"ש ה', י'] —

☞ שְׁמַע (בל"ס הסר למשמעתו ומזה חתואר שְׁמְעוּא (der Hörige, Bediente במס' ברכות כיצד מברכין (ברכות מ"א:) מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך ובפ' הרואה (שם ס"ב. פני[1]) לי דוכתא פי' כמו שמש. *[אחי"ה כוונת ר"ב רק שמובן שָׁמְעָא הוא כמו שמש אבל גזרתה מל"ס הנ"ל. וכנ"ה בברכות שם ר"ה כ"ה סע"ב ול"ג רע"ב א"ל ר' זירא לשמעיה, פסחים ק"ג: שמעא אדעתיה דנפשיה קא עביד. והפעל ברכות מ"א: עיי' לעיל וכן מגילה ל"ח: ניחא לי דאשמעיה למר] —

* שִׁמְעִי (שם פרטי) מנחות ק"ט: לא קיבל עליו חוניו שהיה שמעי אחיו גדול ממנו ב' שנים ומחצה ועל חוניו עיי' בח"ג תמ"ה.

* שְׁמַעְיָה (שם פרטי) א') שמעיה ואבטליון המה הזוג הרביעי בסוף מלכות החשמונאים (עיי' דה"ם למהרז"ף צד ל"ז) ביצה כ"ה. עדיות פ"א מ"ג; פ"ה מ"ו וזולתו. ב') לכמה אמוראים ר"ה ו': עירו' ל"ב. רב שמעיה בר זירא, פסחים ז', כתוב' פ"א, ובעירו' צ"ג, ב"מ כ"ו, רב שמעיה בר זעירא והוא הוא ועיי' סד"ה וש"נ ושם עוד רב שמעיה בזמן רבינא עיי' עירו' מ', רב שמעיה מקלנבו יומ' כ"א, זבחים צ"ו, ועוד שמעיה אביו של ר"א ורב יוסף.

* שׁוּמְעָנָא עיי"ע שמע א'.

שִׁמְעוֹן (שם פרטי) בפ' ח' בטהרות (מ"ז) שמעון אחי עזריה אומר לא כך ולא כך. *[אחי"ה ונזכר עוד בזבחים פ"א מ"ב שמעון אחי עזריה אומר ועל זה כיון רש"י בסוטה כ"א סע"א אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ופירש"י תנא הוא במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה ע"י אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא וכו' ע"ש וכ"ה באמת בויק"ר פכ"ה (הובא בילק' משלי סוף ר' תתקל"ד) שמעון אחי עזריה אומר משמו והלא שמעון היה גדול מעזריה אלא ע"י שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון לפיכך נקרא הלכה על שמו. ובעל יוחסין ע' שמעון (יוחסין השלם צד 79) וסד"ה הביאו זה המאמר בשם ילמדנו קדושים — והרבה תנאים ואמוראים היו נקובים בשם שמעון. שמעון הצדיק כ"ג היה משירי אכה"ג עיי' אבות פ"א מ"ב ושמש בכ"ג ארבעים שנה עיי' יומא ט', ל"ט. ועיי' שם באריכות על גודל צדקתו וכן בירו' יומא פ"ו דמ"ג ע"ג נדרי' ט': נזיר ד': תוספת' נזירו' פ"ד, תוספת' סוטה פי"ג, יומא ס"ט, ויק"ר ספי"ג מגילה תעני' פ"ח ועיי' ג"כ תנחומא הישן חוקת סי' כ"ה וכ"ז פסיקתא רבתי פ' פרה (סי' י"ד). — שמעון בן שטח תעני' פ"ג מ"ח חגיג' ט"ז, שבת י"ד: סנה' י"ט. ל"ז: שבועות ל"ד. ויתר מקומות ואחותו שלימנון היתה נשואה לינאי המלך עיי"ע שלמצה ומ"ש. שמעון בן הלל הזקן, שמעון בן בתירא, שמעון הפקולי, שמעון איש המצפה, ר' שמעון בן נתנאל, רבן שמעון בן גמליאל, שמעון הצנוע ר' שמעון בן הסגן, ר' שמעון בר כהנא, שמעון העמסוני, שמעון התימני, ר' שמעון בן ננס, ר' שמעון בן זומא, ר' שמעון בן עזאי (ונקראו כן בן זומא, בן עזאי), ר' שמעון בן עקשיא, שמעון בן אנטיפרס, ר' שמעון השקמוני, ר' שמעון בן גוריון, ר' שמעון בן חלפתא, ר' שמעון שזורי, ר' שמעון בן גודע (גודא), ר' שמעון בן יוחאי (הוא סתם ר' שמעון עיי' רש"י שבועו' ב': ורשב"ם ב"ב ק"ב.) רבן שמעון בן גמליאל, ר"ש בן חנניה, ר"ש בן אלעזר, ר"ש בן יהודה איש כפר עכו, ר"ש בן מנסיא, ר"ש בן רבינו הקדוש, ר"ש בן יוסי בן לקוניא, ר"ש בר' יוסי, ר"ש בן יהוצדק, ר"ש בן זירוד (זירוז), ר"ש המחוזי, ר"ש בן לקיש הוא הוא תלמיד חבר של ר' יוחנן הוא הוא ריש לקיש, ר"ש בר אבא (בר בא, ווא בירו'), ר"ש בן יעקב דמן צור, ר"ש בן אליקים, ר"ש בן פזי, ר"ש בר

---

[1]) בנו"ג פנו.

לוי, ר"ש בר ביסנא, ר"ש בן קיסמא, ר"ש בן יסינא (יוסינא), ר"ש בר סנא, ר"ש בר כרסנא(ה), ר"ש בן אבישלום, ר"ש בן (רב) זביד, ר"ש נזירא, ר' שמעון בן נזירא, ר"ש השילוני, ר' שמעון בר' יונה, ר"ש בר ינאי, ר' שמעון בר חייא, ר' שמעון חסידא, (וגם ר' שמעון החסיד)[1] שמעון בן אבטולמוס, ר"ש איש קטרון, שמעון קמטריא, ר"ש בן תחליפא, ר"ש בר' סימון, ר"ש בר גרשייה, ר"ש דתוספתא, ר"ש ספרא דטורבנא, ר"ש בן מיישא, ר"ש בר אייבו, ר"ש בר זכריה, ר"ש בולוטה (בולווטא), ר"ש בר ר' ישמעאל עיי' על כל ע' וע' בסד"ה צד ק"פ: עד צד ק"ט: והשמיט ר' שמעון דימה ירו' פיאה רפ"ז ועיי' ירו' נדרים פ"ד הל"י ועיי' מבה"י ע' שמעון. ועוד שמעון בן קמחית תנחומא הישן אחרי סי' ט' אבל ביומא מ"ז. אי' ישמעאל בן קמחית. שמעון בן פתירה תוספתא עדיות רפ"ג בכ"י אירפ' אבל בנו"ג בתירא — ובענין טור שמעון עיי"ע טר ב' ח"ד, ע"ב: ועיי"ע ביתר ח"ב, פ"ט: ומ"ש] —

שֶׁמֶץ (מל"מ אבל בדרז"ל קרוב להוראת ל"מ שִׁמְצָה פי' דופי, שם רע Nachtheiliges, übler Ruf) פסול (פסחי' ג':) כבר פי' בע' שחץ[2]. ובס"ג דפ' הקורא את המגלה עומד (כ"ה:) בדק אחריו ומצאו בו שמץ פסול. בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושין ע"א:) אם ראית שתי משפחות שמתגרות זו בזו שמץ פסול יש באחת מהן. בפ' אין מעמידין בגמ' החומץ (ע"ז ל"א:) בשלמא חמרא משום שימצה אלא שיכרא מ"ט משום שימצא דשימצא פי' שימצא משום מגע גוי שימצא דשימצא גזרה שכר אטו יין. *[אחי"ה וכנ"ה בויק"ר פ"כ ומצא בשושבינה דבר של שמצא, פי' שם רע ותרג' אונק' ותר"י א' לשמצה (שמות ל"ב, כ"ה) שום ביש, ועיי' עוד ע' שחץ. וכ"ה בתש' הגאוני' (הוצאת הרכבי) צד כ"ג. שימצא שם רע שימצא [דשימצא] דבר הגורם לשם רע] —

שֶׁמֶר (רק בקבוץ שְׁמָרִים בל"מ ופי' חלק הגס הנשאר בשולי כלי המשקים Hefen) בגמ' דפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ו:) ת"ר אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואחד שמרי יין מברך עליהן שהכל נהיה בדברו וכן הלכתא והיכא דרמא תלתא ואתו תלתא ופלגא אבל רמא תלתא ואתו ד' בורא פרי הגפן[3]. בפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ח.) גמר' (שם) איבעאי להו שימר[4] מאי היכי דמי לשמר כבר פי' בע' חזק. *[אחי"ה כיון על גמרא שבת קמ"ו רע"ב ושם פי'[5]). והוא הפיעל נבנה מן השם שמרים ורש"י פי' בשבת קל"ח. שימר: נתן שמרים לתלויה וסינן ורבינו פי' בע' חזק בענין אחר. ירו' שבת רפ"כ די"ז ע"ג המשמר חייב משום בורר. מה המרקד קמח למטן וסולת למעלן אף המשמר יין למטן ושמרים למעלן וכ"ה בירו' ביצ' פ"א ד"ס סע"ד ושם ושם השם המופשט שִׁימּוּר. אתפעל תרג' השמר (ישעיה ז', ד') אִשְׁתַּמֵּר ונוה וגי' הרד"ק אסתמר מן סמר ע"ש. ותרג' ושוקט הוא אל שמריו (ירמיה מ"ח, י"א) כחמרא דנטיר על שְׁמָרֵיהּ והוא היחיד אבל בל"מ ובדרז"ל (עיי' ב"ב הנ"ל וב"מ ס'.) רק בקבוץ] —

שמר (= שׁוֹמִירָה Wächterhütte מפעל שמר פי' ענין השגחה והפקדה behüten, bewachen) בפ"ה בכלאים (מ"ג) שומירה שבכרם. בפ' המוכר את הבית (ב"ב ס"ח:) ואת השומירה שעינה עשויה בטיט פי' בית דירה שעושין לשומר השדה אם עשויה בקנים או בקש או בעצים דירת עראי היא ונמכרת עם השדה ואם עשויה בטיט ונעשית קבועה בבית אינה נקנת בטפילה עם השדה עד שיקננה בפירוש[6] — בפ' מרובה בגמ' היה מושכו (ב"ק ע"ט.) כדרך שתיקנו משיכה בלקוחות כך תיקנו משיכה בשומרין. *[אחי"ה ודע כי גי' שומירה אי' בכ"י ש"ס כלאי' הנ"ל וכ"ה בעירו' כ"ג: ובב"ב אבל בדפוסים הראשונים שם ובכ"י ש"ס ב"ב ובירו' כלאים אי' שומרה. ופי' שומירה כפי' רבינו וכ"ה בפי' רגמ"ה ב"ב בית קטן שבשדה שיושב בו השומר ע"כ וכן מוכח מעירו' כ"ג: שומירה או בית דירה. אבל פי' ר"ש ומהר"י במ"צ בכלאים כעין סלע גבוה ואדם עומד עליו לשמור הכרם ורואה למרחוק ועיי' ג"כ בפי"מ להרמב"ם שם. אבל שומרין שהביא רבינו מב"ק הנ"ל[7]) הוא ממה שאמרינן ארבעה שומרין הן שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר שבועות מ"ט. ובב"מ צ"ג: שומר חנם והשואל שומר שכר וכו', שם פ"ב. שומר אבידה, שבועו' מ"ט: שבועת שומרין. שומרי פירות ב"מ פ"ז מ"ח. שומר שמסר לשומר ב"ק נ"ו:[8]) חגיגה ט"ו: שומר הפתח, ירו' סוכה פ"ב

---

1) והוא היה תנא עיי' חגיגי י"ג: סוטי י'. חולי' קכ"ז וכבר האריך בזה החי' השלם ד"ר באכער (אגדת אמוראי בבלאי צד ע"ז) 2) כ"ה נכון בדפו"ו ובדפ' אחרונים בט"ס ישמץ. 3) והוא כפי הר"י בעליות הובא בשט"מ בסוגיא. 4) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע שמר. 5) על פי פי' ר"ח עיי"ע חזר ח"ג, שמ"א. 6) והוא כפי' הרא"מ הובא בשט"מ בסוגיא. 7) עיי' חו"מ סי' רצ"א ועיי' תשי' בן חביב סי' צ"ד. 8) ועיי' תשו' רשד"ם ח"ד סי' נ' ושאר מקומות שהביא פחד יצחק.

דנ"ג. שומרי העיר, ירו' תעני' פ"א דס"ד. שומר העולמים. ויק"ר פל"ו מה הגפן שומר שלה עומד למעלה כך ישראל השומר שלהם למעלה. ולנקבה פסחים פ"ח מ"ה שומרת יום כנגד יום וכו', יבמו' פ"א. צ"ב: צ"ה, צ"ו. גיטי' פ': סוטי' י"ח: שומרת יבם פי' זקוקה ליבם בין ליבום בין לחליצה [1]. והשם המופשט שִׁימּוּר. שְׁמִירָה חגיגה כ' סע"א. תמור' כ"ט. שימור, נדרים ל"ז. שכר שימור, ב"ק ט"ו. הוריות י"ג. חזקת שימור, ברכות נ"ד: שלשה צריכין שימור, קהל"ר פ' ברבות אפי' בן יומו הי אינו צריך שימור.. כיון שמת אדם ניטלה אימתו וצריך שימור, ירו' פסחי' פ"ב דכ"ט: מצה שצריכה שימור. פסחים ל"א: כספים אין להם שמירה אלא בקרקע. ב"ק ד'. שמירת גופו עליו, שם מ"ה: שמירה מעולה. ירוש' שבת פ"ב ד"ה רע"ב אינו צריך ליה שמירה, ירו' מעשרות פ"ב דמ"ט ע"ד חצר בית שמירה [2]. ירו' קידו' פ"א ד"ס: שמירת המפתח, שמ"ר ספכ"ה על שמירת יום אחד של שבת בן דוד בא ועיי' ירו' תענית פ"א סוף הל' א' סנהד' צ"ז. ויק"ר פ"ג ילק' תהלים ר' תתנ"ב. והפעל שבת קנ"א. שמור לי.. ואני אשמור לך, סנהד' ס"ג: שמור לי בצד עכו"ם פלוני, ספרי ראה פ' קכ"ז שמור החודש שהוא סמוך לאביב וכו', שבת קנ"א: תינוק בן יומו אין צריך לשומרו וכו' עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן חחולדה וכו', ובב"ר פל"ד בפיעל אין משמרין.. משמרין אותו מפני החולדה ועוד בפיעל כמו בקל חולי' ג'. ע"ז ס"א. אין השומר צריך להיות יושב ומשמר, ירו' קידושין פ"א דנ"ח ע"ד המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם, ע"ז י"א. קב"ה.. משמרן, ויק"ר פי"ט מאחר שמשמשרת ימי זיבה יושבת ומשמרת ז' ימי נדה. בינוני פעול ר"ה י"א: ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית, פסחים ק"ט. ליל שמורים המשומר מן המזיקין. התפעל עירו' נ"ד: משתמר, מנחות צ"ט: המשמר התורה נשמתו משתמרת. ב"מ י'. חצר המשתמרת] —

שָׁמִיר (מל"מ אבן חזק והושאל לאבן יקרה היותר חזקה Diamant וכ"ה בל"ע سامور, شمور ועוד עיי' בפנים) המוציא לך מים מצור החלמיש (דברים ח', ט"ו) תר"י (א') שמיר טינרא וכן ושמן מחלמיש צור (דברים ל"ב, י"ג). *[אחי"ה כ"ה בתר"י ב', וכ"ה בתרג' חלמיש (תהלים קי"ד, ח') בחלמיש (איוב כ"ח, ט') והבנת שָׁמִיר של מקרא עיי' תרג' ירמי' י"ז, א'; זכריה ז', י"ב; יחזק' ג', ט' כמא דשמירא תקיף מטינרא. ובדרז"ל שמיר, שמירא הוא בריה כשעורה עיי' סוטה פ"ט מי"ב משחרב ביהמ"ק בטל השמיר בגמ' מ"ח: שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו במה משמרין אותו כורכין אותו בספוגין וכו' ושם: כותב עליהן בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן, ירוש' סוטה פ"ט דכ"ד: מה טיבו של שמיר הזה בירִיה היא מששת ימי בראשית וכיון שהיה מראין אותו לאבנים היו מתפתחות לפניו כלווחין של פינקס וכו בנה שלמה בית העולמים וכ"ה בתוספת' סוטה רפט"ו ע"ש גיטין ס"ח. איכא שמירא דאייתי משה לאבני אפוד, ושם: בעינא דאיבנייה לבית המקדש וקא מיבעי לי שמירא וכו' ועיי' מ"ש במאמרי על המלאכים והשדים צד 82 ועיי' בפי"מ להרמב"ם אבות פ"ה מ"ו ומ"ש בשמונה פרקים (ثمانيه فصول) ועיי' ג"כ מדרש כ"י אשר ת"י למנצור אלדמרי (פרש' שמיני צד ט':)] —

☞ שמר (= שוּמָר, שוּמָּרָה בל"ס שמרא, שוּמְרָא Fenchel) ירו' דכלאי' פ"ק (דכ"ז.) שמר וכרפס מה נפיק מנהון פיטרושלינון זו גירסת רבינו שמשון בפי' משנה כלאים (פ"א מ"ד) ולא כגי' הספרים שהיא משובשת ופי' שמרנון בל"י ורו' מין ירק כמו כרפס ופטרוסלינון מין אחר דומה לו. *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י ורו' σμύρνιον, smyrnium והנכון שהוא ל"ס הנ"ל [3] וכן נקרא במצרים شمار ואסף פירשו על ידי פנוקל"ו foeniculum והוא Fenchel, והוא גופנין של דמאי פ"א, מ"א ובאמת הירו' דמאי פ"א דכ"א רע"ד פי' והגופנן שמירה צ"ל שומרה וכ"ה בסמוך, שומרה שומר מרה וכו' ובמהר"י במ"צ בדמאי גרס שומירה וצ"ל שומרה ועוד עיי"ע גפנן (ח"ב, של"ט)] —

* שָׁמְרַאי, שָׁמְרַיי (תואר מן שֹׁמְרוֹן, שֹׁמְרוֹנִים Samaritaner, Σαμαρεῖ (מ"ב י"ז כ"ט) ساميد) ב"ר ס"פ פ"א ופצ"ד חד שמראי, ושם פל"ב חד שמריי והקבוץ שמריין ירוש' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג ושם פ"ה דמ"ד ע"ד והעיר שֹׁמְרוֹן או שָׁמְרַיִן עזר' ד', י'.

* שְׁמִירָה, שְׁמִירַת, שְׁמִירְמִית, שְׁמִירַעַם (שם פרטי Semiramis) ויק"ר ס"פ י"ט מה

---

[1]) עיי' מתר"ר לוי בן חביב ל"ו. [2]) ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד הגופנן שמירה צ"ל שומרה עיי"ע שמר האחרון. [3]) עיי' לעף ספלנ"צ 382.

היה שם אשתו של נבוכדנצר רב הונא אמר שמירה שמה ר' אבין אמר שמירמות שמה ורבנן אמרי שמירעם שמה, תנחומ' ויקר' סי' ו' שמורת אשתו של נב"נ, ילקט ירמיה ר' ש"ט עד שהגיעו לשמירת אשתו של נבוכדנצר, אסת"ר פ' גם ושתי איזבל ועתליה . . שמירמית [1])

* שְׁמִירוֹן (מל"י σήμερον פי' היום heute) ירו' כתובו' פ"ב דכ"ו ע"ג עיי"ע סמרון.

שְׁמַרְקָע (Trüffel עיי' בפנים) בסוף עוקצין (פ"ג מ"ב) שמרקועין ופטריות פי' מין בצל. *[אחי"ה וכ"ה בר"ש ובראש בשם הערוך ורמב"ם פי' כמו כן שמרקעין [2]) בציל חריף משתמשין בו ברפואות ע"כ והנכון כי הוא ל"פ سماروغ עיי' לעף 303] —

שְׁמֵשׁ (מל"א שַׁמֵּשׁ וכ"ה בל"ס פי' כמו שֵׁרֵת bedienen, dienen; שַׁמָּשׁ בל"ס שַׁמָּשָׁא Diener) מי שלא שימש [3]) תלמידי חכמים (סוטה כ"ב רע"א) ככר פי' בע' רטן (ב'), בפ' שלשה שאכלו בגמ' והכותי (ברכות מ"ז:) אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שימש ת"ח זהו עם הארץ אמר רב הונא הלכה כאחרים. בפ' אלו טרפות בגמ' ופסוקת הגרגרת (חולי' מ"ד:) כל מי שקרא ושנה ושמש ת"ח ורואה טרפה לעצמו עליו הכתוב אומר (תהלים קכ"ח, ב') יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. תרג' לשרת (שמות כ"ה, ל"ה ועוד) לשמשא. משמש מת (סנהד' נ"ה. יבמות נ"ה:) ככר פי' בע' מת. בפ' כל היד בגמ' בי"ש אומרים (נדה ט"ז:) אסור לשמש מטתו ביום שנאמר (איוב ג', ג') והלילה אמר הורה גבר ר"ל אמר מהכא ובוזה דרכיו ימות [4]) (משלי י"ט, ט"ז) — (א"ב בדניאל (ז', י') אלף אלפין [5]) ישמשוניה). *[אחי"ה והרבה בדרז"ל שבת ל"ב: ומשמשין לו ב' אלפים וכו', סנהד' ל"ט. ונתנו לו שפחה לשמשו, אבות פ"א מ"ג אל תהיו כעבדים המשמשין וכו'. ובתרג' כל לישנא כהנה בפעלי' וכן שרת מתורגם ככה עיי' המתורגמן ולעווי, וכן תוספת' יבמות ספ"ה זר ששימש במקדש וכן בעל מום ששימש בטומאה, תוספת' גיטין פ"ז (ה') ע"מ שתמשי את אבה . . . ושימשתו וכו'. ומענין שימוש ת"ח בפיעל: חגיגה י"ב. אתה ששימשת את נחום וכו', כתובות צ"ו. המונע תלמידו מלשמשו וכו', ק"ד. הם שמשוני בחיי ישמשוני במותי, קידו' ל"ב: חולי' נ"ד. ששימש. התפעל ונתפעל ב"מ פ"ד: כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול, ברכו' נ"ב: אסור להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין, מותר להשתמש בשמש ע"ה. חולי' ס': רע"ב שישתמשו בכתר אחד, אתפעל אבות פ"א מי"ג ודישתמש בתגא חלף. מגילה ט"ז. לאשתמושי במני דמלכא. ובהשאילה נאמר על המשגל: שימש או שימש מטתו עיי' ברכות כ"ה: בית שיש בו ס"ת אסור לשמש, שבת פ"ו. אין משמשין מטותיתן ביום, קכ"ט: שימש מטתו ועמד. פסחים קי"ב. המשמש לאור הנר וכו' ועוד עיי' תענית י"א. מ"ק כ"ד. יבמות ל"ד: כתובות ס': ס"ב: ע"ז: גיטי' נ"ח. ע'. סנהד' ק"ח: בכורות ח'. נדה ט"ו. י"ז. ל"ח. נדרים י"ד: ירו' נזיר רפ"ב דל"ז: וכן בתרג' שמש עם אתתא עיי' תרג' שמות כ"ב, ט"ו; לויק' ט"ו, י"ח; כ', י"א; לדברים כ"ב, י"ד. כ"ב והלאה ועיי' עוד לויק' כ', י"ג ועיי"ע תשמיש. ונאמר עוד מהאשה נדה י"א. לשמש את ביתה. והתואר שַׁמָּשׁ, שַׁמָּשָׁא וכ"ה בל"ס ברכות נ"ב: שמש ע"ה, סנהד' נ"ט: שמש גדול. כתובו' ס"א. בפני השמש, ירו' קידו' פ"ד דכ"ח ע"ד דהיא שמשא. ירו' תענית רפ"ב דס"ה. לא מטא שמשא לגביה וכו', וכן ענין משמשנא עיי"ע. והקבוץ חולי' ס'. חד מְשַׁמָּשֵׁי, ר"ה כ"ד: שמשין שבמדור העליון, ושם: לא תעשון כדמות שַׁמָּשַׁי המשמשמין לפני במרום ובמכילתא פרשה י' דיתרו דמות שמשיי וכו'. ואבר המוליד נקרא שַׁמָּשׁ נדה י"א: י"ב. והשם המופשט שִׁמּוּשׁ ברכות ז' סע"ב שמושה של תורה אבות פ"ו מ"ו שמוש חכמים. תרג' השרד (שמות ל"א, י') לבושי שימושא לבמד' ד', ב' מני שמושא. תרג' והקריב אליו (שם ט"ז, ה') יקריב לשמושיה] —

שֶׁמֶשׁ (מל"מ וכן בל"ע شمس ובל' סורי' שֶׁמְשָׁא Sonne) בפ"א בתעניו' (ח':) שמש בשבת צדקה לעניים. *[אחי"ה וכנ"ה בשבת קכ"ט. איכא יומא דמעלי בה שמשא, פסחים ב'. כעין זריחת שמש לצדיקים לעו"ה, יומא כ"ח: עיי"ע זה א'. נדרים ל"ט: שעלו שמש וירח מרקיע וכו', סנהד' ע"ב. אם זרחה השמש עליו וכי עליו לבדו זרחה וכו', שם צ"ה: ויזרח לו השמש וכי לו לבדו זרחה וכו'. מכילתא משפטים פרשה י"ג מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב, ב"ר רפנ"ח וקהל"ר פ' וזרח עד

---

[1]) והשם הפרטי שמירמות עיי' דה"י א' ט"ו, י"ח. ועיי' מ"ש בן מתתיהו נגד אפיון א', י"ט. כ' ועיי' מ"ש החי' גריענבוים במ"ע דמ"ג חכ"ג, תרי"ט וה' שראדער קיילענאינשריפטען צד שס"ו. [2]) כה"ג במשנה. [3]) וכ"ה נכון בע' רטן ובדפו"ו כט"ס שומשת. [4]) במק' יומת. [5]) במקרי אלפים.

שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק חבירו, יומא ל"ח: קידוש' ע"ב: עד שלא כבתה שמשו של עלי. זרחה שמשו של שמואל הרמתי ועיי' מד' שמואל פ"ח ילק' חיי ר' ק"ב; ילק' יהושע ר' כ"ו, ילק' שמואל ר' צ"ז. ויקר' ר"פ כ"ח הקב"ה מזריח להם השמש. ושם על פסוק מה יתרון לאדם וגו' תחת השמש וכו' א"ר יודן תחת השמש אין לו למעלה מן השמש יש לו, ב"ר פל"ג, ויק"ר פכ"ז וירו' ב"מ פ"ב ד"ח סע"ג עיי"ע דנח. ב"ר פס"ח בא השמש בא השמש אתא שימשא אתא שימשא בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח אמר יעקב מי גילה לו ששמי שמש ועיי' ב"ר פפ"ד. שהש"ר פ' אל תראני: שמשה של ע"ז. והקבוץ בין השמישות, בי שִׁמְשֵׁי (ברכות מ"ג:) בין שמשיא, ביני שמשתא עיי"ע בִּין השמשות] —

שמש (= שִׁימְשִׁין, שִׁמְשְׁמִין מענין הראשון סומקא כשמש Röthe ועיי' בפנים) בויק"ר בראש ויהי ביום השמיני (פי"ב) למאן שמשמין דעיינין למי חכלילות עינים (משלי כ"ג, כ"ט) — (א"כ פי' עיניו אדומות כשמש פ"א לפני עיני השכור נתראים כדורים כשמש). *[אחי"ה והפי' הראשון עיקר וכ"ה במ"כ. וכן מצינו בב"ב פ"ד. האי שמשא סומקתי היא. וא"כ שמשמין או כגי' אסת"ר פ' אל תרא שמשין פי' סומקתי דעיינא] —

שמש (= שִׁימְשָׁא פי' כמו חמה hitziges Fieber) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ז:) לשמשא בת יומא פירוש לקדחת תדירא יום ליום פירוש אחר[1]) באותו יום שהתחילה עליו. *[אחי"ה ופירש"י חולי שאחזתו מחמת חום של יום פי' שהלך בשמש. וכנ"ה בגיטין שם שמשא עתיקתא. ועיי"ע חמא (ח"ג, תכ"ו.)] —

* שִׁמְשׁוֹן (שם פרטי לשמשון הגבור) ועיי' מה שדרשו עליו רז"ל ר"ה כ"ה סע"א נדרי' י"ט: נזיר ד', י"ד, סוטה ט': י', ב"ב צ"א. — ירו' נזיר פ"א דכ"א: כינויי שמשון.. שמשוך, שמשור שמשוין. ב"ר פנ"ב, נ"ג, ס"ו, ס"ז. פ"ה, צ"ח, צ"ט. ויק"ר פ"ה, ח', ך' כ"ג, במד"ר פ"ט, י', י"ד, כ"ב, כ"ג, קהל"ר פ' כי ברב, פ' חכמת.

* שִׁמְשַׁי (שם פרטי לסופר פרסי) עיי' עזר' ד' ח', ומגילה ט"ז רע"א מלמד ששמשי מוחק וגבריאל כותב ועיי' פירש"י ותרג' שני אסתר ג', ז'; ו', א' שמשי ספרא.

שֻׁמְשְׁם (שומשום בל"ע سمسم ובל' סוריי שׁוּשְׁמָא ובדרוז"ל בקבוץ עיי' בפנים) (Sesam [בבמה מדליקין (שבת כ"ד:) ובפ' הנודר מן המבושל] (נדרי' נ"ג.) [2]) שמן שומשמין. בפ"ק בר"ה בגמ' (ולירקות) [צ"ל ולנדרים] (ר"ה י"ג.) בס"ג דפ' הנושא אשה (כתובות ק"ד.) [3]) כביצה חסר שומשום אינו מטמא טומאת אוכלין פי' בל' ישמעאל סמסם ובלע"ז סיסומ"י [4]) זרעונין ירוקין הן. *[אחי"ה והנכון שהוא כל"ע וסורי הנ"ל וכן בל"י σήσαμον כמין כמון ונעצר מגרעיניו שמן וכנ"ה בשבת כ"ג. משחא דשומשמי, ושם כ"ד: ונדרים נ"ג, עיי' לעיל וכ"ה בתוספ' שבת רפ"ב ותוספ' נדרים רפ"ג. חלה פ"א מ"ד, שביעי' פ"ב מ"ז עיי"ע פרגין. טבול יום פ"א מ"ה הקצח והשמשום, מכשירין פ"א מ"ו האוכל שומשמין באצבעו, סוטה ג': עיי"ע קרייה. תוספת' תרומ' רפ"י קליפי פולין ושומשמין, שם ספ"י מערבין שומשמין באפולים. ירו' שביעי' פ"ב דל"ד רע"א פרגין ושומשמין וכ"ה מכילתא בא רפ"ח ועיי' ספרי שלח סי' ק"י וספרי פנחס סי' קמ"ו וספרי ראה סי' ק"ה ובכל אלה המקומות שומשמים. ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ג חבית... שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת, ירו' יומא פ"ב דל"ט ע"ג הקטירו אפי' שומשמין יצא. ברכות ל"ח. עיי"ע טרימא וע' ששם ושם גרס רבינו שושמי על פי משקל סורי וכ"ה בה"ג ועיי"ע ששמי] —

☞ שמשמנא (Ameise) תרג' לך אל נמלה עצל (משלי ו', ו') אתרמא לשומשמנא. מסכ' יבמו' פ' הערל (ע"ו.) שומשמנא נמלא פי' נמלה גדולה עיי"ע שושמנא כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי"ה וגי' רבינו הוא במשקל סורי שושמנא וגי' שומשמן הוא כפי משקל ערבי سمسمان, سمسم ובע' שושמן אעריך] —

שַׁמְשַׁק (מל"ע سمسق בל"י σάμψυχον ,Majoran) בפ' שמונה שרצים בגמ' אזוביון (שבת ק"ט:) רב פפי אמר שמשק פי' הוא אזוב שכתוב

---

[1]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד. [2]) בדפ"ע וכ"י לי'. [3]) לפנינו לי' אבל במנחות ק"ג: ותוספתי מנחות ספי"ב שאי' שם כמו כן אי' כמו בר"ה. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ובשאר כ"י משובש סימסומי. סימוסי ובדפ"ע שושמי.

בתורה — (א"ב פי' בל"י מין עשב של ריח טוב ועלהו עומד בליחותו ימים רבים וי"א כי כן שמו גם בל' מצרי ואדומי). [אחי"ה וזה לשון של מעריך נ"ל דהיינו מאגוראנא כי כן בלש' לטין נקראת שמפשוקום ע"כ והוא הנכון וכ"ה בל"י וגי' שמשק כגי' רבינו עולה יפה עם משקל ערבי ובנו"ג שומשוק] —

שמת (שַׁמְתָּא פי' חרם ונידוי והפעל שַׁמֵּית מנדה מל"ע شمت excommuniciren, in Bann legen; שַׁמָּתִי, שַׁמּוּתִי Excommunicirter או תואר נבנה משמאי, שַׁמַּי Schammaite) בר"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק י"ז.) מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שם תהא[1]) פי' „שם מיתה מיתה בה שם תהא שם תיתי כדכתיב (זכריה ה', ד') ובאה אל בית הגנב"[2]). בפ' איזהו נשך בגמ' דסמוך אין מקבלין (ב"מ ע' סע"א) ולא קיבל עליה שמתא דרבנן פי' „כגון מי שנתחייב בבית דין וסירב ושמתוהו[3]) בית דין או[4]) נשא ונתן במעות ולא משך וחזר בו וקיבל עליו מי שפרע אלו וכיוצא בהן אבל הטוען על חבירו בבית דין ונתחייב שבועה ונשבע לא אמר רבנן"[5]). בר"ג דפ' ר"א אומר אם לא הביא (שבת ק"ל:) חדא דר' אליעזר שמותי הוא פי' מבורך הוא פ"א „מתלמידי שמאי הוה"[6]) והכי מסתברא וכן מפורש במס' שביעית ירו' בפ' ט' בהלכות ט'[7]) (ירו' שביעי' פ"ט דל"ט סע"א) ר' אליעזר[8]) אומר ינתנו לאוכל דהא ר' אליעזר[9]) שמותי הוא דתנינן אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה כדברי בית שמאי וכו' — (א"ב תרג' בפסוק דודי לי ואני לו (שה"ש, ט"ז) ית עמלק וית עמיה בשמתא). *[אחי"ה וכ"ה בתו"י בראשי' מ"ב, ל"ז; לבמד' כ"א, כ"ה; לדברים ז', ב' ותר"י החרם (דברים י"ג, י"ח) מדעם דשמתא, תר"י חרם (שם ז', כ"ו) דשמתין הינון. ודע כי בכ"י חוץ מכ"י ק"ט לי' מן והכי מסתברא עד סוף הע' ובאמת לי' בפי' ר"ח וגם לא רגיל על לש' הערוך להביא הלכות של הפרק בירו' אבל בכ"ז לא הסגרתי זה הציון כי כ"ה בכל דפ"ע. וכנ"ה ר' אליעזר שמותי הוא בירו' נזיר ספ"ו דנ"ה ע"ד ובירו' תרומו' פ"ה דמ"ג סע"ג אי' ור' ליעזר לאו שמותי הוא ובירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג ושם ספ"ד דס"ב ע"ד ור' ליעזר לאו שמתי הוא, ירו' יבמות פי"ג די"ג ע"ד דר' ליעזר שמתי וכן הכריעו התוספו' בשבת ק"ל: ד"ה דרבי אליעזר דשמותי היינו שהוא מתלמידי ב"ש ועיי' ג"כ תוספו' נדה ז' רע"ב ורש"י שם ושם ומ"ש הפשב"ע ע' שמת. ועיי' מ"ש מהרז"ף ד"מ 89 מאיזה טעם שמתוהו. בענין שמתא עיי' עירו' ס"ג. מ"ק ט"ז. י"ז. כ"ז: פסחים נ"ב. נדרים ח': נ': כתובות ס"ט. סוטה ה'. קידו' י"ב: ע"ז כ"ו. ל"ו. חולי' קכ"ג. ובתשו' הגאונים בהוצ' הח' הרכבי (צד 161) כתוב שמאתא ובכינוי שמאתיה (שם צד 235). והפעל שַׁמֵּית אי' באלה המקומות מ"ק ט"ו. ט"ו: כמה פעמים יבמות קכ"א. קידו' ל"ט. ע'. ע"ב. ב"ק קי"ג: קי"ז. סנהד' כ"ה. חולי' ק"ה: בינוני פעול ומשומת שבת ס"ז. עיי"ע אסטממיתיה (ה"א, קע"א.) — ובתשובת הגאונים הנ"ל (צד 234) בתשו' מרב יהודה ראש כלא אי' נוסח התרת הנידוי וז"ל ואם מנודה הוא מתירין לו בלשון הזה מחמת שמותא דאישתמת פלי' דנן משום דעבד כן וכן והשתא הדר ליה ואודי ליה וקביל דינא על נפשיה שרי ליה ורחמנא נחיל ליה מן בית דינא עילאה דהוא מרי בית דינא תחתאה ודאמר ליה למשה סלחתי כדבריך וכו' וכו' ע"ש] —

* שַׁמְתִּית קצור מן שחמתית עיי"ע שחם א' וש"נ.

שֵׁן (מל"מ עצם בפי האדם ובעח"י לטחון המאכל Zahn והושאל לראש החד שבסלע Zahn des Felsens, Klippe ועוד עיי' בפנים) בפ"ק בקידושין בגמ' וחכמים אומרים בכסף (כ"ד סע"א ורע"ב) אי כתב רחמנא שן הוה אמינא אפי' שן דחלב[10]) פי' שן תינוק שיונק החלב שחוזר מפני שמחליף שיניו. שן של מעדר (כלי' פי"ג מ"ז)[11]) עיי' בע' מעדר. בר"ג דפ' המדיר (כתובות ע"א.) הוא נתן אצבע בין שיניה משל הוא כאדם שנתן אצבע בין שיני חברו ואמר לו למה נתת אצבע בין שיני הכא נמי כיון דנדרה ולא הפיר לה יוציא ויתן כתובתה דאמרה ליה אמאי לא היפרת לי. כל שבמת טמא הוץ מן השינים והשער והציפורן (אהלות פ"ג מ"ג נזיר נ"א.) עיי' בע' גרם (א'). בס"ג דפ' המוציא יין (שבת פ"ב.) ובפ"ק דחולין בגמ' השוחט במגל (ט"ז:) המקנח בדבר שהאור שולט

---

1) וכ"ה בפיי ר"ח ובכ"י ש"ם וברש"י סביב לרי"ף שמה יהיה ובנו"ג שממה יהיה. 2) הועתק מפי' ר"ח במ"ק בש"ס ווילנא בדף י"ז: 3) בפי' ר"ח והוא מסרב ומשמתין ליה. 4) כפי' ר"ח כגון. 5) הועתק מפי' ר"ח הובא בשט"מ בסוגיא. 6) כ"ה בפי' ר"ח בשבת. 7) כ"ה בכ"י ע' ק"ט. 8) בנו"ג ר' ליעזר. 9) בנו"ג ר' ליעזר דהוא. 10) Milchzahn. 11) Zahnähnlicher Zacken.

בו שיניו נושרות ועשבים יבשים וקרומית של קנה אור שולט בהן במהרה. *[אחי״ה בנו״ג בשבת שיניו התחתונות ולי׳ בכ״י ובר״ף ובר״א״ש וכן לי׳ ברש״י ופירש שיני הפה מכרכשא ע״כ וכן פי׳ הרגמ״ה בחולי׳ שיניו נושרות שיני דכרכשתא דהאי כרכשא אתלת שיני קאי ע״כ עיי״ע כרכש ב׳. ופי׳ רבינו הועתק מפי׳ רגמ״ה שם וז״ל אינו אומר בדבר שהאור שורף שבל דבר האור שורף אלא דבר שבמהרה האור שורפו כגון קרומית של קנה יבש ע״כ. ועוד נקראו השיניים בל׳ כבוד תלתולי הבשר שברחם עיי״ע בית שיניים וש״נ נדה מ״א: וירו׳ יבמות רפ״ו ד״ז: ועוד כל״מ שן הסלע וכן בל״ס שֵׁן, שֵׁנָא ב״ר פע״ד כשן הזה של טבריה היתה גיטין ס״ח. מנח להו אשינא דטורא, סנהדר׳ צ״ו: ילק׳ ישעיה ר׳ רפ״ז ותוב אשינא דטורא וכן בל׳ צענד câena ובל״פ سينه פי׳ ראש ההר עיי׳ מ״ש במאמרי על המלאכים צד 82 ועוד עיי״ע שן האחרון. וכ״ה בתר״י א׳ בראשית מ״ט. כ״א שיני טוריא, תרג׳ ירמיה מ״ט ט״ז שיני כיפא, והיחיד שינא דכיפא תרג׳ ש״א י״ה, ד׳. ה׳ — שן תותכת של זהב, שן של כסף שבת ס״ד: וס״ה. עיי״ע תב א׳. כלי׳ פי״ג מ״ו עיי״ע טס א׳. שבת ס״ז. ירוש׳ שבת פ״ו ד״ח ע״ג שן של שועל, שן דפיל. שינא דפיל תרג׳ מ״א י׳, כ״ב; כ״ב ל״ט. שבת קי״ט. אתכתקא דשינא וגי׳ הכ״י ש״ס מינכען דפילא (Elfenbein) אבל גי׳ רבינו עיי״ע תכתק. ב״ק ב׳ רע״ב ג׳ אבות נאמרו בשור הקרן והשן והרגל, שם תולדה דשן, שם וג׳. שן יש הנאה להזיקה ועיי״ע גלל ב׳. ב״ק פ״ב מ״ב כיצד השן מועדת וכו׳, קידו׳ כ״ד. יוצא בשן ועין וראשי אברים. והמספר הזוגי השינים חולי׳ ט״ו: השיניים עיי״ע בית השיניים בכינוי כתובות ט״ז. בהשאילה הרי כריסה בין שיניה, סמיכות שבת פ״ב. עיי״ע כרכש ב׳] —

שן (= שְׁנֵי סמוך של שְׁנַיִם מספר יסודי זכר zwei) שני דברים שלמד דוד מאחיתופל (אבות פ״ו, מ״ג) מפורש[1] בגמ׳ דבני מערבי בפ׳ כל ישראל יש להם חלק (ירו׳ סנה׳ פ״י דכ״ט.) אחיתפל אדם גבור בתורה היה וכו׳ וירכיבו את ארון (ה׳) [צ״ל האלהים] (ש״ב ו׳, ג׳) אמר ליה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במד׳ ז׳, ט׳) ובשעה שכרה דוד שיתין[2] לימדו לכתוב שם בחספא ולמשדי באפי תחומא[3]. בפ״ג במנחו׳ (כ״ז.) שני מינין שבנזיר וג׳ שבפרה וכו׳ פי׳ שני מינין הלות ורקיקין, ג׳ שבפרה עץ ארז ואזוב ושני תולעת, ד׳ שבתודה חלות מצות ורקיקי מצות וסולת מרבכת וחלת לחם חמץ, ד׳ שבמצורע שתי צפרים עץ ארז ואזוב ושני תולעת, ד׳ שבלולב[4] פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, (כ׳) [צ״ל ז׳] הזאות שבפרה עיי׳ בפרה (פ״ג מ״ט) ז׳ הזאות שעל בין הבדים ביוה״כ מדם השעיר ומדם הפר ב׳ פרשיות שבמזוזה (מנחות כ״ח.) שמע והיה אם שמוע, ד׳ פרשיות שבתפילין (שם) קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע. שני דברים המתירין מעלין זה בלא זה (יבמות ק״ד:) ככר פי׳ בע׳ מעל (ב׳). קסבר ר׳ יהודה שני כתובים הבאים כאחד מלמדין[5] בס״ג דפ׳ ד׳ מיתות (סנהדר׳ ס״ז:) ובפ״ק בקידו׳ בגמ׳ סמוך[6] כל מצות לא תעשה (קידושי׳ ל״ה.) ר״מ סבר שני כתובין הבאים כאחד מלמדין[7] פי׳ היה האחד למד מן האחד לא בא השני[8] אלא להוכיח שאין בזה דין אלא אלו ב׳ בלבד ולא ללמד מהן שאלו היה האחד היו למדין בכל התורה ממנו בא השני לבטל דין זה[9]. בילמדנו ויאמר משה לחובב[10] מיכן סמכו הדורות שיהו מתענין שני וחמישי שכשעלה משה בה׳ עלה ובב׳ ירד ויבאו מ׳ יום והתקינו רז״ל שיהיו מתענין בעלייתו ובירידתו. ועם שונים אל תתערב עיי׳ בע׳ רא[11]. בב״ר פי״ט (ספי״ח) כשעלה נחמיה

---

1) כ״ה בעיקרי התלמוד. 2) בירו׳ אי׳ שבא דוד לחפור תימליוסים. 3) בירו׳ אי׳ נוסחא אחרת עש״ה אבל גי׳ רבינו מוכח מסוב׳ בבלי ב״ג סע״א ורע״ב ע״ש — ובפי׳ לאבות פ״ו מ״ו אי׳ מצא אחיתופל לדוד שהיה יושב יחידי ועוסק בתורה א״ל למה אתה לומר יהידי וכו׳ ושוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבית מדרשו בקומה זקופה א״ל וכו׳ וקרוב לזה אי׳ בעיקרי התלמוד בשם י״מ ועוד אי׳ שם וי״מ שהוא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וזה לא נהירא כי בימי בועז שהיה נגיד ישראל נתחדשה הלכה זו שלקח רות בלא פקפוק וכן בימי שמואל נתחדשה כשדואג דבר על דוד כששאל לאבנר בן מי זה העלם כדאי׳ בפ״ג בערל (יבמות ע״ו: וירו׳ יבמות פ״ח ד״ט ע״ג.) 4) בנו״ג הסדר ד׳ שבלולב ד׳ שבמצורע. 5) כ״ה נכון בכ״י ובעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע בט״ס אין מלמדין. 6) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר, ובשאר דפ״ע לי׳ בטעות. 7) בדפ״ע בט״ס אין מלמדין גי׳ מלמדין. 8) כ״ה נכון בכ״י ערוך ובעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע בט״ס השלישי. 9) בענין דין שני כתובים הבאים כאהד ופלוגתא עיי׳ בשני המקומות הנ״ל ובהליכות עולם יבין שמועה וכללי הגמרא צד ס״ו: וש״נ ספר הכריתות לשון למודים שער א׳ ועוד עיי׳ יד מלאכי סי׳ תרכ״ב ותרכ״ג ועוד עיי׳ ספר מלא הרועים ח״ב צד 39 ועיי׳ פחד יצחק ע׳ כתובים ואין כאן מקום להאריך. 10) לי׳ בתנחומא בהעלתך ועיי׳ מטה משה אות רי״ט בענין שני וחמישי. 11) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר ובעיקרי התלמוד אבל מדפ׳ פיז׳ והלאה בט״ס ירא,

מן הגולה נתפחמו וכו' עד הוא שמלאכי אומר (כ', י"ג) וזאת שנית תעשו שנייה לשטים אמר הקב"ה מאן קבל מהן בכי ואנקה משגזלת וחמסת ונטלת יפיה ממנה את משלחה. שני בני יצהר זה אהרן ודוד בספרא בצו זאת משחת אהרן (פרש' י"א ריש פרק י"ח). *[אחי"ה ועוד כמה וכמה מאמרי הלכה או אגדה המתחילים בתיבת שני שנים שתי או שתים בענין שתי שתים עיי"ע שתי. ובענין שני, שניים הא לך קצת דוגמאות יבמות פי"ד מ"ג שני אחים חרשים, ושם מ"ד שני אחים אחד חרש ואחד פקח, כתובות פי"ג מ"א שני דייני גזירות וכו' עיי"ע איש ושם הגי' גזילות. קידו' ע"ה רע"א נדה ג'. ושניהם לא למדוה אלא וכו' עיי' כללי גמרא על הליכות עולם יבין שמועה ק'; גיטי' כ"ז. שני יוסף בן שמעון בעיר אחת, עירו' פ"ג מ"ז שני עירובין, ביצה ד'; שני ימים טובים של גליות, שני ימים טובים של ר"ה. שני כתובים המכחישים זה את זה וכו' ברייתא דר"י בריש ספרא עיי"ע כרע (ח"ד, של"ט סוף ע"ב), שבת ל"ט סע"ב כ"מ שאתה מוצא שנים חולקין וכו' עיי"ע כרע. ב"מ רפ"א שנים אוחזין, חולין פ"ב מ"ח ומ"י שנים אוחזין בסכין וכו', סנהד' כ"ט. שנים מזכין או שנים מחייבין וכו'. מגילה ט"ו. שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות וכו', פסחים נ"ד. שני דברים עלו במחשבה ליבראות וכו', זבחים פ"ח; שני דברים לא מצינו להן כפרה. סנהד' נ"ב. שני חוטין של אש וכו', שבת קי"ט; תענית י"א. שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם וכו', ברכות נ"ד. שני מצורעים היו וכו', גיטין נ"ז. שני נחלים יש בבקעת ידים וכו', בכורו' מ"ד; שני נקבים יש בו באדם וכו', יומא פ"ו; שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל וכו', חגיגה י"ב; שני רקיעים הן וכו', שבת ס"ג. תעני' ח'. י'; מגיל' ל"ב. סנהד' כ"ט. סוטה מ"ט. שני תלמידי חכמים וכו'. פסחים י'. וש"נ שני שבילין וכו'. ומספר סדורי שֵׁנִי עירו' פ"ג מ"ו הראשון . . . השני שם מ"ז בראשון . . ובשני ולנקבה תענית י"ט. ראשונה ושניה ועוד ענין שני לטומאה עיי' פסחי' י"ד. והקבוץ שְׁנִיּוֹת ידים פ"ג מ"ב ירו' חגיגה פ"ג דע"ט; ועוד שני בקרבות עיי' סנהדר' כ"ח. שני בשני, שלישי בשני ובל"נ יבמות כ'. והלאה שניה מדברי סופרים. שם כ"א. מה הם שְׁנִיּוֹת וכו', ירו' יבמות פ"ב ד"ג ע"ד אילו הן השניות וכו'] —

שן (שָׁנָה מל"מ verwelken, sich verändern; **שְׁנוּ** (Staunenswerthes) בר"ג דפ' סדר תעניו' האלו (תעני' י"ט.) זרעים שצמחו וחזרו ושנו[1]. פי' כמשו[2]) שמה ושערורה (ירמיה ה', ל') וכן שערורית עשתה מאוד (שם י"ח, י"ג). *[אחי"ה וכן תרג' שערוריה (הושע ו', י') ובל"ס פי' שניא, שניותא; שגעון ועוד שנו פי' ענין שינוי והפך עיי' תרג' יחזקאל ט"ז, ל"ד. והשם המופשט שִׁינּוּי תוספ' טבול יום פ"א שינוי מראה, ב"ק ס"ה סע"ב שינוי השם, ושם שינוייהם, שם ס"ו רע"א שינוי קונה . . אין שינוי קונה, ס"ו; שינוי השם כשינוי מעשה, ב"ר פמ"ד שינוי השם . . שינוי מקום. שנייא היא ירו' פסחי' פ"י דל"ז ע"ד ירושלמי ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ה, לא שנייא (שניא) ירושלמי פסחים פ"ה דל"ב ע"ג ירו' דמאי דכ"א ע"ד ובבבלי שני, שאני ע"ש. והפעל לא שנא בקצור ל"ש, מאי שנא בקיצור מ"ש סוכה כ"ט; יבמות כ"א; פיעל גיטין ל"ד; היה משנה שמו ושמה, שבת י'; לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים ועוד עיי' ר"ה י"א; מגיל' ט'. ב"מ פ"ו; סנהד' צ"ב; ק"ח; ערכי' ו'. ירו' פסחים רפ"ד ד"ל ע"ד. פֻּעַל תענית כ"ד; שני דוכתיך שני דוכתיה. אתפעיל סנהד' ע"א; אשתני, להשתנות ועיי' תר"י לדברים ל"ב, ה'; תר"י ב' שם ל"ד, ז', תרג' ש"א כ"ח ח'; למ"א י"ד, ב'; אפעל תרג' דברי' ל"ב, ה'; למלאכי ג', ו' וזולתו. — התפעל ונתפעל עיי' שבת נ"ג; קנ"ב. עירו' קט"ז. יומא ל"ח. ר"ה י"ט. מגיל' ט"ו; סוטה ל"ה. קידו' כ"ב; סנהדר' כ"א; מ"ו; ע"א; צ"ו. שבועות ט'. ערכי' ט"ז;] —

שן (שָׁנָה נבנה מהשם מִשְׁנָה (Mischna) lernen, lehren; שן = שָׁנַן scharf sein; **שִׁינְנָא** פי' מחודד ועיי' בפנים) בפ' הזורע בגמ' השוחט לכהן (חולי' קל"ג.) כל השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקולים. בפ' אלו הן הנשרפין בגמ' כל חייבי מיתות (סנהד' פ' :) שיננא לא תימא ליה לאבוה הכי, בר"ג דפ' כל היד (נדה י"ג.) שיננא אחוז באמה והשתן מים לחוץ פי' מחודד בתלמוד מלש' (משלי כ"ה י"ח:) חץ שנון, וי"א גדול השינים. בס"ג דפ' אלו הן הנשרפין (סנהדר' פ"ב.) שלף שיננא[3] והניחה באנקלי שלו פי' ברזל המחודד, ולהבת חניתו (ש"א י"ז, י"ז) תרג' שיננא דמורניתא. *[אחי"ה וכן תרג' להט (בראשית ג', כ"ד) שְׁנַן חרבא; הלהב

---

[1]) וכן העתיק ר"ה וכ"ה ברי"ף ובראי"ש ובפסקי רי"ד ובנו"ג ונשתנו ובכ"י ש"ס שינו. [2]) הועתק מפי' ר"ח. [3]) בנו"ג שנגא וכ"ה בל"ס ובתרגי' הנ"ל למטה בפנים.

(שופטי' ג', כ"ב) שננא. והשם המופשט שִׁנּוּן, ושננתם (דברים ו', ז') אלו בשנון.. ואין קדש בשנון ספרי ואתחנן סי' ל"ד. והתואר שיננא (ברכות ל"ו. שבת נ"ה. עירו' נ"ד. חגיגה ט"ו: ר"ה כ"ד: כתובות י"ב: י"ד נ"ג. קידושי' ל"ב. גיטי' ע"ח: ב"ק י"ד. ט"ו: ל"ו: ב"ב קל"ג: ע"ז מ"ג: סנהד' פ': כריתות י"ט: נדה י"ג. י"ז. כ"ה:) ואי' ביד מלאכי סי' תרכ"ה שיננא דרגיל שמואל לקרא לרב יהודה תלמידו כתב ה"ע בש"א פ"ג דר"ל חכם מחודד ואמת הדבר שכ"כ הערוך מדידיה אך כתב עוד בשם י"א פי' שני שר"ל גדול השינים ודע שהך י"א הוא רבינו האיי גאון שמצאתי כשט"מ לר' בצלאל על כתובו' דשם בפ"ק דס"ה ד' כתב ז"ל כתב רבינו האי גאון ז"ל שיננא דהוה א"ל שמואל לרב יהודה לשונו בל' ארמי ששיניו גדולות שכל מי שהוא גדול השינים קרו ליה שיננא ויש שדורשים אותו ששמעתיה חריפין כחץ שנון ולא דמי דהכין הוה אלא מיחזייא מילתא דרב יהודה (דבון) [צ"ל רבין] שיניה כמשמעו ע"כ. וכן הביאו זה השט"מ הגרי"ב בהפשב"ע ובתשו' הגאונים בחוצא' החו' הרכבי צד 214 מצאתי (בין שאלות בני קירואן בשנת אלף ש"ג צד 188) נוסח התשובה בזה"ל: סי' ת"ה: שינאנא גם כן שמואל הוא שאומר הרבה כך לרב יהודה ופירושו בעל שינים כי אמרו שיניו שלרב יהודה היו גדולות ביותר ודילמא הוה ידיע רב יהודה באותן עתים שינאנא... ויש שנושאין עצמן[1]) לומר דכואת שמואל ורבא[2]) לא הוו קארו שמי לתלמידיהון כי הגי והאיי שינאנא ששונה הלכות או ששנונין טעמיו... והני מילי בעלמא אינון שיננא ברור בלשוננו אפי' כפי נשים וקטנים שכל גדול שינים כך קוראין אותו וכו' הרי רבינו הלך בכל הערך הנ"ל בעקבות דרבינו האיי גאון ז"ל — וכנ"ה בענין שונה הלכה נדה ע"ג. כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב שנא' הליכות עולם לו וכו', מגילה כ"ח: כל השונה הלכות מובטח לו וכו'. שם ל"ב. ושונה בלא זימרה, חגיגה ט"ו: שהיו שונים ש' הלכות וכו', מגילה ל"א. כתוב בתורה ושָׁנוּי בנביאים וכו', מ"ק ט"ז: אם קרית לא שנית וכו', עירו' צ"ב. וש"נ וכי רבי לא שנאה ר"ח מנין לו, וזולי' פ"ה. שנאן בלשון חכמים, סוטה כ"ב. ועם שונים וכו' אלו השונים הלכות וכו', סנהד' ס"ח. שאני שונה ש' הלכות בבהרת וכו', ק"ג: מנשה היה שונה נ"ב פעמים בת"כ, ב"מ מ"ד. שנית לנו בילדותיך.. ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך וכו', יבמות ק"ח: מי ששנה זו לא שנה זו עיי"ע תבר. חולי' פ"א: לא שנו אלא אבל וכו', אבות פ"ו מ"א שנו חכמים בלי המשנה. נפעל ברכות כ"ח. עדיות בו ביום נשנית, ב"מ ל"ג: בימי רבי נשנית משנה זו. בינוני הפעיל משנה הקבוץ משנים עיי"ע. איכ"ר פ' ויצא השניני פרק אחד] —

שן (= שֵׁן פי' שן הסלע והקבוץ שְׁנָנִים Felsen-klippe) באהילות פ"ח (מ"ב) השננים והסככות והפרעות פי' „שן הסלע מהעבר מזה" (ש"א י"ד, ד'). *[אחי"ה עיי"ע שן א' מל"מ וכן בל"ס שְׁנָנְתָא ועוד עיי"ע שנית.

☞ שן (מל"מ שִׁין (כתיב) פי' השתן Urin) ברכות בגמ' דלא יקל בפי' הרואה (ברכו' ס"ב:) שינא בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא פי' השתנא מל' מקרא (ישעיה ל"ו, י"ב) את שיניהם. פ"א בע' אסטמא. *[אחי"ה עיי"ע שינא ומ"ש] —

* שֵׁן שֶׁל חָלָב (Milchzahn) מכילת' משפטים ר"פ ט' אפי' הפיל שן של חלב.. מה העין שאינה יכולה להחזיר אף השן שאינה יכולה להחזיר (ובמדרש הגדול כ"י אשר תחת ידי פ' משפטים מה עין שאינה חוזרת אף שן שאינה חוזרת).

* שָׁנָה (מל"מ ענינו כפילת פעולה אחת wieder-holen) יומא פ"ו: אם שנה בהן.. ואם לא שנה בהן. פיעל ירו' סנהד' פ"ג דכ"א: צריך הדיין לשנות טענותיהן וכו', נפעל סנהד' נ"ט. כל מצוה שנאמרה לבני נח ונִשְׁנֵית.. ולא נשנית וכו'.

* שְׁנָא (בל"ס פי' שְׁנָה בל"מ ענין השתנות והושאל לרז"ל למענה שע"י נשתנה דעת השואל beantworten, antworten) פסחי' כ'. רמי.. ומשני. והשם שִׁינּוּיָא שבת ג': משני לך שינויא דלאו שינויא היא הקבוץ נדה כ"ו. הגי שִׁינּוּיֵי.

* שָׁנָה, שְׁנָא (Jahr) מל"מ מפעל שְׁנָה היינו חזרה ותקופה והיינו תקופת החמה שהם שס"ה ימים והקבוץ בל"מ שנים ועוד שנות וכ"ה בל' חכמינו ז"ל ועיי' ברכות נ"ה. שנה טובה. שם: כל שנותיו של דוד.. וכל שנותיו של אחיתופל ועיי' שבת ט"ז. פ"ט: קמ"ה: יומ' ט'. ל"ט: נ"ג: נ"ד. ע"א. ר"ה ב': ג': י"א. ט"ו: ל"א. ושם: תענית כ"ג. כ"ט. מגילה ה'. י"ב: י"ז. מ"ק ט',

[1]) והוא הוא ויש שדורשים של שט"מ הנ"ל. [2]) כיון לברכות מ"ד: ועיי' תשובת פי' ת"ד שם.

הגיגה ה': יבמות ע"ב. נזיר ה'. גיטין נ"ז. סוטה י"ג. קידושי' ל'. ב"ק ט"ז. ב"ב צ"א. סנהד' ל"ח. מ"א. ס"ט: צ"ג: צ"ז. ושם: צ"ט. ע"ז ט'. ושם: מנחות מ"ד. צ"ט: נדה ל': סופרים פט"ז ובלשון תרג' שְׂנָא וכ"ה בל"ס והקבוץ שְׂנִין תרג' בראשי' י"א, י', י"א והלאה ועוד במשקל נקבה תרג' תהלי' צ', י' יומי שְׁנָתָנָא כגי' כ"י אצל לעווי ושם דוגמאות אחרות. ועוד במשקל סורי שְׁנָתָא עיי"ע שתא.

* שֵׁנָה, שֵׁינָה, שֵׁינְתָא (Schlaf) מפעל יָשֵׁן הפך הקיץ ברכות ג': בשינה, ד'. משנתיה, נ"ז: שינה אחד מס' למיתה, ס"ב: עיי"ע אסטמא וע' שינא, ושן האחרון במו"ע. עירו' ס"ה: מסר שינתיה לשמעיה, לא איברי ליליא אלא לשינתא, ומא י"ח. מאכל מביא לידי שינה, סוכה כ"ו. אין קבע לשינה, כ"ח. שינת קבע, נ"ג. טעם שינה, ישם: לא היינו רואים שינה בעינינו. מגילה י"ג: לא ראינו שינה בעינינו, כתובות ס"ב. מנדדות שינה, ב"ב י'. מנדדין שינה, סוטה מ"ח. וכי יש שינה לפני המקום וכו', קידו' מ"ט: י' קבין שינה ירדו לעולם, ב"מ פ"ג: סמא דשינתא, ב"ב י'. עיי"ע פכה, סנהד' ע"א: שינה לרשעים הנאה להם וכו', צ"ג: אונסין עצמן מן השינה, תמיד כ"ח. אונס שינה, ע"ז י"ח: אלך ואגרה בשינה, אבות פ"ג מ"י שינה של שחרית, שם פ"ו במיעוט שינה.

* שׂוֹנֵא (מל"ט בינוני מן שָׂנֵא הפכו אהב מל"מ והשם שִׂנְאָה Hass) סנהד' כ"ה: שונא כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה, ובדניאל ד', ט"ז שָׂנְאָה והוא כמו סָנְאָה פי' אויב, בינוני פעול ב"ב קכ"ג. שנואין, ריש רות רבה עול שנוי הקבוץ סוכה כ"ט. שונאיהם של ישראל והוא כינוי לישראל. ירו' חגיגה פ"ג דע"ז ע"ד שנאיהן דישראל, תרג' כ"י תהלים קכ"ט, ו' שַׂנְאֵי ציון, שם מ"ה, ו' שנאי מלכא, פסחי' מ"ט: גדולה שנאה ששונאים ע"ה לת"ח משנאה ששונאים או"ה לישראל: קי"ג: אוהבן . . . שונאן, מותר לשנאותו וכו', ע"ש תענית ז': אדם שיש לו עזות מותר לשנאותו, מגילה ט"ז. מפני שאוהבין . . מפני ששונאים וכו', ב"מ ל"ב: אוהב . . . שונא, סנהד' צ"ג. שונא זימה. ק"ה. יש אב שונא את בנו, ק"ח: רבך שנאני ואתה שנאתני, ע"ז ד'. אחד אוהבו ואחד שונאו, נדה ט"ז: שונאן . . . אוהבן, אבות פ"א מ"י שנא את הרבנות, אבדר"נ פכ"ג איזו גבור מי שעושה שונא אוהבו, דר"א פי"א השונא את חבירו . . . השונא את אשתו. והשם יומא ט': שבת ל"ב: שנאת חנם, פ"ט. סיני שירדה שנאה לאו"ה, מגילה י"ד. שנאת המן ועיי' סוטה ל"ג. מנחות י"ח: אבות פ"ב מי"א ויק"ר רפ"ז. ועוד שִׂנְאוּתָא שבועות ל"ה: שנאותיה מאי נינהו וכו'.

☞ שונאנא שמיה בעל הערוך גרס שלגא שמיה בע' אשלג ע"ש[1].

* שנביון עיי"ע שביון ומ"ש.

* שניגור (פי' כמו סניגור ע"ש Anwalt, Vertheidiger) ירו' סוכה רפ"ג דנ"ג ע"ג אי לו לזה שנעשה שניגורו קטיגורו.

☞ שְׁנְדְּפִין (פי' כמו שנדפיל Elfenbein) תרג' ירו' (א' וב') בפסוק ויפול יוסף על פני אביו (בראשית נ', א') וארבע יוסף ית (אביו) (צ"ל אבוי] בערס דשנדפין[2] פי' כמו שן דפיל. *[אחי"ה והוא נכון ועיי' מ"ש החכם פליישער בהוספותיו לעמת"ר ללעווי ח"ב, 578] —

* שְׁנֵה, שינוי, שנייא עיי"ע שן ג'.

* שִׁנּוּן, שְׁנָנָא, שִׁינְנָא (שִׁינָאנָא) עיי"ע שן ד'.

* שנמג גיטין כ"ח: עיי"ע פרסי שמנג.

* שנונית (Sennesblätter ?) תוספת' טבול יום רפ"א השום והשנונית, ושם התבלין והשנונית, בר"ש טבול יום פ"א מ"ד פי' מין בושם[3] ולפע"ד הוא שומנית הנזכר אצל שום בכלאים פ"א מ"ג והוא תומניתא עיי"ע שם האחרון.

שִׁנְעָר (שם מחוז בבבל ונדרש מן פעל נֵעֵר ועיי' כפנים) עיי' בע' צל[4]. בב"ר פל"ה (ל"ז) ובמגילת איכה (פתיחתא דאיכ"ר סי' כ"ג ד"ה ר' יהושע דסכנין) שנער שמנוערת מן המצות לא תרומה ולא מעשרות ולא שביעית, שנער שמתין בתשנוק[5] בלא נר ובלא מרחץ, שנער ששריה מתים נערים, שנער ששריה מביטין בתורה כשהן נערים. *[אחי"ה בב"ר עד שהן נערים ובאיכ"ר שנער עיר ששריה נערים מבעטים בתורה ועוד שם ושם ד"א שנער שהעמידה שונא ועד להקב"ה ועיי' ירו' ברכות פ"ד ד"ז סע"ב וילק' נח רמז ס"ב ילק' ישעיה ר' שכ"ג] —

שָׁנַץ (קרוב לל"מ שָׁנַם פי' ענין הידוק zusammendrücken, pressen; שֶׁנֶץ was zusammen-

---

[1] ועוד עיי"ע שלגא ומ"ש. [2] בנו"ג דשינדפין. [3] והי' לעף 384 מרמה אותו למלה ערבית سنا Sennesblätter. [4] ושם הובא זבחים קי"ג: ויתר מקומות ע"ש. [5] בנו"ג בב"ר בתשניק ובאיכ"ר בתשנק.

(hält, Schleife, Riemen בפ' כ"ו בכלים (מ"א) סנדל עמקי וכים של שנצות. בסוף מקואות (פ"י מ"ד) ושנץ של סנדל[1]). בפ' אלו מציאות בגמ' מצא בגל (ב"מ כ"ו רע"א) כיסא בתר שנצי[2]). בס"ג דפ' מצות הליצ' (יבמות ק"ב.) וסנדלא בתר שינצי[3]), בר"ג דפ' כל היד (נדה י"ג סע"ב) ויש להם שנצים, בר"ג דפ' המצניע (שבת צ"ב רע"א) וכיון דאיכא שנצים מפיק ליה עד פומיה. פי' כים של שנצות הכים אינו קשור אלא יש לו שנצים מלמעלה ומלמטה ומכניסין באותו שנץ חוט של משיחה ויש שמכניסין רצועות וכשנותן בו מעות שונצהו ואין צריך לקושרו אלא מותחו לאותו החוט והוא מתקשר מאליו ומתפתח מאליו ופעמים יש לכים ארבע בתים וכולן נפתחין ונסגרין יחד[4]) וכן פי' הגאון שנצי[5]) דהמצניע והאיכא שנצין דאינון לולאות דאגידי עד שוליו בהדי הדדי והיכי אמרת אי אפקיה דרך פיו הכי נמי דמחייב דאי בעי שקיל ואיסור גניבה קודם איסור שבת והא לא מצי ל מ ש ר י[6]) ברישיה אלא מכלפי שוליו דאלמא צריך להוציאו כולו ודחינן כדליכא שנצים אי נמי אית ליה ומכרכי על פומיה ואינן ע ק ו ד י ן כלפי שוליו[7]) — (א"ב פי' בל"ר הריץ שבין הקמטים כמו בסנדלים ישנים ובכים לסתום פיו) *[אחי"ה כונת ר"ב על sinus והנכון שהוא נבנה מפעל שָׁנַץ פי' כמו שָׁנַס בל"מ ענין אידוק והידוק וכן בל"ע شنص ונקראין הלולאות שנצים (שינצין ובכ"י ש"ס בב"מ שנאצים) מפני שאוגדים הסנדל או הכים או הבגדים ור"ה בב"מ פי' שנצי רצועות שהכים קשור בהן שהרצועות נקראות שנצי ע"כ וכ"ה בתר"י א' לדברים כ"ה, ט' סנדלא . . . דחייט בשנצי, ושם: ותשרי שנצי ועיי' יבמו' ק"ב. הנ"ל וירו' יבמות פי"ב די"ב ע"ג שורציפא דשנצוי. ומזה תבין הוראת הפעל בירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד דהוא שנץ גרמיה והוא נחתא לה פירו' כשנדחק גופו החגור נפל, ירו' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג ההיא עונקתא דהות רפיא כבר שניצת[8]) ופי' כבר דחקת כלומר הרי נדחק שעתה ידחקו החבל על צוארו ויחנק עיי' מעריך ללונזאנו ע' שנץ. ומהרש"ס פי' לנכון מענין וישנס מתניו כלומר ראית שנדרשה נקמתך ממני ע"כ, והושאל לכתיבת דחוקה ודבוקה של כתיבת עשרת בני המן ירו' מגיל' פ"ג דע"ד סע"ב צריך שיהא איש בראש דפא ואת בסופה שכן הוא שניץ ונחת כהדין קינטרה[9]) ובעיקרי התלמוד פי' י"מ נכנס ויוצא כמו אבני הקנטרא וי"מ משם ר' פרץ כמו שנצי הכים שעולה ויורד ר"ל ואת בסוף השיטה וכו' וי"מ עולה למעלה ויורד כמו המאזנים ששוקלים וי"מ נכנס ויוצא כמו שיני הכלב ע"כ] —

* שנץ (?) עיר בתחום צור ירו' דמאי פ"ב דכ"ב רע"ד שצת ובתוספת' שביעי' פ"ד שנץ.

שַׁנַּק (מל"ס פי' כמו חנק (stranguliren, erwürgen את אשר התעוללתי במצרים (שמות י', ב') תר"י[10]) ית מה דשניקית מצראי. והפחתם אותו (מלאכי א', י"ג) תרג' ושנקתון[11]), בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד', י"ב) תרג' כד תזיל לא תשניק[12]) אורחך. וכן תרג' וצוקה בבא עליכם צרה וצוקה (שם א', כ"ז) וינער (שמות י"ד, כ"ז) תרג' ושניק. *[אחי"ה וכן ונער (תהלים קל"ו, ט"ו) תרג' ושניק ועיי' עוד שם ע"ד, י"ג, אתפעל שם ס"ה, כ"ג; לאיוב ז', י"ב ותר"י א' בראשית כ"ב, כ'; לבמד' י"ד, י"ג, פיעל פסיקתא רבתי פ"ל משנקים את רוחך בעול. והשם שִׁינּוּקָא ובל"ס שׁוּנָקָא תרג' מחנק (איוב ז', ט"ו) שינוקא כ"ה בכ"י ובנו"ג שירנוקא עיי"ע שרנק, תרג' ירו' מות יומת (שמות כ"א, ט"ו. ט"ז) בשינוקא דסודרא ועיי' תר"י לויקרא כ', י'; לדברים כ"ב, כ"ב; כ"ה, ז' ועיי"ע סרנוקא. ועוד בל"ס תַּשְׁנִיקָא והוא הוא תשנוק, תשניק בב"ר פל"ז ואיכ"ר עיי"ע שנער שדרש מן ש — נָעַר אשר תרג' שניק — ועיי"ע תשניק] —

[1]) בנו"ג בט"ס ושניצן. [2]) בנו"ג שנציה. [3]) בנו"ג בסנדל דאית לה שינצין. [4]) וכן מוכח מפי' רה"ג לכלים פכ"ו וז"ל וכים של שנצות פי' כמין בתים בתים יש לכים ובראש הכים כפול העור שמו שנץ כדגרסינן בהמצניע הגונב כים בשבת חייב וכו' ומפרקינן דליתא שנצין אית דאמי דאית ליה ומכרכי עליה ע"כ ועל זה הפי' דמצניע כיון רבינו לפי' הגאון תיכף אחר זה עיי' בהערה הבאה. [5]) בדפ"ר ופיזי כאן מתחיל הע' והנכון שהוא המשך וכדאי' בדפ' וויניצי ובכ"י ערוך. [6]) כ"ה בכ"י ו"ו ליד ק"ט ה"ב ועיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בט"ס למשרי. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב וב"ר ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע ולא עקירן, ובכ"י ו"ו וליד ואינן עוקרין וצ"ל עקודין. ודע כי גי' זו של הגאון היא היא גי' רבינו האי גאון הובא בחידי הרשב"א בשבת צ"ב. עש"ה ועל פי גי' זו פי' ר"ח בשבת בש"ס ווילנא צד צ"ב רע"ב ע"ש בד"ה והבין פירשוהו רבותינו עד ואינן (עקורין) [צ"ל עקודין] ודברי ר"ח מגוטגמים בדפוס ויש לתקנם על פי הערוך והמו"ל חדל מלהעיר על הערוך. [8]) כ"ה במהרש"ס ובנו"ג שנצת. [9]) ועיי' ב"י בטור או"ח סי' תרצ"א ומ"ש רמ"ל בעי' שנין. [10]) ליי' לפנינו. [11]) כ"ה נכון ברד"ק ובדפו"ו אבל בנו"ג. בט"ס ושביקתון וצ"ל ושניקתון. [12]) בנו"ג בט"ס תטעיך.

שנר (שׁוּנְרָא, שִׁינְרָא בל״ע سنار, سِنَّور Katze) בפ׳ הרואה בחלומו׳ (ברכו׳ נ״ו:) הרואה חתול בחלומו באתרא דקרו ליה שונרא נעשה לו ישנוי רע [1]) — (א״ב תרג׳ בפסוק ויהי בימים ההם כשבת (תרג׳ שני א׳, ב׳) שונרא דדהבא). *[אחי״ה והקבוץ שם שונרין טייסין. ובל״נ כמו בל׳ סורי׳ שִׁנְרְתָא ברכות ו׳. שיליתא דשונרתא אוכמתא, ולזכר שונרא חולי׳ נ״ג. ושם: סנהד׳ ק״ה סע״א ב״מ צ״ז רע״א] —

שְׁנָתוֹת (אולי מל״ע شَطّ חריץ Kerben, Ein-schnitte) אלא אמר רב כהנא שנתות (שבת פ׳:) כבר פי׳ בע׳ אנדיפי. בפ״ט במנחות (פ״ט מ״ב דף פ״ז:) [2]) שנתות [3]) היו בהין עד כאן לאיל פי׳ סימניות כגון שינים שעושין בחתיכות עץ זכרון חשבון שנים כן שיניים בולטין ויוצאין בתוך ההין. *[אחי״ה כ״ה נכון בעיקר התלמ׳ זכרון שנים לחשבון כן שיניים וכו׳ וכן בדפ״ר זכרון חשבון שנים כן שינים בולטין וכו׳ ובכ״י ה״ב זכרון חשבון שונים שיניים ובכ״י ק״ט זכרון חשבון שניים שיניים ובדפ״ע חשבון שינים כן שינים וכו׳ וכל זה בטעות והנכון כמו שנסחתי לפי דפ״ר ועיקרי התל׳ ושיעורו כי חשבון השנים נסמן ע״י חתיכת עץ שחותכין בעץ לפי מנין השנים חריצים ונקרא בלא״ש das Einkerben והעץ נקרא קערבהאלץ וכ״ה בעה״ק שנ״ב [4]) וז״ל ר״ח בשבת (ש״ס ווילנא) שנתות שהוא משים סימנים בכלים ולמדות ומצייר בתוכן בביצת הגיר רושם וכו׳ והוא הוא פ״א שהביא רבינו (בשם עצמו) בע׳ אנדיפי וכן פירש״י שנתות סימנים כלי חרס גדול ויש בו בליטות בליטות כמין אגוזים קטנים וכו׳, ורגמ״ה במנחות פי׳ שנתות: סימניות ובכ״ב פ״ו: פי׳ רגמ״ה שנתות: סימנים וגם הרא״ם ז״ל (הובא בשטמ״ק לב״ב) פי׳ שנתות סימנים כמו שריטות ע״כ וכ״ה דעת רה״ג בתשו׳ הגאונים בהוצ׳ הח׳ הרכבי סי׳ שפ״ה צד 200 ומצאתי ראוי לספח כל התשובה כאן כי הלכות רברבי נישמע ממנה וז״ל התשובה הנ״ל וששׁ׳ שנתות היו בהין כי מר רב צמח זק״ל אמר ישנותות ופרש שהיו בו סימנין כמין חרב שנונה. מעולם לא שמענו אדם ששנה אלא שנתות היו בהין ואין ברור לנו איזה לשון הוא. ובתורת מחקר שחקר מר רב צמח (ואמר) [אמר] שמא מלשון שנינה הוא ואנו אינו דומה בעינינו שהוא מלשון הזה וי״א מלשון שינוי כי מקומות משונים זה מזה יש בו עד כאן לאיל עד כאן לכבש–ומן הדקדוק שנתות אחת מהן שנת [5]) כגון חמתות אחת מהן חמת, קשתות קשת, עשת עשתות, וסת וסתות ועל פי כך אינו יוצא לא מלשון שינוי ולא מלשון שנינה. ושמא הסימן נקרא שנת והסימנין נקראין שנתות או שמא נקודות היו כדרך שיש בקערות של נחושת הנקובות מתחתיהן העשויות לשער בהן שעות שמניחין אותן במים וכשנכנסין המים עד שנת זו לחצי שעה ועד שנת זו לשעה ועד שנת זו לשעה ומחצה והנקודות שכן [צ״ל שבהן] הן נקראות שנתות. או שמא כורין [6]) כמו חוטין סובבין נקראין לטוט [7]) בערבית והרי למדנו מן התלמוד שהכירים המכויירים אפי׳ בסיד נקראין שנתות וכו׳. וחמי מורי דר. בעטטעלהיים זצ״ל העירני כי אולי תורת מחקר שחקר מר רב צמח היא היא ערוך של רב צמח גאון (עיי׳ מבוא לחלק א׳) ומי יתן שאמצא ראיה להשערה זו] —

שנית (= שׁוּנִית Felsenklippe) בסוף אהלות (פי״ת מ״ו) בים ובשונית טהור אי זו היא שונית כל מקום שהים עולה מזעפו פירוש משוניתא [8]) בארמית הוא מקום שמגיע לשם הים בעת הסערה [9]), ב״ר פ״י וכל צבאם ובויק״ר אחרי מות פ׳ ויתרון ארץ (פכ״ב) יצחק בן אלעזר הוה מטייל בשוניתא דימא דקיסרי. *[אחי״ה ובנו״ג על מישוניתא ובקהל״ר פ׳ ויתרון שונתא דימא צ״ל שוניתא דימא וכדאי׳ שם פ׳ שלח

---

[1]) כ״ה בכ״י ש״ס שונרא נעשה לו שינוי רע באתרא דקרו ליה שורנא נעשה לו שירה נאה ובכ״י ש״ס פי׳ שונרייה שירה נאה נעשית לו ובנו״ג בהיפך שונרא נעשת לו שירה נאה שינרא נעשת לו שינוי רע. [2]) כ״ה נכון בדפ״ר וכ״ה בכ״י ק״ט וכן מוכח מעיקרי התלמוד וכבר העירותי על גי׳ המעולה זו בע׳ אנדיפי אבל בשאר דפ״ע אי׳ בזה״ל שנתות; אלא אמר רב כהנא שנתות היו בהין וכו׳ וא״כ חסר הרמז על ע׳ אנדיפי וחסר הציון ממנחות ומשבת. [3]) וכ״ה בתוספתי מנחות פ״י. [4]) ועיי׳ תשובת מהר״ם בר ברוך סי׳ תת״י בענין אחר שפי׳ סימן כמנהג בני אדם שחותכין עץ אחד לשנים וכו׳. [5]) וכ״ה בשטמ״ק לב״ב הנ״ל. [6]) צ״ל כירין וכן בתשו׳ סי׳ ש״ד אי׳ מלת כיר–אחר שנקרא כט ופי׳ תחי הרכבי צד 367 ר״ל קו (ליניע) ע״כ אבל מלת כיר לא פי׳ ונראה לי שרה״ג כתב זו המלה ערבית באותיות ערבית حزّ שהוא حز פי׳ שריטה Kerbe ור׳ וז׳ אות אחת הוא בכתיבה ערבית רק הנקודה מבדלת אותן ובהעתקה נשתבש להיות כיר וצ״ל כוז. [7]) خطوط. [8]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ועיקרי התלמוד אבל בדפ״ע משונית. [9]) הועתק מפי׳ רה״ג לאהלות ע״ש.

(מקפל) [צ"ל מטייל] בשוניתא דימא. במד"ר ספי"ח מטייל בשוניתא (בקיסרי) [צ"ל דקיסרין] ובקצת דפוסים בט"ס בשינותא. ירו' ב"ק רפ"ד"ז: המציל . . משנונית הים והקבוץ שננים (אהלות פ"ח מ"ב) עיי"ע שן ה' ועוד עיי"ע משוניתא וש"נ — ושם בח"ה, ר"פ הוכחתי כי לפע"ד הוא ל"ע ופי' דייק וסוללה וחוף הים ובמדרש הגדול כ"י אשר ת"י פ' בשלח: תהמות יכסיומו וכי יש תהמות שם והלא שונית היא אלא מלמד שעלה תהום התחתון כו' וגי' מעולה היא, ובמכילת' בשלח הגי' עשונית עיי"ע עשן ומ"ש] —

* ש"ס (ר"ת שיתא סדרי (משנה) והיינו התלמוד חגיג' י'. אפי' מש"ס לש"ס, זבחי' ה'. ונסיב לה הש"ס וכו' ועיי' יתר דוגמאות בע' תלמוד ומ"ש.

שס (= שָׁסָה, פיעל שִׁיסָּה ענין התגרות anreizen אולי מלשון פרסי' سازیدن (= ساختن anrichten, zurichten) בפ' אלו הן הנשרפין (סנה' ע"ו:) שיסה בו את הכלב שיסה בו נחש. *[אחי"ה בדפ"א אי' בסיום: פי' גירה והוא מהוספת ר"ב ולי' בדפוסים הראשונים וכ"י ערוך ונ"ל שהוא מל"פ הנ"ל או אולי מל"י אשורית שסא rufen, reden ופי' גירה ע"י דבור וקריאה. וכנ"ה בב"ק כ"ג: כ"ד: משסה, המשסה כלבו של חבירו בחבירו חייב שיסהו הוא בעצמו פטור. ב"ר פפ"ד אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים] —

שסע (= שְׁסוּעָה מל"מ (דברים י"ד, ז') והפעל שָׁסַע פי' הוית דבר בבקע וחריץ ein- aus- einanderreissen) השסועה בריה בפני עצמה היא (חולי' ס':) עיי' בע' שדר *) פי' בגמ' דהמפלת (נדה כ"ד.) רב אמר בבהמה אסור באכילה באשה אינו ולד וכי האי גוונא אינה מתקיימת בעולם אלא במעי בהמה נמצאת ואסורה באכילה ושמואל סבר מתקיימת ולאויר העולם אסורה אבל במעי בהמה שריא מ"ט כל מה שכבהמה תאכלו. *[אחי"ה פי' דרבינו הוא על פי מסקנא דש"ס. והפעל בבינוני פועל ספרא שמיני ריש פרש' ד' מפרים ומשוסע והשם המופשט ספרא ויקר' פרש' ז' פרק ט' אותו (ויקרא א', י"ז) בשִׁסּוּעַ ואין עולת בהמה בשסוע והקבוץ ספרא שמיני רפ"ד שיסועים . . שאין שיסועים] —

שסקי (בל"ס שיזקא מל"פ شزنك (Mispel [1]) בס"ג דפ' הזהב (ב"מ ס'.) ובפ' לא יחפור בגמ' באמת ביין התירו (ב"ב כ"א:) אנא פליגנא אמגוזי ואתפליג שסקי פי' שקדים פ"א אפרסקין. *[אחי"ה בב"מ פרש"י פרונ"ש (prines) ובב"ב כ"א: פי' רש"י שיוסקי: שקדים וכ"ה בפי' רגמ"ה ובכ"י ש"ס שיסקי ובכ"י ה' שסקי ובכ"י אחרת שיבקי עיי' ד"ס בב"ב צד מ"ט. ובה"ג ברכו' פ"ו צד ח': שתיתא דכנארי ודגובירי ודשיסקי בורא פרי העץ] —

שְׁסַתַּג (נ"ל מל"פ شستج וממנו בל"ע شستجه Handtuch) ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט:) ליתי בזרא גרגילא ונציירי׳ה בשוסתג פי' חתיכה של בגד. *[אחי"ה בנו"ג בשיסתג ופירש"י חתיכת בגד של צמר גפן ע"כ אבל פי' הערוך תתבן יותר כפי הוראת שוסתה, שוסתג שפי' בל"פ וערבי חתיכת בגד כמו מפה להטפיח בו הידים וכדומה, ובע' בזר גרס רבינו גרגילא ובנו"ג גלגילא] —

שַׁסְתְּמֵיה (שפעל מן סתם verschliessen) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח סע"א) שדא [2] ליה [3]) שושילתיה ושסתמיה [4]) פי' סגר השלשלת.

שע (= שׁוּעַ כמו שָׁעַע ענין חלק glätten, kräm- peln) בסוף כלאים (פ"ט מ"ח) אינו אסור משום כלאים אלא טווי ואריג שנא' (דברים כ"ב, י"א) לא תלבש שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. פי' שעטנז כך הוא כי הכלאים בג' מדות [5]) או [6]) שוע או טווי או נוז. שוע לשון שעיעות כתרג' על חלקת צואריו (בראשית כ"ז, ט"ז) שעיעות [7]) והוא [8]) שטורפין צמר ופשתים זה עם זה ועושין מהן לבדין [9]) ועושין מהן כמו לבוש [10]) ותנן (כלאי' פ"ט מ"ט) הלבדין אסורין מפני שהן שועין. טווי הוא ב' פנים [11]) או טורפין צמר ופשתים וטווין אותן או טווין צמר לבדו ופשתים לבדו [12]) ותוזרין

---

*) עיי' מ"ש בעל המשביר כי ההיה Tajassu (נמצאת בבראזיליא) יש לה על גבה כעין בקע רחב ועמוק ועי"ז נראה כאלו נפרדו גבה ושדרתה וע"כ אמרו על זה: וכי מ"ר קניגי ובליסטרי היה. וידידי ד"ר לעוויזאהן בשטאקהאלם הסכים לזו הדעת.

[1]) לעף 286. [2]) כ"ה נכון בכ"י וי"ו וה"ב וק"ט וכ"ה בעיקרי התלמוד ושם אי' עוד בר"ג דמי שאחזו באשמראי וזו התיבה הוסיף בעל עיקרי התלמוד כי רבינו לא הזכיר בכל הערוך מלת אשמראי עיי"ע. ובדפ"ע ליתשרא וצריך לומר ליתשרא. [3]) בנו"ג ביה. [4]) בנו"ג סתמיה. [5]) כ"ה נכון בדפו"ו וכ"ה בתשו' הגאונים. [6]) כ"ה בכ"י ודפ"ר ובתשו' הגאוני' אבל בדפו"ו הוא וצ"ל או. [7]) וכ"ה בתשו' הגאונים שערי תשובה סי' ס"ב ובתשו' הגאונים בהוצ' ה' הרכבי צד 24 לי'. [8]) וכ"ה בשערי תשובה ובתשו' הגאונים אי' וכך צורתו. [9]) וכ"ה בשערי תשובה, ובתשוב' הגאונים ועושין אותם כמו לבדים. [10]) וכ"ה בשערי תשובה ובתשוב' הגאונים מלבוש. [11]) וכ"ה בש"ת ובתשובי הגאונים והטווי על שני פנים. [12]) בתשו' הגאוני' או שטווין צמר ופשתים טרופין זה בזה או שטוין חוט צמר לבדו וחוט פשתן לבדו.

ושוזרין ב' חוטין זה עם זה [1]. נוז גם הוא ב' פנים או באריגה [2]) או תכיפה במחט ולא מצינו ללשון הזה עיקר אלא בהגדה של ויקרא (פ"י [3]) לבן מלך שנזז לבו עליו ונטל צפורן לחתור על אביו [4]) ומפרשין אותו לשון סיבוך [5]) כדבר שהוא מסתכך או (מסתרך) [צ"ל מסתכסך] [6]) [ואעפ"י שבתורת כהנים] [7]) ר' אליעזר [8]) הסיע הנו"ן ללמד [9]) ופירשו דבר המליז את ישראל מאביהן שבשמים כלומר מרחקן מלשון (משלי ד', כ"א) אל יליזו מעיניך הדרך [10]). הראשון עיקר ואפקינהו קרא בחרא מילתא" [11]). גדיל שנים גדילים ארבעה (יבמות ה' רע"ב) דברים ברורים הם כי חוט אחד לא יקרא גדיל ואין גדיל שהוא עבות פחות מן ב' חוטין ואין גדילין פחותין משני גדילין ונמצאו ארבעה וזהו פי' עשהו גדיל ופתלהו מתוכו דגרסינן [12]) בר"ג דיבמות (שם). ובנדה בפ' האשה בגמ' בדקה אחת (ס"א:) אמר רב אחא בר יוסף [13]) משמיה דמר זוטרא האי מאן דאבד [14]) חוטא דכיתנא בגלימיה דעמרא ונתקיה ולא ידיע אי נתיק אי לא נתיק שפיר דמי וכו' עד מתקיף ליה רב אשי אימור או שועי או טווי או נוז והלכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחרא מילתא [15]). פי' שוע קרמינט"ו [16]) טווי פילט"ו [17]) נוז טיסוט"ו [18]). בגמ' הריאה באלו טרפות (חולין מ"ז:) דשיעא דלית ליה חיתוכא דאוני [19]). בפ' במה אשה בגמ' הכנים (שבת ס"ו:) ומייתי שיעא דדנא פי' דבר שמלפפין בו החביות [20]). אשתעו כל צלמניא (מ"ק כ"ה:) ככר פי' בע' מחצל. בפ' כל שעה בגמ' המץ של נכרי (פסחים ל':) כי תבעי לך דשיעי פי' הלקין [21]).

*[אחי"ה הפעל שוּע כמו שְׁעַע בל"ס שַׁע פי' ענין חלק glätten, überziehen סוכ' נ"א: סכר למשעיין בדהבא ובב"ב ד'. למשעייה פי' טח עיי' תרג' לויקרא י"ד, מ"ב וישוע ית ביתא, ותר"י א' לדברי' כ"ז ב', ד' ותשועון; לדה"י א' כ"ט, ד' למשוע. אתפעל אִתְּשַׁע תרג' ויקר' י"ד, מ"ג, מ"ח וכן ענין שְׁעַע ותרג' והנם טחים (יחזקאל י"ג, י') ושעע ליה טין, ושם פי"ב אן שיעא דשעיתון וכן באתפעל תרג' הטוח (ויקרא י"ד, מ"ג. מ"ח) בתר דאיתשע, פַּעל ע"ז מ"ז: דשַׁיַּע והדר שייעיה, מ"ק י"ב. בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע, אתפעיל מ"ק כ"ה: אִשְׁתָּעוּ עיי' לעיל בערוך, ב"ר פל"ח אתי למישייע תרתין והוא מישייע ארבע, שם ספע"ז עיי"ע שַׁיַּע ומ"ש. בינוני פעיל שִׁיַּע תרג' ירו' א' שעטנז (דברים כ"ב, י"א) כיסוי

---

[1]) בתשו' הגאונים עוד להיות משזר. [2]) בתשו' הגאונים לי' בט"ס וכבר השלימו החי' הרכבי על פי הערוך וכ"ה באמת בש"ת. ובספר הישר לר"ת ד"ס, בשם פי' ר"ח יש להגיה דמ"ש טווי בפני פנים שצ"ל נוז ב' פנים. [3]) בש"ת באגדה דויקרא רבה ובתה"ג באגדה של ויקרא. [4]) כ"ה בתשו' הגאונים ובש"ת אי' מלך שלוז לבו עליו וצ"ל לבן מלך וכו' ובנו"נ בויק"ר משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף להתך את אביו. ובשמ"ר פל"ז אי' משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונשל את הצפורן לחתור בית אביו. [5]) בדפ' האחרונים בט"ס סיכוך. [6]) וכ"ה בתשו' הגאונים כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך ובשערי תשובה הגי' כאדם שהוא מסתבך ובדפ' אחרונים בערוך מסתכך. [7]) כצ"ל וכדאי' בש"ת ובתשה"ג והוא בספרא קדשים (פרש' ב' פרק ד') ועיי' כלאים פ"ט מ"ח, ספרי פ' רל"ב. [8]) וכ"ה בש"ת ובתשה"ג ר' אלעזר ובנו"ג ר' שמעון בן אלעזר. [9]) בש"ת הגי' הסיע את הנוז ובתשה"ג את הגון הזה ללבד צ"ל ללמד וכגי' הערוך. [10]) בדפ"ע והדרך. [11]) עד כאן הובא הפי' בתשובת שערי תשובה סי' ס"ב בשם ר"ח ובתשו' הגאונים הוציא מחדש החי' הרכבי בסי' מ"ט צד 24 ועיי' שם בהערות בסוף הספר צד 351 ועיי' עוד ס' הישר לר"ת במקום הנ"ל ובתחלת מסכת' יבמות ודברי ר"ת המובאין בר"ן סביב לרי"ף פ"ק דמס' ביצה ובראש מסכת' נדה. ועיי' תוספו' יבמות הי: ד"ה עד. ותשובה הנ"ל הובא באשכל הלכו' ציצית סס' ל"ב צד 101 בסתם בשם הגאון. [12]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ששייך על המאמר שהביא רבינו בתחלה מיבמות אבל בדפ"ע בט"ס וגרסינן. [13]) בנו"ג בריה דרב ייבא ובש"ת בתש' הגאו' סי' ס"ג הגי' בר יעקב וכ"ה בכ"י ערוך ה"ב. [14]) בנו"ג דרמי וכן העתיקו התוספו' יבמות הנ"ל ובתש' הגאונים הנ"ל האי מאן דאית ליה. [15]) בנו"ג לישנא וכ"ה בתשו' הגאונים הנ"ל מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא שעטנז ועיי' ג"כ דברי חמודות להלכות כלאי בגדים למ"ש הרא"ש בשם הר"ת שעטנז יחדיו. ובתשו' הגאוני' ש"ת סיים וז"ל: ותמהי' על האי דכתב רבינו הנגאל או שוע או טווי או נוז דהא גרסינן במס' נדה והלכת' כמר זוטרא דאמר עד שיהא שוע וטווי ונוז דכולהו בעי' כחדא ע"כ. [16]) gekrempelt, carminato. [17]) gesponnen, filato. [18]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר ובדפו"ו טישוט"ו והוא gewebt, tessuto ובכ"י ערוך ג"ג אי' עוד מה שלי' בשאר כ"י וז"ל ובל"ע שוע אלנפש טוי גדיל נוז נסיק ע"כ וכיון על ל"ע النفش جديل, نسيج ופתרונם כמו פתרון מלות איטלקיות שהביא רבינו. [19]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפו' אחרים דאוניה. [20]) בעיקרי התלמוד הביא עוד וז"ל ס"א שעל פי החבית ע"כ ואולי לפי זה נוכל לתקן במקום שמלפפין שצ"ל שמגפפין וכפירש"י שיעא דדנא: מגופת החבית והיינו ענין שיעא שעועיתא שנעשה החבית עי"כ שוה וחלק עיי' ל"ע למס' שבת צד נ"ז. הערה קמ"ב ועיי"ע שַׁע ד' ומ"ש. [21]) וכ"ה בפירש"י.

דשיע ועזיל ונוז עפ"י כלאים ונדה הנ"ל בערוד ובספרי תצא פ' רל"ב שעטנז שוע טווי ונוז. ועיי' עוד ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד ניתני שעז ולא ניתני טוי . . . ניתני שעט ולא ניתני נוז . . . ניתני טנז ולא ניתני שע וכו' אלא הלבדין אסורין מפני שהן שועין. ועוד בינוני פעיל שְׁעִיעַ וכ"ה בל"ס תרג' איש חלק (בראשית כ"ז, י"א) גבר שעיע, ולנקבה שְׁעִיעָא תרג' איוב כ"ד, ו'. והקבוץ זכרים תרג' ש"א י"ז, מ' שְׁעִיעֵי ולנקבה שְׁעִיעָן תרג' תהלים י"ב, ג'; נ"ה, כ"ב והשם המופשט שְׁעִיעוּתָא וכ"ה בל"ס תרג' חלקת בראשית כ"ז, ט"ז עיי' לעיל בערוך ועיי' תרג' ירמיה י"ג, ד'; יחזק' כ"ו, ד' י"ד וזולתו ועוד עיי"ע שעועית] —

שע (= שוּעֵי, שוּעִיתָא בל"ס פי' סיפור, שיח Unterhaltung, Gespräch ועיי' בפנים).

את מספר החלום ואת שברו (שופטים ז', ט"ו) תרג' ית שועית חלמא וית פשריה, את האיש ואת שיחו (מ"ב ט', י"א) . *[אחי"ה תרג' ית גברא וית שועיתיה וכן תרג' שיח (מ"א ט', ז') שועי, ותרג' סודו (משלי ג', ל"ב) שועיתיה ותרג' ולשנינה (דברים כ"ח, ל"ז) ולשועי. ומן הנקבה שועיתא נתקצר שותא עיי"ע שת ב' ובירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד מתחמד משמוע שיעתה פי' המלך מבקש לשמוע שיחתה. והפעל שְׁעֵי פַּעֵל שַׁעֵי = שְׁעַע פי' דבר חלקות מע' הקודם. תרג' יחליקון (תהלים ה', י') משעיין כ"ה בכ"י ובנו"ג משעעין, תרג' החליק (שם ל"ו, ג') שעע ליה כ"ה בכ"י ובנו"ג שְׁעִיעַ ומזה באת פעל בל"ס אֶשְׁתָּעֵי erzählen, sich unterhalten הרבה בתרג' בראשית כ"ד, ס"ו; שופטים ה', י' ו', י"ג וזולתו ועיי' עמת"ר ללעווי וכן בדרז"ל ב"מ י"ד. משתעי דינא בהדיה, בכורו' מ"ז: לאשתעויי דינא בהדיה, ב"ב ע"ג. אשתעו לי וכו' שם ע"ד. משתעי, עירו' נ"ג: כי הוה משתעי, סנהדר' ל"ח סע"ב משתעי קרא וכו', ירושי ברכות פ"ב ד"ד ע"ד כמה דאשתעי קרייא כן אשתעייא מתניתא. ורד"ק בשרש שעה פי' ואשעה בחקיך (תהלים קי"ט, קי"ז) ענין ספור מתרג' ויספר: ואשתעי וכן מצאתי בעיקרי התלמוד] —

שע (= שָׁעָה מל"ע ساعة ובלא"ר וסורי שָׁעָא, שַׁעְתָּא kurze Zeit, Stunde) ואמרי לה כל שעתו (גיטי' ע"ו:) כבר פי' בע' סע. *[אחי"ה עיי"ע סע ב' שהביא ופי' השתי נוסחאות. ור"ב כלל זה הע' עם ע' הקודם ללא נכון ומפני כן היה מיחד ע' בפני עצמו לזה המושג בע' שע ה'. וכנ"ה שעה, שעא, שעתא (דניאל ג', ו'. ט"ו; ד', ל' ועוד) והקבוץ שָׁעוֹת, שָׁעֵי בברכות ז'. לכוין אותה שָׁעָה . . בהנך תלת שָׁעֵי. שם: השעה משחקת לו, ח'. בשעה שהצבור מתפללין, ט': דיה צרה בשעתה, לעמוד בג' שעות, ל"ב. שעה קודם ושעה אחר התפלה, ירו' תענית פ"ג דס"ז. אסור להתענות עד שש שעות בשבת, דב"ר פ"ב שעתא עברת. ועוד עיי' ברכות ל"ד: ס"ב: ס"ד. שבת פ"ז. קנ"ו. פסחי' קי"ב. מגיל' ז': נדרי' מ'. סוט' ט': סנהדר' ל"ח: ס"ה: צ"ו. ע"ז ג': ד': ט'. מנחות צ"ט: אבות פ"ב יפה שעה אחת וכו', ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג באותה השעה, ושם: בשעתה, ירו' ברכות פ"ג, ד"ו. חיי שעה, שם ספ"ה ד"ט ע"ד באותה שעה, ירו' תעני' פ"ג דס"ז. יולדתך (משלי כ"ג, כ"ה) שעתך, ירו' פיאה פ"ד די"ח: השעה (קנוייה) [צ"ל פנוייה]. ילקי' לך לך ר' ע"ו בשם פדר"א כל היום דוה חוץ משתי ידות שעה[1]) תדע לך שהוא כן בא וראה כשהחמה נוטה לבא במערב שתי ידות שעה תש אורו אין נוגה לו. תרג' רגע (שמות ל"ג, ה') שעה חדא, ותרג' כרגע (במדבר ט"ז, כ"א) כשעה ובתר"י א' כשעה זעירא. הקבוץ שָׁעִין תרג' מ"ב כ', ט' ובתרג' ישעיה ל"ח, ח' שָׁעָן, ושם ובתרג' מ"ב, כ', י"א אבן שָׁעַיָּא ועיי"ע אבן שעות] —

☞ שָׁעַ (= שוּעַ מל"ס שָׁע וכן שְׁעַע ובל"מ שָׁעַע ובל"ע ساغ פי' טח verkleben) תרג' וטח את הבית (ויקרא י"ד, מ"ב) ושע[2]) ביתא איה הטיח אשר טחתם (יחזקאל י"ג, י"ב) אן שיע די שעיען. *[אחי"ה בנו"ג אן שיעא דשַׁעִיתון עיי"ע שע א' וש"נ יתר דוגמאות וכאן אני מוסיף להביא השם שִׁיַע, שִׁיעָא או שְׁיַע פי' כמו בלש' סורי' שְׁיָעָא ובל' ערבי' سياع טִיחַ וחומר Cement, Mörtel. תרג' ירו' א' העתיק לחמר (בראשית י"א, ג') לשיע, כַּפַּר (= בסיד) (איוב י"ג, כ"ז; ל"ג, י"א) בְשִׁיַע, צמיד פתיל (במדבר י"ט, ט"ו) תרג' מגופת שִׁיַע ובקצת דפוסים שְׁיַע וזהו מה שפירש"י בשבת ס"ו: שיעא דדנא מגופת החבית ועיי"ע שע א'] —

☞ שע (= שוּעָא בל"ס פי' צור Fels, Stein) תרג' עלי צור (משלי ל', י"ט) עלי שוע. *[אחי"ה בנו"ג שועא וכ"ה בפשיט' הסורית ונגזר מן שע א' פי' כמו בל"מ חלקי אבנים] —

---

[1]) פי' שני חלקי השעה בל"מ (בראשית מ"ז, כ"ד) ארבע הידות פי' ד' חלקים ועיי' סנהדרי' י"ג. והוספתא שם פ"ב שתי ידות בחדש כ' יום. [2]) בנו"ג וישוע ית ביתא.

שע (= שָׁעָה, שְׁעָא, שָׁעֲתָא עיי"ע שע ג') תרג' רגע אחד אעלה בקרבך (שמות ל"ג, ה') שעה חד[א] ובדניאל (עיי"ע שע ג') בה שעתא. *[אחי"ה כל הע' שייך לע' שע ג' ע"ש] —

* ש"ע, שע"ז, שע"ט קטוע מן שוע, שוע ניז, שוע טווי ירו' כלאים ספ"ט דל"ב ע"ד עיי"ע שע א'. [1])

* שׁוֹעָא (פי' מל"מ שׁוֹעַ הפכו כִּילַי Edler, Glücklicher) תרג' שוע (איוב ל"ד, י"ט) שועא.

* שעייא עיי"ע שעמם.

שְׁעְבֵּד (שפעל מן עבד dienen lassen, unterwerfen; שְׁעְבּוּד, שעבודא וכן בל"ס שׁוּעְבָּד, שׁוּעְבְּדָא Unterwerfung, Verpflichtung) תרג' ורב יעבד צעיר (בראשית כ"ה, כ"ג) ורבא ישתעבד לזעירא ובלשון גמרא שעבוד קרקעות ונכסים משועבדים פי' אשר הם כמו עבדים ותחת רשות אדון. *[אחי"ה בשפעל שעביד וכן בל"ס שַׁעְבֵּד פי' כמו העביד בל"מ עיי' במתורגמן ובעמת"ר ללעווי. אשתפעל אשתעבד וכן בדרז"ל ב"מ י"ג, שעביד ליה נפשיה, משעבדי פי' נכסים משועבדים שם י"ד; שם ע"ג: ארעא לטסקא משעבדא, ב"ק כ': ביתא לעליה משתעבד, שם מ': כי היכא דמשתעבדנא לדידך משתעבדנא להיאך דר' נתן ובענין שעבודא דר"נ עיי' גיטין ל"ז, וש"נ, ב"מ י"ד: משועבד לבעל חוב, תוספת' יבמות רפ"ט מבני שמשועבדין לאשה, ירו' חגיגה פ"ג דע"ט: הכל משועבד להלכה, סנהדר' צ"א, שכר עבודה ששיעבדתם במצרים, ב"ר פמ"ד אני משעבדן, התפעל שבת פ"ח: לפרעה השתעבדתם, ר"ה ח': ולא משתעבדים, כתובות קי"א, שלא ישתעבדו בישראל, מנחות נ"ג: ישתעבדו בד' מלכיות. ע"ז ב': ח': אתפעל אישתעבדו, אישתעבדי. והשם ב"מ ד': שעבוד קרקעות, שם י"ד: שבח שפר ושעבוד, ברכו' ט': הייתי עמכם בשיעבוד זה וכו', י"ג, ט"ז: שיעבוד מלכיות, ירו' סוכה פ"ד דנ"ד ע"ג שיעבוד' של בבל היה קשה משיעבודה של מצרים, שהש"ר פ' יונתי כדי שיצאו רוב שנים בלא שעבוד. ב"ר פמ"ד אף אני בשיעבוד. תר"י א' בראשית כ"ז, מ'; ל"ז, י"ז שעבוד מצראי; לדברים ה', ו' שעבוד עבדיא. והקבוץ לבראשית מ' י"ח תלתי שעבודיא הינון וכו'] —

שעבז (= משועבז מי שיש לו ביצים גדולים der lange Hoden hat) כפ' מומין אלו (בכורות פ"ז מ"ה) משועבז ובעל גבר. גידי פחדיו ישרגנו (איוב מ', י"ז) תרג' גובריה ושעבוזהי משבשין [2]). גמר' (בכורות מ"ד:) תנא משועבז בבצים בעל גבר בגיד פי' שהן גדולים וארוכים עד הארכובה [3]). (א"ב בנוסחא כתוב ותניא דפחדוי משבשין וכן גרס בעל הערוך בערך ותן ואולי מצא זולתה נוסחא אחרת. *[אחי"ה וכבר העירותי כי כגי' הערוך כאן אי' בכ"י תרג' וגזרת המלה קשה הבנה היא ואולי הוא בנין שפעל מן עכז עיי"ע אכוזו (ח"א, ע"ד) וגי' כ"י ש"ס עירו' אבוז. עכוז ובע' אכוזו פי' לפי ב' גירסאות ע"ש. ודע כי במשנ' שבמשניות הגי' המאושכן ובעל גבר ופי' ברע"ב הכיס של ביצים ארוך וכו' ובמשנ' שבש"ס המאושבן ובגמ' המשובן ובפי' הרגמ"ה המשוכן ופי' משוכן כביצים שביציו גדולים ביותר ועיי"ע בעל גבר (ח"ב, קמ"ג) וש"נ שינויי הנוסחאות (עיי' הערה ב') ועוד עיי"ע אשך וע' גרבתן] —

* שְׁעָה, שְׁעָא, שְׁעְתָא עיי"ע שע ג' ושע ו'.

שַׁעֲוָה (ובלא"ר שַׁעֲוְתָא בל"ס שעותא Wachs (בל"ע شمع) ועוד כמו נכאת) לא בזפת ולא בשעוה (שבת כ':). נכאת (בראשית ל"ז, כ"ה) תרג' ירו' [4]) שעוה. כדונג מפני האש (מיכה א', ד') תרג' כשעיתא מן קדם נורא. בב"ר פ' מ"ה [5]) (לפנינו פמ"ד וכ"ה בפי' ס"ה) אל תשתע (ישעיה מ"א, י') אל תשוע — (א"ב תרג' ירו' של נכאת שעוה אבל אונק' תרג' שעף). *[אחי"ה תר"י א' לבראשית ל"ז, כ"ה; מ"ג, י"א שעוה ובשני המקומות באונקל' שעף. וכ"ה בב"ר ספצ"ב נכאת שעוה ותרג' דונג (תהלים כ"ב, ט"ו; ס"ח, ג') שעותא. שעוא, תרג' מיכה עיי' בערוך לעיל. שבת כ': שעוה פסולתא דדובשא. שם: שעוה קירותא (cera) עיי"ע קר ב'. עטרן. ירו' סוכה פ"ג דנ"ג ע"ד איזהו ירקרק שבירוקים ר' לעזר אמר כשעוה וכשושנת

---

[1]) ש"ע ר"ת שולחן ערוך למרן רו"ק. [2]) וכ"ה בכ"י תרג' אבל בנו"ג ויתניא דפחדוי, וגי' ושעבזוהי אי' לנכון בעיקרי התלמוד ובדפ"ע ושעבוזוהי. [3]) והוא על פי מסקנא דש"ס ועד כמה מחוי רב יהודה עד ארכובה (בגי' רגמ"ה כבערוך עד הארכובה). [4]) כ"ה נכון בדפ"ר ועיקרי התלמוד. [5]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ב"ר וק"ט ועיקרי התלמוד אבל בכ"י ו"ן ודפ"ר פי' מ"ח וצ"ל פמ"ה ובשרפ"ע לי' הציון.

כרמל. והב שחוט מפורש בשמ"ר פל"ה שהיה נמשך כחוט והיה סכין בו כשעוה הנתונה ע"ג פינקס. ובב"ר פמ"ד דרש תשתע (ישעיה הנ"ל) מל' שעוה: לא תשעו פי'. לא תרפה כדונג וכן בב"ר שם אל תשתע . . . בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא וכו' והיה לבו רפה כשעוה וכו'] [1] —

* שעוה (פי' כמו שוה) תוספת' אהלות ספ"י הנוגע בה מכ"מ טהור הנוגע בשעוה שלה ר"א מטמא וכו' כ"ה לנכון בכ"י אירפ' [2]) וכ"ה בפי' הר"ש אהלות פ"ט מט"ו וז"ל הנוגע בשעוה שלה בשעוה כמו בשוה שהדלוסקום שלה בש"ה וכו' עש"ה ובמשנה שם הנוגע בו מכל מקום טמא היתה שוה הנוגע בה מכ"מ טמא וכו' עיי"ע קלוסקם בלי פירוש] —

* שעטנ"ז ג"ץ מנחו' כ"ט: שבעה אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ.

שַׁעַטְנֵיזָא תרג' שעטנז של מקרא ויק' י"ט, י"ט; דברים כ"ב, י"א ועיי"ע שע א'.

* שְׁעִי את פעל אשתעי, שועי, שועיתא עיי"ע שע ב'.

שעל (= שׁוּעָל מל"מ ובלא"ר תַּעֲלָא Fuchs) בר"ג דפ' המדיר את אשתו (כתובות ע"א:) ובר"ג דפ' אלו נדרים (פ"א:) שלא מצינו שועל שמת בעפר פיר [3]) שלא מצינו שועל שמת בעפר פיר דמית [4]) מאי פירושה כך ראינו דבר זה משל הוא אשה שנדרה שלא תגלח שיער שבאותו מקום אינו מפיר [5]) לה בעלה מפני שדבר זה אין מעכב בתשמיש המטה וחשו חכמים לאומרה בפרט מפני הגנאי ומפני הפריצות — (א"ב בנוסח' כתוב בעפר פיר). *[אחי"ה והוא כגי' רבינו כפי נוסח הכ"י ודפו"ו ועה"ק עיי' הערה 3 ופיר פי' כמו חפירה ועיי"ע פרא ב'. ופי' רבינו כאן איזורו מוכיח עליו כי הועתק מתשובת הגאונים. וכן פירש"י בכתובות במהדורא קמא עיי' שט"מ במקומו ד"ה הכא במ"ע. וכנ"ה בשבת ס"ז. שן של שועל, אבות פ"ב מ"י נשיכת שועל, שבת נ"ג. זנב שועל, סנהד' ס"ה סע"ב נחש מימינו ושועל משמאלו, ברכות ס"א: משל למה"ד לשועל וכו'. ירו' שבת פ"י די"ב ע"ג ארי בן שועל. והקבוץ ממשלות שועלים עיי"ע משל ב' ועיי"ע ממשל ומ"ש בח"ה, קס"ו [6]). אבות פ"ד מט"ו ירו' סנהד' פ"ד דכ"ד: ראש לשועלים. שמ"ר ר"פ כ"ב כשהיה מושל המלכיות וכו' וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא לשועלים מה שועל זה קטן מן ד' חיות וכו' מה שועל זה מהלך ומביט לאחוריו וכ"ה בשהש"ר פ' אחזו ערומים היו המצריים לפיכך הוא מושלן בשועלים מה שועל זה מביט וכו', ושם: שועלים קדמאה מלא תנינא (תהלים ס"ג, י"א) חסר שעלים כתיב אותם הם השועלים שירדו לשעלו של ים. ועיי' רש"י בשה"ש ב' ט"ו — ודע כי בנוסח' הספרים שלפנינו בשה"ש ב', ט"ו ג"כ חסר כמו בתהלים הנ"ל ועי' מ"ש מנחת שי לשה"ש בשם מכלל יופי — שבלת שועל עיי"ע שבל ג'.] —

* שְׁעוֹלָא, שָׁעֳלָא (פי' מל"מ שֹׁעַל ובל"ס שועלא hohle Hand) עיי' שהש"ר סוף ע' הקודם שעלו של ים דרש שעלים שַׁעַל יַם. ותרג' ישעיה מ', י"ב כטיפה בשעולא והקבוץ ליחזקאל י"ג, י"ט שָׁעֳלֵי סערין — ירו' מעש' פ"ו דנ"א: עיי"ע שיעלון אבל לשעלים (מ"א כ' י') שמתורגם למיסב בשעלי פי' ל' משעול הכרמים הוא עיי' המתורגמן ע' שעל א'.

* שִׁיעוּל, שִׁעוּל (בל' סורי' שעלא בל"ע سعال Husten) עיי"ע גנח א' ומ"ש.

שַׁעַם (כמו שֶׁגֶם Kork) בכלי מתכות פי"ד בכלי' (מ"ה) סנדלי בהמה טמאה של שעם [7]) טהורין, בס"ג דפ"ק דסוכה (כ':) של שעם ושל גמי, בפ' יוה"כ בגמ' אסור באכילה (יומא ע"ח:) ובר"ג דפ' מצות חליצה (יבמות ק"ב:) סנדל של שעם פי' קליפי עץ והוא שגמין שפירשנו. *[אחי"ה וכנ"ה בתוספת' כלים ב"ב ספ"ד כל החוצלים [8]) בין של שעם ובין של שק וכו' ובענין שעם שהוא כמו שגם עיי"ע שגם והפעל ממנו (כפי פי' הרמב"ם בכלים פכ"ב מ"י) שעמם = שיגמם. — ורש"י ביומא פי' שעם מין גומא שקורין פוי"י צ"ל פויי"ל כגי' בעל עיקרי התלמוד בשם רש"י

---

[1]) תשה"ג הוצ' ה' הרכבי צד 207 כמין מטבע של שעות דר וצ"ל כמין מטבע של שעוה דרך כמ"ש חחי רייסמאן עיי' בסוף הספר צד 418. [2]) ובנו"ג בט"ס ואם נורע בשעוה שלהן. [3]) כ"ה נכון בכ"י וכדאי' בש"ס בבי מקומות ברפו"ו ועה"ק שנ"ב אבל בשרפ"ע וכעיקרי התלמוד בט"ס בעפר אפר. [4]) כ"ת ברפ"ר ואמ' וברפו"ו לי'. [5]) כ"ה בכ"י ערוך ועיק' התלמוד אבל בדפ"ע מעכב. [6]) ובמדרש כ"י (לפע"ד למנצור אלדאמרי) בפי בחקתי מצאתי הגי' ממשלת שועלים וממשלת כובסים. [7]) כ"ה נכון ככ"י ערוך וברפ"ע בט"ם של עם הארץ! [8]) כ"ת בכ"י אירפ' ובנו"ג כל החולצית.

וכן לועז בסוכה כ׳ : ד״ה שעם פוויי״ל מין שיפה והוא בל״צ paille קש ובסוכה ט״ז . ד״ה שיפא לועז לישק״א וכמו שפי׳ סוף סוטה ד״ה חילת לישקא כמין גומא הגדל במים ואולי כיון על ל״צ
— [Kork פי׳ liège

שַׁעֲמֵם (שפעל מן עָמַם נרדף עם המם , השם שְׁעָמוּם פי׳ תמהון לב Geistesverwirrung, Unsinn בל״ם שעומא פי׳ שוטה (unsinnig בפ׳ אעפ״י (כתובות פ״ה, מ״ה) שהבטלה מביאה לידי שעמום. ואת המהומה (דברים כ״ח, כ׳) תר״י (א׳) וית שעמומיתא [1]), ובתמהון לבב (שם כ״ח) ובשעממות ליבא. *[אחי״ה בתר״י א׳ בשיעממות ובאונק׳ בדפ׳ סביוניט׳ ובשעממות ליבא ובדפ׳ אחרונים ובמשעממות ותרג׳ בתמהון (זכרי׳ י״ב, ד׳) בשעממותא. נדרים פ״א. מייתא לידי שעמומיתא עיי״ע חרף ד׳. וכ״ה בל״ם שעומתא פי׳ שגעון. ועוד השם והתואר שְׁעָמוּם כתובו׳ הנ״ל. סוטה כ״ד רע״ב וכ״ז. ובמד״ר פ״ט אשת שוטה ואשת שעמום. ולנקבה תוספת׳ כתובו׳ פ״ז שוטה היא שעמומית היא כ״ה בכ״י אירפ׳ ובנו״ג משוממת היא וצ״ל משועממת היא (עי״ן מובלעת) והוא בינוני פעול וכ״ה באמת בב״מ פ׳. משועממת היא ובתוספת׳ כ״ב פ״ד א׳ התואר שעמומית היא ובכ״י אירפ׳ שעייא וט״ס הוא. והפעל תרג׳ ירו׳ ב׳ ויהם (שמות י״ד, כ״ד) ושעמם, והשמותי (ויקרא כ״ו, ל״א) תר״י א׳ ואשעמם, משגע (הושע ט׳, ז׳) תרג׳ משעממין להון, אשתפעל יתמהו (ירמיה ד׳, ט׳) תרג׳ ישתעממון, נבעת (אסתר ו׳, ז׳) תרג׳ אשתעמם. נתפעל במד״ר פ״י יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות וכו׳] —

שְׁעַן (zusammenschlagen ימחאו כף (ישעי׳ נ״ו, י״ב) תרג׳ [2]) ישענון בענפיהון. ובכ״י מדרש הגדול פ׳ בראשית מצאתי : אחז בידו שרביט של הדם והיה משענן בו עד שעברה כלה מלפניו (נ״א מנענע דרך שחוק).

* שְׁעַע עיי״ע שע, וש״נ שעיע, שעיעותא.

שְׁעוּעִית (מין פול) עיי׳ בע׳ פול. *[אחי״ה וש״נ לציון מכלאים (פ״א מ״א פול הלבן ושעועית) פי׳ הירוש׳ פ״א דכ״ז. למה נקרא שמו שעועית [3]) שמשעשעת את הלב וכו׳ ורמב״ם פי׳ לוביא בל״ע لوبيا עיי״ע לובי (ח״ת, ח׳ :)

שְׁעַף (= שְׁעִיף כמו שַׁעֲוָה מין בושם Gummi, Harz) עלי גלעד וקחי צרי (ירמיה מ״ו, י״א) תרג׳ וסבי שעף, וכן קחו צרי למכאובה (שם נ״א, ח׳). ופנג ודבש ושמן וצרי (יחזקאל כ״ז, י״ז). *[אחי״ה ועוד עיי״ע שעוה וש״נ תרג׳ אונק׳ נכאת : שעף. ולדעת הרמב״ן בשמות ל׳. ל״ר שעף הוא לשון שמן משחה מל׳ תלמיד (חולי׳ קי״א :) עבדו ליה שיפא בצעא והוא מבולע העין שעיפא דשייף ליה מההוא מינא בפומיה דשעיף וכו׳] —

שָׁעַר (מל״מ פי׳ השב באומד דעת überdenken, taxiren, abschätzen ; שַׁעַר פי׳ כמו בל״ע سعر ; Marktpreis, Taxe ; שיעור, שיעורא Abschätzung, Mass) בפ׳ ד׳ במעשר שני (מ״א) פודהו כשער מקומו פי׳ כששוה במקומו. בס״ג דפ׳ איזהו נשך (ב״מ ע״ד :) אי פסק כשער הגבוה שקיל פי׳ כשער הזול. *[אחי״ה וכנ״ה בב״מ פ״ה מ״ז אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער. שם : כשער הגבוה, שם : מ״ח נוטל מהן כשער הזול, ירו׳ קידושי׳ פ״א ד״ס : שער הפחות, תוספת׳ ב״מ רפ״ו עד שיצא השער ללוקח ולמוכר , תוספת׳ כתובות פי״א אין לה אלא כשער שמכרה, גיטין נ״ז, נחסר השער מוריא אחת, הקבוץ ב״ב פ״ט. שְׁעָרִים עיי״ע גרדמין, מגילה י״ז : מפקיעי שערים, תענית ט״ו : שלא להפקיע השערים, ריש רות רבה נפל שעריהון דפוריא. פי׳ בל״ע הנ״ל מקח ומחיר לפי שווי החפץ ואומדן הדעת והוא מל״מ מאה שערים (בראשית כ״ו, י״ב) וכ״ה בתרג׳ בדפ׳ סאביוניט׳ על חד מאה בדשַׁעֲרוּהִי ובתר״י א׳ בדשערו וכן בל׳ מקרא הפעל (משלי כ״ג, ז׳) כי כמו שער בנפשו כן הוא פי׳ ענין אומד ובזה הענין בדרז״ל הוריות י׳. שיודעין לשער כמה טיפין בים וכו׳. חולי׳ פ״ז מ״ד דצ״ו : כיצד משערים אותה וכו׳, צ״ז : כשהן משערין משערין ברוטב וכו׳. כל איסורין שבתורה משערין כאילו הן בצל וקפלוט . . ולשערינהו בפלפלין ותבלין וכו׳ א״ל שיערו חכמים וכו׳ כי משערינן בדידיה משערינן וכו׳, שם צ״ח. לשעוריה במאי דבלע . . לשעוריה בתלתין וכו׳, אבא לא שיער בארבעים ושבע ואני אשער בארבעים וחמש וכו׳. כלים פי״ז מ״ה לשער בהן את הכלים וכו׳. ויק״ר פכ״ב שערותא רבנן פי׳ שערו אותה רבנן, שם פל״ז מְשַׁעֵר את רביעית יין באיטלקית והשם שיעור, שִׁיעוּרָא פיאה פ״א מ״א אין להם שיעור. חלה פ״ד מ״ח יש לה שעור . . אין לה שעור. יומא ע״ג : ע״ד. חולי׳ צ״ח. אמר

[1]) בנו״ג עירבובא. [2]) בדפו״ו ואמ׳ תרג׳ ירו׳ וט״ס הוא ובדפ״ר לי׳ ולי׳ בעיקרי התלמוד וכ״י ערוך. [3]) ובקצת דפוסים שעשועית עפ״י הפי׳ שמשעשעת.

ר' יוחנן חצי שיעור אסור מן התורה. נדה כ"ו. שיעור שופר, כלים פי"ז מ"ב שיעורה מ"א מ"ג מ"ד שיעורן [1]) הקבוץ יומא פ'. שיעורן . . הל"מ, חולי' צ"ח. שיעורן דרבנן ירו' סוטה פ"א דט"ז ע"ג כל אילין שִׁיעוּרַיָּא [2]) — וכן שיעור, שיעורא בתר"י בראשי' כ"א ט"ז; לשמות ל' י"ג] —

שַׁעַר [3]) (מל"מ פי' פתח Pforte, Thor) שער התוך (סנהד' ק"ג. ויקרא רפ"ד) עיי' בע' קלבאי.

*[אחי"ה ושם מבואר עפ"י שני מקומות הנ"ל מאי שער התוך (ירמיה ל"ט, ג') ששם חותכין את ההלכה [4]) שהש"ר פ' שררך: זו ההלכה שיוצאת מבית שער ומרווחת לרבים. מדות פ"א מ"ג. מ"ד חמשה שערים היו להר הבית . . שבעה שערים היו בעזרה עיי"ע נצוץ. תמיד כ"ו: ב' שערים היו בבית המוקד עיי"ע בית מוקד. סוט' ז' סע"א עיי"ע ניקנר. ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג שער המזרחי וכו', שבעה שמות נקראו לו שער סור שער היסוד שער חריסית שער איתון שער התוך שער חדש שער העליון וכו' ועיי' שהש"ר פ' דומה דודי. כתובות מ"ה: שעריך (דברים י"ז, ה') זה שער שעבד בו . . או אינו אלא שער שנידון בו וכו', ספרי תצא פי' רמ"ב שער העיר (דברים כ"ב, כ"א) שער שנמצאו בו ולא שער שנדנו בו. ברכות ל"ב: ננעלו שערי תפלה שערי דמעה לא ננעלו, ב"מ נ"ט. שערי אונאה, שבת ל'. דפקו שערים זה בזה, קי"ט: שערי ג"ע יומא י"א. בשעריך אחד שערי בתים וכו', ב"ב ט'. נכנסו בשער אחד, סנהדר' צ"ח. לכשיפול השער הזה. והתואר שׁוֹעֵר מל"מ פי' מי שעמד על השער (מיכה ז', י'; דה"י ב' ל"ד, י"ג) Pförtner דב"ר פ"ב מבקש מן השוער ליכנס וכו' ב"ר פצ"א וכן השׁוֹעֲרִים (אצל בן מתתיהו נקראו -πυλωροί או θυρωροί Thürhüter) וממנו הפעל שִׁיעֵר ערכי' י"א: משורר ששיער ומשוער ששורר וכו' אתה מן המשוררים ולא מן המשוערים] [5]) —

שַׁעַר (מע' שער א' Taxe והושאל לנשך Zins) לא תשימון עליו נשך (שמות כ"ב, כ"ד) תר"י (א') [לא] שַׁעֲרִין [ולא] רביין [6]). אל תקח מאתו נשך ותרבית (ויקרא כ"ה, ל"ו). *[אחי"ה בתר"י א' לא תיסבון מיניה לא שערין ולא ריביין, בנשך ובמרבית (שם ל"ז) תר"י א' בשערין ובריביין] —

שֵׂעָר (מל"מ והיינו שער ראש והושאל לשערות דקות מן הדקות של צמחים וכדומה Härchen, Zäserchen) מס' שבת פ' נוטל אדם את בנו (שבת פכ"א מ"ג דקמ"ג.) שער של אפונין עיי"ע סער כי שם הביאו בעל הערוך. *[אחי"ה ושם גרס רבינו (בדפי הראשונים) בשין שמאלי ונסדר בע' סער ובדפ"ר ווינצ' וכ"י גם דבור המתחיל שער. כלאים פ"ד מ"ט ופיאה פ"ב מ"ג עיי"ע הנ"ל בערוך. בל' ארמ' שַׂעֲרָא (= סערא) ויק"ר פ' ט"ו עיי"ע שטף ג'. נזיר נ"ט. שער בית השחי. ובל"נ שַׂעֲרָה ירוש' סוטה פ"א דט"ז ע"ג שערה אחת בגבה . . שערה אחת בכריסה — ירו' תרומ' פ"א ד"מ ע"ד שערה של אורז. והקבוץ שׂעָרוֹת ירו' יבמות פ"א ד"ב ע"ד. ובתרג' תהלים ס"ט, ה' כגי' המתורגמן שַׂעֲרָן ובנו"ג סערן עיי"ע סער. והפעל בְּהפעיל חולי' מ"ד. שִׁיַּשְׂעִיר עיי"ע סער. נדה כ"ה: לא תעביד עובדא עד שישעיר — והתואר שָׂעִיר behaart והושאל לשדים שהיו מדמים אותם במחשבתם ברגלי שעיר ובקרנים (מל"מ ויקרא י"ז, ז'; ישעיה י"ג, כ"א) ויק"ר פכ"ב ואין שעירים אלו אלא שדים . . ואין שדים אלו אלא שעירים — בענין שעיר המשלח עיי' פ"ו דיומא מ"ב — מ"ו; ע"ז פ"ה מ"ט. שבת פ"ט מ"ג; שעיר של יוה"כ יומא ל"ט. שעירי יוה"כ מנחו' פ"ו מ"א יומא פ"ו מ"א. שעיר הנעשה בחוץ שבועות פ"א מ"ג. שעיר הנעשה בפנים שם מ"ז. שעירי ר"ח שם מ"ד שבועות ט'. שעיר זה יהא כפרה ע"ש בתוספות ומ"ש במבוא ח"א XXXVIII [7]).

* שֵׂעִיר (מל"מ והוא אדום Edom, Idumäa). ברכו' ס"ב. עיי"ע (סעיר) [שעיר] בע' סער. ירו' תענית פ"א דס"ד. אֵלַי קורא משעיר (ישעיה כ"א, י"א) א"ר יוחנן אֵלַי קורא מפני שעיר ועיי' שם כל הענין ב"ר פס"ה ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר וכו' ועיי' ילק' תולד' ר' קט"ו וילק' ישעיה סוף ר' שס"ו ותדא"ז פי"ט.

---

[1]) בענין שיעור גרוגרת (עיי' כלים שם מ"ו) תשובי' הגאונים בהוצאת הרכבי סי' רס"ח צד 137. [2]) שעורים כולם שמנו חכמים להחמיר חוץ מגרים של כתמים להקל עיי' כללי גמרא למהר"י קארו על הליכות עולם יבין שמועה דקי"ב: ועוד עיי' שם קי'. שיעורין שאמרו להחמיר היינו דוקא במשנה או בברייתא ועוד עיי' פרי חדש על יו"ד סי' ל"ב ס"ק ו'.
[3]) בכ"י ק"ט ו"ו ל"ד ה"ב הוא ע' חדש ובדפ"ע ללא נכון נכלל עם ע' הקודם. [4]) ובדפ"ע אחרונים מפיזי והלאה (חוץ מדפו"ו) אי' בא"ס כלבאי. [5]) ובענין שער הישיבה של גולה עיי' תשה"ג הוצי' הרכבי סי' קצ"ח, סי' רי צד 88 וצד 90.
[6]) בדפ"ע שערין ורבין בדפ"ר ורביין ובעיקרי התלמור שערין דרבין ובנו"ג לא שערין ולא ריביין. [7]) בכ"י מדרש עבר. וערבי לאלדמרי (פ' פנחס) מצאתי הנוסח כז"ל אמר הקב"ה לישראל בני הקריבו עלי חטאת לפי שחטאתי על הירח לכך נאמר בשעיר ראש חדש חטאת לה' (ועיי' מאמרי בזה הענין במ"ע Jewish Qu. Rev. בח"ד).

* שְׂעוֹרָה (מל"מ Gerste) והקבוץ כל"מ שְׂעוֹרִים תוספ' תרומ' פ"ה שעורים אדומיות ובלא"ר וסורי' סערתא (כל' ערבי' شعير) ועיי"ע סערתא.

* שִׁעְשַׁע (פלפל מן שוע, שעע פי' טח ver-kleben) משעשעת הלב עיי"ע שעועית (כמו עיניו השע ישעיה ו', ה') ועוד מענין שמחה ותענוג מל"מ (תהלים קי"ט, ט"ז. י"ז). נתפלפל שמ"ר פ"ה ואל ישעו (שמות ה', ט') אל יהו משתעשעין ואל יהו נפשין ביום השבת. והשם המופשט מהוראה ראשונה תר"י ב' חלקת צוארו (בראשית ל"ג, ד') שַׁעֲשִׁיַעַת צווריה ופי' כמו שעיעותא עיי"ע שע א'.

* שַׁעַשְׁגַז (שם פרטי לסרים מלך אחשורש) אסת"ר פ' ויפקד: שעשגז סרים המלך (אסתר ב', י"ד) שחוף היה והיה ממונה על הנשים. פירשט לא ידע לפתור גזרת השם הפרטי וכן גיזיניאום תיזוירוס צד 1461 היה נבוך ולפע"ד הוא ל' צענד Çaoshyaç פי' בעל תועלת der Nützliche [1]) ובהיותו שחוף היה מועיל להיות שומר הפלגשים.

שְׁעִיתָא עיי' בע' מטליא. *[אחי"ה עיי"ע בח"ה, קכ"ב) ועוד עיי"ע פול ועיי' ע"ז ל"ח: דעת ר' יוחנן בענין זה הצומח והוא הוא כמו שעועית עיי"ע. ובתש' הגאונים (הוצאת ר"א הרכבי סי' מ"ז צד 23) הביא הגי' (מע"ז ל"ח:) תונא היא המטליא היא פסיליא היא שעיתא ע"כ וכ"ה בע' מטליא וכ"ה בכתב יד ש"ם ובנו"ג פשליא . . . שיעתא] —

שַׁף (= שׁוּף מל"מ פי' כתיבה ושחיקה וכן בלא"ר וסורי שָׁף ובל"ע شاف, سفا reiben, ab-reiben, zerstossen) בפ' כל שעה (פסחים ל"ט:) שפה היא על בשרה יבש. בפ"ק במשקין (מ"ק י"א.) שפין את הסדקין ומעגילין אותן. בפ' אין מעמידין בגמ' בת ישראל (ע"ז כ"ו.) דלמא שייפא סם לדד [2]). כפרק [3]) ר' אליעזר אומר תולין (שבת קי"מ.) אין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן. בפ"ק בעדיות (מ"ח) כרשיני תרומה בי"ש אומרים שורין ושפין בטהרה. בפ' כל הצלמים (ע"ז מ"ט:) שפאה לצרכה אסורה. שיפה ובעיטה (מנחות ע"ו.) ככר פי' בע' בעט. בפ' ט"ז בכלים (מ"א) ובר"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרים נ"ו:) המטה והעריסה משישופם [4]) בעור הדג. פי' מלשון ושפית יתיה (תרג' דברים ט', כ"א), ובפ' י"ד בכלים (מ"ה) הסייף מאימתי מקבל טומאה משישפנו [5]). בפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"א.) הגדילו לא ישפה. בפ' ג' במעילה (י"ד.) אין מועלין לא בשפוי ולא בנביה [6]) פי' לוקח הגזבר קורה של הקדש ומתקנה בנרגא ומה שנופל ממנו אם יהנה אדם ממנו אינו חייב קרבן מעילה מן ושפית יתיה (תרג' הנ"ל) וכן פי' הגדילו לא ישפה ניקוי ושיווי [7]) פני האילן כגון זמורת הכרם וכיוצא בו [8]). בפ"ק בחולין בגמ' הטהור (כ"ה.) כל שעתיד לשוף. קולית ששפה לאורכה (שם קכ"ה.) ככר פי' בע' דקל. בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה:) השף בין העמודים חייב משום ממחק פי' השף בין העמודים שעושה כדי להחליקו חייב משום מוחק וכן הממרח את הרטייה. ירו' (שבת פ"ז ד"י סע"ג) מה מחיקה היתה במשכן היו שפין את העור ע"ג העמוד רבי יהודה אומר חייב משום מוחק [9]). פ"א [10]) ששף את הקרקע של בין העמודים בסנדל של סיידים ומפורש בע' סנדל חייב משום מוחק אעפ"י שאינו בונה ואינו סך חייב משום מחליק את הקרקע לפיכך חייב משום

---

[1]) ועיי' מ"ש על זה השם הפרטי והכללי במ"ע מ"ג חכ"א צד 570 והלאה במאמרי דיא יידישע אֶסכאטאלאגיא.

[2]) בכ"י וי"ו וה"ב בט"ם לדר ובנו"ג דאפשר דשייפא ליה וכו' ובכ"י ש"ם דשייפא סם המות לרד. [3]) ברפ"ע כאן מתחיל ע' חדש ולא ידעתי למה. [4]) כ"ה בעיקרי התלמוד וכ"ה בכלים ובנדרים וכ"ה בירו' נדרים ספ"ז ד"מ ע"ג ובירו' ברכות רפ"ג ד"ה סע"ד וברפ"ע הגי' משישפם. [5]) בנו"ג משישופינו ובדפ"ר משישפינו ובפי' רת"ג העתיק כגי' דפו"ו משישפנו.

[6]) וכ"ה בעי' נב ג' לא בשיפוי ולא בנבייה וכ"ה במעילי ובדפו"ו כאן אי' בט"ם בנכיה ובתמורי ל"א: שיפווי וניבא.

[7]) כ"ה נכון בכ"י וי"ו וה"ב וכצ"ל בכ"י ל"ד ושם בטעות ושיזוי ובדפ"ע ושיפוי וצ"ל ושיווי כהעתקת עיקרי התלמוד.

[8]) וז"ל הרגמ"ה בתמורה ל"א: לאתויי שפויי ונבייה שאם הקדיש עצים לבדק הבית חל הקדש נמי על שפוי על הנסורת שנופלין כשכורתין אותו ועל הנבייה על העלים שנפלו ממנו מה שאין כן בקדשי מזבח כדאמי במס' מעילה בפ' ולד חטאת (י"ה.) גזברין שלקחו עצים למערכה מועלין בעצים ולא בשפוי ונבייה ע"כ ועיי' תוספו' תמורה שם ד"ה לאתויי ובעי' נב ג' פי' רבינו נבייה: פרח. [9]) וז"ל הר"ח בש"ם ווילנא השף בין העמודים פי' מחליק חייב משום מוחק והוא כמו ממרח את הרטיה. ירושלי' הממחקו מה מחיקה היתה במשכן שהיו שפין העורות ע"ג העמוד השף את העור ע"ג העמוד חייב משום מוחק ע"כ וכן הביאו התוספו' שבת שם ד"ה השף פי' ר"ת דשף העור על העמוד כדי להחליקו ע"כ וא"כ להחליקו קאי על העור עיי' בחי' הרמב"ן ובדפ"ע אי' בטעות להחליקן בנו"ן וצ"ל בוי"ו בסוף עיי' הפשב"ע.

[10]) והוא כפיי רש"י.

מ ו ח ק [1]). בפ' כיצד הרגל בגמ' הכלב שנטל (ב"ק כ"ג:) כגון דשף צלמי פי' „כגון שהיו לו צורות מצויירין בכותל ונתחככה בהן ושפפה [2]) אותן מלשון ושפית יתיה ובערם מן הכותל לגמרי כדגרסינן בס"ג דיומא (פ"ח.) מבערב ישפשף כלו' יחכך בבשרו עד שיבערהו לגמרי" [3]). באלו חוצצין בפ"ט מקואות (מ"ב) אלא א"כ שיפשף. בר"ג דפ' אמר להם הממונה (יומא כ"ט:) אמר רב אשי זאת אומרת מצוה לשפשף. בפ' במה בהמה (שבת נ"ב:) ובשיפא דא ודא אחת היא פי' ששפאה [4]) שאין לה חלודה. בס"ג דפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ד:) והא כנישתא דשף יתיב בנהרדעא דהוה ביה אנדרטא. בפ' בני העיר בגמ' ועוד (מגילה כ"ט.) רב ששת הוה יתיב בבי כנישתא דשף יתיב בנהרדעא פי' בגלות יכניה וסיעתו כד אתו לנהרדעא בנו כנישתא ויסדוה באבנים ועפר דאייתיאו בהדיהו מבית המקדש והוו קריין ליה (תהלים ק"ב, ט"ו) כי רצו עבדיך את אבניה וגו' וקריוה שף יתיב כלו' שנסע מקדש וישב שם והות שכינה עמהון כדאמרי' בבבל היכא שריא שכינה רב אמר בכנישתא דהוצל ושמואל אמר בכנישתא דשף יתיב שף יתיב בנהרדעא וכנישתא דהוצל קרובה לבית המדרש של עזרא הסופר למטה מנהרדעא [5]). בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ג'.) גזית אבני דמשפיין כ ד כ ת י ' (מ"א ז', ט') מ ג ו ר ר ו ת ב מ ג ר ה [6]). בסוף כלים (פ"ל מ"א) שפן בשופינא [7]) טמאין. בפ' הגוזל עצים בגמ' גזל מטבע (ב"ק צ"ח.) אבל שפייה בשופינא חסורי חסריה. „ואכות אותו טחון (דברים ט', כ"א) תרג' ושפית יתיה בשופינא [8]). הפצירה פים (ש"א י"ג, כ"א) תרג' שופינא" [9]). בריש ויק"ר ועוד ראיתי (פ"ד) היו לפניו שני שבילין אחד שפוי ואחד מלא קוצין וצרורות. ואורח (צדיקים) [צ"ל ישרים] סלולה (משלי ט"ו, י"ט) תרג' ואורחא דתריצי שפיא. *[אחי"ה שוף בל"מ פי' בעצם הראשונה: ענין כתיתה ושחיקה עיי' רד"ק בשרשים ומזה ג"כ בלי' רז"ל ענין צחצוח, קינוח ושרבוב דבר בדבר וכן בל"ס וערבי וכנ"ה בפסחי' כ"ה: דשייף לה לברתיה עיי"ע גרק. חולי' כ"ה. ושם: לשוף ולשבץ. שם מ"ב: דשף מדוכתיה עיי"ע שף ט"ו. ירו' שבת פ"ז ד"י רע"ב רוקק ושף . . . אינו רוקק ושף. שם רפ"ח די"א רע"ב מים כדי לשוף את הקולורית תוספת' טהרות ספ"ו אם רקק ושפה את רוקו . . שכן דרך בנות ישראל שפות רוקיהן וכו' כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג שזורקין. סנהדר' פ"ח: שייף ועייל שייף ונפיק. שם ק"ט: שפיוהא דובשא וכו'. ב"מ פ"ד סע"א דשף דעתיה מיניה עיי' פירש"י. ביצה ט"ז. שייף ליה משחא. שם: שייף ליה מאותו המין. ירו' ע"ז פ"ג דמ"ב ע"ד מלח לשיף ומים לדיה. ירו' כלאים פ"א דכ"ז. אינון שייפין דין עם דין ומזרעין. ע"ז ע"ה: ע"ו: הסכין שפה והיא טהורה פי' כמו משפשפה עיי' פירש"י. יבמו' ע"ה סע"ב שפייה עיי' פירש"י. ויק"ר ספט"ו ספחת זו מדי שהעמיד המן הרשע ששף כנחש. ב י נ ו נ י פ ע ו ל שָׁפוּי ויק"ר פ"ד עיי' לעיל ועוד קהל"ר פי' כי את כל מעשה. וכן ב י נ ו נ י פ ע ו ל בפַעל שַׁיְּפָא ע"ז נ"ב: והקבוץ שייפי ב"ב ל"ב: עיי"ע שף ט"ז, י"ז. והשם שִׁיפָה מענין בינוני פעיל של שוף שבת נ"ב: בשיפה עיי' לעיל בערוך. ירו' גיטי' ספ"ג דמ"ה: הניחה שיפה ובא ומצאה חלודה ובתוספת' טהרות רפ"ג שופה . . חלודה. פ י ע ל תוספת' ב"ק רפ"י גזל . . אבנים ושיפן פי' החליקן, ירוש' ערל' רפ"א ד"ס ע"ג במשפה לסייג. ירו' סוכה פ"א דנ"ב ע"ג במשופים לכלים. ירו' גיטי' פ"ה דמ"ז. בשגזלו משופה אבל אם גזל ושיפהו דמים הוא חייב לו. נ פ ע ל ב"ק ל'. פ"א: כדי שיהא נשוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, וכ"ה בב"מ קי"ח: ועיי"ע שף ז' (ו') ושם גי' רש"י נישף. תוספת' ב"ק רפ"י מטבע ונישוף ונתשו. פ ל פ ל

---

[1]) כ"ה נכון בדפו"י ובשאר דפ"ע נשמט מן משום מוחק ראשון עד משום מוחק שני. וכוונת רבינו במ"ש אעפ"י וכו' עיי' בלמוד ערוך לר"ש באמבערגער מסכת שבת צד ס"ה אות מ"ד. [2]) בפי' ר"ח ושפשפה. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בב"ק בש"ס ווילנא וביש"מ לב"ק הובא זה הפי' בשם תלמידי הר"י ז"ל. [4]) בעיקרי התלמוד עוד: שהשחיזה. [5]) דברי הערוך נמצאו בתשו' רה"ג שנדפס בתשובת הגאונים שערי תשובה סי' ע"א ועיי' ג"כ איגרת של ר' שרירא גאון בספר יוחסין השלם צד 50 ודברי הערוך מתאימים עם נוסח המובא באיגרת רש"ג ועל ראש התשובה (שנשאל מאת רבינו אלוף הקדוש אביו ז"ל) שבשערי תשובה עיי' מ"ש באיו"י הי"ם ובנו"ג. במגילה אמר אביי בבי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא וכו' ע"ש. ובגוף הענין פירש"י בר"ה ומגילה הנ"ל וכן בע"ז מ"ג: ונדה י"ג. כמו כן ע"ש ורבי בנימין מטודילא הביא זה המקום בשם ש פ י ת י ב וכתב בזה"ל ומשם ב' ימים לשפיתיב ושם כנסת שבנו ישראל מעפר ירושלים ומאבניה וקורין אותו שפיתיב אשר בנהרדעא ע"כ וא"כ אולי צ"ל תחת שף ויתיב בתיבה אחת שפיתיב עיי' מ"ש בעל משביר החדש צד ע"ג: ובגי' הערוך שף יתיב אי' ג"כ בכ"י ש"ס פ' במגילה וכ"ה בילק' כ"י יחזקאל (עיי' ד"ס מגילה צד ע"ד:) ובנו"ג שף ויתיב. [6]) לפנינו לי' ואי' בריי"ף ובראי"ש ובדפ' לובלין של"ו. [7]) בנו"ג בשופין. [8]) וכ"ה באונקלס ובתר"י א' בשופנא וכ"ה בפי' רה"ג לכלים. [9]) הועתק מפי' רה"ג לכלים שם.

שְׁפְשֵׁף יומא ל׳. לשפשף, שבת קכ״ה: צאו ושפשפום, מקואות פ״ט מ״ב שפשף. ירו׳ ברכות ספ״ט די״ד ע״ג ירו׳ שבת ספ״ד ד״ז. עד שישפשף, ירו׳ תרו׳ רפ״א ד״ט. במשפשף בהן במים, תנחו׳ הישן בלק סי׳ כ׳ ובמד״ר פ״כ ילק׳ בלק ר׳ תשס״ח התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה. אתפעל תרג׳ וידכאו (איוב ה׳, ד׳) וישתתפון ובתרג׳ כ״י אצל הח׳ לעווי וישתפפון, וכן שם ד׳, כ׳ משתופפין ושם ל׳, ח׳ אשתופפון[1]) — והשם המופשט ע״ז מ״ב. ושם: נכרי ששיפה ע״ז לצורכו הוא ושיפויו מותרין. תוספתא מעילה ספ״א מועלין בשפוי ובנמיא[2]) וצ״ל נביה עיי״ע נב ג׳ ועיי׳ לעיל בערוך וש״נ מעיל׳ י״ר. ותמור׳ ל״א: הקבוץ שִׁיפּוּיֵי פי׳ מה שנכרת בנסירה היינו נסורת וכפי׳ הרגמ״ה. והכלי אשר בו שחק וצחצח נקרא בל״ס שוּפִינָא (Feile) וכ״ה בכלים פ״ל מ״א עיי׳ לעיל ובב״ק צ״ח. שייפה בשופינא וכתרג׳ טחון וכתרג׳ הפצירה עיי׳ לעיל] —

שף (= שוּף, שָׁפָה לפע״ד מערך הקודם פי׳ נעשה חלק והושאל לשלות רוח והשקט glatt sein, ruhig, beruhigten Gemüthes sein; שוּפִי, שוּפְיָא (Ruhe, Geräuschlosigkeit בפ׳ שנים אוחזין בגמ׳ מצא שטרי חוב (ב״מ ט״ו.) אנא איקום ואשפי. בפ׳ איזה נשך בגמ׳ דסמך אין מקבלין (שם ע׳.) מבדקינן[3]) גברא דמשפיא[4]) נכסיה. בפ׳ גט פשוט בגמ׳ מי שנמחק (ב״ב קס״ט.) לימא ליה בעל חוב שוף לי ואיקום בה. פי׳ שוף בשופי כדגרסינן בפ׳ האשה שנתארמלה בגמ׳ העדים (כתובות כ׳.) והוא שאכלום בעליהן שלש שנים ובשופי[5]). ובפ׳ הניזקין בגמ׳ היתומים (גיטי׳ נ״ב.) לא למכור עבדים וליקח שדות דלמא לא משפיין והנה איננו [עמו כי איננו] אלי (בראשית ל״א, ב׳. ה׳)[6]) תרג׳ ירו׳ והא ליתינון שפיין לקיבלי[7]). בפ׳ מי שאחזו בגמ׳ זה גיטך (גיטין ע״ג.) א״ל זיל שפי ליה דהא קבילת עלך כל אונסא פי׳ זיל תקנה דניכלה בניחותא. בפ׳ בנות כותים (נדה ל״ו:) ששפת מן הצער ולא מן הדם פי׳ נחה מן הצער. *[אחי״ה כולם ענין מנוחה והשקט וכפירש״י בב״מ ט״ו. אשפי: אשקיט ודומה לו על הר נשפה (ישעיה י״ג, ב׳) דמתרגם על טורא שליוא, ב״מ ע׳. דמשפו ניכסיה פירש״י שנכסיו שקטין אצלו ואין ערעור על קרקעותיו דמשפו כמו על הר נשפה וכו׳. ב״ר פל״ח הא משפו ופי׳ המיוחס לרש״י זה יין שהורק מכלי אל כלי וכו׳. ולי נראה שהוא מע׳ הקודם כאמור. וכנ״ה בנדה שם כמה פעמים שפתה, ששפתה, שמה תשפה והשם שופי והפכו קושי ועיי׳ מ״ש בפי׳ הרמב״ם בנדה שמבואר יפה יפה. וכן בירו׳ מגילה פ״א דע״א רע״ב ראה שתים בשופי ואחת באושי וכו׳. ב״ר ר״פ ט״ו פישון (בראשית ב׳, י״א) שמימיו הולכין בשופי, ילק׳ תהלי׳ ס׳ רמז תתס״ד מגעורי . . . מישופי. וכן כל״א שופיא עיי״ע הבא. ולנקבה שְׁפִיּוּתָא, שפוייתא פי׳ שלוה עיי׳ תר״י א׳ וב׳ לבראשית ג׳, ט״ו. וכן בירו׳ יבמות פ״ד ד״ה ע״ד עושין שְׁפִיּוּת ביניהן, שם: שיפיות . . . תחרות. והתואר שפי פי׳ בלב נח. שקט (ruhig) תרג׳ ירו׳ ב׳ שפי (במדי׳ כ״ג, ג׳) ואזל שפי, תר״י ב׳ שם כ״ב, ח׳ בלב שפי, ומזה הענין שָׁפוּי בינוני פעול והוא כמו התואר פי׳ שקט ושאנן ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט ע״ג וכל מי שמוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה נפש שפלה היו מושיבין אותו בבי״ד שבהר הבית וכו׳ ועיי׳ תוספות חגיגה פ״ב כל מי שחכם ועניו ושפוי וירא חטא וכו׳, תוספת׳ סנהד׳ פ״ז כל מי שהוא חכם ושפוי וירא חטא וכו׳, ב״ר פמ״ה לא יצא שפוי מתחת ידיה פי׳ בנחת ושתיקה. ועוד פי׳ שפוי בריא כלומר שקט בתכונת גופו גיטין כ״ג. עיי״ע שף ה׳ (ו׳) ושם נסמן הבנין נתפעל והתפעל] —

שף (שוּפְיָא מע׳ הקודם Beruhigung, Befriedigung) בויק״ר וכי ימוך (פל״ד) לסיפא דשתא אנא משפי[8]) לכון מה הן הוה להון[9]) לשופיא לכון אם זכיתם לרעיבי יעקב ואם לאו לשביעי עשו — (א״ב אין גי׳ זו בנוסחאות דידן אלא לסיפא דשתא אין מתאבדין אנא אשלם לכון). *[אחי״ה ובילק׳ ישעיה ר׳ רמז שנ״ב (כשם ויק״ר פל״ה צ״ל ל״ד) הגי׳ בסיפא דשתא אנן מחשבינן ואנא משלם לכון ועיי׳ ג״כ הסיפור בב״ב י׳. וסוף

---

[1]) ובנו״ג משתתפין, ישתתפון. [2]) כ״ה בכ״י אירפ׳ ובנו״ג בשפוד ובמנויה! [3]) כ״ה נכון בדפ״ר פיז׳ וויניצי׳ וכ״ה בכ״י וי״ן א׳ ובי׳ ובכ״י ל״ר והי״ב מבייקינן וצ״ל מבקינן פי׳ כמו מבדקינן עיי״ע בק ב׳ וכשתי גירסאו׳ אי׳ בכ״י ש״ס כי בכ״י ר׳ א׳ ובי׳ אי׳ מבדקינן ובכ״י ה׳ מבקינן (עיי׳ ד״ס ב״מ צד צ״ט.) ובנו״ג הזינן. ועיי׳ שם ג״כ הגי׳ ברקינן גברא וכו׳. [4]) בנו״ג דמשפו ובכ״י ש״ס דמשפן. [5]) וכ״ה בפי׳ הרשב״ם בב״ב ע״ש. [6]) בדפ״ע כמ״ס רק והנה איננו אלי. [7]) בפסוק ב׳ והא ליתנון שפיין לקיבליה ובפסוק ה׳ והא ליתנון שפיין עמי. [8]) בכ״י ק״ט ובעיקרי התלמוד: אנא משופי. [9]) בעיק׳ התלמוד: לי.

המאמר אם זכיתם לרעיבי יעקב וכו' הוא בנוי על דרש ותפק לרעב (ישעיה נ"ח, י') עיי' בויק"ר וילק' שם. משפי הוא אפעל כמו בל"ס אַשֵׁף מן שף פי' עושה נחת רוח, והשם שופיא ועיי"ע הקודם לזה — וכן בל"ע سفاء [Gemüthsberuhigung —

שף (= שְׁפָה, שָׁפָא נ"ל מל"ע صفا (das Reine) ענין הרקה וסינון; absondern, seihen; שַׁפַּאי, שַׁפַּיי (Weinseicher, Weinausschenker) בפ' ר"א אומר תולין בגמ' ומסננין (שבת קל"ט:) דבי רב פפא שפו שיכרא[1]). בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' זה בא בחביתו (ב"ק קט"ו:) אפשר דמיתנח מידי אפומא דחביתא ושפי ליה[2]). בס"ג דפ' הזהב (ב"מ ס'.) השופה יין (לשמריו) [נ"ל שצ"ל לחמרין][3]) פי' ענין הרקה, שמן תורק (שה"ש א', ג')[4]). בס"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ט.) דלמא שפי ליה אומנא ומוקי ליה ארביעתא. בויק"ר ויהי ביום השמיני פרשה ר' עזריה[5]) (פי"ב) עברון שפין[6]) בתרע בית עלם[7]) שמעון דאנגריא[8]). פי' מוריקי יין כלומר לוקחין ומוכרין, ס"א (עבדון) [צ"ל עברון] צבחד[9]) המרין למיעל לההוא קרתא[10]). בס"ג דפ' אלו טרפות (חולי' ס"ז.) לא לישפי איניש שיכרא בצבתא.[11]). בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (שם קי"ב:) שביק ליה עד דנייח ושפי ליה. *[אחי"ה בנו"ג ומשפייה אבל גי' רגמ"ה וכתר הכי שפי ליה ופי' בזה"ל כלומר אחר שיהיה הדם למטה מן השומן יריקנו מכלי אל כלי וכו' ורש"י פי' ומשפייה כמו (ב"מ הנ"ל) השופה יין (לחבירו) [לחמריו] קולי"ר[12]) כלומר יערה השומן העליון בנחת מכלי אל כלי וכו' ובחולי' ס ז. פי' לשפי לשון השופה יין לחמרא[13]) לשון מוריק מכלי אל כלי ובב"ק קט"ו: פי' רש"י בד"ה דמנח: ושפי ליה ומסננו בנחת שפי' לשון שופך כמו השופה יין להמרי וכו' ובב"מ ס'. פירש"י השופה יין כל דבר הצלול הנזרק בנחת מכלי אל כלי שלא יתערבו בו שמרים קרו ליה שפייה ע"כ ובשבת קל"ט: פירש"י שפו שיכרא כל היכא דתני לשון שפי בנחת הוא והפסולת נשאר בשולי הכלי ע"כ ועיי' ג"כ לשבת קכ"ט. וכן בגיטין ס"ח. ושפינהו למיא פי' רש"י כגון השופה יין לחמריה ע"ש. מכל פירושי רש"י אלה מוכח שבאר שפה, שפי מע' הקודם ענין נחת ועוד הוסיף הענין ומסננו וזה האחרון עיקר והוא מל"ע הנ"ל והתואר במקום השם שַׁפַּאי, שַׁפַּיי בקבוץ שַׁפָּיִן כגי' רבינו או שַׁפָּיִין, שפאים, שפאין כגי' הספרים וכנ"ה בירו' דמאי פ"ה דכ"ד: באילין שַׁפָּיָיא אורחא מפנתון אילין לגוא אילין פי' הם אותם חנונים הקטנים המוריקין יין להבית דרכם לפנות אלה לתוך אלה. ירו' שקלים רפ"ז ד"ג ע"ג יחכמון שפייא קטריהון] —

שף (= שְׁפָה, שָׁפָא מע' שף ב' פי' בריא בתכונת גופו ודעתו (besonnen, gesund, beruhigt) בפרק שני בגיטין (כ"ג.) שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה פי' חזר לדעתו — (א"ב פי' בל"י בעל דעת וחכם). *[אחי"ה איננו כדעת ר"ב מל"י σοφός כי אם מע' שף ב' כאמור. וכנ"ה בנתפעל והתפעל זבחים י"ב: נשתטה וחזר ונשתפה, תוספת' ב"ק רפ"ד נתפקח החרש ונשתפה השוטה, ירוש' כתובות פ"א דכ"ה: שוטה ונשתפה, שם ובספ"ט דל"ג ע"ג משנתפקה ומשנשתפה, ירו' גיטי' רפ"ז דמ"ח ע"ג ירושלמי תרומ' פ"א ד"מ: לכשישתפה] —

שף (= שוּף מע' שף ב') בס"ג דפ' מרובה (ב"ק ס"א.) ובס"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ח:) כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה זה שייך בע' שני[14]).

שף (שׁוּף, שְׁפַף פי' כמו כפף ועוד עיי' בל"ע شف, شفيف דק ושפל, וכפוף) דוויין ושפויין היו ולא היו מפרינין אלא כפה עיי' בע' פרן — (א"ב בנוסחאות כתוב דווים ושפופים ענין

---

1) בנו"נ שאפו שיכרא ממנא למנא. 2) וכ"ת בכ"י ש"ס וברש"י ובנו"ג דשפי ליה. 3) וכ"ה באמת בתוספתי ב"מ ספ"ג וכן הובא התוספו' בשט"מ ב"מ בסוגיי' וכ"ה ברי"ף ובס' המקח וכ"ה בכ"י ש"ס ח' בב"מ אצל ד"ס וכ"ה ברש"י ב"ק קט"ו: ד"ה דמנח בציון מב"מ כפי גי' דפוס וויניציא רפ"א השופת יין לחמרי' וצ"ל השופה יין לחמרים (ד"ס שם צד קמ"ו) ובנו"ג לחבירו. 4) רבינו פי' דברי עצמו כרוב פעמים. 5) בדפ"ר חסרה מלת פרשה ושם וכשרפ"ע ר' אליעזר וצ"ל בבכ"י ח"ב ר' עזריה ועיי"ע שפרפר א'. 6) בעח"ק דפי קושטנטין הגי' שפאים ובנו"ג שפיין. 7) ילק' משלי ר' תתקי"ם א'; בית עילם ובאסת"ר דפ"ה ד"ה ר' עזריה פתח הגי' עברין שפאין שנאון בתרע בית עלמא. 8) בנו"ג אנגריא. 9) כצ"ל במקום צבחר של דפוסי' עיי"ע. 10) ס"א לי' לפנינו, 11) כ"ה נכון בכ"י וי"ו ול"ד ובדפ"ר וכ"ה בע' צבת א' ע"ש ובכ"י ח"ב בציבתא ובנו"ג בצבייתא ובדפו"ו ופיז' כאן בט"ס בישבתא. 12) בל"צ couler, seihen. 13) ונ"ב צ"ל להבירו והוא טעות עיי' לעיל הערה 3. 14) עיי"ע שף א' ומ"ש.

שפלות וכפיפות) [1]. בב"ר פ' כ"ו (כ"ה) מן האדמה לא באו כולן בימי בני אדם שפופין אלא בימי בני אדם גבורין [2] ובפרי' נ"ד (נ"ג) מתנתו מה היא לא שפופה וגם זה שייך בע' שני. ובפ' כ"ג (כ"ב) הלא אם תטיב שאת: לליסטס שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים. בפ' אלו הן הנחנקין בגמ' דסמך חזר לעירו (סנהדר' פ"ח:) איזהו בן עולם הבא ענוותן ושפל ברך שייף עייל שייף [3]) נפיק וכו'. בפ' כל הזבחים בגמ' הפסח (זבחים י"ד:) יושב דשייף מישף. *[אחי"ה בנו"ג דלמא יושב דקשייף מישף ופירש"י שייף משפשף בקרקע שייף מגרר כמו שייף ליה משהא (שבת י':) שף אחת ובועט שתים (מנחות ע"ו.) פדיי"ר ובנדה מ"ח: ד"ה שנישוף אי' הלעז פרייר וכן עיקר והוא מל"צ ab- frayer roiben וא"כ גם רש"י פי' כפי' הערוך מע' שף ב' (א'). ובפלפל שפשף עיי"ע שף א', ובע' הגן א' הביא רבינו ב"ר פס"ה והיו רגליהם שפופות בארץ פי' נגררים על הארץ עיי' מ"כ ומזה דרשו רז"ל סוטה י'. שפי, ושפיפן של מקרא פי' חגר כלומ' נגררת היתה רגלו בארץ בלעם חיגר ברגלו אחת היה שנאמר (במדבר כ"ג, ג') וילך שפי שמשון חיגר בשתי רגליו היה שנאמר (בראשית מ"ט, י"ז) שפיפן ורש"י בסוטה פי' שפי מל' שף מדוכתיה (חולין מ"ב:) ובתורה פי' בע"א ע"ש ובמחברת מנחם שורש שף. ורבינו הביא הציון בע' שפי] —

שף (= נָשַׁף מל"ע نشف העתיק ממקומו fort- rücken, weichen) בר"ג דפ' אלו מציאות (ב"מ כ"ג.) משום דמשתפאי פי' מתגלגל. בר"ג דמגילה (ג'.) ובחלק (סנהדר' צ"ד.) לנשוף מדוכתיה ארבע אמות. *[אחי"ה בנו"ג גרמידי עיי"ע גרמד ועיי"ע נשף. ובאת פעל מינשתפא ב"מ הנ"ל וגי' רבינו מישתפא וגי' משום אי' ג"כ בכ"י ש"ס] —

שף (פַּעל שַׁיֵּיף כמו שְׁאַף anblasen, anfachen) בפ' כל כתבי הקדש בממרות דר' יוסי (שבת קי"ט.) רבי אבהו יתיב אתכתכא דשגא [4]) ומשייף [5]) נורא. בב"ר פ"ב ברית כרותה למים אפי' בשעת שרב רוחא שייפא מלשון (שמות ט"ו, י') נשפת ברוחך. בס"ג דפ' כל כתבי (שבת קכ"א:) אמר עולא ואיתמר [6]) רבה בר רב הונא בנישופין כמו (ירמיה ב', כ"ד) שאפה רוח. *[אחי"ה ופירש"י בנישופין בו.. כן דרך הנחש עושה כעין שריקה כשהוא רואה שונאו וכועס ע"כ ובפי' ר"ח מצאתי פי' נישופין כדכתיב והוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב] —

שף (= שִׁיפָא. שִׁיבָא מל' הוצואריש çiba מל"פ چوبا [7]) (Holzstück, Brett) איכא דאמרי דחד שיפא (עירו' ק"א.) כבר פי' בע' דלת [8]) וכפים מעץ יעננה (חבקוק ב', י"א) תרג' ושיפא מגו מרישא. *[אחי"ה עיי"ע שב ד' וע' דלת הנ"ל] —

שף (= שַׁפַּאי נ"ל מל"ע شف, شفيف עיי"ע שף (ח') (ז')) (mager, schwach) בר"ג דפ' הניזקין (גיטי' נ'.) מאי עידית שפאי עידית פי' נשחתה והיא פחותה מן הזיבורית — (א"ב רש"י פי' קפצה מלפניו כגון שנשרפה או שטפה נהר ולפי דעתו שייך בע' ב'). *[אחי"ה וכבר העיר הגרי"ב בהפשב"ע שהתוספו' השיגו על רש"י בכמה קושיות ולכן פי' ר"ת מאי עדית שפאי עדית כמו ובכל שפיים מרעיתם (ישעיה מ"ט, ט') דדרך שדות הטובות שאצל הנהר שסוף השדה שאצל שפת הנהר ממש עומד למרעה בהמות וגרוע מזיבורית וכו' ומעתה יתבאר דעת ופי' רבינו הערוך שלא פי' כפירש"י ונראה שרבינו בעל הערוך נגרר אחר פי' הגאונים עיי' תשובת הגאונים בהוצאת ה' הרכבי סי' ל"ב (צר 12) שפי' שפוי עידית שהן פחותין מן הזיבורית והן נכסים שדופים חרבין שהיו עדית ונשפו ונתחתכו וכו' ולי נראה שהמלה ל"ע היא כאמור] —

שף (= שִׁיפָּה eine Art Binse) במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ה) השיפה של לבנים אינן בכי יותן פי' מחצלת שבה מכסה הלבנים שלא יזיקם המטר והיא כמו הא דגרסינן בס"ג דפ"ק בסוכה (כ'.) מחצלת של שיפה ושל גמי פי' כלי חילף ממין גמי עיי' בע' לולב. *[אחי"ה כונתו כי בע' לולב (כ') הביא ציון מע"ז ע"ד סע"ב וע"ה רע"א של שיפה ושל גמי ועיי' ג"כ מה שכתבתי

---

[1]) בנו"ג דווין ושפופין אבל בע' פרן האחרון אי' ג"כ דווין ושיפווין וצ"ל ושפיין וכ"ה דווין ושפיין בגי' כ"י ו"ו אי' ובי' ה"ב וכצ"ל בכ"י ל"ד תחת דווק ושפמן צ"ל דווין ושיפיין, ובדפ"ר ואמי שפויין ודווין ובדפו"ו ליי דווין. [2]) בנו"ג גבורים וכ"ה בפי' מ' ור"פ ס"ד וספ"א ברות רב'. [3]) בדפ"א חסר בט"ס. [4]) בנו"ג דשיגא וצ"ל ככב"י ש"ס א"פ דשיגא והוא היא דשאגא (בכפר העתים) או דשגא (ראש דפו"ו) עיי' ד"ס שבת צד קל"ג: ועיי"ע שאג, שגא ורש"י בשבת בשם רבינו לוי ובכ"י ש"ס מובען אי' דפילא וא"ג גי' דשינא עיקר היינו מן שן Elfenbein. [5]) בנו"ג ומושיף. [6]) בנו"ג ואיתימא רבה בר בר חנה א"ר יוחנן. [7]) עיי"ע דלת ח"ג, ע"ד הערה 6. [8]) ופי' רבינו דשם היעתק מפי' ר"ח לעירו',

בע' חלף (ח"ג, ת"ח:) וע' מגג (שם ע"ב:). וראיתי בתשו' הגאונים דפ' בערלין צד מ': שפי' שיפא וגמי (בע"ז הנ"ל) גמי בל"ע ברדי[1]) שיפה כמה שאנו אומרים בסוכה מחצלת של שיפא ושל גמי וכו'. ורה"ג בכלים פ"ט מ"ח כתב וז"ל של שיפין א"ד שיפה ואיכא של חשיפה פי' (אלא של) [צ"ל אלאשל][2]) בטיית וחיטאני בלישנא דרבנן[3]) כדאמרינן (סוכה ט"ז.) של חשיפה ושל גמי וכו' וי"מ שיפה קנה גומא והוא עולה על המים וכו'[4]). ובנו"ג בסוכה ט"ז. מחצלת של שיפה אבל בכ"י ש"ס חשיפה וכ"ה בכ"י ש"ס בסוכה דף כ'. וכ"ה בתוספת' פ"א ובשאר המקומות שהביא בעל ד"ס סוכה צד כ"ח: ועיי"ע חשיפה ומ"ש (ח"ג, תקט"ז) ובתוספת' כלאי' ספ"ג הגי' השופה[5]) ובנו"ג החשיפה ובשאלתות האזינו סי' קס"ב של חשיפה וגמי וכ"ה בע"ז ע"ה. בדפ' פיז' ובר"ש סוף מס' טהרות אבל בתוספת' סוף טהרות השיפה. ירו' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג פול המצרי הנאגד בשיפה. ירו' ע"ז ספ"ה דמ"ה: של שיפה . . . של גמי. ובתוספת' כ"י אירפ' סוכה ספ"א הגי' מחצלת של שיהופא ובנו"ג חשופא. והקבוץ ירו' שבת פ"ד ד"ו סע"ד פורשין מחצלת ע"ג שייפות של לבינים בשבת ובבבלי מ"ג. וביצה ל"ו. אי' פורסין מחצלות ע"ג אבנים. ועוד עיי"ע שיפוף ומ"ש. ובענין הלעז שברש"י שפעמים פי' ע"י פווי"ל paille ופעמים ע"י לישק"א עיי' מ"ש מ"ל בסוכה כ'.] —

שף (= שַׁיְיפָא Einreibung, Salbe) בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' קי"א:) איתו ליה שיפא ועבדו ליה בצעא פי' אייתו ליה סם ושחקוהו בקערה — (א"ב פי' בל' ישמעאל מין רפואה אשר כבר היא מתוקנת ובעת אשר משימין אותה שוחקים אותה). *[אחי"ה כיון לל"ע شياف סם ששוחקים לעין (מל"ע شاف שחק) והוא כעין קילורית וכן פי' רגמ"ה בחולי' ועיי"ע שף א' ורש"י גרס שייפא (וכ"ה בגמ' ופי' רגמ"ה) ופי' משיחה מסממנין ע"כ וא"כ הוא בינוני פַּעל מן שף א' וכן תרג' סוף: שף עיי' תרג' דברים כ"ח, מ'; לש"ב י"ב, כ'; י"ה, ב'; למיכה ו', ט"ו. שבת ע"ז רע"ב כדי לשוף במים, ושם השם: משיפא של קילור. והשם המופשט שיפה (שם) וכ"ה בל"ס שְׁיָפָא] —

שף (= שִׁיפָא א') מל"י σιπύα, σιπύη, σιπύς תיק וארגז Gefäss, Behälter ב') שָׁפָא (מפעל שוף Gefüge) בפ"ק בסוטה בגמ' ואמר לה[6]) דברים (ז':) בס"ג דפ' החובל בחבירו (ב"ק צ"ב סע"א) ובס"ג דפ' ואלו הן הגולין (מכות י"א:) עאל איבריה לשיפא פי' ארון כדגרסינן בס"ג דפ"ק בקידו' (מ'.) מאן[7]) גרם לי לאו עניותא יהב ליה שיפא דדינרי זה הפי' למאן דגרים לא הוה מעייל איבריה לשפא פי' זרועו היה עומד חוץ לארון ואח"כ נכנס ולמאן דגרים היו עצמותיו מגולגלין פי' חזרו איבריו למקומן כמו (חולי' מ"ב: נ"ד:) האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה — (א"ב פי' בל"י ארגז ותיבה). *[אחי"ה מל"י הנ"ל ובפרט לגי' רבינו שיפא ולפנינו הגי' שפא[8]) ופירש"י כמו בערוך מל' שף מדוכתיה. ובקידושי' פי' רש"י שיפא שם כלי] —

שף (= שַׁיְיפָא בינוני פַּעל מן שוף abgerieben) הדריינא טוריינא שייפא (ע"ז נ"ב:) עיי' בע' הדריינא. *[אחי"ה עיי"ע הדריינא ומ"ש (בח"ג קפ"ט) ושם גרס רבינו ג"כ שיפא ועיק' הגי' שייפא וכדאי' בכ"י ק"ט וכגי' רגמ"ה בבכורו' הובא בע' הנ"ל ע"ש. ופי' שייפא שחוקות שלא היו עליו צורות וכפי' תשובות הגאונים דפ' בערלין צד מ'. ע"ש — ומזה ג"כ ערך הבא] —

שף (= שייפי מע' הקודם בינוני פַּעל) בר"ג דפ' (הזהב) [צ"ל חזקת הבתים] (ב"ב ל"ב:) דשייפי וסומקי. *[אחי"ה גם זה ענין שחיקה הוא וכפי' הרשב"ם דהוו שיפי נישוף צורתן ולא היו יוצאין בהוצאה כמו השף מטבע של חבירו (ב"ק צ"ח.) ע"כ ולא ידעתי למה היה רבינו מיחד לו ע' בפני עצמו והכל שייכים לע' שף ב' (א')] —

שף (= שָׂפָה, שָׂפָם מל"מ פי' זקן השפה Lippenbart) שפה מזוית לזוית (מ"ק י"ח.) כבר פי' בע' זוית[9]) מאה[10]) שפמי ולא[11]) כלום (שבת קכ"ט:

---

[1]) צ"ל ברדי בל"ע بردى עיי' פי"מ לרמב"ם לכלאים פ"ו מ"ט וכן בפי' רה"ג לסדר"ט צד 6 כלים פ"ט מ"ח מחצלות גמא פי' קצב אלברדי פי' בל"ע قصب البردى. [2]) בל"ע الاسل Binse. [3]) ועיי' ג"כ פי' רה"ג למכשירין. [4]) ועיי"ע שפן ומ"ש בשם הרמב"ם. [5]) כ"ה בכ"י אירפ' ועיי"ע מגג וגי' רה"ג לפרה פ"ג מ"ט. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ' אבל בדפו"ו בט"ס ו א ל ו. [7]) בנו"ג מי. [8]) וכ"ה בשאילתות מקץ ססי' ל'. [9]) בח"ג, ר"ס עפ"י פי' ר"ח. [10]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בדפו"ו בע' פגר וכאן בט"ס מאי ובדפא"מ חסר כל המאמר ונעתק ממקומו לערוך אותו בע' שפם. [11]) בכ"י ש"ס בולא.

כבר פי' בע' פגר. *[אחי"ה והוא עפ"י פי' ר"ח. ועוד עיי"ע ספם] —

שף (= שָׂפָה פי' לָשׁוֹן וכנוי לדבור Sprache, Rede ועוד עיי' בפנים) שפה אחת ודברים אחדים (בראשית י"א, א') תרג' ירו' לשון הקודש. *[אחי"ה כ"ה בתר"י א' וב' ע"ש וכן פירש"י וכ"ה בירו' מגילה פ"א דע"א: חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון וחורנה אמר שהיו מדברין בלי' יחידו של עולם בלשון הקודש ובתנחומא נח סי' י"ט שהלשון הראשון היו מדברים בלשון הקודש ובו בלשון נברא העולם. ובתרג' סִפְּתָא או שפתא ובנו"ג ספותא והקבוץ ספוותא סִיפְוָן. ועוד פי' שָׂפָה בל"מ וספתא בלי' תרג' כל מפתח גוף או כלי או קצה ירו' הוריות פ"ג דמ"ז. וירוש' סנהד' רפ"ב ד"כ. קנה שפה[1]. ב"ב ה': עיי"ע סף ד'. והקבוץ שְׂפָיוֹת כלים פ"ד מ"ד וגי' רבינו בע' סף ג' ספאיות ע"ש. תרג' שפת היריעה (שמות כ"ו, ד'. י') סיפתא דיריעתא כ"ה בדפ"ש ועיי' תרג' שם כ"ח. כ"ו; ל"ו, י"א. י"ז וזולתו ובתרג' כ"י וקצת דפוסים שפתא. ועוד מל"מ שפה ובתרג' סיפתא פי' מפתח שפת הפה (Lippe). ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ד כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו בשבת, ירו' תעני' ספ"א דס"ד ע"ד וירו' מכו' ספ"ב דל"ב. בשפה רפה. והקבוץ שְׂפָתַיִם כתובו' ס"א: ירו' כתובו' פ"ה ד"ל. שְׂפָיוֹת, קהל"ר פי' וסגרו דלתים אלו הַשְּׂפָתוֹת ובלי' נקיה ירו' יבמו' דפ"ו ד"ז: השפיות פי' אותו המקום עיי"ע אצבע (ח"א, ר"ן). ובלי' תרג' קבוץ מן סיפתא סִיפְוָון תרג' מ"ב י"ח, כ'; לאיוב י"א, ב' ובתר"י א' לויק' ה', ד' שִׂיפְוָון, תרג' שה"ש ד' ג' שפתוי צ"ל שפוותוי עיי' תרג' תהלי' ק"ו, ל"ג; למשלי י"ד, כ"ג וזולתו ועיי"ע ספתא] —

שף (= שוּף כמו שְׁפִי מל"מ שֶׁפִי ענין רוממות וגבהות (Hervorragendes, Höhe בויק"ר בריש את תהיה (רפט"ז) יען כי גבהו בנות ציון (ישעיה ג', ט"ז) דהוו שיפן כרומחין ומהלכין בגסות הרוח — (א"ב פי' זקופים ופשוטים ובמדרש איכ' בפ' סורו טמא גרים שייפין ברומהון). *[אחי"ה וכתב מ"כ אולי כי כן הוא ע"כ ר"ל גי' מדרש איכ"ר היא העיקרית ובפי' מהרז"ו מפורש כי גסות הרוח היתה בהרמת הראש למעלה כמו הרומח ע"ש. ומזה השם שוּפִי ושוּפָה עיי"ע שפי א'] —

☞ **שף** (= שוּף בל"ס שָׁף כמו סוּךְ בל"מ salben) תרג' (ולא תסוך שמן) [צריך לומר ושמן לא תסוך] (דברים כ"ח, מ') ולא תשוף משחא, תרג' וירחץ ויסך (ש"ב י"ב, כ') ומשא ושף. *[אחי"ה בנו"ג ומשח ושף. ועיי"ע שף י"ד (י"ג) שאר דוגמאות] —

* **שוּף** עיי"ע שפי ז.

* **שוּף** (anziehen) פַּעֵל סנהד' ס"ד. דשייף קליה ובכ"י ש"ס וברש"י דשאיף ופי' כמו דשייב וכ"ה באמת בדפ' שונצ' וביומא ס"ט: הגי' משאב שאיב ובכ"י ש"ס א"פ דשייף קלא עיי' ד"ס שם ובע' שב ו' הביא רבינו משבת קכ"ט. ושייב ובנו"ג שאיף.

* **שוּפִי, שוּפְיָא** Ruhe, Beruhigung עיי"ע שף ה' (ד').

* **שִׁיפָא, שִׁיפָה** עיי"ע שף י"א (י') ושף י"ג (י"ב) ושף ט"ו (י"ד), ומה שענינו פעיל מן שוף פי' חלק עיי"ע שף ב' (א') ומזה שִׁיפָה בירו' ע"ז פ"ד דמ"ד. שיפה אחת פי' חקיקה ונעיצה אחת Ritz, Spalt.

* **שִׁיפוֹן** עיי"ע שפן.

* **שִׁיפוּיָין** (?) כצפיחית בדבש (שמות ט"ז, ל"א) תר"י ב' שיפויין ונ"ל שצ"ל שישויין וכגי' רבינו בע' ששיין ובתר"י א' אשישיין עיי"ע אשש ועיי"ע שפוין במו"ע.

שפד (= שְׁפוּד מל"ע سفود ובלי' יוני' σπόδος Spiess; שִׁיפוּדָא מקום אשר תחוב שם הנטיעה (Feststeckung בפ' חזקת הבתים בגמ' אמר ר' ישמעאל (בבא בתרא ל"ז סע"ב) האי מאן דזבין דיקלא לחבריה קני ליה בשיפודיה עד תהומא פי' אע"ג דחד דיקלא הוא ואין לו בשדה קניין קרקע שהוא עומד בו שלו עד תהום ואם נקצץ יש לו ליטע אחר במקומו — (א"ב בשפוליה עד תהומא כתוב בנוסחאות). שפוד[2]) שפחות וגומות רב מלכיו פי' שמועות של רב מלכיו. שפוד[3]) בס"ג דפ' אין צדין (ביצה כ"ח:) שפוד

---

[1]) ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג בשפה צ"ל בטפה. [2]) בכ"י ובעיקרי התלמוד המשך הענין הוא ובדפ"ע כאן מתחיל ערך חדש. [3]) בדפ"ר בטעות מתחיל ע' חדש.

שנרצף אסור לתקנו ביום טוב. שפחות כפ' אעפ"י (כתובות נ"ט:) אפי' הכניסה לו אלף שפחות כופה ועושה בצמר. גומות בפ' בא סימן בגמ' תינוקת (נדה נ"ב.) גומות אעפ"י שאין שם שערות. ואלו של רב מלכיה בלורית וגבינה ואפר מקלה. בלורית בע"ז בפ' אין מעמידין בגמ' אין מסתפרין (ע"ז כ"ט.) גוי המסתפר מישראל כיון שהגיע לבלוריתו שומט את ידו וכמה אמר רב מלכיה ג' אצבעות לכל רוח. גבינה בגמ' אמר ר' יהודה (שם ל"ה.) שאלו את ר' יהושע מפני מה אסרו גבינת גוים רב מלכיה אמר מפני שמחליק פניה בשומן חזיר. אפר מקלה בפ' אלו הן הלוקין בגמ' הכותב כתובת קעקע (מכות כ"א.) אמר רב מלכיה אסור לאדם שיתן אפר מקלה על מכתו מפני שנראית ככתובת קעקע וסימן מתניתא מלכתא שפחות בלורית אפר מקלה וגבינה רב מלכיה שאלו ד' מתניתא הן (ושפחות) [צ"ל ושפוד] [1]) וגומות שמועות של רב מלכיו [2]). בפ' על אלו מומין (בכורות מ'.) ופיו דומה לשל חזיר. גמר' (שם) לא תימא דשפיד ופרים [3]) פי' „חד כשפוד כמו של חזיר, פרים ששפתו עקומה למעלה כשל חזיר". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה ורש"י פי' בע"א אבל מ"ש מפי המורה מסכים עם פי' הרגמ"ה — וכנ"ה בפסחים פ"ז מ"א שפוד של רימון גמ' שם ע"ד. שפוד של עץ, שפוד של מתכת וכ"ה בירו' פסחים רפ"ז דל"ד. פסחים ע"ד: שפדיה בשפודא, תוספת' ביצ' פ"ג ואין עושין את השפוד ואין מחדדין אותו, שם למ"ק רפ"א תוחב בשפוד, ירו' חגיגה פ"ג דע"ט: תוחף את החררה משפוד וכו'. והקבוץ פסיקת' רבתי רפ"ב שמונה שפודין של ברזל, ירו' נזיר פ"ו דנ"ה: שני שפודין, תר"י א' לבמדבר ל"א, כ"ג שפודיא ואסכלתא. והיחיד ע"ז ע"ה, תנחו' הישן חקת סי' ב' השפוד והאסכלא. והפעל: פסחים הנ"ל שפדיה בשפודא וכ"ה בל"ס שְׁפַד (durchbohren, spiessen), חולי' קי"א: קא שפיד כבדא, סנהד' מ"א. ששפדו (גי' רש"י שיפדו) כייחור של תאינה ופי' ר"ח שפדו מל' שפוד ופירושו ברזיה וכו'. ומזה השם המופשט שיפודא מקום תחובו של הצמח ב"ב הנ"ל כפי גי' רבינו וכגי' שלפנינו אי' בע' שפל ע"ש] —

* שָׁפָה, שָׁפָּה עיי"ע שף ג' (ב'), י"ח, י"ט (י"ז, י"ח).

* שַׁפְוָנָא (מע' שף א' פי' שחיקה (auf- zerreiben תרג' כ"י משלי כ"ה, כ"ב ופיד: שפוונא ובנו"ג ספוותא.

שָׁפַח א') (מענין ל"מ שִׁפְחָה והפעל ממנו שפח unterjochen, knechten; ב') מענין ספחת (mit Aussatz strafen עשאן שפחות מכודנות עיי' בע' כדן [4]), ר' יוסי [5]) בר' חנינה אמר העלה על ראשן [6]) משפחות משפחות של כנים. בפסיקתא ותאמר ציון (פסיקתא דר"כ צד קל"ג.) ושפח ה' קדקד בנות ציון (ישעיה ג', י"ז) אין סיפוח אלא צרעת כמה דתימא (ויקרא י"ד נ"ז) ולשאת ולספחת ר' יוסי אומר [7]) ששמרו משפחותיהן שלא יתערב זרע קודש בעמי הארצות. *[אחי"ה בנו"ג בפסיקת' דר"כ וסיפח ושפח כתיב שומר משפחותם וכו' והכונה כמ"ש רש"ב שדורש ושׂפח כאלו כתובה בשין ימנית מל' משפחה ובמד' איכ"ר מאי ושפח ושפע כדי לשמור וכו' ועיי' מ"כ שנדחק בפירושו אבל באיכ"ר צ"ל כמו בפסיקת'. ובענין שִׁפְחָה הקבוץ שפחות עיי' דרז"ל ברכות ט"ז: גיטין נ"ח. סוטה י"ב: סנהד' ל"ט. צ"ט: אבות פ"ב מ"ז יבמו' נ"ה סע"א גיטי' מ"ג. שפחה חרופה והקבוץ כריתות ט' סע"א ועיי"ע חרף (ח"ג, תק"א). והשם המופשט שִׁפְחוּת הפכה אִישׁוּת ירו' קידו' פ"א דנ"ט ע"ג כשם שאינו מוכרה לשפחות אחר אישות אף לא שפחות אחר שפחות] —

שְׁפִיחְלָא (שם משפחה) בר"ג דפ' עשרה יוחסין (קידושי' ע"א:) רב איקלע לבי שפיחלא פי' שם משפחה. *[אחי"ה בנו"ג לבי בר שפי חלא ופירש"י שם האיש שופה חומץ כמו השופה יין וכו'] —

שפט (= שְׁפַטְנָא מל"פ شيفته מפעל شيفتن שוטה ומחוסר דעה (Narr, Verrückter בפ' החובל בגמ' דסמוך ריפוי (ב"ק פ"ה.) לקטוע לו ידו בשפטני אסיקנן. בפ' המפקיד בגמ' ר' יהודה אומר (ב"מ מ'.) בשפטני עסקינן דיהבי בכיילא רבא וכו', בר"ג דפ'

---

[1]) וכ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד. [2]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח ביצה כ"ח: ובזו השטה הלכו התוספו' שם ורש"י במכות פי' בע"א עש"ה. [3]) בדפו"ו פרים וצ"ל פרים כדאי' בכ"י ובדפ"ר ובפי' רגמ"ה ובנו"ג פרוס. [4]) ח"ד, ר' וש"נ. ובכ"י מדרש הגדול אשר תחת ידי הגי' כנר עיי' מ"ש בהערות ותיקונים לח"ג, רצ"ו. [5]) וכ"ה בויק"ר ר"פ ט"ז ובילק' איכ' פ' סורו וילק' ישעיה ר' רס"ו ועיי' שבת ס"ב סע"ב ובנו"ג בפסיקת' דר"כ צד קל"ג ר' דוסי. [6]) בפסיקת' בט"ס ראשון. [7]) בנו"ג ר' חליפי בר זטרי בשם ר' ייסא ובויק"ר רפט"ז ר' חייא וחלפא בר אידי בש"ר יוסי ועוד כמה שמות אחרים בשאר מקומות שבילק' ובאיכ"ר פ' סורו עיי' מ"ש רש"ב בפסיקת' שם צד קל"ג:

הזהב (כ״ם מ״ז.) בשפטני עסיקינן[1]) דלא קפדי. עם נבל ולא חכם (דברים ל״ב, ו׳) תר״י (א׳) עמא שפטא ולא חכימא. ס״א בשוטים. *[אחי״ה בתר״י שלפנינו הגי׳ אומא טפשא. וגי׳ רבינו נכונה מאוד כי שִׁפְטָה פי׳ בל״פ חסר דעת ורבותינו בנו התואר מהפעל שִׁיפטן. ועיקר הגי׳ ביו״ד שיפטא, שיפטנא ככתיבת המלה הפרסי׳ ובנו״ג כש״ס בוי״ו שופטני, ובכ״י ש״ס ה׳ ב״ק פ״ה הגי׳ סופשני וצ״ל שופטני וכדאי׳ בכ״י ש״ס ב״מ שם ושם ובשבעו׳ מ״ח :] —

שפט (= שוּפְטָא פי׳ כמו שוּבְטָא (Ruthe תרג׳ שבט לגיו חסר לב (משלי י׳, י״ג) ושופטא לפגרא דחסר רעינא. *[אחי״ה כה״ג נ״כ במתורגמן וסיים ואין דומה לו במקרא ע״כ אבל ברור הוא כי הוא כמו שובטא וכדאי׳ בתרג׳ כ״י ובנו״ג שבטא] —

שפט (= שִׁיפּוּט das Richten, Vergewal- tigen) בריש מדרש קהלת (פי׳ ונתתי) שיפוטו של ממון שיפוטו של גזל שיפוטה של תורה אולי ענין משפט. *[אחי״ה וכן פי׳ במ״כ הנהגה ומשפט וכפי׳ מהרז״ו תאוה וחמדה וכן הוא במעריך ללונזאנו והוסיף לומר צדיק יצר הטוב שופטו רשע יצר הרע שופטו כיון למאמרם ברכות ס״א רע״ב צדיקים יצר טוב שופטן . . . רשעים יצר רע שופטן פי׳ משתרר עליהם ושולט בם אבל מה שהביא במעריך משמ״ר פ״ח אינו ענין כאן ועיי״ע הבא אח״ז. וא״כ שיפוט הוא שם מופשט מן שפט ועוד השם המופשט שְׁפִיטָה סנהד׳ נ׳ סע״ב משעת שפיטת העדה. במד״ר פי״ד שפיטת שמשון. והשם שׁוֹפֵט (בינוני כמו שָׁפֵט בעז׳ ז׳, כ״ה בלא״ר) הרבה בדרז״ל ר״ה כ״ה : אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיך, חגיגה י״ד. שופט זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. ב״ב ט״ו : דור ששופט את שופטיו. ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ט. זקניך ושפטיך (דברים כ״א, ב׳) זקניך שהן שופטיך . . זקניך זה בי״ד הגדול ושפטיך זה מלך וכה״ג. שבת קל״ט. אין בן דוד בא עד שיכלו שופטים ושוטרים וכו׳. הפעל ברכות ס״א רע״ב עיי׳ לעיל ב״ב ט״ו : סוטה י׳. זכור לי כ׳ שנה ששפטתי את ישראל וכו׳] —

* **שְׁפּוּטִים** (מל״י המאוחרה πουτάνη-να זונה וענין שפוטים Päderastie עיי׳ בפנים) מכילתא בשלח ר״פ ויבא עמלק (פ״א) ואת יואש עשו שפטים (דה״י ב׳ כ״ד, כ״ד) אל תקרי שפטים אלא שפוטים ומה שפוטים עשו בו אמרו העמידו עליו בריונות קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אותו במשכב זכור וכו׳ ובתנחומא וארא סי׳ ט׳ ומנין שנבעל כנשים דכתיב ויהי לתקופת השנה וגו׳ ואת יואש עשו שפטים אל תהא קורא שפטים אלא שפוטים וכו׳ ובירו׳ קידו׳ פ״א דס״א. ואת יואש עשו שפטים תני ר׳ ישמעאל מלמד שהעמידו עליו בורניות [צ״ל בריונות] קשים שלא הכירו אשה מימיהם והיו מענין בו כדרך שמענין את האשה והוא כבמכילת׳ הנ״ל לכן יש לתקן ואת יואש עשו שפטים א״ת שפטים אלא שפוטים וכו׳ וכדאי׳ ג״כ בשמ״ר פ״ח ופי׳ מ״כ שפוטים ל׳ ערוה ופטומי מילי למלאות רצונם ע״כ והנכון כמ״ש בעל המעריך פי׳ בעילות בל׳ לעז . . ואת יואש עשו שפוטים כלומר עשו תאותם ע״כ[2]) וכיון לל״י הנ״ל אשר רמזתי עליה כבר בע׳ אפטוניות (ח״א, רי״א :) עש״ה[3]) והשתמשו בזו המלה בהְשָׁעְנם על ל״מ (יחזק׳ כ״ג, י׳) ושפוטים עשו בה (ושם דבר הנביא ג״כ מענין זנות : המה גלו ערותה וגו׳) ומזה נבין הדרוש בב״ר פ״נ וישפוט שפוט (בראשית י״ט, ט׳) כך התנו אנשי סדום ביניהם אמרו כל אכסניא שחוא בא לכאן יהו בועלים אותו וכו׳ והמלה היוני (ומזה ג״כ בלאי״ט putana) נאמרה גם כן ממשכב זכר והח׳ גרעץ (קורוי היהודי׳ ד׳, תקס״ד) פי׳ אפתוניא מל״י ἀφθονία neidlose Neidlosigkeit, Preisgebung zum unehelichen Umgang] —

שִׁפּוּי (= שִׁיפּוּי פי׳ כמו שִׁיפּוּעַ das Schrägab- laufende) בפ״ק בחולי׳ בגמ׳ השוחט מתוך הטבעת (י״ט רע״א) והלכתא משפוי כובע ולמטה כשרה פי׳ כמין כובע בפי הקנה ואינו בשר אלא הוא לבן כגון הסחוסין ומונח עליהם כגון עלה של הדם ומפסיק בינו לבין הוושט כשגועה[4]). *[אחי״ה ועל פי זה פי׳ הרמב״ם בפי״מ וז״ל בתוך הטבעת הגדולה יש כמו שני גרגרים מגוף סחוסי וקורים אותם חכמים חיטי עכ״ל וז״ל הכלבו בשם הרב ברצלוני פי׳ ענין שיפוי כובע הוא שעל פי הטבעת הגדולה יש שם בשר ופי׳ הבשר עשוי חטים ועל אותן חטים כסוי שדומה לעלה של הדם ועליה עצם אחד מטבעת הגדולה ומכסה סביב

---

[1]) בכ״י ובדפ״ע חוץ מדפו״ו נשמט מן בשפטני עסיקינן עד בשפטני עסיקינן השלישי ולכן דברי בעל הפשב״ע נבוכים הם. [2]) ולא מענין שיפוט של ע׳ הקודם כדעת המעריך. [3]) ועיי׳ ג״כ מ״ש הי׳ פערלעס מיסצעללען צד 21. [4]) בהעתקת עיק׳ התלמוד עת שגועה.

זה הבשר כמו הכובע ובאמצע זה העצם יש שיפוי אחר מגוף העצם ונקרא שיפוי כובע וכו׳, ובלי ספק שיפוי (ביו״ד כגי׳ שלפנינו בש״ס) הוא כמו שפוע ובאמת בה״ג (שחיטת חולין צד קכ״ו:) אי׳ בפירוש אי שחיט משפוע כובע ולמטה . . . אי שחיט משיפוי כובע ולמעלה וכו׳ וכן פירש״י וז״ל קודם שיתחיל הכובע לשפע ולעלות וכו׳ וכ״ה בטור יו״ד ריש סי׳ כ׳ ע״ש וכן פורש״י חולי׳ כ׳. מאי ראשו שיפוי ראשו: משהתחיל הראש לשפע ע״כ. והפעל שבת צ״ח: דשפי להו כי טורין עיי״ע טרז פי׳ וגי׳ רבינו ומ״ש בח״ד, ע״ו. ובה״ג שם: וכי משפי לה בקולמוסא מן תחתא לעילא טרפה]—

שפי (= שׁוּפִי פי׳ ענין גבהות והוא הבשר העב שעל כף הירך Hüftballen) כפ׳ גיד הנשה בגמ׳ ונוהג בשליל (חולי׳ צ״ב:) ר׳ יהודה אומר גוממו עם השופי. בר״פ אין מעמידין בגמ׳ דסמוך ולא תתייחד (ע״ז כ״ה סע״א) השוק והעליה (ש״א ט׳, כ״ד) ר׳ יוחנן אומר שוק ואליה ומאי והעליה דסמיכה לאליה ר׳ אלעזר אומר שוק וחזה ומאי והעליה דמחתי לחזה עילוי שוק כשהוא מניף [1] ר׳ שמואל בר נחמני אמר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עילוי דשוק קאי [2] פולפ״א בלע״ז. *[אחי״ה והוא בלאי״ט das dickeFleisch polpa וכ״ה בפירש״י בע״ז שופי: כף הירך הסובב עצם הקולית וקורין פולפא (= poulpe) ובחולי׳ צ״ב: פירש״י שופי החלב הגבוה ונראה על השופי וכו׳ ועיי׳ ג״כ פירש״י שם ע״ד: ד״ה גוממו. ורגמ״ה שם פי׳ עם השופי כלומר חותכו למעלה ואין לחקור אחר השומן, שופי טלפא ע״כ כ״ה בש״ם ווילנ׳ עפ״י העתק הכ״י בקובץ כ״י אנגייליקי׳ לחולי׳ צד של״ד. ונ״ל שצ״ל פולפא וכלעז של רבינו ורש״י. ובירו׳ מגילה פ״א דע״ב סע״ג הגי׳ רב שמואל בר נחמן אמר שקא ושופה. וגזרת המלה מע׳ שף כ׳ (י״ט) ע״ש. ועה״ק שנ״ב לועז קלופבאיי״ן בל״א והוא Klumpbein] —

שפי (ל״מ נדרש עפ״י הוראת שף ז׳ (ח׳) ע״ש) כפ״ק בסוטה בגמ׳ שמשון [3] (י׳.) וילך שפי (במדבר כ״ג, ג׳) בלעם חיגר ברגלו אחת שמשון בשתי רגליו דכתיב (שם מ״ט, י״ז) שפיפן עלי ארח. *[אחי״ה עיי״ע שף הנ״ל כי שם מקומו] —

שפין (= שׁוּפִין מע׳ שף ב׳ (ג׳) פי׳ חָלָק glatt ועיי׳ בפנים) בפ״ג בכלאי׳ (מ״ב) חרדל ואפונין השופין [4] מין זרעים פירוש [5] קטנים. *[אחי״ה ובפי׳ הר״ש חלקים וכן פי׳ הרמב״ם והוסיף לומר ממלת התרגם ושפית יתיה בשופינא ע״כ וא״כ פי׳ מן שף א׳ (ב׳) ועיי״ע אפנין (ח״א, ר״כ) וש״נ פי׳ רע״ב שהסכים כדעת הערוך והרמב״ם ובהצעה ערבית אי׳ בפי״מ להרמב״ם אפונים השופין الحمص الاملس פי׳ אפונים חלקים] —

* **שׁוּפִין**, **שׁוּפִינָא** (מל״ס Feile) ב״ק צ״ח. כלים פ״ל מ״א עיי״ע שף א׳ (ב׳).

☞ **שפוין** (שִׁיפּוּיִין Fladen) תרג׳ ירוש׳ (ב׳) כצפיחית בדבש (שמות ט״ז, ל״א) כשפוין בדובשא ובעל הערוך גרס ששיין ע״ש). *[אחי״ה ועיי״ע אשיש (ח״א שכ״ז) וע׳ אשש (שם שכ״ו.) והמתורגמן ע׳ שף ו׳ הביא התרג׳ הירו׳ בגי׳ כשיפוין (בנו״ג כשיפויין) ופי׳ מטוגנין בל׳ אשכנז גיפרעגילט geprägelt, ולפי זה אולי נגזרה המלה מל״פ تافتن בינוני تافته קלוי ומטוגן באש] —

שְׁפִּיר מל״י ον — σπεῖρος, כסוי, עור Hülle, Decke, Haut) כבר פירשנו בע׳ רשן, וי״מ חתיכה של בשר ויש בה צורת אדם. וי״מ לפיכך נקרא שפיר שהיא כשפופרת של ביצה — (א״ב לפי דעת קצת המפרשים לשון מקרא זה (מיכה א׳, י״א) יושבת שפיר עריה בושת). *[אחי״ה ועיי׳ פירש״י למיכה יושבת שפיר שם העיר עריה בשת גלויה בית הבשת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה ע״כ וא״כ הרכיב שני ענינים. וי״מ הראשון כיון לגזרת המלה מלשון שַׁפִּיר וכפי׳ הרשב״ם (הובא באו״ז הל׳ נדה סי׳ שמ״ד) וז״ל דעל שם תוארו של אדם ואפיו הנתון בעור קרי ליה כדמתרגמינן יפת תואר שפיר בחזוי ע״כ והי״מ השני הוא הוא פי׳ רה״ג באהלות פ״ז מ״ה (בסדי״ט צד 24) וז״ל שפיר זה מפורש הוא בנדה אבל כאן נפרש גופו של דבור שהן כשפופרת של ביצה ע״כ ועל זה רמז בפי׳ המשנה ג׳ פ״ג בנדה וז״ל שפיר פי׳ כמו שפרשנוהו באהלות ועקרו כרשון שהוא חגב תרגום ע״כ וכיון לנדה כ״ה. ת״ר איזהו שפיר מרוקם אבא שאול אומר תחלת

---

[1]) בנו״ג דמחית לה לחזה עילויה דשוק כי בעי אנופי ומנפי. [2]) וכ״ה בכ״י ש״ס דשופי עלויה שוק קאי וכ״ה בע״י ובפי׳ ר״ח ובנו״ג שופי עילויה דשוק קאי. [3]) כ״ה בכ״י. [4]) בנו״ג השופים. [5]) כ״ה בכ״י.

בריתו כרשון (כגי' רבינו ע' רשן) ובע' רשן הביא רבינו זה הציון מנדה והוסיף התרג' ויק"ר פי"ד לבושו (איוב ל"ח, ט') זה השפיר חתולתו זה השיליא וכ"ה בירו' נדה פ"ג ד"נ רע"ד ומזה ראיה נוכחת כי גזרת המלה מל"י הנ"ל פי' כסוי ועור. ומי שאומר שגזרתו מל"מ (מיכה הנ"ל) או מל"מ שפריר אינו אלא טועה. וכנ"ה בנדה כ"ד: המפלת שפיר מלא מים, ושם כ"ה. שפיר שאינו מרוקם, שם סוף העמוד שפיר מרוקם, שם וכ"ה: ההוא שפירא וכו', ירו' נזיר פ"ז דנ"ו: אני ראיתי עגל כאפון בשפיר. ברכו' ד'. ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא ויפה פירש"י בשפיר: הוא עור הולד שהעצמות וגידים והבשר ניצורים בתוכו וכו' עש"ה. תר"י א' דברי' כ"ח, נ"ז שפיר שליתא] —

* שַׁפִּיר עיי"ע שפר א'.

* שׁוּפְרִיזָא (נ"ל מל"ע شفارج קערה גדולה grosse Schüssel עיי' בפנים) כתובו' ס"ה. הוי משקי ליה בשופרזי כי האי ופירש"י גביעים ארוכים שקורין מדירני"ש ובמנחות כ"ח: אי' בפירש"י מדרנ"ש ובתורה (שמות כ"ה, ל"א) פי' רש"י גביעיה כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדירנש וכן פירש"י גביעי (בראשית מ"ד, ב') כוס ארוך וקורין לו מדירנ"ש בלע"ז ורמ"ל במ"ל כתובות ס"ה. נלאה לפרש לעז זה ולא עלה בידו ונראה לי שהוא מל"ר אמצ' mazer, mazarum, masdrinum עיי' Du Fresne כוס גדול. ודע כי בל"ע הנ"ל קערה גדולה נקראה שופאריז והוא הוא שופריזא וגי' שופריזי (והוא הקבוץ) אי' בתוספו' רי"ד ופי' גביעות גדולים ובנו"ג שופרזי וז"ל הרא"ש הובא בשטמ"ק כתובות ס"ה. בשופריזי כלומר בכוסות גדולים וארוכים.. שקורין מדרנ"ש עכ"ל וגי' ופי' רבינו עיי"ע שפר ג'.

שָׁפַךְ (מל"מ ענין יציקה ausgiessen; שְׁפּוֹכִין כמו שֶׁפֶךְ בל"מ מקום אשר שופכין שם כמו מרזב וכדומה Rinne בל"ס שָׁפְכָא ועיי' עוד בפנים) בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ג':) עד דתקין שפוכא [1]) ובגמ' כותל חצר (שם ו'.) אחזיק לנטפי לא אחזיק לשפכי פי' תקרה שהיא מקורה ברעפים שמנטפין מן הקורה בחצר חברו ואם בא לשנות לתת מרזב בתקרה להיות כל מימי התקרה נשפכין במרזב אין לו כח [2]). בר"פ לא יחפור בגמ' ואת מי רגלים (שם י"ט:) התם בשופכין פי' מים הנשפכין מן הכלי [3] או מכיוצא בו אבל השתנה קיימא לן כדתניא (שם) לא ישתין אדם בצד כותלו של חבירו אלא א"כ הרחיק ממנו שלשה טפחים. בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ח.) מודים חכמים לר"ש במוציא שופכין לרשות הרבים ברביעית פי' משקין מאוסין העומדין לשפיכה. בפ"ב במכשירין (מ"ג) מי שפיכות שירדו עליהן מי גשמים פי' מים טמאים שנשפכו. בר"ג דפ' כל הבשר (חולין ק"ה:) האי דלא יתבי תותי מרזבא משום שופכין הוא. פי' מי גשמים הנשפכין מן הגג במרזב [4]). בפ"ז בפיאה (מ"א) (בזמן) [צ"ל בשמן] שהם שפכוני או ביישוני [5]) פי' זתים ששופכין שמן הרבה שזיתיו מבושלין הן בטוב בישוני יבשין שאין עושין שמן. פ"א ממקום ששמו בישן כמו (מגילה כ"ד:) חיפני ובישני [6]). פ"א בישני שהוא מבייש את חברו שעושה כפלים מחברו. ירו' (פיאה פ"ז ד"כ רע"א) שפכוני שהוא עושה שמן הרבה בישוני אית דבעי בישוני ממש וכו' [7]). בפ' השוכר את הפועל [8]) בגמ' דסמוך מעשה (ע"ז ס"ה סע"א ורע"ב) אבוה דרב אחא בריה דרב איקא הוה שפיך חמרא לגוים פי' גוים שהיו לוקחים חביות של יין מישראל והיה שופך אותן חביות לכליהם של גוים והיה מעבירן הנהר בספינה ונותנין לו בשכרו כדים רקים. ובגמ' נטל את המשפך (שם ע"ב:) אמר להו רבא להנהו שפוכאי כי שפכיתו חמרא לגוים פי' משפך כלי שמשימין בפי החביות ושופכין בו היין ויורד לחבית. *[אחי"ה הפעל כבל"מ פי' יצק ירו' שבת ספי"ב די"ג ע"ד וירו' גיטי' פ"ב דמ"ד: וכתב (דברים כ"ה, א') לא השופך כלו' לא יצוק הדיו על הנייר כי אם צריך שיכתב את הגט. איכ"ר פ' כלה שפך הקב"ה את חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל. נדה י"ג. כאלו שופך דמים, ד"א פי"א

---

[1]) בנו"ג עד דמתקין ליה שפיכי וברש"י שפכי ובכ"י ש"ס עד דתקין ליה שפכי ובכ"י ק"ט שופכי. [2]) וז"ל הרגמ"ה אחזיק לשפכי שאם יש לאחד חזקה שמרזיבו מקלח לחצר חבירו אם ירצה לסלק את מרזיבו ולהגיח כל תקרתו בניטוף יכול חבירו לעכב עליו וכו'. [3]) וכ"ה בפי' רגמ"ה. [4]) וכן בפירגמ"ה ששופך המים צנור עליו. [5]) בנו"ג בשמו שהיה שפכוני או בישני ועיי' שינויי הגי' בע' בשן ח"ב, ר"ז. [6]) עיי"ע בשן ב'. [7]) בירו' הגי' אית דבעי מימר בישני ממש וכו' עיי"ע בשן א'. [8]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד ובדפ"ע הפועלים וכ"ה תמיד בדפוסי הערוך בט"ס עיי' מ"ש בסוף זה החבור במפתח לס' הערוך השלם ובכ"י ק"ט אי' תמיד בפי' הא"ה (והוא השוכר את הפועל) ונתפשט בדפוסי הערוך השוכר את הפועלים.

ה"ז משופכי דמים. ירוש' שבת ספ"כ די"ז ע"ד שפוך צנינים וכו'. נפעל פסחים כ"ב. מים הנשפכין, בינוני פועל יומא ס"ח: שפך הדשן (ויקי ד', י"ב) שיהא מקומו מְשׁוּפָּךְ. אתפעל אִשְׁתְּפִיךְ עיי' תרג' תהלים ע"ט, י'; לצפני' א', י"ז; למ"א י"ג, ג', ה'. השם שׁוֹפְכִין, שְׁפוֹכָאָה = שְׁפְכָא (קבוץ שפכין כגי' רש"י וכ"י ש"ס) עיי' לעיל בערך, והתואר שפכוני ויותר טוב שָׁפְכָנִי. והשם הטופשט שְׁפִיכָה, שְׁפִיכוּת, שפיכת (שפיכות) דמים שבת ל"ג. פסחי' פ"ה. קידושי' פ"ב: זבחי' פ"ח: ערכי' ט"ו: סנהדר' נ"ז: ב"ר ספט"ז. ירו' פסחים ספ"א דכ"ח: לא התרתי לך את דמו אלא בשפיכה, ירו' יומ' פ"ה דמ"ג רע"א דם הפר ישפך לרבות פר דם יום הכפורים לשפיכה עיי' זבחים נ"ב. ופירש"י שם. פסחים פ"ט. פסח בשפיכה. טבול יום פ"ד מ"ז ירו' תרומ' פ"ב דמ"א רע"ג שלום מן השבר [שלום] מן השפיכה. ב"ב כ"ה: שפיכותא הפכו ניחותא פי' זרם מטר שבא בחזקה כמו בתר"י א' במדבר כ"א, ט"ו אשד הנחלים: שפכות נחליא, ועיי' תרג' אונקל' ושפיך נחליא תר"י א' דברי' ג', י"ז אשדות: שפכות מיא] —

שָׁפֵל (מל"מ ובלא"ר וסורי שְׁפַל ענין נמיכה כפיפה והכנעה niedrig, gebeugt sein. שיפול, שיפולא בל"ס שופלא כמו שול שׁוֹבֶל בל"מ der untere Theil, Schleppe, Saum; שִׁיפּוּלֵי מֵעַיִם Scham) ודיקולא שפיל (סנהדר' ז') עיי' בע' דקל (א'). שפיל ואזיל בר אווזא (מגילה י"ד:) עיי' בע' טף (ב'). בס"ג דפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ט:) מיא אשפלוה לארעיך [1]). בסוף יבמות בגמ' נפל למים (קכ"א.) אימור דגלי אשפלוה. בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה מן הגג (חולי' נ"א:) מיא הוא דאשפלוה. בפ' כל הצלמי' בסוף הלכה הגוים (ע"ז מ"ז.) למיא דקמיה קא סגיד וקמאי שפיל להו [2]). בפ"ק בברכות בגמ' מאמתי קורין את שמע בשחרין (י'.) ועוד שפיל לסיפיה דקרא. בהאשה פ"ט בנדה (ס"ג.) חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה. בפ' הערל בגמ' ר' אלעזר אומר (יבמות פ':) כל שאין לה שיפולי מעים בנשים. בחלק בגמ' ג' מלכים (סנהדר' ק"ב:) הוית נקיט שיפולא בידך ורהוט [3]). בר"ג דפ' יש בערכין (י"ד:) קני ליה בשיפוליה עד תהומא פי' „שוליו מסביבות שרשיו ולמטה עד תהוב" [4]). ס"א משיפודיה וכבר פי' בע' שפד [5]). ולירכתי המשכן (שמו' כ"ו, כ"ב) תר"י (א') ולשפולי דמשכנא [6]). ונגוע בקצהו (שמות י"ט, י"ב) תר"י (א') שיפולוי [7]). ביהושע (י"א, י"ז) תחת הר חרמון תרג' שיפולי טורא. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' אונק' שמות י"ט, י"ז; כ"ה, ד' בשיפולי טורא והיהיד בתרג' שה"ש א', ד' בשיפולא דטורא. ותרג' ירו' א' קרקע המשכן (במדבר ה', י"ז) שיפולי משכנא, וכן תר"י ירך המזבח (ויקרא א', י"א. ט"ו) שפולי מדבחא, ותרג' שולי (שמות כ"ח, ל"ג. ל"ד; ל"ט, כ"ד) שיפולי. איכ"ר פי' טומאתה: טומאתה בשוליה (איכה א', ט') בשיפוליה כמה דאת אמר על שולי המעיל, ומזה בית הרחם נקרא שיפולי מעים עיי' לעיל. שבת צ"ח סע"ב למה משכן דומה לאשה שמהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחריה פירש"י ושיפוליה: שולי בגדיה וכו'. תוספתי אהלו' ספי"ג שיפולי אוהלין, ועיי"ע שפע ב', ובברכות י'. ד"ה שפיל פירש"י כל דבר שהוא בסוף קרוי שפילו של דבר ע"כ. ב"ב ע"ג: איהו בזקיפא ואנן בשיפולא. ומזה נקרא עמק ותחתית וארץ מישור שְׁפֵלָה בל"מ (דברים א', ז' וזולתו Niederland) וכן בדרז"ל פסחי' נ"ג. סימן לשפלה שקמה, תוספת' שביעי' ספ"ז סימן לשפלה שקמים, שם: ושפלה שלה זו שפלת לוד. ותרג' שפלה שְׁפֶלְתָּא. שְׁפֵילְתָּא עיי' תרג' דברים א', ז', יהושע י', מ'; י"א, ט"ז; ירמי' ל"ב, מ"ד. והתואר שָׁפֵל כל"מ פי' נמוך וכפוף תענית ט"ז. סנהדר' פ"ח: עיי"ע שף ז' (ח') שפל ברך, סוטה ה'. אין גבוה רואה השפל. מ"ז: שפלים הוגבהו, סנהדר' מ"ג: מי שדעתו שפלה; אבות פ"ד מ"י שפל רוח. שם פ"ה מי"ט ירו' סנהדר' פ"א די"ט ע"ג נפש שפלה חגיגה י"ג: ספרי סוף וילך ס"פ ש"ה אומה שפלה. ועוד פי' שפל מל"מ בשפלות ידים (קהלת י', י"ח) עצל ומתרשל הפכו זריז נדרים ל"ו סע"א גיטי' כ"ה. פסחים פ"ט. בנות זריזות ובנים שפלים [8]). והשם המופשט סוטה מ"ח סע"א שגורמין שִׁפְלוּת לשונאי של הקב"ה . . .

[1]) כ"ה נכון בכל כ"י ובנו"ג מייך וכו' ובדפ"ע בט"ס לארעאי. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס שפלי להו ובנו"ג אזדו וכ"ה בהעתקת ר"ח. [3]) בנו"ג הות נקיטנא בשיפולי גלימא וכגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס עיי' ד"ס סנהדר' קנ"ו. ולא העיר על גי' הערוך. [4]), הועתק מפי' רגמ"ה לערכי' ובב"ב ל"ז: פי' רגמ"ה משיפוליה אילן היינו מקום תפישת השרשין וכו' וקרוב לזה פי' רש"י בערכי' משיפולא מקום מושב האילן. [5]) ושם ציין רבינו ב"ב ל"ז: ובנו"ג גם שם בלמ"ד שיפוליה. [6]) בנו"ג ולסייפי. [7]) בנו"ג בסייפיה. [8]) ובענין מלקטת בשפלין דשו"ט עיי"ע שֶׁלֶף ומ"ש בח"ח, פ"ח הערה 6.

שגורמין שפלות של ישראל, במד"ר ספ"ד שהיה נוהג בשפלות לפני המקום. תרג' ורטט החזיקה (ירמיה מ"ט, כ"ד) שפלותא אחדתינון, וכ"ה בל"ס ובל"ע سفلة Demüthigung. והפעל ברכות י'. שפיל לסיפא דקרא, שבת קט"ז: שפילית לסיפיה דספרא עיי' פירש"י. הפעיל ואפעל עירו' י"ג: המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו, שם נ"ד. ואם מגים לבו קב"ה משפילו, מגילה י"ג: ואם הגים דעתו הקב"ה משפילו, נדרים נ"ה סע"א ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו, מ"ק ט"ז סע"ב הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני, ערכי' ט"ו: ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו. יבמות קכ"א. עיי' לעיל בערוך — תוספת' סוטה רפ"ד משפיל הגבוה ומגביה השפל, ב"ר פס"ח משפיל לזה ומרים לזה, תר"י ב' ויקרא י', כ' על דאשפל משה גרמיה, תרג' משלי כ"ה, ז' מן דמשפיליך, שם כ"ט, כ"ג אשפלוי. אתפעל תרג' ש"א ב', ל"ו לְאִשְׁתַּפָּלָא ליה, התפעל ויק"ר פי"ט ובשפלות ידים (קהלי הנ"ל) על ידי שהאדם הזה משתַּפֵּל לקנח גופו כראוי וכו'. על ידי שהאשה הזו משתפלת מלבדוק עצמה פי' מתעצלת — הָפעל ויק"ר רפ"ח בלשון זה הושפלו וכו'] —

* שָׂפָם (מל"מ פי' זקן השפה Lippenbart) הקבוץ שְׂפָמֵי שבת קכ"ט: עיי"ע שף י"ז (י"ח) ובדפא"מ הוא ע' בפני עצמו כי ר"ב העתיקו ממקומו.

שפן (= שִׁיפוֹן מל"י σιπῶν בל"ע سوفان, سيوان Hafer) בראש כלאים (פ"א, מ"א) הכוסמין והשיפון עיי' בע' דשר — (א"ב פי' בל"י שבלת שועל אבל בל' משנה הוא מין דגן אחר אשר ממנו בכל הארצות צפון עושים פת מדי יום ביום ורגילים לאכלו יותר מפת חטים). *[אחי"ה כונת ר"ב במ"ש בל' משנה הוא מין דגן וכו' על זה המין הנקרא אצלנו Roggen וכ"ה בכ"י ערוך הקצר וז"ל שפון מין זרע רוגא (Roggen) [1] ובאמת כן דעת רש"י שלועז במשנה דפסחים (פ"ב מ"ה) שיפון ע"י שיגל"א (בל"צ seigle) שהוא הוא ראגגען אצלנו וכן לועז רש"י בפסחים בגמ' ובמנחו' ע' רע"ב מלת דישרא ע"י סיגלא עיי"ע דשר (ח"ג, קס"ח) וכדעת רגמ"ה במנחות. ובאמת שיפון ודישרא אחת הן כדמוכח מפסחים ומנחות: שיפון דישרא וא"כ בבבל קראו לשיפון דישרא וכן פי' הרמב"ם בכלאים ששיפון מין ממיני החטים המדבריות וצורת כוסמין ושיפון שוה ומפני זה אינן כלאים זה בזה ע"כ אבל כבר הקשה בעל עיקרי התלמוד על הרמב"ם כי בהדי' בפ' כל שעה אמרינן שכוסמין מין חטים ושעורים אבל שיפון מן שעורים ולא חטים (ועיי' תוספו' פסחים ל"ה. ד"ה כוסמין) ויש לישב כי רבינו נגרר אחר הירו' חלה שאציין בסוף זה הערך שדעת רבנין השיפון מין כוסמין אבל בכלי' פ"ט מ"ח כפי הַצעה הערבית (אצל דירינבורג) בפירוש הורה הרמב"ם שהוא מין ממיני השעורה וז"ל ושיפון אלדוסאר והוא מן נוע אלשעיר כמא בינא מראת" פי' ושיפון הוא הנקרא אלדוסר בערבי והוא מין ממיני השעורה כמו שבארנו פעמים ובאמת דישרא = دوسر, دوصر מין השעורין הוא עיי' מ"ש בע' דשר. וכנ"ה בחל' פ"א מ"א החטים והשעורים והכומסין ושיבולת שועל ושיפון, ירו' חלה רפ"א דנ"ז: נסמן (ישעיה כ"ח, כ"ה) זה השיפון, שם הרבה פעמים השיפון עש"ה עד: כרם כרבנין ג' מינין הן השיפון מין כוסמין שיבולת שועל מין שעורין וכו', תוספת' כלאים פ"ב החרדל והפולין והשיפון וכו'. כלים פ"ט מ"ח עיי"ע מצה ג' ושם כבר רמזתי כי אעפ"י שרבינו הלך בעקבות פי' רה"ג בכל זאת הטיב להבין שיפון ולא כגי' רה"ג שיפין (קבוץ מן שיפא) עיי"ע שף י"ב אשר שם הבאתי דבריו שהשוה השיפין עם שיפא, חשיפה אבל עתה הראיתי לדעת כי גם בפי"מ להרמב"ם בכלי' סבר כן כי אחר שהקדים לפרש כי שיפון הוא מין ממיני שעורים הוסיף (עפ"י העתקת החי' דירינבורג) וז"ל וירצה בו כאן קנה שיבולת השיפון ולפעמים יקרא שיפה והוא קנה דק לח אשר יארגו ממנו מחצלאות לבנין] —

* שפן (פי' לחש הוא) פסחים קי"ב. עיי"ע לול ג' ומ"ש בה"ה, כ"ו ועיי"ע אנגרוי ומ"ש בח"א, קל"ט.

שפנין (מל"ע شفنين ול"ס שוּפְנִינָא = תר Turteltaube) ותור וסים [2] ועגור (ירמיה ח', ז') תרג' ושפנינא וכורכיא וסנוניתא. ביעתא דשפנינא [3] (פסיקתא דר"כ צד קל"ז.) בע' צצלא. *[אחי"ה ושם הוכחתי כי צצלא פי' גם כן תור. ותרג' תר (ויקרא י"ב, ו') שפנינא וכ"ה באונקל'

---

[1] עיי' פערלעס בייטרעגע צד 11. [2] במקרא וסוס וקרי וסים. [3] כ"ה נכון בכ"י ו"ו ל"ד ב"ר ובעיקרי התלמוד וכ"ה בפסיקהא דר"כ דקל"ז: ובעי' צצלא אבל בדפ"ע כאן דשפנינתא ובכ"י ה"ב דשפניניתא.

ותר"י א' בראשי' ט"ו, ט' ובתר"י ב' שם שופנין והוא במשקל סורי. וכן תרג' ודרור (תהלים פ"ד, ד') ושפנינא, והקבוץ שפנינין, שפניניא תרג' ויקרא ג', ז'; י"ד, ל'] —

שפנר (= שׁוּפְנַר) שאין לו כסתות (בכורו' מ"ה.) כבר פי' בע' כסת. *[אחי"ה ושם הביא רבינו בכורות הנ"ל בעל הפיקן והשופנר ופי' מי שאין לו (כסתות) כל עיקר ורגלו שוה מלמטה זהו שופנר. . ועיקר השופנר מן שפיר ע"כ וקשה להלמו ואולי מל"ר supinus פשוט flach, oben וזהו ורגלו שוה מלמטה כלומר חסר הבשר העב של העקב הנראה ככסת. ובתוספת' בכורו' ספ"ה הני' שיופנר בכ"י אירפ' שיופגד!] —

1 שָׁפַע (מל"מ שֶׁפַע, שִׁפְעָה ענין רבוי Fülle, Ueberfluss ובל"ס שְׁפַע überfliessen) בפ' ב' בדמאי (מ"ד) אלו הן המשפיעין במדה נסה כגון הסיטונות ומוכרי תבואה פי' מן (איוב כ"ב, י"א) ושפעת מים תכסך. בפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ב.) ושפעת הקלגסין. בפ"ט בנדה (ס"ג.) ושופעת. *[אחי"ה השם שפעה כל"מ פי' ריבוי וחוזק ומזה ב"ר פמ"א במד"ר רפ"ג שפעת קורות להקרות בהן את הבית [1]) פי' חזוק הקורות ומלואו. ועוד השם שׁוֹפַע ויק"ר פ"ד וגם הנפש לא תמלא (קהל' ו', ז') שלשה נוטלין בשופע ונותנין בשופע וכו'. תרג' ישעי' מ"ח, י"ח; מ"ט, י"ט שפע נהר פרת וכ"ה בל"ס שֶׁפְעָא. והשם המופשט תוספת' ב"ב רפ"ה כל השיפועין הרי הן של מוכר ובנו רז"ל מהשם הפעל נדה ס"ג. עיי' לעיל ירו' נדה פ"ד דנ"א. בהמה גסה ששפעה חררת דם, ירו' הוריות פ"א דמ"ו. עד שישפע. תוספת' נזירו' רפ"ד נותן לתוכו ושופע, תוספת' סוטה רפ"ד שהיתה שופעת בכל מחנה ישראל, ב"ר ס"פ ויצק שמן: שופע לו מן השמים כמלא פי הפך. שם פי"ד בנוהג שבעולם אדם יש לו קורא שופעת היכן הוא נותנה וכו' [2]). תרג' משלי ג', י' נשפען, שם ה', ט"ז נשפעין. אפעל תוספת' דמאי רפ"ג משפען, ושם כ הפעיל משפיעין ויק"ר פכ"ז אן דאת יהב את משפע. בינוני פועל ויק"ר רפ"ט ראה אדם אחד שהיה משופע ביותר וכו' פי' חזק ועב והמפרשים פי' בע"א ע"ש. הפעיל סנהד' ק"ח. בשביל טובה שהשפיע להם קב"ה וכו', ברכות ל"ב. בשביל כסף וזהב שהשפעתי להם וכו', תוספת' סוט' רפ"ג מתוך טובה שהשפיע להם, שם: בטובה שהשפעתי לכם, תוספת' ב"ב רפ"ה מקום שנהגו להשפיע משפיע לו כל צרכו וכו' מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע וכו'. קהל"ר פי' מה יתרון: השפיע לך הקב"ה שלוה] —

2 שָׁפַע [3]) (פי' ענין מורד ומדרון abschüssig sein; שִׁיפּוּעַ, שִׁיפּוּעָא Schrägheit, Abschüssigkeit) בר"ג דפ' ר"א אומר תולין (שבת קל"ח:) ובסוף עירובי' בגמ' נגר (עירובי' ק"ב:) שיפוע אהלים כאהלים דמו [4]). בפ"ז באהלות (מ"ב) כל שיפועי [5]) אהלים כאהלים אהל שהוא שופע ויורד וכלה עד כאצבע פי' כל שהוא יורד יוסיף רוחב ומלמעלה יצר עד כאצבע. בר"ג דשבת (ה'.) כדאמר רבה [6]) בכותל משופע. בהנתקים (פי"א) [צ"ל פ"י] בנגעי' (מ"י) אי זו היא קרחת מן הקדקוד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר ואי זו היא גבחת מן הקדקוד השופע לפניו. אשדות הפסגה (דברים ד', מ"ט) תר"י (א') שיפוע בית רמתא. *[אחי"ה בנו"ג בתר"י ובאונק' משפך. ופי' שיפוע [7]) מדרון והוא כמו מקום שיפועו ירו' ב"ב ספ"ז דט"ו ע"ד ב"ר ס"פ ס"ט וילק' ויצא ר' ק"כ ושיפועו (של סולם) מגיע עד בית אל וזה ענין שיפוע אהלים [8]) (שבת ועירובי' הנ"ל וסוכה י"ט: אהלו' פ"ז מ"ב) וכג"ה באהלו' שם: כלים שתחת השיפוע טמאים טומאה תחת השיפוע וכו' ופי' רה"ג שם וז"ל שיפועו פי' מה שהעודף מן האוהל כדכתיב (שמות כ"ו, י"ב) וסרח העודף ע"כ וכיון לתר"י ושיפוע (ובתר"י ב' ושיפועה) מותרא. ומזה נבנה הפעל ויק"ר פ"ה וסרוחים. עי' ערשותם (עמוס ו', ד') אלו קטיות משופעות שהיה

---

1) במד"ר לקרות. 2) וקהל"ר פי' את הכל עשה אי' שהיה לו שופעת (קורייה) [צ"ל קורה] בתוך דירתו וביתו וכו' והוא השם כמו בב"ר הנ"ל. 3) כאן מתהיל ע' חדש וכדאי' בכל כ"י אשר תחת ידי וכ"ה בהעתקת עיקרי התלמור וגם בדפוסי ערוך אי' תיבת שפע רק שנדפס באותיות קטנות אחר מלת ושופעת כזה: ושופעת שפע: וצ"ל „ושופעת: שפע" באותיות גדולות להורות שבתיבת שפע מתחיל ערך חדש ודלא כבעל הפשב"ע ואחריו (בלי שהזכירו) הלך תועה ה' לעוו. 4) בכ"י ש"ס בעירו' לי' וכן לי' בג"י הגאונים עיי' ד"ס שם שהביא מים להלי' שבת פכ"ב הלי' כ"ט ועיי' תוספו' שבת הנ"ל. 5) בדפו"ו שפועי. 6) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע רב ובנו"ג בש"ס רבא ובכ"י א"פ רבה ועיי' מהרש"ל וכ"ה רבה בכ"י רי"ף בעירו' צ"ח: וכ"ה ברומב"א שם ועיי' ד"ס לעירו' צד קצ"א. 7) ובהשמטת הע' שיפוי ראשו חולי' כ'. עיי"ע שפוי וש"נ. 8) ובהוספ' אהלי' ספי"ג שיסולי עיי"ע שפל.

לכל אחד ואחד כד"א וסרח העודף. ועוד ב פ ו ע ל שבת ה', עירו' צ"ח: כותל משופַע, ירו' נדרים רפ"ה דל"ט. היה המקום משופע. סרוח (שמות כ"ו י"ג) תו"י א' יהא מְשַׁפַּע ו ב א פ ע ל תר"י א' שם פסוק י"ב תַשְׁפַע, סוטה כ"ב: פרוש מדוכיא . . דמשפע כי מדוכיא עיי"ע פרוש. ב"מ כ"ו דמשפע בחד גיסא. ה פ ע י ל עירו' מ"ג: משפיעו ועולה משפיעו ויורד. ה ת פ ע ל ירו' עירובי' פ"י דכ"ו: במשתפע עשרה טפחים. והקל שופע אהלו' ונגעים הנ"ל. ומזה ג"כ תוספת' שבת רפ"י (י"א) רשות הרבים השופע לרשות היחיד . . . רשות היחיד השופע לרשות היחיד וכו', תוספת' נגעים רפ"ב חיו בו שתי שערות בנגע ושופעות חוצה לו טמא היו חוצה לו ושופעת לתוכו טהור פי' יוצא באלכסון והג' רא"ו הגיה שוכבות. תוספת' מקואות ספ"ו (ז') צלוחית ששפתו ש ו פ ע ת לאחוריה מורידה דרך פיה וכו' כ"ה נכון בכ"י אירפ' ובנו"ג ש ו ם ע ת!] —

* שָׁפַף, שְׁפַף (abreiben, zerreiben) עיי"ע שף א' (ב') וש"נ והפלפל שְׁפֵשָׁף ע"ש.

* שִׁיפּוּף (פי' כמו שִׁיפָה) ירו' מ"ק ספ"ב דפ"א: פורסין מחצלת על גבי שיפוף בשבת ובעל קרבן העדה הגיה מחצלת של שיפוף ואין נראה כי מירו' שבת פ"ד ד"ו סע"ד מוכח שצ"ל פורסין מחצלת ע"ג שייפות ובע' שף י"ב (י"ג) הוכחתי כי שיפה הוא ענין גמי ושייפות הוא קבוץ מן שיפה (שייפה?) וא"כ גם בירו' מ"ק צ"ל ע"ג שיפות תחת שיפוף [1].

* שְׁפִיפוֹנָא (מל"מ שפיפון בל"ע سف Horn-otter) ירוש' ע"ז פ"ב דמ"א סע"א אדלקון בוצינא אשכחון אהן דשפיפונא ירו' תרומו' פ"ח דמ"ה רע"ד אדלקין ואשכחון שפופינא וכו' [2].

שְׁפֹפֶרֶת (שְׁפוֹפֶרֶת קנה חלול gehöhltes Rohr אולי מל"י σπεῖρα Windung, או נגזר מן שופר) בר"ג דפ' המפלת (נדה כ"א:) הרואה דם בשפופרת מהו פי' כגון שנתנה פי השפופרת בתוך החדר במקור ויורד הדם בחלול של שפופרת ואינו נוגע בבשרה [3]. בפ"ו בפרה (מ"א) ובפ' לולב הגזול בגמ' ר"מ (סוכ' ל"ז.) נפל מן השפופרת לשוקת פסול. בר"ג דפ' חומר בקודש (חגיגה כ"ג.) ובפ"ה בפרה (מ"ד) שפופרת שחתכה לחטאת פי' קנה חלול מתוקן להדליק בו אש של פרה. וי"א קנה שיש לו פקק מצד אחד שמתוקן להשים בו אפר פרה. בכלי מתכות (פי"א) [צ"ל פי"ד] בכלים (מ"ה) והשפופרת המשמעת [4] את הקול. בפ' אלו טרפות בגמ' נשתברו רגליה (חולי' נ"ז:) תרנגולת שנשמטה ירך שלה ועשו לה שפופרת של קנה וחיתה. בפ' במה מדליקין (שבת כ"ט:) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה. *[אחי"ה וכנ"ה בויק"ר רפט"ז היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה וכו' וגי' רבינו עיי' בע' שלפוחית. מכות ז'. עיי"ע מכחול. ב"ר פס"ג אם תניח שתי מרגליות בשפופרת אחת וכו', ירו' חגיגה ספ"ב דע"ח ע"ג החותך שפופרת של קודש. ושם פ"ג רע"ט. החותך משפופרת הקודש וכו' עיי' פרה פ"ה מ"ד שפופרת שחתכה וכו' ופי' רה"ג שפופרת גובתא ממש וכן פי' בכלים פי"ד מ"ה ושפופרת כמו קנה שגובתא דקניא שמה שפופרת כדאמרינן במזוזה (מנחות ל"ג:) נתנה בשפופרת ע"כ [5]. מקואות פ"ו מ"ז חגיג' כ"א סע"ב יבמות ט"ו. עירב מקואות כשפופרת הנוד וכו' ועיי' כל הסוגי' בחגיגה שם ובדף כ"ב. תוספתא יו"ט ספ"ג אין נופחין במפוח בשפופרת. תוספת' כלים ב"מ רפ"ג שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית — ועוד נקרא שפופרת קנה חלול לצפות בו למרחוק Fernrohr עירובי' מ"ג: שפופרת היתה לו לרבן גמליאל שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים אמה בים הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה וכו' עש"ה ובפירש"י ובירו' עירו' פ"ד דכ"א ע"ד אי' מצודות היו לו לרבן גמליאל שהיה משער בה עיניו במישר וע"ש בק"ע ופ"מ שנדחקו והגי' היותר מעולה היא מ צ ו פ י ת היתה לו לר"ג וכו' כמו שגרס ר"ח בעירו' בהעתקת הירו' וכמו שהעירותי כבר בע' צף א' ע"ש. ופי' ארוך ונחמד מאוד בענין שפופרת היתה לו לרבן גמליאל תמצא בתשו' הגאונים בהוצאת ה' הרכבי סי' שי"ד צד 147 ושם אי' הצורה ועוד עיי' שם סי' כ"ח צד 10 והלאה] —

---

[1]) ודע עוד כי בל"ע سغيف פי' אריגת עלי הדקלים. [2]) ובענין העתקות הישנות של פסוק (בראשית מ"ט, י"ז) שפיפן עלי ארח עיי' מ"ש בספרי על העתקה פרסית לריב"י טאווס צד 281. [3]) וכ"ה בפירש"י ע"ש. [4]) וכ"ה בהעתקת רה"ג ובנו"ג ושפופרות המשמיעות. [5]) בנו"ג במנחות: חותך שפופרת ומניחה.

שָׁפַץ נ"ל מל"פ جَفسِيدن، جفسيدن (befestigen

בר"ג דמגל' (ד'.) אתא אסא ושפצינהו דיקא נמי דכתיב ויבן אסא את [כל] הערים הבצורות אשר ביהודה וכי כל הערים אסא בנאן אלא בנויות היו ושפצינהו כך יש לו' אלפעל שפצינהו [1]. ס"א דיקא נמי דכתיב ויאמר ליהודה נבנה את הערים הבצורות [2]) מכלל דערים בצורות הוו מעיקרא שמע מיניה. בר"ג דפ' [הנושא את] האשה (כתובו' ק"ג.) אמר אביי שיפוצא [3]) מאי תיקו פי' עדיין לא נפל אלא נתרעע והוא אומר אשפצנו ועלתה בתיקו ולא תשפץ [4]) — (א"ב פי' חזוק הבתים ותקון בנין רעוע ונוסחאות שלנו משונות קצת מגרסת בעל הערוך). *[אחי"ה בענין ציון הראשון יש שינוי כי במגילה הנ"ל אי' לפנינו ואתא אלפעל בננהי הדור אינפול אתא אסא שפצינהו דיקא נמי דכתיב (דה"י ב' י"ד, ו') ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה והוא כס"א שהביא הערוך רק הוא גרס עוד המלה הבצורות שלי במקרא ובנוסח הראשון דיקא נמי דכתיב ויבן אסא וגו' הלך רבינו בעקבות ר"ח אבל במקרא (דה"י ב' י"א, ה') כתוב ויבן ערי מצורה ביהודה ובכ"י ש"ס ובילק' דה"י אי' ויחזק אסא את הערים הבצורות וזו הגי' היתה לפני רש"י אבל לנכון העיר: אינו בכל המקרא אבל מקרא אחר כתי' ויבן ערים ביהודה. ועל דיקא נמי דכתיב ויאמר ליהודה וגו' כתב רש"י דיקא נמי גרס וצ"ל כמו בכ"י רש"י ובדפ' פיז' לא גרסינן כי היתה לפני רש"י גי' כ"י ש"ס דיקא נמי ויחזק אסא ולא כתיב ויבן ולכן כתב רש"י דיקא נמי לא גרסינן מפני שלא כתוב כן במקרא ועיי' תשובות גאונים הקדמונים דפ' בערלין סי' ע"ח ועיי' ד"ס במגילה ובמנחת שי דה"י ב' י"ד, ה' — ובענין הציון מכתובות דע שלפנינו אי' בעי אביי שיפצה מאי תיקו ופירש"י הזקה בדקיה אבל התוספו' גרסו שיפצא וכתב שם דבר הוא כלומר מהו שתשפץ וכן פי' ר"ח ע"כ והגי' היותר טובה בתוספו' שיפוצא וכדאי' בשט"מ בשם תוספו' וכ"ה ברי"ף ובראש וזו גי' רבינו בעל הערוך. ופי' שפץ מל"פ הנ"ל חִזֵּק וכפירש"י. וכנ"ה ביבמות ס"ג. טום ולא תשפיץ שפיץ ולא תבני עיי"ע טם. ופירש"י שפוץ פלשטי"ר בלע"ז והוא plâtrer פי' לחזק בסיד. ותרג' ויחזק את המצורות (דה"י ב' י"א י"א) ושפיץ ותקיף ית קרוין כריכתא ושם (פ' כ"ג) ובנה ויפרץ תרג' ובנא ושפיץ — רא"ש בנגעים פי"א מ"ה פי' מזה ישצפנו בתו"כ ואינו נכון עיי"ע שצף ומ"ש] —

* שְׁפַק, שְׁפֵיק (מל"מ כמו ספק פי' הכות כף אל כף (die Hände zusammenschlagen

תרג' איכ' ב', ט"ו בקצת דפוסים ולרוב בסמ"ך עיי"ע ספק.

שפרפר (?) בויק"ר ויהי ביום השמיני פ' ר' עזריה [5]) (ר"פ י"ב) יתהלך במישרים (משלי כ"ג, ל"א) סוף שאשתו שפרפרא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ואינו פורש. ד"א יתהלך במשרים סוף שעושה ביתו שפרפר פי' מישור שהוא ריקם ואין בו כלים — (א"ב בנוסחאות חסרה מלת שפרפרא וגרסינן סוף שאשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי סוף דהוא עביד ביתיה חשרא). *[אחי"ה צ"ל בדברי ר"ב סוף דהוא עביד ביתא מישרא וכ"ה לפנינו ובילק' משלי כ"ג ובאסת"ר רפ"ה ובכולם לי' מלת שפרפרא. ואולי שפרפרא הוא מענין שפיר ודרש מישרים כמו ישר כלו' אשתו כשרה בעיניו אפי' שאומרת שושנה אדומה ראיתי כלומר נדה הייתי ובפי' שני דרש מישרים מל' מישור וכדאי' בערוך וקרוב לזה הוא הדרוש במד"ר רפ"י יתהלך במישרים שנוטלין כל אשר להם ונשארים בתיהם כמישור ד"א יתהלך במישרים שעושים בהם איש כל הישר בעיניו] —

שְׁפַרְפַּר (= שְׁפַרְפְּרָא בל"ס שַׁפְרָא (= צַפְרָא) פי' שחר (Morgenröthe אז יבקע כשחר אורך (ישעיה נ"ח, ח') תרג' בכן יתגלי כשפרפרא נוגהך. עד יצא כשחר אורה (שם ס"ב, א') תרג' עד דיתגלי כשפרפרא נהורא. *[אח"יה ובדפ"ר נוגהה. ותרג' נהרה (איוב ג', ד') נשף (שם ז', ד'; תהלים קי"ט, קמ"ז) אשמורות (איכה ב', י"ט) ועוד עיי' תרג'

---

[1]) הועתק מפי' ר"ח ושם אי' ג"כ הפסוק ויבן אסא את כל הערים הבצורות אשר ביהודה. [2]) במקרא (דה"י ב' י"ד, ו') כתוב את הערים האלה. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובעיקרי התלמוד וכן מוכח מתוספו' כתובו' עפ"י חגי' בשט"מ כתובו' ובדפ"ע אחרונים שיפוציא ובתוספו' שיפצא [4]) והוא עפ"י פי' ר"ח הובא בתוספו' ע"ש וכ"ה ברי"ף ובראש ע"ש ובמהרש"א ומר"ם שי"ף שפירשו החילוק בין פי' וגי' רש"י ותוספות. [5]) ידוע תדע שפרשה י"ב בויק"ר מכנה אותו הגאון, פעמים בשם אל תרא יין ולפעמים בשם ר' עזריה ובלי ספק שגירסתו מהו כי יתאדם אמר ר' עזרית כי יתאוה וכו' ועי', מדי אסת"ר ר"פ ה' ועיי"ע שף ד' (ה') ומ"ש ועוד עיי"ע תלת.

אסתר י׳, ג׳ ותרג׳ שני שם א׳, ג׳. וכבר נמצא בדניאל ו׳, כ׳ בשפרפרא פי׳ בעלות השחר] —

שָׁפַר (מל״מ וארמי וסורי ופ׳׳ ענין יופי schön, gut, lieblich sein; שֶׁפֶר. שְׁפַר. שׁוּפְרָא die Schönheit, das Schöne, Gute; שַׁפִּיר schön, gut) בפ׳ שנים אוחזין בטלית בגמ׳ מצא שטרי חוב (ב״מ י״ד.) שבח שפר ושעבוד צריך להימלך[1]. בפ״ק בסוטה בגמ׳ וכן לענין (י״א:) שפרה (שמות א׳, ט״ו) זו יוכבד ולמה נקרא שמה שפרה שמשפרת את הוולד ד״א שפרה שפרו ורבו ישראל בימיה פועה זו מרים שהיתה פועה לוולד[2]) ד״א שהיתה פועה ברוח הקודש[3]). וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א׳, ד׳) תר״י (א׳) ארום שפר ותקין. *[אחי״ה בנו״ג בתר״י ארום טב. קצת קשה שהעזיב רבינו תרגומי׳ אחרים שהרבה בלשון טוב בשמות ופעלים מתורג׳ בלשנא שפיר כמו כל לשון הטבה בעינים וכן כל לשון טוב מראה עיי׳ דוגמאות במתורגמן וכן בל״מ (תהלים ט״ז, ו׳) שפרה עלי, שפרה (איוב כ״ו, י״ג עיי׳ לעיל בקהל״ר פי׳ טוב שם והמפרשים בזה הפסוק) ועיי׳ בדניאל ג׳, ל״ב; ד׳, כ״ד; ו׳, ב׳. השם שֶׁפֶר (בראשית מ״ט, כ״א) נדרש במד״ר פי״ד באמרי שפר על שהיו אמריו שְׁפָרִים ובל״ס שׁוּפְרָא שבת ס״ב: חלופי שופרא כיבא, ע״ז כ׳. האי שופרא בלי בארעא. ב״מ פ״ד. שופריה דר׳ יוחנן, שם שופריה דרב כהנא מעין שופריה דר׳ אבהו שופריה דר׳ אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאד״ה, שם: שופרך לנשי וכו׳ תרג׳ יופי (משלי ל״א, ל׳) יפיה (שם ו׳, כ״ה) שופרא ועיי׳ תרג׳ ישעיה ג׳, כ״ד; תהלים מ״ה, ג׳. י״ב; נ׳, ב׳ וזולתו. והקבוץ פסחים ג׳: קאכילנא משופרי שופרי. תרג׳ מכל חלבו (במדי י״ח, כ״ט. ל׳. ל״ב) מכל שופריה ותר״י שפר טוביה, וכן שְׁפַר כמו שופרא ב״מ הנ״ל שבח שפר, ושם ט״ו. שופרא שבחא. תרג׳ וכל מבחר נדריכם (דברים י״ב, י״א) וכל שפר נדריכון, מיטב שדהו ומיטב כרמו (שמות כ״ב, ד׳) תרג׳ שפר הקליה ושפר כרמיה, ועוד הרבה עיי״ע ארג (ח״א ר״ע:). והשם המופשט שַׁפִּירוּתָא וכ״ה בל״ס תרג׳ דברים כ״ח, כ״ז. והתואר שַׁפִּיר וכ״ה בל״ס ובל׳ פרסי׳ شیر, شپیر קידושי׳ ל״א: גברא דשפיר כוותך, ב״מ פ״ד. דשפירא מנאי, הקבוץ ע״ז י״ח. דשפירי מנאי, ב״מ הנ״ל שפירי ירושלם. בנין שפירין, ברכות כ׳. זרעא דשפירי כוותי. ולנקבה אתתא שַׁפִּירְתָּא תרג׳ הכשית (במדבר י״ב, א׳) ועיי״ע כש ומ״ש בח״ד שט״ח. תרג׳ שה״ש א׳, ח׳ ריבא שפירתא, שם ב׳, י׳ שפירת עובדין, והקבוץ בתולן שַׁפִּירָן תרג׳ עמוס ח׳, י״ג; נשיא שַׁפִּירָתָא תרג׳ איוב מ״ב, ט״ו. והתואר יַשְׁפִּיר ב״מ פ״ד: לא מיעסקי בי שפיר. ברכות ב׳ סע״ב שפיר קאמר ליה ר״י לר״מ וכו׳, ר״ה כ״ו. שפיר קאמר ר׳ יוסי, פסחים כ״ח: שפיר קאמר ליה ר׳ שמעון, ב״מ פ״ד סע״א אטו לא ידענא דשפיר קאמינא, יומא כ״ט: שבת קכ״ג. שפיר קא מותיב, ברכות י״ב. הניחא . . . שפיר אלא וכו׳, ע״ז ל״ח. ושם: שבת ט״ז. ק״מ סע״א נדה ס״ו סע״ב שפיר דמי. והפעל סנהדרי׳ י״א: ושפרא מלתא באנפאי, ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח ע״ד ושפר מילתא באפיי פי׳ וייטב הדבר בעיני תרג׳ וייטב בעיניו (ויקרא י׳, כ׳) ושפר בעינוהי ועיי׳ עוד תרג׳ בראשית ל״ד, י״ח, תר״י א׳ שם מ׳, י״ח; לויק׳ י׳, י״ט, וזולתו, אתפעל מִשְׁתַּפְּרָא תרג׳ ירמיה ב׳, ל״ג; אפעל תר״י א׳ בראשית ט׳, כ״ז יַשפר יי׳; תרג׳ משלי ט״ו, ב׳; י״ז, כ״ב מַשְׁפִּיר, ירו׳ מעשרו׳ פ״א דמ״ט. טן דו יַשפר אפוי דכריה, ירו׳ תעני׳ פ״א דס״ד: מַשְׁפַר תייטרון, וכן בפיעל סוטה י״א: שמ״ר וקהל״ר הנ״ל שפרה שמשַׁפֶּרֶת, ירו׳ שבת ספ״י די״ב ע״ד העושה פסיקיא לישפר ובתוספת׳ כלים ב״ב ספ״ד העושה פסיקא לשַׁפֵּר. ב״ר פצ״ח משפרין אמרים עיי׳ לעיל. שם ס״פ צ״ט ומשפרים דבריהם. ויק״ר פכ״ט שיפרתם מעשיכם עיי״ע שופר] —

שפר (= שְׁפַר נוּנָא Schönheitsfisch) בס״ג דפ׳ אין מעמידין (ע״ז ל״ט.) שפרנונא[4]) [שרי קדש נונא] אסיר וסימנך קדש לה׳ פי׳ שם דג — (א״ב דג נקרא אספרון ע״ש). *[אחי״ה כונת ר״ב

---

[1]) כ״ה בדפ״ר ובשרפ״ע להמלך ובנו״ג לימלך ובהעתקת ר״ת לאימלוכי. [2]) בנו״ג שהיתה פועה ומוציאה את הולד וגי׳ רש״י כגי׳ הערוך. [3]) וכן בשמ״ר פ״א שפרה שהיתה משפרת את התינוק כשהוא יוצא מלא דם . . ד״א שפרה שפרו ורבו ישראל עליה . . ד״א שפרה ששפרה מעשיה לפני האלהים . . שפרה שהיתה משפרת על דברי בתה ומפייסת עליה ובקהל״ר פ׳ טוב שם שפרה זו יוכבד שהיתה משפרת חילדים ד״א שפרה ורבה ד״א שפרו ורבו ישראל על ידיה ד״א ששפרו אותן במצות ומעשים טובים ד״א שפרה לשם שבח שנאמר (איוב כ״ו, י״ג) ברוחו שמים שפרה ועיי׳ ג״כ ספרי בהעלתך פ׳ ע״ח ומדרי׳ שמואל פכ״ג. [4]) בתיבה אחת כדאי׳ לפנינו וכן קברנונא, קדשנונא ע״ש ובכ״י ש״ס בשתי תיבות שפר נונא וכ״ה בה״ג ובהעתקת ר״ת.

על ανιακύπσσ אבל כבר דחיתי סברה זו בע' אספרון ה״א, קצ״ד ע״ש. ונראה שתואר כללי הוא לאיזה דג המותר (בל״ע سفن פי' דג שיש לו קשקשת הרבה). ודע כי השלמתי בתוך דברי רבינו שפר נונא שרי קדש נונא אסיר כיכן מוכח גירסתו מע' קדשנונא וכ״ה לפנינו ובפי' ר״ח כ״י ולא כפי' ר״ח שהובא בתוספו' ע״ז שם ד״ה ה״ג ע״ש] —

שפר (= שפרזיני לדעת רבינו כמו ברזינא מל״ע برنين כוס גדול) בס״ג דפ' אעפ״י (כתובו' ס״ה.) והוה משקי ליה בשפר זייני פי' כוס של זכוכית ארוך שיעור טפח או יותר וקורין אותו ברזינא כאותו שבפ' שמונה שרצים[1] (שבת ק״ט:) ברזינא לזיבורא אף זה קורין אותו שפר זיינא וכשהראתה הומא דהוה משקי ליה בשפר זיינא הוציאה זרועותיה — (א״ב בנו״ג בשופרז'). *[אחי״ה ובע' שופריזא פירשתי ורבינו כיון למלת ברזינא עיי״ע בח״ב, קפ״ט ומ״ש וני' שלפנינו עיקרית] —

1 **שׁוֹפָר** (= שִׁיפּוּרָא פי' תיבה ועשוי חלול כשופר Kasten) בפ״ו בשקלים (מ״א) י״ג שופרות היו במקדש. פי' תיבות היו שמניחין בהן המעות בס״פ הניזקין בגמ' מערבין (גיטי' ס':) ההוא שיפורא דמעיקרא הוה בי רב יהודה פי' תיבה שנותנין בו הטעות המתקבצות בישיבה וכשמת עלה רבה במקומו ראש ישיבה ונעתקה התיבה לביתו וכן כולם[2]. בר״ג דפ' בכל מערבין (עירובין ל״ב.) עד שיכלו כל מעות שבשופר פי' גם זו תיבה שנותנין בה מעות. *[אחי״ה ועיי' פירש״י וכן דעת ר' נסים גאון בעירו' וז״ל פי' שופר האמור כאן היא תיבה שמקבצין לתוכה מעות של קינין כמפורש במס' שקלים י״ג שופרות היו במקדש וכו' ולזה נתכוונו במס' גיטי' בפ' הניזקין והא שיפורא דמעיקרא בי רב יהודה ולבסוף בי רבה וכו'. ובשקלים ירו' רפ״ו דמ״ט ע״ג תני השופרות הללו עקומות היו צרות מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין, שם פ״ו ד״נ: האשה שאמרה הרי עלי קן מביאה דמי קן ונותנהו בשופר. ושם בסוף הפרק ע״י שהנדבה מרובה ריבו לה שופרות הרבה] —

2 **שׁוֹפָר** (מל״מ שם לקרן איל לתקוע בו Blas-instrument, Posaune ובל״א וסורי שִׁיפּוּרָא ובל״ע ופ' شبور) בויק״ר אמור אל הכהנים פ' לעולם ה' (פכ״ט) תקעו בחדש שופר (תהלים פ״א, ד') חודש חדשו מעשיכם שופר שפרו מעשיכם אמר להם הקב״ה בניי אם שיפרתם מעשיכם אני עושה לכם כשופר שמכנים בזו ומוציא בזו[3]. בס״ג דפ' בנות כותיי (נדה ל״ח) שיפורא דירחא[4] גרים, פי' שמשמעה שבי״ד תוקעין בשופר ומקדשין החודש והיינו התחלת החדש לכל דבר ואפי' למעוברת וכיון שתקעו בתחילת ט' דמי כמי שהושלמו כל ט' שט' השופרות כט'. חדשים דמו מדקאמ' ואפי' בתחילת ט' ילדה ואין לה אלא יום אחד אלמא דבתר שופר בי״ד אזלינן[5]. בר״ג דפ' האשה שנתארמלה (כתובות י״ז סע״א) ושיתא אלפי שיפורי. *[אחי״ה וכ״ה במגילה כ״ט רע״א עיי' אבדר״נ פ״ד. שבועו' ל״ו. מ״ק ט״ז. בארבע מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז. והיחיד שיפורא שבת ל״ו. (בכ״י ש״ס וגי' רבינו ובנו״ג שופרא) וסוכה ל״ד. עיי״ע חצוצרת, נדה מ'. נפק שיפורא דרבא ואסר שיפורא דרב הונא ושרי. מ״ק כ״ז: שמע קול שיפורא דשכבי. ובתרג' שׁוֹפְרָא תרג' לשמות י״ט, י״ג. ט״ז. י״ט והקבוץ שׁוֹפְרַיָּא תרג' יהוש' ו', ד'. ו'. ח' וזולתו. ובמשקל עברי שׁוֹפָר שבת קל״ג: שופר נאה. ר״ה ט״ז. למה תוקעין בשופר של איל וכו'. שם כ״ו: שופר של ראש השנה . . של יובל . . של תעניות. כ״ז. שופר שנסדק ועי״ש כל הענין כמה וכמה פעמים בענין שופר ועוד ויק״ר פכ״ט ופסיקת' דר״כ פ' בחדש השביעי. והקבוץ ר״ה כ״ו. כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן וע״ש בגמ'. ועוד מקראות בענין תקיעת שופר ר״ה ל״ב. מלכיות . .

---

[1] כ״ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד וברפ״ע בט״ס שבשרצים. [2] כ״ה בפירש״י בשם רש״ג בתשובתו וכיון לאגרת רש״ג וז״ל (בספר יוחסין השלם צד 52) ושיפורא היא קופה דחכמי הישיבה דמאי דאתי להון מישראל מותבי בגוה כדתנן בשקלים שלש עשרה שופרות היו במקדש וכו'. [3] כ״ה נכון בדפ״ר ואמ', ובדפו״ו עירוב דברים אי' תקעו בחדש שופר שפרו מעשיכם כך אמר להם הקב״ה בני חדש חדשו מעשיכם שופר אם שיפרתם וכו' ותיבות „חדש חדשו מעשיכם שופר" שייכין לשורה הקודמת כבדפ״ר ובכ״י ק״ם ועיקרי התלמוד לי' כל הציון במעות ובנו״ג בויק״ר בחדש זה תחדשו מעשיכם בשופר בחדש הזה שפרו מעשיכם וכו' וגי' רבינו תתכן יותר כי תחלת פי' חודש ואח״כ שופר וכ״ה בפסיקתי דר״כ צד קנ״ר ע״ש ובשו״ט סוף מזמור פ״א אי' שפרו מעשיכם ותחדשו מעשיכם ומה שופר זה תוקע מזה ומוציא מזה כך כל קטיגורין שבעולם וכו' ע״ש. [4] לי' לפנינו. [5] עיי' תוספו' נדה שם.

זכרונות . . שופרות ועיי' ירו' ר"ה פ"ג דנ"ח ע"ד פ"ד דנ"ט ע"ג][1] —

☞ **שפר** (= שפיר Embryo) המפלת שפיר עיי"ע שפיר.

* **שיפרגז** (שם הסוס) תרג' שני באסתר ו', י' ודבר סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרגז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא. לפע"ד הוא מל"פ اسپ رخش פי' סוס אדום ולבן rothweisses Pferd ומזה הגיון היה סוס הגבור הפרסי Rustâm ונקרא סוסו (اسپ) رخش עיי' וואולירס ח"ב, 26 וה' פליישער בהוספתיו לעמת"ר ללעווי (ח"ב 580) טעה.

* **שַׁפְרַעַם** (אולי Schefa Amar) ר"ה ל"א רע"ב מאושא לשפרעם ומשפרעם לאושא. ילק' ויחי ר' קס"א מאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ובילק' ישעיה ר' רצ"ו משפרם. ע"ז ח': בין אושא לשפרעם, תוספת' מקואות רפ"ו בין אושה לשפרעם. והיא קרובה לציפורי היתה עיי' שווארץ ד' ה' ל' 138.

שפשף (= שַׁפְשֶׁפֶת כמו שַׁבְשֶׁבֶת עיי"ע שבש וכן בל"פ شغشف Zweig, Ruthe) בפ' המוציא יין (שבת ע"ח:) דבק כדי ליתן בראש השפשפת פי' בלעז בישקט"א[2] כיצד עושין מביאין ג' וד' קנים וקושרין אותן זה ע"ג זה ובראש קנה העליון מניחין כנף אחד[3] של עוף גדול וטחין את הכנף בדבק והיינו דקאמר (שבת פ':) בראש השפשף שבראש קנה של ציידין. ויש קורין שבשבת והן זמורות ומתרגמינן שבשתא ונועצן בקרקע ובראשן דבק וכשנח עליו העוף נדבק ונתפש — (א"ב עיי"ע שבש). *[אחי"ה בנו"ג בשבת ע"ח. ופ'. שפשף ובכ"י ש"ס א"פ ובמשנה שבמשניות ובירו' ובע' דבק אי' שבשבת אבל ברי"ף כ"י אי' כגי' רבינו השפשפת ומל"ס נעתק לל"פ מלת שבישתא ונעשה שפשף פי' זמורה. ומזה הפעל בבינוני פועל זבחים פ"ב: מנחות כ"ז: דרך משופש פי' דרך עקום כמו נסבך בזמורות עיי' פירש"י, והוא כמו משובש וכ"ה בכ"י ש"ס ק' בזבחים] —

* **שִׁפְשֵׁף** פלפל מן שף עיי"ע שף א' (ב').

שפת (= שוּפְתָּא יד של דבר כגון יד הקורדום Griff, Stiel) בר"ג דפ' הבונה (שבת ק"ב:) עייל שופתא בקופינא דמרא פי' מי שמכנים יד הקורדום בעשפו[4]. שופתא במרא גייסי (הוריות י"ג רע"ב) עיי' בע' גוגמי[5]. בס"ג דפ' כל גט (גיטי' ל"ב רע"א) שופתא דמרא רפיא פי' יד של גרזן מתייבש ומתחלחל. *[אחי"ה בנו"ג בגיטין שופתא בקופינא דמרא רפיא ופירש"י שופתא בית יד ובהוריות פירש"י שופתא ביתד של מרא וצ"ל בית יד של מרא ובשבת פירש"י שופתא יתד קטן שתוחבין בתוך בית יד של מרא בהיותו בנקב הברזל להדקו וכו', ובע"ז כ"ח. שופתא דשומא פירש"י בית יד של שום והן עלין היבשין שהן נאחזין בהן שופתא לשון אחיזה כדאמרינן בגיטין שופתא דקופינא דמרא רפיא ע"כ ודע כי כבר רמזתי בע' גגמי על גי' רה"ג (כלים פי"ג מ"ג) שגרס שוביא דמרא ועיי' ג"כ ע' חרחר (ח"ג, ת"צ) ושם הוכחתי כי המלה פרסית היא פי' چوب מקל והעץ אשר אוחזין בו וזה בית יד ובהוריות ני' אה"ת שופינא וזה ג"כ ל"פ چوبین תואר מן چوب מה שהוא מן העץ] —

שָׁפַת (מל"מ שוה לשורש שום ובפרט קדרה על הכירה Töpfe, Speisen auf den Herd-setzen), בפ"ק בסוטה בגמ' וכן לענין (סוטה י"א:) ובאות ושופתות ב' קדירות פי' כמו שפות הסיר (כ"ב ד', ל"ח). בר"ג דפ' כיסוי הדם (חולי' פ"ד.) [מאה מנה] ישפתו לו קדרה בכל יום. *[אחי"ה וכנ"ה בירו' שבת ספ"א ד"ד: השופת את הקדירה ע"ג גחלים. ירו' ביצה ספ"ד דס"ב רע"ד אין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדירה משום בונה. תוספת' כלים ב"ק רפ"ה היברן בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה ופירש"י בסוט' הנ"ל שופתות: כשמושיבין הסיר ע"ג כירה קרי לה שפיתה ובשו"ט מזמו' כ"ב סי' כ"ה דרש ולעפר מות תשפתני (תהלים כ"ב, ט"ז) למה אני דומה לכירה שהיא מונחת בפרשת דרכים והיו עוברין ושבין שופתין קדירותיהן עליה (כ"ה בכ"י אצל רש"ב ובנו"ג שופכין][6] —

---

[1]) ראיתי בתשו' הגאונים פי' שנ"ב (שערי תשובה) שכתב רש"ג סך כל התקיעות מיושב ומעומד מאה ושנים עשר זה מש"ה עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר עולה בחשבון הי אלהים מאה ושנים עשר. [2]) כ"ה בדפו"ו אבל בשרפ"ע ביסטקא וצ"ל ביסקטא מלאי"ם viscota ועיי' דבק והלעז שם ומ"ש בה"ג, ז' בהערת. [3]) בכ"י ערוך. [4]) וכ"ה בפי' ר"ה בש"ס ווילנא דף קי"ג: עיולי שופתא בקופינא והוא יד הקורדום בנוקבו. [5]) בעי' גגמי גרס גייצי ועיי' מ"ש בח"ב, רל"ג הערה 5. [6]) במעריך למהר"ם לונזאנו ע' שף האחרון תביא ויק"ר פל"ד קדרה על שפייה פי' כירה כדתנן לשפות עליהם את הקדרה ע"כ ובנו"ג תפייה עיי"ע תפי ב' כי כן גרס רבינו לנכון.

שפת (= שְׂפָתַיִם מל"מ ונדרש מענין ע' הקודם) בפ"ק בסוט' בגמ' וכן לענין (י"א:) ומוליכות אצל בעליהן לשדה וכו' עד ונזקקות להן בין שפתים בשכר שתשכבון בין שפתים (תהלים ס"ח, י"ד) זכו לכנפי יונה. *[אחי"ה רש"י פי' בין שפתים בין מצרי השדות מקומות צנועין מצר גבול השדה גבוה מכאן וחריץ באמצע ע"כ אבל כונת הש"ס לדרוש שפתים על שפיתת הקדרות ולכאורה זה הערך נפרד לאין צורך מע' הקודם ובפרט שרבינו היה מציין ריש המאמר באותו הדרש בע' הקודם. וכל הענין תמצא ג"כ בשמ"ר פ"א ועיי' ג"כ ילק' שמות ר' רמז קס"ד וילק' יחזק' ר' רמז שנ"ה, ובכולם אי' בשכר שתשכבון בין שפתים זכיתם (זכו) לביזת מצרים שנא' כנפי יונה וגו' ורבינו היה מקצרו] —

שפת (= שׁוּפְתָּא, שִׁיפְתָּא כמו בל"א וסורי סִיפְתָּא פי' הקיצון ושפה das Äussere, Rand וכן בל"ע شفا) בפ' ר' אליעזר אומר תולין בגמ' ונותנין ביצה (שבת קי"מ.) ובחשי לה בשופתא דתומא ס"א בברא[1]) דתומא — (א"ב אולי זה מענין ע' קמא פי' יד). *[אחי"ה כונת ר"ב כמו שופתא בקופינא וטעה כי גי' ס"א ברא פי' ההיצון מורה כי שופתא הוא מענין שיפתא (סיפתא) פי' שפה קיצונה ובאמת בכ"י ש"ס אי' בשיפותא דתומי ובע' בחש א' בדפ"ר ובכ"י ערוך בברא דתומא ובשאר דפו"ע בשופתא וכבר פירשתי שם (ח"א, ל"ז) מובן הדבר ע"ש ורש"י פי' בהיפך באמצעי] —

שפת (= שְׁפוֹת ל"מ גבינות פרה Kuhkäse) שפות בקר (ש"ב י"ז, כ"ט) תרג' גובנין דחלב תורין. *[אחי"ה ופי' רד"ק נקראו הגבינות שפות לפי שנעשות ע"י עשוי מן ושפו עצמותיו (איוב ל"ג, כ"א) ובשרש שפה הוסיף ואמרו רז"ל גובנין דחלב דתורין שלא היה הזבוב יכול לעמוד עליהן אלא מיד נופל מרוב החלקות והשמנות וכו' עש"ה — ועיי' גיזיניאוס תיזוירוס ערך שפה 1462] —

* **שְׁפוּתָה** (כינוי לשבועה) ירו' נדרי' ספ"א דל"ז רע"א שבותה שפותה שמה וכו'.

* **שָׁפְתָּה** (מל"ע صُفَّة Schemel, Sopha) תנחומ' ראה רסי' ה' מתן אדם ירחיב לו (משלי י"ח, ט"ז) וגו' מעשה באבון רמאה וכו' מה עשו רבותינו נטלוהו והושיבוהו על שפתה אצלם לקיים מ"ש מתן אדם וגו' וזה הספור אי' ג"כ בתנחומא כי תשא רסי' ט"ו ושם לי' המלה הזרה כי אם מה עשו רבותינו הושיבוהו אצלן לקיים וכו' וכן לי' באותו הסיפור בויק"ר פ"ה ובד"ר פ"ד ובירו' הורי' פ"ג דמ"ח. (נטלוהו והושיבוהו אצלם) ולי' ג"כ בילק' משלי ר' תתקנ"ו ותתקנ"ז ול"נ שהוא ל"ע הנ"ל והוא הוא צפתא בשבת ק"מ: נדרים נ'. והקבוץ ציפי עיי"ע צף ז' אשר שם כבר רמזתי על תנחומא הנ"ל ומי שאומר שהוא ל"י στιβὰς אינו אלא טועה.

* **שְׂפָתוֹת** קבוץ מן שפה עיי"ע שף י"ח (י"ז).

שיץ (= שִׁיצָא לדעת רבינו קוצים Dorn ועיי' בפנים) ואין אוכלין על של בין השיצין (פסחים נ"ב רע"ב) עיי' בע' כף (ד'). בפ' ואלו מגלחין בגמ' אין קורעין (מ"ק כ"ה:) כי נח נפשיה דרב משרשיה טעון דיקלי שיצי. *[אחי"ה בדפא"ט אי' עוד פי' קוצים וזו הוספת ר"ב הוא (ולי' בדפ"ע הראשונים ובכ"י) ובע' כף ד' פי' רבינו שיצים הם קוצים ע"כ וכ"ה בפי' ר"ח ורש"י בפסחים ע"ש וכ"ה במיוחס לרש"י במ"ק ודע כי בכ"י ק"ט הגי' שוצי ואולי לפי זה הוא מל"ע شوك קוצים או שיצא מל"פ سِتْر, خاوند קוצים לבנים אבל ממ"ק שם מוכח כי שיצי הם פרי דקלים רעים כי אין דרך הדקל להוציא קוצים אשר ע"כ יש לומר שהוא מל"ע شيص, شيّش, صيص תמרים רעים וכן מוכח מירו' שבת פ"א ד"ד. וירו' ביצה פ"ג דס"ב. עיי"ע כפים ומ"ש בח"ד, רצ"ח.

שיץ (= שִׁיצָא נ"ל מל"ע زِيَاء ואצל רז"ל סנפיר Flossfeder) בר"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) ועיילא[2]) ספינתא בין שיצא לשיצא דכוורא[3]) פי' בין סנפיר לסנפיר. *[אחי"ה וכ"ה בפי' רגמ"ה. ושם הקבוץ תרי שייצי ובפי' רשב"ם שִׁיצֵי] —

שיץ (= שֵׁיצִי שפעל מן יָצָא פי' ענין כליה וגמירה beendigen, vollenden) בב"ר פע"ט (ע"ח) ויאמר שלחני: שייצת סייבת[4]) לא אשלחך כי אם ברכתני (בראשית ל"ב, כ"ז) ויכל יעקב (בראשית מ"ט, ל"ג) תרג' ושיצי יעקב. *[אחי"ה כמעט כל לשון כלה מתורגם שיצי וכן רוב לשון השמדה וכריתות עיי' דוגמאות במתורגמן ובעמת"ר ללעווי. והוא בנין שפעל; בינוני פעיל שֵׁיצִיא עזר' ו'

---

[1]) בכ"י ערוך בברא בכדא, כברא כולם בט"ס וצ"ל בברא כגי' דפ"ע ובע' בחש אי' בכ"י לנכון בברא עיי' בפנים.
[2]) בנו"ג וסגאי. [3]) בנו"ג דכוארא. [4]) בילק' הגי' סייפת.

ט"ו. אשתפעל תרג' בראשית ל"ה, ל' ואישתיצי אנא ועיי' תר"י א' בראשית ו' ג' ותרג' תהלים ל"ז, ט'. כ"ח. ל"ד; ע"ג. כ"ו וזולתו והשם שֵׁיצִיוּ. שֵׁיצָיוּתָא תרגם תכלית (תהלים קל"ט, כ"ב) תרג' כלה (מ"ב י"ג, י"ט) וכן שֵׁיצָיָא תרג' מחתה (משלי י', כ"ט) שניא בתרג' משלי י', י"ד; י"ח, ז' צ"ל שיציא וכדאי' בכ"י והוא כמו שֵׁיצָאָה עיי' תרג' ישעיה י', כ"ג; כ"ח כ"ב; יחזק' י"ג, י"ג. ותרג' ירו' א' החרמה (במד' י"ד, מ"ה) חרמה (דברי' א', מ"ד) שיציו, שציו] —

שצנית (= שוּצְנִיתָא, שִׁיצְנִיתָא נ"ל מל"ע ופרסי شُنيز، شُونيز، شِينِيز Schwarzkümmel קצח) בס"פ כל שעה בגמ' אלו דברים (פסחי' ל"ה.) שיצניתא [1]) דמשתכחא ביני כולניתא [2]) פי' שיצניתא מין סורק"ו [3]), כולניתא פפאבר"ו עשב הוא עגול כמו כדור [4]) ובתוכו זרע. פ"א שיצניתא חטה דקה כולניתא מיקולי [5]) — (א"ב פי' בל"י ורו' זונין). *[אחי"ה ר"ב כיון על ζιζάνιον וכן הביא רמ"ל לביאור שצנית שהוא zizanium אבל לפע"ד נ"ל ברור כי שוצינתא או שיצינתא היא מלה ערבי' ופרסי' הנ"ל ופירושה קצח וכבר הוכחתי בע' קצח כי רה"ג ורמב"ם פירשו בזו המלה ערבית מלת קצח וזה מסכים ג"כ עם פירש"י בפסחי' שפי' בפי' ראשון וז"ל שיצניתא קצח שקורין נייל"א בלע"ז עגול הוא כעין דוחן ושחור ע"כ. ולכאורה זו דעת רבינו במה שכתב בפי' ראשון פי' שיצנתא מין סורק"ו והוא לפע"ד לאי"ט sorgo פי' כעין דוחן שחור Mohrhirse והוא הוא ניילא של רש"י ונייל"א של רבינו בע' קצח ועיי"ע זנין ומ"ש בח"ג, ש"ו. וה' לעף [6]) טעה לומ' שיצניתא הוא קרוב לשיצא (שץ א'). ובענין פי' שני ברש"י וז"ל: לישנא אחרינ' שמעתי אשדרנילא ונמצאת בשיפון ע"כ נראה לי שהוא הסכים ג"כ עם פי' שני בערוך כי אשדרנילא הוא astrenielle בל"צ פי' מין קמשונים העולה עם הדגן Kornraden והוא מין דגן מעופש ורבינו בפי' שני כתב חטה דקה. אבל פ"א זה עולה יותר יפה עם פי' רב צמח גאון שהזכרתי בע' קרם ד' „חטים שלא נתמלאו יפה". — ובענין כולניתא עיי' זה הערך ומ"ש.

שְׁצִינָא (= נ"ל מל"ע شَظِيَّة ענף Zweig) בפ' השואל בגמ' (וישואל) [צ"ל שואל] את הפרה (ב"מ צ"ט רע"ב) האי מאן דגזל שוצינא דתמרי פי' אמיר כמו (עוקצי' פ"א מ"ג) מכבדות של תמרה — (א"ב בנו"ג חביצא דתמרי). *[אחי"ה וכ"ה בע' חבץ ג' ושם חיבוצא דתמרי ופי' רבינו עיגול של תמרים עיי"ש, ובשט"מ מפורש אישכול התמרים ובכ"י ש"ס ה' הגי' הוצצא דתמרי] —

* שצניתא (פי' בל"פ جَن، زَن בלי סאנסק' ghna, ghena (γυνή) נקבה Weib) ב"ב ע"ד: מילתא דשצניתא עדיף כ"ה בכ"י ש"ס ובילק' כ"י פ' בראשית וכ"ה באה"ת (ושם שיצניתא) עיי' ד"ס (ב"ב צד קי"ז) וכן הביאו בעל עיקרי התלמ' (ואולי בשם הערוך) ובנו"ג נקבה מלחה מעלי ודע כי בל"פ מלה הנ"ל פי' נקבה ובכ"י ש"ס ה' הגי' שניתא וזו עולה יותר יפה עם כתיבה פרסית הנ"ל.

* שְׁוָצְרָא (Feldbeifuss) עיי"ע שוש ושם פירשתי.

* שָׁצַף כמו שָׁסַף בל"מ פי' ענין חתוך בל"ע شَقَّ auseinanderschneiden ובל"ס שטף) ספרא תזריע ר' פרק ט"ז וקרע (ויקרא י"ג, נ"ו) יכול יקרע בו קרע קטן ויקיים בו מצות קריעה ת"ל אותו אי אותו יכול ישצפנו ויניחנו במקומו וכו' וגי' הראב"ד יכול ישספנו . . ישספנו לשון ניתוח כמו וישסף שמואל וגו' ובר"ש ובנרא"ש בנגעים פי"א מ"ה הגי' יכול (יצפנו) [צריך לומר ישפצנו] ופי' רא"ש בשם ר' הלל ישפצנו כלומר יקרענו ולא ינתקנו והערוך הביא בע' שפץ תיבה כיוצא בזה כמו אתי אסא שפצינהו וכו' ע"ש והוא טעות במח"כ כי בהיפך שפץ הורה ענין חיזוק ולא ניתוח והעיקר שני' ישצפנו היא הנכונה כאמור.

* שצת (עיר בתחום צור) ירוש' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ד שצת ובצת ובתוספת' שביעי' פ"ד שנץ וכצת ובכ"י אירפ' ובצת.

שק (עיקרו נָשַׁק מל"מ דבוק גוף אל גוף בפה berühren, an- ובהפעיל מַשִּׁיק ענין נגיעה einanderstossen, zusammenrücken) בביצה בפ' יו"ט (י"ז:) ושוין שמשיקין את המים בכלי אבן

---

1) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ובדפ"ר ובשדפ"ע שצניתא ובכ"י ל"ד שצנייתא ובנו"ג שיצניתא ובכ"י ש"ס ג"כ הגי' שוצניתא. 2) בכ"י ב"ר ודפ"ע כולנייתא ובנו"ג כלניתא ועיי"ע בח"ד, ר"מ ומ"ש. 3) כ"ה נכון בדפו"ו ובעיקרי התלמוד ובדפ"א. ובדפ"ר סירקי וקוים על המלה הסרים. 4) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד ובאו"ז הלי חלה עיי"ע כלניתא הערה 14 ובנו"ג בדפ"ע עגול וכרוך. 5) כ"ה בכ"י ו"ו ועיי"ע כלניתא וש"נ השינויים ובדפ"ע מוקלי וצ"ל מיקלי. 6) פפלנ"צ 202.

לטהרם. פי' ממלא כלי אבן מהם ונותנו[1] במים החיים שיהו נוגעים מים למים ויטהרו אבל לא מטבילין כלים טמאים לטהרם על גבי מימיהן[2]). משיקין מלשון (איוב ל"א, כ"ז) ותשק ידי לפי; והשיקו היקבים[3]) (יואל ב', כ"ד; ד', י"ג). ובפ' כל שעה בגמ' האוכל תרומ' (פסחים ל"ד:) מי החג שנטמאו והשיקן ואח"כ הקדישן טהורין הקדישן ואח"כ השיקן טמאין פי' „שוקען במי מקוה לטהרן אעפ"י שנכנסו תחת המים שנמצאו כזרועין במקוה לא עלתה להם טהרה שאין זריעה מטהרת בהקדש"[4]). בר"ג דפ' הבא על יבמתו (נ"ה:) אמר שמואל הערוה זו נשיקה וכו'. (כריש) [צריך לו' בסיף] גמר' דפ' ארוסה ושומרת יבם (סוטה כ"ו סע"ב) פרט לשקינא לה בנשיקה. *[אחי"ה ופירש"י בנשיקה משיק השמש באותו מקום ע"כ. ושם: לשקינא לה שלא כדרכה. שם לשקינא לה דרך איברים. וכל זה שייך בע' נשק יע"ש הדוגמאות והשם המופשט הַשָּׁקָה עיי"ע] —

שׁך (שׁוּק, שָׁקַק פי' ענין חשיקה ותאוה מל"מ וכן בל' ערבי' شاق (begehren, sich sehnen בפ' המוציא תפילין בגמ' שרשיו (עירו' ק':) ובפ' הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל (יבמות ס"ב:) ואל אישך תשוקתך (בראשית ג', ט"ז) מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך. בב"ר פכ"א (פ"כ) ד' שוקין הן אין שוקה של אשה אלא על בעלה שנא' (בראשית שם) ואל אישך תשוקתיך, אין שוקו של יצר הרע אלא על קין וחבריו שנא' (שם ד', ז') ואליך תשוקתו, אין שוקין של גשמים אלא על הארץ שנא' (תהלים ס"ה, י') פקדת הארץ ותשקקה, אין שוקו של הקב"ה אל על ישראל שנא' (שה"ש ז', י"א) ועלי תשוקתו[5]). פי' משתוקקת מתאוה מרוב חיבה שפוקדה סמוך ליציאתו. בס"ג דפ' אעפ"י שאמרו (כתובות ס"ה רע"א) ושקויי (הושע ב', ז') דברים שהאשה משתוקקת עליהן ומאי נינהו תכשיטין. *[אחי"ה משתוקקת הוא התפעל, נתפעל במ"ר רפ"י שוקיו (שה"ש ה', ט"ו) זה העולם שנשתוקק הקב"ה לבראתו וכו' וא"כ דרשו מן שוק, שקק. והשם שוק ב"ר הנ"ל (כפי גי' רבינו) ושהש"ר פ' אני לדודי עיי' לעיל וכ"ה בשהש"ר פ' כרם: לית שוקא נפיק מן גביכון, ושם: וכי יש אשה ביניכם הוי לית שוקא נפיק מן גביכון.. וכי יש מיתה ביניכם הוי לית שוקה נפיק מן גביכון, והקבוץ שוּקִין שהש"ר אני לדודי. ולנקבה פ' ישקני: אמר הקדוש ב"ה שוּקְיוֹתֵיהֶן על ידי, משוקיותיהן עלי. והשם המופשט אסת"ר פ' בימים ש"שק מפני שבא בשקיקות על ישראל] —

שׁך (מל"מ בהפעיל הִשְׁקָה ובאפעל בלא"ר וסו' אַשְׁקִי פי' תת רויה לארץ או תת שתיה לבע"ח וכדומה tränken, zu trinken geben; פלפל שְׁקַשֵׁק פי' לחלח וממרח במים durch Wasser erweichen, befeuchten וכן בל"ע سقى ועוד עיי' בפנים) משקשקן ליך מן חוביך (ב"ר ס"פ מ"א ופס"ט) עיי' בע' מג[6]). ירו' דס"ג דפ' במה מדליקין (שבת ספ"ב ד"ה:) ובב"ר פי"ד כאשה זו שמשקשקת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבינתיים כך בתחילה ואד יעלה מן הארץ והשקה (בראשית ב', ו') ואח"כ וייצר ה' (שם ז'). *[אחי"ה ברור הוא כי גי' רבינו בכל אלה המקומות משקשקין פי' ממרחין וממרקין ע"י מים עיי"ע מג ומ"ש וכ"ה משקשקין בב"ר רפי"ד אבל בילק' בראשי' ר' כ' ול"ב ובתנחו' נח סי' א' ובירו' הנ"ל אי' מקשקשת וכ"ה במיוחס לרש"י בב"ר פס"ט וכן ציינתי המאמרים בע' קשקש ב' (אחר ע' קש), אבל ממה שהביא המדרש והירו' הפסוק והשקה וגו' מוכח' אמיתת גי' רבינו משקשקת פלפל מן אַשְׁקִי[7]) ובתנחומא הישן נח סי' א' אי' לפי הענין כיון שהאשה נותנת מים

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ר ובדפ"א ונותנין ובדפו"ו ונותן. [2]) בפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) באריכות יותר וז"ל פי' משיקין משקעין כלי אבן זה שיש בו מים מתוקין שנטמאו משקעין אותו במקוה הכלי כולו ובלבד שלא יצופו מן המקוה על הכלי אלא יהיה משוקע במלואו בכלי אבן לטהר אותן המים אבל לא מטבילין שיצופו המים ויעלו למעלה מן הכלי כדי שיהא הכלי ומימיו משוקעין במים אלא הכלי כולו צריך להיות משוקע במים ויהיו המים הטמאין שבתוך הכלי משיקין עם מי המקוה ע"כ. א"כ לדעת ר"ח משיקין כמו משקעין ועיי"ן נבלעת וכן פי' ר"ח בפסחים עיי' למטה ורבינו פי' מענין נשיקה אבל בסמוך בפי' הציון מפסחים נגרר גם בענין הגזרה אחר פי' ר"ח. [3]) כ"ה בכ"י ערוך ולי' בדפ"ע אולי השמיטוהו המדפיסים כי זה משרש שוק ופי' והשיקו והציפו ולפי זה רבינו היה חולק על ר"ח שפי' אבל לא מטבילין שיצופו המים וכו' עיי' לעיל בהערה הקודמות. [4]) הועתק מפי' ר"ח בפסחים. [5]) בנ"ג בב"ר תשוקה, תשוקות וכ"ה בילק' בראשי' ר' ל"ב וילק' שה"ש סוף ר' תתקצ"ב אבל כגי' רבינו מוכח משה"ש פ' אני לדודי שלשה שוקין הן אין שוקן של ישראל.. אין שוקה של אשה.. אין שוקו של יצר הרע.. ר' יהושע בשם רבי אחא אמר אין שוקן של גשמים וכו'. [6]) ושם בח"ה, ע"א הערה 4 רמזתי כי בב"י ה"ב ובילק' ישעיה ר' של"ז אי' בט"ס מקשקשין. [7]) אבל ירו' תענית פ"ג דס"ז רע"א משקשק צ"ל בהיפך מקשקש עיי"ע קשקש.

בעיסה וכו' הרי שגם הוא הבין כגירסת רבינו משקשקת. ולרוב מצוי ב א פ ע ל ו ה פ ע י ל תרג' וישק את הצאן (בראשית כ"ט, י') תרג' ואַשְׁקִי ית ענא ועיי' שם ב', ג'; י"ט, ל"ב; כ"ד, י"ד והלאה, מ', י"ג וזולתו. ב"ב קמ"ו. ואשקיה. ה פ ע י ל מגיל' י"ב סע"א השקהו יין, השקהו מיין מדינתו; עדיו' פ"ה מ"ו עיי"ע דגם. מ"ק פ"א מ"א עיי"ע שלח וע' בית בעל. שהש"ר פ' עד שהמלך משה היה מוהל.. ויהושע משקה וי"א יהושע היה מוהל.. ומשה היה משקה כלומר נתן להם כוס הברכה. והתואר (בינוני) במקום השם שָׁקְיָא פי' מַשְׁקֶה (Mundschenk) עיי' תרג' בראשית מ', א', ה', והקבוץ שָׁקֵי שם פסוק ב', ט' והלאה. ב"ק צ"ב: טיבותא לשקייה עיי' רש"י ותוספו' שם. ובתרג' כמה משקלים ישנן לשם שְׁקוּתָא (= בל"ס) שַׁקְיוּתָא (תרג' אסתר א', ח'; למ"א י', ה'; תרג' בראשי' מ', כ"א; תר"י א' שם כ"ט, כ"ב) פסחים ק"ז: תיהוי שקיותיה שיכרא. שִׁקְיָינָא פי' כמו שִׁקּוּי בל"מ הקבוץ תר"י א' שמות י"ב, ט'; במדי' ו', ג' שיקייני, וכן בשבת ע"ח. כל שיקייני עיי"ע מס א', שם קמ"ז: ע"ז כ"ח: כלהו שקייני פי' כל המשקין, ובירו' שבת פ"ט די"ב. כל שִׁיקוּיין ובב"ר פ"פ אי' שקועין וכ"ה בע' שקען ע"ש. שִׁיַקְיָא (בקבוץ) פי' נחל מל"ע ساقية Fluss, Bach תרג' ירוש' א' שמו' ח', א' האגמים: שיקייא, שם ז', י"ט אגמיהם: שיקייהון: תרג' מים (לישעי' ל"ב, כ') שיקייא. ועוד מל"ע سقى פי' שדה שצריכין להשקותו יש לפרש תוספת' שביעי' רפ"ב בשל שַׁקְיָא[1]) אבל בשל בעל וכו' עיי"ע בעל ג' וע' בית בעל. ירו' תרומו' פ"י דמ"ז: כרוב של שקיא. במד"ר פט"ז אלהיהם של מצרים שקר הם אבל של כנען של בעל הם צ"ל של שקי עיי"ע בעל (ח"ב, קמ"א סע"א ורע"ב) ולא הבין המדפים במד' תנהו' שלח סי' י"ג ששמר גי' מוטעת אלהי מצרים שקר ותחת של כנען של בעל הם הציג אבל של כנען בעלי כח הם אבל בהוספת לפ' שלח שהוציא הרב החכם מהר"ש באבער אי' לנכון בסי' ה' (צד ל"ט:) אלהיהן של מצרים של ש ק י הן אבל של כנען של בעל הן ויפה כיון הרב המו"ל עיי' הערה ל"ב שם. וש"נ ג"כ במד"ר פי"ז ב' שדות אחת של שוקי ואחת של בעל לא למי שהמלך אוהב נותן של שוקי ולאותו ששונא הוא נותן של בעל ארץ מצרים של שוקי והיינו בתוכו וארץ כנען של בעל וכו'. ובתוספ' שביעי' רפ"ב בכ"י אירפ' הגי' ג"כ שוקי ושניהם נכונים כמו בל"ע ساق ועוד سقى. ועוד מל"ע شاقية פי' כלי משקה (Trinkgeschirr) נתפרש שוֹקִי בב"ר פצ"ח עשית כפחזים שנשתברו שוּקֵיהֶן במים. — ועוד שוֹקֶת כל"מ שֶׁקֶת (בתרג' בית שקיא, בל"ע مسقاة Tränkrinne) עיי' פרה פ"ה מ"ז מקואות פ"ד מ"ה תוספת' פרה ספ"ה (ד) ירו' שבת פ"ט די"א ע"ד — והקבוץ שְׁקָתוֹת פרה פ"ה מ"ח] —

שך (= שוק מל"ט פי' רחוב Markt, freier Platz וכ"ה בל"ע سوق شقوقة ובלא"ר וסו' **שוּקָא** וכן שְׁקָקִי, שְׁקָקָא, שְׁקָקָה) כפ' אהרון בשקלי' (פ"ח מ"א) חוץ משל שוק העליון. בב"ר פי"ח (פי"ז) ובויק"ר בוכי ימוך (פל"ר) חמתיין מתבזיין בגו שקקי[2]), ובפרשה מ"ה (מ"ד) ויוצא אותו החוצה וכי מחוץ לעולם הוציאו אלא אחוי ליה שקקי דשמיא הה"ד (משלי ח', כ"ו) עד לא עשה ארץ וחוצות, ירו' בפ' הרואה בגמ' על הזיקין (פ"ט די"ג ע"ג) חכים אנא שקקי[3]) דשמיא כשקקי נהרדעא קרתי[4]), ברחובות תתן קולה (משלי א', כ') תרגומו ובשקקי יהבא קלה. *[אחי"ה וכ"ה בפשיט' הסורי' ובנו"ג בט"ס משקקי, תרג' פעם בחוץ פעם ברחובות (שם ז', י"ב) בעידנא בשוקא בעידנא בשקקי. והיחיד שוּקָא בתרג' בראשית ט', כ"ב; תר"י א' דברים כ"ד, י"א וזולתו וכן בדרז"ל יבמות נ"ג. יבמה לשוק, ב"ק קט"ו. תקנת השוק, ב"ר פצ"א שוק של זנות, פסחים ק"י. חזי אפי שוקא, ב"ב כ"ב. יומא דשוקא, מ"ק ט"ז סע"א ורע"ב בשוק, ופי' המיוחס לרש"י יומא דכלא ויק"ר פכ"ח בגו שוקא. והקבוץ עירו' כ"ט. בשוקי דטבריה עיי"ע בן עזאי, ירו' נדרי' פ"ד דל"ח ע"ר שוּקָאֵי דארמאי ובתרג' ישעיה כ"ד, י"א שוּקַיָא, תרג' ש"ב כ"ב, מ"ג חוצות: שוּקִין ובנוסח' בט"ס שַׁקִין, ובמשקל עברי שְׁוָקִים שבת ל"ג: תקנו שווקים, ושם ג"כ תקנו שווקין, במד"ר פ"כ שווקים של מו"מ, ובירו' ובמדרש לרוב המשקל הסורי וערבי שְׁקָקָא. ירו' עירו' פ"א די"ח ע"ג בשקקה דר' יצחק, ב"ר פי"ז הדן שקקא, שם: שקקיא דקרתא, קהל"ר פ' חפר: שקק פלן, איכ"ר פ' העיר וכל מבוי ומבוי עשרין וארבע שווקים ועל כל שוק ושוק עשרים וארבע

---

[1]) ובקצת דפ' שקי ועוד עיי' סוף זה הערך. [2]) בנו"ג בשני מקומות בגו שוקא. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ובעיקרי התלמוד ובדפ"ע ובנוסח' אי' בשקקי. [4]) בבבלי ברכות נ"ח: נהירין לי שבילי דרקיעא וכו'.

שקקים ועל כל שקק ושקק עשרים וארבע חצרות וכו'. ועוד שְׁקָתָא ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ד שקתא דנזוראי ובאל"ף בראש אשקקא עיי"ע בח"א. שכ"ג ויש"נ] —

שַׁק (= שׁוֹק מל"מ שם אבר מבע"ח Wadenbein, Unterschenkel) בסוף קינים (פ"ג מ"ו) שני[1] שוקיו לשני חלילין. *[אח"יה ופירשו התוספו' עצמות שוקיו לעשות חלילין ע"כ וכנ"ה בברכות כ"ד. שוק באשה ערוה. בדניאל ב', ל"ג שָׁק, תרג' שוק (שמות כ"ט, כ"ב, כ"ז) שׁוֹקָא ובדפ"ש שָׁקָא והקבוין שָׁקִין (דברים כ"ח, ל"ה). חולי' ס"ג רע"א עיי"ע שקטנאי. ירו' שקלים פ"ה דכ"ט. קהל"ר פ' ואבד העושר עיי"ע קפר. ע"ז כ"ה סע"א שוק ושופי ירוש' מגילה פ"א דע"ב סע"ג שקא ושופה עיי"ע שפי א' והושאל לרגל ומשען הדבר גיטי' נ"ה: נ"ז. עיי"ע דייספק ח"ג נ"א: ע"ש] —

* **שַׂק** (מל"מ שם לבית קבול עשויה מצמר עב Sack וכן בשאר לשונות)[2] סוכה כ': מחצלות של שעם.. של שק ושל ספירא עיי"ע ספר א'. שבת ס"ד. מוסף שק על הבגד וכו' שק מה שק טוי ואריג וכו' פירש"י שק הוא עשוי מנוצה של עזים אעפ"י שאינו ארג אלא קלע קטן עשוי מנוצה של עזים ע"כ ועיי"ע קלקי. ספרא שמיני פרש' ו', פרק ח' אין לי אלא שק העשוי מן העזים וכו' מה שק מיוחד טווי ואריג וכו'. ובל"ס סַקָא וכן בירו' סנהדר' פ"י דכ"ז ע"ד הא שקא והא סלעא. תענית ו': עיי"ע מך א'. ויק"ר פכ"ח אנא מן שקא ומן קטמא.

* **שְׁקָא** (נ"ל מל"פ האמורה בע' שגא ב' פי' נפל niederfallen, stürzen) קידושי' פ"א רע"ב נחרו ביה שקא ומית ופירש"י הוא החזיק עצמו כמת שקא הלקיח כמו שקל ע"כ וא"כ לפירושו שקא הוא כמו שקל ואין נ"ל והעיקר כי שקא הוא כמו שגא ופי' בל"ע נ פ ל (شغشيدن) ובאמת כי' רבינו בע' נחר ג': נ פ ל וביבמות ס"ג: שתי גירסאות נתערבו שגא נפל ובא אחת להורות על השנית. חגיגה י"ג: מהיכא שקיא וכו' ט"ס עיי"ע שקל ב'.

שָׁקַד (מל"מ ענין המהירות וההשתדלות streb-sam, rege sein; והתואר שַׁקְדָן = שָׁקוֹד der (geistig) Rege) בסוף סוטה (פ"ט מט"ו דמ"ט. וכ"ה בירו' סוטה ספ"ט דכ"ד ע"ג) בטלו השקדנים, כפ"ב[3] באבות (מ"ד) הוי שוקד ללמוד תורה. בפ"ק בסנהדרין בגמ' סמיכת הזקנים (סנהדרי' י"ד.) הוה משתקיד בר' יוחנן[4] למסמכיה. בר"ג דכתובו' (כ'. ה'. ז'.) שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל. בר"ג דפ' נערה שנתפתתה (כתובו' מ"ג:) שקוד מנו שמואל פי' זה שנקרא שמואל שקוד שהיה שוקד על דלתי התורה. *[אחי"ה ורש"י פי' על שום דהלכתא כוותיה בדיני ושוקד על דבריו לאומרם כהלכתא ע"כ ובע' אביי בתשו' רש"ג הביא רבינו שבור אבל בכ"י ו"ו א' וב' ופ' ובדפ"ר אי' שקוד עיי' ח"א, ט', וכנ"ה בירו' קידושי' פ"ג דס"ד רע"ג משמת בן עזאי ובן זומא בטלו השקדנים ולא עמד שקד עד שעמד ירמיה ובירו' נדרי' רפ"ה ד"מ סע"ד אי' לא עמד שוקד עד שעמד ירמיה וצ"ל שָׁקוֹד[5]. והפעל ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד אני שוקד והן שוקדין[6]. איכ"ר פ' נשקד: נשקד (איכה א', י"א) שין כתיב שקד הקב"ה איך להביא עלי רעה] —

שָׁקֵד (מל"מ שם לעץ העושה שקדים Mandel-baum והפרי שְׁקֵדִים Mandeln) בריש מעשרות (פ"א מ"ד) ובריש חולי' (כ"ה:) החייב בשקדים המרים פטור במתוקים פי' תמרים נאכלין כשהן קטנים נגדלו אינן נאכלין למען כי נתגבה מרירותן[7] ולפיכך אינן חייבין במעשר עד שיגדלו. *[אחי"ה ובגמ' בחולי' שם מבואר שקדים המרים קטנים חייבין גדולים פטורין מתוקין גדולין חייבין קטנים פטורין ופי' רגמ"ה שקדים המרים כלומר מין אחד שאפי' בשעת גמר פרי מרים ואותו מין כשהם קטנים חייבין במעשר דחשובין אוכל שקטנים יכולין לאוכלן שאינן מרים כל כך אבל כשהן גדולים אין יכולין לאוכלן כ"כ ולא חשיב אוכל ופטורין מן המעשר: מתוקין גדולים חייבים כלומר מין מתוקין כשהן גדולים הן חייבים במעשר אבל כשהן קטנים מרים הם ולאו בני אכילה הם ופטורים מן המעשר ע"כ. ירו' מעשרו' פ"א דמ"ט.

---

[1]) בנו"ג שתי. [2]) בלי כושי Sak בלא"ר סַק בל"י ורו' σάκκος, saccus בלי הונגי' zsák. [3]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלי' ובדפ"ע בפ"ג. [4]) בנו"ג ר' יוחנן ובכ"י ש"ס ר' יוחנן עלייהו. [5]) ואולי נקרא כן ר' ירמיה (תלמידו של ר' זירא) בהיותו בא"י ועזב דרכו לפלפל בדברי מה בכך שהביא ר' זירא לידי גיחוך (עיי' בב כ"ג:) והשתדל לבוא לנקודת האמת ועל שקידתו האמת נקרא בשם הכבוד שָׁקוֹד כמו שמואל, ובן עזאי ובן זומא הנקראים שקדנים. [6]) בבבלי ברכות כ"ח: אני משכים והם משכימים. [7]) בדפ"ר מרתן.

שקידים המרים הרי אלו פטורין ומתוקין אינן חייבין עד שתפרוש קליפתן החיצונה ועש"ה. ירו' ערל' פ"ג דס"ג: שקידי פרך. והעץ נקרא שָׁקֵד קהל"ר פ' וישב העפר מה השקד משעה שינייץ עד שהוא גומר פירותיו כ"א יום וכו'. בירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ג ובבכורו' ח'. אי' לוז. ב"ר פמ"ב גפן ותאנה ורמון אגוז ושקד תפוח ופרסיק ובפסיקת' דר"כ צד קפ"ז: ופרסק ושקדים ועיי"ע קרסטמל. ובלא"ר וסו' שינדא ותרג' שקד: שינדא והקבוץ שינדין עיי"ע שגד] —

* **שקיזמי** (אולי מל"י ξύσμα Geschabsel) ירו' ברכות ספ"ו ד"י ע"ד שקיזמי ופיתא אימר על השקיזמי במקום שעושין את השקיזמי עיקר וכו' ופי' באה"צ למהרז"ף מל"י הנ"ל מאכל בשר או ירקות הנעשה ע"י גרירה.

שקט (= שָׁקוּט נ"ל מל"ע سقط נופל herab-fallend) בפ' מומין אלו (בכורות מ"ג. במשנ') ושראשו שקוט ושקיפס[1]. פי' בגמ' (שם) תנא שקוט מלפניו ומפרשינן[2] "שראשו בולט הרבה מלפניו". וי"מ שאינו בולט כלל כענין שקיפס מאחריו שאינו בולט מאחוריו והוא מחוסר "שדומה כמי שנחתך ממנו חתיכה מאחוריו והיינו דשקיל פיסה [דחביא מחבא] וכן שצוארו שקוט ומשוקע בין כתפיו". בנדרים בפ' ר"א (ס"ו:) צוארו נאה שקוט הוא. *[אחי"ה דע כי כל הפי' הועתק מפי' רגמ"ה רק רבינו נתן הכנים באמצע וי"מ שאינו בולט כלל. וכל פי' הערוך אי' בפי' רע"ב בבכורו' בשם עצמו. ובמשניות הגי' שקוע וכן גי' הרמב"ם עיי' מ"ש תוי"ט בבכורו'. ורש"י פי' שקוט מלפניו שראשו משופע מלפניו באלכסון וכו'. מאחוריו: שגובה ראשו חסר מאחוריו ובשט"מ אחר חסר אי' ס"א חדוד מאחוריו ע"כ וזה נוסח ס"א עולה יפה עם גזרת שקיפס ע"ש ומ"ש. ופי' משופע ברש"י מוכיח שהיתה לפניו ג"כ גי' שקוע ובנדרי' פי' המיוחס לרש"י צווארה שקוט שראשה מונח בין כתיפותיה ע"כ וזה כפי' הראשון בערוך (שהוא פי' רגמ"ה), והר"ן פי' שקוט[3] קצר. תוספת' בכורות רפ"ה צוארו שמוט ושקוט] —

* **שֶׁקֶט** (מל"מ פי' מנוחה Ruhe) סנהדר' ע"ב. שקט לרשעים רע להם ורע לעולם וכו'.

שקטנאי (שם עוף) אריכי שקי (חולי' ס"ג רע"א) עיי' בע' מ ר ז מ א. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ערוך ולא מרמזא ככדפ"ע) ובע' מרזמא גי' הערוך שיקטנאי ובנו"ג שיקטנא. ודע כי שם עוף אחד בלתי ידוע נקרא בל' פרס' جکاک וה' לעוויזאהן (צאאלאגיא צד 170) חשב שהוא Flamingo בלי ראיות] —

* **שַׁקְיָא**, **שַׁקְי** (שׁוֹקִי) Bewässerung; **שַׁקְיוּתָא**, **שִׁיקוּיָא**, **שִׁיקְיָינָא** Getränk; **שַׁקְיָיא** Bäche עיי"ע שק ג' ומ"ש.

שָׁקַל (מל"מ wägen; שָׁקוּל gleichwiegend עיי' כפנים; שִׁיקּוּל Abschätzung) בר"ג דבבא קמא (ג'.) (ובספרי) [צריך לומר ובספרא] בפרש' חטאת נשיא (ספרא ויקרא פרשה ו' פרק ח') מכדי שקול הוא[4]) ויבואו שניהם פי' "מכדי דין השן והרגל שוה זה יש הנאה להזיקו וזה הזיקו מצוי[5]) אין אחד מכריע על חבירו באיזה דרך אתה יכול לרבות האחד ולמעט האחר אי אפשר לך לרבית אלא שניהם"[6]). בר"ג דפ' ענלה ערופה (סוטה מ"ד:) ובר"ג דסנהדר' (כ' רע"ב) אין בי"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד אין עושין בי"ד שקול לכתחילה פי' כגון שנים אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב כיון שאין מי שיכריע ביניהן נמצא הדבר שקול[7]) וכן ד' וכן ו' אין עושין בי"ד זוגות אלא עד שיהא אחד מכריע שנאמר (שמות כ"ג, ב') אחרי רבים להטות. היכי דמי שיקול הדעת (שם ו'. ל"ג.) אמר רב פפא תרי תנאי ותרי אמוראי דפליגו אהדדי ולא אתמר הילכתא לא כמר ולא כמר וסוגיין דעלמא כחד מינייהו ואזיל איהו ועביד כאידך היינו שיקול הדעת. בגמ' דפ' אין עומדין (ברכות ל"ג.) מתוך ששקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית חמתים. ירוש' (ברכות פ"ה ד"ט סע"א) כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם, ר' חייא בר ווא[8]) שמע לה מן הדא יחיינו מיומים וגו' נדעה נרדפה לדעת את ה' [וגו']

---

1) עיי"ע שקיפס ושי"נ השינויים. 2) כ"ה בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ובדפ"ע ומפרש ואז הוצרכנו להשלים ומפרש רב גרשום כי זה הפי' שייך לו. 3) בל"פ کوتہ (?) פי' קצר עיי"ע גוץ (ח"ג, שמ"א:). 4) וכ"ה בהעתקת פי' ר"ח ובנו"ג ובנו"ג שקולין הן ובספרא שקול הוא שיבאו שניהם. 5) בפי' ר"ח זה יש הנאה להזיקה וזו הזיקה מצוי. 6) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בב"ק. 7) וכ"ה בפי' ר"ח ע"ש. 8) בנו"ג בר אבא ובתענית ירו' רפ"א דס"ג סע"א בר בא.

(הושע ו', ב') [1]). בגמ' דפ' פרת חטאת (זבחי' קט"ז:) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות (דה"י א', כ"א, כ"ה) וכתיב (ש"ב כ"ד, כ"ד) ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט נ' [2]) שהן ת"ר ואכתי קשיין אהדדי התם זהב הכא כסף [3]) אלא הכי קאמר גבה כסף במשקל שש מאות זהב ר' יוסי אומר משום אבא יוסי בן דוסא [4]) בקר ומקום מזבח [5]) בנ' וכל הבית בת"ר ר' אלעזר בן שמוע אומר בקר ועצים ומקום מזבח בנ' וכל הבית בו' מאות [6]). *[אחי"ה שָׁקַל מל"מ ושקל בפלס הרים (ישעיה מ' י"ב). תוספ' ע"ז רפ"ז (ח') השוקל ענבים בכף מאזנים. בבינוני פ ע ו ל שָׁקוּל פי' מאותה המדה והמספר כלומר משקל אחד לכולם עיי' ערכי' ד': נזיר נ"ח: שקול הוא, זבחים ד': שקולין הן. בית דין שקול עיי' לעיל ועוד סנהד' י"ד. תוספת' פסחים רפ"ב (ג') הדבר עדיין שקול. ר"ה י"ח: שקולה מיתתן של צדיקים וכו', יומא ט': שקולה שנאת חנם כנגד וכו', ב"ב ט'. שקולה צדקה כנגד וכו', סנהד' ק"ג: שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כולו. שבועות כ"ט. מנחות מ"ג: נדרים כ"ה. שקולה מצות ציצית וכו', נדרים ל"ב. גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה. שמ"ר ספכ"ה השבת שקולה כנגד כל המצות. ב"ר פי"ג שקולה היא גבורת גשמים וכו', במד"ר פ"י שקול הוא כשלשים ואחד צדיקים, שם פי"ח שמואל ששקול כנגד משה ואהרן. פ י ע ל ב"ר פנ"ט שהיה יושב ומשקיל את בתו ראויה היא או אינה ראויה יצריך לו' מ ש ק ל וכדאי' בילק' הושע ר' תקכ"ח ועוד שֶׁקֶל נבנה מן שָׁקַל פי' נותן והביא השקל. שקלי' פ"א מ"ד מנחו' כ"א: מ"ו: כל כוהן ששוקל אינו חוטא.. לא כי אלא כל כוהן שאינו שוקל חוטא, נדרים ל"ג. שוקל לו את שקלו. שקלים פ"א מ"ה מ"ז: פ"ב מ"ב מ"ד וזולתו. ב"ב פ"ח: עיי"ע עין, כרע ב'. ב"ר פ"ד שקול עצמך. ובהשאילה חגיגה ה'. שקל עלינו הכתוב קלות כחמורות, סוף קהל"ר עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות וכו'. והשם שֶׁקֶל קבוץ שְׁקָלִים [7]). ולדעת רז"ל שקל של תורה סלע הוא בכורות פ"ח מ"ז גמ' שם נ'. ירו' קידו' פ"א דנ"ט ע"ד כל שקלים שכתוב בתורה סלעים ועיי"ע סלע וע' צר ט'. מעשר שני פ"ב מ"ח ומ"ט שקל כסף ושקל מעות. השם המופשט שיקול ובפרט שיקול הדעת פי' אומד הדעת מפעל שָׁקַל פולס זה מול זה בדעתו, סנהד' הנ"ל היכי דמי שיקול הדעת, ירו' סנהד' רפ"א די"ח. טעה ודנן בשיקול הדעת, ירוש' כתובו' פ"ט דל"ג. בטעות משנה שיקול הדעת] —

שְׁקַל (בל"ס פי' כמו נָשָׂא בל"מ nehmen, fortnehmen) בגמ' בפ"ק דתעניות (ו':) דלא שקיל שודפנא. בגמ' דפ' אין דורשין (חגיגה י"ג סע"ב) מהיכן שקיל [8]) אמר רב [9]) מזיען [10]) של חיות. שקל קלא (ע"ז י"ח רע"ב) עיי' בע' קלא. *[אחי"ה ובדפ"א יש הוספה: פי' ענין לקיחה ולי' בשדפ"ע ושייך לר"ב. וכנ"ה בסנהדר' ז'. שקל גלימא, קידושי' י"ב: שקלתא ואישתיקא, י"ג. אין שקלי ודידי שקלי, מנחו' פ"ה. עיי"ע מת א'. שבת ס"ג: עיי"ע נב. שם קכ"ג. למשקלא בה קוץ. ב"מ מ'. שקלי בכיילא, ס': דשקיל מיניה מידי דלא יהיב, תמיד ל"ב: שקל מהנהו מיא וכו', יבמו' ק"ה: עיי"ע מטרפס. ב"מ ס"ג: כתובו' נ"ג רע"ב עיי"ע חזר ב', חגיג' י"א: שקלי וטרי עיי"ע טר ב' ומ"ש בח"ד, ע"ב וש"נ התרג'. ועוד עיי' תרג' שמו' כ"ג, ה' בדפ"ש, תרג' משלי כ"ה, כ' ועם אתתא כמו בל"מ נשא אשה תרג' שני אסתר א' ט"ז שקיל אתתא. א ת פ ע ל אשתקילת תרג' דה"י א' ה', ב'] —

שקל (מע' הקודם התואר שָׁקוּלָא בל"ס פי' סַבָּל Lastenträger, Träger) בר"ג דפ' כל הבשר

---

[1]) השלמתי וגו' כי עיקר הראיה מסוף הפסוק: ויבא כגשם לנו וגו' אבל בירו' ברכו' וירו' תעניי' הנ"ל הביא ג"כ רק עד: ויבא כגשם וגו' וידוע כי כמה פעמים הובא בש"ס פסוק והראיה מסוף הפסוק. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר. [3]) בנו"ג התם כסף הכא זהב. [4]) בכ"י ה"ב ר' אבא משום אבא יוסי בן דוסתאי ובנו"ג ר' אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי וכ"ה ברש"י בשם תו"כ וככ"י ש"ס בן דוסאי ועיי' ד"ס לזבחים צד קכ"א: וכ"ה בחגיג' י"ג: אבל בכ"י ש"ס שם בן דוסתאי וכ"ה בילק' איוב כ"ה ודניאל ז' ועיי' ג"כ יומי כ"ב: מנחות נ"ב. ובמד"ר פי"א. [5]) בנו"ג בקר ו ע צ י ם ומקום מזבח ולי' בדפוסים הישנים והוסיפוהו מע"י עיי' ד"ס שם. [6]) בנו"ג בתחלה מימרא דר' אלעזר בן שמוע ואח"כ מימרא ר' אומר משום אבא יוסי וכו' ואח"כ ואכתי קשיין אהדדי ועיי' ג"כ מ"ש רש"י. [7]) ועל פי זה נקראה המסכת שקלים שרוב ענינה בהם. [8]) בנו"ג נפיק וכ"ה בילק' ירמיה ר' ש"ד וילק' איוב ר' תתק"ח אבל כגי' רבינו איי' בספר תורת אדם לרמב"ן (שער הגמול צד צ"ח. בדפ' ווניצ') מהיכא שקיל וכ"ה באה"ת וכצ"ל בכ"י ש"ס ב' (הובא אצל ד"ס חגיגה צד כ"ג:) ושם בט"ס מהיכא שקי. [9]) בש"ס לי' ובע"י אר"י בר אבא אמר רב ובילק' בשני מקומו' א"ר ירמיה בר אבא. [10]) וכ"ה בילק' ובנו"ג מזיעתן.

(חולי' ק"ה:) הנהו שקולאי דהוו דרו חביתא דחמרא כפ' השואל בגמ' השואל פרה (ב"מ צ"ט:) אמר רבא הני שקולאי דתברי חביתא דחמרא פי' סבלין הן [1] אבלושי. *[אחי"ה כ"ה בר"פ ובדפ"ר יש לקרוא ג"כ אבלושי וכ"ה בהעתקת עיקרי התלמ' ועיי"ע אבלושי (ח"א, ע"ז ומ"ש)] —

* שִׁקְמָה (מל"מ ובלא"ר וסורי שִׁיקְמָא בל"י συκάμινον בל"ר sycomorus וכן בל"ע سوقم (Maulbeer- Feigenbaum בל"מ רק בקבוץ שִׁקְמִים וְשִׁקְמוֹת ובדרז"ל גם היחיד דמאי פ"א מ"א בנות שקמה; כלאי' פ"א מ"ח; פ"ו מ"ד, ב"ב פ"ד מ"ט תוספת' ב"ב פ"ג סדן שקמה שביעי' פ"ד מ"ה ב"מ פ"ט מ"ט קורות שקמה; ב"ב פ"ב מ"ז ומי"א בחרוב ובשקמה; פ"ה מ"ז עצים של שקמה שם פ"ד מ"ח נדה ח'; תוספת' שביעי' פ"ג בתולת שקמה. פסחי' נ"ג. עיי"ע שמל. ב"מ קי"ז: בארזים . . בשקמה. ב"ר ס"פ כ"ה וריש מד' רות וירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג עיי"ע גרפית (ה"ב שע"ו, ובהערה 5). ב"ר פ"ב כשקמה הזו שהיא עושה בארץ שש מאות שנה. ועוד שם מקום ספרא בחוקתי פרש' ח' פרק י"ב חרובי שקמה וצלמונה ועיי"ע שיטה ויש"נ השינויים. תוספת' ע"ז פ"ו (ז') חרוב שבכפר קסם [2] ושבכפר פגשה (עיי"ע כפר ח"ד, ש':) ושקמה שכראנו ושבכרמל צ"ל שבראני כדאי' בדפוסי' ובכו"פ. דמאי פ"א מ"א רימי שקמונה והיא עיר Sykaminos הנקרא בדרז"ל חיפה [3] ומזה התואר שקמוני ובפרט שמעון השקמוני ב"ב קי"ט. ספרי בהעלתך פ' ס"ח. ספרי שלח פ' קי"ד, ספרי פנחס פ' קל"ג.

שָׁקַע (מל"מ ענינו טביעה versin- = sinken, ein ken; שִׁיקוּעַ, שְׁקִיָעה, שְׁקִיעֲתָא das Sinken, (die Vertiefung צלוחית שפיה שוקע (מקואות פ"י מ"א) פי' בע' קלמר. בפ"ז בכלאי' (מ"ו) מאימתי הוא נקרא אנס [4] משישקע. צללו כעופרת (שמות ט"ו, י') תרג' אשתקעו. בפ' אין מעמידין בגמ' דסמך שלקות (ע"ז ל"ז:) (האי) [צ"ל הא] [5] מיא בשיקעא זיל טבול [6]. בס"ג דע"ז (ע"ה:) אי משום דחזייה לגוי דדעתיה לשקועיה. כפ' המפלת בגמ' המפלת ליום מ' (נדה ל"א רע"א) מניח אצבעו לכאן שוקע לכאן ולכאן [7]. כבלע את הקדיש (במדבר ד' כ') תר"י (כ') כד משקע [8]. בויק"ר זאת תהיה פ' רפאני (פי"ז) שקערורות ישקא ביתא באילין לווטייא [9]. בתורת כהנים (מצורע דיבורא נגעים פרק ג' פרשה ו') שקערורת ירקרקת או אדמדמת (ויקרא י"ד ל"ז) [שקערורות] שוקעות (ומראיהן) [צ"ל כמראיהם] ירקרקות או אדמדמות הירוק שבירוקין ואדום שבאדומין ומראיהם שפל מן הקיר ולא ממושן [10]. *[אחי"ה עיקר ענינו טבע במצולה וכדומה כמו ויק"ר רפ"ז שקעה ספינתו בים. ירוש' סנהד' פ"י דכ"ט. רעדת ארעא ושקעת. ב"מ ע"ב: מששקעו בכבשן, ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד וירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד אירס שוקע היה, ירוש' ע"ז שם פמ"ב ע"ג חותמה שוקע (הפכו בולט). ויק"ר ספ"ה דישקע באריסותיה. תרג' ירו' א' צללו (שמות ט"ו, י') נחתו וישקעו תרג' ירו' א' פחתת (ויקרא י"ג, ג"ה) צורעא שקיעא היא [11], והושאל לביאת שמש כאלו היה נטבע בים [12]. שבת ל"ד: איזהו ביה"ש משתשקע החמה. קהל"ר פ' וזרח השמש: עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר וכו', ושם ג"כ בהפעיל עד שלא השקיע ע"ש וכן בב"ר פנ"ח עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק וכו' עד שלא השקיע שמשו של משה וכו', וכ"ה במד' שמואל סוף מזמור ח'. ילק' ריש חיי שרה עד שלא שקעה שמשה של יהושע וכו', ושם: עד שלא השקיע ועיי' ג"כ ילק' יהושע כ"ו ילק' ש"א סוף ר' צ"ז. ב"ר פי"ט היום שוקע, ושם פס"ה בהפעיל השקיע הקב"ה גלגל החמה וכו', תוספת' סוטה ספ"י היתה חמה זורחת ממערב ושוקעת במזרח. בהפעיל תוספת' פסחי' ספ"ג (ד') בכ"י אירפ' שהיו כהנים משקיעין בדם עד רכובותיהם ובנו"ג מפקיעין. פעל זבחים כ"א: דמשקע ליה . . דלא משקע ליה ע"ש כמה פעמי' ושם כ"א סע"א כיור שלא שקעו מבערב וכו'. ירו' ע"ז פ"ב דמ"א רע"ד אין לך רשות לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לפני בני אדם כשירין, ירוש' שבת פ"ז ד"י. כד משקע באנטרין, מנחות

[1]) בדפ"א סובלין. [2]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג פטם ובכו"פ צד 26 פטם. [3]) עיי' צונץ געזאממעלטע שריפטען ב', 290 ולעף פפלנ"צ 387. [4]) בדפו"ו בט"ד אגם. [5]) בהעתקת עיקרי התלמוד לי' וכן לי' בכ"י ש"ס. [6]) בנו"ג בשיקעתא דבנהרא זיל: טבולו ובכ"י ש"ס רק מיא בנהרא וכ"ה בפי' ר"ח. [7]) בנו"ג נותן אצבעו עליו שוקע לכאן ולכאן. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובעיקרי התלמוד אבל בשדפ"ע כדמשקע בתיבה אחת ובתר"י בי אי' כד . . משקעין. [9]) בנו"ג שקע ביתא, ושם ג"ב: שקיע ביתו באלין לווטייא. [10]) בנו"ג ממשן ובדפ"ר בט"ס מרושן צ"ל ממשן. [11]) עפ"י הספרא מראיה שקועים. [15]) וכן הונח טמע (עיי"ע) לביאת השמש.

צ"ו. קנין שקועי משקע להו, תרג' אונקלס שמות כ"ה, ז' לשקעא באיפודא. משקדים (שם כ"ה, ל"ג. ל"ד; ל"ז, י"ט. כ') תר"י א' משקעין בציוריהון. פיעל סנהדר' מ"ו. משקעין את הקורה בארץ, ירו' שקלים ספ"ה דמ"ט: כמה ממון שיקעו אבותיי כאן אמר לה כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן. בינוני פועל ירוש' ב"מ רפ"ב ד"ח: מְשׁוּקָּע בו. ירו' יומא רפ"ז דמ"ה. זרעו של דוד מיושקע שם. ב"ר ס"פ ל"ג התיבה משוקעת במים י"א אמה. ירו' שבת פ"ג ד"ו. כסא שרגליו משוקעות בטיט. שם פט"ז דט"ו ע"ג הדא דאת אמר עד שלא שיקע בו רבי רוב משניות אבל משישקע בו רבי רוב משניות לעולם הוי רץ לתלמוד יותר מן המשנה וכ"ה כירו' הוריות ספ"ג דמ"ח ע"ג עיי' פסיקתא דר"כ ויק"ר בע' רתק ב'. ירו' פיאה פ"ב ד"ז. כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהון משוקעות במשנה. נתפעל תוספת' מגילה רפ"ג (ב') עד שלא נשתקע שם בעלים מהם וכו', ערכי' ו': נשתקע שם בעלים, קידו' ע"ה סע"א עד שישתקע שם ע"ז ממנו, ירו' שקלים רפ"ח דנ"א. והיו עולי רגלים משתקעין בדם, ירוש' כתובות פ"א דכ"ה ע"ד וירו' קידו' פ"ד דס"ה ע"ד משפחה שנשתקע בה פסול, ירו' קידושי' שם: ונשתקעו בהן גדולי הדור . . וכולם נשתקעו בכהונה גדולה [1]). והשם המופשט שְׁקִיעָה שמ"ר פט"ו דרך של שקיעה. פסחים צ"ד. זבחים כ' סע"ב נ"ו. ושם: ירו' סנהד' פ"ה דכ"ב ע"ד שקיעת החמה. ועוד השם המופשט כליי פ"ב מ"ח בית שקועו עיי"ע בית שקוע. תוספת' כלי' ב"ק ספ"ג שיקוע העמוד. זבחים כ"א: גזירת שיקוע, שם: מצות שיקוע. תר"י ב' כבלע (במדי ד', כ') כד ייעלון כהניא לשיקוע מאני קודשא ותר"י ב' עיי' לעיל בערוך. שקיעתא פיי' כמו שקיעה ע"ז נ"ז: עיי' לעיל בערוך, ועוד עיי"ע שקיעין] —

שקען (= שְׁקוּעִין (?)) בב"ר (פ'פ) [צ"ל פפ"א] [2]) (לפנינו ס"פ פ') אמר ר' יעקב בר אחא בכל שעה הוה ר' יוחנן ור' יונתן מפקדין חיתא ואמרי להון כל שקועין דאתון עבדין בחולא עבידו בשבתא ביום שלישי שחל להיות בשבת. *[אחי"ה בדפ"א אי' עוד: פירוש תיקונין ע"כ ולי' בדפ' הראשונים ובכ"י ערוך אמור מעתה שזו הוספת ר"ב היא. והמיוחס לרש"י פי' בב"ר כל שקועין כל תיקונין ועיקר תיבה זו תמצא אותה על עיקרה בתלמוד ירו' במס' שבת ע"כ הרי שגם הוא פי' כן וגרס כגי' רבינו אבל הטיב לרמוז על הירו' דשם עיקר הגי' וכיון בלי ספק על ירו' שבת פ"ט די"ב. כל שיקויין דאתין עבדין בחולא עבדין בשובתא וכו' ופי' שיקויין רפואות עיי"ע שק ג' ומ"ש [3]) וא"כ גם בב"ר צ"ל שיקויין] —

* **שְׁקִיעִין, שְׁקִיעַיָּא** (hypothekarische Ver-schreibung) ירו' כתובו' ספ"י דל"ד. אזלון אילין דבר תפקן ונסבין להון נשין אעלון להון נשין אעלון להין שקיעין וכו' אמר לון ר' מנא אנא ידע כד זבנתון אילין חקלוותא לא היו אילין שקיעיא קדמיכון ופי' פני משה שקיעין הן שטרי החלטות להיות שקועין בידן, הערוך ע"כ. ואני לא מצאתיה בערוך.

* **שְׁקוּעַ** עיי"ע שקט.

* **שְׁקוּעָה** (כינוי לשבועה) ירו' נדרים פ"א דל"ז. שקועה שקוקא שקורה.

שקף (= שְׁקִיפָא בל"ס פי' צור, סעיף Felsen-spitze, Zacke) בס"פ ג' באהילות (מ"ז) ובר"ג דפ' הישן (סוכה כ"א.) ומודין בשקיפין ובנקיקי הסלעים פי' הרי הן חורין דכתי' (ישעיה נ"ז, ה') סעיפי הסלעי' ומתרגמינן תחות שקיפי כיפיא ונקיקין הן דומין לשקיפין אלא אחד נעשה ע"י מטר ואחד נעשה מאליו. אינמי חררוהו חיות השדה מיהא שניהם שלא ע"י אדם — (א"ב פי' בל"י חפירה תרג' בצור עורב (ישעיה י', כ"ו) בשקיף עורב ופירושו בל"י חפירה). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י σκάφη והנכון שהוא ל"ס הנ"ל והוא כמו סעיף בל"מ [4]) וכתרגומו בשופטים ז', כ"ה; ט"ו, ח'. י"א. ותרג' צורי היעלים (ש"א כ"ד, ב') שקיפי כיפיא. ועוד עיי' תרג' ש"א י"ג, ו'; לישעי' ב', כ"א; ז', י"ט; לירמיה ט"ז, ט"ז. ופי' רבינו אי' בפי' הרא"ש אהלות הנ"ל בשם עצמו ורה"ג שם הביא רק התרג' לישעיה ב', כ"א. וכנ"ה השקיפים והסלעים באהילו' פ"ח מ"ב ועיי' שם בפי' הרמב"ם. והיחיד כ"ר פי"ב

---

[1]) בבבלי קידושי' ע"א. משפחה שנטמעה ועיי"ע בן ציון ומ"ש בח"ב, קכ"ב. [2]) לפי מנין רבינו דמונה פרשה יתי"ה וכ"ה הציונים מאותה הפרשה בשם פפ"א בערכים איש, חפת, מבל, עג"ש, פרן ה' ע"ש ובע' דפר, עדש ג', ועיי"ע מבגאי. [3]) ולא כמ"ש בעל מ"כ בב"ר ע"ש בכונת רש"י. [4]) ופי' רד"ק שרש סעף: סעפי הסלעים כדרך שן הסלע שהוא דומה לסלע כסעיף לאילן.

הדין טפזא מגין תחות שקפא מפני העוף ורד"ק שרש שקף פי' כמו כן שָׁקֻף (מ"א ז', ה'). ומזה נבנה הפעל ב"ר פל"א ואל אמה תכלנה מלמעלה . . והיה משקיף בה ועילה ומשקיף בה ועולה פי' משיפע כעין שן הסלע ודמיוחס לריש"י ומ"כ פי' מלי ושקפים (מ"א ז', ד')] —

שָׁקַף (מל"ם פי' חבט ודחף וכן בל"פ شكافتن (anschlagen, klopfen, stossen בר"ג דפ' הנודר מן הירק (נדרים נ"ה כע"א) ולא עוד אלא ששוקפין אותו — (א"ב בנו"ג ששוקעים אותו) בקרקע שנאמר (במדבר כ"א, כ"א) ונשקף על פני הישימון. כזרם קיר (ישעיה כ"ה, ד') תרג' כזרמית דשקפא בכותלא. *[אחי"ה כנים דברי רבינו כי גי' שוקעים איננו נופלת על הראיה ונשקף. וכגי' רבינו אי' ג"כ בשאילתות נשא סי' קכ"א ודרשו רז"ל ונשקף בהוראת שקף הסורי והפרסי היינו שמחבטין ודוחפין אותו וכן תרג' נדף (ויקרא כ"ו, ל"ו; איוב י"ג, כ"ה) שָׁקִיף ותרג' שדפות (בראשית מ"א, ו'. כ"ג. כ"ז) שְׁקִיפַן פי' חבוטות. תרג' ידפנו (איוב ל"ב, י"ג) ישקפיניה ועיי' תרג' תהלים א', ד'; ס"ח, ג'. הפעיל דב"ר ספי"א משה השקף עיניך זה ע"ג זה והשקיף עיניו זה ע"ג זה פי' חבוט עיניך וגי' הילק' השכב . . והשכיב. אתפעל ירו' שביעית פ"ט דל"ח ע"ד מִשְׁקָף בעלים ויק"ר פ"ה תרעא (משקיף) [צ"ל מישקף] פתחה לה פי' פתחה השער הסגור (צוגעקלאפפט). ומזה ג"כ משקף בע' הבא] —

שקף (מע' הקודם klopfen) אודרא דנדא [1]) דלא משקף (ע"ז כ"ח:) עיי' בע' אדדא. *[אחי"ה ושם פי' רבינו בשם התשובות: חתיכה של צמר שאינו מנופץ וגם הביא ראיות מהתרג' קול עלה נדף, אל ידפנה עיי' ע' הקודם לזה וא"כ זה הע' שייך לע' הקודם אבל בכל דפוסי וכ"י ערוך הוא ע' בפני עצמו. וכן פירש"י לנכון משקף: אינו חבוט . . . משקף לשון עלה נדף. טרפא דשקיף נחבט ע"כ] —

שקף (= שְׁקוּף מל"ם משקוף כל"ע ساكف Ober- (schwelle, Gebälk בפ' העור בגמ' קולית (חולין קכ"ו:) ובפ' י"א באהלות מ"ו מבפנים המשקוף ולפנים דבית טמא. בפ' אלו הן הנשרפין בגמ' דגינב את הקסוה (סנהד' פ"ב:) וא"ד [2]) שבא מלאך והגביה את השקוף [3]). בפ"ב במדות (מ"ג) כל השערים שהיו שם היו להן שקופית פי' מן המשקוף [4]) היו שתי אבנים מוטות זו על זו וכך צורתן [5]) Λ [6]) — (א"ב זה נקרא משקוף בל' עברי שהדלת בהסגרו שוקף בו והובט בו תרג' עלה נדף (ויקרא כ"ו, ל"ו) טרפא דשקיף, שדופות קדים (בראשית מ"א ו', כ"ג. כ"ז) שקיפן קידום פי' חבוטות ברוח). *[אחי"ה כבר הבאתי התרגומי' האלה וכדומה בע' שקף ב'. ודע כי האסקופה רחבה היא והשקוף מחותך בה שהדלת נוקש ושוקף בו כשסוגרין אותו עיי' פי' הר"ש והרא"ש לאהלו' פי"א מ"ז. והרמב"ם בפי"מ למדות ירד לחילוק בין משקוף ובין שקוף והעלה כי זה האחרון הוא זיזין (Gesims) עש"ה. ובאמת אין חילוק ולכאורה חזר בו הרמב"ם בעצמו עיי' מ"ש בנגעים פי"ב מ"ד ושקוף הוא המשקוף העליון מהשער וכו'. ועיי' ג"כ כפי' הר"ש שם. משקוף ושקוף (במשקל ערבי) מורים על המפתן העליון ונקרא כן לפי שהדלת מכה עליו תמיד עיי' רד"ק בשרש שקף. ותרג' המשקוף (שמות י"ב, ז'. כ"ב. כ"ג) שקפא. ותרג' הספים (דה"י א' ט', י"ט. כ"ב) שקופיא וכן האספים (שם כ"ו, ט"ו. י"ז) בית שקפיא. וכנ"ה בנגע' פי"ב מ"ד עצים כדי ליתן תחת השקוף וכו' עד לאחורי השקוף. ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: כנגד השקוף, ירו' נזיר פ"ה דנ"ו ע"ג תחת מעי השקוף. והשואל לתשמיש המטה ירו' נדה פ"ב דמ"ט ע"ד משל לשמש ועד שהיו עומדין תחת השקוף ובבבלי (י"ד:) הגי' המשקוף וגי' רבינו בצד השקוף עיי"ע איותיאום (ח"א, מ"ח:). והקבוץ שקופות עיי' לעיל ועוד שקופי מנהות ל"ג. עירו' י"א. ע"ש] —

* שָׁקַף (מל"מ ענין הבטה) ברכות כ"ט רע"א והשקיף בה וכו' עיי' פירש"י. נפעל ירו' מ"ק רפ"ג דפ"א ע"ג משמים נשקפה.

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י וכ"ה בע' אודרא ובשרפ"ע אודרא (אידרא) דנרא וכ"ה בנוסחאותינו. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע בט"ס ואחר. [3]) בנו"ג המשקוף אבל בירו' סנהדי פ"י דכ"ח ע"ד אי' כגי' רבינו הגביה לו המלאך את השקוף כדי שיצאו שניהם בין כתיפיו וכן בספרי בלק פי' קל"א נם חמישי שהגביה המלאך פתח שקוף כדי שיראו על כתיפו ועיי' בתר"י א' במדר' כ"ה הי איזדקיף שיקפא. [4]) כ"ה בכ"י ה"ב ובהעתקת עיקרי התלמוד, ובדפ"ע מן השקוף. [5]) כ"ה בדפ"ר וכ"י ערוך ובהעתקת עיקרי התלמוד, וברפ"ע ליי וגם ל"י הצורה. [6]) כ"ה בכ"י ה"ב ול"ד ובעיקרי התלמוד; ובפי"מ להרמב"ם במדות אי' וב' אבנים מוטות זו ע"ג זו כגון זה ד ובפי' הרא"ש שם הצורה כזו Λ והיא כצורת הערוך.

שְׁקִיפָּם עיי׳ למעלה בע׳ שקט. *[אחי״ה במשנה בבכורות הגי׳ סקיפת וכ״ה בגמ׳ שם מ״ג: אבל במשנ׳ שבמשניו׳ אי׳ כגי׳ רבינו שקיפס וכ״ה בפי׳ הרגמ״ה אשר משם העתיק רבינו פירושו בע׳ שקט ע״ש וכן גרס הרמב״ם ע״ש. ולפע״ד הוא מל״י ξιφιάς, ξιφιός מחודד כחרב schwertförmig ועוד עיי״ע סקיפת] —

שֶׁקֶץ (מל״מ ענין דבר מתועב Gräuelhaftes, Reptil) ירוש׳ בפ׳ הרואה בגמ׳ על הזיקין (פ״ט דיי״ג ע״ג) אליהו ז״ל שאל לרבי נהוראי מפני מה ברא הקב״ה שקצים ורמשים בעולמו א״ל לצורך נבראו בשעה שהבריות הוטאין הקב״ה [1]) מביט בהן ואומר מה אלו שלא נבראו לצורך [2]) הריני מקיימן אלו שנבראו לצורך [3]) על אחת כמה וכמה א״ל עוד יש בהן צורך זבוב לצרעה פשפש לעלוקה [4]) נחש לחפפית שבלול להזזית [5]) סממית לעקרב. *[אחי״ה וכנ״ה שקצים ורמשים הרבה בש״ס עיי״ע רמש. והיחיד כתובו׳ ס׳. ירוש׳ נדה פ״א דמ״ט: כיונק שקץ. ובלא״ר שִׁיקְצָא תרג׳ ויקר׳ י״א, י׳ והלאה תר״י א׳ דברים ז׳, כ״ח והקבוץ ברכות נ״ו רע״א שִׁיקְצֵי. ועוד שִׁיקוּצָא כל״מ שִׁקּוּץ וכנוי עבודה זרה היא עיי׳ תרג׳ מ״א י״א, ה׳; מ״ב כ״ג, י״ג. והקבוץ שיקוצין, שיקוציא תרג׳ יחזקאל ה׳, י״א; ח׳, י׳ והלאה. והפעל בפיעל כל״מ יבמו׳ ס״ג: שאין לך מְשׁוּקָּץ ומתועב לפני המקום וכו׳ עיי״ע בבר. שהש״ר פ׳ לסוסתי אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב. ועיי׳ תרג׳ ויקר׳ י״א, י״א. מ״ג; כ׳, כ״ה; לדברים ז׳, כ״ו וזולתו] —

* שְׁקַק, שְׁקָקָא, שְׁקָקָה, שְׁקָתָא עיי״ע שק ד׳.

* שָׁקַק, שְׁקִיקוּת עיי״ע שק ב׳.

* שְׁקוּקָא עיי״ע שקועה.

שַׁקְרָר (מענין שקר עיי׳ בפנים) מסכת סנהד׳ פ׳ חלק (סנהד׳ ק״ט:) ארבעה דיני היו בסדום שקראי ושקרוראי זייפי ומצלי דינא פי׳ אומרים שקר ויועצים אחרים לשקר. *[אחי״ה בילק׳ כ״י ושקוריי ובאה״ת ושקורי. ומלת שקרוראי כדאי׳ לפנינו היא חיזוק מן שַׁקְרַאי כל״ס שַׁקְרָא פי׳ שַׁקָּר [6]) ובכ״י ש״ס יש כאן הוספו׳ עיי״ע קלפנדר וש״נ השינויים ונסמן ב״ר פ״נ. והתואר שַׁקְרָא שַׁקְרַאי, שַׁקְרֵי אי׳ עוד בשבת נ״ו. חזייה דשקרא הוא. ביבמו׳ נ״ה: או איהו שקראי או אנא שקרי והוא כמו שַׁקָּר הקבוץ סוטה מ״ב. כת שקרים עיי״ע חנף, סוטה ל״ה. שַׁקְרֵי הוו ובתרג׳ ישעי׳ כ״ו, י׳; צפני׳ ג׳, ד׳ שַׁקְרִין וכן ענין שַׁקְרָן, שַׁקְרָנָא (Lügner) ב״ר פ״נ שַׁקְרָן הוא, איכ״ר פ׳ בני ציון ואת ידע מיד שאיני שקרן. ב״ר ס״פ מ״ז שקרנא כמזבנא זאת. [והשם שֶׁקֶר כל״מ ובל״ס שׁוּקְרָא ובלי׳ תרג׳ ורז״ל שִׁיקְרָא, שִׁקְרָא. ירו׳ ב״מ פ״ה ד״י ע״ג גר שקר. ירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל ע״ג לחם שקר.. לחם אמת, מנחות מ״ג. שינוי שקר שינוי אמת. שבת ק״ד. שין שקר ת״ו אמת שקר מקרבין מיליה וכו׳. ושם: שיקרא שכיח.. שיקרא אחדא כרעיה קאי, גיטי׳ מ״ה סע״א עורבא שיקרא הוא. ב״ב פ״ב מיחזי כשיקרא. תרג׳ לשוא (שמות כ׳, ז׳) לשקרא; תרג׳ לשקר (ש״א כ״ה, כ״א; ירמיה ג׳, כ״ג) לשקרא. והקבוץ שִׁיקְרִין תרג׳ ירמיה כ״ג, ל״ב; לתהלים ק״א, ז׳. ב״ב פ״ב: מרי שיקרין אנן. ויק״ר פכ״ו שמיע מיני מילין שִׁקְרָן. והשם המופשט ספרי נשא פ׳ ב׳ אין מעילה בכל מקום אלא שיקור [7]). והפעל בפיעל ובפַעל אבות פ״א מ״ט ילמדו לשקר ירו׳ סנהד׳ פי״א ד״ל ע״ג כחש לו (מ״א י״ג, י״ח) שיקר ביה. במ״ר פ״כ שהיה משקר במשקלות. ר״ה כ״ב: לא משקרי בה אינשי. יבמו׳ צ״ג: לא משקר. תענית ט׳: כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מיטרייהו. מגילה ג׳. ודילמא משקרי, גיטין נ״ז: שקורי משקריתו. סנהד׳ צ״ד. קא משקרת, צ״ח. שקורי קא משקר בי. ועוד עיי׳ תרג׳ בראשית כ״א, כ״ג; לויק׳ י״ט, י״א וזולתו. נתפעל ירו׳ מכות רפ״א דל״א. עדים שנזדממו וחזרו ונשתקרו] [8]) —

* שָׁקַר (מל״ע شقّر פי׳ צובע אדום roth machen, schminken) איכ״ר פ׳ סורו טמא דרש ומשקרות (ישעיה ג׳, ט״ז) שהיו משקרות את עיניהם בסיקרא ובפסיקתא דר״כ צד קל״ב שהיו סוקרות עיניהן בסיקרא ועיי״ע סקר. והשם שְׁקַר בל״ע شقرة כמו סיקרא Schminke, Röthel ירו׳ ב״מ ספ״ד ד״ט ע״ד רְבָה שְׁקַר, ועוד עיי״ע שרק.

* שקורה עיי״ע שקועה.

---

[1]) בנו״ג הוא. [2]) בנו״ג שאין בהן צורך. [3]) בנו״ג שיש מהן צורך. [4]) בנו״ג לעלוקתה. [5]) בנו״ג בט״ס שבלון לחזוית ובנוהרש״ס שבלול לכתית וכ״ה בבבלי שבת ע״ז: ועיי״ע שבלול. [6]) כמו חברורא מן חברא עיי״ע חברורא. [7]) אבל עיי׳ ספרא ויקרא פרק י״ט פרשה י״א אלא שינוי. [8]) כ״ה נכון בד׳ זיטאמיר ובדפי׳ קרטשין בטעות ושתקרו.

* שיקור. קבוץ שִׁיקוּרִין (מין פכין thönerne Krüge) תוספתא כלים ב"ק ספ"ב הצרצורין והשיקורין עד שלא הוסקו טהורין וכו' וכנרא' שהוא מין פכין ובקבוק ובע' צרצור פי' רבינו ע"י בוקאל Pokal ודע כי גם בל"ע مشقّ. פי' כים וגביע גדול ואולי הוא הוא שיקורין.

* שְׁקְשֵׁק (פלפל מן השקה, אשקי befeuchten, erweichen) ב"ר רפי"ד וירו' שבת פ"ב ד"ה: כפי גי' רבינו עיי"ע שק ג'. ב"ר פמ"א וס"ט עיי"ע מג. ועוד עיי"ע קשקש וש"נ ירוש' תענית פ"ג דס"ז. ותוספת' תענית ספ"ג (ב') בכ"י אירפ' משקשק וצ"ל מקשקש.

* שׁוֹקֶת עיי"ע שק ג'.

* שְׁקָקְתָא (Strasse) עיי"ע שק ד'.

שר (= שָׁרָה מל"ט ענינו התרת קשר auflösen וכן בלא"ר שְׁרָא, ובל"ס ותרג' תְּרָא) ומזה ענין המסאה einweichen והשם בל"מ משרה der Ort wo man einweicht, Waschteich) בריש' שבת (י"ז:) אין שורין דיו. בפ' כל שעה (פסחים ל"ט:) אין שורין את המורסן לתרנגולין. בפ"ב במעשר שני (מ"ד) ובפ"ק בעדיות (מ"ח) בי"ש אומרים שפין ושורין בטהרה[1]. בפ' לא יחפור (כ"ב כ"ה.) מרחיקין את המשרה מן הירק. בפ' לולב הגזול בגמ' הלוקח לולב (מ'.) ובפ' הגוזל עצים בגמ' הנותן צמר (ב"ק ק"ב רע"א) לאכלה ולא למשרה ולא לכביסה[2] פי' שריית הפשתן וכיבוס הבגדים. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י בב"ק ע"ש. ופי' משרה מים ששורין בו את הפשתן וכן פירש"י בב"ב י"ח. ד"ה את המשרה וכ"ה כפי' רגמ"ה שם וז"ל מרחיקין את המשרה מים סרוחין ששורין בהן פשתן . . א"ד משרה שמכבסין ושורין בהן את הבגדים ורבינו נגרר אחר פי' הראשון של רגמ"ה ויש להביא ראיה ממ"ק י"א: (שמחו' פ"ה) ופשתנו להעלות מן המשרה. ולפי' שני יש להביא ראיה מקהל"ר פ' בכל עת והלך . . כובס לבית המשרה שלו. ברכו' כ"ב: במי המשרה ופירש"י בדף כ"ה: ששורים שם הפשתן והקנבוס וכו'. ול"מ משרת ענבים (במדבר ו', ג') הוא שם מופשט לדבר הנמוח ונמס ומזה דרשו רז"ל בנזיר ל"ז. פסחים מ"ד. ליתן טעם כעיקר שאם שרה ענבים במים ויש בהן טעם יין חייב. נזיר ל"ד רע"ב שבועות כ"א: שרה פיתו ביין — ומה שענינו התרת קשר עיי"ע שר י"ג וש"נ גיטי' ס"ט: למישרא והוא המקור ושייך לזה הערך. נפעל ב"ר ספי"ז מיד היא נשרית. אתפעיל גיטי' ס"ט: ונישתרינהו כה"ג בערוך ע' כמך ע"ש בח"ד, רמ"ז] —

שר (= נָשַׁר נרדף עם ל"מ נשל ובלא"ר וסורי נְתַר ובל"ע نثر ab- herunterfallen; נָשָׁר, נַשְׁרָא das Abfallende) בפ"ז בפיאה (מ"ג) איזהו פרט (ויקרא י"ט, י') הנושר בשעת הבצירה. בפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ו רע"א) ואוכלין מתחת הנשרים[3] פי' „מן הפירות הנובלין מן האילן ומיחו בידם חכמים". בריש סוכה (י'.) או תחתיה מפני הנשר. *[אחי"ה ופי' מתחת הנשרים וכדאי' בתוספת' פסחים ספ"ב (ג'.) עיי"ע נשר וכדאית' בהעתקת ר"ח ורבינו נגרר אחר פי' ר"ח בפסחים. והיחיד נָשָׁר סוכה הנ"ל וירוש' סוכה פ"א דנ"ב: ובלא"ר נַשְׁרָא וכ"ה בל"ס ברכות ח'. עיי"ע נשר ד'. וממנו נָשְׁוֹר עיי"ע. והשם המופשט נשירה עיי"ע נשר א' וע' נשל — והפעל פיאה פ"ז מ"ג איזהו פרט (ויקרא י"ט, י') הנושר בשעת הבצירה. ביצה ב': פירות הנושרין, ירו' ביצה רפ"א ד"ס. מהיום נשרו . . מאתמול נשרו. יומא כ"א: נושרין, שבת ס"ג: סוטה ט' רע"א במד"ר פ"ט נושרות, גיטי' נ"ח סע"א היו דמעות נושרות ממנו. איכ"ר פ' ודמעתה: נושרות על לחייהן. חולי' ט"ז: שיניו נושרות, ע"ז מ"ט: נשרו ממנו. ב"ר פ"י נשרו אבריו ובויק"ר פכ"ב הגי' נשלו. פיעל ע"ז י"א: י"ג. מְנַשֵּׁר פרסותיו. הפעיל הִשִּׁיר, הנשיר ביצה ל"ה: משירין מנשירין עיי"ע של ג'. פסחים מ"ג. נזיר מ"ב. משרת את השער. כתובו' ו': משיר צרורות, ירו' ברכות פ"ב ד"ה משרת צרורות. שבת ס"ז. אילן המשיר פירותיו. שהש"ר פ' עמודיו: היו משירים פירותיהם] —

שר (= שׁוּרָה מל"מ שׁוּרָה, בל"ע سورة Reihe, Linie) בפ' מי שמתו (ברכות י"ז: במשנה) העומדין בשורה הפנימין[4] פטורין. פי' שורה

---

[1]) בנו"ג שורין ושפין. [2]) בנו"ג לכבוסה אבל גי' כ"י בב"ק לכביסה וכ"ה בהעתקת פי' ר"ח בסוכה. [3]) כ"ה בכ"י ובדפו"ו ובהעתקת עיקרי התלמוד וכ"ה בש"ס ובכ"י ש"ס א"פ הנושרים וכ"ה בכ"י ו"ו ערוך ובדפ"ר ואמ' הגי' הנשירה.
[4]) בנו"ג הפניים.

הרואה את הפנים פטורין[1]) פנימין של שורה שרואין פניהם של אבלים פטורים מקרית שמע ומן התפלה. שורא דרא בהספד שנאמר (איוב ל"ג, כ"ז) ישר על אנשים[2]). מנהגם אחר שקוברין את המת עושין שלש שורות שורה אחת עומדין שם קרוביו ורעיו של מת שורה שנית אוהביו ורעיו והאבלים בין שתי השורות[3]) שורה שלישית שאר הקהל והמקום הזה מעוֹתד לדבר ומספידין שם לפי כבוד המת ונקרא שדה בוכים[4]). ויש מפרשים שורה אחת כנגד האבל קרוביו ורעיו שורה שנית מי שהוא בכבודו ובאהבתו פחות מהן מעט ושלישית פחותין מן השניה והפנימיים רואין את האבל שהן קרובין לו יותר מן הכל[5]). בר"ג דכתובות (ח' :) ברכה בשורה מי איכא. בר"ג דפ' שני בסנהדרין (י"ט.) אין עושין שורה פחותה מן עשרה ואין אבלים מן המנין[6]). מי סברת דעבידא כשורה לא דעבידא כחצובה (עירו' פ"ה רע"ב[7]). כשורה מהו כחצובה מהו רב אמר כשורה ושמואל אמר כחצובה (ב"מ כ"ה סע"א) כבר פירשנו בע' חצב[8]). בר"ג דפ' האומר לחבירו (ב"ב ק"ג סע"א ורע"ב) כשיר מהו כשורה מהו[9]). בר"ג דפ' הרואה כתם (נדה נ"ח.) בעי ר' ירמיה כשיר מהו כשורה מהו. *[אחי"ה שורה הוא מל"מ ורז"ל דרשו ג"כ ישור (באיוב הנ"ל) כדעת רבינו מענין שורה עיי' יומא פ"ז. צריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם שנא' ישר על אנשים ופירש"י ישור לשון שורה וכו' וכן פי' באיוב הנ"ל עיי' למטה הערה 3 וכ"ה בירו' יומא ספ"ח דל"ה ע"ג ושם אי' יעשה שורה של אנשים ויאמר חטאתי וכו'[10]). וכנ"ה בירו' ביכורים פ"ג דס"ה ע"ג אב בית דין שנכנס עושין לו שורות, ירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד אילו ת"ח שהיו עשויין שורות שורות ככרם. ויק"ר ס"פ כ"א כשורות שלמעלן כך שורות שלמטן מה שורות שלמעלן ואיש אחד בתוכם לבוש בדים (יחזקאל ט', ב') כך שלמטן כתנת בד (ויק' ט"ז, ד'). ועוד הושאל לקו הדין הישר ב"מ ל' : ואת המעשה (שמות י"ח, כ') זה הדין אשר יעשון לפנים משורת הדין וכ"ה במכילתא ריש יתרו המעשה זו שורת הדין אשר יעשון לפנים משורת הדין וכן תר"י א' עובדא ושורת דינא ודיעבדון מלגיו לשורתא לרשיעיין. וכן אי' שורת הדין גיטי' פ"ד מ"ד ברכות ז'. מ"ה: וש"נ עיי"ע דן (ח"ג צד 93). ב"מ ע"ג: אינו נוהג כשורה. ב"ר פצ"ג כהוגן וכשורה, שם פנ"ח אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה] —

שר (= שׁוּר, שׁוּרָה מל"מ וכן בל"א וסו' שורא בל"ע سور Mauer) חומה ולא שור אגר (מגילה ה' : ערכי' ל"ב.) כבר פי' בע' אגר[11]). לפרשא לשורא ולטורזיינא (ב"ב ח'.) כבר פי' בע' טרזין[12]). שורא ובר שורא (פסחים פ"ו. ירו' פסחים פ"ז דל"ה:) כבר פי' בע' בר שורא[13]). בפ' השותפין בגמ' כופין (ב"ב ז' :) רמא שורא ארבנן פי' הטיל בנין החומה על רבנן. *[אחי"ה וכ"ה בפי' הרגמ"ה ורש"י ע"ש. ובעיקרי התלמוד אי' עוד : ס"א רמא כרגא ארבנן פי' מס עכ"ל ואולי שייך לרבינו וכ"ה באמת בכ"י ש"ס כרגא דשורא עיי' ד"ס ב"ב צד י"ד וש"נ רי"ף כ"י וילק' כ"י תהלי' קל"ט שאי' כמו כן, ובנו"ג רמא דשורא ארבנן. ודע כי בדפ"ע כל הערך הוא המשך מע' הקודם ולא ידעתי למה. וכנ"ה בלא"ר שורא ובר שורא (כל"ס בר שורא פי' חומה קטנה) באיכ"ר פ' חשב עיי"ע בר שורא. ירו' שביעי' פ"ו דל"ו ע"ג שורא דעכו, ירו' ב"ב רפ"ב די"ג : שורא דחמיץ. חיל וחומה (איכה ב', ח') תרג' מקפנא ושורא. החומה הפרוצה (דה"י ב' ל"ב, ה') תרג' שורא דמתרעא. והמים להם חומה (שמות י"ד, כ"ב) תרג' ומיא להון שורין וכן הקבוץ שוּרַיָא תרג' החמתים (מ"ב כ"ה, ד') תר"י א' במד' כ"ו, נ"ט יוכבד . . . דילידת ללוי במיעלהון במצרים בֵּינֵי שוריא עיי' סוט' י"ב. ב"ר פצ"ח עקרו שור (בראשי'

[1]) כ"ה בברכות י"ט רע"ב ושם אי' פנימה אבל כגי' רבינו אי' בכ"י ש"ס ובריי"ף דפו"ו ובירו' ברכו' פ"ג ד"ו : ותוספתי ברכות פ"ב בכ"י אירפ. [2]) וכן פירש"י שם יעשה שורות של אנשים כשניצול מחליו ועיי' למטה בהוספותי. [3]) וכתב הט"ז או"ח סי' ע"ב סקי"ג בכונת פי' רש"י דבפנים יושבת שורה אחד והאבל ביניהם ושאר השורות מקיפים בהיקף בעיגול סביב אותה השורה וזהו שכתב רש"י תיקף אחורי השורה ר"ל שמקיפים השורה גם אחריה וכו' ע"ש ועיי' ג"כ הרמב"ם רפי"ג מהלי אבל : כל המלוין את המת עומדין סביב לחן שורה לפני שורה ע"כ. [4]) עיי"ע בך. [5]) זה כפי' רה"ג שהובא בתורת האדם לרמב"ן ענין ההתחלה צד מ"ח סע"ב עש"ה. [6]) ועיי"ע ברך ותה"א שם צד מ"ח ע"ג וריצ"ג הלכת אבל צד מ"ב ועיי' תוי"ט מגילה פ"ד מ"ג. [7]) ועיי"ע חצב א' ומ"ש בח"ג, ח"ע בענין שנוי' בהערה 2. [8]) ופי' ראשון שם הועתק מפי' ר"ח בב"מ וכעת נדפס בש"ס ווילנא. [9]) כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ו ובשאר דפ"ע לי' בטעות. [10]) ובתרגי כ"י לאיוב יש נ"א יעביד שורון והוא כש"ס יומא בבלי וירוש'. [11]) ח"א, כ"ח. [12]) ח"ד, ע"ו : [13]) ח"ב, קס"ב.

מ״ט, ו׳) עקרתון שורן של גרים ועיי׳ תרג׳ אונקל׳ שור סנאה וכתר״י א׳ שור בעלי דבביהון. שמ״ר פכ״ד דרש מדבר שור (שמות ט״ו, כ״ב) כיון שקיבלו את התורה נעשה העולם שור] —

שׁר (= שֵׁיר, שֵׁירָא מל״מ שֵׁרה רק בקבוץ (ישעיה ג׳, י״ט) בל״ס שֵׁאָרָא Kette, Armkette) כשיר מהו (ב״מ כ״ה. ב״ב ק״ג: נדה נ״ח.) פי׳ כמו השירין שהן עגולין [1]). בפ׳ במה בהמה (שבת נ״א:) וכל בעלי השיר יוצאין בשיר. בתר״י (א׳) ונקרב את קרבן ה׳ (במדבר ל״ט, נ׳) שירין מן ידיהון [2]). הנטיפות והשרות (ישעיה הנ״ל) תרג׳ ועונקיא ושירי ידיא. הפארים והצעדות (שם פסוק כ׳) תרג׳ כליליא ושירי רגליא. ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך (יחזק׳ ל״ח ד׳) תרג׳ ואתן שירין בליסתך וכן ונתתי חחי [3]) בלחייך (שם כ״ט, ד׳) ואשוי שירי בליסתך — (א״ב פי׳ בל״י ככל וקשר). *[אחי״ה ר״ב כיון על ל״י σειρά והנכון שהוא ל״מ וא״ר וסורי וכן בלש׳ ערבי׳ ופרסי سوار פי׳ צמיד וכן תרג׳ צמידים (בראשית כ״ד, כ״ב. מ״ז) שירין וכן הביא התרג׳ ר״ה בפי׳ כשבת (בש״ס ווילנא נ״ב.). ובשבת ירוש׳ פ״ו ד״ח: שֵׁירַיָּא. ועוד הרבה בתרג׳ עיי׳ למ״ב י״ט, כ״ח; לישעיה ל״ז, כ״ט; לתהלים ק״ז, י׳; שם קמ״ט, ח׳; לאיוב ל״ח, ל״א והיחיד שם ל׳, י״א; מ׳, כ״ו; תהלי׳ ק״ה, י״ח — ואולי לפי פי׳ הרמב״ם מזה הענין ג״כ השרולין עיי״ע שרוול ומ״ש] —

שׁר (= שִׁירָא, שִׁירָה, שִׁירָאָה פי׳ בל״ס שִׁירָיָא מל״י σηρικόν משי ומן משי von Seide [4]) השירים [5]) והכלך (שבת כ׳: כלאים פ״ט מ״ב) פי׳ שיראין [6]) שש טוב (?) כלך מין בינוני עיי׳ בע׳ כלך — (א״ב בס״ג דסוטה (מ״ח:) משחרב בית המקדש ראשון בטלה שירה פרנדא ופי׳ רש״י מין משי מובחר ובעל הערוך גרס שדה [7]) ע״ש תרג׳ בפסוק ותלבש אסתר מלכות (אסתר תרג׳ שני ה׳ א׳) שיראה פרנגן ובפסוק מהר קח את הלבוש (שם ו׳, י׳) שיראה טבא פרגינן). *[אחי״ה בנו״ג בשתי פעמים שיראה טבא פרנגן ועיי״ע פרנדא ומ״ש ר״ב. ודע כי בע׳ כלך פי׳ רבינו כלך גושקרא מטכסא השיראין והסיריקין כולן ממין שירא פרנדא הן אלא משונה באריגתן וכו׳ ובאמת בספרא תזריע פרש׳ ה׳ פרק י״ג הוזכרו יחדיו והבגד יכול השיריים והסיריקון והכלך וכו׳. וכן תוספת׳ כלים ב״ב פ״ה ואלו הן הרכים כגון השיריים והסיריקון והכלך [8]) וא״כ קשה להלום דברי רבינו בזה הערך כי שיראין הוא שש טוב וכבר הקשה עליו ר״מ לונזאנו בע׳ שיר וז״ל בירו׳ פי׳ מטכסא והוא משי בל׳ יון והערוך כתב שש טוב ולא נהיר ע״כ ובעיקרי התלמוד אחרי שהביאו פירש״י כי שיראים הם העשוי מעיקר המשי כתב וז״ל ואולי בעל הערוך קרא למשי שש כי לא יטעה בזה שהוא פשתן כי זה מפורש בגמ׳ בפ״ק דקדושי׳ ההוא גברא דקדיש בשראי הרמב״ם ז״ל והר״ן ז״ל פירשו בבגדי משי שהאשה מתאוה להם ואין צריך שומא שיראי לא צריכא שומא ע״כ וכל זה אינו שוה לי כי למה יקרב רבינו משי בשם שש ובע׳ כלך רציתי לומר שכונת רבינו דומה לשש וכשיטת הרמב״ם בכלאים פ״ט מ״ב ע״ש אבל עתה ברור לי כי שש איננו לשון עברי כי אם הלעז האיטלקית seta פי׳ משי ורבינו היה כותב שיט טוב כלו׳ שי״ט = seta טוב = משי טוב והמעתיקים לא הבינו וכתבו שש טוב רצו לתקן וקלקלו. ודע כי המלה יונית היא ונבנה מהשם הפרטי Σῆρ ועיי׳ ג״כ פרייטאג או״מ ערביים שרש سيراء. וכן ביחיד כתובו׳ ס״ג סע״ב חד שיירא. איכ״ר פ׳ לאמותם: סב לך חד שירא או חד קדש. והקבוץ שבת וכלאי׳ הנ״ל. סנהד׳ ס״ז: כריכי דשיראי עיי״ע כרך א׳ קידושי׳ ל״ב. קרע שיראי. שבת צ׳ סע״א עייע תכך. ירו׳ שבת פ״ו ד״ח: השרות (ישעיה ג׳, י״ט) שיראין. ותרג׳ מאוזל (יחזקאל כ״ז, י״ט) ודן ויון בשירין ופירש״י מטוה של שיראין] —

שׁר (= שִׁיֵּר פי׳ כמו שָׁאַר בל״מ וכן בל״ע سأر übrig lassen; سيّر übrig sein; והשם בל״מ שְׁאָר וכ״ה בל״א וכן שְׁאָרָא. שְׁיָרָא. שִׁיוּר. שִׁיּוּר. שִׁיּוּרָא Ueberrest; ובמספר הזוגי שִׁירַיִם [9]) Ueberreste) בפ״ג בפרה (מ״א) ובפ׳ טרף בקלפי

---

[1]) וכ״ה בפי׳ ר״ח בב״מ פי׳ כשיר עגול כצמידין דמתרגמינן לה שירין ע״כ ודע כי בדפ״ר זה הציון עם פירושו אי׳ בע׳ שר ג׳ אשר שם הביא רבינו הציון מב״ב ונדה יחד עם כשורה מהו והשמיטו בדפ״ר אבל בשדפ״ע אי׳ לנכון. [2]) בנו״ג שיריא מן אדרעיהון. [3]) במקרא כתיב חחיים. [4]) מהשם Σῆρ עם של הודו אשר משם היה משי המובחר עיי׳ אוצ״מ יוניים. [5]) וכ״ה בכ״י כלאים בנו״ג השיריים ובשבת השיראים עיי״ע כלך ומ״ש בח״ד, רל״ה הערה 1. [6]) כ״ה בכ״י ערוך ובדפ״ע שירים. [7]) עיי״ע שרה ב׳. [8]) כ״ה נכון בר״ש (לכלים פכ״ח סמ״ח) ובנו״ג השירשין והסרקין והכולך ובכ״י אירפ׳ השירין. [9]) כדי להבדילו מן שירים קבוץ מן שיר.

בגמ' קשר לשון (יומא מ"א:) כורכן בשירי לשון פי' „כגון שחלקו ונטל ממנו הנותר [1]) נקרא שירי לשון ופריק אימא כורכן בזנב לשון כלו' הלשון הזה הוא ארוך והקצר היוצא ממנו נקרא זנב ומחזיר וכורך בו" [2]). בפ"ק בראש השנה בגמ' בארבעה פרקים (ר"ה י"ז סע"א ורע"ב) לשארית נחלתו (מיכה ז', י"ח) ולא לכל נחלתו למי שמשים עצמו כשירים. בס"ג דפ"ק במגילה (ט"ו:) לעטרת צבי ולצפירת תפארה (ישעיה כ"ח, ה') לעושין צביונו ולמצפין תפארתו יכול לכל ת"ל לשאר עמו (ישעיה שם) למי שמשים עצמו כשיריים [3]) פי' „כמו אדם טפל ולא עיקר" [4]). בס"ג דפ' השוחט והמעלה (זבחים קי"א.) ובגמ' דפ' הוציאו לו (יומא ס':) שירים מעכבי. *[אחי"ה פלוגתא היא אי שירים מעכבין אי שירים לא מעכבין ביומא ס': וזבחים מ"ב: נ"ב: פ"א: קי"א. מנחות ט"ז: וירוש' יומא פ"ה דמ"ג. ושם הגי' הנכונה שיריים, ושם: ע"י הבדין וע"י הפרוכת הן נעשות שיריים, שם: כשתתחיל ליתן והסרו אבל אם לא התחיל ליתן כל עמא מודיי משהוא משייר שהן שיריים וע"ש היטב וזבחים פ"א: וש"נ כל הענין. תוספת' סוטה רפ"ב שיריים אסורין .. שיריים מותרין. זבחים נ"ב. שירי הטאת, שירי מצוה וכן בסוכה ל"ח רע"א שירי מצוה מעכבין את הפורענות ופירש"י מצוה שהיא שירים שאינה עיקר לעכב כפרה אעפ"כ חשובה היא לעכב פורענות ע"כ [5]). ירוש' עירובי' פ"ב ד"כ: שבעים ושיריים. והשם ביחיד שְׁיָרָא פי' כמו שְׁאָר ירוש' דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג שייריה הוא. תר"י א' דברי' כ"ח, נ"ד ובשייר בנו, תרג' דה"י א' י"א, ח' שייר קרתא, שם י"ט, י"א שייר עמא והוא כמו שִׁיוּרָא תר"י א' בראשית מ"ה, ז' סוכה נ"ד: ב"ק ט"ו. לאו שיורא הוא. כריתות י"א. ושיור אין לנו. ב"ב ק"נ סע"א ושם: הוי שיור. ירו' תרומות פ"ה דמ"ג ע"ג אין כאן שיור הקבוץ במד"ר פי"ט אותם שיורים שיצאו ממצרים. והפעל בפיעל גיטין פ"ט מ"ז שייר מקצת, ב"ק ח': שייר בינונית. ב"ב ק"נ סע"א ורע"ב שייר קרקע כל שהוא. בפַעל סוכ' נ"ד סע"א תעני' י"ג: י"ד. יבמו' כ"א: ע"ג. פ"ר: כתובו' מ"א. קידושי' ט"ז. מ'. נזיר ל"ח: סוטה ט"ז. ב"ק י'. ט"ו. מ"ג: ס"ב: מכות כ"א: תנא ושייר מאי שייר דהאי שייר וכו'. נתפעל נִשְׁתַּיֵּיר יומא ע"ז. חולי' מ"ב. מ"ה. מ"ו. ירו' עירו' פ"ב ד"כ: אתפעל ב"מ כ"ה. אִשְׁתַּיֵּיר ביה מידי. תרג' במדבר י"א, כ"ו ואשתיירו; שם י"ח, ט' דמשתייר מעלתא; לדברי' כ"ח, נ"ה דלא אשתייר ליה מדעם] —

שר (= שׁוֹר מל"מ Ochs; שׁוֹר בַּר [6]) Antilope pictus, Waldochs) בס"פ ח' בכלאי' (מ"ו) שור הבר מין בהמה פי' בובלו. בר"ג דפ' ראוהו בי"ד (ר"ה כ"ו.) שור פר (תהלים ס"ט, ל"ב) שהוא מפר [7]) פי' „שור הנולד מפר אמיץ בכחו לפיכך הוא חזק ושמן ומובחר שבשוורים ולא משור זקן שכבר תשש כחו" [8]). בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירובי' נ"ג:) עשו לי שור משפט בטור מסכן פי' שור תרג' [9]) תור משפט תרג' [10]) דין טור הר [11]) מסכן דל כלומר תרדין בחרדל". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בר"ה ועיי' ג"כ בפירש"י. וכנ"ה שור בכמה מקומות עיי"ע שור. ובענין שור בר בכלאים הנ"ל ובחולי' פ'. שור הבר כבר שקל וטרי ר' שמואל סג"ל לנדא הובא מרמ"ל כע' שר בר עש"ה אבל מ"ש שם צד 456 שבערך ישר לא נזכר לפנינו בערוך שם בופילו כלל אמת הדבר שלי' בדפ' פיזרו והלאה אבל אי' בכ"י ה"ב ובדפ"ר בובלו וכ"ה בעיקרי התלמוד ובכ"י ו"ו א' וב' ול"ד אי בופל"ו ושניהם נכונים בלאי"ט bubalo, bufalo פי' Büffel ובע' מריא א' (אחר ע' מראה) הגי' בלע"ז בופלו ובקצת כ"י בובלוס הרי שרבינו פי' שור הבר ומריא של מקרא ע"י בובלו, בופלו Büffel וזה כדברי ר' ישעי' האחרון שבהגהת האגור המובא בכ"י יו"ד סי' כ"ח ועיי' תוספו' זבחים קי"ג: ד"ה אורזילא. וגם הפוסקים הביאו דשור הבור פי' הערוך בובלו

---

[1]) בפיי ר"ח והנותר. [2]) ע"כ הועתק מפיי ר"ח ביומא. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ובעיקרי התלמוד אבל בשדפ"ע כשירים וכ"ה בר"ה ובמגילה ובסנהדרי קי"א: אבל ברש"י סנהד' כשיריים ובדפו"ו כשירי וחסר הקו כדאיי ברפ"א. [4]) הועתק מפיי ר"ח בר"ה רק שם בש"ס ווילנא איי בטעות כשיריים כמו אדם גופל ולא כעיקר ע"כ וצ"ל כבערוך טפל ורש"י בר"ה פיי צדיק ובסנהדי הנ"ל פיי שיריים שאין נחשבין כך אינו חשוב בעיניו ואינו מתגאה. [5]) וכן בפי ערבי פסחים שיירי הכוס מעכבין פורענות והוא דשייר מקדושא לאבדלתא כ"ה בעיקרי התלמוד וכיון לפסחים קי"ג סע"א ושם איי רק והמבדיל על היין במוצאי שבתות מאי היא דמשייר מקידושא לאבדלתא ופיי רשב"ם (וכן בתוספות) שיש לו מעט יין וטונע שתייתו בשביל הבדלה ע"כ — ב"ב ס"ח: שיריה עיי"ע שר ט"ו. [6]) לדעת החי לעוויזאהן תולדו' החיו' צד 127 הוא Auerochs. [7]) בנוי"ג שהוא גדול כפר. ורש"י גרס שור שהוא פר וכ"ה בכ"י ש"ס ועיי בד"ס צד ל"ג ובפיי ר"ח כגיי רבינו שהוא מפר. [8]) הועתק מפיי ר"ח ובש"ס ווילנא הגיי שכבר כחש כחו. [9]) כ"ה נכון בכ"י ובהעתקת עיקרי התלמוד וכ"ה בפיי ר"ח ובדפ"ע ליי. [10]) עיי הערה הקודמת. [11]) כ"ה בעיקרי התלמוד ובדפ"ע הר טור.

עיי' ב"י וש"ע ורמ"א יו"ד הנ"ל וכן הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות פ"א הל' ה' השוה שור הבור עם המריא והוא כשיטת הערוך ועיי' מ"ש בהגיון שלמה צד מ"א וש"נ דברי התבואות שור יו"ד סי' הנ"ל סק"ו. ודע, כי בע' כוי כבר הוכחתי (ה"ד, ר"ו) שבל"פ פי' כוי (كاوو) מין שור הדר ביער ושמו אצל הרומיים Antilope picta ואין [אצלי ספק שהוא שור בר ודוא הוא שור מדברי כפי"מ להרמב"ם בכלאים הנ"ל וברע"ב שור הגדל במדבר וכמו שלא הכריעו חכמים בענין כוי אם מין חיה אם מין בהמה הוא עיי"ע כוי כן פלוגתא בענין שור הבר עיי' חולי' פ'. ועוד עיי"ע תרבלא, וכן תורבלא פי' שור היער מל"פ באלא יער עיי"ע באלא (ח"ב, ג'). ויש במיני Antilope שמקבלין מרות ויש שאינם מקבלין ואולי על זה כיון הירו' כלאים ספ"ח דל"א ע"ג שור בר מין בהמה כו' רבנן אמרי מיכא הוה וערק לתמן ר' יוסי אומר עיקריה מן תמן הוה פי' דתחילת הויתו של שור הבר הוא בישוב כלומר שקיבל מרות רק שנס למדבר וקיבל טעם מדבריות ור"י סבר דתחלת הויתו הוא במדבר ולחיה יחשב שאינו מקבל מרות ודוק. והראיה מתוספת' כלאי' פ"א ר' יוסי אומר (שור הבר) זה תאו האמור בתורה מותר משום אותו ואת בנו וכו' והרי היא כחיה לכל דבר וחכ"א תאו בריה לעצמה שור הבר בריה לעצמה — ובענין שור הבר שהוא כמו בהמות הנזכר באיזה מקומות כבר הוכחתי במקום אחר [1]) שמקורו הוא בדמיוני פרסיים ועיי"ע בהמה (ח"ב, כ"ג)] —

שר (= שרא נבנה מהשם שֵׁירוּ, שֵׁירוּתָא בל"ס שָׁרוּתָא פי' סעודה Mahlzeit) בר"ג דפ' שלשה שאכלו (ברכות מ"ו רע"א) כי מטא למשרי אמר נישרי לן מר. בחלק בגמ' שלשה מלכים (סנהדרין ק"ב:) לא ידע מהיכא בעי מישרא ריפתא וחברין קרית לן אמר ליה ומהיכא אמר ליה מהיכא דגמר בישולא [2]) פי' המוציא. *[אחי"ה ולפנינו בסנהדרין אית' בפירוש מהיכא דבעית למישרא המוציא ואולי צ"ל בערוך פי' אחר (והיינו נ"א) המוציא. ופירש"י בברכות כי מטי למשרי: לישנא דשירותא כלומר לפרוס ברכת המוציא ולאכול ע"כ וכן נ"ל עיקר כי הפעל נבנה מהשם עיי"ע הבא אח"ז כלומר לבצוע הפת ולהתחיל הסעודה — ומזה ג"כ כתובות פ"ה מ"ח המשרה את אשתו ע"י שליש פי' שנותן מזונותיה ע"י אפיטרופוס עיי' המפרשים] —

שר (= שֵׁירוּ, שֵׁירוּתָא פי' מל"מ סעודה עיי"ע הקודם) בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכות ל"ט:) ר' זירא הוה בצע אכולא שירותא. בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' מן התמחוי (פסחים קי"ג.) סלקת לאיגרך שירותך בכנפך [3]). ויעש להם משתה (בראשית כ"ט, כ"ב) תר"י (א') ועבד להון שירו, וארוחתו ארוחת תמיד (מ"ב כ"ה, ל') תרג' ושירותיה שירו תדירא. *[אחי"ה ותרג' זבח ש"א כ', ו'. כ"ט; ותרג' כרה (מ"ב ו', כ"ג) שירו ותרג' יכרו (איוב מ', ל') שירותא ועוד עיי' תרג' אונקל' בראשית מ"ג, ט"ו; תר"י א' שם י"ח, ה'; מ', כ'; תרג' ישעיה נ"ו, י"ב; למשלי ט"ו, י"ז וזולתו והקבוץ תרג' הושע ד', י"ח סבאם: אסגיאו שֵׁירָוָן מן אונס. ופירש"י בברכות שם אכולא שירותא פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה, וכן בפי' ר"ח בפסחים הנ"ל שירותך בהדך כלומר כבר סעודתך תהיה עמך. תעני' י"א: ליכול כלבא לשירותיה ומזה הפעל עיי"ע הקודם ושני ערכים שייכים להדדי אבל בכל כ"י ודפ"ע נפרדים הם] —

שר (= שָׁרִי, שָׁרִיתָא מל"ע سارية Säule, Ständer, Balken) בב"ר פס"ט (ס"ח) ויחלם: זיל מני עשרין שריין בכריסיה דביתך. איש קורה אחת (מ"ב ו', ב') תרג' גברא שרי [4]) חדא. בצל קורתי (בראשית י"ט, ח') בטלל שירותי. *[אחי"ה בדפ"ר ובעיקרי התלמוד לי' ובנו"ג בטלל שריתי וכ"ה עיקר ותרג' הקורה (מ"ב ו', ה') שריתא והקבוץ תרג' מ"א ו', ט"ו שמי שַׁרְיָתָא, ושם פ' ט' שַׁרְיַת ארזיא עיי' רד"ק תר"י במדבר ל"ה, כ' כלונסן ושַׁרְוָותָא [5]) ובל' זכר ב"ר הנ"ל עשרין שריי, ירו' מעשר שני פ"ד דנ"ה: עשר שריין ועיי"ע דקא ומ"ש בח"ג, קכ"א ובאיכ"ר פ' רבתי ד"ה חד בר נש עשרים שוריא צ"ל שָׁרְיָא, ושם בד"ה הדא אתתא היחיד שריתא דביתא פקעא (שרייתא דביתא פקעה, שם) ובב"ר ס"פ פ"ט שריתא דביתי תבירא. עירו' ק"ב. ההיא שריתא עיי"ע שת ו' ובקיצור

---

[1]) במ"ע מארג' געזעללשי חכ"א, תקפ"ג והלאה. [2]) וכ"ה באה"ת ובילק' כ"י וביד רמ"ה עיי' ד"ס סנהדי' צד קנ"ו. ועיי' ל"א בפירש"י ובנו"ג דקרים בישולא ובכ"י ש"ס דקדים ועיי' ברש"י. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת ובנו"ג בהדך. [4]) בנו"ג כשורא. [5]) עפ"י הספרי: קורות וכלונסות.

שיתא (כהכלעת הרי"ש). — תרג' אסת' א', ו' ודשרין סגלגלין צ"ל ושָׁרָיָן סגלגלין] —

שר (= שֵׁרוּ, שֵׁירוּי, שֵׁירוּיָא בל"ס שׁוּרָי, שׁוּרָיָא, ולנקבה שָׁרָיוּתָא ובל"ס שָׁרוּיוּתָא (מפעל שְׁרָא) פ' ראשית (Anfang, das Erste ראשית בכורי אדמתך (שמות ל"ד, כ"ו) תר"י (א') שירוי בכרת פירי ארעך[1]), ראשית ממלכתו (בראשית י', י') תר"י (ב') שירוי מלכותיה[2]), ראשית קצירכם (ויקר' כ"ג, י') שירוי חצדכון. *[אחי"ה רק בתר"י ועיי' עוד לבראשית י"א, א', ב'; י"ג, ד'; כ"א ז'; מ"ט, ג'; לבמד' י"ח, י"ב; לדברים כ"ו, ב'. תר"י א' חדש (שמות א', ח') וקם מלכא בשירוי ובתר"י ב' מלך חדת כטין שירוי[3]). ראש אשמרות (איכה ב', י"ט) תרג' בשירוי שפרפרא. ותרג' ראשית (ירמיה ב', ג') שירו, ראשיתך (איוב ח', ז') שירותך וכן ענין שָׁרָיוּתָא סמיכות שריות תרג' תחלת (הושע א', ב') שריות פתגמא די"י. ועוד עיי' תרג' ש"א ט"ו, י"ז; ש"ב כ"א, ט', י'; מ"ב י"ז, כ"ה[4]) — והפעל שְׁרָא, שְׁרִי פי' התחיל תר"י א' תחל (דברי' ט"ז, ט') תישרון, תרג' שני אסתר ג', ז' שרי . . לצבעא פייסא . . שרי מן חד בשבא ולרוב בפעל שָׁרִי וכ"ה בל"ס שַׁרִי עיי' תרג' אונקלם בראשי' ו', א'; י', ח'; לדברים א', ה'; ב', כ"ה, כ"ו, ל"ב והרבה זולתו. ב"ר פי"ז ושרי מחי לה פי' התחיל להכותה. בירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד שריית מנהקה, ירוש' תרום' פ"ח דמ"ה. מישרי נבח בהון, איכ"ר פ' רבתי: כמה דשרין למיכל. אתפעל תרג' תכלה (תהלי' קי"ט, צ"ו) דאשתרי. תר"י א' בראשית ל"ז, י"ז אשתרי מן יומא דין. ועצם הוראת שְׁרָא, שְׁרִי ענין פתיחה והתרה auflösen עיי"ע שר י"ג] —

שר (= שִׁיר, שִׁירָה מל"ס ענין זמר וניגון בפה (Gesang, Lied בגמ' דפ"ק דראש השנה (ח'.) בזמן ששיבולות אומרות שירה פי' „בזמן שהתבואה גדולה ונמצאת קמה וכשהרוח מנשבת כה נשמע מתוכה קול הברה וזהו כעין שירה"[5]). בגמ' דפ' ראוהו בי"ד (שם כ"ח.) התוקע לשיר [יצא]. בר"ג דפ' אין עומדין (ברכות ל"א.) נישרי[6]) לן מר פי' ישיר לנו זמר[7]). בר"ג[8]) בפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח.) עשיתי לי שרים ושרות (קהלת ב', ח') אילו מיני זמר ותענוגות [בני האדם] (שם) אילו בריכות ומרחצאות. *[אחי"ה וכנ"ה בל"ז יומ' ל"ח: יודע פרק בשיר. שבועו' ט"ו. שיר של תודה ר"ה ה'. נתקלקלו הלוים בשיר, תמיד ל"ג: השיר שהיו הלוים אומדים בבית המקדש, ירו' עירו' ספ"י דכ"ו סע"ג הכהנים והלוים וישראל וכלי שיר מעכבין את הקרבן ובירו' פסחים רפ"ד ד"ל ע"ג א' ושיר ובתוספת' תעני' רפ"ד (ג') הכהנים והלוים כלי שיר והעם מתעכבין את העבודה. פסחי' קי"ז. בי' מאמרות של שבח נאמר ס' תהלים בניצוח וכו' במזמור בשיר וכו', שם: שיר שבתורה משה וישראל אמרוהו, ושם בל"נ אמר שירה. ברכו' ל"ה, ג'. שירה על הים. מגילה י': מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה, שם י"ד. מה מעבדות לחירות אומרים שירה וכו', מ"ק ט"ז: שירה אתה אומר על מפלתו של שאול, סנהד' צ"א: האומר שירה בעוה"ז וכו', צ"ה: שמעו שירה מפי חיות, חולי' צ"א: ישראל אומרים שירה בכל שעה וכו'. ראש השנה ל': שירה של חול. עבורה זרה כ"ד: וישרנה הפרות (ש"א ו', י"ב) שאמרו שירה ובב"ר פנ"ד שאמרו שירה בפה. סוכה נ': עיקר שירה בפה . . עיקר שירה בכלי. ירו' מגילה פ"ג דע"ד: שירת הים ושירת דבורה שירת הבאר וכו', והקבוץ שם: כל השירות טעונות ברכה לפניהן ולאחריהן. סנהד' כ"ב סע"א ב"ר ר"פ ס"ח תנחומ' כי תשא סי' ה' עיי"ע בכושרות ומ"ש בח"ב, צ"א. ברכות ג': ז': פסחים ק"ז. שירות ותשבחות. שמ"ר פכ"ג כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבה . . אבל לעתיד לבוא שיר לשון זכר ועיי'

---

[1]) בנוי"ג שירוי בוכרת פירי ארעכון ובתר"י ב' שירוי בכרת עללתכון ובתר"י א' שמות כ"ג, י"ט שירוי בכורי פירי ארעך. [2]) ובתר"י א' שֵׁרוּי. [3]) עפ"י שמ"ר חדש ממש שנתחדשו גזירותיו. [4]) ירו' ביצה פ"ב דס"א ע"ג בשירותא ט"ס עיי"ע מלאי ומ"ש בח"ה, קמ"ז עפ"י גי' המאירי.. [5]) הועתק מפי' ר"ח ושם הגי' בזמן ששיבולת אומרת שירה ובנוי"ג איטתי שבלים אומרת שירה. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנוי"ג לישרי. [7]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וה"ב ל"ד ו"ו ובעיקי' התלמ' ועיי' פירש"י אבל בדפ"ע מר וכפי' רבינו מוכח מגי' כ"י ש"ס פ' נישרי לן מר שריותא. ובדפוסי' אי' כגי' רבינו רק פעם אחת אבל בכ"י ש"ס שתי פעמים נישרי לן מר וזו הגי' יפה עולה עם ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן (ב' פעמים) — ובדרך דרוש אמרתי (בהספד על אחד מידידי) שרב המנוגא בכונה היה שונה ב' פעמים להעיר ולעורר כי הצדיק אשר באמונת עוה"ב יחיה אינו מתפחד מיום המיתה כי יש תקוה לאחריתו: אבל אם נירא מהמות שיביא השחתה ואיבוד ואומרים ווי לן דמיתנן אז באמת ווי לן דמיתנן יש לנו לפחוד ושאלו אנן מה נעני בתרך? א"ל הי תורה והי מצוה דמגגי עלן עיי' פירש"י. [8]) כ"ה בכ"י ערוך.

מכילת' בשלח פ' השירה פ"א, שהש"ר פ' שחורה ותוספו' פסחים קט"ז: ד"ה ונאמר — ובענין דרשות על שיר השירים עיי' מגילה ז'. ידים פ"ג מ"ה ב"ב ק"א. אבדר"נ פל"ו. ובל"א שִׁירָא, שִׁירְתָא תרג' תהלים ס"ו, א'; ל', א' והקבוץ שִׁירַיָא תרג' תהלים קל"ז, ג'; לשה"ש א', א' ושם גם כן שִׁירָתָא] —

שר (= שְׁרָא. שרי בל"ס שְׁרָא פי' פתח והתיר (lösen, auflösen ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט:) למישרא סיסין רטיבא במים פי' לשלשל מי שהוא עצור [1]). בס"ג דפ' שואל [2]) (שבת קנ"ב.) שרי שקיך ועייל ביה נהמא [3]) פי' פתח פיך ואכול לחם [4]). ועתה הנה פתחתיך (ירמית מ', ד') תרג' הא שריתך. *[אחי"ה וכן תרג' ויפתח (בראשי' כ"ד, ל"ב) ושרא מן [5]) גמליא ובתר"י ושרי זממי גמליא, תרג' של נעליך (שמות ג', ה') שרי סינך, יתרי פתח (איוב ל', י"א) תרג' שירי שרא, אפתח (ישעיה מ"ה, א') תרג' אישרי וכן בפעל עיי' תרג' תהלים ל', י"ב; לאיוב י"ב, י"ח, פסחים קי"ג. שרי כיסך פתח שקך, איכ"ר פ' על אלה שרי תורך ושרי פדנך וכו', ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב. וירו' סנהד' פ"א די"ט. ותוספ' יבמו' ספי"ב ושרת סיניה מעילוי ריגליה, ירו' ברכות פ"ב ד"ה. אתת ענתא דצלותא ושרתון וכו', והושאל להתרת קטרי הכשוף ירו' סנהד' ספ"ז דכ"ה ע"ד שריי מה דעבדת אמרה ליה לי נא שרייה. וכן בפַעל בדניאל ה', י"ב ומשרא קטרין, אתפעל (שם פ', ו') וקטרי חרציה משתרין, תרג' ישעיה ה', כ"ז ולא ישתרי זריז חרציה. ומזה המושג נסתעף מושג המסאה והמשרה (einweichen) עיי"ע שר א', ועוד מושג התרת איסור או חוב (Verbotenes erlauben, Strafe erlassen) תר"י א' במדבר ל', ג' בית דינא שָׁרָן ליה ואין לא שרו ליה וכו', שם י"ד, י"ט היכמא דשריתא לעמא הדין, שם כ' בתר"י ב' הא שריתי ושבקית, לבראשית כ"ב, י"ד ושרי ושביק לחוביהן, מ"ק ט"ז. עיי"ע טט ב'. קידושי' י"ג: הוא אסרה והוא שרתה, ירו' ברכות פ"ב ד"ה: אינון שריין ואינון אסרין, נדרי' ס"ב. שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה, שרי ליה לצורבא מרבנן למימר וכו' שרו לי תיגראי. יומ' פ"ו. שרא ליה מריה לפלניא, סנהד' צ"ט. שרא ליה מריה לר' הילל. ויק"ר ס"פ ה' הא שרי לך. בינוני פעיל במקום התואר שָׁרְיָא (וכ"ה בל"ס) או שָׁרְיֵי ע"ז ל"ז. יוסי שריא, ירו' שבת פ"א ד"ג ע"ד בית דין שריי תרג' שני אסתר ג', ח' יומא שריא הוא. והשם שוּרַיי פי' היתר ירושלמי דמאי פ"ב דכ"ב ע"ג נהיגין . . . שוריי . . כך נהג זונה שוריי . . כל דחמי מיא שוריי. ועוד מזה המושג שְׁרִי ענין ריצוי (einwilligen, wollen) הואיל משה (דברים א', ה') תרג' שרי, ולו הואלנו (יהושע ז', ז') ולוי פון דשרינא, ויואל (שם י"ז, י"ב) ושרי ועוד עיי' תרג' שופטים א', כ"ז. ל"ה; י"ט, ו'; לש"ב ז', כ"ט; למ"ב ה', כ"ג וזולתו] —

שר (= שִׁירִים, שיירים (Rest, Ueberbleibsel מאי שיריה [6]) ביזלי (ב"ב ס"ח:) פי' בע' בזל וזה שייך בע' ששי. *[אחי"ה ואצלנו בע' שבעי והוא מל' שיריים עיי' פירשב"ם] —

שר (= שָׁרִיר מל"ס שְׁרִירָא פי' חזק fest והפעל שְׁרַר בל"ס שַׁר fest sein בפַעל (befestigen בפ' חבית בגמ' כל שלא בא (שבת קמ"ה:) כיון דלא שריר שדריה לא מצי סליק פי' שאין שדרו חזק מהו דתימא לשרורי [7]) קא מיכוין (שבת ע"ד: וע"ז ל"ח.) כבר פי' בע' סך ט' [8]). ארץ אשר אבניה ברזל (דברים ח', ט') תר"י (א') שרירן וברירן, *[אחי"ה כ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ע מדפ' פיז' והלאה ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ר רק: שרירן ובתר"י א' וב' רק: ברירן והיחיד שָׁרִיר עוד בתרג' ירוש' ב' דברים ל"ג, כ"ט, ובתרג' משלי י"ט, ז'; פסחי' ע"ד: עיי"ע חוור. ב"ב ק"ס: שריר וקיים, ירושי' גיטי' ספ"ט ד"נ ע"ג קיים שריר וברור, ומזה פי' הרד"ק (שרש שרר) ל"מ בשררות לבי (דברי' כ"ט, י"ח) בחוזק לב וכן ענין ל"ס שרירותא ותרג' נגידים (משלי ח', ו') דשרירותא ממללא אנא. ותואר הפעל שריראית תרג' משלי כ"א, כ"ח. והפעל שרר תרג' כ"י תהלי' ק"ז, מ"ב שרורת פומיה לאתחסמא [9]) ומזה לשרורי בשבת ובע"ז הנ"ל, אתפעל נדה מ"ח: אשתרו דדיך אבל עיי"ע כרך וע' שדר ג'

---

[1]) ורש"י פי' בהיסך. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בטעות השואל וכבר עמד על זה הפשב"ע. [3]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובאה"ת ובילק' ירמיה מ"ד ובנו"ג ועייל לחמך ובכ"י ש"ס א"פ גוד שקיך ועייל ביה לחמא. [4]) וכ"ה בפירש"י. [5]) כ"ה בדפ"ש וכ"י. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס עיי' ד"ס ובנו"ג שייריה. [7]) בשבת ע"ד: ובע"ז ל"ח. איי לשרורי כנא וליי בכ"י ש"ס וליי בעי' סך ט' וליי בפי' ר"ח. [8]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובכ"י ק"ט בט"ס בעי' שך וצ"ל סך ובעי' הנ"ל פי' רבינו עפ"י פי' ר"ח בשבת. [9]) עיי' עמת"ר ללעווי ח"ב, צד 520.

ומ"ש. ובעיקרי התלמוד הוסיף להביא מפ' התינוק' למישרא מזייה פי' מקשין את השער ור' נסים בפ"ב בשבועו' פי' מתירין את השער שלא יסתככו זה בזה ואינו נראה ע"כ. ומזה ע' הבא אח"ז] —

שר (מל"מ שֹׁר, שֹׁרֶר פי' טבור וכן בל"ע ܫܪ, בל"ס שׁוּרְרָא Nabelstrang מענין הקודם ענין חוזק) בילמדנו ריש כי תשא (תנחומא כי תשא רסי' ב') שררך אגן הסהר (שהש"ר ז', ד') שררך זו סנהדרין ולמה נקראו שרר מה השורר נתון באמצעיתו של אדם כך סנהדרין יושבין בלשכת הגזית שהוא באמצע הבית וכו'. *[אחי"ה וכן בתנחומא במדבר רסי' ד' שררך וגו' מדבר בסנהד' של ישראל שהיתה נתונה בלשכת הגזית והיא משולה בשרר הזה ולמה נמשלה בשרר מה השרר הזה נתון באמצע הגוף וכו' וכ"ה בבמ"ר פ"א ועיי' ילק' שה"ש ר' תתקצ"ב ופסיקת' רבתי פ"י. תנחומא כי תשא רסי' ב' מה השרר הזה כל זמן שהתינוק נתון במעי אמו פיו סתום ומן השרר הוא אוכל ועיי' תנחו' הישן כי תשא רסי' א' קצת בשינויים. ועוד עיי"ע שור וש"נ] —

שָׂר (מל"מ ענין מושל Herrscher, Fürst) בחלק בגמ' (הלוקח) [צ"ל הלוחש] (סנהד' ק"א.) שרי שמן שרי בצים פי' שרים ששואלים בהם בשמן ובביצים מותר לשאול בהן בחול דלא מסכני ואם השמן בכלי לוחשן עליו לרפואה דלא מסתכן אבל היה ביד ולוחש בו מסתכן.[1] בפ' כל היד בגמ' בי"ש (נדה ט"ז:) שר הנרגל בבית המשתאית פי' שר גדול ששותה הרבה בבית המשתה ומשתכר ומתבזה ואמרי לה הנרגן שעושה דברים מכוערים שמרגנין עליו אפי' בבית המשתה כמו (דברים א', כ"ז) ותרגנו באהליכם. *[אחי"ה והתוספו' בד"ה שר (הנרגל) [צ"ל הנרגן] הביאו בשם הערוך שמתרעמים עליו בבית המשתאות ועיי' מ"ש בהפשב"ע להסביר פי' רבינו, ורש"י פי' הנרגל: רגיל, הנרגן מרבה דברים, ועוד אי' ואמרי לה שר הנרגז וע"ש פירש"י ורבינו לא גרס ס"א. וכנ"ה בפסחים קי"ח סע"א שר הברד, שם קי"ח: וב"ר פ"י שר של ים ירוש' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ד שרה דימא, ערכי' ט"ו: שר של גיהנם, חולי' ס. יבמות ט"ז: שר העולם עיי' מיטטרון (ח"ה, קי"ב) שר הפנים מד' תנחומא הישן ואתחנן סי' ו' ובכ"י א"פ אי' מטטרון ועיי' תשו' הגאונים (בהוצא' הרכבי סי' שע"ג צד 189) וישעיה אמר ומלאך פניו הושיעם וזה הוא שר הפנים דאמרין רבנן והוא מיטטרון. במ"ר פכ"ג שר הארץ, ירו' סנהד' פ"י דכ"ח ע"ד שרו של פעור, ב"ר פע"ז תנחומ' וישלח סי' ח' ילק' וישלח ר' קל"ב רש"י על התורה בראשי' ל"ב. כ"ה שרו של עשו, ירוש' שבת פ"א ד"ג: מתעביד שֵׁר צ"ל שד, חולי' ק"ה: שרא דעניותא צ"ל כבכ"י ש"ס שדא עיי"ע איסרא ח"א, ר"ב ומ"ש, שהש"ר ס"פ ברח שרים של מעלה . . . שרים של מטה; ב"ר ר"פ ע"ח מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה. ויק"ר רפ"ה שירא [אשמרון] שריהון דרוחתא ועיי"ע שד ו' גי' רבינו — ומזה הפעל שׂרר והשם המופשט שְׂרָרָה (Herrschaft Hoheit) ירו' יומא פ"ו דמ"ג ע"ד ברח מִן השררה, ירו' תענית פ"ד דס"ח ע"ג להנהיג שררה, שהש"ר פ' כלך יפה: לא נהגו שררה במצרים . . נהגו שררה במצרים ע"ש כל הענין וכבמד"ר פי"ג לא הנהיגו . . . הנהיגו שררה . .[2], ירו' פיאה פ"ח דכ"א. שכל שררה שניתנה מתורה ניתנה. ויק"ר פ"כ שלא יגביהו שררה. והוא כמו סררותא עיי"ע] —

☞ **שר** (= שְׁרָא מל"מ וסורי פי' שכן, נוח ruhen, sich niederlassen, wohnen) תרג' (אשר) [צ"ל כי] שכן עליו הענן (שמו' מ', ל"ה) די שרא עליה עננא. *[אחי"ה ר"ב הוסיף זה הערך עפ"י המתורגמן ושם ג"כ בטעות הזכרון אשר וצ"ל כי ועוד הוסיף המתורגמן להרבות הדוגמאות כי כל שכן וינח בהפעיל מתורגם שרא. ועיי' ג"כ דניאל ב', כ"ג שְׁרֵא ובדרז"ל תוספת' ברכו' דפ"א שהיו שרויין במקום אחד, ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג שרי בציפורן. יבמו' ס"ב: שרוי בלא שמחה, מגיל' ב'. וישראל שרויין על אדמתן, סוטה מ"ח. בזמן שישראל שרויין בצער, שם מ"ח: סנהד' י"א. שבת נ"ז. ראוי שתשרה שכינה עליו, ברכו' ז'. בקש שתשרה שכינה על ישראל וכו', שבת כ"ב: שהשכינה שורה בישראל, ל"א: אין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו', צ"ב. אין השכינה שורה אלא וכו' ועיי' יומא ע"ג: סוכה כ"ח. מ"ק כ"ה. יבמות ס"ד. סוטה ג': י"ז. ב"ב ט"ו: ס'. סנהדר' ל"ט. ק"ג: ק"ה: קי"ח: ירו' שבת ספ"ח די"א ע"ג. הפעיל ואפעיל סנהדר' ז'. משרה שכינה, שבת קל"ט. קידו' ע'. הקב"ה משרה שכינתו על ישראל, סוטה ה'. שהשרה שכינתו על הר סיני

---

[1] ועיי' ג"כ פירש"י. [2] ועיי' בגי' אחרת פסיקתא רבתי ספ"ז.

וכו׳, ותרג׳ מ״א ח׳, י״א. ט״ז לאשראה שכינתי תמן, ועיי׳ תרג׳ יהושע י״ח, א׳; לישעי׳ י״ד, א׳; לירמי׳ ז׳, י״ב. וזולתו. קהל״ר ס״פ מה יתרון העושה: כל איניש ואיניש לא משרין אלא עם בעל אומנות יה — וממנו השם מישרא, מישרי פי׳ מחנה עיי״ע ובמתורגמן ע׳ שרה ב׳] —

שְׁרָב (מל״ס שְׁרֵב פי׳ כמו חרב erglühen, verdorren והשם שְׁרָב מל״מ ובל״ס שַׁרָבָא ובל״ע سراب Gluth) בב״ר פ׳ וירא אליו כחום היום (פמ״ח) תני ר׳ ישמעאל וחם השמש ונמס (שמות ט״ז, כ״א) בד׳ שעות אתה אומר בד׳ שעות או אינו אלא בו׳ כשהוא אומר כחום היום הרי ו׳ שעות אמור או חילוף לא בד׳ שעות טולא קריר ושמשא שריב פי׳ מקום שיש בו חם ומקום שיש בו צל קריר בו׳ שעות טולא ושמשא שריבין פי׳ בו׳ כל מקום הוא חם בין בשמש בין בצל וזה פי׳ מיהא דגרסינן בר״ג דפ׳ תפלת השחר (ברכו׳ כ״ז.) [1] מאן תנא להא דת״ר וחם השמש וכו׳. פת חרבה (משלי י״ז, א׳) תרג׳ לחמא שרבתא [2] — (א״ב ל״מ זה (ישעיה מ״ט, י׳) ולא יכם שרב ושמש) *[אחי״ה הפעל שְׁרֵיב מל״ס הנ״ל נבנה מהשם ונרדף עם הרב, צרב תרג׳ ירוש׳ א׳ יבער (שמות ג׳, ג׳) שריב, בער (שם ב׳) תר״י משריב. אתפעל נצמתו (איוב ו׳, י״ז) תרג׳ אשתרבבו. [3] והשם: ירו׳ שבת רפי״ד די״ד: ירו׳ סנהד׳ פ״י דכ״ט רע״ב בטל .. בשרב, תוספת׳ שבת ר״פ י״ב (י״ג) בשעת הטל .. בשעת השרב, איכ״ר פ׳ ויצא בשעת שרב ויק״ר פל״ד בשעת השרב, שם פכ״ז בשרב .. ובצנה, ב״ר פ״ג שעת השרב, שם פפ״ב ועדיין השרב לא בא, ויק״ר פט״ז תשתזיב מן שרבא, ירו׳ סנהד׳ ספ״י דכ״ט ע״ג שזבינך מן הדין שורבא. תרג׳ חרב (בראשית ל״א, מ׳) שרבא, עיי׳ תר״י א׳ במד׳ י״ד, י״ד; תרג׳ ישעיה ד׳, ו׳; כ״ה, ד׳; לירמיה ל״ו, ל׳ וזולתו, והקבוץ שְׁרָבֵי שמשא תרג׳ שה״ש א׳, ז׳ תר״י א׳ שמות י״ב, ל״ז. ותרג׳ שרב (ישעיה ל״ה, ז׳) שרובא ובמשקל הסורי שורבא תר״י ב׳ בראשי׳ ח׳, כ״ב ועוד בל״ס שָׁרְוֵבוּתָא ומזה בירו׳ שקלים פ״ה דמ״ח ע״ד והיי דין כיף אית ביה שרברובי ועד היכן שרברוביתיה מטייה׳, והוא כפלות מן שרבא Dürre)] —

שַׁרְבֵּב (בנין פרעל מן שַׁב בל״ס כמו תַּבֵּב (עיי״ע תב ד׳) herunterlassen, nachschleppen) בס״ג דפ׳ חבית (שבת קמ״ז:) שרביבו [4] להו [5] למטה מכתפים. בפ״ק בביצה כגמ׳ בתוך הקן (י״א.) והני אשתרבובי אשתרבוב ונחיתו. בר״ג דפ׳ הרואה (ברכות נ״ד:) א״ת שברת (תהלים ג׳, ח׳) אלא שריבבת [6]. תרג׳ וישלח ואת ירמיה בחבלים (ירמי׳ ל״ח, ו׳) ושרביבו ית ירמיה. ובלוי מלחים וישלחם (שם י״א) [תרג׳ ושרבבינון לות ירמיה]. *[אחי״ה וכנ״ה בעירו׳ ק״ב: שרביב בגלימיה ופירש״י האריך בטליתו להלן מראשו ע״כ. אתפעל ביצ׳ הנ״ל, בכורו׳ מ׳. שרוע (ויקרא כ״א, י״ח) שנשתרבב לו יריכו ופירש רגמ״ה שארוכה מחבירתה ועיי׳ ברש״י. סוטה ל״ה. שנשתרבבה לשונם פי׳ נתארך לשונם עד הטבור, סנהדר׳ כ״ד. ואשתרבובי אשתרבב לעילם. תרגם דה״י ב׳ ז׳, ג׳ ואשתרבבת אישתא על ביתא, שם י׳ ואשתרבבת על מדבחא] [7] —

שרבט (= שַׁרְבִּיט מל״מ והוא כמו שבט Zweig, Ruthe, Scepter) בפ״ב בסנהד׳ (כ״ב.) ואין משתמשין בשרביטו. בפ״ק בעוקצין (מ״ה) שרביט של תמרה שריקנו [8] טהור פי׳ כמו (אסתר ד׳, י״א) את שרביט הזהב אף כאן ייחור של תמרה שתלויין בו התמרים מכאן ומכאן. שלשת השריגים (בראש׳ מ׳, י״ב) תר״י (ב׳) תלתא שרביטין, כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כ״ז, ל״ב) תר״י (א׳) תחות שרביטא. וכי יכה איש את עבדו בשבט (שמות כ״א, כ׳) תר״י [9] (א) בשרביטא — (א״ב ל״מ זה (אסתר הנ״ל) שרביט הזהב). *[אחי״ה וכנ״ה בערכין י״ט. שרביט שאינו נכפף .. שרביט הנכפף עיי׳ שם פירש״י והתוספו׳. ופי׳ שרביט כמו שבט. תוספת׳ כלאים רפ״א אין נוטעין שרביט של רימן וכו׳, פי׳ שריג ועוד פי׳ שוט שהש״ר פ׳ דודי לי אין שרביטו של הקב״ה ממשמש ובא אלא בבני אדם שלכם ותרג׳ שוטים (מ״א י״ב, י״א. י״ד; דה״י ב׳ י׳, י״א. י״ד) שרביטין. והושאל לקנה ולקליפת התמרה עוקצ׳ הנ״ל ושם שרביט שריקנו ופירש״י

---

[1]) ועיי׳ ירו׳ ברכות רפ״ד ד״ז: ילקי וירא ר׳ פ״ב וילקי׳ בשלח ר׳ רסיא ומכילתא בשלח מסי׳ ויסע פ״ד. [2]) בנו״ג שריבתא. [3]) תר״י א׳ בראשית ח׳, א׳ ואשתרבו ט״ס וצ״ל ואשתדכו עיי״ע שדך א׳. [4]) כ״ה בעיקרי התלמוד וכ״ה לפנינו בש״ס ובדפ״ר בערוך שרבובי וצ״ל שרביבו וכדאי׳ בכ״י ערוך ובדפ״ע מפיזי והלאה שרבוב. [5]) בנו״ג בהו ובהעתקת ר״ח להו. [6]) בנו״ג שרבבת אבל כגי׳ רבינו אי׳ במגילה ט״ו: ושמ״ר פ״א. [7]) בדפ״ע ע׳ שרבב נדפס אחר ע׳ שרבט ולא ידעתי למה ובדפ״ע אמ׳ לנכון ואחריו נמשכתי. [8]) בנו״ג שריקנה. [9]) כ״ה נכון בכ״י ק״ם ובדפ״ע לי׳,

בחולי׳ ק״ט. אותן השרביטים שהפולין גדלין בהן וכו׳ ועיי׳ רש״י בעוקצי׳ ותוספו׳ בחולי׳ ק״ט. ד״ה שרביט ובכ״י ערוך הקצר (אצל פערלעס ביי-טרעגע צד 11) אי׳ שרביטין או זרעוני׳ קיכר״ן (Kichererbsen) — והפעל נבנה מזה עיי״ע הבא ומ״ש] —

שִׁרְבֵּט (לדעת רבינו פי׳ מנפח anschwellen ולפע״ד מע׳ הקודם פי׳ חדק כמו ע״י שוט einritzen, einschneiden) בפ׳ אעפ״י בגמ׳ ועושה בצמר (כתובות ס״א:) שהפשתן מסריח את הפה ומשרבט את השפתים פי׳ מנפח כמו אין משרבטין את הבהמה (ב״מ ס׳ רע״ב) וככר פי׳ בע׳ חזר[1]). *[אחי״ה ובע׳ חזרא (ה״ג, שס״ה:) פי׳ כמו כן ומנפחין ובשט״מ לכתובות הביא בשם הערוך: נעשות נפוחות ע״כ ולי נראה כי״מ (שם) מתהדקות השפתים כמו ע״י חבטה בשוטים. ורש״י פי׳ ג״כ מענין ע׳ הקודם וז״ל בכתובו׳ משרבט פושטן כמין שרביט עד שנעשין גדולות וכו׳ ובב״מ פי׳ משרבטין לשון שרביט . . . שזוקף שער הבהמה כשרביט וכו׳. ועוד מענין חבטה ע״י שבט בירו׳ שבת פ״ז ד״י רע״ג מה צביעה היתה במשכן שהיו משרבטין בבהמה בעורות אלים מאדמים] —

שִׁרְבֵּט (נ״ל מל״ע سربط פשט לארכו sich der Länge nach strecken) בפ׳ המצניע בגמ׳ ואת החי (שבת צ״ד.) אלא בבהמה חיה ועוף דמשרבטי נפשייהו — (א״ב נכפפים ומשמטים ומכבדים את עצמם כלפי מטה כמו שרביט ומקל אשר הוא ביד). *[אחיה והוא עפ״י פירש״י משרבטי: משמטים כלפי מטה ומכבידין עצמן להשמיט מיד הנושאן ע״כ ואת אשר נ״ל שהוא מל״ע הנ״ל] —

* שרביה (שם אמורא) עיי׳ שבת קל״ו: פסחים צ״ח. ב״מ ס״ד סע״א ב״ב קס״ו: וזולתו.

שַׁרְבִּינָא (בל״ם שורבינא, שרוינא בל״ע شربين Cypresse) ותאשור שורבינא (ר״ה כ״ג. ב״ב פ׳:) עיי׳ בעי שגא. בר״ג דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ח:) לדמא דרישא ליתי שורבינא ובינא[2]) — (א״ב וכן בל׳ ישמעאל). *[אחי״ה ותרג׳ ברותים (שה״ש א׳, י״ז) שורבני ועיי׳ עוד תרג׳ שם ג׳, ט׳. ותרג׳ סורי ברוש (מ״א ה׳, כ״ב; מ״ב י״ט. כ״ג; ישעיה ל״ז, כ״ד; תהלים ק״ד, י״ז) שרוינא][3]) —

* שְׁרַבְרוּבִי, שְׁרַבְרוּבִיתָא (Trockenheit, Dürre) עיי״ע שרב.

שְׁרָג (בל״ם שרגא ובל״ע سراج Leuchte, Licht) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ (אחוזת הדם) [צ״ל סימני חיה] (חולי׳ ס׳:) שרגא בטיהרא למאי מהניא. דמסר לה גוזא[4]) סילתא ושרגא (ב״ק כ״ב: ב״מ סע״א וס׳ רע״א) ככר פי׳ בע׳ גז (י״ב[5]). כי נר מצוה (משלי ו׳, כ״ג) תרג׳ מטול שרגא הוא פוקדנא. נר רשעים ידעך (איוב כ״א, י״ז) שרגא דרשיעי — (א״ב וכן בל׳ ישמעאל). *[אחי״ה וכן בל״ם והרבה בתרג׳ שְׁרָגָא ועוד שְׁרַגָּא ועיי׳ לתהלי׳ קי״ט, ק״ה; קל״ב, ז׳; למשלי ל״א, ד׳; ל״א, י״ח; לאיוב כ״ט, ג׳; לדה״י ב׳ ג׳, ט״ו והקבוץ שם א, ח׳, ל״ג מדליק שְׁרַגָּא בבתי מדרשיא ובבתי כנישתא[6]) גיטי׳ נ״ז. אדליקו שְׁרָגֵי, שבת כ״ג: הוה רגיל בשרגי טובא, שם קי״ט רע״א מדליק שרגי. ורש״י בביצה כ״ב. וסוכה כ״ט. פי׳ שרגא נר של חרס ולועזו ע״י קרויזי״ל, קרושיי״ל והוא לאי״ט Tiegel, crogiulo ועיי׳ לפסחים י״א. ד״ה כל נר, וכ״ה בל״ע سراج נר של חרס][7]) —

שְׂרַג (א) מל״ע شرج ענין סדר reihen, ordnen. ב) כמו שְׂרַק springen, schlüpfen ג) שפעל מן רְגַג: שַׂרְגֵּג (zur Liebe) reizen, überreden) בפ׳ המביא כדי יין בגמ׳ בית מלא פירות (ביצה ל״א:) שרגינהו ודאי אקצינהו. שרגא דליבני במיצעי[8]) (סנהד׳ ס״ד:) כבר פי׳ בע׳ שוור — בפ׳ ג׳ מינין בגמ׳ סתם נזירות (נזיר ל״ט.) כיון דלית ביה חילא שריג[9]) ואזיל. בס״ג דפ׳ השוכר את הפועלים (ב״מ צ״ג סע״א) שריג[10]) חדא מנייהו. בפ׳ כל הבשר בגמ׳ הכחל (חולי׳ קי״א.) ככדא עילוי בשרא שרי דמא משרג שריג[11]) פי׳ ענין ירידה — (א״ב תרג׳ בירו׳ לנתר בהם על הארץ (ויקרא י״א, כ״א) למשרג בהון על ארעא) — איש חמס יפתה רעהו (משלי ט״ז,

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״וו אבל בשדפ״ע בט״ס חור. [2]) כ״ה לנכון בכ״י וי״ו ק״ט, ל״ד ה״ב ב״ר ובדפו״ו אבל בשדפ״ע נשמט בטעות ובדפ״ר הובא ב׳ פעמים בט״ד ערך המתחיל ופעם שני׳ אי׳ הציון מגיטי׳. [3]) ועיי׳ ספלנ״צ ללעף 387. [4]) בעי׳ גז: גואזא. [5]) ח״ב, רס״ב: [6]) עפ״י ירו׳ שביעי׳ ספ״ג ויק״ר פ״ט. [7]) והשם הפרטי שרגא (= פייוש, פאווש) כינוי לצפרה נ״ל מל״י Φοῖβος שם פרטי der Leuchtende — ועל פי זה יכונה מדרש כ״י עברי וערבי (למנצור אלדאמרי) סראג אלעקול. ועיי׳ מאמרי עליו במ״ע אנגליש J. Q. R. ח״ה עש״ה —. [8]) וכ״ה לפנינו ובע׳ שוור: ביני מיצעי. [9]) בנו״ג שרוגי שריג. [10]) כ״ה בעיקרי התלמוד ובנוסחי׳ אבל בדפ״ע שרג. [11]) בנו״ג משרק שריק.

כ"ט) תרג' גברא חטופא משרגג חבריה. והפתית בשפתיך (שם כ"ד, כ"ח) תרג' ותשרגג בשפוותך. ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו', כ"ה) תרג' ולא תשרגנך בגבינהא — (א"ב תרג' שומר פתאים (תהלים קט"ז, ו') נטיר שרגוגיא). *[אחי"ה ר"ב לנכון הפריד בין הדבקים ובדפ"ר ובכ"י הכל ערך אחד הוא ודע כי שרגינהו בביצה הנ"ל הוא מל"ע ופי' סדר בשורה והשם שַׂרְגָא (סנהדרי' הנ"ל) פי' שורה וכפירש"י והקבוץ שרגי דליבני כ"ב ג': שרג בב"מ ונזיר הנ"ל הוא כמו שרק וכדאי' בחולי' הנ"ל והוא הוא כמו סרג עיי"ע, ורש"י פי' החליק. וכפי' הערוך ענין ירידה עולה פי' כבול (מ"א ט', י"ג) דמשתרגא בה כרעא עד כבלא שבת נ"ד. והוא אתפעל וגי' רבינו עיי"ע כבל[1]). ושפעל שַׂרְגֵג פי' ענין פיתוי הרבה בתר"י עיי' לשמות כ"ב, ט"ו; לבמדבר כ', י"ז; כ"א, כ"ב; לאיוב ל"א, כ"ז; לתהלים ע"ח, ל"ו; לדה"י ב' י"ח, י"ט. אשתפעל נפתה (איוב ל"א, ט') תרג' אשתרגג, יפתה (משלי כ"ה. ט"ו) משתרגג. והתואר שַׂרְגְּגָא בקבוץ תרג' תהלים קי"ט, ק"ל שרגיגי ושם קט"ז, ו' שרגיגיא] —

* שרגיון (אולי מל"ר אמצ' sargantus, sergeantius פי' עבד) פסיקתא רבתי פכ"ג צד קכ"א: בהוצא' הח' פריעדמאן אבל בשעה שאמר ככד אמרו בנימוסיות שלנו כל מי שהוא מכתיב עצמו שרגיון למלך הוא כופר באבותיו וכו' ובמד"ר פ"ח הגי' סיגרון אולי הוא עיקר עיי"ע ועוד י"ל שהוא לשי' פרסי' چاکر, شاگرد פי' עבד או מל"ר האמצ' הנ"ל ועיי' מ"ש הר"מ גידעמאן בסוף פי' מלות זרות בפסיקת' דפו"ו.

שרגש (= שַׂרְגּוּשָׁא אולי מל"פ چار کوشی מין צלוחית או כוס)[2] בר"ג דפ' בכל מערבין (עירובי' כ"ט:) תרי שרגושי ניסני[3]) פי' מדה ידועה שהיתה בפומבדיתא. *[אחי"ה ורש"י (ואו"ז הלכי' עירובי' סי' קל"א ס"ק י"ד) פי' תרווד וכפי' ר"ח שרגושי הן מדות קטנות אינן ידועות עכשיו וכו' ולפי פי' המלה הפרסי' הנ"ל בהיפך מדה גדולה היא] —

שרד (= שְׂרָד מל"מ Dienstkleider; שְׂרִיד מל"מ ענין פליטה הנשארת Ueberrest) ואת בגדי השרד (שמות ל"א, י') אלמלי בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט ר' ישמעאל בר נחמני אמר בגדים שגורדין אותן מברייתן (יומא ע"ב רע"ב) עיי' בע' גרד[4]), ובר"ג דמגילה (ו'.) אוהבי שרידים יושבי רקת פי' אוהבי תלמידי חכמים יושבי בבית המדרש של טבריא. [אחי"ה והוא עפ"י דאי' בחולי' קל"ג. אין שריד אלא ת"ח וכו' (ופירש"י צ"ע) ובלא"ר תרג' דה"י ב' ה', י' לוחייא חורנייתא שְׂרִידַיָא] —

☞ שְׂרִיד תר"י (ב) ואשר חרב גאותיך (דברים ל"ג, כ"ט) ושריד סייף בעל הערוך גרס סרוד ע"ש. *[אחי"ה בע' סרר ב': סריד זיניכון וכן במתורגמן וסריד גיוותנותיכון ובתר"י ב' ושריד סייף גיותניכון והוא בל"ע سرد פי' תחרא ושריון Panzer] —

☞ שרדנין (Edelstein σαρδόνυξ) מדרש שמ"ר פרש' וזה הדבר אשר תעשה להם (ס"פ ל"ח) ראובן שרדנגין פי' מין אבן טובה בל"ר. *[אחי"ה גי' רבינו עולה יפה עם מ"ש בע' שדרגנין וכדאי' בשמ"ר ובלקח טוב תצוה עיי"ע הנ"ל ושם הארכתי] —

* שָׂרָה (א) כמו שְׂרָא בל"א כמו שָׂר בל"מ עיי' שר י"ח. ב') שם פרטי לאשת אברהם אבינו ועיי' מה שדרשו רז"ל בברכות י"ג. כ"ט. ר"ה י"א. יבמות ס"ד: מגילה י"ד. נזיר כ"ג: ב"מ פ"ו: ב"ב נ"ח. סנהדר' ל"ט סע"ב מ"ו סע"ב ס"ט: ק"ז סע"א קי"א. ב"ר פל"ט, מ', מ"א, מ"ד, מ"ה מ"ז, מ"ח, נ"ב, נ"ג, נ"ח, ס', ס"ג, צ"ג; שמ"ר פ"ח, ט"ו; ויק"ר פ"ב, כ"ז, ל', ל"ב; במד"ר פ"ט, י"ד; שהש"ר פ' יונתי — ג') שם פרטי לאשה גיטי' ל"ד: ההיא דהוו קרו לה מרים ופורתא שרה.

* שְׂרָה (1 auflösen, einweichen 2 anfangen) עיי"ע שר א' י"ב (י"א).

* שֵׂירוּ, שֵׂירוּתָא Mahl, Mahlzeit עיי"ע שר י' (ט').

שַׂרְוָול (= שַׂרְוָלִין נ"ל מל"ע ופ' سراویل, سروال מכנסיים Beinhosen ולדעת רבינו בית יד Handärmel) בסנדל פכ"ו בכלים (מ"ג) השרולין טמאין פי' בית יד של עור דחוק שמשים האומן על זרועותיו שלא יפלו בגדיו הרחבין על ידיו

[1]) ח"ד, קפ"ד ובהערה 7. [2]) עיי' וואולירס ח"א. 553. [3]) בנו"ג כיסאני ועיי"ע כסן ב'. [4]) ומ"ש בח"ב, שנ"ח.

ויעכבוהו ובל׳ יוני היד שירא. *[אחי״ה כ״ה נכון בכ״י ב״ר וכ״י גיינער, אבל בדפ״ע ובשאר כ״י ובל׳ רומי והרבה פעמים החליפו הסופרים לשון יוני עם ל׳ רומי וכיונתו על לש׳ יוני χείρ ובל״ר אמצ׳ chir פי׳ יד ובית יד נקרא χειρίς[1] ורבינו נגרר אחר פי׳ רה״ג בכלים וז״ל והשרוולין פי׳ בעלי אומניות כשהן עושין מלאכתן ומעכבין בגדי בית יד שלהן ששמן בטיית כמאס ?) ועושין כמין כים של עור והוא צר ודחוק ומכניסין בו ידיהן כדי שיהו מהירין במלאכתן ולא יעכבו בגדיהן ול׳ יוני הוא פירושו בלא נכנס ע״כ, ורבינו קצר והשמיט כדרכו מלת ערבית ונ״ל שצ״ל כמאם והוא كم והקבוץ اكمام, كمّة בית יד של מלבוש ור״ש הביא בשם הגאון והערוך תורף דברי רה״ג בהשמטת מלה ערבית[2], וכן הרמב״ם פי׳ בכלים שם: השרולי׳ כמין בית יד של עור וכו׳ ע״ש ובפ״ז מהלכות כלים הל״ד פי׳ כזה״ל וכן עורות העשויות כעין טבעות שמכניסין אותן האומנין בזרועותיהן כדי להגביה בגדיהן (מעליהן) [מעל ידן] בשעת מלאכה, ע״כ, ואם כן לכאורה נראה שהרמב״ם פי׳ שרולין מענין שירי ידיא שמתורגם בה מלת השרות (ישעיה ג׳, י״ט) ועיי״ע שר ה׳, ובלי פי׳ הרמב״ם והערוך (הכל עפ״י רה״ג) הייתי אומר שמלת שרוולין, שרולין היא היא ל״ע ופ׳ הנ״ל היינו סרבל של מקרא עיי״ע סרבל כעין מכנסיים ויגיד עליו רעו הכרכייר עיי״ע בח״ב, קצ״ד ומ״ש] —

שָׁרוֹן (מל״מ א׳) ארץ מישור Thal, Ebene (ב׳) שם מקום (Saron) בפ׳ ב׳[3]) בכלאים (מ״ו וכ״ה תוספתי כלאים רפ״ב) מלא העול השרוני פי׳ בקעה מן (ישעי׳ מ׳, ד׳) והיה העקוב למישור בשביל ירושלם שהיא בנויה כהרים וכשתרד ממנה אל המישור כגון לוד וחברותיה שמן שרון כמו (ישעיה ל״ה, ב׳) הדר[4]) הכרמל והשרון, ואומר (שה״ש ב׳, א׳) אני חבצלת השרון וי״א מקום ידוע בארץ ישראל. *[אחי״ה ומהר״י במ״צ העתיק פי׳ הערוך עד וי״א והוסיף ועל זה הפי׳ אנו סומכין ע״כ. ודע כי בין הר תבור ובין הר גלבוע עמק צר בערך ו׳ מיל ויש קורין לעמק הצר עמק שרון עיי׳ תבואות הארץ לרי״ש (צד מ״א והלאה) ולפי דעתו על עמק זה כיון הפייטן בפיוט של יוה״כ בתפלת הכה״ג וכ״ה בירו׳ יומא פ״ה (דמ״ב רע״ג ע״ש)[5]) ועל אנשי השרון היה אומר יה״ר שלא יהא בתיהם קבריהם ע״כ כי עמק השרון על שפת ים הגדול הוא במישור הים והרים רחוקים לו ואיך יהיו בתיהם קבריהם אכן העמק השרון הצר הנזכר הוא מוסגר בין שורות הרים ולאיזהו סבה בקל בתיהם שהם ברגלי ההרים קבריהם רח״ל ע״כ. והרבה לספר בענין המקומות הנקובים בשם שרון הח׳ נייבויער ג׳אגר׳ צד 47 והלאה ועיי׳ וויענער רוו״ב ערך Saron, רוימער Palästina צד 45. ועיי׳ עוד בענין עגלים משרון מנחו׳ פ״ז. ותוספת׳ מנחות פ״ט. ב״ב פ״ו מ״ב קנקנים בשרון וממנו התואר נדה י״ט. שבת ע״ז. שהש״ר פ׳ שרוך יין השרוני. כלאים הנ״ל עול השרוני] —

שָׁרַח (לדעת רבינו מל״ע شرح גדר וחתך ein- (schneiden, zerschneiden ויהי אפרים כיונה פותה אין לב (הושע ז׳, י״א) תרגומו כיונתא[6]) שריחתא דאתנסיבו בנהא ולית לה לב. האשה המכבה[7]) על בתה[8]) וגודרת[9]) ומחתכת את פניה קורין לה בל׳ ישמעאל פלאני[10]) ישרחת וגהה[11]). וחתיכה של בשר שהיא עבה ורוצה לצלותה מחתכין אותה בסכין בשביל שתצלה יפה וקורין אותה בלי׳ ישמעאל שרח. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ו״ו ובשאר כ״י ודפ״ע משרח. ודע כי בל״ע شرح פי׳ חתך ושרט בבשר וזה פלאני שרחת וגהה = فلاني شرحت وجهه פי׳ פלונית חותכת פניה. ורד״ק בהושע שהביא הערוך היה מקצר. והתיכה של בישר העומדת לצליה ולנתחים נקרא באמת בל״ע שרח شريح, شريحة[12]) ועל פי

---

[1]) ואצל היונים המאוחרים χειροθήκη ובל״ר אמצי׳ chirotheca. [2]) ועוד הוסיף וי״מ דהוא עור שמשים במלאכתו על לבו בשעת הקציר מפני השרב ע״כ וא״כ שרוול הוא כמו שרבל מענין שרב. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובעיקי׳ התלמ׳ ובדפ״ע בטעות ראשון. [4]) כ״ה נכון בדפ״ר ובשדפ״ע בט״ס ההר. [5]) ועיי׳ ירו׳ סוטה ספ״ז דכ״ג. ויק״ר פ״כ ועל זה השרון היה ר״א אומר אף הבונה בית לבינים בשרון לא היה חוזר סוטה פ״ח מ״ו וע״ש פירש״י ועיי׳ פסיקתא דר״כ צד קע״א: ותנחומא הישן פ׳ אחרי סי׳ ד׳. [6]) בנו״ג כיונה. [7]) בדפ״א ופראג בטעות המכה וצ״ל המכבה כדאיי בכ״י ובדפ״ר ובעיקרי התלמוד. [8]) כ״ה בכ״י ק״ט ועיקי׳ התלמ׳ ובדפ״ע מתה. [9]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ל״ד ובדפ״ע וגודרת ובכ״י ו״ו בי גודרת. [10]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ובדפ״ע פלנית. [11]) כ״ה נכון בדפ״ר פיזו׳ וויניצי׳ ובעיקרי התלמוד אבל בדפ׳ אמ׳ גההי ובכ״י ק״ט וגחזא צ״ל וגהה ובכ״י ב״ר וגיהה וצ״ל וגהה ובכ״ו ל״ד ו״ו בי וה״ב לחייה. [12]) ולא כגי׳ דפ״ע משרח כי זה נקרא בל״ע אותו מקום של אשה.

פירוש הנכון הזה (אשר מקורו ששאב ממנו רבינו כעת לא מצאתי) נוכל לומר כי התרג' הבין פותה מל"מ (ויקרא ב׳, ו׳) פתות אותה פתים[1]) פי' ענין נתיחה וחתיכה. ובלעדי פי' זה י"ל כי ענין שרח בתרג' הוא شرح פי' הרחבה [weit ausdehnen, ausein-andersperren וכן פי' פָּתָה בל"מ — ובמתורגמן שרש שרח פי' כיונה שריחתא וכו' לשון בכיה ואבלות ע"כ וא"כ שרח כמו צרח בל"מ וכן בל"ע صرخ schreien] —

שָׂרַט (מל"מ וכן בל"ע شرط, سرط ובל"א וסו' סרט ע"ש einschneiden) שריטה וגדידה[2]) אחת היא (קידושי' ל"ה סע"ב מכות כ"א רע"א) כבר פי' בע' סרט. *[אחי"ה וכנ"ה באיכ"ר פתיחתא פ' זבדי: שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה, שמ"ר פכ"ד היתה (הפת) יורדת בתוך מעיו ומשרטת אותו וכו'. והשם עם הפעל מכות כ'. השורט שריטה אחת עיי"ע סרט, שבת ק"ג: שרט שריטה אחת על שני נסרים או שתי שריטות על נסר אחד חייב. ושם ק"ד: המשרט כגי' כ"י א"פ ובמשניות נאפולי ופיז' המסרט וכ"ה בע' סרט, ספרא אמור פרשה א' פרק ב' לא ישרטו שרטת (ויקרא כ"א, ה׳) יכול על ה' שריטות לא יהא חייב אלא אחת . . ת"ל שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה, שם: ושרט לנפש (שם י"ט, כ"ח) מה שריטה האמורה בכהנים חייבים על כל שריטה ושריטה וכו' — ומזה הפעל שִׂרְטֵט עיי"ע הבא אח"ז] —

☞ שרט (?) תרג' וימרחו על השחין ויחי (ישעי' ל"ח, כ"א) וישרטון על שחנא ואתסי בעל הערוך גרס וישטרון עיי"ע שטר קמא. *[אחי"ה וכבר הוכחתי בע' שטר א' כי בדפו"ו הראשון אי' כגי' רבינו וש"נ יתר שינויים, ובעל המתורגמן לא הביאו לא בע' שטר ולא בע' שרט] —

שִׂרְטֵט (מע' שרט א' einkratzen, linieren; שִׂירְטוּט das Linieren) בס"ג דפ' כלל גדול (שבת ע"ה:) אפיק חדא מינייהו ועייל שרטוט. בפ' החולץ בגמ' מצוה בגדול (יבמות ל"ט:)[3]) מר זוטרא הוה משרטט וכתיב הני קראי[4]) ובס"ג דפ' מצות חליצה (שם ק"ו:) מר זוטרא הוה משרטט וכתיב כל הפרשה מתקיף לה מר בר רב אידי והא לא איתיהיבו[5]) לאיכתובי והילכתא כמר זוטרא[6]). בר"ג (דקידושין וכתב לה) [צ"ל דגיטין (ו':) וכתב ליה][7]) בלא שרטוט ואמר רבי יצחק שנים כותבין בלא שרטוט שלשה אין כותבין במתניתא תני ארבעה אין כותבין שלשה כותבין. פי' סרגול. מגילה צריכה שרטוט כאמתה של תורה (מגילה ט"ז: ירושי' מגילה פ"א ד"ע.) כבר פי' בע' אמת. *[אחי"ה ושם (ת"א, ק"ל:) הוכחתי כי רבינו פי' עפ"י פי' ר"ח אבל רש"י פי' כאמיתה של תורה כספר תורה עצמה שרטוט הלכה למשה מסיני ע"כ וכן מוכח מירו' מגילה הנ"ל הרי היא כאמיתה של תורה מה זו צריכה סירטוט אף זו צריכה סירטוט. וכנ"ה מנחות ל"ב: שירטוט של מזוזה הלמ"ס. . תפילין ומזוזות אין צריכין שרטוט והלכתא תפילין לא בעי שרטוט ומזוזה בעיא שרטוט. והפעל ירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות מה משרטטין לון מסרגלין לון. גיטי' ז'. שרטט וכתב ליה, שרטט וכתב להו וכו', בינוני פעול מנחות שם: מְשׂוֹרְטֶטֶת] —

* שרטטיא עיי"ע שבים גי' רבינו בירו' שבת פ"ו ד"ח: שביסים שרטטיא ובנו"ג שלטניא ועוד עיי"ע סלבון.

שִׂרְטוֹן (מל"י σύρτις Sandbank, Syrte) בפ' הרואה בגמ' על הרעה (ברכות ס'.) דמסקא [ארעא] שרטון[8]) ומשבחה[9]). מרימר פסיק לה לסורא כאיזלי[10]) אמר לא חיישינן[11]) שמא יעלה [הים] שרטון (עירובי' ה'.) עיי' בע' אזל. בפ' המוציא תפילין בגמ' אשפה (שם צ"ט סע"ב) שמא[12]) תינטל האשפה ויעלה הים שרטון[13]). בס"ג דפ' במה בהמה (שבת נ"ו:) ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי[14]). בפ'

---

1) ועיי' ג"כ מחברת הערוך לר"ש פרחון ע' פתת. 2) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ועיקרי התלמוד אבל בדפ"ע גרידה ועיי"ע הקודם הערה 9. 3) לי' לפנינו אבל אי' ברי"ף ורא"ש. 4) ר"ל פסוקים ז' וחי' בדברי' כ"ד. 5) בנו"ג והא לא ניתן. 6) וכן פי' והילכתא כותיה ברי"ף ורא"ש לדף ל"ט: 7) אבל גם בעיקרי התלמוד אי' וז"ל בר"ג דקידושין וכתב ליה בלא שרטוט ג' תיבות וכו' וברי"ש גיטין וכו'. ולא מצאתי בקידושין. 8) בכ"י ש"ס סרטון ע"ש. 9) בנו"ג ושבחא ובכ"י ש"ס ומשבחה. 10) עיי"ע אזל וש"נ השינויים. 11) וכ"ה גי' ר"ח (בש"ס ווילנא) וכ"ה בע' אזל ובנו"ג אמר חיישינן. 12) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג חיישינן. 13) בנו"ג שירטון. 14) וכ"ה בכ"י ש"ס והעלה שרטון ובה נבנה כרך גדול שברומי ובכ"י א"פ כרך גדול של רומי וכ"ה בדפ"ש וויניצ' וקראקא ונשתנה בדפ' מן הצענזור ובנו"ג ועלה בה שרטון ועליו נבנה כרך גדול ובגי' רבינו אי' בסנהד' כ"א: ושם שברומי ובכ"י ש"ס של רומי, ובירו' ע"ז פ"א דל"ט רע"ג אי' שלעטוט עיי"ע שלעטוש.

המוכר את הספינה בגמ' והגדילו (ב"ב פ"ב.) וליחוש דילמא מסקא ארעא שרטון וקדחו בה שלשה בדי אילנות [1]). פי' ניחוש דילמא נפקו מן הגזע שלשה חוטרי ומתכנש עפרא תותי' ההוא אילן ומיכסי [2]) עיקרי הנהו חוטרי ומתחזי כאילו מן הקרקע צמחו ויטעון הלוקח ויאמר שלשה אילנות קניתי ויש לי קרקע [3]). בפ' יש נוחלין בגמ' אחד הבן (ב"ב קכ"ד.) דיקלא ואלים ארעא ואסקא שירטון [4]) דכ"ע לא פליגי דשקיל. פי' כגון שהיה מקום אשבורן והיו המים נקוים בתוכו ונתקבץ בתוכו עפר ונדחו המים והוכשר המקום לזריעה [5]). בס"ג דתמיד (כ"ט סע"ב ולי' רע"א) מייתי תאנה חיורתא ושייפי ליה בחלבא דצבתא [6]) דסריקא ליה כיזרא [7]) וקברי לה [8]) היכא דמסיק ימא שירטון קורא [9]) עבדי פירי לא עבדא ותלת בורכי [10]) מינייהו לא מחזקא להו גמלא. פי' „לוקחין הגרעינין של תאינה חיורתא ומושחין אותה בחלב [של צב] [11]) כדי שידבקו הזרעים ביחד ונוטעין אותם באי של ים [12]) עץ עושה ולא פירות [13]) ומצליח כל כך שג' ענפים מהם אין אדם יכול למושכן ביחד בגשר" [14]) — (א"ב פי' בל"י ורומיי מקום מלא חול בתוך הים). *[אחי"ה והוא מל"י הנ"ל וכן בל"ר syrtis ור"ח בעירו' ה'. פי' שרטון כדכתיב ויגרשו מימיו רפש וטיט פעמים שמגרש הים בזעפו על שפתו רפש וטיט ומתקבץ על שפתו ועולה כמין גבשושית וכשנם הים ישאר זה הטיט ומתייבש ונעשה קרקע מהלך לבני אדם לרה"ר ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י שבת נ"ו: ד"ה נעץ. ובפי' רגמ"ה ב"ב פ"ב: אי' בכ"י אשר תחת ידי שרטון גרביל"א בלעז (ובש"ס ווילנא בט"ס גרבי ל"א בלע"ז) והוא Sand, Kies gra- מל"ר אמצ' grauela, gravela, gra- vêle, gravello vella ורש"י בברכו' ס'. פי' ע"י לימ"ץ וצ"ל לימון (עיי' פסחים ס"ח. ד"ה שירקא) והוא ל"צ Schlamm, — [limon

* שְׁרָיָא, שָׁרֵיי (Erlaubender), שֵׁירוּי, שֵׁירוּיָא, שָׁרְיוּתָא (Anfang) שְׁרִי, שְׁרִיתָא (הקבוץ שריין) Balken עיי' ערך וערך בע' שר.

* שַׁרְיֵי עיי"ע בית שריי בח"ב, פ"ז.

* שריים ירו' עירו' פ"ב ד"כ: צ"ל שיריים.

* שִׁרְיָן (בל"מ שִׁרְיָן, שִׁרְיוֹן, בל"ס שֵׁרְיָנָא Pan- zer) תרג' תחרא (שמות כ"ח, ל"ב; ל"ט, כ"ג) שירין וכן תרג' שרין ושריה (ש"א י"ז, ה'. ל"ח; מ"א כ"ב, ל"ד; איוב מ"א, י"ח) והקבוץ שִׁרְיוֹנִין (שה"ש ו', ז') שריינין (דה"י ב' כ"ו, י"ד).

* שׁוּרַיְינֵי (מל"ע شريان בקבוץ شرايين גידים Adern) ע"ז כ"ח סע"ב שוריינו דעינא באובנתא דליבא תלו פי' גידי העין תלו בטרפשא דלבא עיי' תוספו' ד"ה שורייני ועיי"ע אובנתא (ח"א, ט"ו) וכתב בתוס' שאנץ (הובא בד"ס ע"ז צד ל"ה.) ור"ת מפרש ראית העין תלוי בהבנת הלב וכ"ה בתוספ' ר' אלחנן עיי' ד"ס שם. ועיי"ע תוון ומ"ש.

שְׁרַיְיקָ[א] (אולי מע' הקודם גידים או מל' פרסי' شيرينه, شيرينك Flecken) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ד:) רבינא אמר אע"ג דלא אסמיק נמי חליא אסיר אי אפשר דלית ביה שוריקא [15]) דדמא. בפ' אלו טרפות בגמ' הריאה (מ"ז:) אי אית בהו שוריקי חיורי טרפה. בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בשליל (הולי' צ"ג:) לא אזרען שריין מנא ידעינן אי אית בהו שוריקי סומקי אסירן. כל שעתא אית בהו שורייקי סומקי עיי' בע' כרבל — (א"ב פי' גידים וחוטים ובע' כרבל לא פירשו בעל הערוך ומכאן ראיה שהוא לא סיים ספרו). *[אחי"ה מכאן אין ראיה כל עיקר כי כונת רבינו במ"ש כל שעתא וכו' בע'

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס רי וקדחו בו ומתחזי כשלשה בדי אילנא ובכ"י ש"ס מינכען רק דמסקא אריא שרטון ומיחזי כתלתא ובנוסחי לי'. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ל"ד ה"ב ו"ו ועיקרי התלמוד אבל בדפ"ע ומכנסי. [3]) וכ"ה בפירשב"ם ונראה שהוא פי' ר"ח ועיי' שט"מ בסוגיתינו וסוף דברי רבינו עולים יפה ג"כ עם פי' רגמ"ה וז"ל כלומר שהגדילו ומיחזו כג' בדי אילנא יאמר הלוקח אילו ג' אילנות זבינת לי ואית לי ארעא. [4]) וכ"ה בב"ב קל"ח: [5]) וזה הפי' עולת יפה עם פי' הראב"ם הובא בשט"מ בסוגי' ד"ה כי פליגי. [6]) וכ"ה בהעתקת רגמ"ה ובשט"מ בס"א ובנו"ג בחבלא דצבתא. [7]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובהעתקת רגמ"ה ובדפ"ע דסדיקא ובנו"ג דסריך עליה ובשט"מ דשריק. [8]) לי' לפנינו ואי' ברגמ"ה ובשט"מ. [9]) בנו"ג ובפי' רגמ"ה קורה. [10]) וכ"ה ברגמ"ה ובנו"ג בריכי. [11]) כצ"ל וכדאי' ברגמ"ה. [12]) כ"ה נכון בכ"י ח"ב וק"מ ובדפ"ע וו' ובדפ"ר ובשאר כ"י בט"ס כתיבה אחת באישלים, באישלים ובפי' רגמ"ה (בקובץ כ"י אנגיילי דף רע"ז סע"ב) באי של ים אבל בנדפס בש"ס ווילנא בטעות ירושלים! [13]) כ"ה נכון בדפ"ר והם הם דברי רגמ"ה ובדפ"ע אחרים ועושין קורות ולא פירות. [14]) הועתק מפי' רגמ"ה הנ"ל. [15]) בנו"ג שורייקי.

כרבל להורות איה מקום המצאת זה המאמר ובאמת בע' כרבל נרשמו ג' מקומות (ברכו' ז'. סנהדרי' ק"ה: ע"ז ד':) אשר שם נמצא זה המאמר. ודע כי בע"ז א' סורייקי ובכ"י ש"ס שורייקי ובהיפך בכ"י ש"ס ברכו' ז'. א' סורייקי ובנו"ג שורייקי. ואולי המלה אחת היא עם שירייני הנ"ל או אולי מל"פ הרשומ' בתחלת הע' ופי' חברבר Flecken וכן פי' רש"י בחולי' מ"ז: שורייקי ע"י הלעז טק"ש והוא taches (Flecken) וכן לועז חברברתיו (ירמיה י"ג, כ"ג) טק"ש בלע"ז וכצ"ל בברכות ז'. ד"ה שורייקי טק"ש תחת טייש ועיי' בחולי' מ"ו: ד"ה אוכמי אוכמי אבל בע"ז פירש"י נוקיי"ש לשון לעז [צ"ל טקי"ש] כמו חוטין חוטין ול' ישמעאל קורין לחוט סוריאק ע"כ ואולי כונתו על ל"ע شراك שורה ובאמת בסנהד' פירש"י ע"י שורות שורות] —

שרך (?) דיקלא בישא בהדי קינא דשרכי (ב"ק צ"ב:) עיי"ע שדך כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי"ה בע' שדך ג' ועיי' ג"כ ע' שדך ב' שציין רבינו משכת פ"ה: גי' שדכא ומעירוב' ק': שדכי ובנו"ג ברי"ש אבל עיי' מ"ש שם כי גי' כ"י ש"ס ותשובת הגאונים עולה יפה עם גי' רבינו. ועוד נסמן שם גי' פי' מגנצא סרקי — ועוד עיי"ע שדך א' הציון מב"ב קל"א. שדכא ובנו"ג שרכא] —

* **שַׁרְכָּא** (בל"ס פי' כמו שאר) תרג' שני אסתר ט', ט"ז בדפו"ו ושרכא יהודאי פי' ושאר היהודים (אסתר שם).

שרכף (= שרכפא, שרכפתא Nest עיי' בפנים) בפ' אלו טרפות בגמ' דרוסת הזאב (חולי' נ"ג:) ההוא שרכפא דספק דרוסה, וכי ירים קנו (איוב ל"ט, כ"ז) תרג' וארי ירים שרכפיה[1] ואומר עם קני אגוע (שם כ"ט, י"ח) ואמרית עם תוקפי ושרכפי אתנגיד. *[אחי"ה בנו"ג בשרכפי ותר"י קן (דברים כ"ב, ו') שרכפא וכן בתרג' תהלי' פ"ד, ד' ובכינויים שרכפתיה תר"י בראשי' א', כ'; לדברים ל"ב, י"א והקבוין שַׁרְכָּפֵי תרג' תהלי' ק"ה, י"ז ודע כי בל"ע קן عُرُوب והוא בהיפך האותיות ורגמ"ה גירס בקו"ף שרקפא[2] פי' סל וכן פירש"י בחולי' שם. ובעמת"ר ללעווי פי' שרכפא משרש רכף וכל' תרג' רכפת ואין נ"ל ועיי"ע רכף ומ"ש] —

שרנק (פרעל מ: שַׁנֵיק בל"ס פי' חנק וכן בל"ע شَرَق חתך erwürgen) תרג' ותבחר מחנק נפשי (איוב ז', ט"ו) בחרת שרנקא נפשי. *[אחי"ה בנו"ג שירנוקא ובכ"י תרג' שינוקא עיי"ע שנק. והפעל שַׁרְנִיק תרג' ונער (תהלים קל"ו, ט"ו) ושניק ובכ"י ושרניק, ועוד עיי"ע סרנוקא] —

שרנקא (מל"פ הרשומה בע' בר הודיא ח"ב, קע"ד) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג.) מאי בר הודיא[3] אמר אביי שורניקא. *[אחי"ה ובדפ"א הוסיף "פי' מין נץ" וזו הוספת ר"ב היא בלי סימן היכר. ובע' בר הדיא הגי' שורינקא ובפי' רגמ"ה שאירנקא ופי' שאירנקא בל"פ سارنك سارنج עיי"ע בר הדיא ולא כדעת ה' לעוויזאהן ולעווי שהוא מע' הקודם פי' חונק ולדעת ה' פערלעס (עט"ש צד 26) הוא ל"פ سنقر עוף של ציד. ועוד העיר על מלה יוני' אמצ' συγκούριον מאותה הוראה] —

שְׂרַע (מל"ס כמו שְׁרַע בל"מ נרדף עם סרח her-abhängen, herabfallen) בתורת כהנים אמור אל הכהנים (פרק ז', פרשה ז') שרוע (ויק' כ"א, י"ח) שנשמטה יריכו קלוט שפרסת רגלו דומה לשל סוס פרסת רגלו דומה לשל חמור. *[אחי"ה ופי' הראב"ד שרוע שנשתרבבה יריכו פי' שיריכו האחת ארוכה משל חברתה ע"כ והוא עפ"י בכורו' מ', ע"ש. ותרג' אונקל' שרוע: שריע ופי' כסרח העודף כאלו נשמט ומזה ג"כ בירו' ברכו' פ"ג ד"ו רע"ב וירו' נזיר פ"ז דנ"ו. ועיי' קהל"ר ס"פ טוב ללכת ר' זעירא שרע בדיבורא אתון בעיין מזקפיניה[4] פי' היה שומט עצמו מלדבר ובמ"כ קהל"ר שם פי' בשם הערוך החליק ונפל ע"כ וכיון על ע' הבא אח"ז ירו' ברכות פ"ה ד"ט. הות גולתיה שרעא מיניה, ירוש' שביעי' ספ"ו דל"ט. ירו' ב"ב רפ"ג די"ג ע"ד וירו' קידושי' פ"א ד"ס ע"ד שרע מינה פי' נשמט ממנו כלו' חדל מלעשות. ירו' ביצה פ"א ד"ס ע"ג שרעין וזקפין. והוא מל"ס שרע נפל בדרך חלקלקות ומזה ע' הבא אח"ז] —

שְׁרַע (= שְׁרַעְתָּא בל' סורי' שורעתא חלקלקות schlüpfrige Stelle) בר"ג דפ' המניח את הכד

---

1) כ"ה נכון בדפ"ר ובשדפ"ע שרכיפיה ובעיקרי התלמוד שרקפיה ועיי' למטה בפנים. 2) וכ"ה לפנינו ובדפ' וויניצ' בריש הע' אבל סדר האותיות מוכיח כי עיקר הגי' בכ"ף ובגי' הכ"י 3) כ"ה בדפ"ר ובשדפ"ע הוריא עיי"ע בר הודיא ומ"ש. 4) כ"ה נכון בגי' דפ' מאינץ והמהרש"ס גורס מיקפיניה ובנו"ג מיזקפניה.

(ב"ק כ"ט.) אמר רב אחא בריה דרב איקא[1] משכחת לה כגון דעברא בשרעתא דנהרא[2]. פי' „שפת הנהר"[3]. כחלקלקות באפלה (ירמיה כ"ג, י"ב) תרג'[4]) כמשרועין בקבלא. שם האחד בוצץ ושם האחד סנה (ש"א י"ד. ד') תרגום שום חדא משרועיתא ושום חדא מדרוכיתא. *[אחי"ה וקצת דוגמאות של ע' הקודם שייכות לכאן וכן פי' במ"כ בקהל"ר ס"פ טוב ללכת שרע בדיבורא עיי"ע הקודם] —

שָׂרַף (מל"ע سرف כמו شرب בל"ס שְׂרַב בל"ר sorbere schlürfen פי' כמו גמא) כפ' אין מעמידין (ע"ז פ"ב מ"ה דף כ"ט:) כהן שדעתו יפה שורפה חיה. בס"ג דפ' סדר תעניות האלו (תענית כ"ד) אי שרף מר פינכא דדייסא[5]). בכריתות בגמ' דפ' דם (הנדה) [צ"ל שחיטה] (כ"ב.) בשעה שהנשמה יוצאה משרף[6]) פי' „שואב הלב מדם הבהמה ואותו דם הוי בכרת"[7]). בר"ג דפ' ג' מינין (נזיר ל"ו:) אי דקא שריף [ליה] מישרף. *[אחי"ה ויפה פירש"י שגומע ואוכל וכו' וכן לועז בכריתות שם שריף הומי"ר = einschlürfen, humer וכ"ה ברש"י ברכות ס"ב. ד"ה שריף וכן פירש"י נשרוף בפסחי' כ"ח. בל"א ע"ש. וכן מפורש בירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד מה שורפה גמי לה ובשהש"ר פ' כי טובים אי' לנכון גמיעא לה. וממנו השם שְׂרָף ברכות מ"ד. כל סעודה שאין בה שרף[8]) אינה סעודה ופי' רש"י תבשיל לח שיש בו מרק כמו (ע"ז הנ"ל) שורפה חיה ע"כ ועיי"ע תבשיל, ורבינו מיחד לו ע' בפני עצמו] —

שְׂרָף (מע' הקודם בל"ע سرف Saft, Ausschwitzung) בס"ג דפ' כל שעה (פסחים ל"ט.) כל שיש לו שרף ופניו מכסיפין פי' כשתולש העשב יוצא ממנו לחה כהלב[9]). בפ"ד במעשרות (מ"א) הפוצע זתים שיצא השרף פי' הדמע והשמרים. *[אחי"ה ובפי"מ להרמב"ם במעשרו' השרף ר"ל שיצא הליחה הדומה לחלב ע"כ. וכנ"ה בתוספת' פסחים ספ"א (ב') כל שיש לו שרף[10]) יוצאין בו וכו', ערלה פ"א מ"ז ע"ז ל"ה: נדה ח': ירוש' שביעית ספ"ז דל"ז ע"ג שרף העלין . . שרף העיקרין . . שרף הפגין. ושם ושם: שרף הערלה. ירו' ערלה ספ"א דס"א סע"ב שרף פרי, ושם: קטף בטל על ידי שרפו. שבת כ"ג: כל השרפין יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולם ופי' התוספו' ד"ה כל השרפים: שרף דהכא הוא לחלוחית של אילן והביאו ראיה מנדה י': שירפה מצוי (עיי"ע הבא אח"ז) ומפסחי' ל"ט. עיי' לעיל אבל רש"י פי' שרף גומא ועיי"ע כשף אשר שם פי' רבינו רק כשף (כנו"ג קטף). ומכריתו' ו'. הצרי אינו אלא שרף [הנוטף] מעצי הקטף יש ראיה לפירש"י כי שרף הוא גומא ועיי' פירש"י בכריתות שם. פסיקת' רר"כ צד כ': תנחו' במדבר סי' ט"ז ותנחומא הישן שם סי' י"ט ב"ר פצ"ד במד"ר פ"ג השרף הזה[11]) אינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו ופי' כשרף הנוטף מעצי הקטף וברגע ההלו לצאת מן העץ ממהרים לקבלו בספוג לבל תלך טפה אחת לאבדון מרוב יקרו — ובל"ע سراف פי' Harz, Gumi. ותרג' צרי (בראשית ל"ז, כ"ה ות"י שם מ"ג י"א) שרף] —

שרף (= שִׁירְפָּה מע' הקודם פי' לחלוחית הדם Blutfluss) בפ"ק בנידה איזהו זקנה (י' :) זו שירפה מצוי פי' כבר התחילה לראות דם טמא וחזקתו מן הטמא והבתולה אין שירפה מצוי. בוי"ק בפ' זאת תהיה תורת (פט"ז) והסיר ה' ממך כל חולי (דברים ז', ט"ו) זו שירפה — (א"ב גם זה מענין שקדם פי' לחות ודם ודעת רש"י הפך פי' הערוך בתולה שדמיה טהורים שרף מצוי מחמת בתולים. ומה שהביא בעל הערוך מויק"ר אין בנוסחאות) *[אחי"ה וכן הבינו התוספות בשבת כ"ג. שירפה עיי"ע הקודם לזה, ובנו"ג בויק"ר והסיר ה' ממך כל חולי שלא יבאו חוליים עליך . . . בשם רב אמר . . זו עין וכו' וכ"ה בב"מ ק"ז רע"ב אמר רב זו עין וכ"ה בילק' עקב ר' תתמ"ט אבל בכ"י ש"ס ה' פ' ור' זו עין הרע עיי' ד"ס במקומו] —

שְׂרָף (מע' שורף א' ע"ש) בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד.) כל סעודה שאין בה שרף אינו סעודה פי' שרף שטפיג את המאכל שבמעים.

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ולפנינו בדפיסי' לי'. [2]) וכן מוכח מפי' ר"ח ובכ"י ש"ס מינכען כגון שהעבירה במים בשרעתא ובנו"נ דעברה במיא דרך שרעתא. [3]) הועתק מפי' ר"ח, ורש"י פי' מע' הקודם ע"ש. [4]) כ"ה בעיקרי התלמוד ובדפ"ר. [5]) בנו"ג פינכא א ח ר י ת י דדייסא ובכ"י ש"ס חדא פינכא דדייסי וכ"ה ברש"י. [6]) בנו"ג מישרף שריף ובהעתקת רגמ"ה משריף. [7]) הועתק מפי' רגמ"ה. [8]) כ"ה בכ"י ש"ס וכ"ה בע' ש"ף ד' ובנו"ג שריף. [9]) ועיי' ג"כ פירש"י ופי' שרף לבן כחלב וקורין לייטו"ן (= Milchsaft, laitance). [10]) כ"ה בכ"י ובנו"ג סרף. [11]) בתנחומא הנדפס אי' השבט ונ"ב ס"א השרף ועיקר הגי' השרף.

*[אחיה שייך לע' שרף א' ע"ש פירש"י וגי' הספרים וגי' רבינו עולה עם גי' כ"י ש"ס. ומזה הפעל שְׂרַף מל"ע سرق herausfliessen פי' זב ויוצא. בנתפעל שבת ק"י: דנשתרופי עיי"ע קר ב' ופי' רבינו לנכון שזב] —

שְׂרַף (מל"מ שוה לשרש בער verbrennen) בפ"ק בע"ז (ח׳.) כל מיתה שיש בה שריפה יש בה ע"ז. גמר' (שם י"א סע"א) שורפין על המלכים ולא מדרכי האמרי[1]) שנאמר (ירמיה ל"ד, ה׳) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו' וכשם ששורפין על המלכים כן שורפין על הנשיאים ומה הם שורפין מטתם וכלי תשמישם. *[אחי"ה וכנ"ה בברכות ג'. ושרפתי את היכלי, שם י"ט. שרפום, שבת פ"ח: שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. יומא ע"ז. אני שורף אותם, מ"ק י"ח. שורפן חסיד, כ"ז. ושרפן באש, ועיי' עוד גיטי' נ"ו. נ"ז: סוט' י"א. סנהד' ל"ח: נ"ה. צ"ה: ק"ג: ע"ז י"ח. תמיד כ"ח: פסיקתא רבתי פ"כ עיי"ע רגיון, נפעל סוכה כ"ח. נשרף, סנהדר' נ"ב. מצות הנשרפים, פסחים כ"ז: תמורי ל"ד: כל הנשרפין, ר"ה י"ז. נשמתן נשרפת, יומא פ"ז. תענית י': ראויין לישרף. אתפעל זבחי' ט"ז. אִשְׁתְּרֵיף, ב"ר פל"ה משתרפה מן גו עלמא. והשם שְׂרֵפָה, שְׂרֵיפָה שבת קי"ג: סנהד' נ"ב. שריפת נשמה וגוף קיים, שם מ"ד. הראוי לשריפה לשריפה, ע"ז י"ז. גזרו.. לשרפה, סוטה ל"ה: אין להם תקנה אלא שריפה. פסחים כ"ז: טעון שריפה ע"ש כל הענין. במד"ר פי"א אין קלון אלא שריפה דכתיב (ירמיה כ"ט, י"ד) אשר קלם וא"כ דרש קלון פי' חרפה מענין קלה ענין שריפה עיי"ע קל ג' בסוף הערך. והקבוץ שְׂרֵפוֹת פסחים ע"ה. — שֵׂירוּף שהש"ר פ' אמרתי אעלה עיי"ע אמיקסירוס ומ"ש בח"א, קכ"ו] —

* **שָׂרָף** (מע' הקודם מל"מ (במדבר כ"א ט׳) מין נחשים ונקראו כן לפי שהן שורפין בהבל פיהם עיי' רד"ק שרש שרף ושם מפורש שְׂרָפִים עומדים (ישעיה ו׳, ב׳) מלאכי אש. וכנ"ה בחגיגה י"ב: אופנים ושרפים וחיות הקודש. פסיקת' רבתי פ"כ היות ושרפים ואופנים וגלגלי המרכבה וכו'. בין העמדים האלה (זכריה ג׳, ז׳) תרג' בין שָׂרָפַיָּא האלין ועיי' פירש"י שם. וכ"ה בל"ס סְרָפִין[2]). ומלשון עברי לקחו הערביים כינוי המלאכי האש اسرافيل, اسرافين והוא הוא שרפיאל בזוהר פ' פקודי ובס' הפרדס וס' הרזיאל[3]).

* **שרפנא** (?) תענית ו': דלא שקיל שרפנא כ"ה בעיקרי התלמוד ופי' לא נסתלק החום כמו תרג' אכלני חורב שרבא והב' מתחלפת בפ"א באותיות בומ"ף והערוך גורס שבתנא בעיקר תרבץ ע"כ, וכן הביא בעל עיק' התלמוד בע' תרבץ גי' שבתנא וכדאית' בערוך והיא גי' ר"ח וכבר העירותי בע' שבתנא שצ"ל שוכתנא כל"פ או אולי היא היא شواظ חום האש ובנו"ג שודפנא עיי"ע שדף. וגי' בעל עיקרי התלמוד לא מצאתי ולא העיר בעל ד"ס בתעני' על איזה שינוי.

שְׂרַפְרַף (נ"ל מל"פ شرف כסא לפני הבית והוא הדום רגל Schemel) בפ' כ"ב בכלי' (מ"ג) שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא פי' ספסל קטן וכן כסא[4]) שלפני קתידרא ספסל גדול לפני ספסל קטן, בס"ג דפ' מפנין (שבת קכ"ט) רבה[5]) קלא[6]) שרשיפא[7]). בפ' כל שעה בגמ' לא יסיק (פסחים כ"ז:) אמר רמי[8]) בר חמא בשרשיפא פי' כסא או ספסל שעשה מעצי איסורא דאיתיה לאיסורא בעיניה אסור ליהנות ממנו[9]). בר"ג דפ' אין דורשין (חגיגה י"ד.) שרפרף להדום רגליו, וישנו בס"ג דפ' אחד דיני ממונות (סנהד' ל"ח:[10])). בפ' מי שמתו בגמ' היה עומד (ברכות כ"ד רע"א) מנח להו אשרשיפא. בפ' אעפ"י בגמ' ארבע מזיגת הכוס (כתובות ס"א סע"א) שמואל מחלפא ליה דביתהו בידא דשמאלא וכו' עד רב פפא אשרשיפא. בס"פ חזקת הבתים בגמ' חלון (ב"ב נ"ט.) זמנין דמותבת שרשיפא[11]) תותיך וקיימת וקא חזית. *[אחי"ה ופי' הרשב"ם שרשיפא ספסל וכ"ה בפירש"י ברכות כ"ד. ובכתובו' ס"א. ושבת קכ"ט. אבל בפסחים כ"ז רע"ב פי' שרשיפא כסא לישב עליו או להדום רגלו ע"כ. ובחגיגה וסנהד' הנ"ל מוכח כי שרפרף

---

[1]) וכ"ה בסנהד' נ"ב: ובתוספת' שבת פ"ז (ח׳) ובילק' ירמי' ל"ד ובריו"ף ובראו"ש וכן העתיק פי' ר"ח בע"ז וכ"ה בכ"י ש"ס בע"ז ובנו"ג ואין בו משום דרכי האמורי. [2]) וביחיד תר"י ב' בראשית ל', כ"ב לא למלאך ולא לשרף. [3]) עיי' צונץ זינאג' פאעזיא 479. [4]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפו"ו כסות. [5]) כ"ה נכון בהעתקת עיקרי התלמוד וכ"ה לפנינו ובפי' ר"ח אבל בדפ"ע רבא וכ"ה בכ"י ש"ס וברש"י. [6]) וכ"ה בכ"י ילק' אצל ד"ס שבת צד קמ"ט ובנו"ג צלחו ליה. [7]) בדפו"ו בט"ס שרפיפא. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג ר' אמי. [9]) וכ"ה בפי' ר"ח וברש"י ע"ש. [10]) ושם ושם כסא לישב עליו שרפרף להדום רגלו. [11]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפו"ו בט"ד שרפישא.

רק להדום רגלו וכן פי' ר"ח בשבת שרשיפא: הוא הדום לכסא[1]) וא"כ שרפרף הוא הוא שרשיפא וכדאי' בפי' רה"ג לכלים הנ"ל וז"ל שרפרף פי' שרשיפא בלישנא דגמרא והביא ראיה מכתובות הנ"ל. וכנ"ה שרפרף בפסיקת' רבתי פ"כ מתגלגלים רגלי כסאו ומתרעשים אדני שרפרף. וגזרת המלה מל"פ הנ"ל ולא כדעת ה' פערלעס (עט"ש צד 28 מל"ע رفرف) ולא כדעת הח' אייזלער (בט"ר ח"א, 110) מל"י σφέλας[2]) ולא כדעת ה' לעווי מל"ע שרף פי' ענין גבהות] —

שֶׁרֶץ (מל"מ שם כולל לבעח"י מרבה רגלים ורוהשים (kriechendes Gewürm, Reptil בב"ר פס"א (פ"ס) ויתן תבן: והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא בבשרו אלא מריבוי המקרא ר"ש בן יוחי אימר טמא הטמא ר' אלעזר[3]) אומר זה וזה. *[אחי"ה ועיי' מעילה י"ז. אמר ר' יוסי בר ר"ח הטמאים (ויקרא י"א. ל"א) מלמד שהן מצטרפין ואפי' שרץ ושרץ וכו' וע"ש כל הענין ובתוספו' שם ובשט"מ (נדפס בש"ס ווילנא), ובענין פי' דם השרץ מעיל' שם, ובענין דם שרצים (כריתות ד':) עיי"ע דם ג'[4]). חולי' קכ"ו: הטמאים לרבות ביצת השרץ וכו' ועיי"ע רקם. עירו' י"ג: מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים. סנהד' י"ז סע"א מי שיודע לטהר את השרץ מה"ת שם נ"ז. נ"ט. למישרי שרצים וכו', תעני' ט"ז. לאדם שתופס שרץ בידו שאפי' טובל וכו'. ירו' תענית רפ"ב דס"ה. אם יהיה השרץ בידו של אדם אפי' טובל וכו' ועיי' איכ"ר פ' נחפשה[5])، והקבוץ שְׁרָצִים כריתות הנ"ל שבת פי"ד מ"א שמנה שרצים, ע"ז ל"א: כל השרצים יש להן ארס של נחש ממית של שרצים אינו ממית. ל"א וסורי שִׁרְצָא ב"ק פ'. עיי"ע חרץ בח"ג תק"ג ומ"ש. וממנו הפעל בהפעיל חולי' קכ"ו: והוא שהשריץ וכו', שם קכ"ז רע"א כל המשריץ וכו'[6]). שמ"ר פ"י והיא השריצה והלאה וכו', ויק"ר פי"ג מה עקרב זה משרצת ששים ששים וכו'] —

* שׁוֹרְצִיפָא (מין סנדל) ירוש' יבמות פי"ב די"ב סע"ג חלץ בהדין שורציפא דשנצוי ובבבלי יבמות ק"ב. אי' סנדל דאית לה שינצין עיי"ע שנץ, ודע כי בל"ר אמצ' מין סנדל גרוע נקרא scarpus ומזה כל"צ escarpius ובלאי"ט scarpa. וקה"ע גרס שרשיפא והמפרש בגליון ירו' דפ' קרטשין טעה ע"ש.

שְׁרַק (מל"ע شرق (شقر) כמו סרק פי' טח בצבע אדום ובדרז"ל רק ענין טיחה mit Röthel (überziehen, bestreichen בפ' המביא כדי יין בגמ' אין שוברין (ביצה ל"ב:) שרקין ליה תנורא פי' „טחין פי התנור בטיט כאשר נותנין הפת או הצלי בתוכו ארקתא דפרת[7]) סמכינן כלומר אין אנו גובלין טיט ביו"ט אלא נוטלין מן עפר המלוחלח בשפת נהר פרת שהוא כעין טיט ומכינין אותו מערב יו"ט ובו טחין פי התנור"[8]). בס"ג דפ' השוכר את הפועלים (ב"מ צ"ב:) באתר דאיהו שריק איהו משלי[9]). בס"ג דפ"ק בשבת (י"ח: כ'.) בין שריק בין לא שריק. בס"ג דנדרים (צ' רע"א) אנסביה איתתא ושרקיה טינא. בפ' השותפין בגמ' אם רצה (ב"ב ד' רע"ב) השתא נמי שדי ליה שריק ליה[10]). בפ' אין מעמידין בגמ' והחומץ (ע"ז ל"א.) שריקא וחתימא הוי חותם בתוך חותם. בס"ג דפ' מרובה (ב"ק פ':) מר זוטרא חסידא שקל ואמר ליה[11]) לשמעיה[12]) זיל שרקיה[13]) כולן ענין טיחה וסתימה. *[אחי"ה וכ"ה בפירש"י בב"ק שרקיה: טחיהו בטיט וחברהו יפה ע"כ ובביצה הנ"ל פי' שרקין: טחין סביבות כסוי פי התנור בטיט, בע"ז הנ"ל שריקא. טח בטיט וכו' ועיי' ג"כ לנדרים הנ"ל ובב"מ צ"ב: פי' דשריק: הסותמו במגופות, וכנ"ה בירוש' שבת פ"ו ד"י ע"ג הדא אתתא דשרקא אפה . . דשרקא מעזלא וממנו השם שְׁרָק עיי"ע שרק ד' — ועוד שִׁירְקָא בפי' ב' בערוך ע' שרק ג' וכפי' רש"י בשבת ק"ט] —

שְׁרַק (פי' כמו שְׁרַג, סרג (gleiten, abgleiten בס"ג דפ' כיצד מברכין (ברכו' מ"ד.) יתיב דירבא[14])

---

[1]) ובפי' לפסחים פי' ר"ח כסא לשבת וגי' ר"ח (שם) שרשפא וכ"ה בכ"י ש"ס קכ"ט. [2]) כצ"ל תחת ρφέλας. [3]) בנו"ג ר"א בר"י. [4]) ח"ג, ע"ז ומ"ש בהערה 9. [5]) ומזה הרגל הלשון טובל ושרץ בידו. [6]) ושם ג"כ בקל: השורץ (ויק' י"א) כל שהוא שורץ. [7]) בדפו"ו בט"ס דפרה. [8]) הועתק מפי' ר"ח ועיי' ג"כ פירש"י. [9]) בנו"ג באתרא דההוא דשריק ההוא משלי. [10]) בנו"ג השתא נמי גייז ושדי ליה ואמר דידי ודידיה הוא משריק ליה טינא ובפי' רגמ"ה הגי' ושריק ליה טינא. [11]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג שקיל ומהדר וא"ל. [12]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג עוד למחר ועיי' מהרש"ל. [13]) וכ"ה ברש"י ובנו"ג שירקיה. [14]) כ"ה נכון ברפ"ר וכ"ה בכ"י ו"ו א' כ' ל"ד ה"ב (רק בט"ס דירכא) ובדפ"ע ובעיק' התלמוד רודבא ועיי"ע דדב,

אפותיה[1]) ושריק פי' מחליק הזבוב מרוב השמנונית של פירות[2]). בזבחים בגמ' דפ' קדשי קדשים (ס"ב) ת"ר איזהו כרכב בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים אמה א ט ו כ ה נ י ם ב י ן ק ר ן ל ק ר ן ה ו א ד מ ס נ ו[3]) והכתי' (שמות ל"ח, ד') תחת כרכבו מ ל מ ט ה ע ד ח צ י ו[4]) אמר רב נחמן בר יצחק ב' מקומות הוו[5]) חד לנוי וחד שלא ישתרקו רגלי כהנים[6]). בפ' אלו טרפות בגמ' נפלה (חולי' נ"ב.) כל דחביט חיישינן כל דשריק לא חיישינן[7]). בפ' המניח את הכד בגמ' המוציא תבנו (ב"ק ל' סע"א ורע"ב) רב אשי אמר תבנו וקשו ת נ ן[8]) דמשריק[9]). בר"ג דנדה (ג':) מיא שרקי פירי לא שרקי, בפ' המפלת ולד בגמ' דסמוך או שליה[10]) (נדה כ"ו.) ולד דאית ביה חיותא סריך[11]) סנדל דלית ביה חיותא שריק ונפיל[12]). *[אחי"ה וכנ"ה בחולי' קי"א. דמא משרק שריק (וגי' רבינו משרג שריג עיי"ע שרג ב') ופי' רש"י מחליק ונופל וכפי' רגמ"ה משריק שריק כלומר הדם של כבד משלשל למטה וכו'[13]). ופי' שרק כמו שרג עיי' ב"מ צ"ג סע"א בע' שרג ובכ"י ש"ס שוור. ובנדה כ"ו. פירש"י שריק מחליק וכן בברכות מ"ד רע"א ובב"ק ל' רע"ב וכן ישרקיניה בשבת קל"ד. פי' רש"י יחליקנו על בשרו וגי' הערוך עיי' בע' אלם. ובאתפעל חולי' נ"ב. דמישתריק כגי' רש"י ופי' מחליק זה מזה וכו' עד נשמט והולך וכו'. ע"ז מ': אישתרוקי היא דאישתרוק ופירש"י נשמט וגי' ר"ח (שם בש"ס ווילנא) אגב דשריק ליה מינתר נתר ולא מידביק. נתפעל זבחים ס"ב. עיי' לעיל ופירש"י דלא נשתרקו: שלא יחליקו. הרי פי' רש"י עולה יפה עם פי' הערוך ור"ח — ואולי שרק שוה עם שרע פי' החליק ונפל] —

שרק (= שִׂירְקָא נ"ל מל"פ شيرة ליחות ומיץ הנדחק ונעצר der ausgepresste Saft, die sich absondernde Feuchtigkeit; שירקא טויא der ausgepresste Saft des Meloneninneren עיי' בפנים) בפ' שמונה שרצים בגמ' אין עושין (שבת ק"ט.) אמר רב חסדא שירקא טויא שרי פי' מים של מעי אבטיח שמוציאין אותן במשמרת ושותין אותן לבדן ויפין לשלשול[14]). פ"א מותר לשרוק בשר צלי בשמן בשבת ואעפ"י דמתקן המאכל טויא מלשון טוי גור[15]) (תרג' שמות י"ב ח', ט')[16]). בפ' אלו דברים בפסחים (ס"ה.) ומיחוי קרביו. גמר' (שם ס"ח.) מאי מיחוי קרביו ר'[17]) חייא בר רב אמר שירקא[18]) דמעיא פי' רב האי גאון ז"ל שומן רך כמו מוח וקרוב להיות ריעי והשומן הדומה למוח נאמר בל' מחים דנפיק[19]) אגב דוחקא[20]) פי' אינם מתפרקין מבני מעים אלא א"כ יגרדם[21]) בסכין מיהא שמעינן וחרבות מחים (ישעיה ה' י"ז) ומתרגם רב יוסף ונכסי רשיעיא צדיקיא יחסנון[22]) כי נקרא שירקא זו רשיעיא כמו הרשעים שרוחקין ומשתרגין ואינן מתפרקין אלא בצער[23]). בפ' אלו טרפות בגמ' ניקבה הקיבה (חולי' נ'.) מאי לחה אמר רב כהנא שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא וישנו בפ' ואלו מגלחין בגמ' הקובר (מ"ק כ"ב.). *[אחי"ה ודע כי עיקר הגי' שירקא וכדאי' בכל המקומות הנ"ל חוץ משבת אבל בדפוסים הראשונים גם שם שירקא בגמ' ובתוספו' (עיי' ד"ס שבת צד ק"כ ולא

---

[1]) וכ"ה באו"ז הל' סעודה סי' קס"א ובעי' דדב אאפותיה. [2]) ועיי"ע דדב ומ"ש וש"נ גי' שלנו. [3]) כ"ה נכון בדפו"ו ובשאר דפ"ע לי' ובנו"ג בין קרן לקרן הוו אזלי. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע לי'. [5]) בנו"ג תרי הוו. [6]) בנו"ג וחד לכהנים דלא נשתרקו. [7]) גי' רבינו היא כגי' הרי"ף והרא"ש ועיי"ע חבש בי' וש"נ גי' שלנו. [8]) כ"ה בכ"י ערוך ובדפ"ע בט"ד תבן. [9]) בנו"ג משום דמשרקי ותיבת משום לי' בכ"י ש"ס וכמו שלי' בערוך אבל אי' בפי' ר"ח ופי' משום דמשרקי: שרגלי בני אדם מחליקין בהן לפיכך חייב לדברי הכל ע"כ. [10]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ערוך. [11]) בנו"ג סריך ולא נפיק. [12]) בנו"ג ונפיק. [13]) וזה עולה יפה עם פי' רבינו בע' שרג: פי' ענין ירידה. [14]) זה הפי' שייך לר"ח וז"ל שריקא טויא . . ואמרו כי הן מי של מיעי אבטיחים שמסננין אותן במשמרת ושותין אותן לבדן ויפין הן לשלשול וכו' עד הכא נמי בשירקא טויא כיון שנאכל עם האבטיח ועם מעיו אף בזמן דשפי להו במשמרת לאו מידי עבוד ע"כ, והתוספו' הביאו פי' ר"ח והסכימו לו דשייכא הא מלתא להכא דמיירי ברפואה וכן השיג הרמב"ן בפי' בשבת על פי' רש"י והסכים לפי' ר"ח ועוד הוסיף הרמב"ן ולשון שריקא טויא נראה שהוא הענין הידוע שעושין בדלעת היונית הטפולה בבצק ונצלת באור וכו' ובהי' הר"ן הביא זה בשם ר"ה וז"ל שירקא טוי שרי פי' ר"ח ז"ל דהיא דלעת יונית שטחין אותה בבצק וצולין אותה בבצק וצולין אותה בתנור ומוציאין המים ומסננין אותן וכו' ע"ש ולי נראה כי מלת טויא איננה ענין צליה לפי זה הפי' של ר"ח ופי' הראשון שבערוך כי אם ענין מעים מל"ע עיי' בהוספותי למטה בפנים. [15]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפי פיזי וויניצי' ובאזיל בט"ס נוז ובדפא"מ נורא ובתרג' אי' נור. [16]) וכזה הפי' אי' ברש"י ע"ש. [17]) בנו"ג רב ובכ"י ש"ס לי'. [18]) כ"ה נכון בכ"י וכ"ה בעיקרי התלמוד ובדפ"ע שרקא. [19]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דנפקא. [20]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובסמ"ג עשין רכ"ג ובנו"ג דוחקא דסכינא. [21]) כ"ה בכ"י ובד"ר ואמ' ובעיקרי התלמוד ובדפו"ו יגררם וכ"ה בפי' ר"ח. [22]) וכ"ה באמת בתרג' ישעיה הנ"ל ובש"ס אי' ונכסיהון דרשיעיא וכו'. [23]) זה הפי' שהביא רבינו בשם רה"ג אי' ברוב בנינו בפי' ר"ח בפסחים במשנ' ס"ה. ובגמ' ס"ח. עש"ה.

העיר על הערוך) ולא שריקא כדאי' לפנינו וברמב"ן וצ"ל שירקא וכדאי' בחי' הר"ן ופעם אחת בפי' ר"ח וזה עולה יפה עם כתיבת מלה פרסי' הרשומ' בתחלת הערך ופי' ליחות ומיץ הנדחק ונעצר וכן מוכח מפי' רבינו בסוף הערך כי בהשאילה נקראו כן הרשעים שדוחקין ואינן מתפרקין אלא בצער וא"כ שירקא דמעיא פי' לחה בבני מעים שגורדין בדוחק בסכין וכ"ה בפירוש רגמ"ה בחולי' נ׳. וז"ל שירקא דמעינא דנפיק בדוחקא לחה כמו ריר שרבוצה כך בבני מעים שגורדין בסכין ע"כ ורש"י פי' שירקא דמעייא (גלידא) [צ"ל גליר"א] ואדוקה בהן מבפנים ומוציאין אותה מהם בדוחק ע"כ והוא ל"צ glaire (klebrige Feuchtigkeit) ועיי' הלע"ז בחולי' מ"ו: ד"ה בדיקתא ובפסחים ס"ח. לועזו ע"י לימו"ן = limon (Schlamm) ופי' ליחה האדוקה במעים שיוצא מהן בדוחק בסכין ע"כ ולפי זה נ"ל ברור כי שירקא טויא היינו שירקא דמעייא כי טויא בל"ע طوى ובל"פ توى פי' קמטי המעים ובהשאילה נאמר מיעי אבטיח עיי"ע מע וזה מה שפי' ר"ח (והערוך) שירקא טויא מים של מעי אבטיח ורק כפי' אחרון ענין טוי פי' ענין צליה וכשיטת רש"י ובפי' אחרון נגזר שירקא מע' שרק א' וכפירש"י לשרוק ולטוח] —

שָׁרָק (מל"ע شقرة צהב אדום Röthel (ובהיפך האותיות شرق glänzend machen) וכן בל"פ سرك Schminke) בפ' המצניע בגמ' וכן הגודלת (שבת צ"ה רע"א) אשה לא תעביר שרק[1]) על פניה מפני שצובעת פי' שרק כשין צמר גפנים שצובעין אותו בהריע[2]) ומעבירין אותו על פני כלות שיתראו אדומות ונקרא שרק מפני שדומה כמו שהוא טח כי הטיח בל' ארמי משרק כדאמרינן בריש זה הערך[3]) והמעביר כן בשבת צובע הוא וזהו טיפול דגרסינן בר"ג דפ' ואלו עוברין בפסח (מ"ב:) ר"א אומר אף תכשיטי נשים תכשיטי נשים ס"ד אלא אימא אף טיפולי נשים וכו'. ובפ"ק במשקין ועושה אשה תכשיטיה במועד[4]). גמרא (מ"ק ט׳:) אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעברת שרק[5]) על פניה. בתוספת שבת בפי' המוציא (ספ"ט) (י׳) ר' אליעזר אומר לא תקנח אשה פניה בבגד שיש בו שרק[6]). לא כחול ולא שרק[7]) ולא פירכס[8]) (כתובות י"ז. סנהדר׳ י"ד.) עיי' בע' כחל (א"ב עיי"ע סרקון). *[אחי"ה כונת ר"ב על ע' סרק ו' ועל זה כיון ג"כ רבינו בתחלת הערך באמרו שרק בשין ר"ל בשין שמאלית וכדאי' בשבת ובמ"ק בספרי' שלנו והוא מל"ע ופ' הנ"ל ומזה הפעל בע' שרק א'. וכן פירש"י בסנהדר' שרק לפנים, ובכתובו' שרק: צבע המאדים את הפנים ובמיוחס לרש"י במ"ק: סם אחד כדי שתראה אדומה, ובשבת צבע אדום הוא הבא בקנים שקורין טיפוניי"ן ועיי' לעז ברש"י שבת ס"ד. ד"ה ולא תקפוס ומערכי לשון לזה כי האריך] —

שָׁרַק (מל"מ וכן בל"ס שְׁרַק (כאפעל אשרק) zischen, pfeifen; שְׁרַקְרַק בל"ע سرقراق בל"ס שרקרקא Grünspecht) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי׳ ס"ג.) רחם (ויק׳ י"א, י"ח) זו שרקרק אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו רחם שכיון שבא באו רחמים לעולם פי'[9]) מטר אמר רב ביבי[10]) והוא דיתיב אמידי ושריק רקרק[11]) וגמירי דאי יתיב ארעא ושריק אתי משיחא שנא' (זכריה י׳, ח׳) אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים — (א"ב תרג' הירו' (א׳) ואת הקאת ואת הרחם (ויק׳ הנ"ל) וית קקא וית ישרקרקא). *[אחי"ה וכ"ה בתר"י א' לדברי' י"ד, י"ז הרחמה: שרקרקא וכ"ה בפשיט' הסורי' ובתרג' אונקל' ירקריקא. ושם העוף הזה בל"ע וסורי הונח על צבע הירוק ובתרג' אונקלס ורז"ל הסמיכו על צפצוף רקרק ועוד על ל"מ שָׁרַק. וכנ"ה בחולי' שם והא ההוא דיתיב בי כרבא ושרק וכו', סנהדר' ס"ז סע"כ צפרדע אחת היתה שרקה להם וכו' ותרג' ושרקו (איכה ב׳ ט"ו, ט"ז) שריקו בספוותהון — ומזה שרקוקיתה ירו' קידוש' פ"א ד"ם: עיי"ע כרכישתא ב'] —

* שְׁרַה, שְׁרוּר, שָׁרִיר, שְׁרִירוּתָא, שריראית עיי"ע שר ט"ו.

* שָׁרָר, שֹׁרָר (Nabel) עיי"ע שר ט"ז.

* שְׂרָרָה ב (Herrschaft) עיי"ע שר י"ז.

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובאו"ז הל' שבת סי' ס"ג סק"ה ובנו"ג סרק. [2]) עיי"ע בח"ג, תצ"ח ומסיים רבינו שם חלת חריע . . והנשים שפין ממנו פניהן. [3]) היינו ע' שרק א'. [4]) ברפ"ר בחולו של מועד. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח ובדפו"ו ובאסילי, ובנו"ג ומעבירה סרק. [6]) כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג סרק. [7]) כ"ה בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד ובש"ס ובע' פרכס אבל בדפ"ע כאן ובע' כחל הגי' סרק. [8]) כ"ה בכ"י ה"ב ובכ"י ק"ט פירקום וברפ"ר פירקס ועיי"ע כחל וע' פרכס. [9]) וכ"ה בפי' רגמ"ה ורש"י. [10]) בנו"ג עוד בר אביי. [11]) ובנו"ג ועביד שרקוק.

שֹׁרֶשׁ (מל"מ פי' עקר Wurzel והפעל פי' הכות שרש Wurzel schlagen, ובפיעל שֵׁרֵשׁ פי' עקירת השרש entwurzeln, התפעל ונתפעל מִשְׁתָּרֵשׁ נִשְׁתָּרֵשׁ sich einwurzeln) בר"ג דפ' הזרוע (חולי' קל"א.) ובפ' השולח גט בגמ' המוכר עבדו לגוים (גיטין מ"ד רע"א) שאני התם דקא משתרשי ליה פי' דמי המעשר עצמו חשבו לו הגוי ונפרע מהובו שנושא לפיכך חייב לתת הדמים שחשב לו הגוי במעשר לתתם ללוי [1]). בס"ג דפ' המפקיד (ב"מ מ"ב:) והא קא משתרשי ליה רב סמא בריה דרבא אמר דהוה שכרא חלא. בר"ג דפ' מי שהפך (מ"ק י"ב.) כיון דלא שקלי אגרא שרשוי קא משרשי ולית לן בה. פי' [2]) ריוח הוא דקאכלי בהדיהו לא חשיב מלאכה. בפרק [3]) מרובה בגמ' אין הגונב (ב"ק ס"ז סע"ב) מפני מה אמרה תורה גנב טבח ומכר משלם תשלומי ד' וה' מפני שנשתרש בחטא פי' כמו (תהלי' פ', י') ותשרש שרשיה, ור"ח ז"ל פי' נהנה כלומר אם מכירתו מכירה וכן מי שטבח כי ההוא דגרסינן בר"ג דפ' השולח גט (גיטי' ל"ה.) מי שנשבע באמת כך נשבע על שקר על אחת כמה וכמה ומ"ט נענשה משום דאשתרש לה מקום דינר — (א"ב ענין ריוח והנאה). *[אחי"ה וכן פי' רבינו לעיל להא דמ"ק הנ"ל וכן פירש"י בגיטי' שם דאישתרשי לה: נשתכרה בו וכו' וכן פירש"י בחולי' הנ"ל דקא משתרשי לה כלומר משתכר הוא בה, ובגיטין מ"ד. פי' הרי נהנה מהם ובב"מ מ"ב סע"ב פי' והלא הוא נשכר ובכתובות ק"ח. הא קא משתרשי ליה פירש"י מרויחו ע"כ. וכל זה רק בהשאילה כלומר נתחזק ועושה שרש וכן פירש"י לנכון בב"ק ס"ז סע"ב שנשתרש: עשה שרשין כלומר נתחזק בחטא שקנאו ומהנו מעשיו ע"כ וכן פי' הרב המאירי (הובא בשט"מ לב"ק שם) ששנה באולתו כאדם המושרש בה ע"כ וכן ענין אויל משרש (איוב ה', ג') נותן שרש ומתחזק במעשיו עיי' רד"ק ע' שרש וכן ענין האתפעל מנחות ס"ח סע"ב דאִשְׁרוֹשׁ קודם לשתי הלחם.. דאשרוש קודם לעומר. ובפיעל בהיפך הענין כל"מ ב"ב פ': חופר ומשרש שם פ"ב. כיון דלמחפר ולשרש קאי וכו', פי' עוקר שרשיו. תרג' ירו' א' שמות ט', כ"ה תביר ושריש ועוד שָׁרִישׁ (פעיל) במקום שם פי' עבודה זרה שהוא עיקר החטא תר"י א' ויק' כ"ה, מ"ז לעקר: לשריש [4]). תר"י א' פן יש בכם שרש (דברים כ"ט, י"ז) דילמא אית בכון טעו דשריש. והשם שׁוֹרֶשׁ (כל"מ שֹׁרֶשׁ) תר"י ב' ישם: מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשורש קביע בארעא. תרג' איוב י"ד, ח' שורשיה, והקבוץ שָׁרְשׁוֹהִי דניאל ד', י"ב תרג' ישעיה נ"ג, ב'; לתהלי' פ', י'. ירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג. שׁוֹרְשֵׁי חטה שורשי תאינה, במ"ר פ"כ מגלה את השרשין, ובמשקל עברי שם: הריני הולך לשרשים, ב"ב פ"א. מן השרשים ושם פ"ב. מן השרשין — והשם המופשט הַשְׁרָשָׁה עיי"ע בח"ג, ר"נ וש"נ] —

* **שרשו, שרשום, שרשן** (שם פרטי) ב"ב ל"ב סע"ב רבא בר שרשום ובכ"י ש"ס רבה ובכ"י ש"ס ה' ובריי"ף דפ"ק רבה בר שרשו וכ"ה בחי' הרמב"ן ובראב"ן רבה בר שרשן עיי"ע ד"ס ב"ב צד ס"ו. ולפע"ד שרשו נשתבש מן שרשן.

* **שרשיא** (שם פרטי) היוחסין השלם צד 195 הביא מסוף הקומץ זוט' רב שרשיא בריה דרב אידי ובנו"ג במנחו' י"ז. רב מנשיה בר גדא — ועוד עיי"ע שישא.

* **שַׁרְשִׁיפָּא** פי' כמו שרפרף עיי"ע.

שִׁרְשֵׁר (פי' כמו שִׁלְשֵׁל) החרובין משישרשרו ס"א משישלשלו [5]) ושרשרת ושלשלת ענין אחד הוא עיי' בע' גרע (ב'). בפ"ג במדות (מ"ח) ושרשרות של זהב היו קבועים בתקרות האולם *[אחי"ה פי' שרשר כמו שִׁלְשֵׁל הוריד בחבל עיי"ע של ג' ומ"ש ועוד עיי"ע שלשל וכגי' רבינו משישרשרו אי' בברכות ל"ו: וכצ"ל בפסחי' נ"ב סע"ב ובכ"י ש"ס שם הגי' משישלשלו וכ"ה בשביעי' פ"ד מ"י ועיי"ע גרע ב' ומ"ש בח"ב שע"ד. ובע' שלשל גי' רבינו משישלשלו. והשם שרשרת כל"מ עיי"ע שלשל ומ"ש — ובל"א שַׁרְשׁוּרָא פי' חבל ארוג כשרשרת ב"ק צ"ו. והוא כמו שישורא פסחים פ"ב. ועיי"ע ששורא] —

* **שָׁרֵת** (מל"מ פי' עבודה ושימוש Dienst) כלי שָׁרֵת (דברי הימים ב' כ"ד, י"ד) כלי השרת (במדבר ד', י"ב) וכן בדרז"ל כתובו' ק"א. זבחים כ"ב. וזולתו. מלאכי השרת (ר"ת מ"ה) עיי"ע מלאך בח"ה, קמ"ז וש"נ. והשם המופשט

---

[1]) וזה לא כפירש"י עיי' מ"ש הגרי"ב בהפשב"ע ליישב שיטת רבינו בעל הערוך כסברת הרמב"ם וכדעת התוספו' בקידושי' כ"ו. ד"ה נתון. [2]) וכ"ה במיוחס לרש"י. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ועיק' התלמ' ולא כבדפ"ע בסוף. [4]) עפ"י הספרא הנמכר לעבודה זרה עצמה. [5]) וכס"א אי' לפנינו בשביעי' ועיי' למטה בפנים.

שֵׁירוּת יומא נ"ח. שני כלים ושירות אחת. זבחים כ"ד. דרך שירות, סוטה ל"ח. איתקש ברכה לשירות, ירו' עירו' רפ"ה דכ"ב: כל שירות ששרת לפני עלי רבו כילו שרת לפני שכינה. ובלא"ר שֵׁירוּתָא עיי' תרג' ירו' בראשית י"ח, כ'; לבמד' כ', ט"ז, לדברים ל"ד, ו' מלאכי שֵׁירוּתָא.

שַׁרְתּוּעַ (מל"י σύρτης Zugseil) בב"ר פרש' פ"ח[1] (ס"פ פ"ז) ויהי ה' את יוסף: עד שנתנה שרתוע של ברזל תחת צוארו. בילמדנו שפוד של ברזל — (א"ב פי' בל"י מתג שבו מושכים הבהמה) *[אחי"ה אולי כיון ר"ב על ל"י הנ"ל שפי' חבל שמושכין הבהמה והוסיף מלת ברזל כי בלעדו פי' רק חבל ארוג ובילק' תהלים ר' תתס"ג הגי' שרתע של ברזל ונ"ב שפוד וכן פירש"י בתהלים ק"ה, י"ח ברזל באה נפשו א"ר הונא בר אידי שרתוע עשתה לו תחת זקנו שאם ירכין פניו השרתוע מכהו שרתוע פי' שפוד ע"כ. והוא בתנחומ' וישב סי' ח' וכנ"ה בתוספת' כלים ב"מ ספ"ג השרתוע והדוקרן. תוספת' כלים ב"ב פ"א עץ כמין שרתיע עיי"ע טרתוש (ח"ד, פ"ג). בירו' שבת ספ"ה ד"ז ע"ג פי' אבא בר רב הונא גימון של משנ' ע"י שרתיעה צ"ל שרתוע. מכל מקומות הנ"ל מוכח שהוא כלי ברזל חד כשפוד ואולי הוא ל"י σταύρος Spitz-pfahl עץ זקוף וחד כיתד והשתמשו בו גם לשפוד בו חייבי מיתה[2]). ובמדרש הגדול כ"י וישב הגי' ג"כ שרתוע של ברזל. ונ"ב פי' עמוד שפוד] —

שֵׁשׁ (מל"מ שֵׁשׁ· שַׁיִשׁ אבן לבנה Alabaster, weisser Marmor וכן בל"ס שַׁיְשָׁא) בפ"ק במדות (מ"ט) וטבלא של שיש וטבעת קבועה בה. בפ' אמר להם הממונה בגמ' ה' טבילות (יומא ל"א רע"ב) שערי דבית המקדש כיון דשישא נינהו. באבני שישא כחלא ומרמרא (ב"ב ד'. סוכה נ"א: עיי' בע' כחל[3]). השלחן והדולפקי שנפחתו או שחיפין בשיש (חגיגה כ"ו: מנחות צ"ו: כלים פכ"ב מ"א) עיי' בע' דלפק. כפ' במה מדליקין בגמ' אם חיברה (שבת כ"ט:) גרר ספסלא בעיליתא דשישא כמו (אסתר א', ו') רצפת בהט ושש. *[אחי"ה היו"ד רפה והוא כמו שַׁיִשׁ (דה"י א' כ"ט, ב') חגיגה י"ד: עיי"ע אבני שיש. תוספת' אהלו' פ"ב הנקבר ערום בארון של אבן ע"ג הרצפה וע"ג טבלה של שיש ועיי' נדה י"ז: נזיר נ"א. וירוש' נזיר פ"ז דנ"ו סע"ב. במד"ר פט"ז פי' ששי (במד' י"ג. כ"ב) שהיה בריא כשיש. ירו' חגיג' פ"ג דע"ח ע"ד כיף דשייש, שמ"ר פ"י בתיהם של גדולים . . . עשויין בשיש ובפסיפס . . . שהיה הצפרדע עולה מן התהום ואומרת לשיש וכו' והיה נבקע השיש וכו', מדר' שו"ט מזמור ע"ח ד"ה ישלח בתי שיש ובתי פספסין, ושם מזמור ק"ה ד"ה שמו: בתי השיש ובתי הסיפים צ"ל בתי הפספסין כדאי' בילק' תהלים ר' תת"כ[4]). דרך ארץ פ"י אינו משתבר על השיש . . המשתבר על השיש וכו'] —

שֵׁשׁ (מל"פ מספר יסודי לנקבה ולזכר שִׁשָּׁה sechs) בהזורק פ"ד בטהרות (מ"ה) על שש ספקות שורפין את התרומה על ספק בית הפרס וכו'. *[אחי"ה והא לך קצת דוגמאות אחרות שבת קנ"א: שש דמעות הן וכו', יומ' כ"א: שש אשות הן וכו', פסחים נ"ח. נשחט בשש ומחצה וכו', ירו' פסחים רפ"ד ד"ל ע"ג משש שעות ולמעלן וכו', כתובות קי"א רע"א שש שבועות הללו וכו', ב"ר ספט"ז פכ"ד שש מצות ועיי' בד"ר פ"ב, שו"ט מזמור א' ועיי' פסיקת' דר"כ צד ק': ומ"ש הרב רש"ב שם. איכ"ר א' ממרום שש שנים וכו', ריש רות ר' שש ארצות הן. ולזכר ברכות מ"ג: נ"ז: חגיגה ט"ז. שבת קכ"ז. מעיל' ט"ו. ביצה ל"ב: פסחים מ"ט: נ"ו. קי"ג: ששה דברים, יומ' כ"ב: ר"ה ל"א. ששה הדשים, סנהד' פ"ב: צ"ב: ששה נסים, שם צ"ה. ששה שמות, גיטי' ע'. ששה העושה אותן וכו', ב"ב י"ז. ששה לא שלט בהן מה"מ — שִׁשִּׁים ב"ק נ"ט: חולי' צ"ז: מגילה י'. פסחים ס"ד: והרבה זולתו] —

שש (= שִׁישָׁא מל"פ ﺷﻴﺶ כוס, גביע Trink-becher ומזה בל"ס שִׁישְׁתָּא בקבק) כפ' מי שמת בגמ' אם אמרה[5]) ראו (ב"ב קמ"ד.) רב אשי אנסביה לבריה ותלי ליה שישא דמשחא היא אשישא שפירשנו במקומו. *[אחי"ה בע' אשש הב"א רבינו שבת קמ"א. בפומא דאשישא והוא כגי' הרי"ף והרא"ש ובנו"נ דשישא וכ"ה בב"ב בכ"י ש"ס ה' וכריטב"א שישא ובנו"נ אשישא ופי' הרשב"ם אשישא דמשחא כוס מלא שמן ובפי' רגמ"ה אי' פך של שמן וכן פירש"י בשבת שישא פך ועיי"ע אשש ומ"ש] —

* שִׁישָׁא (שם אמורא) רב שישא בריה דרב אידי (בר אבין) עיי' תעני' י"ג. ר"ה ז': ובהרבה

---

[1]) ברפוי"ו בט"ד פרק ח'. [2]) וא"כ הוא אסתוורא עיי"ע ח"א, רו"ד. [3]) ח"ד, רט"ו ושם בט"ד כוכלה וצ"ל כוחלא. [4]) ושם ר' תתס"ג אי' רק והיה השיש נבקע. [5]) לוי' ברפו"ו.

מקומות אחרים עיי' סד"ה והעיר שם כי בעל היוחסין עשה מדור לכל אחד בפני עצמו (כלו' לרב שישא ולרב ששת) וכמדומה שאחד הוא ע"כ. והראיה כי בעירו' ק"ב סע"א אי' רב ששת בריה דרב אידי ושם רע"ב רב שישא בריה דרב אידי אינה ראיה כי בכ"י ש"ס ובדפ"ש גם ברע"ב אי' רב ששת אבל מצאתי ראיה אהךָת מע"ז י"ג. דאי' לפנינו א"ר משרשיא בריה דרב אידי ותחת זה בכ"י ש"ס א"ר שש' וצ"ל ששת וכדאי' בריטב"א ובפי' ר"ח בע"ז אי' א"ר שישא [1]).

* ששא (שם אמורא) שמ"ר רפכ"ד ר' ששא בנו של ר' אבא.

ששיבא (שם חגב מל"פ הרשומה בע' איל פי' בעל שש רגלים Sechsfüssler) בס"ג דפ' אמר ר"ע (שבת צ׳ :) הוה קא מעבר שוּשיבא אפומיה פי' מין חגב הוא והוא שמן הרבה והוא אייל קמצא כדפירשנו לעיל בע' אייל. *[אחי"ה וכ"ה בפי' ר"ח בשבת והוא עפ"י דעת רב פפא בע"ז ל"ז סע"א מאי אייל קמצא רב פפא אמר שוּשיבא ופי' רש"י בשבת מין חגב טהור ובע"ז פי' מין חגב וראשו ארוך ע"כ וככר הואלתי לבאר בע' אייל כי כינוי החגב הזה על שם שש רגליו; וכאן פי' רבינו והוא שמן ובע' אייל פי' ראשו ארוך] —

ששבן (= שׁוֹשְׁבִין, שׁוֹשְׁבִינָא מל"ס שׁוּשְׁבִינָא Brautführer והושאל לריע דבוק Kamerad, intimer Freund שׁוֹשְׁבִינוּת, שׁוֹשְׁבִינוּתָא וכ"ה בל"ס (Hochzeits) Kameradschaft) בפ' מי שמת (ב"ב קמ"ד: במשנ׳) האחין שעשו מקצתן שושבינות בחיי האב וחזרה שושבינות חזרה לאמצע. גמר' (שם קמ"ה סע"א) ת"ר ה' דברים נאמרו בשושבינות. בס"ג דמשקין (מ"ק כ"ח.) א"ל מר לאו שושבינ'יה הוא. ולאמנון רע (ש"ב י"ג, ג׳) תרג' ולאמנין שושבינא — (א"ב פי' שושבין בל"י חבר שותף ורע ואות בי"ת באה במקום אות כ"ף וכן בהלבשוש ואבלושי). *[אחי"ה כונת ר"ב על ל' יונית σύσκηνος (Freund, Zeltgenosse) והיותר נכון כי הוא בעצמו ותומו ל"ס כאמור בתחלת הע' שפי' רע של הכלה המוליכה לחופה והושאל לכל רע דבוק [2]) ורגמ"ה בב"ב קמ"ד: פי' שושבינות ענין שליחות דורונות וז"ל האחין שעשו מקצתן שושבינות בחיי אביהן ששיגר אביהן ב' או ג' מהן ועמהן דורונות לחתן ואוכלין עמו ושמחין עמו היינו שושבינות וכו' ומזה תבין פי' הרשב"ם בב"ב במשנ' שם ד"ה ה"ג והוסיף רעה דוד (ש"ב ט"ו, ל"ז; שם ט"ז, ט"ז) תרגמינן שושבינא דדוד ע"כ. וכן כתב הטור אה"ע רסי' ס' דרך הבחורים כשאחד נושא אשה חביריו שולחין לו דורונות כדי שיתחזק בהן על החוצאה שהוציא על החופה ובאים ואוכלים עמו וכו' וזה נקרא שושבינות פי' מריעות ע"כ ומקור לזה הרמב"ם בפ"ז מהלכות זכייה ומתנה הל"א [3]) וז"ל מנהג פשוט ברוב המדינות בזמן שישא אדם אשה משלחין לו ריעיו ומיודעיו מעות כדי שיתחזק בהן על ההוצאה וכו' עד ואלו המעות שמשלחין נקראין שושבינות ואותם ששלחו המעות ואוכלין ושותין עם החתן נקראים שושבינן עכ"ל. ואמת הדבר כי דרכם לשלוח דורונות לכבוד החופה (ועיי' ג"כ תוספות ב"ב קמ"ד: ד"ה האחין) והוראת השם המופשט שושבינות מעות השלוחין לחופה וכדאי' בבא בתרא קמ"ה סע"א ה' דברים נאמרו בשושבינות נגבית בבי"ד וכו' בכל זאת גזרת המלה מל' סורי' ופי' מריעות של חתן וכלה ושושבין, שושבינא רע של חתן וכלה ועוד בכלל רע דבוק. וכג"ה שושבין, שושבינא בב"ב קמ"ד: קמ"ה. תנו לי שושביני ואשמח עמו, סנהדר' כ"ז: אוהב זה שושבינו, יבמות ס"ג. סק דרגא בחר שושבינא. ויק"ר פ"כ קידושי' פ"א, שושבינתיה הואי וגייסא ביה, ויק"ר פ"כ למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצה, בפסיקת' אחרי מות (צד קע"ג:) בשושבין שלו וכו' ועיי' תנחומ' אהרי סי' ו' במד"ר פ"ב וילק' שמיני ר' תקכ"ה וע' זיטימא (ח"ג, רפ"ד ומ"ש) ובע' זנם ושם הגי' אירע בשושבינות דבר של זינימון ס"א זיטימא, ובתנח' הישן אחרי סי' ח' ונמצא (בשושבינון) [וצריך לומר בשושבין או בשושבינין] שלו דבר זוהמא (כגי' הילק' שמיני). תנחומא קרח סי' ח' לשושבין בתו של מלך.. וקלל את השושבין... עמד השושבין כנגד חמלך וכו' מיד אמר המלך מוטב לי להרוג את זה ולא יוציא השושבין שם רע על

---

[1]) ואולי שרשיא בריה דרב אידי נכון הוא כגי' בעל היוחסין עיי"ע שרשיא. [2]) ורימ"ז (בט"ר ח"א 82) גוזר אומר שהמלה נהיה מן שושיבא, שיבשא ענף של הדס כי אחוזת מרעהו של בעלי החתונה דרכם להביא ענפי הדס וכן נקראין בל"י μυρτηφόροι אבל החי' לעווי סותר זו ההשערה עיי' עמת"ר זה הערך. [3]) ולא כמ"ש הרב רש"ב בתנחומ' הישן ח"ב צד ל"ב: מ"ו: ע"ה: בציונו הרמב"ם פ"ז מהלי שלוחין.

בתי ועיי' במ"ר פי"ח ובתנחומי הישן קרח סי' כ"ב ובילק' קרח ר' תשנ"ב ועיי"ע נפק ג' וע' בנפקין (ח"ב, קכ"ז. ומ"ש). תנחומא פנחס סי' י"א למלך שנשא אשה והיה לה שושבין כל זמן שהמלך כועס השושבין מפיים . . . בא השושבין למות וכו', ועיי' תנחומא הישן פנחס סי' ב' במד"ר ר"פ כ"א וילק' ישעי' ר' שכ"ד. תנחומא ואתחנן סי' א' למלך שבקש לישא אשה . . שמע שושבינו וכו' בא השושבין ליכנס וכו' ע"ש. שמ"ר רפמ"ו ונתנה (הכתובה) ביד השושבין . . . מה עשה השושבין קרע את הכתובה וכו'. והקבוץ תוספת' שבת רפי"ז (י"ח) שושבינים וכל בני חופה, תוספת' כתובו' פ"א כתובו' י"ב. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה. שני שושבינין אחד לו ואחד לה (אחד משל כלה ואחד משל חתן) וכו' ע"ש. דב"ר רפ"א שמעו בו השושבינין. ובהשאילה ב"ר ספ"ח מיכאל וגבריאל היו שושבינין של אדה"ר. תר"י א' דברים ל"ב, נ' זמין ליה שׁוֹשְׁבִינֵי . . . ובאו שושביני למכרך ריפתא. והיחיד תרג' ש"ב י"ג, ג'; ט"ו, ל"ז; ט"ז, ט"ז עיי' לעיל בערוך, רעה המלך (מ"א ד', ה') תרג' שושבינא דמלכא דה"י א' כ"ז, ל"ג רע המלך תרג' (בדפו"י) שושבינא דמלכא, למרעהו אשר רעה לו (שופטים י"ד, כ') תרג' לחבריה[1] דהוה שושביניה. והשם המופשט שושבינות עיי' ב"ב הנ"ל, שם קמ"ה: שושבינותא. תוספת' שביעית רפ"ז ואין עושין בהן שושבינות, תוספ' ב"ב פ"י שלה האב שושבינות וכו' ושם הרבה פעמים ע"ש כל הענין עירו' י"ח רע"ב מלמד שעשה הקדוש ברוך הוא שושבינות לאדה"ר מכאן לגדול שיעשה שושבינות לקטן ואל ירע לו] —

* שושיבתא ירו' ע"ז רפ"ג דמ"ב ע"ג צריך לומ' שבשיבתא עיי"ע שבש א'.

* שַׁשְׁדַּנְג (מטבע קטנה מל"פ شش دانك) עיי' מקומו' שנזכרו אצל צונץ געשיכטע אונד ליט' 545 ועוד בתשוב' הגאונים הוצא' ה' ר"א הרכבי צד 38.

☞ שושיטא (לדעת ר"ב מל"י σύσσιτος ge-meinsch. essend, Tischgenosse) מדרש ויק"ר פ"ה משל לשושיטא של דוב פי' בל"י מי שרגיל ליתן מאכל לפני אחר ולאכול עמו ביחד. *[אחי"ה והמ"כ פי' לפי הענין מנהיג הדוב הממונה לפרנסו כמו שקורין למנהיג ספינה משוט ע"כ והוא דוחק ויותר נכון שהוא מענין שוט וא"כ שושיטא כמו שוטשטה המנהיג אנה ואנה ובנו"ג שושטה ור"ב החליפו להשות המלה לכתיבה יונית הנ"ל] —

* שֵׁשַׁךְ (א') בבל (ב') שם פקדון פרסי) מגילה ו' רע"א גדול הוא בששך פירש"י בבל בחילוף א"ת ב"ש ועיי' תרג' ירמיה נ"א, מ"א. ע"ז ס"ה. לבר שישך.

שַׁשְׁיָן (Fladen) כצפיחית בדבש (שמות ט"ז, ל"א) תר"י (א') כששיין בדבש כטעם לשד השמן (במדבר י"א, ח') [תר"י ששיין] — (א"ב בנוסח' כתוב שפוין עיי"ע שף). *[אחי"ה עיי"ע שיפויין ומ"ש וע' אשיש ומ"ש בח"א, שכ"ז; ובע' אשש א'] —

ששל (= שׁוּשֶׁלְתָּא, שִׁישֶׁלְתָּא וכ"ה בלש' סורי' שישַׁלתא פי' כמו שלשלת (= שרשרת) (geflochtener Strick, Kette דמהדר ליה למתא שושילתא (כתובות כ"ז.) כבר פירשנו בע' שלשל. בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ח.) יהב ליה שושילתא דחקיק עליה שם. בהגדה דהנזיקין (שם נ"ו:) יבנה וחכמיה ושושילתא דרבן גמליאל. פי' שלשלת יוחסין של נשיאים. שרשרות זהב טהור (שמות כ"ח, י"ד) תרג' ירו'[2] שישלן[3] דדהב דכי. בתר"י ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל שישלין מן צואריהון[4]. רתוקות זהב (מ"א ו', כ"א) תרג' שישלן[5] דדהב. ויאסרהו בנחשתים (מ"ב כ"ה, ז'; ירמי' ל"ט, ז'; נ"ב, י"א; דה"י ב' ל"ג, י"א; ל"ו ז') — (א"ב ברתקות זהב שישלן דדהב). *[אחי"ה ר"ב הוסיף זה הציון כי בדפ"ע מפיזרו והלאה (חוץ מדפו"ו) לי' בערוך מה שניסחתי עפ"י דפ"ר וויניצ' וכ"י ערוך רק בכ"י ודפ"ר אי' שלשלן ובדפו"ו שישלין, ושושילתא או שישלתא הוא הוא שולשלתא ול' נבלעת כמו קיקלתא, שישורא תחת קילקלתא, שרשורא עיי"ע שלשל. וכנ"ה שושילתא

[1]) כ"ה ברד"ק ובנו"ג לדחבריה. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ'. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר וכ"ה בתר"י ב' ובדפ"ר ואמ' שלשלן ובתר"י א' שושילתא. [4]) כ"ה בדפו"ו ובכ"י וי"ו ק"ט ל"ד ח"ב ובדפ"ר שלשלן ובתר"י א' קטליא מן צווריהון. [5]) כ"ה בדפו"ו ובדפ"ר ובכ"י ובתרג' שלשלן.

בתרג' איוב י"ב, י"ח ובכ"י בתרג' שם ל', י"א; ולתהלים ס"ו, י"א; ק"ה, ח' ועיי"ע שלשל וש"נ. ריש שהש"ר והקבוץ שִׁישְׁלָן בתר"י שמות הנ"ל בערוך ושמות כ"ח, כ"ב ועיי' תרג' לתהלי' כ"י קכ"ט, ד'; ולאיוב ל"ט, ה'] —

ששמי (קבוץ מן שׁוּשְׁמָא בל"ם Sesam) דשושמי [1] קאמרת (ברכות ל"ח.) ככר פי' בע' טרימא [2] והן הן שומשמין — (א"ב כן נקרא השומשום בל"י ורו'). *[אחי"ה עיי"ע שמשם וכבר העירותי שם כי שושמא משקל סורי הוא ובנו"ג בברכות שומשמי וכ"ה בכ"י ש"ס אבל בה"ג כגי' רבינו ובענין גי' שומשום עיי"ע שמשם וש"נ] —

ששמן (= שׁוּשְׁמָנָא מל"ם שׁוּשְׁמָנָא פי' נמלה Ameise וכן בל' ערבי' נמלה אדומה سمسم سمسان) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ו:) וכי חזו לשושמנא גמלא דדרי מידי לישקליה. בפ' הערל בגמ' איזהו פצוע דכה (יבמות ע"ו.) מייתינן שושמנא גמלא פי' נמלה גדולה. בס"ג דפ' האשה שהלכה היא (שם קי"ח סע"ב) ובפ' המדיר בגמ' דסמך כל המומין (כתובות ע"ה.) דשושמנא גברא כורסיא בי חרתא רמו לה פי' מי שבעלה כשיעור נמלה כמו משל מושבה בין הנשים החשובות ממנה חרתא שרות כמו (נחמיה ה', ז'; ז'. ה') את החרים ואת הסגנים. בפ' ד' נדרים [3] בגמ' נדרי הבאי (נדרים כ"ד סע"ב) ודלמא הדין גברא שושמני חזא [4]. לך אל נמלה עצל (משלי ו', ו') תרגם אתרמי לשושמנא עטלא — (א"ב בנוסח' כתוב שומשמנא). *[אחי"ה וכ"ה בתרג' לשומשטנא ובכ"י לשומשנא וכן בקבוץ בתרג' כ"י שם ל', כ"ה שומשני צ"ל שושמני כמשקל סורי ובנ"ג שומשמני במשקל ערבי וכ"ה בכל מקומות הנ"ל בערוך ובנדרי' כ"ה. וכגי' רבינו וקרוב לפירושו מצאתי בתש' הגאוני' (הוצאת הרכבי צד 13) הא דאמור רבנן שושמנא גברה וכו' אלו משלים הן שמצויי בפי הכל בבבל . . פתרון שושמנא נמלה ופתרון חראתא נשים נכבדות ויקרות כאשר הנשים הנכבדים נקראין חרים וכן הוא אומר [כאן צ"ל כבערוך אפי' בעלה של אשה נמלה יש לה כבוד בין חברותיה ומשימות לה כסא בבואה אליהן. ומע' נפס א' יש להוכיח כי רבינו ראה זאת התשובה ע"ש] —

ששן (= שׁוּשַׁן; שׁוּשַׁן עֵדוּת) בב"ר בסמוך וישלח יעקב (ספע"ד) למנצח על שושן עדות (תהלי' ס', א') לעדה שמשיחה בלשונו של אל [5] מכתם לדוד (שם) מכות ותמות לדוד [6]) כתוב אחד אומר י"ח אלף וכתוב אחד אומר י"ב אלף אלא ב' מלחמות היו. בילמדנו בפסקא [7] רב לכם סוב: מיד הושיב דוד סנהדרין שכן שלמה אמר (שה"ש ז', ג') בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים אלו חכמים שנאמר למנצח על שושן עדות *[אחי"ה בתנחומא דברים סי' ג' אי' שושן אלו סנהדרין שנאמר סוגה בשושנים עדות על שם התורה שנקראת עדות מכתם זה דוד שנעשה מלך וקורא עצמו עני ותם שהלך בתמימות עם קונו וקרוב לזה בתנחומ' הישן דברים סי' ג' — ודרוש מכתם מסוטה י': הביא רבינו בע' מכתם ע"ש] —

ששן (= שׁוּשָׁן נקבה שׁוּשַׁנָּה מל"מ ובל"ע سوسن ובל"ם שׁוּשַׁנְתָּא Lilie) בפ"ה בכלאים (מ"ח) הארוס והקיסוס ושושנת המלך. *[אחי"ה בדפ"ע והקיסום וצ"ל כגי' כ"י הקיסוס עיי"ע קסוס וכן הוא בתוספתא כלאים פ"ג האירוס והקיסוס ושושנת המלך ומפורש בירו' כלאים ספ"ה ד"ל. שושנת המלך קירינטון עיי"ע פי' פרח לבן, ובפי"מ לרמב"ם בכלאים מפורש ע"י שקאיק אלנעמאן (شقائق النعمان) פי' Anemone [8]). ירו' סוכ' פ"ג דנ"ג ע"ד ירוק שבירוקים . . . שושנת הכרמל. שה"ש פ' כשושנה: בשביל שושנה זו ינצל כל הפרדס. שם פ' שררך ויק"ר פי"ב פי"ט במ"ר פ"י אבדר"נ פ"ב כשושנה אדומה ראיתי ונאמר כן בל' כבוד על דם נדה עיי' תוספו' סנהד' ל"ז. ד"ה התורה על מה דאי' בש"ס שם התורה העידה עלינו סוגה בשושנים שאפי' כסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות. והושאל לצצים ופרחים עיי' תרג' שמות כ"ה, ל"א. ל"ג. ל"ד; לבמד' ח', ד'; למ"א ו', י"ח. כ"ט; ז', י"ט. כ"ב. כ"ו. ועוד פי' פיטמה וראש (Kopf, Knopf) ירוש' סוכה פ"ג דנ"ג ע"ד פיטמתו . . . תמן אמרין שושנתו. פסיקת' רבתי רפ"ג והמסמר שיש לו שושנה נח לשלוף, במד"ר פי"ד לפי שהמסמר של ברזל שיש לו שושנה אעפ"י שקשה נוח הוא ליעקר וכו'] —

ששן (= שׁוּשָׁן שם עיר הידועה בפרס Susa) בריש מדות (פ"א מ"ג) שער מזרחי עליו שושן

---

[1]) כ"ה נכון בדפו"ו ובעיקרי התלמוד וכ"ה בעי פרצן ובדפ"ר שושמאי ובכ"י ובדפי' אמי שושמיי. [2]) ושם הגי' שושיפי. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס דנדרים, בנדרים. [4]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד ודפ"ר וכ"י אבל בדפו"ו בט"ס הוא ובנו"ג קינא דשומשמני חזא. [5]) בנו"ג אלהים. [6]) לי' במדרש. [7]) בכ"י ה"ב בפסוק. [8]) עיי' פפלג"צ ללעף 380.

הבירה צורה פי' על שער הר הבית המזרחי צורת שושן הבירה כדי שיהו ישראל רואין אותו ונזכרין הגלות שהיו בו. *[אחי"ה וזה כפי מ"ש במנחות צ"ח. שושן הבירה צורה מ"ט רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר כ ד י ש י ד ע ו מ ה י כ ן ב א ו וחד אמר כדי שתהא אימת מלכות עליהן ופי' רגמ"ה: מהיכן באו שיכירו בניסין שעשה להן הקב"ה שמשם עלו כשנתן להן כרש רשות לעלות ולבנות הבית וכו'. וכנ"ה במנהות שם כלים פי"ז מ"ט בכורות מ'. פסחים פ"ו. שתי אמות היו בשושן הבירה וכו' עיי"ע שתי א'. — ויושבי שושן נקראין שׁוּשַׁנְכָיֵא (עזרי ד', ט'). — ובענין שוש סנהדר' צ"ד. עיי"ע ששתרי] —

* שַׁשְׁנָא (שם פרטי) כגי' הרי"ף בשבת פי"ט ובירו' שבת דט"ז סע"ד אי' ששעה וכ"ה ירו' מגילה פ"א דע"א ע"ג.

* ששעה עיי"ע ששנא.

ששפא (= שׁוּשִׁפָא מל"ס שׁוּשִׁפָּא אדרת, שמלה (Mantel, Hülle ופרשו השמלה (דברים כ"ב, י"ז) תר"י ויפרשון שושיפא. צרורות בשמלותם (שמות י"ב, ל"ד) תרג' בשושיפהון [1]). וילט פניו באדרתו (מ"א. י"ט, י"ג) תרג' בשושיפיה. תרג' המהלצות והמעטפות (ישעיה ג', כ"ב) כיתוניא ושושיפיא. *[אחי"ה וכן תרג' ירו' בחרט (שמות ל"ד, ד') בשושיפא, ותרג' פתיל (בראשי' ל"ח, י"ח. כ"ה) ותרג' שמלה (ש"א כ"א, י'; משלי ל', ד') אדרת (מ"ב ב', ח'. י"ג. י"ד). ויק"ר פ"ו הוו ציירין בשושיפה תלתא דינרי וכו'] —

ששורא (= שִׁישׁוּרָא בל"ס פי' חבל ארוג מעלי דקל von Palmblättern geflochtener Strick) בפ' הגוזל עצים בגמ' גזל פרה (ב"ק צ"ו.) הופיא [2]) ועבדינהו שישורא ל א ק נ י [3]) פי' עשאן כמין אזור. בפ' כיצד צולין בגמ' דסמוך הפסח שיצא (פסחים פ"ב.) איכא בינייהו מפנקי פי' מפונק לאו בר עבודה הוא הלכך יכנס שאין שם חשד אי נמי דקא גדיל שישורא פי' אין שם ביוש שהרואה אומר במלאכתו הוא מתעסק — (א"ב בנוסחאות כתוב שרשרא). *[אחי"ה ר"ב היה לפניו בב"ק גי' הספרים ועבדיה שרשורא וברש"י שרשרא אבל בכ"י ש"ס אי' כגי' רבינו ועבדינהו שישורא וכ"ה בחי' הרשב"א ששורא וצ"ל שישורא וכדאי' ברשב"א הובא בשט"מ ב"ק בסוגי' וכ"ה שישורא בע' הפיא וכ"ה בפסחי' בדפוסי' שישורא ובע' דר ו' ששורא וכפי' רה"ג לכלי' ט"ז מ"ג שושירא וצ"ל שישורא וכדאי' ברי"ץ גיאת הלכת לולב עמוד ק"א. ודע כי בע' הפיא פי' רבינו שישורא חבל קטן וכ"ה בפירש"י בב"ק שרשרא: חבל וברש"י בפסחים הנ"ל דקגדיל שישורא מפשילי חבלים ע"כ, ובאמת בל"ס פי' שישורא עלי דקלים שנארגים לעשיית קופות (الخوص المضفور لعمل الزبل) [4]) ומלאכת אריגת הקופות הגדולות היתה כי יקחו תחלה העלים של דקלים ויחברו אותן בידיהם חבל ארוך עיי' פי"מ להרמב"ם כלים פט"ז מ"ג. ומזה תבין פי' רה"ג בכלים שם אשר אחריו נגרר רבינו בע' דר ו' (ח"ג, קל"ז) ופי' שם רה"ג והערוך כי שישורא הוא מן הוצא כמין ורשכי שהוא חיזאם . . והיא ח ג ו ר ה ומתחילין ועושין ה ק ו פ ו ת דורין דורין עש"ה ועל פי זה פי' רבינו כאן שישורא כמין א ז ו ר [5]) — ומלת שישורא (כמו שושילא, שישלתא) היא כמו שירשורא (וכדאי' באמת בכ"י ש"ס בפסחים הנ"ל) על דרך קיקלתא עיי"ע שלשל וע' ששל] —

* שֵׁשֶׁת (שם אמורא בבלי) הרבה בבבלי עיי' סד"ה צד ק"צ וש"נ ועוד לפעמי' בירו' יבמו' פ"ג ד"ד ע"ד. מגיל' כ"א: רב ששת מקרטיזא. רב ששת בריה דרב יהושע פסחים קט"ו. ועוד עיי"ע שישא.

שָׁשִׁיתָא (נ"ל מל"פ شیشه כלי זכוכית אשר בו נר) בפסקא דויהי ביום כלות (פסיקתא דר"כ צד ג':) ששיתא דקנדילא פי' פתילה של נר. *[אחי"ה בנו"ג בפסיקת' כהדא שאשתא דקנדילא וכן הוא במד"ר פי"ב עיי"ע קנדלא ובשהש"ר פ' צאנה אי' עשאשיתא והוא כמו עששיתא בתנחו' וארא סי' י"ד ושמ"ר פי"ב ועיי"ע עששית וע' שאשיתא וע' אשש ומ"ש ובמאריך ללונזאנו ע' ששיתא שפי' כמו עששית ועין מובלעת] —

---

[1]) כ"ה בתר"י (ב') וא"כ מ"ש רבינו בתחלה תרג' ירו' מלת ירו' קאי גם לכאן ובדפו"ו אי' לנכון בפעם ראשונה ירו' ולי' בכ"י אולי מפני ויפרסון שושיפא אי' ג"כ באונקלס ובאמת בעיקרי התלמוד אי' תרג' ב ב ל י וירו'. [2]) כ"ה בכ"י ל"ד ב"ר ה"ב וכ"ה בע' הפיא ובכ"י ק"ט ו"ו ובדפ"ע כאן חופיא ועיי"ע הפיא וש"נ השינויים. [3]) כ"ת בכ"י ערוך. [4]) כדאי' בבר באהלול הובא בפפלנ"צ ללעף 125. [5]) ופי' הפיא כפי פי' ראשון בע' הפיא הוא פי' ר"ח בסוכה ל"ב. (בש"ס ווילנא) ומסכים עם פי' רה"ג אשר הזכרתי כה"ג, רל"ב עש"ה.

ששתרי (= שוּשְׁתְּרֵי, עיר ואם במחוז Chuzistan נקראה ششتر, شوشتر) בחלק בענין סנחריב (סנהדרין צ"ד.) כי מטו לשושתרי (אמר) [צ"ל אמרי] על חד תרי פי' מקום ששמו כך אמרו זה יפה שתים כארצנו. *[אחי"ה בנו"ג כי מטו שוש אמרי שויא כי ארעין כי מטו עלמין אמרו כעלמין כי מטו שוש תרי אמרי על חד תרין ופירש"י שוש תרי וכו' כלומר זה יפה פי שנים כמקומנו ועל שם כך נקראו כל אותן מקומות כך ע"כ והוא כפי' הערוך וגי' הערוך היותר טובה וכ"ה באה"ת ובילק' כ"י (אצל ד"ס שלא העיר על הערוך) שושתרי והיא היא עיר הנ"ל עיי' וואולירס ח"ב 479 ועוד ח"א 750 ועוד עיי' מ"ש ה' נייבויער גיאגר' 382 ושם מפורשי' שמות שוש ועלמין] [1] —

שת (מל"מ שֵׁת מפעל שות פי' ענין שימה ומזה שָׁת כל"מ וכל"ס אֶשְׁתָּא יסוד, שְׁתִּיָּה Grund-feste, Grund; שִׁית, שִׁיתִין נקבים אשר מהם נגררים יינות נסכים תחת הארץ) בפ' הוציאו לו (יומ' נ"ג:) אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתייה נקראת. בפ"ג במעילה (י"א.) הנסכים [2] בתחילה מועלין בהן ירדו לשיתין אין מועלין בהן. בס"ג דפ' לולב וערבה (סוכה מ"ט.) שיתין מחוללין ויורדין עד תהום. *[אחי"ה ופירש"י בסוכה שיתין חלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים ע"כ וכ"ה בפי"מ לרמב"ם מדות פ"ג מ"ג למטה ברצפה וכו' וטבעת היתה קבועה בה שבו יורדין לשית ופי' הרמב"ם שיתין נקראים הנקבים שנגרר מהם יינות נסכים והם מתקבצים ג"כ במקום אחד תחת הארץ יקרא שית ע"כ וכן אי' בסוכה מ"ט. שיתין כמו חלאים שמחוללין ויורדין עד התהום. ושם: שיתין מששת ימי בראשית נבראו. ושם בראשית . . . ברא שית. ושם: וגם יקב חצב בו (ישעיה ה', ב') אלו השיתין. ובירו' סוכה פ"ד דנ"ד רע"ד בכל מקום אי' יותר טוב היחיד שית: ר' יוסי אומר השית היה נקוב עד התהום וכו' וגם יקב זה השית. וכ"ה בתוספת' סוכה פ"ג יורדין לשית. . וגם יקב חצב בו זה השית וכ"ה בתוספת' מעילה פ"א. והקבוץ מכות י"א סע"א וסוכה נ"ג סע"א בשעה שכרה דוד שיתין וכו' וע"ש פירש"י וגי' הירו' עיי' בע' תמליום ושם פי' רבינו לנכון פי' הן השיתין והן השתית והן היסדות ע"כ וכן פי' הרד"ק בשרש שות כפי י"מ שתותיה (ישעיה י"ט, י') השתות (תהלי' י"א, ג') פי' יסודות. ומזה אבן שְׁתִיָּה או שְׁתִיָּיה (עיי' בסמוך פדר"א ס"פ ל"ה תר"י א' שמות כ"ח, ל', תרגי' קהלת ג', י"א) פי' אבן היסוד, וסמיכות ילק' תהלים ר' תרנ"ג יעקב שהוא שתיית עולם. ומזה בהָפעל או בנפעל ירו' יומ' פ"ה דמ"ב ע"ג למה נקרא שמה אבן שתייה שממנו הוּשְׁתָּה העולם וכ"ה בשהש"ר פ' עמודיו ושתיה היתה נקראת ולמה נקראת שתיה שממנה הושתה העולם וביומ' נ"ד: ויק"ר פ' במד"ר פי"ב תנחומא פקודי סי' ג' הגי' בלתי נכונה הושתת כי שתיה נגזרת מן שתה ולא מן שתת ובכ"י ש"ס יומא אי' נישתת וכ"ה בהעתקת ר"ח ביומא שם וצריך לו' נשתה וכדאי' בתוספת' יומ' פ"ג (ב') — ועוד עיי"ע שת האהרון] —

שת (= שׁוּתָא עין נבלעת כמו שועתא [3] פי' דבור Gerede מן שְׁעִי) בהגדה דמגילה (י"ד:) בהדי שותא פלכה פי' עם שמדברת טווה [4], בפ' חזקת הבתים בגמ' שלשי ארצות (ב"ב ל"ט.) אמר להו לא תיפוק לכו שותא. כי באחת ידבר אל (איוב ל"ג, י"ד) תרגי' ארום בחדא שותא ימלל אלהא. *[אחי"ה וכנ"ה בב"ב שם כמה פעמים ופי' הרשב"ם שותא דיבור כמו שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאמא (סוכה נ"ו:) וכן פירש"י בסוכה הנ"ל ורומז על ב"ב הנ"ל ועוד לקידושי' ע': שותא דמר לא ידענא וכן גרס רש"י בקידו' שם [5]) ופי' שיחתו של אדוני והנכון כי שותא כמו שועתא וכדאי' בע' סר ב' ע"ש. וכ"ה בירו' תעני' פ"ג דס"ו רע"ד מתחמד משמוע שיעתא [6]) פי' תאב לשמוע דיבורה. תרג' למלה (איוב ל', ט') לשותא. תרג' שיחי (תהלי' ק"ד, ל"ד) שותי ועוד עיי' לשם קי"ט, צ"ז, צ"ט; קמ"ב, ג'] —

שת (= שׁוּתָא לדעת רבינו רוח מזרחית ולפרש"י רוח דרומית ועיי' בפנים) בפ' במה מדליקין בגמ' על ג' עבירות (שבת ל"ב.) ר' זירא ביומא דשותא לא נפיק לביני דקלי. בר"ג דפ' הדר (עירו' ס"ה.) מר עוקבא ביומא דשותא לא נפיק לדינא [7]). בר"ג דפ' הערל (יבמות ע"ב.) יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ולא מסוברינן ביה פי' בע' אסתן. *[אחי"ה ושם פי' רבינו

---

[1]) ובענין עלמין יש להעיר כי עיר בדרומה של מסופוטמיא היתה נקראת Alamus עיי' מאנגערט ח"ה צד 238. [2]) בדפ"ע בט"ס הנכסים. [3]) כמו טונא תחת טעונה. [4]) וכ"ה בפירש"י. [5]) ובנו"ג לא גמירנא. [6]) במעריך: שועתא. [7]) כ"ה לנכון בדפו"ו ובעיקרי התלמוד ובכ"י ב"ר, ובדפ"ע ל"י בטעות.

רוח מזרחית שותא . . . רוח דרומית שדיא (ועיי' תוספו' גיטי' ל"א: ד"ה שדיא) ורש"י פי' בשבת ובעירו' וביבמות רוח דרומית. מנשבת בחזקה ע"כ. ואולי הוא נכונה עפ"י ל"פ سوختن בוער ומבעיר וא"כ שותא כמו שוחתא ח"ת נבלעת רוח דרומית שבוערת בחזקה ור"ח בעירובי' פי' יומא דשותא „יום עבים" וקשה לי כי ביבמות הוזכרו יחד יומא דעיבא ויומא דשותא הרי שנויים הם. ובענין שדיא עיי"ע וע' אסתנא ומ"ש לפרש ג"כ מל"פ] —

שת (= שָׁתַת גרר בלא כח langsam fliessen) בפ' השוחט בגמ' השוחט במסוכנת (חולי' ל"ח.) רעי ארעי לא קשיא כאן כשותת[1]) כאן במתרזת פי' רעי שותת ויורד על ירכות של בהמה בלא כח כגון מי הגג הנמשכין ויורדין דרך הכותל. בפ' תינוקת בגמ' ומודה ר' יהודה (נדה ע"א רע"ב) ר"ש אומר צלוב שהיה צלוב[2]) ע"ג העץ ודמו שותת לארץ[3]). *[אחי"ה ופירש"י בנדה שותת: שאינו נוטף אלא שותת וכו', וכן מוכח מאהלות פ"ג מ"ה השותת.. והמנטף. כריתות כ"ב. כל זמן שמקלח יצא דם התמצית מפני שהוא שותת וכו' דם ראשון ואחרון אע"ג דהוא שותת היינו דם הנפש ועי"ש כל הענין. תנחומא חקת סי' ד' במד"ר רפי"ט מפני מה אתה הולך ולשונך שותת. קהל"ר פ' אם ישך מפני מה לשונך שותת פי' נגרר החוצה — ואולי הוא מל"פ زوشيدن tropfen, langsam fliessen] —

שת (= שׁוּתָא פי' כמו שוחתא מל"ס פי' עלין ותמרות junge Triebe) צלף נטע איניש אדעתא דשותא (ברכות ל"ו.) כבר פי' בע' צלף. *[אחי"ה ושם פי' תמרות הן לולבי נצפא וכשהן רכין נקראין שותי ועיי"ע צלף ומ"ש וכן פירש"י אדעתא דשותא לאכול את העלים ואת התמרות וכו'. וג"ל שמזה נגזר שיתין עיי"ע שתין] —

שת (= שִׁיתָא שׁוּתָא פי' כמו שריתא קורה Balken) בגמ' דפ' כל הכלים (שבת קכ"ד:) אייתי ליה שיתא לכהנא כפ' המוציא תפילין בגמ' נגר הנגרר (עירובין ק"ב.) ההיא שיתא דהוה בי ר' פדת דהוה שקלי[4]) ליה בעשרה ושדו ליה אדשא פי' „שיתא היינו שריתא והיא קורה כדמתרגמינן (בראשית י"ט, ח') בצל קורתי בטלל שירותי" — (א"ב שריתא כתוב). *[אחי"ה בנו"ג (ההוא) [צ"ל ההיא][5]) דהוה בי ר' פדת אבל בשבת שם הגי' שותא וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ע אבל בכ"י ק"ט לנכון שיתא וכ"ה כפי' ר"ח אשר אחריו נגרר רבינו. וז"ל ר"ח פי' שיתא שריתא והיא קורה כדמתרגמינן בצל קורתי בטלל שירותי וי"א חבילה וי"א רשת כדכתיב ויפרשו עליו (גוים) [צ"ל רשתם] בשחתם נתפש (יחזקאל י"ט, ח') ושיתא היא שחתא ע"כ. וסוף דברי ר"ח הלא הם בע' שת שלאחר זה וכי"א אי' בפירש"י בשבת וז"ל שותא מצודה ע"כ. ובעל עיקרי התלמוד בע' הנוכחי נותן טעם לדברי רש"י ויהיה כמו שתותיה (ישעיה י"ט, י') שפי' המפרשי' רשתותיה ע"כ[6]) ולא הוצרכנו לזה כי אולי דעת רש"י שיתא כמו שחתא וכפי' ר"ח] —

שת (מל"מ שְׁתִי חוטים ארוכים בארינה Aufzug des Gewebes והפעל שתי, שָׁתָה מל' ערבי' شتى וכל"ס באפעל אַשְׁתִּי פי' טוה וארג weben; שִׁיתָא, שׁוּתָא Gewebe עי"י בפנים) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' הגוזל שדה (ב"ק קי"ז) ההיא שיתא[7]) דהוו מינצו עלה בי תרי פי' שיתא שיחתא ח' מובלעת. בשחתם נתפש (יחזקאל י"ט, ד' וח') כלומ' במצודתם נתפש[8]). אם תארגי (שופטים ט"ז, י"ג) תרג' אם תשתין[9]). עם המסכת (שם) תרג' עם משתיתא — (א"ב תרג' תסכני בבטן אמי (תהלים קל"ט, י"ג) אשתית לי). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' אישתיית אבל בכ"י אַשתיית לי וכן תרג' תשכבני (איוב י', י"א) אשתייתני, ותרג' שתותיה (ישעיה י"ט, י') שָׁתֵי מחא ועיי"ע הקודם סוף הערך, וכן באפעל בשמ"ר ס"פ מ"ב אשתיתון, ובילק' ישעי' ס"ר רפ"ט שתיין עיי"ע משתי וש"נ השם משתי, משתיתא וכל"ס, והתואר משתייא. וכנ"ה בפָעַל ירו' פסחים רפ"ד ד"ל רע"ד וירו' תעני' פ"ד דס"ד ע"ג נשייא דנהגן דלא למשתייא מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן שתיה מ"ט כי השתות יהרסון והוא מלשוי שתי פי' ענין טויה וכפי' ר' נסים

---

1) בנו"ג בשותתת. 2) לי' כי אם בדפו"י ובכ"י ל"ד. 3) לי' לפנינו ובתוספת' אהלות פי"ח. 4) וכ"ה בתוספו' שבת ל"ה. ד"ה ואפי' ובה"ג פ' כל הכלים ובריו"ף ובראו"ש שם וכ"ה בכ"י. ש"ס בעירו' ובנו"ג מדלו. 5) וכדאי' בכ"י ש"ס ובמקומות הנ"ל בהערה הקודמת וכהעתקת ר"ח. 6) וכ"ה בפי' א' ברד"ק שרש שות ע"ש ובתרג' עיי"ע הבא אח"ז. 7) כ"ה בכל דפ"ע חוץ מדפ"ר שאי' שותא וכדאי' לפנינו בש"ס ובכ"י ערוך ק"ט אבל בריו"ף דפ' קושט' אי' שיתא וכגי' ר"ח הובא בע' הקודם. 8) וזה עולה כפי' י"א שבפי' ר"ח בשבת הובא בע' הקודם. 9) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד וכ"ה לפנינו בתרג ובדפ"ע תשתן.

הובא בטור או"ח סי' קנ"א ושם הובא בטעות הגי' מירו' פסחים הני נשי דנהיגי דלא למישתי עמרא מגו דעייל אב מנהגא, ועוד אי' שם ואיתא נוסחאות דגרסי רלא למיכל בשרא ולמשתי חמרא וכתב דמיר ומזה נהגו במקומות שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בשבת. (וקשה להלמו ועיי' בבית יוסף שם). וכזו הגי' המוטעת מצאתי בילק' תהלים ר' תרנ"ג נשיין דנהגן דלא למשתי יינ' מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן שתיה מ"ט וכו' וכל זה לי' כי כונת הירו' לענין טויה מלשון שתי של מקרא. וכנ"ה שתי מקואות פ"ו מ"ט, ירוש' שקלים פ"ו ד"נ. והפכו ערב חולי' נ"ט סע"א עירו' ט"ז: ק"ט: ירו' עירו' ספ"א די"ט ע"ג ירו' תרומ' רפ"ג דמ"ב. ירוש' ע"ז פ"ד דמ"ד רע"ב שתי וערב [1]). ובלא"ר שתיא.. ערבא ע"ז י"ז: תרג' ויק' י"ג, מ"ח והלאה וכל"ס שֶׁתְיָא והיא היא שֵׁיתָא ב"ק קי"ז. כגי' רבינו ר"ח ורי"ף עיי' לעיל אבל לדעת ר"ח ורבינו הוא כמו שחתא בהבלעת החי"ת — ועוד עיי"ע שתי ב'] —

☞ שת (= שֵׂיתָא Mutterschaf) תרג' ושור או שה (ויקרא כ"ב, כ"ח) ותורתא או שיתא. *[אחי"ה עיי"ע שי ומ"ש] —

* שִׁית (נקבה ולזכר שִׁיתָּא, שִׁיתָּה בל"א וסורי' (שֵׁת, שְׁתָא) פי' שש, ששה sechs) עיי' תרג' בראשי' ז', ו'. י"א שִׁית מאה ובדפ' סביוניטא תמיד שֵׁית; ל'; כ' שִׁיתָּא בנין (רפ"ס שִׁיתָּה) ועיי' לשמות כ"ה, ל"ב, ל"ג והלאה. ששה עשר (שמות כ"ו, כ"ה) תרג' שיתא (בדפ"ס שִׁיתַּת) עשר ובתר"י א' שֵׁיתְסְרֵי; לדברים ל"ה, ח' בשֵׁיתַּיסַר; לדה"י א' כ"ד, י"ד שִׁיתְסְרָאָה (בקצת דפוסים שיסראה תי"ו נבלעת) ובאל"ף נוספת אשיתסר עיי"ע אשתא (ח"א, שכ"ח) וש"נ. שִׁתִּין פי' ששים דניאל ג', א' תרג' בראשי' כ"ה, כ"ו וזולתו ועוד עיי"ע אשתא. ר"ה ל"א. שית אלפי וכו', מ"ק י"ב. בר שית וכו', ב"ק צ"ב רע"ב שיתין עיי"ע דר ג' איכ"ר פ' ויגרס. ויק"ר פ' ל"ד שית מאה דינרין חסר שית דינרין וכו', שם: הכו לי שיתא דינרין וכו'. ועוד עיי"ע שתות.

☞ שַׁתָּא (נקבה מן שְׁנָא בל"ס שַׁנְתָּא ונון נבלעת פי' שנה Jahr) תרג' שנה. *[אחי"ה עיי' תרג' שמות י"ב, ב'; ויק' י"ט, כ"ד; כ"ה, נ' וזולתו. ועיי"ע שנה, וכל"ס שַׁתָּא ע"ז ל"ד. ושם: ל"ה. תריסר ירחי שתא, סנהד' י"ח: שתא בתר ירחא אזיל ע"ש בתוספת', שם: ההיא שתא, ויק"ר פל"ד ריש שתא.. כסיפא דשתא] —

* שֵׁתַאם עיי"ע שתם.

* שָׁתָה (מל"מ בלא"ר שְׁתֵי, אִשְׁתֵּי בל"ס אֵשְׁתִּי trinken עיי"ע אישתי) ברכות ל"ה: שתי המרא, שם מ'. שתה מים, נ"ז: עד דצחית שתית, ירוש' ברכות פ"ג ד"ו. אישתון, שבת ל': רצינך שתשתה וכו', מ"א. אכל ולא שתה וכו', פ': (ויק"ר פי"ב) שתי שכרא וכו' ועיי' שם קכ"ט. קכ"ט: ק"מ: קנ"ב. עירו' נ"ד. פסחים פ"ו: קי"ב. מגילה י"ב: י"ג: שקלים ה': נזיר ע'. צ'. קידושי' ל': ע"ב. ב"ק צ"ב סע"ב ב"מ פ"ג: סנהדר' ק"א. ע"ז ע"ב: מכות ט"ז. חולי' ק"ה: בכורו' מ"ד: נדה י"ז. כ"ד: אתפעל תרג' ויקרא י"א ל"ד משקיא דִּישְׁתְּתֵי. בינוני פעול שָׁתוּי עירו' ס"ד. ירו' שקלים רפ"ג שתוי חמרא ובתר"י א' דברים כ"א, כ' שָׁתְּיָאי בחמרא, ר"ה ד'. בת שתיא פי' שיכור. ויק"ר פי"ב שתויי יין. ירו' שקלים פ"ד דמ"ז ע"ג דשתויי חמרא. והשם המופשט סוכה מ"ט: שכר לשון שתייה, שם מ"ה: באכילה ושתיה, יומא ע"ג: באכילה ושתיה, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א: אסור בשתיה ובהניה. שבועות כ"ב: אינן ראוין לשתיה שם כ"ג. שתיה בכלל אכילה] —

שְׁתֵּי (נקבה שְׁתַּיִם סמיכות שְׁתֵּי מל"מ zwei) בס"ג דפ' כיצד צולין (פסחים פ"ו.) דתנן בכל כלי בעלי בתים פי"ז בכלים (מ"ט) ושתי אמות היו בשושן הבירה פי' „יש מי שאומר מקום היה בנוי בבית המקדש צורת שושן הבירה ועשו בו בנין אמה אחת כמדת משה רבינו שעשה בה כל כלי הקודש ותוספת חצי אצבע בקרן מזרחית צפונית [2]) בנין אמה ואחת יתירה בקרן מזרחית דרומית ומפורש במנחות בפ' שתי הלחם בגמ' ד' סניפין (מנחות צ"ח.) ויש מי שאומר מדת ב' אמות של כסף או של זהב כגון שרביט היה עשויות ומונחות באותו מקום ובהן היו משערין ונותנין לאומנין ולוקחין" [3]). בפ' ואלו עוברין בפסחים בגמ' כיצד מפרישין (פסחים מ"ז:) לוקה [4]) שתים על אכילתו

---

[1]) ובלי עברי המאוחרת פי' ג"כ צלם. [2]) וכ"ה נכון במנחות אבל בפי' ר"ח בפסחים בטעות דרומית. [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בפסחים ושם י"א הראשון אי' בערוך י"א השני ובהיפך י"א שני בערוך אי' בפי' ר"ח י"א ראשון. [4]) וכ"ה בפי' ר"ח ובכ"י ש"ס אבל בנו"ג לוקין.

ושלש על בישולו פי׳ „אחד מבעיר אש שלא לצורך אכילה ב׳ מבשל גיד ביו״ט שאינו בר אכילה ג׳ וכן מבשל בשר בחלב[1]) הנה ג׳ בבישול ב׳ באכילה א׳ אוכל גיד ב׳ אוכל בשר בחלב״[2]). בס״פ בכל מערבין בגמ׳ ר׳ אליעזר (עירו׳ ל״ח רע״ב) אמר רב הלכה כד׳ זקנים הללו ואליבא דר׳ אליעזר דאמר שתי קדושות הן רשב״ג ור׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה[3]) ור׳ אלעזר[4]) בר״ש סתימתאה ור׳ יוסי ברבי יהודה סתימתאה[5]). בפ׳ המוציא יין בגמ׳ חמוציא חבל (שבת ע״ח:) תנא כמה קשר מוכסין שתי אותיות פי׳ „אותו קשר שהיו מכירין אותו באותו פרק שכותבין בו שתי אותיות בכתב יוני שהן גדולות מאותיות שלנו״. *[אחי״ה כ״ה נכון מאוד בדפו״ו וכ״ה מלה במלה בפי׳ ר״ח בשבת ובש״ס ווילנ׳ הוסיף המו״ל מלת מוכסין אחר: באותו קשר ויש למחקו ונעלם מעיניו הערוך ובדפ״ע אחרים נשתבש ואי׳ כמה קשר מוכסין שתי אותיות בכתב יווני שהן גדולות מאותיות שלנו פי׳ אותו קשר שהיו מכירין אותו באותו פרק וצריך לו׳ כבדפו״ו הנ״ל ובנו״ג בש״ס תנא כמה קשר מוכסין שתי אותיות של קשר מוכסין ולי׳ בפי׳ ר״ח ובריי״ף ובראי״ש ובחי׳ הר״ן ולי׳ בכ״י ש״ס ובעל ד״ס לא הבין למה מחקו ג״כ המהר״ם לובלין ונעלם מעיניו פי׳ של ר״ח (ורבינו בעל הערוך) — וכנ״ה בשבועות מ״ז: ב״ב ל״א: שתי כיתי עדים וכו׳, ברכות ל״ג. שתי נקמות וכו׳, שם ס״א. שתי כליות וכו׳, גיטי׳ ל״ה: שתי משפחות היו בירושלים וכו׳, עירו׳ י״ט. שתי תמרות יש בגי בן הנם וכו׳, ב״ק ל״ח: עיי״ע פרד ג׳, שם צ״ב. שתי עצירות וכו׳, ב״ב י׳. שתי צדקות וכו׳, מכות י״ב. שתי טעיות טעה יואב וכו׳, מנחות צ״ד. שתי הלחם, ב״ר רפ״צ ויק״ר ספכ״ד שתי פרשיות, כריתות כ׳: מהלכי שתים, שתים עשרה סנהדי׳ ל״ח: ע״ז ג׳: סוט׳ י״ג: ועוד הרבה זולתו] —

שְׁתִי (מל״מ עיי״ע שת ז׳ Aufzug, Länge) בפ״ו במקואות (מ״ט) כותל שבין ב׳ מקואות שנסדק לשתי פי׳ „כל מחיצה דקיר ארכו שהוא גבהו[6]) שמו שתי כאורך הבגד ורחבו שמו ערב וכן כל דבר כדאמרינן בגמ׳ לענין מי שמוציא במדבר״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ רה״ג בסד״ט צד 34 והמו״ל רומז להא כדאמרינן בגמ׳ לעיין עירו׳ ט״ז: ולי נראה שצ״ל בפי׳ רה״ג וערוך לענין מי שמוצא במדבר וכיון על חולי׳ נ״ט סע״א היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום וכו׳ אם מהלך שתי וערב בירוע שהיא טהורה וכו׳ ופי׳ רגמ״ה בחולי׳ שם: כלו׳ דמצד אחד הבשר נקלף בשתי ומצד אחד נקלף בערב ע״כ ועוד עיי״ע שת ז׳ וש״נ] —

* **שִׁיתְיָא** (Aufzug) עיי״ע הקודם וע׳ שת ז׳.

* **שְׁתִיָּה, שְׁתִיָה** (das Trinken) עיי״ע שתה.

* **שְׁתִיה, שְׁתִייה, שַׁתְיָא** עיי״ע שת א׳.

* **שְׁתַּיִם** עיי״ע שתי א׳.

שְׁתַךְ (פי׳ העלה חלודה rosten נ״ל מל׳ פרסי׳ شخت סיג) בר״ג דפ׳ הכונה (שבת קי״ב רע״ב) כיון דמשתכי[7]) לא[8]) עבדי הכי. בפ׳ אלו מציאות בגמ׳ מצא בגל (ב״מ כ״ו.) לא צריכא דאשתוך טפי[9]) פי׳ „עלה בהן סיג הרבה כלו׳ משנים הרבה נתנו בזה המקום לפיכך עלה בהן סיג״[10]). בפ׳ לא יחפור בגמ׳ מרחיקין את הגפת (ב״ב י״ט.) סלעים היינו טעמא דלא קתני התם משום דמשתכי ליה לקדירה ס״א דמשברי[11]). בר״ג דפ״ק בתעני׳ (ח׳.) אם ישך הנחש (קהל׳ י׳, י״א) אם ראית דור שהשמים משותכין[12]) כנחושת מלהוריד טל ומטר. פי׳ ישך

---

[1]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד וכ״ה בפי׳ ר״ח אשר אחריו נגרר. [2]) ע״כ הועתק מפו׳ ר״ח. [3]) וכ״ה בהעתקת פי׳ ר״ח וכ״ה בש״ס דפ״ש ובכ״י ש״ס וביתר מקומות אצל ד״ס פסחים צד ע״א: ובנו״ג ור״י ברי יוחנן ב״ב. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ובדפי׳ שאלוניקי׳ וויניצי׳ רפ״ח ובה״ג עיי׳ ד״ס שם וכ״ה בהעתקת ר״ח ובנו״ג ורי אליעזר. [5]) וכ״ה בפי׳ ר״ח ובנו״ג ור״א בר״ש וי״ל שמלת סתימתאה דאי׳ אצל ר׳ יוסי בר יהודה הוסכה ג״כ על ר״א בר״ש וכ״ה ר״א בר״ש סתימתאה בש״ס בר״ש ובה״ג ובכ״י ש״ס א״פ ועיי׳ בכורו׳ נ״א: ומ״ש בעי׳ סתם ובמ״ע להי׳ ברילל ח״ז, צר 55 והלאה. [6]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר ובפי׳ רה״ג אבל בשדפ״ע בטעות גובה. [7]) בכ״י ק״ט דמשתכונן ובכ״י ש״ס א״פ דמשתכן. [8]) בדפ״ר וויניצי׳ ליה צ״ל כבדפ״א לא. [9]) בנו״ג דשתיך טפי וכ״ה בכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח ובשט״מ (ובהגרי״ב אי׳ דשתי טפי וצ״ל דשתיך טפי). [10]) הועתק מפי׳ ר״ח בב״מ ועיי׳ חו״מ סי׳ ר״ס סק״ב בטור ובמחבר שם ובש״ך. [11]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ועיקרי התלמוד אבל ברפ״ע בט״ס דמשברי ודע כי בנו״ג דמשתכי וכה״ג ברש״י אבל מתוך פי׳ נראה שהיתה לפניו ג״כ גי׳ משברי. וז״ל דמשתכי לה לקדירה שמשברין את הקדירה כן שמעתי כאן ובכל מקום שמעתיו שמעלה חלודה ע״כ. וגי׳ דמשתבר אי׳ בפי׳ רגמ״ה וז״ל דמשתבר לה לקדירת שמשתברין בסלעים הקדרה וכו׳ ועיי׳ תוספו׳ ושם הובאה גי׳ ופי׳ ר״ח ע״ש ועיי׳ בתוספו׳ תעני׳ ח׳. ד״ה אם שהסכימו לגי׳ דמשתכי. [12]) כ״ה נכון ברפ״ע והיא בינוני פעול בפיעל ובכ״י ק״ט ובש״ס משתכין והראשון עיקר במאמר עברי.

משותך נחש נחשת כלומר שהעלו חלודה כנחשת בלא לחש שאין מי שיתפלל. *[אחי"ה וכן פי' הרגמ"ה בתעני' משתכין מחליד לוחשי לחישות שיודעין להתפלל ואין מתפללין ועיי' ג"כ ברש"י ובכ"מ פי' רש"י ענין העלה חלודה ודע כי מה שפי' רבינו כאן עפ"י פי' ר"ח (בב"מ הנ"ל) דאשתוך פי' עלה בהן סיג וכו' עולה יפה עם פי' רבינו בע' בת ארעא שפי' שם שוכתא כסף וי"א שוכתא חלודה כמו דאישתוך טפי (ב"מ הנ"ל), וכן פירש"י שוכתא לחלוחית היוצא מן הכסף ובלעז רוי"ל פי' rouille חלודה עיי"ע בת ארעא (ח"ב, ר"י רע"ב) וכבר העירותי שם ובע' שוכתא שהוא ל"פ شخت סיג הכסף אבל מזה השם לא מצינו הפעל — ודע כי בל"ע صدء, صدئ פי' העלה חלודה rosten] —

שָׁתַל (מל"מ וסורי שְׁתַל פי' נטע pflanzen והתואר בל"ם שַׁתָּלָא נוטע כרמים Pflanzer, Gärtner) שתלא טבחא ואומנא (ב"ב כ"א: ב"מ צ"ז. ק"ט סע"א) כבר פי' בע' אמן. *[אחי"ה עיי"ע אמן א' (ומ"ש בח"א, קי"ב.), והשם בקבוץ שְׁתָלִים מעשרות פ"ה מ"א העוקר שתלים וכו', ירו' מעשרות רפ"ה דנ"א ע"ג מה בין חטים ומה בין שתלים חטין גמר מלאכה שתלים אינן גמר מלאכה והוא כל"מ שָׁתִיל ובזה המשקל בתוספתא מעשר ראשון רפ"ג המשלח לחבירו שתילין וכו' [1]), ומזה הפעל ב"ר רפכ"ו שתולים בבית ה' (תהלים צ"ב, י"ד) זה נח ששתלו הקב"ה בתיבה. סנהד' ל"ז סע"ב שאלתיאל (דה"י א' ג', י"ז) ששתלו אל שלא כדרך הנשתלין וכו' עיי"ע אסר ומ"ש בח"א, ר' וש"נ ויק"ר פ"י פי"ט ושהש"ר ע"ש] —

שתם (= שָׁתַן מל"מ פי' ענין הטלת מי רגלים urinirеn) בפ' ר"א אומר אם לא הביא בגמ' אין עושין (שבת קל"ד.) האי ינוקא דלא משתים פי' שאין יכול להשתין. *[אחי"ה כה"ג המעולה בכ"י ק"ט ובדפ"ע אי' דלא מנשתים ובעיק' התל' דלא מנשתם ובנו"ג דלא מנשתיה ובכ"י ש"ס מנשתין וגי' הכ"י ק"ט עיקר והוא אפעל משתים כמו מַשְׁתִּין [2]). ושם בשבת בכ"י ש"ס ולינשתין מיא. בכורות מ"ד: אשתין, משתינין מים בפני רבים .. ומעשה באחד שביקש להשתין מים ולא השתין וכו', ב"ב י"ט: לא ישתין אדם מים בצד כותלו וכו', שם אפי' מידי דדרכיה לאישתוני בקיר לא שביקנא ליה ומאי ניהו כלבא, שבת ס"ז: המשתנת בפני קדירתה וכו', ירו' פסחים פ"ד דל"א, עומד ומשתין והוא מל"מ משתין בקיר (ש"א כ"ה, כ"ב) וקרוב לזה בל"פ شاشيدن شاشدن פי' השתין, והשם שְׁתָן בכורות מ"ד: ב' נקבים יש באדם אחד מוציא שתן וא' מוציא שכבת זרע ור"ב בע' שן ו' רוצה לפרש שינא ברכו' ס"ב: מזה הענין מל"מ שין (ישעיה ל"ו, י"ב) עיי"ע שינא וע' שן ו' אבל גי' ופי' רבינו עיי"ע אסטמא] —

שָׁתַם (מל"מ שתם העין (במדבר כ"ד, ג') פי' ענין פתיחה [3]) öffnen) בסוף ע"ז (ס"ט.) כדי שישתום ויסתום ויגוב פי' שיכול לנקוב המגופה של כד העשויה בטיט או בסיד ויסתום אותו הנקב ויגוב הסתימה, וישתום פתיחה היא כדכתיב (במדבר שם) שתום העין ומתרגמינן שפיר חזי דהיינו פתוח. במגילת איכה (פי' גדר) כל שמתפלל אחר הציבור מעשיו נפרטין [4]) הה"ד (איכה ג', ה') סתם תפלתי שתם כתיב. *[אחי"ה באיכ"ר אי' סתם תפילתי שתם כתיב לפי שתמו הציבור תפילתהון וא"כ דרש שָׁתַם: שֶׁתַם עיי' פי' מהרז"ו וכן מצאתי במנחת שי איכ' שם פי' לשון השלמה ע"ש. ובענין פי' שתום דהיינו פתוח אי' ג"כ ברש"י בסנהדר' ק"ה סע"א דדרש שם הגמר' בלעם סומא באחת מעיניו היה שנאמר שתום העין ופירש"י שתום פתוח כמו (ע"ז ס"ט:) שתומו ניכר כלומר עינו אחת פתוחה מכלל דאחרת סתומה והכי נמי מתרגמינן דשפיר חזי ואית דמפרשי שתום כמו סתום ולאו מילתא היא ע"כ, ועיי' ג"כ התוספו' נדה ל"א. (דאי' בדף ל':), וכנ"ה בינוני"ם ע"י ל' בירו' ע"ז פ"ה דמ"ד: קולא שְׁתִימָא פי' כוזא פתוח. והשם שֶׁתֶם ולנקבה שתימה פי' פתיחה (das Oeffnen). תוספת' ע"ז ספ"ז (ח') בכ"י אירפ' אם היה מכיר חותמו ושתמו מותר ואם לאו אסור יין אצל גוי השתם אסור וכו' ואם היה חשוד על השתימה וכו' [5]) וכ"ה בע"ז ס"ט: והלא שתמו ניכר כגי' רש"י בדפוס' הישנים ובכ"י ש"ס ובנו"ג סתומו, והשם המופשט ע"ז שם סוף העמוד דלא חייש לשתומא ופירש"י לנקיבת חור. ירו' ע"ז פ"ה דמ"ד ע"ד שיתומהון דרבנן] —

---

[1]) שתלים בתוספ' שביעית פ"ד בכ"י צ"ל שחלים עיי"ע קרמולין. [2]) ורש"י פי' דלא מינשתיה שאין נשימה ניכרת וכו' וא"ב פי' מן נשם. [3]) וכבערוך אי' ברד"ק שרש שתם. [4]) ובמנחת שי איכא שם הגיי נפרשין. [5]) ובנו"ג בט"ס אם היה מכיר חותמו ושמו נ"א וסתמו וצ"ל ושתמו, ושם ואם היה חשוד על השתייה וצ"ל השתימה.

שתין (= שִׁיתִּין פי' מין תאנים היוצאין מן העלין (eine Art gemeiner Feigen בפ' כיצד מברכין בגמ' נובלת (ברכות מ׳:) כי פליגי בנובלות תמרה דתנן ראש דמאי (פ"א מ"א) הקלין שבדמאי השיתין והרימ'ין [1]) וכו' [2]) עד שיתין אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מיני תאנה — (א"כ אם לא היו דברי ר' יוחנן הייתי אומר שפירושו בל"י ורו' מין פרי עגול ולו ג' או ד' גרעינין קשים ואינו ראוי לאכילה בעת אשר נלקט מן העץ אבל נטמן בתבן ימים רבים עד היותו רך). *[אחי"ה לפע"ד ר"ב כיון על σητάνιον setania, תואר למין תפוח שנק' Mispel ואצל רז"ל עוזררין עיי"ע — וטרם אחוה דעתי אציע פי' הירו' דאיתא כירו' דמאי רפ"א דכ"א ע"ג אילו הן השיתים . . אילו שהן יוצאות מתחת העלין, ושם: השיתין שבציפורין. ירוש' שביעית פ"ה דל"ה ע"ד מן הפגין ועד השיתין הנובלות חמשים יום מן השיתין הנובלות ועד התאנים חמשים ועיי' בתוספת' שביעי' ספ"ד ושם הגי' מן הפגים ועד שיהיו נובלות חמשים יום ומשהן נובלות עד התאנים חמשים יום נ"א שיתין ונובלות . . ומשיתין ובכ"י אירפ' עד שיהיו נובלות . . משיהיו נובלות וצ"ל עד שיתין נובלות . . . משיתין נובלות וכו' ורבינו נסים בברכות הביא הירו' הנ"ל בלי פירוש ופני משה בירו' שביעית פי' השיתין הן תאנים מדבריות והוא כפי' הרמב"ם בדמאי פ"א מ"א ע"ש ורע"ב שם — ורש"י בעירו' י"ח. פי' השיתין: מיני תאנים רעות ע"כ ואשר נ"ל כי גזרת שיתין מן שותא (= פי' בל' סורי' שוחתא = שותא) עלין ותמרות עיי"ע שת ה' וזה מה שאי' בירו' דמאי הנ"ל השיתים . . אלו שהן יוצאות מתחת העלין, וא"כ השיתין כמו השיחתין תאנים היוצאין מן העלין והם תאנים גרועים וה' לעף לא פירשו [3]) וה' לעווי השמיט ערך שיתין כל עיקר!] —

* שָׁתַן = הִשְׁתִּין, אַשְׁתִּין, והשם שֶׁתֶן עיי"ע שתם א' ומ"ש.

שתס (שַׁתֵּאס מל"ם שַׁתֵּס, שַׁתֵּאס פי' מיסד be- gründen, feststellen מהשם שֵׁתָאסָא, שֵׁתָאסְתָּא פי' יְסוד הקיר (Grundmauer ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג׳, י"ט) תרג' אלהא בחכמה שם [4]) שתאסיה דארעא [5]). בחוקו מוסדי ארץ (שם ח׳, כ"ט) תרג' וכד שם שתאס'ה דארעא [6]) וכן תרג' צדיק יסוד עולם (שם י׳, כ"ה) — (א"ב פי' בל"י קיום עמידה ויסוד). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י στάσις וזו דעת רימ"ז בט"ר (ח"ב, מ"א) בלי זכרון ר"ב אבל כבר הוכיח החכם בירנשטיין במ"ע מ"ג ח"ט 871 כי שתי מלות סוריות נתחברו יחד לחיזוק הענין והוא שת פי' יסוד ועוד אסא, אסתא קיר ועוד כמו ל"ע أس פי' יסוד וא"כ שתאסא, שתאסתא פי' יסוד התחתון ומזה נבנה הפעל בל"ס שַׁתֵּס. שתאס פי' מיסד. וכן תרג' ביסדי (איוב ל"ח, ד׳) במשתסי ארעא וצריך לו' במשתאסי ארעא. אתפעל תרג' שם (ל"ח, ל"ח) בצקת עפר למוצק: כד (אשתאם) [צ"ל אישתאס] [7]) עפרא לשתאסא. ועוד השם בתרג' איוב ד', י"ט; כ"ב, ט"ז; לתהלי' קל"ז, ז'. והקבוץ תרג' משלי י', כ"ה יסוד: שיתאסין; מוסדות (תהלים י"ח, ט"ז) שִׁתְאַסַיָּא, ועיי' שם כ"ד, ב'] —

* שיתסרי עיי"ע שית.

שתף (= שִׁיתֵּף פי' ענין התחברות sich verbin- den, associiren מל"ם שַׁוְתֵּף (פַּועל) ובנינים ושמות עיי' בפנים) בכל [8]) מערבין ומשתתפין (עירו' כ"ו: כ"א רע"א קידושי' ל"ד.) כיצד משתתפין בחומין (עירו' פ"ב.) — (א"ב תרג' וחברי גנבים (ישעיה א׳, כ"ג) ושותפין גנבין). *[אחי"ה וכ"ה במתורגמן אבל בנו"ג לגנבין. בפְּעל תרג' תהלים ס"ט, י' במשתפהון טעוותהון לאיקרך וכן בפעל תרג' שה"ש א', ז' די מְשַׁתְּפִין לך טעוותהון לחבריא. וכ"ה בשמ"ר פמ"ב שיתפו אותו עמהן. ברכו' ס"ג. כל המשתף שם שמים בצערו וכו' סוכה מ"ה: המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם. ע"ז ח': עד דשתפינהו לישראל בהדייהו. ירו' תעני' פ"ב דס"ה ע"ד שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל, שם: ומה תעשה לשמך הגדול שהוא מְשׁוּתָּף בנו וכו', פסיקתא רבתי פ"מ שיתף שני המדות מדת הדין ומדת רחמים. התפעל עירו' הנ"ל ושם ע"א: משתתפין במבוי ביין ואם רצו להשתתף בפת משתתפין. בכורות ב': המשתתף.

---

[1]) כ"ה בכ"י ק"ט ודפא"מ ובעיקרי התלמוד וכ"ת נכון עיי"ע רמי ובדפ"ח וויניצי כאן בט"ס וחרימונין. [2]) בדפ"ע כאן עוד אחר וכו': כי פליגי בנובלת תמרה שבדמאי ויש למחוק וליי בכ"י ק"ט. [3]) פפלנ"צ צד 392. [4]) כ"ת בכ"י ק"ט ודפ"ר ואמי אבל בדפו"ו ליי. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר וכ"ה בפשיט' הסורית ובכ"י תרגי' שיתאסיה דארעא ובדפו"ו בט"ס בבי תיבות שית אסיה דארעא ובנו"ג בתרגי' בחכמתא שתאסיא ארעא וזה לא שם ולא פעל. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ודפ"ר וב"ת בתרגי' ובדפו"ו חסר מלת שם ואיי שית אסיא דארעא ובפשיטי' הסורית וכד עבד שתאסיה דארעא. [7]) וכדאיי בתרג' אצל ה' לעווי. [8]) כ"ה נכון בדפ"ר ובדפו"ו בבכל.

תוספת' חגיג' פ"א ואם לאו משתתף עם אחרים. נתפעל ב"ר ר"פ צ"ט בנימין שלא נִשְׁתַּתֵּף במכירתו של יוסף (ועיי' תרג' שני אסתר ג', י"ד). אתפעל ברכות ל'. לישתף איניש נפשיה בהדי ציבורא. שבת כ"ג. משתתפנא. קהל"ר פ' שלח בואו ונשתתפינון. תרג' ואין לזרים אתך (משלי ה', י"ז) ונוכראי לא נשתתפון עמך. ובענין שתופי מובאות תר"י א' שמות ט"ז. ה' ויערבון כבת"א וישתתפון בדרתיהון וכו'. ירו' עירו' פ"ו דכ"ג ע"ד מערבין ומשתתפין וכו' ע"ש. והתואר שוּתָּף ובלא"ר וסורי שוּתָּפָא. שבת קי"ט: כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו וכו' כאילו נעשה שותף להקב"ה. סנה' ל"ח. שותף היה לו להקב"ה וכו'. ירו' סנהד' פ"א די"ט: שותף ליסטים. ירו' ב"ב פ"ג די"ד. שותף שירד ונטע וכו'. ירו' עירו' פ"ו דכ"ג ע"ד נעשה כשותף. ולנקבה שוּתָּפָא תר"י ב' במד' כ"א. ט"ז תרג' חברתך (מלאכי ב', י"ד) שוּתַּפְתָּךְ. והקבוץ כ"ב פ"א מ"א הַשּׁוּתָּפִין. קידושי' ל': נדה ל"א. שלשה שותפין יש באדם וכו'. ירו' עירו' פ"ו דכ"ג ע"ד שנים שותפין בו. עירו' ג'. ב"ב כ"ד: דבי שותפי עיי"ע קדר. השם המופשט שותפות ובל"א וסו' שוּתָּפוּתָא (Genossenschaft) עירו' ע"א: לקחו חבית של יין בשותפות. בכורות ב': והוא הדין לשותפות. שם וסנהד' ס"ג: אסור לאדם שיעשה שותפות עם העכו"ם. פסחי' קי"ב. למיעבד שותפות בהדיה. יבמות ק"א. אין בה שותפות. ירו' קידוש' פ"א ד"ס. עבד של שותפות. ירוש' כתובות פ"ז דל"א ע"ג בשותפותיה[1]). בתשומת יד (ויקרא ה', כ"א) תרג' בשותפות ידא. ועוד השם המופשט שיתוף עיי' ירו' שבת רפי"ט דט"ז ע"ד אין קורה מתרת בלא שיתוף. ירו' עירובי' הנ"ל יסמך על שיתופו. שם: ע"י עירוב וע"י שיתוף. איזה חצר שאינה צריכה שיתוף בבלי עירו' ע"א: בסומכין על שיתוף במקום עירוב קמיפלגי] —

שתף[2]) שתפך וחוטרך תר"י ופתילך ומטך (בראשי ל"ח, י"ח)[3]) — (א"ב בנוסחאות כתוב שושיפך). *[אחי"ה ובתר"י א' אי' סיטומתך וחוטייך וחוטרך וכתב התשבי בעל הערוך כתב חותמך ופתילך ומטך תרג' ירו' שותפך וחוטרך ובקשתיו ולא מצאתיו וגם לא הבנתיו ע"כ וכן כתב במתורגמן אחרי שהביא הערוך ובקשתיו בתרג' ירו' ולא מצאתי ע"כ, והח' לעווי בעמת"ר שיער כי רבינו בעל הערוך היתה לו גי' מוטעת שותפך תחת שושיפך ואין נ"ל כי רבינו איננו כיון לתרג' בבלי דאי' שם פתילך: שושיפך כי אם על גי' תר"י כיון שאי' שם חוטייך ותחת זה רבינו גורס שותפך ובלי ספק כן מצא באחד מספריו. ולפע"ד צ"ל שופתך כי בל"פ شُفْتُه פי' ממש חוט Faden] —

שָׁתַק (מל"ם פי' פסק והניח מזעף וכדומה ruhen, schweigen; שָׁתוּק schweigsam שְׁתוּקִי verschwiegen [ein Kind dessen Vater unbekannt ist] ועיי' בפנים) בפ' י' יוחסין (קידושין פ"ד מ"א דס"ט.) ואיזהו שתוקי כל שמכיר את אמו ואינו מכיר את אביו. בס"ג דפ' הנושא את האשה (כתובו' ק"ד:) א"ל אשתיק א"ל אשתיקן קאמרת פי' דכי אמרת הלכה זו קמיה שיתקך דלא סבירא ליה הכי או אשקיאן קאמרת כלו' שהשיקך כוס של טעם בשביל חביבות הטעם שנתקבל לפניו זה פי' הרב של חכמי מגנצא[4]) פ"א למדתי מרי האי[5]) אשתיקן קאמרת דשתק ולא אמר הכי או אשקיין קאמר שנשאל והיה שותה ואדהכי יצאת וכשחזרת לא מצאת ולא ידעת אי אמר הכי או לא[6]). בס"ג דפ' נערה המאורשה (נדרים ע"ז.) א"ל אשתקיין קאמרת או אשקיין קאמרת[7]) *[אחי"ה וכנ"ה בהקל ובפעל ברכות ס"ג: הכועס עליו רבו ושותק זוכה וכו'. שבת ל"ג: ששתק וכו'. יומא ז'. פקח ישתוק. מנחות ע"ב. הוי פקח ושתוק. זבחים קט"ו: שְׁתוֹק. כתובות י"ד: חלל ושותק.

---

[1]) בנו"ג בט"ס בשורפותיה. [2]) כ"ה בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב אבל בכ"י ק"ט וב"ר שתפך וכ"ה בעיקרי התלמוד וברפ"ר פיזי' וויניצי' נכלל עם ע' הקודם. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ועיקרי התלמוד אבל בדפ"ע תרג' חותמך ופתילך ומטך. [4]) עיי' מבוא ח"א צד XV ובזו שיטה הלך רש"י בכתובות שם ובמהדורא קמא (אצל שט"מ) שינה לשונו ע"ש. ורא"ש בנדרים ע"ז. פי' א"ל ר' אבא לרב הונא אמר רב הכי א"ל אשקיין קאמרת או אשתקין א"ל רב הונא מקובל לך מה שאמרתי ואתה אומר להשקותי אם רב אמרה או אינו מקובל לך ואתה תמה אם רב אמרה ולהשתיקני אתה אומר ע"כ ועיי' ג"כ פי' הר"ן לנדרים. [5]) כ"ה בדפו"ו וכן מוכח מדפ"ר ושם איתי ברי"ת: פ"א לְמֹהֹ = למדתי מרי האי ובכ"י ק"ט בלא נקודות פ"א למה וצ"ל לֹמֹהֹ כבדפ"ר ובשאר כ"י אי' פ"א מרב האי ובשדפ"ע אי' רק פ"א. [6]) וזה הפי' הוא קרוב לפי' רגמ"ה ורש"י בחולי' להא דאמרינן שם ע"ה: משהא הוה שתי ליה ושתיק ליה ואיכא דאמרי משתא הוה שתי ושתיק ליה ועיי"ע שה א' וש"ב. [7]) בנו"ג בנדרים אישתיק קא אמרת או שתי קאמרת וגי' הרא"ש עיי' לעיל בהערה 4 ובפי' הר"ן הגי' אשקיין קאמרת או אשתיקן קאמרת ובכתובו' הגי' אישתיק קאמרת או אשקיין קאמרת.

סנהדר' ו': תלמיד שרואה זכות לא ישתוק, חולי' ע"ה: ושתיק עיי"ע שה א', אישתיק, אישתיקן עיי' לעיל ציון מכתובו' ונדרי'. ב"ב ט', אשתיק. שבת כ"ט: אי שתוקי לך כדשתיקו ליה חבריא. סוטה ל"ה. אישתקי. נדה כ"ז. לא נשתיק. ב"ר פנ"א מה זכירה נזכר לו שתיקה ששתק לאברהם . . . והוא יודע ושותק. פיעל ברכות ל"ג: מגילה כ"ה: משתקין אותו, יבמות ק': משתקים אותו. משתקין אותו. ובכתובו' י"ג: אי' כהפעיל משתיקין אותו וכן בתרג' כ"י איוב י"א, ג' משתקין וליחזק' א', כ"ד מְשַׁתְּקָן ובדפוסי' באפעל מַשְׁתְּקִין, משתקן. שבת ס"ז: המשתקת. אתפעל ירו' ברכו' פ"ה ד"ט ע"ג אִשְׁתַּתֵּק, ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד ומשתתקין וקיימין. תרג' ירו' ב' ידמו (שמות ט"ו, ט"ז) ישתתקון, וכ"ה בכ"י תרג' תהלים ל"א, י"ח (ובנו"ג ישתקון). נתפעל ירוש' מגילה פ"ד דע"ה: היה קורא בתורה ונִשְׁתַּתֵּק. ירו' סנהד' רפ"ו דכ"ג: יוצא ליהרג ונשתתק, ב"ר ס"פ מ"ט נשתתק הסניגור. התואר כתובות י"ד: שָׁתוּק ממזרות שתוק נתינות שתוק עבדי מלכים. ברכו' נ"ח. אתא תליתאי דהוה שְׁתְקַאי כה"ג בע"י אבל בע"י הראשון שתקה[1]). והשם שְׁתוּקִי ולנקבה שְׁתוּקִית עיי' קידו' הנ"ל וע"ג. ויבמו' ק': והשם המופשט שְׁתִיקָה, שְׁתִיקוּת, שְׁתִיקוּתָא פסחי' צ"ט. יפה שתיקה לחכמים קו"ח לטפשים עיי"ע מל ח'. סוטה ל"ט. אין עמידה אלא שתיקה, זבחי' קט"ו: פעמים ששתק ומקבל שכר על השתיקה, יבמות פ"ז: שתיקה כהודאה דמיא, שם ס"ה. שתוקתיך יפה מדיבוריך, אבות פ"א מי"ז לא מצאתי לגוף טובה אלא שתיקה נ"א משתוקא עיי"ע מל ח'. עיי' ספור יפה שהביא הילק' משלי י' רמז תתקמ"ו בשם הילמדנו וילקי' בהעלתך ר' תשל"ח בזה הענין עיי"ע דקליקוס. ברכו' ס"ב. קבלה דייסורי שתיקותא, תעני' ט': קביל עליה שתיקותא, קידוש' ע"א: שתיקותיה דבבל היינו יחוסא, מאי לאו ביחסותא לא בשתיקותא. תרג' דומיה (תהלי' כ"ב, ג'; ס"ה, ב'), דומה (צ"ד, י"ז) שתיקותא, ועוד בתרג' שְׁתוּקָא עיי' תר"י א' בראשי' כ"ה, י"ד תרג' תהלים נ"ו, א'] —

☞ שְׁתַר (שפעל מן יתר (übrig bleiben תרג' ואתמלטה בעור שני (איוב י"ט, כ') אשתתרית במשך ככאי[2]). תרג' הן לא בידם טובם (שם כ"א, ט"ז) לא ישתתר[3]) בידהון טובהון. *[אחי"ה ושם פסוק ל"ד תרג' נשאר: אישתתר והוא בנין אתפעל של משקל שפעל ובאשתפעל דברים ז', כ' הנשארים תר"י א' מה דמשתּוֹתְרִי ושם ד', כ"ז ותשתותרון בעם קליל, תרג' יותרו (משלי ב', כ"א) משתותרין בה] —

שתית (= שַׁתִּיתָא נ"ל מל"ע ܫܬܝܬܐ ܫܬܝܬܐ בל"ס שַׁחְתִּיתָא מאכל מן קליות Speise (aus dem Mehl gerösteter Aehren בפ' כיצד מברכין בגמ' דסמוך על הפת (ברכות ל"ח.) שתיתא רב אמר שנ"ב ושמואל אמר בורא מיני מזונות. פי' לוקחין תבואה שלא הביאה שליש ומייבשין אותה בתנור ועושין מאכל מן הקמח. פ"א בע' קלי[4]). בסוף רפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ע'.) מיית ליה כונא[5]) דשתיתא דטלופחי. ובס"ג דפ' אין מעמידין (ע"ז ל"ח:). *[אחי"ה בע"ז שם אי' שתיתאה, שני מיני שתיתאה ופי' רש"י תבשיל העשוי מקמח של קליות שייבשן בתנור ויש שעושין מקמח עדשים וכו' ובפי' ר"ח אי': שתיתא[6]) וכ"ה בע"י וברש"י בדפוסי' הישנים וכן פירש"י בברכות ל"ח. שתיתא מאכל העשוי מקמח קליות שנתייבשו בתנור בעוד שהשבלים לחים, ובעירו' כ"ט: ד"ה שתיתא הוסיף עוד: ונותנין דבש לתוך התבשיל ובפי' ר"ח בעירו' אי' שתיתא פי' אסוויק ע"כ וצ"ל ותיקא וכ"ה בפי' ר"ח פסחי' ל"ט סע"ב ותיקא דהוא כגון שתיתא דעביד במשחא ובמלחא בקמחא ע"כ עיי"ע וותיקא ומ"ש בח"ג, רנ"ט, וכן מצאתי בהל' פסחים לריצ"ג צד צ"ה ותיקא שרי (דרשו) [צ"ל פירשו] ראשונים דהיינו שתיתא דעביד במשחא ומלחא וכו', מכל זה נראה ברור כי כנים דברי רבינו כאן כי שתיתא הוא מאכל מן הקמח וכפי' רש"י[7]) וכן ור"ח מוכח מע' כחש שפי' שם רבינו בוחשין את השתית (שבת קנ"ו רע"א) וז"ל פ"א נותן השתית שהוא קלי בכלי ונותן בו חומץ ומערב בו שתי' וערב ע"כ, והוא פי' ר"ח בשבת (ש"ס ווילנא שבת קנ"ו רע"ב ע"ש באריכות), אבל בע' קל ג' פי' רבינו קלי (שבת קנ"ה:) לוקחין שעורין שלא הביא שליש ומייבשין אותן באש וטוחנן אותן ואותו קמח גובלין אותו וכו'. ונ"ל ששני פירושים נכונים הם כי בל"ע מלה הנ"ל בראש הערך פירושה תבשיל מקמח דקה מן הדקה ובל"ס פי' תבשיל מן קליות כי הפשיט' הסורית העתיקה ויצבט לה קלי (רות ב', י"ד) ויהיב לה

---

[1]) ובנו"ג כי קא שתקא. [2]) בנו"ג ככיי. [3]) בכ"י תרג' אשתתר. [4]) קל ג'. [5]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וכן מוכח מדפ"ר רק שם בט"ס כחא וצ"ל כונא ועיי"ע כן (ח"ד, רנ"ג) ובנו"ג בונא וכ"ה ברפ"ע. [6]) ואחר דבור המתחיל זה אי' פי' אבל הפי' חסר. [7]) וכן פירש"י בסנהדר' ס"ז: שתיתא קמח טרוף במים

שחתיתא וצבע לחמא בחלבא וא"כ שתיתא (או שתית) [1]) הוא שחתיתא וח' נבלעת ובל"י נקרא ἄλφιτον ובל"ר polenta. וכנ"ה שתיתא בה"ג הלכ' ברכו' פ"ו צד ז' ע"א, ושם צד ח' רע"ב אי' שתיתא דכנארי ודגובירי ודשיסקי, שם: שתיתא דטלפחי בורא פרי האדמה שתיתא דפרירא בורא מיני מזונות משום דרובא חיטי נינהו] —

שְׁתוּת (= שְׁתוּתָא מספר סדורי מן שֵׁית, שִׁיתָּא der Sechste, sechstel) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב צ'.) אל ישתכר יותר משתות פי' בתשובות והקשה לכם אי באגר נטר לי אפי' פחות משתות חס ושלום אלא מיד ליד והכי אמר שמואל חמוכר חפץ לחבירו באמנה ואמר בכך וכך לוקחין יש לו מן הדין ליהנות שתות ואין בו גזל ואונאה והלכתא היא מדקא עבדי בה מעשה באתריה דרב יהודה דרמו מ"ח [כוזי] בדנא כמפורש בפ' המפקיד (ב"מ מ' סע"א) אבל מכר לו סתם ולא הוריעו בכמה לקחו מותר ליקח ממנו כדי דמיו ומשפטו כמו ששנינו. בפ' הזהב (ב"מ מ"ט: נ"ה.) האונאה ד' כסף [מכ"ד כסף לסלע שתות למקח עד מתי מותר להחזיר] עד כדי שיראה לתגר או לקרובו ואם התנה עמו הוי יודע שחפץ זה שאני מוכר לך ממאתים יודע אני שאינו שוה אלא מנה על מנת שאין לך עלי אונאה אין לו עליו אונאה (שם נ"א:) (א"ב תרג' שש שנים (שמות כ"א, ב') שית שנין). *[אחי"ה והרבה מזה הענין בב"מ מ"ט: שתות מקח שנינו . . . שתות מעות נמי שנינו. נ'. נ': פחות משתות. שם: מה איכא בין שתות ליתר על שתות איכא דאילו שתות מי שנתאנה חוזר ואילו יתר על שתות שניהם הוזרין, פחות משתות נקנה מקח יותר על שתות בטול מקח שתות קנה ומחזיר אונאה ומפורש בקידושי' מ"ב: הא דאמר; פחות משתות נקנה מקח לא אמרן אלא דלא שויה שליח וכו' ע"ש ובפירש"י. ב"ב צ'. אמר שמואל אין מוסיפין על המדות יותר משתות ולא על המטבע יתר משתות עיי"ע אין (ח"א, קל"ב ומ"ש), שם רע"ב שתותא מלבר ופי' רגמ"ה דשתות דמוסיפין מלבר ולא מלגיו דעל חמשים מוסיפין י' ולא שתות החמישים שאינו עולה אלא לח' דינר וב' שתות דינר ע"כ ועיי' ג"כ מנחות ע"ז סע"א ופי' רגמ"ה שם. בכורו' נ' רע"א דל מינייהו שתותא וכו' דל שתותא וזוזא . . אלא דל זוזא ושתותא ופי' רגמ"ה דל מינייהו שתותא: דעשרים וחמש ואינך לפדיון הבן. שתותא דכ"ד הוו ד' פשו להו עשרים זוז ודל שתותא דחמישי הוו כ"א נכי שתות דחד הוו ואנן קיי"ל דעשרים זוז לא פחות ולא יותר אלא דל שתותא: דכ"ה פשו להו כ"א ודל מההוא זוז דנקא הוו כ"א נכי דנקא והדר אפיק מנייהו זוז ואינך לפדיון הבן אכתי עשרין נכי דנקא הוו. אלא דל זוזא. מעיקרי מהנך כ"ה והדר דל שתותא מכ"ד פשו להו עשרין זוזי דהוו פדיון הבן, ועיי' ג"כ פירש"י ובתרג' שְׁתִיתִי, שְׁתִיתַאי, שְׁתִיתָאָה ובל"ס שְׁתִיתָיָא — תרג' יום הששי (בראשי' א', ל"א) יום שתיתי ובתר"י א' יום שתיתאי. והששי (ש"ב ג', ה') תרג' ושתיתאה, הששית (שמות כ"ו, ט' ויקרא כ"ה, כ"א) תרגום שְׁתִיתֵיתָא — ובענין שית עיי"ע] —

* שָׁתַת (langsam fliessen) הפכו קלה, נטף עיי"ע שת ד'.

* שָׁתַת (פי' יסד) מהשם שָׁת בל"מ (שָׁתוֹת), שִׁית בדרז"ל ובל"ס שית, שִׁית יסוד נבנה הפעל בהפעל ונפעל הושתת נשתת אבל יותר טוב הושתה, נשתה מפעל שתה עיי"ע שת א'.

* שתותייה (Skythen) עיי"ע ברבר ח"ב, קפ"ד: וש"נ שו"ט מזמור ק"ט, ובשו"ט מזמור כ"ה אי' לברבריים ולעגנתותים ובילק' תהלי' ס"ר תש"ב לטבריים [צ"ל לברבריים] מה עשה לגונתיים מה עשה והוא Gothen עיי"ע גנת (ח"ב שכ"ד) ועוד עיי"ע אפריקי (ח"א, רמ"ג).

---

[1]) ולא שתות כדאי' ברכות ל"ח. וכ"י ש"ס שבת עיי"ע בחש בהערה 1.

נֹקדש במחנות תֹרשישים. נֹערץ בֹּסוד קדושים. יֹושר חֹילי באישושים. לערוך ערך שי"ן. ולערוך כסדר בכתב. יעצמני בערך תי"ו.

*[אחי"ה החרוזים האלה בר"ת נתן ב' יחי' ישנן בכ"י ו"ו א' ב'. ל"ד וה"ב ושם יעצימני, ובכ"י ל"ד חיילי. ובכ"י ב"ר רק: סליק ליה ערך רי"ש אחל ערך שי"ן. וכן בכ"י ק"ט נשלם ערך שי"ן אהל ערך תי"ו וכ"ה בדפ"ר].

אות התי"ו

* ת הוא אות הכ"ב מאלפ"א ביתא יבא א') פעמים רבות בארמי במקום שי"ן שבלשון מקרא כמו שֵׁית (= שֵׁשׁ), תוב (שוב), תבר (שבר), תלת (שלש), תלגא (שלג). ב') החליף בד' וז', ד"מ הזדמנתון (התזמנתון). ג') יבא לרוב לפני המלה לבנות מהפעל את השם ד"מ תבשיל (מן בָּשֵׁל), תלמוד, תלמיד (מן למד). ד') ת"ו שהוא בראש המלה אות השמוש יבא לפעמים להיות שרשית ד"מ תחל הפ̄עיל התחיל (תְּחִלָּה)· תָּרַם (מן תרומה) וכדומה וקרוב לזה תמצא בל"מ ד"מ תַּגְמוּל, תּוֹדָה, תְּפִלָּה, תְּשׁוּבָה, תְּקוּמָה וזולתם.

תָּא (מל"מ פי' חדר הצלע Seitengemach והוא יְצִיַע Anbau ובלא"ר תְּוָא או כל"ס תַּוָּנָא עיי"ע תוא, תוון) יציע צלע ותא[1] (ב"ב ס"א.), ככר פי' בע' אפתא ובע' יציע[2]). בפ"ד במדות (מ"ז) ובפ' הוציאו לו בגמ' היה מהלך (יומא נ"ב.) כותל ההיכל שש והתא שש וכותל התא חמש. *[אחי"ה וכנ"ה תא וקבוץ תאים במדות שם משנ' ג' ושלשים ושמונים תאים היו שם וכו' ושלשה פתחים היה לכל אחד ואחד אחד להתא מהימין ואחד להתא מהשמאל ואחד להתא שעל גביו וכו' ע"ש ועיי' תוספו' יומ' נ"ב. ד"ה כותל. ורש"י פי' ביומ' שם התא יציע מאחורי הכפרת, והרמב"ם בפי"מ למדות פ"ד מ"ג פי' שתא נקראת ההרחקה שיש בין שתי הכתלים עש"ה ובע' יציע ומ"ש ועיי' הרד"ק שרש גרע] —

תָּא (צווי מן אֱתָא בל"מ אתה ובל"ס וערבי[3]) kommen) בר"ג דפ' כיצד מעברין (עירו' כ"ג:) תאי דאוכליך חלבא[4]) פי' בואי — (א"ב העיקר הוא אתא והוא לשון פסוק (דברים ל"ג, ג') ואתה מרבבות קדש). *[אחי"ה וכבר הארכתי בציונים בע' אתא. ענין תא שמע (ר"ת ת"ש) שבת כ"ט. תענית כ"ז. ב"ק כ"ג: עיי' י"מ ס' תרכ"ט. תא חזי ירו' סנהד' רפ"ב די"ט ע"ד ושאר מקומות בע' אתא וש"נ תא אחוי לך, פוק ותא ויתר דוגמאות. תָּא הוא הצווי ולנקבה תאי עירו' הנ"ל. תרג' לכה (משלי א', י"א; ז', י"ח) תא ותחת זה ג"כ איתא. לכו (שם ט', ה') תרג' תְּיוֹ. בפשיט': תוֹ, ב"ב כ"ב. תו אכלו וכו' ובאל"ף איתו כרוכו תעני' כ"ג: ירו' ב"ב ספ"ב די"ג ע"ג אזלון ותון ובירו' הרבה פעמים א' נבלעת עיי"ע אתא וש"נ] —

* תָּאַב (מל"מ ונרדף עם אוה verlangen, begehren) פסחים צ"ט: כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב כה"ג בפי' ר"ח וכ"ה בע' או בגי' דפ"ר[5]) ובשאר דפ"ע ועיי"ע או[6]). יבמו' ט"ו. תאבני קטוע מן תאב אני, וכ"ה בתוספת' יבמו' פ"א ירו' ברכו' רפ"ז די"א סע"א ובירוש' מגיל' פ"ד דע"ה רע"א בשעה שהוא סאב לאכול (לוכל) לא כ"ש, ירו' נדרים רפ"ט דמ"א ע"ד אין היצר תאב אלא דבר שאסור לו, ירוש' תעני' ספ"א דס"ד ע"ד תאיבי בנים[7]). שמ"ר רפ"א ועוד שתאב (עשו) מיתת אביו. תוספת' ערכי' ספ"ד והלא תאיב לו, תרג'

---

[1]) כצ"ל ובדפ"ע והתא. [2]) וגם בע' יציע אי' תני רב יוסף ג' שמות יש לו יציע צלא תא ככר פי' בע' אפתא והסגרנו זה המאמר כי לא דבר מזה רבינו בע' אפתא והגהתי בע' יציע כמו שהגהתי ע"ש, ובע' אפתא פי' רבינו רק יציע וברקא חלילה ועוד עיי"ע ברקא ג'. [3]) עיי"ע אתא ח"א, של"ב. [4]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפי' פיז' וויניצי' בט"ס לבא ועיי"ע שלך. [5]) והי' לעווי שגה ברואה לומר כי דפ"ר גרס תאו. [6]) ח"א, מ"ד הערה 2 וש"נ גי' הספרים תאוה וצ"ל בתאות כדאי' בכ"י ובירו' פסחים רפ"י דל"ז: [7]) ובבבלי תעני' י"א. חסוכי בנים עיי"ע חסך.

כלתה נפשי (תהלים פ״ד, ג׳) תאיבת [1]) נפשי. תרג׳ רות א׳, ו׳ תאיבא אנא; להושע י״ג, ה׳ דהויתון תאיבין. ובפיעל בויק״ר פל״ד אביון שמתאב לכל וגי׳ רבינו תאב לכל עיי״ע אביון (ח״א, י׳) וכמד׳ משלי כ״ב הגי׳ מתאוה לכל. הפעיל ירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״כ. ואומר ליה״ר תאבת דבר האסור לך חייך שאני מתאיבך דבר המותר לך. השם תְּאֵבוֹן, תֵּיאֵבוֹן ובל״א תֵּיאוּבְתָּא פי׳ תַּאֲבָה חולין פ״ד. שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון וכ״ה בספרי ראה פ׳ ע״ה ובתוספת׳ ערכי׳ ספ״ד לתיאבון. פסחים ק״כ. קאכיל לתיאבון. חולי׳ ג׳ סע״א ד׳. מומר אוכל נבלות לתיאבון וכ״ה בסנהדר׳ כ״ז. ופי׳ ר״ח כלומר אכל נבילה לתיאבון אכילת בשר לתאות בשר ע״כ. תשוקתך (בראשי׳ ג׳, ט״ז) תרג׳ תיאובתך.

תְּאֹבַת (שם אדם) בתשו׳ הגאונים בהוצא׳ הר״א הרכבי סי׳ תקמ״ז (צד 269 ,268) דאיתיליד תאבת ... שאקיל תאבת. פי׳ שם אדם בל״ע ثابت פי׳ ותיק וחכם.

* תָּאגָא עיי״ע תג.

* תאגיה (שם מטבע تاجى דרהם) עיי׳ תשובת הגאונים הנ״ל צד 318 .218.

* תְּאוֹ (Waldochs) עיי״ע שר (ח׳) וש״נ תוספת׳ כלאים פ״א ומתורגם ע״י תורבלא עיי״ע תרבלא.

* תַּאֲוָה (מל״מ פי׳ חשק וחפץ das Verlangen, Gelüste מפעל אָוָה) הולי׳ ט״ז: בשר תאוה. ב״ר פל״ד שלא הותר לבשר תאוה וכו׳ בני נח שהותרו לבשר תאוה. אבות פ״ד מכ״א הקנאה והתאוה. ויק״ר פי״ח וקהל״ר פ׳ גם מגבוה: האביונה (קהלי י״ב, ה׳) זה התאוה. ירו׳ מגילה פ״ד דע״ה. מכנים אהבה ומוציא תאוה. ירו׳ סוכה פ״ב דנ״ג. מה להלן עד שיכנסו למצה בתאוה וכה עד שיכנסו לסוכה בתאוה.

* תאורה (ט״ס) [צ״ל תמורה] פסיקת׳ רבתי פ״מ מהו מוריה (בראשי׳ כ״ב, ב׳) (תאורתו של שם אליפיי) וצ״ל תמורתו של שם חליפיו כמד״א (ויקר׳ כ״ז, י״ט) לא יחליפנו ולא ימיר אותו ועיי׳ מ״ש בעל מ״ע שם בפסיקתא וש״נ ילק׳ שה״ש: מוריה.. תמורת שם בן נח שנא׳ לא יחליפנו וגו׳.

תאטר (= תֵּיאַטֶר, תֵּיאַטְרוֹן מל״י θέατρον בל״ם תֵּאַטְרָן (Schauspiel, Theater בריש כתובו׳ (ה׳.) ובפ׳ שואל אדם בגמ׳ לא ישכור (שבת ק״נ.) הולכין לתאטריות ולקרקססאיות לפקח על עסקי רבים בשבת [2]). בפ״ק במגילה בגמ׳ אבל זמן (ו׳.) ועקרון כיבוסי [3]) (זכריה ט׳, ז׳) אילו תיאטריות וקרקסיות שלהן [4]). בס״פ קמא בע״ז בגמ׳ אין בונין (י״ח סע״ב) ת״ר אין הולכין לתיאטריות ולקרקסיות [5]). בב״ר פפ״ח (פפ״ז) ויהי כהיום הזה: ר׳ נחמיה אומר יום תיאטרון היה והלכו הכל לראות [6]) פי׳ בל׳ רומי קורין לנבלה תיאטרון [7]) קרקסיות כתי כסאות. בלשון גרמטיקא [8]) קורין תיאטרון למקום שיושבין שם בגובה ורואין השחוק שעושין למטה בין בבני אדם בין בחיות רעות ועד היום קורין לקוליסיא״ו [9]) תיאטרון [10]) כי באותן המעלות היו יושבין שם בני אדם זה על גב זה ולא היו מונעין הראייה אחד מחבירו והיו רואין השחוק שעושין למטה. בתי קרקסיות בתי משתאות של יין בל׳ יון קורין ליין קרסי [11]). ונגינות שותי שכר (תהלים ס״ט, י״ג) תרג׳ וזמריהון דאזלין למשתי מרוא [12]) בבתי קרקסיהון ס״א קרקסון [13]). (א״ב פי׳ בלי״ ורו׳ בנין מיוחד לראות צחוק הלצים וכן קרקום בענין עגול וגם הוא מיוחד למיני צחוק ובזמן קדמון היו בעיר רומי שלשה בניינים מפוארים

---

[1]) כ״ה במתורגמן ובנו״ג תאיבה. [2]) בדפ״ר ובשאר דפ״ע חוץ מדפו״ו אי׳ טאטריות אבל בדפו״ו תאטריות או כגי׳ עיק׳ התלמוד תיאטריות וכ״ה נכון בשאלתו׳ ריש סי׳ א׳ תיאטראות ולקרקסאות ובנו״ג בכתובות לטרטיאות ולקרקייאות ובשבת אי׳ לטרטיאות ולקרקסאות ובהעתקת ר״ה לבתי טאטראות ולבתי קרקסאות. [3]) בדפו״ו ואמ׳ בט״ד היבוסי. [4]) כ״ה נכון בכ״י ש״ס ובילק׳ כ״י אצל ד״ס וגי׳ תיאטריות אי׳ לנכון בש״ס דפ׳ פיזי ובנו״ג תראטריות וקרקסיות שבאדום. [5]) בנו״ג לטרטיות ולקרקסיאות. [6]) בנו״ג יום תיאטירון ובמ״כ הגי׳ תיאטרון וכ״ה נכון בפסיק׳ רבתי פס׳ ו׳ ושם עוד וקורקסיו ובא זו המלה משגרא דלשנא ששתיהם נזכרו יחד וכריש שהש״ר יום טיאטרון של נילוס ועיי״ע נבל ובילק׳ וישב ר׳ קמ״ו יום טיאטרון היה. [7]) ובכ״י ו׳ו תארטון ואולי כיון לל״ר teter, taetar דבר מכוער לרית וכדומה. [8]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב אבל בדפ״ע גרמטקא ועיי׳ מבוא ח״א, IX ובעיקרי התלמוד גורס גראמאתיק״ו ופי׳ ר״ל לטין ע״כ והנכון כמ״ש במבוא הנ״ל. [9]) colosseo, coliseo. [10]) בדפ״ר ובכ״י אבל בדפו״ו תיאטרו ואולי כיון ללאי״ט teatro. [11]) נ״ל שכיון לל״י κιῤῥός οἶνος יין לבן ובעיקרי התלמוד גרס קראסי. [12]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד וכ״ה בכ״י תרג׳ מְרַוָּא ובדפ״ע מרית וצ״ל מַרְוָת וכ״ה בדפוסי תרג׳. [13]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד וכ״ה לפנינו בתרג׳ עיי״ע קרקס.

אשר נקראו כן). *[אחי"ה פי' ראשון של הערוך קשה להלמו ואין יאות לאומרו וקרוב לזה אי' בתוספו' מגילה ו' ד"ה טראטיות עש"ה וצ"ע שלא העירו על הערוך וגם לא הזכירו פי' שני בערוך (נ"ב בילק' וישב ר' קמ"ו) שהוא האמת וגזרתה מל"י הרשומה בתחלת הע' והוראתה ראשונה ענין ההשקפה להשביע העין ונקרא המקום ששם עומדין לראות תענוגים ומיני צחוק וכפי' ר"ב וכ"ה נכון בקצת ביאור בע"מ כ"י בקובץ ה"ב. וברומי היו כמה תיאטריות וקרקסאות (Circus) ואלה שמותם עפ"י א"ב 1) Theatrum Balbi 2) Theatrum Casii. 3) Theatrum Curionis. 4) Theatrum Florae. 5) Theatrum Lapideum. 6) Theatrum Marcelli. 7) Theatrum Pompei. 8) Theatrum Scauri. ועוד היו עשרה בנינים המכונה בשם קרקוס ואלה המה: 1) Circus Adriani. 2) Circus Alexandri. 3) Circus Antonii Caracallae. 4) Circus Aurcaliani. 5) Circus Domitiae. 6) Circus Eliogabali. 7) Circus Flaminius. 8) Circus Florae. 9) Circus Maximus. 10) Circus Neronis [1]. ופליאה שרש"י ורד"ק לא הכירו הוראת המלה כי רש"י בכתובות פירש טרטיאות פלטי מלכים ושלטונים ובשבת הנ"ל פי' תרטייאות וקרקסאות מיני פלטין הם ששם נאספו לבית הוועד ובמגיל' ובע"ז לא פי' מאומה ורד"ק ביחזק' כ"ז: ו' הביא התרג' בית חופאה לאתיטרון (ובנו"ג בשתי תיבות לא תיטרון) וכתב הרד"ק ולא הבנתי מלת לא תיטרון ועיי"ע אתיאטרון (ה"א של"ג ומ"ש). והמלה משובשת בכמה אופנים עיי"ע טאטרון ומ"ש בח"ד, א' וש"נ. ויש להוסיף כי בדפ' הראשונים עד לובלין אי' בשבת טרטראות ובכ"י פ' טרטסייאות וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען בע"ז טרטסיאות וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען במגילה וכ"ה בשו"ט מזמור י"ח עיי"ע טרטסיאית (ח"ד, ע"ט). ובכ"י א"פ במגיל' סרטיאות וצריך לו' טרטיאות וכדאי' בכ"י ש"ס ב' עיי' ד"ס למגילה צד ט'. פסיקת' דר"כ צד קס"ח: בתי טרטיטאות ובתי קרקיסאות ובתנחו' אחרי סי' א' בתי טרטאיות ובתי קרקסיאות ובתנחו' הישן אחרי סי' ב' טרטיאות וכ"ה בילק' ירמי' ר' רצ"ג ובילק' תהלי' תרי"ג ובילק' קהלת ר' תתקס"ז. פסיקת' דר"כ צד קי"ט: בתי תרטייאות ובתי קרקסייאות ונכון באיכ"ר פתיחת' סי' ג' בתי תיאטרות ובתי קוקסאות ובירו' ברכות פ"ד ד"ז ע"ד בתי תרטיות ובתי קרקסיות וצ"ל תיאטריות וכ"ה נכון בגי' המהרש"ם ובהיפך בירוש' ברכות פ"ט די"ג ע"ג גי' המהרש"ס בתי תרטייאות ובדפ' קראט' לנכון תיטריות ועוד עיי"ע קרקס ד'. רות רבה פ' ותאמר רות: אין דרכן של בנות ישראל לילך לבתי תיאטראות ולבתי קרקסיאות, איכ"ר פ' הביא בכליותי אלו אומות העולם יושבין בבתי תרטיאות ובבתי קרקסיאות, קהל"ר פ' כל הנחלי': בתי כסאות ובתי תיאטריאות, שם פ' לשחוק: שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיארטיאות שלהם. תר"י א' ארור אתה כבואך (דברים כ"ח, י"ט) ליטין אתון במעלכון לבתי תיאטרוניכון וקורקיסתכון. והיחיד ירו' ע"ז פ"א ד"מ. העולה לתיאטרון איסור משום ע"ז. ירוש' תעני' פ"א דס"ד: מיספר תייטרון, שמ"ר ס"פ נ"א ראה אותם גנבין לתיטרון וכו' ובאיכ"ר פ' הביא בכליותי: ומכניסים את המומוס לתיאטרון שלהם וכו' ועוד עיי"ע ממס] —

תָּאַל (לדעת רבינו אילן גדול ולדעת רש"י דקל רך ושתילים נטעים בחורים וכן נ"ל מל"ע تال (kleine Palmen, Palmsetzlinge) בסוף פ' החובל בגמ' דסמוך אעפ"י (ב"ק צ"ב רע"א) רב חסדא חזא תאלי דקיימי [2] בי גופני [3]. בפ' לא יחפור בגמ' מרחיקין את הסולם (ב"ב כ"ב:) רב יוסף הוו ליה הנך תאלי. קני לך דיקלין ותאלין הוצין וצינין (שם ס"ט:) עיי' בע' צינין [4]. *[אחי"ה בע' צני פי' רבינו (עפ"י פי' רגמ"ה) דקלין תמרים גבוהים תאלין שאר אילנות גדולים וכו' אבל בכ"מ מוכח כי תאל, קבוץ תאלי הם מיני דקלים וה' לעף הביא בשם בעל כיצד מעריכין שהוא מל' הודו (τάλα) tâla וכ"ה בל"פ تال, تار מין דקל הנקרא Borassus flabelliformis והמיץ שיצאו מעצו משכר עיי' וואללירס ערך تار צד 411 ובני הודו השתמשו

---

[1]) עיי' על כל זה בקדמוניות של Hederich. [2]) לי' לפנינו ועיי' הערה הבא. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ועיקרי התלמ' ולא כ י כדאי' בשדפ"ע ובדפ"ש ובישאר דפוסים הראשונים אי' חזא ת ח ל י והגיה המהרש"ל תאלי עיי' ד"ס לב"ק צד ק"ט וש"נ כ"י ש"ס ר' הוה מטייל ביני גופני חזא ביה תאלי ובכ"י ש"ס ה' חזא דיקלי דתלו בי גופני ותגיה בעל ד"ס וצ"ל דתאלו והוסיף אבל גם זה נראה כמיותר עכ"ל ולפע"ד ברור כי דקלי הוא גליון לפרש תאלי ובתחלה היה כתוב הזא תלי או תאלי ובא הגליון לפרש דיקלי ואח"כ בא פנימה או שתי גירסאות דיקלי תאלי נתערבו ונשתבש דיקלי דתלו! [4]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע צינין ובר"א בט"ס הוצין.

בעלי זה הדקל לכתיבה שם צד 415 ועיי"ע דקר ושם ח"ג, קכ"ח העירותי ככר שאולי בעלי התלמוד כיוונו לזה הדקל והיותר קרוב שכיונו למלה ערבית تال שפי' שתילי דקל הרכים. והיא דעת רש"י בשבת ק"י. תרתי (תלאי) [צריך לו' תאלי] איכא במערבא וכו' ופירש"י (תלאי) [תאלי] דקלים נטיעות מין תמרים שנקרא בל' ארמי תאליי ע"כ. וכן פירש"י בב"ב כ"ב סע"ב תאלי: דקלים קטנים ע"כ וכן פי' הרשב"ם שם ס"ט: תאלין: שתילין נטעים בחורים, ע"כ, וכן פי' רגמ"ה ב"ב כ"ב סע"ב תאלי אילנות בחורים ובדף ס"ט: פי' תאלין אילו שאר אילני בחורין קטנים ע"כ. ורבינו בע' צני פי' בהיפך גדולים. אבל בלי ספק תאל הוא מין ממיני תמרים או שתילי ונטיעי דקל הרכים ובכ"י ש"ס א"פ בשבת ק"י גרס תרתי דיקלתי איכ' הרי פי' תרתי (תלאי) [תאלי] כדאי' לפנינו כמו תרתי דיקלתי[1]) ודוגמא אחרת עיי' לעיל בהעירה. וכן בב"ק צ"ב. גופני קני דקלי דקלי לא קני גופני מוכח כי תאלי נקראו דקלי.

* תאל"ם (ר"ת, וסימן הוא) לוקה ד' וסימניך תאל"ם (פסחים כ"ד סע"א מכות ט"ז: עירו' כ"ח רע"א) כבר פי' בע' פוטיתא. *[אחי"ה עיי"ע פטתא ושם מפורש ובנוסח' בג' מקומו' הנ"ל לי' הסימן ועיי' פי' ר"ח בעירו' ומ"ש בע' פוטתא ועיי' ברי"ף ס"פ אלו טרפות] —

תאם (מל"מ תְּאֹמִים, תּוֹאֲמִים (בקבוץ) פי' זוג ולדות Zwillinge והושאל לשיני הלחיים העומדין בשני עיקרין doppelwurzige Zähne, (Backzähne בפ' ו' בבכורות (ל"ט: במשני) אין בודקין מן התאימות ולפנים פי' „כגון השינים הגדולים שעומדין בסוף הלחיים ששם אינו נראה המום". בב"ר פפ"ו[2]) (פפ"ה) והנה תאומים בבטנה (בראשית ל"ט, כ"ז) מלא הוא ששניהם צדיקים ולהלן (שם כ"ה, כ"ד) חסר שאחד היה צדיק ואחר רשע — (א"ב שיני הלחיים נראים כאלו הם כפולים לכן נקראו תאומים). *[אחי"ה וכן פי' הרמב"ם בפי"מ לבכורו' מתאימות: מזדווגות ורש"י פי' שיניים גדולות שקורין מיינשליר"ש[3]) שאחת נראית כשתים ע"כ ועיי' ברע"ב. ופי' רבינו הועתק מפי' רגמ"ה ושם הסיום: ולהכי קרי להו מתאימות שיש לכל אחד ב' עיקרין ע"כ. וגי' מתאימות אי' ג"כ במשנה שבמשניות ובמשנ' שבגמ' אי' התיומת ועיי"ע תיומין — ועוד נקרא מזל אחד תאומים וכל"ע توأمان. פסיקת' רבתי פ"כ ואחר החושך מה אתה בורא א"ל תאומים ומפני מה אתה בורא תאומים שעתיד לראות אדם באור ובחשך מפני שמזל תאומים אדם. וגל"מ רק בקבוץ ובדרז"ל גם ביחיד בל"נ תאומה (Zwillingsschwester). ב"ב קכ"ג סע"א תאומה היתה עם דינה . . . תאומה היתה עם בנימין וכו'. ב"ר רפכ"ב עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותאומתו והבל ושתי תאומותיו, שם פס"א נולד הוא ושתי תאומותיו[4]). שהש"ר פ' אני ישנה: תמתי (שה"ש ה', ב') תאומתי מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראשו חבירו מרגיש כך וכו'. סנה' מ"ו: שני אחים תאומים וכו', ועוד עיי"ע תיומין, תיים. וממנו הפעל בהפעיל והָפעל. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו: היו שם שתי דרכים (בירו' נזיר פ"ז דנ"ו. היו שני דרכים) מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה פי' מתאימות הולכות בשוה זה בצד זה[5]) ירו' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג היו שתי כירים מתאימות. הפעל שהש"ר פ' צרור המור: שהיה מותאם בין שכינה למלאך וכו' כלומר מותוך ואמצע ביניהם. כלי' פ"ב מ"ז המתואמות עיי"ע קלמר] —

תאן (= תְּאֵנָה מל"מ Feigenbaum וכן בלשון סורי' והפרי תְּאֵנִים (Feigen בב"ר פ"כ[6]) (פי"ט) ויתפרו עלה תאנה (בראשי' ג', ו') שהביאה תואנה[7]) לעולם. בריש עירובי' (ד' :) ובריש סוכה (ו'.) תאנה כגרוגרת להוצאת שבת פי' שאם הוציא כגרוגרת בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת בשלא התרו בו ונסקל כשהתרו בו. *[אחי"ה וכנ"ה יחור של תאנה, ייחור של תאינה, יחורים לתאנים עיי"ע יחור ח"ד, קכ"ו. וש"נ. סוכי תאינים עיי"ע סך ג' וש"נ. ב"ר ר"פ ס"ב התאינה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאינה וכו' ע"ש כל הענין ובשהש"ר פ' דודי ירד ובקהל"ר פ' מתוקה ושם תאנתא וכ"ה בירו' ברכו' פ"ב ד"ה רע"ג וכ"ה בל"ס ריש שהש"ר עיי"ע סרכא. ירו' שביעי' פ"א דל"ג: הדא תאינתא עבדה כל שנה. פסחים קי"א: טולא דתאינתא כגי' כ"י ש"ס עיי' ד"ס פסחים צד ק"ע. ובתרג' לרוב פעמים תֵּינְתָּא

---

[1]) ובכ"י מינכען בט"ס תרתי תילתא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל בדפו"י פ"ז. [3]) Backzahn, machelière עיי"ע ככא ומ"ש בח"ד, ר"כ. [4]) ועיי' סנהד' ל"ח: ותוספו' שם ד"ה וירדו וילק' בראשי' ר' ל"ה בשם פרד"א. [5]) ובמס' שמחו' פ"ד הלכי י"ד לי' מלת מתאימות. [6]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע בט"ס ב'. [7]) ובמדרש הגדול כ"י אשר תחת ידי הגי' תאונה. וג"ב מלי לא אכלתי מטנו באוני.

בהבלעת האל״ף עיי׳ תרג׳ שופטי׳ ט׳, י׳, י״א; להושע ב׳, י״ד; ט׳, י׳; למשלי כ״ז, י״ח והקבוץ תֵּינִין, תֵּינַיָּא תרג׳ במדבר כ׳, ה׳; י״ג, כ״ד (בקצת דפוסים תאינין, תאיניא), לדברים ח׳, ח׳, תרג׳ תאנים עם בכורים (נחום ג׳, י״ב) תְּנִין בַּכִּירָן וכן בדרז״ל ירו׳ סנהדר׳ פ״א דף״ח ע״ג בטול תְּינְתָּא, שם ספ״ד דכ״ב ע״ג אפילו תינתא או חיטתא לא דמיא לחברתה] —

* תּוֹאֲנָה מענין אנה klagen עיי״ע הקודם לזה וש״נ ב״ר פי״ט.

* תּוֹאַר (מל״מ פי׳ תבנית וצורה Form, Aussehen) ירו׳ שבת פ״ו ד״ז ע״ד ושם ספ״ח די״א ע״ג וירו׳ ביצה פ״ד דס״ב ע״ג תואר כלי, ירוש׳ ברכו׳ פ״ה ד״ט. אפי׳ תואר חברות אין עלינו לרעה עיי׳ פי׳ אה״צ למהרז״ף [1]. ובהבלעת האל״ף תריתא עיי״ע תרת.

תב (= תּוֹתָב מפעל יְתַב sitzen אפעל אוֹתִיב setzen; שן תותבת eingesetzter Zahn) כפ׳ במה אשה (פ״ו מ״ו דס״ד:) שן תותבת פי׳ שנפל ממנו שן ולוקחת שן שנפל מאדם אחר [2] ומושיבה במקומה. שן של כסף דברי הכל מותר רבי מתיר בשן של זהב (שם ס״ה.), וישב יעקב (בראשי׳ ל״ז, א׳) תרג׳ ויתיב [יעקב]. *[אחי״ה תותב מפעל יתב עיי״ע וש״נ ועוד עיי״ע תותב א׳ ושם אעריך] —

תב (= תּוֹתָב פי׳ שמלה Kleid והושאל לחלב ע״ג הדקין המונח כקרום ושמלה פרושה) כפ׳ אלו טרפות בגמ׳ הריאה (חולין מ״ט:) תותב קרום [3] ונקלף. פי׳ תותב העשוי ככובע ומכסה כשמלה. היא שמלתו לעורו (שמות כ״ב, כ״ו) תרג׳ היא תותביה. בפ׳ חבית בגמ׳ כל שלא בא (שבת קמ״ה:) במתאי שמאי בלא מתאי תותבאי. בר״ג דפ׳ מציאת האשה (כתובות ס״ז.) אמר [4] רב פפא הני תותבאי [5] דבי מכסי פי׳ שמלות. *[אחי״ה ותרג׳ שלמותינו (יהוש׳ ט׳, י״ג) תותבנא. והושאל לחלב על גבי הדקין וכן פי׳ רגמ״ה בחולין וז״ל תותב קרום ונקלף כלומר וזהו חלב שעל גבי הדקין שאסור מה לשון תותב שפרוס החלב ע״ג הדקין כשמלה ע״כ ועיי׳ ג״כ בפירש״י. ותותב הוא בל״א וסורי תוֹתְבָא פי׳ תושב עיי״ע תתב א׳ ומ״ש ולכן השמלה נקראת כן כאלו היא תושב הגוף כלומר אדוק בו] —

תב (מע׳ תב א׳ מפעל יתב השם המופשט מְיַתְּבוּתָא Besetzung) בר״ג דמשקין (מ״ק ב׳.) מאי משמע דהאי בעל לישנא דמיתבותא [6] הוא דכתי׳ (ישעי׳ ס״ב, ה׳) כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב [7] עולם (על) [צ״ל עם] בתולתא יתיתבון בגויך בנייך [8]. וארצך תבעל (שם ד׳) תרג׳ וארעך תתיתב. זה שייך בע׳ ראשון. *[אחי״ה ר״ל מע׳ תב א׳ והוא מע׳ יתב ע״ש וש״נ וכל הבנינים והשמות] —

תב (= תַּבֵּב, תַּבֵּיב מפעל הסורי שַׁב פי׳ גרר ומשך לאחוריו schleifen, schleppen ובפרעל שרביב עיי״ע שרבב) על שמונה מאות חלל (ש״ב כ״ג, ח׳) תרג׳ ומסבב על ידי מורניתא. והגירם [9] על ידי חרב (ירמיה י״ח, כ״א) תרג׳ ותביבינון על ידי קטולין. *[אחי״ה כ״ה נכון בדפ״ר פיז׳ ווינציא׳ אבל בשאר דפ״ע לי׳ התיבות על ידי מורניתא והגירם ונדפס בטעות ובכ״י ערוך אי׳ לנכון ובנו״ג בתרג׳ ש״ב הנ״ל ומתבב על ידי מורניתיה תמני מאה קטילין, וכ״ה שם בפסוק י״ח והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל: והוא תביב ית מורניתיה על תלת מאה קטילין, והבין התרג׳ עורר כמו גורר. ולכן תרג׳ והגרם (ירמיה שם) ותביבינון כגי׳ המעול׳ שבערוך ובנו״ג בתרג׳ בט״ד ותכבינון. וברד״ק שופטים ד׳, ז׳ ותבינון וצ״ל תבבינון וכן תרג׳ ותגר (יחזקאל ל״ה, ה׳) ותביכתא, תרג׳ ישעי׳ י״ד, כ״ג ואיתבבינה לשיצאה. ותרג׳ ומשכתי (שופטי׳ ד׳, ז׳) ואֲיתַּבֵּב וכדאי׳ ברד״ק שם ובנו״ג בט״ס ואתתיב] —

תב (= תּוּבָא, תְּיוּבָא, תְּיוּבְתָּא פי׳ בל״ס וּוֹיבְתָּא, תְּיוּבָא (מן תוב, שוב) הקיא der Auswurf, das Ausgespieene) כהתעות שכור בקיאו (ישעיה י״ט, י״ד) תרג׳ כמא דטעי רויא ומדשדש [10]

---

[1]) ואצל חכמי הדקדוק תואר השם או שם התואר נקראה המלה אשר על ידה העצם מתואר נגדר וגבדל ובענין שמוש תואר ומתואר אצל הפילוסיפים עיי׳ מה שכתב הרמב״ם במו״נ ח״א פ׳ נ״ב והלאה. [2]) וכפי׳ ל״א ברש״י. [3]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע וקרום. [4]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ע ואמר. [5]) בנו״ג ובעיקרי התלמוד תותבי. [6]) כ״ת בדפ״ע ובנו״ג דמייתבותא אבל בכ״י ק״ט ל״ד וה״ב ועיקרי התלמוד מתיבותא. [7]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ע דמתותב. [8]) בנו״ג בתרג׳ כן יתיתבון בגויכי בניכי ובכ״י ש״ס עם עולמתא כן יתותבן בגוויך בנייכי. [9]) במקרי׳ והגרם. [10]) כ״ת נכון בדפ״ר ואמ׳ וכ״י אבל בדפ׳ פיזי ווינציי מרשש.

בתוביה[1]). ככלב שב על קיאו (משלי כ״ו, י״א) תרגומו היך כלבא דהפיך על תיוביה[2]) בויק״ר סמוך[3]) פרש׳ רפאני בזאת תהיה (ס״פ ט״ז) הדר תוביה לתוביה הד״א (משלי הנ״ל) ככלב שב על קיאו. *[אחי״ה ובמ״כ הגי׳ הדר תוביי לתוביה ובעיקרי התלמוד הדר תובא לתוביה ובילק׳ ישעי׳ ר׳ שמ״ט בטעות הדר תועביה לתוכיה וצ״ל כגי׳ הערוך. ועיי׳ בפי׳ מ״כ ומהרז״ו שכונת ר׳ אבא בר כהנא לדייק תיבת שובב (ישעיה נ״ז, י״ז) בכופל הביתין שוב שוב שהקיא נקרא בל״א וסורי תוביא, תיובא וכן תרג׳ שוב: תוב שהקיא הוא דבר שכבר אכלו דרך הפה וכשמקיא המאכל שב בדרך שבא בו דרך הפה — ועוד עיי״ע תוב ומ״ש.

תב (= תּוּבָא (?) צ״ל תּוּנָא מל״פ تن, تون בל״ס טַאן גוף Körper) בפ״ק בסוטה בגמ׳ אבשלום (י׳ סע״ב) דקריב רישיה לגבי תוביה פי׳ חזר ראשו לגופו. *[אחי״ה בנו״ג לגבי גופיה וכ״ה בערוך בדפ׳ באזיל ואמ׳ ופראג וצ״ל תוביה כדאי׳ בדפ״ר פיז׳ (ושם תיביה) וויניצ׳ ועה״ק שנ״ב ובעיקרי התלמוד אבל לא מצאתי תובא באיזה לשון מן הלשונות שיורה גוף אשר על כן דעתי לתקן במקום תוביה: תוניה ופי׳ בל״פ גוף והוא כמו טן עיי״ע טנדו][4]) —

תב (= תֵּיבָה, תֵּבָה, מל״מ פי׳ ארגז וכ״ה בלא״ר תיבותא בל״ע تابوت Kasten, Kiste) בר״ג דפ׳ שני דייני גזילות (כתובות ק״ו רע״א) אפי׳ הכי מבעית ליה פי׳ דעכשיו נגלה לו בדמות מלאך והיה מפחידו עבד תיבה ואיתותב בגויה כי היכי דלא ליחזי ליה ולא לבעית מיניה[5]). בר״ג דפ׳ שתי הלחם (מנחות צ״ד סע״א ורע״ב) אתמר לחם הפנים כיצד עושין אותו ר׳ חנינה אמר כמין תיבה פרוצה פי׳ „שניטל הקיר העליון (ושתי קירות של ארוכה) [צ״ל מהדפנות של ארוכה] מיכן ומיכן ולא נשאר בה כי אם התחתונה ושתי קירות של רחבה כך לחם הפנים מקפלין אותו מלמעלה בראשו מכאן ומכאן. ספינה רוקדת פי׳ שהיא חדה מלמטה וראשיה משופעין ועולין למעלה ובאמצע נמוכה״. *[אחי״ה ע״כ הועתק מפי׳ רגמ״ה (בקובץ כ״י אנגיילי׳ דף ל״ז:) רק שם חסר באמצע מן תיבות הקיר העליון עד ושתי קירות וז״ל כמין תיבה פרוצה שניטל הקיר העליון ושתי קירות רחבה כעין זה (וחסר הציור) כך לחם הפנים וכו׳ אבל בשטמ״ק (שהוא חידושי רגמ״ה) אי׳ כלשון הערוך וז״ל כמין תיבה פרוצה שניטל הקיר העליון מהדפנות של ארכה שמכאן ומכאן ולא נשאר כי אם התחתונה וכו׳ ועל פי זה הגהתי בערוך ומלות ושתי קירות באו משורה למטה, ויתר דברי הערוך הלא הם בפי׳ רגמ״ה ובשטמ״ק. ורש״י פי׳ בע״א ע״ש ובתוספו׳ ד״ה כמין. וכנ״ה כמין תיבה פרוצה במנחות שם כמה פעמים ע״ש כל הסוגיא. ירו׳ עירו׳ פ״ה דכ״ב ע״ג כיצד היו ישראל מהלכין במדבר . . . חד אמר כתיבה וחרנה אמר כקורה פי׳ כתיבה שהיא מרובעת כקורה פי׳ העומדת לארכה כן היו נוסעים וע״ש כל הענין, ירו׳ סוטה רפ״ח דכ״ב ע״ג מלמד שהיו עשויין תיבות תיבות והיו החצים מפזרין אותן. ותרג׳ תבה וארגז (בראשי׳ ו׳, י״ד והלאה; שמות ב׳, ג׳. ה׳; ש״א ו׳, ח׳) תיבותא ועוד עיי״ע תביקין. שו״ט מזמור ז׳ בעי למיעל לתיבותא ולא שבק לי. ירוש׳ קידושי׳ פ״א דס״א: מפתחא דתיבותא ע״ש. ועוד תיבה, תיבותא כעין ארגז בביה״כ אשר ירד שמה הש״ץ להתפלל ברכות ט״ז. אין יורדין לפני התיבה וכו׳, ל״ד. (מכילתא בשלח) מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה וכו׳. ר״ה ל״ב: העובר לפני התיבה, ירוש׳ ברכות פ״ה ד״ט עבר קומי תיבותא, ירוש׳ פסחים פ״י דל״ז סע״ג ש״צ יורד לפני התיבה. תוספת׳ תענית רפ״א סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו׳, תוספת׳ מגילה פ״ד (ג׳) מניחין את התיבה פניה כלפי העם וכו׳. פסיקת׳ דר״כ עשר תעשר (צד צ״ז.) אם היה קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה ועיי׳ ילק׳ ראה ר׳ תתצ״ב וילק׳ משלי ר׳ תתקל״ב] —

תב (= תֵּיבָה פי׳ מלה Wort) בר״ג דפ׳ כל כתבי (שבת קט״ו:) תרגמה רב חסדא אליבא דרב הונא בתיבות — (א״כ פי׳ מלות). *[אחי״ה לדעת קצת מל״ע تب חתך וא״כ תיבה מלה חתוכה ונפרדת והיינו חלק אחד מהמאמר כמו מלה משרש

---

[1]) בנו״ג בתיוביה ובפשיטי׳ הסורי׳ בתיבתה. [2]) וכ״ה לפנינו ובפשיטי׳ הסורית ובכ״י תרג׳ תיובתיה. [3]) כ״ה נכון מאוד בכ״י ה״ב. [4]) בח״ד, מ״ז נדפס בטעות טנדור וצ״ל טנדו. [5]) בנו״ג כי אתא הות מבעית ליה בעותי ועבד תיבותא ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סידריה ובתוספ׳ רי״ד קצת משמע כגי׳ רבינו דאיי שם ואפילו הכי הוה מבעית הוי יתיב בתיבותא ומתני. ובע״י ועבד תבותא ואנחיה, וגי׳ ואפי׳ הכי הביא ג״כ בעיקרי התלמוד שהיתה לפניו בגמ׳ וסיים בעל עיקרי התלמוד ודברי פי הכם הן שגילה לנו הטעם ורש״י לא אמר דבר.

מלל ולדעת קצת על שום האותיות המתחברות יחד כעין תיבה, והתשבי ירד לחילוקים ואמר כי שם מלה נופל על דבור שאדם מוציא מפיו בחתוך האותיות אבל תיבה לא אמרו רק על מלה הכתובה בתוך הספר. וכנ"ה בשבת ק"ד. מגילה ג' רע"א באמצע תיבה . . . בסוף תיבה, יבמות י"ג: כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה חטיל לה הכתוב ה"א בסופה ועיי"ע הא (בח"ג, קע"א. וש"נ). מנחות ל': תיבה בת שתי אותיות, וחקבוץ חולי' ס"ה, שתי תיבות, ירו' מגיל' פ"א דע"א. שלש תיבות] —

* תּוּבָה (שם מקום) ירו' ברכות פ"ג ד"ו, ר' יצחק בריה דר' הוה בתובה.

* תְּבוּאָה (מל"מ פי' פרי הארץ והושאל לדברי תורה) ר"ה ט"ז. במשנ' בד' פרקים העולם נידון בפסח על התבואה. שם בגמ' תבואה דמזדרעא, תבואה שאירע בה קרי וע"ש כל הענין, ב"מ נ"ט. לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, ב"ב צ"א: עיי"ע רצן, תמור' ט"ז. אשה כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת. אבדר"נ פל"א הלוקח תבואה מן השוק למה הוא דומה וכו', במד"ר פי"ב הרוחות צורך התבואה וכו'. מכות י'. ומי אוהב בממון לו תבואה (קהלי ה', ט') למי נאה ללמד בהמון מי שכל תבואה שלו פי' שבקי בכל התורה עיי' פירש"י. שם כל האוהב בהמון לו תבואה ועיי"ע אהובה ופי' רבינו הועתק מפי' ר"ח (כש"ס ווילנא [1]). וכן דרשו על בעל הלכות הכל צריכין למרי חיטיא (ברכות ס"ד. הוריו' י"ד. ב"ב קמ"ה:) עיי"ע חט ה'.

תבט"ש (סימן עיי' בפנים) כס"ג דפ' התכלת (מנחו' נ"א.) ובספרא [2]) בראש צו (פרש' ג' ריש פרק ד') מפורש זולתי הב' [3]) של תבט"ש כשמן (ויקרא ו', י"ד) להוסיף לה שמן פי' נאמר בחביתי כהן גדול בריש צו על מחבת בשמן (ויק' שם) ונאמר במנחת נסכים שמן פי' בפרש' שלח לך (במדי ט"ו, ד') והקריב המקריב קרבנו לה' מנחה סלת עשרון בלול ברביעית ההין שמן והיינו שלשה לוגין, ס"א נאמר במנחת כבשים שמן פי' בואתה תצוה וזה אשר תעשה על המזבח כבשים (שמות כ"ט, ל"ח) והיינו תמידין וכתיב (שם מ') (עשרון) [ועשרן] סלת בלול בשמן כתית רבע ההין [4]) דהיינו שלשה לוגין נאמר כאן שמן ונאמר במנחת נדבה שמן פירוש בפרק [5]) שתי מדות בלוג היה מודד לכל המנחות (מנחות פ"ח: במשנ'). גמר' (שם פ"ט.) ת"ר [6]) (עשרון בלול ולוג) [7]) [ועשרון וגו' בלול וגו' ולוג] (ויקרא י"ד, כ"א) [8]) לימד על עשרון שטעון לוג דברי חכמים זו הברייתא בתורת כהנים במצורע עני (ספרא מצורע פרק ג' פרש' ד') [9]) דנין תבט"ש מתבט"ש. פי' „חביתי כה"ג ותמיד שניהן תדירין בכל יום וחובה ודוחין טומאה ושבת דנין יג"ל מיג"ל חביתי כהן ומנחת נדבה מביאין יחיד וגלל עצמה [10]) וטעונין לבונה" — (א"ב תבש"ט כתוב). *[אחי"ה וכ"ה בכ"י ל"ד ובהעתקת רגמ"ה אבל בכ"ז תבט"ש עיקר לפי סדר האלפא ביתא שבערוך. וז"ל רגמ"ה במנחת כבשים שלשת לוגין לעשרון דכתיב ביה רביעית ההין דהיינו ג' לוגין, מנחת כבשים היינו תמידים: מנחת נדבה כגון מנחת מחבת ומרחשת שהיא באה [יחיד] בגלל עצמה בלא זבח וטעונה לבונה וכו' תבש"ט סימן תמיד וחובה ודוחה שבת וטומאה. יג"ל סימן יחיד בגלל עצמה ולבונה ע"כ הרי שרבינו פי' כרגמ"ה ועיי' ג"כ ברש"י ושם מוכח שגרס כמו בערוך תבט"ש אע"ג דתיבות תבט"ש ויג"ל ליתנהו ברש"י וז"ל בפי' כל המנחות באות (מנחות נ"ט.) תדיר [בשט"מ יותר טוב תמיד] חובה טומאה שבת. [יגל] יחיד-גלל עצמה לבונה ע"כ, ובספרא פ' צו הנ"ל לי' הבי"ת בתכטש (או בתבשט) וכמו שהעיר רבינו לנכון בתחלת הערך וז"ל הספרא על מחבת בשמן וכו' הריני דן זו טעונה שמן ומנחת נסכים טעונה שמן מה מנחת נסכים שלשת לוגים לעשרון אף זו שלשת לוגים לעשרון או כלך לדרך זו זו טעונה שמן ומנחת נדבה טעונה שמן וכו' נראה למי דומה דנין מנחה שהיא באה תמיד ודוחה את השבת ואת הטומאה ואל תוכיח מנחת נדבה שאינה באה תמיד ואינה דוחה את השבת ואינה דוחה את הטומאה או כלך לדרך זו דנין מנחת יחיד שהיא

---

[1]) ושם אי' למי נאה להלן וצ"ל כבערוך להלל. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד אבל כדפ"ע בט"ס בסיפרי. [3]) לי' בכ"י ק"ט אבל עיי' מ"ש לסטה בערך. [4]) ברפו"ו בט"ס ההיין. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע לי'. [6]) בנו"ג ת"ר במצורע עני ובשט"מ נמחק ולי' ברש"י וכדלי' בערוך. [7]) וכ"ה במנחות ומלת וגו' חסרה וצ"ל כבהגהת הב"ח וכמו שהגהתי בפנים. [8]) ורש"י הביא הפסוק במלואו. [9]) ושם אי' ועשרון מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג כדברי חכמים. [10]) ברפ"ר בט"ס וגלגל עצמה.

באה בגלל עצמה וטעונה לבונה וכו' עש"ה ובפי' הראב"ד שם הובא ממנחות דנין יג"ל מיגי"ל סימן יחיד גלל עצמה אינה טעונה יין [1]) וטעונה לבונה דנין תחש"ט מתחש"ט סימן באה שבת באה בטומאה וכאן בספרא חסר יין מיגי"ל והסר חובה מתחש"ט ע"כ ואולי צ"ל תבש"ט כי הבית הוא סימן חובה וכפי' הערוך בספרא . . זולת הב' של תבט"ש] —

תבל (הפעל תְּבֵל, תִּיבֵּל מל"ע تَبَل נבנה מהשם تَابِل = תַּבְלִין בשמים להטעים הקדרה (würzen תְּבֵל ; Gewürz, Wohlschmeckendes בפ' גיד הנשה בגמ' ירך (חולי' צ"ט.) והתנן בפ' שני בערלה (מ"ו) ולמה אמרו כל המחמץ והמתבל והמדמע להחמיר מין במינו [2]) וכו'. פי' נותן תבלין במאכל של חולין כגון פלפלין או כמון או שאר מיני תבלין [3]). בפ' אמר ר"ע (שבת פ"ט סע"ב) תבלין כדי לתבל ביצה קלה ורמינהי תבלין שנים ושלשה שמות ממין אחד זו משנה בפ' שני בערלה (מ"י) כגון פלפל [שחור] [4]) ופלפל ארוך ופלפל לבן [5]). בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולי' קי"ב.) ואי מתבל בה בתבלי [6]) כוליה אסיר. בס"ג דפסחים (קט"ז.) בואו וקחו לכם תבלין למצוה [7]) פי' „כגון קנמון וכיוצא בו זכר לתבן שבטיט" [8]). בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ט"ז. ועיי' קידושי' ל':) ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין. בס"ג דפ' הנודר מן המבושל (נדרים נ"א.) תבל הוא (ויקרא י"ח, כ"ג) תבלין יש בה מי שניא הדא ביאה מכולהי ביאות. פי' יש בזו טעם יותר מאחרות כלומר הנחת כל ביאות של היתר ותפשת בזו מה הנאה יש בזו משאר ביאות של היתר וכן פי' תועבה עשו שניהם (ויקרא כ' י"ג) תועה אתה בה הנחת כל ביאות של היתר וכו' [9]). בפ' ב' בערכי' (מ"ו די"ג:) לא היו אומרים לא בנבל ולא בכנור אלא בפה כדי ליתן תבלין [10]) בנעימה. פי' „לפי שקול הילדים הוא דק היה קולן מנעים את השירה כמו התבלין המנעימים את המאכל". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה בערכי' וקרוב לזה אי' בפירש"י. היחיד תבל כל"ע הנ"ל אי' בירו' ערלה פ"א דס"א רע"ב אם צמקו יש תבל ביותר ממאתים . . אם בישלו יש תבל ביותר ממאתים, ובהשאילה ליתן תבל ערכי' הנ"ל אבל לרוב אי' בקבוץ עיי' ערלה פ"ב מ"י שבת פ"ט סע"ב עיי' לעיל. ערלה פ"ב מט"ו תבלין של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו בקדרה. ירו' דמאי פ"א דכ"א ע"ד מאן מתל לך עם תבלייא. מעש' שני פ"ב מ"א דבש ותבלין. תוספת' תרומ' פ"ט צורר את התבלין ונותן לתוך התבשיל וכן הוא בתוספת' במעש' שני רפ"ב. ביצ' פ"א מ"ו תבלין נידוכין, שם פ"ה מ"ד תבלין ומים ומלח. זבחים פ"י מ"ז תבלין חולין ותבלי תרומה ועוד עיי' חולי' ו'. צ"ו: וע' בית תבלין (כלים פ"ב מ"ז; פ"ה מ"ג). ועוד עיי' מ"ק י"ג: ומ"ש התוספ' שם בשם הערוך „מיני בשמים" אינו לשון הערוך ואולי כיונו למ"ש רבינו פי' כגון קנמון וכיוצא בו וכו'. ומזה הפעל בפיעל ערלה פ"ב מ"ב מ"ד ומ"ו כל המחמץ והמתבל. ושם מט"ו לא באלו כדי לתבל ולא באלו כדי לתבל, ירוש ערלה הנ"ל אפי' לא תיבל, ירו' מעשר שני פ"ב דנ"ג ע"ג שתיבלו בתבלין של חולי'. מנחות כ"א. כל קרבנך במלח תמלח (ויק' ב' י"ג) יכול תבניהו . . יכול יתבלנו וכו' כגי' רבינו בע' בן ב' [11]) וכן פי' תבל בל"ס מלח salzen [12]). מנחות כ"ג: תיבלה בקצח וכו' עיי"ע קצח. בינוני פעול מנחות שם נקראת מצה מתובלת, תוספת' פסחים ספ"ב (ג') יוצאין במצה המתובלת בין שתיבלה באילפס בין שתיבלה בקדירה. ירוש' פסחים פ"י דל"ז ע"ג מבושל כמתובל [13]). נפעל תרומה פ"י מי"ב ביצה שנתבלה בתבלין וס"א שנתבשלה וכדאי' בכ"י ש"ס מינכען ובע' הלמון ובהשאילה עיי"ע תבל ג' וש"נ] —

תבל (= תּוּבְלָא פי' בלא"ר כמו בל"מ שובל, שבלים, שבלת (Aehre תרג' ירוש' והנה שבע שבלים צנמות (בראשית מ"א, כ"ג) והא

---

[1]) הרי הראב"ד גורס במנחו' יחיד בגלל עצמה יין לבונה ורש"ק מותק מלת יין ולי' ברש"י וברגמ"ה. [2]) וכ"ה בערלה ובחולין אי' ומינו. [3]) ובפי' רגמ"ה אי' כל המתבל כלומר מתבל בקדרה של חולין מתבלין של תרומה ובפי"מ להרמב"ם ערלה פ"ב מ"י כתב וז"ל לא יעלה על דעתך שאין נקראין תבלין אלא המרקחות . . . אלא כל דבר שמתבלין בו התבשיל כגון השומים והבצלים וכו' עש"ה. [4]) כ"ה בעיקרי התלמוד. [5]) וכ"ה בפירש"י בשבת פ"ט: ועיי' ר"ש ורמב"ם בערלה פ"ב מ"י ותוספו' שבת הנ"ל וכן קורא רבינו בע' פלפל אי' את הפלפלת תבלין חריף מכל תבלין אבל עיי' ט"ז יו"ד ססי' ק"ח. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בתבליה וצ"ל בתבלי כדאי' בפי' רגמ"ה או בתבלין כדאי' בעיקרי התלמוד ולפנינו בש"ס. [7]) בכ"י ש"ס תבלי של מצוה ובתוספתי ספ"י ור"ו פסחים פ"י דל"ז רע"ד תבלי מצוה. [8]) כ"ר בפי' ר"ח ושם הגי' ג"כ בואו וקחו וכ"ה בכ"י ש"ס ובתוספתי פסחים ספ"י ובנו"ג וטלו. [9]) ועיי' שם ג"כ פי' המיוחס לרש"י. [10]) בנו"ג תבל וכ"ה בתוספתי ערכי' רפ"ב. [11]) וכ"ה בילקי לויקי שם עיי' מ"ש בח"ב, ק"ט. [12]) עיי' צמ"ג חכ"ב 517. [13]) בנו"ג בט"ס כתיתבל.

שבע תובלין לקיין. *[אחי"ה בנו"ג שבע תובלי נצן לקיין ותרג' השבלים הדקות (שם ז') תובלייא לקייתא, שבלים דקות (שם ו') תרג' ירו' תובלי לקין, שבע שבלים (שם ה') תרג' ירו' שבעה תובלי והח' לעווי טעה לומר שהוא מענין תבלין של ע' הקודם] —

* תֵּבֵל (מל"מ וכן בל"ס תֵּבֵל, תְּאבֵיל (מן יבל hervorbringen) פי' העולם (die Welt ספרי עקב פ' ל"ז וראש עפרות תבל (משלי ח', כ"ו) רשב"י אומר תבל זו א"י וכו' למה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת בכל שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו וכו' ע"ש ד"א תבל זו א"י ולמה נקרא שמה תבל ע"ש תבלין שבתוכה איזהו תבלין שבתוכה זו תורה וכו'. והובא זה בשם ספרי בילק' משלי ריש ר' תתקמ"ג ושם אי' תבל ע"ש תבל שבתוכה וצ"ל תבלין וכ"ה נכון בילק' שלח ר' תשמ"ג אשר שם הובא כל הענין בשם הספרי. מדרש משלי פ"ה א"ר אלכסנדרי מהו בתבל ארצו (משלי ח', ל"א) מכאן אתה למד שי' שמות יש לארץ וכו' תבל שהיא מתובלת בפירותיה ובאדר"נ פל"ז למה נקרא שמה תבל על שם שהיא מתובלת בכל. ב"ר פי"ג וילק' בראשי' ר' כ': תבל כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת פירותיה. הרי שבכל מקומות אלה תבל נדרש על שם תבלין עיי"ע תבל א'. ועוד דרשות בענין תבל עיי' ויק"ר פכ"ט שהש"ר פ' יפה אתה רעיתי. וכ"ה תבל בתרג' ש"א ב', ח'; לישעיה י"ג, י"א; י"ד, י"ז וזולתו. ולדעתי התרג' לא שנה ל"מ כדי להבדיל תבל מן תבלא עיי"ע הבא אח"ז.

* תִּבְלָא (מל"מ תֶּבֶל (מן בָּלַל) כמשקל תֶּמֶס fleischliche Vermischung, schändliche That) תרג' תבל (ויקרא י"ח, כ"ג; כ', י"ב) תִּבְלָא[1] ותרג' תבליתם (ישעיה י', כ"ה) עבדי תבלא לשיציותהון וא"כ מענין תֶּבֶל ומענין תכלית וכדאי' בקצת ספרים תכליתם.

תְּבַלּוּל (מל"מ תְּבַלֻּל (מפעל בלל) פי' לובן באישון העין שהוא מבלבל שחרות העין Vermischung des Weissen im Auge mit dem Schwarzen) בפ' על אלו מומין (מ"ו סע"א במשנ') והרי בעינו דק תבלול חלזון. גמר' (שם: מציון המשנה) איזהו תבלול לבן הפוסק בסירה ונכנס בשחור ומסקנא מאי לשון תבלול שהוא מבלבל את העין. *[אחי"ה וכן גרס הרגמ"ה אבל בנו"ג דבר המבלבל את העינים. אבל גם רש"י בויק"ר כ"א, כ' פי' תבלול דבר המבלבל את העין (כגי' רבינו) כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה וכו' ע"ש ועיי"ע סרה א' וכן פי' הראב"ד בספרא אמור פרשה ג' פרק ב' תבלול לבן נכנס בשחור ושחור בלבן וכו' איזה תבלול לבן פוסק בסירה ונכנס בשחור ופי' הראב"ד אין זה מחמת מכה ואינו חסר ממאור עיניו שום דבר אלא כך נברא שהלובן שלו נמשך ונכנס לפנים מן הסירה ומגיע עד תוך השחור הראשון החיצון והשחור הוא בת עין שהוא שחר שבשחר ע"כ ובענין התרג' של תבלול עיי"ע חלזון א' (ומ"ש בח"ג, שצ"ח). והקבוץ ירו' פסחי' פ"ט דל"ו סע"ד דוקים ותַבְלוּלִים תוספת' פסחים פ"ח דקין ותבלולין] —

תבליא (= תּוּבְלְיָא, תּוּבִילָא נ"ל מל"ע طويلة ובל"פ طويلة חבל ארוך langes Seil ועיי' עוד בפנים) רהיט בגפא ותובליא (נדרים פ"ט:) כבר פי' בע' גפא. בכל הנשבעין (שבועות מ"ו.) אמר רב נחמן האי מאן דנקיט מגלא ותובליא עיי' בע' גזם[2]. בר"פ חזקת הבתים בגמ' חזקת ן[3]) (ב"ב ל"ו. ועיי' ג"כ ל"ג:) אמר רב יהודה האי מאן דנקיט מגלא ותובליא פי' בתשיבות מיהא דגרסינן בס"ג דפ' המוכר את הבית (שם ס"ט סע"ב) אמר רב כל שעולין לו בחבל הוי שיור כשמכר לו שדהו היכא דאמר לו חוץ מאילנות והיו בה אילנות גדולים ובינונים וקטנים רב אמר כל אילן שהוא גבוה ואין עולין לו אלא בחבל כמות דקלים שבבבל שעולים להם בחבל ושמו תובליא[4]) כדאמרינן האי מאן דחזיוה דנקיט מגלא ותובליא כי ההוא אילן הוי שיור אבל בינוניים וקטנים לא הוי שיור ונקנין ע"ג קרקע כל שעול של מחרישה כובשן[5]) שהן אילנות קטנים לא הוי שיור אבל בינוניים הוי שיור וכל שכן גדולין[6]). פ"א כלי גודרי תמרים[7]) פ"א בלעז תובלי"א כמשמעה תובליא[8]) שהוא כנגד

---

[1]) בדפ"ס תַּבְלָא. [2]) ויש בח"ב, רס"ו הערה 1 רשמתי גי' הספרים וכגי' רבינו אי' בפי' ר"ח בשבועות הנ"ל. [3]) כ"ה בכ"י ערוך. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ובדפ"ע ע' רע"א. [5]) כיון לרייני גולה אמרי ב"ב ע' רע"א. [6]) וכ"ה בפי' הרא"ם הובא בשט"מ ב"ב ס"ט סע"ב ועי' רע"א עש"ה. [7]) וכ"ה בפי' רשב"ם ב"ב ל"ג: ונראה שהוא פי' ר"ח וי"מ שהביא שם הרשב"ם הוא כפי' הרגמ"ה. [8]) כ"ה בדפ"ר פיזי באזיל ואמש', ודע כי בדפ"ר אי' פ"א בלע"ז ומלת תובליא אין לה קוים בראשה ואולי לשון ערבי הוא עיי' למטה בפנים.

שפורשין תחת הדקל כדי שיפלו עליה תמרים ולא יטנפו בעפר. פ"א מן חכמי מגנצא לפי שהדקלין הן גבוהין כשרוצין ללקט התמרים מביאין מגל ארוך ומשימין תובליא שהוא סל בראש עץ ארוך ומגביהין הסל [1]) כנגד התמרים וחותכין אותן [2]) במגל ונופלין בסל כדי שלא יפלו התמרים לארץ ויתבקעו ויתפלחו. *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה לב"ב ל"ג: וכבר העירותי על זה בע' גפא בח"ב, של"ח ע"ש וש"נ הרי"ץ שפירוש גם כן תובליא סל ולא ידעתי למצא לו גזרה כי בל"ע סל נכתב זנביל زنبيل והוא זביל עיי"ע וע' חתל וגם פ"א בלעז תובליא שפי' רבינו בגד שפורשין תחת הדקל וכו' לא הוברר לי לאיזו מלה איטלקית כיוז [3]), ואולי כגי' דפ"ר בל"ע היא ל' ערבית ثفالة בגד שמשימין תחת הריחים שלא יטנף הקמח. אבל היותר נכון שהוא כפי' ראשון היינו חבל ומל"ע הרשומה בתחלת הערך וגי' הכ"י ש"ס תובילא (עיין ד"ס ב"ב צד ס"ז. וצד ס"ט.) ראיה עצומה לכתיבת מלת ערבית طوبلة פי' חבל ארוך לעלות בו על דקל לגדור התמרים וזה המנהג לגדור התמרים כבר הזכיר פליניאוס [4]) באמרו nunc a d f u n e s vitiliumque nexus . . findun-tur. וכן פי' המיוחס לרש"י בנדרים פ"ט סע"ב תובליא חבל שתולין בדקל ומושכין להם למטה הענפים שבהן התמרים וכו'. וכן פי' רבינו בעל הערוך בע' גפא בגפא ותובליא (נדרים שם) בגרזנו ו ח ב ל ו לעלות בראש דקל ללקוט תמרים וכו'. והר"ן בנדרים פי' תרמיל ובא לזה הפי' ממה שפי' גפא ע"י מקל ואין לו גזרה. ותוספו' פי' בנדרים תובליא כלי ש מ ו ב י ל י ן בו פירות וגזרו אומר מפעל יבל ואין נ"ל] —

* תבלטירים (?) ספרי כי תצא פ' רל"ד על ארבע כנפות כסותך (דברי' כ"ב, י"ב) פרט ליגא ולתכלא ותבלטירים וכו' לפי שאינן מרובעים ובילק' כי תצא ר' תתקל"ג הגי' פרט ליגא ולתיכלא ולתיכלטרין ובע' טג העירותי שתחת ליגא צ"ל טגא והוא מל"ר toga ותכלא, תיכלא אולי הוא ג"כ מזה הענין מל"ר togilla האמצ' מעיל קטן אבל תבלטירים לא מצאתי כעת פתרונו ואעיר רק כי τήβεννα, tebennum פירושו ג"כ מעיל שלבשו חשובי הרומיים וה' ברילל (טראכטען 45) הזכיר מין מלבוש λεβητω-νάριον ועוד אחר ἐπιβαλτάρην והראשון הוא מין מלבוש של כומרים בלי בית יד ונקרא ג"כ בל"ר אמצ' lebitonarium, levitonarium.

* תִּיבְלָלָא (כמו שַׁבְּלוּל בל"מ Schnecke) תרג' תהלים נ"ח, ט' היך זחיל תיבללא.

תֶּבֶן (מל"מ וכן בל"ע تبن ובל"ס תֶּבְנָא Stroh) א ת פ ע ל איתבן מל"ע تبن mit Stroh be-streuen) בר"ג דפ' המקבל (ב"מ ק"ג רע"ב) בעינא דתיתבן ארעאי פי' שיהא לי התבן שמשתייר בה לזבל [5]). תבן אתה מכנים לעפרים (מנחות פ"ה.) ע יי בע' יוחני [6]) ובע' כרז [7]). בר"ג דפ' לא יחפור (ב"ב י"ט סע"ב) תבן והא חזי [8]) לבהמתו בתיבנא סריא פי' שהובאש והופסד ריחו. *[אחי"ה בנו"ג רק בסריא אבל בתוספו' שם בתיבנא סריא וכ"ה בהעתקת רגמ"ה וכ"ה בשט"מ בשם הר"ן ן' מגאש וכ"ה בכ"י ש"ס אצל ד"ס צד מ"ה: ולא העיר על הערוך. ועיי' מה שהקשו התוספו' ד"ה בתיבנא ממה דאמרינן מפרכין את התבן (שבת קנ"ה:) וכנ"ה ב"מ ק"ג סע"א במשנה בתבן ובקש ופירשו שם התוספו' אותו שנקצץ עם השבולת קרוי תבן והנשאר בארץ קרוי קש ועש"ה והראיה משבת ק"נ: בשלמא קש משכחת לה במחובר אלא תבן היכא משכחת לה בתיבנא סריא. ברכות י"ב. קופה של תבן, נ"ה. א"א בר בלא תבן. ביצה פ"ד מ"א המוליך את התבן, וכו' עירו' מ"ה. עסקי תבן וקש. ב"ר ס"פ פ"ג התבן והקש והמוץ מדיינין זה עם זה. והקבוץ ריש שהש"ר הזבלין והתבנים ובלא"ר וסורי תיבנא. ב"מ ק"ג רע"ב בעינא תיבנא. ב"ב ושבת הנ"ל תיבנא סריא. נדרים נ'. הוה גנו בי תיבנא הוה קא מנקיט ליה תיבנא וכו' הבו לי פורתא דתיבנא וכו' אפי' תיבנא לא אית ליה. חולי' נ"ב. עיי"ע בזגא. תרג' תבן (בראשית כ"ד, כ"ה; שמות ה', ז' והלאה) תיבנא. והתואר תָּבָן פי' מעורב בתבן

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ובפי' רגמ"ה אבל בדפו"ו בט"ס בסל. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ובפי' רגמ"ה, ובדפו"ו אותו. [3]) אולי הוא tabarro פי' שמלה ומל"ר האמצ' tabarris, tabardus; ל"י האמצ' ταμπάριον וכן בלי אינגליש tabard, eine Art Mantel; או לאיי"ט tovaglia בל"ר אמצ' tobalia מפה Tischtuch, Handtuch. [4]) N. Hist. 13, 7. [5]) וכ"ה בפירש"י. [6]) בע' יוחני וממרא בח"ד, קט"ז ושם בהערה 4 רשמתי שינויי הגי' בענין עפרים כדאי' כאן בכ"י ו"ו א' ב' ל"ד ובכ"י ק"ט לעפרוים ובדפ"ע כאן לעפריים. [7]) כיון לע' כרזים (ח"ד, שי"ט) אבל שם הביא רק הציון ממנחות מגמ' של אותו הדף ואין מפורש המשל תבן אתה וכו'. [8]) בנו"ג והא תבן חזי וכגי' רבינו אי' בפי' רגמ"ה ובכ"י ש"ס ושם דהא חזי.

תרג' טחים אותו תפל (יחזקאל י"ג, י') ושעיע ליה טין פטיר דלא תָּבָן וכן שם בפסוק י"א ובנו"ג תֶּבֶן והפעל באיתפעל תיתבן ב"מ הנ"ל. יתבנהו מנחו' כ"א. כגי' הילק' עיי"ע בן ב' הערה 3. ונפעל ריש שהש"ר אנחנו לא נזבלים ולא נתבנים אפילו כתבנים ואפי' כזבלים.

תבן (= תְּבוּנָה מל"מ ופירשו בו כמו תַּבְנִית Mo-del, Abbild) כפ' ד' מיתות בגמ' הנודר (סנהד' ס"ג:) כתבונם עצבים (הושע י"ג, ב') פי' כתבניתם כדמותם דמות צלם היו עושין בדיוקנו של בעל. *[אחי"ה בכ"י ק"ט ובדפא"מ ועיק' התלמ' בתבונם וכ"ה במקרא אבל ככר כתב המנחת שי כי ברוב כ"י אי' בכ"ף כתבונם וכן פי' רש"י וראב"ע כתבונם כתבונתם ועיי' ג"כ רד"ק שרש בין. וכ"ה בכ"ף בערוך דפ"ר ופיז' וויניצ' ובאזיל ובש"ס בדפ' ראשונים ונשתבש בדפ' באזיל והלאה והש"ס פי' כתבונם וגו' מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בכיסו וכו'. ירו' שבת ספי"ב די"ג ע"ד הקורע על העור כתבנית כתב חייב הרושם על העור כתבנית כתב פטור] —

* תַּבְנִית עיי"ע הקודם ועוד אולי דמות צלם Venus נקרא תבניתא ירושי' ע"ז פ"ג דמ"ג סע"ב גמליאל זוגא הוה מיסתמיך ברשב"ל מטון בהו תבניתא א"ל מה ניעבור קומוי א"ל עבור קומוי וסמי עיניה וכו' ע"ש ועיי' ירושלים הבנויה לקראחמאל צד ק' ועיי' מ"ע יאהרביכער לה' ברילל ח"א, 142.

תבס (= תְּבוּסָה נ"ל מפעל עברי בסס ענין גיאול וא"כ תבוסה פי' תערובת) בפ' ב' באהילות (מ"ב) רביעית דם ורביעית דם תבוסה ממת אחד ר"ע אומר משני מתים. בסוף נזיר (ס"ד:) ובפ' י"ו [1] באהילות (מ"ג) ובס"ג דפ' המוכר פירות (ב"ב ק"א:) נוטלו ואת תבוסתו [2]). גמר' (נזיר ס"ה.) מניין לתבוסה [3]) אמר רב יהודה דאמר קרא (בראשי' מ"ז, י"ג) ונשאתני ממצרים טול עמי מעפר מצרים [4]) וכמה שיעור תבוסה ר' אליעזר [5]) אומר נוטל עפר תוחח [6]) וחופר בבתולה ג' אצבעות. בפ' הגוזל עצים בגמ' נתן צמר (ב"ק ק"א:) ובנדה בפ' האשה בגמ' הטבילו (ס"ב:) מקולי רביעיות שנו [7]) בדם תבוסה דרבנן פי' דם מעורב בשאר משקין שבגוף אינו דם שהנפש יוצא בו. בפ' תינוקת בגמ' ר' יהודה (נדה ע"א.) ת"ר איזהו דם תבוסה ר' אליעזר בן יהודה אומר הרוג שיצא ממנו רביעית דם וכו' ר' שמעון אומר צלוב על העץ ודמו שותת לארץ ונמצא תחתיו רביעית דם טמא — (א"ב פי' בל"ר דם ובשר מעופש הזב מן המתים ונבלע בקרקע). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"ר tabes. וכל המפרשים כולם נענו ואמרו שהוא מענין בסס וכל"מ מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז, ז') פי' נרמסת ומתגאלת עיי' פי' הרמב"ם בנזיר ובאהלות פ"ב מ"ב ופי' הר"ש והרא"ש שם וכפי' רבינו כאן דם תבוסה פי' דם מעורב וכו'. וכנ"ה באהלות פ"ג מ"ה איזהו דם תבוסה ע"ש כל הענין. ומה שאי' שם ובנדה ע"א. ר"ש אומר צלוב על העץ וכו' אולי ידע כי בל"פ تپاس פי' ענין צליבה] —

* תבוּסָה עיי"ע הקודם לזה.

☞ תְּבַע (מל"ע تبع וכן בל"ס פי' כמו בל"מ דרש ובקש ausforschen, nachsuchen, fordern, verlangen) תרג' דרש דרש משה (ויק' י' ט"ז) מתבע תבעיה משה. תרג' מי בקש זאת מידכם (ישעי' א', י"ב) מן תבע דא מידכון. *[אחי"ה ועוד הרבה זולתו להעתקת בקש ודרש עיי' תרג' בראשית ט', ה'; כ"ה, כ"ב; לשמות י"ח, ט"ו; לדברים י"ב, ה'; י"ג, ט"ו; י"ז, ד'. ט'; כ"ב, ב'; כ"ג, ז'. כ"ב; לתהלים כ"ז, ח'; לירמיה כ"ט, ז'; ל"ח, ד'; ליחזקאל ל"ג, ו'; למ"ב א', ב' והלאה; כ"ב, י"ג וזולתו. וכן בדרז"ל ב"ק ל"ט רע"א ממון שאין לו תובעים. שבועו' מ"א סע"א כיון דתבעיה בעדים וכו', כתובות מ"ב סע"ב ומ"ג רע"א דכי קא תבע קנסא קא תבע . . כי קא תבע בושת ופגם קא תבע, ושם ושבועות ל"ח: לא שביק איניש מידי דקיץ ותבע מידי דלא קיץ וכו'. ב"ק קי"ב סע"א שלו הוא תובע. בכורו' ל"ו רע"ב כיון דאית ליה תובע מירתת. כתובות נ"ד. התובעת כתובתה בבי"ד וכו'. שם פ"ה סע"ב קא תבעי לה לברתה

---

[1]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י אבל בשרפ"ע בט"ס פי"ז. [2]) בב"ב ובנזיר אי' תפוסתו אבל בירו' ב"ב רפ"ח דט"ו. וכן במשניו' בנזיר (פ"ט מ"ג) אי' כגי' רבינו וכ"ה בכ"י ש"ס ה' בב"ב וכ"ה בפי' רה"ג באהלות פ"ב מ"ב בציון מנזיר. [3]) בנו"ג חיכי דמי תפוסה. [4]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד וכ"ה בכ"י ק"ט ודפ"ר ושם טול עמי עפר וצ"ל עפר מצרים וכ"ה בפי' רה"ג באהלו' פ"ב מ"ב וכ"ה בפי"מ להרמב"ם בנזיר פ"ט וכ"ה ברע"ב ובילק' הגי' מקרקע מצרים טול עמי וכ"ה בפי' רגמ"ה בב"ב הנ"ל ועיי' מ"ש בעל תוי"ט לנזיר ובהגשב"ע ע' תבס כי תאריך ליישב עפ"י פי' הרמב"ם ובדפ"ע ובפי' הרא"ש בנזיר אי' ממצרים טול עמי. [5]) בנו"ג ר' אֶלעזר ועיי' תוספו' בנזיר. [6]) בנו"ג תיחוח. [7]) בנו"ג שנו כאן.

וכו', תוספת' קידוש' ספ"ב ואח"כ תובעו זו את זו . . אם האיש תובע . . אם האשה תובעת. ב"ר פי"ז עד שתבעה בפיו — נפעל ירו' שקלי' רפ"א דמ"ה ע"ר נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין. והשם המופשט שבועות מ"א: שעת תביעה. ועוד פי' תבע ענין דרישה ובקשה בפרט לנשואין ותשמיש. יומא י"ח: תבעוה להנשא וכו', כתובו' ס"ד. כאן שתבע הוא כאן שתבעה היא . . תבע הוא נזקקין לו תבעה היא אין נזקקין לה עש"ה. ס"ה. (כוס) שלשה תובעת בפה ארבעה אפי' חמור תובעת בשוק וכו'. חגיגה ט"ו. אשכח זונה תבעה. ירו' שבת פ"י די"ב ע"ג שלח ר' תבע באיתתיה וכו', כתובו' נ"ז: הרי היא כתבועה עש"ה, ושם השם המופשט תביעה ועיין תוספת' כתובו' רפ"ה] —

תְּבַקְיוֹן (מל"י thebaische Elle θηβαϊκόν) בב"ר (פ"ל) [צ"ל פ' ל"ב][1]) (ולפנינו פל"א) וזה אשר תעשה אותה (בראשי' ו', ט"ו) אמר ר' יודן זה וזה עתיד אחד למוד באמתך הה"ד (דה"י ב' ג', ג') (אורך הבנין במדה הראשונה אמות עשרים ורחב עשרים) [צ"ל הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורחב אמות עשרים] ולמה הוא תבקיון. (א"ב פי' שואל למה אמר הראשונה ומתרץ הוא תבקיון כלומר אמתו של בנין בית (שלישי) [צ"ל ראשון][2]) תהיה כאמת תיבת נח ותבקיון פי' דבר של תיבה). *[אחי"ה בנו"ג ולמה הוא קורא אותה אמה תביקין רב הונא אמר שהיו מתביאות בה רבנן אמרין על שם תיבתו של נח וכתב במ"כ הערוך הביאו ולא פירשו ובשם הר"ן מצאתי בספר אות אמת פי' שאמה בית המקדש קורא תביקין על שם שהיו מתביאות פי' שוות לאמה של נח והאריך בראיות וכו', ועיי' ג"כ במיוחס לרש"י ובפי' מהרז"ו ושם אי' ג"כ מתביאות פי' משוויות ומתחלף הת' רפה בשי"ן וב' רפה בוי"ו ע"כ ואין נ"ל והעיקר כל"ע تبى פי' עשה בדיוק וחיבר יחד כלו' אמות ביהמ"ק נעשו בדיוק במדת אמות הראשונות שבתיבת נח וא"כ רב הונא פי' תביקון מל"ע הנ"ל ענין עשיה בדיוק ודבוק ורבנן פי' תואר מן תבה, והנכון שהוא אמת מצרים מל"י הנ"ל עיי' הרימ"ז כט"ר ח"א, 135 ומ"ש הה' צוקערמאן במ"ע מהרז"ף ח"ג, 343] —

* **תביקין** עיי"ע הקודם לזה.

תְּבַר (בל"ס כמו שְׁבַר בל"מ zerbrechen, zerschlagen; התואר תַּבְרָא Zerschläger; השם תְּבַר, תַּבְרָא פי' שֶׁבֶר Bruch, Widerlegung) בפ"ק[3]) בביצה בגמ' ב"ש אומרין אין נוטלין (י"א.) מחלוקת בעלי אבל בתברא גרמי דברי הכל מותר. בס"ג דתעניות (ל"א.) וקרו ליה יום תבר מגל פי' „מעתה אין אנו צריכין מגל לחתוך בו עצים שמיום ט"ו באב תשש כח השמש וכשכורתין עצים מן היער אינן מתיבשין ונשארת בהן לחלוחית ומתליעין וכל עץ שיש בו תולעת פסול לגבי מזבח[4]) מכאן ואילך מן ט"ו באב כל המוסיף במשנתו לשנות מוסיף מן הלילה ליום ששונה גם בלילה יוסיף לו הקדוש ב"ה אורך ימים ועושר וכבוד ודלא מוסיף אלא ישן כל הלילה יאסף[5]) כלו' מתרשל ואינו מבקש חיים שהתורה כתוב בה (דברי' ל', כ') כי הוא חייך ואורך ימיך"[6]). בר"ג דפ' שור שנגח את הפרה (ב"ק מ"ז: מ"ח:) תברא מי ששנה זו לא שנה זו. פי' ר"ח ז"ל שבועה היא שנשבע כדגרסינן בפ' ואלו מגלחין בגמ' דסמך הנזיר (מ"ק י"ז רע"ב) מאי תברא אמר רב יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי[7]). פ"א בוודאי שוברת זו את זו ומי ששנה זו לא שנה זו[8]). בב"ר בריש אלה תולדות נח

---

[1]) ועיי' אנתרופי, בדד א', בטט, גן ה', גנת, גרפית, חצב ג', חמס, ערסל, פלטיא א', פס, צמק, קדרון, קטרקטין, קל, קמר ב' שהביא רבינו ציונים מפרי ל"ב וכצ"ל כאן. [2]) עיי' מהרז"ו לב"ר. [3]) כ"ה נכון בעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בפרק. [4]) עיי' מדות פ"ב מ"ה ירו' תעני' ספ"ד דס"ט ע"ג ואיכ"ר פתיחתי סי' ל"ג ד"ה ויהי לאבל ועיי' רשב"ם ב"ב קכ"א: [5]) וכ"ה בתענית ובכי' ש"ס ב"ב קכ"א: ובנו"ג שם יסיף. [6]) תורף זה הפי' אי' ג"כ בפירשב"ם ב"ב קכ"א: עש"ה ותחלת פי' הערוך אי' ג"כ בפי' ר"ח בתעני' וז"ל יום תבר מגל כלומר מעתה אין אנו צריכין מגל לחתוך בו עצים מכאן ואילך פי', מט"ו באב מי שמוסיף מן הלילה ליום כלומר עומד בלילה ושונה שכבר האריך הלילה וכו' וכן פי' הרגמ"ה יום תבר מגל כלומר מיכן ואילך אין צריכין המגל לכרות עצים: ודלא מוסיף מלילות על הימים לעסוק בתורה יסיף לפי שכבר גדולין הלילות ע"כ. ובב"ב פי' הרגמ"ה תבר מגל שהיה פוסק מגל מלכרות עצים למערכה: דמוסיף. מן הלילות על הימים ללמוד תורה: מוסיף. ימים לעולם הבא שמשם והלאה הלילות מאריכין עכ"ל. [7]) בנו"ג בתי רמי ופי' המיוחס לרש"י במ"ק כלומר שמתא משבר בתים גבוהים ע"כ ובפי' ר"ח במ"ק לא גרס רמי וכדלי' בערוך ובשט"מ לב"מ פ"ב: הגי' בשם ר"ח תברי ברתי! [8]) ודע כי בכתובות ע"ה: ד"ה תברא פי' התוספות פי' ר"ח שבועה ע"כ וכ"ה בשט"מ לכתובו' בזו הסוגיא וכלשון הערוך מצאתי כשט"מ לב"מ פ"ב: וז"ל (בד"ה למימרא) תברא התנא ששנה המשנה אליבא דר"מ אינו הוא התנא ששנא הברייתא אלא תרי תנאי נינהו אליבא דר"מ פי' תברא בשבועה כדגרסינן במשקין בענין שמתא תברי ברתי כלומ' אר"א בשבועה תרי תנאי נינהו, ר"ח עכ"ל. ועיי' ג"כ יד מלאכי סי' תר"ל (ושם הגי' כלפנינו במ"ק תברי בתי רמי).

(ס״ל) אף היא לא תברא פי׳ אינה קושיא [1]. ולמה תניאון (במדבר ל״ב, ז׳) תר״י (ב׳) ולמה כען תתברון. (א״ב תרג׳ עץ השדה שבר (שמות ט׳, כ״ה) אילני הקלא תבר). *[אחי״ה וכן הביאו המתורגמן והוסיף וכן כל לשון שבר מתורגם בלשנא תבר וכן אל תירא ואל תחת (דברים א׳, כ״א) לא תדחל ולא תתבר, ותרג׳ ויחתו (ש״א י״ז, י״א) ואיתברו, ותר״י א׳ בראשית נ׳, י״ט התחת: ארום דחיל ומתבר מן קדם יי׳ אנא [2]. תרג׳ נשברי לב (תהלי׳ ל״ד, י״ט), שבורי לב (שם קמ״ז, ג׳) תבירי לבא, רוח נשברה (שם נ״א, י״ט) תרג׳ נפשא מתברא, לב נשבר (שם) תרג׳ לב תביר, נשבר לבי (ירמיה כ״ג, ט׳) תרג׳ איתבר לבי. ועוד עיי׳ תרג׳ שם א׳, י״ז; להושע ז׳, ה׳; ליהזקאל ל׳, כ״א; לדה״י א׳ י״ז, י׳; לדה״י ב׳ ל״ג, י״ג וזולתו. ובלי השאילה תרג׳ שבור (ויקר׳ כ״ב, כ״ב) תביר ובתר״י א׳ דתביר גרמא, שבר רגל או שבר יד (ויקרא כ״א, י״ט) תר״י א׳ תביר דרגל או תביר דידא. אם טרף יטרף (שמות כ״ב, י״ב) תרג׳ אם איתברא יתבר, תרג׳ פרץ (ש״ב ה׳, כ״ב) תבר והרבה זולתו. וכן בדרז״ל ברכו׳ כ״ב סע״א אתבר חצביה, יומא ע״ח: תבורי מאני. ב״ק ה׳. מ״ב: עיי״ע גז י׳. והתואר תְּבְרָא ביצה י״א. עיי׳ לעיל. והשם תְּבַר, תְּבָרָא, תַּבְּרָא (וכ״ה בל״ס) פי׳ שבר עיי׳ לעיל והושאל לסתירה ולקושיא עיי׳ ב״ר הנ״ל וכן בשמ״ר פ״א ולית תברא. ע״ז ב׳: ועל דא תברתהון עיי׳ פירש״י. ובענין פי׳ תברא (יבמות י״ג. ב״ק הנ״ל שבת צ״ב: כתובות הנ״ל) שבועה כפי׳ ר״ח י״מ שהוא עפ״י דוגמא קשם (قسم) שהוראתו בל״ע ענין שבירה ושבועה. ולפע״ד תברא פי׳ שבירה כלומר (כפי׳ רש״י) קשיא רישא לסיפא, קושיין אהדדי. (ואולי הוא ר״ת תׄרי בׄבי רׄמיין אׄהדדי = תׄבׄרׄאׄ) ועיי׳ כמה דעות בזו המלה במ״ע המחקר (Die Zeit) ח״ה, ומ״ע גרעץ חל״ו 362 והלאה. והשם המופשט תְּבִירוּתָא איכ״ר פ׳ תשיב להם: תבירות ליבא וכ״ה בתרג׳ איכ׳ ג׳, ס״ה תרג׳ מגנת. ותרג׳ רעות רוח (קהלת א׳, י״ד) תבירות רוחא. ועוד השם המופשט בתרג׳ תיבור עיי׳ תרג׳ ש״ב ה׳, כ״ב; לישעיה ל׳, י״ד; לדה״י א׳, י״ד, י״א — ועוד תִּיבְרָא פי׳ שבר, מספר בלתי שלם עיי׳ תשו׳ הגאונים סי׳ מ״ה (צד 21 בה׳ הרכבי)] —

* תַּבְרָא, תְּבַרְתָּא (מע׳ הקודם כמו בל״מ שׂוֹבֵר (Quittung, vernichtendes Dokument ב״ב קע״ג. ונחזי תברא בשמא דמאן דכתיב. כתובו׳ נ״ז. דילמא מירכס תברתא ומפיק ליה לשטרא וכו׳ פי׳ הוא כמו שובר עיי״ע שבר וש״נ.

* תְּבִיר פי׳ בלי ניקוד נגינה מפסקת ששמה כך מפעל תְּבַר פי׳ שבר ופסק.

תְּבַר (נ״ל כמו תָּפַר מל״ע ثغر mittels Schlinge befestigen והשם ثغر Zügel, לולאות (Schlinge) בהכרים פ״כ [3]) בכלים (מ״ו) בי״ש אומרי׳ משיתבר [4]) פירוש משיעשה לו ענובין ובי״ה אומרי׳ משיקשור ר״ע אומר משיקבע [5]) פי׳ קובעו על הדלת. בפ׳ כ״ה (מ״א) ר״מ אומר כל שיש לו תוברות פי׳ „לולאות הן כגון שעושין למכנסים והוא בית כניסת המיין וכן יש לשקין הרבה ולמרצופין ושמם בטיית חוזה [6]) ובלעז לצול״י [7]) כדאמרינן ביריעות (פ״ד דברייתא דמלאכת המשכן [8]) ועושה בה ד׳ תוברין ותולה אותה באונקלי ואמר הגאון אנו קורין אותן תופרות מלשון תפירה. *[אחי״ה רבינו כיון לפי׳ רה״ג שפי׳ כן בפי׳ סר״ט צד 18 וז״ל תוברות א״ד תופרות [לולאות הן] כגון שיש למכנסיים תכור מן הבגד לאחריו והיא בית כניסת המיין ושמו תוברות וכן יש לשקים הרבה ולמרצפין שהן ממיני שקין ושמו בטיית חווה כדאמרינן ביריעות וכו׳ הרי שרבינו נגרר אחר פי׳ רה״ג וגי׳ רבינו יותר מדויקת וכן צ״ל חוזה במקום חווה והוא ל״ע حزة לולאות שעושין למכנסים והוא בית כניסת המיין וכפי׳ רה״ג ורבינו [9]) ויפה לועזו רבינו ע״י לצול״י (כגי׳ עיקרי התלמוד) והוא בלאי״ט lacio, lacciuolo, Schlinge ענובין ולולאות. וזה ענין ثغر בל״ע פי׳ לולאות והוא הוא תוברות כמו תופרות וכגי׳ א״ד שהביא רה״ג ור״ש שהביא בכלי׳ פכ״ה מ״ו פי׳ הגאון וערוך פי׳ תוכרות מענין תפירה ע״ש והנכון כמו שכתבתי שהוא מל״ע הנ״ל. ורמב״ם פי׳ מענין שבירה! ומזה השם נבנה הפעל בנפעל משיתבר כלי׳ פ״כ מ״ו כגי׳ המעולה שבכ״י ועיקרי התלמוד עיי׳ למטה בהערה 4] —

* תְּבַרְתָּא, תְּבִירוּתָא, תִּיבוּרָא עיי״ע תבר א׳.

---

[1]) וכ״ה במ״כ אינה קושיא ושבירה. [2]) כאלו כתוב החתת. [3]) כצ״ל ובדפ״ע בט״ס פ״ב. [4]) כ״ה נכון בכ״י ובעיקי׳ התלמ׳ ובדפ״ע בט״ס משישתבר ובדפ״ר לי׳ כל עיקר. [5]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ודפ״א אבל בדפ״ר ווינציא׳ בט״ס משיבקע. [6]) עיי׳ בפנים בהוספותי. [7]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד ושם ג״כ ס״א אצולי ובדפ״ע אסולי (דפ״ר וכ״י ה״ב) אזולי (דפו״ו ודפ״א). [8]) עיי״ע סן ה׳ ועיי׳ מ״ש המו״ל של פי׳ רה״ג לסר״ט צד 50 וש״נ הראשונים שהשתמשו בזו הברייתי. [9]) וה׳ לעווי שגה כרואה וטעה בפירוש דברי רה״ג

* תִּבְרָנִית (פי' כמו טִבְרָנִית תואר מן טבריה (tiberianisch ירו' שקלים פ"ג דמ"ז ע"ג חצי שמינית תברנית ובירו' פסחים פ"י דל"ז ע"ג אי' לנכון טיברנית עיי"ע טבריה (ח"ד, י"ג:).

* תַּבְשִׁיל, תַּבְשִׁילָא (מפעל בשל, gekochte Speise ; Gericht והושאל לתשמיש המטה (Beischlaf שבת קי"ט. תבשיל של שבת, שם קכ"ט. תבשילא דטחלי, כתובו' ס"א. תבשילא דארד, ב"ב ט"ז: תבשיל של עדשים, ר"ה כ"א. תבשילא דבבלאי, סוטה מ"א: טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך, ביצ' י"ז: עירב בתבשיל, פסחים פ"י מ"ג תעני' פ"ד מ"ז שני תבשילין ועוד הקבוץ בתרג' בראשית כ"ז, ז', י"ד. י"ז והיחיד תרג' שם כ"ה, כ"ט. ל"ד וזולתו. ועוד תרג' המרק (שופטים ו', י"ט, כ') תבשיל ועיי' ג"כ פירש"י ברכו' מ"ד. ד"ה כל סעודה ועיי"ע שרף א'. ועוד בל' כבוד ענין תשמיש ברכו' ס"ב. כדלא שריף תבשילא פי' כמו שלא שמשת מטתך מעולם עיי' פירש"י. וכן בחגיגה ה': כמאן דלא טעים ליה תבשילא ופירש"י שרעב לאכול כלומ' מתאוה לתשמיש ע"כ. וכלשון הכבוד של מקרא אכל לחם פי' היינו משמש המטה ועיי' שבת ס"ב: במה סעדת היום וכו' עיי"ע יין, סב ו', פת א', עמל א'. ואולי בזה המובן גם כן אפי' הקדיחה תבשילו גיטי' פ"ט מ"י אבל מתוך שקלא וטריא הגמרא דף צ'. קשה להולמו לפרש כן. ועוד מזה הלשון בתוספת' כתובו' פ"ז הדירה שתהא מטעמת תבשילה לכל אדם וכו' עש"ה ובירו' כתובו' פ"ז דל"א: אי' טוען משום ד ב ר א ח ר.

תג (= תָּגָא, תָּאגָא מל"ס וכן בל"ע ופ' تاج כתר Krone ובהשאילה כתרים על אותיות Krön-chen über den Buchstaben) בפ"ק באבות (מי"ג) ודאשתמש בתגא חלף. בפ' בני העיר בגמ' וחכ"א (מגילה כ"ח סע"ב) תנן התם ודאשתמש בתגא חלף א מ ר[1]) ריש לקיש זה המשתמש במי ששונה הלכה[2]) כלומר שהוא מוכתר בכתר של תורה והמשתמש בו ראוי להריגה[3]). בריש מגילה (ו' רע"ב) ש ל ש מ א ו ת[4]) מ ל כ י[5]) קטירי תגא איכא בגרממיא של אדום. בפ' הקומץ רבה בגמ' ב' פרשיות (מנחות כ"ט:) מ"ט קטיר ליה[6]) תגא[7]) אמר הקב"ה אם עושה תשובה[8]) אני קושר לו כתר. וישם כתר מלכות בראשה (אסתר ב', י"ז) תרגומו ושוי תגא דמלכותא ברישה — (א"ב פי' בל"ר כתר). *[אחי"ה איננו לי רומי כדעת ר"ב (אולי צ"ל בלי ארמי) כי אם ל"ס וע' ופ' ואי' ג"כ בתרג' שה"ש ג', י"א בתגא ובכלילא ובקבוץ בתרג' אסתר א', ג' כלהון קטרי תָּגֵי ברישיהון. סנהדר' ק"ה. חוצפא מלכותא בלא תגא ובהשאילה כתרי אותיות מנחות הנ"ל. שבת ק"ד. תגיה דקוף. עירו' י"ג. סוטה כ'. דילמא אתי ויתיב אתגיה דדלי"ת ומחיק ליה ומשוי ליה ריש. הרי לעוקץ הד' מאחוריה קורא ג"כ תג[9]) עיי' מ"ש בעל עיקרי התלמוד וסיים וכבר הארכתי בזה בהלכות תפילין שעשיתי בכאן בתונס שנת רס"ז ליצירה]' —

* תְּגַאֲלְתָּא (מפעל גאל = געל פי' צואה (Schmutz תרג' צאת (ישעיה ד', ד') תגאלת בנת ציון.

☞ תִּיגְדָּא (פי' כמו אגד עיי"ע גד ג' (בח"ב, רל"ו) (Stab, Krücke תרג' (ויושט) [צ"ל יושיט] לו המלך את שרביט הזהב (אסת' ד', י"א) יושיט ליה מלכא ית תיגדא דדהבא באות דל"ת ותרג' שבטך ומשענתך (תהלים כ"ג, ד') תגרך תריצא ואוריתך באות רי"ש. מסכת' מציאה בר"פ אלו מציאות (ב"מ כ"א:) אזלי אתיגרא עיי"ע גד שלישי. *[אחי"ה וכבר רמזתי שם בהערה 12 על זה הערך וש"נ גי' רבינו אזלי אתיגדא בדל"ת וכ"ה בכ"י ש"ס בתעני' ו' רע"ב ובע' נמוש וכ"ה תיגדאך בתרג' בדפו"ו ובגי' רבינו בע' גד, וכן תרג' שרביט (אסתר ה', ב'; ח', ד') ועוד עיי"ע גד ג' ומ"ש] —

* תַּגְלָא עיי"ע בן סירא וש"נ קהל"ר פ' ויותר.

* תִּגְלַחַת (מפעל גלח (das Haarabschneiden מגילה ח': ירוש' מגילה פ"א דע"א:

---

[1]) וכ"ת נכון בכ"י ש"ס ובריא"ף ובראש אבל בנו"ג תני. [2]) בנו"ג הלכות. [3]) ובפי' ר"ח אי' "פי' המשתמש במאן דמתני שמעתא ראוי להריגה" ורש"י פי' תגר כתר תורה ובנו"ג הלכות כ ת ר ה ש ל ת ו ר ה ונראה שבא מגליון פנימה עפ"י פי' רבינו ורש"י ובאמת לי' בכ"י ש"ס ובריא"ף וברא"ש — ובאבדר"נ ס"פ י"ב פי' ודאשתמש בתגא . . . כיצד שכל המשתמש בשם המפורש אין לו חלק לעוה"ב (ועיי' סנהדר' ס"ז:). [4]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב וב"ר ובשאר כ"י ש' ובנו"ג תלת מאה ובדפ"ע לי' בטעות. [5]) וכ"ה נכון בכ"י ש"ס ובע"י ובילקוט ובדפי' הראשונים שהביא ד"ס ובספרים שלנו נשמט בטעות. [6]) בנו"ג אית ליה. [7]) בנו"ג תאגא. [8]) בנו"ג אם חוזר. [9]) וממנו הפעל מתוייג עיי' הלכות תפילין לרמב"ם פ"ב הל"ח וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות שיש להן תג כמו שהן כתובין בספר תורה ואלו הן האותיות המתויגות וכו' עש"ה. ועיי' אחרית דבר שבסוף הערוך בשיר השני טור ד' המתחיל בתגין וזיונין. ועיי' בהקדמת לס' אפוד וכתב וז"ל וביחוד הקפידו בזה בצורת כתיבת התורה למעלתה עד שבכתרי האותיות וקרו להן תאגין וכו' עש"ה.

תגלחת וצפרים, ע"ז ח'. יום תגלחת זקנו. איכ"ר פ' מה אעידך בנים המצויינים במילה ובתגלחת ובציצית.

תַּגָּר (= תַּגָּרָא בל"ס תָאגָרָא בל"ע تاجر פי' סוחר Händler, Kaufmann והפעל בפעל תַּגַּר בל"ס ובל"ע تجر (handeln אשורים ולטושים ולאומים (בראשית כ"ה, ג') תרג' ירושלמי (א') [1] תגרין ואמפורין ורישי אומין [2], וכן בב"ר (פס"א) [3] — (א"ב תרג' סוחריה שרים (ישעיה כ"ג, ח') תגרהא רברבין).. *[אחי"ה והרבה בתרג' להעתקת סחרים (יחזקאל כ"ז ל"ו), רכלים (שם י"ז, ד') ועיי' תרג' בראשי' ל"ז, כ"ח; למ"א י', ט"ו; לקהלת ז', י"ח וזולתו והיחיד תגר, תגרא, תרג' כנעני (בראשית ל"ח, ב') בת גבר תגרא ובתר"י גבר תגר, פסחים נ'. כנען (זכריה י"ד, כ"א) מנלן דאיקרי תגר וכו' דכתיב בת איש כנעני וכו', ב"מ מ': זבון וזבין תגרא איקרי, נ"א. כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר ר"י אומר אין אונאה לתגר, שם: תגר אין לו אונאה מפני שהוא בקי, תוספת' ב"מ פ"ג עד מתי מותר לחזור עד כדי שיראה לתגר או לקרובו או לבקי, תוספת' דמאי פ"ג הלוקה מן התגר וכו', והקבוץ תַּגָּרִים עירו' נ"ה. ב"מ מ"ט: תגרי לוד (עיי"ע לד ח"ה, י"ח), פסחים נ': תגרי סימטא עיי"ע סמטא. שם קט"ז. עיי"ע הרך. והשם המופשט תַּגְּרָא, תִּגָּארָא תרג' זכריה י"ד, כ"א; תרג' שני אסתר י', א'; ולנקבה תִּיגָּרוּתָא (= בל"ס תֵּאגרותא) תרג' משלי ג', י"ד; י"ז, ט"ז; כ"ז, כ"ו; ל"א, י"ח. והפעל: שמ"ר ספ"ז ל"ז לאוהבו של מלך שתיגרו וכו', תר"י א' בראשית מ"ב, ל"ד תסחרו: תִּתַגְּרוּן, אתפעל תרג' לא תתעמר (דברים כ"א, י"ד) לא תִתַּגַּר, ושם כ"ד, ז' וְיִתַּגַּר ביה [4]), תרג' שני באסתר ח', י"ג וכל דצבי למִיתַּגָּרָא וכו', ע"ז ב' סע"ב יבמות צ"ב: איתגורי איתגור] —

תגר (= תִּיגָר, תִּיגְרָא מל"מ תִגְרָה בל"ס תֵאגְרָא פי' ריב ומדון (Streit, Hader בס"ג דפ' קונם יין (נדרים ס"ב סע"א) שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תיגראי ברישא. בר"ג דפ' יוחסין (קידושין ע' רע"ב) שרי ליה תיגריה דלא לשוויך עם הארץ [5]). בר"נ דסנהד' (ז'.) האי תיגרא דמי לצינורא דבידקא. בפ' הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל (יבמות ס"ג.) מגניא ליה ארעא [6]) ומרמיא ליה תיגריה פי' משכיבתו בשדה על הקרקע ומביאה לו עסקין דברי ריבות [7]). מדנים ישלח (משלי ו', י"ד) תרגימו תיגרי רמי. והת"ו אינה יסוד ויש מהן בע' גר. *[אחי"ה וכיון לע' גר ו' אשר שם הביא תרג' וסכסכתי (ישעי' י"ט, ב') ואיגרי מן ואל תתגר בם (דברי' ב', י"ט) ובאמת תגרא בל"מ ותיגרא בלא"ר וסורי נגזר מן ההתפעל של גרה, גרי ות"ו נעשה שרשית כמו תחל, תרם עיי"ע ת. וכנ"ה בב"מ נ"ט. ואתי תיגרא בביתא עיי"ע קש א'. שבת ק"ל. ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא, ירוש' ברכות פ"ה ד"ט ע"ג כקורא תיגר על מדותיו של הקב"ה, ב"ר פי"ז צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תגר וכו'. ב"ר פ"א שהש"ר פ' ראשו כתם פז ילק' בראשי' ר' א', ילק' יתרו ר' רפ"ו פסיקת' דר"כ צד ק"ט פסיקת' רבתי פכ"א אלף קורא תגר לפני הקב"ה וכו' ובמדרש הגדול כ"י בראשי' הגי' תיגר. ונ"ב מריבה, תר"י א' כי יהיה ריב (דברים כ"ה, א') ארום יהי תיגרא, ישתק מדון (משלי כ"ו, כ') תרג' ישתק תיגרא, יגרה מדון (שם ט"ו, י"ח) תרג' מגרי תיגרא, והקבוץ תיגרי (שם ו', י"ט; י', י"ב; ט"ז, כ"ח; כ"ג, כ"ט; כ"ט, כ"ב) וזולתו. והתואר תִּיגְרְנָא איש מדונים (שם כ"ו, כ"א) תרג' גברא תיגרנא, ולנקבה: אשת מדונים (כ"א, ט'. י"ט; כ"ה, כ"ד) תרג' אתתא תיגרניתא] —

תגר (= תִּיגְרָא מל"ע تيغار = إجانة Becken (Kessel בריש בכורות בגמ' דסמוך חמורה (בכורות ט', רע"א) הנהו מיא דאיתו [8]) מבי בלועי [9]) שדינהו בתיגרא פי' כלי כעין אגנא. *[אחי"ה בפי' רגמ"ה בתיגרא בכלי בכד גדול ע"כ ובפירש"י בתיגדא: בכלי ל"א בתינארא חבית ע"כ. וגי' תיגרא ברי"ש העיקר ומל"ע הנ"ל שפי' ממש כפי' הערוך כלי כמו אגנא עיי"ע אֹגָן] —

תַּד (= תַּדִּין, תַּדְיָין, תַּדְיָא בל"ס תַדְיָא בל"ע ثدي בל"מ שָׁדַיִם (die weibl. Brüste ונקרב את קרבן ה' (במדבר ל"א, נ') תר"י (ב') מעובין מבי

---

1) בכ"י ה"ב תרג' יונתן! 2) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד אבל ברפ"ע ודרישי אומין ובדפ"ר ארמין וט"ס הוא 3) ועיי"ע אמפר. 4) בדפ"ש ועיי' אוהב גר צד ע"ה. 5) בנו"ג שרי לית תגריה דלא נישוויך כשאר עם הארץ. 6) בנו"ג אארעא. 7) ועיי' ג"כ פירש"י ובדפ"ע בט"ס ומדמיא וצ"ל ומרמיא וכדאי' בעיקרי התלמוד ושם הגי' עסיקין ודברי ריבות ובדפו"ן אי' בט"ס נקודה קודם מלת רובות. 8) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובנו"ג כמו כן ובדפ"ע דאיתו. 9) בנו"ג מבי בליעי.

תדיהון [1]). על שדים סופדים (ישעיה ל״ג, י״ב) תרג' על תדין [2]). ספדין ושדים צמקים (הושע ט', י״ד) תרג' ותדין יבשין. *[אחי״ה וכנ״ה בתרג' שדי אמי (תהלים כ״ב, י') תַּדיי אמי, ויונקי שדים (יואל ב', ט״ז) תרג' ינקי תדיא, ומה שדים כי אינק (איוב ג', י״ב) תרג' ומה תדייא ארום אינק, תר״י וב' בראשית מ״ט, כ״ה תדיין (תדייא) דינקת מנהון ועוד עיי' תרג' שה״ש ח', א'; לאיכה ד', ג'. ב״ב ט'. חזי להני חדי דמצית מניהו וצ״ל תדי עיי״ע חד ובכ״י ש״ס ה' הגי' דדי] —

* תַּדַּאי (שם פרטי וכן בל״ס תַּדָּיָא Thaddäus) שבת ל״ח: א״ר זריקא א״ר אבא (בכ״י ש״ס א״ר אמי) א״ר תדאי וכו'. א״ר אמי ר' תדאי דעבד לגרמיה הוא דעבד וכו'. ר' יוסי בן תדאי איש טבריה שאל את ר״ג פ״ק דמס' ד״א ירוש' כלאים פ״א דכ״ז: ירו' שבת פ״ג ד״ה סע״ד ר' לעזר בן תדאי. ועוד עיי״ע תּוֹדָה ב').

* תדיא עיי״ע תה ב' ומ״ש ועוד עיי״ע תוא ב'.

* תדל עיי״ע בן ערל (ח״ב, קכ״א) ומ״ש.

☞ תדר (מל״מ ארמית תְּדִירָא Beständigkeit; תואר הפעל תדיר פי' תמיד anhaltend, beständig, immer) תרג' דורש אותה תמיד (דברי' י״א, י״ב) תבע יתה תדירא. *[אחי״ה תרג' עֹלת תמיד (במדבר כ״ח, ו') עלת תדירא ועיי' שם י' והלאה, תרג' ומנחת התמיד (שם ד', ט״ז) מנחתא תדירא (בתר״י דתדירא), וכן תואר הפעל תדירא עיי' תרג' שמו' כ״ז, כ'; לויק' כ״ד, ג'; לתהלי' ט״ז, ח'; כ״ה, ט״ו והרבה זולתו. וכן בדרז״ל פסחים קי״ד. תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם וכ״ה בברכו' נ״א: ושם ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ועיי' סוכה נ״ו. זבחים צ״א. ירו' ברכו' רפ״ח די״א ע״ד היין תדיר וקדושה אינה תדירה, תוספת' ברכות רפ״ו (ה') ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, ירו' פסחים פ״י דל״ז סע״ג היין תדיר וקדושה אינה תדירה, ושם הואיל והיין תדירא ואבדלה אינה תדירה וכו', ירו' נזיר פ״ו דנ״ו רע״ב תדיר ומקודש תדיר קודם ועיי' ירו' יומ' רפ״ז דמ״ד רע״ב. זבחים פ״י מ״א דפ״ט. תוספת' זבחים רפ״י כל התדיר מחבירו (הוא) קודם את חבירו. ירוש' תעני' פ״ב דס״ה סע״ד שהם (אנשי בית אב) תדירין בעבודה. ובדניאל ו', י״ז. כ״א בתדירא פי' תמיד (מפעל דִּיר, דור נבנה השם תדירא ובבית בראש נבנה התואר הפעל) תוספת' אהלות פט״ז ותוספת' פרה פ״ג בתדירה כצ״ל תחת בית (בו) דירה עיי״ע זמר א' (ח״ג, רצ״ט ומ״ש)] —

☞ תדורא בפ' הגוזל קמא (ב״ק ק״ה:) א״ל תדורא עיי״ע תרדא. *[אחי״ה וכן גי' הכ״י ש״ס תרדא ובכ״י ר' הגי' טרודא וכדאי' בסנהד' כ״ו. עיי״ע טרד וגי' רבינו עיי' בע' תרר וע״ש ומ״ש] —

* תַּדְמוֹר עיי״ע תרמוד.

תה (= תְּהָא מל״ע تاه בל״ס תְּהָא פי' השתאה ותמה hinstarren, staunen) בר״ג דפ' הדר (עירו' ס״ו רע״א) תהו בה נהרדעאי . . . תהי בה ר' אליעזר [3]) א״ר זירא מאי תיוהא [4]) דר' אליעזר בפ' מרובה בגמ' ר' שמעון (ב״ק ע״ו:) תהי בה ר' אליעזר [5]). בר״ג דפ' הגוזל ומאכיל (שם קי״ב:) תהי בה ר' יוחנן ומי מקבלין עדים שלא בפני בעל דין פי' תימה. *[אחי״ה ורש״י פי' בעירובי' תהי לשון מריה וכו' כלומר מעיין ומחשב לדעת טעמו של דבר וכן פירש״י בב״ק ע״ו: תהי לשון מריח בקנקן כלומר דייק לה וכו'. וא״כ פירשו מע' תה ד' ועיי' ג״כ בהפישב״ע. והנכון כפי' הערוך ומל״ע וסו' הנ״ל וכנ״ה בב״ר פ״ב וכבר היה ר' שמעון בן זומא יושב ותוהא ושם רפ״ב ישב לו אותו תוֹהֶא ובוהא . . . כך ישבה הארץ תוֹהָא ובוהא, ושם: היתה מניקתי תוהא ובוהא פי' שממון וכן פי' רש״י בבראשי' א', ב' תוהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתמום . . . . תהו אשטורדישו״ן (= estordison, Betäubung) פסחים נ': מ״ט דתהו ביה אינשי ומזה תעני' ו': אבל רבינו היה הביא כל זה בע' תה ג'. והשם המופשט תהייא (תהייה) ולגי' רבינו תיוהא עיי' לעיל] —

תה (= תְּהָא בל״ס תְּוָא פי' התנחם bereuen) בפ״ק בנדרים בגמ' בנדרי כשרים (ט':) היינו טעמא כשהן תוהין נודרין [6]) כשהן מטמאין ורביא [7]) עליהון ימי נזירות מתחרטין. בר״ג דפ' ארבעה

---

[1]) בנו״ג ומעוכיא מן בית חדיהון ובתר״י א' מהוכיא מבית חדייהון וצ״ל מבית תדייתון כי חדיא בי חדיא, פי' חזה עיי״ע בי חדיא ועי' חד ד'. [2]) וכ״ה בדפ' רעגיא ובנו״ג דדין. [3]) בדפ״ר לעזר ובכ״י ה״ב אלעזר. [4]) בנו״ג תהייא ובד״ש תהייה. [5]) בנו״ג אלעזר. [6]) בנו״ג נוזרין וכ״ה בבמ״ר רפ״י. [7]) בנו״ג ורבין.

(כ"א:) ההוא דאתא לקמיה דר' אסי א"ל בדו תהית א"ל לא ושרייה. בס"ג דפ"ק בקידושין (מ':) אמר ר"ל בתוהא על הראשונות פי' מתחרט על הזכיות דכתיב (בראשית ו', ו') וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ תרג' ירוש' והוה תהי מן קדם ה'. נחמתי כי עשיתים (שם ז') והנחם על הרעה (שמות ל"ב, י"ב) בילמדנו בריש אחרי מות (בתנחומ' ל"י) תהות לפני הקדוש ב"ה שמתו וכו'. *[אחי"ה בתרג' ירוש' בראשי' שם ושם ל"י כי אם ותב יי במימריה. ארום תבית במימרי וכו' אבל בתר"י ב' והות תהי וצ"ל תהו וכ"ה בתר"י שמות הנ"ל ויהוי תוהו קדמך וכו', ובתרג' תהלים ע"ח, מ"א אי' השם תיוהא להעתקת התוו ואי' ג"כ הפעל בתר"י ויק' ה', ה' וכתר כן תהא, שם כ"ד ביומא דתהא על חובותיה, תרג' ירו' ינחם (שמות י"ג, י"ז) דילמא יתהון, תרג' שה"ש ה', ה' תהית על עובדי, תרג' קהלת א', ט' ולא תהת על חובהא. והרבה בירו' ירו' שבת פ"א ד"ג סע"ב שרי תהי בה פי' התחיל להתחרט בו, ירוש' חלה רפ"ב דנ"ח: מן דנפקית תהית דלא אמרת וכו', ירוש' תענית פ"ב דס"ה סע"ב סופו לתחות בו צ"ל לתהות וכ"ה ירו' נדרי' פ"א דל"ו ע"ד מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופו לתהות, ושם מכיון שהוא תוהא וכו'. ומזה נ"ל לפרש התרג' אחר נדרי' לבקר (משלי כ', כ"ה) ובתר הכי תדיא ליה נפשיה וצ"ל תְּהֵיָא ובפשיט' אי' תְּוְיָא כלומר אחר שנדר מתחרט בנפשו. ירוש' תענית פ"ג דס"ו ע"ג שלשה ברא הקב"ה ותהא שבראן וכו'[1]. שמ"ר פ"כ התחיל המוכר תוהא. והשם תְּהוּת ילמדנו בערוך עיי' לעיל וכנ"ה בספרי תצא פסק' שכ"ו כביבול יש תהות לפניו . . . ואין נחמה אלא תהות וכו', שמ"ר ס"פ מ"ג והנחם על הרעה לעמך (שמות ל"ב, י"ב) . . תהא התהות מצויה לפניך. ירוש' נדרים רפ"ט דמ"א: התהות מצוייה. ובתר"י תהו, תוהו עיי' לעיל. וכן בתר"י א' שמות ל"ב, י"ד והוה תהו מן קדם יי' ובתר"י א' דברים ל"ב, ל"ו יהי (תהן) [צ"ל תהו] קדמוי וכן בתרג' תהלים הנ"ל תְּיוּהָא ובדפו"ו תְּיְוְהָא וכן בל"ס תְּוָא, תְּוָיָא, תְּוָתָא וקרוב לזה המשקל בב"ר ספכ"ז נחמתי (בראשית ו', ז') תווהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה . . . תווהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע וכו' ובילק' בראשי' ר' מ"ז הגי' תהות — ורש"י בב"מ ע"ג. פי' מזה תיוהא ענין חרטה אבל עיי"ע תיוהא] —

תה (= תְּהָא מע' תה א' starren) בריש ב"ר (פ"ב) תהו ובהו (בראשי' א', ב') ישבה לה הארץ תוהה ובוהה[2]. בר"ג דתעניו' (ו':) דיקא נמי דכתיב (עמוס ד', ז') תמטר תהא מקום מטר — (א"ב פי' בל"י פעל הצועק בקול גדול וכן בוהא פעל הקורא בקול גדול עיי"ע בהה). *[אחי"ה בע' בהה פירשתי בפי' ר"ב מל"י θύω אבל לא הצרכנו לזה כי עיקר גזרתו מע' תה א' ע"ש. וגם תמטר נדרש על פי גזרה זו יפה תְּהָא מקום מטר כלומר שמם יהיה מקום מטר ורש"י פי' כלו' יותר מדאי ורגמ"ה פי' בהיפך כל דהו וא"כ לא כיוונו לשרש תהא וכן ר"ח שפי' שם י ה י ה המטר כנוס כלו' נקוים שם המים] —

תה (= תְּהָא פי' מריח riechen; תִּיהָא Geruch-einziehen ועוד עיי' בפנים) בר"ג דפ' שני דייני גזירות (כתובות ק"ה.) קרנא בטילא דמוכחא הוא שקיל דהוי תהי באמברי[3] דחמרא פי' טועם היין ויודע אם יחמיץ ואם לאו. פי' גאון זיקא דמפיק אדם מפומיה ודמעייל לפומיה נקרא תיהא בל' ארמי. ובת תיהא (ע"ז ס"ו:) נקב הוא שנוקבין במגופית החבית ומניחין פיהם על פי הנקב ושואפין את ריחו של יין ויודעין אם החמיץ ואם טוב הוא. בפ' לא יחפור בגמ' חנות שבחצר (ב"ב כ"ב.) א"ל רבא לרב אדא בר אהבה פוק תהי ליה בקנקניה, והא דגרסינן בפ' שמונה שרצים (ק"ח.) ככר פי' בע' דל. *[אחי"ה בע' דל ב' (ת"ג, ס"ג: והלאה) הביא רבינו הציון משבת הנ"ל תהי בקנקניה ופי' ארוך שם הועתק מלה במלה מפי' ר"ח בשבת כמו שהראית לדעת עתה בהופיע זה הפי' של ר"ח בש"ס ווילנ' וכמו שמעיד הרמב"ן בחידושיו עיי' מ"ש בע' הנ"ל ובמקום הנ"ל בהערה 8 והיוחסין השלם הביא קצת מזה הפי' בשם רה"ג עיי' מ"ש בצד ס"ד. וקרוב הדבר שפי' ר"ח הוא מיוסד עפ"י פי' רה"ג וראיה לדבר כי כאן פי' רבינו בשם הגאון תהי טועם היין וכו' וכן פירש ר"ח בשבת שם (מה שלי' בע' דל) וז"ל תהי בקנקניה פי' טעום יין שבזה הקנקן מלשון קרנא הוי תהי בחמרא כלומר וכו' וכדאי' יתר דברי ר"ח בע' דל. וכן פירש"י בב"ב הנ"ל תהי ליה בקנקניה הריח לו בקנקנו אם יין הוא אם חומץ כלומר בדקהו בהלכות אם ת"ח הוא אם לא. ריח היין כשמריחין אותו אם טוב הוא קרי תהי כדאמרי' (ע"ז ס"ו:) בת תיהא וכן בכתובו' (ק"ה.) קרנא הוה

---

[1]) עיי' בבלי סוכה נ"ב: ארבעה מתחרט עליהן וכו'. [2]) בנו"ג תוהא ובוהא. [3]) לי' ברפ"ר ופיז' ואמ' ואי' בדפו"ו ובש"ס.

תהי וכו' וכן פי' רש"י בע"ז בת תיהא נקב נוקבים במגופת החבית וכו' ממש כפי' הערוך בשם הגאון (ועיי' מ"ש בע' בת תיהא (ח"ב, רי"ד) בגזרת המלה) אבל התוספו' בע"ז פירשו בשם ר"ת בענין אחר כלומר שיש קנה שקוע תוך החבית ובולט חוץ ומניחין (לתוך) [צ"ל לתוכו] קנה קטן כמין דד ומניחין דרך אותו דד וכו' ע"ש ובחי' הריטב"א בשנוי לשון ע"ש ושם הובא ג"כ פי' הערוך מוסכם עם פירש"י אבל עיי' מרן בית יוסף ה' תערובות סי' ק"ח שהביא הערוך כאלו הוא חולק על פירש"י וסיים כי הרשב"א (תשו' ח"ג, סי' רל"ד) והרמב"ן פירשו כערוך אבל לפע"ד אין חילוק בין פירוש הערוך ובין פירש"י וכפי' הריטב"א הנ"ל ע"ש — וכנ"ה תיהא בהוראת ריח בשבת קכ"ט. ר' יוחנן שתי עד דנפיק תיהא מאוזניה כה"ג בכ"י ש"ס וכ"י ילק' (ד"ס צד קמ"ט.) ובנו"ג תיהיא מאוניה ורש"י גרס תיהי ופי' הריח] —

תהב (= תְּחַב פי' נעץ hineinstecken עיי' בפני') בפ' כיצד צולין את הפסח (פסחים ע"ד. במשני) שפוד של רמון תוהבו מ ת ו ך פיו [1]) [ס"א תוחבו][2]). בפ"ג בכריתו' (ט"ו רע"ב) ובספרא [3]) בפ' כהן משיח (דיבורא דחובה פרשה א' פרק א') וחותכו עד שהוא מניח כשעורה [4]) ותוהבו בסירה. בר"ג בפ' אלו דברים בפסח (פסחים ס"ו סע"א) מי שפסחו טלה תוהב לו בצמרו. בר"ג דפ' חומר בקודש (חגיגה כ"ג.) ונמצא מת [5]) תהוב בקרקעיתה של ספינה פי' דעוץ. בריש כלאים (פ"א מ"ח) אין תוהבין זמורה של גפן לתוך האבטיח — (א"ב תחב כתוב בנוסחאו' בכולהו). *[אחי"ה ואם הוספת בעל עיקרי התלמוד הנ"ל היא פלוטה מקולמסו של רבינו אז גם בעל הערוך הרגיש בזה ובדפ"ר וכ"י ה"ב אי' בכל הערך תחב בחי"ת. ולפע"ד תחב ותהב אחת היא מל"ע תחם تخم ובל"ס תחם פי' נעץ לעשות גבול (Grenze stecken, abmarken) וכן בל' שמרוני העתיק גבול תהום ובל' סורי גבול: תחוב, ובהשאילה ענין קרוב להרכבת נטיעות caprificiren כלאים הנ"ל וכנ"ה בתוספת' שביעית ספ"א בכ"י אירפ' אין תולין תחובין בתאינה ואין מרכיבין בתאינה וכו' ובנו"ג תחומין וזה ראיה למ"ש בענין גזרת המלה. ובירו' שביעי' פ"ד דל"ה: אי' אין תולין ת ו כ י ן בתאינה כיצד הוא עושה מייתי ייחור דתאינה וכו' וצ"ל תחובין או כגי' הרא"ש בירו' הנ"ל תובין וכן נקרא בל"ס תובא תאינה מדברי (caprificus, wilde Feige) התולין אותו בתאינים שאינם מבושלין כדי לגמור בישולם — ובע' תחב ארבה בדוגמאות ע"ש] —

* **תֹּהוּ** (מל"מ פי' שממה וריקות וכן בל"ע تهى ובל"פ כמובן Leere, Oede) סנה' צ"ז סע"א שני אלפים תהו עיי' פירש"י. ועיי' ג"כ ב"ר פ"ב הדרוש שהובא בע' תה א' וג'. ובענין התרג' עיי"ע בהה.

* **תָּהוּ**, **תָּהוּת** עיי"ע תה ב'.

תְּהוֹם (מל"מ פי' עומק הארץ וכן בל"ס תְּהוֹמָא Abgrund, Tiefe) בפ' כיצד צולין (פסחים פ':) ניטמא טומאת התהום הרי זה מרצה. בסוף נזיר (ס"ג. במשני) ואם טומאת התהום הוא אינו סותר. גמר' (שם) מנא הני מילי [6]) אמר ר' אלעזר דאמר קרא (במדבר ו', ט') וכי ימות מת עליו במחמרת ע ל י ו [7]) וכו' עד אלא הא (דתנן) [8]) [דתניא] (תוספתי דזבין פ"ב) אי זו היא טומאת התהום כל שאין מכירה אחד בסוף העולם וכו'. *[אחי"ה ובעל עיקרי התלמוד הביא פי' רב צמח בענין קבר התהום וכבר העתקתי דבריו עם הערותי במבוא ח"א, XX ע"ש. וכנ"ה קבר התהום בתוספת' פסחי' פ"ו ותוספ' נזיר ספ"ו ושם קבר תהום. ושם ג"כ טומאת התהום ועיי' מ"ש בזה הענין החי' ד"ר צוקערמאנדעל במ"ע גרעטץ חכ"ב 520 והלאה. סנהד' צ"ז: מקרא זה נוקב ויורד עד תהום. קהל"ר פ' את הכל עשה: זה הפתח פתוח עד התהום. ב"ר פ"ב וחשך על פני תהום (בראשי' א', ב') זו מלכות הרשעה שאין לו חקר כמו התהום. תעני' כ"ה: תהומא תיתאה. . תהומא עילאה עיי"ע רד ח' (רידיא), תרג' מעינות תהום (בראשי' ח', ב') מבועי תהומא, תרג' תהלים מ"ב, ח' תהומא עילאה לתהומא ארעאה קרי, והקבוץ תהומין, תְּהוֹמַיָּא עיי' תרג' שמו' ט"ו, ה', ח', ז'; לדברי' ח', ז'; לתהלים ל"ג, ז'; ע"א, כ'; ע"ז, י"ז; ע"ח, ט"ו ובל"נ דב"ר פי"א עלה מן תהומות.

* **תְּהִלִּים** (קבוץ מן תְּהִלָּה פי' כמו תְּהִלּוֹת מל"מ פי' ספר תהלים Psalmbuch) סוכה פ"ה מ"ד כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים

---

[1]) כ"ת נכון בכ"י ובדפ"ע וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' ובע"י ובילק' בא רי קצ"ה ובאו"ז הל' פסחים סי' רכ"ט ובנו"ג ותוחבו לתוך פיו ומהרש"ל הגיה ככה. [2]) כ"ה בעיקרי התלמוד. [3]) כצ"ל ובדפ"ע במ"ס ובספרי. [4]) בנו"ג עד שהוא מניח בו כשערה. [5]) בנו"ג כזית מת. [6]) בדפ"ע מנהני מילי. [7]) בנו"ג לו. [8]) וכ"ה בש"ס וצ"ל דתניא.

גיטין ל"ה סע"א פסחים קי"ז. ספר תהלים, ירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ג מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתהלים כנגד שנותיו של אבינו יעקב, במד"ר פי"ב מה לך אצל ספר תהלים וכו' ובהבלעת הה"א: תִּילִּים.

* תַּהֲפוּכְתָּא (בלא"ר כמו בל"מ תַּהְפוּכָה (מן הפך (Verkehrtheit תהפוכות (משלי ב', י"ב) תרג' כ"י (אצל הי' לעווי) תהפוכיתא, ושם כ"ג, ל"ג תַּהֲפוּכְתָא, והתואר תר"י ב' דברים ל"ב, כ' דר תהפכָנין אינון [1]) ובל"ס הַפּוּכְתָנָא (ränkevoll), והשם המופשט תְּהַפְּכָנוּתָא (= בל"ס מַתְהַפְּכָנוּתָא) תר"י א' דברי' כ"ט, כ"ב תהפכנותא דסדום, ותרג' משובת פתים (משלי א', ל"ב) תהפכנותא דשברי [2])

☞ תו תרג' ועלי תשוקתו (שה"ש ז', י"א) ועלי מתוויה. *[אחי"ה אין כאן מקומו כי אם בע' מַתְוְיָא ע"ש וכבר העירותי שם שהוא כמו מתאוי מפעל אוה = תאב ובאמת בעל המתורגמן הביאו בע' (תעב) [צ"ל תאב] וז"ל ועלי תשוקתו תרג' ועלי מתווה בחילוף בית בוי"ו ובשרש תוה הביאו עוד הפעם וכתב וכבר כתבתיו בשרש תאב ע"כ ור"ב ראה ע' תוה במתורגמן והעריך זו המלה שלא במקומה, ועוד עיי' תר"י א' בראשי' ג', ט"ז; ד', ז'. והי' לעווי טעה בגזרת המלה לחשוב שהיא משרש תְּוַהּ] —

* תּוּ עיי"ע תוב.

* תּוֹ, תּוֹן ציווי מן אתא פי' בואו עיי"ע אתא וע' תא ב'.

* תָּי"ו (אות האחרון באלפא ביתא (מל"מ תָּו פי' סימן או אות) (Tav מעשר שני פ"ד מי"א תי"ו תרומה שבשעת סכנה היו כותבין תי"ו תחת תרומה [3]). שבת נ"ה. א"ת מקדשי (יחזקאל ט', ו') אלא מקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף עד תיו, שם: תי"ו סוף חותמו של הקב"ה, ירו' סנהד' פ"א די"ח סע"א מהו אמת .. אמר ר"ל אל"ף רישיה דאלפא ביתא מ"ם באמצעותה תי"ו בסופה וכו' ועיי' ב"ר פפ"א דב"ר פ"א שהש"ר פ' לסוסתי.

☞ תְּוָא (פי' כמו תָּא בל"מ ועיי"ע תוון פי' חדר (Gemach, Zimmer תרג' ובין התאים (יחזקאל מ', ז') ובין תויא תרג' וחלונות אטמות אל התאים (שם פסוק ט"ז) וכיון סתימן לתויא עיי"ע תוון. *[אחי"ה ועוד עיי' שם פסוק י' ותאי השער תרג' ותוי תרעא שם פ' י"ב לפני התאות: קדם תְּוַיָּא. והיחיד (שם) והתא שש אמות, תרג' ותוא שית אמין ובל"ס תַּוָנָא עיי"ע תוון] —

* תְּוָא (מל"מ תָּו פי' סימן ורושם (Zeichen, Mal תרג' והתוית תו (יחזקאל ט', ד') ותרשום תוא ואולי מזה הפעל מתווה תוואים (ויק"ר רפי"ח) אבל עיי"ע תוה.

* תְּוָא בל"ס פי' חרט עיי"ע תה ב' וש"נ התרג' משלי כ', כ"ה תדיא בפשיט' תויא.

* תּוּאָךְ עיי"ע תווך.

☞ תּוּב (מל"ס פי' כמו שׁוּב בל"מ zurück-kehren; הפעיל מֵתִיב widerlegen; תּוּב, תּוּ, תּוּבַן בל"ס תוּב פי' עוד (wieder תרג' לא ישוב עוד לביתו (איוב ז', י') לא יתוב תוב לביתיה ובל' תלמוד תו בחסרון אות בית ובל' גמרא אומרים שוב היה מעשה פי' עוד. *[אחי"ה והרבה בתרג' בענין השבה ותשובה עיי' דוגמאות בהמתורגמן ואצל ה' לעווי לבראשי' ח', י"ב; י"ד, י"ז; י"ח, י'. ל"ג; ל"א, י"ג. ובענין השבה לבורא או לאלילים עיי' תרג' דברי' ד'. ל' ותתוב לדחלא די"י; לש"א ז', ג' אתון תייבין לפולחנא די"י ועיי' תרג' ישעי' ל', ט"ו; לעמוס ט', א'. ובהיפך תרג' במד' י"ד, מ"ג תבתון מבתר פולחנא די"י לירמי' י"א, י' תבו לחובי אבהתהון ועוד מבלי בעלי חיים עיי' תרג' בראשי' ג', י"ט; לשמות ד', ז'; למ"א י"ג, ו'; למ"ב ה', י'. י"ד. אפעל אָתֵיב בל"ס אַתִיב בל"מ הֵשִׁיב עיי' תרג' לירמי' ל"ב, מ"ד; לתהלים פ"ה, ב'. ובהשאילה שם י"ט, ח' מתיבא נפש; לאיוב ט', י"ח לאתבא רוחי וזולתו. ועוד מהשבת גמול (erstatten, vergelten) עיי' תרג' לשמו' כ"ב, כ"ה; לויק' ה', כ"ג; לבמד' ה', ז'; לדברים כ"ב, ב'. וכן בענין מענה (antworten) עיי' תרג' במדב' י"ג, כ"ז; לש"א י"ז, ל'; למ"א י"ב, ו'. ט' וזולתו. והרבה בדרז"ל בענין תשובת וסתירת שני ענינים (widerlegen) ירוש' ברכו' פ"א ד"ג ע"ד התיב ר' ירמיה, שם: התיבון, ירו' פיאה ס"ד ד"ח: התיב

[1]) כ"ה בדפו"ו ובנו"ג תהפכנון. [2]) כ"ה בכ"י ובנו"ג נהפכנותא דשכרי! [3]) כ"ה במשני שבירו' ובבבלי ובמשני שבמשניות ת'

ר' יעקב . . התיב ר' זעירא, ירו' תעני' פ"ב דס"ה סע"ג התיב ר' יצחק בר' אלעזר, ירו' תרומו' פ"ג דמ"ב: מתיבין קומי ר' יוחנן, ירוש' פסחים ספ"י דל"ז ע"ד, וירו' ר"ה פ"א דנ"ו ע"ד התיבין, זבחי' י' רע"א מתיב ר' ירמיה לסיועיה לר' יוחנן, ברכו' י': ט"ו: שבת כ': פסחים ב'. ושם: ע"ז מ'. והרבה זולתו מיתיבי, ב"ק נ"ו סע"ב איתיביה רב יוסף לרבה, נ"ז. שבת כ"א. מנחות ק"י. איתיביה. ויק"ר ספי"א כמה פעמים: איתיבון. ירו' קידושין פ"א דנ"ח ע"ד אייתיבוני, ירוש' שבת פ"ב ד"ה, דמותיב לה והוא מתייב ליה. ושם פ"ז ד"ט רע"ב ויתיבינֵיה — ועוד אפעל מותיב עיי"ע יתב (ח"ד, קע"א) וש"נ ג"כ אִתַּפְעַל אִיתּוֹתַב ירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ג איתותבת . . איתתבת, וכ"ה בירוש' תעני' פ"ד דס"ז ע"ג ולא כבר איתתבת . . ובגין דאיתתבת, פסחים ל' רע"ב וכי מאחר דאיתותב רבא בר אהילאי וכו', וכן בתרג' נענה (ישעיה נ"ג, ז') והוא מִתְּתָב; לא יענה (איוב י"א, ב') לא יתותב, שם י"ט, ז' ולא אתותב ומזה נבנה השמות תתובה, תיובא, תיובתא עיי"ע ועוד עיי"ע מְתִיבְתָּא — ועוד פי' תּוּב בקשור פעל אחר כל"מ שׁוּב ענין השנת הפעולה (etwas wieder thun) כמו אשובה ארעה (בראשית ל', ל"א) תת' אתוב ארעי ועוד עיי' תרג' יהושע ה', ב'; למ"ב א', י"ג וזולתו, ובהוראת תואר הפעל תּוּב כמו שׁוּב בדרז"ל עיי' תר"י בראשי' ז'. ד'; ח', כ"א; לשמות ב', ב'; ד', ו'; לתהלי' ע"ח, ל"ב; למשלי ט', ט' וזולתו. ובהבלעת הבי"ת תּוּ פי' עוד תר"י א' בראשי' כ"ו, כ"א ותר"י ב' לויק' כ"ב, כ"ז וכן בדרז"ל ברכו' י"ב: עירו' ק"ו: גיטי' נ"ו. נדרים ט"ז. נזיר כ' סע"ב עיי' סוף ע' תלמוד. פסחים ק"ז. ובהוספת נון בסוף תּוּבָן[1]) עיי' ירוש' ב"מ פ"ב ד"ח ע"ג לית את צריך לעי תובן, ירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ג דלא למיעבד כן תובן, ירו' חגיג' פ"ב דע"ז: ומה הוית דריש תובן, קהל"ר פ' טוב אחרית דבר: ומה את אמר תובן] —

* תּוּבָא, תְּיוּבָא, תְּיוּבְתָּא עיי"ע תב ה'.

* תּוּבִיָּה עיי"ע תווי.

* תּוֹדָה (א') מל"מ פי' קרבן תודה ב') שם פרטי לתלמיד ישו (Thaddäus א') בענין קרבן תודה עיי' דרז"ל ברכו' ו': וזולתו עיי"ע קרבן. ובתרג' תּוֹדְתָא עיי' תרג' ויק' ז', ב', ג'; לתהלים נ', י"א, כ"ג; ק"ז, כ"ב, והקבוץ תּוֹדָן (שם נ"ו, י"ג) ועוד תודאתא תרג' דה"י ב' כ"ט, ל"א. ב') סנהד' מ"ג סע"א חמשה תלמידים היו לו לישו מתאי נקאי נצר ובוני ותודה וכו' אתיוה לתודה אמר תודה יהרג הכתיב מזמור לתודה א"ל אין תודה יהרג דכתיב זובח תודה וכו' כ"ה בדפוסים הישני' ונשמט בדפ' באסיליא וקראקא מן הצענזור. והשם הפרטי הוא כמו תדאי עיי"ע, וע' הבא אח"ז.

* תּוֹדוֹס (שם הפרטי Taddäus, או קיצור מן תיאֹדוֹרוֹס Theodor, Θεόδορος) פסחים נ"ג: עוד זו דרש תודוס איש רומי ושם נ"ג סע"א ברכו' י"ט. ביצה כ"ג. אלמלא תודוס אתה גזרנו עליך נדה וכו'. תוספת' ביצה ספ"ב תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להיות לוקחין טלאים וכו' עיי"ע קלס ועיי' ירו' מ"ק פ"ג דפ"א ע"ד תודוס איש רומי הנהיג את אנשי רומי שיהו אוכלין גדיים מקולסין בלילי פסחים, ושם: אילולי שאת תודוס היינו מנדין אותך. בכורות כ"ח: סנהדר' ל"ג. צ"ג. תודוס הרופא ובכ"י ש"ס מינכען בסנה' ל"ג. הגי' תואדרוס הרופא ויותר טוב בתוספת' אהלות רפ"ד תיאודורוס הרופא.

* תּדיוטוס, תיודיטוס (?) מדר' שו"ט מזמ' ט' סי' ט"ז ישפטו גוים על פניך (תהלי' ט', כ') מעשה תדיוטוס שלהן (ובילק' הגי' תמדיטוס וצ"ל תיודיטוס) ואולי מל"י διαθέτης ומזה השם διάθεσις פי' סדר ומשטר Ordnung, Einrichtung וע' הזקני' העתיקו כן משכיות לבב (תהלי' ע"ג, ז').

תְּוָה (מל"מ (דניאל ג', כ"ד) וכן בל' צענד thwi פחד, וחרד erschrecken; thwya חרדה Schreck) בפ' שואל אדם בגמ' אין מעמצין[2]) (שבת קנ"ב.) ותחתחתים בדרך (קהלת י"ב, ה') בשעה שהולך בדרך נעשה לבו תווהים תווהים[3]). בויק"ר בפ' וזכור את בוראך (רפי"ח)[4]) וחתחתים בדרך רבי אבא בר כהנא אמר חיתתו של דרך נפלה עליו ר' לוי אמר התחיל מתווה תווהים בדרך אמר אתר פלן אית ביה מהלך עד אתר פלן לית ביה מהלך. בר"ג דפ' מקום שנהגו (פסחי' נ':) מ"ט תוהי בוהו אינשי[5]). ויחרד יצחק חרדה (בראשי' כ"ז, ל"ג) תרג' ותוה יצחק תיוהא. *[אחי"ה והרבה בתרג' ויחרדו איש אל אחיו (בראשי' מ"ב, כ"ח) תרג' ותְוַהוּ גבר לאחוהי, תרג' ירמי' ל"ו, ט"ז תווהו גבר לחבריה, מפחד

---

[1]) כמו מן תַּם: תַּמָּן. [2]) כ"ה בדפ"ר וויני' ואמ' אבל בכ"י ה"ב מעצמין וכ"ה לפנינו אבל בכ"י ש"ס מעמצין עיי"ע עמץ ועצם. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובילק' קהלי' י"ב דף קפ"ט רע"ג תווהין ובכ"י ש"ס לבו תווהים וכ"ה תוהים בדפ' פיז' והלאה בערוך וכ"ה בע' חת ב' ושם (צד תקי"ז) הארכתי בגי' וכפי' ע"ש. [4]) ועיי' ג"כ קהל"ר פי' גם מגבוה ועיי"ע חת ב'. [5]) בנו"ג דתהו ביה אינשי ועיי"ע תה א'.

לבכך אשר תפחד (דברים כ"ח, ס"ז) תרג' מתוהות לבך דתהי תְוַהּ[1]) ועיי' עוד תרג' רות ג', ח' ותוה גברא ורתת, תרג' איוב ל"ז, א' לדא יתווה לבי; למ"א א', מ"ט ותוהו וקמו ועוד זולתו וכבר אי' בדניאל ג', כ"ד וכמו שהביא רבינו בע' חת ושם כבר העירותי שגזרת המלה נהצבת מלי' צענד הנ"ל וכן בל"ס תְוַה פי' חרד מהשתוממות והשם thwya עולה יפה עם תְיוְהָא תרג' כ"י בראשי' כ"ז ל"ג ובדפ' שלנו תְוָהָא ובל"ס תְוַהְתָא ובן בתרג' דברי' כ"ה, ס"ז עיי' לעיל. ופי' תווהים הקבוץ ויק"ר הנ"ל וקהל"ר פ' גם מגבוה עיי"ע חת ומ"ש] —

* תווהא עיי"ע תווי.

* תְּוָהוּת (= תְּהוּת Reue) עיי"ע תה ב'.

תווי (שם נהר) בב"ר פי"ג כיצד הארץ שותה ר' נחמיה אומר כמין תוביה כהדין קבריא דמרבה וקבר רבנן אמרי כמין תווי נהר הוא בבל ושמו תווי. *[אחי"ה בע' קבריא פירשתי תוביה כגי' רבינו כאן כפי כ"י ערוך ודפ"ר ואמ' ובדפו"ו תוכיה ובב"ר תוכייה וצ"ל תוביה וכצ"ל בקהל"ר פ' כל הנחלים ושם תיבה ועוד בקהל"ר הגי' רבנן אמרי כמין תווהא ובמדרש הגדול כ"י אשר ת"י לס' בראשי' הגי' תווא. ואולי תוביה, תווי שמות נהרים באשור Diabas, Adiabus עיי' מאנגערט ח"ה, 315 או אולי נהר מפורסם Zab ויש מהם שנים האחד נקרא הגדול והאחר הקטן עיי' מאנגערט שם 318] —

תָּוָוךְ (שם מקום בפערזים על אשדות נהר גראנים Taoke) בסוף הגדה דפ' המוכר את הספינה (ב"ב ע"ז:) ובפ' מי שמת בנמ' שייר קרקע (שם ק"ן:) אקנינהו ניהליה לרב שמואל בר אחא אגב אסיפא דביתיה כי אתא נפק לאפיה עד תווך. פי' כי היכי דליקדום וליקבלינהו לזוזי עד דלא אתי ויחזיק בההיא אסקופא דאקני ליה דקיימא לן אקני ליה מטלטלי אגב מקרקעי גבי מטלטלי כלומר כיון שגבה הקרקע זכה במטלטלין ואין יכול לחזור בו ופי' תווך שם מקום כדגרסינן בר"ג דפ' בנות כותים (נדה ל"ג:) רב פפא איקלע לתווך אמר איכא צורבא מרבנן הכי דניזיל ניקביל אפיה"[2]). רבני מגנצא שונין אגב אסיפא דבייתיה פי' אגב חצרו שהיה לו לסוף ביתו כי אתא רב שמואל נפק רב פפא לאפיה עד תווך יצא לקראתו מרוב השמחה שהביא לו מעותיו עד אותו מקום. *[אחי"ה ודע כי פי' ראשון שייך לר"ח כדמוכח מפי' ר"ח בב"מ מ"ו. (בש"ס ווילנא) אשר משם העתיק רבינו פירושו מלה במלה וקצת לשון ר"ח הובא בשט"מ בב"מ בסוגיא ד"ה אלא ש"מ וז"ל נפק לאפיה עד תואך וכו' וכתב ר"ח כי היכי דלא ליחזק אספא דביתיה הוא דנפק לאפיה. דאמר רבא אקני ליה מטלטלי אגב מקרקעי גבה מקרקעי גבי מטלטלי ע"כ, והרמ"ך הקשה על זה הפי' דלפי זה אע"ג שלא החזיק אסיפא קנה ע"י שטר דקרקע נקנית בשטר וע"כ קודם שהלך לבי חוזאי קנה האסיפא דאי לאו הכי מאי עבד א"כ לא קנה מעות ולא עבד ולא כלום ועוד למה יצא לקראתו בשביל כך יאמר בפני עדים שהוא חוזר בו עד שלא החזיק ועוד מה היה חושש אם יחזיק באסיפא הא פסקינן במרובה גבי אדרכתא[3]) והלכתא שליח שויא ע"כ. ולפי פי' זה אסיפא דביתיה פי' אסקופא וכדגרס באמת ר"ח כפי' ב"מ ויותר טוב לגרוס אספא דביתיה וכדאי' בשט"מ בשם ר"ח וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ בב"ב ע"ז: וכן פי' רש"י בב"מ שם אסיפא מפתן וכ"ה בפירש"י בב"ק בשם כך שמעתי ע"ש. וכן פי' רשב"ם בב"ב ע"ז: סף ביתו. והפי' השני בערוך שהביא בשם רבני מגנצא הוא הוא פי' של רגמ"ה[4]) וז"ל בכ"י אשר תחת ידי (והודפס מתוך זה הכ"י בש"ס ווילנא) לב"ב ע"ז: אגב אסיפא דביתיה אגב חצירו שהיא לסוף ביתו. כי אתא שמואל נפק רב פפא לאפיה עד-תווך כלו' עד אותו מקום מרוב שמחה שהביא לו מעותיו, וכן פי' רגמ"ה בב"ב ק"ן: ושם ושם גרס תווך וכ"ה בש"ס וכ"ה בב"מ מ"ו. אבל בב"ק ק"ד. ונדה ל"ג: הגי' תואך וכ"ה בכ"י ש"ס ה' וב' וא' בב"מ וכ"ה בשט"מ שם ובכ"י ש"ס ב"ב ע"ז: וק"ן: אבל בכ"י ש"ס ר' שם הגי' תוך ובכ"י ש"ס מינכען ב"ק שם: תארך ובכ"י ש"ס מינכען ב"מ שם תואר ובכולם צ"ל תואך והוא הוא מקום בפערזים הנ"ל עיי' כ"ח ח"ה 228 מה שכתב רש"ל ראפופורט וכבר הזכירו פתלימיאוס ושטראבא עיר Ταόκη ותכונתה היתה במקום אשר נקרא היום Benderrigk עיי' מאנגערט ח"ה, 387, 391] —

* תָּוֵיךְ (מל"מ תָּוֶךְ פי' אמצע Mitte) ירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג שער התווך עיי"ע שער. ומזה נבנה הפעל תָּוֵיךְ הסגיר באמצע (einschliessen), ירו' ברכו' פ"א ד"ב ע"ד התיכונה (שופטים ז', י"ז) סופה של שנייה וראשה של שלישית הן מתווכות

---

[1]) כ"ה בדפ"ס. [2]) בנו"ג אי איכא צורבא מרבנן הכא איזיל אקבל אפיה ובפי' ר"ח לב"מ מ"ו. גרס ליכא צורבא מרבנן הכא דליקבלינהו לאפיה. [3]) ב"ק ע'. [4]) עיי' במבוא ח"א צד XV.

את הלילה, איכ"ר פ' קומי שמתווכות הלילה, קהל"ר פ' וישב העפר: בראש שני הדרכים שמתווכת לשני הדרכים ועיי' ילק' יחזק' ר' שס"א שהיא מתווכת בין שני דרכים.

* תּוֹךְ עיי"ע תך.

* תּוֹכֵחָה (מל"מ תּוֹכֵחָה פי' (מפעל יכח) עונש ומוסר (Strafrede, Zurechtweisung
חגיגה ד': ומה תוכחה של בו"ד כך תוכחה של הקב"ה עאכו"כ, סוטה מ"ט רע"ב ואין תוכחת ורש"י גרם תוכחה וכ"ה בסנהד' צ"ז. ע"ש. ערכי' ט"ז: תמיהני (אני) אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, שם: תוכחה לשמה, שם: עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה. שם י"ז. אין יכולין לעמוד מפני התוכחה, ויק"ר פכ"ז זו תשובה וזו תוכחה. ב"ר פנ"ד תוכחה מביאה לידי שלום. דב"ר פ"א כל המקבל תוכחה זוכה לברכה. הקבוץ תמיד כ"ח. יאהב את התוכחות שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם. אבות פ"ו אוהב את התוכחות [1]. דב"ר פ"א ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה וכו', ושם: יקבלנו תוכחותיך וכו' מקבלים תוכחות ושותקים.

* תוכמידה ? פסיקת' רבתי פכ"ג ועד היכן היא כבודה של שבת רב אמר בשרא ושמואל אמר תוכמידה ומו"ל בעל מאיר עין רצה להגיה תכבר ורומז על המתורגמן עיי"ע תכבר ובמו"ע ועיי"ע תך ב' ואולי צ"ל תוכמירס והוא בל"פ تخم ریز בשר מחותך יפה יפה נצלה עם ביצי עופות והוא תבשיל מפואר אצל הפרסיים עיי' וואולירס ח"א, 427.

* תּוֹלְבַּקְנֵי (שם מקום בבבל) עיי"ע אקרא (בח"א, ר"ס.) ובע' בי מכסי (ח"ב, נ"א) וש"נ ובמדרש הגדול כ"י ויחי הגי' תולבוקני וגי' הערוך תרבקנה ע"ש.

* תּוֹלָדָה, תּוֹלָדוּתָא עיי"ע תולדות.

* תּוֹלָע, תּוֹלַעְנָא בע' תלע, תלן.

* תּוֹלְשְׁמִי עיי"ע תלשמי.

* תּוֹם, תּוֹמָא, תּוֹמָן עיי"ע תם, תמן.

* תּוֹן פי' כמו אַתּוֹן עיי"ע בח"א, של"ג וש"נ.

* תּוֹן פי' בואו עיי"ע תו, תא ב'.

* תָּוֹן (תַּוְנָא בל"ס תַּוָּנָא פי' חדר כמו תָּוָא (Gemach, Zimmer בס"ג דפ' כל היד (נדה כ': יהודאי בתווני דליבא יתבי [2]) פי' בחדרי הלב יושבין כלומר יודעין הנסתרות. חדר בחדר (מ"ב ט', ב') תרגומו תוון בגו תוון. *[אחי"ה וכנ"ה בתרג' מ"א כ', ל'; כ"ב, כ"ה; לדה"י ב' י"ח, כ"ד והקבוץ תְּוָנַיָּא תרג' ומחדרים אימה (דברים ל"ב, כ"ה) ומתוניא הרגת מותא. ובהשאילה תווני דליבא פי' חדרי הלב ועיי' ג"כ רש"י בנדה שם ותרג' כ"י איוב ל"א, ל"ג לטמון בחבי עוני: למטמע בתווני ליבי סורחני. ומעתה נוכל לפרש אבנתא דליבא (ע"ז כ"ח: מגילה כ"ד:) כמו כן חדרי הלב = תווני דלבא וכפי' רש"י בע"ז שם ע"י טרפשי דלבא" והוא הוא חצר ובית דירה של כבד עיי"ע אבנתא וע' טרפש וע' שוריינו] —

* תּוֹנְבָא עיי"ע תנב.

* תּוֹסְבָר (Schatz) מדרש הגדול כ"י (סוף וישלח) מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מבזבז תוסבריות של אביו כו' והוא הוא תסוור עיי"ע.

* תּוֹסָפָה, תּוֹסֶפֶת (פי' מפעל יָסַף א') ענין הוספה Zuschlag, Hinzugefügtes (ב') הוספות על המשנה הנקרא תּוֹסֶפְתָּא (תוספה, תוספת Tossefeth (א') יומ' פ"א. תוספת מלאכה.. תוספת עינוי. ב"ר פכ"ב תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור, שם פס"א תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר קין עיקר והבל ע"י שהוא תוספת וכו' עד יוסף עיקר ובנימין ע"י שכתוב בו תוספת הוא מעמיד עשרה.. ער עיקר ושלה ע"י שהוא לשון תוספת הוא מעמיד, דב"ר פ"א למה ברכן בלשון תוספת שתוספתו של הקב"ה יתירה מן העיקר ע"ש כל הענין וילק' בראשי' ר' ק"ט. מ"ק ג' רע"ב ילקה על התוספת.. תוספת ראש השנה, ירו' שבת פ"ז ד"ט ע"ד יכול יהא לוקין על התוספת וכ"ה בירו' סנהד' פ"ז דכ"ד סע"ג. ירו' תרומו' פ"ד דמ"ב ע"ד הפחת והתוספת. ירו' ביכורי' ספ"א דס"ד: תוספת הביכורים. ירו' מגילה פ"א ד"ע ע"ד אדר ראשון תוספת אדר שני תוספת. ירו' כתובו' פ"ו ד"ל רע"ד נוגע בתוספת.. אינו נוגע בתוספת (כלוי תוספת הכתובה) — והתואר תוספאה ע"ז ט' רע"ב עיי"ע ספר ב'. ב') פי' תּוֹסֶפְתָּא קבוץ ההוספות למשנה כמו שמצוי בידינו בששה סדרים כסדרי המשנה. סנהד' פ"ו. אמר ר' יוחנן סתם מתניתין ר"מ סתם תוספתא ר' נחמיה וכו' וכולהו אליבא דר"ע. מגילי' כ"ח: הלכתא סיפרא וסיפרי ותוספתא וכ"ה בקידו' מ"ט רע"ב. ירו' שבת פ"ח די"א. תוספתא עתיקתא וכ"ה בירו' פסחים פ"י דל"ז ע"ג, ובפסיקת' דר"כ צד ל"ח, ובירו' שקלים פ"ג דמ"ז רע"ג תוספתא

---

[1]) ובד"א זוטי פ"ט אי' הוי אוהב את המוכיחך. [2]) בנויג יתביתו.

עתיקא. ועיי' בפסיקת' רבתי פי"ד וקהל"ר פ' מי כהחכם. ירו' ברכו' פ"ג ד"ו: ר' שמעון דתוספתא [1], יומא ע' סע"א ר' עקיבא דתוספתא ושם לר"ע כדתוספתא אבל בכתב יד ש"ם יותר נכון ר"ע דתוספתא. ירו' הוריו' פ"ג דמ"ח ע"ג ליי (משלי ט"ז, י"א) זה התוספת ושם וכבוד זה התוספת. ויק"ר פ"ל שובע שמחות (תהלי' ט"ז, י"א) שבענו בה' שמחות מקרא משנה תלמוד תוספת' ואגדה. והקבוץ שהש"ר פ' אחת היא אין קץ לתוֹסָפוֹת. ירוש' פיאה פ"ב ד"ז סע"א אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד עיי"ע תלמוד, ירו' חגיגה ספ"א דע"ו ע"ד אין מורין לא מן ההלכות ולא מן האגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד. קהל"ר פ' ויתרון: תוספות של בית רבי ותוספות של ר' נתן, ושם פ' מה שהיה הלכות תוספתות והגדות, ויק"ר ר"פ כ"ב הלכות תלמוד תוספתות אגדות. ולדעת רש"י (עירו' י"ט. כתובות ס"ט: ב"מ פ"ה:) מתניתא היא תוספתא עיי' דרכי המשנה למהרז"ף 304 והלאה וכן דעת הרמב"ם (בהקד' לס' זרעים) שהתוספתא היא הברייתא ור' חייא ור' אושעי' שנו אותה (רה"מ 311) וכן מצאתי בתשו' הגאונים סי' תכ"ה (הוצא' ה' הרכבי צד 219) „ותנו רבנן בריתא בתוספתא" (וכיון לתוספת' כלאים פ"ב). ורבינו סעדי' קורא תוספה עיי' תש' הגאוני' סי' תק"ם (שם צד 266), וכ"ה בכמה ערכים אצל רבינו שמכנה אותה תוספת, תוספה וגם תוספתא [2]. — והתואר תּוֹסְפָּאָה פי' מי שהוא בקי בתוספתא או אולי משובש מן קטוספאה. רבה תוספאה ברכו' נ'. ובכ"י ש"ס רבא תוספאה (ועיי' אגרת רש"ג) וכ"ה יבמו' פ': שבת צ"ה; סוכ' ל"ב. ויתר מקומו' אצל סד"ה ועיי' ג"כ שם הציוני' בע' רבה (בר חייא) קטוספאה ועיי"ע קטספון ומ"ש. תוספאה בע"ז ט'.

עיי"ע ספר (ה"ו, קי"ב)] [3] —

* תּוֹסְפָּאָה עיי"ע הקודם לזה.

* תּוּף כתובו' ס"א: עיי"ע תף.

* תּוֹצָאוֹת (מל"מ מפעל יצא (Ausgänge, Arten ירו' שבת פ"ז ד"ט. הנידה שאין בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה.., שבת שיש בה תוצאות הרבה וכו', ושם ט' רע"ב הרי מזיד בשבת ושוגג במלאכות הרי יש בה תוצאות הרבה וכו' ע"ש והוא קרוב להוראות תולדות ירו' שבת שם ט'. עיי"ע תולדות.

* תּוּר, תַּוְורָא, תּוֹר, תּוֹרָא, תּוֹרְבְּלָא (תּוֹרְבָּרָא) עיי"ע בלי וי"ו בע' תר.

* תּוֹרָה (מל"מ פי' הוראה ומשפט ובפרט תורת משה רבינו ע"ה (Gesetzes = Gotteslehre, ברכות ג': היה עוסק בתורה, שם ה'. תורה זו מקרא והמצוה זו משנה, העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו ע"ש כל הענין, וחז"ל הרבו לספר בשבח דברי ותלמוד תורה עיי' ברכות שם: ו'. ז': י"ד. ט"ו: י"ז. י"ח: כ"ב. כ"ד: כ"ח. ל"א. שם: ל"ב: ל"ה: נ'. ס'. ס"א: ס"ב. ס"ג. שם: שבת י'. י"א. ל'. שם: ל"א. ל"ב. שם: ל"ג. שם: ס"ג. ושם: פ"ג. פ"ז. פ"ח: פ"ט. קל"ח: קמ"ה: קמ"ז: קנ"א: עירו' י"ח: כ"א. ושם: כ"ד. ושם: ס"ג: פסחים מ"ט: נ'; נ"ד. פ"ז. שם: פ"ח. קי"ח. יומא ל"ה: ע"א. ע"ב: סוכה כ'. כ"ח. מ"ט: ר"ה ד'. י"ח. י"ט. תעני' ו'. ושם י': כ': מגילה ט'. (תורת משה), ט"ו. (נדרים כ"ב: ה' חומשי תורה), שם: ט"ז: י"ח: כ"ה: ל"א: מ"ק ט"ו. ט"ז: חגיגה ג': ה': ט'. י"ב: י"ג. ט"ו. שם: שקלי' י': יבמות מ"ו. ס"ג: ק"ט: קי"ז. כתובות ק"ג: נדרים נ"ה. ס"ב. פ"א. נזיר נ'. גיטין מ"ג. נ"ט. ס'. שם: סוט' י"ג: כ"א. שם: ל"ה. מ"ח. מ"ט. שם: קידוש' ב': ל'. ל"ב. ושם: ל"ג. מ'. פ"ב: ב"ק י"ז. ל"ח. ב"מ פ"ד: פ"ה. שם: ב"ב כ"א. ע"ט. קט"ז. סנה' כ'~כ"ד. כ"ו: מ"ט: צ'. צ"ד: צ"ו. צ"ז. צ"ח: צ"ט. שם: ק'. ק"ב: ק"ו. שם: קי"א: מכו' י'. כ"ג: ע"ז ב'. שם: ג'. שם: ד': ה': י"ז: י"ט. שם: כ': מנחות צ"ט: ק'. חולי' ס': צ"ב. ק"ל: ערכי' ט"ו: תמורה ט"ז. תמיד ל"ב: נדה נ"א. אבות פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ו. תורה נביאים וכתובים (ר"ת תנ"ך) תעני' ח'. מגיל' כ"א: ב"ק צ"ב: סנהדר' צ': ק"א. מכות י': ע"ז י"ט: ב"ר פס"ח. דברי תורה הפכו דברי סופרים עירו' כ"א: ירו' תעני' פ"ב דס"ט. והקבוץ סוטה י"ז: כשתי תורות. שבת ל"א. כמה תורות יש לכם שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ועוד תורה: ספר תורה והמגילה ב"ר פ"ט פ"כ ופצ"ד

[1]) בירו' סנהדר' פ"ב ד"כ סע"ב בט"ס שמואל דסופפתה. [2]) ורבינו היה מציין יותר ממאה פעמים התוספתא כמו שהראית לדעת במפתח לזה החבור — והוספות לרש"י וש"ס הנדפסים בצד הש"ס בבלי ועוד הוספות לפי' רע"ב שחיברן הגאון רי"ט העללער נקראים ג"כ תוספות כידוע. [3]) ובענין מושג ותולדת התוספתא עיי' מ"ש ה' ברילל בתפארת שיבה (צונץ יובעלשריפט) צד 92 והלאה.

בתורתו של ר״מ מצאו כתוב וכו׳ כי ר״מ היה לבלר (עירו׳ י״ג.). קהל״ר קודם פ׳ שמח בחור: תורה שאדם למד בעוה״ז הבל הוא לפני תורתו של משיח ובילק׳ ישעי׳ ר׳ רצ״ו הקב״ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן ע״י משיח. התורה פי׳ כמו בן תורה ירו׳ ביכורים פ״ג דס״ה ע״ג אין התורה עומדת מפני בנה, ועוד עיי״ע בן תורה (ח״ב, קכ״ד). — והספרא נקרא תורת כהנים (עיי׳ מפתח לזה החבור וש״נ).

* תּוֹרִיתָא עיי״ע תרתא.

* תוריבם, תורייקי, תורמוסין עיי״ע בלא וי״ו.

* תּוֹרְתָּא עיי״ע בי תורתא (ח״ב, נ״ד) וע׳ בן תורתא (שם קכ״ד).

* תּוֹשָׁב (מל״מ מפעל ישב festsitzend, sich niederlassen) גר ותושב עיי״ע גר א׳. בהשאילה ירו׳ שבת פ״ו ד״ח: כל שהוא תושב בשיער נקרא פיאה. תוספת׳ שביעי׳ רפ״ג אבנים תּוֹשָׁבוֹת.

* תּוּת, תּוּתָא, תּוּתָב, תּוּתָבוּתָא (תּוּתַבְתָּא) תּוּתָרֵי, תּוּתְרָנִית עיי״ע בלי וי״ו.

* תּוֹת עיי״ע תְּחוֹת וע׳ תַּחַת.

תְּזָז (נ״ל מל״פ هز בלשון צענד dush רע וא״כ רוח תזזית רוח רעה böser Geist) בפסקא דפרה (פסיקתא דר״כ צד מ׳.) רוח תזזית פי׳ רוח רעה *[אחי״ה ושם אי׳ א״ל לא נכנסה רוח תזזית באותו האיש מימיו וכ״ה בפסיקת׳ רבתי פי״ד במד״ר פי״ט וילק׳ ריש חוקת ונ״ב רוח רעה ובתנחומא הקת סי׳ ח׳ אי׳ בט״ם רוח חזזית וצ״ל תזזית וכדאי׳ בתנחומא הישן חקת סי׳ כ״ו. וכ״ה בתנחו׳ הישן ראה סי׳ ט׳ הכנים בו רוח תזזית (פי׳ רוח רעה) ונטל את המקל והתחיל משבר את החביות וכו׳ והמלות פי׳ רוח רעה באו מגליון פנימה ומקורו בפסיקת׳ דר״כ עשר תעשר (צד צ״ז.) ושם לי׳ פי׳ רוח רעה. ירו׳ יומא פ״ח דמ״ה: רוח תזזית עולה עליו. ב״ר פי״ב הקב״ה מכנים בו רוח (של) תזזית וכו׳ (וכ״ה במדרש הגדול כ״י בראשית). ובתנחומא ראה סי׳ י״ב בט״ס רוח חזזית וצ״ל תזזית וכדאי׳ בילק׳ ראה תתצ״ב ובילקט מדרש שמואל רפ״ט מה הקדוש ב״ה עושה מכנים בו רוח תזזית וכן בילק׳ משלי ר׳ תתקל״ב. ורד״ק בשרשים ע׳ תזז פי׳ רוח תזזית מל׳ הסיר התז (ישעיה י״ח, ו׳) ורוח תזזית היא רוח רעה המסירה דעתו של אדם וכן התז כמו הסיר ע״כ וכן פי׳ ר״ש באבער בפסיקת׳ ובתנחומ׳ הישן במקומו הנ״ל, והנכון כמו שכתבתי בתחלת הערך. ואולי הוא מל״ע هز ומזה تهزيز מרגיש ומנענע וא״כ רוח תזזית רוח המנענעת והמרגשת][1] —

☞ תַּזְקִיטָא (?) מדרש קהלת פ׳ ומוצא אני מר ממות נפק ליסטא ותקן תזקיטא פירשו ענין מארב. *[אחי״ה וכן פי׳ בט״כ בקהל״ר שם. ונראה שצ״ל תַּזְקִיפָא פי׳ כמו זקיפין מפעל זקף ואם כן תַּזְקִיפָא ein Hinterhalt, Auflauern] —

☞ תָּחַב (פי׳ נעץ) עיי״ע תהב כי כן גרס בעל הערוך. *[אחי״ה ולפנינו בכ״מ בחי״ת יבמות קט״ז סע״ב תָּחוּב בקרקעיתה של ספינה, פסחים ס״ו. תוחבו בצמרו, תוחבו בין קרניו, ושם בסוף העמוד תוחב לו בצמרו, תוחב לו בין קרניו. ירו׳ פסחים פ״ו דל״ג. וירוש׳ שבת פי״ט די״ז רע״א כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה בגיזתו, ירו׳ שבת פ״ג ד״ה סע״ה, ירו׳ כלאי׳ פ״א דכ״ז: תוחב בשפוד ובסכין, שם פי״ז דט״ז רע״ב הכוש והכרכר לתחוב בו, ירו׳ שביעי׳ רפ״ד דל״ה. תוחב בהן קיסמין, ירו׳ תעני׳ פ״ב דס״ו. קטע את ידו והתך את ראשו ותהבן בעץ. ירו׳ ע״ז ספ״ה דמ״ה: סכין תוחבה בארץ ג׳ פעמים ודיו, ירוש׳ חגיגה פ״ג דע״ט: אי׳ תחף: תוחף את ההררה משפוד ובתוספת׳ חגיגה פ״ג תוחב את חררה בכוש או בקיסם ואוכל, תוספ׳ מ״ק פ״א תוחב בשפוד ומכה, אהלו׳ פט״ז מ״ב כוש שהוא תחוב בכותל, שם פ״א מ״ג השפוד התחוב באוהל, שם פ״ג מ״ד היו תחובים בידי אדם, מקואו׳ פ״י מ״ח חץ שהוא תחוב באדם. ובענין הרכבת נטיעות עיי״ע תהב ומ״ש] —

תַּחְבּוּלָ[ה] (מל״מ ענין מזמות עצה לרע, ערמומיות Anschlag, Wettkampf) בס״ג דפ״ק בע״ז (י״ח סע״ב) ובמושב לצים לא ישב (תהלי׳ א׳, א׳) שלא ישב[2] בתחבולות פי׳ שמתקבצין ויושבין ברחוב העיר ועומדין שנים שנים מהן ועושין מלחמה לשחוק בתחבולות.

* תְּחוֹת (כמו תַּחַת בל״מ ובל״ס תְּחוֹת unten, unterhalb, statt) ירו׳ סנהד׳ פ״א די״ח: תחותי לדיקלא, ירוש׳ שבת ספ״ד ד״ז. תחותי

---

[1] וכן העירני ידידי החי׳ C. Levias נתז, נזה, תזז, זוז ובערבית هز כולם ענין מהירת התנועה באויר וקול השריקה ההולכת לרגלה. [2] לי׳ בדפו״ו בט״ם ואי׳ בדפ״ר ואמ׳.

רישׁיכון, ירושׁ' ביצה רפ"ה דס"ב סע"ד (תוהתי) [צ"ל תחותי] ראשׁיכון. והרבה בתרג' עיי' תר"י שׁמות י"ט, י"ז תהותי טורא, ובכינוי (שׁם י', כ"ג) מתחותוהי ועיי' שׁם י"ז, י"ב והיחיד תחות תרג' בראשׁי' א', ט'; ב', כ"א; ל"ו. ל"ג וזולתו ובהבלעת החית תּוּת, תּוּתֵי, חולי' ז': מתותי כרעיה, ב"ב נ"ד. תותיה, שׁם קע"ב: מתותי ידיה, שׁם ע"ג: מתותייהו, ירו' ע"ז פ"ב דמ"א ע"ד אתר תותיה, ושׁם: תותוי ועוד עיי"ע תחת וע' תת ב'.

תהח (= תִּיהוֹחַ פי' בל"ע سخاخ עפר רך ובלתי קשׁה weiche, nicht harte Erde) בסוף אהילות (פי"ח מ"ח) בי"שׁ אומרים אף האשׁפתות ועפר תיהוח. פי' „מקום שׁאינה בתולה אלא כגון ארץ חרושׁה שׁעפרה נדבקת ברגלו וכשׁמניח רגלו עליה עושׂה גומא כמהלך על החול כדאמרינן (ברכות מ'.) אין מי רגלים כלין אלא בישׁיבה ובעפר תיחוח [2] אפי' בעמידה". *[אחי"ה הועתק מפי' רה"ג רק בכ"י אשׁר הודפס חסרו המלות עושׂה גומא ובמקום החול אי' בט"ס ההולכי ויש להגיה עפ"י הערוך וכגי' רה"ג ורבינו אי' ג"כ בכ"י ש"ס בברכו' שׁם אלא בישׁיבה ובעפר תיחוח ובנו"ג א"ר כהנא ובעפר תחוח וכגי' כ"י מוכח ג"כ מספר האגודה (ד"ס ברכו' במקומו ולא העיר על הערוך) אין מ"ר כלין אלא בישׁיבה ובעפר תחוח משׁמע דתרתי בעינן. וכנ"ה שׁם (בכ"י ש"ס) א"ר כהנא ובמקום קשׁה דל"כא עפר תחוח יעמוד במקום מדרון ועיי' ג"כ גי' הרמב"ם בפ"ד מהל' תפילין הל' י"ח. ומזה מוכח שׁהוראת תיחוח או תוחח (כדאי' בכ"י ש"ס פ' ובדפ"ע בציון מברכו' ועיי' ג"כ ע' תכס) היא עפר שׁאינו קשׁה וכן פי' הרמב"ם באהלו' שׁם וכ"ה בל"ע הנ"ל. וכנ"ה עפר תיחוח בשׁבת ל"ט. ביצה ח' רע"א. ב"ב י"ט: נזיר ס"ה. נדה ח': ובדפ"ר בערוך אי' בכ"מ כבכ"י ש"ס הנ"ל תּוֹחֵחַ] —

* תְּחִיָּה, תְּחִיָּיה, תְּחִיוּתָא (מפעל חָיָה Belebung; תְּחִיַּית הַמֵּתִים Auferstehung, Belebung der Todten) תר"י ב' בראשׁית י"ט, כ"ו עד זמן דתיתי תחייה דיחון מתיא, תרג' גשׁם נדבות (תהלים ס"ח, י') טלין די תחיותא, ועיי' בסמוך. ובדרז"ל לרוב בסמיכות תחיית המתים (וכר"ת: ת"ה) ברכו' ט"ו: פסחי' ס"ח סע"א מכאן תשׁובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה. פסחים קי"ט. משׁום שׁישׁ בו ה' דברים הללו יציאת מצרים וכו' ותחיית המתים, קידושׁין ל"ט: אין לך כל מצוה ומצוה שׁכתובה בתורה שׁמתן שׂכרה בצדה שׁאין תחיית המתים תלויה בה, ע"ז כ': רוח הקודשׁ מביאה לידי תחיית המתים. ב"ב ט"ז. כלה ענן וגו' (איוב ז', ט') אמר רבא מכאן שׁכפר איוב בתחיית המתים, שׁם: חמשׁ עבירות עבר אותו רשׁע (עשׂו) . . . וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים. ר"ה י"ז. המינין והמסורות והאפיקורסים שׁכפרו בתורה ושׁכפרו בתחיית המתים וכו' יורדין לגיהנם וכו' סנהד' פי"א מ"א (דף צ'.) ע"ז י"ח. ואלו שׁאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השׁמים וכו'. ובסנהד' שׁם בגמ' תנא הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים וכו', שׁם: מניין לתחיית המתים מן התורה וכו' ע"ש כל הענין ודף צ"ב. והמשׁל שׁאי' שׁם בסנהד' צ' סע"ב (וכתובו' קי"א: ועיי' פדר"א פל"ג) ק"ו מחיטה ומה חיטה שׁנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושׁין וכו' נמצא ג"כ אצל הפרסיים עיי' מה שׁכתבתי במ"ע דמ"ג חכ"א 578 ושׁ"נ הציון מן בונדיהישׁ פל"א שׁהאריך בענין תחיית המתים ושׁם נזכרה פליאת תחיית המתים בחיבור עם פליאת החיה וגשׁמים וכן אי' בתעני' ב'. (סנהד' קי"ג.) ג' מפתחות בידו של הקב"ה שׁלא נמסרו ביד שׁליח ואלו הן מפתח של גשׁמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים וכו' ועיי"ע מפתח ושׁ"נ יתר מקומות ובזה המאמר רצו רז"ל להתנגד דעת הפרסיים שׁדמו בנפשׁם כי אליל העליון (Ormuzd) בעושׂה נפלאות התחייה היו לו עוזרים ושׁלוחים לכן הוסיפו רז"ל ג' מפתחות הנ"ל לא נמסרו ביד שׁליח כי הם ביד הקב"ה בעצמו וכבר הארכתי על כל זה במ"ע הנ"ל עיי' שׁם [3]. ועוד הורו הפרסיים כי בתחיית המתים צמח Haoma יחיה את המתים (עיי' מ"ש במ"ע הנ"ל 589) וכן אי' בחגיגה י"ב: ערבות שׁבו טל שׁעתיד הקב"ה להחיות בו מתים ועיי' שׁבת פ"ח: הוריד טל שׁעתיד להחיות בו והחיה אותן ועפ"י זה מתורג' גשׁם נדבות עיי' לעיל] —

תחל (= תְּחִילָה, תְּחִלָּה ל"מ פי' ראשׁ ופתח דבר Anfang ובָנו מזה המשׁקל הפעל תָּחַל

---

[1]) לי' בדפו"ו בט"ס ואי' בדפ"ר ואמי. [2]) כ"ה בכ"י ק"מ ובפי' רה"ג אבל בדפ"ע תוחח ועיי' למטה בהוספותי. [3]) ושׁ"נ ג"כ הציון מבונדיהישׁ: דע כל זה לא היה ובראתיו היאך לא אוכל לברא מה שׁהיה כבר בעולם וזה מה שׁהשׁיב גביהא בן פסיסא (סנהד' צ"א.) למינא: דלא הוו חיי דהוי חיי לא כ"שׁ.

בהפעיל הִתְחִיל (anfangen בפ' הזהב בגמ' עד מתי (ב"מ נ"ד:) מה בהמה טמאה שתחילתה הקדש וכולה לשמים. בנזיר בר"ג דפ' בית שמאי (ל"א.) מ"ט דבי"ש דילפי תחילת הקדש מסוף הקדש מה תמורה אפי' בטעות אף הקדש אפי' בטעות. בר"ג דסוכה (ו':) בדורשין תחילות קא מיפלגי פי' „האי קרא חד דאוקימתא לגופיה". *[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח בסוכ'. ועיי' ג"כ פי' בסנהד' ג': ותוספו' שם ושם. וכנ"ה בירו' סנהד' רפ"א די"ח. ר' יונתן אמר הראשון תחילה נאמר ואין דורשין תחילות — כתובו' נ"א. תחילתה באונס וסופה ברצון, סוטה מ"ד: תחילת נפילה ניסה. ב"מ ל"ו: מ"ב. צ"ג: ב"ק כ"א: נ"ו. נ"ח. תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור. ב"ב קכ"ח סע"א כל שתחלתו או סופו בפסלות פסול תחלתו וסופו בכשרות כשר. סוט' י"א. הוא התחיל בעצה תחילה לפיכך לקה תחילה. ירו' נזיר פ"ג דנ"ב ע"ד תחלת היום.. סוף היום. ב"ר פי"ז תחלת מפלה שינה. דב"ר רפי"א חוזר לתהלת מודים. ועוד תחלה כמו תחלת טומאה זבי' פ"ה מ"א מטמא אוכלין ומשקין להיות תחלה. ידי' פ"ג מ"א ידיו תחלות ובירו' חגיגה פ"ב דע"ח: ידיו תחילה. ובענין לכתחילה עיי"ע בח"ה, מ"ב. וש"נ. ומהשם נבנה ההפעיל ואפעל (כמו מן תרומה: תָּרַם, מן תרועה: התריע וכדומה) שבת ט': אם התחילו אין מפסיקין. פסחי' פ"י מ"ד מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ב"ר פכ"ו התחיל הקב"ה לברכך וכו' שם פפ"ה כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה וכו' ועיי' סוטה י"ג. תנחומא עקב סי' ו' דב"ר פ"ח ילק' וישב ר' קמ"ד דב"ר רפי"א לא היה אחד מתחיל אלא ממקום שפסק חבירו.. ממקום שפסק אבא משם אני מתחיל וכו' עיי' תנחומ' ויחי סי' ט"ז. ברכות כ"א רע"ב לא אתחיל בה. פסחים ק"ה. אתחולי לא מתחלינן, ב"ב י"ד: אתחולי בפורענותא לא מתחלינן, תרג' איוב א', י"ג והוה אתחולי יומא שבועתא ועיי' בפי' הרמב"ן] —

* תַּחֲלוּא (פי' תחלואים מל"מ מפעל הלה ורק בקבוץ (Krankheiten ירוש' סוטה פ"ג די"ט. סופה שהיא מתה בתחלואים רעים.

תחל (= תּוּחְלָא מל"ע سُخَّل תמרים שאינם מבושלין (unreife Datteln בסוף[1]) גמר' דפ' משקין (מ"ק י"א סע"א) כוורא תחלי וחלבא פי' תמרים שלא בישלו כל צרכן. בגמ' דפ' אין דורשין (חגיגה ט"ו:) אכיל תוחלנא ושדי קשייתא לבר. פי' אכל תמרה ושדי גרעיניה. אצפא דתוחלא (גיטי' פ"ט.) עיי' בע' אצפא. *[אחי"ה ודע כי בע' אצפא פי' רבינו שני פירושים א') שחלים וב') תמרים וא"כ לפי פי' א' תוחלא הוא תחלי של ע' הבא אח"ז ורש"י פי' כפי' שני תמרים שלא בשלו כל צרכן וא"כ הוא כפי' הערוך בזה הערך וכן פירש"י בחגיגה תחלא: פרי החיצון הנאכל בתמרה[2]). ודע כי בנו"ג בחגיגה ר"מ אכל תחלא ושדא שיחלא לברא וכ"ה ברש"י ופירש"י שיחלא גרעיניה הנזרקת ובפי' ר"ח אי' שיחלא קליפתה שהיא כסותה ותיקה, ע"כ. וגי' שיחלא אי' ג"כ בכ"י ש"ס מינכען אבל בכ"י ש"ס כ' אי' ושדי שילחה לבר וכתב בעל ד"ס (הגיגה צד כ"ט.) ואולי צ"ל שיחלא ע"כ ולפע"ד שילחה עיקר ופי' עור וכסוי שלה עיי"ע שלח ג' ובא"ה (הובא בד"ס) הגי' אכול (תוכלא) [צ"ל תוחלא] ושדי קשיאתא לבר וזה כגי' רבינו. ודע כי בכ"י ש"ס מינכען אי' קודם הדיבור כי אתא רב דימי וז"ל אמר רב דימי היינו דאמרי אינשי[3]) אשכחתיה תחלתא אכל (גוזא) [צריך לומ' גווא] ושדי שיחלא לבר. לישנא אחרינא כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא אכול תחלא ושדי וכו' וכן מוכח בע"י הראשון וגי' נכונה היא מאוד עיי' ד"ס שם. וכנ"ה במ"ק י' סע"ב הני תמרי תוחלני וכו' ופירש"י תמרים שלא נתבשלן כל צרכן ע"כ ולפע"ד שתי נוסחאות נתערבו שבתחלה היה כתוב הני תוחלני (או תוחלי) ובגליון כתוב תמרים ואח"כ באה מגליון פנימה ובאמת בכ"י ש"ס אי' רק הני תוחלי ובה"ג ובר"ף ובראנ"ש ובה' חוה"מ לרי"ץ גיאת עמוד ט"ז תוחלני וכן העתיק הני תוחלי בפי' ר"ח למ"ק ופי' וז"ל והם התמרים הרכים הנקראים בטיית שודאף רטב ע"כ] —

תחל (= תַּחְלֵי בל"ס תחלא והוא הוא שחלים (Kresse בפ' שמונה שרצים בגמ' יועזר (שבת ק"ט:) ליבלע תחלי חיוורתא. ברפואות דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ט סע"א) לאפתוחי לינפח ליה חבריה[4]) תחלי חיוורתא פי' שחלים לבנים. בפ' אלו קשרים בגמ' מקפלין (שבת קי"ג:) ההוא

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובעיקרי התלמוד אבל בדפ"ע בט"ס בראש. [2]) אבל במ"ק הנ"ל אי' במיוחס לרש"י תחלי: שחלים וא"כ מע' הבא אח"ז. [3]) וזו תהיה דוגמא אחרת לקבוץ מאמרי רז"ל בענין היינו דאמרי אינשי עיי"ע בח"א, ק"ס.
[4]) בדפו"ו בט"ס חמריה.

גברא דאכיל גרגושתא ואכל תחלי וקדחי ליה. בפ' אעפ"י בגמ' ומניקה (כתובו' ס' :) דאכלה תחלא[1]) הוו לה בני דולפני[2]). בפ' המקבל בגמ' תבואה (ב"מ ק"ז.) הני תחלי דבי כיתנא אין בהן משום גזל. פי' השחלים הצומחין בתוך הפשתן הזרוע המלקטן מתוך שדה פשתן מהנה הוא לפשתן לפיכך אין בהן משום גזילה ואם יבשו שהגיעו להתלש ולקח הזרע שלהן לזרוע כבר מעתה אין מפסידין בפשתן לגופיה ואסורין משום גזל. *[אחי"ה וכן פירש"י ע"ש ובכ"מ פירש"י תחלי שחלים וכן בשבת ק"י. אגנא דתחלי פירש"י סל מלא שחליים. ושם ק"מ. (עיי"ע נגיא) מעליא לתחלי פירש"י לערב עם שחליים. ע"ז כ"ח סע"א תחלי בחלא ופירש"י ישקוהו שחלים בחומץ תחלי קריישו"ן בלעז ע"כ. והוא בל"צ Kresse, cresson ובשבת ק"ט: ד"ה תחלי אי' בפירש"י כרישון. ובעה"ק שנ"ב לועזו לנכון קרעסי"ן = Kresse[3]) ועיי"ע שחלים ושם הבאתי כבר (עפ"י המעריך) כי שמו בל"ע حرف או الرشاد ותחלי חיוורתא נק' בל"ע حرف الابيض ובע' תחלם פי' המעריך כי ליבש קורא לבן וללח קורא שחור אי נמי לזרעו קורא לבן וז"ש בגיטי' ס"ט. לינפח ליה חבריה כי היבש אפשר לדוכו ולעשותו אבק ולנפחו וכו' ע"ש] —

תַּחְלָם[4]) (פי' כמו תחלי של ע' תחל ג' Kresse) במגילת איכה יעיב (פי' בלע) ולמה קורין אותה כפר שחליים דהוון מרבין בניהון כאילין תחלוסייא. *[אחי"ה כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכ"ה באיכ"ר ובדפ"ע תחלסיא וכאיכ"ר אי' ג"כ בירו' תעני' פ"ד דס"ט. ולמה הוי קרי לון כפר שיחליא דהוון מרביין בניהון כאילין תחלוסייא אבל בגיטין נ"ז. אי' כבר שיחליים שהיתה פרנסתן מן שחליים ופירש"י מין מאכל הוא במס' ע"ז (כ"ט.) ע"כ. וכתב המעריך תחלם אינו שחלים הנקרא מסטואירסו או נסטורצי או קריסון ובערבי חרף או רשאד[5]) והביא רש"י בגיטין וכתב ולא פי' קריסון כמנהגו במקומות אחרים כי א"א שמאותו ירק היתה פרנסתן וג"ל שזהו מענין תחל השני שכתב הערוך שפירושו תמרים וה"ק היו מגדלין בניהם כתמרים כלומר בעלי קומה וכו' וכו' עד ובעל מ"כ כתב שהיו מפרנסין בניהם בשחלים ושבוש הוא ע"כ עש"ה ואין נ"ל כי בודאי אין חילוק בין תחלי ותחלום יען שפי' הש"ס והמדרש כפר שחליים[6]) ע"י תחלוסייא וכן פי' בעל עיקרי התלמוד תחלי ותחלום הכל אחד ר"ל שחלים ע"כ והראיה נגד פי' המעריך שאין ענינו תמרים ממה דאי' בירו' שבת ספי"ד די"ד ע"ד וירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד ריב"ל הוה ליה קולוס ר' חנינא ור' יונתן מישחוק תחלוסין בשובתא ומיתן גו חמרא עתיקתא וישתי (בירו' ע"ז והורון ליה ר"ח ור"י מישחוק תחלוסין ומיתן גו חמרא עתיקא ומישתי), ובאמת כן כתב פליניאום Natura Histor. ספר כ' פרק צ"א מסגולת הירק Sisymbrium. שהוא nasturtium והיינו שחלים וז"ל Sisymbrium . . quod in riguis nascitur, simile nasturtio est . . sedant . . capitis dolorem. Jtem epiphoras . . . alii per se decoquunt in vino . . Vomitiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet etc. הרי פליניאום מסכים כי זה הירק (שחלים = תחלוסייא) מועיל נגד תחלואי נזילות (Katarrh) וכאיב הבני מעיים וזהו קולוס עיי"ע במו"ע וגם העיד שדרכו להבָשל ביין וכירו' הנ"ל] —

* תַּחְלִיפָא (שם פרטי לכמה אמוראים) בכורות ל"ז סע"ב ר' תחליפא בר אבדימי וכ"ה בביצה ט"ז סע"ב אבל בכ"י ש"ס בר אבימי וכן בפסחים ק' סע"א ר' תחליפא בר אבדימי ובכ"י ש"ס ובר"ף ובראו"ש בר אבימי ובהיפך בפסחים ק"ז. אי' בדפוסי' בר אבימי ובכ"י ש"ס בר אבימי (ובכ"י ש"ס מינכען בר אבודימי) וכן בסוכ' י' סע"ב ר' תחליפא בר אבימי ובכ"י ש"ס ב' בר אבדימי (ובכ"י ש"ס מ' בר אבודימי). ובסד"ה הביא עוד רב תחליפא בר אבינא (חולי' ס' :). ר' תחליפא אבוה דרב הונא (יומא ו' :). ר"ת ברב חסדא (גיטין ל"א.). ר"ת בר מערבא (שם נ"ב. סוטה כ"ז. ועוד זולתו). ר"ת בר גזא (זבחים ל"ט. ע"ז ס"ט.). ר"ת בר שמואל (מגילה כ"ג רע"ב). רבי תחליפא ירו' ברכות פ"א ד"ב ע"ד (ובדפי' קראטי תחליפתא) ירו' פיאה פ"ד די"ח ע"ג ירו' שבת פ"ב הל"א והוא הוא ר"ת בר מערבא. ר' תחליפא קיסריא (קיסרייא) ירו' תענית רפ"ב (ובבבלי ט"ו : הגי' ר' אבא דמן קסרי) ירו' סוטה ספ"ה ירו' נדרים

---

[1]) בנו"ג תחלי. [2]) עיי"ע דלף וש"נ השינויים ובדפ"ר כאן הגי' בני דילפני כגי' כ"י ו"ו וה"ב. [3]) ורמ"ל טעה לדבוק זה הערך עם ע' הקודם לזה (טעה עוד להעתיק תוחלא של ע' הקודם לפי' רש"י. עי' Kresse כי רק במ"ק פירש כן המיוחס לרש"י עיי"ע הקודם. [4]) בדפ"ר בט"ס תחלם וכן בעיקרי התלמוד תחלים וצ"ל תחלס או תחלום. [5]) עיי"ע שחלים. [6]) עיי' סוף ע' שחלים.

פ"א דל"ו ע"ד. ירו' ר"ה פ"ד הל"ה ובפסיק' דר"כ צד קנ"ה: במ"ס א"ר תחליפא בסרייא וצריך לו' קסרייא. במד"ר פי"ב אמר ר"ת דמן קיסרין, ושם ר"ת דמן קסרי. ב"ב נ"ו. אבא תהליפא, חולי' מ"ה: רבא בר תחליפא, יבמות ה': וזולתו הונא בר תחליפא. פסיק' רבתי פכ"ח ר"ת בר קרויה.

* תּוֹחֶלֶת (מל"מ (מפעל יחל) ענין תקוה Er-wartung, Hoffnung) ירו' פסחים רפ"ו דל"ג. אמרו אם יש תוחלת מבבלי, ב"ר פכ"ו לא היתה בהם תוחלת.

תחם (תְּחוּמָא מל"ס, וערבי تَخْم פי' גבול ובפרט תחום שבת שהוא אלפים אמה Grenze; והפעל בל"א וסורי תַּחֵם = تَخَّمَ (be- umgrenzen) בפ' כיצד הרגל בגמ' ואם נהנית (ב"ק כ'.) א"ל רב חסדא לרמי בר חמא לא הוית גבן באורתא בתחומא. בפ' חזקת הבתים בגמ' ולא לאשה (ב"ב נ"א.) א"ל רב נחמן לרב הונא לא הוית מר גבן באורתא בתחומא[1]. פי' בבית המדרש שהוא תחומה של תורה[2]. בס"ג דפ' כשם שהמים בודקין (סוטה ל': ועיי' עירו' ל"ה:) במאי קא מיפליגי ר"ע סבר תחומין דאוריתא ור' אליעזר סבר תחומין דרבנן. ינקי תחומי מהדדי (ביצה ל"ז:) כבר פי' בע' נק[3] — (א"ב תרג' וירד הגבול (במדי' ל"ד, י"א. י"ב) ויחות תחומא). *[אחי"ה וכל גבול מתורגם ככה עיי' תרג' בראשי' כ"ג י"ז; שמות י', י"ד; תר"י א' שם י"ב, ל"א; לבמדי' ו', כ"ו; תרג' שם ל"ד ג' והלאה; לדברים ג', ט"ז. י"ז; י"ט, כ"ד. ירוש' ברכו' פ"ח די"ב רע"ג לאור אמר היום יהא תחומך ולחשך אמר לו הלילה יהא תחומך. ב"ר פ"ו ע"י שנכנס בתחומו של חבירו. ע"ז ח': תחום שסומכין בה. ובפרט תחום של שבת שהיא אלפים אמה עירו' נ"א: תחום שבת. עירו' פ"ג מ"ד חוץ לתחום. שם פ"ד מ"ג בתוך התחום, חגיגה ט"ו. עד כאן תחום שבת. ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. תחומא דשבתא. ירוש' מכו' ספ"ב דל"ב. תחום ערי לויים — ב"ר פכ"ב בתחומי ביהמ"ק. והפעל בפיעל ב"ב נ"ו. שבו תיחם יהושע וכו' עיי"ע חצב ג'. פסיקת' דר"כ צד קל"ז: עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים אבנים טובות ומרגליות . . . לפי שבעוה"ז מתחמים באבנים ובהצובות אבל לעתיד לבוא מתחמין באבנים טובות ומרגליות. והגבלת את העם (שמות י"ט, י"ב) תרג' ותחתים ית עמא. ושם (כ"ג) הגבל את ההר תרג' תחים ית טורא וכן תרג' גבלות, מגבלות (שם כ"ח, י"ד. כ"ב; ל"ט ט"ו) תכין מתחמן ועיי' בפירש"י — כפר תחמין עיי"ע כפר (ח"ד, ש')] —

* תַּחְמוּדָא (מן חמד Gelüste) תרג' ירו' א' קברות התאוה (דברים ט', כ"ב) קברי תחמודא ובר"י ב' תַּחְמוּדַיָּא וכל"נ תרג' שני באסתר א', א' דניאל גברא דְתַחְמַדְתָּא (פי' איש חמודות דניאל י', י"א, י"ט), והקבוץ ויק"ר ר"פ כ"א לא תתן תַּחְמוּדָתָא.

* תַּחְנָא (שם פרטי) פדר"א פנ"ה כ"ח בסד"ה ולא מצאתיו. וש"נ קהל"ר פ' לך אכול אבא תחנא חסידא.

* תַּחְנוּנִין (כמו בל"מ תַּחֲנוּנִים Bitten, Flehen) תר"י א' במד' ל"א, ח' מילי תחנונין, תרג' תהלי' פ"ו, ו', תרג' משלי י"ח, כ"ג.

* תָּחַף פי' כמו תחב ע"ש וש"נ ירו' חגיגה פ"ג דע"ט:

* תַּחְפַּנְחֵס (מל"מ והיא עיר במצרים Dophne) ותרגם חנס (ישעיה ל', ד') תחפנחס.

תחר (= תַּחְרוּ פי' ריב Zank) הן לריב ומצה (ישעיה נ"ח, ד') תרג' הא לתחרו [ולמצו] — (א"ב ל"מ זה (תהלי' ל"ז, א') אל תתחר במרעים). *[אחי"ה והיותר נכון מן חרה בהתפעל אשר מזה נבנה משקל תַּפעל: תַּחֲרָה, תַּחְרוּתָא תרג' חבקוק א' ג' ויהי ריב ומדון ישא: דבתחרותא ובזדונא אינון מתגברין. ובדרז"ל תחרות שבת קט"ז. קינה ואיבה ותחרות ירוש' שבת פט"ז דט"ו ע"ג איבה ותחרות ומחלוקת, חגיג' ט"ו. לא ישיבה ולא תחרות וכו', ירוש' ברכו' פ"ג ד"ו: משרבת תחרות בציפורן וכו', ירוש' יבמות פ"ד ד"ה רע"ד תחרות באחין שכר באחין. ויק"ר פ"ט תחרות.. מצות, שהש"ר פי' היושבת קינה ושנאה ותחרות, ועוד עיי' במד"ר פי"ב.

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ל"ד ה"ב וב"ר וכ"ה בדפו"ו ובשאר דפ"ע לי' ונשמט מן באורתא בתחומא הראשון עד באורתא בתחומא השני. [2]) וכ"ה בפי' רגמ"ה ב"ב בתחומא: בבית המדרש וכ"ה בפירשב"ם ב"ב והוסיף לומר בתי מדרשות שלהן בסוף התחום היה כדי שיוכלו לבא שם בשבת מן העיירות שמסביב ע"כ. ורש"י פי' בב"ק בתחומא: לא היית קרוב אצלנו שתוכל לבא ל"א בתחומא בבית המדרש. ראשון שמעתי. ור"ח בב"ק לא פי' מאומה כי אם: דברים פשוטין.
[3]) ושם נגדר רבינו אהר פי' ר"ח ביצה שם.

תַּחַשׁ (מל"מ מין חיה) בר"נ דפ' במה מדליקין (שבת כ"ח:) תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היתה וכו'. *[אחי"ה עיי' גיזיניאוס תיזוירוס זה הערך שהאריך בגזרת המלה הזרה מאוד ואונקלס ותר"י העתיקו ססגוניא עיי"ע ומ"ש ועוד עיי"ע גלא קסינון ומ"ש בח"ב. רפ"ט ועיי"ע תלא אילן. במד"ר פ"ו תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמו היה ולא הכירו בו חכמים שבאותו הדור אם מין חיה הוא או מין בהמה הוא וקרן אחת היתה לו במצחו ולפי שעה נזדמן לו למשה ונעשה ממנו משכן. — ומזה התואר ב"ר ס"פ נ"ז כולן לשון מרדות הן . . תחש (בראשית כ"ב, כ"ד) תחשון.

תַּחַת (מל"מ מלת היחס הפך על unterhalb, unter ועניינו כמו חֵלֶף statt ; תַּחְתּוֹן die Untere ; נקבה: תַּחְתִּית. תַּחְתִּים unteres Stockwerk) כפ' בנות הכותים (נדה פ"ד מ"א) מטמאין משכב תחתון כעליון. גמר' (שם ל"ב:) מאי משכב תחתון כעליון אילימא דאי איכא עשר מצעות זו ע"ג זו [1]) ויתיב עליהו מטמא להו פשיטא דהא דרים לכולהו אלא שיהא תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב עליונו של זב אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין אף תחתונו של בועל נדה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין ועליונו של זב מנלן וכו' ולמה אמר כעליונו של זב ולא אמר כעליון הנדה והלא עליון הנדה וזב שוין שמטמאין אוכלין ומשקין ולא אדם וכלים ותחתונים שוין שמטמאין אדם וכלים לכן אמר כעליונו של זב שבועל נדה זכר למדנו דינו מן הזב שהוא זכר כמותו אבל עליונו של בועל נדה אינו מטמא והבא על הנדה עצמה מטמא אדם וכלים והכל [2]). בפ' אלו טרפות בגמ' ססוקת הגרגרת (חולין מ"ה.) תחתונה שהיא עליונה. פי' התחתונה במעי בהמה כשהיא תלויה שהיא עליונה כשמעמידה הטבח לנפחה [3]). בפ' י"ז בכלים (מי"ז) תחתית הצורפין טמאה פי' כלי שיש לצורף תחתיו כשנופל ממנו פסקא של זהב הוא נופל לתוכו ואותו כלי שמו תחתית ואותן חתיכות [ופסיקות] [4]) שמם גרוטי"[5]). בחלק בגמ' דור המבול (סנהדר' ק"ח:) תחתיים [6]) שניים [7]) ושלשים (בראשי' ו', ט"ו) תחתיים לזבל אמצעים לבהמה עליונים לאדם. בפסקא דפרה אדומה (פסיקת' דר"כ צד ל"ב:) ובויק"ר ריש אמור אל הכהנים (פכ"ו) למה נענש [8]) אבנר ע"י שהקדים שמו לשמו של דוד הה"ד (ש"ב ג', י"ב) וישלח אבנר אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ. *[אחי"ה תחת כל"מ, שבת י"א. תחת חבר ולא תחת ת"ח וכו' עיי"ע חבר ב'. פסחים ע"ד: פומא לתחת, ב"ב קע"ג. יוצא מתחת ידו. תרג' למטה (דברים כ"ח, י"ג) לתחתא מטה מטה (שם מ"ג) לתחתא לתחתא. ולנקבה תַּחְתָּאָה (תרג' יהוש' ט"ו, י"ט) תַּחְתֵּיתָא (תרג' משלי ט"ו, כ"ד), ובמשקל הסורי תְּחוֹת ובהבלעת החי"ת תות עיי"ע תחות. והתואר תַּחְתּוֹן כל"מ, ולנקבה תַּחְתּוֹנָה עיי' לעיל הדוגמאות, ב"מ קי"ז. עיי"ע גזת יבמות פ'. נדה נ"ב. עיי"ע זקן (ח"ג, שי"ד), ב"ב ע"ה: ע"ו. ידו על התחתונה, שם קע"ג. יד בעל השטר על התחתונה. בכורות מ'. והלאה תחתון. . תחתונה. והקבוץ זכר התחתונים (הפכו העליונים) ב"ר פ"ח ויק"ר פ"ט — פסחים ח'. חורי הבית העליונים והתחתונים וכן ירו' פסחי' רפ"א דכ"ז:] —

* תַּחְתּוֹנִיּוֹת (מע' הקודם פי' כאב הבני מעים Unterleibschmerzen) נדרים כ"ב. איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו התחתוניות, ברכות נ"ה. מביאין לידי תחתוניות. ועיי' שבת פ"א. כתובות י': חולי מעיים ותחתוניות.

תחתא (= תְּחוֹתָא שם עוף הנקרא בבבל קוקיתא) כפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ג.) קוקיתא [9]) שריא במערבא טלקי עליה וקרו לה תחותא. *[אחי"ה בנו"נ תחוותא, והח' לעוויזאהן פי' ע"י Eulo והביא ראיה מרש"י שלועז צואיטה chouette ושגה ברואה כי רש"י פי' כן על כאות ע"ש] —

[1]) לי' לפנינו. [2]) בנדה ל"ב סע"ב ול"ג רע"א הביא ראיה לעליונו של זב מויקי' ט"ו וכל הנוגע אשר יהיה תחתיו יטמא ואמרינן שם מה תחתיו אילימא תחתיו דזב וכו' אלא הנוגע בכל אשר יהיה הזב תחתיו ומאי ניהו עליון של זב ועיי' פירש"י לעירובי' כ"ז. ד"ה כל שנישא והתוספו' שם ועיי' ספרא מצורע פ' זבים ריש פרק ד' ושם נדרש בכמה אופנים תחתיו עש"ה. [3]) ועיי' בפירש"י. ובפי' רגמ"ה אי' וז"ל תחתונה שהיא עליונה מחיים עליונה כשהבהמה מהלכת וכשתולין אותה תחתונה. [4]) כ"ה בפי' רה"ג וכן צ"ל בערוך. [5]) הועתק מפי' רה"ג בכלים שם, ועיי"ע גרט. [6]) במקרא תַּחְתִּיִּם בנפילת י' הרבים. [7]) במקרא שְׁנִיִּם. [8]) בנו"ג בפסיקת' ויק"ר נהרג וכ"ה בירו' פיאה פ"א דט"ז. ובתנחומא חוקת סי' ד' ובמד"ר רפי"ט וס"פ כ"ג. [9]) עיי"ע קק ה' וש"נ השינויים.

* תַּחְתִּית (Untersatz) עיי"ע תחת.

* תֵּי (נתקצר מן תהי, תהוי du sollst) ירו' סוטה ספ"ז דכ"ב. בדפו"ו תי מיבל חדא וכו' ובד"ק בט"ס תו.

* תְּיאָדוֹרוֹס עיי"ע תודוס.

* תְּיָיא (נתקצר מן אתיא es kommt) ירו' ברכו' פ"ה ד"ט. ותייא כרבי, ירוש' שבת רפ"ד דכ"א ע"ד ותייא דר' נחמיה, ירוש' סנהדר' רפ"א די"ח. ותייא כר' יוסי בר חלפתא, ירו' עירו' פ"א די"ט. ע"ג ירו' פסחים רפ"א דכ"ז רע"ב ירו' מכות ספ"ב דל"ב. ירו' כתובות רפ"ה דכ"ט ע"ג ותייא כיי דמר ובכתובו' רפי"ב דל"ד סע"ד א' ואתייא כיי דמר.

* תְּיַיטְרוֹן עיי"ע תאטר.

* תֵּיֵב, תַּיֵּיב פעל אַתֵּיב אפעל של תוב עיי"ע וש"נ.

* תֵּיבָה, תֵּיבוּתָא עיי"ע תב ז'.

* תְּיוּבָא א') פי' קיא עיי"ע תב ה'. ב') כמו תְּיוּבְתָּא בל"ס תְּתוּבְתָּא פי' תשובה Rückkehr, Busse) תענית כ"ג: דליה דרו בתיובתא.

תְּיוּבְתָּא (בל"ס תְּיָבוּתָא פי' תשובה, מענה Ant-wort, Widerlegung) דפלוני תיובתא אמרו הרבנים ז"ל [1]) כל היכא דאמור בתלמוד תיובתא דפלוני תיובתא בטלו דברי מי שהתיובתא עליו לגמרי אבל היכא דעלתה בקושיא לא בטלו דבריו דאמרינן לא הוה ברירה להון דבטלה שמועה זו לגמרי אלא לא אשתכח לה פירוקא בההיא שעתא ותליא וקיימא והיכא דקשיין תרווייהו אהדדי בטעמייהו ולא מיפרק קשיא עבדינן כי הא בדוכתא וכי הא בדוכתא ולא חיישינן לאשכוחי בהו טעמא לפרוקינהו כגון הא דאמר שמואל ומודה לי אבא שאם מת על האחין להביא ראיה שאלו האונות והשטרות מן הממון של אמצע הן אלא בהא מלתא עבדינן כשמואל זה פי' ר"ח ז"ל בפ' חזקת הבתים בגמ' ולא לאשה (ב"ב נ"ב.) ובסוף פרק האשה שהלכה היא (יבמות קי"ח:) פי' פעם שנית אבל היכא דקתני קשיא לפלוני לא בטיל מימריה דאמרינן עיין בה דאית בה פירוקא ולא בטלה לגמרי ועלתה בקושיא — (א"ב תרג' אשר לא מצאו מענה (איוב ל"ב, ג') דלא אשכחו תיובתא, תרג' על תשבות באנשי און (שם ל"ד, ל"ו) מטול תיובתא באנשי שקרא ובגמר' אמרינן [2]) מתיבי פי' משיבים איתיביה השיבו [3]). ולשון תיובתא בתרג' לפעמים נופל על השב מחטאיו כמו תשובה תרג' השיבנו ה' אליך ונשובה (איכה ה', כ') וניתוב בתיובתא שלימתא). *[אחי"ה תְּיוּבָא, תְּיוּבְתָּא נבנה מהפעל תוב עיי"ע ופי' א') כמו תשובה בל"מ עיי' תר"י א' בראשי' ד', כ"ד ותב בתיובתא, תר"י א' שמות ב', כ"ה וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו; תר"י א' דברים ל', ב' מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא דיי, ושם ג' ויקבל מימריה ברעוא ית תיובתכון; תרג' וישפכו לפני ה' (ש"א ז', ו') ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי. תרג' ישעי' י"ז, י"א ארחיקתון תיובתא, ארפא משובתם (הושע י"ד, ה') תרג' אקבלינון בתיובתהון וכן תרג' משובותיהם (ירמיה ה', ו') תיובתהון. תרג' שה"ש ה', ה' אחד דשי תיובתא באנפי [4]) תענית כ"ג: עיי"ע הקודם לזה. ובל"ז תְּיוּבָא תרג' ירמי' ל"ג, ו' תרע תיובא, תרג' יחזק' כ"ד, ו' מדלא יתעכיד בה תיובא, ושם ז' למעבד עלוהי תיובא. ב') פי' תשובה כלומר מענה תרג' ירמיה י"ב, ה' דנא תיובתא לירמיה נביא על בעותיה. תרג' כי אין מענה (איוב ל"ב, ה') ארום לית תיובתא. ותשובתיכם נשאר מעל (שם כ"א, ל"ד) תרג' כ"י ותיוּבָתֵיכון אישתתר בהון שקר והוא הקבוץ ובדפוסי' היחיד ותיובַתְכון, וכן בדרז"ל תשובה שהיא סתירה ב"מ ט"ז. הא גברא והא תיובתא . . . גברא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא. ע"ז ס"ח. הגא לא מידע ידע מאי קאמרי רבנן תיובתא קא מותיב. — ועתה אניף ידי על פי' רבינו בשם ר"ח ודע כי בענין תיובתא שהיא סתירה ועקירת דברים בשמעתתא כבר כתב ר"ש נגיד בסוף מבוא התלמוד וז"ל וכל היכא דאיתמר תיובתא דר' פלוני תיובתא אין הלכה כמותו. ותיובתא שבירה היא כמו חכם ששובר דבריו וכו' [5]) ועוד כתב בד"ה ותיובתא וז"ל ותיובתא היא מבטלת ההלכה בראיה ברורה והלכה כפי חוזק ראיית התיובתא ע"כ ועל זה כתוב בקיצור כללי התלמוד

---

[1]) בפירשב"ם ב"ב נ"ב: הגי' נקטינן מרבותי ז"ל ובשמ"כ לשם אי' קבלה מן הגאונים ז"ל. [2]) עיי"ע תוב וש"נ. [3]) וכן אי' במבוא התלמוד לר"ש נגיד ד"ה הקושיא וז"ל (ואם היה החולקים לרבים) [צ"ל ואם היו החולקים רבים] הסימן מיתיבא ואם ליחיד איתיביה. [4]) כמו בלרז"ל נעל שערי תשובה. [5]) ואולי תיובתא שבירה וכו' הוא ט"ס וצ"ל ותברא שבירה וכו' עיי"ע תבר.

שלשון תיובתא שייך כשהמקשן משיב על האמורא מכח משנה או ברייתא כי האמורא אין לו כח לחלוק על התנא ומצינו לשון תיובתא על התנא מן הפסוק בע"ז (כ"ד.) וכו' עש"ה. ודע מ"ש ר"ש נגיד תיובתא דר' פלוני תיובתא אין הלכה כמותו ה"ה דברי ר"ח המובא בערך שלנו ודברי ר"ח הובאים ג"כ בסוף הליכות עולם בשם רבינו ברוך והערוך ובשט"מ ב"ב דף נ"ב: ד"ה ולענין כתב וז"ל כתב ר"ח ז"ל שקבלה מן הגאונים ז"ל הכל שעמדה בתיובתא נדחית אבל כי קיימא בקושיא לא דחינן מימרא בקושיא דקים בהו דהכין הילכתא אלא דלא קים להו בתירוץ מאי דקשיא להו ע"כ. ובפירשב"ם ב"ב נ"ב: ד"ה קשיא הובאו דברי ר"ח בלשון הערוך וכתב הרשב"ם וז"ל ואעפ"כ אין נראה בעיני דלא שנא תיובתא ולא שנא קשיא דקאי אמילתא דאמוראי חדא הי"א ולא הויא עיקר אלא לגבי תיובתא ממשנה או מברייתא שייך לומר תיובתא ומפירכא דאמוראי שייך למימר קשיא וכו' ע"ש וצ"ע היאך החליט הרשב"ם כן נגד פי' ר"ח שהוא פי' הגאונים והרי"ף ורש"י כי הרי"ף פסק כן בהלכות גיטין פ"ז על משנה הרי זה גיטך ע"מ שתשמשי את אבא וכו' וכתב הרי"ף ואע"ג דאקשינן ליה ואסיקנא בקשיא הילכתא כותיה דהא לא אסיקנא בתיובתא ע"כ. וכן פסק הרי"ף כר"ח בסוגיא דעל האחין להביא ראיה (ב"ב נ"ב: עיי' שם הר"ן סביב הרי"ף שהביא הר"ח שקבלה כן מן הגאונים ע"ש. ובאמת זו דעת רבינו האי גאון ז"ל שהביאו הר"ש בברכות פ"ד ססי' ב' וז"ל קשיא כתב רה"ג ואעפ"י שנשאר בקושיא כיון דלא קאמר תיובתא לא משבשתא היא וכו' וגם רש"י זקנו של רשב"ם יורד לחילוקים בין קושיא לתיובתא עיי' פירש"י בסנהדר' ע"ב. ד"ה קשיא וז"ל קשיא מתניתין לתרוצא אליביה דרב ומ"מ תיובתא לא הוי דלאו בהדיא קתני לה נטל חייב ואיכא לשנויי בדוחקא כדשנינן דמשום רישא נקט שבר והיינו דאיכא בין קושיא לתיובתא ע"כ. מכלזה מוכח ברור שאין לסמוך על מ"ש הרשב"ם ובאמת הוא בעצמו סותר את דבריו כי בב"ב קכ"ז. ד"ה קשיא פי' הרשב"ם: אבל תיובתא ממש אינו בשביל וכו' דמצי למימר תני וכו' וא"כ הרשב"ם בעצמו תפס לשטת ר"ח לחלק בין תיובתא לקשיא. ועתה אציין לך כל היכא דאמר בתלמוד תיובתא שמרוב מציאתו לא ציין רבינו. אותם [1]). ואלה המה: ברכות י': כ"א. כ"ג: ל"ד. (עיי' ד"ס ברכות צד צ"ב: ומ"ש), ל"ז. מ"ג.[2]) שבת כ'°: ע"ש חי', רש"א כ"ט: מ'. נ"א. נ"ה: ס"ט: פעמים ע"ש. עירובין יו"ד. ט"ז: פ"ב: פסחים כ"ו: ל': ל"ב: צ"ד. ג"פ, צ"ד: צ"ז. ק"א: ביצה כ"ה. מ"ק כ'. ר"ה כ'. יומ' ו': י"א: מ"א. מ"ט. נ"ד. פ"ז: סוכה ד': ל"א: מ"ג: נ"א. פעמים, נ"ה: פעמים, נ"ו: מגיל' ב'. ט"ו. תעני' כ"ט: יבמות י"ט. כ': כ"א. ל"ג: ס"ב: ע"ב. ק"י: כתובו' י"ג: מ"א: מ"ח: נ"ז: צ'. קידושין ט"ז: נ"ב. נ"ט: גיטין כ°"ח. מ"א: נ'. נ"ג: נדרים נ"א. ע"ט. ג"פ, צ': נזיר ט"ו. י"ז. י"ט: סוטה ל"ו: ב"ק ט"ו: מ"ד: ב"מ י"ג: י"ד. כ"ב: צ"ה: ב"ב י"ט: מ"ו. פ"א. קכ"ז. קכ"ח: קכ"ט: קל"ב: ע"ז ט"ז: פעמים, נ"ח. סנהדרין כ"ז. ל"א: ע"ש רש"ל, פ"ג. פ"ח: שבועות ל"ז: הוריות ג': זבחים י"ד: ט"ו. ל"ד: ל"ו: פ°"ה, צ"ה: ק"א. קי"ט: מנחו' ה'. ט'. כ"ו: נ"ד: פ"ד. בכורות ט'. כ"ח. מ': מ"ו: חולין ה'. כ"ח. ס"ח: קל"ג: תמורה ז': כ"ה:[3]), כריתות י"ג. מעילה ג'. נדה כ"ז. ל"ט. מ"ו. — ומה שכתב רבינו אבל היכא דעלתא בקושיא עיי' באלה המקומות [4]): ברכו' כ"ו: כ"ט. מ"א. נ"ד: שבת כ"ב: ל"ח. נ"ו. ע"ח: קנ"ה. עירו' י"ג. ט"ו: ל'. מ': ע'. פסחי' ט"ז. פעמים, י"ז: מ"ג: קי"ז. פעמים. ביצה כ"א. מ"ק ב': י"א י"ג: כ"ב: פעמי'. תענית י"ז: [5]). יומא י"ח. ל"ז. מ"ו. ס': ס"א: ס"ה. פ"א. מגילה כ"ג: סוכה י"א: יבמות י"א. ל"ג. מ': מ"ו. מ"ח: נ"ו. פעמים, ס'. ג' פעמים, ס"ז. פ"ב. צ"א. ק"ז: קי"ח. כתובות ל"ג: ל"ו. ק"י. קידושין כ"א. גיטין ל"ה. ל"ט. נ"ד: ע"ו. נדרים י"ז: ל"ד: ס"ה: סוטה כ'. ב"ק י"ג. פעמים, ט"ז: כ"ח. נ"ד. ס"ו. ע"ז: צ"ד. ב"מ כ"ז. מ"ה: נ"ג: ק"ו: ב"ב ד'. כ"ד: כ"ה.[6]) ס"ג: קי"ח. קכ"ז. ע"ז ל"ה: ע"ו. סנהדרין י"ג. י"ג: י"ד: ט"ו. כ"ב: ל"ג: מ"ג. ע"ב.[7]) מכות ה': ו': הוריות ט': זבחים י"ד: ע"ש, כ"ז. ל'. מ"ב: פעמים, נ"ה. ס"ד: ע"ט: ק'. ק"ז. קי"ט: מנחות

[1]) ומפני שהלכות רבות תלויות בזה אמרתי להביא כל המקומות על פי סדר חש"ס וזה לך האות שמקומות שסימנתי אותם בסימן כוכב כזה * הוא תיובתא והלכתא ומה שמצויין בציור עגול כזה ○ הוא תיובתא ואי בעית אימא. [2]) ע"ש התוספו' ד"ה ועל ועיי' בחי' הרשב"א ובד"ס צד קט"ו. [3]) ועיי' תוספו' סנהדרי פ': ד"ה עובר. [4]) ובציור * הוא קושיא ואבע"א. [5]) ע"ש מהרש"א ד"ה גמרא. [6]) נ"ב: עיי' לעיל בערוך. [7]) ע"ש ברש"י הנ"ל.

ט"ז: פעמים, כ"ב: פעמים, צ"א: בכורות ט': י"ד: כ"ג: נ"ה. חולין ג'. פעמים, ג': צ"ז: תמורה ז': כ"ז: ל"ג. פעמים, כריתות י"ח: כ"ז. נדה ט"ו. מ"ה.] —

תְּיוְהָא (נ"ל מל"פ توا אבוד ושממה Ruin, Verheerung מל"ע تاه, توى הלך לאיבוד) בר"ג דפ' השותפין (ב"ב ג':) תיוהא חזא ביה. פי' „רעוע". *[אחי"ה וכ"ה בפי' הרגמ"ה תיוהא פי' „רעוע או סדק". וכ"ה בפירש"י תיוהא ביקוע שיהא מזומן ליפול ע"כ אבל בב"מ ע"ג. הוי ביה תיוהא פירש"י נראה בעיני דבר חרטה כמו (קידו' מ':) תוהא על הראשונות ע"כ וא"כ מע' תה ב' והאמת גזרת המלה מל"ע (ופרסי) הנ"ל שפי' איבוד וקלקול וכמו שפי' רש"י בעצמו בב"מ שם בתחלת פירושו] —

* תְּיוֹם עיי"ע תיים.

תייה (= תיה, תיאה, תיעה פי' שרש הלתית) והתייה והחלתית עיי' בע' חלתית — (א"ב פי' בלשון יוני מין עץ של ריח טוב אבל לא יוכלו לפרש מה הוא יש אומרים שהוא מין שטה ואחרים אומרים שהוא מין אחר ומדברי המשנה נראה שהוא מין בשם הנתן באוכלים). *[אחי"ה בע' חלתית ציין רבינו רק המקומות (טבול יום פ"א מ"ה, עוקצים פ"ג מ"ה נדה נ"א:) ופי' רק חלתית ולא פי' תיה (כדאי' בערוך בג' מקומות הנ"ל) אבל בע' נריתא כבר פירשתי דעת רב יהודה (חולי' נ"ח סע"ב ונ"ט רע"א) מאי תיעה. . עיקרא דמרירתא (דמרידתא) אשר על זה פי' כיון רה"ג כפי' טבול יום הנ"ל ולפי גי' רבינו היותר טובה עיקרא דנוריתא פי' תייה הוא שרש של זה העשב (בל"ם נורתא Hahnenfuss) שהוא מר מאוד. והרמב"ם (בפי"ם טב"י) פי' עק שרש החלתית, ובאמת בט"י בעוק' בנדה הנ"ל וכן בספרי ראה פ' ק"ז ירוש' חגיגה פ"ג דע"ט ע"ג נזכר ביחד עם חלתית ובתוספת' חולי' פ"ג נזכר בין חלתית ובין הרדפני ושם הגי' תיאה כדאי' ג"כ בט"י בעוקצ' ובנדה הנ"ל ובספרי הנ"ל ובפי' רה"ג בט"י אבל בירוש' חגיגה הנ"ל התייא כגי' רבינו כאן ובע' חלתית הגי' תיה ובחולי' נ"ח: תיעה ותחת זה גרס רבינו תייקא עיי"ע. ותיאה וחלתית ואלום אינם מאכל אדם אלא שמשימים מהם מעט באוכל (עיי' הרא"ש בטב"י) לכן נזכרים יחד עם ראשי בשמים. ור"ב כיון על ל"י θυία עץ הנקרא בל"ר citrus ואין נראה לי וכן קשה להלום פירש"י שפי' בנדה תיאה היינו סיאה ועיי' בר"ש עוקצין הנ"ל.

* תיאטני, תיטני, תוטני עיי"ע בר תוטני (ח"ב, קט"ב) וש"נ.

* תֵּיטָא (= θῆτα וגם Θ אות סימן למיתה) עיי"ע איטא וע' זיטא ומ"ש בח"א. נ"ט ובח"ג, רפ"ב כפי גי' רבינו הנכונה בב"ר רפי"ד ופ"כ ושם ושם הארכתי ועיי' מ"ש ג"כ בשמי הרב הח' ר"ש באבער בתנחומא הישן במד' סי' כ"א אות ק"ע.

* תיכא, תיכלא עיי"ע בלא יו"ד.

* תְּילִים עיי"ע תל. ועוד קטוע מן תְּהִלִּים (Psalmen) ירו' ב"ב ספ"א די"ג. תילים ודברי הימים וכו' ע"ש. ירו' כתובו' פי"ב דל"ה. אשגרית עיני בכל ספר תילים אגדה, ב"ר פל"ג מסתכל הייתי באגדת תילים. ורבינו היה מציין אגדת דתילים ט' פעמים עיי' במפתח בסוף זה החיבור.

* תילולין עיי"ע תלתול.

* תְּלִיתָא (פי' דחק Zwang) חגיג' ה' סע"א לתליתא שכיח עיי"ע זוז (ח"ג, רע"ח) ופי' הערוך שם הועתק מפי' ר"ח (בש"ס ווילנא) ובזה עולה יפה פירש"י אבל בענין פי' הראשון איבוד הפסד הוא מל"ע تلّة Verlust.

תיים (= תְּיוֹמֶת, תְּיִימֶת פי' דביקת יחד כמו קשר Knoten עיי' בפנים) בר"ג דפ' לולב הגוזל (סוכה ל"ב.) נחלקה התיומת פסול וישנו בפ' הגזול עצים בגמ' גזל פרה (ב"ק צ"ו רע"ב [1]) פי' „תיומת גבא דהוצא דמתיים להו לשני צדי העלה ומשוי ליה חד כי כל אחת ואחת כפולה לשתים ותיומה [2]) מגבה אם נפרדו ההוצין זה מזה ועמד כל אחד כשהוא כפול לשנים והתיומת שלהן קיימת כשר ואם נחלק התיומת הרי הן כאלו נפרצו העלין ופסול" [3]). ובגמ' נסדק (סוכה ל"ו.) וי"א אף התיום. רב האיי ז"ל אמר התיום שאמרו שני פנים הם שנים דבוקין בברייתן ואחד שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלן ומחוברין מלמטן כל שהוא כך ראינו קדמונינו אומרים כראותם אותו זהו תיום.

[1]) ושם סע"א גיטלה התיומת. [2]) בפי' ר"ח ותאומה [3]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בסוכה ועיי' למטה בפנים.

*[אחי"ה ולכאורה פי' ר"ח הנ"ל עולה יפה עם פי' בעל ה"ג שכתב בהלכ' לולב וז"ל: נחלקה התיאמת מהו ההוא גבא דהוצא היכא דדביקין בהדדי ההוא דמתיים להו ומשוי להו חד וכו' עד מאי תיאמת כדכתיב ויהיו תאמים מלמטה וכ"ה בהלכ' לולב לרי"ץ גיאת (צד ק"ב.) בשם בפסוקות ובגדולות ועוד שם: ואמר רב האי ז"ל תיומת כך מפרש בהלכות מר רב יהודאי גאון[1]) זכר אדונינו לברכה ההוא גבה הוצי וכולי וכן אנו רואים כי תיומת הוא מקום חבור שבין צדי העליון הנקרא בל' ישמעאל כלצא פי' כל אחת כפולה לשנים ותאומה מגבה אם נפרדו ההוצים זה מזה ועמד כל אחד מהם לבדו כשהוא כפול לשנים אעפ"י שאינם דבוקים זה בזה אלא פרודים כיון שהתיומת שלו קיימת הרי הוא כשר ואם נחלקה התיומת ועמדו ההוצין אחד אחד חלוק לשנים פסול והוו יודעים כי דברי התלמוד כך הם מבוררים כי עלי לולב דבוקים זה בזה וכפותים ואם נפרדה ולא נחלקה התיומת כשר אלא שצריך אגודה (ופיתה) [צ"ל וכפיתה] ועיי' ג"כ במנהיג הלכ' סוכה סי' י"ז וי"ח שהביא שם פסוקות גדולות ורה"ג בשנוי לשון עש"ה וכן הביאו התוספו' בסוכ' ל"ב. ד"ה נחלקה ובתוספו' ב"ק צ"ו. ד"ה נחלקה פי' של ה"ג ובתוספו' ב"ק הביא ג"כ תשובת הגאונים עש"ה ומה שהשיגו עליהם ועיי' גם כן ברא"ש סוכה פ"ג סי' ו' ובב"ק פ"ט סי' ד' ובאו"ז הלכ' סוכה סי' ש"ו. ורש"י פי' בסוכ' נחלקה התיומת שני עלין עליונים אמצעים ששם השדרה כלה נחלקו זה מזה ונסדקה השדרה עד העלין שלמטה מהן, תיומת: לפי שמדובקין כתאומים. אבל בב"ק פי' רש"י בע"א ע"ש. ודע כי בנו"ג התיומת ובכ"י ש"ס ב"ק התייאמת ובכ"י ש"ס ב' בסוכה התיימת וכ"ה בירו' שבת פ"ז ד"י ע"ג לא היה בו לא קשר ולא תיימת הרי פי' תיימת כמו קשר שנהיה ע"י חיבור וכפילת ההוצין העליונים שבלולב וכפי' רה"ג וזהו כלצא בל"ע جلز כפילה ודביקה וכן פי' בל"ע تؤام = تئم דביקת וכפילת שנים זה עם זה] —

* תימא, בן תימא, ר' תימא ברי פפיים עיי' סד"ה זה הערך.

* תימיטינוס ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד צ"ל דמיטינוס עיי"ע.

* תִּימִילִיוֹס עיי"ע תמליוס.

* תְּיוֹמִין (בל"א כמו בל"מ תְּאוֹמִים, תּוֹמִים בל"ס תָּאמָא בל"ע تؤام, تئم Paar, Zwillinge) תרג' והנה תומים בבטנה (בראשית כ"ה, כ"ד) והא תיומין במעהא וכן תרג' והנה תאומים (שם ל"ח, כ"ז). תרג' מתאימות (שה"ש ד', ב') וילדן תיומין, תאומי צביה (שם ה') תרג' תיומי טביא ולנקבה תר"י א' בראשי' ד', ב' ית תיומתיה וית הבל עפ"י ב"ר פכ"ב עיי"ע תאם וש"נ — תוספת' כריתות פ"א המפלת תיומין ובכריתות ט': אי' תאומים. פסיקת' רבתי פט"ו תמתי (שה"ש ה', ב') תיומתי לא אני גדול ממנה ולא היא גדולה ממני ובהשאילה השינים הגדולים שבסוף הלחיים נקראו תאימות כפי גי' רבינו בע' תאם ובגי' שלנו בכורו' ל"ט: מתאימות במשנ' שבמשניו' אבל במשנה שבגמ' התיומת וכ"ה בגמ' שם איזהו תיומת מן התיומת ולפנים ותיומת עצמה כלפנים ובתוספת' בכורו' פ"ד איזו היא תיימת מן התיימת ולפנים או מן התיימת שלפנים — ובענין תיימת, תיומת עיי"ע תיים] —

* תֵּיְנְתָא (בל"ס תאנתא ואלף לא נתבטא) עיי"ע תאן וש"נ. וכ"ה במדרש הגדול כ"י בראשית.

* תִּינוּיָא ירו' סנהד' פ"י דכ"ג: עיי"ע תנויא.

* תִּינָח (קטוע מן תהי נח es wäre richtig) שבת קל"ב: מנחו' ל"ח: וכן התינח עיי"ע הא ועיי' כללי הגמרא למהרי"ק צד ק"ז סע"ב.

* תִּינוֹק (מפעל ינק והוא כמו ינוקא בל"א Säugling, junges Kind) שבת ל': קנ"א: ב"ר פל"ד תינוק בן יומו. סוטה מ"ז. יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. נקבה תִּינוֹקֶת נדה ס"ד. והלאה והקבוץ תינוקות יומ' פ"ב. הרבה פעמים, פסחים ע"ה: ולתינוקות דבש, ב"ב כ"א. אבדר"נ פ"ו מלמדי תינוקות, גיטין נ"ז: למדו תינוקות וכו', ירו' תענית פ"ד דס"ח: ברביעי היו מתענין על התינוקות וכו' עיי"ע אסכרה. והרבה פעמים תינוקות של בית רבן (בר"ת תשב"ר) ברכו' ס"ב: שבת קי"ט: תעני' כ"ז: וזולתו ועיי"ע תניק.

* תיסברין, תיסוורין, תיסומן עיי"ע בלא וי"ו.

* תִּיק, תֵּיקָא, תֵּיקוּ עיי"ע בלא וי"ו.

---

[1]) עיי' שם ביצחק ירנן.

* תִּיָקָא עיי"ע תק

תייקא (= תייה, תיאה, תיעה) בפ' אלו טרפות בגמ' אחוזת הדם (חולי' נ"ה :) הלעיטה חלתית אי שאכלה הרדופני או תייקא[1]) היינו תייא שלמעלה.

* תִּיקוּל ירו' דמאי פ"ג דכ"ב : צ"ל תיקון עיי"ע תקן.

* תִּיר עיי"ע תר.

וַתָּיִיר (מן תור נבנה התואר Auskundschafter, Ausspäher) בפ' הגוזל ומאכיל בגמ' שטף נהר (ב"ק קט"ז רע"ב) שכרו תייר [ההולך] לפניהם מחשבין אף לפי הנפשות פי' מלשון ויתרו (במד' י"ג, א')[2]) ומלשון מן התרים [את הארץ] (שם י"ד, ו'). בפסקא דאנכי (פסיקתי דר"כ צד קל"ח) ובמגילת איכה שמעו כי נאנחה אני כי באו ישראל דרך האתרים (במדבר כ"א, א') אל תקרי האתרים אלא התרים אמרו מת התייר הגדול שהיה מהלך לפניהם[3]). בפסקא דהחודש (פסיקתא דר"כ צד נ'.) תיור טוב קול התור[4]). עינים הייתי לעור (איוב כ"ט, ט"ו) תרג' תייר[5]) הויתי למסכנא[6]) דדמי לסמיא. *[אחי"ה ופירש"י בב"ק הנ"ל תייר מראה להם הדרך ע"כ ולדעת קצת מזה ויתר תמים דרכו (ש"ב כ"ב, ל"ג). ותייר הוא כמו תָר בל"מ וכן בל"פ تیر פי' מורה דרך וכפי' הערוך ובאלף נוספת אתרים (במד' כ"א, א') וכמו שתרגם אונקלס אורח מאלליא וכן בפשיט' באורח דגשושא וכ"ה בתרג' שמרוני ופרסי עיי' מ"ש בספרי על העתקה פרסי' לריב"י טאווס צד 202 — וכנ"ה בתוספת' ב"מ פ"ז ואם שילחו תייר לפניהם וכו', ירוש' ב"מ ספ"ו ד"א. שלחו לפניהן תייר. ריש שהש"ר ולתור (קהלת א', י"ג) להיעשות תייר בחכמה, ושם : ולא על דברי תורה בלבד היה תייר שלמה וכו' וכ"ה בקהל"ר פ' ונתתי] —

תיירא (= תַּוְורָא מל"פ توره, تره, ترره צמד) בפ' חזקת הבתים בגמ' במה דברי' אמורי' בחזקה (ב"ב נ"ד רע"ב) אמר רב פפא כדאזיל תיירא דתורי[7]) והדר פי' „כמו שהולך צמד בקר של מחרישה בתלם אחד וחוזר ועושה תלם אחר כשיעור אותן שני תלמים קנה ולא יותר". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה כ"י ב"ב, וכן הרשב"ם פי' תיירא צמד בקר. והוא הנכון מל"פ הנ"ל פי' צמד וזוג ועם כתיבת מלה פרסית תוורה עולה יפה מאוד גי' הכ"י ש"ס מינכען וכ"י פ' תוורא דתורי, ובכ"י ר' תיורי דתורי עיי' ד"ס במקומו ומזה פי' רד"ש בפי' על תרג' ירו' בראשית י"ג, י"ח ויאהל אברם : והוה למשכניה תיירין אימור ופי' וז"ל נראה דמתרג' מפרש שנטה אהלים הרבה ויהי פי' מלות תיירין מלשון רז"ל פ' חה"ב תיירי דתורא והדר שענינו כמו שהולך צמד בקר במחרישה (בתלום) [צריך לומר בתלם] אחד ועושה תלם אחר כך הכא נמי פי' צמד אהלים וכו'] —

* תִּירִייסְקִי ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג עיי"ע טוריסקי (ח"ה, פ"ט.) ומ"ש. ועוד עיי' במע"צ Etudes חכ"ד.

* תִּירְקִי (?) ירו' חגיגה פ"ב דע"ז ע"ד מלובשין תירקי זהב וכנראה צ"ל כבבבלי חגיגה ט"ז : לבושין סריקן עיי"ע סרק ד'. ובל"ר אמצ' trocca פי' מין מעיל.

* תִּירוֹשׁ (מל"מ Most) ירו' נזיר רפ"ב דנ"א ע"ד תורה קראת לאשכול תירוש ובני אדם קורין לגרוגרת תירוש, ירוש' נדרים רפ"ז ד"מ : הנודר מן התירוש וכו'. ב"ר פס"ו דגן זו תלמוד תירוש זה אגדה. ועוד ע"ש תירוש אלו הבתולות.

* תְּיָשָׁא (מל"מ תַּיִשׁ ובל"ס תַּיְשָׁא Bock, Ziegenbock) תרג' תיש (משלי ל', ל"א) ותיישא והקבוץ תְּיָשִׁיָא עיי' תרג' בראשי' ל', ל"ה, ל"ב, י"ד, וכן בדרז"ל ברכות ס"ג. גדיים שהנהת נעשו תיישים בעלי קרנים וכ"ה בירו' סנה' פ"א די"ט רע"א ושם לי' בעלי קרנים וכן לי' בירו' נדרים פ"ו ד"מ. ב"ר פמ"ב אם אין גדיים אין תישים אם אין תישים אין צאן וכו'. והיחיד חולי' ע"ו : והלאה תייש הבא על הצביה, שם ע"ט : צבי הבא על התיישה, ירוש'

---

[1]) בגו"ג תיעה. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע ויותירו. [3]) בפסיק' איי ויישמע הכנעני וגו' מה שמועה שמע שמת אהרן התייר הגדול שלהן שהיה תר להן את הדרך וכ"ה בירו' יומא פ"א דל"ת : ובירו' סוטה ספ"א די"ז ע"ג ועיי' בבלי ר"ה ג'. ושם לי' התייר, ובתוספתי סוטה רפי"א הלך תייר שלהן שהיה מכבש להן את הדרך ספרי בהעלתך פ' פ"ב ד"ה לתור הלך התייר הגדול שלהם אבל באיכ"ר פי' שמעו לי' לפנינו וכבר העירותי על זה במבוא ח"א XLVI. [4]) בגו"ג וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב', י"ב) א"ר יונתן תייר טוב נשמע בארצנו וזה משה. [5]) בכ"י טייר. [6]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע למסכינא ובכ"י ערוך ו"ו ול"ד לדמסכיגא. [7]) כ"ה בכ"י וכצ"ל בש"ס ובדפוסים אי' דשורי.

ב"ב רפ"ג רי"ג ע"ד וירוש' ב"ק ספ"ט ד"ז. עיי"ע מְשַׁכּוֹכִית. ובמדרש הגדול כ"י בראשית א' אילה זו תשה.

תך (= נְתַךְ מל"מ נָתַךְ ענין יציקה והתכה zer-fliessen ; הִתִּיךְ schmelzen ; הוּתַּךְ geschmolzen werden) בטבול יום פ' י"ב בזבחים (ק"ד:) נתך[1] הבשר אין השורף מטמא בגדים. בפ' שני במעיל' (ט'.) ומועלין בהן בבית הדשן עד שיותך[2] הבשר פי' מלשון (יחזקאל כ"ב, כ"ב) כהתוך כסף בתוך כור, ויתכו כמים שאגותי (איוב ג', כ"ד). בפ' כה"ג ונזיר בגמ' נצל (נזיר נ':) שלם והתיכו נמי ליטהר. בר"ג דפ' מדליקין (שבת כ"א.) חלב מותך[3] וקרבי דגים שנימוהו פי' חלב מבושל — (א"ב עיקר הערך הוא נתך)[4].

תּוֹךְ (מל"מ תּוֹךְ פי' קרב ופנים das Innere, die Mitte והתואר הפעל בקרב באמצע במקום או בזמן, מִתּוֹךְ aus der Mitte heraus, aus dem Umstand, Grund, weil) בר"ג דפ' כיצד צולין (פסחים ע"ד.) תניא רב ישמעאל קורהו תוך בר פי' „נותן כרעיו שהן מבחוץ לתוכו"[5]. ויש ששונים תוכבר ומדמין לו חמש צאן עשויות (ש"א כ"ה' י"ח) דמתרגמינן תכברא[6]. בפ' המביא גט שני בגמ' בכל כותבין (גיטין כ' סע"א) הא דחק יריכות פי' האי דתני שהחקיקה כתיבה ברחקק יריכות והן מקום הדיו רשימת הכתב שמושיך הלבלר עליו הדיו והא דתני שהחקיקה אינה כתיבה כשחקק מקום החלק ונשאר מקום הדיו בולט ועומד כמות שהיה ואקשינן והקיקת תוכות אינה כתיבה ורמינהי לא היה כתבו של ציץ שוקע וי"א פרשת סוטה אלא בולט והא דינרי זהב כשטובע אותם במטבע החלק שבתוך האות שוקע והאות בולט ופרקינן כדינרי זהב דבולטות היריכות ולא בדינרי זהב והאי שלא היה שוקע אלא בולט שהיה מכה בטס מאחוריו ודוחה מקום הכתב כיריכות ובולטות מלפניו ודינר זהב היריכות בולטות ותוכן חקוקות כללא דמילתא כל דבר שנעשה מעשה ביריכות עצמן בין בחקיקה מלפניו כגון האות מקום הדיו בין בחקיקה מאחריו ובליטה מלפניו כתיבה היא[7]. בפ' יש נוחלין בגמ' המחלק נכסיו (ב"ב קכ"ט:) כל תוך כדי דיבור כדיבור דמי בר מעבודה זרה וקידושין. בסוף נדרים בגמ' נדרה אשתו (נדרי' פ"ז.) והילכתא תוך כדי דיבור כדיבור דמי חוץ ממגדף ועובד עבודה זרה ומקדש ומגרש פי' לענין מהדר קאמרינן דאי בעי למהדר בתר דקדיש איהו או איהי לא יכלין אעפ"י שעוסקין באותו ענין ואע"ג דקיימן עדים ותקרובת ע"ז נמי כיון דאתפיס דבר לע"ז מאלתר מיחייב ליה ואסור בהנאה וכן דין מברך את השם ודין הנותן גט לאשתו אעפ"י שחזר בתוך כדי דיבור אסורה לכהן[8]. בפ' מרובה בגמ' גנב על פי שנים (ב"ק ע"ג:) תוך כדי דבור כדבור דמי תרי הוו[9] חד כדי שאלת שלום הרב לתלמיד והד כדי שאלת שלום תלמיד לרב והיינו שלום עליך רבי[10]. בפ' יוצא דופן בגמ' בת י"א שנה (נדה מ"ה:) איבעיא להו תוך זמן כלפני זמן

---

[1]) בנו"ג ניתך. [2]) בנו"ג בט"ס שיתיך. [3]) בנו"ג מהותך וכ"ה בכ"י ש"ס. [4]) ע"ש. [5]) הועתק מפי' ר"ח. [6]) בתרגי' אצל רדי"ק בל"א תהברא, ורש"י בפסחים כתב וז"ל ל"א כתב בספרים ישנים תכבר לשון תוך ובר כלומר ממולא מבפנים ונראה מבחוץ כעין שממלאין גדיין ותרנגולין שלנו ודוגמא גבי אביגיל חמש צאן עשויות ומתרגמינן חמש עאן תכברנין. משם רבי קלונימוס עכ"ל. וזה הפי' של ר' קלונימוס מסכים לגמרי עם פי' רבינו בעל הערוך ויש ששונים וכו' וזו ראיה אמיתית למה שכתבתי במבוא (ח"א, XXIII) כי ר' קלונימוס אחד מתופשי הישיבה ברומי הביא עמו ספר הערוך וממנו קבל רש"י (בעת זקנותו) כמה פירושים השוים לפירושי הערוך עש"ה. וגי' תכבר אי' ג"ב בכ"י ש"ס א"פ ובכ"י ש"ס ב' תוך ובר וכ"ה במכילתי בא פרש' ו' ובירו' פסחים פ"ז דל"ד. הגי' כבערוך ור"ח תוך בר ובנו"ג בפסחים תוך תוך. [7]) ועיי' בפירש"י ובזו השיטה הלך ר"ה עיי' בחי' הרשב"א בסוגיא ועוד עיי' באו"ז הלכו' גיטי' סי' תשט"ו וסיום מיכן פסק ר' יצחק בר שמואל ז"ל מי שכתב גט ונפלה לו טיפת דיו מן הקולמוס בתוך חלל האות כגון בתוך חלל האות ב' ונעשה פ' או באות אחרת כיוצא בו שאין עתה שמץ עליה ומחק הטיפה מתוך האות זהו חק תוכות שנעשית האות ע"י מחיקת תוכו ופסול וכו' — ובהוספות רי"ד גרס הא דחק קורות הא דחק ירידות פי' הא דחק קורות של אותיות וצידיהן והאותיות בולטות אינו כתב לפי שלא צייר האותיות ולא חקק [אלא] סביבותיו והעץ נשאר כמו שהיה ונמצאו האותיות בולטות מאליהן והא דחק ירידותיהן שהאותיות שוקעין בטבלא וזהו חשובה כתב ונופי האותיות קורא ירידות עכ"ל. [8]) ועיי' ר"ן בנדרים ורגמ"ה בב"ב קרוב לזה וסיים וקדושין נמי אם קידש אשה ובתוך כדי דיבור חזר בו אפ"ה תופסין בה קידושין וצריכת גט. [9]) בנו"ג תרי תוך כדי דיבור הוו וכ"ה בעי תרי. [10]) בנו"ג שלום עליך.. ושלום עליך רבי ומורי ועיי' ג"כ רש"י ברכות כ"ז רע"ב ד"ה אחורי רבו ורא"ש ברכות שם סי' ה' וכתב שם בזה"ל ובירו' משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל דגרסינן בירו' נהיגי גבייהו דלא שייל זעירא בשלמא דרבה ומקיימי בנפשייהו ראוני נערים ונחבאו מיהו בגמ' דידן (נזיר כ':) תוך כדי דבור כדי שאילת תלמיד לרב וכו' וזה מן התימה שהרי בפירוש אי' בירו' ברכו' רפ"ב ד"ד: אבא בר בר חנה בשם ר' יוחנן כדי שאילת שלום בין הרב לתלמיד ויאמר לו שלום עליך רבי וכו' וכבר עמד על זה בעל שריד שבערכין צד 80 ע"ש כי האריך ועוד עיי' בדברי חמודות על הרא"ש ברכות שם.

או כלאחר זמן פי' תוך זמן שנת י"ב לתינוקת ושנת י"ג לתינוק. בהכגד פכ"ז בכלים (מ"א) כלי חרש [1]) מטמא משום כלי קיבול וכל שאין לו תוך בכלי חרש אין לו אחוריים פי' כל כלי חרש שאין לו תוך אינו מטמא מאחוריו. *[אחי"ה וכנ"ה בפסחים י"ז: אחורים ותוך וכן ירו' חגיג' פ"ג דע"ח ע"ד עיי"ע אחר ג'. יומא ע"ב: אין תוכו כברו. ירו' כתובו' פ"א דכ"ה ע"ד תוכה שבצפורין, חגיג' ט"ו. תוכו אכל קליפתו זרק. והקבוץ תּוֹכוֹת עיי' לעיל ציון מגיטין כ'. ומלת היחס פי' בִּפְנִים תוך זמן נדה הנ"ל תוך זמני ב"ב ה'. ובמי"ם בראש מִתּוֹךְ והוא נבנה מהשם תָּוֶךְ סמיכות תּוֹךְ ברכות ל"א. מתוך דבר הלכה מתוך עצבות . . מתוך שחוק . . מתוך שמחה של מצוה ועיי' שבת ל': גיטי' ז': ב"מ נ"ט: ועוד מלת היחס פי' בשביל כמו מגו בל"א עיי"ע מתוך והציון שם שבועו' מ"ט: ירוש' תעני' פ"א דס"ג סע"ד מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים מתוך הקץ מתוך צרה מתוך צווחה מתוך זכות אבות מתוך תשובה ועיי"ע שביל. ועיי' עוד ב"מ נ"ט. שמתוך שדמעתה מצויה וכו', כתובו' ז'. מתוך שהותרה חבורה לצורך וכו', ביצה י"ב. מתוך שהותרה הוצאה לצורך, הותרה נמי שלא לצורך, ב"מ צ"ה. ב"ק ק"ז. מתוך שאינו יכול לישבע משלם, ב"ב כ"ה: מתוך שמחתכם מתעשר. פסחי' נ': וש"נ מתוך שלא לשמה בא לשמה. ערכי' ט"ז. שמתוך טובתו בא לידי רעתו, שבת י': שמתוך שישיבתה קרובה וכו'] —

תֹּךְ (= תּוֹךְ, תּוֹךְ Toch, Toch als Schall-nachahmung) בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכות ל"ט.) אמר אביי והוא דיתיב אבי תפי [2]) ועביד תוך תוך. פי' כשמתבשלת הקדרה בטוב זועקת תוך תוך. *[אחי"ה וכן בפירש"י ע"ש וכ"ה בעירו' כ"ט רע"א ועביד תוך תוך ופירש"י דומה כמשמיע קול זה תוך תוך] —

☞ **תָּךְ** (= תּוֹךְ פי' בל"ס ענין הזקה verletzen, schädigen; תּוֹכָא בל"ס תּוֹכָא Verletzung, Schaden) תרג' גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי י"ז, כ"ו) למתך לצדיקא לא שפיר. *[אחי"ה ובאתפעל וְאִיתּוֹכִיו תרג' ונענשו (שם כ"ב, ג') כפי גי' המתורגמן והשם תּוֹכָא תרג' ענש (שם י"ט, י"ט) וכ"ה בפשיט', תרג' בענש לץ (שם כ"א, י"א) בתוכיה דממינקא] —

תַּכָּא (כל"ע تكاة Lehnpolster ועיי' בפנים) בפ' ערבי פסחים בגמ' לא יפחתו לו (פסחים ק"י סע"ב) דכולי עלמא תרי אתכא וחד בתר תכא לא מצטרפו מההוא [3]) מעשה דרבה בר נחמני פי' זה המעשה מפורש בסוף הגדה דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ו.) קריבו תכא קמיה ויהבו ליה [4]) תרי כסי ודליוה לתכא מקמיה והדר פרצופיה לאחוריה. בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו (ברכו' מ"ב.) אנן אתכא דריש גלותא סמכינן. בפ' הבא על יבמתו בגמ' לא יבטל (ס"ג:) היכי דמי אשה רעה אמר רב אשי מקשטא ליה תכא ומקשטא ליה פומא רבא אמר מקשטא ליה תכא ומהדרא ליה גבא. פי' תכא שלחן — (א"ב פי' בל"י מושב וכסא). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י θάκος וכ"ה בעיר דוד לר"ד דילארא והנכון שהוא ל"ע פי' כר וכסת שדרכם לישען בכר וכסת בתוך הסעודה. וי"א שהוא תכתק ע"ש ולא נראה לי] —

* **תִּכְבּוֹסֶת** (פי' ענין כביסה וניקוי ע"י כביסה Waschung, Reinigung) מ"ק ט"ו. אבל אסור בתכבוסת, חולין ל"ט: תכבוסת שניה תכבוסת ראשונה, פסיקת' דר"כ צד צ"ב. שהש"ר פ' נפת דב"ר ספ"ז שו"ט מזמור כ"ג ילק' עקב ר' תת"ן וילק' תהלי' ר' תרצ"א לא היו צריכין תכבוסת. שמ"ר פכ"ג אי מה אהליהם של ישמעאלים אין להן תכבוסת וכו'.

☞ **תכבר** תרג' חמש צאן עשויות (ש"א כ"ה, י"ח) אען תכברא פי' תוך וכר כלו' שלמות ובני מעים צלוים עמהם עיי"ע תך שני. *[אחי"ה ורש"י פי' ממולאות עיי' פירש"י בש"א ובפסחים ע"ד. ומ"ש בע' תך ב'] —

☞ **תכמך** עיי"ע טכמך. *[אחי"ה בה"ד, ל' ועיי"ע תכתק ומ"ש] —

תְּכֵי (= תִּיכֵי אולי מל"פ تاختن flechten ארג וגדל ומזה תְּכָא, תיכא שרשרת ארוגה geflochtene Kette) בס"ג דב"ק (קי"ט:) מאי אריג תיכי. תיכי חלילתא (שבת נ"ז.) ככר פי' בע' חל י"ב — (א"ב תרג' שרשרת גבלת (שמות ל"ט, ט"ו) תיכין מרמצן). *[אחי"ה ר"ב העתיק את המתורגמן כי בנו"ג בתרג' שלשלן מתחמן, אבל תרג' שרשרת זהב (שם כ"ח, י"ד) שרשרת העבותות

---

[1]) בנו"ג חרס. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר וכ"ה בעי' תפי אבל בשרפ"ע כאן בט"ם טפי. [3]) בנו"ג כי ההוא בכ"י ש"ס ברש"י ברשב"ם ובפי' ר"ח משום. [4]) בנו"ג ואשקוהו וגי' כ"י ש"ס כגי' הערוך.

(שם) מתיכין, תיכיא ועיי' תרג' דה"י ב' ג', ה', ט"ז והיחיד בתרג' קהלת ד', י"ב כתיכא דמגדליא. ובע' חל י"ב פי' רבינו תיכי חלילאתא כעין אזור חלול. ירו' שבת רפ"ו ד"ז ע"ד מה מיפק באילין תִּיכַּיָּא] —

* תִּכִּין (Naht) ירו' מגיל' פ"ב דע"ג. קל הקילו בתפירתה שאם תפר בה שנים או שלשה תכין שהיא כשירה ואולי צ"ל תכיפין עיי"ע תכף.

תְּכָךְ (תְּכָךְ דְשִׁירָאֵי (Seidenmotte בפ אמר ר"ע בגמ' מקק ספרים (שבת צ' סע"א) א"ר יהודה מקק דספרי תכך דשיראי פי' תולעת שנוצרת מן השיראין כשהן יושבין בקופסא ימים רבים. *[אחי"ה ועיקרי התלמוד הוסיף וז"ל ולכל דבר שיש בו תולעת השם משונה כפי הפרי כמו פירי דתאני זיזין דעדשים דירא דתבואה מקק דספרי ע"כ ועיי' ג"כ פירש"י. ואולי נגזר משרש תכך עיי"ע תך ג' פי' מזיק והפסיד ונקרא' כן תולעת של משי על שם פעולתה. ובראב"ש דפ' וויניצ' גרס תבך ואולי זה מל"פ تبك חוטי המשי ונקרא' כן התולעת שאוכלת משי [1])] —

תכל (= תַּכְלָא משרש כְּלָה, כִּלָּא ונקרא' כן תולעת ע"ש כליון (Verderberin בסוף חלומות דפ' הרואה (ברכו' נ"ו סע"א) חזאי תכלא דנפל באצבעתיה פי' תולעת. *[אחי"ה וכן פירש"י וגי' רבינו עולה יפה עם גי' הכ"י ש"ס מינכען וז"ל אתא ההוא גברא דהוה מיפקד עילויה שיראי דמלכא אמר חזאי תכלא דנפל באצבעתיה ובנו"ג דעייל מחטא באצבעתי וכו' חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעתי וכו'. ונקרא' תולעת המשי תכלא ע"ש כליון וכמו תכך על שם הנזק עיי"ע תכך. ומזה הענין חולי' ס"ד: שרא תיכלא בכולה פי' ריעותא עיי' פירש"י תכלא לשון שיכול וריעותא וא"כ פירשו מע' הבא אח"ז. ובגי' הרגמ"ה תיכלא] —

תכל (= תְּכוֹל, תְּכֵל בל"ע ثكل כמו שכל בל"מ נופל על האבות שמתו בניהם בחייהם -kinder los sein, והתואר תכלא = ثاكل ועיי' בפנים) בפ' אלו דברים בגמ' ונאכלין לב' ימים (פסחים ע' :) אמר אביי אבין תכלא לימא כי הא מילתא. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' המדיר (כתובות ס"ב.) אמרי אינשי דמלפא תכלא [2]) לא בהתא [3]) פי' המלומדת להיות שכולה אין לה בשת. *[אחי"ה וא"כ פ' מע' בהת א' אבל בע' בהת ב' כבר העירותי על פירש"י שפי' אינה תמיהא ומפחדת ומל"ע הנזכר בע' בהת ב' ע"ש. ובעיקרי התלמוד פי' אינה בושה ולא נבהלת כי כבר הורגלה בזה ע"כ. וזה אליבא פי' רבינו ורש"י וארכבי אתרי רכשי הוא. כל לשון שכל מתורגם תכל [4]). למה אשכל (בראשית כ"ז, מ"ה) תרג' למה אתכל, כאשר שכלתי שכלתי (שם מ"ג, י"ד) תרג' בכ"י ודפ"ש כמה דתְכולית תכולית [5]), ובתר"י ב' שם היך מה די לא תכלית.. כן לא אוסיף למתכלא וכו' ועיי' ב"ר פצ"ב. כאשר שכלה (ש"א ט"ו, ל"ג) תרג' כמא דאתכלת. כדוב שכול (ש"ב י"ז, ח') תרג' דפו"ו כדוב תְּכַל [6]), ובבינוני פעול באפעל כדוב מַתְכַּל תרג' הושע י"ג, ח'. תשכל חרב (דברים ל"ב, כ"ה) תרג' תתכיל הרבא [7]). ועוד עיי' תרג' בראשי' מ"ב, ל"ו באונקלי' ותר"י א'; לויק' כ"ו, כ"ב; לדברים ל"ב, ל"ב בתר"י ב' והרבה זולתו בפעל תרג' מ"ב ב', י"ט; לירמי' ט"ו, ז'; נ', ט'; ליחזקאל ל"ו, י"ב והלאה. והתואר תַּכְלָא תרג' משכלה (שמות כ"ג, כ"ו) תְּכָלָא [8]) תרג' שכולה (ישעי' מ"ט, כ"א) תכלא וזהו אבין תכלא (פסחי' הנ"ל ועיי"ע אביי) ופי' רש"י קובר את בניו הי' וכן בחולי' ק"י. אמר אביי רבין תכלא ופירש"י שכול קובר את בניו ע"כ וכפי' רגמ"ה הגי' גם שם אבין ופי' אבין תכלא כלומר אמאי קרי ליה אבין תכלא שמתו בניו ובשביל עגמת נפש היו קורין אותו תכלא ע"כ. ורבין הוא הוא ר' אבין (אבון) עיי' מבוא הירו' למהרז"ף צד ס': ומצאתי בירושי' קידוש' פ"א דס"א ע"ב אמר ר' אבון פטור אני מכיבוד אב ואם אמרין כד עברה ביה אמיה מיית אבוהי כד ילידתיה מיתת ולפע"ד לכן נקרא אבין (רבין) תִּכְלָא כלו' שכול אבותיו. וכן בל"ע ثكل, ثاكل, מי שמתו לו בניו או אבותיו או אוהביו. והשם ثكل -Kinderlosig keit בל"ס תְּכְלָא וכן בשבת קנ"א סע"ב תיכלא ועיורא ובתרג' תְּכְלוּ תרג' ישעיה מ"ז, ה' ו'] —

[1]) ובמדרש לעולם (עיי' לעוויזאהן זאאלאגיא 321) הגי' מסכך דשיארי ופי' הסט שעל המלח וקשה להשיאו לדבר אחר כי בשבת הנ"ל עוסק בעניני תולעת. [2]) בנו"ג דמלפי תכלי וכ"ה בע' לף בי. [3]) וכ"ה בעי' לף בי בההתה אבל בכ"י ל"ד בהיתתא והוא השם ועולה יותר יפה עם פי' רבינו בשת. [4]) והמתורגמן לא הביא שרש תכל בזה הענין כל עיקר וזה פלא. [5]) ובנו"ג דאתכולית. [6]) בנו"ג תַּבֵּל. [7]) כ"ה בדפי סאביונימא ובנו"ג בפעל תִּתַּכֵּיל. [8]) כ"ה בכ"י וקצת דפוסים ובקצת מתכלא.

תְּכָל (בל"ע تكلة חלשון Schwäche ורבינו פי' מכאוב Schmerz) בס"ג דפ' החובל בחברו (ב"ק צ"ב:) שיתין וחד תכלי מטיוה לככא דקל חבריה שמע פי' ס"א מכאובות משיגין לאיש ששומע קול אכילה שחבירו אוכל והוא אינו אוכל. *[אחי"ה בנו"ג שיתין תכלי וכו' וכ"ה בילק' חיי שרה סוף ר' ק"ט וילק' ריש מלכים ר' קפ"ו אבל בשט"מ לב"ק מצאתי וז"ל אית ספרים דגרסי ש י ת י ן ו ח ד ומפיק מילי אני עבדך אני בגמטרי' שיתין וחד. תוספו' שאנץ. והיא כגי' רבינו. וכן פירש"י תכלי אבלות ומכאובות ע"כ] —

תְּכַל (בל"ס תְּכַל ענין בטחון vertrauen, hoffen; תְּכִיל בל"ס תכילותא פי' בטח Hoffnung וכן בל"ע تكلان Vertrauen) ויבטחו בך (תהלים ט', י"א) תרג' ויתכלון בסברותך, ישכון לבטח (שם ט"ז, ט') תרג' ישרי בתכיל — (א"ב יסתכלון כתוב וישרי לרוחצן). *[אחי"ה אבל בכ"י תרג' ודפ' גינוא אי' ויתכלון בך וכגי' רבינו ישרי בתכיל אי' ג"כ במתורגמן. ותרג' בוטח, בטח (משלי כ"ח, כ"ו; ל"א, י"א) דתכיל, ותרג' וחוסה (שם י"ד, ל"ב) ודתכיל וכ"ה בפשיט' הסורית בכל המקומות הנ"ל. ירו' כתובות פ"ו ד"ל ע"ד יתכול דמריה דמועדיא קיים פי' תהי בטוח כי בעל המועדים חי. והשם מחסה (משלי שם פ' כ"ו) תרג' תוּכְלָנָא וכ"ה בל"ס ובל"ע הנ"ל] —

* תיכלטירין גי' הילק' במקום תבלטירים ספרי כי תצא פ' רל"ד עיי"ע תבלטירים.

* תְּכְדָא, תַּכְלָא, תְּכֵילְתָּא עיי"ע תכלת.

* תכלא (מין בגד) ספרי תצא פ' רל"ד על ארבע כנפות כסותך פרט ליגא ולתכלא וה' ברילל (טראכטען צר 45) הביא מין מלבוש שנקרא בל"ע تكلاوات אבל זה הוא מלבוש מלכים ונשיאים. ובענין ליגא עיי"ע טג ומ"ש.

תְּכֵלֶת (מל"מ וכן בל"ס תְּכֵלְתָּא Purpurblau) בר"ג דפ' מי שמתו (ברכות י"ח.) הוה קא ג ר ר א תכילתיה דר' יונתן ע י ל ו י ק ב ר י [1]. בר"ג דיבמות (ד':) תכלת עמרא הוא וממאי דתכלת עמרא הוא מדשש כיתנא תכלת עמרא. בפ"ק בברכות בין תכלת ללבן (ברכות ט': במשנה). בגמ' (שם) תנא [2]) בין תכלת שבה ללבן שבה פי' שיש ו' חוטין של צמר לבן וב' חוטין של צמר הצבועין בתכלת ואחד מאותן שנים הוא שכורך על הז' ואין ניכר אלא ביום. ירו' (ברכות פ"א ד"ג.) כיני [3]) מתניתא בין תכלת שבה ללבן שבה מ"ט דרבנן וראיתם אותו (במדבר ט"ו, ל"ט) מן הסמוך לו ומ"ט דר"א וראיתם אותו כדי שיהא ניכר בין הצבועין [4]) ותכלת וכרתן שניהן צמר צבוע בשני מינין [5]). בפ' אחרון דכלאי' (מ"א) תנן אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים ש"מ תכלת וארגמן ותולעת שני שלשתן צמר הן וצבוע באלו ג' מינין זה פי' ר' ד נ י א ל ב ר' י ח י א ל ז"ל [6]). בר"ג דפ' י' יוחסין (קידו' ע"ב.) ובב"ר פל"ח (ס"פ ל"ז) חביל [7]) ימא תכילתא בבבל [8]). פי' תכלת כלומר מה תכלת מובחר שבגלימא כך זו מובחרת של ארצות של בבל. פי' א ח ר [9]) אחרית בבל. *[אחי"ה וכפי' הראשון אי' ברש"י תכילתא דבבל מכלילא ותפארתה של בבל ליוחסין ע"כ ועיי' מ"כ בב"ר הנ"ל וזה הפי' נאה ויאות הוא לענין יוחסין

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען וכ"ה ברא"ש ובילק' ושם ג"כ הגי' גררא ובנו"ג קשריא וכבר הארכתי על שנויים אלה בע' דל ב' עיי"ע בה"ג, ס"ד. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובר"אש ובפסקי רי"ד ובנו"ג אלא ובב"נ שתי נוסחאות תנא אלא. [3]) וכ"ה בגי' המהרש"ם והרשב"א ובנו"ג בעי. [4]) ופי' הרא"ש בין שני צבעים הדומים זה לזה כגון תכלת וכרתי ע"כ כלומר דייק וראיתם אותו שתראו אותו לבדו ומה הפרש יש בעצמו שיצטרך לראות ולהכיר בו אלא בינו לצבע הדומה לו וכיון דמיירי בשני צבעין דומין זה לזה שפיר קאמר וראיתם אותו להכיר בו ובצבע הדומה לו עכ"ל של מעדני יו"ט. [5]) כן ותכלת וכרתן וכו' הוא מפי' הערוך וכ"ה בתוספות ר' יהודה החסיד ותוספות הרא"ש (בספ' ברכה משלשת) שהביאו את הערוך ושם ושם בהעתקת הירוש' אי' הגי' כיני מתניתא כבערוך וכן הביא המהרש"ם את פי' הערוך בשינוי כזה: מיירי שנותנין בו ג' חוטי לבן דהיינו ששה והוט אחד של תכלת דהיינו שניים וכו'. [6]) כ"ה בכ"י וי"ו ל"ד ה"ב ב"ר וכ"ה בעיקרי התלמוד ושם זה פי' ר' דניאל. אבל בכ"י ק"ט ובדפ"ע אי' זה פי' ר' חננאל ז"ל, ודע כי באו"ז הל' ק"ש סי' י"ג הובא פירוש ר"ח בזה הלשון: „פר"ח זצ"ל אוקימנא משיכיר בין תכלת שבציצית ללבן שבה" והוסיף בעל האו"ז וכדבריו משמע פ' התכלת (מנחות מ"ג:) דתניא וראיתם וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואיזו זו ק"ש וכו' והכי מוכח בירוש' דאמר כיני מתניתא וכו' הרי לשון ר"ח בפי' בין תכלת ללבן אינה ארוכה כל כך ומפני כן דעתי לומר שגי' הכ"י עיקר זה פי' ר' דניאל ברי' יחיאל ז"ל ורק שר' דניאל הלך בפירושו בשטת ר"ח וזו היא שיטת בעלי התוספו' (והרא"ש והרשב"א) שהשיגו על פירש"י ע"ש בסוגיא והגרי"ב בהפשב"ע האריך ליישב פירש"י עש"ה. [7]) בירו' קידו' פ"ד דס"ה ע"ד פעם אחת אי' חבול וצ"ל חביל וכדאי' בסמוך. [8]) בנו"ג דבבל ובב"ר תכלתא דבבל. [9]) בכ"י ערוך ה"ב לי'.

שעסקינן בו בקידושי' שם ולא מיירי בענין תחומין כפי פ"א בערוך להיות תכילתא כמו תכלית וסוף וכמו שהעיר לנכון הח' ד"ר בערלינגער בייטרעגע צד ל"ד — וכנ"ה תכלת, תכלתא בברכו' ט': עמרא דתכלתא, בסוטה י"ז. זכו בניו לחוט של תכלת . . תכלת דומה לים וכו', ירוש' ברכו' פ"א ד"ג, מגיד שהתכלת דומה לים וכו' ועיי' מנחות מ"ג: סוטה מ"ו: לוז שצובעין בו תכלת, ועיי' מנחות מ"ד רע"ב, ב"מ ס"א: עיי"ע קלא אילן, ב"ב ע"ד, קרנא דתכלתא, שם: דשדי תכלתא לצדיקים, סנהד' י"ב. עיי"ע זוג: מנחות ל"ט. גלימה דכולה תכלתא, מ"ב: הא תכילתא היכא צבעיתו לה וכו', מ"ג: עונשו של תכלת. ותרג' תכלת (שמות כ"ה, ד'; כ"ו, א'. ד'. ל"א) תִּכְלָא ובד' סביוניט' תַּכְלָא וכ"ה בתר"י. בפתיל תכלת (שם כ"ח, כ"ח) תרג' בחוטא דתכילתא. בתר"י בשזיר חוטא דתיכלא, במד' ט"ו, ל"ח: חוטא דתכלתא (תר"י א' ובי שזיר דתכלא)] —

* תַּכְלִית (מל"מ ענין השלמה ועוד סוף Voll-endung, Ende) ברכות י"ז. תכלית חכמה תשובה ומע"ט וכו', ערכי' ט"ז סע"ב עד היכן תכלית יסורין וכו' ע"ש פירש"י. במד"ר פי"ד לתכלית שבעים נתלה על חמשים פי' לסוף ע' פסוקים נתלה על עץ של חמשים אמה ועיי' מ"כ שהעיר על הפייטן בפ' זכור תכלית שבעים וכו'. במד"ר פי"ח תכלית כלייה מביא לעולם.

* תָּכַן ומל"מ וביחוד בפיעל תִּכֵּן קרוב לשרש תִּקֵּן (zubereiten, festmachen, errichten) מל"מ כמו תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה, ד') תרג' יכין (תהלים ע"ח, כ') אם יתכן בכ"י יתקן ובהיפך תרג' כ"י ויכוננו (שם ק"ז, ל"ו) ותכינו ובדפוסי' ואתקינו, תרג' כ"י תכין (איוב ט"ו, ל"ה) מְתַכֵּין ובדפוסים באפעל מַתְכִּין וכן שם כ"ז, ט"ז יַתְכִּין (ובכ"י יתקין).

☞ תָּכַס (כל"ס פי' מולל ברגל stampfen) תרג' מולל ברגליו (משלי ו', י"ג) תכס ברגלוי.
*[אחי"ה וצ"ל וְתָכֵים וכ"ה בפשיט' סורית ובכ"י תרג' ותְכַס] —

☞ תכסים עיי"ע טכסים. *[אחי"ה אבל שם לא הביא אף אם המלה אחת היא אבל ראה זה מצאתי כי בב"ר פ"ח אי' מה אתה מבזה תכסים אלטיכסייה שלך תעלה אמת מן הארץ וככר פירשתי בע' אלטיכסייא (ח"א, צ') פי' תכסים = τάξις מקום כבוד Rang, Ehrenplatz ורבינו בע' הנ"ל לא גרס תכסים וגם ר"ב לא העיר על הגי' וגוף הענין פי' במאמרי במ"ע מ"ג חכ"ה [1]) פ"ה והלאה. ובילק' תהלים ר' תתל"ד הגי' תכסים אל תמסין שלך? [2]).

* תַּכְסִית (אולי מל"ר texus, texum פי' בגד, דבר הנארג Zeug, Kleid) קהל"ר פ' שלח זכי בי והב לי תכסית דאכסי בה תתאי פי' תן לי מכסה שאכסה בו תחתיתי ואולי צ"ל כסות וכדאי' בקודם לזה: הבו לי זעיר כסות ואיכסי בה תתאי, או אולי מל"ר הנ"ל.

* תכספים עיי"ע אסתלגינית (ח"א, ר"ה.) ושם הארכתי בפי' המאמר ברכות נ"א. וזה נעלם מעיני הח' אייזלער בט"ר ח"ב 85 ופירושו מל"מ ספח רחוק הוא וגם שכח שהביא רבינו זו המלה בע' הנ"ל.

תָּכַף (לדעת רבינו פי' קשר verknüpfen ולפע"ד מל"ע ثقف ענין זירוז וקריבה זו אחר זו rasch aufeinanderfolgen; תֶּכֶף die rasche Aufeinanderfolge; תְּכֵיף unmittelbar, plötzlich) בסוף כלאים (פ"ט מ"י) התוכף תכיפה אחת וישנו בר"ג דיבמות (ה':) וברי"ג דפ' התכלת (מנחות ל"ט.) פי' קשר הוא והקושר קשר אחד בשבת אינו חייב ולענין חיבור אינו מתחבר עד שישנה. בפ' כיצד מברכין בגמ' היו לפניו מינין הרבה (ברכות מ"ב.) ובירוש' בסוף הלכה ראשונה דברכות (פ"א ד"ב סע"ד) ג' תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה תכף לגאולה תפילה, תכף לסמיכה שחיטה דכתיב (עיי' ויקרא א', ד'. ה') וסמך ושחט תכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה' (תהלים קל"ד, ב') תכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי (שם י"ט, ט"ו) מה כתיב בתריה (שם כ', ב') יענך ה' ביום צרה וגו'. בר"ג דפסחים (ג'.) תכף לאכילה שריפה. בפ' שתי מדות [3]) (מנחות צ"ג. ושם: ועיי' ביצה כ'. זבחים ל"ג.) מקום

---

[1]) ולא כדאי' בט"ר בח"א, צ' הערה 2 בחכ"א. [2]) ולולי יראתי הייתי מגיה תכסים של סיטומתא שלך פי' יקר ערך של חותמך וכפי' המיוחס לרש"י בב"ר ועיו"ע סטמתא. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ובעיקרי התלמוד אבל בשרפ"ע בט"ס בפ' שני במדות.

שסומכין שוחטין[1]) תכף לסמיכה שחיטה. בגמ' דפ' ואלו מגלחין (מ"ק י"ז:)[2]) תכפוהו אבליו זה אחר זה פי' „קודם שישלים ימי אבל זה מת לו מת אחר וכן עוד בתוך ימי אבל זה מת לו מת אחר"[3]) — (א"ב תרג' (בפתע פתאום) (צ"ל לפתע פתאם] (ישעיה כ"ט, ה') בתכיף אתרגשותא. ותרג' אפפו עלי רעות (תהלים מ', י"ג) תכפו עלי בישן„ *[אחי"ה כ"ה בכ"י תרג' ודפ"ר אבל בנו"ג תקיפין. ופי' אפפוני כמו הקיפוני ענין זריזות וקריבה זה אחר זה ומל"ע הנ"ל וזה תכפוהו אבליו כמו שפי' רבינו (עפ"י פי' ר"ח) וכן רש"י בתענית י"ג. ד"ה שתכפוהו. ירו' ברכות הנ"ל כל מי שהוא תוכף סמיכה לשחיטה . . . כל מי שהוא תוכף גאולה לתפילה . . כל מי שאינו תוכף וכו', שם א"ר זעירא אנא תכפית גאולה לתפילה, והשם תֶּכֶף והשם המופשט תְּכִיפָה עיי' הציונים הנ"ל וכנ"ה בברכות מ"ב. תכף לת"ח ברכה וכו', זבחים ל"ג. תכף לסמיכה שחיטה דאורייתא. תוספת' מנחות פ"י תכף לסמיכה שחיטה במקום שסומכין שוחטין. נדה ס"ח. תכף לחפיפא טבילה. ובתואר הפעל תְּכֵיף ובתרג' בבית בראש בתכיף פי' פתע פתאם ועיי' תרג' במדר' ו', ט' בתכיף (בתר"י א' בתכוף) שלו, שם ל"ה. כ"ב; תר"י ב' דברים ד', מ"ב; ליהושע י', ט'; לישעיה ל', י"ג; לירמיה ו', כ"ו; ט"ו, ח'; למלאכי ג', א'; לאיוב א', ט"ו. אבל בכלאים הנ"ל התוכף תכיפה אחת פי' תכף כמו תחב וכן פירש הר"ש וז"ל תפירה אחת שתחב המחט בבגד פעם אחת וכו' וכן פי' רש"י במנחות ל"ט. התוכף תכיפה תופר תחיבה אחת וכו' וביבמו' פי' תכיפה: פויינ"ט[4]) שתוחב תחיבה אחת במחט וכו' ובשבת נ"ד. פי' רש"י בתכיפה אחת כגון ע"י מחט פעם אחת או שקשר קשר אחד ע"כ ופי' שני הוא כפי' הערוך. ובפי' ר"ה שבת אי' תכיפה שהיא כגון תפירה. ועיי' תשו' הגאונים חמדה גנוזה סי' צ"א שהשיב ר' נטרונאי גאון תכיפה אחת ששאלתם אם קשר הוא וכו'. ובירו' מגילה פ"ב דע"ג. תכין אולי צ"ל תכיפין פי' תפירות. ומזה נבנה הפעל בהפעיל ב"ר פס"ז מי שהוא אומר לו גזור עליו שמדים את מכתיפו לאבות פי' מחברו ותופרו כלו' מצרפו עם האבות] —

* תַּכְרִיכִין (והוא הקבוץ ובל"מ היחיד תַּכְרִיךְ (מפעל כרך) (Umhüllung, Bündel
תרג' בנפך (יחזקאל כ"ז, ט"ז) תכריכין דארגון, למת (דברים כ"ו, י"ד) תר"י א' לתכריכין לנפש דמית והוא עפ"י מעשר שני פ"ה מי"ב לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים ירוש' מעשר שני פ"ה דנ"ו ע"ג מה נן קיימין אם להביא לו ארון ותכריכין וכו', יבמות ע"ד. ואימא ליקח לו ארון ותכריכים. כלאים פ"ט מ"ד תכריכי המת, ירו' שם דל"ב: אל תרבו עלי תכריכין, וכ"ה בירוש' כתובות פי"ב דל"ה. ועיי' ב"ר פ"ק. תוספת' נדרים פ"ב ארון ותכריכין, ירו' ב"ב רפ"ב די"ג: עתד לי' תכריכין. היחיד כליי פכ"ו מ"ו ותוספת' כלים ב"ב פ"ה עיי"ע עב ב'. ב"מ כ'. תכריך של שטרות עיי' שם כ': פירושו. ירו' שבת פט"ו דט"ו ע"ג תכריך של ברכות.

תַּכְשִׁיט (מפעל כָּשַׁט, קָשַׁט Putzsachen (des Weibes תרג' ושמת שמלותיך (רות ג', ג') ותשוי תכשיטך. *[אחי"ה תרג' ירו' א' כסותה (שמות כ"א, י') תכשיטה, שבת ס"ב: עסקי תכשיטיה. ס"ג. וכי מאחר דתכשיטין הן לו וכו', יומא ע"ה: תכשיטי נשים. מ"ק ט': עושה אשה תכשיטיה במועד, יבמו' ל"ד: תכשיטי כלה, כתובות מ"ח. תכשיט יהבינן לה וכו', שם ס"ה. ומאי ניהו תכשיטין, קידו' ל"א: בעינא תכשיטין עבד לה, ב"ב כ"ב. כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל, ס': עושה אשה תכשיטיה ומשיירת וכו', תוספת' סוף סוטה עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת וכו', ובירו' כתובות רפ"ו ד"ל רע"ב הגי' תקשיטין, ירו' נדרים פ"ט דמ"א ע"ג שאין תכשיט נאה אלא על גוף מעודן. ועוד תכשיט פי' יפוי והידור (Putz) תוספת' שבת ספ"ה (ט') כוחל . . אם לרפואה . . אם לתכשיט וכו'] —

תַּכְתָּק (פי' בל"פ تخت, تختة כסא Holz-Bank, (Sessel תכתקא דשגא (שבת קכ"ט.) עיי' בע' שגא[5]). בפ' כל כתבי בסוף מימרות דר' יוסי (שם קי"ט.) ר' אבהו הוה יתיב אתכתקא דשגא[6]) ומשייף[7]). בס"ג דפ' עד כמה (בכורות ל"א.) שמע דקאתי קטיר להו ארבע מאה[8]) תכתקי [פי'

---

[1]) בדפ"ע ושוחטין. [2]) וכ"ה בירו' מ"ק דפ"ב. [3]) הועתק מפי' ר"ח במ"ק. [4]) בל"צ pointe, Stich mit der Nadel. [5]) עיי"ש בשינויים. [6]) וכ"ה במדרש הגדול כ"י בשלח וכ"ה בראב"ש דפו"ו וכ"ה ברש"י אתכתקא דשאגא בשם רבינו לו יע"ש ברש"י ד"ה ומושיף נורא ובנו"ג דשינא ואולי נכון הוא והראיה כי כ"י ש"ס מינכען גורס דפילא עיי"ע שן א' ומ"ש. [7]) וכ"ה בהעתקת ר"ח ושם ג"כ הגי' דשינא, ובס' העתים הלי' ע"ש (ד"ס שבת צד קל"ד.) (אתסתקא) [צ"ל אתכתקא] דשאגא דשייף נורא ובנו"ג דמושיף נורא. [8]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ואמ' אבל בדפ' פיז' ווויניצי נשמט בטעות.

כסאות][1] — (א"ב פי' כמו תכא דלעיל ונכפלה המלה ונקרא גם טכטך). *[אחי"ה תכא לחוד ותכתק לחוד כי תכא הוא ל"י ותכתק ל"פ הוא כאמור, ובע' טכטך ככר העירותי על גזרת המלה ועל השינויים ע"ש ועתה באתי להוסיף כי בבכורו' ל"א. אי' עוד בשט"מ השינוי ס"א טפטקי [וצ"ל טכטקי] ס"א תכתכי. ובמדרש הגדול כ"י ויראו: תכתקי פאזא] —

תל (= תָּלָה בל"ס תלא an- aufhängen תְּלָא ; Pflock תָּלוּי, תְּלָאי Henkel ועיי' בפנים שמות ופעל) בפ' ר"א אומר תולין בגמ' אין שורין (שבת ק"מ רע"ב) אמר רב חייא בר אשי האי תלא דבשרא שרי לטלטולי בשבתא[2]) דכוורי אסיר. פי' „יתד של עץ עשוי לתלות בו בשר ופעמים שתולין בו זולתו [שרי לטלטולי] אבל העץ שתולין בו דגים כיון שהדגים ריחם רע וקשה אין תולין בו דבר אחר ומסיחין דעתן ממנו ומוקצה מחמת מיאוס הוא ואסור"[3]). תלא לחמא קשי לעניותא (פסחים קי"א סע"ב) עיי' בע' סלת[4]). בפ' ג' בעדיות (מ"ט) טני של מתכת של בעלי בתים ותלוי המגרידות[5]) וישנו בפ' י"ב בכלים (מ"ו) פי' „אלו אבנים או טסי ברזל או נחשת שהן בשביל המרחץ לאוליירין העומדין לשרת את בני אדם וגורדין[6]) בהן את רגליהן כדגרסינן בשבת (קמ"ז:) מגרדתא דכספא"[7]) בפ' המוציא יין (שבת ע"ח סע"א) נמי כדי לעשות תלוי לנפה ולכברה[8]) ובפ' ט"ו בכלים (מ"ד) כל התלויין[9]) טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה — בפ' השולח גט בגמ' הלל התקין (גיטין ל"ז:) אמר רבא[10]) ותלי ליה עד דאמר הכי[11]) פי' מכהו ותולהו המלוה ללוה עד דאמר הכי אעפ"י כן[12]). בנדה בר"ג דפ' האשה (ס'.) א"ל אין תולין מה טעם לפי שאין תולין כמו זה יש בשבת (כ"א.) לפי שאין מדליקין וככר פי' בע' לפי[13]). *[אחי"ה השם תְּלָא (תַּלְיָא), תָּלוּי (תְּלָאי) נבנה מהפעל תלה בל"מ פי' החזיק דבר באויר auf-hängen ונקרא כן יתד שדרכו לתלות בו וכן נקרא בית יד של כלי כי תולין אותו ע"י בית היד שלו. ועוד נקרא תָּלוּי מה שתולה למעלה מן השורים (über die Zeile Geschriebenes) גיטין ספ"ט (ז') גט שיש בו מחק או תלוי וכו' ובירו' גיטין ספ"ט ד"נ ע"ג אי' תְּלוּת.[14]) ועוד תלוי בקשור ראש הפכו הרמת ראש ילק' תהלים ר' תרכ"ד תחת שהייתי חייב לך תלוי ראש נתת לי הרמת ראש ובפסיקת' דר"כ צד י': ותנחומא כי תשא הגי' (לא נכונה) תחת וכו' הרמת ראש נתת לי תלוי ראש עיי' מ"ש המו"ל הח' רש"ב בהערה ט'. והשם המופשט תְּלִייָה (das Aufhängen; Schweben) סנהד' מ"ו: מצות תלייה. ירו' יומא פ"ו דמ"ג ע"ג קבעו בתלייה, ירוש' חגיגה ספ"א דע"ו ע"ד וירוש' סוטה רפ"ח דכ"ב: לעולם הוי רץ אחר השריפה יותר מן התלייה. והפעל שבת קל"ט: תולין את המשמרת ביו"ט ונותנין לתלויה בשבת. תוספת' שבת רפט"ז (י"ז) אימתי אמרו נותנין לתלויה ביו"ט וכו'. סנה' מ"ה: שב"ש תלה נשים באשקלון וכו', מ"ו. כיצד תולין וכו' ע"ש. ירוש' תענית פ"ד דס"ט: תלו תליין בגרדון, ירוש' גיטין רפ"ז דמ"ח ע"ג הנשמה תלויה בו, ויק"ר פי"ג עי"ן תלויה. ברכות מ"ג: עיי"ע קר- ד'. פסחים קי"א: עיי"ע סלתא א'.

---

[1]) כ"ה נכון בהעתקת בעל עיקרי התלמוד ונ"ל דשייכים לערוך והועתק מפי' רגמ"ה בכורות שם. [2]) לפנינו לי' ועוד אי' לפנינו תליא אבל בה"ג בהעתקת ר"ח ובתוספו' קל"ט: ד"ה תלא וברש"י כ"י (ד"ס במקומו) אי' תלא כבערוך וכ"ה בכ"י ש"ס. [3]) הועתק מפי' ר"ח וכן הסכימו התוספו' שבת קל"ט: ד"ה תלא לפי' הערוך נגד פי' רש"י ע"ש ובהפשב"ע. [4]) וע"ש השינויים, וגי' תלה לחמא אי' באה"ת וכמנוה"מ עיי' ד"ס פסחים צד קע"א: [5]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד וכדפ"ע המגרירות ובעדיות המגררות והגיה לנכון יעב"ץ המגרדות עיי"ע גרד ועי' מגרדה. [6]) כ"ה בכ"י ובעיקרי התלמוד וכפי' רה"ג, וכדפ"ע וגוררין. [7]) הועתק מפי' רה"ג לכלים ושם לנכון מגרדתא וכ"ה בתוספתי פי"ז בשבת ובה"ג וכעי' גרד אבל בדפ"ע כאן בט"ס מגררתא וכדאי' בש"ס לפנינו. [8]) וכ"ה תלוי במשניות נאפ' ופיזי ובנו"ג תלאי. [9]) בנו"ג התלויות. [10]) בנו"ג רבה עיי' גליון הש"ס וכן גי' רבא בר"ן ברמב"ן וברשב"א עיי' הערה הבאה את"ז. [11]) בדפ"ר בט"ס היכי. [12]) דברי רבינו נראה הם מקוטעים והר"ן סביב הרי"ף בגיטין פ"ד הביא בשם הערוך וז"ל ובערוך פי' תולה עיניו בו כאילו רוצה לקבל כדי שיתבייש הלה ויאמר לו אעפ"כ ע"כ וכנראה זה הפי' היה מונח גם לפני בעל כ"מ שפי' בהלי' שמיטה ויובל פ"ט הלי' כ"ח דברי רבינו כמו שכתוב בגמ' ותלי ליה וכו' קרוב לפי' הערוך. וכן פי' הרא"ש בשם עצמו בגיטין פ"ד רסי' י"ט וז"ל ונראה לפרש ותלי ליה כלומר יהא עיניו תלויות יושב ומצפה עד שיאמר כך וכן מפרש בירושי' (הלי' ז') . . . אומר לו בשפה רפה והימין פשוטה לקבל וכו' והרשב"א בגיטין כתב כן בשם התוספות שכתבו בשם הרב רב ברוך תולה עיניו וידיו פשוטות לקבל עד דא"ל הכי וכן מצא בירושלמי ע"כ וזה לשון הרמב"ן (בספר הזכות צד מ"ב ע"ב) ועוד כתב אמר רבא ותלי ליה ראיתי מי שפי' שתופס המלוה בבגדו עד שיאמר ואעפ"כ ואין הדעת מקבלתו וג"כ אין לו פנים לזה הפי' וכו' ע"ש וכנראה שגם הרמב"ן כיון לפי' הערוך וא"כ ערוך יותר שלם היה מונח לפני הראשונים וזו דוגמא אחרת לדוגמאות שהבאתי במבוא ח"א, XXXVII והלאה. [13]) ושם הבאתי הגי' הנכונה מכ"י ב"ר ומכאן ראיה שאמיתית היא. ובע' לפי הוסיף רבינו עוד דוגמא אחרת מגיטין ס. ע"ש. [14]) ועיי"ה בתשה"ג פי' רע"ב (כהרכבי צד 138) והרבה מצוי כן שתולין בקצה הנוסח או בין שורין תיליא דאדכרתא או דפירושא כו'.

מנחות כ"ט: ותלו ליה לכרעיה דה"י, ושם: תליא כרעיה. ובהשאילה סוטה כ"א. תלה הכתוב וכו' נדה ס'. עיי' לעיל בערוך, ב"ב קל"ד: תליא תניא בדלא תניא, שם ק"ט: תולין את הקלקלה במקולקל. תוספת' נזיר רפ"ג תלה נדרו בנדרו. תוספת' סוט' רפ"י תולין לצדיקים בחייהם וכו'. ב"ר פכ"ג קין הרג ונתלה לו ז' דורות . . אינו דין שיתלה לי על זה, שם פכ"ב פל"ב שמ"ר פל"א קהל"ר פ' אם יוליד תלאו ברפיון. ביצה כ"ז, וש"נ עיי"ע אשל. ובנפעל ירו' תענית פ"ב דס"ה ע"ד אשרי אדם שיש לו יתד להיתלות בו — אבל תלי ליה בג'טי' הנ"ל בערוך נ"ל הוא מל"ע تلا רדף (verfolgen) ומה שפי' ענין הרמה ונשיאה למרום עיי"ע הבא אח"ז. ובענין תלית באויר עיי"ע תלא] —

תַּל (מל"מ פי' גבעה וכן בל"ע تل Haufen, Hügel ומזה השם נבנה הפעל תלה, תלי ענין הרמה (erheben כפ' שני בכתובות בגמ' העדים שאמרו (כ':) תנן התם בפ' ט"ז באהלות (מ"ב) התלוליות הקרובות בין לעיר בין לדרך. פי' „כמין הר קטן[1] מן (דברים י"ג, י') והיתה תל עולם"[2]. כפ' הקומץ רבה בגמ' שתי פרשיות (מנחות כ"ט:) א"ל אדם אחד ועקיבה בן יוסף שמו עתיד לדרוש עליהם תילי תילים של הלכה. ערי מסכנות (שמות א', י"א) תר"י (א') קרוין תלולין[3] וכן תרג' [ירוש'] ערי [ה]מבצר (במדבר ל"ב, י"ז) הבמחנים אם במבצרים (שם י"ג, כ')[4], ערים גדולות ובצורות (דברי' א', כ"ח)[5]. ופן תשא עיניך השמימה (שם ד', י"ט) תר"י (א') תלתלון[6] עיניכון[7]. קול רם (דברים כ"ז, י"ד) קול תלי[8]. ובתבונתו נטה שמים (ירמיה י', י"ב) תרג' [בסוכלתנותיה] תלא[9] שמיא. בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושין ע':) ואלה העולים מתל מלח (נחמיה ז', ס"א) אלו בני אדם הדומין מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח, תל חרשא (שם) זה שקרא לו אביו ואמו משתקתו ולא יכלו להגיד בית אבותם (שם) זה אסופי שנאסף מן השוק. *[אחי"ה תל כל"מ וכפי' רה"ג הר קטן והוסיף תל (تل) בטיית עיי' למטה הערה 1. מגילה י"ד. בעל התל. בהשאילה ברכות ל'. תל שהכל פונין בו עיי"ע תלף וש"נ הירוש'. ובקבוץ פי' תִּילִין תִּילִין של הלכה (מנחות הנ"ל) פי' קבוץ ורבוי. שהש"ר פ' ראשו אפילו דברים שאת רואה קוצין בתורה תילי תילין הן וכו'. ובכפילות הלמ"ד תלולית פי' ענין הרמה (Erhöhung) ומל"מ הר גבוה ותלול (יחזקאל י"ז, כ"ב) ויק"ר פי"ט פתר קרא בתלולית וכו' ובשהש"ר פ' ראשו כתם הקבוץ: בתלוליות וכן הקבוץ תְּלוּלִיּוֹת כלים הנ"ל בערוך וכ"ה בכתובו' כ': ופירש"י תילי קרקע וכו' ע"ש וכן בל"ס תֵּלְלָלָא Steinhaufen. וכ"ה בירוש' נזיר פ"ז דנ"ו רע"ג עפר תלוליות ובתוספת' אהלות ר"פ ט"ו הגי' התלולות, ושם ואיזו הוא תלולות זו תלולות של עפר[10]) —. ומזה הפעל בפעיל בתר"י לשמות א', י"א ויתר המקומות שבערוך הנ"ל ועיי' עוד תר"י לדברים ג', ה' קריין תלילן, ושם כ"ח, נ"ב והבצרות תר"י ותליליא ועיי' תרג' לתהלי' ח', ב', י'. ומזה הפעל תָּלָה, תְּלָא ענין הרמה ד"מ הרמת עין ונשיאת עין למרום (die Augen erheben) רק בתר"י עיי' לבראשית ל"ח, כ"ה תלת עיינה למרומא; שם מ"ט, כ"ב דתתלי עינך וכו' ועיי' לבמ' ל"א, נ'; לדברים ד', י"ט וכן בדרז"ל ב"מ נ"ח: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים. ב"ר פצ"ח תלה עיניו והביט המלך וכו', ירוש' סוטה פ"א דט"ז ע"ד בפתח עינים (בראשית ל"ח, י"ד) שתלת עיניה בפתח שכל העינים מצפות לו, שם די"ז. את תלית עינים על חורן. ובינוני פעול (ותמורת תואר) תלי עיי' תרג' דברים הנ"ל קול תלי. ובירו' ביכורים פ"ג דס"ה ע"ג אתר תלי פי' מקום גבוה. אתפעל מִתְּלָא ב"ר פכ"ב ורבינו הביאו בע' הכא אח"ז. ואולי מזה השם תלוי ראש עיי"ע הקודם לזה] —

תל (מע' הקודם תְּלָא sich erheben) בבראשית רבה[11]) פ' כ"ג (פכ"ב) הלוא אם תיטיב שאת (בראשית ד', ז') אין יצר הרע מהלך לצדדין אלא באמצע פלטיא ובשעה שרואה אדם משמש[12]) בעיניו מתלה בעקבו מתקן בשערו אמר הדין דילי[13]). (א"ב פי' מגביה עצמו ואינו נוגע בעקבו לארץ). *[אחי"ה וכ"ה במיוחס לרש"י מתלא בעקבו מגביה

---

[1]) בפי' רה"ג אי' עוד: תל בטיית. [2]) הועתק מפי' רה"ג לאהלות. [3]) וכ"ה במתורגמן ובעיקרי התלמוד תלולן ובנו"ג בתרגי' תלילן. [4]) בנו"ג בתר"י הבכרכין פציחי חניין אין בחקרין. [5]) בנו"ג בתר"י קרוין רברבן וכריכן. [6]) בכ"י ק"ט ובעיקרי התלמוד תלהלין. [7]) בנו"ג בתר"י ודילמא תתלון עיניכון. [8]) בנו"ג רמא. [9]) בדפו' התרג' בס"ם תלת. [10]) תלולין בכורות מ': עיי"ע תלתול. [11]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ז', וב"ר אבל בשאר כ"י ודפ"ע בט"ם בויקרא רבה. [12]) בנו"ג ממשמש וכ"ה בילק' משלי כ"ו ר' תתקס"א. [13]) בנו"ג בב"ר מתקן בשערו מתלא בעקיבו ובילק' משלי הנ"ל מתלה בעקיביו.

בגופו. וכמ"כ תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל ע"כ והוא מע' הקודם אתפעל של תלא] —

* תֵּל אַרְזָא (שם מקום) יבמות פט"ז מ"ז.

* תְּלָא, תָּלָה (פי' ענין עמידה בין השמים והארץ in der Schwebe halten, in der Luft schweben) כנראה מע' תל ב' פי' ענין הרמה מעל הארץ תרג' עומד בין הארץ ובין השמים (דה"י א' כ"א, ט"ז) קאים ותליל באוירא. ונאמר על הספק שהוא תלוי ואינו ברור כאלו עומד בין הארץ ובין השמים. פסחים י"א: תולין כל חמש, תולין לא אוכלין ולא שורפין. ושם: התלויה. יומא פ"ה: תולה עד שיבא יוה"כ ויכפר. ירו' סנהד' רפ"י דכ"ז סע"ג תולה ויוה"כ מכפר. הוריות ט'. כריתו' י"ז: אשם תלוי עיי"ע אשם וש"נ. נדה ס'. טהור ותלוי. תוספת' פסחים רפ"א טהורה בפני עצמה תלויה בפני עצמה. תרג' משלי י"ג, י"ב דתלי בסברא. תרג' קהלת ט', ב' כולא במזליא תליא[1]. ירוש' ערלה פ"א ד"ס סע"ד ערלה תלוי לרעתו ומעשרו' אינן תלויין לדעתו. אתפעל תר"י א' בראשית ד', כ"ד עד שובעא דרין אתליו ליה וכו' עפ"י ב"ר פכ"ג עיי"ע תל א' ואולי לפי זה כאן שייך ציון הלזה ע"ש.

תְּלָא אִילָן (Baummarder „Baumhänger" ועוד עיי' בפנים) בפ' במה מדליקין בגמ' כל היוצא מן העץ (שבת כ"ח.) ר' נחמיה[2] אומר מכסה אחד היה ודומה כמין תלא אילן והא תלא אילן טמא הוא. פי' בתשובות חיה קטנה כדמות חתול ומרוקם הוא ויש בו גוונין הרבה וטמא הוא ושמענו שמצויין הן במקומכם שצדין בהם שפנים ובלי' ארמי שמו שיסקא[3] ובלי' ערבי זבזיב ובלי' יון תלא אילן. *[אחי"ה לא מצאתיה בל"י ומ"ש ה' לעוויזאהן צד 97 ὕλης ζηλοῦν פי' „המשתוקק ליער" ורמ"ל מן θάλλω ועוד ὕλον דחוק ורחוק הוא מאוד ובע' גלקסינון (ח"ב, רפ"ט) העירותי כי אולי צ"ל קלא אילן עש"ה אבל ממה שרצה רבינו לפרש בשם תשובות שהוא מין חיה קשה להלמו למצוא הגזרה מל"י ולדעתי הוא לשון ארמי ונקרא' חיה גלאקטיטן פי' מין חולדה אשר תמיד יושב על האילן: תלא אילן כלוטר תולה על האילן וכן נקרא בלא"ש Baummarder ובלי' רומי martes abietum ויש לו גוונים שונים תכלת וארגמן[4]. ואולי לפי זה נוכל להגיה תחת תלא אילן קלא אילן שפי' ג"כ צבע תכלת ועוד קלא = γαλῆ פי' בל"י חולדה Wiesel ואילן נ"ל מל"י ὑλαῖον יערי והוא כמו אגריון ἄγριος ובאמת γαλῆ ἀγρία נקרא מין חולדה שצדין בו שפנים ובלא"ש Frettchen וא"כ (תלא) [קלא] אילן הוא כמו γαλῆ ἀγρία = ὑλαῖα Frettchen. ועוד בל"י ὕλλος פי' חולדה הנקרא Ichneumon וא"כ (תלא) [קלא] אילן γαλῆ ὕλλος וחיה זו שמנומרת בגוונין דומה לחתול. ובענין זבזיב בלשון ערבי الزبزب כבר העיר סופר ערבי שהוא דומה לחתול (الزبزب دابة كالسنور עיי' באכארט שהאריך בזה) אבל מה הוא שיסקא או שפקא לא ידעתי ואולי צ"ל פרשקא והוא בל"פ پرسق חולדה] —

* תולבקני (שם מקום) מגילה ו'. כתובות קי"א: ועיי"ע אקרא ומ"ש בח"א, ר"ס. ובמדר' הגדול כ"י ויחי: אקרא דתולבוקני.

תלביש (שם מקום ? Thalbis) בפ"ק ביומ' ללשכת פרהדרין (יומא י'.) תלמי בנה תלביש. *[אחי"ה בנו"ג תלבוש] —

תְּלָג (פי' בל"ם תַּלְגָא בל"ע ثلج = שלג Schnee, והושאל לחולי הצינה Erkältung) בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ז:) לתלגא בשרא שמינא — (א"ב פי' חמימות הבא אחר קור מדי יום ביומו או מדי יום שלישי או מדי יום רביעי. תרג' (תהלים נ"א, ט'; קמ"ז, ט"ז; איוב כ"ד, י"ט) שלג: תלגא. *[אחי"ה וכן פי' רש"י בגיטין שם חולי שאחזו מחמת צינה ע"כ. ועוד בהשאילה שבת קנ"ב. טור תלג עיי"ע טר ג' ועיי"ע בי אבידן, תעני' ג' סע"ב מעלי תלגא לטורי, סנהד' צ"ו סע"ב דאתי מתלגא וממיטרא. שם י"ח: עיי"ע תר י'. והוא מל"מ דניאל ז', ט'.

תּוֹלְדוֹת (מל"מ פי' משפחה ועוד בדרז"ל היחיד תולדה פי' מסובב מדבר אחר Abstammung, Abzweigung) בב"ר פי"ב אלה תולדות השמים והארץ (בראשי' ב', ד') כל תולדות שבמקרא

---

[1]) זוהר: הכל תלוי במזל אפי' ספר תורה שבהיכל. [2]) כ"ה נכון ברפו"ו וברפ"ר ובשרפ"ע בט"ס ר' עקיבה. [3]) כ"ה בכ"י ק"ט ו"ו א' ב' ה"ב ובעיקרי התלמוד שישקא ובכ"י ל"ד טיסקא אבל בדפ"ע שפקא. [4]) puniceo et fusco colore כמו שכתב סופר-רומי שהובא אצל באכארט היאראזאיקאן ח"ב, 389.

חסר בר מן תרין [ו]אלה תולדות פרץ (רות ד׳, י״ח) והדין למה אינון [1]) חסרין ו׳ כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון ואינן חוזרין לתיקונן עד שיבא בן פרץ לפיכך מלא ואלו הן חייו וזיוו [2]) קומתו פרי הארץ ופרי האילן ומאורות. *[אחי״ה כבר העירותי במאמרי במ״ע מ״ג חכ״ה צד 76 שזה הדרוש בא לרז״ל מדמיוני הפרסיים קרובים לזה עש״ה ועיי׳ מ״ש בענין מסורת תולדות במנחת שי בראשית ב׳, ד׳. והוא העיר ג״כ על סוף רות רבה אבל לפנינו בד״ה רב אבא בר כהנא קטוע המדרש ע״ש. ובב״ר שם אי׳ כמה דרשות בענין תולדות: מלמד שבו ביום נבראו בו ביום הוציאו תולדות . . ג׳ דברים הללו הן הן עיקר ברייתו של עולם ושהו ג׳ ימים והוציאו ג׳ תולדות וכו׳ ע״ש כל הענין ועיי׳ ירוש׳ חגיגה פ״ב דע״ז רע״ד ושם הגי׳ עשו תולדות. סוטה ל״ו סע״א שניה כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם ופירש״י כסדר לידתן — והפכו עיקר ואב, ירוש׳ שבת פ״ב ד״ה. שחיטה עיקר וחבורה תולדה, ירוש׳ ב״ק רפ״א ד״ב. נגיפה נגיחה עיקר הן ואת עביד לון תולדות, שם: תולדות הקרן, תולדות הבור, תולדות הרגל, תולדות השן. ירוש׳ שבת פ״ו ד״ט. לחייב על התולדות, בבלי ב״ק ב׳: ע״ש כל הענין, שם עמוד א׳ אב ותולדה וכו׳ הך דהוה במשכן חשיבא קרי ליה אב דלא הוי במשכן חשיבא קרי ליה תולדה, שם: תולדות תולדותיהן, פסחים מ״א סע״א ירוש׳ פסחים פ״ז דל״ד רע״ב תולדות אש — תרג׳ מולדתה (אסתר ב׳, י׳) תולדותה (בקצת דפוסי׳ תילדותה ובתרג׳ שני הקבוץ תּוּלְדְתְהָא), תרג׳ שני ג׳, ג׳ בתולדותיה בביא ואלייא. ועוד תרג׳ וילדתך (משלי כ״ג, כ״ה) תולדתך] —

תְּלָה (= בל״ס תְּלַח einreissen; תְּילְהָא (תילחא) Riss) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ דרוסת הזאב (חולין נ״ג:) ובגמ׳ אחוזת הדם (שם נ״ט.) מיתלהא ונפלה תילהי פי׳ מתנתחת ומפלת איברים איברים. בר״ג דפ׳ שתי הלחם (מנחות צ״ד:) סניפין למה לי אגב יוקרא דלחם תלה. ושסע אותו (ויק׳ א׳, י״ז) תר״י (א׳ וב׳) ויתלה יתיה — (א״ב בנוסחאות כתוב תלחי תלחי ובתרג׳ ויתלע יתיה). *[אחי״ה וכן ענין تلع, ثلغ פי׳ שבירה ולפי גי׳ רבינו הוא מל״ס תלה ענין נתיחה ופריקה וכלשון סורי׳ אי׳ לפנינו בחולי׳ נ״ג: תלחה ונפלה תילחי תילחי ופירש״י תלחה מתפרקת ונופלין ממנו חתיכות חתיכות, וכן לשם נ״ט. נפל תילחי תילחי ובמנחו׳ פירש״י תלח: נשבר וכן גרס רגמ״ה שם תלח, אבל בילק׳ תרומה ר׳ שס״ט אי׳ תלה וכ״ה תילהי כגי׳ רבינו באיכ״ר פ׳ דוב אורב: ויפשחני תילהי ועיי׳ מ״כ שם] —

* **תְּלְהָא, תְּלְחָא** (פי׳ בל״ס תַּלְחָא חתיכה Stück) והקבוץ תִּלְחִי כגי׳ רבינו בע׳ הקודם לזה.

* **תְּלוּי, תְּלוּת,** תלייה עיי״ע תל א׳.

* **תְּלַל, תְּלוּלִית** עיי״ע תל ב׳.

תֶּלֶם (מל״מ וכן בל״ע تلم ובל״א וסורי׳ תְּלָמָא Furche והפעל תְּלַם בל׳ ערבי تلم Furchen ziehen) בפ״ב בכלאים (מ״ו) בי״ש אומרים עושה שלשה תלמים של פתיח [3]) כמו (איוב ל״ט, י׳) בתלם עבותו, פתיח [4]) כמו (דברים ט״ו, ח׳. י״א) פתוח תפתח. *[אחי״ה וכלשון תרג׳ תלמא לתהלים קכ״ו, ו׳; לאיוב שם, והקבוץ לשם ל״א, ל״ח תְּלְמַיְיהָא, לשון זכר תלמים כלאי׳ הנ״ל, שם פ״ב מ״ג כתלמי הרביעה ובל״נ ב״ר פל״א היה מתלים תלמיות ולרוב בל״ז יומא י׳. תלמי שמשים את הארץ תלמים תלמים ועיי׳ עוד במד״ר פט״ז, רות רבה פ׳ ותלכנה, ספרי עקב פ׳ מ״א מכוון את הפרה לתלמיה. מכות פ״ג מ״ט יש חורש תלם אחת וכו׳ ובפסחים מ״ז. יש חורש תלם אחד וכו׳, ב״ר פס״ז אפי׳ הדיוט אינו חורש תלם בתוך תלם ונביאים חורשים תלם בתוך תלם. והפעל בהפעיל ב״ר פל״א הנ״ל] —

תלם (פי׳ בל״ס וע׳ ענין עושק והמרוצה עיי״ע טלם ב׳) תר״י שמעון ולוי אחים (בראשית מ״ט, ה׳) אחין תלמין גברין פ׳ בל״י חצופים ומרי נפש עיי״ע טלם. *[אחי״ה אבל שם (ח״ד, ל״ה) כבר השגתי על זו הגזרה של ר״ב והוכחתי כי עיקרו מל״ס וע׳ ע״ש] —

תַּלְמוּד (תפעל מן למד וכן בל״ס תַּלְמֵד פי׳ ענין לימוד Lehre, Studium ובפרט כמו גמרא Talmud) בפ׳ יש נוחלין בגמ׳ איש פלוני יירשני

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ע אינן. [2]) בנו״ג זיוו חייו וכ״ה בילק בראשית ר׳ י״ז ועיי׳ תנחומא בראשית סי׳ ו׳ בסדר אחר ובנו״ג ואינן חוזרין וכו׳ לבסוף ע״ש. [3]) כ״ה בכ״י ובדפ״ר אבל בדפו״ו פתוח. [4]) בדפו״ו בט״ס פתח.

(כ״ב ק״ל:) ת״ר אין למדין הלכה לא מפי תלמוד [1] פי׳ ר״ח ז״ל מפי תלמוד זה שכתוב במשנה והלכה כדבריו כגון הא דתנן במשנת נדה (ז׳:) ר׳ אליעזר אומר ד׳ נשים דיין שעתן וכו׳ עד והלכה כדבריו [2] ותנן עוד (שם ל״ו: במשנה) המקשה כמה תשפה ותהא זכה מעת לעת דברי ר״א והלכה כדבריו [3] ותנן עוד (נדה ס״ח:) זב וזבה שבדקו עצמן יום ראשון ומצאו טהור וכו׳ עד והלכה כדבריו [4] אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר׳ אליעזר בד׳ והני תלת מינייהו (נדה ז׳:) ואקשינן (שם) מאי אתא לאשמועינן בכולהו תנא בהו הלכה כדבריו במתניתין ופרקינן אין למדין הלכה מפי תלמוד ולולי שאמר שמואל הלכה כדבריו בהני תלת לא הוה מיתוקמא הלכה ממתניתין כיוצא בהן ביבמות (מ״ט.) איזהו ממזר שמעון התימני אומר כל שחייבה עליו כרת בידי שמים והלכה כדבריו ולולי שאמר בתלמוד שהלכה כדבריו לא סמכינן אמאי דפסיק הלכה במתניתין. תלמוד ירושלמי בראש פיאה [5] (ירו׳ פיאה פ״ב ד״י״ז סע״א) אין למדין לא מן הלכות ולא מהגדות ולא מתוספו׳ אלא מן התלמוד פי׳ לאו דסמכא הוא אלא אם יסמכו בו אנשי התלמוד ויודו [6] בו [7]. בפ׳ החולץ תנן (יבמות מ״ט.) איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר״ע שמעון התימני אומר כל שחייבת עליו כרת בידי שמים והלכה כדבריו פי׳ ר״ח ז״ל [8] קיי״ל הלכה כוותיה ולא משום דתני במתניתין הלכה כדבריו דבהדיא קיי״ל אין למדין הלכה לא מפי תלמוד וזה מפי תלמוד ולא מפי מעשה אלא משום דתני לה גבי הילכתא פסיקתא בפ״ק בהלכה בתרא (יבמות י״ד:) גופא אמר ר׳ אלעזר אעפ״י שנחלקו ב״ש וב״ה בצרות מודין שאין ממזר וכו׳ ותנן בקידושין סתם בפ׳ האומר לחבירו (ס״ו:) כל מי שאין לו עליו קידושין אבל יש לה קידושין על אחרים הולד ממזר ואיזה זה הבא על אחת מכל העריות האמורות בתורה. ירו׳ בפ׳ החולץ (יבמות פ״ד ד״ו סע״ב) בר מנדה מ״ט שנייה היא הנדה שאין בה שאר בשר לפיכך אין ממזר ממנו [9]. בפ׳ אמרו לו בגמ׳ ר׳ אליעזר אומר (כריתות י״ג סע״ב) ביד משה (ויקרא י׳, י״א) זה תלמוד יכול אפי׳ משנה ת״ל ולהורות רבי [10] יוסי [11] בר׳ יהודה אומר יכול אפי׳ תלמוד ת״ל ולהורות שמעינן מדר׳ יוסי בר׳ יהודה שקריאת התלמוד אינה הוראה כמאן אזלא הא דתניא יצא שרץ טמא וצפרדע טהור ששתויי יין מורין בהן הוראה ג׳ מ א [12] ר׳ יוסי בר׳ יהודה היא דאמר קריאת התלמוד אינה הוראה ומקשינן עלה דרב מי אמר רב הלכה כר׳ יוסי בר׳ יהודה דאמר קריאת התלמוד אינה הוראה והא רב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה (ביצה ד׳. זבחים י״ח. מסכת סופרים פי״ח הל״ד). פי׳ כיון שהיה שותה יין ביו״ט לא הוי מוקי אמורא כלומר לא היה דורש אפי׳ בדברים שיעשו ביו״ט שני וכל שכן לזולתו מכלל דשתויי יין אסורין לקרות בתלמוד כי הוראה היא ופרקינן רב לא הוה נמנע אלא מן ההוראה ואמרי׳ ולוקי אמורא לאשמעינן תלמוד לא יורה ופרקינן כל היכא דמוקי רב אמורא לא סגי ליה בלא הוראה כלו׳ לא יתכן לרב להשמיע דברי התלמוד בלא הוראה [13]. בס״ג דפרק הישן (סוכה כ״ח.) מקרא ומשנה

---

[1]) כ״ה בכ״י ש״ס ובכל הדפוסים הישנים ונשתנה בדפ׳ באסילי׳ למוד וגי׳ תלמוד אי׳ ג״כ בנדה ו׳ סע״ב וברשב״ם אי׳ לא מפי הגמרא ובכ״י ש״ס ר׳ לא מפי משנה ולא מפי תלמוד. [2]) בנו״ג אבל הלכה כר׳ אליעזר. [3]) בנו״ג המקשה נדה . . ושפתה מעה לעת וילדה ה״ז יולדת בזוב דברי ר״א. ולי׳ במשנה והלכה כדבריו אבל הכא אפסק בנדה ז׳: וכן סתם לן הנא כוותיה בזבי׳ פ״ב מ״ג עיי׳ תוי״ט לנדה פ״ד מ״ד וזבי׳ שם. [4]) גם שם לי׳ במשנה והלכה כדבריו. [5]) וכ״ה ברשב״ם ב״ב ק״ל: ד״ה עד שיאמרו: בתחלת פיאה ירוש׳. [6]) כ״ה בדפ״ר פיז׳ ואמ׳ וכ״ה בכ״י ב״ר אבל בכ״י ו״ו ול״ד וק״ט ודפו״ו ויורו. [7]) בכ״י ה״ב ויורו כן. [8]) עיי׳ תוספו׳ יבמות מ״ט. ד״ה שמעון שכתבו כן בשם עצמם והאריכו בראיות אחרות. [9]) בנו״ג בירו׳ התיבון הרי נדה שנייא היא שאין כתוב בה שאר בשר ע״כ — ודע כי רוב דברי הערוך בשם ר״ח הובאו ברשב״ם ב״ב ק״ל: ד״ה עד שיאמרו בשם עצמו ונ״ל שנשמטו בדברי הרשב״ם תיבות „פי׳ ר״ח ז״ל" ובפרט לפי הצעת פי׳ הרשב״ם בד״ס (צד ק״פ:) דברי רשב״ם מתאימים לדברי הערוך (בשם ר״ח) ונראה שרברי הרשב״ם שהם מיוחדים לו לעצמו מתחילים במ״ש אבל בהלכות הפסוקות בדברי האמוראין ודאי סמכינן דכיון שפסקום וכתבום רב אשי ורבינא שהם סוף הוראה ודאי עלייתו סמכינן וכו׳ אבל אפסק דגמ׳ סמכינן דכולהו הוו הלכה למעשה וכו׳ עשיה וכ״ה בפי׳ הרא״ם הובא בשט״מ ב״ב ק״ל: אין למדין הלכה מפי תלמוד פי׳ כשהתלמוד יושב לפני רבו ומעיינין בהלכה ועלה בידם מהסברה שהלכי כר׳ פלוני אין אותו תלמיד רשאי לסמוך וכו׳ (וכ״ה ברשב״ם ד״ה לא מפי גמר׳) וכו׳ וסיים וזה התלמוד שלנו הלכה למעשה הוא שלא נכתב אלא אחר עיון ודקדוק בכמה דורות ולאחר כמה מהדורי וכאלו אמרו לנו כן הלכה למעשה הוא שהרי לעשות בו מעשה כתבוהו ע״כ ובענין פירש״י עיי׳ מ״ש בפנים בהוספות. [10]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע פי׳ רבי ומלת פי׳ יש למחוק. [11]) כ״ה נכון בעיקרי התלמוד וכ״י וכד״ר אבל בדפו״ו בט״ס יוסף. [12]) בדפ״א ופראג בט״ם ט מ א. [13]) וזה לא כפי׳ הרגמ״ה אשר אחריו נגרר רבינו כמעט תמיד.

תלמוד[1]) הלכות והגדות[2]). בס"ג דפ' אלו מציאו' (ב"מ ל"ג סע"א) הוו רץ למשנה יותר מן התלמוד[3]). בחלק בגמ' ר"ע אומר (סנהד' ק' סע"ב) כל ימי עני רעים (משלי ט"ו, ט"ו) אלו בעלי תלמוד וטוב לב משתה תמיד (שם) אלו בעלי משנה רבא אמר איפכא[4]). בס"ג דפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ד.) הכן בחוץ מלאכתך (משלי כ"ד, כ"ז) זה מקרא משנה ותלמוד[5]) ועתדה בשדה לך (שם) אלו מעשים טובים אחר ובנית ביתך (שם) בא ודרוש וקבל שכר. בפ' הגוזל עצים בגמ' נתן לו את הקרן (ב"ק ק"ד סע"ב) גזילה ועשק[6]) אבידה ופקדון יש תלמוד ישתלמון קאמר מר[7]) דמשמע ישתלמו מן היורשין דילפי מרישיה דקרא יש תלמוד קאמינא דניכתב קרא והשיב את אשר גזל או את אשר עשק או את אשר הפקד אתו או את אשר מצא מדכתב רחמנא (ויקרא ה', כ"ג) גזלה ועשק פקדון ואבדה ש"מ שהיורשין משלמין קרן[8]). *[אחי"ה א) בהוראת לימוד ברכות ל"ח: מהדר תלמודיה עיי' תוספות שם ועיי' חולין פ"ו: כריתות כ"ז. פסחים ס"ח: עירו' נ"ד. תלמודו מתקיים בידו . . אין תלמודו מתקיים בידו. מ"ק כ"ה: אוקמתיה לתלמודאי, שם כ"ה: ותלמודו בידו. פסחים מ"ט: תלמודו משתכח ממנו. כתובות ע"ז. נהדר תלמודאי. אבות פ"ד מי"ג ב"מ ל"ג: הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון ועיי' בפירש"י, שבועו' מ': תלמוד ערוך הוא בפי וכו', פיאה פ"א מ"א מגילי ג'. ט"ז: קידושין מ'. תלמוד תורה, ירו' גיטין פ"ז דמ"ח ע"ד הדבר צריך תלמוד. ירו' הוריות פ"ג דמ"ה: כשהיה חצי תלמודו מזה וחצי תלמודו מזה. סנהד' נ"ט: מ"ק ג' רע"ב מאי תלמודא, והרבה פעמים תלמוד לומר (ר"ת ת"ל) פסחי' כ"א: כ"ד. ע"ז י"ח: חולי' קל"ז. (עיי"ע תלש). כריתות י"ג: והרבה זולתו. וכן הרבה במכילת' עיי' מכילת' בא פרש' ז' (צד ז' בהוצי' ה' פריעדמאן) ושם צד מ"ח. נ"ט. ע"ו. פ"ג. — ווהקבוץ שהש"ר פ' ראשו תַּלְמוּדוֹת של תורה. אבות פ"ו מ"ו ולא מגים לבו בתלמודו. מ"ק ט"ו. שלא יפסיד מתלמודו כ"ה בכ"י ש"ס ובשאילתו' פ' מקץ, וברי"ף ובראש שלא יפסיד את תלמודו ובנו"ג שלא יפסיק את לימודו. תוספת' ב"מ ספ"ב ואיזה הוא רבו . . ר"מ אומר רבו שלימדו חכמה ולא רבו שלימדו מקרא ר' יהודה אומר כל שרוב תלמודו הימנו ר' יוסי אומר וכו' ובענין בית תלמוד עיי"ע בית סופר ומ"ש בח"ב, ע"ז. ועוד תלמוד (Theorie) הפכו מעשה (Praxis) קידו' מ': תלמוד גדול או מעשה גדול וכו' עש"ה. ירו' פסחים פ"ג ד"ל: כך שנה רבי המעשה קודם לתלמוד נמנו וכו' התלמוד קודם למעשה ועיי' ירו' חגיגה פ"א דע"ו ע"ג ויתר המקומות הנרשמים בע' בית ארים (ח"ב, ס"ב). ספרי עקב ר"פ מ"א ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם (דברים ה', א') מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד ואין תלמוד תלוי במעשה וכן מצינו שנענש על התלמוד יותר מן המעשה וכו' ושם שומע אני שלא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה ת"ל וכו'. ושם ד"ה ולעבדו: ולעבדו זה תלמוד אתה אומר זה תלמוד או אינו אלא עבודה ממש וכו' עד כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה. ב') נקרא תלמוד כמו גמרא בלא"ר ענין לימוד ומדרש ולפעמים אי' תחת תלמוד המלה: מדרש עיי' הציונים אצל ג"פ לה' צונץ צד 43 ויפה אמר בעל דור דור ודורשיו (ח"ג, י"א) עיקר התלמוד הוא מדרשה של המשנה כמו שמדרש הכתוב הוא תלמודו של המקרא ועתה לענין זה הכנוים מדרש ותלמוד שוים במושגם ובמצאנו לפעמים על ענין הלמוד מן הכתוב שיאמרו לתלמודו הוא בא, מאי תלמודא הוא שוה בענין כאלו יאמרו למדרשו הוא בא מאי מדרשו ועתה בצדק היו מכנים את המדרש הנדרש במשנה בשם תלמוד ע"כ והרבה פעמים אי' גמרא או ש"ס בדפוסי הש"ס מן באזיל והלאה ובכ"י ש"ס ובדפ' הראשונים לנכון תלמוד ד"מ ב"מ ל"ג רע"ב שבקו כ"ע מתניתין ואזלו בתר תלמודא והדר דרש להו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד ובנו"ג גמרא וכן ב"מ שם סוף עמוד א' נותנין עליה שכר בתלמוד כדאי' בכ"י ש"ס ובכל דפוסים הראשוני' עד דפ' באזיל (עיי' ד"ס במקומו). מ"ק ג' רע"ב ונסיב לה תלמודא לפטורא כ"ה בכ"י ש"ס ובכל דפ' הראשוני' ובנו"ג הש"ס. ושם כ"א. אבל . . אסור . . לשנות וכו' בתלמוד בהלכות ובאגדות כ"ה בכ"י ש"ס מינכען ובנו"ג בהלכות ובהש"ס ובאגדות. וכ"ה שם ט"ו. בתלמוד בדפ"ר ובדפ' באזיל והלאה בש"ס. ברכות כ"ב. ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד ובהלכות ובהגדות כ"ה בכ"י ש"ס

---

[1]) וכ"ה בכ"י ובדפ' הראשונים עד באסיל ושם גמרא ובפי' ר"ח: תלמוד. [2]) בנו"ג ואגדות. [3]) וכ"ה בכ"י ובדפ' הראשוני' עד באסיליא ושם גמרא. [4]) ובב"ב קמ"ה: אי' בעלי גמרא אבל בכ"י ובדפוסי' הראשונים בעלי תלמוד. [5]) בנו"ג גמרא ובילק' משלי אי' תלמוד. [6]) בנו"ג ועושק. [7]) בנו"ג יש תלמוד קאמר מר או ישתלמו קאמר מר א"ל יש תלמוד קאמינא בכ"י ש"ס הי' כגי' הערוך ישתלמון. [8]) וזה כפי' הגאון שהובא בשט"מ לב"ק ד"ה יש תלמוד עש"ה באריכות הלשון.

מ' ובתוספת' ובנו"ג גמרא עיי' ד"ס שם. סנהדר' ק' סע"ב יסכן בם אלו בעלי תלמוד כ"ה בכ"י ש"ס ודפ' הישנים עד באזיל ובנו"ג בעלי הש"ס וכן זבחים ה'. ונסיב לה תלמודא כ"ה בכ"י ש"ס ודפ' הישנים ובנו"ג הש"ס. חגיגה י' רע"א הפורש מן התלמוד למשנה . . . אפי' מתלמוד לתלמוד כ"ה בכ"י ש"ס ובדפ' הישנים ובנו"ג מש"ס לש"ס. ועוד עיי' מ"ש לעיל בהערה 6 — 1 על הציון מסוכ' כ"ח. וב"ב קמ"ה: ברכות ה'. להורותם זה תלמוד כ"ה בכ"י ש"ס ובדפ' הישנים ובה"ג ובע"י הראשון ובנו"ג גמרא. שהש"ר פ' משכני: נרוצה . . אם למשנה למשנה אם לתלמוד לתלמוד אם לתוספתא לתוספתא. שמ"ר פמ"ז הלכות ומדרש ואגדות והתלמוד יהיו על פה ועיי' ויק"ר פכ"ב ובע' תוספה — ורב אשי עשה מהדורות לתלמוד עיי"ע אשי וע' הדר (ח"ג, קפ"ז ומ"ש). ובענין שני התלמודים (בבלי וירושלמי או גמרא דבני מערבא או תלמוד ארץ ישראל) עיי' מ"ש בשום שכל בעל דדו"ד ח"ג ר"ל והלאה ועיי' מבה"י למהרז"ף צד כ"ח: והלאה. ואין כאן מקום להאריך] [1] —

תַּלְמִיד (מל"מ (דה"י א', כ"ה ה') הלומד אצל המלמד Schüler בל"ס תַּלְמִידָא בל' ערבי' تلميذ, تلميذ) בר"ג דפ' מי שאמר הרני נזיר ושמע חברו ואמר ואני (נזיר כ' סע"ב) א"ל תוב [2]) לא שבקת רווחא [3]) (לתלמודא) [צ"ל לתלמידא] [4]). בפ"ק בקידו' בגמ' כל מצות האב (ל"ג:) כל תלמיד חכם שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע וכו'. *[אחי"ה תלמיד הפכו רב ברכות ס"ג: כל תלמיד שכועס עליו רבו וכו', שם: תלמידך משרת תחתיך, ועוד שם מאמרי' אחרים. פסחי' נ"א. תלמיד לא ירחץ עם רבו. שבת י"ט: עירו' נ"ג: ההוא תלמידא וכו', שם נ"ד. תלמיד אחד היה לו לר' אליעזר וכו', שם י"ג: תלמיד היה לו לר"מ וסומכוס שמו, שם תלמיד ותיק היה ביבנה וכו' והרבה בירו' תלמיד ותיק עיי"ע ותיק וש"נ. עירו' ס"ג. ב"ב קנ"ח: תלמיד חבר. ירוש' שקלים רפ"ג דמ"ז: חבר ותלמיד הוה דר"ע ועיי' בענין תלמיד חבר יד מלאכי סי' תרס"ד. ביצ' כ': מעשה בתלמיד אחד וכו', תעני' ז'. תלמיד הגון, ח'. תלמיד שתלמודו קשה וכו', י' רע"ב תלמיד יחיד, מ"ק ה'. ר' ינאי ה"ל תלמידא וכו', ט' סע"א תלמיד שנפטר מרבו. ט"ז. מנודה לרב מנודה לתלמיד ע"ש, חגיגה י"ד. תלמיד המחכים את רבו, יבמות צ"ו: אף ר"א תלמידך יושב ודורש וכו', כתובית צ"ו. המונע תלמידו מלשמשו. קידושין ל': הרב ותלמידו, מ"ט: ע"מ שאני תלמיד. ב"ק קי"ז: יכנס תלמיד אצל הרב, ב"מ ל"א. תוכיח אפי' תלמיד לרב, ב"ב קס"ה: כן דעת תלמידכם נוטה, סנהדר' ס"ה: לא חסרתי מרבותי ולא חסרוני תלמידי, שם צ"א סע"ב כל המונע הלכה מפי תלמיד וכו', ק"ה: בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, ק"ו. רבי חברי תלמידי, מכות י'. תלמיד שאינו הגון, חולי' ו'. אם יודע תלמיד ברבו וכו', כ"ד. תלמיד שלא ראה סימן יפה ה' שנים וכו', תמורה ט"ז. בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו וכו', אבות פ"ד מי"ב יהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, סנהדר' י"א. תלמידו של עזרא . . . תלמידו של הלל, ויק"ר פ"א וריש מגילה איכ"ר תלמידו של אדם נקרא בנו. במד"ר פי"ח אי אהרן כהנא רבה את תלמידא אי קרח כהנה רבה את תלמידא. והקבוץ תלמידים ברכות ט"ז: כ"ח. שבת נ"ה: עירו' י"ג. נ"ג. סוכה כ"ח. מ"ק ט"ז. חגיג' ט"ז: יבמות ט"ו: ס"ב: פ"ד. כתובות ק"ג: (עיי"ע דם). סנהדר' צ"ז. בכורות מ"ד. אבות פ"א מ"א; פ"ב מ"ח. תלמידיו פסחים ג': מגילה כ"א. גיטין ס"ז. הוריות י"ג. אבות פ"א מי"ב. בסמיכות תלמידי שמאי והלל סוטה מ"ז: תלמידי שמאי הזקן ביצ' כ'. תלמידי ר"מ נזיר מ"ט: ובלא"ר ירו' פיאה פ"ה דכ"א. רמז לתלמידוי וכו', ב"ר פס"ב ר"ע ותלמידוי תרג' דה"י א' ב' נ"ב והלא תַּלְמִידַיָּא. ולפעמים תלמיד פי' כמו תלמיד חכם (פי' למודי תורת ה') ברכות כ"ח. כל תלמיד שאינו תוכו כברו וביומא ע"ב: כל תלמיד חכם שאינו וכו' ובכ"י ש"ס ובאה"ת ובנו"ה (ד"ס ברכות צד ע"א.) אי' ג"כ בברכות תלמיד חכם, תענית י' רע"ב תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה וכו' ועיי' קידושין מ"ט רע"ב ובשבת קי"ד. איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו וכו' ועיי"ע כל ד'. ותלמיד חכם ובר"ת ת"ח והקבוץ תלמידי חכמים הרבה בש"ס שבת שם גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק, כל ת"ח שנמצא רבב וכו' עיי"ע רבב, תלמידי חכמים שעוסקין בבנינו של עולם. איזהו ת"ח שמחזירין לו אבידה וכו', איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור, חולי' מ"ד: איזהו ת"ה זה הרואה טרפה לעצמו, שם ט'. ת"ח צריך שילמוד ג' דברים וכו', סוטה ה'. ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית, חגיגה כ"ז. תלמידי הכמים אין אור של

---

1) והי' רש"ש בענציקלאפעדיא בריטאניקא עי' התלמוד לא יצא ידי חובתו. 2) בתוספו' תו. 3) בדפ"ר בט"ס דייתא. 4) כל זה אי' בדפ"ע בסוף ע' תלמוד והוא טעות סופרים כי שייך לע' הבא היינו לע' תלמיד ובאמת בכ"י ק"ט ועיק' התלמ' לוי.

גיהנם שולטות בהן, פסחים מ״ט. כל ת״ח המרבה בסעודתו בכ״מ וכו׳, יומא כ״ג כל ת״ח שאינו נוקם ונוטר כנחש וכו׳, פסחי׳ קי״ג. ת״ח שבבבל שונאין זה את זה, יבמות ע״ז. וש״נ כל ת״ח שמורה הלכה ובא וכו׳, סוטה מ״ט. כל ת״ח העוסק בתורה מתוך הדחק וכו׳, מ״ק י״ז. ת״ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו, מנחות צ״ט סע״א ת״ח ששכח תלמודו וכו׳ ושם רע״ב ת״ח שסרח וכו׳, חגיג׳ ט״ו: ת״ח אעפ״י שסרח וכו׳, ע״ז ל״ה: ת״ח דומה לצלוחית של פלייטין וכו׳ ועוד עיי״ע חכם (ח״ג שפ״ב) וש״נ הרבה מקומות ועיי׳ ילק׳ סוף פ׳ נצבים כל ת״ח שהוא שהוא קורא ושונה לש״ש וכו׳ ילק׳ איכה ר׳ תתרל״ה כל ת״ח שיושב בינו לבין עצמו וקורא ושונה כביכול הקב״ה יושב כנגדו וכו׳. קהל״ר פ׳ כי העושק איזהו ת״ה כל שמבטל עסקיו מפני משנתו תני כל ששואלין אותו הלכה ומשיב עליה. מה דאי׳ בכמה מקומות (ברכות ס״ד. וש״נ) ת״ח מרבים שלום בעולם יש לפרש על פי מה דאי׳ בגיטין ס״ב. א״ל שלמא עלייכו מלכא שלמא עלייכו מלכא א״ל מנא לך דרבנן איקרו מלכים וכו׳ ומנא לך דכפלינן שלמא למלכי וכו׳ ע״ש וא״כ פי׳ ת״ח מרבים שלום וכו׳ שנאמר כל בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך כי בהיותם לימודי ה׳ צריך לכפול להם שלום כדלעיל ומדרשו שהם מרבים להביא שלום בעולם. נדרי׳ ס״ב סע״א מה כהן נוטל בראש אף ת״ח נוטל בראש שנאמר וכו׳ ותימה איך יתכן לומר שהת״ח כשחולק עם עם הארץ יטול חלק בראש מאחר שהדבר הזה לתת עיניו בחלק יפה הוא הוא דבר מגונה לכל אדם עיי׳ בפסחים נ׳: וכ״ש לת״ח דבישלמא כהן מידע ידיעי אינשי שיש לו משפט הבכורה מאחר שנותנים לו כ״ד מתנות כהונה וכדמפרשי התוספו׳ במ״ק כ״ח: מה שאין כן בת״ח שצריך להיות נקי מכל סיג ותערומות בעיני ע״ה שלא יתחלל ש״ש על ידו ונלפע״ד שמטעם זה פי׳ המיוחס לרש״י בנדרים הנ״ל וליטול מנה יפה כשבא לחלוק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים פי׳ כהן ת״ח נוטל חלק יפה בלה״פ דכלם כהנים הם ומידע ידיעי ואין כאן חלול השם, או בכה״ג משתעי כדמשמע בירוש׳ יומא פ״א דל״ח סע״ד שכהן גדול מקריב בראש ונוטל חלק בראש היך עבידה עור זה שלי חלה א׳ משתי הלחם וכו׳ ועיי׳ הר״ן נדרי׳ שם ד״ה עבדא דנורא. — ב״ב ז׳ סע״ב וח׳ רע״א אני חומה ושדי כמגדלות (שה״ש ה׳, י׳) אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת״ח ופי׳ רגמ״ה שלומדין זה מזה כתינוק יונק משדי אמו ועיי׳ עוד תשוב׳ הגאונים דפ׳ הרכבי צד 264 סי׳ תקל״ז. — בילק׳ תהלי׳ ר׳ תר״ס באיזה תלמידא כו׳ ט״ס וצ״ל תלמוסא ע״ש] —

תלמיותא (לפי׳ רבינו אולי מל׳ ערבי׳ تلم ענין סדיקה = מחט של סדקית) בס״ג דברכו׳ (ס״ג.) ובס״ג דקידושי׳ (פ״ב:) לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מאי היא [1]) מחטא דתלמיותא פי׳ מחט של סדקית שאינה של תפירה אלא שמאחין בה את הקרעים ודקה היא ביותר ונקב שלה צר והיא מחטא דתלמיותא ולמה ילמוד אותה שהיא נקייה וקלה נקיה מגזל וקלה דאין בה חסרון כיס. *[אחי״ה ורש״י פי׳ בקידו׳ מחט תלמיית ברושדיי״ר בלע״ז שהתפירות עשויות תלמים תלמים שורות שורות כתלמים של מחרישה ע״כ ועיי׳ ג״כ בפירש״י ברכו׳ שם וכיון לל״צ Sticke-rei, broderie, broder ועיי׳ לגיטין כ׳. ד״ה אנדוכתרי ועיי״ע אנדכתרי (ח״א, ק״מ) ורבינו פי׳ כמו מחט של סדקית וא״כ מל״ע הנ״ל אבל עיי״ע סתקית. וה׳ לעף גראפישע רעקוויזיטען ח״א, 64 גוזר אומר מל׳ ערבי׳ تلم einschneiden וחשב שהוא Gravir-nadel אבל ה׳ פערלעס (מיסצעללען 30) דחה פירושו בשתי ידים והוא הגיה פלמיותא מל״י אהרונית — [Stickerei, plumeum opus, πλουμμίον

* תְּלָמָא, תלמיות עיי״ע תלם א׳.

* תלמא, תלמין עיי״ע תלם ב׳.

* תַּלְמַי (שם המלך הידוע Ptolemäus Lagi) ירו׳ מגילה פ״א דע״א ע״ד י׳ דבר שינוי חכמים לתלמי המלך וכו׳ בבלי מגילה ט׳. מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים וכו׳ ועיי׳ מס׳ סופרים פ״א הל״ז מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוני׳ וכו׳, ושם הל״ה שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע״ב זקנים וכו׳ עש״ה ובב״ר פל״ח ופמ״ח ופצ״ח ועיי׳ מ״ש מהרז״ף פארשטודיען צד 25 והלאה.

* תַּלְמִי (אולי מל״ס תלמא כלי כמין צלוחית Flasche) תוספת׳ מקואות פ״ד מעיין היוצא לתלמי ומן התלמי לברכת וכו׳ ועיי׳ ר״ש מקוא׳ פ״ה מ״א ומ״ש.

* תְּלַמְיוֹן עיי״ע בר תלמיון ח״ב, קפ״ג וע׳ בן תמליון (שם קכ״ד) ומ״ש.

---

[1]) בנו״ג בברכות אמר רב חסדא ובכ״י ש״ס ׳בי יהודה וכ״ה בקידושין.

* תלמסאן, תאלמאסאן (שם מדינה) עיי' תש' הגאונים סי' ל"ז, ל"ח, תכ"ו בהוצא' הרכבי וע"ש בצד 347.

* תְּלְמוּסָא (מל"י ϑελημός חוצפה) שו"ט מזמו' י"ג באיזה תלמוסא אתה אומר הדברים הללו כו' עיי' מ"ש רש"ב שם צד 100 בשמי.

תלן (= תּוֹלָאנָא כמו תּוֹלַעְנָא purpurroth) ע"ז פ' אין מעמידין (כ"ח:) שב ביני אהלא תולנא פי' אהלא מין עץ של בושם דומה לאהלות של מקרא ואיננו. ויש באהלא שלשה מינים לבן ירוק ואדום וזה נקרא תולנא מלשון תולעת שני (שמות כ"ה, ד') ויש לו סגולה להוביש הלחות. *[אחי"ה בנו"ג בע"ז תולנא אבל ברש"י תולענא ופי' מל' תולעת שני וכה"ג בכ"י ש"ס אהלא תולאנא וכ"ה בע' אהל (ח"א, מ"ב.) ופי' רבינו אדום כתולעת שני ושם היה מציין רבינו משבת ק"י: וגיטין ס"ט: הגי' אהלא תולענא אבל כבר העירותי שם בהערה 4 כי בגיטין ובכ"י ש"ס א"פ בשבת ג"כ הגי' תולאנא ופי' התשוב' הגאונים הבאתי שם בהערה 5 ע"ש ובענין סגולת אהלא עיי' aloe מ"ש פליניאוס כ"ז. ה' Alias etiam est vulneribus utilissima ad cicatricem perducens . . . Haemorrhoidum quoque abundantiam leniter sistit. Dysenteriae infunditur etc. ובזה תבין למה משתמשים באהלא תולאנא לפיקעא (ע"ז שם) למורסא (גיטין שם) ולירקונא (שבת שם).

* תּוֹלְסִין (נראה מל"פ تالسان מעיל והוא הוא טלית בלשון ערבית طيلسان) ספרי ראה פ' פ"א הואיל והם יוצאין בתולסין אף אני אצא בתולסין ובילק' הגי' קולסין וכ"ה בתשובת מהרי"ק סי' פ"ח ושם יוצאין בקלוסין ובאלה מצות לר"מ חגים (77) כלוסין. וה' ברילל טראכטען 53 רצה לפרשו ע"י ל"ר אמצ' cloca והנכון שהוא מל"פ הנ"ל כמו שהעיר הוא על נכון.

* תְּלֵיסַר (סי' שלשה עשר) עיי"ע תלת.

תלסר (כמו תְּלַאשָּׂר, תְּלָשָּׂר Χαλασάρ Ταλα-σάρ) באשור הדרומי לצפונה של בבל) בב"ר פ' ל"ח [1] (פל"ז) ואת רסן (בראשית י', י"ב) זו תלסר. *[אחי"ה בנו"ג תלתסר וגי' רבינו עדיפה כי כבר הוזכרה זו העיר במ"ב י"ט, י"ב וישעי' ל"ז, י"ב תלאשר, תלשר והיא היא הרשומ' בפטלמיאוס ו, א', ו' ושטראבו צד 744 וכן תרג' ירוש' א' בראשית י"ד, א', ט' אלאסר: תלסר ובפשיט' דְּלַסָר וכן רסן (בראשית שם) תר"י א' תלסר ובתר"י ב' תלאסר.

תלע (= תּוֹלַע, תּוֹלַעַת מל"מ Wurm; הִתְלִיעַ wurmfrässig werden) בילמדנו ופרעה הקריב (תנחומא בשלח סי' ט') אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מ"א, י"ד) למה נמשלו ישראל לתולעת לו' לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה [2] והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל אין להם אלא תפלה והאומות נמשלו כארזים שנאמר (יחזקאל ל"א, ג') [הנה] אשור ארז בלבנון. בכלאי' פ"ב (מ"ג) ימתין לה עד שתתליע פי' התבואה כשזורעין אותה מרקבת בתחלה ומתלעת ואח"כ צומחות מלשון (שמות ט"ז, כ') וירם תולעים. *[אחי"ה והוא כפי' הירוש' כלאים פ"ב דכ"ז ע"ד עד כמה היא מזרעת עד כדי שתהא בארץ ג' ימים במקום הטינא . . . ואם צימחה וכו'. ההפעיל נבנה מהשם תולע, תולעת וכן בחולי' מ"ח. התליע ככר, ושם נ"ח סע"א קישות שהתליע באיביה, ושם ס"ז סע"א ע"ש. ירוש' ברכות פ"ב ד"ה ע"ג זרחה עליו החמה והתליעו תאנותיה ועיי' ב"ר פס"ב שהש"ר פ' דודי ירד. ב"ר פמ"ז שהש"ר פ' עד שיפוח: מדות פ"ב מ"ה מתליעין העצים, ואפעל סנהד' ק"ח: חזרא כי מתלע, מ"ק י': דמתלעי [3]). ירו' שביעית פ"ב דל"ג ע"ד מתלעין בשביעית ירו' שבת פ"ז ד"י. המתלע עיי"ע זכל. והשם נדרים ט': ב"מ פ"ג:ב"ב י"ז. אבות פ"ג מ"א רמה ותולעה, ד"א פ"ג ותולעה במיתו וכו' והקבוץ תולעים יומא י"ט: ירוש' יומא פ"א דל"ט. סוטה ל"ה. חולין ס"ז. ועוד היחיד תולעת מדות הנ"ל, חולין ס"ז: תולעת שבעיקרי גפנים, תולעת שבעיקרי זיתים, תולעת שבגרוגרות, שם נ"ח: תולעת שבתמרים, ובל"ס וארמי תולעתא סנהד' ק"ח: ירוש' שבת פ"א ד"ג: תולעתא דסוסיא. . דתורתא וכו'.

תְּלַע (נ"ל מל"ע تلع ענין נתיחה וחתיכה) תרג' ירו' (א' וב') ושסע אותו בכנפיו (ויקרא א', י"ז) ויתלע יתיה בכנפוי. בעל הערוך גרס תלה עיי' לעיל. *[אחי"ה וכבר העירותי שם שגי' הערוך מתאמת עם מלה סורית תלה וגי' שלנו עולה יפה עם מלה ערבי' הנ"ל] —

---

[1] כ"ה בכ"י ודפ"ר ולא פל"ה כראי' בדפו"ו. [2] בתנחומא בפיה. [3] פועל ב"ב צ"ג סע"ב במשני' מתולעות ובמשניות נאפולי ובכ"י ש"ס ה' מתליעות.

*** תּוּלְעֲבָא, תַּלְעוּבָא** (מן לעב פי׳ לעג ותעתועים Spott) עיי׳ תרג׳ תהלים ע״ט, ד׳; קכ״ג, ד׳; לישעי׳ כ״ח, י״א; לירמי׳ י׳, ט״ו; נ״א, י״ח ועוד תרג׳ עגבים (יחזקאל ל״ג, ל״א).

תלף (= תַּלְפִּיּוֹת (שה״ש ד׳, ד׳) דרש תֵּל פִּיּוֹת עיי׳ בפנים) תלפיות תל של כל פיות מתפללין עליו בברכה בונה ירושלים בקרית שמע הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים[1]) בתפלה אלהי דוד ובונה ירושלים[2]) בס״פ תפלת השחר ירושלמי[3]) (ירו׳ ברכות פ״ד ד״ה רע״ג) הוא ההיכל לפני (מ״א ו׳, י״ז) היכל שכל הפנים פונות לו. *[אחי״ה בדפ״ע נ״ב ברכות ל׳. אבל שם בבבלי אי׳ רק בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונים בו אבל האמת רבינו כיוון על ירו׳ ברכות הנ״ל וז״ל אריב״ל הוא ההיכל לפני[4]) היכל שכל הפנים פונים לו עד כדון בבניינו בחרבנו מנין א״ר אבין בנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו[5]) בברכה בק״ש ובתפלה בברכה בונה ירושלים בתפלה אלהי דוד ובונה ירושלים בק״ש הפורש[6]) סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים. ובילק׳ מ״א ר׳ קפ״ד גרס בשם הירוש׳ בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונות אליו. הוא ההיכל לפני אריב״ל שכל הפונים פונים בו בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונות אליו ומתפללים בברכות בונה ירושלים בק״ש וכו׳ ע״ש. ובשהש״ר פ׳ כמגדל דוד הגי׳ ד״א תלפיות תל שמתפללים בו כל פיות . . . ריב״ל אמר הוא ההיכל לפני הוא ההיכל שכל הפנים מכוונות אותו עד כדון בבניינו בחורבנו מניין א״ר אבין בנוי לתלפיות הוא ההיכל שכל הפנים מתפללות בו בק״ש וכו׳ וא״כ דרש תל במלת תלפיות היינו חורבן כלומר אפי׳ כשהוא תל דהיינו בחורבנו כל פיות פונות בו — ועוד דרש שם תלפיות ספר שאמרוהו פיות הרבה.

תָּלַשׁ (נ״ל מל״פ تراش. تراشيدن עקר ונתש השער ועוד חתך ממחובר ausreissen das Haar, abreissen mit der Wurzel) באלו בהרות פ״ז בנגעים (מ״ד) התולש סימני טומאה והכוה את המחיה פי׳ שער לבן שהפך בשאת והכוה את המחיה להעבירה ביד עובר בלא תעשה דכתיב (דברים כ״ד, ח׳) השמר בנגע הצרעת אלמא אל תעבירה ביד[7]) — (א״ב תרג׳ ובכל תבואתי ישרש (איוב ל״א, י״ב) ובכל אנבי תלשא. פי׳ בלש׳ יוני פעל העוקר). *[אחי״ה ר״ב כיון על ל״י τίλλω והשם τίλσις וכן דעת ה׳ לעווי והנכון כמו שכתבתי בתחלת הערך שהוא ל״פ תרש (ור׳ ול׳ מתחלפות) פי׳ נתש השער ועוד עוקר דבר מחיבורו וכדאי׳ ב״ק פ״ח מ״ו תלש בשערו, יומא פ״ו מ״ד היו מתלשים בשערו, חולי׳ ט״ו: ט״ז. והלאה תָּלוּשׁ (הפכו מחובר), ירוש׳ פיאה פ״א דט״ז סע״ב לא בתלוש שמא במחובר וכו׳, ביצ׳ ג׳. שמא יעלה ויתלוש. ירו׳ שבת פ״ז ד״י. התולש והאורה, ירו׳ סנהדרי׳ ספ״ז דכ״ה ע״ד איתחמי מיתלש בה. פַּעֵל ירוש׳ קידושין פ״א דס״א ע״ג דלא ליהוי מְתַלְּשַׁן בשעריהון. והרבה אי׳ בתרגום ד״מ תרגום תר״י א׳ מקשש (במדבר ט״ו, ל״ב) כד תליש ועיקר קיסין עפ״י ספרי וירו׳ סנהד׳ פ״ה דל״ב ע״ד תולש עצים מן הקרקע, תרג׳ קרחי (מיכה א׳, ט״ז) תלושי, תרג׳ גזי (ירמי׳ ז׳, כ״ט) תלישי, תרג׳ תנתקי (יחזק׳ כ״ג, ל״ד) תתלשין. תרג׳ טרפה (שמות כ״ב, ל׳) בסר תליש מן חיוא חייא, תר״י א׳ בראשית ט׳, ד׳ בשרא דתליש מן חיותא חייא או דתליש מן חיותא נכיסתא. וכן תרג׳ ושרשך (תהלים נ״ב, ז׳) ויתלשינך ועיי׳ תרג׳ איוב ל״א, ח׳ וי״ב. ומחולי׳ קל״ז. מוכח שיש חילוק בין עקירה ובין תלישה אין לי אלא קציר עוקר מנין ת״ל לקצור (ויקרא י״ט, ט׳) תולש מנין ת״ל בקוצרך ופירש״י עוקר עם השרשים כגון עדשים תולש ביד ולא עם השרשים כגון פולין ע״כ ועיי״ע תוספו׳ שם. ובירוש׳ פיאה פ״א דט״ז רע״ג הגי׳ אין לי אלא קוצר תולש מנין תלמוד לומר לקצור קוצר מנין תלמוד לומר קצירך ובילק׳ הגי׳ תולש מנין תלמוד לומר לקצור יכול אף מן ההפקר ת״ל קצירך ובספרא קדושים רפ״א אין לי אלא קוצר תולש מנין ת״ל לקצור קוטף מנין ת״ל קצירך. ושם רפ״ב היה קוצר קצר מלא ידו תלש מלא קומצו. מגיל׳ כ״ח: עלו בהם עשבים לא יתלוש. כתובו׳ פ״ח מ״ד והתלושין מן הקרקע,

---

[1]) כ״ה נכין ברפו״ו ובכ״י וי״ו א׳ וב׳ ב״ר ול״ד וה״ב, אבל בדפ״ר פיזי באסיל ואמי חסר בט״ס. [2]) כ״ה בכ״י ערוך ולוי בדפ״ע גם לי׳ ברפו״ו. [3]) כ״ה נכון ירוש׳ בכ״י ערוך ובדפ״ר אבל בשדפ״ע ירושלם וצ״ל ירושלמי. [4]) כ״ה נכון במהרש״ס (והוא פסוק במ״א הנ״ל) ובנו״ג בט״ס לפני ולפנים. [5]) במהרש״ס אליו. [6]) כ״ה במהרש״ס ובנו״ג פורש. [7]) עיי׳ שבת קל״ב: ופי׳ ר״ח שם כלומר השמר אזהרה היא שלא לעשות וכיון דכתיב השמר הנה הזהיר שלא לחתוך הצרעת וכו׳ ועיי׳ בר״ש ורא״ש בנגעים שם.

ירו' כתובות פ"ח דל"ב, לא עבד מחוברין כתלושין. נפעל מקואות פ"ה מ"ו גל שֶׁנִּתְלַשׁ וכ"ה בתוספת' מקואות רפ"ד גל הנתלש מן הים ומן הנהר. ירו' חגיגה פ"א דע"ו ע"ג עיירות שנתלשו ממקומן. פיעל ב"ר פל"ד ומתלשין ארזי לבנון בהליכתן. והשם המופשט ירוש' שבת פ"ט די"א ע"ד וירוש' ע"ז פ"ג דמ"ג: בית היה לו שעת תלישה מערה לא היה לה שעת תלישה] —

תלשמי (שם עוף) בחלק בגמ' דור המבול (סנהד' ק"ח.) כולן חזרו בתשובה חוץ מתלשמי פי' עוף הוא ולא חזר בתשובה אלא רבע הכל כדגרסינן בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב:) ח' ספיקות [הן] חוגה חובה סוגה והורנינא[1] ותלשמי ומרדא — (א"ב בנוסחאות כתוב תשלמי עיי"ע הרנוגא). *[אחי"ה ועיי' עוד ע' חבה וע' סנה, ודע כי בכ"י ו"ו א' וב' גרס חובא חותא סוגא וכ"ה בכ"י ל"ד וב"ר וק"ט ושם חוגא חיתא סוגא וגי' הותא אי' ג"כ בדפ"ע (חוץ מדפו"ו שהוא כבש"ס חובה) ואולי הוא ל"פ هونه Sperber ובכ"י ב"ר הוד ניגא וכפירש"י סנה' ק"ח, בדפ' שונצינו אי' חותא ותרנוגא ובכ"י ה"ב כאן גרס סרנוגא, וא"כ תרנוגא הוא לפע"ד ל"פ ترنك, تورنك perdix אשר על ידו פירש"י קורא (ש"א כ"ו, כ') ובענין קורא יש באמת פלוגת' אי טהור הוא אי טמא הוא עיי' רש"י חולי' קל"ח: ד"ה קורא — וכגי' הש"ס תושלמי אי' ג"כ בערוך כ"י ו"ו א' ב' ל"ד וכ"ה בסנהד' בגמ' וברש"י אבל רבינו בלי ספק גרס תולשמי או תלשמי כמו שהעיד סדר הערכים. וכ"ה במדרש הגדול כתב יד נח תולשמי. וה' לעוויזאהן צד 181 העתיקו Steppenlerche מן תל ומן שמי! ולבי אומר לי שהוא ל"פ והוא طلسم ענין כישוף Magie[2] ובאמת עוף אחד נקרא בל"פ مرغ جادو עוף של כישוף.

תְּלַת (בל"ס תְּלַת. תְּלָתָא כמו בל"מ שלש, שלשה. שלשת drei ועיי' עוד בפנים) תלת מילי אשתנהו שמייהו (שבת ל"ו. סוכה ל"ד.) כבר פי' בע' חצצרות. בר"ג דפ' החולץ (יבמות ל"ו.) הלכתא כוותיה דריש לקיש בהני תלת ושם מפורש. בר"ג דפ' ראשית הגז (חולין קל"ו:) א"ר נחמן בר יצחק והאידנא נהוג עלמא כהני תלת סבי כר' אילעאי בראשית הגז דתניא ר' אילעאי אומר ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ כר' יהודה בן בתירא בדברי תורה דתניא ר' יהודה בן בתירא אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה כר' יאשיה בכלאים דתני ר' יאשיה אומר לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה והרצן במפולת יד קשיא ליה לר' ניסים בר ר' יעקב ז"ל מכדי חטה ושעורה שני מינין הן והזורען כאחת חייב דתנן בפ"ק דכלאים (מ"ט) הזורע חטה ושעורה כאחת ה"ז כלאים ר' יהודה אומר אינו כלאים עד שיהו שני חטים ושעורה וכו' ואפי' לר' יהודה חטה ושעורה שני מינין הן ורחמנא אמר (דברי' כ"ב, ה') לא תזרע כרמך כלאי' והואיל וחטה וחרצן כלאים ושעורה וחרצן כלאים מ"ט א"ר יאשיה אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד ולא עוד אפי' אם זרע חטה ושעורה בכרם פטור לר' יאשיה עד שיזרע שלשתן במפולת יד כדגרסי' בפ"א בקידושין בגמ' כל מצות[3] (קידושין ל"ט.) א"ל לא צהריתו מי לא קיי"ל כר' יאשיה וכו' ואמר[4] מצאתי טעם מפורש בגמ' דבני מערבא (ירושי כלאים רפ"ח דל"א רע"ב) כתיב לא תזרע כרמך כלאים מלמד שאינו חייב עד שיזרע שני מינין בכרם דברי (ר' יונתן ר' יאשיה אמר) [צ"ל ר' יאשיא ר' יונתן אמר][5] אפי' מין אחד על דעתיה דר' יונתן כתיב (ויקרא י"ט, י"ט) שדך לא תזרע כלאים לאיזה דבר נאמר לא תזרע כרמך כלאים חבריא אמרי להתראה שאם התרו בו משום שדך לוקה משום כרמך לוקה וקסבר ר' יאשיה מדכת' קרא לא תזרע כרמך כלאים דאלמא אינו חייב עד שיזרע כרמו מעיקרא כלאים ויזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד כי היכי דנהוו שני מינין בכרם[6], בפ' אלו דְברים בפסחים בגמ' הקטר חלבים (ס"ח:) רב יוסף יומא

---

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו א' וב' ול"ד ובדפ"ע והרנוגה (ובדפ"א והרנוגה). [2]) וכ"ה בל"ע ומזה בלשונינו Talisman. [3]) כ"ה נכון ברפו"ו ובשדפ"ע נשמט בטעות. [4]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ה"ב ובעיקרי התלמוד ובדפ"ר אבל מדפ' פיזי והלאה אי' ואני וצ"ל ואמר כי הם הם דברי ר' ניסים בר יעקב ז"ל. [5]) וכ"ה נכון בכ"י ה"ב. [6]) בירו' אי' בהיפך וכך הצעת הירוש' לא תזרע כרמך כלאים מלמד שאינו חייב עד שיזרע שני מינים בכרם דברי ר' יאשיה ר' יונתן אמר אפי' מין אחד על דעתו דר' יונתן כתיב שדך לא תזרע כלאים לאיזה דבר נאמר לא תזרע כרמך כלאים חברייא אמרין להחמיר עליו אפי' מין אחד על דעתיה דר' יאשיה שדך לא תזרע כלאים לאיזה דבר נאמר לא תזרע כרמך כלאים חברייה אמרין להתרייה שאם התרו בו משום שדך לוקה משום כרמך לוקה ע"כ וכ"ה בר"ש כלאים פ"ח מ"א ומפורש שם היטב וכן הובא פירושו באו"ז הל' כלאים סי' רס"ג עשיה ועיי' ג"כ מה שפי' הרמב"ן בקידושין ל"ט. והרשב"א בחולין פ"ב: ואין כאן מקום להאריך ועיי' ג"כ תשו' הגאונים סי' י' ות"ל בהוצ' ה' הרכבי צד 4, 224. ומאמר של ר' יאשיה נשנה בברכות כ"ב. חולי' פ"ב: קל"ו: בכורות נ"ד. קידושין ל"ט.

דמעצרתא עבדו ליה עגלא תולתא [1]). פי' שלישי לבטן שהוא מובחר מכל ולדות שבפרה כי הראשון כחוש הרבה והשני מובחר ממנו והשלישי מוטב מכולן. בפ' ד' מיתות בגמ' בעל אוב (סנהד' ס"ה סע"ב) איברי להו עיגלא תולתא [2]) פי' רך וטוב כמו עגל שלישי בבטן [3]). בר"ג דפ' י' יוחסין (קידושין ע"ב.) ותלת עלעין בפומה (דניאל ז', ה') א"ר יוחנן זו חרן [4]) והדייב [5]) ונציבין פעמים בולעתן שמושלין ומשעבדין בהן פרסיים היינו בפומה ובין שינה (דניאל שם) היינו דפעמים פולטתן שאין משעבדין בם דדבר שבין שיניו עומד לפולטו. בויק"ר ויהי ביום השמיני פ' ר' עזריה [6]) (פי"ב) כל האילנות נקראו על שם פירותיהן תאנה על שם תאנה רמון על שם רמון חיזור מיתקרי חיזור הדא גופנא אית ליה תלת שמהן מיתקרי גופנא דנפיק מן גופנא ענבים דנפיק מן ענבים חמר לומר לך מה ענבים הללו אם אין אתה ממרסן ביד אין אתה מוציא מהן כלום כך כל השותה יין הרבה סוף שהיא מקיא כל מה שבמעיו [7]) — (א"ב תרג' שלשה אלה (בראשי' ט', י"ט) תלתא אילין, תרג' מלשני [8]) בסתר רעהו (תהלים ק"א, ד') דמשתען לישן תליתאי על חבריה נקרא לשון הרע בל' חכמים לשון שלישי שהורג שלישי). *[אחי"ה עיי"ע לשון (ח"ה, ס"א וש"נ). וכן תרג' משלשת . . משלש (בראשי' ט"ו, ט') תלתא . . תלת, תרג' שלש מאות אמה (שם ו', ט"ו) תלת מאה אמין וכן כל לישנא שלשה ושלשת הבאים בל' זכור אבל שלש ושלשת הבאים בל"נ מתורג' בל' תלת עיי' המתורגמן. תרג' שלשתכם . . . שלשתם (במדבר י"ב, ד') תלתיכון . . . תלתיהון. וכן בדרז"ל ב"ב קמ"ד. גיטין י"ד. מ"ק כ"ח. פסחים קי"א. הני תלת מילי וכו', ר"ה כ"ג. תלת פרוותא, וכו', מגילה ו': חגיג' ט"ו: תלת מאה, גיטין נ"ז. תלת מאה אלפי. תְּלָתִין פי' שלשים דניאל ו', ח'. תרג' בראשית ה', ג'. ו'; ט"ו. י"א. י"ד. ע"ז ח': תלתין ותרין קרבי עבדו רומאי וכו'. ירו' כתובות פי"ב דל"ה. תליתיתי יומיא. שלש עשרה (בראשית י"ד, ד) תרג' תלת עסרי ובתר"י א' בהבלעת העין: תליסרי וכן שלשה עשר (במדבר כ"ט, י"ג) תרג' תלת עסר ובתר"י תלתיסר ועוד שם תליסר, שלשה עשר פרים (שם י"ד) תלתא עסר תורין ובתר"י א' תליסר. וכן תליסר ברכות ח' סע"א כ'. שבת ק"י רע"א, ובסנהד' ק"ו: תלת סרי וברש"י תליסר. ומספר סדורי תְּלִיתַי, תליתאה וכן בל"ס תְּלִיתָיָא דניאל ב', ל"ט תליתי תרג' יום שלישי (בראשית א', י"ג) תליתַי [9]), הנהר השלישי (שם ב', י"ד) תרג' נהרא תליתאה, שלשים (שמות ל"ד, ז') תרג' דר תליתי, בתר"י א' תליתאי ועיי' תר"י בראשית א', ט"ז. בשלישת (ש"א ג', ח') תרג' בתליתאה. והקבוץ תְּלִיתָאִין תרג' בראשית ו', ט"ז; נ', כ"ג ולנקבה יחידה תליתא תרג' יחזקאל כ"א, י"ט. תְּלִיתֵיתָא תרג' במדבר ב', כ"ד ועוד מספר סדורי תְּלְתָא תרג' השלישית (מ"ב י"א, ה', ו') תלתא מנכון, ועוד תּוּלְתָא וכ"ה בל"ס ובתרג' ירוש' א' דברים ו', ט'; י"א, כ' וכגי' רבינו עגלא תולתא עיין לעיל ובנו"ג בכ"מ בש"ס תילתא. ועוד כל"ס תְּלִיתָיְתָא תרג' עגלת שלשיה (ירמיה מ"ח, ל"ד) עגלת תלתות רבתא. ועיי' תרג' ישעיה ט"ו, ה' ברד"ק שלשית ההין (במדבר ט"ו, ו'; כ"ח, י"ד) תרג' תלתות הינא. והקבוץ ירוש' עירובין פ"ב ד"כ: תרין תַּלְתוּתִין, שם: מאה וארבעים תלתותין, ושם ג"כ תולתתין, תשעה עשר תלתותין, איכ"ר פ' רבתי: זימנא תליתיתא. ויק"ר פ"ט עיי"ע תנן א'] —

* תְּלְתּוּתָא (בל"ס תליתותא פי' שליש ein Drittel) ירו' עירו' עיי' סוף ע' הקודם לזה.

* תלתכים ? ירוש' מגילה פ"ג דע"ד. תלתכים צ"ל תלסיום עיי"ע אבדוקום במו"ע (ח"א, ה') ושם פירשתי.

---

[1]) בנו"ג ביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא ובכ"י ובדפ"ר לי' אמר ועיי' ד"ס במקומו ושם הגי' ג"כ מעצרתא.
[2]) בנו"ג ומיברו להו עיגלא תילתא וכ"ה בילקי' ישעיה ר' שנ"ז. [3]) וכ"ה בפירש"י בסנהד' בל"א ובעירו' ס"ג. ד"ה עגלא תילתא פי' כן בל"א אבל הקשה עליו מהך דסנהד' עש"ה ועיי' ג"כ תוספות גיטין נ"ו. ד"ה עגלא ובכורות י"ט. ד"ה דהך אבל ברש"י בשבת י"א. פי' בכל זאת שלישי לבטן ע"ש. ובענין לי ראשון בסנהד' שם עיגלא תילתא גדול כאלו הגיע לשליש שניו וכו' הביא ראיה מב"מ ס"ח. עד שיהו משולשין וכן פי' רש"י שם ע"ש וכן ראיתי בתשו' מועתקת מל' ערבי שהביא שט"מ לב"מ ד"ה אבל בשם הריא"ף עד שישלם להם ג' שנים — ובתוספו' בכורות י"ט. ד"ה דהך פי' דתילתא לשון חשיבות כמו (שבות י"ד) ושלישים על כלו. [4]) בנו"ג חלזון וצ"ל חלוון עיי"ע אחר ע' חלון וע' חדיב וע' חלזון ומ"ש. [5]) כ"ה בכ"י ל"ד ב"ר אבל בכ"י ו"ו א' ובעיקרי התלמוד חדייב. [6]) כ"ה נכון בדפ"ר ופיזי' והלאה וכבר העירותי בע' שף ד' (ה') וע' שפרפר א' שכן היה מכנה את פ' י"ב בויק"ר ובכ"י ו"ו א' פי' ר' אליעזר ובכ"י ב"ר פרש' ר' אליעזר בן עזריה וצ"ל פרש' ר' עזריה. [7]) בויק"ר שם קצת בגי' משונה ע"ש. [8]) בכתי' מלושני. [9]) כ"ה בדפ"ס ובנו"ג ובתר"י א' תליתאי.

* תִּלְתּוּל (כפול מן תלול פי' חתיכות בשר התלויות (Warze, Fleischgewächs בכורות מ' : הרי תלתול בעלמא הוא. והקבוץ תוספת' נגעים פ"ב התלתלין, בכורו' שם : בעלי התילולין ובשט"מ התלתולין. ופי' רגמ"ה תלתול כעין שומא של בשר שתולה בעור.

* תַּלְתַּלִּים (מל"מ פי' תלים רמים erhabene (Hügel ויק"ר פי"ט תלתלי תלתלים הם ועיי' עוד ע' תל ב'.

תִּלְתָּן (פי' כמו שבלילתא (בל' פונית τιλτω)[1] (Fönnkraut בפ' ב' בכלאים (מ"ה) וכן תלתן שהעלה מיני ב ש מ י ם[2]. בפ"ק דר"ה בגמ' ולירקות (י"ב :) תנן התם בריש מעשרות (פ"א מ"ג) התלתן משתצמח „ירוש' (מעשר פ"א דמ"ח סע"ד) כדי שתזרע ותצמח. פי' חשוב פרי משתצמח לזרעים שאם יזרע יצמח כיצד בודק נוטל מלוא קומצו ומטיל לתוך ספל של מים שקע רובה הייבת ואוקימנא ברוב כל פרידה ופרידה כלומר כיון ששקעה יש בה עיקר פרי על כן היא כבדה[3] התבועה והזתים משיביאו שליש פי' כגון הפרי כשיגמר יש בו משקל ג' סלעין כיון שהביא משקל סלע[4] חייב במעשר מנלן אמר ר' זירא (ירו' מעשרות שם דמ"ט רע"א) עשר תעשר כלומר עשר מדבר שאם תזרע אותו תעשר ממנו כגון דבר שזורע וצומח[5] פרט פחות משליש שאינו צומח"[6]. פי' תלתן חולבא בל' ישמעאל והוא מן הזרעונין כמין עדשים והוא מר בתחילתו וכששורין אותו במים נמתק — (א"ב וכן שמו בל"י תילידן ובל' גמר' שבלוליתא). *[אחי"ה ר"ב כיון על ל"י τῆλις, ιδος והנכון שהוא τιλτω הנ"ל בראש הע' ול' ערבי حلبة עיי"ע שבליל וש"נ תשובת הגאונים. וכן פירש הרמב"ם בכלאים פ"ב מ"ה וכן תלתן : „נקרא בערבי חלבא" וכן פי' הרמב"ם בתרומ' פ"י מ"ה תלתן בערבי חלבה. וכנ"ה במעשרו' פ"ד מ"ו תמרות של תלתן, מעשר שני פ"ב מ"ב בכרשינים ובתלתן, ושם מ"ג תוספת' תרומ' פ"י ותוספ' מ"ש רפ"ב תלתן של מעשר שני, תרומות פ"י מ"ו חבילי תלתן וכ"ה בערל' פ"ג מ"ו ביצ' ג' : יבמות פ"א. זבחים ע"ב. תוספת' תרומ' רפ"ח נדה פ"ב מ"ו מימי תלתן. ב"ק פ"א. ירו' ב"ב רפ"ה דט"ו. שדה תלתן. תוספת' ב"ק פ"ז המערב את (הגידה) [צ"ל הגירה][7] בתלתן ועיי' מכילת' משפטים ספי"ג ילק' משפטי' ר' שמ"ג. תוספת' עוקצי' ספ"ג תלתן . . ביקיא. ועוד עיי"ע רוביא ומ"ש. ירו' פיאה רפ"א די"ח. תלתן בעמיר. ירו' ב"ב רפ"ה דט"ו. תלתן שהעלת מינֵי עשבים וכו'] —

* תַּלְתְּסַר עיי"ע תלסר ומ"ש.

* תָּם (מל"מ פי' א') כמו תָּמִים ganz, unversehrt ב') הפכו מועד (fromm, unschädlich ב"ק י"ב : וש"נ בכור מוכרין אותו תם חי וכו' ומה שענין תם הפכו מועד עיי' ב"ק י"ג : י"ד. והלאה ט"ז: והקבוץ שם ט"ו : תַּמִּין והתואר בתרג' תמימא פי' כמו בל"מ תמים והקבוץ תמימין, תמימי תרג' משלי י"א, כ'; י"ג, ו'; כ"ח, י'. והשם תְּמִימוּת (ובל"ס תַּמִּימוּתָא) תרג' שם י', ט'; י"א, ג'; כ"ח, ו' וזולתו. ויק"ר פי"א בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות. והשם המופשט תַּמּוּת Unversehrtheit ספרא ויקרא פרק ז' פרש' ו' תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעוף. ובענין תם הפך מועד עיי' ב"ק י"ח. ל"ט : מ"ה : צד תמות. והפעל תָּמַם (מל"מ) ב פ י ע ל נדרים ל"ב. כל המתמים עצמו הקב"ה מתמם עמו.

תֹּם (= תּוּמָא בל"ס ובל"ע ثوم פי' בל"מ שׁוּם (Knoblauch בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ט.) ליתי תומא יחידאה. פי' שום שאין לו כן אלא הוא יחידי — (א"ב תרג' ואת הבצלים ואת השומים (במדבר י"א, ט"ו) ובוצלי ותומי). *[אחי"ה ובתר"י א' ותוּמַיָּא. וכנ"ה בשבת ק"מ. עיי"ע שפת ד'. ירוש' תרומות פ"ח דמ"ו. עבד תום שחיק גו בייתיה. בירו' כלאים פ"א דכ"ז. מפורש השומנית תומניתא עיי"ע שם וע' שנונית ומ"ש] —

תם (= תּוּמָא נ"ל מל"פ ثومه חוטים שאינם ארוגים סביב הבגד Fransen ורבינו פי' רצועות) בס"ג דפ' הזהב (ב"מ ס' :) למרמא תומי לסרבלא פי' ליתן רצועות לסרבל ולתקן לו ציצית ונראה יפה. *[אחי"ה ולפע"ד מל' פרסי' הנ"ל ויפה עולה בזה

---

[1]) פפלני"צ ללעף צד 317. [2]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובירו' וברמב"ם מהל' כלאים הל"י ובאו"ז סי' רס"ז ובנו"ג צמחים ובב"ק פ"א. בכ"י ובנו"ג עם מיני בשמים. [3]) ובפי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנא בט"ס בכירה וצ"ל כבידה. [4]) בפי' ר"ח אי' עוד וחתכו. [5]) וכ"ה בפי' ר"ח ובירוש' אי' שהוא נזרע ומצמח ובפי' הר"ש ומהר"י בא"צ חגי' גזרע ומצמיח. [6]) ע"כ הועתק מפי' ר"ח בר"ה (בש"ס ווילנא) ועיין ג"כ הר"ש ומהר"י במ"צ שהביאו ג"כ תירו' הנ"ל. [7]) עיי"ע גר ט'.

פירש"י תומי: פרנזי"ש (Fransen, franges =) ליפותו עושין לו תלאי מחוטי משי סביב ע"כ. וראיתי בשט"מ במקומו שפי' תומי כמו תאומי והוא ששוזרין אות' השללים היוצאים בסוף הבגד ומחברים אותם שנים שנים או שלש שלש כדי שלא תסתר האריגה ע"כ] —

תָּם (פי' בלא"ר תַּמָּה כמו תַּמָּן בל"ס בל"מ שָׁם, שָׁמָּה da, dort) שלחו מתם פי' מארץ ישראל לבבל — (א"ב שלחו מתם פי' משם כלומר מארץ ישראל ובעזר' (ו', י"ב [1]) די שכן שמיה תמה ותרג' אשר שם הזהב (בראשית ב', י"א) די תמן דהבא ובלי' גמר' התם וכן מן כא אמרו הכא). *[אחי"ה ועיי"ע התם (ח"ג, רנ"א) ומ"ש. ובש"ס אי' שלחו מתם באלה המקומות ביצה ד': יבמות קט"ו: (לפי גי' הרא"ש פט"ו רסי' ה') גיטי' כ'. ל'. ל"ה. ס"ו. ע"ג. נדרים פ"א. ב"ב צ': קכ"ד: קכ"ה: קכ"ו: קנ"ז: קנ"ח: קס"ה: קע"ד: (ע"ש בפירשב"ם) סנהד' י"ז. ל"ד. פ"ח: זבחים פ"ז. מנחות מ"ג. חולי' נ"ט: ע"ו: צ"ב. ק"א: ערכי' כ"ב. ע"ש. ובל"מ תמה עיי' לעיל ובתרג' בראשי' ב' ח' תמן. ותרג' משם (שם י"; ג', כ"ג) מתמן. תרג' שמות כ', י"ח דתמן; תרג' דברים י"ב. ה'. ו' לתמן. וכן בדרז"ל ברכות ס"ג. תמן אמרי, ב"מ פ"ד: תמן אמרין, סנה' ק"ג. עיי"ע קלביא. ירו' סוטה רפ"ו ד"כ סע"ד תמן א"ר חזקיה וכו', פסיקת' דר"כ צד ל"ח. אתא מן תמן. ברכות ס"ג. תמן הוי גבר . . תמן לא תהוי גבר. ויק"ר פ"ג תמן קורין וכו', ירוש' שבת ספ"ט די"א ע"ד תמן צווחין עיי"ע הרהון (ח"ג, רמ"ב) וש"נ ב"ר פל"ט תמן קריין ע"ש ובירו' הרבה פעמים (ירוש' כתובות פ"ה דל"ה: עיי' מע"ש פ"ד דנ"ה. ירו' גיטין פ"ה הל"ט) רבנן דתמן והם חכמי בבל הפכם רבנן דהכא (חכמי א"י), ירו' גיטין פ"ה דמ"ז סע"ב ורע"ג תמן אמרין. תנינן תמן, ירו' תרומ' פ"א ד"מ ע"ד תנינן תמן אין תורמין והוא משנה בסוף אותו הפרק וא"כ תמן נאמר ג"כ על המשנ' באותו הפרק עיי' מבה"י צד י"ב: ירוש' דמאי פ"א דכ"א ע"ד תמן תנינן ירו' ב"ב רפ"ב די"ג: ריחיא דתמן] —

תָּם (מל"מ תּוֹם ענין סוף וקץ enden) בס"ג דפ' כיצד משתתפין (עירו' פ"ח:) ד' אמות התם תיימי פחות מארבע אמות הכא לא תיימי [2]. בר"ג דפ' הבית והעליה (ב"מ קי"ז.) מודה ר' יוסי בגירי דידיה פי' אע"ג דאמר ר' יוסי על הניזק להרחיק את עצמו מודה היכא דממש עביד ליה איהו היזק דעל המזיק להרחיק את עצמו והכא נמי דכי משי האי ידיה נפלי מיא על התחתון איהו ממש עביד ליה היזיקא ועל העליון לתקן דתיימי והדר נפלי ס"א דמפסקי והדר נפלי [3]) פי' דלא נפליא בהריא מידיה על התחתון אלא איהו משי ידיה היכא דלא אפחיתה מעזיבה ואזלי מיא עד דמטו מקום הפחת ונפלי עליה.

תְּמָא (עוף טהור Name eines reinen Vogels) בס"ג דחולין (קמ"א:) תמא מהו אמר רבא לא ידע האי גברא דעוף טהור מחייב לשלוחיה — (א"ב בנוסחאות כתוב תמה). *[אחי"ה ובנוסחאותינו כתוב תימה, והח' לעוויזאהן (צד 182) פי' מלשון תם einfältig וחשב שהוא הוא עוף הנקרא Gimpel] —

תְּמָא (אולי מל"ע ופ' سهم גורל Loos) הפיל פור הוא הגורל (אסתר ט', כ"ד). תרג' תמה הוא עדבא. *[אחי"ה וזה לשון המתורגמן תנינא דספרא בתרג' ירוש' תמה הוא עדבא וכן הביאו בעל הערוך אבל קדמאה מתורגם עדבא היא מילתא ובתרג' שני צבע פיסא. ובדפ' פראג נשמט כל הערך] —

* תְּמָא (פי' מס Steuer) וישם המלך אחשורוש מס (אסתר י', א') תרג' שני ושוי תמא על ארעא כה"ג במתורגמן ובנו"ג תמה (ב' פעמים באותו פסוק) וכתב המתורגמן ואולי הם משרש אחד ע"כ ולי נראה שהוא ל"פ تمغا طمغا מס שהמלך שם על הסוחרים ועוברי ושבים וה' פערלעס (עט"ש 109) חשב שהוא ל"ר אמצעי מל"י θέμα themo, temo Rekrutenablösungsgeld ואין נ"ל.

* תּוֹמָא הקבוץ תּוֹמַיָּא תרג' תומים.

תְּמָד (לדעת ר"ב מל"ר temetum יין Tresterwein, Weinhefen mit Wasser Wein והפעל תְּמַד anstellen) בסוף מעשרות (פ"ה מ"ו) המתמד ונתן

---

[1]) ועיי"ע ו'; ה', י"ז. [2]) קרב לזה בש"ס דפ"ש התם תיימי מיא הכא לא תיימי מיא עיי' ד"ס במקומו ונעלם ממנו גי' הערוך ובנו"ג ארבע אמות תיימי פחות מד"א לא תיימי ומלת מיא אי' ג"כ בהעתקת פי' ר"ח וכ"ה ברש"י ע"ש. [3]) בנו"ג דפסקי מיא והדר נפלי וגי' מיא לי' בכ"י ש"ס וברש"י ובכ"י ש"ס ה' וברי"ף דפ"ק אי' מיא מיתם תימי והדר אזלי וזה קרוב לגי' רבינו דתיימי והדר נפלי.

מים במדה עיי׳ בע׳ פרצן — (א״ב גם זה לעד כי לא שלם ספרו בעל הערוך כי בע׳ חרצן לא פי׳ מהו תמד. פי׳ בל״ר תמת יין ובלי חכמים נקרא כן מין יין מחרצנים וזגים מעורבים במים) *[אחי״ה ר״ב טעה כי נגרר אחר גי׳ מוטעת והגי׳ הנכונה פרצן וכדאי׳ בכ״י בעיקרי התלמוד ובדפו״ו אבל בשרפ״ע בט״ס חרצן וצ״ל פרצן ובע׳ הנ״ל פי׳ רבינו (עפ״י פי׳ ר״ח בפסחים) מהו תמד דפורצני זמהו תמד דרווקא ע״ש. וכנ״ה במעשר שני פ״א מ״ג ירו׳ מעשרו׳ פ״א דנ״ב רע״א התמד עד שלא החמיץ וכו׳, וכ״ה בחולי׳ כ״ה: ופירש״י שם תמד מים הנתנים בחרצנים ולכשהחמיץ ותוסס נעשה יין והתמד עד שלא החמיץ מים בעלמא הוא וכו׳ וכתבו התוספות ד״ה התמד ונראה דמיירי במים הנתנים בשמרים דומיא דהמתמד ונתן מַים במדה דמייתי עלה בגמ׳ דמיירי דנתנים בשמרים כדמשמע בפ׳ המוכר פירות (ב״ב צ״ז.) ואינם שוים לגמרי כדמשמע בפ׳ אלו עוברין (פסחים מ״ב:). ורגמ״ה בחולין פי׳ התמד עד שלא החמיץ כלומר שזו ישנים חרצנים שיוצאים מהם יין אינו נלקח בכסף מעשר כלומר ששורין אותם במים ויש בו טעם יין מן הזגים עד שלא החמיץ אינו נקח מכסף מעשר וכו׳. ירו׳ דמאי רפ״א דכ״א רע״ד בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מן המעשרות שהיו עושין יינן בטהרה לנסכים ולא היה מחמיץ והיו מביאין מן התמיד ועכשיו שהיין מחמיץ חייב, תוספת׳ דמאי רפ״א בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מפני שחזקתו מן התמד וכו׳ ועיי׳ פסחים מ״ב: ופירש״י שם תמד בופי״ט (Trester, buvette =) לפי שהיין היה טוב ואינו מחמיץ וסתם חומץ שלהם מן תמד היה בא. ודע כי ע׳ זקנים העתיקו תמיד (עברי׳ ט״ז) ע״י οἶνον פי׳ יין כאלו כתוב תֶּמֶד — והפעל בפיעל ב״ב צ״ז רע״א המתמד ופי׳ הרגמ״ה שופך מים בחרצנים. ושם ובחולי׳ פ״ז: לא צריכ׳ שתמדו כמי גשמים ופירש״י בחולי׳ שתמדו: שערבו. נפעל ב״ב הנ״ל שנתמד מאיליו׳ חולי׳ שם שנתמדו מאליהן] —

* תָּמִיד (מל״מ פי׳ כמו תדיר beständig ובפרט עולת התמיד das beständige Früh- u. Abendopfer) פסחים פ״ה מ״א תמיד נשחט וכו׳ תענית פ״ד מ״ו בטל התמיד ברכות ס״ב: שחיטת התמיד. מגילה ג׳. תמיד של בין הערבים. חגיגה ו׳: עולת תמיד. והקבוץ ברכות י׳: תמידין [1].

תְּמַהּ (מל״מ תָּמַהּ, בל״ס תְּמַהּ, תְּוַהּ sich wundern, staunen) בס״ג דפ׳ התכלת (מנחו׳ מ׳.) המטיל תכלת לסדינו בירושלם אינו אלא מן המתמיהין פי׳ „תמהין עליו בני אדם שאין יודעין שמותר תימהה איכא איסורא ליכא". *[אחי״ה הועתק מפי׳ רגמ״ה. תרג׳ ויתמהו (בראשי׳ מ״ג, ל״ג) ותמהו, תר״י א׳ שם י״ז, י״ז ותמה, תר״י שם י״ח, י״ב ותמהת שרה, שם ט״ו לא תמהית. והשמותי עליך (יחזקאל ל״ב, י׳) תרג׳ יתמהון עליך תימה. וכן בדרז״ל ברכות ח׳. תמה, פסחים כ״ח: תמה על עצמך. ב״ר פ״י תמה אני וכו׳ כריתות ט״ז: תמיה אני כ״ה בגי׳ רבינו בע׳ קסם ובנו״ג תמיהני אני וצ״ל תמיה אני או תמיהני. תנחומא כי תצא סי׳ ב׳ התחילו הכל תמהין ואומרין וכו׳, ירוש׳ חגיגה פ״ב דע״ז רע״ד תמיה אני. ירו׳ קידושי׳ פ״א דנ״ח: אל תתמה על זו. ירו׳ פסחים פ״ו דל״ג: בר קפרא תמה ר׳ אליעזר לא תמה, שם: תמיהני, ירו׳ יומ׳ פ״א דל״ט. תמיה אני, פסיקתא דר״כ צד מ״ג, יושב ותמה בלבו, עד מתי אתה יושב ותמה בלבך. ב״ר פי״ב עמד לו תמיה, תענית כ״ג: דתמהא לן, סנהדר׳ צ״ה. תמהיתו. ועוד עיי״ע אתמהא ח״א של״ג וש״נ. והתואר במקום השם חולין ע״ה. מילתא דתמיהא, והקבוץ שם: תרי תְּמִיהֵי] —

תמה (= תֵּימַהּ, תִּימְהָא מל״ס תַּמְהָא, תְּמִיהוּתָא Staunen, Entsetzen) ושמה ושערורה (ירמיה ה׳, ל׳) תרג תימה נשנו. *[אחי״ה וכן תרג׳ שער (יחזקאל ל״ב, י׳), ותר״י א׳ מופת (שמות ז׳, ט׳; דברים י״ג, ב׳. ג׳) תימהא, והקבוץ תמהין תְּמְהַיָּא עיי׳ תרג׳ ירו׳ א׳ דברים ד׳, ל״ד; ו׳, כ״ב; כ״ח, מ״ו; ל״ד, י״א; לתהלים ק״ה, ה׳, כ״ז; לדה״י א׳ ט״ז, י״ב; דה״י ב׳ ל״ג, י״ג, ב״ר ר״פ ל״א מהמהם (יחזקאל ז׳, י״א) מן תמהתהון, ובל״מ תִּמָּהוֹן, ב״ר פ״נ ויתמהמה (בראשית י״ט, ט״ז) תימהון אחר תימהון] —

* תִּמָּהוֹן עיי׳ סוף ע׳ הקודם לזה.

תְּמַהְתָּא (לפי׳ ר״ב מל״י τέμαχος חתיכה Stück) בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ נפלה (חולין נ״א סע״ב) תמהתא חיישינן פי׳ עלין — (א״ב בנוסחאו׳ כתוב תמחתא פי׳ בל״י חתיכות). *[אחי״ה בנו״ג תימחתא לא חיישינן וכצ״ל בערוך לא חיישינן כי בע׳ נבר גרס נברא חיישינן ואם כן תימחתא לא חיישינן אבל גם בפי׳ רגמ״ה הועתק

[1]) בל׳ העברי החדשה הַתָּמִיד, מתמיד פי׳ ישקד בלי הפסק בלימודים.

תמחתא חיישינן וז"ל תמחתא חיישינן דבר שגדל סביב העץ שקורין טיל ומתקנין אותו לצורך חבלים ומותחין אותו כעין רצועות והכי קאמר אי מתוקן ומתיח חיישינן דלא שריק נברא לא חיישינן כלו' נברא גדל בדקל ע"כ וכן פירש"י .ע"ש וכן שם הלע"ז טי"ל והוא מל"צ Lindenbast, tille. ולפי פי' ר"ב הוא מל"י הנ"ל והפעל ממנו עיי"ע איתמח (ח"א, של"ג ומ"ש) — פסחים ע"ד סע"ב חלא מתמהא עיי"ע חל (ח"ג, שצ"ב) ושם פי' רבינו] —

תַּמְוָן (Entsetzen erregende Thiere, Marder) תרג' ורבצו שם ציים (ישעיה י"ג, כ"א). *[אחי"ה בנו"ג וישרון תמן תמון וכ"ה ציים (שם ל"ד, י"ד) בתרג' תַּמְוָן וכ"ה בתרג' ירמי' נ', ל"ט ובפירש"י שם תמון אבל רד"ק בשרש תמז הביא הגי' בשני ווין וז"ל ברוב הנוסחאות כתוב תמווין בשני וי"ן. וכתב הרד"ק בירמיה שם תרג' יונתן תמוון וי"מ שהם נמיות הנזכר בדרז"ל כדי שלא תקפוץ הנמייה מרטינא בלע"ז ע"כ וכן פירש"י בישעיה י"ג, כ"א ע"ש] —

* תְּמוּרָה (מל"מ מן מור (Tausch, Verwechslung סנהד' כ"ב סע"ב לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים. נדרים כ': בני תמורה ע"ש בפי' רש"י. אסת"ר פ' ויהי בימי: בני אמוריה: שהיו תמורות של אבותיהם. ובפרט בענין תמורת הקרבנות ועל שם זה נקרא המסכת תמורה.

* תַּמּוּז (א') שם צלם (Adonis) (ב') חודש רביעי א') מל"מ מבכות את התמוז (יחזק' ח', י"ד) עיי' מ"ש הרמב"ם במו"נ ג', כ"ד ורד"ק שרש תמז ועיי' מ"ע דמ"ג חי"ז 397 והלאה ומ"ש הח' לעברעכט. ב') מל"ע ופ' تموز ובל"ס תמוז, תמוזא עיי' תרג' ירו' א' בראשית ח', ה'; תרג' שני אסתר ג', ז'; תרג' שה"ש א', ז', שבת נ"ג, תקופת תמוז ועיי"ע תקופה.

* תְּמוּזָה (שם הפרטי) ירו' מגילה פ"ד דע"ה: ר' יהודה בר תמוזה.

* תַּמּוּת עיי"ע תם א'.

* תְּמוּתָה (מן מות (absterbend הקבוץ קידושין כ"א: כ"ב. מוטב שיאכלו בשר תְּמוּתוֹת שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות

תַּמְחוּי (אולי מל' פרסי' تبنگو, تبنگوی Brodkorb, (Kiste, Büchse בפ' ט"ז בכלים (מ"א) כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משלחן הכפול ותמחוי המזנין[1]) פי' „קערה גדולה שהיא לאכילת מזון יש לבני אדם חשובין קערה גדולה ויש בגופה של קערה מגורות ודומין לקערות קטנות בתוך קערה גדולה ויש בו כל מיני מזון מינין מינין והוא זני כדכתיב (דניאל ג', ה') וכל זני זמרי וכתי' (דה"י ב' ט"ז, י"ד) בשמים וזנים ותרג' למינהו (בראשי' א', י"ב) לזנוהי"[2]). מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (פיאה פ"ה מ"ז). תמחוי נגבה בג' ומתחלק בג' (ב"ב ח':) כבר פי' בע' קפה. בכלי מתכות פ' י"ד בכלי' (מ"ד) הסומך והמחגר והתמחויות פי' „תמחויות כמין קערות קטנות יש לעול והוא ראש העול והוא חלק על צוארי השוורים"[3]). בפ' כלל גדול בגמ' היודע שהוא שבת (שבת ע"א.) ובריש כריתות בגמ' האוכל חלב (ד' :) כגון שאכלו בשני תמחויין ור' יהושע היא דאמר תמחויין מחלקין. בפ' אמרו לו אכלת חלב (כריתות ט"ו:) (ובספרי) [צ"ל ובספרא] בפרש' כהן משיח (ויקרא דיבורא דחטאת פרק א' פרש' א') א"ר יהושע שמעתי באוכל מזבח אחד בה' תמחויין בהעלם אחד שהוא חייב על כל אחת ואחת[4]). בפ' אין בין המודר (נדרים מ"א: במשנה) ואוכל עמו על השלחן אבל לא מן התמחוי אבל אוכל הוא[5]) מן התמחוי החוזר. גמרא (שם) א"ר יוסי בר'[6]) חנינא מתמחוי החוזר לבעל הבית. פי' קערה גדולה שמשימין בה מאכל לפני האורחין ואם שמו אותה לפניהן אין אוכלין בה ביחד שבשביל שניהן מרבים בה מאכל ונמצא נהנה זה מזה וזה מזה אבל מן התמחוי החוזר לבעל הבית מותר שכן היה מנהגם שאחר שסדרו לפני האורחין מביאין תמחוי אחר לצורך בעל הבית ובני ביתו ומחזירין אותו בשביל כבוד לפני כל אחד ואחד אם רוצה לאכול יותר ואח"כ מחזירין אותו לפני בעל הבית ואם רוצין לאכול ביחד המודר והמדיר מאותו תמחוי יכולין לאכול שלא הושם בו בתחלה המאכל לצורכם[7]). בריש ביצ' בגמ' אין מוליכין (י"ב:) ואפי' בקנון ואפי' בתמחוי. *[אחי"ה וברש"י ביצה שם פי' תמחוי קערה גדולה וכפי' הערוך עפ"י פי' רה"ג והפכו קופה עיי' ציונים הנ"ל וכן בתוספת' פיאה רפ"ד תמחוי בכל יום

---

[1]) בפי' רה"ג המזינין ובנו"ג המזנון. [2]) ע"כ הועתק מפי' רה"ג לכלים הנ"ל. [3]) הועתק מפי' רה"ג ושם הסיום והוא חלק על ראש צוארי בהמה. [4]) וכ"ה בכריתות ובספרא על כל אחד ואחד. [5]) בנו"ג עמו מן. [6]) בנו"ג בר. [7]) ועיי' בפי' המיוחס לרש"י בפי' ראשון ובר"ן שם.

קופה מע"ש לע"ש תמחוי לכל אדם קופה לעניי אותו העיר . . עני שנותן פרוטה לתמחוי ופרוטה לקופה וכו', ירוש' פסחים רפ"י דל"ז סע"ב מן הקופה . . . מן התמחוי, ונזכר יחד עם קנון עיי' ביצה הנ"ל ותוספת' שבת ספי"ד (ט"ו) בקנון ובמתחוי וכ"ה תוספ' יו"ט ספ"א ועוד עם כוס תוספת' חגיגה רפ"ג כוסות בתוך כוסות ותמחויין בתוך תמחויין, מעשרות פ"א מ"ז תוספת' מעשרו' רפ"א ירו' מעש' פ"א דמ"ט סע"א לחמיטה ותמחוי עיי"ע חמט א', תוספת' מקואות פ"ו (ז') בתמחוי ובקערה. ירוש' תרומות פ"ח דמ"ה ע"ד כוסות ותמחויין, ירוש' שבת פ"ז ד"ט: טעם תמחוי, שם תמחויין, ירו' כתובות פ"ח דל"ב סע"ב כלי' פי"ז מ"ב תמחויים. ובל"נ שם פי"ד מ"ד עיי' לעיל בערוך. בכנוי ירו' ב"מ ספ"ח די"א ע"ד השאילני תמחוייך המעריך הביא תמחוי מלא כל טוב בילמדנו פ' כי תצא ופי' בערבי טבאק (طبق) [1]) ובתנחומא כי תצא סי' ז' אי' לפנינו נכנס הקערה לפניו מלא כל טוב ובי"ר פ"ט הכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב] —

* תַּמְחָתָא וני' רבינו תמהתא עיי' ערכו.

* תְּמַךְ (כמו תָּמַךְ ergreifen) תרג' משלי כ"י ה', ה' מתמכא ובנו"ג מסמכא.

תַּמְכָה (נ"ל מל"פ تمك = تمنك עשב מר ולפי' רבינו ירק הנקרא בל"א Andorn) כפ' כל שעה בעולשין ובתמכה (פסחים ל"ט. במשנה) [2]), גמר' (שם) אמר רבה בר בר חנה תמכתא שמה [3]) פי' קרד"ו [4]) וי"א מרובי"ו [5]) — (א"ב תרג' בפסוק דומה דודי לצבי (שה"ש ב', ט') טוי נורא על תמכאי ועולשין ופטרין). *[אחי"ה בנו"ג בתרג' על תמכה ובתר"י א' שמות י"ב, ח' אי' טוי נור וסטיר על תמכא ועולשין, וא"כ הוא העתקת על מרורים. וכן ענין מרובי"ו של בעל הערוך בלאי"ט marrobio, Andorn וכן פירש"י בפסחים תמכא: מרוביי"א [6]) והוא בל"ר marubium והרבה לספר בסגולתה פליניאוס כ', פ"ט ע"ש. ובפי' הרמב"ם אי' תמכא מין ממיני עולשין אלא שהוא גדל בגנות ע"כ ובכתב יד ערבית אי' עוד אלסרים והוא سريس בל"י σέρις עיי"ע אינטובין ומ"ש בח"א קמ"ד בהערה 1. ועיי' עוד ע' גנגידיון וש"נ הירוש'] —

* תְּמָלֵי (פי' כל"מ תְּמוֹל) תרג' ש"א כ', כ"ז; ש"ב ג', י"ז; ט"ו כ' ובאלף נוספת עיי"ע אתמול ח"א, של"ד.

* תְּמַלְיוֹן עיי"ע תלמיון וש"נ.

תְּמָלְיוֹם (פי' בל' יוני' θεμέλιον, θεμέλιος יסוד Fundament) בב"ר ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (פ"ג) הדליק נרות ופנם לידע היאך הוא קובע תמליוס. בילמדנו כי מראש צורים (הובא בילק' בלק ר' תשס"ו) היה חופר ויורד ומבקש ליתן תמליוס פי' הן השיתין והן השתות והן היסודות — (א"ב פי' בל"י יסוד ונקרא גם תמליוסים ירוש' דסוטה פ' מי שקינא (פ"ו ד"כ סע"ד) מילא דלית בה תמליוסים). *[אחי"ה בנו"ג תימליוסים וכן בירוש' כתובות רפ"ה דכ"ט סע"ג עיקרא לית לה תימיליוסים וכן בירו' סנהד' פ"י דכ"ט, בשעה שבא דוד לחפור תימליוסים של ביהמ"ק וכו', וכ"ה בב"ר הנ"ל קובע תימליוסים ובכולם צריך לומר תימליוסים ומל"י θεμελίωσις פי' יסוד וכן העתיקו ע' הזקנים הוסד (עזרא ג', י"א) ביסדו (שם י"ב) ויסור (דה"י ב' כ"ד, כ"ז). וכן העתיק עקילס יסודתו (תהלי' פ"ז, א') ויותר רגיל בע' זקנים θεμέλιος,- ον ובזו המלה העתיקו אשיה (עזר' ד', י"ב; ה', ט"ז); יסוד (איוב כ"ב, ט"ז; תהלים קל"ז, ז'; איכה ד', י"א); מוסד (ישעי' כ"ח, ט"ז); מוסדים (דברים ל"ב, כ"ב; תהלים י"ז, ט'; פ"א ט"ו); מוסדות (ש"ב כ"ב, ח'. ט"ז; תהלים י"ז, י"ז; ישעיה מ', כ"א) ועקילס העתיק שתות (תהלים י', ג') ע"י זו המלה. ובילק' בראשי' ר' ד' תמליוסין נ"ב פי' היסודות, ושם פ' בלק ר' תשס"ו ומבקש ליתן תמליום צ"ל תמליוס נ"ב פי' יסודות ובילק' תהלים ר' תתע"ח בשעה שבקש דוד לחפור תמליא של ביהמ"ק צ"ל תמליום נ"ב פי' יסודות והמיוחס לרש"י בב"ר הנ"ל אי' "תטליוסי יסוד ובל' יון תמיליאוסו יסוד" וצ"ל תמיליאוס, או תמיליאוסים וכמו שכתבתי, ובשמ"ר ר"פ נ' אי' הוא קובע דימוסים עיי"ע דמוס (ח"ג, פ"ד.) וצ"ל תמליוסים וכדאי' בב"ר הנ"ל, ובתנחו' ויקהל סי' ו' השמיט הסופר מלה זרה מחסרון ידיעה] —

---

[1]) פי' קערה. [2]) וכן הסדר בירוש' ובריו"ף ובראי"ש ובמשניות וכסדר זה פירשום בגמ' וכ"ה בכ"י ש"ס עיי' ד"ס במקומו אבל בנו"ג בתמרא ובחרחבינא ובעולשין. [3]) בכ"י ש"ס תמכותא. [4]) בלאי"ט cardo. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובכ"י אחרי' מרויו ובכ"י ו"ו בי מרובין וצ"ל מרוביו ובדפ"ע מרויי"ו. [6]) וזה לכאורה ראיה נצחת ששימש בספר הערוך כי זו המלה איטלקית היא ודוגמא אחרת עיי"ע איסטומכא.

* תָּמַם (vollkommen sein) עיי"ע תם א' וש"נ תמימא, תמימות.

* תַּמָּן (dort) עיי"ע תם ד'.

תמן (= תּוֹמָן Achtel) בס"ג דפ' המוכר את הספינה (ב"ב פ"ט:) קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא בפ"ק בסוטה בגמ' במדה (ח':) תומן וחצי תומן ואפי' עוכלא פי' תומן קב שהוא חצי רובע. שמונה תרג' תמני. *[אחי"ה בסוטה אי' מנין לרבות תרקב וחצי תרקב קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא ובירוש' סוטה פ"א די"ז. מניין לרבות תרקב וחצי תרקב וקב וחצי קב ורובע ותומן וחצי תומין ואוכלא וכו' מנין לפרוטות קטנות וכו' וכן בתוספת' סוטה רפ"ג מנין לרבות תרקב וחצי תרקב ת"ל וכו' מנין שאפי' פרוטות קטנות וכו' ובב"ב אי' תרקב וחצי תרקב וקב וחצי קב ורובע ותומן וחצי תומן ועוכלא וכתב ר' אברהם אב"ד בפי' כ"י (הובא בד"ס ב"ב צד ק"מ.) ה"ג בספרים שלנו ורובע קב וחצי רובע ותומן ועוכלא וחצי רובע היינו שמינית של קב ותומן שמינית של סאה דהיינו קב פחות רובע והן שלשה לוגין וכו' עש"ה ובפירשב"ם ושם הובא גי' ופי' ר"ח קב וחצי קב ורובע ותומן וחצי תומן ועוכלא וכו' עש"ה וכפי' רגמ"ה מצאתי ותומן ב' אונקיות אחת מי' ברובע ע"כ. ולנקבה תּוֹמַנְתָּא ורבינו בע' תמנתא היה מיחד לו ע' בפני עצמו. ותרג' שְׁמֹנָה תְּמָנֵי, שְׁמוֹנָה: תמניא וכ"ה בלשון סורי' תְּמָנָא, תְּמַנְיָא עיי' תרג' בראשית ה', ד' והלאה; לשמות כ"ו, ב', כ"ה ברכות ד': תמניא אפין. ירו' דמאי פ"ה דכ"ד: תומניא מן תומניא, ירו' תרומה פ"ג דמ"ב: חדא מן תומניא. שמנים: תְּמָנָן עיי' תרג' בראשי' ה', כ"ה; שמות ז', ז' (בתר"י א' תַּמְנַן) ירו' סנהד' פ"ו דכ"ג ע"ג והא אית תמנן נשין. שמנה עשר: תְּמַנְתְּ עשר (כ"ה בדפ"ס) בראשית י"ד, י"ד ובשד"פ תמַנְיַת ובתר"י תַּמְנֵיסַר ובתר"י א' דברים י"ז, י"ז תְּמַנֵסְרֵי וכן בתר"י א' במדר' י"ט, ג'. ומספר סדורי תַּמְנֵיסְרָאָה תרג' דה"י א' כ"ד, ט"ו. שמיני: תְּמִינָאָה ולנקבה תְּמִינֵיתָא (בל"ס תְּמִינָיָא) תרג' ויק' כ"ב, כ"ז; כ"ג, ל"ו יומא תמינאה. שם כ"ה, כ"ב שתא תמיניתא] —

תמן (= תימן, תימוז haarlos an den Augenbrauen) בר"ג דפ' מומין (בכורות מ"ד.) תנא הזיור [1]) והליפן [2]) והתימן . . . תימן שתמו זיפיו פי' „דלית ליה ריסי עינים כלל" — (א"ב בנוסחאות כתוב והתימר). *[אחי"ה עיי"ע תמר במו"ע ורבינו נגרר אחר פי' וגי' רגמ"ה בבכורות הנ"ל ועיי"ע זוור (ח"ג, רע"ט) וע' לפן (ח"ה, נ"ב) וגי' התוספת' כ"י בכורות ספ"ה והתימוז ובדפ' והתימיז ונראה לי התימוז מן מוז מל"פ ﻣﻮﺯ שער שעל עפעפים עיי"ע מז כלומר שאין לו שער בעפעפיו וכפי' רגמ"ה ורבינו] —

* תִּמְנָה, תִּמְנָת (שם עיר) ב"ר פפ"ה וירו' סוטה פ"א די"ז סע"א שתי תִּמְנִיּוֹת היו אחת של יהודה ואחת של שמשון.

תִּמְנְתָא (שם מדה) בפ' ערבי פסחים בגמ' ואפי' עני (פסחים ק"ט.) א"ר יוחנן תמנתא קדמיתא דהות בציפורי דהות יתירא על דא רובע ובה משערין רביעית לפסח פי' מדה וכה משערין רביעית כלומר מה שיתר על דא הוי רביעית בפסח. *[אחי"ה בנו"ג תמנייתא קדמייתא דהוה בטבריא ובכ"י ש"ס תימנתא ובכ"י ב' תומניתא ועיי' ג"כ ברשב"ם ושם מפורש תמניתא מדה והיינו תומן ועוכלא דמס' סוטה (ח':) אבל כבר השיגו התוספו' שם על זה הפירשב"ם עש"ה. וכנ"ה בירו' שבת פ"ח די"א סע"א תומנתא עתיקתא דמורייסא דציפרין ובירו' שקלים פ"ג דמ"ז רע"ג (תמונתא) [צ"ל תומנתא] עתיקא דמוריסא דציפורי] —

* תְּמוּפָה (כינוי של תמורה) ירוש' נדרים רפ"א דל"ו ע"ג תמופה תמרנה תמוקה.

* תַּמְצִית (מן מצי, מָצָה והשם מִיץ das Ausgepresste) בהשאילה נותרת אחר שנעצר (das Zurückgebliebene) כריתו' כ': והלאה פסחים ס"ז: ירוש' פסחים פ"ה דל"ב ע"ג דם התמצית. סוטה פ"ט מט"ו תמצית של חסידים. תענית י', ב"ר רפט"ו שהש"ר פ' אחת היא תמצית בית כור וכו' עיי"ע תרקב. ובירו' ברכות פ"א ד"ב ע"ג הגי' תמצית כור תרקב שותה תמצית כוש מצרים שותה והקבוץ ירו' מ"ק רפ"א ד"פ. מי תַּמְצִיּוֹת] —

* תמוקה עיי"ע תמופה.

תמר (מל"מ תָּמָר ובדרז"ל לרוב תמרה והקבוץ תְּמָרִים בל"ע تمر Palme, Dattelpalme; תְּמָרָה

---

[1]) בנו"ג הזדיר ובפי' רגמ"ח חזוור. [2]) בנו"ג והלופין וכ"ה בפי' רגמ"ת.

(הקבוץ תמרים) בל"ס תמרא Dattel ועיי' בפנים) תמרי מקמי נהמא כי נרגא לדקלא[1]) (כתובות י' סע"ב) פי' האוכל תמרים אליבא ריקנא שוברין הגוף כגרזן לאילן והאוכלן אחר הסעודה מחזיקין הגוף כמו הבריח לדלת עיי' בערך נרג[2]). תומרתא דחינוניתא (כתובות ס"א סע"א וסוטה מ"ט.) פירושו בע' חן[3]). פ"א „תחילת ביכורים של כל פירות כשמתחילין לבשל פירותיהן קורין אותו בל' ארמי חינוניתא בין לתמרים בין לשאר פירות"[4]). בפ' אלו הן הלוקין בגמ' המקיף (מכות כ':) מאן דאכיל תמרי בארבלא[5]) לקי פי' דרך בני אדם לאכול תמרי כשהן בארבלא ואם אכלן אדם שם ואינם מעושרין מי יודע שהתרה בו ויהא חייב מלקות[6]). זית שמן ודבש (דברים ח', ח') תר"י תמריא חליין כדובשא. *[אחי"ה בתר"י א' אי' לפנינו ומן תומרייהא עבדין דבש ובתר"י ב' ומן תמרהא עבדין דובשא. בל"ם תְּמָר, תֹּמֶר סוכה מ"ה: מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל וכו' ובדרז"ל לרוב באה ל"נ תְּמָרָה ובפרט לפרי ובל"א וסורי תַּמְרָא, תוּמְרָא הקבוץ תמרים (כתובות י':) וּתְמָרִין, תּוּמְרִין ד"מ דמאי פ"א מ"א ברכות מ': נובלות תמרה (התמרה) עיי"ע נבל ב'. כלים פט"ז מ"ב (הסלין) של תמרה, עוקצין פ"א מ"ג המכבד של תמרה, ירוש' מעשרות פ"א דמ"ח סע"ד מכבדות תמרה עיי"ע מכבר. תוספת' פיאה פ"א בכ"י רוטבות (בדפוסי' רטובות, רטיבות) תמרה בירוש' פיאה פ"ב דמ"ז ע"ג רוטבי תמרים טבול יום פ"ג מ"ו תמרים רטובות במד"ר רפ"ג רטובים עיי"ע רטב, פיאה פ"א פ"ה דמאי פ"ב מ"א מעשרו' פ"א מ"ב התמרים. ירו' שבת פי"ד ע"ד גלעינין דתמרין, ירו' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ד גרעינין דתומרין, תּוּמַרְתָּא כתובו' וסוטה הנ"ל ירוש' ביצה פ"ה דס"ג. תמרתא עקימתא. ויק"ר פי"ב תומרתא מתקרי תמרא. שהש"ר פ' אמרתי אעלה הרא תמרתא. תמרי כתובות הנ"ל וכן גיטין ע'. תמרי תוחלני מ"ק י' סע"ב עיי"ע תחל ב'. תרומו' פי"א מ"ג, ברכו' ל"ח. חולי' ק"כ: נדרים פ"ו מ"ט תוספת' ברכות רפ"ד דבש תמרים עיי"ע דבש וע' סתו. ברכות שם דובשא דתמרי ועיי' ירוש' ביכורים פ"א דס"ג ע"ד ודבש אלו התמרים ושם: תמרים שבהרים. שבת מ"ה: עיי"ע פצעל. תַּמְרֵי ברכות י"ב. ב"ב נ"ב: חולי' ק"י. בר תמרי (= פי' בר דיקולי) שהש"ר פ' אמרתי אבון בר תמרי. ודרשות אחרות בענין תמרה עיי' ב"ר פמ"א ויק"ר פכ"ב ספ"ל במד"ר רפ"ג מד' שו"ט מזמור צ"ב ילק' תהלים ר' תתמ"ה תנחומא לך לך סי' ה' וס' במדבר סי' ט"ו וילק' במדבר ר' תר"ץ. והקבוץ שתי תְּמָרוֹת סוכה ל"ב: עירו' י"ט.] —

* תָּמָר (שם פרטי לנקבה) ירו' מגילה פ"ג דע"ד.

תמר תמרורים בתמרוריה היא עומדת
ובקשנו למתקה ולשוא צרף צרוף.

תָּמָר (= תְּמָרָה הקבוץ תמרות מל"ע ثمرة Spross Trieb ובפרט לולבי הנצפה junge Triebe des Kapperstrauches) תמרות[7]) אביונות וקפריסין (ברכות ל"ו.) פי' תמרות הן לולבי נצפה ואוכלין אותן כשהן רכין משום דארעתא דהכי נטעי להו לכך מברכי עלייהו בורא פרי האדמה אבל לולבי גפנים דלאו אדעתא למיכל לולבים נטעי להו מברכין עלייהו שהכל וכבר פירשנו פירוש מבואר בע' צלף. בפ' ב' בשביעי' (מ"י) התמרות שלהן אסורות פי' הציץ קודם שהוא פתוח דומה לתמרה כדאמרינן (סוכה ל"ג.) נקטם ראשו ועלתה בו תמרה[8]). בפ"ד במעשרות (מ"ו) רבן גמליאל[9]) אומר תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול המצרי[10]) חייבי במעשר. בפ' י"א בפרה (מ"ז) אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות פי' כמין גרגרים קטנים שיש בראש האזוב. *[אחי"ה ופי' רה"ג בפרה: תמרות כדגרסינן נקטם ראשו תני עולא נקטם ראשו ועלה בו תמרה כשר ע"כ וכמו שפי' רבינו לעיל בענין שביעית הנ"ל. ובירוש' מעשרות ספ"ד דנ"א רע"ג פי' הקפרס והתמרות מין אחד הן מעשר מקפרס על התמרות ומן התמרות על הקפרס עיי"ע קפרס ושם רמזתי כבר על תש' הגאונים (הוצאת ה' הרכבי סי' שע"ח צד 196) ובהיות דברי רבינו בע' זה ובע' צלף ונצפה מבוארים על ידי דברי הגאון אמרתי לספחם פה וז"ל ומיני צלף

---

[1]) בנו"ג ודיקולא. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר גרג וצ"ל נרג ובשרפ"ע בט"ס נגר. [3]) חן ג' בח"ג, תמ"ב ומ"ש בשינוי הגירס'. [4]) הועתק מליקוטי הגאונים שהוזכר בשטמ"ק לכתובות ד"ה הכל ושני פירושים אחרים תמצא בעי' חן ג' ועיי"ע דהן ומ"ש בח"ג, כ"ח. [5]) בנו"ג בארבילא וכ"ה ברש"י בסנהדרי פ"ט: ובכ"י ש"ס שם ובנו"ג שם בארבלא. [6]) ועיי' פירש"י במכות וסנהדרי הנ"ל תמרים הנתונים בכברה ואי"כ פי' מענין ארבלא (= ערבלא) עיי"ע בח"א, רס"ח: [7]) בדפ' פראג נכלל זה הערך בטעות עם ערך הקודם לזה. [8]) וכ"ה ברי"ש בשם הערוך והוסיף עוד וי"מ תמרות כעין לולבי גפנים כדתנן (מעשרות פ"ד מ"ו) גבי צלף דמתעשר תמרות ואביונות. [9]) וכ"ה בירוש' ובכ"י ש"ס אבל במשני דבבלי שלפנינו רבן שמעון בן גמליאל. [10]) בנו"ג הלבן.

אביונות וקפריסין ותמרות ששאלת ידועין הן פרחא ושיתא ובוטיתא [1]) ומאי ניהו ידוע ומנוכר הוא בין בבבל בין בא"י הוא צלף והוא נצפה ובל' ארמי פרחא ובל' ישמעאלי נקרא אלכבר [2]) יובא בשתי עונות בימי ניסן מביאין ממנו עלין ותמרות והן הנקראין שיתא בל' ארמי ונקראין עוד אבשטי [3]) ובל' ישמעאלי קורין אותן בבבל אלקצבאן [4]) והן עציו שעראן הן כלולבין רכין ונוחין להאכל ועושין אותן בכאמך שיש בו חלב ומאן דאכיל להו להני עלין ולהני תמרות שהן לולבין מברך עליהן בורא פרי האדמה ולא דאמי לעלי גפנים ולולבי גפנים דמברכין עילויהי שהכל מ"ט משום דלא נטעי אינאשי גפנים אדעתא דעלין ולולבין אבל פרחא נטעין ליה אינאשי למיכל עלין ולולבין ברוכוכיהו וכו' וכו' ובזמן הכנסת פירות בא עוד מן הצלף פריו שהן אבינות וקפריסין אבינות הן הנקראין בוטיתא בל' ארמי והן כאגוזים שיש בהן פרי שדומה למעות וקפריסין הן נץ שעל ראשון של אביונות כנץ של רימון הנקרא ורד וכו'] —

תָּמַּר (הפעל נבנה מהשם תימרה פי' עשן Rauch Dampf aufsteigen) בס"פ כיצד מברכין בגמ' והוא אומר (ברכו' מ"ג.) מאמתי מברכין על המוגמר [5]) משתעלה תמרתו פי' עשנו. בפ' כל הבשר בגמ' הכחל (חולין קי"ב.) אין מניחין כלי תחת הבשר עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו מנא ידעינן אמר מר זוטרא משמיה דרב פפא משתעלה תמרתו. פי' כיון שיעלה מן הבשר עשן נצלה והולך וזה ששותת שומן הוא [6]). בפ' אמר להם הממונה בגמ' בית אבטינס (יומא ל"ח.) היו יודעין לפטם כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותם של הללו מתמר ועולה כמקל ושל הללו מפציע [7]) לכאן ולכאן — (א"ב ל"מ זה (שה"ש ג', ו') כתמרות עשן). *[אחי"ה בל"מ הנ"ל וכן ותימרות עשן (יואל ג', ג') אי' מלא וכ"ה תימרתו בחולין הנ"ל אבל בברכות אי' תמרתו וכ"ה כפי' רגמ"ה חולין וכגי' רבינו וכתב הרד"ק בשרש תמר: לפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמה הדבר הגבוה והישר אליו וכן עמוד עשן (שופטים כ', מ') ע"כ ועיי"ע הבא אח"ז ובירוש' יומא פ"ג דמ"א סע"א וירוש' שקלים פ"ה דמ"ט רע"א הגי' של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה וכו' וכ"ה בשהש"ר פ' מי זאת. ועיי"ע הבא אח"ז] —

תמר (= תִּימּוּר כמו תִּימְרָה של ע' הקודם לזה) בר"ג דפ' אמר להם הממונה (יומי כ"ח:) ר' אומר אינו דומה תימור של חמה לתימור של לבנה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל של חמה מפצע [8]) לכאן ולכאן — (א"ב פירש"י עלות השחר שנבקע נראה כתמר זקוף). *[אחי"ה ועוד הוסיף רש"י לשון ותימרות עשן (יואל ג', ג') על שם שזוקף ועולה ע"כ וכפי' הרד"ק בע' הקודם לזה ולא ידעתי למה הפריד רבינו בין הדבקים. ובירו' יומא רפ"ג ד"מ: מאור הלבנה מתמר ועולה מאור החמה פוסה על פני כל המזרח. ור"ח ביומא הנ"ל (בדפ' ווילנא דף כ"ט.) הביא זה הירוש' בזה"ל מאור הלבנה מתמר ועולה כמקל ותימור של חמה פוסה על פני כל המזרח ע"כ. שהש"ר פ' אשכול: אשכול שהיתה מתמרת ועולה עד הקורות ואח"כ פוסה וכו' והוא מע' הקודם לזה, ותימור הוא השם המופשט] [9]) —

תמר (= תִּימּוֹרָא ובמספר זוגי תִּימּוֹרָתָיָא פי' בל"מ שְׁמֻרוֹת וכן בל' סורי' תֶּמְרָא Augenlieder-Wimpern) בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) מאי שנא האי תימורא דתרנגולא [10]) דמידלי לעיל משום דדייר אבי תפי [11]) פי' גלגל עין, פ"א מפני מה עפעפים של מטה של תרנגול עולין על העין ומכסין העין מפני שעולין בדף [12]) שעל הבירה ואלמלא עפעפם שהוא כך היה העשן מעורם. ואל יראה בעפעפי שחר (איוב ג', ט') תרג' בתימורי קריצתא ועל עפעפי צלמות (שם ט"ז, ט"ז) תרג' ועל תימורי טולי מותא. *[אחי"ה ועוד שם י', כ"ב ארעא דתמורהא היך קבל טולי מתא ועוד

---

[1]) עיי"ע שת ובטיתא. [2]) עיי"ע צלף ומ"ש. [3]) נ"ל מל"פ أبست פי' פרי האשה קודם שנולד הולד והושאל לפרי הרך של צלף. [4]) القضبان שבטים מענפים רכים. [5]) וכ"ה בכ"י ובראי"ש ובנו"ג הרית. [6]) וכ"ה בפירש"י בלי ראשון ע"ש ולישנא אחרינא שהוא לשון מורת מסכים עם פי' רגמ"ה שפי' משיעלה המרתו כלומר משיתחילו הפחמין ליבבות תחתיו מפני שכבו. [7]) בדפ"ר בט"ם מצפע וצ"ל מפצע כדאי' בשדפ"ע ובכ"י ק"ט ובנו"ג מפציע וכ"ה בעיקרי התלמוד ופי' מפצל וכ"ה באמת בפסקי רי"ד מפצל ורד"ק שרש תמר גרס מפצי ואולי צ"ל מפצל עיי"ע פצע. [8]) בנו"ג כמציע ובפי' רי"ד מפצל ועיי"ע הקודם לזה. [9]) ומזה בפיוט לשחרית של יוה"כ המתחלת אנא אלהים חיים: כתִּמּוּר דקה מן הדקה. [10]) ברש"י דתרנגולא וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג דתרנגולתא. [11]) וכ"ה בע' תפי וכ"ה נכון ובנו"ג אדפי. [12]) וא"כ הוא כגי' שלפנינו דדיירי אדפי.

עי׳ תרג׳ תהלי׳ י״א, ד׳; קל״ב, ד׳; למשלי ד׳, כ״ה להעתקת עפעפים ועוד להעתקת שמורות עיני (תהלי׳ ע״ז, ה׳) תימורתיא דעיני — ומזה תמיר בכורו׳ מ״ד
עיי״ע תמן = תימן במו״ע ובע׳ הבא אח״ז] —

☞ תמר (= תָּמִיר אולי מע׳ הקודם מי שאין לו עפעפים) מסכת בכורות פ׳ מומין אלו (מ״ד.) תנא הזריר [1]) והלופין והתמיר. [תמיר] שתמו זיפין, בעל הערוך גרס והתימן. *[אחי״ה כבר העירותי בע׳ תמן ב׳ שרבינו גרס כגי׳ רגמ״ה, ואולי גי׳ הספרים עדיפה כי נגזרה המלה מע׳ הקודם לזה כלומר תמו שערות עפעפיו, וכפי גי׳ התימוז מל״פ הרשומה בע׳ תמן] —

* תמר (מל״ע ثمر פי׳ נושא פירות Früchte tragen) בר״ג פמ״ה הקוצין הללו . . . מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים (ועיי״ע קץ ד׳), כתובות קי״א: חטה שתתמר כדקל, וכ״ה במדרש הגדול כ״י נח וש״נ הגי׳ הקיצונין הללו. ונ״ב צומח.

* תמרנה עיי״ע תמופה.

* תַּמְרוּקָא (פי׳ כמו בל״מ תמרוק Salbe) תרג׳ במד׳ כ״ט, ז׳. תרג׳ ירו׳ א׳ ט״ז, כ״ט.

* תַּמְרוּרִים (מל״ם Bitterkeit) עיי״ע תָּמָר ב׳ וש״נ.

* תַּמְרְתָא ב״ר פמ״ה כפר תמרתא ועיי״ע כפר תמרתא ועיי״ע כפר ח״ד, ש׳: וש״נ שאר מקומות. וכ״ה בשו״ט מזמור ק״ד סי׳ ט״ז.

תן (= תְּנָא , תְּנִי בל״ס sprechen, reden, lehren; תַּנָּא Lehrer) בגמ׳ דפ׳ דם חטא בזבחים (צ״ו: א״ל אי תניא תניא בפ׳ השותפין בגמ׳ כופין (ב״ב ח׳.) גם כי יתנו בגיים עתה אקבצם (הושע ח׳, י׳) פי׳ גם בהיותם בגוים אם אראה אותם כי יתנו תנויי התלמוד עתה אקבצם ואם לא יתעסקו אלא המעט ויחלו ממשא מלך ושרים (ע״ש בפסוק) כלו׳ יעלו ממשא מלך ושרים, פ״א יחלו יבטלו כמו לא יחל דברו (במדבר ל׳, ג׳) תרג׳ לא יבטל [2]). בס״ג דפ׳ הישן (סוכה כ״ח:) מקרא ומשנה במטללתא תנויי בר ממטללתא [3]). בר״ג דפ׳ המוכר פירות (ב״ב צ״ג:) כל תנא בתרא לטפויי מילתא קאתי, ותנא תונא פי׳ „והתנא שנאה כלומר ששנינו במשנתינו כשמעתיה" [4]). ושננתם (דברים ו׳, ז׳) תרג׳ ותתנינון. ויגד לשני אחיו (בראשית ט׳, כ״ב) תר״י ותני [5]) וגם אתה לא הגדת לי (שם כ״א, כ״ו) [6]) וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב׳, י״ז) תרג׳ ויתנהון תמן למימרי תקראי אישי (שם י״ח) תרג׳ תתנהון לפולחני. *[אחי״ה בזה הענין תַּנִי מל״ס פי׳ הגיד וספר אי׳ רק בתר״י ויגד לאברהם (בראשית כ״ב, כ׳) תר״י ותניאו לאברהם. הגידי נא לי (שם כ״ד, כ״ג) תר״י תני כדון לי ועוד עיי׳ תר״י שם מ״ט. ס״ו; כ״ו, ל״ב; כ״ט י״ב; ל״ב, ה׳; מ״א, כ״ד ובתרג׳ תהלים ט׳, י״ב; נ״א, י״ז; מ״ט, י״ד והרבה זולתו. ועוד בענין הוראת דבר חוק ומשפט מל׳ התלמוד תְּנָא כמו שָׁנָה. להגיד לכם את דבר ה׳ (דברים ה׳, ה׳) תר״י א׳ למתניא לכון; שם ל״ב; ז׳ קרון בספרי אורייתא ויתנון לכון וכו׳. מגיד דבריו ליעקב (תהלים קמ״ז, י״ט) תרג׳ דתאני דביריא דאוריתא ליעקב, יגיד צדק (משלי י״ב, י״ז) תרג׳ ניתני צדיקותא. אתפעל אתני תרג׳ בראשית ל״ח, י״ג, איתני תר״י ב׳ שם מ״ד, י״ח. וכן בדרז״ל בענין סיפור והגדה ירושי׳ נזיר ספ״ה דנ״ד: תני לון עובדא. ובינוני תָּנְתָא ויק״ר פ״ט יציבא ושמעא ליה תנתא מדרשא. או אולי הוא השם תִּנְתָּא (Vortrag). בענין הוראה: תני או תניא נאמר על הברייתא ותנן נאמר על המשנה. ב״מ ה׳. תני, ושם וחולי׳ י״ג. והלאה סוטה כ״ב. תנו רבנן (ור״ת ת״ר) ב״מ שם: תנן, יבמות נ״ג. וניתני נמי וכו׳ תני וכו׳ ותנא דידן, תניא וכו׳, חולי׳ ט״ו. והלאה תנא קומי דרב, תנא ר׳ חייא, יומ׳ כ״ז: כ״ח. תנן דתנן, תני, קא תני (בהבלעת האלף קתני). ירוש׳ קידושין פ״א דנ״ח ע״ג תמן תנינן ועיי״ע תם ד׳ וש״נ. אי תניא תניא שבת קט״ו: חגיגה י״ט: מ״ק ד׳. יומא ל״א: יבמו׳ קי״ב: נדרי׳ י״ט: זבחי׳ ט״ו: (עיי׳ לעיל בערוך) צ״א: מנחות ק״ז. בכורות ז׳. חולין צ״ג. תמור׳ ל״א. נדה כ״ג: וע״ש פירש״י ועיי׳ יד מלאכי סי׳ א׳. תנא ושייר סוכה נ״ד. ב״ק י׳. ט״ו. מ״ג: ס״ב: כתובות מ״א. תענית י״ג: י״ד. יבמות כ״א: ע״ג. פ״ד: קידושי׳ ט״ז; מ׳. ועיי׳ נזיר ל״ח: סוטה ט״ז. מכות כ״א: ועיי׳ יד מלאכי סי׳ תרל״ח ותרנ״א ועיי׳ שם סי׳ תרל״ח

---

[1]) כנו״ג הזדיר וצ״ל הזויר עיי״ע. [2]) וכן פירש״י ע״ש וז״ל רגמ״ה יתנו בגוים בלי ארמי כמו ושננתם ותתנינון כלומר גם יתנון שעוסקים בתורה כולהו עתה אקבצם מגלותם ואם מעט מהם יעסקו ויחלו אותו מעט ויחלו כמו לא יחל דברו ע״כ. [3]) כ״ה ג״כ בכ״י ש״ס ובמרא״ש ובאו״ז ויתר מקומות אצל ד״ס ובנו״ג ומתנא . . ותנוי וגי׳ תנויי אי׳ ג״כ בכ״י ש״ס ובפי׳ ר״ח ופי׳ ר״ח תנויי לארהוטי לישנא דגמרא ע״כ ובכ״י ש״ס אי׳ בפירוש: תנויי תלמודא וכ״ה באו״ז ועיי׳ נדרים ח׳. ובר״ן ד״ה והוא. [4]) רבינו לא ציין הסוגיא אבל נראה לי ברור כי כיון לב״מ ג׳. דאי׳ שם ותנא תונא ופי׳ ר״ח בזה״ל פירושו והתנא שנאה כלומר שנינו במשנתינו כשמעתיה ע״כ והם הם דברי רבינו ועיי׳ בפנים בהוספותי שאמסר לך כל תנא תונא בש״ס. [5]) בתר״י וחוי. [6]) בתר״י חוית.

בענין תניא כוותיה דפלוני ושם סי׳ תרמ״ח ותרמ״ט תנא והדר מפרש, תניא אידך שם סי׳ תרנ״ב, תניתוה שם סי׳ תרנ״ד, תנינא להא דת״ר שם תרנ״ה, ת״ר שם סי׳ תרנ״ח, תני כך וכך שם סי׳ תרס״ה. תנא סיפא לגלויי רישא ב״מ ק׳, תנא רישא משום סיפא זבחים צ״א. תנא תני חולין ק״ל, כתובות פ״א, איידי דתנא .. תנא יבמו׳ ג׳, נ״ג, סוטה ב׳, סנהד׳ ג׳: נדה ל׳. ה פ ע י ל חולין מ״ח, אתון אהא מתניתו לה אנן אדרבא מתניתן לה וכו׳. ב״מ מ״ד, מתני לה רבי וכו׳ כתובות י״ז רע״ב למאן דמתני וכו׳, ירוש׳ תענית פ״ד דס״ח, רבי הוה יתיב מתני וכו׳. והשם תַּנָּא, ועם ה פ ע ל סוטה כ״ב, תני תנא ולא ידע מאי אמר, ביצ׳ כ״ט: תני תנא קמיה דרבינא, מגילה כ״ח: אי תנא לימא מתניתין, סנהד׳ ס״ג, מאן תנא, תנא דבי שמואל ביצה כ״ט. תנא דבי אליהו י״מ סי׳ תרמ״ז. תנא קמא (בר״ת ת״ק) תנא בתרא ב״ב צ״ג, צ״ג: אטו כ״ע לתנא צייתי לאמורא צייתי חולי׳ ט״ו. תנא כי רוכלא ניחשב וניזל גיטין ל״ג, וש״נ. — ובענין תנא תונא שהביא רבינו בלי ציון מקום הא לך כל תנא תונא שבש״ס יבמות נ״ו: נ״ח, כתובות ע״ו, ע״ו: קידושי׳ כ״ד: ס״ה: (פעמים) ס״ו, סוט׳ מ״ד, ב״ק ק״ה, ק״ה: ב״מ ג׳, ד׳, ב״ב פ״ד, (פעמים) סנהדר׳ כ״ח, ע״ז: זבחים פ״ט: חולין מ״ד, ודע שרש״י ביבמות נ״ו: פי׳ וז״ל תנא תונא: תנא דידן כמו אבונא אחונא ע״כ וכן פירש״י בסנהד׳ שם [1], וכן פירשב״ם בב״ב פ״ד, ותנא תונא: תנא דידן כמו אבונא אהונא ולשון קצור הוא ע״כ. ירו׳ פיאה פ״ד די״ח ע״ד אית תנא תני, ירו׳ פיאה פ״ז ד״כ. אית תנאי תני ... ואית תנאי תני. ירושלמי יומ׳ פ״ו דף מ״ג רע״ד אית תניי תני. ירוש׳ דמאי פ״א דכ״א ע״ד וירו׳ ערלה פ״א דס״א. אמר ר׳ יוחנן ותני כן, ירוש׳ ברכות פ״ד ד״ז ע״ג אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון ותני ר׳ חייא ועיי׳ מ״ש בכלל אמר פלוני ותני כן במה״י למהרז״ף צד י״ג: ועוד בירוש׳ ובמדרש המשקל תַּנּוּיי. ירוש׳ תרומ׳ רפ״ט דמ״ו סע״ג אית תנויי תני ... אית תנויי תני, שהש״ר פ׳ מי זאת עולה דהוה קראוי ותנויי וכו׳ וגי׳ רבינו עיי״ע פייט. ועוד תְּנוּיָא פי׳ למוד המשנה והקבוץ תענית כ״ד סע״א אי משום תְּנוּיֵי אנן עדיפנן מינייהו דבשני דר׳ יהודה כל תנויי בנזיקין הוו וכו׳, סנהדר׳ ק״ו: כולי תנויי בנזיקין ועיי׳ ג״כ ברכות כ׳. — ובענין תנויי סוכה כ״ח: עיי׳ לעיל, והקבוץ מן תַּנָּא: תַּנָּאִים, תַּנָּאֵי סוטה כ״ב, סנהד׳ ל״ג, והלאה, ס״ג, והלאה, ובענין הכלל תרי תנאי דפליגי עיי׳ יד מלאכי סי׳ תרס״ב] —

תן (= תְּנַאי, תְּנַיי מל״ס תַּנְוַי Bedingung ומזה ה פ ע י ל וא פ ע ל הִתְנָה, אַתְנִי (bedingen להתנות על השערים (ב״ב ח׳:) כבר פי׳ בע׳ סע. בפ״ב בכתובו׳ בגמ׳ העדים (י״ט:) תנאי היו דברינו מהו. *[אחי״ה וכנ״ה שם: זילו קיימו תנאייכו וכו׳. ושם פ״ד מ״ז תנאי בית דין, קידושין פ״ג מ״ד ר״מ אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי ועיי׳ גיטי׳ מ״ו: ע״ה, נדרי׳ י״א, י״ג: שבועות ל״ו. תנאי כפול קידו׳ ס״א. יבמות נ״ג, [2]. ירו׳ כתובו׳ רפ״ט דל״ב ע״ד בתנאי גוף אבל בתנאי ממון תנאו קיים. כתובות פ״ג. ושם: תנאו בטל .. תנאו קיים, ב״מ צ״ד, תנאי קודם למעשה ה״ז תנאי מעשה קודם לתנאי אינו תנאי, שם במשנה כל תנאי שיש מעשה בתחילתו תנאו בטל וכו׳, גיטין ע״ה סע״א תנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר, כתובו׳ ע״ד, המקדש על תנאי וכו׳, יבמות נ״ג, יש תנאי בחליצה קמיפלגי וכו׳, ביצה ל׳: הכל לפי תנאו, והקבוץ תְּנָאִים, תְּנָאִין תְּנָיִין עיי׳ למטה בסמוך, ובדוגמאית ה פ ע ל. ועוד תְּנָאָה (= תנאי) כתובות הנ״ל תנאה דאפשר לקיומיה ע״י שליח .. הוה (תנאיה) [צ״ל תנאה] תנאה דלא אפשר לקיומיה ע״י שליח .. לא הוה תנאה שם: אחולי אחליה לתנאיה וכ״ה תנאה בתר״י שמות ד׳, כ״ד; במדבר כ״ב, ד׳; דברי׳ כ״ח, ט״ו. ועוד בירוש׳ תְּנַיי, ירוש׳ קידושין פ״א דנ״ט ע״ג תניי גוף הוא, ושם: אית לון תניי ממון. והקבוץ ירוש׳ סוטה רפ״ז דכ״א סע״ב יש תְּנָיִין בשבועות, שם: שבועת הדיינים כתניין שבלבינו לא כתניין שבלבכם .. כתניין שבלבו הוא משביעו. שמ״ר פי״ח תנאין עשה עמהם הקב״ה, וה פ ע ל בה פ ע י ל ב״מ צ״ד, במשנ׳ מתנה ש״מ להיות פטור וכו׳, שם, קידושין י״ט: וש״נ כל המתנה על מה שכתוב בתורה וכו׳, ב״מ שם: התנה עליו מתחילתו וכו׳, כתובות פ״ט מ״א כל המתנה על מה שכתוב בתורה וכו׳, ב״ב ח׳: עיי׳ לעיל בערוך, ביצה ל׳: ואם התנה עליה, כתובו׳ ג׳, איבעי ליה לאתנויי ולא אתני, תר״י שמו׳ ד׳, כ״ד גזר בתנאה דאתניו תרויהון. ירוש׳ ב״ב רפ״ה דט״ו, תְּנָאִים

---

[1]) ובב״מ פי׳ ותנא דידן סייעתא לדידי. [2]) ועיי׳ תוספות קידושי׳ מ״ט: דעת רשב״ם דבממון לא בעינן תנאי כפול והתוספו׳ השיגו עש״ה ובהרב המגיד פ״ו מה״א הלי״א.

שהתנה יהושע וכו'. ב"ר פ"ה דרש לאיתנו (שמות י"ד, כ"ז) תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפניהם וכו'. שמ"ר פכ"א אני הוא שהתניתי עמו כך התניתי מתחלה שאני קורעו שנאמר . . . לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחלה ועיי' ילק' בשלח ר' רל"ו] —

תן (= נָתַן עיי"ע) בפ' האיש מקדש בו בגמ' האומר לאשה התקדשי לי (מ"ח.) מנה לי בידך תנהו לפלוני במעמד שלשתן קנה. בפ' מי שמת בגמ' ראו (ב"ב קמ"ד.) הני תלת מילי שוינהו רבנן כהלכתא בלא טעמא וכו' עד מנה לי בידך תנהו לפלוני.

* תְּנָא, תַּנָּא, תַּנַּיי, תַּנְיָיא עיי"ע תן א'. וש"נ תַּנּויי, תְּנוֹיָא, תּוּנוֹיָא.

* תְּנַאי, תְּנַיי, תְּנָאָה עיי"ע תן ב'.

* תַּנִּי (פי' כמו שִׁנָּה בל"מ ändern) תרג' איוב י"ד, כ' מְתַנֵּי קלסתוריה.

תנן (= תִּנְיָן פי' שני בל"ע ثان, ثاني ולנקבה ثانية der zweite) תרג' יום שני (בראשית א', ח') יום תנין. תרג' ויאמר שנו וישנו (מ"א י"ח, ל"ד) ואמר תנו ויתנו. *[אחי"ה בנו"ג ותנו והפעל תְּנִי, תְּנָא בל"ס תנא פי' כמו שָׁנָה בל"מ wiederholen מ"א הנ"ל בתרג' לפנינו ואמר תנו ותנו. וכן בתרג' ש"א כ"ו, ח' ולא איתני ליה; תרג' ש"ב כ', י' ולא תנא ליה; למשלי כ"ו, י"א דְתָאנֵי; אתפעל תרג' בראשית מ"א, ל"ב ועל דאיתני חילמא. ומספר סדורי תִּנְיָן, תִּנְיָין, תִּנְיָנָא עיי' דניאל ז', ה'. ירו' תענית פ"ד דס"ח. קדמיי . . . תיניין. ולנקבה ויק"ר פ"ט קמייתא תנייתא ותליתיתא. והוא כל"ע הנ"ל. והרבה בתרגום ד"מ תרג' הנהר השני (בראשית ב', י"ג) נהרא תנינא ועוד תיניין עיי' תרג' ש"א כ"ג, י"ט; ליחזקאל י"א, ט"ז — ב"ר פכ"ט און תיניא כ"ה בגי' רבינו בע' תתיא כפי פי' ר"מ כלפו ע"ש ומ"ש. ולנקבה תִּנְיֵיתָא תרג' בראשי' ד', י"ט; מ"ז, י"ח; במדבר ב', ט"ז. והקבוץ זכר תִּנְיָנִין תרג' בראשית ו', ט"ז; לירמיה ט"ז, י"ח. וחשם במקום התואר הפעל תִּנְיָנֵיתָא פי' שנית תרג' ישעיה מ"ג, ב'; לאיוב מ', ה'. והשם תִּנְיָנוּת ובל' סורי' תִּנְיָנוּתָא Wiederholung עיי' תרג' בראשית מ"א, ה'; לויקרא י"ג, נ"ח; לבמדבר י', ו' וזולתו. וכן כבר בדניאל ב', ז'. ירוש' יבמות ספי"ב די"ג. זמן תִּנְיָינוּת, דב"ר רפ"א קדמותיך הוא תניינותיך הוא, קדמותכון הוא תניינותכון הוא] —

תְּנַן (בל"ס תְּנַן פי' עשן rauchen, והשם תְּנָן, תְּנָנָא כל"ס תַּנָּנָא Rauch) והר סיני עשן (שמות י"ט, י"ח) וטור דסיני תנן. *[אחי"ה בנו"נ תָּנֵין וכן ההר עשן (שם כ', י"ח) תרג' טורא תנין פיעל במדר' הגדול כ"י ויחי בית שיש בו נחש מתננין בו כו' והשם: תנור עשן (בראשית ט"ו, י"ז) תרג' תנור דתְנָן ובתר"י א' מסיק תננא. ויעל עשנו כעשן הכבשן (שמות י"ט, י"ח) תרג' וסליק תנניה כתננא דאתונא. ועוד עיי' תרג' קיטור (בראשית י"ט, כ"ח) תְּנָנָא [1] ועיי' תרג' יהושע ח', כ'; לשופטי' כ', ל"ח, מ'; למשלי י', כ"ו. ותרג' באשם (ישעיה ל"ד, ג') תנניהון] —

* תַּנִּין (מל"מ Meerungeheuer, Krokodil) שבת ק"נ. (נבוכדנצר) רכב על ארי זכר וקשר תנין בראשו. ב"ב ע"ד: תנינים הגדולים: ארזילי דימא עיי"ע אדילי. ותרג' אונק' בראשי' א', כ"א תניניא רברביא ועיי' לשמות ז', י"ב לדברים ל"ב, ל"ג והיחיד תַּנִּינָא לשמות ז', ט'; לישעיה כ"ז, א'; נ"א, ט'.

תְּנְבָא (= תּוּנְבָא מל"ס תנובותא Stumpfsinn) בפ' יוה"כ בגמ' חולה (יומא פ"ג.) אימור תונבא בעלמא נקיט ליה וספק נפשות להקל. בפ' בנות כותים בגמ' קשתה שלשה ימים (נדה ל"ז:) והא והא תונבא בעלמא הוא דנקיט לה. פי' כעין טרידות דעת בעלמא דנקיט להקא משמע לן כיון דשפת מן הצער טמאה זיבה. וזהמתו חיתו לחם (איוב ל"ג, כ') תרג' ומן תונבא דנקיט ליה מרחקא [2] נפשיה מזונא. *[אחי"ה ורש"י פי' בנדה תונבא: אשטורדישו"ן (estourdissement, estourdisson) שאינה מרגשת בצערה מחמת שעמומית החולי ועיי' יומא שם וכן לועז רש"י תוהו (בראשי' א', ב') ועיי' מרפא לשון יומא פ"ג. וכן ענין מלה סורי' הנ"ל פי' שעמומית וחסרון הרגשה. והלע"ז הנ"ל ג"כ ברש"י עירו' ס"ח. ע"ש ור"ח פי' שם תונבא הוא דנקיט לה כלו' קור החזיק בו ואוכלת בלא תיקון דעת וכו'] —

* תְּנוּדָה (פי' כמו תנועה Bewegung) בתשובת הגאונים סי' י"ב (בהוצי' הי' הרכבי צד 5) ועשה שם תנודות שמנידות אותו מאליהן וכו' ועיי' שם סי' שע"ד (צד 190) פי' כמו תנועה

---

[1] בדפ"ס תְּנָנָא. [2] וכ"ה בכ"י תרג' ובדפ' מרחיקא נפשי ובדפ"א בערוך נשמתיה.

והקבוץ תנודות כמו תנועות שם תשוב׳ סי׳ ש״ע (צד 207) אפי׳ תנודות של אדם ואפי׳ רחשושי לבו תלויין במזל.

* תְּנָה הפעיל התנה עיי״ע תן ב׳.

* תְּנַח (אתפעל של אֲנַח seufzen) חולין נ״ו: אינגיד ואיתנח ועיי״ע אנח וש״נ. ומזה השם תְּינָחָא, תּוּנְחָא ולנקבה תְּינַחְתָא, תּוּנְחָתָא ובל״ס תֲנַחְתָא פי׳ אנחה עיי׳ תרג׳ תהלים ל״א, י״א; ל״ח, י׳; ק״ב, ו׳ וזולתו.

* תַּנְחוּם (מפעל נָחַם וברוב בקבוץ תַּנְחוּמִים מל״מ Trost, Trostreden) ברכו׳ ט״ז: במשנה קבל עליו תנחומין וכו׳ אין מקבלין תנחומין על העבדים וכו׳. כתובות י׳: תנחומין של הבל ניהמו. אבדר״נ רפ״ל תנחומי אבלין. תרג׳ בראשית ל״ד, נ׳ כ״י ומליל תנחומין על לבה ועיי׳ תרג׳ הושע ב׳, י״ד ולישעי׳ מ׳, א׳, ב׳; נ״ז, י״ח. מרי תנחומין תרג׳ תהלים ס״ט, כ״א; תרג׳ שני אסתר א׳, ג׳ כסא דתנחומין. ועוד בתרג׳ תַּנְחוּמוֹתָא תרג׳ תהלי׳ קי״ט, נ׳; לאיוב ו׳, י׳; כ״א, ב׳.

* תַּנְחוּם, תַּנְחוּמָא (שם הפרטי לכמה אמוראים) ר׳ תנחום בריה דר׳ חייא, ר׳ תנחום בר יהודה, ר״ת בר אמי, ר״ת בר פפא, רבי תנחומא, ועוד הרבה שמות כאלה עיי׳ סד״ה, ועוד הקדמה לה׳ פריעדמאן לפסיקת׳ רבתי צד 23.

תניק (= תִּינוֹק מן ינק פי׳ ילד רך ולנקבה תִּינוֹקֶת ילדה רכה) בויק״ר בריש צו (פ״ז) א״ר יוסי מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים ולא יתחילו להם מבראשית אמר הקב״ה הואיל והקרבנות טהורין והתינוקות טהורין יבאו טהורין ויתעסקו בטהורין. *[אחי״ה קצת חידוש שלא הביא רבינו דוגמא מהש״ס וזה מרוב מציאות המלה תִּינוֹק, תִּינוֹקֶת, והקבוץ תִּינוֹקוֹת. ובזה אתן לך מסורה יפה אחר יגיעה רבה מצאתי זכרון המלה באלה המקומות. תִּינוֹק: ברכות ג׳, י׳; שבת י׳: (ביצה י״ז.) ושם י״ב, י״ג, י״ז: (ע״ז ל״ו:), שם ל׳: ל״ו, נ״ט: ס״ח, ס״ח: (שבועות ה׳. כריתות ג׳:) קל״ט, קמ״א: קמ״ב: קנ״א: עירובין נ״ג: נ״ד: צ״ה: (מנחות ל״ז.); פסחים י׳: קי״ב:; חגיגה י״ג: (סוכה ה׳:); מ״ק כ״ד, כ״ו:; תעני׳ כ״ב.; יומא כ״ג, ל״ז: ע״ה, ע״ז: פ״ב, פ״ד:; יבמות קי״ד, כתובו׳ כ״ו, (ב״ק קי״ד:), כ״ח: ס׳.; קידושין פ׳, פ׳:; גיטין נ״ח.; נדרי׳ ל״ב, ל״ז, (ב״מ נ״ח.); נזיר ס״ב.; סוט׳ ל׳: מ״ז.; ב״מ כ״ו, כ״ו: קי״ב: קכ״ח: קמ״ב, קנ״ה.; ע״ז ט״ו: ל״ו: נ״ז, מנחות ס״ד.; חולין צ״ד. צ״ה:; כריתות י״ג:; נדה מ״ה, נ״ב. — תִּינוֹקֶת: ברכות י׳.; שבת ק״נ.; עירובין נ״ג:; יבמות נ״ז: ק״ז:; כתובות ו׳, (נדה י״א: ס״ד:), י״ד: נ׳.; קידושין פ״א:; ב״ב ג׳: י״ב: קנ״ה:; ע״ז ל״ו:; נדה ה׳, ט׳, י׳: מ״ה: מ״ז, נ״ב, ס׳: — תִּינוֹק ותִּינוֹקֶת: עירובין נ״ג: קידוש׳ פ׳, סנהד׳ צ״ד: נדה מ״ה: מ״ו. — והקבוץ תִּינוֹקוֹת: שבת י״א, נ״ח: קכ״ט: קל״ז. (פסחים ע״ב. כריתו׳ י״ט:); עירו׳ מ״ו: ע״א: ע״ג: פ׳: צ״ו: (ר״ה ל״ב: ל״ג, ערכי׳ ב׳:); פסחי׳ ע״ב, ע״ב: (יבמות ל״ד.) ק״ח: ק״ט, קי״ד: קט״ו:; ביצה ל״ד:; תענית י״ט, כ״ב: (מנחות ס״ט:) כ״ז:; יומא ע״ה ע״ח: פ״ב.; סוכה כ״א, מ״ה, מ״ו:; יבמות קי״ד.; קידוש׳ פ׳, (חולי׳ פ״ו. נדה י״ח:); גיטין נ״ז: נ״ח, נדרים ל״ז, סוטה מ״ו: מ״ז, (ב״מ פ״ז. סנהדר׳ ק״ז:); ב״ק כ״ג: קי״ט.; ב״מ ס׳.; ב״ב י״ב: כ׳: כ״א, נ״א:; ע״ז מ״ו:; סנה׳ י״ז: נ״ב: ס״ג: ק״ד: זבחי׳ פ״ח:; בכורו׳ ל״ה, חולין י״ב:; כריתו׳ י״ט:; נדה י״ג: מ״א: והרבה פעמים אי׳ תינוקות של בית רבן (בר״ת: שב״ר) עיי׳ ברכות ה׳. (גיטין קי״ט. סוטה ל״ה. חולין פ״א:) ס״ב:; שבת י״ג, ל״ג: קי״ט: (ד׳ פעמים); תענית כ״ז: ל׳, גיטין נ״ז:; ב״ב כ״א.; ע״ז ג׳:; מכות כ״ב:] —

* תְּנוּפוֹלִין (נ״ל[1]) Gegenstadt, ἀντίπολις) איכ״ר פ׳ היו צריה: עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשה קסרין מטרופולין ותנופולין והוא מל״י הנ״ל ופי׳ עיר העומדת להיות ראש ואם במדינה נגד עיר אחרת ופי׳ ר״ה ב״ב במדר׳ הנ״ל היו צריה שהיתה קסרין מטרופולין עיי״ע היינו עיר ואם וכן תנופולין Nebenbuhlerin עיי׳ ברילל הנ״ל. ומעריך ללונזאנו הגיה ללא נכון מנופולין עיר במחוז הפוליא ומ״כ פי׳ תניין פולין עיר שנית ודעת המשביר templum והי׳ לעווי כתב מה שכתב וה׳ ד״ר יואל (Blicke 2, 111) פי׳ מל״י θαμειός dichtgedrängt וא״כ θαμόπολις dichtgedr. Stadt.

∴

תַּנּוּר (מל״מ וכן בל״ס תנורא בל״ע ܬܢܘܪ בלשון צענד Ofen, tanura) בכ״ה בכלים (מ״ד) תנור

---

[1]) כדעת החי׳ ברילל פ״ע י״ב א׳, 173.

שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא לדעתו פי' תנור שהסיקו בו אש מאחוריו כדי להתנגב או שהוסק שלא לדעת אדם. מוסף התנור (שם מ"ה) פי' תוספת שעושין על התנור שאם ישאר מן הלחם שלא יכילו התנור אופין אותו שם. *[אחי"ה ועיי' בפי' הר"ש. וכנ"ה בכלים שם מ"ו תנור שנתן בו עפר וכו' שם מ"ז תנור שנטמא. שם מ"ט תנור שבא מחותך. שם מי"א תנור של אבן ושל מתכת וכו' ושם מ"י תנורו של עכנאי ועיי' ב"מ נ"ט: ועיי"ע חכן א', עכן, אהלות פ"ה מ"א עיי"ע קמר א'. כלים פ"ה מ"ג עיי"ע טרת. כתובות י"ז רע"ב תנורא דאסא עיי"ע הנמא ומ"ש בח"ג רכ"ה, ותרג' תנורא עיי' תרג' ויקרא ב', ד'; ו', ל"ב; לאיכה ה', י' והקבוץ תר"י ויקרא י"א, ל"ה תנורין. כלים פ"ה מ"ב שני תנורין סמוכין זה לזה] —

תְּנָיְיתָא (מל"י ταvεῖαι כל"ר tigna קורה Balken) ב"ר בריש ויהי מקץ (פ' פ"ט) חמת בחלמא תנייתא דביתא פקעה וכו' — (א"ב בנוסחאות כתוב שריתא דביתי תברא). *[אחי"ה וכ"ה באיכ"ר פ' רבתי ד"ה חדא איתתא שרייתא דביתא פקעה וכגי' רבינו אי' במיוחס לרש"י תנייתא דביתא פוקעת ופי' קורה שנייה שבבית פוקעת וכן הגי' בירוש' מעשר שני ספ"ד דנ"ה ע"ג תיניתא דביתא מיתברא] —

* **תְּנָתָא** (der Vortragende) או תְּנְתָא (Vortrag) עיי"ע תן א'.

תסוור (= תִּיסְוְרָא, תִּיסְבְּרָא, תּוּסְבְּרָא מל' יוני' θησαυρὸς אוצר Schatz, Vorrath) בב"ר פס"ח (ס"ז) הנה משמני הארץ: בגין תסוורתא חסרין מה נעביד ונמלי יתהון, בפ' (פ"ג) [צ"ל פ"ד] (לפנינו ספ"ג [1]) אלוף עירם (בראשי' ל"ו, מ"ג) למה נקרא שמו עירם שעתיד לערם תיסווריות למלך המשיח. בילמדנו בריש ואתחנן (בתנחו' לי') והיו למלך תסווריות בכל מדינה. בפסיקת' דבחדש השלישי (פסיקתי דר"כ ק"ד.) פתחו לי תסווריות, ואברותיה בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח, י"ד) תרג' ותסוורהא מליין אובריזון סנין. מזוינו מלאים (שם קמ"ד, י"ג) תרג' תסוורתא מליין — (א"ב פי' בל"י ורו' [2]) אוצר וסגלת מלכים עיי"ע טסבר). *[אחי"ה ובע' טסבר העירותי על גי' התרג' שאי' בטי"ת ובבי"ת טיסברייהא ובכתב יד ערוך ק"ט וה"ב אי' גם כן בבי"ת תוסברייהא וכן בתרג' תהלים קל"ה, ז' תוסבריא דיליה. ושם קמ"ד, י"ג תּוּסְבְּרְיְינָא, תרג' דה"י א', כ"ו, כ"ג ומנייה נגורא על תִּיסְבְּרַיָּא; לדה"י ב' י"א, י"א תיסברין, שם ל"ב, כ"ז תסברין, שם י"ב, ט' תסברי מקדשא תסברי בית מלכא וכ"ה בבי"ת בירו' ברכות פ"ט די"ג ע"ד העמידו קומוס על תסבריות שלו ועיי"ע קמים. ירו' סנה' פ"י דכ"ז ע"ד תיסברין של פרעה תנחומא הישן בשלח סי' י"ד פתח תסבריות של יוסף [3]), תנחומ' הישן משפטים סי' ג' הרי התיסברון לפניך [4]). ולפנינו אי' בב"ר פס"ז דתִסְיוְרְתָא וגי' רבינו עיי' לעיל, ושם פפ"ג עיי' לעיל ושם: שהיה מבזבז תִּסְוְרִיּוֹת של אביו. ובבי"ת אי' בפסיקת' רבתי ס"פ ו' והיה לדוד כמה תסבריות צבורין כסף וזהב, ושם פ"י מכל תסבריות שיש לן וכו'. שהש"ר פ' מים רבים: אם פותחין אומות העולם כל תסבריות שלהן וכו'. וע' הזקנים העתיקו ע"י המלה היוני' הנ"ל מלת אוצר (דברים כ"ח, י"ב; יהושע ו', י"ט; מ"א ז', נ"א; מ"ב כ"ד, י"ג; נחמיה י"ג, י"ב והרבה זולתו) בית אוצר (מלאכי ג', י'), גנז (יחזקאל כ"ז, כ"ד), חסן (ישעיה ל"ג, ו' נראה שהבינו כמו ל"ע مخزن בית אוצר) עצר (שופטים י"ח, ז' והבינו כמו אֹצֶר)] —

* **תִּסְבְּרָא** (מ פ ע ל סבר ו' והוא דבור תוכני wie verstehst du es?) ב"ק ל"ב. ותסברא.

* **תִּסְוְרָא** עיי"ע תסוור וגי' בו"ו אי' כמה פעמים במדרש הגדול כמו שתראה בספרי ח"ן הערך.

תָּסִיל (בן יונה בל"ע زغلول Täubchen) בפ' אלו טרפות בגמ' סימני העוף (חולי' ס"ב.) תסיל פסול בתורין וכשר בבני יונה ש"מ מין יונה הוא. בסוף חולין בגמ' עוף טמא (שם ק"מ:) בעי ר' ירמיה [5]) יונה ע"ג ביצי תסיל ותסיל ע"ג ביצי יונה [6]) מהו. בפ' המגרש בגמ' כתב (גיטין פ"ו:) כל העופות פוסלין במי חטאת חוץ מיונה ותסיל [7]) — (א"ב תר"י (א') בקצת נוסחאות ותור וגוזל (בראשית ט"ו, ט') ושפנינא ותסילא בר יון). *[אחי"ה ונראה שמלות בר יון (= בר יונה) באה מגליון פנימה להורות על תסיל עפ"י חולי' ס"ב. ותר"י א' נוזלין (דברים ל"ב, י"א) תָּסִילוֹי. ודע כי רש"י בחולי' ס"ב: פי' תסיל מין יונה היא ובדף ק"מ: פי' עוף טהור ודומה ליונה ע"כ וכן פירשב"ם ב"ב ע"ה. ביעתא דצוצילתא ביצת עוף קטן ששמו

---

[1]) לפי הכלל שבשטת הערוך שמונה פרשת אחת יתירה. [2]) thesaurus. [3]) ובילק בשלח רמז רמ"ג אי' פתח לתם אוצרות של יוסף. [4]) וכ"ה בע"י אבל בתנחומא הנדפס משפטים סי' ה' אי' הרי אוצרותי לפניך. [5]) בכו"ג ר' זירא. [6]) כ"ה ברפו"ו ובשדפ"ע לי'. [7]) לפנינו רק חוץ מן היונה וכ"ה בפרה פ"ט מ"ג.

תאציל ע"כ ובדפ' פיז' אי' ששמו תסיל ועיי"ע צצלא] —

☞ תיסומן (?) מדר' שמ"ר פ' כתב לך את הדברים האלה (פמ"ז) שהיה אוהב לתיסומן לפי דעתי יש לגרוס תיסוורן פי' פקיד על האוצרות. *[אחי"ה וכן הגיה רימ"ז בט"ר ה"ב, 196 תיסוריין ע"ש וה' אייזלער חשב שהוא מל"ס סימא, סימתא פי' אוצר ומזה תוסימן ממונה על האוצר (בט"ר ח"ג, 85)] —

תסס (= תּוֹסֵס gährend, schäumend מל"י θύσις) בס"ג דתעניות (ל׳:) ובפ' בן סורר בגמ' מאימתי (סנהד' ע'.) ובפ' אין מעמידין בגמ' חומץ (ע"ז ל׳:) ת"ר יין תוסס אין בו משום גילוי וכמה תסיסותו ג' ימים [1]). בילמדנו אז יבדיל משה (בתנחו' לי׳) א"ל הקב"ה היאך אתה כופר ודמו תוסס שנא' (בראשית ד', י׳) קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. בריש (מגילת) [צריך לו' מגילת איכה] (פתיחת' דאיכ"ר ססי׳ ה׳) [2]) והעצמות (יחזק' כ"ד, י׳) אתה מוצא בשעה שגלו ישראל היה גופן תוסס כהדא מרקחתא — (א"ב פי' דבר מחמיץ ורותח). *[אחי"ה אולי כיון ר"ב על ל"י θύω auflodern, aufdampfen ומן השם θύσις das Auflodern, Brausen נבנה התואר תוסס פי' ענין בישול וריתוח וכן פי' במ"כ באיכ"ר תוסס כדבר המתבשל וחם מאוד וכו'. ור"ח בע"ז הנ"ל פי' יין תוסס: חדש. וכונתו כי יין חדש הוא חם ומתבשל ורותח. וכנ"ה בירוש' תענית פ"ד דס"ט. ראה את הדם תוסס, קהל"ר פ' ועוד ראיתי: אותו הדם שיהיה תוסס ועולה ועיי' ג"כ דב"ר פ"ב. ירו' תרומות פ"ח דמ"ו רע"א היין כל זמן שהוא תוסס וכו'. ב"ר פע"ז התחילה הארץ תוססת אש ועיי' ג"כ שהש"ר פ' מי זאת. והשם המופשט תסיסה das Gähren, Sieden וגי' רבינו תסיסות עיי' לעיל] —

* תִּסְפּוֹרֶת, תִּסְפָּרְתָּא (מפעל ספר abscheeren, das Haarabschneiden) שבת ט': מאימתי התחלת תספורת וכו' שם עיי"ע בן אלעשה. מ"ק י"ד: אבל אסור בתספורת. נדרים נ"א. תספרתא יחידתא.

* תַּסְקוֹפָא, תוסקפא (מפעל סקף ב' עיי"ע פי' מסבה ועלילה Veranlassung, Geschick) תרג' תאנה (שופטים י"ד, ד׳) תוסקפא הוא בעי. תרג' תאנים (יחזקאל כ"ד, י"ב) תסקופין, נסבה (דה"י ב' י', ט"ו) הות תוסקפא מן קדם יי', מסבות (איוב ל"ז, י"ב) תרג' תוסקפתא מהפך. תרג' עלילת דברים (דברים כ"ב, י"ד. י"ז) תסקופי מילין, נורא עלילה (תהלי' ס"ו, ה׳) תרג' מרי תסקופין, ובעלילותיך אשיחה (שם ע"ז, י"ג) תרג' ובתסקופי ניסייך אמלל. מדרש הגדול כ"י משפטים: בא עליו בתסקופין כו' עיי' מ"ש בספרי חין הערך צד 65.

* תיעא עיי"ע תייה, תייקא.

* תעי (נרדף עם טעי ומל"מ תָּעָה irren, irre gehen) עיי' תרג' תהלים קי"ט, ק"י. קע"ו; תרג' משלי י', י"ז; י"ד, כ"ב; כ"א ט"ז; לאיוב ל"ח, מ"א וזולתו ואפעל מתעי תרג' משלי י"ב, כ"ו, תרג' ויתעם (איוב י"ב, כ"ד) ואתעינון [3]) ועיי"ע הבא אח"ז. ב"ק פ"א: התועה בין הכרמים וכו' עיי"ע פסג.

תעב (= תּוֹעֵבָה Gräuel, Abscheu) והפעל ממנו בפיעל באפעל עיי' בפנים abscheulich handeln) תועבה תועה אתה בה (נדרים נ"א.) כבר פי' בע' תבל (א'). *[אחי"ה ובתרג' תּוֹעֵיבָא ולנקבה תּוֹעֵיבְתָא עיי' תרג' ויקרא י"ח, כ"ב; כ', י"ג; דברים י"ג י"ד ישעיה מ"א, כ"ד; מ"ד, י"ט. והקבוץ נקבה ויקר' י"ח, כ"ו. כ"ז; דברי' ל"ב, ט"ז תועיבָתָא [4]), תרג' יחזק' ו', י"א תּוֹעֲבָתָא. ושם ח', ו' תּוֹעֵיבָן. נדה ס"ט: היא תועבה ואין בינה תועבין ובירוש' יבמות פ"ד ד"ו: אי' ואין הולד תועבה. — והפעל ירוש' יומא פ"ו דמ"ג ע"ד אין היצר הרע תעב אלא דבר שהוא אסור לו ובירו' נדרי' פ"ט דמ"א סע"ב אי' תאב. פיעל ע"ז ס"ו. כל שתיעבתי לך הרי הוא בבל תאכל וכ"ה בחולין קי"ד: שבת ק"ד. אותי תעב אתאוה לו. פועל שהש"ר פ' יונתי בזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתעברת ומתועֶבֶת. באפעל תרג' יחזקאל ט"ז, נ"ב דאתעיבת מנהין, תרג' יחזקאל ט"ז נ"ב דאתעיבת מנהין] —

* תּוֹעֵיבָא, תּוֹעֵיבְתָא עיי"ע הקודם לזה.

* תַּעֲבוּר (מל"מ עֶבְרָה Grimm, Zorn) תרג' בעברת ה' (ישעיה ט', י"ח) בתעבור מן קדם יי', שם (י"ג, ט׳) אכזרי ועברה תרג' אכזרי ותעבור.

☞ תַּעֲלָא (מל"ס תַּעֲלָא (בל"ע ثعالة) בל"מ שׁוּעָל Fuchs) תרג' שלש מאות שועלים (שופטי' ט"ו, ד׳) תלת מאה תעלין. *[אחי"ה ותרג' שועלים (איכה ה', י"ח) תעלין. כשעלים (יחזק' י"ג, ד׳) תרג' כתעלין, מנת שעלים (תהלים ס"ג, י"א) תרג' מוהבות תעלייא. וכן בדרז"ל יומא מ"ג:

---

[1]) בנו"ג תסיסתו וכ"ה בעיקרי התלמ'. [2]) ובדפ"ע נסמן בטעות מגילה הי ונעלם מעיני הגרי"ב בהפשב"ע שצ"ל מגילת איכה. [3]) כ"ה בכ"י אצל ה' לעווי ובנו"ג בט"ס ורתעינון. [4]) כ"ה בדפ"ס ובשרפ"ת תּוֹעֵיבָתָא.

נדה ס"ה: דמסיק תעלא מבי כרבא עיי"ע כרב. מגילה ט"ז: תעלא בעידניה תגיד ליה ובכ"י ש"ס ובע"י ובילק' כ"י עקב אי' היינו דאמרי אינשי תעלא וכו' וזו דוגמא אחרת להדא"א שמסרנו בע' אינש. קהל"ר פ' מה יתרון בר קפרא הוה אמר תלת מאה מתלין על הדין תעלה. והקבוץ חגיגה י"ד. תעלולים (ישעיה ג', ד') תַּעֲלֵי בני תעלי ירוש' שביעית פ"ט דל"ט. מה אריוותא קמך ואת שעיל לתעלייא. — ובקהל"ר פ' ויתרון ארץ אי' כמה פעמים תעל] —

* תַּעֲנוּג (מל"מ כמו ענג (Lust, Vergnügen ירו' ברכות פ"ב ד"ה: רחיצה של תענוג . . רחיצה שאינה של תענוג. ירוש' שבת פ"ט די"ב. סיכה של תענוג, שם פי"ד די"ד ע"ג אם לתענוג מותר, ירוש' יומא פ"ח דמ"ד ע"ד ירוש' תענית פ"א דס"ד ע"ג סיכה שהיא של תענוג . . סיכה שאינה של תענוג.

* תַּעֲנִי, תַּעֲנִית (מל"מ (עזרא ט', ה') (Fasten תרג' צום: תעני עיי' תרג' יואל א', י"ד, ב', ט"ו; לזכריה ז', ה', וכן תעניתא תרג' ישעיה נ"ה, ג', ו', ושם (ד') הקבוץ תענין, וכן בדרז"ל תענית, תעניתא, ברכות ל"א: היושב בתענית וכו', שם ל"ב: גדולה תעני' יותר מצדקה, שבת י"א. יפה תענית לחלום וכו', לוה אדם תעניתו ופורע, עירו' י"ח: ישב בתענית ק"ל שנה. תעני' י"ב: תענית חלום, שם: תענית יחיד, שם י"א: ע"ז ל"ד. תפילת תענית, פסחים נ"ד: תעני' צבור ועוד עיי' בענין תענית ותעניתא ברכות ו': י"ז. ל"ב: פסחי' ס"ח: יומ' ס"ט: ר"ה כ"א. תעני' ח': י"א. ושם: י"ב. י"ד. כ"ב: כ"ה, מגילה ט"ו. כ"ז. מ"ק כ"ח. כתובות נ'. ק"ד. נדרי' מ"ט: גיטי' נ"ו. סוטה ל"ט: ב"מ ל"ג. פ"ה. סנהד' ל"ה. ק'. מכות כ"ד. ע"ז ח'. כריתות ו': מגילת תעני' שבת י"ג: ר"ה י"ח: ירוש' תענית פ"ב דס"ד ע"ג לילי תענית והקבוין שם דס"ה. תַּעֲנִיָּתָא דאנן עבדין לית אינין תעניין למה וכו' והקבוין תעניות. תעני' פ"א מ"ה, פ"ב מ"א חגיגה כ"ב: נזיר נ"ב: תעניותיו. בענין תענית צבור ובישאר תעניות עיי' תשובת הגאונים דפ' ברלין הוצ' ה' הרכבי סי' רנ"ט צד 133. ובענין תענית שעות עיי' מ"ש באריכות לשון רמ"ל במעריך [1].

* תַּעַר (מל"מ (Scheermesser מכות כ"א. גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער.

* תַּעֲרוֹבֶת (מפעל ערב (Vermischung חולין ו'. תערובת דמאי. ירו' שבת פי"ד די"ד ע"ג משום תערובת ועיי' עוד ירוש' חלה ספ"ב דנ"ח ע"ד ירו' עירובין פ"ו דכ"ג ע"ג ירוש' גיטין פ"ג דמ"ד ע"ד. והקבוץ ירוש' יומא פ"א דל"ח ע"ד וירוש' שקלים פ"ו ד"ג. תַּעֲרוּבוֹת.

תְּף (מל"ע ופרסי تف, تفل רק (speien בר"ג דפ' יוצא דופן (נדה מ"ב.) אתא שייליה לרבא א"ל רואה הויא הדר אתא שייליה לרב יוסף אמר רואה הויא הדר אתא לקמיה דאביי א"ל ברוקא דהדדי תפיתו [2]. בפ' הזורק בגמ' כיצד (שבת צ"ט:) שייליה לאביי א"ל מתניתא היא א"ל כולהו [3] ברוקא דהדדי תפיתו [4]. פי' כולכם ברוק אחד תרוקו [5]. בפ' אעפ"י שאמרו בגמ' ארבע (כתובות ס"א:) כל מיא דצערי לך תוף שדי תוף שדי [6] פי' תרוק רוקך ותשליכהו מפיך. *[אחי"ה בכ"י ש"ס בשבת איתפיהו] —

תּוּפָּא (בלא"ר כמו תף בל"מ (Handpauke תרג' תף תופא עיי' תרג' שמות ט"ו, כ' והקבוץ תּוּפִּין, תּוּפַּיָּא תרג' שם ובתר"י א'.

תָּפַח (פי' כמו נפח וא"כ פירושו ענין התנפחות ובציקה (sich an- aufblasen, anschwellen בר"ג דפ' המצניע (שבת צ"א.) הוציא (חצי) [7] גרוגרת לאכילה וצמקה וחזרה ותפחה. בפ"ג בטהרות (מ"ד) הניחן בגשמים ונתפחו טמאין. בפ"ב בעוקצין (מ"ח) בשר העגל שנתפח ובשר הזקינה [8] שנתמעט פי' ענין נפיחה והיסוד פח [9]. בפרק [10] הזהב בגמ' כשם שאונאה (ב"מ נ"ט:) אף בצק שבידי אשה תפח [11] פי' „לא חחמיץ כדרכו אלא תפח כאילו בלא שאור נילש כדגרסינן (פסחים מ"ח:) במצה תפח תלטוש בצונן" [12] וכבר פי' בע' לטש. בר"ג דשבת (י"ב:) כי הוינן אזלין בתריה דר' יוחנן לשיולי בתפיחה פי' חולה. *[אחי"ה וכן פירש"י בשבת: בחולה וא"כ הוא כמו נפיחה. ופי' תפח כמו נפח תוספת' שביעי' ספ"ב ועודרין אותו

---

1) ומזה נקראת המסכת תענית ואצל הראשונים וכן בערוך תַּעֲנִיּוֹת. 2) בנו"ג כולכו ברוקא חדא תפיתו ובשבת צ"ט: כולכו ברוקא דהדדי תפיתו. 3) וכ"ה בכ"י ש"ס א"פ ובנו"ג כולכו עיי' תערה הקודמת. 4) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפו"ו ובשרפ"ע לי' בטעות הציון ונשמט מן תפיתו עד תפיתו. 5) וכ"ה בפירש"י בשבת ע"ש. 6) כ"ה נכון פעמים בכ"י וכ"ה לפנינו ושם שראי. 7) צריך למחוק. 8) בנו"ג זקנת. 9) כ"ה נכון בדפ"ו ובדפ"ר אי' ענין נפיחה ותיסור וצ"ל והיסוד [פח] וכ"ה נכון בכ"י ל"ד ה"ב וי"ו אי בי. 10) בדפ"ע חוץ מדפו"ו כאן התחיל בטעות ערך חדש. 11) בנו"ג בט"ס טפח. 12) ע"כ הועתק מפי' ר"ח ב"מ שהובא בשט"מ בזו הסוגיא ושם ג"כ הגי' הישרה תפח.

כדי שיתפח, תוספת' יבמות פי"ד הלכו ומצאוהו שתפחו פניו וכו'. ירו' תרומות פ"ב דמ"א רע"ד תפח הפכו צמק. במד"ר פ"ט תפח צוארה. בינוני פעול ירו' נדה פ"ג ד"נ ע"ד ראשו תָּפוּחַ. שבת ל"ג סע"א של רעב תפוח. נפעל טהרות ועוקצ' הנ"ל. בינוני או תואר תפיחה שבת הנ"ל — ועיי' עוד מ"ש בהערה 2 בע' תפי ב'] —

תפח (= אִתְּפַח אתפעל מן נפח בל"ע نفخ (anschwellen, an Kraft zunehmen בר"ג דשלשה שאכלו (ברכו' מ"ו רע"א) איתפח ר' זירא [1] בפ' השוכר את הפועלין בגמ' דסמוך עד שלא יתחילו במלאכה (ב"מ פ"ז.) עד אלישע לא הוה דאיחלש ואיתפח אתא אלישע בעא רחמי [2]) ואיתפח. פי' קם מחליו [3]). בפ"ק בבכורו' בגמ' דג טמא (ח':) דרי כריכא דקניא וכי מטית התם [4]) זקפה דמתחזי [5]) דקא מתפח. בפ' אלו מציאות בגמ' מצא שק (ב"מ ל':) ההוא גברא דקא דרי פתכא דאופי אותבינהו וקא מיתפח פי' יגע והניח משואו לארץ כדי לפוש. *[אחי"ה וכן פירש"י עומד לפוש ע"כ ובפי' רגמ"ה בבכורו' הנ"ל דקא מתפח פי': ויראה לבני-אדם כמו שתעשה כדי לנוח ממשואך ע"כ] —

* **תְּפַח, תִּיפַּח** (מן נָפַח (aushauchen, verhauchen אי' הרבה פעמים בקללה תיפח רוחיה דההוא גברא עיי"ע נפח ומ"ש בח"ה צד שס"ב. ושם נסמן סנהד' צ"ז: ע"ש כתובו' ק"ה. תפח נפשם של מקבלי שוחד. ירוש' שקלים פ"ג דמ"ז ע"ג תיפח רוחה דההיא אתתא.

תַּפּוּחַ (מל"מ וערבי تفّاح Apfel ועוד צבור עגול כתפוח (Haufen תפוח היה באמצע המזבח (חולין ס': תמיד כ"ט. ועיי' כ"ח:) עיי' בע' גוזמא. בר"ג דפ' שני במעילה (ט'.) איתמר הנהנה מאפר תפוח שע"ג המזבח וכו' פי' „אפר תפוח היינו לאחר שהרים הדשן ושמו אצל המזבח למטה והנשאר בדשן שעל גבי המזבח היה צוברו ביחד ועושהו עגול כמין תפוח וגבוה כעין כובע ואח"כ פושט בגדיו ולובש בגדים גרועים מן הראשונים והיה מוציאו חוץ למחנה לבית הדשן וממנו קאמר [6]) הנהנה מאפר תפוח ר' יוחנן סבר כיון דצריך הוצאת הדשן בבגדי כהונה דכתיב (ויקר' ו', ד') ולבש בגדים אחרים אעפ"י שפחותין מן הראשונים בקדושתיה קאי ומועלין בו" [7]). בפ"ד בע"ז (נ"ה. במשנ') לוקחין גת בעוטה מן הנכרי אעפ"י שנוטל בידו ונותן לתוך התפוח [8]) פי' קבוץ ענבים נקרא תפוח [9]). בפ' הקומץ רבה בגמ' ז' קני מנורה (מנחות כ"ח סע"ב) כפתורין למה היו דומין לתפוחי הכרתיים [10]) פי' כמין תפוחי הכרתיים שרחבן יותר על עביין. בס"ג דפ' כל המנחות באות (שם ס"ג.) וכשהבצק נתון לתוכו דומה לתפוחי הכרתיים. פי' „כמין תפוחי הכרתיים עגול כולו חוץ ממקום הכינוס". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה במנחות. והרמב"ם פי' תפוחים כרתיים שהם ארוכים מעט כביצה ששני ראשיה חדים ופי' הכרתיים שם מקום ולפע"ד נ"ל שהוא ל"ע أترج Citrone והוא באמת תמורתו כביצה ששני ראשיה חדים. וכנ"ה תפוח בכלאים פ"א מ"ד בע"ז הנ"ל וחולין הנ"ל ותוספת' ע"ז רפ"ז (ח') ועוד ענין תפוח (מפעל תפח) כל דבר שהוא עגול וצבור כאלו היה מנופח ומזה תפוח עגול העקב Fersenrundung ויק"ר פ"כ פסיקתא דר"כ צד ל"ו: ק"א. ק"ע. תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל החמה וכו' (ועיי' ב"ב נ"ח.). פסיקת' דר"כ צד ק"א: רפדוני בתפוחים (שה"ש ב', ה') אלו דברי תורה (ובשה"ש פי' סמכוני אלו ההגדות) שריחן טוב כתפוחים, שם צד ק"ג: מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו שאין לו צל כך וכו' מה התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעלו כך וכו' מה התפוח הזה אינו נגמר פירותיו אלא בסיון כך וכו' ועיי' ג"כ שהש"ר פ' כתפוח — במד"ר פ"ט הר ההר: הר ע"ג הר כתפוח קטן ע"ג תפוח גדול. — תוספת' ברכות רפ"ד ותוספת' ע"ז פ"ד (ה') יין

---

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס פי' ובב"נ, ובנו"ג ר' זירא חלש וכו' אתפח וכו' ובע' אטפה גרס רבינו בטעות בטי"ת ע"ש. [2]) כ"ה נכון בדפו"ו ובשדפ"ע לי' מן ואיתפח עד ואיתפח ובנו"ג עד דאתא אלישע לא הוה דחליש ואתפח אתא אלישע וכו'. [3]) ורש"י פי' ונתרפא. [4]) בנו"ג להתם. [5]) בנו"ג כמאן. [6]) בפי' רגמ"ה וההוא קאמר. [7]) הועתק מפי' רגמ"ה במעילה ושם הסיום כיון דצריך הוצאת הדשן בבגדי כהונה דההוא ולבש בגדים אחרים היינו בגדי כהונה אלא שפחותים מן הראשונים בקדושתיה קאי ומועלין בו אפי' לאחר תרומת הדשן. [8]) וכ"ה בכ"י ש"ס ופי' ר"ח ובנו"ג ונותן לתפוח. [9]) וכן פירש"י אסיפת גל הענבים שתחת הקורה קרי תפוח ובלעז שק (ל"צ sac או מ"ש tas = Haufen עיי' מ"ל שבת נ'.) ור"ח פי' והתפוח כגון כלי הוא כדתנן במסי תמיד והתפוח היה באמצע המזבח ונותנין הענבים הדרוכין בתפוח להקיש עליהם הקורה לסוחטם וכו'. וכן מצאתי בתשו' הגאונים סי' מ"ז (בהוצאת ה' הרכבי צד 24) וז"ל ונותנו לתפוח כלי הוא כמו ששנינו תפוח היה אצל המזבח שנוטלין מן הגת ענבים הדרושות והמשקה שיצא מהן נותנין אותו לתפוח להקיש עליו בקורה ע"כ. ורגמ"ה בחולין צ': פי' חולצו לתפוח: דשן שהיה נאסף ע"ג המזבח והיה עליו עגול כתפוח ע"כ וכן רש"י שם דשן של צבור גדול שמסלקין לו מן הצדדין קרי תפוח וכן גבי יקב במסי' ע"ז (נ"ה.) וכו' ועיי' תוספתי ע"ז רפ"ז (ח') מעלה את הלחם לגבי התפוח ומוריד את הלחם מגבי תפוח. [10]) בנו"ג הכרתיים אבל בדף ס"ג. הברתיים.

תפוחים והוא חמרא סיפא (ה"ג ברכות פ"ו) פי' سيب [Apfel —

תְּפִי (= טפי כמו טפיה עיי"ע ה"ד, ס"ב; תפי = בל"פ כלי טיגון) על פכיו ועל תפיו ס"א טפיו וכבר פי' בע' טפי. *[אחי"ה בע' טפי (ח"ד, ס"ג) גרס רבינו בנגעים פי"ב מ"ה על פכיו ועל טפיו ובנו"ג על פכו ועל טפיו ורה"ג יש לו ב' גירסאות וז"ל ועל תפיו א"ד טפיו ופי' שפירשנו בראש כלים (פ"ג מ"ב) שדומה לפך אלא שפיו צר כששינו (פרה פ"ו מ"ג) והטפי בתוכה אעפ"י [שפיו] צר כל שהוא (כגון כירה)[1]) קאנון בטיית (בתניי) [נ"ל להגיה ותפיו] בל' רבנן כירא אבל זה מטלטל ממקום למקום ושמו (באנון) [צ"ל כאנון] בל' ישמעאל ומנין שמקום ששופתים בו הקדירה שמו תפיא דכתיב (מ"ב ד', ל"ח) שפת הסיר הגדולה ומתרג' תפי ע"כ ולפע"ד ברור כי רה"ג רוצה לפרש החילוק בין שתי גירסאות טפיו ותפיו כי בענין טפיו פי' כמו שפי' בכלים פ"ג מ"ב שדומה לפך וכו' וזה הפי' הועתק בערוך ע' טפי רק רבינו השמיט כדרכו מלות ערביות שבפי' רה"ג וכיון רבינו האי גאון למלה קאנון = قناني קבוץ מן (قنينة) פך זכוכית Glasflasche. ואח"כ הניף ידו לפרש כי תפיו הוא כמו כירא ובל' ערבי' כאנון كانون. ובזו ההוראה המלה שייכת לע' הבא אח"ז ע"ש] —

תְּפִי (= תְּפָיָא מל"פ تابه עיי"ע בי תפי מל"פ تافن בל' צענד tap brennen, ומזה תפיא[2]) פי' כירה (Feuerherd בפ' כיצד מברכין בגמ' על הירקות (ברכות ל"ט.) דיתיב אבי תפי ועביד תוך תוך. בר"ג דפ' המוציא יין (שבת ע"ז:) משום דדייר אבי תפי[3]). בב"ר פי"ח (י"ז) ובויק"ר וכי ימוך (פל"ד) ובילמדנו סוף ויקהל[4]) צפה ההיא קידרא על תפייה. תנור וכירים (ויקרא י"א, ל"ה) תר"י (א') תפיין. שפות הסיר (מ"ב ד', ל"ח) תרג' תפי דודא. ועצמתי כמוקד נחרו (תהלים ק"ב, ד') תרג' ואברי היך תפיא חרורן[5]). *[אחי"ה וכן תרג' ירו' א' ויקרבו לפני ה' אש זרה (ויקרא י"א, א') וקריבו קדם יי אישתא נוכרתא מן תפיין והוא עפ"י ויק"ר פ"כ אש מבית כירים הכניסו עיי"ע בית כירים ח"ב, ע"כ: וש"נ ותר"י א' במד' כ"ו, ס"א בקרובהון אשתא מן חפיין קדם יי' צ"ל תפין. ומזה ג"כ תפיו בנגעים פי"ב מ"ה כפי גי' רבינו ורה"ג עיי"ע הקודם לזה וכ"ה בל"ס תפיא פי' כירה ונגזר מל"פ הרשומה בתחלת הערך ועיי"ע בי תפי וכן בל"ס בית תְּפָיָא. וכנ"ה בירו' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג גריף תיפייא ויהיב בגוה . . גרף תיפייא ויהב תלתא כיפין ורמי עליהון, ירו' ביצה פ"ד דס"ב ע"ג הוה מתחמי זרק גו תפייה וזרק קומי תפייה] —

* תְּפִינֵי, תוּפִינֵי עיי"ע אחר ע' תפל.

תָּפֵל (מל"מ וכן בל"ע تفل ענין חסרון טעם טבעי או מוסרי speichlig, geschmacklos) בפ' מפנין בגמ' חבילי קש (שבת קכ"ח.) ת"ר דג מליח מותר לטלטלו דג תפל אסור לטלטלו בשר בין מליח בין חי[6]) מותר לטלטלו — (א"ב ל"מ זה (איוב ו', ו') היאכל תפל מבלי מלח פי' דג תפל חי ואינו מליח כי יש דג מליח נאכל כמות שהוא חי ותרג' בפסוק בין תפל ולבן (דברים א', א') דאיתפלו על מנא פי' שאמרו תפל ואין בו טעם). *[אחי"ה והוא עפ"י ספרי דברי' פ' א' דברי תפלות שתפלו על המן וא"כ התרג' כיון לענין תפלות מע' הבא אח"ז. וכנ"ה בשבת קכ"ח רע"ב בשר תפל כה"ג בכ"י ש"ס ובנו"ג תפוח ועיי' תוספו' ורשב"א וכדאי' שם בעמוד א' בשר תפל וגי' תפוח הוא גי' הגאונים והרי"ף עיי' הגהות הגר"א] —

* תָּפַל (כמו טפל ענין דיבוק וחיבור ankleben, anfügen) עיי"ע תפל = תְּפִילָה וש"נ — ושם נסמן עוד ירוש' שביעית רפ"ז ע"ש.

תפל (= תִּפְלוּת מל"מ תִּפְלָה Fades, Abgeschmacktheit והושאל לענין עבירה וזימה Ausgelassenheit) בפ"ג[7]) דסוטה (כ'.) המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות. בפסחים בס"ג דפ' האשה (צ"א.) נשים ועבדים משום תפלות פי' עבירה כמו (סוטה שם כתובות ס"ב:) קב ותפלות[8]). *[אחי"ה בל"מ רק המשקל תִּפְלָה וכן בע"ז ס"ג סע"ב וס"ד רע"א למעוטי תיפלה פי' ענין גרוע, ירו' פסחים פ"ח דל"ו. מרבין בתיפלה פי' זימה.

[1]) יש למחוק ובאמשורה למטה בסמוך. [2]) ולפע"ד מזה תפיחה פי' הולי הקדחת שנקרא ג"כ בלי צענד tafnu, Fieberhitze והוא כמו אשתא בלי חכמים עיי"ע אש ח"א, ש"ו ומ"ש. ועוד עיי"ע תפתח [3]) בנו"ג דדיירא ארפי וכ"ה בכ"י ש"ס ובילק' כ"י אספי וצ"ל אטפי וכדאי' בר"ש נגעים פי"ב מ"ה ופי' כל הני (ר"ל טפי ותפי) כלי חרס הן ועיי"ע הקודם לזה. [4]) תנחומא ויקהל לי' לפנינו כי המדפיס השמיט מתנחומא מה שמצא בילמדנו בפ' ויקהל ופקודים עיי' המפתח ומ"ש בסוף זה החיבור וכן לי' לפנינו מלת תפייה בב"ר הנ"ל ואי' בויק"ר הנ"ל וכ"ה בילק' בהר ר' תרס"ה בההוא קידרא יהיבת על תפייה ובילק' ישעיה רמז שנ"ב הגי' טפיא. [5]) כ"ה נכון בכ"י ערוך ובדפ"ע בט"ס חרדן. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובהעתקת פי' ר"ח ובנו"ג תפל. [7]) כ"ה נכון בדפ"ר ואמ' ועיקר התלמוד ובדפו"ו בט"ס בס"ג. [8]) ועיי"ע קב.

תוספת' ברכות פ"ז (ו') תפילה של תיפלה ובדרז"ל עוד תְּפְלוּת ירו' תעני' פ"ד דס"ח ע"ד בכייה של תפלות, ירוש' סנהד' פ"ב ד"כ. קרע של תפלות. במד"ר פ"ד דברים של תפלות, רות רבה פ' ותשאנה: נשיקה של תפלות] —

תפל (= תְּפִלָּה, הקבוץ תְּפִלִים, תְּפִלִּין אולי כמו טפל פי' ענין דיבוק וחבור ועיי' בפנים) בפ"ג בשקלים (מ"ב) לא בתפלה ולא בקמיע. בסוף מקואות (פ"י מ"ד) ותפלה של ראש בזמן שאינה חוצה. פי' תפלה היא האחת של ראש או של יד תפילין הן השתים של ראש ושל יד. בהשידה פי"ח בכלים (מ"ח) תפלה ארבעה כלים התיר קציצה ראשונה וכו' [1]. בסוף [גמר' דפ"ג] [2] מגלה (כ"ד: העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה פי' „תפלתו עגולה כאגוז סכנה ואין בה מצוה פעמים שנופל על פניו ברחום וחנון וירצצו את מוחו וזו היא סכנה ואין מצותן אלא מרובעות" [3]. בפ' התכלת בגמ' תפלה של יד (מנחות מ"ד.) אמר רב ששת כל שאינו מונח תפילין עובר בשמונה עשה. כתב ר"ח ז"ל בפ' אלו נאמרין בהלכות ברכת כהנים ומצאנו שאמר רב נחשון גאון הא דאמור רבנן (מנחות מ"ג:) תפילין בראשו וספר תורה בזרועו [4] זה ספר תורה שאמרו כגון שכתוב בו מן אנכי עד אשר לרעך שהן תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות שבתורה [5]) ורב משה גאון אומר מאן דעייל לכנישתא ואשכח צבורא דקרו פסוקי דזמרה אומר ברוך שאמר וחותם מהולל בתשבחות ואומר תהלה לדוד ארוממך ומדלג ואומר הללויה הללו אל בקדשו וחותם בישתבח וממהר ומתפלל עם הצבור אבל לומר פסוקי דזמרה אחר תפלה לא דקודם נתקנו. *[אחי"ה בראש ברכות פ"ה סי' ו' כתב זה בשם ר' עמרם וז"ל כתב ר' עמרם ז"ל שאם נכנס אדם לבהכ"נ ורואה שאם יאמר כל אלו הפסוקים שלא יוכל להשלים ולהתפלל תפלתו עם הציבור שיאמר ברוך שאמר ומזמור של תהלה לדוד דאמרינן בפ"ק (ד') כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בעה"ב ואגב איהו מזמור תיקנו לומר עד סיום תהלים הלכך טוב הוא שידלג כדי שיקרא ק"ש ויתפלל עם הצבור וכו' ע"ש וכתב ר' עמרם גאון (בסדר רע"ג צד 2) ומאן דקא חתים מהולל בתשבחות שבישתא בידיה ושפיר דמי לשתוקיה ועיי' בספר הפרדס לרש"י בפי' התפלות וז"ל וחתמינן מלך מהולל בתשבחות ומאן דקא חתים ברוב התשבחות שבשתא היא בידו ומשתקין אותו משום דמשמע ברב התשבחות ולא בכל התשבחות וכו' וזה נראה כונת רע"ג —. ובענין גזרת המלה כתב התשבי וז"ל תמהתי מאוד כי בעל הערוך הביא תפלין בשרש תפל ואין שרשו אלא פלל והתי"ו נוספת וכו' ע"כ והתוספו' מנחו' ל"ד: ד"ה לטוטפת כתבו ותפילין נראה לשון ויכוח כמו (סנהד' מ"ד.) ויפלל שעשה פלילות עם קונו ע"ש שהם עדות והוכחה שהשם נקרא עליו ויראים ממנו ע"כ ובע' טטפת ח"ד, כ"ה נסיתי חילי לפרש בענין אחר מל"י ע"ש או אולי הוא כמו טפל (עיי"ע) ענין אדיקות ודיבוק בגוף, תוספת' פסחים ספ"ה ואין תופלין אותו בחרסית ובאדמה פי' כמו טופלין. ירו' שביעי' רפ"ז דל"ז: שאינן אלא לתפלין פי' כמו טפל [6]. וכנ"ה בברכו' ו'. מנין שקב"ה מניח תפילין וכו' כי שם ה' נקרא עליך אילו תפילין שבראש [7]. שם ז'. שהראה קב"ה למשה קשר של תפילין, שם י"ד: הקורא ק"ש בלא תפילין וכו', שם ט"ו. המפנה ומניח תפילין, כ"ג. מעשה בתלמיד שהניח תפילין ובאה זונה וכו' ע"ש, כ"ד. התולה תפילין וכו' ועיי' עוד שם ל': ס"ב. שבת י"ב. י"ג. כ"ח: מ"ט. ס"א. ס"ב. ק"ח: קי"ח: קכ"ז: ק"ל. קנ"ג. עירו' צ"ה: צ"ו. סוכ' כ"ח. מ"ב. ר"ה י"ז. עיי"ע קרקף. תעני' ט"ז. כ': מגילה ח': ט"ז: מ"ק כ"ה: ב"ב ק"ה: סנהד' ס"ח. צ"ב: ק"א: ע"ז ג': מ"ד. זבחים י"ט. מנחות ל"ה. שם: ל"ז. מ"ג: מ"ד. חולי' ט'. בכורו' ל': תרג' ירו' ולטוטפת (שמות י"ג, ט"ז) ולתפילין, ושם פ' ט' תפילת ידא, תפילת רישך, ושם כ"ח ל"ז תפלת רישא ועיי' תר"י דברים ו', ח'; י"א י"ח; כ"ח, י'. תרג' ויקר (אסתר ח', ט"ז) ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון עפ"י מגיל' ט"ז: כלים פכ"ג מ"א הקמיע והתפילין. תנחומא סוף בא

---

[1]) ועיי"ע קץ י"ב ושם פי' רבינו (עפ"י פי' רה"ג). [2]) כצ"ל ובדפ"ע בסוף מגלה! [3]) הועתק מפי' ר"ח במגילה ע"ש בדפ' ווילנא. [4]) בנו"ג ותפילין בזרועו אבל עיי' ברכות י"ח. כ"ג: [5]) וכבר תמה הגרי"ב בהפשב"ע כי המונה וסופר ימצא כי תר"ך אותיות וסימנה כ ת ר תורה וכתב בעל הטורים ויש בהם תר"ך אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח וסימנים כתר תורה לומר לך וכו' ועיי' בשל"ה שער האותיות ריש אות ב' וז"ל כתבו המחברים בעשרת הדברות יש תר"ך אותיות כמנין כתר תורה ותרי"ג אותיות הם רומזות לתרי"ג מצות בכל אות מצוה אחת ובזה אותיות הנשארות מה הן משמשות דברו בזה הקדמונים י"א שהן נגד ז' מצות דרבנן וכו'. [6]) וי"מ תפילין הוא מענין סרוחי ט ב ו ל י ם בראשיהם (יחזק' כ"ג, ט"ו). [7]) עיי' פי' ארוך בתשו' הגאונים דפ' ליק סי' קט"ו בשם ר"ח ועיי' או"ז הל' ק"ש סי' ז' בשם ר"ת.

ומצוה להניח תפילין של יד תחלה ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו להניח תפלין וחוזר ונותן של ראש ומברך וכו' ואם סח בין תפלה של יד לתפלה של ראש עבירה היא בידו עש"ה עיי' ברכו' ס': פסיק' רבתי (פכ"ב) וכתב בעל מעריך ע' תפילין נהגו העולם לברך להניח תפילין בנון רפה כי כן כתוב האגור והביא דבריו בית יוסף ולא חשש לבדוק אחריו וכן כתב בש"ע ואני אומר שטעות הוא כי להניח בנון רפה ר"ל לתת מנוחה — אבל כאן צ"ל להניח תפילין בנון דגושה ור"ל לשום תפילין וכו' ע"ש. ירוש' ע"ז פ"ב ד"מ ע"ג ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו זו מצות תפילין זו מצות ציצית] —

תפל (= תְּפִלָּה מל"מ פי' תחנה Gebet מהפעל פלל ועיי' בפנים) בר"ג דברכו' (ה' :) תפלתי סמוך למטתי פי' „שלא ישאר לי דבר מלאכה לעשות ויהא לבי טרוד עלי אלא מאחרי תפלתי אסב על מטתי לאכול"[1]. ד"א שתהא תפלתי קודמת למטתי שאם אקדים מטתי לתפלתי אני מתירא שמא תחטפני שינה וארדם ונמצאתי ישן בלא תפלה. ד"א שיהא מקום תפלתי סמוך למקום מטתי כדי שיהו עניים מצויים שם אגב התפלה. *[אחי"ה אגב התפלה לי' באו"ז הנ"ל ורש"י פי' בע"א ועיי' ג"כ התוספו' שם וחידוש שלא העירו על פי' הערוך. וכנ"ה בברכות שם וחולי' קמ"א סע"ב טורפין לו תפלתו בפניו עיי"ע טרף ב' ושם הוכחתי כי גם בפי' זה הלך רבינו אחר פי' ר"ח ע"ש. וכנ"ה בברכו' ה'. ביטול תפלה, ו'. אין תפלתו נשמעת אלא בביהכ"נ. שם : אין עמידה אלא תפלה, תפלת המנחה, תפלת ערבית, תפלת שחרית. ז' : הקובע מקום לתפלתו וכו', ח'. תפלת הרבים, כ"ד : המגביה קולו בתפלתו, המתעטש בתפלתו. כ"ט : מה קבע שתפלתו דומה עליו כמשאוי. ל"א : ד' אמות של תפלה, ל"ב : גדולה תפלה וכו' כ"ו : תפלות אבות תקנום וכו' (עיי' ב"ר פס"ח), ל"ג. אנשי כ"ה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות[2]) ל"ד : תפלתי שגורה בפי, נ"ה. ר"ה ט"ז : עיי"ע קיר. ועיי' עוד ברכות ס'. שבת י'. ל'. קי"ח : עירו' ס"ה. יומא כ"ט. נ"ג : סוכה י"ד. ר"ה י"ז : סדר תפלה[3]) ל"ה. תענית ב'. ז' : ח'. ט"ז. כ"ג. כ"ד : כ"ה. מגילה כ"ז. ושם : יבמות ס"ד. גיטי' נ"ז : סוטה ה'. ל"ז. מ"ט. ב"ק צ"ב : ב"ב כ"ה. קכ"ג. קס"ד : סנהדר' מ"ג : מ"ד : צ"ה. ע"ז ג'. בכורו' מ"ד : תוספת' ברכו' פ"ג — ירוש' סנהדר' פ"י דכ"ח ע"ג תפלה צדקה ותשובה — ונקרא שמונה עשרה תפלה סוט' ל"ב : מפני מה תקנו תפלה בלחש וכו'] —

* תַּפְלָא (כמו טַבְלָא Tafel, Brett) עירו' נ"ג : תפלא הות לי וכו' עיי"ע כר ו'.

* תְּפִילִים, תְּפִלִין, תְּפִילִין עיי"ע תפל ד'.

תְּפִינֵי (מל"מ פי' פת אפוייה הרבה Gedörrtes ועיי' בפנים) כס"ג[4]) דפ' התכלת (מנחות נ' סע"ב) ובראש צו בתורת כהנים (פ"ג, פ"ד) תופיני תאפה נא[5]) רבי אומר תאפה רבה ר' דוסא אומר תאפה נא[6]) פי' תאפה נא „האי נא אפוי ולא אפוי כל צרכו כלומר כשהוא מטגנו אינו אפוייה כל צרכה וכשהוא מכניסה לתנור היא נא היינו תאפה נא. תאפה רבה כלו' תאפה הרבה אפיות איכא דאמרי שעושה חלה דקה ורחבה הרבה. תאפה נאה כשהיא נאה כלומר שמן שאם היה מטגנה תחלה ואח"כ אופה היתה שחורה מחמת השמן ולא היתה נאה". *[אחי"ה הועתק מפי' רגמ"ה במנחות אבל בסדר הפוך כי סוף דברי רבינו הם תחלת דברי רגמ"ה וז"ל תופיני תאפינה כשהיא נאה כלו' בלא שמן שאם היה מטגנה תחלה ואח"כ אופה היתה שחורה מחמת השמן ולא היתה נאה תאפינה נא : האי נא אפוי ולא אפוי כל צרכו והיינו כשהוא מטגנה אינה אפויה כל צורכה וכשהוא מכניסה לתנור היא נא היינו תאפינה נא : תאפינה רבה, כלומר תאפינה הרבה אפיות אית ליה לר' דוסא נא ואית ליה נאה הילכך תאפינה לכתחילה נאה בלא שמן ולא כל צרכה והדר מטגנה ועדיין היא נא והדר חוזר ואופה כל צרכה ואית דאמרי תאפינה רבה כלומר שנעשה חלה דקה ורחבה הרבה וכו' וא"כ

---

[1]) כ"ה לשון ר"ח חובא בתשובת הגאונים דפי ליק סי' קי"ב וכ"ה באו"ז הלי ק"ש סי' ד' ושם אי' ג"כ שני פירושי אחרים שבערוך בשם ר"ח. [2]) ועיי' פי' יפ"ה לזה בתשו' הגאונים הוצאי' הרכבי סי' רנ"ח צר 132 והלאה. [3]) עיי' תשו' הגאונים דפי ליק סי' קי"ז מה שפי' ר"ת בזה. [4]) כ"ה בכ"י ובדפ"ע בטעות בר"ג. [5]) וכ"ה בספרי ובכ"י ערוך תאפינה נא וכ"ה לפנינו בש"ס. [6]) כ"ה בדפו"ו ובספרי ר' יהודה אומר תופיני תאפה נאת ר' יוסי אומר תאפה ריבה ובכ"י ו"ו ק"ט ל"ד ה"ב תיאפנה נוי וגי' נוי ג"כ בדפ"ר ובנו"ג במנחות רבי אומר תאפינה נאה ר' יוסי אומר תאפינת רבה ובשט"מ אי' ר' דוסא אמר תאפה רבה ס"א רכה. ע"כ וכן מצאתי גי' רכה בירוש' שקלים פ"ז ד"נ ע"ד ושם אי' תופיגי תואפינה נא ר' אומר תופגה רכה ר' דוסא אמר נוי.

בערוך נשמט מן אית ליה ראשון עד אית ליה שני ועיי' ג"כ פי' רש"י וראב"ד בספרא ושם הגי' כגי' הירוש' רכה וכ"ה בילק' וברמב"ם בפי"ג מהלכ' מעשה הקרבנות הל"ג] —

* תַּפְלוּגְתָּא (מ פ ע ל פלג פי' כמו מחלוקת getheilte Meinung, Meinungsverschiedenheit) רק בירושלמי והוא כמו מחלוקת בבבלי, ירוש' שביעית פ"א דל"ג: תפלוגתא דר' שמעון ורבנין ירו' תרומ' פ"ז דמ"ד ע"ד תפלוגת' דר' חייא ובא ור' ינאי, ירוש' מעשרות רפ"ד דנ"א. תפלוגתא דר' יוחנן ורשב"ל.

* תַּפְנוּקָא (בל"ם תפניקא (מפעל פָּנַק) פי' מעדנים Leckerbissen, Wohlleben ועוד כמו תענוג Vergnügen) תרג' מעדני מלך (בראשי' מ"ט, כ') תפנוקי מלכין ועיי' תרג' דברים ל"ג, כ"ד, וכן תרג' ענג (ישעיה נ"ח, י"א. י"ג ועיי' י"ג, כ"ב) ועיי' תרג' ש"ב א' כ"ד; לשה"ש ו', א', ב'; ז', ז' וזולתו. תוספת' תעני' ספ"ג (ד') ולא שינהגו עצמן בתפנוקים וכו'. ירו' תענית פ"א דס"ד ע"ג אינן מנהגות עצמן בתפנוקין, תוספת' תעני' ספ"ג (ב') ולא שינהגו עצמן בתפנוקים. קהל"ר פ' קניתי: שדה ושדות: תפנוקין ותפנוקיין.

תְּפַס (פי' כמו תָּפַשׂ בל"מ ergreifen; תְּפוּסַת יד, תְּפִיסַת יַד das Fassen, die Besitzergreifung, Antheil עיי' בפנים) בפ' כיצד משתתפין (עירובין פ"ה:) ר' יהודה אומר אם יש תפוסת יד שעל בעל הבית אינו אוסר עליו פי' דאית ליה לבעל הבית מקצת כלי תשמיש באותן בתים דכיון דלא עיקר דעתיה מנהון ההוא איניש דדר שם לא אסר על מאן דאחית עירוב [1]. בפ' השותפין שנדרו אם יש לו בהן תפוסת יד אסור (נדרי' מ"ו. במשנה) גמר' (שם מ"ו:) כמה תפוסת יד [2] אמר רב נחמן למחצה לשליש ולרביע אבל בבצים מותר פי' שייר לעצמו הבצים שגובין במרחץ. פ"א אם שייר לעצמו מקום במרחץ כדי ליבש שם בצים של יוצר והן עיגולין קטַנים של אדמה שעושין מהן כלי חרש [3]. בס"ג דפ' תמיד נשחט (פסחים ס"ד:) תפיסה בעלמא פי' היה מתפיסו. „דבר אחר כגון צרור וכיוצא בו כנגד הכוליא לעמוד על המנין" [4]. בס"ג דפ' יש נוחלין (ב"ב קל"ז:) האחין שקנו אתרוג מתפוסת הבית פי' קודם שיחלוקו האחין בנכסי האב קנו אתרוג מן העזבון של אביהם קנו מתפוסת הבית חייבין ככר פי' בע' קלבון. בפ' כל הצלמין (ע"ז מ"ה.) מפני מה האשרה אסורה מפני שיש בה תפוסת ידי אדם פי' בגמ' (שם מ"ה רע"ב) כל שיש בה תפיסת [5] ידי אדם לאיתויי מאי לאו לאתויי אילן שנטעו ולבסוף עבדו. בפ' נגמר הדין בגמ' ואם לאו ה ע ד [6]) השני (סנה' מ"ה:) והתניא (תוספת' סנהד' פ"ט) אין נקברין עמו אמר רב פפא מאי עמו בתפוסתו [7] פי' „בארבע אמות דיליה כדגרסינן (ברכות י"ח. סוטה מ"ד.) תופש [8] ד' אמות דיליה" [9]. בפ' נערה שנתפתתה בגמ' אם תשתבאי (כתובות נ"א:) והיא לא נתפשה (במדבר ה', י"ג) אסורה הא נתפשה מותרת פי' לא נתפשה באונס אלא ברצונה מסרה עצמה לביאה אסורה. בר"ג דשבת (ז'.) ותוספת עד עשרה פי' דעד עשרה הויא כרמלית אבל למעלה רשות היחיד היא וי"מ מקום פטור הוא [10] — (א"ב לשון פסוק (בראשית ד', כ"א) אבי כל תופש). *[אחי"ה ובל' תרג' תפס תרג' לחטוף עני (תהלי' י', ט') למתפס עניא [11]). תרג' שני באסתר ג', ח' מתפוס יתון. א ת פ ע ל מִתְּפַס תרג' קהלת י"א, ד'. ולפעמים אי' בשי"ן שמאלית וכן בכתובו' נ"א: ע"ש וכן סוכה ה': תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת. גיטין נ"ו: תפש זונה. ירו' דמאי פ"ו דכ"ה תפישה מדת הדין. ירוש' קידושי' פ"א דס"א. תפוש או ראשון ראשון וכו' ולרוב אי' בסמך. יבמות י"ג: אין קידושין תופסין בה. סנהדר' ס"ד. מפני מה תפסה תורה לשון מולך וכו'. ירו' ברכו' פ"ז די"א ע"ג

---

[1]) ור"ח פי' בזה"ל אם יש שם תפיסת יד של בעה"ב אינו אוסר עליו פי' אם יש בית בחצר שדר בו אדם אחד ויש שם באותו הבית לבעל החצר כלים או סחורה מונחין באותו הבית ומשתמש בה זכה כיון שיש שם מקצת רשות לבעל החצר הדר שם אינו אוסר עליו ע"כ ורש"י פי' שיש לבעה"ב מקום בדירתו של זה שנותן שם כליו להצניע ע"כ — ובנו"ג תפיסת יד אבל בדפי' פיזו' וויניצי באסיליא וקושטי' אי' כגי' הערוך תפוסת יד. [2]) בנו"ג במשני' ובגמ' תפיסת יד ובירוש' במשני' תפוסת יד. [3]) ורבינו גרס ופי' לפי גי' הספרים שהובאו' במיוחס לרש"י ור"ן ותוספו' ורא"ש ע"ש כל הענין ובנו"ג בגמ' אבל ב ב צ י ר לא אביי אמר אפי' בבציר אסור ופי' התוספו' כ ך ה ג י ' ר א ש ו נ ה ואית ספרים דגרסי אפי' בבצין פי' קרקע היוצר כמו (ב"מ ע"ד.) על הבצין של יוצר ורגילין לייבשן במרחץ וכו' ועיי' המיוחס לרש"י ור"ן ורא"ש. [4]) הועתק מפי' ר"ח פסחים ע"ש. ובכ"י ש"ס אי' תפסא הוא דשקל ובילק' כ"י (ד"ס פסחים צ"ה) תפסא מינייהו עד דיהבי וכו'. [5]) וכ"ה לפנינו. [6]) וכ"ה בכ"י ש"ס במשני' ובציון המשני' בגמ' אבל בנו"ג ואם לאו השני. [7]) בנו"ג ובפי' ר"ח בתפיסתו. [8]) בפי' ר"ח תופס. [9]) כ"ה בפי' ר"ח. [10]) והוא כפי' ר"ח בשבת ע"ש. [11]) כ"ה בכ"י ובדפוסי' בט"ס למחפס.

אין תופסין אותו על כך וכו'. וכנ"ה בב"מ ע' : תפיס לה תפיס להו . . ברכו' ס"א : תפסו, עירו' כ"א : שהיה תפוס בבית האסורים. אבדר"נ פל"ח כשתפסו את רשב"ג. ברכות ל"ב. שתפסו משה לקב"ה כאדם שתופס חבירו, יומ' ד' : שתפסו קב"ה למשה, חולי' מ"ב. תפס קב"ה מכל מין הראה למשה, יומ' ס"ט : בהדי דתפסוה ליה, תעני' ט"ז. לאדם שתופס שרץ בידו, יבמו' ט"ז. תפסו לר"י, ב"מ פ"ג : תפיס גנבי, שבועות ל"ח : לא תפוסי חפצא . בכתובות פ"ד : דתפסי, תפיסנא, תפסיה, תפסיתוהו עש"ה. ושם דף פ"ד. (גיטי' י"א : ב"מ י'.) התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה [1]). תפוס לשון אחרון ב"מ ק"ב : בבא בתרא ק"ה : ע"ש ושם בתוספות נדרים כ"ו. תמורה כ"ה : כ"ו. תפוס לשון ראשון וע"ש בתוספות ד"ה אמר. שם כ"ה רע"א תפסתינהו קדושה דאימייהו, כ"ו : כ"ז. לישנא דאיתפוסי היא. נפעל נדרים כ"ו. בגמר דבריו אדם נתפס עיי' שם בר"ן. ב"ב ט"ז : אין אדם נתפס בשעת צערו. ע"ז ט"ז סע"ב כשנתפס ר"א למינות וכו'. י"ז : שנתפסת . . . שנתפסתי, אבדר"נ פ"ח ונתפס אחד מהם. שבת ל"ג : צדיקים נתפסים על הדור. הפעיל נדרים י"א : י"ב. מתפים. ירו' סוכה פ"ד דנ"ד ע"ד התפיסתך התורה. והשם המופשט תפיסה, תפוסה עיי' לעיל. תוספת' תרומו' פ"ג בכ"י אירפ' כל בית הגתות תפוסה אחת . . בזמן שכולן תפוסה אחת ובנו"ג תפיסה וכ"ה גם בכ"י שם אין כולם תפיסה אחת . . כל בית הבד תפיסת אחת וכו' ע"ש . תוספת' חולי' רפ"ח לא אסרו אלא בזמן שכולי תפיסה אחת חולי' ק"ז : כעין תפיסה אחת. ע"ז נ'. כאן בתפיסה אחת כאן בשתי תפיסות. — שם ח' : שתי תפיסות תפסה רומי וכו', ירוש' ע"ז ספ"ב דמ"ב ע"ב מפני שיש בה תפישת ידי אדם . כתובות פ"ד רע"ב תפיסה לא מהניא כלל. שם פ"ה. תפיסה דלאחר מיתה לא כלום היא. חולי' מ"ד. כדי תפיסת יד עיי' פירש"י ותוספו' שם ד"ה כדי] —

* תְּפוּס (פי' העץ שאוחזין בו באוכף der Bügel) עירובין כ"ז. האוכף טמא מושב והתפוס טמא מרכב ועיי"ע אכף ומ"ש רבינו בשם ר"ח והובא כן באמת בפי' ר"ח בש"ס ווילנ' ע"ש ועל זה כיון רבינו בע' תפית בי"ט. תוספ' כלים ב"ב פ"ב והתופס שלו צ"ל והתפוס ובע' אכף ח"א , פ"ב פי' בענין אחר והגהתי עפ"י ע' תפית ע"ש.

* תַּפְקִידָא, תַּפְקִידְתָּא (פי' פקודים Befehl תפעל מן פקד ועוד פקדון ופקידה עיי' בפני') תרג' מצוה (דברים ו', א'. כ"ה) תפקידתא ועיי' שם י"א. ח' ; לש"א י"ג, י"ג ; לישעי' כ"ט, י"ג ; לירמי' ל"ה, י"ז וזולתו. וכן בויק"ר פ"א העליונים שהן יכולין לעמוד בתפקידיו של הקב"ה . . התחתונים שאינן יכולין לעמוד בתפקידיו וכו'. ועוד פי' ענין פקדון (Aufbewahrtes) ירו' ברכו' פ"ה ד"ט : וארעא תפקידיה תפלט . ועוד מל"מ פקד בדרך כבוד לתשמיש המטה ב"ר פי"ג בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה. ויק"ר פי"ט אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו. איכ"ר פ' דרכי ציון הכל מבקשין תפקידן . . אפי' ארזים מבקשין תפקידן . . אפי' דרכים מבקשין תפקידן.

* תַּפְקָן (שם משפחה) ירוש' כתובו' ספ"י דל"ד. אילן דבר תפקן.

תָּפַר (מל"מ ענין קשירה וחיבור knüpfen, nähen ; תֶּפֶר Naht) בפ' כ"ג [2]) בכלים (מ"א) מפני שהתפר מחברו — (א"ב ל"מ (קהלת ז', ג') ועת לתפור). *[אחי"ה וכנ"ה בב"ק קי"ט סע"א החייט ששייר את החוט כדי לתפור בו וכו', ושם : פחות מכדי לתפור בו. שבת ס' : כלים תפורין . . סנדל שאינו תפור. מנחו' ל"א : קרע הבא בשני שיטין יתפור בשלש אל יתפור. והשם תֶּפֶר שם ל"ה . מקום התפר. ולנקבה שם ל"ה : מהו למתפריה ועייליה לתפירה, ירו' מגיל' פ"ב דע"ג. תפירתה.

* תָּפוּר (נ"ל מל"ע تغر עכור schmutzig) תוספת' טהרות רפ"ה נפל למים תפור טמא וכו' ובקצת ספרים עכור אבל גי' הישנה תפור וכן הביאו הר"ש בטהרות פ"ד, מ"ו ע"ש.

* תָּפַשׂ תְּפִישָׂה עיי"ע תפס.

* תַּפְשִׁיחָא (תפעל מן פשח ע"ש Abspalten, Abzweigen) ב"ב נ"ד. האי איתתא דאכלה

---

[1]) והטעם כי זה דזכין לאדם שלא בפניו אינו מצד הסברה רק מקראי ילפינן אותו וא"כ אין לך בו אלא חידושו היכא דאינו חב לאחרים לא אלים כחו להיות זוכה לזה ולחוב לאחרים ועיי' הסמ"ע בסי' ק"ה סק"א יע"ש. [2]) כ"ה נכון בכ"י ה"ב ודפ"ר ובשדפ"ע בט"ס בפ"ג.

דיקלא בתפשיחא תליסר שנין וכו' פי' כמו דפשח דיקלא וכו' שם ועיי"ע פשח.

* תַּפְשִׁיטָא (תפעל מן פשט פי' כמו פשיטא (Bestimmtheit ירו' חלה פ"ג דנ"ט: אין תפשיטא לך וכו'.

תֹּפֶת (ל"מ (Brandstätte des Moloch ובנו במות התפת אשר בגי בן הנם (ירמיה ז', ל"א) כבר פי' בע' גיא. *[אחי"ה ושם פי' רבינו הציון מילמד' פ' קדושים ואיכ"ר פ' טומאתה ע"ש. וכתב הרד"ק שרש תפת הוא המקום הסמוך לירושלים והוא בגי בן הגם ולפי שנטמא אותו המקום לפי שהיו עובדין בו המולך וטמאהו יאשיהו כלומר צוה שיהיה מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טמאות לפיכך נקרא דין הרשעים גיהנם ותפת לפי שאותו המקום היה הפחות שבמקומות וכו' — במד"ר פי"ח בקעת בית תופת] —

תפתח (תַּפְתִּיחָא לפע"ד מל"פ עיי' בפנים -sonn (verbranntes Feld בפ' חזקת הבתים בגמ' חזקתן שלש שנים (ב"ב ל"ו.) אמר רב נחמן תפתיחא לא הוי חזקה פי' „שדה שלא חרש אותה אלא הוגשמה ונשבה הרוח וזרח השמש ונתבקעה כגון פתחי חרישה וזרע בה כגון זה אינה חזקה". פתח יסוד. *[אחי"ה זה הפי' הביא הרשב"ם בשם ר"ח. וא"כ גזרתו מן פתח כפי' הערוך כלומר שדה שנפתחה ונבקעה מעצמה בלא חרישה. והרשב"ם פי' תפתיחא קרקע פתוחה וכו' ע"ש והוא כפי' הרגמ"ה שפי' שפתוחה היא ובקועה ככברה זו שאינו מקבלת מים כך אין ניכרין בה המים ואין יכולין להשקותה וכו' וא"כ גזרתו כמו פתוחה (בחילוף האותיות) ולפע"ד הוא מל"פ [illegible] שדה שרופה ע"י השמש. ורגמ"ה פי' תפתיחה זוהי קרקע שפחותה היא יותר מבית השלחין שפתוחה היא ובקועה ככברה זו וכו' וא"כ קרוב לפי' ר"ח] —

☞ תפת (מל"מ (Richter בדניאל (ג', ב'. ג') דתבריא תִּפְתָּיֵא ענין שרים. *[אחי"ה ולדעת קצת מל"פ הישנה atipaiti, Oberherr ורמ"ל העתיק Thürhüter בלי דיוק כל עיקר. ובשהש"ר פ' אעלה בתמר נדרש מפעל פִּתָּה: תפתיא שמפתין יצר הרע על זנות.

תָּפִית (פי' כמו טפיט עיי"ע וש"נ מלה יונית (Decke, Teppich בפ' כ"ג בכלים (מ"ג) תפית של חמור שהוא יושב עליה. פי' בלעז ברדא[1]) והיא של צמר שעושין ממנו פילטר"ו[2]) ששמו בל' ישמעאל[3]) לבד. וי"מ עצים העשוים ע"ג החמור למשאוי — (א"ב פי' בל"י ורו' מכסה של סוס או חמור מצוייר או מרוקם בצורות עיי"ע טפיט). *[אחי"ה ושם בארתי ומצוי לרוב בטי"ת. וחדוש שרבינו לא העיר כי הוא לעז איטלקית tappeto. ורה"ג פי' לנכון תפית: מרשחא בטיית ע"כ והוא בל"ע [illegible] מכסה הסום או חמור והוא הוא לבד של הערוך בל"ע لبد Pferdedecke וכבר הארכתי בזה בע' אכף בח"א, פ"ב ע"ש היטב. וי"מ דאי' כאן בערוך הוא פי' ר"ח שהובא בע' אכף ועיי"ע תפוס ומ"ש וא"כ לפי י"מ הגי' צ"ל תפוס אבל כפי גי' בתיו (ובקבוץ תפיות) בלי ספק ענינו כמו טפיט ומל"י τάπης ταπήτ וכן בל"ס תַּפְּתָא] —

תק (= תִּיק מל"י θήκη, Behältniss ועיי' בפנים) בפ' כל כתבי הקדש (שבת קט"ז:) מצילין תיק הספר עם הספר כפ' ט"ז[4]) בכלים (מ"ז) תיק נבלים פי' נרתק כלי זמר[5]). שלף ויצה מגוה (איוב כ', כ"ה) תרג' שלף ונפק מן תִיקא[6]) — (א"ב פי' בל"י בית הכלים נדן ומכסה). *[אחי"ה וכן בתר"י א' במד' ל"א, ח' מן תיקה, תרג' איכה ג', י"ג גירי תיקיה וכ"ה בל"ס תִּקָא, תֵּאקָא מל"י הנ"ל (וכ"ה בל"ר theca) וכן העתיקו ע' הזקנים בית (שמות כ"ה, כ"ז; ל"ו ל"ב; ל"ז, י"ד) ומזה הענין בית הכלים ונדן אי' עוד כלי' שם תיק כינורות, שם מ"ח תיק הסייף, תיק מספרת ומספריים והתער תיק מכחל . . תיק מכתב ותרונתק (עיי"ע תרנתק). תיק טבלא . . תיק ספוניא . שם: העשוי לתיק, שבת הנ"ל תיק התפילין ובל"ס תְּיָקָא פי' כמו מעקה ותרג' מעקה (דברים כ"ב, ח') תיקא וכ"ה בפשיט' הסורית ובתר"י א' תיאק צ"ל תְּיָאק. תרג' היציע (מ"א ו', י') ובנא ית תיקא על כל ביתא. ועיי' עוד תרג' שה"ש ח', ג' לקבל תיקי ובתר"י א' דברים ו', ט'; י"א, כ' תקי[7]) פי' במקום שהוא לשמירה שלא יפול משם] —

---

[1]) בלאי"ט Pferdeharnisch, barda ויותר טוב לגרוס ברדילא Sattelkissen, bardella וכדאי' בע' טפיט ע"ש ובעיק' התלמוד אי' אלברדא וצ"ל ברדאלא והוא הוא. [2]) Filz, feltro. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע בט"ם ישראל. [4]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע י"ז. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ם ודפו"ו. [6]) וכ"ה בכ"י תרג' ובנו"ג מתיקת. [7]) ועיי' מנחו' ל"ג. שליש העליון'

תק (= תֵּיקוּ קטוע מן תֵּיקוּם, תְּקוּם מפעל קוּם es bleibt ועיי' בפנים) בסירוגין מהו תיקו (ב"ב ס"ב רע"ב) פירוש כמו דבר שעומד בתוך התיק ואין ידוע מה בתוכו ודין תיקו כבר פירשנו בע' גם[1]) — (א"ב לפי דעתי כמו אשתיקו ומפי הרב יעקב ששפורטש מעיר אוראן נר"ו שמעתי פי' אחר של תיקו והוא תיקום כלומר תיקום בבעיא ואני הוספתי סמך לדבריו כי בפועל קם מצינו בלי גמרא שאות מ"ם הסרה פעמים הרבה כי מצינו קאי מוקי אוקי במקום קאים מוקים אוקים וזה פי' הוא נכון אבל מה שאמרו שמלת תיקו בנוטריקון תשבי יתרץ קושיות והוויות סימן הוא ואינו פירוש). *[אחי"ה ובעיקרי התלמוד הביא וז"ל והנגיד ר"ש הלוי ז"ל פי' שהוא כמו תעמוד הקושיא במקומה כמו תקומא ר"ל תקום ור' ירוחם כדין השהייה פי' תיקו ר"ל שתקו התלמידים וכן רוב המפרשים פי' כן וי"א נוטריקון תשבי יתרץ קושיות ובעיות ע"כ הרי פירושי ר"ב נכללו בזה הפי' לר"ש הנגיד[2]) וכבר הקדימו לפי' שהביא ר"ב מרי"ש. והראיה שמלת תיקו היא כמו תיקום תמצא בב"ב מ"ג: ארעא היכא דקיימא תיקו ובדפ' אחרונים תיקום. ולפע"ד מזה תר"י א' ולא תהיה לכם תקומה (ויקרי כ"ו, ל"ז) תייקא למיקם וכו'. — ובענין כללי תיקו עיי' י"מ סי' תרל"ד ותרל"ה ובע' גם ג' (ח"ב, ש"ה) מסרתי לך סדר יפה מכל תיקו בש"ס עש"ה] —

☞ **תִּיק** (עיי"ע תק א' (Gitter, Umfassung תרג' ועשית מעקה (דברים כ"ב, ח') ותעביד תיקא ויבן את היציע (מ"א ו', י') ובנא ית תיקא. *[אחי"ה עיי"ע תק א' ומ"ש] —

תקב (= תְּקִיבָה פי' כמו תקיפה פי' כח Kraft, Zugkraft) בכריתות בפ' אמרו לו בגמ' כמה ישהה (כריתות י"ג.) אמר רבה בר אבוה[3]) בתקיבה אחת פי' „כגון שינק בתקיפה אחת במציצה אחת בכח ולא הניח טיפה מלוכלכת על פי הדד". *[אחי"ה ע"כ הועתק מפי' רגמ"ה (נדפס בש"ס ווילנ' בדף י"ד:) ושם הגי' שלפנינו בש"ס בתקיפה אחת] —

* **תְּקְוָה** (מל"מ ופי' כמו קו חבל מדה ואצל רז"ל מדה קצובה בעת abgemessene, bestimmte Zeit) ירו' נזיר ספ"א דנ"א ע"ג הנותן תקוה לנזירותו אין מתירין אותו לנלה.

תְּקַל (מל"ס תְּקַל בלי ערבי' ثقل פי' שָׁקַל בל"מ wägen; תִּקְלָא בל"ס תֵּקְלָא שֶׁקֶל Gewicht, Siclus) שכר אשתו מתקולתא (פסחים נ':) כבר פי' בע' צף (א'). כס"ג דב"ק (קי"ט.) רב חסדא הוה ליה אריסא דהוה תקיל ויהיב תקיל ושקיל פי' כשיעור שהיה נותן לרב חסדא היה שוקל לעצמו ונוטל ואינו פוחת לעצמו כלל אע"ג דרב חסדא מריה דארעא הוה לא היה נותן לו יותר כלום זה פי' חכמי מגנצא. בפי' ר"ח כתיב ארישיה[4]) דרב חסדא הוה תקיל יהיב תקיל שקיל והוא שקיל אגרא ופחתא סלקיה ושקל מה דאית ליה אמר וצפון לצדיק חיל[5]) חוטא (משלי י"ג, כ"ב)[6]). בפי' איזהו נשך בגמ' מפרין (ב"מ ע'.) ההוא דורא[7]) דבי מר עוקבא דהוה בי מר שמואל תקיל יהיב תקיל שקיל ושקיל אגרא ושקיל פחתא. כס"ג דכתובות (קי"ב.) ר' חנינא מתקיל מתקלא פי' היה שוקל האבנים והיה מוצאן קלות כיון ששקל ונמצאו כבדות אמר נכנסתי בגבול ארץ ישראל כדכתיב (דברים ח', ט') ארץ אשר אבניה ברזל[8]). תקלין חדתין תקלין עתיקין (יומא נ"ה:) עיי' בע' כפרת[9]) — (א"ב בדניאל (ה', כ"ה) תקל ופרסין ותרג' לו שקל ישקל כעסי (איוב ו', ב') מאים תקל יתקל רוגזי). *[אחי"ה בנו"ג מאים מְתְקַל יתקל רוגזי. ותרג' וישקל אברהם (בראשית כ"ג, ט"ז) ותקל אברהם, כסף ישקל (שמות כ"ב, ט"ז) תרג' כספא יתקול וכן הרבה עיי' תרג' לש"ב י"ד, כ"ו: י"ח, י"ב; למ"א כ', ל"ט; לישעי' מ', י"ב; מ"ו, ו'. וזולתו. אתפעל תרג' איוב ו' ב'; כ"ח, ט"ו. בינוני פעיל ב"מ מ"ד זיל שלים ליה טבין ותקילין. ועיי' דניאל ה', כ"ה. כ"ז. אפעל ירוש' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג ר' חייה רבא מתקל כיפי ר' חנניה מתקל גושייא לקיים מה שנאמר (תהלים ק"ב, י"ד) כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו ובכתובות הנ"ל כפי גי' הערוך ר' אבא מנשק כיפי דעכו ר' חנינא מתקל מתקליה וכ"ה בתוספו' ופי' שוקל אבנים ומוצאן קלות אמר עדיין לא נכנסתי לא"י כיון ששקלן ומצאן כבדות

---

[1]) גם ג' וכן בע' אבן תקומה. [2]) ועיי' ג"כ מ"ש במבוא התלמוד. [3]) בנו"ג א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה. [4]) כ"ה בעיקרי התלמוד ובכ"י ק"ט וכ"ה בדפ"ר והוא כגי' כ"י ש"ס ה'. [5]) בדפו"ו בט"ס הון. [6]) כזו הגי' של ר"ח מוכח מכ"י ש"ס ה' בב"ק: ארישא דהוה תקי יהי ותקי שקי ושקיל אגרא ופחתא וכתב בעל ד"ס והוגה כלפנינו ע"כ ולא הרגיש כי כצ"ל תקיל יהיב ותקיל שקיל ושקיל אגרא וכו' ממש כגי' ר"ח ועוד אי' בכ"י ש"ס ה' אמר וצפון וכו' וכנו"ג קרא אנפשיה וחכמי מגנצא פי' כגי' של ספרים וכפירש"י ע"ש. [7]) בדפו"ו בט"ס דורא. [8]) נראה שהוא פי' ר"ח עיי' שט"מ סוף כתובו' ועיי' בפנים בהוספותי. [9]) כפר אהרון ושם הביא רבינו הציון מיומ' ושאר מקומו' בלי פירוש המאמר אבל בע' חרת מפורש.

אמר כבר נכנסתי לא״י והוא ממש כפי׳ הערוך ונ״ל שהוא הוא פי׳ ר״ח שהובא בשט״מ רק שם אי׳ בט״ס ר״ת. והתוספות הביאו עוד ראיה מתנחומ׳ וישלח לך עש״ה. ובנו״ג מתקן מתקליה וכ״ה בילק׳ תהלים ר׳ תתנ״ה ופירש״י משוה ומתקן מכשולי העיר וכו׳ וא״כ מע׳ הבא אח״ז. והשם תְּקָלָא חולי׳ נ״ט. חד תקלא חלתית, ב״מ פ׳. עיי״ע נפח. והקבוץ תְּקָלִין יומא הנ״ל] —

תְּקַל (= נ״ל מל״ע صقل צהצח והשוה ebnen, poliren, glätten) בס״נ דפ׳ משקין (מ״ק י׳:) ובפ׳ חזקת הבתים בגמ׳ בד״א במחזיק (ב״ב נ״ד.) האי מאן דתקיל תיקלא פי׳ חופר הקרקע ומשוה פניה כדכתי׳ (ישעיה כ״ח, כ״ה) הלא אם שוה פניה. *[אחי״ה בב״נ אי׳ האי מאן דאתקיל תיקלא אבל בכ״י ובדפ׳ הראשונים אי׳ כגי׳ רבינו וכ״ה בהעתקת רגמ״ה ופי׳ דתקיל תיקלא למשוי קרקע השדה ע״כ ורשב״ם פי׳ מסיר המכשולות ומשוה פני הקרקע שתהא חלקה וכו׳ וא״כ פי׳ מע׳ הבא אח״ז. ובמ״ק הגי׳ מאן דמתקיל ארעא אבל במיוחס לרש״י אי׳ כגי׳ הערוך דמתקיל תיקלא ופי׳ שחופר משם האדמה לצורך הגורן וכו׳ ובפי׳ ר״ח אי׳ מאן דתקיל תיקלא פי׳ אזלה וגה אל ארץ וגעל הא מועתר ע״כ והוא ל״ע ازلغ وجه الارض وجعلها موعثر דקר פני הארץ והשוה עפר. ומזה הענין פירש״י מתקן מתקליה כתובות ק״ב. עיי״ע הקודם לזה] —

תְּקַל (מל״ס תְּקַל בל״ע ثقل פי׳ כמו כשל בל״מ wanken, straucheln; תַּקְלָא, תּוּקְלָא Fall, Verderben ועיי׳ בפנים) בפ״ד מיתות בגמ׳[1] הבא על הזכור (סנהד׳ נ״ה.) תקלה וקלון פי׳ תקלה מפורש במתניתין (שם נ״ד.) לפי שבא לאדם תקלה על ידו שחטא ושנהרג, קלון שדבר מאוס הוא וחרפה לבוא על הבהמה וכל זמן שעוברת בשוק אומר זו היא שנסקל פלוני על ידיה בשביל כך וכך היינו קלון[2]. בפ׳ שלוח הקן בגמ׳ עוף טמא (חולין קל״ט. וש״נ) לא אמרה תורה שלח לתקלה — (א״ב תרג׳ כשל בעוני כחי (תהלים ל״א, י״א) תקל בחובי חילי). *[אחיה ותרג׳ כושל (איוב ד׳, ד׳) דִּתְקַל בחובא. תרג׳ וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (הושע ד׳, ה׳) ותתקלון בימּמא ויתקלון אף נבייא ועוד עיי׳ תרג׳ ישעיה ח׳, ט״ו; ל״א, ג׳; לירמי׳ כ׳, י״א וזולתו. אפעל אַתְקֵל עיי׳ תרג׳ לתהלים ה׳, י״א אתקל להון, לאיכה א׳, י״ד אתקל חילי. אתְפְּעֵל ואִתַּפְעַל אִתְּקַל, אִתְּקִיל, אִתְתַּקַל, אִתַּקַל. פן תוקש בו (דברים ז׳, כ״ה) תרג׳ דילמא תִתְּקַל ביה (בתר״י תִיתַּקְלוּן) ועיי׳ תרג׳ לישעי׳ ה׳, כ״ז; מ׳, ל׳; נ״ט, י״ד וזולתו. ואתַפעל תרג׳ דברים י״ב, ל׳ דילמא תִתָּקַל בתריהון (תר״י תתוקלון) ועיי׳ תרג׳ משלי ד׳, י״ט; לירמי׳ מ״ו, י״ב. נפעל ב״ק פ״ג מ״א נתקל בה, תוספת׳ ב״ק ספ״ב נתקל הראשון ונפל וכ״ה בב״ק ל״א. ונתקל הראשון ונפל ונתקן השני בראשון וכו׳. שם כ״ח: נתקל באבן . . . נתקל בקרקע. אתפעל שם כ״ט. דאתקול ואתקילה ביה גמלא. והשם תְּקָלָה ברכות פ״ד מ״ב שלא תארע תקלה על ידי. ירו׳ ע״ז פ״ב ד״מ ע״ג שלא תמצא לו תקלה. יבמות צ״ט: כתובו׳ כ״ח: גיטין ז׳. חולין ה׳: ו׳. ז׳. אין הקב״ה מביא תקלה על ידן וכו׳. חולי׳ נ״ג: אתי בהו לידי תקלה. תוספת׳ סוטה ספ״י אמרו תקלה הן לנו מפני גייסות וכו׳. וכן לשון מכשול. מכשול עון ומוקש מתורגם ע״י תְקָלָא, תַּקְלָא עיי׳ תרג׳ שמות י׳, ז׳; כ״ג, ל״ג; ויקר׳ י״ט, י״ד; דברים ז׳, ט״ז וזולתו ובתר״י לרוב אי׳ תוקלא עיי׳ שם ושם ולבמד׳ ל״א, ט״ז והקבוץ תקלין תרג׳ תהלי׳ ס״ד, ו׳; קי״ט, ו׳; תוּקְלַיָּא לאיוב ל״ד, ל׳ ולנקבה תקלָן לירמי׳ ו׳, כ״א ובל״ס תָקוּלְתָא, תוּקַלְתָא וכ״ה בתרג׳ משלי כ״ט, כ״ה; לקהל׳ ט׳, י״ב ועיי׳ לישעי׳ נ׳, י״א] —

* תְּקוּמָה (מל״מ Bestand) תרג׳ כ״י ויק׳ כ״ו, ל״ז ולא תהי לכון תקומה[3] תר״י ב׳ בראש׳ ט״ו, י״ב ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין. שמ״ר פל״א שאין להם תקומה שמאסן הקב״ה, שם פמ״ב אמר משה אם אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם — שבת ס״ו: עיי״ע אבן תקומה.

תִּקֵּן (מל״מ וכן בל״ס תַּקֵּן ענין הכנה וההטבה befestigen, feststellen, einrichten ועיי׳ בפני׳) בר״ג דפ׳ הגוזל ומאכיל (ב״ק קט״ו.) תקנת השוק[4] [שמעון בן שטח][5] תיקן כתובה לאשה (שבת י״ד:) כבר פי׳ בע׳ שלחן. שלי אינו מתוקן (כתובות כ״ד.) כבר פי׳ בע׳ חדש (כ׳.). בגמ׳ דסדר תעניות (כ״ז סע״א) ובס״ג דפ׳ ב׳ בסנהד׳ (כ״ב:) אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו. פי׳ „כיון שנתקלקלה ידיעתו בבית אב שלא הותר

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב ובדפ״ע בט״ס כגון. [2]) ועיין ג״כ בפי׳ ר״ח. [3]) בנו״ג סיעדא. [4]) כ״ה נכון בכ״י ובדפ״ר ובעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע מן פיזי והלאה לי׳ בטעות. [5]) בדפ״ע מן פיזי והלאה אי׳ בט״ס עזרא ובכ״י ובדפ״ר לי׳ כל עיקר.

שאפי' יבנה הבית אינו משמש עד שישב בבית דין של כהונה ויקבעוהו באיזה יום ישמש"[1] — (א"ב ל"מ זה (קהלת א', ט"ו) מעות לא יוכל לתקון). *[אחי"ה כל לשון הכנה מתורגם בל' תיקון וכן הפעל כנן עיי' תרג' תהלים צ', י"ז יתקנן, תרג' יכנו (משלי כ"ב, י"ח) וניתקנין ולרוב בפעל תַּקֵּין וכ"ה בל"ס ופי' כל"מ תִּקֵּן, תִּכֵּן, כונן, הכין תרג' שמות ט"ז, ה' ויתקנון ית דייתון, מי תכן (ישעיה מ', י"ג) תרג' מן תקין והרבה בתרג' עיי' המתורגמן ועמת"ר ללעווי וש"נ אתפעל אִתַּקַּן, אִתַּקֵּין. ואפעל אַתְקֵין (בל"ס אַתְקֵן) עיי' תרג' בראשי' מ"ג, ט"ו. לשמות ט"ו, י"ז; ל', ז'; לדברים ל"ב, ד' וזולתו. וכן בדרז"ל בפיעל הפעיל ואפעל. ברכות מ"ח: משה תקן לישראל ברכת הזן . . . יהושע תקן להם ברכת הארץ . . . דוד ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש הטוב והמטיב ביבנה תקנוה וכו', ברכו' כ"ב: עזרא תקן טבילה לבעלי קריין וכו' ע"ש ובב"ק פ"ב. עזרא תיקן והא מעיקרא הוה מיתקנא וכו' עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת וכו' מעיקרא תקנו חד גברא וכו' אתא הוא תיקן תלתא גברי וכו' ועיי' עוד מסכ' סופרים פ"י הא' וב'. שבת י"ד: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונט"י וכו', ל': משה . . . תיקן כמה תקנות, ל"ג: מטבע תיקן להם, עירו' כ"ב: יהושע אוהב ישראל ותיקן להם דרכים, יומא פ'. שעורין ב"ד של יעבץ תקנום, סוכה נ"א. ומתקנין תיקון גדול, תענית כ"ז. משה תיקן לישראל ח' משמורות, מגילה ד'. משה תיקן להם לישראל, ושם י"ז. ק"כ כהנים תקנו ברכות, ל"א: עזרא תיקן שיהו קורין קללות שבת"כ, שקלים ה'. אנשי כ"ה תקנו וכו', ב"ק י"ב. עשר תקנות תקן עזרא, סוטה ל"א. תקנו תפלה בלחש, ב"ב צ': עיי"ע קפז, רז. גיטי' פ"ד, מ"ה תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם, ביצה ל"ד. מתקנין את הקינרס, שם ל"ד סע"ב ול"ה. תקנו מתוקן. שקלים פ"א, מ"א מתקין את הדרכים ואת הרחובות. ב"ב צ': כיילא חדתא תקיני: כתובו' פ"ה, לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. תמיד כ"ז: תקין נפשך עיי"ע השך, קדם א'. הפעיל ואפעל פסחים נ"ו. התקינו שיהו אומרים וכו', ר"ה י"ח: התקינו שיהיו כותבין וכו', כ"ט: (ביצה ה'.) התקין ריב"ז, ל"א: ט' תקנות התקין ריב"ז, שקלים ה'. שהתקין מקרא מדרש וכו', ירוש' חגיגה פ"ב ה"י שלח לאתקנא סופרין וכו', גיטי' פ"ו. אתקין ר"י בשטר וכו', ב"מ כ"ח: התקינו שיהו מכריזין וכו', ב"ב כ"א. התקינו שיהיו מושבין מלמדי תינוקות, סנהד' י"ט. התקינו שיהיו העם עומדין וכו' התקין ר"י בצפורי וכו', נדה ס"ו. התקין רבי בשדות, תוספת' כתובו' רפי"ב התקין שמעון בן שטח, וכו', שביעי' פ"י מ"ג והלאה ערכי' ל"א: התקין; אבות פ"ב מי"ב התקן עצמך ללמוד תורה. אפעל אַתְקֵין ר"ה ל"ד. ביצה ג'. התואר תָּקֵין, תָּקֵן ובתר"י תַּקִּין בל"ס תַּקָּנָא (fest, geordnet) תרג' טוב מאוד (בראשית א', ל"א) והא תקין לחדא; לא טוב (שם ב', י"ח) תרג' לא תקין, ועיי' שם ט"ז, ו'; לשמות י"ח, י"ז; לויק' י', י"ט; לנקבה תַּקָּנָא תרג' ש"א ב', כ"ד; לירמי' ל"א, ט'. הקבוץ תַּקְּנָן תרג' לתהלים נ"א, ט"ו; קי"ט, ה' וזולתו. והשם תַּקַּנְתָּא (בל"ס תַּקְנוּתָא) תר"י במד' ד', י"ט ודא תקנתא עיבידו להון. שבת ל'. ב"ק פ"ב. ר"ה ל"א תקנות עיי' לעיל. היחיד מגיל' ג'. מאי תקנתיה, גיטין פ"ד, מ"ו מפני תקנת השבויין, ושם פ"ה, מ"ה מפני תקנת השבים. ב"ק קט"ו. תקנת השוק, ר"ה כ'. תקנת הקרבן. חגיג' ה'. תקנה יש לו, ט"ו. יש להם תקנה . . יש לו תקנה. יומא כ"ד: אית ליה תקנתא . . לית ליה תקנתא, ערכי' ט"ו. תקנתו שלא לספר. לשון הרע וכו' ביצה ה'. מתקנת ריב"ז, נזיר ל'. ליכא תקנתא. ב"מ ה' רע"ב וש"נ תקנתא לתקנתא לא עבדינן ב"מ קי"ב: וש"נ תקנות גדולות . . תקנות קבועות. ב"ק ק"ג: תקנה גדולה התקינו עש"ה. יומא ס"ט: תקנתא דתקין משה. מגילה ב'. תקנתא דתקינו אנכה"ג. ועוד השם תִּיקּוּן, תִּיקּוּנָא (בל"ס תּוּקָּנָא) תרג' שמות ל"ג, ו' תיקון זייניה, לדברים כ"ב, ה' תיקון זין דגבר ועיי' תרג' ירמיה ב', ל"ב תיקונה[2]); ליחזק' ז', כ'; ט"ז, י"א וזולתו והקבוץ לדברים כ"ב, ה' תיקוני איתא (תר"י שם תיקוני גברא), תרג' ישעיה ס"א, י' בתיקונהא, תרג' שני באסתר ב', ג', י"ב תקוני נשיא. גיטי' פ"ד מ"ב והלאה תוספת' כתובות רפי"ב מפני תקון העולם, תוספת' נזירות ספ"ה תקון הדבר, סוכ' נ"א. ושם: ומתקנין שם תקון גדול — בענין תיקון סופרים עיי"ע כבר א' וש"נ] —

* תִּיקּוּן, תִּקּוּן, תִּיקּוּנָא, תַּקָּנָא (Verbesserung, Verordnung) תִּיקּוּן סוֹפְרִים (Emendation) עיי"ע הקודם לזה.

[1]) ע"ב הועתק מפיי ר"ח בתענית. [2]) כ"ה בכ"י ובדפ' תיקנה.

תָּקַע (מל"מ ענין נעיצה (einstecken, einschlagen בר"ג דפ' כל הכלים (שבת קכ"ב:) גזירה שמא יתקע פי' „שמא יתקע[1]) בה מסמר או יתד"[2]). בר"ג דפ' הבא על יבמתו (נ"ד.) והאמר רבה בס"ג דפ' כיצד הרגל (ב"ק כ"ז.) נפל בראש הגג ונתקע חייב בד' דברים פי' נזדמן לו שנפל על כריסה ובא עליה חייב בד' דברים בנזק בצער בריפוי בשבת אבל בבושת אינו חייב עד שיתכוון כדבעינן למימר לקמן בזה הפרק הבא על יבמתו (שם[3]). ביבמות בפ' בית שמאי בגמ' שני אחין (יבמות ק"ט:) התוקע עצמו לדבר הלכה אין לו תורה פי' כל האומר אין לי אלא תורה שאומר אין לי עסק בכל המצות אלא בקריאת תורה בלבד אין לו תורה כלו' אפי' שכר קריאת התורה אין לו דכתיב (דברים ה', א') ולמדתם ועשיתם וכו'[4]) כלומר כל המתעסק בעשיית המצוה יש לו שכר המצות ושכר לימוד תורה אבל המתעסק בקריאה בלבד אע"ג דמגמר לאחריני ואזלי עבדי מצות איהו לית ליה אגרא. בהגדה דפ' השוכר את הפועלין (ב"מ פ"ה:) אמרתי לו אצל מי אתה תקוע[5]). *[אחי"ה ופירש"י תקוע ויושב בישיבה של מעלה ע"כ וביבמו' ק"ט: פי' תוקע עצמו לדבר הלכה שאומר הריני שונה ואיני מקיים וכו' ובד"ה דוץ פי' דוץ לשון תיקוע. ובעל עיקרי התלמוד הביא עוד דוגמא מירו' בדין הפרדה לרכוב עליה אין למדין מתקוע פי' מדור שהיה חזק בהלכה ועומד בסברתו ע"כ. שמ"ר פ"א נדרש תקוע (דה"י א' ב', כ"ד) כלב שתוקע לבו לאביו שבשמים. ועוד בנפעל בהשאילה תעני' כ"ד. אוי לו לדור שכן נתקע. ובפי' ר"ח הועתק הנתקע לכך] —

תָּקַע (מל"מ ענין הכאה בכף mit der Hand schlagen ועוד עיי' בפנים) בר"ג דפ' כיצד הרגל (ב"ק י"ח:) ובפ"ק בקידושי' בגמ' וחכ"א בכסף (כ"ד:) תני רמי בר יהזקאל תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו וכו' עד תקע באזנו וחירשו פטור אחזו ותקע באזנו וחרשו חייב. ובגמ' בכסף ביש"א (קידושי' י"א:) ובס"ג דפ' יש בכור (בכורו' נ' סע"ב) ובר"ג דפ' שור שנגח ד' וה' שוורים (ב"ק ל"ו:) תנן התם בפ' החובל בחבירו' (ב"ק צ'.) התוקע לחברו נותן לו סלע ולא תימא סלע ד' זוזי אלא פלגא דזוזא וקרו אינשי לסלע פלגא דזוזא חנן בישא תקע להאי גברא. פי' תקיעה בקול באזנו ולא בהכאת יד כדאמרינן (שם צ"א.) המבעית את חברו פטור מדיני אדם כיצד תקע לו באזנו וחירשו פטור אחזו ותקע בו וחירשו חייב והכא כשאחזו ותקע בו ולא הזיקו. *[אחי"ה ורש"י פי' בב"ק ל"ו: התוקע המכהו כנגד אזנו לשון מורי ל"א תקיעה ממש, בקידוש' י"א: פי' התוקע לחבירו. באזנו לשון רבינו הלוי ורבינו הזקן למדנו שהכהו אצל האוזן ועיי' פירש"י בכורו' הנ"ל שהאריך קצת להביא ראיה ללשון המורה והוסיף משלו. וכל"מ ענין הכאה ביד ועוד השמעת קול ע"י דחיקת ונעיצת הרוח בשופר אי' ג"כ בתרג'. תרג' תקעו כף (תהלי' מ"ז, ב') תקעו ידא ובענין תקע בשופר עיי' תרג' במד' י' ג', ד' והלאה; לש"א י"ג, ג'; לדה"י כ"ה, ה', אתפעל לישעי' כ"ז, י"ג. ואצל רז"ל ר"ה ט"ז. למה תוקעין בשופר של איל, תוקעין כשהן יושבין וכו', שם: שנה שאין תוקעין בתחלתה וכו', שם כ"ז: התוקע לתוך הבור וכו'. שם כ"ח. התוקע לשיר וכו' ע"ש כל הענין. הפעיל ר"ה ל"ב: מתקיע. והשם תקיעה חולי' כ"ו: ר"ה ל'. תקיעת ר"ה, ל"ג: סדר תקיעות עיי"ע גנח א', יבב, שבר א'. שם ל"ד. שתי תקיעות. סוכ' נ"ה. מאריכין בתקיעות. ובל' ארמי תקיעותא תרג' תהלי' ק"נ, ג'. ועוד נקרא תקיעתה ר"ה שתוקעין בה ירו' סוכ' רפ"ד דנ"ד: ר' סימון מפקד. דלא תעבדון לא תקיעתה בשבת.. ואין אדחקתון עבדון תקיעתה וכו'. ועוד תפילת אתה זוכר למוסף ר"ה נקראת תקיעתא ויק"ר ר"פ כ"ט ירו' ע"ז פ"ט דל"ט ע"ג פסיקת' דר"כ צד ק"נ תניא בתקיעתא דרב וכו' עיי' מ"ש הרב החכם רש"ב בהערותיו לפסיקת' שם] —

תְּקוֹעַ (עיר בתחום יהודה) תקוע[6]) אלפא לשמן (מנחו' פ"ה:). עירא היארי (ש"ב כ', כ"ו) תרג' עירא דמתקוע[7]). *[אח"יה וכנ"ה בשבת קמ"ז: עירו' צ"א. א"ר כשהיינו למדין תורה אצל ר"ש בתקוע ועיי' תוספת' עירו' פ"ח (ה') תוספת' שביעי' ספ"ז אוכלים בזיתים עד שיכלה אחרון שבתקוע ובענין תכונת המקום עיי' מ"ש ה' נייבויער 128 והלאה] —

[1]) כ"ה נכון בכ"י ודפ"ר וויניצי' ובעיקרי התלמוד אבל בשדפ"ע לי'. [2]) הועתק מפי' ר"ח ושם הסיום: וכדומה להן. [3]) וכן פי' ר"ח בב"ק הנ"ל ע"ש בש"ס ווילנא. [4]) ובפסוק אי' ולמדתם אותם ושמרתם לעשתם. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקי' התלמוד ובדפ"ע תוקע. [6]) ובתוספתי מנחו' פ"ט הגי' תקועה. [7]) בנו"ג עירא יאיראה דמתקוע.

תָּקַף (מל"מ וכן בל"ע تقف ובל"ס וארמי תְּקֵיף ענין חזקה stark, kräftig sein; תַּקֵּיף fest machen, kräftigen וכן באפעל תּוֹקֵף, תּוּקְפָּא Macht) בפ' עקביה בן מהללאל (פ"ג, מ"ח) ובס"ג דפ' שתי הלחם (מנחו' צ"ט:) יכול אפי' תקפה עליו משנתו. בפ' איזהו נשך בגמ' כיצד לקח (ב"מ ס"ד.) ואי איניש תקיפא[1]) הוא דלא יהיב מתנה פי' אדם חזק בציקנות שאינו מוותר לאדם בפרוטה. הילך ד' זוזי אחביתא דחמרא אי תקפא ברשותך (שם) פי' אם החמיצה[2]). בפ' שנים אוחזין בגמ' זה ישבע (ו'.) בעי ר' זירא תקפה אחד בפנינו מהו[3]) — (א"ב ל"מ זה (קהלת ו', י') עם שתקיף ממנו פי' ענין חזקה ותרג' למה חרה לך (בראשית ד', ו') למה תקוף לך). *[אחי"ה וכן לישנא חוזק ועוז וגבורה והפצרה ופריעה ועצמה מתורגם תקף עיי' תרג' בראשי' ז', ח', י"ט, כ'; ל', ל'; מ"א, נ"ז. בקשור על: שם כ"ו, ט"ז; ל"ח, כ"ט; מ"ז, כ' וזולתו. בקשור רוגזא פי' חרה שם ל' ב'; מ"ד, י"ח; לשמות כ"ב, כ"ג; לבמד' כ"ד, י' וזולתו. פַּעֵל תרג' שמו' ד', כ"א אֲתַקֵּף, שם י"ד, י"ז מְתַקֵּיף ועיי' לדברי' א', ל"ח; ב', ל' וזולתו. אתפעל ואִתַּקַּף לבראשי' מ"ח, ב'; לשמות ז', י"ג ואִתְקַף ליבא. תר"י א' חזק (דברי' י"ב, כ"ג) איתוקפון ביצריכון, כמו בדרז"ל ע"ז כ"ג. יצרו תקפו. אַפְעֵל לבראשי' כ"א, י"ח אתקיפי ית ידיך ביה. ועוד בלי מלת ידא עיי' תרג' בראש' י"ט, י"ט; שמות ד' ד'; ט', ב'; לדברי' כ"ב, כ"ה; כ"ה, י"א וזולתו. בינוני פעול תרג' נשגבה (ישעי' ל', י"ג) מַתְקַף ובלא"ר תְּקַף עיי' דניאל ד', ח', י"ט וזולתו. חגיג' ט"ו. תקפיה ועייליה לבי מדרשא. אפעל מתקיף לה הרבה בש"ס חולין מ"ג. ועיי' בסמוך ודע כי אתקיף, מתקיף שתרג' החזיק לפעמים פירושו לעזר ולהועיל כמו בל"מ והחזיקי את ידך בו שתרג' אתקיפי (עיי' לעיל), ולפעמים פירושו להתחזק על הנחזק ולהתקומם כנגדו כמו ויחזק בו (שמות ד', ד') ועודך מחזיק בם (שם ט', ב') שתרגומם מתקיף. וכן בתלמוד: מתקיף לפעמים הוא לשון קושיא ולפעמים הוא לשון חיזוק והסכמה לדבר המדובר מגילי' י"ח. מתקיף . . אטו אנו בני הרמכים מי . . ידעינן ומסייע לדברי האומר שא"צ להבין את המגילה. וכן שם ל"ב. מתקיף לה אביי פירושא קא מפרש את דברי ר"י ואינו קושיא כנגדו, וכן בנדרי' נ"ו. מתקיף לה רבינא מידי דהוה אבשר ויין — מחזיק ומסייע למשנה כשהן מברין אותו. וכן בנדה ס"א: מתקיף לה רב אשי אימר או שיע או טוו או נוז אינו חולק על דברי מר זוטרא חברו והראיה דהא מסיים והלכתא כמר זוטרא אלא מפרש דברי המשני' שהביא מ"ז כדי שלא יטעו בו התלמידי' ובזה, סרו כל הקושיות על השמועה זו עיי"ע נז. ובנזי' כ"ט: מתקיף לה ר"א בריה דר"א דילמא מחייב עלה ג"כ בדרך הסכמה ולא בדרך קשיא. ועוד מצינו לשון מתקיף לה אף בדקשיא ליה לאמורא גופא דמתניתין או ברייתא עיי' חגיג' ה' סע"ב ב"מ ל"ג: מכו' כ"ב. והרבה זולתו עיי' במ"ש בזה בעל יד מלאכי סי' תע"ו — והתואר תַּקִּיף, תַּקִּיפָא הקבוץ תַּקִּיפֵי תרג' בראש' מ"ט, כ"ד דברי' א' כ"ח; ט', י"ד; ל"ב, ט"ו והרבה זולתו. ב"מ ס"ד. איניש תקיפא. ב"ק צ"ז: יד ישראל תקיפה . . יד או"ה תקיפה על עצמן, סנהדי' י"ח סע"ב אם קידום תקיף לחדא. ר"ה י"א. לישנא דתקיפי הוא, ושם דתקיפי במצות. סנהד' י"א רע"ב תקיפאי קדמאי. והשם תְּקוֹף, תּוֹקֶף, תּוּקְפָּא תרג' בראש' ט"ו, א'; ל"ח כ"ט; לשמות י"ג, ט"ז; לדברי' ל"ג, כ"ט — ועיי' לבראי' ו', ו'; מ"ט, כ"ב וזולתו. מגילי' י"ט. תוקפו של אחשורוש, תוקפו של מרדכי, תוקפו של המן, תוקפו של נס, סנהד' י"ט: תוקפו של יוסף . . תוקפו של בועז וכו', סוט' ג': תוקפא בביתא וכו'. ערכי' י"ז. תוקפא וניחותא. ב"ר רפט"ז תוקף שנתן הקב"ה לאדה"ר ושם פכ"א ושם אי' באדה"ר. שם פ"ק תוקפו של אבל, ירו' מ"ק פ"ג דפ"ב: אין תוקפו של אבל אלא עד ג' ימים] —

תקף (= תְּקוּפָה מל"מ פי' סבוב ובפרט סבוב החמה סביב הארץ Umlauf, Umkreis, Solstitium) בפ' עקביה (אבות פ"ג, מי"ח) ובס"ג דפ' הישן (סוכה כ"ח.) גזירות שוות תקופו' וגימטריאות[4]) — (א"ב יקף הוא העיקר בל' פסוק). *[אחי"ה ובשרש קוף כתב הרד"ק ויקף וקוף בענין אחד והוא ענין סבוב ואמר תקופת השנה, לתקופת הימים על תקופת השמש שתשוב בסוף השנה לתקופתה ע"כ. שבת ע"ה. כל היודע להשב בתקופות ומזלות ואינו חושב וכו' ומנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות וכו' איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב

[1]) כ"ה נכון בכ"י ועיקי התלמי' ובדפ"ע תקפא. [2]) וכן פירש"י אם מחמצת ובזה הענין ג"כ ותקיפו להו ב"מ פ"ג. פי' החמיצו. [3]) פירש"י הוציאה מיד חבירו בחזקה. [4]) ועיי"ע פרפריות ג"י רבינו.

תקופות ומזלות. שם נ"ג. בתקופות תמוז. חגיג' י"ד: אותו היום תקופות תמוז היה. ירו' חגיג' פ"ב דע"ז. יום אחד בתקופת תמוז היה וכו'. ברכו' נ"ט: הרואה חמה בתקופתה וכו'. חולי' ס'. אוקמי להדי יומא בתקופת תמוז. תרג' שה"ש א', ז' כשרבי שימשא דטיהרא בתקופת תמוז. עירו' נ"ו. אמר שמואל אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום וכו' ואין תקופת תמוז נופלת . . ואין תקופת תשרי נופלת . . ואין תקופת טבת נופלת וכו' ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה ואין תקופה מושכת מחברתה אלא הצי שעה ואמר שמואל אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משברת את האילנות ואין לך תקופת טבת שנופלת בצדק שאינה מייבשת את הזרעים ועיי' שם פירש"י וראיתי בעיקר התלמוד פי' יפה וז"ל ואין תקופה מושכת מחברתה אלא חצי שעה פי' כיון שיש צ"א וז' שעות וחצי מתקופה לתקופה כי כל השנה שס"ה ושש שעות וא"כ כלן הולכין שבע שעות ושבע שעות שהם חשב' שצ"ם הנכ"ל לא ישאר אלא חצי שעה שאם נפלה תקופ' בתחלת שעת שבתאי ובא תקופת תמוז לחצי שעה משבתי. עוד אומר שם תקופת ניסן שנופלת בצדק מייבשת האילנות וכן טבת בצדק מייבש הזרעים וזה ידוע בתבונה כי צדק מורה על הרוחות חזקים כ"ש שהוא בנינוד השמש או יש שלשה מזלות ביניהם או בדבוק השמש ע"כ ועוד עיי' בר' בר' תקופות עירו' שם. ובירו' עירו' פ"ה דכ"ב ע"ג. ר"ה י"ד. רוב תקופה מבחוץ עיי' פי' רש"י ור"ח ותש' הגאוני' (הוצ' ה' הרכבי) סי' רמ"ג צד 118. ר"ה. י"א. מיעוט תקופו' שתים וכו'. תר"י בראש' ח', כ"ב. והקבוץ תר"י בראש' א, י"ד תקופות שמשא. תרג' דה"י א' י"ב, ל"ב בתקופָתא דשמשא. ב"ר פי"ג ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה וכו' תקופת תמוז. תקופת תשרי. תקופת טבת] —

* תּוּקְרְבָא, תּוּקְרִיבְתָּא, תַּקְרוּבְתָּא, תַּקְרוֹבֶת (תפעל מן קרב פי' שי, מנחה, Ge-schenk, Dargebrachtes) תרג' שי (ישעי' י"ח, ז') תוקרבתא ובתרג' מ"ב ג', ד' ובתרג' ירמ' נ"א, נ"ט ל"ז תוקרבא ועוד בל"נ תַּקְרוּבְתָּא עיי' תרג' בראשי' ל"ב, י"ג, כ'. כ"א וזולתו. והקבוץ תר"י א' שם ט"ו. ט' תיקרובתין (ומנחה וקרבן לה' מתורגם קורבן, קורבנא). ע"ז ל"ב: תקרובת ע"ז. ירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג חולין צ"ד. לא ירבה לו בתקרובת וכו'.

* תִּקְרָה (כמו קורה (מפעל קָרָה wölben) Gebälk) ב"מ קמ"ז: התחתון נותן את התקרה ועיי' בגמ' שם קי"ז. ירו' ב"מ רפ"י די"ב ע"ד עיי"ע קר י'. מעזב. סן ד'. ירו' סוכ' רפ"א דנ"א ע"ג רואה את התקרה כאלו יורדת וסותמת. ירו' סוט' פ"ז דכ"א ע"ד מה התקרה הזו עוביה דההן גבי קוטנה דההן ועיי' תנחו' ר"פ שמות. ב"ר פי"ב אלו היתה תקרה גבוהה היתה נאה.

* תוקרת (שם עיר בתחומת א"י) ירו' שביעי פ"ו דל"ו ע"ג עיי' נייבויער גיאגר' צד 13.

* תַּקְשִׁיט עיי' תכשיט.

תּוֹרָא, תּוֹרָא Ochs, Stier עיי"ע תר י'.

תְּרָא, תְּרָה עיי"ע תר ו'.

תר (= תּוּר מל"מ פי' רגל וחקר nachspüren) בפ' כל הנשבעין בגמ' חזרה שבועה [1] (שבועו' מ"ז:) תרגנו באהליכם (דברי' א', כ"ז) תרתם וגיניתם באהלו של מקום אלא שכינה [2]) — (א"כ פי' תרתם את הארץ וגיניתם באהלו של מקום שהשכין שכינתו בינינו). *[אחי"ה והוא הוא פירש"י ורבינו פי' עפ"י פי' ר"ח והאי דכתיב באהליכם בכינוי הוא ע"כ ועיי"ע כן (ח"ד. רנ"ד). ומזה הפעל נבנה תייר ע"ש] —

תר (= נָתַר הפעיל הִתִּיר erlauben הֶיתֵּר Erlaubniss) בפ' ראשון במגיל' (ט':) קדושת שילה יש אחריה היתר קדושת ירושלם אין אחריה היתר — (א"ב מלשון (ישעי' נ"ח, ו') התר (חרצבות רשע) [צ"ל אגדות מוטה] והפכו אסור). *[אחי"ה השרש נתר עיי"ע בהפעיל ועיי"ע התר. היתר (ח"ג, רנ"א:) וש"נ] —

תר (= וְוֹתֵר überflüssig halten) המוותר על דברי נביא (סנה' פ"ט.) עיי' וותר [3].

תר (= יֶתֶר מל"מ ענינו מותר Uebriges, Besonderes) היתה בו יתרת (קידוש' כ"ד סע"ב וכ"ה רע"א בכורו' מ"ה רע"א) עיי' בע' יתר [4].

---

[1]) כ"ה נכון בדפו"י. [2]) זה מפוי רבינו עפ"י פי' ר"ח. [3]) וש"נ. וזה הע' נשמט בדפ' פראג. [4]) ח"ד, קע"ד.

תר (מפעל תְּרִי השם המופשט הַתְרָאָה פי׳ אזהרה (Warnung) בפ׳ תמיד בגמ׳ השוחט את הפסח (פסחי׳ ס״ג:) ובר״ג דשבועו׳ (ג׳:) ובס״ג דפ׳ אותו ואת בנו (הולי׳ פ״א. פ״ב:) התראת ספק לא שמה התראה. *[אחי״ה בדפ״א אי׳ עוד פי׳ אזהרה וזו מהוספת ר״ב היא ונדפסת בלי סימן היכר. ובענין התראה עיי׳ זה הערך [1]) והשרש תרי, תרא בל״ס תרא באפעל אַתְרִי ונבנה מהשם תּוֹרָה [2]). ואי׳ רק בהפעיל ואפעל סנהד׳ פ״ה מ״א התריתם בו ומפורש בגמ׳ שם מ׳: קבל עליו התראה וכו׳, שם ח׳: ט׳. אתרו ביה מלקות ולא אתרו ביה קטלא. תר״י במדב׳ ט״ו, ל״ג בתר דאתרו ביה ותלש עפ״י ספרי שלח פ׳ קי״ג מלמד שהתרו בו ואח״כ הקריבוהו] —

תר (= תְּרִי, תְּרָא בל״ס תְּרָא בל״ע ثرى כמו שָׁרָה בל״מ (weichen, wässern בפ׳ כל הגט (גיטי׳ כ״ז.) ובס״ג דפ׳ שנים אוחזין (ב״מ י״ח:) אית דאמרי היכא דתרו כיתנא ואע״ג דהוחזקו דלא שכיחי שיירתא. ברפואות דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ט:) ונציירִיה בשוסתג [3]) ונתרייה במיא. בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ השלקות (ע״ז ל״ח:) ותרו בהו גרגישתא. וכל משרת ענבים (במדב׳ ו׳, ג׳) תרג׳ וכל מתרות ענבין. *[אחי״ה ועיי״ע מתרותא והפעל באתפעל תר״י א׳ שם דאִיתְרוּ ביה עינבי עפ״י הספרי: אם שרה ענבים במים. נזיר ל״ז. אי תרו ליה כוליה יומא בחלבא שרי. עירו׳ ק״ד רע״ב תרו בה כיתנא ופירש״י תרו: שרין. ע״ז ל״ח: תרו ליה בהדי הדרי בפשורי. וכן פירש״י בעירו׳ ק״ד רע״ב תרו בה כיתנא: שורין בו פשתן] —

תר (= נְתַר בל״ס כמו בל״מ נָתַר (נשר) (abfallen בפ׳ המוציא תפילין בגמ׳ שרשיו (עירו׳ ק׳:) והא קא נתרי פירי. בגמ׳ דפ״ק דב״ק (ט׳:) בור עביד [4]) לנתורי פי׳ „יסיר העפר והקירוי ויפתח פי הבור" [5]). בפסקא דויהי בשלח (פסיקת׳ דר״כ צד פ׳.) מתרתר עפרא [6]) פי׳ משליך עפר. ונבל כעלה כלנו (ישעי׳ ס״ד, ו׳) תרג׳ ונתרנא כמיתר טרף. *[אחי״ה וכ״ה בתרג׳ ישעי׳ ל״ג, ט׳; מ׳, ז׳; הושע א׳, י״ג וזולתו ועיי״ע נתר כי שם עיקר מקומו. אבל תרתר בפסיק וירוש׳ הנ״ל ובמדרש הגדול כ״י בשלח הוא לפע״ד מל״ע ثرثر פי׳ הניע וא״כ מתרתר עפרא פי׳ הניע העפר כלו׳מלא אותו עפר וכ״ה באמת בב״ר רפנ״ד ע״ש ובידי משה הובא זה הלשון גם בציון דפסיקת׳ הנ״ל עש״ה. ומזה ג״כ בירו׳ תרומו׳ פ״ח דמ״ו. מישרי מתרתר עליהון עפר] —

תר (= תּוּר, תִּיר נ״ל מל״ע ثار העיר משנתו (wach, wachend תִּיר ; aufregen, aufwecken בפ׳ הקורא את המגיל׳ בגמ׳ ומתנמנם (י״ח:) ובר״ג דפ׳ הבא על יבמתו (יבמו׳ נ״ד.) ובפ׳ ערבי פסחי׳ בגמ׳ א״ר יוסי נתנמנו (פסחי׳ ק״כ רע״ב) היכי דמי מתנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר. בפ׳ אין מעמידין בגמ׳ וגבינת בית אוניקי (ע״ז ל״ד:) תור מינך שעתך פי׳ התעורר לך שעתך באומר בגמר זביחה היא עובדה [7]). פ״א „תור מינך שעתך תשא אותך שעתא ו ד ו ם [8]) שמועה זו באומר בגמר זביחה היא עובדה וישנה לשחיטה מתחילה ועוד סוף". *[אחי״ה פ״א זה שייך לר״ח בקובץ כ״י אנגליי׳ דף כ״א. ושם אי׳ בשתי תיבות תור מינך כגי׳ רבינו ובנדפס בש״ס ווילנ׳ אי׳ בתיבה אחת תורמינך ולא יפו עשו המדפיסים מתוך כ״י שלי וצ״ל תור מינך בשתי תיבות ופי׳ תור בל״ע تار נשא את עצמו וא״כ תור מינך שעתך: שעתך נשאת את עצמה ממך והוא קרוב לפי׳ ר״ח (ואחריו הערך) תשא אותך שעתך כלו׳ ד ו ם. ורש״י פי׳ כגי׳ שלפנינו בתיבה אחת: תרמינך שעתך: ירום מזלך ע״כ וא״כ מפעל רום! ומפי׳ רש״י הובא פנימה בגמ׳ בדפ׳ פיז׳ ויניצ׳ ושאלוניקי שעתך ירום מזלך ומחקוהו בד״ק עיי׳ ד״ס ע״ז צד מ׳ ושם הובא גי׳ כ״י ש״ס תוד מינך וצ״ל תור מינך ובתש׳ הגאוני׳ דפ׳ בערלין (הוצאת קאססעל) צד מ״ב אי׳ בתיבה אחת ותורמינך שעתך ורום שלא אפגע בד ע״כ ולי׳ כאן הוכחה כי גרס תודמינך בדל״ת כדעת בעל ד״ס כי ר״ח שפי׳ ג״כ ודום בלי ספק גרס ברי״ש אבל הנכון כמו שאמרתי לעיל. וכפי׳ הראשון בערוך: ה ת ע ו ר ר לך שעתך גזרת המלה ג״כ מל״ע הנ״ל שמורה ג״כ ענין התעוררות מהשינה וכן ב״ק קי״ז רע״ב תיירִיה אוקמיה ופירש״י לנכון תיריה הקיצו משנתו ע״כ. ומזה הפעיל תיר פי׳ מל״ע הנ״ל כמו עיר וער משנתו ורש״י פי׳ בתעני׳ י״ב רע״ב תיר: ער

---

[1]) בח״ג, רנ״א וש״נ. [2]) ודוגמתו תחל מן תחלה תרם כן תרומה תְלַע מן תוֹלָע. [3]) בנו״ג בשיסתג. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס רומי ובתוספו׳ ד״ה שור ובנו״ג דרכיה. [5]) הועתק מפי׳ ר״ח. [6]) בנו״ג עוד עליהן וכ״ה בירו׳ תרומ׳ פ״ח דמ״ו. מתרתר עליהן עפר. [7]) בדפ״ע עבודה וצ״ל כראי׳ בכ״י ערוך וכ״ה לפנינו בכתובי׳ ל״ד. [8]) כ״ה נכון בכ״י ערוך.

כדמתרגמינן (בראש' מ"א) ויקץ ואיתער ע"כ והנכון כמ"ש מל"ע הנ"ל ובענין חילוק בין נים ובין תיר עיי' מ"ש התוספו' בתעני' שם ד"ה נים ועוד בנדה ס"ג. בד"ה נים] —

תר (= תּוּר נ"ל מל"פ تار، تارة גיד לתפור בו ((Palm-) Faser, Faden בס"ג דפ' אמר ר"ע (שבת צ':) תורי דקל חד[1]) פי' בנברא בר קורא[2]) למטה יש בו כמין גידים[3]) ותופרין בהן וראוי אחד מהן לתפור בו פי[4]) דלעת יבישה קטנה ששותין בה יין לפיכך שנינו לענין הוצאת שבת תורי דקל אחת[5]) שאפי' אחת ראויה לתפור בה פי דלעת והיינו ריתא דקאסר רב הונא בר נתן (מגילי כ"ז סע"ב). *[אחי"ה וכ"ה בע' רת כפי גי' הכ"י ועיק' התלמ' ובע' הנוכחי השיג בעל עיקרי התלמוד וז"ל וזה אינו אמת כי לא היה אלא רב הונא תלמיד רב פי' כי זה (כלומ' לפי גי' רבינו) היה אחר רב אשי ר"ל בר נתן ע"כ ועיי' ג"כ מ"ש הוא ביוחסין השלם ע' רב הונא בריה דרב נתן (צד 127) וגם לפני ר"ח היתה הגי' כגי' הספרים רב הונא הוה אסר ריתא רק דברי ר"ח בנדפס בש"ס ווילנ' שבת צ': מגומגמים הם וז"ל תורי דקל קליפי חריות והיינו ריתא (דהוה הים רב הונא בו) [וצ"ל דהוה אסר רב הונא בו] ע"כ ולפי פי' ר"ח תור הוא ל"פ تارة שהוא כמו تال (עיי"ע תאל) מין דקל שהשתמשו בקליפי חריות שלו בכמה ענינים, ואותה המלה פי' ג"כ בל"פ גיד לתפור בו והיינו גיד של אילן דקל הנ"ל והוא ממש כפי' רבינו בעל הערוך. ורש"י פי' תורי דקל דקין מצורי והן מין הסיב הגדל סביבותיו ולא ידעתי למאי חזי[6]) בנו"ג המוציא . . צורי דקל שתים תורי דקל אחת ובתוספת' שבת פ"ח (ט') אי' המוציא . . תורי דקל שנים זמורה לנטיה אחת וכו' ובירו' שבת פ"ח די"א: הוציא כלי נצרים חייב תורי דקל שנים זמירות לנטיעה שתים וכו'] —

תר (= תּוֹרָא מל"ס וכן בל"ע ثور שור (Stier, Ochs בסנהד' בר"ג דפ' כה"ג (י"ח סע"ב) אי תור בצפר בתלג ימות פי' אם השור בשחר בשלג ימות מרוב הקור ובטיהרא בחצי היום בצהרים ידמוך שישן בצל התאינה מרוב החמימות ישלח משכיה (שם כלו' בכותל ומשפשף שמתחכך ומצער ליה החמימות[7]) עד שנמרט עורו זהו אדר גמר ואי לאו דאינו חם דכל היום הוה צנה לית דין אדר וצריך לעבר אותה שנה[8]) — (א"ב תרג' שור נגח (שמות כא, כ"ט) תור נגח). *[אחי"ה והקבוץ תּוֹרִין, תּוֹרֵי, תּוֹרַיָּא עיי' תרג' לבראשי' ל"ב, ה'. ט"ו; לבמד' כ"ט, י"ג והלאה; לדה"י א' כ"א, כ"ג ובדניאל ד', כ"ב, כ"ט; עזרי ו', ט', י"ז תורין, ירו' סנהד' פ"א די"ח רע"ב רעי תורין. ב"ב נ"ד רע"ב עיי"ע תיירא ועוד תָּרָא בתרג' אסת' ה', י"ד ע"ש. והנקבה תּוֹרְתָא תרג' ויק' כ"ב, כ"ח; לבמד' י"ט, ב', ה' והלאה והקבוץ תּוֹרָן, תּוֹרָתָא תרג' בראש' מ"א, ב' והלאה; לש"א ו', ז'. תורבלא עיי"ע תרבלא. והציון מסנה' אי' בירו' ר"ה פ"ב דנ"ח: תור באדר בעדרייה ימות ובטול תינתא משכיה ישלח וכו' ובירו' סנהד' פ"א די"ח ע"ג אי' בטעות ע"ש. שבת ל"ב. נפל תורא וכו' עיי"ע חד ב' וש"נ ג"כ איכ"ר פ' זכרה ע"ש[9]). נדרי' מ"א רע"ב בשרא. דתורא. נדה ל"ג: רמא ליה תורא. ע"ז ט"ז. חולי' קכ"ז. בר תורא. בר תורתא עיי"ע בן תורתא (ח"ב, קכ"ד) ושם צד קפ"ג ע' בר תורא — ראש תור (שבת פ"ה:) כלאי' פ"ג, מ"ג, ירו' כלאי' פ"א דכ"ז: והקבוץ ראשי תורין ירו' עירובי' פ"א די"ט ע"ג עיי"ע ראש וש"נ. — ע"ז ל"ט. חמרא דימא שרי תורא דימא אסור פי' מין דג הוא (Seeochs) ונקרא אצל אריסטו βοῦς θαλάσσιος[10]) — ומזה התואר תַּוָּר פי' מוליך השור לחרישה (Ochsenführer) ב"מ ל' רע"א בתורי דנפיש פסידייהו ופירש"י שרוב עבודת קרקעות שלהן בשוורים היתה ע"כ אבל גי' ר"ח הובא בתוספו' שם בתוורי ופי' פועלים שמוליכים השוורים לחרישה ואין מעמיקין המחרישה שלשה טפחים ואין הזרע נקלט היטב ע"כ ועיי' ג"כ תוספו' חולי' פ"ד: וכ"ה בשטמ"ק וז"ל ר"ח גרס בתוורי פי' (האברים) [צ"ל האכרים] אינן מעמיקים המחרישה בקרקע ואין הזריעה מעלה צמחין ונמצא שזרע לריק כחו ע"כ והחידוש שבפי' ר"ח נדפס בש"ס ווילנ' לא תמצא מאומה מזה הפי'. ותלמיד הר"ף בשטמ"ק שם הביא ראיה לפי' ר"ח נגד פירש"י.

---

1) בנו"ג אחת ועיי' בהוספות. 2) עיי"ע נבר ועי' קר ד'. 3) כ"ה נכון בדפ"א אבל בשדפ"ע גדרים ובכ"י ערוך גררים, גדדים. 4) בדפ"ר לי' ובדפ"ע פירוש וצ"ל פי וכדאי' בכ"י ק"ט וה"ב ודפ"א. 5) ולעיל גרס רבינו חד. 6) וזו לכאורה ראיה שלא ראה רש"י את הערוך אעפ"י שהשתמש בו באותה מסכתא עיי' שבת י"ג: ד"ה האוכל. 7) כ"ה רק בדפו"ו ובשדפ"ע נשמט מן ההמימות עד החמימות. 8) ולבי נכון בטות כי זה הפי' שייך לר"ח אבל בקובץ כ"י אנגיילוקי חסר דף בכ"י ברפ"ג דסנהד'. 9) ח"ג, שמ"ו הערה 5. 10) עיי' לעוויזאהן צאאלאגיע 270.

ושם ב"מ ע"ג. ומודה רב בתורי דנפיש פסידייהו ופירש"י מקום שבוצרין כרמין בשוורים וכו' והתוספו' שם הביאו פי' אחר וז"ל ר"ח גרס בתוורי ופי' שמוכר עגלים קטנים וכו' עש"ה ובשט"מ לדף ע"ג. ומה שהשיג עליו הרמב"ן, ובחולי' פ"ד: גרס הרגמ"ה ג"כ בתוורי דנפיש פסידייהו ופי' כלומ' ששוכר את השוורים לחרוש ולזרוע שדהו וכו', וא"כ הוא כפירש"י קבוץ מן תור. ובכ"י ש"ס ב"מ ע"ג. הגי' בתרי וא"כ קבוץ מן תָּרָא. (תרג' אסת' הנ"ל)] —

תר (= תּוֹר מל"מ ונרדף עם טור. שׁוּרָה (Reihe כפ' על אלו מומין חריץ [1]) של עין (בכורו' ל"ח. במשני) גמ' (שם רע"ב) אמר רב פפא תורא ברא דעינא פי' „שורה שחוץ מן העין"[2]). שפתו שניקבה (שם ל"ט.[3]), גמ' (שם) אמר רב פפא תורא ברא דשפוותיה פי' „עור החיצון"[4]). שפה לפיו (שמות כ"ח, ל"ב) תרג' תורא מקף לפומיה. תקות הוט השני (יהושע ב', י"ח) תרג' תורא דחוטא דזהוריתא [5]) — (א"ב ובלשון פסוק (שה"ש א', י"א) תורי זהב).

☞ **תר** (= תּוֹר: ראשׁ תּוֹר Ochsenkopf, Ausläufer eines Feldes ור"ב פי' בע"א) משנת כלאי' פ' ערוגה (פ"ג, מ"ג) היה ראש תור [ירק] נכנס פי' בל"י חד ונכנס לפנים עיי"ע ראש). *[אחי"ה וכן פי' ר"ב שם וכיון על ל"י τορός durchbohrend, durchdringend והעיקר שהשדה נקרא כן בהיותו צורת ראש השור עיי"ע ראש בציורים שהבאתי שם. ור"ש בכלאי' פ"ב, מ"ז היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים וכו' פי' כגון שדה חטין אצל שדה שעורין ושורה אחרונה של חטים יוצאת ממנו וכו' ולכאורה מזה מוכח שפי' כמו תור של מקרא פי' שורה ועיי' ג"כ בפי"מ להרמב"ם שם מל' תורי זהב ועיי' שם הציור. ועוד עיי"ע תר ז' וש"נ הירו' בקבוץ] —

☞ **תר** (תְּרֵי zwei) תרג' שנים תרין, שתים תרתין. *[אחי"ה ורבינו הביאו בע' תרי קודם ע' תריסר ושם אעריך] —

* **תיר** (?) תוספת' ביצ' כ"י ספ"ד אבל מחדדין את הכלים בתיר שפין כלי כסף בקירטון. לפ"ע צ"ל תירב והוא מל"ע تُراب, تَريب חרש, Thon שמחדדין בו את הכלים והראיה קירטון creta עיי"ע קרטים האחרון.

תְּרַב (מל"ע ترب חֵלֶב וכ"ה בל"ס תְּרַב, תַּרְבָּא (Fett תרבא דאייתרא (פסחי' כ"א.) [6]) עיי' בע' ספח ופי' בע' יתר [7]) (א"ב תרג' וחלב נבלה וחלב טרפה (ויק' ז', כ"ד) תרב נבלא ותרב תבירא). *[אחי"ה והרבה בתרג' עיי' לויק' ג', ג'. י"ד והלאה; ד', ח'; לתהלי' ס"ג, ו' והקבוץ תַּרְבַּיָּא לויק' ח', כ"ו והלאה; לדה"י ב' ז', ז'; ל"ה, י"ד וכן העתיק חלב התרג' השמרוני: תרבא. חולי' צ"ג. תרבא דקליבוסתא צ"ח. פלגא דזיתא דתרבא נפל וכו', שם ח' סע"ב דדאיב תרבא וכו', שבת קל"ו: יהא רעוא דתשרו תרבא. בכורו' ל' רע"ב תרבא דאטמא] —

* **תירב** (?) עיי"ע תיר ומ"ש.

* **תַּרְבּוּ** (שם מקום) עיי"ע בי תרבו ומ"ש בח"ב, נ"ד.

* **תּוּרְבְּיָנָא** (מפעל רבי פי' אומן (Erzieher תרג' האמן (במד' י"א, י"ב) וכן אמן (אסת' ב' ז') תורבינא. והאמנים (מ"ב י', ה') ותורביניא; אמניך (ישעי' מ"ט, כ"ג) תּוּרְבְּיָנָךְ ולנקבה תּוּרְבַּנְתָּא תרג' אמנתו (ש"ב ד', ד') תורבנתיה, אומנת (רות ד', ט"ז) תורבינתא, מינקתו (דה"י ב' כ"ב, י"א) תורבינתיה.

* **תַּרְבּוּכָה** (מפעל רבך בל"ע ربك פי' ענין תערובת Vermischung, wirres Getümmel) איכ"ר פ' בכה מקול תרבוכות היום עיי"ע רבך, ועיי"ע הבא אח"ז.

* **תורבכינה** (?) ירו' כלאי' פ"ב דכ"ח: גדר מותר לזרוע בו כל מין תורבכינה ופני משה פי' שורות שורות אבל מה ענין חלק שני במלת תורבכינה? ולפי הענין פי' בערבוביא ואולי הוא ל"פ درهم במבוכה וערבוביא, כלומ' זורעין הכל ביחד זה עם זה בערבוביא durcheinander, או מע' הקודם לזה ענין תערובת.

תרבלא (= תּוּרְבָּלָא, תּוּרְבָּרָא, שׁוֹר בָּר (Waldochs כר"ג דפ' אותו ואת בנו (חולי' פ'.) עד

---

[1]) בנו"ג הריס. [2]) הועתק מפי' רגמ"ה ושם הסיום שמכסה העין וזהו בת עין ע"כ וכ"ה ברש"י ע"ש. [3]) כ"ה במשני' שבמשניו' ולפנינו שפמו. [4]) הועתק מפי' רגמ"ה. [5]) בנו"ג רחוט זהוריתא. [6]) לפנינו ל"י שם תרבא וכנראה מע' ספח וע' המצא לזה הציון כיון רבינו עפ"י פי' ר"ח פסחי' שם. [7]) ח"ה, קע"ג ומ"ש.

כאן לא פליגי רבנן ור' יוסי אלא בשור הבר וכו' עד ורבנן סברי מדמתרגמינן תורבלא מינא דבהמה הוא ור' יוסי סבר כיון דחשב ליה בהדי חיותא מינא דחיה הוא. *[אחי"ה תרג' תאו (דברי' י"ד, ה') ותּוּרְבָּלָא¹) ובת' תהלי' נ', י' ותור בר דרעי בכל יומא טורין אלפא והוא הוא שור הבר עיי"ע שר ח' ובתר"י א' לדברי' הנ"ל אי' תּוֹרֵי בָר ודע כי בע' שר ח' כבר העירותי כי תורבָלָא פי' שור היער מל"פ הנ"ל ועוד עיי"ע באלא²) וא"כ תורבלא הוא שור בר והוא תאו לדעת ר' יוסי בתוספת' כלאי' פ"א עיי"ע שר ומ"ש וש"נ ירוש' כלאי' ספ"ח דל"א ע"ג] —

* תרבום (?) עיי"ע תרנום ומ"ש.

☞ תּוֹרִיבוֹם (מל"י Lärm, Geräusch θόρυβος) ירו' דע"ז פ' אין מעמידין (פ"ב דמ"א:) ומאן דאמר תרבות תוריבום פי' בל"י המון ושאון עמים ואסיפתם לרעה. *[אחי"ה וע' הזקנים העתיקו ככה הוללות (קהלת ב', י"ב; י' י"ג); המון (יחזקי ז', י"א); מהומה (שם ז', ז'); תרועה (ירמי' מ"ט, ב'). ועקילס העתיק כן שאון (תהלי' ס"ה, ח'). ובנו"ג בירו' תוריבם וצ"ל כגי' ר"ב וכצ"ל תחת תוריכום שעומד במדינה כל מה שנמצא עמו נשטף עמו וכו' תנחומ' הישן וירא ס' י"ז וצ"ל תוריבוס כמו שהביא הח' המו"ל מהר"ש באבער שם (צד מ"ח.) בשמי עיי' בהערה ק"ז] —

תרבץ (= תַּרְבִּיצָא בלשון סורי תַּרְבְּצָא נגזר מלשון פרסי گزوانه، گربازه חצר Hof ועיי' בפנים) בפ' השותפין בגמ' סמך לו (ב"ב ז'.) וחד מטייה תרביצא. בפ' המוכר פירות בגמ' טרקלין (ב"ב צ"ח:) תנא וקנתנר³) שנים עשר על שנים עשר מאי קנתנר תרביצא דאפדני. בר"ג דפ' כל גנות (עירו' פ"ט סע"ב וצ' רע"א) פעמים שהדקה לאיסור והיכי דמי כגון דעבדא⁴) להדי תרביצא דביתיה דאמרינן⁵) לנטורי תרביציה הוא דעבד⁶). בר"ג דתעניות (ו':) טבא שתא⁷) דטבת ארמלתא א"ד דלא ביירי בה תרביצי פי' חצרות וכן מפורש בפ' המוכר את הבית בגמ' המוכר את החצר (ב"ב ס"ז.) ר' אלעזר אומ' המוכר את החצר וכו' עד⁸) כי פליגי דאמר ליה דרתא ר"א סבר תרביצא משמע שכן תרג' חצר דרתא על כן אמר לא מכר אלא אוירה של חצר⁹) וכשטבת ארמלתא „שלא ירדו גשמים בטבת שהגשם בעל לארץ שנאמ' (ישעי' נ"ה, י') והולידה והצמיחה לא ביירי תרביצי כלומ' אין מניחין ששמה החצרות אלא שוכנין שם שלא באו גשמים כדי ליכנס לבית לא תשם (בראשי' מ"ז, י"ט) תרג' לא תבור"¹⁰). פ"א דלא בייר תרביצי כיון שיש חום יושבין באויר החצרות להתרווח לרוח לפיכך אין מניחין אויר החצר בורה בלא בני אדם אלא שוכנים בה. פ"א תרביצי מקומות שנתרבצו במים כמו (מ"ק ו':) המרבץ שדהו ומרבצים שדה לבן בשביעית וכשירד יורה במרחשון וכסליו והשדה מתרבצת והתיבש בטבת חורשין אותה וזורעין אותה אבל כשיורדין גשמים אף בטבת אין יכולין לזרוע ובײרי תרביצי¹¹). פ"א תרביצי בתי מדרשות כלומ' אין חריבין בתי מדרשות שיכולין תלמידין לבא שאין מעכבין להן הגשמים ובטבת יש להן פנאי יותר מכל ימות השנה"¹²). איכא דאמרי דלא שקיל שיבתנא כלומ' לא נסתלק החום אלא ישנים בפתחים פתוחים מפני חוזק החום"¹³). בס"ג דפ' התודה (מנחות פ"ב:) בתרביצא אמרי וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש בכלה לא איתמר. *[אחי"ה כ"ה נכון מאוד בכ"י בדפ"ר פיז' ואמ' ובאסיל ועיק' התלמוד אבל בדפו"ו ובש"ס אי' בכללא איתמר ואין לו מובן וצ"ל בתרביצא אמרי. בכלה לא איתמר¹⁴) וא"כ תרביצא היפך מן כלה

---

¹) כ"ה בכ"י ובד' סביוניטא וברש"י בחולי' אי' תורבאלא ובקצת כ"י ודפ' תּוּרְבָּלָא. ²) ומורי חמי ד"ר בעטטעלהיים זצ"ל פירשו מל"פ توغلو יער והמלה מורכבת מן תור (שור) ומן בלא - توغلو יער. ³) וכ"ה בע' קנתנר ע"ש השינויים בנו"ג קנתר ובעיק' התי' קנטר. ⁴) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דעבידא. ⁵) וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ש, ובנו"ג דאמר. ⁶) וכ"ה בכ"י ש"ס ובנו"ג דעבידא. ⁷) כ"ה בכ"י ק"ט וכ"ה בכ"י ש"ס ובדפ"ע טובא לשתא ובנו"ג טבא לשתא. ⁸) כ"ה נכון בדפו"ו. ⁹) ועיי' בפי' רגמ"ה לב"ב. ¹⁰) הועתק מפי' ר"ח בתעני' ובנדפס בש"ס ווילנ' ערבוב השורות ישנן וצריך להגיה כראוי בערוך והמגיה שכח מלעיין בערוך. ¹¹) וגם זה הועתק מפי' ר"ח בתעני' ובנדפס אי' בקצור כלומ' שהשקה ונשאר בה לחלוחית עדיין (משתיב) [צ"ל ותתיבש בטבת] חורשין אותה וזורעין אותה היינו דלא ביירי תרביצי ע"כ ולפני רבינו היה מונח פי' ר"ח בשלמות יתרה. ¹²) הועתק מפי' רגמ"ה ומכ"י אשר תחת ידי נדפס בש"ס ווילנא. ובפי' רגמ"ה הוסיף עוד: ע"א שאין מפסידין הגנות ע"כ ורש"י פי' כשתי לשונות עש"ה וכן פי' רש"י בברכו' נ"ז. ד"ה תרביצא ע"ש. ¹³) הועתק מפי' ר"ח ושם הגי' ג"כ שיבתנא ובנו"ג שודפנא עיי"ע שיבתנא, שרפנא שדף. ¹⁴) וזה הלשון הוסיפו רבנן סבראי בש"ס עיי' תוספו' מנחו' ד"ה ובתרביצא.

ותלמידים היו יושבין בחצר (תרבצא) ואין נכנסים לפנים בית המדרש לכלה (עיי"ע כלה ח"ד, רכ"ז) ולכן נקראו תרביצאי ולא היו בקיאין וכמ"ש רה"ג (בתשו' הגאונים דפ' קאססעל סי' ע"ח צד כ"ג:) אתה צריך לעיין בכל דבר שיסתפק לך כיצד עיקרו אם טעות סופר הוא או שיטפא דתלמידאי תרביצאי שלא היו בקיאין וכו' ובסוף התשובה כתב וז"ל ואין הפסוק כן כדרך טעיות הרבה שמצויין בשיטפא דתרביצאי וכו' ועיי' ג"כ בענין רבואתא דתרביצאי בתשו' הגאונים (הוצאת ה' הרכבי סי' רכ"ט צד 107) ותרג' דה"י א' ב' כ"ה (יעבץ) דאוקים בעיצתיה תרביצא לתלמידיא ומזה תרביצא בקבוץ תרביצי פי' חצרות נקראו בתי מדרשות אשר שם נכנסו התלמידים עיי' פ"א (האחרון) בערך שהוא פי' רגמ"ה ורש"י בתעני' וברכו' הנ"ל ויפה פי' רבינו תרביצא ע"י חצר וכדמוכח מב"ב ס"ז. ועיי"ע דרתא והוא מל"פ הנ"ל ולא כפי' הרשב"ם (ב"ב צ"ח:) על שם שמרביצין אותו תמיד במים להשכיב האבק קרי ליה תרביץ ע"כ והוא קרוב לפ"א בערוך תרביצי מקומות שנתרבצו במים וכו'. ופי' תרביצא ע"י גינה (המיוחס לרש"י מ"ק ו': ורש"י במקומו' הנ"ל ורשב"ם הנ"ל ורגמ"ה לב"ב ובפ"א בתעני') טעות הוא כי בכ"מ פי' חצר מל"פ הנ"ל [1]. ובל' מנדי נקרא בית הלמוד תארבאצא [2] ומזה תבין ברכות נ"ז. הרואה תרנגולת יצפה לתרביצא גילה ונאה עיי' פירש"י בפי' ב'. ומהשם נבנה הפעל רבץ תמורה ט"ז. יעבץ שיעץ וריבץ תורה בישראל (עיי' תרג' דה"י הנ"ל) עיי"ע רבץ ב'] —

תַּרְבִּץ (= תּוּרְבְּץ מע' הקודם פי' חצר, תורבץ הושט פי' חצר הוושט Vorhof der Speise-röhre והוא בית הבליעה (Schlund) בר"ג דפ' אלו טרפות (חולי' מ"ג:) אי זה תרבץ הוושט אמר ר' יונה אמר ר' זירא מבלעתא. *[אחי"ה כבר העירותי בע' בלע (ח"ב ק"ב בהערה 2 כי יונה הוא שם חכם תלמידו של ר' ירמיה ור' זירא) ובדפ"ע מדפ' פיז' והלאה אי' רק אמר ר' זירא והשמיטו מלת יונה אבל בדפ"ר ובכ"י ק"ט אי' לנכון כדאי' בש"ס יונה אמר ר' זירא ובכ"י ה"ב אשר אחריו נגררנו כאן אי' אמר ר' יונה אמר ר' זירא וכן מצאתי אמר ר' יונה אמר ר' זירא במגילה ט"ז: וי"ו דויזתא וכו' כ"ה בכ"י ש"ס ובילק' כ"י (ד"ס מגילה שם) ובסרע"ג דל"ז ובריי"ף ובהרא"ש ובאבודרהם ובסד"ה ובנו"ג א"ר יוחנן ובכ"י ש"ס מינכען א"ר חייא א"ר זירא וצ"ל א"ר יונה א"ר זירא וכ"ה בגיטי' נ"ט. ע"ז י"ד. ועיי' ברכו' י"ד. אבל בכ"י ש"ס לי' עיי' ד"ס במקומו ירוש' ערלה פ"ג דס"ג. ר' יונה בעי קומי ר' זעירא. ורש"י פי' מבלעתא מקום בית הבליעה קרוי תורבץ סמוך לראש הנקב מאוד ע"כ ודע כי בדפ"ע אי' זה הע' בהמשך עם ע' הקודם לזה ובאמת הוא מאותה גזרה פי' חצר הוושט. ובכ"י ק"ט הוא ע' בפני עצמו] —

תַּרְבְּקָנָא (שם מקום בבבל Thelbencane [3]) בב"ר פי"ז [4] (לפנינו פט"ז) עד מקום שנהר הולך שם היא ארץ ישראל ואיזו זו תרבקנא. *[אחי"ה עיי"ע אקרא ושם הארכתי ובשינויים, ובמיוחס לרש"י בב"ר אי' תרביקוס, ובדפ"ר בערוך תרביקנא.

תַּרְבּוּת (ל"מ והושאל למוסר ולמרות Zucht, Erziehung) בפ' הנזקין (ב"ק ט"ו:) בזמן שהן תרבות [5] אינן מועדין, בסוף נדה (ע"ב.) טבלה ביום של אחריו ושימשה הרי זה תרבות רעה — (א"ב ל"מ (במדבר ל"ב, י"ב) תרבות אנשים חטאים ענין גדול ולימוד כמו (איכה ב', כ"ב) אשר טפחתי ורביתי ותרג' ישא האומן (במד' י"א, י"ב) דמסובר תורבינא). *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י ב' (בראשית כ"א, י"ב) טליא די נפק מתרבותך וכ"ה בשמ"ר פ"א (ישמעאל) שיצא לתרבות רעה, ושם: קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם וכ"ה בברכות ז': חגיג' ט"ו. שאל אחר את ר"מ לאחר שיצא לתרבות רעה, שם ט"ז: יצא מנחם לתרבות רעה, סנהדר' ק"ו: שמא יצא זה לתרבות רעה, תוספת' ב"ק רפ"א בכ"י אם היו תרבות מועד ובנו"ג מרות (ובקצת דפ' בט"ס מרום), ב"ר פכ"ח דאפקי לברי לתרבותא בישא] —

* **תַּרְבִּית** (מל"מ כמו רִבִּית Zins von Esswaaren) ב"מ פ"ה מ"א ד"ס: איזהו תרבית המרבה בפירות כיצד וכו' עיי' שם ס"א וכו'.

תַּרְבְּתָר (Blumenkohl) בריש כלאים (מ"ג) הכרוב והתרבתר פי' מין של כרוב הוא ונקרא

---

[1]) ועיי' ג"כ טרפש (ח"ד, צ"ר) ועיי' מ"ש ה' פערלעס עט"ש 42. [2]) מ"ע רמ"ג, י"ט 123; ושם 618. [3]) עיי"ע אקרא (ח"א, ר"ס). [4]) בהשחר שנה עשירית הוכחתי כי הנטייה מתחיל כבר בפי"ז כי רבינו היה מונה פרשה אחת יתירה וה' דערענבורג (מ"ע גייגער ח"ד 125) ואהריו הח' צונץ (ג"ם ב' צד 189) טעו לומר שלא ראה בערוך מצויין ס' י"ז ונעלם מעיניהם זה הערך ועיי' עוד מ"ש ב מ פ ת ח לסוף זה החבור. [5]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובריי"ף דפ' קושטא ובנו"ג בני תרבות.

בל' ישמעאל אלקרנביט ומתגדל ועושה זרעונין והוא קבוץ ואין העלין נפרדין ובתלמוד ירוש' (כלאים פ"א דכ"ז.) פי' כרוב דקיק. *[אחי"ה וכן הביא את הערוך מהר"י במ"צ בכלאים ושם בט"ס בל' ישמעאל קרוביט וצ"ל קרנביט והוא قرنبيط, كرنابيت, (كرنب) Blumenkohl ועוד הוסיף מהר"י במ"צ בל' יוני כרוביאה והוא κράμβη ובל' יוני החדשה κaρvaβίτι ובכתב יד ש"ס מינכען והתרוכתור ובכוזרי ב' ס"ד הכרבתור ממין הכרוב] —

תָּרַג (= תְּרוּגָא, תְּרוּגְנָא פי' מל"פ ترنج اترج פי' אתרוג ומזה הפעל התריג glühend, התריגו לפחמין הרקיעו (orangenfarbig machen לזהבין (עירובין נ"ג:) עיי' בע' רקע — (א"ב פי' התרגני בל' יוני מין עץ אשר גחליו משובחין כלומר תנו מן עץ זה על האש). *[אחי"ה ופי' רבינו בע' רקע ו' נ"ל יותר וע"ש ג"כ פי' רצ"ג וגי' רבינו התריגו . . הרקיעו ובנו"ג אתריגו . . ארקיעו ועיי"ע אתרונגא ומה שפירשתי (בח"א, של"י) בענין אתריגו וש"נ ירו' מעשרו' פ"ב ד"נ [1]) התריגו לבהמין פי' תנו אתרוגים לבהמה ע"ש ומ"ש. והשם (במשקל פרסי) ירו' גיטין פ"ב דמ"ד: רב נחמן בר יעקב יהב תרנגא מתנה לבריה פי' נתן אתרג במתנה לבנו. ושם: כהדא תרונגאהוון מצפצפין תמן, ירו' סוכה פ"ג דנ"ד. הקבוץ כהדא תרונגייא הוון מצפצפין תמן, ותרג' ירו' א' ויקר' כ"ג, מ' תרוגין ולולבין ועיי"ע הבא אח"ז] —

☞ תרג (מע' הקודם לזה) תר"י (א') פרי עץ הדר (ויק' כ"ג, מ') תרוגין פי' אתרוגין. *[אחי"ה ובע' אתרוג נתתי טעם לשבח לזה התרגום ולדברי קבלה כי, פרי עץ הדר הוא אתרוג מפני שבל"פ ترنك פי' הדר ומשובח ולשון נופל על לשון ترنج הוא] —

תִּרְגֵּם (בל"ס ענין העתקה מלשון אל לשון וביאור הענין וכ"ה בל"ע ترجم übersetzen, ver-dolmetschen; והשם תירגמא, תורגמא, תורגמנא בל"ס תורגמא, תורגמנא בל"ע ופרסי ترجمان (Dolmetsch, Verdolmetscher ברי"ג דפ' מקום שנהגו (פסחים נ':) בשלמא שכר מתורגמנין [2]) דמחזי כשכר שבת פי' „הדרשנין [3]) שדורשין בשבת לציבור ועושין להן פיסקא [4]) נראה כאילו שכר שבת" [5]). בפ' האיש מקדש בו בגמ' התקדשי לי בכוס (קידושי' מ"ט סע"א) המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי כגון ויראו את אלהי ישראל (שמות כ"ד, י') וחזו אלהא דישראל הרי זה בדאי שאין הקב"ה נראה והמוסיף עליו ומתרגמו וחזו ית מלאכא דאלהא דישראל הרי זה מחרף ומגדף שעושה הכבוד מלאך אלא יתרגם וחזו ית יקר אלהא דישראל [6]) — (א"ב פי' ענין העתקה מלשון אל לשון וביאור הענין תרג' כי המליץ בינותם (בראשית מ"ב, כ"ג) ארי מתורגמן ביניהון). *[אחי"ה ותרג' לפה (שמות ד', ט"ז) מתורגמן, נביאך (שם ז', א') מתורגמנך, ותרג' במליצי (דה"י ב' ל"ב, ל"א) במתורגמנין. והוא כמו תורגמנא. תרג' ויאמר . . ויאמר אסתר ז', ה' בתרג' שני ואמר מלכא אחשורש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר והפעל שם ג', ח' קריין באורייתהון ומְתַרְגְּמִין בנביאיהון והרבה בדרז"ל מגילה כ"ג רע"ב מקום שיש תורגמן . . מקום שאין תורגמן ובכ"י ש"ס מתורגמן. שם סוף העמוד במשנה ולא יקרא לתורגמן יותר מפסוק אחד [7]) ושם רע"ב כדי שלא יפסוק התורגמן [8]). ירו' מגילה פ"ד דע"ה רע"ג תורגמן שהוא עומד לפני חכם אינו רשאי לא לשנות ולא לכנות ולא להוסיף אלא א"כ היה אביו או רבו. מכות פ"א, מ"ט שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן, ב"ר פנ"א ר' הושעיא תורגמנא. והפעל תַּרְגֵּם פי' פירוש. תרגמה פלוני אליבא דפלוני עיי' מ"ש י"מ סי' תרמ"ב. סוטה כ"ב. הכי תרגימו, שבת נ"ג. כך תירגמה, סנהדרי ח': תרגימנה, פסחים מ"ב: הכא תרגמו. שם ל"ט: תרגומא אקלע. פי' ענין ביאור ובירושלמי נאמר תרגם על העתקה גרידה לבד עיי' מבה"י למהרז"ף צד י"ג. וש"נ. ומזה הענין תוספת' מגילה פ"ד (ג') אחד קורא בתורה ואחד מתרגם ולא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין, מגילה כ"ד. במשנ' קורא בתורה ומתרגם . . סומא פורס את שמע ומתרגם, שם כ"ה סע"ב (תוספת' פ"ג) יש נקרין ומתרגמין וכו' ע"ש כל הענין ובפרט בענין העתקת של אונקלוס ורב יוסף. של אונקלוס דמתרגמינן ומתרגמינן עיי' שבת י': כ"ח. ס"ד. מגילה י': ר"ה ל"ג: ב"ב י"ב: גיטי' ס"ח: בכורו'

---

[1]) בע' אתרונגא אי' בט"ד ד"ג. וצ"ל ד"נ. [2]) כ"ה נכון בדפ"ר ועיקרי התלמוד, ובדפ"ע אחרים מתרגמינן. [3]) וכ"ה בפי' ר"ח ובדפ"ר הדורשנין. [4]) בפי' ר"ח פסיקא. [5]) הועתק מפי' ר"ח. [6]) ורש"י הביא דוגמאות אחרות עש"ה ועיי' תשו' הגאונים בהוצא' ה' הרכבי סי' ט"ו, צד 6 וסי' רמ"ח צד 124 והלאה ושם הובאו דוגמות אחרות. [7]) כ"ה בכ"י ש"ס ובמשניות נאפולי ופיזי ובירו' ובנו"ג מתורגמן. [8]) כ"ה בכ"י ש"ס ובמשניות נאפולי ופיזי ובנו"ג המתורגמן.

ג׳. סנהד׳ ק״ו: חולי׳ פ׳. נדה ל״א: ב״ר רפ״ח שמ״ר פ״ג (ומתרגמין) במד״ר פי״ג איכ״ר פ׳ אני הגבר (פעמים) ושם פ׳ דוב אורב פדר״א פל״ח עיי״ע אונקלוס וש״נ קצת מהדוגמאות הנ״ל עם הוספות אחרות ועיי׳ צונץ גד״פ צד ס״ג. וש״נ בענין העתקת רב יוסף מתרג׳ ירושלמי עיי׳ מ״ק כ״ו. כ״ח: מגילה ג׳. פסחים ס״ח. סנהדר׳ צ״ד: מנחו׳ ק״י. יומ׳ ל״ב: ע״ז: ע״ז מ״ד. קידו׳ י״ג, ע״ב: נדרים ל״ח. ב״ק ג׳: ובענין תרג׳ מזכריה י״ד, ו׳; שופטים ג׳, ט״ז עיי״ע גלד ב׳ וגמד ב׳ ומ״ש בח״ב רצ״נ שבת קט״ו. בידו ספר איוב תרגום. ידים פ״ד, מ״ה תרגום שבעזרא ושבדניאל.. תרגום שכתבו עברית ועברית שכתבו תרגום וכו׳. ב״ר פע״ט שכחון מילין מן התרגום. מגילה ג׳. תרגום של תורה אונקלס הגר אמרו מפי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי ועיי״ע אונקלוס (ח״א, קנ״ח) וש״נ הירושלמי מגיל׳ פ״א דע״א ע״ג וירו׳ קידוש׳ פ״א דנ״ט. ונקרא תרג׳ אונקלוס תרג׳ דידן היינו בבלי עיי׳ קידושי׳ מ״ט. מאי תרגום תרגום דידן ובתשובת הגאונים הנ״ל (בהערה שם) נקרא תרגום דילן. ורבינו בע׳ בעץ. בקר ג׳ מכנהו: תרגום שלנו. בע׳ אבוב. חלזון א׳. ערמון: תרג׳ בבלי. בע׳ דיסקר. חזור הביא רבינו תרגום אונקלס וצ״ל עקילס עיי״ע דיסקר ומ״ש בח״ג, ק״ג ושם רשמתי ח׳ ערכים אשר רבינו היה מציין תרגום עקילס בשם המדרשים. ובע׳ דר ד׳, חרס ב׳, ממזר, שלוח, שרק ג׳ הביא רבינו בשם הש״ס תרגום רב יוסף[1]) ורבינו היה מציין את התרגום יותר מן אַלְפַּיִם ומאתים וארבע פעמים ותרג׳ (בבלי וירושלמי) על התורה בלבד כערך תפ״ו פעמים כמו שיגעתי למנות ובמפתח לסוף זה החבור הריני נותן לפניך רשימה יפה אם חלקי בחיים. וכערך צ״ה פעמים היה מציין רבינו התרגום בכלל בלי ציון הספוק][2]) —

* תּוּרְגְּמָן, תּוּרְגְּמָנָא (בל״ס תֻּרְגְּמָנָא) Dolmetscher עיי״ע הקודם לזה וע׳ הבא אח״ז.

* תרגמוניא (?) ירו׳ חלה ספ״ד ד״ס סע״א ט״ס עיי״ע רב ב׳ ומ״ש — תּוּרְגְּמִינָא שם תואר לחזקיה ב״ר פס״ה חזקיה תורגמינא עיי״ע הקודם לזה הציון מב״ר פנ״א.

תְּרַגֵּימָא מל״י τράγημα (Nachtisch, Naschwerk בפ׳ אעפ״י בגמ׳ סמוך למנחה (פסחי׳ ק״ז:) אבל מטביל[3]) במיני תרגימא. בפ׳ הישן בגמ׳ ועוד אמר ר״א (סוכה כ״ז.) ישלים במיני תרגימא פי׳ „מיני כיסנין דתניא בתוספתא דברכות[4]) (רפ״ד) הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהם בורא מיני כסנין“[5]). בפ׳ יוה״כ בגמ׳ האוכל[6]) (ע״ט:) מאי מיני תרגימא באתרא דלא שכיחי פירי ואיבעית אימא מאי מיני תרגימא פירי נינהו[7]). (א״ב עיי״ע טרגימא). *[אחי״ה ופי׳ שם ר״ב בל״י מגדים ומיני פירות המובאים בקינוח סעודה ע״כ והוא ל״י הרשומה. וכדמוכח ג״כ מיומ׳ הנ״ל. ורש״י פי׳ שם תרגימא לפתן ובפסחים פי׳ פירות ובסוכ׳ לועז פרונגו״ש (pruneaux) ובענין פירשב״ם עיי׳ תוספו׳ פסחים ד״ה מיני ובתוספו׳ ישני׳ יומ׳ ע״ט: ד״ה מיני — ובכ״י רשב״ם פסחים ובכ״י ערוך ה״ב הגי׳ תרוגמיא] —

תרגם (= תּוּרְגְּסָא Floss אולי מל״י אמצ׳ -τρα κάδα עצים מחוברים יחד) דוברות בים (מ״א ה׳, כ״ג) תורגסין [בימא]. *[אחי״ה וכן תרג׳ רַפסדות (דה״י ב׳ ב׳, ט״ו)] —

תַּרְדִּין (Mangold) ומי סיסין (ברכות מ״ד: נ״ז: ע״ז כ״ט.) עיי׳ בע׳ הרת. *[אחי״ה עיי׳ שם ח״ג רמ״ח בענין הלעז בליטי. ובענין חילפות תרדין עיי״ע חלף ג׳ (שם ת״ט) ומ״ש. ירו׳ כלאים פ״א דכ״ז. עיי״ע ירבוז ומ״ש בח״ד, קנ״ח וש״נ תוספת׳ כלאי׳ ועיי״ע שוף ומ״ש כלאי׳ פ״א. מ״ג התרדים והלעונים. ירוש׳ תרומו׳ פי״א דמ״ז ע״ר מי תרדין. ב״ר פס״ו תרדין רברבין] —

☞ תרדא (לפי׳ ר״ב מל״ר tardus ועיי׳ בפנים) בס״פ שנים אוחזים דב״מ (כ׳:) א״ל תרדא שטרי חליצה ומיאונין תנן ובמסכת׳ כריתות

---

[1]) ובעי׳ גלד ב׳ גמד ב׳ העתיק פי׳ רה״ג (בלי הזכרת מקורו) וכתב ומתרגם רב יוסף עיי״ע גלד ב׳ ומ״ש — ובענין תרגום ארץ ישראל עיי׳ תשוב׳ הגאונים הנ״ל סי׳ ט״ו וסי׳ רמ״ח ומ״ש ה׳ הרכבי צד 345. [2]) ובענין תרגום שאין להקשות עליו מברייתא עיי׳ מ״ש י״מ סי׳ תרנ״ט. [3]) בנו״ג מטביל הוא. [4]) כ״ה נכון בכ״י ובעיקרי התלמוד ובדפוין אבל בשרפ״ע לי׳ בטעות. [5]) הועתק מפי׳ ר״ח ושם אי׳ פי׳ רב האי תרגימא כסנין של מיני מתיקה (דתנינן) [צ״ל דתניא] בתוספתא דברכות וכו׳ בורא מיני [וצ״ל מיני כסנין] ולא מזונות כדאי׳ בדפ׳ ש״ס ווילנא לפי גי׳ שלפנינו בברכו׳ בתוספתי׳ וכן הובא בתוספו׳ ישנים יומא ע״ט: ד״ה מיני תרגימא, אבל כגי׳ כ״י אירפ׳ אי׳ כסאנין וכן היה לפני רבינו גם בעי׳ כסנין ועיי׳ מ״ש כח״ד, רע״ו בהערה 4. [6]) כ״ה נכון בכ״י ה״ב. [7]) כ״ה בכ״י ש״ס א״פ ול״ד ועיי׳ תוספ׳ סוכה כ״ז. ד״ה במיני ובנו״ג מאי מיני תרגימא פירות ואיבעית אימא באתרא דלא שכיחי פירי.

פ' ספק אכל (י"ח:) א"ל תרדא ופירש"י שוטה ל"א אין לב אבל בב"ק בפ' הגוזל (ב"ק ק"ה:) א"ל תרודא. פי' תרדא בל"ר טפש ועצל בעל הערוך גרס תררא עיי' למטה. *[אחי"ה ובע' תרר אוכיח כי גי' ופי' רבינו עיקר ופי' ר"ב tardus אינו נכון ורימ"ז בט"ר ח"א 107 פירשו מע' הקודם והוא שם גנאי תרדא Kohlkopf כדרך ל"ר bliteus נרדף מן βλίτον ,blitum] —

* תְּרַדְיוֹן (שם פרטי) עיי' סד"ה ע' ר' אלעזר בן תרדיון, ר' חנינא בן תרדיון, ר' יצחק בן תרדיון.

* תַּרְדֵּמָה (מל"מ tiefer Schlaf) בקבוץ ב"ר פי"ז שלש תַּרְדֵּמוֹת הן וכו'.

תְּרָה (מל"פ ترنكيدن, درنكيدن ענין איחור ועיכוב säumen, zögern[1]) בפ' ר"א אומר בגמ' אין עושין לה חלוק (שבת קל"ד.) ליתרהו ליה עד דמבלע ביה דמיה. בס"ג דפ' ואלו מגלחין (מ"ק כ"ח.) איתרה ליה תלתין יומין. בפ' מרובה בגמ' אין מגדלין (ב"ק פ' רע"ב) אמרי מאן נתרה שמואל ונתרה רב או רב אסי. בפ"ק בע"ז בגמ' אין בונין (י"ח.) קא מתרהנא אמרה ליה ומאי נפקא מיניה. בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטי' ס"ח:) תרהייה גביה עד דבנייה לבית מקדשא. בר"ג דפ' אין בערכין (ט'.) קא מיתרהא סיהרא תרי יומי. ס"א מתאחר — (א"ב בנוסחאות כתוב מייתרא וכלם ענין עכוב ואחור ונראה שבעל הערוך גרס תורה באות ה"א ובנוסחאות כתובים תרח באות חי"ת). *[אחי"ה בשבת אי' ליתרחו ליה עד דאיבלע ביה דמא, ושם: ליתרחו עד דנפל ביה דמיה ופירש"י ליתרחו ליה: ימתינו. ובאו"ז ה' מילה סי' ק' אי' בשתי הפעמים לישתהי וכ"ה בכ"י ש"ס מינכען, במ"ק אי' איתרה לי ובכ"י ש"ס מינכען איתרך לי ובכ"י ש"ס ב': שבקן, בב"ק אי' מאן נתרח שמואל וניתי רב ורב אסי ונתרח רב או רב אסי ובכ"י ש"ס אי' בלי קצרה ויפה כבערוך רק שם בכ"י ש"ס ניטרח בט"ס וצ"ל כבשאר כ"י ניתרח. בע"ז אי' א"ל מתרחנא (מרתס) [צ"ל מתרח] אמרה לו נפישין טובא ובכ"י ש"ס אי' כגי' הערוך מתרחנא א"ל ומאי נפקא מינה הא ופירש"י אמתין עש"ה. ובגיטין אי' תרחיה גביה וכו' ופירש"י איחר אצלו.. תרח בל' ארמי איחור וכו'. ובכרית' אי' מייתרא סיהרא ובהעתקת רגמ"ה מיתרא סהרא ופי' ישהה המולד לבוא וכו' ובשט"מ אי' מתאחר כגי' ס"א שבערוך וכן מצאתי בשבת קל"ו סע"א אי איתרחיתו ליה עד לאורתא וכו' וגי' ר"ח אי אחרתו עד לאורתא. נדה ל': אייתרה ארבעין יומין וגי' הב"ח אתרח] —

תַּרְוָד (בל"ס תַּרְוָדָא פי' כף Löffel) בפי"ז בכלי' (מי"ב) ויש שאמרו מדה גסה מלוא תרווד רקב כמלוא תרווד גדול של רופאים. בפ' העור והרוטב בגמ' דסמך קולית נבלה (חולי' קכ"ו סע"א ורע"ב) ר"ש אומר ג' טומאות פורשות מן המת ב' בכל אחת והג' אין בהן ואלו הן מלוא תרווד רקב ועצם כשעורה וגולל ודופק מלוא תרווד רקב מטמא במשא ובאהל ואינו מטמא במגע והיכן מגעו כאחת מהן וכו'. בפ' כה"ג ונזיר (נזיר מ"ט: במשנ'). גמר' (שם נ':) כמה שיעורו[2] חזקיה אמר מלא פיסת היד ור' יוחנן אמר מלא חפנו וכו' ת"ר איזה מת שיש לו רקב שנקבר ערום בשיש[3] או ע"ג רצפה של אבנים אמר עולא אין רקב אלא הבא מן הבשר ומן הגידים ומן העצמות. בסוף כלים (פ"ל מ"ב) תרווד שהוא נתון[4] על השלחן. בסוף ידים (פ"ד, מ"ו) שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות — (א"ב פי' בל' יוני כף ויש מדה מיוחדת לרופאים הנקראת כף כמו שיודעים הבקיאים בחכמת הרפואה). *[אחיה בכ"י ק"ט בכ"מ תרוד ובנו"ג כגי' הערוך תרווד וכ"ה בירו' נזיר פ"ז דנ"ו סע"ב זהו עפר קברות וצריך מלא תרווד ובתוספת' כ"י שבת רפי"ד (י"ג) אפי' טלית ואפי' תרווד אין ניטלין אלא לצורך, תוספת' כליי ב"מ רפ"ז מלא תרווד רקב שאמרו וכו', תוספת' כליי ב"ב פ"ז תרווד של מתכות בין שיש לו יד בין שאין לו יד. והוא מל"ס הנ"ל ועל איזו מלה יונית כיון ר"ב לא ידעתי] —

* תַּרְוֵוי עיי"ע תרי.

* תְּרוּמָה (Abhub, Hebe) עיי"ע תרם.

* תְּרוּעָה (מל"מ das Lärmblasen mit der Posaune) עיי' ר"ה ל"ד. והלאה.

---

[1]) מל' צענר daregha (درنك) ועיי' וואולירס ח"א התל"ר, יוסטי צענדלעקסיקאן 148, פערלעס עט"ש 46. [2]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ועיקרי התלמוד אבל ברפוי"ו אי' בט"ד כמה שיעורו גמר' ובשדפ"ע לי' מלת גמר' כל עיקר. [3]) בנו"ג בנזיר נ"א רע"א בארון של שיש וכ"ה בנדה כ"ז: ובתוספתי אהלות פ"ב בארון של אבן. [4]) בנו"ג שהוא נותנו.

תָּרַז (מל"מ ׳ת׳ כאב הבני׳ מעים Leibschneiden haben) בס"ג דפ׳ שור שנגח את הפרה (ב"ק מ"ז:) אכל חטים והתריז ומת פטור. בפ׳ השוכר את הפועלין בגמר׳ ואלו אוכלין (ב"מ צ׳.) היתה אוכלת ומתרזת מהו משום דמעלי לה והא לא מעלו לה פי׳ „משום שדוחקו הרוחות משלחת זמורה"[1]. בפ׳ השוחט אחד בגמ׳ השוחט את המסוכנת (חולי׳ ל"ח.) כאן בשותתת כאן במתרזת פי׳ שהטילה ריעי כגון קילות בכח הרוח. בפ׳ אלו נאמרין בגמ׳ ברכו׳ (סוט׳ ל"ו רע"א)[2] העומד בפניהן מיד נתרז פי׳ מיד מתחלחל ומתמלא בטנו רוח ומשלח זמורה. מתריזין מתוך פנקטיהון (ויק"ר פ"א)[3] עיי׳ בע׳ פנקט. *[אחי"ה הפעל נבנה מהשם תרז פי׳ בל"ע כאב הבני מעים מתוך אכילה גסה וכן בל"ס תרז פי׳ ענין הצבות בטן מתוך אכילה גסה ורש"י פי׳ בב"ק אנפודרא בלע"ז fendre, bersten ובב"מ פי׳ ומתרזת חולי מעיים וקורין אותו ריול"ר (?) מוציאה רעי צלול וכו׳ ונ"ל שצ"ל דיור"ר diarhée ובסוטה: נתרז. מתקלקל מרעי וצ"ל מתחלחל מרעי. כפי׳ הערוך. וכנ"ה כתוספת׳ יבמו׳ כ"י פ"ד נתרז פלוני אין פלוני בעולם וכו׳ ובנו"ג נהרג. תנחו׳ תרומ׳ סי׳ ט׳ עד שלא הוקם המשכן היה הדבור יוצא ונכנס לתוך בתיהם של או"ה והן נתרזין. ויק"ר פ"א עיי׳ לעיל. ובהפעיל קידו׳ ע"ב: אחוריהם אל היכל ה׳ (יחזקאל ח׳, ט"ז) מלמד שהיו.. מתריזין עצמן כלפי מעלה ע"ש פירש"י ובסוכה נ"ג: פירש"י מתריזין ריעי ועיי׳ ג"כ יומא ע"ז.] —

* **תְּרַח** עיי"ע תרה.

תרט (= תְּרוּט והקבוץ נקבה תְּרוּטוֹת[4] lang, länglich rund) ולא היו תרוטות (מכילתא לשמות י"ד, ב׳ מדות פ"ב מ"ה) ס"א טרוטות עיי׳ בע׳ טרט. *[אחי"ה והוא בע׳ טרטות (ח"ד, פ׳) ושם הביא הגי׳ טרוטות ס"א תרוטות. ושם בהוראת לפלוף ישנן כמה ציונים עיניהם.. עיניה טרוטות ובנו"ג תרוטות ע"ש בהערות — ובענין הוראה ראשונה בירוש׳ סוכ׳ פ"א דנ"ב רע"א בשעה שהיו מושיטין את הקרשים מזו לזו תרוטות היו] —

תרט (= תְּרִיטָא בל"י τρίτος,ἡ שליש Drittel) תריטא ופלגו תריטא (ביצה כ"ט.) ככר פי׳ בע׳ אזיא[5]. בפ׳ הגוזל עצים בגמ׳ גזל מטבע (ב"ק צ"ז:) ובפ׳ העור והרוטב בגמ׳ עור שיש [עליו] (חולין קכ"ד.) אפי׳ כי תריטא[6] אמר ליה אין אפי׳ כי נפיא א"ל אין פי׳ תריטא משקל רובע הקב כלומר אפי׳ הוסיפו על המטבע כמשקל תריטא משלם לו ואפי׳ עשאוהו כי נפיא משלם לו — (א"ב פי׳ בל"י שלישית). *[אחי"ה וכן פי׳ רבינו עצמו בע׳ אזיא, והוא האמת, וכפי׳ כאן עולה יפה פי׳ רש"י בב"ק סלע גדול במדה מחזקת רובע וכן פי׳ בל׳ מורי בחולי׳ ע"ש ומ"ש רש"י ל"א כף מאזנים נראה ברור שחשב שהוא כמו טורטני עיי"ע טרטן (ח"ד, ע"ח)] —

☞ **תרטיות** עיי"ע תאטרון. *[אחי"ה וש"נ השינויים ועיי׳ ג"כ תוספת׳ ע"ז פ"ב העולה לתרטייאות של גוים וכו׳ ובנו"ג לתרטאו וצ"ל תרטאות ובכ"י ו"ו לתרטיאות] —

☞ **תרטימר** עיי"ע טרטימר. *[אחי"ה עיי"ע בח"ד, ע"ח: וש"נ השינויים] —

תְּרֵי (= תְּרֵין בל"ס שנים ולנקבה תַּרְתָּא, תַּרְתֵּי, תַּרְוַיִן בל"ס כמו זה zwei) תרי תוך כדי דבור (ב"ק ע"ג:) עיי׳ בע׳ תוך. *[אחי"ה רבינו הביאו כדי לציין הגי׳ שאי׳ לפנינו בב"ק הנ"ל ובע׳ תך גרס בע"א ע"ש. בכ"י ובדפו"ו לנכון הערך מתחיל תרי ובישדפ"ע כט"ס תרי תוך. תרג׳ שנים תרי, תרין עיי׳ תר"י א׳ דברים א׳, י"ב לאפוקי תרי, תרג׳ בראשי׳ א׳, ט"ז תרין נהוריא ולנקבה תרתי, תרתין לבראשי׳ כ"ד כ"ב; תר"י ד׳, י"ט וזולתו ובכינויים תַּרְוֵי שם ל"א, ל"ז בין תַּרְוַנָא (תר"י א׳ תרוינן); לש"א כ׳, מ"ב תרוֵינָא, לאיוב ט׳, ל"ג תרויננא; לבראשי׳ ב׳, כ"ה; מ"ב ב׳, ו׳. ז׳. ח׳ תרויהון; ליחזק׳ כ"ג, י"ג לתרתהן. תרתא עיי"ע הבא אח"ז. וכן בדרז"ל תרי מכתבן מילייהו וכו׳ ברכו׳ ו׳. תרי מיני וכו׳ ע"ז ל"ח: תרי אודי סנהד׳ צ"ג. תרי קבי דתמרי יומא ע"ט: תרי אחי ותרי שותפי כתיבו׳ צ"ד. תרי מקצת יום פסחים נ"ה. תרי כמאה ומאה כתרי שבועות מ"ב. ושם כבי תרי לבי תרי נמי בי"ד קרי להו גיטין ל"ב. תרי שבילי יומא כ"א. תרי הוי שבת ק"י: תרי יומי,

---

[1] הועתק מפי׳ ר"ח הובא בשט"מ לב"מ. [2] וכ"ה בתוספתי סוטה פ"ה. [3] ושם הגי׳ פנוקטיהון ועיי"ע פנקט. [4] מל"ע או יוני הנרשם בע׳ טרטות. [5] ופי׳ ר"ח שם הוא הוא כמו שנדפס עתה בש"ס ווילנא. ובענין שינוי הגירסאות עיי׳ שם בהערה 3. [6] בכ"י ש"ס וברי"ף תירטא וצ"ל תריטא ובכ"י ש"ס ה׳ וכה"ג וברש"י בדפ׳ ישני׳ בב"ק ובחולי׳ תרטא ובנו"ג תרטיא.

ע"ז י"ז סע"א שם ע"ב. תרי מיגו. חולי' ע"ד סע"ב תרי גופי נינהו, שם ע"ה: תרי תמיהי, שם ק"ז רע"ב עירו' ס"ה: תרי גו̇רי רברבי. זבחי' ל"ז. תרי תנאי ועיי"ע בי תרי (ח"ב, נ"ד) וש"נ. ירוש' דמאי פ"ה דכ"ד: חד מן ד̇תריי, ושם תריי כל קבל תריי וכ"ה ירוש' קידושי' פ"א ד"ס סע"ב. בענין תרי תנאי דפליגי אליבא דחד תנא עיי' מ"ש י"מ סי' תרמ"ד תר"ס תרס"ב. תרי סתמי דסתרי אהדדי שם סי' תרס"ו. תרי ותרי שם סי' תרמ"ג. תרוייהו שבועו' מ"ב: חולי' מ"ה: צ"ח. סנה' מ"ב רע"א עירו' ס' סע"ב. ירוש' ברכו' פ"ד ד"ח. תרויהון אמרין, שם סוף העמוד תרויהון קומי צלותיה. שם פ"ח די"ב: וטעין תרויהון, ירוש' קידושין פ"ג דס"ג ע"ג תריהון אמרין. כתובו' פ"ג: תרויהון. ב"ק ס': תרויכו. בירו' בהבלעת הוי"ו תריהון, תריכון (ירו' נזיר פ"ו דנ"ה ע"ג) תרתי מתקלי גיטין נ"ח. הני תרתי אוני חולי' מ"ו סע"ב ושם מ"ז. הני תרתי בועי. שם תרתי נינהו, ותרתי משמאלא, שם: חדא ומתחזיא כתרתי. קידושין ס"ה. תרתי. סוכה נ"ג. הני תרתי כושאי. קידושין ל"ו. שמעת מינה תרתי, כתובו' כ"ד רע"א הני תרתי, יומא כ"א. תרתי אחרנייתא, נדה נ': עשרין ותרתין. ב"ק צ"ט: תרתי לגריעותא. . תרתי למעליותא. ב"מ ל"ט: תרתי לא עבדי ועיי' כתובו' כ"ז: ירוש' מעשרות רפ"ד דנ"א: יכיל אנא מִקלף תרתיי תרתיי, ירו' ברכות פ"ב ד"ד: תרתיי מילין, ירו' ברכו' פ"ד ד"ז סע"ב חמשין ותרתין. והנקבה תְּרֵיָה השם נבנה מן תרי קהל"ר פ' עמל הכסילים: מביני תרייה ספת ההיא עלובתא. — ירו' שבת פ"ג ד"ה ע"ד דתרי צ"ל בר תרי] —

תְּרֵיסַר (והוא כמו תרין עשר ועי"ן נבלעת zwölf בר"ג דפ' מי שאחזו (גיטין ס"ח:) ומנטרא ליבם תריסר שנין — (א"ב תר"י (י"ב) [צריך לומר שנים עשר] נשיאים (בראשית י"ז, כ') תרי סר רברבין). *[אחי"ה צ"ל תריסר ובתרג' אונקל' תרין עשר ותר"י א' במדבר כ"ה, ח' תריסרי ניסין ובמספר סידורי תְּרֵיסְרָאָה תרג' דה"י א' כ"ה, י"ב. מ"ק י': תריסר אלפי[1]). ע"ז ל"ד סע"א ורע"ב תריסר ירחי שתא. ר"ה כ"ג. תריסר אלפי שנין, תריסר ירחי שתא. ב"ב י"ד: תרי עשר (היינו תרי עשר נביאים) ב"ר פי"א תרי עשר דנרין. — תְּרֵיסַר מובלעת העין תחת תרי עסר] —

* תרי"ג (ר"ת של המספר הנ"ל) מכות כ"ג: שמ"ר ר"פ ל"ב תרי"ג מצות.

תְּרְיָק (מל"ע ترياق בל"י θηριακόν בל"ר theriaca עיי' בפנים) בפ' ח' שרצים בגמ' אבוב רואה (שבת ק"ט:) אנגרון כנגר ותריקי פי' סממנין שמערבין אותן ומשקין אותן למי שאחזתו חמה ושם אותו סם תרייקי[2]). בס"ג דפ' אין המודר (נדרי' מ"א רע"ב) חד לתלתין יומין כי תרייקא לגופא וכי חיזרא לדיקלא[3]) פי' כקוצי' הגדילין סביב לדקל שיפין לו שמשמרין פירותיו כך יפין לגוף שנעשה בריא יותר — (א"ב פי' בל"י ורומיי רפואה מתוקנת מן בשר נחש עם בשמי' וסמים נגד סם המות ותועלות יה רבות מלספור). *[אחי"ה וכן כתב פליניאוס כ"ט, כ"א Fiunt e vipera pastilli qui theriaci vocantur ועיי' שם י"ד, כ"ב ועיי' שם כ', ק' וזולתו. ורש"י פי' בשבת תריקי: צרי. וכתב בעל עיקרי התלמוד וכן הוא כי אמרו הרופאים גויים כי בצור המעטירה שיש שם נחשים שנקרא תיר"ו ומערבין מבשרו בשבעים סמנים שהוא בשר אפעה נקרא תרייק וכן בלטי' המעתיק צור אומר טיר"ו שם המדינה אבל עתה בעיקרה במצרים ע"כ. ירו' ע"ז פ"ב מ"ה הגבינה ותירייקי של גוים אסורין ומוכח מגמ' בבלי ע"ז כ"ט: שט"ס הוא וצ"ל בית אונייקי וכמ"ש בתוס' רי"ה, ועיי"ע אנייקי ומ"ש. שהש"ר פ' שני שִדיך: מעשה ששלחו הרופאים והביאו מהן ועשו אותן תריאקה ובהן היו מרפאין] —

☜ תָּרֵךְ (מל"ע ترك פי' גרש fortjagen). תרג' ויגרש את האדם (בראשי' ג', כ"ד) ותרך ית אדם, תרג' בן מאה שנה יקלל (ישעיה ס"ה, י"ט) בר מאה שנין יִתָּרֵךְ. *[אחי"ה והרבה בפַעל תָּרֵיךְ עיי' לבראשי' כ"א, י'; לשמות י"א, א'; לבמד' כ"א, ל"ג; כ"ב, ו'. כ"ג, ז', ח'. בינוני מתרכא לויק' כ"א, י"ד; כ"ב, י"ג וזולתו. אתפעל לשמו' י"ב, ל"ט; איכה א', א' איתרכו; ליונה ב', ה' אִיתְּרָכִית. ב"ר פ"י אתא חד רומאי ותרכיה. תוספת' גיטי' פ"ו (ד') האומר תרכו את אשתו וכו'. ירו' גיטי' פ"ו דמ"ח: האומר תרכוה כאומר גירשוה. והשם תירוכין תר"י א' דברים כ"ה, א', ג'; איכה א', א'. ולנקבה תְּרִיכוּתָא לתהלים ע"ה, מ"ט] —

* תַּרְכּוּנְתָּא (מפעל רְכֵן Verderben) תרג' מדחה (משלי כ"ו, כ"ח) עבד תרכונתא.

---

[1]) ובריי"ף ובכ"י ש"ס תליסר. [2]) ועיי"ע כנגר ובנו"ג בט"ס בנגר אבל בדפ"ש כנגר ותירייקי ובדפ' ווניצי' ובאפילו' תידיקי וצ"ל תיריקי. [3]) בנו"ג כחיזרא לדיקלי חד לתלתין יומין וכי תירייקי לגופא.

תְּרַכּוּם (?) בפ' כ"ד בכלי' (מ"ה) שלשה תרכוסין הן פי' ענין ארגז הן מן עץ וי"א מן עור הם ובלעז מאל"ו — (א"ב פי' תרגום [1]) בל"ר עור בהמה בשערו כמות שהוא שלם). *[אחי"ה בנו"ג תרבוסין וכבר פירשתי בע' טרכוש (ח"ד, פ"ג ע"ש עם השינויים ופי' רה"ג אבל עיי"ע תרגום ומ"ש] —

* תוריכוס צ"ל תוריבוס עיי"ע ומ"ש.

☞ תְּרַם (die Hebe absondern) בריש משנת דתרומה חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה ענין הפרשת תרומה ומן תרומה אשר שרש המלה רום בנו חז"ל פעל תרם. *[אחי"ה ועיי"ע תחל. וכנ"ה תרומה והקבוץ תרומו' בברכו' ב'. ס"ג: תרומ' פ"ד, מ"ג והלאה שבת ל"ב: קל"ח: פסחים ע"ב: תענית ז': מ"ק כ"ח. יבמות ע'. פ"ו. סנהדר' צ': ק"י. אבדר"נ פ"כ. ירו' תרומ' פ"י דמ"ז: מי תרומה תרומת הלשכה עיי"ע לשכה. יומא כ"ב. תרומת הדשן. שם כ"ד. תרומת מדין. תרומ' פ"ד, מ"ה והלאה תרומת מעשר [2]) — והושאל להלכות מבוררות גיטין ס"ז. מדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר"ע עיי"ע מד א'. והפעל תרומ' פ"א, מ"א עיי' לעיל. ושם פ"א, מ"ד, מ"ז מ"ח אין תורמין וכו' והרבה שם. יומא פ"ב, מ"א בראשונה כל שרוצה לתרום את המזבח תורם — וכתב בעל עיקרי התלמוד תורמין: הרמב"ם דקדק כי רבינו הקדוש בקי בל' הקדש כי היה ראוי כמו תנופה מניפין ולא תונפין כן בתרומה מרימין וכן ר' יונה המדקדק הליץ על ר' מלשון מתיהדים והראב"ע אמר שם לשון חכמים לחוד ולשון תורה לחוד] —

☞ תרם (נ"ל תִּירוֹמָא מל"ע ترمية (Balken תרג' קרשיך עשו שן (יחזקי כ"ז, ו') תירומי תרעך דפין דאשכרועין פי' בל"י מזוזה סף ומשקוף. *[אחי"ה ולא ידעתי לאיזו מלה יוני' כיון, ומי שאומר שהוא ל"ר trabs אינו אלא טועה והנכון שהוא ל"ע הנ"ל פי' קרש] —

תרמד (= תַּרְמוֹד כנראה הוא כמו תדמור (Palmyra בר"ג דפ' במה מדליקין (שבת כ"א:) עד דכליא רגלא דתרמודאי פי' עניים שמלקטין עצים וזו היא פרנסתן והן שוהין מאוד בשוק אם יבוא אדם לקנותן. בתשובות פי' תרמודאי עצים [3]) הן שנקראין כך. *[אחי"ה רבינו כיון על תש' הגאונים (שערי תשובה סי' רל"ג) שכתב שם רה"ג וז"ל ומהו תרמדאי בני אדם עניים העושים מלאכה בשדה או בפעולה או שומרי פירות ומתאחרין לאחר כל בני אדם עד שחשכה ויש עצים במקומנו להסקה ולהתחמם בהם ושמם תרמדי כמו תהגין ואטדין וכיון שאין להן דמים ליקח עצים מן השוק מלקטין אחר מלאכתן מאותן תרמדי ומתאחרין אחר כל בני אדם ע"כ וכן פירש"י שם אומה מלקטי עצים וכו' עש"ה. וכנ"ה יבמות ט"ז רע"ב מקבלין גרים מתרמוד.. חד אמר משום עבדי שלמה וכו' ושם סע"א מקבלין גרים מן התרמודים ובירו' יבמו' ספ"א ד"ג: וירוש' קידושין פ"ד דס"ה הגי' התדמוריים ושם ושם שגירי תדמור כשירין הן וכו' וא"כ כנראה מל"מ תדמור (מ"א ט', י"ח) تدمر פי' תמרה והוא עיר תמר הנקרא Palmyra ב"ר פנ"ו אשרי כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד [4]). והתואר ממנה תוספת' כ"י נזירות ספ"ד מעשה במרים התדמורית ובנו"ג התודמרית ובענין תרמודיים שבת ל"א רע"א עיי"ע טרטות ומ"ש בח"ד, פ'] —

☞ תּוֹרְמִיּוֹת (Soldatentruppen) עיי"ע טורמיות. *[אחי"ה ושם לא הביא ר"ב גי' כתיו אבל בהוספותי הערותי שם בח"ד, פ"ד על גי' המכילתא בשלח פ"ב ע"ש] —

תרמל (= תַּרְמִילָא פי' בל"ס תרמלא Ranzen, (Beutel בגמ' דפ' במה מדליקין (שבת ל"א.) גר זה [5]) שבא במקלו ותרמילו. בסוף יבמות (קכ"ב.) שהוציאה להן מקלו מנעלו ותרמילו. בפ' י"ט בכלים (מ"ח) התרמל [6]) שנפחת [7]) ובפ' כ"ד (מי"א) ג' תרמילין [8]) הן. בפ' כ"ה (מ"ה) חמת שעשאה תרמל [9]). בפי"א בנגעים (מי"א) החמת והתרמל [10]) נראין כדרכן [11]) פי' כלים של עור ומוליכין בהן מיני מזונות וכל דבר. ובילקוט (ש"א י"ז מ') תרג' ובתורמיליה [12]). בפ' ב' בשביעי' (מ"ח) אפונין הגמלונין שתרמילו [13]) פי' שהקשו ועשו

---

[1]) tergus. [2]) ועל זה נקרא המסכת תרומות. [3]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר ווניצי' אבל בדפי' אחרונים בט"ס עניים. [4]) בקרי תרמר כתיב תמר ועיי' מ"ש ה' גריענבוים במ"ע דמ"ג ל"א, 317. [5]) בנו"ג גר הקל וכ"ה במדרש הגדול כ"י תצוה ושם הגי' בתורמול. [6]) בנו"ג התורמל וכ"ה בכלים פ"כ מ"א. [7]) כ"ה נכון רק בדפו"ו. [8]) בנו"ג תורמלין. [9]) בנו"ג תורמל, ושם: ותורמל שעשאה חמת. [10]) בנו"ג והתורמל. [11]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע בט"ס כדרבן. [12]) וכ"ה ברש"י שם ובנו"ג ובתרמיליה וכ"ה בסה"ט לרה"ג בכלים ט"ז, מ"ד אשר משם העתיק רבינו פירושו. [13]) בנו"ג משתרמלו ובכ"י ש"ס שתירמלו וכ"ה בירו' בר"ש דפו"ו ובפי' הרא"ש.

כמין כיס כמו תרמיל. ירושלמי (פ״ב דל״ד.) עבדין קנקולין [1] — (א״ב פי׳ בל״ר כיס גדול של רועים). *[אחי״ה אין זה לשון רומי כי אם ארמי וסורי כאמור בתחלת הערך ורה״ג בכלים פי״ט, מ״ה כבר העיר על התרג׳ ילק׳ והוסיף: ויכיל זה כלי של עור ה׳ קבין שהן סאה חסר קב ע״כ. ובנו״ג בכליי במקומות הנ״ל תורמל אבל כגי׳ רבינו אי׳ בביצ׳ כ״ה: אין הסומא יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו בתוספת׳ ביצה פ״ג אין יוצא בכסא.. ולא הרועה בתרמילו וכו׳, תוספת׳ ב״מ פ״ח הניח מקלו ותרמילו עליה חייב. תוספת׳ שביעי׳ פ״ב על מה נחלקו על התורמל וכו׳. ירוש׳ שבועו׳ פ״ח דל״ח ע״ג כיון שהניח מקלו ותרמילו עליה חייב. ב״ר פל״ט מקל ותרמיל. ומזה נבנה הפעל תְּרְמֵל (שביעיי הנ״ל) (beuteln) פי׳ הקשו ועשו כמין כיס עיי׳ פי׳ רבינו לעיל] —

תְּרְמוֹס (= תּוּרְמוֹס בל״י θέρμος ומזה בל״ע ופ׳ ترمس בל״ס תורמסא Lupine, Feigbohne) בפ׳ מפנין (שבת קכ״ו:) ואת התרמוס היבש מפני שהוא מאכל לעזים. בר״ג דפ׳ אין צדין (ביצ׳ כ״ה:) תרמוסא מקטע רגליהון דשונאי ישראל שנאמר (שופטים י׳, ו׳) ויוסיפו עוד בני ישראל לעשות הרע בעיני ה׳ פי׳ ז׳ תועבות כתובו׳ בפסוק זה אפי׳ כתרמוס הזה שלאחר ז׳ שליקות הוא יפה לא עשאוני בני אלא לאחר ז׳ תועבות לא עבדוהו עדיין [2] — (א״ב פי׳ בל״י ובל׳ ישמעאל מין קטנית מר). *[אחי״ה וכנ״ה תורמס, תורמוס והקבוץ תּוּרְמְסִין, תּוּרְמוֹסִין בתנחומא בראשי׳ סי׳ ז׳ אין לך מר מן התורמוס ואתה שוקד לשלקו ולהמתיקו במים ז״פ עד שהוא נעשה מתוק וכו׳. פסיקת׳ רבתי פכ״ג החרדל צריך למתק התורמוס צריך למתק אפי׳ אדם צריך תיקון, טבול יום פ״א, מ״ד התורמוס והחרחור. כלאים פ״א, מ״ג תוספת׳ כלאי׳ רפ״א התורמוס והפלסלוס, תוספת׳ שם הנותן מעה של תורמוס, מכשירין פ״ד, מ״ו קופה שהוא מלאה תורמסין, טבול יום פ״א, מ״ד התורמוס והחרחור. נדה כ״ו, סופה דומה כתורמוס. תוספת׳ נדה פ״ד ראשה כתורמוס, ספרי ראה פ״ק את התורמוסים ואת החרדל, תוספתא מעשר שני פ״א הלוף החרדל והתורמסין וכ״ה בתוספת׳ שבת פ״ח (ט׳.), ושם ספי״א (י״ב) קליפי תורמוסין, תוספת׳ תרומ׳ פ״ה החרובין וגמזיות ותורמסין, שם פ״ז מי שלקין מי תורמוסין אין בהן משום גלוי. מכשיריי פ״ד, מ״ו קופה שהיא מלאה תורמוסין. ירו׳ פסחים פ״ב דכ״ט ע״ג ותורמוסין לא שלוקין הן, שם: תורמוסין כיון ששלקן בטלה מרתן. ירו׳ ע״ז פ״ב דמ״א סע״ד ודמ״ב רע״א תורמוסין שלהן. ירוש׳ דמאי פ״ב דכ״ב סע״ג אף התורמוסין. והיחיד ירו׳ ברכו׳ פ״ו ד״י ע״ג מברך על תורמוסה ובערוך ע׳ גרזם עיי״ש הגי׳ תורמוסא] —

תּוּרְמוֹסַר (מל״י θερμάσιος כמו θερμαντής Badewärmer) פ״ק דמעש׳ שני דירוש׳ (פ״ב דנ״ב רע״ד) הכל מודים שאין מחללין אותו על מעות הנתונות לאולייר הדא דתימר כדרך שהן יפין אצל האולייר אבל כדרך שהן יפין על התורמוסר מחלל פי׳ בעל המרחץ שמלת תרמי בלי׳ יוני [3] מרחץ של מים חמים ופי׳ אולייר שמש של בית המרחץ והוא אינו מפקיד על המעות הנתונות לו כמו שמקפיד בעל המרחץ על שכרו. *[אחי״ה בנו״ג התורמסר וככר פי׳ בע׳ אליירין (ח״א, צ״ד) אבל המלה אינה נמצאת בספרי יונים ואולי הוא θερμαστήρ כלי של מים חמים וא״כ תרמוסר הוא בעל המרחץ של מים חיים. אבל תרמוסרא בירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ד ע״ג צ״ל תרמוסיא פי׳ θερμασία חימום המרחץ וז״ל כיון שמגיע אצל האוליירין היה חולצן (התפילין) א״ר יצחק עד יעקב תרמוסרא היה לובשן ובמהרש״ם הגי׳ תורמוסרא ופי׳ מה שפירש וצ״ל א״ר יצחק עד יעקב תרמוסיא וכדאי׳ בפסיקת׳ רבתי פכ״ב עד יעקב (תרמוסא) [צ״ל תרמוסיא] היה לובשן פי׳ עד שלא יצא מן החימום של מרחץ היה חוזר ולובש התפלין עיי׳ מ״ש הח׳ הר״מ גידעמאנן פסיקת׳ רבתי הוצ׳ וויען ע״י רמא״ש ע׳ אולייר]

* תְּרְנָא (מל״מ תֹּרֶן Mastbaum) עיי׳ תרג׳ ישעי׳ ל״ג, כ״ג; יחזק׳ כ״ז, ה׳ ב״ב פ״ה מ״א מכר את התורן ואת הנס וכו׳, ב״ר פפ״ג תורן ממקום אחד וכו׳ עיי״ע הגן. שמ״ר פ״א ואסת״ר פ׳ אל תרא בריש תורנא עיי״ע קברנט וש״נ — ובענין תרניתא עיי׳ זה הערך.

* תְּרַנְגָּא, תְּרוֹנְגָּא (Orange, Paradiesapfel) עיי״ע תרג וש״נ.

---

[1] וכ״ה בר״ש בשם הערוך ע״ש. [2] ור״ח פי׳ תורמוסא מקטע וכו׳ אעפ״י שהוא מר אינן משליכין אותו אלא (תוברין) [צ״ל חוזרין] ושולקין אותו כמה פעמים עד שתמתיק וישראל וכו׳. [3] θέρμη.

* תַּרְנְגוֹל (= תַּרְנְגוֹלָא ׳ תַּרְנַגְלָא כל״ס תַּרְנָגוֹל ׳ תַּרְנוֹגְלָא ׳ תַּרְנָגְלָא Hahn) בר״ג דפ׳ תפלת השחר (ברכו׳ כ״ז.) על תרנגול שנסקל בירושלם פי׳ שלא תאמר שאין כל מין הבהמה נסקל כשיהרוג אדם אלא שור בלבד שפרט הכתב (שמות כ״א, כ״ט) השור יסקל אלא כל בהמה ואפי׳ עוף שהרי תרנגול בירושלם הרג תינוק שנקר מוהו והרגו ונסקל. ירושלמי [1] בפ׳ המוציא תפילין (רפ״י דכ״ו.) ראה ראשו רופף הלך וניקרו [2]. בר״ג דפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ס״ח:) ולא יהיב ליה אלא לתרנגול ברא דמהימן אשבועתיה. בפ׳ אלו טרפות בגמ׳ סימני העוף (חולי׳ ס״ב:) ובפ׳ בא סימן בגמ׳ כל שחייב בפיאה (נדה נ:) תרנגולא דאגמא אסיר תרנגולתא דאגמא שריא וסימנך עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית [3]. בר״ג דפ׳ המוציא יין (שבת ע״ח.) דמא דתרנגולא [4] ברא פי׳ דוכיפת כוחלין מדמו לברקית שהוא. חולי שיש בעין ובולט וסימנך ברא לברא פי׳ כאב שמחוץ לעין [5]. בעציון גבר (דברי׳ ב׳, ח׳) תר״י בכרך תרנוגלא — (א״ב תרג׳ לשכוי בינה (איוב ל״ח, ל״ו) לתרנגול ברא ביונתא) *[אחי״ה והוא עפ״י הש״ס ר״ה כ״ו. היו קורין.. לתרנגול שכוי. ויק״ר פכ״ה בערביא צווחין לתרנגולתא שכויא וכו׳ — ותרג׳ וזיז שדי (תהלי׳ נ׳, י״א) תרנגול ברא ועיי״ע בר יוכני ומ״ש ובענין תרנגול ברא עיי׳ עוד תרג׳ תהלי׳ פ׳. י״ד; לאיוב ג׳, ו׳; ל״ט, י״ג; תרג׳ שני אסת׳ א׳, ג׳ גיטי׳ ס״ח: שבת ע״ה. ובש״וט סוף מזמור מ״ה תרנגולתא ברא כבר הארכתי להראות שהוא עוף הטשלי של פרסיים הוא עיי״ע בר ד׳ (ח״ב, קפ״ו) וש״נ. יומ׳ כ׳: קריאת הגבר.. ר׳ שילה אמר קרא דתרנגולא ועיי׳ ירו׳ סוכ׳ ספ״ה דנ״ה ע״ג סנהד׳ ס״ג: סכות בנות (מ״ב, י״ז, ל׳) מאי ניהו תרנגולת, ושם נרגל: ומאי ניהו תרנגול. שם צ״ח: משל לתרנגול ועטלף וכו׳ ע״ש. ביצ׳ כ״ה: שלשה עזין הן.. תרנגול בעופות, גיטי׳ נ״ה: נ״ז. תרנגולא ותרנגולתא, עירובי׳ ק׳: ד״א מתרנגול. ע״ז י״ד: ירו׳ ע״ז פ״א דל״ט ע״ד תרנגול לבן ועוד עיי׳ שבת ק״י סע״ב. קידוש׳ כ״ד: תרנגול. ברכו ז׳, ס׳ סע״ב שבת ל״ה: סנהד׳ ק״ה: תרנגולא ויק״ר פ״ה כהדן תרנגולא דהיא גלי ואזל מן אתר לאתר. ביצ׳ ב׳. שבת מ״ב: קכ״ה: חולי׳ נ״ז: בכורו׳ ח׳. תמורה ל״א. תרנגולת. שבת ע״ז: תרנגולתא. הקבוץ תרנגולים טהרות פ״ג, מ״ח ברכו׳ כ״ב. פסחי׳ נ״ה: חולי׳ קל״ה: תרנגולין ב״ק י״ז. תרג׳ שני אסתר א׳, ב׳ תַּרְנְגָלִין, תרג׳ משלי ל׳, ל״א תרנוגלֵי. תר״י ב׳ במד׳ ל״ד, ט״ו תורנגלא דקיסריון הוא שם מקום והוא היא תרנגול קיסריין ירו׳ דמאי פ״ב דכ״ב ע״ד עיי׳ מ״ש בע׳ גבר ח״ב ר״ל] —

* תַּרְנְגוֹלִין (מל״ר triangulum פי׳ דמות משולש Dreieck) כרובים בנס הן עומדין.. ודלמא בולטין כתרנגולין הוו (קיימי) [6] ופי׳ רגמ״ה כתרנגולין שבכנפיהן נוגעין מאחורי גביהן וכו׳ ועיי׳ ג״כ פי׳ רשב״ם וקשה להלמו ויפה שיער בעל משביר שהוא מל״ר הנ״ל פי׳ משולש והוא ששנים מהקוים עולים באלכסון ושפוע ונונעים ממעל זה לזה ועל אופן זה אין מקום להנס.

☞ תִּירוֹנְיָא (Herrschaft) עיי״ע טירוניא. *[אחי״ה כתיבה בתי״ו לא מצאתי וגם ר״ב לא העיר עליו בע׳ הנ״ל. ובילק׳ תהלי׳ ר׳ תשע״ו תורינוס ונ״ב פי׳ ענין שררה ע״כ ט״ס הוא וצ״ל תוריכוס עיי״ע ובתנחומ׳ הישן וירא סי׳ י״ז אי׳ בט״ס תוריכוס] —

תְּרָנוֹס (מַל״י θρόνος כסא Sitz, Thron) בב״ר פס״ט (ס״ח) אותן אבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשה כמטה וכתרנוס [7] תרנוס של ג׳ רגלים הראה לו ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי אמר את הוא רגל שלישי [8]. בהגדת ילמדנו ויקחו לי תרומה (תנחומ׳ תרומ׳ סי׳ ט׳) עד שלא נבנה ביהמ״ק היה העולם עומד על תרנוס של שתי רגלים משנבנה (נתבסם) [צ״ל נתבסס] העולם ועומד על

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י ערוך (חוץ מכ״י ב״ר) ובעיקרי התלמוד אבל בדפ״ע לי׳ בטעות. [2]) בנו״ג על תרנגול שנסקל בירושלם שהרג את הנפש ראה ראשו של תינוק רופף הלך וניקרו ורבינו היה רוצה להביא השינוי בגירסאות ובע׳ רפס ג׳ היה גורס רופס. [3]) כ״ה בכ״י ערוך ולי׳ בדפ״ע ולי׳ בש״ס. [4]) וכ״ה בכ״י ש״ס ודפוסי׳ הראשי׳ ובנו״ג דתרנגולת. [5]) וז״ל ר״ח בשבת שם: דם של דוכיפת דא תרנגול ברא או של עטלף כדי לכחול עין אחת ברקית וכו׳ ודם דוכיפת מועיל לכאב שמחוץ לעין ע״כ הרי שרבינו השתמש בו, ויתר דברי ר״ח הבאתי בע׳ כרשתינא והוכחתי לדעת כי רבינו נגרר אחריו גם בזה עיי׳ מ״ש בח״ד, שמ״ד: [6]) לי׳ בכ״י ש״ס. [7]) בנו״ג כמטה וכפרנוס ובשהש״ר פי׳ קורות הג׳ כמטה וכפלוכא. [8]) בנו״ג ר׳ יהושע דסכנין וכו׳ ושם הג׳ תרכוסא ופי׳ מ״כ בשם הערוך ארגז ואם כן פי׳ רבינו תרכוס ע״ש כאן גרס תרנוס וכמיוחס לרש״י פי׳ לנכון כסא וא״כ צ״ל תרנוסא תחת תרכוסא של ג׳ רש״י ועיי׳ ברכות ל״ב. מה כסא של ג׳ רגלים וכו׳ ועיי׳ חידושי הרש״ש בב״ר הנ״ל.

יישובו וכו׳ עד ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו (ש״ב ז׳, י׳) ונטעתים לא נאמר אלא ונטעתיו לעולם. פי׳ כסא (א״ב וכן נקרא בל״י). *[אחי״ה וכתיבה תמה תרונוס כדאי בתנחום׳ הנ״ל עיקר והוא הוא θρόνος פי׳ כסא וכן העתיקו ע׳ זקנים כסא (שמות י״א, ה׳; י״ב, כ״ט; מ״א ב׳, י״ב, ישעי׳ כ״ב, כ״ג; משלי י״א, ט״ז וזולתו) ומעתה נוכל לומר כי תרכוס בפ׳ כ״ד בכלי׳ מ״ה לפי גי׳ רבינו או תרבוס לפי גי׳ הספרים הוא ט״ס וצ״ל תרנוס פי׳ כסא ולא כמ״ש בע׳ טרכוש שצ״ל תרבוס מל״י τραπέζα כי זו המלה נכתבת ע״י טרפיז והראיה כי בתנחום׳ הישן תרומ׳ סי׳ ח׳ תרנוס של שני רגלים כדאי׳ בכ״י ובגי׳ רבינו אי׳ בכ״י רח״ם תרכום וכדאי׳ בב״ר הנ״ל תרכוסא [1]. ומזה ירו׳ שבת פ״א ד״ב ע״ד (תרכוס) [צ״ל תרנוס] שהוא עומד בר״ה וכו׳, ושם פ״ג ד״ו ע״ג תרכוס אסור לטלטלו צ״ל תרנוס] —

* תורינום ט״ס עיי״ע תירוניא ומ״ש.

תרניתא (= תּוֹרָנִיתָא בל״מ Cypresse) שיטה תרניתא (ר״ה כ״ג. ב״ב פ׳ סע״ב) בע׳ שגא [2]. בהגדה דפ׳ הניזקין (גיטי׳ נ״ז.) דכי הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא וינוקתא שתלי תורניתא [3]. בפ״ק בע״ז אצטרובלין (י״ד.) גמר׳ מאי איצטרובולין תורניתא. *[אחי״ה ודע כי בר״ה ובגיטי׳ פירש״י תורניתא פי״ן pin וכ״ה ברשב״ם ב״ב הנ״ל וכן פי׳ רש״י בע״ז תורניתא מין ארז והיא שיטה וזה נכון כי הוא הוא תורניתא שפי׳ בל״ם ברוש אבל בע״ז ד״ה תורניתא השיגו בעלי התוספו׳ על פירש״י שאי אפשר להיות מין ארז ופי׳ ר״ת כי בע״ז פי׳ תורניתא מין אדמה כעין כבריתא וכן פירש״י בשבת צ׳. ד״ה שיש לו עיקר ע״ש ובתוספות נדה ס״ב. ד״ה כל שאין וכן העלה בעל עיקרי התלמוד כי בע״ז פי׳ תורניתא כמו גופרית ואלום שהוא שב (شب) בל״ע. ולפי זה אולי צ״ל בע״ז י״ד. תויניתא מל״י θεῖον גפרית] —

תרנתק (= תְּרוֹנְתֵּק נ״ל נמו נרתיק νάρθηξ, Behältniss, בל״ם נרתקא ναρθήκιον) בפ׳ י״ו [4] בכלי׳ (ט״ח) תיק מכתב ותרונתק פי׳ תיק החמנק שצריך תרין תיקות (א״ב פי׳ בל״י תיק רפואות) *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל והראיה שמצאנו בירו׳ תעני׳ רפ״א דס״ג נרתיק של רפואות ולפי פי׳ רבינו יש לפרש שהוא מורכב מן תרין ומן תיק ופי׳ רבינו נלקח מפי׳ רה״ג וז״ל ותרונתק שמו בל׳ חכמים המניק בגמ׳ (שאומרין לו) אלו מציאות (ב״מ כ״ה:) ושמו בטיית פרשין שהוא צריך בתיק אחד ב׳ תיקים ע״כ הרי שרבינו נגרר אחריו ור״ש פי׳ כבערוך מבלי שהזכירו. ומלת פרשין שבפי׳ רה״ג הוא فراش שני כלים זה בתוך זה לקשור בהם הרצועות של סוס אבל זה אין לו שחר בפי׳ המנק ור״ח בסוכ׳ ל״ב. פי׳ המנק בל׳ ערבי לבד אשיין ובענין הצורה ופירוש אאריך בספרי חין הערך. ועוד עיי״ע המנק] [5] —

תרם (= תְּרִים מל״י θυρίς עיי׳ בפנים ועוד מל״ע ترس בל״י θυρέος צנה, מגן Schild) בס״ג דפ׳ במה מדליקין (שבת ל״ה:) ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחין. בריש ביצ׳ (י״א:) בי״ש אומרי׳ אין מסלקין את התריסין ביו״ט פי׳ קרשים שנועלין בהן פתחי החנויות בלילה וביום מסלקין אותן ומניחין עליהן אוכל נפש למכור ובי״ה מתירין לסלקם ולפתוח ולהחזירם כדי לסגור — (א״ב פי׳ בל״י ארובה ודלת) —. בפ׳ בן זומא (פ״ד מי״א) תשובות ומע״ט כתרים לפני הפורענות. בר״ג ד״פ תפלת השחר (ברכו׳ כ״ז:) ובבכורות בפ׳ כל פסולי המוקדשין בגמ׳ כל המומין (ל״ו.) המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש פי׳ בעלי תריסין כמשמעו שהיו מלכי יון מפקידין עם מלכי ישראל ונשיאהם לעזור אותן וליתן אימתן על מי שפורץ גדריהן. פ״א תלמידי חכמים שנושאין ונותנים במלחמה של תורה כבעל התרים הזה [6]. בפ׳ כ״ד בכלי׳ (מ״א) שלשה תריסין הן הכפוף טמא מדרס פי׳ תרים כפוף כאלו של בני אדם. בסוף יבמות (קכ״א:) לא כך היה מעשה באושעיא ברבי [7] שהתרים [8] עם פ״ה זקנים. מאתים צנה (מ״א י׳, ט״ז; דה״ב ב׳ ט׳, ט״ו) תרג׳ מאתן תריסין, ולא

---

[1]) ומ״ש המעריך ללונזאנו בעי׳ תרונוס כי מזה יש לפרש מיתרין בב״ר ובויק״ר טעות הוא עיי״ע מיתרין תיה, רצ״ג. [2]) ושם חביא רבינו ציונים הנ״ל אשר שם הוזכר זה המאמר והוא בעצמו לא היה מציין המאמר. [3]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ודפ״ר ואמי׳ אבל בדפו״ו בט״ס תירניתא. [4]) כ״ה בכל כ״י ובדפ״ר אבל בדפ״ע י״ז. [5]) ופי׳ רבינו פי׳ כלי של מתכות וכו׳ הועתק מפי׳ ר״ח בב״מ כ״ה: ע״ש. [6]) וכן פירש״י בברכות חכמים המנצחים זה את זה בהלכה וכ״ה בשט״מ והוסיף כגבורים אוחזים מגן וצנה ובתוספו׳ רי״ה (בספר ברכה משלשלת צד ט״ז.) ת״ח המגינים על הדור ובפי׳ רגמ״ה לבכורו׳ רק חכמים. [7]) כ״ה נכון בכ״י ק״ט ובדפ״ר ביר׳ והוא קצור מן ברבי אבל בשרפ״ע הפשיטו בטעות בירושלם! [8]) בנו״ג שהתירם.

יקדמנה מגן (מ"ב י"ט, ל"ב; ישעי' ל"ז, ל"ג) כמו כן (א"ב פי' בל"י מגן וצנה). *[אחי"ה וכן העתיקו ע' הזקנים מגן (ש"ב א', כ"א; מ"ב י"ט, ל"ב; שה"ש ד', ד'); צנה (ש"א י"ז, מ"ב; דה"י א' י"ב, ח'. ל"ד; דה"י ב' ט', ט"ו); צנה ומגן (יחזק' כ"ג, כ"ד) והרבה בתרג' תהלי' ג', ד' תרים [1]. שם ה', י"ג היך תריסא. ושם ח', י"א; י"ח, ג'. ל"א; ל"ג, כ', ל"ה ב', וזולתו; לש"א י"ז, ז'. מ"א; למ"א י', ט"ז, והקבוץ תריסין לשופטי' ה', ח'; למ"א י', ט"ז; ותרג' מגיני ארץ (תהלי' מ"ז, י') תריסי ארעא. וכנ"ה ברדז"ל חוץ ממקומו' הנ"ל בשבת ס"ג. במשנ' לא בקשת ולא בתרים. וכתב רשב"ץ במגן אבות (פ"ד מי"א) מגן בל"ע תורס וי"א שהוא כמו דלת מלשון תריסי חנויות ויותר נכון הוא הראשון שהוא מלשון בעלי תריסין וכו'. ובביצה פירש"י תריסין. דלתות פתחיהן. וא"כ הוא מל"י θυρίς כמו שהעתיקו ע' הזקנים ארבה (ישעיה כ"ד, י"ח); חלון (בראשית ח', ו'; כ"ו, ח') וכן העתיקו אשנב (שופטים ה', כ"ח) ובתרג' משלי ז', ז' בעד אשנבי. מן תוריקין דידי כ"ה בכ"י ובדפ' תורקין וצ"ל תורסין פי' מל"י מן החלונות וכצ"ל בביצ' וכפי' רבינו אבל בשאר ציוני הערוך הוא מל"ע הנ"ל ונעתק לל"י הנ"ל. ירוש' ביצה ד"ס ע"ג עיי"ע תירצין — וממנו הפעל באפעל מַתְרֵים עיי' תרג' איוב מ', י"ח; מ"א, ו'. ירו' יבמות פט"ז דט"ו ע"ד שהיו מתריסין כנגד ר' הושעיא עיי' בבלי יבמות הנ"ל. ירוש' דמאי ספ"ג ד"כ ע"ג ר' חנינא מתרים לקביל. ובירו' ע"ז פ"ב דמ"א: ר"ח מתרם לקיבליה. ירוש' קידושין פ"ג דס"ג ע"ד ר' חנינא (מתרם) [צ"ל מתרים] כליו קבל ר' חגיי. ב"ר פמ"ד ופנ"ח מתרים כנגדו. ירו' גיטין פ"ג דמ"ד ע"ד לא דריש לקיש מתרים לקבל דר' יוחנן. שמ"ר פמ"ד אינו מתרצה אלא מתרים ואומר אגרשנה וכו'. תמיד ל"ב. עיי"ע אתריסתון (ח"א, של"ו) ומ"ש ופי' רצ"ג שהביא בעל עיקרי התלמוד עיי' במבוא ח"א, XX. ב"ב קי"א. איתריסת לקיבלי] —

* תֵּירוּם (Ungehorsam) שבת ל"ב. עיי"ע פש.

תרסית אולי מל"פ ترنگ עור ורצועה (Riemen בפ' במה אשה יוצאה בגמ' סנדל מסומר (שבת ס':) שתים מכאז ושתים מכאן ואחת בתרסיותיו. בר"ג דפ' ואלו קשרים (שם קי"ב:) תהא משנתינו בסנדל שיש לו ארבע אזנים וד' תרסיותים שלא לשכור דבריו של ר' יוחנן בר"ג דפ' מצות חליצה (יבמ' ק"ב:) הוא של עור ותרסיותיו של שיער מהו פי' רצועות של סנדל הן ששמן בל"ע שראך. *[אחי"ה והוא בל"ע سريحة הקבוץ سرائح רצועות והוא שרוך הנעל בל"מ [2]. ירוש' יבמות פי"ב די"ב ע"ד תרסיותיו של עץ, שם: נפסקו תרסיותיו] —

* תְּרֵיסַר עיי"ע אחר ע' תרי.

תְּרַע (בל"ס תְּרַע. תַּרְעָא בל"ע ترعة פי' שער Thor ובל"י θύρα, Thüre) בילמדנו בריש וישמע יתרו (תנחומא יתרו סי' ד') ובסוף ויקהל [3] תרעתים שמעתים סוכתים (דה"י א' ב', נ"ה [4]) תרעתים שהיו יושבין בתרע לשכת הגזית שמעתים שהיו כל ישראל שומעין הלכה מפיהם סוכתים שנסתככו ברוח הקודש ומי הם המה הקינים הבאים מבני קיני חותן משה. ד"א תרעתים בשעה שישראל נכנסין בצרה היו מתריעין והקב"ה שומעם שמעתים שהיו שומעין ולומדין מיושבי לשכת הגזית סוכתים שהיו מסכין להם. פי' התרעה בענינו [5] שמעתי שיש מקומות שאומרין כל הציבור ברכת ענינו ביחד בקול לאחר שגומרה ההזן והיינו התרעה פי' ר"ח זצ"ל קיימא לן דאין לן לאורוכי בתרועות כל מאי דבעי וכך מנהג כל ישראל [6]) עיי' בע' עזר — (א"ב תרג' פתח האוהל (בראשית י"ח, א') תרע משכנא) *[אחי"ה הרבה בתרג' להעתקת פתח ושער עיי' תרג' לבראשי' ב'. י'; כ"ג, י"ח; לשמות ל"ב, כ"ז; לדברים י"ז, ה' וזולתו והקבוץ תַּרְעִין תַּרְעֵי לדברים ג', ה'; למשלי ח', ג'. ל"ד; לדה"י א' ט', כ"ג וזולתו וכן בדרז"ל ב"מ ע"ד: תרעא זילא, שם: תרי תרעי, ב"ב צ': תרעא חרפא . . . תרעא אפלה, שבת ל"א: ותרעא לדרתיה עביד. במד"ר פ"ט תרעא דלא פתיח למצוותא פתיח לאסיא. ויק"ר ספ"ה תרעא פתיחא מדפק ליה, שם: תרעא משקף, שם: פכ"ז איכ"ר פ' העיר ובפ' רבתי ובפסיקת' דר"כ צד ע"ד: ותנחו' הישן פ' אמור סי' ט' תרע פילי πύλαι, θύρα בכפלות הלשון לאותו ענין כמו פיילין פוטירין עיי"ע פטר ה'. והתואר תָּרָע (עזרי ז', כ"ד) ובל"ס

---

[1]) בדפוסים בטעות תרים. [2]) או כדעת הי פירשט شراك. [3]) בתנחומא ויקהל השמיטו הסופר. [4]) במקרא כתיב שוכתים וכ"ה בתנחומא יתרו אבל בספרי בהעלתך פ' ע"ח סוכתים. [5]) עיי' גירסאות שונות ודרושים אחרים בספרי בהעלתך פ' ע"ח מכילתא יתרו ספ"ב וילק' שמות ר' קס"ט וילק' שופטים ר' ל"ח ועיי' תרג' דה"י שם. [6]) עיי' פי' ר"ח לתעני' י"ד.

תָּרָעָא תרג׳ השערים (דה״י ט׳, י״ח) תָּרָעַיָּא ועיי׳ שם ט״ו, י״ח; דה״י ב׳ ל״ד, י״ג, וכן תרג׳ והמסגר (מ״ב כ״ד, י״ד ט״ז; ירמיה כ״ד, א׳) ומזה תבין הדריש תִּרְעָתִים (דה״י הנ״ל) שהיו יושבין בתרע וכו׳. ובספרי בהעלתך הנ״ל בלשון עִברי: שהיו יושבין בפתח שערי ירושלים — וכן תַּרְעָא פי׳ כמו שער ומקח ב״מ ס׳, דקא מרווח לתרעא, ב״ק צ״ה רע״א ואי מחמת תרעא זיל וכו׳, ב״מ ע״ד: תרעא זולא. ב״ב צ׳: תרעא חרפא . . . תרעא אפלה, הקבוץ ב״מ הנ״ל תַּרְעֵי, ירו׳ שקלים ספ״ה דמ״ט: תרעייא דסדרא רבא] —

תְּרַע (מל״ס תְּרַע (נרדף עם רְעַע) פי׳ פָּרַץ durch-brechen, niederreissen) בב״ר [1]) פ׳ ע׳ (ס״ט) ופרצת ימה וקדמה (בראשית כ״ח, י״ד) את הוא תרועיא [2]) דימא כמה דאת אמר (מיכה ב׳, י״ג) עלה הפורץ לפניהם — (א״ב תרג׳ פרץ ה׳ פרץ (בעזא) [בעזה] (ש״ב ו׳, ח׳) תרע ה׳ תריעתא). *[אחי״ה בנו״ג תרעתא וכ״ה בתרג׳ שופטים כ״א, ט״ו; ליחזקאל כ״ב, ל׳ והקבוץ בפרצות (שם י״ג, ה׳) בתִירְעָתָא וכ״ה בל״ס תורעתא פרץ Riss, תרג׳ פרץ עיר (מ״א י״א, כ״ז) תרעתא דקרתא, ו ה פ ע ל הרבה להעתקת פרץ ונתץ עיי׳ לשופטי׳ ב׳, ג׳; ו׳, כ״ט והלאה; ח׳, ט׳; לישעיה ה׳, ה׳; לדה״י א׳ ט״ו, י״ג. פַּ ע ל תרג׳ עקרו (בראשית מ״ט, ו׳) תָּרַעוּ, לויק׳ י״ד, מ״ה ויתרע ית ביתא; לירמי׳ א׳, י׳ למעקר ולְתָרָעָא. א ת פ ע ל לירמי׳ ל״ט, ב׳ אתרעת קרתא, נתץ (שופטים ו׳, כ״ח) תְּרַג׳ מיתרע, יפרע (משלי כ״ט, י״ח) תרג׳ מתתרע וזולתו. וכנ״ה בהשאילה בירו׳ פיאה פ״א דט״ז: ירו׳ סנהד׳ רפ״י דכ״ז ע״ג ירו׳ קידושין ספ״א וירוש׳ שבועו׳ פ״א דל״ג ע״ג ותרעין תריעה (תרעה) ותְרִיעָה (בל״ס תּוּרְעָתָא הוא השם פי׳ פרץ (Riss) ובהשאילה בירו׳ מ״ק ספ״ג דפ״ג ע״ג יסוג תורעתך ובב״ר פ״ק יסוג תורעך. והתואר תָּרוֹעָיָא פורץ (Durchbrecher) כגי׳ רבינו עיי׳ לעיל ובענין גי׳ שלנו וילק׳ עיי׳ בהערה 2] —

* **תָּרַע** (ה פ ע י ל הִתְרִיעַ נבנה מהשם תרועה [3]) Lärm blasen) ב״ק פ׳: מתריעין על החכוך, תעני׳ י״ט. על אלו מתריעין וכו׳ על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן וכו׳ וע״ש כמה פעמים.

תרע (= תַּרְעִיתָא וכ״ה בל״ס (מפעל רְעִי) פי׳ מזמה Gesinnung, das Sinnen, Ränke) תרג׳ דעת ומזימה (משלי א׳, ד׳) ידיעתא ותרעיתא. *[אחי״ה המובן מזמה וזממה הן לטוב הן לרע עיי׳ תרג׳ משלי ה׳, ב׳; ח׳, י״ב; ל״א, ט״ז; כ״ז, ט׳. תרג׳ בעל מזמות (שם כ״ד, ח׳) מרי תרעיתא בישתא ועיי׳ לשם י״ד, י״ז וזולתו] —

תַּרְעוּמֶת (בל״ס רוּעְמָא בלא״ר תּוּרְעָמָא, תּוּרְעַמְתָּא Geräusch, Murren) בס״ג דפ״א בברכו׳ (י״ב.) ומפני מה ביטלום מפני תרעומת המינים. פי׳ שלא יאמרו אין עיקר התורה אלא עשר הדברות, ירוש׳ (פ״א ד״ג ע״ג) מפני טינת [4]) המינין שלא יאמרו אילו לבדם נ י ת נ ו למשה בסיני [5]). (א״ב תרג׳ לא עלינו תלונותיכם (שמות ט״ז, ח׳) לא עלנא תורעמותיכן ישייך לע׳ רעם). *[אחי״ה וכן הביאו המתורגמן בע׳ רעם והוסיף כל לשון תלונה מתורגם בלשון תרעומות ועיי׳ לשמו׳ ט״ז, י״ב תורעֲמת בני ישראל ובתר״י ית תורעֲמות וכן בתרג׳ במד׳ י״ד, כ״ז תורעמת ובתר״י תורעמות; ושם י״ז, כ״ה תורעֲמותהון (ובדפ״ס תורעֲמתהון), ושם כ׳, ו׳ בתר״י תורעמות. וכנ״ה בדרז״ל שבת נ״ו: לא עליך יש לי תרעומת וכו׳, ב״מ פ״ו, מ״א אין להם זה על זה אלא תרעומת. ירוש׳ תרומ׳ פ״א ד״מ רע״ג, ירוש׳ ב״מ פ״ה ד״י ע״ב ותוספת׳ גיטין רפ״ג אין לו עליו אלא תרעומת, תוספ׳ ב״מ רפ״ד אי׳ אלא תרעומות, סנהד׳ כ׳: לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן, ד״א זוט׳ פ״ג הוצא עצמך מן התרעומות, שם פ״ט התרחק מן התרעומות, תוספתא סוטה רפ״ו ושאר התרעומות האמורות בפרשה, תוספתא רפ״ז אין להם זה על זה אלא תרעומות] —

* **תַּרְעֲתָא** (יריד ע״ז) ע״ז י״א: תרעתא שבמפוג [6]) פי׳ הוא יריד מוקדש לע״ז בסוריא בעיר Mabug ושם של יריד זה נקרא Darketo או Atargatis עיי׳ פערלעס עט״ש 100.

תרף (= תּוֹרֶף מל״י τρόπος Wechsel, Veränderung; תּוֹרְפָא, תְּרוֹפָא τρόπος Gesinnung, Charakter) אחד אדוק בתורף ואחד אדוק בטופס

---

[1]) בדפ״ע ובכ״י המשך מע׳ הקודם וצ״ל התחלת הערך כדאי׳ בדפא״מ. [2]) בנו״ג תרעייא ובילק׳ מיכ׳ קתנ״א תרעא. [3]) עיי״ע תחל, הרם, תלע. [4]) וכ״ה בגי׳ המהרש״ס ובנו״ג טענת. [5]) וכ״ה בגי׳ המהרש״ס נתנו ובנו״ג נתנו לו. [6]) כ״ה בהעתקת ר״ח ובנו״ג שבמפג.

(ב"מ ז':) עיי' בע' טפס. בר"ג דפ' האומר הריני נזיר מן הגרוגרות (נזיר י':) בי"ש סברי תורפיה דהאי גברא פי' עיקר דעתו של זה האיש כמו תורף של כתב שהוא עיקר, פ"א גלוי דעתו של אדם אם לא עמדה — (א"ב פי' תרופי בל"י רצון דעת וגם שנוי והטופס בכל הכתבים אחד הוא אבל התורף משונה כרצון ודעת איש ואיש). *[אחי"ה וכן פירשו התוספות והרא"ש בנזיר תורפיה דהאי גברא פי' גלוי דעתו והוסיף הרא"ש ותורף שהוא גלוי השטר ועיקרו ע"כ וא"כ תורף השטר פי' מל"י τρόπος עיקר ותמצית השטר (Substanz) וכן העתיקו ע' הזקנים טעם (ש"א כ"א, י"ג; כ"ה, ל"ג; משלי כ"ו, ט"ז) וכן העתיק סומכוס משפט (קהלת ח', ו') אבל ר"ב כיון למלת τροπή הוא הנוסח המשתנה בכתב השטרות. ועוד י"ל שהוא מל"ע ופי' גלוי מקום הגט כל"מ (ירמיה ל"ב, י"ד) ספר הגלוי, עיי"ע הבא אח"ז. וכנ"ה בירו' גיטין פ"ב דמ"ד סע"ב כתב תרפו בטופס וכו' ושם סע"ב ורע"ג צריך שיניח תרפו של גט עמו. שם פ"ה דמ"ז: לא הספיק לכתוב תרפו וכו'] —

תרף (= תּוֹרֶף נ"ל מל' ערבי' طرف שפה חיצון äusserster Rand ועוד גלוי ובית בשת الطرفان עיי"ע בית תורף) בס"ג דפ"ק דפסחים (ט"ו. כ':) וכפ' כל פסולי בגמ' בכור (בכורות ל"ג.) ובפ"ח בתרומות (מ"ח) חבית של תרומה שנולד בה ספק טומאה ר"א אומר אם היתה מונחת במקום התורף יניחנה במקום המוצנע פי' מקום מבוזה שאינו מוצנע[1]). בפ' ח' בנדה (נ"ז:) הרואה כתם על בשרה כנגד בית תורפה טמאה. פי' מבית ערוה ולמטה טמא שחזקתו מן המקור בא. בס"ג דפ' שני בנדרים (כ'.) כל המסתכל בעקיבה של אשה וכו' אמר ר"ל עקיבה דקתני מקום התורף שהוא מכוון כנגד העקב פי' כשהיא יושבת ול' יוני הוא ובלעז נמי לדבר שאינו הגון קורין תורפ"י[2]). בפ' במה אשה יוצאה בגמ' דסמך יוצאה אשה[3]) (שבת ס"ד:) כל המסתל באצבע קטנה של אשה כאלו הסתכל במקום התורף[4]). בפ' אין מעמידין (ע"ז כ"ט:) ההולכין לתרפות אסור לשאת ולתת עמהן פי' ע"ז קרי ליה תרפות לשון גנאי כמו תורפה של אשה מקום הטנופת. לעג וקלס (תהלי' מ"ה, י"ד) תרג' ממקנותא ותרפותא[5]). בברייתא דר' אליעזר בפ' ל"ו[6]) ומה הן התרפים שוחטין[7]) אדם בכור ומולקין את ראשו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת ראשו[8]) ונותנין אותו בקיר[9]) ומדליקין לפניו נרות ומשתחוין לפניו ולבן[10]) היה מדבר עמהן ומנין שמדברין[11]) שנאמר (זכריה י') כי התרפים דברו און לפיכך גנבתם רחל שלא יגידו ללבן שברח יעקב ועוד להכרית ע"ז מבית אביה[12]) — (א"ב פי' בל"ר מכוער נבזה ומטונף). *[אחי"ה ר"ב הוסיף ללא צורך כי גם פי' רבינו עולה בקנה אחד עם פירושו ולי נראה שהוא ל"ע הנ"ל ונקרא תורף (תורפה) בשת ובית ערוה או מקום גלוי עיי"ע בית תורף (ח"ב, פ"ז:) וש"נ תרג' ירוש' א' במד' כ"ה, ח' ותר"י א' לדברים כ"ח, נ"ז ומזה ג"כ תורף הגט פי' גלוי מקום עיי"ע הקודם לזה. והפעל ממנו מגדף (תהלים מ"ד, י"ז) תרג' דמחסר ודמתריף[13]). ומזה תרפות בע"ז הנ"ל ותוספת' ע"ז פ"א ומפורש בירו' ע"ז דמ"א: מאן דאמר תרפוס תרפים ומאן דאמר תרבות תוריבס עיי"ע תוריבס. תנחומא ויצא סי' י"ב למה נקרא תרפים לפי שהן מעשה תורף מעשה טומאה[14]) ועיי' בענין תרפים מ"ש ראב"ע לבראשית ל"א ורד"ק לש"א י"ט, י"ג; למ"ב כ"ג, כ"ד. וכן בהשאילה ערות הארץ שבועות ט"ז. מפני שתורפה של ירושלם היתה ונוחה ליכבש משם] —

תרף[15]) (נ"ל מהשם יוני θρίψ תולעת Wurm; התריף התליע wurmig werden) בס' לא יחפור בגמ' ואת מי רגלים (כ"ב י"ט סע"ב) גרוגרות הא חזו ליה בשהתריפו פי' הרקיבו שאינן ראויות לאכילה. *[אחי"ה ופירש רגמ"ה בשהתריפו: שהתליעו ע"כ וזה נ"ל עיקר ובנו רז"ל הפעל מהשם θρίψ, θριπός פי' התליעו הגרוגרת, ומזה תוספת' שביעי' פ"א הלוקח פגה וכו' מפני שמתריפו כ"ה נכון בכ"י ובדפו' אי' שמתרין! ירוש' ב"ק ספ"ה ד"ה. שחתריפו מחמת אוירו. במד"ר ספי"ב לא הטריפו ויותר טוב: התריפו אבל עיי"ע טרף ג' בח"ד, צ"א:

---

1) ובפי' רגמ"ה בבכורות פי' מקום מגולה וכ"ה בפירש"י במקום גילוי (ובברכות פי' הפקר). 2) turpe בל"ר turpis,e 3) כ"ה בכ"י ה"ב. 4) וכ"ה בכ"י ש"ס ובילקט כ"י ובנו"ג התורפה וכ"ה בנדה תורפה וכ"ה בתרומה ובכ"י ש"ס התורפה. 5) וכ"ה בכ"י תרגי' ובנו"ג ותורפייתא ובמתורגמן ותורפיתא. 6) וכ"ה בתנחומא ויצא סי' י"ב. 7) בנו"ג שותט. 8) בנו"ג לשונו. 9) בנו"ג בקיור. 10) בנו"ג והוא. 11) בנו"ג שהתרפים מדברים. 12) בנו"ג ולא עוד אלא להכרית שם ע"ז וכו'. 13) כ"ה במתורגמן ובנו"ג מגרף. 14) וכ"ה בזוהר בראשית ל"א. 15) כרפ"ע המשך מע' הקודם לזה.

תרף (= תְּרַפְּתָּא נ״ל מל״י δρύψις פי׳ שריטה מהפעל δρύπτω ,einritzen) בפ׳ אלו נערות בגמ׳ דסמוך האונס (כתובות ל״ט:) כי תרפתא דסיכורי[1]) פי׳ כהקזת דם מן הצואר — (א״ב פי׳ תרפיון בל״י רפואה). *[אחי״ה אין ענין רפואה הוא כאן כי בנו״ג כי ריבדא דכוסילתא ופירש״י ריבדא ניקור כוסילתא כלי אומן מקיז ואית דגרסינן כי תרפתא דסיכורי והיא היא, הרי תרפתא לעומת ריבדא היא ולפע״ד מל״י הנ״ל. והמלה אשר ר״ב כיון עליה אפרש בע׳ הבא אח״ז ע״ש] —

תרף (= תְּרַפְּיוֹן מל״י θεράπευμα, θεραπεία רפואה (Heilung, Heilmittel ועלהו לתרופה (יחזקאל מ״ז, י״ב) כבר פירשנו בע׳ פה. *[אחי״ה ושם הביא רבינו מסנהד׳ ק׳. ומנחות צ״ח. ועלהו לתרופה.. חד אמר להתיר פה וכו׳ וסיים לתרופיון פי׳ לרפואה ולפי זה גרס רבינו ר׳ יוחנן אמר לתרופיון ממש וכ״ה לתרפיון מאי לתרפיון בכ״י ש״ס פ׳ ובילק׳ יחזקאל מ״ז[2]) ועל זה היה לר״ב להוסיף בל״י רפואה וכ״ה באמת בל״י תֶּרַפֵּיָה וכ״ה בירוש׳ שקלים פ״ו ד״נ. ועליה לתרופה ר׳ ר׳ יוחנן אמר תרפיה מציץ עלה ותרף מזונה וכצ״ל בפדר״א ספנ״א א״ר יוחנן לתרפא צ״ל לתרפיה מצצין עליה ושרף מזינה וצ״ל ותרף מזוניה וכ״ה בשהש״ר פ׳ גן נעול מה לתרופה א״ר יוחנן לתרפיון מציץ עליה ותרף מזונויה וע״ש מ״כ ודב״ר רפ״א ועליה לתרופה ר״י וריב״ל חד אמר לתרפיון וכו׳[8]) ומלת ותרף הוא הפעל heilen, θεραπεύω ומצאתי בע״מ כ״י אשר בקובץ כ״י האלבערשטאם וז״ל אחר שהביא זה דדב״ר (ושאר מקומות הנ״ל נעלמו מעיניו): והלא זה הדבר אשר דברתי פעמים כי כל כיוצא באלה מלות הנמצאות בכתובים עיקרן לשון הקודש ומל׳ הקדש נשאר בעת חלוק לשונות בשאר לשונות ועל הרוב בהשתנות מעט הוא אם רב כהשתבש המלה בלשונותם וכן אומר אני כי ממלת תרופה בל׳ העברי יצאו להיונים מלות ופעלים על ההוראה הזאת אבל נשאר אצלינו ספק א״כ ר״י (ור״ל) [צ״ל ריב״ל] תרוייהו מפרשי לשון רפואה וא״כ מאי חד אמר וחד אמר ואפשר לומר דאין הבדל אלא במאי שחוטף ריב״ל וכו׳ או שמא ההבדל ביניהם בשרש המלה ג״כ כי ריב״ל סבר כי תרופה מגזרת רפא ור״י סבר כי המלה משרש אחר בלתי נמצא כספרינו אשר משם לקחו היונים מלת תרפיון ע״כ. ומלת תרפתא בע׳ הקודם לזה פי׳ ר״ב מזה הענין] —

* תַּרְפּוּת, תַּרְפּוּתָא, תּוֹרְפָּא Scham, Schmach עיי״ע תרף ב׳.

* תְּרַפְּתָּא עיי״ע תרף ד׳ וה׳.

תְּרַץ (נ״ל מל״פ درست ישר ונכון תם ומזה בל״ס תְּרַץ ebnen, gerade sein; תְּרִיץ, תְּרִיצָא (gerade) בגמ׳ דפ׳ הכל שוחטין (חולין ח׳:) אי הכי כי תרצי נמי. בשלום ובמישור (מלאכי ב׳, ו׳) תרג׳ בשלמא וכתירצותא. כאשר הלך דוד אביך בתום לבב וביושר (מ״א ט׳, ד׳) תרג׳ בקשיטות ליבא ובתריצותא. *[אחי״ה כ״ה נכון בדפו״ו (ובדפ״ר ואמ׳ בתרצותא, ובכ״י ק״ט בתריצא) וכ״ה תריצותא בל״ס ובתרג׳ תהלי׳ י״ז, ב׳ ושם בכ״י כ״ו, י״ב ובכ״י שם מ״ד, י״ט ובנו״ג בתריצא, שם קי״ט, ז׳ תריצות לבא. והתואר הפעל בל״ס תריצאית וכ״ה בתרג׳ משלי כ״ג, ל״א ועוד השם תירוצא תרג׳ תהלים צ״ו, י׳; קי״א, ח׳. והתואר תריץ, תריצא תרג׳ בארץ מישור (תהלים קמ״ג, י׳) (בארעא)[4]) באורח תריץ, תרג׳ איוב א׳, א׳ שלים ותריץ. וזולתו והקבוץ זכר תריצין, תריצי, תריציא תרג׳ שמות כ״ג, ח׳; דברים ט״ז, י״ט; למשלי ב׳, כ״א; ד׳, י״א; לתהלים ק״ז, מ״ב וזולתו. ולנקבה תריצָן שם ע״ה, ג׳; למשלי ב׳, י״ג וזולתו. והפעל שם ג׳, ו׳ והוא תָּרֵיץ שבילך, שם כ״ג, י״ט ותרץ לבך. פעל לשמות ל״ט, ל״ג והוא מתָרֵץ להון. תרג׳ נמתיק סוד (תהלים נ״ה, ט״ו) נתָרֵץ רזא. וכן בדרז״ל ברכות מ״ו: מתריץ תרוצי ויתיב וכו׳, גיטין דל״ה סע״א הפכוה לכורסיה ותרצוה. וע״ש פירש״י, חולין ח׳ סע״ב אי הכי כי תריצי נמי וכו׳, שבת ס״ו רע״ב לתרוצי סוגיא עבידא עיי״ע סג ד׳. ביצ׳ ל״ב רע״א תרצת לך רישא אלא סיפא קשיא פי׳ תקנת ועשית ישר ונכון רישא, גיטין ד׳. רבה מתרץ לטעמיה וכו׳, נדה כ״ד סע״א רב מתרץ לטעמיה שמואל מתרץ לטעמיה, יבמו׳ י״א סע״ב וי״ב. ולאו תרוצי קא מתרצת לה תריץ הכי, עירו׳ ס״ז: מאן דלא ידע תרוצי מתנייתא וכו׳[5]), ב״מ י״ד: ולאו תרוצי קא מתרצת תריץ נמי בבעל חוב. ב״ב ק״ע. מתניתא לא מיתרצא אלא כדמתרצא מר. כתובות ל״ה. היכי מתרץ לה] —

[1]) כ״ה נכון בכ״י ק״ם ועיקרי התלמוד ובדפ״ע דסיכורי ועיי״ע סבר. [2]) ובנו״ג לתרופה ממש. [8]) וכ״ה בפיוט כ״נ: ממציא למזור תרף. [4]) כ״ה בדפוסים ובכ״י באורח. [3]) ומזה מתרצתא עיי״ע ח״ה רצ״ג וש״נ.

* תֵּירוּצָא, תֵּירוּצִיתָא (Geradheit, Redlichkeit) עיי״ע הקודם לזה ובל׳ עברי החדשה תֵּירוּץ פי׳ תשובה Geradstellung, Antwort, ובל״נ תירצותא וכ״ה בל״ם תַּרִיצֻתָא פי׳ ישרות, והתואר הפ ע ל תריצות, תריצאית פי׳ ישר עיי״ע הקודם לזה.

* תירצין (צ״ל תריסין (Fensterläden ירו׳ שבת רפי״ב ד״ג ע״ג המלחים את התירצין צ״ל התריסין כדאי׳ בירוש׳ ביצה פ״א ד״ס ע״ג עיי״ע לחם, (ח״ה ל״ג) וש״נ ויק״ר פ״ג.

תרק (= תְּרַקְיָא אבן טובה הנקרא׳ Türkis) נראין כמין תרקיא (ב״ר פי״ב) ככר פי׳ בע׳ בלס. *[אחי״ה עיי״ע בלס ב׳ ומ״ש בח״ב, ק״א הערה 9 ובע׳ טרקיא ח״ד, צ״ה — ועיי״ע הבא] —

תרק (= תְּרָאקִי, תְּרָקִי בל״ם תְּרָאקִי בל״י Θράκη ‏Thracien) ומישך ותירס (בראשי׳ י׳, ב׳) תר״י (א׳) ותרקא[1]) [ככר פי׳ בע׳ טרקי]. ובב״ר (רפל״ז) תירס רבנן אמרי תרקי [2]) — (א״ב כן נקרא בל״י ורומיי מדינת תירס ושם גדלה אבן תרקיא אשר גוונה כעין תכלת דמשנת תמיד). *[אחי״ה עיי״ע הקודם מ״ש בענין תרקיא ובע׳ טרקיא — ומדינת תרקי או תראקי כדאי׳ בכ״י ש״ם עיי״ע טרקי (ח״ד, צ״ה) ומ״ש ומצאתי בעיקרי התלמוד שרוצה לפרש כי תרקי הם התורקו״ם (Türken) יסיים ומלת תירס באמת תורקי כי הסמ״ך והקוף מתחלפין וכו׳ וקשה להלמו אבל גם הח׳ פליישער (הוספות לעמת״ר ללעווי ח״ב 582) פי׳ כן כי תרקי או טרקי בירוש׳ מגילה פ״א דע״א: אי׳ תרקא הוא טורקיא בל״ם = ἡ Τουρκία asiatische Türkei ומזה ג״כ תורקי בירו׳ שביעי׳ רפ״ו דל״ו סע״ב ובירו׳ קידושין פ״א דס״א ע״ד לפירוש הקדמוני (בראשית ט״ו י״ט). ולפע״ד כמו שכתבתי כי הוא Thracien ועיק׳ הגי׳ תרקי כדאי׳ בב״ר ספמ״ד ובילק׳ לך לך ר׳ ע״ח טרקי — וביומא י״ח, בית תרייקי] —

תַּרְקַב (נראה כמו τρίκαβος ועיי׳ בפנים) בפ״ח בתמיד (מ״ד) והכף דומה לתרקב גדול בגמ׳ דפ״ק דתעניו׳ בגמ׳ עד מתי שואלין (תעני׳ י׳.[3]) מתמצית בית כור שותה תרקב פי׳ ״תרי וקב (הנה) [צ״ל דהיינו] ג׳ קבין והן חצי סאה״ — (א״ב פי׳ בל״י מדה של שלשה קבין) *[אחי״ה והוא מל״י הנ״ל פי׳ ג׳ קבין וכפי׳ רבינו והוא הועתק מפי׳ רגמ״ה בתעני׳. ור״ח פי׳ תרקב חצי סאה. ורש״י פי׳ ג״כ כפי׳ רגמ״ה בקידושי׳ י״א. תרקבא דדינרי ופירש״י שלשה קבין, וביומ׳ י״ח. פירש״י תרקבא דדינרי חצי סאה תרי (קב) [צ״ל וקב] וכ״ה באמת ברש״י ע״ז י״ח. ד״ה תרקבא: תרי וקב חצי סאה ע״כ וכ״ה באריכות לשון במיוחס לרש״י בב״ר פט״ו, תוספת׳ ב״ב פ״ה היה מבקש ממנו תרקב מודד לו בסאה ונוטל ממנו תרקב, תוספת׳ מעשר ראשון פ״ב תרקב קטנה, ועיי׳ עוד חגיג׳ כ״ג: ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ב ע״ג] —

☞ תְּרִיקְלִין עיי״ע טרקלין *[אחי״ה ושם בח״ד, צ״ו, הערה 6 ככר העירותי כי בויק״ר פט״ז הגי׳ בתורקליניה ורבינו גרס בט״ת ועל זה כיון ר״ב] —

* תוריקין (?) תרג׳ כ״י משלי ז׳, ו׳ או כבדפוסי׳ תורקין ט״ס וצ״ל תורסין עיי״ע תרס.

תַּרְקוּשׁ מל״פ تركش, تيركش בל״ע تركاش ובל״י האחרונית ταρχάσιον, ταρκάσιον אשפה (Köcher [4]) בתוספת שבת בפ׳ בראשונה (ר״פ י״ד (ט״ו) תרקוש שנשבר הוא ושבריו ניטלין בשבת. *[אחי״ה בנו״נ בתוספ׳ פט״ו [5]) מרקוש וכבר העירותי בזה הע׳ בח״ה, רס״ב כי צ״ל תרקוש ובאמת כן מצאתי בכ״י אירפ׳ בהוצ׳ צוק״מ צד 131 וששתי עליו כמוצא שלל רב ופי׳ אשפה ולא סולם כדעת המ״ול התוספת׳ עפ״י המשביר] —

תרר (= תְּרָרָא, תְּרָאָרָא נ״ל מל״ע ثرثر ‏Schwätzer) בפ׳ הגוזל עצים בגמ׳ נתן לו את הקרן (ב״ק קה:) א״ל תרארא [6]) כי תניא ההיא דקאמר ליה הילך. בס״ג דפ׳ שנים אוחזין (ב״מ כ׳:) א״ל תררא שטרי חליצה ומיאונין תנן. בר״ג דפ׳ [ספק] אכל חלב (כריתות י״ח:) א״ל רבא תררא הודע ולא

---

[1]) בנו״נ ותרקי וכ״ה בתרג׳ דה״י א׳ א׳, ה׳. [2]) בנו״נ תורקי ובכ״י ק״ט בערוך תרקיא וכ״ה בעיקרי התלמוד. ודע כי זה הערך נשמט בדפ״ר ודע עוד כי בדפ׳ פיזו ובאסיל אי׳ תרגי ירוש׳ תרקא ככר פי׳ בע׳ תירס רבנן אמרי תרקי ובדפ״א אי׳ תרגי ירושי תרקי ככר פי״בע׳ טרקי תירס רבנן אמרי תרקי וא״כ בכולם נשמט הציון מב״ר ואי׳ לנכון בכ״י בדפו״ו ובעיקרי התלמוד אבל בכ״ז דעתי נאמנה כי בזה דפי אמשי צדק כי צ״ל אחר הציון מהתרגי׳ עוד: „ככר פי׳ בע׳ טרקי״ כי בע׳ טרקי הביא באמת יומא י׳ רע״א ותירס זו טרקי. [3]) וכ״ה בב״ר פט״ו. [4]) עיי׳ פערלעס עט״ש 51 שהעיר ג״כ על ל״צ carquois וזה נבנה מן ל״ר אמצי׳ carcaisum. [5]) והי׳ הנוצרי בוקסטארף הביא פ״א בתוספתי כי טעה לחשוב כי הפרק המתחיל בראשונה הוא פרק ראשון! [6]) כ״ה בכ״י ק״ט ובדפ״ע תררא.

הודע תנן פי' שוטה מוריד ריר. — (א"כ בנוסחאות כתוב תרדא ע"ש) *[אחי"ה וזה לשון ר"ח בב"מ הנ"ל (תרדי) [צ"ל תררא] שטרי חליצה וכו' ורב עמרם אמר בשביל שביזני וקראני מוריד ריר מפי נשברה ע"כ וכ"ה בשט"מ לב"מ בשם ר"ח ובשט"מ לב"ק אי' א"ל תרדא מוריד ריר על זקנו תרדא מלשון ריר הרשב"א ז"ל וגאון ז"ל פי' תראדא שוטה ע"כ ובלי ספק צ"ל תררא כי בלעדי זאת אין הלשון תרדא נופל על הלשון ריר ובאמת כן מצאתי בפירוש בחידושי הרשב"א בב"ק. וברי"ש אי' בכ"י ש"ס פ' לב"מ ושם אי' תרארא כמו בכ"י ק"ט הנ"ל וכ"ה בכ"י ש"ס ה' לב"ק תארארא והוגה תררא וכ"ה בזבחי' כ"ה: בכ"י ש"ס תרארא אבל בכ"י ש"ס מינכען בב"מ תראדא בב"ק תרדא וצ"ל כמו בכ"י ש"ס מינכען זבחי' תרארא או תררא (עיי' ד"ס במקומות הנ"ל) וכ"ה תרארא בהעתקת רגמ"ה לכריתו' ופי' „עצל" וזה מה שפי' רש"י בכריתו' שם תרדא שוטה ל"א עצל ע"כ. ובפירש"י ב"מ פי' תרדא משועמם ובזבחים פי' תרדא שוטה בהול ובב"ק תדורא: אין לב [1] וכפי גי' שלנו תרדא פי' ר"ב עיי"ע הנ"ל ומ"ש אבל כבר העירותי שם כי פי' רבינו עיקר לפי הגי' ברי"ש והוא לפע"ד ל"ע הנ"ל ופי' ענין לחות וריר והושאל על אדם שדובר שטות ופטפוטי מלין או י"ל שהוא ל"פ تر לח וטנוף והושאל לנבזה וקטן הערך וכן הוראת ترل פי' זבל] —

* תַּרְשִׁישׁ (כיון לל"י Seemann θαλάσσιος) ירו' מגיל' פ"ג דע"ד. עיי"ע אבדוקום ח"א, ה'.

תרת (= תּוֹרִיתָא בהבלעת האל"ף פי' כמו תואר Form, Gestalt) בילמדנו ואתחנן (בתנחו' ליי) ותימורות [2] (מ"א ו', כ"ט) תוריי תמרים. בגמ' דפ' כיצד מברכין (ברכו' ל"ז:) ובס"ג דפ' אלו מנחות [3] (מנחו' ע"ה:) והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא. פי' שיש עליו תואר לחם וניכר וידוע כי לחם הוא אבל אם נימוח וליכא עליה תוריתא דנהמא בורא מיני מזונות הוא שמברכין עליו [4] (ורבנן גרסי שטפי וגרסי) [צ"ל ורבנן שטפי וגרסי] [5] תוריתא דנהמא ומבליעין את האלף [6] כי כן דרכם באחה"ע להבליען במקומות הרבה. *[אחי"ה ר"ל במקום תואריתא אי' תוריתא וכדאי' בדפ"א עיי' הערה 6 — ובענין הבלעת ה' וע' עיי"ע סר ב' ועיי"ע שד ה', שת ה'. וגי' רגמ"ה במנחו' תאוריתא ופי' שיהא בהן מראה לחם ולא דקין הרבה שאין נראה אם היו לחם אם לאו ע"כ וכ"ה בפי' רש"י ע"ש ושם הגי' תוריתא].

* תירתא (שם הפרטי) ירו' תרומו' פ"י דמ"ז: ר' חנינא תירתא בשם ר' הושעיה נ"ל שהוא הוא ר' חנינא תורתייה, תרתייה עיי"ע בן תורתא ח"ב, קכ"ד:

תַּרְתֵּי, תַּרְתֵּין עיי"ע תרי וש"נ.

תַּרְתָּק (נ"ל מל"פ ترتك Phasan) כפ' ד' מיתות בגמ' הנודר בשמן (סנהדי' ס"ג:) את [7] נבחן [8] ואת תרתק (מ"ב י"ז, ל"א) ומאי נינהו כלב וחמור. *[אחי"ה זה הפי' של ש"ס רק נביאות הוא בחשבם כי נבחן תואר מן נבח (היינו כלב מנבח) ומפני כן תרתק יהיה חמור אבל תרתק ל"פ הוא ופי' פסיוני ובאמת בירו' ע"ז פ"ג דמ"ב רע"ד אי' את נבחן כלבא ואת תרתק חמרא והספרוים וגו' טווסא ופסיוני [9] וקרובה ההשערה כי טווסא ופיסיוני הוא פי' אחר ונוסח' אחרת תחת כלבא וחמרא ושב הפי' השני אל נבחן ותרתק] [10] —

* תַּרְתֵּר מל"ע בע' תר ז' ע"ש וש"נ.

תָּשׁ (תְּשַׁשׁ נרדף עם נתש die Kräfte weichen, erschlaffen) בפסקא דויהי בשלח (פסיק' דר"כ צ"ג:) ר' אליעזר איתשש [11]. פי' חלה. *[אחי"ה בנו"ג ר"א בר"ש איתשש תר"י א' במד' יד, ט' סר צלם מעליהם: תש חיל גבורתהון מעליהון. אִתְפְּעֵל: מבלי יכלת ה' (דברי' ט', כ"ח) תר"י מדאתְּתִישׁ חילא מן קדם יי. וכנ"ה בתרג' אמילם (תהלי' קי"ח, י' י"א. י"ב) אֱתוֹשְׁשִׁינוּן [12]. ובדרז"ל ברכו' ל"ב: תשש כחו של משה ולא היה בו כח לדבר.

---

[1]) ועיי"ע טרד וש"נ סנהדי' כ"ו. טרודא. [2]) בכ"י ק"ט ותמורות. [3]) בדפ' פיזי בט"ס אלו מציאות ובדפ' באסיל ואמ' ופרא: הוסיפו עוד בפנים הערך ב"מ! [4]) זה הפי' שייך לר"ח כדמוכח מאו"ז הלי ברכות סי' קמ"ז ושם הובא ג"כ גי' תוריתא והוסיף בעל או"ז ויש גירסאות אחרות משובשות ואינם עיקר ע"כ. [5]) וכ"ה בדפ"א ונראה שיד בעל מוסיף ערוך שולטת בו והגיה ככה והראיה כי הוסיף עוד: במקום תואריתא תוריתא וזה הפי' בודאי שייך לר"ב וליי בשאר דפ"ע וליי בכ"י. [6]) בכ"י ק"ט הארץ! [7]) ליי במקרא. [8]) במקרא כתיב בזי"ן ועיי' מ"ש מנחת שי במ"ב י"ז, ל"א ושם הובא רד"ק ועיי' ג"כ הראב"ע במקומו. ובד"ס סנהדי' צד צ' הערה ג' אי' וז"ל ובכ"י פ' את נבחן [ובחן יש בם בוי] ולית ליה פתרא ע"כ אבל אני מצאתי פתרא והוא כי בעל הגליון הגיה כי במקרא אי' בזי ולא נבחן בנ"ן וכצ"ל: את נבחן [נבחן יש במ' (= במקרא) (בוי) [צ"ל בזי]. [9]) בבבלי סנהדי' אי' הפרד והסוס ע"ש. [10]) ואח"כ מצאתי שכבר עמד על זה ההי' ד"ר ברילל במ"ע יאהרביכער ח"א. 137 וברוך שכונתי. [11]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע תשיש. [12]) כ"ה בדפ' רעגיא ובנו"ג אֱתוּשִׁינוּן מפעל נתש.

סנה' צ"ו. תש כחו. שם כ"ו: למה נקרא שמה תושיה מפני שהיא מתשת כחו של אדם. גיטי' ע'. ג' דברים מכחישין וכו' ג' דברים מתישין גופו של אדם כגי' הע"י [1]. וכן בהפעיל במדרש הגדול כ"י בראשית מתושאל: מתישן פסחים ס"ב: תשש כחן של חכמים. תענית ל"א. תשש כחה של חמה. תוספת' סוטה פי"ג תשש כוחה של מערכה וכו'. אתפעל שהש"ר פ' דודי לי: אתשש ר' חנינא. קהלת רבה פ' תן חלק ראב"ש אתשש. והתואר תַּשִׁישׁ ירו' ברכו' פ"ב ד"ד: בגין דאנא תשיש. שם פ"ה ד"ט ע"ד כד הוה תשיש. ירו' יומ' פ"ו דמ"ג ע"ד סלק למבקרה לר' חגיי דהוה תשיש וכו'. ירוש' שבת פ"ו ד"ח סע"ג דהוה תשיש. ירו' מ"ק ספ"ג דפ"ג רע"ד שמע דר"ח תשיש. קהל"ר פ' יש רעה תשיש ערטל וכפין. והקבוץ ויק"ר ספ"ה תורייא תשישין. שהש"ר פ' חכו קול ה' בכח לבחורים קול ה' בהדר לתשישין — והשם המופשט תְּשׁוּתָא תרג' וילכו בלא כח (איכ' א', ו') ואזלו בתשות כחא. ותמגנני תשוה (איוב ל', כ"ב) [2]. תרג' תמסינני בתשייתא ובכ"י תשיותא. קהל"ר פ' אי לך: בגבורתו ולא בתשישותו [3]. ועוד: תְּיָשָׁה עיי' מדרש הגדול בראשי' מרירות לב ותישת כח] —

תְּשׁוּאוֹת (מל"מ הקבוץ של תשואה ענין קול המולת המון (Volksgetümmel בריש מגילת איכ' (פתיחתא דאיכ"ר ד"ה ר' יוחנן פתח סי' כ"ד) תשואות מלאה (ישעי' כ"ב, ב') א"ר אלעזר [4] בן יעקב הלשון הזה משמש ג' לשונות צרות מרגשות אפלה.

* תְּשׁוּב. תּוֹשָׁב (שם מקום) אליהו דמן תשוב תרג' אליהו התשבי (מ"ב א', ח'; ט', ל"ו) ובתרג' מ"א י"ז, א' אי' תושב ועיי' שם כ"א, י"ז; למ"ב א', ג' וכתב הרד"ק שבראשונה ישב בעיר ששמה תושב ואח"כ ישב בגלעד אבל לא פי' למה נקרא מתשבי גלעד ובעל התשבי נתן בזה טעם לשבח ע"ש מ"ש ובסוף המתורגמן.

* תְּשׁוּבָה (מל"מ Rückkehr) והרבה אצ"ל רז"ל עיי' ברכו' י'. י"ז. י"ט. כ"ג. ל"ד. שבת ל"ב. נ"ו: פסחי' נ"ד. קי"ט. יומ' י"ח. ל"ו: פ"ו. פ"ו: פ"ז. סוכ' נ"ג. ר"ה י"ז: ל"א. תעני' ט"ז. כ"ג: מ"ק ט"ז: יבמו' כ"א. נדרי' ל"ב: גיטי' נ"ז: סוט' י"ד. ל"ה: מ"ז. קידוש' מ': ב"ק צ"ד: ב"מ נ"ח: ב"ב ט"ז: סנהד' ז. ל"ז צ': צ"ו: צ"ז: ק"ב: ק"ג. ק"ה. ק"ח. ק"ט: ע"ז ד: י"ז. י"ט. מנחו' כ"ט: נ"ג: חולי' ה'. נדה ע': אבות פ"ד. מי"ז. ירו' תעני' פ"ב דס"ה: ירו' נזיר פ"ז דנ"ז. ב"ר ס"פ כ"ב ויק"ר פ"י — ועוד פי' מענה יומ' י"ב: כתובו' פ"ז:

* תּוּשְׁבְּחָא, תּוּשְׁבַּחְתָּא (בל"ס תֻּשְׁבּוּחְתָּא פי' שבח (Ruhm, Lob, Loblied תרג' שם תפארת (ישעי' ס"ג י"ד) שום דתושבחא ותרג' השירה (דברי' ל"א, י"ט) תושבחתא הדא והרבה בתהלי' להעתקת למנצח, מזמור עיי' תרג' תהלי' נ"א, א' ס"ה, א', ב'; ס"ו, א'; פ"ג, א'; ק', א'; ק"ח, א' והקבוץ תושְׁבְּחָן תרג' שמות ט"ו, י"א וכן בדרז"ל ברכו' ג': ז': פסח ק"ז. בשירות ותשבחות. ירו' ברכו' פ"ה ד"ח ע"ג הנביאים חתמו בתשבחות פסחי' קי"ז. כל תושבחות תהלים.

* תַּשְׁוִיתָא, תַּשְׁוְויתָא (פי' בל"ס תַּשְׁוִיתָא ערס (Bett, Lagerstatt עיי' שו א' וש"ג וכן תרג' משכבך (משלי' כ"ב, כ"ז) תשוויתך והקבוץ שם ז' ט"ז; לא, כ"ב תַּשְׁוְיָתָא.

* תְּשׁוּקָה (מל"מ Begehren) ב"ר פ"כ ארבע תשוקות הן וכו'.

* תַּשׁוּתָא (Schwäche) עיי"ע תש.

* תִּשְׁחוֹרֶת עיי"ע שחר ד' ומ"ש. ופי' תשחורת (איש תשחורת) מי שממונה על המס ירו' תעני' פ"ב דס"ה: שפל ברוח ונוח תשחורת איכ"ר פ' בלילה היה לה בן תשחורת ומת.

* תַּשְׁיוּתָא, תַּשְׁיְיתָא, תְּיָשָׁה עיי"ע תש. ומזה התואר נקבה תַּשִּׁיָּה (schwächliche) ב"ר פי"ב מה יעלה זו תשייה היא מתיראה מן החיה וכו'.

* תּוּשְׁלַחְתָּא (פי' שליחות (Sendung תרג' שופטי' הי, ט"ו בתושלחתיה אזלין.

* תַּשְׁלוּמָא, תּוּשְׁלָמָא, תּוּשְׁלֵימָא (פי' ענין גמול ושלומים. (מפעל שִׁלֵּם) ,Vergeltung (Belohnung, Bestrafung תרג' הגמולה (ש"ב, י"ט ל"ז) תשלומא הדא. והקבוץ תרג' ירו' ב' שמות כ"ה, כ' תבר תַּשְׁלוּמֵי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן. ועיי' ספרא לאותו פרש' פסוק כ"א מה מכה בהמה בתשלומין אף מכה אדם בתשלומין.

[1] ומה שאי' בגליון כגי' הערוך לי' ולא מצאתיו בערוך ובנו"ג מתיזין. [2] והקרי תֻּשִׁיָּה. [3] ודרש בשתי (קהלת י', י"ז) כמו בתשי. [4] כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע אליעזר.

ב"ק פ"א, מ"א תשלומי נזק, שם מ"ב חבתי בתשלומין, מ"ג הניזק והמזיק בתשלומין. ר"ה ד': יש לו תשלומין כל שבעה. כתובו' ל'. ושם: ר' נחוני' בן הקנה היה עושה את יוה"כ כשבת לתשלומין מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין אף יוה"כ מתחייב בנפשו ופטור מתשלומין, ושם: מה מיתה שלכם פטור מן התשלומין אף מיתא שלי פטור מן התשלומין. ובענין עונש תרג' שלומים (ישעי' ל"ד, ח') תושלימא; לירמי' י"ג, י"ט תושלימת עובדיכון ועיי' להושע ט', ז'; ליחזק' כ"א, כ"ה וזולתו. וכן ענין תשלומא ולנקבה תִּשְׁלַמְתָּא ירו' יבמו' פט"ו די"ד ע"ד הוא כיתב לו תשלמתה על נכסיי פי' חיוב השילום (Zahlungsverpflichtung).

* תשלמי עיי"ע תלשמי.

* תַּשְׁמִישׁ, תַּשְׁמִישָׁא, תַּשְׁמִישְׁתָּא (בל"ס תִּשְׁמֶשְׁתָּא (מפעל שמש) פי' שירות וצורך Dienst, ובפרט תשמיש ערסא, תשמיש המטה (Beischlaf רק בתר"י דברי' ז', כ"ו ריחוקי טעוותא ותשמישהא; לבראשי' י"ט, ח' דלא חכמו תשמיש לגבר; ולרוב עם המלה ערסא או ערים עיי' לשמות י"ט, ט"ו; לויק' י"ח, י"ד; לבמד' ט"ו, ג'. וכן בדרז"ל מגילי כ"ו: תשמישי מצוה.. תשמישי קדושה, שם תשמיש דתשמיש ובלא"ר ב"ב ס"א. ושם: הא תשמישתא לחוד והא תשמישתא לחוד — וכמה פעמים תשמיש או תשמיש המטה פי' ענין ביאה (עיי"ע שמש) עיי' שבת י"ח: עירו' ס"ג: יומ' ע"ז: ביצ' ז'. כתובו' ס"ה. ע"ז: נדרי' כ'. גיטי' ע"ו: שבועו' י"ח: חולי' קכ"ז. בכורו' ח'. סנהד' ק"ו. ק"ח. נדה ע"א. תוספת' כתובו' פ"ה.

* תַּשְׁנִיק, תַּשְׁנוּק (מל"ס תַּשְׁנִיקָא מפעל שנק (Erwürgung, Erstickung ירוש' ברכו' ספ"ד ד"ז: שנער שהם מתים בתשנוק בלא נר ובלא מרחץ ובב"ר פל"ז בתשניק עיי"ע שנער וש"נ איכ"ר פתיחתא סי' כ"ג ד"ה ר"י דסכנין ועיי' ג"כ קהל"ר פ' וישב העפר. ועוד עיי"ע שנק וע' שרנק.

תְּשַׁע (נקבה וכן בל"ס ובל"מ תֵּשַׁע ולזכר תִּשְׁעָה ובלא"ר וסורי תֵּשְׁעָא neun) ירושלמי בפ' תפלת השחר (ירוש' ברכות פ"ד ד"ח.) בתשעה באב מתפללין רחם ה' אלהינו עלינו וכו' בתשעה באב אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילות הסנדל ובתשמיש המטה (תענית ל'.[1]), והגאון אמר[2]) "יהא בנדוי כל מי שעושה אחת מכל אלו בט' באב"[3]). בר"ג דפ' דם הנדה (נ"ה:) תשעה משקי זב הן וכו'. *[אחי"ה בירוש' ובתעני' א' בט' באב וכ"ה לרוב קצור מן תשע באב ועיי' עוד מאמרי רז"ל בזה ברכו' י"ז. תעני' כ"ו. כ"ט. ל': מגיל' ה': ולנקבה תרג' בראשית ה'. ה' תשע מאה; לדברי' ג', י"א תשע אמין ולזכר לבמד' א', כ"ג תשעה אלפין. וכן בדרז"ל ירוש' ברכות פ"ד ד"ה. תשע אזכרות. ברכות ח'. תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו וכו'. נדה מ"ו. קידושין ט"ז: ירוש' קידושין דנ"ט רע"ג בן תשע שנים ויום אחד וכו'. לזכר ירוש' ברכות הנ"ל אם יאמר לך תשעה עשרה הן אמור לו וכו'. ויק"ר פט"ז תשעים ותשעה מתים בעין רעה וכו' ע"ש. ומספר סדורי תְּשִׁיעָאָה תרג' במד' ז', ס'; מ"ב כ"ה, א' ולנקבה תְּשִׁיעֵיתָא לויק' כ"ה, כ"ב. תְּשִׁיסְרָאָה = תשעה עשר תרג' דה"י א' כ"ד, ט"ז — ומן תשע נבנה השם המופשט תִּישׁוּעַ (Neuntel) פי' חלק אחד מתשע. ירוש' דמאי ספ"ז דכ"ו ע"ג נוטל שני תישועין ותישוע של תישוע. ירוש' עירובין פ"ב ד"כ: צא מהן ארבעה תשועין לארבע רוחות וכו'] —

* תִּישׁוּעַ עיי"ע הקודם לזה.

תִּשְׁרִי (בל"ס תֵּשְׁרִי. תֵּשְׁרִין הוא החדש השביעי) בפסקא דר"ה[4]) (פסיקתא דר"כ צד קנ"ג.) ובויק"ר אמור אל הכהנים לעולם ה' דברך (פכ"ט) תשרי כתיב שתשרי ותשבוק לחובינו. *[אחי"ה בפסיקתא אי' ואיזה זה תשרי תשרי על שם תשרי ותשבוק כל חובינו והובא הפסיקתא ברוקח ובאבודרהם עיי' הערת המו"ל ובויק"ר אי' בלשון קצרה אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי. וכנ"ה בר"ה ח' סע"א י': כ"ז. ע"ז ח': ירוש' ר"ה פ"א דנ"ו: בתשרי נברא העולם, בבלי שם י' סע"ב בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות, שם י"א רע"א בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל. ב"ר פכ"ב מ"ד בתשרי נברא העולם הבל קיים מן החג ועד החנוכה מ"ד בניסן נברא העולם וכו'. וגזרת

[1]) וכ"ה בכ"י ש"ס ובריי"ף ובראש וכ"ה בהעתקת ר"ח ובדפוסים מן דפ' פיזי נשמט בש"ס בטעות ברחיצה. [2]) כ"ה בכ"י ק"ט ובדפ"ע והגאון ז"ל ואין שכיח זה הלשון ובפי' ר"ח אי' ושלח רב הגאון ואולי צ"ל ושלח רב האי גאון. [3]) הועתק מפי' ר"ח בתענית. [4]) ועיי"ע בקינוס וע' דמס (= דימוס) שמכנה רבינו פסקא בחדש השביעי פסקא דר"ה.

המלה הארמית והסורית מפעל שרי. שרי פי' התחיל לפי זה החודש מתחיל השנה כדאי' בר"ה פ"א, מ"א באחד בתשרי ראש השנה לשנים. שם ב', בכורות נ"ח. בא' בתשרי ר"ה למעשר בהמה. תרג' ויקרא כ"ג, כ"ד בתשרי דהוא ירחא שביעאה. תר"י א' בראשי' ז', י"א מתשרי דהוה ריש שתא לשכלול עלמא] —

* תְּשַׁשׁ, תַּשִּׁישׁ, תַּשִּׁישׁוּת עיי"ע תש.

תת (= תּוּת בל"פ تُوت וכ"ה בל"ע تُوت, تُوث וכל"ס תותא Maulbeerbaum) בס"ג דפ' במה אשה (שבת ס"ז) ת"ר נותנין קיסם של תות ושברי זכוכית בקדירה בשביל שתתבשל. בר"ג דפרק חבית (שם קמ"ד) תותים ורמונים דלאו בני סחיטה נינהו. [ירושלמי] בס"ג דפ' הנודר מן המבושל (ירו' נדרי' פ"ו דל"ט ע"ד) כל דבר שדרכו ליאכל ואין דרך היוצא ממנו ליאכל כגון תותים ומן תותים [1]. בפ"ק בבכורות בגמ' היוצא מן הטמא (בכורות ח'.) חתול לגי' [2] יום וכנגדו באילן תות פי' בלעז מור"י. *[אחי"ה בלאי"ט mora וכ"ה בל"ר morus ובל"י μορέα ובעל עיקרי התלמוד סיים: ובערבי תות ע"כ, והוא אמת כי בל"ע ופ' וסורי כך שמו. וכנ"ה במעשרות פ"א מ"ב האוג והתותים משיאדימו. שבת קמ"ג: תותים שמשך מהן מים, ושם: בתותים ורמונים. תוספת' תרומ' פ"ד לא יתרום מן התותים שליקט בשחרית על תותים שליקט בין הערבים, תוספ' פסחים פ"א למה זה דומה לתרומת תותים. ב"ר פכ"ג משל לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל וכו'. ובל"ס תּוּתָא בקבוץ ירוש' נדרים פ"ו דל"ח ע"ד כגון אילין תּוּתַיָּא וכ"ה בירוש' ערלה רפ"א ד"ס סע"ג כגון אילין תותייא דלא אית בהון ממש] —

תת (= תּוּת בהבלעת הח' תחת תְּחוֹת unterhalb, unten) בפ' גיד הנשה בגמ' ונוהג בבהמה (חולין צ"ב סע"א) ורובייהו משתכחי בבי כנישתא דתותי אפתא פי' תחותי ח' מבלעת — (א"ב בשבת בפ' במה אשה ברפואות (שבת ס"ז.) וכי פסק ליה ליתיתיה [3] וליפסקיה ובריש דפ' כל הזבחים שקבלו (זבחים י"ט רע"א) והוו מדלי המייניה ותתייה ניהליה [4] פי' והשפיל למטה [5]. ותר"י (א') ויהי מבדיל בין מים למים (בראשית א', ו') ויהי מפריש בֵּיני מוי עלאי לביני מוי תתאי. *[אחי"ה וכנ"ה בתר"י שם ו', ט"ז תחתים: מדורין תַּתָּאִין, תרג' איוב ל"ח, כ"ה מיא תתאי. לדה"י ב' ו', י"ה ושטיא תתאי וחית נבלעת במקום תְּחְתַּאי וכן תּוּתֵי במקום תְּחוֹתֵי תרג' ירוש' א' במד' כ"ה, א' מתותי פסיקייהון וכנ"ה בדרז"ל עיי"ע תחות וש"נ דוגמאות בהבלעת הח' ויש להוסיף סנהד' ל"ט. לעילאי.. לתתאי. תענית כ"ה: תהומא תתאה.. תהומא עילאה. פסחי' ח'. הא דמידליא הא דמיתתאי. ושם: עילאי.. תתאי. שם ע"ב. תתאי דתתייתא. שם ע"ד: לתתאי. ע"ז רע"א עילאה.. תתאה, ב"ק פ'. דמתתאי שקיה. מ"ק י': תתאי. ב"מ פ"ה סע"ב תותי. חולין ח' סע"ב קרמא מפסיק מתתאי. שם קי"ב. ודילמא תתאה מטא עילאה לא מטא. איכ"ר פ' רבתי (דה"י הד בר נש) זיל מנינן מעילא לתתא ומתתא לעילא וכו' — ב"ר ר"פ כ"ט לגי' רבינו בע' תתיה: אין תתיה אונקיא אחת וכו'] —

* תַּתִּיָּה (פי' כמו תחתיה וח' נבלעת) עיי' סוף ע' הקודם לזה וע' תתיה.

☞ **תּוֹתָב** (כל"ס תּוֹתָבָא מפעל יתב כמו תושב בל"מ Beisass) תרג' תושב (בראשית כ"ג, ד') עיי"ע תב קמא. *[אחי"ה שם הביא רבינו שן תותבת (שבת ס"ד:) ושייך לכאן ופי' רבינו עולה יפה עם פי' שני של רש"י ע"ש והרמב"ם פי' שן תותבת כגון מי שנפל לה שן ונותנת במקומה שן ממקום אחר ונקרא תותבת על שם שמתיישבת במקום השן הנופלת ונדחקת בהדוק וכן שן של זהב שניהם אסורין. ורבינו נסים פי' כפי' הירושלמי לפי שהוקשא לו קושיא לכל הפירושים שן תותבת הוא של עץ ושל זהב שניהם אסורין ע"כ בעק"ה. ובענין תרג' תושב עיי' לשמות י"ב, מ"ה תותבא ואגירא (תר"י א' דייור תותב ואגירא), לויקרא כ"ב, י' תותבא דכהנא והקבוץ תּוֹתָבִין תּוֹתָבַיָּא תרג' ויקרא כ"ה, מ"ה; מ"א י"ז, א'. ויק"ר ספי"ז במד"ר ספ"ז פתיחת' דאיכ"ר ס"פ כ"ב ד"ה ר' יהושע דסכנין ילק' ישעיה ר' ש"ב מהו בביאה (יחזק' ח', ה').. בייה בייה תותבא מפני מארי ביתא. והשם המופשט תּוֹתָבוּתָא וכ"ה בל"ס ובתרג' בראשית י"ז, ח'; כ"ח, ד'; ל"ו, א': מ"ז, ט' והקבוץ תר"י שם. וכן תּוּתַבְתָּא תרג' יחז' ט"ז, ג'] —

---

[1] בנו"ג כבירוש' הנ"ל כל דבר שדרכו ליאכל ואין דרך היוצא ממנו ליאכל נדר בו מותר ביוצא ממנו מה אית לך כגון אילין תותייא. [2] כ"ה נכון בכ"י ובדפו"ר אבל בדפוס"ו במים לג'. [3] בנו"ג ליתתיה. [4] בנו"ג והוה מדלי לי המייניה ותיתייה ניהליה ובכ"י ש"ס ותתי ניהלו. [5] וכ"ה בפירש"י בשבת הנ"ל ע"ש.

תּוֹתָב (מע' הקודם ופי' שמלה אדוק בגוף anliegendos Kleid) תרג' שמלה (שמו' כ"ב, כ"ו) עיי"ע תב שני. *[אחי"ה והושאל לחלב האדוק ע"ג הדקין כשמלה בגוף עיי"ע תב ב' וש"נ. והקבוץ מן תּוֹתָבָא תרג' יהושע ט', י"ג תותבנא. ירו' שבת פ"ו ד"ז ע"ד סנבוטין: צובעין תּוֹתָבָן ודע כי גם בל"ע תוב פי' בגד ובל"א תותביתא ילק' איכ' סוף ר' תתרל"ו מאן דלביה מתנסי במאניה עביד תותביתא פי' מי שלבו מתנשא בכליו הוא עושה לו לבוש נאה].

* **תּוֹתָבָה** (פי' כמו תשובה ועוד מענה Rückkehr, Antwort) ירו' שביעי' ספ"ד דל"ה ע"ג עד כדון אית תותבה לעלמא דאתי. ירו' שבועו' פ"ג דל"ד רע"ג א"ר זירא כל יומוי דר' בא בר ממל לא אשכחנן תותבה ומן דדמך אשכחנן תותבה.

* **תְּתוּבָא, תְּתוּבְתָּא** (פי' א') כמו תשובה Busse, Entgegnung, ב') מענה Rückkehr Widerlegung) א') רק בתר"י עייע' לבראשי' ו' ג'; י"ח, כ"א; לתהלי' צ', ב'. וכן בדרז"ל ויק"ר פי"ג עביד תתובא. ושם פל"ה צריכין ישראל לחרובא עבדון תתובא. ב) ירו' חלה ספ"ג הדא דר' זירא תתובא על דר' בון ועוד עיי' תותבה. ירו' ר"ה פ"ה דנ"ו: הדא מן תתובתה דר' יצחק וכו'. והוא הקבוץ ירו' סנהד' פ"ז דכ"ד: כל אילין התובתה צ"ל תְּתוּבָתָה.

* **תּוֹתָבוּתָא, תּוֹתַבְתָּא** (וכ"ה בל"ס, Wohnort Aufenthaltsort) עיי"ע תותב א'.

תַּתְיָה (לדעת רבינו = תחתיה ולדעת ר"ב מל"י עיי' בפני') בב"ר פ"ל (כ"ט) ברש אלה תולדות נח ימלט אי נקי (איוב כ"ב, ל') א"ר חנינא אין תתיה אונקיא אחת ביד נח. פי' פחות מאונקיאה אחת היתה ביד נח מזכיות תתיה תחת כלומ' למטה מאונקיא וח' מובלעת. ור' משה כלפו ז"ל[1] היה אומר און תיניה[2] אונקיא היה ביד נח פי' שתי אונקיות און היה ביד נח. — (א"ב פי' בל"י יונק ועויל ופי' אין אחד כלומ' ימלט יונק ווילד אחד ומפרש בנוטריקון אינקי אחד יונק וחוזר ומפרש אינקי מל' אונקיא) *[אחי"ה ראיתי את הלחץ ואת הדחק בפי' ר"ב (והוא כיון על ל"י τυτθός יונק) יען כן פירשתי על פי גי' שאי' לפנינו אינוניתא אונקיא אחת וכו' בע' אינוניתא ע"ש בח"א, ק"נ ורבינו היתה לו גי' אחרת במקום אינוניתא: אין תתיה וכ"ה במדרש הגדול כ"י נח אין תתיה אונקיאה אחת היתה ביד נח והיא הכריעתו לזכות. ועיי' מ"כ שהביא הערוך ופי' גי' ופי' ר"מ כלפו. אבל עתה מצאתי בכ"י ב"ר המונח באוצר העקד בפאריז הגי' אשר היה מקור לגי' רבינו וז"ל איגתתיה אוקיא אחת היה ביד נח ונ"ל שפי' ὀγδοάτη οὐγκία שמינית של אונקיא של און היתה ביד נח ופי' אי נקי (כמו אי כבוד ש"א ד', כ"א) כלומ' אין נקי שהיה און מה בכך ביד נח ועוד דרש אי נקי בתיבה אחת אונקיא Unze וזה כפתור ופרח] —

תתר (= תּוֹתָרֵי נ"ל מל"פ τότρα חבלים וכבלים לקשור רגלי הבהמה Fussfesseln für das Vieh) בפ' בהמה יוצאה זכרים יוצאין לבובים (שבת נ"ב: במשנ') גמר' (שם נ"ג:) מאי לבובין אמר רב הונא תותרי פי' רב האי ז"ל תותרי אמרו[3] שעושין לו חבלים וקושרין (אל) [וצ"ל על] רגליו[4] זו מזו כדי שיתקרבו פסיעותיו זו לזו ולא יתרחקו ויבא לידי ריצה ומן הכי מפיק ליה מלשון קירוב[5]. פ"א "סמרטוטין של רקמה ושל משי שמייפין בה את הבהמה"[6]. פ"א תותרי קשורין שנים שנים בלעז אקופל"טי. *[אחי"ה בלאי"ט vereinigt, accoppulato כ"ה בכ"י ו"ו א' וק"ט ודפ"ה, ובכ"י ה"ב אקפולטי ובדפ"ע אקופייטי וצ"ל אקופלטו וכן פירש"י תותרי קופלא (copula) שמחברין אותם בקשר שנים שנים שלא יברחו ע"כ וא"כ עולה יפה עם פ"א האחרון שבערוך. ודע כי פי' רה"ג יש לו חבר בל"פ אבל לפי' ר"ח לא מצאתי גזרה נכונה. ודע כי בל"ע תרע פי' זה אחר זה יחדיו ידובקו וזו ראיה לפי' פ"א אחרון שבערוך] —

תתר (= תּוֹתָרֵי die schlechten Bestandtheile der Wolle) בפ' איזהו נשך בגמ' אין מושיבין (ב"מ ס"ח:) כי פליגי בנסיובי ותותרי פי' ,הצמר שעל הירכים שגללי הצאן מסתבכין בו בשעה

---

[1] עיי' מבוא ח"א XV ובכ"י ק"ט וה"ב ור' משה כלפי ובכ"י ב"ר ור' גרשום כלפי זצ"ל. [2] כ"ה נכון ברפ"ר ובשדפו"ו בט"ס תנית ובדפ' אמ' תתניה ובכ"י ק"ט תתיה אבל אז מה חילוק בין פי' ראשון ובין גי' ר"מ כלפו. [3] כ"ה נכון באו"ז הל' שבת סי' פ"ג ס"ק ג' ובדפ"ע אמ'. [4] באו"ז על רגליו וגי' אל אי' בכ"י ק"ט ודפ"ר ואמ' אבל ברפו"ו בט"ס את. [5] וכ"ה באו"ז שם בשם רה"ג שבעי' הזה ומתוך דברי רה"ג אלה כתב האו"ז שם סק"ז אינו יודע לפרש מה טעם עקוד ורגול לא תצא דמה שייך כאן דילמא אתי לאתויי ע"כ וכן בחי' המאירי בסוגיין דעקוד ורגול כתב כן. [6] כ"ה בפי' ר"ח בש"ס ווילנא וזה כפי' הרי"ף והרמב"ם והרא"ש.

שיוצא הרעי מן (החלוחלה) [צ"ל החלחולת] [1] והרועין ת מ י ד [2] גוזזין אותו הצמר כדי שלא יהו הגללין נת לין [3] בו״. ‏*[אחי"ה הועתק מפי' ר"ח שבשט"מ. והראב"ד פי' תותי ריעי ויותר נ"ל פירש"י וז"ל ותותרי שטיפת ומריטת הרחלים תותרי תרג' של נושרין דנתרי ע"י שטיפה ומריטה ע"כ] —

תתר (= תַּתְרָנִית נ"ל מל"ע وتيرة תנוך החוטם המבדיל שני אנפי החוטם Scheidewand der Nase ומזה התואר תתרנית מי שיש לו מיצר בחוטמו (verengt in der Nase בפ' מי שמת בגמ' השולח סבלונות (ב"ב קמ"ו סע"א) מעשה באדם שאמרו לו אשתו תתרנית היא פי' חולי החוטם יש לה שאינה יכולה להריח. ‏*[אחי"ה ובנו"נ תותרנית אבל בפי' רגמ"ה אי' כגי' הערוך תתרנית ופי' מטומטמת [4] שאינה מריה שום ריח וכו' וזו ראיה לפי' גזרת המלה מל"ע הנ"ל] —

תתר (= תִּיתוּרָא פי' גשר Brücke מל"ע تواتر (das Verbinden des Einen mit d. Anderen בפ' לא יחפור בגמ' חנות (ב"ב כ"א.) ואי איכא תיתורא ממטינן. בס"ג דפ' אין בין המודר (נדרים מ"א.) מטא תיתורא אסטויט [5]. בפ' הקומץ בגמ' ארבע פרשיות (מנחות ל"ה.) אמר רב חננאל אמר רב תיתורא דתפילי הלכה למשה מסיני פי' לאחר שהניח ארבע פרשיות בארבע בתים כדי שלא יפלו לחוץ עושה תפירה אחת מלמטה על פני כל הבתים כעין גשר. ‏*[אחי"ה וכן פירש"י תיתורא גשר וע"ש היטב ותיתורא הוא כמו מעברתא דתפילי עיי"ע מעבר וש"נ התוספו' במנחות שפי' כפי' הערוך. ור' אליקים פי' אית דאמרי דהיינו נמי תיתורא דהוי כגשר דמקרי מעברתא ואית דאמרי דהיינו אותה תפירה שתופר בה השפה לשום שם הרצועה עיי' או"ז הלכ' תפילין סי' תקס"ב ובסי' תקס"א הביא כשם ר' אליקים פי' תיתורא כדאי' בערוך. ע"א תיתורא היינו שתופר סביב מלמטה בריבוע שעושה שבולט באמצע כעין מושב הבית שבולט באמצע עכ"ל. ורבינו שמחה פי' תיתורא כופלין עור מרובע ועושה נקב בכפל העליון מרובע כמדת ד' בתים ומכנים הד' בתים באותו נקב ומכסה בכפל התחתון תחתיהן של בתים הפיות ומחבר הבתים בין אותם כפלים בתפר מרובע . . . ואותו עור כפול שמו תיתורא ע"כ. ואולי לפי זה נוכל להמציא המלה מל"י διττός כפול ומצאתי בעיקרי התלמוד וז"ל ואני לא ראיתי לסופרים זה שאמר הערוך כיון שמהדקים אותם בטוב ואח"כ ישימו מושב העור תחתיהן ותופרין אותו. ורב אלפס קרא תיתורא לרצועה שנותנים על הבית של יד למעלה כעין גשר ולא נהירא לרא"ש כי תיתורא ומעברתא שייך בשל יד ובשל ראש ע"כ] —

---

[1]) בפיי ר"ח החלחולת וכצ"ל בערוך. [2]) כ"ה נכון בכ"י ובעיקרי התלמוד ובפיי ר"ח אבל בדפ"ע לוי [3]) כ"ה בכ"י ערוך ובפיי ר"ח אבל בדפ"ע תלויין. [4]) בש"ס ווילנא אשר נדפס שם הפיי מתוך כ"י שלי אי' בטעות תותרנית מטומטרית. [5]) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ע אסטיוט ועיי"ע אסטיוט בח"א, קס"ח ומ"ש.

אחרית דבר.[1]

שני השירים שכתב רבינו בעל הערוך באחרית ספרו.

I.

נצח סלה ועד[2] יתאדר[3] בפי כל הבריות מבורך וברוך
תוקף ואון[4] ברחמיו[5] עיצמני[6] לערוך ולפרט בסדר[7] ספר הערוך[8]
נוראות בעשותו לא[9] אקוה עד נחסל להשלימני[10] בלי מירוך[11]
ברוב חסדיו בבא[12] לטהר מסייעין סייעני ואמצני[13] בלי פירוך[14]
יגעתי עבור[15] תיבות הקשות דיבור[16] עם דיגומו[17] היות כרוך[18]
ריגוגי[19] הושלם בששי[20] בתשעה עשר לירח בוזה מנבזה דרוך[21]

אחו״ה שני המדברות האלה הנמצאים בסוף ספר הערוך בדפוס ראשון היו כבר נגד עיניו של בעל שלשלת הקבלה (עיי׳ למטה בהערה 20) ושיר הראשון אי׳ ג״כ בכ״י ערוך וויען א׳, ב׳, ל״ד וה״ב ונדפס במ״ע גייגער ח״ג 279 בהשוית הגירסאות מכ״י ו״ו ול״ד ונדפסו שני השירים יחד במ״ע פראנקעל ח״ד 359 ונמצא עליהן קצת פירוש מאת הרב שי״ר ז״ל במ״ע השחר שנה ב׳ צד 26 ומאת רשז״ח האלבערשטאם בתחלת ספר הגיון שלמה לר״ש באמבערגער, ובראש המבוא לספרי ערוך השלם ובמ״ע נייציייט לר״ש סאנטא וויען שנת 1878 סי׳ כ״א וכ״ב פירשתי כמה וכמה ענינים ועל קצתם חורט אני בזה ועל קצתם השיג ידידי ד״ר גידעמאן במ״ע גרעטץ חכ״ז 282 והלאה. והח׳ ר״י רייפמאן היבר על שני המדברות האלה מאמר מיוחד (באוצר טוב שנת תרל״ט ה״ה מאגאציען לה׳ בערלינער) וקוראו בשם אחרית דבר מבלי שהזכירני. וזה החכם הרבה פעמים כיוון לאמת אבל כמה פעמים השערותיו תלויות בשער וכל אלה הבאתי בכור הבחינה בההערות הבאות. [2]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ערוך ל״ד ה״ב וויען ב׳ אבל בכ״י ו״ו א׳ ללא נכון ועוז. [3]) בכ״י ו״ו א׳ ללא נכון יתאזר וצ״ל יתאדר כדאיי בשאר כ״י ודפ״ר. [4]) בכ״י ו״ו ב׳ ועוז וצ״ל ואון כדאיי בשאר כ״י ודפ״ר. [5]) כ״ה נכון בדפ״ר ובכ״י חוץ מכ״י ו״ו א׳ ושם חסרה המלה והחסרון מוכח כי כל שורה ושורה של שיר א׳ היא בעלת תשע מלין ובלי מלת ברחמיו תהיה רק שמונה. [6]) כ״ה בכ״י ל״ד ובכ״י ו״ו א׳ וב׳ וה״ב עצמני ובדפ״ר חזקני והח׳ רייפמאן תקן ללא צורך אזרני. [7]) בכ״י ל״ד וה״ב כסדר. [8]) בכ״י ה״ב אי׳ עוד: „ישמח הכותב ויגל הקורא (ר״ת יהוה) אא״ס“ והיא מהוספת המעתיק. [9]) כ״ה בכ״י ה״ב (כבמקרא ישעי׳ ס״ד, ב׳ ועיי׳ פירש״י) ושיעורו: נוראות שעשית עמדי לא הייתי מקוה עד שנגמר ונשלם ספר הערוך, ובדפ״ר ובשאר כ״י לו נקוה! [10]) כ״ה בכ״י ו״ו ב׳ ובשאר כ״י ודפ״ר להחלימי. [11]) כ״ה בכ״י ל״ד ובדפ״ר ומתאים עם פירוך שבחרוז הבא, ובכ״י ו״ו וה״ב מרוך, ורבינו היה בונה השם המופשט מירוך מן מרך (ויק׳ כ״ו, ל״ו). [12]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י ו״ו ב׳ בהבא ובכ״י ה״ב כל בא ובכ״י ל״ד כלבא (בתיבה אחת) ובכ״י וו׳ א׳ כל בט וצ״ל כל בא ומלת כל מיותרת כי אז תכיל השורה עשר מלות, ושיעורו כמאמר רז״ל (שבת ק״ד.) בא לטהר מסייעין אותו. [13]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י סייעי ואמצי (ואימצי). [14]) על משקל מירוך (הערה י״א) ופי׳ כמו פריכה פי׳ שברון עיי״ע פרך א׳. [15]) כ״ה בכ״י ל״ד אבל בשאר כ״י ודפ״ר צבור (ציבור). [16]) כ״ה בכ״י ל״ד ה״ב ו״ו א׳ ודפ״ר אבל בכ״י ו״ו ב׳ בט״ס חיבור. [17]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ודפ״ר אבל בכ״י ו״ו ב׳ רגוביו ובכ״י ה״ב רגומיו וצ״ל דיגומו ר״ל שבכל דיבור ומלה נוספו לו כמה דוגמאות ועיי״ע דגם א׳. [18]) פי׳ כרוך קשור ובכ״י ו״ו ב׳ ובהעתקת רז״פ במ״ע שלו (ח״ד 359) בט״ס ברוך. [19]) פי׳ ריגוגי (מעי׳ רג א׳) תאותי ובכ״י ל״ד ריגונו ובכ״י ו״ו א׳ רגני וצ״ל ריגוגי וכדאיי בדפ״ר כ״י ו״ו ב׳ וה״ב. [20]) בדפ״ר וכ״י אי׳ בשלישי וכן מעיד בעל שלשלת הקבלה וז״ל בא לידי ספר הערוך כו׳ ישן נושן עם שני שירים אחרים שחבר זה הגאון [רבנו נתן בעל הערוך הנ״ל] המגיד שהשלים זה החבור בט״ו לירח ג׳ שנת דתתס״ה (?) ליצירה שהוא אלף ל״ג לחרבן ואלף תי״ג למנין שטרות וכו׳. וטעה לחשוב שהוא הירח השלישי ולא הוא כי אם בשלישי בשבת וכתב רש״ל ראפופורט (במ״ע השחר הנ״ל) וז״ל אפס כי נראה לי שצריך להגיה בששי במקום שלישי כי ט״ו באדר היה ביום ו׳ גם בשנת תתס״ה וגם בשנת תתס״א ע״כ וכן הגיה לנכון רייפ״מ. [21]) ברור שהוא חודש אדר כי מרדכי הנבזה בעיני המן דרך על

בשנת ד"א[22]) תתס"א[23]) ליצירה ל"ג[24]) ואלף[25]) לחרבן בית קודש החרוך[26])
תֿג[27]) ואלף למניין שטרות לעם כבש לפני גוזזו[28]) סרוך[29])
ימי שנות[30]) פשיטת[31]) סררות[32]) חוקקי[33]) גדף[34]) בקרן[35]) (?) [צ"ל בקרי] מושכי קרוך[36])'
חיל כהגבירי[37]) בזה כן יגבירני[38]) ללמוד וללמד נוולי[39]) (וארוך) [הארוך].[40])
יחליף כוחי לשמור ולעשות פקודיו[41]) לבן[42]) ירוץ מגדל כרוך[43])
אכן[44]) פעולתי לבוראי לחדותי[45]) בקיבוץ משולחים בלא ספר תירוך[46])

בוזהו עיי' מגילי ט"ז. [22]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י רק ד' ובין כך ובין כך אינו נחשב המספר למנין (עיי' הערה 46 בשיר השני) וא"כ גם זה החרוז בעל תשע מלות. [23]) בדפ"ר אי' תתס"ה וכלשון בעל השלשלת אבל כבר העיר בעל סדר הדורות שצ"ל תתס"א. ועיי' ערך מלין צד 75 ובתולדות ר"ן הערה נ"ט ובאמת בכ"י ו"ו א' וב' ל"ד וה"ב אי' לנכון תתס"א. (וכ"ה בערוך כ"י בודליאני וז"ל: ובימי ר"נ איש רומי אשר סידר את ספר הערוך וסיימו בתתס"א לפרט (עיי' מ"ע פראנקעל 468, 1886). [24]) בתולדות ר"נ בהערה הנ"ל כתב רש"ל ראפופורט אלף ל"ג לחרבן ואלף תי"ג לשטרות שוין לחשבון ד"א תתס"א ליצירה ע"כ אבל לפע"ד המנינים האלה אינם מכריעים על האחד כי החרבן נפל בט' באב בשנת 70 למספרם כידוע ואם נוסיף לזה מנין ל"ג ואלף אז נמצא 1103 אבל אם נגיה (כמו שהעירני החי' ווילנער) ל"א ואלף הכל נכון ואז עולה יפה עם החשבון 1101. ובענין מנין שטרות ידוע כי לרוב אנו חושבים ג"א תמ"ח עד התחלת השטרות עיי' היטב מ"ש בעל ערך מלין צד 75 וא"כ אם נוסיף ית"ג ואלף למנין ג"א תמ"ח נמצא תתס"א וזה נגד חקירת רש"ל ראפופורט שכתב בתולדי ר"נ הערה 26 והערה 59 שבעל הערוך נמשך אחרי רס"ג ודעמיה שמתחילים שנת השטרות מן ג"א תמ"ט. [25]) בכ"י ו"ו א' וב' נשמטה בטעות זו המלה. [26]) כ"ה בדפ"ר בכ"י ל"ד, ה"ב ו"ו ב' וכצ"ל בכ"י ו"ו א' תחת בית קודשה הרוך והריפ"מ הגיה ללא צורך הארוך באשר ארכו ימי בית שני כי שנה מימי בית ראשון (כ"ב ג' סע"א). [27]) והוא כמו תי"ג ושנה ככה בעבור שצריך לו לאות יוד בתחלת החרוז. [28]) כ"ה נכון בדפ"ר וכן צ"ל בכ"י ל"ד ושם אי' גוזו ובכ"י ה"ב וכ"י ו"ו א' גוזז. [29]) כ"ה נכון בדפ"ר והוא כלשון הש"ס (ב"ב פ"ו:) שאני בהמה דסרכא ובכ"י הגי' פרוך וגם לזה יש פתרון שפי' פרך ענין אילום (עיי' ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ג תאלמנה יתחרשן יתפרכן ישתתקן) וכיוון רבינו על הפסוק (ישעי' נ"ג, ז') וכרחל לפני גוזזיה נאלמה. והריפ"מ הגיה ללא צורך: ערוך והכוונה לפי דעתו למנין שטרות הערוך ונהוג לעם ישראל ע"כ והנכון כי פרוך הוא תואר לעם הנאלם (או כגי' דפ"ר הסרוך פי' האדוק) ככבש לפני גוזזו. [30]) כ"ה בדפ"ר וכ"י ה"ב ול"ד אבל בכ"י ו"ו א' ימי שנים ובכ"י ו"ו ב' ימות שנות. [31]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י ה"ב ול"ד פשיטות ובכ"י ו"ו א' וב' פשוטות. [32]) כ"ה בדפ"ר וכצ"ל בכ"י ו"ו א' וב' וה"ב במקום סדרות וצ"ל בשני רישין והוא כמו סרורותא דמתא (קידוש' ע"ו:) סרורותיה דמר (פסחי' ק"ד:) פי' ממשלה ובכ"י ל"ד הגי' מרדות וגם זה נכון עיי' בסמוך. [33]) כ"ה בדפ"ר וכ"י ו"ו א' וה"ב ול"ד אבל בכ"י ו"ו ב' חקקי. [34]) כ"ה נכון בכ"י ל"ד, ובדפ"ר בכ"י ה"ב גרף, וכ"י ו"ו א' גדה, וכ"י ו"ו ב' גרה. [35]) לי' בכ"י ו"ו א' ובשאר כ"י ודפ"ר אי' בקרן ולפי מ"ש בההערה הבאה צ"ל בקרי. [36]) בתחלה הייתי סבור שהוא carruca עגלה עיי"ע קרכין ורציתי לומר כדעת הריפ"מ שכונת הטור הזה כי מנין השטרות שהוזכר בטור שלפניו החל מעת התפשטות מלכות היונים אשר גזרו עלינו לחקוק גדופים על ה' בקרני השורים המושכים את העגלה עיי' ב"ר פ"ב ירו' חגיג' פ"ב דע"ז ע"ד ויעויין בב"ר פט"ז פמ"ד ויק"ר פי"ג ופט"ו תנחומ' תזריע סי' י"א וחשך זה מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ע"כ (ועיי' פיוט ליוצר לשבת שני של חנוכה). ואחר עיון חזרתי מזה כי לאפושי דיבורא למה ליה למה האריך רבינו כל כך בענין מנין שטרות בשני טורין ולמה לא הביא ג"כ מנין מספרם הנהוג היינו מספר הנוצרים אחרי שדק להביא שארי מנינים והוא מנין שני יצירה, חרבן ושטרות? אי לזאת שמחתי כמוצא שלל רב לשמוע מאת אדוני מורי חמי ד"ר בעטטעל. היים זצ"ל כי באמת רבינו חש למנין הנוצרים בזה הטור ואם נגיה תחת בקרן: בְּקָרֵי (מל"מ ויק' ל"ג, כ"ג והלאה). אז תיבות „גֹּדֶף בְּקָרִי מוֹשְׁכֵי קָרוֹךְ" הם ממש גימטריא 1101 (עיי' לעיל הערה 24) והוא דתתס"א ליצירה ל"א ואלף לחרבן תי"ג ואלף לשטרות, ופי' פשיטת סררות כמו סרי סוררים ופי' מושכי קרוך (= crux צלם) הם הנושאים צלם היינו נוצרים. [37]) כ"ה בכ"י ל"ד ודפ"ר, ובשאר כ"י בהגבירי. [38]) כ"ה בדפ"ר ובכ"י יגבירי. [39]) בדפ"ר בו לי (והריפ"מ טעה לציין בו לו) בכ"י ו"ו א' כוולי וכ"ה בכ"י ל"ד וצ"ל נוולי וכדאי' בכ"י ו"ו ב' וה"ב ועיי"ע נול ב' שפי' ארג והשם נוולא ובל"ס נַוְלָא אריגה ומסכת עיי' פשיט' הסורי' לישעי' ל"ח, י"ב ותרג' שם וכונתו כן יגבירני ללמוד וללמד נוולי הארוך פי' מסכתי ואריגתי הארוכה היינו ספרו הערוך ועיי"ע מסכת ומ"ש כי גם בדרז"ל החבור נקרא מסכת כמו אצל הפרסיים naçka (נוסחא ע"ש) — והריפ"מ הגיה במקום בו לי וארוך: בלי להאריך כמאמרם (פסחים ג':) לעולם ישנה אדם תלמידו דרך קצרה, אבל מה יעשה עם הגי' נוולי? [40]) כצ"ל או אולי צ"ל הערוך ור"ל מסכתי וחיבורי: הערוך. [41]) בכ"י ו"ו א' הסר בטעות ובלי זאת המלה הטור יכיל רק שמנה תיבות. [42]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו ב' וצריך לנקדו לְבֵן עיי' ההערה הבאה ובכ"י ו"ו א' ול"ד לבי ובכ"י ה"ב ודפ"ר לבו וצ"ל לבן. [43]) כ"ה נכון בדפ"ר וכ"י ל"ד וה"ב וכצ"ל בכ"י ו"ו א' במקום ברוך, וכרוך הוא תרג' בְּצוּר עיי"ע כְּרָךְ (ה"ד, שכ"ב) וכונתו לשמור ולעשות פקודיו לְבֵן היינו לטובת הגאה של אדם הרץ במגדל בצור וכענין שכתוב (משלי י"ח, י') מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב, והריפ"מ הגיה לבל ירוץ וכתב מה שכתב. [44]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י ה"ב אבל ובשאר כ"י בט"ס אבן. [45]) כ"ה נכון בכ"י ו"ו א' ול"ד פי' לשמחתי ובכ"י ו"ו ב' לחרותי ובכ"י ה"ב לחלחי ובדפ"ר לחקותי ועיי' ההערה הבאה. [46]) כ"ה בדפ"ר וכ"י ה"ב ו"ו ב' ול"ד, ובכ"י ו"ו א' בלי יו"ד תרוך וצ"ל תירוך פי' ספר כריתות כמו בתרג' הירו' (דברים כ"ד,

למען (ייחוד)[47] שם קדשו ימהר להכחיד זובחי[48] לאין במו[49] צירוף[50]
חיש יחיש להעלותינו[51] אבר באין עיוף[52] וכישול[53] וניתוק[54] שרוך
זקוף יזקוף[55] כפופים למכת[56] מחוצים ולחוצים[57] ירבה תירוף[58] וארוך[59]
קרננו ירום בכבוד בכת[60] שלישית יזכינו להשתעשע[61] בעולם ארוך

II.[1]

נדר[2] נדרתי לאל[3] ושילמתי[4] כהוגן וכשורה
תרננה שפתי כי לך אזמרה ואשירה[5]
ניב מוצא שפתי חיל בזירזתני[6] לנטורה[7]

א׳) להעתקת ספר תירוכין וכיון לישעי׳ נ׳ א׳ אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, ושעור הטור אכן פעולתי (הערוך) לבוראי להרותי פי׳ לשמחני בקרב ישראל המשלחים בלי ספר כריתות כלומ׳ המפוזרים בגלות ואולי במקום לחקותי בדפ״ר צ״ל להגות היינו ללמוד וללמד את הערוך בקיבוץ ישראל המפוזרים בגלות או לחקותו פי׳ לעשות הערוך קבוע בין ישראל וכענין שכתוב (ישעי׳ ל׳, ח׳) כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם. והריפ״מ הגיה ללא נכון: אכן פלילתי לבוראי לחיותי. [47]) יש למחוק שלא יכלכל הטור עשר תיבות. [48]) ויותר נכון בקו: זובחי׳ היינו זובחים. [49]) בכ״י ל״ד וה״ב כמו ובדפ״ר במ׳ וכ״ה בכ״י ו״ו ובכ״י ב׳ בניו. [50]) כ״ה נכון בכ״י ו״ו ב׳ ול״ד וה״ב, ובכ״י ו״ו א׳ ודפ״ר צרוך ותרג׳ יזבחו לשדים לא אלוה (דברים ל״ב, י״ז) דבחו לשדין דלית בהון צורך. [51]) בכ״י ו״ו א׳ לה עלותינו וצ״ל כבדפ״ר ושאר כ״י להעלותינו על שם (ישעי׳ מ׳ ל״א) יעלו אבר כנשרים. [52]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ גל״ד ודפ״ר, ובכ״י ה״ב בט״ס ענוף. [53]) כ״ה נכון בכ״י ל״ד וה״ב, ובכ״י ו״ו א׳ כושל ובד״ר כשל וצ״ל כישול במשקל עיוף. [54]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ וב׳ ול״ד ודפ״ר וכצ״ל בכ״י ה״ב ונתוק וצ״ל וְנִתּוּק וכיון לפסוק (ישעי׳ ה׳ כ״ד) אין עיף ואין כושל ולא נתק שרוך נעליו. ורבינו בונה שמות מופשטים כישול עיוף ניתוק. [55]) כ״ה בדפ״ר ובכ״י חוץ מכ״י ו״ו א׳ ושם זוקף יזקוף. [56]) בכ״י ו״ו א׳ למנת וצ״ל למכת כדאי׳ בשאר כ״י ודפ״ר. [57]) לי׳ בכ״י ו״ו א׳. [58]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳ ובדפ״ר וכ״י ה״ב תרוף והוא כמו תרופה (יחזק׳ מ״ז, י״ב) וכן וארוך קצור מן ארוכה (ירמי׳ ל׳, י״ז). [59]) עיי׳ ההערה הקודמת וכן פי׳ הריפ״מ. [60]) בכ״י ל״ד בבת וכ״ה בכ״י ה״ב ובדפ״ר לנכון בכת שלישי וצ״ל שלישית וכצ״ל בכ״י ו״ו ב׳ תחת כבת שלישית: בכת שלישית וכ״ה בכ״י ו״ו א׳ וכיון לחגיגי׳ י״ד: אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית ע״ש פירש״י ורש״ל בהשחר הנ״ל, והריפ״מ הגיה: לבית שלישי. [61]) כ״ה נכון בכ״י ל״ד, ה״ב, ו״ו ב׳ ובכ״י ו״ו א׳ להשתעש וצ״ל להשתעשע ובדפ״ר שישתעשע וצ״ל שנשתעשע.

אחי״ה [1]) השיר הזה נדפס מדפ׳ ראשון במ״ע פראנקעל (ח״ד 360) בקצת טעיות וכ״ה בדפ״ר באוצר ספרי עדת עמנואל בנויירק (וכעת בעקד ספרים של Columbia College). ודע כי בכ״י ל״ד אחר הסיום של שיר ראשון יש הוספה כזו: „נדר נדרתי לאל ושילמתי כהוגן וכשורה ניב מוצא שפתי חיל כזירזתני לנטורה יתירות וחסירות פתוח וסתום בלי תמורה״ הרי שסופר העתיק הטור הראשון השלישי והחמישי והתרשל עד כי החדיל להעתיק כל השיר הארוך וכן לא הועתק השיר השני לא בכ״י ו״ו א׳ וב׳ וה״ב. וחבל על דאבדן. וגם בכ״י קאהוט לי׳ ואי׳ תחת זה בסוף אות תיו יזה״ל: נשלם ספר ערוך תהלה לאל ברוך ושולחנו לכל ערוך ובו הענין מוצא בכל אשר הוא רוצה תיבות קלות וחמורות ממשניות והגדות וגמרות וכמה פירושין נמצאו בו והכמות גדולות בקרבו.

שכל האדם יחשף — בדברים שלש בתבונות:
אם בכתיבות גם בשליחות — השלש היא המתנות:
בכתב אמת מורה שכלו — טוב שכל יקר מהונות:
שליח מורה חכמתו — אם לחשות גם לענות:
המתן אות על נדבתו — נדיב מימיו נאמנות:

[2]) השיר הזה משפטו להיות בראש הספר כעין הקדמה ובפרט שסוף החרוזים „מה ששמעתי וראיתי וסברתי בערך לשטרה״ וכו׳ הוא כעין התנצלות שלא יחשדוהו כי פירושיו גנובים הם על ידו עיי׳ מ״ש במבוא בח״א צד IV יען כן מן הראוי להעתיקו בפתח הספר כדרך הקדמה אבל הסופרים הנמהרים דלגו השיר הארוך הזה אולי גם מחסרון ידיעת הלשון שבשיר שנהג בכבידות. וקצת פירוש תראה במבוא הנ״ל וקצת במ״ע השחר הנ״ל וכולו מבואר ע״י הריפ״מ במ״ע הנ״ל כפי דרכו כמו שתראה למטה בההערות הן לחסר והן לשבט. כל טור וטור בעל שש תיבות, והתיבות הנקשרות במקף נחשבו כתיבה אחת כמו ויחי־עוד, מה־רב. ובעל השלשלת הקבלה ראה גם השיר השני אך שגה ברואה עיי׳ הערה 21). [3]) נשמט בטעות בהעתקת הריפ״מ כי אז יכיל הטור רק חמש תיבות. [4]) רבינו כתב (כמו לרוב פעמים בספרו הערוך וכדרך הסופרים האיטלקיים) בכתיבה מלאה ולא עשה יפה הריפ״מ לשנות פני השיר בהסרת המלואים משני השירים אף אם הם זרים לרוח קוראי זמננו. [5]) בהעתקת רשד״ל (במ״ע השחר הנ״ל) אשירה ואזמרה ונכון כבדפ״ר אזמרה ואשירה להשוות ג׳ אותיות האחרונות שבחרוז עם סוף המלה שבחרוז הקודמת (כשורה) עיי׳ רש״ל ראפופורט שם, וכיון על הפסוק (תהלים ע״א, כ״ג). [6]) הריפ״מ הגיה ללא צורך: אזרני. וכונת הטור: תרננה שפתי על אשר זרזתני בחיל לשמור ניב ומוצא שפתי לכתוב ס״ת והוא הנדר שנדר. [7]) בדפ״ר לנטירה וצ״ל כמו בכ״י ל״ד

בתגין וזיונין[8]) (בדתתגא[9]) [צ״ל כדת תגא, או: כדתניא] להדר ספר תורה
יתירות וחסירות פתוח וסתום[10]) בלי תמורה
ריש שיטה לסדור וחצי בדקדוק להיאמרה[11])
ביד שמואל הסופר מן טרנטו[12]) העירה
יפוי[13]) מטפחת ושושיפא[14]) ביד רחל הצעירה.

יגוני[16]) הורב[17]) בארבעה שחינני[18]) אזור בגבורה
חוצבי [צ״ל חוּצָּבוּ] סימני אב המון ילדים [19]) להגבירה[20])
ילדים (סימני) [צ״ל סוּמָּנוּ] יחי ראובן[21]) ויחי־עוד[22]) להישמרה
אותתו[23]) ילד ילד[24]) מה־רב טובך[25]) להיטמרה[26])
לריק הסימנין[27]) ואחד לא נתקיים בגמירה
שוכלתי[28]) מהם ורוחי חובלה עליהם להיצמרה[29])
ראשון היה בשלשים יום י ח י א ל נקרא[30])
השני ב נ י מ י ן כבשמונה שנים נותן בנקרה[31])
השלישי ש ב ת י בן שלש הכנסתיו לקבורה
הרביעי לא זכיתי למוהלו[32]) ונפשי שבורה

הנ״ל (בהערה 1) לנטורה להשותה עם „תורה“ של חרוז הבא. [8]) בדפ״ר בט״ס וזיזינין צ״ל וזיונין עיי״ע זיון (ח״ג, רפ״ו) פי׳ הדור וכתור של אותיות שעטנ״ז ג״ץ. [9]) כ״ה בהעתקת רשד״ל ורש״ל ראפופורט (במ״ע הנ״ל) הגיה כדת תגא וכיון למאמר רבא (מנחו׳ כ״ט: הובא בע׳ זיון) אבל אז מלה אחת יתירה ומזה הטעם נ״ל להגיה כדתניא עיי׳ שבת קל״ג: דתניא זה אלי ואנוהו וכו׳ ע״ש ובדפ״ר אי׳ כד דתנא וצ״ל כדתניא. [10]) עיי׳ בצורת פתוחה וצורת סתומה ב״י לטור יו״ד סי׳ רע״ה. [11]) שם ובש״ע שם ס״ק ב׳. [12]) או עיר Taranto או עיר Otranto ועיי׳ כפר הישר לר״ת ע״ד וערציעהונגסוועזען להי גידעמאן ה״ב י״ז. [13]) השם המופשט עיי״ע יפה והריפ״מ הגיה ללא צורך יָפְיוֹ. [14]) עיי״ע ששפה תרג׳ המעטפות, השמלה, אדרת: שושיפא. [15]) אינה בתו כי מטור „שוכלתי מהם“ וכו׳ נראה שלא נשאר לרבינו גם בת עיי׳ רש״ל במ״ע השחר. [16]) ענין חרש, לכן הפרדתי בין הדבקים ע״י קוים. [17]) פי׳ יגוני נתרבה ע״י מות ארבעת הילדים אשר חנני ה׳ בהם. הורב (בדפ״ר בט״ס חורב) הוא במשקל הוגד. [18]) כ״ה בדפ״ר ובהעתקת הריפ״מ בטעות חונני וראוי להיות שחִנַּנִי בקל. [19]) רש״ל ראפ׳ במ״ע הנ״ל נדחק לפרש וז״ל סימני כמו שימני מלי אשימנו לאב והיו כותבין סמ״ך במקום שי״ן שמאלית אף במלות שלא נמצא כן מתלמוד וכו׳, והריפ״מ הגיה הוּצָּבוּ ופי׳ כמו המחצבת רהב (ישעי׳ נ״א, ט׳) המתורגם תברית גברא ע״כ ולי נראה שהוא מל״מ (שם א׳) הביטו אל צור חצבתם כלומר הוּצָּבוּ היינו נתקקים היו הסימנים להיות סימני אב המון ילדים ואם גם נותנו לילדים סימנים טובים לציינם בפסוקים להועיל להם לגדלם על ברכי התורה ולהצילם מעין הרע וכדומה כעין סגולה ועיי׳ רש״י חולי׳ צ״ה: ד״ה בינוקא וכן דרשו רז״ל הציבי לך ציונים (ירמי׳ ג״א, כ׳) בענין סימנים עירו׳ נ״ד סע״ב בכל זאת לריק הסימנין תקותו נשארה מעל כי לא נתקיימו הסימנים שנתן אב המון ילדים לבניו כי מתו בניו. [20]) כ״ה נכון בדפ״ר ופי׳ כמו גבורה אבל בחר לזה המשקל כי בטור הקודמו כבר שמש בזו המלה, והריפ״מ הגיה להכבירה: על הכבירו המון ילדים. [21]) דברי׳ ל״ג, ו׳ יחי ראובן [ואל ימות] והוא הסימן שסוּמן בו הבכור י ח י א ל כנראה מבסמוך ולפי זה לא היה לרבינו בן בשם ראובן כשגיאת בעל ש״ק שהבין מתוך הטור הזה שנתקיים לו בן והוא הגדול ושמו ראובן ושגיאתו ממה שאי׳ ויחי עוד ל ה י ש מ ר ה ועיי׳ רש״ל והריפ״מ.. [22]) תהלים מ״ט, י׳ ויחי־עוד [לנצח לא יראה השחת] וזה מ״ש להשמרה כלומ׳ שיהיה בן השני הזה נשמר שלא יראה השחת ובחר זאת המלה כדי להשותה עם להיטמרא שבחרוז הבא. [23]) אוּתְּתוּ ר״ל שנצטיינו באותות כמו אף ברי אותת בדברי קליר (רש״ל במ״ע הנ״ל). [24]) הולד השלישי היה מצויין בפסוק (ישעי׳ ט׳, ה׳) יֶלֶד יֻלַּד לנו וגו׳. [25]) והרביעי בפסוק (תהלים ל״א, כ׳) מה־רב טובך [אשר צפנת]. ובענין כתיבה ע״י מקוף עיי׳ לעיל הערה 2. [26]) רומז על אשר צ פ נ ת שבמקרא. [27]) עיי׳ הערה 19 ובמר רוחו קרא לריק הסימנין היפך דעת אומרים סימנים מילתא היא (כריתות ו׳ רע״א הוריות י״ב.). [28]) כמו שֻׁכּוֹלְתִּי ואולי כצ״ל. ומה שכתב רב בנימין במסעיו שראה ברומי נ כ ד בעל הערוך כבר הוכיח רש״ל ראפופורט (מ״ע הנ״ל) כי נכד נקרא ג״כ בן אח או בן אחות או לזרע הבן ההוא ועיי׳ ג״כ צונץ במ״ע גייגער ח״ג, 46. [29]) והוא מן צמרמר (תהלים ל״ח, י״א) עיי״ע צמר ה׳ ופי׳ רוחי חובלה על מיתת הילדים עד שתצמר ותרעד. [30]) על שם אביו ומזה קצת ראית שאז אביו של רבינו כבר הלך לעולמו (מבוא .II). [31]) מלשון בנקרת הצור (שמות ל״ג, כ״ב) ופי׳ בנקרה: לקבורה ושנה הלשון אודות לקבורה שבחרוז הבא. [32]) עיי׳ הערה (59) לרש״ל בתולדות ר״נ ומת

נאמן עלי הדיין בכל אשר (הוקרה) [צ״ל היקרה][33])
צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא[34])
זאת נחמתי בעניי (כי הדריכי[35]) [צ״ל בהדריכי] ביראתו הטהורה
כנגד פניי תמיד יראתו בקדושה ובטהרה
ותקוותי לסריות[36]) (ולהישפט פני אש כוערה)[37]) [נ״ל ולמשפטי אני אשכב ואעירה]
והמיתי[38]) (והמתי) [צ״ל והמיתי] אחר מצות בוראי להעירה
אבי סוכים[39]) ורבן שלכל גודרי גדירה
לדורות קבע[40]) מצוה לשוגגים בית דירה
בוחן כליות כל צעדים סופר בספירה
לי אני עבדו[41]) ברחמיו זירז בהפירה[42])
לתקן (מצוה) [מקוה] קבועה מקום ראוי להכשירה[43])
לטבול שם בצניעות כל צנועה וכשירה
מקור מים חיים בשנת דתתמ״ח ליצירה
בשום ענין לקיחה לא (יתבייש) [יתייבש] להיעצרה[44])
אם יפתק[45]) בערב ישוב לאיתנו בשחרה
לבל יחסר מ׳[46]) סאה כפירוש (רוכב) [רוכבי][47]) צחרה.

שמשיג עליו הריפ״מ בענין התפשטות מנהג רב נחשון גאון למול נפל. [33]) כצ״ל פי׳ שנזדמן לו מל״מ (בראשית כ״ז, כ׳) כי הקרה. [34]) על פי הפסוק (תהלים קט״ז, ג׳) ועיי׳ ברכו׳ ס׳: [35]) כ״ה בדפ״ר וצ״ל בתיבה אחת בהדריכי עבור השש מלות שבהרוז והריפ״מ גרס כי הדריכי והגיה שהדריכי. [36]) כגי׳ רשד״ל בהשחר הנ״ל ובדפ״ר אי׳ לבריות ורש״ל ראפופורט משך ידו מלפרש ההרוז הסתום הזה. [37]) כ״ה בדפ״ר ולא בוערה כבהעתקת הריפ״מ והוא תקן כזה: לְתַקֵּן לַבְּרִיּוֹת וּלְהַיְשִׁירָם אני אש בוערה ופי׳ אני הנני כאש בערה לתקן תקנות לבני אדם ולישר אורחותיהם ולפע״ד צ״ל כמו שהגהתי ולמשפטי אני אשכב ואעירה בכונה על הפסוק (תהלים ל״ה, כ״ג) העירה והקיצה למשפטי ושיעור החרוז אחרי אשר אמר רבינו צרה ויגון אמצא וכו׳ הוסיף לומר במר רוחו תקוותי לְסָרְיוֹת (עיי״ע פי׳ ריח רעה וסרחון) כמאמרם (אבות פ״ד, מ״ד) תקות אנוש רמה ובכל זאת לבו נכון בטוח והוסיף: ולמשפטי אני אשכב ואעירה כלומר אני לבטח אשכב ואייחל למשפט בוראי כי הייתי הומה ומהמה למצות בוראי כבהרוז הבא = אעירה שבחרוז הושוה להעירה שבטור הבא מה שאין כן במלת כוערה, ועוד הגהתי תחת פני: אני, כי פְּנַיי הוא בשני יודי״ן ככתיבת רבינו בטור שלפני זה. [38]) יסוד הטורים האלה הוא (כהערת הריפ״מ) במאמר המדרש ויקרא רב׳ ר״פ כ״ב אוהב מצוה לא ישבע מצות וכו׳ שכל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצוה קבועה לדורות אין לו מה הנאה יש לו תדע לך שהוא כן שהרי משה כמה מצות וצדקות עשה וכמה מעשים טובים היה בידו ויש לו מצוה קבועה לדורות הה״ד אז יבדיל משה ע״כ ורבינו הביא זה המדרש בע׳ המה בחסרון קצת עיי׳ מ״ש בח״ג, רי״ד ושם פירשתי מלות הומה ומהמה מל״ע שפי׳ מבקש בנפש עזה ומפחד עליו, ויש לנקד בטור הנ״ל וְהָמִיתִי וְהֵמִיתִי (קל ופיעל) ולא כפי׳ הריפ״מ שהגיה וְהָמֵתִי וַהֲמִתִי ולא הבנתי איככה יוכל להגיה כמו זה אחרי שהוא בעצמו העיר על ויק״ר הנ״ל שאי׳ שם הומה ומהמה ואח״כ השרש המה והריפ״מ לשיטתו הלך לגרוס בטור שלפני זה אני אש בוערה לכן הגיה הֵמִתִי, והנכון כמו שכתבתי ורבינו נָתַן טעם בזה הטור לכ״ה לבו נכון בטוח לייחל למשפט בוראו לצדקו והוא כי בכל מגמת פניו הָמָה וּמְהַמֶּה אחר תקנות ומצות בוראו. [39]) עפ״י מגילה י״ג. ירד זה משה.. סוכו שנעשה להם לישראל כסוכה ויותר קרוב המאמר בויק״ר פ״א אבי סוכו שהיה אביהן של נביאים שסוכים הפורעניות מלבוא בעולם, אבי סוכו שהיה אביהן של נביאים שסוכים ברוח הקודש וכ״ה בע׳ סך ה׳. [40]) וכן גרס לנכון בע׳ המה: קבע לו מצוה קבועה לדורות אז יבדיל משה וכיון על ויק״ר הנ״ל בפ׳ כ״ב ובנו״ג ויש לו מצוה קבועה וכו׳ ומבואר יותר במכו׳ י׳. אוהב כסף לא ישבע כסף זה משה רבינו שהיה יודע שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש בארץ כנען ואמר מצוה שבאת לידי אקיימנה. וכן רבינו נתן תקן מצוה או יותר טוב (כמו שהעירני חמי מורי ד״ר בעטטעלהיים) מקוה קבועה לדורות. [41]) על פי הכתוב (תהלים קט״ז, ט״ז) אני עבדך וגו׳. [42]) פי׳ זרז אותו לחפור המקוה וק״ל, וריפ״מ מוסיף וגורע והגיה לי עבדו זרז ברחמיו וידו הכבירה! [43]) פי׳ להזמין ולהכין והריפ״מ הגיה תחת מקום ראוי: מקוה ראויה והוא ללא צורך ויותר נראה שצ״ל תחת מצוה: מקוה עיי׳ הערה 40. [44]) פי׳ בכל אופן לקיחת מים מן המקור לא יתייבש (כן תגיה לנכון הריפ״מ תחת לא יתבייש) ולא יחרב מהזיל מים. [45]) עיי״ע פתק ב׳ וש״נ. [46]) מ׳ מספר ארבעים לא נחשב למלה עיי׳ הערה 22 בשיר א׳ ועיי׳ למטה הערה 54). [47]) כצ״ל וכיון על מאמר רז״ל עירו׳ י״ח. עיי״ע רכב. ועיי׳ הערה 77.

טול[48]) (בריך) [כריך][49]) היבנתי בימי ילדות ושחירה[50])
והרציתי[51]) להורי ומורי להטעים ישרו בסחירה[52])
ואיסתברא ליה וקבעה לאלתר[53]) משוב לאחורה
ניהגנו ב'[54]) כותנות בד להלביש מחופשי חירה [נ"ל תורה][55])
פעמים רבות [אמרתי][56]) אחת מהן להיחסרה
ומיאנו לקבל וגראה הדבר כעין בקירה[57])
עד שנפטר אדוני[58]) ומנו התחלתי להבצירה[59])
ומאז קבלו הכל ואין ממאן בפצירה[60])
ואילו עמדנו בניהוג קדמון[61]) לתכריך (צרדא) [צדרא]
מפני מחטטי שכבי היתה גדולה גדירא

---

[48]) עשר שורות האלה מן טול עד גדירא (ולא כטעותו של החי' גידעמאן שמונה השורה הבאה לענין שלפנינו עי' הערות 62 .61) מתחילים ענין חדש ותקנה הדשה. ואעיר פה בכלל כי כונת הטורים האלה היא: בימי ילדותי ושחרותי בינותי מדעתי להמעיט תכריכי מתים היקרים והגדתי זה לאבי ושאלתי מעמו לעיין בדבר במשא ומתן של תורה בישיבת ובקיבוץ החכמים ולהחזיק את יושר משפטי ויאות לי וקבע אותו לאלתר ועשה כן המנהג לחוק ולא יעבור ומאז נהגנו בין החרדים אל דברינו והסרים אל משמעתינו להלביש את המתים אך בשני תכריכי בד ופעמים רבות אך בתכריך אחד אבל המון העם מאנו לקבל זה המנהג כי נראה להם כמו אפקרותא אבל מעת פטירת אדוני שציוה לפני מותו להלבישו בהמעטת התכריכים למדו כל הקהל להתנהג ככה ואלו עמדנו במנהג הראשון (ר"ל במנהג רב פפא עיי' למטה בהערה 61) להלביש את המתים אך בתכריך צדרה בר זוזה אז היינו לגדור גדר גדול בפני מחטטי שכבי שלא היו מחטטים אחרי תכריכים של מת בכך, ובגוף הענין שיער כן הריפ"מ ועל הפרטים עיי' בהערות הבאות. [49]) ודע כי במבוא (ח"א, III) רציתי לשער כי בימי ילדות ושחרות רבינו היה מוכרח להעמיס על כתפו כריך וצרור וכו' וחרטתי בזה ותיקנתי שגיאתי בסוף ח"א, שמ"ב (ובמ"ע גייציים עיי' הערה 1 בשיר א') ואמרתי אני בעצמי וגם שמעתי אח"כ מאחרים שכונת רבינו היתה על מאמר ברכו' מ' רע"א וכן שיער ר"מ גידעמאן במ"ע גרעטץ (חכ"ז, 284). אבל אחר עיון רב דעתי נאמנה כי רבינו לא כיון לדין טול בריך אינו צריך לברך כי מלבד שאין עליו כל חולק כי אם על הבא מלח הבא לפתן ועל גביל לתורי ועוד מלבד שאין ענינו אצל התקנות שלפניו ולאחריו וכההערת הריפ"מ אי אפשר לומר שרבינו כיון למאמר טול בריך להורות בזה הדין כי בעי' גבל אי אשר שם ביאר זו הסוגי' באופן פשוט הלך רבינו בעקבות ר"ח ז"ל כדמוכח מאו"ז הל' ברכו' המוציא סי' קמ"ה וכמו שהעירותי בע' גבל (ח"ב, רכ"ה הערה 5) וא"כ אין כאן מקום להתפאר על עצמו שבימי ילדות ושחירה הבין זה הדין הפשוט אשר בפירושו נמשך אחר ר"ח כמנהגו, אבל אם נכוון מאמר טול (בריך) [כריך] בענין תכריכי מתים הכל נכון ויישר. ואין אצלי ספק שרבינו בכונה משתמש בלשון הגמרי „טול כריך" (כגי' הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בחולי' פ' כסוי הדם סי' ו' ע"ש) רק בהוראת תכריך (וכמאמרו לתכריך צדרא) ופי' כריך בל"ס עטיפה וכן בדברי רז"ל ענין מחצלאות לעטיפה עיי"ע בד א' וע' כרך א' ומ"ש. ובנו"ג טול ברוך ובכ"י ש"ס טול בריך והריפ"מ הגיה זול כריך הבינותי וכו' ולא הוצרכנו לזה כי רבינו בכונה משתמש בלשון הגמרא רק בהוראה אחרת. [50]) פי' כמו שחרות, תשחורת. [51]) פי' ספרתי כמו הרצה דברים וכו' חגיגי' י"ד: עיי"ע רצה. [52]) פי' מלשון תרגי' ענין היקף וישיבת הכמים בהיקף ועגולה עיי' סופרי' פי"ט הלי"א ועיי' ראבי"ה פכ"א. [53]) במ"ע פראנקעל (ח"ה, 361) נדפס בטעות לאתר. [54]) שם בטעות בכותנות וצ"ל ב' כותנות כדאיי ברפ"ר ומספר ב' אינו מונה להיות מלא (עי' הערה 46). [55]) תואר למתים כמאמרם שבת ל'. כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות (וע"ש קנ"א: ונדה ס"א:) וחמלה לאחורה מקבלת היטב לעומת מלת תורה וכצ"ל תחת חירה וכהריפ"מ. [56]) השלמתי זו המלה כי בלעדה כנגע הסרון נראה לי בבית זה שכל טורי השיר השני הם בעלי שש מלות ורק בטור זה יש חמש, וכונתו פעמים רבות רציתי להחסיר אחת מן הכתונות. [57]) פי' כמו הפקר עיי"ע הבקר (ועיי"ע הפקר) והכונה מאנו לקבל התקנה שנראתה בעיני המון עם כעין הפקרות לנגוע במנהג ישן אף אם הוא מנהג שטות. [58]) נראה שכיון על אביו. [59]) מלי התרגי' ורז"ל בציר, בצירה פי' המעטה. [60]) מל"מ הפצר (ש"א ט"ו, כ"ג) [61]) כיון לספור מ"ק כ"ז: כתובו' ח' סע"ב ועיי' תוספתי' נדה ספ"ט בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו וכו' עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאדינא נהוג עלמא אפי' בצרדא דבר זוזא ע"כ וגי' רבינו בע' צדר: צדרא וכצ"ל כאן ועולה יפה עם גדירא בהחרוז הבא (ובדפ"ר בט"ס בצררא) וכונתו אלו החזקנו במנהג הטוב והישן לעשות תכריכים למתים צדרא (עיי"ע צדר ומ"ש) מלבד שלא היתה הוצאת המת קשה על קרוביו עוד היה לנו בזה גדר גדול לפני מחטטי שכבי (יבמות ס"ג: ועיי"ע חבר ב', חט ו' ומ"ש) ר"ל הם הגזלנים הפותחים את הקברות להפשיט תכריכי המתים מעליהם, וכנראה יד מחטטי שכבי היתה תקיפה בימי רבינו לפתות את הקברות ולגזול את המתים. וזהו מנהג הקדמון שנזכר פה והחי' ד"ר גידעמאן (במ"ע הנ"ל) טעה להעלות בהיפך השיעור: אלו היינו עומדים במנהג הקדמון אז היינו חוששים חילול הקברות! ועוד טעה לגרוס בחילול (בטור הבא) וטעה לחשוב כי זה הטור שמתחיל

(בחילול[62]) [בהילול] (שלישי שלבן אחי) [בן שלישי שלאחי][63]) הגדול בשורה
חזיתי מזירקא טוויה[64]) והדם (קדוש) [קרוש בשרירה[65])
כזית במקום אחד שהיא היתה (מתרה) [נ"ל מתורא][66])
(וקיבלתי) [וקבעתי][67]) להבדיל גידי צואר (לדמות) [לרמות][68]) לעפרא
ושאמרו רבותי[69]) חתכיה ומלחיה ושפיר לקדירא
בשנתחלחל[70]) בשחיטה ואי לא אסור למדורא
בקיבוץ לעסק תשובה (היפקתי) [צ"ל הקפתי][71]) זו הסברה
וקיבלו עליהם זו התקנה[72]) רבי החבורה.

(ובעונינו) [ובענייננו] היכננו[73]) (אבי) [אני] ואחי כנסת מפוארה
שם הנכבד והנורא במורא שמה לפארה
בירח אחד בד' תתס"ב נשלמה בהדירה
והתחלנו ליחד ייחוד רם ונשא בתדירא
יהי רצון מלפני הפודינו מכל צרה
מלהתנודד ממנה עד ביאת חמוץ מבצרה[74]).

והעירי אשר בידו הכל (כל יוצר) [כליוצר][75]) פחרא[76])
לסדר ספר הערוך לכל רוכבי צחרה[77]).
תיבות הקשות מתורה שבעל פה[78]) לחברה

באמת ענין חדש שייך עוד לענין הקודם. [62]) אין ענינו חילול הקברות (עיי' הערה הקודמת) כי אם צ"ל ההילול מדרז"ל הלולא עיי"ע בח"ג, ר"ט פי' משתה חתונה. [63]) תקנתי עפ"י ההערת הריפ"מ. ויתכן שמוסב תואר גדול בשורה על האח שהיה חשוב אצל הפאפא ואולי את בנו ראה ר' בנימין טורילא ג"כ חשוב אצל הפאפא והוא ממלא מקום אביו, או שמוסב גדול בשררה על ר' דניאל בעצמו אחי ר' נתן שאפשר שגם הוא חשוב בחצר המושל וקצת זכר לדבר מה שסופר בעי' פרקופי ששאל ר' דניאל לדיין אחד פילוסופי גרמטיקו נראה שהתערב עם חכמים עכ"ל רש"ל ראפופורט במ"ע השחר הנ"ל. [64]) כצ"ל במקום טוזיה ועיי' פסחים ע"ד: חולין צ"ג: אומצא ביעי ומזירקא וכו' ועיי"ע אמץ אי מזרק א'. [65]) פי' בחוזק. [66]) הריפ"מ הגיה: שהיתה חמימות יתירה ור"ל במקום אחד מן המזירקא היתה חמימות יתירה וע"ז נקרש שם הדם כזית ע"כ. ולי נראה שצ"ל מְתוּרָא ר"ל משור דיש חילוק בין תרנגולת דמותר ובין רישא דשור דאסור משום קרום של מוח שיש בו דם ולכך גם המוח אסור שמתבשל בדם הקרום עיי' תוספו' חולי' צ"ג: ד"ה רישא ורא"ש חולי' סי' ט"ו וז"ל ויש לחלק דדוקא בראש של בהמה שיש עצמות ודברים המעכבים את הדם לצאת וכו' (ועיי"ע רש ב') וזה מ"ש כאן רבינו הדם היה קרוש בחוזק כזית במקום אחד בראש של תורא ומאחר שהיה הדם נצרר אינו יוצא לעולם וזה מה שהוסיף לומר וקבלתי ויותר טוב וקבעתי להבדיל גידי צואר לרמות (כצ"ל) לעפרא וכן כתב הרא"ש שם וגם חוטין שבלחי אסורין אם לא חותכן וכ"ה בתוספו' שם והוסיף טעם: משום דם כדאמר לקמן (חולי' קל"ג.) ע"כ וכן כתב האו"ז הל' שחיטה סס"י שע"ג דחוטי צואר אם לא ינקבם בשעת שחיטה הדם נצרר בהם ואינו יוצא לעולם ע"כ. 67. 68) עיי' ההערה הקודמת. [69]) כונתו: רבותינו שבש"ס חולי' ופסחיי הנ"ל. [70]) פי' מענין חל י"ב פי' נבוב ונקוב וכדאמרן בהערה 66 אם לא ינקבם בשעת שחיטה אסור. [71]) כצ"ל מלשון היקף ר"ל הרציתי בשיבה סחור סחור זו הסברה (עיי' הערה 52) והקפתי בישיבת חכמים זו הסברה שאם לא נתחלחל בשחיטה אסור לעולם. והריפ"מ הגיה ללא צורך חזקתי זו הסברה. [72]) כי באמת היה תיקון העולם כי העולם נהג להיתר באשר סמכו על פסק דין הגמרא (חולי' ופסחי' הנ"ל) חתכיה ומלחיה אפי' לקדירא נמי שפיר דמי. וְרַבֵּי החבורה קיבלו עליהם תקנת רבינו הנ"ל. [73]) הריפ"מ הגיה בָּנִינוּ אני ואחי ובלי ספק במקום אבי צ"ל אני כי כן מורה היכננו וכן הזכיר בעל ש"ק הוא ואחיו ובית אביו עשו כנסת ע"כ. [74]) עיי' ישעי' ס"ג, א' ומכות י"ב. ועיי' פירש"י. [75]) צ"ל בתיבה אחת שלא יכיל הטור שבע מלות. [76]) פי' פחרא (עיי"ע) חרס וכונתו על ל"מ (ירמי' י"ח, ו') הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל. [77]) עיי' הערה 47. [78]) אף אם לפעמים יביא גם מלות הנמצאות רק במקרא או בתרגומיי אם בודדות או מועטות הן או שיש לו פתרון חדש על המלה או שמובא המלה זו כאמר בתלמוד וצריך לפרשו (עיי' בתולדו' ר"נ הערה 7 והלאה) בכ"ז רוב בנינו ורוב מנינו של הערוך הָטֶבַע

כל אשר יבקשנה ימצאנה במהרה לשברה[79])
בלי עצבון ועמל במקום שהיא מובהרה[80])
שבח הוד ותפארת לעימיה שרא נהורא[81])
שיעצני והשכילי [ללכת[82]) בדרך הטובה והישרה
מה ששמעתי וראיתי וסברתי[83]) בערך לשטרה[84])
כתפוחי זהב במשכיות כסף בלי לסתורה[85])
כשיזכירוני[86]) בזה הספר שפתי (לרבב כדגורה) [לרבב בדגורה]
בסתר פניו להחסות באהלך עולמים אגורה.

על התיבות הקשות שבתורה שבעל פה וכן איי בשער של הערוך דפ״ר וקבץ כל מלה חמורה ש ב ת ל מ ו ד בספר הזה וסדרו על עשרים ושתים כנגד עשרים ושתים באלפא ביתא למען ירוץ הקורא בו וימצא שאלתו (בנחץ) [בנחת] עכ״ל. [79]) מלשון לשבר את האוזן עיי״ע סבר, שבר ומ״ש. [80]) והוא מל״מ (איוב ל״ז, כ״א) בהיר הוא בשחקים שפי׳ ענין זוהר. ובמ״ע פראנקעל (ח״ד 361) בטעות: מובחרה ועיי׳ בסוף ח״א צד שמ״ב, והריפ״מ הגיה ללא צורך מבוארה. ומובהרה הוא לעומת נהורא שבחרוז הבא. אבל בזה רבינו הפריז על המדה כי ידוע לכל מבין כי כמה וכמה פעמים המלות אינן במקום הראוי לסדרם ולא ירוץ הקורא בו ותהלה לאל **בערוך השלם** הכל יבא בסדר נכון על מקומו בשלימות ובזה ו ב מ פ ת ח ברוך לחונן דעת החזרתי עטרה ליושנה. [81]) דניאל ב׳, כ״ב. [82]) יש להשלים כהריפ״מ בעבור המשקל. [83]) עיי׳ מבוא לח״א IV ובספרי ח ין ה ע ר ך. [84]) הריפ״מ הגיה לשפרה ר״ל ליפות ולהדר והנכון לשטרה כדאיי לפנינו בדפ״ר מע׳ שטר פי׳ בל״ע (سطر) כתב בערך וכסדר וזו ההוראה יאותה באמת לחיבור הערוך, ומלת לשטרה מקבלת לעומת ל ס ת ו ר ה שבחרוז הבא, וגם בזה טעה הריפ״מ לגרוס בלי לסחורה ושגה ברואה כי בדפ״ר אי׳ לנכון בלי לסתורה פי׳ מבלי שיסתור ויצפן דבר וכיון למדרש ב״ר ר״פ צ״ג (ועיי׳ ילקוט משלי ר׳ תתקס״א) תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כ״ה, י״א) תרג׳ עקילס הגר וכו׳ דבר דבור על אפניו (שם) מה אופן זה מראה פנים מכל צד כך היו דבריו של יהודה נ ר א ה ל כ ל צ ד וגו׳ (וריש המאמר הביא רבינו בע׳ דסקר ובע׳ חזור) והריפ״מ הגיה ללא צורך: כ ו ל ו ל ס ד ר ה. [85]) עיי׳ מ״ש בההערה הקודמת. [86]) כונת שני הטורים האחרונים על מאמר רז״ל (יבמו׳ צ״ז רע״א סנהדרי צ׳: ברכו׳ ל״א: ירו׳ שקלי׳ פ״ב דמ״ז.) אגורה באהליך עולמים (תהלי׳ ס״א, ה׳) וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים אלא אמר דוד לפני הקב״ה וכו׳ כל ת״ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר עיי״ע דבב (ח״ג, ג׳ ומ״ש). ופי׳ דגורא תרג׳ גל (בראשית ל״א, מ״ו) והוא קבר שהוא צבור אבנים ועיי״ע דגר ומ״ש בח״ג, כ׳: — ובזה ת״ל יצאתי ידי חובת ביאור השני השירים קשי ההבנה.

Buchdruckerei u. Verlags-Geschäft
A. FANTO, WIEN.

INDEX

ad

CITATA

BIBLICA, TARGUMICA, TALMUDICA ATQUE MIDRASHICA,

quae in ARUCH, opere

R. Nathani ben Jechiel Romani,

occurrunt; necnon ad collocationem rerum, quae graviores in Talmud continentur.

Cum collectione VOCABULORUM ITALICORUM, in Aruch repertorum

adnexoque SUPPLEMENTO operis:

„Aruch Completum"

concinnavit

Phil. et Theol. Doctor **ALEXANDER KOHUT,**

Rabbinus Congregationis AHAWATH CHESED

NEW-YORK.

VIENNAE 1892.

Im Selbstverlage des Verfassers.

Buchdruckerei von A. Fanto in Wien.

מפתח

לספר הערוך דרבינו נתן בן רבינו יחיאל זצ"ל

ונלוה אליו מחברת

חין הערך

עם

תשעה עשר רשימות מועילות המאירות והמעירות

על כל הנוגע בלימוד הערוך בכלל ובפרט לעשותו לאוצר כל כלי חמדה ערוך בכל ושמור עד אשר על כל שער ושער שהמבין יפתח יברך ברוך הטוב והמטיב.

הכינותיו אזנתיו ודרשתיו
כיד ה' הטובה עלי בעיון גדול בלהג הרבה ויגעת בשר ורוח

אני

חנוך יהודה באא"מ מהור"ר ישראל קָאהוּט

בעל

הערוך השלם

רב ואב"ד לעדת אהבת חסד בנויאָרק יצ"י.

ווינן תרנ"ב.
בדפוס של אברהם פאנטאָ.

א׳ סדר המערכה לכתבי הקדש עפ״י סדר הפסוקים שבארבעה ועשרים ואיה המה בערוך.

בראשית

פרשה	פסוק	ערך
א׳	ו׳	פרק א׳.
ב׳,	ג׳	פרק א׳.
—	ה׳	סחן.
—	ז׳	נף א׳, פח ב׳.
—	כ״ד	גרע, ער ג׳.
ג׳,	י״ו	פתק א׳.
—	י״ח	דרדר.
ד׳	כ״ב	לטש ב׳
—	כ״ד	גוזמא, עשר אחר ע׳ עסק
ו׳,	ג׳	שבע א׳.
—	י״ד	אמלתרא, כפר ז׳, פח.
—	י״ו	צהר.
ז׳,	י״א	שבע א׳.
—	כ״ג	אבן טועין, מהה ב׳.
ה׳,	כ״ב	חצב ג׳.
ט׳,	ו׳	דיוקן.
י״א,	ג׳	חרם א׳, מר ג׳.
י״ג,	י״א	סמד.
י״ד,	ג׳	חבר א׳
—	י״ט, כ״ב	פרק א׳.
י״ז,	י״א, י״ד	מעש.
י״ה,	כ״ו	פטר א׳.
כ״א,	ח׳	גלם א׳.
—	ט״ו	סח א׳, סחן.
כ״ב,	ג׳	בקע ג׳.
—	י״ג	חז א׳, סבך.
—	ט״ז	חסך.
כ״ד,	ט״ו	כד.
—	כ׳	ער ב׳.
—	מ״ה	כד.
—	ס״ג	שחר א׳.
כ״ה,	ט״ז	טרת.
—	כ״ג	ידיד.
כ״ז,	א׳	כה.
—	י״א	חלק א׳.
—	ל״ו	עקב ב׳.
—	ל״ח	אגר א׳.
כ״ח,	י״ב	סעד א׳.
ל׳,	כ׳	זביל.
—	ל׳	מתי.
—	מ״ב	גוף.
—	מ״ג	פרץ א׳.
ל״ב,	ל״ב	זרח.
ל״ד,	ה׳	חרש ד׳.
ל״ו,	כ״ד	מלאות.
ל״ט,	ו׳	פקל א׳.
מ״ג,	י״א	בטן א׳.
מ״ו,	ד׳	אמץ א׳.
מ״ז,	י״ג	לה ג׳.
מ״ח,	א׳	אסתניד.
מ״ט,	י׳	שבע א׳.
—	י״ז	בקה, ערמון
—	כ״ב	אפרייא א׳.
—	כ״ד	פז ב׳, אבן מסמא.
—	כ״ז	ער ב׳, עד ו׳.

שמות

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	י״ב	קץ ו׳ ע״ש.
ב׳,	ג׳	חמר ד׳.
ג׳,	ה׳	של ד׳.
—	כ״ב	גר ז׳.
ז׳,	י״ב	יוחני א׳.
ח׳	י׳	אמן, חמר ב׳.

פרשה	פסוק	ערך
ח׳,	י״ד	כנמא.
ט׳,	י׳	בע ד׳, פע ב׳.
—	ל״א	גבעל.
—	ל״ב	כונת, חרף ב׳.
י״ב,	ט׳	אברנים.
—	י״ח	זכר א׳.
י״ג,	י״ב	שגר א׳.
ט״ו,	ב׳	הדר א׳.
—	ח׳	גלד ב׳, קף ו.
—	י׳	מנשתפא, שף י׳, צל.
—	ט״ז	מרמטא.
ט״ז,	ז׳	לן ב׳.
—	כ׳	תלע.
—	כ״א	מס ב׳.
—	ל״א	גדגדניות, צפחת.
כ׳,	י׳	מלאכה.
כ״א,	ג׳	גף ח׳.
—	י״ג	צד ג׳.
—	י״ט	צער.
—	כ״ט	תרנגול.
כ״ב,	ה׳	גדש א׳.
—	י׳	הסת.
—	כ״ה	וה.
כ״ג,	ב׳	שקל א׳.
כ״ד,	ו׳	אגן ב׳, נגאן.
—	י׳	תרגם.
—	כ׳	ער ב׳.
כ״ה,	ז׳	אנך.
—	כ״ט	קסיה.
כ״ו,	י״א	קרקס ב׳.
—	י״ב	מרזח.
כ״ח,	י״א	מקב
—	ט״ז	אצבע.
—	י״ז, י״ח	ברק ב׳, נפך.
—	כ״א	מקב.
—	כ״ח	רכס, זח, מרזח.
—	ל״ה	חב א׳.
—	ל״ו	מקב.
—	ל״ח	אפותא.
—	ל״ט	שבץ.
כ״ט,	כ״ג	אנתא.
—	ל״ח, מ׳	תבטש.
ל׳,	כ״ג	טפל א׳.
—	כ״ד	קדה, קצע.
ל״א,	י״ז	נפש א׳.
ל״ב,	י״א	פל א׳.
—	ט״ז	כתב.
—	כ״ה	פצע א׳, שחץ.
ל״ג,	י״ח	ספקלר.
—	כ״ב	כם ד׳.
ל״ד,	ד׳	זבל, פסל א׳.
—	ו׳	ראש.
—	כ׳	עשר (אחר ע׳ עסק).
—	כ״ט	דקרן א׳, זיו.
—	ל״ה	קרן ד׳.
ל״ה,	ל״ג	מלאכה.
ל״ו,	י׳, י״ג ט״ז	חבר א׳.
ל״ח,	כ׳	גרע.
—	כ״ח	חשק, רם.
ל״ט,	ג׳	רקע, ו׳, קץ ו׳.
—	ו׳	יד, מקב.
—	י׳, י״א	ברק ב׳, נפך.
—	כ״א	רכס, זח, מרזח.
—	ל׳	מקב.

ויקרא

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	ג׳, י״ד	עשר (אחר ע׳ עסק)
ג׳,	ט׳	עקץ א׳.
—	י״א, ט״ז	לחם ב׳.
ד׳	ו׳, י׳	אצבע.
—	כ״ז	קבע א׳.
ה׳,	ד׳, ה׳, ו׳	בט א׳, כפר ז׳
—	ז׳, י״א	קבע א׳, בן עוף.
—	כ״א, כ״ה	כפר ז׳.
ו׳,	ט׳	קלע א׳.
—	י״ג	חבת.
—	י״ד	תבשט, רבך.
—	י״ט	קלע א׳.
—	כ״א	שטף א׳.
—	כ״ב	עשר (אחר ע׳ עסק).
ז׳,	ח׳, י״ד	עשר (אחר ע׳ עסק).
ח׳,	כ״ג	אצבע.
—	כ״ו	אנתא
י״א,	י״א	פטתא.
—	י״ז	גז א׳.
—	י״ח	בואת.
—	כ״ב	חרגול.

פרשה	פסוק	ערך
י"א,	ל'	בואת.
—	מ"א — מ"ד	פטתא.
י"ג,	ב'	בהר.
—	ה'	עמוד א' ע"ש. סגר א'.
—	ז'	פס ז'.
—	י'	פך ב'.
—	כ"א	סגר א'.
—	כ"ג	צרב א'.
—	כ"ו	סגר א'.
—	ל'	צהב א'.
—	מ"ב	קרח.
—	מ"ה	פרם, פרע ב'.
י"ד,	י"ב	בית לגין.
—		י"ג, י"ד, ט"ז, י"ז, י"ט, כשר א', אצבע, עשר כ', כ"ד, כ"ה, כ"ח בית לגין.
—	ל"ו	פן א'.
ט"ו,	ג'	מרד.
—	י"ב	שטף א'.
ט"ז,	כ"ו, כ"ח	דרס ג'.
י"ח,	ה'	ערל.
—	כ'	קד ב'.
—	כ"ג	רבע ג'.
כ',	י'	קד ב'.
—	כ"ג	חק ב'.
כ"א	י"ח	חגר ב'.
כ"ב,	ט'	דד א'.
—	כ"ב	יבלת.
—	כ"ד	גד י"ג, כתות.
כ"ג,	י'	עשר (אחר ע' עסק).
—	י"ט	זבח.
—	כ'	עשר (אחר ע' עסק).
כ"ד,	י"ד	כשר א'.
כ"ה,	ד'	מרכוף.
—	נ"א	גרע.
כ"ז	ג'	ערך.
—	ח'	סדר א'.
—	ט"ז, י"ח, י"ט	גרע.
—	כ"א	גרע, עשר (אחר ע' עסק).
—	ל"ב	זכר ב'.

במדבר

פרשה	פסוק	ערך
ג'	מ"ז, מ"ח	עשר (אחר ע' עסק).
ד',	ז'	קסוה, קסיה.
ד'	י"ג	דשן א'.
ה',	ח'	עשר (אחר ע' עסק).
ו',	ג'	משר.
—	כ'	עשר (אחר ע' עסק).
ט',	י"א	זכר א'.
י"א,	ה'	חצר א'.
—	ז'	גרגדניות.
—	ח'	דכן, מדי א'.
—	כ"ה	קרן ד' ע"ש.
—	ל"א	גזת, מתי.
—	ל"ב	אמן, משטח.
י"ב,	ז'	זיו.
י"ג,	ב'	תייר.
—	כ"ג	בתולות.
י"ד,	ו'	תייר.
ט"ו,	ד'	תבטש.
—	כ"א	ערם ג', עשר אחר ע' עסק
י"ז,	י"א	מחתה.
—	כ"ג	כשות, צץ ב'.
י"ח,	י"ג, י"ד, ט"ו י"ט כ"א	עשר (אחר ע' עסק).
—	כ"ו	דד א', טבלא ב'.
—	כ"ז	דגן, קף ב'.
—	כ"ח	עשר (אחר ע' עסק).
—	ל"ב	דד א'.
י"ט,	ב'	מסר.
—	ח'	דרס ג'.
—	י"ח	חל י"ד.
כ"ב,	כ"ד	מצר.
כ"ד,	י'	ספג, ספק א'.
—	י"ז	זק א', בר פחתי.
כ"ה,	ח'	קבה א', כף, דקר א'.
—	י"א	קן ד'.
כ"ח,	כ"ד	לחם ב'.
ל"ג,	נ"ו	דמאי.
ל"ד,	י"א	ממחה.
ל"ה	ל"ג	כשר א'.

דברים

פרשה	פסוק	ערך
א',	כ"ז	שד
ב',	ט', י"ט	גר ו'.
ג',	י"א	ערם א'.
ד',	כ"ד	גוזמא.
ח',	י"ד	מלאכה.

פרשה	פסוק	ערך
ו',	ז'	משנה.
ז',	ט'	גוזמא.
—	י"ז	כי.
ח',	ט', י'	קם ב', תקל א'.
י"ג,	י"ז	תל ב'.
י"ד,	א'	צנע.
—	י'	פטתא.
—	ט"ז	גז א'.
—	כ"ג	סג א'
ט"ו,	ז', ח', י"א	כי, פתח א', תלם.
—	י"ח	רץ ג'.
ט"ז,	י'	מסת.
—	י"ד	חד ג'.
י"ז,	ז'	כשר א'.
—	כ"ג	כשות.
י"ח,	ד'	דגן, עשר (אחר ע' עסק).
—	ח'	מכר א'.
כ"א,	ח'	כשר א'.
כ"ב,	ו'	כי, קן ג'.
—	ט'	בשר.
—	י'	חרש ד'.
כ"ג,	י"א	קר ז'.
—	כ"ו	מל א', מלמלין, קם ב'.
כ"ד	ח'	תלש.
—	י'	עבט א'.
—	י"ט	על א'.
—	כ'	נקף ב'.
כ"ה	ד'	חסם.
—	י"ח	זנב א'.
כ"ו	ב'	טן.
כ"ח	מ'	שלל.
—	נ"ז	שליה, אץ.
ל',	ט"ו, י"ט	סעד א'.
—	כ'	תבר א'.
ל"ב,	י"ז	אוב.
—	כ"ב	קדח ג'.
—	כ"ד	מזחל.
—	ל"ד	סעד א'.
ל"ג,	כ"ב	זנק.
—	כ"ה	מנעל ב'.

יהושע

פרשה	פסוק	ערך
א',	ח'	צלח א'.
ב',	ו'	חלף.
—	י"ח	אנין.
ג',	ט"ו	אנף ב', גד ז', רקת.
ד',	י"ח	גד ז'.
ה',	ח'	חי ב'.
—	ט"ו	של ד'.
ט',	ד'	מצטרו, צר ד'.
ט',	ה'	טל ב'.
—	כ"ז	נתן ב'.
י',	י"א	חרדלית.
ט"ו,	כ"א	קבץ ע"ש.
—	כ"ג	קדש ג' ע"ש.
—	כ"ד	זיף ע"ש.
י"ט,	ל"ד	חק ג'.

שופטים

פרשה	פסוק	ערך
ג',	כ"ב	סב ד'.
—	כ"ט	פרדשן.
—	ל"א	מלמד.
ד',	ה'	רכב.
—	י"ח	אמפולי.
—	כ"א	מקב.
ה',	ט"ז	פלג א'.
—	כ"א	גרף א'.
—	כ"ב	צהל.
—	כ"ז	אץ.
ז',	ג'	צפר.
—	כ'	לפד.
ט',	ד'	אפי ב'.
—	מ"ח	סך ג' ע"ש
י',	ח'	רץ.
י"א,	ג'	נקט ב'.
י"ד,	ט'	רד ד'.
ט"ז,	י"ג	סך ז'.
י"ט,	י'	חשק.
כ',	ט"ז	מלאכה.

שמואל א'

פרשה	פסוק	ערך
ב',	ח'	אשף.
ג',	א'	קף ה'.
—	י"ג	קסם ב'.
ד',	י"ח	מפרקת.

פרשה	פסוק	ערך
ו׳,	ד׳ י״ז	בטרי
ט׳,	י״ז	פל.
י׳,	א׳	פך א׳.
י״ג,	ו׳	גחר ב׳.
—	כ׳	קנקן ב׳.
—	כ״א	דקר א׳.
י״ה,	ד׳	שן.
ט״ו,	ד׳	שביל.
י״ז	ו׳	כדון א׳.
—	נ״ח	לחם.
י״ט,	כ׳	להק.
—	כ״ג	נוות.
כ׳,	ל׳	חר ו׳.
כ״א,	י״ד	רר.
כ״ג,	י״ב	קעילה ב׳.
—	ט״ז, י״ח	רחש ג׳.
—	כ״ג	חב ב׳.
כ״ד,	ד׳	סך ב׳.
—	י״ז	אגר א׳.
כ״ה,	י״ב	פך ב׳.
—	כ״ט	קלע ב׳.
כ״ו,	ה׳	כדור.
ל׳,	י׳, כ״א	אגר א׳, פגר.

שמואל ב׳

פרשה	פסוק	ערך
ג׳,	ל״ה	אברויי, בר.
ו׳,	ו׳	של.
י״ב	ד׳	ארגון ב׳, חשב ב׳.
—	ל״א	גזר ב׳.
י״ז,	י׳	גז י׳.
י״ט,	כ״ז	חשק.
—	כ״ח	דגל א׳.
—	מ״ד	חליקופרי.
כ״ב,	ל״ז	קרסל א׳.
כ״ג,	ו׳	כף א׳.
כ״ד,	א׳	סת.

מלכים א׳

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	א׳	חמא.
—	ה׳	רהט א׳.
ג׳,	כ״ה	דגם.
ה׳,	ג׳	אבס.
ה׳,	כ״ג	אסדה.
ו׳,	ד׳	אוטם.
—	ו׳	יציע, לב, רד א׳.
—	ח׳	לול א׳, לול ב׳.
—	כ״ג	עשר (אחר ע׳ עסק).
—	ל״ב	רד א׳.
—	ל״ו	מל י״ג.
ז׳,	ה׳	חז ב׳.
—	ט׳	גר ג׳.
—	נ׳	פתא.
ח׳,	ל״א	הסת.
—	ל״ז	סלמנטון.
י׳,	י״א	אלמוג.
—	י״ט	גרדם א׳.
י״ב	י״א, י״ד	שט ג׳.
—	ל״ג	בד.
י״ד	ג׳	צרצור.
י״ח,	ל״ד	משנה.
כ״ב,	ו׳	סיגנון.
—	ל״ח	אכף, זן א׳.

מלכים ב׳

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	י״ב	איש
ד׳,	ל״ה	מצר ב׳.
—	ל״ח	שפת ב׳.
—	ל״ט, מ׳	אנגרון, ירקת, כנגר. מתק.
ה׳,	כ״ד	אפל ב׳.
ט׳,	א׳, ג׳	פך א׳.
י׳,	כ״ב	סבך.
—	כ״ז	דביון.
י״ב,	י׳	חרר ב׳.
י״ג,	י״ד	איש.
ט״ז,	י״ז	רצף.
י״ט,	ל״ה	גהא.
כ״א,	י״ג	משקלת.
כ״ג,	י״ז	נפש ג׳.
כ״ה,	א׳, י״ב	גל ז׳
כ״ה,	ח׳	גל ז׳.

ישעיה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ח׳	אמדלא.

פסוק	פרשה	ערך
א׳,	כ״ב	חל א׳, סב ה׳
—	ל׳	אלה ג׳.
—	ל״א	חסן א׳, נצוץ.
ג׳,	י״א	סעד א׳.
—	ט״ז	טפף.
—	י״ח	שבים.
—	י״ט	ערב ד׳.
—	כ״ו	הנקי.
ד׳,	ג׳	פתק א׳.
ה׳,	ב׳, ד׳	עזק א׳, אבש.
—	ו׳	דרקט.
—	י״ח	עין.
ו׳,	ו׳	עף א׳.
—	י״ג	אלון.
ז׳,	ח׳	שבע א׳.
—	כ״ג	גוזמא.
—	כ״ה	מעדר.
ח׳,	ז׳	גד ז׳
י׳,	א׳	חק ג׳.
—	ט״ו	מגל א׳.
—	י״ח	מסס.
—	ל״ב	מנפא.
—	ל״ג	אפיפיירות ע״ש.
י״א,	א׳	גזע, יחור, נצר א׳.
י״ד,	ט׳	כס א׳.
—	כ״ד	דמאי.
ט״ז,	ד׳	גר א׳.
י״ט,	ח׳	חך א׳, כמר א׳, מכמר.
—	י׳	סכר, שכר.
—	י״ג	נאלא א׳.
—	י״ד	אפקטפיזון.
כ׳,	ד׳	ש ב׳.
כ״ב,	ה׳	קרקר ב׳.
—	י״ח	כדור.
כ״ד,	ט״ז	כנף א׳
כ״ו,	א׳	בר שורא.
—	ג׳	עת.
כ״ח,	כ״ה	גבשוש, תקל ב׳, טרף ה׳, קצה.
—	כ״ז	כמן א׳.
כ״ט,	ד׳	צף ג׳.
ל׳,	י״ד	קד ב׳.
—	כ״ב	נסך א׳.
—	כ״ד	רחת, מגב.

פסוק	פרשה	ערך
ל״ב,	י״ד	אפל ב׳.
ל״ג,	ט״ו	עמץ.
ל״ד,	ד׳	נבל ב׳.
—	י״א	קפד, גז א׳.
—	י״ד	לילית.
ל״ה,	ב׳	שרון.
ל״ח,	י״ד	צף ג׳.
—	ט״ז	חלם ג׳.
—	כ״א	מרח.
מ׳,	ד׳	גא ב׳, שרון, שדר.
—	כ״ב	גר א׳, מתה, מתח.
מ״א,	ח׳	פרוש.
מ״ב,	ג׳	רץ.
—	י״ד	סר ב׳, פע א׳.
מ״ג,	י״ז	אדך.
מ״ד,	ה׳	כ׳ קודם ע׳ ככא.
—	י״ב	אכם.
—	י״ד	ארן ב׳.
—	ט״ו	סק א׳.
מ״ה,	א׳	שבע א׳.
מ״ו,	ח׳	אשש ג׳.
נ׳,	ט׳	אבזקת.
—	י׳	גלה.
—	י״א	זק א׳.
נ״א,	ו׳	מלח א׳.
—	ח׳	אבזקת.
—	כ״ג	שח ב׳.
נ״ב,	ב׳	נער א׳.
נ״ד,	ט״ז	אכם.
נ״ה,	א׳	פטר א׳.
—	י׳	תרבץ.
נ״ז,	ט״ז	עטף ד׳, רוח.
—	כ׳	רפש א׳.
נ״ח,	ד׳	אגרוף.
—	ה׳	שח ב׳.
—	ז׳	פרם.
נ״ט,	ה׳	ככי א׳.
ס״א,	א׳	קהת ב׳.
ס״ב,	י׳	זבל, סקל ב׳.
ס״ד,	ה׳	עד א׳.
ס״ו,	א׳	אפיפורין.
—	ז׳	שבע א׳.

ירמיה

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	י״ג	עשר חצב ב׳,
—	י״ז, י״ט, כ׳, כ״א, כ״ב, כ״ג	עשר (אחר ע׳ עסק),
—	כ״ד	ערוה, שף י׳,
—	כ״ה, כ״ו, כ״ז, כ״ח	עשר (אחר ע׳ עסק),
—	ל״ב	קשר א׳,
ג׳,	ד׳	אלפא א׳,
ד׳,	ג׳	נר א׳,
—	ל׳	שד ד׳,
ה׳,	ו׳	ארב ב׳,
ז׳,	ל״א	תפת,
ח׳,	ט״ז	צהל,
ט׳,	כ״א	עמר ב׳,
י׳,	ג׳	מעצד,
י״א,	ט״ז	דל א׳,
י״ב,	ו׳	על א׳,
—	י׳	בסס ב׳,
י״ג,	ט״ז	גף א׳,
—	כ״ג	חבר,
י״ז,	ו׳	חמט ב׳, מלח א׳,
י״ח,	כ׳, כ״ב	בית גליא,
י״ט,	א׳, י׳	צרצור, בק,
כ״ב,	י״ד	סרק ו׳,
כ״ה,	א׳	גל ז׳,
כ״ט,	כ״ב	אבוב, קליא א׳,
ל׳,	י״ז	ארך ב׳,
ל״ב,	כ״א	מתי,
ל״ג,	כ״ה	פרק א׳,
מ״ג,	ט׳	מעזב,
מ״ו,	ד׳	מרק ב׳,
—	ט״ו	סחף ב׳,
—	כ״א	רבק,
מ״ז,	ג׳	צהל,
—	ה׳	עמק ג׳,
מ״ח,	י״א	מרקא א׳,
—	כ״ו	אפקטפיזון,
נ״א,	נ״ח	ער ה׳,
נ״ב,	כ״ט	גל ז׳,

יחזקאל

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	סער א׳, ספקלר,
א׳,	י״ג	ברק ב׳,
—	כ״ח	קשת,
ג׳,	ז׳	צפר,
ח׳,	ג׳	ציץ,
ט׳,	ב׳	קסיה,
י׳,	ד׳	גלה,
ט״ז	ל״ג	נדוניא ע״ש,
—	ל״ו	נחשת א׳,
י״ז,	ג׳	זג ג׳
י״ט,	ד׳, ח׳	שתי,
כ״א	ג׳	להב,
—	ל״ה	מכל א׳,
כ״ב,	ג׳, ה׳, ו׳, ז׳, ח׳, ט׳, י׳, י״א, י״ב	עשר (אחר ע׳ עסק),
כ״ב,	כ״ב	יתוכים, רד א׳,
כ״ג,	י״ד	סרק ו׳,
—	מ״ו	הסת,
כ״ד	ג׳	שפת ב׳,
—	י״ז	גב י״א,
כ״ו,	ה׳, י״ד	חרם ב׳,
כ״ז,	ו׳	בלוט א׳,
כ״ז,	ט״ז	בץ,
—	י״ח	צחר,
—	י״ט	אסטמה, בלס ב׳, קצע,
כ״ח,	י״ג	אנך, ברק ב׳,
ל״א,	ג׳	אשל,
—	ט״ו	עטף ג׳,
ל״ה,	י״ג	גדל ב׳,
ל״ו,	כ״ה, ל״ג	דרם ג׳,
ל״ז,	ח׳	קרם א׳,
—	ט׳	פח ב׳,
ל״ט,	ט׳	סק א׳,
—	ט״ו	נפש ג׳, ציון
מ״ב,	ג׳	רצף,
מ״ד,	ל׳	ערס,
מ״ה,	י״א, י״ד	שלחת, חמר ו׳,
מ״ז,	י״א	קרמיון,

הושע

פרשה	פסוק	ערך
ד׳,	י״א	קרייה ע״ש,
ה׳,	י״ב	אבזקת,
ח׳,	ו׳	שב ד׳,

פרשה	פסוק	ערך
י׳,	ז׳	הפיא ב׳.
—	י״ב	נר ג׳.

יואל

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	י״ח	אילת.
—	י״ז	מגור.
ב׳,	כ׳	צחן א׳.
ג׳,	א׳	קף ה׳.
—	ה׳	סדר ג׳.

עמוס

פרשה	פסוק	ערך
ד׳,	ו׳	הנקי.
ז׳,	י״א	שבע א׳.

עובדיה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ו׳	אבע.

יונה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	סער א׳.
ד׳,	ו׳	דלע.
ד׳,	ח׳	עלף.

מיכה

פרשה	פסוק	ערך
ד׳,	י״ב	אמן.

נחום

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	י״א	פרץ ב׳
—	י״ב	גז ה׳.
ב׳,	ה׳	אר א׳.

חבקוק

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ט״ו	מגור.
ג׳,	י״ד	אנדרפתא.

צפניה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	י״ז	לחם ב׳.

חגי

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	י״ב	כנף א׳, קרטב.
—	י״ט	מגור.

זכריה

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	ח׳	פרז.
ה׳,	ד׳	הסת, שמת.
ו׳,	י״ד	עטר א׳.
י״ג,	ב׳	דרם ג׳.
—	ט׳	צרף ג׳.
י״ד,	ו׳	קף ה׳.

מלאכי

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ב׳	ידיד.
ב׳,	י״ז	פמבי.
ג׳,	כ׳	רבק.

תהלים

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	מדף.
ב׳,	ט׳	רע ד׳.
ח׳,	ח׳	צארי ב׳.
ט׳,	ט״ז	סר ב׳.
י׳,	ט׳, י׳	דב ה׳.
י״א,	ב׳	המצא.
י״ג,	א׳	נצח.
י״ח,	ל״ו	ענוה.
—	ל״ז	קרסל א׳.
י״ט,	א׳	נצח.
כ׳,	א׳	נצח.
כ״א	א׳	נצח.
כ״ה,	א׳	פרק א׳.
—	ד׳	הנקי.
כ״ה	י״ד	סדן ה׳.
ל״א,	א׳	נצח.
ל״ה,	ט״ז	חרק א׳.
ל״ט,	י״ב	אבזקת.

משלי

איוב

פרשה	פסוק	ערך
ו',	ה'	גע.
—	ו'	חלם א'.
—	ט"ו	פק ד'.
ז',	ה'	גש א'.
ח',	י"א	בץ ג'.
ט',	ל'	אהל א'.
י',	י'	קף ג'.
י"ב,	י"ב	זקן.
—	ט"ו	פך ב'.
—	י"ח	זן א'.
י"ג,	ט"ו	קטל ב'.
—	כ"ח	אבזקת.
ט"ו,	כ"ד	כדור.
ט"ז,	י"ב	פרפר ב'.
—	ט"ו	גלד א'.
י"ח,	ה'	נגה א'.
כ',	ז'	גל ז'.
—	כ"ב	סעד א'.
—	כ"ד	נשק א'.
כ"א,	י"א	שגר א'.
—	כ"ד	מעטן.
—	ל"ג	פקע א'.
כ"ב,	י"א	שפע א'.
כ"ז,	י"ח	אבזקת.
כ"ח,	ד'	גרב א', נגר.
—	ט"ז	סל א'.
כ"ט,	ד'	חרף ב'.
ל',	ד'	מלח א'.
ל"א,	כ"ב	מתי.
—	כ"ז	גב ז', שק א'.
ל"ב,	י"ט	חבית.
—	כ"ב	כ' (קודם ע' ככא).
ל"ג,	ו'	קרץ ג'.
—	כ"ז	שר ג'.
—	כ"ט	ראש.
ל"ה,	י"א	מלפן.
ל"ו,	ה'	ססמגור.
—	ח'	זק ב'.
ל"ז,	ז'	סעד א'.
ל"ח,	ל"א	מדן.
—	ל"ד	שפע א'.
ל"ט,	ה'	ארד ב'.
—	י'	תלם.
מ',	כ"ט	צפור ב'.
מ"א,	כ"ב	חד ב'.

שיר השירים

פרשה	פסוק	ערך
א',	ג'	שף ה'.
ב',	א'	שרון.
—	י"ב	רד ח'.
—	י"ג	פג ד'.
—	י"ד	דרג ב'.
ג',	ו'	אנקל, רכל.
ד',	ח'	אמנם.
—	ט'	כחל א'.
—	י"ג	אם ד'.
—	י"ד	מר ג', קצע ד'.
ה',	ב'	רס א'.
—	ז'	רד ב'.
—	י"א	קווץ ב'.
ז',	ג'	ננאן, סגניות.
—	י"ג	נץ א'.

רות

פרשה	פסוק	ערך
א',	י"ג	ענג ב'.
ב',	ט"ז	שלל, צבת ג'.
ג',	ב'	ערם ג'.

איכה

פרשה	פסוק	ערך
ב',	ח'	בר שורא.
—	י"א	חמד א'.
—	ט"ז	חרק א'.
—	י"ז	פסע א'.
ג',	י"א	פשח.
—	י"ב	קר י"ג.
—	ט"ז	ארן א'.
—	נ"ג	צמת.
ד',	י"א	צת.
—	כ"א	רכב.

קהלת

פרשה	פסוק	ערך
ב',	ח'	שדה ב'.
ו',	ו'	גוזמא.
ז',	כ"ו	חרם ב'.
ט',	ב'	סעד א'.
—	י'	כפן.
—	י"ב	סעד א'.

פרשה	פסוק	ערך
י'	ח'	גם ב'.
—	י"ח	דקל א'.
י"ב	ג'	ככא ב'.
—	ה'	וה.
—	ו'	מכנה.
—	י"א	זג ג', מלמד.
—	י"ב	להג.

אסתר

פרשה	פסוק	ערך
א'	ו'	בץ, שש א'.
ב'	י"ב	מרק ג'.
—	י"ח	פרדשן.
ד'	ד'	חל י"ב.
—	ח'	פתשגן.
—	י"א	שרבט א'.
ה'	ב'	שרבט א'.
ח'	ד'	שרבט א'.
—	י'	פתשגן, רמך א'.
—	ט"ו	זבל, בץ.
י'	ב'	מדי א'.

דניאל

פרשה	פסוק	ערך
א'	א', ב'	גל ז'.
—	י"ג, ט"ו	קלסק.
ב'	ה'	אזדא.
—	י"ד	עט.
—	מ'	חשל א'.
ג'	ה', ז', י', ט"ו	קרן, קתרוס, סמפון, אב א', תמחוי.
—	כ"א	כפת ב', סרבל.
—	כ"ב	ז' א'.
—	כ"ג	כפת ב'.
—	כ"ד	חת ב', כפת ב'.
ד'	י"א, כ'	גד ד'.
ה'	א'	פוזמא.
—	ה'	נברש, גר י"ב.
—	ו'	קש א'.
ו'	י"ח	אבן מסמא.
—	י"ט	טות.
—	כ"ג	חבל א'.

פרשה	פסוק	ערך
ז'	ד'	גף י'.
—	ה'	דיוסטר.
—	ט'	שב.
ט'	כ"ד, כ"ה, כ"ו, כ"ז	שבע א'.
י'	ג'	חמר א', סך א'.
י"א	י'	קלגס.

עזרא

פרשה	פסוק	ערך
ב'	ס"ב	גאל.
ד'	י"ב	אש.
—	י"ד	ארך א'.
ו'	ד'	נדבך, מרביות.

נחמיה

פרשה	פסוק	ערך
ב'	ו'	דביון.
ג'	ח'	מעזב.
ה'	ז'	ששמן.
—	י"ב	דקל ג', נער א'.
ז'	ג'	אגוף א', גף ב', גל ב'.
—	ה'	ששמן.

דה"י א'

פרשה	פסוק	ערך
י"ב	ט"ו	גד ז'.
—	ל"ח	צארי ב'.
ט"ו	כ"ז	בץ.
ט"ז	כ"ז	חשמל.
כ"ב	י"ג	צלח א'.

דה"י ב'

פרשה	פסוק	ערך
ה'	י"ב	בץ.
ו'	כ"ב	הסת.
—	כ"ח	סלמנטון.
י'	י"א, י"ד	שט ג'.
ט"ז	י"ד	תמחוי.
כ"ח	י"ח	גמזו.
ל'	י"ט	דרס ג'.
ל"ו	ה', ו'	גל ז'.

ב׳. סדר מערכה לתרגומי בבלי וירושלמי

בראשית

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	שׂפר א׳. *)
—	י״א, י״ב	דתאה, תמחוי.
—	כ׳	רחש א׳.
ב׳,	ז׳	נחר.
—	כ״ה	בהת.
ג׳,	י״ד	שחף ג׳.
—	ט״ו	דבב א׳.
—	ט״ז	עד ז׳.
—	כ״ג	טֹרד.
ד׳,	א׳	חֹכם.
—	כ״א	אבוב.
ה׳,	ד׳	תמן.
ו׳,	ו׳, ז׳	תה ב׳.
—	י״ד	אדר א׳, קדרון.
—	כ״א	סב א׳.
ז׳,	י״ד	תמחוי, טֹס ב׳.
ח׳,	א׳	שדך א׳.
—	י״א	טרף, קטֹם א׳.
—	י״ג	חף ב׳, גב א׳, נגב.
—	כ״א	טלי ב׳.
—	כ״ב	קץ ב׳.
ט׳,	ט״ז	חם ד׳.
—	כ״ב	תֹן א׳.
—	כ״ג	אסטלית.
י׳,	ב׳	אֹפרכיא, אֹפריקי, גרממיא מקדון, מסיא, תרק ב׳.
—	ג׳	ברבר, אסיא.
—	ד׳	אלים, אטלקי.
—	ה׳	נֹס ב׳.
י׳,	י׳	שר י״א, נציבין, קטספון, פנטוס.
—	י״א	פלטיא א׳.
—	י״ב	טלסר.
—	י״ח	אנטוכי.
—	י״ט	קלדהי.
י״א,	א׳	שף י״ט.
—	ב׳	פנטוס.
—	כ״ח	אות.
י״ב,	ח׳	סלק א׳.
—	ט״ו	פלט ג׳.
—	י״ט	כדון ג׳.
י״ג,	י״ד	טֹל ה׳.
י״ד,	א׳	פנטֹוס ע״ש.
—	ה׳, ו׳	זיו, גבל ג׳.
—	ט׳	פנטֹוס ע״ש.
—	י״ב	ממֹון.
—	י״ד, ט״ו	קיסרון, דרמשק.
—	י״ז, י״ח	רס ד׳, שם ב׳.
ט״ו,	י׳, י״א	פסג, טס ב׳.
—	י״ז, י״ח	חמט, נילוס ע״ש.
ט״ז,	ה׳	מהֹס.
—	ז׳, י״ב	חלץ, ערוד ב׳.
י״ז,	ג׳, י׳	שטֹח ב׳, קיים.
—	י״ד, י״ט	פֹס ו׳, אבל א׳.
י״ח,	ב׳, ד׳,	נמֹס ב׳ ע״ש קל ב׳.
—	ז׳,	בקר ג׳.
—	ח׳	לבֹא א׳.
—	י״ב, י״ג	עד ז׳, גהך.
—	ט״ז, כ״ב	אדק ג׳, כוון ב׳.
י״ט,	א׳, ג׳	נמֹס ב׳, שרֹט.
—	ה׳, ו׳	חכֹם, טֹרד.

*) סימן כוכב בראש הערך מראה על תרג׳ ירושלמי ונוסחה אחרת שיש בערוך משונה ממה דאיי לפנינו. ונקט כלל גדול זה בידך ותמצא נחת.

פרשה	פסוק	ערך
י"ט,	ח'	טל ג', שר י', שתי ו' אשן ב'.
—	י"א	חוור, סרר, דק ב'.
—	י"ד	גחך.
—	ט"ו	אשן ב'.
—	כ"ח	אדק ג', דק ב'.
כ',	א'	חגר א', גרדקי.
—	י"ח	טרד.
כ"א,	ב', ז'	אשן ב'.
—	י'	טרד.
—	י"ד. ט"ו	זק ג', טלק ב'.
—	כ"ו	תן א'.
כ"ב,	ג'	זרז ב', צלח ב', צלק פצע א', קס א'.
—	י"ב	דחל.
כ"ג,	י"ג	לווי ע"ש.
—	ט"ו, ט"ז	זוז, פרגמטיא,
—	י"ז	סחר ב'.
כ"ד,	ט'. י'	קיים, דייתק.
—	י"א	רבע א'.
—	ט"ו, ט"ז	קל ז', רב א'.
—	כ'	פן א', מרכיוון.
—	כ"ב. ל"ב	דלת, זמם.
—	מ"ח	עקו ב'.
—	נ"ו	שה א'.
כ"ה,	ג'	תגר א', אמפר.
—	ט"ז	טר, כפר א'.
—	י"ח	הנדוי, הנדיקי.
כ"ו,	א'	גרדקי.
—	ה', כ"ב	מטטר, סלק א'.
—	כ"ו. ל'. ל"ה	שר ט'. רפח.
כ"ז,	ג'	כסת ב', סיף.
—	י"א. ט"ז	פנקס, שע א'.
—	כ"ג	חכם.
—	ל"ג	תוה, חת ב'.
כ"ז,	מ"ד	כלות.
—	מ"ה	שדך א'.
כ"ח,	י'. י"ב	טמע, נעין.
כ"ט,	ז'. י"ג	אשן ב', גף ב'.
ל',	י"א. ל'	גד א', מתי.
—	ל"ד	לווי ע"ש.
—	ל"ה	לחוש, ישחם א',
—	ל"ז	דלב.
—	ל"ח	דעין, רעין, מרכיוון.

פרשה	פסוק	ערך
ל',	מ'	שחם א'.
ל"א,	ב'. ה'	שף ג' ע"ש.
—	י'. י"ב	פצח, טל ה'.
—	כ"ט	חל ה', אוכלוסא.
—	ל"ד. ל"ה	עכט, פשפש, בליש.
—	ל"ו. מ'	דיין, קריש א'.
—	מ"ו	אגר ג'.
ל"ב,	ד'	גבל ג'.
—	ז'	פלמרכוס.
—	ט"ז	לבדקם, על ו'.
—	כ"ו	קהת א'.
—	ל"ב	אשן ב'.
ל"ג,	י"ג	חט א'.
—	י"ד	הן א', עבד ב'.
—	י"ט	מרגל א'
ל"ד,	ט"ו	את ב', טפס ב'.
—	כ"ג	נקד א'.
—	ל"א	לגלג.
ל"ה,	ד'	קדש, בטם ע"ש.
—	ח'	מרבניית, בלט א', מג.
—	ט"ז	אשן ב'.
ל"ו,	ל"ט	סרד ג'.
ל"ז,	א'	תב א'.
—	ג'	פרגד ב'.
—	ז'	כרך א'.
—	ט'	זהר ג'.
—	כ'	טלק ב'.
—	כ"ה	סרק, שעוה, אפרסמון, קטף א'.
—	כ"ח	גד ב'.
—	ל"ב	חכם.
—	ל"ד	חרץ.
—	ל"ה. ל"ו	סרב, ספקלטור.
ל"ח.	ה'	פסק.
—	י"ד	רד ב', עטף ג'.
—	י"ח	שתף.
—	כ"ה	כל ו', אננקי, חכם.
ל"ט	א'	ספקלטור, סרק.
—	י"ב. י"ג. ט"ו. י"ח	אפף.
—	כ'. כ"ב	חבש ב'.
מ',	א'	מזג, נחתום.
—	ג'. ד'	ספקלטור.
—	ה'.	חביש ב'.
—	ו'	ברסיסי.

פרשה	פסוק	ערך
מ׳,	י׳	שׁרבט א׳, סגל ג׳.
—	כ׳	גנס.
מ״א,	ב׳	אֿפר ב׳.
—	י׳	ספקלטור.
—	י״ז	גֿף י׳.
—	י״ח, י״ט	אפר ב׳, חסך.
—	כ״ג	צֿנן.
—	ל״ד	אפוטרופוס.
—	מ׳	אפוטרופוס, נשק א׳.
—	מ״ג	קלס ה׳, רב א׳.
—	מ״ה, נ׳	טנס ב׳.
מ״ב,	ד׳	סֿקל א׳.
—	י״ב	מֿעלל.
—	כ״א	פרפֿר א׳, גן ג׳.
—	ל״ה	פֿן א׳.
—	ל״ח	סקל א׳.
מ״ג,	י׳	שה א׳.
—	י״א	קל ב׳, צר י׳, קטף א׳, שעוה, לוז ב׳.
—	ט״ז	פלֿט ג׳, אשן ב׳.
—	כ״ח	עֿקד ב׳.
—	ל׳	קטן ה׳.
מ״ד,	י״ב	בלש, פשפש א׳, סֿף ה׳.
—	י״ט	טֿפח ד׳.
—	כ״ט	סֿקל א׳.
—	ל׳	כֿדון ג׳.
—	ל״ד	טלי ב׳.
מ״ה,	ב׳, ט״ז	פלט ג׳.
—	כ״ח	סך ה׳.
מ״ו,	כ׳	מנס ב׳.
מ״ז,	י״א	פלס ו׳.
—	י״ט	בר ג׳, תרֿבץ.
—	כ״א	גל ז׳.
—	כ״ב, כ״ד	כמר, אשן ב׳.
—	כ״ו, ל״א	כמר, דרגש.
מ״ח,	ח׳	חז ב׳.
—	י״א	סֿך ה׳.
—	י״ד	שֿלחף.
מ״ט,	ד׳	אשויא, שו א׳.
—	י״א, י״ג	עגעג, ספר.
—	י״ז	עֿרמון ב׳, מגר.
—	י״ח, כ׳	סך ה׳, פנק א׳ ע״ש.
—	כ״א	עזגד, אן ד׳.
—	כ״ה	רבע ב׳.
מ״ט,	ל״ג	שץ ג׳, נגד ה׳.
נ׳,	ד׳, י״ג, כ״ו	פלט ג׳, טלת, גלסקס.

שמות

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	י״א	תל ב׳, פלס ו׳.
—	ט״ז, י״ח	משבר, טֿלי ב׳.
ב׳,	ג׳, ה׳	אֿפר ב׳.
—	ט״ז	אנס.
ג׳,	א׳, כ״ב	אנס, שב ה׳.
ד׳,	ג׳, ד׳	אפך, קטן ו׳.
—	ו׳	עטף א׳, חוור.
—	ז׳, י׳	חב ב׳, חגר ב׳.
ה׳,	י׳	סרך.
—	י״ב	גב ה׳, גל א׳.
ו׳,	ט׳	כֿר ד׳.
—	י״ב, ל׳	חגֿר ב׳.
ז׳,	י״ט, כ״א, כ״ה	קֿס א׳, קטן ה׳, טקס ע״ש.
ח׳,	י׳	כר.
ט׳,	ה׳, ט׳, י׳	קטם ב׳, שלפק.
—	ל״א	ארום, בסר א׳.
—	ל״ב	כונת.
י׳,	ב׳, י״ט	שנֿק, קלֿע ב׳.
י״א,	א׳	טרד.
י״ב,	ח׳	שרק ג׳, ע״ש.
—	ט׳	גבר א׳, הבהב א׳, שרק רגל ב׳.
—	כ״ב	צבע ג׳.
—	כ״ז	כֿם ט׳, עקד ב׳.
—	ל״ג, ל״ד	זרֿז א׳, ששפא.
—	ל״ז, ל״ט	פלס ו׳, חר ב׳.
י״ג,	י״ג	קפה א׳.
י״ד,	ב׳	פונדק א׳.
—	כ״ה	גלגל ה׳, רדוות.
—	כ״ז, ל״א	שנק, חז ב׳.
ט״ו,	ה׳	זק ג׳, פלגוס.
—	י׳	שקע, סרד א׳.
—	ט״ו	זֿע א׳.
—	כ׳, כ״ב	חנג ב׳, חלץ ב׳.
—	כ״ה, כ״ז	בסס, פֿג ב׳.
ט״ז,	ג׳	דד.
—	י״ג, י״ד	עֿנו.

פרשה	פסוק	ערך
ט"ז,	כ"א	שח ג', פשר ב'.
—	ל"א	כסבר, אסקריטין, ששיין.
—	ל"ג	סב א', צלחית, אספקא.
י"ח,	א'. י"ח	אנס, לעֹ.
י"ט,	י"ב	שפֹל.
—	כ"א	אוכלוסא.
כ',	ה'. ז'	סר ב', מס.
—	י"ד	גר ד'.
—	כ"ה	חצב ב', גזת.
כ"א,	י"ה. י"ט	מרתק, מרדכיתיה.
—	כ'. כ"ה	שרבט א', רשם.
—	כ"ה. כ"ט	גש ג'.
—	ל'	רשֹע.
כ"ב,	ז'. י'	מקֹמתא.
—	ט"ו. ט"ז	פרן ה'.
—	כ"ד	שער ב'.
—	כ"ו	תב ב', קבל ד'.
כ"ג,	ו'	יצול.
—	י"א	בקֹר ב'.
—	י"ט. כ"ה	שר י"א, צרע.
כ"ד,	ו'	ספֹל.
—	י'	אפיפורין, ספירינון, תרג'.
כ"ה,	י"א	דך ב'.
—	כ"ה	גדנף, גף ב', פשך.
—	כ"ט	פייל, בזיזי.
—	ל"א	בסס א'.
—	ל"ז, ל"ה	בצין, מלקט א'.
—	ל"ט	קנטר ב'.
כ"ו,	ד'	ענוה.
—	י"א. ט"ז	פרף א', לח ב'.
—	י"ז	צר ה', שלווף.
…	י"ט	חמר ג'.
—	כ"ב	שפל
—	ל"ב	חמר ג'.
כ"ז,	ג'	פסקטר, גרף א', גמד ג', צנר א', משליתא.
—	ד'	סרד א', קנקל א'.
—	ח'	נבוב, חל י"ב.
—	ט'	ויל, תרבץ.
—	י"ט	זיירי.
כ"ח,	י'	יחס.
—	י"א	גליבטון, חק ג'.
—	י"ד	גדל ב', קלע ב', ששל.
—	ט"ז	עף ג'.

פרשה	פסוק	ערך
כ"ח,	י"ח	אזמרגדין, שבזיז, ספירינון, כדכד.
—	י"ט. כ'	בלס ב', מרגל א'.
—	כ"א	גליבטון, חק ג'.
—	כ"ב. כ"ה	קלע ב', ענב.
—	ל"ב	מח ד', גרד, סרה.
—	ל"ד. ל"ה	שלשל, שמש.
—	ל"ו	גליבטון.
כ"ט,	ב'	קרץ ג', אספוגית, חק ג', ערך.
—	י"ג	כרם א'.
כ"ט,	י"ז	פסג, שזג, זג ח', רגל ב'.
—	כ"ג. כ"ז	ערך, נעֹא.
ל',	כ"ה	פטם א'.
—	כ"ח	כן א'.
—	ל"ד	נטף א', צפורן א', עפר א', שבל ב'.
—	ל"ה	מזג.
ל"א,	ט'. י'.	כן א', סרד א'.
—	י"ד	מפס, פס ו'.
ל"ב,	ב'	פכֹר ב'.
—	ט'. י"ב	קדל, תה ב'.
ל"ד,	כ'. כ"ו	קפח א', שר י"א.
—	ל"ג	סדר א'.
ל"ה,	י"ח	אמר ג'.
—	כ"ב	עזק א', קטֹל ב', זמֹרגד א'.
—	כ"ה. כ"ו	אזל, עזל, כש ג'.
ל"ו,	י', י"ג. ט"ז	דלפה, לף א'.
—	י"ח	פרף א'.
—	כ"ב	צה ה', שלווש.
—	כ"ד. כ"ז	חמר ג', שפל.
—	ל"א. ל"ו	נגר א', חמר ג'.
ל"ז,	י"ב	גדנף, פשך.
—	ט"ז. י"ז	פייל, בסס א'.
—	כ"ג. כ"ד	מלקט, קנטר ב'.
ל"ח,	ד'. ה'	סרד א', קנקל א'.
—	ז'	נבוב, חל י"ב.
ל"ט,	ג'	רד א', טס א', קטע.
—	ד'	לף א'.
—	ו'	גליבטון, חק ג'.
—	ט'	עף ג'.
—	י"א	ספירינון, שבזיז.
—	י"ב	בלס ב', כדכד.

פרשה	פסוק	ערך
ל"ט,	י"ג	מרגל א'.
—	י"ד	גליבטון, חק ג'.
—	ט"ו	ששל. גדל ב', קלע ב'.
--	כ"א	ענב, תר.
—	כ"ג. כ"ו	סרה, שלשל.
—	כ"ז. כ"ט	מח ד', גרד, המיין.
—	ל'	גליבטון, חק ג'.

ויקרא

פרשה	פסוק	ערך
א',	ט'. י"ג	רגל ב' בן גו.
—	ט"ז	לקט, תלה.
ב',	ד'	גרץ ג'. אספוגית ערך.
—	ה'. ו'	חמר ט', קץ ו'.
—	ז'. י"ד	רתח, חלק ג'.
ג',	ג'. ד'	כרם א', גסס ג'.
—	ט'	שזר ב'.
—	י'. ט"ו	גסס ג'.
ד',	ט'	גסס ג'.
—	י"א.	רגל ב', רע.
—	י"ב. י"ז.	דך ב', צבע ג'.
ה',	ח'	עזם.
—	כ"א	עצה ב'.
ו',	ד'. י"ד	שלח ב', רתח.
ז',	ד'	גסס ג'.
—	י"ב	גרץ, קרץ ג', אספוגית ערך.
—	ל"א. ל"ד	נעא.
ח',	י"א	כן א'.
—	כ"א. כ"ו	זג ח', שזג, ערך.
ט',	י'	שייר.
י',	ד'	חביב.
—	י"ד. ט"ו	נע א. חד
י"א,	ג'	טלף ב', סתק.
—	ט'. י'. י"ב	צץ ג'.
—	י"ג	אזא, בר גזא.
—	ט"ז	נעמה, בץ ב', חטפיתא.
—	י"ז	קדיא.
—	י"ח	אותיא, קק א'.
—	י"ט	דיו, ערפט.
—	כ"ב	נעלא, כורכיא.
—	כ"ח	סט א'.
—	כ"ט	כרכשתא א', חדרונא

פרשה	פסוק	ערך
י"א,	ל'	פליית, יילי, סממית, סלמנדרא, אשת ב'.
—	ל"ה. מ'	תפי ב', סט א'.
י"ג,	ב'	שם ד', קלף ד', בהק.
—	ו'	עם, קלף ד'.
—	ל', ל"ב. ל"ו	צלהב.
—	נ"א. נ"ב. נ"ו	חלט ', עס.
י"ד,	ח'	שזג.
—	מ"א	קצע ג'.
—	מ"ד. מ"ה	חלט א' פגר.
—	מ"ח	טש ב'.
—	נ"ו	שם ד', קלף ד', בהק.
ט"ו,	י'	סט א'.
—	כ"ה	דב א', אשן ב'.
ט"ז,	כ"ג. כ"ז	שלח ב', רע.
י"ח,	י"ד	חביב.
—	כ"ח	פלט א'.
י"ט,	ה'. ט'. י"ב	פס ו', אמן ג'.
—	י"ג	עצה ב'.
—	ט"ז	קרץ ד', לשון א'.
—	כ"ו. כ"ז	חד ב', אמן ג'.
—	כ"ח. ל"ה	חק ג', מכל א'.
כ',	ט'. י'	לט ב', גר ד'.
—	כ'	חביב.
כ"א,	ה'. ו'	רשם, פס ו'.
—	ז'	ישבק.
—	י"ח	סם ג', פחש, פסיע.
—	כ'	גבן ב', גביע, חז ב', חלזון א', חזז, אשך.
כ"ב,	כ"ב	גב, נסים, חזז.
—	כ"ג	נסיב.
כ"ג,	י'	שר י"א.
—	ט"ו	שב ז'.
—	כ"ב. ל"ח	אמן ג', נסיב.
—	מ'	אתרוג.
כ"ד,	ה'. ז'	גרץ, עפר א'.
כ"ה,	ד'. ה'	כסח, כת.
—	ל"ד	פרוור.
—	ל"ו	שער ב'.
—	מ"ב	נמס ב'.
כ"ו,	א'	מתכא.
—	ו'	מניט א'.
—	ט"ו	פס ו'.
—	ל'	במס, חנס א'.

במדבר

דברים

פרשה	פסוק	ערך
ב׳	ל״ו	לחית, גף.
ג׳,	ח׳, י׳	טר ג׳, סליק.
—	י״ז	שפע ב׳.
ד׳,	י״ד	אפקירוס.
—	י״ז, י״ט	טס, תל ב׳.
—	מ״ח	גף, טר ג׳ ע״ש.
—	מ״ט	שפע ב׳.
ה׳,	ה׳	עתד.
—	י״א, י״ז	מס, גר ד׳.
—	י״ח, כ״א	גר ד׳, רג.
ו׳,	ז׳, י״ט	תן א׳, דחף.
ז׳,	י״ג	בקר ג׳, עדר.
--	ט״ו, כ׳	כרה, צרע.
ח׳,	ח׳, ט׳	תמר א׳, שר ט״ו.
—	ט״ו	שמיר, טנר.
ט׳,	א׳	תל ב׳.
—	כ״א	בעט, שף ב׳.
י׳,	י״ח	אסטלית.
י״ב,	ב׳	גלם ב׳.
י״ד,	א׳, ה׳	חכר, ארזלא ב׳.
—	ו׳, ט׳, י׳	סתק, צץ ג׳.
—	י״ב	אזא, בר גזא.
—	י״ג	אייבו, בץ ב׳, נעמה, חטפיתא.
—	ט״ז	קדיא, אותיא.
—	י״ז	קק א׳.
—	י״ח	דיו, ערפד.
--	כ׳	דך ב׳.
ט״ו,	ח׳	מסת א׳.
ט״ז	א׳	טר א׳.
—	י״ח, י״ט	סרך, יצול.
י״ז	ח׳	תגר ב׳.
—	״ח	פתשגן.
״ה,	ג׳	מלען, דק א׳.
—	י׳, י״א	חד ב׳, רטן.
--	י״ד	חד ב׳.
י״ט,	ה׳	חרש ג׳, דחף.
—	י״א	כמן ב׳, סקוריא, קטב ב׳.
כ״א,	ג׳	נאלא ב׳.
—	י״ב	צם ג׳, טפר א׳.
—	כ״ג	צלב.
כ״ב,	י״ב	צנף א׳, גל ו׳.
—	י״ז	ששפא.
כ״ד	ג׳	של ג׳.

פרשה	פסוק	ערך
כ״ד	י׳, י״ד	רש, עצה ב׳.
—	י״ז, כ׳	יצול, פל ב׳.
כ״ה,	ח׳, ט׳	רע א׳, שלף ב׳.
—	י״ח	צרע, לא ב׳, לע.
כ״ו,	ט״ו, י״ז	ארק ג׳, מלך.
כ״ז	ב׳, ד׳	גר י״ב.
—	י״ד, ט״ו.	תל ב׳, חצן ב׳.
כ״ח,	ד׳, י״ח	בקר ג׳, עדר ב׳.
—	כ׳	שעמום.
—	כ״ו	מניט א׳.
—	כ״ז	הרב.
—	כ״ח	שעמום.
—	כ״ט	טהר ב׳. עצה ב׳.
—	ל״ג, ל״ח	לע, קרסם א׳.
—	מ׳	טש ב׳.
—	מ״ב	סקא, חלזון ג׳.
—	נ״א	בקר ג׳, עדר ב׳.
—	נ״ו	פרנקיתא.
—	ס״ח	אלפא ב׳, ברז ב׳.
כ״ט,	כ״ב	כלות.
ל׳,	י״ב	לווי ע״ש.
ל״א,	ז׳, י׳, כ״ג	עלם ב׳, אשן ב׳.
ל״ב,	ב׳, ד׳	דתאה, לע.
—	ו׳, י׳	שפט, שכן.
—	י״ג	פנק, שמיר.
—	ט״ו	פגשו.
—	כ״ה	קטן ה׳.
—	כ״ט	ל״ע.
—	ל״ה	בע ב׳.
—	ל״ט	עי״ע מיימים ועיי״ע קרים.

יהושע

פרשה	פסוק	ערך
א׳ו׳,	ז׳, ח׳ ט׳, י״ח	עלם ב׳, כשט.
ב׳	א׳	רז ב׳, פונדק א׳.
—	ב׳	הלכא.
—	ו׳	טען ב׳.
—	ט״ו, י״ח.	של ג׳, תר.
ג׳,	ט׳, ט״ו	הלכא, כף ב׳.
ד׳,	י״ג, י״ח	זיין, כף ב׳.
ה׳,	ב׳, ג׳	אזמל, חרף ג׳, חרב ב׳.
ו׳,	ד׳	קרן א׳.
ז׳,	כ״א	אסטלית.

פרשה	פסוק	ערך
ט',	ה'	רקע ב', כסן א',
י"א,	ב', ח'	פלך ב', חרץ ג',
—	י"ז	שפל, טר ג'.
—	כ"ג	שדך א'.
י"ב,	א', ב'	טֹר ג', גף.
—	ג'	גנסר, שפע ב'.
—	ה'	אפקירוס.
י"ג	ג'	טֹרן ג'.
—	ה'	טֹר ג'.
—	ו'	חרץ ג'
—	י"א, י"ג	אפקירוס, טר ג'.
—	כ"ז	גנסר.
י"ד	ט"ו	שדך א'.
ט"ו	ג'	טֹר ג'.
—	ד'	קֹסם ג'.
—	ז', ט"ו	קצר, ארך.
כ"ב	כ"ד	צף ד'.
כ"ה,	י"ב, ל"ב	צרע, מרגל.

שופטים

פרשה	פסוק	ערך
א'	ו', י"א	אפך, ארך.
ב',	י"ז	נגד ג'.
ג',	ג'	טרן ג'.
--	ט"ו, ט"ז	גמד ב', גרמד.
—	י"ז, כ"ב	פטם א', דסתק.
—	כ"ג	אכסדרה.
—	כ"ד	אלקטיות.
—	ל"א	פרש.
ד',	ט"ו	אפך.
—	י"ח	זר ג', גנכא ע"ש.
—	כ"א	ארזף, רז ב', קש א'.
ה',	י', כ"ב	חשק, פנך ב'.
—	כ"ה, כ"ו	פייל, פֹּע ב'.
—	כ"ח	דק ב'.
—	כ"ט	פרסתיותהא.
ו',	כ"א	שט ג'.
—	ל"ח	פץ א', לקן.
ז',	ט"ו, כ"א	שע ב', אפך.
ח',	ז', ט"ז	כב ב'.
—	כ"ז	דעץ, רעץ.
ט',	ד'	סרק א', בקר ב'.
—	י"א	חל ד', דבל א'.
—	כ"א, מ"ח	אפך, כלך.

פרשה	פסוק	ערך
ט'	נ"א	אבֿרוארי.
י"ד,	ו'	הדם.
—	ט'	רד ד', נסח.
—	י"ב, י"ג	פלדס.
—	י"ח	חל ד'.
ט"ז,	י"ג	שת.
—	י"ד	קש א', אכסן, גרד.
—	י"ט	גרע.
—	כ"א	ששל ע"ש.
י"ז,	ד'	קן ה'.
י"ט,	י', כ"ט	השק, הדם.
כ',	ט"ז	גמד ב', בין ב'.
—	ל"ח, מ'	יטור.

שמואל א'

פרשה	פסוק	ערך
א',	ו'	צהב ג', מֹחס.
—	י"ד	פג א'.
—	כ"ב, כ"ג	חסל.
ב',	י"ג	נמס ב', משליתא.
—	י"ה	כרדט.
ד',	י"ח	אפֿקותא.
ה',	ח'	טרן ג'.
ח',	ט'	נמס ב'.
ט'	ה', ח'	צף ד', זוז.
—	י"ג	פרס.
י"א,	ז'	פדן.
י"ב,	כ"א	למה ב'.
י"ג	ג', ד'	אסטרטיגי.
—	י"ח	אפא.
—	כ'	לטש ב', פרש, כלך, עשף.
—	כ"א	שף ב', עשף, זקתא.
—	כ"ב	מרן ב'.
י"ד	ד'	שרע ב', מדרוכיתא.
—	כ"ו, מ"ג	בריז, שט ג'.
ט"ו	ל"ג	פשח.
י"ז	ה'	קלס, מקלס, גלך.
—	ו'	טרקלין, מגפיים, טסחף.
—	ז'	אכסן, שן ג'.
י"ז,	י"ז	טלם א', זרף.
—	כ', כ"ח	כרקום, בקר ב'.
—	מ', נ"א	תרמל, לדנה.
י"ח,	י"א	ברז א'.
—	כ"ג	הדיוט.

פרשה	פסוק	ערך
י"ט,	כ"ד	שלח ב', ברשאן,
כ',	ג'	נסים א'
—	כ'	פלגס,
כ"ד,	ד'	בב,
כ"ה,	י"ח	תך ב',
כ"ו,	ה'	כיקום,
--	ז'	מרן ב', נעץ,

שמואל ב'

פרשה	פסוק	ערך
ב',	כ"ו, ל'	פרש ז', שנא ג'.
ה',	ז'	חקרה,
—	כ'ג, כ"ד	בך, חרץ ד',
ו',	ה'	ברתא, רביעין,
—	ו'	מרג,
—	י"ג	זג ה', מר ה',
—	י"ד	כרדט,
ז',	ב'	כייר,
ח',	ב'	פרם ד',
—	ו'	אסטרטיגי,
י',	ד'	גרע,
—	י"ח	אפך,
י"א,	ב'	שו א'.
י"ב,	ג', ח', ט"ו	חן א', טען,
—	ל"א	מסר א', מרג ב',
י"ג	ג', ד'	ששבן, חשך,
—	ו', ח', י'	חלט ב',
—	י"ז, י"ח	גף ב', כרדט,
—	כ"ט	כדן,
ט"ז,	א', כ"ב	חשק, קנוף,
י"ז,	ט', ט"ז	קמץ ג', הן ב',
—	י"ט, כ"ב	דקל ב', שנא ג',
—	כ"ח	מך א', קל ז',
—	כ"ט	שפת,
י"ח,	י"א	אספניק,
—	י"ד	גסס א',
—	ט"ז	זער,
י"ט,	כ"ז, ל"ג	חשק, סבר ב',
כ',	ג', ח'	סבר ב', לדנה,
—	ט"ו	מלתא ב',
—	כ"ו	תקוע,
כ"א,	ט"ז	ספן ה', נקן,
—	י"ט	אכסן,
כ"ב,	י', י"ב	כבש ד', רכף,
כ"ב	י"ד	כל ב' ע"ש,
—	מ"ג, מ"ו	סוון, ברן א',
כ"ג,	ד'	דתאה,
—	ח', י"ד	תב ד', חקרה,

מלכים א'

פרשה	פסוק	ערך
א',	א'	שחן א',
—	י"ט, כ"ה	מר ה',
—	ל"ג	כדן, שלוה,
ב',	ה', כ"ח	טלר, אפך,
—	מ'	זרז ב',
ה',	כ"ג	תרגס,
—	ל"א	פספס,
—	ל"ב	ארדכל, ארגבל,
ו',	ה', ו', ז'	זיז א', חל (ט"ו) [י"ח]
—	ט'	הנתוכים, מרכוף,
—	ט"ו, י"ח	ברתא, גלף ב',
—	כ"א	ששל ע"ש,
—	כ"ט	גלף ב',
—	ל"ה	סגלגל,
—	ל"ו	קרונות
ז',	ב', ג', ד', ז',	קרונות, כייר, כלנס,
	י"ב.	פרוסדור,
—	י"ח	סרג ב'
—	כ"ג, ל"ב	סגלגל, אשדת,
—	ל"ה, מ"ג	סגלגל, בסס א',
—	מ"ו	גרגשתא,
—	נ'	קל ז', מגלס, פתא,
ח',	כ"ז	סבר ב',
ט',	ד', י"ב	תרץ, סעד,
י',	ט"ז, כ"ב	תרס, טווס,
י"א,	כ'	פלט ג',
—	ל'	סדק,
י"ב	ז'	עלב,
—	י"א, י"ד	שט ג', מרגן,
י"ג	ב'	אגר ג',
י"ד,	ג'	זלוע,
י"ז,	ד', י"ט	סבר ב', חן א',
י"ח,	ל"ב	מזק,
—	מ"ג, מ"ד	סך ה', פס ט',
י"ט	ו', ט'	עף ד', רד,
—	י"א, י"ג	זע, ששפא,
—	י"ט	רד, פדן,

פרשה	פסוק	ערך
י״ז	ו׳, י׳	צנף א׳, נצב.
י״ח.	א׳, ב׳.	הדו, דגית.
—	ד׳	שחן א׳, פצח ג׳.
י״ט.	ב׳, ג׳	גר ו׳, סלעם ב׳.
—	ו׳	גם.
—	י״ג	מפרם ב׳, פלך ב׳.
—	י״ד	דש, תב ה׳.
—	ט״ו	אטרון.
כ׳.	ב׳. ד׳	פחח, קלן ד׳.
כ״א	י״ד	גדן.
כ״ב.	ד׳	בע ב׳.
כ״ג.	א׳	אפריקי, טרסוס.
—	ח׳. ט׳	עשן, פס ו׳.
—	י״ג	חמר ז׳.
—	י״ד	אפריקי, טרסוס.
כ״ד.	י״ז. י״ח	כמין, סרג ב׳.
—	כ׳. כ״ב	ערסל א׳, עגן.
כ״ה.	ד׳. י״א	שקף ב׳, שט א׳.
כ״ח	כ׳. כ״ה	עק, כונת.
—	כ״ז	מרג ב׳.
כ״ט.	ד׳. ט״ז	צף ג׳, חכם.
—	י״ז. י״ט	(צבחר) [צבחד] בע א׳.
ל׳.	ו׳. י״ד.	חטר פצד.
—	י״ז	בעד.
—	כ״ד	דר ד׳, מרדה.
—	כ״ה. כ״ו	פצד, אהב.
—	כ״ח	זמם.
ל״ב.	י״א. י״ב. י״ג	שלח ב׳, תד, הובאי.
ל״ג.	ד׳	זחל ב׳, זרק ב׳.
—	י״ב	כב ב׳, פסך.
—	כ״א	ארת, ברן ב׳.
—	כ״ג	קלע א׳.
ל״ד.	ו׳. ז׳	דהן.
—	י״ג	קרסל ב׳, ירוד ב׳.
—	י״ד. ט״ו	חתול, קפד.
ל״ה.	א׳. ב׳	בע א׳.
—	ג׳	רשל, רעל ב׳.
—	י׳	דו ב׳.
ל״ו.	ב׳. י״ג	קצר, כל ב׳.
ל״ז.	כ״ה. כ״ו	טפח ד׳, שח ה׳.
—	כ״ז. כ״ט	דתאה, לסת.
—	ל׳. ל״ג	כת, קשת, תרס, מלתא ב׳, צבר.
ל״ח.	ח׳	אבן שעות.

פרשה	פסוק	ערך
ל״ח.	י״ד	סנונית.
—	כ״א	שטר א׳.
מ׳.	ד׳	גא ב׳, כפל א׳, גד ה׳.
—	ו׳. י״א	מצה ג׳, חן א׳.
—	י״ט. ל׳.	קן ה׳, רווק א׳.
מ״א.	א׳	נגות.
—	ז׳. ט״ו	טפח ד׳, ספפר.
—	י״ט	ברתא, מרן ג׳, אשכרע.
—	כ״ו	אוול.
מ״ב.	ד׳	הל א׳, כתר ב׳.
—	י״א	ערב ד׳.
—	ט״ז	כפל א׳.
—	כ״ב. כ״ד	עגן, עד ו׳.
מ״ג.	י״ז. י״ח	טף, אוול.
—	כ״ח	פס ו׳.
מ״ד.	י״ב	חצן ב׳, שחר א׳.
—	י״ג	משקלת, אזמל, ארם.
—	י״ד	בלט א׳.
מ״ה.	ג׳	סם ב׳.
מ״ט.	ט׳	עגן.
—	כ״ב	סב ד׳, צב ד׳ פרוון.
—	כ״ו	מר.
נ׳.	ב׳. ו׳	קפד ג׳, לסת.
נ״א.	ה׳	כתר ב׳.
—	י׳. י״א	גז ד׳, דו ב׳.
—	י״ז	פייל.
—	כ׳. כ״ג	מזרק ב׳, עד ח׳.
נ״ב.	ב׳	פץ א׳, חנק.
נ״ד	י״א. י״ב	צדד, גמר ה׳.
—	ט״ז	שחר א׳.
נ״ה.	י״ב. י״ג	שען, ארב ד׳.
נ״ז.	ה׳	שקף א׳.
—	כ׳	סן ב׳, טן ב׳.
נ״ח.	א׳	כל ב׳, קרץ ד׳.
—	ד׳	תחר.
—	ו׳	פרד א׳, פטר א׳.
—	ח׳	שפרפר ב׳.
—	ט׳	רמז.
נ״ט.	א׳	קפד ג׳.
—	ה׳. ו׳	פר א׳, קיון.
—	כ״א	קיים.
ס׳.	ד׳	גסס ג׳.
—	ו׳. ז׳	הגן א׳, ערב ד׳.
—	י״א. י״ג	זק ב׳, מרן ג׳.

יחזקאל

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ג׳	בז ב׳.
—	ד׳	עלעל.
—	ז׳	סגלגל, צלהב.
—	י״ב	גוף, רע א׳.
—	כ״ב	רכן.
ב׳,	ד׳	חצב.
ג׳,	ג׳, י״ב	חל ד׳ זע א׳.
ד׳,	ב׳	מלתא ב׳, אפרוודין.
—	י׳, י״א	פלם ב׳, מכל א׳.
—	י״ב, ט״ז	חר ב׳, מכל א׳.
ה׳,	א׳	נגסטר, שחר ב׳.
ו׳,	ג׳	פצד.
—	י״א, י״ג	טפח ד׳, עף.
ח׳,	י״א	יטור.
ט׳,	ב׳, ג׳	פנקס, סקף.
—	ד׳	רשם.
י״ב,	י״ג	סרג ב׳ ע״ש.
—	י״ח	חט ג׳, רקע ב׳, מרפק, פתכמר.
—	י״ט	מגס.
ט״ז,	י״א (?) ט״ז	דלת ע״ש, פתכמר.
—	כ״ו, מ״ז	סרבל, חסך.
י״ז,	ז׳	בדד א׳.
—	י״ז	מלתא ב׳.
—	כ׳	סרג ב׳ ע״ש.
—	כ״ב	עבר ה׳.
י״ט,	ד׳, ח׳, ט׳	שת ז׳, קלר.
כ״א,	י״ב	עם.
—	כ״ז	אפרוודין, מלתא ב׳.
כ״ג,	ו׳, י״ב	גמר.
—	כ׳	צחן א׳.
—	כ״ד	עגל ז׳, קלס, נמס ב׳.
—	כ״ה	אחר.
—	מ״א	דרגש, מך א׳.
—	מ״ב ?	דלת ע״ש.
כ״ד	ג׳, ו׳	תפי, זהם.
—	י״ז	טטפת.
כ״ה,	ו׳, ט״ו	צפח.
כ״ו,	ח׳	מלתא ב׳.
—	ט׳	פגז, פגיש א׳.
כ״ז,	ג׳, ה׳	שכלל, דף.
—	ו׳, ז׳	בלט א׳, דף, אטלקי.
כ״ז	ט׳, י״א	ספן א׳, קפטק.
—	י״ד	גרממיא.
—	ט״ו	יעל ב׳, טווס.
—	ט״ז	ראמות.
—	י״ז	חש ג׳, קליא ב׳, שעף, קטף א׳.
—	י״ח	חמר ה׳, כבן.
—	י״ט	שד א׳, ערק ב׳, עשת.
—	כ׳, כ״א	חפש ב׳, נבט א׳.
—	כ״ג	נציבין ע״ש, חדיב.
—	כ״ד	גמר, גודיזין, אמלין, כשף א׳.
—	כ״ה	אפריקי, טרסוס.
—	כ״ח, ל׳	פרוור, חף ב׳.
כ״ח,	י״ג	מרגל א׳.
כ״ט,	ד׳	שר ד׳.
ל׳,	ט״ו	אלכסנדריא, אנטיפתר.
ל״א,	ז׳, י״ב	סמך.
ל״ג,	ל״א	לעב.
ל״ד,	ד׳, ט״ז	צמד, סבר ב׳.
—	כ״ח	מניט א׳
ל״ו,	ג׳, ד׳	רן ב׳, פצד.
—	ה׳, ו׳	צפח, פצד.
ל״ח,	ד׳	שדל, שר ד׳.
—	כ׳, כ״ב	חמר ז׳, כבר ב׳.
ל״ט,	ג׳	מגר.
—	ט׳	שגר ב׳, סבר ג׳.
—	כ״ו	מניט.
מ׳,	ט״ז	כתר א׳.
—	מ״ב, מ״ג	פספס, אנקל.
מ״א,	י״ג	בצר, גוזטר.
מ״ב,	ג׳	זוי.
מ״ג,	י׳, י״א	טקס א׳.
—	י״ד	מסמסתא.
—	י״ז	גדנף, שו א׳.
מ״ד,	ט׳	ערל.
—	כ״ב	שבק, אלמנה.
מ״ה,	ח׳	נס ג׳.
מ״ו,	י״ח	נס ג׳.
—	כ״ג	נדבך.
מ״ז,	ב׳, ג׳	בר ד׳, קרצל.
—	י״א	חפר ב׳.
—	ט״ז	כרך ה׳.
מ״ח	ח׳, ט״ו	כבש ד׳.

הושע

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	ז׳, ח׳	טל, ככ ב׳.
—	ט״ו	חלט ג׳.
—	י״ז, י״ח	תן א׳.
ג׳,	א׳	אשש א׳.
ד׳,	י״ג	לבן.
ז׳,	י״א	שרח.
ח׳,	ז׳	נב ג׳.
ט׳,	ו׳, ח׳	קרסל ב׳, קלין.
—	י״ד, ט״ז	תר, נב ג׳.
י׳,	ז׳	רתח.
י״א,	י״א	שבך.
י״ב,	י״ב	גר.
י״ד,	ו׳	עבר ה׳.

יואל

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	זחל ב׳, פרחא ב׳, שמט ג׳.
—	ו׳, ז׳	נב, קלף ב׳.
—	י״ב	חזור, חזרר.
—	י״ז	חסן ב׳
ב׳,	ו׳, ח׳	כרם, כבש ג׳.
—	כ״ד	נעו, בר א׳.
ג׳,	ג׳	יטור.

עמוס

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	א׳	נקד א׳.
—	ד׳, י״א	ברן א׳, פרש ז׳.
ב׳,	א׳	גר י״ב.
ג׳,	י״ב	סחס.
ד׳,	ב׳, ג׳	דגית, הרמן.
ה׳,	ז׳, ח׳	גד ט׳, נפל ב׳.
—	כ״ו	פתכר.
ו׳,	ד׳	כבש ד׳, עמקיון, רבק.
—	ו׳	פייל.
ז׳,	א׳	שחת.
ח׳,	י״ב, י״ג	שלהי ג׳.
ט׳,	ט׳	ארבלא.

עובדיה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	כ׳	אספטיא.

יונה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ג׳, ד׳	אלפא ב׳, נחשול.
ב׳,	א׳	נון.

מיכה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	שעוה, מדר ב׳.
—	ו׳	גר.
ג׳,	י״ב	חש ג׳.
ד׳,	ג׳, ד׳	עף ה׳, מניט.
ז׳,	י׳	סוון ע״ש.
—	י״ב	הרמן ב׳.

נחום

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	ד׳	סרבל.
—	ח׳	סב ד׳, צב ד׳.
—	י״א, י״ב	כרם, מניט א׳.
ג׳,	ב׳	פנך ב׳.
—	ח׳	אמון, אנטיפטר.
—	י׳	דק א׳.

חבקוק

פרשה	פסוק	ערך
ב׳,	י״א	דלת, שף י״א, מרש.
ג׳,	י״ז	קסם ד׳.

צפניה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ה׳	פתכר.
—	י״ב, י״ז	נברש, סח ב׳.
ב׳,	ו׳, ט׳	בב, מלח א׳.
—	י״א, י״ד	נס ב׳, צף ג׳.
ג,	י׳	הדו.
—	י״ב	ענו א׳ ע״ש, עלב.
—	י״ג	מניט.

חגי

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ד׳	כייר.

זכריה

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	ח׳	קחה.

פרשה	פסוק	ערך
ב',	י"ד	בע א'.
ג',	ה'	דך ב'.
ד',	י"ב	אסקריטא"ן.
ה',	ה'	טל ה'.
ו',	ג'	פצח ג', קטם ב'.
ט',	ג'. ט'	סוון ע"ש, ענו א' ע"ש.
י"א	ז'	ענו א' ע"ש.
—	י"א	ענו א' ע"ש.
י"ד	ו'	גלד ב' ע"ש.
—	י'	פקס, שח ד'.

מלאכי

פרשה	פסוק	ערך
א',	י"ג	שנק.
ב',	ו', י"ז	תרץ, לה ב'.

תהלים

פרשה	פסוק	ערך
ז',	י"ג	שחז.
ח',	ט'	גנח ב'.
ט',	י"א	תכל.
י"א,	ו'	כבר ב'.
י"ב,	ט'	ערקא א'.
י"ג,	ג'	דו ב'.
ט"ז,	ט'	תכל.
י"ז,	י"ד	טש א'.
י"ח,	ח'. י'	רגף, כבש ד'.
—	י"ב. י"ד	רכף, כל ב' ע"ש.
—	מ"ג	סוון.
י"ט,	ג'. ו'	מוֹעי, גנן א'.
—	י"א	אברזין.
כ"ב,	י"ח	הלבשוש.
—	י"ט	פתגה.
כ"ג,	ב'. ד'	דתאה, גד ג'.
כ"ה,	ג'	בז ד'.
כ"ז,	ד',	בשקר.
ל"א,	י"ט	פק א'.
ל"ב,	ד'	רטב א'.
ל"ד,	ו'	עבע.
ל"ז	א'. ב'	טן ו', תאה.
—	ח', ט"ז	רתח, סגע.
—	י"ט. כ'	אלץ, פלג א'.
ל"ח,	ו'	הלבשוש.
—	י"א	צמר.
ל"ט,	ז'	דיוקן.
מ',	ג'	טשטוש.
מ"א,	ו'	מתי.
מ"ב,	ג'	מתי.
מ"ה,	י"ז	גזם.
מ"ה,	ט'	אהל א'.
מ"ו,	ד',	טשטוש.
מ"ח,	ח'	טרסוס, אפריקי.
מ"ט,	ט'	רשע.
נ',	ט'. י"ג	ברחא.
נ"ז,	א'	אספלידא.
נ"ח,	ה'	חרמן.
ס"א,	ד'	אברוארי.
ס"ב,	ט'	זה ג'.
ס"ה,	י'	קבה ב'.
ס"ח,	ז'	פמבי.
—	י"ד	תסויר.
—	ל'	פנקט.
ס"ט,	ד'. ה'	ענק, קנט.
—	י"ג	קרן ג', תאטר.
—	כ"ג	קלא ב'.
ע"ג,	כ"א	חש ב'.
ע"ה,	ה'	צלף א'.
—	ו'	קפין א', דיוסטר, מרזב ב'.
ע"ד,	י"ז	קץ ב'.
ע"ה,	ט'	דרד, פקט.
ע"ז,	ז'	בלש.
ע"ח,	ל"א	חמט ג'.
—	מ"ז	כרזוב.
ע"ט,	ד'	תוף ב'.
פ',	י"ג. י"ד	גד ה', נבר א'.
פ"ב,	ו'	אנגלי.
פ"ג,	י"ג. ט"ו	עדיות, צלהב.
פ"ה,	ט'	סאור ב'.
פ"ו,	ח'	אנגלי.
פ"ט,	מ"א	פצח א'.
—	מ"ד	חרף ג'.
—	נ"א	עטף א'.
צ"א,	י"ג	חרמן.
צ"ז,	ה'	קרים.
—	י'	קרים.
צ"ח,	ח'	שען.
ק"ב,	ב'. ד'	פגן א', תפי ב'.
ק"ד,	י"ב	זואא.

פרשה	פסוק	ערך
ק״ה,	י״ט	סנן.
—	מ׳	פסיון.
ק״ו,	ט״ו	פתרן.
ק״ז,	כ״ה	עלעל.
ק״ט,	כ״ד	פתרן.
קי״ה,	א׳, ג׳	ברכה, אפף.
קי״ט,	ט״ז	פרג א׳.
—	פ״ג	זרנק.
—	קס״א	דלח.
קל״ג,	ב׳	אמר.
ק״מ,	ד׳	ארס.
קמ״ד,	ז׳, י׳, י״א	פץ ג׳.
—	י״ג	תסוור.
קמ״ו,	ד׳	זם.
קמ״ז,	י״ז	רסק א׳.
קמ״ח,	ח׳	עלעל.
קמ״ט,	ו׳	ענה, דיוסטר.

משלי

פרשה	פסוק	ערך
א׳,	י׳	שדל, טפס ב׳.
—	י״א, י״ד	טש א׳, פס ב׳.
—	ט״ז	סרהב.
—	כ׳, כ״ב	שק ד׳, ממק.
—	כ״ו	דלח.
—	כ״ז	שליא, דלח, שנק.
—	ל״ג	סבר א׳.
ב׳,	א׳	טש א׳.
—	י״ב, ט״ז	פץ ג׳.
ג׳,	ח׳, י״א	דהן, אסל ג׳.
—	ט״ו, י״ט	כטי א׳, שתס.
—	כ׳, כ״ד	רס א׳, דמך.
—	כ״ה	דלח, שליא.
—	ל״א	טן ו׳.
ד׳,	י״ב	שנק.
—	ט״ו, י״ט	דש ד׳, הבר ב׳.
ה׳,	ג׳, ד׳	ככדיתא, גד ט׳.
—	ה׳, י׳	שיול, לע.
—	י״א	גשם א׳.
—	י״ב	מכסן, אסל ג׳.
—	כ׳	חב ב׳.
—	כ״ב	קמט, פכר א׳.
ו׳,	ד׳	גבן ב׳.
—	ה׳, ו׳	נשב, ששמן.

פרשה	פסוק	ערך
ו׳	י״ב,	טלם ג׳.
—	י״ד	תגר ב׳.
—	ט״ו, ט״ז	שליא, אסל ג׳.
—	י״ח	חשל ב׳, סרהב.
—	י״ט	מווע, דגל א׳.
—	כ״ג	שרג ב׳, גבן ב׳, מכסן.
—	כ״ז	חב ב׳.
—	ל״א, ל״ב	מדל ב׳, גר ד׳.
—	ל״ד	טן ו׳.
ז׳,	ז׳, ט׳	שבר, טלי ב׳, הכר ב׳.
—	י״א, ט״ז	פרד ב׳, שו א׳.
ח׳,	כ״ד, כ״ח	עשן ב׳.
—	כ״ט, ל״ג	שתס, דש ד׳.
ט׳,	ה׳	מזג.
—	ז׳, ח׳, י״ב	ממק, כס ג׳.
—	י״ג	פרד ב׳, שבר.
—	י״ז	טיטויא.
—	י״ח	שיול.
י׳,	י׳, ט״ו	רמז, עשן ב׳.
—	י״ז, כ״ה	כס ג׳, שתס.
י״א,	ט״ז, י״ז	עשן ב׳, גשם א׳.
—	כ׳	צב א׳.
י״ב	כ״א, כ״ד	עתא, כרג.
י״ג,	א׳, ח׳	עתא.
—	י״ח	דש ד׳
י״ד,	ה׳	מווע, דגל א׳.
—	כ״ב, כ״ג	חשל ב׳, צף ד׳
—	כ״ה	מווע.
ט״ו	ט״ז, י״ט.	עתא, שף ב׳ ע״ש.
—	ל״ב	דש ד׳.
ט״ז,	ח׳, י׳	קל ב׳, דגל א׳.
—	כ״ו, כ״ז	לע, טלם ג׳.
—	כ״ט, ל״א	שרג ב׳, שבהר.
י״ז,	א׳, ד׳	שרב, עתא, שבהר.
י״ח,	א׳, כ׳	פה ג׳, צר.
—	ח׳	שגש ב׳, חכן ב׳.
—	י׳	עשן ב׳, אברוארי.
—	י״א, י״ד	עשן ב׳, כרה.
י״ט,	ד׳, ה׳, ו׳, ט׳	סגע, מווע.
—	י״א	שכהר.
כ׳,	ג׳, ל׳	צר, בע ד׳.
כ״ב,	ז׳, י״ג	זיף, חכן ב׳.
כ״ג,	י״ז	טן ו׳.
כ״ד,	כ׳	שרג א׳.

פרשה	פסוק	ערך
ח',	י"ד	ארזלא ב'.

רות

פרשה	פסוק	ערך
א',	ב'	רפילא.
ב',	א', ג', י"ד	יחס, טמש.
—	ט"ו, י"ט	כסף ב', שרל.
ג',	ג'	חל י"א.
—	י"ד, ט"ז	קרץ.
ד',	ז', ח'	טלע.
—	כ"ב	עט.

איכה

פרשה	פסוק	ערך
א',	א', ב'	כרג, זלג.
—	ח', י"א	רתע, גרגר ג'.
—	י"ג, ט"ז	רתע, זלג.
—	כ"ב	דו ב'.
ב',	א'	טלק ב', גלגדקא.
—	ב'	עדית, פס ו'.
—	ג', ה'	צלהב, ברן א'.
—	י'	קמר ג'.
—	ט"ו	קרץ, שכלל.
—	ט"ז	מתן ב'.
—	כ', כ"ב	לף א', פנק ע"ש.
ג',	ז', ט'	טרק ג', קרץ.
—	י"ב, ס"ה	פלגס, חף ד'.
ד',	ד'	מרג א'.
—	ה'	גף ט', קקל ב'
—	ז'	יהר, שבזיז.
—	ח'	אדק ב', פרך א'.
—	י"א	אש ב'.
—	כ"א	ארם א', אטלקי.
ה',	ה', י"ג	לע, רב ב'.

קהלת

פרשה	פסוק	ערך
א',	ה', י"ב	שחף ג', פגן א'.
ב',	ו', כ"ה	פרקטן, כר ד'.
ג',	א', ג'	עסק ב', פכר ב'.
—	ד', ה'	טפז, פקח.
ו',	ג'	שלל א'.
ז',	ה'	טבלא א'.
ח',	א'	חצף.
ט',	י"ז	פגן א'.
י',	ח'	קמץ ג'.
י"ב,	י"א	זקתא.

אסתר

פסוק	פרשה	ערך
א',	א'	הנדיקי.
ב',	ז'	הג ב' ע"ש, ארב ד'.
—	י"ז	תג.
ג',	ז', ט"ו	תמא, דטגמא.
ה',	ח'	טן ו'.
ו',	י'	סרהב.
ז',	ד'	טן ו'.
ח',	ז'	פלמרכוז.
—	י'	ארטלאי.
—	י"ג	אטימוס.
ט',	ג'	מגסתרון.

דניאל

פסוק	פרשה	ערך
י',	ו'	צלהב.

דברי הימים א'

פסוק	פרשה	ערך
י',	א'	אפף.
י"א,	ה'	חקרה.
—	ט"ז	אסטרטיגי, חקרה.
—	כ"ג	אכסן.
י"ב,	כ"ד	זיין.
י"ג,	ט'	מרג ב'.
י"ח	ב'	פרם ד'.
כ',	ג', ה'	מרג ב', אכסן.
כ"ב,	ב', י"ג	פספס, עלם ב'.
כ"ג,	כ"ט	ערך, מכל א'.
כ"ח,	כ'	עלם ב'.

דברי הימים ב'

פסוק	פרשה	ערך
ד',	ב'	סגלגל.
—	י"ב	קרונות.
—	י"ד	בסס א'.
ג',	ד'	דך ב'.
ו',	י"ה	סבר ב'
ט',	ט"ו	תרם.
—	כ"א	אפריקי, טווס, טרסוס.
י',	י"א, י"ד	שט ג'.
י"ז,	י"ח	זיין.
י"ח,	ח'	גוז, בע ב' ע"ש.
—	כ"ד	תוון.
ל"ג	י"א	ששל ע"ש.
ל"ו,	ו'	ששל ע"ש.

ג', סדר מערכה לתרגומים שמובאים בערוך בכיללת על סדר א"ב מלשון הקדש ללשון תרגום וכן בהיפך.

	תרגום	ערך
א'	אופה תרג' נחתום	נחתום.
	איש תרג' גבר	גבר א'.
	אניות תרשיש תרג'	טרסוס
	אילפיא דטרסוס	ועיי"ע אפריקי.
	אפר תרג' קטם	זבל.
	אשכנז תרג' חדייב	חדיב.
ב'	בגד תר"י גלתא	גל ו'.
	בהרת תר"י בהקיתא	בהק.
	בית פרעה תר"י פלטורין	פלט ג'.
	בלולה תר"י דפילא	חמר ט'.
ד'	דג תרג' נון	נון.
	דשא תרג' דתאה ס"א ריתא	ריתא.
ה'	המכסה את הקרב תר"י כריסא	כרס א'.
	הקרש האחד תרג' לוחא חדא	לח ב'.
ו'	ואת כנו תרג' וית בסיסיה	כן א'.
	ויחרד תרג' ותוה	חת ב'.
	וימאן תרג' וסרב	סרב.
	וינס תרג' ואפך	אפך.
	ויצג תרג' ודעיץ	דעץ.
ז'	זה תרג' דין	גבר א'.
	זמורות תרג' שבשתא	שפשף.
	זר תרג' חילוני	חלון ב'.
ח'	חגורה תרג' פסיקיא	פנדה.
	חוץ תרג' ברא	באלה.
	חושך תרג' קבלא	קבל ב'.
	חזק ואמץ תרג' תקף ועילם	עלם ב'.
	חלות תרג' גריצין	גרץ.
	חצר תרג' דרתא	תרבץ.
	חרד תרג' תוה	חת ב'.

	תרגום	ערך
ט'	טבעת תרג' עיזקא	עזק א'.
	טהור תרג' דכי	דך ב'.
י'	יאורים תרג' אריתא	ארת.
	יגון תרג' דוונא	דו ב'.
	יער תרג' חורשא	חרש ג'
	יציע תרג' זיזא	זיז א'.
	יקב תרג' מעצרתא	מעצרתא.
	ירח תרג' סיהרא	סהר ב'.
	ישוע תרג' פורקן	ישע.
	יתידות תרג' סיכי	זירי.
כ'	כבד תרג' יקיר	יקר ב'.
	כבוד תרג' יקר	יקר א'.
	כי תר"י ארום	ארום.
	כנו תרג' בסיסיה	כן א'.
	כף תרג' בזך	בזך.
ל'	לא סרו תרג' לא עטרו	עטר בי ע"ש.
	לולאות תרג' ענובין	ענוה.
	למינה תרג' לזנוהי	תמחוי.
	לשרת תרג' לשמשא	שמש א'
מ'	מדה תרג' משחתא	יתד.
	מחולות תרג' חינגין.	אגן א'.
	מינין תרג' זני	אב א'.
	מכסהו תרג' חופאה	חף ב'.
	מסגרת תרג' גדנפה	גדנף.
	מקניהם תרג' גיתיהון	נקד.
	מרגלים תרג' אלילין	אלל.
	מתי תרג' אימתי	מתי.
	משכנתה תרג' משיבנה	שב ה'.
נ'	נקלה תרג' הדיוט	הדיוט.

סדר מערכה לתרגומים שמובאים בערוך בכוללת על סדר א"ב מלשון הקודש ללשון תרגום וכן בהיפך.

	תרגום	ערך
	נרות תרג' בוצינא	בצין א'
ס'	סביב תרג' סחור סחור	סחר.
	סוללה תרג' מליתא	מלתא
	סרני פלשתים תרג' טורני פלשתאי	טרן ג'
ע'	עברו תרג' גזו	גז ה'.
	עורף תרג' קדל	קדל.
	ערום תרג' ערטילאי	שלח ב'.
	עשן תרג' תנן	קדש ג'.
	ערכך תר"י עילוייך	על א'
פ	פוקד תרג' מסער	סר ב'.
	פדיון תרג' פורקן	ישע.
	פחד תרג' דלח	דלח.
	פי תרג' פום	גבר א'.
	פתן תרג' חרמן	חרמן.
צ	צידה תרג' זוודין	מזר ג'
	צפורן תרג' טפר	טפר א'.
	צרה תרג' עקא	עק.
	צנצנת תרג' צלוחית	צלחית.
ק	קדל תרג' עורף	קדל.
	קה תרג' סב	סב א'.
	קערה תרג' מגוסתא	מגס א'.
	קרב תר"י כריסא	כרס א'.
	קרש תרג' לוחא	לח ב'.
ר	רבלה תרג' דפני	דפני
	רואה תרג' חוזה	חזן.
	רחיצה תרג' מסחותא	סר ב'.
	רחץ במים תרג' שזג	שזג.
	רעד ורעש תרג' זיע	זע א'.
	רכוש תר"י ממון	ממון.
ש	שומרי הסף תרג' אמרכלי	אמרכל.
	שקל תרג' סילעא	זוז.
	שרץ תרג' ריחשא	רחש א'.
	שמונה תרג' תמני	תמן א'.
ת	תלוי תרג' צלוב	צלב.
	תער תרג' מספר	שחר ב',נגסטר.
	תפוח תרג' חיזור	חזר.

	תרגום בהיפך	ערך
א	אילפיא דטורסים תרג' אניות תרשיש	טרסוס ועיי"ע אפריקי.
	אימתי תרג' מתי	מתי.
	אלילין תרג' מרגלים	אלל.
	ארום תר"י כי	ארום.
	אמרכלי תרג' שומרי הסף	אמרכל.
	אריתא תרג' יאורים	ארת.
ב	בהקיתא תרג' בהרת	בהק.
	בוציניא תרג' נרות	בצין א'.
	בזך תרג' כף	בזך.
	בסיסיה תרג' כנו	כן א'.
	ברא תרג' חוץ	באלה.
ג'	גבר תרג' איש	גבר א'.
	גדנפא תרג' מסגרת	גדנף.
	גזו תרג' עברו	גז ה'.
	גיתיהון תרג' מקניהם	נקד.
	גלתא תר"י בגד	גל ו'.
	גריצין תרג' חלות	גרץ.
ד	דוונא תרג' יגון	דו ב'.
	דין תרג' זה	גבר א'.
	דיתאה תרג' דשא	דתאה.
	דכי תרג' טהור	דך ב'.
	דלח תרג' פחד	דלח.
	דפילא תרג' בלולה	חמר ט'.
	דפני תרג' רבלה	דפני.
	דרתא תרג' חצר	תרבץ.
ה	הדיוט תרג' נקלה	הדיוט.
ו	ואפך תרג' וינס	אפך.
	ודעיץ תרג' ויצג	דעץ.
	וית בסיסיה תרג' ואת כנו	כן א'.
	וסרב תרג' וימאן	סרב.
	ותוה תרג' ויחרד	חת ב'.
ז	זוודין תרג' צידה	מזר ג'.
	זיזא תרג' יציע	זיז א'.
	זיע תרג' רעד ורעש	זע א'.
	זני תרג' מינין	אב א'.
ח	חדייב תרג' אשכנז	חדייב.
	חוזה תרג' רואה	חזן.

סדר מערכה לתרגומים שמובאים בערוך בכללות על סדר א"ב מלשון הקודש ללשון תרגום וכן בהיפך.

	תרגום בהיפך	ערך
	חופאה תרג' מכסה	חף ב'.
	חורשא תרג' יער	חרש ג'.
	חיזור תרג' תפוח	חזרר.
	חילוני תרג' זר	חלון ב'.
	חינגין תרג' מחולות	אגן א'.
	חרד תרג' תוה	הת ב'.
	חרמן תר"י פתן	חרמן.
ט'	טורני פלשתאי תרג' סרני פלשתים	טרן ג'.
	טפר תרג' צפורן	טפר א'.
י'	יקר תרג' כבוד	יקר א'.
	יקיר תרג' כבד	יקר ב'.
כ'	כריסא תר"י קרב	כרס א'.
ל'	לא עטרו תרג' לא סרו	עטר ב'.
	לוחא חדא תרג' הקרש האחד	לח ב'.
	לזנוהי תרג' למינהו	תמחוי.
	לשמשא תרג' לשרת	שמש א'.
מ'	מגוסתא תרג' קערה	מגס א'.
	ממון תר"י רכוש	ממון.
	מליתא תרג' סוללה	מלתא.
	מסחותא תרג' רחיצה	סר ב'.
	מסער תרג' פוקד	סר ב'.
	מספר תרג' תער	שחר ב', נגסטר.
	מעצרתא תרג' יקב	מעצרתא.
	משביתה תרג' משכנתה	שב ה'.
	משכתא תרג' מדה	יתד.
נ'	נון תרג' דג	נון.
	נחתום תרג' אופה	נחתום.

	תרגום	ערך
ס'	סב תרג' קח	סב א'.
	סחור סחור תרג' סביב	סחר.
	סיהרא תרג' ירח	סהר ב'.
	סיכי תרג' יתידות	זיירי.
	סילעא תרג' שקל	זוז.
ע	עיזקא תרג' טבעת.	עזק א'.
	עילוייך תר"י ערכך	על א'.
	ענובין תרג' לולאות	ענוה.
	עקא תרג' צרה	עק.
	ערטילאי תרג' ערום	שלח ב'.
פ'	פום תרג' פי	גבר א'.
	פורקן תרג' ישוע, פדיון	ישע.
	פלטורין דפרעה תר"י בית פרעה	פלט ג'.
	פסיקיא תרג' חגורה	פנדה.
צ'	צלוב תרג' תלוי	צלב.
ק'	קטם תרג' אפר	זבל.
	קבלא תרג' חושך	קבל ב'.
	קדל תרג' עורף.	קדל.
ר'	ריחשא תרג' שרץ	רחשא.
	ריתא תרג' דשא	דתאה.
ש'	שביתה תרג' שכנתה	שב ה'.
	שבשתא תרג' זמורות	שפשף.
	שזג במיא תרג' רחץ במים	שזג.
ת'	תמני תרג' שמונה	תמן א'.
	תנן תרג' עשן	קדש ג'.
	תקף ועלם תרג' חזק ואמץ	עלם ב'.

ד׳. סדר מערכה לתלמוד בבלי. *)

ברכות.

דף עמוד	ערך
ב׳ .	מתי ע״ש.
— :	אר א׳, בין, רפרף א׳.
ג׳ .	נער ה׳.
— :	נשף א׳, כנור, רוח א׳, חלי א׳, אחר א׳.
ד׳ .	אר א׳, כרת ב׳, אסטגנין, אצטגנין, בד ה׳, כתר א׳.
— :	עבר ב׳.
ה׳ .	רשף, מרק א׳, ברית.
— :	גרם א׳, שבש א׳, תפל, טרף ב׳.
ו׳ .	כסל, אגיא, שה ב׳, נהל, כרע א׳, סלתא, רן א׳.
— :	אגר א׳, טם א׳, דל ב׳, בדובר, כרם ד׳, צבת.
ז׳ .	כרבל א׳, שרייק.
— :	למען, רא א׳, רות, לחש ב׳, נקף א׳.
ח׳ .	גרם ג׳, חזר ב׳, גב ז׳ ע״ש, נשר, פיטורי, שחל, בין ב׳, זבל, ציון, ספר ב׳.
— :	פרש ה׳, כל ד׳ ע״ש, ורידין ע״ש, ארם א׳.
ט׳ :	תכלת, כרת א׳, נץ א׳, גב ז׳, ותק א׳, קהל.
י׳ .	בריוני, שפל, רן ג׳, כבש ד׳.
— :	טבל ג׳, (טבלא ב׳), הדפה, סכן.
י״א.	זקן.
י״ב.	תרעומת.
— :	חזר ב׳, נע ב׳, זק א׳.
י״ג.	גה.
— :	עד ה׳, בר פחתי, פרקד א׳.
י״ד.	רבע א׳.
— :	אמת, עוים.
ט״ו.	גבל א׳.
— :	שאול, פרוש.
ט״ז.	נחל, גנן א׳, דווש, אמן א׳, נדבך.
ט״ז :	אסתנס, אסתניד, אפיליון א׳ ע״ש, יחול.
י״ז .	מרגל ב׳, גדר א׳, עלם א׳, אלפא א׳.
— :	פרץ ב׳, קדח ב׳, גאובאי, יהיר, טל א׳, חלף א׳, שר ג׳.
י״ח.	תפס, דיוסק, תכלת.
— :	איש, גז י׳, חצר ב׳, צנר ב׳, גבתא, דומה, אם ד׳.
י״ט.	ארנק, אחר א׳, גס ד׳, דגס, דכמה, פק, חט א׳, נשא ב׳ ע״ש, קלס ז׳, חכן א׳, עכן.
— :	בית פרס, אח ב׳ ע״ש.
כ׳ .	שב ב׳, כבש ב׳, זת, מתיבתא, כרבל א׳, מתן ב׳, קק ב׳, על א׳.
כ״א :	פלט א׳.
כ״ב.	רגל א׳, צע א׳, הלך, לחש ב׳, אודנא, אוון, סר ב׳, חצב ב׳, באש, קלע, צמד, זוו.
כ״ג.	בית כסא.
— :	קל א׳, אפיקריסין.
כ״ד.	שרפרף, מח ד׳, שער ב׳, (בע׳ סמך) רשם, קץ י״ב, גהק, פהק.
— :	סנטר ב׳ ע״ש, עטש.
כ״ה.	עמד א׳, הדרקון, ירק, צף ז׳, טפח ב׳, פל ב׳.
— :	עכר א׳, עששית ב׳.
כ״ו.	קמטר, בית כסא, פלט א׳, פלג א׳, קבע א׳, צל ה׳ ע״ש.
כ״ז.	תרנגול, בחר, שרב.
— :	חלק ב׳, גרם ג׳, ככר, אבדן, תרס.
כ״ח.	כס ד׳, חוור, הצב ב׳, בו [ביום] אשיתא, פחם, מד, טרק ג׳, גל ב׳, חד א׳.
— :	קרן ג׳, הג א׳, עמד א׳, פטיש, עין א׳, שגר א׳, קבע א׳, פרש ה׳, עבר ב׳, סדה, חלי ב׳, פק ב׳, חזר ב׳, אסר א׳, נע ב׳.

*) ונקט כלל גדול בידך כי סדר מערכה לערכים האלה הוא עפ״י הציונים שבש״ס ובמדרשים כפי מה שנמצא ראשון ראשון בדפי הש״ס והמדרש ולכן יש סדר לציונים ואין סדר לערכים.

ברכות

דף עמוד	ערך
כ"ט.	רן ג',
— :	דמדום, גדף, רתח.
ל'.	עיי"ע תלף, חבר א'.
— :	חן ב', חל ז', ככה, כם א' כרך א', עצב א'.
ל"א.	כם ד', זג, שר י"ב, צני, קפאי, חל ו'.
— :	פלסתר, בדק א', דבק, צחר.
ל"ב.	זן ג', אחילו.
— :	קו, לגיון, רהטון, קרטון, גסטר.
ל"ג.	אץ, ערוד, חברבר, שקל א', דע, ברך א'.
— :	ט', טב א'.
ל"ד.	חבר א', מרזב, סרב, טרף א', קדח ב', הבהב ב', פרס ד'.
— :	טרף ג', פרגמטיא, פקתא.
ל"ה.	כרם ב', קס.
— :	טרכסמון, דגן, טבלא, גרד א', אנגרון, אכסגרון.
ל"ו.	ער ו', זמית, קקני, קר ד', גבר, פלגא, נצפה, שת ה', צלף, תמר ב', אביונות.
— :	פטם, נץ א', מתחל, כפר ב', שרשה, בסר א', גרע, פרחא א', בטיתא זנגביל, פלפל ע"ש, המלתא, הנדוי, חבץ ב' דייסא.
ל"ז.	טרגים, זריד ע"ש, ערם ג', כס ז', קס, נגמי.
— :	רהטא, מח ה', חבץ ב', ערם ג', תרת, טרקנין, ככא א', טרתא, הנדקי, ועיי"ע אברושך ומ"ש.
ל"ח.	כעך, למד ב', סתו, טרימא, ששמי, קרטם ב', פרצן, הלש, שתית, נחש א', מרס, זיתום.
— :	כרב א'.
ל"ט.	אגר ב', עיי"ע אברושך, דרמסקין, פרגיות, גרגלד, פרם, תפי, תך, סלק, שבת, צנם.
— :	שר ט'.
מ'.	גבל א', בשש, תחח, מדר ב' ע"ש, צרח, פר ב', קצה, גז.
— :	אפתה, נבל ב', בשל, כמר א', גב י"ג, שתין, רמי, בנות שוח, בנות שקמה, גפנן, נצפה, כנר א, עוזרד א', טלש, קרס ב', זמית, כמהין.
מ"א.	בעל.
— :	נגר ב', כסן א', דבר א'.
מ"ב.	רף א', כעך, חמט א', עד ד' ע"ש, לחם

דף עמוד	ערך
	דסתן, תכא, תכף, ברך א', פרפרת עשה, סב ו', גמר א', מגמר.
מ"ג.	קתדרה, בר פחתי, תמר ג', משק אפרסמון, כשר א', משח א', כבש ב'.
— :	סלמן ע"ש, חלף, נרקס, סלקוסתא, סגל א', קר ד', אבק ב', עדן, אפנתא, קס.
מ"ד.	מלח א', אלטין, שרק ב', דדב, מרד ע"ש, בלש, ספל, טרית, שרף ד', שלק.
— :	קפד א', גלגל א', קס א', גלדן, נפש א' ענק, תרדין, ססין, הרת, סדן ה', אפי א', פרס ג'.
מ"ה.	פק ג', טבלא ב'.
— :	ספר ג', רף א', פלג א', גן ד'.
מ"ו.	אטפח, תפה ב', שר ח'.
— :	מחג.
מ"ז.	בצע ב', אמן ב', קטף ב', יתום, סרהב, ארד א', אב א'.
— :	דגן, שמש א', ספר ב', אסימן, סנף פרח ד'.
מ"ח.	קטן א', בצין א', גרם ב'.
— :	אן א', ברית.
מ"ט.	אביי, רב א', טע ע"ש.
נ'.	נקר א', אווש, טפיח.
— :	קריוט.
נ"א.	אספרגוס, אנטל, לעט, אסתלגינית, עשר (אחר ערך עסק) עטר א' ע"ש.
— :	נבג א', הדר ג', סח א', ים, מזג, קנה א', מפה, כסת א', כבד ב', את ב', עכל ב', אכל ב', כתי
נ"ג.	עששית א' ע"ש, אר א', רפא.
— :	עם, מלזמה, בי בר הבו, יון א', כנף א', גליור.
נ"ד.	זק"א', זע א', ברק ב', כרך ב', טב א', מאד, לב א', קל א', אפנדה, אבק א', קפנדר, חתם, שם א', עת, פקתא ע"ש גמל ב', אשיתא, את ב'.
— :	קמץ ד', שרבב, נרג, שוור ארבע.
נ"ה.	לולב א', מרג, טות, מסת א', נגר ב'.
— :	זקף, קף י"ג.
נ"ו.	פרהדיא, קה א', אסד, סד ג', גחט, גרגלד, קלף, אשיתא, אפדנא, מקר א', אודרא, טרזיא, תכל א'.
— :	צלק, קף ח', דקא, שנר.
נ"ז.	סרג ג', טבל א', (טבלא א') נבח.

ברכות

דף	עמוד	ערך
נ"ז	:	סרג ג׳, פסל א׳, קדיא, קיפוף, גודגדניות, כפנת, כפר ב׳, עטש, תרדין, ססין, הרת, רת, פר ב׳, שחלים א׳, אשר ג׳.
נ"ח,		חכם, נפס, ארח, גלסק, אוכלוסא, ברך א׳, חצב ב׳, כגני ליא, בטט א׳, קרץ ד׳, קלף, בא, גרגתא.
—	:	בהק, גחר א׳ לווקן, ברדניקוס, הדרניקוס, פתי, קיפוף, זק א׳. ככב א׳, נהר, זה ב׳, ויל, כסיל א׳, עקס א׳, שך א׳ כמה עש א׳.
נ"ט.		טרף ה׳, אוב, גנח, גהא, גז י׳, חל י"ב, זעף, מך א׳, קשת, אסתנא.
—	:	חמה, גשר ב׳, דקר, גחר א, חתן.
ס׳.		שרטון.
—	:	אביי, רב א׳, קצר ב׳ גרב א׳.
ס"א.		נכת, זנב, קלע ב׳, טן ד׳, ושט.
—	:	קרקבן, צף א׳.
ס"ב.		קכל ה׳, קרקש, עטש, ספר, חשך, רחק, שב ב׳.
—	:	אסטמא, אצטמה, צטם, חסס ע"ש, כפן, רתח, קרן א׳, נחר ג׳, שעיר (בע׳ סמך), עמד א׳, הדרקון, ירק, דרקון, כרכש, אמר ו׳, בא, פנדה.
ס"ג.		כנס, זל, תלמיותא
—	:	אחיה, מקצוע.
ס"ד.		סן ג׳, בעל.

פאה — דמאי

פאה

פרק	משנה	ערך
א,	א׳	רא א׳, קרן, ענוה.
—	ה׳ — ו׳	אג, מרח, בקר ב׳, גזבר.
ב׳,	א׳ — ג׳	שלל, חרדלית, שביל, קבע א׳ נר ג׳, שחת, אם ד׳, עדר א׳, שער בע׳ סמך.
—	ו׳ — ז׳	זג ג׳, קרסם א׳.
ג׳,	א׳ — ו׳	מלבן, נמר ב׳, שבת ג׳, חלק ב׳, אפנין, מדל א׳, אם ג׳, קלח א׳, בית רובע.
—	ח׳	רב.
ד׳,	א׳	דל א׳, חלק א׳.
—	ה׳	אבע, נמר א׳, אמן ג׳.
—	ח׳	ען.
—	י"א	חר א׳, לקט.
ה׳,	א׳	אמד, פל.
—	ג׳,	גלגל ג׳, טפח ב׳ ע"ש.
—	ו׳	על א׳, כבע, כמס א׳, חר ב׳.
ו׳,	ב׳	גף ב׳, גדש א׳.
—	ה׳ — ז׳	גרגר ב׳, פרט א׳, בית רובע, טפח, ענב ב׳.
—	י׳	אגד, לוף.
ז׳,	א׳ — ג׳	נטף, שפך, בשן א׳, חב ב׳, פרט א׳, שר ב׳, עקץ ב׳, סבך א׳.
ז׳	ד׳ — ח׳	כתף, קרץ ב׳, גרגר ב׳, מדל א׳ כרם ב׳, גת א׳, על, רגל.
ח׳,	א׳	גמש, רבע ג׳.
—	ג׳	נקף ב׳, לפס, פרס א׳ ע"ש.
—	ז׳ — ח׳	ככר ע"ש, פנדיון, פרנס, תמחוי, קפה, פרוש.

דמאי

פרק	משנה	ערך
א׳,	א׳	קל א׳, דמאי, שתין, עוזרד א׳, בנות שוח, בנות שקמה, גפנן, נצפה, אג, חמץ א׳, כסבר, דיופרא רמי, סטף.
—	ב׳ — ד׳	דמאי, עם ע"ש, סך א׳, גז ב׳, ערם ב׳, סרק ב׳.
ב׳,	א׳ — ב׳	דמאי, כמן א׳, עם ע"ש.
—	ד׳ — ה׳	נחתום, שפע א׳, גס א׳, סטן, דק א׳, אכסר.
ג׳,	ב׳	חזם.
—	ה׳, ו׳	פונדק א׳, אחה, קל ד׳.
ד׳,	א׳	רם, דמאי, חזר א׳, שאל.
—	ג׳	דמאי.
—	ז׳	חמר א׳, חדש ב׳, תקן.

דמאי — שביעית

פרק משנה	ערך
ה׳, ג׳ — ו׳	צן, דפוס, פלטר, מנפול, פרס א׳, פלח א׳, בל א׳ סטן, סג ג׳.
ו׳, ב׳	חכר.
— ד׳	קרתן.
— ו׳	צנע ע״ש.
— י״א, י״ב	סריא, עם ע״ש, גלסק.
ז׳, ג׳, ד׳	חסך, חל א׳.
— ו׳	כלכל.
— ח׳	לכסן.

כלאים

פרק משנה	ערך
א׳, א׳, ב׳	זנין, שבל, שפן, פול, ספיר, פרקדן, טפח, שעועית, מלפפון, חזר ג׳, עלש, כרש א׳, כסבר, חרדל.
— ג׳, ד׳	נפס א׳, תרבתר, לעין, שם, בצל, פלסלוס, אגס, קרסטמל, פריש, עזרד א׳, חזרה, אפרסק, שזף, רמי.
— ה׳, ו׳	נפס א׳, לפסן, דלע, רמץ א׳, כלב א׳, כפר א׳.
— ח׳, ט׳	סדן א׳, פגם א׳, קדה, יחור, חצב ג׳, קר י״ב, תהב, חלם ב׳, לפת, צנון, תלת.
ב׳, א׳ — ד׳	בית רובע, בר ב׳, בית סאה, תלע, פך ב׳, גם א׳.
— ה׳, ו׳	קנבס, תלתין, נכש, כסח, משר, תלם, פתח א׳, על ד׳, שרון.
— ח׳	חריע, גף ב׳.
— י׳	אכל.
ג׳, א׳ — ג׳	גבל ב׳, אפנין, שפין, ראש.
— ח׳	גם ב׳.
— ז׳	עבד א׳, חוטף ע״ש.
ד׳, א׳, ב׳	קרח, מחל א׳, חל.
— ו׳, ז׳	זנב, חצב א׳, נמך, ערס ב׳.
— ט׳	צלמים, שער (בע׳ סמ״ך).
ה׳, א׳	כרם ב׳, ערב א׳.
— ג׳	חרץ א׳, שמר, שער (בע׳ סמ״ך).
— ה׳	קדש ד׳.
— ז׳	סער א׳, קם ב׳, ארום א׳, קסוס, ששן א׳, קנבס, קנרס.
ו׳, א׳, ב׳	עבד א׳, מדרגה.
— ג׳ — ז׳	דל א׳, אפיפיירות ע״ש, פפייר, חזיז, מגניה, סרק א׳, ערס ב׳.
— ט׳	ערס ב׳, מטוטלת, מתח, ספק ג׳, גם.
ז׳, א׳ — ח׳	כרך ב׳, סלן, צמר א׳, אנדרוגינוס, שקע, עלעל, עציץ.
ח׳, ג׳, ד׳	נהג, ספג, קרון, לבדקס.
— ה׳	פרט, רמך א׳, ארן א׳, קפד, חלד א׳.
— ו׳	שר ז׳, בר ד׳, כלב א׳, ערוד, פיל, קף.
ט׳, א׳ — ג׳	תכלת, טרף א׳, שר ה׳, כלך א׳, כר א׳, מטפחות, ספג.
— ד׳, ה׳	כרך א׳, פשל.
— ז׳, ח׳	בדס, ברדס, דלמטיקיון, מנעל א׳, פנון, זרר, שע א׳, נז, לז א׳.
— ט׳, י׳	לכד ב׳, פיף, משח, טל ג׳, סרט א׳, אות, תכף.

שביעית

פרק משנה	ערך
א׳, א׳, ב׳	שד ע״ש, אטלקי, אר ב׳.
— ו׳	עשר (אחר ע׳ עסק).
— ח׳	חל א׳, גם א׳, חלף א׳.
ב׳, א׳ — ה׳	שד ע״ש, לבן א׳, עשר (אחר ע׳ עסק) זבל, יבל, פרק א׳, אבק א׳, עשן א׳, סקל ב׳, פסל א׳, זרד א׳, זהם, קטם א׳, בת.
— ו׳ — י׳	קלט, אנדרוגינס, פרגין, אפנין, תרמל, בצל, תמר ב׳, מרס.
ג׳, א׳, ב׳	אשף, מתק, קשר א׳, משפל.
— ד׳ — ז׳	דר א׳, סהר א׳, חצב ד׳, מרביות א׳, זע א׳, גרגר ב׳.
— ח׳, ט׳	מדרגה, דרג, גא, סבד א׳, חץ א׳, אבן כתף.
ד׳, א׳ — ד׳	גם א׳, קץ ד׳, טב א׳, דר א׳, נר ג׳, גם א׳, מדל א׳, חלק ב׳.
— ה׳ — ז׳	בתול א׳, זנב א׳, פשח ע״ש, פג ד׳, זרח, בחל.
— ח׳ — י׳	בסר א׳ ע״ש, כתש א׳, שלשל, שרשר, גרע.
ה׳, א׳	בנות שוח, פרס ג׳.
— ד׳	בצל, קץ ב׳, פאה, מארופות.
— ו׳	דקר א׳.
ו׳, א׳	גזב, אמנס.
ז׳, א׳ — ג׳	לוף, כרש א׳, רגילא, נץ ב׳, דרדר, צבע ג׳, אסטס, קצה, דנדנה ע״ש, עקרבל, חלבץ, בכריא, רכפה, גלען.
— ה׳ — ז׳	לולב א׳, אלה ג׳ ע״ש, בטן א׳,

פרק משנה	ערך
	אטד, ורד, כפר ד', קטף א', לטם,
ח', א'	מלגמה, סאה, קרנית.
— ה' — ו'	בייה, בר ז', בלן א', ספר א', ספן א', קץ א', מקצה, חרב ב', בד א', קטב ג'.
ט', א'	פגם א', ירבוז, שט ה', חלגלוגות, לגלוגות, כסבר, כרפס, גרגר א', ספח.
— ד' — ו'	טפיח, דיופרא, סתו, כבש ב', רגילא, סנר ב', גב ה'.
י', א'	קף א'.
— ג', ד'	פרוזבול, פרוזדור.
— ז'	כוורת, רד ד'.

תרומות

פרק משנה	ערך
א', א'	חמש
— ח'	כתש א' ע"ש.
ב', ב'	מעשר.
— ה', ו'	כפר א', פולטקי, מלפפון.
ג', ד'	דרך ב'.
ד', ב', ג'	מגור, קף ב'.
— ו', ז'	בכר, סף ה', רם.
— ח'	עגל א', מלבן.
— י'	קצע א', קף ד'.
ה', א'	קף ד', נקד, דמע.
ח', ב'	פשפש ב'.
— ד' — ו'	שלש, רחש א', מר ו', נקר א', מלפפון.
— ח'	תרף ב'.
ט', ג'	כפפה, זמם.
— ה' — ז'	לגין, לוף, חסית, גם א'.
י', א', ב'	צחן ב', רסק א'.
— ד'	כמן א'.
— ז'	פצע א' ע"ש.
— י'	חסית, כרב א', הלמן ע"ש.
י"א, א' — ג'	יינמילין, סתו, מן ב'.
— ד', ח'	כלס, גלען, סלת.
— ז' — ט'	טפח ג', רכן, כרשן.

מעשרות

פרק משנה	ערך
א', ב'	בחל, אבש, אג, מס ב', סאור, פרסק א', גד י"ב.
א' ג'	חרב א', נקד ג', אגס, קרסטמל, פריש, חזרה, קרח, תלתן, שלש.
— ד' — ו'	שקד, פקס ב', שלק, מקצה ג', פרד א', פקל א', כבר א', קטעין,
— ז', ח'	קף ד', עקה, בר ז', ממל, חמט א', עגל א', חלק ב', חלק א', גרגר ב'.
ב', ג'	שביתה, רכל.
— ה' — ח'	צרף ד', ורד, בר ב', גרגר ב', פרט א', סף א', קץ א' ע"ש, קצע א', בלפסין, בנות שבע.
ג', א'	מקצה ב'.
— ד', ה'	קץ א' ע"ש, חצר ב', צר י'.
— ז'	ברגן, אלקטיות, לקטיות, סך ד', גנסר.
— ט', י'	גרגר ב', פרט א', ספת ע"ש, קרטם, א', קרנית, נף.
ד', א'	כמר א', טבל, שרף ב', סחט, בר ז',
— ב' — ה'	כלכל, מעטן, חם א', קלף ב', מל א', נף א', שבת, זר א', שחלים א', גרגר א'.
— ו'	תמר ב', צלף ב', אביונות.
ה', ד'	גפת, זג א'.
— ו'	תמד.
— ח'	שם, בצל, קלקי, עדש, קרקס א', קטן ב', לוף ע"ש.

מעשר שני

פרק משנה	ערך
א', ב', ג'	זכר ב', אסימן, בשר (אחר ע' בסר).
— ו'	קבר ב'.
ב', א'	קפלט.
— ג'	קף ב', עסה ע"ש, שר א', צרה, חפן.
— ט'	פרט ג', זוז, אספרי.
ג', ז'	חל י"ב.
— י"ב	קנקן א', גף ב' ע"ש.
ד', א', ב'	שער א', צרף ד' ע"ש, אכסרה, קסס,
— י"א	קרבן.
ה', א' — ג'	כרם ב', ציון, קזז, חרם א', מהה, אילת, עקרבת.
— ו'	בער.
— י' — י"ג	דד א'.
— ט"ו	ער א' ע"ש, נקף, קף ז', פטיש,

חלה – בכורים

חלה

פרק משנה	ערך
א׳, ד׳ — ו׳	ספגן, דבש, אסקריטין, חלט ב׳, קנבק.
— ט׳	טען א׳, רחץ.
ב׳, ב׳, ג׳	גשש, סאב א׳, קץ ו׳.
ג׳, — ד׳ — ז׳	שך ב׳, רד ד׳, קפש, סאור א׳, עשר (אחר ע׳ עסק).
ג׳, א׳ — ג׳	גלגל ג׳, טם ב׳.
— ט׳	נקף ב׳.
ד׳, ח׳	סמנים.
— י׳, י״א	ביתור, צבועים, אטימס, ארסטוון א׳ ע״ש, אספיא.

ערלה

פרק משנה	ערך
א׳, א׳	סג א׳.
— ג׳ — ה׳	זע א׳, מתה, פשח ע״ש, ברך ב׳,
— ז׳	מי, סמדר, עמד א׳, סרף, ענק, חרצן, קלף א׳, כפנת, כפר ב׳,
ב׳, ד׳	חמץ ב׳.
— ו׳	חמץ ב׳, תבל.
— י׳, י״א	תבל, קף ד׳,
ג׳, א׳, ב׳	צבע ג׳, סט ב׳, דרך א׳,
— ו׳, ז׳	חבל ג׳, דלק, דרך א׳, פרך א׳, באדן, חלף ד׳, קלס א׳.

בכורים

פרק משנה	ערך
א׳, ג׳	צבעים.
— ה׳	אנדרוגינס, אנתרופוס.
— ח׳	מק א׳.
— י׳	מל י״ג.
ב׳, א׳	רם, טען א׳, רחץ.
— ז׳	לך א׳.
ג׳, ד׳	חל ה׳.
— ח׳	קלת א׳, נצר א׳, קלף ב׳,
— י״ב	טען א׳.

שבת

דף	עמוד	ערך
ב׳	:	דע.
ג׳	.	מפים א׳, רס ב׳.
—	:	רד ד׳.
ד׳	.	קלט ע״ש.
ה׳	.	טרסקל, של ג׳, שח ב׳, שפע ע״ש.
—	:	פש א׳, סטיו.
ו׳	.	חף, סטיו, כרמל, סרט, אסטרט, פלטיא א׳, פלש א׳, אסטווה, אצטוה, אסכופה.
—	:	מגל, בקע א׳.
ז׳	.	אסטווה, אצטוה, תפס.
ח׳	.	כוורת, קרם ג׳.
—	:	רק ג׳, זרז.
ט׳	.	דרך א׳.
—	:	ברסי, בן אלעשה, עלף, מעפרת.
י׳	.	כרה, פזמק, פכר א׳, סרהב ע״ש, לד ג׳.
—	:	טל.
י״א	.	קשק, אברוארי, חבר ב׳, אסי, חל י״ב, רשות א׳, עגל י׳, קולמוס, פל ב׳, אמת, חזן.
—	:	חם א׳, קסם א׳, ארא, דגם, קב א׳.
י״ב	.	ז׳, צף ב׳, חקל, אפקטפיזון, לקן.
—	:	קצר ב׳, תפח א׳, סר ב׳.
י״ג	.	פרץ א׳, פרוש, חד.
—	:	לבן ב׳, סנר א׳, גרב ג׳, פסל, טמא, טהר א׳, ספר ב׳, יד, גויה א׳, טען א׳.
י״ד	:	תקן ע״ש, שלחן.
ט״ו	.	לשון א׳, חנות.
—	:	גש א׳, זכוכית, זפת.
ט״ז	:	פשט.
—	:	רתך, רצף, עב ב׳, מרדע.
י״ז	.	קפח א׳, אכר, שך ב׳, טפח ב׳.
—	:	הט ה׳, גוות ע״ש, שר א׳, כרשן, אנין, הבל א׳, עבר, עגל ד׳.
י״ח	.	פתק, גמר א׳, אספלנית, לח, קקרי.
—	:	גגית א׳, עססיות, חי א׳, ע״ש, שרק א׳.
י״ט	.	דוור, קצר.
—	:	בד א׳, כרך א׳, חרת, קרם א׳, חז א׳, קד ב׳, גבל ב׳.
כ׳	.	חי א׳, אח ג׳.
—	:	רבב, שך, זאזא, לגש, שף, עמר א׳, חסן

שבת

דף	עמוד	ערך
		א׳, כלך א׳, גשקר, שר ה׳, סרק ה׳, פתל, ארב ד׳, שברא, ירק, אכמוותא, כווץ, זפת, שעוה, קר ב׳, עטרן, קק א׳, שמן א׳.
כ״א	.	קק א׳, קזא, צלליבא, דבשק, פרצד, כרה, לפי, תל א׳, קף ט׳, תך א׳, פקע ד׳.
—	:	הדר א׳, גץ א׳.
כ״ב	.	קרם ב׳, אב א׳.
—	:	קנס, סנטר ב׳, פרח א׳.
כ״ג	.	עששית א׳ ע״ש, צל א׳, גבל א׳, קומוס, כשף.
כ״ד	.	קבל א׳.
—	:	עטרן, שמשם, צנון, פקועות, נפט, מל ו׳ ע״ש.
כ״ה	.	מחפז.
—	:	צרי.
כ״ו	:	עף א׳, אפרסמון, הלזון.
כ״ז	.	שר ה׳.
—	:	אנין.
כ״ח	.	תלא, ססגון, לק א׳.
—	:	תחש, קפל א׳, הכהב א׳.
כ״ט	.	מל ד׳, בביא, פרס ג׳, ארם, מטליות, טלת, פק א׳, נער א׳.
—	:	קב, שפפרת, שאב, שש א׳, רוח א׳.
ל׳	.	באש, רן, שלי א׳.
—	:	צבת, טף א׳, מר ו׳, כו ב׳ עז ג׳, לגלג צלף, גלסק, גבר, קפד ב׳.
ל״א	.	חף ה׳, סגלגל, טרטות, אם ד׳, טכס, תרמל, עת, עדן, חמט ב׳.
—	:	חרצב, כסל א׳, רבע א׳.
ל״ב	.	חד ב׳, פש, רו, בב, חטר א׳, שת ג׳, סרדיוט, קלר, גרדם א׳, פרקלט, ארן א׳, בדק א׳, דבק.
ל״ג	.	ען ב׳, מרק ב׳, הדרקון, זרף א׳, מפים א׳, פס ב׳, נחמני, קדר א׳, אנס, ערן.
—	:	טש א׳, מיימים, מדן, ארך א׳, פל ג׳.
ל״ד	.	עבד ב׳, דד ב׳, דמאי, ערם ע״ש.
—	:	כסף א׳, רפרף א׳.
ל״ה	.	חלתא, כר ז׳, דו א׳, כו, ככר א׳, בין.
—	:	הרני, תרם.
ל״ו	.	תלת, חצצרת, פתר א׳, הבלילא, ברסיף.
—	:	כר ב׳, סק א׳, גב ו׳, גרף א׳.
ל״ז	:	חי א׳, מר ב׳, צמק, מח ה׳, לפדא.
ל״ח	.	טרף ג׳, עזרד א׳.
—	:	גרם ב׳, כפח א׳, גלגל א׳, פקע ה׳, אבק

דף	עמוד	ערך
—	:	א׳, סלן.
ל״ט	.	קולים א׳, אספנין.
—	:	כרע, מטליות א׳, טלת.
מ׳	.	מר ב׳, אבט, טייל.
—	:	אלנטית, פג א׳, סלר, טרד.
מ״א	.	גד ח׳, פן ג׳, מלייר, אנטיכי ע״ש, גד ב׳, בי דורי, מיחם, פשר א׳.
—	:	דבר א׳.
מ״ב	:	רתח.
—	:	את ב׳.
מ״ג	.	מקורזלות.
מ״ד	.	פמוט.
מ״ה	.	חבר ב׳, אפרסק, מקצה ב׳, חבש א׳.
—	:	פצעל, בייתות, אפר.
מ״ו	.	חלי ג׳, חרק ב׳, חרק א׳, מכנה.
—	:	דבר א׳.
מ״ז	.	קרט ב׳, כנן, מטה, טרסי א׳, קרטן, קן ב׳, קרן א׳, לח ב׳, סקבס.
--	:	מטה, גל א׳, אסלא, גר א׳ ע״ש, נצוץ, זבל, זג א׳, מך ד׳, גפת.
מ״ח	.	קמקום, נזה, סדר ב׳, כב א׳, פרנקא, צף ח׳, לשון, אודרא, בית צואר, פתח א׳.
—	:	שלל ב׳, בית פך.
מ״ט	.	מרט א׳, סר א׳, פח ג׳, קזדור, קסדור, יון א׳, כנף א׳, שלח ג׳, קפה.
—	:	בר יומיה.
נ׳	.	אפתק א׳, חרית, למד, פקרין, צף ח׳, משח ג׳, גרתיקון.
--	:	חף, פספס א׳, גרד א׳, עפר א׳, כספן, יסמין, בר אדא, סגל א׳, גלד א׳, סלקוסתא, חליקוסתא, אדכי, בר גזרתא, לפת.
נ״א	.	גלפקר.
—	:	רסק א׳, אפסר, נקה, חטם, לברקס, פרמביא ע״ש, שר ד׳, פג, נגר ב׳, סגר, מתן ד׳.
נ״ב	.	מלאות, אבזקת.
—	:	רתך ע״ש, חל י״ב, שף ב׳, נלם א׳, מרדעת, לב א׳, שחז, כבל, כבן, צר ב׳, תתר א׳.
נ״ג	.	אכף, סרך א׳, קרסטל, אביי, רב א׳ אריוך, זנב, זהר א׳, חסם, קלסטר א׳, אגד, קש ט׳, פק א׳.
—	:	אדם א׳, פרך ב׳.

שבת

דף עמוד	ערך
נ"ד .	מפים א׳, פס ב׳, מטוטלת, עקר, רגל ב׳, חנג א׳.
— :	זג ב׳, סולם, בר לועא, רצע א׳, חן, עדק, גטן א׳, בר ניראי, קפר, גזר א׳, חמט ג׳, יילי, זוו.
נ"ה .	נגד א׳, קר ג׳ ע"ש.
— :	עט, פז ע"ש, פל א׳, ער ד׳.
נ"ו .	מלאי.
— :	פלן א׳, שרטון, צרף ב׳, נתן א׳, צץ.
נ"ז .	רצע א׳, טטפת, סנבוטין, כבל, כף א׳, כפה, ירושלם, קטל, טבעת, חמר ט׳, אב א׳, אפזייני, חל י"ב, מח ג׳ ע"ש ומ"ש, ועוד בלקוטי׳ לח"א שמ"ד.
— :	חנק, כל ב׳, פרח ב׳, אסטמא, אצטמה.
נ"ח .	חתם, טלת, סרבל, מח ד׳.
— :	כל, חשב א׳, ענבל, ספר א׳, אזמל.
נ"ט .	דרס, סנדל.
— :	עטר א׳, כליל א׳, ארקתא, נסך א׳, קמר, רסק, מנקטא, פארי, אלמוג, סמלון.
ס׳ .	קלב, שלב א׳, עדש א׳, אגד, קמע א׳, ממחה, קסד, מנפיים, זרדא, סנוארתא, פזמק, סנדל, שלף א׳.
— :	כנף, תרסית, רצע, כלבוס א׳.
ס"א :	יד, נר ג׳.
ס"ב .	ככליאר, מכבנתא, ככלת, חמר ט׳, פלן ב׳, צלחית, פליטון, קפסא.
— :	פלייטון, קנישקין, גדף, אפרסמון, ארס א׳, מק א׳, צלצל, נקף ב׳, קף ז׳, פתח א׳, שחץ ע"ש, פת א׳, עמל א׳.
ס"ג .	יין, סב ו׳, חבר א׳, גז ב׳, סיף, אלה א׳, קפל ד׳, ברית א׳ ע"ש, כבל, חד ב׳, גרם ג׳, דגל א׳, טל א׳.
— :	למס, נב, חזר ב׳, טם א׳, יי ע"ש, קדש ב׳.
ס"ד .	קלקי, חבק, טמא, לאיי, פן א׳, למד א׳, עגל ו׳, כמז.
— :	תרף ב׳, סנבוטין, פאה א׳, ב׳, מך ד׳, פלפל, גרגר ב׳, תב א׳, פקס א׳
ס"ה .	בית יד א׳, דר ה׳, זנגביל, דרצין, סבכה, סלע, אסתרא, קסם א׳, ערב ד׳, רעל א׳, מדי א׳, פרף א׳, צנית, בת ארעא, שכתא, מפוץ, סלל.
— :	טף א׳, כף ב׳, זחל א׳, ערם א׳, קטע, קב א׳, כתית, סמך, מדרס, כס א׳, פשט,

דף עמוד	ערך
	אנקטמין, ליקטמין, חמר א׳, קשר א׳, פדאמי.
ס"ו .	פשט, מדרס, דרס, עגל ט׳, מקל.
— :	סג ד׳, זג ב׳ ע"ש, קשר א׳, פאה, ער ג׳, געגע, סחף א׳, צל א׳, שע א׳, חנק, לף א׳, אבן תקומה, אש א׳, זוז, מלח א׳, חל י"ב, נר, ברקא ב׳, ששמן, דר ג׳, גנבתא, גשפנק.
ס"ז .	אש א׳, שב ד׳, סכר, כפר ח׳, בין א׳, בין ב׳, חל י"ב, נר, ברקא ב׳, פי כריסה, חם ד׳, סמטא א׳, בזבזיה, בזך, כב ג׳, כס ו׳, אסטממיתיה, קרקף, אס, בץ ב׳, חרגול, מסמר, דרך א׳, שחלא, זרף א׳, כבס א׳, קבר ד׳ ע"ש, פרק א׳, אמר ה׳, חרחרי, אדרא, שח ג׳.
— :	גד א׳, סנק, שם א׳, דן ב׳, קבע, תות א׳, בול א׳.
ס"ח .	אסטם, קצה, כמהין ע"ש.
— :	מלבז ע"ש.
ס"ט .	בט א׳.
ע"א .	תמחוי.
ע"ב .	אנדרטא, אהב.
ע"ג .	אב א׳, דש ג׳, זר ב׳, רקד ב׳, לש, לבן א׳, נפס ב׳, פץ א׳, סך ז׳, עבד, מחק.
— :	זמר ב׳, קטל א׳, קנב, גבשוש, כתש א׳.
ע"ד .	בר ב׳, קנון, נחמני, אביי.
— :	פרם, סלת, סך ט׳, שר ט"ו, כפר ח׳, חבית, חלתא, מרט א׳.
ע"ה .	מגוש, אמגושי, גדף, חלזון, פצע א׳, צלח א׳.
— :	ווס, שרטט, שף ב׳ ע"ש, גרד א׳, כלנס, צר ג׳, פח א׳, אקופי, שבט א׳, דק א׳.
ע"ו .	עצה א׳, עמר ב׳.
— :	דגס, גלען, עקץ א׳, בלס א׳ ע"ש, אצר, גם ד׳, כתית א׳, קלר א׳.
ע"ז .	קרש א׳, גם ד׳.
— :	גרע, שבלול, חף, מפגיע, יתוש, סממית, סנונית, כלכית, שד ד׳, גנב, בס ע"ש, כרכש א׳, בק ג׳, חלף ב׳, תמר, תפי, דרג א׳, מתכלתא, בית, בקת, כף ז׳, הץ, כוז, שט ג׳ ע"ש, משכל, אסיתא, בכן, לבש, גלם א׳, גל ו׳, נלתא, בר ז׳, סדר ב׳, קרקר ג׳.

שבת

שבת

דף	עמוד	ערך
ק"ה	.	זיון, נוטריקון, בת נירא, נר, כר ז', קרס א', מצביתא, צלצל, גם ג', אמר ג'.
—	:	כס ו', הר א', נפס, סט, כף ח', פשט, דבר א', מלאכה, קל ד', מצביתא כפי ג' הדפ"ר בערוך.
ק"ו	.	קל ד', חבלא א', פתל, מגדל א', כבר.
—	:	דרור, מר ב', שהיא, עקס א', עקץ א', גמר ב', דב ה', אש א', אכצן, גז ה' גדיגור, גרדלקי.
ק"ז	.	דבר א', מפים א', ע"ש, רם ב'.
—	:	גשתא, חבר, נמר ב', בץ ב', אנבא, מלאכה, רס ב', כשות.
ק"ח	.	פטר ג', דל ב', תה, קרן א', ביתוסין, אספקלטור, ספקלטור, קלס ד', הלמי, גרגרת.
—	:	כבש ב', גסטר א', כשר, טר ב', קלר א', חסד, אם ה', פי טבעת, טבעת.
ק"ט	.	גנית א', פליפוס, בת חורין ע"ש, פוך, על ב', גרגל, טרז א', שרק ג', פע, צל א', צמת, דרך, זחל א'.
—	:	חט ו', אזב יון, אברתא, מר ו', שמשק, קקני, אבוב רועה, חטר ב', דקר א', גליל ע"ש, פטנג, ערקא א', גר ט', תחל, גרד א', שב ה', סכר, כליל, כס ד', חל ד', מלל א', ברזינא, שפר ע"ש, אנגרון, כנגר, תריק, פרש ב', כשות, גב י', טרק ב'.
ק"י	.	בר קשא, גדם, טבלא א', סחף א', שוור, שחף א', דשתנא, טרק א', קמא, מגביא, כרכום, רשק, ירק.
—	:	קפז, כן ג', שבליל, פשישנא, הרנוגא, כף ט', מנוני, נקד ב', קר ב', אהל א', חטר ג', בתוותא, כרבל א', רם.
קי"א	.	גם ד', טבל א', ורד, סבר.
—	:	אסתדירא, זמס, ספן א, סבכה, פסיקיא.
קי"ב	.	טייע, חמר י', גלגל ד' ע"ש, כף א'.
—	:	תרסית, שלב.
קי"ג	.	גמר ב', פנדה, פסיקיא, קווי, כבד ד', קפל א', צע א', רם.
—	:	שנער, צל, גרגשתא, תחל, אהורייר.
קי"ד	.	רבב, בן, אליירין א'.
קט"ו	.	קנב, עבר ג', נדבך.
—	:	טמס, קומוס, תב.

דף	עמוד	ערך
קט"ז	.	גליון, דף, צדוק, מרוס, קד א', אקפח, קפח א', בי אבידן, בי נצרופי, אוון ע"ש, פלוסופה.
—	:	בטש, תק א', פלש א', אסתנא.
קי"ז	.	פסק, ברז א'.
—	:	קלט, רד ו', רד ד'.
קי"ח	.	ככר ע"ש, פנדיון, פר ב'.
—	:	דמדום, אמתו (אם ה').
קי"ט	.	זג ו', טח א', צנר ב', אשר ג', הייא, עגל תכתק ע"ש, שף י' ע"ש, גנד א', שבטא, כתף, כלראי, סיין, עלת, סג א', קיט.
—	:	עגל י', הבל א'.
ק"כ	.	ערם א', קפל א', מקטורין, ספל, אונקלי, פנדה, קנבס, חלוק, אפליון ע"ש, סוורק, ספרק, אנפליא, פרגד, שדה ב', נר א'.
קכ"א	.	גסטר, דבר א', ערב ד'.
—	:	גרף ב', שף י', נוות ע"ש, סחף א', פמוט.
קכ"ב	.	כבש ה', אסכלה, ברך א', מקצה ב'.
—	:	קרנס א', פצע א', גר ג', גרף א', גרגרת ב', רחת, מלגז, כש ג', כרכר ע"ש, לול א', תקע א' ע"ש.
קכ"ג	.	מדי ע"ש, סך ט', זיירי, מזר א', פג ד', פגלא, גרט.
—	:	אסובי, אפקטפיזון, פשט, מסר א', סר א', יתד, אבל, חרב ב', אשכף א' ע"ש, סכין א', חצן ב', מקצוע א', זמלסטר, יתיכים, כורדק, גלסטר, קלסטרא.
קכ"ד	:	שת ו', סר ב', סד ג', זג ו', ווס, ספת.
קכ"ה	.	קרם ג', פרזומא, מטליות, טפקא, קרויה, פתיא א', זמר ג', אב ב', טפיח, פק א', פק ב'.
—	:	הדק א', רבג, למד, גשש ע"ש, חרית.
קכ"ו	:	חרית, פן א', דמאי, תרמוס, זרד א'.
קכ"ז	.	רקד.
—	:	מגד א', פרקמטיא, צנר.
קכ"ח	.	חצב ג', נעמה, אסטלית, אצטלה, סאה, קרנית, אמיתא, פגם א', צתרי, אברתא, חשאי, אמץ, תפל א', דד ג', סיח, קף ט"ו, סעד ב', בול א'.
קכ"ט	.	קבר א', אגף, צלח, תכתק, שנא א', פתר א', יינים, שרפרף, רבד א', כסיל, טרף, מך ב', שף ה', שב ו'.

שבת

דף עמוד	ערך
קכ"ט:	דבר א׳, פרס ו׳, זוו, קרן ב׳, שף י"ח, פגר, ספל ע"ש, ספג, לף א׳,
ק"ל .	טווס, פח ג׳, קזדור, כנף א׳,
— :	שמת, גזה, שטף ב׳,
קל"ב .	פקח,
קל"ג .	פסק ע"ש, מִץ, טרף א׳, חלוק,
— :	הלקט, אמן א׳, אספלנית, קלבא, חסף, לך ב׳, סטר ב׳, גרד א׳, בלתא בי מפתקי, זג ח׳,
קל"ד .	זרף ב׳, שתם א׳ מעוי, סלתא, קטן א׳, אלם ב׳, תרה,
— :	זלף, מך ד׳, ספג ע"ש, נקר ב׳,
קל"ה:	רב א׳,
קל"ו .	פהק ע"ש, עגל י׳, צד ג׳,
קל"ז .	ספר ב׳, צִץ, עטר א׳,
— :	סרבל, ידיד, אסל א׳, גד י׳, כס א׳, גל א׳, סל ג׳,
קל"ח .	שמר א׳, טלת, קרמן, ויל,
— :	שפע, סיין, כסף, כר ב׳,
קל"ט .	בדל, יהיר, גז ז׳, כשות, ערב א׳ ע"ש,
— :	כסך, צל א׳, סנן, קפיפה, גוון, אנמלין, יינמילין, לגין, טרד, פרנקא, צבת א׳, שף ה׳,
ק"מ .	מח א׳, בחש א׳, שפת ד׳, נגיא א׳, אלנטית, אִפרסמון, סר ב׳, חש ב׳, בין ב׳, הלתית, שף ב׳, כבר א׳, יקר ב׳, כסכס, כתן ע"ש,
— :	קווי, הץ, תל א׳, כרם א׳, כש א׳, גרד א׳, ענקי נהר ג׳, פט א׳, צף ז׳, בזר א׳, גרף א׳, סלק א׳,
קמ"א .	מכבש, כבש ד׳ ע"ש, זיירי, פגלא, פרפל, קר י"א, גנדר, הדק, אשש א׳, כסכס,
— :	רפט, אמס, דמע, מלאכה,
קמ"ב .	נער א׳,
— :	לשלשת, סמרטוט, בסס א׳, דיוסק סטיו, כף א׳,
קמ"ג .	נער א׳, פר א׳, שער (בע׳ סמך) אפנין, ספג, גרף,
— :	ספג, רסק א׳, טפח ג׳,
קמ"ד .	גף א׳, רץ ב׳, תת א׳,
— :	פריש, עזרד א׳, מחל ב׳, עקל א׳, צה א׳, אץ,
קמ"ה .	ספג, כבש ב׳,

דף עמוד	ערך
קמ"ה:	מלה א׳, קולים א׳, אספנן, מר ו׳, כתא, כרה ע"ש, בי מדרי, שר ט"ו, בלש, הגמון, בעל, תב ב׳, צִץ ב׳,
קמ"ו .	גף ב׳, מרח, ערב ד׳, דרס, חתל, פקע ו׳, ברטיא, לול א׳,
— :	רחש א׳, חזק, שמר א׳, פצם, גבתא, טרף, שטח א׳,
קמ"ז .	נער א׳ ע"ש, נפין, כמתא, הסס, חסס, מהסם, קפל א׳, רטן, מרזב א׳, כש, כסכס, לנטית, משמש, עמל א׳, גרד א׳, תל א׳, פלם, אפקטפיזון, עצב א׳, טרף א׳,
— :	אליירין, בלר ב׳, סבן, שרבב, דמוס, פרגיתא, קפח א׳, נהר א׳,
קמ"ח .	גרב א׳, מח ד׳,
— :	עיי"ע גד ג׳ ומ"ש, גנדר, חשב, פרפרת, פס ב׳, קביא, חלש,
קמ"ט .	דיוקן, פן א׳,
— :	מד א׳,
ק"נ .	תאטר, קרקס, חשב ב׳,
— :	ברגן, גז ג׳, גד ד׳, גת א׳, סלת א׳,
קנ"א .	חל ה׳, רשות א׳ ע"ש, סרט, מתן א׳ ספסל, ארך ג׳,
— :	קר ט"ז, פרש ד׳, אמץ א׳, כפן, בר ו׳, גלגל ד׳, לסת, אכסן,
קנ"ב .	טר ג׳, כלב א׳, בחש א׳ ע"ש, מקל, חלף ג׳, דק א׳, נגר ב׳, שר י"ג, גוז, קרח, צדוקי, ברחא, אקא, שלף ב׳, קרב, מרפט, רפט ע"ש, גבשוש, חת ב׳, תוה, אקליבוסתא, קליבוסת,
— :	קפל ו׳, נחר ג׳, ממש, אוב, נגד ד׳,
קנ"ג .	חם ה׳, מחק, חטר א׳,
קנ"ד :	קרן ב׳, שלף ה׳, עששית, בלם, דבש, כתית א׳, מצטרו, צר ד׳, חבר א׳ ע"ש, גאלק, לכתא, גז,
קנ"ה .	דרג א׳, אמדלא, פקע ב׳, פספס א׳, כף ג׳, זר א׳, רסקי, אשן א׳,
— :	על ו׳, אבס, מר ה׳, לעט א׳, גבל א׳, רדס פקס א׳, קל ג׳,
קנ"ו .	על א׳, בחש ע"ש מרס, זיתוס, בטש, פרק א׳, נהר, אסטגנין, אצטגנין,
— :	גב י׳, כלדאי ע"ש, טרק ב׳, מכבנתא, בכליאר, דסתן, קבר ד׳,

דף	עמוד	ערך
קנ"ז	.	ארז, אשוחי, בייתות, אר א', טפיח, קד.
—	:	הלקט א', הלקט ב', גרגרת א', אודנא, אוון, עסק ב'.

עירובין

דף	עמוד	ערך
ב'	.	מבוי.
—	:	גוזמא, לחי.
ג'	.	אמלתרא, טל י"ג, קלש.
—	:	קרח, חל י"ז.
ד'	.	סחק, עצב א', עיי"ע חק האחרון.
—	:	תאן, בעל, כתבת, רב א', צד א', טפח א', גד ב', לבד א', דפן א'.
ה'	.	בלט ב'.
ו'	.	גד ה'.
—	:	אבולאי, פלש א'.
ח'	.	אזל, שרטון, קש א'.
—	:	גדל.
ט'	.	גד ב', יציב, נער ג', ער א'.
י'	:	אסלא.
י"א	.	שמאי ע"ש, פאה.
—	:	דקר א', אבקתא, שלף ב', זיין, כף י"א, לחי.
י"ב	.	ימי.
י"ג	.	קלקנתוס.
—	:	פשפש א', ארח א', כפס.
י"ד	:	גריו, הלמי, נמק.
ט"ו	.	יע"ל קנ"ם, אויה, טל י"ג, ברקא, גלל א'.
—	:	הויה, אכף.
ט"ז	.	עבט ע"ש, קלח א', זקר, דקר א', פאה ב', ע"ש.
י"ז	.	ארבע.
—	:	אסרט, קרט ב', פס א', דיומד, פשט, רבק, בית סאה, דר א', סהר א'.
י"ח	.	דיופרא, דיופרצוף, פרצוף, זנב.
—	:	זרז.
י"ט	.	בשקר, צני.
—	:	גרד ג'.
כ"א	.	טפס, ברגן, בדק, עף ג'.
—	:	סבר א', גד ב', קץ ה', ערב ג'.
כ"ב	.	קרם, פלם, מקצה א', עיי"ע אבולאי ומ"ש.
—	:	קרקף, הלקט, פלש א', שביל, בית גלגול, גלגל ו', חגר.
כ"ג	.	גן א'.
כ"ג	.	רבע א', בית סאה.
כ"ד	.	אצטבל.
כ"ה	.	רפק.
—	:	ארזלא א', גף ב', אשיתא, טמלא, אכורנקי, כוורנק, בסתן.
כ"ו	.	ארדכל, ערס, פרא.
—	:	אצווא, מי, אסר ב', חץ א', שתף.
כ"ז	.	אכף, כמהין, צר ח'.
כ"ח	.	פטתא, תאלם, כל א', פעפועין, לגלוגות, גדגדניות, הסף, הנדקוקי, חזין, שחלים א', גרגל, גרגר א'.
—	:	גן א', כשות, כפנת, כפר ב', נסן, פג ד', אהן, טגן, קור ד', פגלא, עיי"ע אביונות ומ"ש, אזל, קליא א'.
כ"ט	.	גויה א', פרס א', עכל א', אס ג'.
—	:	פצל ע"ש, נחש א', שרגש, כן ג', כסן ב', כף ט', סגייני, כב, טבהק.
ל'	.	פתח א'.
—	:	אבל א', אהל.
ל"א	:	אסימון.
ל"ב	.	שופר.
ל"ד	.	מתן ד'.
—	:	קנטס, נעץ, כבש ד', הג, קדה ע"ש, עזרד, אארא.
ל"ה	.	חמר א', חצן ב'.
ל"ו	.	לגין, טבל ב', טבלא.
—	:	פרהגבן, פרק א'.
ל"ז	.	חל א'.
—	:	עם, גלסק, קלסק.
ל"ח	:	ארבע, שתי א'.
מ'	:	רשות, רפס א'.
מ"א	:	פרנדסין, למן, רשות א', ע"ש, הדרקון, זוור א'.
מ"ב	:	חבט א'.
מ"ג	.	קפץ.
מ"ה	.	ספר.
מ"ו	:	הלך ט'.
מ"ז	.	ערך.
—	:	דכר, מברכתא, חרם ג'.
מ"ט	.	אזדא, ורדינא.
—	:	רבע א'.
נ"א	.	דקל ג', שב ג'.
נ"ב	.	בזתא, אשתיתא.

עירובין

דף עמוד	ערך
נ״ב .	אחר, זקר, משח ב׳, עבר ה׳, אבר, חבר א׳, פגם ב׳, גד ה׳, גשר ב׳, נפש, חלק ג׳, טבלא.
נ״ג .	סדק, סתק, סך ט׳, אצבע, בזר א׳,
— :	אכוזו, הרגז, גוון, תא ב׳ שלך, כר ו׳, עלת, נשר ד׳, אלפא, שר ז׳, גבר א׳, תרג, רקע, צפן, עלץ, כתר א׳, קדח ב׳.
נ״ד .	בטש, חק א׳, צץ ב׳, חש ב׳.
— :	רכב, צד ג׳, ציון, דע.
נ״ה .	גם ג׳.
— :	אריא, צרף א׳.
נ״ו .	אם ג׳. מליאתא, מל י״א, עגל ט׳.
נ״ז .	קרפף.
— :	אטמא, עטם.
נ״ח .	קד א׳, אפקימא, נכר, מגג א׳, צר, נצר א׳.
— :	ממחה ע״ש.
נ״ט .	ארך, דסקרתא, קהרמנא.
ס׳ .	דקה, מעצרתא, צוה, ערס, פרא.
ס״א.	טטרג, רקע.
— :	מברכתא ע״ש, פלג א׳.
ס״ב .	בן נח, מהרק, אברוגני ועיי״ע אגורא וט״ש.
— :	קב א׳, כתח.
ס״ג .	חרת, סר ב׳, עגל י׳, צרב ב׳, כבד א׳, פלג א׳, צני, אפיקורות, קד ב׳, ר׳, הלך.
— :	אמש, קעילה א׳.
ס״ד :	פג א׳, מבגאי, קלסק.
ס״ה .	פק ד׳, ישת ג׳ ע״ש, אסתנא, כתא, קרץ ב׳, יין.
— :	כס ו׳, זבזגי, כרכש א׳.
ס״ו .	תה א׳.
— :	דבק ע״ש.
ס״ז .	רתע, רת ג׳.
ס״ח .	חך ב׳, טלל.
ס״ט .	חמר י׳.
ע׳ :	מגור.
ע״ב .	טרקלין, מסיפס.
— :	סבכה, לן א׳.
ע״ג .	ברגן, שמע א׳ ע״ש.
ע״ה :	פע א׳.
ע״ו .	בית שער.
ע״ז .	אזדא, אגן א׳.
ע״ז :	מר ז׳, סולם, אסטווה ע״ש, אצטוה שלב א׳.
ע״ח .	אביי, אסטווה ע״ש אצטוה.
— :	גזוזטר, כצוצרה.
ע״ט .	נב א׳.
פ׳ .	טרזין.
— :	שתף.
פ״א :	ערב א׳.
פ״ב .	שתף.
— :	ככר, פנדיון, גויה א׳, אכר, פפייתא.
פ״ג .	סחק, כרתית, וו, סא.
— :	חלי א׳, של ג׳.
פ״ד :	כמתא.
פ״ה :	שר ג׳, חצב א׳, מרפסת ע״ש, תפס, בן בוניים.
פ״ו .	סבן, ישב, סא א׳, נבח, גר י״א, אגן א׳.
פ״ז .	אגן א׳, אגף.
— :	נפק א׳, כצוצרה.
פ״ח .	אלנטית, גזל, חרב ג׳, קמר א׳, ביב, דייט, עקה.
— :	תם.
פ״ט :	תרבץ.
צ״א .	כמתא.
צ״ב :	צבר.
צ״ג .	אכסדרה, חל י״ז, גף ב׳.
— :	גד ה׳, בית גלגול ע״ש.
צ״ד .	גד ב׳, אביי.
— :	אכסדרה.
צ״ה .	אכסדרה, ערב א׳, פלש, צבת ג׳, שלף ב׳.
— :	קבורת.
צ״ו :	לשון, שד א׳, שזר א׳, כפי א׳.
צ״ח :	זיז א׳.
צ״ט .	כח ב׳, פלט א׳.
— :	קלט, מזחל, שרטון.
ק׳ .	משניתא, טפס.
— :	גזע, תר ז׳, קנס, סנטר ב׳, קסן א׳, עקם, שרך ב׳, איץ, שק ב׳, לילת, צנע.
ק״א .	קץ, מקצה א׳, חדק, קנקן, דלת, שף י״א, גשם ב׳, מדר א׳, חדק א׳, פטם א׳, צמר ב׳.
— :	גלסטר, קלסטרא.
ק״ב .	נגר א׳, עבר א׳, מרק ג׳, נקמז, בכן׳

עירובין — פסחים

דף	עמוד	ערך
ק"ב	.	שת ו', אסיתא, אביי, ארדב, כף י"א.
—	:	שפע, סיין ע"ש, צר ה', יציע, רט, נם ג'.
ק"ג	.	יבלת.
—	:	צלצל.
ק"ד	.	בזק, חלק א', בר ו', קר ג', גלגל ד', מכנה, רד א', דיופי, אדק א', מניק, זמזמי, מכנה ע"ש.
—	:	בשר, המיין, פסכתר, פסקטר, שבת ב'.

פסחים

דף	עמוד	ערך
ב'	.	רתף, נגה א'.
—	:	שא א', עבר ה'.
ג'	.	תכף, רכב.
—	:	גד א', סנק, שמץ, שחץ ע"ש, סף א', קמא א', בק ב', חק ג', אשתקד.
ד'	.	אב א', דן א', כף ב', צרב ב', ערן ב'.
—	:	מגור.
ה'	.	אך א'.
—	:	כביש ד', כלפי, אביי.
ו'	.	ארנון, אזדא.
—	:	כל א', סף ה', גלסק, קלסק.
ז'	.	קרדן, גלגל ג', עפש, ער ג'.
—	:	עבר ד'.
ח'	.	אכסדרה, קרן ד' ע"ש, יציע ע"ש, רפת, לול א'.
—	:	צדק א', באג, כלפי, אפר, נקר א', גנסר, גם ג'.
ט'	.	מגור, מציק.
—	:	ברדלס ע"ש, פרדלס.
י'	.	בקע א'.
—	:	פר א', מעד.
י"א	.	קטף ב', פנדה, פסיקיא, ענב.
—	:	קרד, קרצף, אסטווה, אצטוה.
י"ב	.	קרן ג'.
י"ג	.	גלה, זהר ב', הלך, כרע, דיוסק, חק ג', בץ א'.
—	:	רב א' ע"ש, אביי, סטיו, שני, מעל ב'.
י"ד	.	חרב ב', חל י"ד, ער ג'.
ט"ו	.	תרף ב'.
—	:	עפש, אזדא.
ט"ז	.	איל, בית דבח, טבח, דד ב'.
—	:	בשר.
י"ז	:	אחר ג'.
י"ח	:	עליל, רץ ב', רבע א'.
י"ט	.	צרף ד', זך א'.
—	:	יד ב', טבל ב', גז ה', חרב ב', דבר א'.
כ'	.	בית דבח, טבח, דך ב', צרד, פרש ד', גז ז', נזייתא.
—	:	תרף ב', זלף, הבל ע"ש.
כ"א	.	כרע, שלש, סק א', פר א'.
—	:	חרך, גר א'.
כ"ב	.	חל א', אם ד'.
—	:	נקי, הנקי, חץ ב'.
כ"ד	.	פטתא, תאלם.
—	:	אמר ו', זע.
כ"ה	.	עציץ.
—	:	רצה, מר ב', אביי, גרק, אש א'.
כ"ו	.	לול ב', קל ה', רבק.
—	:	מגד ב', קל ג', פשל.
כ"ז	:	שרפרף.
כ"ח	.	חט, ספק ב', כף א', נגר ג', סדן א'.
ל'	.	כנדי ג', טח א', כמך.
—	:	בביא, קת עיי"ע, קפל ג' ומ"ש, עץ, קניא, קרטפן, שע א', דיית, בית שאור.
ל"א	.	הרהן.
—	:	פרן א', מלאי, סכרא, דם ב'.
ל"ב	.	גריו.
—	:	נרג ע"ש.
ל"ג	.	עסק ב', עיר.
ל"ד	.	סלק ג', דבר א', סח, פסל, לול ב'.
—	:	עבר ב', צר ג', שק א'.
ל"ה	.	חט ה', גלב, דשר, שבל, קרם, שצנית.
—	:	דגן.
ל"ו	.	קטף ב', לתת.
—	:	שאת, אשש א'.
ל"ז	.	עמל א', גרץ, רד ו', דפוס, כוון, סרק ג', גלסק, ספגן, דבש, אסקריטין, חלט ב', גלש.
ל"ח	:	ברית.
ל"ט	.	חזר, חס, תמכה, חרחבן, הנדבי, מר ו', כבש ב', קלח א', דמאי, אצווא, עסוס, טרא, ירואר, הרגינין, הרדפנין, חוורולין, שרף ב', כסף א', אספנן, הרדף, הרזפא, כרש א', כסבר, חרדל.
—	:	כמש, שר א', שף א', לעס א', חלק ג', טף א', ותקא, אבשונא ע"ש, חסס.

פסחים

דף עמוד	ערך
מ' .	דקל, חרך, זל א', סחף א' זקף, צמת, בעל, ער ג', אשר, אביי, צר ו', כפי, אבן כתף.
— :	ארב א' ע"ש, חש, מל ב', צמת כורדק, מח ה', חסם, חרסת.
מ"א.	פג א', צל ב', נא, אברנים.
— :	לא א'.
מ"ב.	מדר ב', אשבורן, גדף, גרף א', כתח, נסיובי, קומניתא, כפת ג', גב ה', ספסקא, שכר, זיתום, קרטם, זמן, הזר, חזרא, עמל ג', קלן א', פרורא.
— :	צפיר, זנגביל, פלפל, חמץ א', עם ע"ש, רוק, פרצן, שרק ד'.
מ"ג .	פרק א', טפל א', סטכת, אנפקינון, סטכטון, מתכלתא ע"ש, קש ג'.
מ"ד.	פרס א', ע"ש, טבל, גרף א' ע"ש, שטר א'.
— :	אסר, פגם ג', קדר ב'.
מ"ה.	סדק, חזק.
— :	עפש, כפת ג', עיי' כף י"ב, אגן.
מ"ו .	בצק א', גבל א'.
— :	טב א'.
מ"ז .	חרש ב'.
— :	צנם א', מתן א', שתי א', פלג א'.
מ"ח.	מכל ע"ש, הסך, מגלון.
— :	קפז, כעך, לזבז ע"ש, תפח, לטש א' כסף א'.
מ"ט.	גיים, שבת ב', בשר (אחר ע' בסר) צף א', בירה, סמך, בר מחים, פנך א'.
— :	עם ע"ש, נחר א'.
נ' .	קף ה', הרג, צל ג'.
— :	צף א', תקל א', אפחזיהו, סמטא ע"ש, תוה, תרגם.
נ"א.	לעז, קרדקיים, ספסל, תרב, המצא.
— :	ספה.
נ"ב .	נגד ב', קלט, כבש ב'.
— :	כף ד', שין א', אביי, רב א', כפנת, כפר ב', מתחל, שרשר.
נ"ג .	גרע, בסר א', נסן, דל א', פג ד', אהן, כף ד', שין א', מל י"ג, קלס ז', דגם.
— :	מלאי, עד ד'.
נ"ד .	כתב, צבת ד', כוון, חמר ח', אביי, שבור.
נ"ה .	גרד ב', רצע.
נ"ה :	צלצל, שבך, דר ג', גרף א', צמר ג', זג, רכב, נסן, קצר א', גמז א', גז, שר ב'.
נ"ו .	אסא ע"ש, רד ג', דפן, צוו, כפר ג', צק ב'.
— :	מכבר, אסטס, קצה.
נ"ז .	טבלא, דלס, אלת, לחש, קתרוס א', קולמוס, אגרף, אמרכל, גרב ג'.
— :	מטרפס.
נ"ח .	פלג א', כמר א'.
נ"ט :	שבק.
ס"א.	כס ח'.
— :	פגל.
ס"ב :	שקל ב', קלא א', פיים, פתק ב', אצל.
ס"ג .	פתך.
— :	בית פאגי, פגי, תר ה'.
ס"ד .	גמרא, עזרה, קסם, קרש א', ברך א', אמר ו', מגס א', חיל.
— :	מעך, תפס.
ס"ה.	רד ד'.
— :	ווס, אסטווה, אצטוה, טייע, מח א', שרק ג', יבלת.
ס"ו .	קנתר, תהב, גזר ב'.
— :	חמר א'.
ס"ז :	אם ה' ע"ש.
ס"ח:	עגל י', תלת, עבר א'.
ס"ט.	כפר ז'.
ע' .	קפץ א'.
— :	פרוש, אביי, תכל ב'.
ע"ב .	אוכלוסא ע"ש, כס ו'.
— :	כז, בהל ע"ש.
ע"ג .	קל ד', דק ע"ש.
— :	צר ג'.
ע"ד .	כרע ע"ש, תהב, אסכלה, שב ד', קטר א', נבג ג', תך ב', מקלס, קלס ז', מל י"ב.
— :	אביי, טפל ב', סמד, זג ח', ער ג', חוור, אמץ, מזרק א', הלך, דב א', צמת, שב ו', שרייק, חל.
ע"ה .	בר ב' ע"ש, גפס.
— :	לחש א', עם ע"ש, קלף ב', רטב א'.
ע"ו .	כמך, פל ג'.
— :	אביי, דבר א'.
ע"ח:	חלם.

דף עמוד	ערך
ע"ט.	חרב ב׳.
פ׳ :	תהם, דם ג׳.
פ"א:	חוור, צקן.
פ"ב.	חרית, ששורא, דר ו׳, פגל, צר ג׳.
פ"ד.	טל ו׳ ע"ש, סחס, קמח.
— :	קלית.
פ"ה.	חשד, עצל, סתר א׳, פר א׳.
— :	פרק א׳, קפץ א׳, אנף א׳.
פ"ו .	מחל ד׳, שתי א׳, שר ג׳, בר שורא, מיחם, מזג.
— :	אם ג׳, מסרת, גרגר א׳, דייל, גלל ב׳.
פ"ז .	אפוטרופוס, רדף, גד ב׳, גמר ג׳.
— :	קפח א׳, דר ע"ש, גפא.
פ"ח.	טריינא, פתיא א׳, טפיה.
פ"ט.	מן ג׳, חי ב׳.
— :	סבלת, טוזיג, צבת, יף, אביי.
צ׳ .	מן ג׳ ע"ש.
— :	אן, פקח.
צ"א.	בית פאגי, פגי, תפל ב׳.
— :	טפל ב׳.
צ"ב .	פרוש, ערל, שב ב׳, בית פרס.
— :	פח א׳.
צ"ג :	גדף, מדעית, נקד ג׳, אסכופה.
צ"ד.	עגל ט׳.
— :	גלגל ד׳, בצין, סדן ג׳, צנר ב׳.
צ"ו .	שוסקי, ממנו.
— :	סאב ב׳.
צ"ט:	או.
ק׳ .	מפה.
ק"א.	אביי, מר ב׳.
ק"ב:	חבל ג׳.
ק"ג .	אפרכו.
ק"ד.	מחצל.
— :	ברך א׳.
ק"ה:	חז, סדר ב׳.
ק"ו .	חצב ב׳.
ק"ז .	בת טות, פרזומא ב׳, מגג ב׳, מפים א׳, פס ב׳, אביי, מי, לגם.
— :	טבל א׳, תרגימא, אביי, גרד א׳.
ק"ח.	אסתנס, זג ו׳, שוול, נגר ג׳.
— :	מזג.
ק"ט.	חטף, גהץ א׳, קסט, תמנתא.
— :	הדק.

דף עמוד	ערך
ק"י .	זקף, חר ח׳, קרח.
— :	שב ב׳, צל א׳, צוו, אספרגוס, תכא.
קי"א.	נגר ב׳, גמד א׳, פץ ב׳, אגרת.
— :	גרד א׳, פלג א׳, צרדה, טל ג׳, כנר א׳, ארב ד׳, כרמשא, רשף, גז ה׳, זרדתא, חנג ב׳, סדר א׳, קטב א׳, ארב ג׳, טף א׳, תל א׳, סלתא א׳, פארי, נשוור, נקד ב׳, נבל ע"ש, חצב ב׳, צע ב׳, ברק א׳.
קי"ב .	סבר ד׳, פג, לול, קרקש, שברירי, ברירי, אסי, עש, חנק, אשל, ספר ב׳.
— :	אצבע, גף ד׳, ארם א׳, דקל א׳, נזה, הליוני, הייא, ענל.
קי"ג .	אביי, נחמני, גז ה׳, צנף, אסי, פך ב׳ ע"ש, נשט, שר ט׳, כנף א׳, שוור, נגר, ככא, חל ב׳, הלז, סדן ד׳, נזייתא, אשר ב׳, עש ב׳, רווק.
— :	צהב א׳, אשכף א׳, מם, רתח, קמע ב׳, כלדאי.
קי"ד.	טש א׳, קקל א׳, ב׳, טבל א׳, חזר ג׳, פרפרת, חרסת.
— :	סלק ב׳.
קט"ו.	זכר א׳.
— :	קף, סב ד׳.
קט"ז.	קף ט"ז, חם ע"ש, קה א׳, הרך, תבל, גן ד׳.
— :	מצה ב׳.
קי"ח.	סעד א׳, טב א׳, זלג, קפח א׳, ירקומי.
— :	קולמוס.
קי"ט.	סתר א׳, טעם ב׳, אקליד א׳, קלד.
— :	אפיקימן ע"ש, ארד א׳, אביי, ספגן.
ק"כ .	זכר א׳, גם ב׳, רדם, תר ח׳.
— :	עצל.
קכ"א.	ברך א׳.

ביצה

דף עמוד	ערך
ב׳ .	דקר א׳, פר א׳, לד א׳.
ג׳ :	חבל ג׳, דרך א׳, פרך א׳, באדן, חלף ד׳, קלס א׳, קצע א׳, עגל א׳.
ד׳ .	גוזמא.
— :	תם ג׳, שמד.
ה׳ .	כרם ב׳, אילת, עקרבת.
ו׳ .	גד ד׳, חבר ב׳.

ביצה — חגיגה

דף	עמוד	ערך
ו'	:	כתח.
ז'	.	פה ב', סר ב', צרב ב', ספן ב', ער ג', שלל ג'.
--	:	מצר א'.
ח'	.	נעץ, נעיץ.
ט'	.	טח א'.
י'	.	ברך ג'.
—	:	נתח.
י"א	.	שרבב, סרך ב', עלי, קצב, דרם ג' תבר א'.
—	:	תרס.
י"ב	.	ערב א'.
—	:	טפל ב', אסור, תמחוי.
י"ג	.	שם א'.
—	:	קלף ב', מל א', פקס ב'.
י"ד	.	דך א', פג א', מקרא, בכן.
—	:	צהר, בר ב', קנון ע"ש, דה א', קטנית, לד ב', רס, סנדל, נעל, ויל.
ט"ו	.	עדלר, אמפליא, סוורק, בץ ב', גר י"ב, צח ב', נעל ע"ש.
—	:	פטס, פדס, גרב ג', חד ג', אדר א'.
ט"ז	.	חדש א', נפש א' ע"ש, נהם, דייסא, דג, הרסנא.
—	:	קולים א', אספנן, צרב ב'.
י"ז	:	פרפר, טבל ב', שק א', גב ב'.
י"ה	:	טבל א'.
י"ט	:	סלת א'.
כ'	.	כש ד'.
כ"א	.	ערב ג', סמך, בלש.
—	:	ספלי, כנן, זקף, חלי ג', גרץ, חר ב'.
כ"ב	.	קנב, רר, פצח ב', כבד ב', גמר א', קלס ז', ערדסק.
כ"ג	.	סחף, קטר ב', עשן א', קרד, קרצף.
—	:	ריחים, עגל ט', מדרס, דרס ג', כבש ד' בבר.
כ"ד	.	מגדל א', דרור, מר ב', שהיא, עקס א', עקץ א', גמר ב', רדס, טפיח, בר ז', כלב ב', דב ה'.
—	:	גר ה', אל, מפלם, אדם.
כ"ה	.	חבר א', כס ח', טבח, מט א'.
—	:	חצב ג', נטע, תרמוס, צלף, גלוגדקא, גלדוקיא, של ציון א', כתף, אלנקי, אביי.

דף	עמוד	ערך
כ"ו	:	צמק, חבש א'.
כ"ז	.	אשל, קהל.
כ"ח	.	קפץ א', בניתא, משחז, שחז.
—	:	שפוד, רצף, רצם.
כ"ט	.	תרט, חלב ב' ע"ש, אזא, נחתום, קדח ב'.
—	:	הזר ב', מהולתא, הל, פטם א', סכם, פשל.
ל'	.	אביי, דגל ב', גד ג', כף ה', נכתם, ספק א', גנדר ע"ש, אשוחי.
—	:	פרכל.
ל"א	.	קרפף, קרדום.
—	:	סוור, מגל א', פחת, אארא, שרג.
ל"ב	.	פחת, צרף ג', אלפס ע"ש, ערן, עלץ, צעי, אליירין.
—	:	חתך, מהט, הט, נייר א', גרף א', כבש ד', קף ב', ארח א', שרק א', רקת, אסטווה, אצטוה, מדר א'.
ל"ג	.	חנג א', סנטר ב', חזר ב', אוד, גב ה', לבן ג', רעף, חסם ע"ש.
—	:	קטם א', אלותא, קת, מסתקי.
ל"ד	.	שט ב', פג א', מלג, טפל א', עכביות פרן א', אנטוכי ע"ש, מקצה ב', רשם.
—	:	מקצה ב'.
ל"ה	.	מקצה ב', קץ א', של ג', שחל, שחר ב', חף.
ל"ו	.	אארא.
—	:	אספרמק, צץ ג', שבת ב' חבר א', טפח ד', ספק א'.
ל"ז	:	נק, תחם.
ל"ח	.	גל ו', נבל ג'.
ל"ט	.	אסתרוקנית, בן ב', אד א'.
—	:	קלבון.
מ'	.	עבר א', מדבר, בייתות, אפר, כס ד', פצעל, מקצה ב'.

חגיגה

דף	עמוד	ערך
ב'	.	חג, טם ב', אנדרוגינס, מע א'.
ג'	.	אמר ג', חטב.
—	:	ארפכס, עמון, קדש א', גנדרפס.
ד'	.	צרף ה', קב א'.
—	:	פנק א', מתרא א'.
ה'	.	חר ג', קרדח ג', דומה, כח ב', זבורא, זוז.

חגיגה — מועד קטן

דף עמוד ערך

ה׳ : גרב א׳, מחג, פרנס, בר יומיה.
ז׳ . רא א׳.
— : צרף ה׳.
ח׳ . טפל ב׳, סקר א׳, מסת.
ט׳ : משנה, ברז ב׳.
י׳ . הר א׳, מלאכה, פלפל.
— : חנ.
י״א : רת ב׳, סתר א׳.
י״ב . קו א׳, מפלם, פקע ה׳.
— : זרוע, ויל, אגל.
י״ג . פרק א׳, כבש ד׳, חשמל.
— : חש א׳, אר א׳, חרם א׳, שקל ב׳, קמט.
י״ד . שרפרף, לחש.
— : מזמוט, כת א׳, רץ ד׳, פרדס, אבני שיש, צץ א׳, קץ ו׳.
ט״ו . אבט, גד ו׳, סחף א׳, עף ב׳, פלם ד׳ ע״ש.
— : לגם, תחל ב׳, קל א׳, עבר א׳, מגדל א׳ ע״ש, אויר, גוזמא, טן ג׳, זמר א׳, סן א׳, עמר א׳.
ט״ז . אות, דגם, אוב, קשת, רהט.
— : נחם, נחש א׳, זמם א׳, סרק ד׳, קף ד׳.
י״ח : מדרס, דרס ג׳, עם, פרוש, אשת א׳ טען א׳, רחץ.
י״ט . כף י״א, גם ב׳, חרדלית.
כ׳ . מגרף.
— : דרס ג׳, אחר ג׳, בית צבע, מדרס, גנב, גב א׳, חסר.
כ״א. כבד.
— : קף ד׳, דרורא, צנר א׳.
כ״ב . גרגתני.
— : אגן א׳.
כ״ג . תהב, נצר, עם, שפפרת.
— : צרף ד׳.
כ״ד : גת א׳.
כ״ה . אהל ב׳, חבר א׳, עין.
— : בית פרס, אביי, גלף א׳, מדעית.
כ״ו . אפיקריסין, טהר א׳, עזרה.
— : נחת, פשט, דלפק, שש א׳, אכסלגס, מסמס ב׳.
כ״ז . סלמנדרא ע״ש.

מועד קטן

דף עמוד ערך

ב׳ . שלח ה׳, בית בעל, תב ג׳, קלון, עג א׳, בנכי, בדד א׳ ע״ש, חט ו׳ ע״ש, ציון.
— : נכש, חף ב׳, קם ב׳.
ג׳ . זרד א׳, פס ג׳ ע״ש, פרק א׳, אבק א׳ נקע, קשקש א׳, אברויי.
— : עשר (אחר ע׳ עסק).
ד׳ . הלך, פסק, מדל א׳.
— : אנף ב׳ ע״ש, שחף א׳, טם ב׳, קרח א׳.
ה׳ : פרע, בית פרס, בך.
ו׳ . חרש ב׳, קץ ד׳.
— : טן א׳, גרד ב׳, תרבץ, אשת ב׳, שבלול, קר ט׳, היץ, דפן ג׳, גמל ג׳, מצר א׳.
ז׳ . גה א׳, סגר א׳.
ח׳ . עץ.
— : כוך, ברך ה׳, בקע ב׳, גהא, כלב א׳ סרג ב׳.
ט׳ . רן, שלי א׳, צר ג׳, פלם א׳.
— : פקס א׳, שרק ד׳, טבלא א׳, פרק א׳, טפל א׳, סטכת, סטכטון, אנפקינון.
י׳ . אמר ג׳, כבש ו׳, נקר א׳, מקר ג׳, בת עינא.
— : אריא, סרק ב׳, אקרפטא, אסטווה אצטוה, כסכס, כרם ב׳, קטר ב׳, תקל ב׳, מל י״א, נציא, זך ב׳, פשח, אקרא.
י״א . ערך, גדל ב׳, אהרי, אזל, מעקה, שף א׳, מעגל, מחצל, צר ה׳, צנר ב׳, מנעל, כבש ב׳, ע״ש, פטיש, מגל א׳, היץ, אביי, קוותא, כו ג׳, ע״ש לבא ב׳, אץ, כוור ע״ש, תחל ב׳ ע״ש, טען ב׳.
— : פך, זלף, גמל.
י״ב . קבל א׳, אביי, אפדנא, אכנגרי, שרש, בקר ג׳, דר א׳, נער ד׳, זלף, למד, כוז.
— : חמר י׳, עיי״ע גלגל ד׳, אבא א׳, חף ב׳, נזיי, מדבר.
י״ג . צרם, דר א׳.
— : זג, קלש, קצע א׳, עב ב׳, גרם, רשש, חלק ב׳, טרגים, טסן, זריד, כונת, חלק א׳, כנת, כרף א׳.
י״ד . אזור, שט ג׳, רווח.

מועד קטן — ראש השנה

דף עמוד ערך

ט"ו . כמתא ע"ש, פקתא.
— : דיוקן.
ט"ז . פקר ב', הרדפה, טט ב', חמק.
— : כש ב', עדן א'.
י"ז . צרב ב', סן א', שמת, טח א', גנב.
— : תבר א', תכף, אהל א'.
י"ח . נגסטר, שף י"ח, זוית, פרמשתק אסגושא.
— : משכל, דייתק, אגרת א', שטר ב', גזר ב', פסק, כפר ז', אביי, דם א', נכט ב', נה ב'.
י"ט . גזר ב'.
כ' . אב א' ע"ש.
— : אביי, צד ג', פקס א'.
כ"א . אדן.
כ"ב . אבל ב', שרק ג', דה, עסק.
— : חלץ א', אריש, אפיקריסין, קמי, שלל ב', אסיתא.
כ"ג . מכבש, אביי, המיצתא.
כ"ד . אבל ב', פרע, עטף ג', גב י"א, כנדי ב', סף ז', אצטלה, אונקלי.
— : גלסקס, אנף, צהב ב', פזר קשב, בר.
כ"ה . פרם, שלד.
— : קאת, בר אביו, אות, חן, גרם ב', כף שע א', מחצל, אנדרטא, כף י"א, שץ א'.
כ"ו . אח א', מל ג', לקט.
— : אח א', אגמא, גס ב'.
כ"ז . דרגש, קרבט, נד א', גלד א', סרג ב', גמר א', אסקטלא, קנון, דרגש.
— : כלכה, צדר, טפח ד', קלס ב', נע ב', מש, זווד א'.
כ"ח . סמך ע"ש, מת, זווא, הדייב, אביי, נמס, נם ב', ששבן, רבד א', כסיל, פגר, ספן ג', רקע ה', שחל, בין ב', תרה, דחק, שט ג'.
— : ען ד', וה, נד ב', עטף ג', שיול, אצטלה, אוורי, זכוגי, מת, דל ב', מרזח.
כ"ט . ציפורי, פיטורי, ושט.

ראש השנה

ג' . כי ב', אי, סיח, ערוד.
ד' . צדק א', שגל.

דף עמוד ערך

ד' : פזר קשב.
ה' . כדי א'.
ו' : שלהי ב'.
ז' : קטר א', דל ב'.
ח' . שר י"ב, אפל, חרף ב'.
ט' : דר ג'.
י' : קלט, אנדרוגינס.
י"א . צב א', אתן, זיו.
— : כמה.
י"ב : עשר (אחר ע' עסק), תלתן.
י"ג . קרט ב', שמשם ע"ש, נרג.
— : פרכין א', כל א'.
י"ד . בצל.
ט"ו : ברך ג', בנות שוח.
ט"ז . בן מרון, אמר א', זקר, הרפתקי, עד ח' ע"ש, קר ז', קצר ב'.
— : ערב א', קיר, מהר א', אלתר.
י"ז . צף ב', מן ו', אפיקורות, קרקף, חת ב', כבש ד' ע"ש, נשא ב' ע"ש, ראש, צבת ב'.
— : שר ו', אך א'.
י"ח . קטן א'.
— : ארבע.
י"ט . ראש, פגן א'.
כ' . ירק, מת, עממי, חם א'.
— : סד א'.
כ"א . דם ג'.
— : על ז'.
כ"ב . קביא, חדש א', צד ג'.
— : שא א', כלנס, בתולות, אר א'.
כ"ג : קתרוס ב', רב א', אדר א', זמבלינא, גלמוש, תרניתא, אפרסמון, ברתא, שנא א', שרבינא, בטם, בלט א', אלמוג, כסיתא, ארן, ער ז' ע"ש, ערמון א', דלב, ברן ב', בר אמודאי ע"ש, מד ב', פרוותא ב', שט ז' ע"ש.
כ"ג : עזק א', פגם.
כ"ד . מרדע, עששית, כוכיתא.
— : בעץ, אפנים, שלשול, בלט, שף ב' אנדרטא.
כ"ה . ארך ג', שקל ב', קלא א', פתק, ענטב, דוה, רת ב'.
— : אבר.

דף עמוד	ערך
כ"ו .	שר ו', קטיגור, חט, גלד א', קשיטה, כר ח', נמפה, סכוי.
— :	קבע ב', סרג א', חלגלוגות, לגלוגות, פרפחין, סרק ב', טא, יהב, רעל.
כ"ז .	כנף, דות, פטס, הכר א'.
— :	גרד א', גלד א', כתן, צרוד, קדח א'.
כ"ח.	כף ו', חלם, שר י"ב.
כ"ט.	ברך א'.
— :	פרס א', קר י"ד.
ל' .	נף א'.
ל"א.	קן, פרק א', הזיולך, חנות.
— :	כרם ב', אילת, עקרבת.
ל"ב:	ותק א', שמד, פקח.
ל"ג.	צח.
— :	יבב, שבר א' גנח א'.
ל"ד:	נחר ג', חבר א'.
ל"ה.	אווש.

תענית

דף עמוד	ערך
ב' .	שב א'.
ג' .	עשר (אחר ע' עסק).
— :	חרף ב', אפל, נף א', עב א', רז א' ע"ש, גלה.
ד' .	פרצה, קלא א', ער א', פל ג', צרב ב', נבט ב'.
— :	דבר ג', אביי.
ה' .	חזין, עשר (אחר ע' עסק).
ו' .	רבע ג', נמש, גד ג', מך א', תרבץ, שקל ב', נוול א', תה ג', חתן.
ז' :	סן א', סח, בהר.
ח' .	שתך, חלד א'.
— :	שמש.
ט' .	סג א', כי ב', א'.
— :	חזיז א', נהל, חר ח'.
י' .	הכשרת, נהר א', סג ד', תרקב, טבאי, רשבא, על א' ע"ש, יחיד.
— :	מסך, כל ד'.
י"א .	מע, רהט.
י"ב .	מפוחא ע"ש, קבל א'.
— :	אביי, אפנתא, עגל י'.
י"ג :	אהל א', פכח.
י"ד .	חך, עזר, צעק, תרע.
— :	גרם ב, אכורנקי, כוורנק.
ט"ו .	אפר א', אנש, ספר, פקע ו'.
ט"ז .	עלב, מרש, קעקע א'.
— :	פרק, אביי, ארך ג'.
י"ז .	תקן.
— :	פג א', רש ב'.
י"ח .	בגן.
— :	הרג, צו, דיופלי, תרע, טרף א', עזר, צעק, ענ א', אבן טוען, דגם, חט א', נשא ע"ש.
י"ט .	שן ב', אקן א'.
— :	רז א', סקמיון.
כ' .	גז ז', טייל א'.
— .	אשיתא, חנך א', נהרק, שבתא.
כ"א.	אסקריא, גמזו, גדם א', סרק א', עמק.
— :	מן, כסיל, בסתרקי.
כ"ב .	זנדוקא, דרד, דשתנא, ככי.
— :	סנף, אנבא ע"ש, טשטוש ע"ש.
כ"ג .	משניתא, רמך, רפק.
-- :	צב, כף ה', חן, גאלק, רזניקא, ידקרת.
כ"ד.	נגה ב', גס ג', כלך ב', קק ד', שב א'.
— :	זת, כבש ב', מתיבתא, כספא, ארזן א', פקר א', נזף, גס ג', בר אושפרתי, שרף א', פנך א'.
כ"ה.	מסא א', מרדה, סנף, צץ, אפרסמון ע"ש, טרק, אסקוטלא, אפותא ע"ש, גר א', טח ב'.
— :	סדן א' ע"ש, בתול א', ברך ב', רע ב', רד ח', עגל י', שב א'.
כ"ו .	עמד א', אנש, גנב א, פרוזדור, מכתש, קצע א', טען א'.
— :	הלך, נהג א'.
כ"ז :	נצר ע"ש, נפש א' ע"ש.
כ"ט.	קרקר א' ע"ש.
— :	גהץ א'.
ל' .	תשע, תסס.
— :	פרזדאות, פרוזדור.
ל"א.	תבר א', סף ב', מחל א'.

יומא

דף עמוד	ערך
ב' .	פרהדרין, בית אבן, אבן ג'.
ג' .	פזר קשב.
ה' .	רב א'.
ו' .	אחר ב'.

יומא

דף	עמוד	ערך
ו'	:	בית אב.
ח'	.	ערב ה'.
—	:	בליוט א', נחתום.
ט'	.	אגרדמין, פרס ה'.
—	:	בירה, ססמגור, אלעזר.
י'	.	גרממיה, מקדון, אנייקי, מסיא, טרקי, סקווסתן, נפר א', אשר ד', פרת א', קטספון, אלש א', תלביש.
י"א	.	אביי, אבולאי, ארטבון, קזדור, את ב'.
—	:	מדי, כף י"א, בית.
י"ב	.	אביי, גלף א', אשפיז, צנר א'.
י"ד	.	טב א'.
—	:	גבעל, אביי, גמר ד'.
ט"ו	.	חט, מצליף, צלף א', נגד ב', טהר.
—	:	קטן ד' ע"ש, טרקלין, פשפש.
ט"ז	.	ננס.
י"ז	.	קץ ו'.
י"ח	.	גף ב', אישי, דייל.
—	:	שחלים א', חלגלוגות, לגלוגות, ארות, גרגל, גרגר א', פת א', סלג, אביטינס, אישי.
י"ט	.	דלק.
—	:	בס א' ע"ש, צרדה א', אישי, פג ג', רצף.
כ'	.	גבר.
—	:	אבוב, פיץ א', גביני כרוז, חרגא.
כ"א	.	רד ח', לן א'.
—	:	קד ב', כבד א'.
כ"ב	.	כבש ה', צבע ב', פס ב'.
—	:	בזק, חל ט', סת, סייט, ען ג'.
כ"ג	.	יחיד, פקע ג', דר ג', מטרקא, פרפר א', כפר ו'.
כ"ד	:	חזן.
כ"ה	.	בסלקי, ככליאר, מכבנתא, דשן א', עקץ א', גרה, חבת.
כ"ו	.	חדש.
—	:	גזר.
כ"ח	.	ברק ב', סך ב'.
—	:	נגה ב', שחר א' ע"ש, כוון א', אסטגנין, אצטגנין, תמר ד', פצע, עב א', זה א', דן ב', שברר, דלף.
כ"ט	.	שלהי ב', שגר, אש א', טן ב', פצע.
—	:	קף י"ד ע"ש.

דף	עמוד	ערך
ל'	.	שף ב', טפיח.
—	:	אר ג', ער ג' ע"ש, סח ד'.
ל"א	.	שש א', קרץ א', מרק א', אסתנס, פג א'.
ל"ג	.	אביי, גמר ד', גזר.
—	:	עבר ב'.
ל"ד	:	עשת, אשיות, פרוה, מגוש, פלס ה', הנדיון.
ל"ה	.	בר ג'.
—	:	אביי, מזג, טרפעיק, אנגריא.
ל"ו	.	בית חלף.
—	:	חט.
ל"ז	.	סגן, אשכרע, דר ד', מכנה, מלבז ע"ש, יד, הלני ע"ש, נברש, ניקנור צד א'.
—	:	אנן א', יד, קת, נרג ע"ש, חצן ב', נצוץ.
ל"ח	.	סרג א', נהשול ע"ש, נמל, נחשת ב' בן קמצר, תמר ג', פצע, פעל א', מעל, עשן א'.
—	:	נם ג', זקר, צדק א'.
ל"ט	.	לץ א', סעד א', נפט, אפרסמון, טרף א', קלפי, סגן, איש, אביי, זהר א'.
—	:	חמץ ג', לבן א'.
מ'	:	רד ה'.
מ"א	.	ספר ב', קן ג'.
—	:	פד א', שר ו', זנב, קלח א'.
מ"ב	:	משמע.
מ"ג	.	כהן.
—	:	ברב, כבד, חת א', קתון.
מ"ד	.	חש א'.
—	:	מעל, גלד א', נשתק, נרתק.
מ"ה	.	אליתא, אצוותא.
—	:	עכל, אש א'.
מ"ו	.	אביי, קמח.
מ"ז	.	יציב, זרד א', ערס ג', צנר, ברץ א'.
מ"ח	.	דבק, מחק, טפח, ארכבתא.
מ"ט	.	אסטווה, אצטוה, שחלים א'.
נ'	:	קף י"א.
נ"א	.	כנף.
—	:	גז ב'.
נ"ב	.	חב א', טרקסין, תא א'.
—	:	פרף א', צבר א'.
נ"ג	.	נקף.
—	:	שחן א', שת א', מרס, מצליף, צלף א', נגד ב', טכח א', צד א', כן א', ער ב'.

דף עמוד	ערך
נ"ד .	בלט, נרתק, צר ג', ער ג'.
נ"ה :	תקל א', חרת, כפר.
נ"ו .	חל א'.
נ"ז .	חץ ג'.
נ"ח :	מזבח, טהר.
נ"ט .	משך, שך א'.
ס' :	משמע, שר ו'.
ס"א.	חט ב' ע"ש.
— :	עדר ב'.
ס"ב :	טבעת.
ס"ו :	ערב א' ע"ש, פלן א', נף ט', צפיר, יקר א', צק.
ס"ז .	סלג, נמש.
— :	עזא, זקר, מר ב', מנס א', קלע ב', צת.
ס"ח:	חרך, דרכאות, חרר א', אסטלית, אצטלה, חתן, שמן ג', מחל ג', שאר א'.
ס"ט.	גמד א', דיוקן, עת.
— :	ביאה, גר י"א, בין ב', דה, אבר א', כה, עטר א', אמת.
ע' .	ספג.
ע"א:	בד ג', שזר א', פצל.
ע"ב.	סבר א', שרד.
— :	גרד, זר ה', דרת, רקם, כלך א', משח א'.
ע"ג.	אחר א'.
— :	בלט ב', כתבת, גלען, לנם.
ע"ד:	סלג.
ע"ה.	שח, גד ח', דך א', צק ב'.
— :	סל, שכל, ככלי, פסיון, מחספס.
ע"ו.	גב ה', אנגרון א', דבל א'.
ע"ז .	(כנ"י כ"י וע"י) עיי"ע פלס ד', משמהיג, יחף, מטרקא.
— :	לכלוך, חט ו', שבתא, גד ז', חצדר, חפת, סווח, ברן ב', סלעם.
ע"ח.	גרגרת, מפח ב', שחל, אזדרבויי, גדר א'.
— :	שעם, הטני, אביי, הץ, דקל א', כתית, נזיז.
ע"ט.	חשל א'.
— :	קשייתא, טרגימא, תרגימא.
פ' .	משמע, פקע ו', בר יוכני.
— :	לולב א', טמא, גויה א', זק.
פ"א:	זנגביל, פלפל ע"ש. המלתא, הנדוי, טבל א', מזג.

דף עמוד	ערך
פ"ב:	מר ב' ע"ש.
פ"ג .	תנב, בולמוס, חצר.
— :	פלג א'.
פ"ד .	חף, אפא, קנד, נבתא, צפדינא, דר ה', סרנך.
— :	חלי א', שב ד', מך א', שבש.
פ"ה.	סרד.
— :	פלפל, לא א', נתק א'.
פ"ו :	רשות א', ע"ש.
פ"ז .	אמבוהי, כתף, קע ע"ש.
— :	בר המדודי.
פ"ח.	שף ב', חבר א'.

סוכה

דף עמוד	ערך
ב' .	עשתרות.
ג' .	קטן ד'.
ד' :	נגד, קנטס, דיומד, זוו, צד א', טפח א'.
ה' .	קדש ב'.
— :	בר יוכני, רב ב', פשך, בני.
ו' .	לפתן, תאן, בעל.
— :	רב א', גד ב' ע"ש, לבד, אם ג', מסרת, דרש, תחל א'.
ז' .	ראש, סחק.
— :	צרף א', כבשן א'.
ח' :	ברנן.
ט' .	קץ ד', נם ג', גרד, סס.
— :	דר ב'.
י' .	נשר א', שר ב', נשר, קרם ב', אפרסק, פרכל.
— :	טמש, כל ה', נקלט.
י"א .	קסוס, פרזומא א'.
— :	ער ג', חג, בהל, ע"ש.
י"ב .	קרש א' ע"ש, זרד א'.
— :	אניצי, ענץ, חצן א', השני, שוש.
י"ג .	הזמי, הג, שווך, אפקותא, דקר א', אזביון, כחל ג', נרדם ב'.
— :	צרף א', מדן, סך ג', מכבד.
י"ד .	כסס ב', פספס א', עתר א', גל א'.
— :	זקר, אזדקורי, סקר ג', פסל ב', גנדר.
ט"ו .	פק ב', חט ו'.
ט"ז .	שד א', טטליות א', של ג'.
י"ז :	טל ב'.
י"ח .	גנדר, אבדומה, צחן, אכסדרה, פצם.

דף	עמוד	ערך
י"ח	:	פי תקרה, פלש א',
י"ט	.	פסל, גנדר.
—	:	טיט. גרוק, צרף א', מחצלת.
כ'	.	שף י"ג, חלף ב', חצל, מדרס, מזבלי, אזרא, כפר ו'.
—	:	גדנף ע"ש. שעם, ספר א', כנת א', גאלק, פרס ז', נף א', נזייתא, בריא, טלח א', מרבג, רבג, סוור.
כ"א	.	קבר ב', אגרוף, שקף א'.
—	:	סח א',
כ"ב	.	מדבלל, דבל ב'.
כ"ג	.	גלל א', אשל.
—	:	קווץ א'.
כ"ד	:	הויה.
כ"ה	.	אויר, נקע.
כ"ו	.	רקת, דר ב', פרץ ב', בק ג'.
—	:	נשם, קץ י"ב.
כ"ז	.	דר ב', תרגימא, טרגימא.
כ"ח	.	תלמוד, הלך, דק ג', תקף, סח א', משל, הויא.
—	:	דר ב', קתון, טייל א', דר ב', תן א'.
כ"ט	.	חצב ב', שחל, מצביתא ע"ש. קרס א', פנס, פלסתר ע"ש.
—	:	טמיון, צני.
ל'	.	אונכרי.
ל"א	.	פע א', מרש, פריש.
ל"ב	.	קווץ א', חרת ג', המנק, הץ, הפיא א', תיים, אפי ב'.
—	:	קטם א', ענב א', זבל, הרדף, קלע ב', לוף.
ל"ג	.	קטם א', זבל, תמר ב'.
—	:	פסק, אגד.
ל"ד	.	צפצף, אח ג', חלף ב', תלת, חצצרת, פתר א', הבלילא, ברסיף.
—	:	קטם א', דמאי, חוז, פטם, בכן, כש ב', כרתי א'.
ל"ה	.	הדר.
—	:	גלד א', אהן.
ל"ו	.	ספסון, מנמר, תיים.
—	:	דף, טכל א', משח ג', גמן, סב ד'.
ל"ז	.	יהיר, יחיד, השענא, שספרת.
—	:	רץ א', השענא, נע ב', טרף.
ל"ט	:	עבר ד', ירבוז, שט ה', חלגלוגות לגלוגות, כסבר, כרפס, מן א'.
מ'	.	חב ב', הן, משחן, שחן א', שר א'.
—	:	מלגמה, אספטפיזון, אבק א'.
מ"א	.	נף א'.
מ"ב	.	אגף, קטן א'.
—	:	אסטווה, אצטוה.
מ"ג	.	גבל ב'.
—	:	פק, אר ג'.
מ"ד	.	עשר (אחר ע' עסק), ערב, דלבון.
—	:	ארך א', קשקש א', אברויי.
מ"ה	.	רב א' ע"ש, סטיו, קלניא, מרביות, אן ג', גגית א', חבט א'.
—	:	סך ה', פטר א', על א', דר ח', ספקלר, אספקלריא, בר א'.
מ"ו	.	ברך א'.
מ"ח	.	פזר קשב, ספל, עב ב', לג.
—	:	פרוונקא, גד י', אסלא, קשוות, בול א'.
מ"ט	.	שת א'.
—	:	קלט.
נ'	.	חל ה'.
—	:	אבוב.
נ"א	.	בסם, המיין, פקע ד'.
—	:	שש א', כחל, אדוותא, דיופלוסטון, בסלקי, סטיו, קתדרה, בס, אמן ב', טרסי, חלק א', גזזטר, כסטר.
נ"ב	.	ככיא, צבת, עבר א'.
—	:	אטבח, מנון.
נ"ג	.	טף ד', עטף ב', טלל, קף ד'.
—	:	נבג ב'.
נ"ה	:	פזר קשב, חל י', אמר ו'.
נ"ו	.	קץ ג', בלגה, טבעת, סרדיוט, לקוס, סג ה'.
—	:	דל ב', אביי, בצין א'.

מגילה

דף	עמוד	ערך
ב'	.	כרך ב', כפר א', כנס, סתם, סכל.
ג'	.	פסק, שף ט', דכן, אמש.
—	:	אח ב', לא א'.
—	:	שפץ, ער ג'.
ה'	.	מגל, בטל.
—	:	קרונה, אכורנקי, כוורנק, שר ג', אינר.
ו'	.	רקת, כנר א', שרד, זג ג', חלזון, ספן, טרית, פרקמטיא, בר מכסי, אקרא, אחר, בית במיא בית גליא, תאטר, קרקס, לשם, פניים, מטרפלין ע"ש.

דף	עמוד	ערך
ו'	:	גרממיא, תגא, מרזבני' לחש, נקף א' ועיי"ה חלם, מצולה.
ז'	.	קן ד', פרסתק, פלפל, ענל י'.
—	:	טסקא א', אבשונא ע"ש, חל ד', צע, צל ב' ע"ש, בסם, בסם א', כס ו'.
ח'	.	דרס ג', ותר.
—	:	סגר א', הלט א', פרם, אשר ד', יון ב'.
ט'	.	גפן.
—	:	משח א', רב א', בס, רא א', צף א', קלע א', תר ב'.
י'	.	חגיו, קדש א'.
י"א	.	סרבל, כף י"א.
—	:	גל ז'.
י"ב	.	חזר ז', מל, כר א', חט א', דר ה', קר ו'.
—	:	זנב, אהוריירי, פכח, מרס, פרדכש ע"ש, פרכשא, קש א', כתר א', נמס, עדי.
י"ג	.	סהר, קתל, סטכת, סטכטון, אנפקינון פרדשן.
—	:	קצף, טרסי, שהי.
י"ד	:	שת ב', שפל, טף ב', כרכשתא א', פתיא א', טפיח.
ט"ו	.	ערקמא ע"ש, אסטרטיגי.
—	:	שר ו'.
ט"ז	.	דסקרתא, זווא א', אציץ.
—	:	אלת, שרטט, אמת.
י"ז	.	לעז א' גפתית, סרג א' ע"ש, גה, סקר א', קומוס, קלקנתוס, חרת א', אשכף א' ע"ש, דפתר, אפץ א', נייר, מחק.
—	:	פקע ו'.
י"ח	.	מל ח', סרג א', חלגלוגות, לגלוגות, פרפחין, סרק ב', מז א', יהב.
—	:	סרס א', טשטוש, תר ח', אביי, בי בר הבו.
י"ט	:	מגל, מח א' ע"ש.
כ"א	.	כבד א'.
כ"ב	:	רצף, ער ג'.
כ"ג	.	אביי, צל ד' ע"ש.
—	:	פרם ע"ש, ברך א', רחב.
כ"ד	.	פסס, פחח.
—	:	צבע ג', בהק, בשן, זבלגן, דש ב', תפל ג' ע"ש, בית יד, אונקלי ע"ש, חצן ג', טב א' ע"ש, בן ד' ע"ש, קלן, ארם א'.
כ"ה	.	מח א' ע"ש, מ־זב ע"ש.
כ"ה	:	פג א', שמץ, פקר ב' שגל, עפל, דביין חר ח', מחראות, כבד ג', ש', סן א', גמל א', מטפחות.
כ"ו	.	סתם, טרסי א', חף ד', גלף א'.
—	:	גלסקס, כרס ג', פרס ז', רפט ע"ש, זביל, פשט.
כ"ז	.	דכסוסיא.
—	:	חבר א', בית מים, צד ב', דתאה ע"ש רת, תר ט', טם ב', פסע ב'.
כ"ח	.	דר ג', גוז, גז ג', חנך א', פשל, קפנדר א', עגם.
—	:	אסתנא, צרב ב', ספר ב', תג, ערקמא, סדר, הלך.
כ"ט	.	אבל ב', קר א', שף ב'.
—	:	גם ג'.
ל"א	:	קץ ו' ע"ש, מגמגם.
ל"ב	.	הלך, חתן, לח, במות, חדק א'.

שקלים

פרק	משנה	ערך
א'	א'	שמע, ציון.
—	ד'	בן כובדי.
—	ז'	קלבון, גרע, זכר.
ב'	א'	דרכון.
—	ד'	טבע ב'.
—	ה'	נפש, חלק ג'.
ג'	א'	פרס א'.
—	ב'	יוחני א', פרגה, חפת, תפל ג'.
—	ד'	קטבל.
ד'	ד'	רקע ד', קין ג'.
—	ט'	ספק.
ה'	א'	פתח א', ביבר ע"ש, פקע ג', ד', בן ארזא, צלצל א', הגדום, לבש.
—	ב'	אמרכל.
—	ו'	חש א'.
ו',	א', ב'	שופר, רצף.
	ד', ה', ו'	פשפש ג', תקל א', חדת, כפר, אשתקד ע"ש, גזר ב'.
ז'	ב'	סחר.
—	ד'	מגדל.
—	ו', ז'	שבע א'.
ח',	א', ב'	שק ד', מגוף.
—	ד'—ח'	אב א', אצמוה, נר, רב.

יבמות

דף עמוד	ערך
ד' .	כנף א'.
— :	על א', תכלת.
ה' .	קף ב', לא א', שאל.
— :	גדל ב', שע א', פתל, תכף, דבר ב'.
ו' .	לא א', כשר א'.
ט' .	אן א', מח.
י' .	פתק ב'.
י"ב .	מך ד', שחר א'.
י"ד :	תלמוד.
ט"ז .	אביי, עמון, כתם.
— :	קשת.
י"ז .	אצטדיי, גנדר.
— :	שב ג', בא, זק ב'.
י"ט .	צמצם.
כ"א .	על א'.
— :	מלפן, כלת, מרכוף ע"ש, בי אבא.
כ"ב :	עין א'.
כ"ג .	אהב.
כ"ד .	בכר.
— :	סנר א', רק א'.
כ"ה .	אביי, דם א'.
— :	קרב כ'.
כ"ו .	רן ב', כז.
ל"א .	בר שטיא.
ל"ג .	אסר.
ל"ד .	בהל.
— :	מעך.
ל"ה .	הפך, נשא א'.
ל"ו .	הלך, תלת.
ל"ז :	זמה, סלג.
ל"ח .	נכס.
— :	חן ג'.
ל"ט :	טלע (גירסת רי"ף ורא"ש), שרטט, יבם.
מ"א .	גס ב'.
מ"ב .	גר א', דחס.
— :	מסמס ג', רדף, עקר, כרם ב', קטח.
מ"ג .	מסרק, מלקט א', מתה.
— :	נשא ב' ע"ש.
מ"ד .	ען, לא א'.
מ"ה .	גמל ב', בי מכסי.
— :	פרם ה'.

דף עמוד	ערך
מ"ו .	קדש א', חמץ ב, ארסה, צמצם, זלתא, מהרק
מ"ז .	גר א', דו, כדיי.
— :	מרזו.
מ"ח .	עש.
— :	קלע, ספר.
מ"ט .	תלמוד.
— :	קב א', ספקלה, אספקלריא.
נ"ב .	נגד ב', דם א'.
— :	עדר א'.
נ"ד .	תקע א', תר ח'.
נ"ה .	ער ד', כרב ב'.
— :	שמש א', מת, שק א', ער ג'.
נ"ו .	רב א', דבר א'.
ס' .	אן ב'.
ס"א .	קטר א'.
— :	פר ב', עקר.
ס"ב .	גוף, רוח ב', עטף.
— :	שק ב'.
ס"ג .	נף א', חפר א', תגר ב', דל, בסתרקי, טם ב', חמץ.
— :	תכא, פק, סל, ברכה, חבר ב', שגא חט ו', רכל, גוף, רוח ב', עטף.
ס"ד .	עתר א'.
— :	ססגון, כף ו', אביי, נשא ע"ש, וסת.
ס"ה .	ר' א', אביי, נשא ע"ש.
— :	חטר.
ס"ו .	צאן, מלג.
— :	חמץ ב'.
ס"ט .	כבש ד', כד.
ע' .	דם א', כפר ו', כד, פצע א', שב ב'.
— :	מעש.
ע"א .	ערב ד', גבן.
— :	טם ב'.
ע"ב .	שת ג', סבר ד', רוח, כנור, משך, אר ג'.
ע"ג .	רם, רחץ.
— :	מחפז.
ע"ד .	אביי, ממגו, רם.
— :	טבל ב', מחפז, הרסטב.
ע"ה :	חרז א', מגל ב', פצע א', מרזב א', גרד א', גבתא.
ע"ו .	ממלא, פקר, קרם א' ע"ש, רב ג', ששמן, זרף ב', קפל ג' ע"ש.
— :	אוכלוסא.

דף עמוד ערך

ע"ז . יתרא.
— : כן א'.
ע"ח. קרקף.
— : נתן ב'.
ע"ט. ספד, רחם, רנגר.
— : מגסת.
פ' . אביי, טהר ב', מרקא א', חוור, זקן.
— : סרס א', סמן ע"ש, לק א', דהא, הבל א', קל ה', שפל, סך י'.
פ"א. טם ב', על א'.
— : פרך א', חלף ד', קלס א'.
פ"ג . רב א', הלך, אנדרוגינס.
— : כרם ג'.
פ"ד . בקיא, ער ג', בקת.
פ"ה: רגל א'.
פ"ו . עשר (אחר ע' עסק).
פ"ט: גן ג', ועיי"ע בגין ומ"ש.
צ' . רם.
— : ש ב'.
צ"ב. קב ב'.
— : ען ה'.
צ"ו : חם ב', גר א'.
צ"ז . דב ג', כמר א', ע"ש.
— : דל א', ביאה.
צ"ט. ספג, סאב ב'.
— : בהל ע"ש.
ק' . אש א', ספג, סאב ב'.
— : קטן א'.
ק"א. אמפליא, עקב א'.
— : זרז ב'.
ק"ב . נהג א', אפנתא ע"ש, פנתא, ארקתא א', מרפט, שנץ, טייע, חמר י', דחס, שלף ב', עיי"ע מנעל.
— : סנדל, תרסית, קרקא, חלץ א', פרגד, חפת, אביי, כתית, אמפליא, קרדקיים, שעם, קב א', מק.
ק"ג . דחס, לחת א', בר אביו, אסתוורא.
— : זהם, סליים, סנדל, נחת ע"ש.
ק"ד. זקן.
— : שני, מעל ב'.
ק"ה. קטן א'.
— : מטרפס.
ק"ו . עמד א', משטה.

דף עמוד ערך

ק"ו : אביי, סק, שרטט, גץ, גרגשתא.
ק"ז : פשון א', כפש.
ק"ח : כרת ב', יתום.
ק"ט . שלש, יבם.
— : שלציון, שלף ב', תקע א'.
ק"י . כרם ג'.
— : אר ג', תיובתא, קה ב'.
קי"ב. כז, שמים.
קי"ג . קלש, צל א'.
— : רכס ג'.
קי"ד. פרק א', ספ א'.
— : סמתר ע"ש, נף א'.
קט"ו. עשן א' ע"ש, שלהי ב'.
— : כפר ט', פנה.
קט"ז. קפץ.
— : שלף א'.
קי"ז . גרסן.
— : גש ב', רגש ע"ש.
קי"ח. תיובתא.
— : טנדו, ששמן, נפס א', קלס א'.
קי"ט. מעט, אילונת.
ק"כ . גדי"ב, פדחת, בלתא, בשקר, שם ד', גל ג'.
— : אכף, סקב ע"ש, מרזו ע"ש, נער ה'.
קכ"א. כרם ג', גשר ב' ע"ש, מרזו ע"ש, צמת, שפל, און ע"ש, מכמר, מחל ע"ש, גל ד', נע.
— : אץ, זכר ב', קמץ, תרס, פרש, קטל א'.
קכ"ב. עזק א' ע"ש, קלר, צלמים, בבואה, נס א', שבש א', ע"ש, גיים, פונדק א', תרמל.
— : פשח.

כתובות

ב' . שקד א'.
ג' : שקד א', אספרווה.
ד' : פקס א', גלל א'.
ה' . ספה, תאטר, קרקס, בן עוף, שקד א'.
— : צפורן, ורת, קמץ א', אצבע, גדל א', אליה, קל ד'.
ו' . סבר.
— : פסק ע"ש, ט', מפיס א' ע"ש, רם ב'.
ח' . פן ג', אסנתא.
— : ברך א', שר ג', רחב, פן ג', צדר.
י' . קפודקיא ע"ש, אסבוה, כסג ג', חבט א'.

כתובות

דף	עמוד	ערך
י'	:	נהץ א', חמר י"ג, דרקט, סליק, שך א', זה, זן ג', מרזה, שחן א', של ג', אשר א', תמר א', נרג, דרגא, פר ב'.
י"א	.	אילונית.
י"ב	.	גס ב'.
—	:	סחף ב'.
י"ג	:	אפוטרופוס.
י"ד	.	אלמנה, עסה.
ט"ו	.	קרון, גו.
—	:	הנמא, קל ג'.
ט"ז	:	בסר.
י"ז	.	חסד א', כחל א', שריק ר', פרכס א', סרמט, חמס ב' ע"ש, טרמס, דבר ה', שט ג', שפר, אבל ב'.
—	:	חף ג', דרדג ע"ש, כסן.
י"ח	.	חרם א'.
י"ט	:	גה, תן ב'.
כ'	.	בר שטיא, כחש א', שף ג'.
—	:	הסם, חסם, מהסם, תל ב', על ג'.
כ"ב	.	רב א', אמתל.
כ"ג	.	אסתנא.
—	:	דררא.
כ"ד	.	חמר א', חדש ב', תקן.
—	:	חף, קדש א'.
כ"ה	.	רם.
—	:	בשות.
כ"ו	:	זל ב', הרהן.
כ"ז	.	בן דן א', כרקום, בלש, שלשל, ששל, חב ב'.
—	:	נהר ב', ע"ש, מה, גס ב', חן ע"ש.
כ"ח	.	טל, גס ב', הנמא, עמד א'.
ל'	:	סרנך.
ל"ג	.	רמז.
—	:	נגד ב'.
ל"ה	.	על א'.
ל"ו	.	שחר א', אר ג', ער ג'.
—	:	פתח א', חבט א'.
ל"ז	.	פך ב'.
—	:	ארץ, את, בר ב' ע"ש, חרם ה', מת.
ל"ט	.	רכד א', תרף ג', נהם, אקושא.
מ"א	.	פלג א'.
מ"ב	:	אברזין.
מ"ג	:	שקד א'.

דף	עמוד	ערך
מ"ה	:	עקם א'.
מ"ו	:	אב א' ע"ש, פרק ב', אן א'.
מ"ז	.	הויה.
—	:	שאר.
מ"ח	.	עשר.
מ"ט	.	כרם ב'.
—	:	ירוד, אסיתא, ערב ג', אמד.
נ'	.	שמע א', בז ג', טרק ב', דא, כס ו' אשר, רא א'.
—	:	פרנס, בדיא.
נ"א	.	גד ד'.
—	:	חמש, חר, תפס, בן נצר.
נ"ב	:	ערך, בת ט"ו, עשר (אחר ע' עסק).
נ"ג	.	עכל א'.
—	:	חזר ב'.
נ"ד	.	בקת, פרוור, לקט, כאורה, פרן ד'.
נ"ה	.	כתובה, הלך, חזר א'.
—	:	רכש.
נ"ו	.	חב א'.
—	:	חמר א'.
נ"ז	.	רכס ג', פרנס.
נ"ח	.	קבסטן, לסטים מזוין, קבל א'.
—	:	סמפון ב'.
נ"ט	:	קדש א', חמץ ב', קתדרא, שפוה, שעמום, פרח ה'.
ס'	.	מסוי, חלב א', גרד א', גנח א', פרק א', חמר א' ע"ש, קש.
—	:	כתח ע"ש, חזין, חבש א', שמכי, כף ו', שמט ב', גרגר, גרדון, זל, תחל, דלף, מץ, טף א', גרגשתא.
ס"א	.	עין, חן ג', כרפס, זיו, על א', הרק, ארח, פרח ג', אביי, כב א', סד, שרפרף, ארד א', תמר א', חן ג', קה א', סף א', כואנגר.
—	:	תף, שרכט ב', שפוה, נר י"א, קסן ע"ש, נרדשיר.
ס"ב	.	סג ד', דש ב', לף, תכל ב', טייל ב', דרוקא, חל ח'.
—	:	סלג, קב א', פרוש, ען, אסתקרי, כלב א'.
ס"ג	.	פסק, שבע א', סלג.
—	:	אביי, ברך ד', גמדא.
ס"ד	.	חטר, טרפעיק.
—	:	מחצלת, ען, ככר ע"ש, פנדיון, גויה א'.

כתובות — קידושין

דף עמוד	ערך
ס"ה.	שק ב׳, צק ב׳, אביי, נחמני, שפר ג׳, קלף.
— :	שלח ב׳.
ס"ו .	אביי, מלאכה.
— :	עסק, מלח א׳.
ס"ז .	שחן ב׳, פרך א׳, מלל ב׳, פרן ה׳, תב ב׳, אשל.
— :	קמא א׳, ען ג׳, זח, אביי, צנר ב׳, עף ג׳, זיינקי, זווד ב׳, צר ב׳.
ס"ח.	טלי א׳, קב א׳ ע"ש.
ס"ט.	רב א׳, חט ג׳, איסטרוביל, אצטרובל, עמל.
— :	מרזח.
ע׳ .	מצוה ע"ש.
ע"א.	שן א׳, זוו.
— :	שעל, רדף.
ע"ב.	ספן ב׳, דל ב׳, לו ב׳, קלן, פץ א׳ ע"ש, קל ה׳, כפפה.
— :	קלת א׳, טו א׳, ורד, בתול ב׳, פלך א׳.
ע"ג :	יתום.
ע"ה.	טנדו, ששמן, נפס א׳, קלס א׳, זהם, משק, צלקת.
— :	כה ג׳, קה ב׳.
ע"ו .	יתר, תן א׳.
— :	עב ב׳ ע"ש, גלד א׳.
ע"ז .	ערב ב׳, פליפוס, קמץ ב׳, צרף ה׳, חשל א׳, ברסי, כס ז׳, שט ג׳.
— :	עשר (אחר ע׳ עסק) ותק, דב א׳, רר, אביי, לרנא, גרד א׳, כליל ב׳, מתחל ע"ש, ארע, צבת, טכטך עצם.
ע"ט.	פסים, אבא ע"ש, זרדתא, פרא.
— :	חפר ב׳.
פ׳ .	שגרא, חבץ, תק.
— :	אביי, כסף ג׳, שלחן.
פ"א.	רא א׳, אביי.
— :	כפי א׳.
פ"ב :	שלחן, תקן ע"ש, קלת א׳.
פ"ג :	בצין א׳.
פ"ד.	כשל, חן ג׳.
— :	סמטא, טע ע"ש, בקר ג׳, גדר ב׳.
פ"ה.	מלח ב׳, אשל, קק ב׳, מלג א׳, ממלא.
— :	גס ב׳, שד ה׳, סר ב׳.
פ"ו .	ערד, קרקש, כשר ב׳.
פ"ו :	פלך א׳, בא.
פ"ז .	כרג, פגם.
— :	כפר ז׳, אמן ב׳.
צ"א.	כתובה, סל.
— :	קטן, מצוה ע"ש, פץ.
צ"ג .	עסק, חת, כס ו׳.
— :	אסתרא.
צ"ד .	כסף ג׳, שד ה׳, סר ב׳.
— :	אביי, שד ה׳, סר ב׳.
צ"ה :	נך א׳, קש ד׳, רשע, סג ה׳.
צ"ז .	עקל.
— :	חן ג׳.
צ"ח.	כסיתא.
צ"ט :	כן ג׳, קטן, אגרת א׳.
ק׳ .	רוח.
— :	עיי"ע על א׳, כרג, אצא.
ק"ב .	פסק.
ק"ג .	כף ח׳, בקת, אביי, שפץ ע"ש, תק, ברך א׳.
— :	צהב א, נשב ע"ש, דם ב׳, זרק א׳.
ק"ד .	אראל, קרטב, ועיי"ע שמשם.
— :	שתק, כסף ב׳.
ק"ה .	זק, תה, הרק.
— :	מלך, שחד, כנת א׳, גלדן, איש.
ק"ו .	תב ז׳, סדר, גה.
— :	לב א׳, רקע ד׳, קץ ג׳.
ק"ז :	פתר, הלך, קניא, צרף ו׳, קרטפן.
ק"ח :	פשט.
ק"י .	מטרתא ע"ש, בדק א׳, וסת.
— :	קפודקיא ע"ש, נסך ב׳.
קי"א.	אילה, צב ג׳, ע"ש, עסה ע"ש, אלמנה, קרן ג׳, גו, אח ב׳.
— :	בין א׳, גלסק, אסר ב׳.
קי"ב.	בי מכסי, אקרא, קטף ד׳, טרש ב׳, בן ד׳, סב ב׳, קבר ה׳, סד א׳, פזז, תקל א׳.
— :	קטיגור, צרף ג׳, בז ד׳.

קידושין

דף עמוד	ערך
ב׳ .	פרט ג׳, אסר א׳, אטלקי.
— :	קדש א׳, דרך א׳.
ד׳ .	אביי, אן א׳, איין, עין, קן.

קידושין

קידושין — גיטין

גיטין

גיטין

דף	עמוד	ערך
		ע"ש, ער ז' ע"ש, בזר א', שסתג, תר ו', בין א', שר י"ג, אצא, צפיר, טח א' ע"ש, בק ב', בניתא, שחתא, אקקיא, אלוא, אספדיכא, מרתכא, חמר ט', פלן ב', חם, שגדן, פתיא א'.
ס"ט	:	גנדרה, מטח, צמר ד', כפר ח', עצר, נקד ב', זהר א', שד א', אסינא, חמר י"ב, ספלי, אדר א', משכל, מתרא ב'.
ע'	.	חזז, ארזן, לנך, שמגז, אחילו, שחן א', של ג', שתית, פלק, מל י"ב, אביי, טלא, ותק, ראתן, עוים, אלריא א', חח א', אלים ע"ש, חר ד', נתק.
—	:	אמת, גשפק, גלפקר.
ע"א	.	קפץ ב'.
ע"ב	.	אמד.
ע"ג	.	תם ג', אכל א', שף ג', גד ז', קק ב', גס ב'.
ע"ד	.	אסטלית, אצטלה, ערב ב'.
—	:	דל ב', חלש.
ע"ה	.	ערב.
ע"ו	.	אנטיפטר.
—	:	סע, שע ג', גרתק.
ע"ז	.	גט, קלת א'.
—	:	גנדרה, פסל ב'.
ע"ח	.	עויק, שלף ב', גט.
—	:	משטה, משח ג', קטפרס א'.
ע"ט	.	קלט ע"ש.
פ'	.	לשון א'.
—	:	סנטר א', אסתנדרא.
פ"א	.	טרכסמון.
—	:	גס ב', גט.
פ"ד	.	חרז א'.
—	:	דלכון.
פ"ו	.	צדק, פטר א', עטר ב', חרה, עליל, ער ט' ע"ש, רש ע"ש, טצהר, אביי, גנבר, מרתכא, כבר ב' ע"ש.
—	:	קרצית, דדב, תסיל.
פ"ז	:	רב א', כוורי, חרת, מכתא, גנדל, חנך א'.
פ"ח	.	עבר א' ע"ש, רב א', דסק, פרוזדאות, פרוזדור, חרש ד'.
—	:	אגר ב', אמתלא.
פ"ט	.	גרגר, מזור ע"ש, הבר א', אצפא, תחל ב'.
—	:	פלג א', אמתלא.

דף	עמוד	ערך
צ'	.	כי', אי.
—	:	פרס.

נדרים

דף	עמוד	ערך
ב'	.	חך ג'.
ג'	.	קנח.
ו'	:	אגיא.
ח'	:	ואלי, אביי, הרגא.
ט'	.	קווץ, בבואה, פחז א' ע"ש, תה ב'.
י'	.	קנה, סג א', חרק, חרף א', נזיך שבותה.
—	:	הרקיה, אשקוקה ע"ש, קרנסא, אמר א', אש א'.
י"ג	.	הא ע"ש.
ט"ז	.	גד, אביי.
י"ח	:	בשר (אחר ע' בסר), חרם ד', רם.
י"ט	.	איל, כר י"ב.
כ'	.	חרם ב', קרבן, קל א', עקב א', תרף ב'.
כ"א	:	תה ב', גר ז'.
כ"ב	.	עזב.
—	:	ערך, קלע.
כ"ג	.	אפיקורוס.
כ"ד	:	ששמן.
כ"ה	.	אסקונדי, סקונדרי, קן ב', אדר, פחלץ, טרף ה'.
כ"ז	:	אסמכתא, הרג, חרם א', מכם א'.
כ"ח	:	זק ד'.
ל'	:	שחר א'.
ל"א	.	(זוב) [צ"ל זבן].
ל"ב	.	גגד, אסטגנין, אצטגנין, אנגריא, רק.
—	:	גויה, ער ח'.
ל"ג	:	פרט ג'.
ל"ה	:	קן ג'.
ל"ז	:	פסק, עטר ב', כתב.
ל"ח	.	גבר א'.
—	:	מנהרותא, רפא.
ל"ט	:	עשר (אחר ע' עסק) ע"ש, גל ג'.
מ'	.	כף ב', זחל א'.
—	:	מפויץ, כל.
מ"א	.	שמע א' ע"ש, גדרון, תתר, אסטיוט, טרק ב'.
—	:	תריק, ערם ג', ברדס א', אמבטי, תמחוי, אבס, אמן א'.
מ"ה	:	תפס, טסקא.
מ"ז	:	דבר א'.

דף עמוד	ערך
מ"ח.	קנתר.
— :	שמט א׳, כפי.
מ"ט.	עשה (קודם ע׳ עסה) ע"ש, טרמיטא, רמץ א׳, קרקז, הטריות ע"ש, אשן א׳, לולב א׳.
— :	יחיד, חמק, קצר ב׳, דבר א׳, חסס, פלט א׳, הץ, בלפסין, צהב א׳, הגרני, גלף א׳, צנא, הטב.
נ׳ .	צף ז׳, ירושלם, אילה, גז.
— :	קלה א׳, בלפסין, לפדא.
נ"א.	פח, כפר ח׳ ע"ש, סחף א׳, רקד א׳, קרקן, בן אלעשא, תעב, תבל, זמה, לוליינית.
— :	מלח א׳, טרית, צחן, צר ה׳, קם א׳, רטב א׳, קף ג׳.
נ"ג .	סתו, תת א׳ ע"ש, שמשם, קפלט, לו ג׳.
— :	אספרגוס, אשש ב׳.
נ"ד :	נחמני, סבר ד׳, אכלא.
נ"ה .	מתן, שקף ב׳.
— :	חלק ב׳, טרגים, טס, זמית, פטר ג׳, חמל, אניצי, פנדה, סקורטיא, אנפליא, פלניא (פלמניא) [צ"ל פמלניא], סכום ע"ש.
נ"ו .	דרגש, גד א׳.
— :	קרבט, צלא, סרג ב׳, שף ב׳, בז, אבקתא, אנף א׳.
נ"ז :	ילד.
נ"ח .	רק ב׳, דך א׳.
— :	חסית, דבר א׳, לוף, דך א׳.
נ"ט.	של ב׳.
— :	רק ב׳.
ס"א:	קץ ב׳, קפל א׳, רד א׳.
ס"ב.	סן א׳, עש ב׳, גדל א׳, צרב ב׳, תגר.
— :	מנדא, מנת א׳, עבד א׳, נר ב׳.
ס"ג .	רבע ג׳.
ס"ה:	סדר.
ס"ו .	כפר א׳, וסת, נו, נוול א׳.
— :	בן אלמנה, סגלגל, ענין, טרטות, בלם א׳, שקט, בצין א׳, בב.
ס"ח.	קלש.
ס"ט.	גז ג׳.
ע"ד:	חבל א׳.
ע"ו :	גר ח׳.
ע"ז .	שתק.
ע"ח.	נפש ב׳.
— :	קט ע"ש.
פ"א.	ערב א׳, חרף, תם ג׳, גדר א׳, אביי.
— :	שעל.
פ"ג .	אביי, חץ ב׳ ע"ש.
פ"ו :	אביי, קדש א׳, חמץ ב׳.
פ"ז .	הלך, תך ב׳.
פ"ט:	יתום, הלך, רהט א׳, גפא, תבל י"א, שבש ב׳.
צ׳ .	שרק א׳.
— :	טמא, שמים, נטל.
צ"א.	ר׳ א׳, אהל, נפט.
— :	הרזק א׳, פרט א׳, הץ, בב.

נזיר

דף עמוד	ערך
ב׳ .	נזיק, סלסל א׳, כלכל א׳.
ד׳ .	קעילה.
— :	גרד א׳.
ה׳ .	כבד, שב ג׳.
ז׳ .	אוון.
ח׳ :	הלקט, שביל, הן א׳, דגון, טטרגון ד׳, פנטיגון, עגל ה׳, טרגון.
ט׳ .	דבל א׳.
י׳ :	תרף א׳.
י"ג .	כר י"ב.
ט"ז :	דח ב׳.
כ׳ :	מן ב׳, תלמוד.
כ"א:	גז ג׳.
כ"ב:	צנף א׳.
כ"ג .	איש, הוא ע"ש, ישר ע"ש, וו ב׳.
כ"ו :	נסך ב׳.
כ"ח:	פאה א׳ ע"ש, פאב ב׳.
כ"ט.	קף ב׳, חט, ספק ב׳.
— :	פלא א׳.
ל"א.	תחל א׳.
— :	אביי, טהר, אכם, חוור, קרטן.
ל"ב:	שטף ב׳, היכל, שבע א׳.
ל"ד.	חרצן, זג א׳, פרצן.
— :	פרט ב׳, גרק, כדם א׳.
ל"ו :	פרס א׳ ע"ש, שרף א׳, שטר א׳.

נזיר — סוטה

דף עמוד ערך

ל"ז . אסר ב'.
— : פגם ג', קדר ב'.
ל"ח : כדם א' ע"ש.
ל"ט . ספסף, אנבא, נבא, בין ב', בינתא, שרג, סקר א'.
מ' . נש.
— : מלקט א'.
מ"ב . פספס א', ספסף.
מ"ג . צרף ד' ע"ש, אהל.
— : פקתא.
מ"ח : אח ב'.
מ"ט : נפש א', נצל א', תרווד, קפח א', קנתר.
נ' . צק א', זף, צפחת.
— : סלד, תך א'.
נ"א . גלגל, גנגיליון, לשן א', גרם א', עקב א'.
נ"ב . טרסי א'.
— : רב א'.
נ"ג . כרע ב', שלש.
— : רבע א', קמח, חרב ב'.
נ"ד . סך ד', פרע, גלל א', דפק, סגר א'.
נ"ה . אהל ב', אסקריא.
נ"ו : קכל א'.
נ"ח : רב א', נגסטר.
נ"ט . לא א', חף.
— : דק א'.
ס"ג . תהום, חוור.
ס"ד : תבס.
ס"ה : על ג', קה ב', כה ג'.
ס"ו : גליור.

סוטה

ב' . קן ד'.
ג' . לה א'.
— : קרייה ע"ש, כד.
ד' : אקושא, קש ב', מה, יד ב' ע"ש.
ה' . גס ד', כל א', ססא, גב ח', אדם א', בשר (אחר ע' בסר).
ו' : כף ה', מזור ע"ש.
ז' . איים, גיקנור, פרם, קטל ב', חבל ד', מצר ד', הסת, גס ב'.
— : חל י"ב, שף ט"ו ע"ש, טר ב'.
ח' . רת ג'.
ח' : בר ב' ע"ש, בז ב', שלח ב', סרנך, תמן א', עכל א'.
ט' . חץ.
— : דל ד', פעס.
י' . טחן, רפק, קר ו', שפי ב', פדגרא, אנגריא, ורדינא, עין אשל.
— : אלם א', מכתם, תב ו' ע"ש, עמק א'.
י"א . אנא', זד, אסתנס ע"ש, מסכן א', פתום ב'.
— : שפת ב', ג', ענל ג', בץ א', שפר א', פע א', סדן ג', בן פניו, אפרת.
י"ב . אשחור, אפריון, פתק א'.
— : צף ג', אסטגנין, אצטגנין.
י"ג . גרן, כר ח', קברנט ב'.
— : אסטגנין, אצטגנין, פטיפר, שחן, דיוזגי, דיוסטר, סלמיון.
י"ד . גסטר, אחר, כפפה, מצר ד'.
— : סדר ג', קלת א', קרט ב'.
ט"ו . חלב, המר, פייל, קד, אכס.
ט"ז . הלך, עקב, מצורע.
— : משמע.
י"ז . אש א'.
— : אביי, סב ד'.
י"ט . דר.
— : רשם, כלבוס א'.
כ' . ער ו', בלט, עזרה, תפל ב', קב א', חסר א', צל ה', שבט ט', יוחני, קטן א', רב א', פרוש, קז, חף ב', ה', גנד א', צבע ג', קלקנתוס.
— : צמת.
כ"ב . שמש א', רטן, מגוש, הלך ע"ש, ועיי"ע רב א'.
— : מתנונה ע"ש, איש.
כ"ד : דבר א'.
כ"ו . רב ב', מתנווה.
— : שחף ב', שק א' ע"ש, נשק ע"ש.
כ"ז : בעל.
כ"ח : דבר א'.
ל' : חל א', תחם.
ל"א . מזור.
ל"ב : קד.
ל"ג . נצח.
— : סע א'.
ל"ד . גדש א', כף י"א, כף ה', טרטן.
— : נחבי, אחיטן, בן ד', טרש ב'.

סוטה — בבא קמא

בבא קמא

בבא קמא

דף עמוד	ערך
כ"ט.	שרע.
ל' .	רפש א', פרח ו', גלל ג'.
— :	שרק ב' ע"ש, אר ג'.
ל"א.	חשל א', חליקוסתא, סלקוסתא, כתף, פש א', זג.
— :	שלד, חטר.
ל"ב:	טפח ד', בקר, שוול.
ל"ג:	רד.
ל"ד.	חץ ב'.
— :	חבל א'.
ל"ה.	גנדר, חנך, נזייתא.
ל"ו:	תקע.
ל"ז.	סלע, מך ב'.
— :	סייט.
ל"ח.	סרדיוט ע"ש.
— :	פרד ג', קפח א', כתם.
ל"ט.	אסטדיה, אצטדין.
מ' .	אסתניד, הנקי.
מ"א:	חץ ב'.
מ"ב:	נז י'.
מ"ד:	מן ה'.
מ"ו:	פארי א'.
מ"ז.	נפח.
— :	תבר א', ארזף ע"ש, אר ג', ער ג', תרז.
מ"ח.	ברהא.
— :	ער ג', תבר א'.
מ"ט.	שחם ע"ש.
— :	ען א', צר ב'.
נ' .	אש, זכר ב', ותר.
— :	חרץ א', הבל א', חבט א', ארת.
נ"א.	בר ב' ע"ש, גנדר, חלי א', כייר.
— :	טם ב'.
נ"ב.	משכוכית, כרכשתא ב', נגד ג'.
— :	קש א'.
נ"ד.	דבר א'.
נ"ה.	טווס, פסיון, אווז, קק ד' ע"ש, שחלא ב', שבטא.
— :	בב.
נ"ו.	טצדק.
— :	כרזל, פרט ג'.
נ"ז.	נגר ב'.
— :	לסטים.
נ"ח:	קשב א', ככד ב', חזין.

דף עמוד	ערך
נ"ט.	לולב א', כחש, קטן, הלך, ארם ב', פרם ג', קשב א'.
— :	ערקא, כפר ב', לב ג', גז.
ס' .	סלת א', שרג א', צמר ג'.
ס"א.	קלח א', קדח ג', שלל.
— :	חרדלית, נגאן.
ס"ב.	בטש, כסף, חמס.
— :	גץ א'.
ס"ה.	שור, איל.
ס"ו:	קצע ב', עצב ב', ברז, מרש.
ס"ז.	מלטס.
— :	נגד ה', שרש.
ס"ט.	כרם ב', ציון, קזז, חרם א', מהה, ערב ב'.
ע' .	אדרכתא.
— :	גב ג', כרם א'.
ע"א:	דבר א'.
ע"ב.	גמדא.
— :	עד ג' ע"ש.
ע"ג.	יעל קגם.
— :	תך ב', תרי, כחש א'.
ע"ו:	תה א'.
ע"ז:	דם.
ע"ח:	קלוט.
ע"ט.	קף א', שמר ב'.
— :	חמש, נשב.
פ' .	ענג ע"ש, גנח, לסטים, קפד, חלד א', חרץ ה', חבה, שבע א', ישע.
— :	טרח א', תרה, דל ב', חף, צעק, דלת, אביי, עשר (אחר ע' עסק).
פ"א.	חרש ג', גרפית, חף א', שביל, גץ ב', פסג, הזמי, זר א', קק א', חב.
— :	חבל ד', חרם ב', שרק א', גזר, אסרט, שף ז', נחיל.
פ"ב.	סנר, חף, קרן ג', רשם, בטל, שחן א'.
— :	זיז א', נעץ ע"ש, גג, עין.
פ"ג.	סרם ב', קמי ע"ש, ספר ע"ש, גב ע"ש, חזר ב'.
— :	צער, שבת א', כו א', צמח א'.
פ"ד.	הייא, עגל י"א, אלים.
— :	חבר.
פ"ה.	כל א', שפט, אגד, גרגתני, אביי', געתא, אהל א', אריא, ארב ב', אם א'.

בבא קמא — בבא מציעא

בבא מציעא

בבא מציעא

דף עמוד	ערך
ט"ז :	חלט א', זר ד'.
י"ח .	דייתק.
— :	תר ו'.
י"ט .	אפתק.
כ' .	שם ג', שטה, בר ב', חפס, גלסקס, טלק א', סמפון א'.
— :	תרר.
כ"א.	כרך א', חרה, אניצי, לשון, ענל א', אנפוריא.
— :	ראש, זט, שלל, כנש, נמש, גד ג' (עיי' עוד רבע ג') קץ א' ע"ש, חז.
כ"ב .	לסטים, אביי, בסתן, טל ד' ע"ש.
— :	יע"ל קנ"ס, באג, כרך א', סמן.
כ"ג .	מנשתפא, נשף, שף ט'.
— :	גסטרון, דפק ב', אטמא, רשם, צף ט', רקת, כפר ח', הסם, חסם, מהסם, קדח, חלף ג', מסך א'.
כ"ד.	נגב, בד ד', פרדלס.
— :	גלד א' ע"ש, דיו אחרון, צני, פרגיות ע"ש, קבר ג', אזל.
כ"ה.	צנא, אגן א', שלחף, שר ד', שר ג', חצב א'.
— :	אבני בית קולים, קולים, מרקולים, נרון, דד ג', כב א', המנק, גל ה'.
כ"ו .	שתך, בת ארעא, קת, שנץ, אודרא.
— :	ארבלא.
כ"ז .	דש ג', אכף, משמע.
— :	כדי א', סקב, שם ד', גל ג'.
כ"ח.	גם ג' ע"ש.
— :	אבן טוען.
כ"ט:	לסטים, נזיר א' ע"ש, בי בר הבו, חרש א', פשר א', מצוי, ציץ, צב, כתן.
ל' .	מגד ב', קל ג', רבק, מגרף.
— :	כש ו', שקל ב', פתכא, תפח ב', מגסתא.
ל"א:	פתח א', פעל א'.
ל"ג.	רום, זמלסטר, יתיכים, כורדק, שחי, כוון, מד א', תלמוד.
ל"ה.	כפי א', אפדנא, אדרכתא, כרז.
ל"ו .	כפר ז', בט א'.
— :	הבל א', אכצן, צק.
ל"ח.	דבש ע"ש, קם ב'.
— :	ערב ב', קף י"ג, רטש.

דף עמוד	ערך
ל"ט.	דקן.
— :	עטר, חן.
מ' .	שפט ע"ש, אץ, גרנשתא.
— :	שתות, גלף א', שדר ב', ברז א', צל א', פקט.
מ"א.	מסותא, סר ב', דרס ב'.
מ"ב.	פרגמטיא, גשש, פרם, טפח ד', סכרא, צרף א' ע"ש, קרטל.
— :	בקר ג', סרס ג', שרש, כס.
מ"ג .	לסטים.
מ"ד.	פרט ה', אסימון.
— :	דנר.
מ"ה.	זוז.
— :	ארנק.
מ"ו .	טרסית, פרט ה'.
— :	נייקא, אנגרא.
מ"ז .	שפט ע"ש, פלס ד'.
— :	מרוקא, מע א', פלס ב'.
מ"ח.	בלן א', סמן.
מ"ט.	מתן, חל י"ב.
— :	פרזק, משך, שף א', שתות.
נ"א .	ורשכי, כפי א', צדר, ספסר.
— :	אמן ב', שתות, צדר, נפש א', קה ב'.
נ"ב .	עשק, גרט.
נ"ג .	רם, טען א', רחץ.
— :	שא בע' סמך, חמש.
נ"ד .	דמאי.
— :	תחל א'.
נ"ו .	דפוס, פלטר.
נ"ז .	ספק.
נ"ח .	לסטים, גב ד'.
— :	דם ב', חטיטום, סמק, כן ד'.
נ"ט.	צת ע"ש, גץ ג', פרגד א', קש א'.
— :	חכן א', עכן, נצח, תפח א', אך, נחשול.
ס' .	אמת, שף ה' ע"ש, פרכס א', שרבט ב', חזרא, הזר, מזקף, תם ב', צלם, סעד א', שסקי.
— :	רב א', פטרוז א' ע"ש, נכת.
ס"א.	לא א' ע"ש, קט, מד א' ע"ש, טמן ע"ש רתח, הפיא, קלא אילן, אבק א'.
ס"ב.	אסר א'.
ס"ג .	דם ב', אמן ב', צר ב'.
— :	חזר ב', כלך ב', אשר ב'.

בבא מציעא

דף עמוד	ערך
ס"ד.	חמש, תקף א', טר ב', שלהי א', גרמד.
ס"ה.	סתר ב', טרש.
ס"ו.	דרדק.
— :	אביי, פכח, בדק.
ס"ז.	גוולא, אבק א'.
— :	קץ ו', בדיא, ססני, אביי, נך א', גרע.
ס"ח.	הלך, שטר, חכר, שלש.
— :	פעל א', מרט, נסיובי, תתר ב', כתף.
ס"ט.	שלש, גבל א' ע"ש, גדר ב', טפל ג'.
— :	פר ב', אסקריא, אגר א', פגר.
ע'.	שבק, דד, אביי, תקל א', חסך, פרך א' ע"ש, שף ג', שמת.
— :	צאן, חן.
ע"א.	רד ז', חי, סקר ב'.
— :	בר ד'.
ע"ב.	זקף.
— :	דר א', גדש א', עבט ב', מעטן, בץ ב', דרמלים, ארב ה', לקט, הני, חבל ג'.
ע"ג.	פרדס, שביש א', באג.
— :	אקרא, כף ז', טסקא ב', מהרק, ספט, גהרק, פרוותא, לולשפט.
ע"ד.	סטמתא, אסטממיתיה, דר ד', כמר א', דף, נגה, לף א', עשק ב'.
— :	נדוניא ע"ש, שער א', בזר א'.
ע"ה.	ארך א'.
— :	קן, פרייפרין, חל ה' ע"ש.
ע"ו :	חביב ע"ש, סיים ע"ש, סר ב'.
ע"ז.	אכלושי, אמר ב' ע"ש.
ע"ח.	חבל ג', ברק א', אנגריא, נהר א', אבזקת, טלי א', אכצן.
ע"ט.	כל ג' ע"ש, צלח ב'.
— :	רפס ב', טן ד', אשל, אוון, בניתא.
פ'.	קנקן ב', פרש, מלמד, מן ז', בגרונדי סנף, נפח.
— :	מחק, ארדב, חכס.
פ"א.	אביי, אהל א'.
פ"ב.	קת.
— :	מר ז', פסל א', מדר ב'.
פ"ג.	רסתק, סכרא, גד ג'.
— :	פעל א', כנס, נקט א' ע"ש, פרהגבן, הרמן א', צרב ב', פרוונקא א' ע"ש, חל, קץ ד'.
פ"ד.	הרמן א', אסיא, בקר ג', אברב', רקד ג'.

דף עמוד	ערך
	סקל, פרצד, ורד, זהר ב', פגיון, צרף ג', צח ב', עשר אחר ע' עסק.
— :	מך א' משכל, לפדא, אמר ב', ספן א' ע"ש, לפדא, בין ב', צרב ב', פרד ג' ע"ש, עכבר, מרניא, עכן, קלביא ע"ש, קלת ב' ע"ש, חבל ג'.
פ"ה.	צמר ד', צפדינא, אהוריירי, כרכשתא א', גל ו', מס, עכן, קפח א', חרך.
— :	כש ה', עם ע"ש, קיש, נשב ע"ש, תקע א', גהרק, בטט א', שב א', פלס ד' ירח, שטר א', דלת, אביי.
פ"ו.	פרסתק, תכא, צרדה, בחש א', טרק ג', אשיתא, נרד א', אווש, גנד, ב', דר ד', מנפא, כככ.
— :	עמל ג', צק ב', זגתא ע"ש, עצר, פס ח', איסור.
פ"ז.	קנטר, קמט, קלסטר, תפח ע"ש, טרדיא אלת, שם ג'.
— :	טכלא, דגן.
פ"ח.	אביי, פקס ב', דגן.
פ"ט.	חבץ א', נכש, שלף ב', בדל, חתל' קטף ב', הבהב א'.
— :	כמר א', אר ב', גד ד', ספת, רכס א'.
צ'.	בול ב', קרסטל, כרשן, פגי, דד א', תרז.
— :	גנח, קטבל, פקע ב', זווג ע"ש, עקם א'.
צ"א.	שט ב', מכחול.
— :	שדך ב', דל א'.
צ"ב.	דבר א', חסם, קץ א'.
— :	קף ד', של א' ע"ש, שרק א'.
צ"ג.	הלך, שרג.
— :	חזן, דרס ב', שב ח', פמסקא, ברדלס, פרדלס, סכף א', צק, לסטים, סר ז', דק ג'.
צ"ד.	זקתא.
צ"ה.	לסטים.
— :	רפש.
צ"ו.	קן.
— :	אביי, חרף ג' ע"ש.
צ"ז.	גבר א', שתל אמן א', ספר ב', סר ב'.
צ"ט.	גז ה', בקע ג'.
— :	חבץ, שצינא, שקל ג'.
ק' :	לף א', ברז א' ע"ש (כפי גי' כ"י ל"ד ו"ו).
ק"א.	גש א', צרך, רב א', חכר ע"ש, בר ג'.

בבא בתרא

בבא בתרא

דף עמוד	ערך
ט״ז :	דרקון, כליל א׳, קצע, קרן א׳, פוך, כרכום, אסטגנין, אצטגנין.
י״ז .	עט, ברך ה׳, בקע ב׳, גפת, שכב א׳, רכב, כליא, חמץ ב׳, נד, טר ה׳, חמר א׳, איסטרוביל, אצטרובל.
— :	סלע א׳.
י״ח .	מתן א׳, טר ה׳, חכל ב׳, צנם א׳.
— :	בין א׳.
י״ט .	לשון, צף ח׳, שתף.
— :	חלד א׳, שפך, רק ד׳, תבן א׳, תרף ב׳.
כ׳ .	ארזף, מטליות, רקע ב׳, קלניתא.
— :	רבב, אסתרוקנית, מעזב, בית עלייה, איספסתא.
כ״א.	פלך ב׳, סף א׳, תתר, גמל ג׳, דכן, כרזל.
— :	ספסר א׳, שתל, אמן א׳, ספר ב׳, חי, סר ב׳, ששקי.
כ״ב .	דקל א׳, תה, פיל, גרס.
— :	מדר ב׳, מזחל ע״ש, נמיה, מזחל, תאל.
כ״ג .	קרקר א׳, שגר א׳, טען ג׳.
— :	פל.
כ״ד .	פרוזדור ע״ש, פרוסדור, דקר, עקל, פשר, חרף ג׳, קפאי.
— :	אברוורי, חבר א׳, קדר, צוו.
כ״ה.	שר א׳, כנור, נון, פרס ד׳, אוריא, ערף.
— :	אכסדרה, כף י״א, דרום, ליגלוג, עצר, נד.
כ״ו .	נכתם, פץ א׳, גרם ג׳.
— :	הדייב.
כ״ז .	מרדע, משקלת, סרק א׳, אהל ב׳, דחל.
כ״ח.	שה ד׳, בית בעל, קץ א׳.
— :	צלף ב׳, קדה, שמט א׳, איספסתא.
כ״ט.	בר ג׳.
— :	עטר, שכן.
ל׳ .	בי סרסין.
— :	אביי, זבן.
ל״א:	אשל.
ל״ב:	רכס ג׳, שף י״ז ע״ש.
ל״ג :	תבליא, נסך ב׳.
ל״ד:	ארב ה׳, אלם ב׳.
ל״ה.	שד ה׳ ע״ש, סר ב׳.
— :	דורא, דל ב׳.
ל״ו .	תבליא, ארד, שחת, תפתח, גדר ב׳, חשל א׳.
ל״ו :	פר ב׳, שב ד׳, גד ד׳, דקל ג׳.
ל״ז :	בז.
— :	רצף, שפד.
ל״ח.	כרכום.
— :	חרם א׳, מרד.
ל״ט.	שת ב׳.
מ׳ :	בר ד׳ ע״ש, דע, מדעה.
מ״א.	רכס ג׳, בדק ב׳.
— :	אצי, קשתא, חביב ע״ש.
מ״ב:	שבח, כתף.
מ״ג .	דן א׳.
מ״ד:	טפס א׳.
מ״ה.	פץ ג׳.
מ״ו :	ערס ד׳, קהרמנא.
מ״ז .	שחר ע״ש.
— :	סקר ע״ש.
מ״ה:	רץ א׳, כנר א׳ ע״ש, אמן ב׳.
נ״א.	תחם ע״ש.
נ״ב .	סגל ב׳, כפי א׳, אמד, אן ד׳, אביי, זוו.
נ״ג :	פלט ג׳, כייר, מצע, גרד א׳.
נ״ד .	פל ג׳, פשח, זך ב׳, תקל ב׳, מל י״א, נציא, צר ג׳, כש ו׳, מכש.
— :	תיירא, טסקא.
נ״ה .	אריש א׳, זהרא ע״ש, קרקף, פרדכת, אנדיסקי, מצר, חרדלית.
נ״ו .	פסל ב׳, גרגתא, חצב ג׳, נפתחאה, ערדסיא, שלש ע״ש.
— :	גב ג׳.
נ״ז :	גדל ב׳.
נ״ח .	עם ע״ש, אצר, גן ב׳, דיוקן, אמגושא, אודרא, בסתרקי, זרנק, אבל ב׳.
— :	רש ב׳, אנפק, אנבג, אנטל, מרזב א׳, מזחל, סולם, חווק, חלון א׳.
נ״ט .	אשיתא, שרפרף ע״ש, זיז א׳.
ס׳ .	רב א׳, אפתא א׳, גזוזטר.
— :	פח ד׳, טרכסיד, אפר א׳, שבע א׳.
ס״א.	יציע, אפתא א׳, ברקא, צלע, תא.
— :	בירה, בקע ע׳, בסתן ע״ש, זהרא ע״ש.
ס״ב .	ראש, גם ג׳.
— :	סרג א׳, תק ב׳, רכב, שר ה׳, סר ב׳, פלג א׳ ע״ש, פסק.
ס״ג .	חלק ב׳, בר ז׳, טפיח, דייט.
ס״ד .	בר ז׳, דות, אביי.
— :	מכר ב׳.

בבא בתרא

דף עמוד	ערך
ס"ה.	מכתש, איסטרוביל, אצטרובל, קלת ג'.
— :	מנעל ב', צנר ג', כוורת.
ס"ו.	רד ד', דף, פשט.
ס"ז.	איסטרוביל, אצטרובל, עמל, מלם, דרת, תרבץ ע"ש, חלם, מצולה.
— :	ים א', טלפח ע"ש, ממל, מפרכתא בתולות, כלנס, עכר, כדם, כבש ד', גלגל ד', חמר י', יקב, נסר ב', ויל, מגור, יקמין.
ס"ח.	סנטר, בר מחווניתא, שלח ה', גן א'.
— :	שר י"ד, בזל, באג, אנקלמוס, נגהקיהו ע"ש, שמר ב', כף ג', אבן כתף, חלק א'.
ס"ט.	מלבן, סך ט'.
— :	תאל, הץ, צני, תבליא.
ע' :	שמר ב' ע"ש, עסק ג' ע"ש.
ע"א.	חרב א', סדן א'.
ע"ג.	ארגליא, אסקריא, נס א', אדרא, ענן, הגן, נהג, משוט, אסכלה, בצית ע"ש, דגית, מרצף, אנתיקי, ציץ ע"ש, אלת, רבע ב', בזק, גריו, הרמיז ב', קבנאה, סרג ג'.
— :	גשר ב', ארזלא, רבע ב', כף ט' ע"ש, אקרוקיתא ע"ש, פשקצא, אס, שץ ב', גלדן, קרצל, דך ג' ע"ש, בסם א'.
ע"ד.	טייע, סכים, זלדקן, חלי ד', בז, טמש, דץ א', לנף, בד ה', קלחת, סלתא א', גלגל ד', זמיה, כרש.
— :	בר אמודאי, מד ב', קרטל, הנדוי, סמתר, רתם, אדילי, צן, ירדן ע"ש קרמיון, פגה,
ע"ה.	קנג, צלצול, לגלג, צצלא.
— :	(טפס) [צ"ל טפף], קפל ב', לצוי, שלי, צק ב', טלף.
ע"ו :	צר ב'.
ע"ז :	תווך, צמד.
ע"ח.	דיוסק, קלקי, כמן ג'.
— :	סיח, משל א', סחן.
פ'.	סרס א', גרפית, צבת ע"ש, דבש.
— :	רד ד', קש ט', בתול א', סדן א', גרפית, גם א', תרניתא, אפרסמון ע"ש, ברתא, שגא א', שרבינא.
פ"א.	ער ז' ע"ש, ערמון א', שף ב', גזע.
— :	בל א'.
פ"ב.	שרטון.

דף עמוד	ערך
פ"ב:	אר ב', צלמים, שער בע' סמך.
פ"ג.	עבד א'.
— :	בר ז', רכב, שר ג', חצב א', הג, שחם א'.
פ"ד.	תן א'.
פ"ה:	עכל א'.
פ"ו.	אביי, מסבלי, מתן ד'.
— :	שלף, שנתות.
פ"ח.	כש ו', נגר ב', פרש א', סטן, מח ב' גרם ע"ש, מחק.
פ"ט.	מחק, עין, כרע ב', אנגרדמין, פרהדרין, נפש א', מתן ד' ע"ש, זג, טרטן ב'.
— :	גרמן א', חט ג', בעץ ע"ש, צנס א', מחק, אשכרע, מד א' ע"ש, שלשל א', טמן ע"ש, עכט, הנדז, תמן א'.
צ'.	עכל א', קרטב, אן א', שתות, זיין.
— :	קפז, רז.
צ"א.	פרגמטיא, מנביות, כדן, כרדו, עבר ב', קברנט א', גרנתא, נהר, טלל, טלי, גדר, סלמנטון, דרה, כנמא, רצן.
צ"ב:	פאריא א', רד, הנמא, קבייסטס, קבסתן, לסטים.
צ"ג.	אוחר.
— :	תן א', פל, טנף, קסס, קנקן א', פטס.
צ"ד.	נשף, נף א'.
— :	בר ב'.
צ"ה.	בר ג'.
— :	קרס, פרצם.
צ"ו.	ספתק.
— :	כף ה', שוור, שמר א', דר ג'.
צ"ז.	קה א'.
— :	ברק, אלייסטין, הלייסטון, פטס.
צ"ח.	מקפה, יהיר, ברז א', פרוותא, לול שפט.
— :	טרקלין, קנתנר, תרבץ, עשר אחר ערך, עסק ע"ש, בלט, שלחף, צעצע.
צ"ט.	פתחת.
— :	אם ד', שלח ה', אגף, שפל, פזר, עקל.
ק'.	טן ד', גמד ב'.
— :	עמד א' עיי"ע ברך א'.
ק"א.	נגר א'.
— :	חרת, בר ד', תבס.
ק"ב :	נקע.
ק"ג.	נגאן, שדה, טרש ב'.

בבא בתרא

דף	עמוד	ערך
ק"ג	:	שר ד', שר ג', אצטרדינן.
ק"ד	:	בר ז', רכב.
ק"ו	.	נך א'.
—	:	קמץ א'.
ק"ז	.	ותר, רבע א'.
—	:	כסנת, כפר ב', דם ב'.
ק"ח	:	יעידה.
ק"ט	:	פט ג'.
ק"י	.	נשט.
—	:	בר קשא ע"ש.
קי"א	.	אפס, אן ב' ע"ש, כסף ב', גל ו'.
—	:	גד ב', גרע א'.
קי"ד	.	קן.
—	:	סדום.
קט"ו	.	איין, עין א' ע"ש.
—	:	פט ג', ענה, שכור, אביי.
קט"ז	.	רש א' ע"ש, נרם א'.
קי"ז	.	טפל.
קי"ח	:	על א'.
ק"כ	.	קמט, פלג א'.
קכ"א	.	נפש ב'.
—	:	פרוזדאות, פרוזדור.
קכ"ב	.	אביי, רגנר, סן א'.
קכ"ג	.	רס ג'.
—	:	מכר א'.
קכ"ד	.	שרטון, חפר א', שלף.
—	:	ט', תם ג'.
קכ"ו	:	אביי, רשבא, סכל.
קכ"ז	.	אקרא.
קכ"ח	.	נסך ב'.
קכ"ט	:	הלך, תך ב'.
ק"ל	:	תלמוד.
קל"א	:	כרם ב'.
קל"ג	:	חצצתא, גדל ב', עלת ב'.
קל"ד	.	טח, משל, סח א'.
קל"ה	:	כתף, אכסדרה.
קל"ו	:	קן, הלך.
קל"ז	.	רשע.
—	:	תפס, מטלא.
קל"ט	.	שדך ג'.
ק"מ	:	קמא א' ע"ש.
קמ"ב	:	טלי.
קמ"ג	.	כרכש א' ע"ש, סדום ע"ש, בל ב', אספרמיגי.
קמ"ג	:	סדום, קן, חש ג'.
קמ"ד	.	אדן ב', אציץ, שש ע"ש, תן.
—	:	פל ע"ש, פלמטום ע"ש, רב א' ועיי"ע ברך א', ששבן.
קמ"ה	.	טבע א'.
—	:	טבלא א', סמבי, עתירה, חט ה', אסתנס.
קמ"ו	.	סבלונות, בירה, ייכא, סככה, תתר ג'.
—	:	כש א', סכן.
קמ"ז	.	אר ג', ער ג', בר ב'.
קמ"ח	.	לו א', דייט.
קמ"ט	:	רב.
ק"נ	:	תווך.
קנ"א	.	מטלא, מלגא ע"ש.
—	:	בק, סרק א', כבינת, רד ב'.
קנ"ב	.	רכש, לו א' ע"ש.
קנ"ג	.	טבאי.
קנ"ד	:	אן ד' ע"ש, פסים, אמן ב', כפר ז'.
קנ"ה	.	גדל א'.
קנ"ו	.	בדק א'.
—	:	רד ב', קם ב'.
קנ"ז	:	תם ג', הדר.
קנ"ח	.	נכס.
קנ"ט	:	בי סרסין, שכן, בר ב'.
ק"ס	.	גט, פל ב'.
קס"א	:	כוור, חרת, מכתא.
קס"ב	:	מל י"ב.
קס"ג	.	אשר א', דיו, טייט, מחק.
קס"ד	:	רכס ג', פקע, ארך, דגון, הן ג', טרגון טטרגון, פנטיגון, עגל ה', עין א'.
קס"ה	.	תם ג', דרכון ע"ש.
קס"ו	.	פרט ג', דנר, מעון.
—	:	רבע א', ספל, סך ח'.
קס"ז	.	בזבנא ע"ש, ככא, רת ג', מצר א', זרנק.
—	:	שטר, בר ב', קש ד', בנר.
קס"ח	.	אברא, בר ג', ארב ב', אסמכתא.
—	:	טשטוש, טרד.
קס"ט	.	שף ג'.
ק"ע	.	קם ב', דד א'.
קע"ב	.	סמן.
קע"ג	.	שמט א', ערב ב', קנוניא.
—	:	רפס.
קע"ד	.	ערב, צר ב'.
—	:	תם ג', רשע.

מסכת ע"ז

דף	עמוד	ערך
קע"ה.		משטה, ערב ב׳, אחר חתם, מנת, מקצוע.

מסכת ע"ז

דף	עמוד	ערך
ב׳	:	לשון א׳, סרבל, כף ה׳, גגית ב׳.
ג׳	.	טרן א׳.
—	:	בץ ב׳, קטף ב׳.
ד׳	.	גנג, סד ב׳, נקר א׳.
—	:	רטב ב׳, כרבל א׳, שרייק.
ה׳	.	גוף, רוח ב׳, עטף.
—	:	דק.
ז׳	:	שכת, זר א׳, גן א׳, אשל.
ח׳	.	חנג א׳, קלנדס ע"ש, סטרנליא ע"ש, קרטים ב׳, גנס, שרף, בלר א׳.
—	:	אסנתא, אנך, חנות, לנך.
ט׳	.	אחמריה, ספר ב׳.
י׳	.	לשון א׳, קלניא.
—	:	גר ד׳, כסבר ע"ש, כרת א׳, מטרתא, נס ד׳, נם ג׳, קמניא.
י"א	.	גנד, נפר, הגמון, קומא.
—	:	קרקפל, פז א׳, סך ח׳, קר ט׳ו, פלסתר, זייף, מסרדי, נשר ג׳, נתברא, חג, אטלס, עטלה.
י"ב	:	ערקא א׳, נס, נם ג׳, שמגז, שברירי, ברירי.
י"ג	.	יריה, ערך.
—	:	גסטרא, אסטרוביל, בנות שוח, פטטר, הצב, נקלווס ע"ש, תרניתא, (אכלסון) [צ"ל אלכסון] מכססין, קשבא, קריוט.
י"ד	.	טוזיג.
—	:	בק א׳, סיה.
ט"ו	:	משחז, משמוט.
ט"ז	.	עשת, אשיות, הנדוי, סחף ג׳, בסלקי, גרדם א׳, אסטדיה, אצטדין, כם, דמוס ג׳ כף י"א, אביי, ארד, טפיח, דמוס ב׳.
י"ז	.	רשות א׳, פץ ב׳.
—	:	סיף, טרסי א׳, קבר ג׳, בי אבידן, פתק, קבה ע"ש.
י"ח	.	ספג, קלסטרא א׳, פרש ב׳, דשתנא, תרה.
—	:	שקל ב׳, קלא א׳, זרף, בקיון, מקיון, מליון, לוליון, סגלרון, אצטדין, תאטר, קרקס, לץ א׳, קנג, תהבול.
י"ט	.	צד ג׳.
—	:	רב א׳, סה א׳, מכש.
כ׳	:	אשפר, זהר א׳, סריא.
כ"ב	.	מרקא.
—	:	מכתב, גלל ב׳, דגל א׳, סקר ג׳.
כ"ג	.	עד.
כ"ד	.	קלע ג׳.
—	:	מרג ב׳, מטה, טרבן, עז א׳, קרקס ג׳ ע"ש, רם, רקם, דביר, דשתנא.
כ"ה	.	שפי א׳.
—	:	טפל ב׳.
כ"ו	.	גרדון, אפותא, אפי א׳, אפי ב׳, שף א׳, זהם, אביי, דוור.
—	:	מטמטם, מראנה.
כ"ז	.	ערב ד׳, גבנוני, רפא, רבד א׳, כסיל, פגר.
—	:	טרק ב׳.
כ"ח	.	צמר ג׳, כב ג׳, צפדינא, דר ה׳, פדע, גרד א׳, נקד ב׳, ענב ג׳, פרוונקא, פנך, טלא, גנדרה, אסקוטלא.
—	:	פקע ו׳, אהל א׳, נר, ברקא ב׳, אסנא, משקר, מלל א׳, צל א׳, חפושית א׳, אודדא, נר ד׳, שקף ג׳, מעל ד׳ ע"ש, זיף ב׳, מרד ע"ש, רה, דק א׳, קדח ג׳, אוכלא, פצח ב׳, סל, סמטא א׳, הס, סלק ב׳, זבורא.
כ"ט	.	חלף ג׳, סבר ד׳, מגוני, אונקלי, אסטומכא, כמן א׳, נניא, אגד, אברתא, כדה, כרב א׳, תרדין, ססין, הרת, שחלים א׳, קע, שפוד, בלר א׳.
—	:	חרם א׳, לב א׳, תרף ב׳, אנייקא, שרף א׳, סע א׳, קד א׳ ע"ש, קרט ב׳.
ל׳	.	אלנטית, אפרסמון, צארי א׳, וב׳, פרנקא, נקד ב׳, טלא, צר ד׳, אפסנתין, בארג, קרינא, קרס ב׳.
—	:	תסס, נקר א׳, טף א׳, זהר.
ל"א	.	שרק א׳.
—	:	פך, שמץ.
ל"ב	.	דרר, גלף א׳, דרדור.
—	:	גמר ב׳.
ל"ג	.	גרד א׳, רבב.
—	:	קנס ב׳, סנטר ב׳, פקסן א׳, נתר, חפר ע"ש, צרף ו׳, כב א׳, שכשך, שחם א׳ ע"ש, פתיא א׳, צרף ו׳, קרטפן, קניא.
ל"ד	.	אמר ג׳.
—	:	אכטא, אמן א׳, חלק ה׳, קסט, לם, עקל ג׳, פשר ג׳, חרף ג׳, תר ח׳.

מסכת ע"ז

*) פי' חמישי השוכר את הפועל ובערוך ברוב פעמים נדפס בטעות השוכר את הפועלים

מסכת ע"ז — סנהדרין

דף עמוד	ערך
ע"ה:	צבת א' ע"ש, קרס א', אסכלה, זוו, קניא, שקע.
ע"ו .	קדר ב', יורה, דד.
— :	גרנף, נצוץ.

סנהדרין

דף עמוד	ערך
ב' .	רבע ג', פרדלס, שקל א'.
— :	ערב א'.
ג' .	קרן ג' ע"ש.
— :	שקל א', דרש.
ד' :	טט א', טפף, פת.
ה' .	רש, אב א'.
— :	בץ ג', קרמיון, פגה, נב ח'.
ו' .	שקל א', סג ד'.
— :	קב ב', בצע א', גלע.
ז' .	תגר ב', צנר ג', בדק, גד ו', דש א', נס ב', דקל א', שפל, גז י', עז, ספסר א', צר א', טפח א'.
— :	בר ב', קלר, שב ד', אמבוהא ע"ש, כתף בית עלייה.
י"א .	דק א'.
— :	אביב.
י"ב .	שמד, זג ג', נשר ב', נציב.
י"ד .	לנך, שקד א', קבל ב', כחל א', שרק ד', חמס ע"ש, טרמס.
— :	על ז', בית פגי, פגי, מזג.
ט"ז .	רוח.
— :	אחר א', אר א', כרת ב'.
י"ז :	למד א', דן א', רב א', סב, חרף ג', אמר ו', נהרדעא, נהרבלאי, תם ג', חך ב', בטל, לבלר.
י"ח .	כפר ו', מלך.
— :	אפסניא, לקש, תר י' ע"ש.
י"ט .	סנן, שר ג', נחש ב'.
כ' .	מלך, פלט ג', דרגש, גד א', קרבט, גלד א'.
— :	סרג ב', מלך, קד.
כ"א .	מלך, מטרפס, בלר א', אגרוף, טגן.
— :	הלם, נטל, מלך, אפסניא, אצטבל, כתב.
כ"ב .	אשר ד', רעץ, מלך, שרבט א', סר ו'.
— :	תקן, פג א', ערל, לוליינית.
כ"ג .	ערך.
כ"ד .	חבל א', יצהר, בבל.
כ"ה .	ארא א'.
— :	קש א', פספס ב', מר ד', פגם ב', בר ד' ע"ש, חמס, מכס א', רש ב'.
כ"ו .	ארנון ע"ש, אנסטון, עק.
— :	מעל ג', דבר א', ען א', הזמת, כף ג' ע"ש, קבר ד'.
כ"ז .	יע"ל קנ"ם, משמד, חמס ע"ש, כה ע"ש חשל א'.
— :	ברטיא ע"ש.
כ"ח:	אבל א' ע"ש.
כ"ט:	כדי א', קב א', שבע, עכבר.
ל' .	זק, גב ג', כרם א', שד א', ארנק ארנן ע"ש.
ל"א.	דייס, ערב ב'.
— :	סמפון א' ע"ש, זיו ע"ש, דרך.
ל"ב:	אר א', ברור ע"ש, נציבין.
ל"ג .	קטל א', שקל א', חמר א'.
— :	קד ב'.
ל"ה .	ראש.
ל"ז .	מזג.
— :	סרנך, אוחר, אסר ב'.
ל"ח .	גף ח'.
— :	אנמא, שרפרף, פרוונקא, משל ב'.
ל"ט.	דכום, בחש א', ככא, הרמיז א' נחף.
— :	זן.
מ' .	בדק א', חקר, עקץ א'.
— :	גדף.
מ"א.	חבר א', עקץ.
— :	נזה ע"ש, ברך א'.
מ"ב.	ברך א', זהר ב' ע"ש, זקן, קש ד'.
— :	כשר א'.
מ"ג .	קרט ב', יקר א' ע"ש, קרב ב' ע"ש.
— :	דלטור, נקד ג'.
מ"ד.	חלף ג', אסטלית, אצטלה, סרבל, צרף.
— :	אמש, פסק, עכן, בעיא ע"ש.
מ"ה.	בר ב' ע"ש.
— :	רז א', תפס, גדם א', אביי, כל א'.
מ"ו .	טח, קל א'.
— :	ארגז.
מ"ח .	כפה, מדרס, חלק ג', דמוס א'.
— :	שכב ע"ש, פלך.
מ"ט.	לח א', אסטננין, אצטננין, אגרוף, בר ז', של ד', מנוני, צחן ע"ש.

סנהדרין

דף עמוד	ערך
מ"ט:	גרס, קמליא.
נ"א.	ער ג', צע א'.
נ"ב.	רשע, סן א', חמד א', צבת ד', אבר א', לגם, בר ב' ע"ש, עגל, הגן א'.
— :	עם ע"ש, קתון, נקם, גסטר א', בר ב' ע"ש, אחר ג', רשם.
נ"ג.	ידעוני, סת.
נ"ד.	תקל ג' ע"ש.
— :	קדש ה'.
נ"ה.	קבסתן, שמש א', מת ב', תקל ג'.
— :	שם א', קרה.
נ"ו.	שבע א'.
— :	גף ט', מרה, פלך ב' ע"ש.
נ"ז.	פחז ב'.
נ"ח:	סטר א', קץ ו'.
נ"ט:	גבנוני, דם ג', שבטא, סנדלכין, ירוד, גאלא א'.
ס' :	גף ט', פער, מרקולים, פיים, פס י', כרת ב'.
ס"א:	טב ב' ע"ש, אהב, אנדרטא.
ס"ב:	עסק ב', סר ב'.
ס"ג:	בת בקלנבו, גד י"א, כבד ג' ע"ש, תבן, סך ד', נרגל, אשימא, תרתק, אדרמלך, ענמלך ע"ש, סלמנדרא.
ס"ד.	ביאה, גר י"א, דד ה', כה.
— :	שרג, שוור.
ס"ה.	אוב, פתום, קץ י', קש א', חבר ג'.
— :	עקם א', ידעוני, זכר, גלגל ז', בז ב', עגל י', תלת, למד א', עקר ע"ש.
ס"ו.	מל ה'.
— :	הרדום.
ס"ז.	כמן ב', סטדא ע"ש.
— :	שני ע"ש, לט ג', עגל י', כרך א', גד י"ב, טבלא א', פרת ב' ע"ש, פשר ב', גמל ג', רחש ב'.
ס"ח.	קנוף, מכחול, בהר, כדור, אמם, ריץ, א' ע"ש.
— :	זקן, עטר א', גד י"ב.
ס"ט.	זד.
— :	סלל, יסכה.
ע' .	טרטימר, אטלקי, כב, תסס.
— :	בר בטני, ערם ג', סרק א', אר א', חרף ב', קעילה.

דף עמוד	ערך
ע"א.	חרב ג'.
ע"ב.	בא.
— :	דם ד', פקח, דח ב', נפש א'.
ע"ג.	נפש א', רדף, רצח.
ע"ד.	נתזה, רצח, מר ב' ע"ש.
— :	ערקא ב', קרקע, קווק, אבזר.
ע"ה.	טן ג'.
— :	דן א'.
ע"ו.	רשע ע"ש, דרך א', בת א', בת אחותו, את, משמע, שם, ברז א', צמצם.
ע"ז.	כף ח', גגית ב'.
— :	מכנה.
ע"ח.	ארס.
פ' :	שן ג'.
פ"א.	הר א', אשת א'.
— :	כף י"א, חך א', קסוה, קסם ב', קן ד', גזר ב'.
פ"ב.	ער ד' (כפי ג' הכ"י), נכג ב', נשגז, בלר א' ע"ש, שן ג', אונקלי.
— :	שקף, שולנאי, זמר, מזר, סל א'.
פ"ג.	טבלא, טמא, טבל, חסר.
פ"ד:	סל, בע ד' ע"ש, בתא.
פ"ה.	מלאכה.
— :	עמר ג', זג ו'.
פ"ו.	סתם, ספר ב'.
— :	פלא א'.
פ"ז.	פלא א'.
— :	בהר, קה ב'.
פ"ח:	חיל, תם ג', שף ח'.
פ"ט.	פלש א', כבש ד', ותר, תר ג', סיגנון ע"ש סגניות.
— :	פרגד א', בד ה'.
צ' .	אפיקורוס, פקר ב', חלק ב', הג א', אגא, ענה.
— :	עם ע"ש, דרס ב', דבב ב'.
צ"א.	חלזון ג', גביע, דמסן, גט, שם א', גף ג'.
— :	נשם, פקד, יצר.
צ"ב.	אבל ג', ימין, דע, קשת, קבל ב', סדר, צדק א'.
— :	צק א', צף ב', מרק ב', סר ג'.
צ"ג.	סחן, בזר א', קל ג', קס א'.
— :	רבד א', כסיל, סגר, סרס א'.
צ"ד.	שף ט', בז ד', חד ב', הזק, סנחריב, עלם א', ששתרי.

סנהדרין — מכות

דף	עמוד	ערך
צ"ד	:	שלוח, עף ב', גל ז', דשן, פרדישן, גב י"ב.
צ"ה	.	בסתרקי, מנד, גלמהרג, שכר, קמט, חף, שר א', פלך א', מק ג', קפיץ.
—	:	קלף א', נטש.
צ"ו	.	גרע, בר נפחא א', ורידין, עקובה, בן יכבד.
—	:	שוור, פרט ו', צני, בר נפלי.
צ"ז	.	סח ע"ש, סדר.
—	:	בר א'.
צ"ח	.	מר א', יהיר, גז ז', ברקא א', כאר, סקב, אמר ג'.
—	:	חלק האחרון, חוור ע"ש, קסר.
צ"ט	:	זמר א', דרפתקי, ככיא, יברוח, סגל א', עפר א', סבים, פמליא, פלט ג'.
ק'	.	צצלא, תרף, פה א'.
—	:	נשט, גלדן, דו ב', זלדקן, קרטמן, עבדקן, מעברתא, תלמוד, אסתנס.
ק"א	.	וסת, שר ע"ש, צמח א', רק א', הג א' ע"ש, חם ג'.
—	:	(כפי גי' כ"י וע"י) אפיא, נבט, מך ב', אצטגנין, אנגריא.
ק"ב	.	פתק א', גת ב', ערך ז', טייל א'.
—	:	שר ח', שפל, אח ב' ע"ש, חמד ב', קן ד', מנשה.
ק"ג	.	שער א', קלבאי, קלת ג', קדח ב' ע"ש.
—	:	סממית, לגס.
ק"ד	.	כבס ב', אבל ג', סחף א'.
—	:	עיי"ע קלסטרא, קבל ג', רשם, גלעד.
ק"ה	.	אב א', בלעם, צהב, כרכשתא א'.
—	:	רטב ב', כרבל א', שרייק.
ק"ו	.	לכין אספר, אספר, קעילה א', צרצור א', גמל ב', סגן.
—	:	גוזמא, מגדל א', אויה, זת, כבש ב' מתיבתא.
ק"ז	.	אבר ב', זמם, פג ד' ע"ש, סחר.
—	:	אבן שואבת, טרטות.
ק"ח	.	דן א', גלגל ד', תלשמי.
—	:	אליתא א', אשיות, עקוב, איש, אדר א', זמבלינא, תחת, קשר א', זקיתא, אורשנא, חל ג', בזק.
ק"ט	.	אויר, ברסיף ע"ש, אפרסמון, אית.
—	:	קדה, צמת, עיי"ע עמץ.
ק"י	.	מלפפון, חלק ב', אקלידא, קלד בז, טמש, לנך, בד ה'.
—	:	פתיא.
קי"א	.	אבד.
—	:	בליעל, חמר א'.
קי"ב	.	פאה א', ב'.
קי"ג	.	שאל, אקלידא, קלד.

מכות

דף	עמוד	ערך
ב'	.	חל א'.
ג'	.	שמין.
ד'	.	קרטב, איקי.
ה'	.	זמם א', אסטיסים, גמל ב'.
—	:	ערות.
ז'	.	חבל א', פלך ב', מכחול, מעגל, מת.
—	:	שלב א', קנת, אם ג' ע"ש, מסרת.
ח'	.	פיים, גדם ב', כבס א'.
ט'	:	מחצל, כוון א'.
י'	.	עקב ב', טר, סליק, אוכלוסא, פשל ע"ש, זרח, אהב.
—	:	משל, רב א'.
י"א	.	רב א', שכס, מפגאי א', קף ד', כה א'.
—	:	שף ט"ו, טר ב'.
י"ב	:	פלך ב'.
י"ג	:	בא, שב ג'.
ט"ז	.	קם ב'.
—	:	פשע ע"ש, בניתא, כרב ב', פטתא, תאלם, קרן ב', אמן א', רסק א', דמאי.
י"ח	:	בל א'.
י"ט	.	קדש א'.
כ'	.	מלקט א'.
—	:	נש ע"ש, תמר א'.
כ"א	.	סרט ב' ע"ש, שרט, כתבת א', קעקע א', אפר א', שפוד, בלר א', רבד א', כסיל, פגר.
—	:	חרש ב', חף ב', קם ב'.
כ"ב	.	קץ ו', אסר ב', מלקות, מרד.
—	:	קל ד'.
כ"ג	.	אבקתא, זרז א', רז א', בקי.
—	:	שלש, כבש ד'.
כ"ד	.	דוד, אמן א', המיה.
—	:	עד ג'.

שבועות — הוריות — עדיות

שבועות

הוריות

עדיות

מסכת אבות

מסכת אבות

פרק	משנה	ערך
פ"א,	מ"ג-מי"ג :	פרס ד', זג ג', סעד א', ערך, רש, רשות, נגה, תג.
—	מט"ז :	אמד.
פ"ב,	מ"ג :	רשות.
—	מ"ה-מ"ז :	עם ע"ש, קפד ב', שדר א', טף ד', עטף ב', דו ב'.
—	מ"י :	עקס ב'.
—	מי"ד :	שקד א'.
פ"ג,	מ"א :	בר ו'.
—	מ"ח :	תקף א'.
—	מ"י :	אסטמה, סח א' ע"ש, עם ע"ש.
פ"ג,	מי"ב-מי"ג:	קל א', נח א', שחר ג', סג א'.
—	מט"ו-מט"ז	צף א', סעד א', רשות ב', קף א', פנקס.
—	מי"ז-מי"ח:	שב א', קן ג', תקף ב', גמטריא, פרפריות.
פ"ד,	מ"ה :	את ב'.
—	מי"א-מי"ב	פרקלט, קטיגר, תרס, סנדל, ככר א'
—	מט"ז :	פרוזדור, פרוסדור, טרקלין.
—	מי"ח :	אל, שדר א.
—	מ"כ-מכ"א	קנקן א', או.
פ"ה,	מ"ה-מ"ז :	צף ה', לן א', כתב, צבת ד', גלם א'.
—	מט"ו :	ספג.
—	מכ"ב :	פך ב'.

ברייתא דאבות — אבות דר' נתן — מסכת דרך ארץ רבה

ברייתא דאבות

פרק	ערך
	שני, מלך.

אבות דר' נתן

פרק	ערך
פ"ה .	צדוקי, ביתוסין.
פי"ד .	דמוס ג'.
פכ"א .	סח א' ע"ש.
פכ"ד .	כלנס א'.
פכ"ז .	כבד א'.
פכ"ח .	ענג א' ע"ש.
פל"ד .	נקד ג'.

מסכת דרך ארץ רבה

פרק	ערך
פ"י .	אפיקריסין.

זבחים

דף	עמוד	ערך
ג'	.	שטף א'.
ו'	.	נהר ב', קף י"א.
—	:	לב א', משך.
ז'	:	קף י"א, פרקלט.
י'	:	חל י', מר ב'.
י"ד	:	אצטוה, שף ח'.
ט"ו	:	מבל ב', חסר.
ט"ז	.	ישב.
י"ח	.	רשל.
—	:	שזר א', בד ג', פצל, זע ב'.
י"ט	.	צלצל ג', כפה.
כ"א	:	מכנה, חמר י' ע"ש.
כ"ב	.	יבחוש, קדח ד'.
כ"ב	:	ערל, דרום.
כ"ה	.	כפר ט'.
—	:	ורידין, זנק, זחל א', צרם.
כ"ז	:	זב ב'.
כ"ט	:	פגל.
ל'	:	זת.
ל"ה	.	אסטווה, אצטוה, רטב א', קף ג', אלל ע"ש, שלל א'.
ל"ו	:	מרגל ב'.
ל"ז	.	ברך א'.
—	:	טפף.
ל"ח	.	נגד ב', מצליף, טהר ב'.
מ"ג	:	מר ב'.

זבחים — מנחות

דף	עמוד	ערך
מ"ה	:	נם א'.
מ"ח	.	קבע, פטרווא ע"ש.
נ"ב	:	אמר ו'.
נ"ג	:	משך, שך א', נם ג', טרף ג'.
נ"ד	.	חף ד', טפלם, מהה.
—	:	טל י"ב, גיות, הן, קלע א'.
נ"ה	:	פשפש ג', פרפר א'.
נ"ו	:	עשר אחר ע' עסק, זכר.
נ"ז	.	שלש.
—	:	חץ ג'.
נ"ח	:	שב ז' ע"ש.
ס"א	:	שב, גם ג'.
ס"ב	.	אשר ד', כרכב, בול א', שרק ב' ע"ש.
—	:	גזר, גרם, כבש ה'.
ס"ד	:	ספג, מראה, זפק, טלק א', מפרקת.
ס"ח	:	גף, חט ו'.
ע"ד	:	עמד א' ע"ש.
ע"ז	.	עבר ב'.
ע"ט	.	מן ד'.
פ"ג	:	מר ב', עכל ב'.
פ"ח	.	מר ב', פרת ב'.
—	:	מר ב', דק.
פ"ו	.	כל.
פ"ח	.	נתר.
—	:	אנבל, למה א', סמך ע"ש.
פ"ט	:	מר ב', זכר ע"ש.
צ'	:	כסף.
צ"א	:	אר ג', ספל.
צ"ב	.	דבר א'.
צ"ג	:	כפר ט'.
צ"ד	.	(ערב) [צ"ל עצב] ב', אברזין, לשלשת, שכשך, אבלוסמוס, בטן ב' ע"ש.
—	:	כסכס.
צ"ה	.	רצף.
—	:	מרק ב', טח א', בביא.
צ"ו	:	ארקפט, מתניתא, תן א'.
צ"ז	.	עיי"ע מרק ב'.
צ"ט	:	מגרף ע"ש, אן, שלם א'.
ק"א	.	מדעה.
ק"ד	:	תך א', מר ב'.
ק"ה	.	קלס ג'.
ק"ו	.	טמא.
ק"ז	:	קדש א'.
קי"א	.	שר ו'.
קי"ב	.	גת א', צק א', כל א', חסר, קלע א', צף א', זב.
קי"ג	:	ארזלא, צל, שנער.
קט"ז	.	ער א' ע"ש.
—	:	שקל א', מרג, מטה, טרבן, עז א' קרקס ג' ע"ש.
קי"ז	.	פלך ב'.
קי"ט	:	משך, שך א'.
ק"כ	.	בם.

מנחות

דף	עמוד	ערך
ד'	:	שב ג'.
ו'	.	קרט ב' ע"ש, ברץ א'.
ז'	.	בס א' (טפס) [צ"ל טפח], קלף.
—	:	כפר ט'.
י"א	.	זרת, קמץ א', אצבע, גדל א', דבק.
ט"ו	:	נסך ג'.
י"ז	.	אביי, ען א'.
י"ח	:	מץ, חב א', צהב א'.
כ"א	.	בן ב', אסתרוקנית.
כ"ב	.	מרג, מטה, טרבן, עז א', קרקס ג', בל א'.
כ"ג	.	שכשך, נבל ג'.
—	:	קצה.
כ"ד	:	מדרס, בקת.
כ"ה	.	דם ג'.
כ"ז	.	עכב, שני מזבח, זק ב'.
כ"ח	.	עשת, גרט, פמוט.
—	:	גסטרון, אכסדרה, חצר ב', בעץ, כס ד' תפוח, פרח א'.
כ"ט	.	מכל ב', חסך, קץ ה'.
—	:	קץ ה', תל ב', מקולין, זיון, חטר, סעד א', תג.
ל'	:	גרד א', רם, מקום ע"ש, שאל.
ל"א	:	אפק, קבה א', זנב, דכסוסטוס.
ל"ב	.	אטבא, נהג א'.
—	:	אמת, מלבז ע"ש.
ל"ג	.	צר ה', אבקתא, נגר א', ארכובה, אסתוורא, שלש.
—	:	טל ב', שמאי ע"ש, אכסדרה, רם, הרזק.
ל"ד	.	לול ב', עד ד', פצם.
—	:	טפח, חרץ א'.
ל"ה		טל ב', כר ד', תתר, מעבר, קלף ג', טבלא, שלח ג'.
—	:	גרדם ב', צרדה א', כף ח', פשט, גיות.

מנחות

*) פרק ששי ר' ישמעאל ובסדר בעל הערוך פ' י' כמו בסדר המשנה.

דף	עמוד	ערך
צ"ז	:	חק,
צ"ח	.	שתי א', אם א', תרף, פה א',
—	:	רחק,
צ"ט	.	שבר א',
—	:	תקף א', משנה, אף,
ק'	.	ים, ברק ב',
—	:	קף י"ד ע"ש,
ק"ב	:	חב א' ע"ש,
ק"ג	:	קרטב, פלטר,
ק"ד	:	טגן,
ק"ז	.	נסך ב', כל ב' ע"ש,
ק"ט	.	חניו, אונקלי, צלצל, שחץ,
ק"י	.	חרם א', קטר ב',

בכורות

דף	עמוד	ערך
ג'	.	טף ה', חר א',
ה'	.	קונטרקוס, קביסטס,
—	:	לב, רפידים, שט,
ז'	.	קלוט,
—	:	ירק, גז ח', חלי, פרש ד',
ח'	.	דלפן, אווז, לוז ב', תת א', פרדלס, קף י"ד, קיפף, בנות שבע ע"ש, אפא, אפעה, שבע א',
—	:	סב, תפח, דרבון, דץ א', כדי א', כדן, פארי א', זגתא, רציצא,
ט'	.	תגר ג', תיובתא,
—	:	שלק,
י"א	.	רגיא, שלק,
—	:	מרח,
י"ב	.	דם,
י"ג	:	מע א',
י"ד	:	טב א',
ט"ו	:	על א',
י"ז	.	צמצם, שם ג',
י"ח	.	כפנת ע"ש, כפר ב',
—	:	שם ג',
י"ט	.	דסן א',
—	:	עז א', טנף, שפיר,
כ'	:	אח ב',
כ"א	:	חר ב',
כ"ב	.	פקא, קפיפיוס, נער ג', ער א',
כ"ג	.	נקר, נבל ג',
—	:	טמא, קב א',
כ"ד	.	ערב ב',
—	:	קפץ א',
כ"ה	.	סבר, פסק,
—	:	מדבלל ע"ש,
כ"ו	.	בחר ע"ש,
כ"ז	.	מסא א',
כ"ח	:	אם, חמר א', ממחה, אילה א',
כ"ט	.	קל ג',
—	:	צור, זק ב',
ל'	.	מרכנתא, דייר,
—	:	כנף א', סלסל, קמע א',
ל"א	.	קרח, תכתק ע"ש, אטלס, מן ח',
—	.	קדם א', סרס, עקס, עקץ א', דב ג',
ל"ב	.	שב ג',
ל"ג	.	טמא, רגל ב',
—	:	אחז א', קז ע"ש, תרף ב',
ל"ד	:	קץ ד', דר א',
ל"ה	.	דל ג', קזדור, פגיון, חט ד', פע א, ע"ש, לגם,
ל"ו	.	נהר ב' ע"ש, מה, תרם,
—	:	ארפס,
ל"ז	.	נמק ע"ש, קץ י"א, פגם, סחס, פרך א',
—	:	קדח א', מל, הנדא,
ל"ח	.	פשט, מדרס, רס ג', חרץ ב', תר ט', דק, ברק א', תבלול, חלזון א', ענב ג', סרה א',
—	:	חוור,
ל"ט	.	תר, חט ד', גם א', תאם,
—	:	צרם, מעוך, נתק א' ע"ש, זבן א', פצל, חלי ב',
מ'	.	אכוזו, הרגז, שחל, כסל א', גלגל ה' רב א', לשון א', אכם, צר ו', שפוד,
—	:	ערקב, קפץ,
מ"א	.	חזז, זהם, שחין,
מ"ב	:	טם ב',
מ"ג	.	בלן ב', לפת, מקב ע"ש, שקט, שקיפס, פס י', חטר, קרח, קלוט,
—	:	קרקר, זבלגן, גבן ב', חרם, סלד, בלם א', טף א', סך ו' ע"ש, זגדום, צרן, טרטות, דלף, טרד, רם ג', זוור, לפן, תמן,
מ"ד	.	דק, ברבל, צמם, צמע, צמח ג', טלף, גם א', גר ג',
—	:	כף ו', קצר ג', בן הנפל, נאלא א' ע"ש,

בכורות – חולין

דף	עמוד	ערך
		משעבן ע"ש, שעבז, בעל, קק ג', גרב, ערקא א', בי מדרי, עמד א', סלן, אשך, חשך, קש א', פקס ג', עקל, פקא, יתר, תר ד', קשן, קלבן, שפנר, כסת.
מ"ה	.	טרף ה', צר ה'.
—	:	גחר א', לווקן, כפח, גבח א', בעל, דל ג', שמט ב', אצבע, טפיח, פתיא א', קעילה.
מ"ו	.	סנדל, שפיר.
—	:	תיובתא, פרחת.
מ"ז	.	ער ג', זהם.
—	:	שפיר, גנן ב'.
מ"ט	.	אדרכתא.
—	:	צר ט', אסתרא.
נ'	.	הדריינא, טרינא, שף ט"ז, פרט א', קנטר.
—	:	תקע, סלע.
נ"א	.	דרכון, סג, סל, קדח א'.
נ"ב	:	חפר א', שלף.
נ"ג	.	עשר אחר ע' עסק.
—	:	מן ד'.
נ"ה	.	אבטליות ע"ש, נמר ג' ע"ש, ירדן ע"ש, לשם.
—	:	כף ב' ע"ש, מפוץ, זחל א', זכר, קלבון.
נ"ו	:	זכר, קלבון, תפס.
נ"ז	:	בר יוכני, נשא ע"ש, עלם ע"ש.
נ"ח	.	פרס א' ע"ש, קרח.
—	:	זכר, סקר א' ע"ש.
נ"ט	.	מן ב'.
ס'	.	קונטרס ע"ש.

חולין

דף	עמוד	ערך
ב'	.	ערך.
—	:	חל י"ד, חרב ב'.
ג'	.	צר א'.
—	:	עלף.
ד'	.	דקר ב', מסמס.
ה'	.	ערב ג', נער, ערל, תיובתא.
—	:	שב ג', דע, בהל ע"ש.
ו'	.	בעל, יאו, בהל ע"ש, מרים, אלנטית, כרשן, רס, קל ד'.
—	:	ר', עם ע"ש, עיי"ע אשת.
ז'	.	גדר א', זה, בהל ע"ש, קף ב'.
—	:	צהב א', יימים, נקף ב', נף א', עלת, בצע ב'.
ח'	.	לבן ג', חד ב', פס ז', גפת, רמץ א', גפס, חבט א', ברז א', קל ד', קרבן.
—	:	גז י"א, בלתא, סחף א', תרץ.
ט'	.	שה א', דרס א', גרם ה', בקר א'.
י'	.	שלשה, טלפפון, רחש א'.
י"א	.	פל ב'.
י"ג	.	כנמא.
י"ד	.	חל א'.
—	:	מקפה.
ט"ו	:	מגל א' ע"ש, תרם ג'.
ט"ז	.	מכנה, סדן ג' ע"ש, בדק, וו.
—	:	סמניא, שן א'.
י"ז	.	קתל.
—	:	אגר, מסכסכת, על א', ססא, מלען, טפר א'.
י"ח	.	חגר ב', פרת ב', טפל, גרם ה'.
—	:	נהר ב', חד ב', גס ב', חט ה', אביי, סכרא.
י"ט	.	הלך, שפוי, חלק.
—	:	פרע (סער) [צ"ל שער], ערף, צואר.
כ'	:	דרס א', חלד א', גרם ה'.
כ"א	.	אשתומם, מלק א', מפרקת, גסטר א'.
כ"ב	.	צהב א'.
—	:	זהב, עלעל.
כ"ג	.	פלג א' ע"ש.
כ"ד	:	רת ג', בר ה', שלח א'.
כ"ה	.	שטף א', גלם א', שף ב', שבץ, כרכום ע"ש, טנס א', אגן א', חט ו'.
—	:	שקה, קלבון.
כ"ו	.	קרטב.
—	:	קף ד', בדל.
כ"ז	.	ורידין, שה ב', חט ב', שה א', דרס א', זב א'.
—	:	פדר, רק ג' ע"ש, קשקש.
כ"ח	.	יניבא, לכא, מפרקת, תיובתא, מסמס ע"ש, קע.
כ"ט	.	קרץ א', מרק א'.
ל'	.	פרע.
—	:	דרם א', קולמוס, ז' ב' גרם ה', שחט, אזמל, סכין א'.
ל"א	.	פקתא, מכנה, כרת ב' ע"ש.
—	:	חרדלית, כף י"א.

חולין

דף עמוד	ערך
ל״ב .	גרם ה׳, שח ז׳, בקר א׳, חביב, ושט א׳, גרגרת א׳, גרם ה׳, מתן ב׳, חלד א׳.
— :	גסטר א׳.
ל״ג :	אכל א׳.
ל״ד :	זד.
ל״ה .	פרם א׳.
ל״ו .	קלח, צרד.
— :	טבח, דך ב׳.
ל״ז .	סכן, פרכס, זנק, כש ד׳.
— :	דם ג׳, כס ח׳, בקע.
ל״ח .	כש ד׳, אביי, גע, שת ד׳, תרז.
— :	דם, פרוש, רפרף א׳.
ל״ט :	רש ב׳.
מ׳ .	שלשול, גד א׳.
מ״א .	אגן, עגל ח׳, חק ב׳.
— :	בבואה, עכר א׳.
מ״ב .	שזר ב׳, דק א׳, כרם א׳, מסס, נץ ד׳, גז א׳, גס א׳, טרף ג׳.
— :	עיי״ע קדח א׳ נוסח׳ שלי׳ לפנינו, בקה, פטם, שף ט״ו, דל ב׳, חבס ע״ש ומ״ש.
מ״ג .	פע א׳, גמד א׳.
— :	קרט ב׳, בר ד׳, תרבץ, קווץ א׳, בלעם.
מ״ד .	(סער) [צ״ל שער], גס א׳, דל ג׳, קפל ג׳.
— :	שמש א׳, קדח ב׳ ע״ש.
מ״ה .	כנף א׳, תחת, חת.
— :	קדר, קן ב׳, אב א׳, אביי, מסמס, מז ב׳, סר ב׳, טר ה׳.
מ״ו .	אגף, פולמוס, רד א׳, דל ג׳, ער ג׳, טרפש, כתן, ורד, גלד א׳.
— :	אהן, אווש, בץ א׳, מץ, כווץ, טרש ב׳, אכם, חז, קף א׳, בע ד׳, אן ב׳.
מ״ז .	סל, אביי, בר ד׳, ענניתא.
— :	אפי, אופתא ע״ש, חז, שע א׳, כחל א׳, דיו א׳, כשות, אוטם, אווש, בץ א׳, מץ, כווץ, טרש ב׳, קניא, שרייק.
מ״ח .	צמח א׳, אן ב׳, רב ג׳, סבך א׳, קרם א׳ ע״ש, מזדנדזין, מגל ב׳, קף א׳.
— :	גלד א׳, כנדי א׳, טנר, קף י״ג.
מ״ט .	עב ב׳, קשייתא, רבל, כל ד׳, מראנה.
— :	תב ב׳, רש ב׳, חס, בסתק, כרכש ב׳, חל י״ב, טרפש, המצא.
נ׳ .	יתר, מרכנתא, הסס, חסס, מהסס, גס א׳ ע״ש, שקר ג׳, קף א׳, ערג, חלי ב׳, חל י״ב,

דף עמוד	ערך
נ׳ :	בק, סרק א׳, סן א׳, אסטומכא, טל ע״ש, פרע, קד א׳, צפא א׳, עב ב׳ ע״ש.
נ״א .	גלד א׳, טרח, חשל א׳, אפמא, שגדן, דו, צמר, פתק, מתן ג׳, פסק.
— :	טבח, שפל, עף ג׳, אזל, דק א׳, נפס ב׳, בזר א׳, נבר, תמהתא, קטם, נהל.
נ״ב .	בזגא, חמץ, הפצי, שרק ב׳, חבש ב׳ ע״ש, דבק, קן ב׳, גסטר א׳, אסיתא, בכן, חבס ע״ש.
— :	שלהי ב׳, נמיה, סחף.
נ״ג .	זהר, מצוי, קרקר א׳.
— :	(שרקף) [צ״ל שרכף] מסמס ע״ש, תלה.
נ״ד .	רב א׳, כף א׳, נהה, אטלקי, נב ד׳, אם, חרת, גלד א׳, טרפחת, שלפוחית, בקה, פיטמא, שף ט״ו.
— :	נב ב׳, פתר א׳, קרדיינא, דק א׳, קרקר, סמך.
נ״ה :	חוור, סמך, מגל ב׳, צמק, שחם א׳, פרם ב׳.
נ״ו .	קרקבן, דק א׳, חמד א׳, טרף ב׳, רץ, בץ א׳, מץ.
— :	זפק, נץ ג׳, כן.
נ״ז .	נקר א׳.
— :	קרם ג׳, שפפרת, טרסי א׳, הרטן א׳, הדק, קרויה.
נ״ח .	ספן ב׳, כח א׳, שחלא ב׳, אב ב׳.
— :	כה, בק ג׳, דדב, אמר ב׳, קרנס ב׳ ע״ש, גבתא, הבלילא, אחז א׳, עשן א׳, הרדף, תייקא, קרט ב׳.
נ״ט .	גריתא ע״ש, בטיתא, נקר א׳, תלה, און ע״ש, קרסל א׳, חף ב׳, סנפיר, קשקש אחרון, נב, גם א׳, נב, ד׳, שתי ע״ש.
— :	טלף, חדק ב׳, כרך א׳, הדר ב׳, כרביז, קרש, טגרוס, אברא.
ס׳ .	צבת ב׳ ע״ש, גנד ב׳, כנש, זלח, סתר ע״ש, דל, סליל, בסתרקי, כרס א׳, פרס ב׳, גנב, צב א׳ ע״ש.
— :	שרג א׳, טהר, בזר א׳, שסע, גב, שדר ע״ש, קנג, גנג ע״ש, בלסטר, עוים ע״ש, ארנדקי ע״ש, מרוס, צדון ע״ש, עכר ב׳.
ס״ב .	זרזר, סנונית, סרט ב׳, תסיל, דייציפי ע״ש.
— :	כבשן ב׳, צץ, כרזי, כר, צרארא, בראדא, מרדה א׳ ע״ש, חבה א׳, סגה,

חולין

דף עמוד	ערך
	הרנוגה, תלשמי, גחילנא, בר נפחא, קרקבן, תרנגול, גרתא ע"ש, אנדרפתא פרז, כניא ע"ש.
ס"ג .	בת מזגא, שקט, מרזמא, דכיפת, לקני, בטן, קק, תחתא, בואת, קרפדאי, קאת, קק א', שרק, גלל ב', עמק ב', בר הדיא, שרנקא, דיו אחרון.
ס"ד .	כד, חד ב', חלבון, הלמן, טרף א', רקם.
ס"ה .	זחל ב', אסקרה ע"ש, רשון, נפל א', נדיין, יוחנא, ערצביא, רזבונית.
— :	גבח ב', אשכף, שחלנית, קרסל א', חף ב', צרצור.
ס"ו .	סלתנית, אפיין, עפיין.
— :	אקונס, כספתיאס.
ס"ז .	שף ה' ע"ש, צבת א', יבחוש, סנן.
— :	זיז ב', כלם, קקני, אס, מראנה, דרן, שלשול, חפושית א', נדל, גא א'.
ס"ח:	קלוט, עפר א'.
ס"ט.	בן פקועה, פקע ו'.
ע' .	אח ב' ע"ש, גם א'.
— :	כף א'.
ע"א.	חיה.
— :	לפתן.
ע"ב .	גלל א' ע"ש.
— :	סתר א'.
ע"ג .	פר א'.
ע"ד .	בן פקוע.
— :	גם א', קשקש ב'.
ע"ה .	קרטע.
— :	שה א', פרס ב', רם, דמאי, חזר א', שאל.
ע"ו .	צמת, ערקומא, פרע, אביי, בטרי, בלט, אשן א', זג ח', נפץ, סרבל.
— :	ער.
ע"ז .	חס, קרט ב', אביי, לקט, רם ב', מסמס, רר ע"ש, קד א', זרף ב', שליה.
— :	צק ב', דם.
ע"ה .	קבר ד'.
ע"ט.	צנף, גנב, דייספק.
פ' .	רשאי, עז א' ע"ש, באלה, תרבלא.
פ"א.	תר ה', אזדא.
— :	נחר א', גרם ה'.
פ"ב :	חט ה', תר ה'.
פ"ג :	כוי, בל א', גרד א'.
פ"ד .	לפס, שפת ב', אב א'.
— :	עשתרות, חרש א', פשר א', צב, צייץ, כתן, חוור, טב א', אמר ו'.
פ"ה .	גרם ה', נחר א', בא, שב ג'.
— :	יניבא (יניכא), אנבא, בביתא.
פ"ו .	ער ג', טפח ד'.
פ"ח .	דק א', חל ב', הרס א', גף ב', גס א'.
— :	ברך ד', כחל א' ע"ש, זרניך.
פ"ט.	ארפכס, לא א', בלם א', אלם א', שלל א'.
צ' .	עכל ב'.
— :	חלץ א', תפוח, גוזמא, כלנס, רב.
צ"א.	טפל ב', ש' א'.
— :	זרח, דיוקן, קבייסטס.
צ"ב .	קנוקנות, תם ג', אתכליא, תת.
— :	מקולין, חט ו', גם א', שפי א', פקל' מרט ב'.
צ"ג .	חוור, מתן ג', פרק א', נהר, אקליבוסתא, קליבוסת, רש ב', דק א', עקץ א', חט ג', כפל, קרם א', מקר א', גם א'.
— :	חשל א', שרייק, אמץ, מזרק א', שב ו', צמת, רש ב', דץ א', בר ד', קלה, פרע.
צ"ד .	אנפק, קשקש.
— :	כרז א'.
צ"ה .	סף א'.
— :	חל י"א, סל, פרוותא, אדק ג', מעבר חרז א', כרכש, קבר ג'.
צ"ו .	בר פיילי, גם א'.
צ"ז .	פע ב', מן ד'.
— :	מלח א' ע"ש, כבש ב', כחל ב' ע"ש.
צ"ח.	דקל א', בשל.
צ"ט.	תבל.
ק"א:	שמד, תם ג'.
ק"ב :	קלניתא.
ק"ג :	גרם א', חנך, מפת.
ק"ד :	אפיקורין.
ק"ה .	אקושא, הלך, סר ב', פתכא ע"ש, צנר ג', בדק, קנס, סנטר ב', פע ב', זהם.
— :	סלה, קרט ב', צרדה, נקד ב', סר ה', נבל, יבל, הפיא, רתח ע"ש, ברסם, שלף ב', שפך, שקל, דר ג', צב ע"ש.
ק"ו .	בת ברתא, ספר ג', פרק א'.
— :	עד ה', טען א'.

חולין — ערכין

דף	עמוד	ערך
ק"ז	.	פקתא ע"ש, ארת, קפד ב', כוז, כפש.
—	:	בל, גבל א', בלם א', אמץ ע"ש, שבתא, סף א'.
ק"ח	.	אזור.
—	:	נער ב'.
ק"ט	.	כחל ב'.
—	:	שבטא, גרתא, זויק.
ק"י	.	אביי, טר ב', קדח, חלף ג', קף י' ע"ש, קפאי.
קי"א	.	קף י"ב, גם ד', טח א', מלתא א', שרג, סרך ב'.
—	:	בי דוגי, שכן, קף ד' ע"ש, מלח א' ע"ש, כבש ב', פנך א', קפל, שף י"ד.
קי"ב	.	כמך, מלח א' ע"ש, פל ג', תבל, המר א', תמר ג', גלל.
—	:	שף ה'.
קי"ג	.	מלח א' ע"ש, כבש ב', חל י"א, גלל, כרכש ב', הדר ג', כן, פטר ב', מפרקת, עיי"ע אמץ וגי' הרי"ף והרא"ש, גד.
קי"ד	.	אח ב'.
קט"ו	.	קדש ד'.
קט"ז	.	טווס.
—	:	פרש ד'.
קי"ז	.	רם.
—	:	רטב א', חל, קף ג' ע"ש, פרמא ב', אלל, מדרקא (מרדקא), טלף.
קי"ח	.	יד ב'.
—	:	פיטמא, נץ א'.
קי"ט	.	קלח א'.
—	:	קלח א', שדה, חל י"ב, מלען.
קכ"א	.	חרטום.
קכ"ב	.	חטר, בית בשת, בשת, שטח א'.
—	:	רב א', גשתא, טל ב', גבל א'.
קכ"ג	.	לגיון, קרקפל, שטח א', רגל ב'.
—	:	חלם, מדרס, קצע ב', פל, גר ג', טפל א'.
קכ"ד	.	צלק, גסטר א', מעפרת, משבזג, צב ב', סב ד', סט א', תרט ב'.
—	:	רד א', ערב ג', סמך, קלית.
קכ"ה	.	שף ב', דקל ג', קשקש ב' ע"ש.
—	:	סרג ב'.
קכ"ו	.	שקף, שלי א'.
—	:	תרווד, גלל א', דפק, רקם.
קכ"ז	.	בן הנפל, סלמנדרא, ביברי, דל ג'.

דף	עמוד	ערך
קכ"ז	:	אר ג', פרס א'.
קכ"ח	.	חלב ב'.
—	:	נב ד'.
קכ"ט	.	עץ, כף, פל.
—	:	ער ג'.
קל"א	.	אנפרות, שרש.
—	:	פאר א', עזרה.
קל"ב	.	טן ה', רשם.
—	:	מסחתא, דד א'.
קל"ג	.	אנס, עדן ב', צרב ב', אביי, עגל י', נזף, שן ג'.
—	:	כסף, פע א', עשר אחר ע' עסק, קדש א'.
קל"ד	.	גזל, חר א', לקט, בן ערל ע"ש.
—	:	קם ב', זרוע, פרק א', סבך ב', פקא, המר ב'.
קל"ה	.	פרס א', צוי, טחף.
קל"ו	:	אשן א', תלת, זכר ב'.
קל"ז	.	מלבן, כרע, שלש.
—	:	לשון א', אב א', אביי, זק א'.
קל"ח	.	פקה ה', כף א', כפה, צף ח', קלח א'.
—	:	יון א', רדס, קרא.
קל"ט	.	גז ב'.
—	:	טפיח, קר ט"ו, טל ח'.
ק"מ	.	כשר א', תקל.
—	:	תסיל ע"ש, מזר.
קמ"א	.	קם ב', לא א', נתק א'.
—	:	תמא א', פרסק, טרף ב'.

ערכין

דף	עמוד	ערך
ב'	.	ערך.
—	:	קטן א'.
ג'	.	קטן א'.
—	:	דר ב', כפה.
ז'	.	פאה א', ב'.
ח'	:	כבש ד' ע"ש, נשא ע"ש.
ט'	.	תרה.
י'	.	נר א', חל ה' ע"ש, אבוב, מכתש, הרדולוס, טבלא א', מגרף, גמד.
י"ב	.	גל ז'.
י"ג	.	צלצל א'.
—	:	נבל א' ע"ש, תבל, צער, נו.
י"ד	.	חלת א', סווטטי, חרב א', סדן א'.
—	:	טרש ב', שפל, מכס ב', כאור.

דף עמוד ערך

ט"ו : לשון א׳, לא א׳.
ט"ז . ברך א׳, סמך ע"ש (בבד) [צ"ל בגד], חש א׳.
— : פט ג׳, קסם א׳, כח ג׳ חר ו׳, אכסניא.
י"ח . קל א׳.
י"ט . מרפק, פרק א׳, כפר ח׳, שמכי.
— : קדש א׳, קב א׳, אסתוורא.
כ׳ . כבד ג׳.
כ"א . סדר.
— : סר, על א׳ ע"ש.
כ"ב . קלף, ער ג׳, צר ב׳, תם ג׳.
כ"ג . קנוניא, רשע.
— : סדר, מעצד, אכר.
כ"ד . קל א׳, גרע ע"ש.
כ"ה . פונדיון, גרע, נגאן ע"ש, שדה, גרע.
— : יעידה, עבד א׳, רטש.
כ"ז : על א׳.
כ"ח . דסטורין.
— : חרם ד׳, על א׳, טב א׳.
כ"ט . נר ג׳.
ל׳ . חר א׳, כסף ג׳.
— : אביי, בן עזאי, אבק א׳ ע"ש, דח ב׳.
ל"א : שחן א׳, חלש.
ל"ב . חלס, מצולה, קצר ה׳, חקרה, גש, ירפת, שר ג׳, איגר.
— : קדש א׳.
ל"ג : טר.

תמורה

ב׳ . ספג, חבר א׳.
ג׳ . לא א׳.
— : לא א׳.
ד׳ . מל י"ב.
— : לא א׳, הרמן א׳.
ו׳ . מרה.
— : אבק א׳.
ח׳ . אר ג׳, ער ג׳, סאב ב׳.
ט׳ . בצין, טב א׳.
י"ב . דמע, קף ד׳ ע"ש, פתק.
— : רב א׳.
י"ד . מנח.
— : עת.
ט"ו : אשכול, לסטים.

דף עמוד ערך

ט"ז . עכסה, ברך א׳, יפנה, קנז, עתניאל, יעבץ, ברסיסי [צ"ל בנסיסי] ע"ש, רש ג׳.
י"ח . מרג ע"ש.
כ"א . אטלס, אטימס.
כ"ב . סאב ב׳.
כ"ג : תקל א׳, כפר.
כ"ד . רגל ב׳, טף ה׳.
כ"ח . מקצה ב׳, עבד א׳.
— : צף, בית גליא, כר י׳, עין.
כ"ט . אתנן.
ל׳ . מחיר, אתנן.
— : רקע ד׳.
ל"א . פד א׳.
ל"ב . על א׳ ע"ש.
ל"ג : אשם, חט, ספק ב׳.
ל"ד . צפור ב׳.

כריתות

ב׳ . אוב, פטם א׳, חלב, חט, אח ב׳, גדף.
— : מסר ב׳.
ג׳ . אנדרטא, אהב.
— : כן א׳, ידעוני, קש א׳, עקם א׳, אוב, חבר ג׳.
ד׳ : תמחוי, דם ג׳.
ה׳ . בד ב׳, קפח א׳.
— : כי א׳, הבר ב׳.
ו׳ . קר ו׳, דו א׳, קקל, גלדן, כף, צרי, צפורן א׳, לבן ה׳, מר ג׳, קצע, שבל ב׳, כרכום, קשט א׳, קלפה, ברית ב׳, קפרס, עשן א׳, כפת א׳, נטף א׳, אפרסמון.
— : בזר, פג א׳, שחלת, קטר ב׳, חלבנה, אגד.
ז׳ : סנדל, שפיר, חט, גנן ב׳, דפן א׳.
ח׳ . דגר, מעון, רבע א׳.
י׳ : על א׳, בט א׳, דל ד׳, פרט ג׳, ער ג׳, בקר.
י"א : אמר ו׳.
י"ב . לאיי.
י"ג . גויה א׳, פרס א׳, תקב.
— : טב א׳, דם ב׳, הלך, תלמוד, משנה, צפרדע.
י"ד : אסר ב׳.
ט"ו . רשע, דל ג׳, תהב, מחק.
— : תמחוי, צרף ד׳.
י"ז : אשם, אותיאוס.
י"ח : תר ע"ש.

כריתות – מעילה – קינים – תמיד – מידות

דף עמוד ערך

י״ט . עסק ב׳.
כ׳ : מלאכה, נחר א׳, קז.
כ״א : גרד א׳.
כ״ב . שרף א׳ ע״ש, אשם.
— : קבע א׳, פטרוזא, אשם.
כ״ג . מר ב׳.
— : חט.
כ״ד . נקף א׳, הרג, בר ב׳.
כ״ה . כשר א׳, אשם, דע, חט, ספק ב׳.
כ״ז : פד א׳ ע״ש.
כ״ח . קן ג׳.
— : מטרפס.

מעילה

ב׳ . מעל א׳.
ז׳ : מר ב׳, לחם ב׳.
ט׳ . טבל ב׳, חסר, תך א׳, זבח, מר ב׳, תפוח.
י׳ : קרב ב׳.
י״א . קל א׳, שת.
— : קלט, מזבח.
י״ב : פרש ד׳, ער ג׳.
י״ג . קלעילון.
י״ד . גזבר ע״ש, שף ב׳, נב ג׳.
— : זג ו׳.
ט״ז . מת ב׳ ע״ש, ער ג׳.
— : דבק.
י״ז . דם ג׳, קטפרס, גם ה׳, קמי.
— : בן תמליון, אזדא, גז ב׳, גויה א׳, פרס א׳, כתבת, בקתי.
י״ח . מפוץ, טל ב׳, פגם, קטל, מל.
כ׳ . בלן א׳, ער ג׳, רהט א׳.
— : אביי, נחמני, סבר ד׳.
כ״א . גלסקס, דלוסקום, זע.
— : כן ג׳.

מסכת קינים

כ״ד : פרד ג׳, חי, שק, חל ה׳, נבל א׳ ע״ש.

מסכת תמיד

כ״ה : אבטינס, רב ב׳, עזרה, שעיר בע׳ סמך, גבר, פס ב׳.

דף עמוד ערך

כ״ו : דו א׳.
כ״ז . פרבר, אמרכל, גנדר.
— : נחר ג׳, שעיר (בע׳ סמך), עמד א׳, הדרקון, ירק, חשך, קדם א׳, רחק, אסתנס.
כ״ח . צבע ב׳, פשפש ג׳, עזרה, מכנה, אכל ב׳, רצף, צבר ע״ש, מזבח.
— : רבך, גרף א׳, סנק, תפוח, גזר ב׳, עץ, בר ז׳, מרביות, חז ב׳, אליתה.
כ״ט . אמד, גזת, גוזמא, הכאי, רב ד׳.
— : מייש.
ל׳ . שרטון, מזבח, עקץ א׳, גרה, ברק ב׳, לשכת, כס ד׳, טן, כוז, שחי, כוון, נגר א׳, גרף א׳, צלצל א׳, גביני כרוז, בר ז׳, הר א׳, מכבר, אנקל, רבע ד׳.
— : כפת ב׳, עקד א׳, ערקב, כרע א׳, מרק א׳, פדר, קרב א׳, דח א׳, אצבע, שזר ב׳, חרטום, בזך.
ל״ב . חי, אפריקא ע״ש, הכר ב׳.
— : טר ב׳, גלגל ה׳, חזן ע״ש, תרקב, ממוטלת, חת א׳, פסכתר, פסקטר, גרף א׳, עמד א׳.
ל״ג . מזבח, נר א׳, רד א׳, אישי.
— : כתב, כן ד׳, שא, סגן, בן ארזא.

מסכת מידות

ל״ד . בית כפורת, חבט א׳, קפנוס, טדי, ששן, דלק, נצוץ, קטן ה׳ ע״ש, טרקלין, פשפש, גד י״א, בלש, רבד ב׳, פרח ג׳, שש א׳, בירה.
— : הר א׳.
ל״ה . סרג, שלח, שקף, צהב א׳, הר א׳, קטר ג׳, חלק א׳, גזוזטר, כססטר, טרטות ע״ש, תרט א׳, עזרה, דכן.
— : גס ג׳, חט, סקר א׳ ע״ש.
ל״ו . רבובה ב׳, פגם, כף א׳, טבעת, ננס, רבע, אנקל, רבד, אמלתרא, מל י״ג, בעט, שרשר, עטר א׳.
— : אסטרופומטא, אצרבמיטא.
ל״ז . רבד, יציע ע״ש, כלנס ב׳, בלולין, אוטם, דלפה, כל ב׳, טרקסין, תא א׳, חלף א׳.
— : בר ז׳, גלגל ד׳, גזת.

מסכת נדה

דף עמוד ערך

ב׳ . די, פקה, יד א׳, וסת, עד א׳, פרוש.
— : גס ב׳.
ג׳ . דבר א׳, כווץ.
— : שלי א׳, אגן א׳ ע״ש, שרק ב׳.
ד׳ . מהה א׳, מדף.
— : פרז.
ה׳ . מהם א׳.
ו׳ . דררא.
— : חבר א׳, גף ב׳, גלגל ג׳, חל א׳.
ז׳ . טבל ב׳, כפש, אנחותא, נחותה, תלמוד, ען, אן א׳, הלך, אגן א׳.
ח׳ . אב א׳, ורד, כפר ד׳, לטס, קטף א׳.
— : גז י״א, סרף ע״ש, ער ג׳, שלש, רשש א׳, צנם א׳.
ט׳ : כדיי.
י׳ . שרף ג׳.
י״א . קפץ.
— : עכר א׳.
י״ב . נקף א׳ ע״ש, עדן ב׳.
— : סדן ה׳, עד א׳.
י״ג . יד ב׳, ער ג׳, אמתו [אחר ע׳ אם], שן ג׳, בלש, עטר א׳, גוף, רוה, עטף, טבור.
— : טרף א׳ ע״ש, פלניא, (פלמניא) [צ״ל פלמניא], שנץ.
י״ד . כף י׳, טרטן, פרקד א׳, בית, אוותיאוס, ותם, אחר ב׳, ככד ב׳, פן ג׳, כתם, מאכולת, רצף.
ט״ו . אב א׳, שחט.
— : גז ט׳, מגור, ברדלס, פרדלס.
ט״ז . ארח.
— : רק א׳, בעל, שמש א׳, ליל, שר.
י״ז . גז ח׳, כל ב׳, נגסטר, שלש, ותק, ראתן, מלבז ע״ש, מל, פקל ב׳, שחק.
— : חדר, פרוזדור, פרוסדור, מקר ב׳, לול ב׳, זקר.
י״ט . ירק, חרת א׳, דהא, קרן א׳, בר ב׳, מצף, צף ב׳, מזג, פכה, פל ב׳, קרט ב׳, סייבא, סיינא, אליירין א׳, פתק ב׳, בהק, כה ג׳, קה ב׳.
כ׳ . קלר א׳, קרן ב׳.
— : אלעזר, סרק ב׳, תוון, פכה, ועיי״ע חרת א׳.

דף עמוד ערך

כ״א . יבחוש, קבר א׳.
— : שפפרת, פל ב׳.
כ״ב . חתם.
— : שב ג׳, פן א׳, למד א׳.
כ״ג . אכם, צר ו׳, קדיא, גחך.
— : אן, דו, גבן ב׳, גב י״א, ושט א׳.
כ״ד . אפקותא, מסמס, טח א׳, שדרה, שסע, גבן, — : לילית, שפיר, גנן ב׳, רקם, סנדל, שליה, סב ה׳, אב א׳.
כ״ה . פשתיבנא, זג ח׳, רשון, טף ג׳.
— : צח, זהר א׳, רצם, סטר א׳.
כ״ו . שחף א׳, שלחף, שרק ב׳, שליח, חמש.
— : טפח א׳.
כ״ז . פרד.
— : גלגל, גנגיליון, חר ב׳ ע״ש, שלד.
כ״ח . פדרא, סרם א׳.
ל׳ . טבל א׳.
— : סם א׳, פנקס, סטר א׳.
ל״א . שקע, פץ א׳, זר ב׳, חמר א׳.
— : זכר ב׳, נקבה, בן פניו, תחת, דרס ג׳, לבן א׳, כל א׳, מעט.
ל״ב : איש, לבן א׳.
ל״ג : תווך, צרב ב׳.
ל״ה : זב א׳, דהא ע״ש.
ל״ו . אביי, סכרא ע״ש.
— : שף ג׳, אנדרוגינס, תלמוד, צנע, גר י׳, אסיתא ע״ש בכן.
ל״ז . צבת ב׳.
— : ספר ג׳ ע״ש, תגב.
ל״ח . שפר.
— : הר ב׳, חב ב׳, חרד.
ל״ט : קן ג׳, כבש ד׳.
מ׳ . דפן א׳, אם ה׳.
מ״א . מקצה ב׳.
— : דוה.
מ״ב . תה, כרכש א׳.
— : צייץ.
מ״ג . קמט, סט א׳.
— : חתם.
מ״ד : פחת, אצבע.
מ״ה : בדק א׳, קלע ב׳, תך ב׳.
מ״ז . פג ד׳, בחל, צמל, קמט, פטם ב׳, עקץ א׳ ע״ש, קש ח׳, כסף א׳, פצל, עטר א׳.

נדה – מסכת כלים

דף עמוד	ערך
מ"ז :	מעך, גב ג', חצר ב', צר י', אילונית, עת ע"ש.
מ"ח .	סמן.
— :	כרף, שדר ג' ע"ש, פקרס, נסס, אתן.
מ"ט .	מדרס, דרס ג', גסטר א'.
— :	רמץ א'.
נ' .	כמהין, מלבן.
— :	תרנגול, גרתא.
נ"א .	סאה, קרנית.
— :	קשט א', כשת, חמס, ראש, תייה, חלתית, חלת, חריע, כמך, שכת, כער, דנדנה, קשקש, טלף.
נ"ב .	זקן, נם ב', שפוד.
— :	גב ג', כרם א', קשר א', כלכל א', קרץ ב', זג ד', זך א'.
נ"ג .	בין השמשות.
— :	שטף ב'.
נ"ד .	ספר ג', נע א', שכב ב'.
נ"ה .	אבן מסמא, נרם א', שטח א', צלקת ע"ש.
— :	זהר, תשע, לח א'.
נ"ו .	דם ג', זבזגי א', שלד.
— :	סטר ב', מרט א', רקם א', טע, פרע.
נ"ז :	תרף ב', פליוס, חבק, שר ד', שר ג',
נ"ח .	רומא.
— :	גלע, עד א', פשפש ב'.
נ"ט :	צרך, זנק, אסטווה, אצטוה.
ס' .	תל א'.
— :	מטליות, זקן.
ס"א .	גל ה', צפא, שלף ב', סדן, עכד ב', לשון א', פלט ב'.
— :	חפש ג', אביי, נז, שע א', ארום ע"ש, גרס, נתר, ברית, זתא, קמליא, אשלג ע"ש, דהא, לעס א', חלק ג', כסכס, נע ב', אנטיפטר, שלוף דוץ, שלגא, ספן ד', כבר ע"ש.
ס"ב :	תכס, אב א'.
ס"ג .	משנה, עבר ד', פהק ע"ש, עטש, פי כריסה, שפל, שפע א' ע"ש, צמר.
— :	גס ג'.
ס"ד :	דרקט ע"ש, חי ב', נחר ב'.
ס"ה .	און ע"ש, דף, לולב, עדש ב', טלפח.
— :	נצר א', בין, חרף ב', כרב ב', בעל.
ס"ו .	בגר, אצבע, פץ א', דם א', ער ג', חמד ב'.
ס"ו :	חף ה', אהל א', עפר א', קטף ג', סל ב'.
ס"ז :	אדוותא, כף ב', מפוץ, רבב, רבד, אביי, לפלוף, עדר א', אביי, אבולאי.
ס"ח .	דד, טשטק.
— :	תלמוד, הלך.
ס"ט .	גלחי, אית.
— :	מק א', אבן מסמא.
ע' :	חכס.
ע"א .	צמת, תכס.
— :	שת ד' ע"ש, ער ב', קץ ו', קף ב', שכב ב', גרגר, תרבות.

סדר טהרות (עיי"ע אב א'). **מסכת כלים**

פרק משנה	ערך
פ"א, מ"א עד סוף הפ' :	אב א', דרס ג', טמא, ספר ג', אויר, חסף, אבן מסמא, רכב, חסר, טבל ב', שכב ב', סגר א', ארך ב', ערב א', עשר (אחר ע' עסק), מעל, הר א', חיל, כפר ו', עזרה.
פ"ב, מ"א-מ"ב :	פשט, גב ט', דק א', קרקר ג', סמך, לד, לחם, חצב ב', פך א', חבית.
— , מ"ג :	מחנה, אבוב, קל ג', סלן ע"ש, כבכב, טפי, שט א', דפן א', אחר ג'.
— , מ"ד-מ"ו :	פנס, גף ב', נייר ב', חד ב', רנק א', גצר, טטרס, פרט ד'.
— , מ"ז-מ"ח :	בית תבל ע"ש, קלמר, לזבז, לפד, בית שקע, צרצור א'.
פ"ג, מ"ב :	טפי.
— , מ"ד-מ"ח :	רע ד', גלל ג', טפל א', בר ה', חרק א', יבל, פדס, חמר ד', קמקום, צרב א'.
פ"ד, מ"א-מ"ד :	חר ב', גסטר א', גצר, קתדרה, קרף, קסם, צדון, סף ג', צרף ג',
פ"ה, מ"ב-מ"ז :	טרף א', כפח א', עטר א', טרת, בית פך, תנור, כפר א', סף ב', שלק, דות, גרג', טפל א', סע א',
— , מ"ט-מ"י :	למד ב', טרתא, חלי א', חכן א', עכן, יורה, ככא א', בן דן ב', מרח.

מסכת כלים

פרק	משנה	ערך
פ"ו .	מ"א-מ"ב :	פטפוט, כפה א', כר ב'.
פ"ז .	מ"א-מ"ג :	קלת, דכן, הצר.
פ"ח .	מ"ג :	סרד א', גף, נחשת א', טפח ב'.
— .	מ"ו-מ"ז :	בית שאור, קרץ ג', עין.
— .	מ"ט-מי"א :	כר ג', כבשן א', אסטגיות, פנדיון, גרף א'.
פ"ט .	מ"ב :	מניק.
— .	מ"ד-מ"ח :	ספג, לפת, חרש, גפת, כש ג', צנר א', מלמד, דרבן, לבן ד', מרדע, מצה ג'.
פ"י .	מ"א-מ"ו :	גלל ג', נתר, גפס, חרס א', חל י"ב, בית אצבע, פקע ה', קבת ע"ש, סן ע"ש, שגם ע"ש.
— .	מ"ח :	כנס.
פי"א .	מ"ב-מ"ג :	פתא, צר ה', עשת, חר ב', סב ג', טס א', כן א', אגן א', הגן ב', שחל, גרד א', קץ ו', גרט.
— .	מ"ד-מ"ה :	חלם א', פן, פרן ב', קלסטרא, עקרב א'.
— .	מ"ו :	פקא, אימא, סמפון, כנף א'.
— .	מ"ז :	קרן א', צף ט', קב א', קן ב', פרח א', בסס א'.
— .	מ"ח :	קסר, לחי, כדון ב' ע"ש, נקן, מגפיים, קטל, חלי ה', צנר א'.
פי"ב .	מ"א :	טבעת, קר י"ג, קלר, סטן, חלזון ב', קן ב', סרק ב', אונקיות, אנקל, נקלט, אקן ע"ש, יתיכים, פרכין, עקרב ב'.
— .	מ"ד-מ"ו :	גרע, אבן שעות ע"ש, מסמר, ארן א', טן, תל א', גלם א'.
— .	מ"ח :	אלר, מטוטלת, עכר ב', כדם ב', כן ב', פירשע, גרפית.
פי"ג .	מ"א :	סיף, פגיון, מגל א', שחר א', ב', זג ד', ספר א'.
— .	מ"ב :	קלגרפון, כף א', מכחל, מכתב, מחק, זמלסטר, יתיכים, כורדק, מזלג, שן א'.
— .	מ"ג-מ"ד :	חרחר א', קף י"ג, עשף, בקע, מגרף, גרף א', אזמל, פסל א', קדח א', חסם, רקן, רנק ב'.
— .	מ"ה :	חרה, עקץ א', מתה, סק ב', הלד, צנר א'.
— .	מ"ו :	חף א', אלמוג, טס א'.

פרק	משנה	ערך
פי"ג .	מ"ז-מ"ח :	כדום ע"ש, אשקלון, אנקל, מעדר, מסרק, מלקט א', מתה.
פי"ד .	מ"א :	לבס ע"ש, חטפא, לטש.
— .	מ"ב :	חזינא, מניק, חבל א', חכר א'.
— .	מ"ג :	קנטר א', דרק א', יתד, שלשל, חמר א'.
— .	מ"ד :	קטרב, כנף א', סמך, מחגר, תמחוי, ענבל.
— .	מ"ה-מ"ו :	שפפרת ע"ש, אבר א', סב ג', טס א' ע"ש, סנדל, שעם ע"ש, שף ב', שחז, מראה א'.
— .	מ"ח :	מפתח, ארכובה, גם ג', חף א', סנן ע"ש, ארפכס.
פט"ו .	מ"א :	פשט, בר ז', דרדור, קסט, ערב ו'.
— .	מ"ב :	ארב א', ארך ג' ע"ש, סרק ו', כרכום, דף, סרד א', גף ב', קרץ ג' ע"ש, מערוך ע"ש.
— .	מ"ג-מ"ד :	ים כ', גדל, תל א', ככר א' ע"ש, מקל, בלש.
— .	מ"ה-מ"ו :	רחת, כנס ע"ש, נבל א', ספר ב', מרכוף ע"ש, בטן ב', נקטמון, ארום ע"ש, אילת אחרון ע"ש.
פט"ז .	מ"א-מ"ב :	קד ג', ערם א' ע"ש, שף ב', סרג ב', חסם, קנב, בית לגין.
— .	מ"ג-מ"ד :	קנון, קלת א', סג ג', דר ו', צפר א', ערק א', קהת, צץ ג'.
— .	מ"ה-מ"ו :	פטיליא, חסן, סגניות, חתל, קסיה, קשוות.
— .	מ"ז :	מלקט, חסם, מדף, מנפא, קפס א', קמטר, ספט, מכבש, קמר ב', אנלגין, בית נגר, תק א' ע"ש, אמס, מרכוף, רבע, אילת אחרון, גנגן, סמך, טפס ד'.
— .	מ"ח :	ספר א', תרנתק, סקורטיא, בית חץ, פגש א', סמפון, חף ב', אלה א'.
פי"ז .	מ"א-מ"ה :	בעל, גב ו', פקע ה', פפייר, גף, גם א', באדן, חצר א'.
— .	מ"ה-מ"ט :	אגר ב', מרדע, בנני ע"ש, שתי א'.

מסכת כלים

פרק	משנה	ערך
פי"ז.	מי"א-מי"ב:	ככר, פונדיון, תרווד, גרס, קלקי, כתבת, גלען ע"ש, פקא, אגרוף ע"ש, בן בטיה, אטלקי, סלע.
— .	מי"ד-מט"ז:	עז ב', בץ ב', שכב ב', אלון, קן ב', מחק, אסל, מקל.
— .	מי"ז:	תחת, משחז, פנקס, פקועות, חלף ב', ככי א'.
פי"ח.	מ"א-מ"ד:	לזבז, מכנה ע"ש, קמר ב', רא, נקלט, חמר א', חף ב', מלבן.
— .	מ"ה-מ"ט:	מדרס, קצר ד', כרע א', לכסן, שן א', תפל ג', קץ י"ב, חבל ג', אבר ב'.
פי"ט.	מ"א:	סרג ב' ע"ש.
— .	מ"ג:	מזרן, חבק.
— .	מ"ז-מ"י:	מנור, תרמל ע"ש, חמת, מדרס, משפל.
פ"כ.	מ"א-מ"ג:	מרצף, מדרס, קלסטר א', כרתית, רבצל, מזר ג', חמת, ערב ו', קדם ב', נצר א', חסם, דיוסטר, כלנס ע"ש.
— .	מ"ה-מ"ז:	כפת, מדרס, בלן ג', תבר ב', כי א' ע"ש, מעדן, מדן.
פכ"א.	מ"א:	כבד ב' ע"ש, נר, קרס א', ער י', נפש א', מסך א', עמה, אימא, ארנס ע"ש, אשויא, פקא.
— .	מ"ב:	עין, עב ג', חרב ב', ברך ב' ע"ש, יצול, ער ה', לחי.
— .	מ"ג:	יד ב', משח ג', אם ד' ע"ש, סנף, מכבש, קשט ב', מלבן, אשת.
פכ"ב.	מ"א-מ"ד:	דלפק, שש א', חתך, חשב א', שרפרף, חף א'.
— .	מ"ז-מ"ח:	חף א' ע"ש, דף ע"ש, סתת, מדרס.
— .	מ"ט:	כפת, סרק ו', כרכום, חק ג' ע"ש, סלב, סרג ב'.
— .	מ"י:	אסלא, מדרס, טרסקל, נסר, שגם, קנקל א'.
פכ"ג.	מ"א-מ"ב:	כדור, אמם, תפר ע"ש, זרז, מדי א', עכט, טפיט, אברזין, קמפון, קנפון, נקה.
פכ"ג.	מ"ג-מ"ד:	רכב, תפית ע"ש, מדרס, משכר, כרם א'.
— .	מ"ה:	חרם ב', זט, רשת, מכמר, מדף פלצור, סכר, אקן ע"ש, רטב.
פכ"ד.	מ"א-מ"ב:	תרס, מדרס, קנפון, דיץ ב', עגל ט', דרס ג', קתדרה.
— .	מ"ג-מ"ה:	ערב ו', מדרס, קבל א', תרכוס, בסס א', פנקס, אפיפורין ע"ש, חלק א', זג, סרג ג'.
— .	מ"ט-מי"ג:	משפל, מדרס, פחלוץ, חמת, תרמל, שטח א', כרך א', ויל, צר ג'.
— .	מי"ד-מי"ז:	מטפחת ע"ש, מדרס, כרך א' ע"ש, פרקלן, סבכה, מהה א', בר ה'.
פכ"ה.	מ"א-מ"ב:	אחר ג', תבר, דלפק, מרדע, הרחר א'.
— .	מ"ג-מ"ה:	זמלסטר, יתיכים, כורדק, רבע א', שלחת, גב ט'.
— .	מ"ט:	צבע, רתך.
פכ"ו.	מ"א-מ"ג:	עמק ע"ש, שנץ, קפיפה, לדיק, טל ב' ע"ש, צר ב', כף א', זן א', ברך, שרוול, פרקלמן, בית אצבע, קץ א', אג.
— .	מ"ד:	מדרס, עקב ב', חטם ע"ש, סליים, אמם, צארי, צר א'.
— .	מ"ה-מ"ז:	מדרס, שטח א' ע"ש, סקורטיא, קטבל, ער י"א, כתן, עב ב', חף ב', אברזין.
פכ"ז.	מ"א-מ"ב:	חמש, תך ב', מדרס.
— .	מ"ד-מי"ב:	קצע ב', כפל, אמפליא, (פלמניא) [צ"ל פמלניא] טל ב', מדרס, בר ה', מהה א', ארגמן, זהר א'.
פכ"ח.	מ"א-מ"ג:	כדור, פק א', נער א', קנח א', אספלנית, מלגמה.
— .	מ"ה-מ"ח:	כפה, מדרס, שטח א' ע"ש, חמת, תרמל, טל ב', טל ד', גם ג', עב ב'.
— .	מ"ט-מ"י:	כסת א', מדרס, חלוק, חרם ב', זט, קרקר, סבכה.

פרק	משנה	ערך
פכ"ט	מ"א	נם ג', טרטן א', פליוס, אפיקריסין ע"ש, סגוס, קטף, רד ב' ע"ש, גמד ב' ע"ש, קלקי, פנדה, מעפרת, פרגוד ב' ע"ש.
—	מ"ב-מ"ח	סוורק, קלבקר, חט ג', משקלת, פרגל א', מקב, צמר ב', מקר ג', לגיון, יד ב', בדד א', פטיש, בקע ג', סתת, חרחר א' ע"ש, מגרף.
פ"ל	מ"א	אסקטלא, שלי א', קרטס, שף ב'.
—	מ"ב עד סה"פ	אספקלריא, ספקלר, תרווד, בעץ ע"ש, סרח, לגין, ארפכס.

מסכת אהלות

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ו	גד י"ב, גסס ב', פרכס ב', לטאה.
—	מ"ח עד סה"פ	מאה ב', פס ט', קרסל א', קטלת, מרפק, חלי ב', בשר.
פ"ב	מ"א-מ"ד	נצל א' ע"ש, רב א', תבס, אפר א' ע"ש, גלגל ז', קדה א', גלל א'.
—	מ"ז	רבע א'.
פ"ג	מ"ג	קטפרס א', אשבורן, שן א', גרם א'.
—	מ"ז עד סה"פ	קמר א', מלח א', מרבג, רבג, סוור, שקף א'.
פ"ד	מ"א	מגדל א'.
פ"ה	מ"א	קמר א'.
—	מ"ו-מ"ז	סרד א', כפש.
פ"ו	מ"א-מ"ב	גרווד א', קנקן א'.
—	מ"ה	קלף א', אוטם.
—	מ"ז	פרדסקן.
פ"ז	מ"ב	שפע, רד א'.
—	מ"ד-מ"ו	גף, פקא, שפיר, דח ב'.
פ"ח	מ"א-מ"ג	בר ז', סקורטיא, קטבל, מחצלת, אדר, מכן, לבן ד', ארום א', קסוס, ירקת, גזוזטר, שבך, גחה, שן, סך ד', פרע.
—	מ"ד-מ"ה	מסך א', משפל, סרג ב', כף, גלד ב', גף א', כבש ד'.
פ"ט	מ"ג עד סה"פ	חל י"ב, אפיק, קמטר, ספט, קלוסקוס, קרקר.
פ"י	מ"א	ארב ע"ש.
—	מ"ז	אסכופה.
פי"א	מ"ג	סגוס, קטף, כפת, קפל א'.
—	מ"ז-מ"ט	שקף, שלי א', דות, כפש.
פי"ב	מ"ב-מ"ד	סרד א', בטח, הבטח, סנדל.
—	מ"ז	דפן א'.
פי"ג	מ"א	אר א', קדח א' ע"ש, סרג ב', רף ב'.
—	מ"ג-מ"ד	גף ב', מרק א', אספתי, זן ב'.
—	מ"ו	ככי א'.
פי"ד	מ"א	זיז א', גבלית, עטר א', פתח.
פט"ו	מ"א	סגוס, קטף, כפת ע"ש, קפל א'.
—	מ"ה	חץ א'.
—	מ"ז עד פט"ז, סמ"ד	עב ב', אקפח, קפח א', אכר א', תל ב', תבס, בתול א', פקה.
פי"ז	מ"א-מ"ג	בית פרס, ברך ב', טח ע"ש, מענה, מלטמיא א', טמיא.
—	מ"ה	מרצף.
פי"ח	מ"א-מ"ד	סב ד', בצר ב' ע"ש, כפש, בית פרס, כבר א', עצה א', בן, בדק א', מהה ב'.
—	מ"ה-מ"ח	רצף, עזק א', שנית, משניתא, סריא, תחת.
—	מ"ט עד סה"פ	אסטווא ע"ש, אצטוה, קיסריון, קני, ערב ד', לקטיות, אויר.

מסכת נגעים

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"א-מ"ג	רא א', עז, כבן, פתך, מזג, דהא, עמד א' ע"ש, מחיה, פס ז'.
—	מ"ה עד סה"פ	כו א', בהק, אוס, בצר א'.
פ"ב	מ"א	גרמן ע"ש, כפר ו', אשכרע.
—	מ"ג-מ"ד	קבל ב', עדר א', מסק א', שחי.
פ"ג	מ"ה-מ"ו	צהב א' ע"ש, קרח, גבח.
—	מ"ח	ירק.
פ"ד	מ"ג-מ"ד	קרח, פך, לבן א', קרץ ב' ע"ש, זג ד'.
—	מ"ח עד סה"פ	אוס, כה ג', קה ב'.

מסכת נגעים — פרה — טהרות

פרק	משנה	ערך
פ"ה	מ"ג	פקד.
פ"ו	מ"א	קלקי ע"ש, עדש.
—	מ"ו עד סה"פ	עדש, מבת, גויה, דל ג', קמט, מרד, צרב א'.
פ"ז	מ"א	קמט, צרב א'.
—	מ"ד	תלש, נרווד ב'.
פ"ח	מ"ה-מ"ו	מרד, צרב א', רם ג'.
פ"ט	מ"ב	מרד, צלקת.
פ"י	מ"א	לק א'.
—	מ"ג	צמח ב', בצר א'.
—	מ"ז	שט ו'.
—	מ"ט עד סה"פ	פקא, קרח, גש, גבה ג', שפע ע"ש.
פי"א	מ"ב	קנבס.
—	מ"ה	כה ב'.
—	מ"ז-מ"ח	קטה, פספס ג', שלק, אנין, פסק.
—	מ"ט עד סה"פ	סליל, כבד ד', דף, נפש א' ע"ש, רצף ע"ש, ארגמן, מדרס, ויל, שבים, גלגל ח', גנגיליון, סגוס, קטף, מך ד', תרמל.
פי"ב	מ"א	טרגון, אסקריא, אסדה.
—	מ"ה-מ"ו	פך א', טפי, תפי א', קצע ג'.
פי"ג	מ"א-מ"ג	טח א', ראש, פתין, סרגב' ע"ש.
—	מ"ט	סנדל, גויה א', לפתן, דרס ג'.
פי"ד	מ"א	פייל, אגף ב'.
—	מ"ג-מ"ד	טבל ב', שלש.
—	מ"ו	אזביון, לו.

מסכת פרה

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"א	כרם ב'.
—	מ"ג	פלג א', נקד א', פרכדיגמא.
פ"ב	מ"ב-מ"ג	טלף, גם א' ע"ש, גר ג', ננס, מסר ע"ש, סנדל.
—	מ"ה	כס ה'.
פ"ג	מ"א-מ"ג	אבן ג', בית אבן, קרב ב', קל ז', סבך, רתע, רד ה'.
—	מ"ה-מ"ט	קיף, כף י"א, אוטם, ערב ה', איש, ארן, חז, כפת ב', מגג א', אליתא.
פ"ג	מ"א	שר ו', חבט א' ע"ש, כבר א', מקב, שחר א'.
פ"ד	מ"א-מ"ג	חסר, גת א', גב ו'.
פ"ה	מ"ג-מ"ז	קרויה, שפפרת, אנתרופי, גלל ג', מחץ, בץ ב', סמרטוט.
—	מ"ט	גפס.
פ"ו	מ"א-מ"ג	קדש ג', שפפרת, זלף, טפי, ספג.
—	מ"ה	גב י"ב.
פ"ז	מ"ה	אסל.
—	מ"ז	כן, הדר ג'.
—	מי"ב	קץ א'.
פ"ח	מ"ב-מ"ז	דרס ג'.
—	מ"ח עד סה"פ	זחל א', מח, כזב א', פולמוס ע"ש, קרמיון, פלם, פגה, בץ ג', ירדן, פניים.
פ"ט	מ"א-מ"ב	קומוס, קלנתוס, חפושית א' ע"ש, דרה, כנה.
—	מ"ג-מ"ד	מץ, מלק, גרגר.
פ"י	מ"א	מדרס, מדף.
—	מ"ג	קל ז'.
פי"א	מ"ב	דף ג', רעד א'.
—	מ"ז	לו ג', אזביון, תמר ב'.
—	מ"ט עד סה"פ	קלח א', גבעל, פסג, גרדם ב'.
פי"ב	מ"א	ספק ג'.
—	מ"ה	כנף א'.
—	מ"ח	ענבל, כש ג', פקא, יד ב', קדח א', חרק א'.
—	מ"ט-מ"י	קנתל, מטה, טרבן, קרן א', שלל ב', כס ב', מיחם, אנתרופי.

מסכת טהרות

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"א-מ"ד	בית בלע, חרטום, גויה א' רטב א', אלל.
—	מ"ז-מ"ה	מקרצות, קרץ ג', שך ב'.
פ"ב	מ"א-מ"ג	כבש ב', טבל ב', נער ב', קלח, אכל א', פרם א' ע"ש זר.
פ"ג	מ"א-מ"ה	קרש א', גש א', גרגר ב', תפח א', חלד ב'.
—	מ"ח	טפח ד', נקר א', אלם א'.
פ"ד	מ"ג	נקר א'.

מסכת טהרות — מקואות — מכשירין

פרק	משנה	ערך
פ"ד	מ"ה	שש ב'.
—	מי"א	אב א'.
פ"ה	מ"א	גש א'.
פ"ו	מ"ה עד סה"פ	בקע א', שביל, בית גלגל, גלגל ו', בסלקי, פרן ג', אסטווה, אצטוה.
פ"ז	מ"ה	עם ע"ש, שכב ב', מבל א', כפת ב'.
—	מ"ז	אליירין.
פ"ח	מ"א-מ"ב	עם ע"ש, מדרס, רץ, מדף.
—	מ"ז עד סה"פ	שמעון, טפח ב', צק א', קטפרס א', אשבורן.
פ"ט	מ"א	זע ב'.
—	מ"ג	מחל ב'.
—	מ"ה-מ"ו	כפש, מתן א', גרגר ב'.
—	מ"ח עד סה"פ	אוס ע"ש, פרד א'.
פ"י	מ"א-מ"ב	בד א', מדרס, עם ע"ש, פן א'.
—	מ"ד עד סה"פ	משטח, עבט, חתם ע"ש, צנר, מחץ, עגל ד'.

מסכת מקואות

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"א	גב י"ב.
—	מ"ו עד סה"פ	מץ, אשבורן, מף.
פ"ב	מ"ו	סנק.
—	מ"י	חבית.
פ"ג	מ"א	קרטב, מל י"ב.
—	מ"ג עד סה"פ	צרצור א', צרף ד'.
פ"ד	מ"ג	חט ו', צר א', חל י"ב, נגפס.
פ"ה	מ"א-מ"ג	סף ג' ע"ש, ספסל, נדל.
—	מ"ה עד סה"פ	טף א', זחל א', גל ד', געיץ, פרס ב', חרדלית, גדר.
פ"ו	מ"א	חר א', עקה.
—	מ"ג-מ"ז	שאב, ספג, שדה א', גצר, בר ו', יבחוש.
—	מ"ט עד סה"פ	שתי ע"ש, אביק, אמבטי, טהר א', ברך ה'.
פ"ז	מ"א-מ"ג	כפר ה', גלד, טיט, אבן הברד, כבש ב', מחל ב'.
—	מ"ז	רד א'.
פ"ח	מ"א-מ"ג	קלון, כבש ג', חלק ב', לבן א' ע"ש, טף ג', אם ה', ען.
פ"ח	מ"ד עד סה"פ	פלט א', ככד ב', בר ה' ע"ש, קרץ ב', דח א', סתר א', קמט.
פ"ט	מ"ב-מ"ד	קלקי, גלד א', סרף, בצק, מלמלין ע"ש, טיט, בר ז', מרק, גץ ב', יתה, אבק א', פחם, שף ב', קפד ב', לפלוף, לכלוך, צפורן א' דל ג', כשות, קרס א' ע"ש.
—	מ"ה עד סה"פ	זפת, מר ג', דרגש, בלס א', זק ג', בן, קץ א', קפד ב'.
פ"י	מ"א	יד ב', מרק א', זבורית, שקע, קלמר.
—	מ"ב	כסת א', כדור, קמע א' ע"ש.
—	מ"ג	קשר א', חבט ב', חץ א'.
—	מ"ד	אפיקריסין, תפל ג', שנץ, בע ד'.
—	מ"ה-מ"ז	יד ב', מר א', טבל ב', גויה א'.

מסכת מכשירין

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ב-מ"ד	רעד, חליקופרי, נער א', גף.
—	מ"ה עד סה"פ	מחק, פח א', סקר, שבל א'.
פ"ב	מ"א	זע ב'.
פ"ג	מ"ב-מ"ה	גצר, טרף ה', אמבטי, רשות א' ע"ש.
—	מ"ח	עסה, קבר.
פ"ג	מ"ג-מ"ו	רד ד', רבץ, טן א', חל י"ב.
—	מ"ח עד סה"פ	גלגל ה', קדם, חץ א', יהף.
פ"ד	מ"א	כן.
—	מ"ג	דח א'.
—	מ"ה	ז' ב' ע"ש, צף ב', צנון ע"ש.
—	מ"ט עד סה"פ	קלון, סק א'.
פ"ה	מ"ב	צפור.
—	מ"ה-מ"ט	ז' ב', שלח ג', עקל ב', מכמר, צף ג', קסיה, שף י"ג, צק א', צפחת, סלד.
—	מי"א	גס ה'.
פ"ו	מ"א עד סה"פ	כנמא, מתן א', אגד, חלק ב', טרגים, טסן, אלתת, קולים א', אספנן, שבע א', צרע, מחל ב', דרס, לח א', טבריה, חלב א', גף א'.

מסכת זבים — טבול יום — ידים — עוקצים

מסכת זבים

פרק משנה — ערך

פ"א . מ"ד-מ"ה : ספג, גד י"א.
פ"ב . מ"א-מ"ב : סרס א', אנתרופי, לבן א', שבע א' הרהר.
— . מ"ד עד סה"פ : דרס.
פ"ג . מ"א עד סה"פ : אסדה, גשש, ע"ש, כלנס, חגר ב', סולם, כבש ה', גף ב', פשל ע"ש, מט ב'.
פ"ד . מ"א-מ"ד : כפה, מדרס, קש א', גזוזטר, מרש, איסטרוביל, אצטרובל, חמר א', בלן א', מנעל ע"ש קלת, סולם, פנדה, כס א'.
— . מ"ו עד סה"פ : מדף, טלת, מכבש.
פ"ה . מ"א-מ"ב : סט א', שטף א', מדף.
— . מ"ה עד סה"פ : שכב א', אבן המנוגעת, אב א' ע"ש, פסל, טהר א' ע"ש, טמא, יד ב', טבל ב'.

מסכת טבול יום

פ"א . מ"א עד סה"פ : טבל ב', מקרצות, קרץ ג', שך ב', חמט א', קל ז', חל י"ב, רתח, הפיא, טפח, מסמר, צר א', חרחר ב', תייה, הלתית, אלום, קצה, אפנין.
פ"ב . מ"א עד סה"פ : טבל ב', מקפה, פרס א', גש א', צף ב', חבץ ב', קף ג', בע ד', אב א'.
פ"ג . מ"א עד סה"פ : פרס א', טבל ב', ער ג', נגס, רטב ג'.
פ"ד . מ"א עד סה"פ : טבלא ב', כפש, נחותה, לגין, קלר, כדום, אנקל, מעדר, מזר ב', מגב, מסרק.

מסכת ידים

פ"א — מ"ב : גף ב', קומוס.
— . מ"ה עד סה"פ : גלסק קף י"ד.

פרק משנה — ערך

פ"ב . מ"ב-מ"ג : יבחוש, פרק א'.
פ"ג . מ"ד : גליון, עמד א'.
פ"ד . מ"א-מ"ב : בו, ערב ו', מדרס.
— . מ"ה עד סה"פ : גפן, קבל ד', פרוש, ספר ב', מרוס, תרווד, צק א', קנט, משל א'.

מסכת עוקצים

פ"א . מ"א-מ"ב : יד ב', קפלט, עמד א', חזר ג', נפס א', סב ד', אמיתא, מנתא, פגם א', שזר, לבש, סג ב'.
— . מ"ג-מ"ד : פרכל, זנב ב', מכבד, שצינא קן ב', מלען, קלס א', חלף ד'.
— . מ"ה עד סה"פ : יד ב', בסס, פספס א', פסג, שרבט א', כלס, אגס, קרסטמל, קנרס.
פ"ב . מ"א : זת, כבש ב', כשות.
— . מ"ב : גלען, רטב, חתם, סאה, קרנית.
— . מ"ג : פטם, נץ א', מסרק, צרצור א'.
— . מ"ה : פרק א', אמן, חמר ב', פקל א', רס ב'.
— . מ"ו-מ"ח : גלגל א', פרד א', שלל ב', חזה, רר, ספגן, תפח א' ע"ש, לטש א'.
פ"ג . מ"ב : שמרקע, פטר ג' ע"ש, כרש א', רגילא, עכביות, בלפסין, לפסן.
— . מ"ד : שבת, לולב א', ערל, מתק, פקועות.
— . מ"ה : קשט א', כשת, חמם א', ראש, תייה, חלתית, חלת ב', חריע.
— . מ"ו : בסר א', פרץ ג', אללא, קצה.
פ"ג . מ"ח : פשה, ער ג'.
— . מ"י-מי"א : פרוזדור, רד ד', חרחר ג', רסק א'.

ה׳, סדר מערכה לתלמוד ירושלמי

(ולפעמים רבינו מכנה אותו בשם תלמוד ארץ ישראל, ובני מערבא).

מסכת ברכות

פרק דף עמוד ערך

פ"א. ד"ב ע"ב: כסף א׳.
—. — רע"ד: אננקי.
—. — סע"ד: תכף.
—. ד"ג ע"א: (ספה) [צ"ל ספח] ע"ש.
—. — — : כן ה׳, תכלת.
—. — סע"ב: פלמנטר, סמנטר, בת קול.
—. — סע"ג: תרעומת, ארך ג׳, דד א׳.
פ"ב. ד"ד סע"א, רע"ב: עד ה׳, בר פחתי, בם א׳.
—. — רע"ג: אפיקריסין.
—. ד"ה ע"א: קנקן ע"ש, לבד, ארקפט.
—. — ע"ג : קרסם, פרקדל.
פ"ג. — סע"ד: דרגש.
—. ד"ו ע"ב : ברך א׳.
—. — ע"ד : נער ו׳, טגן ע"ש.
פ"ד. ד"ז רע"ד: כרם ב׳.
—. ד"ח ע"א: רן, קבל א׳, תשע, עין ע"ש.
—. — ע"ב : אזכיר ע"ש.
—. — רע"ג : תלף ע"ש, מריה, ארן א׳, דביר, סדה.
פ"ה. — רע"ד: פטר א׳ ע"ש.
—. ד"ט ע"א: אנטפתא, ארסקנוס, חברבר.
—. — סע"א: שקל א׳.
—. — סע"ג ורע"ד: גן ד׳, כהן ע"ש.
פ"ו. ד"י רע"ב: קס ב׳.
—. — ע"ג : גרזם, נקלווס.
—. — ע"ד : זיטא, אלנטית, מסק, פרור, דקר א׳.
פ"ז. די"א סע"ב: אפליית.
—. — רע"ג: נקר א׳ ע"ש.
—. — סע"ג ורע"ד: עשר אחר ע׳ עסק.
פ"ח. די"ב רע"א: ברך א׳.
—. — ע"ג : את ב׳, מלזמה, אמן ב׳.
פ"ט. די"ב סע"ד: בסיליאוס.

פרק דף עמוד ערך

פ"ט. די"ג רע"א: אמן א׳, קרב, ישר.
—. — רע"ג : פווסרוס, סכוי.
—. — ע"ג וע"ד : ככב א׳, שק ד׳, קרקס, שקץ א׳, קוזמיקון, קמים, חמה, קשת, קרמיד.
—. די"ד ע"א: (צק) [צ"ל צץ ג׳], חלק ב׳.
—. — ע"ב : דמס ג׳, פרוש, את א׳.
—. — ע"ד : שלש ע"ש, בדה, פה א׳, פט.

מסכת פאה

פ"א. דט"ו ע"ב וע"ג וע"ד: הדר א׳, צדק א׳, מלבז ע"ש, פטר ד׳ ע"ש, כרן א׳, דש א׳, עין, חפץ.
—. דט"ז ע"א : לשון א׳, בר ז׳.
—. — ע"ב : חשב א׳.
—. — ע"ג : לוף.
פ"ב. די"ז ע"א : תלמוד.
פ"ג. — רע"ג: נמר ב׳.
פ"ד. די"ח ע"ב: אבע.
—. — ע"ג : חר א׳.
פ"ה. — ע"ד : פל.
—. די"ט ע"א: תרבץ ע"ש, טפח ב׳ ע"ש, על א׳, כבע, חר א׳.
פ"ז. ד"כ ע"א: שפך, נטף ב׳, כתף, גנן.
פ"ח. — ע"ד : נמש ע"ש, נקף.
—. דכ"א רע"א: פעפועין, גדגדניות, חלגלוגות, לגלוגות, צמת, פקע ד׳.
—. — סע"א : פרוש, משפחה.
—. — רע"ב : ארגנטין, צדק.

מסכת דמאי

פ"א. דכ"א סע"ד: קדם א׳.
—. דכ"ב רע"ב : ערם ע"ש.
פ"ב. — סע"ב : אלצרין.
—. — סע"ג : גדר א׳, אסטפניני.

מסכת דמאי — מסכת שבת

פרק	דף עמוד	ערך
פ"ב .	דכ"ג סע"א :	גס א', דק א'.
פ"ה .	דכ"ד רע"ד :	דפוס.
פ"ו .	דכ"ה רע"ד :	צנע א' ע"ש.
— .	דכ"ו רע"א :	פל.
פ"ז .	— ע"ב :	חסך ע"ש.

מסכת כלאים

פרק	דף עמוד	ערך
פ"א .	דכ"ו ע"ד :	זנין, פול, שעועית.
— .	דכ"ז ע"א :	מלפפון, עלש, טרכסמון, רמץ א', פול, קץ ח', נפס א', תרבתרה, לעין, שם, בצל, פריש, פסקתא, שזף.
— .	— ע"ב :	בז א'.
פ"ב .	דכ"ז ע"ג :	אמת.
— .	דכ"ז ע"א :	חריע.
פ"ד .	דכ"ט ע"ב :	טפף.
פ"ה .	דל"א ע"ב :	תלת.
— .	— ע"ג :	לבדקס, אדן א'.
פ"ט .	דל"ב סע"א :	כרך א'.
— .	— רע"ד :	דלמטיקיון ע"ש, מנעל א'.

מסכת שביעית

פרק	דף עמוד	ערך
ספ"א .	דל"ג רע"ג :	חל א', כן ה'.
פ"ב .	— ע"ד :	זבל, זרד א', בת.
— .	דל"ד ע"א :	תרמל, בצל.
רפ"ג .	— רע"ג :	מתק, פקע א'.
— .	— סע"ג :	נער ד', מרביות א'.
רפ"ד .	דל"ה רע"א :	גס א', טב א'.
— .	— ע"ב :	פס ג' ע"ש, מדל א'.
ספ"ד .	— ע"ג :	גרע, משתיתא.
רפ"ה .	— ע"ד :	בנות שבע ע"ש.
ספ"ה .	דל"ו ע"א :	קץ ב', פאה ג'.
פ"ז .	דל"ז סע"ב :	חלבץ ע"ש.
ספ"ז .	— סע"ג :	ורד.
רפ"ט .	דל"ח ע"ג :	כרפס, (ספה) [צ"ל ספח] ע"ש.
— .	— ע"ד :	ספסטה, מכל ע"ש, שמת.

מסכת תרומות

פרק	דף עמוד	ערך
רפ"א .	ד"מ ע"א :	חמש.
ספ"ב .	דמ"א ע"א :	עיי"ע קלפס ומ"ש.
רפ"ו .	דמ"ד ע"א :	קסב.
פ"י .	דמ"ז ע"ב :	לטר.
פי"א .	דמ"ח ע"א :	עיי"ע הרסנא ומ"ש.

מסכת מעשרות

פרק	דף עמוד	ערך
פ"א .	דמ"ח ע"ד :	מס, סאור, גד י"ב, אלצרין, פסקתא, חרב א', נקר ג', פריש, קרח, תלתן, כן ה', שלש.
פ"ד .	דנ"א ע"ב :	בר ז', כלכל ב'.
ספ"ה .	דנ"ב ע"א :	קלקי ע"ש, קלקס, קרקס א', כן ה', סליון.

מסכת מעשר שני

פרק	דף עמוד	ערך
פ"א .	דנ"ב רע"ד :	כזב ב'.
ספ"ב .	דנ"ג רע"ד :	קהל.
רפ"ה .	דנ"ה סע"ד :	חרש ב' ע"ש.

מסכת חלה

פרק	דף עמוד	ערך
רפ"א .	דנ"ז רע"א :	חט ה'.
— .	— ע"ד :	דבש.
ספ"א .	דנ"ח רע"א :	מעס.
ספ"ב .	— סע"ג :	קפש.
— .	— רע"ד :	עשר (אחר ע' עסק).

מסכת ערלה

פרק	דף עמוד	ערך
ספ"ג .	ד"ס סע"א :	דרך א'.

מסכת בכורים

פרק	דף עמוד	ערך
רפ"א .	דס"ג ע"ד :	אגר ב'.
רפ"ב .	דס"ד ע"ד :	טען א', משח א'.

מסכת שבת

פרק	דף עמוד	ערך
רפ"א .	ד"ב ע"ב :	צא ע"ש.
— .	— סע"ד :	כרמל.
— .	ד"ג סע"ב :	אמת.
— .	— רע"ג :	זהר ד' ע"ש.
— .	— — :	מחק, עמעם, פנקרס.
— .	— ע"ד :	שמן.

מסכת שבת — ראש השנה

פרק	דף	עמוד	ערך
פ"ב	ד"ד	ע"ג	קק א'.
—	ד"ה	רע"ב	דנסטס ע"ש, שק ג'.
—	—	ע"ב	דמאי.
פ"ג	ד"ה	ע"ג	סלד.
—	—	ע"ד	אפנקריסין.
—	ד"ו	ע"א	קמין, טר ד', סטלא.
—	—	ע"ב	סלד.
ספ"ג	—	ע"ג	אפץ ב' ועיי' פ"ה הל"א ומ"ש בע' אפץ ב'.
רפ"ה	ד"ז	רע"ב	לבדקם ע"ש.
—	—	ע"ב	שחז.
פ"ו	ד"ז	ע"ד	לבד, אמבל, קנטרה, פרסטקלין.
—	ד"ח	ע"א	פל ד', מלכניקי.
—	—	ע"ב	אבויין, מגזיין, עגל ו', עכס, שבים, סהרון ע"ש, ערב ד', פאר ב', פרפסולה, אסטומכא ע"ש, פרזומא א', סבן, זנר, אלריא ב', לסוטה.
—	—	ע"ג	צנית, אנקטמין, חרגול, זרף א', פר.
פ"ז	ד"ט	ע"ב	אב א'.
—	—	סע"ד	מנתא, נענע.
—	ד"י	ע"ג	פטיליא, שף ב'.
פ"ח	די"א	ע"א	רבע א'. — ועיי"ע כחל.
ספ"ח	—	רע"ג	מדי ע"ש, קרם ג'.
פ"ט	—	ע"ד	עמד, אפדת.
ספ"ט	די"ב	רע"ב	נתר.
פ"י	—	ע"ג	דק, אמרכל ע"ש.
פי"ב	די"ג	סע"ג	פנן ב' ע"ש.
פי"ד	די"ד	רע"ג	חלד א', הלמי.
—	—	ע"ג	פטנג.
—	—	רע"ד	קס ב', טבל א'.
—	—	ע"ד	בלע ע"ש, נשם ע"ש.
פט"ז	דט"ו	רע"ד	ערם א'.
פי"ז	דט"ז	סע"א	קר.
—	—	רע"ב	זיירי.

מסכת עירובין

פרק	דף	עמוד	ערך
פ"ג	ד"כ	רע"ד	מי.
—	דכ"א	ע"ב	פרהגבן, פרק א'.
פ"ה	דכ"ב	ע"ב	טרן ג', כוון א'.
פ"ז	דכ"ד	סע"ב	כבש ה'.
רפ"י	דכ"ו	ע"ב	רפס ג' ע"ש, תרנגול.

מסכת פסחים

פרק	דף	עמוד	ערך
פ"א	דכ"ז	ע"ג	מעד ע"ש.
רפ"ג	דכ"ט	ע"ג	קלן א'.
ספ"ג	ד"ל	ע"ב	שבת ב'.
רפ"ד	—	סע"ג	נהג א'.
רפ"ח	דל"ה	רע"ד	רדף.
פ"י	דל"ז	ע"ג	הגרני.

מסכת יומא

פרק	דף	עמוד	ערך
פ"ב	דל"ט	רע"ד	צבע ב'.
פ"ג	דמ"א	רע"א	סגן, מכנה.
רפ"ה	דמ"ב	ע"ב	טרקסין.
—	—	ע"ג	מצליף.
רפ"ז	דמ"ר	רע"ב	שמן ג'.
רפ"ח	—	ע"ד	סליים.
—	—	סע"ד	כתבת.
—	דמ"ה	ע"ב	עיי"ע דע ומ"ש.

מסכת שקלים

פרק	דף	עמוד	ערך
רפ"א	דמ"ה	ע"ד	שמע.
—	דמ"ו	ע"א	חרש ב' ע"ש.
—	—	ע"ב	סך ח'.
פ"ב	—	ע"ד	טבע.
—	דמ"ז	רע"א	נפש, חם ב'.
רפ"ג	—	רע"ב	פרס א'.
פ"ד	דמ"ח	ע"א	מדל.
רפ"ה	—	ע"ד	זב א', לבש.
פ"ה	—	ע"א	קתליכום.
רפ"ח	דנ"א	ע"א	פלטר.

מסכת סוכה

פרק	דף	עמוד	ערך
פ"ג	דנ"ג	סע"ד	נע, כסכס.
רפ"ה	דנ"ה	רע"ב	אמן ב'.
—	—	סע"ב	פקע ד', קל ה' ע"ש.
—	—	סע"ג	הרדולוס.

מסכת ראש השנה

פרק	דף	עמוד	ערך
פ"א	דנ"ו	סע"ד	בול.
—	דנ"ז	סע"ב	דנם.
ספ"א	—	סע"ג	מרק א'.

מסכת ראש השנה — ביצה — תענית — מגילה — מועד קטן — יבמות סוטה — כתובות — נדרים — גיטין

פרק דף עמוד ערך

פ״ב , דנ״ח ע״ב : סד א׳.
ספ״ד. דנ״ט ע״ג : שמה, חט ע״ש.

מסכת ביצה

פ״ב , דס״א סע״ב : גב ב׳.
— — ע״ג : חר ב׳.
ספ״ב. דס״א רע״ד : ריחים א׳.
רפ״ד. דס״ב סע״ב : מקצה ב׳.
ספ״ד. — רע״ד : קף ב׳.
פ״ה , דס״ג ע״א : ספק א׳.

מסכת תענית

פ״ב , דס״ה ע״ג : קבל א׳.
פ״ג , דס״ו ע״ג : יחניף, ראש.
— — סע״ד : אבן טועין.

מסכת מגילה

פ״א , ד״ע ע״ב : בטל, קבל א׳.
— דע״א רע״ד : ספר ב׳.
רפ״ב. דע״ג ע״ב : סרג א׳, סרס א׳.
פ״ד , דע״ה ע״א : פרס ע״ש.

מסכת מועד קטן

פ״א , ד״פ רע״ג : חרש ב׳.
— — רע״ד : לוית, בקע ב׳.
פ״ג , דפ״א סע״ד : דכמה, דגס.
— דפ״ב ע״א : אמולוגיא.
— דפ״ג ע״ב : עיי״ע כוון, אתנסיאה ע״ש.
— — רע״ד : מרתק.

מסכת יבמות

פ״ב , ד״ג ע״ד : עיי״ע הדפה.
ספ״ד. ד״ו סע״ב : תלמוד.
רפ״ו , ד״ז ע״ב : דבר א׳.
רפי״ב. די״ב רע״ג : נהג א׳.
ספי״ב. די״ג ע״א : רשם, נבל.

פרק דף עמוד ערך

רפי״ג. די״ג רע״ג : פשון א׳, כפש.
רפט״ו. די״ד ע״ג : שלף.

מסכת סוטה

פ״א , די״ז ע״ב : בר ז׳.
פ״ג , די״ט ע״ב : חסד, פרוש, שב ט׳.
רפ״ה. ד״כ רע״א : בעל.
— — ע״ב : רבע א׳ ע״ש.
רפ״ז , דכ״א ע״ב : אלנסתין.
פ״ז , — ע״ד : (אפפוסין) [צ״ל אפופסין ע״ש].
ספ״ז , דכ״ב ע״א : שמן ג׳.

מסכת כתובות

פ״א , דכ״ה ע״ג : אר א׳.
רפ״ב. דכ״ו ע״א : רב א׳.
— — סע״ב : פסים ע״ש.
— — סע״ג : סמיון.
ספ״ד. דכ״ט סע״א : ערך.
פ״ה , ד״ל רע״א : ככד א׳.
רפ״ז , דל״א ע״ב : רדף.
— — סע״ב : פין א׳ ע״ש.
ספ״ח. דל״ב רע״ג : תקן ע״ש, שלחן.
פ״ט , דל״ג רע״א : כשל ע״ש.
— — ע״ב : חן ג׳.
— — רע״ג : אמלוגיא.
פי״א , דל״ד סע״ב : פרן ה׳ ע״ש.

מסכת נדרים

פ״ו , דל״ט ע״ד : תת א׳ ע״ש.
ספי״א. דמ״ב סע״ד שמים.

מסכת גיטין

רפ״ב. דמ״ג ע״ב : נר ד׳.
פ״ג , דמ״ה רע״א : כרקום.
רפ״ד. דמ״ה סע״ג : בת אחותו.
פ״ה , דמ״ו ע״ד : עיי״ע חן ג׳ ומ״ש בהערה 6.
ספ״ו , דמ״ח סע״א : מסכן א׳.
ספ״ז , דמ״ט ע״א : סמפון א׳.
רפ״ח. דמ״ט סע״ב : גט.

מסכת נזיר – קידושין – בבא מציעא – בבא בתרא – סנהדרין שבועות – ע״ז – הוריות

מסכת נזיר

פרק	דף עמוד		ערך
ספ״א.	דנ״א	ע״ג	: פונדק ב׳.
ספ״ד.	דנ״ג	ע״ג	: חט ע״ש.
פ״ז .	דנ״ו	ע״ב	: נצל א׳.

מסכת קידושין

פ״א .	ד״ס	רע״ב	: כרכשתא ב׳.
פ״ב .	דס״ב	ע״ג	: גדל ע״ש (בערוך השלם ח״ב רמ״ד בהערה 5).
פ״ג .	דס״ד	ע״א	: קרטס ה׳.

מסכת בבא מציעא

רפ״ד.	ד״ט	ע״ג	: אנבקראות ע״ש.
פ״ו .	די״א	ע״א	: גיידר.
רפ״ז .	—	ע״ב	: נהג א׳.
רפ״ט.	די״ב	ע״א	: פל.

מסכת בבא בתרא

רפ״ג.	די״ג	ע״ד	: כרכשתא ב׳.

מסכת סנהדרין

ספ״א.	די״ט	ע״ג	: פתק א׳.
רפ״ב:	—	ע״ד	: אנטלר.
פ״ב .	ד״כ	סע״ב	: ענב ב׳.
פ״ג .	דכ״א	רע״ב	: צו ע״ש.

פרק	דף עמוד		ערך
פ״ו .	דכ״ג	ע״ג	: בעיא ע״ש, ארסטוון ב׳ ע״ש.
ספ״ז.	דכ״ה	רע״ד	: סת.
פ״י .	דכ״ט	ע״א	: זנר, שני.
פי״א.	ד״ל	ע״ב	: נביא.

מסכת שבועות

פ״א .	דל״ג	ע״ב	: דע.
פ״ג .	דל״ד	ע״ד	: פחלץ.

מסכת ע״ז

פ״א .	דל״ט	ע״ג	: קלנדס ע״ש, סטרנליא.
פ״ב .	דמ״א	ע״ד	: שמן א׳.
ספ״ב.	דמ״ב	ע״א	: חלק ה׳.
—	—	סע״א	: קלסקה.
—	—	ע״ג	: מחצל.
—	—	רע״ד	: סך ד׳, נרגל, אשימא, אדרמלך.

מסכת הוריות

פ״ג .	דמ״ח	ע״ב	: עיי״ע כיון ומ״ש.
—	—		ודע כי בע׳ לוף הביא הערוך גמר׳ דבני מערבא בג׳ המוכר יין ולפנינו לי׳ ועיי׳ מ״ש בע׳ לוף ח״ה, כ״ט. ועוד עיי״ע ערב א׳ ומ״ש בח״א LXVII.

ו׳. סדר מערכה לתוספתות.[1]

ברכות

פרק	ערך
פ״ד	תרגימא, כסן א׳.
פ״ו	חלק ב׳.

פיאה

פרק	ערך
פ״ג	כתף.

דמאי

פרק	ערך
פ״א	אלנטית.
פ״ב	כנף א׳, שט ד׳.
פ״ה	דמאי, דמע.
פ״ו	חכר ע״ש.
פ״ח	חל א׳.

תרומות

פרק	ערך
פ״ג	אלה ב׳, קלפס.
פ״ד	קלפס.
פ״ו	טען א׳.
פ״ז	קף.
פ״ט	געל.

שביעית

פרק	ערך
פ״א	בדד א׳.
פ״ב	קץ ח׳, נער ד׳.
פ״ג	בתול א׳.
פ״ה	(ספה) [צ״ל ספח].
פ״ו	פרד א׳.

כלאים

פרק	ערך
פ״ב	בית רובע.
פ״ד	פאה ב׳.
פ״ה	כלב א׳.

מעשר ראשון

פרק	ערך
פ״א	אלצרין, קף ד׳.
פ״ב	גרגרת ב׳.
פ״ג	מטליא, שם, רכפה, קלקי ע״ש קלקס, הלקט, קטן ג׳ עיי׳ עוד ע׳ סליון.

מעשר שני

פרק	ערך
פ״א	רהן, כזב, אשפיז, חריע, כפנת.
פ״ב	טרימא, אלנטית, גג.
פ״ג	סלע.
פ״ה	מן ט׳.

חלה

פרק	ערך
פ״א	מקרצות, קרץ ג׳.
פ״ב	עשר אחר ע׳ עסק.

שבת

פרק	ערך
פ״ב	אגוז ע״ש.
פ״ז	אמר ה׳.
פ״ח	רפא, זכר.
פ״ט	זרוע
פ״י	שרק ד׳.
פי״א	פרח א׳.
פי״ג	פטילי א׳.
פי״ד	קשט ב׳, כפת.
פט״ו	צפורן, תרקוש.
פט״ז	כרשון, פקח.
פי״ז	זלח, פג, ד׳, טרקליל.

עירובין

פרק	ערך
פ״ח	קש ט׳, עדש א׳.

[1]) אחי״ה בעל הערוך מכנה אותן לפעמי׳ בשם תוספות והוא כל׳ ירוש׳ פאה פ״ב ד״יז סע״א (אין לומדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות וכו׳). בע׳ כא מכנה אותן בשם מתניתא דבי ר״ח, ובע׳ אפתק א׳, ככר א׳ מביא תוספתי ממסכת ע״ז בשם חיצונה עיי״ע מד א׳.

פסחים

פרק	ערך
פ"ב	מבגאי.
פ"ג	צף א' ע"ש, נסן ע"ש.
פ"ט	מל ח'.
פ"י	אפיקומן ע"ש, ברך א'.

תענית

פרק	ערך
פ"ב	בית אב.

ביצה

פרק	ערך
פ"ג	אלפס.

יומא

פרק	ערך
פ"א	צרדה א'.

מגילה

פרק	ערך
פ"א	כף ב'.

שקלים

פרק	ערך
פ"ב	פרס א', אמרכל ע"ש.
פ"ג	תקל א', כפר.

יבמות

פרק	ערך
פ"ג	פלן א'.

כתובות

פרק	ערך
פ"ז	קל ה'.
פ"ט	בא.

נדרים

פרק	ערך
פ"ו	כבד א'.

סוט'

פרק	ערך
פ"ו	ארבע.
פי"ג	חמץ ג'.

ב"מ

פרק	ערך
פ"ח	חסך, טרסית, רתף.

ב"ב

פרק	ערך
פ"ד	גרפית.
פ"ה	טמן, ככר.

סנהדרין

פרק	ערך
פ"ד	אשר ד'.
פ"י	זכר.

שבועות

פרק	ערך
פ"א	טמא.

עדיות

פרק	ערך
פ"ג	אביי.

ע"ז

פרק	ערך
פ"ה	פנקרס, אפתק א'.
פ"ו	כבד א'.

חולין

פרק	ערך
פ"ו	נץ ג' ע"ש.

בכורות

פרק	ערך
פ"ה	שחף ב'.
פ"ז	פרס א'.

ערכין

פרק	ערך
פ"א	בר ב' ע"ש.
פ"ד	גרע, חרם ד'.
פ"ה	אבק א'.

תמורה

פרק	ערך
פ"ד	כפר, חט, ספק ב'.

קרבנות

פרק	ערך
פ"ה	עשר אחר ע' עסק, זב.
פי"ג	בם ב'.

כלים ב"מ

פרק	ערך
פ"א	חלם א', קלסטרא.
פ"ב	קלסטרא, יתיכים, פרכין.
פ"ג	טפל א' ע"ש, סרח.
פ"ד	ער ה'.
פ"ו	חצר א'.
פ"ח	חמר א'.

כלים ב״ב

פרק	ערך
פ״א	אשויא, חרב ב׳, עב ג׳, אסלא.
פ״ב	כפר, אכף ע״ש.
פ״ה	עב ב׳.
פ״ז	סרח.

אהלות

פ״ז	גרווד א׳.
פי״ג	במח.
פי״ד	רף ב׳, גבלית.

נגעים

פ״ז	סב ד׳.

טהרות

פ״ח	אליירין
פ״י	אוס.
פי״א	חתם

מקואות

פ״א	מץ.
פ״ג	קף ד׳, עיי״ע סליל.
פ״ד	חרדלית.
פ״ו	גשש.
פ״ז	גץ ב׳, מר ג׳.

נדה

פ״א	יד א׳.

מכשירין

פ״ב	צפור.
פ״ג	טפח

זבים

פ״ב	לבן א׳ ע״ש, תהום.
פ״ד	גשש.

טבול יום

פ״ב	קצע.

עוקצין

פ״א	סב ד׳, סג ב׳, מסרק ע״ש.

סדר מערכה לברייתא דמלאכת המשכן

(ובעל הערוך מכנה אותה בשם מעשה משכן.)

פרק	ערך
פ״א	סן.
פ״ד	תבר.

סדר עולם

פכ״ה	גל ז׳.

ז׳. סדר מערכה למכילתא

(עיי׳ רשב״ם ב״ב קכ״ד: ד״ה בשאר ספרי דבי רב).

פרש׳ בא	ב׳	:	טמא ע״ש.
— —	ג׳ וה׳	:	שלח א׳.
— —	ו׳	:	סף.
— —	י״א	:	משך.
— —	ט״ו	:	שב ב׳.
— —	י״ח	:	מחר.
— בשלח	א׳	:	טרטות ע״ש, תרט.
— —	השירה א׳	:	אז.
— —	ויבא עמלק א׳	:	ככד א׳.
— יתרו	י״א	:	אם ב׳.

ח׳. סדר מערכה לספרא [1]

ויקרא דיבורא דנדבה

פרק	ערך
פ״ד	רבג.
פ״ה	אליתא.
פ״ו	זהם, כבש ה׳ ע״ש.
פ״ז	בית חלף, גף.
פ״ח	צהב א׳, פרד ג׳, זפק.
פ״ט	גזר ב׳.
פ״י	פרד ג׳, קמץ א׳, קרט ב׳.
פי״א	מלק א׳, יורה ע״ש.
פי״ב	חב ב׳, מחבת.
פי״ד	בן ב׳, אבוב, קל ג׳, כרמל ע״ש, נשא ב׳ ע״ש, עלס.
פט״ז	שלם א׳.
פי״ז	וי״ט פקקל.

[1]) ומכונה גם בשם תורת כהנים כנראה מעי׳ בן ב׳, טחב, מדר ועוד עיי״ע ספר ב׳ ורש״י לחולין ס״ו. ד״ה תנא דבי רב.

דיבורא דחטאת

פרק	ערך
פ"א	תהב, תמחוי.
פ"ג	יחיד.
פ"ז	חמש.
פ"ח	שקל א'.
פ"ט	מלנז, כרכר.
פ"י	כבש א'.
פי"ז ופי"ח	פר א'.
פכ"ד	חט.
פכ"ב	גלבק, פלן.

צו

פ"ב	רם, פסכתר, פסקטר, מצה ב'.
פ"ד	תבטש, תפיני.
פ"ז	מרק ב'.
פ"ח	שחט.
פט"ו	לך א'.
פי"ח	שני.

שמיני

פ"א	שמן ג', רת ב'.
פ"ג	גלד א'.
פ"ד	סלע, גל ה' ע"ש.
פ"ו	טמא.
פ"ז	גויה א'.
פ"ח	עב ג', פשט.
פי"ב	חפושית, נדל.

תזריע

פ"ו	מרד, צלקת.
פ"י	גבח.
פי"ב	מבת.

מצורע בראש: פיקס.

פ"ג	תבטש, שקע.
פ"ד	קרמיד, מדר, שב ג', בא, קץ ו'.

זבים בראש: אב א'.

פ"א	איש, עיי"ע לבן א'.
פ"ג	אבן מסמא.
פ"ד	רכב.
פ"ח	טמא.

אחרי: טחב.

קדושים

פרק	ערך
פ"ג	דל א', עמר ב'.
פ"ז	זמה, זקן ע"ש, ועיי"ע זכר ומ"ש.

אמור

פ"א	חצב ד'.
פ"ד	שב ב'.
פ"ו	טען א'.
פ"ז	שרע א'.
פי"א	חדש.
פי"ג	קצר א'.
פי"ז	נר א'.

בהר

פ"ב	עיי"ע דר ג'.
פ"ה	גש ד'.

בחוקותי

פ"ג	סמלון ע"ש.
פ"ט	טב א' ע"ש, טמא, סאב, פר א', אכסר ע"ש.
פ"י	גרע, יעידה.
פי"א	(שד) [צ"ל שדה] א', קל א'.

ט', סדר מערכה לספרי [1]

פרש' נשא	:	זרז א', את א', שלם א'.
— קרח	:	דמע ועיי"ע חמץ א'.
— חקת	:	חל י"ד.
— מטות	:	כרנבאות.
— מסעי	:	יחניף.
— ואתחנן	:	ארבע.
— עקב	:	סיף.
— שופטים	:	זכר.
— כי תצא	:	ברדס ע"ש ועיי"ע טג וע' רנק ג'. [2]

י', סדר מערכה לברשית רבה [3]

פרשה	ערך
פ"א	אמון, פדגוג, פלט ג', דפתר, פנקס, על ז' ע"ש, מל י"ג, מלין, קלמר, קנדיל, אסטרוליג, אלם א', פרך ג', פלט ג', ביב, דמוס ע"ש, פרבטאות, קטיזמא, אגוסטלא, אפיסורין,

---

[1]) ורבינו מכנה אותו ג"כ בשם ספרי דבי רב. [2]) וכולם שייכים לספרי זוטא עיי' חין הערך ומ"ש. [3]) בהשהר שנה עשירית צד 317 והלאה הארכתי בענין חלוקת הפרשיות מב"ר אשר מציינן רבינו והעליתי כי הוא נוטה ממספרנו במדרש ב"ר באחד והנטייה הזאת כבר מתחלת בערוך מפרש' י"ז, והיינו כי מה שאי' לפנינו בפט"ז רבינו מציינו בסימן פרש'

פרשה	ערך
פ"ב	כב ב', אן ד' ע"ש, טס, טמיון, תה ג', למה ב', שף י'.
פ"ג	תמליוס, אסטרטיגי, דיין.
פ"ד	ארפכס, בבואה, על ז' ע"ש, מסס, גז י'.
פ"ה	פלט ג', מנוולין, קלוון א', כז א'.
פ"ו	שמע, מטמע, בולי, דמס ב', נשתק, סגנס.
פ"ז	רצף, פלט ג', צבע א', מוורן, אספרון, לכים, טווס, מריא ב' ע"ש.
פ"ח	דיופרצוף, דמס א', סנקלט, סנקתדרון, פלט ג', סרסור, אלטוכסייה, גדר ע"ש, בלר, פרבטאות, אדריונטים, אפרכו, קרכין, דמינו, קשט ע"ש.
פ"ט	פלט ג', דקיון.
פ"י	סקם, אמבטי, דסקס, פקע ה', פתך, הדיך, דקיון, גז ד', שנית, קלית, בלדר ע"ש, נקט ע"ש, פטר, סטטיבה, דנטיב.
פי"א	רעף, ברך א', אסתנס, קלר ב', דסקס, טרפיז, טס, נון, דמדום, מריא ב', דגס.
פי"ב	רעם, רחש, פקע ה', פלט ג', עש, ביב, תולדות, רעף ע"ש, ברך א', גרם, הר א', אגריקוס, אגבסטס, הגן ד', אנקי, מסך א', בלס, תרק א', קרס ג', פרקופי.
פי"ג	לקן, תווי, אד, אדם א', קרמיד, חסס.
פי"ד	שק ג', זיטא, גז י', נפש, לע, נגס.
פט"ו	פקסן, אלווס, פג ב', פס ז' ע"ש, ברת, בנות שבע.
פט"ז	מגרף, פשון (אוונטי) [אווטנתין], שחן א', ואני, תרבקנא, קרט ע"ש, גוסין ע"ש, פנקט ע"ש, שבע א' ע"ש.

פרשה	ערך
פי"ז	אסתא ע"ש, פרן ה', תפי, פרגיות, פס ד', סנטר א', חגל, שק ד', טרמטא, אפיפורין, נדה.
פי"ח	קרקס ב', סקר ב', פרס ב', פרד ב', קנתנים, קריה, גן ה', אנתרופי, דפר, פחס, שני.
פי"ט	אבבית, פחם, ארכל, שחן, קפל, קפד א', דקרטים, דלטור, הטלים, חל ג', דייטרוט, תאן, אסטכיון, גל ו', צלצל, קלס, רת ב', אדם א', קזס.
פ"כ	כרם, שבע א', כרכר, זיטא, בקר ג', שק ב', רפרף, לווטס, הטלים, עכביות, (אאגאה) [איגיאה], לגא, ססרנון, גלאקסינון.
פכ"א	אדם א', להט.
פכ"ב	ספ ה', פרט י', צמת, שף ח', תל ג' ע"ש, מנון, חלש, פע א', אתליטין, התליטים, דקיון, רפן, מפרים.
פכ"ג	ערוד, המרוד, הרדולוס, ערדבלין, אס א', כזית, פכר ב', קנתר, עיי"ע על ז' ומ"ש.
פכ"ד	קטן ה', עטף, קזמיקון, סרגל, עיי"ע קנתר.
פכ"ה	(אוונטי) [אוותנטי], גרפית, דייטרוט, שף ח'.
פכ"ו	סטטיונר, קפח, כמר, טב א', גמס, אנדרומוסיאה, דן א', בזק, שגם, קליות, עוים, ערוד ע"ש.
פכ"ז	אפרסמון, פלט ג', ארדכל.
פכ"ח	אולוגלגין, פלט ג', מנוולין, איסטרוביל, אצטרובל, ניץ א', סרן ב', בלס א', כפע ע"ש, כרת, טווס, זנין ע"ש.
פכ"ט	תתיה.
פ"ל	לפיד, איסטרוביל, אצטרובל, חלב א', קסס.

י"ז (עיי"ע תרבקנא בה"ה, רע"ג: ומ"ש). ומה שאי' לפנינו בפ' י"ז רבינו הביאו במספר פ' י"ח וכן בשאר פרשיות, אבל בסי' פרשיות י"ב וי"ג הן ולאו ורפיא בידיה דר"נ כי פ' י"ב פעמים מציין בשם פ' י"ג כמו בעי' אנגקי ולפעמי' בשם פ' י"ב כמו בעי' אגבסטס, אגריקוס, בלס ב', ברך א', גרם האחרון, הגן ד', הר א', עש ב', פקע ה', פרקופי, קרס ג', רחש ב' (ושם בט"ס מ"ב, וצ"ל י"ב), רעם, תולדוס. ופי"ג שלפנינו מצויינת בסי' פי"ג כאלה ערכי': חססי לקן, קרמיד, תווי, אבל בעי' ביב ציינו רבינו בפ' י"ג ולפנינו הוא פי"ב, ובהיפך בעי' אדם א' ציין רבינו פי"ב ולפנינו במדרש היא פי"ג וכ"ה! בעי' אד שציין רבינו פי"ב ולפנינו אי' פי"ג. ועוד ראיתי להעיר כי גם בציונים אחרים מב"ר יש השואה בין פרשיו' שלפנינו ובין פרשיו' אצל רבינו אף אם הנטייה טתחלת כבר מפי"ז כאמור, וזה פלא, כמו בעי' אבבית אשר שם ציין רבינו פי"ט וכ"ה לפנינו במדרש פי"ט, בעי' אדם א' פי"ט וכ"ה לפנינו; בעי' (אאגה) איגיאה אי' פ"כ וכ"ה אצלנו במדרש פ"כ; בעי' אבל ב' אי' פל"ג וכ"ה לפנינו; בעי' אליותרופולים מצויין פ' מ"ב וכן בעי' אפכי וכ"ה לפנינו; בעי' אברהם פמ"ט וכ"ה לפנינו, בע' אבבית פנ"ג, בעי' אגריאון, פ' ע"ז; בעי' אגומין פ' ע"ח וכ"ה לפנינו וכן בעי' אביון מסכים סי' פע"א עם מספר שלפנינו בב"ר וכן הובאת זו הפרשה בשם פע"א בעי' סנט אבל בהיפך בערכים אלה היינו בעי' גד א', גד ד', נמסה, פלך א', קר י"ז הובאת זו הפרשי' בשם פע"ב. הרי שדים שולטות בציוני הפרשיות שבערוך ובדפ"ע אי' כמה וכמה שבושים ואני תקנתים עפ"י כ"י הערוך אשר ת"י כאשר תחזינה עיני הקוראים בכל ערך וערך. ובסדר מערכה מב"ר אנו נגרר אחד סדר סימני פרשיות שלפנינו ורומז ורומז אני על הערכים השונים ומובטח אני שהקורא יביט בעינים פקוחות בערכים הנרמזים.

פרשה	ערך
פל"א	חמס, בדד א', קדרון, גן ה', אנתרופי, תבקיון, גנת, בטט, קל, פלטיא א', קמר ב', קטרקטין, פס, צמק ע"ש, ערסל, חצב ג', גרפית.
פל"ב	קנע, זיטאיטוס, רפן, רגש, קנג, דרלמוס, ספרגס, פלטנוס, גנח א'.
פל"ג	אבל ב', גגית א', טפיט, גיית, גרדם, דסקס, סם ב', עקם א', כמן ב', נהר, כרם, ען, נשם, אשן, שבט, גשם, פלייטון, פפולסמון, קל.
פל"ד	בן א', בז א', פפולסמון, יצר, נער ו', נשם, אבבית, זרף א', אדמדמני, בשר (אחר ע' בסר).
פל"ה	דר, שלח א', חפץ.
פל"ו	עויל, שד, גלג, פחת, ברגר, אהל ע"ש, גל ו', מקס, חם ו', פחם, מניט.
פל"ז	אפריקי, גרממיא, מקדון, תרק ע"ש, חדיב, אלים, אטלקי, דרנים, נצבין, קטספון, שנער, תלסר, כפתור, א', פפייתא, קלדהי, יקטן, פפייר, משא, תכלת.
פל"ח	אל, קנע, זיטויטוס, מסתו, משפו, לץ א', ארך, קרטע, כלב ע"ש, מגרף, ברסיף, חצצרת, פנך א', בקלס, פלא.
פל"ט	פפולסמון, אח א', יון א', גהץ, אפרכיא, מניט, עמד, הרהון, אהל ב' ע"ש.
פ"מ	איקונין ע"ש.
פמ"א	סקס, סב ד', ראתן, דטולמים, סר ח', מגלב, קף א', בולמוס, פרן ו', פרצטק, מג, שק ג', רד.
פמ"ב	קזז, חלט ב', הוא, פרסטיגמא, פס ג', טמיון, אפכי, אמרכל ע"ש, אספרון, טרן ב', שמאבר, עמק א', זיו, אליותרופולים, סר, עג, קן ד', עבר ג'.
פמ"ג	רק ע"ש, מגנון.
פמ"ד	מספוטמיא, מפולש, מרפק, שעוה, שק ד', קתדרה, מכש, מרמטא, איסטרטינוס, אספטיה, קטע, אסיא, אספמיא.
פמ"ה	מלג, הגר, מיימים, קץ ד', פרקד, חמס ב', דקיון, נמיה, קנתנית, אסטסיאנות, פרס ב', ספרדק, כנר, חלץ, עתר, צפורן א', נבוכדנצר, כרכר, צמצם.
פמ"ו	מגרף, אקיום ע"ש, כרם, גם, ד' פסט.
פמ"ז	מטר, גלף, אנונה, רגש.

פרשה	ערך
פמ"ח	אחר ג', כתש, ארך ד', פרקופי, אטימוס, שלח א', שרב, סרק, נווט, הגן ג', פלן ג', דרמלים, לב א', מלטמיא, אלש, נמס, אליו, חדל ע"ש, עד ז', קפל ה'.
פמ"ט	זכר א' ע"ש, קר, אסיא, פטריקון, ספרגס, סנקתדרון ע"ש, קסט, קפד א' ע"ש, ענגל ב', אברהם, צדק א', זקן, אנקליטון, חבל ד'.
פ"נ	בזק, מתרין, פגן ב', קלמין, בט, ישב, ידקי, קלפנדר, קרטים ג', סנתא, מסטר, הרדולוס, ערדבלין ע"ש, דקרן א', פטר ד', ערן.
פנ"א	טמיון, סלד ע"ש, פטר, מרתק, כזית, עד ג', עבר ה'.
פנ"ב	אח א' ע"ש, קלר ב', בעל, שבע א', דטולמים, סר, מגלב.
פנ"ג	דריה, בן ג', שף ח', פחש, אנטיקיסר, במס, אבבית.
פנ"ד	קלר ב', גזל, רם, רקם, אשל.
פנ"ה	מריה, ארן א' עש.
פנ"ו	עבד א', מאכלת, פרגזיות, צף ו', שח ג', ירושלם ע"ש, קשת, פלח ג'.
פנ"ח	קזמקרטור, קרנס, פגן א', ישב, ארך, עפרן.
פנ"ט	ממלא, דפלון, פלן ג', קלר ב', זנין ע"ש.
פ"ס	מספוטמיא, עד ג', פרדכסוס, בהל ע"ש, קרסטל, שרץ, קנכי ע"ש, איצטרכיא, סגף ע"ש, שף ח', פרן, פלס.
פס"א	לכלוך א', קטר ב', תגר א', אמפר, נביע, גט, טמיון, אנפליא, צר ט'.
פס"ב	שית, דיוטר, קדקד.
פס"ג	עתר א', מטר ע"ש, זרת, כרכר, פרכיטא, פניים, טמע, מטמע, ארגנטין א', טכסא, קלוון א', ז' א', גליור, שער בע' סמך ע"ש, עצב, קפד א', ערש, צף.
פס"ד	גרדקי, קוק, גר י', טרפיז, פרבגרון ע"ש, אסקולוסטיכא, קר ה'.
פס"ה	לא א', ענקמון, מקרילפרוס, סלג, פרן ה', קווץ, פרספא, הגן א', גד א', מרפק, צייץ, מצוי, קפץ, בעמדם, חמר א', נניא ע"ש.
פס"ו	שב ג', שלם א', אסטטיון, אלה ד', פלן ג', אסטרופומטא ע"ש.
פס"ז	פכר ב', קרקס, ותר, נצל ב', שמן ב', תסוור, נסתיה, פגלא, אנטגרפין ע"ש, דכוס, את, סנטר, עבר, פק.

יא. סדר מערכה לויקרא רבה.

ורבינו מכנה אותו בע׳ (טפח) [טפף]. ובע׳ שע א׳ גם בשם אגדת ויקרא.

פרשה	ערך
פ״א	אנונה, לבן א׳, סך ה׳, דע, אגרינימון, דטגמא, דמס א׳, קסטר, תרז, פנקט, דיופרצוף, ספקלר.
פ״ב	אוגנסטט, אפרת, אפיקריסין, פקרס א׳, פרקסין, אוונטי, פרפירא, מעפרת, חמש, אזמרגדין.
פ״ג	מכל א׳, מד א׳, טב א׳, גייף, גר ד׳, אסיא, מלח, כרוכה, פטטרכה, טרכסמון, זקן.
פ״ד	שער א׳, (קלביא) [צ״ל קלבאי], פיטורי, סולף, שף ב׳, קפח א׳.
פ״ה	עויל, שה, גלג, בר הדיא, אמבוניא, זרבוב, פתגותא, אסתקטון, טמס, קמים ע״ש, גל ז׳, זקר, עלב, פטגרטוס, מרקפא, מקמתא ע״ש, עבד ב׳, אלה ד׳.
פ״ו	(אפפוסין) [צ״ל אפופסין], גד י״ב, קמפון, בין ג׳, קפרמסאות, אנן ב׳, ע״ש, אמר ג׳, פסק ע״ש.
פ״ז	בר ז׳, תניק, קבטין ע״ש, מח ב׳, גלד א׳, גרדיון, גמס.
פ״ט	שם ג׳, כתש, קדקד, ער א׳, ארגסטוס, פסטם, גרזם, שלם א׳, טרד, ע״ש, צהב, נשם.
פ״י	חבל ד׳, עמוס, פסלוס, נז, שע א׳, צפורן, אנונה, כרוז, מת, קפח א׳.
פי״א	פרטיגם ע״ש, אברהם, הוא, בליוט א׳, פס ג׳, טמיון, אפכי, חל י״ז, עלם א׳, אתנסיאה ע״ש.
פי״ב	שפרפר א׳ ע״ש, שף ה׳ ע״ש, זק ג׳, טכסטסים, אלפא, טלם ב׳, פט, צר ג׳, סנטמא, גז ד׳, שמש ג׳, עקב א׳, סקס, תלת, בלזם, אי, מחקק, עיי״ע פלח.
פי״ג	זנם ע״ש, קנג, ארסטוון, ערקא ע״ש, קרט ע״ש, מך ג׳, סנקלט.
פי״ד	סקפטס, קמין, שפיר, כן, עו, לבן א׳ ע״ש רשון, אם.
פט״ו	עיי״ע קוזמיקון ומ״ש, פסק ע״ש, קטרטון ע״ש, רמתיקוס, שטף ג׳ ע״ש, גסטר ב׳ ע״ש, מד א׳ ע״ש.
פט״ז	שף, קלר א׳, קרדקיים, דרקון, שלפוחית ע״ש, דכוס, איסטרטינוס, שפח, כדן א׳, קרכין, ראתן, עכבר א׳, טרקלין, חרז ע״ש, מל ח׳, מצוי, קל ה׳ ע״ש, קר ד׳, קל ו׳, שרף ג׳ ע״ש, תב ה׳ ע״ש.
פי״ז *)	חל ט״ז (אצלנו) ע״ש, זהיין ע״ש, חרצב ע״ש, צב ה׳ ע״ש, אספריטן, שקע, פרסטיגמא.
פי״ח	בר ו׳, תוה, לוז, סדן ב׳, קרב ב׳, פלן, סג, נד, קצר א׳, קוזמיקון ע״ש, זר ג׳, בטן ג׳, דרריא, כסיריא, טרד, קטפרס, קטדיק, רנטיב ע״ש, פרקופי.
פי״ט	סרגל, ערב ג׳, קץ ה׳, משפל ע״ש, קסטל, פלסתר, ר׳ ב׳, בל ב׳ ע״ש, דכוס ע״ש, רם א׳, בז ע״ש, רמתיקוס, קה, מהר, דפני, דח, חח, ברן, טמיון, סנקלט ע״ש, אסר ב׳, קנקל א׳.
פ״כ	מנגנון, חל י״ג (ט״ז), זהיין ע״ע, דסקס, שלש, חך ב׳, ענעג, קלר ג׳, (אפפוסין) [צ״ל אפופסין] ע״ש, זנם ע״ש, סמך ע״ש, מת ועוד עיי״ע קד, קשר ב׳, בר הדיא, אמבוניא.
פכ״א	(אפפוסין) [צ״ל אפופסין] ע״ש, קפל ה׳, (טפס) [צ״ל טפף] סקבטר, קברנט א׳, רתק, כעכע, כף ח׳.

*) מכל הערכים ששייכים לפי זאת נראה שהיתה לפני בעל הערוך התחלת פרשי׳ בפסוק ראני ולפנינו הוא סוף פט״ז עיי״ע חל פ״ו ומ״ש.

פרשה	ערך
פכ"ב	סב ד', סג א', המה, גרגתני, נקט ע"ש, פטר ה', ארזף, בלדד, גדש, פשש, כתש, ככר א', סרגג, גזל ע"ש, זיז, ליכלוך א'.
פכ"ד	חסם, דמס ד' ע"ש, אנדרומוסיאה ע"ש, גמס, שמיכה, קטר.
פכ"ד	דמס ג', מכש, פס ה', מגרף, צמח ב' ע"ש, פקרס א', פרקסין, פרפירא, מעפרת, הלון.
פכ"ה	טיטויא, מכש, קרין, מרעל, טש ב' ע"ש, גלג, בעל, קפל ב', (טפס) [צ"ל טפף], בזה.
פכ"ו	לשון א', תחת, גלגל ח', פגן ב', קלמין, חפש א', זכר, קעקע א', הן א'.
פכ"ז	קטה, גיית, גרזם, דסקס, פחת, דנה, פג ג', פלגוג, אפקלין, מגלב, פרסטיגמא, פע א', חיות, דש ד', פטר ד'.
פכ"ח	מגס ע"ש, סנטר א', פסנטר, צמת, צם, זנם ע"ש, קמים, סטכטון.
פכ"ט	דמס ג', חווק, פס ג', סנקלט, בקיינום, כס ב', שפר ע"ש, מסקיד, סקד, דקליקום, תשרי, חט האחרון ע"ש.
פ"ל	קרוב, פיט, פלן ג' ע"ש, אפי, פן ב' ע"ש, לגיון, דמס ד', צד ג', פלק, לאכסן, דיופוטא, טמיון, פרט ט', רחם ועוד עיי"ע חש.
פל"א	קעקע, הן א', קמסון, קרכין, גבר א', שבט.
פל"ב	פרגל, טייר, קריאסות, קרין, לע, מסטר, סמנטר ע"ש, קנכיתר ע"ש, שלם א', פט, דבר, אולון, כרם.
פל"ג	מצטרא, נך, כפתור, סנקלט ע"ש, עשר (אחר ע' עסק), אנטום, טפר, פסק, המוניא, פלאה, פרן ו', אולון, כרם, פס ג', זמיון, גבוכדנצר.
פל"ד	אפכי, צח א', איקונין, קרקס, ריש ג', לע, קפרן, אביון ע"ש, גלגל ד', אנטל ע"ש, זמיון, שף ד', בלדד, צד ג', קרטס ה', אסתא, פרן ה' ע"ש, תפי, פרגיות, פס ד', שק ד', פק ג', חלץ א', אסיא, אנונה, ועוד עיי"ע ברבר ומ"ש.
פל"ה	בסיליאות, נמס, אגריפס, ארימון, ערקאי דבא.
פל"ו	אפיפורין, אחז, כבס, סק ב'.
פל"ז	טב א', קלב, טרס.

סדר מערכה לשיר השירים רבה

ומכונה גם בשם אגדת חזית על שם פתח דבריו.

פסקא	ערך
פסקא נפת תטופנה :	פלקט.
פסקא שוקיו :	(טפס) [צ"ל טפף].

סדר מערכה למד' קהלת רבה

ומכונה ג"כ אגדת קהלת.

פסקא מה שהיה :	קסלפנס.
פסקא לשחוק אמרתי :	קרקס.
פסקא קניתי :	ברבר ע"ש.
פ' וכל אשר שאלו :	קד ע"ש, קשר ב' ע"ש.
פ' ראה חיים :	קהל.
פ' שבתי וראה :	קד ע"ש, קשר ב' ע"ש.
פ' יש רעה :	בלעם ע"ש.

מגלת אסתר רבה

בעי' זיטוויטוס הביא מדרש מגילת אסתר בפי' ותלבש אסתר ולפנינו לי'.

יב. סדר מערכה למד' מגילת איכה רבתי

פתיחתא

רישא : חפשית, מטליות, ככר ב', קלבס, תסס ע"ש, כלכה, אפיא, המוניא, גרזם, רקד א' ע"ש, תאטר, קרקס, חלוק, מיאומס ע"ש.

פ' ר' אלכסנדרי פתח : דכוס.

פ' גם מגבוה : צם ב', פלמרכוס, ספקלטור, סלפידם, טרן, כבש, דמס, נקט, זט, שנער, תשועות, המיה, טפיט, קסרקיט, סכף, מר ח', מתק, פרן ע"ש.

אלפא ביתא קדמאה

פסקא איכה ישבה : בדר, אפקלין ע"ש, פלקט ע"ש, אמר ג'.

פ' העיר רבתי : בדר, אפקלין ע"ש, פלקט ע"ש, אמר ג', קטלפטא, פלש, מדל, מגס, ארסטוון, חבץ א', נקה, בטן ד', חבט, צמת, מס.

פסקא	ערך
פ' חד מאיתנס	גרע, חרטום, פל ד' ע"ש, חכם, רקע ב', טרכסמון, אדר, פשוש, דיים.
פ' בכה תבכה וכו' עד פ' היו צריה לראש	שטח א' ע"ש, רבך, סקפט, פר ע"ש, קטו, קרט, ברגן, בליוט א', כליון, וה, דמינו, צייתור, גמז, כרסט, טקס ע"ש.
פ' ויצא מבת ציון	רדף, גואל, חר ב'.
פ' טומאתה	תפת, גיא, ברנט ע"ש, גורתק.
פ' ממרום וגו'	הן א', נסח.
פ' סלה כל אבירי	סח ג', סרק ב' ע"ש.
פ' על אלה וגו'	קלן, מארת, קנקן ב' ע"ש, לבד.
פ' פרשה ציון	מנוולין, אנוגא.
פ' קראתי וגו'	הלך, שלח א'.
פ' ראה ה'	גש א'.
פ' שמעו וגו'	תייר, אגשתון.

אלפא ביתא תניינא

פסקא	ערך
פ' איכה יעיב	עב, איקונין, קייסטור, אליו, פפפס א'.
פ' בלע ה'	אסטרטיא, בליוט א', ארך, אסיא, קץ י"ב, סכף ב', גרב ג' ע"ש, רקע ג', תחלס, פלנין ע"ש.
פ' גדע וגו'	אן ג', ימין, חלץ א', פלש.
פ' היה ה' כאויב	סכף, סך י"א, מלבד.
פ' זנח ה'	גלגס, שר ג'.
פ' ישבו לארץ	פרט ז', פדרת, דפני.
פ' כלו וגו'	חסית.
פ' מה אעידך	נביא, זן א', ירושלם, חף ב'.
פ' ספקו עליך וגו'	קרץ.
פ' עשה ה'	אמר ג'.
פ' תקרא וגו'	מגס, קס.

אלפא ביתא תליתאה

פסקא	ערך
פ' אני הגבר	צמצם.
פ' גדר בעדי	דמס ד', שתם, קרץ, צמד, פר ד' ע"ש.
פ' דרך קשתו	אספריסא, קר י"ג, אמר, תאטר, קרקס, חלוק, מיאומס ע"ש.
פ' ויגרם וגו' עד פ' זכור	מן ב', מגס ב', עגל ב', פס ה', בס א', נפש א', חשך.
פ' מה יתאונן	גס ג', דרויא, עלת א'.

אלפא ביתא רביעאה

פסקא	ערך
פ' איכה יועם	צר ז' ע"ש.
פ' גם תנין	ירוד [צ"ל ירור].
פ' כלה ה'	גר י"ב.
פ' לא האמינו	צם ב'.
פ' סורו טמא	קרדקיים, שפח, כדן א'.
פ' תם עונך	אפכי.
פ' זכור ה'	פכר ב'.
פ' על צוארנו	קלוון א' ע"ש.
פ' נשים בציון	בתול א'.
פ' בחורים	בריח.
פ' נפלה עטרת	בלעם ע"ש, נשם ע"ש.
פ' על הר ציון	המיה, עד ג'.

בע' קנמיא הביא מגילת איכא?

מדרש השכם

בע' סקלט בדפ"ר אי' במדרש השכם בפ' ויקהל (עיי' על זה המדרש בגד"פ לצונץ 281 וש"נ ציונים מזה המדרש בספר המכריע, תניא, תולדות אדם וחוה מנורת המאור אבל ספר הערוך לא ציין כי לא ראה דפ"ר וכן ר"שב ציין ברשימת המקומי מילמדנו ללא נכון זה הערך ליחדו בילמדי ויקהל).

יג סדר מערכה להגדת תהלים

סימן י"ז	:	פמריה, פרמא.
— י"ט	:	סחר ע"ש.
— כ"ב	:	זיטויטוס.
— מ"ח	:	(טפס) [צ"ל טפף].
— פ'	:	סנקלט.
— פ"ז	:	סער, סמפירינון, פשפש ג'.

הגדת משלי

בע' נקד ג' הביא נוסחא לפ' בשפתיו ינכר שונא ולפנינו לי' אבל אי' בכ"י אשר ת"י ר"ש באבער.

דברי הימים של משה

פ' ותקרא שמו אהרן : אהרן.

סדר המערכה לפרקי ר"א

ורבינו מכנה אותו ברייתא דרי אליעזר (עיי׳ תוספ׳ כתובו׳ צ"ט. ד"ה נתן).

פרק	ערך
פרק ב׳ :	(צק) [צ"ל צין].
— ג׳ :	קרקס ב׳.
— ספ"ז :	כס ב׳ ע"ש.
— י"ב :	אדם א׳, איש ע"ש.
— י"ג :	פלט ב׳, קזם.
— י"ד :	פלט ב׳.
— כ"א :	כלאים.
— כ"ז :	פלט ב׳, פניים.
— ל"ב :	ינון.
— ל"ה :	מקום.
— ל"ו :	תרף ב׳, עור, מתג.
— ל"ח :	מכר.
— מ"א :	טנדם, פרכיות.

יד. סדר מערכה לילמדנו (הנאבד)

סדר	פרשיות התורה *)	ערך
בראשי׳.	ריש ילמדנו פר׳ הן האדם, סוף פר׳ בראשית :	אמר ד׳, אפליון, אפופסין, ארם א׳, ביאה, גמס, דסקר, וה ע"ש, כרבל, מחט, מס ב׳, נקר א׳, סרבל, פטש, קסר, רטע, רכס, שמים.
נח.	פ׳ ויהי כל הארץ, פ׳ וירד ה׳ לראות :	גרף א׳, רא א׳.
לך לך.	פ׳ ויהי בימי אמרפל פ׳ ושרי אשת אברם, פ׳ אל תירא אברם :	דייתק, עבד א׳, שבט ב׳.
וירא.	פ׳ ויסע משם אברהם, פ׳ וה׳ המטיר, פ׳ את עוץ בכורו, פ׳ ותכחש שרה :	אסטרט, טמיון, כרבל, נשים.
חיי שרה.	פ׳ ואברהם זקן :	דכסן.
תולדות.	ריש ואלה תולדות פ׳ שני גוים, פ׳ ויהי כי זקן יצחק :	חפאטיקון, ככלא, כלאב, עטש, קטר ד׳.
ויצא.	פ׳ ויזכר אלהים את רחל, פ׳ מלאכי אלהים עולי׳, בריש ויצא :	גלעד, על א׳, פסדיות.
וישלח.	פ׳ ותצא דינה, פ׳ וארבע מאות איש, ריש וישלח :	אסטסיאנות, פרס ב׳, קנשברון, רב א׳ (ועיי"ע טרש ג׳ ומ"ש ועוד עיי׳ למטה בפ׳ בחוקותי, וחקת).
וישב.	פ׳ ויהי בעת ההיא וירד יהודה, פ׳ בן זקונים הוא לו, בריש וישב יעקב, פ׳ ויהי ה׳ את יוסף :	בלש, זקן ב׳ (עיי׳ ילק׳ בראשי׳ ר׳ ק"מ בשם הילמדינו), סטסימה, ספף, פרסוף, שרתוע.
מקץ.	בסוף ויהי מקץ, פ׳ ואל שדי :	דטגמא, קלן ד׳.
ויגש.	פ׳ ואת יהודה :	ביאה, צמת.
ויחי.	פ׳ ויקרא יעקב, ס׳ ויחי יעקב, פ׳ מכרותיהם, פ׳ הנה אביך חולה :	דפלומטר, כרם ה׳ כרת, מכר ג׳ מנמכום, פגש, קתליכום, רוח.
שמות.	פ׳ ומשה היה רועה :	אפופסין (וכ"ה בתנחומ׳ בסוף לסי׳ י"ג).
	פ׳ וישמע פרעה :	כם ב׳ (וכ"ה בתנחו׳ סי׳ י׳).
	ריש ואלה שמות :	בר בטני (— סי׳ א׳).
	פ׳ וירא איש מצרי :	דבר ו׳ (— סי׳ ט׳).

*) כבר ידוע כי הילמדנו המובא בספר הערוך איננו התנחומא הנדפס ואיננו התנחומי׳ הישן אשר זה מחדש יצא ע"י החוקר המהולל ברוב התשבחות מוה"ר שלמה באבער נ"י כי הילמדנו נאבד מאתנו, רק ספר שמות מתנחומי׳ הנדפס הוא הוא הילמדנו מספר שמות וכל מה שמביא הערוך מילמדנו ס׳ שמות נמצא הכל בתנחומי׳ שלפנינו ועל כל זה העיר ברוחב עיון ושום שכל ר"ש באבער במבוא לתנחומי׳ הישן, וגם נתן לפנינו רשימות מהמקומות הילמדנו המובאים בערוך ושלח אותן לי בטובו (עיי׳ מבוא 198) ואני הוספתי ערכים אשר עבר עליהם כי אספתים כעמיר גורנה כל המקומות אשר הביא הערוך מילמדנו קודם שראיתי רשימות הנ"ל כאשר יוכל להעיד עלי ידידי החכם הנ"ל.

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
שמות.	בריש ואלה שמות :	דכום. (תנחום׳ ססי׳ ה׳).
	פ׳ לך לקראת משה :	חמר. (— סי׳ כ״ט).
	פ׳ בלבת אש :	לב ב׳. (— סי׳ י״ד).
	פ׳ ויך את המצרי :	מגרף. (— ססי׳ ט׳).
	בריש אלה שמות :	נכר. (— סי׳ ז׳).
—	— :	ספקלטר. (— סי׳ י׳).
—	— :	קר י״א. (— ססי׳ ג׳).
	פ׳ ותבאנה אל רעואל :	שד ב׳. שלם א׳ עיי״ע דבר ו׳. (— סי׳ י״ב).
	פ׳ ריש אלה שמות :	שם א׳. (— סי׳ ב׳).
—	— :	שמאל. (— סי׳ י״ח).

בע׳ חשך : הביא רבינו וז״ל בילמדנו בקח את המטה ונ״ל שצ״ל ויקח משה את מטה (שמות ד׳, כ׳) וכ״ה המאמר בתנחום׳ שמות סי׳ י״ז ועיי״ע חשך ומ״ש.

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
וארא.	פ׳ וארא :	אגר ב׳. (תנחום׳ וארא סי׳ ה׳).
	פ׳ ראה נתתיך :	אגוסטלא. (— — סי׳ ח׳).
	פ׳ ויהי ברד :	בחנמל. (— — ססי׳ י״ד).
	פ׳ ונהפכו לדם :	גגית. (— — רסי׳ י״ג).
	פ׳ ריש וארא :	דפתר. (— — סי׳ ה׳).
—	— :	חפרע. (— — סי׳ ט׳).
—	— :	כרך א׳. (— — סי׳ ד׳).
	פ׳ בלטיהם :	להט, לט ג׳. (— — סי׳ י״ד).
	פ׳ למה משה ואהרן :	למה. (— — סי׳ ו׳).

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
וארא.	פ׳ ויהי ברד :	עששית, פלכין. (תנחום׳ סי׳ י״ד).
	פ׳ כי ידבר אליכם :	פלנק. (— סי׳ י״א).
	ריש וארא :	פרזבט. (— סי׳ ה׳).
	פ׳ ויהי ברד :	פרט ח׳, צהב ג׳. (— סי׳ י״ד).
	פ׳ ויהי חשך :	צר ט׳ ע״ש. (— סי׳ י״ג).
	פ׳ ראה נתתיך :	קסר. (— סי׳ ח׳).
	פ׳ ומטר לא נתך :	רפן. (— ססי׳ ט״ז).
	ריש וארא :	שט ז׳. (— סי׳ ב׳).
בא.	פ׳ ויהי חשך :	בלסטר. (תנחום׳ בא סי׳ ד׳).
—	— :	גגית א׳. (— — סי׳ ב׳).
—	— :	דרלמס. (— — סי׳ ד׳).
	פ׳ ידכה :	יד ב׳. (— — סי׳ י״ד).
	פ׳ ויהי חשך :	מגלב. (— — סי׳ א׳).
—	— :	פלק. (— — סי׳ ד׳).
—	— :	צר ט׳. (— —).
	(סוף וארא) [צ״ל בפ׳ בא]	קלן ג׳. (— —).
	פ׳ ויהי חשך :	קרקר א׳. (— —).
בשלח.	פ׳ ויסע משה :	אדר ב׳. (תנחום׳ בשלח סי׳ י״ח).
	פ׳ אז ישיר :	אז. (— — סי׳ י׳).
	פ׳ ויבא עמלק :	בריוני. (— — סי׳ כ״ה).
	פ׳ ויורהו ה׳ עץ :	הרדף. (— — סי׳ כ״ד).
	פ׳ וברוב גאונך :	כבד א׳. (— — סי׳ ט״ז).
	פ׳ ותן שמה מלא העומר :	סגניות. (— — סי׳ כ״א).

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
בשלח.	פ׳ וה׳ הולך לפניה׳:	עמק א׳. (תנחומ׳ סי׳ ה׳).
	פ׳ ויורהו ה׳ עץ:	קרוין. (— סי׳ כ״ד).
	פ׳ ופרעה הקריב:	תלע. (— סי׳ ט׳).
יתרו.	פ׳ וישמע יתרו:	דדנים. (תנחומ׳ יתרו סי׳ ה׳).
—	— :	הגמון. (— —).
—	— :	מלפפון. (- סי׳ ז׳).
—	— :	תרע. (— סי׳ ד׳).
משפטים.	פ׳ הנה אנכי שולח:	אלף ב׳ ע״ש ומ״ש. (— סי׳ י״ט).
	פ׳ ואלה המשפטי׳:	איסטרטילוס. (— סי׳ ה׳).
	פ׳ אם כסף תלוה:	בחרת. (— סי׳ י״א).
	פ׳ ואלה המשפטי׳:	גליור. (— סי׳ ה׳)׳
	פ׳ אם כסף תלוה:	חן ג׳. (— סי׳ י״ד).
—	— :	מן י׳. (— סי׳ ט׳). [1]
	פ׳ ואלה המשפטי׳:	מר ב׳. (— סי׳ ד׳);
	פ׳ אם כסף תלוה:	משכן. (— סי׳ י״א).
—	— :	נמף. (— סי׳ ח׳). [2]
	פ׳ ואלה המשפטי׳:	סטר א׳. (— סי׳ ז׳).
—	— :	סנקתדרון. (— עיי׳ סי׳ ה׳).
	פ׳ אם כסף תלוה:	פלג ג׳. (— עיי׳ סי׳ ז׳).
	סוף משפטים :	פרפירא. (— סי׳ י״ז).
	פ׳ הנה אנכי שולח:	פורמא, פמריה. (— סי׳ י״ט). [3]

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
משפטים.	ריש ואל׳ המשפטי׳:	שדון. (תנחומ׳ סי׳ ד׳).
תרומה.	פ׳ ויקחו לי תרומה:	אלמין. (— סי׳ ט׳).
—	— :	אונקוס. (— סי׳ י״א).
—	— :	אספנדמון. (— סי׳ ט׳). [4]
—	— :	חמש. (— סי׳ ג׳).
—	— :	מזבח. (— סי׳ י׳).
—	— :	פקסן. (— סי׳ ט׳). [5]
—	— :	קסטר. (— סי׳ ט׳).
—	— :	תרנס. (— סי׳ ט׳).
תצוה.	פ׳ ואתה תצוה:	גנן. (— סי׳ י״ג).
—	— :	זן א׳. (— סי׳ י״א).
—	— :	צלם. (— —).
—	— :	קלן ב׳. (— —).
כי תשא.	בסוף כי תשא:	אובא טמיא. (— סי׳ כ״ד).
	ריש כי תשא:	אסטרובילי. (— סי׳ ב׳).
—	— :	בזק. (— סי׳ ט׳).
—	— :	בכושרות. (— סי׳ ה׳).
—	— :	גרמס. (— סי׳ י׳).
—	— :	חמה. (— סי׳ ה׳).
—	— :	חמש. (— סי׳ ח׳).
—	— :	טרן ב׳. (— סי׳ א׳). [6]

[1]) הרב חחכם מה״ר רש״ב במבוא לתנחומ׳ קיא אות י׳ שגה ברואה בכתבו שנשמט זה מן הדפוס באות י״א או י״ב כי שם מקומו והאמת כי הוא באות ט׳. [2]) בנו״ג בט״ס נמסינן. [3]) רש״ב השמיט שני הערכים האלה עם מראה המקום. [4]) בנו״ג בט״ס עיי״ע אספנדמון. [5]) בנו״ג בט״ס פקטנין. [6]) בנו״ג בט״ם מרופין.

סדר פ' התורה	פסקא	ערך
כי תשא.	ריש כי תשא :	מזג.
		(— סי' ב').
	בסוף כי תשא :	מטטר.
		(— סי' ל"ה).
	פ' הנה מקום :	מקום.
		(— סי' כ"ז).
	ריש כי תשא :	מתק.
		(— סי' ג').
	— : —	נקד א'.
		(— סי' ה').
	פ' לך עלה מזה :	ספפרינון.
		(— סי' כ"ו).
	סוף כי תשא :	פמבי.
		(— סי' ל"א).
	פ' כי תשא :	פניים.
		(— סי' י"ד).
	ריש כי תשא :	פרבטא.
		(— סי' ה').
	— : —	פרזדגמא.
		(— סי' ט"ו).
	— : —	פרפירא ע"ש.
		(— סי' ח').
	— : —	צדק ה'.
		(— סי' ה').
	— : —	צל ג'. (— —).
	סוף כי תשא :	צלמות.
		(— סי' ל"ג).
	— : —	צנן.
		(— סי' י"ג).
	סוף כי תשא :	קליאס.
		(— סי' ל"ב).
	פ' כי תשא :	ראיה.
		(— סי' י"ג).
	ריש כי תשא :	שר ט"ז.
		(— סי' ב').
ויקהל.	סב ב', תפי, קבל :	

ישנן נוסחאות לריש ולסוף ויקהל ובתנחומ' הנדפס לי' ועיי' מ"ש על זה הח' רש"ב במבוא לתנחומ' הישן צד 202 אבל מה שהביא ג"כ ע' סקלט טעות הוא כי זה הציון לוקח ממד' השכם. (עיי' מ"ש לעיל צד 114).

סדר פ' התורה	פסקא	ערך
	סוף ויקהל :	תרע.
		(תנחום' סי' ח').[1]
פקודי.	פ' אלה פקודי :	אדרינטוס.
		(— סי' ד').
	— : —	דגמא.
		(— סי' י"א).
	— : —	דע.
		(— סי' ד').
	— : —	חבל. (— סי' ה').
	— : —	צפורן.
		(— סי' ד').
ויקרא.	גל ז' דפקופלן, פגן ב', פלח ב'.	
צו.	— : —	צר ג'.
		(עיי' תנחום' צו סי' י"ד).
שמיני.	— : —	כס ד'.
		(עיי' תנחו' שמיני סי' ח').
	— : —	קפלארגיא.
תזריע.	— : —	ביאה, דנסטס.
מצורע.	— : —	מטרפלין.
אחרי.	— : —	בבואה, דסקס, זמיון, ספקל, תה ב'.
קדושים.	— :	אסרט.
	בסוף פ' קדושים :	גיא.
	— : —	חך ד'.
	— : —	קנקל.
	ריש קדושים :	קנת.
	— : —	קפנדר.
	— : —	רא ב'.
אמור.	פ' ולקחתם לכם :	אגון.
	— : —	אולוגלגין.
	פ' והכהן הגדול :	אסטרטיגי.
	פ' ולקחתם לכם :	אסטרטילוס.
	פ' שור או כשב :	—
	פ' בסמוך שור או כשב :	ארה.
	פ' ולקחתם לכם :	אתליטין, אתליטים.
	פ' שור או כשב :	ביין.
	פ' שלומי' בת דברי' :	דבר ו'.
	פ' והכהן הג' מאחיו :	דריה.
	ריש אמור :	חמש.
	— : —	למד א'.
	פ' ויצא בן אשה :	טל ו'.

[1]) הרב החכם רש"ב לא מצא מקומו בתנחומ'.

סדר פי התורה	פסקא	ערך
אמור.	פ' והכהן הגדול :	מניק.
	פ' ולקחתם לכם :	פלק. [1]
	פ' ויצא בן אשה :	קטדיק.
בהר.	פ' כי ימוך :	חסד.
	— — :	טמיון. [2]
בחקותי.	פ' אם בחקותי :	אם ג'.
	סוף בחקותי :	אפרכוס.
	— — :	טרש ג'
	בראש אם בחקותי :	מגרס.
	— — :	סדר א'.
	ונתנ' הארץ יבולה :	קתר.
במדבר.	ילמדנו במדבר :	אפופסין.
	ריש במדבר :	אפרכיא.
	פ' פקוד כל בכור :	איקונין.
	— — :	ארנון.
	בריש וידבר :	מסא.
	— — :	סגמוס.
	פ' קח את הלוים :	סמרטין.
	פ' פקוד כל בכור :	סנוריא.
	בריש וידבר :	עבר ה'.
נשא.	פ' סוטה :	ארך ד'.
	פ' ויהי ביום כלות :	משטח.
	— — :	משכן.
	פ' סוטה :	קטדיק ע"ש.
בהעלתך.	בהעלתך :	אבלינא.
	פ' ותדבר מרים :	אלף ב'.
	ויאמר משה לחובב :	אמבטי.
	פ' אספה לי :	אמתנטין.
	בהעלתך :	אם א'.
	פ' ותדבר מרים :	אסתסיאנות.
	פ' אספה לי :	אסכולא ע"ש.
	ריש בהעלתך :	אספנתי.
	פ' קח את הלוים :	ארגליא.
	פ' שתי חצוצרות :	ארך.
	ויאמר משה לחובב :	דם ג'.
	פ' ותדבר מרים :	דרגון.
	— — :	חמס.
	פ' ויהי העם וגו' :	מה.
	פ' בהעלתך :	מרזב.
	ויאמר משה לחובב :	נורא.
	פ' שתי חצוצרות :	סגנים.
	פ' אספה לי :	עצב א'.

סדר פי התורה	פסקא	ערך
בהעלתך.	ויאמר משה לחובב :	פט ב'.
	פ' אספה לי :	פיפיליון.
	פ' שתי חצוצרות :	פרפסט.
	פ' ויהי העם וגו' :	קזם ע"ש.
	ריש בהעלתך :	קטה.
	— — :	קנכי.
	— — :	קרטע.
	— — :	קרפסא.
	ויאמר משה לחובב :	רחק.
	— — :	שני.
שלח.	ילמדנו שלח לך :	אטימוס.
	— — :	אולוגלגין.
	ועתה יגדל נא כח ה' :	אנפרות.
	פ' כי תבואו :	אסיא ב'.
	פ' ציצית :	אפכיות.
	פ' שלח לך :	בדד א'.
	פ' כי תבואו :	גנסר.
	פ' ותשא כל העדה :	דבר ב'.
	פ' כי תבואו :	דריה.
	ריש שלח :	חרם א'.
	— — :	טכן.
	— — :	כסל א'. [3]
	— — :	סמטיונר.
	— — :	ספר ד'.
	— — :	פקר ב'.
	— — :	פרפירא.
	פ' ציצית :	פדקופי.
קרח.	ויקח קרח :	אנגרכטים.
	— — :	ארגטים.
	(ויקח קרח קח את המחתה ?	כרכם ע"ש). [4]
	בריש ויקח קרח :	נפק ג'.
	— — :	פלסטר.
	— — :	פלפל.
	בויקח קרח פ' קח את (המטה) [צ"ל המחתה] :	שלש.
חקת.	פ' וישלה ישראל מלאכים :	אפופסין.
	פ' קח את המטה :	אגרדמין. [5]
	— — :	גף ח'.
	— — :	רכסמן.
	ריש זאת חקת :	דש ד'.

[1]) רש"ב השמיט זה הציון והערך. [2]) עיי"ע בח"ד, מ"ב וש"נ הילקי בשם הילמדנו. [3]) עיי' ילק' ריש שלח בשם הילמדנו. [4]) עיי' בסמוך בפ' חקת. [5]) נשמט ברשימת רש"ב.

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
חקת.	פ׳ קח את המטה	חשך א׳.
	— —	טרקלר.
	פ׳ וישב ממנו שבי	טרש ג׳.
	(קח את המחתה) [צ״ל קח את המטה]	כרכם. [1]
	פ׳ זאת חקת	מת ב׳.
	ויקהלו משה ואהרן	נקר א׳.
	פ׳ קח את המטה	ספן ג׳.
	— —	סרטנא. [2]
	פ׳ וישמע הכנעני	פחם א׳. [3]
	— —	פטריקון.
	וישלח משה מלאכים	פטריקון.
	פ׳ ויקחו אליך פרה	פליא.
	פ׳ זאת חקת התורה	שלש.
בלק.	פ׳ כי מראש צורים	אסטרוליג. [4]
	פ׳ לכה ארה לי	אפקלין.
	— —	בלש.
	ריש פרשת בלק	גואל.
	פ׳ כנחלים נטיו	גנת.
	— —	דימן.
	פ׳ מה אקוב	דנטיב.
	פ׳ הן עם לבדד	הן ג׳. [5]
	פ׳ וישם ה׳ דבר	כלנס א׳.
	פ׳ וישא משלו	לווטין.
	פ׳ וישמע בלק	מטטר.
	פ׳ ויצא לקראתו	מטרפלין.
	פ׳ מי מנה	מכסר.
	— —	מל י״ג.
	פ׳ מראש צורים	מלין.
	פ׳ מי מנה	מנגנון.
	פ׳ מה טובו	מסכן.
	פ׳ הן עם לבדד	ספן ג׳.
	פ׳ כאהלים נטע ה׳	סרק ו׳. [6]
	פ׳ מי מנה	עפר.
	פ׳ מראש צורים	פטרא.
	פ׳ וישא משלו	פלט ג׳.
	פי׳ כי התעללת בי	פליית.
	פ׳ כאהלים נטע ה׳	פלייטון.
	פ׳ וישם ה׳ דבר	פקס.
	פ׳ לכה ארה לי	פרוכימטוס.

סדר פ׳ התורה	פסקא	ערך
פנחס.	פ׳ כלהוך השור	קרטם א׳.
	פ׳ מראש צורים	תמליוס.
	פ׳ יפקד ה׳	אפופסין.
	פ׳ את קרבני לחמי	בלספימיסון.
	לאלה תחלק הארץ	גנסר.
	פ׳ זמרי בן סלוא	זמר ה׳ מזר.
	ריש פרש׳ פנחס	זרע ב׳.
	פ׳ יפקד ה׳	יד ב׳. [7]
	פ׳ את קרבני לחמי	כבש ד׳.
מטות.	פ׳ נקום נקמת	אשש ב׳.
	— —	גדיגוד.
	— —	דם ג׳.
	פ׳ ומקנה רב	הר א׳.
דברים.	פ׳ רב לכם	אחר נ׳.
	— —	אילה.
	ריש פרש׳ דברים	אלם א׳.
	פ׳ רב לכם	אסטולי (פסטל).
	ריש אלה הדברים	אפופסין.
	פ׳ אל תצר	ארך ד׳.
	פ׳ ודי זהב	בריוני.
	פ׳ ראה החלתי	ברך א׳.
	ריש פרשת דברים	דמס ג׳.
	פ׳ אל תצר	דנסטס.
	פ׳ אתה עובר	וו ב׳.
	פ׳ ראה החלתי	כבר א׳.
	ריש פרשת דברים	לעס.
	פ׳ ראה החלתי	מטטר.
	ריש אלה הדברים	פרזבט.
	פ׳ ראה החלתי	פרמא ג׳.
	פ׳ אל תצר	צרצור א׳.
	— —	קטדיק.
	— —	קטר ד׳.
	ריש פרש׳ דברים	קסטינר.
	פ׳ רב לכם	ששן א׳.
ואתחנן.	פ׳ ומי גוי גדול	אחר ג׳. [8]
	ריש פ׳ ואתחנן	אנטפתא.
	פ׳ בצר לך	אסטולי.
	פ׳ ומי גוי גדול	אפי ב׳.
	פ׳ עשרת הדברות	אפנתי.
	ריש פ׳ ואתחנן	אקליטא.

[1]) עיי״ע בחיד, שכ״ז וש״נ ילקי הקת ס׳ רמז תשס״ג בשם הילמדנו ונענה לי בזה התיקון ידידי החי רש״ב במבוא התנחומי 196. [2]) עיי״ע ומ״ש בשם ילקי. [3]) עיי״ע ומ״ש בשם הילקי חקת ר׳ תשס״ד. [4]) עיי׳ ילקי בלק ר׳ תשס״ו ועיי״ע הנ״ל ועי׳ מל י״ג מלין, עפר, פטרא, תמליוס. [5]) עיי׳ ילקי שם ר׳ תשס״ח. [6]) עיי״ע דימן, פלייטון וילקי שם ר׳ תשע״א. [7]) עיי׳ ילקי משלי ר׳ תתקי״ס. [8]) עיי״ע אפי ב׳ וילקי ואתחנן ר׳ תתכ״ח.

סדר	פ׳ התורה פסקא	ערך
ואתחנן.	פ׳ ואתם הדבקים	גליבטון.
	ריש פ׳ ואתחנן	דנטיב.
	פ׳ בצר לך	דגסטס.
	פ׳ ואתחנן	זן א׳.
	ריש פ׳ ואתחנן	נורא.
	—	ספן ג׳.
	פ׳ ואתם הדבקים	סרבל.[1]
	פ׳ עשרת הדברות	פלגוג.
	ריש פ׳ ואתחנן	פלמנטר.
	פ׳ בצר לך	דגסטס.
	פ׳ ואתם הדבקים	פרוויים.
	—	פרספיה.
	פ׳ עשרת הדברות	צף ה׳.
	ריש ואתחנן	תסוור.
	פ׳ אז יבדיל משה	תסס.
	ילמדנו ואתחנן	תרת.
עקב.	פ׳ כי אם שמור תשמרון	אקי.
	פ׳ כי תאמר בלבבך	אות.
	פ׳ כי אם שמר תשמרון	ברבר.
	פ׳ ועתה ישראל	גן ו׳.
	פ׳ כי אם שמור תשמרון	דרגון.
	פ׳ בריש והיה עקב	יד ב׳.[2]
	פ׳ והיה עקב	יקנטין.[3]

סדר	פ׳ התורה פסקא	ערך
עקב.	פ׳ שני לוחות	לחת.
	פ׳ כי אם שמר תשמרון	מאה.
	פ׳ כי הארץ	מן ב׳.
	ריש פרש׳ והיה עקב	מנגנון.
	פ׳ כי תאמר בלבבך	ספן ג׳.
	—	פלח ב׳.
	פ׳ והיה עקב	פמבי.
	פ׳ כי אם שמר תשמרון	פרמא ג׳.
	—	פמריה.
	בריש והיה עקב	קבייסטס.
	—	קזם.
	פ׳ כי תאמר בלבבך	קפל ב׳.
ראה.	פ׳ בסמוך בנים אתם	ביאה.
	—	מר ג׳.[4]
	פ׳ כי יכרית	פלח.

(והיה עקב פ׳ כי יכרית)

[צ״ל ראה פ׳ כי יכרית] : קרדקיים.[5]

ועיי׳ ילק׳ ראה ר׳ תתפ״ה וע׳ ספן ג׳, ועוד עיי״ע וה ומ״ש.

בע׳ בלספמיסון, גל ז׳ מובאין נוסחאות בשם ילמדנו בלי ציון מקומן ואנא אני בא לחפשן, מקום מציאתן?

---

[1] עיי״ע פרוויים וילק׳ ר׳ תתכ״ד.

[2] עיי״ע קבייסטס וילק׳ עקב ר׳ תתמ״ז וילק׳ משלי ר׳ תתקמ״ז. [3] עיי״ע פמבי, וקזם וילק׳ עקב ר׳ תתנ״ד.

[4] עיי׳ ילק׳ ראה ר׳ תת״ק. [5] עיי׳ מבוא לתנחומי לרש״ב 198 .

טו. סדר המערכה לפסיקתא

והוא אגדת א״י המכונה לרב כהנא.[1]

	ערך		מקום	דף
א׳	אבן שעות	פסקא	החודש.	(נ״ג .[2])
	אגריאון	—	החודש.	(מ״ד :[3])
	אגרדמין	—	עשר תעשר.	(צ״ו .)
	אנשתון	—	אנכי.	(קל״ח :)
	אוותנטיא	—	כי תשא.	(ט״ו :)
	אזמרדגין	—	כי תשא.	(י״ז .)
	אטימום	—	החודש.	(מ״ט.[4])
	אטקטיקיא	—	איכה.	(קכ״ב :)
	אולון	—	ויהי ביום כלות.	(ד׳ :)
	(אלייסטון) [אליופלים]			
		—	ויהי בחצי הלילה.	(ס״ג.[5])
	אליקי	—	בחדש השלישי.	(ק״ד.[6])
	אלריא ג׳	—	ביום השמיני.	(קצ״ג :)
	אמבטי	—	זכור.	(כ״ז.[7])
	אמר ג׳	—	איכה.	(ק״כ .)
	אמר ד׳	—	החודש.	(מ״ד.[8])
	אָן 1 ע״ש	—	ר״ה.	(קנ״א :)
	אנגרבטים	—	ויהי בשלח.	(צ״ב :)
	אנטידיקוס	—	איכה.	(קכ״ב :)
	—	—	נחמו.	(קכ״ו .)
	אסכולא	—	בחדש השלישי.	(ק״א :)
	אספטי	—	ויהי בשלח פרעה.	(פ״א :)
	אפטיא	—	בחדש השלישי.	(ק״ד .)
	אפי ב׳	—	סוכה.	(ק״פ :)
	אפיא	—	שובה.	(קס״ב :)

	ערך		מקום	דף
	אפיטרופוס	פ׳	עשר תעשר.	(צ״ה :)
	אפומטא	—	ויהי בשלח.	(פ״ו :)
	אפופסין	—	אחרי מות.	(קע״ג :)
	אפיקרסין	—	כי תשא.	(ט״ו :)
	אפרגיאה	—	ביום השמיני.	(קצ״ג .)
	אפרכיא	—	נחמו.	(קכ״ג :)
	אצוותא	—	ויהי בשלח.	(צ״א .)
	ארגנטין	—	בחדש השלישי.	(ק״ו :)
	*ארך ג׳	—	שובה.	(קס״א :[9])
	*ארך ג׳	—	סליחות.	(קס״ז .)
	ארך ה׳	—	ויהי בשלח פרעה.	(צ״א :)
	ארך ה׳	—	זכור.	(כ״ז.[10])
	ארלוגין	—	החודש.	(נ״ג.[11])
	ארנון	—	כי תשא.	(י״א :[12])
ב׳	בז א׳	—	זכור.	(כ״ג :)
	בזק	—	כי תשא.	(י״ח .)
	ביין	—	סוכה.	(ק״פ .)
	בלם ב׳[13]	—	זכור.	(כ״ד :)
	בלם ב׳[14]	—	פרה.	(ל״ט.[15])
	בלסטר	—	ויהי בחצי הלילה.	(ס״ז.[16])
	בקינוס	—	ר״ה.	(קנ״ב .)
	בר ה׳	—	ולקחתם לכם.	(קפ״א .)
	ברבר[17]	—	את קרבני לחמי.	(נ״ח :[18])
	ברגן	—	את קרבני לחמי.	(ס״א.[19])
	ברדל	—	ויהי בשלח.	(פ״א :)

[1]) הוציאה לאור הרב החכם הגדול מוהר״ש באבער נ״י והוא נתן לנו רשימה כמעט מכל המקומות אשר הערוך מביא את הפסיקתא וזו הרשימה היתה לי לעינים אבל אני הוספתי י״ז מקומות ותקנתי קצתן וגם הוספתי מקום מציאתן וגם רשמתי למטה בההערות מקום מציאתן בפסיקתא רבתי אף אם רבינו נתן כנראה לא הביא את הפסיקתי רבתי בשם. [2]) עיי״ע ארלוגין. [3]) פ׳ החורש סי׳ ט״ו דף ס״ח: בהוצי׳ הח׳ פריעדמאן. [4]) פסיקתי החודש סי׳ ט״ו דף ע״ב. [5]) פסיקתי רבתי סי׳ י״ז דפ״ז. [6]) בפסיקתי בט״ס אל אהא. [7]) פסיקתי רבתי סי׳ י״ב דנ״ב. [8]) פסיקתי רבתי סי׳ ט״ו דס״ח: [9]) עיי׳ מ״ש בערוך השלם צד רפ״ה רש״ב השמיט שני הערכים האלה. [10]) עיי׳ פסיקתי רבתי סי׳ י״ב דנ״ב. (פסיקתי דר״כ ארמון צ״ל ארכוין ובפסיקתי רבתי: ייחוס שמותם). [11]) סי׳ ט״ו דע״ז. [12]) סי׳ י׳ דל״ג: [13]) ברשימת רש״ב (במבוא XIII) אי׳ בטעות בלב ב׳. [14]) וכן שם בטעות: שם וצ״ל בלם ב׳. [15]) פסיקתי רברי סי׳ י״ד דס״ד: [16]) שם סי׳ י״ז דפ״ט: [17]) ורבינו הביאו בשם ויק״ר (פל״ד) ולפנינו לי׳ ואולי נשמט אחר הציון מויק״ר הציון דפסיקתא, ורש״ב לא הביאו ברשימתו. [18]) שם סי׳ ט״ז דפ״א: ע״ש. [19]) שם סי׳ ט״ז דפ״ד.

ערך	מקום	דף
ברוני	פ' ויהי בשלח.	(פ"ג .
ברת שבע	— רני עקרה.	(קמ"ב :
נאל	— סליחות.	(קס"ו .
נבר	— ותאמר ציון.	(ק"ל :
גד ב'	— ויהי בשלח.	(צ' .
נז ו'	— זכור.	(כ"ד :
גייף	— עשר תעשר.	(צ"ו .
גיית	— שור או כשב.	(ע"ד .
גל ז' ע"ש	— דברי ירמיהו.	(ק"י :
גלגל ח'	— כי תשא.	(י"א :
גלגל י'	— פרה.	(ל"ב :
גלג	— עניה סוערה.	(קל"ז .
גליור	— החודש.	(מ"ה סע"א ורע"ב) [1]
גלם ב'.	— ויהי בשלח.	(צ"ג .
נמס	— החודש.	(נ"ב: ונ"ג.)[2]
גנס	— נחמו.	(קכ"ו .
גס ג'.	— ותאמר ציון.	(קל"א.
גרדם	— שמעו.	(ק"ח :
גשש ע"ש	— סליחות.[3]	(קס"ו .
ד' דבב א'	— ביום כלות.	(ד' .
דכום	— זאת הברכה.	(קצ"ו .
דלטור	— פרה.	(ל"א :
דמום ג'	— פרה.	(ל' :
*דמס ג' [4]	— ולקחתם.	(קפ"ב .
דמס ג'	— כי תשא.	(י"א .
דמס ד'	— ויהי בשלח.	(פ"ח :
" "	— שובה.	(קנ"ט .
" "	— ר"ה.	(ק"נ :
דיסקר	— אחרי מות.	(ק"ע :
"	— פרה.	(ל"ו :
"	— בחדש השלישי.	(ק"א .
דק ג'	— ויהי בשלח.	(פ"ו :
דריה	— שוש אשיש.	(קמ"ו .
דרלמום	— ויהי בחצי הלילה.	(ס"ז .
דרריה	— ותאמר ציון.	(קל"א.
דָש 2	— שור או כשב.	(ע"ח .
ה' הבה א'	— החודש.	(נ"ו :
ו' וה	— עשר תעשר.	(צ"ז :
ז' זחל ג'[5]	— פרה.	(ל"ז :

ערך	מקום	דף
זמיון	פ' ר"ה.	(קנ"א :
זמר ד'	— זכור.	(כ"ז :
זן א'	— נחמו.	(קכ"ד :
זנם	— אחרי מות.	(קע"ג :
זנם	— העומר.	(ע"ב .
זרת	— זכור.	(כ"ג :
ח' חבט א'	— פרה.	(ל"ה: ל"ו.
חדרך	— רני עקרה.	(קמ"ג .
*חט א'[6]	— עשר תעשר.	(צ"ו :
*חי ב'[7]	— קרבני לחמי.	(נ"ח .
חכן א'	— כי תשא.	(י"ג :
חל ט"ז	— אחרי מות.	(ק"ע .
חל י"ט	— שמעו.	(קי"ח .
חלזון ג'	— ויהי בשלח.	(צ"ב .
חלון	— החודש.	(מ"ט .
חלץ	— ותאמר ציון.	(קל"ב.
חם ג'.	— את קרבני לחמי.	(נ"ז :
חמה	— כי תשא.	(י"ג .
חמש	— כי תשא.	(י"ז .
חפר א'	— עשר תעשר.	(ק' .
חצף	— שובה.	(קס"א.
חרש ה'	— כי תשא.	(ט"ז סע"א ורע"ב)
חש ג'	— סוכה.	(קפ"ד.
ט' (טברירי)	[צ"ל טבריטי] ביום השמיני.	(קצ"א:)[8]
ט'	— דברי ירמיהו.	(קי"ד סע"ב וקט"ו רע"א)
טייר	— פרה.	(ל"ג :
טכס	— בחצי הלילה.	(ס"ו :
טלק ב'	— ויהי בשלח.	(פ"ט :
טמיא	— דברי ירמיהו.	(קי"ב סע"א)
טמס	— זכור.	(כ"ז .
טמיקון	— ויהי ביום כלות.	(ז' .
טפיס	— ולקחתם לכם.	(קפ"ב :
טרן א'	— החודש.	(נ"ב:)[9]
יבדה	— ויהי בשלח.	(פ"ט .
ירמיה	— דברי ירמיהו.	(קי"ד :
כ' כבש ד'	— זאת הברכה.	(קצ"ז .
—	— את קרבני.	(ס"א :
כבש ז'	— ויהי בחצי הלילה.	(ס"ז .

[1]) פסיקתי רבתי סי' ט"ו דס"ט. [2]) שם סי' ט"ו דע"ו. [3]) כ"ה נכון בדפ"ר ובכ"י אבל בשדפ"ע בטעות: דילמא. [4]) ל"י ברשימת רש"ב כי נשמט בדפ"ע חוץ מדפ"ר ואי' בכ"י ערוך ועיי"ע לגיון א'. [5]) ברשימת רש"ב [בט"ס חל. [6]) נשמט ברשימת רש"ב. [7]) גם זה נשמט. [8]) פסיקי רבתי סי' פ"ד דר"א. [9]) פסיקי רבתי סי' ט"ו דע"ו:

	ערך		מקום	דף
	כדכר	פ׳	עניה סוערה.	(קל״ה: קל״ו.)[1]
	כהחלונות	—	קומי עורי.	(קמ״ה:
	כל ה׳	—	ויהי ביום כלות.	(ו׳ .)[2]
	כמוך	—	דברי ירמיהו.	(קי״ב .
	כמס ב׳	—	שובה.[3]	(קנ״ט :
	כסף ד׳	—	כי תשא.	(י״ד :
	כרם ה׳	—	פרה.	(ל״ה .
	כרומנקיא	—	שובה.	(קס״ב .
	כרע ב׳	—	ויהי בשלח.	(פ״ב .
	כש ד׳	—	זכור.	(כ״ד :
ל׳	לאט	—	את קרבני.	(ס׳ .
	לב א׳	—	סליחות.	(קס״ו .
	*לגיון ע״ש	—	ולקחתם.	(קפ״ב .
	לז ב׳	—	את קרבני.	(נ״ט :)[4]
	לטירים	—	זאת הברכה.	(קצ״ו :
	לכלוך א׳	—	את קרבני.	(נ״ח.)[5]
	—	—	ויהי בשלח.	(צ״ב :
	לשון א׳	—	פרה.	(ל״א :
מ׳	מאי	—	ותאמר ציון.	(קל״א:
	מארת	—	החודש.	(מ״ב .
	מגס ג׳	—	את קרבני.	(ס״א.)[6]
	*מגס ג׳	—	העומר.	(ע׳ .)[7]
	מח ד׳	—	את קרבני.	(ס״א .
	מט ב׳	—	ויהי בשלח.	(פ״ב .
	מטליות	—	דברי ירמיהו.	(קי״ד .
	מט	—	זכור.	(כ״ג :)[8]
	*מלטמיא	—	את קרבני.	(נ״ח.)[9]
	מלמד	—	ר״ה.	(קנ״ג .
	מנגנון	—	ויהי בשלח.	(פ״א .
	—	—	אחרי מות.	(קס״ח .
	מסאסא	—	ר״ה.	(קנ״ג .
	מסובן	—	רני עקרה.	(קמ״א :
	מספד	—	ר״ה.	(קנ״ג .
	*מעפרת	—	כי תשא.	(י״ז.)[10]
	*מרדע	—	ר״ה.	(קנ״ג.)[11]
	*מרגל	—	ויהי ביום.	(ד׳ :)[12]
	מר ח׳	פ׳	שמעו.	(ק״ח :
	מרגיא	—	ויהי בשלח.	(צ״ד :
	מרן	—	ויהי בשלח.	(צ״ד .
	מתק	—	דברי ירמיהו.	(ד׳ .
נ׳	נביא	—	נחמו.	(קכ״ד :
	נעמה	—	זכור.	(כ״ה : ע״ש.
	נקד א׳	—	כי תשא.	(י״ב :
	נקלוגוס	—	ר״ה	(קנ״ג :
ס׳	סבן	—	ויהי בשלח.	(צ״ג :)[13]
	סלד	—	ויהי בשלח.	(ק״ג .
	סמנט	—	ויהי בשלח.	(פ״ב :
	סמפרינון	—	עניה סוערה.	(קל״ה :)[14]
	סנטר א׳	—	העומר.	(ס״ט:)[15]
	סנטר א׳	—	איכה.	(ק״כ :
	סנקלט	—	ר״ה.	(קנ״ב .
	סנקלט	—	ויהי ביום.	(ה׳ .
	סעותיה	—	עשר תעשר.	(צ״ה :
	סקבטר	—	אחרי מות.	(קע״ה :
	סקפטס	—	בחדש השלישי.	(ק״ג .
	סקפטר	—	החודש.	(נ״ג : נ״ד.)[16]
	סקר א׳	—	ותאמר ציון.	(קל״ב .
ע׳	ענגג	—	אחרי מות.	(קע״א :
	עמלק	—	זכור.	(כ״ו :
	עפרן	—	עשר תעשר.	(צ״ה :
	ערקא ב׳	—	שמעו.	(קי״ז .
פ׳	פג ג׳	—	שור או כשב.	(ע״ו :
	פגר	—	זכור.	(כ״ו .
	פגר	—	עניה סוערה.	(קל״ה .
	פזמא	—	בחודש השלישי.	(ק״א :
	פטר ד׳	—	שור או כשב.	(ע״ט .
	פייט	—	ולקחתם לכם.	(קע״ט .
	פל ד׳	—	ויהי בשלח.	(פ״ז .
	פלטיא ב׳	—	החודש.	(מ״ז :)[17]
	פלמרכוס	—	שובה.	(ק״ס .
	פלן	—	ולקחתם לכם.	(קע״ט :
	פלק א׳	—	ויחי בחצי הלילה.	(ס״ז :)[18]

1) פסיקי רבתי סי׳ ל״ב דקמ״ח: (ושם הגי׳ כדכדנה עיי״ע כדכד ומ״ש). 2) פסיקי רבתי סי׳ ה׳. 3) בכ״י בט״ס סוכה. 4) פסיקי רבתי פי״א. 5) פסיקי רבתי פט״ז. 6) פסיקי רבתי פט״ז דפ״ג: 7) וברשימת רש״ב אי׳ מגרס. ועיי״ע מגס 3 בערוך השלם ומ״ש. 8) פסיקי רבתי פי״ב דמ״ט: 9) פסיקי רבתי פט״ז דפ״א: (ושם בט״ס מלטוכים, מלטונים וצ״ל מלטמיא, וברשימת רש״ב נשמט). 10) נשמט ברשימת רש״ב אבל עיי׳ מ״ש בצד י״ז. בפסיקי ולא ראה כי ברפו״ו (ובכ״י) הובא בערוך הפסיקי דכי תשא. 11) עיי״ע מלמד. 12) עיי״ע אלון. 13) ושם בט״ס סכינתיה וצ״ל סבינתיה. 14) פסיקי רבתי פל״ב דקמ״ח. 15) פסיקי רבתי פי״ח צד צ״א. 16) פסיקי רבתי פט״ו. 17) פסיקי רבתי פט״ו דע״א. (חסר בפסיקי שלפנינו ואי׳ בכ״י א״פ עיי׳ מ״ש רש״ב). 18) פסיקי רבתי סי׳ י״ז דפ״ט:

[1]) בדפ"ע בט"ס בילמדנו ולקחתם לכם צ"ל בפסיקתא וכו'. וברשימת רש"ב בט"ס פלן ב'. [2]) פסיקי רבתי סי' ל"ב דקמ"ז: [3]) פסיקי רבתי סי' ט"ז דפ"ג: [4]) פסיקי רבתי פי' דל"ט: [5]) ועיי"ע פקרס ורש"ב השמיט המלה מרשימתו. [6]) עיי"ע שפנין ובפסיקי רבתי סי' ל"ב דקמ"ט. נשמטה המלה. [7]) פסיקי רבתי סי' י"ז דפ"ח. [8]) פסיקי רבתי סי' ט"ז דפ"ג: [9]) פסיקי רבתי סי' מ"ז קצ"א. [10]) פסיקי רבתי סי' ט"ו (עיי"ע קטע וש"נ השינויים). [11]) פסיקי רבתי סי' י"ח דצ"ג. [12]) ברשימת רש"ב נשמט. [13]) לפניני לי' עיי"ע קנקל וק"ש. [14]) פסיקי רבתי סי' ט"ז דפ"ב. [15]) לפנינו לי'. [16]) פסיקי רבתי סי' י"ד. [17]) ברשימת רש"ב נשמט.

ערך		מקום	דף
ת׳ תזז	פ׳	פרה.	(פ׳ .)
תחת	—	פרה.	(ל״ב :)
תייר	—	אנכי.	(קל״ח .)
—	—	החודש.	(נ׳ .)
תסוור	פ׳	בחודש השלישי.	(ק״ד .)
תר ז׳	—	ויהי בשלח.	(פ׳ .)
תש	—	ויהי בשלח.	(צ״ג :)
תשרי	—	ר״ה.	(קנ״ג .)

טז. סדר מערכה לקבוצת ערכין מענינים שונים. *)

אומות שונות:

עיי' ערכים ברבר, לד ג', סמרטין, קלב.

מלכים שונים:

הדריינא, חרש ג', לשון א', נרון, קווקי קמי, תרס.

מקומות, ערים, כרכים, כפרים, מדינות [1]:

אב א', אבא כשלניא, אבטליות, אביי, אגמא, אוונא, אילת, אכר, אלתת, אנטיפטר, אספטיה, אספנן, אסתרא, אסתרוקנית, אקרא, ארטבון, ארך, באדן, בזתא, בי מכסי, בקיא, ברבר, ברשניא. גאובאי, גלגל ו', גלחי, גמזו, גנסר, גת ב', דמוס, הדייב, המניא, ורדינא, זרז, חזיז, חטלים, חליקופרי, חלת א', חן ג', חצדד, תצר א', חק ג', חקרה, חרת, חש, טבריה, טגן, טטרג, טייע, טלאי, ירפת, ידקרת, יון א', יוחני א', יאו, ימי, ברביז, כרזים, כרם ג', לד, לדיק, לחם, מברכתא, מגניה, מדעית, מכמס, ממלא, מנעל א', מרשניא, נהר ג', נווט, נוות, נטף, נייר, נמר ע"ש, נרווד, סווסטי, סייבא ע"ש, סכרא, סריא, עבר ב', על א', עמק, ענטב, עקרבת, פאה, פג ד', פני, פך א', פניים, פפייתא, פקא, פרא, פרגיתא, פרנדסין, צבועים, צלמים, צנע, צרף ב', קלקי, קני, קסם, קעילה, קפאי, קץ ו', קצר ה', קרדיינא, קרחיים, קרן א', קרש א', קרש ב', קשתא, רקד, שכב, שלציון, שפך, שרון, ששתרי, תווך.

נהרות ומעינות:

אכר, בי מדרי, ברשינא, דמוס, דקר, ואני, טבריה, ירדן ע"ש, מרדיא, פגה, פלם, קרח א', קרמיון, תווי.

שמות אנשים, נשים, משפחות וכינויהם:

אב א', אבדן, אטיטס, אילה, ארסטוון א', אשתיתא, בן דן, א', בן כובדי, בן ערל, בן ציון, בר אושפרתי, בר פיילי, גביני כרוז, גביע, גמדא, גרגרת, דנג, דסקרתא, הלני, הרמיז, זווא, זק, חבה, חוטף, אפרתי ע"ש, חליקופרי, חלק, חניו, ידקרת, יוחני, ילתא, כזית, מחצל, מלבז, מרום, נמר א', ניקנור, נתזה, נתן א', סבכה, סמליון, סנדל, סרד, פרוה, פרזק, פשתיבנא, פתר א', קלר ג', קרח, שפיחלא.

---

*) ודע כי סדר מערכה לשאילתות דר' אחאי גאון, לבעל הלכות גדולות לר' יהודאי גאון וסדר מערכה לשאר הגאוני' חכמים ובעלי מקרא הנקובים בשם כבר ערכתי במבוא בח"א XIV והלאה עש"ה וקח נא משם. וגם מה שכתבתי בענין רבותיו של רבינו נתן (צר X והלאה) ובענין הערוך של רב צמח גאון (צר XVI והלאה (ועיי' ג"כ ע' קץ ה' ושאר ערכים אשר בפנים או בהערות רמזתי על פי' רצ"ג שמצאתי בראשונים וביוחסין השלם ובעיקרי התלמוד לבעל היוחסין כ"י אשר תחת ידי). וסדר מערכה לארצות שונות ומנהגיהן וללשונות שונות תמצא בצר VI והלאה עי"ש. ועתה אוסיף להביא קבוצת ערכים מענינים שונים ותקותי חזקה שבעלי חקרי לב יגילו על זו המתנה ויאמרו לפעלא טבא יישר כי זה חלקי מכל עמלי זה רבות בשנים.

[1]) ומה היא מדינה מפורש בע' פלך ב'.

שמות מלאכים [2]**:**

דומה, סמליון, צלמות.

חיות, עופות, דגים וחגבים, שקצים ורמשים ותלעים, נחשים, ועקרבים ותכונתן:

אוב, אבדומה, אבזקת, אדרא, אדם, אדן א׳, איל, אליתא א׳, אלתת, אס, אספנן, אקונס, אשת, בטן, בן הנפל, בק ג׳, ברבר, ברדלס, בר נפחא, בת מזגא, גב י״ג, גז א׳, גז ח׳, גהילנא, גלדן, דיו אחרון, דרן, זבזגי א׳, זיידן, זיז ב׳, זף, חלק ה׳, חמר י״א, חפושית א׳ וב׳, טרית, יילי, (יגיבא) [יניכא], יתוש, כלכית, כנמא, כפת א׳, כרץ, כרש ב׳, כרשתינא, מפגיע, מר, מריא א׳, משק, משקר, נדל, נמיה, נמר ב׳, נץ ד׳, נקה, סלמנדרא, סממית, ססבל, ססגון, ספג, ספן ב׳, ערקא א׳, פסתא, פסיון, פרוונקא, פרט, פרקלן, פרש ד׳, פשפש ב׳, צלבחא, צפור, צצלא, צרע, קברנונא, קדיא, קלניתא, קף י״ד, קף ט״ז, קיפוף, קפיפיות, קק א׳, קרד, קרן א׳, קרש, שבטא, שחלא ב׳ וג׳, שכר בזאי, שפר ב׳, ששיבא, תכך, תלא, תלשמי.

אילנות, עצים, זרעונים, ירקות עשבים, שבלים, קנים, קוצים, סמין, בשמים ותכונתן:

אבא ב׳, אבוב רועה, אג, אגס, אדמדמני, אדר א׳, אלמוג, אנגרון, אפקותא, אפרסמון, אצווא, ארוס א׳, אשוחי, אשכרע, אשלג, בר ב׳, גגמי, גדגדניות, גלבק, גמז, גנבר, גרע, הג, הטריות ע״ש, הרדף, הרגי, זאזא, זנגביל, זנין, זרד א׳, חזר ב׳, חזר אחרון, חזרר, חח א׳, חלבץ, חלם ב׳, חלף ב׳, חלף אחרון, חלתית, חמס א׳, חמץ, חן ג׳, חצב ג׳, חצב אחרון, חריע, טפח, טפל א׳, טריא, ייגים, ירבוז, ירקות, כמהין, כנגר, כנר א׳, כסבר, כסיתא, כפר ד׳, כפת א׳, כרפת, כרש א׳, כרשן, כרת א׳ כש ג׳, כשות, לגש, לוף, לטם, לעין, לפסן, מגביא, מגג א׳, מייש, מל י״ג, מרמהון מתק, נבר, נגיא א׳, נסן, נץ, ב׳, נש, נשדור, סאה, סב ד׳, סבן, סלת א׳, סמניא, סנר, ססא, ססמגור, סתו, עדל, עזרד א׳, עכביות, עמר א׳, עמר א׳, עססיות, עצב, עקוב, עקץ א׳, פג ד׳, פגלא, פגם א׳, פול, פיטמא, פטר ג׳, פירשע, פלייה, פלסלוס, פפייר, פפולסמון, פקס ב׳, פקועות, פרגין, פרחא א׳, פרס ג׳, פרק א׳, פריש, פשישנא, צלליבא, צלף, צפורן א׳, צרי, קדה ע״ש, קדח, קטן ב׳, ג׳, קטנית, קלא אילן, קליא א׳, קלעילון, קלקי, קנבס, קסוס, קפלט, קצה, קצח, קרסטמל, קרקז, קרקס א׳, קשב א׳, ראש, רגילא, רכפה, רמי, רמץ א׳, רשק, שבל ב׳, שבל אחרון, שבליל, שברא, שבת, שגא א׳, שגם, שוש, שזף, שט ה׳, שם, שמרקע, שמשם, שמשק, שסקי, שפין, שצנית, שקד, תיים, תלתן, תם א׳, תמכה, תמר ב׳, תרבתר, תרמד, תת א׳.

מיני אבנים ומרגליות וסגולתן:

אב א׳, אבן תקומה, אבן שואבת, חפר, לוליתא, מרתבה, נתר, צנם א׳, צרף ו׳.

מטבעות שהביא בעל הערוך:

אסתר א׳, אסתרא, גרע, דנר, הדריינא, הדרס, הנץ, זוז, זיינקי, טבע, טרסית, ככר ע״ש, לטר, לם, מלזמה, מסמס א׳, מע א׳, נרון, סיינק, סך, סלע, צר ט׳, קנטרינק ע״ש, שמן.

משקלות ומדות:

גריו, דק א׳, כן ג׳, כרתית, לתך א׳, מחק, ספל, קלסטר א׳, קפז, קרטב, רבע א׳, שרגש, תמן א׳, תרקב.

הלאים שונים, רפואתן, סגולתן ולחשתן:

אב א׳, אבן תקומה, אלריא א׳, אסובי, אספלונית, גבתא, גלד, דיופי, דר ה׳,

---

[2] ובערוך השלם הובאו כל שמות המלאכים והשדים ועיי׳ ג״כ מאמרי על המלאכים והשדים בלא״ש: Ueber die jüdische Angelologie und Dämonologie in ihrer Abhängigkeit vom Parsismus (Leipzig 1866).

הגרני, ותק. זרף א׳, חס, חמר י״ב, חנק, חף. טבריה, כנגר, כרשתינא, לוליתא, לף א׳, מעוי, מעל ד׳, נפש א׳, נתק, סרס א׳, סחף א׳, על ב׳, עמל א׳, עצב א׳, ערקא א׳, פנדיון, פע, פתיא א׳, צלליבא, צמר ד׳, צפדינא, צרה, קף ט״ז ע״ש, קצר ג׳, קרדייקוס, ראתן, רכפה, רק א׳, רת א׳, שברא, שבתא, שגדן, שחלא, שחתא, שמש, שר י״ג, שרק ג׳, שתם א׳, תריק, תרנגול, תתר ג׳.

עניני מכשפים, מזיקים שדים ורוחות:

אוב, ארגנטין א׳, בן הנפל, בן תמליון, בת חורין, הרמיז א׳, חבר ג׳, כרע א׳, להט א׳, להט אחרון, לוליתא, לט ג׳, לילית, מגוש, מל ח׳, מריא ב׳, ספג, פרוה, פרמא, פרמקוס, קטב א׳, קף ט״ז, קרדייקוס, רטן, רק א׳, שבתא, שה, תזז, תרף ב׳.

שמות וצורות אלילים ונימוסן:

אוב, אנדרטא, אפרודיטי, ארס, בי נצרופי [1], גד י״א, גיא, גפא א׳, חבר ב׳, כף י״א, מניק, מסרדי, מרקולים, נר ב׳, נשר ג׳, נתברא, סנדל, קווק [2], קלנדס ע״ש, קנקל, שוור.

מיני שחוקות מבני אדם:

אנקטמין, אסטדיה, אסקונדרי, (סקנדרי), אצטדין, בקיון, פדאטי, קנג, קסן, תחבול.

מיני כלי זמר ושיר:

אילת אחרון, בטן ב׳, חמת, כנור, מרכוף, נבל א׳, סמפון, צלצל, קרן א׳.

מיני מאכלים ומשקין ומרקחות:

אמן א׳, אנתא, אספרגוס, אסקריטין, בארג, בשש, גלש, דבש, דפן, הרסנא, ותקא, זריד, חמט א׳, טפקא, טרימא, טרקנין, ככא א׳, כסן א׳, כסן ב׳, כפת ג׳, כשר א׳, לד ב׳, לפדא, מל י״ב, נקד, סנק, ספגן, ספל, סרק ג׳, עמל ג׳, עסה, צנם, צפחת, צר ח׳, קזא, קל ג׳, קם א׳, קנבק, קק א׳, קרייט, קתל, רהטא, רנק, א׳, שתית.

מיני מלבושים ומנעלים, בתי ידים, מפות, מחצלאות, כרים וכסתות:

אמפליא, אמר ג׳, אונקלי, אפנדה, גלפקר, גמד א׳, דיופוטא, הץ, חלוק, טרטן א׳, כר א׳, מגב, מזרן, מעפרת, מפוץ, מק, מקטורין, נרמק, סבכה, סבן, סגוס, סוורק, סיין, ספג, ספל, ספרק, סקורטיא, סרק ד׳, עדלה, עד, פליום, פנדה, פקרס א׳, פרגד, פרקלמן, פרקלן, קטבל, קטר ב׳, קלקי, קמר, קנבס, קסד, קרקא, רבצל רד ב׳, שנץ, שעם, שף י״ג, שרוול, תרסית.

מנהגי ארץ ישראל:

בשש, חל ט״ז, מלבן, פספס ג׳, צנר א׳.

מנהגים הנוגעים לאומה הישראלית:

אמן ב׳, הסת, חטף, חל ט״ז, חלון א׳, חרסת, חתן, מגל, מעברה, מצה א׳, נר א׳, עבר ב׳, ערב א׳, ערקא, קבל א׳, קדש א׳, ראש, שוור, תפל ג׳, תרע.

מנהגי נשואין חופה ומילה:

אילת ב׳, אסטס, אסנתא, אפריון, אר א׳, גדל ב׳, חף ג׳, כל ב׳, כמן, לפד, מזמוט, משכל, עטר א׳, שבע א׳.

מנהגי ההתעסקות עם המתים וקבורתם:

אילת ב׳, אמץ א׳, בך, ברך א׳, זקן, גרווד א׳, קרן א׳, שר ג׳.

מנהגי העולם:

אנקל, גרע, דנק, דרג, חתך, טוזיג, טרסקל, כוורנק, כסן א׳, כסת א׳, לד ב׳, למד

---

[1] ועיי״ע בי אבידן ושם הארכתי. [2] עיי״ע דימונקי ומ״ש.

א׳, לפד, מתכלתא, נקר, נתר, ספל, ער י״א, פג, פנדיון, פסע ב׳, צר א׳, קבל ג׳, קל ג׳, קרן א׳, רק ע״ש, שתית, תמחוי.

מעשה ועניני כלי בית ואומנין ותכשיטין ומלחמה וטכסיסין:

אבוב, אבל, אבן שעות, אסכלה, אסקטלה, בית שקע, בית תבל, בכיאר, בסס א׳, גבתא, גשתא, דיופי, המנק, זיירי, זיארי, זמלסטר, חסן, חתל, טטרס, טפיח, טפי, טריינא, טרסקל, יורה, יתיכים, לבס, לגיון, מארופות, מגל א׳, מגמר, מגפיים, מגרף, מזר ג׳, מחץ, מחצל, מחרש, מטוטלת, מכחל, מלגז, מליער, מלקט א׳, מניק, מעדר, מעצד, מערוך, מקר, מתה, נגסטר, נפש א׳, סגניות, סדה, סדן ב׳, סנדל, סנוארתא, ספל, סרק ב׳, ערב ו׳, ערדסק, עשן א׳, פגיון, פטס, פלצור, פמוט, פן, פנך א׳, פנס, פסל, פסקטר, פפייר, פקסן א׳, פרגל א׳, פתא, צבת ד׳, צנא, צנר א׳, צר א׳, ה׳, צרצור א׳, קהת, קווק, קטב, קטל, קלב, קלגרפון, קלמר, קלסטרא, קן ב׳, קנטר א׳, קניא, קלקל א׳, קנקן, קנישקין, קנתל, קסט, קפץ, קרויה, קרטל, קרן א׳, קרנס א׳, קשט ב׳, רהטני, ריחים, רקה, רקן, שבט א׳, שחר ב׳, שט א׳, שפך, שפר ג׳, תחת, תל א׳, תמחוי.

מעשה דיו, קולמוסין, קציצתן, קלף ודבק וכתיבה:

אא, אטבא, אלה, אנדכתרי, גבל א׳, גנדל, דכסוסטוס, חפה א׳, טמס, מחק, פפייר, קלן א׳, קלמר, שתי א׳ ע״ש.

מנהגי ומעשה כלי עובדי אדמה בכלל ובפרט זריעות, דישת התבואה, הרכבת אילנות גפנים ודקלים, לקיטת תמרים ותאנים, סייגת הכרמים, עצירת ודריכת ענבים וזיתים וכלי בית הבד:

אדר א׳, אזל, ארד, ארכבתא, בדד א׳, בדיא, בדל, בית אצבע, ברך ב׳, זפת, חלק א׳, חתל, טל ב׳, טלפח, טרבן, טרש ג׳, יקב, כל ב׳, כמר א׳, כנס, כס, כף א׳, כפר ג׳, לולב, מגב, מגג, מגרף, מדל א׳, ממל, מסק א׳, מעדר, מקצה, מקצוע א׳, ב׳, מרח, נזייתא, נסן, סאור, סתו, עטן, עכר, עקל א׳, ער ה׳, פל, פצעל, פרא, קטב, קפל א׳, קץ א׳, שביל, שחת, שלק, תבליא.

מעשה עגלה וכלי בהמה ומחרישה:

אטבא, אכף, בר לועא, בר ניריא, ברך ב׳, גמן, א׳, זרז, חבק, חבר א׳, חטם, חסם, חרב ב׳, טבעת, יצול, כנף א׳, כרכשתא ב׳, לחי, מחגר, מלמד, מלקט, מסר, נבר ב׳, סב ג׳, סמך, סמלון, סנדל, עב ג׳, עגל ט׳, עקרב א׳, ער ה׳, קטרב, קלקי, קנקן, קתדרה, תמחוי, תפית, תתר.

מנהגי ומעשה ומלאכת וכלי בעלי הספנים וספינות:

אילה, אכמוותא, אלת, אסדה, אסכלה, אסתדירא, אשל, בד א׳, בצית, בקר ג׳, גד ב׳, גשש, זמר א׳, כבש ה׳, כף י״א, מעבר, מרדיא מרצף, סדה, עגן, עקל ב׳, ציפורי.

מנהגי ומעשה וכלי בעלי צידין עופות ודגים ומפריחי יונים ומעשה רועים וכלי זמרן:

אהרי, ארא א׳, דבק, דחל, זיידן, חמת, טפיח, כרכשתא ב׳, לח ב׳, מגדל א׳, מדף, משכוכית, פגם ב׳, פרקלן, קן ב׳, קקרי, רטב, שכרבזאי, שפשף, תתר ב׳.

מעשה בנינים שונים וכלי בעלי בנאים וסיידין:

אנטל, אפתא א׳, חף, טרגון, טרכסיד, כף א׳, לבן ד׳, לפתא, מזחל, מטוטלת, מעגל, מעזב, משקלת, סנדל, ערב ו׳, פספס ג׳, פצם, פרן, ג׳, פשט, צר א׳, קן ב׳, קנטר א׳.

מעשה פותחת ונגרין:

אבקתא, חף, א׳, נקמז, פן, צר ה׳, קלסטרא.

מעשה מיטות וכסאות שונות:

אסלא, אפיפורין, ארזלא א׳, מלבן, נקלט, צלא, קרמן.

מנהגי ומעשה בעלי מרחצאות, רהיצת הגוף, תמרוקי נשים, מעשה בורית, כיבוס, כיבוש, ליבון, ועשן בגדים:

אבל, אביק, אות, בקע ב׳, גהץ א׳, זיארי, טהר א׳, טפל א׳, כבר, כבש ד׳, כסכס, כספן, כף י״א, מחרש, מכבש, מע א׳, נסר ב׳, נתר, סטכטון, ספן, עפר א׳, ערב ו׳, פק א׳, קליא א׳, קנקל א׳, שלל ב׳.

מלאכת מספריים, מעשה גילוח, וקליעת שער:

בת צידעה, גדל, מעפרת, נגסטר, שחר ב׳.

מנהגי ומלאכת וכלי בעלי האומנין ובפרט האורגים והרוקמים, עושי בגדים, גודלי מצנפת וחבלים, אבנטים, מחצלאות, בעלי הרצענין, מלאכת וכלי טויה:

אמס, אמר ג׳, אנדכתרי, אנקטמין, ארא ב׳, אשל, בדיא, בטן ב׳, בכיאר, טל ב׳, טרטרן א׳, כבד ד׳, כרכר, כש ג׳, כתן, מגב, מגג א׳, מזרן, מסק א׳, מעדן, מפוץ, מקשה, מתה, מתכלתא, נסך א׳, נר, סיין, סקורטיא, ער י׳, ער אחרון, פי כוש, פקא, צלף א׳, צר, קווי, קמר, קרס א׳, שבט א׳, שד א׳, שרוול.

מנהגי ומלאכת עושי כלי חרס בכלל ובפרט תנור וכירים, כדים וחביות, קנקנים, יורות, קדירות, ומלאכות הזגגין:

בץ ב׳, דכן, חפר ב׳, חר ב׳, טפל א׳, טפס ד׳, יורה, ככא א׳, לבן ג׳, לבס, מרק, פדרא, פטס, צרף ג׳, ו׳, קלת, רעף.

מנהגי ומעשה בעלי מוציאי נחושת מרקעי פחים הצורפים ונפחין:

אמן, א׳, גרתיקון, טרסי א׳, סדן ב׳, צרף ג׳.

מנהגי ומעשה בעלי סוחרים חנוונין ורוכלין, אריסין, מוכסין, בעלי כתפים והסבלים הולכי דרכים:

אגד, אמפולי, אלנקי, אנקל, אסטווה, ארנס, בד ד׳, בלש, בשל, דנק, חבר א׳, כסת א׳, כתן, סטמתא, סרבל, קרן א׳.

מעשה רחים:

כבש ו׳, ריחים א׳, רכב.

מעשה כלים שונים:

אבן שעות, אזמל, אנקל, גבתא, גשתא, דיופי, טטרס, טרסקל, כבר א׳, כדום, מכחל, מעצד, נפש א׳, צנר א׳, צר א׳, קב א׳, קל ב׳.

רשימת המעשים והמשלים שבערוך:

אבוב, כוורי, אותיאוס, אקליטא, ארם, בחש א׳ ע״ש, גבר א׳, חלד א׳, חלק, חמר א׳, יוחני א׳, יציבי כגני, כף א׳, כפן, כשר ב׳, מבגאי א׳, נגד ג׳, עצב, פגר, פש, פתיא א׳, צלא, קבסתן, רק א׳, שולנאי, שוור, שן א׳, שעל, ששמן.

רשימת הסימנין וגמטריאות קצתן בשם רז״ל וקצתן מדעת עצמו:

הזיולך, זדריהז, יגל, יעלקנ״ם, לעט, מזבח, מחספס, מחפז, מחקק, מעש, נשנז, פזר קשב, פטתא, קר ו׳, קרבן, תאלם, תבטש.

לוח ציורים מכלים שונים קצתן בדפוס ורובם בכ״י ערוך:

אנקול, בית אצבע, בית תבלין, בקע, בר שניא, גד ג׳, המנק, חלזון ב׳, חצב א׳, טדי, כדום, כי, כלבוס, כנף, כף י״א, מכחל, מלבן, מעגל, מעדר, צנר א׳, קטר ב׳, ראש, שקף ד׳.

יז. סדר מערכה לערכין שהוסיף ר״ב מוספיא [1]) בדפ׳ ערוך אמסטרדם ואשר נסמנין בסי׳ כזה ☞

א׳) אבגינוס, אבדוקוס, אבהונוס, אבה, אבחטוס, אבטיונס, אבטומטום (עיי׳ השמטות בסוף ח״ב צד שפ״ט), אבל (ב׳), אבולי, אבמוסוס, אבניתא, אבסקנטיה, אבר ג׳ [2]) אברז, אברקין, אוגבין, אגד (ב׳) אגנינה, אגסטריון, אגרטון, איד, אידא, אדבעא, אדין, אידך, אדן (ג׳), אידן, אדני, אדר א׳, ב׳, ג׳, וד׳, אדרבא, אדריבא, אדרגזיא, אדרזדא, אדרון, אדרע, אדרופיקוס, אידרורוסטון, אהן (ב׳), אום, אווקי, אוותניא, אזא (ג׳), אזגא, איזגדין, א׳ וב׳, איזייא, איזקפא, אחב, אחד, אחוונא, אחמר, אחמתא, איטא, אטו, אטל, אטליטין, אטימטון, אטן, איטני, אטונס, אטרג, איטרין, איטורנגא, איכא, איריא, איירי, איירינון, אכאטים, אכדין, אוכטו, אככא, אכל ב׳ וג׳, אכלבאי, אכסיומא, אבסנאי פרכא, אכספתיאס, אכסוריא, איכפת, אכרוע, אכתי, אלא, אלבן, אלו א׳ וב׳, אלוגין, אלווי, אליאס, אלייה, אילך, אלכסון, אלמא א׳ וב׳, אלמלי, אלמן, אלן, אלונכי, אלסוס, אלוסריקון, אלפביתין, אלתר, אימא, אמבטוס, אמטול, אמיתתא, אמיינטון, אומולוגין, אומוניא, אומנוס, אמפרטור, אמצע, אמקסירוס, אמר, אימרא, אן, אין, אינא, אנכא, אנכטאות, אינגד, אנגרוטינא, אנדיקין, אנדרולימוס, אינטובין, אנטיניא, אנטרון, אינמירינון, אנפי, אנפילוגוס, אנפלין, אנפורא, אניץ, אנקא א׳, אנקא ב׳, אנקה, אונקיא, אנקלווסים, אנקלימא, אנקלימון, אנת, אסא ב׳, אסוט, אסטבל,

---

[1]) ובכתי״ר להי׳ אייזלער ח״א, 111 כבר נערכת רשימה מהוספות ר״ב אך בהשמטת כמה ערכין וקצתן בשבוש. ועוד העיר שם החכם הנ״ל כי כמה פעמים הוסיף ר״ב איזה דבר בגוף הספר בלי זכרון א״ב או בחסרון יד סימן כזה ☞ עיי״ע אורשנא (ובעי׳ השלם אוורשנא בח״א מ״ז: ושם הוספתי: א״ב) בעי׳ אנפק אי׳ בסוף הערוך: כלי מחזיק רביעית ולי׳ בדפוסי׳ הראשוני׳ ורק בדפ״א בלי סימן המובהק. סוף ע׳ אסטרוליג: ״וכן בלי יוני״ לי׳ בדפוסי׳ הראשונים רק בדפ״א בלי סימן המובהק. אסיא ב׳ (לפנינו ד׳) סוף הע׳ ״בלי יוני״ לי׳ בדפי׳ הראשונים רק בדפ״א. ע׳ בקה (ח״ב קנ״ח.) סוף הע׳ שהוא נחש וכו׳ שהם דברי המוספיא בלי סימן המובהק. בעי׳ גד י׳ (י״א) (ח״ב, רל״ט) סוף הע׳ ״פי׳ חמת מים״ לי׳ כי אם בדפ״א בלי סימן וכ״ה בעה״ק שנ״ב. בענין גח ג׳ במוספיא עיי׳ מ״ש בעי׳ גח א׳ (ה״ב, ר״ע:). גרף ב׳ הוספתי א״ב ונשמט בדפ״א. סוף ע׳ הבהב א׳ ענין חירוך לי׳ בדפ״ר כי אם בדפ״א בלי סימן. סוף ע׳ הדסטב: והוא נומריקון לי׳ בדפי׳ הראשונים. בעי׳ הליוני הוספתי א״ב שנשמט בדפ״א. בעי׳ חטפיתא ״וית חטפיתא״ וכו׳ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. סוף ע׳ חרחבן ״פי׳ מן עשב מר״ לי׳ בדפי׳ הראשונים. בעי׳ חרמן הוספה בלי א״ב עיי״ע ובח״ג, תצ״ד: ומ״ש. טכני הוספת ר״ב עיי״ע ח״ד, ל׳ ומ״ש בהערה ג׳. ע׳ טעם א׳ עיי׳ מ״ש בח״ד, נ״א: בעי׳ מבגאי: ״שם אדם״ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. ממחה א׳ ״פי׳ בקי ומדקדק״ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. סב ה׳ ״פי׳ חנוני מוכר יין״ לי׳ בדפ״ר. ס״ח ד׳ תיבות אלו הן וכו׳ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳ רק בדפ״א בלי סימן. ע׳ עדי: ״שם אדם״ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. פד א׳ סוף התיבה: ״זרה״ ולי׳ בדפי׳ הראשוני׳ וטעות הוא. צלצל: ״פי׳ חגור״ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. צם ד׳: ״פי׳ צם״ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. צמק ״פי׳ יבש״ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. צמת סוף הע׳ פי׳ ענין יובש וכו׳ לי׳ בדפי׳ הראשוני׳. קמע ב׳: ״פי׳ מעט״ קעקע א׳ ״פי׳ ענין חתוך הבירה״; קתר א׳ ״ענין קוץ ודרדר״; רדם א׳ ״שבט בנימין״ וכו׳, רזבונית ״פי׳ מין הגב, רמץ א׳ ״פי׳ אפר חם״, שבי׳ ״והוא ל״מ״ וכו׳, שבק ״תרג׳ אשר״ וכו׳, שם ״פי׳ גירה״, שץ א׳ ״פי׳ קוצים״, שקל ב׳ ״פי׳ ענין לקיחה״, שקען ״פי׳ תיקונין״, תרקוש ״פי׳ שם כלי״ כולם לי׳ בדפי׳ הראשוני׳ ובערכים אין מספר הוסיף רב הערותיו בסימן המובהק א״ב כמו שתראה בכל ערך וע׳ בספר ערוך השלם. [2]) זה הע׳ נשמט בערוך השלם לכן אוסיפו כאן: ☞ אבר (אֵיבְרָא פי׳ חתיכה, הלק עיי״ע אבר ב׳) תרג׳ עור (תחת עור) [צ״ל בעד עור] (איוב ב׳, ד׳) אברא מטול אברא, את הנתחים (ויקי א׳, ו׳. ח׳) ית אבריא, שומר כל עצמותיו (תהלי׳ ל״ד כ״א) נטיר לכלהון אבריא. [*אחוי״ה ר״ב העתיק זה הע׳ מהתורגמן ע׳ אבר א׳ וש״נ ג״כ בטעות עור תחת עור. וכ״נ בתרגמי׳ תהלי׳ ל״א, י״א; ל״א, י׳; נ״א, י׳; ק״ט, י״ח וזולתו ובהוראת אבר המשגל עיי׳ תר״י בראשי׳ י״ד, ב׳; מ״ט, כ״ד] —

סדר מערכה לערכין שהוסיף ר"ב מוספיא בדפ' ערוך אמסטרדם ואשר נסמנין בסי' כזה ☞

אסטטיבה, אסטכטון, אסטנית, איסטים, אסכדיה, אסכימא, אסכרה, אסלטין, אסמיטא, אסמן, אסנא א', אספליא, אספקיסין, אספר ב', אספרגלין, אספרנא, אספירס, אספתין, איסקפא, איסקפי, אסקפטי, אסקרטורי, אסתהר, איסתוננסין, אסתרא, אסתרתגין, אע, אפדייני, אפטא, אפטוניאות, אפוטניתא, אפוטיקון, אפטרא, אפייטרוס, אפיוטוס, אופיון, אפוכי, אפילו, אפיליון, אפליקתא, איפומנימא, אפנטור, אפונס, אפסטולי, אפיסטיליות, אפסקימא, אפופלסמון, אפפון, אפיצטלין, אפקלטורין, אפקסינון, אפרודכסוס, אפירטין, אפרטוסות, אפרש, אפשי, אפשר, אפתי, אפתיסים, אצטטיבה, אקוביטון, אקטורין, אוקי, אקלפרין, איקומני, אקמת, איקונומוס, אוקסיגרון, אקסל, ארג, ארדענא, ארדפני, ארו, ארזובין, ארזילא, ארטסים, אוריון, איריוסטו, ארך, ארכיאטרוס, ארכידיקי, ארכונים, ארכיסטרים, ארמלא, ארמילוס, ארנטס, ארים, ארע ב', ארעא, אורעיתא, ארקל, ארקולים, ארקתא ב', ארתוקופיון, אשכבתא, אשף ב', אשיש, אישתדא, אשתדור, את, איתיטרון, אותונית, אתתא.

ב') בבו, ביבי, בגלאי, בדח, בדיל, בדלח, בדולקי, בידין, בהה, בותא, בזז, בזע, בחש ד', בחשא, בינא א', בינא ב', ביתא, כל ב', בלבל, בלבס, בלני, בלנטיא, בלנרי, בלסמון, בוניא, בניא, בנס, בנפיקין, בנרי, בנרסאי, בסטיא, בסס ג', בסר ד', בסר ה', ביע, בעש, ביץ, בקי, ביקיא, ברדק, בורדקאי, בורידקיא, ברזל א', ברזל ב', ברך ו', ברכסין, בורלא א', בורלא ב', ברמא, ברצוץ, ברקין, בורתידא, בש, בת ג', בת קברייא, בתר, בתרא.

ג') גב י"ד וט"ו וי"ז, גביא, גדיאן, גדבר, גדר, גה א', גיהיא, גהוט, גיהר, גול, גזר ג', גזרפיתין, גח ב', נח ג' עיי"ע גח א' ומ"ש. גחן, גטש, גיב, גיל, גולגיקון, גליא א' וב', גלם ג' וד' וה', גליני, גלש ב', גמגם, גמלן, גמע, גנאך, גנגדיון, גונדריתא, גנז, גנן ד', גס ח' ט' וי', גוספן, געגע ב', גרר א' וב', גרביתא, גרג, גורגבסין, גרידא, גורדיתא, גרמטיון, גרס ב', גית.

ד') דא, דואר, דאת, דבח, דבל א', דבק ב', דבר ז' דבר ח', דגר א' וב', דרנין, דהב, דהך, דחר, דחון, דחך, די ב', דיאו, דיבא, דיותק, דיטורון' דייקטסא, דייקלריא, דיית, דך ג' וה', דכן ב', דוכסן, דכר ב' וג', דכורו, דכרין, דילהן, דלמא, דלניה, דמא, דמדמניות, דין, דנבא, דנמים, דנק ב'. דסתודר, דסתורין, דעדק א' וב', דיפטא, דיץ, דיקומנא, דוקינר, דקר ד', דוקרין, דיר, דרדסין, דרכון ב', דורון, דרינון, דרע, דרק, דשא, דתבריא.

ה') הא ב', האידנא, האיך, האן, הגשיש, הדא, הדוסטא, הדראה, הדריינא ב', הווכריא, הוונא, הייא ב', הידא, היידי, הידין, היך, היכדין, היכמא, היכנא, הך, הכא, הכדין, הכלום, הכר ב', הלה, הלואי, הלטתא, הלך ב'. הלילא, הלמא, הלין, הממ א' וב', המיונוס, המינא, המניכא, המנון, המיסו, הימיסיון, הן ד', הנון, הנדיוסין, הנכיא, הפג, הפרכוס, הרי, א' וב', השתא.

ו') וורדיני, ותא.

ז') זאר, זרנז, זוז ב', זטוטי, זיטימא, זטר, זין ב', זולטא, זליקא, זלוקפא, זולשפט, זמן ב', זוסטא, זעטוט, זפערנא, זיף א' וב', זפלא, זריד, זרזיר ב'.

ח') חב ג', חבל ו', חכרבר ב', חבית, חגס, חדסר, חיור, חורא, חוריתא, חז ג', חזיז ג', חט ח', חים, חכר ב', חלז א' וב', חליטין, חליטר, חלמון, חלפסדרא, חלש ב', חלת, חמי, חמטריא, חמיסר, חמצא, חמצתא, חמת ג', חנט, חסחום, חסיין, חסל (ובערוך השלם נשמט בט"ד אות היד לציין הוספת הר"ב), חסף ב', חף ו', חפס ב', חפץ, חץ ה', חצד, חציצא, חרברין, חרחלין, חרט, חרך, חרמן, חרספתין, חרף ה', חרפתא, חרק ג', חשך א', חשך ג', חשילתא, חשר.

ט') טאטרון, טארגא, טיב א' וב', טבאג, טכלרא, טבוסא, טבע ג', טוים, טחל, טוטלא, טטראמולין, טטרטון, טטרונא, טטרפליות, טייזן, טיינון, טלל ב', טלן, טמר, טונס, טסבר, טסורא, טעק, טפז ב', טקס, טקסיוטי, טריבונוס, טריטון, טרטקל, טרייאקונטא, טריה, טריון, טרכונא, טורמיות, טרמנטן, טרימים, טוריסקי, טרפסיטית, טרפירא, טרפיתא, טרקארין, טרוקטא, טרקיא.

י') יאי, יאת, יה, (יחר) [צ"ל יחי], יחט, יים, יולין, ימי, יומחרא, ינוברים, יעא, יעט, יעק, יציב,

סדר המערכה לערכין שהוסיף ר"ב מוספיא בדפ"ע אמסטרדם ואשר ניסמנין בסי' כזה ☞

יצף, יקוטיני, ירדינון, ירינון, ירק ג'. ירקריקא, ירת, ית, יתב.

כ') כא, כאמי, כבוי, כובלת, כבתא, כד ב', כדבי כהיל, כהותא, כוות, כוחילנא, כיי, כים, כולבא, כליר, כלידון, כולטיתא, כילי, כילירכין, כלום, כלמי, כלימך, כלמוס, כלן, כילון, כוליקוס, כלינרין, כלניתא, כמרוסא, כנד, כנדוקא, כנמא ב', כנשר ב', כנתא, כנות, כססטאות, כסת האחרון, כען, כער, כפא, כפס, כפשני, כפת ז', כיצד, כירי, כרוב, כרבלין, כרבק, כרבת, כרויא, כרטים, כרך לבנון, כרכדון, כרכום א' וב', כרום, כורמיזא, כרן, כריסו, כרספד, כורקמא, כרקום, כרשן, כתש ג'.

ל') לבך, ליבונאה, לברניא, לגז, לגטון, לגין ב', לגומיא, לגנין, לודר, להן, לוואי, לוול, לות, לחר, לחור, לחנת, ליטור, לוטריא, לינא, לית א' וב'. למפדס, לע ב', ליפס, לופר, לוקטא, לוקוטננטים, לקטיקא, לקן ב', לורטיא.

מ') מא, מאים, מאס, מגן א' וב', מדין, מדעם, מהל, (מזד) [מזר] מזריון, מח ט', מחך, מחת, מט ג' וד', מטבע, מטכסא, מטול, מטלון, מוטרדי, מטרונא, מיי, מידי, מידם, מיהא, מיהו, מיל, מילת, מיירי, מיית, מככר ב', מכילתא, מוכססין, מליגלהי מלטיתא, מלכיא, מלמל, מלימלה, מלני, מלס ב', מלוש, ממחה, ממס, מן ג', מנדעם, מנטר, מנטרומין, מנין, מנך, מנן, מסו, מסטיכי, מסטור, מסטרני, מסכין, מסכתא, מסמא, מסון, מסנא, מסוסטלא, מסרת ב', מסתורין, מע ג', מעוכא, מצג, מצל, מצע ב', מקד, מוקי, מקמק, מר י', מריבג, מרד, מרזף, מרח, מרחשון, מרטוטא, מרטסא, מרטקא, מריולא, מרך, מרכז, מרון, מורסא, מורסן, מורסינטון, מרע, מרשותא, מרת, מש ב', משחתא, מתל, מתמהא.

נ') נאב, נאתא, נבז, נגר האחרון, נדא, נדף, נווטי, נחשרכן, נטף ג', ניטרון, נטש ב', ניהליה, נך ג', נכס ב', נמי, נמך, גומרקין, נן, נסב, נסח, נסק, נע, נפח, נפץ ב', נפרזא, ניפש, נצנץ, נצף, נצצא, נצר ב', נקט ג', ניקלי, נוקניקא, נקצא, נקש א', נקש ב', נירא, נרדנון, נש ב', נשתון, נתב, נתך, נתר ב', נתש.

ס') סאמא, סואר, סבחלום, סיבטא, סבסטי, סבע, סבקין, סבר ו', ז', סג ז', סגמטין, סגרון, סדקי, סח ד', ה', סיטון, סטיני, סטיפה, סטרטיוטין, סטרומסיו, סיב, סייט, סיים ב', ג', ד', סייע, סך י"ג, סכם ב', סכר ב', סל ה', סלסלה, סלון, סלק ב', ה', סלית, סמדרקוס, סמך ב', ג', ד', סמם, סמיסרקון, סמוקרי, סמר, סן ו', סינבול, סנדיקוס, סנהדרין, סנטומוס, סיסמא, סער האחרון, ספליני, ספן ה', ספקולא, ספרכיתא, סקלא, סקף ב', סקריפטור, סיקריקין, סר האחרון, סרביטין, סרגלא, סרד ג', סרה ג', סרח ב', סרכא, סרמיסין, סורין, סרני, סראפים.

ע') עבא, עבוף, עדב, עדיא, עוה, עור, עזק ב', עטל, עטר ד', עין ב', עכוביתא, עכוזו, עכשיו, על ז', עליתא, עמק ד', ען ז', ענקלין, ענתא, עסה ג', עיפא, עפרן, עצוה, עקל ד', עקיק, ער י"ג, י"ד, ערגל, ערדילין, עורדען, ערטל, ערם ו', ערע ב', עורסילא, ערק ג', ד', ערקא ג', ערקל.

פ') פאר, פללגלה, פדיא, פדן ב', פדיעא, פחם ב', פחר, פוטאלום, פטם ב', פטקא, פטור ו', ז', פטרושלינון, פכסמין, פל ו', ז', ח', ט', פליברוכסין, פלגס ג', ד', פלח, פלטיא, פילוטומיא, פוליטומנון, פלטר ב', פוליטיר, פוליטריכון, פלוליא, פלולינא, פלס, פלומה, פלנים, פלסטיני, פלסמון, פלפל ב', פלקתא, פלר, פם, פמפיא, פון, פנדורא, פנטי, פנטוס ב', פנטסיא, פנטיקקיא, פנר א', ב', פונתק, פנתר, פנתירין, פסטולי, פסטים, פסיליא, פסינטון, פסנתר, פסקוליה, פסתא א' וב', פסתיין, פעפע, פופי, פצטלין, פצתא, פקטז, פיקיילה, פוקלטון, פרא ג', פראדרן, פרב, פרודומוס, פרדיסקי, פרהבא, פרהנג, פרהסיא, פרזג, פרזל, פרט האחרון, פרוטומי, פירטון, פרוטיקטור, פוריא, פריומא, פוריון א' וב', פריית, פרכסין, פוכורין, פירולין, פרמא ד', ה', פרמוסקא, פרניתא, פרס ט', י', פרסא, פרסבוטים, פרוסדאות, פרסדיקי, פרסטגי, פרסטיה, פרוסתיקין, פרסתיותהא, פרע ב', ג', פרפרייא, פרפרגין, פרצד ב', פרוקטו, פרוקלא, פרוקסטורין, פרשגן, פרת ג', ד', פרתונאי, פשט, פשטינא, פשון, פשק, פשר ד', פתוור, פתל, פתק ג', פתשגר.

צ') צריא, צה, צוות, צטר, צל האחרון, צלמונית, צלפחא, צמייא, צפר האחרון, צפורין, צון ד', ה', צררא, צרצרא, צת ב', ג', צותרא.

אמסטרדם ואשר ניסמנין בסי' כזה ☞

ק') קא, קאי, קאלוחסין, קדר ג', קודרנטים, קווער, קוזמריא, קט ב', ג'. קטבא, קטבליטון, קטדיקוס, קטנטין, קטפרקטוס, קטרג, קטרטון ב', קיין, קלב ב', קליבנטירין, קליטין, קליטור, קלמין ב', קלנדא, קלונטרין, קלניתא, קלוס, קלע ד', קלר ה', קומיטטון, קמליא ב', קומפרומסין, קמקמא, קמרין, קונאות, קניגיא, קנדלא, קונדס, קונדריקון, קינטורין, קנכר, קננטרופוס, קנסודם, קינוקום, קנקנות, קנקנתום, קסטל ב', קסטר ב', קסים, קסוסטבן, קפח ב', קפליטא, קפליטין, קופון, קפים, קפוקליטור, קץ האחרון, קצה, קצרקיטון, קקגריסין, קוקלא, קקים, קקופדפטי, קקת, קרדנטס, קרוינין, קרט ד', קריה ב', קרומה, קרמולין, קרון, קירינטון, קריסטלין, קרסי, קרפסינון, קרץ ה', קרצובין, קרצטיונא, קרקומניקין, קרקס ה', קרקשיא, קרר, קרירטון, קורת, קש ה', קתא.

ר') רב ה', רוביא, רגל האחרון, רדתא, רוא, רוז, רוח ד', רחץ ב', רוטגנית, רטט, רטל, רטף, ריאה, רכב ב', ג', רם ב', ג', רמונקי, רמוס, רמץ ב', רמש, רסקא, רסתנא, רע ו', ו', רעם ב', ג', רף ד', רפט, רפס ה', רפת, רקב, רש ה', רשבא ב', רשנא א', ב', רתוות, רתך.

ש') שאג, שאמם, שאני, שאן, שב האחרון, שבך ב', ג', שבל ד', שגד, שד ז', ח', שדך ב', שדף, שודרא, שה ג', שהד, שו ג', שוב, שווח, שזב, שחבב, שחיא, שחף ד', שחררו, שחתא, שט ז', שיירא, שכח, של ו', שלבוקין, שלה א', ב', שלט ב', שלעטוש, שלק ב', שמא, שמדע, שממיתא, שמר האחרון, שמשמנא, שן האחרון, שונאגא, שנדפין, שע ג', ד', ה', שעבד, שער ג', שף האחרון, שפט ב', ג', שפר האחרון, שקרר, שר האחרון, שריד, שרדנגין, שרט ב', שרך, שרנק, שושיטא, שת האחרון, שתא, שתר.

ת') תבל ב', תבע, תיגדא, תדר, תדורא, תו, תוא, תוב, תזקיטא, תחב, תייה, תך ד', תכבר, תכטך, תכם, תכסים, תכשיט, תלם, תלן, תלע, תמר האחרון, תנן א', ב', תיסומן, תעלא, תפת, תיק, תר י"ב, י"ג, תרג ב', תרדא, תרטיות, תרטימר, תרך, תרם א', ב', תורמיות, תירוניא, תרע ג', תרקלין, תותב א', ב'.

יח. סדר המערכה לערכין שהם נופך משלי [1] ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

א׳ אבדלה, אבטינא, אבייה, אביו, אביוני, אֶבְיוֹנוּת, אביונוֹת, אבלט, אבלונים, אבמכוס, אבן טבא, אבנים מפולמות, אבנים מקורזלות, אבן שתיה, אבנתא, אבנימוס, אביסנא, אבסקטא, אובצנא, אבק ב׳, אבקולס, איברא, אבראי, אברייתא, איברייא, איביריתא, אברני, אבורנקי, אברוקלין, אגה, אגב, אגבין, אגד ב׳, אגדה, אגודל, אגדיקוס, אוגדור, אגואי, אגוז, אגטין, אנטרגטייה, אגים, איגלא, אגמא ב׳, אֲגמון, אֶגמון, אגין א׳, ב׳, ג׳, אגוסטיאני, אגפא, אגר ב׳, אוגרת, אגרא, אגרו, אגרמא, אגרסטים, אגריפס, איגרא, איגרא דאיקר, איגרת מרד, איגרת רשות, אד א׳, ב׳, ד׳, אדא א׳, ב׳, ארבאל, אדיבון, אדהי, אדהכי, אדיא, אודיא, אדיין, אדך ב׳, אדכרה, אדכרתא, אדל, אדם, אודם, אדמה, אדמומית, אידנא, אדר, אדירא, אידור, אדרבלא, אדריאס, אדריינוס, אדרייני, אדרכן, אדרכל, אדריכולין, אדריימון, אידרון, אדש, אהו, אהוליות, אהליות, אוהלייא, אהילאי, אהנייתא, אהרונית, אהורמין, או, איויא, אוים, אולם, אולפן, אום א׳, אומא, אוקיא, אוירא, אור, אויריא, אוורים, אושא, אוושר, אותונית, אזהרה א׳, ב׳, אזילא, אזל א׳, איזמא, אוזמיאות, אזגיות, אזק, אוזרד, אחד ב׳, אחדבוי, אחווא, אחונייא, אחז ב׳, ג׳, אחמיתא, אח״ס בט״ע, אחסנתא, אוחרי, אחרייא, אחרונית, אוחרנית, אטא, איטם, איטמון, אטנס, אטפתא, אטר, אטרבולים, אי א׳, ד׳, ה׳, ו׳, איבעית, איידי א׳, ב׳, ג׳, אידי, איה, איהו, איהי, איה דקירא, איו, איזה, איזי (איזו), איטה, איכו, איכן א׳, ב׳, אֲיְלא, אילא, אֶיְלה, אִילא, אילטית, אילימא, אילַן, אִילָן, אֲיְילן, אילופיסה, אימא, אימה, אימוס, אימורים, אימירון, איממא, אימונים, אין, אינהו, איינוי, אינוניתא, אֲינִי, אִינִי, אינייא, איניני, איינוס, אים, איסא, איסי, איסדא, איסק,[2] איקוטטא, איקלין, איקנום, איקר, אייר, איירא, אירמה, אירימיאה, אירוניות, איש, אישות, אישת, אישית, אישר[3], איתא, איתימא, איתן, אכאבית, אכברא, אכוזא, אכונגרי, אכוור, אכזיב, אכזרי, אוכלא ג׳, ד׳, ה׳, איכול, אכלן, אכלונס, אכלסין, איכומא, אכום, אכים, אוכמותא, אכן, אכסיום, אכסיטורין, אכסלו, אכסן, אכסנא, אכסניא ג׳, אכסניות, אכסנדריה, אכף, אכפא א׳, ב׳, איכפית, אכרוב, אכרגא, אכרזה, אכרזיאל, אכרמוניא, אכרעתא, אכתר, אליבא, אלב״ם, אלבינא, אלגוסין, אילו ב׳, אילין, אלוויתא, אלול, אולוותא, אלות, אלטינון, אילטים, אליה ב׳, אליהוא, אלסים, אילך, אלכסא, אלכסונא, אלכסנדרוס,[4] אלכסנדרי, אלל ב׳, אללא, אללייא, אילם, אלם, אולמא, אלימא, אלמא, אלמון א׳, ב׳, אלמנות, אלמוני, אלס, אלעיקי, אלף, אילפא, אליפים, אולצנא, אלקולאין (אדקולאין), אלקום, אלקטי, אליקה, אליקים, אלישע, אלתוסבראות, אימא, אמאי, אמאן, אמאום, אמבטיום, אמגיירתא, אמדרומה, אמודאי, אמה, אמהא, אמהותא, אימטין,

---

[1]) ולא אציין פה הערכים אשר הוספתי לדברי הערוך בפנים או בסוף הערך ואשר סימנתים בשני הצאי מרובעים [ ] וכמעט אין ערך אשר לא חדשתי בו דבר, ופעמים נשמט בדפוס הסימן [ ] עיי׳ סוף הלק א׳ בתקונים. [2]) עיי״ע חנא, איסק פי׳ כמו יצחק ובתש׳ הגאונים בהוצ׳ הר״א הרכבי סי׳ שפ״ט עמוד 205 אסקוי, איסקוי עיי׳ הערות ותיקונים צד 378. [3]) בערוך השלם צד ע״ג נשמט בט״ד הסימן *. ועיי׳ ג״כ ת י ן ה ע ר ך צד נ״ג, נ״ו. [4]) בענין אלכסנדר מקדון עיי׳ תשובי׳ הגאוני׳ הנ״ל ומ״ש המו״ל בצד 344 ועוד 384, 374.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

אממיתא, אמלל, אמכותי, אמום, אימּמריא, אמון ב׳, אמנה ג׳, אימונים, אמום, אימצי, אמצעות, אמצעי, אימירה, אמירה, אמרלי, אימרנא, אמת, אמיתי, אימת, אמתלאי, אמתו, אנא, אין ב׳, אונאה, אוניתא, אונו, אוניא, אנגטום, אנגיטום, אנגיטרים, אנגלין, אנגרא, אנגרון, אנגרמות, אנדראי, אנדריאנטוס, אנדריינות, אינדרופיקוס, אינהו, אינויין, אנלוגין, אנח, אנטבילא, אנטוכין, אנטולי, אנטולינוס, אנטונינוס, אנטיגנוס, אנטיטיה, אנטיוכס, אנטיירים, אנטיכריסים, אנטימיטון, אנטינוס, אנטכנון, אנטולימוס, אנטיפרס, אנטיקורוס[1], אנטירוקוס, אנטרדס, אנטרים, אינך, אנך, אנכי, אונכרה, אנולוגין, אנים, אנם, אינוניתא, אֱנַס, אַנָּס, אנסיומא, אניסכא, אנפטי, אנפילון, אונפלי, אנפקות, אנפקיטן, אנפוריא, אנפרות[2], אנק, אנקא, אונקלי, אונקלוס, אינקוס, אנקקתא, אנקורי, אנירדפין, אנש (אינשי), אנשון, אנתתא, אנתוסאי, אסיגמוס, אסגנטרין, אסהדתא, אסו, אסוירוס, אסטבלאט, איסטיב, אסטווא ג׳, אסטו, אסטטיא, אסטיו, אסטייא, אסטיון, אסטיות, (איסטרכין) [איסטכרין], איסטילין, אסטליסטקין, אסטן[3], אסיטון, אסטנדרא, איסטניגותיא, איסטסטולאטין, איסטופיטא[4] איטפלינית, אסטקטון, אסטרא, איסטריבוליא, איסטרוגי, איסטרוגולין[5], איסטרידא, אסטרטיאות, אסטרטיום, אסטרין, אסטרון, איסטרטוקולין, אסטרונגילון, אסטרקלילא, אסי, אסיותא, אסיינא, אוסיא, אסכילי, אסכליות, אסכריא, אסמכתא ב׳, אסמרגדין, אסנגרין, איסניא, אסיסני, אסיף, אסיפה א׳, ב׳, ג׳, איספגנים, אספוטמיא, איספליטון, אספניא, אספוסין, אספסיאנות, אסיפוסוריאון, איספקטי, אספיקולא, אספקרפסטי, אספרלג, אספורק, אספרקמי, אספתרין, אסקבטירי, אסקדיא, אסקזית, אסקוטה, איסקלה, אסקלי, אוסקניתא, אסקפא, אסקופה א׳, ב׳, אסקופתא א׳, ב׳, אסקורטיא, אסקרגדה, אסר ב׳, איסור א׳, ב׳, ג׳, אסורין, אסרה, איסורא, (איסרא) [איסדא], איסר, אסרדיוט, אסרטיגי, איסרטוס, אסרטליטיה, איסרקה, אסתומכא, אסתוניא, איסתניסיה, אסתר, אפא ב׳, אפידרא, אפו, אפחזיהו ב׳, אפטט, אפטי, אפוטיין, איפיטיקוס, אפטרון, אפטוריקא, אפיטרופסות, אפי, אפייה, איפכא, אפילון, איפולון, אפולים, אפוליא, אפלטור, אפלסמון, אפולמוטוס, אפנטי, אפנטיסון, אופנא, אופניה, איפוס, אפסטיא, אפסטיתא, איפסטלין, אפוסטומוס, אפיסטקין, אפסיות, אופסים, אפסיין, אפסונון, אפוספים, אפסחתיה, אפיפירות, אפיפיורא, אפיפורין, אפיפסרוס, איפופי, אפפון, אפק, אפוקי, אפיקדונא, אפקיעתא, אפיקרוס, אפיקרסין, אפקותא, אֶפֶר, אפרא, איפרא, אפרגים, אפרגל, אפרזתא, אפרוח, אפרחי, אפיריטים, אפרכת, אפרכל, אפרכורים, אפרומביא, אפרסכיא, איפרסן, איפרפוס, אפרוסות, אפרקיד, אפרקסות, אפרשה, אפשלתא, אפתא, אפתנטין, אפתקא, אפתיקרייה, אצבתי, איצטבא, אצטרבאמיטה, אצטרותיא, אצל, אציל, אוצר א׳, איצרא, אצרות רוח, אקהתא, אקובנאה, אקטיסיפון, אקטרתא, אוקיי, אקילוס, אקיקא, אקלס, אקניתא, אקניתא בחנוני, אקנייתא, אקנקיתא, אקופיא, אקרא דהגרוניא, אקרא דסליקוס, אקרא דכוכי, אקראי, אַרַא, אָרָא, אורבי, ארבנא, אורבנין, ארוגה, אריג, ארגון, ארגיזא, ארגוטדייא, ארגירא, ארגנטין ב׳, ארגסטירין, ארגרון, ארד, ארדא, אורדיא, ארדך, ארדלג, ארדפוי, ארדקסס, ארדשיר, ארווד, ארויסא, ארומה, אורז, ארזיבונית (עיי״ע יוחנא), אורזרייה, אריח, אורח, ארטא, ארטבן, ארטוניא, ארטיגוס, ארטיקנס, אורייא, אוריאל, אוריון, אוריין, אורייר, אורכתא, אוריכות, אריכא, ארכי בריונים, ארכולסטקיא, ארכסא, ארכוף, ארלא, אירם, ארם ג׳, ארמלות, ארים, ארמון א׳, ב׳, ג׳, ארמיניא, ארמנייא, ארון, ארנבא, ארונקי, ארס, אריסטא, אריסטון,

---

[1] בערוך השלם צד קמ״ח נשמט הכוכב בט״ד. [2] בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רכ״ה (צד 105) פי׳ לשון אנפרות איבוד הוא, ושם צד 106 כל דבר אבד או כל מעשה שאין בו הועיל ולא הנאה קורין אותו בלי יוני אנפרי ע״פ וצ״ל אנפרי ומל״י הרשומי׳ בע׳ אנפרות ועיי׳ הערות 362 ומ״ש ה׳ הרכבי בלי הזכרת הערוך השלם. [3] ובאגור לר״ש אבן גאמע (הו״ל הרב החכם ר״ש באבער בספר עטרת צבי צד 32) אי׳ אצטדין וצ״ל אסטן ועיי׳ מ״ש רש״ב בשמי. [4] עיי׳ אגור (שם צד 27) ומ״ש רש״ב בשמי. [5] נשמט סי׳ כוכב בערוך השלם צד קע״ד.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

אריסטובלוס, אריסנדבי, ארסקינון, ארעית, ארפכוסיא, ארצותא, ארקא א׳ ב׳ [1]), ארקבטא, (ארקולאין) [אדקולאין], ארקוליאני, ארקתא, ארר, ארירה, ארשת, ארתוסייה, אישתתיון, אשיאן, אשכבתא, אושכי, אשכול, א׳, ב׳, אשכרתי, אושלא, אשל, אשמורה, אשינה, אשנה, אשפה, אושפיזכן, אושפזתי, אשפלה, אשפנז, אשפר, אשקוטה, אשקקא, אישור, אישר, אֲשַׁשׁ, אשתא, אשתדף, אשתדיף, אשתטית, אישתי, אשתמודע, אשתמן, אשתור (עשתור), אֶת, א״ת ב״ש, אות ב׳, אִתָא, איתא, אתון, אתונא, אתחלתא, אתלים, אתמהא, איתמח, אתמול, איתמר, איתן, אתינא, איתניסא, אתפח [2]), איתפלגות, אתקפתא, אתור, אתרונגא, אתריסתון, איתשיל.

ב׳ בא ב׳, באגין, באדן, באות, באזי, באזיאר, באח״ב, באטי, באימה, באיין, באלי א׳, ב׳, ביאם, באמי, באגי, באש, באיש, באושה, באישות, בב ב׳, בבא, בוביא א׳, ב׳, בבוייא, בבי, ביבון, ביבי א׳, ב׳, בייבי, בייבא, ביבני, בבלי, בבלון, ביברים, בביתין, בגד, בגרא, בגדתאה, בגדל, בגר, בגרון, בדד, בדיתא, בדקא, בהו, בוהיין, בהרק, בהת ב׳, בוביא, בול ג׳, בולי, בוליוטוס, בורתירא, בוש, בותניין, בית (בות), בזול, ביזעא, בזקה, בזתא, ביזתא, בחנוני, בחר ב׳, בטבט, בטבוט, בטח, בטיח, בטונא, בוטנה, בֵי א׳, ב׳, ג׳, בִּי, ביה, בי אדא דיילא, בי אובא טמיא, בי איגרי, בי אסיא, בי ארדשיר, בי בני, בי בליעי, בי ברסיסין, בי ברוך, בי ברציתא, בי גובר, בי גברי, בי גזא, בי גרנותא, בי גננא, בי דגים, בי דואר, בי דודי, בי דורא, בי דינא, בי דיירא, בי דפי, בי דַּרֵי, בי דָּרֵי, בי הדיא, בי הילולא, בי הינדוי, בי הרמך, בי וורדי, בי זונות, בי זיינא, בי חדיא, בי חוזאי, בי חתנא, בי טבחא, בי טעמא, בי טרפא, בי יאורי, בי יונא, בי יתיר, בי כבשא, בי כובי, בי כובי, בי כוכי, בי כוכבי, בי כותאי, בי כיפי, בי כירי, בי ככי, בי כלתא, בני כנישתא, בי כסי, בי כרבא, בי כורסי, בי כתיל, בי כיתנא, בי לועא, בי לפט, בי מדרי, בי מדרשא, בי מילחי, בי מסותא, בי מעיא, בי מעצרתא, בי מר, בי מרזיחא, בי נורא, בי נפחא, בי נשא, בי נשי, בי נשיאה, בי סדיא, בי ספרא, בי עכבורי, בי עולמין, בי עניי, בי עורבתי, בי עשרה, בי עשרין ותַלתא, בי פוקרי, בי פרחי, בי פרת, בי פשקי, בי ציבי, בי צואר, בי ציניתא, בי קברי, בי קירי, בי קרנא, בי רב, בי רבנן, בי ריש גלותא, בי שיחיא, בי שקיא, בי שבור, בי שותפי, בי שיבבי, בי תבנא, בי תורי, בי תורתא, בי תלתא, בי תמרי, בי תפי, בי תפלה, בי תרבו, בי תרי א׳ וב׳, ביאה, ביטא, בייכה, בין, בינוני, ביניתא, בונא, בונה, בוני, ביר, בירא א׳, ב׳, בייר, ביירא, ביירנית, ביראה, בירי א׳, ב׳ ג׳, ביריים, בירנית, בירית, בירם א׳, ב׳, בירן, ברתותא, בורתיות, בֵּיש, בִּיש, בישו, ביישן, בֵּישן, בי״ת, בֵית [ביה], בַּיִת ב׳, ג׳, ד׳, ה׳, בית אב ב׳, ג׳, בית אבטינס, בית אבל, בית אולפנא, בית אונקלי, בית אוריון, בית אחיזה, בֵית אחרון, בית אלמנות, בית אילנים, בית אלים, בית אומן, בית אצבע א׳, בית אוצר, בית ארים, בית ארמון, בית בד, בית בדיא, בית בהתתא, בית בוקיא, בית בורסיקי, בית בושת, בית בחירה, בית בירה, בית בלתין, בית בצירה, בית בקר, בית בקוע, בית בריא, בית ברסנה, בית בושת ב׳, בית גוברין, בית גיברא, בית גדגד, בית גדי, בית גדיא, בית גניזה, בית גננא, בית גופנין, בית גרם, בית גרמו, בית גרנות, בית גת, בית דד, בית דיו, בית דין, בית דלי, בית דילפא, בית דמכא, בית דמע, בית דשן, בית הרודו, בית הורדת המים, בית היני, בית הריון, ביתאני (בתאניא), בית וילאות, בית וועד, בית זבדאי, בית זבלים, בית זנג, בית זיתא, בית זניתא, בית חבירתא, בית חבישא, בית חוניו, בית חורון, בית חוטם, בית חיים, בית חיצון א׳, ב׳, בית חלל, בית חולסאות, בית חקל, בית חרוסת, בית חתנות, בית טבילה, בית יד ב׳, בית יוני, בית יעזקי, בית יוצרה, בית יקמין [3]), בית ירח, בית כדה,

---

[1]) נשמט בערוך השלם צד ש״ב סימן הכוכב. [2]) בערוך השלם צד של״ה נשמט הכוכב. [3]) ועיי״ע יקמין ובת״ש הגאוני׳ הנ״ל צד 86 סי׳ קפ״ט מפורש יקמים קידרא דמרתחין בה מים למרחץ בית היקמים ביתא דקביעא ביה קידרא דרמתחין בה מיא למרחץ ע״כ.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

בית כהונה, בית כחול, בית כנסת, בית כוסות,
א׳ ב׳, בית כור, בית כריא, בית כירים, בית
כרם א׳, ב׳, בית לבן, בית לחם צרייה, בית
לינה, בית ליצנותא, בית מבתא, בית מדרש,
בית מוקד, בית מזוזה, בית מיחוש, בית מחיה,
בית מטבחים, בית מטרא, בית מכס, בית
מלון, בית מליון, בית ממל, בית מנחמין, בית
מנוגע, בית מנעול, בית מעון, בית מעקה,
בית מקדש, בית מקושש, בית מקלה, בית
מירון, בית מרחץ, בית מרקחים, בית משרה,
בית נטופה, בית נסרים, בית נפש, בית ניצוץ,
בית נמר, בית נקב, בית נקובה, בית נר, בית
נתזה, בית סכל, בית סילוני, בית ספלים, בית
סופר (ספר, ספרא), בית סתר, בית סתרים,
בית עולם, בית עולמים, בית עליה ב׳, בית
עם, בית עמד (עמל), בית עצים, בית ערבא,
בית ערוה, בית פג, בית פגרי, בית פגושות,
בית פעור, בית פקיע, בית פרוה, בית צבאים,
בית צביטה, בית צבע, בית צלמים, בית
ציפרא (צריפא), בית קיבול, בית קברות, בית
קדשי קדשים, בית קולין, בית קמטים, בית
קצופה, בתי קריות, בית קתרוס, בית ראי, בית
רבה, בית רבי, בית רבן, בית רחם, בית רימה,
בית רמתה, בית ריסא, בית רעי (ראי), בית
רועים, בית שואבה, בית שאן, בית שחיטה,
בית שחי, בית שירון, בית שלחין, בית שמש,
בית שיניים, בית שער א׳, ב׳, בית שערים, בית
שופרי, בית שפיתה, בית שריי, בית תיאטריות,
בית תלמוד, בית תורף, בית (בות), ביתא א׳,
ביתאיניקי, ביתוס, ביתר, ביתרתה, ביתין,
בכין, בכיים, בכין, בכורה, בכושא, בלאי,
בולית, בלבקי, בלג, בלגא, בלדרסין, בלווטי,
בלה, בלוט ב׳, בלטיתא, בלטוורא, בלי, בלם
ב׳, בולמס, בלונקי, בלסטיני, בולסיף, בֶלע
ב׳, בְלע ב׳, ג׳, בַלָע, בלעין, בלעס, בלצא,
בליצטרא, בולקס, בילק, בילקאות, בילקטירים,
בלקטירים, בלר ג׳, בלוריא, בלורָין, בלורין,
במגנימין, בימין, בן אכילה, בן אלול, בן
אומנות, בן אימרנא, בן אמוריי, בן בג בג,
בן בוהין, בן בוכרי, בן בוגיוס, בני ברק, בן
בתירה, בן גביית, בן גבר, בני גולה, בן גוריון,
בן גזירא, בני גליל, בן גמלא, בני גננא, בן
גרבאי, בן דוה, בן דעת, בן דרוסאי, בן הא
הא, בן ההודייה, בן הדימה, בז הריגה, בני

הרגשה, בן זוג, בן זומא, בן חאפון, בני חבורה,
בני חילא, בן חכינאי, בני חופה, בן חורין,
בן חריץ, בן טוטפת, בני טעמיא, בני יבשה,
בן יום, בני ימא, בן יצף, בן כוזיבא, בן כלבא
שבוע, בן כפר, בן כופרא, בן כרך, בני
כרכושתא, בני לוייה, בן לענה, בני מבוי, בן
מגוסת, בני מדינחא, בני מזרח, בני מחוזא,
בני מסיבה, בני מיעיים, בני מערבא, בני
מצרני, בני מרוותא, בני משפחה, בני מתא,
בני נהרא, בן נפח, בן נקדימון, בני נש, בני
סוריא, בן סירא, בן סנסן, בן עירה, בני עלייה,
בן עולם הבא, בן עמד, בני עממין, בני
עצתיא, בן פטיש, בני פלטין, בני פלטירי,
בני פמליא, בן פנדרא, בני פירקי, בן ציצית
הכסת, בן קוביסין, בן קטין, בן קיימא, בן
קמחית, בן קוף, בני קצרא של ציפורין, בני
רומי, בן שלקות, בן תגלא, בן תורה, בניסין,
בניסן, בניפיקרים, בנתיקה, ביסא, בסבג,
בסבסטי, בסגר א׳, ב׳, בסילגוס, בסיליון,
בַפָס, בַפֵס, בסים א׳, ב׳, ג׳, בססטאות, בסיתא,
בסרייא, בסתייר, בעבע א׳, ב׳, בעד, בעו,
בעיא, בעל ג׳, בעל אבידה, בעל אגדה, בעלי
אגרופין, בעל אכסניא, בעלי אמנה, בעל
אומנות, בעלי אושפיזין, בעל בית, בעל
בוהקית, בעלי בטחה, בעל בכי, בעל בשר,
בעלי גבורה, בעל גמרא, בעל דבב, בעל
דברים, בעל דין, בעלי הודיה, בעל הנאה,
בעל הריון, בעלי זנות, בעל זקן, בעלי זקנה,
בעל זרוע, בעל חביות, בעל חוב, בעל חוטם,
בעל חזזית, בעל חטרות, בעלי חיים, בעלי
חכמה, בעל חלום, בעל חנות, בעל יבלת,
בעל יסורין, בעלי כדין, בעל כנפים, בעלי
כשפים, בעלי לגינין, בעל הלשון, בעלי
לשונות, בעלי מארה, בעל מום, בעלי מחלוקת,
בעל מחשבות, בעלי מלאכה, בעלי ממון,
בעלי מסתירין, בעל מעות, בעלי מצות,
בעלי מקרא, בעלי מראה, בעל משא ומתן,
בעל משנה, בעלי נגעים, בעל נחמות, בעל
עצה, בעל עצמות, בעל פול, בעל פיטסין,
בעל פלפול, בעל פוליפוס, בעל פיק, בעל
פקדון, בעל פיקה, בעלי צדקות, בעלי קבין,
בעלי קומה, בעל קווצות, בעל קורה ב׳, בעל
קיק, בעל קרי, בעלי ראתן, בעל רחמים,
בעל שוק, בעל שטר, בעלי שיבה, בעל

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

שם[1]) בעל שמועה, בעל שמועות, בעלי ש"ס, בעלי שיער, בעל שער, בעל תוספתא, בעלי תלמוד, בעלי תורה, בעלי תריסין, בעל תשובה, בעל תשובות, בעלה, בעור, בעיר, בעית א', ב', ביצה, בצל, ביצול, בצע ב', בצץ, בצציטראות, בצוצריות, ביצור, בוצרה, בצת, בקלאן, בקילי, בקס, בקיע, בקיעין, בקעתא, בקיק, בר אבהן, בר אביה, בר אגדה, בר אלעשא, בר אולפן, בר אוריא, בר אינש, בר אריא, בר בי רב, בר בר, בר בשרא, בר בתיה, בר גוריא, בר גוזלא, בר גיבול, בר גיהא[2]), בר גיראנטי, בר גלילא, בר גמזא, בר גרוגרות, בר דכר, בר דליה, בר דעת, בר דיקולי, בר דרומא, בר דרוסיי, בר הדיא, בר הויה, בר הא הא, בר הכי, בר הילכן, בר המג (הנג), בר המדך, בר הימצא[3]), בר זוג, בר זוזא, בר זיזא[4]), בר זרע, בר חבו, בר חובץ, בר חיובא, בר חיתה[5]), בר חוליא[6]), בר חיור גווני, בר חמרא א', ב', בר חסדי, בר חקולא, בר חיורא, בר הריא, בר חורין, בר טברי, בר טבת, בר טובים, בר טִינא, בר טֵינא, בר טירה, בר יודאי, בר יודנא, בר יוחני, בר ישיטא, בר כוזיבה, בר כיחה, בר לואי, בר לופייני, בר לקישא, בר מאה פאפאי, בר מבואה, בר מחילא, בר מזליה, בר מכילאן, בר מצוה, בר מיצרא, בר מקטיא, בר מרינא, בר מתא, בר נגר, בר נזירא, בר נטוזא, בר נצא, בר נצר, בר נש, בר נש דטור, בר סוסיא, בר סילני, בר סיסי, בר סירה, בר סמכא, בר עבדים, בר עולא, בר עיטיין, בר עלמא דאתי, בר עממיא, בר עשו, בר עשתור, בר פדא, בר פחין, בר פטא, בר פלוגתא, בר פנדירא, בר פיקה, בר צערא, בר קבלוי, בר קורייה, בר קטלא, בר קפרא, בר רכא, בר רשיע, בר שאן, בר שידא, בר שישך, בר שניא, בר שפיר, בר תוטני, בר תורא (בן תורתא), בר תלמיון (תמליון), בר תמרי, בר תפקן, בר תרגולא, בר תשלומין, ברבי, ברביי, ברברית, בורגתא, בורגתא, ברדא, ברדלא, ברדינון, ברדיוני, ברזא, ברזג, בירזלין, ברזילה, בריחי, ברכתא, ברובי, ברכויר, ברם, בורמא, בירן, ברין, ברונא, בורני, בורניץ, ברנש (ברניש), בורסי, בורסגניות, בורסקי, ברץ, בירצא, בירוצין, בורצנין, ברציתא, ברקא, בורקי, ברוקא, בירקא, ברקאי, ברקא (ברקן), ברוקלי, ברקום, ברקיריה, ברקוריאני, בריקשון, ברקתא, ברושיא, בריש, ברתא, בורית ב', ברתצין, בשכי, בשכר, בשל ג', בשלמא, בשם, בשמא, בשורתא, בת אבות, בת אבא סוראה, בת אור, בת גינס, בת גישתא, בת דומה, בת הכי, בת חורין, בת יומא א', ב', בת מחוזא, בת מינא, בת מלך, בת נעמיתא, בת עין, בת ראש, בתיה, בתר, בתש.

ג' ג', גאווא, גַּב, גָּב, גב, גבביא, גביא, גביית, גבלא, גבילה, גבלול, גבונתא, גיבסס, גֶבע, גְבע, גָּבַר, גֶּבֶר, גבורה, גוביר, גבריאל, גברתן, גבת (גיבתון), גובתה, גיגנטון, גַּדָא א', ב', גודא, גדיל, גידומי, גדנפא, גדע, גדפא, גדפה, גדפי, גדר (גדור) גדראניה, גודריתא, גוהרקא, גוא (גווא), גובתא, (גופתא) גובת אריה, גובת שימאי, גואזא, גוי, גוטא, גויל, גווכיא, גוולנא, גוולקא, גוליקום, גון, גזא,[6]) גוזניה, גזיזה, גזית, גוזלא, גוזלה, גזלי, גזר, גזירה א', ב', גחמון, גיהא, גיותא, גיותן (גאותן), גיי, גיל, גייל, גים, גייץ, גיל (צ"ל גזל), גלבא, גלבטינון, גלטקא, גליא ב', גיליון, גליונים, גליצור, גלוסא, גלוסטרא ב', גלופסין, גלקטינון, גלשא, גמדא, גמז, גמלָא, גמלַא, גמליאל, גמרייה, גניבא, גונדרא, גינדרונא, גנזק, גוננא, גנסרי, גנוסטרי, גס (גיס), גס, גסא, גיסתה, גיסן, גוסק, גסקלגס, געגע, געגעא, געל, גער, געתון, גף (גוף), גפנא, גפנה (גופנה), גפף, גפר, גוריא, גירותא, גרר, גריבה, גורגדנא, גורגנא, גרגר, גרדלי, גרדום, גרי, גריבא (גריוא), גרל, גרמניקייא, גרמוק, גורנה, גרונדא, גרסי, גרסין, גרף, גראפא, גרופינא, גריפות, גירקרדין, גרש, גריש, גירושין, גורישיה, גַּשָׁר, גת (גית).

ד' ד', דא, דאב, דאיג, דאי, דאוי, דאומטיקוס, דאציפי, דארו, דואר, דב, דבב א', ב', דוביאל, דביתהו, דבלול, דובנה, דבר (דובר), דברונא, דְּבַרְתָא, הַבַּרְתָא, דברתה, דוגי, דגוגית, דגל, דגלום, דגלת, דוגמניות, דוגין, דוגית, דודה,

---

[1]) בענין בעל שם עיי' יוחסין השלם צד 127 ע' רב הונא. [2]) בעה"ש צד קע"ד נשמט הכוכב. [3]) בע"ש קע"ה נשמט הכוכב. [4]) שם נשמט הכוכב. [5]) נשמט הכוכב. [6]) ובאגור לר"ש אבן גמע (בספר עטרת צבי צד 37) הביא הוריו' ט'. דידך או דגזא ופי' גזא שם אדם והנכון שהוא מל"פ הרשומי' בע' גז ב' ושם הביאו רבינו נתן.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

דידיוני, דודורין, דה, דיהבת, דהוא, דו א׳, ב׳, ג׳, דוך, דויל א׳, ב׳, דוללא, דולפקי, דון, דופורין, דוץ, דוק, [1] דור, דוש, דזוד, [2] דחילוון, דוחן, די ב׳, ג׳, דיאו (דיו), דייאון, דיארטיאה, דיאתימון, דֵיו, דְיו, דיו, דֵיָוֹ, דיוביט, דיודין, דיוטא, דיוטריטון, דיומדין, דיומן, דיומסית, דיוסטוס, דיוספרא, דיופטין, דיפרון, דיוקא, דיותמין, דיחתו, דיכה, דיכסא, דילא, דילטור, דימא, דימה, דימי, דימוס, דינאי, דיסגנים, דיסקא, דיסקוס, דיפלא, דיצא, דיקא, דיקלוט (דיקליטינוס), דיקלון, דיקלוגוס, דיקומייני, דיקינטין, דיקרטים, דוקרן, דיקוריון, דייר א׳, דיירא, דיירוטין, דיש, דיית ג׳, דייתיכוס, דיכי, דכן, דיכסאים, דוכסותא, דכורא, דכריא, דל (דלא, דילא), דלובקס, דולבקי, דלג, דלי, דלכן, דלמא (דילמא), דילמא (דולמא), דלפון, דלפקי, דלקטיר, דלקת, דל״ת, דלתן, דמא, דימוט, דמיטינוס, דימוס, דמהריא (דמתריא), דמע, דמוע, דומקיא, דמת, דמתריא, דינה, דינון, דנאי, דנב, דנה א׳, ב׳, דניאל, דנכו, דנק, דנקא, דוסא, דיסקוס, דיוסקניתא, דסרוקיתא, דוסתאי, דיעתא, דיעבד, דעץ, דופי א׳, ב׳, דפק, דפוקא, דופקים, דפרין, דיפרא, דפתי, דפתיא, דצייצא, דצ״ך, דקדקירא, דיקי, דוקים, דקלי, דקל, דוקני (דוקניתא), דקונתיה, דקסומין, דקיק, דקרין, דור, דורא, דוריי, דייר, דְרָא ב׳, ג׳, ד׳, דרבן, דרבונות, דרגי (דרגיבת), דרֵד, דרַד, דרדנייא, דראזא, דרדור, דרדר, דריוש, דרך א׳, ב׳, דרכיות, דרכמון, דרומנא, דרמינון, דורמסקית, דורנוניתא, דרניקוס, דרוסא, דרע, דורקן, דרוקרת, דרור ב׳, דרשיר, דורתאי, דושו, דשן, דשונא, דשוש, דשתא, דשתאה, דת א׳, ב׳.

ה׳ ה׳, ה־, ה״א, האזנה, האמנה, האסטו, הַב, הָב, הבאה, הבאשה, הבדלה, הבטה, הבטחה, הבל, הבלעה, הובעיות, הבער, הבערה א׳, ב׳, הבקר, הבראה א׳, ב׳, הגה, הגבהה, הגבלה, הגדה, הגדר, הגלשה, הוגנים, הגעלה, הגפה, הגרה, הגריל, הגרמה, הגרוניא, הוגרוס, הגשה, הדא, הדות, הדחה, הדיא, הדומה, הדייף, הדך, הדלקה, הדין, הדס א׳, ב׳, הסדינגרון, הדף, הדורה, הדרולים, הודרנא, הדרנא, הדרניאל, ההין, הוהרא, הו (הוי), הואי, הואיל, הוד, הודאה א׳, ב׳, הוה, הוי א׳, ב׳, ג׳, היווא, הויה ב׳, הוכית, הולכה, הוגא, הונגטים, הונדקס, (הונים) [צ״ל הונוס], הונייה, הוועדה, הופעה, הוצא, הוצאה, הוצל, הוקעה, הורדה, הורה, הוראה, הורקנוס, הושטה, הושעה, הושעיה, הזאה, הזדה, הזכרה, הזמה, הזמתה, הזמנא, הזמנה, היזק, הזר, החלט, החלטה, החרפותא, הטכה, הטבלה, הטוי, הטחה, הטייה, הטולים, הטלסין, הטמנה, הטפה, הֵי, הִי, הַי, הא א׳, ב׳, היאך, הידי, היותאיוס, הייא, היידא, היכא, הילא א׳, ב׳, הילין, הילך, הימיי, הימין, הימן, הימונא, הימוס, הימסיון, היימים, הין א׳, ב׳, הינא, היינו, הינון, היני, הינם, הינצבו, הירנית, היתלו, הך ב׳, הכחשה, הכי, הכייה, הכיצר, הכאכא, הכל, הכמנה, הכן, הכנה, הכינה, הכנסה, הכרה, הכרזה, הכרע, הכשר, הכשרות, הל, הלכון, הלואה א׳, ב׳, הלז, הלזה, הליכה (הילוך), הילכך, הלכשיש, הלול, הַלֵּלִי, הִלֵּל, הוללה, הלם א׳, ב׳, הלום, הלן, הלנה א׳, ב׳, הלני, הלעטה, הלפים, הלקטי, הלקיט, הלקשה, המא, המם א׳, ב׳, המג, המגניא, המדודי, המדן, המוטון, המון, המים, המיינטין, המירום, המנונא, הממס, המעיסה, המראה א׳, ב׳, המרה, המרכה, המירום, המשכה, הינג, הונגראי, הנהגה, הינוח, הַנָּחָה, הֶנָחה, הינטון, הני (הנה), הנף (הנפה), הניץ (הנצה), הינק, הוניקו, הסב (היסב), הסבה, הסגר, הסדיגרון, הסיח (הסיע), היסט, הסכה, הספד, היסק, הסוקים, הסרה, הסתה, הסתר, העברה, העדאה, העדפה, העלאה, העלייה, העלם, העמדה, העניק, העראה, הערב, הערבה א׳, הערכה, הערמה, הפטקס, הפטרה, הפינוס, הפלאה, הפלג, הפלגה, הפסר, הפסק, הפקעה, הפקר, היפר, הפרש, הפרשה א׳, ב׳, הפרתי, הפשט, הפשר, הוצא, הצבה, הצלה, הצללפוני, הצלפוני, הצעה, הצתה, הקבלה, הקדש, הקזה, הקטר, הקם, הקמה, הקנאה, היקף, הקפה, הקפדה, הקצה א׳, ב׳, הקרבה,

---

[1] בערוך השלם נשמט בט״ד הכוכב. [2] וכן נשתמשו הגאונים בטלת דזוד עיי׳ תשי׳ הגאוני׳ בהוצי׳ ה׳ הרכבי (צד 45) סי׳ ע״ח וכל שכן לגבי דזוד לא שמעינן ליה וכו׳, שם צד ל״ד סימן ע׳ אבל דזוד מן ריש לקיש, שם צד ק״ג סי׳ ר״ח אבל בריאתא דזוד מן הני, שם צד קי״ח סי׳ רמ״א בכלים ובדזוד מינה, שם ר״ו סי׳ שפ״ט דזור מיניה ופירושו יתר, חוץ עיי׳ הרכבי בהערות צד 353 ונעלם מעיניו מה שכתבתי בעי׳ זוור בח״ג, רע״ט וש״נ (ועיי׳ תין הערך צד י׳.) [3] נשמט הכוכב בט״ד.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

היקש, הקשה, הרבה, הרבעה, הרוגיינא, הרגל, הרגשה, הרדאה, הרוחה, הרזבנית, הרחצה, הרחק, הרטבה, הריני, הרכב, הרכנה, הורכינוס, הרמה, הרמוצה, הרנגול, הרנירק, הרסן (הריוסן), הרעה א׳, ב׳, הריעה, הרף, הרפה, הרפיה, הרפניא, הרפותיא, הרצאה, הרק, הרקבה, הרקדה, הרשיה, הרתא, השב, השבתה, השגרה, השחרה, השחת, השחתה, השכלה, השכמה, השלחה, השלכה, השלמה, השמה, השמד, השמדה, השמט, השפה, השפלה, השפע, השקה, השקפה, השרשה, השתא, השתחויה, התובה, התזה, התחלה, התלעה, התם, התקנה, התר (היתר), התראה, התרעה.

ו׳ ו׳, ווא, ואי, ואקניתא, ודי, ודע, וו, וי (ווי), וויאדן, ווידה, וכח, ולד, וסתוניא, ועד, ורדימס, ודדינא ב׳, וורדינון, וריר, ות, ווחנייה (ותוניא), ווחר ב׳, ויתרון, ותושין.

ז׳ ז׳, זאב, זאטוט, זב, זבוב, זבוד, זבוזין, זביד, זבול, זבלינא, זגד[1] זגדור, זגזג, זגזגאל, זוגא, זור (זוור), זוריון, זורייה, זז, זחח, זוטא, זוטס, זיגא, זיגוד, זייג, זידל, זילותא, זימי, זיזין, זיי״ן, זיונא, זינומיא, זינון, זירה, זכור, זימזום, זמן ב׳, זמינא, זימרא, זמורא, זונין, זנביה, זינגאי (ועיי״ע סקווסתן), זנח, זני, זנק ב׳, זוסטא, זוסימא, זעם, זוער, זפירין, זיפתי, זר, זָרָב, זְרַב, זרבונית, זרג, זרכאיי, זרנא, זרעונים, זריקא, זרוקיניא, זייתיה.

ח׳ ח׳, חאפון, חוב, חבין, חבנן, חבק, חברורא, חַגָא, חָגא, חגי, חגר, חגרא, חיגרא, חגירה, חדא, חדיות, חידקא, חידקי, חדקל, חדור, חווילה, חור (חורא), חיורא, חוורגס, חזאיא, חוזאה, חזיון, חזק, חיזקא, חזקיה, חזיר, חטב א׳ ב׳, ג׳, חטוטרת, חטן, חוטרא, חיואי, חייא, חייב, חייד, חיל, חילא, חילוני, חיים, חי״ת, חייתא א׳, ב׳, חיתטא, חכך, חככים (חכאכית), חכמה, חכמאי, חל (חלא), חל, חיל, חלא, חילוי, חלב ב׳, חולבא, חלבו, חלזון א׳, ב׳, ג׳, ד׳, חליטין, חלטתא, חליות, חלילא, חלום, הלמיש, חלוון, חולנית, חלנונא, חלף, חליפא, חילפיי, חלפתא, חוליץ, חלקיה, חלקלק, חָלֶש, חַלָש, חליש, חם, חמא, חומא, חמה, חומה א׳, ב׳, חומטא, חמוס, חמימתא, חמנים, חמס, חמע, חמיץ, חָמַר א׳, ב׳, ג׳, חמיר, חומרא, חמת, חמתא א׳, ב׳, חונא, חנוני, חנט, חוני, חוניה, חנייה, חנילאי, חניתא, חנך, חֶנֶן, חָנַן, חנון א׳, ב׳, חנק ב׳, חס א׳, ב׳, חסא, חסדיגרון, חיסחון, חסין, חסך, חסם, חוסמניא, חסס, חסיסא, חסף א׳ ב׳, חספיה, חספניתא, חסר, חִיפָה, חֵיפָה, חופיא, חפן, חפפית, חיפופי, חפר, חפש, חיפושא, חפיתא, חוצה (חיצה), חוצפית, חצצא, חצצה, חרא, חורי, חרב, חרוב, חורבינין, חורג, חרגא ב׳, חרגינין, חרורי, חרדלי, חרזא, חרזייתא, חרינא, חרך, חרול, חורן, חירנית, חרסום, חרף א׳, ב׳, ג׳, ד׳, חרץ, חרק, חרש, חרתא, חשחש, השל חְשל, חשמונאי, חשיפה, חתא, חתה, חתול ב׳, חתר.

ט׳ ט׳, טאב, טאבא, טאל, טאנים, טאריקי, טבאי, טבב, טבות, טבוח, טבי א׳, ב׳, טביומי, טובינא, טבלא, טבלרין, טובענא, טבעון, טיבריאוס, טגן ב׳, טויא, טחן א׳, ב׳, טטלפש, טטפראות[2], טיאונוס, טיידון, טיטוס, טיטס, טייכוס, טילא[3]) טילוי, טייפה, טיפונא, טירכי, טי״ת, טכסיוטינוס, טכסת[4]), טלה, טלל, טלימון, טולמיסין, טלנס, טולר, טמוכירא, טימא, טמדוריא, טימי א׳, ב׳, ג׳, טמיא, טומיות, טמם, טימס, טימוק, טמיקא, טומריא, טמשא, טונא, טינא, טנבורא, טנז, טנכי, טנן, טונים, טונום, טינץ, טסכלאות, טסקא ג׳, טעימא, טיף, טופא, טפה, טפח, טפטף, טפויים, טופיינא, טופנא, טפל, טפס, טפסא, טפיסין, טופיסטום, טפסר, טפיפא, טפרי, טצדקי, טקלין, טוריה, טריבה, טירבוס, טרבנת, טרגיה, טרגול, טרגינוס, טרט, טרטט, טרטא, טרטיאות, טרטיוט, טרטין, טריטא, טרטים, טרטיסאות, טרטף, טרטר, טורטורין, טרי א׳, ב׳, טריי, טרייא, טריינות, טרכונא, טרכינוס, טרכסיו, טריכסון, טרכוש, טרלוסה, טרים, טרימוטה,

---

[1]) נשמט הכוכב בט״ד. [2]) בתש׳ הגאוני׳ הו״ל ה׳ הרכבי (צד 14) סי׳ ל״ו הובא הלשון כדאי׳ בעי׳ טפף ע״ש ושם היטב ועיי״ע שילי. [3]) בתש׳ הגאוני׳ (הנ״ל צד 23) סי׳ מ״ז כתב וז״ל חד טיליא (עיי״ע טלא) שיש בו חדות ביותר ובטיית נודע מייבכתג ועיקרו לשון פרסי הוא וכו׳ ובהערות לא העיר ה׳ הרכבי מאומה ונראה לי שצ״ל מיי פכתג בל״פ مى پخته פי׳ יין מבשול ושם מבואר ג״כ מתוק ע״י מייבארג והוא مى باده יין מתוק עיי״ע בארג (ועיי׳ תין הערך צד 46). [4]) נשמט הכוכב.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

טרמוסיא, טיריון, טרון, טורנוס, טרס, טרים, טרסין, טרסים, טרסיאות, טרף, טרפא, טרפידא, טריפולאי, טרפון, טרקווינוס, טרוקטי, טורקוס, טרקסאות, טרקסימון, טורתוק, טשיותא.

י׳ י׳ א׳, ב׳, יאו, יאלא, יאנא[1]), יאסין, יארוד, יאות, יב, יבא, יבל, יובל, יובל, יבלונא, יבנה, יבקא, יבש, יגדי, יגנון, יגע, ידד, ידידות, ידוע, ידעיה, יה, יהוד, יהודה, יהדות, יהודיניי, יהודאיקי, יהויריב, יהושע, יואני, יוד א׳, ב׳, יודאי, יודן, יוחאי, יוחנא, יונא, יוחנא, יוחנן, יוכבד, יוכני, יולימנא, יון, יונתן, יוסה א׳, ב׳, יוסינה, יוסטא, יוסטינה, יוסוס, יועזר, יוסף, יוסתיניא, יופטי, יופיאל, יותא, יותפייא, יזם, יזן, יזף, יזק, יחזקאל, ייחל, יחם, יחמורא, יחנון, יטא, יטב, יטבת, יטסס, יטת, יי א׳, ב׳, ג׳, יידא, ייטורד, יילא, ייטר, יינוברים, יינון, ייסי ערקי, יירעין, יכל א׳, ב׳, יוכלא, יכולני, יכניה, יכרותא, ילין, ילך, ילל א׳, ב׳, ילע, ילף, ילפא, ילקן, ים, יומנא, ימן, ימינא, ינאי, ינח, יני, ינק, יסד, יסי, יסס, יסף א׳, ב׳, יסר, יעדוט, יעזק, יעל, יענה, יעף, יעץ, יעקב, יער, יפח, יופטי, יפך, יפע, יופתי, יצא, יצחק, יצע א׳, ב׳, יצף, יצק, יוצר, יצרים, יצת, יקא, יקד, יקטאות,[2]) יקום, יקומא, יוקנא, יוקינוס, יקיר, ירא, ירבעם, ירד, ירה, ירח, יריכי, יורכין, ירמטיה, ירמוך, ירנקא, ירסא, ירע, יריעה, ירענה, ירק, ירקונא, ירושה, ישבב, ישו, ישט, ישיוין, ישמעאל, ישן, א׳, ב״, ישנה, ישפה, ישראל, ישיש, יתא, יתב, יתך, יתמא.

כ׳ כ׳, כאב, כאליריקין, כאן, כובא, כובי, כבה, כבס, כבר, כבריתא, כבשא, כיבוש, כבשון, כבתותא, כגון, כדה, כדו בר, כדוד, כדי א׳, ב׳, כדכור, כדכדא, כדכיאות, כדמת, כדנא, כידור, כהיון, כהן, כואנא, כיון ב׳, כונניות, כונדקא, כורה, כוכא, כוכב, כופיא, כוותא, כיזבא, כוזנתא, כיחא, כחד, כטספטיים, כי, כיור, כייל, כילה, כילו, כילי, כיליאדון, כיליפוס, כך, כיכר ב׳, כלאי, כלבא, כלבורא, כלבית, כלבוס, כלוט, כולי, כילוזא, כילי, כלייה, כליה, כלך, כלכיד, כלכית, כולכסין, כלוכסין, כולמתא, כלן, כיליינא, כלינידין, כילוס, כולסא, כליסים, כליסריקים, כלעם, כולף, כלופסין, כלקדיקה, כלקטירים א׳, ב׳, כלקים, כלקירא, כלרייה, כילרין, כלירקין, כמא, כמה, כמות, כמן א׳, ב׳, כמס, כמסת, כמר, כן, כונדקא, כנוגי,[3]) כנכב, כנס, כנע, כנעה, כנען, כנש, כנתי, כס נאה, כיסי, כיסין, כסידא, כוסטריינים, כוסיא, כסיתא, כסכס, כסכסיה, כוסמין, כסן א׳, ב׳, כספא, כסיפא, כיסתא, כעס, כ״ף, כפה א׳, ג׳, ד׳, כופיח, כפוי, כופיא, כפכף, כפל, כפלון, כפליות, כפליין, כיפליסין, כפים, כפיפה, כירה, כירים, כרבא, כרוב, כרובה, כרבן, כרדוכאות, כרזניתא, כורח, כורך, כריך א׳, ב׳, כרכוז, כרכיתא, כרכמית, כרסכא, כרוכסין, כרמל, כרמת, כרנבו, כורסאיי, כרסנית, כרסגניות[4]), כריסה, כריסית, כרסלא, כריסלכנון, כרסס, כורסין, כורסינין, כרסנא, כרוספדאי, כרספת, כורוסתי, כרסתן, כרפוונה, כרפסה, כרופסלה (עיי׳ חין הערך צד נ״ג) כרפסת, כרר, כרושה, כרית, כורת, כיש, כיש[5]), כשמי, כשף, כשרתא, כשות, כתבה, כתכתין, כותל, כתליקין, כותניין, כתפי, כתיפין.

ל׳ ל׳, לאגרה, לאיטור, לאית, לאכסא, לאפיסיא, לאפרש, לבוי, לבזה, לבזבז, לבט, לבי, לובי, לבלבו לבלונית, לבון, לבנה, ליבנוס, לבקן, ליברה, לברות, לבריון, לובירים, לברנטין, לבורנקיא, לוגא, לגדקס, לוגיסטים, לו, לוי, לויה, לויטס, לויתן, לוז, לוט, לוטוס, לויטס, לוטיינוס, לוליבא, לולגין, לולייני, לולינוס, לולניות, לון, לונביאות, לוינטי, לוניא, לוס, לופייני, לופר, לווקאי, לוקניתא, לוקוס, לורטיא, לחיי, לחלח, לחם, לחת, ליטמא, לטימיא, לטוסאי, ליאטור, לטרגיה, לי, ליא, ליי, לידה, ליזה, ליכא, ליכא, ליכסא, לימא, לימין, לימין, לימון,[6]) לימצא, לינה, ליסטים, ליסטטירין, ליסטרון, ליעזה, ליפוס, ליפוד,[7]) ליצין, לכאורה, לכך, לכן א׳, ב׳, לכש, לכתחילה, למברניה, למ״ד, למאול, למטו״ך,

---

[1]) נשמט הכוכב. [2]) והוא הוא קיאטות שהביא האגור לר״ש אבן גמע (צד 42 בספר הנ״ל) מציון ויק״ר (פ״ה) ועיי״ע קטה. [3]) ובתשי הגאוני׳ שם סי׳ מ״ו (צד 22) אי׳ בזה״ל (כגוני) [צ״ל כנוני] יום ביאות חודש כאגון כי בו נכנסין לבתיתן ומתקבצין כולן שהיו נפרדין בבד זה כאן וזה כאן עכ״ל ובהערות לא העיר ה׳ הרכבי על זה הערך בספרי. [4]) נשמט הכוכב. [5]) נשמט הכוכב. [6]) נשמט הכוכב. [7]) נשמט הכוכב.

לומכסה, לימיז, למלם, לין, לננן, לסטים[1], ליסתא, לעג, ליעותא, לעזר, לעיי, לעיל, לעם, לעולם, לענה, לענתא, לעינות, לפום, לפיכך, לפני, לפצא, לפקקה, לקח, לקט, לוקטור, לקלק, לקק, לקרה, לקיש, לקת, לדע, לשן, לששית.

מ׳ מאגניות, מאדים, מאוס, מאור, מאזנים, מאי, מאין, מאינון, מאך, מאמר, מאן א׳, ב׳, ג׳, מאסא, מאספוטמיא, מאפה, מאר, מאורע, מאושכן, מאית, מבואה, מבאנה, מובאת, מבגאי, מבהתנא, מבוג, מבלבליתא, מבליגא, מבלעת[2], מבסימא, מבסרנא, מבועא, מבע, מבעה, מבעיר, מבעור, מברא, מבורא, מברי, מבשקרנא, מבתא, מגבאי, מגבה, מגבילה, מגג, מגדא, מגדיון, מגידונית, מיגדר, מגו (מיגו), מגופה, מגיזא, מגליינא, מגמג, מגומרין, מגן ג׳, מגנא, מגניא, מגניה, מגנימין, מגע, מגף, מגפה, מגור (מגיר), מגיר, מוגיר, מגרדת, מוגרמת, מגירוס, מגרום, מגררת, מד . .[3], מדאני, מדאתא, מדבחא, מדבך, מדבק, מדבר א׳, מדברות, מדברנא, מדבשתא, מדדא, מדוה, מודיא, מדוני, מדינה, מדכותא, מדכנתא, מַדלא, מְדלא, מדלעה, מדמכא, מדינחא, מדע, מידק, מדר, מדירא, מדרא, מדוורתא, מדרש, מהיבא, מהגינות, מהדורא, מהימן, מהל ב׳, מוהל, מהלך, מהלים, מהמורות, מַהן, מֵהן, מהפיכתא, מהפכנא, מוהבא, מוהי, מוהר, מהיר, מוהרין (מוהרנקי) מוהרקני, מווחי, מוזבה, מוזגון, מוזפו, מום, מופיון, מורע, מזבנא, מזג, מזגא, מזה, מזוזה, מזון, מזופית, מזי, מזיד, מזייע, מזל[4], מזלא, מזמז, מזמן, מזמז, מזמור, מזגון, מזיק, מְזֵר, מזרחי, מחבא, מחבוטא, מחבל, מחבלת, מחזז, מחוזא[5], מחווניתא, מחוור, מיחוש, מחזי, מחזיתא, מחזר, מָחט, מַחט, מחטרא, מחי, מחיצה, מחלייתא, מחלף, מחלוקת, מחלת, מחמדתא, מחמי, מחמעא, מחמצן, מחמת, מחסא, מחסיא[6], מחסומית מחסורייתא, מחפורת, מחפרנא, מחצב, מחצה, מחרוזות, מהורי, מחרוך, מחרשת, מחרתא, מחשבה, מחתנא, מחתרת, מטבחיים, מוטה, מטה, מטהרת, מטויתא, מטוורד, מטחה, מטחן, מיטטרון[7], מטולא, ב׳, מטל, מטלא, מטלול, מטלותא, מטלטלא, מטליא, מטלנא, מטלניות, מטלעתא, מטמט, מטמון, מטמועיתא, מטמורא, מטנגה, מטע, מטעיא, מטעמא, מטעמת, מטפייתא, מטקתא, מטר, מטרא, מטרדא, מטריד, מטרון, מטרגיות, מטרופתא, מי א׳, ב׳, ד׳[8] מיבל, מיות, מיומס, מיחא, מיחם, מיט, (מייט), מיטבא, מימר, מירי, מיתא, מייתבותא, מיתוי, מיכאל, מכבר, מכדי, מכה, מכון, מכוור, מכות, מכותא, מכירין, מכך, מכל, מיכל, מכלה, מכללא, מכללתא, מכמר א׳, מכנם, מכנסין, מכנשתא, מכסה, מכסח, מכסיוטינום, מכפה, מכפלה, מכרין, מכורסנין, מכתב, מכתוותא, מולא, מילא, מלַאי, מלאי, מלאך, מלאכי, מלבניקי, מלבשתא, מוליגא, מולד, מְלוה, מַלוה, מלויתא, מלויתא, מלוון, מלוש, מלחא, מלחמה, מילוט, מלטוכים, מוליי, מלייתא, מוליון, מלך ב׳, מֶלַךְ, מַלָּךְ, מלוך מלכיא, מלל, מלמלא, מלקחת, מלרין, מלשינא, מיליתא, מילתא, מלתין, מלתרא, מם, מומיתא, מומייקה, ממזור, ממיקנה, ממלל, ממונה, ממציא, ממקק, ממרא, מימרם, ממשל[9], ממת, מומתא, מומיתא, ממתום, מנא (מני, מונא), מנאן, מנאין, מונבז, מנגדנא, מינגגא, מנודה, מנדי, מנדיאן, מנדא, מנדרון, מנדרנא, מנהג, מנהיג, מנהרא, מנוח, מנוולתא, מנזקא, (מנזיקנא), מנחם, מנטר, מוגיני, מניומי, מנס, מנסקי, מנע, מנפוח, מנפים, מנפש, מנצפ״ך, מנקדותא, מנקט, מנקרותא, מנורי, מנרתא, מסא ג׳, מיסון, (מיסוון), מַסִּין, מיסן, מסאב, מסאנא, מיסב, מסב, מסיבה, א׳, ב׳, מסבך, מסבסלה (מסוסלא), מסוגין, מסגן, מסגר, מסגריא, מסהדא, מסוה, מסוי, מסחיט, מסחותא, מסחייא, מסטובא, (מסטווא), מוסטבי, מסטי, (מסטונא), מסוטפות, מסיין, מסית, מסולייא, מסלסלא, מסמסיה, מסמרת, מסאנא, מסנגא,

---

[1] נשמט הכוכב. [2] נשמט הכוכב. [3] נשמט הכוכב. [4] ועיי׳ תש׳ הגאונ׳ שם סי׳ ש״ע צד 206 והלאה. [5] שם סי׳ ח״ד צד 214. [6] עיי״ע מת ובתש׳ הגאונ׳ שם סי׳ רנ״ט, שפ״ו, שפ״ט, תל״ב, תקנ״ה, תקנ״ו. [7] עיי׳ תש׳ הגאונ׳ שם סי׳ שע״ג צד 189. [8] עיי״ע בארג ושם בתש׳ הגאונ׳ סי׳ מ״ז צד 23. [9] תש׳ הגאונ׳ שם סי׳ שס״ב ובהערו׳ צד 371.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

מסננת, מסע, מסיע, מסעה, מוסף, מסופות, מספיא, מספק, מספר, מספרא, (מספרים), מספרתא, מיסק, מסקא, מסקנא, מסקום, מָסַר, מיסרא, מסרבן, מסרהבא, מסרך, מסרולה, מיסתיוסים, מסתר, מסתוריתא, מעבדא, מעבה, מעובה, מעבט, מעבר, מועד, מעדיא, מעדן ב׳, מעזי, מעזילא, מעטפת, מעוין, מעיל, מעיקה, מעכון, מעולה, (מעלי, מעליא), מעלי (מיעלי), מעללא, מעלנא, מעמיד, מעפר, מעקוצי, מעורב, מערב, מערבלא, מערה, מערכה, מערע, מערקא, מעשנא, מפגרותא, מפוקים, מפח, מפטיר[1], מפטרא, מפיבשת, מיפף, מופלא, מופלג, מפלה (מפולת), מפנק, מפסלת, מפסועית, מפקא, מפקתא, מפקנא, מפרחייתא, מפרין, מפרונא, מפרע, מפרעתא, מפורש, מפרש, מפשוטיתא, מִפתח, מְפַתח א׳, ב׳, מצא, מצבא, מצובה, מצדא (מצדתא), מצה, מוצא א׳, ב׳, ג׳, מצות, מצחא, מצטבלה, מצטיכא, מציא, מצולית, מצלצלין, מצלתייא, מצמחא, מצמץ א׳, ב׳, מצנפא, מצעד, מצוצא, מצק, מיצר, מצר, מצרי, מצתותא, מקבילות, מקבלנא, מוקד, מקידה, מקדח, מִקדש, מקדשתא, מקוה א׳, ב׳, מקות, מקזתא, מקזז, מקזנה, מקלעה, מקלופין, מקוף, מוקף, מקפא, מקפנא, מוקצים, מקצת, מקורא, מיקר, מקרא, מקרן, מקרין, מקרען, מקרקע, מקשה, מקושה, מקשי (מקשאה), מקשיצתא, מר האחרון, מור, מוֹר, מורא, מראה, מראית, מראשות, מרובה, מרביינא, מרבעה, מרבעתא, מרביצא, מרג ג׳, מירוג, מרגואן, מרגזאות, מרגזייה, מרגזניתא, מרגלות, מרגניתא, מרגנין, מרגועא, מוראגורי, מרד, מרדה, מרדיא, מורדיתא, מרדות, מרדכי, מורדקא, מרב ב׳, ג׳, מרהביא, מרוא א׳ ב׳ ג׳, מרות, מרויתא, מירום, (מרום, מרון) מרוצה, מרזובלי, מרח, מרחמא, מרחץ, מרחק, מרחשות, מרטניא, מרי (מארי), מרייה, מריוטאי, מרים, מרימות, מרימר, מריון, מרינום, מוריקא, מריצה, מרכוב, מרכבא, מרכבנא, מרככא, מרכל, מורכנין, מורס, מרום (מרומא), מרומה, מרמוצי, מרמר א׳, ב׳, מרמרא, מירן, מורנא, מורנס, מרוס (מרות), מירוס, מורסתא, מורסינטון, מרעי, מריעות, מרפא, מרפייתה, מרפים, מוריפת, מרצומי, מרצע, מירוק, מריקה, מרקחת, מרקוע א׳ ב׳, מרקוש, מרר, מרירי, מרושא, מרשיא, מרתא א׳, ב׳, מורתא, מרתחא, מרתף, מש, משא, משוא (משאוי), משואה, משאר, מישאר, משב, מושב, משבק, משבשתא, משיגא, משזגי, משהו, משוורא, משח, מושחן, משחף, משוחרר, משחית, משט, משטר, משיזיב, משיילי, משימה, משיפה, משיתא, משך, משכב, מושכי, משוכות, משכן, מושכני, משולחת, משלחת, משלם, משמר, משמרה, משמרת, משומשנא, משומת, משניותא, משועבד, משפט, משפך א׳ ב׳, משופט, משקה, מושקון, משוקע, משקוף משקופי, מישרא, משרה, משרוניא, משרועא, משרוקיתא, משרשיא, משרת, משושות, מששא, מששתן, משתה, משתי (משתיתא), משתמיהה, משתוקא, מתאכלי, מתאים, מתאימות, מַתבן, מַתברא, מִתברא, מתגרה, מתויא, מתוך, מתי, (מתאי, מתיא, מתיה), מתכת (מתכות), מתיכלא, מתלנה, מתמהא, מתון א׳, ב׳, מתנה (מתניה), מתנן, מתקל א׳, ב׳, מתקולתא, מתוקן, מתיר, מותר, מִתרה, מָתָרָא, מתורגמן, מיתרין, מתרין, מתרכא, מתרצתא, מתרמרמותא, מתרים, מתרפס, מתירקנה, מתיסתוים, מתושע.

נ׳ נ׳, נא (נה), נאגא, נאדי, נאה, נאם, נאנאי, (ננ׳) א׳, ב׳, נאוסא, (ניסא, נאסא), נאף, נאץ, נאקה ניבדקוס, נבה, נבוז, נבוזבזתאך, ניבזין, נבע, ניבעה, נבר, ניברה, נבירא, נברכת, נברקוס, נגדא, נגיד, נגידה, נוגה, נגה, ניגמי, (ניגגי), נגן, נגניגר (נגינר), נדב, נדבך, א׳, ב׳, נדבכה, נדד, נדידא, נדה ב׳, נדח, נדיין א׳, נודיין, נדמה, נדן, נדונא, נדר, נדיריא, נהי א׳, ב׳, נהם, נהפכנותא, נהק, נהוראי, נהר, נו, נָוה, נְוה (נווה), נוח, נוט, נוטי (נוטומי), נולד, נום, נומי, נון, נוע, נוערן, נוף, נורה (נירה), נורי, נותר, נזיד, נזיח (נזיק), נזל, נזק, נזר, ניזרא, נזירא, נחל נחיל, נחיצה, נחש א׳, ב׳, נחשא א׳, ב׳, נחת, נטוזא, נטי (נטה), נטיל (נטול), נטפיק, נטר, נטש, ני, ,, ניא, ניב, ניהו, ניוה, ניולי, ניומא, ניחא א׳, ב׳, נילא, נים (נימא), נימורת, ניגהו,

---

[1]) בתשי הגאוני שם סי׳ ח׳, ט׳, כ״ב, תקי״ב.

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

נינוה, ניסלא, ניסן, ניסרדי, ניסרפו, ניפול, ניץ, ניקומכי, נכזריא, נכייה, נכיל, נכפה, נְכַש, נימא, נמג, נמיגה, נמטא, נמלה, נימוס א', ב', נימסים, נימוק, נמרירה, נומירן, נני, ננאי, ננקפי, נס, נסא א', ב', נסייא, נסיון, נסיוטאי, נסע, נעל ב', נעם, נענע, נערה (נערן) נף, נפיא א' ב', נפל, ניפול, ניפוליה (ניפולין) נפע א', ב', נופץ, נפיקא, נפקותא, נפש, נפתי, נצא, נצחנה, ניצוי, נצל ד', ניצנא, נצע, ניצוציא, נצוק, נְצר, נָצר, נקב, נקד, נקדים, נקדימון, נוקדון, נקז, נקיא, נוקל, נקאניקא, נקוסא, נקף, נקיפתא, נקצא, נקיק, ניקורים, נקרים, נרגל, נרגיל, נרד, נשא א', ב', ג', ד', ה', נשיא, נישואין, נשב, נשכנית, נשל, נשים, נשיקאה, נשריא, נשריתא, נשתות, נתיב, נתז, נתזור, נתינה, נתץ, נתר.

ס' ס, סאב, סאבוראי, סביא, סיבה, סיבטא, סבטיון, (סמבטיון, סנבטיון), סבכא, סבל, סובלתא, סבנה, סבסטין, סבירינות, סבריקין, סובתא, סגד, סגדים, סוגא, סוגגוי, סגרגר, סיגרון, (סגרון), סיגורין, סגריר, סד, סוד, סדיין, סודמין, סדינין, סדסים, סידקית, סדקארית, סרדיוט, סדרונניא, סהיד, סובין, סוכו, סונבא, סוס, סורא, א', ב', סוריאל, סורסי (סורסיא), סורתא, סחן, סחורה, סחרתא, סטא, סטאנאות, סיטיון, סטטירין, סטיכת, סטן, סיטנא, סטים, סוטר, סטרטיגוס, סטריות, סיאה, סיון, סיכא, סיכה, סיכנין, סיכרא, סיליי (סילי), סילכא, סילקראות, סימא, סימא (סימאי), סימון, סיני, סינים, סינפון, סיסיי (סיסאי, סיסי), סיסיא, סיסנא, סיפא, סירא, סירה, סכותא, סכוכית, סכולסתיקא, סכני (סכניא), סכסיתא, סלא, סלסלה, סלוג, סלגורין, סלה, סלח, סליו, סליון, סלוני, סילון, סלף, סלפיתא, סילקי, סלקותא, סלקטירין, סָמָּא, סַמָּא, סומא, סמאל, סומבק, סמטיא, סמיונא, סמ"ך, סמכו, סמלא, (סמאלא), סמלים, סימוניא, סמס, סימפיה, סמוקיד, סמקי, סומקינא, סמר, סמרטיקי, סמרמורות, סמרוסי (סמורסי), סנאה, סנבראי, סנגלרין, סניגורא (סנגרא), סניגרון, סניגורים, סנדיות, סנודיא, סנדלריאות, סנרלפון, סנדר, סנדריאוס, סנדריות, סנדרנא, סנוור, סנוותאה, סנפתה (סניפתה), סנרי (סינרי), סס, סיסין, סעל, סיעור, סערתא, סעורים, סף א', ב', סיפווניות, ספח, ספטני, ספיטס, ספיא, ספס, ספוניא, סיפסוף, סיפסופה, ספפתא, סיפקא (סיפוקא), ספיקליא, סְפֵר, ספירא (ספירה), ספרא, ספורייא, סקבל, סקיווי פטריי, סקות, סקוטלא, סקילא, סקלונקית, סקילוס, סקוניתא, סקנתודרין, סקיסאה, סקסנאה, סקיפת, סיקיירייא, סיקורה, סוריבטין, סרג, סרגיד, סרויא, סרח, סורחב, סרטבא, סירטוט, סרטן, סרטון, סְרֵי, סִרִי, סורייקי, סורמקי, סרנא, סורס, סריסא, סרסין, סורסין, סירוף, סרפיא, סרפיגס, סרק, סרר, סררותא, סתידראות, סתר.

ע' ע', עא, עאל, עאן, עאתא, עבב, עבבית (עבעבית), עבוז, עובטין, עביא, עבץ (עבצא), עביץ, עבור (עיבור, עיבורא), עבור, עבירין (עבידים), עיבוה, עובשים (עובשין), עבות, עגבה, עגם, עגום (עוגס), עגרון, עדה, עדי, עֲדִיין, עַדְיָין, עדיינה, עדישא, עידית, עדק א' וב', עדרה, עד"ש, עידית, עויא, עוג, עור, עול, עולא, עוית, עון, עונה, עווניא, עוץ, עוקי, עוקה, עווק, עור, עות, עִוֵת, עֲוָת, עזא, עוזיאל, עזקתא, עזריה, עטל, עטלף, עטעמה, עיטורין, עטרות, עטושיא, עייא, עייבא, עיבא, עיד, עידית, עייט, עיל, עילא, עיליש, עיים, עיימא, עי"ן (עיי"ן), עיינן, עיינוש, עינותא, עיצא, עירי, עירית, עיש, עייתלו, עכו, עכו"ם, עיכלא, עכמאי, עכם, עכסילו, עכשוב (עכשבוניתא), עילא (עילאה, עילאי), עילמי (עילמית), עלעל, עלף, עלקא (עלקה, עלוקתא), עם, עמד, עמודא, עומדות, עמיטתא, עמי, עמס, עימאוס (עימאום), עמתן, עינייני, עגין (ענייגא), ענן א' וב', עונן, ענף, ענש, ענתא, ענת, ענתונדריא, עסבא, עיסה, עסיא, עסים, עסלא, עססיות, עיפא, עיפוי, עפף, עפריים, עפשפושין, עצב, עצה, עיציא, עצמוני, עצר, עוצר, עקב, עוקבא, עקילס, עקיפים, עקרבלין, עקרבנין, עקש, עָר, עָרב, עירבוביא, עירבונין, ערבות, ערובא, ערדילי, ערה *) עורזילא,

*) בחלק ו' בצד רס"ו: שורה ה' קודם ע' ערוה נשמט זה הע' וכצ"ל: עָרָה פי' ענין חבור ודבוק עיי"ע ער ג' וכן בל"א ערא verfangen (עיי' הערות ותיקונים לח"ה רס"ו:)

שהם נוסף מישלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

עירוי (ערייה, עריין), ערימה, עירניה, ערונים, ערעין, ערער, ערף, ערפה, ערפין, ערפל, ערצין, ערקי, ערקין, ערקת לבנה [לבנון], ערר, ערירי, עירדה, עשב (עשבא), עשו, עשיק, עָשֵׂר, עשש, עשת, עשתור, עתוד, עתיד, עתה, עתק א', וב', עתיק, עתירה.

פ' פ, פאבי, פאגי, פאחא, פאטי, פאניקינין, פאים, פאפי, פאפיליון, פארי א', וב', פאתא (פתא), פָּאתי, פאתי, פגיה, פגטי, פגוטיא, פגיין, פיגמטא, פגע, פגר, (פגרא), פדא, פדיון, פדמועה, פדת, פואה, (פותא), פוגא פוגחמ"ט, פוח, פוטא, פוטיתא, פוך, פיוולא, פוולון, פוליא, פולייטון כו', פוליסוטות, פום, פומבי (פומפי), פוניין, פונרייה, פוסא, פוסין, פוסתא כו', פוקטי, פוקרין, פור ·כו', פזי, פזיה, פזל, פזים, פזמון (פיזמון), פיזמיקון, פזר, פחא (פוחא), פחד, פחדין, פחה, פחל, פחורה, פחורתא, פחתי, פטא, פוטא, פוטי, פטל, פטייה, פטילום (פיטולין), פטימא, פטפט (פטפטנית), פטיקלין, פיטורי (פיטורין), פטרובולי (פטרבולי), פטרגום, פטרוכא, פיטרום (פיטרס), פיטרוסילינון, פיטרופין, פטרוקי (פטריקי), פטשין, פי מצובת, פי תהום, פי תקרא, פיגה (פיגי כו'), פיוטות, פיותא, פיטום (פיטס), פיל (פילא, פילגום כו'), פילה, פילייטון (פיליון כו'), פילפי (פליפא, פליפה), פילקי (פילקין כו'), פיונטייא, פינך (פינום), פינס, פים (פיים כו'), פיסא (פיסתא), פיפקין, פיפיות, פיפני (פיפיור כו'), פיפורין, פיקא (פיקה), פירא (פירטין), פישון א' וב', פיתום (פיתס), פך (פכא), פכסס, פכפך, פלא, פילא, פלאגרה, פלאדין, פלגש (פילגש), פלהדרין, פלווטין, פילוט, פילטא, פלטא, פלטיאני, פלטירה (פליטורין), פלטורין (פלטורין), פלטתה, פולים, פולימו, פילום, פליריכום, פללגלא, פלמיטום, פלומטרין (פלמנטרין), פלמיא, פלומופילון, פלנדרסין, פילום, פלסגר, פלסטון, פלסטין, פולוסיקא, פלקא, פלתי, פום בדיתא (פומבדיתא), פום נהרא, פומביינא, פמיים, פנא, פנג, פנגום (פנגס), פנגר, פנדא, פנדור, פנדרא (פנדירא, פנטרא), פונה, פינה, פנחס (פינחס), פנטי, פנטסכינאי, פנטיתא, פונייה, פנימון, פונין, פניותא (פנוייתא), פניתא, פניאס, פניקיא, פינסור, פניקא, פסדקאות, פסוורות, פסח, פסטילום, פסטקא, פסטר, פסטירין, פסיון, פסיאיית, פסליון, פסלן, פסים, פסנטר, פסס, פסיקייא (פסיקיה), פסקס, פסאקא, פסקת, פוסקלא, פסקוליה, פיסקין, פסקינון, פעפועין, פעליון, פומעים, פפא, פפי, פפום, פופידתא, פיפיורא, פפוניא (פפונא), פפוסיא, פופסדם, פצר, פיקה א', וב', פקטנין, פקלוניא, פקפק, פתקא, פרא, פוראגון, פראידתן, פראכורין, פראלוקין, פראפורנון, פרגיא, פורגרה, פריגורי, פרגריטא, פרד (פרדה), פרדשכא, פרהטיא, פרווכטה, פרוויטות, פרוילא, פרזא, פרוזבול, פרזדון, פרוזדק, פרזיקיא, פרטום, פורטענה, פרטירא, פרוטרוט, פרי, פירוכא, פרכא, פרכת, פרכדיגמא, פרכוטס, פרכייא, פרכיר, פרומלוכום, פרמועה, (פרמותא), פרימיתן, פירן, פרניטום, פרס, פרוסבול, פרסטקין (פרסתקין), פרסס, פורסנא, פרסנית, פרסוף, פרעוש, פרפונדא, פרפיראן, פרצם, פרקאונסין, פרקונים, פרורא, פרש, פרש, פרש, פרשוניא, פרשע (פירשע) פרשתיבנא, פרת ה', ו', פרתיאין, פשט, פישיון, פישן, פישפשה, פושקא, פישר ד', ה', פשתן, פתגם, פתוותא, פתה, פיתם פתמנאי, פְּתָן, פיתנא, פתוניא, פתפת, פיתרא, פתת.

צ') צ', צאי, צבא, צבה, צבט, צבעא, ציברייה, צבת האחרון, צדא, צדי, צדיא, צדיותא, צדק, צוד, צוי, צורנייתא, צהוונא, צחח, צהי, צהוק, צטרא, ציב, ציידתה, ציימנית, צינוק, ציץ, ציצותי, צייתנית, צל ו', צלו, צלי, (צליינית), צללפונית, צלמונה, צמא, צמח, צימוה, צמי, צמצמאי, צינברי, צינתא, צעד, צועה, צער, צפד, צפה, צפון, צפעון, צפף, צפצף, צפר, צפירא א', ב', צפורי (ציפורי, ציפורין), צפת, ציפתא, ציץ, ציצה, צוצרה, צוצרייה, צרידה, צרה, צריח, ציריא, צירוף, צריפא, צרפת, צררייא, צתת א', ב'.

ק') ק', קאזא, קאיהי, קאלוס, קאלמין, קאים, קאניסין, קאקנריסין, קבה, קובתא, קבוותא, קבוטל (קבוטר), קובטרא, קיבלי, קובליים, קגסיי, קובעא, קובעיא, קובעתא, קבין, קבריא (קבריאל), קברין (קבריא), קבר גדול, קידה, קודייקוס, קדיקה, קדרום, קדשין, קהה, קהייא, קהלת, קווי, קוא, קוסא (קוצא), קוסטר,

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

קוסיטרפיזין, קוצם, קוקו, קוזית, קוזקזתא, קווטא, קוטית, קטא (קיטא), קטה, קיטליזקי, קטליקוס, קטמון (עיי' חין הערך צד ע"ב), קטימוס, קיטין, קטים, קטיקטון, קטריגון, קטרון א', ב' ג', קטריקי א', ב', קיבלאות, קידה, קיוהא, קיון, קיזאי, קיחה, קייט, קיטון, קיכלי, קילוס, קימוליא, קיינא, קינה, קיפונות, קלא, קולא, קלאדין, קלאנין, קלבוס, קלבריא, קלידיקוס, קלה, קלון, קלוניפי, קולוטוס, קלטיקה, קלי, קולל, קלם, קלמא, קלומית, קלמין, קילוני, קלנבו, קליסייא, קולסיתא, קלע, קלפטרא, קלפונא, קלצטונירי, קילקאי, קלקל, קילקלתא, קלוקרון, קלרהי, קולריא, קלוריא, קלירוס, קמא, קמאה, קמואל, קמז, קמחית, קמחוניא, קומט, קומטון, קמטריא, קמן, קְמָן, קמיסמסין, קמיץ, קמצוץ, קמצר, קנה קנבטין, קונדס, קנדס, קנדרוג, קנווא, קונטברא, קונטיטון, קנטיר, קונטירינים, קנטרין, קונטרן, קנטרגין, קונייתא, קונם, קונמא, קנמין, קנן, קינסין, קונקניתה, קנתינר, קוסו, קסגלגס, קסטיא, קוסטנטיני (קושטנטינא), קסטיטירין, קסטוריא, קסיוה, קיסים, קיסמא, קסנטר, קסס א', ב', קיסוסא, קסוסנין, קסקסין, קיסרי, קוסת, קיסתא, קועאי, קף האחרון, קוף, קופא, קפא, קפו, קפיטורין, קיפל, קפלאות, קפלריא, קפס, קיפוסולין, קפוף, קפצה, קפוצאי, קפר (קפרא), קופר, קפראות, קיפרוס, קפשי, קץ, קציצא, קצצא, קצדור, קצותא, קוצה, קיצחה, קצי, קציא, קצין, קצרה, (קצרתה, קוצירא), קצרים, קוקניתה, הקוזתא, קוריאה, קורא, קרב, קרדא, קרדיה, קרדיונטס, קורדימא, קרדימא, קרדן, קרדום, קרוא, קרזל, קרחא, קרחינא, קרט, קרטיגני, קרטט, קרטון, קורטין, קרטיקון, קורטור, קריא א', ב', ג', קירייא, קירון, קרין, קריינא, קרינות, קיריוסי, קירוטא, קרנונא, קרנת, קירני, קרונתא, קורניסין, קרסיות, קריסטור, קרסולכנון, קרסף, קריספא, קרע, קורפדייא, קרוצי, קרצור, קרצטל, קרציון, קרצין, קרצום, קרק, קרוקיתא, קורקנות, קורקוניא, קרקסיון, קרר, קרושא, קרתא, קרתויין, קרתיגני, קרתיגנייה, קרתיסיא, קשות, קישות, קשי, (קשא, קשה), קשקש, קשש, קשישין, קתבי,

ר') ר', ראיג, רואה, ראי, רְאֵם, רָאם, ראומטיקוס, ראס, ראעתא, ראשון, ראשית, רבא, רַבָּא, (רבה), רבבהו, רובד, רְבותא, רַבּותא, רביתא א', ב', רביא, רבין, רבינא, רבית, (ריבית), רבמי ורבסי, רובן, רבון, רבן, רבנאי, רבעי, רבץ, רבקה, רברבי, רבתא, רגבא, רגז, ריגיון, רגלא, רגם, רגן, רגע, רגיעה, רגועיתא, רגרג, רגש, רד"ו, רדיוני, רדן, רדינין, רדוסים, רדיפה, רדופי, רהטים, רהון, רהקא, רוגנג, רודוס, רוזגר, רוזינקא, רום (רומא) רומה, רומי (רומא), רומוס, רומנא, רומניא, רומנוס, רוניא, רופוס, רוקן, רוקני, רוקתא, רור, רזח, רזיה, רזיאל, רזים, רוזן, רזק, רחבה, רחוינות (רחזיונות), רחל, רחומי, רחיפין, רחוץ, רחוש, רחש, ריחוש, רוחשיתא, רחתת, רטיבי, רטי (רטה), רטש, רי (רירי), ריאגיסו, ריב, ריח, ריחנא, ריחתנא, רימא, רימין, ריפין, ריש א', ב', רישבא, רישינא, ריתיכוס, רכובא, רכבא, רכך, רכילות, רכן, רכים, רכיש, רמאי (רמיי) רמה, רמ"ח, רמי, רמס, רמונא, רומנא, רמס, רמץ, רמש א' ב', רוננית, ריננא, ריס, רסן, ריסנא, רסיסא, ריספקא, ריסיקוס, רסתק, רע, (רוע), רעב, רעינא, רעע, רעש, רפה, רפיאות, רפיח, רפסודות, רפק, רפש, רץ, רצד, רצח, רצי, רצע, רצפית, רציפתא, רק, ריק (רוק), רקב, רקיתא, רקיע, רקתא, רושחתא, רשי א', ב', רשיון, רתי (רתוי), ריתכאות, רתע, רתת א', ב',

ש') ש, שאב, שאט, שאיה, שאול, שאלה, שאונא, שאסא, שאף, שאקא, שאור, שאשיתא, שבז, שביט, שבט, שביון, שבכה, שובל (שיבלא), שבנא, שביסתנא, שבוקה, שבשב, שבשושין, שבת, שיבתנא, שבתאי (שבתי), שגב, שגג, שגה, שגר, שיגרוניה, שגש א', ב', שֽדכן, שודני, שדף, שדרגנין, שה, שהא, שהייה, שְׁהר, שַׁהר, שְׁוָא, שָׁוא, שובדא, שוזה, שווה, שוֹף (שוכא), שול, שומה, שימפוזין, שומשמין, שונית, שויסקל, שופרזא, שווצרא, שׁוֹר, שׁוּר, שורא, שוירי, שוש, שושיבא, שושבתא, שותי, שותר, שזבי, שזף, שזפר, שזורי (שיזורי), שוח, שיח א', ב', שיחי, שיחיא, שחינא, שחין (שיחין), שחווא, שחוור, שחח, שחינא, שחלא, שיחלא, שיחליא, שחליף, שחמתית, שחון, שחפא, שחץ, (שחצא), שחקא, שחק, שְׁחר, שַׁחר, שיחורין, שחת, שחתא, שיטה, שוט משוט, שטיא, שטיותא, שטם, שטן, שטרא, שי, שייא, שיאור, שִׁיבה,

שהם נופך משלי ואשר הם נסמנין בערוך השלם בכוכב כזה *

שִׁיבה, שיג, שידתא, שידו׳, שיזב, שייך, שייכא, שייל, שילא, שילו, שילי, שילֵי, שיליא, שילת, שימה, שימי, שיין, שין, שינא, שינותא, שייע, שיעתא, שיעלון, שישה, שוכא, שכובתא, שכבנא, שכוי, שכוין, שכח, שכחת, שכך, שכל, שכם, שכניא, שכנציב, שכף, שכר, שכרון, שלברות, שלג, שלה, שלטניא, שליוא, שלות, שליית, שליותא, שלינונא, שלך, שללא, שלום, שלומי (שלנמי), שלמיה, שלמיא, שלמן (שלמוני), שלמצה (שלמתו), שלמיני, שלנא, שלניא, שלף, שלציון, שלקי (שלקות) שלקונדית, שלקוקא, שלשל, שלשושית, שום טמיא, שמאי, שמגז, שמדון, שמואל, שמח, שמחזאי, שמוטא, שמטוטין, שמי, שמלאי, שמם, שמן, שמון, שומניתא, שמנוניתא, שמעי, שמעיה, שומענא, שמראי, שמירה (שמירת), שמירון, שמשון, שמשי, שמתית, שן של הלב, שנה, שנא, שנה (שנא), שֵנה, שונא, שנביון, שניגור, שנמג, שנונית, שנץ, ש״ס, ש״ע שע״ז, שועא, שעוה, שעטנ״ז ג״ץ, שעטניזא, שעי, שעיר, שעשע, שעשגז, שוף, שיפא (שיפה), שיפויין, שפוונא, שפוטים, שופין (שיפויין), שופריזא, שפם, שפן, שפף, שיפוף, שפיפונא, שפק, שיפרגז, שפרעם, שפשף, שפתה, שפותה, שפתות, שצניתא, שוצרא, שצף, שצת, שק, שקא, שקט, שקיזמי, שקמה, שקיעין, שקועה, שקר, שיקור, שקשק, שרביה, שרגיון, שרה, שרטטיא, שריי, שריים, שירין, שוריני, שרכא, שרף, שרפנא, שורציפא, שרשו (שרשום, שרשון), שרשיא, שרת, שישא, ששא, שושיבתא, ששרנג, ששך, ששנא, ששת, שית, שתה, שתת א׳, ב׳, שתותייה.

ת׳ ת׳, תאב, תאכת, תאגיה, תאו, תאוה, תאורה, תאל״ס, תואנה, תואר, תוכה, תבואה, תבל, תבלא, תבלטירים, תיבללא, תבנית, תבוסה, תביקין, תברא, תברנית, תבשיל, תגאלתא, תגלא, תגלחת, תדאי, תדיא, תהו, תהלים, תהפוכתא, תו (תון), תוא א׳, ב׳, תודה, תודוס, תווך, תוכחה, תוכמידה, תולבקני, תוסבר, תוספה (תוספת), תוצאות, תורה, תושב, תחות, תחייה (תחיית המתים), תחלוא, תחליפא, תוחלת, תחמודא, תחנא, תחנונין, תחף, תחפנחס, תחתוניות, תי, תייא, תיאדורוס, תיב, תיובא, תיטא, תילים, תליתא, תימיטינוס, תיומין, תינתא, תינויא, תינח, תינוק, תיקול, תירייסקי, תירקי, תירוש, תישא, תכבוסת, תכין, תיכלטירין, תכלא, תכלית, תכן, תכסית, תכספים, תכריכין, תל ארזא, תלא (תלה), תולבקני, תלהא (תלחא), תַלמי, תלמִי, תלמיון, תלמסאן, תלמוסא, תולסין, תולעבא (תלעובא), תלתותא, תלתכים, תלתול, תלתלים, תם, תמא, תומא, תמיד, תמהון, תמורה, תמוז, תמחתא, תמך, תמלי תמנה (תמנת), תמופה, תמצית, תמר, תמר תמרוקה, תמרורים, תמרתא, תני, תנין, תנודה, תנח, תנחום, א׳, ב׳, תנופולין, תנתא, תסברא, תסוורא, תספורת, תסקופה, תעי, תעבור, תענוג, תעני (תענית), תער, תופא, תפח (תיפח), תפל, תפלא, תפלוגתא, תפנוקא, תפוס, תפקידא (תפקידתא), תפקן, תפור, תפשיחה, תקוה, תקומה, תיקון, תוקרבא (תוקריבתא), תקרה, תוקרת, תיר, תירב, תרבו, תורבינא, תרבוכא, תורבכינה, תרכום, תרבית, תורגמן, תרגמוניא, תרדיון, תרדמה, תרועה, תרי״ג, תרכונתא, תוריכום, תרנא, תרנגא, תרנגולין, תורינוס, תירוס, תרע, תרעתא, תירוצא, תירצין, תוריקין, תרשיש, תירתא, תרתר, תשוב (תושב), תשובה, תושבחא, תשויתא, תשחורת, תשיותא, תושלחתא, תשלומא, תשלמי, תשמיש, תשניק (תשנוק), תישוע, תתיה, תותבא (תתוכתא), תותכותא (תותכתא).

יט. סדר המערכה לערכין שהם נופך משלי ואשר הם נדפסים בחין הערך במאמרי: „הַשְׁלָמַת הֶעָרוּךְ הַשָּׁלֵם"

א' אאלר"ן אאפיקון (אפיקין), אכיך, אבן המקח (אבן הלקח), אהי אהי, אוביסוס (אווסוס), אחד, איטולים, (אטילם, אטלים, איטלים), אלופסין, אלפסנה, אונפיל, איפוט, אפינלטרפוס, אפסיקין, אפפסכאות, אפשקר, אפותיסים, איצטביג [איצטברג], אצטרוליב (אצטרליב), ארגיא, ארזין, (ארזון, רזים), ארטון [צריך לו' ארמון], אורכסיניא, ארמים (ארימס), ארורא (אהרורי).

ב' באטי, בהרג, בויי, בורדימוס (ברידימוס, פדרומוס), בי חיואי, בי חסא, בי שמשי, ביבני, בית בייתוס, בית פוגי, בילמי, בלום, בן אחייה, בן אפון (בן האפון), בני אימה, בני אנוסה, בן גורנוס, בני גרושת הלב, בן זכאי, בן חמצן, בני חפוצה, בן מילה, בן ערלה, בני מריבה, בני נידוי, בן נץ, בני ערבוביא, בני פילגים, בני שכרות, בני שנואה, בני תמורה, בעל כורחו, בעל כורחה, בעל עולם, בעלי רתן, בפריע, בר אהבה, בר אלישיב, בר אמוראה, בר ארמייתא, בר ביניתום, בר דיירתא, בר הדיא, בר חמצא, בר לולייני, בר מלאכה, בר קמצא, בר רעילאי, בר שיבתאי, בר תמינא, בר תומא, ברוריה, בת איתרוסי, בת כרנבו.

ג' גוזמיזין, גוליש (אבא גוליש), גנגלין, (גנגליון) גרפית.

ד' דיברורין [צ"ל דיקוריון], דור, דמר, דיסמוס [צ"ל די דימוס].

ה' האסטריות, הטרטין, העתקה, היפותיקי.

ו' וורדא (וורדא), וורשינא.

ז' זברקונים (זובריקון), זוה, זמורתא, זפוט.

ח' חגוגין (חוגגים) [צ"ל חוגגים], חסית, חוריינא.

ט' טויזן, טחוסמים.

כ' כוכיא, כירים, כמלנית, כתרין.

ל' ליניה.

מ' מהרקי (מוהרי), מוזא, מכתף, מוקס, מורגאנא, מרירואר, מורשא, משקועין (משוקעות), מתיסטים.

נ' נהזומאי, נהר די־נור (נהר דינור, נהר דנור), נוף, נסע, נפתלי.

ס' סמטא, סימטא, [צ"ל סוטמא] סמסם, סנדין, סיסמא, סוספתא, ספל, ספסף, סוריסטון.

ע' עודניתא, עזריקס, עטר, עולימתא, עילה, עיליתא, עיר, עיסרי פאדר, (עסרי פאדר), ערעורא.

פ' פדה, פיטקרי, פלגים, פולמוס, פלומקייא פנסטה, פיסי, פיפסון, פקק, פור, פורה, (פורים), פורה, פוריא (פורין), פרוסקתא, פרקבטילין, פורתא א' וב', פרתיקא, פותא, פותה, פתרין.

ק' קינקלטון, קריגאי, קורסור.

ר' ריאטות, רפאל.

הערה: בהגיעי לצד קמ"ו של מפתח בדפוס בא לידי פה לקארלסבאד (אשר שם הייתי עוסק בהגהת הגליונים האחרונים) מכתב מהרב החכם ד"ר י' תיאדור (רב בעיר בויאנאוא) להעירני כי בב"ר כ"י בריטיש מוזיאום (Cod. Add. 27169) פ' מ"א (ויגגע ה') איננה מתחלת פרשה הדשה כי היא המשך של פרשה הקודמת לה (ר"ל של פ"מ ד"ה ויהי רעב) וכ"ה בכ"י פ' (פאריז) יען כן רבינו נתן מציין תמיד פמ"א, ופ' ויהי בימי אמרפל לפנינו פמ"ב היא בכ"י ב"ר בריטיש מוז' בכ"י פ' ובילק' ד פ"ר: פ' מ"א יען כן הערוך מציינו תמיד בסוג פ' מ"ב, פרש' וישמע אברם לפנינו פמ"ג היא פמ"ב בכ"י הנ"ל. ובאמצע פרש' מ"ג ד"מ ומלכי צדק היא התחלת פרשה חדשה בכ"י הנ"ל מפני כן הערוך מציינו בע' מגגון פמ"ד. ועוד רמז לי הח' הנ"ל כי יש את נפשו להרחיב הענין ולגלות סוד הסבה מדוע מנה הערוך פרשה אחת יתרה מחשבון שלפנינו בב"ר ואמרתי לספח הערת החכם בנייר חלק זה ואומר לפעלא טבא יישר!

טעיות שבחלק ח׳ *)

דף ועמוד	שורה	מלמטה	ט״ד	צ״ל
צ״ז	ה׳	בהערה 3	דפ״ט.	דכ״ט.
קכ״ב.	י״ד	מלמטה	ובכ״י מ״ה	*[אחי״ה ובכ״י מ״ה ודע כי מאמרי הנ״ל על סראג אלעקול נדפס עתה בפני עצמו בנויארק
קכ״ג	א׳	〃 בהערה	J. Q. R.	
קמ״א.	ט״ז	〃	הרוה	הרבה
קע״ט :	ז׳	〃	ובמאריך	ובמעריך
ר״י.	י״ח	〃	تخم	تخم
רצ״ט	י״ג	〃 בהערה	חָמָה וּמְהַמֶּה	הָמָה וּמְהַמֶּה

בהמפתח.

דף ועמוד	שורה	מלמטה	ט״ד	צ״ל
כ״א.	י״א	מלמטה	כ״ה	כ״ו
〃	י׳	〃	כ״ו	כ״ח
מ״ה.	מ״ג	〃	נ״ב.	נ״ב :
נ״ב :	ל׳	〃	כ׳.	כ׳ :
נ״ט.	כ״ז	〃	י״ט :	י״ט.
ע״ב :	ג׳	〃	ט״ו.	ט״ו :
ע״ג :	א׳	מלמעלה	ל״ז :	ל״ו :
ע״ה :	ו׳	מלמטה	קס	קס.
ע״ח :	ל״ב	〃	ל.	ל׳ :
פ״ד.	י״א	〃	בלויט	בליוט.
פ״ז.	א׳	〃	שקר	שרק.
צ״ב :	ל״ב	〃	שליח	שליה.

---

*) ועיין חין הערך בהערות ותיקונים לח״ח ומ״ש בצד ע״ז. והלאה.

Viennae, typis A. Fanto-i

---

[1]) עיי' חין הערך בהערות ותיקוני' לח"ז, ל"ט. צד 70 [2]) לפי גי' כ"י ה"ב כולו. ואולי פי' בלעז כולו סובב על תיבות קוזות ארמה ופי' היינו בלעז כולו ממש כלומ' קוזות אדמה בלעז coccio = Scherbe.

[1]) ובעי גדגדניות (ח״ב, רמ״א) העליתי כי לוטוס מצרי הוא הוא גדגדניות ולכן היטב לועז רימין (Lotos) ע״י פולצרקי Portulaca, Porcellana ולעף (ספלכ״צ 284) אשר רגיל בלשונו תמיד לרבר על ג־ולים ממנו עתק, לא ידע לפותרו. [2]) חין הערך בהערות ותיקונים צד ס״ו.

---

[1]) IV, 96 b. [2]) בגי׳ הערוך הקצר שב״ב [3]) עיי׳ הערות ותיקוני׳ לח״ג, תע״ב. [4]) עיי׳ הין הערך בהערות ותיקונים p. 57. [5]) עיי׳ חין הערך בהערות ותיקוני׳ צר ע״ב. [6]) ב״ה במעריך.

D.

E.

F.

---

[1]) יעיי׳ חין הערך (הערות ותיקונים) p. 56. (* בלי הונגרית pogácsa

INDEX VOCABULORUM ITALICORUM QUAE IN ARUCH CONTINENTUR.

סדר המערכה לתיבות איטלקיות שבערוך לר״ן ז״ל*)

A.

B.

C.

---

*) ודע כי כבר ציינתי כל מלות לועזיות הי״ה איטלקיות שבספר הערוך במבוא לח״א צד VIII והלאה והנפתי את ידי על ביאורן יפה יפה כיד ה׳ הטובה עלי בערכים שונים אשר שם נזכרין, ולתועלת החוקרים אערכן ברשימה זו ובני הנחמד עמרם נ״י המכונה בפי כל George A. Kohut אשר טבעו כבר יצא בעולם היה לי בעוזרי לסדרן עפ״י א״ב ואתן לו תודה כפולה ומכופלת וזכות הרבים תלויה בו וזכות דודו הזקן הגאון והקדוש ר׳ עמרם זצ״ל (עיי״ע צפת) תעמוד לו להחליכו אמן סלה --- ודע כי בצד מלה ומלה איטלקית רשמתי חלק ודפי החלק מחלקי הערוך השלם אשר שם תמצא זכרון המלה ועל הקורא לעיין היטב בערכים המצויינים ועוד אעיר. כי אות N הוא סי׳ nota לרמוז על ההערה שבאותו הדף המצויין.

INDEX
VOCABULORUM ITALICORUM
סדר המערכה לתיבות איטלקיות

היין הערך

מכלכל

נרות המערכה·

השלמת הערוך השלם·

והערות ותיקונים להערוך השלם·

מאתי

חנוך יהודה בן ארוני אבי מורי מהור״ר ישראל קָאהוט

רב ואב״ד דק״ק אהבת חסד בנויאָרק.

בדפוס א. גינסבערג 158 איסט בראדווייא.

שנת תרנ״ב לפ״ק.

SUPPLEMENT

TO

"ARUCH COMPLETUM"

CONTAINING:

SOURCES OF RABBI NATHAN'S ARUCH

ADDITIONAL FOREIGN WORDS

(ESPECIALLY FROM THE MIDRASH HAGGADOL)

CORRECTIONS AND EXPLANATIONS

TO THE EIGHT VOLUMES.

BY

ALEXANDER KOHUT, D. D. PH. D.

RABBI CONGREGATION AHAWATH CHESED

NEW YORK.

A. GINSBERG, PRINTER, 158 EAST BROADWAY.

1892.

נרות המערכה

אשר מול פני הערוך דרבינו נתן ז״ל

יאירו שלשת הנרות, הלא המה:

א׳) נר דרבינו האי גאון.

ב׳) נר דרבינו גרשום מאור הגולה.

ג) נר דרבינו חננאל (בן חושיאל) ז״ל.

הנרות הללו קודש הם ורבינו נתן השתמש בהם ולזכות הרבים ולשכלל

הערוך השלם העליתי והדלקתי והיטבתי אותם

אני הקטן

חנוך יהודה בן ארוני אבי מורי מהור״ר **ישראל קָאהוט**

רב ואב״ד דק״ק אהבת חסד בנויארק.

דפוס א. גינסבערג, 158 איסט בראדווייא.

1892.

נרות המערכה (א'). פירוש רבינו האי גאון לסדר טהרות.

אחיי"ה בראשית דרכי קדם מפעלי מאז זה רבות בשנים חויתי דעתי כי רבינו נתן ראה אור בהיר בפירושי רבינו האי גאון אשר לאורו הלך בפירוש מאמרי רז"ל וס"ד פעמים היה קורא אותו בשם [1] ועוד ע"ד פעמים קוראהו בסתם גאון, גאון אחד (ובהיותו מכוון ג"כ על ר' שרירא ז"ל היה קוראם ברבים: בשם גאונים) ובמקומות רבים פירוש הערוך בסתם הוא הוא פירוש רה"ג [2]. ודע כי במבוא הנ"ל כבר גזרתי אומר כי בעל הערוך הלך בעקבות דרה"ג בסדר טהרות אשר כמעט כל פירושיו הביא אעפ"י שלא פירשו בשם תמיד ועל כפרו זה מראה באצבע בע' פרס (עי"ש ובמבוא IV) וחידוש כי בע' מגפיים חפר וקרן א' הביא פירושים בשם שר שלום גאון והמה בפירוש רה"ג לסדר טהרות [3] ובעל הערוך היה מעתיק דבריו רובם ככולם מלה במלה [4]. ועתה הריני מוכן לתת דין וחשבון פרטי לאמירתי הכללית הזאת להודיע כי חרצתי משפט אמת.

* *

*

ודע כי מלבד פתיחת רב האי גאון לפירושו לסדר טהרות מן „וראוי שנפרש" עד סוף ההקדמה הארוכה שהעתיק בעל הערוך בע' דרס ג' [5] בלי הזכרת שמו היה מעתיק פירושיו בסתם באלה המקומות:

פירוש רה"ג לכלים.

פרק	משנה	ערך	פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ב	חסך.	פ"ב	מ"ה	נייר ב' בי"מ א' וב', חד ב', רנק א'.
—	מ"ג	אבן מסמא בפי' אחר הראשון.	—	מ"ו	טטרס.
פ"ב	מ"א	נתר בפי' אחר ע"ש ומ"ש.	—	מ"ז	קלמר ע"ש.
—	מ"ב	לחם ג', פך א' ע"ש, חבית.	—	מ"ח	לפר, בית שקע, צרצרת א' ע"ש.
—	מ"ג	אבוב ע"ש, כבכב, טפיח ע"ש, שט א' ע"ש, מחץ ע"ש.	פ"ג	מ"א	טפי ע"ש.
			—	מ"ה	חדק א' ע"ש.
—	מ"ד	פנס.	—	מ"ו	יבל, פרס ע"ש.

---

[1]) עיי' מבוא לחלק א' צד XIV אשר שם הייתי מונה הערכים שהביא רבינו נתן את רב האי, רבי האי, האי גאון זצ"ל ועולה במספר ס"ג ולפי ני' כ"י ערוך פאריז וס"ב הביאו עוד הפעם בע' זר א'. [2]) דרך משל בע' אדכי פי' הערוך הובא בחי' הרשב"א לשבת כ': בשם רה"ג ובחיד' לשבת ק"ג. הביא ג"כ פי' רה"ג ובערוך אק ג' בסתם, פי' הערוך בענין ברכת רקשה (ע' ברך) הובא בשט"מ בכתובו' ח' סד"ה ברקשה בשם רה"ג ורש"ג ובע' ברך אפס קצהו תראה ועיי"ע כן בח"ו שס"ד הערה 1 ומ"ש. פי' רואה אשה בקב כן' (סוטה כ'.) שהביא רבינו נתן בסתם שייך לרה"ג ע"ע קב ומ"ש בח"ז כ"ד בהערה 7, פי' נבשושיות (שבת ע"ג:) הובא בערוך בסתם והוא הוא פי' רה"ג עיי"ע נבשוש ומ"ש בח"ב, רל"א בהערה 1 ועוד במקומות אין מספר אשר ציינתי בערכים שונים בערוך השלם וכמה פעמים הביא פי' בשם רה"ג ולפנינו בפי' ר"ח (עיי' למטה) הם נאמרים בסתם היינו בשם ר"ח ז"ל וזו ראיה כי גם ר"ח ז"ל היה מפרש עפ"י מטבע של רבו רה"ג ולא חש להזכירו תמיד ואעפי"כ היה מביא גאולה לכל באי שער התלמוד והיה להם לעינים. ומה שאירע לרה"ג אירע לר"ח ז"ל ושניהם כאחד טובים להאסף כעמיר גורנה בספר הערוך! [3]) ואולי שר שלום גאון היה מתחיל לאסוף פירושים לסדר טהרות ורה"ג היה גומרם ואין המצוה נקראת אלא על מי שגומרה עיי' סוטה י"ג: וגם רש"י היה מכנה פי' לסדר טהרות לרה"ג עיי' מבוא סוף ד' IV וש"נ. [4]) ושתי פעמים השמיט רבינו מלת אני של רה"ג מטעם שפירשתי בע' יגול (היד, ק"נ, עש"ה).

[5]) ועיי"ע מדרס ומ"ש.

פרק	משנה	ערך
פ"ג	מ"ז	קמקום.
פ"ד	מ"ג	קתדרה ע"ש, קרף בפי' ראשון, קסם האחרון.
פ"ה	מ"א	ספגן ע"ש.
—	מ"ב	כפח א' ע"ש.
—	מ"ג	עטר א' ע"ש, טרת.
—	מ"י	חכן ע"ש.
פ"ו	מ"א	פטפוט.
פ"ז	מ"א	קלת ג'.
—	מ"ב	דכן א' בפי' אחר.
פ"ח	מ"ג	סרד א', נחשת א', טפח ב'.
—	מ"ו	קרץ ג'.
—	מ"ז	עין עיי"ע.
—	מ"ט	אסטניות.
פ"ט	מ"א	מניק ע"ש.
—	מ"ו	כש ג' ע"ש, מלמד.
—	מ"ח	מצה ג', שף י"ג. [1]
פ"י	מ"א	גלל ג'.
—	מ"ב	חרס א'.
—	מ"ג	חל י"ב.
—	מ"ד	כדור, פקע ה' ע"ש.
—	מ"ו	סן ה' ע"ש, שנם ע"ש.
פי"א	מ"ב	פתח ע"ש.
—	מ"ג	עשת, חר ב', סב ב', טס א', כן א' אגן א', שחל ע"ש, גרד א'.
—	מ"ד	חלם א', קלסטרא האחרון, פן האחרון.
—	מ"ה	עקרב א'.
—	מ"ו	פקע ה'.
—	מ"ז	קרן א' ע"ש, פרח א'.
—	מ"ח	קסד בי"א הראשון, כדון א', נקן. מנפיים ע"ש, קטל ב'.
פי"ב	מ"א	סטן בפי' אחר הראשון.
—	מ"ב	אקן ב'.
—	מ"ג	פרכין בי"א האחרון.
—	מ"ד	אבן שעות.
—	מ"ו	תל א', גלם א'.
—	מ"ח	אולר בפי' ראשון, מטוטלת, כרם ב' [2]) כן ב' ע"ש, פירשע, גרפית בפי' ראשון ע"ש.
פי"ג	מ"א	סייף, שחר ב'.
—	מ"ב	קלגרפון ע"ש, מכחל, מחק ע"ש, זמלסטר בפ"א ראשון.

פרק	משנה	ערך
פי"ג	מ"ג	חרחר א' בפ"א, קף י"ג ע"ש,עשף.
—	מ"ד	מגרף, אזמל, פסל א', חסם, רקן.
—	מ"ה	חרר ב', מתה ע"ש, סק ב', חלד ב' ע"ש, צנר א'.
—	מ"ו	טס א'.
—	מ"ז	אנקל, מעדר.
—	מ"ח	מסרק, מלקט א'.
פי"ד	מ"א	לבס, לטש.
—	מ"ב	חזינא.
—	מ"ג	קנטר א', דקר א' בפי' ראשון, שלשל.
—	מ"ד	קטרב בפ"א, כנף א' ע"ש, סמך, מחגר, תמחוי, ענבל.
—	מ"ה	אבר א'.
—	מ"ח	ארכובה, נם ג'.
פט"ו	מ"א	דרדור ע"ש, ערב ו'.
—	מ"ב	סרק ו', דף, סרד א' בפי' ראשון, גף ב'.
—	מ"ג	ים ב'.
—	מ"ד	בלש.
—	מ"ה	רחת.
—	מ"ו	מרכוף, בטן ב' ע"ש.
פט"ז	מ"א	תמחוי, אפיפורין, מגס א' עיי"ע קפד ג' ומ"ש.
—	מ"ב	חסם, קנב.
—	מ"ג	קלת א', עיי"ע סג ג', דר ו', צפר א', ערק א'.
—	מ"ד	קהת ב' ע"ש, קטבל.
—	מ"ה	פטיליא עיי"ע חסן, סנניות, עיי"ע חתל.
—	מ"ז	חסם, מדף בפ"א, מנפ"א, קמטר, קמר ב', אנלגין בפ"א, מרכוף, עיי"ע טפס ד'.
—	מ"ח	תרנתק, פנש א'.
פי"ז	מ"ג	פפייר, חצר א'.
—	מי"ד	עז ב'.
—	מט"ז	אכל.
—	מי"ז	תחת, חלף ב'.
פי"ח	מ"ב	קמר ב' [3]) נקלט ע"ש.
—	מ"ד	מלבן.
—	מ"ה	לכסן ע"ש.
—	מ"ח	קין י"ב בפי' ראשון.
פי"ט	מ"ג	מזח, חבק בי"א ע"ש.
—	מ"י	משפל ע"ש.
פ"כ	מ"א	מרצף, קלסטר א', כרתית, רבצל, מזר ג' בפי' ראשון.

---

[1]) עיין למכשירין פ"ה מ"ח. [2]) ועיי"ע עכר ב' ומ"ש. [3]) עיי' לפי"ז מ"ז.

פרק	משנה	ערך
פ"כ	מ"ב	ערב ו'.
—	מ"ג	דיוסטר, כלנס ב'.
—	מ"ה	כפת ה' בפ"א.
—	מ"ז	עיי"ע מדן.
פכ"א	מ"א	כבד ד', ער י', אשויא ע"ש.
—	מ"ב	עב ב', חרב ב', ברך ב', יצול ע"ש, ער ה'.
—	מ"ג	אם ד' בפי' ראשון, מכב"ש, קשט ב' עיי"ע אשת.
פכ"ב	מ"א	דלפק.
—	מ"ח	שרה א', דף.
—	מ"י	עיי"ע טרכקל ומ"ש.
פכ"ג	מ"ב	זרז ב', עבט ב', קמפון.
—	מ"ה	חרם ב', זט ע"ש, מרף, סכר ע"ש, אקן ב', רטב ד'.
פכ"ד	מ"א	דין ב'.
—	מ"ה	תרכוס בי"א.
—	מ"ט	פחלוין בפ"א.
—	מי"ד	פרקלן ע"ש.
פכ"ה	מ"א	תכר ב'. [1]
—	מ"ה	שלחת ע"ש.
—	מ"ז	עיי"ע בית צבע.
פכ"ו	מ"א	עמק ב'.
—	מ"ג	זן א', ברך אחרון בפ"א, שרוול.
—	מ"ז	אברזין ע"ש.
פכ"ח	מ"ב	פק א'.
—	מ"ג	אספלנית.
—	מ"ז	מל ד'.
—	מ"ח	עב ב'.
—	מ"ט	כסת א'.
—	מ"י	שבית.
פכ"ט	מ"א	נם ג', טרטן א' בפי' ראשון, פליום, אפיקריסין, סגוס, רד ב', נמר ב' ועיי"א קלקי.
—	מ"ב	גלפקר ועיי"ע קלבקר.
—	מ"ג	משקלת.
—	מ"ה	פרגל א'.
—	מ"ו	מקר ג', ברד א' [2] בקע ג' ע"ש, סתת.
פ"ל	מ"א	אסקטלא, שלי א', שף ב'.
—	מ"ב	סרח, ארפבת ע"ש.

אהלות

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ח	קרסל א', מרפק.
פ"ב	מ"א	נצל א'.
פ"ג	מ"א	קטפרס א'. אשבורן.
—	מ"ז	מלח א', רבנ, שקף א' ע"ש.
פ"ה	מ"ו	כפש בפ"א.
פ"ו	מ"א	נרווד.
—	מ"ד	מעזב ע"ש.
—	מ"ה	אוטם.
—	מ"ז	פרדסקן בפי' ראשון.
פ"ז	מ"א	נפש האחרון.
—	מ"ב	רד א'.
—	מ"ד	נף האחרון, פקע ה'.
—	מ"ה	שפיר בי"מ השני.
פ"ח	מ"א	מכן (בענין אחר), ירקת ע"ש.
—	מ"ב	זיז, נזוטר, שבך, נחר בי"א, שן האחרון.
—	מ"ד	סרג ב'.
—	מ"ה	כף י"ב בפ"א.
פ"ט	מ"ג	אפץ ב'.
—	מט"ו	ספט ועיי"ע קמטר.
פי"ב	מ"ג	בטח.
פי"ג	מ"א	רף ב'.
—	מ"ד	אספתי בפי' ראשון.
—	מ"ו	ככי א' בפ"א.
פי"ד	מ"א	גבלית, עטר א', פתח.
פט"ו	מ"א	קפל א' ביש ששונין.
פט"ז	מ"א	קפח א' ע"ש.
—	מ"ב	אסל א', תל ב'.
פי"ז	מ"ג	מלטמיא א' (עיי"ע טמיא).
פי"ח	מ"א	סב ד'.
—	מ"ה	רצף, עזק בי"מ.
—	מ"ו	שנית.
—	מ"ח	תחת.
—	מ"ט	אסטווא, קני.
—	מ"י	אלקטיות, אויר.

נגעים

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ה	בצר א'.
פ"ב	מ"א	גרמן ב', אשברע.
פ"ד	מ"ט	אוס.
פ"ו	מ"א	נויה, דל ג'.
—	מ"ח	קמט, מרד.
פ"ט	מ"ב	צלקת.

[1] וגם הביא גי' הגאון אבל גם הפי' שייך לו. [2] ועיי' פי' ר"ש למ"ק ד':

פרק	משנה	ערך
פי"א	מ"ז	קטה, פספס ג׳.
—	מ"ט	כליל.
—	מ"י	אמר ג׳.
פי"ב	מ"א	טרגון.
—	מ"ד	פצם.
—	מ"ה	טפי, קצע ג׳.
פי"ג	מ"ב	פתין.
—	מ"י	בשש בפי׳ ראשון, ועיי"ע לפתן.
פי"ד	מ"ז	אזביון, כחל ג׳, לו.

פרה

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ג	פלג א׳, נקד א׳, פרכדיגמא.
פ"ב	מ"ב	ננס.
—	מ"ג	מסר ג׳, סנדל ע"ש.
—	מ"ה	גם ב׳, כס ה׳.
—	מ"ח	ארן ב׳, חז ב׳.
—	מ"ט	כפת ב׳, מגג א׳, אליתא ב׳.
פ"ה	מ"ו	בין ב׳.
פ"ו	מ"ה	גב י"ב.
פ"ז	מ"ז	כן ו׳ ע"ש.
פ"ח	מ"י	פנה
פ"ט	מ"ב	חפושית (דרה) [דרא].
פ"י	מ"א	מדף.
פי"א	מ"א	רף ג׳, רעד א׳.
—	מ"ט	קלח א׳, גרדם ב׳.
פי"ב	מ"א	ספק ג׳.
—	מ"ה	כנף א׳.
—	מ"ח	כש ג׳, פקע ה׳, (ועיי"ש סוף הערך) קדח א׳, חרק א׳.
—	מ"ט	טרבן, קרן א׳ ע"ש.

טהרות

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ד	אלל ע"ש.
—	מ"ז	קרץ ג׳.
פ"ב	מ"א	נער ב׳ ע"ש.
פ"ו	מ"ט	פרן ג׳.
פ"ז	מ"ה	מבל א׳.
—	מ"ח	אליירין ב׳ בייש ספרים עייש.
פ"ט	מ"ח	אום.
פ"י	מ"ה	משטח.
—	מ"ח	טלפח ע"ש, עקל א׳.

מקואות

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ד	מין.
פ"ב	מ"ו	סנק ב׳ בפי׳ ראשון.
—	מ"י	חבית.
פ"ג	מ"ד	קרטב.
פ"ה	מ"ג	נדל.
—	מ"ו	נעיץ בי"מ, חרדלית.
פ"ו	מ"ט	שתי ב׳.
—	מ"י	אביק.
פ"ח	מ"א	קלון בפי׳ ראשון.
—	מ"ד	כבד ב׳, בר ה׳.
פ"ט	מ"ב	קלקי, גלד א׳, סרף, מלמלין, נין ב׳.
—	מ"ד	לכלוך ב׳, כשות ע"ש, קרם א׳.
—	מ"ה	מר ג׳, בלס א׳, זק ג׳, בן האחרון.
פ"י	מ"א	זבורית ב׳ בי"א.
—	מ"ג	קשר א׳, חבט ב׳.
—	מ"ד	בע ד׳.

מכשירין

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ה	מחק עיי"ש.
פ"ב	מ"ו	רשות א׳.
פ"ג	מ"ד	רבץ.
—	מ"ה	גלגל ה׳.
פ"ה	מ"ו	שלח ג׳.
—	מ"ז	צרף ג׳.
—	מ"ח	קסיה, שף י"ג. [1]
—	מ"ט	סלר ע"ש, [2] זף בפ"א.
—	מי"א	גס ה׳.
פ"ו	מ"א	כנמא בפי׳ ראשון.
—	מ"ג	צרע בי"מ.
—	מ"ה	חל א׳, [3] דרר.

זבים

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ה	גד י"א.
פ"ג	מ"א	גשש, כלנס ב׳, הזר ב׳, כבש ה׳.
—	מ"ג	מט ב׳.
פ"ד	מ"א	קש א׳.
—	מ"ב	ים א׳ בי"א הראשון ועיי"ע טלפח, איסטרוביל בי"מ השני.
—	מ"ד	כס א׳.

---

1) עיי׳ לכלי׳ כ"ט מ"ח. 2) ולשון בעל הערוך קצת משונה מפי׳ רס"ג עכ"ה. 3) הביאו רבינו נתן על חולי׳ י"ד. ומוהל ונוטה פי׳ רב האי מוהל ונוטה כמו שבהן מהול ע"כ וכן פי׳ רס"ג למכשירי׳ עכ"ה.

פרק	משנה	ערך
פ"ה	מ"א	סט א', ספר ב' ע"ש.

טבול יום

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"א	קרין ג' בי"א [1]).
—	מ"ב	חמט א' בי"א, רתח [2]) טפח ה'.
—	מ"ג	מסמר בפי' ראשון.
—	מ"ד	חרחר ב'.
—	מ"ה	אלום, קצח.
פ"ב	מ"ג	קף ג'.
—	מ"ד	חבין ב'.
—	מ"ח	בע ד'.
—	מ"ו	נגס.
פ"ד	מ"ב	כפש בפ"א [3]), נחותה בפ"א (ועיי"ע אנחותא).

ידים

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ה	גלסק.
פ"ב	מ"ג	פרק א'.
פ"ג	מ"ד	גליון ע"ש.
פ"ד	מ"ה	קבל ד', פרוש, מרום בפ"א.

עוקצין

פרק	משנה	ערך
פ"א	מ"ב	פטם ב', עמר א', צנן ע"ש, סב ד', מנתא (ועיי"ע אמיתא), סנ ב' ע"ש.
פ"א	מ"ג	פרכל, מכבה, מלען עיש"ה.
—	מ"ד	הלף ד' בי"א.
—	מ"ה	בסב, פסג.
—	מ"ו	עקין א', פריש, עזרד בי"א, קרסטמל.
פ"ב	מ"א	כשות.
—	מ"ב	חתב, מסרק.

פרק	משנה	ערך
פ"ב	מ"ה	פרק ב', חמר ב', אמן אחרון, פקל א', פרד א' ע"ש.
—	מ"ח	רר, ספנן ע"ש.
פ"ג	מ"ב	רגילא ע"ש.
—	מ"ד	עדל בפי' ראשון ע"ש, לוף ע"ש.
—	מ"ה	קשט א', חמס א', ע"ש ובע' זנגביל.
פ"ג	מ"ז	קר ד' ע"ש.
—	מ"ח	פשח.
—	מ"י	רד ד'.
—	מי"א	חרחר ג', רסק א'.

נדה [4])

פרק	משנה		ערך
פ"ב	מ"א	בש"ס (דף י"ב:)	עד א' בפי' הראשון.
—	מ"ב	— (י"ד.)	אותיאוס, פן ג'.
—	מ"ה	— (י"ז:)	פרוזדור.
—	מ"ו	— (י"ט.)	תלתן ע"ש.
—	מ"ז	— (שם)	חרת א' בפ"א, שרון.
פ"ג	מ"ג	— (כ"ד:)	שפיר ע"ש וע' רשון, ננן ב'.
—	מ"ד	— (שם)	שליה (עיי"ע חמש).
—	מ"ה	—	פרחת.
פ"ד	מ"א	— (ל"א:)	ערם א' ע"ש.
פ"ה	מ"ז	— (מ"ז.)	בחל, פטם ב'.
פ"ח	מ"א	— (נ"ז:)	תרף ב' ע"ש, פליוס.
—	מ"ב	— (נ"ח:)	נלע בפ"א.
פ"ט	מ"ו	— (ס"א:)	נתר בי"מ, אשלג.
—	מ"ז	— (שם)	הלק ג' ע"ש ומ"ש.
—	מ"ח	— (ס"ג.)	צביר ה'.
—	מי"א	— (ס"ד:)	דרקט ע"ש.

---

[1]) ועיי' לטהרות פ"א מ"ז. [2]) ועיי"ע הכ"א ב'. [3]) ועיי' לאהלות פ"ה מ"ו. [4]) וזו המסכת נכללת ג"כ בפי' סדר טהרות לרה"ג כידוע ונסדר אחר פי' מסכת כלים והידוע נכללה שכל הפי' לנדה נמצא בש"ס ווילנא הו"ל כליל בסדרו ע"י אלמנה ואחים ראם.

סך הכל שרבינו בעל הערוך היה משתמש בפי' רבינו האי גאון לסדר טהרות, (ונדה) בלי הזכרת שמו, **ארבע מאות ותשעים ושתים** פעמים.

* *

*

כבר (במבוא לח"א, XI) מלתי אמורה כי רבינו נתן השתמש בפירושי רגמ"ה והביאם בשמו הכבוד ל' פ ע מ י ם [1]) ועוד כ"ב פ ע מ י ם הביא פירושים בשם חכמי מגנצא, פירוש חכמי מגנצא, חסידי מגנצא, בני מגנצא, פירוש מגנצא, רבני מגנצא, רב של חכמי מגנצא, מורא של מגנצא, תלמידי מגנצא מפי המורה, תלמיד חכם מגנצא, [2]) ואם נלמוד בעינים פקוחות פירושי דרגמ"ה לסדר קדשים (חוץ מזבחים שאינם ידועים) ולמס' תענית ובבא בתרא אשר כולם ישנן תחת ידי [3]) ואם נשוה אותם עם הפירושים שנמצאים בערוך בסתם אז תיכף ומיד נוכחנו כי הם מתאימים עפ"י רוב מלה במלה ובעל הערוך העתיקם בכתבם ובלשונם [4]) ומה שקראו פי' דרגמ"ה בשם פירושי מגנצא, מורא של מגנצא וכו' כאמור במקומות הנ"ל אין זה כי אם מטעם הידוע שרגמ"ה מרביץ תורה בעיר מגנצא ופירושיו היו מפורסמים בשם זה וקרוב הדבר שגם רש"י תלמיד תלמידו דרגמ"ה השתמש בהם, [5]) ויותר מזה מצאתי כי פירושי הערוך לציונים ממסכת מ ו ע ד ק ט ן שייכים או לר"ח ז"ל או לפירושי דרגמ"ה הנכללים ב פ י' ה מ י ו ח ס ל ר ש " י כאשר תחזינה עיני המשכילים להלן בשומי לפניהם רשימת מקומות מזו המסכתא. וידוע תידע כי פירושי דרגמ"ה ור"ח באו בגבולי רק בעת שהדפכתי חלק שני מספרי ערוך השלם וגם באו בקונדריסים נפרדים ובעודם בכפי הבלעתים וספחתים בהערות המיוחדות זעיר שם זעיר שם, ונפשי יודעת מאוד כי לא יצאתי ידי חובת ביאור וההשואה כראוי לענין יקר ערך זה על כן החלטתי לעמוס עלי משא איום ונורא להתהלך בחקר תהום פירושי דרג"מ ור"ח ז"ל עוד הפעם ולהשוותם עם פירושי הערוך שנמצאים שם בסתם ובאשר הפירושים האלה גלויים ומפורסמים עתה ע"י הוצאת הש"ס של ווילנא לבי סמוך בטוח כי החוקר יאמר ניתי ספרא ונחזי ומפני זה הבאתי רק ראשי פרקים מציוני של כל מסכתא בשיתוף ראשי פרקי הפירושים הנ"ל ואבקש להחכם המבין לאשורו לעיין בערוך בע' המצויין הנצמד עם הפירושי' הנ"ל ובצפיתי צפיתי כי הקורא ישים נגדו תמיד ספרי הערוך השלם אודות ההערות המאירות לענין המדובר.—אחרי הדברים והאמת האלה אדליק לטובתך ולהנאתך את:

נרות המערכה (ב'). פירושי דרגמ"ה

למסכת תענית [6])

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
תענית	ג':	גילהי דליליא	ברק	גלה. [7])
—	ו'.	הסקאין	צלצל	סקא. [8])
—	ו':	מוך שקך	מוך קפל ודמוך כלומ' וכו'	מך א' ע"ש ומ"ש.
—	—	דלא בייר תרביצי	אין חריבין בתי מדרשות כו' עד ימות השנה	תרבץ בפ"א האחרון.
—	—	משיצא חתן	משיצאו מים התחתוני' לקראת מים העליוני' כו'	חתן א' בפ"א.
—	ז':	בהורין בהורין	גדודים	בהר בפי' הראשון.
—	ח'.	משתכין	מחליד	שתך.
—	—	בלא לחש	לוחשי לחושות שיודעין להתפלל כו'	שתך.
—	ט':	מהולתא כו'	שבתחלה מוציא קמח דקה כו' עד לבסוף דק	חר ח' בפי' ראשון [9]).

---

[1]) ובע' לולב ג' כפי דפ"ר ובע' ערך כף ג' חלק האחרון היה מכנו בשם ר ב י נ ו גרשם ז"ל. [2]) עיי' מבוא שם XV וש"נ. [3]) פירושי דרגמ"ה לסדר קדשים נעתקו בשבילי בטובת ידידי הח' דר' בערלינער ע"י הרב ר' מרדכי יעקב יוסף מקאפוסט חזן ונבחר ברומי מקובץ כ"י אנגיליקה המסומן A. 5. 18 אשר מונח בבית עקד הספרים בוואטיקאן. ופירושי רגמ"ה לתענית נעתקו מאוצר כ"י אשר במינכען ולב"ב מאוצר כ"י לרשד"ל וכולם נתתי בתורת הלואה ושיווש להאלמנה ולאחים ראם להדפיסם בש"ס ווילנא המפואר ולהשוותם עם העתקה אשר לפניהם וגם לרבות פי' דר"ח אשר ג"כ תחת ידי ועל כולם נתנו לי שבח והודייה באחרית הדבר בש"ס ווילנא. [4]) עיי' ד"מ מ"ש בע' חלק ג' וש"נ כל יואמר לן רבי' דשייך לרגמ"ה ובעל הערוך לקחם מפירושי דרגמ"ה. [5]) עיי"ע רש"י ומ"ב. [6]) נדפס מתוך כ"י שלי בש"ס ווילנא. [7]) ושם פי' נוגה. [8]) ושם פי' מין ארבה ועיי' התרג' לדברי' כ"ח, מ"ב. [9]) בקצת שינוי הסדר.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
תענית	י׳.	תרקב	תרי וקב דהיינו ג׳ קבין כו׳	תרקב.
—	י׳:	דהצדא כו׳	שקוצרת בלא מטר כלומ׳ כו׳ ע״ש כל הענין	טבאי.
—	—	משום מעיינא	שאם אוכל הרבה מתכבד במיעיו כו׳	מע ב׳ בפי׳ הראשון.
—	י״ב:	אפנתא	עליוני של סנדל העור כו׳	אפנתא.
—	י״ד.	לעזרה כו׳	כל אחד מתפלל בפני עצמו כו׳	עזר.
—	כ׳.	שיבתא	רוח רעה	שבתא.
—	כ״ג.	רמכי	ולדות	רמך.
—	כ״ה.	סניפין	שמלאכים האריכום בחתיכי [1] קורה	סנף ע״ש.
—	כ״ה:	שני ריעים	עיי׳ פי׳ רנמ״ה	רע ב׳ ומ״ש בח״ז רפ״ז.

מסכת מועד קטן (פי׳ המיוחס לרש״י) [2]

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
מ״ק	ב׳.	בית השלחין	שדה שהיא עומדת בהר כו׳	שלח ה׳.
—	—	בית בעל	שדה שהוא בעמק כו׳	בית בעל.
—	ב׳:	המנכש	תולש עשבים רעים כו׳	נכש.
—	—	המחפה	שמכסה את הזרעים בעפר	חף ב׳.
—	—	המקיים	שרואה כלאים זרוע וכו׳	קם ב׳.
—	ג׳.	מזרדין	מחתך ענפים יבשים ולחים כו׳	זרד א׳.
—	—	מפסגין	סומכין האילן שהוא רענן כו׳	פסג בשם יש מפרש.
—	—	יקשקש	היינו עידור אלא כו׳	קשקש א׳ בשם יש מפרשין.
—	ד׳.	מי הקילון	כלומ׳ כי מדלו מינה דלא הויא מליאה כו׳	קלון בפ״א.
—	—	הפסיקות	פסיקות ובריכות חדא מילתא היא	פסק.
—	—	מדלין	משמש שהוא דולה מים כו׳	מדל א׳.
—	ד׳:	לשחופי נהרא	לעקור ענפי אילנות כו׳	שחף א׳.
—	—	נהרא טמימא	לפנות מקור המעיין שנסתם	טם ב׳.
—	ד׳:	לאקדוחי כו׳	לפנות שירטון שבאמצע הנהר	קדח א׳.
—	ו׳:	מטוננת	לחה ויבשה	טן א׳.
—	—	שבלול	שקורין כו׳ כלומ׳ כשיוצא חוץ מנרתיקו כו׳	אשת ב׳.
—	—	גמלא	שאין לו גשר אלא מנסר אחד	גמל ג׳.
—	—	מצרא	עדיין קטן מנמלא כו׳	מצר א׳.
—	ז׳:	לא גמרינן	מטומאה דביתו לא גמרינן כו׳ עד דלא מקבלי טומאה	עין.
—	ח׳:	גיהא ובר גיהא	בריכה גדול׳ כו׳ עד שהיא מלאה	גוהא ובר גוהא.
—	ט׳.	פלס מעגל	כלומ׳ שקול מצוות ע״ש כל הענין	פלס א׳.
—	ט׳:	פוקסת	מחלקת שערה לכאן ולכאן	פקס א׳.
—	—	לפירקן	לשיער	טפל א׳.
—	י׳.	מאי מכליב	שאינו תופר ביושר כו׳ ע״ש כל הענין	כלב א׳.
—	—	בת עינא	נקב שעושין באמצע הריחים	בת עינא.
—	י׳:	לסרוקי	להסריק סוסים כו׳	סרק ב׳.

---

[1] כ״ה לנכון בכ״י שלי ובש״ס ווילנא נדפס מיונו בטעות בחתכי. [2] ראיה כי זה הפי׳ המיוחס לרש״י הוא הוא מפי׳ רגמ״ה מפי׳ אחרים מוכיח (מ״ק י״ח.) והערוך הביאו בשם פי׳ בני מגנצא, ועוד בדף י״ז. ד״ה מה שלנו הכא פי׳ המיוחס לרש״י ואמר לן רבי משום רב האי גאון כו׳ וזה ממש לשון רגמ״ה הוא עיי״ע הלק ג׳ ומ״ש ועיי״ע סן ומ״ש בה״ו ע״ט בהערה 18 ואין כאן מקום להאריך ועיי״ה מאמר של הח׳ נאייבויער על פירש״י למסכתות נדרים ומועד קטן.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה (מיוחס לרש"י)	פי' הערוך בסתם
מ"ק	י':	קיטורי בירי	שהיו נוטלי' כלים חלוקים כו' ל"א ע"ש כל הענין.	קטר ב'.
—	—	דמתקיל תיקלא	שהופר משם האדמה כו'	תקל ב'.
—	—	מוליא, נצא	ממקום גבוה, נצא במקום נמוך ע"ש כל הענין	מל י"א בפי' הראשון.
—	—	דזכי זיביא	שמכבד את הקרקע כו' ע"ש	זך ב'.
—	—	דפשח דיקלא	שזומ' הדקל מן הענפים שבו	פשח.
—	י"א.	ומעגילך	עץ גדול עגול כו' ע"ש	מעגל.
—	—	צינור	הוא החור שבאסקופה התחתונה	צר ה'.
—	—	במגלי	מסר הגדול	מגל א'.
—	—	בהוצא ודפנא	הוצי דקל דופנא עבדי לחיים של גדר	דפן ג'.
—	—	קביותא דדשא	כשיוצאין מסמרים של עץ כו' ע"ש כל הענין	קוותא וע' כו ג'.
—	—	בדיתא לבאי כוורי	בדיתא שם נהר לבאי שם מקום כו' ע"ש כל הענין	לבא ב'.
—	—	ולא ליטעון פוריא	כלומ' לאחר אכילתו מהלך הרבה כו' ע"ש כל הענין	טען ב'.
—	י"א:	מי שהפך	שהזמינן ליתנם ע"ג הבד כו' ע"ש	פך ב'.
—	—	זולף	כלו' נותנם ע"ג בית הבד כו' עד קרי זילוף	זלף.
—	—	גמלא	צמד	גמל האחרון.
—	י"ב.	אבגרי	מסדרי שולחנות	אבנגר.
—	—	שרשויי	ריוח בעלמא כו' עד ולא קא חשיב מלאכה	שרש.
—	—	מדיירין	מכניסין בהמה לשדה כו' עד ומזבלין השדה	דר א'.
—	—	לנער צאנו	שמדיירין אותה הואיל וכו'	נער ד'.
—	—	זופתין כוותא	מר דאמ' זופתין חביתא חייש כו' ע"ש כל הענין	כוו.
—	י"ב:	בחומרתא	טבעת ע"ש	חמר י', גלגל ד'.
—	—	אבא בשלניא	אבא יער בשלניא פי' שם העיר כלומ' כו' ע"ש	אבא.
—	—	לחפיפה	לכסות בו מאכל כו' ע"ש	חף ב'.
—	—	לנזיי	גרעינין דאית בהו כו' עד משחא	נזיי.
—	—	מדוכרי דנורא	אבוקות	מדבר.
—	י"ג:	אקלושי	שמכסהו בענפים מרוחקין כו' עד סומך זה לזה	קלש.
—	—	דשושי	דשי תבואה א"ד דשושי [1]) המשברין תבואה כו'	רשש ב'.
—	—	כונתא	כוסמת כו' היינו חילקא	כונת.
—	—	כרופייתא	מוכרי בשמים	כדף א'.
—	י"ד.	איזורו מוכיח כו'	דמי שאין לו אלא חלוק אחד	אזור [2]).
—	—	לשוט	אם יצא שלא לצורך כו' עד וחוור במועד	שט ג' [3]).
—	ט"ו:	דמות דיוקני	בצלם אלהים עשה את האדם	דיוקן.
—	י"ז.	כי טיחיא כו'	כשומן כו' שאין יוצא לעולם כו'	טח א' [4]).
מ"ק	י"ז.	גנובתיה	זנב	גנב.
—	י"ח.	פרמשתקו	אמתו	פרמשתק.
—	—	אמגושי	מחלוקת כו' להכי יוצא כו' ע"ש כל הענין	אמגושא.
—	י"ח:	גזרות בי"ד	פסקי דינין	גזר ב'.
—	—	כפרת בה'	באמנה דקאמר כו' ע"ש כל הענין	כפר ז'.

---

[1]) נ"ל שצ"ל בדה"ד הגי' רשושי כמו בגי' הערוך. [2]) כמו זה פי' בני מגלה ועיי' מ"ש לעיל לד IX הערה 2. [3]) ומ"ש רבינו נתן: „כמו משוט באהרן כמטייל ומשתעשע" שייך לר"ת עיי' רשימת פי' ר"ת למסכת מ"ק. [4]) וכ"ה בפי' ר"ת.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה (מיוחס לרש״י)	פי׳ הערוך בסתם
מ״ק	ב׳:	אבא קיים	בלשון שאילה הוא כלו׳ עש״ה	אבא [1]).
—	כ״ב:	קמי שפה	שלפני השפה כו׳ ע״ש כל הענין	קמי.
—	—	אסיתא	מכתשת	אסיתא.
—	כ״ג.	כרבי אלעזר	דאמר לא אסרו כו׳ עד וזו אדומה היתה	המיצתא.
—	כ״ד.	לא שנו	פריעת הראש בשבת כו׳ ע״ש כל הענין	פרע.
—	כ״ד:	מצהיבין	מרגישין ומצערין	צהב ב׳.
—	כ״ה:	אתי לדגלת	חדקל, רוב שלישית ישראל כו׳ ע״ש כל הענין	אות.
—	—	בעת חנינותא	דולד אבד חניתו אביו המחננו	חן האחרון.
—	—	לגרמיה	לדעתיה	גרם ב׳.
—	—	נשוק ביפיה	כיפאות של גשרים כו׳ עד זו את זו	כף י״א.
—	כ״ו.	בעין סולמות	שאין מלקטין זה סמוך לזה כו׳	לקט.
—	כ״ז.	קרביטא	רצועות	קרבט.
—	כ״ח.	שוטא דנורא	וידע דהוא מלאך המות	שט ג׳.
—	כ״ט.	כפטורי כו׳	כציפורי בפי הוושט כו׳ עד מן התורן	פיטורי.

פי׳ רגמ״ה למסכת בבא בתרא [2]).

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
ב״ב	ב׳.	גודא	כותל	גד ה׳.
—	ג׳.	כפיסין כו׳	ארחי חצי לבינה לבינה שלמה היא ג׳ טפחים	כפס ע״ש ומ״ש.
—	—	בשקנו כו׳	דזה הקנה לזה כו׳ עד שבצד רוח מערב	רוח א׳.
—	ד׳.	כלילא דיילי	כתר של מיני האנקה שהן עלוקות	יילי.
—	—	אם זיינך כו׳	כלומ׳ אם מלחמתך עליך כו׳ ע״ש כל חענין	זין ע״ש ומ״ש.
—	—	אדוותא דימא	כגלי הים כו׳	אדוותא.
—	ד׳:	סינופי יריכי	דסניף ליה דיכי [3]) כו׳ ע״ש	סנף ע״ש ומ״ש.
—	ה׳.	ארבעה לצלא	דהיכי דצריכי לאושכף עשיר כו׳ ע״ש כל הענין	צלא בפ״א.
—	ה׳:	דכל שפא ושפא	דכל (שעה ושעה) [צ״ל שפה ושפה] כל רימוס ודימוס ע״ש	כף ד׳.
—	ו׳.	בקרנא ולופתא	קרנא שאם התחיל אותו כותל כו׳ ע״ש כל הענין	לפתא בפ״א.
—	—	אחזיק לשפכי	שאם יש לא׳ הזקה שמרזיבו מקלח כו׳ עש״ה	שפך.
—	—	צריפא דאורבני	באגודות של גמי או של קנים כו׳	צרף א׳ ומ״ש.
—	ו׳:	אווינקא	אזינקא חצי הוצאתך	אווינקא.
—	ז׳:	קירוב בתים	כלו׳ אותן בתים חיצוניות כו׳ עש״ה	קרב ב׳ ומ״ש.
—	—	רמא דשורא	שפסק עליהם ליתן חלקם לבנות החומה	שר ג׳.
—	ח׳.	גם כי יתנו	כלו׳ גם יתנון שעוסקים בתורה כו׳ כל הענין	תן א׳ בפ״א.
—	—	כריא חדתא	חפירה גדולה כו׳ ע״ש כל הענין	כר י״א בפ״א ע״ש ומ״ש.
—	—	החמרת כו׳	שיירא של חמרין וגמלין	חמר א׳.

---

1) בכ״א יון חסידי וונגלא. 2) נדפס מתוך כ״י שלי בד״ס ווילנא ובעלי מגיה לא עשו כהוגן לשנות פעמים גי׳ רגמ״ה כדי להשוותה עם גי׳ בד״ס ובערכים אשר גם נמצאו פי׳ דרגמ״ה בסתם הערותי על עיקר הגי׳ ובזה החזרתי עטרה ליושנה.
3) בד״ס ווילנא בט״ס ריבי.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
ב״ב	ח׳.	לשורא כו׳	לשורא לחיזוק החומ׳ לפרשא שקונים סוסים כו׳	טרזין.
—	ח׳:	פורטין לאחרים	שאם יש בבים של צדקה כו׳ ע״ש כל הענין	פרט ג׳.
—	—	אציפי	אמחצלאות.	צף ז׳.
—	ט׳.	עולא משנש	עלם אחד כו׳ משנש מבזה כו׳ ע״ש כל הענין	משנש ומ״ש ועיי״ע שנש א׳
—	ט׳:	שוחד בחק	בלומ׳ מי שנותן בחיק של עני בצינעה כו׳	שחד.
—	י׳:	עליונים למטה	כלומ׳ אותן שהם עליונים כו׳ ע״ש כל הענין	נגד א׳ ומ״ש.
—	—	הרוגי לוד	שפעם אחת נמצאת בת מלך הרוגה וכו׳	הרג.
—	י״א.	דלא סיימיה קמיה	דחילקו לעניי גוים דאין להם זכות בכך	סיים ע״ש ומ״ש.
—	—	האי פירא כו׳	חפירה	פרא ב׳ ועיי״ע ספל.
—	—	מטפס	ניסרך [1]	טפס בי״א.
—	י״ב:	ג׳ אציאתה	בלומ׳ ג׳ שורות שבכל אחת י״ג גפנים כו׳	אצי.
—	—	אמצרא דבי נשיה	אמצרא דבי נשא סמוך לשדה אחר של חמיו כו׳	נשא א׳.
—	י״ד:	דכריך ביה פורתא	לאחר שהיה כרוך כולו עמוד אחד כו׳ ע״ש כל הענין.	כרך א׳ ע״ש ומ״ש.
—	ט״ז:	כלילא	כתר וחוקקין עליו ג׳ פרצופין כו׳ וי״א ג׳ אילנות כו׳ עש״ה	כליל א׳ [2].
—	—	קציעה	קדה	קצע ג׳.
—	—	קרנא דקרש	חיה ששמה קרש לקותה היא כו׳ ע״ש כל הענין	קרן א׳.
—	י״ז.	בעטיו	בעצה כו׳ עד עטא וטעם	עט בפ״א.
—	י״ז:	גפת	פסולת זיתים כו׳	גפת.
—	י״ח:	דמתונתא	זה לחלוחית המים כו׳	מתן א׳.
—	—	השכב, הרכב	זו אבן התחתונה שמו שכב ורכב זו אבן עליונה כו׳	רכב.
—	—	דטיריא קשה כו׳	טירא אותו זיזוע שמזעזעין הקרקע כו׳ [3]	טר ה׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	דהבלא קשה	חמימות התנור	חבל ב׳.
—	—	צונמא	כלומ׳ סלע חזק	צנם א׳.
—	י״ח:	אי בבינתא	גרעינין דחרדל ליכא למיחש כו׳ ע״ש כל הענין	בין א׳ [4].
—	י״ט.	ובלשונות של ארגמן	צמר שאינו טווי שצובעין בארגמן כו׳	לשון.
—	—	ובציפי צמר	זה צמר סרוק כו׳ וי״א ציפי צמר כריכות צמר	צף ח׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	דמשתבי לה לקדרה	דמשתבר לה לקדרה	שתך בני׳ ס״א.
—	י״ט:	אינו ממעט בחלון	דקיי״ל אם יש בבית כו׳ ע״ש כל הענין	רק ד׳ ע״ש ומ״ש.
—	כ׳.	באפרזתא	כלומ׳ סם המות דבהמה	ארזף.
—	—	קלניתא	עוף הוא שכחש ביותר ואין לו בשר	קלניתא.
—	כ״א.	גמלא	גשר עשוי מנסר צר	גמל ג׳.
—	—	ריש דוכנא	ממונה תחתיו עד שיסייע לו כו׳ עד ריש דוכנא	דכן.
—	כ״א:	דיהבי סייארא	דמשום הכי מרחיקין מפני כו׳ ע״ש כל הענין	סר ב׳ ע״ש ומ״ש [5].
—	—	שיוסקי	שקדים	שסקי בפי׳ הראשון.

---

[1]) כ״ה נכון בכ״י אלי אבל בס״ם וויל׳ נדפס בטעות ניסרין ובעלי מניה הסגירו המלה ולא ראהו בערוך. [2]) בהיפך הסדר של שני פירושים. [3]) ועיי׳ נ״כ לדף כ׳: [4]) ופיי׳ נ״כ מ״ש בע׳ ליגלוג. [5]) והערוך הביאו בשם רגמ״ה.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רגמ"ה	פי' הערוך בסתם
ב"ב	כ"ב.	הנהי דיקולאי	דקולאי שמוכרין סלים	דקל א'.
—	כ"ב:	במדיר	בממדיר [1]) את כותלו כו' כמדרון כו' ע"ש	מדר ב' ע"ש ומ"ש.
—	כ"ג.	קורקור	כלומ' הוציאו עורבים הללו כו' ע"ש	קרקר א'.
—	כ"ד.	בי קופאי	בין הגפנים	קפאי בי"מ.
—	כ"ד:	קידרא דבי שותפי	שזה סומך על זה וזה על זה	קדר ב'.
—	כ"ה.	בן נץ כו'	יפרוש לתימן משום דמעמידה לאותו רוח תדיר	נץ ה'.
—	—	אוריה	קורין בלשונן לרוח מערבי	אוריא.
—	—	יערוף	זה העוסק בתורה לשמה כו' ע"ש כל הענין הארוך	ערף [2]).
—	כ"ה:	ידרים, יצפין	כלומ' לרוח דרומית יצפין יתפלל לרוח צפון כו'	דרום בי"א.
—	כ"ו.	נכתמא אפומיה דחצבא	המכסה שמכסין ממנו הקנקן [3])	נכתם.
—	כ"ט.	דמוברי באני	שאותה שדה שזורעה שנה אחת כו'	בר ג'.
—	כ"ט:	עיטרא	שטר חלוקה	עטר ג'.
—	ל"ג:	מגלא ותובליא	לפי שהדקלים הם גבוהים כו' עד ויתבקעו ויתפלחו	תבליא [4]).
—	ל"ה:	אי דלי כו'	כלומ' שסייע למחזיק כו' ע"ש כל הענין	דל ג' בפ"א ע"ש ומ"ש.
—	ל"ו.	מגורא דערודי ולבר	כגון שרגילין בני אדם כו' ע"ש כל הענין	ארד ב' ע"ש ומ"ש.
—	—	גודרות	כגון צאן ובהמה שאם החזיק בהן כו'	גדר ב' ע"ש ומ"ש.
—	ל"ז.	דבאזי באזוזי	דבזאי בזויי היינו בזע בזועי עש"ה	בז האחרון.
—	ל"ז:	רצופין	כגון שהיו נטועין בבית סאה אחת כו'	רצף.
—	מ':	מודעא לחברת'	איכא בינייהו סתמא ללישנא קמא אי אמר להו כו' עש"ה	דע ע"ש ומ"ש.
—	מ"א:	בקשתא כו'	שם מקום בעיליתא בעלייה	קשתא.
—	—	חביבי	ר' חייא דודו	חביב.
—	מ"ז.	ולחמריה לשחוור	שילך עם חמורו (באנגרא) [באנגריא] כו' עד לתשחורת	שחר האחרון.
—	מ"ז:	לקח מסיקריקון	סיקריקון זה גזלן שאמרו לו בני אדם כו' ע"ש	סקר האחרון.
—	נ"א.	בתחומא	בבית המדרש	תחם.
—	נ"ב.	אי אמידא לך	שאותה שהיא אומרת עשירה כו'	אמד.
—	נ"ג:	כיור אחד כו'	סיוד בסיד וכיור צייר בו ציור כו'	כייר.
—	נ"ד.	דזכי זיביא	שמכבד ומזכה את השדה כו' ע"ש	זך ב'.
—	—	דתקיל תיקלא	למישוי קרקע השדה	תקל ב'.
—	—	הכיש	ניכוש חפירת יד	כש ו'.
—	נ"ד:	תיירא	כלומ' כמו שהולך צמד בקר כו' עד ולא יותר תיירא.	
—	—	טסקא	המס של שדה היינו טסקא	טסקא.
—	נ"ה.	אריסותא	דחזקה של פרסיים לא הויא חזקה כו'	אריש א'.
—	—	הני זהרורי	זיהרורי בעלי נחלות	זהר א' ע"ש מ"ש ועיי"ע בסתן ומ"ש.

---

1) כה"ג בכ"י שלי ובש"ס ווילנא בטעות במדיר. 2) בש"ס רבינו גרסא ז"ל. 3) כ"ה בכ"י שלי ונדפס בטעות בש"ס ווילנא היכסה שמכסין ממנו הקיקל. 4) בש"ס כ"א מן תכוי מנגלא.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רגמ"ה	פי' הערוך בסתם
ב"ב	נ"ה.	פרדכת כו'	אדם בטל דלית ליה שדות לעסוק בהן עש"ה	אנדיסקי בפי' הראשון.
—	—	אנדיסקי	היינו שר העיר	אנדיסקי בפי' הראשון.
—	נ"ו.	פיסלא	היינו חתיכה של עץ שנמוכה מי' ואינה רחבה ד'	פסל ב' ע"ש קצת בענין אחר.
—	נ"ו:	הרי אלו שלש עדיות	שכל מה שמעיד את זה כו' עד ומשלמין בין ארבעתם [1]	שלש בפ"א.
—	נ"ז:	שני שלישי גדיל	מכוסה במפה כו' עד שלא יגע בו	גדל ב' בפ"א ע"ש ומ"ש.
—	נ"ח.	בדמות דיוקני	בדיוקני עצמה של אדה"ר אל תסתכל כו'	דיוקן.
—	—	בסתרקי	כרים וכסתות	בסתרקי.
—	—	זרנוקא	נוד לשאוב בו מים מן הבור	זרנק.
—	נ"ח:	אנפק אנבג אנטל	כלומ' אותו כלי אספריגום ששותין בשחרית כו' ע"ש	אנטל.
—	נ"ט.	חווקין	מעלות	חווק.
—	ס'.	לקח אחד כו'	בית בחצר אחרת כו' עד קודם לכן	רב א'.
—	ס':	אין מפייחין	שאין מלבין הבית כו' עד איבול ביהמ"ק	פח ד'.
—	ס"א.	יציע כו'	והיציע התחתונה אלו לשכות כו' ע"ש כל הפי' הארוך	יציע.
—	ס"א:	בירה גדולה	פלטורין	בירה.
—	—	ואי א"ל כל ארעתא כו'	מזבינא לך כל ארעתא כו' עד דנכנסים נינהו	בסתן.
—	ס"ב:	מהו בסירונין	כגון שהיו עומדים כו' ע"ש כל הפי' הארוך עד תיקו	סרג א'.
—	—	ריכבא	שורה של דקלים [2]	רכב בפ"א ע"ש ומ"ש.
-	ס"ג.	פשיטא אמר יחלוק כו'	הא פשיטא לי אם אמר כו' עד בנכסי מהו	בר ז' ע"ש ומ"ש.
—	—	לטפיח	כלי חרס כמו בריא דפתיא ע"ש	טפיח [3].
—	—	דיוטא	היינו עלייה	דייט.
—	ס"ה.	האיצטרוביל	היינו מקום שכיבת הריחיים כו'	אסטרוביל ביש מי שאמר הראשון.
—	ס"ז.	מעמלא דבתי	משבירות הבתים	עמל ג'.
—	—	מילוסא	אוירא	מלס.
—	—	חולסאות	אלו סלעים כמו צונמא [4]	חלס ומ"ש בענין פי' ראשון.
—	—	ומר סבר בתי משמע	דהיינו כדדיירי אינשי	דרת[א] ע"ש ומ"ש.
—	—	דרתא	מתרגמינן חצר דרתא מר סבר ר' אליעזר כו'	תרבץ.
—	ס"ז:	ים טלפחא	לועזין מיי"ש [5] (שאוצרין) [צ"ל שעוצרין] בהו ים ב' בי"א השני.	
—	—	ממל מפרכתא	זהו כמו קורנוס שמפרכין בו (הענבים) [הזיתים] כו'	ממל בי"א הראשון ע"ש ומ"ש.
—	—	הנסרין	חם הקרשים שמשכיבין כו' עד לבית הבד יקב	ע"ש ומ"ש.
—	—	בית הנסרין	הנסרים בית המרחץ שלהן היה עשוי מאבני שיש כו'	נסר ב'.

---

[1]) וכצ"ל בע' שלש. [2]) וכן פי' לדף ק"ד: [3]) בגם רס"ג ועיי' ג"כ ע' כר י"א ומ"ש. [4]) ועיי' ג"כ פי' רגמ"ה לערכין ל"ג.
[5]) וכצ"ל ברשב"ם ורש"י בע"ז ע"ה. וגם וגם מייט וברש"י פסחי' ט"ו. מייטי ובכולם צ"ל מייש, מיישי מל"ל mai, mais מקום שעוצרין שם והיא עגולה כעדשה.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
ב"ב ס"ז:	יקמין	אלו בגדים שמעטפין ראשיהם במרחץ כו' עד בראשם	יקמין.
— —	אנקלמוס	וזהו סופר העיר שכותב כמה יוצאין כו' ע"ש	אנקלמוס.
— ס"ט.	אבני דאכפא	אותן אבנים שמשימין על העומרין כו'	אבן כתף בי"מ.
— —	קנים המוחלקין כו'	של אותן שמעמידין בהן הגפנים כו' עד ומתליעין הכרם	חלק א' בפי' ראשון.
—	מלבנות של כרעי המטה	אלו לבנים שמשימין תחת כרעי המטה כו' עד קרקע	מלבן.
— ס"ט:	דיקלין ותאלין	דיקלי אילנות תמרים גבוהים תאלין אלו כו' עד צינייתא דבבל	צני.
— ע"ג.	האיסכלה	א"ד סולם שיורדין בו מן הספינה	אסכלה.
— —	בוצית	הדונית היינו ספינה קטנה כו' ע"ש כל הענין	בצית ע"ש ומ"ש.
— —	באלוותא	מקלות	אלת ביש ששונין.
— —	הורמין	הרמיז אותו שד	הרמיז ב'.
— -	אקופיא דשורה	על שיני החומה	קבנאה בפ"א ע"ש ועיי"ע אקובנאה.
— ע"ג:	אורזילא בר יומיה	ראם שלא היה לו אלא יום אחד שנולד [1]	ארזלא ב'.
— —	אקרוקתא	צפרדע	אקרוקתא.
— —	פושקנצא	פישקצא [2] עורב נקבה	פשקצא [3].
— —	אכלה טינא	שנכנס לו אותו שרץ קטן שנקרא אוכלה טינא בנחיריו	אס.
— —	בין שיצא לשיצא	בין ב' סנפיריו של דג	שץ ב'.
— ע"ד.	סיכתא	שוטה	זלדקן [4].
— —	לסילתאי	סל שלי	סלתא א'.
— ע"ד:	בר אמוראי	אומן שיודע לשוט על פני המים	מר ב'.
— ע"ה.	ובצלצל דגים	צל מעל ראשן עושין לו קמיע דבר הנקשר כו'	צלצל אחרון.
— —	דציצלא	כביצה של עוף [קטן] שדומה ליונה [5]	צצלא [6].
— ע"ז:	אגב אסיפא דביתיה	אגב חצירו שהיא לסוף ביתו כו' עד מעותיו	תווך [7].
— —	צמר	היינו העול שמעמידין בו השוורים	צמד.
— פ':	ע"ג קשקשין	שנפל על הקש ועל התבן כו'	קש האחרון.
— פ"א:	כל הראוי לבילה	כלומ' ששים עשרונים בכלי אחד עש"ה	בל א'.
— פ"ג:	כחצובה	כמו בקבוק שהוא עגול כו' ע"ש	חצב א' בפ"א.
— —	שחמתנית	כלו' חטין אדומין שנתאדמו מחמת החמה כו'	שחם א'.
פ"ה:	עוכלי בעוכלי	כמה מדות מדד כאן כו' עד תירוצין הרבה	עכל א'.

---

[1]) במדרש הגדול כ"י אשר ת"י הגי' המעולה: אורזילא דריומא וזה יפה עולה עם פי' רגמ"ה. [2]) כ"ה נכון בכ"י שלי ובד"ס ווילנ' פוסקנצא. [3]) ובמדרש הגדול כ"י אשר תחת ידי פ' בראשית הגי' ג"כ פיסקצא ונ"ב הפי' עורב נקבה. [4]) וראיתי להעיר כאן כי בכ"י מדרש הגדול הנ"ל (פ' חיי שרה) גרס בשתי תיבות זל דקן וגם שם הגי' סכיס.
[5]) בד"ס ווילנ' בטעות ליוה. [6]) בכ"י מדר"ר הי"ל (בראשית) הגי' צוצלא. [7]) בדס רבני וונצא.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
ב"ב	פ"ו.	במתאכלי דתומי	במסובלי דתומי חבילות של שומן כו'עש"ה	מסבלי ע"ש ומ"ש.
—	פ"ח.	הסיטון	היינו שקונה יין ושמן כו' ומוכרו	סטן א' בפי' ראשון.
—	—	וממחה משקלותיו	חנוני שבכל יום ויום וכו' עש"ה	מח ד' ע"ש ומ"ש.
—	פ"ח:	גירומין	תוספת משקל	גרם האחרון.
—	פ"ט.	שאין מעיינין	היינו גבי משקל [1]	עין ועיי"ע בד ב' ומ"ש.
—	—	נפש מאזנים כו' ומתנה	נפיש היינו הלשון כו' ע"ש הפי' הארוך עד ששוקלין בהן כסף	נפש א' ע"ש ומ"ש.
—	פ"ט:	דיגרומי	דנורמני ששוקלין בהן ברזל שחוק וזכוכית שחוק	גרמן א'.
—	—	שלא ימדוד כו'	בימות החמה שהחבל יבש כו' ע"ש כל הענין	מד א' בפי' ראשון וע"ש ומ"ש.
—	צ'.	והשקל עשרים גרה	עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים ע"ש כל הענין	אין.
—	צ':	רוז פפא	כלומ' מדת רב פפא ע"ש כל הענין	רז ע"ש ומ"ש.
—	צ"א.	מתריעין על פרקמטיא	שלא תיזול משום דאיכא הפסד בעלי בתים	פרגמטיא.
—	—	מנו בייתיה	מנוביתיה [2] ואמר המורה [3] היינו מקוננת כו'	מנביית בפי' י"א.
—	—	עיברא זעירא	אותו מעבר קטן	עבר ב'.
—	צ"א:	בלא רצינתא	שלא יאכלוה תולעים	רצן [4].
—	—	בלא שדיפא	כמו שדפון	סלמנטון.
—	צ"ב:	גנב או קוביוסטים	גנב שהוא גונב ממון קוביוסטים גונב נפשות	קביוסטס.
—	צ"ג.	גמל האוחר	שמועד הוא לנשוך ולחרחר כו'	אוחר בי"מ.
—	צ"ג:	ולא לתתן	כעין שמלתתין אותן כו' עד ומתמקמק	פל ה' ע"ש ומ"ש.
—	צ"ד.	נישובת	נישופת [5] היינו אבק קש שנישוף [6]	נשף א'.
—	צ"ה.	המקבל עליו שדה כו'	ליטע בשכר כו' ע"ש עד אפי' עשר בוראות	בר ג' [7].
—	צ"ו.	סיפתקא	חומין הזק	ספתק.
—	צ"ז.	אכתפא דמריה שוואר	אכתפא דגברי שנושאין אותו כו' עד ומפיק טעמו ממנו	שוור ועיי"ע כף ה' ומ"ש.
—	—	נאות ומגופרות	כשבא לבשלן מביא גפרית כו' עד מבושלות הן	אות ועיי"ע פטס ומ"ש.
—	צ"ח:	[8] רומו כחצי ארכו כו'	אלו ה' אמות וכחצי רחבו ה' אמות אחרות כו' ע"ש	טרקלין ומ"ש.
—	צ"ט.	שלחופי הוו משלחפי	כנפיהן שבאמצע היה כנף זה יוצא לפני כנף זה	שלחף.
—	—	מעשה צעציעים	כמו צאצאים כו' עד כרביא בילד	צעצע.
—	צ"ט:	אמת המים	כדי להשקות ממנו בית השלחין	אם ד'.
—	—	לאגפיה	לגידודי	אנף ב'.

---

1) ועיי' פי' רגמ"ה לכריתות ה'. 2) כ"ה לנכון בכ"י שלי ובש"ס ווילנ' מנו בייתיה. 3) וכיון לרס"ג וכן בפי' ל"ה: וכמה פעמים זולתו. 4) ועיי"ע דרס. 5) כ"ה לנכון בכ"י שלי ובש"ס וו' נדפס בטעות נישובת כדי להשוות הגירסאות. 6) בש"ס ווילנ' שנישוב. 7) עפ"י כ"י ערוך פאריז. 8) קובתא בי וורדי פי' רגמ"ה הובא בשינוי בע' טרקלין.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם *
ב"ב	ק'.	דררי טונא	כשיעור שיכול אדם לילך כו' עד בהליכתו	טן ד'.
—	ק"א:	כי חרותא	שמצדדן ומחזירן הכוכין כו' עד בכותל	חרת [1].
—	ק"ד:	ריכבא של דקלים	שורה של דקלים	רכב בפ"א.
—	ק"י.	פוטיאל	מלא שני פוטיאל דפוטי משמע תרתי כו'	פט ג'.
—	ק"י:	בר קשא	ממונה על העיר	בר קשא בי"א.
—	קי"א:	גוד	כלומ' עבור זה [שאינו] רוצה ללמוד	גד ב'.
—	קט"ו. קט"ז. [2].			
—	קכ"ג:	במכירי כהונה כו'	שהיה לאביו אוהכים כו' ע"ש	מכר א' ע"ש ומ"ש.
—	קכ"ד.	בחפורה כו'	שהניח להם אביהם חזין [3] מ"ש	חפר א' ומ"ש [4].
—	קכ"ד:	שלחו מתם	מא"י לבבל	תם ג'.
—	קכ"ו:	בוכרא סיכלא	כלומ' בכור שוטה כו' ע"ש	סכל ב'.
—	קל"ז:	בתפוסת הבית	דממון של אביהם קודם שנחלקו	תפס.
—	קל"ט.	בשרכא	בשרכא כלומ' אדם בטל כו' עד לא מחלי ליה	שרך ג'.
—	קמ"ד.	אודייני	בור וכסויו כו' עד אנו יכולין לעשותו	אדן ב' [5].
—	קמ"ד:	נפל לאמצע	מה שמרויח כו' ע"ש כל הענין	פל ה'.
—	—	ברכת הבית ברובה	כלומ' נר לאחד נר למאה	ברך א'.
—	קמ"ו.	בייבא וסבכתא	בייכא [6]) וסבכתא בקישוריה כו' ע"ש	ייכא.
—	—	תותרנית	מטומטרית שאינה מריח שום ריח	חתר ג'.
—	ק"ן:	עד תווך	אסיפ' דביתיה בקצת סוף ביתו כו' עד שהביא לו	תווך [7].
—	קנ"א:	בסילוא כו'	בנידוי	סל ד' ע"ש ומ"ש.
—	—	כבינתי	(בת) [בית] נפש	מכבניתא.
—	קנ"ב.	רכשי	כלומ' כוחות	רכש.
—	קנ"ג.	ליטבע ארביה כו'	וקללתו שתטבע ספינתו וממונו	טבא.
—	קנ"ד:	אונו	שטר מכירה	אן ד'.
—	קנ"ה.	שטר פסים, שטר אמנה	שטר פסים שפייסתני כו' שטר אמנה שמכרתי לך כו' ע"ש כל הענין	פסים.
—	—	נעשה גדול	נעשה המוכר או הנותן גדול	גדל א'.
—	קנ"ח.	בה"א נכסים בחזקתן	כלומ' העמד הנכסי' כו' ע"ש כל הענין	נכס.
—	ק"ס.	גט פשוט	שטר פשוט כו' ע"ש כל הענין הארוך	גט ע"ש ומ"ש.
—	קס"א:	צייר כוורא	מצייר דמות דג	כוור.
—	—	חרותא	כמין דקל היה מצייר	חרת.
—	—	מכותא	תורן של ספינה	מכתא ע"ש ומ"ש.
—	קס"ב:	מלאהו בקרובין	אותן ב' שיטין כו' ע"ש	מל י"ב.
—	קס"ג.	לא שרתא	שאם כתב כו' אשראי קיום בי"ד כו'	אשר א'.
—	קס"ד:	מי בקי	מי בקיע [8])	פקע ו' ע"ש ומ"ש.
—	—	עיון תפלה	שמחשב ברעתו איכוון בתפלתי כו' עש"ה	עין א'.

[1]) וגם הבאתי המאמר קודם לזה בפי' רגמ"ה כלומ' כמו ענפי הדקל כו' ע"ש. [2]) פי' רגמ"ה לאין לו עיין עליו ולא תהא תורה שלמה שלנו כו' הובא בע' עין א' ובע' ענה ע"ש וגם, ולדף קי"ח: הביא רבינו בע' על א' פי' רגמ"ה למאמר עלי עין ולי' בפי' רגמ"ה שבכ"י שלפנינו. [3]) בד"ם ווילנא בטעות חזיז. [4]) ועיי' פי' רגמ"ה לבכורו' כ"ג: [5]) בגם רגמ"ה וא"כ דברי ה' גאלדבערג במאמ' הנ"ל צד 17 שרוצה להגיה הגירסות אינם צדוקים. [6]) כ"ה בכ"י שלי, ובד"ם ווי' ללא נכון בייבא. [7]) בגם רבני וונגלא. [8]) כ"ה לנכון בכ"י שלי ובד"ם ווילי' בקי.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
ב״ב	קס״ו.	מעון	נשבע בבית המקדש	מעון.
—	קס״ו:	ברבעתים	ברבעתן היינו חצי דינר כסף כו׳ עד מפריה ורביה	רבע א׳ ומ״ש [1]).
—	—	קפל מלמעלה	כלו׳ דבר מקופל וכפול כו׳ עד בגד כפול	ספל בפ״א ע״ש ומ״ש.
—	—	אסובי מסבן להו	אסובי מסבי להון לפרוטות כו׳ עד ולא כתב פריטי	סך ח׳ ע״ש ומ״ש.
—	קס״ז.	תילתא בפרדיסא	אזל כו׳ ומחק ב׳ מלמעלה כו׳ עד ופרדיסא	ככא ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	אמצרא	במעבד הנהר היה נסר קטן כו׳ ע״ש	מצר א׳ ע״ש ומ״ש.
—	קס״ח.	בבורה	בשדה שהיתה בורה כו׳ עד קמ״ל דלא	בר ג׳.
—	—	כי אריא ארבא	כאריא ארבא כארי אורב	ארב ב׳ בפ״א.
—	—	אסמכתא	שסומך בדעתו שיכול לפורעו כו׳	אסמכתא.
—	קס״ח:	טרדי ליה	היו מפצירין עליו שיכתוב להם	טרד.
—	קע״א:	מעפרא כו׳	מרוב חביבות	עפר א׳.
—	קע״ב.	ישלשו כו׳	יכתוב כל אחד שמו כו׳ עד או שחור יכתוב אותו סימן	סמן א׳ [2]).
—	קע״ה:	חיתום שטרות	שכתב מתחת חתימת העדים ופלוני ערב	ערב ב׳.
—	—	על אמונתו הלוהו	שלא על אמונתו הלוהו פי׳ ר׳ שלא על מנתו של ערב הלוהו כו׳ עד על מנת שאפרע ממי שארצה	מנת [3]) .

מסכת מנחות [4])

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
מנחות	מ׳.	מן המתמיהין	שתמיהין עליו בני אדם כו׳	תמה א׳.
—	מ״א:	לקצרא	מסר גלימא עם תכלת לקצרא כו׳ עד חייט מיחט	קצר האחרון [5]).
—	מ״ב.	וצריך לפרודה	הפתילין היוצאין כו׳ עד מלמטה	ציץ נ׳.
—	—	ואביק להו	והיה עונבן סמוך לכנף	בק א׳.
—	מ״ב:	מן הקוצין	מאותן החוטין שיוצאין מן הבגד כו׳ ע״ש כל הענין	גרד ד׳ בפ״א.
—	מ״ג.	איפרד חזותיו	אם נפסל מראהו	אפרד.
—	מ״ג:	מה כו׳	מה כלומ׳ מאה שואל	מה.
—	—	אספרמקי	מיני בשמים	אספרמק.

---

[1]) והערוך הרכיב שני פירושי דרגמ״ה היינו לב״ב ולכריתו׳ ח׳. [2]) ובערוך השלם ח״ו ע״ג שורה 20 מלמעלה נשמט בדפוס אחר מלת סימן: ב״ב קע״ב. [3]) ודע כי בפי׳ רגמ״ה כ״י שלי אי׳ על אמונתו הלוהו ועל זה פי׳ רגמ״ה פי׳ רשי (היינו רבו של רגמ״ה) על מ נ ת ו ובש״ס ווילנא דף קע״ו. נדפס בטעות פי׳ ר׳ על א מ ו נ ת ו וכן בסמוך ולא על אמונתו הלוהו וצ״ל כמו בכ״י שלי ולא על מנתו הלוהו. ואי׳ בגליון הכ״י ״ונאה שהוא גורס מנתו ליתן של מנות״ וגם זה השמיטו בעלי המגיה והיה להם על כל פנים לרמוז על הגליון בהערה—ודע מה שכתבתי בע׳ מנת (ערוך השלם ח״ה, קפ״א הערה 2) לי׳ בכ״י רגמ״ה לב״ב טעות היתה בידי ובאמת אי׳ וכמו שהוא בערוך בלי הזכרת רגמ״ה. [4]) בכ״י אנגליקא סי׳ A. 5. 18 חסר ברא״ש ופי׳ רגמ״ה מתחיל בדף ל״ט: בתיבות תכילתא ופסול ומפני זה אציין רק מדף מ׳. והלאה. [5]) וגם בערוך השלם ח״ז, קע״ח. נדפס בטעות מירוט וצ״ל מיתט.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' רגמ"ה	פי' הערוך בסתם
מנחות	נ':	תופיני	תופיני תאפינה כשהיא נאה כלומ' כו' ע"ש כל הענין	תפינו בסדר הפוך ע"ש ומ"ש.
—	—	אינשפא כו'	כלומ' שניא צורתא השתא ולא הויא נאה	נשף בס"א.
—	נ"ג:	בודה	לשון מוציא כמו בדה מלבו	בד.
—	נ"ד:	באומד ובמחשבה	שנותן עיניו מצד זה של גורן כו' ע"ש כל הענין	אמד.
—	—	גרוגרת שבמקצוע כו'	כלי שעושין בו הגרוגרות	מקצוע ב'.
—	ס"ג.	מחבת צפה כו'	אין לה בית קיבול כו' ע"ש כל הענין	חב ב' ע"ש ומ"ש.
—	—	תפוחי הברתים	תפוחי הברתיים עגול כולו חוץ ממקום הכינוס	תפוח.
—	—	בלוטי היוונים	פרי האלונים	בליוט ב'.
—	ס"ו:	כרמל כו'	כר מלא שמלא הדגן כו' עד שנתגדל כולו	כרמל.
—	—	מירות הקדש	אע"ג דמירחו כשהוא הקדש כו' עד בחלה ובמעשר	מרח.
—	ס"ז.	בעלי כיסין	בני אדם עשירים כו' עד כדי לפטור עצמו מן המעשר	בעל.
—	ס"ח.	יום הנף	היינו יום שמניפין בו העומר יום ט"ז	נף א'.
—	ס"ט:	רום כיזבא כו'	רום ניזבא [1]) טפח גבוה על הארץ כו'	עדי ע"ש ומ"ש.
—	ע'.	דבר שזרעו כלה כו'	כגון חטין ושעורין כו' ע"ש	דבר א'.
—	ע"א.	דרדיה	בן גילו מכלל דיש זקן ממנו	דר אחרון.
—	ע"א:	במנמר	היינו בעין מנומר שאין קוצר ביחד כו'	נמר ב' בי"א.
—	ע"ג:	וכל חברתה	אביזריהו	אבזר.
—	ע"ה:	תוריתא כו'	תאוריתא דנהמא שיהא בהן מראה לחם וכו'	תרת.
—	ע"ו.	שף, בועט	שיפה שמוללן בפיסת ידו בכלי ובעיטה שבועט בהן בידו	בעט בי"א.
—	ע"ז.	דיאנא	גי' זיאנא ופי' הפסד	זיין.
—	ע"ח.	אנתא	שמן וקרוש עגול כמין לחם כו'	אנתא.
—	פ"ד.	אלפא לסולת	מן המובחרי' מכולם כו' עד ראש לכל האותיות	אלפא א'.
—	פ"ה.	יוחנא	עיי' פירגמ"ה	יוחני [2]).
—	פ"ה:	פולמוסטוס	פולמוטוס ממונה אחד.	פלמטוס [3]).
—	—	עוזק	חופר היה מסקל משליך האבנים כו'	עזק א' ע"ש ומ"ש.
—	פ"ו.	מגרגרו	ג' לקיטות יש בזית כו' ע"ש כל הענין	גרגר ב'.
—	—	עוטנו	וזית השלישי לוקט אותן כו' עד ונשרו	עטן.
—	פ"ז.	חביות כדיות	חבית היינו כדיות לודיות כו' עד של לוד	עיי"ע כד ומ"ש.
—	פ"ז:	דבקללה כתיב	והשיבו לחמכם במשקל	טרטן.
—	צ'.	הלח נעקר	מתוך הלח צפין הבירוצין כו' לפיכך הן חול	ספק אחרון.

[1]) כ"ה בכ"י שלי אבל בש"ס ווילנא בטעות רום כיזבא. [2]) בש"ס רש"ג. [3]) ובכ"י אשר תחת ידי (נד קי"א) כולל פירושים ומדרשים בלי שם ולפי השערתי למחבר מ נ צ ו ר א ל ד א מ א ר י (ובמאמרי אשר עוד אתי בכתובים הארכתי על טיב זה המדרש) הובא זה הספור בשם מ ע ש ה ב ג ו י א ח ד.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי׳ רגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
מנחות	צ״ג:	הצואר	היינו הגרון	צואר.
—	צ״ד:	תיבה פרוצה	שניטל הקיר העליון [ולא נשאר כי אם התחתונה] ושתי קירות של רחבה כך כו׳	תב ז׳ [1]).
—	צ״ה.	כמין דקרנין	כמין דוקרנין כעין קנין שמתפרדין מלמעלה	דקרן.
—	צ״ז.	אכסלגוס	בבלי עץ ששמו (אבטולגוס) [צ״ל אכסולגוס] כו׳ עש״ה	אכסלגס.
—	ק״ג:	קורטוב	שמיני שבשמינית הלוג	קרטב.
—	ק״ד:	חמשה מיני טיגין	סולת מחבת מרחשת חלות ורקיקין	טגן.

פי׳ לבכורות

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי׳ רגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
בכורות	ז׳:	חלי דיחמורתא	שנמצאין ברעי שלה כו׳ ע״ש כל הפי׳ הארוך	חל ו׳ [2]).
—	—	עור הבא כנגד פניו	שבשנולד החמור יש לו עור דק על פניו כו׳ ע״ש	פרש ד׳.
—	ח׳.	בנות שוח	תאנים חיורתא	בנות שבע.
—	ח׳:	אשכח דרבנאי	אשכח דרבוני מגואי כו׳ עד קטלי לשומרים דגואי	דרבון [3]).
—	—	רצוצא	רציצה אפרוח שמת בתוך ביצתו	רציצא.
—	ט׳.	בתיגרא	בתיגרא בבלי בכד גדול	תגר ג׳.
—	ט׳:	בשילקי	בירקות שלוקין כו׳ עד ופדאוהו	שלק.
—	י״א.	ברגיא	לשון ברגיא דרגיל הכא ורגיל הכא עש״ה	רגיא.
—	ט״ו:	מצות עילוי	חומרא דבעי פדייה	על א׳ ע״ש ומ״ש.
—	י״ט:	טינוף	אם הפילה דם מרחמה כו׳ ע״ש	טנף.
—	כ״ב.	עגול כפיקה	כלומר שתהא גמורה צורתו כו׳ ע״ש כל הענין	פקא ע״ש ומ״ש.
—	כ״ב:	ניקודים	כלומ׳ יבשה חרבה נגובה בלא שום הכשר	נקד ד׳ בי״א השני.
—	כ״ו.	בבחירתא	מסכת עדיות	בחר.
—	כ״ח:	הלכה חמורך	הפסדת חמורך כלומ׳ כו׳ עד שהפסדת	חמר א׳.
—	ל׳.	במר דכנתא	דהוי מזבין תרבא במדכנתא והיה א׳ [4]) ע״ש עד בוליה טהור	מרכנתא [5]).
—	—	דיירא כו׳	דיורא (בת) [צ״ל בר] דיורתא גר (בת) [צ״ל בר] גיורת	דייר.
—	ל׳:	מקבלין לכנפים	לנטילת ידים כו׳ עד חולין בטהרה	כנף א׳.
—	ל״א.	ושוקלין מנה	בכור הואיל והנאת דמיו לבעלים כו׳ מנה כנגד מנה	מן ח׳.
—	ל״א:	סרסיא	סרסיה שמעיה	סרס ג׳.
—	ל״ג:	תורפה	מקום מגולה	תרף ב׳.
—	ל״ד:	שנת קווצה	שעקר הקוצים ממנה	קץ ד׳.
—	ל״ה.	החוטין	השיניים החיצונות כו׳ עד הוי מום	חט ד׳.

---

[1]) ובערוך צ״ל כפי׳ רגמ״ה וכ״ה בשט״מ בשם רגמ״ה. [2]) ובעלי מגיה שבש״ס ווילנא רמזו על הערוך השלם אבל שניי שזה הם כי העלימו שם המחבר. [3]) בשם רגמ״ה. [4]) ר״ל אומר וכ״ה א׳ בכ״י אשר ת״י (קובץ כ״י אנטיליק׳ דף נ״ד.) ובש״ס ווילנא פשטו בטעות א ח ד. [5]) בשם חכמי מגנצא.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
בכורות	ל״ו.	בעל תריסין	חכמים	תרס בפ״א.
—	ל״ו:	ארפסיניה	פקח רפרם לעיניו יותר	ארפס.
—	ל״ז:	במילת	בשר שתחת האוזן	מל האחרון.
—	—	הינדא	במקומו קורין לכרשינא הינדא	הנדא.
—	ל״ח.	ואין לו תוך	ואי אין לו תוך בכלי שטף כו׳ עד מקבל טומאה דאורייתא	פשט.
—	—	דק	דק בלעז טיילא	דק ע״ש ומ״ש.
—	—	הפוסק בסירה	סירה הוא כמו חוט שסובב השחור	סרה א׳.
—	ל״ח:	תורא כו׳	שורה שחוץ מן העין שמכסה העין	תר אחרון.
—	—	חלזון נחש (ועצב) [ועינב]	חלזון קורין בלע״ז לימץ עינב שיש בעינו כענבה כו׳ ע״ש	חלזון א׳ ע״ש ומ״ש ועיי״ע ענב ג׳.
—	ל״ט.	מן התיומת	מן המתאימות ולפנים היינו השיניים הגדולים כו׳ ע״ש	תאם.
—	מ׳.	כסול שרגלו אחת כו׳	שרגלו אחת נכנסת בתוך הכסלים כו׳ עד כדרכו	ככל א׳.
—	—	רוב כו׳ שבלשונו	רוב מן הלשון שנפרד כו׳ עד למעלה	לשון א׳.
	—	הא באוכמא כו׳	כלומ׳ אוכמא דעיניה כו׳ עד לאו אורחיה	צר ו׳.
—	—	שפיד ופרוס	דשפיד חד כשל חזיר ופרים כו׳ עד כחזיר	שפוד.
—	מ׳:	ערקוב	מקום כף הירך	ערקב בי״א.
—	מ״ג.	קלוט וחוטין כו׳	דחוטין דאדם לא הוי בגלוי כו׳ עד סדוקות	קלוט ע״ש ומ״ש.
—	מ״ג:	כילון	הבילון [1]) לאבלא דדנא כו׳ ע״ש	בלן ב׳.
—	—	לפתא	לפתם שדומה ראשו ללפת כו׳	לפת.
—	—	למקבן	מקבא דדמי ראשיה למקבא כו׳ עד והיינו מקבא	מקב.
—	—	שקוט	שראשו בולט הרבה לפניו כו׳ עד בין כתפיו	שקט ועיי״ע פס י׳.
—	—	קרקורא כו׳	היינו תלתול בעלמא	קדקד.
—	—	הזבלגנין	א״ד שיש לפלוף בעינו וא״ד שיוצא רירו	זבלגן.
—	—	אין לו גבינין	גבות עינים כו׳ עד ותלויות על עיניו	חרם ו׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	סולד	שנכווץ ראש חוטמו למעלה	כלד.
—	—	בולם	שסתומין נקבי חוטמיו	בלם.
—	מ״ד.	סני שמש	שאינו יכול להסתכל בשמשו	סך ו׳.
—	—	חרא מרירן	היינו שעינו אחת בריאה כו׳ עד שעיניהם משונות	זגדוס.
—	—	צירניות	שעגול אותו מקום שהעין מונח בו	צרן.
—	—	דולפות	דולפות יותר מדומעות טורדות שדולפות בלא הפסק כו׳ עד בטורח גדול	דלף, טרד.
—	—	זויר כו׳	זיוור דמזוורן עיניה מנומרין [2]) עיניו	זוור.
—	—	דנפישין זיפי	והתימין שתמו זיפין דלית ביה ריסי עינים כלל	תמן ב׳.

[1]) או יש לקרות הכילון כבכ״י שלי. [2]) בש״ס ווילנא בטעות מטוורין.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
בכורות	מ״ד.	מבלבליתא	שמבולבל לבן בשחור	ברבל.
—	—	דומות לספוג	מקובצות ביחד	צמח ג׳.
—	—	גדיא חזיזא	שאזניו תלויות לו למטה	צמח ג׳.
—	—	יגור	יגור במגרה	גר ג׳.
—	מ״ד:	רוב בן נפלים	מאי ניהו נאלא פי׳ רוח שטות	נאלא.
—	—	בן הנפלים	בן נפלים רוח שידה שנעון	בן הנפל.
—	—	המאושכן ובעל גבר	המשוכן ובעל גרב משוכן בביצים כו׳ עד בגיד שארוך ביותר	בעל, גרב, קק ג׳.
—	—	נימוחו, רוח באשכיו, חשוכין	נמרחו אשכיו נימוחו ביציו כו׳ עד שחור ככושי	אשך.
—	—	מקיש כו׳	שכשהוא הולך קרסוליו או ארכבותיו נושקות כו׳ עד בגמרא	קש א׳.
—	מ״ה:	סומקא ניחיא	אדום ביותר	גחר א׳.
—	—	באריכא שמיטה סניא	ארוך ודק כו׳ וסנוי הוא לראות	שמט ב׳.
—	—	טפיח	כלי חרש שחור	טפיח.
—	מ״ט:	איסתרא סרסיא	איסתירא סורסיא סלע של אותו מקום כו׳ ס״א סורסיא כלומ׳ כו׳ עד כל סחורא אסתרא.	
—	נ׳.	דינרא הדריינא	דינר הדריאנא דינר זהב של מטבע הדרינוס כו׳ ע״ש	הדריינא.
—	—	שייפא	(היכון) [צ״ל איקון] שלו שהוא כמשופשף מיושן	הדריינא ע״ש ומ״ש.
—	נ״א.	משאוי הדרך	שצריך להעלותו לירושלם כו׳ עד אין פודין	דרכון.
—	—	כסף סנים	כסף סגים מעורבב בשאר מתכות	סג ו׳.
—	נ״ב:	חפורה, שלפופי	כגון חפורה חזין [1] כלומ׳ כו׳ עש״ה [2]	חפר א׳.
—	נ״ה.	אבטליאות	אבלטאות כרכים גדולים כו׳ עד הני להני אבטליות.	
—	נ״ה:	מכיפיה מתברך	מגדותיו הוא מתברך כו׳ אלא מכיפיה	כף ב׳ ומ״ש [3]).
–	נ״ז:	נעלסה	וגרסינן במנחו׳ נושא עולה ונתחטא כלומר עש״ה	נשא ב׳ [4]).
—	נ״ח.	חוץ מן הקרח הזה	היינו ר״ע דריב״ק היינו בנו של ר״ע כו׳	קרח ע״ש ומ״ש.
—	ס׳.	קינטרן	קינטרין שמונה מאה ונוטל י׳ ממאה כו׳	קונטרס.

פי׳ לערכין

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
ערכין	ז׳:	פאה נכרית	שער של אשה אחרת כו׳	פאה א׳.
—	ח׳:	אילמלא צדקתך	אילמלא צדקתך שהיא גדולה כהררי אל ע״ש כל הפי׳ הארוך	כבש ד׳.
—	י׳:	מגריפה	כלי שבו חתין את האפר מן המזבח	גמר.
—	י״ב.	שלשה גליות גלו	גלות יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים כו׳ עש״ה	גל ז׳.

---

[1]) בס״ס ווילנא בטעות חזיז. [2]) ועיי׳ פי׳ רגמ״ה לב״ב קכ״ד. [3]) הובא בסס רבינו גרשם. [4]) ובערוך הנדפס שם ג׳ ע״ש ומ״ש.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' רגמ"ה	פי' הערוך בסתם
ערכין	י"ג:	תבלין בנעימה	כלומ' לפי שקול הילדים הוא דק כו' עד את המאכל	תבל.
—	—	כי נבל	באותו נבל שמכוסה בעור הכרם קרי ליה נבל	נבל א' בי"מ.
—	—	וסועדי הלויים	וסוערי [1]) הלוים מסייעי כו' עד צעירי הלויים	צעיר.
—	—	סבסטי	סביסטי שבאותו מקום שהן מעולות הרבה סווסט.	
—	י"ד:	משיפולא	שוליו מסביבות שרשיו ולמטה עד תהום שפל.	
—	ט"ו:	וחזרתי לאחורי	כלומ' כשהייתי אומ' דבר כו' עד בלשון הרע	לא א'.
—	ט"ז:	מעשה פטיט	פיטפט והשמיע קילו בלה"ר כו' עד בכל שעה	פט ג'.
—	—	אכסנאי	אם ישנה אכסניא שלו יאמרו מכוער הוא כו' ע"ש	אכסניא.
—	י"ט:	עד ארעא נחית	ואין בו פיסוק עד סוף העקב	אסתוורא.
—	כ"ב.	צררי אתפסיה	אתפסיה הלוה למלוה קודם מיתתו שיתפרע חובו מהן	צר ב'.
—	כ"ד.	שלא ישהא מרגלית לקלים	כלומ' אם העריך את עצמו כו' ת"ל ביום ההוא	קל א'.
—	כ"ח.	בדיסתורין	שיכול ליקח שדות של אחרים באריסות	דסטורין.
—	ל':	כבן עזאי.	שכשם שהוא היה חכם גדול כו' ע"ש	בן עזאי.
—	—	אבקה של שביעית	אבקה כמו ריח איסור שביעית כלומ' כו' ע"ש	אבק א'.
—	ל"א:	ולימא ליה אנא קדים שחין כו'	ולימא ליה זה שקנה בט"ו באדר ראשון כו' לא נגמרה שנתך [2]) כו' ע"ש	שחן א'.
—	ל"ב.	ולא שור איגר	חומה של גגות	איגר בפי' ראשון.
—	ל"ג.	קדושה ראשונה	שקדשה יהושע קידשה לשעתה כו' ע"ש כל הענין	קדש א'.

פי' לתמורה

תמורה	ד'.	מלאתך אילו הביכורים	שנוטלי' מן המלאה כלומ' בתחילה כו' עם הטבל של תרומה	מל י"ב.
—	י"ב.	אין המחומץ מחמין	אין המחומץ של שאור מחמין כו' עד דהיינו איסור	קף ד'.
—	י"ב:	מטהרת ברביה כו'	אם לא יהיו רובן של שאובין כו' עד דרך אותו צינור	רב א'.
—	ט"ז.	כועס על אשתו	שנדמית לו אשתו כעורה	עכסה.
—	—	הנה הולך לנסיסי כו'	בר סיסי לשאול זעף לקבר כמו כו' עש"ה ברסיסי ועיי"ע בנס ומ"ש.	

[1]) כ״ה בכ״י שלי ובש״ס ווילנא סוערי. [2]) בש״ס ווילנא שנתח.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
—	י״ח.	ממורגייהו	כלומ׳ שאפי׳ אם נכנסו מעצמן על הגורן כו׳ ע״ש	מרג ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	כ״ג:	וזהב לכפורת	לצורך בדק הבית לכלים המצופים זהב (לשון מורי הגאון).	כפר י׳.
—	כ״ח:	בית גליא	כלומ׳ גלוייה ומפורסמת לכל קורין אותו בית כליא כו׳	בית גליא בפי׳ הראשון.
—	ל׳:	הריקועין	שאין מביאין מאתנן אפי׳ אחרי בית הכפרת כו׳ ע״ש	רקע ד׳.
—	ל״א.	אין פודין קדשים כו׳	ואכלת בשר ולא חלב דאסור לחלב בקדשים כו׳ ע״ש	פד א׳.
—	ל״ב.	לקדושה	מקדושה קלה לקדושה חמורה כגון כו׳ עיי׳ פי׳ הארוך	על א׳ ע״ש ומ״ש.
—	ל״ד.	ליבטל שק ברובא כו׳	וניבטל האי שער בשק ברובה כו׳ עד ידלק	צפור ב׳.

פי׳ לכריתות

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
כריתות	ב׳.	המגדף ובדף ז׳:		
		גרפת את הקערה	כגון גודף קערה וחיסר מן הקערה כו׳ ע״ש [1]	גדף א׳.
—	ג׳:	אבינכיהון	בכונכיהון כל א׳ שנה במסכתא כו׳ עד לרב ביבי	כן א׳ ע״ש ומ״ש.
—	ג׳:	הקשות זרעותיו	שמקיש זרועותיו זה בזה	קש א׳.
—	—	כמקטיר לשד	דהקטרה היינו מעשה רבה ע״ש כל הפי׳ הארוך	חבר ג׳.
—	ד׳:	כל חלב וכל דם	לכדתיא דאמ׳ מר חלב מיוחד כו׳ ע״ש כל הפי׳ הארוך	דם ג׳.
—	ה׳.	כתב בד כו׳	בד בבד מתקל במתקל כו׳ עד הכרע לכל שקל	בד ב׳.
—	ו׳.	צפורן	הצפורן זו שחלת כו׳ עד וטרופא	צפורן א׳.
—	—	קציעה	זהו קדה	קצע ג׳ ועיי״ע נטף א׳.
—	—	כיפת הירדן	בושם שגדל כו׳ עד והוא עמברא בלעז	כפת א׳.
—	—	שרף הנוטף	הצרי שהוא נוטף ולמה נקרא נטף כו׳ עד בלעז שפיקו	נטף א׳.
—	ו׳:	בזורה	מפזרה	בזר.
—	ז׳:	מלא גנינים	גננים גוונים בלא צורה	גנן ב׳.
—	ח׳.	ברבעתים	בלשונם ובלשון הברייתא קורין לחצי דינר ריבוע [2]	רבע א׳.
—	י׳:	דלי דלות	היינו עשירית האיפה כו׳ ע״ש	דל ד׳ ועיי״ע פרט ג׳.
—	י״ג.	בתקיפה אחת	במציצה אחת בכח ולא הניח טפה מלובלכת שינק הכל	תקב.
—	כ״ב.	מישרף	משריף שואב הלב מדם הבהמה כו׳ ע״ש	שרף א׳.

[1]) בכ״י סלי גד קע״ד ח״י נודף ובס״ס ווילנ׳ בטעות גורף קערה. [2]) ועיי׳ פי׳ רגמ״ה לב״ב קס״ו:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
כריתות	כ"ד.	כיון שבא הרג	שבא הרוג שהיה אומ' שהורגו השור בא ברגל	הרג.
—	—	לברר עון	לגרר עון	בר ב' בפ"א.
—	כ"ח:	דשקליה כו' למטרפסיה	דינו הרים	מטפרסא בפי' ראשון.

פי' למעילה

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
מעילה	ב'.	קדשי קדשים כו'	אעפ"י שדיני' לשחוט בצפון כו'	מעל א'.
—	ט'.	אפר תפוח	היינו לאחר שהרים תרומת הדשן כו' עד לאחר תרומת הדשן	תפוח.
—	י"ב:	בלא פרש	שלא יהא לה קצת פרש בבטנה כו' ע"ש	פרש ד'.
—	י"ג.	הדש קלעילין	מלעין מין קטנית הן	קלעילון [1].
—	י"ז.	רביעית דם שהגים	שניער או שהפך בו כו' עד דלא מטמא באהל	נס ה'.
—	י"ז:	בן תמליון	שד הוא שקורין טיטון	בן תמליון ע"ש ומ"ש.
—	—	ביקתא	מחד בית	בקת.
—	י"ח.	לנוולא	שכן עומד לטולא כו' ע"ש עד בשומן התאנים	טל ב' ע"ש ומ"ש.
—	—	ומלמלא	בלבוש שלובש כו' ומלמלי בגד של פשתן כו' עד לזמן מרובה	מל האחרון ע"ש ומ"ש.
—	כ"א:	בבני	במדה	כן ג'.

פי' לתמיד

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
תמיד	כ"ה:	בית אבטינס	לשכה שמפטמין בו הקטורת	אבטינס.
—	כ"ו:	דוי להכא כו'	ישב באחד ויראה כנגדו באחד	דו א'.
—	כ"ז: [2]	חשיך תקין כו'	כלומ' למוד עצמך שתהא רגיל כו' עד ולא תצטרך להתרחק	חשך.
—	ל'.	ושייפו להו בחלבא כו'	ומושחין אותו בחלב כו' עד למושכן ביחד בגשר	שרטון.
—	—	ואת האליתא	עצים קטנים שמסיקין מהן את הגדולים	אליתא.
—	ל':	יורד באמת השחי	כלומ' שתי פתחי' היה כו' עד פותח לאלתר	כוון וע' שחי ע"ש ומ"ש.
—	ל"ב.	יחיה את עצמו	על דברי תורה כו' עד מקצרין ימיו	חי.

פי' לחולין

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרגמ"ה	פי' הערוך בסתם
חולין	ד'.	דקוריא של צפרים	קישור של עופות שחוטין	דקר ב'.
—	—	דמסמס	מסמוסי כלומ' שמלכלכו בטיט כו' עד אין מכיר בסימן	מסמס.

---

[1] בדפס כי' ויניציא. [2] כ"ז: סליקת לבעיר עיי' מ"ש בע' בעיר באות סמך.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ רגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
חולין	ז׳.	אין מזחיחין	אין מזהיהין לשון גסות	זה.
—	ט״ז.	אאופתא	כמו סדוקה שבעץ שדומה היא כמו (זו) [צ״ל וו] כלומ׳ ביקוע	וו בפ״א.
—	ט״ז:	בסימונא	בסימניתא [1]) דאנמא כלומ׳ כו׳	סמניא בפ״א [2]).
—	—	בדבר שהאור שולט	אינו אומר בדבר שהאור שורף כו׳ ע״ש	שן ע״ש ומ״ש.
—	י״ט.	לא חילק כו׳ ולא בילק כו׳	כלומ׳ מה דאמרת כו׳ עד דבר המתקלקל	חלק האחרין [3])
—	י״ט:	מן הצואר	זה הצואר אחריו כנגד הגרון	צואר.
—	ל׳:	העשויה בקולמוס	שחותך הסופר באלכסון כו׳	קלמוס בפ״א:
—	ל״ב.	כדי ביקור	כלומר הסכין	בקר א׳.
—	ל״ו.	צריד	יבש שאינו בלול בשמן	צרד א׳.
—	ל״ז:	כוס כוס	זו היא מסוכנת שאמ׳ כוס כוס מהרה שמיד תמות	כס ח׳.
—	—	בקעיות	כלומ׳ אפי׳ אוכלת חתיכות של עץ	בקע.
—	מ׳.	לגדא	לשד של הר	גד א׳.
—	מ״ד.	עד כדי שישעיר	עד מקום שישעיר כו׳ עד דכווץ	שער ב׳ באות סמ״ך.
—	מ״ז.	כדיותא	כי דיותא כמו דיו	דיו הראשון.
—	מ״ט.	מורנא	תולעת שמשתכח בריאה לאחר שחיטה	מראנא.
—	נ׳.	חלחולת	כרכשתא	חל י״ב:
—	נ׳:	סניא דיבי	שניא דיבא ששונאי׳ אותו הזאבים כו׳ ל״א עד לשון זיבה	סן א׳.
—	—	שאין בו מילת	זה דבר שמגרדין עד שמרתיחין אותו	מל י״ד.
—	—	קשייתא בציפא כו׳	כלומ׳ כדעיילן תלת קשייתא ע״ש כל הענין	צפא א׳ ע״ש ומ״ש.
—	נ״א:	ביזרי	ביזרי חיישינן כלומ׳ אם יש לו גבעולין	בזר א׳.
—	—	נהילא	נהילא חיישינן שעשויה ככברה ודאי לא משריק	נהל.
—	נ״ב.	גיסטרא	כלומ׳ צלע מכאן זה כנגד זה דגיסטרא היא	גסטר א׳.
—	—	נחבסה	נשברה	חבס.
—	נ״ד.	מכפא כו׳	מן הראש ועד הירך	כף א׳.
—	נ״ד:	קרקרותיהן	קרקעותיהן אילו השוליים	קרקר ג׳.
—	נ״ז:	של טרסיים	כלומ׳ מוציאי הנחושת כו׳ עד וגידלה כנפים	טרס א׳.
—	נ״ח:	הני תמרי דכדא	כלומ׳ הני תמרי דהתליעו בכד כו׳ ע״ש כל הענין	כד.
—	—	הירדופני	סם המות דבהמה	הרדף.
—	נ״ט.	כרוכות	כלומ׳ סדק על סדק כו׳ עד ענולות	הדר ב׳.
—	—	טביא כו׳	צבי של אותו היער ששמו עילאי	טגרס.
—	ס׳.	בצביונם נבראו	כלומ׳ הקב״ה שאל להם רצונכם שאברא אתכם	צבא בפ״א.

---

[1]) כ״ה בכ״י של׳ ובש״ס ווילנא בסימונא. [2]) עיי׳ ח״ו, ע״ש וזה הע׳ נסמן בסי׳ כוכב ויש למחקו כי זה הע׳ שייך לרבינו ולא לי. [3]) בש״ס רבינו גרסה.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דרגמ״ה	פי׳ הערוך בסתם
חולין	ס׳.	כספרי מירום	לי׳ בספרינו ואי׳ בפי׳ רגמ״ה כסיפרי מירס מין (חיה) [צ״ל היה] ושמו מירס [1]	מרם ע״ש ומ״ש.
—	ס״ה:	ואין לו גבחת	פי׳ [2]) גבחת גבהות בשדרה שלו כו׳ עד ויש לו זנב	גבח ב׳.
—	ס״ז:	קוקיאני	קוקאני תולעי הראש	קקני.
—	ע׳:	מהלכי כפים כו׳	כלומ׳ עובר טמא כו׳ עד טמאתי לך	כף א׳.
—	ע״ב:	טומאת בית הסתרים	כלומ׳ דאין חלוקין כשאר טמאות כו׳	סתר א׳.
—	ע״ה:	משהא הוי שהי	מישהא הוי שהי ליה ר״ל לר״י כו׳ נפיק רב אסי	שה א׳.
—	—	אף בחול שואלו	דשואלו לע״ה שקנתה ממנו הדמאי כו׳ ע״ש	דמאי.
—	ע״ו:	בטרי	ד׳ אצבעות	בטר.
—	פ׳.	עיזי דבאלא	עיזי דבלא יער ששמו בלא	באלא.
—	פ״ד.	לפסו	לשון אלפסו	לפס.
—	פ״ד:	לישמטו כו׳	לישמטוה לאמוריה לשון אמורא כו׳ עד שאמר הדבר	אמר ו׳.
—	פ״ה:	נפל ליה יניבא	כלומר הפשטן היה במשרה בתוך המים כו׳	בביתא.
—	צ״ב:	ממרטט ליה	כלומ׳ מחטט אחריו וחותכו יפה	מרט ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	ק״א:	שמדא	וגזרו שלא יקיימו יוה״כ ואותה שנה עשו יוה״כ שבת וכו׳	שמד בפ״א.
—	ק״ב:	קלניתא	דעצמותיה גסות ובשר מעט	קלניתא.
—	ק״ז.	קפדיתו אמנה כו׳	כלומ׳ דאי נקב בכונס משקה כו׳ עד שיהא בו רביעית	קפד ב׳.
—	ק״ז:	תרי גברי רברבי	כלומ׳ דסבורין אתן דרב אכיל בלא נ״י כו׳	בל ג׳.
—	—	שבתא	שכתא (?) רוח רעה שלא נטל ידיו שחרית כו׳	שבתא [3]).
—	קי״א [4]).	רב בר שבא כו׳	גמעוהו לשבא כלומ׳ אכלוה בעל כרחו	גם ד׳ בפ״א.
—	קי״ג.	הדרא דכנתא	אלו הדקין אבל כנתא עצמו ששמו אינטריליו בלעז כו׳ עש״ה	הדר ג׳ [5]).
—	קי״ט:	הכא נמי בנימא	ה״נ בשדרה ובשל שומר כלומ׳ כו׳ עש״ה	שדר האחרון.
—	קכ״א:	שמדא הוה	כלומ׳ היכא פליגי ר״ע ור״י כו׳ עש״ה	שמד בפ״א.

[1]) ובד״ס ווילנא הסגירו זה המאמר מפני שלא מצאוהו בגמ׳ שלנו. [2]) בגליון לצד ס״ו. [3]) בד״ס הלכות גדולות. [4]) קי״א. איזורו כו׳ עיי׳ פי׳ רגמ״ה ד״ס ועיי׳ המיוחס לרש״י למ״ק י״ד. [5]) בד״ס תכמי מנגלא.

סך הכל שרבינו בעל הערוך השתמש בפירושי דרגמ״ה לפי כ״י שלפנינו בלי הזכרת שמו עולה למנין **חמש מאות וששים וחמשה.**

* *

*

אחי"ה בהדפיסי מבוא לחלק ראשון זה רבות בשנים אמרתי בלבי שמשפט החרוץ על ידי ר"ת (בספר הישר סי' תקכ"ה) ש כ ל פי' הערוך נערכין על פי ר"ח ז"ל הוא כעין גוזמא והסכמתי למ"ש הרב נורצי (במנחת שי ויושב על פסוק והיא מוצאת) כי רק ר ו ב פירושיו של ערוך הם כפירושי ר"ח ז"ל אבל אז לא היו מונחין לפני פירושי דר"ח מקובץ כ"י אנגייליקא (בוואטיקאן ושם נסמן בסי' A. 10. 2 נעתק בשבילי ע"י הרב החכם רמי"י מקאפואה עיי' לעיל צד VIII) והפירושים לשאר מסכתות אשר נדפסו עתה בש"ס ווילנא ועתה הגם הלם ראיתי אחרי רואי בפירושי דר"ח נוכחתי כי ר"ת דן דין אמת. ורבינו נתן הביא פירושיו לכמה מסכתות והזכירו בשם מ א ה ו ש ש י ם ו ש ש פ ע מ י ם ²), וכמה מאות פעמים היה הערוך משתמש בפי' ר"ח ב ל י הזכרת שמו תמצא בסוף זה הפרק אחרי שהדלקתי להנאתך נר בוצינא קדישא זה. וטרם אגיש למלאכה עצומה זאת עוד ראיתי להקדים כי מלבד פירושים הנדפסים עתה בש"ס ווילנא הבאתי מבעלי תוספות הרשב"ם הרא"ש האו"ז שט"מ וחיד' הרשב"א ושאר מקומות אשר שם הובא פי' ר"ח ואשר הם נערכו בערוך ב ס ת ם והשלמתי ג"כ דפי המסכתות לב"ק וב"מ עם פירושי ר"ח אשר נעדרים בש"ס ווילנא. וגם פה אבקש החוקר לעיין בספרי הערוך השלם אשר שם לרוב הערותי על פירושי דר"ח עד שידי הקלושה מגעת. ועתי באתי לשלם נדר שנדרתי בע' זמר (ח"ג, רצ"ט הערה 7) ולסדר כ ל ה ע ר כ י ם אשר בפירושם נמשך רבינו נתן אחר פי' ר"ח ואף כי לא הזכירו בשם, ואף אם ארבעה וחמש פעמים היה חולק על פירושו ³) בכל זאת ידוע כי רוב מנין ורוב בנין הערוך הוטבע ביסוד פי' דר"ח ומקויים ברבינו נתן מה שדרשו ז"ל (ביבמות צ"ו סע"ב) וכי על כל דבר שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה אלא יהושע יושב ודורש ס ת ם והכל יודעין שתורתו של משה היא אף רבינו נתן יושב ודורש סתם והכל יודעין כי תורת ר"ח ופירושיו היה מעתיק.

והנני אעביר כל טוב יגיעותי על פניך ואקרא מסכת ודף ואכתוב עליו לר"ח ופירושיו ובצדו אשים הערוך לר"נ ואקרוב אותם אחד אל אחד והיו לאחדים בידך, ובזה החזרתי עטרת תורת ר"ח על ישנה וברכת אובד עלי תבא ועשיתי לך מטעמים בעבור תברכך נפשי בטרם אמות.

פי' לברכות

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בסתם
ברכות ה':	טורפין לו תפלתו בפניו	פי' ר"ח הובא בתש' הגאוני' (דפ' ליק סי' קי"ג) ע"ש	טרף ב' ע"ש ומ"ש ⁴).
— ח':	רב ביבי בר אביי סבר כו'	— — באו"ז ה' ק"ש סי' י"ב ובהג' מיימ' סוף הלכות תפלה סי' ש' קצת בע"א ע"ש	כל ה' ע"ש ומ"ש ⁵).
— י"ג.	בקורא להגיה כו'	— — באו"ז הנ"ל סי' ל"א ע"ש	גה ע"ש ומ"ש ⁶).

---

¹) בע' בר ד' הזכירו הערוך בשם אביו ח ו ש י א ל ז"ל (כפי כ"י ו"ו ול"ד) עיי' הערוך השלם ח"ב, קס"ו: הערה 6.
²) וראיתי נכון להעיר כי בצד XIV של מבוא נמנו הערכים אשר שם הזכיר רבינו את ר"ח ז"ל בשם וקצת ערכים נשמטו בדפוס ואלה המה: אחר ע' זק א' צ"ל זר א' כפי ג"י כ"י ערוך פאריז וס"ב ואחר ע' אן ב' נשמטה שורה שלמה וצ"ל: ערך אנדיסקי לפי ג"י כ"י ודפ"ר, ועיי' עוד ע' אסטיסים, אסקונדרי, אפתא א', ביבי, בטרי, בלט, בקע ב'. נא וחשוב ותמצא בצירוף דוגמאות שהבאתי כאן כי מנין המקומות שהערוך מורה בשם ר"ח והשתמש בפירושיו עולה למספר קס"ו. ³) עיי"ע סלת, סמד ועיי"ש מ"ש בע' מלתחה עפ"י כ"י ערוך ובפ"א בע' שלחן ועוד במבוא ח"א XIII ועוד עיי"ע אפתא, ובסיכן הביא רבינו נתן סיוע לפי' ר"ח בע' אובא טמיא ע"ש.—אבל סוף דברי רבינו בע' הלקט ב': "ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי שמועה" הם המה דברי רה"ג עיי"ע הלקט ומ"ש, ועפ"י זה יש לתקן מ"ש במבוא צד XIII. ⁴) ח"ד נ': ⁵) ח"ד, רכ"ז:
⁶) ח"ג, ר"נ:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח		פי׳ הערוך בסתם
ברכות	י״ג:	פרקדן כו׳	פי׳ ר״ח הובא	באו״ז שם סי׳ ל״ו ע״ש.	פרקד ע״ש ומ״ש [1].
—	י״ד.	עד רביעתא	—	— בראשונים ע״ש.	רב ע״ש ומ״ש [2].
—	כ״ד:	לא יניח ידו על סנטירו	—	— באו״ז ה׳ תפלה סי׳ צ״ח וסי׳ ק׳ ע״ש.	סנטר א׳ ע״ש ומ״ש [3].
—	כ״ה.	(סב:) עמוד החוזר	—	— באו״ז ה׳ טהרות ק״ש ותפלה סי׳ קל״ז ע״ש.	הדרקון ע״ש ומ״ש [4].
—	כ״ח:	עד שיתפקקו כל חוליות כו׳	—	— באו״ז ה׳ תפלה סי׳ צ״ב ע״ש.	פק ב׳ ע״ש ומ״ש [5].
—	—	כיון שנענע ראשו כו׳	—	— באו״ז ה׳ תפלה שם.	נע ב׳ ע״ש ומ״ש [6].
—	כ״ט.	מעין כל ברכה כו׳	—	— באו״ז שם סי׳ צ׳ ע״ש.	עין ע״ש ומ״ש [7].
—	ל׳:	כדי שתתחונן דעתו	—	— בת׳ הגאוני׳ דפ׳ ליק סי׳ קי״א ע״ש.	חל ז׳ ע״ש ומ״ש [8].
—	ל״ד:	כי נפלו על אפיהו כו׳	—	— באו״ז הל׳ תפלה סי׳ צ״ג ועיי׳ פי׳ ר״ח למגלה כ״ב:	צל ד׳ ע״ש ומ״ש [9].
—	ל״ו.	(מ׳:) ועל הזמית	—	— באו״ז ה׳ סעודה סי׳ קע״ה ע״ש.	זמית ע״ש ומ״ש [10].
—	ל״ז:	טרוקנין	—	— באו״ז ה׳ חלה סי׳ רט״ו ע״ש.	טרקנין ע״ש ומ״ש [11].
—	—	טריתא	—	— באו״ז ה׳ חלה שם ע״ש.	טרת ב׳ ע״ש ומ״ש [12].
—	ל״ט.	פת הצנומה	—	— באו״ז הל׳ ברכת המוציא סי׳ קמ״ב ע״ש.	צנם ב׳ בפי׳ הראשון [13].
—	מ׳.	גביל לתורי	—	— באו״ז ה׳ ברכת המוציא סי׳ קמ״א ע״ש.	בשש ע״ש ומ״ש [14].
—	מ׳:	בושלי כומרא	—	— בתוספ׳ רי״ח ותוס׳ הראש ע״ש.	כמר א׳ ע״ש ומ״ש [15].
—	מ״א:	דברים הבאים מחמת הסעוד׳	—	— באו״ז ה׳ סעודה סי׳ קנ״ד ע״ש.	דבר א׳ ע״ש ומ״ש [16].
—	מ״ב.	היין של אחר המזון	—	— באו״ז ה׳ סעודה סי׳ קנ״ו ע״ש.	ברך א׳ ע״ש ומ״ש [17].
—	—	ברך על הפרפרת	—	— באו״ז שם סי׳ קנ״ט ע״ש.	פרפרת ע״ש ומ״ש [18].
—	—	ר״ב אכל כו׳	—	— באו״ז ה׳ ברכ׳ המוציא סי׳ קמ״ט ע״ש.	כעך ע״ש ומ״ש [19].
—	מ״ב:	הסבו	—	— באו״ז שם סי׳ ק״נ ובראא״ש ותוספ׳ הרא״ש ושט״מ.	סב ה׳ ע״ש ומ״ש [20].
—	מ״ג.	האי כשרתא כו׳	—	— בתוס׳ רי״ח ובשאר מקומות.	כשר א׳ ע״ש ומ״ש [21].
—	מ״ד.	ספלי טרית	—	— באו״ז ה״ס סי׳ קס״א ובשאר מקומות.	ספל ע״ש ומ״ש [22].
—	מ״ז:	פורח כו׳	—	— באו״ז ה״ס סי׳ קצ״ו ובשאר מקומות.	פרח ד׳ ע״ש ומ״ש [23].

[1]) ח״ו, תו״ז: [2]) ח״ז, רע״ז. [3]) ח״ו, פ״ו. [4]) ח״ג, ק״ג. ובע׳ ירק ח״ד, קס״ב הערה 2. [5]) ח״ז, שנ״ה: [6]) ח״ה, שכ״ו: [7]) ח״ו, קנ״ג. [8]) ח״ג, שפ״ז: [9]) ח״ז, ט״ז: [10]) ח״ג, ש״א: [11]) ח״ד, נ״ז. [12]) ח״ד, נ״ט: [13]) ח״ז, כ״ח: ע״ש ג״כ האו״ז סס׳ קי״ז. [14]) ח״ב ר״ט. [15]) ח״ד, ר״כ בהערה 5. [16]) ח״ג, ט׳ בהערה 1. [17]) ח״ב, קנ״א. בהערה 9. [18]) ח״ו, תמ״ב. [19]) ח״ד, רפ״א: ובהערות. [20]) ח״ו, ה׳: [21]) ח״ד, שכ״ג. [22]) ח״ו, ק״ג. [23]) ח״ו, ת״כ: בשם ר״ח ועוד הביא הערוך את ר״ח בפי׳ מסכת ברכות לדף י״ג: בע׳ בר פחתי; י״ט. בע׳ אחר א׳ וע׳ דנס; כ׳. בע׳ על א׳ ובע׳ שב ג׳: כ״ז: בע׳ קבע א׳: כ״ח. בע׳ פחס: מ״ה סע״ב בע׳ גן ד׳: כ״ח. בע׳ כנני; כ״ט. בע׳ אובא טמיא — ולכלאים פי׳ אחרון (מי״א) הביאו בע׳ תכלת.

למסכת שבת [1]

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רגמ"ה	פי' הערוך בסתם
שבת	ג':	הדביק פת בתנור	כיון שאינה מלאכה כו' וקבלנו מרבותינו כו' ע"ש כל הענין	רד ד' [2].
—	ה'.	בשוחני	כפוף וכו' ע"ש	שח ג'.
—	ה':	לפוש פטור	כגון שיגע במשא כו' ע"ש	פש א' ע"ש ומ"ש.
—	—	סטיו	אצטבא ע"ש	סטיו בפי' ראשון.
—	ו'.	חיפופי	אבנים יוצאות מן הקיר	חף ה' ע"ש ומ"ש.
—	ו':	הבקעה בימות החמה כו'	בימות הנשמים שמלאכה מים כו'	בקע א' בפי' ראשון.
—	ז'.	ותופסת עד י'	עד י' הויא כרמלית כו'	תפס.
—	ט'.	דרך עליו כו'	שהעבירו על עצמו כו'	דרך א'.
—	ט':	בתספורת בן אלעשה	כלומר שתהיה הראש מכוסה בשיער כזר כו'	לוליינית [3].
—	ט"ו:	אנושא	גוש עפר	גש א'.
—	ט"ז:	דרצפינהו מרצף	כגון שפוד שנרצף כו'	רצף בפי' ראשון.
—	י"ז.	משום הנושכות כו'	כגון שיש לקופות הללו אוגנין כו'	שך ב'.
—	י"ט.	הא דקביע בי דואר כו'	פי' איש ידוע כו'	דוור בפ"א.
—	י"ט:	שמן של בדדין	פי' כרכי דזוגי כו'	בד א' [4].
—	כ':	זאזא	פי' גזותא יבש דרומני	זאזא בי"א הראשון.
—	—	עמרניתא	(ערמניתא) [צ"ל עמרניתא] דביני ביני כו'	עמר א'.
—	כ"א:	והמהדרין	מהדרי מצות	הדר א'.
—	כ"ה.	ושלקה ביד כהן	כגון שהחזיק הכהן כו'	לק א' (בסוף הערך).
-	כ"ט.	בארמיאתא	שגרעיניהן רכים כו'	ארם.
—	ל'.	באישא	פי' שכיב מרע	באש.
—	ל"א.	קב חומטון	חול מערבין בתבואה	חמש ב' בי"א.
—	ל"ב.	בחר מחטרא	חד מחבטא	עיי"ע פש ב' ומ"ש בהערה.
—	—	רעיא חגרא כו'	רועה פסח שאין יכול לרוץ כו'	בב בפי' הראשון.
—	—	דבקי מיתה	כלומ' דבקה בה מיתה כו'	בדק א'.
—	ל"ה:	אדאני	אדוני פי' ירקות השדה כו'	הרני ביש שנורסין.
—	ל"ז:	ותבשיל שלא בישל כל צרכו	פי' [5] נמצא האסור שני פעמים כו'	חי א'.
—	מ':	יד סולדת בו	(פירוש) [צ"ל בירוש'] שהיד שולטת בו	סלר ע"ש ומ"ש.
—	מ"א.	כנגד פניו	כנגד פניו של מטה כו'	פן ג'.
—	—	מולייר	והוא של חרס	מולייר.
—	—	אנטיכי	ושל נחשת הוא	מולייר.
—	מ"ב.	במלאכה כו'	ס"ל כר' יהודה מיהו דבר שיש בו היזק לרבים כו'	דבר א' [6].
—	מ"ו.	דאית בה חידקי	שהן כעין חוליות כו'	חדק ב'.
—	מ"ז.	קרן עגולה	פי' [7] אילו הן כלי שיר כו'	קרן א' [8].
—	מ"ז:	מוכין	פי' [9] מוכין סמרטוטין	מך ד' בפ"א.
—	מ"ח.	פרונקא	מטלית	פרנקא ע"ש ומ"ש.

---

[1]) נדפס בש"ס ווילנא ופעמים פי' ר"ח בסיומו ארוך נמשך לדף הבא או ג"כ לדפים הבאים ואני יגעתי למצוא המקום והצגינו למען ירוץ הקורא בו. [2]) בשם ר"ח ז"ל עיי"ש. [3]) ושם הגי' כיצד. [4]) בסוף הערך. [5]) בש"ס ווילנא בדף ל"ט: [6]) ועיי' בחי' הרשב"א ד"ה נחלת של מתכת. [7]) בדף מ"ז: [8]) בשם רב שר שלום. [9]) בדף מ"ח.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
שבת	מ״ח:	שלל של כובסין	הכובסין שוללין יריעות כו׳	שלל ב׳.
—	מ״ט.	ממרטא כו׳	העמר שבין הירכות כו׳	מרט א׳.
—	—	טומנין בשלחין	שלחין עורות גלשין כו׳	שלח ג׳.
—	מ״ט:	אבא שלחא	פושט עורות	שלח ג׳.
—	נ׳.	בשל הפתק	הפתק לשון יוני הוא כו׳	אפתק א׳ [1].
—	—	בפיקורין ובציפא	בפיקריון שיער שעושה בקפח והקרח נותנן בראשו	צף ח׳ ע״ש ומ״ש.
—	נ׳:	עפר לבינתא	ויש מי שמפרש לבינתה מלש׳ מור ולבונה כו׳	עפר ע״ש ומ״ש.
—	—	כליקוסתא	שהיא אגודה של חבצלת כו׳	סלקוסתא.
—	נ״ב.	מולאות של בית רבי	מולאות פי׳ פרדות	אבזקת וע׳ מלאות.
—	נ״ב:	בשריתכן	כלומר ריתכן באור והטבילן כו׳	רתך ע״ש ומ״ש.
—	—	במחוללין	כלומ׳ חלולין הן כו׳	חל ב׳
—	נ״ג.	מסריכן	מסורכו חגורו	סרך א׳ בי״מ.
—	נ״ג:	תותרי	סמרטוטין של רקמה	תתר א׳ בפ״א הראשון.
—	נ״ר.	יוצאות כבולות	מלש׳ כבלים כדכתי׳ ארץ כבול וגו׳	כבל.
—	—	כבונות	מכבנין עור הטלה מיום לידתו כו׳	כבן.
—	—	מי מפים	מבחין	מפים א׳.
—	—	חינגא	שוקי מלשון (חנאיד) [צ״ל חג אחד] כו׳	חנג א׳ ע״ש ומ״ש.
—	נ״ד:	דלא לחמטן	דלא נחמטא שלא יעלה כעין עפוש באליה	חמט ג׳.
—	נ״ז:	מאי טוטפת	פי׳ רב יוסף חומרתא דקטיפתא יש מי שאומרין כו׳ עד המניעין עד לחייה	אב א׳ [2].
—	—	כיפה	כדגרסינן כיפה של צמר כו׳	כפה ב׳ בפ״א.
—	—	ובאיסטמא	איצטמא היא ביוני כלומ׳ חוטין הרבה כו׳	כל ב׳.
—	נ״ח.	בסרבלי חתימי	דת המלך היתה כו׳	סרבל.
—	נ״ח:	עינבל	הברזל שבתוך הזוג כו׳	ענבל.
—	נ״ט:	נסכא, רוקתא, קמרא כו׳	נסכא חוטין מל׳ המסכת רוקתא מטלית ע״ש כל הענין	נסך א׳ ע״ש ומ״ש וקמר ג׳.
—	—	סמלוניו	רצועות שהן בעול כו׳	סמלון בפ״א.
—	ס׳.	בקולב	יש מי שאומרי׳ ממיני תכשיט הוא כו׳	קלב בפ״א.
—	ס״ב.	בכוליאר	בכולייר תכשיט שמסבב הראש כו׳	ככליאר בי״א.
—	—	כובלת כו׳ דפילון	בשמים בלולין כו׳	חמר ט׳.
—	ס״ב:	קנישקנין	כוס שיש בו שתי פיות כו׳	קנישקין.
—	—	ארם בבעוס	החיה כשתכעוס גוררת ומשלכת ארס קשה	ארס א׳ בפ״א.
—	—	פת עמילה	אשה בעולה ופת שאינה עמילה בתולה	יין.
—	ס״ג:	בירית כו׳	אוקימנא בשתי ירכות כו׳	בורית א׳ [3].
—	ס״ד.	הקילקלי	מלשון יוני הוא כו׳	קלקי ע״ש ומ״ש.

[1]) ד״ס ספר אחר. [2]) וחזרתי ממה שרציתי לתקן בדברי הערוך כי באמת דברי ר״ח הם. ותיבות אב הוא מין תכשיט זייני לשון יוני לי׳ בפי׳ ר״ח ושייכין לערוך הקצר. [3]) כפי נ׳ כ״י ודפ״ר עיי׳ מ״ש בה״ב, ר״ה וכיוונתי ב״ה לאמת.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
שבת	ס״ד.	בטומאת ערב שהיא מרובה	אם ריבה בטומאת שרץ [1] שהיא מרובה כו׳ ע״ש	טמא.
—	ס״ה.	בית יד	שעושה לידה שתכסה אותה כדי כו׳	בית יד א׳.
—	—	צינית בת ארעא	מכה תחת הרגל	בת ארעא ועיי״ע אסתרא.
—	ס״ה:	מקוה ביומי ניסן	ולא היה מניחן לטבול בפרת מפני כו׳ ע״ש כל הענין	טף א׳ [2].
—	—	רעולות	פי׳ רעלות בירושלמי כו׳ ע״ש כל הענין	ערב ד׳.
—	ס״ו.	בית קבול כתיתין	חקוק בתוך הקב חקיקה כו׳	כתית ב׳.
—	ס״ו:	מאי לוקטמין	גידם מי שידיו קצוצות כו׳	אנקטמין בפ״א ועיי״ע לוקטמין ומ״ש.
—	—	פרמי	יש מי שאומרים כו׳	אנקטמין ועיי׳ פראמי ומ״ש.
—	—	שיש לו געגועים	יש מי שאומרים כי כשיגדל עצב הבן כו׳	געגע.
—	—	סחופי כסא כו׳	אם בולט טיבורו של אדם חוץ ממעיו כו׳	סחף א׳.
—	—	אבן תקומה	פי׳ אומרים כי יש אבן ידועה כשהיא תלוייה על אשה כו׳	אבן תקומה.
—	ס״ז.	זירפא	זירפא ענביתא	זרף א׳ בי״מ ע״ש ומ״ש.
—	ע״ב:	אלא מאהבה	שראה צורת ע״ז ואהבה או אדם כו׳ ע״ש כל הענין	אהב [3].
—	ע״ג:	הדש והמנפץ	פי׳ [4] הדש [הוא] המפרק הפסולת כו׳ ע״ש כל הענין	דש ג׳ וע׳ פין א׳.
—	—	היינו זורה היינו בורר	פי׳ [5] כולן מעין מלאכה אחת הן כו׳ ע״ש כל הענין	זר ב׳.
—	—	הזורע כו׳ והנוטע כו׳	הנוטע וולד הוא של זורע כו׳ ע״ש	זמר ב׳.
—	—	היתה לו גבשושית	פי׳ [6] גבשושית תל של עפר כו׳	גבשוש.
—	ע״ד.	כותש	שהוא מסיר קליפת החיטין מעליהן כו׳	כתש א׳.
—	ע״ד:	דפרים סילקא	כעין כתישה ולא כעין חיתוך כו׳	פרם.
—	—	דסלית סילתי	עצי דקלים שעומדים שיבי שיבי כו׳	סלת א׳.
—	—	דשרא סיכתא	הנותן יתידות לחים כו׳ עד ויתפחרו	סך ט׳, שר ט״ו ע״ש.
—	—	דעביד חביתא	פי׳ [7] כגון שהיתה לו גבשושית ונטלה כו׳ ע״ש כל הפירוש	חבית.
—	—	דעבד חלתא	חתך קנה נעשה זומר כו׳ עד הרי אלו י״ג חטאות	חלתא.
—	ע״ה.	מן המגוש	אמגושתא פי׳ בל׳ ערבי זמזמה מגוש בל׳ יון מכשף כו׳	אמגושי, מגוש.
—	ע״ה:	השף בין העמודים	פי׳ מחליק חייב כו׳	שף ב׳.
—	—	הצר צורה בבלי	ואע״ג דפליג ר׳ ישמעאל ואמר כו׳	צר ג׳.
—	—	שקיל אקופי	כגון נימין הניתקין כו׳ עד מכה בפטיש	אקופי.
—	—	השובט	פי׳ [8] יש לארוגין עץ או עצם שראשו חד כו׳	שבט א׳, ועיי״ע ברכד.

---

[1] וכ״ס בכ״י ט״ס. [2] ועיי״ע כף ב׳ ומ״ש בח״ד רפ״ד בהערות 11 .4. [3] בגס רב האי ז״ל. [4] בדף ע״ד. [5] בדף ע״ד. [6] בדף ע״ד. [7] בדף ע״ה. [8] בדף ע״ו.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דרנמ"ה	פי' הערוך בסתם
שבת	ע"ה:	והמדקדק	הוא המדקדק על חוט הערב כדי לחרחיק כו'	דק א'.
—	ע"ו:	על הכתית	פי' [1]) הוא הנקרא בל' ישמע' כו'	כתית א' ע"ש ומ"ש.
—	ע"ז:	לחפפית	והוא דבר שמתכנס על העור מן הטינוף	חף ה'.
—	—	מפניע	חיה קטנה שהיא מהלכת כו'	מפגיע.
—	ע"ח.	בגלילא שנו	כלומ' מי גליל שהן ידועין שמועלין לעין בקילור שהן כמי דקלים שהן ידועין שמועלין לירוקה	גליל [2]).
—	—	דמא דתרנגולת ברא	ודם דוכיפת מועיל לכאב שמחוץ לעין	תרנגול.
—	—	כרושתינא	תרנגולא דביתא	כרשתינא בפ"א.
—	—	טים כדי לעשות בהן פי כור	פי כוש קורין בל' ארמי ריש פילכא ובל' ישמ' פלכה עש"ה	פי כוש.
—	ע"ח:	קשר מוכסין	שהן מכירין אותו באותו פרק שכותבין בו ב' אותיות כו'	שתי א'.
—	ע"ט.	בבישולה	פי' [3]) העור שנתעבד כמה שהוא כו'	בשל.
—	ע"ט:	קלף ודוכסוסטוס	מנהגא מייתי מגילתא דמעבדא בתמרי כו' עש"ה	דכסוסטוס עש"ה [4]).
—	פ'.	בקלמרין	בל' ישמעאל מחברא	קלמר.
—	—	פיסלא	פי' [5]) מקום כגון עמוד גבוה עשרה ורחב ד'	פסל ב'.
—	—	לכחול עין אחת	שכוחלת עין אחת ומכסה את העין האחרת כו'	כחל א' ע"ש ומ"ש.
—	—	בעירניות	פי' [6]) (בעניות) [צ"ל בערניות] שאינן רגילות כו'	ערן [7]).
—	—	פטפוט	פי' פטפוט גבשוש או בנין בארץ ששופתין עליו כו'	פטפוט ע"ש ומ"ש.
—	פ':	סיד כדי לסוד	פי' [8]) הגיר הוא הסיד הלבן ע"ש	סד ב' ועיי"ע גר י"ב.
—	—	שהגיעו לפרקן	שהגיעו לשנים שהאשה בוגרת כו' ע"ש כל הענין	טפל בפ"א.
—	—	שנתות	שהוא משים סמנים בכלים ולמדות כו'	אנדיפי בפ"א.
—	—	מן דיליה דא ליה	משלו זאת לי	אנדיפי.
—	—	צידעא ובת צידעא	(צירעא) הוא מקום מקצוע הפנים מן הצד כו' ע"ש כל הענין	אנדיפי בפ"א.
—	—	קילקולו זה תיקונו	פי' [9]) אית ביה ב' פירושים ע"ש כל הענין [10])	קל ד' ע"ש ומ"ש.
—	—	ביעתא דצילצלא	צוצלא עוף ממין התורים כו'	צצלא ע"ש ומ"ש ועיי"ע דייציפי.
—	פ"א.	לעשות ממנו חף	שיניים מחתיכה של עין וקורין בל' פרסי (דנר אנגאת) [צ"ל דנר אנגאת]	

---

[1]) בדף ע"ז: [2]) וכצ"ל בערוך כבפי' ר"ח. [3]) בגם רה"ג. [4]) בגם רה"ג. [5]) בדף פ': [6]) שם ד"ה כחול. [7]) ויש לתקן פי' ר"ח מפי' הערוך. [8]) שם בד"ה בבילת הגיר. [9]) בדף פ"א. [10]) ויש לתקנו מלשון הערוך.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בסתם
			= سنن انكاز Zahn des Weberkammes חף א' ע"ש [1]).
שבת פ"א.	פאיים	פיים דקא מפרש ליה (קרי שני נבליאתא) [וצ"ל קרשיני בבליאתא] שהוא אדמה כו'	פיים, קרשן.
— —	בצרור	כדי להחליקן שלא ישרטו את בשרו כו'	משמש.
— —	מדוכה קטנה כו'	והיינו שמעין פירושא כו' עש"ה	מדך ע"ש ומ"ש.
— —	אם יש עליה עד	פי' [2]) כגון סמרטוט או פקולין כו' עש"ה	עד א'.
— —	ונשטשטשו	פי' [3]) שאם נראו לו אבנים מקורזלות	טשטש.
— פ"א:	פרפיסא	פיים גדול כו' עד [4]) חייב משום נוטע	פרפס.
— פ"ב:	אבן מסמא	כגון אבן שומא [שומה] על מושב כו' עש"ה	אבן מסמא [5]).
— פ"ג:	לספינה שהיא טהורה	שאינה מקבלת טומאה	ספן א'.
— פ"ד.	שלש עגלות הן	טמאה מדרס מפני שאדם סומך עליה כו' עד טמאה	דרס ג'.
— —	של אבנים טהורה מכלום	עצים מסובכין שתי וערב כו'	עגל ז' ע"ש ומ"ש.
— —	בית קבול רמונים	כגון שאותן החלונות רחוקות כו'	עגל ז' ע"ש.
— פ"ה:	שראכא	פי' [6]) עלין רחבין כו' עד והא דליכא שראבי	שרך ב' ומ"ש.
— פ"ז.	שמשבבין	ששוברין לבו של אדם ונפיק מן שבבים יהיה	שב ד'.
— —	ויגד כו' בגידין	דל רגש [צ"ל דל דגש] פרשוהו רבנן בל' ארמי' הרזוקלאלי והוא בטיית הנטלי	גד ט' ע"ש ומ"ש ועיי"ע כנגר [7]).
— צ'.	דוגמא לאירא	פי' [8]) ונקרא עירא בל' ארמי (אורדא) [צ"ל אודרא] והוא כמין מוך כו'	ארא ב' [9]).
— צ':	צורי דקל שתים	הוצין שחולקין אותן לשנים וג' כו'	צר י"א.
— —	תורי דקל אחת	קליפי חריות והיינו ריתא ויש שפירשוהו נבארא כו'	תר ט', רת האחרון.
— —	ציפורת כרמים	ממיני חגבים כו'	צפור ב'.
— צ"א:	באורנסי	פי' [10]) שהן דומין לקישואין ולדלועין כו' ע"ש כל הענין	ארנס.
— —	מקום חלמה	חלאמה שהוא המקום התפור בשולי הכיס	חלם ג'.
— צ"ב.	שנצין	פי' [11]) (והאירנא שנינו) [צ"ל והאיכא שנצי] דאינן לולאות כו' עד בלפי שוליו	שנץ [12]).
— צ"ב:	החוגרת בסינר	פי' [13]) ומחתה ביה מידעם כו'	סנר ועיי"ע אמת.
— —	לבלרי מלכות	חוגרין בסינר ותולין פתקין במתניהם כו'	לבלר.
— —	בברכר ושובטין	פי' [14]) יש לארוגין עץ או עצם כו' [15])	ברכד.
— צ"ג:	את המת כו'	פי' [16]) ר"ח ע"ש ובדף צ"ו. הוסיף וז"ל פלוגתא דר"ש ור' יהודה בהדיא לא	

---

1) והערוך השמיט מלות פרסיות. 2) בכת רבינו היינו רה"ג. 3) פי' בכת כך שמעתי. 4) בדף פ"ב. 5) בכת רה"ג. 6) בדף פ"ו. 7) בכת התשובות. 8) בדף נ': 9) בכת הגאון. 10) בדף נ"ב. 11) בדף נ"ב: 12) בכת הגאון והערוך יש לתקן דברי ר"ח המגומגמים בדפוס ותכ"י. 13) בדף נ"ג: 14) בדף ע"ו. 15) עיי' לדף ע"ה: 16) בדף נ"ה: בד"ה וכן כו"ח.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח	פי' הערוך בסתם
			אשכחן כו' כר"י ס"ל	דבר א' ע"ש [1].
שבת	צ"ה.	המחבין	פי' [2]) שמוציא החמאה	חבץ א'.
—	צ"ה:	בכונס משקה	פי' [3]) מביא עריבה מלאה מים כו'	כנס ע"ש ומ"ש.
—	צ"ו.	לענין גסטרא	פי' [4]) אם ניקבה חצבא במוציא משקה כו' עד לשירים	גסטר א'.
—	צ"ו:	בוכיאר	פי' [5]) הקנה שהחוט של ערב תלוי בו כו' ע"ש כל הענין	בוכיאר [6]).
—	—	בניסכא בתרא	החוט של ערב שבסוף כו'	נסך א'.
—	—	לשואליהן	לשוליהן והוא כגון תלמיד המשרת ללמוד כו' שוול.	
—	—	בחפת	מטי הדדי בחפא פי' כו' במסרק (שמכסה) [צ"ל שמכה] בו על היריעה	חפה ב'.
—	צ"ז.	ג"ש לא גמר	פי' [7]) דלא גמר מפי רבו ג"ש כו' ע"ש כל הענין	גזר ב'.
—	צ"ח.	באטבעי	פי' [8]) אלו העצים הנקראים אטבי כמין מסגרות כו'	אטבא.
—	צ"ח:	דשפי להו כי טורין	פי' [9]) כי (מידי) [צ"ל טירז] בל"ע בניקא כו' ע"ש	ועיי"ע טרז [10]).
—	—	דלא לרדו קרשים	פי' [11]) אם הן שתי אמות ומחצה כו'	רד ז' ע"ש ומ"ש.
—	צ"ט.	חולית הבור	העפר היוצא מן הבור מניחן אותן סביביו כו' חלי א'.	
—	ק:	גשושי אזלי	פי' [12]) כלומר כיון שמגעת כו' ע"ש כל הענין	גשש.
—	ק"א.	הני ביציאת'	פי' [13]) ביצייתא ספינות קטנות העשויות כו' ע"ש	בצית ע"ש ומ"ש ועיי' גד ב' [14]).
—	ק"ב.	לכתא ומתנא	פי' [15]) קנה קשור בחוט ארוך כו'	בוכיאר בפ"א [16]).
—	ק"ב:	המצדד	פי' [17]) מיישב האבן בקרקע כו'	צדד.
—	—	שופתא בקופינא	פי' [18]) והוא יר הקורדום בנקבו	שפת א'.
—	ק"ג.	ברמצא	ברימצא במקדח	רמץ ב' ע"ש ומ"ש.
—	—	דחק קפיזא	כגון שחקק חריץ בקב במקוֹם שהוא מדת קפיזא כו'	חק ג' ע"ש ומ"ש.

---

[1]) ומ"ש בה"ג, י' בהערה 10 ומן תיבה מיהו עד גמירא מתרץ רבינו קושיתו כו' אינו כן כי באמת כל אלה דברי ר"ח המה וכמו שהעיר רבינו בעצמו בתחלת דיבורו. [2]) בדף צ"ו: [3]) בדף צ"ז. [4]) שם. [5]) בדף צ"ז: [6]) ומה שהביא ר"ח מרבותיו הגאונים נמצא בערוך ופי' א שם הועתק מפי' ר"ח לדף קי"ב: [7]) בדף צ"ז סע"ב. [8]) בדף צ"ח: [9]) בדף צ"ט. [10]) וז"ל תשובי' הגאונים' סי' כ"ו (בהוצ' ה' הרכבי צד 10) דשפי להון כי טורין כך גורסין אנו (טידיז) [צ"ל טיריז] בזן (בזיין) ומלה בל' פרסי היא והוא שם נקיב שהיה לפרסיים משופע מפה ומפה ועיי' מ"ש החכם המו"ל בצד 346 ומלת נקיב אין לה שחר ונראה שצ"ל סניף פי' הוספה במסגרת המעיל וזה ענין ממש כפי' ר"ח באמרו דשפי להו כי (מידי) [צ"ל טיריז] בל' ערבי בניקא שעושין בבגדים והיא רחבה מלמטה ומשפיע ומיצר מלמעלן ובלע"ז גיירי כו' ובאמת פי' בניקא (=بَنِيقَة) חתיכת בגד של שלש זוית נתפר כעין סניף לבגד בשולי הבגד וזה ממש ענין טיריז בל"פ تيريز، تريز (עיי' ואללירס ח"א צד 443). ובעל מגיה בש"ס ווילנא טעה להוסיף קודם מלת דשפי התיבות כי טירין ומלת מידי הניח בלי תיקון. ובעל החלוץ (הי"ג, 73) לא ירד בעומק הענין ומ"ש כעפרא בעלמא הוא. [11]) בדף צ"ט סע"ב. [12]) בדף ק"א סע"ב. [13]) בדף קי"ב. [14]) ועיי' בתוספות דף ק"א. ד"ה הני. [15]) בדף קי"ב: [16]) ועיי' מ"ש לדף צ"ו: [17]) בדף ק"ג. [18]) בדף קי"ג:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
שבת	ק״ג.	מפני שמאמן	מרגיל את ידיו לאותה מלאכה כו׳ עד מלאכה חשובה	אמן א׳.
—	—	חזי לביזרא כו׳	ראויה לעשות גומא לדלעת [1]	בר ז׳.
—	ק״ג:	אא דאאזרך כו׳	פי׳ [2] מה בא ר״ש לאשמעינן וכי תימא ב׳ אותיות שהן שם אחד א״ב דת״ק לא מחייב ור״ש מחייב א״ה היינו ר״י דהוא נמי ת״ק דר״ש ומחייב כהאי גונא ולתרווייהו (תני) [צ״ל קרי] להו ת״ק וכי תימא אין הכי נמי מיהו ר״י אינו מחייב אלא בב׳ אותיות שהן מלה ידועה כגון שש שהוא מל׳ ששה ותת שהוא מל׳ נתינה וששׁ שהוא מל׳ ששון אבל א׳ א׳ או ב״ת שאין מהן מלה ידועה כלל [3] אם נתכוון לכתוב אאזרך כו׳ כו׳ עד כגון אא יי [4] וכיוצא בהן ע״כ.	אא [5].
—	ק״ה.	העושה ב׳ בתי נירין	מכנים חוטי השתי בנירין כו׳	נר ה׳ בפ״א [6].
—	—	מצוביתא	מצובייתא מסנות אורגין אותה מן הסיב כו׳	קרס א׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	על הגס ועל האימרא	על הגס שהוא מקום מעוקם כו׳ ע״ש כל הענין	אמר ג׳ [7].
—	ק״ה:	מחוי כפוף	מעיקר הגודל עד ראש אצבע כו׳	כף ח׳.
—	ק״ו.	הצד צפור למגדל	פי׳ [8] מגדל זה של עץ הוא כו׳	מגדל.
—	ק״ו:	עבידי לרבויי	פי׳ [9] רביי שאורב להן בדרך שהצייד כו׳	דב ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	חגבים גזין	והן ממיני דבורים צירעין ויתושין	גז ח׳.
—	—	לגורזקי שלו	פי׳ [10] (לגודנקי) [צ״ל לגודרקי] [11] שלו פי׳ לכלובו	גדינוד ע״ש ומ״ש.
—	ק״ז:	דתליש כשותא	פי׳ [12] מפרש בפ׳ בכל מערבין דקטלין לה להיזמת׳ ויבשה כשותא	כשות ע״ש ומ״ש.
—	ק״ח.	שמואל וקרנא	פי׳ [13] דהוו יתבי וחזו למיא דדלו ועבירי כו׳ ע״ש כל הענין עד קרן של בשר בעינו	דל ב׳ וע׳ קרן א׳ ומ״ש.
—	—	קאלוס	פי׳ קאלוס בל״י טוב כו׳	קלס ד׳.
—	—	אין עושין הילמי	פי׳ [14] ירושלמי כל מי שנותנין לתוכה ביצה כו׳	הלמי.

---

[1]) ודע כי בכ״י אשר ממנו הועתק ונדפס הפי׳ בש״ס ווילנא אי׳ עוד מלת ״ליתא״ ובעל מגיה הגיה הי״א ולא ירד לכוונת המעתיק שרוצה בזה כי ר״ח לא הביא לשון הגמרא: חזי לביזרא דקרא והביא רק הפירוש ועל זה כתב הסופר ליתא, ודו״ק. [2]) בדף ק״ד. [3]) בעל מגיה הוסיף בלתי ידועה ולא כיוון לאמת. [4]) לי׳ בערוך. [5]) העתקתי פי׳ ר״ח לתשלום ערך אא אשר כמעט מלה במלה העתיק פירושו (בסתם). וכבר הגהתי בסוף ח״א של ערוך השלם טעות הדפוס דהוא כמו ת״ק. דר״ש כו׳ שצ״ל דהוא כמו ת״ק דר״ש, ויותר טובה גי׳ כ״י ערוך כ״מ וכבפי׳ ר״ח. [6]) ועיי׳ ג״כ מ״ש בע׳ כר ז׳. [7]) בשם רס״נ. [8]) בדף ק״ו. [9]) בדף ק״ז. [10]) בדף ק״ז: [11]) כגי׳ הערוך גדינוד. [12]) בדף ק״ח. [13]) בדף ק״ח: [14]) בדף ק״ח:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
שבת	ק"ט.	בת חורין	רוח רעה ששורה ע"ג העין כו'	בת חורין.
—	—	עלין אין בהן רפואה	עלי ירק לצנן העין כו'	על ב'.
—	—	לבר מטרווא	כל מיני קישות מותר להניח ע"ג העין בשבת בר מטרווא	טרז א'.
—	—	שריקא טויא כו'	הן מי של מיעי אבטיחים שמסננין כו'	שרק ב' בפי' ראשון.
—	ק"ט:	ממי דקלים	המעין היוצא במערבא כו' בירושלמי שונין מי דקרים כו'	דקר א'.
—	—	אבוב רועה	בל' ישמעאל אנבוב אל רעאי או אצאה אל רעאי	אבוב רועה ועיי"ע חטר ב' ומ"ש.
—	קי"א.	אפי' תימ' מגמע כו'	והא דתניא שרי כו' מתניתין דאסר לגמע ולבלוע לאחר [טיבול] [1] והוא לאחר אכילה כו'	טבל א' בפ"א.
—	—	האי מסוכרייא דנזייתא	כגון מוך וכיוצא בו כו' ושם בדף קי"א: בסוף ד"ה וכן מסובריא דנזייתא פי' נזייתא כדות של יין או של שכר. מסובריא הוא הנקב העשוי להוציא בו יין בזמן שהיין שותת ויוצא אם בא אדם לסתמו ולהדקו ואומר למנוע שפיכות היין אני מתכוון ולא לסתום הפתח בהא קאמ' רב מודה ר"ש ע"כ	סבר ה' ע"ש ומ"ש [2].
—	קי"א:	באיסתרידיא	איסתדירא הוא אסקריא דספינתא כו' ע"ש כל הענין	אסתדירא.
—	—	קיטרא דזממא	(נקבים לחוטמיה) [צ"ל נוקבין ליה לחוטמיה] דגמל כו' עד דקטרין בזממא.	זמם ב'.
—	—	סבכה	וקאיה בל' ערבי	סבכה.
—	—	פסקיא	פיסקיא חגורה כדמתרגמינן ותחת חגורה נקפה	פסיקיא.
—	קי"ב.	ברטעיי כו' בדחומרתא	סנדל דטיי כגון קצת האי דקרו ליה השתא תאסומא כו' ודחומרתא פי' מכנפין כולהי רצועות כו'	חמר י'.
—	קי"ב:	דאית ליה שלאכא	פי' [3] שלבא כגון דדי הכיור שמקלחין מים כו'	שלב.
—	קי"ג.	כל קיואי מותר כו'	פי' הן כלי אומנות האורג [4] כגון האכסן והכבד כו'	קווי.
—	קי"ד.	רבב על בגדו	על בשרו חשוב ממשניאי התורה פי' דם יבש כו' ע"ש	רבב ע"ש ומ"ש.
—	—	של בנאין	אלו ת"ח שעוסקין בבניינו של עולם כו' עד וכן הלכה	בן ה'.
—	—	בבלים האוליירין	המלבושים לבנים הן כגון (מני) [מאני] כסותא והגלימא כגון מאני [5] כו'	ע"ש אליירין א'.

---

[1]) כצ"ל כמו בערוך. [2]) וגם הביאו רבינו נתן בקיצור אבל פי' הגאון. [3]) בדף קי"ג: [4]) בד"ס ווילנא בטעות אומנות. האורג.
[5]) בערוך אי' מיני וצ"ל כפי' ר"ח מאני.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
שבת	קט"ז.	בי אבידן	חצר ידועה ויש בה ספרי חכמות מכל אומה כו' ע"ש	בי אבידן.
—	—	בי נצרפי	מהו בבי נצרפי היתה שם ע"ז כו' ע"ש כל הענין	בי נצרופי.
—	קט"ז:	יומא דאסתנא	יום שמנשבת רוח צפון	אסתנא.
—	קי"ז.	בברזי	ברזי נקבים והכי קאמ' מאן דמבזע ליה [לעור] [1]) כשהוא מפשיטו כו'	ברז א'.
—	ק"כ.	כל מה שיכול ללבוש	ואפי' יותר מי"ח כלים וכן הלכתא וקי"ל כו'	ערם א' [2]).
—	—	בבא לקפל	כגון שמקבץ מתוך הבית ממקומות הרבה כו'	קפל א'.
—	—	מקטורין	כמו מעיל ובל' ישמעאל (כרכום) [צ"ל ברנוס] שיש לו כו'	מקטורין ע"ש ומ"ש.
—	—	אונקלי	בגד דקיק [3]) שנקר' מערקה כו'	אונקלי.
—	—	קלבוס	קנבוס של פשתן חלוק התחתון כו'	קנבס ע"ש ומ"ש.
—	—	חלוק	הוא המלובש העליון כו'	חלק ד'.
—	—	ספרקין	ויש שגורס סובריקין והם בל"י המכנסים ושמענו שאמר הגאון כו'	ספרק ע"ש ומ"ש.
—	—	אנפילאות	גם הם מנעלים לשוקים עליון כו'	אמפליא [4]).
—	קכ"ב:	שמא יתקע	שמא יתקע בה מסמר או יתד וכדומה להן כו'	תקע א'.
—	קכ"ג.	בסיבי זיירי כו'	פי' סיבי הן יתדות (המכונין) [המוכנין] לנער בהן משי כו'	זיירי ועיי"ע סך ט' ומ"ש.
—	—	ת"ר פגה	פגה דכת' התאנים חנטה פגיה והן פירות כו' ע"ש	פג ה'.
—	—	האי פוגלא	פי' [5]) אם יש לאדם פוגלא טמונה בתבן כו' עש"ה	פגלא ע"ש ומ"ש.
—	—	אסובי ינוקא	כשנפלת ערלת הגרון [6])	אסובי ע"ש.
—	קכ"ג:	אובלא דקצרי	אובלא אבן גדולה כו' עש"ה	אבל [7]).
—	—	חרבא דאושכפי	איזמל של שכף כדמתרגמינן עשה לך חרבות צורים	חרב ב'.
—	—	סכינא דאושכבתא	סכינא דאשכבתא סכין המיוחדת לשחיטה בלבד	סכין [8]).
—	—	מקצוע של דבילה	כלי ברזל שחותכין בו דבילה	מקצוע א'.
—	קכ"ד:	שותא לבהנא	שיתא שריתא והיא קורה כדמתרגמינן כו'	שת ו'.
—	—	— —	שם פי' ר"ח שיתא הוא שיחתא	סר ב'.
—	קכ"ה.	קרומיות של מחצלת	שירי מחצלאות שבלו	קרם ג'.
—	—	פרוזמיות	פירושו טליתות	פרזומא.

---

[1]) כצ"ל כבערוך. [2]) בשם ר"ח. [3]) וכצ"ל בערוך. [4]) בשם רב מגליה. [5]) בדף קכ"ג: [6]) והסיום: ורבותינו הגאונים אמרו פי' אחר ואנן כתבנו מה שקבלנו מרבותינו. [7]) בשם ר"ח ז"ל. [8]) ושם הביאו בל' יותר ארוכה על האי דב"ע דף קט"ז. וכן הביאו האו"ז עיי"ע סכין ומ"ש.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
שבת	קכ"ה.	פרוזמיות	ועוד שם: פי' פריזמא (סוכה י"א.) תלא ציצית בטלית של אשתו	פרזומא.
—	—	האבן שבקירויה	מביאין קרא יבשה ומוציאין בני מעיה כו' ע"ש כל הענין	קרויה.
—	קכ"ה:	צאו ולמדום כו'	עשו להם לימודים יש מי שאומ' כו' ע"ש כל הענין	למד ג' [1].
—	—	זמורה שהיא קשורה	זמורה היא כגון אמיר כו'	זמר ג'.
—	—	במחוברת באביה	באַבִיָה כלומ' מחוברת בקרקע	אב ב' ע"ש.
—	—	פקק החלון	כגון מסך העשוי לסתום החלון כו'	פק א'.
—	קכ"ו:	מפנין	מעתיקין התבואה ממקום למקום מל' וצוה הכהן כו'	פן א'.
—	קכ"ז.	וכדקורי דהרפניא	כדות שעושין בהרפניא והן קטנות כו'	רקד ג'.
—	קכ"ח.	דחזי לאומצא	ואם ראוי להיאכל נא	אמץ.
—	קכ"ח:	כ"ז שהקבר פתוח	פי' הקבר בית הרחם	קבר א'.
—	קכ"ט.	זוזא מכה	זוז מעוך שנמעך מטבע הצורה ונראה כאסימון	מך ב'.
—	קכ"ט:	פורסא דדמא	גבול הדם לבחורים כו' ע"ש כל הענין [2]	פרס ו' [3].
—	—	מאדים בזווי	בשתי שעות שהן זוגות כו' ע"ש כל הענין	זוו [4].
—	—	יומא דמפגרי	היה מנהג קצוב כי הספר מגלח כו' עד יומא דשפמי	פגר ע"ש ומ"ש.
—	קל"ג.	מהלקטין	יש מי שאומר מלקטין הציצין המערבין את המלה כולן וכן סבירא לן יש מי שאמר מהלקטין מל' ילקוט כו'	הלקט ב' וע"ש ומ"ש [5].
—	—	אספליניתא	אספלנית רטייה קירא שעוה והיא פסולת הדבש	אספלנית.
—	—	חספניתא	כעין קרום הצומח בעור הפנים ומתקלף ובל' ישמעאל כו'	חסף [6].
—	—	ליכא	עירוב יין ושמן להוליך השמן בתוך היין על [ידי] ערבוב כו'	לכא א'.
—	קל"ד.	סליתא	שיליא	סלתא ועיי"ע אלם ב'.
—	—	מקוטנא לאולמא	מקוטמא לאולמא ממקום הדק לעבה	אלם ב'.
—	קל"ד:	הני כתיתין מסו	האי נקרא מסו כו' ע"ש כל הענין	נקר ב'.
—	קל"ז:	מסורבל בבשר	מסובב בבשר כרכת' כו'	סרבל ע"ש ומ"ש.
—	קל"ח.	הגוד כו' עד אסלא	לא יעשה ואם עשה פטור אבל אסור כלומ' כו' עד סוף העמוד מותר לנטותן בתחלה	אסלא.
—	—	בדקרמנאי	מטה דקרמינא היא מטה של פרסיים כו'	קרמן.
—	קל"ח:	סיאנא	סיינא כובע שמשימין בני אדם על ראשיהן כו'	סיין.

[1] בשם ר"ח. [2] ושם מסיים וזה הפי' קיבלנוהו מרבותינו קבלה. [3] בשם ר"ח בקבלה. [4] בשם ר"ח בקצירת לשונו. [5] בשם הגה"ז ה' מלה סי' קיו סעיף ה'. [6] ותיבות ערביות נשמטו בערוך.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
שבת	קל"ח:	בירה שנשמטה	בירה זו כלי מתכות כו' עד והלכתא כרב	כר ב'.
—	קל"ט:	כילה וכסכסיה	כוסכיא חוטין ומשיחות כו'	כסך.
—	—	האי פרונקא	פראנקא כסוי בפי הקנקן כו' עד בסמרטוטין	פרנק א'.
—	—	ציניתא	צבתא פי' מוך חדש כו' וי"א לוף של דקל וכדומה לו	צבת א'.
—	ק"מ.	לכסכוס ביתניתא	לרכובי כו' עד דלרכובי מיכוין ושרי	כסכס ע"ש ומ"ש.
—	—	האי כתניתא כו'	פי' למשוך הבגד כו'	כתן ע"ש ומ"ש.
—	ק"מ:	כלי קיואי הוא	אם הוא הבגד שטוח בכלי האורג כו'	קווי.
—	—	האי תליא	יתד של עץ עשוי כו' עד ואסור	תל א'.
—	—	מדנהר אבא	שם מקום הוא	נהר ג'.
—	—	צפתא	ציפיתא מחצלת חדשה	צף ז'.
—	—	וכורא בחדא ידיה	בזרא בחדא ידיה כגון אבן שאין לה דמים ולא צורך ומפני שהסתירה מהן נתייקרה בעיניהם ופייסוהו להראותה להן	בזר א' [1].
—	קמ"א.	הני פלפלי	שרי למידק ביו"ט כו' רבא אמר כו' עד אפי' בשבת	פרפל.
—	—	לא ליהדוק כו'	לא ידחוק אדם מוכין שרויין כו' עד לידי סחיטה	הדק.
—	קמ"א:	מנעל מרופט	רפוי שמשתרבב כו'	מרפט.
—	—	אימום	זה דפוס של מנעל	אמם.
—	—	את המדומע	פי' [2]) מדומע תרומה שנפלה בחולין כו' ע"ש כל הפירוש הארוך	דמע [3]).
—	קמ"ב:	נעשה בסיס	נעשת חבית כן לאבן כו'	בסס א'.
—	—	מנח כפא אכיפי	פי' תרווד אכיפי הן כגון כיפה של צמר	כף א'.
—	קמ"ד.	מהן לרצון	פי' מקבלין טומאה כו'	רץ ב'.
—	קמ"ד:	ומוחל	מוהל המים היוצאים מעוקל בית הבד כו'	מחל ב'.
—	קמ"ה:	מכותה	י"מ כותא כותחא היא	כתא.
—	קמ"ו.	ברטיא	בבורטיא ברומח ויש שאומ' במקדח	ברטיא.
—	—	משום לול	מן התורה כל פתח שאינו עשוי להכנים כו'	לול א' ע"ש ומ"ש.
—	קמ"ו:	במקום העשוי לשמר	להוציא היין מן השמרים אבל לחזק אסור כו' עד לגמרי	חזק.
—	—	גובתא	שהיא שפופרת של קנה כו' עד למשוך ממנו יין	גבתא.
—	—	טרפא דאסא	עלה הדס שנותני' על הנקב כו'	טרף ו'.
—	קמ"ז.	הרטנין	שהם הרצים יוצאין כו' ושם בסוף העמוד רטנין שיוצאים בסודרין כו' עש"ה	רטן א'.
—	—	מרזב	כך קבלנו מרבותינו שיש בידם קבלה בי	

---

[1]) וכפי' ר"ח ז"ל בערוך. [2]) בדף קמ"ב. [3]) וברוך חונן דעת כי בהדפיסי זה הערך שערתי בנפשי כי זה הפי' שייך לר"ח ואז לא היו פירושי ר"ח בגבולי.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בסתם
			מרזב זה כשיתעטף אדם כו' עד כיסכוסי מאני	מרזב א'.
שבת	קמ"ז.	לא מתעמלין	פושטין ומקפלין זרעותיהם כו'	עמל א'.
—	קמ"ז:	חמרא דפרגייתא כו'	יין של פרוגיתא והוא שם מקום כו' כלומ' עד ושכך תלמודו	פרגיתא.
—	—	אבל לא מתגררין	אבל לא מתגרדין גירוד זה היא חיכוך בכלי כו'	גרד א'.
—	—	לקורדימא	אין יורדין לקירומא ס"א לפילומא פי' בקעה כו' ע"ש	פלם.
—	—	אפיקטפיזון	קיא	אפקטפיזון.
—	—	אין מעצבין	מושבין איבריו של קטן ומיישב בידו חוליות כו'	עצב א'.
—	קמ"ח.	זיל גרביה	זיל גרד ביה אזל גרביה משכיהו והביאהו מלש' פרץ נחל מעם גר כלומר הבריחהו כדגרסנן בפ' בנות כותים נדות כו'	גרב א' ועיי' גר י' ומ"ש [1]).
—	קמ"ט.	דיוקנא	צורת אדם והכתב שתחתיו אסור לקרות בשבת	דיוקן בפי' ראשון.
—	—	מפיס אדם	מלש' (פיוס) [צ"ל פיס] כההיא דאמרי כו' פס ב' [2]).	
—	ק"נ.	חשבונות של מלך	מילך אורחים כו' ע"ש כל הענין	חשב ב' בפי' ראשון.
—	—	בין הניתות	בימי הבציר כו' ע"ש כל הענין עד וכן הלכה	גת א'.
—	קנ"א:	אין מעצמין	אין מאמצין את המת פי' מאמצין סותמין את עיני המת	אמין א'.
—	קנ"ב.	בי אבידן	בית שמקבצי' שם החכמי' ונושאין ונותני' בדיני כל אומה ולשון	בי אבידן [3]).
—	—	טור תלג כו'	ההר כסהו שלג כו' ע"ש כל הענין	טר ג'.
—	—	אדלא אבידנא כו'	אדלא אבדן בחשנא כלומ' הזקן שאינו מביט כו'	בחש א'.
—	—	דק בבכי	כלומר אכול כדי שיהיה לך כח להלוך ברגליך כו'	דק א'.
—	—	ההוא נוזאי	ההוא גאזא חתוך הערוה והוא סריס	גוז.
—	—	ברחא כו' (עיקרא) [איקא] כו'	עור כבש גדול כו' אלו דברי הסרים הם כו' עש"ה	אקא.
—	—	מתרפטות	משתרבבות והוא מתרופפות כו'	מרפט [4]).
—	—	קליבוסת	מן הפקוקלות ומפרש כו'	קליבוסת.
—	קנ"ג:	מחקו סאה	בו ביום שהושיבו את ראב"ע בראש גרשו סאה כו' עש"ה	מחק.
—	—	המחמר אחר בהמתו	המנהיג בהמתו ועליה משוי כו'	חמר א'.

---

[1]) אבל עתה נודע הדבר כי הערוך העתיק רק פי' דר"ח עם הנוסחאות וזה שהקשיתי על הערוך לכאורה קשה לר"ח. [2]) בגם ר"ח וגם לנכון כמו שהגהתי בפי' ר"ח. [3]) ועיי' פי' ר"ח לדף קט"ז. [4]) עיי' פי' ר"ח לדף קמ"ח:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח	פי׳ הערוך בסתם
שבת	קנ״ד:	בקרני דאומנא	שמוצצין בהן הדם כו׳	קרן ב׳.
—	—	בשליפי	שמנער את הכר ואת הכסת מעט כו׳	שלף ה׳.
—	—	התם בכולסא	פולסא פי׳ חתיכות גדולות כדכת׳ כו׳ ע״ש	בלס ב׳.
—	—	כשהדביש	הופסד	דבש.
—	—	מיצטרו זיקי	מתבקעין הנודות כו׳	מצטרו.
—	—	בחבר גוולקי	אביי אשבחיה לרבא דקא משפשף כו׳ ע״ש כל הענין עד (בדף קנ״ה.) אבל הצדודין אסורין	חבר א׳ ומ״ש.
—	קנ״ה.	דרגא דמדלא	שאם יחקוק באילן ויניח באותה חקיקה כו׳ עש״ה	אמדלא.
—	—	הן הן פקיעין	פקיעי אגודות כו׳ אילו הפקיעין ב׳ אגודות כו׳ ע״ש	פקע ב׳.
—	—	מפספסין	מחרכין בדכתי׳ כו׳ ע״ש	פספס א׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	זירין דארזי	כשמתנזאין [1]) ומתקשין כו׳	זר א׳ ע״ש ומ״ש.
—	קנ״ה:	בגורייתא זוטרי	בעילי זוטרי פי׳ עיירים קטנים	על ו׳.
—	—	אובסין	מפטמין כדכתי׳ כו׳	אבס.
—	—	איזו היא המראה	המראה שמוריד בידו המאכל בבלועו וכו׳ ע״ש	מר ה׳, לעט א׳.
—	—	על יד על יד	מעט מעט	על א׳.
—	קנ״ז.	ארזי ושוחי	עצי ארזים וברושים העשויין לקורות כו׳	ארז.
—	קנ״ז:	פוקקין את המאור	מניחין בגג מקום פתוח	אור.
—	—	בטפיח	טפיח כלי חרס קטן והוא כגון פתיא [וברבים] נקראין פתוותא כדגרסינן בע״ז כו׳	פתיא.
—	—	הילקטי קטנה	והילקטי מל׳ תל המתלקט והוא כמין קיר חוצצין ביניהן	הלקט א׳.
—	—	וגיגית	כלי כמין פתיא סדוק או כמין כפושא מפולשת כו׳	גנית.

הרי שרבינו בעל הערוך השתמש בפי׳ ר״ח לשבת **שלש מאות וששה עשר פעמים** והביאו בשם רק י״א פעמים!

למסכת עירובין.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח	פי׳ הערוך בסתם
עירובין	ג׳.	אמלתרא	קורה ועליה כמין קיני כו׳ ע״ש	אמלתרא בפי׳ ראשון.
—	ג׳:	שוחקות	פי׳ [2]) האצבעות שוחקות פי׳ מרווחות כדרך כו׳	סחק ע״ש ומ״ש.
—	ח׳:	כנדל	מבוי ארוך כו׳ עש״ה עד כל מרבה רגלים זה נדל	נדל ע״ש ומ״ש.
—	י״א:	אבקתא	והוא החלל החקוק על המשכוף כו׳ עש״ה	אבקתא.

---

[1]) בערוך: כשמתגדלין. [2]) בדף ד׳.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
עירובין	י"א:	כיפה	כגון שיש ברגליה י' טפחים כו' עש"ה כל הענין	ועיי"ע כף י"א [1].
—	ט"ו.	דההוא ברקא	בנין (כמותא) [צ"ל כמין תא] [2] ומפורש כו'	ברקא ג'.
—	י"ז:	דיומדין	דיו עמודין פי' ב' עמודין	דיומד.
—	כ"א.	מטפס ועולה	מטפס מסתרך מל' שממית בידיה תתפש טפס ה' בי"א.	
—	—	אין בורגנין כו'	פי' בורגנין כמין שובכין כו' ע"ש עד עולי רגלים	בדק א'.
—	—	מגילה עפה	כפולה כמתרגמינן כו'	עף ג'.
—	כ"ב:	קרקפתא	גולגלת גדולה	קרקף.
—	—	בית גלגול	שביל מקום מעבר צר כדמתרגמינן כו' ע"ש כל הענין	גלגל א'.
—	כ"ג:	א"ב ריבועה	פי' [3] א"ב ריבעא רבנן דתנן כו' עד שרי רבע א'.	
—	כ"ד.	אצטבלאות	עיקר המלה ארוות סוסים כו' עד כרב נחמן	אצטבל בפ"א.
—	כ"ה:	כי אורזילא	ערסלא כדמתרגמינן כו' עד לשכב עליהן (היושב) [צ"ל השומר] בלילה כו' עש"ה	ארזלא א'.
—	—	ניפופי	דחשיבי כפסן	נף ב' [4].
—	—	ההיא אבוורנקא	(טורנקיא) [צ"ל כוורנקא] פי' נטיעה כדגרסינן כו'	כוורנק.
—	כ"ו.	ערסייתא	ערסתא מחיצת' חזקתה כו' ע"ש כל הענין	ערס ה' עיי"ש ומ"ש.
—	כ"ו:	אצוותא	ערקבלין פי' ירקות שמם אצותא כו' אצווא.	
—	כ"ז.	והתפוס	ושאר כל התופיות שבצדדין כו' יש מי שמפרש התופיות הזונות כו' ע"ש אכף [5].	
—	כ"ח.	פוטיתא	דהוא דג טמא לוקה משום אאל"ם פטיתא ע"ש ומ"ש.	
—	--	פעפועין	שמענו כי הן ירקות שיש בהן מליחות כו' ירושלמי כו'	פעפועין.
—	—	ברניסחני	פי' הן הכפניות כו' ע"ש כל הענין	נסן.
—	—	פגי ביתיוני	מקום	פג ד'.
—	—	כמלא אוזילתא	איזולתא דאבירי פי' איסורייתא והן חבילות כו'	אזלי.
—	—	בקליא	בירקא דקיליא כי יש ירקות ששורפין אותן כו' ע"ש.	קליא א'.
—	כ"ט:	דלא אבציל	דלא אפציל	פצל [6].
—	—	טבהקי	בשר צלי	טבהק.
—	ל'.	פתחו כמלואו	אם יש כמלואו וחישב להוציאו ממנו כו' ע"ש כל הענין	פתח א'.

---

[1]) בגס הגאון, והוא קרוב מאוד לפי' ר"ח ע"ש. [2]) וכ"ה בערוך. [3]) בדק כ"ד. [4]) ועיי' לדף כ"ט: [5]) בגס ר"ח ז"ל.

[6]) ופי' ר"ח נפקד בכ"י אשר משם נדפס בש"ס ווילנא ועיי' מ"ש בע' פצל בגס אוי"ז.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
עירובין ל״ד:	כבושי כבשא	כבשו כופו הקנים שבאגם כו׳	כבש ד׳.
— —	בעוזרדין כו׳	מתניתין בקנים עוזרדין חזקים שהן כמין אילן ואם יבוא (להשוות) [צ״ל להשתמש] בהן כו׳	עורד ב׳.
— —	והקידן	אבל קידה לבנה מין (ירק) [אילן]	קדה.
— ל״ה.	חמר גמל	דרך חמור בהנהגה ודרך גמל במשיכה	חמר א׳.
— ל״ו.	טבול יום כו׳	מעשר טבל שלא הורם ממנו תרומת מעשר	טבל ד׳.
— ל״ו:	האי בפרהגבנא	אנשים הטורדים	פרהגבן.
— —	במותיב פירקי	דרשן הוא בא לשמוע דברי תורה כו׳	פרק א׳.
— מ׳:	רפסא ליה כו׳	פי׳ [1]) כיון שראה שמרימין עין לח ע״ש כל הענין	רפס א׳.
— מ״א:	ג׳ דברים מעבירין כו׳	נכרים ורוח רעה כופין אותו כו׳ עד פי׳ רשות עבודת השרים והשלטונים [2])	רשות א׳ ע״ש ומ״ש.
— מ״ה.	לספר	על שפת הים	ספר ד׳.
— מ״ז:	מברכתא	שם הכפר	מברכתא ועיי״ע חבט א׳ בס״א.
— —	חרם	חרם כמו חריץ	חרם ג׳.
— מ״ט.	אנשי ורדינא	אנשי וורדאן היו ידועין בציקנות ובצרות	ורדינא.
— נ״א.	תותי דיקלא	דקלא דסבילא דקל נפל על דקל אחר כו׳ ע״ש כל הענין	דקל ג׳.
— נ״ב:	פנום	פנים בניין כמו שובך כו׳ ע״ש כל הענין	פנם ב׳ ע״ש ומ״ש.
— נ״ג.	מחט סידקית	מחט דק מאוד	סדק.
— —	אצבעתא כו׳ בבירא	כאצבעתא בקירה כשמניח אצבעו כו׳ עש״ה	סך ט׳, ועיי״ע בזר א׳.
— —	כירי כו׳	אדוני קורה היתה לי וגנבוהו ממני כו׳	כר ו׳.
— —	עלת כו׳	כלומר [כלי] שמוציאין בו היין כו׳ ע״ש כל הענין	עלת.
— —	שור משפש כו׳	שור תור ותרג׳ משפט דין נמצא כו׳ ע״ש כל הענין	שר ז׳.
— —	גבר פום	גבר דין חי פי׳ אושפזיכנא כו׳ ע״ש כל הענין	גבר א׳.
— —	אתריגו לפחמין	פי׳ הטריגו הכו לפחמין מלשון כו׳ ע״ש	רקע האחרון.
— —	עלץ כו׳ יצפיננו כו׳	הראני מלש׳ כו׳ ע״ש כל הענין עד באחרית ימיו	עלץ.
— —	נתייעץ במכתיר	נשא עצה מראש ישיבה כו׳	כתר ע״ש ומ״ש.
— נ״ד:	לא יחרוך רמיה כו׳	אם יחרוך כנפי העוף רמיה צדו כו׳	ע״ש צד ג׳ בפ״א.
— נ״ו.	הני מולייתא	מיליאתה דביקים גבוהים	מליאתא.
— נ״ז:	אטמהתא	ירכות בנין	אטמא.
— נ״ח.	שמקדרין בהרים	חותכין	קד א׳.
— נ״ח:	מן המומחה	מקום ישרה מלש׳ ומחה וגו׳	ממחה.

[1]) בדף מ״ח. [2]) ועי׳ ג״כ בתוספ׳ ד״ה הרשות.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
עירובין	נ"ט.	הרמנא	קהרמנא השלטון של מקום	קהרמנא.
—	ס'.	ערסייתא	ערסתא ערסתא שכונות שכונות [1]	ערס ה'.
—	ס"א.	טטרוגי כו'	מריבין עמהן ומכין אותן	טטרג.
—	ס"א:	פלגאה	בעל מחלוקת	פלג א'.
—	ס"ב.	במוהרקי ואבורגני	כגון בנין	מהרק [2]).
—	ס"ג.	בצינתא	פי' בדקל כו' היה קושר בו החמור	צני.
—	ס"ה.	כל המפיק	כל המעביר מגן ומכסה יצרו כו' עד טפי עדף	פק ד'.
—	—	יומא דשותא	יום עבים כו' יומא איסתנא יום שמנשבת כו'	אסתנא.
—	—	יין כו'	יין עולה ע' וסוד עולה ע'	יין.
—	ס"ה:	בכוסו ובכיסו כו'	בכוסו בשעה שמתגבר עליו יינו ע"ש כל הענין	כס ו'.
—	ע"ב:	הסבך	(הסכך) [צ"ל הסבך] פי' גדיל סבכה	סבכה.
—	ע"ה:	מיפעא פעי	מלש' כיולדה אפעה	פע א'.
—	ע"ט.	בגוב של תבן	ב נ ו ב של תבן פי' תבן מעובה כמין חבילות כו'	נב א'.
—	פ"ג:	בשלשול	היינו דרב שיזבי אר"נ דאמר חריץ כו' ע"ש	של ג'.
—	פ"ה:	כשורה.. בחצובה	פי' [3]) כשורה בסדר אחת בחצובה דעבדין כמין כף [4]) יוני כו' ע"ש עד אחת עם אחת	חצב א'.
—	—	תפיסת יר	אם יש בית בחצר שדר בן אדם אחד ויש שם כו' ע"ש	תפס.
—	פ"ז.	אוגנים	שפתים מקיפות אותה כו'	אגן א' בי"מ.
—	פ"ז:	ניפקי אפומה	ג פ ו פ י אפומא פי' גפופי כו'	נפק א'.
—	פ"ח.	יש גזל בשבת	האי גופא קשיא אמרת יש גזל כו' עיי' כל הענין הארוך עד מותרות	גזל.
—	—	עוקה	מלש' חקיקה והיא כמו חפירה כו'	עקה.
—	פ"ט:	גיפופי	כמו בתלים קטנים שנשארו מכותלי הגרולה כו' ע"ש [5])	גף ב'.
—	צ"ה:	צבתים	מלש' וגם שול תשולו לה מן הצבתים	צבת ג'.
—	—	קיבורת	הזרוע שכנגד בית השחי והיא בצעת ארדע	קבורת.
—	צ"ט.	כיח בפני רבו	כיחו ליחה עבה כו' [6])	כח ב'.
—	צ"ט:	קולט אדם כו'	מקבל ותופש מן המים היורדין מלמעלה כו'	קלט.
—	ק'.	משניתא	עיי' פי' ר"ח	משניתא ומ"ש.
—	ק':	קינסי	עצים יבשים כו' כ"א קסני פי' עלה האילן	קסן.

---

[1]) ועיי' לדף כ"ו. [2]) בדפס ר"ח ע"ש ווי"ס. [3]) בדף פ"ה. [4]) בערוך: כי. [5]) ועיי' לדף כ"ה. [6]) ועיי' פי' ר"ח לב"ק נ':

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
עירובין ק':	צניעות	שאינו בועל אלא במקום סתר	צנע.
— ק"א.	הדלת שבמוקצה	והיא כמין דיר וסהר כו'	מקצה א'.
— —	דחד שיפא כו'	לוח אחד כו' ויש שגורסין (שיכא) [צ"ל שיבה] שאינה נצמדת כו' פי' גשמא בית קבול כו' ע"ש כל הענין	דלת.
— —	האי מרורתא	אם שינה מדרך בנין האי מדורתא ביו"ט כו' עיי' כל הענין [1]	מדר.
— —	טובם כחדק	טובם שבישראל מחדקין את עכו"ם בגיהנם כו'	חדק.
— ק"ב.	לא נטרוק	(לא ניקטור) [לא ניטרוק] כלומר אין סוגרין	טרק ג'.
— —	הני כיפי	כמין קרשים כפופין ע"ג הספינה כו' ע"ש	כף י"א ע"ש ומ"ש.
— ק"ב:	סיינא שרי	סייאנא פי' הכובע שעל ראש האדם כו'	סיין ע"ש ומ"ש.
— ק"ד.	מעלין בדיופי כו'	מעלין בדייפין ומטיפין מאדק פי' כגון מינקת כו' ע"ש כל הענין הארוך [2]	דיופי ועיי"ע עדק ומ"ש.
— —	ממלאין מבור הגולה	תנן בסוף מדות כו' ע"ש כל הענין	בר ז'.

עיניך הרואות כי בין תשעים וחמש ציונים רק שתי פעמים נזכר ר"ח ותשעים ושלש פעמים פירושו נעתק בסתם.

למסכת פסחים [3]

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
פסחים ג'.	מרכב	שהמרכב הוא בפיסוק רגלים כו' ע"ש כל הענין	רכב.
— ג':	מסנקן	ע"ש פי' ר"ח	סנק.
— —	שמין פסול	שמין פי' ע"ז כדכת' כו' ע"ש כל הענין	שחין א' בפ"א.
— —	שחין פסול	גסות הרוח ולעיגת לשון כו'	שחין ב'.
— —	חקוקאה	סופר כדכתי' כו'	חק ג'.
— ד'.	אייבו קיים	רבי חייא שאל לרב כו' עש"ה	אבא [4]).
— ה':	כלפי לייא	כלפליא דברים מהופכין כו'	כלפי ע"ש ומ"ש.
— ו'.	ארנונא	בהמה שיש בה שותפות כו'	אתון ע"ש ומ"ש.
— ו':	המרוחקין זה מזה	כי פצע תחת פצע הפסיק ביניהם כו' ע"ש כל הענין	כל א'.
— —	סופי תאנים	אסיפת תאנים שכבר אספו התאנה כו'	סף ה'.
— ז'.	קורדניתא	קורדניאתא חטים חזקים	קרדן.
— י':	מ"ט דר"י	ר"י אומר בודקין	מעד ע"ש ומ"ש.
— י"א.	ע"י קטוף	הואיל ולא התירו חכמים לקצור כדרכו אלא בקטוף כו'	קטף ב'.

---

1) ועיי' פי' ר"ח לביצה ל"ב. 2) ושם ולועה נ"ל צלוע. 3) פי' ר"ח לפסחים כבר היה ידוע ונדפס בהוצאת הה' ר"י שטערן ומזה נדפס מחדש בש"ס ווילנא. 4) בשם ר"ח ז"ל.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
פסחים י"א:	אין מקרדין	קירוד כמו תולעים כו'	קרד בפ"א.
— י"ג:	שני דברים כו'	שחיטה וזריקה כו' ע"ש כל הענין	מעל א'.
— י"ד.	חרב הרי הוא כחלל	מרהוה ליה למכתב בחלל עיי' כל הענין	חל י"ב ומ"ש.
— ט"ז.	בית מטבחייא	פי' [1]) והן המים והדם כדבעינן למימר קמן אבל משקה בית מדבחייא כו' ע"ש	בית דבח ע"ש ומ"ש.
— י"ז:	אחורים ותוך	כגון הכרים והכסתות כו' [2])	אחור.
— י"ט:	גזייאתא	גזיאתא פי' הכלים הנמצאים כו' עד דרך ירידה	גז ה'.
— כ"א. [3])	אין הכרעת שלישית כו'	פי' [4]) כי אין ההכרעה אלא בזמן כו' ע"ש	כרע ומ"ש.
— כ"ד.	אכל פוטיתא	הוא דג טמא וכתי' בדגים ושקץ יהיה לכם ע"ש כל הענין [5])	פטיתא ע"ש ומ"ש.
— כ"ה:	כי כאשר יקום	וכי מה ילמדנו לרוצח מעתה כו' ע"ש	רצח.
— —	בנוהרקי	שאיף נרקא דערלה גרגרים של ערלה	גרק בפ"א.
— כ"ו.	הכניסה לרבקה	לפטומה מלש' עגלי מרבק כו'	רבק בפ"א.
— כ"ז:	בשרשיפא	בשרשפא כסא לשבת בו כו'	שרפרף.
— כ"ח.	וחטאת העוף	ירושלמי: אשם תלוי בשיטתך יוכיח כו' עש"ה	חט [6]).
— —	כפא דחטא נגרא	כמו משל אומרי' בני אדם הכף שחטטו כו' ע"ש כל הענין	כף א' [7]).
— —	סרנא בסרני	סרנא כמו היה יושב בספינה או באסדא כו'	סרן א' ועיי"ע סדה ומ"ש.
— ל'.	כנדי	כגון אגני דפחרא	כנדי ג'.
— —	דטחו	דטחיה בשומן של בשר	טח א' ע"ש ומ"ש.
— ל':	האי בוכיא	כגון טגן של חרס כו'	בביא ע"ש ומ"ש.
— —	קרטופני	סדקים	קרטפן ע"ש ומ"ש.
— —	מביא שאור	בית שאור והוא כלי חרש שמצניעין בו שאור	בית שאור [8]).
— ל"ד:	השיקן	ושקען במי מקוה לטהרן כו' ע"ש	שק א'.
— ל"ה.	קרמית	עשב כדאמרינן כו'	קרם ד'.
— ל"ז.	חלת המסרת	והן חלות האפויות במסרת ע"י שמן כו'	חלט ב'.
— ל"ז:	מוגלשין	מים רותחים	גלש.
— ל"ט.	מרירתא דכופיא	מררתא דכופיא ופי' יש מי שאומ' מרה של דג כו'	מר ו'.
— ל"ט:	ותיקא שרי	כי השמן מי פירות הוא ומי פירות אין מחמיצין	ותקא.
— —	קמחא דאבישנא	שהן שיבולי דשערי רטיבתא	אבשונא בי"א.
— מ'. [9])	בעל נפש	המתרחק מריח עבירה כו'	בעל.
— —	דאית בהו ציריא	צריא כגון סדק כו'	צר ו'.
— —	דמהפכי כיפי	מהפכי לגורן והן העומרין	אבן כתף [10]).

[1]) בדף י"ז. [2]) ועיי' פי' ר"ח לחגיגה כ"ב: [3]) כ'. כ': עיי' ע"ש בע' גזייתא ובע' כרע (ח"ד שליט הערה 12). [4]) בגם' רס"ג. [5]) ועיי' פי' ר"ח לעירו' כ"ח. [6]) וגם אפס קצהו תראה. [7]) בקיצור הלשון. [8]) ע"ש בסוף הערך ומ"ש. [9]) קיטין דשרירי (גם) פי' ר"ח שהן הזקין מן השעורים ובע' אשר לא הביאו רבינו. [10]) אבל עיי"ע כפי ג' ומ"ש.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ רבינו חננאל ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
פסחים	מ׳:	מנקטא כו׳ בארבי	בעיקריהם היתה משמרת אותם כו׳	ארב ג׳.
—	מ״א.	אברנים	נא אברנים כגון שנצלה מעט מעט	אברנים.
—	מ״ב.	במים הגרופים	גרופין מושכין דכתיב כו׳	גרף א׳ [1]).
—	—	פת קיבר	ריפתא ספסקא פסולת הסולת פת קיבר	ספסק ע״ש ומ״ש [2]).
—	מ״ב:	דצפירתא	יש מי שאומ׳ שעירה שעדיין לא ילדה כלומ׳ כו׳ וי״א כו׳ עש״ה	צפר ב׳ [3]).
—	—	הא בדרווקי כו׳	תמד דפורצני אחר שסוחטין הענבים כו׳	פרצן.
—	—	עמילן של כו׳	הפת שעושין לשאוב את הזוהמא כו׳	עמל ב׳.
—	—	קולן של סופרים	ויש מי ששונה כו׳ והוא (אל נשי) [צ״ל אללושי] שמרבקים בו הסופרים כו׳ ע״ש כל הענין	קלן א׳.
—	מ״ג.	נוקשה	כגון עמילן של טבחים כו׳	קש ג׳.
—	מ״ד.	אבילת פרס	מצאנו ששיער רבי כו׳ ע״ש כל הענין	פרס א׳.
—	מ״ה.	שעשויין לחזק	במקום שיש בו סדק כו׳ עושה (מלאכה) [צ״ל מלאכת עץ] כו׳	חזק [4]).
—	מ״ה:	אגבה דאגנא	אחורי אגנא כגון ספל שלשין בה	אגן ב׳.
—	מ״ו.	בצק חרש	גם זה אסור שחמיץ הוא ואעפ״י כו׳ ע״ש	בצק חרש ע״ש ומ״ש.
—	—	לגבל	אם יש גבל העושה עיסתו בטהרה כו׳ ע״ש כל הענין	גבל א׳ ע״ש ומ״ש.
—	מ״ו:	טובת הנאה	אותה הנאה שיש לו לישראל לתת חלתו כו׳	טב א׳ ע״ש ומ״ש.
—	מ״ז.	יש חורש כו׳	החורש בשור וחמור כו׳ ע״ש	חרש ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	מ״ז:	מתונתא	במתונא קרקע שיש בו לחלוחית כו׳	מתן א׳.
—	—	לוקחין שתים	ואלו הן לוקה משום מבעיר אש שלא לצורך כו׳ ע״ש	שתי.
—	מ״ח.	מכאן לערלה כו׳	אפי׳ ערלה שהיא תמורה מן (הכלאים) [צ״ל הכל]	ערל ע״ש ומ״ש.
—	—	חיטי חסיכתא	רעים דקים כדמתרגמינן כו׳	חסך ע״ש ומ״ש.
—	—	שנושכות זו מזו	זו את זו ונראות כאלו נכנסות כו׳ ע״ש	בעך ע״ש ומ״ש.
—	—	לבזבזין	פי׳ לבזביז מסגרת	לזבז ע״ש ומ״ש.
—	נ׳.	מאי יקרות וקיפאון	פי׳ ר״א אור שחוא יקר בעולם כו׳ ע״ש	קף ה׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	הרוגי מלכות	והרוגי מלכות אין כל בריה ולשון יכולה במחיצתן ואסיקנא כו׳	הרג ע״ש ומ״ש.
—	—	מצילות הסוס	עד שעה שהסוס רץ ומציל פי׳ חצי היום כו׳	צל ג׳.
—	—	המצפה	כדי להתפרנס ממנו פי׳ מתקן משקל כו׳	צף א׳ [5]).
—	נ״א:	סח לי	פי׳ ר״ח מן סח לי עד סוף העמוד מר סבר לא גזרינן	ספח א׳ [6]).

---

[1]) אבל עיי״ע גדף ומ״ש בשם ר״ח. [2]) ובש״ס לי׳ לפנינו מלת ספסקא. [3]) ומה שהקשיתי שם על רבינו נתן בענין פי׳ שני לכאורה קשה לר״ח כי הוא הוא בעל הפירוש של ב׳ פירושים. [4]) עיי׳ ח״ג שם״א בהערה. [5]) ופ״א שם שייך נ״כ לר״ח כדמוכח מתוספו׳ פסחי׳ ע״ש. [6]) ע״ש ושם תקנתי קלקול הדפוס שבש״ס ווילנא.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח	פי׳ הערוך בסתם
פסחים נ״ב.	ולינגדיה כו׳	כלומ׳ השמתה חמורה ע״ש כל הענין	נגד ב׳.
— נ״ב:	בין הכיפין	פי׳ הנסבכין בין האמירין כו׳ ע״ש	רף ד׳ ע״ש ומ״ש.
— —	דאמ׳ רחבא אמ׳ רב יהוד׳	גי׳ ר״ח אמר רחבא אמר ר א ב י יהוד׳ [1]	רב א׳ ועיי״ע אביי ומ״ש.
— —	ר׳ אילעאי	גי׳ ר״ח רבי אילא	כפניות ועיי״ע נסן.
— נ״ג.	משיגריעו	פי׳ ר״ח בעת שיהא בוסר ע״ש כל הענין	גרע ב׳.
— —	סימן להרים מלין	שהן עפיץ גדילים בהרים כו׳ ע״ש	מל י״ג.
— —	עדא תהא	כלומ׳ זאת הוא ופי׳ כו׳ ע״ש	עד ד׳ ע״ש ומ״ש.
— נ״ד.	עשרה דברים כו׳	כתב צורת האותיות כו׳ ע״ש [2]	כתב.
— נ״ה.	במקום הגריד	הגרד שהוא מקום יבש	גרד ב׳.
— —	צמריה	צמרה עדיין החמימו׳ שיש בה והיא תחמם	צמר ג׳.
— נ״ו.	מתחת הנשרים	מן הפירות הנובלות מן האילן	שר ב׳.
— נ״ו:	גמזיות של הקדש	גואזית הן נצרים הפרים משרשי אילנו׳ כו׳	גמז א׳ ע״ש ומ״ש.
— נ״ז.	מלחישתן	שהיו רכילין	לחש ג׳.
— —	מקולמוסן	שהיו חוקקי און	קלמס.
— נ״ח.	במכמר בשרא	מכמר כגון בימוש כדגרסינן כו׳	כמר א׳.
— נ״ט:	שבקיה לקרא	כיון דלית ליה דרשה אחרינא כו׳	שבק.
— ס״ב:	שקל קלא	שדא קלא פי׳ נטל אבן	קלא א׳.
— ס״ד:	תפיסה בעלמא	עד שיתנו לו דבר אחר כגון צרור או כיוצא בו כו׳ ע״ש	תפס.
— ס״ו:	מחמר כלאחר יד	שכל העושה בשבת דבר שאינו כדרך מלאכה מחמר כלאחר יד מקרי	חמר א׳.
— ס״ח.	שירקא דמעיא	מיחוי קרביו כו׳ וכן לדף ס״ה: פי׳ מיחוי קרביו היא שירקא דמעייא והוא כמו שומן רך כו׳	שרק ג׳ [3] ועיי״ע מח א׳ ומ״ש.
— ס״ט.	אל תכפירני	אל תחשדני בכופר כו׳	כפר ו׳.
— ע״ב:	בזיז מיניה	כלומ׳ כמו מתבייש הוא לשאול אותה בענין הזה	בז.
— ע״ג.	מקלקל בחבורה	העושה חבורה בשבת מקלקל הוא	קל ד׳.
— ע״ד.	קיטרי	קטרי מקום שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים כו׳	קטר א׳.
— —	תוך כו׳	פי׳ תוך בר כלומ׳ נותן כרעיו שהן מבחוץ בתוכו כו׳	תך ב׳.
— —	האי מולייתא	מיליתא פי׳ עוף או כבש מלא בשר בתוכו כו׳	מל י״א ע״ש ומ״ש.
— ע״ד:	טפליה	(טפלאיה) [צ״ל טפליה]	טפל ב׳ ע״ש ומ״ש.
— —	דמפריר	מלשון פירורין	עיי״ע סמד [4]).
— —	אומצא דאסמיק	חתיכה של בשר שהאדימה כו׳	אמץ.
— ע״ה.	הייא	הייא מהרה נ״א לעגל [5]	הייא וע׳ עגל אחרון ע״ש ומ״ש.
— ע״ו.	פילי	פי׳ פילי פלחי כמין גומות	פל ג׳.
— ע״ו:	דבר אחר	צרעת	דבר א׳.

---

[1]) ועיי׳ פירו״ח לסוכ׳ מ״ה. [2]) ועיי׳ יו״ס בהערות ותיקוני׳ בח״ד ס״ו: [3]) בס״ס ר״ס״ג. [4]) בס״ס ר״ח. [5]) ועיי׳ פי׳ ר״ח לסנהד׳ נ״ג.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
פסחים פ"ה.	מפני חשדי	שלא יחשדו הנוגע בו כי לאכלו נגע בו כו'	חשד.
— פ"ו.	שתי אמות כו'	יש מי שאומ' כו' עד לאומנין ולוקחין	שתי.
— —	בר שורא	חומה שוה בקרקע עזרה כגון כו' ע"ש	בר שורא.
— פ"ו:	בני חבורה	שנמנו על הפסח כו' עד דיאלא	דייל ע"ש ומ"ש.
— פ"ז.	כאן ברדופה	וכר"י דאמר מאי דכתי' כו' כמה שנמצאת שלימה בבית חמיה כו' ע"ש	רדף.
— פ"ט.	מהיות משה כו'	כלומ' כיון שנשחט נעתק [1] שם כו'	חי ב'.
— צ"א.	בית פאני	פי' מקום חוץ לחומות ירושלים כו' ע"ש	בית פגי ועיי"ע פגי ומ"ש.
— צ"ב.	הפורש מן הערלה	פי' ערל וסמא ואיזמל כו' ע"ש	כל הענין ערל.
— צ"ד:	כבוצינא דריחיא	כי סדנא דרחיא פי' כמו הסדן כו' ע"ש	סדן ג' [2].
— צ"ו.	שוסקי	שויסקי עבדינהו צלו אותם מיני מאכל ואכלום	שוויסקי.
— —	ממנו למה לי	תלתא ממנו כתיבי בפסח חד לגופיה וחד מופנה כו'	ממנו ע"ש ומ"ש.
— ק"א.	כל מילי דמר	דהוא רבה בר נחמני רביה	מר ב'.
— ק"ז.	בת טוות	לן אותו הלילה בלא אבילה	בת טות.
— —	תליסר מגני	תליסר מגאני פי' שכר מסונן כו'	מגג ב' בפ"א.
— —	מפים	מפים הדעת כמו כו' ע"ש	מפים א'.
— ק"ז:	מיני תרגימא	פי' רב האי תרגימא כסנין של מיני מתיקה כו' ע"ש	תרגימא.
— —	מטביל בירקי	פי' [3] היה אוכל מן המנחה ולמעלה	טבל א'.
— קי"ב.	יומין דמסוכר	מקיז דם ולא משי ידיה מפחד שבעה יומין	סבר ד'.
— —	ידא אאוסיא כו'	ידא אפנא דירכא לפחדא ידא אפנא דירכא לשינתא	עיי"ע פנ ה' ומ"ש.
— —	עשה שבתך כו'	במאכל ובמשקה ובמלבוש כו'	עש ב'.
— —	אם ביקשת ליחנק	פי' אם רצית לשאול בדבר איסור שאל חכם גדול כו'	חנק.
— קי"ג.	כבא	המכתש והוא אלצרם	כבא ב' ע"ש ומ"ש.
— —	אדחלא אכרעיך כו'	בעודנו אבק הדרך על רגליך כו'	חל ב'.
— קי"ד.	דאכל אליתא כו'	מי שמנהגו לקנות כו' עד מי שנושה בו	קקל א'.
— —	הביאו לפניו	השלחן מטבל החזרת כו' עד אכילת מצה	פרפרת.
— קט"ו:	משום קפא	קפא תולעת	קף אחרון [4].
— קט"ז:	מצה צריך להגביה	כשאומ' מצה זו שאנו אוכלין כו'	מצה ב'.
— קי"ח.	הודו לה' כו'	הודו למי שגובה חובו של אדם בטובתו פי' מכל אדם כו'	טב א' ע"ש ומ"ש.
— ק"כ:	הפיגול והנותר	משום חשדי כהונה עש"ה	חשד ע"ש ומ"ש.
— קכ"א.	ברכת הפסח	וקי"ל הפסח דמו בשפיכה ע"ש	כל הענין ברך א'.

מאה ושלשים ושתים פעמים היה משתמש הערוך בפי' ר"ח לפסחים והביאו בשמו רק חמש פעמים!

---

[1] בערוך: נעקר. [2] בסס ר"ח ז"ל. [3] בסס ר' האי. [4] בסס ר"ח ז"ל.

למסכת ביצה.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ביצה	ב׳.	בנולד אסור	נולד פי׳ כל דבר שלא היה מאתמול כו׳	לד א׳.
—	ג׳:	את שדרכו לימנות	אילו השנויין במשנתינו בלבד כו׳ ע״ש כל הענין	דרך א׳.
—	ז׳:	יחפור בדקר	דקר כמין יתד וכמין נגר	דקר א׳ בי״א.
—	י׳.	בבריכה ראשונה	באפרוחין חדשי׳ שלא הולידו בזה השובך אלא בריכה א׳	ברך ג׳.
—	י״א.	סרובי	וסריכה כמו תפיסה כדכתיב כו׳	סרך ב׳.
—	—	העלי	בוכנא שכותש בו הדיסא כו׳	על ה׳.
—	י״א:	את התריסין	הקרשין שנועלין בהן כו׳ עד לסגור	תרס.
—	י״ב.	מ״ס ערוב	בי״ש (סברי) יו״ט בדברים שאינן לצורך אוכל נפש כו׳ ע״ש	ערב א׳.
—	י״ג:	שמו טובלו	שמו טובלן כלומ׳ כיון שנקרא מעשר חייב להפריש ממנו תרומת מעשר	שם א׳.
—	י״ד:	וילון	פרוכת	וילון.
—	ט״ו.	ביצת הגיר	במקום השיער וא״צ אלא צחצוח בלבד כו׳	גר י״ב.
—	ט״ו:	בעלי פטסין	הם בעלי חביות גדולות כלומ׳ כו׳ ע״ש	פטס בפ״א.
—	—	חדות	אמר הקב״ה לישראל לוו עלי ושמחו היום כו׳	חד ג׳.
—	—	יטע בהן אדר	כלו׳ יעשה מהן צדקה חשובה כו׳ ע״ש	אדר א׳.
—	ט״ז.	שבת וינפש	נשמה יתרה נותן הקב״ה באדם כו׳ ע״ש	נפש א׳.
—	—	נהמא בנהמא	הדייסא פת היא	נהם ב׳.
—	—	דגים קטנים מלוחים	מליחתם היא בישולם והנכרי לא בשל כלום	דג.
—	ט״ז:	הרסנא	כלומ׳ בישל דגים הללו עם הקמח אסור כו׳ ע״ש	הרסנא [1].
—	י״ז:	מטבילין מגב כו׳	בפי׳ ר״ח הביא הירוש׳ ע״ש	גב ב׳.
—	—	משיקין	מלשון ותשק ידי לפי	שק א׳.
—	י״ט:	סלותי	כלומ׳ עושה אדם מלאכה כגון סלין וכיוצא בהן	סלת [2].
—	כ״א.	עורבא פרח	לישון גנאי ופחיתות היא כו׳ ע״ש	ערב ג׳ בפ״א ע״ש ומ״ש.
—	—	סמכוני באשישות	כלומ׳ היום סמכו אותי בישיבה	סמך.
—	כ״א:	הני סופלי	סופלי גרעינין איך מטלטלין אותן כו׳	ספלי.
—	כ״ב.	קנבי שרי	יש מי שאומר כגון אבוקה כו׳ ע״ש	קנב.
—	כ״ג.	לעשן	לעשן פירות שהוא מכשירי אוכל נפש	עשן א׳.
—	כ״ג:	הריחים כו׳	כלי עץ חקוק כו׳ ע״ש עד משום כברה	רחים.
—	כ״ה.	נפל חברין ברברבת׳	רבה בר רב הונא דרב הונא ורב חסדא חברים היו כו׳ ע״ש	חבר א׳.

[1]) בשם תשובות שאלות. [2]) בשם ר״ח ז״ל ורבינו חולק עליו ע״ש.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ רבינו חננאל ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ביצה	כ״ה.	בהמה מסוכנת	כגון גוססת כו׳	כס ח׳.
—	כ״ה:	חצובא מקטע כו׳	חצובה הוא עשב כו׳ ובוקע ויורד כו׳	חצב ג׳.
—	—	נטיעה מקטעת	כלומ׳ מוציא אדם במה הוצאות ונוטע כרם כו׳ ע״ש כל הענין	נטע.
—	—	באלונקי	שמענו שהיא מרדעת של כתפים	אלנקי בפי׳ הראשון.
—	כ״ח:	שפוד שנרצף	שמועות של רב מלכא שפוד כו׳	עש״ה שפוד.
—	כ״ט.	אמרי תרטא כו׳	נותן לזה כי תרטא כו׳ עד במקומם	אזא ע״ש [1]).
—	כ״ט:	אחזרי	כלומ׳ שיחתה דבריך הטובים כו׳ עד בנפה ובכברה	חזר ב׳.
—	—	סכום מקח	לא יאמר לו יש לך עלי כו׳	סכם ע״ש ומ״ש.
—	ל׳.	אין מספקין	מספקין סיפוק שבא בחמתו כו׳	ספק א׳.
—	—	אין מרקדין	פי׳ [2]) ירוש׳ ריקוד עוקר רגלו אחת כו׳	ספק א׳.
—	—	ארזי ושוחי	כלומ׳ אלו עצים קורות הן כו׳	ארז.
—	ל׳:	אוירא דליבני	לבנים סדורים אחד ע״ג חבירו ואינו בנין	ארא.
—	ל״ב.	אלפסין חרניות	אלו אלפסין חרניות סתומות הן דתניא כו׳ ע״ש כל הענין	אלפס.
—	ל״ב:	חותכו באור כו׳	כגון שהיתה פתילה ארוכה מכנים קצה הפתילה כו׳	חתך.
—	—	מוחטין את הפתילה	מוהטין כו׳ פי׳ המתעבה בקצה הפתילה כו׳	מהט.
—	—	שרקין ליה תנורא	טחין פי׳ התנור בטיט כאשר נותנין הפת כו׳	שרק א׳.
—	—	ארקתא דפרת כו׳	כלומ׳ אין אנו גובלין טיט ביו״ט אלא כו׳	שרק א׳.
—	—	רקתא דנהרא	שפת הנהר	רקת [3]).
—	—	האי מדורתא	פי׳ דרך בנין אב אם אחז העץ למעלה כו׳	מדר א׳.
—	ל״ג.	חזרא	חיזרא ממיני קוצים מהו ליטל מהן עץ כו׳	חזר ב׳.
—	ל״ג:	הוה מפשח כו׳	ויהיב לן אלוותא פישחי פישחי פי׳ עצי קציעות שמעשנין בהן כו׳	אלותא [4]).
—	—	ההיא במוסתקי	כמו קציעות מחודקין בתוך החבית	מסתקי.
—	—	אין מלבנין	אין מצרפין הקדרות באש כו׳ ע״ש	לבן ג׳.
—	ל״ד.	לחסמן	לסתום הנקב	חסם.
—	—	מולגין את הראש	מרתיחין אותן בחמין להעביר השיער כו׳	מלג.
—	ל״ה:	המעביר תאנים כו׳	שקציעתן היא גמר מלאכתן כו׳ ע״ש	מקצה ב׳.
—	—	משילין	משילין משלשלן כו׳ וכן משירין ומשחירין כו׳	של ג׳.
—	ל״ו:	בציציתיה	בצוציתא מלש׳ צצית הראש	צץ ג׳.
—	ל״ז:	ינקי תחומים כו׳	הבהמה איבריה יונקין זה האבר אגב זה האבר כו׳	נק ע״ש ומ״ש.
—	ל״ח:	נבלה בטלה כו׳	חתיכת בשר נבלה שנתערבה כו׳ ע״ש	נבל ג׳.
—	ל״ט:	האחין השותפין כו׳	האחין השותפין שחייבין בקולבון כו׳ עד קמ״ל	קלבון.

חמשים ותשע פעמים השתמש בעל הערוך בפי׳ ר״ח לביצה והזכירו בשם שלש פעמים.

---

[1]) בסה ר״ח ז״ל. [2]) בדף ל״ו סע״ב. [3]) ע״ש ומ״ש עפ״י כ״י הערוך. [4]) וכתב רבינו זה גמרא דרבי חננאל.

למסכת חגיגה

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
חגיגה	ה׳.	זיבורא ועקרבא	כגון שעקצו זיבורא ועקרב ביחד כו׳	זבורא.
—	—	זווא לעללא כו׳	זה הממציא מעות לעני בשעה שהנוגשים עליו כו׳ ע״ש	זוז.
—	ח׳.	טופלין כו׳ ואין טופלין	טופלין בהמה של חגיגה כו׳ ואין טופלין פי׳ אין מוסיפין כו׳ עד פר גדול	טפל ב׳.
—	—	מסת	ומסת מנא לן כו׳ עד מס על הארץ	מסת.
—	י׳.	בהררין התלויין כו׳	החופר גומא כו׳ עד אותה מלאכה	הר א׳.
—	י״א:	רתוי לו	פי׳ [1]) ראוי לו פי׳ טוב ממנו הנפל כו׳	רת ב׳.
—	—	סתרי עריות	כגון הערוה ונשיקה כו׳	סתר א׳ ע״ש ומ״ש.
—	י״ב:	בזרועו של הקב״ה	הדבר שהוא בעולם מתחת הכל תלוי בזרוע כו׳	זרוע.
—	י״ג.	ראשי פרקים	פותחין לו ראשי דבריו כו׳	פרק א׳.
—	—	חשמל	כלומ׳ ב׳ מלות הן עתים חשות עתים ממללות שיר כו׳ ע״ש.	חשמל.
—	י״ג:	כאור היוצא כו׳	אינה הליכה וחזירה ממש כו׳ מבין החרסין פי׳ כו׳	אר א׳.
—	י״ד:	פרדס	כינהו פרדס מעין ג״ע כו׳	פרדס ע״ש ומ״ש.
—	—	ד׳ נכנסו בפרדס	מפורש בהיכלות עש״ה כל הענין	אבני שיש [2]).
—	—	בן עזאי הציץ	כלומ׳ הוסיף להזכיר כו׳	צץ א׳.
—	—	קיץ בנטיעות	כיון שבינו המקום ההוא פרדס אמר קצץ כו׳	קץ ו׳ [3]).
—	ט״ו.	פולסי דנורא	ח״ו שיש עליו דין אלא כו׳	פלס ד׳ [4]).
—	ט״ו:	בעברא דדשא	בבריח הדלת	עבר א׳.
—	—	מגדל פורח	משנה ידועה היא	מגדל א׳.
—	י״ט.	בכיפין	אמצעית הגל העשוי כמין כיפה כו׳	כף י״א.
—	—	ג׳ גממיות	נחל שיורד מלמעלה למטה ויש בו ג׳ גממיות פי׳ ג׳ חפירות כו׳ ע״ש	חרדלית וע׳ גם ב׳.
—	י״ט:	בגדי פרושין	הפרושין שהן חברים האוכלין חוליהן בטהרה	דרס ג׳, וע׳ פרוש.
—	כ״א.	כבידו של כלי	חיישינן שמא כבידו של כלי כו׳ עש״ה	כבד האחרון ע״ש ומ״ש.
—	כ״א:	דדרא דטומאה	עיקר טומאה	דררא.
—	כ״ב:	אחוריים	ע״ש פי׳ ר״ח שהוא קרוב למה שפי׳ לפסחי׳ י״ז: ע״ש.	אחור.
—	—	בית הצבעט	בית הצביעה פי׳ ר״י מקום שנקיי הדעת כו׳ ע״ש	בית צבע.
—	כ״ה:	מודיעים	מודיעין מקום כדתנא מודיעין רחוקה כו׳	מרעית.
—	ל״ו:	מסמים	עצי אכסלגוס דזילי אבל עצי (אבנים) [מסימים] דיקירי כו׳	אכסלגס, מסמס ב׳ [5]).

רבינו נתן ראה פי׳ ר״ח ז״ל לחגיג׳ עשרים ושבע פעמים ולא הזכיר שמו בזו המסכתא כל עיקר.

---

[1]) בדף ט״ז: [2]) בדפס רפ״ג. [3]) ובדפס בח״ז, קע״ב הערה 6 ויסר דבריו ט״ד ונ״ל ויתר דבריו. [4]) בדפס הגאון. [5]) ע״ש ומ״ש בהערות ותיקונים ח״ה, קפ״ט.

למועד קטן

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
מ״ק	ג׳:	עשר נטיעות	עשר נטיעות מפוזרות כו׳ ע״ש	עשר (אחר ע׳ עסק).
—	ד׳:	מאי עוגיות	עוגה הן בדידין כו׳ ע״ש	בדד א׳.
—	ו׳:	מטוננת	פי׳ לחה	טן א׳.
—	ח׳:	גיהא בר גיהא	גוהא בר גוהא פי׳ ירוש׳ נברכת זה בקיע	בקע ב׳.
—	י׳.	מנקר	פי׳ כיון כו׳ מנקרין בהן כו׳ כמין חידודין כו׳	כבש ו׳.
—	י׳:	מוליא כו׳ בנציא	הרך בקשה	מל י״א ע״ש.
—	י״א.	דג טוויא באחוה	המלח מן הים והדג מן הים כו׳	כוור ע״ש [1]).
—	י״ב.	מקבלי קיבולת	אם קיבלו קיבולת בתוך התחום כו׳ ע״ש	קבל א׳.
—	י״ב:	לימודים	מכסהו [2])	למד ג׳.
—	י״ד.	איזורו	כלומ׳ כשרואין אדם ערום כו׳	אזור [3]).
—	—	לשוט	כמטייל וכמשתעשע כו׳ ע״ש	שט ג׳ [4]).
—	—	להרויחא	להתעשר כלומר כו׳	רווח.
—	ט״ו.	פקתא דערבות	שהיא ארץ ציה כו׳	פקתא.
—	ט״ז.	וטוט שרי	כלומ׳ תקיעת השופר היא השמתא	טט א׳ [5]).
—	—	חמוקי יריכיך כו׳	ואין חלאים אלא רבנן כדגרסינן כו׳ ע״ש	חמק.
—	ט״ז:	היה מעדן	שהיה מעדן עצמו להיות מיושב דעת כו׳	עדן א׳
—	י״ז.	אם רואה אדם שיצרו כו׳ מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה כו׳ עש״ה כל הענין [6])		סן א׳ ע״ש ומ״ש [7]).
—	—	שמתא	רב אמר שם מיתה כלומר מיתה בה כו׳ עש״ה כל הענין	שמת.
—	—	כי טיחיא	כי טחיה בתנורא כלו׳ אינה יוצאה משם לעולם	טח ג׳ [8]).
—	י״ז:	דכמה השקוה כו׳	ר״ח הביא הירוש׳ ופי׳ גרים שבמותה השקוה כלומ׳ עש״ה כל הענין	דגם [9]).
—	—	בשתכפוהו כו׳	פי׳ [10]) קודם שישלים ימי אבל זה כו׳	תכף.
—	י״ח.	שפה מזוית	כלומ׳ אם צריכה כולה תקון שרי אבל כו׳	זוית ע״ש ומ״ש.
—	י״ח:	איגרות שום	שום היתומים איגרות מזון מזונות אלמנה כו׳	אגרת א׳.
—	י״ט.	גזרת בטלו	נדחו גזרת האבילות כו׳ עד לא בטלו	גזר ב׳.
—	כ״ב.	ממעט בעסקו	על כל מתים אם רצה שלא למעט בעסקו אלא כו׳ עד ע״י אחרים	עסק ג.
—	כ״ב:	חולין	חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע כו׳ ע״ש	חלין א׳.
—	—	באריסותא	כלומ׳ הוא אינו פורע אלא כו׳ עד י״ב חודש	אריש.

---

1) בגס רס״ג. 2) ועיי׳ פי׳ ר״ה לשבת קכ״ה: 3) בגס ר״ח ז״ל. 4) וגם הלך ג״כ בעקבי פי׳ רגמ״ה, המיוחס לרש״י, עיי׳ לעיל צד י׳ הערה 3. 5) בגס ר״ח ורגמ״ה. 6) וקרוב לזה בפי׳ ר״ח למגילה כ״ה: 7) ודע כי בעקד ספרים קאלומביא דעירנו ישנן איזו מסכתות הובאו מתימן ובגליונן ישנן הערות זעיר שם זעיר שם ובתוכן קצת ציונים מהערוך ור״ח. ובמ״ק י״ז. הובא פי׳ הערוך מע׳ סן א׳ (עם גי׳ הערוך לה ב ט י ת המשובשת) ולא העיר בעל הגליון כי כל הפי׳ הארוך של הערוך שייך לר״ח. וד״ר מ׳ מרגלית העתיק בשבילי איזה הערות ואומר לו יישר חילו באורייתא אבל ציונים מפי׳ ר״ח והערוך פחותי ערך הם ואין בהם שום חידוש אבל עיי׳ מ״ש בפי׳ ר״ח למגילה ה׳. 8) וכ״ה במיוחס לרש״י. 9) בגס ר״ח ז״ל. 10) בדף י״ח:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח	פי׳ הערוך בסתם
מ״ק	כ״ד.	עטיפת ישמעאלים	דאמר שמואל מכסה שפמו וזקנו כו׳	עטף ג׳.
—	—	אונקלי	היא מצנפת כגון מצנפת דכה״ג כו׳	אונקלי.
—	כ״ו.	ת״ר כו׳	ר״ח הביא משנה דתמיד ופי׳ ואחד פותח כיון עש״ה כל הענין	שחי ועיי״ע כיון וע״ש ומ״ש.
—	כ״ו:	ובאיחוי כו׳	להפך החלוק לחתכו כו׳ ע״ש	אח א׳.
—	כ״ז.	ערסא דגדא	מטה העשויה לכבוד מזל הבית כו׳	גד א׳.
—	—	ערסא דצלא	מטה של עור כי פי׳ צלא עור הוא עור נטוי וקשור כו׳	צלא.
—	—	טיפוח ביד	טיפוח ביד קילוס ברגל שנאמ׳ כו׳	טפח ד׳.
—	כ״ח.	זוגא דמהדיב	זווא דמהדייב פי׳ שם חכם	זווא וע׳ הדייב.
—	—	מאן ספון	כלומר כיון שנמסר אדם ביד מ״ה כו׳	ספן ג׳.
—	—	מאן רקיע	פי׳ ר״ח נעדר מקומו בכ״י אשר נדפס מתוכו בש״ס ווילנ׳	רקע ה׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	ריבדא דכוסילתא	כמו שריטה ששורטין האומנין כו׳	כסיל ע״ש ומ״ש.
—	כ״ח:	נשי דשכנציב כו׳	היו חכמות והיו מענות ואומרות כו׳ עד חבלא משכון	וה בפ״א.
—	—	גוד גרמא	חתוך המאכל מן השיניים כו׳ עד שמחממת הרבה	גד ב׳.
—	—	שייול אצטלא	כלומ׳ דומה כאצטלא של מילת לבנה כו׳ שיול.	
—	—	עטוף וכסו	כמו אדם האומר להרים כו׳ עד בן גדולים ורמים הוא	עטף ג׳.
—	—	אזבזני כו׳	אחינו התגרים שעל קניינם מיבדקי כלומר כו׳ ע״ש כל הענין	זבזגי.
—	—	רהיט ונפיל כו׳	רץ בכל כחו כו׳ עד ואינו מוצא	אורי בל״א.
—	–	מותא כו׳	המות של זה כמיתת כל אדם כו׳ עד המלוה מת.	
—	—	דידל ידלוניה	לי׳ בכ״י אשר מתוכו נדפס בש״ם ווילנא	דל ב׳ בפ״א ע״ש.
—	—	מרוח נעשה כו׳	המרזח הוא האבל כו׳	מרזח ע״ש ומ״ש.

רבינו פי׳ עפ״י מטבע של פי׳ ר״ח למ״ק **ארבעים ושבע פעמים** והזכירו שלש פעמים; **ושבעים ושמונה פעמים** פי׳ עפ״י מטבע של **רגמ״ה** (המיוחס לרש״י, עיי׳ לעיל מצד ט׳ עד י״א).

למסכת ראש השנה

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח	פי׳ הערוך בסתם
ר״ה	ד׳.	צדק גמור	ויש שמפרשין הרי זו צדקה גמורה כו׳	צדק ע״ש ומ״ש.
—	ה׳.	כדי נסבה	ופריק רב חסדא פסוק ניביה כלומ׳ כו׳	כדי [1]).
—	ט׳:	וקראתם דרור	לשון דרור חירות כמדייר בי דירא כו׳	דר ג׳.
—	י׳:	שלשים לקליטה	לדברי האומרים ל׳ לקליטה כלו׳ שישרש הנטע כו׳	קלט.
—	י״א.	לצביונן כו׳	כלומ׳ גדולים ומלאים כו׳ ע״ש עד לצביונם צב א׳.	
—	—	האיתנים	כלומ׳ הם היסורות	אתן.
—	י״ב:	שנה כו׳ אלא מעשר א׳	תורת המעשרות שנה ראשונה ע״ש	עשר (אחר ע׳ עסק) ע״ש.

---

[1]) עיש ווייש והערוך הביא פי׳ ר״ח.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ רבינו חננאל ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ר״ה	י״ב:	החלתן משתצמח	פי׳ חשוב הוא פרי כו׳ ע״ש כל הענין	חלתן ע״ש ומ״ש.
—	י״ג.	קורטוב	קורטוב אחד מח׳ בשמינית	קרטב.
—	י״ג:	פרכין	פרגין פרגין פי׳ משארי משארי ע״ש עד הקליטה באילן	פרכין א׳ ע״ש ומ״ש.
—	י״ד.	בצלים הסריסין	כגון שמיעך זרעה כו׳	בצל בפ״א.
—	ט״ו:	ב׳ בריכות כו׳	פי׳ דיופרין אילן שטוענין ב׳ פירות בשנה כו׳ עד ובחורף	ברך ג׳.
—	—	בנות שוח	כלומ׳ הני בנות שוח שחנטו קודם ט״ו בשבט עיי׳ כל הפי׳ הארוך	בנות שוח [1].
—	ט״ז:	לערבב השטן	פי׳ כיון שמצאנו כי אם יש מלאך מליץ כו׳ עד מלהשטין	ערב א׳.
—	—	קיר נטוי	קיר נטוי ליפול כלומ׳ רעוע כו׳ עד כך וכך קר ח׳ ע״ש ומ״ש.	
—	י״ז.	מעביר ראשון ראשון	אדם ישר תמים בדרכיו ע״ש עד ומתרבה החסד	ראש.
—	—	לשארית נחלתו	פי׳ [2] למי שמשים עצמו כשיריים כמו אדם (נופל) צ״ל טפל ולא כעיקר	שר ו׳.
—	י״ז:	אכין ורקין	כגון אך פדה תפדה כו׳ ע״ש כל הענין	אך.
—	י״ח.	מרבית עלי	ע״ש פי׳ ר״ח	קטן א׳.
—	—	כבני מרון	כבני אימרנא פי׳ כבני כבשים העוברים ע״י מונה	אמר א׳ ועיי״ע מרון ומ״ש.
—	י״ח:	ארבעה דברים	ואילו ד׳ דברים מפורשי׳ בספרי דבי רב כו׳ עש״ה כל הענין	ארבע.
—	כ׳.	משום ירקא כו׳	כלומ׳ אם ישאר המת ב׳ ימים יסריח כו׳ עד והן נכרים	מת ע״ש ומ״ש.
—	כ׳:	סוד העיבור	פי׳ [3] מפני שקראו [צ״ל מפני מה קראו] סוד העבור מפני שבי״ד לא היו מגלין אותו אלא למזומנים לעיין בדבר זה	סד ע״ש ומ״ש [4].
—	כ״ב:	היו משיאין משואות	מאי משמע דמשואות לשון יקידה להבה [צ״ל ליהוב] הוא שנא׳ כו׳	שא א׳.
—	—	לאור עיבורו	שנראה בזמנו והוא לילי ל׳ כלומ׳ כו׳ עד אור עיבורו	אר א׳, עבר ה׳ ע״ש ומ״ש.
—	כ״ד:	אנדרטא	צורת איש	אנדרטא.
—	כ״ו.	מאי שור פר	כלומ׳ שור הנולד מפר שהוא חזק ואמיץ כו׳ עד כחש כחו	שר ז׳.
—	—	קטיגור	מלשון רכיל	קטיגור.
—	—	חוטא בל יתנאה	אדם שחטא לא יתנאה	חט האחרון.
—	כ״ו:	קבען פלניא	גזלני פלניא כדכתי׳ היקבע גו׳	קבע ב׳.
—	—	סירוגין	פסקי פסקי	סרג א׳ [5].
—	—	חלוגלוגות	פרפחינן	חלגלוגות.

---

[1] בשנוי סדר קצת וגם יש מזה הוכחה כי כל הפירוש של ערוך שייך בע׳ בנות שוח ולא בע׳ בנות שבע. [2] בדף י״ז: [3] בדף כ׳. [4] ובעל הערוך לא היה מציין גמרא דר״ה. [5] וגם הובא פי׳ ר״ח למגילה י״ח. ע״ש.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
ר"ה	כ"ו:	טאטאתיה	טאטיתהא מכבד שמכבדין בו את הבית	טא.
—	—	ושל כל השנה	ושל ימות השנה כגון תענית בפשוטין	יעל.
—	כ"ז:	קרחו	כלומ' נקבו במקדח בזכרותו שבתוך הקרן	קרח א'.
—	כ"ט:	ב"ד דאקראי	בי דינא דאיקראי כלומ' מקום שאין שם כו'	קר י"ר.
—	ל'.	יום הנף	פי' [1]) שיהא יום הנפת העומר והוא כו'	נף א'.
—	ל"א.	בראשון מה היו אומרים	בראשון מהו אומר לה' הארץ כו' ע"ש כל הענין הארוך	פרק א' ע"ש ומ"ש.
—	—	הזיול"ך	מהאזינו עד זכור ימות עלם כו' ועוד ע"ש בסוף העמוד	הזיול"ך ע"ש ומ"ש.
—	ל"ג:	סדר תקיעות	וקיי"ל ד א י ת ל ן לאורוכי בתרועות כל מה דבעי וכך מנהג בכל ישראל	תרע [2]).
—	—	כנ' יבבות	גי' ר"ח ג' יבבות	עיי"ע יבב.
—	—	כנ' שברים	פי' יבבות זו אחר זו שברים בניחותא והפסק ביניהן	שבר א' ע"ש ומ"ש.
—	ל"ד:	כי נהירנא	גי' ר"ח כי נחירנא	נחר ג'.

הערוך פי' מ"ב פעמים בסתם עפ"י פי' ר"ח ז"ל והביא בשמו שתי פעמים.

למסכת תענית.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
תענית	ג':	עשר נטיעות	פי' ר"ח בקצרה וכבר האריך בזה הענין בפי' למ"ק ג':	עשר (אחר ע' עסק).
—	—	הא בחרפי הא באפלי	חרפי אין נעצרים אפלי נעצרים כו' עד בכל עת נעצרת	חרף ב'.
—	—	בנפוותא	יכולין להבר כו' מן הבר	נף א'.
—	—	תנא העבים	מיטרא ובתריה זיקא כו' עד תניינא	עב א'.
—	ד'.	לפרצידא דתותי קלא	שתחת האבן צומח כו' עד בבת אחת	פרצד.
—	—	עורפילא כו'	הטפה היורדת כו'	פל נ' ועיי"ע ער א' ומ"ש.
—	ה'.	עשרין וארבע	יש מן החכמי' המפרשים כו' עד ואותי שכחת	עשר (אחר ע' עסק).
—	ו':	אזלי אתיגרא	זקנים המהלכים במשענת	נד ג'.
—	—	דטבת ארמלתא	שלא ירדו גשמים בטבת כו' ע"ש [3])	תרבין.
—	—	שורפנא	שיבתנא כלומ' לא נסתלק החום אלא כו'	תרבין בפ"א האחרון.
—	—	דטוות מנוולתא	דטבת (מטולתא) [צ"ל מנוולתא] כלומ' בעת שיהו בנ"א מטונפין כו'	נוול א' ומ"ש.
—	—	משיצא חתן כו'	כשתרד הטפה על הקרקע שכבר ירד כו'	חתן א' בפי' ראשון.
—	ט':	חזיזים	עבים הדקים נקראים חזיזים כו' עד פורחות	חזיז א'.
—	—	נהילא	מטר היורד דק כמו קמה כו' ע"ש	נהל ע"ש ומ"ש.
—	—	חריא דעיזי	כיון שאינו בא בקילוח כו'	חר ח' בי"א.
—	י'.	וסימנ' עילאי כו'	פי' נהרדעא אחריה דשמואל והיא גבוהה כו' ע"ש כל הענין	על א'.

---

[1]) בדף ל': [2]) בלי מקור בשם ר"ח ז"ל וגם בטעות ד א י ן ונ"ל ד א י ה. [3]) ובש"ס ווילנא נדפס בטעות ויש לתקנו מהערוך.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
תענית	י׳:	במסכת כלה	בכל מקום בכלום מקום כלומ׳ מקום מן התלמוד כו׳	כל ה׳.
—	—	משום מעיינא	אם יאכל הרבה יקחהו שלשול	מע ב׳ בפ״א.
—	י״ב.	מקביל לה	אימתי מקבל לה כו׳ משעה (שיסכן) [צ״ל שיתכוין] לתפלת המנחה כו׳ עד בשומע תפלה	קבל א׳ ע״ש ומ״ש.
—	י״ד:	לגרמיה הוא דעבד	כלומ׳ לא היה יכול להתענות כו׳	גרם ב׳ בי״מ ב׳.
—	ט״ז:	שביעית לארוכה	כלומ׳ מוסיף ומאריך בגואל ישראל נמצאת כו׳	ארך ג׳.
—	י״ז.	שתקנתו קלקלתו	כיון שנתקלקלה בבית אב שלו הותר כו׳ עד ישמש	תקן.
—	י״ט.	ונשתנו	והזרו ושנו כלומ׳ כמשו	שן ב׳.
—	—	דאקון	שחזרו לירוקתן כלומ׳ כו׳ עד לשון חזקה	אקן א׳.
—	כ׳:	מילתא דשיבתא	משקה של רפואה	שבתא בי״מ.
—	כ״א:	מנה בן פרס	חכם בן מי שלא היה אביו חכם כו׳	מן האחרון.
—	כ״ב:	אף על הדבר	על כל צרה הבאה על הצבור כו׳ עוד א״ל צאו וראו כו׳ ע״ש כל הענין	אבן טוען.
—	—	אניבא	יניבא תולעת דגרסינן כו׳ פי׳ גאון גירסא כך הוא כינבא ונבא זהו מן כנים	אנבא ע״ש ומ״ש.
—	כ״ג:	חוני המעגל	פי׳ קבלה בידינו הוא שהיו חכמי׳ מתעסקין למנות פרנס כו׳ ע״ש כל הענין	חנא י״מ ע״ש ומ״ש.
—	—	גואלקי	(ואלקי) [צ״ל גואלקי] שקים	גאלק.
—	כ״ד:	זיתים שכבשן	זו היא משנה בעוקצין פ״ב כו׳ ע״ש	זת.
—	—	אישתמע מילתא	גי׳ ר״ח אכלו ביה קורצי [1] הלשינו עליו קרץ אחרון.	
—	כ״ה.	צוציתא דנורא	בניצוצת של אש	צץ ג׳ בי״ל.
—	—	אפותא	פדחת	אפותא.
—	כ״ה:	כמלוא ברך המחרישה	כשיעור חפירת האת בחריישה	ברך ג׳.
—	—	קול שני ריעים	קול ב׳ צינורים כו׳ ע״ש עד צנוריך	רע ב׳ ומ״ש.
—	כ״ז.	עמדו נביאים כו׳	פי׳ [2] אלו משמרות כהנים לוים וישראלי׳ עמדו נביאים שביניהם כו׳ ע״ש	אנשי משמר.
—	כ״ז:	מפני הנוצרים	פי׳ שיו״ט שלהם הוא	נצר ב׳.
—	כ״ח.	וינפש כו׳	כלומ׳ אבדה הנפש היתירה [3]	נפש א׳.
—	—	גונבי העלי כו׳	פי׳ גונבין עלי וקוצעי קציעות גונבין דעת כו׳ עד הריפות בעלי	גנב א׳.
—	כ״ט:	וניהוין	גיהוץ של בני ארץ בבל כבוס של בני א״י	גהץ א׳.
—	ל׳.	בתשעה באב	שלח רב הגאון בלשון הזה יהא בנדוי כל מי שעושה אחת מכל אלו	תשע.
—	ל״א.	יום תבר מגל	מט״ו באב תשש כחה של חמה כו׳ יום תבר מגל כלומ׳ כו׳ עש״ה	תבר א׳.

בכל אלה ארבעים ושלש פעמים השתמש הערוך בפי׳ ר״ח ז״ל לתענית בסתם בלי זכרון שמו.

---

[1]) לי׳ לפנינו בש״ס ולי׳ בכ״י ש״ס. [2]) בדף כ״ז סע״ב. [3]) ועיי׳ ג״כ פי׳ ר״ח לביצה ט״ז.

למסכת יומא

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בפתח
יומא	ח':	פרהדרין	כגון אנרדמים הממונה לשווקים	פרהדרין.
—	—	לשכת בלווטי	בולווטי חכמי העצה כו'	בליוט.
—	י'.	בית אונייקי	בית איניקי ואית דגרסינן בע"ז גבינות בית איניקי	אנייקי.
—	י"א.	הני אבולי כו'	פי' תקרא של מבואות לחיזוק כו' עד צורת פתח	אבולא.
—	י"א:	השער המדי	יש מי שמחייב דתניא כו' ע"ש כל הענין [1]	מדי [2].
—	—	ובא אשר לו הבית	מי שאינו מכנים אורחים בתוך ביתו כו'	בית בפי' הראשון.
—	י"ב.	צינורא	עצי נורא	צנר א' [3].
—	ט"ו.	מעשה חטאת	כל הזאה הנתנת בחודו של קרן כשתי ההזאות היא חשובה כו' עש"ה	חט האחרון ע"ש ומ"ש.
—	—	מחוי כו' כמנגרנא	כמכה שמעלה ידו ומורידה וכל הכאה במקום אחד הוא [4]	נגד ב' ע"ש ומ"ש [5].
—	—	על טהרו	כמו שקורין בני אדם חציו של יום טיהרא כו' עד בעצם השמים לטוהר	טהר ב'.
—	י"ח.	דיילא	דיאלא כגון ממונה במכס כו' ע"ש	דייל.
—	י"ח:	אורות	זה גרגיר ומאיר העינים גרגירא מצראנא	ארות.
—	—	מי שיש לו פת	פי' [6] כלומ' מי שיש לו [אין] תאב למאכל כו' ע"ש	פת א'.
—	י"ט:	בם ולא בתפלה	בם יש לך רשות לדבר ולפסוק מן התלמוד ע"ש כל הענין	בם א'.
—	כ':	אבוב לחרי	כמו משול הוא אבוב שהיה אב לשרים גדולים כו' ע"ש	אבוב.
—	—	פוין כו'	אמר פעם אחת נשכר עני בן טובים כו' ע"ש כל הענין	פין א'.
—	כ"א.	אף רידייא	וי"א קול רידיא פי' רידיא הא דגרסינן כו' עד עגל שהוא שור	רד ח' ע"ש ומ"ש.
—	כ"ב:	הצביעו	ירוש' א"ר יוסי בר בון כו' ע"ש עד אסור למנות [7]	צבע ב'.
—	כ"ג.	והיחידים	יחידים הללו הן רבנן כו' ע"ש כל הענין	יחיד.
—	—	בפקיע	(מדולרתא) [צ"ל מדוורתא] [8] והיא מטרקא והיא כמין חבל מפתיל [9] כו' ע"ש כל הענין	פקע ג', מטרקא.
—	כ"ח:	צלותא דאברהם כו'	תפלת האבות כולן לא הזכיר אברהם אלא כו' ע"ש כל הענין עד למעלה מעזרה.	כוון א'.
—	—	דאיצטגנינות כו'	ויודעין לכוון השעות אי נמי כו' ע"ש כל הענין	אסטגנין.
—	—	זוהמא דישמשא	חמות השמש כו' עד חומין עצמו	זה א'.
—	—	שברירי כו'	שמש הנכנס מן החור וכיוצא בו כו'	שברר.

---

[1]) והסיום: ופשוטה היא לא כתבנוהו אלא מפני ש"ש חילוף בנוסחאות. [2]) בגס ר"ח וזה מ"ש ר"נ כך נקוד בפי' ר"ח ע"ש ומ"ש בה"ה, כ"ז. ועיי' מ"ש לדף ל"ד: [3]) בגס ר"ח ז"ל. [4]) ועיי' פי' ר"ה למטה לדף כ"ד: [5]) בגס ר"ה ז"ל. [6]) בדף י"ט. [7]) ועיי' עוד לדף כ"ג. [8]) עיי"ע פקע ג' והר נ' ועיי"ע מטרקא. [9]) וכ"ה בע' פתיל אבל בע' פקע ג' מפוצל.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פירוש ר"ח ז"ל	פירוש הערוך בסתם
—	כ"ט.	שילהו דקייטא	שילהי דקייטא פי' אחרית הקיץ כלומ' ע"ש	שגר ב'.
—	—	אישתא	חמות של סתיו כו' עד מתחמם	איש א'.
—	ל"ב.	קרצו	קרצו שחטו בדכתי' כו'	קרין א'.
—	ל"ג:	עבורי דרעא	פי' גאון עבורי דדרעא אטוטפתא אסור כו' ע"ש כל הענין	עבר ב' ע"ש ומ"ש.
—	ל"ד:	אמר רב ביבי כו'	וגי' ר"ח אמר רב ביבי בר אביי	ביבי [1]).
—	—	פרוה אמגושה	פי' [2]) פרוה שם אדם מגושי ויש מן החכמי' שאומרים כו'	פרוה.
—	ל"ה.	פלוסין	פילוסין והנדווין שניהם לשון מלבוש הן בל"י	פלס ה'.
—	ל"ז.	אצדודי	לא בצדו שהוא כנגדו ממש כו' עד מקצתו לאחוריו	צד א'.
—	ל"ז:	נברשת	נברשת נר כדתרגמינן כו' עד נברשתא	נברשת.
—	ל"ח.	פעל ה'	פי' פעל ה' ונתן חכמה לזה יותר מזה למענהו כדי כו'	פעל א' [3]).
—	—	מעלה עשן	הסם שנותן בקטורת כו'	עשן א'.
—	ל"ט.	טרף	עירבבם	טרף א'.
—	מ':	לרדות כו'	כלומ' כיון שתעשו כן יאמרו כי עזאזל כו' עד להרהר על זה	רד ה'.
—	מ"ג.	בביהונו	כהן בביהונו בלא (מים ולא טמאה) [צ"ל מום ובלא טומאה] בביהונו כו'	כהן ע"ש ומ"ש.
—	מ"ד:	מעלות דאורייתא	כגון עשר קדושות ששנינו כו' עד ולמזבח	מעל ה'.
—	—	ניאשתק	כיסוי כדאמר [4])	נשתק.
—	מ"ה:	אש מחתה כו'	אש מחתה שנא' כו' עד הדלקת נרות באש	אש א'.
—	מ"ז.	יציבא כו'	משל הוא כלומ' האזרח למטה והנר למעלה כו'	יציב.
—	—	זרדו כו'	פי' זרד זרדו לשון זרד הן עשבים כגון כו' ע"ש כל הענין עד גדי	זרד א'.
—	—	בערסן	ומפני מה היו בניה בעלי כח י"א שגדלתן כו' עד הברור שבברור	ערס ג' ע"ש ומ"ש.
—	מ"ז:	מבורין	שהוא הנמשך ושופע יוצא ויורד כו' עש"ה	ברין.
—	נ':	בקופיא מתכפרי	בהיקיפא מתכפרים כלומ' אין לאחיו הכהנים כו' ע"ש כל הענין	קף י"א.
—	נ"א.	בבינופיא	כלומ' בבוא כל ישראל לחוג	כנף ב'.
—	נ"ב.	חביבין ישראל כו'	הלא תראה כי בכל שנה הצריכו כו' עד להא דקאמר ר"י	חב א'.
—	נ"ד.	כרובים דצורתא	כרובים מצויירים בקיר כו'	צר ג'.
—	נ"ד:	כמצליף כו'	פי' [5]) כגון המכה שמרים ידו כו' עד טבורו	מצליף ע"ש ומ"ש ועיי"ע נגד ב' ומ"ש [6]).

[1]) וכונת הערוך במ"ש כך נקוד בפי' ר"ח ז"ל כלומ' זו גירסת ר"ח ודוגמתו הרא"ה בע' עדי עב"ה ומ"ש לדף י"ה; ועוד עיי"ע ביבי. [2]) בדף ל"ה. [3]) בס"ס ר"ח ז"ל. [4]) בב"ר עיי"ע נשתק. [5]) בדף כ"ה. [6]) וראיתי בכ"י חסר ת"י למגלות קלדמהרי ספי' כמצליף וז"ל יעני ירב בחלגוט כו' פי' הכה בשוט ועיי' מאמרי המיוחד לזה עוד אתי בכתובים.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
יומא	נ״ה.	כנגד עוביה	כשמזה אינו מזה אלא כנגד טפחה של כפרת כו׳ ע״ש	טפח א׳ [1]).
—	—	מצדד ידו	נותנו כף היד למטה ע״ש עד של ארון כנגדו	צדד.
—	נ״ה:	שופרות	אילו השופרות תיבות הן שמניחין בהן מעות שופר.	
—	ס״א:	וכולן מטמאין בגדים	פי׳ נשחט הפר והזה מדמו וקודם שישלים נשפך הדם כו׳ עש״ה	עדר ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	ס״ו:	הדרקון	חולי ניפוח בני מעים	הדרקון.
—	—	מה שהיא צפירה כו׳	פי׳ [2]) כלומ׳ מהר וצא שעיר זה קטן כו׳	צפיר.
—	ס״ז.	מגס	קערה כדמתרגמינן כו׳	מגס א׳.
—	ס״ז:	קלען במקלעות	פי׳ [3]) כלומ׳ היו תולין במוטות כמו קלע כדכתיב כו׳	קלע ב׳.
—	ע״א:	ואת מכנסי הבד כו׳	שיתא שש כתיבה בבגדי לבן ואלו הן כו׳ עד ומכנסי פשתים	בד ג׳.
—	ע״ב:	ג׳ זירין הן כו׳	של מזבח זכה אהרן ונטלה כלו׳ כו׳ יבא ויטל	זר ה׳.
—	—	רוקם כו׳	רוקם אלו מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד כו׳ עד שני פרצופות	רקם.
—	ע״ג.	בארבעה כו׳ בשמונה	כהן במקדש שני שלא היה להן שמן המשחה והיה בהן כה״ג מתמנה בריבוי בגדים והיה נקרא מרובה בגדים כו׳ ע״ש	רב א׳ [4]).
—	ע״ז:	שיבתא	רוח רעה	שבתא.
—	ע״ח.	ר״י בר גרוגרת	שם אדם	גרגרת ג׳.
—	—	דמישתל שחיל	שואבין המים ומקיאין אותו כו׳ עד את גופו	שחל.
—	—	דמזדרבי	כשמנענעים הכלים ניתזין מן המים כו׳ עד המצטנן בהן	אזדרבויי.
—	פ׳.	בן פקועה	כגון בהמה שנשחטה ובקעו כריסה כו׳ עש״ה	בן פקועה.
—	פ׳:	הנח לטומאת גוויה	פי׳ פרס חצי חלה שהיא כו׳ ע״ש כל הענין	גויה א׳ [5]).
—	—	פרט למזיק	פי׳ [6]) כגון הכוסס שעורים של תרומה כו׳ ע״ש כל הענין	זק האחרון.
—	פ״ג.	בולמוס	בל״י גרונו של שור כלומ׳ כו׳ ע״ש	בולמוס.
—	פ״ד.	בצפידנא	בצפרינא כאב השיניים	צפדינא.
—	פ״ד:	עוקר חוליא	ואע״ג דקא עביד דרנא	חלי א׳.
—	פ״ז:	בר המדודי	פי׳ [7]) (בר המדידי) [צ״ל בר חמדודי] בר מיחם דודי דאבא שהן (חסידותי) [צ״ל הסירות] [8])	בר המדודי ע״ש ומ״ש.

שבעים ושלש פעמים השתמש הערוך בפי׳ ר״ח ז״ל ליומא והיה מביאו בשם **שש פעמים.**

---

[1]) עיי״ע צדד. [2]) בדף ס״ז. [3]) בדף ס״ה. [4]) והערוך הי׳ מציין ר״ש יומא (יומי ה׳.) אבל כ״י נדפס בש״ס ווילנא חסר בראש ומתחיל רק בדף ח׳. [5]) בש״ס ר״ח ז״ל. [6]) דף פ״ח. [7]) בסוף המסכתא. [8]) ובעלי מגיה ש״ס ווילנא לא הרגישו בזה.

למסכת סוכה

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
סוכה	ב'.	עשתרות קרנים	מקום שאין החמה זורחת כגון עשתרות קרנים	עשתרות.
—	ד':	גוד אסיק	כלומ' הבן בלבך כאילו חתכתה כו' עש"ה עד ומתרגמינן ינגידו	גד ב', נגר.
—	—	ד' קונדיסין	קורות של עץ כמו עמודים	קנטס.
—	—	דיומדין	ב' עמודין	דיומר.
—	ה'.	ה' מלמעלה	ב' שיטין ה' מלמעלה וקודש למ"ד למטה יה.	
—	ו':	דברי תורה רובו כו'	המקפיד כגון שעוה וכיוצא בו כו' ע"ש	רב א' ע"ש ומ"ש.
—	ז': [1]	ככבשן	עגולה ככבשן	כבשן א'.
—	ט'.	מן הגרדין, מן הסיסין	מן החוטים של גרדי או מן הנימין פסולה מן הסיסין פי' הן פקעיות כשר'	גרד ד'.
—	י'.	ע"ג הקינוף	פי' גאון קינופות עמודין עומדין במטה כו' ע"ש כל הענין	אנקלט ע"ש ומ"ש.
—	י"א.	לפרזומא	תלה צצית בטלית בני ביתו זה פי' בפרזומא דאינשי ביתיה	פרזומא א'.
—	י"ב.	החוטט	החוטט בגדיש פי' חוטט כמו חופר	חט ו'.
—	י"ב:	אניצי	אניצי פשתן פשתים דדייק ונפיץ העומר לטויה	אניצי.
—	—	שושי ושווצרי	שושי ושואצרי שמות עצי השדה ושוצרי מפרש שריחם רע	שוש.
—	י"ג.	היזמי	הזמי והיגי מיני קוצים הן	הזמי.
—	—	אפקותא	הצואר של דקל שנחתך מן הדקל והחריות עמו דבוקים	אפקותא בפ"א.
—	—	דוקרנין	עיקר הקנים שנתלשו כו' ע"ש עד האפקותא דקר א'.	
—	י"ג:	צריפי דאורבני	שמסככין אותן במורביות כו' עד שלא יפרדו צרף א'.	
—	—	ראשי מעדנים	כרכתי' התקשר מעדנות כו' עד לטלטל בהן מרן.	
—	—	סוכי תאנים	סוכי פי' אמירי תאנים ובהן תאנים	סך ג'.
—	י"ד.	שבססן	פי' בססן פססן	בסס ב'.
—	—	בגיליהו	תרג' לקושש קש לגבבא גילי	גל א'.
—	ט"ו.	מפקפק	פותח	פק ב'.
—	—	ומשדא אשלי	פי' גאון [2] למיתב עליה כו' עד אברים הללו שד א'.	
—	י"ח.	שיש לה פצימין	פצימין לחיים	פצם [3].
—	י"ח:	פי תקרה	רואין בדעת כאלו כו' ע"ש	פי תקרה ע"ש ומ"ש.
—	י"ט:	טיט הנרוק	טיט דק כמים עבים כדתנן מקוה שיש בו כו' עש"ה	טיט.
—	כ'.	מזבלי	עושין כמין יריעות קצרות כו' עד וכסויין. מזבלי.	
—	כ':	חוז לבינתא	חוצלות של שעם ושל גמי חזו לתופרן ולעשות מהן (בנאתא) [צ"ל כנאתא] פי' כו'	כנת א'.

---

[1]) ז'. ראה תוס' עיי' פי' ר"ח וקצת מזה נמצא ג"כ בערוך בע' ראה ע"ש ומ"ש. [2]) לי' בערוך. [3]) בשם הגאון.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
סוכה	כ':	פרסי ונפוותא	כמו נפה וכברה	פרס ז'.
—	—	לנזיאתא	בל' טייעות (סרנאת) [צ"ל סרנאתא] כסוי קנקני' של יין	נזייתא ע"ש ומ"ש.
—	—	סואר של קורות	צבר של קורות צבורות זו על זו	סוור.
—	כ"א:	שיחת ת"ח	מצאנו כי עלי האילן כו' ע"ש כל הענין	סח א'.
—	כ"ב.	סוכה המדובללת כו'	רב אמר מאי מדובללת כו' ע"ש עד וקנה יורד	דבל ב'.
—	כ"ו:	בקציצה	היא הטבלא	קץ י"ב בפ"א.
—	כ"ח.	הויות דאביי ורבא	הקושיות שהיו נושאין כו' עד מתעסקין בהן הויא [1].	
—	ל'.	להנהו אונכרי	כגון בית של נשיא הממונה בצרכיו [2]	אונכרי.
—	ל"א.	פעיתא	צעקנית	פע א'.
—	ל"ב.	המנק	בל' ערבי לבר אשיין וזה צורתה ⊓ [ונראה שצ"ל לבר אשיין] [3]	המנק.
—	—	כי חופיא	פי' ההוצין שבשדרה כו' עד פרצה	הפיא א'.
—	—	נפרדו	שנפרדו ההוצין כו' עד בלבד	הפיא א'.
—	—	התיומת	גבא דהוצא כו' עד ופסול	תיים.
—	ל"ג:	באגודה של ירק	שוזר ב' קצות של הוצא כו' עד אוגדי ירק	אגד.
—	ל"ה.	נטלה פטימתה	פי' [4]) ניטלה פיטמתו נראין הדברי' שהוא דד של חוטם כו' ע"ש	פטם [5]).
—	ל"ז:	לא לידוין	כלומ' לא ינעץ כו' ע"ש כל הענין	דין א', הושענא.
—	ל"ט.	עובר לעשייתן	פי' כדכתי' וירץ אחימעץ גו' כלומ' כו' ע"ש	עבר ד'.
—	ל"ט:	בכדי מן	כדי מזונותיו כלומ' כדי שימכור כו' עד אבילתו	מן א'.
—	מ'.	עצים דמשחן	פי' משחן להתחמם כו' ע"ש כל הענין	שחן א'.
—	—	דהנאתן וביעורן כו'	כגון פירות שמלבנין וכובסין ע"ש כל הענין עד העצים	הן.
—	מ"ג. מ"ד.	בגבולין	בגבולין זולתי ירושלים פי' בשאר מדינות	גבל ב'.
—	מ"ד.	ערבה יסוד	יסוד נביאים הוא כו' ע"ש כל הענין עד הל"מ קאמר	ערב האחרון.
—	—	דילכון	כלומ' רב כהנא החכם שלכם כו' ע"ש כל הענין עד דלחזקיא בן ר' חייא [6]) דילכון אמר.	דלכון.
—	מ"ד:	אריך	פי' כשר ליהנות מאותן הכרמים כו' ע"ש כל הענין	ארך א'.
—	—	חד אברויי	פי' אברויי אילני אסור מניחין [זבל תחת לאילנות כו' ע"ש	אברויי.
—	מ"ה.	אמר רחבא כו'	אמר רחבה אמר ר' יהודה כו' היה מספקא	

---

[1]) בכ"י מדרש סיראנ' לאלדוואארי פי' בחוקתי ראיתי נ"י כבלאה: "מ ע ש ה אביי ורבא" ואח"כ הבין הויות מפעל הוי פי' נעשה עיי' מאמרי בווינ"ע אנגליש הנ"ל ועיי' הערות ותיקונים צד 41. [2]) וכנראה נשמטו מכ"י תיבות „פי' לשון פרסי". [3]) בל"ע ملقط اسنان מזלג של ב' שיניים וזה מ"ש הערוך כלי שיש בו שני ראשים. [4]) בדף ל"ו. [5]) בשם ר"ח ז"ל. [6]) בערוך: חזקיה רבו של ר' יוחנן.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פירוש ר"ח ז"ל	פירוש הערוך בסתם
			ליה כו' עד והיה שונה רַבִּי [צ"ל ראבי]	אביי, רב ע"ש ומ"ש [1].
סוכה	מ"ה.	קלניא	ושם אותו מקום היה ותנא דידן כו' ע"ש קלניא.	
—	—	גוחות ע"ג המזבח	פי' גיהות היו גחונות כו' עד ופי' גוהה נוטה והוא קיר נטוי	גה א' [2]).
—	מ"ה:	בני עלייה	ראיתי ברוח הקודש כגון ראיית חלום כו' עד מועטין הן	על א'.
—	—	דרא	שורה של צדיקים	דר ה'.
—	—	דעיילי בבר	יש מי שאומר עיילי בבר הצדיקים כו' ע"ש כל הענין	בר א' [3]).
—	מ"ו.	תפילין כו' מברך	ואע"ג דאמר רבב"ח הלכה כחכמי' לא עביד עובדא כשמעתיה אלא כו' ע"ש	ברך א'.
—	מ"ח.	פז"ר קש"ב	פיים כדתנן כו' עד בברכת המזון ותפלה כדאמרן	פז"ר קשב ע"ש ומ"ש.
—	—	שני ספלים	פי' [4]) ספל אחד [קילוחו] [5]) עבה כו' עד מעט מעט	עב ב' ע"ש ומ"ש.
—	נ':	אבוב	אבוב אי אפשר לעשותו ממיני מתכות ע"ש כל הענין	אבוב.
—	נ"א.	היו מפקיעין	פי' [6]) ירוש' מבלאי מכנסי כה"ג כו' עד מפשילין	פקע ד'.
—	נ"ב. [7])	של בוכיא	של כוכיא פי' הכלי שמשליך האורג כו' עד (בוכיא) [צ"ל בוכיא]	ככיא ב' ע"ש ומ"ש.
—	נ"ג.	היתה בוררת כו'	תני יכולה אשה לבור חטים לאור המערכה כו' ע"ש כל הענין	קל ה'.
—	נ"ה:	אימורי הרגלים	האמור בקרבנות הרגלים כו' עד מה שאמור ברגלים	אמר ו'.
—	נ"ו:	דל בדל	ר"י אומר הנכנס כו' עד לשבת אחרת	דל ב' (נ').
—	—	בוצינא טבא כו'	כלומ' הנאה הבאה עכשו ואפי' היא מועטת ע"ש כל הענין	דל ב' (נ').

הרי רבינו נתן ראה פי' ר"ח לסוכה והשתמש בו **ששים ותשע פעמים** והזכיר ר"ח פעם אחת.

למסכת מגילה.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פירוש ר"ח ז"ל	פירוש הערוך בסתם
מגילה	ב'.	יום הכניסה	יום ב' ויום ה' כו' עד ויקראו בספר תורה	כנס.
—	—	הואיל ומסתכלין בו	האביונים מסתכלין בקריאת המגילה כו' עד אלא בזמנה	סכל א'.
—	ג':	ולאחותו	מרתניא ולאחותו דכתיב בנייר מה ת"ל כו' ע"ש כל הענין	אח ב' (אחותו) בפי' הראשון.

---

[1]) ועיי' בגליון הש"ס ווילנ' מ"ש בשם הערוך השלם. [2]) וגם בעה"ק שכ"ב גוהה פי' נוטה ובגליון הש"ס ווילנ' נרמז על ע' נתן ויותר נכון לרמוז על ע' גה א'. [3]) וגם א' כשני פירושים רק בשינוי הסדר ע"ש. [4]) בדף מ"ח: [5]) בעל מגיה הש"ס ווילנ' לא הרגיש בזה. [6]) בדף נ"ב: [7]) נ"ב: אטב"ח עש"ה פי' ר"ח וע' אטבח.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
מגילה	ג':	שדוחה את לא תעשה	כגון זקן שראה בהמת חבירו כו' עד לא תוכל להתעלם	לא א'.
—	ד'.	אתא אסא כו'	כלומ' דייקינן מדכת' כו' עד אלפעל שפצינהו שפין.	
—	ה'.	מגילה בזמנה כו'	כלומ' בי"ד קורין אותה כו' ע"ש כל הענין עד אין קורין אותה אלא בעשרה	מגל ג'.
—	—	הוה עובדא כו'	ז"ל גליון כ"י קאלומביא במגיל' ד"ה לאפוקי מדרבי: ופי' רבינו חננאל זצ"ל דהלכתא כרב. דהא ר' יוחנן אמר בפירוש בפרקא דקמן הקורא במגלה הכתובה בין הכתובי' לא יצא ואמרן (צ"ל ולא אמרו) אלא בצבור לאו דסבירא ליה מכלל שקורין אותה ביחיד ואע"ג דחש לה (כרב) [צ"ל רב] להא דרב אסי קימא לן הלכתא כרב	מגל ג' [1]).
—	—	עשרה בטלנין	ר"ח הביא הירוש' י' בטלנים בכנסת ממלאכתן. ושם הוסיף להביא וז"ל מר רב צמח זצ"ל כתב בש"צ הקורא את המגלה כו' עד לא חזו לנא לתלמודינו הכי.	מגל נ' [2]).
—	ו'.	דמידלייא ברקתא	גבוהה כשפת הנהר	רקת.
—	ז'.	קנאה את מעוררת	כלו' כיון שתיכתב ותיקבע כו' עד גמולכם קל ד'.	
—	ז':	בסימא	שיכור	בסם א'.
—	—	שיתין צעי	קערות במיני מטעמים	צע.
—	ח'.	ויתר אסור	אפי' דברים שדרך בני אדם לוותר עליהן כו' עד כגון זה אסור	ותר.
—	—	פריעה פרימה	פריעה לגדל פרע שער ראשו כו' ע"ש כל הענין	פרם.
—	ט'.	בגופן	כלומ' בצורות האותיות שלנו כו' עד ולפיכך אין מטמאין	גפן.
—	ט':	למרובה בגדים	בבית שני שלא היה להם שמן המשחה כו' ע"ש כל הענין	משח א', רב א'.
—	—	במה גדולה כו'	ואוקימנא כעין פסחים והן חובות ע"ש כל הענין	בם ב'.
—	—	בכל הרואה	העומר בשילה כל מקום שרואה מלא עיניו מותר לו לאכל קדשים קלים	רא א'.
—	י'.	בבית חוניו	ומעשה דחוניו כו' דבן שמעון הצדיק הוא כו' ע"ש כל הענין	חניו ע"ש ומ"ש.
—	י"א.	גלו בשבע	גלו בשבע כו' נמצא מיטביבש ועד שמת ז' שנים כו' עש"ה כל הפירוש.	גל ז' [3]).

[1]) בשם ר"ח, ולשון הערוך ממש כלשון גליון כ"י הנ"ל אבל בכ"י אשר מתוכו נדפס פי' ר"ח בש"ס ווילנא חסר' שורה שלמה מהתיבות ואע"ג דחש עד הלכתא כרב. [2]) וכני' כ"י ערוך ע"ש. ואח"כ מזה הגליון אינה הוכחה מוכרחת כי רבינו נתן ראה בעצמו פי' רב צמח גאון כי גם פה ראה אותו רק מתוך פי' ר"ח ז"ל והיה מספחו בע' מגל נ' אשר כולל לפי זה שלשה דברים שהעתיק מפי' ר"ח מלבד הגיון מירוש' (בסגנון לשון של ר"ח) אשר הביא בע' בטל. [3]) בשינויים רבים.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בסתם
מגילה	י"ב.	אבנים שמתחוטטות	כל מי שנמצאת בידו מתחייב למלכות כו' ע"ש כל הענין	חט א' [1]).
—	י"ב:	מוכתר בנימוסו	מצויין בדתי כל התורה כו' עד לא יהבו לי	נמס ב' ע"ש ומ"ש.
—	ט"ו:	בפרוזבוטי	בולי ובוטי פי' עשירים ודלים	בט ד'.
—	ט"ז:	אמיתה של תורה	פי' ר"ח הובא בתוספו' גיטי' ו': ד"ה אמת[2])	אמת.
—	י"ח.	סירוגין יצא	פיסקי פיסקי כגון כו' עד ממקום שפסק	סרג א'.
—	י"ח:	סירוסין	סירוסין [ירושלמי] חדא חדא כו' עד שהניח	סרג א' ע"ש ומ"ש.
—	כ"ג.	דמצלי אצלויי	פי' [3]) לא היו טחין פניהם כו'	צל ד' ע"ש ומ"ש.
—	כ"ג:	אין פורסין על שמע	ואקשינן בירוש' כו' עד יכלו	פרס האחרון.
—	כ"ד.	פוחח פורס	פי' [4]) פוחח לבוש בגד קרוע כו'	פחח.
—	כ"ד:	ההוא דש	ידוע ומפורסם	דש ב'.
—	—	תפלתו עגולה	כאגוז כו' עד ואין מצותן אלא מרובעות	תפל ג'.
—	—	על בית אונקלי שלו	בית יד של אונקלו פי' אצילי ידיו	בית יד ב'.
—	כ"ה. [5])	ארזפתא דנפחא	קורנס של נפחים	ארזף.
—	—	המכנה בעריות	פי' הקורא הפסוק ערות אביך כו' עד מ"ר ברוח הקודש	כן ד' ע"ש ומ"ש.
—	כ"ה:	כל המקראות כו' לגנאי	כגון ישגלנו קורין אותה כו' עד דבר מגונה מפיו	דביון בפי' ראשון.
—	—	א"ת כבודו אלא כבידו	כלומ' עמו של עגל מתאבלין כו' עד ניטל כבידו	כבד ג' בפי' ראשון.
—	—	למחראות	למחוראות קורין אותו ככתבו מפני שגנאי לע"ז הוא	דביון בפי' אחר.
—	—	מאן דסנאי שומעניה כו'	כגון השותה בד' מיני זמר כו' ופי' [6]) בן שפחה כו' עד כי האי תנא.	סן א' [7]).
—	כ"ו.	סתומתאה	(פידר מל') [צ"ל פירוש פלוני] [8]) סתימתאה כו' ע"ש כל הענין	סתם.
—	כ"ו: [9])	תיבת דאירפט	שנתחלחלה כדגרסינן מנעל מרופט	רפט.
—	כ"ז:	צד א' ברבית	אם תהיה הלואה שתים בשלש כו' ע"ש	צד א'.
—	כ"ח. כ"ט.	קפנדריא	פי' [10]) ל"י כשתהיה חצר שיש לה ב' פתחי' כו' ע"ש	קפנדר א'.
—	כ"ח:	ודאישתמש בתגא	המשתמש במאן דמתני שמעתא ראוי להריגה	תג.
—	כ"ט.	תני וקרי	וה"מ למאן דתני וקרי פי' קרא או תנא אבל כו'	קר א'.
—	ל"ב.	הלוחות והבימות	החלק של מעלה ושל מטה כו'	עש"ה במות.

ל"ז פעמים השתמש הערוך בפי' ר"ח למגילה והביאו בשם שתי פעמים.

---

1) בפ"א של ר"ח. 2) בכ"י אשר מתוכו נדפס פי' ר"ח למגלה יש כאן חסרון בפנים. 3) הובא באו"ז הל' תפלה סי' נ"ג. 4) בדף כ"ד: 5) כ"ה. בארמיותא עיי"ע ארס א' וסיגנון הלשון מראה שהוא מפי' ר"ח אבל בכ"י אשר ממנו נדפס פי' ר"ח במגלה לי' ואולי אי' בפי' ר"ח לברכו' ל"ד. אשר איננו ת"י. 6) בכ"י גליון קאלומביא הביא פי' הערוך וגם פ"א. 7) ע"ש ומ"ש בהערה 10 בח"ו, ע"ט. 8) ומגיהי ש"ס ווילנא שכחו לעיי' בערוך. 9) כ"ו: האי פריסא תשמיש עיי' פי' ר"ח וע' פרס ז' ועוד עיי"ע פרס ג'. 10) בדף כ"ט.

למסכת יבמות

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
יבמות	מ"ט.	כל הנביאים נסתכלו כו'	פי' ר"ח הובא בחי' הרמב"ן	ספקלר [1].
—	קי"ג. [2]	על ליחתא	— — בתוספו' שם ד"ה מאן	לחת ע"ש ומ"ש [3].

ועוד הביא רבינו פי' ר"ח ליבמות עשר פעמים בשם ר"ח [4].

למסכת כתובות

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
כתובות	ד':	עד שיסתום הגולל	פי' ר"ח הובא בתורת האדם לרמב"ן דמ"ז ע"ג	גלל א' ע"ש ומ"ש [5].
—	ה'.	תאטריות כו'	— — בספר הישר לר"ת (ל"ד:)	תאטר.
—	כ':	עילא מצאו	— — בתוספו' שם ד"ה עילא	על ג' ע"ש ומ"ש [6].
—	ל"ו:	טעות פתח פתוח	— — בשט"מ בסוגי' בד"ה ה"ג	פתח ע"ש ומ"ש [7].
—	ל"ט.	בוגרת	— — בגליון כ"י פאריז בשם ר"ח	נער ע"ש ומ"ש [8].
—	ס'.	מה בהמה שהקלת כו'	— — בשט"מ בסוגי'	חלב א' ע"ש ומ"ש [9].
—	ס"ב:	רוצה אשה בקב כו'	— — בתוספו' סוט' כ"א: ד"ה רוצה	קב א', ע"ש ומ"ש [10].
—	ס"ט.	ביני חיטי	— — בתוספו' שם ד"ה תלה	חט ג' ע"ש ומ"ש [11].
—	ע"ב:	וורד כנגד פניה	— — בתוספו' כתובו' ד"ה בטוה	בתולה ע"ש ומ"ש [12].
—	פ"ה.	ממולאי	— — בשט"מ לב"מ ק"ט. [13])	ממלא ע"ש ומ"ש [14].
—	צ"ד.	שמא תכסיף	— — בתוספו' שם ד"ה שנמצאת ובשט"מ בסוגי'	כסף ג' ע"ש ומ"ש [15].
—	ק"ג.	ברכת הבית	— — בתוספו' כתובות ולב"ב קמ"ד: ד"ה ברכת	ברך א' בח"ב, קצ"א:

חוץ מאלה י"ב מקומות שפי' הערוך בסתם היה מביא פי' ר"ח בפירוש שש פעמים [16].

למסכת קידושין.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
קידושין	ג': ד'.	אין כסף כו'	פי' ר"ח הובא בתוספות קידושי' ותוספות כתובות מ"ו:	אן א' [17].
—	כ"ה.	סבי דנזוניא	— — בתוספות קידושי'	צנע ב' ע"ש ומ"ש [18].
—	מ"ד.	כמין ימא לטיגני	— — בתוספות קידושין ד"ה כמין	טגן בפ"א ע"ש ומ"ש [19].
—	מ"ט.	המתרגם	— — בתוספות שם [20]	תרגם ע"ש.

כנגד ארבעה פירושי ר"ח שהביא הערוך בסתם הוא מזכירו בשם בארבעה מקומות בציוניו מזו המסכת [21].

---

1) ועיי' מ"ש בח"ו, קי"א. הערה 1. 2) קי"ז: עיי' מ"ש בסוף חלק ח' בתיקונים ובהשלמת הערוך השלם. 3) בח"ה, ל"ה. 4) עיי"ע טנדו, יבם, נהג, נכס, עז ו', פלע, קב א', קס ב', שחר א', תיובתא. 5) בח"ב, רפ"א: 6) בח"ו, רי"ג: 7) בח"ז תס"ב: 8) בח"ה, ש"ם. ועיי"ע בגר ומ"ש בח"ב, י"ב. 9) בח"ג, של"ג. 10) ח"ו, כ"ד: הערה 8. 11) בח"ג, שס"א. 12) בח"ב, רט"ו: ובאמת ר"ח נגרר אחר פי' רה"ג כי כל פי' הערוך נעתק מתש' הגאוני' סי' רכ"ג צד 128 בהוצ' הרכבי. 13) ולכתובות שם בשם י"א. 14) בח"ה, קפ"ד. 15) בח"ד, רע"ה: 16) עיי"ע אן א', המאה, חן ג', סבר ה', שד ה', שלחן ושם חולק עליו. 17) ע"ש בשם ר"ח ונכלל זה הציון עם הציון מכתובו' מ"ו: 18) בח"ז, כ"ט בהערה 14. 19) בח"ד, י"ד: 20) וז"ל ר"ח מצאתי ג"כ בפי' ר"ח למגלה כ"ה: (בש"ס ווילנא) וז"ל המתרגם פסוק כצורתו ה"ז בדאי והמוסיף ה"ז מגדף פי' המתרגם השם כצורתו בדאי והמוסיף עליו זולתי התרגום שלנו הרי זה מגדף. 21) עיי"ע אסקונדרי, הדס, עין א', צד ב'. וכנראה כי אחריו נגרר הערוך גם בפי' קנסתן קידוש' כ"ו: עיי"ע קנסתן שהזכירו וכנראה שר"ח פי' כן המלה בקידוש' הנ"ל כי בפי' לסנה' נ"ה, ליתא.

למסכת גיטין.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
גיטין	ו':	שירטוט	פי' ר"ח הובא בתוספו' שם ד"ה אר"י ובתוספת' סוט' י"ז: ד"ה כתבה.	אמת ע"ש ומ"ש [1].
—	י"ט.	בשחור ובשיחור	— — באו"ז הל' גטין סי' תשי"ד	שחר א' ע"ש ומ"ש [2].
—	כ"ח:	פורסי שנמג	— — בתוספות שם	פרסישמנג ע"ש ומ"ש [3].
—	ס':	באוזלי ואהרי	— — במ"ק י"א: בש"ס ווילנא וז"ל למיגדל אהורי פי' במס' גיטין פ' הניזקין (ס':) ומפרשי רבנן אוזלי (שבאו) [נ"ל שצ"ל שבאך] [4] מעזלא תרג' ויביאו מטוה כד עזיל ומפרשי אהורי אלפכוך [5]	אזל עש"ה.
—	פ"ט.	מוזרות בלבנה	— — בתוספו' סוט' כ"ז. ד"ה דומה	מזר ד' ע"ש ומ"ש [6].
—	פ"ט:	לפלגות ראובן	— — ברא"ש סוף גיטין	פלג, בח"ו של"ו. ומ"ש.

חוץ **משׁשׁה מקומות** אלה שבהם נגרר רבינו אחר פי' ר"ח עוד הביאו בפירוש **שבע פעמים** בזו המסכת [7].

למסכת נדרים ונזיר וסוטה.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
נדרים	מ"ט:	בחסיסי	פי' ר"ח הובא בתוספות שם וברש"י סביב הריף ע"ש.	חסס בי"מ ע"ש ומ"ש [8].
—	נ"א:	הנודר מן המליח	— — באו"ז הל' סעודה סי' קס"א	מלח א' ע"ש ומ"ש [9].
נזיר	ח':	מנין שבלי	— — בשט"מ בסוגי'	שביל ע"ש ומ"ש [10].
סוטה	ה'.	כמה רביעיות	— — בתוספות שם ד"ה אדם	רבע א' ע"ש ומ"ש [11].
—	י"א:	פועה	— — בתוספות שם	פע א' ע"ש ומ"ש [12].
—	י"ג:	סמליון	— — בתוספות שם	סמליון ע"ש ומ"ש [13].
—	ל"ד.	טורטני	— — בתוספות ד"ה טורטני	טרטן ע"ש ומ"ש [14].

מלבד **שבע פעמים** המצויינים עוד השתמש הערוך בפי' ר"ח לסוטה ארבע פעמים [15].

למסכת ב"ק.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
ב"ק	ג'.	כאשר יבער הגלל כו'	פי' השן שהיא דומה לאבן גלל	גלל ב' בפי' ראשון.
—	—	מכדי שקולין	מכדי דין השן והרגל שוה כו' עד לרבות את שניהן	שקל א'.
—	—	טינפה	אילולי שעשתה צרכיה כו' עד שנהנת	טנף.

---

[1] בח"א ק"ל; ואולי לזה הפי' של ר"ח כיון ג"כ בערך ספר ג' עש"ה. [2] בח"ח, כ"ז; [3] בח"ז, תל"ח; [4] וכ"ה באמת בכ"י קאלומביא ושמחתי כמוצא שלל רב והוא בל"ע شباك פי' רשת. [5] כ"ה בכ"י הנ"ל ובפי' ר"ח הנ"ל פכוך. [6] בח"ה, ק"ג. [7] עיי"ע א', גט, גנדל, מלתח, סבן, עויק, פלג א'. [8] בח"ג, תכ"ח. [9] בח"ה, קנ"א; [10] בח"ח, י"ב; [11] בח"ז, רמ"ו. הערה 3. [12] בח"ו, שפ"ז; הערה 4. [13] בח"ו, ע"ב. [14] בח"ד, ע"ט. [15] עיי"ע כהן, עטר א', שחק ב', תכל ג'.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
ב"ק	ג':	אכיחו וניעו	רוקו בליחה עבה או רכה	כח ב', נע א' בפי' אחרון.
—	ה'.	המדמע	מערב תרומה וכיוצא בהן בחולין	דמע.
—	—	הא תבריה ר"ע לגזיזיה	שיבר כלי זיינו שלוחם בהן	גז י'.
—	—	למעוטי מוסר	המוסר את חבירו כו' עד חייב לשלם	מסר ב'.
—	ט'.	חיתא דקטרי	חייתא דקטירי גוד קשור מלא כו' עד כך זה	חת ג'.
—	ט':	בהידור מצוה כו'	אם נזדמן לו לולב בכסף כו' ע"ש כל הענין	הדר א'.
—	—	לנתורי	יסר העפר והקירויי ויפתח פי הבור	תר ז'.
—	י'.	מרבה בחבילה	מרבה בחבילות מרבה חבילי עצים לחזק הדליקה	חבל ג'.
—	י"א.	יביא עדורה לבי"ד	יביא עדורה לבי"ד פי' יביא הנבלה (בב"ד) [לבי"ד] כו' עד על המזיק.	אדר האחרון.
—	ט"ז.	נפרזא, אפא	מפירוקיה דרב יוסף שמעינן דנפרזא וצבוע כו' עד שם הזכר.	אפא
—	ט"ז:	ארי בר"ה דרס	אם הכה זה הארי הבהמה בידיו כו' ע"ש כל הענין	דרס א' בפי' אחרון.
—	י"ז.	חלוצי כתף	כך שמענו שמוציא יד אחד מבית הצואר כו' ע"ש	חלץ א'.
—	—	גדול לימוד	גדול תלמוד תורה כו' ופרקינן לא קשיא כו' עד לאחריני	גדל א'.
—	י"ח.	דקאזיל מיניה ומיניה	כי התרנגול מנקר בלישה שבחבל כו' ע"ש כל הענין	מן ה'.
—	י"ט.	ככחו כו' בכח כחו	פי' כח כחו כגון שהיה פרה מהלכת ונתזה צרור כו' עד כח כחו	כח א'.
—	—	דאית ביה בזרני	דשדו ביה בזרני כגון שהיו זרעונין בכלי	בזר.
—	י"ט:	בדאדיי אדויי	דאדייה אדויי פי' שדיכה התרנגול את הכלי בדליל שברגלו כו'	אד א'.
—	—	בפתורא	פי' פתותא פת פתיתא בתוך המרק	פת א'.
—	כ"ב.	כלבא בסקירה כו'	דרך הגדי בסיקרא כו' עד למיסרך	סקר ג'.
—	—	אדיי' אדויי	כלומ' לא הגביה את החררה אלא בדרך דידוי הובאה	אד א'.
—	—	במסכסכת כל הבירה	שעמד הגמל והדליק כל הבירה כו' עד נזק שלם	סכסך.
—	כ"ג:	דשף צלמי	כגון שהיו לו צורות מצויירים כו' עד שיבערו לגמרי	שף ב'.
—	—	דפסעי	דפסע פסועי פי' כגון בצע המקום כו' עד תמימות והשלמות	פסע א'.
—	—	דאפקיה לניביה כו'	פי' שיני הכלב שהן ניבין גדולין כו' עד לתוך פיו	נב ה'.
—	—	דליצנעינהו	זיל אצנעינהו כלומ' הזהר לבעליהן עד לשדהו	צנע א'.
—	—	עיזי דשוקא	העומדין לטביחה	עז א'.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ב״ק	כ״ד.	נימוקו עמו	נמוקו עמו פי׳ תורתו עמו כלומ׳ תורתו גמרא ברורה מסורת בידו	נמק.
—	—	נמצאת כת שלישית כו׳	כגון דאתו תרי שהדי אשהידו כו׳ כו׳ עד נתחייב על עדותם	שלש.
—	כ״ד:	דמרמזי רמוזי	מרמזי רמוזי אהדרי כלומ׳ זאת אומרת לכת האחרת כו׳ עד אחריכן	רמז.
—	כ״ה:	מה פכין קטנים	כלי חרש עגולין שאין בהן לא שכיבה ולא ישיבה	פך א׳ בפי׳ ראשון.
—	כ״ז.	פתח בכד כו׳	קיי״ל כי הכד הוא פחות מן החבית כו׳ עד גרולה ממנה	כד.
—	כ״ז:	קרנא דעצרא	בקרנא דבי עצרי הוה דביון דברשות קא עבדי כו׳ ע״ש כל הענין	קרן ג׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	סנוקרת	הכאה באגרוף תחת לחייו	סנקרת בפי׳ י״א עש״ה.
—	—	לפנדא דמרא כו׳	שופינא שהוא עץ המרא שחופר בו כו׳	פרא ע״ש ומ״ש.
—	כ״ח.	פזרא	שבט	פזר ע״ש ומ״ש.
—	כ״ט.	דרך שרעתא דנהרא	על שפת הנהר דהוא בשרעתא דנהרא	שרע ב׳.
—	כ״ט:	במפריח	ומרחיבם	פרח ו׳.
—	—	את הגלל	זבל כדכתי׳ כו׳	גלל ג׳.
—	ל״א:	כשלדא	כגון שפשט ידיו ורגליו כו׳ עד אדם	שלד.
—	—	חוטרא דסמיותא	הסומא מגשש במטה כו׳ עד הדרך	חטר ד׳.
—	ל״ד.	מחצין בחי	פחיתת שור המת חציים משלם המזיק מגופו של חי כו׳	חץ ב׳.
—	ל״ה.	בקוטמא	בקיטמיה פי׳ הינכיה למעלה בית העליסה [1] קרוב לשיניים	חנך ב׳.
—	ל״ו:	התוקע לחבירו כו׳	תקיעה בקול באזנו ולא בהכאת יד כו׳ עד ולא הזיקו	תקע ב׳.
—	—	כל כסף האמור בתורה	כל כסף קצוב כו׳ כגון ל׳ של עבד כו׳ עד של בכור	סלע [2].
—	ל״ז.	זוזא מכא	עיי׳ פי׳ ר״ח לשבת קכ״ט. ומ״ש בע׳ מך ב׳.	

אחי״ה ובזה אבוא להשלים הציונים מפי׳ ר״ח לב״ק כי בב״י אשר נדפס בש״ס ווילנא חסר הפי׳ מדף ל״ח. עד גמירא וחבל על דאבדין. וזה אשר עלה במצודתי:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
—	מ׳:	שור האצטדין	פי׳ ר״ח הובא בשט״מ בסוגיא ד״ה שור האצטדין	אצטגנין בפ״א של אצטדין [3].
—	נ׳:	חריצין	— — — בשט״מ ד״ה חריצין	חרין א׳ ע״ש ומ״ש [4].
—	נ״ו:	לברזיליה	— — — בשט״מ בסוגיתינו	כרזל ע״ש ומ״ש בח״ד, ש״ך.
—	פ׳.	ישוע הבן	— — — בתוספו׳ שם ד״ה לבי ע״ש פ״א בשם (ר״ת) [צ״ל ר״ח]	שבע ע״ש [5]
—	פ״א.	מן חובו של אילן	— — — בשט״מ בסוגיא.	חב ע״ש ומ״ש [6]
—	פ״א:	בשבילי הרשות	— — — בשט״מ בסוגיא	שביל ע״ש ומ״ש [7]

---

[1]) בערוך: הכליסה. [2]) בגס ר״ה ז״ל. [3]) בח״א רכ״ב: [4]) בח״ג, שכ״ט. [5]) בגס ר״ח ועוד ישוע ומ״ש בח״ד, קס״ח: [6]) בח״ג, שכ״ט: הערה 12. [7]) בח״ה, י״ג. הערה 4.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ב״ק	ק׳:ק״א.	כלבוס	פי׳ ר״ח הובא בשט״מ למקומו	כלבוס ג׳ ע״ש ומ״ש [1]).
—	קי״ג:	במר דפרזלא	— — — בשט״מ למקומו	פלז ע״ש ומ״ש בח״ו, של״ט.
—	—	דמדיירי	— — — בשט״מ שם ובחי׳ הרשב״א שם	דר א׳ ע״ש ומ״ש [2]).
—	קי״ד:	אנבורקראות	— — — בשט״מ שם	אנבקראות ע״ש ומ״ש [3]).
—	קט״ז.	אין הכרעת שלישי	— — — בתוספות שבת מ׳. סד״ה הלכה	כרע ג׳ [4]).

ולפי ציונים אלה הערוך השתמש בפי׳ ר״ח בסתם לב״ק **חמשים וחמש פעמים** והביאו בשם שלש פעמים נוסף לזה חמש פעמים שהזכירו לזו מסכת עיי״ע עד ג׳ ע״ש ומ״ש, קצר ו׳, שרש, תבר א׳, תקל א׳

למסכת בבא מציעא.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ב״מ	ג׳:	בהכחשה ובהזמה	כלומ׳ אם יודה שלויתי כו׳ עד ולא להזימו	כחש א׳.
—	ד׳.	כפרן	אם כפר הלוה והעיד עליו עד אחד כו׳ ע״ש כל הענין	כפר ז׳.
—	ו׳:	מנין הראוי פטור	כגון שיש לו עשר צאן בדיר כו׳ עד למנין הראוי	מן ב׳.
—	ז׳.	דתפיסי בכרכשתא	נימין שבקצותיה והן הנקראים כרכשתא	כרכשתא ג׳.
—	ח׳:	המנהיג	המנהיג בשור ובחמור ודש או חרש סופג מ׳	נהג ב׳.
—	—	מוסירה	כגון פרומביא ואפסר כל בהמה בראוי לה	מסר ג׳.
—	ט׳.	וביה פגיה	פי׳ פגיה רצועות של מוסירה כו׳	פג האחרון.
—	י״א:	חליפין	דחליפין מקח וממכר הוא	חלף א׳.
—	ט״ו:	שבח המגיע לכתפים	כגון ענבים שהגיעו להבצר כו׳ ע״ש	שבח.
—	ט״ז.	משום כבוד אביו	פי׳ היא בתוספתא במסכת נדרים ומפורש בתלמוד א״י כו׳ עד כבוד אביו.	כבד א׳.
—	ט״ז:	הנפק	אשרתא דדייני	הנפק.
—	י״ט.	דייתקאות	דיאתיקי צוואת ש״מ בל״י נקראת דייתיקי	דייתק.
—	כ׳.	איגרות שום	שטר שומת בי״ד	שם ג׳ ועיי״ע אגרות.
—	—	שטרי בירורין	שטרי טענתא וזהו שימוש בי״ד [5])	בר ב׳.
—	—	במכנשתא דבי דרי	הגרנות שמכבדין הגורן בשעה שמניפין התבואה כו׳	כנש.
—	כ׳:	סמפונות	שובר או תנאים	סמפון א׳.
—	כ״א:	בזוטו של ים	בקרקעית הים	זט.
—	—	בשלוליתו	מקום שטיפתו	שלל האחרון.
—	—	הנמושות כו׳	זקנים תשושי כח כו׳ ע״ש כל הענין עד כלום	נמש וע׳ גד ג׳.
—	כ״ב:	מאי כרכתא	פי׳ [6]) אם היו דקלים מוחזקים ליתמי כו׳ עד מוקפות גדר	כרך א׳.

---

[1]) בח״ד, רל״א: [2]) בח״ג, קל״ב: [3]) בח״א, קל״ז: [4]) בשם ר״ח ז״ל, ע״ש ומ״ש בח״ד, של״ט. הערה 12. [5]) ובעלי מגיה הש״ס ווילנא טען להגיה מעשה בי״ד ושכחו לעיין בערוך, ומלת שימוש בי״ד אי׳ ג״כ בתש׳ הגאונים סי׳ קכ״ה (הוצ׳ ה׳ הרכבי ועי״ש בצד 291 ובהערות 391). ויש להוסיף תש׳ שערי צדק השער הב׳ מח״ה צד 91 שורה ב׳ ולמטה (בשם רש״ג) ומשוינן להו להנך מילי מחליפן קמי דיין בשימוש בי״ד ומעלינן ופסקינן דיינא עליהו כו׳. [6]) בדף כ״א:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ב״מ	כ״ב:	סימן העשוי	כגון קשירת כריכות כו׳ עד הקשרים	סמן.
—	—	מינשתפא	מינשתפי מתגלגלין ברגלי בני האדם	מנשתפא, שף ט׳.
—	כ״ג:	ברשום, במציף	מסובריא (דנשייתא) [דנזייתא] כסוי הקנקנים כו׳ נקרא רשום כשהוא מרופף כו׳ עד צפוי	רשם.
—	—	מחסם	מהסם מדקדק על עצמו מליגע בו כו׳ עד ומתיירא מן העבירה	הסם.
—	—	דקדיח ביה חלפי	קדח בהו חילפי צמחו בו עשבים כו׳ עד זמן רב	קדח.
—	—	במסכת ובפוריא ובאושפיזא: במסכת שקראה ואמר איני יודע אותה כו׳ ע״ש כל הענין		מסך א׳.
—	כ״ד: [1]	דיו	עוף הנקרא דיו	דיו, אחר ע׳ דיופרצוף.
—	—	פרגיות	פרניות (?) צפרים טהורים	פרגיות.
—	כ״ה.	הא משלחפי	שאין מיושבת זו על גב זו כו׳ עד שלחופינון לידוהי	שלחף.
—	—	כשיר מהו	כשיר עגול בצמידין	שר ד׳ עיי״ע חצב א׳.
—	—	כשורה מהו	כשורה זו בצד זו כחצובה זה למעלה מזה במקום מרודד [2]) כו׳ עד ביניהן	חצב א׳.
—	כ״ה:	אבני בית קולים	בית ע״ז שמו מרקולים כו׳ עד על גביהם	מרקולים.
—	—	נירונית	כמטבע נירון קיסר הוא	נרון.
—	—	במדדין	מהלכין מעט מעט כו׳ עד אלהים	דד ג׳.
—	—	המנק	כלי שיש בו שני ראשים	המנק.
—	כ״ו.	דשתיך טפי	עלה בהן סיג הרבה כו׳ עד בהן סיג	שתך.
—	— [3])	קתא	יד הסכין נקרא קתא	קת.
—	כ״ז:	סימני אוכף	אוכף הוא שלפעמים כו׳ עד כדי למנוע חבור [4]) המשאוי ע״ג חמור.	אכף.
—	—	דמסקב כו׳	פעמים שתהיה בהמות בעל האיכוף רזה כו׳ עד ריגלא	סקב.
—	כ״ח:	אם נמחית אבן הטוען	אבן גדולה היתה בירושלים כו׳ עד אבן הטוען	אבן טוען.
—	כ״ט:	כסא דחרשין	נוח לו לאדם לשתות כוס שיש בו מיני כשפניות כו׳	חרש א׳.
—	ל׳.	הכניסה לרבקה	לרבקה לפטמה מלש׳ עגלי מרבק כו׳	רבק.
—	ל׳:	פתכא דאופי	פי׳ [5]) חבילה של חריות של דקל	פתך.
—	—	וקא מיתפח	פי׳ [6]) ינע והניח משאו לארץ כדי ליפוש	תפח ב׳.
—	ל״א.	באסרטיא	דרך בל״י נקראת איסטרטא	אסטרט.
—	ל״א:	כפועל בטל	כגון שהיה חייט כו׳ משערין שכרו כו׳ עש״ה	פעל א׳ [7])
—	ל״ג.	זוהמא ליסטרון	זומליסטרון פי׳ התרוד שמהפך בה בשר בתוך הצלחת	זמלסטר.
—	—	העוסקין במקרא כו׳	במקרא בלבד ואין מתעסק גם בתלמוד כו׳ עד הל״מ	מד א׳ ע״ש ומ״ש.

---

[1]) כ״ג: רקתא דנהרא עיי׳ פי׳ ר״ח לביצה ל״ב: [2]) בערוך חצב א׳: במקום מורד. [3]) שנ״י עיי׳ פי׳ ר״ח לשבת נ״ב. ומ״ש. [4]) בערוך חכוך. [5]) בדף ל״א. [6]) שם. [7]) כן א׳ בגוף הדבר.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בסתם
ב"מ	ל"ה.	אפדנא	אפדנא חצר	אפדנא.
—	ל"ה:	אדרכתא	סדר הדין מוציא מלוה שטרו כו' ע"ש כל הענין עד וקיי"ל כרבא	אדרכתא.
—	ל"ו.	כפירת ממון	פי' [1]) כלומ' נשבע בשקר כו' עד חייב חטאת	כפר ז'.
—	ל"ו:	ראשי צוקין	חהרים שעולין האבנים וצורים שלו כסכינים	צק ב'.
—	ל"ח.	כיון דקם קם	פי' [2]) כיון שהחמיץ כך יעמיד בחימוצו לעולם	קם ב'.
—	ל"ט.	אפוטרופא לדיקני	כלומר לאדם גדול בעל זקן	דקן.
—	מ'.	גרנשתא	שם העפר שעושין ממנו כלי חרס כו' עד ויש עפר שאינו (מוצין) [צ"ל מוצין]	גרנשתא.
—	מ':	ודמי ברזנייתא	טירחיה שמודד לו כו' עד להוציא היין בהן מן החבית	ברז א'.
—	—	—	שם: ברזא נקב החבית כדגרסינן דעד ברזא	ברז א'.
—	מ"ב.	גשושאי	שמגששין בקרקע ומגלין הטמונות	גשש.
—	—	פרומאי	מלשון בגדיו יהיו פרומים	פרם.
—	—	טפוחאי	שמנקשין בטפח שלהן ומרגישין כו'	טפח ד'.
—	—	בצריפא דאורבני	נתנם בבית המסוכך בעצי ערבה	צרף א'.
—	מ"ג.	כיסי	כיסי כשותא שאינה מתוקנת שעדיין צריכה תיקון	כס האחרון.
—	מ"ו.	דינר וטריסית	דינר זה זולתי טריסית הוא דתנינן בתוספתא כו'	טרסית [3]).
—	—	בפרוטות שנו	כגון אסימון שאין לו מטבע שקונין כדתנן כו'	פרט ה'.
—	מ"ז:	במרוקא	גרעינא של תמרה שמחליקין כו'	מרוקא.
—	—	מעות הניתנות בסימן	מעות ידועות שרשום בהן כו' ע"ש כל הענין	מע א'.
—	—	—	שם: תלמוד א"י רב אבא בשם רב המחליף אמבורוקלין באמבורולוקין קנה כריכות של יריעות נקראות בל"י אמבורוקולין	אנבקראות.
—	מ"ט:	פרזק	גוי אנס	פרזק.
—	נ"א.	נקט ורשבי	מרגליות	ורשבי [4]).
—	נ"ח: [5])	דאזיל סומקא	פי' ר"ח הובא בשט"מ בסוגיא	סמק וע"ש ומ"ש [6]).
—	נ"ט.	א"ת מוצאת	— — בתוספות כתובו' ס"ז: ד"ה דכתיב	צת ע"ש ומ"ש [7]).
—	נ"ט:	כעכנא	— — בשט"מ בהסוגיא.	חכן ע"ש ומ"ש [8]).
—	ס"א:	שלא ירתיח	— — בשט"מ שם ובתוספות ב"ב פ"ט: ד"ה במשורה	רתח בשם ר"ח.
—	—	בימות החמה	— — ברשב"ם לב"ב פ"ט:	מד ע"ש ומ"ש [9]).
—	ס"ה.	טרשא	— — בשט"מ בסוגיא	טרש ד' ע"ש ומ"ש [10]).
—	ס"ח:	שכר כתף	— — בתוספו' ד"ה מקום	כתף ע"ש ומ"ש [11]).
—	ס"ט.	גביל לתורא	— — בחי' הריטב"א בסוגיא	נבל א' ע"ש ומ"ש [12]).
—	—	אי אגרא לא פגרה	— — בשט"מ לדף ע'.	אגר א' ע"ש ומ"ש [13]).
—	ע'.	שמתא דברנן כו'	— — בשט"מ בסוגיא	שמת ע"ש ומ"ש.

---

1) בדף ל"ה: 2) בדף ל"ח: 3) בשם ר"ח ז"ל. 4) בשם ר"ח ז"ל. 5) מדף כ"ג. והלאה חסר בכ"י שנדפס מתוכו פי' ר"ח בש"ס ווילנא וחבל על דאבדין. 6) בח"ו, ע"ז. וגם שורה י"ג מלמעלה א' בטי"ד דאזיל. סומקא וצ"ל דאזיל סומקא. 7) בח"ז, כ"א. וגם שורה י"ט מלמעלה בכ"ד כתובו' כ"ז: וצ"ל ס"ז: ועיי' בה"ע תקל"ב צד 36 8) בה"ג, שכ"ג. הערה 6. 9) בח"ה, פ"ג. הערה 9. 10) בח"ד, נ"ט. 11) בח"ד שס"ג. הערה 1. 12) בח"ב רכ"ה. 13) ועוד עיי"ע כגר א' ווי"ש בח"ו, רנ"ה הערה 1, וגם תקנתי לשון הערוך.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל		פי׳ הערוך בסתם
ב״מ	ע״ב:	(ללוקט) [צ״ל ללקוט] כו׳	פי׳ ר״ח הובא בשט״מ במקומו		לקט ומ״ש [1]).
—	ע״ג.	ומודה רב בתורי	—	— בתוספו׳ שם ד״ה בתוורי ובשט״מ במקומו	פרדס ומ״ש [2]).
—	ע״ד.	מחוסר מכמר כו׳	—	— בשט״מ בסוגיא	כמר א׳ ע״ש ומ״ש [3]).
—	פ״ג.	פועל בכניסתו כו׳	—	— בתוספות שם סד״ה הפועל	כנס ע״ש בח״ד, רנ״ח: [4]).
—	צ״א:	בשרכא	—	— בשט״מ במקומו	שרך ב׳ ע״ש בח״ח, ל״ג:
—	צ״ג:	פימוסקא	—	— בשט״מ במקומו	פמסקא בפ״א ע״ש [5]).
—	ק״ג.	שואל כו׳	—	— בשט״מ במקומו ובהגה״ה לראש פ״ח סי׳ ל״ד	שאל וע״ש בח״ח ד׳. בהערה 3.
—	ק״ג:	ארכבתא	—	— בתוספות ד״ה בוכרא ובשט״מ ובחי׳ הריטב״א במקומו	ארכבתא ע״ש ומ״ש [6]).
—	ק״ה.	כל שאין כונס שלו	—	— בשט״מ במקומו	כנס א׳ ומ״ש [7]).
—	—	באללא	—	— בשט״מ סד״ה ואמר רבא	אלל בפי׳ ראשון ע״ש. ומ״ש.
—	ק״ה:	שכוחה רע כו׳	—	— בשט״מ במקומו	חז א׳ ע״ש ומ״ש בח״ג, שנ״ה.
—	ק״ז:	עבד מאי דעבד	—	— בשט״מ במקומו	עבד ב׳ ע״ש ומ״ש [8]).
—	ק״ט:	קופא סבא	—	— בשט״מ במקומו	קף י׳ ע״ש ומ״ש בח״ז, קנ״ו.
—	קי״ד.	נדון בכבודו	—	— בשט״מ במקומו	כבד ג׳ ע״ש ומ״ש [9]).
—	קי״ט.	אפרייא	—	— בשט״מ במקומו	אפרייא בפ״א ע״ש ומ״ש [10])

הערוך היה משתמש לפי זה בפי׳ ר״ח ז״ל לב״מ **תשעים וארבע פעמים** והביאו בשם שלש פעמים.

למסכת בבא בתרא

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל		פי׳ הערוך בסתם
ב״ב	ד׳:	סניפי דיכי	פי׳ ר״ח הובא בהגה״ה ברש״י במקומו		סנף ע״ש ומ״ש [11]).
—	ח׳.	ארנונא	—	— בתוספות ד״ה והלך	ארנון ע״ש ומ״ש בח״א, רצ״ה.
—	—	כריא חדתא	—	— בתוספות ד״ה כריא	כר י״א בפי׳ ראשון [12]).
—	ט׳:	עולא משנש כו׳	—	— בתוספות ד״ה אתיא	שגש ועיי״ע משגש ומ״ש.
—	י׳:	שאלו את שלמה	—	— בתוספו׳ ד״ה עליונים	נגד א׳ ע״ש ומ״ש [13]).
—	י״א:	זבל של אכסניא	—	— בתוספו׳ ד״ה אכסניא	אכסניא א׳ ע״ש ומ״ש [14]).
—	י״ב.	בדלי יומא	—	— בתוספו׳ ד״ה דוולא	דוולא ע״ש ומ״ש בח״ג, ל׳:
—	י״ג.	קרנזול	—	— בתוספו׳ שם ד״ה חד ושם אפס קצהו תראה	קרנזול ע״ש ומ״ש בח״ז, ר״ו.
—	י״ז.	הכליא	—	— בתוספו׳ שם	כליא ע״ש ומ״ש בח״ד, רל״נ:
—	כ׳:	מן האסטרוביל	—	— בתוספו׳ ד״ה ושל	אסטרוביל ע״ש ומ״ש [15]).
—	כ״א.	בסופר מתא	—	— בתוספות ד״ה בסופר	אמן א׳ [16]).
—	כ״ה.	אוריא	—	— בתוספו׳ שם ד״ה אוריא ועיי׳ תוס׳ גיטין ל״א: ד״ה שדיא	אוריא ע״ש ומ״ש בח״א, מ״ז.
—	כ״ח:	צלף	—	— בתוספות ובשט״מ במקומו	צלף ע״ש ומ״ש [17]).
—	ל׳:	דזבין דיניה	—	— ברשב״ם ע״ש	זבן ב׳ ע״ש ומ״ש בח״ג, רס״ו:

---

1) בח״ה, כ״ו: הערה 4. 2) בח״ו, ת״ג ובע׳ שבש, בח״ה, כ׳ הערה 6. 3) בח״ד, רמ״ט: הערה 11 וכס כ״ב ט״ד סוף וצ״ל ג״כ. 4) הערה 14. 5) בח״ו, סס״ח: 6) בח״א רפ״ח. 7) בח״ד רכ״ח: הערה 13. 8) בח״ו מ״ב: הערה 6. 9) בח״ד קפ״ב: קפ״ג. הערה 14 וכס בגד קפ״ג. שורה י״ג מלמטה בט״ד ג ל״מ וצ״ל ג ג״מ. 10) בח״א, רל״ח: 11) בח״ו פ״ח. הערה 3. 12) ע״ש ומ״ש בח״ד, ס״ב: 13) בח״ה, הערה 1. 14) בח״א, פ״א. 15) ובע׳ אמר ע״ש בח״ג תל״ג. 16) במבוא לח״א XII טעיתי אחר רש״ל ראפופ׳ לכתוב אין א׳ וצ״ל אמן א׳. 17) בח״ז, כ״א הערה 2. 1. במבוא הנ״ל בט״ד גוף וצ״ל ג ל ף.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
ב"ב	ל"ג:	מגלא ותובליא	פי' ר"ח (כנראה אי') ברשב"ם ד"ה מגלא [1]	תבליא ע"ש ובח"ח, קצ"ח הערה 7.
—	ל"ה:	אי דלי ליה	— הובא בפירשב"ם	דל ג' ע"ש ומ"ש [2].
—	ל"ו.	תפתיחה	— בפירשב"ם	תפתח.
—	ל"ו:	דקל נעורה כו'	— בפירשב"ם ובשט"מ במקומו	דקל א' ע"ש ומ"ש [3].
—	—	פירא רבא	— בשט"מ במקומו	ערס ד' ע"ש ומ"ש בח"ו רע"ב.
—	ס"א:	זהרא	— בנימוקי יוסף במקומו	זהרא ע"ש ומ"ש בח"ג רע"ה:
—	ס"ז.	חולסית	— ברשב"ם ד"ה חולסאות	חלס בפ"א ע"ש ומ"ש [4].
—	ס"ז:	את הממל	— בפירשב"ם	ממל בפי' ראשון ע"ש ומ"ש [5].
—	ס"ח.	סנטר	— בפירשב"ם ד"ה בר מחווניתא	סנטר א' ע"ש ומ"ש בח"ו, פ"ה:
—	ע"ג.	אסכלה	— בפירשב"ם	אסכלה ע"ש ומ"ש בח"א, ק"פ.
—	ע"ג:	בוצית	— בתוספו' שבת ק"א. ד"ה הני	בצית ע"ש ומ"ש [6].
—	ע"ד:	ארזילי דימא	— ברשב"ם	אדילי ע"ש ומ"ש בח"א, ל"ד.
—	פ"ו:	שנתות	— ברשב"ם ע"ש	שנתות ע"ש.
—	פ"ט:	בימות החמה	— ברשב"ם [7].	מד א' ע"ש ומ"ש [8].
—	צ'.	עוכלא	— בפירשב"ם	עכל א' ע"ש ומ"ש [9].
—	צ"ט.	שלחופי	— בפירשב"ם ד"ה ודלמא	שלחף [10].
—	קט"ז.	ירשת פליטה	— בשט"מ במקומו ושם הוא בלשון קצרה	רש בפי' ראשון ע"ש ומ"ש [11].
—	קכ"ב.	רוגנר	— בפירשב"ם	רונגר ע"ש ומ"ש בח"ז, רפ"ד.
—	קל"ג:	דייני דחצצתא	— במקצתו בפירשב"ם ובמקצתו בשט"מ	חצצתא ע"ש ומ"ש בח"ג, תע"ז:
—	קמ"ו.	הסבלונות	— בפירש"ם	סבלונות ע"ש ומ"ש [12].
—	קס"ו:	קפל מלמעלה	— בתוספו' בד"ה ספל	ספל ע"ש ומ"ש [13]

מלבד שלשים וחמשה ציונים אלה שהשתמש רבינו בפי' ר"ח לב"ב בסתם קוראהו בשמו תשע עשר פעמים [14].

למסכת עבודה זרה.

מסכת ודף		דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
ע"ז	ד'.	בניגני שלהם	בגנוני פי' בפינקס שמפרשין בו כו' עד זכות.	ננג בפי' ראשון.
—	ח'.	קלנדס	בל"י טוב יום כלומר קלון דיאס	קצת מזה בע' קלנדס.
—	—	סטרנליא	פי' בירוש' שנאה טמונה	סטרנליא.
—	י'.	יום גינוסיא	גנוסיא בל"י הלידה	גנס.
—	י':	שדר ליה גרגירא	גרגירה זינתה גירא מל' הנואף דמתרגמינן ניירא	גר ד'.
—	—	כוסברתא	כלומר הרוג ברתך כו' עד ושבקה	כרת א'.
—	—	לקמוניא חלילא	לכבשן האש	קמניא בפ"א.
—	י"א:	סך קירי פלסתר	פי' קירי אדון ופי' סך אחי כו' עש"ה	סך ח' בפ"א [15].

---

[1] וייע ברשב"ם הוא הוא פי' רגמ"ה. [2] בח"ג, ס"ה, הערה 4. [3] בח"ג קכ"ד, בהערה 4. [4] בח"ג, ת"ז. [5] בח"ה, קס"ג. [6] בח"ב, קנ"ג; וקכ"ד. [7] ועיי' מ"ש בפי' ר"ח לב"מ ס"א: [8] בח"ה, פ"ג הערה 9. [9] בח"ו, קנ"ח. הערה 1. [10] ועיי' נ"כ מ"ש בפי' רגמ"ה לעיל צד ט"ז. [11] בח"ז, ש"ד: [12] בח"ו, ט'. הערה 3. [13] בח"ו, קי"ג. הערה 3. [14] עיי"א אברורי, אדן, אפתא וגם היה חולק עליו עיי' מ"ש בח"א רמ"ו. (ועוד עיי"ע יציע בח"ד, קנ"א:) בלט ב', בקע ב', בר ד' בגם אביו חושיאל ז"ל גל, גס ג', גרע, דס ב', הדר ג', זין, חלד א', לפתא (עיי"ע ומ"ש בח"ה כ"ד, בהערה 5 ובענין ג' המדרש הגדול עיי' מ"ש בצד 61). סר ב', ענה, תיובתא, תליוה.— ועוד עיי"ע אנדיסקי כפי ג' כ"י ודפיר (עיי' מ"ש בח"א ק"מ:). [15] לפי ג' כ"י קאהוט עי"ש ומ"ש.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ דר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ע״ז	י״א	מוטרדי כו׳	גי׳ ר״ח מוסרדי ומהרקני תירייסקי מהרוז כו׳ עש״ה ומאמרי מיוחד לזה הענין במ״ע צרפית Etudes חלק כ״ר.	עיי״ע מסרד ומ״ש.
—	י״ב:	סכנת עלוקה	סכנת ערקא פי׳ שלא יבלע עלוקה של מים כו׳ ע״ש	ערקא א׳.
—	י״ג:	גיסטרא	חותכה לשנים חציה נופלת לכאן כו׳ עד בעין הריסה	גסטר א׳.
—	—	מאי איצטרובלין	איסטרובלין פי׳ פירי דארזא	אסטרוביל.
—	—	בנות שוח	מין תאנים לבנים	בנות ישוח ועיי״ע פטטר.
—	—	ופטוטרות	בפטוטרותיהן בעוקציהן מפני שמקריבין אותו דורון לע״ז	פטטר.
—	ט״ז.	בסחופיה	בסיחופיה בידיו ושיניו	סחף ג׳.
—	—	גרדום	פי׳ [1]) גרדון בל״י בית המשפט	גרדם א׳.
—	ט״ז:	דמוס פטור אתה	דימוס כו׳ פי׳ בשבועה	דמוס ב׳.
—	י״ז:	רבן של תרסיים	גדול שבאורגים אני	טרסי א׳.
—	—	בי אבידן	לשכה בבית ע״ז שלהן כו׳ עד ודנין בדבר חכמה	בי אבידן.
—	י״ט.	רמיה צדו	אם אינו משבר כנפי העוף כו׳ [2]) ובפי׳ ר״ח לעירו׳ נ״ד:	צד ב׳ ע״ש ומ״ש.
—	כ״ב:	מכתבא גללא	כלומ׳ שעט ברזל הינדוי נוקב כו׳ עד רגלא	גלל ב׳ [3]).
—	כ״ג.	עודה	חבק מצוייר עש״ה	עד ט׳ [4]).
—	כ״ד:	רוני רוני כו׳	רומי רומי כו׳ ע״ש כל הענין	רם ע״ש ומ״ש.
—	כ״ו.	כי אופיא דנהרה	כי אופי בנהרה ע״ש עד כמו חריות שעל הנהר	אפי א׳ וב׳ בני׳ רבינו.
—	כ״ז.	גבנוני מהול	גבנוני מבני אברהם הם כו׳ עש״ה	גבנוני.
—	כ״ח.	צפדינא	כאב שינים	צפדינא.
—	—	דרדיה	בשר שעל גבי השיניים	דר ה׳ ע״ש ומ״ש.
—	—	גרדא	גרדא דיבלא גרידום שגורדת מעשב שנקר׳ חצב בל׳ רבנן	גרד א׳ בפ״א.
—	—	עינבתא	מורסא כו׳ עש״ה	ענב ג׳.
—	—	פרוונקא	שליח להודיע להזהר	פרוונקא.
—	—	איסקוטלי	סקוטלי המכה שמכה בעת שאוחז אצבעו בגודלו ומכה המכה.	אסקוטלא.
—	כ״ח:	בפיקעא	מל׳ בקיעה והיא פיקה כלומר מקום כו׳	פקע ו׳.
—	—	אברתא	אברתא ברוש	ברתא.
—	—	קשיתא דאסנא	גרעינים של סנה	אסנא.
—	—	מזריף זריף	כלומר נגיעת היד קשה הוא ושורפת	זרף ב׳ בפי׳ אחרון.
—	—	רירא דיצא כו׳	מורדת ריר וכואבת כו׳ ע״ש כל הענין	דץ א׳.
—	—	חמא לחמא כו׳	מי שעקצו עקרב ראוי להאכילו דברים חמים כו׳	זבורא.
—	כ״ט.	ריבדא דכוסילתא	ריבדא הן השרוטות כו׳ עד שמו כוסילתא	כסול.
—	—	כודא	פי׳[5]) לכודה רוח שאוחזת האשה אחרי לידתה נקרא כודא	כדה ע״ש ומ״ש.
—	ל׳.	וצרונהי בפרונקא	פי׳ שתה מן היין כו׳ והביא פרנקא שהוא סמרטוט כו׳	פרנקא.
—	—	אפסינתין	לענה בל״י אפסינתין	אפסנתין.
—	—	מתוק מי בארג	מתוק חמר מבושל ובל״פ באדני	בארג ע״ש ומ״ש.
—	ל״א:	נילויי דנזייתא	הכדות הגדולות שמגלין אותם כו׳	נזייתא.
—	ל״ב.	הדרדורין	חביות של עץ	דרדור.
—	—	—	שם הביא ר״ח הירו׳ והיוצא אסור כשהכניסו לפנים מן הקנקלין ופי׳ קנקלין חדרים	קנקל ב׳.
—	ל״ג:	קינסא	פי׳ עץ כו׳ עד כגון אור דולק אסור	קנס ב׳.

[1]) בדף ט״ז: [2]) בערוך הנלס ת״ז, ח׳ הערה 1. [3]) בגם ר״ח ז״ל. [4]) בזה הנלוים. [5]) בדף כ״ח:

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
ע״ז	ל״ג:	כלי נתר	והן כלי מחפורת של צריף י״מ כלים הנעשים מן אלשב.	חפר ב׳ צרף ו׳ [1].
—	—	פתוותא	כלי חרש שהם טפיחים	פתיא א׳.
—	ל״ד:	אכטא	עיי׳ פי׳ ובגליון הש״ס מ״ש בשם הערוך השלם	אכטא.
—	—	מורייס אומן	ציר של דגים כובשין כו׳ עד א״צ למירמא ביה חמרא	אמן א׳ ביש ששונין.
—	—	בלומא	לומא מעה	לם.
—	—	עיקולי	עיקולי [2]) עקמומיות הנהר	עקל ג׳.
—	—	תורמינך	תורמינך שעתך פי׳ תשא אותך שעתך ודום כו׳ עד ועד סוף	תר ח׳ בפ״א.
—	ל״ה:	בקטפא דגווזא	בקטפא דגווזא פי׳ קטף של עץ	גז י״א.
—	ל״ח.	דשרא סיכתא כו׳	מי שנתן יתידות של עץ כו׳ עד ולא לבישול	סך ט׳.
—	ל״ח:	וחתה בה חתויי	פי׳ (הדי הא הדויי) [צ״ל חרי בה חרויי][3]) פי׳ חתה בנחלים	חר ג׳.
—	—	נגוטא דחלא	מוס של חומץ	נגט.
—	—	שבלילתא	זרע תלתן	שבליל.
—	—	הכוספן	כוספה גפת של שומשמין	כספן.
—	—	אדמויי	הדימי הדמיה נתחו נתחים	הדם.
—	ל״ט.	חילק	מין דגים קטנים שמו חילק	חלק ה׳.
—	—	סולטנית	והיא דג טהור ע״ש עד ועולין עמה	חלק ה׳.
—	—	הסולטנית והעפיין	כגון אקינס ואפונס כו׳ ע״ש כל הענין	אקונס.
—	—	קדש נונא אסיר	גי׳ ר״ח קדשנונא אסיר אבל עיי׳ תוספ׳ בשם ר״ח	קדשנונא ע״ש ומ״ש [4]).
—	מ׳:	זיתי גלוסקאות כו׳	זתים רכים ולחין כו׳ ירושל׳ הן סבכות כו׳ ע״ש עד גרעיניהן	קלסקה.
—	מ״ב.	פחסה	כלומר רצף צורתה ואינה ניכרת	פחס.
—	מ״ד:	אפרודיטי	שם אותה ע״ז	אפרודיטי.
—	מ״ז:	לבימוס	פי׳ במה והיא מצבה של אבן אחת	במס.
—	מ״ח:	והחזירין	חסא	חזר האחרון.
—	נ׳:	נגר בר נגר	חכם בן חכם	נגר א׳.
—	—	לגזום	מגזמין קוצצין בדי האילן וסכין מקום הקציצה שמן	גזום.
—	נ״ג.	גרוטאות	שברי כלי מתכות	גרט.
—	נ״ד:	פומבי	כגון שמערבין נחושת בכסף כו׳ עד בדבריכם	פמבי בפ״א.
—	נ״ו.	קיפוי	פי׳ קיפוי הסרת הקצף מעל היין כרכת׳ בקצף על פני המים [5]).	קף ד׳.

הערוך היה מפריש עפ״י מטבע של ר״ח לע״ז [6]) **שבעים ושתים פעמים והזכיר ר״ח רק פעם אחת.**

למסכת סנהדרין.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי׳ ר״ח ז״ל	פי׳ הערוך בסתם
סנהדרין	ב׳:	עירובי פרשיות	ואפי׳ הלואות דכתי׳ בהו כו׳ עד ג׳ מומחין	ערב א׳.
—	ג׳:	אין בי״ד שקול כו׳	אם יאמר זה זכאי וזה חייב כו׳ ע״ש כל הענין	שקל א׳.
—	ה׳:	מי בצעים כו׳	ולא פי׳ כי מי ביצים כו׳ עד אינהו סבר	בין ג׳.
—	ו׳.	וסוגיין כו׳	מקשו ומפרקו כו׳ עד וישלם מביתו	סג ד׳.
—	ז׳:	אם ברור לך	אם ברור לך הדבר והדין על בוריו כו׳ ע״ש כל הענין	בר ב׳.

---

[1]) ועיי״ע מנביא ומיש. [2]) בש״ס ווילנא חסר הדיבור המתחיל. [3]) ובש״ס ווילנא הגיהו לגי׳ שלנו ולא עיינו בערוך. [4]) בתיז, ע׳: [5]) ובכ״י רומי בקובץ כ״י אנגיליקי׳ כאן חסר שטה אחת מן הכתב ואולי יש להשלימה מערוך ע׳ קף ד׳ עש״ה. [6]) ובקובץ כ״י אנגילי׳ חסר בפירוש מדף כ״ז. עד סוף המסכתא ומפני זה לא הבאתי יותר ליונים מע״ז.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' דר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
סנהד'	ז':	בין בית לעלייה	צריך הדיין להיות בקי כו' עד מפורשין בפ' לא יחפור	בית עלייה.
—	י"א.	דילטור	רכיל	דלטור.
—	י"ב.	זוג בא מרקת כו'	שני ת"ח באו כו' עד בירח שמת בו אהרן	זג ג' ע"ש ומ"ש.
—	י"ד:	בעליל	קרוב לעיר מצוה לעסוק במדידה	על ז'.
—	ט"ז.	מחולייתו	החופר בו אם יחזור העפר כו' עד שתוסיף בו עפר אחר	חלי.
—	י"ז.	נהרבלאי	גי' ר"ח נהרבלאי מתני רמי בר ברוכי	נהרבלאי ע"ש ומ"ש.
—	כ'.	ערסא דצלא	מטה של עורות	צלא.
—	כ':	גונדו	(קורו) [צ"ל קודו] קערה שאכל בה	קד ג'.
—	כ"א.	למיטרפסה	מטרופסה חלק חוקה כלומר להתם דינא	מטרפס.
—	—	בלורית	ציצית של שער	בלר א'.
—	כ"א:	ביקש להולמו	ביקש שתמלא ראשו כו' עד אינו הולמתו	הלם.
—	כ"ב.	לרעץ	לדועץ מלש' תרגום ויצג ודעץ כלומר כו' עד דעוץ	רעץ.
—	כ"ה:	ארא	קושרין חוט ארוך בעוף כו' עד וזהו שבשא	ארא [1].
—	—	פגמיהן	הכלים שצדין בהם	פגם ב'.
—	—	והמוכסין	אמר גאון זצ"ל הני מוכסין כו' עד נמצא גזלנין	מכס א' ע"ש ומ"ש.
—	כ"ו.	אגיסטון	כלומ' כמדומה אני שזה החורש בשביעית כו' עד ואני אריס בתוכו	אנסטון.
—	—	עקא	כלומר זו צרה	עק.
—	כ"ו:	מחשבת מועלת	אפי' לבטל דברי תורה ע"ש	מעל ג'.
—	—	אוכלי דבר אחר	פי' [אוכלי] [2] צדקה מן הגוי	דבר א'.
—	—	קבא דשערי	כפא פי' אלומה קטנה כו' עד שלא תפריחום הרוח	כף ג' ועיי"ע הזמת.
—	—	קיבורא	סנסני תומר	קבר ד'.
—	כ"ז:	ליכהיוהו	ניכהיוה כלומר יכו אותו בממונו כו' ע"ש כל הענין	כה ע"ש ומ"ש.
—	ל':	בנזיקין כו'	מסכתא נזיקין משנה חיצונה כו' ע"ש כל הענין	זק האחרון.
—	—	בארנקי לבנה כו'	בזמן שאחד אומ' בארנקי שחורה כו' ע"ש עד הרי זה נכון	ארנק בפי' הראשון.
—	ל"א:	סימפון	שובר	סמפון א'.
—	—	לדזיו ליה	כמו מ"ר כו' עד הכה ופצוע	זיו.
—	ל"ב:	אור הנר בברור כו'	בימי הגזרה היו להן סימן כו' עד והכל נכנסין	אר א'.
—	ל"ג.	קטלי קני	כלומר חוטבי עצים אנן	קטל א'.
—	ל"ג:	אדמוקדך יקיד כו'	עד שהאש יוקדת לצליית קרי כו' עד ילך וילמד	קד ב'.
—	ל"ח:	אפי' בפרוונקא כו'	פי' כפרוונקא שהוא כתייר לא קיבלנוהו	פרוונקא.
—	ל"ט.	דהורמיז כו'	כלומר הורמיז ברא הפה כו' עד וכיוצא בהן	הרמיז.
—	—	נחכן	הוא שאמר ליחזקאל כו'	גחך.
—	ל"ט:	והזונות רחצו כו'	הזונות פי' חזיונות כדכתי' כו' ע"ש כל הענין	זן האחרון.
—	מ"א.	באריזן הרגו	אריזן כגון אזמל וי"מ כמין גרזן הוא	ארזן.
—	מ"א:	חקירות כו' בדיקות	חקירות אמר אחד איני יודע כו' עד אבל בדיקות כו' עדותן קיימת	חקר ע"ש ומ"ש.
—	—	מנזיהותיה	מנזייתיה מנערתו	נזה.
—	מ"ב.	קש דינא	כחש כמו זקן גדול כו' עש"ה עד בישישים חכמה	זקן א'.
—	מ"ב:	משכיר ומכפר	פר כהן משיח מכשירו לעבודה כו' עש"ה	כשר א' בפ"א.
—	מ"ג:	דילטור	בל"י מלשין	דלטור.

[1]) בסס רס"ג. [2]) כצ"ל כבערוך ולא מקבלי כהנהת המגיה בש"ס ווילנא.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
סנהד' מ"ד.	סרבלא דצריפא	פי' [1]) טלית לבן נקי כו' עד ותסני צריפא	צרף אחרון [2]).
— מ"ד:	מעשה דבעי' מיכסא	ר"ח הביא שם גמרא דירוש' ע"ש	בעיא ע"ש ומ"ש.
— מ"ה:	מרזיא	מכח	רז א'.
— —	בתפיסתו	בד' אמות דיליה כדגרסינן כו'	תפס.
— מ"ו:	קל לית	כלו' אין בו קלות בכאב כו' ע"ש כל הענין עד מן האברים	קל א' ע"ש ומ"ש.
— —	דליעביד ליה ארון	דעביד ארגז כלומ' תתנהו בארון	ארגז ע"ש [3]).
— מ"ח:	שכבי דהרפניא	כלומר בהרפניא מלינין המת כו' עד ומשלימין	שכב ג'.
— מ"ט.	בור וסירה כו'	פי' מפורש בתלמוד א"י בסוט' כו' עש"ה עד שיהרג.	בר ז'.
— —	בשלי	על עסקי השל פי' שאלה שאלו בענין חליצה כדכתי'	של ד'.
— — —		שם: תלמוד א"י בפ' חלק ויאמר המלך לרצים כו' הדין זונרא כו' ע"ש כל הענין	זנר [4]).
— נ"ב.	לעגל	מהרה [5])	עגל האחרון.
— —	משכבי דהונני	משכבי מהוגני פי' רבים גמלים זקנים נושאים עורות כו' עד עורותיהן אחריהן.	הגן א'.
— נ"ב:	דעביד ליה גסטרא	חולקו לשניים	גסטר א'.
— —	שאין בו רושם	חבלה	רשם.
— נ"ד:	בשמוש מת	פי' [6]) גיד בלא קישוי נקרא מת כו' עד שימות הגיד	מת ב'.
— נ"ה.	מהו תקלה וקלון	מ"ט נהרגת דאירע תקלה על ידה כו' ע"ש כל הענין	תקל ג'.
— נ"ו.	שם בשם	יקלל שם כלומר יזכור שם ויקללו אותו השם בשם	שם א'.
— פ"ט.	[7]) בית חיצון כו' רואה את האויר פסול	עיי' פי' ר"ח בד"ה אמרי הכי עד כר' זירא דאמר בית המפולש לחבירו פסול.	פלש א' ע"ש מ"ש [8]).
— —	סיגנון אחד	כלומר דבר אחד וכולן מתנבאין בסיגנון אחד כדכתי' כו' ע"ש [9])	סיגנון.
*)			

[1]) בדף מ"א. [2]) בדפס ר"ה ז"ל. [3]) ומ"ש בדפס רה"נ. [4]) בדפס ר"ח ז"ל. [5]) ועיי' פי' ר"ח פסחים ע"ה סע"א: פי' הי"א מהרה כ"א לעגל. [6]) בדף כ"ה. [7]) ודע כי בדף כ"ו סע"ב (סוף הדבור וגל רב אחא בר יעקב) אי' הערה מהסופר: ע"כ נכתב הדף ושאר הדף נשאר חלק ובסופו כתב צריך הנה קונטרס שלם אבל לא נמצא בכ"י וחסר עד דף פ"ט. [8]) בח"ו, שכ"ע. [9]) ובד"ס ווילנא הסגירו ללא נכון וכולן מתנבאי' כו' אבל בכ"י שלי (דף ק"י.) אי' לנכון וכן אי' בערוך.

*) פ"ט: עד כאן נמצא פי' מר"ח בכ"י רומי. ודע כי בד"ס ווילנא שכחו להעתיק חצי העמוד דהיינו מתחלת דף צ'. עד סוף הפרק ונפלאתי מאד שבעל משנית או מגיה עשה מלאכת הקדש במהירות ולזכות הרבים הריני מעתיק מתוך כ"י שלי (סוף דף ק"י ע"ב) החלק מפי' ר"ח הנשאר בכתובים ובצפיתי צפיתי כי במהדורא שנייה יתקנו הטעות. וז"ל ר"ח: „אמר רב חסדא מחלוקת בעוקר הגוף דע"ז וקיום מקצת דע"ז, כי. ביקש להדיחך מן הדרך אפי' מקצת מן הדרך אבל המודים בעוקר הגוף דשאר מצות דברי. הכל פטור ומותיב עליה רב המנונא ללכת זו מצות עשה בה זו מצות ל"ת ואי ס"ד בע"ז היכי משכחת לה. (דף ק"א של כ"י אנגליקא) תרגמי' רב חסדא ונתצתם את מזבחותם ובא והדיח ואמר אסור לנתוץ מזבחותם ופליג עליה רב המנונא במודים בעוקר הגוף דשאר מצות ואמר רבנן אומר בסקילה ור"ש בחנק אבל במודים בקיום מקצת שאר מצות ובביטול מקצת דברי הכל פטור עד דמתידע לך. ת"ר המתנבא לעקור דבר מן התורה חייב לקיים מקצת ולבטל מקצת ר"ש פוטר ובע"ז אמר היום עובדה ולמחר ביטלה דברי הכל חייב, אביי סבר לה כרב חסדא ומתרין לה כרב חסדא כו' רבא סבר לה כרב המנונא ומתרין לה כוותיה המתנבא לעקור דבר מן התורה חייב לרבנן בסקילה לר"ש בחנק וקי"ל כרב המנונא דרבא קאי כוותיה. אמר ר' יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על אחת מן המצות שבתורה שמע לו חוץ מע"ז שאפי' מעמיד לך חמה באמצע רקיע אל תשמע לו, תניא ר' יוסי אומר הגיעה תורה סוף דעתה של ע"ז לתת שכר לצדיקים לפיכך נתנה תורה ממשלה בה למען כי הוא מנסה אותך והזהירך שאפי' מעמיד חמה באמצע רקיע אל תשמע לו תניא אמר ר"ע חיו שהקב"ה מעמיד חמה לנביא השקר אלא הא דכתב ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת בהיותו נביא אמת כגון חנניה בן עזור שהיה בתחילתו נביא אמת ונתן אותות

ומופתים ובאו ואח"כ סרח ונעשה נביא השקר ולמען נסות את ישראל, השרה שכינתו עליו בתחילה שידע הקב"ה כי ישוב ויסרח באחרונה ובשביל זה הניחו בעולם פי' כגון זה מזהיר הכתוב אל תשמעו לו וק"ל כר"ע אבל נביא השקר מתחילתו חיו שהקב"ה נותן אות או מופת על ידו להטעות עולמו. בועל בת כהן כשואה בחנק וזוממין בחנק שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. לאחיו ולא לאחותו."

הדרן עלך אלו הן הנחנקין וסליקא לה מסכת סנהדרין, שבח ותהלה ליוצר הרים.
ולפי זה הערוך פי' **בסתם ששים פעמים** עפ"י מטבע של פי' ר"ח לסנהדרין.
והזכירו שתי פעמים ומלבד זה הביאו בשם בע' רק א' (מסנהד' ק"א.)

למסכת מכות[1].

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
מכות	ב'.	המחלל אינו מתחלל	כה"ג שבא על אלמנה כו' עד אינו דין שלא יתחלל	חל א'.
—	ג'.	כיצד שמין	כשם שהעידו עליה שנירשה בעלה כו' ע"ש כל הענין	שמן א'.
—	ד'.	קורטוב	מפורש כו' שהוא חלק א' מח' בשמינית	קרטב.
—	ה'.	נעשים זוממין	ראינו לרבותינו הגאונים ז"ל כי פירשו עד שיזומו עצמן ע"ש עד גופה של עדות	זמם א'.
—	—	איסטטית היא זו	איסטסית פי' לא נכון הוא זה	איסטסים[2]).
—	ח'.	דשדא פיסא	טיט שיבש ונעשה כאבן	פיים בפי' אחרון.
—	—	כבסא	סנסני תמרים	כבס א'.
—	י"א.	טוביה חטא	העיד זיגוד על טוביה כו' עד וזה לוקה	טב א'.
—	—	שכם נסיב	כמו שכם שביקש לישא דינה כו' עד וכה"ג מתחייב	מבנאי א'.
—	ט"ו.	קיימו ולא קיימו	בהתריות ספק כגון שלקח האם כו' עד אפי' התראה בלקיחה שמה התראה	קם ב' ע"ש ומ"ש.

הרי רבינו נתן לקח פירושו לזו המסכתא **עשר פעמים** והזכירו **פעם אחת.**

למסכת שבועות והוריות.

מסכת	ודף	דבור המתחיל	פי' ר"ח ז"ל	פי' הערוך בסתם
שבועו'	ג'.	שבועות שתים כו'	שבועה שאוכל ושלא אוכל שאכלתי ושלא אכלתי כו' ע"ש כל הענין	דע[3]).
—	ו'.	בפתוך	במעורב	פתך.
—	ו':	בחורשיה כו'	בי חרשיה אכול ליה פי' מכה אוכלת לך בעיניך כו' ע"ש	חרש ג'[4]).
—	י"ב.	מקיצין בהן כו'	כלומר מקריבין אותן שלא לשום תמידין כו' עד קיץ המזבח	קין ג'.
—	י"ז:	צינורא	עצי נורא[5]).	צנר א'.
—	י"ח.	משמש מת בעריות	אם שמש אדם באבר מת כלומר כו' ע"ש	מת ב'.
—	מ"א.	דררא	פי' עיקר[6]).	דררא ע"ש ומ"ש[7]).
—	מ"ב.	סיטראי נינהו	מצד אחד היו לי עליך כו'	סטר האחרון.
—	מ"ז:	אזהרה לעוקב כו'	מכין לו מקום ונשים לניאוף כו' עד תגרום ניאוף	עקב א' בפי' אחרון.
—	—	באהלו של מקום	והאי דכתי' באהליכם בבינוי הוא	תר א'.
—	מ"ט:	כי משמש כו'	ד' לשונות אי דילמא אלא דהא אי כי יקרא קן צפור לפניך דלמא כי תאמר בלבבך אלא כי פתוח תפתח את ידך לו דהא ויראו כל העדה כי גוע אהרן	אי.

---

[1]) בכ"י רומי רק עד דף ט"ז. [2]) בשם ר"ח ז"ל. [3]) ושם הערוך הים מקצר לשון ר"ח. [4]) בשם רה"ג. [5]) ועיי' פירוש ר"ח ליומ' י"ב. [6]) וכ"ה בשט"מ לב"מ ב': [7]) בח"ג, קס"ג.

מסכת ודף	דבור המתחיל	פי' רבינו חננאל ז"ל	פי' הערוך בסתם
הוריות ב'.	שב מידיעתו כו'	פי' אם ידוע שאילו הודיעו אדם כשהיה אוכל החלב כו' עש"ה.	דע [1].

וא"כ הערוך העתיק פי' ר"ח לשבועות והוריות שתים עשרה פעמים.

למסכת חולין.

חולין ו':	אשת חבר	פי' ר"ח הובא בתוס' שם ובתוספו' גיטי' ס"א: ד"ה אשת	ובערוך ע' אשת בסתם [2].

ועוד הזכיר הערוך שם ר"ח לזו מסכתא י"ד פעמים.

עיי' אלל, אוני, בטרי, גם א', חוור, חלק האחרון,
כרע ג', כרת, מכנה, מל ח', נבר, סכין [3] ערף, רק ג'.

למסכת נדה.

נדה כ"א.	דפלי פלויי	פי' ר"ח הובא באו"ז ה' טהרות ק"ש רסי' קל"א	פל ב' ע"ש ומ"ש [4].
— כ"ה.	כרשון	— — בתוספו' שם ובתוס' יומא פ"ח. ד"ה אבא שאול	רשון ע"ש ומ"ש [5].
— מ"ט.	נסטרא	— — בתוספות שם	גסטרי ע"ש ומ"ש [6].

ועוד היה פורש בשמו בפי' לנדה בששה ערכים ואציינם לך בהערה [7].

סוף דבר הכל נשמע שרבינו נתן פי' במסכתות הנ"ל עפ"י חקירתינו דווקנית זו **אלף ושלש מאות פעמים בסתם והם הם דברי ר"ח ז"ל רובם ככולם מלה במלה.** נוסף לזה בעל הערוך פי' בשמו של ר"ח מאה וששים ושש פעמים (עיי' לעיל צד כ"ה) וא"כ השאיר לנו ברכה בפי' ר"ח ז"ל, עד כמה שידי מגיעות לבדוק ולחקור, **אלף וארבע מאות וששים ושש פעמים הלא דבר הוא!**

וכבר הודעתיך במבוא (ח"א, IV) כי רבינו בעצמו נתן התנצלות כוללת שלא יחשדוהו ח"ו כי הפירושים הנ"ל גנובים הם על ידו במה שהיה כותב בחרוזיו (שהם כעין הקדמה לספר הערוך) מה ששמעתי וראיתי וסברתי בערך לשטרה כו' כו'. והבו ליה אפרייא לרבינו נתן שהא ג"כ לקח ולקח טוב נתן לנו בשמרו לדורשי תורה פירושי הראשונים ועל ידיהם ערוך השלחן וצפה הצפית. ועל זה השלחן תמצא לחם הפנים לחם שיש לו פנים ושלחן בצפון כי כל חשך טמון לצפוניו ומנורה בדרום והרוצה שיחכים ידרים. וראיתי בערוך דר' נתן מנורת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נרותיה עליה ואלה המה: נר ראשון אביו הרב רבנא יחיאל ז"ל, נר שני אחיו הרב ר' דניאל ז"ל, נר שלישי רבו רבינו משה הדרשן ז"ל, נר רביעי רבו ר' מצליח ז"ל, נר חמישי רבינו האי גאון ז"ל, נר ששי רבינו גרשם ז"ל ונר שביעי מזוקק שבעתים רבינו חננאל ז"ל. ואם גם נרות אחרים אשר כברקים ירוצצו והאירו תבל יהלו אורם בזו המנורה (כאשר עיני החוקרים תחזינה מישרים במבוא לחלק א' פרק ב') בכל זאת שבעה נרות האלה הם מוצקות למנורה זו **וביחוד שלשה נרות האחרונים** היו משפיעים תמיד אור נוגה והיו למארות ברקיע התלמודים. ומטעם זה הכינותי את המנורה הטהורה את נרותיה **נרות המערכה ואל מול פני**

מנורת הערוך יאירו שלשת הנרות.

ובמכסת הערכים זאת ערוכה בכל ושמורה יהי חלקי מכל עמלי ששמי יהיה כשם רבי וישתתף שם
בן איש ח"י עם שם רבינו נתן וגם אני תפלה:

„כשיזכירוני בזה הספר שפתי לרבב בדגורה
בסתר כנפיו להחסות באהלך עולמים אגורה!"

חנוך יהודה באא"מ מוהר"ר ישראל קאהוט.

נויארק ערב ש"ק לסדר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך לפ"ק.

---

[1]) ועיי' בערוך השלם ח"ג, ק"ו. הערה 8. [2]) עיי' ח"א שכ"ז: [3]) ע"ש ומ"ש בשם או"ז. [4]) בח"ו של"א הערה 8. [5]) בח"ז ז"ט. [6]) בח"ב שכ"ט. הערה 7. [7]) גב ג', גם ב', חלק ג', מחה א', סיינא, נר ו'.

השלמת הערוך השלם׃

הַשְׁלָמַת הֶעָרוּךְ הַשָּׁלֵם [1]

חלק א׳

*אאלר"ן (מין צירוף אותיות של דניאל ה׳, כ"ה) סנהד׳ כ"ב. ושהש"ר פ׳ כמעט ושמואל אמר ממתום נגקפי אאלרן ע"ש פירש"י ור"ח ז"ל.

* אאפיקון (אפיקין) מל"י אמצ׳ ὀφφίκιον (מל"ר officium) מינוי שררות (Amt, Beamtung) מדרש פנים אחרים על אסתר פ׳ ותמאן המלכה [2] שהיה כורש באאפיקון של נבוכדנצר, ובילק׳ ובספר מנות הלוי הגי׳ באפיקין פי׳ כורש היה במינוי ובשררות של נ"נ.

* אביך (?) ירו׳ יבמו׳ פ"ז ד"ח סע"א נמנו על אביך אשקלון וטיהרוהו ט"ם וצ"ל על א ו י ר אשקלון כמו שהגיה בק"ע שם.

* אֶבֶן הַמֶּקַח (אבן אשר משם נמכרו העבדים Verkaufsstein ; אבן הַלֶּקַח Kaufsstein ; אבן המכר (Licitationstein) ספרא בהר פרק ז׳ ריש פרש׳ ו׳ לא ימכרו ממכרת עבד (ויק׳ כ"ה, מ"ב) שלא יעמידנו ב ס מ ט א ויעמידם על אבן המקח. וגי׳ הילק׳ שלא יעשה ס י מ ט א ויעמידנו על אבן הלקח עיי׳ במסרת התלמוד להרב הח׳ ווייס שלא ידע לפרשו, ולי נראה שעיק׳ הגי׳ סוטמא פי׳ בל"ס ענין היקף וסגירה (Verschluss, Umschliessung) ומנהג היונים ורומיים בעת מכירת העבדים לעשות היקף סגירה וחוג הנקרא κύκλος אשר שם העמידו העבדים עומדים להמכר וההיקף הזה נקרא שוק מכירת העבדים ואחרי עיון רב הלוקחים בחרו היפה שבעבדים והעמידום לעיני כל על האבן שהיה נקרא אבן המקח והממכר πρατήρ λίθος [3] וכן היה המנהג ברומי ובזה מובן הרגל הלשון homo de lapide emtus או de lapide comparare בענין לקיחת עבדים מאבן המקח ובני ישראל נאסרו להעמיד העבדים בסוטמא (בהיקף) ולהעמידם על אבן המקח. והרמב"ם (הלכו׳ עבדים פ"א הל"ה) כתב וז"ל אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו בי"ד אינו נמכר בפרהסיא [4]. על אבן המקח ולא בסימטא כדרך שהעבדים נמכרין [5]. ובספרי ואתחנן פ׳ כ"ו נכנס המלך לביתו ונטל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכר באותה שעה ידעו שאין בידו כלום.

* אהי אהי (נ"ל מל"י ἤ — ἤ פי׳ או.. או (entweder-oder) תנחומ׳ הישן צו סי׳ ד׳ בהוצאת הח׳ רש"ב (ועיי׳ בנדפס צו סי׳ ב׳) (אחי אחי) [צ"ל אהי אהי] נזירות כו׳ אילו הייתי עושה הייתי מתחייב מיתה בידי שמים ואם לא הייתי עובד הייתה הורג אותי לפיכך אהי דברך מות אהי קטבך שאול (הושע י"ג, י"ד) לשון א ל נ ס ט י. ור"ל אהי של מקרא דרש בענין אהי של יוני וכאמור בתחלת הע׳.

* אוּבִיסוֹס, אֶוּוסוֹם (Ephesus) תרג׳ ויון (דה"י א׳ א׳, ה׳) ואוביסוס כ"ה בדפ׳ ווילנ׳ ובירו׳ מגיל׳ פ"א דע"א סע"ב הגי׳ אווסוס ונראה שהיא היא עיר הנ"ל [6].

* אֶחָד (מספר יסודי ולנקבה אַחַת (ein, einer, eine, eines) ידוע הוא. ובכפלה אחד.. אחד ובל"נ אחת.. אחת פי׳ זה וזה, זו וזו.. sowohl als auch עיי׳ ביצ׳ נ׳: תמורה ב׳. כ"ט: חולי׳ ב׳. שביעית פ"א מ"ג על אחת כמה וכמה (בר"ת עאכ"ו) ברכו׳ ס"א: ס"ג: בת אחת עיי׳ ערכו, ובענין עד לאחת פי׳ כמו עד אחת עיי"ע חב א׳ וש"נ מנחו׳ י"ח. ותוספ׳ שם ובכ"י ש"ס מינכען גרס באמת עד אחת (ועיי׳ ד"ס במקומו) ובכ"י ש"ס ר׳ ב׳ הוגה על אחת ופי׳ כפי׳ ר׳ נסים מאוד כמו ל ח ד א וא"כ על אחת (כבכ"י ש"ס ר׳ ב׳) פי׳ לחדא ועיי׳ יומ׳ י"ט. על חדת.

---

[1]) בעברי עוד הפעם על דפי הערוך השלם והשויתים עם כ"י שלי מצאתי כי כמה וכמה ערכים נשארו בכתובים אשר נשמטו בדפוס ולא היתה שעת הכושר להדפיסם ויש מהערכים אשר עלו במצודתי אחרי תום חלק מחלקי הערוך השלם ואמרתי בלבי עוד חזון למועד וברצות ה׳ דרכי אקבצם כולם ואדפיסם כמלואים בסוף חלק השמיני בקוצר נמרץ וברוך החונן דעת ונכון הנשכחות שאוכל לשלם נדרי ולברך על המוגמר. [2]) בהוצאת ר"ש באבער צד 60. [3]) Pollux Onom. III, 78. [4]) אולי הבין סימטא בענין שביל ודרך בני אדם עיי"ע סימטא. [5]) ועיי׳ בכ"מ ומגדל עוז שם. [6]) ועיי׳ ערך מלין לה׳ ד"ר יאסטראוו צד 21.

* **איטולים, אטילס, אטלים, איטלים** (אולי מל״י אמ״צ αὐτοτελής ארון ומושל שאינו סר למשמעת אחרים unumschränkter Herrscher) מזמור שו״ט מזמור ט״ז סי׳ י״ב בהוצ׳ רש״ב אמר ליה הקב״ה דוד איטולים אתה עשה ואכול כו׳ וכן שם מזמור י״ח סי׳ ל״ד דוד אטילס ובילק׳ שמואל שם בטעית הצילם ובקצת דפוסי׳ אמילם עיי׳ הערת רש״ב צד פ״א אות רס״ה ובאגור לר״ש גאמע (הו״ל רש״ב בספר עטרת צבי 20) הביא ג״כ שני ציונים הנ״ל ממד׳ תהלי׳ בני׳ אטלים, איטלים וסיים ונ״ל שאין פי׳ אלו המלות כמו נמכרים באטלים שהוא שוק ע״כ. ולכתחילה אמרתי שהוא הוא הטלים שהביא הערוך שפירושו מל״י ἀτελής פנוי ממלאכה ובדד [1] אבל הגם הלום ראיתי כי יותר טוב לגזרו לפי דעת פירסט מל״י הרשומ׳ בתחלת הע׳ ובמובן המדובר והמלה היונית הנ״ל נרדפת עם מלה יוני׳ αὐτοκρατωρ עיי׳ דיו קאססיוס נ״ג, כ״ח הובא בפירסט גלאססאריום צד 43.—וה׳ ברילל במ״ע ח״ד 118 פי׳ מל״י ἐϑελούσιος מי שיש לו רצון חפשי. ומ״ש ה׳ פירסט (צד 109) הטלים (בב״ר פ״ז) מל״י ἄϑλιος unglücklich טעות הוא.

* **אֲלוּפְסִין** (מל״י ἔλλυπος אבל in Trauer, traurig) תנחומ׳ הישן מקץ סי׳ ט״ו הלך וישב לו לביתו אלופסין (פי׳ צעור). זו היא הוספת הסופר ורציתי לומר שכיון לל״י λύπημα צער וכאב לב ורציתי להגיה אלופמין עיי׳ מ״ש רש״ב בתנחומ׳ הערה קכ״א צד ק״א בשמי אבל אחר עיון חזרתי בו ודעתי שהוא ל״י הנ״ל ופי׳ אבל. [2]

* **אלפסנה** (?) תוספת׳ תרומ׳ פ״ז לגין שהניחן בשידה תיבה והאלפסנה כ״ה בכ״י וויען ואולי צ״ל אלכסנה מל״ע الخزنة כעין תיבה לשמור דבר מה Schranke, ובאגור לר״ש גאמע (שם צד 23 גורס אלפסור ובכ״י אירפ׳ פלסגר ע״ש ומ״ש.

* **אוּנְפִּיל** (פי׳ כמו אומפיל מל״ר ampulla צלחת Flasche) תוספת׳ כלי׳ ב״מ פ״ה האונפיל והתמחוי כו׳ ונראה כי אותיות ו נ נשתבשו מן מ׳ וצ״ל אמפיל בענין הנ״ל. ועוד מ׳ ו נ, מתחלפין עיי״ע אמפליא ס״א אנפליא.

* **אִיפּוּט** (נ״ל מל״י κιβώτιον Büchse,) מדרש הגדול ״י פקודי: ת״ר שמיר זה גופו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד לפניו במה משמרין אותו כורכין אותו בסיפוגנין של צמר ומניחין אותו ב א י פ ו ט של אבר מלא סובין של שעורים כו׳ נ״ל מל״י הנ״ל ואות k נשמטה בראש התיבה כדוגמת אטלים, אטליז, אופסים (עיי״ע ח״א רכ״ג) [3] וכדומה ובסוט׳ מ״ח: ובירו׳ סוט׳ פ״ט דכ״ד: ובשו״ט מזמור ע״ח לי׳ זו המלה עיי״ע שמיר.

* **אפינלטרפוס** (?) במדרש הגדול כ״י בפ׳ יתרו שבת לה׳ אלהיך רשב״ל אומר בנוהג שבעולם מלך בו״ד שהיה לו אפינלטרפוס אומר לעבדיו עשו עמכם יום אחד ועמי ששה ימים אבל הקב״ה אינו כן אלא אומ׳ לישראל בני עשו עמכם ששה ימים ועמי יום אחד. ודע כי בפסיקת׳ רבתי פ׳ כ״ג הני׳ מלך בשר ודם כשהן כילופים והגיה הח׳ פריעדמאן פלמיטוס ופי׳ ערום עיי״ע בח״ו שמ״ט, ולי נראה שיותר טוב לגזור המלה מל״י ἐπιμελητής כלומ׳ אפיטרופוס עיי״ע פלימטוס (שם, שמ״ח) ואולי שתי גירסאות אפינלטים (= אפימלטים) ואפיטרפוס נתערבו יחד ונשתבשה למלה אחת אפינלטרפוס.

* **אפסיקין** (מל״י ביצאנצי׳ οψίκιον בל״ר obsequium מי הסר למשמעתו של מלך וביחוד מי שמכין צדה לחיל המלך (Gefolge, Quartier-meister תנחומ׳ הישן וישב סי׳ ב׳ למלך שיצא בנו למדינת הים ליקח אשה אחר ימים בא לחזור לבית אביו אמר המלך לאפסיקין שלו (פי׳ לחייל) בואו ונצא לאנפטי של בני כך כשבא יעקב כו׳. פי׳ לחייל הוא הוספת המעתיק עיי׳ מ״ש רש״ב בהערה ד׳ ומ״ש בשמי אבל עתה חשבתי המלה להיות כמו שרשמתי בתחלת הערך.

* **אפפססבאות** (?) מדרש הגדול כ״י לסוף שמות פ׳ ואחר באו משה ואהרן: יום שבא משה ואהרן אצל פרעה יום אפפססבאות של מלכים היה והיו כל גדולי מלכות וכל שלטוני מדינות לפניו מביאין אפפססבאות שעליהן ודרון שלהם ופרעה לובש אטכסיסי מלכות ויושב על כסאו כו׳. איתא בגליון פי׳ יום שמבאין דרונות שעליהן ע״כ אבל ודרון שלהם מראה באצבע כי המלה הזרה ענין אחר יש לה ולפע״ד צ״ל אפפסטבאות מל״י ἐπιπίστωσις חיזוק ואישור Nachbestätigung, Beglaubigung וא״כ הענין הוא כך יום החיזוק ואישור וקיום הכתבים של מלכים ושלטונים היה היום כשבאו משה ואהרן אצל פרעה והראו לו כתביהם Credenzien, Beglaubigungs-briefe.

---

[1]) עיי״ע בח״ג, קנ״ה. וכן גרס הכ״י של מדרש הגדול אשר ת״י בפ׳. בראשי׳ היטלים. [2]) עיי׳ מ״ע ברילל ז׳, קל״ז. [3]) והודה לי בזה ה׳ באכער (אגדת התנאים ח״א 355).

* **אפשקר** פי' אחד משמשה דייני סדום עיי"ע קלפנדרא ומ"ש ולהלן בהערות ותיקונים.

* **אפותיסים** (או מל"י ἐπίϑεσις צדיה ומזימה או מל"י ὑποϑέσις Nachstellung Hypothese, Unterstellung, angenommene Meinung) מדרש אלה דברים זוטא [1]) באיש עושה מזימות (תהלי' ל"ז, ז') אפותיסים לא קטלת ובמה קטלת לא גנבת ומאן הוה עמך כד גנבת כו' פי' ענין המלה כמו מזימה אשר באה לבאר כלומ' הדיין עושה מזימות בשאלותיו או י"ל שהוא מל"י השנית כלומ' דעה עפ"י תנאי אתה אומר לא קטלת ודיין שאל אותו בתנאי שאתה הרגתו במה קטלתו. [2])

* **איצטביג** (צ"ל **איצטברג** מל"פ استبرك בלשון ערבית استبرق בל"ס אסטברגא מין לבוש משי מפואר אצל פרסיים וערביים Seidenkleid) מדרש אבא גוריון פ"ו [3]) יביאו לבוש מלכות שארגתו לברק לילות בחשך ועוד אחר איצטביג שמו שהביאו לדריוש ממדינת הים [4]) ועוד כלי אחר שהביאו לכורש ירוק שמו ואחד שתרוג שמו שפירא וקורין לו ונחש טוב יבידיני. הרבה שיבושים אלה לית נגר ובר נגר דיפרקינן אבל הנברר כי איצטביג צ"ל איצטברג בענין האמור ובמקום שתרוג צ"ל שרתג והוא בל"פ سرتق מין לבוש מפואר מאוד ומה שהוסיף לקרות אותו ג"ב שפירא כיון בזה לפע"ד לל"פ سيفور לבוש משי דק מן הדק או אולי הוא מל"י ורו' σάπφειρος, sapphirus ופי' ואחד שרתג כאמור וקורין אותו שפירא כלומ' יש לו גוון שפיר (ספיר) ובאשר אבן טובה זאת נקראת בל"פ يقوت או ياكند לכן אמר ונחש טוב היינו סימן טוב יכידני. [5])

* **אצטרוליב (אצטרליב)** עיי' תשוב' הגאוני' בהוצ' ה' הרכבי סי' כ"ח וסי' שי"ד בצד 11,148.

* **אַרְגַיָא** (בל"י ἀεργία שביתה וביטול Unthätigkeit, Musse) מדרש פנים אחרות (נוסח ב') על אסתר [6]) אחת לשבעה ימים עושין (ארניא) [צ"ל ארגיא] וקורין אותו שבת פי' מל"י הנ"ל וכן בל"ס ארגם (ἀεργός) תואר הפעל בטל.

* **ארזין, ארזון, רזים** עיי"ע וע' מהמורות וש"נ ובתוספת' סנה' פ"ט בכ"י אירפ' ארון ובנו"נ ארזון ובטור הל' אבלות סי' ת"נ ארזים וכ"ה ברא"ש פ"א דמ"ק סי' י"א.

* **ארטון** (?) [צ"ל ארמון] (אפעל מן רמי עיי' בפנים) מדרש אבא גוריון פ"א צד ו' אילין מדאי (?) לא שתו מזגיא ארטון מן גרבא והגיה רש"ב אלהן שתרנ' על כי אם או על מלת בלתי והרבה נוסחאות הן וכולן משובשות והיותר נכונה לפע"ד היא כ"י פ' וכ"י א' אצל רש"ב דאילין מדאיי לא שתו מזיקיא ארטון מגרבא ויש להגיה [7]) ארמון ותהת מדאיי צ"ל כותיא כדאי' באסת"ר ופי' השתיה היתה כדת כל אומה ואומה והכותים לא שתו מזיקיא היינו מנאדות כי אם לקחוהו היין מהחביות והטעם כי הנאדות הם מעור בהמה טמאה ועכ"פ מעור נבלה וטמאים הם ומטאים גם היין אשר בתוכם ולא כן כדים של חרס ויען כן הכותים לא שתו מהנאדות של עור בהמה [8]).

* **אורכסיניא** (?) [נ"ל שצ"ל אורכינטא מל"י ἄρχων, οντος שר ואדון Ober-herr, Befehlshaber) תנחומ' הישן שמות סי' ז' לאחד שרגם איקונין של מלך אורכסיניא (פי' דמותו) אמר המלך טלו אותו וחתכו את ראשו עכשיו עשה לזה כך למחר עושה לי כו', ובילק' שמות בשם התנחו' הגי' איקונין של דוכוס וכ"ה בע' דכוס בשם הילמדנו ועיי' מ"ש רש"ב בהערותיו וש"נ ג"כ הג' אוקינן של אורכיטא ונראה שצ"ל אורכינטא מל"י הנ"ל ואדוני מורי חמי ד"ר בעטטעלהיים ז"ל כתב בגליון התנחומן שלו וז"ל לַפי דעתי הוא ארסיקנוס שר צבא של נאללום ע"כ אבל זה השם נכתב ארסקינס עיי"ע ח"א רצ"ט. על כל פנים של מלך אורכסיניא טעות הוא וההמשך מורה כי אין ענין מלך כי אם שר ואדון הוא „ופי' דמותו" הובא מגליון פנימה לבאר מלת איקונין.

* **ארמים, ארימס** Ormaz, Ormuzd (Ahuramazdâo) בסדור ר' עמרם גאון צד 31 הובא בהלכו' הבדלה לריצ"ג צד ט"ו. בשם ארמס, ארימס, ארמימימס אולי הוא מל"פ הנ"ל שם אליל העליון אצל הפרסיים כידוע ונהגו לחתוך האותיות בלחשים עיי"ע ברירי, ועוד נ"ל כי Armaiti

---

1) בסוף רש"ב צד 21. 2) ועיי' מ"ש רש"ב בשמו. 3) אצל ר"ש באבער צד 39 ובבי"מ ליעללינעק ח"א צד 16. 4) ובביה"מ הנ"ל ועוד אחר כלי ירוק שמו שהביאו לדריוש. 5) ועוד עיי' בפירושים שונים במ"ע לברילל ח"א 197, וח"ח 151. 6) אצל רש"ב צד 68. 7) כדעת ה' ברילל. 8) עיי' מ"ש רה"ג נאכגעלאססענע שריפטען בחלק העברי צד 152.

היה אצל הפרסיים מלאך החכמה השלמה [1] ולו נאה ויאה ל ה ק ר א בלחש לעזור נגד דעת הטפשות והשכחה עיי״ע פותה ומ״ש.

* **אֲרוֹרָא, אֲהָרוֹרִי** (אולי צלם מוקדש לאליל נקבה Aurora) ירו׳ ברכו׳ פ״א ד״ד: מיהו מיעבור קומי ארורא [2] צילמיא א״ל מה איתפליג ליה איקר אלא עבור קומי וסמי עיניה וכ״ה בירו׳ שקלי׳ פ״ב דמ״ז. [3] ובירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ג: הגי׳ מטון לאדורי צלמא וכ״ה בירו׳ מ״ק פ״ג דפ״ג ע״ג וצ״ל כגי׳ ירו׳ ברכו׳ וירו׳ שקלי׳ הנ״ל ואולי הוא מל״ר הנ״ל ופי׳ וסמי עיניה (עינוי) לשון כינוי הוא כלומ׳ סמי עינך היינו אל תסתכל בצלם כי אם עבור וסתום עינך וכדאי׳ בתוספ׳ שבת פי״ח אין מסתכלין בדיוקנאות משום שנ׳ אל תפנו אל האלילים ועיי״ע דיוקן ועוד עיי׳ מ״ש בע׳ אר האחרון (ח״א, רס״ד:) בגי׳ רבינו ופי׳ בע׳ הנוכחי נ״ל עדיף ותחת Aurora נמצא ג״כ הכתיבה Aëria עיי׳ קרייצער סימבאליק ב׳, 488.

חלק ב׳

* **בָּאטִי** (שם פרטי) ע״ז ע״ו: הא דמר יהודה ובאטי בר טובי הוו יתבי קמיה דשבור מלכא כו׳ ע״ש עד א״ל אידכר מה עבדת באורתא ע״ש בפי׳ רש״י ותוספו׳ ד״ה אידכר וזה המעשה הובא בפי׳ בתש׳ הגאוני׳ קדמוני׳ דפ׳ בערלין (קאססעל) צד מ״א. ד״ה אדכרת ובתש׳ הגאוני׳ בהוצ׳ ה׳ הרכבי סי׳ מ״ח (צד 23) ע״ש ועוד עיי׳ יוחכין השלם צד 121 וסדר הדורו׳ צד 81 וש״נ ג״ב קידושי׳ ע׳: ע״ש.

* **בָּהֲרַג** עיי״ע ברקא בח״ב, ר׳ כפי ס״א סוסיא בהרג וכן מצאתי במדרש הגדול כ״י מקץ נשדר ליה אנא סוסיא בהרג ונ״ב פי׳ נאה ביותר ואולי הוא מל״פ بهره עשיר והבין עשיר בגוון ועל זה השיב שמואל מי אית לך כאר הזר גונא (במדרש הגדול כאר הזרגונין) חמור בר אלף גוונין. ובע׳ ברקא הארכתי באופן אחר.

* **בוייר** (פי׳ כמו בועה) כן גרסו בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רט״ז [4] הא בותא כי בויי דאמרינן בריאה כו׳ ע״ש ועיי״ע בע ד׳.

* **בוּרְדִּימוֹס, בְּרִידִימוֹס** (= **פְּדְרוֹמוֹס** (Hyppodrom, Pferdebahn, ἱπποδρόμος ויק״ר פי״ט ישב עליו בפרודומוס ילק׳ מ״ב פ׳ כ״ד ר׳ רמ״ט נטלו והחזיר אותו בכל ערי ישראל בפרדימוס עיי״ע פרודומוס ומ״ש בח״ז תי״ב אבל בב״י מ׳ לויק״ר הגי׳ בורדימוס, ברידימוס והנכון שצ״ל פדרומוס כמו שהגיה הח׳ פערלעס (מ״ע פראנקעל-גרעץ הכ״א, 139) והוא הוא המלה הנ״ל [5] וזה מה דאי׳ בילק׳ שם כיון שעלה נבוכדנצר להחריב ירושלים עלה וישב לו ב ר י ס י אנטוכיא. ועיי״ע בית ריסא וע׳ רם ד׳-ועוד עיי״ע דמס 2 בח״ג, פ״ו.

* **בֵּי חִיוָאֵי** (שם משפחה) יבמות קכ״א סע״ב מאן איכא בי חיואי מאן איכא בי חיואי ע״ש פירש״י.

* **בֵּי חַסָא** (שם) מאן איכא בי חסא טבע חסא ע״ש פירש״י ועיי״ע חסא.

* **בֵּי שִׁמְשֵׁי** (בי׳ כמו בין חשמשות) תעני׳ כ״ה. גיטי׳ נ״ב. יומ׳ פ״נ: וע״ש פירש״י.

* **ביבני** (צ״ל בי בני פי׳ מרחץ Bad) ירו׳ שבת ספ״ח די״א ע״ג ההן דמשזג גו ביבני וההן דמשזג אמבטיתה רע לטבעות צ״ל בשתי תיבות בי בני עיי״ע.

* **בֵּית בַּיְיתוֹס** (פי׳ משפחת Βοηθός) פסחי׳ נ״ז. אוי לי מבית בייתוס כו׳ ומזו המשפחה היה כה״ג אחד בבית שני עיי׳ בן מתתיהו קדמוניו׳ י״ט, ו׳, ב׳ ומ״ש בע׳ קתרוס (ח״ז, ר״ל).

* **בית פוגי** (?) כ״י מדרש הגדול משפטים: שלש רגלים הכל לפי רגליו של אדם אין דומה הבא מבית פוגי להבא מבית פרסי.

* **בילמי** (?) [צ״ל צלמי] פסיקת׳ רבתי פכ״ג לא תענה כנגד ויאמר אלהים נעשה אדם אמר הקב״ה הא ברייתי לך חבריתך בדמותי (ואת חבית) [צ״ל ואתחברת] ודמית (לבילמי) [צ״ל לצלמי] לא תסהיד על חברך סהדו דשקר כן הגיה לנכון ה׳ פריעדמאן ע״ש בצד ק״ח: כלומ׳ בראתי לך חברותך דהיינו הנפש ונתחברת עמה ונדמית לצלמי. ובכ״י מדרש הגדול יתרו מצאתי הגי׳ כז״ל: לא תענה כנגד ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר הקב״ה הא בריתך חברי לא תסהיד סהדו דשקר על חברך.

* **בָּלוּם** עיי״ע בלם א׳ וש״נ הגירסאות.

---

[1] bunda minesne עיי׳ שפיעגעל הקדמת סעתקס לאפיסטא ח״ב צד XI. [2] כס״נ במהרש״ם ובנו״נ אהדורי. [3] וגם סגי׳ יקר .. וסמי עינויי. [4] צד 102 בסוג׳ סרכבי. [5] וכן נשתבשה היפרפוס וצ״ל אפדרומוס עיי״ע בח״א, רמ״ב ומ״ש.

* **בֶּן אֲחִיָּה** (שם פרטי) ירו׳ פ״ה דשקלים דמ״ח ע״ד בן אחייה על חולי מיעיים על ידי שהכהנים מהלכין יחיפים כו׳ עד באין לידי חולי מעים. ובמדרש הגדול כ״י פקודי הני׳ בן אחיה על חולי מעים שהוא מתעסק ברפואות הכהנים להכין להם בכל יום מיני משקין וסממנין כדי שלא יבואו לידי חולי.

* **בֶּן אָפוֹן, בֶּן הָאפּוֹן** עיי״ע אפנין ומ״ש בח״א, ר״כ.

* **בְּנֵי אֵימָה** (Söhneder Furcht) נדרי׳ כ׳ : בני אימה פי׳ הר״ן לשון יראה שמטיל אימה על אשתו להזקק לה כו׳.

* **בְּנֵי אֲנוּסָה** נדרי׳ שם פי׳ הר״ן נריעי טפי מבני אימה כו׳ ע״ש.

* **בֶּן גּוֹרְנוֹס** (שם פרטי) מעשה בבן גורנוס בלוד עיי״ע לד ב׳ (צד י״ח.).

* **בְּנֵי גְּרוּשַׁת הַלֵּב** (נדה שם) פי׳ הר״ן שנמר בלבו לגרשה.

* **בֶּן זַכַּאי** עיי״ע אביי צד 7 וש״נ.

* **בֶּן חַמְצָן** (יומ׳ ל״ט.) עיי״ע חמין ג׳.

* **בְּנֵי חֲצוּפָה** (נדרי׳ כ׳ :) פי׳ הר״ן שמעיזה בניה להיות תובעתו בפה .

* **בֶּן יַיִן** (ב״מ פ״נ.) עיי״ע בר חמרא.

* **בֶּן מִילָה, בֶּן עָרְלָה** (Sohn der Beschneidung, Sohn der nicht Beschneidung) בפדר״א פל״א אמר [אברהם] לפניו רבש״ע לאיזה בן לבן הערלה או לבן המילה ר״ל אם ישמעאל שנולד בעת הייתי ערל או יצחק שנולד לי אחר שמלתי את עצמי.

* **בְּנֵי מְרִיבָה** (Söhne des Haders) נדרי׳ כ׳ : בני מריבה פי׳ המיוחס לרש״י בני מריבה שמשמש במריבה ועיי׳ ג״כ פי׳ הר״ן.

* **בְּנֵי נִידּוּי** (נדרי׳ כ׳ :) בני שנואה בני נידוי פי׳ הר״ן שבא עליה כשהוא מנודה ועיי׳ ג״כ במיוחס לרש״י.

* **בֶּן נֵץ** עיי״ע נץ.

* **בְּנֵי עַרְבוּבְיָא** (Söhne der Vermischung) פי׳ המיוחס לרש״י שבא על אשה אחת בין הנשים כו׳ ל״א כו׳ ע״ש ובר״ן.

* **בְּנֵי פִּילְגִים** (נ״ל מל״ר vulgus בל״י der Pöbel πλῆθος) מדרש הגדול כ״י וירא : עד שלא מלתי היו העוברין והשבין באין אצלי משמלתי אינם באים א״ל הקב״ה עד שלא מלת היו בני פלגים באין אצלך משמלת אני ובני פמליא שלי נגלה עליך כו׳ ונ״ב אלמכאלפין. והוא ל״ע المخالف פי׳ כופרים באמונה אבל לי נראה מל״ר הנ״ל פי׳ המון עמי הארץ ובב״ר פמ״ח וילק׳ ר׳ פ״ב הני׳ ערלים ע״ש.

* **בְּנֵי שִׁכְרוּת** (נדרי׳ שם) פי׳ הר״ן שמתוך שכרותו אינו נותן דעתו על אשתו.

* **בְּנֵי שְׂנוּאָה** עיי״ע בני נידוי. פי׳ הר״ן ששונאה ומתוך כך נותן דעתו על אשה אחרת.

* **בְּנֵי תְמוּרָה** (נדרי׳ שם) פי׳ הר״ן שבא על אחת מנשיו וכסבור שהוא צרתה ועיי׳ ג״ב פירוש המיוחס לרש״י.

* **בַּעַל כּוֹרְחוֹ, בַּעַל כּוֹרְחָהּ** עיי״ע כורח ומ״ש בח״ד, ש״ך.

* **בַּעַל עוֹלָם** (Herr der Welt) בכ״י מדרש הגדול שמות : שלא יהו באי העולם אומרין מפני שהוא אלוה ובעל עולם עשה דבריו שלא כדין כו׳. ובמדרש הגדול אי׳ ג״ב בעל עולמים.

* **בַּעֲלֵי רָתָן** כ״ה גי׳ כ״י מדרש הגדול עיי״ע ראתן ומ״ש בהערות ותיקונים שם.

* **בִּפְרִיעַ** פי׳ מהר עיי״ע פרע במו״ע ומ״ש בח״ו ת״מ.

* **בַּר אֲהַבָה** נראה שרב אדא נקרא לשם אמו אהבה כי אהבה הוא שם אשה כמו חובה . ובענין רב אדא בר אהבה עיי׳ סד״ה זה הערך.

* **בַּר אֶלְיָשִׁיב** (שם פרטי) גיטי׳ י״ד רע״א וש״נ הני דבי בר אלישיב כו׳ ע״ש פירש״י. ובענין ר׳ יצחק בן אלישיב עיי׳ סד״ה זה הערך צד 241 בדפו״ו.

* **בַּר אֲמוֹרָאָה** (Emoräer) כתובו׳ קי״ב. א״ל ההוא בר אמוראה לבר ארעא דישראל ופירש״י אחד מבני האמורי אמר ליהודי תחלת ביאתו לארץ.

* **בַּר אַרְמַיְיתָא** עיי״ע ארם נ׳.

* **בַּר בִּינִיתוֹס** (שם פרטי) סנהד׳ כ״ה. בר ביניתוס אסהידו בי תרי כו׳ ופירש״י אוזיף מלוה.

* **בַּר דַּיַּרְתָּא** עיי"ע דייר ב׳.

* **בַּר הֶדְיָא** (שם פרטי) גיטי׳ ה׳ סע"ב בר הדיא בעי לאתויי גיטא. וראיתי בהאגור לר"ש גאמע וז"ל בהדייא בעא לאייתא גיטא היה צריך הרב לכותבו ע"כ ורש"ב בעטרת צבי (צד 36) טעה במ"כ לחשוב כי בעל האגור כיון לע׳ הדיא והאמת שכיון לציון הנ"ל בגיטי׳, ואמר שרבינו בעל הערוך היה צריך להביאו.

* **בר חמצא** חולי׳ מ"ט: עיי"ע המצא.

* **בַּר לוּלַיְנִי** עיי"ע לולייני.

* **בר מלאה** (שם פרטי) וזה לשון סדר הדורות צד 360 ברפו"ו ר׳ שמלאי בר מלאה לא מצאתי ע"כ ואני חני"ה תהלה לאל מצאתי בכ"י מדרש הגדול סוף ויחי דרש ר׳ שמלאי ב ר מ ל א ה מאי דכתיב הוי המתאוים את יום ה׳ וגו׳ משל לתרנגול ועטלף כו׳ ודע כי בסנהד׳ צ"ח סע"ב אי׳ רק דרש ר׳ שמלאי אבל בכ"י פ׳ ר׳ שמלאי בר מלאה ובמנו"ה דפ"ק (אצל ד"ס סנה׳ שם) סי׳ ש"ט ר׳ י ו ס י בר מלאה, ואולי הוא הוא ר׳ יוסי ממלחייא עיי׳ סד"ה זה הערך צד 222. — ועוד עיי"ע מלאי ומ"ש בח"ה, קמ"ו:

* **בַּר קַמְצָא** (שם הפרטי) עיי"ע קמץ האחרון ומ"ש בח"ז, קכ"ה:

* **בַּר רְעִילַאי** (שם פרטי) גידל בר רעילאי גיטי׳ ל"ד. נ"ח: ע"ש פירש"י וסד"ה צד 89.

* **בַּר שִׁיבְתַּאי** (שם גוי) גיטי׳ י"א. וע"ש תוספות וש"נ חולי׳ ק"ז:

* **בַּר תְּמִינָא** (שם פרטי) ירו׳ שכת רפ"ו ד"ז רע"ד ר׳ יוחנן הורי לאילין דבית בון בר תמינא כו׳.

* **בְּרָא תּוּמָא** (Sohn des Knoblauchs) תעני׳ כ"ה. ברא דתומא ופיר"י בן השום צלע של שום.

* **בְּרוּרְיָה** (שם הפרטי) ברוריה אשת ר"מ (ובתו של ר"ח בן תרדיון) ברכו׳ י׳. פסחי׳ ס"ב. ע"ז י"ח. וע"ש פירש"י ד"ה וא"ד עירו׳ נ"ג: ילק׳ משלי בסוף. תוספת׳ כלים ב"מ פ"א עיי"ע קלסטרא. ובתוספת׳ כלים ב"ק פ"ד חולקת על אביה אמר ר"ח כו׳ ששאל את בנו של ר"ח ב"ת ואמר משיסיענו ממקומו ו ב ת ו אומרת משיפשט את חלוקן כשנאמרו דברים לפני ר"י בן בבא אמר יפה אמרה בתו מבנו.

* **בַּת אִיתְרוּסִי** (פי׳ בת קידושין) גיטי׳ מ"ג סע"א בת איתרוסי היא ע"ש פרש"י.

* **בַּת כַּרְנְבוֹ** עיי"ע כרנבו.

* **גוּזְמִיזִין** (?) כתב האו"ז הל׳ מיאון סי׳ תרע"ז ירו׳ (והוא ירו׳ יבמו׳ פי"ג די"ג ע"ג) איזהו לדעתה עבדין לה גננא כו׳ ומלבישין אותה גוזמיזין כו׳ פי׳. ר"ח וגם בערוך גוזמיזין בל"י עדיין של זהב כו׳ עיי"ע גנן (ח"ב, שכ"א:) וש"נ חי׳ הרשב"א ליבמו׳ ק"ז: שהביא ג"כ הירוש׳ הנ"ל אבל המלה הזרה לי׳ בערוך ולפע"ד צ"ל גוזמירין והוא הוא קוזמירין עיי"ע קזם וע׳ קוזמריא במו"ע שהביא זה הירוש׳.

* **גוֹלִישׁ, אַבָּא גוֹלִישׁ** (שם כומר) במדרש הגדול כ"י שמות פ׳ ולכהן מדין: א"ר פינחס מעשה בדמסקיא שהיה שם בית צלם אחד והיה לו כומר שמו א ב א ג ו ל י ש והיה משמש לפני הצלם שנים הרבה פעם אחת הגיעו אנינקי [1]) של צער לפני הצלם ימים הרבה ולא הואיל כלום כו׳ כו׳ ע"ש מעשה יפה זה וכבר העתקתיה כולה במ"ע אנגליש הנקרא "Independent" שנה 1891 מהחורש Oct. 29 ועוד Nov. 5. ואין כאן מקום להאריך.

חלק ג׳

* **גְּנְגְּלִין, גְּנְגְּלְיוֹן** (מל"ר cingulum חגורה Gürtel, ועוד כריכה סביב לו An-Umgehängtes) תוספת׳ כלי׳ ב"ב פ"ה ח ג ו ר שבלו צדדיו כו׳ מפני שהוא כגנגלין [2]), ספרא אחרי מות ס"פ י"ב שבים של סיבכה וגינגליון, ספרא מצורע פרש׳ ב׳ נינגילון ושם סוף שמיני פרש׳ י׳ נתערבו שתי נוסחאות וגנגלים וגנגליון, נגעי׳ פי"א מי"א שבים של סבכה . . וגלגלון ופי׳ הרמב"ם שם הוא אבנט אשר יחגור בו כו׳ ובילק׳ שמיני ר׳ תקמ"ד שבים השבכה והגנגלין, נ"ב חוטין של משי הארוכין.

* **גְּרְפִית** (עוף המיטהי Greif, $\gamma\rho\acute{\upsilon}\psi$, gryphus) במדרש דמות כסא של שלמה המלך

---

[1]) נ"ב כי׳ דוחק. [2]) כ"ה לנכון בכ"י הירכ׳ ובכו"נ בט"ס כגגלין.

עפ"י כ"י מינכען [1]) חמור מימין ופיל משמאל ראם מימין וגרפית משמאל כו' והיה נותנו לאריה כו' ופיל לראם וראם לגרפית וגרפית לאדם כו' ראם מצלצל גרפית מלבלב כו' גרפית היה אומ' ושפטתם בין איש ובין רעהו כו'.

* **דיברורין** (?) (צ"ל **דיקוריון** *δεκουρίων* Decurio, Befehlshaber einer Dekurie ענין שררות אצל הרומיים וביחוד בענין Hofmarschall: Decurio palatii) במדר' אבא גוריון ספ"ו פ' עודם מדברים אמרה אסתר דיברורין הוא ובניו איפרכין במדינות שמא ימרדו ואין ספק שצ"ל כמו שהגהתי, ועוד נמצאה המלה במכילת' וספרי עיי"ע דיקוריון בח"ג נ"ד. ושם ביארתיו.

* **דּוֹר** (מל"פ دور دست השיג בכובד schwer erreichen) ב"מ ק"ז: ולא מטו וגי' רבינו בע' דר (ח"ג, קל"ד.) אמטו ובפי' הגאונים (שם) ולא דוורוה אבל הגי' הנכונה בתש' הגאונים (הוצ' הרכבי) סי' ש"ל צד 158 ולא דורוהו. ושם אי' עוד כזה"ל ומדורתא בלש' ארמי לשון השג דכר באעי איניש למימר השגתיו אמר דורתיה ואדורתיה כו' ע"ש. והוא מל"פ הנ"ל. ועוד עיי"ע פקע ג' ומ"ש בהערות ותיקונים לח"ו, ת"א:

* **דְּמַר** (מל"ס פי' ענין התפלא והשתומם stau-nen, sich verwundern) תרג' לא יבוזו לגנב כי יגנוב (משלי ו', ל') לא למתדמרו לגנבא דגניב, וכ"ה בפשיטה הסורית, ופירושו אין להתפלא על הגנב כי יגנוב. וכן בבנין אתפעל ג"כ בבן סירא ארמי י"א, כ"ה ולא תתדמר בעבדא דעולא כו', שם (י"ב, ט"ו) ובמאמרי תתדמר, ושם (מ"ד, א') השם: עבד שמשא למחזא ולמשבחו מאנא דתדמורתא עבדה דמרימא (ועיי' הפשיט' לדברי' ו', כ"ב; י"ז, י"ט וזולתו) וכבר עמד על זה רשר"ל באוהב גר צד 105.

* **דִּיסְמוֹס** (צ"ל **דִּי דִּימוֹס** מל"י *δίδυμος* פי' כפלים doppelt) שו"ט מזמ' ג' ויהי כבוא דוד מחנימה (ש"ב י"ז, כ"ז) זה דיסמוס כ"ה בכ"י אצל רש"ב צד י"ח ושם הובאו השינויים ובילק' הגי' ריטמיש וצ"ל דיסמיש וזה צ"ל דידומוס מל"י הנ"ל כדעת ה' פירסט (צד 99) וע' הזקנים העתיקו ככה תאמים, תומים (בראש' כ"ה, כ"ד; ל"ח, כ"ז; שה"ש ד', ה') ואולי הוא ג"כ העתקת שם המקום מחנים אף אם חסרה העתקה בע' זקנים.

* **האסטריות** (מל"ר histrica, histrionia מיני שחוק בתיאטר, Schauspiele, Pantomimentänze) ספרי אחרי פי"ג ובחוקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהן בדברים החקוקין להם כגון תיטריות וקרקסאות והאסטריות. ואינו והאסטדיות כמו שהגהתי בע' אסטדיה כי אם מל"ר הנ"ל עיי' גלאססאר לה' פירסט (צד 107) וגי' הילק' והאיצטבאות וט"ס הוא. אבל סרטיות בתוספת' ע"ז רפ"ב צ"ל תרטיאות עיי"ע סרט ומ"ש בח"ו, קל"ו:

* **הֶטַּרְטִין** (מל"י *ἑταιρισταὶ* מנאף Buhler) ספרי בהעלותך פ' פ"ו אם כך היו בני הדיינים עושים ק"ו לשאר הטרטין פי' לשאר המנאפים ולפי זה ע' טרטין (ח"ד, ע"ט.) יש למחוק כי הה"א היא שרשית ושייך לערכי אות ה"א.

* **הַעְתָּקָה** (א') בלשון עברי החדשה פי' תרגום מלשון ללשון Uebersetzung (ב') קבלה Ueberlieferung) עיי"ע עתק ומ"ש בהערה. ועיי' תש' הגאוני' (הוצ' הרכבי) סי' ט"ו (צד 6) מהו המתרגם פסוק כצורתו כו' כך ראינו כי זה הוא המעתיק פסוק מלשון ללשון כו' ועוד עיי' בתש' שם סי' רמ"ח. והוא הוא ענין הסיע (מפעל נסע) עיי' מדרש פנים אחרי' על אסתר פ' ויקראו: קלווסין שנכתבו הסיעו איתן לכל האיגרות בשביל שיפרשו אותה בכל המדינות—בענין קבלה עיי' תשוב' הגאוני' שם סי' מ"ז וכן בתש' רה"ג בתמים דעים סי' קי"ט אי' מועתקת פי' מקובלת, ושם: וכן העתיקו בקבלה עיי' בהערות ותיקונים בהרכבי צד 394.

* **הִפּוֹתִיקִי** (מל"י *ὑποθήκη* פי' משכון Un-terpfand) במדרש הגדול כ"י פ' יתרו לא אמרתי לזרע יעקב שלכם הוא מהו בקשוני לא עשיתיה הפותיקי אלא נתתי מתן שכרה בצדה. התיבה שגורה מאוד בדרז"ל אבל בגי' איפותיקי ולא בה"א עיי"ע בח"א רמ"ח רק ר"ב מוסיף הע' הפתק ורמז על אפתק.

* **וַרְדָּא, וַוֹרְדָּא** (פי' צמר אדום rothe Farbe) כ"ה בפי' הערוך ע' בתולה וכל הפי' הועתק מפי' רה"ג עיי' תש' הגאוני' סי' רנ"ג צד 128 ועיי' מ"ש בנרות המערכה (ג') בהמפתח לכתובו' ע"ב: ועוד עיי"ע ורד בענין פי' המלה.

* **וַרְשִׁינָא** (מל"ע ورشان בל"ס ורשנא, ורישנא Waldtaube) סנה' ק"ח: אורשנא

---

[1]) עיי' יו"ב ה' פערלעס בויע גרען ב"ב כ"ה, 122 והלאה.

עיי"ע. וכ"ה בילק' נח ר' נ"ט ולאיוב ר' תתקי"ז אבל בדפ' שאלוניקי הגי' בשני המקומות וורשנא וכצ"ל בכ"י מינכען סנה' הנ"ל במקום וירשינא וצ"ל וורשינא וכן תחת וזרשינא באה"ת (ד"ס סנה' צד 346) צ"ל וורשינא. ועוד בענין אורשינא שהוא כמו Eorosh אצל היונים עיי' קרייצער סימבאליק ח"ג 643 וח"ד 221 ומ"ש הח' גריענעבוים במ"ע דמ"ג חלק ל"א 303 וז"ל תש' הגאוני' שם סי' ס"ו צד 145 ורשאנא טיר אסמה אלורשאן ע"כ פי' צפור ששמו אלורשאן.

* **זַבְרְקוּנִים, זוּבְרֵיקָן** (Schleimflüssiger) במדרש הגדול כ"י ויחי ארור אפם כי עז: ר' חוליא ר' עזריקס בשם ר' יוחנן ריבה בהם זברקונים מעלי חמה הדא דאמרי כל מי שהוא זובריקן מעלה חמה קשה הוא בעל חמה אפי' פסקו לו גדולה מן השמים מורידין אותו מגדולתו. ונ"ב בני אדם שזב רירן מפיהם מרוב כעס ע"כ ואו"כ דרש ארור מן ריר ואפם מן אף נזילת מים מהאף. וכל המאמ' אי' באופן אחר בב"ר פצ"ח וז"ל ארור אפם כי עז ר' חוניא ור' עזריה בשם ר' יוחנן ריבה בהן בוהקנין מעלה חמה הדא אמרה על מי שהוא בהקן שהוא בעל חמה ע"כ ועיי"ע בהק ומ"ש.

* **זוּד** (בל"ס החדשה זודא בל"ע ופ' زيادة פי' יתר, חוץ, יותר noch mehr, ausserdem) בע' זור, זוור (ח"ג רע"ט.) הואלתי לבאר המלה השגורה באיג' רש"ג ובשאר ספרי הגאוני' עפ"י גירסת זור, זוור אבל הרבה פעמים אי' ג"ב הגי' בדל"ת ד"מ בתש' הגאוני' הוצ' ה' הרכבי סי' ס"ט (צד 34) אבל דזוד מן ר"ל לא קאמר, ושם סי' ע"ח (צד 45) וכ"ש לגבי דזוד לא שמעינן ליה, ססי' פ' (צד 50) ודזוד מן הכין לא ידעיננא, סי' רי"ח (צד 103) אבל בריאתא דזוד מן הני דלאו הני רבנן תנונין כו', סי' רמ"א (צד 118) דהא אשכחנן משנאות (=משניות) בבלים ובדזוד מינה כו', ססי' שפ"ט (צד 206) דזוד מיניה כו' פי' בב"מ חוץ מזה, אחר וכדומה ועיי' בהערות ה' הרכבי צד 353 ואולי בדל"ת עיק' מהוראה הנ"ל עיי"ע זור וש"נ יתר דוגמאות.

* **זְמוֹרְתָּא** (אולי מל"פ سمرات Ansicht, Meinung) גמרא גמור זמורתא תהא (שבת ק"ו. ועיי"ע גמר ב' וש"נ) רבינו פי' בע' גמר ועוד ע"ש בח"ב, שי"ב. ומ"ש ואולי הכונה היא גמרא גמור פי' אם קבלה היא תקבלה ואם רק סברה בעלמא (מל"פ הנ"ל [1]) אז תהא מע' תהי (תה א') כענין יושב ותוהא ברעתו Bedenken tragen (אבות דר"נ פל"ח בנוסחא א' אצל ה' שעכטער צד 114).

* **זַפּוּט** (?) מדרש הגדול כ"י ריש שמות אמרו לו לפרעה שני זפוטים עומדין על פתחך כסבור פרעה שמא ממדינות רחוקות באו כו', ועוד שם: (צד כ"ג:) אימתי נכנסו שני זפוטיים הללו אצלי אני הורג אתכם כו' אולי הוא כת המתחסדים הנקראים Sufis.

* **חֲגוּגִין, (חוגגים) (חוּגְּגִים)** (על שם יוני Ogyges, Ὠγυγής) בע' אגוני הביא רבינו מאיכ"ר (א', י"ז) אגוני דמיא ובנו"ג גענע עיי"ע ומ"ט בח"ב של"ב: ושם פי' וגם רמזתי על רימ"ז (ב"ט ח"א, נ"ו) שפי' מל"י הנ"ל ועתה מצאתי ראיה לפירושו כי בשו"ט מזמור מ"ב בני' כ"י (אצל רש"ב צד 266) הגי' מהו המון חוגג לשון יוני חגוגין של מים כשם שלא היה להם לחגוגין של מים שיעור כך כו' וכ"ה בילק' ר' תשמ"ב ל"י חוגגים של מים (ועיי' רש"י לתהלי' מ"ב, ה') ונכון להגיהו חוגגים על שם יוני הנ"ל וכונת המון חוגג לפי זה היא כמו מים של חגוגין (חגוגים) ogygische Fluth ולשון נופל על לשון הוא ומחוסר ידיעה היו משנים מים של חוגגים לחוגגים של מים. ויפה כיון בפי' המדרש על פי רימ"ז הח' פירסט (צד 114).

* **חָסִית** (נ"ל מל"י χάσις פי' כמו χάσμα Kluft, Schlund, Erdschlund, weiter Raum) שמ"ר רפ"ב כשהיה משה רבינו רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות כו' וגי' המ"ב כני' דפוסים ראשונים חסוה ופי' לפי הענין הוא שם מקום ובקשתי ולא מצאתי מאמר זה בשום מקום זולתי פה ע"כ ועיי' ג"ב חידושי הרד"ל שנדחק להגיה לחזור וה' לעווי ובריל (מ"ע ה"ה קכ"ו) נבוכים הם בפי' המלה ולי נראה שהוא מל"י הנ"ל ופי' חריץ וביקוע ארץ ומקום רחב ובאמת כפי חקירת ראבינזאהן (פאלעסטינא ח"א, 146) זאת היא תכונת החורב בצד דרומי מערבי שיש שם ביקוע ארץ ומקום רחב מאוד [2])

---

[1]) ועיי' מ"ע לבריל ס"ס.

[2]) An dem südwestlichen Winkel der Ebene treten die Felsklippen zurück und bilden einen Einbug oder freien Platz, der sich von der Ebene nach Westen hin noch etwas weiter erstrekt u. s. w.

ועוד י"ל כי המלה היא יונית χῶσις פי' דיק וסוללה .Wall, Damm

* **חוֹרַיְינָא** (שם אמורא דא"י) ירו' ב"ב פ"ט די"ז רע"א ר' חוריינא אחוי דר' שמואל בר סוסרטיי כו' [1].

חלק ד'

* **טויזן** (Leseunterscheidungszeichen) בהקדמה לחכמת שלמה למהרש"ל אי' לא הניח דבר גדול וקטן שלא התקין ועוד מה שהוסיף או גרע תיבה או אות והפסיק הדיבורים וחברם יחד ר"ל שמתה הנקודות המפסיקים הנקראים טויזן כו' ואולי הוא מל"ע تمييز (מ' וי"ו מתחלפין) ענין הפסק הקריאה ונקודות.

* **טחוסמים** (?) (מל"י τείχισμα מבצר Fes-tungswerk) מדרש אלה דברים זוטא סי' כ' (צד 22 בהוצ' רש"ב) מי יובילני עיר מצור (תהלי' ק"ח, קי"א) ואין לי עוד מבצרות מ"מ לית מדינה דלית לה נחוססים. ולי' להמלה הבנה וה' ברילל (מ"ע ה', 147) הגיה טחוסמים כאמור, אבל זו המלה נכתבת כמה פעמים בדרז"ל טכסא או טקכא עיי"ע. ואולי הוא מל"ע حصن קבוץ احصان מבצר ואז יש להגיה אחסנים והוא כל"מ חוסן.

* **כּוֹכְיָא** (נ"ל בעין עכשוב ואולי מל"פ کاکیا קורי עכביש מין שרץ אשר נמצא שם) תוספת' פרה פ"ט (ח') נפל לתוכן עכשוב שיבאו ביכאי צ"ל שיבאי כוכיא ובכ"י ו"ו בט"ם מובאי ועיי"ע עכשוב. ובענין שיבאי נ"ל שהוא מל' שיבא פי' בל"פ עין (עיי"ע שב ג') כלומ' שרץ שנמצא בעין Holzwurm עיי' זאאלאגיא ללעוויזאהן צד 309.

* **כִּירַיִם** (שם פרטי) אמר ר' כירים משום זקן אחד כו' ר' תנחום ור' כירים משום זקן אחד כו' כה"ג ביוחסין השלם (צד 162) ובסד"ה צד מ"ב. גרס בירים ובנו"נ כב"ק פ"ב רע"א ר' תנחום ור' ברייס אמרי משום זקן אחד כו' ובכ"י מ' ר' נחום ור' בריים אבל בכ"י פ' וה' אי' כירים (עיי' ד"ס במקומו) וכן מצאתי במדרש הגדול כ"י וישב: ויהי כאשר פתר א"ר נ ח ו ם א"ר כ י ר י ם משום זקן אחד עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלי' וכ"ה בכ"י ש"ס פ' אמר ר' נחום א"ר כירים כו' ובנו"נ בברכו' נ"ה: א"ר נחום א"ר בירים.

* **כְּמַלְנִית** (מין חימט בגוונים הרבה χαμαιλέων das Chamäleon, vielfarbige Eidechsenart, chamaeleon) שו"ט מזמ' ע"ח סי' י"א (בהוצ' רש"ב צד קע"ה) ישלח בהם ערוב.. מין חיה הוא ושמה פנתרין [2]) וי"א כמלנית שמה כו' (ובקצת כ"י סמלנית) ולי' בילק' ובנדפס ואולי הוספת המעתיק היא להורות כי לפי הפנתרין הוא מלא חברברות וגוונים קורין אותו ג"כ כמלנית שהוא ג"כ מלא גוונים הרבה אבל כמלנית הוא מין שרץ ולא מין חיה אבל גם הרופא המומחה ר"ב מוספיא מכנהו ח י ה עיי"ע זקיתא ומ"ש בח"ג שט"ז: והלאה.

* **כתרין** עיי"ע פתרין ומ"ש בהשלמת ערך פיתרא.

חלק ה'

* **לִינְיָה** (נ"ל מל"י ורו' λινέα, linea חוט וחרוז של מרגליות (Schnur von Perlen) תנחומ' במדבר סי' כ"ג פקוד כל בכור זכר: משל לאחד פרגמטוט כו' והיה לו ליניה אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין כו' וע"ש מ"ש רש"ב בענין הנוסחאות המשובשות וסיים והוראת מלת ליניה נעלמה ממני ע"כ אבל הוא מל"י ורו' הנ"ל כאמור [3]).

* **מְהֶרְקִי, מוֹהֲרִי** (persisch-babylonisches Hochzeitsfest) בע"ז י"א: ודרומאי דבבלאי מאי מוהרנקי כו' ותחת זה גי' רה"ג בתשו' הגאוני' סי' מ"ו (צד 22 הוצ' הרכ') היא: ארמאיי דבאלא הם גוים שבשדות ושבמדברות כאשר תאמר תורבאלא היו להן ימי אד שנוהגין הן בהן י ו ם מ ו ה ר י שנותנין חותמות בשידוכי אשה ע"כ ואחר פי' וגי' רה"ג נגרר ר"ח בפי' ע"ז וז"ל: ימי אידיהן דארמאי באלא איזו הן פי' גוים שבשדות ופשיט מ ה ר ק י כו' וא"כ עיקר הגי' מהרקי או מוהרי ושניהם ענין אחד להם פי' חותם עיי"ע מהרק ומ"ש ונקרא אד של גוים שבשדות ושבמדברות היינו אד

---

[1]) ייחסין [illegible] [2]) [illegible] [3]) וה' ברילל [illegible] 75 [illegible].

של איכרים היושבים בבבל היינו פרס כמו שהוכחתי במקום אחר מוהרי או מהרקי על שם שידוכי אשה שנעשים מאושרים ומקויימים בנתינת חותמות על שטרי נשואיהם ובאמת אנשי הכפר נוהגים לשדך עצמם ולישא נשים ביום מיוחד ומסוגל והוא ביום הששי לחודש Chordâd ואד החתונה זה היה נקרא جشن خردادگان [1] היוצא לנו מזה כי גי' מ ח ו ר י בירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג וגי' מוהרנקי בע"ז בבלי צ"ל מוהרי ומוהרקי והוא הוא מוהרי מהרקי של גירסאות רה"ג ור"ח ז"ל.

* **מוֹזָא** מל"פ مَوز בל"ע מ ו ו ז בל"ס מוזא, סאנסק' môtsha פי' פרי עץ (Pisang, Banana

מלה זו לא נזכרה בתלמוד ובערוך כי אם בתש' הגאוני' סי' מ"ה [2] וז"ל: תוב שאילו מן קמיה הלין מוזי מאי מברכינן עילוויהו ואמר תנא בתוספתא (כלאי' פ"ג) כל שמוציא עלין מעיקרו עשב הוא נ"מ לברוכי עליה בפה"ע. והלין מוזי מברכינן עילווייהו בורא פרי האדמה כו'. ובהל' גדולו' ברכו' פ"ו (ד"ז:) אי' וז"ל וכל אילן דבאלי לגמרי טרפיה ועציו והדר פארי משרשין דיליה כגון מ ו ז י וכיסאני לישנא דרבנן דמיקרו שאהדנג [3] כו' הני בפה"א כו' וא"ד מ ו ז י שהכל נהיה בדברו ממא נפשך אי עץ הוא כו' ועיי' מ"ש רש"ב בהערותיו לזו התשוב' (צד י"ד) וש"נ האו"ז ה' סעודה סי' קע"ב. ולפי זה מוזי בתשה"ג הנ"ל ט"ס הוא וצ"ל מוזי וכן מוכח ממעריך ללונזאנו ע' מאוס שכתב מאוז (יש לנקד מאו"ז) פרי ידוע הוא בסוריא ובמצרים בערבי מ ו ו ז בלע"ז תפוח גן עדן ע"כ ובאמת כן נקרא Musa paradi-siaca [4] וכבר הבאתי המלה בע' מאם בהערה 1 [5] ועיי' וואוללירס ח"ב 1226.

* **מְכַתֵּף** (והוא כמו מכתב Griffel) מדרש הגדול כ"י משפטים במרצע: אין לי אלא מרצע מנין לרבות את המחט ואת המכתף [6] ת"ל מרצע או יכול שאני מרבה סיל וסירה [7] ר' אומ' הרי כלל ופרט וכלל מה פרט מפורש שהוא מתכת אף אין לי אלא מן המתכות להוציא את הסיל ואת הסירה ע"כ ובירו' קידוש' פ"א דנ"ט ע"ד הני' התורה אמרה במרצע והלכה אמרה אפי' בסול אפי' בקוץ כו' ע"ש והמלה הנ"ל לי'.

* **מוקס** (?) באלה דברים זוט' סי' כ"ח (בהוצ' רש"ב צד 27) נעשו בפניהם כמוקסות באש ומתו אולי צ"ל כמוסקות מל"ר musca זבוב ויתוש Mücke [8]).

* **מוֹרְגָּאנָא** (בל"ע مرجان Koralle) במדרש הגדול כ"י פ' תרומה ד"ה עצי שטים: ת"ר עשרה מיני ארזים הן ארז שטה הדס ועץ שמן בראש תדהר ותאשור הכי שבעה כי אתא רב דימי אמ' הוסיפו עליהם אלונים ערמונים אלמונים ארז ארזא שטה ש ו נ י ט א [9] הדס אסא, עץ שמן אפרסמא ברושים בראתא, תדהר שאגא [10], תאשור שורבינא [11] אלונים בוטמי ערמונים דלבי אלמונים מ ו ר ג א נ א, ובר"ה כ"ג. וב"ב פ': וש"נ הגי' אלמונים כסיתא ועיי"ע בח"ד, רפ"א ובר"ה הנ"ל הוזכרו יחד כסיתא עם מרגנייתא והוא הקבוץ מן מורגאנא שהוא אלמוג של מקרא וכפי' הנכון של רה"ג לכלי' עיי"ע אלמוג ומ"ש ועוד עיי"ע מרגניתא.

* **מרירואר** עיי"ע מרזולא וע' עסווס ומ"ש ועוד עיי' מלה פרסית مروريه עשב מר שיש לו חלב.

* **מוֹרְשָׁא** (ענין ר א ש הבולט וכל דבר הבולט מל"ע مرايش das Hervorragende) ברכו' כ"ד רע"א דמפיק ליה למורשא דכובע ופירש"י שהתפילין ניכרין ב ב ל י ט ת ן בקצה הכיס והוא כמורשא, ושם: ומפיק למורשהון, ב"ב ג' סע"א למורשא דקרנתא פי' רגמ"ה שבולט מן הכותל הוא. וכ"ה בעירו' ע"ו: ובסוכ' ח'. ע"ש בפירוש ר"ח ז"ל ושם ג"כ הקבוץ מורשאות בקרנותיו. מנחו' צ"ד: מורשא עביד להו פירש"י אצל הראש מכאן ומכאן כו' ע"ש ובפי' רגמ"ה שם אי' לסוף הראשון היה מדביק חתיכה בצק דקה כו', חולי' י"ז רע"ב דמורשא קמא מחליש ומורשא בתרא בוע, שבת ע"ז: אמורשא קמא דכתית ופירש"י ע ל י ו ן של מכה, ושם ק' סע"ב והא מורשא אית לה (לספינה) ופירש"י ראש הספינה הולך ומגביה מן המים כו' ור"ח [12] פי' מורשא כמו חפירה שיש בקרקעות הים כו' עיי' ג"כ תוספו' שם ק': ד"ה ודילמא,—ורבינו לא פנה מקום מיוחד לזה הערך וגם ר"ב לא הוסיף מאומה. אבל

---

1) עיי' וואוללירס ח"א 672; ריכארדזאהן האריענטאליסע ביבליאטעק ח"ב, 183 וכבר הרחבתי דיבורי על זה ועל שאר הני כרס ומדי במ"ע הצרפתית Etudes חלק כ"ג. 2) דכ' ליק דף 18. 3) בל"פ شاهدانج Hanfsame. 4) כפלנ"צ ללעף נד 336. 5) ה"ס כ"ז. 6) כ"ב פי' המכתב והוא קלס הדיו. 7) כ"ב מיני קוצים הן. 8) מע"ב ה', קמ"ז. 9) מל"ע سنط Akazie. 10) עיי"ע שאגא ועי' שגא. 11) עיי"ע. 12) בדף ק"א סע"ב בש"ס ווילנא.

ראה זה מצאתי כי בע' גויל לפירוש אבני דלא משפיין כלומ' אבנים שאין מנורדות שיש להן כמין קרנות בולטות הביא רבינו אנב גררא: היינו מרשא דקרנאתא, ועוד בע' ערם ד' הביא ציון מב"ב מ"ו: אימור קהרמנא שויה ופי' מורשא אפיטרופא והוא עפ"י ר"ח ע"ש בח"ו רע"ב ומ"ש.

* **מִשְׁקוֹעִין, מְשׁוּקָעוֹת** (פי' ענין שקיעת החמה Sonnenunter-gang) פסיקת' רבתי רפט"ו מכאן שאין מונין ללבנה אא"כ שקעה חמה יוסטי חבריא בשם ר' ברכיא שנא' ויסעו מרעמסס כו' אם ללבנה אתה מונה עד כדון לית בה אלא ארבעה עשר מ ש ו ק ע ו ת מכאן שאין מונין ללבנה אא"כ שקעה חמה, ובפסיקת' דר"כ צד מ"ב הגי' ארבעה עשר משוקעת וצ"ל משוקעות ובילק' ריש מסעי הביא הפסיקת' וגרס ארבע עשר משקועין וכן מצאתי אני הגי' בכ"י מדרש הגדול סדר בא. ובב"ר רפ"ו ובירו' ר"ה ספ"ב דנ"ח: הגי' מטמועין עיי"ע טמא וע' מטמע ומ"ש [1].

* **מְתִיסְטִים** (בל"י μέθυστής שכור ein Trunkenbold) תנחומ' קדושי' רסי' ב' זה שיכור הוא מתיסטים הוא כה"ג בכ"י ר' ובכ"י רח"ם אצל רש"ב צד 72 הערה י"א אי' מתיסתוים הוא ולי' בילק' ר' תר"ד ובנדפס של תנחומ' סי' ב' ובלי ספק השמיטוהו מחסרון ידיעה והביאו לפי הענין מלה עברית שכור תחתיה אבל עיקר הגי' מיתיסטים מל"י הנ"ל והות הוא μέθυσος אשר על ידה העתיקו ע' זקנים שכור (משלי כ"ו, ט') סובא (שם כ"ג, כ"א) וכן העתיק סומכוס מרוה (שם י"א, כ"ה).

* **נהזומאי** (?) בהל' גדולות עיי' מה שאכתוב בס"ד בהערות ותיקונים לח"ב, קע"ח:

* **נְהַר דִּי־נוּר (נְהַר דִּינוּר, נְהַר דִּנוּר** דניאל ז', י, Feuerstrom) נהר די נור נגד ונפק גו' ועפ"י זה דרשו רז"ל [2] חגיג' י"ד. כל יומא ויומא נבראין מ"ה מנהר דינור ואמרי שירה ובטלי. ב"ר רפע"ח מן הן דאית בריין.. א"ל מן נהר דינור כו' ועיי' איכ"ר פ' חסדי ושם אי' מן הרין נהר דנור. ובילק' וישלח ר' קל"ג בשם איכ"ר ושם לנכון נהר דינור. ובשמ"ר פט"ו הגי' המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב"ה והן חוזרין ל נ ה ר א ש שיצאו ממנו וכו' ועיי"ע רגיון בח"ז רנ"א: בענין ריגיון נהר של אש ושם רציתי להוכיח כי הוא ל"פ ע"ש ועוד י"ל כי הוא הוא ל"י ῥύαξ נהר של אש עיי' Thucid. III,116 [3]).

* **נוֹךְ** (אולי מל"פ نوك גובה של דבר חד Höhe (eines spitzen Gegenstandes ספרא מצורע פרק ג' פרש' ג' ונתן הכהן על תנוך (ויק' יד, יד) יכול על תוך ודאי ת"ל על תנוך יכול על ג ו ב ה ש ל א ו ז ן ת"ל תוך נוך הא כיצד זה נדר האמצעית. ופי' הראב"ד הגדר השני הסמוך לגובה ואיני יודע מאין לו כי נוך לשון גבוה הוא כו' ונראה שמוציא אותו מל"פ הנ"ל.

* **נסע** (פי' מל"מ ועוד ענינו כמו העתיק über-setzen) עיי"ע העתקה ומ"ש לעיל צד 9.

* **נַפְתָּלִי** (אמורא דא"י) ירו' תענית רפ"ד דס"ז סע"ב ר' נפתלי.. אתא שאל לר' מנא כו' וכ"ה בירו' מגילה פ"ד דע"ה סע"ב ועיי' סד"ה צד 290.

חלק ס׳

* **סמטא, סימטא** צ"ל **סוֹטְמָא** פי' מל"פ סוטמא עיי"ע אבן המקח ומ"ש לעיל צד א'.

* **סמסם** (?) בכ"י מדרש הגדול בראשית: בשעה שרואה אדם מסמסם בעינו כו' נראה שטעות הוא כי בב"ר פכ"ב הגי' משמש וכן הביאו רבינו בע' תל ג' וצ"ל גם במדרש הגדול משמש ואולי היה כתוב ממסמם ומזה נשתבש ע"י הסופר [4]).

* **סַנְדִּין** כ"ה הגי' הנכונה במדרש הגדול עיי"ע סרינין ובהערות ותיקונים לח"ו, כ"ו.

* **סיסמא** (?) במדרש הגדול כ"י שמות: וגם הנה יוצא לקראתך ר' פינחס בשם ר' ראובן דאית מימיך אדם יוצא מן הצפון ואחד מן הדרום ומזדווגין זה לזה אלולי שעשו סיסמא [5]) ביניהן כך משה במדין ואהרן במצרים ושניהם יוצאין בשעה אחת ומזדווגין זה לזה אלולי שסיימן הדבר.

---

[1]) ופי' בענין מונין לפי שקיעת החמה עיי' בשבלי הלקט סי' קס"ח בהוצאת רש"ב צד 134. [2]) ועיי' ג"כ בענין נהר אש בספר חנוך י"ד, י"ט ועיי' אפקלופס' ד', ה'. [3]) ποταμὸς τοῦ πυρός. [4]) ובענין סימסי של ג' מדרש הגדול עיי' מ"ש בהערות ותיקונים לח"א ק"ג. [5]) נ"ב לשון סימן.

ואולי הוא מל"י אמצ' σημάδη = σημεῖον עיי' מיירסיאוס 496 ובשמ"ר פ"ה ותנחו' שמות סי' כ"ה וילק' איוב ר' תתקכ"א אי' בגי' משונה.

* **סוספתא** עיי' מ"ש בהערות ותיקוני' לח"ו, ק"ו:

* **סְפַל** (נ"ל כמו ספן מל"ע سفن חתך הדג לחתיכות den Fisch zerstückeln ועיי' בפנים) במדרש הגדול כ"י ליתרו ד"ה על כן ברך א"ר פינחס מעשה בתופר אחד [1]) ברומי שהיה מכבד ימים טובים ושבתות פעם אחת הלך ליקח לו דג ערב יוה"כ שחל להיות בשבת ולא הוה תמן אלא חד נון והוה טליא (דאפירכא) [צ"ל דאיפרכא] קאים תמן והוה דין מוסיף ודין מוסיף עד דעבד יהודאי לטרתא דנונא בדינר ונסביה א"ל (אפירכא) [איפרכא] לעבדיה למה לא איתית לן נון א"ל לא הוה תמן אלא חד נון והוה חד יהודאי קאים תמן והוה הוא מוסיף ואנא מוסיף עד דעבד יהודאי לטרתא בדינר ונסביה בעי את למיכל ליטרתא דנונא בדינר א"ל לא אמר ליה ואת חכים ליה א"ל אין זיל צוח ליה דסימא [2]) אית ליה והיא למלכא אזל צוח ליה א"ל מה את אמר ליה יהודאי א"ל ומהיא (sic) אומנותך א"ל חייט אנא א"ל וכמה את לעי ביומא [3]) א"ל בעסרא פורין ביומא אכיל ליטרתא דנונא בדינר א"ל מרי הב לי רשו דנשתעי קומך א"ל אשתעי א"ל מרי חד יום אית לן בשתא והוא חביב עלן סיגון לחדא מכל יומי שתא ואנן חייבין מוקרא יתיה א"ל ומאהיא (sic) חביבותיה א"ל כל מה דאנן חטיין ביומי שתא הוא אתי ומכפר על חובינן אמר הואיל והביא ראיה לדבריו יפטר בשלום מה פרע לו הקב"ה מן מחר ספליה אשכח ביה חדא מרגלית אטימיטון [4]) ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו ע"כ, והובא זה המעשה בכמה שינויים בפסיקת' רבתי פכ"ג ובב"ר פי"א (ועיי' ג"ב שבת קי"ט.). ומה שנוגע מלת ספליה ענינו חתכו הדג ולי' בפסיק' ובב"ר אי' הלך וקרעו אותו (הדג). ובגליון כ"י מדרש הגדול אי' ספליה פי' פלוס אלחות = فلوس الحوت כלומ' קשקשת הדג Schuppen des Fisches וא"כ בעל ההערה הבין ספליה כמו פלסיה כלומ' העביר קשקשת הדג ולפע"ד הוא מל"ע הרשומ' בתחלת הערך פי' חותך הדג לחתיכות. ואולי יש לקיים הגי' פלסיה כלומר להגיה ספליה שצ"ל פלסיה וכמובן פלסיה לסלא (ב"ק י"ט:) [5]).

* **סְפַסֵף** (נ"ל מל"ע شفشف ענין דליקה וחריכה (durch Hitze ausdörren, anbrennen בע' ספסף הבאתי דוגמאות בענין סיפספה באור, מספספין אותה באור כו' והגהתי בכ"מ שצ"ל סיכסך, מסכסכין וכגי' רבינו בע' סכסך וכגי' תוספת' ב"ק פ"ו, אבל אולי אין צריכנו לשבש הנוסחאות כי ספסף יש לו הוראה דומה לענין סכסך ומל"ע הנ"ל וכן מצאתי עתה סיוע ממדרש הגדול כ"י סדר משפטים וז"ל כי תצא אש יכול אין לי אלא דבר שראוי לדלוק מנין סיפספה נרות סיפספה מציבות של שיש ומצבת של פשתן ואבנים שמתוקנות לו לכבשונות ת"ל שדה.

* **סוּרִיסְטוֹן** (מל"י συριστὶ פי' בל"ס וארמית (syrisch, aramäisch בע' סרס ב' הבאתי המלה סוריסטין כפי גי' ק"ע (בירו' נדרי' ספ"י) ובראשוני' אי' כמו כן. ועתה מצאתי דוגמא אחרת בלקוטים שהו"ל הרב הח' רש"ב במד' אחר על פ' דברי' עפ"י כ"י וז"ל שם צד 10 ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז, ו') ששפך לחם בלעם ברכות בעותר סוריסטון שהיה שונא ונ"ל שתיבת סוריסטון באה מגליון פנימה להורות על ענין כעותר וצ"ל בעותרא פי' בל"ס וארמי' היינו עושר כלומ' ששפך ברכות בעשירות ובמלוא יד וכן הסכים לפירושי הרב הח' רש"ב. ובגלאססאר לה' פירסט צד 152 יש פי' אחר וטעה בו וגם לא העתיק מלת בעותר ועושה עצמו כאינו יודע.

* **עוֹדְנִיתָא** (בל"ס ארניתא Hanf) אולי עורניתא בירו' שבת פ"א הל"א לפי' ולא בפתילת האידן (שבת כ':) עיי"ע אידן צ"ל עודניתא ומל"ס הנ"ל [6]).

* **עֲזְרִיקָם** (שם פרטי) עיי' מדרש הגדול ע' זברקונים בהשלמת הערוך השלם. ונראה כי הוא לשון קלילה של עזריה.

* **עָטַר** (נ"ל מל"ע عطر מתבייש ומצטער sich schämen, verdriesslich sein) מדרש

---

[1]) בפסיק' רבתי פכ"ג בחסיד אחד ובב"ר פי"א א"ר תנחומא עובדא הוה ברומי כו' והוה תמן חד חייט. [2]) כ"ב כנז מל"ע كنز והרבה בדרז"ל עיי"ע פס ב' בח"ו ס"ז. [3]) כ"ב תשתגל פי' בל"ע تشتغل כלומ' וכמה היית עסוק היום beschäftigt sein. [4]) עיי"ע בח"א, ס"ג. [5]) עיי"ע פלס ג' בח"ו, שכ"ד. עיי"ש ומ"ש. [6]) עיי' מ"ש ה' ברילל מ"ע ה' 115. ולעף בכפלנ"ג לא מצא ידיו ורגליו בפי' זו הסלס.

הגדול תולדות והיה אחיה השילוני מתעטר ואומר משה משח לאהרן ושמח בו שמואל משח לדוד ושמח בו צדוק משח לשלמה ושמח בו אני אחד שמשחתי חטא והחטיא את ישראל. כו׳ ונ״ב מצטער. וכיון לנכון ומל״ע הנ״ל ולפנינו בילק׳ מלכי׳ ר׳ ר״ב וסנה׳ ק״ב לי׳.

* **עוּלִימְתָא** לפי ג׳ האגור לר״ש גאמא בירו׳ נדרי׳ רפ״ד דל״ח ע״ד עיי׳ מ״ש בהערות ותיקוני׳ לח״ז, ע״ח:

* **עִילָּה** (פי׳ סבה ראשונה מל״ע عِلّة die erste (Ursache, der Urgrund בע׳ על ג׳ כבר רמזתי על זה המובן אבל בענין פילסופי פי׳ סבה הראשונה מצאתי ראיה ממדרש הגדול ב״י לבראשי׳ וז״ל מפני מה פתח הכתוב במעשה בראשית בבי [1] לומר לך כשם שאין לפני בי אלא אל״ף כך אין לפני העולם אלא יחידו של עולם בלבד שכל הברואים זה עילת זה וזה מפני זה והכל חוזר לעילה אחת והיא אמתו של הקב״ה כו׳ [2].

* **עִילִיתָא** (בל״ס וארמי חדר עליון Söller) עיי״ע על א׳ ומ״ש צד ר״ב:

* **עִיר** (פי׳ מל״מ ובדרז״ל עיר כמו בל״ר urbs פי׳ רומי (die Stadt, Rom מעיל׳ י״ז. שאל ר׳ מתיא בן חרש את רשב״י בעיר עיי׳ סנהד׳ ל״ב: אחר רב מתיא לרומי. מעיל׳ שם והיינו דאמ׳ ר׳ יוסי אני ראיתיה בעיר ובסוכ׳ ה׳. אני ראיתיו ברומי, יומ׳ נ״ז. אני ראיתיה ברומי. תרג׳ מעיר (במד׳ כ״ד, י״ט) דמשתייר מן קוסטנטיני רבתא ופי׳ קונסטנטינופול הוא כרומי das zweite Rom. ועוד עיי״ע ישב ומ״ש בח״ד קס״ז:

* **עיסרי פאדר, עסרי פאדר** (נ״ל בתיבה אחת עסרפאדר והוא חג הפרסיים קדוש לאליל اسپندار ,اسپندارمذ ,Espadar [3] ע״ז י״א: ודרומאי דבבלאי (?) מאי מוהרנקי כו׳ ועיסר באדר ורש״י הגיה עשרה באדר ובכ״י ש״ס מינכען אי׳ אסר באדר אבל בתש׳ הגאונים סי׳ מ״ו גי׳ רה״ג עיסרי פאדר (ובפי׳ ר״ח בקובץ כ״י אנג׳ עסרי פאדר) [4]. ופי׳ רה״ג עיסרי פאדר יום שמעשרי׳ מעשרות לשומרים את בגדיהם כי יוצאין היו אלה ארמאי דבלא [5] לשקוד על דרכים ולשדוד ומושיבין מקצתן על כליהם לשמרן וכשבאין בביתם נותנין מעשר לשומרים ועושין יו״ט ע״כ. רה״ג כיון לפע״ר על פאדר בל׳ צענד pâtar (בל״פ החדשה پاد) שומר ועסרי פי׳ כמו מעשר, אבל לי נראה כי שתי תיבות צ״ל בתיבה אחת כאמור ולזו האליל היה מוקדש החודש הנקרא על שמה Cpandârmat ובחמישי בו היו עושים בבבל היינו בפרס חג ובו היו נוטעים צמחים ונושאים נשים והבתולות בחרו להן אנשים (עיי׳ ג״ב זכר דברים אצל אנשי ירושלים תענית כ״ו: ל״א. וסוף תעני׳ ירוש׳) ועוד לבשו בגדים חדשים—ועל כל זה הארכתי במאמרי מיוחד הנ״ל במע״צ Etudes בח׳ כ״ג עש״ה.

* **עַרְעוּרָא** ? ג׳ הגאוני׳ ארורה וערעורה ופי׳ מדעם מן נבלה או מן מאי דהאי סימן לטרפה עיי׳ תשה״ג סי׳ רכ״ט צד 107 בהוצא׳ הרכבי אבל ט״ס הוא ועיי׳ בענין ג׳ שונות בע׳ עד ב׳ ומ״ש בח״ו, קס״ט.

* **פרדה** (?) ירו׳ שבת פ״א ד״ג: קמקמה מתעביד חו רב פרדה חד אפר מתעביד שר. המאמר הוא מלא שיבושים. ר״ב בע׳ קמקם הביא חצי ראשון וז״ל קמקמא מתעבד חו ע״כ והמפרש הגיה רב פרדה אמר ותיבות אחרות לא פי׳ על בורין ולי נראה כי במקום רב פרדה צ״ל ערפדה ובמקום חד אפר צ״ל חרפתא ורע כי תרג׳ ירוש׳ א׳ עטלף ערפדה ות״י ב׳ חרפתא וא״כ הענין ערפדה [נ״א חרפתא] מיתעביד שד והוא ממש כבבלי ב״ק ט״ז סע״א ערפד כו׳ נעשה חוח כו׳ נעשה שד. וה׳ לעווי בהוספות לח״א טעה.

* **פיטקרי** (?) (אולי צ״ל פירטקי מהרכבת שתי מלות יוניות *πυρ-θήκη* וא״כ *πυροθήκη* כלי אש כמו דוד (Kessel ב״י מדרש הגדול בראשי׳ גדול עוני מנשוא אבא שאול אומר עבדו ליה (למנשה) פיטקרי דדמי לתורא ואותבוה גויה ואסיקן נורא תותיה אמר איקרי לכולהו ע״ז והדר איקרייה לקודשא בריך הוא אי מניב לי [6] מוטב ואם לאו הא כל אפיא שוון א״ל הקב״ה מה נעשה לו לערום זה אתא גבריאל ועל ביה בגו פיטקרי ועטש תורה ונפק מנחיריה עד דאותביה גבריאל באתכטקיה. מקור זה המדר׳ הוא פסיקת׳ דר״כ צד קס״ב. ע״ש בכמה שינויים ועיי״ע מלאות

---

1) בי״ת בל׳ ערבי נקרא בי. 2) ועיי״ע סיבה בח״ו, ז׳. ובהערה 1 ושם צ״ל בל׳ עברי ה ח ד ש ה. 3) ובלעגנד (ראה שפיגעל העתקת אפיסטא תי״ג X) נקראת אליל נקבה זו (Cpeñta armaiti 4) ובש״ם ווילנא בטעות עסרי באדר. 5) כ״ה גירסתו הנכונה בילקוט דרומאי דבבלאי של ש״ס. 6) פי׳ אם הטיב לי ונענה לי.

(ח"ה, קמ"ז:). ונ"ל שצ"ל פירטקי כאמור.

* **פְלְגִים** עיי"ע בני פילגים בהשלמת הערוך השלם וש"נ מדרש הגדול.

* **פולמוס** (?) [צ"ל פולמיס] (מין דג עיי"ע פלמוד ח"ו, שמ"ח) תוספת' חולי' ספ"ג (ד') הקוליים והפולמוס כספתיאס כה"ג בב"י אירפורט ובנו"ג פולמי' והיינו פולמיס ועיי' בשינויים בע' הנ"ל ובע' כספתיאס.

* **פְלוּמְקַיָא** (מל"י ורו' אמצ' plumacium πλουμάκιον פי' מצע Decke)

מד' שו"ט מזמור ג' משכב אלו פלומקייא [1]) מצעות ספות אלו חביות של יין כו'.

* **פנסטה** עיי"ע פנטסיא ומ"ש.

* **פיסי** פי' כמו פצי עיי"ע פץ ומ"ש בהערות ותיקונים לח"ו, שצ"ב. וש"נ מדרש הגדול.

* **פִיפְסוֹן** (פי' כמו אפופסין עיי"ע) כ"י מדרש הגדול משפטים ואל אצילי בני ישראל ר"י הנשיא אומר נדב ואביהוא נטלו פיפסון שלהם מהר סיני כו' וט"ס הוא והאל"ף בראש חסר, ובמדרש הגדול בעצמו נשנה כמה פעמים באלף בראש עיי' בהערות ותיקונים לע' אפופסין.

* **פְקָק** (Knoten) עיי"ע פק והשם פקק פי' קשר כדאי' בב"ק פ"א סע"א בגפנים מן הפקק ולמעלה ופירש"י קשר ונראה שגזרתו מל"פ הישנה pikha בהוזואריש pikhak פי' קשר Knoten ומזה בעל פיקה מי שיש קשרים ברגליו אבל עיי"ע בעל פיקה וע' כסת ב'. והפעל פקק (עיי"ע פק א') פי' סתם כאלו נעשה קמטים קמטים knotig, ver-stopft sein.

* **פּוּר, פּוּרָה** [2]) (מל"מ פי' גורל Loos; פורים Loosfest) פסיקתא דזכר (כ"ב.) [3])

ארבעה שמות נקראו לגורל חלש פור גורל חבל עיי"ע חלש ד'. שבת קמ"ט: מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפורא הוא דכתי' (ישעי' י"ד, י"ב) חולש על גוים. ושם: שהיה מטיל פור על גדולי המלכות כו'. ילקו' מטות ר' תשפ"ה בשם ילמדנו לא באו אלא פורין שהטילו עליהן כו'. מגיל' י"ג: כיון שנפל פור באדר שמח. ברכו' ט"ז: ר"א בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכון בפורינו אהבה ואחוה ושלום ובכ"י ש"ס מינכען שתשכון בפוריינו וכ"ה בירו' ברכו' פ"ד ד"ז ע"ד (בצלותיה דר' יוחנן). ופירש"י בברכו' בפורינו בגורלינו [4]). והקבוץ פורים יום וחג הידוע, מגיל' ז': סעודת פורים, י': לאות עולם לא יכרת אילו ימי פורים, ע"ז י"ז: מעות של פורים, תוספת' מגיל' רפ"א מגבית פורים לפורים כו', עיי"ע מגביתא, וש"נ ירו' מגיל' פ"א ד"ע: מגילת תענית פי"ב ימי פוריא אינון דלא למספד, פסחי' ס"ח: מעצרתא ופוריא. ירו' ב"מ ספ"ה ד"י ע"ג עיי"ע פוריא (ח"ו תכ"ד ומ"ש). ובתרג' אסתר ט', כ"ה, ל' ובתרג' שני ט', כ"ו על שם פורתא ועקתא דארע יתהון עיי"ע פורתא ב' — ובענין גזרת המלה מל"פ پاره, باره, بهره, بهر, بر פי' חלק ומזה בהשאילה גורל עיי' תיזוירוס לגיזיניאוס ע' פור [5]) ובן מתתיהו (קדמוניות י"א, ו', ג') מכנה פורים בשם Φρουραία וע' זקנים העתיקו Φρουραί [6])

ובענין מנהג בבבל ובעילם בימי הפורים עיי' מ"ש רבינו בע' שוור ומ"ש בח"ח, מ"ב:

* **פּוּרָה** (נ"ל מל"י ורו' πήρα, pera שק קטן וצקלון kleiner Sack, Ranzen) ירו' ב"ק ספ"ב ד"ג. חד בר נש אפיק פלטירה בפורה כו' פי' הוציא כלי תבשיל בשק קטן ועבר בו חמור ושברו כו' עיי"ע פלטירה (ח"ו, שמ"ד), ושם אי' פי' אחר מל"י ὁ πόρος מבוא וחוץ וזה הפי' בע' הנוכחי נראה לי יותר וע' הזקנים העתיקו צקלון (מ"ב ד', מ"ב) ע"י πήρα וכן העתיק סומכוס כלי (ש"א י"ז, מ') ומזה נ"ל פורתא בירו' ברכו' פ"ב ד"ה סע"א עיי"ע פורתא.

* **פּוּרַיָא, פּוּרַיָן** (פי' כמו אפוריא מל"י

---

[1]) כ"ה נכון בכ"י וו' ובשאר כ"י אצל רש"ב צד י"ח הערה ל"ה פלוקמיא וט"ס הוא ובנדפס השמיטו המלה זרה והציגו אלו כרים וכסתות ובילק' שמואל ר' קכ"א אלו פולסיקא וצ"ל פלומיקא. [2]) אחר ע' פקתא נשמט בערוך השלם דף שלם בדפוס וצ"ל כמו שאי' כאן. [3]) והובא בילק' בשלח ר' קס"א. [4]) ולי נראה מל' פורין עיי"ע ח"ו, תכ"ה, ועיי' ג"כ שבת קכ"א: אייתו להו פורייתא ופירש"י מטות לישב עליהן. [5]) וזו המלה עוד נשארת בתלמוד ובמדרש עיי"ע בהרק ומ"ש בח"ב, כ"ה. [6]) והמורר לבית ישראל בנכליו די לינארד בהבל יפאה כיו בעלילותיו שהיהודים לקחו אנס. מאת הפרסיים Furdigan וגם זייף מוהרין בע"ז י"א: ועיקר הגי' מהרוז או מוהרוז כגי' רס"ג ור"ח ז"ל שצ"ל מוהרין והוא הוא פורין וכבר הראיתי שגיונותיו שעולות לאדון במ"א (מ"ע צורפית Etudes תכ"ג).

οπώρα כל מיני פירות הנשמרין בקליפה רכה (Baum—Sommerfrüchte ירו׳ תענית פ״ג דס״ו רע״ד והיון כל עמא אמרין איתון חמון פורין דשמש. פי׳ בואו וראו פרי העין המבושלין ע״י זיהרא דשמשא. ריש רות רבה נפל שעריהון דפוריא. ב״ר פע״א עינוהי דפוריא כו׳ עיי״ע אפריא בח״א, רל״ט.

* **פרוסקתא** (?) מדרש הגדול וירא דרש ראבא מאי דכתי׳ חתר בחשך כו׳ ואתו בליליא התם ארוח ריחא דאפרכמא ככלבא ואדרו פרוסקתיה כו׳ ונ״ב בוזזין אוצרותיו ע״כ וזה רק לפי הענין וגזרת המלה נעלם ממני ובסנה׳ ק״ט. וב״ר פכ״ז וילק׳ איוב ר׳ תתק״ט הגי׳ משונה ועוד עיי׳ מעין גנים הוציאו לאור רש״ב צד 78.

* **פרקבטילין** (?) מדרש הגדול שמות לפ׳ למה משה ואהרן תפריעו: באותה שעה אמר לשומרים ולפרקבטילין אימתי נכנסו שני זפוטיים [1]) הללו אצלי אני הורג אתכם והיה משה ואהרן נכנסין ויוצאין ואינן רואין אותן וצוה פרעה והרג את כל השומרין ע״כ ונ״ב פרקבטילין הרצים ע״כ ולי נראה שהמלה נשתבשה מן פלקטירין מל״י φυλακτήρ פי׳ שומר וכמו שסיים והרג את כל השומרין.

* **פּוּרְתָא** (נ״ל כמו פורה הנ״ל מל״י ירו׳ הנ״ל שק וכיס) ירו׳ ברכו׳ פ״ב ד״ה סע״א אתת ענתא דצלותא ושרתון ויהבון לר׳ חזקיה קטר פורתיה לפורתיה פי׳ ר׳ יעקב בר אחא היה בידו מעות צרור בכיסו והתיר כיס שלו וקשרו לכיסו של ר״ח דס״ל לר׳ יעקב דאף אם הם צרורין אסור להתפלל עיי׳ בא״צ למהרז״ף אבל מ״ש פורתיה לפורתיה אחת לאחת אין נ״ל שאין ענינו עם מלת פורתא פי׳ מעט עיי״ע פרת ד׳.

* **פּוּרְתָא** (נ״ל מל״פ ﻓﺘﺮ אסון וצוקה ,Unglück (Bedrückung פוריא על שום פורתא ועקתא כו׳ עיי״ע פור וה׳ לעווי טעה בזה ובע׳ הקודם לזה.

* **פְּרְתָקָה** (מל״ר porticus ובל״ר אמצ׳ -por (tica Gallerie, Säulengang מדרש הגדול לפ׳ ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה אצל מי שנקרא התנין הגדול.. היאך אני יכול ליכנס למקום ליסטים ולמקום הורגי נפשות שכך אמר ד׳ מאות פתחים יש לו לפלטין של פרעה ועל כל פתח ופתח מאה גדודים מאה הפרתקים [2]) וכל הפרתקה והפרתקה מאה אלפים גבורים שולפי חרב וזאבים ודובים ואריות מקיפין אותן היאך אני יכול לו כו׳.

* **פּוּתָא** (Krapp, Färberröthe) שבת ס״ו: נפל פותא בבירא כ״ה לנכון בני׳ רש״י ועיי״ע פאה ג׳ ומ״ש בח״ו, רפ״ו: ועיי״ע כרם ומ״ש בח״ד, של״ד: [3]).

* **פּוּתָה** (שר של שכחה) בסדור של רע״ג צד ל״א אשבעית עלך פ ו ת ה שר שכחה שתסיר לב טיפש ממנו כו׳ וכ״ה בשם רע״ג בה׳ הבדלה לריצ״ג צד ט״ו. ובעלי הקבלה הגיהו פורה ברמזו על ישעי׳ ס״ג, ג׳ והנכון שהוא שם שד פרסי שנקרא Buîti וז״ל הווענדידאד י״ט. ד׳. ז׳ Buîti daêvô ithyêjô marshaonem פי׳ השד בויתי (=פותה) המוליך שלל בני האדם וכן נקרא But בהוצואריש ועוד שדי בית הקברות נקראו בסאנסק, Bhuta [4]).

* **פִּתְרִין** (פי׳ כמו פּתרא, פוטירין מל״י ποτήρων כוס (Becher במדרש פנים אחרי׳ לאסתר פ׳ ויבא המלך [5]) נתנה אסתר כתרין שלה אצל כתרין של המן שאמרה אסתר כו׳ והיה ה כ ו ס מזוג למלך כו׳ ע״ש כל הענין ומלת כתרין ט״ס היא וצ״ל פתרין מל״י הנ״ל.

חלק ז׳

* **קִינְקְלְטוֹן** (Gitterwerk) הוא מל״ר -cancel latum וכן בל״י האמצ׳ κάγκελλοι κάγγελοι, κάγγελα, ומזה καγγελοθύριον והרבה משקלים כדומה עיי׳ מיירסיאוס 197 ועוד עיי״ע קנקל א׳ ומ״ש.—ובמדרש כורסיא דעבד שלמה הקבוין קנקילות (κιγκλίδες) עיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״ז, קכ״ו:

* **קְרִינָּאֵי** בע׳ קר ט״ו הביא בעל עיקרי התלמוד הגי׳ קרינאי ובנו״נ קיראי (ע״ז מ׳.) עיי״ע קר ט״ו ומ״ש.

* **קוּרְסוֹר** (מל״י אמצ׳ ומל״ר =cursor κούρσωρ פי׳ מירוין (Läufer מדרש אבא גוריון פ״א וספין בקורסין לרוין לפני מרכבתו

---

[1]) עיי״ע בהשלמת הערוך צד 10. [2]) כ״ב ואולי וקיוות. [3]) ועוד עיי׳ סוף ע׳ פת א׳. [4]) עיי״ע לברילל א׳, 155. [5]) אצל רש״ב צד ל״ו.

ובמדרש פנים אחרים ב׳ [1]) ולא היה בקורסור לרוץ לפני מרכבת אבי ונ״ל שצ״ל בקורסור ומל״י הנ״ל ובילק׳ אסתר ר׳ תתרמ״ט ולא היית בקוסדור לרוץ לפני מרכבת אבי צ״ל בקורסור ולפי זה יש להגיה מה שכתבתי בע׳ קסדור (ח״ז, קמ״ג:) ע״ש.

* ריאטות (צ״ל ריטראות מל״י ῥεῖθρον יאור Fluss ועיי׳ בפנים) שו״ט מז׳ מ״ח כמה ניטפאות אלף ותתע״ו והיכן המים עולים על תשע מאות ריאטות ובכ״י ל״ד הגי׳ ריטאות וצ״ל ריטראות ומל״י הנ״ל או אולי צ״ל ריאמות מל״י ῥεῦμα Fluss. וגי׳ רבינו בע׳ טפף ח״ד, ס״ח. ע״ש ומ״ש.

* רְפָאֵל (שם מלאך) יומ׳ ל״ז. חולי׳ צ״א. עירו׳ נ״ד: דא״ר פ״ד מיכאל באמצע גבריאל בימינו ורפאל בשמאלו, ב״ר פמ״ח ר״ל אמר אף שמות מלאכים מיכאל רפאל וגבריאל (עלו עמהם מבבל) ובירו׳ ר״ה פ״א דנ״ו ע״ד לי׳. וכמלאך ממונה על הרפואה ידובר בו בספר טוביה (ו׳, ה׳ והלאה) וכבר הארכתי בזה הענין בספרי על המלאכים צד ל״ה והלאה ובמאמרי על ספר טוביה במ״ע רא״ג ח״י, מ״ט והלאה — ונוסח תפלת ערבית מימיני מיכאל כו׳ הובא במחזור ויטרי סי׳ ע״ח בזה״ל: מימיני מיכאל משמאלי גבריאל מלפני אוריאל ומאחרי רפאל ושכינת אל על ראשי וסנויי וסנסנויי וסנמגלי. ועוד הוזכר רפאל בפיוטי אופנים שונים כמו באופן שאו לבבכם, שנאנים, לאל נערץ, יקודי, בלולי עיי׳ צונץ דיא זינאג׳ פ׳ צד 479.

---

[1]) עיי׳ רש״ב צד 16 אות רכ״ח.

הערות ותיקונים להערוך השלם·

הערות ותיקונים להערוך השלם·

חלק א׳ [1]

צד	שורה	
II		כ׳ מלמטה והלאה בענין פי׳ חרוזי בעל הערוך עיי׳ מ״ש באחרית דבר (אחר אות תיו).
VIII	י׳	— ערי ט״ד וצ״ל ער ז׳.—ושם ג׳ מלמטה רט ט״ד וצ״ל רטיה—ושם ב׳ מלמטה רתח ט״ד וצ״ל רת א׳.
X	—	— בענין פיוטי דר׳ יחיאל בן אברהם עיין צונץ ז״ל בספרו ליטעראטורגעשיכטע דער זינאג. פאעזיא צד 246 והלאה.
XII	ו׳	— ע׳ אין א׳ ט״ד וצ״ל אמן א׳.
—	ה׳	— ע׳ צוף ט״ד וצ״ל צלף.
XIII		ד׳ מלמעלה בנר ט״ד וצ״ל פנר.
—	ח׳	— ב״ב ב׳: ט״ד וצ״ל ב״ק ב׳:
—	י״א	— תפילין ט״ד וצ״ל תפלה.
—	י״ז	— צד ק״ו ט״ד וצ״ל ק״מ.
—	י״ט	— ושם ל״ד. צ״ל סוט׳ ל״ד.
—	כ״ב	— יבמות ק״ג. צ״ל יבמות קי״ג.
—	כ״ח	— קבר ו׳ צ״ל קדשנונא.
—	—	— סוט׳ ל״א: צ״ל ה׳.
—		י׳ מלמטה ד״מ יש להוסיף ע״ע שלחן ושם כתב רבינו ולא סבירא לן [2].
XV		י״נ מלמעלה אב א׳ ט״ד וצ״ל אבא.
—		י״ט מלמטה יש להוסיף ואני מבורך למדתי לפני רב מצליח כה״ג בב״י ה״ב בע׳ מגג ובע׳ מנמר אי׳ בב״י הנ״ל ואני שמעתי מר׳ מצליח ז״ל (ועוד עיי״ע אונוס).
XX		י״ט מלמעלה בעקבות דרצ״ג: אבל עיי״ע סן א׳ שהוכחתי שהלך ר״נ בעקבות ר״ח ז״ל וגם בע׳ מגל ג׳ אשר שם הזכירו בשם ראה רבינו פי׳ ר״ח אשר הביאו וא״כ אין הוכחה כי ראה ר״נ בעצמו את פי׳ רצ״ג בכתבו ובלשונו.
—		י״ג מלמטה ועוד מצאתי כו׳ ועיי׳ כו״פ פט״ו ופ״כ עש״ה ובענין הלל בלילי פסחי׳ הובא פי׳ רצ״ג מרע״ג ומרה״ג עיי׳ בחי׳ הרשב״א לברכו׳ י״א ס״פ אחת ארוכה ועוד הביא פי׳ רצ״ג ר״ש גאמע באגור ע׳ אבאס [3], ועוד עיי׳ יוחסין השלם צד 171 בע׳ נתן צוציתא ובעיקרי התלמוד לבעל היוחסין בע׳ קין [4] ובע׳ רקע ו׳ ע״ש ומ״ש. ותשובות מרצ״ג הובאו בתשוב׳ שערי צדק (דפ׳ שאלוניקי שנת חכמת חכמיו) ואני אסדרם בזה: שער ראשון סי׳ י״ג (צד ב׳.) וסי׳ י״ד, ט״ו, ט״ז. שער ב׳ סי׳ כ״ד (צד י״ד:) ;

---

[1] וידע תידע כי כבר עמדתי על כמה שגיאות מה שנוגע בהחלק הראשון בסוף ח״א וב׳ בתקונים, השמטות והערות וקח נא משם.
[2] ועיי׳ מ״ש בתחלת כרות המערכה (ג׳).
[3] עיי׳ עטרת צבי צד 17 ומ״ש רש״ב המו״ל פירושי ר״ש גאמע.
[4] ומ״ש בה״ז 171.

צד שורה

שער ג׳ סי׳ א׳ (צד ט״ז.); שער ו׳ סי׳ ל׳ (צד כ״ז.), סי׳ ל״א. תש׳ השער הא׳ מח״ד חגאונים סי׳ י״ד (צד ל״א.); תש׳ השער הב׳ מח״ד הגאונים סי׳ כ״ה (צד מ׳:) סי׳ כ״ו, כ״ז, כ״ח, כ״ט, ל׳; השער הג׳ סי׳ ג׳ (צד מ״ד:); השער הג׳ סי׳ ל״ט (צד נ״א:), סי׳ מ״ד (צד נ״ב.), סי׳ מ״ה, מ״ו; השער הרביעי סי׳ א׳ עד סי׳ ו׳ (צד נ״ג: עד נ״ד:), סי׳ כ׳ (צד נ״ח.); השער הו׳ מח״ה סי׳ י״ב, י״ג (צד פ״א.); השער הו׳ מח״ה סי׳ ב׳ עד י׳ (צד פ״ד. עד פ״ה:). ועוד הובאו תשובות מרצ״ג בתש״ג הוציאם לאור ה׳ הרכבי עיי׳ במפתח צד 414.

XXVI ו׳ מלמעלה תאטר: ויש להוסיף תוספו׳ מ״ק י״ג: ד״ה תבלין שפירשו בהיפך בשם הערוך מה שלי׳ לפנינו.

XXIX ח׳ מלמטה: יש להוסיף הר״ן בחי׳ לר״ה ט״ז: עיי״ע ערב א׳ ומ״ש.

XXXIV ט׳ מלמעלה: יש להוסיף בסי׳ תקפ״ה כתב בירוש׳ והוא הובא רק בערוך ע׳ ערב ומרן קארו ז״ל לא הזכיר הערוך.

XXXV כ׳ מלמטה: יש להוסיף שט״מ ב״מ פ״ט: ועיי״ע רכס, ושט״מ ב״מ ס״ה. עיי״ע טרש.

XXXVII י״ב מלמטה קודם ואחרי שהבאתי יש להוסיף עוד בעל העיטור ב׳ דף ה׳: ועיי״ע בניתא, ושם דף ט״ו. וע׳ מסס. ור׳ שמואל ן׳ תיבון פי׳ מהמלות הזרות וע׳ מסס. ועוד כפתור ופרח (בהוצ׳ ה׳ עדעלמאן) פ״ה (צד י״ג) הביא ע׳ שבע ב׳; בפ״ו (צד כ׳.) ע׳ פגי; בפ״ז (צד כ״א) ע׳ קרמיון; בפ״י (צד כ״ט.) ע׳ שמאי, ושם (צד כ״ט:) ע׳ סרס ב׳ ושם (צד ל״ט:) ע׳ עשר אחר ע׳ עסק; פל״ט (צד פ״ז:) ע׳ חסך. ועוד הובאו פירושי הערוך בשבלי הלקט סי׳ ז׳, קנ״ו ר״ז ובח״ב סי׳ צ״ח (ושם תש׳ ר״נ ור׳ אברהם בני רבינו יחיאל מן רומא). ועוד הובא הערוך במחזור ויטרי סי׳ נ״ב עיי״ע בשש, סי׳ ק״ל ע׳ חלון, סי׳ רמ״ז ע׳ מגל ג׳ ועוד זולתו.

XLI ה׳ מלמעלה ועתה נדפסו הוספות ר׳ שמואל גאמע בספר עטרת צבי ע״י ר״ש באבער נר״ו ראש המדברים בחקירות המדרשים וגם יש תחת ידי העתקה של כ״י פארמא מהוספות הנ״ל שעשה מוקר רבנן הח׳ הגדול Abbe Pietro Perreau אבל הוספות הנ״ל אין להן ערך גדול והן מלא שבושים וכוללין גירסאות משונות מאשר נמצאים בספרים ובהשלמת הערוך השלם העירותי עליהן.

LVI י״ב — מח 3 וצ״ל מח 5 וע״ש ומ״ש בח״ה, ק״ו, ועיי׳ בלקט ושכחה סוף חלק ב׳.

א׳. ח׳ מלמעלה צ״ל דהוא נמי ת״ק דר׳ שמעון עיי׳ סוף חלק א׳ בתיקונים וכל הפי׳ שייך לר״ח עיי׳ מ״ש בנרות המערכה (ג׳) לשבת דף ק״ג:

— י״ח — גלאטורין וגי׳ גלאטורי אי׳ ג״כ בכ״י ש״ס א״פ וה׳ פליישער (בהוספות לעמת״ל ללעווי ח״א 276) טעה בפירושו.

א׳: י״ח — כל הפי׳ שהובא שם שייך לר״ח עיי׳ מ״ש בנרות המערכה ג׳ לשבת נ״ז. ואב הוא מין תכשיט כו׳ שייך לעה״ק.

ד׳: כ״א — בע׳ אבגינוס יש להוסיף כי בשו״ט מזמ׳ א׳ סי׳ ו׳ (בהוצאת רש״ב) אי׳ ג״כ בכ״י אבגינוס בן אבגינוס ובדפוסי׳ בטעות אביינוס. וכ״ה בקהל״ר פ׳ קהלת בן דוד אבנינוס בן אבגינוס ובריש שהש״ר בטעות אווגיטוס בן אווגיטוס.

— כ״ה — סוף ע׳ אבד יש להוסיף והמקור לובד (=לאבוד) כה״ג במדרש הגדול כ״י לך לך: היה בספק לובד עמהן לולי זכותו של אברהם אבינו.

ו׳: ו׳ — אחר ע׳ אבטיונוס נשמט ע׳ אבטומטוס שהוא מהוספת ר״ב עיי׳ בהשמטות לסוף חלק ב׳ צד שפ״ט.

— ט״ו מלמטה ביוחסין השלם כו׳ יש למחוק כי כ״ה ג״כ בערוך ותחת והנביאים ט״ר עיי׳ סוף חלק א׳ בתיקונים.

ח׳. ה׳ — סוף הערה 2 וכן אבא שם פרטי כמה פעמים כמו אבא בר אחא, אבא בר זימנא

צד שורה

עיי' סד"ה ע' אבא וש"נ. ועיי' ג"כ אבא הדורש (שם ט':) ועוד עיי"ע סרנג ומ"ש בח"ו, קל"ט.

י"א. ט"ו מלמטה סוף ע' אביונות א': ועיי' תש' הגאוני' (הוצ' ה' הרכבי) ססי' שע"ח (צד 196) אבינות הן הנקראין בוטיתא בל' ארמי כו' כו' עש"ה ובע' בטיתא וע' צלף ובענין פי"מ להרמב"ם שהבאתי בראש זה הערך עיי' מ"ש בלקט ושכחה סוף ח"ב צד שפ"ט.

י"ב: י"ט מלמעלה סוף ע' אבלינא: ועיי"ע (יינום) [יינוס] ומ"ש בח"ד קכ"ט: ובאגור לר"ש גאמע (עטרת צבי 19) הגי' אוילינון.

י"ג. כ"ג — סוף ע' אבן שואבת: וכן מצאתי במדרש הגדול כ"י אשר תחת ידי[1] ליתרו: עשה אבן שואבת תלה לה לחטאת ירבעם ונ"ב פי' חגר אלמננטים ע"כ והוא ל"ע حجر مغنطيس Magnet.

י"ד: י"ד — זה פי' רה"ג: ועיי' פי' ר"ח לחגיג' י"ד: ומ"ש בנרות המערכה (ג) לזה הציון.

ט"ו. י"ח — סוף ע' אבנימוס: ובמדרש הגדול כ"י לבראשית מצאתי הגי' שאל אבדומוס הגדרי את ר"מ כו' ובשמ"ר רפי"ג אבנימוס הגרדי. ודע שחכם פילסופי הגדול שבתלמידי אריסטו היה נקרא Eudemos Rhodius אבל זה חי כמה מאות שנה קודם ר"מ. ובתולדו' אי' במדרש הגדול: לא עמדו פלוספין באוה"ע כבלעם בן בעור וכאברמון הגדרי נכנסו כל או"ה אצל אברמון הגדרי כו' נראה שצ"ל אבדמון הגדרי. ומזה השם *Εὔδημος* יש לגזור אמורא דא"י אבדומי, אבדימא, אבדימי עיי' המקומות במה"י למהרזף נ"ח. והלאה.

ט"ו: כ"ד — סוף ע' אבע יש להוסיף מ"ש רשד"ל ז"ל על פסוק (ישעי' א', ז') שתרג' כמלונה במקשה: דאבעיוהי וכתב ובימי חכמי המשנה היו קוראים לביעור השדה בשרש בעה ומזה ג"כ (פיאה ד', ה') ג' אבעיות ביום.

י"ח. ח' מלמעלה לולי פי' רה"ג היינו יכולים לפרש אברוגני מל"פ پروانه Dekret ומוהרקי מל"פ مهر ענין חתימה בטבעת עיי"ע מהרק וא"כ אברוגני ומוהרקי مهر پروانه versiegeltes königl. Decret ועוד עיי' בהשלמת הערוך השלם צד 11.

כ"ב. ב' — דדרו באגרה: והוא שקל טענא אשר על ידו פי' בר באהלול מלה סורית אגדין והעתקתה Hebel עיי"ע רהקא בהערה 2 בח"ז, רס"א.

— כ"ז — סוף הע' אגדנא: ובתש' הגאוני' סי' מ"ז צד 23 אי' אגדאנא בטיית אנגדאן.

כ"ב: ט"ו — אחר מלת uncus יש להוסיף בל"י *ὄγκινος* בל"ס אוקינא, אוקינוס Schiffshaken.

— י"נ מלמטה ועיי' ג"כ תש' הגאוני' סי' תי"ב צד 214 ופי' אגיא מקום הניר הקרוי בל' ארמי כראבא כו' ע"ש.

כ"ג: ט"ז — אגומין נלך ובכ"י מדרש הגדול ליתרו מצאתי כתוב וז"ל ד"א לא תשא את שם ה': עובדא דבר תמליון מסייע לרבנן חד גבר אפקיד גבי בר תמליון חד כיס דרינרין אזל בעא פקדוניה וכפר ביה א"ל כל מה דיהבת ליה יהבית לך. א"ל אגומי ואשתבע לי א"ל אגומי ואנא משתבע לך כו' כו' ועיי' פסיקת' רבתי הוצ' פריעדמאן צד קי"ג ושם אי' תחת אגומי: אתא. ונ"ב בגליון כ"י הנ"ל אגומי פי' לך בל' רומי!

כ"ד. ט' מלמעלה ששמר: אולי הגי' נכונה היא ומל' שמרוני ופי' שמר שפך ausgiessen.

---

[1]) זה הכ"י לבראשית ושמות שייך לידידי ר"א דיינארד והובא מתימן ואני בדקתי וחקרתי אחר ני' שונות ומלות זרות בזה המדרש והספתי הכל וספחתיו בהשלמת הערוך השלם ובהערות ותיקונים וברכת אודה עלי תבא.

צד	שורה		
כ״ה.	ט״ו	מלמעלה	אניסטון אנגריא: וכ״ה בתש׳ הגאוני׳ סי׳ ש״ס יכול לומר אגוסטאין אני בתוכה ופי׳ אנגריא ובל׳ שמ׳ סכרה [1].
כ״ו.	י״ז	—	ועיי״ע שאל ומ״ש בח״ח ד׳ בהערה 5.
כ״ז.	י״ח	מלמטה	חטים (אגודיהם) [צ״ל אגוריהם] ויש להוסיף כי היא היא אינורי דחטתא של סיריים עיי׳ פיינא שמיטה ח״א 137 ובל״י γῦρις פי׳ סולת דקה מן הדקה.
כ״ח.	כ״ה	מלמעלה	סוף ע׳ איגר: ובקהל״ר פ׳ טובה חכמה לאגרא צ״ל לאיגרא עיי״ע לאגרא ומ״ש בח״ה, ג׳.
כ״ט.	י״ט	—	אגרמא: והוא מל״ס גרממא, גרמא (בל״י γράμμα) פי׳ רביעי עיי׳ פיינא שמיטה זה הערך.
ל״ב:	ט״ו	מלמטה	צ״ל אודרא וכ״ה בל״ס עודרא alles Wollige, Haarige עיי״ע עדר ומ״ש בח״ו קע״ו: ויפה פי׳ רגמ״ה לב״ב נ״ח. (אודרי) [צ״ל אודדי] דבר העשוי ממוכין צמר שנוררין מן הבגדים. וכן מוכח גי׳ אודרא ממדרש הגדול כ״י מקץ וז״ל א״ל חזאי דבזיע רישיה ונפל מוקריה א״ל ביסדיך [2] בזיע וקא מיבדרי אודדיה [3].
ל״ה:	ד׳	מלמעלה	צ״ל نيو مرتم והוא הוא نسناس ועוד נקרא انكدان [4]. ואולי זה הוא ידוע (עיי׳ סוף ע׳ אדני השדה).
ל״ו.	י״ח	—	אידן אולי הוא כדעת ה׳ ברילל [5] מל״ס אדניתא Hanf וא״כ עודניתא בירוש׳ צ״ל עורניתא ולעף פפלנצ׳ צד ל״ט לא מצא ידו ורגלו בפי׳ זו המלה.
—	כ״ד	—	אודנא ובאגור לד״ש גאמע (עטרת צבי צד 19) כתב בכל ספרים אינו כן אלא אוזנא בזי״ן וכן גרסי הישיבות וכן שמעתי רב מפי רב, ועיי׳ מ״ש רש״ב שם.
—	ד׳	—	לדעת ה׳ באכער (אגדת אמוראי דא״י צד 75) אדנדקי הוא שבוש מן אותנתיקי αὐθεντικοί.
ל״ו:	י״ט	—	בע׳ אדק ועיי׳ מ״ש בע׳ ערק בח״ו, 175.
—	כ״ח	—	אחר מלת טטרס הסי׳] יש למחוק כי ט״ד הוא ועיי׳ בתיקוני׳ לח״א, שמ״ג.
לז.	ו׳	—	פי׳ העליון ט״ר וצ״ל פיו העליון.
ל״ז:	י״ג	מלמטה	וכן הגי׳ בכ״י מדרש הגדול וז״ל עצי גפר ומאי גפר רב אמר (אדאדא) [צ״ל אדארא] דקאי לדרי דרי דבי ר׳ שילא אמרי זמבליגא ואמרי לה גולמישא ר׳ נתן אומר אעין דקדרינון עץ שהוא שוהה במים ואינו מרקיב.
ל״ח:	כ״ג	מלמעלה	וימלאו סדירות: ובתנחומ׳ הישן בשלח סי׳ י״ז ימלאו סרודות וצ״ל אדורות ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ רכ״ט [6] הגי׳ אדריאתא ע״ש.
ל״ט.	ה׳	—	על המזיק: ע״כ הועתק מפי׳ ר״ח ז״ל לב״ק י״א עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לזה הציון ועיי׳ עוד היטב בתש׳ הגאוני׳ הנ״ל צד 107 ויש בנוסחאות ערעורה כו׳ כו׳ ועיי״ע ערעורה בהשלמת הערוך השלם.
מ׳.	ט״ו	—	בסוף הערך: וכן בשו״ט מזמ׳ ק״ג סי׳ ב׳ הכפף הזה שהוא צורף האנדרינוס הצורף מת והאנדרינוס קיים ורש״ב צד 432 הגיה האנדרינטוס:
—	כ״ו	—	בסוף ע׳ אדריינוס: וכן בשו״ט ריש מזמ׳ י״ב אדרינוס [7] שחיק עצמות, ושם מזמ׳ צ״ג (ילק׳ ר׳ תתמ״ח) מעשה באדרינוס קיסר.
מ׳:	ד׳	—	סוף ע׳ אדרכתא עיי״ע כרז בהערה 4 ושם העירותי כי רבינו העתיק פי׳ ר״ח ז״ל ועיי׳ מ״ש בנרות המערכה (ג׳) לב״מ ל״ה:

---

[1]) سخرة Frohndienst ועיי׳ ג״כ שם סי׳ רנ״ו ושם הי׳ מספר וצ״ל מסכר=סכרה. [2]) בתיבה אחת וזו ראיה להשערתי בע׳ בי סדיא ע״ש. [3]) ועיי׳ ברכות כ״ו. ושם בנוסחי׳ משונה. [4]) ומזה Orang Utang. [5]) במ״ע שלו ק״ה 115. [6]) הוצ׳ הרכבי צד 108. [7]) ובדפוסי׳ אנדרינוס.

צד	שורה	
מ"ג.	י' מלמטה	סוף ע' אהן: ויש להוסיף ירו' כלאי' פ"ט דל"ב: אהנו דאת מתני שבחיה.
מ"ד:	י"ח מלמעלה	וכנה"מ בר אווזא ביצ' ל"נ. מגיל' י"ד: והקבוץ אווזים, אווזין שבת קנ"ה: ביצ' כ"ד. כ"ה. ב"מ כ"ח:
—	כ"ח —	סוף ע' אוים: ועיי' ג"ב יוחסין השלם צד 80 וקרא להם שמעו אויים פתחו לי כו' ובמד' עשרת הדברות (ביה"מ ליעללינעק ח"א, 90) בטעות איום איום מענין תפלה (חנני ועננו איום איום).
מ"ו:	כ"ט —	סוף ע' אויר: וכנ"ה אויר, אוירא בעירו' י': כ"ב. מ"ב: מ"ד: ע"ו: פ"ה. פ"ח. ביצ' ל"א. ל"ו. חגיג' כ"ג. גיטי' ע"ח: נזיר כ'. נ"ד: נ"ה. נזיר נ"ב. ב"מ ל"ו: ע"ח.
מ"ו.	י"ט —	בין העובדים צ"ל בין האובדים כו' הועתק מפי' ר"ח למ"ק עיי' נרות המערכה (נ') למ"ק כ"ח:
מ"ז:	י"ח —	סוף ע' אוורים עיי"ע סמרוסי ומ"ש.
—	כ"ג מלמטה	הצעת הסוגי' כו': ובמדרש הגדול בראשי' הני': אורשאנא אשכחיה אבא דהוה נאני בסינפא דתיבתא אמ' לא בעית מזוני הידאנא א"ל כו'—ואולי סינפא הוא לשון סניף עיי"ע סנף.
נ':	ז' מלמעלה	סוף ע' איזגדא: בתש' הגאוני' סי' שע"ג (צד 189) הובא (הסליחה) באמטו(תא) מינך איזגדא קלילא דפסע עלמא בערבעי. וכיון על אליהו (ברכות ד'.) אליהו בארבע.
נ"א.	י"ט —	אזדקר צ"ל איזדקר [1]) — ובסוף הע': עיי"ע זקר.
נ"ב:	י"ד מלמטה	κάοβασος צ"ל κάρβασος ולדעת ברילל במקום הנ"ל הני' הישרה קרפן=קרכן ומל"י κρόκη והאיזמא מל"י διάσμα Einschlag Aufzug.
נ"ג.	ח' —	אזנים כו': אולי מל"פ أوزون (=افزون) Zu-Anwachs ענין ספחת שבא להוסיף על הבשר כאלו סורח למטה ועיי"ע מעל נ'.
נ"ח:	כ"ב —	נמל האוחר כו' ונראה שהא מל"ס אהירא וכן עהר ובל"ע عهر ענין תאות המשגל brünstig sein.
נ"ט:	כ"א —	בסוף ע' אטבי: עיי' תש' הגאוני' סי' שנ"ד (צד 179) ועיי' שם בהערות צד 371.
ס':	ו' מלמעלה	במנחות ט"ד וצ"ל בסוכה. וז"ל ר"ח בסוכ' שם כגון א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ב"ם ג"ן ד"ס וכיוצא בהן ואלו האותיות של א"ט ב"ח כה הן א"ט ב"ח ג"ז ד"ו י"צ כ"ף ל"ע מ"ס ק"ת ר"ש הן האותיות שאצל סמ"ך ה"א דל"ת ה"א שהוא סהדה יבא מהן מנון וכן חילוף ע"כ. בכ"י עברי וערבי סראג [1]) סוף וילך (צד ק"ה.) מצאתי וז"ל הנך שוכב אמרו חכמי' ז"ל נתביישה שכינה לומר למשה על עסקי מיתה אלא אמר הקב"ה משה זווג את האותיות לשלש כיתות כת עשר כת מאה כת אלף כת אטב"ח גזד"ו יצא ה"י אין לה זיווג כת מאה יצב"ף לעמ"ס יצא נו"ן אין לה זיווג כת אלף ק"ין ר"ף ש"ן ת"ם יצא ך אין לה זיווג אמר משה לפני הקב"ה יצא הנך אין להן זיווג אמר לו הקב"ה אני עושה לך קורות רוח הנך שוכב גו' עליו נאמר שימני כחותם על לביך גו'.
ס"א.	י"ז —	סוף ע' אטיפי: ור"ח פי' ההוא דקאי ביני ביני בנבינה כמין טיפין הוא החלב הטמא לפיכך אסורה ע"כ ועיי' ג"ב פירש"י ובת' הגאונים סי' מ"ז (צד 23) פי' ביני איטאפי בין אלעבקאת בטיית ע"כ והוא בל"ע عبقة, عبكة חלק הנבינה דבוק בדדי (הפרה).
ס"א:	ב' —	אטליז של אמאום: ובכ"י מדרש הגדול ויזרח לו השמש: אמר ר"ע שאלתי את ר"נ באטליז של אימעום כו'
ס"ג:	י' —	סוף ע' אטימטון: עיי"ע ספל בהשלמת הערוך השלם צד י"ר.

[1]) לפעיד לוונגור אלדואורי וכיוו שהוכחתי בוואורי אשר עוד אתי בכתובים.

צד	שורה		
ס"ז.	י"ט	מלמעלה	נדה מ"ב. איתא צ"ל נדה מ"ב: אי'. וכ"ה בב"ב ל"ב: אימא לי איזי גופא דעובדא היכי הוי ובלי מלת איזי אי' עוד בכתובות פ"ו. וחולי' נ"א. אימא לי גופא דעובדא כו'.
ס"ט:	ח'	—	מן השם אילן נגזרת: ואולי הטעם מפני שרחם האליה צר הוא (ב"ב ט"ז:) [1] וכן בל"פ استرون עקרה יש לו שייכות עם استر פרדה.
ע':	י"ג	מלמטה	בע' איינוס: אולי מל"י χαῦνος עיף ויגע וה' ברילל (ח"ד קי"ב) טעה.
ע"א.	כ"ב	—	סוף ע' איסק: עיי"ע חנא.
ע"ה.	כ"א	מלמעלה	מצאנו בתש' הגאונים: עיי' תש' הג' סי' מ"ז.
ע"ז:	א'	—	ובמדרש הגדול ויחי הגי' כי הא דבן זומא דהוה חאמי אכלווא [2] אמר ברוך שברא כל אלה לשמשני ע"ב והוא כס"א בע' אוכלוסא.
ע"ח.	כ"ז	—	סוף ע' אכם: ויפה העיר ה' ברילל (שם) כי ouchem בל' קופטי חם ונעשה חם ע"י השמש והיינו שחור ונקרא מצרים Ὠκεάμη [3] ונקרא שם הנהר שיחור מצרים (דה"י א', י"ג, ה') Μέλας עיי' פירשט ע' שיחור.
פ':	ט'	מלמטה	סוף ע' אכסיומא: וכן מצאתי המלה במדרש הגדול ויחי: מיאשה בר בריה דר' יהושע בן לוי נטל אכסיומה [4] מן המלכות כד הוה עלין לביתיה הוה סביה קאים מן קומוי בשביל לחלוק כבוד למלכות.
—	ה'	מלמעלה	סוף ע' אכסלגוס עיי' למטה בע' מסימס ומ"ש.
פ"ב.	י"ז	—	מוש: עיי"ע מש א' ומ"ש.
פ"ג.	ח'	—	סוף ע' אכף: ועוד עיי"ע כף י'.
פ"ג:	ו'	—	סוף ע' איכפת: ובת' הגאונים סי' שכ"א (צד 151) הנוסח: דלא עכפת.
פ"ד.	ט"ז וי"א	מלמטה	צ"ל خرواع (ועיי"ע צלם ח"ז, י"ט).
פ"ח:	ח'	מלמעלה	ובכ"י מדרש הגדול בראשית הגי' עד שהוא קורא אנאלגין שלה מלמעלה. ונ"ב שטר חובות. ובפ' ויצא הגי' במדרש הגדול מיד הקב"ה מחזירן ומראה להן נ ל י ו נ י ן שלהן ודן אותן כו' ונ"ב שטרי חובות. וט"ס הוא, וצ"ל אלוגין.
פ"ט.	י"ח	מלמטה	אליאון וצ"ל אליאון [2]).
צ':	ג'	מלמעלה	צ"ל خليط ועיי"ע חליטין ומ"ש [5]).
—	י"ח	—	וכ"ה במדרש הגדול בראשית: מה אתה מבזה אלטיכסיה שלך [6]).
צ"ד	ג'	מלמטה	בהערה 2: וצ"ל רבובה עיי' ערכו וע' אירס.
—	י'	—	סוף ע' אלית: ועוד ענין בכי ואבל עיי' ב"ר ספט"ו מה היתה אותה התאנה כו' ברת שבע כו' ברת אליתא ע"ש ובע' בנות שוח, ובמדרש הגדול כ"י בראשית הגי': ומה הוא שמא דההיא תְינתא ר' לוי אומר ברת עלי דאיתיאת אליתא ובכיתא לעלמא ר' אבון אומ' ברת שבע דהיא איתיאת שבעה יומי אבלא לעלמא.
צ"ה.	כ"ד	—	ע' אלכסנדרי: יש לנקד אֲלֶכְּסַנְדְּרֵי עיי' באכער (אגדת אמוראי דא"י 195).
צ"ו:	י"ג	מלמעלה	סוף ע' אלל ג': ועיי' מ"ש בע' פרץ ג' בענין שני פירושי דרבינו ועוד עיי' נרות המערכה (נ') לב"מ ק"ה.
ק"א.	י"ד	—	ועוד י"ל שהוא ל"פ پالکی מטה Bett, Sänfte.
ק"ג.	י"ב	—	ובמדרש הגדול כ"י לבראשית הגי' כשם שהוא מחדש פניהם כ"ך מחדש לבושן יומא

---

[1] ועיי' מ"ע ברילל ח"ד, 111. [2] נ"ב פי' כמו אכלוסא. [3] Diodor. I, 17. [4] פי' ענין גררה. [5] וגם שורה ג' מלמטה תכ"א ט"ד וצ"ל תכ"ס. [6] ונ"ב פי' בני ביתך הנוהגים במנהג ובנימוס שלך.

צד שורה

דין ס י מ ס י ולמחר אוליסירקון ונ״ב סימסי ממין משי הוא. וכנראה כיון לל״פ آبْشيم ,ابْرِيشَم משי גרוע grobe Seide.

קי״ב. ד׳ מלמטה הערה 3: ועיי״ע טהר ובסוף הערה 4 ועיי״ע טייל.

קי״ז. י״ז מלמעלה סוף ע׳ אימטין וז״ל כ״י מדרש הגדול משפטים: להורותם: ד״א שחורות כעורב רב שמואל בר אמי דברי תורה צריכין השחרה ופרנסה מניין ת״ל כעורב כו׳ כו׳ אמר ר׳ יוחנן יפה הערבה מהשחרה דאין ג ר נ ה של תורה אלא לילה דכתיב קומי רוני בלילה ר׳ שמעון בן לקיש הוה פאשיט קראיי וכד הוה מאטי להדין פסוקא ותקם בעוד לילה הוה אמר יפה למדני ר׳ יוחנן הוא הוא אמר אתון חמיין אולפני נהר באפי למה דעסקת בליליא דכתי׳ יומם יצוה וגו׳.

קכ״ג: כ״א — תהלים פ״ד ט״ר וצ״ל פ״ב.

קכ״ד. ט״ז — צמר שוע ט״ד וצ״ל שועם.

קכ״ז. י״א — במדרש הגדול בראשי׳ הני׳ היה שומע את הקול אימרון.. היה שומע את הקול אינריון.

קל״א. כ״ז — סוף ע׳ אמיתי: עיי״ע חנף. ובסוף ע׳ אמיתא: עיי״ע חמיתא.

קל״ב. י״ד — סוף ע׳ אמתנטין: ויותר נ״ל כי גי׳ מוטעת נזדמן לערוך ועיקר הגי׳ אוותנטין [1] וכדאי׳ בפסיקת׳ שם והובא בע׳ אוותינטיא (ח״א, מ״ח:) שבעים אומות אוותנטיות כו׳, ודע כי בתנחומ׳ בהעלתך סי׳ ט״ז אי׳ למה לא אמר אספה שבעים אנשים אלא אילו שבעים סנהדרין מיוחדים שיהיו דומין לי ולך ועיי׳ נ״כ בתנחומ׳ הישן סי׳ כ״ו וכ״ה במד״ר פט״ו שבעים איש מיוחדים ונ״ל להגיה בכ״מ מ י ו ח ס י ם [2] וא״כ הצינו מלה עברית תחת מלה יונית αὐθέντης ועיקר הוראתה Urheber היינו אבות ועוד ראש, וחזק mächtig וא״כ כנגד אוותנטין של ישראל פי׳ כנגד אבות וראשי ישראל ועוד בענין חזק בפסיק׳ רבתי פט״ו משבעים אומות אוותנטיות ויתר דוגמאות עיי׳ לעיל בע׳ אוותינטיא ובפסיקת׳ דר״כ ומ״ש רש״ב שם ובתנחומ׳ וישלח סי׳ ה׳ [3]. ועוד עיי״ע אוותינטין ומזה במדרש הגדול כ״י וישלח: אדום שהוא א ו ת נ ט י של מלכיות ונ״ב עיקרן וגבורתן ע״כ.

קל״ד: ב׳ — וכן אי׳ במדרש הגדול כ״י ריש משפטים אשר תשים לפניהם תניא כל הארכיות של גוים פסולין חוץ מאוניות והוא דמעמיד פליליהם והוא דלא מקבלי שוחדי.

קל״ה: א׳ מלמטה סוף ע׳ אונאה: עיי׳ עוד תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ ע״ז, תל״ה, תפ״א.

קל״ו. י״ז — סוף ע׳ אוניא: ואם נקרא על שם אוני יש לנקדו: אוניא.

קל״ז. י״ט מלמעלה סוף ע׳ אנבטאות: אולי אנבטי ט״ס הוא ומן ונ נעשה ט׳ ומלת אנבוני הוא בל״י ἄμβων מקום גבוה erhöhter Ort, Berggipfel.

ק״מ: י״ז — סוף ע׳ אנדכתרי: ובשבע מסכתות הו״ל ה׳ קירכהיים (עברי׳ ספ״ג) אי׳ יוצא באנטוקטא כו׳ ופי׳ ה׳ פינילים (דרכה של תורה צד 75) שענין אנדכתרי ואנטוקטא כמו מלה רומי׳ vindicta והוא שהאדון הוליך את העבד בהיקף חוזר חלילה ופוטרו לחירות בדבור פיו והפקיד או השוטר (lictor) נגעו בראש העבד בשבט הנקרא vindicta ונתנו כ י פ ה בראשו לסי׳ חירות ע״כ וזה כו״פ הוא ועיין טיאונוס (ח״ד כ״ז) אשר שם רמזתי על זה הפי׳—ומ״ש רבינו פי׳ אנדכתרי מביאין הוצים כו׳ הלך בשיטת הגאונים עיי׳ תשה״ג סי׳ שס״ז וז״ל אנדוכתרי כך שמענו מן הזקנים כי הוא (חוצין) [הוצין] שבארין הינד וארין הריני [4] במדינת הים שמחתכין אותן ונצבעין לגונים כו׳, והערוך נגרר אחר פי׳ ר״ח הובא בעיטור (דף י״ד.) ע״ש ועיי׳ הרכבי צד 372.

---

[1] ואין וו נעשה מ׳ כמו שהעיר לנכון רש״ב בפסיקתא דר״כ צד ט״ז: [2] ועיי׳ הערה 1 בדף קל״ב בשם נחת דוד. [3] וכנראה כי במכילתא נזיקין פ״ז באותיותיה ניתנה תורה צ״ל באוותינטיה נתנה תורה אולי αὐθεντία עיי׳ וויס דף פ״ט כ״ט בהערה. [4] אולי Erân.

צד	שורה	
קמ"א:	ט"ז מלמעלה	אנדיפי: עיי' תש' הגאוני' סי' רכ"ה (צד 105) ורבינו לא ראה זו התשובה, כי אם הלך בעקבות ר"ח עיי' נרות המערכה (ג') ומ"ש לשבת פ':
קמ"ג.	ח' —	אדריינות ט"ד וצ"ל אנדריינוס ועיי' לעיל ע' אדרינוס.
קמ"ו:	י"ט —	מתמלא: וכן מוכח מע' גלגל ד' עש"ה ושם רומז רבינו על ע' הנוכחי.—ובסוף הערך אנטל: במדרש הגדול כ"י לבראשית: כיצד מזלוה קבועין ברקיע.. ר"ש בן לוי כהדין אנטיליא ורבנן אמרי כהדין אדארגון (?).
ק"נ:	י"ג מלמטה	סוף ע' אינוניתא: עיי"ע תתיא ומ"ש.
קנ"א.	ג' מלמעלה	תרקיא: וכן במדרש הגדול כ"י בראשית נראין כמין תרקיה. נ"ב פי' אלגוהר אלשפף תרג' שבו תרקיה ע"כ. ומלת אננקי (שם ק"נ סע"ב) הוא תואר הפעל nothwendigerweise.
קנ"ג	א'. מלמטה	בהערה: עיי"ע הדסטו ומה שאכתוב שם.
קנ"ה.	כ"ג מלמעלה	וכן בע' אנדיפי פי' רבינו הפסד. ועיי' בתש' הגאוני' סי' רכ"ה לשון אנפראות איבוד הוא וזאת קבלה בידם מן הראשונים כו' עש"ה [1].
קנ"ח:	ה' מלמטה	פ"ח הל"א ט"ד וצ"ל הל"ט.
קנ"ט.	ט"ו —	סוף ע' אנקליטון: ועיי' תנחומ' הישן תזריע סי' ט' אנקליטון. ואולי הוא אנקלימון מל"י ἔγκλημα Berufung.
קנ"ט:	ט"ו מלמעלה	לב"ב שם: וז"ל תשוב' הגאונים סי' ק"ץ (צד 86) אנקולמוס ספר מתא דידע כל חושבניה דמתא ע"כ.
—	א' מלמטה	בהערה 1 וכ"ה במדרש הגדול תולדות: בו"ד תולין לו אנקלוטי כו' ונ"ב פי' עונש.
קס"ג.	י"ח מלמעלה	ובכ"י מדרש הגדול בראשי' הגי' שמעת מימיך אומרין גיני גינייה איתא איתתא אנתרופי אנתרופיא כו'.
קס"ד.	ו' —	אוסיה: עיי"ע פג ה' ומ"ש.
קס"ד:	ז' —	עב"ל: וזה באמת פי' ר"ח עיי' נרות המערכה (ג') ומ"ש לשבת קכ"ג.
קס"ו.	ד' —	וכ"ה במדרש הגדול: הסתכלתי באסטגנינות שלי כו'.
—	י' מלמטה	וע' תשובות הגאונים סי' ש"ץ בעלי אצטגנינות החוזים בכוכבים.
קס"ז.	כ"ב מלמעלה	ועיי"ע מסטובא ושם נסמן ירו' עירו' רפ"ז דכ"ד סע"ב והוא ג"כ מל"ע הנ"ל.
קס"ז:	ט"ז מלמטה	עיי"ע מרדעת ומ"ש.
קס"ח.	י"ח —	וכ"ה במדרש הגדול כ"י תולדות אסטטיוני של עולם ונ"ב עמודים.
קס"ח:	י' מלמעלה	ובמדרש הגדול כ"י בראשי': שכיב גוברא מן גובהא [2] רכב גדרונא [3] וקא אזיל בי מטא תיתורא אסתיט שדייה כו'.—ועוד עיי"ע סייט ומ"ש.
קס"ט.	ה' מלמטה	מל"ר כו': וכן בל"י σπειλειόν=σπελεά Stiel.
ק"ע.	כ"ג מלמעלה	מותר: „זה פי' רב האי גאון" כצ"ל ונשמט בט"ד ועיי"ע כפן ומ"ש בהערה—ובסוף ע' יש להוסיף עיי"ע סיטמא [4]) וש"נ תש' הגאוני'. ושם נתבאר ע"י מלה ערבית שאבורקאן=شابورقان פי' ברזל עשת Stahl.
—	כ"א מלמטה	שמעתי כו' ועיי"ע שבת וע' כרפס ומ"ש.
קע"ג:	י"ח מלמעלה	עיי"ע זרגון.
קע"ד.	י"ז —	יש מי שאמר: הראשון הוא פי' רגמ"ה לב"ב ס"ה. עיי' נרות המערכה (ב') ומ"ש לציון שם.
קע"ו.	ג' מלמטה	במדרש הגדול בראשי' הגי' אסטרוגלים גדול כו' וצ"ל אסטרולגוס וכן במדרש הגדול ריש שמות לפי שאסטרוגלין רואין ואינן רואין כו' [5]) וצ"ל אסטרולגין. ובדב"ר ספ"ח אצטרולוגין.

---

[1]) וה' הרכבי צד 362 פי' כמו שפירשתי והעלים שמי. [2]) נ"ב שם מקום. [3]) נ"ב עיר. [4]) ח"ו ל"ה, ושם מ"א כשנה זה הע' כלים ומיותר הוא. [5]) נ"ב החוזים בכוכבים.

צד	שורה		
קע״ז.	ב׳	מלמטה	במדרש הגדול כ״י תולדות ג״כ הגי׳ כמין אסטרופמטה.
קע״ח.	ה.	—	אסייה, אסיינא: אולי מזה נקראו Essäer פי׳ רופאים שדרכם להתעסק ברפואות בני אדם וכן היה נקרא הכת הזה אצל פילא האלכסנדרי θεραπευταί, die Heilenden.
קפ״ד.	כ״ג	—	סוף ע׳ אסמכתא: עיי׳ בענין אסמכתא תש׳ הגאוני׳ סי׳ רי״ד, רכ״ו, של״ט, ש״ן תכ״א, תנ״ב, תק״ד.
קפ״ו:	ט״ו	מלמעלה	סוף ע׳ אספונית: ובהנחה ראשונה באלה דברים זוטא [1]) שהם יורדים להביא אספנגים מן הים כו׳. ובמדרש הגדול פקודי אי׳ עוד המשקל סיפוגנין של צמר עיי״ע איפוט בהשלמת הערוך השלם צד ד׳.
קפ״ט	ב׳	מלמטה	קצף: עיי״ע כופיא וע׳ כפת הירדן.
קצ״ב:	ט״ז	—	פי׳ רה״ג ז״ל כו׳ ועיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ שע״ט ושם אפס קצהו תראה.
קצ״ג.	י׳	—	סוף ע׳ אספרגלין: עיי״ע חבש א׳ ומ״ש.
קצ״ו.	ח׳	—	ולפנינו לי׳: אבל כיון לע׳ סקס ע״ש. ולדעת ה׳ ברילל (שם) אסקזית הוא מל״י ἐξίσωσις Ausgleichung. בהערה 3 עוד עיי׳ נס ב׳ ט״ד וצ״ל נ ס ג׳.
קצ״ז:	ג׳	מלמעלה	סוף ע׳ אסקונדרי: ובמ״ע דמ״ד חמ״ו הוכחתי כי הוא שחוק שח-מט Schach על שם اسكندر Alexander שהודיעו לבני קדם והוא הוא גורייתא קסינייתא ע״ע נר וע׳ קסן ומ״ש.
קצ״ח.	ו׳	—	באיסקפסטי: ובכ״י מדרש הגדול בראשית בן שנה דומה למלך נתון באיסקופטן והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו, ונ״ב אלהודג. והוא الهودج Sänfte.
—	—	מלמטה	סוף ע׳ אסקופתא ולדעת ה׳ ברילל היא Hinterhaupt, occiput.
קצ״ט.	י״א	מלמעלה	ובקהל״ר פ׳ טובה הכמה הגי המשובשת אסקיוויי פטריי ובמדרש הגדול בראשית תרין איסקפטריא.
ר״ג.	א׳	מלמטה	סוף ע׳ אסרט: וכנ״ה במדרש הגדול כ״י וישב: ר׳ אמי כד הוה נפיק לאסראטא הוה מפקיד על ברתיה ר׳ ינאי כד הוה סאחי במרחץ שהוסקה הוה מפקיד על ברתיה.
ר״ד.	כ״ב	מלמעלה	גבולה כו׳: עיי״ע כבל.
ר״ה.	כ׳	מלמטה	הבא ט״ד וצ״ל באה.
ר״ה:	ג׳	מלמעלה	לשמיא: וכ״ה בכ״י ש״ס עיי״ע טהר ב׳ ומ״ש.
—	י״ז	—	לדעת ה׳ ברילל (שם) אסתרוקנית נקראת על שם מקום Ὀστρακίνη בתחום א״י ומצרים ומקומות בין El Arish ובין Katieh הם במישור מלא מלח ולדעת היעראנימוס עיר החרס (ישעי׳ י״ט, י״ח) היא היא Ares ונקרא על שם Ostrakine וזה מה שדרשו (ירושל׳ עירוב׳ רפ״ה דכ״ב סע״ב) עיר ההרס סרקאני עיי״ע סרק בח״ו, קמ״ו. ומ״ש.
ר״ט:	ו׳	מלמטה	אפיזייני כו׳: עיי״ע טטפת ומ״ש.
ר״י:	כ׳	—	וכ״ה במדרש הגדול כ״י יתרו: היה מונין אפטיא לפדיון בני כו׳. ונ״ב תאריך והוא ל״ע ופירושו בלשונינו: Datum.
רי״א:	י״ב	מלמעלה	בימינה: ובפדר״א ר״פ כ״ג חמש אפטניות בצד אורך ימינה של תיבה ועיי׳ בלקט השכחה בסוף ח״ב צד ש״ן.
—	י׳	מלמטה	סוף הע׳ עיי׳ בלקט השכחה שם. ועוד עיי״ע הינטון ומ״ש.
רי״ב:	ט׳	מלמעלה	גי׳ מדרש הגדול וינש: אזל לגבי איפטרכא [2]) דידהון א״ל אמר לי כהנא דיהוראי כו׳

[1]) הוי״ל רש״ב צד 28. [2]) כ״ה בכ״י אלהם ובלע״ז כטרי׳ ארכא ע״כ והוא הוא לשון הערוך.

צד	שורה		
רי"ג.	ט"ז	מלמטה	משפלנא כו': וכן הני' בכ"י מדרש הגדול ריש שמות: דקא משפילנא מינהו כי אופי בנהרה. נ"ב פי' זכותה מרובה כינה הזכות בבושה ופי' אופי חריות של דקל ע"כ הרי בעל הגליון ראה את הערוך ומשתמש בו. —ובענין אופי: קליפין של דקל כו' עיי' תשובו' הגאונים סי' תי"א (צד 214).
רי"ד.	כ"ט	—	וביפה תואר כו': וכ"ה במדרש הגדול בראשית: נשמה זו האופה דברייתא אמרין דאופיתא טבא.
רט"ו:	כ"ב	מלמעלה	גי' המדרש הגדול מקץ: בו ביום נוטלו ישראל א י פ כ י על עונותיהם [1].
רט"ז:	ט"ו	—	ובמדרש הגדול כ"י חיי שרה הגי' נכנס לאפילין, ונ"ב פי' הדר פנימי. ועיי' הערוך.
רכ"א:	ג'	מלמטה	ב' פעמים כו' וכ"ה אנפטי בתנחומ' הישן שמות סי' כ"ד ובסד' וישב (עיי"ע אפסיקן בהשלמת הערוך השלם צד 4) וצ"ל לאפנטי.
רכ"ב.	י"ז	—	סוף ע' אפס: אולי אפס הוא מל"י οὔπιος ! nimmermehr
רכ"ט:	י"א	מלמעלה	סוף ערך אפופסין: במדרש הגדול ב"י בראשית: ועכשיו הוא נוטל אפופסוסיא (נ"ב גזר דין) ובטלה כל המלאכה שעשיתי נכנסה שבת ונטל דימוס [2], ושם לפסוק ומשה היה רועה: ולא עוד אלא שנטלה אפופסים תם עונך בת ציון [3], ושם ויבא אל הר האלהים: ונתן להם אפיפסון [4], ושם לפסוק אתה תראה: משה נטל אפפסון שלו מבתחלה שאינו נכנס לארץ דכתיב אתה תראה אתה רואה במלחמות פרעה ואין אתה רואה במלחמות שלשים ואחד. ועוד עיי"ע פיפסון ב ה ש ל מ ת ה ע ר ו ך ה ש ל ם צד ט"ז.
רל"א.	ט'	מלמעלה	אולי אפקלין הוא officiales ובל"י האמצ' ὀφφικιάλιοι ,Beamte ועיי"ע אאפיקון ב ה ש ל מ ת ה ע ר ו ך ה ש ל ם צד ג'.
רל"ד:	ט"ז	—	בע' שלנו: הביאו הרמב"ן בתורת האדם ענין הקריעה דף י"ח סע"א בשם „רב נתן בעל הערוך זכרו לברכה".
רמ"ג:	י"ג	—	ר"פ כ"ז ט"ד וצ"ל ר"פ ל"ז.
רמ"ד:	י"ז	מלמטה	סוף ע' אפריקי: ועיי' עוד שבת ל"א. מפני מה רגליהם של אפרקיים [5] רחבות כו'.
רמ"ו.	כ"ו	מלמעלה	מאי יצועה צ"ל יציע ועיי"ע יציע ומ"ש.
—	ג'	מלמטה	אפנטיין: ורגמ"ה לב"ב ס'. אפתא שקורין אפלדיין וצ"ל אפנדיין.
רמ"ו:	י"ט	—	אפותיה: ובכ"י מדרש הגדול ריש שמות זמנין דמותבא ליה ידא על אפותיה [6] וקטלא ליה.
רמ"ז.	י"א	—	ולדעת ה' ברילל (שם) אפתיסים מל"י ὀπτασία ,Schauspiel.
רנ"ד:	כ"ג	מלמעלה	ע' אקטורין: ומדרש הגדול הביא כמה פעמים בפ' בשלח קטרין במקום אקטורין.
רנ"ח:	כ'	—	רוכב על הסוס: ועיי"ע מרכוף (ח"ה, רנ"ג.) ומ"ש. ועוד הרחבתי דיבורי בענין אקניתא חג הבבלי זה במ"ע צורפית חלק כ"ג.
ר"ס:	כ"ג	—	ב"ב ע"ג. וצ"ל ע"נ: ברכות ל"א:
רס"א.	ד'	מלמטה	אקרוקתא: וכן בל"ס עקרוקא צפרדע.—וכ"ה במדרש הגדול כ"י בראשית ההיא אקרוקתא דהוה האויא (?) כי אקרא דהגריניא כו'.
רס"א:	ז'	מלמעלה	נדרי' מ"ב. ט"ד וצ"ל מ"א.
רס"ג.	י"ח	—	לאור עיבורו הועתק מפי' ר"ח עיי"ע עבר ה' ו ב נ ר ו ת ה מ ע ר כ ה (נ') לר"ה כ"ו.
רס"ה.	ב'	—	ברי' שופי' ט"ד וצ"ל בריש ופירש כו': וכל הפי' הועתק מתש' הגאוני' סי' שנ"ט (צד 182). ושם שורה ז' בערוך ואעפ"ב ט"ד וצ"ל ואע"פ.
רע"ה.	ט"ז	מלמטה	ובמדרש הגדול כ"י בראשי' גרס למלך שבנה פלטין ע"י א ר ד י כ ל כו'.

---

[1]) פי' הנאה וצ"ל הנחה כלומר מחילה ע"כ ובעל ההנה נגרר אחר פי' הערוך. [2]) נ"ב פי' כבוד ושכר טוב ע"כ ויותר טוב מל"ר dimissio עיי"ע דמוס. [3]) נ"ב פי' ברית! [4]) נ"ב נזר דין. [5]) בכ"י מ' פרסיים. [6]) נ"ב מלתו.

צד שורה

רע"ו: י"ז מלמעלה וכ"ה במדרש הגדול לבראשי' אורזילא ד ר י מ א.

רע"ז. — מלמטה סוף ע' ארזבונית: עיי"ע יוחנא ומ"ש.

רפ"ג: ה' — אולי אורכתא הוא נכון מע' אריך ע"ש וענינו שטר הרשאה ובזה הלשון אי' ג"כ בתש' הגאוני' סי' קפ"א, ר', רל"ז, רע"ט, תס"ז. תצ"ג ועיי' צד 359 ומ"ש רא"ה.

רפ"ה: י"ז מלמעלה בט"ס צבחד צ"ל צבחר ט"ס והנכון צבחד עיי"ע.

רפ"ו. כ"א — ἀρχιστρατηγος ט"ד וצ"ל ἀρχιστρατηγός וכ"ה במדרש הגדול כ"י חיי שרה מינוהו ארכסטרטיגוס ונ"ב פי' שר השרים בל"י [1])—ושם שורה ל"ג. משל לארכיטקטון: עיי"ע קטדיקי. ובשו"ט מזמור י"ד סי' א' למה"ד לארכיטון שבנה מדינה כו' צ"ל לארכיטקטון ובנדפס (דפ"ק) נפרדה לשתי מלות לארכיטון קטן ובע' קטן הביא רבינו מב"ר פכ"ד לארכוטון קטונים ועיי' במו"ע ומ"ש והילק' ישעי' ר' ש"ב הביא מב"ר לארכיטקנוס וצ"ל לארכיטקטס [2]). ובאגור לר"ש גאמע הגי' המשובשת ארבית קוטנן ועיי' מ"ש רש"ב (עטרת צבי 34) [3]).

רפ"ז. כ"א — לבית ארכיון: ובמדרש הגדול כ"י בשלח: ירד לבית אורכיון של מצרים ונטל טופסיהם של ישראל שהיה שמם חקוק עליהם כו' ולי נראה להגיה ונטל טומסיהם מלשון טומוס פי' בל"י רשימה עיי"ע בח"ד, מ"ג: ובאמת כ"ה במדרש הגדול כ"י וינש נכנס לבתי (האריכות) [צ"ל הארכיות] [4]) והוציא ה ט מ ס ו ן שלהן שפלוני ממשפחה פלונית כו'.

רצ"א. י"ז — סוף ע' ארם 3: ארמאיי דבאלא (ע"ז י"א:) לפי גי' רה"ג ור"ח ז"ל עיי' תש' הגאוני' סי' מ"ו ומה שכתבתי במ"ע צורפית הנ"ל.

רצ"ד: כ' מלמטה אבנים של זכוכית: וכן הגיה רש"ב בתנחומ' הישן במדבר סי' כ"ג תחת ארנים של זכוכית, ולי נראה שצ"ל אונים של זכוכית מל"י ὠνία פי' סחורה ופרקמטיא וכדאי' בתנחומ' הנדפס במד' סי' כ'.

ש"ב: ט"ו — לאדקולאין בן הדומה כו': במ"ע הצורפית Etudes חכ"ב צד 208 הוכחתי שצ"ל לא דק ולא יבין הדומה והוא בא מגליון למה דאי' שם: מיד הדבור נושקו על פיו ובעל המעתיק או איזה חכם רשם בצדה שלא היה דק ולא היה מבין הדומה (המשל) ובאמת בילק' לי'. ובשהש"ר פ' תורי זהב (עיי' ערך הנ"ל שורה ט' מלמטה) דרש תורי מלשון תורא (שורה) וכמאמרם ירו' ביכורי' פ"ג דס"ה ע"ג אב בית דין שנכנס עושין לו שורות; ירו' ברפות פ"ד ד"ז ע"ד אלו ת"ח שהיו עושין שורות שורות ככרם וא"כ הכונה היא: תורי זהב נעשה לך זו התורה שלמד[ו] (אלקולאין) [אסקולאין] [5]) בדעתו של הקב"ה כלומ' תורי (שה"ש א', י"א) הם התלמידים שלמדו תורה בשורה בדעתו של הקב"ה. ולא ראיתי מי שפירש מאמרים הנ"ל באופן מקובל וכן טעה בפי' המדרש הנ"ל הגלאססאר לה' פירסט צד 214 ופלא שלא היה מקבל האמת ובחר פי' דוחק של ה' ד"ר יאסטראוו.

ש"ד. ט' — כעין איזמל: וזה פי' תשובו' הגאוני' סי' שס"ג (צד 183) באריכן הרנו אמרו כגון אוזמל ונקרא אלישפרה (בל"ע סכין עקום).

ש"ו. י"א מלמעלה וכן בל"ס ארטקופא באותו ענין.

ש"ח: ו' — במדריש הגדול כ"י בראשי' הגי' פגע ביה שידא אשמדאי רבא דרוחיא א"ל אשמדאי איזיל וגלינ לאימך כו'.

שכ"ה: י"ג — רעין: בתש' הגאוני' סי' שנ"ח (צד 181) הגי' דעין.

שכ"ח: י"ט מלמטה בתש' הגאוני' סי' מ"ז (צד 23) הגי' איתאמא בעלמא הוא אפוטרופוס שבידו מפתחות

---

[1]) וכנערון. [2]) ובילק' ירמי' ד' רנ"ו נרס לארדיכל וצ"ל לארדיכל. [3]) וגם בהערה רמ"ד צ"ל ἀρχιτέκτων [4]) ἀρχεῖον עייע ארך ח"א, רפ"ז. [5]) σχολαί, scholae וגי' זו הי' ג"כ בידי מסה, ופירושו נסתר מעל.

צד שורה

וחותמות ושומר פירות וכלים ואוצרות של בעל הבית נקרא (איש תיאמא) [וצ"ל אישתיאמא]. ועפ"י זה פי' ר"ח בע"ז מ"א. עיין נרות המערכה (ג').

שכ"ט: כ"א מלמעלה סוף ע' אשתקד: וכנ"ה אשתקד במעש' שני פ"ד, שבת פ"ז: פסחי' ג': ב"ב צ"ז: מנחו' ק"ד. ק"ז: תמורה כ"ג:

של"ג: ט' — לאתליטים: וכ"ה במדרש הגדול ויותר יעקב: משל למה"ד לאתליטים שהיה עומד ומגשש כו' [1].

של"ד. ו' — איתני עולם: וכן מצאנו בתש' הגאו' סי' ט"ו, ס"ה רמ"ח איתני עולם והוא שם כבוד ועיי' סי' שע"ד, תקמ"ט [2].

של"ד: י' מלמטה לגין אולי כמו גלין בל"ס גלותא Priesterkleid.

חלק ב' [3]

ב'. י"ח — ועיי"ע מבגאי ומ"ש.

ג'. ח' מלמעלה ס"א ברא כו' ודע כי בתשו' הגאוני' סי' מ"ו (צד 22 בהוצ' הרכבי) רה"ג גרס בע"ז י"א: במקום רומאי דבבלאי שבנוסחאות כזה: ארמאיי דבאלא ופי' הם גוים שבשדות ושבמדברות כאשר תאמר תורבאלא. וכן נגרר אחר זה הפי' ר"ח בפי' לע"ז שם וכבר הארכתי למעניתו במאמר מיוחד במ"ע צורפית Etudes חכ"ד.

ג': ט"ז — חמר בארג: ובתש' הגאוני' סי' מ"ז (צד 23) הגי' מתוק מיי בארג ולשון פרסי הוא ע"כ והוא مى باده כמו שפירשתי בערוך [4].

ה': כ"ג — אילימא כו' ועיי' בהמגיד שנה כ"ה גליון 35 אשר שם הגיה ה' זה"ל אי לִיַּמָּא קא סגיד ור"ל לשרו של ים כדרז"ל (חולי' מ"א:) לשרא דימא.

ו': י' מלמטה נקוד כו' ועיי"ע מדי ומ"ש.

ט'. ט"ז מלמעלה ביברי כו': ובל"פ ببر חיה דומה לשונרא ואין לה זנב.

י'. י"ט — עיי"ע בן בג בג בסר"ה (דפ"וו צד מ"ב:) ובספר המעריך אי' בן ב"ג ב"ג בן גר בן גיורת ולדעת ה' באכער (על אגדת התנאים ח"א, י') בן ב"ג ב"ג או בן ה"א ה"א אחד הוא ונקרא (הגר הזה) על שהיה אומר על ב' ג': ב' ג' על ה"א: ה"א עפ"י מה שמסופר בשבת ל"א. אבדר"נ פט"ו.

י"א. כ"ד — בנין: והנכון כי הוא מל"ס ברגון פי' מפני כן=מטול הנה.

י"ב: י"ח — בסוף ע' בגר: וז"ל באגור לר"ש גאמע (עטרת צבי צד 35) שמעתי מקצת חכמים בגרות בא גרות כלומ' בא הזנות והגיע עת הפיתוי ועיי' מ"ש רש"ב שם.

ט"ז: כ"א — כתיקוני: ועיי"ע כדוד.

— ז' מלמטה נדה נ': ט"ד צ"ל נ ד ר י ם נ':

כ"ה: י"ז מלמעלה מבהרת: ועוד י"ל שהוא מל"ס בהיר פי' אפל dunkel וזה מ"ש זו מלכות יון שהחשיכה.

כ"ו. כ"ג — ולא בהתין: ובמדרש הגדול כ"י לחיי שרה: מנ"ה דאמר אינאשי מילתא דאת בהית מינה קדום ואומרה כו' ובנו"ג בב"ק צ"ב: מילתא גנאה דאית בך כו' עיי"ע אנש (ח"א, קס"א אות מ').

— י' מלמטה סבי דבהתא: הח' באק פי' כמו סבי בהותא מל"ס בהא רק כלומ' זקנים ריקים והם הם זקני עם הארץ [5].

---

[1]) כ"ב אתליטוס: שר. [2]) וזה גבור בתורה איתן בחכמה. [3]) ועיי' ג"כ בתיקונים והשמטות לסוף חלק ג'. [4]) וה' הרכבי לא העיר מאומה בהערותיו ועשה עצמו כאינו רואה את הערוך השלם ורק זעיר שם זעיר שם הזכירו. [5]) עיי' מ"ש בהרחבת דבור במ"ע מנורה הוי"ל ה' הירש שנה א' סי' ו'.

צד	שורה		
ל"ד.	ב'	מלמעלה	במדרש הגדול כ"י בראשית ג"כ הגי' נבוקת באחד מאבריו של אדם אבל לעתיד לבוא כו'.
—	י"ב	מלמטה	צ"ל بيروز Smaragd von geringem Werthe.
—	י"ז	—	בזר פי' זרע עיי' תשוב' הגאוני' סי' מ"ז.
ל"ה.	ט"ו	מלמעלה	במדרש הגדול כ"י בראשי' הגי' שרא ביה ב י ז ר ו נ י.
ל"ו.	י"ג	מלמטה	בחנוני: זו גי' הבבלי והירו' גרס כנוני וכ"ה בתש' גאוני' סי' מ"ו (כגוני) [וצ"ל כנוני] וכ"ה בפי' ר"ח לע"ז י"א: ועיי"ע כנוני ומ"ש.
מ"ט:	ח'	מלמעלה	במדרש הגדול כ"י מקץ הגי' בי הוזאיי ונ"ב פי' מן בלד מהוזא.
נ"א.	ה'	מלמטה	יותר טובה: וכן הגי' בי מכסי בתש' הגאוני' סי' מ"ז (צד 23) ופי' בי מכסי מדינה.
נ"א:	ה'	מלמעלה	עיי' מ"ש לעיל בהערות ותיקונים לח"א ל"ב: וש"נ גי' מדרש הגדול כ"י מקץ.
נ"ה:	ט"ו	—	ונדל: כל הפי' שייך לרנמ"ה ב"ב י"ח:
—	י"ד	מלמטה	סוף ע' בין ב': ומזה הענין ברכות ס"א. נדה מ"ה: בכרכי הים קורין לקלעיתא בנייתא עיי"ע קלע (ח"ז, ק"ח).
נ"ז.	ט'	מלמטה	עשיראה ביר כו' עיי' תשו' הגאוני' סי' ת"ט (צד 214) אמרו עשרה בנים קבר ר"י כו' עש"ה ועיי' היוחסין ובעל האשכול הובא בהערות להרכבי צד 379, ועיי"ע גרם א' ובאנור לר"ש גאמע (בעטרת צבי צד 37) ומ"ש רש"ב שם.
ס"ט:	ה'	מלמעלה	סי' ו' צ"ל סי' ס' — ושם שורה ו' נשמט שלשלת דף ס': ס"א: ועיי' צונץ צור געשיכטע צד 442 בהערה האחרונה. ועיי' תיקונים והשמטות לחלק ב'.
ע"א.	י"ח	—	ע"ש: והוא מפי' רנמ"ה לב"ב ס"ז:
ע"ד:	ב'	מלמטה	בית מליון, מלוון כו': אבל מע' מונבז נראה בעליל כי מלוון הוא שבוש מן מלווז והוא הוא מונבז וא"ב ביה מלוון פי' אותן של מונבז.
צ'.	י"ח	—	סוף ע' בכין: ובספר מנות הלוי (נ"ח) הגי' כדין ובאסת"ר ובמ' אבא גוריון: ברברי עיי"ע קלסריקין.
צ':	נ'	מלמעלה	פ"א כו': והוא הוא פי' ר"ח לשבת ק"ב. עיי' נרות המערכה (ג') לזה הציון.
צ"א.	י"ח	מלמטה	סוף ע' בכור: בכור שטן יבמו' ט"ז. עיי' פירש"י ועיי' בהמגיד שנה כ"נ צד 259.
צ"ד.	ה'	מלמעלה	סוף ע' בולית: וכנ"ה באדר"נ פ"כ (צד 72 בהוצ' ה' שעכטער) בני אמי נחרו בי (שה"ש א', ו') אילו בולאות שביהודה שפרקו עולו של הקב"ה מעליהם והמליכו עליהם מלך ב"ו. שמחות פ"ח פסקו בולאות שביהודה. פי' ערי יהודה.
צ"ה.	כ"ב	—	בכ"י מדרש הגדול מקץ הגי' מושלין אותו משל למה"ד לאשתו של ב ו ל ד ס ו ס (!) שהיתה מקשטת את עצמה כו' בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסו ונמצא עומד על ראשי כו' וי"א אשתו של מלח שאמרה בעלי מלח מעט תבוא הרוח ונמצא עומד על ראשי כו'.
צ"ט.	ט"ו	—	הבלנים כו': עיי' פי' רה"ג לכלים פ"ח מ"ח — שם שורה י"ח מלמעלה טהור: עיי"ע ישב.
צ"ט:	י"ז	—	בליונא כו': ודע עוד כי בל"ס בולותא פי' אבני טבעת החותם ובל"י πυέλιον, πυελὸς מילואי האבן.
ק"א.	ט'	—	בכ"י מדרש הגדול בראשי' הגי' מוסך ב ו ל ס אנינקי ע"י שהות מעלה חלודה כו'.
ק"א:	כ"ח	—	ובכ"י מדרש הגדול הגי' „אבני בלוסטא". והוא במשקל יוני.
ק"ג:	ז'	—	בלע כו' אולי מל"פ پلك עפעפים.
ק"ז.	ב'	—	סוף הערך: ועיי"ע פלש.
ק"ח.	ב'	מלמטה	בהערה 3: ועיי"ע לח ב' לפי גי' כ"י ערוך קאהוט.
קכ"ד:	ט"ז	מלמעלה	סוף ע' בן תורה: שו"ט מזמור ז' ילק' חבקוק ר' תקס"ב בן תורה אתה.
קכ"ו:	כ'	—	במדרש הגדול כ"י יתרו גרס: לבלתי עצבי אם אתה עושה לי כן ואם לאו הרני הולך

צד	שורה	
		בנסיסות לשאול. ונ״ב פי׳ תרג׳ והנם זועפים נסיסין ע״כ.
קכ״ח: ו׳	מלמעלה	פי׳ כ״ו: כל הפי׳ הארוך הועתק מפי׳ ר״ח עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לר״ה ט״ו:
קל״ב. י״ח	—	בסיליון: ובאגור לר״ש גאמע הגי׳ בצילִיון וצ״ל בסיליון.
קל״ד. כ״א	—	יש להוסיף התפעל תנחומ׳ תולדו׳ ססי׳ ח׳ וכביכול אף מלכות אינה מתבוססת אבל לעתיד לבוא כו׳ ומלכותו מתבוססת.
קל״ה: ט״ז	—	קודם והשם: ובכ״י מדרש הגדול יתרו: אפשר דר׳ ישמעאל מבסר אמיה. ושם: מעשה באחד שהיה מאכיל אביו עגלים מפוטמים חד זמן אמר טליא לסבא לית את חמי מה דעבד בי גבר פלן לית אנא אזיל (ומסבר) [וצ״ל ומבסר] ליה לית אנא אזיל (ומסבר) [ומבסר] ליה לית אנא אזיל ומזמי [1] ליה כו׳.
קל״ו. כ״ו	—	אולי הה״א שרשית וצריך לערוך תחת אות ה׳: הבסתייר ומל״י האמצ׳ ἀβεστιάριος עיי׳ מיירסיאוס צד 2 ופירסט גלאססאר.
קל״ו: א׳	—	ביסתרקי: ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ ש״ע (צד 186) גם בקיבוץ עברי ושלשה בסתרקים הנקראים טנאפ״ס (בל״ע מצעות).
— ב׳	מלמטה	בהערה ה׳ צ״ל בע׳ סתר ב׳ לגי׳ דפ׳ ו״ו.
קל״ח. ב׳	מלמעלה	וכן בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רט״ז (צד 102) והסיום: ובותי דהכי׳ כי בויי דריאה ניהו ועיקר דילה לשון אבעבועות ע״כ. ועוד עיי״ע בויי בהשלמת הערוך השלם צד ו׳.
קל״ח: י״ז	—	פי׳ נחירה: ועיי״ע מרקפא.
קמ״ב: י״ד	מלמטה	סוף ע׳ בעלי אמנה: וכן במס׳ ד״א פ״ב בעלי אמנה ומכסי רזין.
קמ״ו: כ״ו	מלמעלה	בע׳ פטס כו׳ ופי׳ הערוך הועתק מפי׳ ר״ח עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לביצ׳ ט״ו:
קמ״ט: י״ח	—	סוף ע׳ בעל שם: עיי״ע רב הונא ביוחסין השלם צד 127.
— כ״ג	—	סוף ע׳ בעל שמועה: ועיי׳ פירש״י לחגיג׳ י״ד.
קנ״ג. ו׳	—	ידיע: עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ שצ״ה (צד 209) מקיניה או מקוטניה—אית דגרסי מקוטפיה ידיע ואית דגארסי מכניה כו׳ ע״ש כל הענין.
קנ״ג: כ״ב	—	דמישן: ועיי״ע מושחן וע׳ משא.
קנ״ד. א׳	—	וראיה לזה תמצא מאו״ז הל׳ ערב שבת ססי׳ ד׳ ע״ש.
קנ״ד: ג׳	—	וגי׳ כ״י מדרש הגדול וישלח: ר׳ סימון אומר קליפת בצלאויה. ונ״ב פי׳ בצלים ממש.
— כ״א	—	דבוצלא: וכ״ה באגור לר״ש גאמע (עטרת צבי צד 36).
קנ״ז: ג׳	מלמטה	סוף ע׳ בק: עיי״ע שף ב׳ מבייקינן.
קנ״ט. י׳	מלמעלה	בנו״ג כו׳ ובמדרש הגדול בראשי׳ מצאתי הגי׳ בוקיון מוליון ופלליון וסרנלגיון לא הלכתי לתרטיאות ולקרקסיות ולא עמדתי בקנגיון כו׳.
קס״ג. כ׳	מלמטה	זמרא דבקרי כו׳: ועיי׳ תשו׳ הגאוני׳ סי׳ ס׳ (צד 28) זמר נינדי ובקרי שרי זמר גלדאיי אסור וזה הזמר כו׳ עש״ה ועיי׳ ג״כ בשינויים בכו״פ צד י״ט:
קע״ג. כ״ג	מלמעלה	סוף ע׳ בר אמודאי: וכ״ה בכ״י מדרש הגדול בראשית: ונחת בר אמודאיי. ונ״ב פי׳ אלגוואץ. והוא الغواص Taucher.
קע״ה. י״ז	מלמטה	בר חמדודי כו׳ כל הפי׳ הועתק מפי׳ ר״ח ז״ל עיי׳ נרות המערכה (ג׳) סוף יומ׳ ושם בש״ס ווילנא טעות נפלאה חסידות וצ״ל הסירות.
קע״ז. ד׳	—	פי׳ דבאותו כו׳: וכ״ה בפי׳ ר׳ נסים גאון בס׳ המפתח ע״ש.
קע״ח: ט״ו	מלמעלה	בר מחווניתא כו׳ ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ רכ״ב (צד 105) הגי׳ בר מהוויניאתא זה שקורין אותו בל׳ ישמעאל גזיר [2] ויש אומרים דליל [3]. ובתש׳ סי׳ ק״ץ אי׳ סנטר בר מח׳ וצ״ל בר מחוניתא הרי גם הגאוני׳ גרסו בחי״ת כבערוך. ובה״ג הלכ׳ עדות (דף קי״ד

---

[1] נ״ב פי׳ מקלקל. אבל ע׳ זמיון ומ״ש בהערות ותיקונים. [2] جزير Verwalter. [3] دليل Führer.

צד שורה

ע״ג) הגי׳ נהזומאי וצ״ל הנזומאי ואולי מל״פ خانسمان Verwalter. ועוד עיי׳ בהערות ותיקונים לה״ה דף ע״ט:

קע״ט: י״ג מלמעלה סוף ע׳ בר נפלי: עיי״ע משיח וש״נ תנחומ׳ סוף תולדות.

קפ״ג. י״א — עיי׳ מ״ש לעיל בהערות ותיקונים לח״א צד כ״ג: וש״נ מדרש הגדול.

קפ״ה: י׳ מלמטה סוף ע׳ ברדל: וכ״ה באגור לר״ש גאמע בשם ויק״ר [1]) כיון דחמת שוטיא וברדלא כו, עיי׳ עטרת צבי צד 36 ומ״ש רש״ב.

קפ״ט. י״א מלמעלה סוף ע׳ בריז: וגם בל״י אמצעי׳ *βρύση, βρίσιον* פי׳ מעין Quelle.

ק״צ. ו׳ מלמטה קתא דבורטיא: ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ רצ״ו (144) פי׳ קתא דבורטיא קת של סכין שאנשי המלחמה שמין אותן עם אזורין ובל׳ ישמעאל נצאב כנגר نصاب خنجر Griff des Messers.

ר׳: י״ג מלמעלה נירא ברקא כו׳ ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז הגי׳ נירא ברוקא ופי׳ חוט הניאר של ארג שהוא צבוע ברקת ובטיית אלאצפר ע״ב.

— כ״ז — יציעה ט״ד וצ״ל יציע.

ר״ה. ד׳ — סוף ע׳ ברתא: ועוד עיי״ע מורגאנא בהשלמת הערוך השלם (צד 12) וש״נ מדרש הגדול, ועיי׳ עוד תשו׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 23) אבראתא הוא בא מן הברוש ובטיית אלאבהל [2]) ובתשו׳ הגאוני׳ דפ׳ (קאססעל, בערלין צד מ״ב) אי׳ אבהול.

ר״ה: ט״ז מלמטה ודפוסים הישנים: ובאמת כ״ה בפי׳ ר״ח בשבת ס״ג:

ר״ח: י״א — סוף ע׳ בשר: והושאל לאבר המוליד: בשר המת עיי״ע מת ב׳ וש״נ.

ר״ט: ג׳ — פירוש: ועיי׳ ג״כ בתשובו׳ הגאוני׳ סי׳ שס״ו (צד 185) בענין בת אחותו.

רי״ג. ז׳ מלמעלה אחר מ״ק כו׳: יש לחוסיף תענית כ״ה: ושם בשורה י״ב מלמעלה ל״ג: יש להוסיף נ״ב: ושם שורה י״ג אחר פסחי׳ יש להוסיף צ״ד.

רט״ו. י״נ — וכן בסנהד׳ י״ט: (ילק׳ שמואל ר׳ קכ״ט) אלה בני בתיה וגו׳ וכי בתיה ילדה והלא יוכבד ילדה אלא יוכבד יולדה ובתיה גידלה. ילק׳ בראש׳ ר׳ ע״ו, ליחזק׳ ר׳ שס״ז תשעה נכנסו בגן עדן בחייהם כו׳ ובתיה בת פרעה ועיי״ע יעבץ ומ״ש בהערות ותיקונים.

רי״ח. י״ד — מקומם כו׳: וכן הגי׳ גאובאי אצל ר״ש גאמע (עטרת צבי 36) וז״ל גאובאי שם מקום מבבל היא ורבינו האי ז״ל אמר בכמה מקומות לישנא דגאובאי כו׳ עיי׳ מ״ש רש״ב שם.

רכ״ד. י׳ — ועיי״ע נ״ב א׳ ומ״ש.

רל״ג. י״ז — עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ קצ״ה (צד 87) מאי גוגמי גייצי גוגמי הפולים הקטנים השחורים הנמצאים בין הפולים.

רמ״ג: ט׳ מלמטה למיחש צ״ל למיחש].

רמ״ו. כ״ג מלמעלה פי׳ רב שרירא כו׳: וכ״ה בתש׳ הגאוני׳ סי׳ כ״ה (צד 10) עש״ה והכיום: אף בן כשמתמיה אדם על דבר ומראה בידו התמהה אומרין מגדיף. ועיי׳ ג״כ שם בהערות צד 346.

רמ״ט: ג׳ — כו׳ עיי׳ מ״ש לעיל בהערות ותיקונים לח״א צד קס״ח: וש״נ מררש הגדול.

ר״נ. כ״א — וכ״ה במדרש הגדול ב״י בראשית ושם ג״כ הגי׳ הנכונה אסתמי וכמו שהגהתי בהערה 2.

רנ״ב. א׳ — וע׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ רמ״ט (צד 126) ופי׳ הניהוין שמעברין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו ובל׳ ישמ׳ נקרא אלצקאל [3]) כו׳ עש״ה ובצד 364 וש״נ הריצ״ג.

---

[1]) לכנינו לי׳. [2]) الابهل [3]) الصقال.

צד שורה

רנ"ה: י"ט מלמעלה והוא פי' ר"ח ביומ' פ': עיי' נרות המערכה (ג') שם.

ר"ס: י"ז מלמטה גזירפטי ודע כי בל' ארמיניא hazarapet [1]).

— ד' — בהערה 7 גזי ריפטי כו': ובכ"י מדרש הגדול מקץ הגי' גזי רפטי ונ"ב מציקין שכותשין בני אדם ולוקחין ממונם.

רס"ז. כ"ב — רה"ג ז"ל. וגם הובא בפי' ספר יצירה לר"י ברצלוני צד 28 ע"ש.

רע"א. י"ח מלמעלה ועוד י"ל כי בל"י καγχάζω ענינו דומה לזה hohnlachen.

רע"ג. כ"ב מלמטה ולפי דעת ה' ברילל מל"י σκατά ,Koth.

רע"ה: ז' — סוף ע' גיים: עיי"ע לקוס ומ"ש.

רע"ז: י"ז מלמעלה מחבירו (נדרים ל"ט סע"ב) נכנס לבקרו ט"ד וצ"ל: מחבירו נכנס לבקרו (נדרים ל"ט סע"ב).

רע"ט. י"ח — נבוכדנצר כו' עיי' פי' רגמ"ה לערכין י"ב. ונרות המערכה (ב') לזה הציון.

ר"צ. ו' — ודע כי בל"ע جلبان כמו كلبا מין כוסמין speltähnliche Getreideart עיי"ע כונתא ומ"ש.

ר"צ: י"ח — וחמי ד"ר בעטטעלהיים זצ"ל אמר לי זה רבות בשנים שצ"ל γαλακτινὸν לבן כחלב וזה נ"ל [2]).

רצ"א. י"ב מלמטה גלגטיקא: וכן מצאתי במדרש הגדול כ"י יתרו: השמרו לכם עלות בהר.. יכול יעלה בגלונתקא ת"ל עלות בהר מכ"מ. נ"ב פי' ענלה.

רצ"ג. ב' מלמעלה וכן פי' רה"ג זמר גילדאיי ע"י זמר של בורסיים עיי' תשוב' הגאוני' סי' ס' ועיי' ג"ב כו"פ פ"ו: ור"ה גרס גלדאי שהם הבורסים.

רצ"ג: י"ז — ומדרש הגדול כ"י בראש' גרס גילדאנא. — ודע כי גם בל"ס גלדנא שם דג הוא ולא הוצרכנו לגזרו מל"י.

— כ"ה — באשפה שבים: וכ"ה באגור לר"ש גאמע ע' גלדן (עטרת צבי 37) פי' גלדנא דבי גילא דג שגדל באשפא שמעתי מפי רבי יצחק.

רצ"ו. ט' מלמטה וכורז: וכ"ה במדרש אבא גוריון ספ"ו (בהוצ' רש"ב צד 41) פ' והמן נדחף ובידו ארבע מלאכות בלנאי וספר גליורי וכורז ובמ' לקח טוב לפ' וישב מרדכי (רש"ב צד 107) אי' בט"ס וכרוזר וצ"ל וכרוזוי Ausrufer.—וכנ"ה במדרש הגדול כ"י בראשית אף הגליורין נתקנו בו ואמרו רבה"ע מה אדם ותדעהו.

רצ"ט. י"ז מלמעלה סוף ע' גלמהרג: וז"ל תש' הגאוני' סי' רצ"ט (צד 144) אי אתה צריך לומר דטינא כי גיל והלמד דגש בלשון פרסי חותם. נמצא גיל מוהרג חותם של טיט שהיו הפרסיין נותנין לעוברי דרך סימן כי ברשות מלכות הן עוברין ומי שאין עמו מעכבין אותו שומרי הדרך ע"כ. ועיי' בהערות שם צד 366 [3]) פירושים שונים להגיה דברי התשוב' המגומגמים. ולי נראה להגיה כך אי אתה צריך לומר טינא כי ג י ל ז ה ל מ ד רפש בלשון פרסי [ומוהרג] חותם כו'. והכונה כי מלת דטינא היא מיותרת כי גיל יש לה הוראת רפש או טיט [4]) בל' פרסי ויש להשלים [ומוהרג] פי' חותם עיי"ע מהרק. וכ"ה בתש' הגאוני' סי' מ"ו (ועיי' השלמת הערוך השלם צד 11). ועוד ראיתי להעיר על גי' אה"ת (ד"ס סנהד' צד 272) גילמו הדגטינא וצ"ל גילמוהרג טינא וכני' הערוך בע' גלמהרג ונגד גי' זו לוחם הגאון בתש' הנ"ל ולי' בה"ג שהביאו הערוך. ובמדרש הגדול כ"י חיי שרה מצאתי הגי': למחר כל גוברא מיניכו ליתי לי מינה כי ט י ב ע ה ד ג ו ש פ נ ק א ונחרבה. ונ"ב פי' חותם הטבעת וא"כ הציג מלות ידועות תחת המלה הזרה גולמהרג.

---

1) עיי' מ"ע ברילל ה', 123. 2) ואח"כ ראיתי כי כזה שיער ג"כ ה' באכער באגדת התנאים ח"ב 45. 3) וקצת דבריו לקח מהערוך השלם בלי זכרון. 4) ואולי דג נשתבש מן ט ואות ש נשתבשת מן יע ואח"כ דגש נ"ל טיט.

צד שורה

רצ"ט. כ"א מלמעלה גולמוש כו': ובמדרש הגדול הגי' גולמישא עיי' לעיל בהערות ותיקוני' לח"א לצד ל"ז:

ש"ב: ה' — גלובקרין: וכ"ה בכ"י מדרש הגדול בשלח ויקחו אבן וכי לא היה שם כסת אחת או גלובקרין אחד שיניחו לו. נ"ב פי' פראש. והוא מל"ע فرشة מצע Matratze, Teppich. ודע כי עיקר גזרת המלה מל"י אמצ' ורו' אמצ' *κερβικάριον*, cervicarium פי' כסת Polster.

ש"ד: כ"א מלמטה מדת גמיו: עיי' תשוב' הגאוני' סי' ל"ה (צד 13) ועוד עיי' פירש"י ב"מ כ"ח.

ש"י: י"ח מלמעלה גמלניתא כו' עיי' תש' הגאוני' סי' מ"ז (צד 23).

שי"א. כ"ד — ובמדרש הגדול כ"י הגי' אמר רב הונא בשם רב יוסף לא נתחתם גזר דין של דור המבול עד שכתבו ג ו מ ס י ו ת לזכור ולבהמה. נ"ב פי' כתובות.

שי"ז. י' — סוף ע' גנגיליון: עיי' מ"ש בזה הענין לעיל בהשלמת הערוך השלם צד ח'.

שי"ח. י"ד — ועיי' תש' הגאוני' סי' שס"ט קורין לשמאל גונדלית וכן בזמן שאדם כותב ומתחיל מכנגד שמאל כו' עש"ה, ובתש' רב פלטוי בשערי צדק סי' י"ז פי' גונדלנית (!) במקומנו קורין את יד שמאלו של אדם גונדליתא ומי שמשתמש בידו השמאלית קורין אותו גונדליא והיינו דאמרינן ודילמא גונדלנית חתם שמא בשמאלו חתם, ולזה כיון רבינו במ"ש פ"א לגאון אחד כו' [1].

שי"ט. כ' — פי' כו': עיי' תשוב' הגאוני' סי' רמ"ה (צד 122) גונדרפוס רוח רעה כי כמה רוחות דעתיהן [צ"ל לפי דעתיהן] כל אחת מופקדת על החולי.

שכ"ד: ג' — גותיין: במדרש הגדול כ"י ויחי והוה מסתמך על תרין ע ב ד י ן ג ו נ ת י ן כו'. נ"ב פי' על שם מקומן.

שכ"ח. ט' מלמטה בע' גנסס ב': ועיי"ע כס ט' ומ"ש.

שמ"ג: ט"ז מלמעלה וכ"ה נכון באגור לר"ש גאמע בע' בגרות (עטרת צבי צד 35) גירא בחזרין ופלגא לבישיא [2]).

שמ"ד. י"ג — והמדרש הגדול כ"י בראשית גרס: דלא מגרי ליה לאינש בקריביה. נ"ב שאינו מתגרה בקרובותיו לדבר עברה.

שמ"ד: ב' — וכנ"ה: יש להוסיף ר"ה כ"ד רע"א גירי קא משדייא, גיטי' כו'.

שנ"א. א' — עיי' תשוב' הגאונים סי' תט"ו (צד 215) גרגילא אחד ממיני ירק הנאכלים בבבל כו'.

שנ"ו. כ"א — פ"א כו' עיי"ע רפק ומ"ש בח"ז, רצ"ד וש"נ תשוב' הגאוני'.

שנ"ז. י"ג מלמטה מפני כו' עיי"ע תל א' וש"נ כלי' י"ב מ"ו.

שנ"ח. י"ז מלמעלה גרורא דיבלה ט"ד וצ"ל גרידא דיבלא עיי"ע רפק.

שס"ב. י"ז מלמטה לאי"ט כו' ועיי' בקצת הערות בסוף ח"ד לערוך השלם.

שס"ב: י' — עיי"ע כרזימין ומ"ש בח"ד, ש"ך.

שס"ה: ג' מלמעלה ובמדרש הגדול כ"י בראשי' גרס הני מילי בידים אבל בגראמא לא.

שס"ז. י"ג — ועוד עיי' בענין חלדה בתש' הגאוני' סי' שע"ו (צד 193).

שע"א. ט' מלמטה השם גירסא: ובתש' הגאוני' סי' רכ"ט (צד 107) גראסי.

שע"א: י"ז — סוף ע' גרסן: ואולי הוא מל"י *ἐργασία* רוח Verdienst עיי' מ"ע ברילל ד', קי"ז.

שע"ו. י"ד מלמעלה גרף של רעי: וכ"ה בל"ס עיי' פיינא שמיתה.

---

[1]) וגם בהערה רמזתי על תש' שערי צדק סי' י"ב וצ"ל י"ז. [2]) ובענין הסיום מחוזת מדינה תערך אל מדאין והיא רסן עיי' רב"ב הערה רנ"ח מה שכתב בשמי אבל אני חזרתי מזה הפי' כמו שתראה מע' רסן עש"ה.

צד שורה

חלק ג׳ [1]

ז׳. ט"ו מלמטה לדעת ה׳ ברילל מל"ע حدبا הקבוץ حدب buckelig, buckelartiger Auswuchs.

י׳. כ"ג מלמעלה ור"ח ז"ל כו׳ עד סוף העמוד כר"י ס"ל הם הם דברי ר"ח ז"ל עיי׳ מה שכתבתי בנרות המערכה (ג׳) לשבת צ"ו.

י"ב. א׳ מלמטה סוף ע׳ דביר: ודע כי במגיל׳ י׳ : אי׳ ולפני הדביר עשרים אמה אורך (מ"א ו׳, כ׳) כו׳ ארון גופיה היכא הוה כו׳ וכונת רבינו במה שהביא ראש הפסוק רק לציין המאמר ולרמוז על ע׳ ארון ששם אי׳ פי׳ בענין ארון.

י"ז. י"ט — סוף ע׳ דגלום: ולדעת קצת [2] מל"י διαλγής bresthaft, wehleidig.—ובתש׳ הריב"ש סי׳ תמ"ב כתוב וז"ל מה שכתוב במדרש קהלת נראה שיש טעות בספר ואין לי מדרש קהלת לראות בו כו׳ ע"ש.

כ"ו. כ׳ מלמעלה ובמדרש הגדול כ"י בשלח אי׳ וי"א דידבאות היו לו וי"א עמלק הגיד לו. וצ"ל דידכאות.

ל׳. י"א — ועוד שם תלמיד ר׳ זעירא: ירו׳ קידושי׳ פ"ג דס"ג רע"ד חד תלמיד בעא קומי ר׳ זעירא כו׳ חד דויד סבר מימר כו׳.

ל"א. ב׳ מלמטה הערה א׳: אבל בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רל"ג בי דואר פי׳ כמו ערכאות של גוים. ועוד בענין שופט עיי׳ תשה"ג שם סי׳ שכ"ד כי דואר שלהן פושט את ידיו כו׳ כי זאת יפה להן משימכור הדואר כו׳.

מ"ב. ב׳ מלמעלה וכ"ה בכ"י מדרש הגדול ויצא וישב לבן למקומו חזר לדויו כו׳. נ"ב פי׳ לאבלו! והנכון כמו שכתבתי בע׳ דיוו. ובע׳ שד נסמן קהל"ר פ׳ כנסתי ודיינין זכרים ודיינין נקבות וצ"ל דיוון זכרים ודיוון נקבות.

— ה׳ — בל"ר deus: ובזה הענין באלה דברים זוטא סי׳ ט׳ (בהוצ׳ רש"ב צד 14) ודי זהב (דברים א׳, א׳) א"ר משרשיה שהיו אומרים לפני העגל הוי די פי׳ בל"ר o dee! (או בהקבוץ o dii!) oh Gott!.

מ"ה. כ"ג — וכ"ה בכ"י מדרש הגדול משפטים עד שבא עליו דיופלי מרומי ונתזו את ראשו והיו מחטטין את עיניו.

מ"ט. י"ג מלמטה ובכ"י מדרש הגדול בתצוה: לארבע דייטות זו למעלה מזו בזו יין ובזו שמן ובזו דבש ובזו מים נפלה דליקה באחת מהן כו׳.

נ"א: י׳ מלמעלה (דייכפק) [צ"ל דייספק, דיספק] כו׳ ואם הגי׳ בדלת נכונה היא אז אולי גזרת המלה מל"פ دو اسپه Zweigespann.

נ"ב. י"א — בע׳ צצל צ"ל צצלא.

נ"ה: ב׳ מלמטה הערה 2 וכ"ה במדרש הגדול כ"י חיי שרה וכל טוב אדוניו זו דיאתיקי שכתב בהן ליצחק שהכל שלו. ונ"ב „שטר מתנה". וגי׳ מעולה היא.

נ"ז. ט"ו — ל"ח ע"א ט"ד וצ"ל נ"ח ע"א.

נ"ט: ג׳ מלמעלה סוף ע׳ דכסן: או אולי חלי דכסן יש לקרוא בתיבה אחת [3] מל"י ἀλλοδοξῶν משנה דעתו seine Meinung ändernd.

— ט"ז מלמטה מן מנהגא עד מנהגא הכין הוא נעתק מפי׳ רה"ג שהובא באשכול הל׳ ספר תורה צד ל"ט ע"ש.

---

[1] ועיי׳ ג"כ הערות והוספות בסוף החלק השלישי. [2] עיי׳ פירסט גלאססאר צד 105. [3] כהערת הח׳ ברילל.

צד	שורה	
ס':	י"ג	מלמעלה בענין קלף גויל ודוכסוסטוס עיי' תש' הגאוני' סי' ס"ג, רל"ט, תל"ב ועוד זולתו עיי' צד 383 ברשימה.
ס"ז.	י"ח	— ועוד י"ל כי מחלה הוא הוא ל"ע מחאלה Winde עיי"ע סתר וע' מסתוריתא.
ס"ח:	כ"ו	— וכ"ה במדרש הגדול בראשית: יש דלטורין שמלשינין את האדם לפניך.
ע"א:	ח'	— ובכ"י מדרש הגדול יתרו ויקדש את העם: לכך נמשלה התורה בשמן לומר לך מה השמן הזה כל המשקין אדם יכול להכנים בהן דולוס חוץ מן השמן כך דברי תורה אין אדם יכול להכנים בהן דולוס. נ"ב אלדלס אי גֿש (=غش Betrug).
—	י"ז	— וכ"ה בדלת בכ"י מדרש הגדול שמות: אמר להן (למשה ואהרן) פרעה הואיל וכן הוא המתינו לי עד שאחקור בבית גנזי בדלסדקום שלי לפי שאין מלך בעולם שלא שיגר לי כתב ודרון כו'. נ"ב ארון שמניחין בו ספרים. וצ"ל בדלסקום.
ע"ג.	כ"ד	— סוף ע' דלפון: בכ"י מדרש הגדול ליתרו: ואשר במים לרבות את חיות הים ואת הדולפנין [1]) מתחת לרבות את השלשולין [2]).
—	ט'	מלמטה בהערה 3 סי' ע"ג: וכ"ה בתש' הגאוני' סי' שב"ח (צד 156).
ע"ד.	י"ז	— dilector [3]) אבֿל עיי"ע בילקטירים בח"ב, ק"ה. וע' כלקטירים ומ"ש בח"ד, רמ"ב: ורמ"ג.
ע"ח.	ה'	מלמעלה קודם אחי"ה: וכל זה הועתק מפי' ר"ח עיי' מ"ש בנרות המערכה (נ') לעירו' ק"א.
פ"ג.	ח'	מלמטה וכ"ה במ"ע ברילל ח"ד, 117 מבלי שהזכירני.
פ"נ:	ט'	— פי' נדבך ועיי"ע סף ד' וש"נ פי' רגמ"ה.
פ"ד.	י"ד	— ואולי יותר טוב לפרש דימוס מל"ר dimissus, dimissio פטירה Freisprechung [4]) ויתר דוגמאות עיי"ע דמס בח"ג פ"ו: והלאה.
פ"ה.	ב'	— בהערה 5: וכ"ה בכ"י מדרש הגדול ויצא מכרו אותו למצרים ל ד י מ ו ס י ה ש ל מ ד י נ ה בא פוטיפר ולקחו מדימוסיה כו'. ומזה הענין ג"כ במדרש הגדול מקץ עבד שהוא נמכר בדימסון כו'.
פ"ו.	י"ג	— וכ"ה בכ"י מדרש הגדול יתרו: ויחנו במדבר בדמסיון של עולם מגיד שבדמסיא של עולם ניתנה להם תורה לישראל שאילו ניתנו בא"י היו בני א"י אומרין שלנו היא לפיכך ניתנה להן בדמסיון של עולם כו'. נ"ב פי' רחב שהוא הפקר.
פ"ז.	ט"ז	— וכ"ה בכ"י מדרש הגדול בראשי': בשתים עשרה יצא (אד"ה) בדימוס מלפני הקב"ה א"ל הקב"ה כו' ויצאתם בדימוס כך עתידין בניך להיות נכנסין לפני בדין ביום הזה ויוצאין בדימוס.
פ"ט.	—	— היתה עולה: עד כאן פי' ר"ח ז"ל עיי' נרות המערכה (נ') לשבת קמ"ב.
צ"ד.	ה'	מלמעלה דיינות נקבות וצ"ל דיינין נקבות ועיי' בהערות ותיקונים לח"ג, מ"ב. ושם תיקנתי שצ"ל דיווין נקבות. וזה אמת.
צ"ז.	ה'	מלמטה ובאלה דברי' זוטא סי' י"ז אי' בשתי תיבות לחלק ללגיונות דין טובה וצ"ל דונטיבה וכמו שהעיר לנכון רש"ב.
צ"ח:	ג'	— אבל עיי' תש' הגאוני' סי' ר"פ (צד 141) נהר נק שתי מלין הן ונהר ידוע הוא בבבל והוא נהר ענק ומנהר פרת הוא נושא ע"ב:
ק"א.	ה'	מלמעלה עיי' תש' הגאוני' סי' שס"ח (צד 185) דיאסקי כל כתב מאדם שכותב אצל חבירו בשאילת שלום ובצרך משא ומתן וכיוצא בהן שהן אגרות רשות ונקראין דיאסקי ע"כ.
ק"נ.	כ"ו	— וכ"ה במדרש הגדול בראשי' שני דיסקרין כו'.

---

[1]) נ"ב פי' צורת אדם בים. [2]) נ"ב פי' תולעים שבקרקע הים. [3]) ולא כמו שהביא בשם פירסט גלאססאר 169 dilecti.
[4]) וכן בל' יוני μίσσα, μίσσαι, Abschied, נגזר מזה וכן מסיון, μίνσα.

צד	שורה	
ק״ז.	ג׳ מלמעלה	ועיין בענין מודעא תש׳ הגאוני׳ סי׳ כ׳ (צד 9) וסי׳ רע״ה (צד 139 [1]) וכי׳ של״ה ושמ״ו.
ק״ח:	י״ב —	ובדל״ת אי׳ ג״כ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ שנ״ח (צד 181).
ק״ט:	י׳ —	ובאלה דברים זוט׳ סי׳ כ״ז למלך שהיה לו דיפלומי טרין וצ״ל דיפלומטרין כו׳.
קט״ז:	ה׳ —	ולרעת ברילל כמו דלצת מל״ע ܕܠܝܨ kleiner Panzer.
קי״ז:	י״ג מלמטה	ואולי דקתא כמו רקתא ב״ב כ״ו. עיי״ע וד״ס לב״ב שם.
קכ״ז:	י״ד —	וי״א כו׳ והוא הוא פי׳ ר״ח עיי׳ מ״ש בנרות המערכה (ג׳) לביצ׳ ז׳:
קל״א.	ו׳ מלמעלה	ועוד נ״ל פי׳ אחר והוא כי דקרטים הוא ל״י *διάκτορος* פי׳ שליח וכן ר׳ ירמיה אמר בב״ר פי״ט אפיקורוס והוא *ἐπίκουρος* פי׳ שַׁמָּשׁ (Diener) ור״ש אמר גמל היה והוא כמו גמיל חסדא (ירו׳ ע״ז פ״ג דמ״ב ע״ג) ועיי׳ ג״כ סנה׳ נ״ט: ובאדר״נ פ״א חבל על שַׁמָּשׁ גדול שאבד מן העולם—ומ״ש ה׳ ברילל (ח״ד, 117) טעות היא.
קל״ה.	כ״ב מלמטה	כשאוכיח שם: ועוד דרא בענין נשא בתש׳ הגאוני׳ סי׳ תקן (צד 270) היכן דינא דאית עלה דראובן (למידרא) [צ״ל למידרא] מן חוסראנא כו׳ וכ״ה בתש׳ שערי צדק צד 94 דארי ראובן תרי תולתא מהפסד.
קל״ה:	ט״ז —	בל״ס כו׳ וכ״ה בל״ע ܡܢܬܐ חלק הלחי אשר משם יצאו שיני הילדים.
קל״ט.	ג׳ —	ויותר טוב מל״ע ܝܕܥ ידע ובבנין רביעי מְלַמֵּד belehren.
קמ״ב:	ט״ו —	בל״ס: וכן בל׳ ארמיניא daryic מטה Bett.
קמ״ח.	ט׳ מלמעלה	וכ״ה בכ״י מדרש הגדול ויגש: דרכת עד דחסל מדאיין וכיון דחסל מדאיין כו׳ [2]).
קנ״ב:	ד׳ —	עיי״ע רומה ב׳ ומ״ש.
קנ״ו	א׳ מלמטה	בהערה 1 בכ״י ש״ס: וכ״ה במדרש הגדול ויקהל.
ק״ס:	כ״ג מלמעלה	כל הפי׳ הארוך הזה הועתק מהקדמת רה״ג לסדר טהרות עיי׳ תחלת נרות המערכה (א׳). ובע׳ מדרס.
קס״ב.	י׳ —	וכן במדרש הגדול יתרו לא תעשון אתי: שלא תאמר כדרך שאחרים עושין למאי עושין צורת חמה ולבנה ודרקון על שערי העיר ועל המבואות.
קס״ב:	ח׳ —	וכ״ה באגור לר״ש גאמע (עטרת צבי צד 38) תנינא בדקוררת צ״ל בדרוקרת כו׳ פי׳ (מאתא) [מתא] בבבל על נהר סורא מותבא כך כתב רב נטרונאי גאון והוא מקום ישיבתו ועיי׳ מ״ש רש״ב שם בהערותיו.
קס״ד.	א׳ מלמטה	וע׳ קהל״ר פ׳ זבובי מות: דורשי רשומות כו׳.
קס״ד:	ח׳ —	דּוּרְדָּאֵי צ״ל דּוּרְתַּאי.
קס״ח.	כ״ב מלמעלה	סוף ע׳ דשן: עיי״ע פרדשנא וש״נ תשוב׳ הגאונים.
—	כ״ג —	דשונא ט״ס תחת דשון צ״ל רשון.
קס״ח:	ה׳ —	סוף ע׳ דשר: עיי״ע שבל ג׳.
—	י״ח —	סוף ע׳ דשוש: עיי״ע רשוש.
קע״ד:	ו׳ —	וה׳ ברילל הגיה חיבאי מל״ס חוכא Dornbusch.
קע״ו.	י״ב —	ובל״ס הפר schwätzen; הַפָּרָה unsinnige Rede, פטפוטי דברים.
קע״ט:	א׳ —	וכן בל״פ [illegible] Kameel [3]).
ק״פ:	י״ג —	וכ״ה במדרש הגדול כ״י בראשית מביא קורות ואח״כ מביא חבלים ואח״כ מביא הוגנין ואח״כ מעביר את המוטין כו׳.

---

[1]) ועיי׳ מ״ש המו״ל צד 346. [2]) ועיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לק״ח, כ״ו: [3]) ועיי׳ גזרת המלות *γῖννος* hinnus, בהוצ״מ יוכיים ורוויים.

צד שורה

קפ״א. כ״ה מלמעלה סוף ע׳ הוננים: ומזה נ״כ הוננים בכ״י מדרש הגדול לחיי שרה וה׳ ברך גו׳ זהו מנהגו של עולם שכל הרוצה לישא אשה הוא מודיע הוננים שלו ונגסי בית אב כדי לחבבה בו ובמשפחתו. ועוד אי׳ במדרש הגדול ויגש וכיון שבא אביו ואחיו שמח ואמר עכשו הן יודעין הונגין שלי [1]) שאני בן חורין ובן טובים.

קפ״ג. ח׳ — וגי׳ האגור לרש״ג בהדייא עיי׳ עטרת צבי 36 ומ״ש רש״ב, וטעות הוא ועיי׳ מ״ש בהשלמת הערוך השלם צד ח׳.

קפ״ד: ז׳ — בענין הדומה עיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״א, ש״ב: וה׳ פירסט גלאססאר (109) טעה כפירושו.

קפ״ה. כ״ט — סוף ע׳ הדס: א׳ עיי״ע עכביות.

— ה׳ מלמטה ואולי הוא מל״ר אמ׳ hostades [2]). ודע עוד כי בל״ר אמצ׳ odho מן מנעל וקרוב לזה osa, hossa, ossa סנדל ומזה לאי״ט Stiefel, usatto עיי׳ דיעטץ ח״ב, 436.

קפ״ח: כ״ו מלמעלה סוף ע׳ הדורא: ובענין וכנתא דהדרא שיבשה עיי׳ תשוב׳ חמדה גנוזה סי׳ קנ״ט וש״נ יתר המקומות עש״ה.

קפ״ט: י״ב מלממה ע׳ הדרניאל: וכל הענין עם קצת שינויים ג״כ במדרש הגדול כ״י משפטים ושם בכ״מ הגי׳ הדדניאל.

ק״צ: י׳ מלמעלה סוף ע׳ הדרקון עיי׳ תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ רס״ד (צד 135).

קצ״ג. כ״ד מלמטה הויא דאביי ורבא: במדרש (עברי וערבי) סראג אלעקול [3]) ר״פ בחקתי הגי׳ ממשלת שועלים וממשלת כובסים כו׳ ומעשה אבאיי ורא בא כו׳ וא״כ הבין הויות מלשון הוה ומפני זה הציג תמורתו מעשה אביי ורבא.

קצ״ח: ד׳ מלמעלה סוף ע׳ הטלים. ועיי׳ מ״ש בהשלמת הערוך השלם צד ד׳.

ר׳. ט״ו — עיי׳ פי׳ ר״ח לפסחי׳ ע״ה. ולסנה׳ נ״ב. ובנרות המערכה (נ׳) לציונים הנ״ל.

ר״ב. י״ז — (הימוס) ט״ד וצ״ל הימום: עיי״ע קמיע. וה׳ פירסט גלאססאר (110) טעה בפי׳ המלה ולא חש לעיין בהערוך השלם.

ר״ו. ו׳ — ע׳ נהר ט״ד וצ״ל נהל.

ר״ז. י״ד — וכן גרס האגור לר״ש גאמע (עטרת צבי 38) תמרי בהילוף עיי׳ מ״ש רש״ב.

רי״ב. ט״ז — זה פי׳ ר״ח עיי״ע שביל וש״נ שט״מ לנזיר.

רי״ג. ט׳ — ובמדרש הגדול: הגי׳ יכול יהו מהלקטין מורסן לתורנגלין ועושין לימודין לכלבים כו׳.

רט״ז. י״א מלמטה ובילק׳ יחזק׳ ר׳ שס״ב בט״ס הזמניות הזמניות וצ״ל הומניות הומניות.

רי״ז. ה׳ מלמעלה ונראה שנגזרת המלה מל״פ خمان (=كمان) ענין כפיפת הכלים, כלי כפוף משני צדדים—ועיי׳ נ״כ פי׳ ר״ח לסוכ׳ ל״ב. ומ״ש בנרות המערכה (נ׳) לזה הציון.

רכ״ד: ח׳ — יתהון לו נהיין לי ט״ד וצ״ל יתהון לא הניין לי וכ״ה בקהל״ר פ׳ הכל עשה. ובמדר׳ שו״ט ריש מזמור ל״ד דין לא הניין לי ודין הניין לי. ובמדרש הגדול כ״י בראשי׳ הגי׳ הדין הנא יתי איתהון קדמאי לא הנא יתי.

רכ״ט. ה׳ — ועיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ שמ״א (צד 170) היכן חזינא דלית ליה להאי תובע לשנויי ממנהגא דשבועת היסת לא באיתויי מטה ולא בכלים שחורים ולא בשום מילתא ולית ליה אלא לאנוחיה לספר תורה על כורסיא או על כתפיה דשליחא.

רמ״ב: ב׳ מלמטה אבל עיי״ע עמד ב׳ ומ״ש.

רמ״ה. א׳ מלמעלה והראיה שנגזרתו מל״ע ופרסי כי לי׳ בתוספת׳ פסחי׳ י׳ ובירו׳ פסחי׳ פ״י ה״ג.

רמ״ו. י״ד — ובל״ס חרגלא פי׳ עוף הנקרא Reiher.

רמ״ז. ד׳ — ופי׳ ר״ח עיי׳ לביצ׳ ט״ז: ובנרות המערכה (נ׳) לזה הציון.

---

[1]) כ״ב פי׳ נסב, והוא בל״ע نسب קרבות, Verwandtschaft. [2]) עיי׳ ברילל ח״ד 47. [3]) לדעתי להמחבר מגזור אלדמארי כיון שהוכחתי במאמרי בלי איגליש עוד אצלי בכתובים.

צד	שורה		
רמ"ח.	י"ג	מלמטה	ואוקמיה בהריקיה וכ"ה באגור לר"ש גאמע (עטרת צבי צד 38) ואוקמיה בהריקאי פ' מקומו של גבריאל כו' ע"ש ובהערות רש"ב.
רמ"ח:	ט"ז	—	ועיי' תש' הגאוני' סי' שצ"ד (צד 209) והוא כפי' הערוך עיי"ע רת.
רנ"ג:	י"ג	מלמעלה	בערך ואקניתא. חזרתי מזה הפי' כמו שתראה ממאמרי המיוחד לפי' חגי הפרסיים והבבליים במ"ע צורפת Etudes חכ"ר עש"ה והגי' הנכונה אקניתא (בש"ס ע"ז י"א: בדפ"וו שאלוניק' ודפוסי' ראשונים, אבל בדפ' אחרוני' אקניתי' וצ"ל אקניתא כדאי' בפי' ר"ח) או לפי גי' רה"ג (בתש' הגאוני' סי' מ"ו) אקניאתא ובירו' ע"ז פ"א דל"ט ע"ג אי' כנוותא. ופי' רה"ג בתשו' הנ"ל וימי אקניאתא יום שאדם קונה שדהו אותו היום עשאוהו יו"ט ובאין ושותין אצלו ומזמרין לע"ז עד שמעמידין [1].
רנ"ז.	ג'	—	וכן בילק' דברי' ר' תשצ"ב כך הוא ווסתו של פלוני לקבל את הכל.
רנ"ח:	ט"ו	—	סוף ע' ורשבי ולפי פי' רגמ"ה אולי היה גרס וישקי מל"פ پيچه, پوپچه מצנפת Kopfbund (Vull. I, 390).
—	ט"ז	—	ועוד בל"ס ישטא פי' גרון Kehle.
רנ"ט:	י"ב	מלמטה	והיחיד: עירו' י"ג: תלמיד ותיק ועיי' עוד בשבת כו' (כצ"ל).
—	י"ז	—	ירו' חגיגה כו': וירו' חגיג' רפ"ב דע"ז.
רס"ו.	ו'	מלמעלה	ועיי"ע משפל.
רע"ב.	ד'	—	ובמדרש סראג' אלעקול (לרמ"אר) סוף וילך הגי' סנגזאל עיי' מ"ש במאמרי אנגליש עוד בכתובים אצלי.
רע"ב:	ט"ז	מלמטה	פי' חמימות כו' כל הפי' הועתק מפי' ר"ח ז"ל עיי' נרות המערכה (ג') ליומא כ"ח: ושם הגי' זוהמא אבל כגי' רבינו זיהא אי' ג"כ בתש' הגאוני' סי' ל"א (צד 12) עש"ה והמו"ל טעה במח"כ.
רע"ח.	י'	מלמעלה	וכן נמצא זה המאמר אצל הסופר ערבי Masûdi (Prairies d'or IV, 447) עיי' מ"ש ה' גריענבוים במ"ע מ"ג חמ"ב 259.
רע"ח:	ה'	—	ועיי' מ"ש ר"ב בע' פלס ב'.
—	י"ד	—	(קצתב ע"א) [צ"ל קצת בע"א].
ר"פ:	ט"ו	—	כתובות כ"ד: צ"ל כ"ז:
רפ"ג:	ט'	—	זטוטי כו' עיי' מ"ש בזה הענין במ"ע צורפת Etudes חכ"ב צד 210 והלאה.
רפ"ד:	י"ז	—	ע' זיטימא כו' וה' פירסט רוצה להגיה זימיוטא וטעות הוא.
רפ"ז.	ט'	מלמטה	ובאמת גי' זיאנא אי' בתש' הגאוני' סי' תק"ן (צד 272).
רפ"ז:	—	מלמעלה	וכ"ה בלש' צענד zaya פי' זיין.
רצ"ג:	כ"א	מלמטה	זלדקן כו' ובמדרש הגדול ב"י חיי שרה: והאיש משתאה לה שהיה מסתכל בה ובבנין גופה וקומתה כדרך שאחרין אומרי' דרך ניחוש זיל דקן קורטמאן עבדקן סכם כו'. ובשתי תיבות אי' ג"כ בתש' הגאוני' סי' ש"ח וז"ל זל זקן קורטמן מי שזקנו קל עב זקן [2]) סכים שזקנו עבה יש בו סיכסא כו' והמו"ל צד 367 בהערותיו נבוך הוא בפי' המלות והיה לו לעיין בערוך השלם צד רצ"ג וימצא נחת [3]).
רצ"ו.	ח'	מלמעלה	ערך זמבליגא וכ"ה זמבלינא בב"י מדרש הגדול עיי' בהערות ותיקוני' לח"א, ל"ז:

---

[1]) כלומר עד שמאחרין ומחזיקין השדה ביד הקונה והמו"ל טעה בהבנת המאמר. [2]) והוא בתש' סי' ש"ט אבל שייך לסי' ש"ח והמו"ל בלבל הענין. [3]) ופי' לאוו שם "צ"ל קורטמן המדקדקין על דברי תורה" טעות כלאה היא כי בתש' סי' ש"ח (השני) שבא בין סי' ש"ח וסי' ש"ט בטעות לפרוד בין הדבקים הפי' "נקרנין המדקדקין על דברי תוספ' פי' נכון הוא וממנו שאב רבינו בע' נקר א' ע"ש ולאוו לא ירד בעומק הענין.

צד שורה

רצ״ו: ו׳ מלמטה וכ״ה באתפעל ובהפעל בכ״י מדרש הגדול יתרו: חד בר נש קאים טחין בציפורין חד זמן איתת זומיא [1]) על טחוניא אמר טליא לסבא אבא עול טחון תחותי ואנא אזיל תחותך אם את מלקי אנא לקי מוזמה אנא מזדמי מתבזי אנא מתבזי טב לי ולא לך ונמצא כונדו לריחים ויורש ג״ע. עיי״ע כרן וש״נ ירו׳ פיאה וירו׳ קידוש׳ בשינויים. ועוד עיי׳ לעיל בהערות ותיקוני׳ לח״ב, צד קל״ה: וש״נ אזיל ומזמי.

ש״ד: י״ד — סוף ע׳ זינגאי אבל עיי״ע סקווסתן.

ש״ח. ב׳ מלמעלה וכן במדרש הגדול כ״י יתרו מאה ועשרים רבוא ירדו אחד להניח עטרה ואחד לאסרו זינר דכתי׳ ואערך עדי פי׳ נ״ב חגור.

— י״ד מלמטה בע׳ זוסטא: והנכון שהוא מל״י σῆστρον כברה, σηστός gesiebt.

ש״י: ג׳ — ובכ״י מדרש הגדול תולדות הגי׳ זיפאי ומצלי דין. ועוד עיי״ע קלפנדר.

שי״ח: י״א מלמעלה ואולי הוא sirus שם מדה על שם כלי לשמור בו תבואה (עיי׳ פליניאוס י״ח, י׳).

שי״ט. י״ג מלמטה סוף ע׳ זרבוב ולדעת ה׳ נידעמאנן [2]) הוא σέρφος יתוש או תולע עש״ה.

שכ״א. י׳ מלמעלה טיסני כו׳ עיי״ע טסן.

שכ״א: א׳ — זרדא בל״ע: וכ״ה זרדא בל״ס.

שכ״ג: י״ח — והוא סם המות: ועיי״ע סם כפי גי׳ דפ״ר ודפ״וו.

שכ״ו: י״ז — י״נ מתיבאתא: עיי״ע מתיבתא ב׳.

ש״ל. כ׳ — בכ״י אירפ׳ תוספת׳ ב״ק ס״פ י״א חבין ואולי הוא נכון ומל״ס חוך פי׳ ענין אריגה ועיי׳ הגהות ר״ע לב״ק קי״ט: שלפי דעתו כה״ג ברש״י להושע ו׳, ח׳.

של״א. י״ח — ס״א: נראה שהוא פי׳ ר״ח עיי׳ נרות המערכה (נ׳) לעירוב׳ מ״ז:

של״ה: כ״ב — עיי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רס״ז (צד 136) פי׳ חיבוצא שיעור עשר תמרים כו׳ עש״ה.

שנ״ב: י״א מלמעלה וכן גי׳ כ״י מדרש הגדול שמות: נחלת צבי צבאות גוים ארץ שהיא עושה חוילאות [3]) למלכים ושלטונים שכל מלך ושלטון כו׳ עד כך מלך ושלטון שלא קנה פלטורות וחוילאות בא״י אומר לא עשיתי כלום.

שנ״ג. י״ח מלמטה חיוורא דבי ר׳ [צ״ל רב] שמו ע״ב ועתה מצאתי סיוע לזה התיקון מכ״י מדרש הגדול ויהי שאי׳ שם כזה״ל ורבנן אמרי חיוארא [4]) דבי רב שמו שנאמ׳ כו׳ [5]).

— כ״ה מלמעלה ובמדרש הגדול וירא גרס כזה״ל בסנורים: הכו אותן בחְרְוּרְיָא.

שנ״ה. ו׳ — סוף ע׳ חוורנס: ודע כי ἀχάρνη, ἄχαρνος ובל״ר acharne הוא מין דג.

שנ״ו. ה׳ מלמטה חזיזא ובל״ס חזזא פי׳ מי שיש לו אזנים קטנות.

שנ״ז. ו׳ מלמעלה מל״ס כו׳ ודע כי מלק תר״י עזם עיי״ע ומ״ש בח״ו קפ״נ:

— ה׳ מלמטה פי׳ כו׳ וקרוב לזה אי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ תי״ז (215).

שס״ג: ט׳ — וכ״ה בכ״י מדרש הגדול בראשי׳ יהוי גבר חָזָן (כך נקוד).

— ד׳ — מל״ע כו׳ ועיי״ע עזרד ב׳ ומ״ש.

שס״ר. ב׳ — בפי׳ כ״ח וצ״ל בפי׳ ר״ח — ובענין ד״ה שבראש הדף עיי׳ בהערות והשמטות לח״ג תקכ״ר.

שס״ח. א׳ — וז״ל כ״י מדרש הגדול: החזרת והעלשין ותמכה וחרחבונה ומרור ר׳ יהודה אומר אף חרויליו וחזרת גלין [6]) ר׳ אלעאי אומ׳ משום ר״א העירקבילן [7]).

---

[1]) וסיא היא ζημία, וכ״ב סכ״ה והוא ساخره Frohnarbeit. [2]) פי׳ מלות זרות בפסיקת׳ רבתי צד ר״ד: [3]) כ״ב פי׳ לשון חיילים ע״כ ולא היא. [4]) בנו״נ בסנהד׳ נ״ח: חיוורא ובדפ׳ אוש׳ אי׳ חיוורתא. [5]) והח׳ ר״א אפשטיין (מקדמוניות היהודים ח״א, 110) תקע יתדו בני׳ משובשת של כ״י וין וכתב מה שכתב ואין כאן מקום להאריך—ושמעתי אומרים כי בארבע דעות של התלמוד שילה, ינון, חנינה, מנחם נכללו ראשי תיבות משיח. [6]) כ״ב אלכס אלגבלי = الخس الجبلي Berg=Feld-lattich. [7]) כ״ב פי׳ אלעקרבאן = عقربان עיי״ע עקרבנין בח״ו רנ״ב:

צד שורה

שס״ט: כ״א מלמטה ובענין חטים אגוריהם (במד״ר פ״ר) עיי״ע אגר ובהערות ותיקונים לדף כ״ז.

ש״ע. כ״ג מלמעלה קודם פיעל יש להוסיף ובמדרש הגדול וירא. מנין אתה אומר שאפי׳ המקום מבקש מאבינו אברהם גלגל עינו הוא חוטמו ונותנה לו [1]—ולפנינו במד׳ ב״ר פנ״ו ותנחומ׳ סוף פ׳ וירא לי׳ [2].

שצ״ד: י״ח מלמטה מן תיבות ונ״ל עד זאב יש למחקן.

ת״ו: י״ז מלמעלה כבסדר הראשון: וכן הביא מחזור ויטרי ססי׳ ק״ל בשם הערוך.

ת״ז. י׳ — סוף ע׳ חולנית ובמדרש הגדול בראשית הגי׳ מה לך פניך חולניות.

ת״ט. י׳ מלמטה ומהרש״ל כו׳ עיי״ע קף י׳ ומ״ש בח״ז, קנ״ו. הערה 1.

תי״ג. י״ח מלמעלה סוף ע׳ חלק א׳: בכ״י מדרש הגדול: מן הכשבים או מן העזים להוציא את החלוק שבן הבקר ולהוציא את הרובע ואת הנרבע [3]—ולפנינו בבכורו׳ מ״א. תמורה כ״ח: ועיי׳ ב״ק מ׳: ותורת כהני׳ ויק׳ פ״א לי׳ זה הדרוש ואולי החלוק ט״ס הוא וצ״ל החולה בבמקומו׳ הנ״ל.

תי״ד. א׳ מלמטה בהערה 2 האורליני: ועיי״ע מרכנתא ומ״ש.

— ט״ז — וכן המיוחס לרש״י מ״ק י״ז. ד״ה מה שלבו כתב ו א מ ר ל ן ר ב י משום רב האי כו׳ ועיי׳ נרות המערכה (ב׳) צד ח׳.

תט״ו: ה׳ — וכן הרבה פעמים כתב רגמ״ה בפי׳ ב״ב המורה ובש״ס ווילנא אשר שם נדפס הפי׳ הזה מתוך כ״י שלי לא יפה עשו להסגיר זו המלה בין שני חצאי ענולין.

תי״ח. ט״ו — לדעת ברילל silicia, siliqus גריעבישער קלעע ולעף פפלנ״צ לא היה יודעו.

תי״ח: י״ט מלמעלה שיהא חולש כו׳ וראיתי בבית התלמוד להי׳ וויים ח״ד, 76 שכתב ר״נ ברילל שצ״ל חולט תחת חולש ואף שאין בזה ראיה מספקת מ״מ ראוי להעיר שהרשב״א והר״ן בחידושיהם לגיטי׳ ל״ו הביאו המשנה בזה״ל בראשונה היה נסמן כל שנים עשר חדש כדי שיהא חולט לו התקין הלל שיהא חולט מעותיו ללשכה כו׳ ע״ש עד ע׳ ערוך (השמם) [צ״ל השלם] ע׳ חלט כו׳. וברם זכור לאותו איש הנחמד לטוב אשר בימי חרפו נאסף אל עמו כי יפה תיקן חולט וכ״ה באמת במשנת ערכין ל״א: בכ״י שהוציא לאור החז׳ הנוצרי ל ו וכ״ה בראב״ן קל״ט. ושם: וסמ״ק מצות ס׳ ק״ן.

— כ״א מלמטה וז״ל כ״י מדרש חגדול ויאמר קין אל הבל אחיו מלמד שנתאמרו זה בזה דין אמר חלוש ודין אמר פרוח מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו. ונ״ב רמי אלסהם= رمى السهام פי׳ הטיל גורל loosen.

תכ״ד. י״ג מלמעלה חמא עיי״ע נפס ומ״ש בשם רה״ג.

תכ״ז. ג׳ — dünner Flacken ט״ס וצ״ל Fladen או אולי מל״י ἄμης, ἀμητίσκος Mehlkuchen.

תמ״א. א׳ — או אולי מפעל חמי פי׳ ראה כמו שנגזר מפני מן פנים in Ansehung, in Anbetracht.

תמ״ב: כ״א מלמטה ועיי״ע תמר וש״נ פ״א שאי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ קצ״ג (צד 358).

תמ״ג: י״ט — י״מ והוא הוא פי׳ ר״ח עיי׳ מ״ש בנרות המערכה (ג׳) לתענית כ״ג:

תמ״ו. כ׳ — חניכה אולי מל״פ خانه يكى הדר באותה משפחה ויש לו ייחוס לכתו המיוחד zu einer Familie gehörig.

תנ״א: ט׳ — חס ושלום במדרש הגדול הרבה פעמים: ח ו ס ושלום.

תנ״ח. כ׳ מלמעלה עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לנדרי׳ מ״ט:

---

[1] וכ״ב מן החוטם בגדים. [2] ומדי דברי בו אספח פה מדרש נעים ממדרש הגדול כי אתה ידעתי: וכי לא היה הקב״ה יודע בו לשעבר והא כתיב מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו ואומר ומגיד לאדם מה שיחו אלא אל תקרי ידעתי אלא יִדַּעְתִּי עכשו יֵדְעוּ כל באי העולם עד היכן הוא כוחו של יראת המקום. ובתנחו׳ וירא סי׳ כ״ג ובתנחו׳ הישן סי׳ מ״ו אי׳ באופן אחר ולי׳ א״ת הנ״ל. [3] וכ״ב החלוק פי׳ מגיר אלבקר אולי مغير.

צד	שורה		
ת״ס.	ט׳	מלמעלה	שייך לר״ח ז״ל עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לשבת פ״א. ומ״ש.
—	י״ד	מלמטה	עיי״ע פן ושם אפרש בע״א עש״ה.
תס״א.	ח׳	מלמעלה	ור״נ ברילל (מ״ע ו׳, 67) פי׳ יפה דהוו מאסיין מחתין לך על אפוי (נ״א חפוי) והוא בענין הפסוק מי ירפא נביאיך חזו die heilen sollten schlugen dir ins Gesicht.
תס״ו:	י״ז	—	עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 23) חיפושתא כנפסה [1]) בטיית כו׳.
תע״א.	כ״ב	—	וכ״ה היצבא במדרש הגדול כ״י וירא האי (רובתא) (ריבתא) כי הוה אזלא לממלי מיא הוה שקלא ליה אומצא בחיצבא כו׳.
תע״ב.	כ״ב	—	והוא פי׳ ר״ח ז״ל עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לביצה כ״ה:
תע״ב:	ד׳	—	אדרא והוא hedera.
תע״ג.	י״ז	מלמטה	וערך ט״ד וצ״ל ועיין.
תע״ד:	י״ד	—	בתשוב׳ הגאוני׳ סי׳ רי״ח (צד 103) דברים שאינן במשנתינו לא אמרינן בהו תנן שלא אנו שנינום אלא חיצוניות הן ומשום הכי מיקריאן בריאתא כו׳ ועיי״ע בר וע׳ אפתק.
תפ״ו:	ח׳	מלמעלה	והוא ל״ס חורנא, sponsor.
תפ״ז.	ד׳	—	ני׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ רפ״ח (צד 142) הירגא וז״ל הירגא דיומא כשאור החמה נכנס ממקום צר ונראית כעמוד עומד קרו ליה הירגא דיומא ע״כ.
תצ״ב.	ט״ז	—	חרותא בל״ס ענף דקל Palmzweig.
תצ״ז.	ט׳	מלמעלה	עיי׳ מ״ש בענין זה במ״ע אנגליש J. Quarterly Review ח״ג צד 549.
—	ג׳	מלמטה	הערה 2 יש למחוק כי שגיתי ברואה. ועיקר הגי׳ ר׳ לוי בשם ר״ל.
תצ״ח.	ז׳	מלמעלה	וראיה עצומה תמצא בע׳ פלתא ע״ש ומ״ש בח״ו, שנ״ט.
תק״ו:	כ׳	מלמטה	וכן במדרש הגדול וירא נאחז בסבך מלמד שהראה לו הקב״ה לאברהם אבינו את האיל ניתש [2]) מחורש זה ונסתבך בזה.
תק״י	כ״ב	—	חישתא כו׳ בל״פ غيشه Gebüsch, Wald.
תקי״ג.	י״ד	—	חשר בל״ס חסד פי׳ ענין קלון beschimpfen.
תקט״ו.	י״ג	—	ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ רצ״ו (צד 144) פי׳ חושלא שעורים מכותתות ומבושלות.
תקט״ז.	י״ז	—	במדרש הגדול בראשי׳ הגי׳ הקב״ה משברו בהרים מ נ ש ל ו בגבעות כו׳.

חלק ד׳

ב׳.	א׳	מלמעלה	טארגא ובל״י המאוחרת τάργα Schild, Panzer.
—	י׳	—	קודם והפלאתי צ״ל שמ״ר רפי״א. ובסוף הע׳ כצ״ל ובפי׳ הרד״ל הוגה בקטאדיקי ועיי׳ מ״ש בסוף חלק ד׳ בקצת הערות ותיקונים. ועיי׳ ג״כ רימ״ז ב״ט ח״א, קס״ה ויתר שבושים עיי״ע קטדיקי ומ״ש בח״ז, ע״ח:
י׳:	ו׳	—	סוף ע׳ טבל ור״ח לפסחי׳ ל״ה סע״ב פי׳ לנכון כל תבואה שלא נתקנה כהלכתה נקראת טבל.
י״ב:	ד׳	—	ובענין טבעת קידושי׳ עיי׳ תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ ה׳ ובהערות שם צד 352—ובענין טיבעא דנושפנקא של מדרש הגדול עיי׳ בהערות ותיקונים לח״ב רצ״ח:
י״ג:	ט״ו	מלמטה	סוף ע׳ טבריטי ויותר טוב שהוא מל״י θεωρητής Zuschauer, ופי׳ תהא מן הרואים ולא מן הצידים.
י״ד:	כ׳	מלמעלה	קידושי׳ מ׳. צ״ל מ ״ ר.

---

[1]) خنفسة Käfer. [2]) נירו׳ תענית כ״ב דס״ה ע״ד ה׳ ניתור.

צד שורה

י״ז. ט׳ מלמטה דאפיא אומיה, עיי״ע קמניתא ועיי׳ תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ שנ״ב (צד 179) קמח כו׳ עד שמתעפין ובע׳ כפת (ח״ד 307) מצטמק ע״ש.

י״ח. כ״א מלמעלה בליוס צ״ל בליות.

י״ט. י״ז מלמטה פירסט אחז בפי׳ מוספיא [1]) והשיג על פירושי אבל הטויסין הוא באמת θεός בקבוץ על משקל עברי ולא כמו שציין פירסט בשמי θεοί.

כ״ד. ג׳ מלמעלה סוף ע׳ טוטלא והוא הוא מסוסלה בירו׳ שבת פ״ז ד״י (עיי״ע ח״ה, קפ״ד.).

כ״ד: י״ז — טטפראות הח׳ פירסט (צד 118) שינה עלינו הנוסחאות כמה שעלה על רוחו כדי להשוות המלה עם מלה יונית τετραπλάτεια ולא חש לעיין היטב בערוך ולא בתש׳ הגאוני׳ סי׳ ל״ו (צד 14) אשר משם העתיק רבינו גירסתו ופירושו ועוד הגיה טיטרפליות (טטפראות) ש ב כ ר מ י ם (שבכרם) בירו׳ עירו׳ וירו׳ כלאים כגי׳ המשובשת שבירו׳ סוכ׳ פ״א דנ״ב. טיטרפליות שבכרכים ובהיפך הוא כי שבכרכים צ״ל שבכרמים וכצ״ל בתש׳ הגאוני׳ הנ״ל והרכבי שכח מלהעיר על זה.

כ״ז. ד׳ — ואולי טיטרוס הוא מל״י ἠθητήρ Seiher.

כ״ז: ד׳ — סוף ע׳ טיידון: ורשד״ל [2]) כתב וז״ל הני טיידי ופייטי (פסקי תוספו׳ מכות סי׳ ד׳) [3]) טיידי הוא Lobgesang auf Gott, θεῳδία הוא כמו פייטי. ועיי׳ מ״ש ה׳ ציעמליך (מאגאצין לה׳ בערלינער חי״ג 188) מכ״י האמבורג לא ידעתי מהו יטידוך אך שמעתי אומרים שהוא לשון שער הטדי בל׳ משנה ופתרון יטידוך יבואו שעריך פי׳ אחר מצא הרב זצ״ל בשם הרב ר׳ יהודה מפריז מפזז ומכרכר תר״י טדויי ופייטויי. המפרש לא עמד על הבירור מה יטידוך כי אם שבלשון המשנה הוא שער ופתרונו יבואו שעריך—יטידוך פי׳ כמו שתרג׳ ודוד מכרכר בכל עוז ודוד אטדון ע״כ ובתרג׳ שלנו (בש״ב ו׳, י״ד, ט״ז) לי׳ ובפי׳ כ״י הובא במ״ע ברילל ה׳, 126 אי׳ יטידוך ימליצוך באגדה טיידים היו לישראל כו׳ [4]).

כ״ט. ג׳ — ובפי׳ משנת דר״א אי׳ טילוי כמו טליותא (Jugend).

— ב׳ מלמטה חכמת טיארין עיי׳ פי׳ הרמב״ן לדברי׳ י״ח, ט׳.

ל׳. כ״א מלמעלה פי׳ אופן וא״ב הוא כמו גלגל של מנגנין בילק׳ אסתר ר׳ תתרמ״ו גלגל של מנגנין ועיי״ע מנגנון.

ל״א. ט׳ מלמטה ובמדרש הגדול ב״י ליתרו הגי׳ בשעה שהעמיד משה אכסלטיינות על ישראל. ונ״ב שרים.

— י״ז מלמעלה מטוקסין וז״ל מדרש הגדול שמות פ׳ הוציא ה׳ את בני ישראל ממצרים על צבאותם מלמד שלא יצאו מהומה אלא מטורקסין ונ״ל להגיה מ ט ו ק ס י ן פי׳ סדורים.

ל״ג: א׳ — חד טילא וז״ל תש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 23) חד טיליא שיש בו חדות ביותר ובטיית נודע מייבכתג ועיקרו לשון פרסי וזהו שאמרו חריפא מצרי זיקי מחדותו מקרע את הנודות ע״כ, ומלה פרסית היא مى پخته וממנו בל״ע مى بختج=ميفختج לדעת קצת Syrup ולדעת קצת יין מבושל בסממנים [5]).

ל״ו. י׳ מלמטה פי׳ מביאין טיט כו׳ עיי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רכ״ב (צד 104) הים הזה שפירשוהו בתלמוד טלפחא הוא דבר שמכביד את הבד ויש מקומות הרבה שלוקחין טיט לרוב ועושין אותו עגול כמו עדשה שכיבדו בו את הבד וקורין אותו בל׳ ישמ׳ חנג ויש מקומות שקוראין אותו בל׳ ישמ׳ אלעדסה כו׳ ע״ש ובסי׳ קפ״ט (צד 86).

ל״ט. ב׳ — אטימיטון עיי׳ מרדש הגדול יתרו בע׳ ספל בהשלמת הערוך השלם צד י״ד.

---

[1]) מבלי שהזכירני כי אני מצאתי המקור. [2]) מ״ע Orient 1847, 326. [3]) ועיי׳ צונץ ג״כ 380. [4]) הסאר בכ״י שם אין לו ענין למה שלפנינו ע״ש בבריל ועיי׳ ג״כ ה׳ הרכבי (הסריד והפליט מספר האגרון כו׳) צד ע׳ אות ו׳. [5]) עיי׳ Vullers II 1246.

צד	שורה		
מ"ג:	י"ז	מלמעלה	ובמדרש הגדול בט"ס בטופסיהם וצ"ל בטומסיהם עיי' בהערות ותיקונים לח"א רפ"ז.
מ"ד.	י"א	מלמטה	קודם והשם: ויחפרהו מטמונים (איוב ג', כ"א) תרג' וחפסין מן טומעיא.
מ"ד:	ד'	מלמעלה	טמיקא ויותר טוב מל"י *ταμεαικά* Eigenthum des Kronschatzes [1] ולפי זה טמיקון בפסיקת' דר"כ ז' (בע' טמיקון) צ"ל ג"כ מאותה הוראה ולפי עדות הערארת (א', צ"ח) המלך דר בפנים החומה השביעית של אקבטנא ושם היה גנזיו [2] וזה הן דמלכא שרי טמיקון.
מ"ז.	י"ט	—	והמדרש הגדול כ"י מקין הגי' חזאי דכרכון ביטואנא דאסא א"ל נערה מאורסה בעל.
—	י"ז	מלמטה	טנדור ט"ד וצ"ל טַנְדוּ.
—	ט'	—	טנדו ה' ברילל [3] גרס בתרג' איוב (י"ז, ט"ז) טנהו ומל"פ تَنَهَا לבד ודרש בדי מלשון לבד ובד.
—	י'	—	פ"א כו' זה כפי' תשוב' הגאוני' סי' ל"ג (צד 13) טנדו בל"פ שני בני אדם.
נ"ה.	ח'	מלמעלה	וכן בל"ע طعنة Entgegnung, Einwendung.
נ"ט.	כ"ג	—	במדרש הגדול כ"י בראשי' הגי' הדין טבזא מגין תחות שקפא מפני העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו.
ס"ב:	ט'	—	כנראה רבינו לא ראה התשוב' בתשה"ג סי' רכ"ב (צד 104) זה המלה יש לה שלוש פתרונות כו' עש"ה.
ס"ד:	כ"ב	—	אמר עולא כו' ועיי' ג"כ פי' בתשוב' הגאוני' סי' רס"א (צד 134).
ס"ה:	כ'	—	סוף ע' טפל 2: במדרש הגדול כ"י למשפטים תביא בית ה' אלהיך מלמד שהוא חייב ליטפל [נ"ב בטיפול] הבאתן עד שיביאם לבית הבחירה.
ס"ז.	ט'	מלמעלה	בענין טופסיהם של מדרש הגדול עיי' מ"ש בהערות ותיקונים לח"א רפ"ז ועי"ל לד' מ"ג:
ס"ח.	ט"ז	—	כל זה עד במהרה בימינו הועתק מתש' הגאוני' סי' ל"ו (צד 14) עם קצת שנויים ע"ש היטב.
—	י"ח	—	שבכרם צ"ל שבכרמים ובתש' הגאוני' שבכרכים וצ"ל שבכרמים עיי' הערות ותיקונים לצד כ"ד.
—	י"ג	מלמטה	ובשו"ט מ' מ"ח הגי' ניטפאות עיי"ע ריאטות בהשלמת הערוך השלם צד י"ח.
ע'.	כ"ב	מלמעלה	וע' ג"כ ע' פטש בענין אות ךָ.
ע"א.	ז'	מלמטה	טקסיוטי: וא"כ אולי מל"י *ταξιώτης* מעריך ופקיד Ordner, Beamter.
ע"ד:	ד'	מלמעלה	בענין לטרגיה עיי' סוף חלק ד' בתיקונים אבל הנכון הוא מה שכתבתי בע"מ צורפתי Etudes חלק כ"ב, 209.
—	י'	—	ובמדרש הגדול כ"י משפטים והאלהים אנה לידו הגי' טרוגינוס [4].
ע"ה.	כ"ב	מלמטה	בראשי' ג', כ"ז ט"ד וצ"ל כ"ג.

---

[1]) ועיי' ברילל מ"ע ה', 127 וממנו לקח פירסט גלאסס. 120. [2]) פירסט שם. [3]) מ"ע ח', 73—ומה שכתב (שם ה', 127) בענין טנדס הוא הוא מה שכתבתי וזה נעלם מעיניו. [4]) וז"ל המדרש הגדול שהעתקנו מפני הנירסאות שונות: מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב זו היא ששאל טרוגינוס את לולינוס ואת פפוס אחיו כשגזר עליהם מיתה אמר להם אם בנן של נבוכדנצר ואתם. בניו של חנניה מישאל ועזריה יבואו מי שהציל את חנניה מיד נ"נ ויציל אתכם מידי א"ל נ"נ זכה לעשות נסים עליו וחנניה זכו שיעשו להם נסים נ"נ זכה שלא נתחייב לשפוך דם נקי וחנניה זכו שלא יהרגו כחייבי מיתה אתה אי אתה כדאי לעשות נסים על ידיך ואנו אין אנו כדאי שיעשו לנו נסים אתה תתחייב לשפוך דם נקי ואנו נתחייבנו מיתה וכי אם אין אתה הורגינו אין אנו מתים אין חיה בא עלינו ואנו מתים אין נחשים ועקרבים נושכים אותנו ואנו מתים כתב בתורתינו ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ומגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב וכשמעות תידע שאנו בניו של חנניה לא מתו עד מותו עד שבא עליו דיופלי מרומי כו' עיי"ע חטט בהערות ותיקונים. וכל הסיפור ישנו בשינויים בתעני' י"ח: כשביקש טוריינוס להרוג את לוליינוס ופפוס כו'. ובספרא אמור פרק ט' פרש' ח' מריינוס צ"ל טריינוס.

צד	שורה		
ע״ו.	א׳	מלמטה	בהערה צ״ל כזה: ובדפ״ע גידא וגיידא ובפי׳ ר״ח (בש״ס ווילנא) גייראָ. 7) בכ״י ו״ו בט״ס שולי.
—	ט״ז	—	סוף ע׳ טרז עיי׳ מ״ש בנרות המערכה (ג׳) לשבת צ״ח: וש״נ תשובת הגאונים.
ע״ז:	י׳	—	וכנ״ה בילק׳ אסתר ר׳ תתרנ״א עיי״ע אנגריא (ח״א, ק״מ.) וכן תנחומ׳ הישן בא סי׳ ז׳ ואין טרחות בתוכו אלא כשהגשם יורד, ובתנחומ׳ הישן ר״פ תזריע כשם שהגשם טורחת בקרקע ומלוכלך כו׳.
ע״ט.	ט׳	—	ולפע״ד כו׳ טעות הוא בידי ויש למחוק והנכון כי קרצטון הוא ל״ע ופ׳ וכן ל״י ועיי״ע כרסט ועפ״י מה שכתבתי שם יש לתקן המעות בסוף ע׳ טרטן.
פ׳.	י״ח	מלמעלה	ובכ״י מדרש הגדול בשלח הגי׳ אמרו חיראות הללו לא היו תרוטות אלא מוקפות ולא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו עגולות אלא מרובעות עינים היו להן והיו מפותחות לא היו מעשה בו״ד אלא מעשה שמים כמין זכר ונקבה היו דברי ר׳ אליעזר ר׳ יהושע אומר חירות מצד אחד ומגדול מצד אחד וים מלפניהם ומצרים מאחריהם ע״כ ועיי׳ מכילת׳ (צד כ״ה: הוצ׳ פריעדמאן).
פ״ב:	ט״ז	מלמטה	פי׳ דרך כו׳ כל זה הועתק מתש׳ הגאוני׳ סי׳ כ״ד (צד 10) ע״ש ושם ג״כ הגי׳ וטרכסמין דרך פירות ולא כמו שהגהתי ירק והמו״ל לא הרגיש מאומה — ובסי׳ ת״ב (צד 213) אי׳ דרך טרכסמון פי׳ דרך רשות הרבים ע״כ.
פ״ג:	כ״ב	—	ועיי׳ ג״כ מלה יוני׳ τρίπους עץ של שלש רגלים.
פ״ד:	י׳	מלמעלה	וכ״ה במדרש הגדול כ״י בשלח: נעשה מלן טורמאות טורמאות כאיש אחד ומהן למדה מלכות להיות נוהגות טורמאות טורמאות [1]. ושם: באותה שעה הראן המקום טורמאות טורמאות של מלאכי השרת עוברים לפניהם.
—	י״ב	—	טרמנטז וצ״ל טרמנטן.
—	ט״ז	—	וכ״ה במדרש הגדול נחלי כנגד טורמנטא שלהן [2].
—	כ״ב	—	בסוף הערך: וכ״ה בשמ״ר ר״פ ל״ו מקיפין אותן בחבלים.. מקיפין אותן (טרטיונין) [צ״ל טרמנטין] [3].
פ״ח:	ט״ו	מלמטה	ועיי׳ מאמרי המיוחד בענין חגי הפרסיים והבבליים במ״ע צורפתי Etudes חכ״ד.
פ״ט:	י״ט	—	טסקל וצ״ל קסטל.
צ״א:	י׳	—	סוף ע׳ טרף: אודות אדרכתא טירפא ושומא עיי׳ בתש׳ שערי צדק סי׳ ט״ו (צד פ״ו) ועיטור אות שומא ובת׳ הגאוני׳ סי׳ ק״ה (צד 57) ובהערו׳ שם צד 390.
ק״י:	י״ב	מלמעלה	ידר כו׳ נראה שהוא ט״ס במקום גדר, חמתן וגדר קרובים היו עיי״ע חמתן בח״ג תמ״א ועוד עיי״ע גדר ה׳ וש״נ.
קי״א.	י״ג	מלמטה	עיי׳ מ״ש לעיל בהערות ותיקונים לח״א, ל״ה בע׳ אדני השדה.
ק״ב.	י״א	—	ע׳ סטנ״ג צ״ל פטנג.
קכ״ה.	ט״ו	מלמעלה	וכן הביא ר״ח זה הירוש׳ בתעני׳ לדף כ״א. ע״ש.
ק״ל.	ו׳	—	אבנוס ועיי׳ פי׳ ר״ח לחגיגה כ״ו: ושם בט״ס אבנים וצ״ל אבנוס.
—	י״ג	מלמטה	והירענה ובכ״י אירפ׳ הגי׳ רענה.
קל״א.	ט״ז	מלמעלה	ובמדרש הגדול כ״י בשלח ובמקומו׳ אחרים הגי׳ כויכול בוי״ו!
קל״ד:	י״א	מלמטה	אבל במדרש הגדול כ״י תולדות הגי׳ אילתא: א״ל ר״נ (לעולא) לא סבר לו מר דנישדר לה כסא דברכתא לאילתא כו׳ וא״כ היא היא אילת של מקרא.
קל״ה.	כ״ג	מלמעלה	ובמדרש הגדול כ״י לבראשי׳ הגי׳ ימה של סיבכי וימה של טבריה וימה של סדום

---

1) וכ״ה נוסחת והוא ל״ע جوقة Trupp. 2) וכ״ה פי׳ אלוהק = الوهق Schleuder. 3) ועיי׳ פירסט (גלאססאר צד 123) בשם ה׳ פערלעס.

צד שורה

וימה של שולית וימא של חילתא וים אספמיא וים הגדול.—ובענין שבעה ימים הארכתי לדבר ג"כ במ"ע אנגליש Jewish Qu. Review בח"ד.

קל"ז. ג' מלמעלה י"א שני הוא הוא פי' רנמ"ה ב"ב ס"ז: עיי' נרות המערכה (ב').

ק"מ: ח' מלמטה בפי' ר"ח לשבת דף ק"ח. אי' ביצי' לכינים והן בל' ארמית נ כ י ובל' ישמעאל ציבאן.

קמ"ב: י"ד — ודע כי טעות נפלה בדפ' צאמרא וכצ"ל דוראים סגלי עשב הוא ופי' אותו גאון סעדא עיי' מ"ע רא"ג ח"י קכ"ט.

קמ"ד א' — בהערה ליעידה ט"ד וצ"ל ליעדה.

קמ"ד. י"ד — עיי"ע בנס ומ"ש—ויש להוסיף: באיזה מקומות (דא"ז ספ"א בבראשי' רבתי כ"י אצל ה' עפשטיין (קדמוניו' קי"א) בא"ב דבן סירא כ"ח. בילק' בראשית ר' מ"ב וסי' ע"ו [1]) וליחזק' ר' שס"ז (ומסכ' כלה ספ"ג) נמנו ט' שנכנסו לג"ע בחייהם וה' הנ"ל הוכיח כי ע ב ד ו של ריה"ג הוא טעות גמורה וצ"ל יעבץ נ כ ד ו של ריה"ג עש"ה—ודע כי לפי עדות מורי חמי ז"ל בכ"י זוטרא (בסאן פראנציסקו) הגי' תשעה נכנסו כו' ויעבץ בן בנו של ריה"ג וסרח בת אשר ובתיה בת פרעה ו א מ ר י ן ל י ה ר' י ה ו ד ה ה נ ש י א וד"ר בעטטעלהיים ז"ל היה שיער בנפשו כי מתחלה כתוב ו י ע ב ץ ב ן ב נ ו ש ל י ה ו ד ה והסופר מחסרון ידיעה הגיה בן בנו של ר' יהודה הנשיא בראשו הסיום: ואמרין ליה ר' יהודה הנשיא. אבל האמת כי זה יעבץ בן בנו של יהודה הוא הוא יעבץ הנזכר בדה"י א' ד', ט', י'. ונאמר עליו ויבא אלהים את אשר שאל. ועל זה סמכו הדרש שהוא היה מאותם שנכנסו בחייהם בג"ע — ועיי' מה שדרשו ג"כ רז"ל במקומות שהבאתי בע' בנס. וכל זה כו"פ הוא לפע"ד.

קנ"ב: כ"ג — במדרש הגדול כ"י בראשי' הגי' אנטלינוס א"ל לרבי כו'.

קנ"ה: י' מלמעלה ופי' יקמין ובית יקמין הובא בתש' הגאוני' סי' קפ"ט (צד 86) ע"ש.

ק"ס. י"נ מלמטה יארוד עוף כו' אולי צ"ל יארור מל"ס ורורא Grünspecht.

ק"ס: י"א — ובכ"י למדרש סראג' אלעקול [2]) פ' פנחס הגי' אמר הקב"ה לישראל בני הקריבו עלי חטאת לפי שחטאתי על הירח לכך נאמ' בשעיר ראש חדש חטאת לה'.

קס"ד, ז' מלמעלה צ"ל مهو אבל אולי ירקומי הוא שר הרוח המושל ברומו של עולם הנקרא בפרסי הישנה Ramesn qarôm; בצענד Râma Quastra ובהוצואריש Rama khoârom [3]).

קס"ו: כ"א — ומזה עירו' ס"ה. כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל משום שנא' בצר אל יורה ועיי' רש"י ועיי' בן סירא יוני (ז', י') *Μὴ ὀλιγοψυχήσῃς ἐν τῇ προσευχῇ σου* פי' אל תהי מיצר בתפלתך והוא הוא מאמר הירו' (ברכו' רפ"ה דח"ד.) המיצר אסור להתפלל ועיי' מ"ש רב"ז באכער במאמרו על אגדת אמוראים בבליים צד 28 בהערה.

קס"ה. ט"ז מלמטה וכן נזכר בתשוב' הגאוני' סי' ק"ל.

קס"ח: י' מלמעלה ובכ"י מדרש הגדול יתרו: ולא כר' יהושע בן פרחיה שדחפו ל י ש ו ע הנוצרי בשתי ידיו. — ובמחזור ויטרי אי' ברכת המינין ביבנה תקנוה ב ת ר ב ן פ נ ד י ר א משום מינין. ובכ"י רומי בהלכו' גדולות (צד 27 בהוצ' מ"נ) אי' ג"כ ברכת המינין בתר ישו בר פנדירא הוא שאיתקן דנפישו להו מיני ע"כ. וחכם אחד [4]) העתיק מל"ר ללא"ש מגילה עפה אשר שם כתב דיוקלטיאנוס מלך רומי נגד מאמיני ישו שהיטב חרה למלך על כי עבדו לבן איש שר צבא רומי ופנתירא שמו אשר הוליד בזנות בן אשר שמו ישו. ועל פי זה היטב נסביר מאמר רז"ל (סנהד' מ"ג.) [5]) שאני ישו הנוצרי דקרוב למלכות הוה. וזה כו"פ. וגם Celsus במאה שנייה למספרם מעיד כי דבר ידוע

---

[1]) ונעלם זה מעיני הח' עפשטיין. [2]) עיי' מאמרי מיוחד על זה ועוד הוא אצלי בכתובים. [3]) עיי' שפיעגעל קדמוניות איראניות ח"ב קי"א; יוסטי צענד לעקס' רכ"ו; מ"ע גריל ה', קכ"ז. [4]) דיר גראנן בליטיר לדיר ראהאוער. [5]) עיי"ע קרב נה"ז, קפ"ז.

צד	שורה	
		הוא שאותו האיש נולד מאיש בעל מלחמה בשם Panthera בלא קידושין [1]) ואמו היתה עובדת בשכר בכפר אחד כדי להחיות נפשה במלאכת הטויה *ἀπὸ γυναικὸς ἐγχωρίου καὶ πενιχρᾶς καὶ χερνήτιδος* עיי' קיים בספרו Celsus wahres Wort צד 12.
קס"ט. ה'	מלמעלה	ויש להוסיף ר' יושע בר גיזורה הוה משמש קומי ר' זעירה ירוש' שבת רפ"ג ד"ה ע"ג [2]).
קע"ח. ב'	—	ואותו פירוש הובא ג"כ בגלאססאר לה' פירסט 124 בלי הזכרת שם אומרו.
קע"ח: ג'	—	וכ"ה במדרש הגדול ריש מקץ: נשדר ליה אנא סוסיא בהרג [3]) דידי א"ל מא אית לך כאר הזרגונין ונ"ב פי' הזר אלף כלומ' יש לך חמור שמצוייר באלף גונין ע"כ והוא כפי הערוך. ועיי' ג"כ מ"ע ברילל ח"ה 187 בלי מקור ונעלם ממנו מ"ש בערוך השלם.
קפ"ב. ד'	מלמטה	(בהערה 13) אלא כוברו ט"ד וצ"ל אלא כבידו והוא מע' הקודם זבל שמכבדין Kehricht.
קפ"ג: ז'	מלמעלה	פי' ישב כו' כ"ה בפי' ר"ח לחגיגה כ"א. עיי' בנרות המערכה (ג').
—	י"ג מלמטה	(בהערה) בשט"מ ב ל " מ צ"ל בב"מ—ושם באותה השורה: בשמ"ט צ"ל בשט"מ.
ק"צ:	י"א מלמעלה	פי' אלמלא כו' שייך לרגמ"ה עיי' נרות המערכה (ב') לערכין ח':
קצ"ה, ב'	—	פי' כו' עיי' תש' הגאוני' סי' תי"ג (צד 215) כאגני לאה שכתבת אנו גורסין כנני ליא ומשל הוא חצבא לנהרא כגני ליא.
קצ"ו:	י"ט מלמטה	פי' כו' ור"ח לקח פירושו מתש' הגאונים סי' מ"ז (23) עש"ה.
—	י"א מלמעלה	ועוד נ"ל עד סוף הע' יש למחוק.
קצ"ז: ו'	מלמטה	כדי כו' אולי יותר טוב לגזרו מל' צענד irgend welches, kat.
ר'.	י"ג —	בכ"י מדרש הגדול הגי' כונדו לריחים עיי' מ"ש בהערות ותיקונים לח"ג רצ"ו:
ר"ב: ד'	מלמעלה	פי' יכו כו' וז"ל תש' הגאוני' סי' ש"ס (183) ואו [ואי] קטל ליכחייה [צ"ל ליכהייה] ולא גרסנו ניכחלינהי לעיניה אלא ליכחייה [צ"ל ליכהייה] ויש שפרשוהו שאם הרג את הנפש כיון שאין לנו ארבע מיתות מכהין את עיניו ורוב החכמי' לא כן פירשו אלא שקונסין אותו ונוטלין את ממונו ומכהים את כוחו ואת רוחו ע"כ.
ר"ה. ט"ז	—	ובמדרש הגדול כ"י בשלח מכאן היה ר' יאשיה אמ' נפל ביתא חבל לכותא נ"ב אוי לחלונו:
ר"ז	ו' וכן ב' מלמטה	קידושין ט"ד וצ"ל בב"מ—ושם ז' פירוש כו' ודע כי כ"ה ג"כ בפי' ר"ח למ"ק כ"ו. בציינו המשנ' בתמיד והוסיף לומר ואחד פותח כיון פירוש היה מכנים ידו ומורדה עד שיחין שהוא אמה ואח"כ היה מגיע למנעול ופותחו והאחד היה נכון לפניו מכנים ידו כנגדו ופותח ע"כ.
רי"א: ח'	—	פירוש כו' והוא הוא פי' ר"ח לפסחי' ע"ב: עיי' נרות המערכה (ג').
רט"ו: ג'	מלמעלה	ונ"ל לגזור כו' טעות הוא ויש למחקו וגזרת המלה נעלמה ממני ולעף (פפלנ"צ 169. 139) לא ידע למצוא לו גזרה.
רמ"ז.	י"ב מלמטה	ועיי' פירש"י כ"י למנחו' (בש"ס ווילנ' צד ע"ד:) כי אות יונית ועשוייה כמין ט.
רי"ח: ד'	מלמעלה	עיי"ע פח ד' ציון מב"ב ס':
רכ"ג:	כ"א —	במדרש הגדול כ"י בשלח: אמר רב ענן ארבעה מיני שלו הן ואלו הן שיכלי כ כ ל י פסיוני ס ל י ו מעליא דכולהי שיכלי גריעי דכולהו סליו והוי כצפרתא דלא אפתח (נ"ב פי' שלא ילדה שעדיין היא שמינה) ושחטי לה ומתובי לה אתנורא ונגדא משחא ומותיב לה אשיתי רפתי ובתריתי לא מתאכלא אלא ע"י תערובות.
רכ"ז. י'	מלמטה	י' בהערה 3 ועיי' ג"כ בהגהות מיימוניות סוף הלכ' תפלה סי' ש' ושם הביא ג"כ פי' ר"ח קצת בסיגנון אחר.

---

[1]) ועיי' ג"כ פסיקת' רבתי פכ"א (צד ק': הוצ' פ') א"ר חייא בר אבא אם יאמר לך ברא דזניתא תרין אלהים אינון כו'. [2]) ולי' במהד' למהרז"ף וסדים. [3]) עיי"ע בהשלמת הערוך השלם צד ו'.

צד	שורה	
רכ״ח. ח׳	מלמטה	ובמדרש הגדול הגי׳ ככלתה בן גנונה. נ״ב פי׳ חפתה כי על כבוד חפה תרג׳ גנונה.
רל״ז. ה׳	—	סוף ע׳ כלכית ועיי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 28) ושם הגי׳ בבי״ת כילבית פי׳ דג קטן מאוד.
רל״ט. ט״ו	מלמעלה	כלן כו׳ בדפ׳ זיטאמ׳ הגי׳ בלן ופי׳ פני משה בלן כמו בהלין ולישנא קלילא היא כדרך הש״ס הזה כלומ׳ לא באילו הדברים לסתור הטעמים כו׳ וא״כ י״ל כלן הוא נ״ב כמו כ ה ל י ן וזה נ״ל עיקר.
ר״מ: כ״ב	מלמטה	צמר וצ״ל צמח.
רמ״ב: י״ט	מלמעלה	סוף ע׳ כלפי וז״ל תשוב׳ הגאוני סי׳ תי״ד כלפי ליא איתמהמתא כלומ׳ איך אפשר להיות כן ע״כ ועיי׳ נ״ב פי׳ רגמ״ה לב״ב ק״ד: כלפי מה אותה אומר כן איפך מיסתברי.
רמ״ג. י״ד	—	וז״ל כ״י מדרש הגדול יתרו: מי שהוא יושב בסתרו של עולם שהוא צר כלקמירין שלו בדמותו (נ״ב פי׳ עוברין) כדי לפרסמו הוא שאיוב אומר הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך זה זן ומפרנס את כלקטורין שלו בדמות אחד.
רמ״ג: ג׳	מלמעלה	ה כ ל ד י י ה צ״ל בשתי תיבות הכל דייה פי׳ היא מביאה הכל (ר״ל הלבלר הקולמוס כו׳) דייה שיתן לה המלך כתב היכר יד שלו וכי דייה היא אשה שקלקלה שהמלך יתן לה כתב היכר יד שלו!
רמ״ד. כ׳	—	וז״ל כ״י מדרש הגדול לפ׳ נבקעו כל מעינות תהום רבה: מאי כימה אמר שמואל כי מאה כוכבי אמרי לה דמכנפין ואמרי לה דמבדרין מאי עייש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דצלמא מ״ט רהטא יותא בתר כימה אמרה ליה הבי לי בני דאמר מר בשעה שבקש הקב״ה להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמן נטל שני כוכבים מיותא וסותמן ונסתמה בדידה אין בור מתמלא מחולייתה וניברי ליה אוחריני אין כל חדש תחת השמש. אמר רב נחמן בר יצחק עתיד הקב״ה להחזירן לה שנא׳ ועיש על בניה תנחם ועיש על בניה תנוחם. פירוש [1]) הא כאיזה [צד [2]) לפי שכוחות הגלגלים והכוכבים הן שפועלי בארבע יסודות ובנבהן מעל הארץ וקריבתן ועלייתן וירידתן ינלה פועל אותו גלגל או אותו כוכב באותו היסוד או יסתר שכל יסוד יש לו גלגל ידוע וכוכב ידוע. והשנים עשר מזלות מחולקין לארבע חלקים כנגד ארבעה יסודות טלה אריה קשת אש, שור בתולה גדי עפר, תאומים מאזנים דלי רוח, סרטן עקרב דגים מים, וכסיל הוא בחלק האש והוא מוליד חום יותר בעולם, וכימה מחלק המים והיא תוליד קור הרבה בעולם, ואלמלא נבראו כאחד לא היה העולם עומד. ועקרב הוא מחלק המים, ויותא מחלק האש שהיא זנב טלה כיון שביקש הקב״ה להביא מבול לעולם כביכול הוריד שני כוכבים מכימה כלומר שנגע מכוחו ליסוד המים יתר על טבעו של עולם עד שהוקר העולם הרבה וניזול וקרא למי הים ושפכם על פני הארץ וכיון שבקש הקב״ה לסתמם ולהחזיר העולם ליישובו מהוא אומ׳ ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים החזיר אותן שני כוכבים למקומם ונתעלו כדי שיחזור העולם לטבעו ולא עוד אלא שקירב לה יותא והיא עיש שהיא מכח האש כדי להוליד חום בעולם ונשב רוח לעולמו יותר על טבעו של עולם ויבשו המים עד שחזר העולם כברייתו ועמד אח״כ כל אחד מהן לפי טבעו שמקודם הדא היא ועיש על בניה תנחם.
רמ״ט. א׳	מלמטה	בהערה 11 כ׳ ט״ד וצ״ל ג״כ.
רנ״א: ו׳	—	בל״ע: וכ״ה בל״פ כמה.

[1]) בפנים עליו ולא בגליון. [2]) ועיי״ע כלד ונוסחאות שונות שם.

צד שורה

רנ"ז. ג' מלמטה סוף ע' כנוני עיי' תשובו' הגאוני' סי' מ"ו ופי' רה"ג שם. ולפע"ד הוא חג המשוררים והמשחקים אצל הפרסיים מל"פ خنيا Sängerfest עיי' מ"ש במאמרי המיוחד על חגי הפרסיים והבבליים במ"ע צורפתי Etudes חכ"ד.

רס"ב. ט"ז מלמעלה בברכו' ל"ד סע"ב בב"י פ' הני מילי דלא מייכנף ביה עשרה ובזה מיושב מה שאי' במגיל' כ"ו. עיי' ד"ס לברכו' שם ועיי' ע' פקתא.

רס"ד. כ"ב — פי' כו' כ"ה בפי' ר"ח ב"מ כ"א. עיי' נרות המערכה (ג').

רס"ה. כ' — פי' כו' כ"ה בפי' ר"ח סוכ' כ': עיי' נרות המערכה (ג').

ר"ע. ב' — פי' כו' והוא כפי' ר"ח לביצה כ"ה: עיי' נרות המערכה (ג').

רע"ג: כ"א — וכ"ה במדרש הגדול כ"י וינש וכשהיה יהודה מבקש שתעלה חמתו היה ממלא אפונדתו כו'. נ"ב אפונים הם מתל אלחמץ.

רע"ד: ג' — ועיי' תש' הגאוני' סי' תי"ב ועיי' הערות ותיקוני' לח"א, כ"ב.

רע"ה. י"ז — עיי' תש' הגאוני' סי' שע"ג (צד 189) פי' ריפדא דכוסילתא ופי' כוסילתא אותן שירטות ששורטין להקזת דם ע"כ והוא כפי' הערוך (עפ"י ר"ח).

רע"ט: ח' מלמטה ודע כי יסמין נקרא בל"ע ופ' سمسق (בל"י σάμψυχον ,Majoran) וא"כ שומשמין צ"ל שומשקין ועפ"י זה י"ל כי סימלק אולי צ"ל סימסק ומל"ע ופ' הנ"ל.

— י"ב — ועיי"ע פנר א' ומ"ש בענין פי' ר"ח לשבת קכ"ט: ובעל מגיה בש"ס ווילנ' טעה.

רפ"א. י' מלמעלה עיי"ע פקק ומ"ש.

רפ"ה: כ"ד — האמירים אולי צ"ל העמרים.

ר"צ. ד' — בראשין עיי"ע ראש ומ"ש בשם עה"ק.

רצ"א: י"ב — עיי' מה שכתבתי בזה הענין במ"ע אנגליש Reform Advocate הו"ל הרב הח' ד"ר הירש (ח"ג נומ' א').

רצ"ג. — — סוף ע' כפה ב': וכ"ה בל"ר האמצעי cuphia, coffia, cofia, cuffia, copha כובע הראש הן של אנשים הן של נשים ובל"צ coife רק של נשים.

רצ"ד: ז' — ועוד שם דג אחד בל"י κωβιός ובל"ר gobius, gobio ועוד cobio (פליניאוס ל"ב, נ"ג).

רצ"ו. כ"ד — פי' גאון כו' הובא בתשוב' הגאוני' סי' שצ"ז (צד 212).

— ל"א — שכחו עליו צ"ל כבתשוב' הנ"ל שכחך עליך עיי"ע רתח ומ"ש בח"ז, שי"ג הערה 3. וסוף התשוב' אי' בקרן א' ע"ש ומ"ש בהערות ותיקוני' לח"ז, ר"ג.

רצ"ח: י"ח — צ"ל פירוש סלה: ויותר טוב צ"ל פי' שיחלא דהוצא עיי"ע שחלא א'.

רצ"ט: ט"ז — יש להוסיף כפר ברתותא (ברתיתא) אשר שם נולד או הורה ר' אלעזר בן יהודה הנקרא איש כפר ברתותא עיי' הציונים בסד"ה צד ל"ב. ועיי' יוחסין השלם (צד 57) ושם נסמן ג"ב מעשה בתעני' כ"ד. ע"ש ובנו"ג אלעזר איש בירת והנכון כגי' כ"י ש"ס [ר'] אלעזר איש כפר ברתותא.—וברתותא הוא סמוך לכפר חמאם עיי' תבואות הארץ לרי"ש צד ק"ח. ולדעת ה' שירער (theolog. Literaturzeit. שנה 1882 צד 316) ברתותא הוא כמו ביר תותא פי' באר התותין Brunnen am Maulberbaum.

ש"ג. ט"ו — אלעזר נשמט: (פסחים ס"ט.)

ש"ו. כ"ב מלמטה כפת הירדן ובתש' הגאוני' סי' ס"ד (צד 29) הגי' קפת הירדן.

ש"ז. י"א מלמעלה עיי"ע פלייטון ושם אי' ג"כ זו המלה.

ש"ט. כ"ג — ובתש' הגאוני' סי' שכ"א (צד 151) הגי' בתיבה אחת כאיצר ועיי' נ"כ מ"ש לעיל בהערות ותיקוני' לצד רמ"ד. בשם מדרש הגדול.

שט"ו. י"ח — או אולי כיון ר"ב על ל"ר caesaries שער הראש.

שי"ז. י' — וגם ה' גריענבוים (מ"ע מ"ג חמ"ב 250) העיר על ל"י החדשה χαράτζι ונעלם מעיניו מה שכתבתי בח"ד, שי"ז.

ש"ל. כ"א — או אולי כיון על ל"ר Seerabe, chromis.

צד שורה

של״ב: י״ד מלמעלה ולפי זה הירוש׳ אולי כיון לל״י *κρημνός* מקום משופע.

של״ו: י״ב — של ס״א : ובתשו׳ הגאונים סי׳ ח׳ (דפ׳ מאנטובא) אי׳ קליסטון וצ״ל קריסטון ופי׳ כלי ששוקלין בו.

שמ״א: י׳ — כרופסלה צ״ל * כְּרוּפְסְלָּה (ועיי׳ ח״ו, תמ״א הערה 2).

שנ״ד. ח׳ מלמטה פי׳ גאון כו׳ ועיי׳ אגור לר״ש נאמע ע׳ צלמי שהביא זה הפי׳ בשם הגאוני׳ בשינוי לשון ועיי׳ מ״ש רש״ב (בעטרת צבי 40).

שנ״ה. ט׳ מלמעלה והגאון ר״ה כו׳ וכ״ה באמת בתש׳ הגאוני׳ סי׳ תט״ז (צד 215).

שנ״ז: י״ט מלמטה וז״ל תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ כ״ט (צד 11) עיקר הספר הוא הכתב אבל המכתב זה המכתב אשר אנחנו כותבים את התורה זה הוא שנברא ולמדו הקב״ה לאדם כו׳ כו׳ וראינו כי פרש אדננו מר רב יהודה גאון אבי אבינו זכרם לברכה משם הראשונים כתב אלו עשרים ושתים אותיות כתב הקדש שאנו כותבין מכתב אותו המכתב שהיה חרות על הלוחות אצטרגונא שנראה מכל צד מראה אחד והוא שכתב בו והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות ע״כ ור״ח בפי׳ לפסחי׳ (נ״ד.) הביא רק סוף התשוב׳. ובערוך הגי׳ טטרגונה ע״ש ובתשו׳ הגאוני׳ דפ׳ ליק סי׳ קי״ט הובא מר״ח פ״א ע״ש ובהרכבי צד 347.

שס״ג. י״ט — וכ״ה בפי׳ רה״ג למכשירין פ״ה מ״ט ע״ש ובגליון הש״ס ווילנא.

— כ״ב — וכ״ה במדרש הגדול יתרו רנב״י מכתיף ועייל מכתיף ונפיק כו׳ ועוד עיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״ח, רמ״ד:

חלק ה׳

ו׳. י״ט — ודבר זה צ״ל ודבר זה אסור [1].

ט״ו: כ״ה מלמעלה סוף ע׳ לגין: וגם הח׳ פארדא בספרי גרס טיגא.

י״ח. י׳ — ללודאי כו׳ ללודנין, ללודים והנכון שהוא טעות תחת ללודרים. ללודרין, ללודרי מע׳ לודר כלומ׳ ר״ל זבין עצמו ללוחמים עם חיות רעות בתיאטריות *λουδάριος* gladiator, וכבר שיער כן לנכון ה׳ גרעץ בשם ידידו ר״ש ניססען עיי׳ קורות היהודי׳ לגרעץ ח״ד, 261 הערה ד׳ ולא הניח מקום לגדור בזה לה׳ יאסטראוו שהביא כן בשם עצמו במע״צ Etudes חי״ז, 308.

י״ט: י״א — סוף ע׳ לודר, וכנ״ה באגדת בראשי׳ פפ״א אין לודר עושה דייתיקי למה שאינו יודע אימתי הוא נהרג כו׳. ונ״ב רוצח.

כ״ב: ה׳ — ובמדרש הגדול בראשי׳ הגי׳ לאוי ופי׳ כמו לואי מי יתן.

כ״ה. י״ח מלמטה אולי לווטין צ״ל לוומין מל״י *λῆμμα* מתנה ושוחד Geschenk, Bestechung.

כ״ח. א׳ מלמעלה ועיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״ד, ע״ד: וש״נ גי׳ מדרש הגדול.

— י״א מלמטה סוף ע׳ לוליתא עיי׳ עוד מ״ש ה׳ גריענבוים במ״ע מ״ג חל״א, 250.

ל״ד. י״ז מלמעלה ועוד עיי׳ מ״ש ה׳ פליישער בענין لحن במ״ע אריענט 4,248 וכבר השתמש בזו המלה רס״ג להעתקת על השמינית (תהלי׳ ו׳) והיה רס״ג מעתיק بالحان الثمان.[2]

ל״ט. ח׳ — ובספרי הנ״ל הוכחתי שיווי הענינים בין לילית ובין שדה נקבה פרסית Bushyançta ועתה ראיתי אור בהיר בספר אפוקריפא Testamentum Salomonis שנעתק מל״י לא״ש במ״ע אריענט 5,747 וז״ל *Καὶ καθῆσα πρὸς τὸν δαίμονα, τίς εἶ καὶ εἶπεν ἐγώ λέγομαι παρὰ ἀνθρώποις Ὀβιζοῦθ ἡ τῖς νυκτὸς οὐ καθεύδω*

---

[1] וכ״ה בגליון כ״י ל״ק קלוונבית. [2] וזה נעלם מהר׳ הרכבי (הסריד והפליט כו׳ צד ע״ח אות ה׳).

צד שורה

ἀλλὰ περιέρχομαι πάντα τὸν κόσμον ἐπὶ ταῖς τικτούσαις γυναιξὶ κ. τ. λ.
„ואשב אח״ב ואומר לשד מי אתה והשיב: שמי אצל בני אדם אביצות ובלילה אינני ישן ומשוטט אני בכל העולם אצל נשים יולדות״ כו׳ והמעתיק ללשון אשכנז היה משער בנפשו כי אביצות הוא אב של הצתה או אב הצדיה (אבי צוד) וכל זה בטעות כי הוא לפע״ד אביצנת והוא הוא Bushiançta הנ״ל, וזה כו״פ הוא.

מ״ז: י״ח — יש להוסיף כ״י מדרש הגדול ויצא: פרות ארבעים שהן צריכים פרים עשרה חד לארבעה דאינון לעיין אתנת עשרים שהן צריכות עירים עשרים חד לתרין דאינון לעיין. נ״ב פי׳ לפי שהן מתייגעין ועוסקין במלאכה.

מ״ט. ג׳ מלמטה בהערה צ״ל בלאי״ט atrepice ועיי׳ מלות איטלקיות בסוף המפתח.

נ״א: י׳ — ויש להוסיף: שבת קי״ג. מהו לטלטלן בשבת א״ל אין מטלטלין מה טעם לפי שאין ניטלין. ועיי׳ ג״ב במ״ק כ״ו: לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מ״ט א׳ רנב״י לפי שאינן בתוספת עיי׳ רש״י ותוספו׳ ופי׳ ר״ח שם.

נ״ט. י״ז מלמעלה ובמדרש הגדול כ״י יתרו הגי׳ לא תחמד כבד גיים מן גדר ולוקים מן סוסיא היו אלו מתגנבין נשותיהם של אלו כו׳.

ס׳. — — סוף ע׳ לשכה: פי׳ מסופק בענין הלשכות עיי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ ר״ץ (צד 142) ושם ג״ב צורתן.

ס״א: י״ג — נשמטו שתי שורות וצ״ל ספרי עקב ד״ה לדבר בם כשתנק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לה״ק. ירו׳ שקלי׳ פ״ח כל מי שקבוע בא״י ומדבר בלה״ק מבושר שבן עו״ה הוא. לשון הדיוט עיי״ע הדיוט.

ס״ב. ט״ו מלמטה או אולי מל״פ لت חלק ועוד ענין הבאה Theil, Antheil, Schlag.

ס״ה: י״ג מלמעלה קודם ע׳ מאוס יש להוסיף: מאחוי מע׳ אח פי׳ תפר והשם: מְאַחוי פי׳ שם הקרע שנתפר עיי׳ שמחות פ״ט הקורע את המאחוי יצא איזה הוא מאחוי כל שאיחהו כל צרכו.

ס״ט: ד׳ מלמטה וכ״ה בכ״י מדרש הגדול חיי שרה חזא מעברא דקא אתי לאפיה אמר מעברא לאפאי יומא טבא לגו. נ״ב סנבוק והוא سنبوق ,Nachen.

ע״ה: י׳ מלמעלה פי׳ ר״ח כו׳ עיי׳ מה שכתבתי בנרות המערכה (ג׳) למגיל׳ ה׳:

ע״ו. כ״ו — במגלבין כו׳ וכ״ה גי׳ מדרש הגדול ויגש כמו שתראה מהערות ותיקונים לח״ח כ״ו: ע״ש.

ע״ח. ג׳ — וכ״ה בכ״י מדרש הגדול לך לך שהפך מוזגנין שלך על צריך ר׳ יודן אומ׳ כמה מוגניות עשיתי כו׳. נ״ב רואליב וצ״ל דואליב. עיי״ע מנגנון.

ע״ח: י״ז — וכ״ה בכ״י מדרש הגדול בראשי׳ עבד מגוס אוחרן וקרא לכל רבנן כו׳ אסרחת מגוסאי א״ל ולמגוסך אני צריך כו׳. נ״ב תבשיל.

ע״ט: — — וז״ל רה״ג במקח וממכר (דפו״ו פל״ב צד ס״ה.) וגיותא הוא מל״פ ופירושו לפי שדין האומות מי שתובע את הגנב לוקחי׳ אותו ומכין אותו עד שיודה ואעפ״י שאין להם ידיעה גמורה שגנב הוא כו׳. וז״ל תש׳ תשב״ץ ח״ב סי׳ קל״ז ואינהו דייני בגיתיה רש״י ז״ל גרס בגיזתיה פי׳ באונס ורב האיי ז״ל כתב בספר מקח וממכר שבל״פ בגיתיה כמו מגאזפה בלי׳ ערבי ומפקין מינהו כו׳ ע״ב. ול״פ הנ״ל הוא הוא كيت שהבאתי בע׳ מגסתא [1]) והוא בל״פ אומדנא וטירוף הדעת ואחד הוא עם ל״ע مجازفة אומדנא בלי ידיעה. וזה מגאזפה של פי׳ רה״ג. וז״ל תש׳ הגאוני׳ סי׳ רי״ד

---

[1]) ע״ש ושאר המשקלות.

צד — שורה

(צד 101) מנאייזגאן היכי דאמי כגון דקנו מן בעלי דינין דכל מאי דפסקינן עליכון בין לזכות בין לחובה מקבליתון עליכון ופסקו עליהון מאי דפסקו כו׳ אבל ודאי פסקו דינא דלאו דאורי׳ ולאו דרבנן אלא מאי דחזומן דעתיהון כו׳ והמו״ל לא ידע לפתור מלת מנאייזגאן אבל לפע״ד נראה ברור שצ״ל מגאזפה ועיי׳ ג״כ בה״ג ה׳ נחלות דף ק״ז. ובקצור בהל׳ עדות שם קי״ד. אבל דינא דמגיסתא ודנהזומאי ובהל׳ פסוקות (הוצ׳ שלאססבערג צד נ״א) הגי׳ דהנימין! ועוד עיי׳ בהערות ותיקונים לח״ב, קע״ח: ומ״ש.

פ״ט: ג׳ מלמטה בהערה א׳ וכ״ה בכ״י מדרש הגדול ויצא דהוה נקיט תרי מדאני אסא בידיה ונ״ב מראני מתֹל מעדני מן קול וילך אליו אגג מעדנות כו׳.

צ״א: ז׳ — ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ קצ״ב (צר 87) הגי׳ מנא דמדרא וצ״ל דמדרא וכדאי׳ בשבלי הלקט בשם בעל הדברות מאני דמדרה.

צ״ה: ט״ז מלמעלה בארון וכ״ה בתוספת׳ סנהד׳ פ״ט הל״ח בכ״י אירפ׳ ובנו״ג ארזון עיי״ע ארזין בהשלמת הערוך השלם.

צ״ו: י״ב — סוף ע׳ מוהרקני. ורה״ג (בתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ו) גרס מיהרקאני ור״ח לע״ז י״א: מהרקני ועיי׳ מ״ש במאמרי המיוחד בחני פרסיים במע״צ Etudes חכ״ד ושם ג״כ פי׳ רה״ג בענין מוהרי, ועוד עיי׳ בהשלמת הערוך השלם צד 11.

צ״ח. ח׳ מלמטה וכ״ה בכ״י מדרש הגדול תרומ׳ מאי מזבח לשון נוטריקון מחילה, זכות, ברכה, חיים. ר״א אומר מזבח מיזיח ומיזין מחבב ומכפר כו׳.

ק״א: א׳ מלמעלה ע״ש כל הענין וראיתי נכון לספח פה מדרש הגדול בראשית בענין מזלות [1] ויהי כן: בעשרים ושמונה באלול נבראו חמה ולבנה כוכבים ומזלות שבהן מניין שנים וחדשים ימים ולילות ושעות וקצים מחזורות ועיבורות. ברא שבעה כוכבים בשבעה גלגלים כל כוכב בגלגל בפני עצמו ושמותן גלגל שלמטה מן הכל יש בו ירח ושלמעלה ממנו יש בו כוכב והשלישי יש בו נוגה והרביעי יש בו חמה והחמישי מאדים והששי צדק והשביעי יש בו שבתי וגלגל של מעלה מאלו והוא גלגל שמיני יש בו שאר כל הכוכבים הנראים בלילה וגלגל תשיעי והוא המקיף את כל הגלגלים והוא המסבבן בכל יום ממזרח למערב הוא הנקרא ערבות ואין בו כוכב כלל אלא חלק כעין הקרח הנורא וחילקו אותו חכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה שתיראה בו מן הכוכבים שתחתיו שבגלגל שמיני ושמותן טלה שור ותאומים סרטון אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים וזה שאמרו חכמים שבעה רקיעים ברא הקב״ה לאו שבעה ממש אלא לפי שהן דבוקין זה בזה פעמים קוראין לכל אחד ואחד רקיע בפני עצמו ופעמים שקוראין לשני רקיעים רקיע אחד וכן זה שאמר ר׳ יהודה שני רקיעים הן שנא׳ הן לה׳ אלהיך השמים ושמי השמים חשב כל שמונת הגלגלים שיש בהן הכוכבים באחד ורקיע תשיעי שאין בו כוכב באחד ונמצאו שני רקיעים ועוד חילקו חכמים שמונת הגלגלים שיש בהן הכוכבים לארבעה חלקים כמו שאמרו ארבע מעלות בעולם, חשבו גלגל חמה אחד וגלגל לבנה אחד וגלגל שאר הכוכבים אחד וחמשת הגלגלים שבהן חמשה כוכבים שבתי צדק מאדים נוגה כוכב חשבום באחד ונמצאו כולם ארבעה על זה נאמר וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם ונמצאו ארבעה גלגלים לארבעה יסודות כל גלגל מהן ניכר כוחו באותו היסוד יותר משאר היסודות וכן השני וכן השלישי וכן הרביעי. כל הכוכבים קבועין הן בגוף הגלגלים כחותם בתוך הזר שלה וכ״ה אומ׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכולן בעלי נפש ודיעה והשכל ומכירין מעשיהן ומכירין בוראן ועליהם אמר

---

[1] ותחלתו הבאתי לעיל בהערות ותיקונים לח״ד, רע״ד.

צד שורה

דוד הללוהו שמש וירח והללוהו כל כוכבי אור והן מאירין על הארץ ומושלין בה ויש מהן כוכב שהוא גדול מן הארץ כמה פעמים ויש מהן שהוא קטן מן הארץ וכוכב גלגל חמה גדול מן הארץ כמו מאה ושבעים פעמים בקירוב והארץ גדולה מן הירח כמו ארבעים פעמים ואין בכל הכוכבים גדול מכוכב חמה ולא קטן מכוכב שבגלגל שני ויש מהן שגומר הילוכו לשלשים יום ויש מהן מי שגומר הילוכו לשלשים יום ויש מהן מי שגומר הילוכו לשנה ויש מהן מי שגומר הילוכו לשלשים שנה ויש מהן מ׳ שגומר הילוכו מארבעה ועשרים אלף שנים [1].

ק״א: י״ט מלמטה בענין יש מזל או אין מזל לישראל עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ ש״ץ (צד 206) והלאה.

ק״ב. א׳ מלמעלה וכ״ה בכ״י מדרש הגדול בראשי׳ ונ״ב הפי׳ שאי׳ בערוך.

ק״ג: ז׳ — ובענין אנשי מזרח שהם אנשי בבל עיי׳ תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ ס״ז (צד 31 ועיי׳ שם צד 352).

ק״ז. כ״א — סוף ע׳ מח: ובענין מחאה עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ תע״ז (צד 244).

ק״ז: ט״ז — אולי הוא לאי״ט filiera טבעת Reich, Ring [2]).

ק״ח. ג׳ — לדעת בעל תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ ת״ד (צד 214) מחוזא שהיא רסן, ועיי״ע רסן ומ״ש בח״ז, רפ״ו. וש״נ פי׳ האגור לר״ש גאמע.

ק״י. ו׳ — אולי מל״ם מחיל פי׳ כחש ובאפעל אמחל מכחיש =schwächen, gering machen nachlassen.

קי״ז: י״א מלמטה כוכב כזה * קודם ע׳ מטוטלת ט״ד הוא כי זה הערך שייך לר״נ בעל הערוך.

קי״ט: כ״ב מלמעלה כי ילך מלאכי כו׳: וזה מלאך פנים עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ שע״ג (צד 189) המלאך הגואל... ומלאך פנים הושיעם וזהו שר הפנים דאמרין רבנן והוא מיטטרון ע״כ, ע״ש כל הענין.

ק״כ: י״ט — שר העולם כו׳ וקצת רמז על כינוי שר העולם ממה דאי׳ במדרש הגדול פ׳ בראשית מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד כו׳ עד וכולן דלתותיהן של אש ומיטטרון השר הגדול ממונה עליהם ע״כ ולי׳ לפנינו בחגיג׳ י״ב: ע״ש — ועיי׳ עוד מ״ש בענין מיטטרון במ״ע הונגרי M. Zs. Szemle ח״א, 98 והלאה.

קכ״א. י״ג — סוף ע׳ מטכס: מדרש הגדול עיי״ע קנכי ומ״ש להלן בהערות ותיקונים לזה הערך.

קכ״ו. י״ד — סוף ע׳ מטרופסא: ועיי׳ דרכה של תורה לפיניליש (צד 15) והעלה כי הוא ל״ס טרופסא Schlag.

קכ״ז. י״ט — וזה מה שמצאתי בכ״י מדרש הגדול יתרו: אנכי ה׳ אלהיך תני רשב״י אינו אם אין אתה עומד במימיך. נ״ב פי׳ על עיקרך הטוב.

קכ״ח. כ׳ — וכ״ה ג״כ במדרש הגדול ויצא: צריכין אנו להחזיק טובה לאו״ה שאין מכניסין מיומסין לבתי קרקסאות שלהם ונ״ב מל׳ מאיסות!

קמ״ז: י״ח — ירו׳ ר״ה פ״א דנ״ז. צ״ל דנ״ו סע״ד.

קנ״ג: י״א מלמטה ובמד׳ הגדול כ״י וירא הגי׳ אמר רב אביתר תשע סאין אפה שלש לענות שלש לחביצה שלש למלטמייה.

קנ״ו. — מלמעלה סוף ע׳ מלניא: וכנ״ה במדרש הגדול כי תשא: הודיעני נא את דרכיך היאך את מתנהג עם עולמך א״ר יוחנן משל לרופא שהיה לו תלמיד לימדו כל הרפואות חוץ מרפואה של מכת מלניא א״ל רבי כל (הרופאות) [הרפואות] גלית לי אבל רפואה של מכת (פלניא) [מלניא] לא גלית לי כו׳.

ק״ס. י״ט מלמטה סוף ע׳ מלקות: אודות סדר מלקות עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ ת״ם ובהערות צד 384.

קס״נ: י״א מלמעלה פי׳ אבנא כו׳ ועיי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ קפ״ט (צד 86) מפרכתא אבנא רבתי דשיך ביה

---

[1]) ועיי׳ הערות ותיקוני׳ לח״ה, כ״ס. [2]) עיי׳ בטיר לס׳ איזנער 4,133.

צד	שורה	
		גואזא ומעייל בקורא וטחנין זיתא היא מפרכתא. ובתש' סי' רכ"ב (צד 105) וממל שפירשוה אנשי תלמוד מפרכתא הוא כלי חרש או אבן ונקרא בל' ישמעאלים תגאר ומפרג ע"כ. לפע"ד צ"ל הנאר מפראג نجار مفرك Reibstein.
קס"ד: י"ד	מלמטה	מוטסין ט"ד וצ"ל מומסין.
— י'	—	המומוס וכן בל"י μῶμος לצון ולעג Spott וכן במדרש פנים אחרים (צד 60 בהוצ' רש"ב) ורוזנים נעשו מומסים לפניו ורש"ב הגיה מרמס ואין נ"ל.
קס"ה: ג'	—	ממשל יותר טוב לסבור כי הנפרד היחיד מְמֻשֶּׁלֶת וכ"ה באמת בכ"י סראג̇ בחקותי עיי' מ"ש בהערות ותיקוני' לח"ג, קצ"ג. והקבוץ ממשלות וכ"ה בתש' הגאוני' סי' שס"ב (צד 183) ועיי' בתש' גאוני' דפ' ליק ובש"ת כמו שכתבתי בע' הנוכחי בצד קס"ו. והח' הרכבי (צד 371) לא חש להזכירני.
קע"ב. י"ב	מלמעלה	לרעת ה' נעלרעקע (Tabari 9) موبذ הוא הוא Magupatan וא"כ צ"ל הערך בדבור המתחיל מגוביתא.
— כ"א	—	וכ"ה במדרש הגדול בשלח (וכן בראשית) לשמש שם אוהל בהם א"ר סימון מנגנאות ועבותות יש לו ושלש מאות וששים וחמשה מלאכים תופשים אותן מארבע רוחותיו כו' ונ"ב דואליב.
קע"ז: י"ג	מלמטה	ועיי' תש' הגאוני' סי' שס"ד (צד 184) ודע עוד כי בל"פ ماهيابه נקרא עוד ציר של דגים Fischgelee והוא הוא צחנתא בל"ע صحناة ועוד עיי"ע צחן ב'.
— א'	—	בהערה Erlitze ט"ד וצ"ל Elritze.
קע"ט: ח'	מלמעלה	רק דנקטא צ"ל ד נ ק ט א ג ר י ו א ב י ד ה ו ק א כ י י ל ועיי' תש' הגאוני' סי' מ"ז (צד 24) ופי' כי צורת סרפס באדם שיש בידו קנה המדה לחלק את העולם ולנהגו. ועיי"ע סראפים ומ"ש.
קפ"א. י"א	מלמטה	ובאמת אי' כן בפי' רגמ"ה כ"י אשר ת"י בסוף הכ"י ועיי' נרות המערכה (ב') לב"ב קע"ה:
קפ"ב. א'	—	בהערה לנ כון מיסא צ"ל לנכון מיסא=messo.
קפ"ד. י"ג	—	סוף ע' מסבסלה והוא הוא מסוסלא=מטוטלא כמו טוטלוותא בל"ס טוטותא פי' אשכול עיי' מ"ש בהערות ותיקוני' לח"ג כ"ד.
קפ"ו. ז'	—	קברו כו' בנו"ג בויק"ר הרגו ועוד עיי' פדר"א פמ"ח ושמ"ר פ"א.
קפ"ו: —	מלמעלה	וכנ"ה בילק' שמות ר' קע"א בשם מ' אבביר עד שמסרתי לך מסטורין שלי ושם המפורש.
קפ"ט. י"ג	מלמטה	וכ"ה בפי' ר"ח כו' וגם ר"ח העתיק פירושו מתש' הגאוני' סי' רס"ב (צד 135) וז"ל כלי אכסלגוס וכלי מסימס מיני עצים הן ואמרינן אכסלגוס אל שֻׁוחֲט ומסימס אבנוס ע"כ. אמור מעתה מה שנדפס בש"ס ווילי חגיג' כ"ו: בפי' ר"ח כלי מססמים עצי אבנים ומוגה: מססמים טעות גמורה היא וצ"ל עצי אבנוס והוא אבנוס (ابنوس בל"ע ופ') ובל"י ἔβενος [1]). והנוגע במלת מסימס היא לפע"ד ساسم שענינה בל"ע לרעת קצת Ebenholz וא"כ ממש כתיש' הגאוני' הנ"ל עצי אבנוס. גופר (בראש' ו', י"ד) הועתק בתרג' שומרוני סיסם. ובענין אכסלגוס שפי' אלשוחט נ"ל שהוא الشوحط בל"ע מין ממיני עצים הצומחים בראשי ההרים אשר מהם עושים מיני קשת וכדומה עיי' פרייטאג ח"ב 399.

---

[1]) עיי"ע (ייגוס) [ייגוס] בח"ד, קכ"ט ומ"ש בע' אבלינה ובהערות ותיקוני' ח"א, י"ב:

צד שורה

קצ"ה: כ"ג מלמעלה ועל פי זה אי' בספריהם (מרקוס ב', כ"ז) Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπόν ἐγένετο οὐχ ὁ ἄνθρωπὸς διὰ τὸ σάββατον.

קצ"ח. ז' מלמטה סוף ע' מסתורין: וכנ"ה במדרש הגדול ויחי: מושלין אותו משל למלך שהיה מדבר עם אוהבו בלשון מסתיריקין כו' בא ואגלה לך מסתירין של מלך כו'.

רט"ו. כ' — סוף ע' מצביתא: ובת' הגאוני' סי' ק"ץ (צד 86) בטעות ציביתא והמו"ל נבך בפירושו ובצד 358 הביא תיקון מלאוו והוא ראה ככה בערוך השלם.

רי"ח: י"א — וכ"ה בתש' הגאוני' סי' שצ"ח כנצולה זו שאין בה דגן חצר של גורן שניטל כל מה שיש בה נקרית בלשונם נצולה ע"כ.

רי"ט. ט"ו מלמעלה וז"ל בעל סראג' אלעקול [1]) צד י"ט: פי' כמצליף יעני כמן יצ'רב באלצ'וט אלד'י לא יגב אן יביין ביאץ' זנ'נה.

רי"ב: ה' מלמטה אבל גם במדרש הגדול בראשי' הגי' יצא כמפרים וכמרמה בבוראו (נ"ב מפתה ושוחק) אולי מפרים הוא מל"י φλύαρος ענין קלות ראש ולצון Possenreisser ומרמה כמו כן מל"י אמ' ורו' mimarius, μῖμαρ Possenreisser וכצ"ל במקום מי מרם בשהש"ר פ' אמרתי: מימרס וא"כ יש לתקן מ"ש בח"ה, קכ"ט. בהערה.

ר"ל. ט' — מל"ע כו' ובל"ס קרולא Knäuel.

רל"ה. י"ג — פי' ארס של נחש: עיי' מ"ש האגור לר"ש גאמע (ע"צ צד 41) בשם הגאונים. ועוד הביא שם דעת א ר י ס ט א ל י ס (sic) החכם היוני כי מרה של אפעה ארס גדול הוא ממית לפי שעה.

רל"ט. ט"ז — וכן במדרש הגדול חיי שרה אם לא חמיתון אריא איתא חמי מ ר ב א ע י ה פי' מקום רביצתו.

רמ"ג. ב' מלמעלה בענין מורדת עיי' תש' הגאוני' סי' ע"א (צד 35), סי' ר"ל (108) וסי' רע"ז (139).

רמ"ו. י"ט — ובמדרש הגדול וירא הגי' נירזאבי דצפורי וצ"ל מירזאבי [2]).

רמ"ו: ט"ז — וכ"ה במדרש הגדול כ"י תולדות תלת מאה ושתין מלכי קטרי תאגא אית בה בגרממיא ותלת מאה ושתין וחמשה מ ר ז ב א נ י [3]) אית בה ב ר ו מ י ונ"ב [4]) פי' אדונים.

רנ"א: ו' מלמטה סוף ע' מרכבא: וז"ל מדרש הגדול כ"י בראשית: מעשה בראשית הוא ידיעת השמים והארץ וכל הנהוה מהן וטבעו ומנהגו [5]) ומעשה מרכבה הוא ידיעת כל הברואים ממטה לגלגל הירח ונפשות הגלגלים והכוכבים והדיעות הנפרדות וידיעת אדון העולם למעלה מן הכל כו'

רנ"ד. ח' מלמעלה וכן היתה גי' מדרש הגדול ויגש: אמר רש"ל הרבה מקראות יש שהן ראויין להישרף כספרי מ י ר ם והן הן גופי תורה כו' [6]).

רנ"ה. י"ד מלמטה וכן במדרש הגדול כ"י בראשי' תרדמת מרמטא אין רואה ואין מקיץ [7]).

רנ"ח. י"א מלמעלה וגי' המדרש הגדול וירא: קרץ בליליא ומלא מ ר ע א ל א [8]).

רע"ה: ט"ו מלמטה וכ"ה במדרש הגדול תצוה המינים והמשומדים והמומרין והאפיקורוסין ושכפרו בתורה כו' ושנתנו חתיתם בארץ חיים והן הפרנסין המטילין אימה יתירה כו' [9]) — ועיי' עוד בענין משומד בתש' הגאוני' סי' של"ב (צד 160).

רע"ו: כ"ב מלמעלה וכ"ה נשתמד בתש' הגאוני' סי' כ"א וסי' תקמ"א.

רפ"ב: א' מלמטה הערה ט' וכ"ה בתש' הגאוני' (דפ' בערלין בהוצ' ה' קאססעל) צד מ"א: וז"ל משקדי חלזוני צפרדעים שהן נפרקין וצפרדע יוצא מהן ע"כ.

---

[1]) למנצור אלדמארי. [2]) וכ"ב מיזאזיב = ميزاب Rinne. [3]) והוא ככתיבה ערבית ופרסית. [4]) כבערוך. [5]) המלה הזו קצת מטשטשת היא בכ"י. [6]) ועיי' מ"ש במ"ע האנגליש Jew. Qu. Rev. III, 546. [7]) כ"ב אלסכתה וכ"ל שצ"ל אלדכתה الدوخة Betäubung. [8]) וכ"ב כלים שמשימין על החמור ושמו ג י ט מ א אלכרג ע"כ ועיי' הערוך. [9]) והוא כדעת רב חסדא בר"ה י"ז, ע"ש.

צד	שורה	
רפ"ו:	ט"ז מלמטה	וכ"ה בפיעל במדרש הגדול כ"י שמות ומתג לחמור אלו דור הפלגה שפירקו עול כחמור שאינו מקבל איכוף מ י ת ג ן ופיזרן לכל רוח ע"כ [1].
רצ"ט:	י"ד מלמעלה	וכ"ה במדרש הגדול כ"י משפטים כי יבער: מנין אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור ובא אחד ו נ י ב א המנבה הוא שחייב ת"ל כי יבער ישלם המבעיר חייב לשלם ניבתו הרוח כולן פטור ניבה וניבתו הרוח חייב אמר ר"נ בר יצחק מאן דתאני ליבא לא משתבש מאן דתאני ניבה לא משתבש כו'.
ש"ג.	— —	ובכ"י מדרש הגדול ויגש אחוי ליה ניבארא בר קורא.
שי"א.	כ"א —	חיכי ט"ר וצ"ל היכי.
ש"כ:	כ"ד —	וכ"ה במדרש הגדול נח אמר הקב"ה אם לית אתון מנהרין ליה כו'.
שכ"ח.	ה'. —	נזז כו' ויותר טוב מל"פ نازش התפאר sich rühmen.
שכ"ו.	ב' —	פי' כו' והוא הוא פי' ר"ח לסוכ' כ': עיי' נרות המערכה (נ') לזה הציון, ועוד עיי"ע סבר ה' ומ"ש בנרות המערכה (נ') לשבת קי"א.
שכ"ח:	ז' —	והרב החי הכולל ד"ר קאהלער כתב לי דעתו היפה כי עיקר הוראת נחמה, ונחמת ירושלים ענינו סוד זמן המשיח (ומשיח בעצמו יכונה בשם מנחם (סנה' צ"ט.) והביא ראיה מספריהם (לוקוס ב', כ"ה) אשר יסופר שם כי חסיד אחד, שמעון החסיד שמו, היה יושב בירושלים ב ת ו ך ה מ צ פ י ם ל נ ח מ ו ת י ר ו ש ל י ם כו' כו' ע"ש [2]) ומשם יצאה אח"כ ההוראה כי נָחום בל' ה נ ו צ ר י ם המדברים בלשון החסידים אשר ממעי יהודה יצאו ענינו ג"כ תחיית המתים. וא"כ שמעון בן שטח ויהודה ב"ט כיונו לימות המשיח במ"ש אראה בנחמה ע"כ תורף מכתב החי הנ"ל [3]) — ובזו השטה הלך ג"כ החכם המנוח ר"ר אפפענהיימער עיי"ה מ"ש במ"ע ישרון לה' קאבאק ח"ד צד 57 עד 63. ובזה אני מבטל דעתי מפני דעת החכמים האלה.
של"ג.	כ"ב —	ובכ"י תשו' הגאוני' סי' שכ"ח (צד 156 בהערה) אי' בטעות אנתוחה וצ"ל אנחותה.
של"ד.	ט"ו —	סוף ע' נטל א': ובמדרש הגדול שמות: תלמיד נוטל פנים לפני הרב. נ"ל כמו נשא פנים.
של"ו:	י"ח מלמטה	סוף ע' נוטריקון: וכנ"ה במכילת' מסכת דעמלק ספ"א ויחלש לשון נוטריקון כו'. במד"ר פכ"ג מהו נחית נוטריקון הוא כו'. והרבה פעמים נדרשו שמות ופעלים על פי לשון נוטריקון אף בלי הזכרת לשון נוטריקון. ד"מ אחשורש (מגיל' י"א.); אפאיהם אמרתי באפי איה הם (ספרי האזינו סי' שכ"ב ושמ"ר ר"פ י"ג); אמרפל (עירו' נ"ג.); דייתיקי (ב"מ י"ט. ב"ב קל"ה:); דמשק (יומא כ"ח:); גלמוד (ר"ה כ"ו. סוט' מ"ב.); חנמל (שמ"ר פי"ב שו"ט מזמ' ק"ה ילק' תהלי' ר' תתס"ג); חדרך (עיי"ע בח"ג, ש"נ וש"נ); יחניף (עיי"ע בח"ד, קכ"ה וש"נ); ירדן (עיי"ע ח"ד, קנ"ט. וש"נ); כנעני (פסחי' נ'.); מדהבה (שם); מלקוש (תענית ו'. עיי' בפירש"י ובפי' ר"ח שם) [4]) מפנינים (הוריו' י"ג סע"א); נעלסה (מנחו' ס"ו: בכורו' נ"ז: עיי"ע עלס בח"ו ר"ט.); סודנא (פסחי' קי"ג. עיי"ע סרן ד' בח"ו, כ"ה.); סטרנליא (ירו' ע"ז דל"ט ע"ג עיי"ע בח"ו, מ'.); פרך (סוט' י"א: שמ"ר פ"א); צרדה (יומא י"ט: עיי"ע בח"ז, מ"ו.); צלצח (מדרש שמואל פי"ד ב"ר פמ"ב ילק' שמואל ר' ק"ט וע' אנור לר"ש גאמע (ומ"ש רש"ב בעטרת צבי 40); שהי ופהי (מגיל' י"ג:) עיי"ע פה (בח"ו, ש':) וע' שהי ומ"ש; שמתא עיי"ע ומ"ק י"ז.; תרופה (סנהד' ק'.) — ועור עיי' ב ה מ פ ת ח ל ע ר ו ך בלוח הסימנין וגמטריאות.

---

1) כ"ב לנוסח ופי' בל"ע لجم מתג Zaum. 2) ועיי' ג"כ קדמוניות למתתיהו הכהן י"ז, י"ג. ג'; ומ"ט, י"ז. ד'. 3) ועוד גלה לי כי פסיקתא רבתי מפל"ד עד ל"ז עקרה ונדרשה בתוך קהל החסידים ואבלי ציון שחיכו למלכות שמים והתפללו תמיד על הישועה קודם זמן החרבן. 4) ושם סוף ענין ב' תימטר: תהא מקום מטר.

צד שורה

של״ח: ח׳ מלמטה אבל עיי׳ מ״ש במאמרי המיוחד על חני הפרסיים והבבליים במע״צ Etudes חכ״ר.

שמ״ה: ט״ז מלמעלה בפשוי ט״ד וצ״ל בשפוי.

שמ״ז: י״א — ובמדרש הגדול הגי׳ נימקו עמו [1], ומזה נבנה הפעל במדרש הגדול ארורים הרשעים מתנמקין בגזירותיהן על ישראל. נ״ב פי׳ מתחכמין.

ש״נ. א׳ — וכ״ה במדרש הגדול ריש ויגש בא אחד וקשר חבל בחבל ונניה בניניה ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולין ממנה כו׳ [2].

שנ״ב. א׳ — ומזה הענין בתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ה (צד 21) הלבלר שאין מבין נוסח, וסי׳ רע״ב (138) ובא הנוסח ומצא כו׳ ונסח הדברים כולן בקולמוס אחד כו׳.

שנ״ז. י״ח מלמטה ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 24) פי׳ נעוא הוא כמו רהט ליין ונקרא בטיית בבבל אלנעו.

שס״ב: י׳ מלמעלה ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ רע״א (צד 137) הגי׳ פיטמא וניפחא ופי׳ פרה שהיא מעוברת כו׳.

שס״ג: י״ג מלמטה ודע עוד כי בל״פ انفخت פירושו רווח Gewinn.

שס״ה. ד׳ מלמעלה פי׳ ר״ח כו׳ פי׳ בענין נפסא הועתק מתש׳ הגאוני׳ סי׳ ל״ג (צד 13) וראש התשובה הנ״ל בענין שושמנא תמצא בע׳ ששמן ע״ש.

שס״ט: ה׳ — והשם המופשט נפישה אי׳ כמה פעמים בתשו׳ הגאוני׳ סי׳ י״ג (צד 5) וסי׳ תל״א (224) והלאה.

שע״א. ט״ז מלמטה וז״ל מדרש הגדול תרומה אם יש לך אוטיב לך כי אין בשאול תענוג [ואין] למות התמהמה חוק בשאול מי יגיד לך ואם תאמר אניח לבני ולבנותי עלה נוצץ עלי נבל בני אדם דומין לעסבי השדה הללו נוצצין הללו נובלין. ועיי׳ רש״י עירו׳ נ״ד. ד״ה הללו ובד״ס שם אות ג׳.

שע״ד. ח׳ מלמעלה עיי״ע מצולה ובהערות ותיקונים לח״ה, רי״ח:

שע״ה: י״ז — ועוד התואר נצרי (בלא וי״ו במשקל סורי) עיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ י״א (צד 5) הקונה עבד נצרי ואין רוצה להתגייר כו׳ ואם הן שפחות נצריות כו׳ ועיי׳ בהערות צד 343 וש״נ תש׳ ש״צ בגי׳ שפחות מצריות אבל גם בתשו׳ סי׳ תל״א (צד 224) בכ״י אי׳ נצריים, ושם סי׳ תל״ו (צד 230) ולשון סורסי וכתב סורסי שהוא עכשיו בידי נצריים בבבל וקורין אותו סוריאני עיי׳ צד 383 וש״נ כי רה״ג שלח לראש כהני הנוצרים לשאול את פיו אודות תרגו׳ הסורי (לסאן אלסריאני).

— ד׳ מלמטה וכבר הארכתי בענין בי אבידן ובי נצרופי במאמרי אנגליש Talmudical Rabbinical Analecta [3]).

שע״ז. י״ב — סוף ע׳ נקד: ומזה הענין במדרש הגדול וירא: עובדא הוה בר׳ פינחס בן יאיר כו׳ שאדו ליה שערי לחמאריה ולא אביל נקידונהי ולא אכל כו׳. נ״ב פי׳ בירורו אותן ועיי׳ באותו הספור בשנוי הלשון בחולי׳ ודמאי ירוש׳ שרמזתי עליו בע׳ פינחס.

שע״ח: י״ב — ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ ש״ח (צד 145) נקרנין המדקדקים על דברי תוהו עיי׳ מ״ש לעיל בהערות ותיקוני׳ לח״ג רצ״ג: ועיי״ע נקר (ח״ה, שפ״ד:).

שפ״ה: כ׳ — צ״ל نکارش. ואנב גררא ארמוז על פי׳ רשד״ל (באיגרות רשד״ל סי׳ רפ״ז צד 712) ע״ש.

שפ״ו: ד׳ מלמעלה ככ״ב ט״ד וצ״ל קכ״ב.

ש״צ. ט״ז מלמטה וכ״ה במדרש הגדול חיי שרה מערטלו מנרתיקו כו׳.

ש״צ: ד׳ — ועוד י״ל נשא הוא הוא ל״פ نیش פי׳ סם Gift.

---

1) וכ״ב פי׳ כתבו עמו בלא״ה קורין פי׳ לכתב מלה נימקא וחתום כלומר ראיתו ברורה ע״כ. 2) נ״ב פי׳ ניניה בניניה שערה בשערה. 3) New York 1888 p. 18—21.

צד שורה

שצ״א: י״ד מלמעלה בל״ע نسى כצ״ל.

שצ״ד. י״א — סוף ע׳ נשל — ובענין מדרש הגדול מנשלו בגבעות כו׳ עיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״ג, תקט״ז.

שצ״ה: א׳ — * נשר וצ״ל (בלא כוכב) נשר.

שצ״ח. ב׳ מלמטה בהערה אלשב כו׳ וכ״ה בתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 23) כלי נתר בטיית אלשב.

— א׳ — ח״ג רס״ה צ״ל ת ס ״ ה.

חלק ו׳

ו׳ א׳ מלמטה בהערה צ״ל *οὗτος ὀνομάσαντες*.

י׳ ט׳ — תצי ט״ד וצ״ל חצי.

י״א: י״ז — אולי סובקין נגזר מן סבקין ע״ש ופי׳ דולקין נרות.

י״ג. ט״ו — פקק של צמר ט״ד וצ״ל צמיד.

י״ג: כ׳ — ובמדרש הגדול ג״כ בקל עיי׳ למטה בע׳ ספג ומ״ש לדף ק׳.

— י״ח — וכנ״ה בב״מ ח׳: ע״ד: נדרי׳ ה׳: (ר׳) אידי אסברה לי. זבחי׳ ל״ח. בר אדא מרי [1]) אסברה לי. שבת ק״ד סע״ב וקכ״ה רע״א אמר רבא בר המדורי אסברא לי.

ט״ו: כ׳ מלמעלה ובמדרש הגדול שמות בסלין ובסוגין בנפה ובכברה.

כ׳: י׳ מלמטה נשמט בסוף ע׳ סגום הסי׳ כזה]—

כ״ב. י״ז מלמעלה מפני כו׳ זה הפי׳ הועתק מפי׳ ר״ח עיי׳ מ״ש בנרות המערכה (ג׳) לר״ה כ׳.

כ״ה: ט״ו — ועיי׳ ג״כ תש׳ הגאוני׳ סי׳ ת״ה (צד 214) והאיי סורני איש סודי תורה.

כ״ו. י״ב — ועתה מצאתי ראיה מוכחת מני׳ מדרש הגדול כ״י לך לך עמק השדים שהיה מגדל ס נ ד י ן.

כ״ט. ח׳ מלמטה ובתש׳ הגאוני׳ סי׳ תי״ח (צד 215) הגי׳ סור של קורות.

ל״א. י״ט — וכן במדרש הגדול חיי שרה אפי׳ מן סחותיה דביתך את יכיל יהיב לי [2]).

ל״ו: ט״ז — צ״ל *στόα*.

מ״א: ז׳ מלמעלה ודע עוד כי בל״פ ܣܬܘܦܝܕܢ ומזה השם ܣܬܐ פי׳ ענין פחד ובהלה.

— י״ג — כל הע׳ מיותר הוא כי כבר נדפס במ״א עיי׳ הערות ותיקוני׳ לח״א, ק״ע:

מ״ב. כ״א — ויותר טוב מל״י ורו׳ *σηρικάριος*, sericarius מי שאומנתו לארוג משי וכמו שכתבתי בע׳ סרק ה׳ (בח״ו, קמ״ה.) והראיה משו״ט מזמור ח׳ סי׳ ב׳ (בהוצ׳ רש״ב) ושם הגי׳ ללמדו סריקה שירקירים כו׳, ושם אומנות סריקום שירקירים.

מ״ד. ט׳ מלמטה ועיי׳ עוד מלה סורית סינקא.

מ״ט. א׳ מלמעלה קודם לדעת כו׳ צ״ל מל״ס סכא Summe, Anzahl מספר ומנין.

— ד׳ — ובמדרש הגדול סוף תולדות הגי׳ ומכריזין ואומרין כ ך (!) קירי פלסטר אחוא דמריא זיפאנא.

נ׳. ט״ז מלמטה סיחתא צ״ל סיחתא).

נ״ג. ט׳ — הסוכן ט״ד וצ״ל המסוכן.

נ״ד. י״א — בילק׳ איוב ר׳ תתקט״ו היה מכסכסו במים ט״ס הוא ועיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״ח, ע״ד:

נ״ד: ו׳ מלמעלה וכן במדרש הגדול כ״י וישב אומה של דווין ושל סכופין אתם.

---

[1]) ובכ״י ס״ם רב אדא מארי (מרי) עיי׳ ד״ס למקומו. [2]) כ״ג מן קול סחי ומאוס, סחותיה פי׳ זבל.

צד	שורה	
נ״ו.	י״ב —	ובמדרש הגדול פ׳ ותעל השלו כתב שלו וקרי סלו א״ר יוסי בר חנינא צדיקים אוכלים אותו בשלוה רשעים אוכלים אותו ודומה להן כסלויא [1].
נ״ו:	י׳ מלמטה	פלפל מן סלל כו׳ ובל״ס סלתא פי׳ שער Haar.
נ״ז:	י״ח —	כמו סלג צ״ל כמו סוג.
נ״ח.	ט׳ מלמעלה	וכ״ה במדרש הגדול וישב סולד מן האור כו׳.
נ״ט:	ט״ז מלמטה	סוליים ט״ד וצ״ל סוליים.
ס״א.	כ״ב מלמעלה	סוף ע׳ סלון אולי מזה מדרש הגדול נח ואשר אתו בתבה יש אומרין שעוג מלך הבשן ישב לו על עץ אחד תחת סילונות של תבה.
ס״ד.	כ״א —	ועוד בל״פ וע׳ سلق פי׳ שק של עור Lederbeutel.
ס״ז.	י׳ מלמטה	וכ״ה במדרש הגדול בראשית ואשכחית בה סימא ואמרית ליה סב סימתך. [2] ועיי׳ עוד ערך ספל בהשלמת הערוך השלם צד י״ד וש״נ.
—	כ״ב מלמעלה	ויותר טוב בל׳ סגי נהור כלומ׳ סתום עיניך ועשה עצמך כאלו לא ראית צורת אליל עיי״ע ארורא, אהרורי בהשלמת הערה״ש צד ו׳.
ס״ט:	י״ב —	ובתשוב׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 23) פי׳ סימטא ביקוע שנמצא בעור בשר ובטיית אשקאק ע״כ [3].
ע״ב.	י״ב מלמטה	עיי׳ מ״ש בהערות ותיקוני׳ לח״ד, רע״ט:
ע״ג:	כ׳ מלמעלה	יכתבו סימן צ״ל יכתבו סימן (ב״ב קע״ב.).
ע״ה.	א׳ —	* סמניא צ״ל סמניא (בלא סי׳ כוכב).
ע״ו.	— מלמטה	בהערה: וז״ל מדרש הגדול כ״י בשלח: והכית בצור מיכאן ר״י בר זימרא אמר מקל זה של סמפיר הוא כו׳ שהסמפרינון הזה רך מעשה באחד שירד לרומי למכור סמפורינון א״ל הלוקח ע״מ לברוק א״ל ע״מ מה עשה נטלו והניחו על הסדן והיה מכה עליו בפטיש נבקע הסדן והסמפירין לא חסר.
ע״ז:	ז׳ מלמעלה	לדעת ה׳ גידעמאנן Gehilfe, σύμμαχος וה׳ ברילל (מ״ע ה׳, קמ״ב) העיר על גי׳ דפ״ר כומקריבו והניה כומ[ר ומ]קריבו.
ע״ח.	ה׳ מלמטה	אבל גם מדרש הגדול בא גרס אחד מכם גלה לברבריא ואחד מכם גלה לסרמנטיה וא״כ יותר טוב לומ׳ שהוא Sarmatia וכיון בעל המאמר לפיזור היותר רחוק ועיי׳ ג״ב פירסט גלאססאר צד 160.
פ״ג:	ט״ו מלמעלה	אבל ראיה לזו הגזרה מגי׳ מדרש הגדול בראשי׳ מביאין לו סנדרוכין טבין ואבנים טובות כו׳, ונ״ב תרג׳ ראמות וגביש סנדליכון ובירוצין (והוא כבערוך).
פ״ד:	כ״ג —	סנואתא ט״ס וצ״ל סנוארתא.
פ״ו.	כ״ד —	וכשיטת הערוך אי׳ ג״ב בתש׳ הגאוני׳ סי׳ ת׳ (צד 211) סנטירו יש גורסין כך ואנו גרסנו סניטרו מנגד מתניו כו׳ עש״ה [4].
פ״ח.	ט׳ מלמטה	סוף ע׳ סנף ובענין גי׳ מדרש הגדול בסינפא דתיבתא עיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״א, מ״ז: וכ״ה באה״ת עיי״ע ספן (בח״ו, ק״ר. ומ״ש).
צ״ה.	כ״ג מלמעלה	ובני׳ כ״י קאהוט אי׳ ג״ב בכ״י ג״נ עיי׳ מ״ע לרא״ג י׳, קכ״ט וכן מצאתי עתה במדרש הגדול כ״י ויצא מאי דודאים ר׳ חייא רבה אמ׳ יברוחין ר׳ יצחק אמר סעידין [5] ר׳ יהודה ב״ר סימן אמ׳ מיישין [6] לוי אמר סיגלי ר׳ יוחנן אמ׳ סוביסך [7].
צ״ה:	י׳ —	וכנ״ה במדרש הגדול כ״י תולדות לא ליסעור קצירא לא בתלת שעי קמייתא ולא בתלת

---

[1]) נ״ב פי׳ סוך = شوك Dorn ובנו״ג כסלויין עיי״ע סל ד׳ בח״ו, נ״ה הערה 9. [2]) וכ״ב בית מטמון. [3]) شقاق, fissura.
[4]) ול״ע אלכסר הוא الخاصرة מתניס Hüfte. [5]) וכ״ב בל״ע סעד. [6]) נ״ב פי׳ אילן ששמו מיש ע״כ והוא כבערוך עיי״ע מיש בח״ה, ק״ל: ומ״ש. [7]) והוא גי׳ מעולה עיי״ע סבים בח״ו, י״א ומ״ש.

צד שורה

שעי בתרייתא. ובנו״ג בנדרי׳ מ׳. לא ליסעוד וצ״ל לא ליסעור ועיי״ע סר א׳ ומ״ש בח״ו קכ״ד הערה 6.

ק׳. י׳ מלמעלה צ״ל صوف البحر.

— כ״א מלמטה וכנ״ה במדרש הגדול כ״י מקין כי יש שבר [1]) במצרים זה שאמר הכתוב אזן שומעת ועין רואה ה׳ עשה גם שניהם מושלין אותו משל, למה״ד לשנים שהיו יושבין בבית הספר אחד סופג דברי תורה ואחד סוברן מה יעשו זה אזנו גלוייה וסופג ואינו יודע לסבור וזה עינו גלוייה וסובר ואינו סופג ה׳ עשה גם שניהם מעשה בר׳ יוסי בן חנינה שהיו לו שני בנים אחד סופג ואחד סובר כו׳.

ק׳: ט״ו מלמטה عرق = ט״ד וצ״ל عرقٍ.

ק״א. ח׳ מלמעלה ובהוראה ראשונה אי׳ המלה באלה דברים זוט׳ עיי׳ מ״ש בהערות ותיקונים לח״א קפ״ו: וש״נ ג״כ גי׳ מדרש הגדול.

ק״ד. ו׳ מלמטה עיי׳ מה שכתבתי לעיל בהערות ותיקוני׳ לצד פ״ח. וש״נ מדרש הגדול.

ק״ו. י״ד — וכ״ה במדרש הגדול משפטים כי תצא אש יכול אין לי אלא דבר שראוי לדלוק מנין סיפספה נרות סיפספה מציבות של שיש ומצבת של פשתן כו׳ עיי׳ מ״ש בהשלמת הערוך השלם צד 14.

ק״ו: ט״ו מלמעלה סוף ע׳ סיפסופה: אולי על שם מקום זה היה נקרא אמורא דא״י ר׳ שמעון דסוספתא בירו׳ ברכו׳ פ״ג ד״ו: [2]) וכר״ה בירו׳ סנהד׳ פ״ב ד״ב.

— כ״ב — וכנ״ה במדרש הגדול נח וישאר אך נח: האי זיקתא לא הוה ידע אבא מאי מיכלה יומא חד הוה קא פאליג [3]) רומאנא נפלה תולעתא מינה אכלתה מיכאן ואילך הוא גביל לה חזרא גביל לה ספסקא כו׳ לי׳ בסנה׳ ק״ח: ולי׳ בע׳ זקיתא.

קי״ב: ט׳ — בענין ספרי זוטא עיי׳ מ״ש הח׳ ברילל בטוב טעם ודעת בעטרת צבי צד 179 והלאה.

קי״ד: ט״ז — צ״ל نخود.

קט״ז. י״ז — חזק צ״ל חומץ חזק.

קי״ז: ז׳ — κοπός ט״ד וצ״ל σκοπός.

קי״ח. ח׳ — ובמדרש הגדול בא אי׳ השאילני צקוטלא ונ״ב פי׳ גאם ונ״ל שהוא הוא סקוטלא פי׳ קערה, וגאם הוא ל״ע ופי׳ כוס וכלי חרס.

קי״ח: י״ד — אם גי׳ סקליטין אמת אז אולי היא כמו סקריטין (ל׳ ור׳ מתחלפות גם בל״י) ומל״י אמצי׳ σέκρετον מקום סתר עיי״ע סקרדין. וכס״א בערוך אי׳ בילק׳ ריש פקודי נכנס לפלטין שלו ועיי׳ שמ״ר פנ״א.

— י״ז — אולי מל״ר examen וזה מ״ש רבינו מבררין ומבחינין כו׳.

קי״ט. י״ב — אולי מל״ם סיקומא פי׳ מדידה וגבול Abmessung.

קי״ט: י׳ — פכים צ״ל כפים.

ק״כ. ט׳ מלמטה ובמדרש הגדול כ״י משפטים הגי׳ א״ר הונא לסקופטיא של מטרונה שהיא עוברת בשוק והכל משמטין זיין וסייף מלפניה ומלאחריה כך היא התורה דינים מלפניה ודינים מלאחריה. ועיי״ע אספקי בח״א קצ״ח ושם בהערות ותיקוני׳ וש״נ מדרש הגדול.

קכ״א ג׳ — בהערה: ובמד׳ הגדול בראשי׳ סרקנית [4]) וצ״ל סקרנית.

קכ״ג. כ״א מלמעלה סוף ע׳ סקרדק: ובמדרש הגדול כ״י יתרו ונפסק קרדוקין שלה [5])

קכ״ד. י״א — ובמדרש הגדול ויגש הגי׳ האי מאן דסר ניכסיה בכל יומא מרוח אסתירא.

— ט״ז מלמטה בהערה עיי׳ מ״ש לעיל לצד צ״ה:

---

[1]) ודרש סבר כיון סבר עיי״ע סבר. [2]) בגי׳ המהרש״ם ובנו״נ דתוספתא. [3]) בנו״נ בסנהד׳ ק״ח: פאלי. [4]) כ״ב ענין רת״י יון יוסקרות יוונים, והוא כפי׳ הערוך. [5]) כ״ב יונעל.

צד	שורה	
קב״ו.	י״ט מלמטה	ועתה מצאתי כגי׳ הערוך בתש׳ הגאוני׳ סי׳ רצ״ה (צד 144) עש״ה.
קב״ט:	י״ח מלמעלה	לא הוו. ידעי ט״ד וצ״ל לא הוו ידעי.
קל״ג	ב׳ מלמטה	בהערות צ״ל מן הצינזור.
קל״ו.	כ״א מלמעלה	וכנ״ה במדרש הגדול בשלח מתקן להם (הענן) את הדרכים מגביה להם את השפל ומשפיל להם את הגבוה ועושה להם דרך סרטו מישור כענין שנא׳ כל גיא ינשא כו׳ פי׳ חקק וסרט להם את המישור ובתנחומ׳ בשלח סי׳ ג׳ וילק׳ בשלח ר׳ רכ״ח לי׳. או אולי יש להגיה ועושה להם דרך וסרט למישור מע׳ סרט ג׳ (עיי׳ עירו׳ כ״ב סע״ב תיקן להם דרכים וסרטיות).
קמ״א.	ב׳ —	לשון סורסי עיי׳ בהערות. ותיקוני׳ לח״ו, שע״ה: וש״נ תש׳ הגאוני׳.
—	ו׳ מלמטה	וכ״ה לנכון סוריסטון באלה דברי׳ זוט׳ עיי״ע עתר ומ״ש בהערות ותיקונים.
קמ״ו.	כ׳ מלמעלה	ובתוס׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 23) הגי׳ כורת סרקא ופי׳ מקום הוא.
קנ״ג:	ט׳ —	וכ״ה במדרש הגדול כ״י בראשי׳ עב שהוא מעבב את פני רקיע.
קס״ט:	כ״ה —	וכ״ה בגי׳ מדרש הגדול חיי שרה בנות גוים משמרות עצמן ממקום עידות; ומפסידות ממקום אחר [1].
קע״ח:	י״ט —	עולא שכפר כן הביאו סד״ה אבל בנו״ג בע״ז ירו׳ פ״ב דמ״ב. עולא שכפא. ויש להוסיף עולא בר קושב ירו׳ תרומ׳ פ״ח דמ״ו:
ק״פ.	ד׳ —	דעייק: וכן במדרש הגדול כ״י משפטים גדם שאין לו ידים במה מגרש א״ל במתניו יעייק חרציה והיא שקלה לגט מיניה.
קפ״א.	ח׳ —	עוית כו׳ ענינו להחזיק: ומזה הענין המאמר קשה הבנה בסנה׳ צ״ז. ר׳ נחמיה אומר דור שבן דוד בא העזות תרבה והיוקר יעות ע״ש פירש״י ובחיד׳ המהרש״א לסוט׳ מ״ט: ולפע״ד מלת יָעוּת הוא משרש עות ענין חיזוק, הגדלה והגבה ועיפוף במהרה למעלה (in die Höhe steigen) כלומ׳ שהיוקר יעלה וגבה יותר ובזה מסכים המאמר הארמי בסוט׳ מ״ט: בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר יאמר מלשון (דברי׳ כ״ו, י״ז) האמרת ר״ל הגדלת ורוממת ומלש׳ (איוב ל״ט, י״ח) תמריא ופי׳ הראב״ע תגבה. ולכן נקרא הסעיף העליון אָמִיר — ובד״א זוט׳ פ״י גרס והיוקר יעוות ובשהש״ר פ׳ התאנה ויוקר הייה, והכל בטעות.
קפ״ה.	י״ג מלמטה	corml ט״ד וצ״ל corme.
קפ״ה:	כ״ג מלמעלה	סוף ע׳ עוזרד ב׳: ועם פי׳ הערוך (שהוא פי׳ ר״ח) [2] עולה יפה מה דאי׳ בתשובת הגאוני׳ סי׳ כ״ז (צד 10) עוזרדין וכן פירושו בל׳ ארמי קני דורדתא ובל׳ ישמ׳ קצב פארסי הקנים הרכים הנוחים להשבר נקראין אלנבטי והן שאינן אוזרדין וכירק הן חשובין והקשים מאוד נקראין זרדתא ונקראין אזרדין וכעץ הן חשובין ודע כי יש שונין אזרדין ויש ששונין זרדין וזה הוא הלשון המדוקדק ע״כ ועוד עיי״ע זרד.
קפ״ו.	י״ז מלמטה	בעוטיו כו׳ ובמדרש הגדול בראשי׳ אי׳ ת״ר ד׳ מתו בעטיו של נחש כלומר [3] לא היה להם חטא שמתו בשבילו אלא מכח אותה מיתה שגרם הנחש ונכתבה לדורות.
קפ״ו:	י״ד —	במדרש הגדול לפסוק ויחנו לפני פי החירות: אין חירות אלא מקום חירותן של מצרים מקום עטלין שלהן מקום ע״ז שלהן (נ״ב פי׳ אוצרות). והנכון שהוא ט״ס וצ״ל עטלין — ובשינויים עיי״ע חר האחרון.
קפ״ט:	ט״ז —	מקור הפי׳ הזה בתשוב׳ הגאוני׳ סי׳ רי״ז (צד 103) עש״ה ושם הגי׳ דהני ניתאפי הוה קארו כו׳ אבל בתש׳ הגאוני׳ (בערלין סי׳ ע״ח דכ״ג:) כדרך טעות הרבה של אותן גרסאי דכפרים עיי׳ שם בהערות ומ״ש ה׳ הרכבי בצד 361. ולפע״ד ניתאפי

---

[1]) וכ״ה בתוליכן. והוא כבערוך. [2]) עיי׳ נרות המערכה (ג׳) עירו׳ ל״ד: [3]) וזה הפי׳ הוא בפנים ולא בגליון.

צד שורה

ט״ד וצ״ל גיתאדי והוא ממש בל״פ كَيْتَى دَه אנשי כפר כדאי׳ בערוך אשר שם הובא תוכן התשוב׳ הנ״ל.

קצ״ו. כ״ג מלמעלה וכ״ה במדרש הגדול בראשי׳ קוץ זה עכבית ודרדר זה קנדס [צ״ל קינרס] [1] שהיא עשויה דרים דרים.

קצ״ז. י״ז מלמעלה ועיי׳ ג״כ סוף סי׳ רפ״ה בתש׳ הגאוני׳ (צד 141) והרבה מצויין מבני מצרים שבאין לבבל ושוכנין בעכברא או בנהרואני ונודעין כן לאחר כמה שנים אלעכברי ואלנהרואני ואין בכך כלום ע״כ.

— י״ב — הורי ר׳ יוסי כו׳: וראיתי להעיר על הטעות הגמורה שקרה לגאון קדמון בעל הלכות גדולות (הלכ׳ יין נסך דף קכ״ב סע״ב) וז״ל חבית שיש בתוכה משקין בין יין בין שמן בין כל משקה ונפל לתוכה עכבר או שרץ שיעורו אחד מאלף החבית ומשקין מותרין פחות מאלף אסורין וכתבו הגהות מיימוניות פט״ו מאכלות אסורות אות מ׳ וז״ל ומה שפסק בה״ג דשרץ אין טעמו בטל אלא באלף אינו אמת כדמשמע הכא פ׳ בתרא דע״ז והא דאי׳ בירוש׳ דתרומות (הוי ר׳ יוסי בר בון) [צ״ל הורי ר׳ יוסי בי ר׳ בון] בעכברא אחד לאלף עכברא שם מקום הוא דהתם קאי על דג טמא שכבשו עם דג טהור ס״ה וכן ראבי״ה שקבל מאביו ע״כ—ודוגמא אחרת דומה לטעות זו תמצא בע׳ נפנה (ח״ב, של״ט) ושם רמזתי על ע׳ הנוכחי אבל נשמט בדפוס, וברוך הנשכחות ותקנתי עתה המעוות.

ר״י. ט״ז — צ״ל عَلَقَة.

רי״א. י״א — וגם מדרש הגדול נח גרס עליתא.

רי״ט: ט״ז — סוף ע׳ עמתן: או צ״ל עמקו ע״ש בירוש׳.

רכ״ב. ג׳ מלמטה בהערה 4: וקרוב לזה בתש׳ הגאוני׳ סי׳ מ״ז (צד 22) עינבתא ניפוח כענבה שצומח על בשרו של אדם מלחה סרוחה כמו מורסא דאמרינן המיפש מורסא.

רכ״ו. ג׳ מלמעלה עיי׳ פירוש נכון בתש׳ הגאוני׳ סי׳ קפ״ג (צד 84) ובחמדה גנוזה סי׳ קמ״ט, ושם הגי׳ מר בר אויא ובתש׳ הגאוני׳ הנ״ל כמו בערוך הונא מר בר אויא [2].

רל״ט. י׳ מלמטה בהערה הורכב ט״ד וצ״ל הרכיב.

רמ״ד: י״ח — וכ״ה במדרש הגדול נח ועקב שמו וא״ל ועקש. ונ״ב עקב מין ספוג ושואב אם המים כו׳ הכל כבערוך.

רמ״ה: י״ד — סוף ע׳ עקיבה ויש להוסיף ר׳ עקיבה אמורא דא״י ירו׳ כתובו׳ ספ״י דל״ד רע״א א״ר עקיבה קומי ר׳ מנא כו׳ [3].

מ״ח: ט״ז — נדרים ט״ז. מהו דתימא מיקם לישנא היא דאיתקיל ליה כו׳ ופי׳ המיוחס ורש״י כלו׳ תקון הלשון הוא כו׳ והנכון כגי׳ הר״ן שם (ט״ז:) מיעקם לישניה הוא כלומ׳ כו׳ ע״ש ובשבועו׳ כ׳. בכ״י ש״ס מינכען הגי׳ מה״ד לישניה הוא דאיתקיל.

רמ״ט: י״א מלמעלה א״ב בלי כו׳ צ״ל בל״י וכיון למלה יונית ἐγκοπή עכוב Hinderniss, Anstoss—וכאן ראיתי להעיר על גי׳ מדרש הגדול כ״י משפטים: להרגו בערמה זה שבא עליו בתסקופין כיואב שהרג את אבנר דכתי׳ ויכהו יואב וגו׳ בשלי מהוא בשלי ר׳ ירמיה אמר על עסקי שֶׁלִי.

רנ״ג: י״ט מלמטה ביכורי׳ ט״ד וצ״ל בכורות.

רס״א: י״ד מלמעלה וכ״ה בפי׳ רגמ״ה לב״ב קע״ה: (בש״ס ווילנא קע״ו.).

רס״ג: י״ג מלמטה וכן בל״ס ערבא.

---

[1] וכ״כ הר אלהרסף. ועיי״ע קנרס ווי״ז. [2] ודע כי בת״ג בתש׳ הנ״ל (לר׳ צמח גאון) הגי׳ הנכונה לא סלקא עינונתא דורדא במכיכא ובתש׳ הגאוני׳ בהוצ׳ הרכבי בהדי יוינתא] והמו״ל לא העיר מאומה. [3] ובמה״י ובסדים ל״י.

צד	שורה		
רס״ה.	כ״א	—	בענין ערוגה דשבת עיי׳ בתש׳ הגאוני׳ סי׳ תכ״ה (צד 218).
רס״ו.	ט״ז	מלמעלה	אולי עררסק צ״ל עדרסק מל״י *ὑδρίσκη* Aschenkrug.
רס״ח.	י׳	מלמטה	4) ט״ד וצ״ל 1).
רע״ח.	י״ח	מלמעלה	כ״ה בפי׳ ר״ח ביצ׳ כ״ב: עיי׳ נרות המערכה (ג׳) לזה הציון.
רע״ח:	כ״ה	—	וגי׳ מדרש הגדול בשלח ד״א תהומות יכסיומו וכי יש תהומות שם והלא ש ו נ י ת היא [1]) אלא מלמד שעלה תהום התחתון והעליון והיו נלחמים במצרים בכל מינו פורעניות.
רפ״א.	ז׳	מלמטה	אופנים ט״ד וצ״ל אפונים—ועיי׳ עוד בסנה׳ ק״ח: יש לנו עששיות של ברזל שאני מחפים בהם את הארץ ועיי׳ תש׳ הגאוני׳ סי׳ ש״ו (צד 145) וז״ל וכתבת עששיון ואין הוא אלא עששיות של ברזל בל׳ ישמ׳ צפאיח חדיד ברזל עשות מעין אשת שן [צ״ל מעיו עשת שן] (שה״ש ג׳, י״ד) ול׳ ישמ׳ הוא صفيح حديد Eisenblech.
רפ״ד.	ט״ז	מלמעלה	סוף ע׳ עתר: ובאלה דברים זוט׳ ב׳ (סי׳ א׳ בהוצ׳ רש״ב 10) ששפך להם בלעם ברכות כעותר ס ו ר י ס ט ו ן כו׳ וזהו המלה לפע״ד באה מגליון פנימה ועיי׳ מ״ש רש״ב בשמי.
רצ״ג:	כ״ב	—	וכן אי׳ והיה מהלך פיגן וצ״ל פגן באלה דברים זוטה סי׳ ט׳ (צד 43) בשם ילקוט ואתחנן ר׳ תתי״ג.
רצ״ה:	ט״ו	מלמטה	צ״ל נ״ל מל״פ پخش , پخج.
רצ״ו.	ג׳	—	גבמ״ה ט״ד וצ״ל רגמ״ה.
ש׳.	ו׳	—	צ״ל sbadigliare.
ש״ב	ב׳	—	בהערה צ״ל בבגד ס מ ר ט ו ט.
ש״ד.	י״ב	מלמעלה	וכן במדרש הגדול יתרו: א״ר יוחנן פזמא דידיה היא סליקת ביה למיתן לי אורייתא [2]) אבל עתה נ״ל שהוא ל״י *πεῖσμα* בטחון Glaube, Zuversicht [3]).
—	ד׳	מלמטה	וראיתי בקאטאלאג דעליצש (Cod. Hebr. VIII) שהביא כי בראטהסביבליאטיק בלייפציג כתוב בגליון סליחה ישן נושן וז״ל פיזמון הוא לשון ענייה והרמת קול. ויען איוב ופזם איוב ואמ׳ אבי ז״ל פי׳ שהוא לשון ר י נ ו ן מדגרסינן בפסיקת׳ דבחדש השלישי יחליצני כי חפץ בי ואמר ר׳ יוחנן פיזמא דידיה היא סליקת ביה בדמיתן לי אורייתא פי׳ רינון שלו עלה בלב יוצרו בשנתן לנו את התורה.
ש״ח.	י׳	מלמעלה	ולדעת ה׳ ברילל הוא מל״י ורו׳ אמצ׳ *ποιοῦλκος* = paculus, pasceolus פי׳ שק.
ש״י:	ט׳	מלמטה	ובמדרש הגדול בראשי׳: מאור גדול ראיתי בים א״ל שמא עינים של לויתן.
שי״ב:	ט׳	מלמעלה	סוף ע׳ פטטר אולי כדעת ברילל (מ״ע ח׳, 67) *ἐπιτριετής* בשנה שלישית dreijährig מפני שמין תאנים זה נתבשל רק אחר ג׳ שנים ועיי״ע פטרא ומ״ש.
שי״ד:	ט׳	מלמטה	בע׳ נון ט״ד וצ״ל בע׳ נץ -- ועיי׳ היטב תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ ת״ג (צד 213).
שי״ט.	י׳	מלמעלה	וכ״ה במדרש הגדול יתרו דומא בר נתינה פטרבולי היה והיתה אמו מסטרתו לכאן ולכאן ולא הוה א״ל דייך אימא [4]).
שי״ט:	י׳	—	ובמדרש הגדול סוף וישב הגי׳ נמצא זבוב בתוך פיילי פוטירון שר המשקים ונמצא צרור בתוך קלסין של שר האופים.
שכ״א:	י״ח	—	ויפה גרס המדרש הגדול ויהי ולמי ניתן לדויד ואויבי תתה לי עורף למה שהיה פ ט ר י ק ו ן שלו כתב בו ידך בערף אויביך [5]).
שכ״ב:	נ׳	—	צ״ל شلو.
שכ״ג:	ז׳	—	במדרש הגדול מקץ הגי׳ קשה שבכולן כי פ ר ו ק י ט ו ר י ר׳ חנינא אמר בצפורן בושט כו׳.

---

1) כ״ה פי׳ מקום שהים עולה בזעפו. 2) וכ״ה פי׳ החסה. 3) ועוד עיי׳ הערות בסמוך. 4) וכ״ה רה״ג של הסנהדרין! 5) וכ״ה כתאב מיתאקה וכיון לל״ע كتاب ميثاق Bundesvertrag.

צד שורה

שכ״נ: י״ד מלמטה סוף ע׳ פי טורי: ועתה ברור לי כי פי׳ פיטורי בפי הרשב הוא מל״י πίτυρον Schorf, Geschwür וזה נ״ל עיקר.

שכ״ו. י״נ — ואולי מזה פילם של מנורה (ספרי זוטא בפי׳ הר״ש לכלים פי״א מ״ב) וצ״ל פילא. פי׳ מזרק המנורה ובילק׳ מטות ר׳ תשפ״ה הני׳ (פיה) [צ״ל פרח] של מנורה ופוט של מנורה. וה׳ ברילל (ע״צ 183) פי׳ פילם מל״י πόλος Achse.

שמ״א: ו׳ — וכנ״ה במדרש הגדול אחד שנפלה לו פלטורה בירושה במדינת הים ומכרה בדבר מועט הלך אותו לוקח ומצא בו אוצרות של כסף וזהב כו׳.

שמ״ב. ט׳ — ובכ״י רנמ״ה לב״ב קס״ד: מצאתי והאי לשן פלטין של יוני היא.

שמ״ב: י״ד — ואולי ר״ב כיון על לי׳ ὑπηρέτης משרת Handlanger, Diener.

שמ״נ. כ״ח — וכ״ה במדרש הגדול וישלח: ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי סליק למצליא בירושלם עבר בההדין פלאטינוס חמיניה חד שמראי כו׳—ואולי הוא משובש במקום ניפולין Νεάπολις, Nablus עיי״ע ניפוליה (ח״ה, שס״ד:).

ש״נ: י״ב — נורסת רל״א ט״ד וצ״ל תרל״א נורס כו׳. ובילק׳ וארא ר׳ קע״ח אי׳ פלומי פילון וצ״ל פלומופילון.

שנ״ו: י״ט — ע״ז ל״ה: ודע כי ציון הילקוט זה שייך למה דאי׳ ספות אלו חבית של יין ועל זה רמז ע״ז ל״ח: תרי מיני שתיתאי שלח ברזילי הגלעדי לדוד—ומקור פולוסיקא הוא מדר׳ שו״ט מזמ׳ ג׳ ח״ל משכב אלו כרים וכסתות ספות אלו חבית של יין ובעל הילק׳ גרס פולסיקא אבל הנכון שצ״ל פלומיקא עיי״ע פלומקייא בהשלמת הערוך השלם צד ט״ז.

שנ״ז: ג׳ — ובל״ס פלפל פי׳ מָנֹעַל besudeln ויטבלו את הכתנת בדם (בראשית ל״ז, ל״א) תרג׳ הפשיטה הסורית ופלפלוה לכותינא בדמא.

שס״ה: י״א מלמטה וה׳ באכער (אגדת תנאים ח״ב 164) הניה פנרגוס πανοῦργος בערמה listig.

שס״ז: כ״ד מלמעלה סוף ע׳ פנדורא: וכן בל״ס פדורתא.

ש״ע: ט״ז מלמטה וכן במדרש הגדול בשלח דרך ארץ תלמיד נוטל פנים לפני הרב כו׳ ושם: וה׳ הולך לפניהם אלמלי מקרא כתוב א״א לאמרו כאב שנוטל פונס לפני בנו וכרב שנוטל פונס לפני עבדו.

— — — — שורה אחרונה בהערה: ועוד עיי״ע נר.

שע״ו: י״ז — וכ״ה במדרש הגדול ויצא אפי׳ פסדיות שאלו היה לו פסדיות כו׳.

שע״ח: ח׳ מלמעלה אבל עתה ברור לי כי פסטילוס הוא הוא אפיצטלין pastillus רקיקים ופי׳ כל גרמיהון הדיקו בדרך קל כאלו היו פסטילוס. והמאמר השני ושרשי תאינה כו׳ הוא מאמר בפני עצמו וכן מוכח משו״ט מזמ׳ ע״ח סי׳ י״א א״ר יהודה בשם רבי זה אחד מן הדברים שהשליט הרך את הקשה כו׳ עד ושורשי תאינה שהן רכין ובוקעין בצור ובתוך האבן ועיי׳ מ״ש רש״ב שם.

שע״ט. ה׳ — ויותר טוב מל״י ὀψίτερον בזמן מאוחר später ופירסט בגלאססאר 175 טעה.

— ט׳ — וה׳ ברילל הניה ספאיית פי׳ מל״י σαφῶς בחכמה weise.

שע״ט: י״ט מלמטה וכן במדרש הגדול לפסוק ואמר אעלה אתכם: ארץ מצרים אם אתה עמיל׳ בה בפסיל ובקורדום כו׳ [1].

שפ״א. י״ב מלמעלה וכ״ה באלה דברים זוט׳ סי׳ ז׳ (צד 13) ולמד ממשה שהיה פסילום.

שפ״א: י״ב — ובמדרש הגדול וישב הני׳ היה מוסר לרבו קנדיטון כו׳ א״ל פסנדיטון אני רוצה כו׳.

שפ״ו. י״ב — ובמדרש הגדול תרומה: ועשית סירותיו אלו הפסכתירין שגורפין בהן הדשן והוא כלי

---

[1]) כ״ב הלויחת וצ״ל הלויכחת = المسحاة Hobel.

צד שורה

גדול שמחזיק לתך ושלשה דברים היה הפסכתר משמש כופין אותו על הנחלים ועל השרץ בשבת ומורידין בו את הדשן מעל המזבח.

שפ״ז: ט״ז מלמטה ובמדרש הגדול הני׳ רץ בעל המפעה אחריו כו׳.

שצ״א. י״ח — ובמדרש הגדול בשלח הני׳ פאפוסיא ונ״ב אכ̇לאט. פי׳ בל״ע תערובות Mischung.

— י״ט — במדרש הגדול תולדות אי׳ דרש רב אחא בר יעקב בפאפטניא אתא שטן נשקיה על ברעיה (נ״ב אסם בלד [1]). ובלי ספק גי׳ מוטעת היא וצ״ל בפאפוניא וכדאי׳ בב״ב ט״ז. דרשה ר״א בר יעקב בפפוניא אתא שטן כו׳.

שצ״ב. א׳ מלמעלה פוץ עמריה: וז״ל מדרש הגדול יתרו ר׳ יהודה הנשיא מושלו משל למה״ד לאחד שנשא אשה אמרון לה התלקחת ליה פיסי עמריה כך אתם ישראל נמשכתם לי נתמשכנתם לי נקוי שתעשו לי רצוני. ונ״ב פיסי עמריה נפצי צמרו ע״כ והוא ציווי מן נפץ. פסי=פְּצֵי [2]).

שצ״ב: י״ח — סוף ע׳ פין: וכנ״ה במדרש הגדול בראשית וכיון שנכנסה שבת פיצת אותו מן הדין התחיל (אד״ה) מקלס את השבת כו׳.

שצ״ט: ד׳ — וכ״ה באמת גי׳ מדרש הגדול וישלח על כן לא יאכלו רב הונא אמר הדא פקולקלתא דגידא נשיא שריא [3]).

ת״א. ט״ז — ובמדרש הגדול פ׳ בת מיזהב: מה ספינה זו אין כל עציה אחת אלא יש בה עצים מכמה מינין עצי ארזים עצי פסינון עצי אדרון, נ״ל שצ״ל פקסינון.

ת״א: כ״ב — ועיי׳ תשוב׳ הגאוני׳ סי׳ ש״ל (צד 158) מאי פקיע א״ר יהודה מדורתא א״ר פפא מטראקא טיאעא דפסק רישיה ומדורתא בל״א השג כו׳ [4]). ופי׳ מטראקא טיאעא מכ̇צרה ערביה ע״כ והוא ל״ע مخصرة عربية שבט ערבי arabische Geissel.

ת״ג. ב׳ מלמטה סוף הערה 3: ועיי׳ ג״כ תשוב׳ הגאוני׳ (הוצ׳ קאססעל בברלין) צד מ״א: פיקא להדי פיקא יניח סדק של גרעינה נגד סדק שבגוף.

ת״ז: ח׳ — וא״כ יש להגיה פראזוקין.

ת״ט: ט״ו מלמעלה ובמדרש אלה דברים זוט׳ סי׳ כ״ו (צד 35) יושב בין שני הפירגין צ״ל הפורגין, ושם: שני פיגרין צ״ל פורגין וכמ״ש רש״ב בשמי.

תי״ב. י״א — סוף ע׳ פרד וכנ״ה במדרש הגדול משפטי׳ קיימתי עולמי מפרידה אחת (ס״א מפרֵדָה) ששיירתי נח ובניו. ושם חיי שרה: שתי פרידות טובות יש לי להוציא רות המואביה ונעמי העמונית.

תי״ב: ז׳ — וכ״ה במדרש הגדול ויצא: ר׳ יצחק אמר פרדכסוס היה. פי׳ לבן ביותר [5]).

— ט״ו — ואולי פרדכשא הוא מל״פ پادشاه מלך ועיי׳ מ״ש רב״ז באכער על אגדת אמוראים בבליים צד קכ״ה.

תי״ג. ז׳ — בפרדימס כו׳ ולפי מ״ש בע׳ בורדימוס (עיי׳ השלמת הערוך השלם צד ו׳) הוברר שצ״ל בפדרומוס Hyppodromos.

תט״ו: ו׳ מלמטה צ״ל בל״ע فروانق, فرانق.

תי״ז. — מלמעלה אולי פרוז הוא מל״פ پيروج indischer Hahn (Vull. I, 394).

תי״ז: י״ט — ורש״י במכות ג׳: פי׳ המוסר שטרותיו לבי״ד הוא פרוזבול שהתקין הלל ועיי׳ תוספות שם שהשיגו עליו ועוד עיי׳ תוספות גיטין ל״ו:

---

[1]) כלומר اسم بلد שם המדינה. [2]) ובמדרש הגדול הרבה פעמים י׳ במקום צֵרֵה או שְׁוָא. [3]) כ״ה חלב שעל גיד הנשה.
[4]) עיי״ש דור ומ״ש בהשלמת הערוך השלם לח״ג, ל״ב: צד ט. [5]) כ״ה בגוף הספר ועוד בגליון, וכבערוך.

צד שורה

תי"ח: ד' מלמעלה וכ"ה במדרש הגדול יתרו א"ר אלעזר שלא יהו דברי תורה בפיך כפרוזדגמא ישנה אלא יהו בפיך כפרוזדגמא חדשה שהכל רוצים לקרותה.

תי"ט: ז' — *ποζύμη* ט"ר וצ"ל *προζύμη*.

תכ"א: י"ג — Berre צ"ל Beere.

תכ"ג. י"ז מלמטה ובמדרש הגדול וארא כהדא פרוטתא דרומנא [1]) דחרצניתה מתחמי מלבר כו'.

תכ"ד. י' — ובתנחומ' הישן פ' שופטים סי' ח' ומעמיד להן פרטומין (עיי' בהערות לרש"ב אות ל"א) נראה יותר להמציא המלה מל"י *προθέμα* ציווי והורעה גלוייה (öffentliche Bekanntmachung) כלומר הקב"ה מוציא כרוז והודעה לשאול או"ה כלום השגיכו עליכם כו). ע"ש כל הענין.

תכ"ו. י"ב — וכ"ה במדרש הגדול תולדות כהדין פרכיטה [2]) כו' כדי שיצא וסירותו עמו כו' ובמדרש פנים אחרי' על אסתר (צד 96) ביקש להרחיצו ולא היה שם פרביסים ט"ס וצ"ל פרכיטים.

תכ"ח. י"ג מלמעלה וגי' ספרי זוטא (ילק' שלח לך ר' תשמ"ו) פרונדוס ועיי' מ"ש ה' ברילל בעטרת צבי צד 190.

ת"ל. ז' — סוף ע' פרמביא וכנ"ה במדרש הגדול חיי שרה מגמלי אדניו: שהן ידועין בפרומביא כו' שהן משל אברהם.

תל"ד: ט"ז מלמטה וכ"ה פרדנית במדרש הגדול.

תל"ו. ו' — צ"ל فارس, پارس.

תל"ח. ט' — או אולי מל"ר Rubin, pyropus.

תמ"א. י"ח — סוף ע' פרפס: ובע' קטה הביא רבינו פרט לפרפוסין וצ"ל לפרסין ע"ש (ועיי"ע פרס ז') ואין ענינו למלה יונת *παρυφή* כדעת ה' ברילל (ע"צ צד 181).

תמ"א: כ"ג מלמעלה וכן במדרש הגדול יתרו והר סיני עשן: כל המפרפר באש בעוה"ז זוכה ומפרפר בעוה"ב נ"ב פי' מתגלגל בתוך האש ואינו מתירא ממנו.

תמ"ח. י"ב — ובמע"צ Etudes חב"ר הוכחתי כי עיקר הגי' פֻּוּרְוַטְקָן או פוּרְוַטְקָן חג הפרסיים הנקרא فوردگان, پوردگان, فروردگان ובהוצואריש Pervardeghân וחגוהו הפרסיים בתקופת השנה — וצורר היהודים לאגרד בדה כי היהודים לקחו מזה השם חג הפורים שלהם [3]) ושקר הוא.

תמ"ח: ח' — סוף ע' פרקלה וכנ"ה במדרש הגדול לפ' וירא פרעה כי היתה הרוחה: בשעת עקתיה עביד פרקולה [4]) בשעת רווחיה עביד דימוס [5])

תמ"ט: כ' — וכ"ה במדרש הגדול וירא כל מי שתפסו אני נותן לו פרקופי כו'.

תנ"ה. כ"א — בע' פרע ט"ר וצ"ל פרא.

תנ"ה: י' — ובמדרש הגדול בשלח: אמרו להן קטרין [צ"ל אקטורין] הגיע פרתזומיא [6]) שלכם לחזור למצרים כו'.

תנ"ח: י"א — ומזה נ"ל פוסינא של מדרש הגדול חיי שרה: ומגדנות דברים שהבריות מגידים עליהן כגון מיני אפייריא ומטכסא ופוסינא ופלפל רב הונא אמר קונכי פי' כלי מטוה שטוה בו האשה [7]) ונ"ל פוסינא הוא הוא *πίσον* ועיי"ע פשון, ספיר, פול ומ"ש.

ת"ס. א' — וכ"ה פישקצא במדרש הגדול בראשית ושם הגי' ואתא פישקצא דרייה לתנינא [8]) ובנו"ג ובלעה.

---

1) כ"ב חבה אלרומאן = حبة الرمان Granatbeere 2) כ"ב בלן, והוא כנערוך. 3) עיי' Etudes חט"ו 137; ראהמער לט"ב XX צד 52. 4) כ"ב נותן פדיון, כנערוך. 5) פי' עושה שמחה, ולא היא כי אם demissio 6) כ"ב פי' קן. 7) בנוף ובכנים המודרש והוא עפ"י הערוך ע' קנכי. 8) כ"ב פי' עורב נקבה בא ונשא את התנין.

	צד	שורה	
ת"ס:	ד'	מלמטה	אולי הוא מל"י φάσσα, Ringeltaube (איליאן ג', ד"ד) כמו שהעירני ד"ר לעוויזאהן בשטאקהאלם.
תס"ה.	י"א	—	וכן במדרש הגדול וארא ויהי ברד ר' נחמיה אמר אש וברד פתוכין זה בזה.
תס"ז.	י"ח	—	וכנ"ה פעם בט' פעם בתיו במדרש הגדול מקץ ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע: עמדו וכתבו לו שבעין פיטקין בשבעים לשון והשליכו לפניו והיה נוטל כל פתק ופתק וקורא אותו [1]. ועיי' ג"ב בתש' הגאוני' סי' קע"ט פעמים שכותב פיטקא כו' ושם סי' ק"פ (צד 80) איגרת רשות וקורין אותו בלש' ארמית פתקא דדיאנותא ועיי' מ"ש המו"ל צד 355 ועוד 396.
תס"ז:	ט"ז	מלמעלה	וכ"ה במדרש אבא גוריון פ"א (צד ו') היו משקין בכוס גדול מחזיק ד' ה' שמיניות ונערא פתקא, ובמדרש אחרים (נוסח ב' צד ל') ובמד' לקח טוב (צד מ"ו שם) הגי' פיתקא ובילק' פוסקא והוא בל"פ باطيه בל"ע باطيه ומזה בל"י βατιακή, βατιάκιον כוס לשתות בו Trinkgeschirr.
תס"ח.	ד'	—	פותרי חלומות ועיי' הערות ותיקונים לח"ד, רי"ט וש"נ מדרש הגדול וישב.

חלק ז'

	צד	שורה	
ב'.	י'	מלמטה	פ"א כו' וכפי' רגמ"ה זה אי' ג"כ בפי' לספר יצירה לר"י ברצלוני צד 74 בשם רש"נ.
ג':	ד'	—	ושם רציתי לפרש ציבין מל"י στήμων ולא הוצרכנו לזה כי דורש חרצובות כעין ל' נוטריקון צובות מלש' ציבים כלומ' חוטין דקים ועיי' בשו"ט מז' ע"ג ומ"ש רש"ב צד 334.
י"א:	י"ח	מלמעלה	וכנ"ה במדרש הגדול בשלח ד"ה ויבאו בני ישראל בתוך הים: מתוך שצוהבין זה את זה [2]) קפץ שבטו של בנימין כו' וכ"ה בילק' אבל במכילת' בסיגנון אחר ע"ש. ועיי' עוד מדרש הגדול ריש תולדות כשהוא בא מבית המדרש מוצאן שהן ישנים אינו רוצה להרגיש ולהצהיב את אחד מהן.
ט"ו:	י"ט	מלמטה	ובמדרש הגדול בראשי' הגי' ציתנית, ובתולדות פ' ורבקה שומעת מכאן אמרו כל הנשים ציתניות ורבקה מעידה בכך.
י"ז.	ג'	מלמעלה	וכנ"ה בברכו' ז'. מנין שהקב"ה מתפלל כו' מאי מצלי כו' ע"ש ועיי' מ"ע אריענט 4,360 ששם הביא ה' יעללינעק פי' אבן ישמעאל עפ"י סופר ערבי וז"ל وهي (الصلوة) من الله تعلى الرحمة والمغفرة... فاذا قيل انّ الله تعلى يصلى على فلان فالمراد منه انه تعالى يرحمه ويغفر له. וזו העתקתה: אם הוא (צלותא) נשתמש מאלהים אז ענינו רחמנות וסליחת עון ואם הֶאמר כי האל מתפלל בעד פלוני משמעותו כי הוא ירחם עליו ויכפר בעד עונו ע"כ. ועוד עיי' מ"ש ר"ש דוראן בן הרשב"ץ בספרו מלחמת מצוה דף ל"ה:
י"ז:	י"ח	—	פי' כו': והוא פי' ר"ח עיי' נרות המערכה (ג') למ"ק כ"ז. — ועוד עיי' תש' הגאוני' סי' שנ"ז (צד 180).
כ"א.	ו'	—	והערוך פי' כתשוב' הגאוני' סי' שע"ח צד 196 עש"ה.
כ"ב.	י"ג	—	במדרש הגדול מקץ ואסרו ליה חד בהא אטמיה וחד בהא אטמיה וצלקוה. בברכות נ"ו: הגי' משונה.
כ"ז:	ה'	מלמטה	במדרש הגדול הגי' צניאתא דבבל.
ל"ט.	ג'	—	הערה 4: ויותר טוב שצ"ל סוכלוני (בכ"ף) ומלאי"ט Nagelbohrer, succhiello, succhiellino.

---

[1]) פי' איגרות. [2]) נ"ב תרג' וכעסתה צרתה ומצהבא לה (והוא כבערון).

צד שורה

מ׳. ג׳ מלמעלה אלו הן ציצין כו׳ וז״ל ספר האסיפות כ״י (באוצר כ״י האלבערשטאם נר״ו) בדף פ״א ע״ג „פי׳ של ציצין מפורש בערוך הן שיורי הערלה רצועות של בשר הנשארים מן הערלה הנה והנה וחופין העטרה ועוד בערוך בתשו׳ רב האי גאון ורב שרירא אביו פי׳ כמין זיז יוצא ועודף על הבשר בראש הגיד וחופה העטרה״. וכתב לי רשזח״ה העתקתי לך כל זה יען תמצא פה שנויים נגד הנדפס ע״כ.

מ״א. ד׳ — וכ״ה בשו״ט מזמור פ״ז סי׳ ב׳ כביעתא דצוצילתא לא משכחינן ובמדרש הגדול בראשית ביעתא דצוצילא.

מ״ה: ט׳ — ועוד י״ל שהוא מל״פ جَرِب חכם ומלומד intelligenter, kluger Mann.

מ״ז. י״ז — במדרש סראג̇ אלעקול [1]) פ׳ חקת גרס צ ר נ ד ה.

נ׳. ג׳ מלמטה בהערה 6 לי׳ זה הפי׳ כו׳ אבל עתה מצאתיו בפי׳ ר״ח לסנהד׳ מ״א. בש״ס ווילנ׳ ושייך לדף מ״ד. עיי׳ נרות המערכה (נ׳) לדף מ״א.

נ״א. י״ט מלמעלה כתובו׳ נ״ז. ט״ד וצ״ל ס ״ ז:

נ״א: י׳ מלמטה וכ״ה במדרש הגדול יתרו ר״ז מצתית צתותא.

נ״ד. ט׳ מלמעלה וז״ל ויק״ר פל״ג מובאים קאנוסין סבאים דחיין ופי׳ הוא לפסוק מובאים סיבאים (יחזק׳ כ״ג, מ״ב) ובילק׳ יחזק׳ ר׳ שס״ב אי׳ מובאים סבאן מובאים קטיסין ובילק׳ דניאל ר׳ אלף ס״א מובאים סבאים קטיסין סבאים וא״ב קטיסין הוא לעומת קאנוסין של ויק״ר ואות ט׳ משובשת מן נו וצ״ל קנוסין ונ״ל שהוא מל״י κίνησις ערבוביא ושאון Beunruhigung, Aufregung, וענין סובאים של מקרא מפורש בויק״ר ע״י דחיין ובילק׳ ע״י סבאן וזה האחרון הוא מל״מ זולל וסובא ענין שיכורת (עיי״ע סבא ח״ו, ה׳) ובעניין דחיין נ״ל להשוותו עם דחון עיי״ע פי׳ שלחן והכונה שטוחים על שולחנם לאכול ולשתות. ומאמר קשה מובן הוא—ובע׳ קטים פי׳ בענין אחר וזה עיקר. ודע כי האגור לר״ש נאמע הביא הגי׳ (מויק״ר פל״ב צ״ל ל״ג) אמר להם כשהייתם בארצכם הייתם נעשים המניות לע״ז הה״ד קול המון שליו בה מובאין קטיסין ע״ב ועיי׳ רש״ב שנבך בפירושו ובעל החלוץ (חי״ג 118) כתב פטפוטי מלין בעלמא ולא אטריחך בסתירתם [2]).

נ״ו: ו׳ — ב״ב צ״ב. צ״ל צ ״ ב:

ס״א. ה׳ — פי׳ בית הרחם: וכ״ה בפי׳ ר״ח עיי׳ נרות המערכה (ג׳) שבת קכ״ח: ורש״י שם. ויש להוסיף מדרש הגדול וישב ד״ה וימאן ת״ר ג׳ השביעו יצרן וניצלו מן הערוה יוסף כו׳ בועז דכתי׳ חי ה׳ שכבי עד הבקר מלמד שנטלה אמה שלו ונתנתה על פי ה ק ב ר והשביע יצרו שלא יעשה. ובויק״ר הובא בילק׳ רות ר׳ תר״ו בסיגנון אחר ע״ש.

ס״ב: ט׳ — וכ״ה באלה דברים זוט׳ סי׳ ל״ה (צד 9) משל לשתי ספינות שהיו בים א׳ מהן הציל הקברניט את עצמו ולא הציל את ספינתו וכו׳.

— י״ג — וכן גרס המדרש הגדול יוסף בקברניטן של מלכים היה קבור [3]). וז״ל תשוב׳ הריב״ש סי׳ תמ״ב פי׳ קברניטא (של מדרש חזית שהביא שם) ארגז כמו קבורנטי של מלכים שהם כמו ארונות.

— ג׳ — וכן במדרש הגדול מקין כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מקדיא [4]) וקיפופא [5]). פירוש [6]) לפי שעיניהם הולכות לפניהם כשל אדם אבל שאר עופות עיניהם בצד הראש.

---

[1]) לוונגור אלגוארי. [2]) וה׳ פירסט גלאססאר 189 שנה הגי׳ לגי׳ קאנידין! [3]) ונ״ב והו תרבה = تربه קבר. [4]) פי׳ אלכום צ״ל אלבום = البوم Eule. [5]) כ״ג פי׳ אלינשוף. [6]) והוא כפי׳ הערוך ואי׳ בפנים ולא בגליון.

צד	שורה		
ס״ז:	י׳	מלמעלה	קידרא חדתא צ״ל קדירתא חדתא ע״ש ובמדרש הגדול בראשי׳ אי׳ נסיב יתהון בחדא קדר ושע באפיהון.
—	א׳	מלמטה	ובמדרש הגדול בשלח הגי׳ ר׳ נתן בן יוסף אומ׳ עץ של קדרים.
—	י״א	—	קדרינון: עיי״ע אדר והערות ותיקונים לח״א, ל״ז:
ע״ב:	י״ג	—	וכ״ה במדרש הגדול ויחי הכל בקווי יסורין בקווי כו׳.
ע״ג.	י״ב	—	ובמדרש הגדול ויצא הגי׳ הנותרות מנהון בישין מנהון עקרן מנהון קייסרין ונ״ב זקנות ע״כ ולי נראה שהוא מל״י ξηρός יבש עיי״ע קיסרי (ח״ז, קמ״ט:).
ע״ו.	ט׳	מלמעלה	במדרש הגדול מקץ גרס קזמאקון ונ״ב חזק (כבערוך).
ע״ו:	ז׳	מלמטה	ועוד י״ל שהוא ל״י κύαθος Maass, Becher, או κύτος Becher.
ע״ח:	כ״ד	מלמעלה	וכ״ה במדרש הגדול בראשי׳ והלא קוזמין של מלך אינן אלא בחבית. ורבינו היה גורס בב״ר פי״ט קוזמירין ועיי״ע גנן ומ״ש ועוד בע׳ גוזמיזין בהשלמת הערוך השלם. ודע כי ר״ב הוסיף ע׳ קוזמריא (ח״ז, ע״ו:) מירו׳ נדרי׳ (רפ״ד דל״ח ע״ג) אילין קוזמריא דאית עליכון אסור מישאל לון ופי׳ בל״י תכשיטין קטנים ע״ש ומ״ש אבל בנו״ג וז״ל ר׳ אבינא א״ר ירמיה בעי אילין קוזמידייא דאית עליהון אסיר מישאל לון ובאגור לר״ש גאמע (ע״צ צד 41) גרס אילין עולימתא מכיון דאינון אכלין ושתין מחמת קורמידא דאית עליהון אסור (משלי הון) [צ״ל מישאל להון]. ועוד כופל הערך וז״ל קוזמידא אד״ו אין בין הנודר ירושלמי אילין עולמתא מכיון דאינון אכלין ושתין מחמת קוזמידא דיתי עליהון אסור מישאל לון ע״כ. ולפע״ד אודות גירסאות קורמידא וקוזמידא הביא המאמר בשני ערכים נפרדים ומפני כן דעתי נוטה כי תחת קורמידא צ״ל קוסמידא והוא הוא קוזמידא (השני) והמאמר קשה הבנה הוא ואולי עולימתא הוא ל״ס עולמינא כלים שמשתמשין בו בהיכל, heilige Geräthe (עיי׳ פשיט׳ להעברעאר ט׳, א׳) ומלת קוזמידא הוא ל״י κοσμικός (=κοσμιτής) weltlich ופירושו כלי קודש שאבלין ושותין מהם מפני שנראין חול אסור להשאיל מהם, ובעל החלוץ (י״ג, 118) צחוק עשה לנו בפירושו.
ע״ט.	י״א	—	ועיי׳ מ״ש לעיל צד 45 בהערות ותיקונים (לתחלת ח״ד).
—	י״ד	מלמטה	כס״א הראשון אי׳ ג״ב במדרש הגדול בראשי׳ עמודים של שיש מכורכין בקטיות [1] בשרב שלא יפקעו ובצנה שלא יקרשו כו׳.
פ׳.	ב׳	—	בהערה 11 ועיי׳ ג״ב מ״ש ה׳ גריענבוים (צמ״ג חמ״ב 255) ונעלם ממנו מה שכתבתי בח״ז, פ׳. ושם העיר ג״ב על ל״ר muraenula והוא הוא מורינ״א לעז הערוך וכן העתיק היעראנימוס תורי זהב (שה״ש א׳, י״א) muraenulas aureas.
פ״א:	כ״א	מלמעלה	קודם ע׳ קטימוס *נשמט ערך וכצ״ל * קטמון (?) אבדר״נ פמ״א נו״ב צד 114 (בהוצ׳ ה׳ שעכטער) שלא הייתי עוד קטמון שנים אולי מל״י κτῆμα הון ונחלה פי׳ שלא חייתי כמה שנים או אולי מל״י καμπτόν כפוף gebeugt an Jahren.
פ״ד:	י״ד	—	ודע כי בתש׳ הגאונים סי׳ תקנ״ו (צד 278) אי׳ שנת ר״ם בקטיעא ופי׳ כמו לפ״ק עיי׳ מ״ש המו״ל שם ובצד 389.
פ״ו.	כ״ג	מלמטה	בנו״ג בשהש״ר בטעות קטפרטקים ובהאגור לר״ש גאמע הביא (ע״צ 42) קטפרופטוס כביכול ה׳ כנבור יצא פי׳ מזויין בכלי זיין ע״כ וצ״ל כר״ב קטפרקטוס.—ושם שורה כ״ד מלמעלה קטרטון ט״ד וצ״ל קטרקון.
פ״ז.	ד׳	—	צ״ל القطيب.
פ״ח.	י״ג	מלמעלה	וקטרון היה בחלקו של זבולון עיי׳ מגיל׳ ו׳. והוא הוא צפורי עיי״ע וכ״ה במדרש הגדול ויחי.

---

[1]) נ״ב כעין מטליות.

צד	שורה		
פ"ח.	י"א	מלמטה	ובאו"ז הלכ' צדקה סכי' א' הביא הפסיקתא בגי' קנטרונים וטעות הוא.
צ"ג:	י"ב	—	ג' אמות צ"ל נ' אמות.
—	י'	—	אחר רוחב התיבה צ"ל אורך התיבה.
צ"ד:	ו'	—	ר' א ו מ ר כו' כ"ה במדרש הגדול אשר תחת יד הח' שעכטער אבל במדרש הגדול אשר תחת ידי [1]) הגי' ר' נ ח מ י ה אומר, וכדאי' לפנינו בב"ר [2]).
צ"ו.	ט"ו	מלמעלה	ומזה קולב של מנורה (ספרי זוטא הובא בר"ש כלים פי"א מ"ב) ובילק' מטות ר' תשפ"ה (בשם מדרש) בטעות ו ק נ ה ו מ נ ו ר ה וכל הענין בילק' שם צ"ל כגי' הר"ש שם עש"ה.
צ"ט:	י"ז	—	ג ט י ן צ"ז. וצ"ל ש ב ת צ"ז.
ק"ג.	ח'	מלמטה	ובמדרש הגדול מקץ יוסף אחינו יפה תואר ויפה מראה שמא הוא עומד ב ק ל ו ן [3]) מיד תפשו אותן כו'.
ק"ד:	כ"ד	מלמעלה	אבל עתה נ"ל כי נחשת ק ל נ י ת א הוא aes Corinthium על שם העיר Corinthus שנחשתה היתה מפוארת ויש מהן שלשה מינים עיי' פליניאוס ל"ד, ג' (alterum in quo auri fulva natura) וזה מה שאי' ביומ' ל"ח. נחושת קלוניתא והיתה מאירה כשל זהב ובתוספ' יומא רפ"ב נחשתן קלניתא היה יפה כזהב.
ק"ה.	כ"ג	—	צ"ל פי' יפה וכן בל' יון הנך יפה.
ק"ו.	ו'	—	וכן במדרש הגדול בראשי' חגור חגורי חגורות צלצולין קולסין שבבין.
ק"ו:	—	—	ובמדרש הגדול תולדות חנניה בן ת ו ר ד י ו ן וקלסטנירו מזומנין לחיי העוה"ב.
—	י"ד	—	קלסטר: וכ"ה בכ"י רומי בהלכו' גדולות (הו"ל חברת מ"נ בבערלין צד 87).
ק"ז:	ט'	מלמטה	ובמדרש אבא גוריון ספ"ב הגי' קלוסנטרון -- ובענין הגי' קלסרקין י"ל שהוא מל"י אמצ' κλειδουράρχης (עיי' מיירסיאוס צד 247) פי' שומר הפלטין Schlosswächter.
ק"ח.	ט'	מלמעלה	עין כו': הועתק מפי' ר"ח עיי' נרות המערכה (ג') למגיל' ט':
קי"א.	כ"ד	—	וכ"ה אפשקר כפשקר במדרש הגדול כ"י וירא וז"ל ואוקמו עליהו ש ת ה דיאני שקראי ושקרוראי זיפאי ומצלי דין אפשקר כפשקר כו' ועיי' ד"ס לסנה' ק"ט:
קי"ד.	ב'	מלמטה	בהערה צ"ל Kuchen formen.
ק"כ:	ט"ז	—	סוף ע' קמטר: ובענין קמטרה ב"ר פל"א עיי"ע קל ז'.
קכ"ג:	כ'	—	ועוד עיי"ע צלצל ציון מב"ב ע"ה. ופי' רבינו שם והוא ראיה לפירושי ע"ש ועוד עיי"ע קבל ג'.
קכ"ה:	י"א	מלמעלה	וכ"ה במדרש הגדול מקץ לקמצים ר' ח ו נ א אומר מן קומצא [4]) לריחיא ורבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא.
קכ"ו:	י"ד	מלמטה	ובמדרש כורסיא דעבד שלמה [5]) ועל כל דרך ודרך היו קנקילות ובמסטאות (κιγκλίδες καὶ βήματα) ועל כל ק מ א ר א וקמארא י"ב אריות כו'.
קל"א:	י"ח	—	ברילל במ"ע ח"ח ע"ב היה גורס בן קילטא בתיבה אחת בוקילטא והשוה אותה לל"ר buccellatum מין לחם עב הנקרא Zwieback ונרויח בזה כי על ידי מושג זה נתפרש היטב מלת קנובק. וז"ל אוצ"מ אמצ' βουκελλάτου, ἄρτου ἐλατοῦ, ὅς λέγεται κολλίκιον וא"כ קנובק הוא הוא κολλίκιον וזה מה שכתב מהר"י במ"צ (פאה פ"א מ"ה) בלשונינו קורין לככרות העשויין בטבעות בן קלטא (=בוקלטא) buccellatum.— ובספרי זוטא (ילק' שלח ר' תשמ"ח) הגי' הקנוקנות—ולדעת ה' ברילל (ע"צ 190) מל"ר caniceus, canicaceus, Kleienbrod ואין נ"ל.

---

[1]) שאולה מידידי הח' ר"א דיינארד. [2]) והערוך גרס ר' " מ אומר. [3]) כ"ב פי' שוק של זונות. [4]) וכ"ב פי' אוצר. [5]) הו"ל ה' פערלעס במ"ע פראנקעל—גרעטץ צד 132.

צד שורה

קל"א: ט' מלמטה הוא ל"ר צ"ל הוא ל"ר א מ צ ע י ת.

קל"ד. י"ח — פי' קורות כו' הוא הוא פי' ר"ח לסוב' ד':

קל"ה. ב' — ובמדרש הגדול בראשי' הני' שאל קונטרניקוס את רבן יוחנן בן זכאי כו'.

— ט' מלמעלה ומזה הענין בילק' אסתר ר' תתרנ"ז כיון שבאו לזכותו של מרדכי היו מדלגים והיו הכתבים פורחים מקנטרא לקנטרא. פי' מאריגה לאריגה כלומר מיריעה ליריעה.

קל"ו. ד' — וכן הביא המלה והפי' בענין קונכי ג"כ המדרש הגדול עיי' לעיל בהערות ותיקוני' לדף תנ"ח: לע' פשון.

קל"ח: ב' — וכנ"ה במדרש הגדול ויחי מן דאיתי מובלין רטיבין ומן דאיתי קנסין וקצנין כו'.

— ח' — ומזה הענין נ"ל מאמר במדרש הגדול חיי שרה קרית ארבע שהיה עולה בקנסון של ארבעה בתחלה לשבט יהודה ואח"כ לכלב בן יפונה כו' [1].

קל"ט. ט' — וכ"ה במדרש הגדול בראשית פ' ולאדם אמר כי שמעת א"ר לוי האוזן לגוף כ ק נ ק ו ל לכלים מה הקנקול הזה כו'.

ק"מ. י"ב — קנקן: ויש לתרגמו Pflugsterze ומל"ס קקנא, קיקנא, וכן העתיקה הפשיטה והמרגים וכלי הבקר (ש"ב כ"ד, כ"ב) וקקנא וניראה. והוא עץ של פדנא ונקרא בל"ע عمود الفدان וז"ל בר באלול הסורי [2] בבסא תוב גלדא מדם דכריך חודרנאית על קקנא דנבליוהי מן דנשרא לאפי לעל או לתחת. וזו העתקתו ללשון עברי: בבסא הוא הרצועה הכרוכה סביב לקקנא שלא תעתק למעלה או למטה. ועוד הוסיף להביא בל"ע الحسبة التي فوق وتحت الفدان פי' הוא העץ אשר ממעל יתד המחרישה ע"כ. וזה קרוב לפי' הראב"ד שהבאתי בע' קנקן ע"ש ועיי' ג"כ ע' סמלון ומ"ש הראב"ד בספרא בחקותי פ"ג ובמקום הסימונים (או הסמלונים) גרס ר"ש הקנקן. ודע כי בע' סמלון הבאתי גי' הכ"י תוספת' כלי' ב"מ ספ"ג בעול ובסממנין וצ"ל ובסמבונין (מ' נשתבש מן בו) וכן גרס רב הלל בפירוש על ספרא בחקותי [3] ופי' סמבונין היינו סמבוני העול ע"כ. ואולי זה ל"י *μέσαβον, μεσάβοιον* רצועת העול Jochriemen [4].

ק"מ: י"ב מלמטה וכן פי' לנכון בעל הגליון במדרש הגדול בראשית מלת (קנדס) [קינרס] ע"י אלחרשף עיי' הערות ותיקוני' לח"ו, קצ"ו.

קמ"א. ט"ו מלמעלה קנישקין הוא הוא מלה רומי' אמצ' כמו שכתבתי ואין ענינה לסל כרעת ה' פירסט 206.

קמ"ד. י"ג מלמטה Kamm ט"ד וצ"ל Kanne.

קמ"ז. ב' מלמעלה וכן טעה בפי' ה' פירסט גלאססאר צד 207.

— ה' — וה' ברילל (צונץ יובעלשריפט צד 106) שיער *ἐξαλλόν φανός* glänzendstes Licht.

קמ"ח ג' מלמטה בהערה צ"ל لبلاب.

קנ"ב. י' מלמעלה בעולם„ צ"ל בעולם. ושם י"ג מלמעלה הקוף צ"ל הקיף.

קנ"ג. י"ד — וכנ"ה בשמ"ר רפל"ו מקיפין אותן בחבלים מקיפין אותן טרטיוטין ועיי"ע טרמנטן ומ"ש בהערות ותיקונים לח"ד, פ"ד:

קנ"ה. י"ז — וכ"ה בפי' ספר יצירה לר"י ברצלוני צד 25 ע"ש.

קנ"ח: ו' — וכ"ה באמת בדלית קופד במדרש הגדול וירא.

קנ"ט: א' — שבת מ"ו. קידוש' ל"ב: ב"מ צ"ז. ב"ב פ"ו. קמ"ט. איקפד רבא. שבת מ"ו. איקפד ר' שמלאי. שם: איקפד ר"י ב"ח.

קס"א. ח' — ובמדרש הגדול וישב כל מאן דקפז לה. נסיב מא דעלה כל אותה הדוב קפיז ו א י ת קפיז רב מן דין.

---

[1]) כ"ב פי' גורל, אבל לפע"ד הוא הוא מלה רומית census וכן בל"י אמצ' *κῆνσος* Schätzungsliste. [2]) ע"ע דוו"ג כ"ז, 623. [3]) עיי' קונטרס הרמב"ם ליעללינעק 30. [4]) ואפשר דבסא הנ"ל יש לו איזה שייכות לזה הענין.

צד	שורה	
קס״א.	ו׳ מלמטה	וכנ״ה אקפח את בני (בניי) בזבחי׳ י״ג. ירו׳ יומא פ״א דל״ח ע״ד ספרי בהעלתך פ׳ ע״ה.
קס״ה:	א׳ מלמעלה	קודם ע׳ קפינא צ״ל * קפילישין (פי׳ מל״י καὶ ἐπάλαιδεν או καπάλαιδεν) והוא תרגום יוני של ויאבק (בראשי׳ ל״ב, כ״ה) עיי׳ מ״ש החי׳ רש״ב בלקח טוב (שם) וכן העתיקו ע׳ הזקנים καὶ ἐπάλαιεν.
קס״ו.	י׳ מלמטה	ולדעת ה׳ באכער (אגדת התנאים ח״ב 450) מל״י κυψέλη מערה, ועוד כיס ותיקי Behältniss, Kapsel.
קס״ח:	כ׳ מלמעלה	ובמדרש הגדול ויצא ועשו קופרומיסין [1]) מי עושה קופרומיסין על ישראל.
—	י׳ מלמעלה	ובאגור לר״ש גאמע הגי׳ ארקמסיות (עיי׳ מ״ש רש״ב בע״צ צד 34) ואולי נכון הוא ומל״י ὁρκωμόσια פי׳ שבועה eidliche Betheuerung.
קע״ב.	י״ג —	ומזה נבין הדבור בספריהם (מתתיהו ה׳, י״ח) ἰῶτα ἕν ἢ μία κεραία οὐ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου.
קע״ג:	י״ב —	ומזה קוץ לזה שכרה של תורה, קוץ לי שכר כולם כו׳ ואני אקוץ לך שכרה כו׳ במדרש הגדול לך לך פי׳ ענין קציבה.
קע״ז.	כ״ב מלמטה	צ״ל beschneiden.
קע״ז:	ט״ו מלמעלה	סוף ע׳ קצר ב׳ וכנ״ה במדרש הגדול חיי שרה כד אזלת אשת ירבעם לקומי אחייה השילוני לשיולי על עסקי ברה דהוא קציר ונ״ב מריץ = مريض פי׳ חולה.
קע״ח.	י״ח מלמטה	מירוט ט״ד וצ״ל מיחוט.
קפ״א.	כ׳ —	ובמדרש הגדול כ״י בראשי׳ הגי׳ אנא ודימי בר קאקוזיאתא.
קפ״ג.	ט״ז מלמעלה	וכנ״ה במדרש הגדול מקץ קניא קורא קירא כולהו מעלי לחלמא ונ״ב קורא אלגמאר, וכ״ה במדרש הגדול ויגש נבארא קורא ונ״ב אלגמאר.
קפ״ג:	כ״א מלמטה	צ״ל Pollution.
קפ״ה:	ה׳ מלמעלה	וגי׳ המדרש הגדול עיי׳ לעיל בהערות ותיקונים לח״ו מ״ט.
קפ״ז.	—	הוריות צ״ל הוריות.
קצ״א.	ט׳ —	המדרש הגדול שמות גרס קורדסין.
קצ״א:	כ״ה —	קרוז כו׳ וז״ל האגור לר״ש גאמע (ע״צ 44) ב״ר פי״ט ויקרא ה׳ אל האדם ויאמר את קולך שמעתי בנן ארבעה הקיש הקב״ה על קנקן ומצאן קרודס של מימי רגלים נ״א קרח של מימי רגלים כו׳ ונ״ל שצ״ל קדוס של מימי רגלים נ״א קרוז של מימי רגלים וכדאי׳ במד״ר פ״כ ועיי׳ עוד בהערות לרש״ב שם. ובב״ר פי״ט הגי׳ ומצאו קנקנים של מי רגלים וכמו שהבאתי בח״ז, ק״מ.—שם שורה כ׳ מלמעלה ס״פ פ״ז צ״ל ס״פ פ״ ו.
קצ״ב:	י׳ מלמטה	ופקיר ט״ד וצ״ל ופקיד.
קצ״ג.	ז׳ מלמעלה	שהוא ט״ד וצ״ל שהוא.
קצ״ז:	ה׳ —	ואולי קריאסות הוא הוא קריוסי, קיריוסים (ח״ז, ר׳) curiosi ומזה הענין קורסיות (מד׳ שמואל פכ״ה ובילק׳ תהלי׳ ר׳ תשס״ה קיסדריות) צ״ל קוריוסיות ועיי׳ ג״כ פירסט גלאססאר צד 196.
ר״א.	ג׳ מלמטה	בהערה צ״ל vloc.
ר״ב:	כ׳ מלמעלה	אחורי פרס עיי׳ יוחסין השלם צד 239 וז״ל ובעל הערוך פי׳ כי הקאראנאנוש הם בצפון אחורי פרס ואין בה פירות הרבה מפני הקור הגדול ע״כ ואולי כיון לערוך של רצ״ג.
ר״ג.	כ״א —	פי׳ רגילין כו׳ הם הם דברי תשובת הגאוני׳ סי׳ שצ״ז (צד 213) בסוף [2]) וצ״ל בערוך כ א ב ו ך במקום באביך.

---

[1]) נ״ב ללמוד עליהם זכות. [2]) ריש התשובה תמצא בע׳ ככן ע״ש ועי״ש בהערות ותיקונים.

צד שורה

ר"ד. כ"ה מלמעלה בקרן זוית צ"ל בקרן זוית.

ר"ד: י"א — צ"ל Sonnenstrahlen—ובשורה ט"ז צ"ל ש ע מ ו.

ר"ח. — — ובמדרש הגדול ויחי הגי' ר' תנחומ' אומר ל ק ו ר ס י ן [1]) ר' יוסי בן קצריי אמר לעיבורין וכל אחיהם מסכימין הלכה על פיהם כו'.

ר"ח: י"ז מלמטה וכן במ' אבא גוריון (צד ג'.) ואבני קריסטלינון. ועיי' במדרש פנים אחרי' נוסח ב' (צד כ"ט.) זכוכית טובא קריסטאלי.

רי"ב. ט' — הפי' הועתק מפי' ר"ח עיי' נרות המערכה (ג') לתעני' כ"ד: ומ"ש.—ובסוף הע' יש להוסיף מדרש הגדול וישב פ' ויתן שר בית הסוהר תמה על ר"ע גדול ממנו שהלך לרומי ואכלו עליו קרצין לפני הגמון שיגר לו שתי שפחות יפות ביותר כו' והוא הוא בקצת שינויים המאמר שהבאתי בשם אבדר"נ פט"ז.

רי"ג. ט"ו — كُوس צ"ל كُرُوش—ושם י"א מלמעלה: ומזה במדרש פנים אחרים לאסתר (הוצ' רש"ב צד 72) אמר המשל יצא בעלך ליקרע פוק לקוטו וצ"ל לקרין פוק לקומיה.

רי"ד. י"א — וי"א שהוא מל"י אמצ' *καρκῖνοι* מין מנעלים מחוקקים (*κοῖλα ὑπόδηματα*) עיי' פירסט גלאססאר 210.

רט"ז. ה' מלמעלה קודם ע' קרקע נשמטו שלש שורות וכצ"ל: * קורקסיאות אולי מל"י *χάρακες* Bollwerke, שמחות פ"ח בטוחות (ישעי' ל"ב, י"א) אלו קורקסיאות פי' מבצרות. ולרוב פעמים אי' הכתיבה כרקום (כרקוס) עיי"ע בח"ד שמ"א: ושמ"ב.

רי"ט: י"א — ובמדרש הגדול נח הגי' גרטגינא, גרטינא ונ"ב הוא הוא קרטגינא.

רכ"ג: ט' — בציון ט"ד וצ"ל בצין.

רכ"ד. ז' — שתוח בים ט"ד וצ"ל שתוחבים.

רל"ג: י"ט — ברעיותיו צ"ל בראיותיו.

רל"ו. ד' — ובמדרש הגדול לפ' וינגע ה' את פרעה אי' ו ב ע ל י ר ת ן קשה מכולם [2]) ובו לקה פרעה הרשע ש נ א' ט ר ם ת י ר א ו רָ א תָ ן מ ב ע י ל י ה. ושם: הקיזו שניהם ושימשו הון להם בנים בעלי רתן [3]) ושם: הזהרו מזובובי בעלי רתן.

רמ"א: כ' מלמטה אחר הקזאת דם: ט"ד וצ"ל אחר הקזת דם.

— י"ט — ב"ק כ'. ט"ד וצ"ל ב"ב כ'.

רמ"ד: י"ט מלמעלה וכ"ה גי' ר ב מ י ו ר ב ס י במדרש הגדול וירא רבמי ורבסי לא הוה אכלי ביעי מההוא מבואה כו' וכן במדרש הגדול יתרו: אילו מקלעי לי ר ב מ י ו ר ב ס י מי לא מכתיפנא קמיהו וא"ד רבמי ורבסי מכתפי ועיילי כו'.

רס"א. י' מלמטה העיקד צ"ל העיקר.

רס"ד: י"ט מלמעלה וכ"ה במדרש הגדול וירא הרחק כמטחוי קשת הוא שיעור רוס [4]).

רס"ו: ב' — ח"ה, מ"ה צ"ל צ"ה.

רע"א: י"ט — וכ"ה במדרש הגדול מקץ מכה באזמיל ומרפא ברטייה מכה באבן ומרפא באספלונית.

ר"פ: ה' מלמטה והפעל נבנה מהשם. רַמַּח (durchspiessen) מדרש הגדול בראשית ר"ח ב"פ אמר אם בא יצרך להשחיקך רַמְּחֵהוּ בדברי תורה שנאמ' יצר סמוך ואין סמוך אלא תורה. ולפי הנראה צ"ל סמכהו בדברי תורה ובילק' ישעי' ר' רצ"ו אי' באמת בשם ב"ר שמחהו בדברי תורה ואולי צ"ל ג"כ סמכהו.

רפ"ח. כ"ג מלמעלה ובמדרש הגדול ויצא אי' בג' מקומות השטן מקטרג בים ובדרך ובבית מרועע. . הישן בבית המרועע דמו בראשו.

רפ"ט: י"ג מלמטה ודע כי מתרעם בל"ס תתרעם ענינו מספק zweifeln, Nachgedanken haben.

---

1) כ"ב פי' עת בל"ר. 2) וכ"ב פי' „שרן שיש לו במותו" והוא כפירש"י כתובו' ע"ז: ועיי' מ"ש בערוך. 3) כ"ב הלשים בכח גופן.
4) וכ"ב הלפים המה.

צד שורה

ר"צ: ד' מלמעלה וכן ני' המדרש הגדול פקודי כיון שחטאו נהפך להם לרעין [1] כו'.
— ח' — ועיי"ה בפי' רה"ג לסוף ידים ועיי"ע אשר ומ"ש בח"א, שכ"ה.
רצ"א. א' מלמטה בהערה ατροι צ"ל ἰατροὶ.
רצ"ו. ט"ז מלמעלה ואולי מזה נ"ב ר"י חכם לכשירצה עיי"ע חכם בח"ג, שפ"א בהערה 7.
ש"א. י"ח — רקב כו' ופירש"י בנדה כ"ז. רקב רקבובית של מת כו'. והוא העפר אשר ישאר מגוף המת כו' עיי' פי"מ להרמב"ם אהלו' פ"ב מ"א וא"כ רקב יש להעתיקו Leichenstaub ואמר עולא (נזיר נ"א. וש"נ) אין רקב אלא הבא מן הבשר ומן הגידים ומן העצמות. ובענין רקב עיי"ה נזיר נ': והלאה ותוספת' אהלו' פ"ב ופ"ג.
ש"ז: ה' מלמטה חכמי ומננצא צ"ל מננצא.
ש"י: א' מלמעלה צ"ל פי' בל"ם כורכמא דרשקא.
שי"ב. י' — צ"ל الخلاوة.
שי"ב: י"ח מלמטה וכ"ה רתיון במדרש הגדול ויהי בשלח פרעה ר' נהוראי אמר רתיון היתה לפרעה שאילו לא רדף אחריהם העלה עליו המקום כאילו שלחם אלא מתוך שרדף אחריהם כו'. נ"ב רתיון חמלה.
שי"ג. כ"ב מלמעלה צ"ל رتع.
שט"ו: י"ג מלמטה וכן במדרש הגדול לא ימיש עמוד הענן: אעפ"י שנרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל. וכן בתולדות: וכיון ששומעין שרי אומות העולם מיד הן נרתעין לאחוריהן.
שט"ז. י"ח מלמעלה ובזה נבין הדבור בספריהם (מתתיהו ז', ז') .κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν

חלק ח'

ב' ט' מלמעלה ובמדרש הגדול וישלח הני' ורבנן אמרי מאחוריה אתא ונשייה בתרויהו [2].
ג': י"ח — ובמדרש הגדול שם: לבנה הוא אילנא דדאמי לסאנא. נ"ל שצ"ל לשאנא כבערוך.
ד'. ה' מלמטה בהערה בשט"מ בסוגיתינו: וכן משמע מהנה"ה לרא"ש ב"מ פ"ח סי' ל"ד ע"ש.
י"ח. ג' — צ"ל ויבמות ס"ב.
— ב' — צ"ל הועתק מפי' ר"ח.
י"ט. י"ב מלמעלה בציור ט"ד וצ"ל בציון.
כ"ה. ו' — ויש להוסיף מדרש הגדול בראשית: ברא שבעה כוכבים בשבעה גלגלים כל כוכב בגלגל בפני עצמו ושמותן גלגל של מטה מן הכל יש בו ירח ושל מעלה ממנו יש בו כוכב והשלישי יש בו נוגה והרביעי יש בו חמה והחמישי מאדים והששי צדק והשביעי יש בו שבתי.. ועוד חילקו חכמים שמונת הגלגלים שיש בהן הכוכבים לארבעה חלקים כמו שאמרו ארבע מעלות בסולם חשבו גלגל חמה אחד וגלגל לבנה אחד וגלגל שאר הכוכבים אחד וחמשת הגלגלים שבהן חמשה כוכבים שבתי צדק מאדים נוגה כוכב חשבום באחד ונמצאו כולם ארבעה על זה נאמר וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם [3].
כ"ו. י"ג מלמטה והוא לאי"ט Gicht, gotta.
כ"ו: ט"ז מלמעלה ועיי' בענין שגל מה שכתבתי במ"ע דמ"ע דמ"ג חמ"ו צד 5.
כ"ו: י"ב מלמטה וכ"ה במדרש הגדול בראשי': בשגם הוא בשר אמר הקב"ה הריני משגמן בייסורין

---

[1]) נ"ב פי' נער (כבערון) כלומר נתקצה עליהן. [2]) נ"ב פי' יון נסחה נגורתס (כבערון). [3]) ועיי' נ"כ הערות ותיקונים לח"ה, ק"ח: (צד כ"ה).

צד שורה

את תאמי [1]) הדלת הזה מי מעמידה שוגמין שבה. ונ״ב שגם שעם ע״ב וזה פי׳ נכון הוא ועיי׳ מ״ש בח״ח, כ״ז. ושם הוכחתי ג״כ כי הוא הוא خيزران Bambus וראיה נצחת מצאתי עתה בגי׳ המדרש הגדול ויגש וז״ל למה״ד לאשה שקבלה על בנה לדיין וכיון דחמת דיינא דהוה יתיב ודאין בדינין קשין במגל בין [נ״ל שצ״ל במגלבין] בשוגמין וברצועה כו׳ מאי עבדת דרכת עד כו׳ [2]) ונ״ב פי׳ באלמקארע ואלכיזראן. ודע כי הראשון הוא הוא פי של במגלבין בל״ע مقارع Peitsche והשני הוא הוא الخيزران כאמור. ובנוסחאותינו אי׳ בע״א עיי׳ ויק״ר פכ״ז ומד״ר פ״י ועיי״ע אפקלין בח״א רל״א ומ״ש ובע׳ מגלב ומ״ש בח״ה, ע״ו.

כ״ט. כ״א מלמעלה סוף ע׳ שנש: ובמדרש הגדול סוף מקץ דרש והשנתם אמר לו שנשג אותם בדברים אחת קשה ואחת רכה [3]) אבל משגשג במדרש הגדול וירא ט״ס הוא עיי׳ מ״ש למטה לדף ע״ד:

ל״א. ד׳ מלמטה ועיי׳ ג״כ מ״ש בהערות ותיקונים לח״ג, מ״ב. צ״ב. בענין דיינין שצ״ל דיוון.

מ״א: ג׳ — בהערה: ואני חזרתי עטרת פי׳ ר״ח ליושנה עיי׳ נרות המערכה (נ׳) לסנה׳ צ׳.(ע׳ צד ע״ט).

מ״ג: ד׳ מלמעלה וכנ״ה במדרש הגדול וישב: איש מצליח (בראשית ל״ט, ב׳) גבר שוור ונ״ב פי׳ מקפין כלומר זריז ע״ב ובנו״ג בב״ר ס״פ פ״ו גבר קפוז וכ״ה בערוך ע׳ קפז (ח״ז, קס״א.).

נ״ב: ג׳ — וז״ל מדרש הגדול ויצא וכל שהוא חום זו שחמומית דכולה אוכמתא.

ס׳: כ״ג — שטתא סברה כו׳ ואולי מזה ג״כ מה דאי׳ במדרש הגדול יתרו ר׳ יהושע בן לוי צר שיטה תורה צוה לנו משה כל התורה כולה שש מאות ושלש עשרה מצות מנין תורה כו׳ ונ״ב צר שיטה פי׳ עשה סימן ע״כ ובמכו׳ כ״ג: אי׳ בנוסחא אחרת.

ס״ג: י״ז — צ״ל שנויי נוסחאות.

ס״ח. י״ט מלמטה צ״ל מאת חמי.

ע״ד: ז׳ — ומזה ג״כ בויק״ר פ״ד כשהוא נותן (האיסר לגנן) משכשכו ומוצא בעפרו זהב לקיים ועפרות זהב לו ובפ׳ ה׳ אי׳ רק היה מוצא בעפרו זהב ובפ׳ דר״א פכ״ה הוא הולך ליקח לו ירק ומוצא תחתיו זהב כו׳ ובילק׳ איוב ר׳ תתקט״ו (בשם ויק״ר) מכסכסו במים (!) ומוציא מעפר זהב. וזו גי׳ מוטעת היא מחסרון ידיעת המלה משכשכו שפי׳ מנערו ומנדנדו וכן הבין בעל הגליון במדרש הגדול וירא ויאמר ה׳ זעקת סדום וגו׳ כיצד היה אדם הולך אצל גַנָּן ואומר לו תן באיסר ירק כשהוא משגשגו היה זהב יוצא מעפרו לקיים ועפרות זהב לו. ונ״ב ינפצה מן תראבה ע״כ פי׳ בל״ע ينفضه من ترابه פי׳ מנערו מעפר וא״כ משגשגו צ״ל משכשכו ומענין מכשכשו עיי״ע כש ד׳ ומ״ש.

פ״ח: י״ג — סוף ע׳ שלף: וממנו הפעל בהפעיל ב״ר פ״ב א״ר יצחק על דורות הללו הוא אומר ואכלת את עשב השדה שאדם משליף על שדהו ואוכלה עד שהוא עשב וכ״ה במדרש הגדול כ״י בראשית ויותר נכון משליף שדהו כדאי׳ בילק׳ ר׳ ל״ב ובמיוחס לרש״י בב״ר ופי׳ שבלים רכים כו׳ ע״ש. ועיי׳ ג״כ פי׳ י״ת קללתו היא לאכול העשב כמו ששולף מן השדה וזה תבואה קודם גמר בישולה כו׳.

פ״ט. ט״ו — וגי׳ המדרש הגדול יתרו: שלפיחות מלאות אפרסמון מניחות תחת עקביהן כדי שיהיה ריחן נודף ונ״ב פי׳ בית רחם של תרנגול.

צ״ד. י״ר מלמעלה וגי׳ מדרש הגדול עיי׳ בהערות ותיקוני׳ לח״ג, ע״ג צד ל״ט.

וזאת לדעת כי בהשלמת הערוך השלם בע׳ אבן המקח צריך לנקד אֶבֶן הַמְּקַּח (ועיי״ע מקח בח״ה רכ״ה. ומ״ש).

---

[1]) בערוך הגי׳ אתאמה. [2]) כ״ב נברת והוא לי״ע صبر warten והבאתיו בהערות ותיקוני׳ לח״ד, קמ״ח. [3]) וכ״ב פי׳ פתוי.

PLENUS ARUCH

Targum-Talmudico-Midrasch

verbale et reale

LEXICON.

Auctore

Nathane filio Jechielis

...ino saec. XI celeberrimo, Praeside scholarum Talmudicarum Romae; ... appendice ad discendum utili per Benjaminum Mussafiam, medicum, ...phum, philologum et physicum ad contextum Aruchinum adjuncta.

...isciplinis contextus Aruchini Venetiis (anno 1531) editi et typis manda... optimi, ita ex hujus cum editione princip. (ante 1480), nec non cum septem Aruchinis veteribus manuscriptis bono cum animo facta comparatione corrigit, explet, critice illustrat et edit

Dr. Alexander Kohut,

Rabbinus V-Ecclesiis supremus.

Propriis sumptibus

VIENNAE 1878.

Buchdruckerei von Georg Brög in Wien, IX., Maria Theresienstrasse 19.
(Unter der Leitung von P. Smolensky.)

ספר

ערוך השלם

הלא הוא ספר הערוך אשר בו נקבצו כעמיר גורנה כל המלות החמורות בתלמוד ומדרשים ונסדרו עפ״י א״ב למען ירוץ הקורא בו

מאת

רבנו נתן בן רבנו יחיאל ז״ל

ראש מתיבתא דרומי.

ועליו ספר

מוסף הערוך

להרב החכם הבקי בחכמת הטבע והרפואה והבלשן הגדול רבי

בנימין מוספיא ז״ל.

על דפוס ראשון של הערוך (כערך הרל״ז) ודפוס וויניציאה (הרצ״א) עם הוספות, הערות ותקונים על פי שבעה כתבי יד מהערוך עתיקי יומין ועם מעלות אחרות רבות, כאשר תחזינה עיני הקוראים.

אזנתיו וחקרתיו ודרשתיו

אנכי הצעיר

חנוך יהודה באא״מ הר״ר ישראל קאָהוט

רב ואב״ד בק״ק פינפקירכען והגליל יצ״ו.

חלק ראשון.

Mit Unterstützung des Autors durch die kaiserliche Akadamie der Wissenschaften in Wien

---

וויען תרל״ח.

בדפוס של געאָרג בראָג

(תחת המנהל פ. סמאָלענסקין.)

אליסרין והאספטיקין מי שיעשו קליפה הייבים במעשר. [illegible]

אסקניתא נמלא [צ"ל גמלא] אסקניתא פי' עומד על לוח גשר קטן [illegible]

אסקופא בריש שבת ובפסחים לפה נקוד על ה"א שבתחילה [illegible]
כמו המשקוף למעלה שמכה בה הדלת בן למטה.

אסרו חג בעבותים פי' שמגיעין ומקיפין המזבח לשון הקפה [illegible] לשון סביב

אסרייתא דחרדלא פי' חבילות פי' קנים נסים ונמכרין למנין.

אסתגר בקמתא ויש גורס אסתנות והוא בעיקר אסתנים. . . אביה לא [illegible] לאפישי פי' לשון הבוי.

אפטר לא איפטר למעבר הכי פי' אפטר באמת אליטין פי' [illegible].

אפיפיור פי' קיסר וי"א פפא הכומר הגדול של נוצרים ולפעמים היא [illegible] ויש לפעמים באוויניון [Avignon].

אפר בסוף נדרים אין עפר מת בעפר אפר פי' כעפר שחסר והוא [illegible] שיש שער בערוה
לא יהיה הוא כרות שפכה ותימה שאמרו חכז"ל על תמר שעשתה [illegible] כרות שפכה אולי
היא עשתה בחכמה ואין קושיא כי בנות ישראל אסור לגדל ערותן שנאמר [illegible] לך שם בגויים ביופיך
וכו' כי תמר היתה בת יפת תאר במלחמה ורבינו גורס בעפר פיר שהוא [illegible] פירות וכבר פירשתי
בעיקר פירא. [ודע כי בנדרי' פ"א רע"ב הגי' משונה ועוד עיי"ע שעל [illegible] גם כאן מלת אין עפר
ט"ס הוא וצ"ל אין שועל [illegible]].

אקרנא חייב במזוזה פי' פתח של קרן זויות.

ארמילגוס תר' וברוח שפתיו ימית רשע יקטל ארמילגוס רשיעא [illegible] שהוא ארמילוס
הרשע שיקום באחרית הימים ויהיה משונה מאד בצורתו [illegible] ובכל העולם ויעשה
שמדות וזו היא פיד ישראל ואפי' אומות העולם קראו לזה אנטיקריש[illegible] המשיח ובירושלים
יעשה מלחמה גדולה עם משיח בן יוסף ויהרוג למשיח בן יוסף כמו [illegible] ורמז כל זה בפ'
החליל וביום הצרה עצמו יתגלה משיח בן דוד ויהרגנו ברוח שפתיו ויחיה משיח בן יוסף ואז אפרים
לא יקנא את יהודה.

ארקפתא לסרוקי סוסיא ולמבני ארקפתא פ"א ארקפטא וכן בר"ם עשרה [illegible] והיא כדמות אצטווא
שהיה בהר הבית לישב ובעיקר ארקפתא תמצא מפורש והקוש[illegible] פי' רש"י שפי' ספסל
ולא נהירא.

אשוורי כיסין אשוורי פי' כיסין של שירין.

אשטמיתיה הא דא' כל שהדיו עובר עליו א[illegible] ונשכחה ואת
ההלכה ונעלמה ממנו.

אתוום מסאני פי' לכלך מנעליו והוא בעיקר ווס . .

אתמהא במדרשות ובירושלמי פי' יש לתמוה על זה.

אתרמי בפ' כיצד מברכין כי אתרמי להו ריפתא דעירובא פי' דרך מקרה [illegible] איקלע בבני אדם וכן
דאתרמי אתרמי והרבה . .

ארמוייה בפ"ק דפסחים בעכבר ר"ל חטפו ממנו.

אקלע לאתרין ר"ל קרה מקרה שבא לארצנו או נזדמן, רב איקלע לבי [illegible] נכנס לביתו בפ' כל
כתבי אי מקלעין ר' אמי ור' אסי וכן אי מקלע ר' יוחנן.

ארזג בערוך רב צמח דעבד ארזג הוא בסנהדרין בענין מניין קבורה מן הת[illegible] אמר רב אחא בר יעקב
נמסר עולם לשוטים שאינם יודעים להשיב וכו' ובעל הערוך גורס [illegible] פירש.

אטרא כתבי אטרא פי' שטר תנאים שהתנו ביניהם.

אגטין בעיקר לגטון שטר צוואה.

אריני כגון ערש למלונה שעשוייה לשמור פירות.

ארדלג פי' קמח הטרוף במים ומבושל.

אשת בפ"ק דקדושין וראית בשביה אשת ואפי' אשת איש תוספות ואעפ"י [illegible] אישות לגוי כדאיתא
בפ' ד' מיתות מ"מ איכא עשה דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חב[illegible] ואם כן זה העשה
התיר ביפת תואר וא"כ אין אישות לגוי לא נדרש מיפת תואר אלא מדרש[illegible] והוא אשר ינאף
את אשת רעהו פרט לאשת אחרים ר"ל גויים ופי' רש"י אשמעינן שאין ק[illegible] לגוי וכן בתוספות
פרט לאשת אחרים והיינו גוי וקמ"ל דאין אישות לגוי ואע"ג דאין מיתה [illegible] איסור מיהא איכא

מראצטריך לם ... אולם נחסרים

...אשון, אין

...ורני וכו'

ב) אחרי הודעתיך ... כבר

בחיבור בפני עצמ...

ר' אליהו הלוי בן א... א היה הראשון ...

המלות של תרגום ... תחת אשר רבינו בעל הערוך ...

הדבקים, ור' אליה... ני מ"ני תיבות אלו שני חיבורים את ספר המתורגמן ...

בהקדמה לספר ... בעל מחברו וז"ל: „חברתי את הספר וקראתי שמו מתורגמן ...

לשון המקרא בלשון ארמי לש' ארמי בלשון המקרא וזה שחלקתי כל תרגום המקרא לשרשים ...
על ספר דרך אלפא ביתא ...מו שעשה הר' דוד קמחי בשרשי לשון העברי וכו' אני יחדתי לכל ...
שרש מיוחד ודרכתי ב... דרך בעל הערוך והוא דרך יותר טוב מדרך ר' דוד קמחי
עיי' בשרש כפר ובשרש ... וכ', וקודם לזה פתח ואמר כי לא די שלא היה איש שעשה הדקדוק כי
אם אפילו לעשות חבור לכ...המלות לא היה איש חוץ מהרב רבי נתן איש רומי בספרו הערוך
שחבר על מלות התלמוד וא... גרוא הביא קצת מלות מהתרגומים ורובם מלות של יון או רומי הנמצאים
לרוב בתרגום ירושלמי, ו...ה מהם הביא ולא ביארם וזאת היתה תלונתי עליו בספר מסורת
המסורת ואחריו לא ק...איש שהתעורר להחזיק בו לא בדקדוק ולא בביאור המלות וכו' עכ"ל. ויד
ה' היתה על אליהו וכמה ...ות של תרגום אשר חסר פירושם והיה מונח עד שבא אליהו נתבארו על
ידו אבל בכמה וכמה מ...ת מונחות בתיקו וגם "תשבי„ אינו מתרץ קושיות ואבעיות, ובספרו השני
הנקרא תשבי באשר בא...ו ביאור שרשים כמנין תשבי רובם הם שרשים אשר מלפנים אינם מפורשים
ומורגלים בדברי רז"ל בתי...ד ומדרשים, ובהקדמה הטיף מלתו על ספר הערוך וז"ל וכבר קם הרב רבי
נתן בן הרב רבי יחיאל א... רומי שנת ד' אלפים תתקמ"ד (?) ליצירה וחיבר מהם ספר על סדר אלפ"א
בית"א וקרא שמו ערוך כ...הוא כשלחן הערוך לפני האוכל כי אדם גדול בתלמוד היה, אכן לא הביא
הרב רק המלות החמורות הנמצאות בתלמוד ובמדרשים, ורבים מהם הביא ולא ביארם ועל זה אני
מתמיה הרבה מאוד על ...ה הביאם, גם יש שרשים הרבה שלא הביא כלל ואף אם הביא איזה מלה
מהן לא הביאה רק לבאר ...יזה דין או פשט ולא לבאר המלה ההיא וכ' עכ"ל, ואחרי זאת הודיע לנו
את אשר הוא עושה ל...זרו זה שהביא רק המלות שבעל הערוך ורד"ק לא הביאם אבל הוא בעצמו
מעיד עליו שהרבה מלות והן מורגלות בתלמוד אעפ"י שבעל הערוך לא הביאן גם הוא לא הזכירן
„כי אין תועלת בידיעתו רק למי שמעיין בתלמוד ואעפ"י שמלאני לבי לבאר קצתם לא אבאר שום
אחד מהם כדי שלא לבי... מי שאין לו ביאור אצלי". וכן הרבה שרשים הנמצאים בערוך גם בשרשי
הרד"ק מ"מ הוא הביאם ג... אבל חידש בהם איזה דבר אם בפתרונם או בנקודתם או בקריאתם, ואם גם
לא נכחד כי לפעמים קל...אל השערה בפירוש הנכון אבל בכלל נוכל להחליט כי זה החבור, אשר הוא
לאליה בן זקונים, ממיעו...הערך הוא וגם קצרה ידיעתו בלשון יוני כמו שאמר הוא בעצמו וז"ל: גם
יתמהו על לשון יון ...אתי בהרבה מקומות בידעם שאיני מכיר בלשון ההוא אבל לא ידעו שמן
הקרדינאל אשר עמדתי ...ו שלש עשרה שנה קבלתי כל אלה וכ' עכ"ל. אבל בכ"ז עצור במלין לא
יוכל בעל כתר כהונה ...ר בע' אננקי על המתורגמן: לא ידע כי המלה יונית כי לא חלק לו בבינה
עכ"ל ואף אם בפתח דב...סוף דבר התפאר על עצמו ר' אליהו שכבר התנה שלא להביא שרש שלא
...ידש בו דבר מה בכ"ז מחידושיו רק מעט ילפינן.

אחר ר' אליהו קם ה...ם הנוצרי יוחנן בוקסטארף בא הגר וישפט שפט לערבב מה שר' אליהו
הואיל לחלק והי...: מצב ביאור המלות לאיתנו לאיתן העולם של רבינו נתן בעל הערוך
שממנו שאב כל למוד ועל יסודו ערך ספרו הנקרא בשם: Lexicon chaldaicum talmudicum et rabbinicum ובנו של ב...סטארף הוציאו לאור עולם לאמר: ואקום תחת אבי ואכנה הבית הזה
לשם ד' אלהי ישראל, ...אם גם הכונה בלתי רצויה לשם ד' אלהי ישראל כי כמה פעמים התל
וחרף מערכות בני ישר...ל וגם כמה פעמים הסכיל לבאר לאין אמת וצחוק עשה לנו בעזבו דרך
פירושי רבינו נתן אבל ב... נמטייה אפריון על גודל שקידתו ויגיעתו, אבל לזה החריד לבנו בראותינו
לצרת נפשינו כי לא ת...ן אתו משוגתו כי בהחטיאו מטרת האמת החטיא גם את אחרים מחוקרי בני
ישראל ובפרט את רמ"...פרש רשת לרגלו במקומות אין מספר כמו שהוכיח בראיות מוכרחיות בעל
תולדות ר"נ.

הוא בה"א השאלה, כלומר המשומד שראה שחורשין בשביעית מטעם היתר של ר' ינאי (שמוכרחים היו לפרוע מנת המלך אף בשביעית) שאל הָאִיסְטוּ פי' הֶזֶה ר"ל ר' ינאי שהתיר לכם לחרוש ההתיר לכם בשמטה ג"כ לסדר ולתקן השבלים לכרי ולעשות עמרים? — קובעתה כמו המעמר לכובעות פיאה פ"ה מ"ח עיי"ע כבע. ופי' מתוק מדבש הזה קבלנו מאדוננו רבינו הגאון מהרז"ף זצ"ל ועיי' מ"ע כרך ט"ו דשצ"ה.

☞ אִסְטַטִיבָה (פי' בל"ר stativa (castra) (Standlager, Ausruhort ב"ר פר' ויכלו השמים (ספ"י) בשר ודם שהוא עושה אסטאטיבה אינו נותן דונטיבה פי' בל"ר בנינים מוכנים לאנשי המלחמה בזמן שהם שוקטים ופי' דונטיבה [donativa] בל"ר מתנות. [אחי"ה רבינו הביאו ופירשו בע' דנטיב ובע' סטטיבה ולא כמו שאי' בדפ' אמש' סטטיאה. והמלה רומי' מורגלה בכתבי רומיים עיי' ליויאוס פל"ז, כ"ג, ל"ג וכיוצא בזה].

* אִסְטַטְיָא (בל"ר Aufenthalt, Station, statio פסיקת' רבתי ותאמר ציון לא עשה אסטטיא בכל א"י. ושם עשה אסטטיא פי' מקום מנוחה ועמידה.

אִסְטַטְיוֹן (לדעת רבינו עמידה ומושב בל"ם אֵסְטַטְיוּנָא בל"ר der Aufenthalt, statio (das Verharren בב"ר פס"ז (ס"ו) ויתן לך: השולמית (שה"ש ז', א') אומה שהיא משלמת אסטטיונו של עולם הן הן בעה"ז הן הן בעה"ב. פי' משלמת עמידתו של עולם כלומ' שהן קיימין בעה"ז ולעה"ב ולש' לעז הוא אסטציאו [it. stazio ובעה"ק איסטסיאן, ובכ"י ה"ב אצטנציאו וזה יוכל להיות כלומ' קיום, Bestand, it. costanza ודע דנוסח בר' אישטטיונו, אבל בילק' שה"ש ז', א' בשם ב"ר גרס כרבינו אסטטיונו של עולם ובב"ר עם פי' יפ"ת אי' אשטטיונו. אבל הנוסח היותר נכון בשהש"ר ז', א', אי' איסטטיונרון של עולם (דפ' אמשטר') ופי' בל"ר stationarii = (Posten, Soldaten die auf P. ausgestellt sind) צופים שעמדו על המצפה עיי"ע סטטיונר. אבל גם מלת סטטיאה statio טעמה בל"ר מצפה.] (א"ב וכן בל"ר).

* אִסְטָיו (= סטיו בל"י Säulengang στοά) ירו' סוכ' פ"ה דנ"ה. אסטיו לפנים מסטיו היתה. וכ"ה בירו' תעני' פ"ג דס"ו ע"ד ובפסחי' י"ג: ותוספתא סוכ' פ"ד גרס סטיו לפנים מסטיו.

* אִיסְטַיָּא (E. N. einer Pers.) ירו' יבמו' פ"א ד"ב ע"ג יצחק בר איסטייא א"ר שב"ל בעי וכ'.

(אסטיוט) [1] אִסְטְוִיט, אִסְטְוִים (מלש' צינד thwish מפחד sich fürchten עיי' יוסטי צינדליקסיקאן צד קמ"א, קמ"ב) בס"ג דאין בין המודר הנאה (נדרי' מ"א.) מטא תותירא אסטוים שריא [2] [כ"ה גירס' כ"י ה"ב וכ"י ל"ד ו"ו אסטויט ובש"ס אסתיוט. ונוסח הדפוסים בערו' אסטיוט ט"ס]. פי' תותירא גשר אסטוים לשון הסיט ול' לעז הוא אֶסַיְיטַרֵי [וכ"ה בע' סט א' לפי כ"י וד"ר והוא לש' איטלי' esagitare, beunruhigen] פי' פָּחַד ונבהל. [אחי"ה ובע' גדרון פי' רבינו אסטוים או איסטויט לפי כ"י ה"ב ול"ד ו"ו נזדעזע והיא היא ודעת שפתיו ברר מללו כי המלה בעצמה ותומה ל"פ ישנה כשרשמנו. והשם סְוֵיטָא יומ' כ"ב: ילק' שמואל ב' י"ג (עיי"ע סיט א') הוא ג"כ ל"פ thwâesha פי' פחד. או dwâetha עיי' בפי' של רא"ש שמראה על יומ' כ"ב: חזא סיוטא וצ"ל סויטא. וגם רש"י ז"ל פי' איסתויט: נתפחדה. ועיי' עוד ע' אסתקר, וע' סוי].

* אֲסַטְיוֹן (שם הפרטי) ב"מ פ"ו: גוריון בן אסטיון בשם רב.

* אִסְטְיוֹת ט"ס תחת אסטגיות עי"ש.

☞ אִסְטַכְטוֹן (ובל"ם אֵסְטַקְטָא בל"פ اصطفى בלי ספק משובש מן اصطقى ונעתק מל"י ἡ στακτή שמן המור Myrhenöl, Zimmtöl) ויק"ר פר' ואם כהן המשיח יחטא (פ"ה) וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו', ו') זה שמן אסטכטון פי' בל"י שמן המור. [אחי"ה לפנינו אי' אסטקטון והביאו רבינו בע' ובגירס' אסתקטון וגם אי' סטכת עיי' שם. ובמד"ר פ"י שמן אנטכנון וילק' עמוס רמז תקמ"ה בשם ויק"ר אנטבנין ובשהש"ר פ' אתי מלבנון שמן אפיקסנין וכולם צ"ל אסטכטון או אסטקטון. ושבעים זקנים תרגמו לוט (בראשי' ל"ז, כ"ה; מ"ג, י"א); נטף (שמו' ל', ל"ד); מור (שה"ש א', י"ב) בתיבת: ἡ στακτή [3]).

אִסְטְכִיוֹן [4] (בל"י στίχιον, στοιχή; בל"ר stica stigia מין מלבוש עליון eine Art Tunik, Oberkleid) בב"ר פר' והַנחש היה ערום

---

[1]) כ"ה בדפ"ע אבל בכ"י באמצע הע' אסטויט וכצ"ל בראש הע'. [2]) כ"ה בכ"י ה"ב ודפ"ר אבל בשדפ"ע שריא אמנם הנכון בע' גדרון. [3]) עיי' דיאסקארידיס ד' קנ"ד; תיאפרסטוס על הצמחי' ה', ד'. ב'; פליניאוס י"ב, ל"ה; י"ג, ב'. [4]) עיי'

(פי״ם) ויעשו להם חגרת (בראש׳ ג׳, ז׳) אסטכיון נלין [1] סדינים כשם שעושין לאיש כן עושין לאשה צלצולין קולוסין סבכים. [אחי״ה וכן הביא רבינו התיבה בע׳ גל ו׳ לפי כ״י ו״ו ל״ד ה״ב ודפ״ר ובשאר דפוסי׳ ט״ס אסטריון. ובל״ר ויוני׳ טעם המלי כתונת ונקרא כן כתונת של כומרים נוצריים ועיי׳ ג״כ ערך הבא].

* (איסטרכין) אִיסְטְכַרִין (פי׳ בל״י στοιχάριον בל״ר στιχάριον stoecharium מן הוראת ערך הקודם לזה (Tunik, weisser Chorrock בירו׳ ב״ק פ״י הל״א ד״ז ע״ג והוה עביד ליה חדא (איסטרכין ובדפ׳ זיטאמ׳ איסטרכין) [וצ״ל איסטכרין] מן חד עמר וכ׳. פי׳ מין לבוש עליון ואין בינו ובין ע׳ הקדם הבדל.

אִסְטוּלֵי (פי׳ בל״י στήλη וכן בל״ר stela, stele מצבת אבן Denksäule mit Inschriften, Verträgen beschrieben) בב״ר פע״ה (ע״ד) סמך וישלח יעקב: בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה (שמוא׳ ב׳, י׳, ז׳) פגע אדומיים בקש לזנבן הוציאו לו אסטליאות שלהן רב לכם סוב את ההר הזה (דברי׳ ב׳, ג׳) וג׳ פגע מואבים בקש לזנבן הוציאו את אסטליות שלהן אל תצר את מואב (שם פסוק ט׳). [אחי״ה לפנינו בילק׳ שמוא׳ רמז קמ״ז אי׳ אפיסטולי כי״ם של רבינו]. בהגדת ילמדנו בפסוק רב לכם [בתנחומ׳ לית׳ עיי׳ עוד ע׳ פסטל שהביא רבינו הך ילמדנו בני׳ ופיסטולין לפי גירס׳ דפ״ר, ובכ״י ק״ט פסטולין] תוב כל זה הענין. ובפ׳ בצר לך (דברי׳ ד׳, ז׳ תנחומ׳ ל״י) ועשה אסטולי וכתוב עליה אם יעלה עם הזה לעשות זבחים בבית ה׳ בירושלם (מ״א ב׳ כ״ז) וי״ם שכתוב בהן אפסטולי [Urkunden, Schriften] והוא העיקר ול׳ לעז קורין לכתבים אפישטולי [בלאי״ט epistola, pistol ἐπιστολή, epistol]. (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ מצבת אבן נצבת לעדה וכתובים בה דברי ברית שלום או צווי המלך או דבר אחר. וגיר׳ זאת יותר נכונה מגי׳ אפיסטולי). [אחי״ה והדין עם ר״ב וראיה במד״ר פכ״ג העמד להם אסטליות מכוננות לערי מקלט שיהא יודע לילך לשם ובכל אסטליות רשום עליה וכ׳ ועוד ירו׳ סוט׳ פ״ז הל״ה דכ״א ע״ד ועיי׳ תוספו׳ סוט׳ ל״ה: ד״ה שלשה) שלשה מיני אבנים הם . . ואיסטליות שנתן להם משה. הרי שמין מצבת אבן הוא וכן תרגמו ע׳ זקנים מצבה, מצבת (בראשי׳ כ״ה י״ח. כ״ב; ל״א, י״ג; ל״ה י״ד), נציב (שם י״ט, כ״ו). והמכתב על מצבת אבן לזכר דורות נקרא στηλογραφία ובמלה זאת תרגמו ע׳ זקני׳ מכתב (תהלי׳ ט״ז א׳; נ״ה א׳: נ״ו א׳). ובע׳ אַרְךְ גרס רבינו הקיבוין איסטלים].

אִסְטְלִית (אִסְטְלָא, אִצְטְלִית, אִצְטְלֵי בל״ס אַסְטְלָא בל״י στολή, בל״ר stola לבוש ארוך Faltenreiches Kleid, Mantel) ביומ׳ בפ׳ בא לו (פ״ז מ״א דס״ח:) ואם לאו קורא באסטלית לבן משלו [לפנינו אי׳ באצטלית אבל בירו׳ וכן בכ״י א״פ עיי׳ ד״ס יומ׳ צ״ח. אית׳ באיסטלית]. ובפ׳ מי שאחזו (גיטי׳ ע״ד.) א״ר שב״ג מעשה בצידן באחד שא׳ לאשתו ה״ז גיטך על מנת שתתני לי אסטלתי ואבדה אסטליתו [לפנינו ובירו׳ במשנ׳ פ״ז הל״ה ובגמ׳ שם דמ״ט. אי׳ איצט׳]. אסטלא דמילתא בר״ג דנגמר הדין (סנהד׳ מ״ד.) ואראה בשלל אדרת שנער (יהוש׳ ז׳, כ״א) ר׳ אסי אמ׳ אסטלא דמילתא [ושם ובילק׳ יהוש׳ ז׳ איצטל׳]. כל ישראל ראויין לאותה אסטלא בגמ׳ דולא את הלוף במפנין (שבת קכ״ח). י״ם שכתוב בהן אצטלא. [אחי״ה וכנ״ה בשבת שם ובכ״י א״פ איצטלית. ושם איצטלא בת מאה מנה. ב״מ י״ז. אותה איצטלא. מ״ק כ״ח: איצטלא דמילתא עיי׳ ע׳ שיול. והקבוץ: ירו׳ ברכו פ״ג ד״ו ע״ד דרקק איצטלין. ירו׳ שקלי׳ פ״ג דמ״ז ע״ג אצטלי של זהב (ובתוספ׳ שקלי׳ פ״ב אסטראות של זהב והוא ל״ס אַסְטְרָא לבוש תחתון] מ״ק כ״ד. תליסר אצטלי מילתא. ירו׳ סנהד׳ פ״י כ״ט: אסטלוון ולבושין. קהל״ר פ׳ שלח אצטלוון דלבושין]. תרג׳ ירו׳ שמלה. ויקח שם ויפת את השמלה (בראשי׳ ט׳, כ״ג וכן תרג׳ חליפות שם מ״ה, כ״ב) ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דברי׳ י׳, י״ח), אדרת שנער (יהוש׳ ז׳, כ״א) תרג׳ אצטלי בבלאי. [אחי״ה כ״ה דפ״ר וכ״י ו״ו, ל״ד ב״ר ובדפוסי׳ אחרי׳ בבלאה וכ״ה ברש״י ורד״ק יהוש׳ שם. ובתרג׳ שלפנינו בבלי]. (א״ב פי׳ בל״י ורומי מין לבוש ובפרט מן המיוחד לנשים ונעתק ללבוש אנשים). [אחי״ה אולי מטעם זה שנינו ביומ׳ הנ״ל באסטלית לבן ולא לבנה להגיד שהוא בגד שמשתמש בו זכר ר״ל כהן].

* אִיסְטִילִין (מל״ר stilus spitziges Eisen, Spitzpfahl) מדר׳ שמואל פי״א ד״ה ויהי

[...] מ״י אמצי של מיורסיאים צד תקל״ט ועמר של דוק״ג ערך stica ועיי׳ עוד מלבישי היהודים להחכם ברילל צד נ״ז. [...]פה שיער בפתרון המלה כבר בעל כ״ב. והחכ׳ בוקסט׳ טעה במראה מקומו׳ וגם ג׳ שהביא שם איסטרכין ט״ס הוא [...]ל איסטריון של דפוסי ערוך בע׳ הבא אח״ז. [1]) עיי׳ ע׳ גל ו׳ ומ״ש. ובגי׳ הפנים אי׳ בכ״י ערוך אבל בדפ׳ ע׳ אי׳ הגליונים.

היום מצוי החולי הזה ורפואתו ע"י קריעה באותו מקום ונקרא החולי הזה בל"ר atresia ani] —

* בֵּי מַר (das Haus des Herrn, Lehrers) פסחי' ק"א. אמר אביי כי הוינא בי מר כלו' רבה עיי"ע מר ב' ורש"י פסחי' ד"ה כל מילי. חולי' ק"ה. הני להיכא א"ל לבי מר. וגם יש לנקד בִּי מר כלומ' אצל עיי"ע בִּי.

* בֵּי מַרְזִיחָא (Trauerhaus) כתוב' ס"ט. ומאן יתיב בי מרזיחא ברישא עיי"ע מרזח.

* בֵּי נוּרָא (בל"ם בית נורא pers. Feuertempel) נדרי' ס"ב: רב אשי הוה ליה ההוא אבא זבניה לבי נורא כלו' היה לו יער (עיי"ע אבא) ומכרו לכומרים עובדי האש עיי"ע נר ב' ובית תפלת של פרסיים שבה עובדים האש נקרא כן, ובל"פ âtasgâh פי' בית נורא.

* בֵּי נַפְחָא (die Schmiede) גיטי' ס"ט: וניטווייה בנורא דבי נפחא (כ"ה לפי גי' רש"י הישרה) וניכליה במיא דבי נפחא ונישתי ממיא דבי נפחא, פי' מקום עבודת הנפָּח.

בֵּי נַצְרוּפִי (s. Art. בֵּי אֲבִידָן) כר"ג דכל כתבי הקודש (שבת קל"ד.) פי' בי נצרופי [1] היה כמו בי אבידן שפירשנו למעלה מיהו בבי נצרופי היה ע"ז כדאמרינן בע"ז בפ' כל הצלמין בגמ' איזהו אשרה (ע"ז מ"ח.) אמר שמואל כגון דאמר הני תמרי להוון לשיכרא דבי נצרופי. *[אחי"ה ובנו"ג הני תמרי לבי נצרפי אסור דרמי בי שיכרא, ולולי דמסתפינא הייתי אומר כי אולי יש להגיה בי נֶצְרוּני ותהיה המלה ל"פ ﯾﻮﻧﺰﻭﺍﻥ מלאך הממונה על עצים ואם קשה לך הדבר להולמו עיי"ע בי אבידן ומש"כ] —

* בֵּי נַשָׁא (Haus, Abstammung der Frau, daher Schwiegervater, auch Eltern des Mannes) ב"ב י"ב: ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה פי' סמוך לשדה של חמיו עיי"ע נשא א', חולי' ק"י. שמיע ליה מבי נשא, יבמו' ל"ה סע"א תרומה דבי נשייהו, שבת כ"ג: אפיתחא דבי נשא דר' שיזבי ועיי' שם תוספ' ד"ה דבי פלוגתי' דר"ת ורשב"א ותוספ' ב"ב הנ"ל ד"ה אמיצרא.

* בֵּי נַשֵׁי (Frauenzimmer) עיי"ע בי גברי.

* בֵּי נְשִׂיאָה (Haus, Schule des Nassi, Patriarchen) סנהד' ז': דבי נשיאה אוקמו דיינא

דלא [illegible] תעניתא [illegible] חולי [illegible] [illegible]

* בֵּי סַדְיָא [illegible] בל"ם בסדיא בל"ע وسادة [illegible] (Kopfk[illegible]) שבת מ"ה. אודרא [illegible] אודרא, עיי"ע) לבי סדיא בשבתא [illegible] סדיא ובי סדיא, ושם קמ"ו: דקטים [illegible] ושם אייתו ליה בי סדיא, בי סדיא א[illegible] בי סדיא ישרי, שם קכ"ד: הנהו בי סדותא [illegible] כ"ה לגי' רבינו בע' סד ג' וכ"ה ב[illegible] ושונצ'. אבל לפנינו אי' בי סדיות[illegible] אחתיה אבי סדיא. ומלת ביסדיא [illegible] הוראתה בל"ם וער' כר וכסות [illegible] מראשתיו ועיי"ע אסד.

* בֵּי סִפְרָא ([illegible] Studienhaus, wo Bibel [illegible]) במד' איכ"ר פ' רבתי [illegible] יתבין בבי ספרא ועיי' [illegible] בית ספר עיי"ש.

בֵּי סִיסִין ([illegible] בל"ם ساسان) בר"ג דחוק' [illegible] ההוא דא"ל לחבריה כל נכסי דבי [illegible] לך, ובס"ג דמי שמת [illegible] סיסין כתוב.) *[אחי"ה רוב [illegible] סיסין רק כ"י ה"ב בי סרסן [illegible] האחרו' י"ל שהוא [illegible] יותר נראה גי' הראשונה [illegible] כמו אלף שלנו י"ל [illegible] ונמצא השם הזה לרוב [illegible] היה מיסד מלכות פרסית של סאסאניד [illegible] בר סיסי אביו של [illegible] מה"י למהרז"ף [illegible] —

* בֵּי עַכְבְּרִי [illegible] Ἀχαβάρα, Stadt in [illegible] (Jos. b. j. 2, 20, [illegible]) ע"ז ל'. [illegible] יא"ל בר הדיא הוה בי עכברי [illegible] בן מתתיהו הנ"ל עיר בגליל העליון [illegible] של ר' ינאי עיי' הך ערך אצל [illegible] ק"ג: ועיי"ע עכבר א' [illegible]

* בֵּי עוֹלְמִין [illegible] עיי"ע בית עולם.

* בֵּי עַנְיֵי [illegible] כתוב' ס"ז סע"ב וממצי [illegible] עניי פי' לעניים ואולי ג"כ יש לנקד [illegible] אצל עניים עיי"ע בִּי.

[1]) כ"ה בכ"י ו"ו וה"ב ודפ"ע אבל בכ"י ל"ד ודפוסי [illegible] בי נצרפי.

* בֵּי [illegible]

[illegible] עשרה

שכינת [illegible]

* בֵּי עֶשְׂרִין וּתְלָתָא [illegible] zu dreiundzwanzig [illegible]

[illegible] feine Körperschaft

סנהד' ח'. בי עשרין [illegible] למדין דיני נפשות.

* בֵּי פּוּקְרֵי [illegible]larm) [illegible] ות ע"ג ומייתינן

נהמא [illegible] עורי ומנחינן ליה

אבי פוקרי ומקרי [illegible] בית הרעי עיי"ע

[illegible]

* בֵּי פִּרְחֵי (פי' בל"ב [illegible] פרסי ישנה pairika

[illegible] nenart [illegible] ק"א: בי פרחי

רוחי . . דבי פרחי [illegible] ן לה עינים וכ' נ"ל

כי השם הזה נופל [illegible] מין שדים דנקרא

בצענדאפ' פאריקא [illegible] מני בתהלת הערך

עיי' שפיעגעל אינדיש [illegible] ת צענדאפ' וייסטי

[illegible]

* בֵּי פְּרָת [illegible] גיזמא וע גשר ב'.

* בֵּי פַּשְׁקֵי [illegible] Teich. W. [illegible] בל"פ

[illegible] לפי מסורת

[illegible] ישם.

* בֵּי צִיבֵי (Holzkam[illegible]) פסחי'

ח'. א' [illegible] ביבי ובי תמרי צריך

בדיקה [illegible] עין ועיי"ע צב ה'.

* בֵּי צַוָּאר עיי"ע [illegible]

* בֵּי צִינִיתָא [illegible] נִיתָא.

* בֵּי קַבְרֵי (בל"פ [illegible] א (Grabstätte יומ'

[illegible] קברי דאבוה ובכ"י

מ' ול' ואו"ז א' [illegible] ד"ס יומ' צד קל"ט:)

ב"מ ק"ז: ילק' [illegible] תמ"ט רב סליק לבי

קברי עיי"ע [illegible] בי קברי כמו בית

[illegible] ע.

* בֵּי קִירֵי (W[illegible]in) פסחי' ח'. עיי"ע

בי מילי [illegible] ית של שעוה צריך

בדיקה לפי שעי [illegible] ידה להביא נרות.

* בֵּי קַרְנָא (die S[illegible]) סנהד' ל':

בנזיקין [illegible] א עיי"ע זק ה'.

* בֵּי רַב (-Haus des Lehrers, (S t u d i e n

haus, besonders da[illegible] A k i b a

gegründete. dann ([illegible]onien) die Schule

[illegible] ה וכן מצאתי בירו'

עירו' ע"נ, [illegible] ש מבוכה: מן גוא

ובייתי כבי רב [illegible] פ"ג ושמעי קלהון

כי משחינן להו [illegible] יכין פי' שמעו

וכ' כתוב' ס"ב: אזיל [illegible] בי"ב] —

העמוד אזלת לבי רב [illegible] Körnchen

מכונה בשם בי רב בית [illegible] ו"ז.) שב

תלמידיו הרבים הלכו בדרך [illegible] לא

סנהד' פ"ו: סתם מתניתין ר"מ [illegible]

דר"ע ועיי' ד"ס למהרו"ף צד קמ"ו. [illegible]

של ר"ע מכונה תנא דבי רב והפכו תנא דבי ר'

ישמעאל חולי' ס"ו. עיי"ש פירש"י וזבחי' מ"א:

ע"ש. וכתוב' שם: ר' חנניה בן חכינאי הוה קא

אזיל לבי רב וכ' ובתמורתו בויק"ר פכ"א כתוב . .

ללמוד תורה אצל ר"ע בבני ברק, וגם יכונה כשם

בי רב בית מדרשו של רב בסורא ד"ס סנהד'

כ"ד: שלחו ליה מבי רב לשמואל, שבת ס"ו: רב

הונא כי הוה אתי (כ"ה בכ"י עיי' ד"ס שם)

מבי רב עיי"ש פירש"י. ולפעמים נמצא ספרא

דבי רב עיי' ברכו' י"א: וי"ח: רשב"ם ב"ב קכ"ד:

וכן ספרי דבי רב רי"ף לפסחי' פ"י עיי"ע

ארבע ונסמן שם שאר ספרי דבי רב עיי"ש

וידוע שיטת הרמב"ם (בהקדמתו למשנה וליד

החזקה) שבדיבור ספרא דבי רב הכונה על תורת

כהנים שחיבר רב וכבר שדו בה החוקרים נרגא

והעלו שהכונה על בית מדרשו של רב ובאמת

נמצא כמה פעמים אמרי בי רב וכבר נסתפקו

בדבר על מי מכוון אם על רב הונא או רב המנונא

עיי' סנהדר' י"ז: ועיי' תוספ' יבמו' פ"ג: ד"ה אמרי.

וכן יחסו לרב מה שנאמ' בשם אמרי בי רב (ב"מ

ק"ב: ב"ב ק"ה:) ונגד זה מצינו שאמרי בי רב

חולקים עם רב ורב יהודה וכל תלמידי רב (סנהדר'

נ"ז.) וגדולה מזאת הראה בעל מחבר דור דור

ודורשיו ח"ב פכ"ד שאמרי בי רב נותנים טעם

לדברי רב חסדא והלא ר"ח תלמיד ר"ה (זבחי' פ"ז.)

מכל זה מוכרח שבי רב הוא בית מדרשו של רב

ועל כן מצאנו שתנא דבי רב חולק על רב (ירו'

ברכו' פ"ז הל"א) סוף סוף ספרא דבי רב אין ראיה

כל עיקר שרב היה מחברו ועיי' עוד הר"ר מאיר

א"ש במבואו למכילתא שהאריך למעניתו ואני

קצרתי במקום שיש להאריך.

* בֵּי רַבָּנָן (,das Haus, die Schule der Rabbinen

Studienhaus) ברכו' י"ז. ובאתנויי

גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתי מבי

רבנן, ופירש"י בית המדרש וכן פירש"י בקידוש'

דרומי ר"ל על אל של משגל ולא בשם אליל אחר. ולולי מגפינא הייתי אומר כי דל"ת ממלת דרומי שן ג"כ למלת גפא ומתחלה היה כתוב גפא דרומי או גפדא דרומי ונשתבש לגפא דרומי].
(א"ב אליל האלילים שברומי היו מכנים אותו הרומיים במבטא שם ההויה וחז"ל החליפו אות יו"ד לאות גימ"ל ואות וי"ו לאות פ"א כי הם ממוצא אחד והבן זה). *[אחי"ה ואין בפירוש זה בינה יתרה וכן הבין בעל כ"כ רק הוא הוסיף עוד מדעתו כי הוא האליל Jupiter של רומיים ובסמיכות Jovis, Diovis ולא ידעתי לפי זה למה הוצרך לתוארו ע"י דרומי כי זה מובן מעצמו] —

גַּפָּא (בל"פ چپو בל' הונגרי kapa בל"י σκάφος Axt, Grabscheit) בס"ג דנדרי' (פ"ט:) עד דתנינן הילכתא רהיט בגפא ותובליא ולא אימצי[1]. פי' לא נסיבנא איתתא עד דתנינא מקצת מן התלמוד רהיט בגרזנו וחבלו לעלות בראש דקל ללקוט תמרים לעשות עבודות לשום חכם שילמדהו ולא עלתה בידו שילמוד כלום. *[אחי"ה ובע' רהט א' וע' תבליא הביא זה המאמר ג"כ ושם פירשו בפנים אחרים ובסוף הערך פי' אחד מן חכמי מגנצא והוא אות באות נעתק מפי' כ"י ב"ב לרגמ"ה צד ל"ג: כאשר אוכיח כהגיעי לשם אי"ה וזה ראיה שאין עליה תשובה למ"ש בפ"ב של מבוא לזה החבור כי בחכמי מגנצא מובן פי' רגמ"ה, וכמו שהשוה רבינו גפא עם מגל כן מצאתי בשט"מ לנדרים שכתב בשם הרי"ן וז"ל גפא הוא כעין מגל קטן ומשימין אותו בראש מקל ארוך לחתוך בו התמרים ושאר הפירות ותובליא הוא כעין סל וכו' ע"ש מוסכם עם פי' רבינו בע' תבליא מבלי שהזכיר מקורו היינו הערוך. וכדעת הרי"ן זו כתב ג"כ הר"ן בסוף נדרי' וז"ל רהיט בגפא ותובליא: [ב מקלו] ותרמילו שהשתדל בכל כחו ללמוד וכו' ויפה הוסיפו מלת במקלו וכן הביאו בשם רבינו ניסים ר"א זכותו בספרו כ"י עיקרי התלמוד בע' תבליא. ולפי זה נוכל לפתור מלת גפא מל"פ چوب מקל ארוך ועב. אבל אנן אחר פירושו של רבינו דכאן נגרר שפי' גפא ע"י גרזן והוא לדעתי ל"י בהשמטת אות ראשונה של ס' ופירושו דקר ובאמת בל"פ והונגרי נשמטה ג"כ אות ס' וגפא ענינו בלשונות הנ"ל כל דבר שראשו חד לחפור בו או לקצץ בברזל שבראשו. אבל לפי' המיוחס לרש"י שכתב בנדרי' שם גפא קרי סולם ע"ש לא מצאתי עזר כנגדו] —

* גַּפָּה עיי"ע הטפא ומ"ש.

* גְּפַל (בל"ע جفل hineintreiben) ירו' שבת [...] ד"ה. מה ניתני כל המחוסר צ[...] חייב וכל שאיני מחוסר צידה פטור [...] לון ולא מגפל לתוכה אנן קיימין אלא [...] פי' בל' ערבי' דפק וגרש אבל יותר נ"ל הוא ט"ס וצ"ל כמו בירושלמי ביצה [...] דס"א סע"ד ולא כנעל לתוכה אנן קי[...] פי' וכי לא בנעול החיות לתוכה מ[...] שהרי סתם ביברין שמכניסין החיות לח[...] נעולין הן וא"כ אין כאן צידה גמורה כ[...] דליתני חייב ופטור אלא כל המחוסר צ[...] אסור וכו' ע"ש וכן פי' לנכון הרב פני מ[...] לירו' שבת שם ובדפ' ז'יטאמיר בשבת שם [...] בט"ס במנפל.

גִּפָּן (= גיפן [...] מל"פ [...] Typen, Buchstabenformen, Modell) [כפ"ק דמגילה בגמ' ספרים נכת[בין] בכל לשון] (מגילה ט.) לא קשיא כאן בגיפן ש[...] כאן בגיפן שלהן[2]. פי' גיפן שלנו כלומ' בצו[רת] האותיות שלנו ובלשון אחרת זולתי לשון הק[ודש] לפיכך מטמאין את הידים שהאותיות כב[תיבה] אשורית הן ומתניתין השנויה במסכת ידים [...] מ"ה)[3] בגיפן של שאר לשונות שבאומות לפ[יכך] אין מטמאין. *[אחי"ה אם אין כאן ט"ס במ[קום] גופן לכתוב טופן והוא בל"י τύπος צורת האות אז תהיה ל' פרסי' הרשומ' פי' דפוס ודוג[מא] וצורה] —

* גַּפְנָא (בל"ע جفنة hölzernes Gefäss zum Waschen, 2 Brunnen) איכ"ר פ' היו צ[...] אזל אספסיאנוס מסחי בהדא גפנא כלומ' רחץ עצמו בעריבת הרגלים והוא כלי עץ שרוחצין וכ"ה ממש בל"ע ורה"ג בפי' סד"ט צד מ"א. בטוב טעם בפ' ד' מ"א עריבת הרגלים, פי' כ[...] עץ שמה גפנה בטיית ע"ב ועיי' עוד ערב ובעל מ"כ טעה לכתוב תחת גפן אחד או בה גופנא, פי' בנהר ששמה גפנא ע"כ והמעריך פוו[...] מערך הבא אח"ז ע"ש. ועוד ענין מלת ערבי' גפ[...] באר קטן ולפ"ד בזה הענין בשמ"ר רפל"א ויהו[שע] בן נון מלא רוח חכמה למה הוא דומה לגיפ[...] שמשקה כל המדינה והכל משבחין אותו וכו', ו[...] כמ"כ לפי הענין פירושו בריכה של מים וכו', א[...] לפי דעתי הוא גפנה הנ"ל, פי' באר קטן, והיו[...] נראה כי עיקר הגי' כמו שגרס רבינו בע' נמ[...]

---

[1] בנו"ג ולא אמצי למיתנא, ומלת למיתנא גרס בלי ספק רבינו ג"כ כנראה מפירושו בסוף הערך. [2] בנו"ג גופן וכ[...] בכ"י ו"ו ובכל כ"י ש"ס עיי' ד"ס שם. [3] ורמ"ל כתב שלא מצא המשנה הזו.

דומה לנמפיון וכ״ה בתנחום׳ פ׳ משפטי׳ ...ינא (וברפ׳ שמעמין משובש) ואז תהיה מל״י ...״ע נמף. ומהר״ם במעריך לא דק היטב במח״כ.

...יפנא. גופנין (E. N. eines Ortes (Gufna ‏جفنا in der Nähe dem (ברכו׳ מ״ד.

...ן היתה בא״י וגופנין ששמה שהיו בה ...נות אחים כהנים נשואים לשמונים זונות ...נית וכו׳ כר״נ בכ״י מ׳ א״פ ובב״נ ובדפ״ז ...ני׳ בקו על הי׳ ובשארי דפוסי׳ פשטו ...יפנית עיי׳ ד״ס שם צד קי״ז: ואותו ...ונה עוד בירו׳ תעני׳ פ״ד דס״ט. שמונים ...אם כהנים נישאו לשמונים זונות אחיות ...ילה אחד בהדא גופנא וכו׳ ובאיכ״ר פ׳ ...ונים אחים כהנים היו נשואים לשמונים ...חיות בלילה אחד תלינהו בחדא ...גנה איזהו סופר דלא גמיר ולא דבין ...נפנא הוסיף תלינהו בחדא גפנא כאלו ...לו הכהנים איש ואשתו על גפן אחד וזה ...זה לעינים (וטעות כזה עיי״ע עכבר א׳ ...נות של בה״ג) והדא גפנא ר״ל בעיר ...יש״י לשבת י״: והולי׳ מ״ד: לא הוזכרה העיר ...שה). יאצל בן מתתיהו הוזכרה עיר ...ן ראשי ערים בארץ יהודה עיי׳ ד״מ ...ג׳, ג׳. ה׳; ה׳, ב׳. א; בקדמוניו׳ י״ד, ...יא העיר אשר בא זכרונה אצל פתלמיוס ...תה תכונתה כערך ט״ו פרסאות מירושלים ...ייזיביאוס עיי׳ מסעות של ראבינזאהן ...ולדעתו נקראת עתה בל״ע הרשום׳, ...רילאנד ה״ב תתט״ז ורוימער צד ק״פ ...צד קנ״ח ומקום מושבו של יעקב ברבי ...בבית גופנין עיי״ע. והיא אחת עם גפנה, וגופנין.

...״ע جفن (wilde Weintrauben, Herlinge ...ש דמאי (פ״א, מ״א) ובפ׳ כיצד מברכין על הפירות בגמ׳ נובלות (ברכו׳ מ׳:) ונובלות תמרה הגפנן והנצפה [1]) פ׳ בגמ׳ גופנן[2]) שילי גפנים [3]) ובלע״ז קורין אותו למברוסק״ו [4]) והוא (הנראה) [לפ״ד צ״ל הנשאר] בסוף הבציר הם אלכצאלי אלדי יציבו אל[ן] לקאטין. *[אחי״ה כ״ה בכ״י ב״ר והוא מאמר ערבי כזה: הם الخصال الذى يصب الى لقاط כלומ׳ הם ענבי גפן הנשארין עד בצירה או לקיטה ואולי נעתק זה מפי׳ רה״ג לסדר זרעים. ובגוף הענין נראה כן גם מפי׳ הירו׳ דמאי פ״א דכ״א רע״ד שפי׳ שם הגופנן: שמירה. וזה פי׳ הר״ש בדמאי: שילהי גופני ענבים שמניחין בגפן בסוף הבציר שבקושי מתבשלין עכ״ל. והמלה הרשומ׳ בל״ע ענינה מין ממיני ענבים שבקושי מתבשלין ורבינו יפה פי׳ ע״י לעז הנ״ל. והרמב״ם בדמאי פי׳ בענין רחוק מין מהירקות דומה לשבת. — מהלך כגפן בב״ר פ״נ עיי״ע מתרין ומ״ש. ב״ק צ״ב רע״א הזא תאלי בי גופני עיי״ע תאל ועיי״ע דקר א׳ ומ״ש. ויק״ר פ״ב עיי״ע דוקרין ועי׳ תלת] —

גִּפְּסְ (כל״ס גבסן כל״ע ופ׳ جبسين כל״ר gypsum כל״י גִּפְּסֹן, Gyps) בר״ג דפ׳ כיצד צולין (פסחיי ע״ה.) תניא באש ולא בסיד רותח ולא בגפסים רותחין [5]). ובהלכ׳ קמא דחולין (ח׳.) איזהו מכוה כל שלקה [6]) בגחלת ברמץ בסיד רותח בניפסים רותח. ובהמביא פ״ה כפרה (מ״ט) עשאן בסיד או בגיפסים. ובאלו כלים פ״י בכלים (מ״ב) במה מקיפין בסיד ובגיפסים. וכן קבותיים [7]) של מוריים שנפסן [8]) עם השפה (כלי׳ שם מ״ה), פי׳ שחיברן בגיפסים ובלע״ז ייס״ו [9]) ויותר הוא לבן מן הסיד ובל׳ ערבי נקרא אלגיבס [10]), ופי׳ קבותיים קנקנין שרומין לקב [11]). (א״ב פי׳ בל״י ורו׳ וישמ׳ מין סיד הנחפר ממטמוני ארץ ולפעמים נשרפת אבן מיוחדת לגפסים וחכמינו בנו פועל מן השם וכן הפליג מן פלגוס). *[אחי״ה ועיי״ע גפר. ולכאן שייך לפע״ד מ״ש רבינו בע׳ נגפס וז״ל בהמניח בפ״ד במקואות (מ״ג) ירד לתוכו אפר

...ה הגי׳ הגופנין וכה״ג והסדר בדמאי ובכ״י ברכו׳ ובב״נ. [2]) בכ״י מ׳ גופנין ובנו״ג גופני. [3]) כ״ה בכ״י ו״ו ...ובדפ״ע גפנא. [4]) בלאי״ט lambrusca, פי׳ באושים וכה״ג בכ״כ בשם הערוך אבל בכ״י ע׳ ודפ״ר לברוסקו ...עיקר. [5]) כ״ה בדפ״ר ודפ״ו וכה״ג בפי׳ ר״ח לפסחי׳ צד קכ״ב ובנו״ג גיפסים רותח. [6]) כ״ה בכ״י ו״ו א׳, ...נו״ג נכוה אבל מעט קודם הגי׳ גם שם: לקה. [7]) בנו״ג קבותי׳ בקו על הי׳ אבל במשנה שבמשניו׳ ובפי׳ ...ותים וכ״ה בע׳ קבת. [8]) כה״ג ג״כ בפי׳ סר״ם להה״ג ובר״ש וברע״ב, ובנו״ג שגפתן. [9]) כ״ה בדפ״ר ופיזי וכ״ה ...פרה ובתיי״ט בכלי׳ פ״י מ״ב, וברע״ב בשני המקומו׳ פי׳ כרבינו, וצ״ל גיסו והוא בלאי״ט gesso וכ״ה ...לר״ד די פומיס אבל בכ״י ו״ו ול״ד וב״ר יפסו. [10]) כ״ה בכ״י ב״ר וצ״ל אלגיבסין והיא המלה הרשומ׳ בתחלת ...קה מל״י והגי׳ בבי״ת א״י ג״כ בירו׳ מ״ק פ״א ד״פ: גיבסס אבל בירו׳ שביעי׳ פ״ג דל״ה ע״ג גיפסוס, ובתוספתא ...ג גפסים וכ״ה בתוס׳ מקואות פ״ד. ועוד נקרא בל״ע אלגִם الجص ובל״פ נקרא׳ עוד گچ וכמלה ערבית ...ח״י ג״כ בפי׳ הרמב״ם בפרה שכתב גיאש אבל סגיף בפיה״מ לכלי׳ שם צ״ל גיפס. [11]) וכ״ה בע׳ קבת. ונעתק מפי׳ סר״ט לרה״ג בפ״ה דכלים.

תקונים והשמטות לחלק השני

צד	עמוד	שורה	טעות	תקון
ג'	ב'	ו'	עיי"ע בואתן,	עיי"ע בואת,
י"א	א'	כ"ו	קודם מלת בנין חסר סימן כזה:)	
ס"ט	ב'	ד'	צ"ל כזה: תשו' רדב"ז סי' קנ"ח, תשב"ץ ריש חלק ג'.	
—	—	ה'	סי' ו'	סי' ס'
—	—	ז'	נשמט: כל זה עיי' בס' צור געש' לריט"ל צונץ " 442.	
ע"ט	א'	ל"ב	קודם של פרשים נשמט סימן כזה:)	
פ"ד	א'	ט"ז	יש למחוק סימן כזה:)	
קי"ד	א'	מ"א	בן תלמיון:	בר תלמיון·
קט"א	א'	כ'	[illegible]	[illegible]
רי"ד	ב'	כ"ד	קודם או בית צ"ל ועיי' תענית כ"ד:	
רפ"ז	א'	ט'	[illegible]	[illegible]
רצ"ו	בהערה	ב'	[illegible]	[illegible]
רס"ו	ב'	ט'	[illegible]	[illegible]
רע"ח	א'	ל"ח	[illegible]	[illegible]
שכ"א	א'	מ"ד	[illegible]	τετράπυλος
שכ"ג	א'	ל"ח	[illegible]	[illegible]
שכ"ו	ב'	כ"ט	[illegible]	[illegible]
של"ה	ב'	כ"ו	ענינו.	ענינן.

ואת העופרת (במדבי ל"א, כ"ב) ית קסטרא וית אברא פי' בל"י בדיל עיי"ע גסטרון. *[אחי"ה וכן העתיקו ע' הזקנים בדיל (שם) ביחז' כ"ב, י"ח, כ'; כ"ז, י"ב וכן העתיקו עקילס סומכוס ותודוס בדיל ישעי' א', כ"ה, בתר"י א' קסטירא ובתר"י ב' קיסטרא. בירו' סנהד' רפ"ז דכ"ד: מבואר פתילה של בעץ אבר וקסטיטירון מעורבין, תוספ' כלי' ב"מ רפ"א עשאו בבעץ ובקסטרון, תוספת' כלי' ב"ק רפ"ג בבעץ ובקנטרין צ"ל ובקסטרון ושם פ"ז אין מקיפין בקסטרון, תוספת' ב"ב פ"ה משקלותיו של בעץ ושל אבר ושל קסטירון כ"ה בכ"י אירפ' ובנו"ג בט"ס קיספורון, תנחומ' שופטי' סי' י"ד יצא פרעה לבוש בכלי זיין קסטיא נראה שצ"ל קסטיריא. — ובש"ס בבלי במקום קסטירא, קסטרון אי' בגימ"ל עיי"ע גסטרון (ח"ב, של"א)] —

* קסטיטירין עיי"ע הקודם לזה.

* קסטוריא עיי"ע קסטר, ושם תמצא ג"כ קוסטרינוס.

קַסְיָא (= כַּסְיָא פי' כסוי ליד Handschuh, קסיא של שלחנות (Tischdecke oder Tischschale כמ' ט"ז בכלי' (מ"ו) קסיא [1]) של זורי גרנות ושל הולכי דרכים וכו' פי' בל"י כירומניקא [2]). במי שטבל פ"ה במכשירין (מ"ח) קסיא של שלחנות. פי' קערות של שלחנות ויש מדמין לו קשותיו [3]) ומנקיותיו (שמות כ"ה, כ"ט) ואע"ג דגרסינן במנחו' (צ"ז.) קשותיו אלו סניפין [4]) והיא צלוחית של יין הוא כמו (במד' ד', ז') קשות הנסך וכתיב (יחזק' ט', ג') וקסת הסופר והוא כלי של דיו. *[אחי"ה כל זה הועתק מפי' רה"ג במכשירין (בסדר"ט צד 37 והלאה) וז"ל קסיה פי' ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו דקא גרסינן במנחות . . ומנקיותיו אלו סניפין קשותיו אלו קינין ויש מפרשין שהוא צלוחית של יין דכת' את קשות הנסך וכו' עד כלי של דיו. הרי רבינו שמש בדברי רה"ג ויש מדמין שבערוך כיון לזה הפי' דרה"ג ובמ"ש והיא צלוחית הוא ביאור של קשותיו נגד פי' הש"ס וזה מ"ש ואע"ג דגרסינן אבל בפי' רה"ג שפי' קשותיו של מקרא ע"י קינין כגירסת שהיתה לפניו במנחו' הוצרך להביא ויש מפרשין שהוא צלוחית ועל זה הביא ראיה מן קשות הנסך ומן קסת הסופר שהוא כלי כמו צלוחית. ור"ש בכלי' הביא דברי רבינו אבל דברי הר"ש חסרין בראשו וצ"ל פי' הערוך בל"י כירומניקא ובמסכ' מכשירין וכו' וכבר עמד על זה הרב בעל שריד שבערכין ע"ש וקסייה של זורי גרנות פי' הרמב"ם כפי' רבינו עורות תפורות שיכניסו בהן היד וכן פי' במכשירין קסייא של שלחנות הכסוי שכופין על שולחני המזון וכו'. ובענין קסייא שהוא לשון כסוי יש לרמות קוסים צידונים שהוא כמו כוסים עיי"ע קסם ה' ועוד עיי"ע קסוה ומ"ש] —

* קסיוהא (Essigwein) שו"ט מזמור ע"ה יכול קסיוהא ת"ל חמר עתיק ועיי"ע קסם.

קסולפנם (נראה כמו קְלוּסְפָּנָם מורכבת מן κο-λοσσὸς עמוד גדול ורם כענק Riesen-säule ומן φανός Leuchte) בפסקא דקומי אורי (פסיקתי דר"כ צד קמ"ד:) עתידה ירושלם ליעשות קסולפנום לכל אומות העולם והן הולכין לאורה מ"ט והלכו גוים לאורך (ישעי' ס', ג'). בהגדת קהלת (פ' מה שהיה) מעשה ששלחה מלכות הרשעה אצל רבותינו שגרו לנו קסולופנס אחד אמרו כמה נרות כמה פנסין יש מאירין למלכות רומי שאין מבקשין אלא שמאיר להם פנים בתורה שלחו להן את ר"מ וכו' פי' גדול שבפנסים [5]). *[אח"יה כבר העיר הח' באבער על השערת חכם אחד בהכרמל (א', צ"ו) על גזרת המלה המורכבת כי קולוס בל"י הנ"ל מורה עמוד גדול ורם כענק ופנום ידוע בל"י עששית והמליצו בזה שעתידה ירושלם להיות עששית מאירה העומדת על נס גבוה ורם להאיר לכל האומות ובנו"ג בפסיק' קסילפנם ובילק' ישעי' ר' שנ"ט אי' רק פנס ובשו"ט מזמור ל"ו המעתיקים מחסרון המלה כתבו: מטרפולין ובכ"י ק"ט בראש ובאמצע הע' קספלגם ובכ"י ה"ב קספלנם אבל סדר האותיות מוכיח על הטעות ובקהל"ר שם אי' שלחו לנו קסילופונום אחד משלכם אמרו כמה קסילופונום יש להם והן מבקשין ממנו קסילופוגום אחד כמה מקות פנסין כמה אבנים טובות ומרגליות וכו' ומי

[1]) בפי' רה"ג הגי' עוד קוסיא. [2]) כ"ה לנכון בכ"י ק"ט ובדפ"א אבל בשדפ"ע בט"ס כינורמניקא ובעיקרי התלמוד הגי' כרומאניקא ס"א כזממניקא וט"ס הוא ועיי"ע ח"ה, של"ב. [3]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט ובדפ"ע בט"ס קסותיו. [4]) ודע כי רבינו אחז גי' הש"ס קשותיו אלו סניפין אבל בפי' רה"ג גרס בפי' למכשירין וז"ל דקא גרסינן במנחות . . מנקיותיו אלו סניפין קשותיו אלו קינין ועיי' פירש"י בשמות כ"ה, כ"ט שהביא יש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין וכו' ע"ש ועיי' תוספו' מנחו' צ"ו: ד"ה לא ופי' דרה"ג הוא כפי' הראשון ברש"י ועיי' מ"ש ה' בערלינער ברש"י ובבמד"ר פ"ד מבואר קשות הנסך: אלו סניפין והוא כגי' הש"ס וערוך. [5]) כ"ה נכון בכ"י ק"ט וכן העתיק בעל עיק' התל' ובדפ"ע שבפנסים.

שאומר שהמלה היא מורכבת מן ξύλον עץ ומן פנס אינו אלא טועה עיי' המעריך. והערוך הקצ' שנ"ב סיים לנטערן ב"א או לייכטער ע"כ אבל זה הוראת פנס בלבד והנכון כפי' הערוך גדול שבפנסים וכאמור] —

* קיסים עיי"ע קסר ומ"ש.

קסם (= קֵיסָם, קֵיסְמָא או מל"י κέασμα abge-hauenes Stück Holz או מל' צענד açma) בלהצ"ו איסם בל"פ הח' هيزم חתיכות עץ עיי"ע הזמי ח"ג, קצ"ו) בפ"ק בשבת בגמ' לא יצא החייט (שבת י"א:) ולא נגר בקיסם שבאזנו. בפ' במה אשה (שם ס"ה.) ואפי'[1]) בקיסמין שבאזניהן. בס"ג דפ' יש בערכין (ט"ז:) א"ר טרפון תמיה אני אם יש בדור הזה שיכול להוכיח טול קיסם מבין שיניך טול קורה מבין עיניך כלומ' יותר תועבות עושה השופט משאר העם. *[אחי"ה ובב"ב ט"ו: הגי' טול קיסם מבין עיניך[2]) אבל בכ"י ש"ס ה' בד"פ באה"ת ובע"י ובילק' כ"י אי' ג"כ שיניך. וכנ"ה בביצ' ל"ג. קיסם לחצוץ בו שיניו. שבת נ"ד: קיסמא דריתמא. שם ס"ז: ותוספת' שבת פ"ו (ז') קיסם של תות. סנהד' ס"ד סע"א ירו' סנהד' פ"ז דכ"ה ע"ג אפי' צרור אפי' קיסם. ע"ז מ"ט: כל קיסם וקיסם. תוספת' שבת רפ"ה (ו') בקיסם שבשיניו. תוספת' חגיג' פ"ג בכוש או בקיסם. שם טהרות פ"ה הסיטן בקיסם. והקבוץ הקיסמין נזיר ס"ה. תוספת' אהלות פ"ב את הצרורות ואת הקיסמים. שם טהרו' רפי"א תוחב בו הקוסמים צ"ל הקיסמים עירו' ק': עיי"ע קסן. ובל"נ ברכו' ט"ו. בצרור ובקסמית ובכ"י ש"ס מ' בקיסמית אבל בכ"י פ' ובקיסם וכן מצאתי באו"ז ח"א סי' נ"ד. תר"י א' במד' כ"ה, ג' כמסמרא בקיסא דלא מתפרש בלא קיסמא. ורקב עצמות קנאה תרג' והיך (נטליתא [צ"ל בלטיתא] בקיסם חסין ועיי"ע בלטיתא ח"ב. צ"ז] —

קָסַם (נ"ל מל' שמרוני ופי' נקיבת השם באותיותיו fluchen mit der Aussprechung des Tetragrammaton) עיי"ע יוסה ומ"ש בח"ד, קי"ט בפ' אלו הן הנשרפין (סנהד' פ"א: במשני) המקלל בקוסם[3]). גמרא (שם) תאני רב יוסף יכה קוסם את קסמו[4]) פי' מקלל בקוסם שלו שם המיוחד וכנה השם בקיסמו כמו (ש"א ג', י"ג) כי מקללים להם בניו[5]).

ובזה הפרק לפנינו[6]) כהן ששמש (שם פ"ב:) והוא מקלל בקוסם הא תאני רב יוסף יכה קוסם את קסמו[7]) דמחזי כמברך את השם רבנן ואיתימא רבה בר מרי אמרי קוסם לו ולקונו ולמקנו[8]) פי' מחשב הקסם באלוה[9]) ומקלל בו חברו. *[אחי"ה ועיי' פ"א ברש"י וכבר הארכתי בפי' זה המאמר בע' יוסה וש"נ גי' הכ"י ש"ס יכה קוסם את קוסו וע"ש פי' בח"ד, קי"ט ושם כבר העירותי על מלה שמרוני' קסם שפי' נוקב שם המפרש והוא כמו חהגה השם עיי"ע אגה ומ"ש. ועוד פי' קסם בל' שמרוני כמו בעברי ענין נביאות שקר וכשוף. ולמכשפים (שמות ז', י"א) תרג' שמרוני ולקסמיה. וכ"ה בל"ס קצם ותרג' קסם קסמים (דברים י"ח, י') קסם קיסמין ועיי' עוד תרג' למ"א י"ז, ז'; לש"א כ"ח, ח'; ליחז' כ"א, כ"ו במד"ר פ"כ מנחש ומקסם, שם: כל הגוים מקסמים ומנחשים, גיטי' ס"ח רע"ב קסמא דהוה קסים. והתואר קָסְמָא תרג' יהושע י"ג, כ"ב והקבוץ תרג' דברים י"ח, י"ד; לזכרי' י', ב' ועוד זולתו וכן בל"ס קָצוּמָא ובתרג' קָסוּמָא בקבוץ תר"י א' לבראשית כ"ב, כ"א; לדברי' י"ח, י'. והשם קִיסְמָא בל"ס קֵצְמָא פי' כישוף ונביאות שקר תר"י ב' דברים י"ח, י"ד אונקלס שם י'. ועוד קוּסְמִין תר"י דברים שם לבראשית ל', כ"ז; לבמ' ל"א, ח' וכן בירוש' מעשרו' ספ"ג דנ"א. סיפרי קיסמי. ומה שענינו גזרה וקצבה עיי"ע קסם ד'] —

קסם (= קיסם שם מקום) ועבר עצמונה (במדבר ל"ד, ד') תר"י מזיי בקסם. *[אחי"ה בתר"י א' הגי' ויעבר לקיסם ובתר"י ב' ויעבר בקסם ונראה שהעתיק עצמון מן עץ עיי"ע קסם א'. וכן תר"י א' וב' מעצמון (שם ה') מקיסם מן קסם)] —

קסם (= קִיסוּמָא פי' מל"ע قسم מתנה Gabe, Ab-gabe) ואין בקר ברפתים (חבקוק ג', י"ז) תרג' ולא יגבון קיסומא בירושלם. *[אחי"ה ובעל עיקרי התלמוד סיים לשון מס ע"כ והוא מפעל ערבי قسم חתך וגזר וכן תרג' דבר שנה בשנה (מ"א י', כ"ה) גזירת שנא בשנא. והפעל אי' בזה הענין בירו' שביעי' פ"ב דל"ד. וקסמיה בידיה פי' גזר וקצב וחתך דין ע"י סימן שנתן ביד. והשם ענינו קצבה מתנה ומס והמתורגמן לא ידע פירושו

---

1) בירו' שבת פ"ו ד"ה ע"ג אבל לא. 2) וכ"ה בספריהם מתתיהו ז', ג'. 3) בירו' במשני ובגמ' הגי' בקסם. 4) כ"ה בדפ"ר ובדפו"ו קיסמו ובנו"ג קוסמו 5) כלומר כנהו כי לא רוצה לומר לאל יתברך והוא תקן סופרים עיי' רש"י ורד"ק שם. 6) כ"ה נכון בכ"י ובדפ"ר אבל ברפו"ו בפנינו. 7) כ"ה בדפ"ר ובדפ"ע קוסמו, קיסמו. 8) כ"ה בכ"י ק"ט וכן העתיק בעל עיקרי התלמוד וכ"ה לפנינו ובדפ"ע לו ולמקנו ולקונו. 9) כ"ה בכ"י ק"ט ובהעתקת בעל עיקרי התלי' ובדפ"ע באלוהו.